SPECVLI MAIORIS
VINCENTII BVRGVNDI
PRAESVLIS BELVACENSIS,
ORDINIS PRAEDICATORVM,
THEOLOGI AC DOCTORIS EXIMII,
Tomi Quatuor.

QVORVM PRIMO TOTA NATVRALIS HISTORIA:
Altero omnium doctrinarum disciplinarumq; farrago:
Tertio verò omnis moralis Philosophia:
Quarto denique vniuersa totius orbis omniumq; populorum ab orbe condito, ad Auctoris vsque tempus, cum sequentium annorum appendice, Historia continetur.

OPVS SANE PRAECLARVM,
Omnigena eruditione refertissimum, & diu desideratum,

Nunc è tenebris, in quibus iampridem iacuit, omni adhibita solertia emendatum, in lucem prodit.

Cum Indice Librorum, Capitulorum, Rerum, ac Materiarum locupletissimo.

AD S. D. N. GREGORIVM XIIII.
PONTIFICEM MAXIMVM.

VENETIIS, M D X C I.

Apud Dominicum Nicolinum.

SANCTISSIMO
DOMINO, D. NOSTRO
GREGORIO XIIII.
PONTIFICI MAXIMO.

SI ea, quæ noſtris Typis impreſſa, ac tuo cohoneſtata nomine BEATISSIME PATER, olim tibi & Epiſcopo, & Cardinali, tam grata fuerunt, vt ad me humaniſsimè ſcripſeris, atque illa benignitate, qua ſoles omnes, me ipſum complexus fueris: non eſt cur dubitem, quin hoc tempore tibi etiam Pontifici Optimo Maximo, Vincentij Libri, quos appellant Speculum, eodem tuo, ſed Sanctiſsimo nomine inſigniti, cari, ac iucundi ſint futuri. Quare illos diligentia, quàm potui, maxima, noſtris prælis

ſubductos, ad te mittere audeo, cum, vt ſatis officio meo faciam, tum, vel maximè, vt ad tuos pedes ſtrati, ac ſubleuati, ea, qua poſſunt ratione, dicant. Sanctitatis Tuæ ſeruus optat illi, cuncta, pro Christiana Republica, proſperè, fœliciterq; cadere.

Venetijs, Kal. Februarij. M D X C I.

Beatitudinis Tuæ

Humillimus ſeruus

Dominicus Nicolinus.

LIBRARIVS
LECTORI
S. P. D.

ILLVD ſemper fuit in animo, Humaniſſime Lector, vt à me illi exirent libri, qui maximum tibi afferrent commodum, & vtilitatem. Nam plures iam exiere huiuſmodi, ſummaq; cum laude in hominum luce verſantur. Verum eo nullus, meo iudicio, doctior magis, magiſque luculentior eſt viſus hucuſque, quam, qui Maius Vincentij Speculum, dicitur. Hic enim vniuerſam de natura continet hiſtoriam. Hic omnium colligit præcepta doctrinarum, non minus, quàm diſciplinarum. Hic regulas morum tradit, & normas. Hic ab orbe condito ad certa vſque tempora, & ætates, complectitur quot, quiuè fuere populi, ac nationes. Quarè officium credam præſtitiſſe meum, cui noctes, dieſq; id curæ eſt potiſſimum, ne à me excuſus liber legatur, ex quo fructus percipi non poſſit vberrimus. Scio, & vere ſcio, quòd multi, qua re ducti, prorſus ignoro, meum hunc reprehendent laborem, nullam tamen reprehenſionis cauſſam iure poterunt adducere, niſi eam fortaſſis, quod de ſtudioſorum commodis vehementer ſolicitus, illud egi, quod alij agere dubitaſſent, his præſertim miſeris temporibus. Cum igitur tu beningniſſime Lector (nam ductus amore intimo quodam meo, iterum

rum

rum te appello) quicquid feci agnoſcas, vt mei facti non immemorem , ſed gratum , te præbeas , meis reſpondebis obtrectatoribus, ſi qua infligentur mihi , delebis, & honeſtiſſimus, honeſtiſſimam cauſſam , & defenſionem ſuſcipies : ita enim fiet, vt quotidie vtiliora tibi , addo & delectabiliora , expectare queas . Vale.

Venetijs, Kal. Februarij. M D X C I.

INDEX SINGVLORVM LIBRORVM, ET CAPITVM, IN PRIMO TOMO SPECVLI MAIORIS, NATVRALIS NVNCVPATI, CONTENTORVM.

In quo primus numerus capita, secundus folia, litera, a, primam foliorum faciem, b, verò alteram indicant.

INDEX PROLOGI OPERIS.

PROLOGVS totius voluminis Speculi, videlicet Maioris Index, & quasi lucerna quædam præmonstrans in eo semitam omnium librorũ sequentium, materiam, & ordinem breuiter ostendit, vt in tanta rerum multitudine, de quibus in toto opere agitur, legenti facillimè pateat, quod quærere proposuerit. Habet autem Prologus iste numerum 20 capitulorum, quæ commodius videri possint in textu fol. 1.2.3.

INDEX PRIMI LIBRI.

Primus Liber agit de primaria mundi creatione, & primò de ipso Creatore, in quo tanquam in archetypo mundus ipse ab æterno ordinatus est, & præconceptus. Deinde verò de prima materia, ac de Angelica creatura, quę duo secundum Augustinum, ante omnem diem sunt creata. Et habet octuagintasex Capitula.

INDEX SECVNDI LIBRI.

Secundus liber, primo agit quidem de mundo sensibili. Et postea de opere primæ diei, i. de luce corporali, & de diuisione lucis a tenebris, in qua etiam intelligitur casus diaboli. Continet autem 130 cap.

Cur

INDEX TERTII LIBRI.

Tertius liber agit,de operæ secundæ diei,de firmamento,ac de cœlo multiplici.Et continet 105.capitula.

INDEX QVARTI LIBRI.

Quartus liber agit de cæteris mūdi partibus,hoc est de igneo spacio,ac cęlo aereo,ac eius impressionibus. Habet autem capitula 114.

INDEX QVINTI LIBRI.

Quintus liber incipit agere de opere diei tertij. Hoc est de aquarum congregatione, & de huiusmodi elementi, scilicet aquæ natura, & effectu, ac multiplici varietate. Continet autem capitula 95.

De quo-

INDEX SEXTI LIBRI.

Sextus liber agit de terræ nudatione, ac de huius elementi natura, & quorundam terrenorum corporum proprietate. Habet quoque 92. capitula.

INDEX SEPTIMI LIBRI.

Septimus liber agit de corporibus, quæ continentur in terræ uisceribus, hoc est de mineralibus, ut de metallis, & de similibus. Et habet 106. Capitula.

INDEX OCTAVI LIBRI.

Octauus liber agit de lapidibus diuersi generis, id est, de lapidibus communibus, & insignioribus. Habet autẽ liber iste Capitula.107.

De la-

INDEX NONI LIBRI.

Nonus liber incipit agere de secundo opere diei tertio, hoc est de terræ germinatione, & agit primo de plantis in generali, postea de herbis communibus. Habens 156. cap.

De equi-

INDEX DECIMI LIBRI.

Decimus liber agit de cæteris herbis, videlicet quæ nascuntur in locis cultis,& in hortis,& agris. Et habet lib.iste 171.cap.

De ſe-

INDEX LIBRI XI.

Vndecimus liber agit de his, quæ procedunt de herbis, scilicet seminibus, & granis, ac succis. Et habet liber iste 134. capitula.

De di-

INDEX LIBRI XII.

Duodecimus liber agit primo in communi de arboribus, & postmodum specialiter de arboribus communibus, videlicet siluaticis, & agrestibus. Habet quoque 112. cap.

De me-

INDEX LIBRI XIII.

Tertiusdecimus liber agit de arboribus cultis, & frugiferis, & præcipuè de illis, quarum fructus in humanos sumuntur cibos, vt sunt amigdalus, malus, pirus, cerasus, & huiusmodi. Et habet 115. cap.

De sar-

INDEX LIBRI XIIII.

Quartusdecimus liber agit de arborum fructibus, & succis à quibusdam earum profluentibus. Et habet liber iste 140. cap.

INDEX LIBRI XV.

Quintusdecimus liber, agit de opere quartæ diei, hoc est de luminaribus cœli, & signis, & temporibus, & huiusmodi. Continet autem Cap. 100.

INDEX LIBRI XVI.

Decimussextus liber, agit de opere quintæ diei, id est de uolucribus cœli. Et habet liber iste 161. Capitula.

INDEX LIBRI XVII.

Decimusseptimus liber agit de piscibus, & monstris marinis. Et habet liber iste centum quadragintasex capitula.

INDEX LIBRI XVIII.

Decimusoctauus liber incipit agere de operæ sexti die, hoc est de animalibus terrestribus,& primo de iumentis,siue pacoribus,& armentis.Continet autem 98.Capitula.

INDEX LIBRI XIX.

Decimusnonus liber agit de bestijs, & habet liber iste centum 39. Capitulum.

De iciuo,

INDEX LIBRI XX.

Vicesimus liber agit de cæteris animalibus, scilicet serpentib. & reptilibus atq; vermibus. Et habet liber iste 179. Cap.

INDEX LIBRI XXI.

Vigesimusprimus liber agit de communi natura animalium, & de singulis partibus, uel membris eorum. Habet autem liber iste sexagintasex capitula.

De pe-

INDEX LIBRI XXII.

Vigesimus secundus liber agit de nutrimento animalium, & motu,& generatione,& humilitatibus eorum. Et habet liber iste 68 capitula.

INDEX LIBRI XXIII.

Vigesimus tertius lib.agit de hominis creatione, siue factura: & primo de anima humana.Et habet liber iste 80.capitula.

INDEX LIBRI XXIIII.

Vigesimusquartus liber agit de uiribus animæ, quibus corpus vegetat, & sustentat, ac tenetur in corpore, videlicet de naturali, vitali, & animali. Habet autem 88. cap.

Qualiter

INDEX LIBRI XXV.

Vigesimusquintus liber agit de viribus animæ sensibilibus, id est quibus anima res sensibiles exterius, vel interius apprehendit, vel appetit, & habet 104. cap.

INDEX LIBRI XXVI.

Vigesimussextus liber agit principaliter de animę humanę impressione, quas suscipit abrepta quodammodo a corporis sensibus, siue dormiendo, siue vigilando, videlicet in extasim mentis excidendo. Et habet capitula 111.

Cuius

INDEX LIBRI XXVII.

Vigesimusseptimus liber agit de viribus animę quas habet quo ad se, videlicet quæ sensum corporis excedunt, & magis appropriantur animæ humanæ. Et habet 103. capitula.

De me-

INDEX LIBRI XXVIII.

Vigesimusoctauus liber agit de formatione humani corporis, & eius natura. Et habet liber iste 96. cap.

De pro-

INDEX LIBRI XXIX.

Vigesimusnonus liber agit de vniuerso, id est de vniuersitate rerum, in qua Deus præter illa sex dierum opera, quibus in die septimo requieuit, operatur multipliciter vsque modo. Et habet 170. capitula.

Quod

INDEX LIBRI XXX.

Tricesimus liber prosequitur de institutione naturæ, præcipueque humanæ, & eius primo statu, & immutatione. Nam, & homo, propter quem facta sunt vniuersa, quodam vniuersum rectè dicitur, eo quòd vniuersum creaturæ genus, iuxta Gregorium, in ipso sit aggregatum. Et ideo microcosmus, idest minor mundus à Philosophis appellatur. Et habet 95. capitula.

De for-

INDEX LIBRI XXXI.

Trigesimusprimus liber agit de humana generatione, secundum statum culpæ, ac de rebus hominis naturalibus, & hominum varietate. Habet 132. capitula.

De su-

INDEX LIBRI XXXII.

Trigesimus secundus liber agit de locis hominis habitabilibus, ac de temporibus, quibus per generationum successiones vsque ad finem decurrit humanum genus. Et habet 106.cap.

FINIS.

INDEX
MATERIARVM OMNIVM
IN SPECVLO NATVRALI VINCENTII EXISTENTIVM,

ORDINE ALPHABETICO DISTINCTVS,

cui præter opportunas allegationes adiecimus literas a, & b, quarum prima anteriorem faciem paginæ, altera verò posteriorem indicant.

A

Buxū

C

Cor mitu-

D

Deus

E

F

Folium,

G

H

Hiena

I

K

L

Lagus

M

N

Nigella

O

P

polios

T

Tabanus

V

I N D E X

X

Y

Z

F I N I S.

OPVS PRAECLARVM, SPECVLVM MAIVS INTITVLATVM,

IN SPECVLVM NATVRALE, Speculum Doctrinale, Speculum Morale, & Speculum Historiale Quadripartitum, VINCENTII Præsulis.

Inchoat numine fœlicitatis. At primò in eas partes generalis Prologus.

De causa suscepti operis, & eius materia. Cap. I.

QVONIAM multitudo librorum, & tēporis breuitas, memoriæ quoque labilitas, non patiuntur cuncta, quę scripta sunt, pariter animo comprehendi. Mihi omnium fratrū minimo plurimorum libros assiduo reuoluenti, ac longo tempore studiosè legenti, visum est tandem (accedente etiam maiorum meorū consilio) quosdam flores pro modulo ingenij mei electos, ex omnibus ferè quos legere potui, siue nostrorum, id est, Catholicorum Doctorum, siue Gentilium, scilicet Philosophorū & Poetarum, & ex vtrisque Historicorum in vnum corpus voluminis quodam compendio & ordine summatim redigere. Ex his dumtaxat præcipuè, quæ pertinere videntur, vel ad fidei nostræ dogmatis astructionem, vel ad morum instructionem, siue ad excitandam charitatis deuotionem, aut diuinarum scripturarum mysticam expositionem, vel ad ipsius veritatis manifestam aut symbolicam declarationem; vt & studio meo quasi modum quendam imponens curiositati meæ, cęterorumq; nonnullorum forsitan mei similium (quorum studium, & labor est plurimos legere, eorumque flores excerpere) per hoc vnum grādem opus, vtcunque satisfacerem, & laboris mei fructum poscentibus non negarem. Siquidem faciendi plures libros nullus est finis, & curiosi lectoris non satiatur oculus visu; nec auris impletur auditu. Ad istud ipsum prouocauit me plurimum falsitas, vel ambiguitas quaternorum, in quibus auctoritates Sanctorum adeo plerumque mendaciter a scriptoribus, vel notarijs intitulabantur cum scribebantur, vt quæ hæc sententia, vel cuius auctoris esset omnino nesciretur. Dum, verbi gratia; quæ Augustini, vel Hieronymi erat, ascribebatur Ambrosio, vel Gregorio, vel Isidoro, vel e contra. Aut verborum aliqua parte dempta, vel addita, vel mutata, sensus auctoris corrumpebatur: sic & de dictis Philosophorum, aut Poetarum; sic de narrationibus Historicorū fiebat, dum vnius nomen pro alio sumebatur, vel dictorum veritas simpliciter euertebatur.

Iterum alia causa. Cap. II.

VIdebam præterea, iuxta Danielis prophetiam, temporibus nostris non tantummodo sęcularium litterarum, verum etiā diuinarum scripturarum vbique multiplicatam esse scientiam. Omnesque, præcipuè fratres nostros, assiduę sacrorum librorum historicis ac mysticis expositionibus, insuper & obscurioribus quæstionibus enodandis insistere. Inter hæc autem historias ecclesiasticas (quarum lacte pascebatur antiquorum simplicitas) quodammodo viluisse, & in neglectum venisse, cum tamen non solum vtiq; voluptatis ac recreationis spiritus: verumetiam ędificationis plurimum in se contineant. Eo, quòd primum quidam Ecclesiæ nascentis infantiā in Apostolis describebant, quos ipse dominus tanquam mater filios, & tanquam gallina pullos sub alarum suarum delicijs educauit & fouit. Deinde verò eandem spiritu oris sui virtute inductam, & quasi iam in robustiorem ætatem prouectam, non solum in ipsis Apostolis, sed etiam in cęteris martyribus eorum sequacibus, per duodecim persecutionum tempora tribulationibus expoliuit, eiusq; patientiam in illis exercuit. Post hæc autem consummata victoria, scilicet, prędictorum Sanctorum, iamq; pace per Constātinum Ecclesiæ reddita, pullulantibus iterum diuersis hæresibus, videlicet, Arriana, Nouatiana, Pelagiana, & cęteris. Sicq; ad rediuiua bella ipsam Ecclesiam prouocantibus; vt quam gladius non vicerat, verborum fallacia subuerteret. Ipsos itidem hæreticos per doctores suos catholicos, videlicet, Athanasium, Hilarium, Basilium, Ambrosium, Hieronymum, Augustinum, & cæteros, verbis & scripturis constanter reiecit, eiusq; sapientiam, ac si iam perfectè ætatis esset, in eis exacuit & elimauit. Denique post huiusmodi triumphos Ecclesia quasi iam emerita in pace quieuit, dum in sanctis Confessoribus, Anachoritis, & Monachis in Aegypto & Syria cæterisque locis vrbis philosophantibus, ad cęlestem & cōtemplatiuam vitam ascendit, simulq; conuersationem ducens angelicam, infinita bene viuendi vberrima exempla reliquit. Hæc & alia plurima in illis historicis vtilia simul, & delectabilia cernens, plurimosq; fratrum nostrorum huiuscemodi rerum ignaros conspiciēs, ipsas etiam sicut; & cętera de diuersis auctoribus diligenter excerpendo collegi, atq; ad certum ordinem temporum cuncta redegi.

De modo agendi & titulo Libri. Cap. III.

CVm autem apud me sollicitè, ac studiosè inquirerē: quonam modo, vel ordine cuncta in vnum corpus aptius compingerem, cernens, q̄ si diuersorū sentētias ad eandem materiam pertinētes (vt fieri solet) per singulos titulos annotarē. Verbi gratia, sub vno titulo sententias & exēpla de Charitate, sub alio de Castitate, & sic de cęteris virtutibus, & vitijs sigillatim tractādo procederē, totam vtiq; rerum naturā (quam nihilominus describere diligenter disposui) necessariò ab hoc opere nō excluderē, necnō & ordinem totius historię non parū vtilitatis, & pulchritudinis habentē, omnino confunderem, & euerterem. Consideratis omnibus, competentiorem procedendi modum nullatenus repperi, quàm istum, quem prę cunctis elegi, videlicet, Vt iuxta ordinem sacræ Scripturæ, primò de Creatore, postea de creaturis, postea quoq; de lapsu & reparatione hominis, deinde verò de rebus gestis iuxta seriem temporum suorū ordinatè dissererem. In fine verò totius operis singulas eius particulas ad idem pertinētes per singulas materias quibusdā titulis & notulis concordarē. Deniq; quoniam (vt superius dictum est) ex diuersis auctoribus hoc opus contextum est, vt sciatur quid cuius sit, singulorum dictis eorum nomina annotaui, ac ne facile transponerentur de locis proprijs, nequaq̄ in margine, sicut fit in Psalterio glosato, & epistolis Pauli, & in sententijs, sed inter lineas ipsas (sicut fecit Gratianus in compilatione canonū) ea inserui. Interdum etiā ea quę ipse, vel à maioribus meis, scilicet modernis doctoribus, didici, vel in quorundā scriptis notabilia repperi, nomine meo, id est auctoris intitulaui. Illud autē lectorem non lateat, nonnulla in hoc opere, maximè quæ de gestis sanctorum Martyrum, & Cōfessorum, nō ita penitus abbreuiata esse, vt volui, quia nimirum alijs quoque studijs per obedientiā, interdū occupatus & intentus, non omnia manu ꝓpria, sed pleraq; per manus notariorū abbreuiaui, vt potui. Verumtamen hoc nihilominus attendat, q̄ nimis abbreuiata narratio legenti, vel audienti minus sapiat. Vt autē huius operis

partes singulæ lectori facilius elucescant, ipsum totum opus per libros, & libros per capitula distinguere volui, quod & Speculum maius appellari decreui. Speculum quidē, eo q quicquid ferè speculatione, id est, admiratione vel imitatione dignum est, ex his quæ in mundo visibili & inuisibili ab initio vsque ad finem facta, vel dicta sunt, siue etiam adhuc futura sunt, ex innumerabilibus ferè libris colligere potui, in vno hoc breuiter continetur. Maius autē ad differentiā parui libelli iamdudum editi, cuius titulus est Speculum, vel imago mundi, in quo, scilicet huius mundi sensibilis dispositio, & ornatus paucis verbis describitur.

De vtilitate operis & Apologia auctoris. Cap. IIII.

ITaque cum hoc agerem non ignorans plerosq; longitudines voluminis postmodum, cum iam pfectum foret, animum abhorrere, sciens tamen vtilitatem, nolui penitus ab opere cœpto desistere, donec illud (iuuāte Deo) ad finem producerem. Certus sum enim, & confido in domino, hoc ipsum opus nō solum mihi, sed omni studiosè legenti non parum vtilitatis afferre, non solum ad Deum per se, & creaturas visibiles & inuisibiles cognoscendū, ac per hoc diligendum, & cor suū in deuotione charitatis multorū doctorū ignitis sententijs, & exemplis excitandū, verum ad prædicandum, ad legendum, ad disputandū, ad soluendum, necnō, & generaliter ad vnumquenq; ferè modum, & genus artis cuiuslibet merè explicandum. Porrò ne quis in hoc opere, vel de nouitate, vel de nimia prolixitate me æstimet arguendum, quoniam hoc ipsum opus nouum quidē est simul & antiquū, breue quoq; pariter & prolixum. Antiquum certè auctoritate & materia. Nouum verò partium compilatione, & earum aggregatione. Breue quoq; propter multorum dictorū in breue perstrictionē. Longū nihilominus propter immensam materiæ multitudinem. Denique si paucos ex ipsis minimis particularibus voluminibus ex quorū flosculis, hoc ipsum opus vniuersale cōtextum est precio compararem, aut scribi facerē, quorum tamen magnitudo forsitan huic operi, vel maiori parte per æquiparantiā respondere posset; Verbi gratia ex philosophis, Aristotelē de animalibus, Auicennam de medicina, Plinium de historia naturali, vel ex Iudæis Iosephum, ex nostris autē Augustinum de ciuitate Dei, vel super Psalteriū, vel super Ioannem. Moralia quoq; beati Gregorij, vel aliquem huiusmodi: nullus esset fortassis, qui argueret, nemoq; reprehenderet; & tamen cū haberē hæc omnia, ne dicam tertiā, vel quartā, immo nec saltem decimā, aut vicesimam partē eorū, quæ in hoc opere continentur vtilium in scriptis possiderem, aut tenerē. Nā & ex ipsis certè libris, quos etiam sancti doctores, olim in exponēdis scripturis, aut in reuellendis hæreticis, siue quibuslibet alijs emergentibus causis vtiliter ediderunt: dum quisquam a quoquā legitur; plerumq; vix in tribus, aut quatuor, vel quinq; capitulis sententia notabilis ad proferendum in publico sermone, siue etiā in lectione, vel disputatione reperitur. Quantò minus ergo nunc arguendus videor, quia multorum librorum florē quendam, atq; medullam in vnum volumen compegi: iterumq; sub certis titulis ordine cōgruo redegi. Non autem hoc dico sanctorum patrū, vel etiam cæterorum auctorum veterum scripta præsumptuosè derogando: meumq; iactanter & inaniter extollendo; præsertim cū hoc ipsum opus, vtiq; meum simpliciter non sit, sed illorum potius, ex quorum dictis ferè totum illud cōtexui. Nam ex meo ingenio pauca, & quasi nulla addidi. Ipsorū igitur est auctoritate, meum autem sola partium ordinatione. Nec ignoro me non omnia, quæ scripta sunt inuenisse, vel legere potuisse. Nec me profiteor, etiā ex his quæ legere potui, cuncta quæ ibi notabilia sunt expressisse, alioquin in immensum volumen oporteret extendi. Sed de bonis, vt arbitror meliora; vel certè de melioribus, nonnulla collegi.

Apologia de regnis & bellis huic operi insertis. Cap. V

VT autem vtilitatem operis plenius innotescat, taceo de virtutibus, & vitijs, & sacramentis, & cæteris huiusmodi, quæ ad ædificationem morum, ac fidei euidentias pertinēt, & quorū vtilitates per se patent. Etiā ea quæ minoris hic vtilitatis, immo quasi superflua penitus esse videntur (vt sunt ea quæ de regnis & bellis, ac cæteris huiusmodi enarrantur) attentius consideranti, vtilia satis esse probantur. Nam, & historiæ non solum gentiliū, sed ecclesiasticæ, & etiā euangelicæ, sm Imperatorum, & regum tempora describuntur. Lucas namq;, cum incarnationis Dominicæ historiā texeret, in ipso Euangelij sui principio, de Herode Rege, & post pauca, de Cæsare Augusto mentionem fecit: vt illa quæ minus nota erant hominibus, ab his quæ pene apud omnes fama celebri ferebantur, confirmarentur, & roborarentur. Illæ quippe res gestæ (vt dicit Hugo Floriacensis) quæ nulla regū, ac temporum certitudine cōmendantur, non pro historia recipiuntur. Valet igitur in hoc opere successionis temporum, & annorū Regum, & Imperatorum, necnon Romanorum Pontificum annotatio breuis. Nec solum ad præsentis historiæ, verum etiam ad cuiuslibet alterius nomen Imperatoris, vel Papæ, vel Regis sub quo gesta sit, habentis confirmationē & elucidationem; vt scilicet, si dubitetur de tempore hoc, ad cathalogum regum illius terræ, in qua res illa gesta refertur, recurri possit, ibique reperiatur quo tempore Rex ille regnauerit, ac per hoc etiam quo tempore illa gesta sit. Verumtamen, quia de annorū numero, multa est in historijs dissonantia, nulli reor præcisè, ac penitus adhærendum, maximeq; numero Chronicarum. Sed ad tātum valet, vt sciatur, non quo anno, sed quo tēpore, vel sub quo Imperatore, quæque res annotata acciderit. Cæterum ex bellis famosis vsquequaq; per orbē intra diuersa regna commissis, antequā veniret Rex noster pacificus, qui locutus est pacem in plebem suam, Lector animaduertere poterit, quanto feruore pugnandum sit nobis cōtra spirituales hostes, pro salute nostra spirituali, & æterna gloria nobis promissa; cum illi quidē, vtpote infideles, huius salutis, & gloriæ ignari, ac penitus exortes, tam acriter dimicauerunt pro salute tēporali tantum, & gloria momentanea, vel adipiscenda, vel tuenda. Ex cæde quoque hominum in eisdem prælijs innumerabili perpetrata, licet aduertere seueritatē Dei in reprobos: quos quasi pecora vilia inutiles, vel abiectos reputans, peccatis eorum exigētibus, tot eorum milia, tanquam innumerabiles multitudines, in singulis fere bellis, per manus hostium interire, simulque in anima, & corpore passim perire permisit. Econtra verò bonitatē ipsius, & clementiam in electos, pro quibus ipsemet in fine tēporū Rex Israel, mutato habitu suo ne agnosceretur ab hostibus, id est, forma serui suscepta, armis nostræ mortalitatis indutus, vt quod infirmum est Deo, fortius esset hominibus, in campum certaminis huius mundi, potestates contrarias debellaturus, aduenit, & vt eo ab vtraq; morte misericorditer liberaret, vsque ad proprij sanguinis effusionem multiplicem & copiosam, insuper, & vsque ad mortem ignominiosam, tam fortiter agonizauit & vicit.

Apologia de natura rerum & historia temporum. Cap. VI.

POrro ipsam rerum naturam, quam diligentius vt potui, descripsi, nullus (vt æstimo) superfluam aut inutilem reputabit, qui in ipso creaturarū libro nobis ad legendum proposito, creatoris, gubernatoris, & conseruatoris omnium Dei potentiā sapiētiam & bonitatē, ipsa veritate rationem illuminante, legere consueuerit. Nā (vt ait magnus ille Basilius) ab his qui veritatem intelligentes ex visibilibus inuisibilia reputant, in terra, & in aere, in aquis, & in cœlo, & in omnibus quæ cernuntur, benefactoris monimenta certissima capiuntur. Sicq; domino sensibus eorum iugiter adhærente, nec peccatis tempus datur, nec inimico locus suggerendi contraria relinquitur. Accedit adhæc, & vtilitas alia Doctoribus & Prædicatoribus, cunctisq; scripturarum sacrarum expositoribus minimè contemnenda. Vt enim Augustinus dicit, rerum ignorantia facit obscuras figuratas locutiones, cum scilicet, ignoramus vel animantium, vel lapidum, vel herbarum naturas, aliarumve rerum, quæ ponuntur plerumque in scripturis alicuius similitudinis gratia. Numerorum quoq; imperitia, multa facit in eis non intelligi mysticè posita. Iam vero quanta est pulchritudo, etiā infima huius mundi, & quàm grata rationis aspectui diligenter consideranti, non solum modos & numeros, & ordines rerum, quæ per diuersas mundi partes decentissimè, & ordinatissimè collocantur, verumetiā volumina temporum, quæ per decessiones, atque successiones eorum iugiter explicantur, & morte nascentium distinguuntur. Ego quidem, vt taceā de mundis corde, quorū est propriū videre Deū, & in ipso delectari. Ego inquā (vt verum fatear) licet peccator immundus, cuius nimium mens adhuc in fæcibus carnis suæ iacet eiusdem sordibus obuoluta, quadā tamen spirituali suauitate in mundi creatorem, ac rectorē afficior, quia ipsum maiori veneratione ac reuererentia prosequor, cum ipsius creaturæ magnitudinē simul, & pulchritudinē eiusq; permanētiam intueor. Ipsa namq; mens, plerumq; paululum a præfatis cogitationum & affectionum fæcibus se erigēs, & in speculationis lucem (vt potest) assurgēs, quasi de quodā eminenti loco totius mundi magnitudinē vno ictu cōsiderat, infinita loca diuersis creaturæ generibus repleta intra se continentem. Aeuum quoq; totius mundi, videlicet a principio vsq; nūc, quodam aspectu nihilominus conspicit, ibiq; tempora omnia per diuersas generationū successiones rerum mutationes continentia, quasi sub quadam linea comprehēdit. Et inde, saltē intuitu fidei, ad cogitandū vtcunq; Creatoris ipsius magnitudinē pulchritudinem, atq; perpetuitatē ascendit. Ipse namq; mundus speciositate

locorum

locorum imitatur pro modulo suo Creatoris immensitatem. Varietate specierum ipsius pulchritudinē, prolixitate temporū eius æternitatem. Hæc autem ipsa temporalis pulchritudo, quæ rerū transitu ac successu peragitur, historica narratione comprehenditur, quæ ab initio mundi vsque ad finem in hoc opere describitur pleniſſimè.

Apologia de vniuersitate scientiarum. Cap. VII.

SI quis autem præsumptionis me velit arguere, quòd ego non dicam in omni facultate vel arte, sed nec in vna quidem satis edoctus, ausus sim etiam huic operi diuisiones omnium scientiarum & artium materiamq; & ordinem singularum, tam diligenter inserere, audiat iterum me non per modum auctoris, sed excerptoris vbiq; procedere, nec circa difficultates quarumlibet artium enucleādas propositum meum instituisse. Sed leuia quędam & plana de singulis memorięq; vtilia sub breuitate quadā, vt cętera posuisse. In quibus & si forsan aliqua sunt, quæ non multum expediat scire, quādoq; tamen hæc ipsa turpe est ignorare. Et quia succedentibus facilè de memoria elabuntur, mihi quidem visum est etiam horum memoriale quoddam compendiosum inter cętera, quæ hoc opere continentur, ordine cōgruo ponere; ad quod pro loco & tempore oportuno studiosi lectoris animus valeat recurrere. Ad hoc autem ipsum nostrorum studijs prouocatus sum. Isidori videlicet Hispalensis, & Hugonis, atque Richardi Parisiensis. Quorum primus in libro etymologiarum inter cætera de quibus agit, etiam de vnaquaq; scientia pauca breuiter tangit. Secundus in libro didascalicon scientiam generaliter diuidit; singularumq; materiam breuiter describit. Et tertius qui dicitur in libro exceptionum idem facit. Verum quoniam omnes hi de singulis transeundo breuiſſimè tangunt; hac de causa etiam ad libros Philosophorum diuerti, qui de his omnibus latius & diffusius agunt; indeq; pauca notabilia breuiter excerpsi, quę prædictorum catholicorum dictis (vt potui) competenter adieci. Accedit ad hoc, q̄ omnes artes diuinæ scientiæ, tāquam reginæ famulantur, vnde & illæ quæ liberales vocantur, plerunq; in assertione ecclesiastici dogmatis assumuntur. Hinc beatus Petrus Apostolus in Epistola quadam, itinerario Clementis adiuncta, sic loquitur. Cum inquit ex diuinis scripturis integram quis & firmam regulam susceperit veritatis, absurdum nō erit, si aliquid etiam ex eruditione ac liberalibus studijs, quæ fortè in pueritia attigit ad assertionem veri dogmatis conferat. Ita tamen vt vbi vera didicit, falsa & simulata declinet.

Apologia de dictis Philosophorum & Poetarum. Cap. VIII.

NE quis autem redarguendum me putet, eo q̄ multa de Gentilium Philosophorum, scilicet Poetarum libris, nonnulla etiam de quibusdam apocryphis in hoc opere posuerim: alioquin & Apostolos redarguere poterit, qui ex vtroque genere nōnulla in epistolis suis testimonia vsurpauerunt. Nam, verbi gratia; Paulus in Epistola ad Corinthios Menandri Comicis Senarium posuit; dicens: Corrumpunt bonos mores colloquia praua. Idem ad Titum scribens Epimenidis Poetę versiculum inducit, dicens: Cretenses semper mendaces, malæ bestiæ, vētres pigri. Idem etiam apud Athenienses in Martis curia disputans Arati Poetæ testimonio vtitur, de Deo dicentis. Ipsius igitur & genus sumus. Hinc beatus Hieronymus, cuidam huiuscemodi calumniatori suo, videlicet magno oratori Romano per Epistolam sic respondit. Quæris, ait, cur in opusculis nostris sęcularium interdum litterarum exempla ponamus, candoremq; Ecclesiæ Ethnicorum sordibus polluamus; responsum breuiter habeto; nunquā hęc quæreres, nisi te Tullius totum possideret; si scripturas sanctas legeres, & earum interpretes obmisso Vulcatio euolueres. Nā & in Moyse, & in Prophetarum voluminibus, & epistolis Pauli, quædam de libris Gentilium assumpta sunt. In Deuteronomio quoq; Domini voce præcipitur; mulieris captiuæ radendum esse caput & supercilia, omnesq; pilos & vngues corporis amputandos, & sic eam habendam coniugio. Quid ergo mirum; si ego etiā sapientiam, propter eloquij venustatē & membrorum pulchritudinem de ancilla, atq; captiua Israelitem facere cupio. Et si quid mortiferum est idololatriæ, vel voluptatis erroris & libidinum, præscindo & abrado; mixtusq; puriſſimo corpori immaculatos domino Sabaoth filios ex ea genero; hæc Hieronymi sunt. Ego quidem non ignoro Philosophos inter se multa dixisse contraria, maximè de rerum natura. Verbi gratia. Aerem quidam naturæ calidæ esse posuerunt, vt Aristoteles & Auicenna. Quidam verò gelidæ; vt Seneca. Venena quoq; serpentum, quidā frigida esse dicunt; vt Isidorus: quidam verò calida; vt Auicenna. Sed quoniam in istis, & in alijs huiusmodi vtralibet pars contradictionis absq; fidei nostrę periculo potest credi vel discredi, Lectorē admoneo, ne forsan abhorreat, si quas huiusmodi cōtrarietates sub diuersorum auctorū nominibus in plerisq; locis huius operis insertas inueniat, præsertim cū ego iam professus sim in hoc opere me nō tractatoris, sed excerptoris morē gerere. Ideoq; non magnopere laborasse dicta Philosophorum ad concordiam redigere, sed quantū de vnaquaq; re quilibet eorum senserit, aut scripserit recitare; Lectoris arbitrio relinquendo cuius sententiæ potius debeat adhærere. Quia verò plerumq; etiā Medici in medicinarum simplicium complexionibus, & qualitatū gradibus dissentire videntur. Sciendū est, q̄ ꝑm diuersitates regionū, ēt complexiones hominum & animaliū cęterorumq; terræ nascentium variatur; ita vt aliqua eiusdē generis res alicubi sit antidotum, & alibi venenum. Nam, verbi gratia, papauer nigrum in medicorū libris venenum esse scribitur, quod tamen apud nos in cibum assumitur. Sicut etiā extremitas caudę Cerui ab Auicenna, & Razi venenū esse computatur, quod a regionis nostræ militibus constanter negatur.

Apologia de Apocriphis. Cap. IX.

QVod autem superius dictum est de Gentilium libris, idem ēt dici pōt de Apocryphis; cū.n. neutri apud Christi Ecclesiam in auctoritate habeātur: Ex vtrisq; tamen (vt dictum est) quædam ab Apostolis in nouo testamento testimonia vsurpantur. v.g. de Magis Pharaonis loquens Paulus ad Timoth. ita scribit. Quemadmodum Iamnes & Mambres restiterunt Moysi, ita & hi, s. hæretici resistunt veritati. Quæ vtiq; Magorū nomina nō inuenit Apostolus in diuinis libris, sed Apocryphis, vt dicitur in glosa. Iudas quoq; in Canonica sua, de malis hominibus loquens, sic scribit. Prophetizauit de his autē septimus ab Adam, Enoch, &c. Qui tamen libri Enoch inter Apocrypha cōputantur. Nec hoc dico, q̄ velim Apocryphis (quod nimiæ præsumptionis esset) auctoritatem dare; sed quia licet (vt opinor) ea legere & etiam credere, quæ non sunt contra fidem Catholicam, licèt non habeant veritatis certitudinem. Quædam.n. reputātur Apocrypha, quia veritati aduersantur, vt sunt libri hæreticorum. Quædam verò, quia auctores eorum ignorantur, licèt puram veritatem contineant, vt est Euangelium Nazaręorum. Quædā ēt, quia de veritate eorum dubitatur, vt est liber de ortu & infantia beatæ Virginis Marię, & liber de infantia Saluatoris; libet quoq; de Assumptione beatę Virginis. Quorum etiam primū Hieronymus ad petitionē Heliodori episcopi scripsit, ꝓut ipse narrationem de Ioachim & Anna, & de ortu Virginis se quondā adhuc adolescentulum in quodam libello legisse meminit. Hæc ipsa tñ quę scribit, nec vera, nec falsa esse asserit; sed tantummodo, siue vera, siue falsa sint, ea salua fide, ac sine periculo animæ, & credi, & legi posse ab his, qui credunt Deū hęc omnia facere potuisse. Sic & ego pauca illa de Apocryphis huic operi inserui, non vera vel falsa esse asserendo, sed tantum ea q̄ legi simpliciter recitando, q̄ salua fide possunt, & credi, & legi. Neq; enim aliter a quoquam Christiano libri Apocryphi, siue etiam Philosophici, vel Poetici legendi sunt, nisi in mente iugiter seruādo, qđ dicit Apostolus: Omnia probate, quod bonum est tenete. Vnde Hieronymus contra Vigilantium, ita loquitur: Operis inquam, & studij mei est multos legere, vt ex plurimis diuersos carpam flores. Nō tam omnia probaturus, quàm quę bona sunt electurus.

Apologia de modo excerpendi de quibusdam libris Aristotelis. Cap. X.

EGo autem in hoc opere quorundam legentium animos refragari audio, q̄ nonnullos Aristotelis flosculos, pręipueq; ex libris eiusdem Physicis & Mathematicis, quos nequaquam, ego ipse excerpseram, sed a quibusdam fratribus excerpta susceperā, non eodem penitus verborum schemate, quo in originalibus suis iacent, sed ordine plerūq; transposito; nonnunq̄ ēt mutata perpaululum ipsorum verborum forma, manente tñ auctoris sententia, prout ipsa vel prolixitatis abbreuiandę, vel multitudinis in vnum colligendę, vel etiam obscuritatis explanandę neceſſitas exigebat, per diuersa capitula inserui. Quidam etenim (vt cum stomacho loquar) tam fideles & cauti verborū obseruatores existunt, adeoq; fideliter, ac sincerè de quibuslibet libris sententias notabiles excerpi volunt, vt nec minimum iota de verbis ipsius auctoris, siue etiam de verborum ordine patiantur immutari; huiusmodi tamen cautelę districtionē patres nostros Doctores catholicos, nec in antiquorū flosculis excerpēdis, nec in libris aliorum trāsferēdis oīno tenuisse cognoui. Verum vt istorum calumnijs breuiter respondeā; vt ēt de cęteris interpretibꝰ, quos minus

fideliter transtulisse constat, ad præsens taceam. Beatus certè Hieronymus eliquādæ veritatis causa, diuinas Scripturas ab Hebraico fonte quondam in Latini flumen eloquij transfundens, cuius editio merito in Ecclesia Christi pre ceteris oībus dignitatē auctoritatis obtinuit; nequaquā tamen verbum a verbo transtulit, sed ex sensu sensum expressit, vt videlicet auneque translationi (prout posset) salua veritate morē gereret: Ne ipsa eius translatio ab illa vulgata editione nimium discrepans, ipsa nouitate verborum animos legentium insuetos offenderet. Nunquid igitur mēdacij culpam incurrit, dum veritatē Hebraicam in Latinam transtulisse se dicit. Ceterum quis tam fidelis diligensq; relator est, vt eodem penitus verborum ordine narrationem aliquam referat, quo eam vel in libro legit, vel hominis cuiusquam relatu audiuit. Aut nunquid falsitatis merito potest redargui, quia dicit: Hæc in illa historia legi, vel ab homine illo audiui, quamuis tamen in referendo non prosequatur penitus verborum ordinem, sed sententiam teneat. Sic ego licèt omnis reuera mendacij detestator, nec propriæ quidem conscientiæ stimulo remordente, nec illorum calumnia deterrēte, & de flosculis Aristotelis, & de ceteris quos in hoc opere per diuersa capitula inserui, & proprijs auctorum nominibus annotaui. Et si forsan ex aliqua causarum prædictarū in plerisqi locis, aliquid immutauerim de superficie vel verborum ordine, audacter tamen, & scribam, & dicam, hanc & illam sententiam illius auctoris esse, cuius scilicet nomen in titulo continetur.

De impari auctoritate eorum, quæ excerpta sunt. Cap. XI.

EX prædictis, itaq; patet non omnia, quæ in hoc opere continentur, paris auctoritatis esse, sed quædam in eis supremum auctoritatis locum tenere, quædam vero medium, & quędam infimum, quædam vero nullum, & in his oībus excipio sacram paginam, olim sanctis Prophetis & Apostolis, diuina gratia indubitanter afflatis editam & scriptam, de qua in hoc opere nihil penitus volui, propter ipsius vsum communem, sed nec ausus fui, propter ipsorum sacrorum reuerentiam excerpere, nisi fortè breuiter percurrēdo. Sicut enim Scriptura sacra præcedit alias tempore, sic etiā dignitate. Deniq; in eius comparatione sacrorum Doctorū quoq; sequentium opuscula nullius auctoritatis esse testatur Augustin. in 11. contra Faustum disputatione, sic loquens. Sunt inquit libri, qui non præcipiendi auctoritate, sed proficiendi exercitatione conscribuntur a nobis. Inter hos enim sumus, quibus dicit Apostolus, si quid aliud sapitis, id quoq; vobis reuelauit De⁹, quod genus literarum nō cum credendi necessitate, sed cum iudicandi libertate legendum est. Cui tamen ne intercluderetur locus, & adimeretur posteris ad quæstiones difficillimas tractādas, atque versandas, linguæ & styli saluberrimus labor, distincta est a posteriorum libris excellentia canonicæ auctoritatis veteris testamenti & noui, quæ firmata Apostolorum temporibus, per successiones episcoporum, & propagationes ecclesiarum tanquam in sede quadam sublimiter collocata est. Cui seruiat omnis fidelis & pius intellectus. Ibi, si quid velut absurdum mouerit, non licet dicere, auctor huius libri veritatem non tenuit, sed aut codex incorrectus est, aut interpres ipse errauit, aut tu non intelligis. In opusculis autem posteriorum, licèt eadem inueniatur veritas, longè tamen est impar auctoritas. Vnde nisi vel certa ratione, vel ex illa canonica auctoritate, quod ibi disputatum, vel narratum est, demonstretur, siquis credere noluerit non reprehenditur. In ista verò canonica eminentia sacrarum literarum, etiam si vnus Propheta vel Euangelista obscurum aliquid in literis suis posuisset, ipsa canonis confirmatione non declaratum, non licet dubitare quoniam verum sit, alioquin nulla erit pagina, qua humanæ imperitiæ regatur infirmitas, si librorum saluberrima auctoritas, aut contempta aboletur, aut interminata cōfunditur. hæc Augustinus.

De ordine dignitatis earundem. Cap. XII.

EXceptis igitur diuinis libris, & in summa quadam auctoritatis arcæ sepositis, primum post eos locum tenent Epistolæ decretales Romanorum Pontificum, & Canones generaliū Cōciliorum; opuscula quoq; sacrorū Doctorum. Nā in decretis Gratiani, in 1. par. 20. distin. legitur. Epistolæ decretales Conciliorum canonibus, pari iure exequantur. Diuinarum vero scripturarum tractatores, & si scientia Pontificibus præemineant, tamen quia dignitatis eorum apicem adepti non sunt, in scripturarum quidem expositionibus eis præponuntur, in causis vero diffiniendis vbi non solum scientia, sed etiam potestas requiritur, s̄m post eos locum merētur, sicut auctoritate Leonis Papæ huius nominis quarti probatur, hæc Gratianus. Vtrumq; ergo genus in primo auctoritatis gradu merito ponitur; quoniam vt excedentia & excellā sibi vicissim præferuntur. Illos autem sacros Doctores in eo gradu ponere volui, qui auctoritate Romanæ Ecclesiæ canonizati sunt, & eorum libri per Concilia Pontificum approbati. Vt sunt Dionysius, Ignatius, Cyprianus, Hilarius, Athanasius, Basilius, Gregorius Nazianzenus, Ambrosius, Hieronymus, Ioannes Chrysostomus, Augustinus, Cyrilius, Fulgentius, Cassiodorus, Isidorus, & alij multi. Medium vero locum tenent Doctores ceteri, prudētes quidem & Catholici, sed non Canonizati, vt Isichius, Beda presbyter, & Alcuinus Karoli magister, Rabanus, & Strabus eiusdem discipulus: Haymo, & Iuo carnotensis, Richardus, & Hugo Parisiensis, alijq; plurimi. Tertium autem & infimum tenent gradum Philosophi, Doctoresq; gētilium. Nam & si Catholicæ fidei veritatem ignorauerunt; mira tamen & præclara quædam dixerunt de Creatore & creaturis, de virtutibus & vitijs, quæ & fide Catholica, & ratione humana manifestè probantur esse vera. Præterea quoniam artifici cuilibet in sua facultate discentem oportet credere, secularium scientiarum studiosis scholaribus, vt in eis proficiant, necesse est primitus Philosophis earum inuentoribus, vel peritis ac discretis tractatoribus fidē adhibere. Verbi gratia, Prisciano in grammatica, Aristoteli in logica, Tullio in rethorica, Hipocrati in medicina. Porro ea nullam inter cetera auctoritatis dignitatem habent, ipsa sunt apocrypha, quorum, s. auctor penitus ignoratur, & de veritate dubitatur. Itaq; si quando legantur a quoquam sine enarrentur, vtrum credi vel non credi debeant, ipsius legentis vel audiētis iudicio, & voluntati relinquitur, sicut cum rumores aliqui, vel narrationes ignotæ ab illis plerumque, qui viderunt vel audierunt (vt assolet) referuntur. Denique decretum Gelasij Papæ, quo scripta quędam approbantur, quędam vero reprobantur, hic in ipso operis initio ponere volui, vt lector inter authentica & apocrypha discernere sciat, sicq, rationis arbitrio quod voluerit eligat, quod autem noluerit relinquat.

De libris authenticis. Cap. XIII.

SAncta itaquam Romana Ecclesia, nullis synodicis institutis ceteris ecclesijs prælata, sed Euangelica voce Domini & Saluatoris nostri primatum obtinens, dicens: Tu es Petrus, & super hāc petram ædificabo Ecclesiam meam. Post Propheticas, & Apostolicas, & Euangelicas scripturas, quas regulariter suscepimus, quibus Ecclesia catholica per gratiam Dei fundata est, has etiam suscipi non prohibet, videlicet sanctam Synodum Nicęnam, mediante Maximo Constantino Augusto celebratam, in qua Arrius hæreticus condemnatus est. Synodum Constātinopolitanam, mediante Theodosio seniore Augusto, in qua damnatus est Macedonius. Synodum Ephesinam primam, mediante Cyrillo Alexandrino episcopo, & Archadio episcopo ab Italia destinato, in qua Nestorius condemnatus est. Synodum Chalcedonensem, mediante Martiano Augusto, & Anatholio Constantinopolitano episcopo, in qua Nestoriana, & Eutiana heresis simul, cum Dioscoro eiusq; complicibus damnatæ sunt. Opuscula quoq; Cypriani Carthaginensis episcopi, Beati Basilij Capadocensis, Ioannis Constantinopolitani, Theophili Alexandrini, Hilarij Pictauensis, Ambrosij Mediolanensis, Augustini Hipponensis, Hieronymi Presbyteri, Prosperi viri religiosissimi. Epistolam Leonis Papæ ad Flauianum Constantinopolitanum episcopum. Opuscula atque tractatus, olim patrum orthodoxorum, qui in nullo a Sanctæ Romanæ Ecclesiæ consortio deuiauerunt, nec ab eius fide vel prędicatione seiuncti sunt, legenda decreuimus. Decretales quoque epistolas Romanorum Pontificum. Actus beati Syluestri Papæ: Vitas patrum, Pauli, Antonij, Hilarionis, & omnium eremitarum, quas tamē Beatissimus Hieronymus descripsit. Gesta quoque Sanctorum Martyrum, quæ tamen s̄m antiquam consuetudinem, singulari cautela in Romana Ecclesia non leguntur: Ne vel leuis subsanandi occasio in eo generetur, quia eorum nomina qui scripsere, penitus ignorantur a fidelibus: Aut superflua, aut minus apta, quàm ordo rei fuerit, esse putantur, sicut cuiusdā Quirici, & Iulitæ, & Georgij, aliorumq, passiones, quę ab hereticis scriptę perhibentur. Nos autem omnes martyres, & eorum gloriosos agones, omni deuotione veneramur. Scriptura de inuētione Sanctę Crucis, & alia de inuentione capitis Ioannis Baptistę, nouellę quidem reuelationes sunt, & nouelli eas Catholici legunt. Sed cum hæc ad Catholicorum manus aduenerint: Pauli Apostoli sententia precedat: Omnia probate, quod bonum est tenete. Item Ruffinus vir religiosus plurimos Ecclesiasticos libros edidit, & nonnullas scripturas interpretatus est. Sed quia bis eum Hieronymus in aliquibus de arbitrij libertate notauit, illa sentimus, quę eundem Hieronymum sentire cognoscimus. Non autem hoc solum dico de Ruffino, sed etiam de vniuersis, quos idē vir de zelo Dei, & fidei reprehendit. Origenis opuscula quoque nonnulla, quę idem Hierony. non repudiat, legēda suscepimus.

Reliqua omnia cum auctore suo dicimus esse renuēda. Eusebij Chronica, & eiusdem Ecclesiasticæ historiæ libros ; quamuis in primo narrationis suę libro tepuerit , & post de laudibus & excusatione Origenis vnum librum schismatici cōscripserit, propter rerum tamen singularem notitiam , quæ ad instructionem pertinent, vsquequaq; non dicimus renuendos. Orosium virum eruditissimum collaudamus, quia valde vberem, & necessariam, contra Paganorum calumnias, historiam ordinauit. Sedulij Paschale opus insigni laude præferrimus. Iuuenci quoque laboriosum opus non spernimus, sed miramur.

De Libris Apocryphis. Cap. XIIII.

CÆtera vero quæ ab hæreticis , vel schismaticis conscripta sunt, nullatenus recipit Catholica & Apostolica Romana Ecclesia, e quibus quædam, quę ad memoriam venerint, & a catholicis vitanda sunt credimus esse subdenda. Ariminensem Synodum a Constantino Cæsare, Constantini filio congregatam, & tunc, & vsq; in æternum confitemur esse damnatam. Itinerarium nomine Petri Apostoli, quod apellatur sancti Clementis, Apocryphum est, in libris octo. Euangelia similiter nomine Petri, Iacobi, Bartholomæi, Thomæ, Matthiæ, Barnabæ; Euangelia quoque quæ falsarunt Lucianus, & Ischius. Item actus nomine Petri, Andreæ, Philippi, Thomæ. Liber de infantia Saluatoris, & de Maria vel obstetrice. Liber qui dicitur pastoris. Liber qui dicitur fundamētum. Libri omnes Leucij discipuli diaboli. Liber qui appellatur thesaurus. Liber de filiabus Adæ, vel Genesis. Actus Teclæ & Pauli. Liber nepotis. Liber Prouerbiorum, qui est ab hæreticis conscriptus, & Sancti Sixti nomine p̄notatus est. Reuelationes Pauli, Thomæ, Stephani. Transitus Sanctæ Mariæ. Pęnitentia Adæ. Testamentum Iob. Pęnitentia Origenis. Pęnitentia Cypriani. Liber Diogiæ nomine gigantis. Liber Iamnæ & Mambræ. Liber qui dicitur Physiologus, Ambrosij nomine signatus, sed ab hæreticis conscriptus. Liber qui dicitur sors Apostolorum. Centimetrum de Christo virgilianis versibus compaginatum. Historia Eusebij Pamphili. Opuscula Tertulliani. Lactantij Aphricani. Priscillæ & Maximillæ; alterius Clementis Alexādrini, Tarsi, Cypriani, Arnobij, Tyconij, Cassiani Galliarum presbyteri, Victorini Pictauensis. Epistola Iesu ad Abagarum regem. Et Epistola Abagari ad Iesum. Passio Cyrici & Iulitæ, & Georgij. Liber qui dicitur contradictio Salomonis. Liber quoque Symonis Magi. Nicolai, Cerinthij, Marcionis, Basilidis, Ebyoni, & cęterorum hæreticorum, quos cum eorum auctoribus , auctorumque subsequacibus sub anathematis indissolubili vinculo cōfitemur esse damnatos in æternum. Hucusq; Decretum Gelasij Papæ. Numerum autem, & nomina librorum, cuiusq; Doctoris Catholici quæ reperire potui, inferius iuxta ordinem historiæ temporum quibus floruerunt, locis congruis annotaui.

Continentia totius operis. Cap. XV.

TOtum igitur opus istud summatim continet. Primò quidē de trino & vno Creatore omnium breuem tractatum. Deinde de Cœlo empyreo , & natura Angelorum . De statu quoque & ordine bonorum , & ruina maliciaque superborum. Post hoc de materia informi, & de fabrica mundi, ac iuxta seriē operum sex dierum, de natura & proprietatibus singularum per ordinem rerum. Deinde vero de conditione hominis primi. De natura ac viribus animæ, & sensibus , & partibus ac proprietatibus corporis humani; de requie Dei, & modo operandi ; de primo statu Protoplasti & fęlicitate Paradisij de lapsu hominis ac pœna multiplici; de peccato in genere multiplicięq; peccati diuisione ac singulorum genere proprietate. Postmodum vero de hominis lapsi reparatione; de proprietatibus fidei, cæterarumq; per ordinem virtutum. Donorum Spiritussancti, atq; beatitudinum. De numero quoque, & materia omnium scientiarū. Post hoc autem iuxta seriem temporum , continet historiam rerum in mundo gestarum; dictorumque memorabilium, ab initio sæculi vsque ad tempus nostrum. Et primo quidem describit initium Ecclesię, quod habuit ab Abel eiusq; progressum per tempora Patriarcharum, iudicum, regum, ac ductum vsque ad tempora Christi , & Apostolorum: iuxta ordinem sacræ historiæ. Multa etiam inferens vtilia de gestis ac dictis Ethnicorum . Exinde vero diffusius texit historias Ecclesiasticas per successiones Romanorum Imperatorum vsque ad illum, qui nostris temporibus imperauit Federicum. Inter hæc autem ab initio Commemorat singulorum temporibus suis ortus regnorum , successiones quoque Regum, & varios euentus bellorum . Errores Paganorum, Iudæorum, Hæreticorum gesta dictaq; notabilia, atq; librorum nomina Philosophorum, & Poetarum. Institutionem & formam, & efficaciam sacramētorum veterum ac nouorum. Multiplicem Ecclesiæ profectum ac varietatem temporum, numerorumq; & ordinem persecutionum eius, sub Imperio præcipue Romanorum per successiones Imperatorum. Gesta quoque laudabilia, & passiones, & miracula Sanctorum, s. Apostolorum, Confessorum, Martyrum, atq; Virginum . Sed & actus memorabiles, ac nomina librorum. Floresq; non paucos Doctorum Catholicorum . Canones & statuta Conciliorum , & Romanorum Pontificum . Collationes & vitas Sanctorum Eremitarum : regulas, & instituta Sanctorum Patrum. Initia quoq; & profectus diuersorum ordinum, atq; professionum. Ad extremum vero de præsenti permixtione bonorum & malorum , & de vario statu animarum a corpore separatarū, de ordine sæculi futuri, de aduentu & gestis Antichristi, de fine mundi, de die iudicij, de resurrectione mortuorum , & glorificatione Sanctorum, de supplicijs reproborum .

De quadrifaria diuisione totius. Cap. XVI.

QVoniam iam hoc ipsum opus, causa iam dicta superius, ad tantæ magnitudinis immensitatem excreuerat , vt in triplo (quemadmodum opinor) bibliothecæ sacræ mensuram excederet, & per hoc sine labore vel sumptu nimio transcribi non posset, multorum rogatu fratrum intercedente, insuper & priore meo fauente , mihique in remissionē peccatorum meorum pariter iniungente, vt totum opus abbreuiando, in librum Manualē ad modum vnius biblię redigerem ; hoc ipsum facere tentaui, vt potui. Sed nisi per nimiam longitudinem tēporis, vel absque nimio dispendio vel deprauatione ipsius operis implere non valui . Quapropter ipsum opus vniuersum in quatuor partes principales , tanq̄ in quatuor volumina persecta, & a se inuicem separata distinxi. Quarum vna continet totam historiam naturalem . Alia vero totam seriem doctrinalē. Tertia vero totam eruditionem moralem . Quarta totam historiam temporalem . Prima siquidem prosequitur naturam & proprietatem oīum rerum. Secunda vero materiam & ordinem omnium artium. Tertia proprietates & actus oīum virtutum & vitiorum. Quarta seriem omnium temporum. Siquidē & Plato (vt dicit August.) perfecisse Philosophiam laudatur, quæ in tres partes ab ipso distribuitur, vnam videlicet naturalē, aliam rationalem, tertiam moralem. Et fortasse qui Platonem acutius ac veracius intellexerunt, tale aliquid de Deo omniū Creatore, gubernatore, conseruatore senserunt, vt in eo sit causa omnium naturarum, lumen oīum rationum, & finis omnium actionum. Sitq; in illo & causa subsistendi, & ratio intelligendi, & ordo viuendi. Quorum videlicet trium vnum pertinere videtur ad naturalem, alterum ad rationalem, tertium ad moralem. Itaq; si homo ita creatus est, vt per id, quod in eo præcellit, attingat ad illud quod cuncta præcellit, id est, vnum verum optimum Deum, sine quo nulla natura subsistit, nulla doctrina instruit, nullus vsus expedit. Ipse quærēdus est, vbi nobis secura sint omnia. Ipse cernendus, vbi nobis certa sint omnia. Ipse diligendus, vbi nobis recta sint omnia. Plato quippe Dei huius imitatorem, cognitorem , amatorem, dixit esse sapientem. Ad hæc itaq; tria spectāc tres primæ partes huius operis, videlicet naturalis, doctrinalis, & moralis. Porro quarta & vltima, videlicet historialis, licèt ad Philosophiam directè non pertineat, eo quòd singularia rerum gesta tantum enarrat, de quibus, s. singularibus, s̄m Aristotelem ars non est, plurimum tamen admirationis & recreationis , & vtilitatis habet, vt iam superius ostensum est.

De materia vniuscuiusque partis. Cap. XVII.

IGitur primæ partis fundamentum est historia sacra, ab ipso principio creationis rerum vsque ad requiem sabbathi. Cui & interseruntur ea quæ pertinent ad naturam cęli & mundi. Fundamentum secundæ partis est hominis lapsi reparatio quantum ad intellectum. Et fundamentum tertiæ partis , quātum ad affectum est hominis reparatio. Quartæ partis fundamentum est, primo quidē sacra Scriptura a generatione primi hominis vsq; ad Imperium Neronis. Inde vero Chronica Eusebij, Hieronymi, Prosperi, Sigiberti, ac cæterorum Chronographorum, per successiones Imperatorum, vsque ad diem istum. Cui videlicet vniuersali historiæ præponitur breuis epilogus partis primæ, & secundæ ac tertiæ ; in medio vero locis congruis inseruntur diuisiones terrarum ac gentium, testamenta Patriarcharum, ceręmoniæ Iudæorum , & sacramenta Christianorum , sed & variæ intermiscentur historiæ, prosequentes gesta, vel dicta notabilia Regum, Tyrannorum, Imperatorum, Philosophorum, cęteros- rum

rum etiam virorum illustrium. Mutationes temporum, & varios euentus rerũ, vt est Iustini vel Pompei Trogi, & historia Orosij, Historia quoq; Alexandri Magni, & Darij. Historia Iulij Celsi de bellis Cęsaris. Et Suetonij historia de 12 Cęsaribus. Historia Ecclesiastica Eusebij Cęsariensis. Ruffini Aquilegiensis, & Hugonis Floriacensis. Historia quoque tripartita Cassiodori. Historia Hieronymi & Heraclidis, de gestis & dictis Patrum. Historia quoq; Cassiani, de collationibus Patrum. Historia Turpini Remẽsis, de gestis Caroli Magni Imperatoris, cęterorumq; multorũ historiographorum. Adduntur & aliæ etiã innumerabiles historiæ breues, de passionibus Apostolorum & Martyrũ, gestis ac moribus & cõuersatione Sanctorũ Episcoporum, Monachorum, cęterorumq; Confessorum. Iuter hæc etiã continet plurimorum flores librorum (vt dictum est) non tãtum Sanctorum Doctorum, sed & Philosophorum & Poetarũ. Veruntamen illorum, qui multa scripserunt ac magna, de quorũ scriptis excerpseram plurima, vt Ambrosij, Hieronymi, Chrysostomi, Augustini, Gregorij, Bernardi, ac cęterorũ huiusmodi. Horum inq̃ flores causa vitandæ prolixitatis in duas partes diuisi. Nã illos quidẽ eorum libros, qui maximè sunt morales, vt est liber Cõfessionum Augustini, Meditationes Anselmi, vel beati Bernardi, vel similes, sub quadam continuatione verborum abbreuiatos, ita vt si libri cuiuslibet magnitudinẽ ignorares, totum te habere putares, hos in quarta parte locis suis composui, & per capitula distinxi, quatenus ad historiæ modum, propter ipsam cõtinuitatem, in refectorijs, in infirmatorijs, & alijs locis inter fratres ædificationis causa possint legi. Cæteros autem flosculos, quos ex eisdem, vel alijs libris minutatim, & incompactè per diuersa loca excerpsi, in cęteris partibus sub diuersis titulis cõgruenter inserere iudicaui; porro in fine quartæ partis adijcitur epilogus breuis de fine mundi.

Retractatio primæ partis. *Cap. XVIII.*

TAnto igitur, tamq; laborioso opere per Dei gratiam in finem vsq; perducto, Ego quoq; mentẽ meam per spaciosissima Scripturarum maria, iam ex longo tẽpore fluctuantẽ, ipsa distractione semetipsa quodammodo lacerantem, ad portum stabilitatis suæ reducere cupio. Quod vtiq; dum per imbecillitatẽ consilij mei vis facio, serenato quodãmodo libero rationis oculo hoc ipsum intuẽs, & in statera discretionis appendens, In parte quidẽ negligenter egisse, in parte vero modũ excessisse reperio; itaq; qui superius in excusatione mei multa dixisse me recolo; Ne tanquã humanæ gloriæ vanus appetitor, vitiorũ meorum inuentor blãdus palpator, improbusve defensor; sed magis meorum vitiorũ in rationis libra districtus examinator, & acerbus malorum reprehensor; Non erubescam in hoc operis principio culpam meã fateri; præsertim cum attestante Philosopho, nihil in humanis adinuentionibus ex omni parte perfectum valeat inueniri. Hæc ergo in quibus, sicut nec ipse mihi complaceo, sic & Deo & hominibus displicere formido. In prima quidẽ parte de Deo & Angelis, cęterisq; quæ ad theologiæ materiam pertinent, ex diuersis capitulis pauca capitula colligẽs, de singulis quæstionum articulis breuiter ac succinctè percurrendo transiui, quoniam de hac materia, multa & varia scripta cõmuniter a fratribus & alijs vbiq; haberi cognoui. Porro inuestigando naturam, cuius notitia valet (vt supra dictum est) etiã ad expositiones sacrarum Scripturarum. Nõ solum inquam in nostrorum libris, sicut Ambrosij, Basilij, Isidori, & aliorum quorundam; verum & in libris Philosophorum, videlicet, Aristotelis, Plinij, Solini. Insuper & Medicorũ, videlicet, Æsculapij, Hipocratis, Auicennæ, Rasi, Hali, Isaac, Constantini Platearij; dum non solum nostris, i. fratribus ordinis nostri, hoc ipsum opus desiderãtibus, atq; poscentibus, cęterisq; sanctarum Scripturarum expositoribus, siue Doctoribus, verum etiam quibusdã alijs, qui forsitan curiositate quadam sciendi incognita laborantes, talium notitia delectantur, satisfacere volui: fateor ex magna parte, meo iudicio, professionis intentionis meæ modum excessi, in illis præcipuè inuestigandis ac describendis, quarum nomina in diuinis libris non repperi. Itaq; dum curiosis morem gerere volui, vitium curiositatis incurri. Etenim quod Medicorum est, promittunt Medici, tractant fabrilia fabri. Sic & ego tam sublimis professionis homunculus, cuius, s. totum studium, & labor debet esse circa lucrum animarum intẽdere, etiam in hoc opere debui, præcipue de his quæ ad professionem meam spectant insistere. De cæteris autem præcipue, quæ magis ad medicinam corporis pertinent, si forsitan accederent (sicut Doctoribus nostris mos est) breuiter pertransire. Hoc est igitur, quod licèt multis etiam & fratribus placeat, eo quòd totum per quasdam rerum similitudines & integumenta figurarum ad ædificationem morum referri valeat. Super omnia tamen quę continentur in hoc opere, mihi confiteor displicere. Non quòd illa quidem in se bona non sint, taliumq; studiosis vtilia, sed quia professionem meam (vt dixi) non decuit huiuscemodi rebus inuestigandis ac describendis, tam diligenter insistere.

Retractatio secundæ, tertiæ, & quartæ partis. *Cap. XIX.*

ETenim in secunda parte, quasdam scientias vel artes diffusius prosequendo, vereor etiam aliquatenus modum excessisse. In tertia vero virtutes ac vitia describendo, non potui, vt iã supra dixi, omnium librorum moralium, etiam quos in promptu habebã, omnes flores in vnum colligere. Sed de multis pauca pro modulo meo eligere, alioquin oporteret volumen in immensum extendere. Porro in quarta parte, quamuis etiam illic abbreuiata sint omnia, propter magnitudinem tamẽ voluminis adhuc amplius institui minuendam; vellẽ (si fieri posset) de sanctorum miraculis rescidisse nonnulla. Denique si quis legentium, vel in prima, vel in secunda, vel in tertia, vel in quarta parte, de his quæ forsitan ibidem requisierit, minus aliquid inuenerit, necessitati abbreuiandi operis (vt iustum est) veniam cõcedat. Præterea nullatenus lector abhorreat, si etiam in Gẽtilium historia videtur legi, circa Paganos facta fuisse nonnulla miracula. Credibile enim est huiusmodi ostenta, nequaquam fuisse vera miracula, sed prodigiosa indicia, ipsosque dæmones hæc circa cultores suos fallaciter egisse vel ostendisse. Quatenus eos huiuscemodi fallacijs in cultu suo facilius possent detinere. Hæc ad p̃sens de cunctis quæ in ipso tanti operis initio dicenda erant, videlicet de causa & materia, & de titulo, & de modo agendi & vtilitate, & calumniarum repulsione, & ipsius operis diuisione atque retractatione, ad præsens sufficiant. Hunc autem prologũ propter causas prædictas a principio operis hucusq; protrexi, quia pari iure correspondet vnicuiq; parti, totum in cuiuslibet capite inferendum iudicaui, vt simul cum totius partis capitulis adiunctis, locum suppleat vnius libri. Et quia totum opus illud vniuersale supradicta ratione Speculum maius decreueram appellare. His etiam quatuor eiusdem partibus, idem vocabulum per singulos titulos placuit annotare, vt videlicet prima vocetur Speculum naturale. Secunda vero Speculum doctrinale. Tertia quoque Speculum morale. Quarta Speculum historiale.

Continuatio quatuor partium ad inuicem. Cap. XX.

SIc igitur in hac prima parte, totam naturalem historiam (vt supra dixi) auxiliante Deo diuersorum auctorum flosculos excerpendo, iuxta possibilitatis nostræ modulum breuiter ad plenum prosecuti sumus, disserendo videlicet de natura diuina, de Angelica creatura, de materia informi, de fabrica mundi, & iuxta seriem operũ sex dierum, de proprietatibus naturalibus singularum per ordinẽ rerum. Dehinc in secunda & tertia parte, de hominis lapsi reparatione, hoc est de his quibus a lapsu multiplici reparatum est genus humanum, s. de numero & materia omnium scientiarum, de proprietatibus singularum virtutum agere volumus, quatenus in hunc modum totius mundi plenius continentiam, omniumque rerum & artium atq; virtutum summam sub quodam compendio memoriter teneamus. Porro in quarta parte, finali modo temporalem rerum in mundo gestarum historiam, dictorum memorabilium ab initio sęculi vsq; ad finem, quæ scripta reperimus, iuxta seriem temporum per ordinem generationum, regnorumq; successionem, sicut in superiore præfatione totius operis prælocuti sumus, breuiter vt potuimus percurrimus. Veruntamen, quia sicut prædictum est, istæ quatuor speculi partes diuersæ sunt, ac propter nimiam trãscribendi sumptuositatem, alteram sine altera nonnulli habituri sunt. Et in hac prima parte loco competenti totius vltimæ partis materiam, i. totius historiæ temporalis chronicam breuiter perstrictam prælibabimus. In fine, videlicet vbi de temporibus agitur. In vltimæ quoq; partis capite placuit quoddam historię naturalis, & omnium artium atq; virtutum epithoma, i. recapitulationem breuem præmittere; quatenus vnaquęq; pars cæteras vtrinque contineat, omnesq; se inuicem complectantur. Et quia totum opus primum, quod in quatuor ob sui magnitudinem est diuisum, maius speculum appellauimus. Ideo primam istam partem, quæ speculum naturale dicitur a diuersis mundi acceptionibus inchoamus.

Finit Prologus.

SPECVLVM NATVRALE VINCENTII,

LIBER PRIMVS.

De diuersis mundi acceptionibus. Cap. I.

EX LIBRO qui dicitur Imago mūdi. Mundi factura quinque modis describitur. Dicitur enim primo modo Mundus archetypus, i. principalis & omnium exēplaris, sēm q̄ ante tempora secularia vniuersitas creaturæ in mente diuina fuisse legitur. Secundo modo dr̄ Mundus primitus exēplatus, s. cum ad exēplum archetypi Angelus, & huius sensibilis mundi materia creata est ab initio. Tertiò modo, cum per species & formas varias mundus iste visibilis formatus describitur. Quartò modo, sēm q̄ pulchritudine tēporali cursum suum continuè peragente, vnumquodq; ex sui generis semine nascitur. Quintò modo, sēm q̄ mundus iste visibilis, in fine temporum ab hac specie corruptibili in incorruptibilē trāsmutatus innouabit. Mundus archetypus ipse est filius Dei, cum Patre & Spiritusancto vnus Deus, hic est Dei sapiētia, & ratio, & verbū Deo dicēti coæternū, de quo scriptum est. Qđ factū est, in ipso vita erat, i. viuebat, sicut arca vel domus pcōcepta viuit in mēte artificis, anteq̄ fiat. De secundò scriptū est, q viuit in æternū creauit oīa simul. De tertiò scriptū est, qui fecit mundū de materia informi siue inuisa, i. inuisibili. De quartò scriptū est, ptrerit figura huius mūdi. De quintò scriptū est, nouos cælos & nouā terrā expectamus, in quibus iustitia habitat. Iuxta hunc ordinē Deo auxiliāte intēdimus procedere, maximeq; in p̄senti volumine mūdi descriptioni iuxta tertiū modū, hoc est de varijs speciebus, quas mundus iste sensibilis cōtinet describendis, diligēter insistere. De mūdo quippe archetypo sufficiēter (vt æstimo) aliàs disseruimus; in libro videlicet quē de Sancta Trinitate, cōtexta dictis Sanctorū & Catholicorū Doctorū nuper cōpegimus. Et in alio quodā opusculo, qđ simili modo de ipso Dei filio mundi Redēptore singulariter edidimus, quē ēt librū gratiæ titulo pnotauimus. Temporalē porro mundi pulchritudinē ab initio vsq; ad finē in opere illo plenè digessimus, qđ Speculū historiale vocari decreuimus. Quapropter in huius voluminis capite (Deo iuuāte) de ipso archetypo, & etiā de mūdo secundario, videlicet Angelis, & prima materia primitus exēplata pauca breuiter pstringemus. Et postea mūdanarū specierum diligēter varietate descripta, tandē de tpalibus mūdi curriculis, & eius fine similiter nōnulla succinctè pcurremus. Similiter & sacri Doctores aiūt, q̄ ideo manus & pedes dñi Seraphim operiūt, qa & pterita ante mundū, & futura post mundum scire nō possumus. Sed media tantūmodo contemplamur.

De duobus mundis existentibus. Cap. II.

HErmes qui, & Mercurius, & Trismegistus ad Asclepium. Pater quidē oīum vel dñs, qui est oīa, oībus se libēter ostēdit, nō vbi sit loco, nec qualis sit qualitate, nec quātus sit quātitate, sed solem sola intelligētia illuminans, qui discussis ab aīo errorū tenebris & veritatis claritate pcepta, totū se sensu diuinæ intelligētiæ cōmiscet. Cuius amore parte naturæ, q̄ mortalis est liberatus, immortalitatis futuræ fiduciā excipit. Et oīum quidē mirabiliū vincit admirationē, q̄ homo diuinā potuit inuenire naturā. Certū est o. mundū intelligibilē, i. qui solo mētis intuitu dignoscitur, incorporalē esse, nec eius naturæ corporale aliqđ posse misceri, qđ possit qualitate quātitate numerisq; dignosci, in ipso quippe nihil tale cōsistit. Hic vero mundus sensibilis receptaculū est oīum sensibiliū specierū, & qualitatū vel corporū, q̄ oīa sine Deo vegetari nō possunt. Oīa quippe Deus, & oīa ab ipso, in ipso, & p ipsum. Ipseq; mūdus sensibilis, & oīa q̄ in ipso sunt ab illo superiore mundo, quasi vestimentū contexta sunt. Nā licet in vnoquoq; genere aialiū, singula sui generis formam possideant, in eadē tñ forma sui dissimilia sunt, qđ facit vniformis ille (vt diximus) Deus, cuius species nō mutatur nec cōuertitur. Sicq; singulorū generū formæ sunt pmanētes, in eadē sui forma dissimiles. Mundus itaq; pparatus est a Deo receptaculū omniformiū specierum. Naturā aūt p species vnigenas, mundū p quatuor elemēta vsq; ad cælum pduxit, cuncta Dei visibus placitura, ipsum vero cælū Deo plenū est; porro cuncta ab imo vsq; ad summū sibi cōnexa sunt, & mortalia immortalibus, & sensibilia insensibilibus adnexa sunt. Plato ēt (vt legit) duos asseruit mundos. Vnū intelligibilē, in quo ipsam veritatē dicebat habitare, istū quoq; sensibilē, quē manifestū est visu, tactuq; sentire; itaq; illū esse verū, istū verisimilē ad illius imaginē esse factum. Ideoq; de illo, in eo, q̄ se cognosceret aīa, velut expoliri veritatē ac serenari, de hoc aūt in stultorū animis nō sciētiā, sed opinionē posse generari. Idē quoq; dicebat ideas esse in mēte diuina, ideā diffiniēs ita: Idea est eorum quæ fiunt exemplar æternum. In hoc autē errauit, q̄ ideas aliud esse, q̄ ipsam mentē putauit.

Quod mundus archetypus ipse sit Dei filius. Cap. III.

BAsilius in Hexameron lib. 1. Erat autē antiquissima ordinatio creaturæ, q̄ extra mundū sunt apta pro virtutibus, citra fine tēpore, sempiterna, sibiq; propria, in qua Deus oīum cōditor instituit opera certa, hoc est lumen intelligibile & æternū, beatitudini cōuenientes oīum amantiū Deū. Aug. de Trini. lib. 6. Ipsa est ars q̄dā omnipotentis & sapientis Dei, plena omni rōne viuentium & incōmutabiliū, & oēs vnum in eo sunt, sicut ipsa est vna de vno, cū quo & vnū. Glosa super Epist. ad Hebr. Hic est mundus inuisibilis, qui erat in Dei sapiētia, videlicet ipsa eius dispositio æterna, qui in verbo suo disposuit omnia. Vnde Apostolus inquit: Fide intelligimus aptata esse sæcula verbo Dei, vt ex inuisibilibus visibilia fierent. Hoc est iuxta exemplar inuisibile, quod erat in mente diuina, ex nihilo in esse pcederet. Glo. super Iob. Nam & faber arcam prius facit in mēte, post in opere, quod est in mēte viuit cū artifice, quod aūt fit, mutatur cum tpe. Vnde de verbo Dei Scriptura pronunciat. Quia qđ factū est in ipso vita erat. Quicquid. n. factū est in tpe, semper viuit & viuit in spūali factoris rōne. Aug. in lib. 83. quæstionū Oīa quippe Deus rōne cōdidit. Nec eadē ratione hominē qua equū, sed singula pprijs rōibus cōstituit. Has vero rationes nō arbitrandū est esse, nisi in ppria Creatoris mēte. Non. n. quicquā extra se positum aspiciebat, vt sēm id cōstitueret quod faciebat, quas rōnes æternas in verbo intueri anima nequit, nisi q̄ rationis oculū sanum, & purum, & serenū, & sanctum, & simulē eis, quas videre intēdit habuerit. Sic. n. ipso intelligibili lumine perfusa & illustrata (cum ei cohæserit) hac ipsa visione beatissima fit. Has autē siue ideas, siue formas, siue rationes appellare licet, multisq; cōceditur vocare quodlibet, paucisq; videre quod verū est. Origenes in homilia super principio Iohānis. Si autē q̄ris, quō in ipso vitaliter, & vniformiter, & causaliter, subsistant omnia, accipe paradigma ex creaturarū natura. Conspicare, quō causæ rerum oīum, quas cōprehendit globositas sensibilis huius mūdi, simul & vniformiter subsistunt in isto sole visibili. Inde namq; formæ corporū omniū procedunt. Inde distantiū pulchritudo colorū, & cætera q̄ de sensibili natura prædicari possunt. Considera multiplicitatē & infinitā virtutē seminū, quō simul in singulis seminibus cōtinetur numerositas herbarū, fruticū, aīalium, quō pulchra surgit ex eis varietas formarū. Intuere quoq; interioribus oculis, quō regulæ multiplices in arte artificia vnum sunt, & in animo disponētis eas viuūt. Quō infinitus numerus linearū in vno pūcto subsistunt vnū, & huiōi naturalia exempla perspice, ex quibus velut Philosophicæ, Theoricæ pēnis vltra oīa subuectus, diuina gratia adiutus, poteris arcana verbi mentis acie pspicere. Et quō oīa quæ per verbū facta sunt in illo viuūt, videre.

Quid sit Deus. Cap. IIII.

DIonysius in lib. de diuin. no. Hierarchia siquidē est arcanū bonum, omni rationi superrationale, nec vlli eorum quæ sunt incōicabile. Hoc igitur arcanū silēcio tpali oportet nos honorare. Iohānes Damasce. lib. 1. Dicere namq; quid est Deus sēm substantiā, est impossibile, facilius magis est facere rōnē ex omnium ablatione. Non. n. eorū quæ sunt, est aliquid, non quidem, vt nō ens, sed super oīa ens, & super ipsum esse existēs. Si. o. eorū quæ sunt, nostræ cognitiones sunt, quod super cognitionem est

omnino, vtq; super substantiã erit, & econuerso. Aug. De Ciuit. Dei, in lib. 22. Deum certè (sicut poterat) diffinire volens Cicero, Mens, inquit, quædam est soluta & libera ab omni concreatione mortali, secreta oĩa sciẽs, oĩa mouẽs, ipsaq; nutu prędita sempiterno. Helinãdus, Empedocles quoq; sic eũ fertur diffiniuisse. Deus est sphęra, cuius cẽtrum vbique, circumferentia nusq̃. Secundus quoq; Philosophus ita. Deus est mens immortalis, incõtẽplabilis celsitudo, forma multiformis, incogitabilis inquisitio, insopitus oculus, oĩa cõtinens, lux, bonũ, & quid est hmõi. Dionysius vbi supra. Quid est inq̃ Deus? Est ratio simpla, & veritas verè existẽs; circa quã vt purã, & nõ errantẽ sciẽtiã est diuina fides vnicũ credentiũ fundamentũ, ipsos veritati, eisq; veritatẽ collocãs. Ipsa est scientia adunatrix cognoscentiũ & cognitorũ, a malo restituẽs, magis aũt in bono statuẽs, ordinans, & ornans, & pficiens integritatẽ, oĩumq; maculas soluẽs. Pro hac veritate moriuntur quotidie diuinæ sapientiæ duces, testimonium perhibẽtes. Bernardus Clareuallensis in libro de consideratione. 5. Quid est inq̃ Deus? qđ ad vniuersum spectat finis, qđ ad delectationẽ salus, qđ ad se, ipse nouit. Quid est Deus? Non minus peruersorũ pęna, q̃ gloria humilium. Est. n. rõnabilis quædã æquitatis directio, incõuertibilis atq; indeclinabilis, quippe attingẽs vbiq;, cui illisa oĩs prauitas cõturbetur, necesse est. Quid est Deus? Longitudo, latitudo, sublimitas, & profundũ. Longitudo ꝓpter ęternitatem interminabilem. Latitudo propter charitatẽ immensurabilẽ. Sublimitas ꝓpter maiestatẽ inattingibilẽ. Profundũ propter sapientiã inscrutabilẽ. Hæc Sancti, ẽm Apostolũ cõprehendunt. Idẽ in quodã sermone. Qui.n. cum Maria soli vacant Deo, diligenter cõsiderant, quid sit Deus in mundo, quid in hominibus, quid in Angelis, quid in seipso, quid in reprobis. Cõtemplãtur siquidẽ, quia mundi rector est & gubernator, hominũ liberator & adiutor, Angelorum sapor & decor, in seipso principiũ & finis, Reproborũ terror & horror. Aug. in lib. soliloquiorum. Ipse est deniq; quẽ amat omne, quod põt amare, siue sciens, siue nesciẽs. Ipse est qui nõ facit malũ, & facit ẽt, ne fiat pessimum. Ipse est de cui⁹ regno, leges ẽt in hæc regna descripta sunt. Cui⁹ legibus arbitriũ aĩæ liberũ est, bonisq; pmia & malis pęnæ, fixis per oĩa necessitatibus distributæ sunt. Cuius legibus in æua stantibus motus instabilis rerũ mutabiliũ, perturbatus esse nõ sinitur, frenisq; circumeuntiũ sęculorũ, semper ad similitudinẽ stabilitatis reuocatur. Gregorius Nazianzenus. Ipse est cuius esse totũ, & semper est insuperabile, quoddam sine fine substãtiæ pelagus. Nullis terminis limitibusq; circundatur, omnem sensum naturam supergrediens, & omne tempus.

Quibus distinguatur proprietatibus. Cap. V.

CAssiodorus super Psal. Deus est substãtia incorporalis simplex & incõmutabilis. Ioannes Damasce. Quòd autẽ incorporeus sit Deus, manifestũ est diligenter intuentibus. Qualiter enim corpus esse põt, quod infinitum & indeterminatũ est, nec est enim formatũ, sed impassibile, inuisibile, & incompositum. Aug. de fide ad Petrũ. In hoc autẽ se nullum corpus esse ostẽdit, qa quibusdã corporibus vitã dedit, quibusdã nõ dedit, cũ oĩum corpora ipse creauerit. Non.n. rem viuentem, nisi res viuens facit. Ipse verò naturaliter vita est, quia si vita nõ esset, viuẽtia corpora non fecisset. Idẽ in lib. de videndo Deo. Itaq; nec corporalibus oculis quæritur, nec visu circunscribitur, nec tactu tenetur, nec auditur affatu, nec sentitur incessu, nec in loco videtur, sed mundo corde, & cũ absens putatur videtur, & cũ psens est nõ vr: vnde & Apostolus dicit. Tanto tpe vobiscum sum, & nõ cognouistis me. Idẽ in lib. cõfessionũ. 10. Nõ est aliquo sensu corporali pceptibilis. Est tñ quędã lux, q̃dã vox, quidã color, quidã cibus, quidã amplexus interioris hominis, vbi fulget aĩæ, quod nõ capit locus, vbi sonat, qđ nõ rapit tẽpus, vbi redolet, quod nõ spargit flatus, vbi sapit, qđ nõ minuit edacitas, vbi hęret, quod nõ diuellit satietas. Ioan. Damasce. Porro simplex est Deus, & nõ cõpositus. Nam si compositus esset, qualiter impassibilis esse posset. Compositio namq; principium est pugnæ; pugna vero dissonatię: dissonantia porro, solutionis est causa. Solutio autem omnino a Deo est aliena. Cęterum qualiter Deus compositus esse queat, cum per omnia incedat, & omnia impleat. Impossibile est siquidem corpus per corpora incedere, quin incidat, & incidatur, plicetur, ac ei reobuietur, sicut quæcunq; sunt humida miscentur & cõfunduntur. August. de Ciuit. Dei lib. 11. Illud itaq; summũ bonum, quod Deus est, solum simplex, & ob hoc solum incõmutabile est. Nec ideo simplex non est, quia trinitas est. Sed ideo simplex dr̃, quia quod habet hoc est, excepto, q̃ relatiuè persona quæq; ad alteram refertur. Boe. de Trinita. Deniq; nihil esse dr̃ ẽm materiã, sed ẽm formam propriam. Diuina vero substãtia est sine materia, atq; ideo vnũ est, & est id, quod est. Reliqua porro non sunt id quod sunt. Habet.n. vnumquodq; suum esse ex his, ex quibus est, i. ex partibus suis, & est hoc, & hoc, i. partes sue pariter coniunctæ, nõ hoc vel hoc singulariter. Quod aũt non est ex hoc, & ex hoc, sed hoc tantum est, illud verè est, id quod est. Richar. de Trinit. lib. 2. Cęterum in illa summa sapiẽtia q̃ Deus est, nihil falsitatis inesse potest, alioquin nõ summè saperet, qui vel fallere vellet, aut falli posset. Constat itaq; Deũ veracem esse, & hoc ipsum est ei ex veritate. Veritas ergo nõ est aliud aliquid quàm ipse, cum veracitet conuinci possit non habere nisi ex sé, quod tũ habet ex veritate. Veritas aũt, sicut nunq̃ nõ fuit, sic nunquã nõ erit, semper enim verũ fuit futurum fore qđ erit. Et semper verum fuit fuisse quod fuit, ergo veritas Deus, sicut initium non habuit, sic & fine carebit. Hierony in regulis diffinitionum. Itaq; sicut naturis redditur ꝓprietas, vt homini risus, equo hinnitus, ita diuinæ naturæ siquid proprium est, reddas. Proprium est Deo non cępisse, licèt omnium quæ sunt, propriũ est cępisse. Richar. vbi supra. Æternum est autẽ, quod caret vtroque, s. initio & fine, omniq; mutabilitate In his ergo tribus ꝓbatur esse æternus. Rectè quoq; immensus dicitur, cuius magnitudo nulla mensura cõprehenditur. Hugo de sacramen. lib. 1. Itaq; nec augeri potest, qui immensus est, nec minui qui vnus est, nec loco mutari qui vbique est, nec tempore qui æternus, nec cogitatione qui sapientissimus est, nec effectu q optimus est. Ex symbolo: Eiq; nihil accidens esse potest, quia simplex diuinitas semper est id quod est, cui nimirum idem est esse, & viuere, & intelligere. August. de Trini. & libe. arbi. Intelligamus ergo Deum si possumus, quantum possumus, sine qualitate bonum, sine quantitate magnum, sine indigentia Creatorem, sine situ præsentem, sine habitu oĩa continentem, sine aliqua sui mutatione mirabilia facientem, nihilq; patientem, sine loco vbiq; totum, siue tempore sempiternum. Quisquis ita Deum cogitat, etsi nondum potest omnimodo inuenire quid sit, piè tamen cauet quantum potest, de illo aliquid sentire quod non sit.

De diuina essentia vnitate. Cap. VI.

IOannes Damasce. Quod autem vnus est tñ Deus: Scriptura exprimens ait: Dominus Deus tuus, Deus vnus est. His vero qui diuina Scriptura non persuadentur, disputando sic probabitur: Deus perfectus est, & indeficiens est, ẽm bonitatẽ & sapientiam ac virtutem. Et siquidem multos dicamus Deos esse, in multis considerare differentiã est necesse. Si vero in eis est differentia, vbi perfectio ac si ẽm bonitatem, siue ẽm virtutẽ vel sapientiam deficiat a perfectione, iam eum constat Deum non esse. Si autem per oĩa est identitas, vnum magis, & non multos esse cõstat. Præterea qualiter etiam a multis gubernabitur mundus, & non dissoluetur atq; corrumpetur, considerata pugna in gubernantibus. Differentia.n. contrarietatem inducit. Richardus vbi supra. Itẽ quod esse non potest, omnino non est. Existendi igitur potentia accipit esse, omne quod in rerum vniuersitate subsistit, sed si omne ab illo est, ipsa summa essentia est, sed si ab illa est omne posse, summè potẽs est, si omne sapere, summè sapiens est. Est enim impossibile magis aliquid dare, quàm accipere vel habere. Non itaq; aliud est essendi potentia, q̃ summa substantia. Non ergo potuit alicui alteri substantiæ dare, non dicam vt diuinitatem haberet, sed vt ipsa deitas esset. Alioquin, qđ impossibile est esse, parem haberet. Nõ est itaq; Deus nisi substantialiter vnus, quantoq; melius est; quantoq; perfectius, quod humana cogitatio attingit, tanto ad id quod Deus est, vicinius accedit, non tñ pertingit. Est itaq; eruditis velut maxima propositio. Est cunctis in cõmuni, velut cõmunis animi cõceptio: Deo attribuere, quicquid altius attingit humana æstimatio. Est autẽ impossibile plures omnipotentes esse. Qui.n. verè omnipotens fuerit, facilè efficere poterit, vt cęterorũ quilibet nihil possit. Alioquin verè omnipotens non erit. Hugo in libro de tribus diebus. Cęterum nunc præcedit vnitas alteritatem, quia præcedit binarium, qui est alteritatis principium. Vnitas ergo præcedit oẽm mutabilitatem. Cum ergo omnis creatura mutabilitati subiecta sit, sequitur, q vnitas omnem creaturam præcedit. Quicquid autem est, aut æternũ, aut creatum est, vnitas ergo æterna est. Porro æternum nihil aliud est, q̃ diuinitas, vnitas igitur est diuinitas, ergo vnus est Deus. Dionysius in lib. de diui. nomi. Est.n. hierarchia vnitas omnis vnitatis. viuifica essentia superessentialis, intellectus inuisibilis & inscrutabilis, tanq̃ non ente vestigio vllo in occultam eius multitudinem peruenientium, nec tñ vlli eorum q̃ sunt incommunicabile bonum. Hugo super hierarchiam. Denique ait magnus ille Theologus, videlicet Ariopagita Dionysius, q diuinæ charitatis radius, nunquam a propria singulari vnitate deseritur, licèt ad anagogicam & vnificã eorũ, q̃ ꝓuisa sunt cõtemperantiã optimè ac pulchrè perueniat, vt multiplicetur. Hęc etenim multiplicatio & variatio vniuersorũ est pulchritudo, qa nisi dissimiliter; pulchra essent singula, summè pulchra nõ essẽt vniuersa. Vnde & ꝓuenire dr̃ optimè & pulchrè. Optimè, s. in vniuersis, & pulchrè in singulis: vel optimè, ẽm participati infusionem

fusionem

fabionem pulchrè, & in participantiũ dispositionẽ. Optimè nãq; multiplicatur, vt maius sit bonũ, qđ a multis participat, & pulchrè, vt maior sit decor vniuersitatis, eo q; participantibus singulis variè infundit. Et ipsa multiplicatio fit ad cõtẽperantiã eorũ q̃ præmissa sunt, selectorũ ac ꝓmotorũ ad vitã, vt videlicet inter se cõtẽperent, & concordia participationis iuuent. Ipsaq; cõcordia, & pax est illa cõtemperantia, qua sibi cõsentiunt, vt fiant in vnũ & reformentur ad vnũ, ꝓpter hoc vocat eã anagogicam & vnificã, vnificã quidẽ, vt fiant in vnũ, Anagogicã vt reformentur ad vnũ. Ideo pulchra est in cõgregatione, optima in eleuatione. Iste igitur radius ad corda illuminãda ꝓcedit, siue ab intus per aspirationẽ ea repletꝰ, siue a foris p sacri verbi eruditionẽ, se ipsum infundens. Et tñ inquit, manet intra se vnificè, & cum se mentibus illuminãdis variè multiplicet, iq; participandum præstat, Nequaquam tamen extra vnitatis suæ simplicitatem effluit.

De personarum trinitate. Cap. VII.

ISidorus Etymo. lib. 7. Dicit aũt Deus Trinitas, quasi triunitas. Quia Pater, & Filius, & Spiritusſãctus sunt trinitas & vnitas. Vnum. n. sunt ꝓpter maiestatis cõmunionẽ, & tres ꝓpter psonarum ꝓprietatẽ. Ex diffinitionibus ecclesiasticorũ dogmatum. Ita credit a nobis trinitas sine cõfusione cõiuncta, sine separatione distincta. Nõ. n. cõfusa est in vna psona trinitas, vt Sabellius, neq; diuisa in natura diuinitas, vt blasphemat Arrius. Aug de fide ad Petrũ lib. 1. Pater itaq; Deus a nullo Deo genitus, sed de natura sua sine initio genuit Filium, sibi coæqualẽ Deũ, & eadem qua ipse naturaliter æternus est diuinitate coæternũ. Idẽ in solutione q̃stionũ hæreticorũ. Si. n. filio Pater æqualitatẽ, quã ei dare potuit, in natiuitate subtraxit, inuidus fuit, si autẽ dare nõ potuit, infirmus, sed vtrumq; fictũ est, quia Deo Patri Filius æqualis est. Idẽ cõtra Maximũ lib. 2. Beatius quidẽ est dare, q̃ accipere, sed hoc in hac vita est inopia, qm̃ vtiq; melior est copia. Melius. n. est habere, q̃ egere. Melius est dare, q̃ mendicare: vbi autẽ qui dedit, gignendo dedit, & qui accepit, nascendo accepit, nõ inopi subuentum est, sed ipsa copia generata est. Nec põt qui accepit ei, q dedit inæqualis esse. Quia ex hoc accepit, vt esset æqualis. Nihil. n. patre minus habet, q dicit, oĩa quæ habet pater mea sunt. Idem ad Orosium. Porro de Spiritusſancto, certa fides hoc asserit, q; a Patre filioq; ꝓcedit, sicut & filius dicit. Cum venerit paraclytus, quẽ ego mittã vobis a Patre, &c. Glo. super Ioannẽ. Ex hoc. n. q; dĩ, quem ego mittã vobis a Patre, & postmodũ additur, qui a Patre ꝓcedit, ostendit, q; non solũ Pater, sed & filius eum mittit, sed hoc a Patre a quo est ipse. Aug. de Ciui. Dei li. 15. Ideo quoq; dĩ Spiritusſanctus a Patre principaliter procedere, qm̃ & de Filio quidem ꝓcedit, sed hoc illi Pater dedit, quia sic eum genuit, vt etiam de illo donũ cõmune ꝓcederet, & Spiritusſanctus amborũ spiritus esset. Nõ. n. dedit, hoc ei iã existenti nondum habenti. Sed quicquid vnigenito dedit, gignẽdo dedit. Idẽ in lib. 7. Ipse est charitas Patris & Filij vtriũq; coniungens, nosq; subiungens. Vnde scriptum est: Deus charitas est. Idem in lib. 15. Quòd aũt dĩ Christus paternæ dilectionis Filius, nihil aliud intelligatur, q̃ Filius est dilectus. Charitas quippe Patris, quæ est in eius ineffabili simplici natura, nihil aliud est, q̃ eius substantia, ac p hoc Filius charitatis eius nullius alius est, q̃ qui de substantia eius est genitus. Richard. de Trinit. lib. 3. Certè vbi totius bonitatis plenitudo est, vera & summa charitatis deesse non põt, nihil. n. charitate melius est, oportet ergo vt amor in alterum se extẽdat, vt amor in alterum se extendat, vt charitas esse queat. Vbi ergo personarũ pluralitas deest, charitas omnino esse non põt. Sed si sola vna persona in diuinitate esset, summã certe charitatẽ erga creatã personam habere non posset, inordinata enim charitas esset, si summè diligeret eum, qui summè diligendus non esset. Vt ergo in illa vera diuinitate, plenitudo charitatis posset locũ habere, oportuit diuinã aliquã psonam personæ condignæ, & eo ipso diuino cõsortio non carere: præcipuum vero, verum in vera charitate, alterum velle diligi vt se. In mutuo siquidẽ amore, multumq; feruente nihil carius, nihil præclarius q̃ vt ab eo quẽ summè diligis, & a quo summè diligeris, aliũ æquè diligi velis. Probatio itaq; cõsummatæ charitatis, est votiua cõmunio exhibitæ sibi dilectionis. Estq; indiciũ magnæ infirmitatis, nõ posse pati cõsortiũ amoris, posse vero pati signũ magnæ perfectionis. Si vero magnum est pati posse, maius erit gratanter suscipere, maximum aũt ex desiderio requirere. Demus ergo summo, qđ præcipuũ est, summè igitur dilectorum, summeq; diligendorũ, vterq; oportet, vt pari voto condilectũ requirat: pariq; concordia ꝓ voto possideat: vides q; consummatio charitatis, psonarum trinitatẽ requirit, vbi ergo totũ qđ est, perfectum est, sicut nec integra charitas, sic nec vera trinitas abesse potest. Diony. de diui. nomi. Fontalis ergo deitas Pater est, Filius autẽ, & spiritus Dei genitricis deitatis frutices de eo germinati, & quasi flores. Hilarius de Trinit. lib. 8. Vnus aũt est Deus pater ex quo oĩa, & vnus vnigenitus, p quem oĩa, & vnus spiritus dñi in oĩbus. Nec deesse quit q̃ tãtæ consumationi reperitur, intra quã sit infinitas in æterno, species in imagine, vsus in munere. Aug. de verbis dñi. Est pater filio veritati origo veras, & filius de veritate patre orta veritas, & Spiritusſanctus a patre bono effusa bonitas. Oĩum autẽ non est impar diuinitas, nec separabilis vnitas. Ex symbolo: In Patre manet æternitas, in Filio æqualitas, in Spiritusſancto æternitatis, æqualitatisq; cõnexio. Aug de Trinit. lib. 7. Sic itaq; cogitetur Deus, vt neque personarum confusio fit, nec talis distinctio, qua impar sit aliquid, quod si intellectu non capitur, fide teneatur, donec illucescat ille in cordibus, qui propheriam dixit, si non credideritis non intelligetis.

Quòd ab eadem summa trinitate creata sunt omnia. Cap. VIII.

AVgust. de fide ad Petrum. Vnde tenendum est, oẽm creaturã quæ trinitas Deus non est ex nihilo creatã, ab ipsa sancta Trinitate, q̃ vnus verus & bonus Deus est, & quia summè bonus est, dedit oĩbus naturis vt bonæ sint, non tñ quantũ ipse Creator bonus. Est. n. trinitas Deus summũ, æternũ, & incõmutabile bonũ, nullũ habẽs defectum, quia non est ex nihilo factũ, nullũ habẽs ꝓfectũ, qa nõ habet initiũ. Naturæ vero ab eo factæ, ideo ꝓficere possunt, quia esse cœperunt. Ideo vero deficere, qa ex nihilo factæ sunt, ad defectũ eas conditio ducit originis, ad profectũ vero prouehit operatio creatoris. In eo igitur primũ Trinitatis, quæ Deus est, æternitas naturalis agnoscitur. Quia quædam ita fecit, vt cum esse cœperunt, non esse in aliqũ nõ possunt, In eo vero eius oĩpotentia intelligit, q; oẽm creaturã inuisibilẽ & visibilẽ de nihilo fecit. In qbus quanq̃ ipsa rerum diuersitas, multo magis tñ ipsius bonitas, & oĩpotẽtia cõmendatur. Nisi. n. oĩpotens esset, non vna eadẽq; facultate summa & ima fecisset, & nisi summè bonus esset, non se gubernãdis rebus, et infimis ꝓstitisset. Simplicitas deniq; multiplicis Dei sapiẽtiæ cõmendat, non solũ in creaturarũ sublimiũ magnitudine, sed et infimarum prauitate, dũ oĩa bona creata, nõ solũ inferiora, dissimiliaq; suo Creatori sunt, vtpote nõ ꝓlata de ipso, sed facta de nihilo, verũ et inter se nõ æqualia sunt, sed pmanent singula, sicut a Deo, vt essent, cœperunt. Deniq; nisi naturaliter immutabilis esset, nunq̃ in rebus mutabilibus ordo consilij, ac dispositionis eius incõmutabilis pmaneret. Idẽ de Ciuit. Dei lib. 11. Itaq; mũdus ipse ordinatissima sua mutabilitate, atq; mobilitate, & visibiliũ oĩum pulcherrima specie, quodãmodo tacitus ꝓclamat, & factũ se esse, & nõ nisi a Deo ineffabiliter atq; inuisibiliter pulchro fieri se potuisse. Idẽ in lib. 5. Ipse est itaq; Deus oĩpotẽs, qui hoĩem fecit, & cũ peccãtẽ, nec impunitũ esse pmisit, nec sine misericordia dereliqt. Qui bonis & nõ bonis, essentiã cũ lapidibus, vitã seminalẽ cũ arboribus, vitã sensualẽ cũ pecoribus, vitã intellectualem cũ Angelis dedit, qui non solum cœlum & terrã, nec solũ Angelũ & hominẽ, sed nec exigui & contẽptibilis animantis viscera, nec auis pẽnulam, nec herbæ flosculum, nec arboris folium, sine suarum partiũ conuenientia, & quadam veluti pace dereliquit.

Qualiter ipsa creatrix Trinitas in principio Geneseos est insinuata. Cap. IX.

IDem ad Horosiũ: Vt autẽ qđ de sancta Trinitate oĩum creatrice dictũ est, Scripturarũ testimonijs approbet, in ipso principio Geneseos, hæc ipsa Trinitas euidenter ostenditur. Cum. n. dicitur: In principio fecit Deus cœlum & terram, quid aliud intelligendũ putas principiũ, nisi Dei filiũ. Oĩa quippe p ipsum sa facta sunt a Patre. Vnde & ipse de se, quid esset, interrogantibus respondit Iudæis: Principium, qui loquor vobis. Itaq; proculdubio Pater intelligendus est in nomine Dei, Filius autem in nomine principij. Postea subsequitur Scriptura, q; Spiritusſanctus Dei ferebatur super aquas, qui tertia estj in trinitate persona. Idem super Genesim ad literam lib. 1. Sicut autem in exordio creaturæ trinitas creatrix insinuatur, sic etiã in cõuersione ac pfectione eiusdẽ, vt rerum species degerant. Nã & verbũ, & verbi genitor exprimuntur, cũ p singula creaturæ genera, Deus vt fieret, dixisse phibetur. Illa quippe dictio est in verbo æterno: Patri coæterno, q̃uis in æterno verbo dicente Deo, hoc tẽporalis facta sit creatura: vnde qa formã vbi semper, & incõmutabiliter Patri cohærentẽ non imitatur imperfectio creaturæ, cũ ab ea dissimilis ad nihilũ tẽdit quadã informitate, ideo cũ insinuatur informitas materiæ primæ, nõ fit cõmemoratio filij inquãtum verbũ est, sed inquantũ principiũ est: postea vero in cõuersione siue formatione creaturæ, fit eiusdẽ cõmemoratio inquantũ verbũ, vt. s. p id qđ principiũ est, insinuet exordiũ creaturæ existẽtis ab illo adhuc imperfectè, p hoc aũt q; verbũ est, insinuet pfectio creaturæ ad eũ reuocatæ, vt formaret Creatori inhærẽdo, & ꝓ suo genere formã illius imitãdo. Inest aũt Deo benignitas summa, nec ex indigẽtia, sed ex bñficẽtia veniẽs amor in opa sua. Idcirco in

exordio creaturæ dr, q spūs Dei ferebatur super aquas, qa bonę voluntati Creatoris subiacebat, quicquid formandū ac perficiēdum inchoauerat, vnde & de creatura pfecta dr: vidit Deus, q esset bonū, vbi eadē sancta Dei bonitas exprimitur, in qua Deo placuit, quicquid pro naturæ suæ modulo pfectum placet. Duo quippe sunt propter q Deus creaturā suā amat, videlicet vt sit, & vt maneat: vt igitur esset, spiritus Dei ferebatur super aquas, vt autem maneret, vidit Deus, quia bona erat.

Qualiter eius inuisibilia cognoscuntur a mundi creatura. Cap. X.

PEtrus Lombardus. Vt aīt dicit Apostolus, inuisibilia eius p ea quæ facta sunt, intellecta cōspiciunt, quasi, s. ex perpetuitate creaturarū, ipsius æternitas, & ex magnitudine oīpotētia, & ex gubernatione virtus vel bonitas intelliguntur. Cęterum licèt potentia, sapiētia, & bonitas, siue clemētia de Deo, sm substantiā dicantur, & in ipso penitus vnū & idē esse pbentur, frequenter tñ hæc oīa distinctè solent ad psonas referri, s. vt patri potētia, filio sapiētia, spiritui sancto bonitas attribuatur. Hugo de tribus diebus. Hæc sunt ergo tria Creatoris inuisibilia, quæ cognoscuntur p ea quæ ab ipso sunt facta Potentiā quippe manifestat creaturarū immēsitas. Sapiētiā decor. Benignitatē vtilitas. Immēsitas creaturarū constat in magnitudine & multitudine. Multitudo in similibus, in dissimilibus, in diuersis, in pmixtis. Magnitudo est in mole, & spacio. Moles est in massa, & pondere. Spaciū est in lato, & longo profundo, & alto. Decor creaturarū est in situ, in motu, specie, qualitate. Situs est in cōpositione & ordine. Ordo est in pprietate, & tpe, & loco. Motus est quadripartitus, localis, naturalis, aīalis, rationalis. Localis est ante & retro, dextrorsum & sinistrorsum, sursum & deorsum, & circū. Naturalis est in cremēto & decremēto. Aīalis est in sensibus & appetitibus. Rōnalis est in factis, & consilijs. Species est forma visibilis, quæ oculo discernitur, sicut figuræ & colores corporū. Qualitas est pprietas interior, q ceteris sensibus pcipitur, vt melos auditu, dulcor gustu, fragrātia olfactu, lenitas tactu. Vtilitas creaturarū cōstat in grato, & apto, & cōmodo, & necessario. Gratū est, quod placet. Aptum, quod cōuenit. Cōmodum, qd prodest. Necessariū sine quo, quid esse nō pōt. Mundus iste sensibilis, quasi quidē liber est scriptus digito Dei, hoc est virtute diuina creatus, & singulæ creaturæ quasi figuræ. Idē de sacramē. lib. 1. Cū aūt in Deo sint tria, voluntas, s. & sapientia, & potentia, primordiales causę a voluntate pficiscuntur, per sapientiam diriguntur, per potestatem producuntur. Voluntas etenim mouet, sapiētia disponit, potestas explicat. Hæc sunt æterna creaturarū oium fundamenta, omni creaturæ incomprehensibilia, sicut enim æternitatē Dei non ęquat tempus, nec immensitatem locus, sic nec eius sapientiam sensus, nec bonitatem virtus, nec potentiam opus.

Qualiter ex creaturarum consideratione cognoscitur esse summa essentia. Cap. XI.

IOannes Damascē. Deum, itaq; iuxta Ioānis sententiā, nemo vidit vnq, nec tñ nos in oīmoda sui dereliquit ignorātia, omnibus. n. cognitio existēdi Deū ab ipso naturaliter est inserta. Ipsa quoq; creationis permanentia, & conseruatio; & gubernatio nos docet, qm est Deus, qui hanc vniuersitatē cōsistere facit, cōtinet & cōseruat, & ei semp puidet. Qualiter. n. vtiq; contrariæ naturæ, ignis, dico, & aquæ, & aeris, & terræ in vnius mundi cōsummatione adinuicē cōuenissent, & indissolubiles pmansissent, nisi aliqua virtus omnipotēs ea cōseruasset, & indissolubilia semper cōseruaret. Cęterū quid est, quod mouet cęlum. Nā omne qd mouetur, ab alio mouetur. Et illud iterū a quo mouet, sic est in infinitū q; eundo pcedere, donec ad aliqd pueniamus immobile. Primū. n. mouens immobile est, qd Deus est. August. de Ciui. Dei lib. 11. Denīq; sicut iā dictum est. Mundus iste ordinatissima sua mobilitate, & mutabilitate ac visibiliū pulcherrima specie, si qs diligenter attēdat, quodammodo tacitus & factum se esse, & nō nisi a Deo ineffabiliter, atq; inuisibiliter pulchro fieri potuisse proclamat. Richardus de Trinit. lib. 1. Incessanter quippe videmus in his quæ ab æterno non fuerunt, alia quidem succedere, alia vero decedere. Porro manifesta ratio inuenit, quia quicquid ab æterno non fuit a semetipso esse non possit. Alioquin apertè cōuincitur, q aliquid sibi existendi initiū dedit, sub illo instanti qn nihil habuit, qñ oīno nihil potuit, hinc ergo colligit ratiocinādo, & aliquid esse, qd est a semetipso. Nā si nihil à semetipso fuisset, omnino non esset, vnde illa existere potuissent, q suū esse a semetipsis nō habēt. Conuincitur ergo, vt dictū est, aliquid esse a semetipso, & eo ipso ēt ab æterno, alioquin fuit qñ nihil fuit, quod q falsum sit, ipsa rerū experientia cōuincit existentiū. Sic sanè, nemo dubitare pōt, quia in tanta rerū multitudine existentiū, & tam multiplici differentia graduum esse oporteat aliquid summum. Abiq; dubio aūt, melior est natura rationalis, q irrationalis, oportet ergo, vt aliqua rōnalis substantia sit omnium summa. Grego. in moralib. lib. 27. Itaque omnis homo eo ipso, q rationalis conditus est, ex ipsa ratione illum, qui se condidit Deum esse colligere debet. Vnde per quendam sapientē in libro Iob dicitur. Omnes homines vidēt eum, quē nimirum iam videre, est dominationē illius ratiocinando cōspicere: rectè quoq; ibidē subiungitur, vnusquisq; intuetur procul, ipsum quippe pcul intueri, est non iam illum per speciem cernere, sed adhuc ex sola operum suorum admiratione pensare.

Qualiter in omni creatura relucent trinitatis vestigia. Cap. XII.

AVgust. in lib. quæstionum. 83 Cæterū omne quod est, aliud est quo cōstat, aliud quo discernitur, aliud quo cōgruit: vniuersa igitur creatura, & est, & plurimum distat ab eo, quod nihil est, & suis partibus sibi congruit, causam quoq; illius trinam esse oportet, qua sit, qua hoc sit, qua sibi amica sit: oportet igitur trinitatē esse, qua nihil præstantius, intelligētius, beatius, ratio pōt inuenire. Ob hoc ēt vbi veritas quęritur, tria tm genera qstionū esse pbantur: videlicet; an sit; an hoc; an aliud sit; an pbandū; an improbandum sit. Idē de Ciui. Dei lib. 11. Quoniam igitur hoīes sumus ad nostri Creatoris imaginē creati, cuius est vera æternitas, æterna veritas, æterna & vera charitas. Estq; ipsa æterna, & vera, & chara Trinitas. Neq; confusa, neq; separata. In his quidē rebus q infra nos sunt, quoniā nec ipsa aliquo modo essent, vel aliqua specie cōtinerentur, nec aliquē ordinē, vel appeterēt, vel tenerēt, nisi ab illo qui summè sapiens est, qui summè bonus est, facta essent, tanq per oīa quæ fecit mirabili stabilitate currētes, quasi quædā ipsius, alibi plus, alibi minus impressa vestigia colligamus. In nobis aūt ipsis eius imaginē contuentes, tanquā iunior ille filius euāgelicus, vt in nosmetipsos reuersi surgamus, & ad illum redeamus, a quo peccando recesseramus. Ibi nostrū esse non habebit mortem, ibi nostrum nosse nō habebit errorē, ibi nostrum velle nō habebit offensionē. In his quippe, quę quoquo modo sunt, & nō sunt qd Deus est, a quo facta sunt præponuntur viuentia nō viuētibus, & in his quę viuunt, sentiētia nō sentientibus, & in his q sentiunt, intelligētia nō intelligētibus, & in his quæ intelligunt, immortalia mortalibus. Sed tñ valēt in naturis rōnalibus, quoddā veluti pondus voluntatis & amoris, vt eū ordine naturæ Angeli hominibus, lege tñ iustitiæ boni hoīes malis pferantur Angelis. Et nos qdē in nobis imaginē illius summæ trinitatis agnoscimus, qua nihil in rebus a Deo factis sit ei natura ppinquius. Nā & sumus, & nos esse nouimus, & nostrū esse, ac nosse diligimus. Aīalia quoq; ēt irrationalia, q sentiunt esse se velle, & ob hoc interitū fugere, quibus possunt nutibus oñdunt. Sed & arbusta fructicesq; quibus nullus est sensus, vt in auras tunc cacuminis germē emittāt, altius terræ radices infigunt, quo alimētū trahāt, sicq; suū esse quoddāmodo cōseruāt. Ipsa postremo corpora, qbus nec sensus, nec seminalis est vita, ita tñ vel in supna insiliunt, vel ima descēdūt, vel in medijs librādo se collocāt, vt essentiā suā vbi sm naturam possunt esse, custodiant. Sed & formas suas nobis sentiēdas pbēt, vt p eo, q nō valēt, quasi innotescere velle videātur. Nosq; sic ea sensu corporis capimus, vt de his non sensu corporis iudicemus. Alium quippe sensum interioris hominis, longè illo pstantiorē habemus, quo iusta iniustaq; sentimus, iusta p speciē intelligibilē, & iniusta p eius priuationē. Ad huius sensus officiū nō acies pupillæ, nō foramē auriculæ, nō spiramēta nariū, nō gustus faucium, nō vllus corporeus accedit tactus. Ibi me, & esse, & hoc nosse certus sum, & hæc amo, atq; me amare similiter certus sum.

De gradibus creaturarum, quibus homines ad Dei cognitionem ascendunt. Cap. XIII.

AVgustinus de Ciui. Dei lib. 12. Cum ergo Deus summè sit, qui ad Moysen dicit: ego sum, qui sum. Rebus quas creauit esse dedit, alijs amplius, alijs minus, atque ita naturas essentiarum gradibus ordinauit. Idem in libro quinto. Homini vero dedit essentiam cum lapidibus, vitam seminalem cū arboribus, vitam sensualem cum pecoribus, vitam intellectualem cum Angelis dedit. n. & carni originē, pulchritudinē, valitudinē, & aīæ irrationali memoriā sensum appetitum. Rationali aūt insuper, mētē, intelligentiā, voluntatē. Idē in lib. 11. In his autē oībus, vt diximus, quæ a Deo facta sunt, pponuntur viuētia nō viuētibus. Et in his quę viuunt sentiētia nō sentiētibus, & in his q sentiūt, intelligētia nō intelligētibus. Et in his intelligunt, immortalia mortalibus. Idem. Isidorus in lib. de summo bono. Quibusdam itaq; gradibus intelligētiæ per creaturā homo pgreditur ad intelligendū Creatorē: videlicet ab insensibilibus ad sensibilia, a sensibilibus ad rōnalia, a rationalibus surgēs ad Creatorē, intelligibilia qppe Deū laudāt p se, irrōnalia vero & insensibilia nō per se,

per se, sed per nos laudãt eum, dum nos ea cõsiderãtes laudamus Deum. Sed ideo laudare Deum & ipsa volunt, quia videlicet eãdem laudem eorum parturit, idemq; dixerunt antiqui, q nihil tã ebes existat, qđ sensum in Deum non habeat. Aug. de Ciuit. Dei lib. 11. Sed magnũ est, & admodũ rarum paucisq; cõcessum, vniuersam creaturam corporeã, & incorpoream, mẽte consideratã, mutabileq; compertã intentione mentis excedere, & ad immutabilem Dei substantiã peruenire, ibiq; ex ipso discere, q cunctam creaturã, q̃ nõ est qđ ipse, non fecit nisi ipse. Sic. n. Deus cũ hoĩe loquitur, nõ p aliquã creaturã corporalem, vel corporali similẽ. Sed ipsa veritate, si q's idoneus sit ad audiẽdum mẽte nõ corpore. Idẽ in lib. Confessionum. 11. Audiat ergo te dñe totus sermocinantẽ qui põt, ego quidẽ ea oraculo tuo clamabo fidenter. Quã magnificata sunt opa tua, oĩa fecisti in sapientia. Et hæc ipsa sapientia tua principium est, qđ loquitur nobis, interius docens nos, veritas stabilis, siquidẽ & per creaturã mutabilẽ cum admonemur ad veritatem stabilem ducimur. Idẽ in quinto. Ecce non cessat dñe, nec tacet laudes tuas vniuersa creatura tua, nec spũs hominis per os conuersum ad te, nec aĩalia, nec corporalia, per os cõsiderantium ea, vt exurgat in te a lassitudine aĩa nr̃a, innitens his q̃ fecisti, & transiens ad te, q hæc mirabiliter fecisti, ibiq; refectio & vera fortitudo. Idẽ in li. 10. Ecce interrogaui de Deo meo terrã, & oĩa quæ in ea sunt, & cuncta se Deũ nõ esse cõfessa sunt. Interrogaui cęlum & luminaria eius, & hæc qoq; circunstãtes fores carnis meæ, dixi omnibus: dicite mihi de Deo meo aliquid, qđ vos non estis, exclamauerunt omnia voce magna, vere Deus non sumus nos, sed ipse nos fecit. Interrogatio mea. Intẽtio mea. Responsio eorum. Species eorum.

Quod Deum multis modis homines cognouerunt. Cap. XIIII.

HVgo de sacrament. lib. 1. Hic autem ab initio Deus notitiam suam ab homine temperauit, vt sicut nunquam, quid esset toto poterat comprehendi, sic quia esset nunq̃ penitus posset ignorari, ne si totus manifestus esset, fides non haberet meritum, nec infidelitas locum: si vero absconditus totus esset, fides quidem a scientia non iuuaretur, & infidelitas de ignorantia excusaretur. Proditus est igitur & indicatus est occultus Deus, partim ratione humana, partim reuelatione diuina. Et ratio quidẽ humana duplici inuestigatione Deum deprehẽdit, partim videlicet in se, partim ex his quæ erant extra se, similiter reuelatio diuina humanam ignorantiam, nunc ab intus per aspirationẽ edocuit, nunc vero foris per doctrinæ eruditionẽ instruxit, vel p miraculorum ostensionem cõfirmauit. Et approbauit hoc ratio, & acquieuit, & vnum esse Deum asseruit, nec collectionem diuersorum ne turbam faceret, nec compositionem partium ne massam formaret, nec similitudinem multorum, ne pluralitas superflua, vel singularitas imperfecta appareret. Itaq; quatuor modis ad notitiã hominis egreditur Deus inuisibilis. Intus, s. per rationem & aspirationem, foris per creaturam & doctrinã: Ratio quidem & creatura pertinent ad naturam. Aspiratio autẽ & doctrina, pertinẽt ad gratiam. Ex ratione sunt necessaria, s̃m rationem probabilia, supra rationem mirabilia, contra rationẽ impossibilia. Et duo quidem extrema eorum quæ dicta sunt, fidẽ omnino non capiunt. Nam quæ ex ratione sunt, quoniã sciuntur, credi non possunt. Quę aũt cõtra rationem sunt, nullo modo his acquiescit ratio. Illa ergo q̃ sunt s̃m rationem, & illa q̃ sunt supra rationẽ, tantummodo suscipiunt fidẽ. Et in primo genere, fides rõne adiuuatur, & ratio fide perficitur. In his vero q̃ supra rõnem sunt, fides a rõne non adiuuatur, sed rõ fidẽ veneratur, quã cõprehendere non valet, admonetur. Dionysius de diuinis nominibus. Deũ itaq; non ex sua cognoscimus natura, sed ex omnium existẽtium ordinatione ex ipso pposita, imagines quasdã diuinorum ipsius habente, omniq; via & ordine in ipsum est redeundum, omni ablatione & eminentia vt causa oĩum, pinde & in omnibus, & sine oĩbus, & per scientiam, & sine scientia cognoscitur Deus, vtiq; s̃m super omnem animi virtutem cognoscitur, cum animus ab existentibus oĩbus recedens, deinde & seipsum relinquens, super apparentibus radijs innititur. Inde inscrutabilis sapientiæ profundo illuminatur, quæ vt dictum est, cognoscenda est ex oĩbus. ipsa est. n. oĩum factrix, semp compaginans oĩa, & indissolubilis omniũ cõgruentiæ & ordinationis causa, semper propinquorum fines sęculorum cõnectens, & vnã vniuersitatis conspirantiam armoniamq; pulchram faciens.

Qualiter ad vnius Dei cognitionem Philosophi peruenerint. Cap. XV.

RIchardus in Prologo libri de Trinitate. Cogitemus igitur, quantum in eius cognitione studuerunt, vel quousque perfecerunt ẽt huius mundi Philosophi. Et pudeat nos in hac parte inferiores illis inueniri, amplius aliqđ debet in nobis amor veritatis, q̃ in illis potuit amor vanitatis. Amplius ẽt aliquid in his nõ posse non oportebit, quos fides dirigit, spes trahit, charitas impellit. August. de Ciui. Dei lib. 8. Illi nimirũ summi Philosophi, quos merito fama & gloria, cęteris p̃latos videmus, nullũ corpus Deũ esse cõprehenderunt, & ideo quærentes eũ, cuncta corpora transcẽderunt, viderunt quoq; quicquid est mutabile, non esse summũ. Ideoq; oẽs ẽt spiritus mutabiles trãscenderunt quęrentes summũ bonũ. Deinde cõsiderarũt oẽm speciẽ in re quacunq; mutabili, qua est, quicquid illud est, nõ esse posse, nisi ab illo qui verè est, quia incõmutabiliter est. Ac p hoc siue vniuersi mũdi corpus, figuras, qualitates, ordinatũq; motũ, & elemẽta a cęlo vsq; ad terrã disposita, & q̃cunq; in eis sunt, siue oẽm vitã, vel quæ nutrit & cõtinet, qualis est in arboribus, vel quæ & hoc habet & sentit, qualis est in pecoribus, vel q̃. & habet hoc, & intelligit, qualis in hominibus, vel q̃ nutritorio subsidio nõ indiget, sed tñ cõtinet, sentit, intelligit, qualis est in Angelis, nisi ab illo esse nõ posse, q simpliciter est. Qđ. n. illi est viuere, intelligere, beatũ esse, hoc est illi & esse, ppter hãc incõmutabilitatem, & simplicitatẽ intellexerunt eũ, & oĩa illa fecisse, & ipsum a nullo fieri potuisse. Cõsiderarũt. n. quicqđ est, vel corpus, vel vitã esse, meliusq; aliqđ vitã esse q̃ corpus, speciemq; vitæ intelligibilẽ, q̃ corporis sensibilẽ esse, nulla. n. est corporalis pulchritudo, siue in statu corporis sicut est figura, siue in motu, sicut est cantilena, de qua nõ aliter iudicet, qđ pfecto nõ posset, nisi species hæc in ipso melior esset, sine tumore molis, sine strepitu vocis, sine spacio loci aut tpis, sed ibi quoq; nisi mutabilis esset, nõ alius alio melius de sensibili specie iudicaret. Quod. n. magis aut minus recipit, sine dubio mutabile existit. Vnde ingeniosi hoĩes ac docti facilè collegerunt, nõ esse primã speciẽ in rebus his, vbi cõuincitur esse mutabilitas. Cũ igitur in eorum cõspectu, & animus, & corpus, magis & minus speciosa essent, si aũt omni specie carere possẽt, omnino nulla essent, viderunt aliquid esse vbi prima species incõmutabilis esset, & ideo nec comparabilis esset, ibiq; rerũ esse principiũ rectissimè crediderunt, qđ factũ nõ esset, ex quo cuncta facta essẽt. Itaq; qđ notũ est Dei manifestãte illo, peperunt, cũ ab eis inuisibilia eius p ea quę facta sunt, intellectu cõspecta sunt. Idẽ in lib. 11. Hinc Apuleius Platonicus, Deum Creatorẽ oĩum Platonẽ sic pdicasse asserit, q ipse sit solus q̃ nõ possit penuria sermonis humani, vel modicè cõprehendi, vix aũt sapiẽtibus viris, cum se vigore animi, q̃tum licuerit de corpore remouerunt, intellectũ huius, & id quoq; interdũ, velut in altissimis tenebris rapidissimo coruscamine lumen candidũ intermicare. Ex lib. Lactantij de falsa religione. Oẽs quoq; Sybillę, vnũ Deũ pdicasse inuenirẽtur. Maximè aũt Erithręa q̃ inter cęteras celebrior, atq; nobilior habetur. August. cõtra. 5. hostiũ genera. Ait siquidẽ illa q̃ dicta est Erithręa, vn⁹ est Deus omnipotẽs sublimiter vires oĩa quæ fecit sidera. Ipsum solũ, qui est colite mundi Creatorẽ. Qui honorãt Deũ verũ, æternã vitã hæreditabunt, ppetuo sęculo inhabitãtes paradisũ amenissimũ hortũ. Idẽ in li. de Ciui. Dei. Plotinus quoq; Philosoph⁹ fugiẽdũ esse, inqt, ad clarissimã patriã, & ibi patere tibi oĩa; q̃ agit classis aut fuga nisi similẽ Deo fieri.

Qualiter ad trium personarum distinctionem, vtrinque appropinquauerunt. Cap. XVI.

IDem lib. 8. Cum aũt sapiẽtiæ studiũ; in actione vitæ & cõtemplatione verset. Socrates in actiua excolluisse, Pythagoras vero cõtemplatiuã magis instituisse memorat. Proinde Plato vtrãque iungẽdo pfecisse laudat Philosophiã, q̃ videlicet in tres partes distribuit, naturalẽ, rõnalẽ, & moralẽ: fortassis aũt, qui eũ acutius atq; veracius intellexisse, & secuti esse laudant, aliquid tale de Deo senserunt, vt in illo inueniat & causa subsistẽdi, & rõ intelligẽdi, & ordo viuẽdi. Quorũ triũ vnũ ad naturalẽ, aliud ad rõnalem, tertium ad moralem pertinere intelligitur. Si n. homo ita creatus est, vt per id, qđ in eo pcellit, attingat ad illud, qđ cuncta præcellit, vnum scilicet verum optimum Deum, sine quo nulla natura subsistit, nulla doctrina instruit, nullus vsus expedit. Ipse quęratur vbi nobis secura sunt omnia, ipse cernatur, vbi nobis certa sunt oĩa, ipse diligatur vbi nobis recta sunt oĩa. Si ergo Plato Dei huiusmodi imitatorẽ, cognitorẽ, amatorẽ, dixit esse sapientẽ, cuius participatione sit beatus, qđ opus est discutere cęteros. Nulli nobis, q̃ isti ppius accesserunt. Idẽ, Porphyrius quoq; Platonicus, principia rerũ, ait esse Deũ patrẽ ac Deũ filiũ, quẽ vocat paternã mentẽ, siue paternum intellectũ, posuit etiã tertium horũ medium. Idẽ contra. 5. hostium genera. Mercurius porro, ait in libro de verbo pfecto, filius Dei benedicti atq; bonę volũtatis eius, cuius nomẽ ore humano enarrari nõ põt, de solo Deo, dõs oĩum est, hunc Deus dilexit vnigenitũ suũ, bonus. n. visus est, ac plenissimus oĩum bonorũ & lætatus est. Sybilla quoq; Erithręa. Oĩum inqt cõditorẽ, nutritorẽque, q̃ dulcẽ spũm oĩbus disposuit,

disposuit, & ducem Deum oīum fecit, Deus fidelibus vitis honorare dedit. Idē in lib. de Ciui. Dei. 11. Animaduertunt quidē, vt dictum est supradicti Philosophi tripartitā philosophiæ esse disciplinā, videlicet, physicā, logicā, & ethicā. Et q̄uis in his tribus de sancta Trinitate nō credāmi aliqd s̄m Deum cogitasse, Platoni tñ, qui hanc primus diuisionē fertur reperisse, neq; naturarū oīum nisi Deus visus est auctor, nec intelligentiæ dator, nec amoris quo bene beateq; viuitur inspirator. Sicut aūt eū de natura rerum, & ratione indagandæ veritatis, & de fine boni, ad quē oīa quę agimus referenda sunt, diuersi diuersa sentiant. In his tñ tribus q̄onibus, oīs eorū intētio versatur. Itaq; cū in qualibet earum quid quisq; sectetur, multiplex sit opinionū discrepātia; Esse tñ aliquā naturæ causam, scientiæ formā, vitæ summā, nemo cunctatur. Tria quoq; in quolibet hoīe artifice spectantur, vt opus aliqd ab eo efficiatur, s. natura, doctrina, & vsus. Natura ingenio: Doctrina scientia: Visus fructu diiudicandus est. Ex his ergo ꝓpter beatā vitā obtinendā, illa tripartita a Philosophis inuēta est disciplina. Naturalis ꝓpter naturam. Rationalis ꝓpter doctrinā. Moralis ꝓpter vsum: si ergo nr̄a natura a nobis esset, ꝓfecto nr̄am & nos sapientiā genuissemus. Nec eā aliunde, i. doctrina discēdo percipere curaremus. Amor quoque noster a nobis profectus ad nos relatus ad bene viuendum sufficeret, nec alio bono quo frueremur vllo indigeret. Nunc vero, quia natura nostra vt sit, Deum habet auctorē, ꝓculdubio vt vera sapiamus, Deū debemus habere Doctorē, vt beatissimū suauitatis intimæ largitorē. Nā & nos quidē in nobis imaginē agnoscimus illius trinitatis summę, & non æqualē, tamen adhuc reformatione perficiendā, vt ei proxima sit etiam similitudine.

Quòd in trinitatis distinctione defecerunt. Cap. XVII.

GLosa sup Epist. ad Rom. 1. Itaq; quod notum est Dei, manifestū est in illis, naturalis videlicet rationis ductu. Notū. n. Dei hoc esse dicimus, qđ ex huius mundi dispositione & naturali rōne assequi possumus, & illi quidē Philosophi nobilet quo quomodo creaturas interrogātes de Creatore q̄sierunt, omniq; specie ac dispositione quasi voce respōdente, ea arte artificē cognouerunt. Sic eius inuisibilia per ea quæ facta sunt intellectu conspexerunt, quia, s. ea ꝑpetuitate creaturarū eius æternitatē, eæ magnitudine omnipotenciā, & ea gubernatione virtutē, vel bonitatē & huiusmodi intellexerunt. Quidā autē in illis verbis Apostoli, volunt per inuisibilia patrē intelligi, per virtutē vero filiū, per diuinitatē Spiritum sanctū. Sed beatus Augustinus Philosophos vsq; ad tertiæ ꝑsonæ notitiā, s. spiritussancti nō pertigisse dicit. Vbi de tertio signo, in quo defecerunt Magi Pharaonis differit. Magi n. inquit, non in primo, aut secundo signo defecerunt, quia tuum gentiū Philosophi de thogaton, s. summo Patre & de noy, s. eius mente Philosophati sunt. Sed in tertio signo non ꝑualuerunt Magi, quia vsq; ad tertiā personam nō valuerunt venire Philosophi. Itaq; dicimus eos hanc summæ Trinitatis distinctionē, quā fides catholica ꝓfitetur, nullatenus habuisse vel habere potuisse, absq; doctrinæ vel internæ inspirationis reuelatione. Reuelauit aūt illis Deus per opera virtutē, non per doctrinam vel inspirationē. Viderunt ergo de longinquo veritatem, sed nō appropinquauerunt per humilitatē. Non igitur has personas ideo dicuntur intellexisse, ꝙ eas distinctè & veraciter, & propriè intellexerunt, sed qm̄ illa tria, quæ tribus illis personis in sacra Scriptura frequenter distinctim, ac separabiliter attribui solent, s. potentiā, sapientiā, bonitatē in Deo esse cognouerunt. Potentia siquidē attribuitur Patri, sapientia filio, bonitas vero spiritusancto. Sicut autē ex motibus & administratione corporis animā intelligis, licèt inuisibilem, sic & illi ex totius mundi administratione, ac regimine creaturarum omnium Creatorē intellexerunt. Vnde & Apostolus eos inexcusabiles dicit, quos non latuit veritas, & in eis perseuerauit iniquitas.

Qualiter etiam circa mundi originem errauerunt. Cap. XVIII.

HElinandus in Chronicis lib. 1. In principio igitur creauit Deus cęlū & terrā. Hic cōuincitur Epycurus, qui dicit mūdū casu factum; si. n. casus mundū fecit, cur nō aliqū domum fecit, vel aliquid tale, qđ minus est q̄ mundū facere. Item si casus hoc fecit, ergo aliquę causę ꝓcesserunt mundū, quarum cursus fecit illū casum. Casus. n. est inopinatus rei euētus ex superfluentibus causis. Nō ergo casus fecit mundum, sed nec natura, vt alij Philosophi dicunt. Nā ꝓpriū est naturæ cōtraria fugere, similia appetere. Mundus aūt ex cōtrarijs elemētis factus est, fecit ergo mundum, non natura vel casus, sed aliquis artifex, sed quis ille nisi Deus? Itē q̄ disponuntur sapienter disponuntur. Est ergo aliqua sapientia, qua oīa disponuntur, illa aūt alicuius est, & cuius nisi Dei? Illa quoq; sapientia habuit potentiā & voluntatem. Nā si non potuit, quomodo tanta & tā pulchra fecit, si aūt fecit & voluit, vel ignorans, vel coacta hoc fecit: Sed tantā potentiam, quid potuit cogere? & tanta sapientia quid potuit ignorare? Est ergo Deo potentia, summa voluntas optima, & sapiētia summa, qua fecit mūdum. Ambro. in Exameron lib. 1. Plato & discipuli eius, tria principia oīum rerum cōstituerunt, Deum, exemplar, & materiā. Eaq; incorrupta & increata, ac sine initio esse affirmarunt: Deumq; ad exēplar, i. ad ideā intendentē, mundum de materia fecisse incorruptū. Arist. quoq; cū suis, duo principia posuit; materiā, & speciē, & tertiū cum his qđ operatoriū dicit; cui suppetit competēter efficere, qđ adoriendum putasset. Quid autē, tam inconueniens, q̄ vt æternitatem operis, cū Dei oīpotētis æternitate coniungerent, vel ipsum opus Deū esse dicerent? Nā alij mundum ipsum Deum esse dixerunt, ꝙ ei mentē diuinā inesse putarent. Alij partes eius, alij vtrunque. Hos oīum errores Moyses elidit. In principio, &c. dicens initium rerum auctorem mundi; creationem mente comprehendens.

Cur Deus mundum optimum creauit & vnicum. Cap. XIX.

IOannes Damasce. Quoniam igitur bonus est, ac super bonus Deus, non est sui ipsius contemplatione contentus, sed bonitatis superabundantia q̄dam generari, quibus benefaceret, acceptauit, & participatiua sua bonitate existēte ad esse vniuersa visibilia, & inuisibilia deduxit, & condidit, cumq; qui ex visibili constat hoīem composuit. Aug. super Gen. lib. 8. Nullo quippe bono Deus extra se indiget, qui bono quod fecit non eget. Quibus autē bonis laudabiliter non egeret, si nulla bona fecisset, bonus non esset, bona quoq; facere si non posset, nulla esset potentia. Si autem posset, nec faceret, magna esset Inuidētia. Qm̄ ergo omnipotens ac bonus existit, omnia valde bona fecit. Ambro. Vt èt ipse Deus, qui natura inuisibilis est, a visibilibus sciri posset, opus fecit, quod opificem visibilitate sui manifestaret. Basilius in Exameron lib. 1. Beata ergo natura, & opulenta bonitas, dilectissima cunctis rationem habentibus, ac nimium beata pulchritudo; principiū oīum q̄ sunt, fons vitæ, inaccessibilis sapiētia, ipse fecit in principio mundum, vt bonus vtilem, vt sapiens optimum, vt potens maximum. Plato in Thymeo. lib. 1. Vt autē exemplari cuius æmulationē intuebatur, etiam in numero similis esset; Idcirco nec duo, nec innumerabiles mundi, sed vnus a Deo factus est mundus. Operi porro formā dat artifex, ad immortalis siquidē, & in statu gemino persistentis exēpli, similitudinē atq; æmulationē formans operis effigiē, honestū efficiat simulacrū necesse est, optimus erat ab optimo, porro ab inuidia longè relegata est. Itaq; sui similia, ꝓut cuiusq; natura poterat esse capax beatitudinis, effici voluit. Qm̄ q̄dē voluntatē Dei, originē rerū esse certissimā si quis ponit, rectè cū putare consentiā.

Cur fecit eum pulcherrimum, idem in eodem. Cap. XX.

AVgust. de Ciuit Dei lib. 12. Nec fas erat bonitati præstanti quicquā facere, nisi pulchrū. Pulchritudo & vtilitas, & inferioris huius creaturæ, q̄ homini licèt in has miserias proiecto, spectanda atq; sumenda, diuina largitate concessa est, quo sermone terminari pōt, in cęli & terræ, & maris multimoda, atque varia pulchritudine, in lucis tanta copia, tamq; mirabili specie; in Sole ac Luna sideribus. In opacitatibus nemorum. In coloribus & odoribus florum. In diuersitate volucrū garrulatum, atq; picatum. In multiplici specie, tot tantorumque animantium, quorum illę plus habent admirationis, quæ molis minimum, plus. n. formicularum & apicularum opera stupemus, quàm immensa corpora balenarū. In ipsius quoq; maris, tam grandi spectaculo, cum se velut vestibus induit diuersis coloribus. Quam porro delectabiliter inspectatur, & quātumcunq; turbatur. Et sic inde maior suauitas, quia sic demulcet intuentē, vt non iactet & quatiet nauigantē. Idē in lib de vera religione. Ita aūt ordinantur oēs, vel nia officijs & finibus suis in pulchritudinem vniuersitatis, vt quod horremus in parte, placeat plurimum si consideremus in toto. Nihil enim est ordinatum, quod non sit pulchrū. Ista ergo ꝓpterea infima sunt, quia partibus imperfectis tota ꝑfecta sunt, seu in statu, seu in motu pulchra sentiantur, tota cōsideranda sunt si rectè volumus iudicare. Idem in eodē Nec frustra intueri oportet, & inaniter pulchritudinē cęli, ordinem siderum, vicissitudinem tēporum, in quorū cōsideratione, nō vana curiositas est exercenda, sed gradus ad æterna faciendus. Isidorus de summo bono lib. 1. Ex pulchritudine, quippe circunscriptę creaturæ, pulchritudinem suam qua circunscribi nequit, Deus intelligi facit, vt ipsis homo vestigijs ad Deū reuertatur, quibus auersus esse probatur, videlicet, vt quia per amorē pulchritudinis creaturæ, a Creatoris forma se abstulerat, Rursum per creaturæ decorem ad Creatoris pulchritudinem redeat.

De arte diuina, qua Deus fabricauit omnia. Cap. XXI.

AVgustinus de Trinitate, in lib. 6. Ipsaq; est ars quędam omnipotentis & sapientis Dei, plena omni ratione viuentium & incommutabilium, & omnes vnũ in ea sunt, sicut ipsa est vna de vno, cum quo & vnũ. Idem de Ciuit. Dei lib. 11. Hi sunt. n. vt dictum est, infiniti thesauri rerum intelligibilium, in quibus & oẽs inuisibiles & incõmutabiles sunt rationes, rerum & inuisibilium & incõmutabilium, q̃ per illã factæ sunt. Basilius in Exame ron lib. 1. Erat. n. antiquissima ordinatio creaturæ, illis quæ extra mundum sunt apta virtutibus, orta sine tpe, sempiterna, sibique propria, in qua Deus oĩum cõditor instituit opa certa, hæc est lumen intelligibile & æternũ, beatitudini cõueniẽs oĩum amantiũ Deũ. Bernardus Syluester in megacosmo. Erat quippe fons luminis, seminarium vitæ, plenitudo scientiæ, hęc est q̃ mens noĩatur diuina. In qua vitæ viuentis imagine, æternę notiones mundus intelligibilis, rerum cognitio pfinita, & luce inaccessibili splẽdor emicuit radiatus, imago vel vult⁹, patris imagine cõsignatus, hęc est Dei sapientia viuis æternitatis fontibus genita vel nutrita. Aug. de q̃stionibus. 80. Et hęc ipsa oĩpotentis ars, per quã ex nihilo facta sunt oĩa, ipsaq; inq̃ operatur ẽt p artifices, vt pulchra & congruentia faciant, licèt nõ de nihilo, sed de aliqua operentur materia. Non. n. & ipsi de nihilo, aliquid fabricare possunt, quia per corpus operantur, cum tñ eosdẽ numeros & conuenientiã lineamentorũ, q̃ corpori p corpus imprimunt, ab ipsa summa sapiẽtia in aĩo accipiunt, quæ, s. sapiẽtia numeros ipsos & conuenientiã longo artificiosius vniuerso mundi corpori impressit, qđ ipsa de nihilo fabricauit. In quo sunt ẽt aĩaliũ corpora, q̃ de aliquo, i. de mundi elemẽtis fabricantur, sed longè potentius & excellẽtius, q̃ artifices hoĩes easdẽ figuras & formas corporũ, in suis operibus imitantur, nõ. n. oĩs numerositas humani corporis in statua inuenitur. Sed tñ quicquid ex ea reperitur, ab ipsa sapientia p artificis aĩum traijcitur, qua ipsum corpus humanũ naturaliter fabricatur, nec ideo tñ pro magno habendi sunt, quia talia opa fabricant aut diligunt. Q̃m aĩa minoribus rebus intenta, quas p corpus corporaliter agit, ipsi sapientię minus inhęret. Vnde potentias illas habet, quibus malè vtitur, dum eas foras exercet. Illa siquidem in quibus eas exercet diligens, interiorem eorum formam, quasi vilem negligit, & sic inanior infirmiorq; fit.

Hugo libro primo dydascolicon. Vnde & huiusmodi opera humana, q̃ nõ sunt naturalia, sed naturã imitantur, conuenĩẽter mechanica, idest, adulterina nominantur. Nam, verbi gratia, qui statuam fundit, hominem intuitus est, cuius imaginem exprimere intendit. Qui vestes primitus adinuenit, quęq; nascentia, propria quædam habere munimenta, quibus naturam suam ab incommodis defendant, considerauit, vt cortex ambit arborẽ, penna tegit volucrem, squamma piscem, lana ouem, pilus iumenta vestit, concha testudinem excipit, ebur elephantem iacula nõ timere facit. Idem de tribus diebus. Et homines quidem frequenter diligere solent propter opus scientiã suam, non opus propter scientiam, sed absit, vt credamus, q͂ Deus sapientiam suam propter opera, quæ per illam fecit, diligat. Quin potius opera sua oĩa non nisi propter illam amat, propterea. n. dixit, hic est filius meus dilectus, in quo mihi cõplacui; nõ in terra, aut in cęlo, nõ in Sole, aut Luna, &c. Nã & ista si suo modo placita sunt, tñ nisi in ipso, & per ipsum, placere non possunt. Tanto. n. amplius amore meo digna sunt, quanto vicinius in eius similitudinem accedunt.

De rationibus vel ideis viuentibus in eius mente, vel sapientia. Cap. XXII.

AVgusti. in lib. quæstio 80. Illę verò principales formæ, vel rationes rerum stabiles ideæ vocantur, quæ diuina intelligentia cõtinentur, nec ipse formatæ sunt, sed s̃m eas, quicquid oritur vel interit formatur. Quas, s. rationes æternas in verbo intueri anima nequit, nisi qui rationis oculum sanum, purum, ac serenum, & sanctum, ac similẽ eis, quas videre intendit habuerit. Sic. n. ipso intelligibili lumine perfusa & illustrata, cũ ei cohęserit, hac ipsa visione beatissima fit: has aũt, siue ideas, siue formas, siue species, siue rõnes, appellare licet, multisq; cõceditur vocare qđlibet, sed paucis videre, qđ verũ est. Glo. sup Epist. ad Heb. 11. Hic est mundus inuisibilis, qui erat in sapiẽtia Dei, videlicet ipsa eius dispositio ęterna, qua in verbo suo disposuit omnia. Vnde Apost. Fide, inquit, intelligimus aptata esse sęcula verbo Dei, vt ex inuisibilib⁹ visibilia fierẽt, hoc est iuxta exẽplar inuisibile, qđ erat in mẽte diuina, ex nihilo adesse pcederent. Glo. super Ioann. Nã & faber prius arcã facit in mẽte, post in ope, qđ est in mente viuit cũ artifice, qđ aũt fit mutatur cum tpe. Vnde de verbo Dei Scriptura pnunciat, qa qđ factũ est in ipso vita erat. Quicqd. n. factũ est in tpe, semp vixit, & viuit in spũali factoris rõne. Aug. vbi sup. Oĩa quippe Deus rõne cõdidit, nec eadẽ rõne hoĩem, qua equũ, sed singula pprijs rõnibus cõstituit, has verò rõnes vbi arbitrandũ est esse, nisi in ipa Creatoris mente, non. n. quicq̃ extra se positum aspiciebat, vt s̃m id constitueret, quod faciebat.

Qualiter secundum illas rationes, siue notiones fecit omnia. Cap. XXIII.

IDem super Gen. lib. 1. Ante oĩa ergo meminerimus Deum, nõ sicut operatur homo, vel Angelus, quasi tpalibus animi sui motibus operari. Sed ęternis atq; incõmutabilibus & stabilibus rationibus verbi sui coęterni, & quodã, vt ita dixerim, statu pariter coęterni spũs sui sãcti. Nã & id, qđ ĩ græca & in latina lingua de spiritusancto legitur, qđ sup aquas ferebatur, Syra lingua potius, fouebat intelligi phibetur. Nõ vtiq; sicut in corpore tumores, aut vulnera, vel frigidis aquis, vel calore congruo tpatis fouẽtur, sed sicut oua fouentur ab alitibus, vbi calor ille materni corporis, ẽt formandũ pullis p quendã in suo genere dilectionis affectũ adminiculatur. Qđ ergo dixit Deus; fiat hoc, & fiat illud, sicut in Gen. refert Scriptura, ad æternitatẽ verbi referitur, q̃uis Deo hoc in æterno verbo dicẽte, tpalis facta sit creatura. Cum. n. verba sint tpis, tñ dicimus quãdo & aliquãdo, tñ quãdo fieri debet aliquid, æternum est in Dei verbo, & tunc fit qñ fieri debuisse in illo verbo est, in quo nõ est qñ & aliquãdo, qm̃ totum illud verbum patri coęternum est, p̃re nãq; loquente, dr̃ verbum quod filius est, in æterno ore, sed tñ loquẽte Deo verbũ coęternũ in ore dicendũ est. Idẽ in lib. 2. Nec totiẽs dixit Deus fiat hoc vel illud; quotiens in Gen. repetitur: dixit Deus: vnum quippe verbũ Pater genuit, in quo dixit oĩa, priusq̃ facta essent singula: Sed eloquium scribentis ad paruulorum descẽdens capacitatẽ, dum sigillatim genera creaturarum insinuat, respicit vniuscuiusq; generis æternam in verbo Dei rõnem, nec illa repetita ipse vero repetit & dicit. Dixit quoq; Deus, &c. Idem in lib. 1. Horum itaque, q̃ s̃m rõnes in verbo Dei manentes creata sunt, quædã ẽt omnem tpalem volubilitatẽ supergressa, in amplissima sanctitate manent sub Deo. Quædam verò s̃m tpis sui modos, dum p decessionẽ rerum, atq; successionem sęculorum contexitur pulchritudo, sed multum est ac difficillimum capere, quõ dicatur, Deo non tpaliter iubente, neq; id creatura spirituali, q̃ tpa oĩa contemplatione veritatis excedit, tpaliter audiẽte. Sed intellectualiter sibimet impressa, ab incõmutabili Dei sapientia rõnes, tamq̃ intelligibiles locutiones, in ea q̃ infra sunt transmittẽte tpales fieri motus in rebus tpalibus, vel formãdis, vel administrãdis. Idem in lib. 4. Nõ autẽ sicut eas, nunc s̃m motus naturales experimur. Sic ẽt cum primo institutę sunt; cogitare debemus, sed s̃m ineffabilem virtutem sapientiæ Dei, quæ attingit a fine vsque ad finem fortiter, & disponit omnia suauiter. Neque enim ipsa, gradibus attingit, aut tanquam gressibus peruenit; quapropter, quàm facilis & efficacissimus est ei motus, tam facilè omnia condidit Deus.

Quod Deus fecit mundum absque voluntatis nouitate. Cap. XXIIII.

AVgust. de Ciui. Dei lib. 11. Verum quid ęterno Deo placuit, vt cęlum & terram tunc faceret, q̃ antea nõ fecisset, qui hoc dicunt, si mundum ęternum, & ideo, nec a Deo factum videri volunt; lętali morbo impietatis insaniunt, & a veritate nimis auersi sunt, vt. n. iam supra diximus exceptis Propheticis vocibus, ipse quoq; mundus ordinatissima mutabilitate, atq; visibilium omniũ pulcherrima specie quodãmodo tacitus pclamat, a Deo ineffabiliter magno & pulchro se factum. Qui autẽ a Deo, quidem fatentur esse factum, nec tñ habere volunt tpus, sed suę creationis initium, vt quodãmodo vix intelligibile factus semp sit, non video qualiter eis hęc ratio in animo subsistere possit, nã si eam cõtenderint Deo coęternã esse; vnde illi acciderit noua massa, quæ nunq̃ in æternum fuerit antea, nunq̃ potuerint explicare. Porro si ex tpe dicunt esse ipsam creatã, sed nullo vlterius tpe perituram, tanq̃ numerum habere initium, sed non finẽ, & ideo semel miserias expertã, si ab eis fuerit liberata; nunq̃ postea miserã esse futurã, non vtiq; dubitabunt hoc fieri manente incommutabilitate cõsilij Dei. Sic ergo credãt & mundum ex tpe fieri potuisse. Et tñ nõ ideo Deũ in eo faciẽdo ęternũ cõsilium, voluntatẽq, mutauisse, visibiliũ qdẽ oĩum maximus est mundus, inuisibiliũ oĩum maximus est Deus. Sed mundum esse cognoscimus, Deum autẽ esse credimus. Quodq; Deus mundum fecerit, nulli potius q̃ ipsi Deo credimus, qui p Prophetã loquẽs dixit. In principio creauit Deus cęlum & terrã. Sed nunqd iste Propheta ibi fuit, qñ cęlum & terram Deus fecit? nequaq̃, sed ibi sapiẽtia Dei p quã facta sunt oĩa fuit, quæ in aĩas sanctas se transfert, & amicos Dei, & Prophetas cõstituit, eisq; opera sua sine strepitu enarrans intus instruxit, & sicut de visibilibus quæ nõ videmus, illis credimus qui viderunt, ita de inuisibilibus quæ a nostro interiore sensu remota sunt, his nos oportet credere, qui hæc nullo lumine corporeo disposita didicerunt.

dicerunt. Ex his erat ille vnus Propheta, tā idoneus testis, p quem Deu credendū fit, vt eodē spiritu quo hęc sibi reuelata cognouit, & ipsam fidem nřam futurā, tanto ante pdixit. Isidorus de summo bono. lib. 1. Verū in creatione mundi, sicut iā dictū est, noua voluntas exorta nō est. Nā etsi mundus in re non erat, in æterna tñ ratione & cōsilio semper erat. Hugo de sacramē. lib. 1. Itaque prima rerum oīum causa, voluntas Creatoris est. Quā nulla pcedēs causa mouit, quia æterna est, nec subsequēs aliqua cōfirmat, qa ex semetipsa iusta est, ac sm ei iustū est omne, qđ iustum est.

Quòd mundus cum tempore factus sit, & non ante. Cap. XXV.

AVgustinus vbi supra. Illis verò, qui Deum conditorem esse mundi consentiunt, sed tamē de tēpore, cur potius factus sit tunc, & non antea quærunt, Respondemus & nos similiter quærentes de loco, cur hæc potius & non alibi, si verò dixerint inanes cogitationes esse hominum, quibus infinita imaginantur loca, cū nullus sit locus pter mundum. Rūdetur eis similiter inanes esse illas, quibus infinita cogitant præterite vacationis Dei tpa, cum nullū sit tēpus ante mundū. Nam si discernuntur æternitas & tēpus, qđ videlicet tempus sine aliqua mutabilitate nō est, in æternitate autem nulla mutatio est, quis nō videat, q̄ tpa nō fuissent nisi creatura fieret, quę aliquid aliqua motione mutaret, cuius, s. motionis & mutationis, cum aliud, atque aliud q̄ simul esse non possunt cedit atque succedit, in breuioribus, vel productioribus moratū interuallis, sequeretur tempus. Cum ergo Deus creator sit temporum & ordinator, in cuius æternitate mutatio non est, quomodo dicatur post tēporum spacia mūdum creasse, nō video. Non itaq; factus est mundus in tpe, sed cum tpe. Quod enim in tpe fit, & post aliquod, & ante aliquod tempus fit: porro si litteræ sacræ & verissimè, dicunt a principio Deum fecisse cęlum & terram, & nil antea fecisse intelligitur, pculdubio nō est mūdus fact in tpe, sed cum tpe. Quod. n. fit in tempore, & post aliquod tēpus fit & ante aliquod, post pteritū & ante futurum. Idē libro de trinitate; Deus fuit dñs, anteq̄ fuit tēpus. Et in tpe cępit esse Deus, quia dñs tpis quandoq; esse cępit, nec vtiq; tēpus cępit esse in tempore, quia nō erat tempus, antequam inciperet tempus.

Idem de ciuitate Dei lib. 12. Hāc autem quęstionem, cur Deus ita tardè creauit mundum, non putauerunt Philosophi, se aliter posse vel debere dissoluere, nisi vt circuitus tēporū inducerēt, quibus semp eadē fuisse renouata, & repetitā naturā rerū. Atque ita deinceps sine cessatione fore volumina venientium præteruntiumq; sęculorum asseuerarēt: fallunt eos qđā mēdacissimè līe, q̄ peribent multa annorum milia trāsisse, cū in sacris līs ab institutione hoīs nondum cōpleta sex milia annorum computemus.

Quòd non faciebat aliquid, antequam mundum faceret. Cap. XXVI.

IDem in lib. confessionum. 11. Quam magnificata sunt opera tua dñe, oīa in sapientia fecisti, & illa principium, & in eo principio cęlum & terram. Nonne ecce pleni sunt vetustans suæ, qui nobis dicunt. Quid faciebat Deus, anteq̄ faceret cęlum & terrā, si enim vacabat inquiunt, cur non sic semper & deinceps. Nā si vllus motus in Deo nouus extitit, & in Deo extitit voluntas noua operandi, quō iam vera æternitas vbi oritur, q̄ nō erat voluntas. Si autem voluntas Dei erat sempiterna, vt esset creatura: cur nō non est sempiterna creatura? qui hoc dicunt nōdum intelligunt. O sapientia Dei, lux mentium, nondum intelligunt quō fiunt q̄ per te fiunt, & conantur ęterna sapere, sed adhuc in pteritis & futuris motibus rerum cor eorum volitat, & adhuc vanum est. Quis tenebit & figet illud, vt paululū, & stet, & paululum rapiat splendorem semper stantis æternitatis, vt comparet cū tēporibus nunquam stantibus, & esse videat incōparabilē, videatq, longū tempus, non nisi ex multis ptereuntibus motibus, qui simul extendi non possunt longum fieri. Non autem præterire quicquā in æterno, sed totum esse psens. Sed omne præteritum ppelli ex futuro, & omne futurum ex pterito consequi, & omne præteritū ac futurum, ab eo qđ semper est psens creari & excurrere. Dicēte ergo, quid faciebat, &c. Rūdeo non illud, quod quidā iocularitet rndisse perhibetur eludens q̄stionis violentiā; alta inquit qrentibus gehennas parabat. Vñ irridetur qui alta q̄uit, & laudat qui falsa respondit. Sed audenter dico, si cęli & terræ noīe oīs creatura intelligitur, anteq̄ faceret Deus cęlū & terrā nō faciebat aliqđ. At si cuiuspiam volatilis sensus vagatur per imagines retro tem porum, & te Deus omnia creantem, & omnia tenentem, ab ope re tanto, antequam ea faceres per innumerabilia sęcula cessasse miratur. Attendat q̄ falsa miratur, non enim poterunt pterite tempora anteq̄ faceres tempora, nec tu tpa pcedis tpe, sed semper stantis æternitatis celsitudine. Hierony. super Isai. lib. 3. Faciem itaq; domini, & manus & pedes Seraphim operiunt, quia & pręterita ante mundum, & futura post mundum scire non possumus, sed media contemplamur.

Qualiter operatur, & creat, & faciat. Cap. XXVII.

IOannes Damasce. lib. 1. Solius Dei est, vbiq; & sm idem operari; vbique. n. est super oīa, vbiq; & sm idem differenter operatur, & vna simplici operatione. Petrus Lombardus. Creare proprie est de nihilo aliquid facere. facere autem est, non modo de nihilo aliquid operari, sed etiam de materia. Deus autem, & de nihilo quædā, & de aliquo aliqua facit. Ipse est ergo Creator, & opifex, & factor. Sed primum sibi propriè retinuit. Alia verò & creaturis cōicauit, nam & homo & Angelus potest aliqua facere, sed non creare. Cum autem dicimus, Deū aliquid facere, nō aliquē illi in operādo motū intelligimus inesse, vel aliquā in laborando passionē sicut nobis solet accidere, sed eius sempiternę voluntatis nouū aliquē significamus effectum, i. æterna eius volūtate aliquid nouiter existere. Et hoc dicitur agere, quia eius causa existit absque eius agitatione; vt actus propriè dici non queat cum actus omnis in motu consistat. In Deo autem nullus motus sit; sicut ergo ex calore solis aliqua contingit fieri, nulla tñ in ipso vel in eius calore facta mutatione vel motione, ita ex Dei voluntate noua habent esse sine actoris mutatione.

De creatione empyrei, & materia informi. Ca. XXVIII.

STrabus super Genesim. Cum autem dicitur in principio creauit Deus cœlum & terram, cœlum non visibile firmamentū appellatur, sed empyreum, id est, igneum vel intellectuale, quod non ab ardore, sed splendore igneum dicitur. Quod statim factū repletum est Angelis. Ioannes Damasce. lib. 2. Cœlum est continentia visibilium & inuisibilium creaturarum. Intra ipsum. n. & intellectuales Angelorū virtutes, & oīa sensibilia circumcludunt, & circunterminantur. Actor. Aiunt ergo cœlū hoc esse corporalē locū natiuū Angelorū, vbi creati sunt super firmamentū ex omni parte concludentē intra se firmamentū nō cōtinuū, vel contiguum, sed distantē. Sunt. n. aquæ vaporabiles intermediæ, q̄ sm quosdam in cristallum congellatæ, dicuntur cœlum cristallinū, non autē empyreum, ppterea tanti ambitus factū est, quia non possent minimo in loco plures Angeli esse, sed ad mirandum & laudandū Creatoris immensitatē cū gaudio, tanq̄ in eiusdē summi Regis amplissimo palatio. Actor & glo. super Gen. Noīe verò terræ materia quatuor elementorū cōsignat, adhuc cōfusa & informis, quia, s. terra inter oīa elemēta est minus speciosa, vt dicit August. Igitur cœlum & terrā Deus simul creauit, quis ab hoīe simul vtrunq; dici non poterit, qđ cū Scriptura variat; tanta celeritate operationis Deum omnipotentē esse declarat; cui voluisse facere est. Ex his patet quatuor fuisse primitiuas creaturas coequæuas, s. tempus, Cœlum empyreum, Angelos, & quatuor elementorum materiam, & hæc creata sunt ante omnem diem.

Quid sit Angelus. Cap. XXIX.

IOannes Damasce. lib. 2. Angelus est substantia intellectualis semper mobilis; arbitrio libera; incorporea, Deo ministrās, sm gratiam, non natura; immortalitatem suscipiens. Actor. Angelus tamen, vt dicit Grego. nomen est officij non naturæ. Dicitur aūt mobilis non quia moueatur localiter sicut corpus, sed spiritualiter, s. motu charitatis; voluntatis & huiusmodi, & eundo a potentia in actum. Dionysius de diuinis nominibus. Prima imago Dei est Angelus, manifestatio occulti luminis, speculū purū splēdidissimū æ immaculatū, declarās in seipso sicut possibile est, bonitatē q̄ est in abditis. Helinādus lib. 8. Quid est Angelus, incorporeus & rationalis spiritus, ab initio creatus, & per se subsistēs. Incorporeus dr ad differentiā venti, & fumi & hmōi. Rationalis ad differentiā Brutorum. Creatus ad differentiā Creatoris, per se, ad differentiam animæ, quæ cum corpore personam constituit.

Quales sunt facti Angeli ad inuicem. Cap. XXX.

PEtrus Lombardus. Angelis initio substātiæ suæ vñr quatuor esse attributa, s. essentiæ subtilitas, rōnis pspicacitas, liberi arbitrij facultas, & psonalis discretio. Actor. In tribus primis cōueniunt cū humana natura. In quarto aūt differunt ab ea. Aia. n. nō est psona, i. p se vna, quia creata est cōmunicabilis alij, s. corpori, vt faciat totū, s. hominē. Angelus aūt nō habet potētias naturales, quas possit exercere sicut aīa in corpore. Et ideo nō potes ibi inuenire cōpositionē, sed est indiuiduus & discretus omnimodè. Petrus Lombardus. Credēdū est aūt illas spūales naturas, & in essētia, & in forma sapiētiæ & arbitrij facultate, differētias accepisse in exordio cōditionis suæ, qbus alij superiores essēt, alij inferiores essēt, vt q̄ tūc p naturalia bona, alios excellebāt ipsi, & postea p munera gratiæ

ta gratiæ eisdem præessent sapiëtia Dei æquo moderamine cuncta ordinante. Et sicut in prædictis differebāt, ita & quædā communia & æqualia habebant, vt quòd spiritus erant, q indissolubiles & immortales erant.

Idem: Videntur etiam ab initio creationis suæ fuisse boni & iusti, id est, innocētes. Sed nō iusti, id est, virtutum exercitium habentes. Nondum enim virtutibus prædìti erant, quæ stātibus appositę fuerunt in cōfirmatione per gratiā, alijs cadentibus per superbiā. Vnde aliquā morulam fuisse inter creationē & lapsum, vel confirmationē fuisse, in qua oēs boni erant, non per vsum liberi arbitrij, sed per creationis beneficium. Tales enim erāt qui stare poterant, & cadere, id est, peccare, sed nō poterant proficere ad meritū vitæ, nisi gratia superadderetur, quæ quibusdā addita est in confirmatione. Et hoc confirmatur testimonio Augustini, qui super Genesim dicit. Angelicam naturam primò informiter creatam, & cęlum dictam; postea formatam, & lucem appellatā, quando ad Creatorem cōuersa est perfecta dilectione ei inhęrēs.

De libero arbitrio eorum, & scientia, & dilectione. Cap. XXXI.

IDem. Habebant igitur omnes liberū arbitrium. Quod est libera potestas, & habilitas voluntatis rationalis. Poterant enim eligere, & ratione iudicare, id est, discernere in quibus constat liberum arbitrium. Erat q; in eis naturalis cognitio triplex, qua sciebāt, q facti erant, a quo facti, & cū quo. Et habebant aliquā boni & mali notitiā intelligentes, quid esset eis appetendū vel respuendum. Habebāt etiā naturalem dilectionē, qua se, & Deū aliquatenus diligebant, per quā tñ nō merebantur. Actor. Notandum, q duplex est dilectio naturalis, s. voluntaria & inuoluntaria. Inuoluntaria quę non subiacet libero arbitrio. Et hæc duplex est, vna, scilicet, qua se diligit aliquid, & vitā suam atq; salutem, & hæc nobis cōmunis est cum brutis. Alia quæ propria est hominis, & Angeli, s. qua naturaliter velit nolit appetit summū bonū, & beatitudinē absq; omni deliberatione vel prælectione. Vnde dicit Augu. in soliloquijs. Deus quē amat omne, quod amare pōt, siue sciēs, siue nesciēs. Circa neutrā istarū est meritū vel demeritum, quia nec voluntas, virtus enim, & vitium voluntatis sunt. Voluntaria autē diuiditur in duas, s. amicitiam & concupiscentiā. Amicitia diligimus illud, quod propter se diligimus. Cōcupiscētia verò diligimus illud, cui bonū volumus, s. ad delectādū in eo; vtroque istorum modorū diligimus Deū naturaliter, & Angeli etiā in primo statu. Sed diligebat Angelus Deum super oīa amore cōcupiscētię, s. in ipso delectādo super oīa. Nec tñ sequitur, q haberet charitatē, quia nō diligebat Deū ppter ipsum Deum, sed ppter se, s. retorquēdo ipsam dilectionē ad cōmodū pprīū, hoc est, non quia bonus erat, sed quia sibi vtilis erat, secūdum illud, Mihi adhærere Deo bonū est. Amore autē amicitiæ diligebat seipsum super oīa, s. volens sibi bonū super oīa. Ipsa enim natura sibi amica est, vt dicit Augu. & motus eius circularis est, quia semper tendit ad bonū propriū. Needū acceperat Angelus gratiā, qua possit supra se requiescere. Nec ideo sequitur, q Angelus frueretur se, qa frui est delectari, quod est tantum in amore concupiscentię, quo summè diligebat Deum. Si autē quæritur vtrum esset delectatio ordinata, vel non; potest dici, q neutrum, secundum quòd ordinatio amoris importat virtutem, & inordinatio vitium; potest tamen dici ordinata ordine naturali, secundum quòd etiam in naturalibus, natura est modus, species, & ordo.

Quia nec miseri creati sunt, nec beati. Cap. XXXII.

PEtrus Lombardus. Neque autē in beatitudine, neque in miseria creati sunt. Miseri. n. ante peccatum esse non potuerunt, quia ex peccato miseria est. Beati quoq; nunquā fuerunt illi qui ceciderunt, quia sui euentus ignari erāt, id est, peccati & supplicij futuri. Si. n. lapsum suū præsciuerunt, aut vitare voluerūt, sed nō potuerunt, & sic erāt miseri. Aut potuerunt, sed noluerunt, & sic erāt stulti & maligni. Aug. super Genesim. Quomodo igitur beatus inter Angelos fuit, qui futuri peccati atq; supplicij præscius nō fuit. Idē in eodē. Dicere ergo de Angelis, q in suo genere possent esse beati, damnationis suę, vel saluationis incerti, quibus nec spes esset, q in melius essent mutandi, nimia præsumptio est; quō enim beati esse possent, quibus incerta sua esset beatitudo. Hugo de sacrament. lib. 1. Nō autē in materia præiacente creata est spiritualis natura, cuius simplicis subsistentiæ non aliud esse potest, id quod est, & id de quo est, sed facta est in esse suo perfecta personaliter distincta. Intelligibiles spiritus sub sistētes, habētes formā sapientiæ concreatæ, & qualitatē spiritualē intelligētiæ, capaces sm modū & mensurā cōditionis, pfectua sublimioris & illustrationis superuenturæ in ipsos. Liberū quoq; arbitrium, quo poterāt ad vtrūq; propria voluntate deflecti: In altero adiuti sine coactione. In altero derelicti sine oppressione. Qui autē natura magis subtiles, & sapientia amplius perspicaces creati sunt, hi merito dignitate superiores sunt cōstituti, ita tñ, vt hi sine superbia plati essent, & qui inferiores sine miseria subditi. Tribus quidē modis pfectum constat. Secundum tēpus perfectum est, quod habet quicquid tempus requirit. Secundum naturam, quod habet omne, quod datum est naturæ vel debitum. Vniuersaliter perfectum est, cui nihil deest: prima perfectio est naturæ conditæ: secunda est naturæ glorificatæ: tertia increatæ. Angeli in prima perfectione creati sunt, & ad secundam sub tertia.

De conuersione bonorum ad lucem increatam. Cap. XXXIII.

PEtrus Lombardus. Itaq; cum a Creatore quidā eorum auersi sunt, cæteri ad eundē conuersi sunt. Conuerti, fuit ei charitate adhęrere. Auerti odio habere vel inuidere. Inuidiæ nanq; mater est superbia, quia voluerunt se Deo parificare. In conuersis, quasi in speculo relucere Dei sapiētia cępit, qua illuminati sunt gratia apposita. Auersi vero excęcati sunt, non immissione malitiæ, sed desertione gratiæ. Grego. in moral. lib. 17. Qm igitur Angeli sancti milites Dei non proprijs viribus, sed superna gr̄a roborantur, rectè postquam in lib. Iob, dictum est de illis, nunquid est numerus militū eius, de ipsis quoq; subiungitur. Et super quē non surgit lumē illius: lumen gr̄a est Dei præueniens, q nisi gratis in mente surgeret, in tenebris remaneret. Idem in lib. 28. Hinc est & alibi, astra dicuntur Angeli cęlesti gratia illuminati. Dñs siquidem loquens ad Iob, lapidē angularē dimisisse asserit Quia filius humanā naturam suscipiens ad ima de sublimibus descendit, & duos in se populos coniunxit. Cuius incarnationis mysterium, quia mirati sunt etiā Angeli, rectè subiunxit ibi. Cum me laudarent simul astra matutina, & iubilarent oēs filij Dei. Quia nimirū in tpe creati sūt angeli, nō immerito astra matutina sunt vocati. Qui simul etiā cum astris vespertinis potētiam redemptoris laudant, id est, cum hominibus in fine mundi redemptis supernæ gloriæ largitatē glorificant, simul laudant. Quia dum nos conspiciunt reduci, suum gaudent numerū repleri. Qui & ideo fortassis astra matutina vocantur, quia sæpe ad exhortandos homines missi, dum mane venturi nunciant, ab humanis mentibus vitæ præsentis tenebras fugant. Anselmus, in lib. de casu diaboli. Illi itaq; Angeli, qui magis voluerunt qđ habebant, q̄ aliquid plus quod non habebant, bonū quod quasi propter iustitiā, quam rum ad voluntatē ptinuit, meruerunt, iustitia tribuente acceperunt, & de illo quod habebant in vera securitate permanserunt, qua propter à Deo pfecti sunt, vt adepti sint quicquid velle potuerunt, nec tñ videāt quid plus possit, & ideo peccare nequeunt. Illi verò Angeli, qui maluerunt illud plus, qđ nō Deus illis dare volebat, q̄ stare in iustitia, in qua facti erant, eadem iustitia iudicante, & illud propter quod illam contempserunt, nequaquam obtinuerunt, & quod tenebant bonum amiserunt. Sic ergo distincti sunt Angeli, vt adhęrentes iustitiæ nullum bonum velle possint, quo non gaudeant; & deserentes illam nullum velle queant, quo non careant.

De illuminatione eorum ab eadē luce. Cap. XXXIIII.

HVgo super Hierarchiam. Omne inquit datum optimum, & omne donum perfectum desursum est, descendens a patre luminum; dona optima, dona naturæ sunt, dona perfecta, dona gratiæ, pater luminum auctor & largitor donorū. Quibus quasi descendere fuit a fonte summæ plenitudinis, ad participationem inferiorum venire. Omne. n. bonum, quod donū creatoris creaturæ infunditur, merito descendit, quia subditæ naturæ & inferiori dignitate se infundit. Descendit etiam, quia perfecta & cōsummata plenitudine in eam, quę ex parte est participationem, se diuidit, ita tamen vt nec descendens seruiat, nec diuisum decrescat, sed manens in se quod est, & in eo a quo venit, quantum est eis ad quos venit se præbet, & hoc quod esse accipiunt, & quantum esse in eo, quod sunt meruerunt. Ita ab vno bono omnia bona, & in vno bono omnia bona sunt; hoc enim bonum, nihil a se conditū alienum relinquit a se, nec tamen illuminat, nisi illa tantum, quæ creauit ad se, & formauit secundum se. Illa. n. sola lumē capiunt possuntq; lucere ex lumine, quæ lumen veniens non sibi dissimilia inuenit, & infusum ad maiorē sui similitudinē & imaginem perfectiorem extollit. Ergo data optima & bona perfecta vocales tantum creaturæ celsitudinē contingunt, quæ sola sublimis facta est, primò dum conderetur ad imaginem, & postea, dū glorificaretur perfecta est, quodammodo consimilis & coequalis ad summa. Nam ipsa optima data & dona perfecta lumina sunt,

quę

quæ a Patre luminum descendunt, & ipse lumen est a quo descendunt, & in quos descendunt ipsi lumina fiunt. Nam nec Pater luminis aliud gignere potuit, quàm quod ipse est. Nec susceptor luminis aliud, quàm lumen fieri potest.

Quia ipsa lux ad se conuertit & colligit illuminatos spiritus. Cap. XXXV.

IDem. Sed & omnis patre moto manifestationis luminum processio in nos optime & largè proueniens, iterum vt viuifica virtus restituens, nos replet & conuertit, ad congregātis patris vnitatem, & deificam simplicitatē. Motus patris est affectus paternæ benignitatis. Sola enim benignitate mouetur, vt lumina sua effundat super nos. Mouetur non se concutiens, sed nos colligens, non se euacuans, sed nos replens. Et ipso motu lumina eius procedunt in nos. Et procedentia in nos manifestantur, per nos primum, post hæc alijs ex nobis, & omnis ista luminum manifestationis ꝓcessio, id est, per quā lumina manifestantur, non. n. manifestarentur nisi procederent, exiens a patre moto in nos proueniens, hoc operatur, s. ꝙ replet nos. Non vtiq; alio quàm seipso, eo quòd replet iterum restituens reparando, sicut prius constituit creando. Restituit, vtpote viuifica virtus, quæ dispersa colligit, diuisa componit, & ex multis vnum facit. Et ita restituens & reformans nos conuertit, qui prius dissimilitudine fuimus auersi, multitudine diuersi, prauitate peruersi. Conuertit dico ad congregantis patris vnitatem, & deificam simplicitatem. Lux enim patris inuisibilis in se, procedens in nos, & exiens in manifestationem vacuos inuenit, & inanes a vero bono; & infundens se nobis, replet nos secundum vniuscuiusq; nostrum virtutem & capacitatem, & cum repleuerit nos conuertit, vt non dissideamus a patre, sed in eadem similitudine & imagine respiciamus ad ipsum. Replet quidem illuminando, conuertit lumina faciendo. Et enim ex ipso omnia, & in ipsum. Ex ipso procedentia, & in ipsum conuersa. Ex ipso principio, & in ipsum finem, Diuinum enim lumen, primum in angelicam naturam descendit, & ab ipsa reuelationibus & illustrationibus diuinis, & mystica sacri eloquij narratione ad nostrū vsq; se intelligentiam transfundit. Mens verò humana eisdem rursum gradibus ad superna conscendens, sacra diuini eloquij inspectione cęlestia secreta, & eam quæ est in Angelis diuinę claritatis illuminationem perpēdit, ex qua paulatim inuisibilium cognitione succrescens, & ad ipsum tandem summi luminis splendorem conualescit. Et fit quod in principio dictum est, quia vnum lumē ad multa illuminanda se diuidit, & illuminata omnia ad vnius claritatis aspectum, similitudinemq; reformet.

De confirmatione Sanctorum Angelorum, & beatitudine eorum. Cap. XXXVI.

PEtrus Lombardus. Intantum autem Angeli boni per gratiam illuminati sunt & confirmati, ꝙ peccare nequeunt. Sicut alij per malitiam ita sunt obstinati, vt bene velle non possint, habent tamen & liberum arbitrium, quia nō aliqua cogente necessitate, sed propria ac spontanea voluntate, per gratiam quidem adiuti bonum eligunt, malū respuunt. Aug. in Enchirid. Non ergo ideo sancti Angeli carēt libero arbitrio, quia malum velle nō possunt. Multò quippe liberius arbitriū est, qđ peccato seruire non potest. Idem de fide ad Petrum. Itaq; ꝙ sancti Angeli ab illo statu beatitudinis, in quo sunt, mutari nullatenus in deterius possunt, non est eis naturaliter insitum, sed postquam creati sunt diuinæ gratiæ largitate collatum. Anselmus in libro de casu diaboli. Sicut autem malo Angelo non posse recuperare, quod perdidit pęna peccati est. Ita bono non posse deserere, quod tenuit præmium est iustitiæ. Idem in eodē. Q͞m igitur nō pōt, nec debet quis esse beatus nisi velit, & etiā nisi iustè velit, necesse est, vt sic faciat Deus vtramque voluntatem in illo cōuenire, vt beatus esse velit, & iustè velit, quatenus addita iustitia sic temperet voluntatem beatitudinis, vt resecet excessum voluntatis, & excedendi non amputet potestatem, vt cum per hoc, ꝙ volet beatus esse non, possit excedere, per hoc quòd iustè volet, non velit excedere. Et sic iustam habens beatitudinis voluntatem, possit & debeat esse beatus. Vides Angelum bonum & malum, Deo parere debere gratiam, quantum ad bonitatem ipsius, nec diabolum ideo minus debere reddere Deo quæ Dei sunt, quia sibi abstulit quod Deus Dedit, & noluit accipere quod Deus obtulit. Semper ergo debet agere gratias Deo malignus spiritus pro beatitudine quam sibi abstulit, sicut bonus pro ea quam sibi dedit. August. de Ciuit. Dei lib. 10. Angeli ergo beati sunt, qui Creatoris sui participatione congaudent, cuius vnitate firmi sunt, cuius veritate certi, cuius munere sancti. Idem in lib. 15. Angeli sancti quorum in societate, in hac peregrinatione laboriosissima suspiramus, sicut habent permanendi ęternitatem, sic habent & cognoscendi facilitatem, & requiescendi fęlicitatē; sine difficultate quippe nos adiuuant, quia spiritualibus motibus puris ac liberis non laborant. Fulgentius de mysterio mediatoris, lib. 4. In hoc quidem animabus nostris, quàm maximè potiores sūt Angeli, qa sicut a peccatis, ita sunt a passionibus alieni. Quod etiam se rectè colentibus promittit dominus, dicens. Erunt sicut Angeli Dei. Grego. in moralib. lib. 19. Angeli semper vident faciē Dei, & semper videre desiderant sicut scriptum est: In quam desiderant Angeli prospicere. Nam & desiderium sine fructu anxietatem habet, & satietatem fastidium subsequi solet. Vt ergo nō sit in desiderio anxietas, desiderantes satiantur; ne autem sit in satietate fastidium, satietate desiderant.

De merito eorundem. Cap. XXXVII.

PEtrus Lombardus. Vtrum ergo per gratiam, tunc sibi datam ipsam beatitudinem meruerint, ambiguum est. Quibusdam enim placet, ꝙ eam meruerunt per gratiam, quam in cōfirmatione perceperunt, nec meritum ꝓcessisse præmium tpe dicunt, sed causa. Alijs videtur, ꝙ tunc nō fuit eis gratia data ad merendum, sed ad beatæ viuendum. Qđ autem tunc in præmium acceperūt, per obsequia nobis exhibita ex Dei obedientia & reuerentia mereri dicunt, & primum ꝓcessit meritū, & hoc mihi placere fateor.

Actor. Exemplum potest accipi de patrefamilias, qui dat alicui seruienti. C. solid. pro ministerio quo seruiturus est ei vno anno, vel pluribus. Sic enim dedit dominus angelis suis in confirmatione beatitudinem in præmium, pro ministerio, quo seruituri erant ei vsq; ad diem iudicij. Ante confirmationem verò, nec gratiam tunc sibi datam meruerant, quia iam non esset gratia, nisi esset gratis data; potest tamen dici, quòd stando meruerunt qualitercunque, id est, stare fuit eis loco meriti, quia dum fecerunt, quod in se erat, vt acciperent gratiam & beatitudinem, congruū fuit vt daretur eis, non tamen debitum, quia non est verè meritū sine gratia. Et ita meruerunt eam quodammodo, s. merito cōgrui nō merito cōdigni. Hugo de sacrament. lib. 1. Angeli ex tunc mereri cęperunt, ex quo voluntate moueri cœperunt, quoniam voluntas in illis erat potēs moueri, & ferri suo appetitu in vtrūque; voluntariè autem moueri & ferri spontaneo appetitu, hoc est cū potestate eligere & libertate iudicare, in quo cōstat liberum arbitrium: & propter hoc facti sunt liberi arbitrij, vt voluntario appetitu mouerentur, secundum electionem voluntatis sine coactione. Cœperunt autem diuidi ab eo qui facti erant, vt aliud iam essent, vel proficientes super illud, vt boni essent, vel sub bono deficientes, vt mali essent. Quique statim conuertebantur, voluntariè mouebantur gratia cooperante sine coactione. Qui autem a bono auertebantur sponte, præcipitabantur gratia deserente sine oppressione. Et qui conuertebantur, idcirco bene mouebantur, quia gratiam cooperantem habuerunt. Sed qui auertebantur, idcirco non pręcipitabantur, quia gratiam cooperantem non habuerant, sed gratia deserebantur, quia auertebantur.

De scientia eorundem motu affectionis. Cap. XXXVIII.

AVgustinus de Ciuit. Dei, lib. 9. Angelis bonis, omnis temporalium corporaliumq; rerum scientia, qua inflantur demones vilis est, nō quòd illarum ignari sint, sed quòd Dei charitas, qua sanctificantur eis chara est, prę cuius incommutabili pulchritudine, cuius sancto desiderio inardescunt, omnia quę infra sunt, & quod illud est, non sunt. seque ipsos inter illa contemnunt, vt ex hoc toto, quòd boni sunt, eo bono ex quo boni sunt perfruantur. Et ideo certius etiam ista temporalia nouerunt, quia principales eorum causas in verbo Dei conspiciunt, per quod factus est mundus, quibus causis, quædam probantur, quędam reprobantur, cuncta ordinantur. Ibi ergo in ęternis Dei legibus, quę in Dei sapientia viuunt mutationes ipsarum pręuident: Deique voluntas, quę tam certissima, quàm potentissima est, omnium spiritus eius participatione cognoscunt. Ioannes Damascenus, lib. 2. Futura quidem, neque angeli boni nouerunt, tamen Deo eis reuelante, & pędicare iubente. Isidorus in sententijs suis, lib. 1. Angeli semper in Deo non in se gaudent, & in verbo Dei cognoscunt omnia, priusquam in re fiat. Ambro. ad Neophitos. Ipsum quidem altissimum perfectè scire nequeunt, nec scrutando, sed suscipiendo & adorando tremunt, seruiendo venerantur, laudantes benedicunt, peruigilando celebrant. August. de Ciu. Dei, li. 11. Non autem Angeli, aut homines per verba sonantia Deum discunt, sed per ipsam pręsentiam immutabilis veritatis, inseparabilem vnius substantię trinitatem agnoscunt. Ipsam quoq; creaturam, melius in Dei sapiētia, tanquā in arte qua facta est, quàm in seipsa sciunt, ac per hoc etiā seipsos melius ibi, quàm in seipsis

nouerunt,

non esset, nã & aliter scitur rectitudo lineæ, seu veritas figurarum cum intellectu conspicitur, aliter dum in puluere scribitur. Et aliter iustitia in veritate incõmutabili, & aliter in anima iusti. Idem li. 8. In ipso nimirum Creatore veritatem incommutabilem cernunt, & secundum illam voluntates dirigunt. Dionysius in Hierarchia cœlesti. Virtutes cœlestes dicimus, & sursum conuersibiliter extendi, & erga semetipsas firmiter conuolui, propriarũ existentes custodiamq; virtutum, & erga venientia sociabili processione in participatione virtutis prouidas esse. Idem in li. de diuinis nominibus. Moueri quidem dñr circulariter al non inchoatis, & nõ terminatis illuminationibus boni & optimi, directè vero quãcunque procedunt in subiectorum prouidentiã rectè nia terminantes. Obliquè aũt & qñ prouidentes inferioribus irreuersibiliter manẽt in inuisibilitate, causale bonũ incessanter circũeuntes.

De linguis eorum. Cap. XXXIX.

GLosa super epistolam primam ad Corinthios. Si linguis ait hominum loquar & angelorum, &c. Linguas angelorũ vocat nutus, vel signa, quibus maiores angeli significant ea, quæ de Dei voluntate primi senserunt. Ioannes Damascenus, li. 2. Lumina scda intellectualia ex primo, & sine principio lumine illuminationem habentia non lingua, & auditu indigentia, & sine sermone prolato tradentia sibi inuicem, & consilia, & intelligentias. Actor. Habent ergo potẽtem sermonis intelligibilis, quo indicent affectus suos, & intellectus de his rebus quarum cognitio non erat in eis a principio. Nec est idem in angelo loqui quod cogitare, vel intelligere, sed cogitatum, vel intentum quadã luminositate irradiãte alij exprimere. Et audire angelum loquẽtem, nihil aliud est, q̃ eius cogitationem, vel intentum videre. Et quod vni exprimitur non semper ab alijs vr̃, vel intelligitur, nisi ab ipso angelo loquente voluntarie eis exprimatur. Vnde dicitur, q̃ locutio angeli est cogitatio directa per voluntatẽ ostendendi alteri ipsum cogitatum, vel intentum. Sed hæc est locutio angelorum scdm naturam suam in qua cõicant boni & mali angeli. Alia vero est eorum locutio per gratiam scdm virtutem speculi, siue motoris supremi, in qua cõicant angeli boni, & aiæ sanctorum: vnicuique. n. innotescit voluntas, & intellectus alterius, scdm repræsentationem speculi, & voluntatem supremi motoris. Vnde licẽt oẽs respiciant in speculo, non tamen oẽs æqualiter a speculo recipiũt: sed quidam plus, quidam minus, secundũ dignitatem recipientiũ, & scdm voluntatẽ ipsius in speculo, qd ostẽdit cui vult. Non. n. oẽs angeli vident omnia in speculo. Sed hæc plena reuelatio reseruatur plenitudini gloriæ, quia cõsummabitur eorũ præmiũ in iudicio futuro.

Exemplum ad euidentiam mutuæ locutionis eorum. Cap. XL.

AD intelligentiam autem prædictorum de mutua locutione Angelorum, qui sunt lumina intellectualia (vt dicit Ioannes Damascenus) valet exemplum de luminibus corporalibus. Nam vbi sunt tria lumina, vel plura, videntur esse radij omnium commixti in aere, sed probantur esse discreti in essentia, per hoc q̃ si subtrahatur vnum illorum luminum, subtrahuntur simul omnes radij ab illo procedentes, sic si secundum lumen subtrahitur, similiter de tertio. Quod si ibi esset vera commixtio, nullo modo possent radij vnius luminis separari ab alijs sine mutatione aliorum, vnde patet eos esse discretos secundum essentiam. Si ergo quodlibet istorum luminum haberet voluntatem liberi arbitrij, posset radios suos contingere, vel influere alijs quando vellet & quibus. Et abscondere quibus, & quando vellet. Sic cœlestia illa lumina cum sint voluntate liberi arbitrij prædita, secundum voluntatem suam illuminationes suas, siue sermones intelligibiles, intimant quibus volunt, & celant quibus volunt: sicque patet q̃ vnus angelus potest intentionẽ suam alij manifestare, ita vt non innotescat alijs. Ad animam quoque loquitur angelus, bona suadendo, vel reuelando siue corporali medio cooperante, vel impediente, quadam virtute occulta intuitionem suam ei imprimendo, sicut magnes attrahit ferrum quadam virtute occulta, etiam si interponatur argentum. Habet autem possibilitatem transmutandi fantasmata imprimendo imagines incitantes ad bonum, sicut diabolus ad malum. Cæterum laudãt angeli Deum, non laude vocali, sed spirituali. Quia nec Deus indiget signis vocalibus ad cognoscendum eorum affectiones. Nec ipsi qui loquuntur indigent verbis, ad mentes suas excitandas, cum non habeant mentes pigras, & torpentes sicut nos, sed perspicacissimas, & feruentissimas. Laus eorum fit secũdum intellectum, & secundum affectum, quia intelligens comprehendit secundũ modum, & miratur bonitatem Dei, & affectus consentit, & adhæret, & conformat se ei. Vnde laudare Deum est eius bonitatẽ cognitã præstari. Et cognitio quidem ptinet ad intellectũ, præstatio ad affectum.

De potestate eorum. Cap. XLI.

AVgustinus super Gen. li. 8. Sublimibus angelis Deo subditè fruentibus subdita est omnis natura corporea, omnis irrationalis vita, omnis volũtas, vel infirma, vel praua. Et hoc de subditis, vel cum subditis agunt, quod ordo naturæ poscit in omnibus, iubente illo cui subiecta sunt omnia. Idem in libr. 9. Creare quidem naturam nullus angelus potest, sed voluntas angelica obedienter Deo subdita, naturalibus motibus velut materiem de rebus subiectis ministrare, vt secundum illas principales in verbo Dei rationes non creatas, vel secundum illas principales in primis sex dierum operibus causaliter creatas aliquid in tempore causetur, more agri colendi, vel medendi potest. Idem de Trini. li. 3. Sicut ergo nec parentes filiorum, nec agricolas frugum creatores dicimus, quamuis eorum extrinsecus adhibitis motibus creatiua Dei virtus operetur interius. Ita nec bonos angelos, nec malos fas est putari creatores, sed pro subtilitate sui sensus, & corporis semina eorum nobis occultiora nouerunt, & eas per congruas temperationes elementorum latenter spargunt. Atque ita gignendarum rerum, & accelerandorum incrementorum præbent occasiones. Sed nec boni hoc, nisi quantum Deus iubet, nec mali, nisi iuste accepta a Deo potestate, siue ad suam pœnam, siue ad aliorum, vel pœnam malorum, vel laudem bonorum faciunt. Aliud est igitur ex summo causarum cardine cõdere, atque administrare creaturam, quod facit solus creator Deus. Aliud pro distributis ab illo viribus, ac facultatibus aliquam operationem forinsecus admouere, vt tunc, vel tunc, sic vel sic exeat, quod creatur. Ista quippe originaliter in textura elementorum cuncta sunt iam creata, sed acceptis opportunitatibus prodeunt. Nam sicut matres grauidæ sunt fœtibus, sic ipse mundus grauidus est causis nascentium, quæ in illo non creantur, nisi ab illa summa essentia, vbi nec incipit aliquid esse, nec desinit, penes quam primitus sunt omnium, quæ sunt, mensuræ, numeri, & pondera.

De Sacro principatu eorum. Cap. XLII.

HVgo super Hierar. Verumtñ creaturam rõnalem participem fecit Deus potestatis suæ, constituens principatus, & potestates sacras in cœlo in angelis, & in terra in hoĩbus, vt dñentur creaturæ eius. Dignum siquidem fuit, vt ipsa pars operis sui particeps fieret potestatis eius in dispositione sua, quæ in sua cõditione similitudinis eius participationem acceperat, voluit in rerum a se factarum gubernatione participes hñe, non vt illorum ministerio iuuaretur, sed vt ipsi potẽtis eius consortio sublimes efficerentur. Et q̃ vniuersitatis ordo deposcebat, vt opera eius cõplerentur p ordines & dispositiones a summo oĩum in vniuersa præcepto decurrente. Itaque insita sibi virtute ac bonitate inolita cuncta fouens, & nutriens, & regens & disponẽs vniuersa. Eandem sub se dñantibus bonitatẽ, & virtutem scdm mensuram participationis, & ministerij rõnem p ordines & gradus multiphariã dispensauit. Excellentioribus quidem, & suppositis, imperia maiora & superexcellentiora dona impartiens. Inferioribus autem & suppositis gradibus minora charismata, vt libere famulãtia ad subiecta quoque sine oppressione p̃lata concedens. Hæc sunt Hierarchiæ quas summa Hierarchia scdm se formauit, & sub se constituit dñari, & præesse in operibus suis scdm ordines cõsignatos, sub vno principio & potestate vna, a qua oĩs ptãs, & oĩs virtus, & oĩs lux, q̃ virtus. quia scdm mẽsurã largitionis, & participationis, varie multipliciterque ad decorẽ & pulchritudinẽ eorum, q̃ sapientia ornauit operũ, ab vna virtute, & ptãte vna distribuuntur, multæ virtutes, & ptãtes multæ efficiuntur. Sed rursus ne multitudo scisma gñet, & aduersum se pugnet orbis dñatione contraria, vnum principium est, & moderator vnus oĩum. A quo habent quod sunt, & sub quo moderantur quod põt & referunt ad ipsum oẽ qd efficiũt, vt vnitas maneat in oĩbus, & pax perseueret in regno regentis Dei.

De vnifica contemperantia donorum eorum. Cap. XLIII.

AD anagogicã vero, inquit, & vnificã eorũ, q̃ præuisa sunt contemperãtiam, diuinæ claritatis radius, vt ait Diony. optime & pulchre multiplicatur, & prouenit, manetque intra se manente incõmutabili similitudine vniformiter fixus, & in se quãtum fas est respiciẽtes proportionaliter eis se extendit, & vnificat scdm simplicem suam vnitatẽ, ac si diceret, diuinæ claritatis radius, q̃uis in se vnus permaneat, distributione tñ donorum variæ multiplicatur. Hæc vero multiplicatio, & variatio vniuersorum est pulchritudo, quia nisi dissimiliter essẽt pulchra singula, summe pulchra non essent vniuersa. Non. n. aliquod ex vniuersis diuersis capere potuit totum quod erat pulchritudinis. Et ideo summa pulchritudo varia participatione distributa est in singulos, vt perfecta posset esse simul in omnibus. Ipsa vero distributio multiplicatur

pulchrè, & optimè, optimè in vniuersis, pulchre in singulis, vel optime secundum participationem, pulchrè secundum participationem dispositionem. Optime.n. multiplicat, vt maior sit decor vniuersi, q participantibus singulis variè se fundimr, vt ipsa diuersitas donorum vnitatis, & pacis societatem ad inuicē confirmet, quatenus vnumquodque membrum seu totius corporis cōpage diuidere se non præsumat, cū boni plenitudinem quantum in se minus habet, in aliorum societate possideat. Quia.n. vnumquodque habet quod aliud non habet, vel in alio plus habet, quod in se minus habet, ideo singula inuicem tendunt ad se, & concordiam & pacē seruant inter se. Et ipsa concordia & pax, contemperantia est, qua sibi consentiunt, vt stent ad vnū & reformētur ad vnum, pp hoc ipsam cōtemperātiā præuiorum anagogicā dicit & vnificam. Vnificam, quia dispersos in vnū colligit. Anagogicam, quia deiectos ad superna reducit: vnificā p dilectionem pximi, anagogicā per dilectionē Dei. Ideo pulchra est in congregatione. Optima in eleuatione. Et tn radius ille manet intra se munitus, cum.n. se mentibus illuminandis multipliciter participandum præstat, extra tn vnitatis suæ simplicitatē nō effluit, sed p idē sit vniformiter fixus, vt.s. a seipso nō discrepet quasi sibi dissimilis. Et ēt respicientibus in se quantū illis possibile est, se extēdit proportionaliter, vt.s. alij amplius, vel minus accipiant ab eo, scdm q magis, vel minus ad Deū accedunt. Et vnū eos facit in suo lumine, sicut ipse vnus est.

De Nouem ordinibus Angelorum. Cap. XLIIII.

Gregorius in homilia euangel.23. Nouem ergo ordines angelorum esse, testante sacro eloquio scimus, Angelos, Archangelos, Virtutes, Potestates, Principatus, Dominationes, Thronos, Cherubin, Seraphin. Vnde angelo qui primo creatus est, per prophetam dicitur. Tu signaculum similitudinis, vt quia in eo subtilior est natura, & in illo imago Dei similius insinuetur expressa. Ois, inquit, lapis præciosus operimentum tuum, &c. Ecce nouem ponit noia lapidū, quia nouem sunt ordines angelorū, quibus ille angelus primus ornatus, & opertus extitit. Quia dū cunctis angelorum agminibus plātus est, ex eorū comparatione clarior fuit. Petrus Lombardus. Ordo aūt angelorum dr multitudo cęlestium spirituum, q inter se, in aliquo munere gratiæ similantur, sicut & naturalium datorū munere conueniunt, vērū gfa. Seraphin, dicuntur qui præ alijs ardent charitate. Seraphin, enim interpretatur ardēs, vel succēdens. Cherubin, qui præ alijs scientia eminēt, Cherubin, enim interpretatur plenitudo sciæ. Thronī, dīr in quibus Deus sedēs iudicia sua discernit. Dñationes, q Principatus, & ptātes transcēdūt. Principatus, qui subiectis sibi agēda disponunt. Potestates, q virtutes aduersas refrenant, ne hoies tm tentare valeāt, quantum desiderant. Virtutes, p quos signa & miracula frequenter fiunt. Angeli, qui minora nunciant. Archangeli, qui maiora.

De excellentia eorum secundum dona. Cap. XLV.

Idem, hæc autem nomina non propter se, sed propter nos illis sunt imposita. Q. enim sibi noti sunt contemplatione, nobis innotescunt cognominatione. Et nominantur singuli ordines a donis gratiarum, quæ non singulariter, sed excellenter sibi sunt in participatione. Omnia enim dona omnibus insunt non tamen æqualiter. Cum omnes superiores ordines sublimius, & plenius dona perceperint, tñ ex præcipuis vocabula sortiti sunt. Inferioribus cætera relinquentes ad cognominationem, vt Seraphin ordo excellentissimus ab excellentiori dono, .i. a charitate, nomen accepit. Maius.n. donum est charitas, quàm scia. Item maius est scire, quàm iudicare, quia scia informat iudicium. Ideo secundus ordo a cognitione veritatis appellatus est, .s. Cherubin, & ita de alijs. Assignant ergo excellentia ordinum secundum excellentiam donorum, & tamen vt dicit Gregorius omnibus illa data sunt communia, omnes enim ardent charitate, scientia pleni sunt, & sic de alijs. Sed superiores alij excellentius illa acceperunt, a quibus & nominantur, vnde & Gregorius. Vnusquisque ordo eius rei censetur nomine, quam plenius accepit in munere. Sed hic oritur quæstio. Nam si quisque ordo ab illo dono nominatur quod plenius possidet, tunc Cherubin in scientia præeminent omnibus, quia a scientia nominantur, sed qui magis diligit plus cognoscit, vt enim tradit auctoritas, tantum ibi quisque cognoscit quantum diligit. Itaque Seraphin non solum charitate cæteris præeminent, sed etiam in scientia. Ideoque nititas, illa sic videtur intelligenda, vt comparatio non referatur ad omnes ordines, sed ad quosdam, .s. ad inferiores. Nec nominatur quisque ordo ab omni re quam plenius alijs accepit, sed ab aliqua rerum quas accepit, vel potest comparatio referri non ad ipsos ordines, sed ad alia dona. Nec ad omnia, sed ad quædam: fortassis enim & angeli sicut homines quibusdam donis magis pollent alijs, qbusdā vero minus.

Quod ante casum non fuerunt ordines distincti. Cap. XLVI.

Idem, ante casum quorundam, non erant ordines isti, quia non habebant dona in quorum participationibus cōuenirent. Non enim charitate ardebant, nec sapientia pollebāt, &c. Si enim hoc habuissent, nō cecidissent. Bernard. Claræuallensis. Quomodo enī dicti de cœlo lucifer, vtique quia non erat ignifer, si enim fuisset ignifer fuit lucifer, non cecidisset. Petrus Lombar. Quibusdam ergo cadentibus, alijs apposita sunt illa dona, eisque qui ceciderunt collata fuissent, si perstitissent. Ideoque scriptura dicit de singulis ordinibus aliquos cecidisse, non quia fuerunt in ordinibus, & postea corruerunt, sed quia si perstitissent, eorum aliqui in singulis ordinibus fuissent, qui & in naturæ tenuitate, & informæ perspicacitate differentes gradus habebant, sicut illi qui perstiterunt. Idem. Quibusdam autem placuit omnes angelos eiusdem ordinis æquales esse, sed non est hoc probabile. Nam lucifer, qui de collegio superiorum fuit, ipsis etiam dignior extitit, qui alijs excellentiores creati fuerant. Ex quo percipitur, q si perstitisset, in ordine superiori fuisset, & alijs eiusdem ordinis dignior extitisset. Sicut ergo vnus est ordo Apostolorum, & alter Martyrum, & tñ in Apłis alij sunt alijs digniores, similiter & in Martyrib^9 alij alijs sunt digniores. Ita & in ordinibus Angelorū rectè creditē esse.

De varia ordinum distinctione. Cap. XLVII.

Ioannes Damas. li.2. Sacratissimus, & Theologissimus Ariopagita Dionysius cœlestes substantias in tres determinat trinos ornatus. Et primum quidem ait esse eum, quem circa Deum semper & immediate & proximè vnitum esse traditum est. Et eum qui sex alas habentium Seraphin, & multos oculos habentium Cherubin. Secundum vero eum qui Dominationum & Virtutum & Potestatum. Tertium vero & vltimum eum qui Principatuum & Archangelorum & Angelorum. Helinandus li.2. Aliter ordinat Dionysius ordines, quā alij Doctores. Nam in media Hierarchia primum, quidem illi ponunt Dominationes sicut ille, sed in secundo loco ponunt Principatus, in tertio Potestates descendendo. In vltima vero primo ponunt Virtutes, secundo Archangelos, tertio Angelos. Apostolus tamen sicut Dionysius iungit Virtutes cum Dominationibus & Principatibus, & Angelis. Orige. alium ordinem sequitur, quem Greg. Papa & alij plures secuti sunt. Grego. vbi supra. Esse quidem Angelos & Archangelos pęne omnes eloquij sacræ paginæ testantur. Cherubin vero & Seraphin sæpe libri Prophetarum loquuntur. Quatuor etiam ordinum nomina. Paulus ad Ephæsios numerat, dicens: supra omnem Principatum, & Potestatē, & Virtutem, & Dominationem. Porro ad Colossenses scribens quoque de Dominationibus, & Potestatibus, & Principatibus præmittit Thronos, de quibus necdum Ephesijs fuerat locutus. Rectè igitur Angelorum ordines nouem esse diximus, qđ eloquio sacro testante scimus. Angeli græcè nuncij. Isti nunciant minima, isti vero summa. Virtutes aūt sunt illi spūs, p quos signa & miracula frequenter fiunt. Ptātes vero qui virtutes aduersas refrenant, ne tantum homines tentare valeant, quantum desiderant. Principatus sunt, qui cæteris sibi subiectis, quæ sunt agenda disponunt. Dñationes vero qui Principatus & Potestates mira potentia transcendunt. Throni, qui latinè sedēs dīr, sunt hi qui tanta Dei grā replentur, vt in eis dñs sedeat, ac per eos iudicia sua discernat. Cherubin dicuntur, qui alijs scia præeminent. Seraphin quoque qui charitate præ cæteris ardent. Cherubin namq; pleni tudo scientiæ dicitur, Seraphin ardēs, vel succendens interpretat.

De Triplici Hierarchia. Cap. XLVIII.

Hugo super Hierarchiam Dionysij. Hierarchia sacrarum ordinationum Principatus appellatur. Hieros enim templum vel sacrum, archos vero Princeps interpretatur. Tres autem Hierarchiæ sunt. Prima & principalis omnium forma est & exēplar aliarum. Ipsa est summa, & ineffabilis potestas. Trinitatis: simplex & vna & vniformis, sine gradu & comparatione & differētia, perfecta in spīa sua opera, nihil externum suscipiens, nihil suum amittens. Secunda est in angelica natura formata a prima, & sub prima, & ad primam secunda similitudine sublimis trina diuisione distincta, gradum habens, & dñiam suscipiens, & comparationē admittens. Tertia vero in humana natura est ordinata, secundam primo, & primā secundo loco imitans imaginē summam, & superexcellentē sibimet per media participata suscipiēs, ac per id ipsum referens. His ergo tribus sacris principatibus totus regit mūdus, in quibus est summa ptās, q tm imperat, & infima, cui tm imperat, & media, q imperat inferiori, cui a supiori imperat. Deus, itaq; creaturā rōnalem potestatis suæ fecit participē, cōstituēs Principatus & Potestates sacras in cœlo in Angelis, & i terra in hoīb^9, vt

dominentur

dominentur creaturæ eius. Dignũ siquidem fuit, vt illa pars operis sui particeps fieret potestatis eius in sua dispositione: quæ participationem acceperat similitudinis eius in sua conditione.

De Hierarchia angelica. Cap. XLIX.

Dionysius Areopagita. Hierarchia est similitudo & vnitas ad Deum quantum possibile est, ipsum habens oĩs sanctę scientiæ, & actionis ducem, & ad ipsius diuinissimum decorem immutabiliter quidem diffiniens, quantum vero possibile est reformat, & suos laudatores, diuina agalmatha ꝑficit specula clarissima & munda, receptiua principalis luminis & diuini radij, & indice quidem sacrę claritatis repleta, eaque iterum copiosè ĩ ea, quę sequuntur declarantia ẜm diuinas leges. Idem. Hierarchia est ordo diuinus, & scientia, & actio, Dei formæ, quantum possibile est similans, & ad illuminationes ei inditas ascendens ꝓportionaliter in Dei similitudine. Actor. Hæc tria referũtur ad tres Hierarchias. Scientia ad primam, quia in ea prima tria dona intelliguntur, eo ꝙ ipsa discernit & p̃elegit, & ita diligit. Ordo diuinus, i. ordinata Potestas ad mediam, quia Principatus & Dominatio & Potestas, oĩa sunt nomina ordinis, siue Potestatis. Actio vero ad tertiam, qa virtutum est exercere miraculosas actiones. Archangeli quoque & angeli frequentius mittuntur ad agendum circa nos, hæc autem dico non secundum ordinem Dionysij, sed Gregorij, & aliorum qui ponunt virtutes in tertia Hierarchia. Item aliter sic diffinitur. Hierarchia est rerum sacrarum, & rationabilium ordinata Potestas, in subditos debitum retinens dominatum.

De Triplici Hierarchia. Cap. L.

Ioannes Scotus. Est autem in supernis spiritibus Hierarchia trina diuisione distincta: prima siquidem angelica Hierarchia dicitur epyphania, secunda hyꝑfania, Vltima hypofania. Epyphania est superior manifestatio ministerijs incalescẽtis affectionis, altioris intuitus iudicijque libra, resultatio distributa. Hiperphania est media manifestatio, i. diuina cognitio sui participes insigniens scalaria reuerentia, vsumque eius edocens arcensque contrarium. Hipophania, i. subtilior manifestatio, diuinum participium, naturę legibus occurrens, arcana reserans pro discreta capacitate. Actor. Epyphania dicitur ab epy quod est supra, & phanos apparitio, quia supra alias Hierarchias eminet, i. apparens, & relucens in conspectu Dei. Et quia in hac præ cæteris apparet claritas Dei, idest potentia, sapientia, bonitas, ideo etiam dicitur resultatio, quia in ea maxime resultat Dei claritas. Distributa dicit' quasi diuersis officijs tributa. Incalescentis affectionis dicitur, quãtum ad Seraphin, quod interpretatur ardens, vel incendium. Altioris intuitus, quantum ad Cherubin, quod interpretatur plenitudo scientiæ. Iudicij libra quantum ad Thronos, in quibus Deus sedet per eos iudicium sua discernens, & informans. Hiperphania dicitur quasi media Hierarchia, s. inter superiorem, & inferiorẽ: hyper enim idem est quod inter. Dicitur autem sui participes insca. re. propter Principatus: qui bonos homines, & inferiores angelos, quæ sunt sui participes, i. sibi similes in gratia docet reuereri, prout decet prælatos suos, s. alios plus, alios minus, ẜm diuersos gradus prælationis. Vsum dominandi edocens, propter Dominationes, quæ docent prælatos qualiter subditis debeant dominari. Arcens contrarium, propter Potestates, quæ arcent a nobis Potestates contrarias, ne nos tantum impedire valeant quantum vellent. Hipophania dicitur quasi sub alijs constituta, hypos enim idem est quod sub. Dicitur autem naturæ legibus occurrens, propter virtutes, quarum ministerium est facere miracula, quæ fiunt contra communes leges naturæ. Secreta reuelans, propter Archangelos & Angelos, per quos Deus hominibus secreta reuelat. Pro capacitate discreta additur, quia per maiores, scilicet Archangelos reuelantur maiora, per Angelos autem minora.

Qualiter refulgeat in eis imago Trinitatis. Cap. LI.

Hierarchia est, inquit, ordo diuinus, scientia, & actio. Ordo diuinus, idest ordinata potestas, quæ refertur ad patrẽ, scientia ad filium, actio ad spiritum sanctum: ideo enim & angeli per tres Hierarchias, & singulæ Hierarchiæ per tres ordines distinguuntur, vt super cœlestem Hierarchiam, quæ est personarum Trinitas non solum in essentia numeri acceptorum, sed etiam in numero sacrato ternario, & in omnibus quãtum possibile est imitari ostendantur: vnde supra dictũ est, ꝙ Hierarchia est ad Deum quantũ possibile est similitudo & vnitas. Bernardus ad Eugenium li. 5. Ardent Seraphin, sed igne diuino. Lucent Cherubin, sed veritatis participio. Sedent Throni, & iudicant, sed insistentis beneficio: & ita de alijs. Hæc ergo omnia concessit illis spiritibus ipse qui illos condidit summus spiritus diuidens singulis prout vult. Hæc operatur in illis. Hæc dedit & operari illis. Amantem se in his exhibens in alijs cognoscentem, in alijs alia facientem. Itaque Deus amat vt charitas, nouit vt veritas, sedet vt æquitas, dominatur vt maiestas, regit vt principium, tuetur vt salus, operatur vt virtus, reuelatur vt lux, assistit vt pietas. Actor. In prima Hierarchia refertur æquitas Throni, vel iudicij ad Patrem, Cognitio veritatis ad Filium, Ardor amoris ad Spiritum sanctum. Similiter in secunda maiestas Dominationis ad Patrem, rectitudo principandi ad Filium, salus in tuendo potestatiue ad Spiritum sanctum. Similiter in vltima operatio virtutis ad Patrem, Reuelatio luminis ad Filium. Ministerium pietatis ad Spiritum sanctum Et sic relucet vestigium personarum non solum in ternario Hierarchiarum, sed etiam in ternario ordinum cuiuslibet Hierarchię. Nec solum in ipso numero sacrato, s. ternario, sed in his etiam, quæ numeris subsunt, i. donis a quibus ordines singuli denominãt'. Quilibet etiam ordo, immo & quilibet angelus per se gerit imaginem Trinitatis quo ad naturalia, & similitudinem quo ad gratuita: Habet enim in memoria continuationem ęternitatis, in quo assimilatur Patri, in ratione abundantiam lucis, in quo filio, in voluntate plenitudinẽ pacis & dilectionis, ĩ quo spiritui sancto. Cumq; oẽs ordines per omnia supradicta dona ordinentur ad suos subditos, ad suum superius ordinantur ꝑ tria dona præcipua, superioribus ordinibus attributa, q̃ sunt dilectio, cognitio, p̃electio. Ad hoc aũt, vt Deus diligat', oportet vt primo cognoscatur, deinde ex iudicio, vel libra rationis eligatur, & sic prælectus summæ diligitur.

Qualiter intelliguntur ex similibus, ac dissimilibus figuris. Cap. LII.

Dionysius in li. de cęlesti Hierarchia. Impossibile est autem animo nostro ad non materialem illam ascendere cęlestium Hierarchiarum imitationem, & contemplationem, nisi ea, quæ secundum ipsum est materiali manuductione vtatur. Visibiles quidem formas inuisibilis pulchritudinis imaginationes, vel imagines arbitrans, & sensibiles suauitates figuras inuisibilis distributionis. Intelligere siquidem oportet, nihil eorum, quæ sunt, esse vniuersaliter boni participatione priuatum. Est ergo ex omnibus intelligere speculationes bonas. Quia vero animum nostrum magis reducunt dissimiles similitudines, non ęstimo etiam quem sapientem dicere contrarium, per pręcisiores enim sacras formationes consequens est seduci, auriformes quasdam ęstimantes esse cœlestes Hierarchias, & quasdam viros fulgureos candida vestimenta indutas, quod quidem ne paterentur, qui nihil visibilibus bonis altius intelligunt, sanctorum Theologorum restitutiua sapientia ad indecoras similitudines mirabiliter descendit, non concedens materialem nostrum in turpibus imaginibus remanens quiescere. Nam Deum quidem Malachias solem vocat. Petrus Luciferum, sed & Oseæ pantheram & pardum, Hieremias aquam, Isaias lapidem, Dauid etiam vermem. Sic omnes Theologi & sancti Prophetæ a sanctis & incontaminatis distinguunt Sancta sanctorum: & dissimilem sanctam figurationem honorant, vt neque immundis diuina recte accepta sint, neque mirabilium imaginum studiosi contemplatores, tanquam veris remaneant figuris: diuina itaque honorificant veris negociationibus, & ad nouissima compactarum imaginationum diuersis similitudinibus: nihil ergo inconsequens, si & cœlestes essentias ex inconuenientibus & dissimilibus similitudinibus formant. Non enim ex indigentia in anagogen per diligentem diuinorum scrutationem veniremus, nisi deformitas nos extorqueret manifestatorie angelorum formationes, non sinens animum nostrum remanere in dissimilibus formarum facturis. Sed luctantem negare materiales passibilitates, & assuescentem pure extendere per visibilia insuper mundanas altitudines. Furor quidem in rationabilibus ex passibili motu inest, & omnis irrationabilitatis repletus est furibundus eorum motus. Sed in intellectualibus oportet intelligi alio modo irascibili, declarans (vt ęstimo) eorum virilem rationabilitatem, & immanem quietem in diuinis, & immutabilibus fundamentis. Eodem quoque modo concupiscentiam esse dicimus in rationabilibus. Inconsultam quandam & materialem ex materiali motu, aut consuetudine immutabilibus incontinenter ingenitam passibilitatem, & irrationabilem corporalis voluptatis continuitatem, simul omne animal compellentis secundum sensum cõcupiscibile. Cum vero dissimiles similitudines intellectualibus circũponentes concupiscentiã eis circumformamus amorem diuinum, ipsam intelligere oportet super rõnem, & intellectum immaterialitatis existens, & inflexibile: & non indigens desiderium superessentialiter castæ & impossibilis contemplationis. Et ad illam puram sublimissimam claritatem, & inuisibilem & informatã pulchritudinem ęternæ veræ & inuisibilis satietatis. Tu vero, o puer sancte Thimotee decẽter ausculta, & secreto aĩo, quæ facta sunt circumtegens, ex immunda multitudine tanq̃ vniformia custodi.

De influentia illuminationum a superioribus ad inferiora. Cap. LIII.

IPsum autem diuinum lumen (vt prædictum est) diuina perficit specula clarissima & munda receptiua principalis luminis. Idque iterum copiose in ea, quæ sequuntur declaratoria, ſm diuinas leges: nō enim fas est scōrū perfectioribus, aut sanctè perfectis operari aliquid oīno præter propria hostiarum mysteria, aut sacras ordinationes. Est aūt vnicuique Hierarchiam sortientium perfectio ſm propriam analogiam in Dei imitationē ascendere, & omnium diuinius cooperatorem Dei fieri, & diuinam in seipso actionem quantum possibile est relucentem ostendere. Ordo Hierarchię est quosdam purgari, quosdam purgare, quosdam illuminari, quosdam illuminare, quosdam perfici, quosdam perficere. Diuina aūt beatitudo pura quidem est sine omni dissimilitudine, plena æterno lumine, perfecta omni perfectione, purgās, illuminans, & perficiēs: omni quidem causæ & super oīa bonitatis proprium est ad cōionē suam ea, quæ sunt vocare, vt vnicuique eorū quæ sunt ex propria diffinitur analogia. Existentia igitur oīa, eius esse participāt. Sanctæ aūt cęlestiū essentiarū dispositiones, & super ea, quę tm̄ sunt, & super irrōnabiliter viuentia: & super rōnabilia, q̄ sumus nos: primo quidē in seipsa edunt diuinā illuminationē, & per se in nos deferunt, q̄ supra nos sunt manifestationes. Ideo illi spāliter angeli noīantur qui hæc faciunt. Siqs aūt dixerit ex ipso increato lumine immediate fuisse quibusdam sanctorum Theophanias: discat ex sacro eloquio, quia Dei occultum nemo vidit, neque videbit: has itaque diuinas missiones pres gloriosi nostri perfecerunt per medias cœlestes virtutes: vnde docet sapienter Theologia, sacram legis lectionē per angelos in nos peruenisse, tanquam diuino ordine hæc legaliter disponente, vt per prima, secunda in diuinum reducantur. Excellētes quidē ordines habent & inferiorū illuminationes & virtutes, non aūt participantes excellētium se sunt vltimi, pulchre igitur prima Hierarchiarum oībus altior circa Deū imediate collocatur, & primo operātes Theophaniæ & pfectiores ī eā tanq̄ pximam principalius deferuntur.

De nominationibus ordinum supremæ Hierarchiæ. Cap. LIIII.

DOminantur aūt singuli ordines manifestatiuo deiformium habitudinum suarum noīe. Mobile enim semper eorū circa diuina & incessabile, & calidum, & acutum, & superferuidū intente, & forsitan intime & inflexibilis semper motionis, & suppositorum reductiue & actiue exemplatiuum tanquam recalefaciēs illa, & resuscitans in similem caliditatem, & igneum cęlitus, & holocauste purgatiuum, & incircumuelatum, & inextinguibile, habentemque sic semp luciformem, & illuminatiuam proprietatē oīs tenebrosę obscurationis psecutricē, & manifestatricem; Seraphin noīatio docet. Ipsa vero Cherubin cognoscibile eorum & deiuidum & altissimū lumen dationis acceptiuū, & contēplatiuū in prima operatrice virtute diuinæ pulchritudinis, & sapiēcifice traditionis repletum, & cōicatiuum copiose ad secūda fusione donatę sapientiæ. Ipsa aūt altissimarum, & compactarum sedium, oī diligēter exaltari ignominia subiectionis, & ad summum supermūdane sursum ferens, & oī extremitate ineffabiliter in sublimissimū, & circa vere excelsum totis virtutibus incommutabiliter, & stabiliter collocatum, & diuini superaduentus in omni impassibilitate & immaterialitate acceptum, & deiferum. Et familiariter in diuinas susceptiones aptū. Oīs quidē Hierarchia actio diuina dr̄ in participationē, & sacrā traditione purgationis, illuminationis, & perfectionis. Hæc aūt excellētissimę essentiæ, q̄ post substātificā eorum diuinitatē collocatę sunt, & quasi in vestibulis ipsius ordinatę sunt. Nō p alias sanctas essentias: sed ab ipsa deitate sanctificatæ, ī ipsam immediate extēdunt oībus, supereminēte virtute & ordine. Ab his aūt suppositę erudiūtur, sicut hęc ab ipsa deitate. Hæc est igitur prima cęlestiū essentiarū dispositio ī circuitu Dei immediate stans, & incessanter circuiens ęternam eius scientiam.

De Mobilitate, & acumine dilectionis in Seraphin. Cap. LV

HVgo super Hierarchiam. Nobile inquit semper eorum circa diuina, & incessabile ac calidum atque acutum & superferuidū, &c. Dilectionem angelorum non paruam hic dicere voluit, qui tam multa de ea dixit. Mobile quia vita, vnde qui non diligit manet in morte. Incessabile, quia perpetua: vnde charitas nunquam excidet. Calidum, quia amor. Acutum, quia sapientia. Totum hoc vna dilectio est. Duo discipuli qui audierūt Iesum, & non cognouerunt in via, mouebantur quidem impatientia dilectionis acti: quia si starent non amarent. Ambulabant ergo in mobili amoris, & ardebant in calido: vnde & dixerunt. Nonne cor nostrum ardens erat in nobis, &c. Acutum autem non habebant: quia non cognoscebant, propter hoc enim audierunt, o stulti, & tardi cordæ, &c. Fuerunt ergo hebetes, & tardi ad cognoscēdum, sed non tepidi, & pigri ad diligendum: quia tamen prius dilexerunt, postea cognouerunt; vt acutum in dilectione esset sicut calidum: sed prius calidum postea acutum: ideo non dixit calidum, & acutum, sed econtrario: sicut mobile, & incessabile: vt mobile ad inquisitionem excitet. Incessabile ad perseuerantiam confirmet, calidum ad sensum viuificet. Acutum autem penetret ad comprehensionem. Signat enim acutum impetum quendam amoris, & vehementiam desiderij ardentis: ferentis se in amatum, & intrantis, & pugnantis, vt ibi sit vbi ipsum est quod amatur: scilicet cum ipso, & in ipso: non vt solum ab ipso sit calidum, sed transeat & acutum in ipsum: poterat enim esse calidum, & quasi de longe calefieri: cui hoc satis esset ita amare absentem, & præsentem non videre, vel præsentissimum possidere, sed nō est iste amor perfectus. Si enim in dilectum non vadis; adhuc foris amas, nec habes acutum dilectionis, sed hebes & torpens diuisus manes: & extra aliud, non vnum cum ipso factus. Considera quomodo acutum amoris habeant, de quibus dicitur. Vbi erat impetus spiritus. Verbi gratia. Sponsa quoque dilecto loquens. Anima mea liquefacta est, vt locuta est que.il. Liquidum pro acuto nominatur. Ideo enim quæsiuit illum, quia liquefacta est ad ipsum. Alioquin dura staret, & non intraret ad ipsum. Nunc autem liquefacta currere cępit nec cessauit donec penetraret, & intraret, ac diceret. Tenui illum: nec dimisi, &c. Non enim statim inuenit donec peruenit: ideo hic quoque necessarium erat incessabile; vt perseueraret. Hoc dicendum erat, vt intelligas vim dilectionis quanta est, si tamen intelligi potest: quia supereminet scientiæ, & intelligentiæ plus enim diligitur, quam intelligitur. Et intrat dilectio, & appropinquat dilectio, vbi scientia foris est. Nam dilectio semper amplius præsumit, & confidit, & ingerit se sine cunctatione, donec ad amatum perueniat, q̄a liquidum habet & acutum omnia penetrans. Nec repelli valēs aliqua virtute. vñ qs nos, ait, separabit a charitate Dei, tribulatio angustia &c. Ecce dilectio, quia acutū habuit, teneri non potuit, sed oīa impedimenta trāsiuit, euadens libere, & currens ad desideriū suum.

De excellentia eorum secundum dona. Cap. LVI.

SI igitur tale est calidum & acutum dilectionis: quale putas, est quod sequitur superferuidum: quod ad incrementum additum est prædictarum virtutum. id enim quod feruet, quandam caloris sui & incendij violentia iactatur extra se: & totaliter supra se. Et facit motionem magnam ex subiecta & inuisibili ęstuatione concepti feruoris. Et non videtur qui intus mouet calor latentis incendij: sed quod mouetur ex eo videtur. Et ex eo quod videtur intelligimus vim magnam eius qui latet. Ecce exemplum feruoris in amore ex calore. Et videmus q̄ calor sine tumultuatione sensim ad humorē ingreditur: vt ingressus illū potenter, & violēter eijciat. Suggerit se inuisibiliter: vt eū manifeste attollat: quasi illic eum esse nolit: quem tam vehemēti velut impetus cuiusdam indignatione eijcere festinat. Mouetur ergo calidum & acutum. deinde promouetur acutum ad superferuidum. Quod enim prius acutum fuit & liquidum in dilectione, obsistentia omnia penetrare valens: superferuidum fit iam & buliens: in semetipso stare non valens. Acutum enim amoris est: cum omnia transeundo despicit. Superferuidum aūt cum etiam semetipsum contemnendo relinquit. Neque enim illud solū quod amat appeteret: si vel seipsum cum illo amaret. Fit ergo miro modo: vt dum per dilectionis ignē illū sustollit qui est supra se: p vim amoris incipiat expelli & exire ēt a se. Sic intelligimus mobile: & incessabile: & calidū: & acutū: & supferuidum dilectionis. Sed qūo hæc assignare poterimus in illis supęcęlesti͡b naturis, quibus idē est vita qđ essentia?

De Motu eorum diuinam maiestatem circumeunte. Cap. LVII.

QVæ sunt autem illa diuina, circa quæ incessabiliter mouentur, & calescunt, & acuuntur, & superferuent. Nam qui in circuitu est, nondum intrat: quia vel tepet a calido: vel torpet ab acuto. Si ergo acutum habent: quomodo in circuitu sunt? forte diuina illa sunt intus omni creaturæ, & ita prorsus secreta & latentia: vt si etiam contingi possent, penetrari non possent. Nam & nos quando mundum istum visibilem oculis carnis cōtingimus, ea quæ foris sunt ipsis percipimus, & ad ea quæ intus latent: penetrare non valemus eodem sensu. Et si aliqn̄ aperiuntur qđā quæ latuerunt: latēt adhuc alia multa, q̄ cōprehendi nō pñt: vel immēsitate quia sensum excedunt: vel subtilitate quia sensū effugiunt. vel obscuritate quia sensum ad se non admittunt. Ita cogita quia sensus mētis rōnalis ille quo diuina pcipimus, si qn̄ ad Deū cōtingēdū admittitur, ea solū q̄ quasi foris illi sunt pcipit, & ita q̄ intus latent

latent non cõprehendit. Ideo aũt dixi. Qđ illi foris est, & nõ nobis: quia omne quod in Deo est ad oẽm creaturam intus est. Sed tñ ad comparationem eorum quæ oĩno comprehendi non põt, illi quodammodo, siue in illo foris dr̃, id qđ de illo secretissimæ, & subtilissimæ intelligentiæ manifestatur. Per acutum igitur amoris penetrant ad ipsum, & tñ per incomprehẽsibilem maiestatem ipsius permanent circa ipsum: vt non ad totum ingrediantur: ẽt si penetrant vsq; ad aliquid. Sed & hoc ipsum considerare oportet: quia circa ipsum esse dñr: & non in vna parte aliqua. Ambiunt enim desiderio, quod intellectu non penetrant: vt non relinquãt quicquam inconsideratum ex oĩbus, quæ agnosci põt: semper videntes: & semper videre sitientes: Stabiles ne recedant: Mobiles, vt incessanter appetant. In circuitu: quia non ad totum, qđ est intrant. In circuitu, quia omne quod in illo noscibile est per contẽplationem lustrant. Motio igitur illorum spirituum summæ diuinitati appropinquantium incessabilis dr̃: & intenta, & intima, & inflexibilis: quia se per amoris desiderium in Deum tendens, & mobilis semper est: vt nunquam in se subsistit, & intenta, vt in illum pergat, & intima, vt ad exteriora nõ effluat, & inflexibilis: vt ad alia extra ipsum & præter ipsum non diuertat. Quare ergo nõ dixit absolutè intimæ, sed quasi dubitans forsan addidit: quia motus creaturæ ad creatorem, quamuis secretus, & penetrans, intimus tamen dici non potest propriè: quia ab eo est, quod illi foris est, ad quem est. Et cum ad ipsum quod intus est contingendum ducitur: via illi vsque ad ipsius intima non aperitur: propter hoc bene ait: forsitan intimæ: quia ẽm aliquid intimũ dici poterat: qđ ẽm oẽm modũ intimũ nõ erat, põt namq; intima dici proprietate non cõparatione. Intima illi a quo est: sed nõ illi ad quem est.

De effectu eiusdem circa inferiorum informationem. Cap. LVIII.

ET suppositorum reductiuè, & actiuè exemplatiuum. In superiori enumeratione expressit virtutem dilectionis in Deum. Nunc aperit eiusdem dilectionis vim effectumq; ad proximum. Motio ergo dilectionis, quæ illic ad superiora, intima, & intenta, & inflexibilis dĩ: hic ad inferiora, & supposita, reductiuè, & actiuè exemplatiuum noĩatur. Motus.i. ille qui in superiori est contemplatio, & inferiori operatio ad superiora tendit, vt in eis quiescat: ad inferiora tendit, vt ad se reducat. Sursum ergo charitas mouetur, vt ille maneat. Deorsum vt redeat, propterea motio charitatis in superioribus quidem intenta: ad inferiores reductiua, & actiua dr̃. Reductiua in eo, q̃ illos ad creatorem suum eodẽ igne charitatis succendens conuertit. Actiua vero in eo, q̃ illos accepta claritate illustrans ad ipsius voluntatem apponit. Reductiua est igitur subiectorum: quia illos ad superiora trahit. Actiua, quia illos in superioribus disponit. Reductiua, vt in Deum tendat: Actiua, vt ẽm Deum incedant: huius motionis reductiuè, & actiuè subiectorum. i. quæ subiecta sunt reducit ad ea, quæ sunt supra se, & ad agendum instituit in se. Exemplatiuum est forma illa dilectionis, in qua exemplo superiorum subiectis ostenditur, quãto affectu charitatis, & ẽm Deum incedere, & ad ipsum habeant inhiare: Videte ergo, q̃uo se extendit charitas oĩa complecti desiderans, in illis spiritibus beatis, & Deo proximis, quasi è vicino ardentibus, & feruentibus amplius. Ignis dilectionis ad superiora quidem ducitur: per dilectionem Dei bonum suum sitiens. Mouetur ad inferiora, & subiecta participes boni sui, & secum cõsortes colligere volens: diligentes ergo formam diligendi subiectis tribuunt, & ardentes in se alios flamma dilectionis succendunt: pp hoc itaq; dilectio illorum exemplum facta est subiectorum ad superiora tendendi, & ẽm superiora incedendi tanquam recalefaciens illa. f. subiecta. Et resuscitans in similem caliditatem: vt similiter ardeant, & si non æqualiter: Quòd aũt ait recalefaciens, & resuscitans non ita intelligendum, quasi prius extincti, & mortui, iterum accendantur, & viuificentur, sed q̃ per dilectionem desuper venientem: ad eadem rursus, quæ sursum sunt amanda, & appetenda excitantur: per ignem igitur dilectionis, quasi recalescũt, & resuscitantur: quibus accensa dilectionis flãma ad illa rursum amanda reducuntur: a quibus prius, & principaliter amantib. in subiectos amatores oriebatur. Omnia ergo hæc docet cognominatio Seraphin, siue manifestatio: non enim manifestarentur si non cognominarentur. Quæ enim sibi sunt noti contemplatione: nobis innotescunt cognominatione. Et ideo quòd ipsis quantum ad vocem cognominatio dicitur, nobis quantum ad vocis interpretationem manifestatio appellatur.

De Cæteris accidentibus, quæ in nomine Seraphin intelliguntur. Cap. LIX.

DOcet etiam igneum cęlitus, & holocaustè purgatiuum, & circumuelatum, & inextinguibile: quod in ipsis est prius cęlitus, siue diuinitus descendens in ipsos: deinde ab ipsis, vt ardeãt, & succendant; purgentur, & purgent: reuelentur, & reuelent, & docet etiam luciformem, & illuminatiuam eorum proprietatem: habentem sic se in vno, & eodem modo: ac sine varietate, & mutabilitate permanentem, & persecutricem omnis obscurationis tenebrosæ, vt ad ipsam non accedat, & manifestatricem, vt extra ipsam non lateat. Hæc ergo omnia Seraphin cognominatio docet, & hæc omnia in vna dilectione sunt, & vna dilectio sunt, quæ ipsis desuper datur, & per ipsos ad subiectos deriuatur: cuius dilectionis triplicem vim illis summis spiritibus hac enumeratione actor distinguit: supra ipsos, & in ipsis, & sub ipsis. Supra ipsos mobilem: In ipsis vitalem: Sub ipsis operantem: Super ipsos per desiderium, in ipsis per sensum, sub ipsis per affectum: supra ipsos quærentem, in ipsis sentientem, sub ipsis colligentem. Supra ipsos in eo, quod appetunt, in ipsis in eo, quod sentiunt, sub ipsis pro his quos ad id quod sentiunt ad se, & ad id quod appetunt supra se, secum trahunt: propter huiusmodi mirabiles operationes dilectionis tam multa de illa dicit. Nam adhuc sequuntur alia mira nescio an mirabilia. Igneum inquit cęlitus, & holocauste purgatiuum. duo notanda sunt, quia igneũ nominauit, & ad ipsum Cęlitus. Nam & igneum aliud est a terra: sed non est, simile illi, quod igneum cęlitus est, vrit enim & consumit, & vastat, & destruit. Nec societas illi potest esse cum alio: qui enim illi approximant læduntur, & si omnino ad illud contingunt iam consumi incipiunt. Quod vero cęlitus igneum est: suauiter ardet, & accendit quidem: sed non consumit, & si accendit, non tñ ad læsionem sed ad purgationem: hoc enim consumit, quod læderet si cõsumptum non esset: propterea post igneum cęlitus, sequitur purgatiuum holocauste: quia ipsum igneum purgat, & totum purgat, & ex toto purgat: non solum a corruptione mali: sed a defectu boni. Quædam enim fuerant, quæ corruptionem mali contraxerant: quædam quę participationem boni nondum perceperant, & erãt vtraque purganda: alia a corruptione: alia ab imperfectione. Quæ in terra erant purganda, purganda erant a corruptione, quæ aũt in cęlo purganda, purganda erant ab imperfectione. Illa quia in prima conditione non erant perfecta, ista quia erant post primã conditionem corrupta. Illa purgata sunt ab imperfectione, quãdo in glorificatione sunt consummata, ista vero purgata sunt a corruptione, qñ a pc̃tõ sunt liberata. Illorum ergo purgatio non erat mala emundatio, qđ non habebant: sed boni consummatio, quod minus habebant. Istorum aũt purgatio erat prius emundatio: postea consummatio. Talem ergo purgationem in ista sp̃ali cęlestiq; natura intelligimus. Sed si quis in illis purgationem intelligat: nõ q̃ inerat corruptionis: quia semper mundi erant: sed perfectæ mũditiæ, cui nihil corruptionis inesse poterat, & hoc cõuenienter intelliget. Illud ergo igneum cęlitus: quo inflammantur, vt ardeant, & purgantur vel ab imperfectione ad cõsummationem: vel ad munditiam plenam, contra corruptionem omnem: holocauste purgatiuum est: quia in toto purgat, & totum purgat: ne vel aliqua insit corruptio: vel aliqua desit perfectio: holocaustum est enim quod totum incenditur, & totum crematur.

Qualiter Seraphin caput, & pedes domini velare dicuntur. Cap. LX.

BErnardus Clareuallensis. Seraphin stantes, & dño maiestatis astantes: eius caput. i. eius altitudinẽ duabus alis velant. Admiratione. s. in qua fęliciter delectantur, & veneratione in qua sublimiter gloriant. Pedes ẽt cęlat ala gemina: fidelitate. s. atq; prudẽtia. Nã p pedes illius intelligimus inuestigabiles vias, & profundũ sapientiæ eius. Ad quos ẽt pertinet mysteriũ incarnationis, & oĩs nr̃æ salutis operatio. Cũ ergo Seraphin, & ministri pariter, & fideles sint, & prudentes: sic diuina negotia gerũt: electorũ saluti proficiunt, vt malignus ille non possit oĩno deprehendere. hinc, & nesciens dñm gloriæ crucifigi fecit. Et quotidie salutis nr̃æ negocijs ignorans seruit. Porro duabus alis velant. s. naturæ perspicatia, & gr̃æ efficacia. Quid aũt æstimari vetat deiecto lucifero ad peruigiles excubias constitutos Seraphin, sicut hoĩe eiecto posuit Deus ad custodiam Cherubin. Nec incongrue forsitan Cherubin flammeus gladius traditur, vt a ligno vitæ incisio pariter, & incensio; nihil carni terribilius manum prohibeat corporalem. Seraphin, quoque tantum alas accipiunt: quarum velamine oculũ arceant spiritalem. Itaque duabus alis caput, duabus pedes velabant Dei, vt nec alta nec profunda eius iniquus ille valeat contemplari. Erit autem cum reuelabitur gloria domini, sed prius tolletur impius ne videat gloriam Dei. Item sanè caput, & pedes velantur, vt medium aliquid eidem impio ad videndum, sed & ad inuidendum vtique relinquatur. Cæterum, sicut e supremis duabus alis ille nequissimus admirationem habuit: sed non venerationem, sic e medijs quoque spiritualem ei intellectum non dedit: sed non ẽt affectũ gratia tribuit, ita superbus ille Lucifer, lucẽ p̃ferẽs:

non ignem habens: alteri tantum mixtus alę easdem facere potuit non volatum. Exaltauit enim lucidus esse: non feruidus: nō incensus: quę sonat Seraphin, nō ergo stetit quia contēpsit: sed nec volare potuit: quod præsumpsit. Sed nihilominus ex infimis alis planè fidelitatis expers fuit: sed prudentia non caruit, sed & serpens erat callidior cunctis animantibus terræ, fortè etiam eo ipso tam irreuocabilis casus eius fuit, quod ex his quas diximus alis: sicut in parte dextra nulla affuerit: sic in læua nulla defuerit. Sanè Seraphin caput, & pedes velantes: quasi quandam longitudinem nudam visibilemq; relinquunt: longanimitatem. s. & benignitatem Dei ad pœnitentiam inuitantis, & solem suum super bonos, & malos oriri facientis. Hac nimirum charitate verus ille Salomon, quasi quædam media sua constrauit propter filias Hierusalem: vt quibus altiora se quærere, & profunda inuestigare non licet: saltē in medijs valeāt exercere. Et exinde ad sublimiū subtiliūq; rerum contemplationē mereantur aliqñ promoueri. Cæterum ille nequissimus ex hac visione, & in præsenti torquetur acrius: & in futuro cruciabitur grauius. Primum quidē quod ipsam nobis longanimitatem benignitatis inuideat. Deinde quod nequaquā sibijpsi hac saltem occasione prouideat: vt ad pœnitentiam adducatur.

De ratione nominis Cherubin. Cap. LXI.

Hugo vbi supra. Postquam vero primi, & supremi ordinis. s. Seraphin applicationis rōnem hoc modo Theologus dedit. Mox quoq; de sequentis ordinis. s. Cherubin cognominatione rōnem reddidit dicens. Ipsa vero cognominatio, siue manifestatio Cherubin docet cognoscibile eorum, & deiuidum: in eo, quod Cherubin: quę interpretatur plenitudo scientiæ: cognominatur, docetur, & significatur cognoscibile eorum. i. cognitio, siue scientia, & deiuidum. i. visio Dei, quæ est in eis: quia per lumē sapientię inditum sibi maiestatem Creatoris sui clarè contemplantur. Et ēt significatur acceptiuum altissimæ donationis luminum. i. quod lumina diuinitus data, altissima, & perfectissime acceperūt. Sic illuminant: vt eum videant, & cognoscant, a quo illuminantur: multi illuminantur: vt cætera videant, & ipsum per quem vident non videāt. Sed non est magnum opus videre artificem ignoras. Docet etiam contemplationem diuinæ pulchritudinis in prima operatrice virtute: in eo videlicet, quod Cherubin. i. pleni scientia dicuntur: ostenditurq; quod per lumen datæ sapientiæ diuinam pulchritudinē contemplant: & hoc in prima operatrice virtute, vt. s. primo, & principaliter illuminati a Deo exteros post se illuminent: diuina enim virtus primo, & principaliter, & per se operat in eos, qui pximi sunt: deinde per eos in alios qui subsequuntur. Docet ēt repletiuum sapientificę traditionis, i. eos repletos diuina gratia: quę gratia sapiētifica traditione creatoris alijs plus, alijs minus in participatione distribuitur. Mira ergo excellentia eorum ostēdit: qui illius boni, qđ sapientia creatoris ad pulchritudinē vniuersorū dissimiliter traditū est, nō partem sed plenitudinem habere prædicantur.

De Nominatione Thronorum. Cap. LXII.

Hugo vbi supra. Ipsa autem inquit altissimarum, & compactarum sedium, &c. quasi dicat: sicut Seraphin, cognominatio, ardorem dilectionis, & cognominatio Cherubin, claritatem cognitionis, ita cognominatio Thronorum, celsitudinem designat dignitatis: pro eo, quòd inuisibilis conditor, in ipsis sedens per eos subiecta omnia iudicando disponit. Thronos nāque regnantium, & iudicantium sedes esse manifestum est. Et ad regnantem quidem sublimitas: ad iudicantem veritas pertinet. Et ideo ipsos Thronos merito altissimas sedes nominauit: quia in eis regnans, superiorem non habet. Et compactas: quia in eis iudicans a veritate non dissidet. Quid est compactum apte, & conuenienter coniunctum, videre iunctuaram sedium Dei: quæ nihil aliud est quàm conuenientia iudiciorum Dei. Omne iudicium ex aliquo aliud infert. Ex culpa pœnam, ex iustitia gloriam: ex merito præmium: ex qualitate operis qualitatem retributionis. Compactio ergo Sedium: veritas est iudiciorum. Docet etiam eadem cognominatio: ipsos Thronos exaltari diligenter idest, perfectæ ab omni ignominia subiectionis. Nam quanto perfectius præsidenti Deo subiecti sunt: tanto verius per ipsum, & in ipso supra cætera omnia sublimari meruerunt. Docet iterum hoc, scilicet omni extremitate ineffabiliter in sublimissimum, &c. vbi enim maiestas est, ibi Thronus est. Et quàm longè hæc est ab omni extremitate, quis dicere potest. Quid est extremitas, finis: vbi finis est? extremitas est. Finis in summo, finis in imo. In vtroque creatura finem habet. Finis in imo est, vbi cessat defectus: ne in nihilum eat, quod aliquid est. Finis in summo, vbi sistit profectus ne vltra mensuram se extendat, quod magnum est. Quantum ergo infima superant, qui ineffabiliter summa transcendunt. Docet etiā acceptiuum diuini super aduentus, idest, quòd diuinitatem descendentem per eis aduenientem accipiunt in omni immaterialitate, & impassibilitate, idest immaterialiter, & impassibiliter: qui enim ad occultę diuinitatis notitiam per studium, & laborem proficiunt, isti domini aduentum passibiliter accipiunt. Rursum quibus occulta diuinitas per figuras cognoscendam se ingerit: ad ipsos quodammodo materialiter venit: illi autem non sic eam recipiūt: sed purè, & incorruptè. Docet etiam Deiferum istorum, idest, quòd Deum sibi præsidentem ferunt: & familiariter in diuinas susceptiones apertum, idest, quòd familiariter, & obedienter se aperiunt, & voluntate coaptant: vt ipsum Deum aduenientem in se suscipiant: quatenus diuinæ operationi voluntas subiecta respondeat, & ministerium factum non necessitudinis, sed dilectionis esse comprobetur.

De Nominationibus ordinum mediæ Hierarchiæ. Cap. LXIII.

Dionysius vbi supra. Sanctarum autem dominationum manifestatiuam denominationem æstimo declarare absolutā quandam, & omni pedestri minoratione, liberam anagogen: nullaque tyrannicarum dissimilitudinum vllo modo vniuersaliter eam inclinatam: liberaliter seueram dominationem: omni minutæ seruituti superpositam, superiorem omni subiectione, & remotam ab omni vniuersa dissimilitudine: & dominationis incessanter appetentem, & ad ipsius naturaliter subsistentis virtutis similitudinem quantum possibile, & se ipsam & quæ post eā optimè, & speciosè confirmantem. Ipsam vero sanctarum virtutum fortem quandam & incommutabilem virilitatem in omnes secundum earum deformitatem operationes: ad nullam susceptionem diuinarum illuminationum ei inditarum imbecilliter infirmatam: potenter in imitationem Dei reductam, nō relinquentem suimet imbecillitate Deiformem motum: sed firmiter ferentem in superessentialem, & potentificam virtutem: & ipsius imaginem, virtuti similem: iuxta quod licet factam, & ad ipsam quidem, vt principalem virtutem potenter conuersam. Ad secundam vero virtutem dans, & deiformiter prouenientem. Ipsam autem sanctarum potestatum æquipotentem, diuinarum dominationū, & virtutum bene ornatam: & inconfusam circa diuinas susceptiones ordinationem, & ordinatum super mundanæ, & intellectualis potestatis: non tyrannicè in ea, quæ inferiora sunt potestatiuis virtutibus præcipitatę, sed potenter in diuina post bene ordinatas reductæ. Et post eam deiformiter reducentis ad potentificam causalem potentiam: quantum fas est assimilare. Et eam vt possibile Angelis reuelatæ in bene ornatis per ipsam ordinibus potestatiua virtute. Hæc autem Hierarchia media per primam purgatur, illuminatur, & perficitur. Inuenies etiam hoc mulpotens a Theologis expressum. Appropinquante enim termino captiuitatis Hierusalem: vidit Zacharias vnum primorum (vt testimo) Angelorum: qui circa Deum stant: ab ipso Deo discentem de hoc verba consolatoria. Alterum vero subiectorum Angelorum in occursum primi venientem tanquam a summo Sacerdote eruditum, & de hoc docere Theologum conuersum: quoniam fructuosè a multitudine hominum habitabitur Hierusalem, &c. Similiter in visione Ezechielis: Angelos qui securos habebant: diuina ordinatio imperat a priore doceri de hoc iudicium diuinum dans ei signat T. Alijs autem exire post eam &c. Alibi etiam dicitur Gabriel fac istum intelligere visionem: Et alibi. Ingredere in medio rotarum, &c.

De Nominationibus ordinum inferioris Hierarchia. Cap. LXIIII.

Ipsa vero Cœlestium Principum nominatio manifestat illud deiformiter principale, & ductiuum cum ordine sacro: & principalius, & decentissimis virtutibus, & ad super principale principium eas vniuersaliter conuertere: & alias Hierarchiæ ducere ad ipsum principium quantum possibile formari Principificum principium: manifestareq; super essentialem eius ordinationem ornatumque principalium virtutum. Archangelorum autem ordo medius est inter principatus, & Angelos. Et vtrisque communicat: principatibus quidem, quia ad superessentiale principium principaliter conuertitur, & ad ipsum vt possibile est reformatur. Angelis vero, quia diuinas illuminationes Hierarchiæ per primas virtutes suscipiens, & eas Angelis deiformiter annūcians: & per Angelos nobis manifestans. Angeli autem in cœlestibus essentijs habent Angelicam proprietatem: & aptius quàm priores apud nos Angeli vocantur. His tribus ordinibus tertia Hierarchia cōsummat. Nō est enim Hierarchia nisi habeat primas, medias, & vltimas virtutes. Sicut aūt primam mediæ præesse diximus: ita & hanc tertiā secundæ subesse dicimus, & humanis Hierarchijs per cōsequentiā pcipere, vt sit pordinē ad Deū ascensus: & con-

& cõuersio:& ẽdicatio:& vnitas. In Theologia nostrã Hierarchiã Angelis distribuit: Principem populi Iudæorum Michalem nominans:& alios gentium diuersos. Statuit.n. Deus terminos gentium iuxta numerum Angelorum Dei. vnusquisq. ẽt, & cœlestis, & humanus animus ſm seipsum spiritales hẽt, & primas, & medias, & vltimas ordinationes, & virtutes. & proprias anagogas ꝓportionaliter manifestas: oẽsque diuini intellectus ſm se super mundanã ſõne in tria diuidunt.s. in essentiã, virtutẽ, & operationẽ: ideo oẽs cũ noĩe, aliqñ cœlestes essẽtiæ aliquando virtutes nominantur.

De Missione sanctorum Angelorum. Cap. LXV.

APostolus ad Hebr. Oẽs autem sunt administratorij Spiritus: missi in ministerium pp illos qui hæreditatem capiunt salutis. Greg. in homil. euang. 34. Angelorum vocabulum nomen est officij, non naturæ. Nam illi cœlestes Spiritus semper quidem sunt Spiritus, sed tunc solum sunt Angeli: cum per eos aliqua nũciantur. Vnde per Psalmistã dr: Qui facis Angelos tuos Spũs, &c. Ea aũt agmina q̃ præeminenti, exteriorũ vsum officij nequaquã habent. Hoc autẽ certissime scimus: quia ad explẽdum de supernis ministerium alij Spiritus alios, s. maiores minores mittunt. Dũ .n. Zachariæ Angelus ad agendum dicit: Curre, & loquere, &c. Dubium nõ est: quia alius alium mittit, hoc quoq. de ipsis agminibus, quæ mittuntur certum tenemus: quia cum ad nos veniunt, sic exterius implent ministerium. vt tñ nũ desint interius per contemplationem. Mittuntur igitur, & assistunt: quia vt Spiritus Angelicus circumscriptus est: summus eñ Spiritus: qui Deus est: circumscriptus non est. Angeli itaque & missi ante ipsum sunt: quia quolibet missi veniunt: intra ipsum currunt. Actor. Idest intra eius immensitatem: quia vbiq; est. Cum ergo dr in Daniele Millia millium ministrabant ei, &c. non distinguuntur Angeli: sed actus eorum: quia idem assistunt, qui & ministrant. Dũt tñ quidam: q superiores ordines nunq̃ mittuntur: dñr tñ oẽs mitti: quia tres superiores tribus medijs Dei voluntatem intimant, & declarant: de cura, & gubernatione hominum. Medij autẽ inferioribus: & inferiores ad homines mittuntur, sicut in ecclesia militante Papa intimat voluntatem suam episcopis, & ipsi presbyteris, presbyteri populis. In Isaia autẽ vbi Seraphin ad eum missus legitur: dñt Seraphin non esse ibi nomen ordinis sed officij. Alij vero oẽs Angelos mitti asserunt.s. superiores, & inferiores. Quod autẽ dicit Gregorius in verbis Dionysij, ea quæ præeminent, &c. opinio est Dionysij non assertio Greg. Põt in intelligi: ea quæ præeminent, &c. Non quia aliqñ non mittantur: sed quia rarissimã ad exteriora prodeant: vel quia eorum officia, quæ circa nos exercent: nõ sunt exteriora sed interiora, Seraphin.n. facit nos intus ardere: Cherubin intus lucere. Throni vero docent nos iudicare. Nec mirandum si ẽt Angeli de superiori Hierarchia in tñ humilientur: vt ad hoĩes mittantur. Cum ẽt de summa Hierarchia.s. de tribus personis missus sit filius ad nos, & ẽt Spiritus sanctus: Trib. aũt de causis vult eos mitti ad nos, & ministrare nobis.s. pp mutuum amorem hoĩs & Angeli, & vt homo cognoscat dignitatem suam, & discat sanctam superbiam. Vnde est illud: videte ne contemnatis, &c.

De Ministerio eorum. Cap. LXVI.

BEda super Apoc. li. 2. Duplex est autẽ (vt ait Hiero.) Angelorum officium. Aliorum. s. qui præmia iustis tribuunt, aliorum qui in singulis cruciatibus præsunt. Vnde scriptum est: Qui facit Angelos suos spiritus, & ministros suos flammam ignis. Grego. in moralibus lib. 17. De his autem Dei ministris in lib. Iob scriptum est. Nunquid est numerus militum eius. In horum quippe cognitione militum eius numerus non est: quia quantus sit inuisibilis exercitus ille superiorum spirituum, ab hoĩe cõprehendi non põt. De quo ẽt per Danielem dr. Millia millium ministrabant ei, & decies millies centena millia assistebant ei. In quo numerus eorum & diffinitus, & infinitus exprimitur: vt quæ Deo numerabilis est, esse nobis innumerabilis demonstretur. Qui rectè Dei milites dñr: quia contra põtes aereas certare perhibentur: qd̃ tñ nõ labore sed imperio peragunt: quia quicquid circa illas appetunt ex adiutorio Dei põt. Isidorus de summo bono. Quotiens itaq; Deus quocunque flagello huic mundo irascitur: ad ministerium vindictæ apostatæ Angeli mittuntur: qui tñ diuina põte coercentur, ne tñ noceant q̃tum cupiunt: boni autẽ ad ministerium salutis humanæ deputati sunt, vt curas administrent mundi, & regant oĩa iussu Dei. Aug. super Gen. lib. 5. Non sanè pp inferiorum scientiã nuncijs indiget Deus: quasi per eos fiat scientior. Sed hẽt nuncios pp nos, & pp ipsos: qui hoc modo Deo parere, & assistere dñr: vt eum de inferioribus consulant, & vsque ad superius præceptis obtemperent: bonum est eis in ordine propriæ naturæ, & substantiæ. Ioannes Damascenus, lib. 2. Parati igitur ad Dei voluntatis expletionem: confestim inueniuntur vbicunque diuinus iusserit nutus velocitate naturæ, & custodientes partes terræ, & gentibus, & locis præsidentes sicut a conditore ordinati sunt: ea quæ sunt ſm nos dispensantes, & auxiliantes nobis. Transfigurantur autem ad quodcunq; iusserit dominator Deus, & ita hoĩbus semper apparent, & reuelant eis diuina mysteria. In cœlo conuersantur, & vnũ opus hñt hymnis laudare Deũ, & ministrare Diuinæ eiꝰ voluntati.

De Motibus ipsorum. Cap. LXVII.

AVgustinus de Trinitate li. 3. In superna siquidem & cœlestipatria voluntas Dei quæ facit Angelos suos Spiritus, &c. In spiritibus summa pace copulatis: & in vnã voluntatẽ quodã charitatis igne conflatis: tanq̃ in secreta sede præsidet, & inde se quibusdã ordinatissimis creaturæ motib. primo spiritalibus deinde corporalibus per cuncta diffundit, & vtitur oĩbus ad incõmutabile arbitrium sñiæ suæ. Et quemadmodum crassiora corpora, & inferiora per subtiliora, & superiora reguntur quodam ordine: ita oĩa corpora per Spiritum vitæ: & Spiritus vitæ irrationalis per Spiritum vitæ rationalem, pium, & iustum, & ille per ipsum Deum, & sic vniuersa creatura per creatorem suum. Isidorus in li. Ety 7. Angelis ideo pictorum licentia pẽnas facit: vt celerem eorum in cuncta discursum significet: sicut, & iuxta poetarum fabulas venti pennas habere dicuntur propter eorum velocitatem. Vnde scriptum est: Qui ambulat super pennas ventorum. Dionysius in li. de Cœlesti Hierarchia. Virtutes quidẽ cœlestes dicimus, & sursum conuersibiliter extendi, & erga semetipsas firmiter conuolui, propriarum existentes custodes virtutũ, & erga venientia sociali processione in participatione virtutis prouidas adesse. Aug. super Gẽ. lib. 8. Angeli porro extremitatis, & veritatis, & voluntatis Dei participes mouentur eius Imperio, etiam temporaliter: illo non temporaliter moto. simulque illum sine tempore, & loco contemplãtur: & eius in inferioribus iussa perficiunt: mouentes per se tempus, corpus autem per tẽpus, & locum: quantũ eorum congruit actioni: vt Deus eo motu naturas quas intrinsecus constituit: etiam extrinsecus administret per voluntates sibi subiectas: quas per tẽpus mouet: & corpora sibi & voluntatibus subdita quæ per tempus, et locum: cuius ratio in ipso Deo vna est sine tempore, & loco. Idem de eodem in 9. Cum autem omnipotens piè vniuersam creaturã suam, bipertito opere prouidentiæ, & in voluntarijs, & in naturalibus motibus administret, creare naturam tam nullus Angelus potest, quàm nec seipsum: voluntas tamen Angelica obedienter Deo subdita: naturalibus motibus de rebus subiectis tanq̃ materiẽ ministrare: vt ſm illas principales in verbo Dei rõnes nõ creatas: vel ſm illas in primis, sex dierũ operibus causaliter creatas rationes: aliqd in tpe causet more agricolandi vel medendi potest.

De Angelis prouincialibus, & altricationibus eorum. Cap. LXVIII.

PEtrus. Est autem vniuscuiusque gentis Angelus: cui credita est a Deo gentis ipsius dispensatio. Orige. super Lucã in hom. 12. Quomodo per singulos homines bini sunt Angeli: sic opinor, & in singulari dispares esse prouincijs: vt sunt boni, & mali. Ex li. Deut. 32. ſm translationem. 70. Statuit inquit terminos gentium iuxta numerum Angelorum Dei. Greg. 17 moral. Potestas inquit, & terror apud eum est: qui facit concordiam in sublimibus suis. Multa sibimet inferius dissident: & internæ pacis cũ agitur: vt ea sæpe quæ sunt exterius, sine pace disponantur. Nam bonos omnipotens Deus ad meritum prouehit: cum contra eos male sæuire permittit, & inde suos electos suis Angelis sociat, vnde in infimis reproborum mores suis moribus aduersantes portat. Sed notandũ si pax in sublimibus summa tenetur: quid est quod per Angelum Danieli dr: Ego veni pp sermones tuos. Princeps autẽ Regni Persarum restitit mihi viginti, & vno diebus. Et ecce Michael vnus de Principibus primis venit in adiutorium mihi: & paulo post: Nunc reuertar, vt prælier aduersus Principes Persarũ. Cum enim egrederetur: apparuit Princeps Græcorum adueniens. Quos itaq; alios Principes gentium: nisi angelos appellabat: qui sibi resistere exeunti potuissent. Quæ ergo pax in sublimibus esse põt: si inter ipsos quoque Angelos præliandi certamen agitur: qui semper in conspectu veritatis assistunt. Sed quia certa Angelorum ministeria dispensandis singulis gentibus sunt prælata. Cum subiecti aduersum se inuicem præpositorum spirituum opem merentur: ipsi qui præsunt Spiritus: contra se venire referuntur: qui nequaquam pro subiectis iniustè agentibus decertant; sed eorum facta iustè iudicantes examinant. Cumq; vnius gentis vel culpa vel iustitia ad supernæ Curiæ consilium ducitur; eiusdem gentis præpositus, vel obtinuisse in certamine. vel non obtinuisse perhibetur. Quorum tñ oĩum victoria est: sui super se opificis voluntas summa, quã dũ sẽp aspiciũt, qd obtinere nõ valẽt: nũq̃ volũt, vel quasi cõtra se veniũt: cũ subiectarũ sibi gẽtiũ vicissim merita cõtradicũt.

De proprijs Angelorum nominibus. Cap. LXIX.

PEtrus Lombardus. Qui omnes Angelos mitti dicunt: putant Michael Raphael de superiori ordine fuisse. Greg. in homel. vbi supra. Cũ Angeli ad nos aliquid administraturi veniant: apud nos, & nomina a ministerijs trahũt. Michael namque quis vt Deus dicitur, quia quotiens mirę virtutis aliquid agitur: hic mitti perhibetur. Gabriel ad Mariam mittitur: qui Dei fortitudo nominatur. Illum namq; nunciat: qui ad debellandas aereas potestates humilis apparuit. Ad hoc quoque ministerium summum Angelum venire dignum fuit: qui summum Deum nunciabat. Raphael quoq; medicina Dei dicitur: quia qui ad curandũ mittitur: dignum fuit, vt medicina vocaretur Dei. Hæc tria noĩa sunt propria quorundam Angelorum: licèt interpretationes eẽet. Nã quodlibet prædictorum trium. s. facere ea quibus admirandus est Deus, & nunciare ea ex quib. insinuatur fortitudo Dei, & contra infirmitates miraculosè remedia operari: non est vnius nũ Angeli, sed plurimorũ. Sed tres Angeli, qui in his tribus excedũt: prędicta tria vocabula sortiti sũt. Quatuor aũt specialiter attribuuntur Michaeli. s. q pugnat cum dracone. i. cum diabolo. Quòd venit in adiutoriũ populo Dei. Quòd animas defert in Paradisum. Quòd est prępositus Paradisi. i. militantis ecclesię. Qui. n. ante aduentũ dñi Princeps erat Synagogę (vt in Daniele legit̃) a tpe Passionis dñicæ: relictis Iudæis factus est Princeps ecclesiæ, vnde & audita est illa vox Angelorũ in tẽplo: Transeamus ab his sedibus. Ideoq; dĩ venire in adiutorium: non alicuius singulariter: sicut cæteri Angeli singuli in adiutorium singulorum: quibus pręsunt: vel quos custodiunt: sed totius populi Christiani: qui est populus Dei, & eliminat Diabolũ ab vniuersali ecclesia: non singulariter a qualibet anima: qđ est Angelorum sexti ordinis, idest potestatũ.

Quòd vnicuique homini assistunt duo Angeli. Ca. LXX.

ORigenes super Lucam homil. 12. Vnicuique assistunt duo Angeli. Vnus iustitię: alter iniquitatis. Si bonę cogitationes in corde nostro fuerint: & anima iusta pullulauerit: haud dubium quin nobis loquatur Angelus dñi. Si malę: Angelus Diaboli. Iohannes Chriso. super Matth. 5 1. Reliquit aũt eum diabolus: & ecce Angeli accesserunt: & ministrabant ei. Præcipiente dño Angeli ab eo recesserunt: vt locus daretur diabolo: ne fortè videns Angelos circa eum, non appropinquaret ad ipsum: sic etiam inuisibiliter fit omni populo Christiano. Duo enim sunt Angeli permanẽtes in hoĩbus: bonus, & malus. Et plerumq, s̃m dispositionem Dei aliquantulum recedit Angelus bonus: imò non recedit: sed abscondit se: inuisibilem se reddens: quia nisi voluerit non vĩ ab eo, liberabit ergo se, vt det ei licẽtiam tentandi: & stans expectat tentationis euentum: qñ ergo alicuius rei malę concupiscentia super cor tuum descendit, diabolus est in corde tuo loquens. te tẽtat & cõpelli', qui si permãseris, & eum in corde tuo confregeris, cũ te superare non poterit, discedit: qñ ergo recedente concupiscẽtia incipit exultare cor tuũ: quia euasisti impetum malum, & quasi quidam spiritus in te tacente lætatur, & gratias agit Deo. Cognosce, quia recessit a te Diabolus, & post tentationis victoriam accessit Angelus, & ministrat tibi: & ille in te loquitur, & gaudiũ operatur. Idem in sermone de ascensione. Qm̃ ergo rabida mente Dęmones ad pacis euersionem vbiq; versantur, & ad tutelam nostram Deus constituit exercitus Angelorum: vt eorum pręsentia, & Dęmonũ cõstringat̃ audacia, & nobis ministretur pacis gratia.

De Cessatione numeri Angelorum, & hominum quibus sunt deputati. Cap. LXXI.

PEtrus Lombardus. Gregorius quoque dicit, q vnusquisque vnum bonum Angelum hẽt ad custodiam sibi deputatum: & alterũ malum ad exercitium. Ille cõcitat eum ad malum, iste ad bonum. Sed cũ tot sint electi, quot & Angeli boni: plures esse constat oẽs simul bonos, & malos hoĩes q̃ sint boni Angeli: boni plures sunt q̃ mali: pluresque sunt hoĩes mali q̃ boni, non est ambiguum plures esse bonos hoĩes q̃ sint Angeli mali. Et plures esse malos homines q̃ sint mali Angeli vel boni Angeli. Ideoq; dici oportet vnum eundemq; Angelum bonum vel malum pluribus hoĩbus deputari ad custodiam vel exercitium siue eodem tpe: siue diuersis temporibus. Licet. n. maior sit numerus hoĩum cõputatis in vnum oĩbus, qui fuerunt, & sunt: & futuri sunt q̃ Angelorum, tñ, quia hoĩes decedentibus hoĩbus succedunt: ideoq; nunquam in hac vita simul sunt: esse põt, vt singuli hoĩum dum in hac vita sunt singulos habeant Angelos bonos vel malos ad sui custodiam deputatos vel exercitium. Actor. Placuit. n. misericordi Deo homini a facie eius in hoc exilio expulso cõtra tres hostes tres eiusdem naturæ conferre custodes. Contra Diabolum Angelum bonum. Cõtra carnem: carnem Christi. Cuius passio commemorata medicina præseruatiua est, & munimentũ contra tentationes carnis. Contra mundum sanctos, qui pro nobis orant. ac nobis exempla, & scripta de contẽptu mundi reliquerunt. Bernardus in quodam sermone. Spectaculũ itaq; facti sumus mundo, & Angelis, & hominibus. Angelis plane, & malis, & bonis. Illos inuidiæ passio, Istos misericordię compassio sollicitat, vt in nos incessanter intendant, oĩum oculi sunt in nos: soli nosmetipsos negligimus intueri: nec verẽtes deceptores: nec administratores reuerẽtes spiritus: hinc gehenna, inde paraĩ corona. Et inter hãc & illã imparilibus oscitare delectat. Exurgamus aliqñ fratres, nec ĩ vanũ accipiamus aĩas nr̃as: pro quibus alij tanto zelo aut in bonũ vigilant vel in malũ. Non est res parua, quã sic insectantur ciues sic p̃stolantur.

Quale ministerium Angeli personales hominibus exhibeant. Cap. LXXII.

HIero. super Matth. lib. 3. Angeli inquit eorum semper vidẽt faciem patris. Magna dignitas animarum: vt vnaqueq; ab ortu natiuitatis habeat Angelum in custodiã deputatum. Actor. Hoc intelligendum vĩ de Natiuitate quæ fit in vtero Nõ ex vtero, sicut de beata Maria Virgine dr̃. Qđ in ea natum est de spiritu sancto est, probabile. n. est, q ante natiuitatem puer. s. ex quo infunditur aĩa datur ei Angeli custodia: quia ex tunc indiget ex quo perfectus homo in aĩa, & corpore formatus est. Licèt enim in infantia non possit incidere in peccatum: quia non hẽt vsum arbitrij: indiget tñ præsidio Angeli, ne a Diabolo corporaliter lędatur. Iuuat aũt Angelus hoĩem nõ solũ contra diaboli impetum: sed ẽt contra oĩa nocitura. Contra diabolum iuuat, eius potẽtem arcendo vel impediẽdo: & contra malas eius suggestiones bona suggerendo, & exhortando, & hilarando, & animando: ac per hoc ẽt aliquid vitium ei quodammodo cõferendo. Nec ideo superfluit Angeli custodia, licèt homo habeat gratiam spiritus sancti: hẽt. n. homo duplex nocitiuum. s. fomitẽ intra: & dęmonem extra. Ideo duplicem custodiã prouidet ei Deus. Contra fomitem: gratiã. Contra dęmonem: Angelum. Sciendum tñ q Angeli mali toto desiderio nituntur nocere hoĩbus. Ideo ẽt plures tentant eundẽ hominẽ de diuersis vitijs. Licèt habeat quilibet vnũ singulariter sibi deputatum, qui tentat eũ de vitijs quibuslibet. Angeli aũt boni non toto conamine nituntur hoĩes a peccato conseruare, & virtutib' instruere: sed cum quodã moderamine s̃m q vident Deum velle . i. s̃m regulam iustitiæ quam contẽplantur in speculo. Vnde nec in aliquo casus hominis eius negligentiæ deputatur qui eum custodit: quia facit circa eum quod dẽt: nec vnquam aliquid obmittit de contingentibus, etsi ergo non consequitur finem custodiæ suæ in altero. s. in hoĩe: vt conseruet̃ a pc̃tõ: consequit̃ tñ in seipso . i. meritum suum: quia facit, qđ in se est, sicut medicus quantum in se est custodit, & sanat infirmũ: & tñ ille non sanat̃: quia non credit medico nec obedit. Vnde dñt Angeli custodes babylonis: Curauimus babylonẽ, & non est sanata. Dicit tñ glosa super Nume. 18. q Angeli trahunt̃ in iudicium, vtrũ ex ipsorũ negligẽtia: aut ignauia nr̃a tot lapsi sint. Et super eundem. 25. Angelus qui præest: pro bene gestis laudat: pro delictis culpat̃. sed hæc sanè intelligenda sunt. Angeli. n. dñt trahi cũ hoĩbus ad iudiciũ: non vt ipsi Angeli de eorum negligẽtia: sed vt eorum cõparatione hoĩes iudicent̃. Per hoc. n. q in Angelis nulla apparebit negligẽtia, qua hoĩes lapsi sint: manifestum erit totã culpã esse in hoĩbus q consilijs eorũ acquiescere nolunt. Illud aũt aliud exponit̃ negatiuè sic: Angelus p delictis culpat̃. i. illius delicta quę hẽt in custodia: ei ad gloriã vel pręmiũ nõ imputant̃. sed non ideo minus meret̃: q facit qđ in se est. vñ nec minus hẽt de pręmio essentiali: minus tñ hẽt de gloria: q̃ est ex cõuersione subditorũ, minus inquã nõ intẽsiuè: sed numeraliter, q tantundẽ glorabit̃: licèt in paucioribus.

Qualiter animas illuminent, & in paradisum deportent. Cap. LXXIII.

SCiendum ẽt, q Angelus non illuminat animã interius: quia hoc solius Dei est: sed ministerio sicut homo docendo. Vnde super illud Psalmistę: Da mihi intellectum, vt discam mandata tua: dicit glosa: q solus Deus dat intellectum. Etsi aliqñ ministerio Angeli vtatur. Ita. n. inquit Angelus dĩ dare intellectũ homini: sicut dĩ dare lumen domui suæ, qui fenestrã facit: cum eã sua luce non penetret vel illustret. Sic ergo illuminat Angelus animã p̃parando intellectum ad gratiã illuminantẽ. In hunc modum ẽt superiores ordines Angelorũ inferiores illuminant. Incẽdunt aũt Angeli bonas cogitationes in nobis tripliciter. Vno modo ipsa sensibilia exteriora immutando. Secundo modo interiora fantasmata in imaginatione imprimendo: vt sup. dictum est. Tertio ipsum intellectum ad lumẽ diuinum recipiẽdum p̃parãdo. Nã sicut malignus spiritus quibusdã nebulis erroris obstruit omnes meatus intelligentiæ: sic econuerso bonus spiritus illas nebulas erroris

remouendo

remouendo aperit meatus intelligẽtię ad recipiendum lumen veritatis ex radio lucis diuinę; quo introeunte surgunt cogitationes bonę. Omnia autem nostra bona facta vel dicta vel cogitata Deo repræsentant gratias agẽdo: sicut patet in angelo Tobię. Et etiam negocia nostra temporalia vel spiritualia procurãt. Animas quoque dicuntur angeli portare ad paradisum quadrupliciter. Primo modo quia eas ad bonum prouocant: per quod illuc ascendunt. Secundo, quia conferunt eis aliquid in morte p quod obliuiscuntur naturalis affectus quem habent erga corpus. Nam illo põdere dilectionis deprimuntur: vt in vitę naturaliter exeãt: etiam si purgatę sint, a quo pondere abstrahunt eos angeli: dum eos ad gaudium paradisi prouocãt desiderandum, & accendunt: ita q libenter & de facili exeunt. Tertio, quia arcent demones ne eas exeuntes impediant. Quarto, quantum ad quasdam priuilegiatas: quas assumpto corpore visibiliter in cęlum deferunt: vt animam beati Martini beati Benedicti. De Lazaro quoque dicitur. q portatus est ab angelis in sinum Abrahę. Animę autem degentis in corpore non videt angelus ex natura sua cogitationes: sicut nec diabolus: quia anima inserta in corpore mortali, nec est cognoscibilis actiue vel passiue, nisi per corpus, vnde nec angelus ex natura sua cognosceret, quæ in ea sunt: nisi per gestum & habitum corporis. Cum autem eius volũtatem vel cogitationem interiorem perspicit, hoc facit ex virtute specialis illuminationis.

Quòd diligenter animas custodiant. C. LXXIIII.

ORigenes super nume. homil. xj. Assistunt nonne angeli Dei cultores, & agricolę cordis nostri, & requirunt: si est in aliquo nostrum huiusmodi mens tam solicita, tam intenta: quæ verbum Dei tanquam semen diuinum tota auiditate susceperit: si fructum statim, vt ad orationem fugimus ostenderit, i. si collectis intra sensibus Deum oret: non mente vagetur. & cogitationibus euolet. Si quis enim tam intentam mentem habuerit: & ip sis Dei conspectibus se assistentem intellexerit: hic nouerit se per angelum qui astitit altari obtulisse primitias immolationis suæ Christo magno pontifici. Idem super Iosue homil. 20. Benedic inquit anima mea domino: & omnia quæ intra me sunt nomini sancto eius. Constat ex hoc non solum circa nos: sed etiam intra nos multas diuinas esse virtutes: quibus, vel animarum vel corporum nostrorum cura commissa est. quę vtique si sanctę sunt cum scripturæ nobis leguntur delectantur & validiores erga nostram diligentiam sunt. Actor. Non ideo dicuntur angeli esse intra nos, quia mentibus illabantur: quòd solius est Dei. sed quia in animas nostras agunt bona suggerendo, instruendo, & huiusmodi. Hilarius super Beati immaculati &c. Plena sunt omnia diuinis testimonijs: & omne hoc vacuum quòd putatur, repletum est angelis. Horum cognitionem adeptus quis per doctrinam scit se sub testibus viuere. Cum autem ad vitia procliuis sit natura infirmitatis humanæ: refugit tamen vel sub teste peccare. Quid ergo Christianum hominem facere conuenit: scientem se vndique totum spiritualium virtutum testimonijs, non modo dico operum suorum, sed ipsius etiam voluntatis obsessum. Ideo dicuntur beati, qui scrutantur testimonia eius. Bernardus super cantica homilia. 13. Verum o domine quid est homo quòd magnificas eũ: aut quid apponis erga eum cor tuum? Mittis vnigenitum tuum, immittis spiritum sanctum: promittis vultum: & ne quid in cęlestibus ab opere solicitudinis nostrę desit: bonos spiritus mittis in ministerium custodiæ nostræ deputatos: nostros iubes fieri pedagogos. Nam angelis inquit suis Deus mandauit de te vt custodiant te in omnibus vijs tuis. Quantam tibi homo debet inferre reuerentiã hoc verbum: afferre deuotionem & cõferre fiduciam. Caute ambula vbi adsunt angeli: sicut enim eis mandatum est: vt custodiant te in omnibus vijs tuis. In quouis diuersorio. In quouis angulo habe reuerentiam Angelo tuo. Tu ne audeas illo præsente quòd non auderes me vidente.

Qualiter Psallenti assistunt. Cap. LXXV.

IDem in meditationibus suis. Quam fęlix esses si spiritualibus oculis intueri posses: quomodo conueniunt principes coniuncti psallentibus in medio iuuencularum Timpanistriarum: videres proculdubio qua cura quoue tripudio intersunt cantantibus: assistunt orantibus: insunt meditantibus: supersunt quiescentibus: prouidentibus, & procurantibus præsunt. Diligunt enim conciues suos: eisque congaudent: confortant: instruunt: protegunt: prouidentque in omnibus. Ipsi enim desiderant aduentum nostrum: quia de nobis expectant ciuitatis suæ ruinas restaurari: diligenter quærunt & libenter audiunt bona de nobis. Soliciti discurrunt medij inter nos & Deum: nostros gemitus ad Deum fidelissime deportantes. Non dedignantur esse socij nostri: quia iam facti sunt ministri. Exultare eos facimus: quando ad pœnitentiam conuersi sumus: festinemus ergo quantum in nobis est, eorum adimplere lętitiam: vę tibi qui reuerti desideras ad vomitum: redire ad lutum: putasne placatos habebis in iudicio: quos tanto a sperato priuare vis gaudio. Idem super cantica homilia. 7. Quòd autem psallentibus admisceri dignantur soleant angeli sancti, quid manifestius, quòd ait psalmista: præuenerunt principes coniuncti psallentibus. Vnde & dicebat. In conspectu angelorum psallam tibi. Doleo proinde aliquos vestrum graui in sacris vigilijs deprimi somno: nec cęli ciues reuereri: sed in præsentia principum tanquam mortuos apparere. Cum ipsi nostra alacritate permoti: nostris intereste solemnijs delectentur. Vereor ne nostram desidiam quandoque abominantes cum indignatione recedant: & incipiat vnusquisque nostrum dicere: longe fecisti notos meos, &c. profecto autem si se boni spiritus a nobis elongauerint, malignorum impetus quis sustinebit. Ipsi deuotionem nostram in superna ferunt: gratiam referunt. Vsurpemus officium, quorum fortimur consortium: nec ambigo quin gratanter in palatio colligant: quos diligenter in sterquilinio visitant. Denique de conuersione lętati sunt: & in assumptione nõ agnoscẽt?

Quòd tribus ex causis, de nobis solicitudinem gerunt. Cap. LXXVI.

IDem in quodam sermone. Est autem funiculus triplex quo de excelso cęlorum habitaculo ad consolandos ad visitandos, & adiuuandos nos attrahit supereminens angelorum charitas: propter Deum, propter nos, pp̃ter seipsos. Propter Deum vtique, cuius tãta erga nos misericordiæ viscera: ipsi quoque vt dignum est imitantur. Propter nos autem in quibus similitudinem suam miserantur. Constat enim rationis participes, & beatitudinis capaces: humanas animas angelicę, si dicere audemus, cognatas esse naturæ. Nec decet eos dedignari quam visitare debent speciem suam: licẽt in multam deiecta vtilitatẽ sit. Propter seipsos quoque quorum ordines instaurandos ex nobis toto desiderio præstolantur. Quapropter cauendum est nobis ab eorum offensa: ne quando prouocati peccatis, & negligentijs nostris: indignos nos iudicent sua præsentia. Et in his maxime exercendum est, quibus eos nouimus oblectari: vt sunt sobrietas, castitas, & huiusmodi. Super hæc autem omnia vnitatem & pacem a nobis exigunt angeli pacis: quæ formam ciuitatis suæ in nobis repræsentant, vt miremur Hierusalem nouam in terra: dico autem vt quomodo ciuitas illius participatio eius in idipsum: sic & nos illud ipsum sentiamus: idipsum dicamus omnes. Econtrario vero nihil ęque offendit eos, vt dissensiones, & scandala. Denique nunquid propter Christum diligemur ab eis, si ob mutuę dilectionis inopiam cognouerint nequaquam nos eius esse discipulos. Nunquid diligemur ab eis propter nosmetipsos. i. spiritualis naturæ similitudinem: si inueniamur non diligere humanæ naturæ consortes: immo non, si ex eis, quæ intus nos sunt, cõtentionibus carnales nos magis, quam spirituales esse constiterit? Denique nunquid diligent nos propter seipsos, & futuram de nobis ciuitatis suę restaurationem: si vnicum illud quo solo viiri & coędificari eis possumus defuerit glutinum charitatis? si viderint nos non lapides viuos esse qui possunt inuicẽ cohęrere: sed magis puluerem quem proijcit ventus a facie terræ, quem vnius verbi flatus in turbinẽ excitat: & leuissima cuiuslibet inspirationis aura dispergit. Idem in epistola ad Suggerium abbatem sancti Dionysij. O si quis haberet oculos quos orando propheta puero reuelauit, videret proculdubio quemadmodum præueniunt Principes coniuncti psallentibus in medio iuuencularum timpanistriarum: qua cura: quoue tripudio intersunt cantantibus: adsunt orantibus: supersunt quiescentibus.

Qualiter obstinatos relinquant. Cap. LXXVII.

ORige. Super hieremiam homilia. ij. Curauimus inquiunt babylonem & non est sanata &c. Vox est angelorum Dei qui sub magno medico steterunt, Medici volentes imbecillitates nostras curare. & animas a vitijs liberare: nos autem eos repulimus. dum consilijs eorum non acquieuimus: videntes ergo operam perdere ne moriamur in manibus eorum qui ad nos curandos a domino destinati sunt: colloquuntur ad inuicem de anima nostra desperantes: & dicunt. Relinquamus eam. Bernardus super cantica homilia. vij. Angeli vt prædictum est qui nostra alacritate permoti, nostris interesse solemnijs delectantur: Vereor ne nostram quandoque desidiam abominantes cum indignatione recedant: & incipiat vnusquisque nostrum cum gemitu dicere: Longe fecisti notos meos: pro certo si se boni spiritus a nobis elõgauerint: malignorum impetus quis sustinebit? Actor. Nũquam tamen angeli deserunt ex toto eos quos habent in custodia vsque ad finem vitæ: nisi obstinati sint: sicut iudæi quos deseruit Michael:

chael: & ad ecclesiam transiuit: vt supra dictū est. Nam & Deus a talibus recedit, & eos libero arbitrio relinquit: cessans ab immittenda gratia: & etiam a correctione paternali sicut scriptum est: dimisi eos secundum desideria cordis eorum. Et alibi: auferetur zelus meus, &c. Veruntamen obstinati hoc modo a Deo & ab Angelis deserti si quando resipiscant, vel conentur a peccato surgere: semper inueniunt paratum diuinę gratię adiutorium, & angelicum præsidium, salua tamen Dei iustitia: cuius regulam angeli contemplantur in speculo, & intantum homines iuuant quantum Dei clementia suggerit, & iustitia permittit: igitur antichristum velut obstinatum in malitia relinquet Angelus bonus cum occupabit eum diabolus.

De Angelis personalibus Christi & antichristi. Cap. LXXXIII.

LVcas 22. capitulo. Factus Iesus in agonia prolixius orabat: apparuit autem ei angelus de cœlo confortans eum. Habuit ergo & Dominus Iesus angelum sui custodem, sicut & cęteri homines, qui confortauit in eo motum sensualitatis: secundū quem minoratus est paulominus ab angelis: illum. s. motum secundum quem exhorrebat mortem: sicut etiam ipse Christus ratione se confortabat dicens ad patrem. Non sicut ego volo: sed sicut tu vis. prohibebat, etiam eum angelus a vexatione corporali prout oportunum erat. Vnde est illud: Angelis suis Deus mandauit de te &c. quod de toto Christo bene accipitur secundum glo. idest, de capite & de mēbris. Hieronymus super Abacuc li. 2. Angelum quoque tentatorem Christus habuit, de quo propheta dixit. Egredietur diabolus ante pedes eius, vbi alij transtulerunt volatile, vel volucrem, quòd dicitur reseph hebraice. Tradunt hebręi hoc esse nomen dęmonis, qui principatum inter alios tenet, ac propter nimiam velocitatem, & in diuersa discursum ipsum nuncupari volatile vel auem. Ipsum esse dicunt qui sub figura serpentis in paradiso mulierem seduxit: & ex maledictione qua a Deo condemnatus est nomen accepit. Reseph enim interpretatur reptans ventre. hic ego domino baptizato, & exeunti de aquis statim occurrens, ante pedes eius stetit: & eum. 40. diebus in solitudine tentauit. Glo. super lucam. Consummata omni tentatione sicut euangelium refert. i. tribus tentationibus: quibus omnis origo vitiorum continetur: diabolus ab eo recessit vsque ad tempus passionis: videlicet quando non solum in dolis: sed aperte iam ipsum tentauit & impugnauit. Glo. super matthęum. Vt autem intellexit se spolia per eum amissurum, sicut ab initio mundi per mulierem intulerat mortem, ita tunc per mulierem Christum liberate voluit, de manibus iudæorum: ne per mortem ipsius amitteret mortis imperium. Beda super Tobiam. Denique sicut ad Tobiam deuorandum piscis occurrit: sic domino in cruce passo diabolus, quærens si quid in eo peccati inueniret, aduenit. Actor. De antichristo quoque dicitur, ꝙ a die conceptionis habebit angelum sui custodem vsque ad annos discretionis: & tunc cum extolletur super omne quod dicitur Deus, ex toto deseret eum angelus, & occupabit eum diabolus. Haymo super epistolam ad Thessalonicen. 2. Hinc ab apostolo dicitur homo totus peccati: quia seruus, & fons totius peccati. Nam sicut in Christo omnis plenitudo diuinitatis abundauit. Ita in antichristo omnis malicię & iniquitatis habitabit: quia in ipso caput omnium malorum, scilicet diabolus erit. Glosa ibidem. Hinc & eius aduentus dicitur fore secundum operationem sathanæ: quia diabolo instigante, & cooperante qui illum possidebit totum faciet. Non tamen sine sensu vt frenetici. qui culpam non habent de malis: quia si vexaretur a diabolo tanquam freneticus, non ei imputaretur quicquid ageret.

Qualiter Angeli hominibus appareant. Cap. LXXIX.

ISidorus, vbi supra. Angeli corpora in quibus hominibus apparent, de superno aere sumunt, solidamque speciem ex cęlesti elemento induunt, vt humanis obtutibus manifestius demonstrentur. Petrus Lombardus. Augu. super gen. dicere videtur: ꝙ angeli omnes ante confirmationem habuerunt corpora de superiore parte aeris formata, ad agendum abilia non ad patiendum: quæ tantæ tenuitatis sunt vt a mortalibus videri non valeant: nisi superuestita aliqua crassiori forma: qua assumpta, videntur: qua deposita videri desinunt. Angelis vero malis in casu mutata sunt corpora in deteriorem quantitatem spissi aeris: sed hoc eum dixisse astruunt non ita sentiendo, sed aliorum opinionem referendo. Tractatores etiam catholicos conuenisse in hoc: idque concorditer docuisse quòd incorporei sint: nec habeant corpora sibi vnita. Assumunt autem aliquando corpora Deo præparante ad expletionem ministerij sibi iniūcti: eademque post expletionem deponunt in quibus apparuerunt; & locuti sunt. Richardus, de trinitate lib. 4. Sunt vsque hodie, qui putant eos corpora habere: sed quis audebit hoc dicere cum rationalis naturæ proprietas tanto sublimior tanto dignior sit: quanto ad summæ simplicis naturæ similitudinem vicinius accedit: absque dubio optimum genus creaturæ, quod assistit in sola simplici puritate spiritualis naturæ. Quod ergo in operatione humani corporis effigies sine capite, hoc esse videtur in operatione diuina vniuersitatis fabricā, optimo sine genere creaturæ. Nonne ex Euangelio innotuit, quòd dominus ab vno homine legionem dęmonū eiecit: cōtinet aūt vna legio sex milia sexcenta sexagintasex. Si tot ab vno hoīe sunt eiecti: tot in eo ante eiectionem fuerunt Si dęmones corpora habuerunt vbi quæso fuerunt in eo: in spiritu an in corpore: Constat ꝙ omne corpus longitudinem latitudinem altitudinem habet. Et eo ipso sine locali capacitate subsistere non valet: qualem quidem omnino spiritus non habent: ergo non in corpore sed in spiritu fuerint. Sed quomodo vel in qua hominis parte tot corpora esse potuerūt. Sed dices fortassis ꝙ angelici spiritus tam boni quam mali subtilia corpora habent? sed quantumcunque subtilia: duo eiusdem quantitatis præsertim corpora: vnum eundemque locum occupare non possunt. Cuius ergo exiguitatis putas angelicum corpus esse: si credis, vel solam hominis pellē corpori detractam: tot angelica corpora posse comprehendere?

Qualiter Angeli circumscriptibiles sunt. Cap. LXXX.

IOannes damascenus lib. 2. Angeli omnes circumscriptibiles sunt: cum enim sunt in cœlo non sunt in terra. Et cum a Deo in terram mittuntur, non remanent in cœlo. Non autem circumterminantur a parietibus, & ianuis, & claustris. In signaculis indeterminabiles sunt. Nec secundum quòd sunt apparent dignis, sed in transfiguratione. Petrus Lombardus. Dupliciter dicitur res esse localis, vel circumscriptibilis; vel quia dimensionem recipit, & distantiam facit: vel quia loci termino diffinitur: quorum vtrumque conuenit corporeæ creaturæ. Alterum vero tantum spirituali. Nam spiritualis tantum diffinitione loci concluditur, cum ita sit alicubi quòd non alibi, sed non dimēsionem recipit: nec distantiam in loco facit: quia si multi spiritus essent hic, non coangustarent locum quo minus de corporibus contineret: attribuit autem Aug. loci mutationem corpori non spiritui, quia licet spiritus transeat de loco ad locum: non tamen ita vt dimensionibus circumscriptus: vt interpositione sui faciat distantiam circunstantiæ sicut corpus. Ideo etiam in minimo loco possent esse infiniti spiritus: nec tamen vnus esset in altero, sed omnino discreti essent ad inuicem, quia spiritus non replentes locum, nec quanti sunt quantitate, sed virtute: ad hoc valet exemplum suprapositum, de corporalibus luminibus. Nam si in aliquo loco essent mille lumina: nullo modo coāgustarēt locum: quo minus posset adhuc comprehendere infinita lumina: & nihilominus omnia discreta essent ab inuicem vt supra probatum est.

Qualiter Angelorum ruina ex hominibus reparabitur. Cap. LXXXI.

GRegorius, in homilia, de qua supra. Quia vero superna illa ciuitas ex angelis, & hominibus constat: ad quam cum credimus, tot humani generis ascendere, quot contigit hic electos angelos remansisse: debemus & nos aliquid ex his distinctionibus supernorum ciuium, ad vsum nostræ conuersationis trahere: nosque ipsos ad incrementa virtutum eorum exemplis inflammare: distincte namque conuersationes hominum: singulorum agminum ordinibus cōgruunt: & in eorum sortem per conuersationis similitudinem deputantur. Petrus Lombardus. Gregorius itaque dicit homines assumendos in ordine angelorum: quorum alij assumuntur in ordine superiorum: qui, scilicet magis ardent charitate. Alij in ordine inferiorum: qui. s. minus perfecti sunt. Ex quo apparet non esse de hominibus formandum decimum ordinem angelorum: tanquam nouem sint ordines angelorum, & decimus hominum. Sed homines pro qualitate meritorum statuendos in ordinibus angelorum. Quòd ergo legitur, decimus ordo angelorum complendus de hominibus, sic accipi potest: quia de hominibus restaurabitur, quod ex angelis lapsum est: de quibus, tot corruerunt, quot ex eis posset decimus ordo fieri: propter quod dicit apostolus, omnia in Christo restaurari: quæ in cœlis, & quæ in terra sunt: quia per Christum humanum genus redemptum est: de quo sit reparatio angelicæ ruinæ. Non tamen minus saluaretur homo, etsi angelus non cecidisset. Non enim iuxta numerum eorum qui cæciderūt: sed eorum qui perstiterunt homines ad beatitudinem admittuntur, secundum prædicta verba Gregorij. Vnde scriptum est: Statuit terminos populorum iuxta numerum angelorum Dei. A quibusdam tamen putatur,

putatur, quòd homines reparantur iuxta numerum angelorum qui ceciderunt: vt illa cœlestis ciuitas, nec suorum ciuium numero priuetur; nec maiori copia regnet. August. in Encheridion. Superna Hierusalem mater nostra, nulla ciuium suorum numerositate fraudabitur: aut vberiore etiam copia fortasse regnabit. Actor. Ecce aperte dicit Augu. non minus de hominibus saluari, quam corruit de Angelis: sed plus, non asserit. Alij vtramque sententiam saluare volentes, scilicet & quod assumuntur homines iuxta numerum stantium: & etiam iuxta numerum lapsorum dicunt quod tot homines saluandi sunt quot angeli creati sunt: ita quod post generale iudicium vnus erit paries ex Angelis stantibus, & hominibus lapsorum numerum adimplentibus. Et alius erit ex solis hominibus numero æqualibus Angelis, & hominibus alterius parietis. Quidam etiam dicunt: quòd in locum lapsorum soli homines Virgines, succedent. Sed hoc nulla auctoritate inuenitur expressum.

Quòd vsque ad diem iudicij proficiant angeli.
Cap. LXXXII.

HIeronymus, super epistolam ad Ephesios.3. Vt autem dicit Apostolus: dispensatio sacramẽti absconditi a sæculis mundo, innotuit per ecclesiam sapientibus, & potentibus, in cœlesti multitudine sapientię Dei. Angelicæ quippe dignitates, præfatum mysterium ad purum non intellexerunt: donec passio Christi completa est: & Apostolorum prædicatio per gentes dilatata. Idem super Isaiam lib.17. Hinc etiam in angelorum persona de Christo ascendente clamat Propheta. Quis est iste qui venit de edom tinctis vestibus, de Bosra. Iste est enim quem Angelicæ potestates videntes cruentum ascendere: cæteris Angelis imperãt. Attollite portas Principes vestras, &c. & ab eis audiunt: quis, est iste rex gloriæ? Hoc ergo interrogant angeli rei nouitate percussi. Mysterium enim passionis, & resurrectionis secundum Apostolum cunctis retro generationibus fuit ignotum. Et ideo quærunt quis sit iste qui de terra cruentus adueniat. Edom enim interpretatur cruentus. Petrus Lombardus. Constat ergo omnes Angelos, in cognitione diuinorum mysteriorum secundum processum temporis profecisse. Vnde non inconuenienter, sed probabiliter dicitur eos vsque ad iudicium in scientia, & dilectione & etiam in beatitudine proficere: licèt enim in confirmatione beatitudinem acceperint ęternam atque perfectam: augetur tamen in eis quotidie, eo quod magis, ac magis diligunt atque cognoscunt: & est eorum charitas, qua Deum & nos diligunt: & meritum & præmium. Meritum: quia per eam & obsequia ex ea nobis impensa merentur, & in beatitudine proficiunt. Præmium: quia ex ipsa beati sunt. Quod autem dicit Beatus Gregorius, in Dyalogo quid est quod ibi nesciant vbi scientem omnia sciunt. Accipiendum est de his, quorum cognitio beatum facit cognitorem: vt sunt ea quæ ad mysterium Trinitatis, & vnitatis pertinẽt. Actor. Nec ideo beati non sunt: quia consummationem præmij sui futuram expectant: licèt enim non eis succedant omnia quæ optant habere in futuro: tamen omnia succedunt eis, quę optant habere modo: nec illud desiderium eos affligit dilatione: sed potius lætificat expectatione: & ideo beati sunt. Gregorius in moralibus li.18. Deum siquidem angeli & vident & videre desiderant. Nam & desiderium sine fructu anxietatem habet: & societatem fastidium subsequi solet: vt ergo non sit in desiderio anxietas desiderantes satiantur. Ne autem sit in satietate fastidium satiati desiderant. Ambrosius ad Neophytos. Angelorum vtiq; legiones altissimum perfectè scire nequeunt: nec sciscitando: sed suscipiendo: & adorando tremunt: seruiendo venerantur: laudando benedicunt: peruigilando celebrant.

Qualiter gaudent de pœnitentia peccatorum.
Cap. LXXXIII.

IDem super Lucam lib.5. Habemus autem ex diuino sermone quòd gaudium est in cœlo super vno peccatore pœnitentiam agente. Hoc quoque proficit ad incentiua probitatis: si vnusquisque credat conuersionem suam fore cœtibus Angelorum gaudium: quorum aut affectare patrocinium: aut vereri debet offensam. Grego. in homilia euangelica.33. Mulier siquidem euangelica decem drachmas habuit: quia Dei sapientia nouem ordines Angelorum & hominum condidit: in quorum natura suam similitudinem expressit. Mulier ergo drachmam vnam perdidit: cum homo peccando a similitudine conditoris sui recessit. Sed illa lucernam accendit, dum in humanitate apparuit. In carne quippe diuinitas, est velut lumen in testa: de qua dicit ipsa sapientia. Aruit vt testa virtus mea. Nã quia testa in igne solidatur: virtus assumptę carnis exaruit vt testa: dum eam ad resurrectionis gloriam ex passionis tribulatione roborauit. Accensa lucerna domum euertit: quia mox vt eius diuinitas per carnem claruit, omnis se consideratione sui reatus humana conscientia perturbauit, sicque drachma perdita inuenitur; dũ in homine similitudo conditoris reparatur. Itaque post lapsum homo cõditori suo non perijt: quia hunc ęterna sapientia per carnem miraculis coruscans ex lumine testę reparauit. Hinc amicas, & vicinas conuocat: & ad sibi congratulandum inuitat. illas cœlestes potestates: quæ tanto sibi iuxta sunt: quanto ei per gratiam continuę visionis accedunt: ad illarum quippe societatem tantum credimus humanum genus ascendere: quantos illic contingit electos angelos remansisse: sicut scriptum est. Statuit terminos gentium iuxta numerum electorum Dei. Bernardus super cantica homilia.68. Certe si electorum ex hominibus consummatio defuerit: ipsa quoque societas angelorum per imperfectionem sui numeri claudicabit: nec ciuitas Dei de integritate sui gaudebit. Cæterum putas etiam Deum nostrum totam gloriæ suæ laudem habiturum: donec veniant qui in conspectu angelorum ei psallant dicentes. Lętati sumus pro diebus, quibus nos hu. &c. hoc genus letitię nescierunt cœli nisi per filios Adæ. Denique gaudent angeli ad pœnitentiam peccatoris: quòd si delitiæ sunt angelorum lachrymæ meæ; quid delitiæ meæ? omne opus eorum laudare Deum: sed deest laudi si desint qui dicant: transiuimus per ignem & aquam &c. Actor. Beatitudo angeli consistit in fruitione Dei: ex qua inest ei summum gaudium, & de hoc gaudio nihil potest ei auferri vel minui: sed augetur beatitudo eorum cõtinuè vsque ad diem iudicij: vt supra dictum est. Gaudium autem quod habent de cõuersione peccatoris, non est præmium, nisi per accidens, scilicet quia per bonitatem quæ data est ei in præmium gaudet de bono hominis: & licèt incipiat aliquando illud gaudium non habere: vt quando homo incipit peccare: non tamen dicitur amittere: quia non est culpa sua, sed hominis, quod non gaudet vt prius, de eius conuersione: nec eius indiscretione: quia eadem discretione qua prius gaudebat, de hoc modo non gaudet: nec etiam dolet de auersione illius: quia compati non potest, cum sit confirmatus. Et forte illius gaudij loco habet æquipollens, vel maius, scilicet ex congratulatione iustitiæ, vel dispensationis diuinæ: quia cognoscit qua causa permittit eum Deus cadere.

Quòd ante tempus conditi sunt & ex nihilo.
Cap. LXXXIIII.

IOannes Damascenus. Quidam aiunt quod ante creationem omnem geniti sunt angeli vt Gregorius Theologus: scilicet Nazanzenus, cui ego consentio: dicebat enim primam intellectualem substantiam creari: & inde sensibilem, & tunc quod ex vtraque, scilicet hominem. Augu. in li. confessionum.12. Deus meus duo reperio quæ fecisti carentia temporibus: cum tibi neutrum coæternum sit: vnum quod formatum ita sit: vt sine aliquo defectu contemplationis: sine aliquo interuallo mutationis: quamuis mutabile sit tamen non mutatum æternitate tua fruatur, scilicet angelum. Alterum quod ita informe erat, vt ex qua forma in quam formam vel motionis, vel stationis mutaretur: quo tempori subderetur non haberet, scilicet primam materiam. Isidorus li. ethi.13. Duas res ante omnia cõdidit Deus: angelos, & informem materiam, quæ quamuis ex nihilo facta, præcessit tamen res ex se factas, non æternitate sed origine, sicut sonus cantum. Itaque non omnia ex nihilo condidit Deus: sed quædam fecit ex nihilo, scilicet mundum, & angelos, & animam: quædam autem ex aliquo scilicet hominem & cæteram mundi creaturam. Idem de summo bono. Tempus igitur non ad creaturas, quę supra cœlos sunt, sed ad eas, quæ sub cœlo sunt pertinet. Nõ enim angelis accedunt tempora, vel succedunt: sed nobis, quæ sub cœlo versamur in hoc infimo mundo. In rebus nullus status est temporum: nec centum anni vnum tempus est: nec vnus mensis, vnum tempus est: nec dies: nec hora: Sed dum hæc omnia particulis accedunt suis, & decedunt: quomodo vnum dicendum est quod non simul est: vtrum autem sit præteritum futurumve tempus: sicut præsens. Et si est: oportet scire vbi est. Sed aduerte: quod cuncta & futura & præterita & præsentia in animo sunt potius requirenda. Tria enim, præsentia, præterita, & futura; in animo tantum inueniuntur: præterita reminiscendo: præsentia contuendo: futura expectando. Speramus igitur aduenientia: intuemur præsentia: recolimus transeũtia: hæc nõ ita in Deo sunt: cui simul adsunt oĩa.

Quod Angelus medius, sit inter Deum & mundum.
Cap LXXXV.

IVgo vbi supra. Igitur rationalis creatura prior facta est: & postea corporea: non tamen tempore: sed causa solum: & respectu, & dignitate. Nam corporeæ creaturæ conditio ad ipsam refertur creaturam rationalem: & secundum ipsam perfecta est:

sicut ipsius conditio ad solum creatorem: quoniam secundum ipsum sola facta est. Sola quippe ad similitudinem Dei facta legitur: licet omnis creatura in ratione diuina & prouidentia æterna ipsius, causam & similitudinem habuerit: sed magna differentia est similitudinem in eo habere: & ipsum Deum habere similitudinem. Nam in Deo quidem omnia erant antequam essent in se secundum ratonē & causam & prouidentiam qua futura erant: sed quasi minus erant perfecta singula & vnumquodque hoc aliquid: & non totum s̄m rationem vniuscuiusque & discretionē; quæ ratio oīa continebit: & maior erat in toto, & quasi superabundabat singulis. Et ideo non erant singula hoc totum: sed in toto erant singula: & tamen Deo in parte nihil erat minus, quā in toto: quia pars, & totum vnum erant. Sed ratione & prouidentia discreta sunt quæ futura erant in parte & in toto: & minus futura erant in parte q̄ in toto: ideo ipsa in ratione minus habuerunt: propter hoc ergo rationali creaturæ non vnum aliquid: aut hoc: aut illud in ratione diuina pro exēplari sufficere potuit ad cuius similitudinē formaretur: sed quasi totū assumpsit Deum: vt eius imago fieret: & expressa est ad totum æmulans perfectionē & apparuit quasi ipsum in altero, & inuēta sunt in ideo quoque quę in primo s̄m æmulationem rationes, & causæ & similitudines, & formę & dispositiones, & prouidentiæ futurorum, q̄ facienda fuerāt, & cū facta sunt illa ad similitudinē horū facta sunt corpora.

Quòd virtutes Angelicas debemus nobis, in exemplum assumere. Cap. LXXXVI.

GRego. in homilia. Quid autem prodest nos de spiritibus angelicis ista perstringere, si non studeamus, hæc etiam ad nostros profectus congrua consideratione deriuare? Nam sicut iam superius dictum est: quia superna ciuitas illa ex angelis, & hoībus constat: ad q̄ tot credimus humani generis ascendere: quot illic contigit electos angelos remansisse: debemus, & nos aliquid ex distinctionibus illorum supernorū ciuium ad vsum nostræ conuersationis trahere: nosque ipsos ad incrementa virtutum eorum exemplis inflammare. Distinctæ namque conuersationes hoīum, singulorum agminum ordinibus, per congruentiam aptantur: & in eorum sortem per conuersationis similitudinem deputantur. Videte ergo charissimi si quid iam boni vobiscum intus agitis: si in horum agminum numero sortem vestrę vocationis inuenitis: vę animę quæ non de bonis supernis numeratis aliquid in se recognoscit: eique deterius adhuc imminet væ, si & priuatam se donis intelligit; & nequaquam gemit: quisquis ergo talis est, gemendus est valde, quia non gemit. Itaque qui donorum in se gratiā minime recognoscit, gemat: qui vero in se minora cognoscit, maiora cęteris non inuideat. Nā & ille bonorum spirituum distinctiones insunt conditę: vt alijs aliæ sint prælatę: sicautē in illa summa ciuitate sunt quædam singulorum spiritualia: vt tū sint omnibus communia. Et quod i se quisque in parte habet: hoc in alio ordine totum possidet. Sed vnusquisque illius ret cēsetur nomine quam plenius accepit in munere. Seraphin incendium interpretatur: & tamen omnes amore conditoris ardent. Cherubin plenitudo scientiæ dicitur: & tamen quis aliquid ibi nesciat, vbi simul omnes fontem scientiæ Deum vident. His ergo dona singula priuato nomine data sunt: qui hæc plenius acceperunt. Ad eos igitur, de quibus loquimur suspiremus; sed redeamus ad nos memoria retinentes: quia caro sumus. Taceamus igitur de secretis cęli, & ante conditoris oculos manu pœnitentiæ tergamus maculas pulueris nostri.

LIBER SECVNDVS.

De mundo sensibili & eius schemate. Cap. I.

ISidorus, in libro ethi. 13. Mundus Latine a philosophis dictus est: eo q̄ in sempiterno motu sit. Apud Græcos autem appellatur cosmos. i. ornamentum propter diuersitatem elementorum & pulchritudinem syderum: nihil enim mundo pulchrius oculis carnis aspicimus. Quatuor autem mundi climata. i. plagę sunt: oriens, occidens, septentrio, meridies. Cardines mundi duo sunt, s. septentrio & meridies: in ipsis enim voluitur cęlum. Et dr̄ septentrio a septem stellis axis: quę in ipso reuolute rotantur. Meridies autem quasi media dies: quia ibi sol medium diem facit: vel quia tunc purius micat ether. Merū enim purum dr̄. Ianuę cœli duæ sunt: oriens & occasus. Nā vna porta sol procedit: alia se recipit. Plinius in historia naturali li. 2. Mundi formam in speciem orbis absoluti globatam esse nomen in primis, & consensus in eo mortalium orbem appellantiū: sed & argumenta rerum docent. Guilhelmus de conchis philosophiæ. Mundū istū philosophi confirmant ad similitudinē oui esse constitutū: sicut. n. in medio oui est meditulliū: ex cuius oī parte est albumen: circa qd̄ tela: circa q̄ testa: extra quam de ouo nihil est: sic in medio mundi est terra: & circa eam ex omni parte fluit aqua: circa q̄ aer: circa quem ignis: extra quem nihil est. Plato philosophorum doctissimus Mundū in quinque regiones diuisit. s. in cœlum: ethera: aera: humectam regionem: terram. Cœlum vocat vbi stellę infixæ sunt. Etheta vero ab eo vsque ad lunarem circulum. Aera superiorem aeris medietatem. Humectam regionē inferiorem partem eiusdē. Ne moueat q̄ dixi extra ignis spheram de mundo nihil esse: cum dicat scriptura cęlum oia tegere, & firmamentum in quo stellę sunt fixæ: aquasque sup cęlos esse. Aliqñ namque aer dr̄ cęlum: vt cum dr̄: & aquæ quæ super cœlos sunt, & volucres cœli. Aliquādo ether qui & ignis. Aliquādo extrema pars aeris. Eadem quoque firmamentum dicuntur: quia duo inferiora firmant elementa: q̄ ergo cęlum oīa tegere stellasque firmamento infixas esse dicit: extremam etheris ptē cęlum, & firmamentū vocat: Qui vero dixit aquas sup cęlū firmamentū esse: aera cęlū & firmamentū vocauit: vel qd̄ verius, esse inferiorē partē aeris: sup q̄ sunt aquæ va, oraliter in nubibus suspensę.

De Athomis. Cap. II.

ISidorus. Athomos philosophi vocant quasdā in mundo corporum partes minutissimas: vt nec visui pateant, nec thomū. i. diuisionem recipiant. Hi per inane totius mundi irrequietis motibus volitare, & huc atque illuc ferri dñr: sicut tenuissimi pulueres, infusi p fenestras radijs solis vñr. Ex his ēt vniuersa gigni atque constare, quidam philosophi gentium putauerunt. Sunt aūt athomi, aut in corpore: aut in lapide minutissimus puluis: aut in tpe vt momētum: aut in numero vt vnum. Petrus comestor. Epicurus quidem ait duo fuisse ab æterno: videlicet inane & athomos: & in principio naturā quosdā athomos solidasse in terram: alios in aquam; alios in aerem: alios in ignem. At vero Moyses solum Deum prophetauit æternum, & mundum in principio. i. in filio sine materia præiacenti cæterorum corporū. Guilhelmus, de Cōchis: Itaque mūdū quidā Epicuri ex Athomis cōstare vere dixerunt: sed Athomos illos, sine principio fuisse ac diuisas per magnum inane volitasse: deinum in quattuor magna corpora coactas fuisse, mentiti sunt. Nihil enim sine principio in loco aliquid præter Deum esse potest: dicitur igitur has particulas, Deum simul creasse non diuisas, sed in vnius constitutione: qui enim dixit & facta sunt: partes, & totum simul potuit creare.

De quattuor simplicibus corporibus. Cap. III.

ARistoteles, in lib. 3. de cęlo, & mundo. Oē corpus, aut est elementū: aut est ex elemento gñatum. Elementum est aūt ad qd̄ cetera corpora resoluunt: & est in eis potentia, vel actu: sed ipsum non resoluit, nec permutatur, nec cadit sub corruptione, & hoc est corpus simplex nō cōpositū. Idē in metha. li. 1. Diffinitio elementi est. s. q̄ elemētū est illud de corporibus. cuius ordo vltimus est. Auicēna de medici. li. 1. Elemēta sunt corpa prima, oīum corporū principia, q̄ in corpa diuersarū formarū diuidi minime pñt: ex quorū cōmixtione diuersę species gñant. Horū duo sunt grauia. s. aqua, terra: duo vero leuia, ignis, aer. Et i alijs corpibus, duo qdē grauia plus iuuant ad mēbrorum gñationem & eorum quietē: duo vero leuia plus ad gñationē spūum & motionem eorū: & ad mouendum mēbra: sed motio non fit nisi ab aīa. Seneca de naturalibus q̄ōnibus li. 6. Epicuri quattuor elemēta fecerant: & ex singulis bina marem & feminam. Aerem. n. illum marē iudicāt qui ventus est: feminā vero qui nubilosus, & iners: mare vocant aquā virilem: muliebrem oēm aliā. Ignem masculum vocant: quo flāma ardet: & fœminam qua lucet innoxius tactu. Terrā fortiorem marem vocant: saxa cautesque fœminę noīe assignāt. Guilhelmus de Conchis. Elementum est qd̄ in constitutione corporis inuenitur primum: qa constituit, non cōstituitur. In resolutione postremum: quia nō diuiditur: dicit tñ Boetius, q̄ magnitudo decrescit in infinitum: nō quoque exigit vt quemadmodum oē corpus in duo maxima pōt diuidi: sic in infinita minima posse resolui: vniuersum vero dr̄ infinitum numero. s. mensura spē. Numero quædam infinita dñr: nō quia sint innumera: sed quia eorum numerus vix aut nūquam homini pōt esse certus: hoc modo hic infinitū accipimus: & sic accipit Boetius. Sunt igitur in vno corpore minima: quę simul coniuncta vnum magnum efficiunt, vel constituunt: & a nobis dñr elementa. Huic sniæ cōcordat Cōstantinus dicens: q̄ elementum est simpla & minima corporis particula: harum particularum quædam sunt calidæ & siccæ: & hæc quæ propriè ignis dñr: quædam frigidæ & siccæ terra nominantur: quędam frigidæ humidæ quæ proprie aqua vocantur: q̄dam calidę & humidę quæ aer appellantur. Quidam aūt hoc nomen corpus imposuit quod constituitur ex quattuor elementis, quod

oculis occurrebat illud nolauit. Vnde Boetius ait: q rebus placentibus, vel existentibus, & in naturæ constitutione manentibus: humanus animus vocabula imposuit: cõstitutionẽ naturæ vocãs cõstitutionẽ ex quatuor elemẽtis. Deinde, & prima rerũ principia cõsiderãtes Philosophi noĩa transtulerũt ad principia prima: rerũ principia vocãtes corpora: sed ad dr̃iam cõpositorũ simplicia. Cũ ergo Boetius, sine tribus dimensionibus .i. lõgo, & lato, & spisso nõ posse corpus inueniri asserat: iuxta primam noĩs impositionem hoc dicit. Sunt enim iuxta Physicam translationem prædictæ particulæ corpora. Non tamen illas tres habent dimensiones.

De Primaria elementorum confusione. Cap. IIII.

IDem eas itaq; creator in vno magno corpore creauit. Nõ localiter distinctas: sed per ipsum totũ cõmixtas. Ita q ex his particulis nil extra hoc corpus fuerat: oẽm locum obtinuit: quem nũc corpora modo obtinent, hoc aũt a philosophis pp particularum cõmixtionem noĩatum est chaos, qđ interpretatur confusio. Calida namq; frigidis in eo, sine proportione & medio cõiuncta repugnabant similiter humida siccis. Vnde ait Ouidius. Rudis indigestaq; moles. Et inde subiunxit; Frigida pugnabant calidis: humẽtia siccis. Et illud quidẽ mixtũ cum impleret oẽm locum, vtiq; non mouebatur de loco ad locum. Circulariter tñ moueri poterat, qđ ex oĩ mobilium gñe mixtum erat. Ex hoc tñ magno corpore statim quattuor in diuersis locis creauit corpora: q̃ hodie a quibusdam dñr elementa. Deniq; particulas quidẽ calidas, & siccas, q̃ alijs mixtæ erant ad locum superiorem Deus coniulit, & ex eis, adiunctis tñ quibusdã ex tribus reliquis particularum generibus vnum constituit: qđ a partibus dñantibus ignis vocatur: particulas vero frigidas, & siccas ad locum inferiorẽ deduxit: atq; ex eis alijs quibusdã adiunctis vnũ corpulentũ, & obtusum, qđ a partibus dñantibus terra vocat̃ adiunxit: Ex particulis calidis, & humidis adiunctis alijs aerẽ. Ex frigidis, & humidis aquã. Isido vbi supra. Ilen Græci materiã primã vocant: nullo modo formatam: sed oĩum corporalium formarum capacẽ: ex qua visibilia hæc elemẽta formata sunt: q̃ sibi quadã concordia, & cõione cõueniunt. Nã sic inter se naturali rõne iuncta dñr, vt ignis quidem in aere desinat: aer in aqua densetur: aqua in terra crassescat: rursusq; terra diluatur in aquã: aqua rarescat in aerem: aer extenuet̃ in ignem.

Cur Deus illam confusionem creauit, quam non diu permansuram cognouit. Cap. V.

GVilelmus de Conchis. Sed fortasse dicet aliquis: creator, qui oĩa solo dicto creauit, & antequam fiant cognoscit. Cur ex quattuor elementis illud cõposuit qđ non diu permansurum cognouit. Opera inquam creatoris videmus: sed causas ignoramus: quod tñ nobis inde vr̃, dicemus. Omne opus vel est creatoris, vel naturæ, vel artificis. Opus creatoris est elementorum, & animarũm ex nihilo creatio: mortuorum resuscitatio, partus virginis, & similia. Natura vero est, quædam vis rebus insita, similia de similibus procreans. Opus igitur naturæ, q hoĩes ex hoĩbus nascũtur, asini de asinis, & sic de alijs. Opus autẽ artificis est, quod ab hoĩe contra naturales indigentias componitur: vt vestis contra frigus: contra aeris intemperiem domus. Sed cum natura aliqđ operatur, primo quoddam cõmixtum operatur: deinde paulatim format, & diuidit: prius namq; operatur mixtum: deinde qđ in eo est feculentum, & graue ad infimum locum trahit: quod vero leue est, ad supremum, qđ mediocre ad medium locum. Similiter in lacte mixtum creat tres substantias: quas post homo adiuuante natura artificio separat. Quia igitur natura, & artifex non poterãt ad operationẽ creatoris ascendere: voluit creator ad illorum operationẽ condescẽdere. Si.u. hoc non esset: debilitas naturæ putaretur quotiẽs ab ea aliqua mixta crearent̃. Vel vt alij dĩt, mixtum creauit, vt signaret quanta cõfusio rerum esse posset: nisi sua dilectio res ordinaret: hinc oẽ corporeũ importuno motu dixit Plato fluitãs, naturalẽ modũ elementorum considerans; quo duo a centro duo ad cẽtrum mouent̃, & hæc inquit ex inordinata iactatione, Deus in ordinem redegit .s. q fuit: sed quæ esset, nisi res sic ordinauisset.

Qualiter elementorum commixtio fiare possit. Cap. VI.

ISidorus vbi supra. Quapropter oĩa elementa oĩbus insunt: sed vnumquodq; eorum ex eo, qđ amplius hẽt accipit vocabulũ. Guilelmus de Conchis. Sed qm̃ inquit in igne põt esse particula frigida. In aere vero vel in aqua sicca. Ignem vtiq; certum est esse conspicuũ naturæ, seque, & alia consumere. Item certum est aquæ partem in hieme maximẽ inspissari, et in aerem mutari. Qđ igitur vel a se vel ab alio, in vno tpe de igne consumit̃, oportet q in alio restauretur in æstate, partem igitur aquæ quam prius in aera mutauit, postmodum in se attrahit: hinc est, q dixerunt philosophi, ignem humorem nutrire. Illud vero, quod attrahit nisi retineat, & digerat, nõ transformat. In hoc autem oẽs philosophi consentiunt: q frigiditas, & siccitas operantur vim retentiuã. Calor, & humiditas digestiuã. Calor.n. siccus rem consumit, & cremat: Frigus siccum congelat, frigus humidum dissipat. Solus igitur calor humidũ digerit. Est igitur digerere aliquid in aliud per ebulitionem trãsmutare. In eodem & igne est vis expulsiua: qua expellit superflua, quæ ex frigido, & humido consistũt. Est etiam vis attractiua, quæ ex callido, & sicco prouenit. Sunt igitur in igne quatuor particularum genera, dominantibus tamen calidis, & siccis. Eodem argumento potest probari de reliquis. Cum ergo aqua & aer retineant: in eis vis est retentiua, quæ sine frigido, & sicco esse non potest. Præterea cum duo inferiora naturaliter frigida sunt: accidentaliter tamen quandoque calefiunt calore, qui a superioribus descẽdit, vel in subiecto, vel sine subiecto: sed cum sine subiecto esse non possit, in subiectu descendit. Quod scilicet subiectum cum descendit mobile est ad centrum. Est ergo frigidum. Sola namq; frigida naturali grauitate tẽdunt ad imũ. Est ergo in igne aliqđ naturaliter frigidũ: sed accidẽtaliter calidũ, qđ cũ naturali motu descẽdit, & tãgẽdo aquã vel terrã illas calefacit.

Quòd Ignis & terra secundum Platonem sunt duo mundi fundamenta. Cap. VII.

IDem. Vt autem ait Plato, diuini decoris ratio postulabat fieri talem mundum, qui & visum pateretur, & tactum: vt homo his duobus sensibus, & in creatione, & in gubernatione sui creatoris, potentiam, sapientiam, bonitatem perpendens, potentiam timeret, sapientiam veneraretur, bonitatem imitaretur. Deinde prosequitur dicens: constabat autem nil posse videri sine ignis beneficio: neque tangi sine solido: nec solidum esse sine terra. Ideo fecit Deus duo fundamenta, ignem scilicet, & terram. Veruntamen nec visus etiam sine terra potest esse: nec tactus sine igne. Maximus namque splendor visum dissipat: maxima obscuritas extinguit: splendor temperatus conseruat. Cum igitur in igne sit maximus splendor, ne visum dissipet, vt aliquo obscuro adiuncto temperetur oportet. Quoniam ergo sola terra obscura est ex prædictis quatuor corporibus: necesse est splendorẽ temperari, vt possit esse visus: hinc quoque natura in oculorum medio nigrum quoddã ad temperandum splẽdorem illorum creat: melancoliam insuper quæ nigra est, & obscura eadem causa ad oculos mittit̃, & ob hoc etiam per hos oculos melancolia purgatur. In visu igitur aliquid terra operatur. Cæterum vt ait Hypocras: nihil potest sensu percipi nisi prius instrumentum vertatur in naturam sensæ rei. Instrumentum dicit quandam aeream substantiam quam anima a cerebro per neruos ad exteriora mittit: cum ergo hanc ad volam manus quæ (vt melius sentiat) est neruosa, transmittit: si tangit rem calidam calefit: cum quo calore ad cerebrum vbi est sedes animæ, non quòd ibi solum sit, sed quòd ibi discernit, reuertitur: sicq; in illo instrumẽto calorẽ suum percipit. Similiter & fit cum aliquid frigidum tãgit. Sed cum ignis qui semper in motu est, principium motus sit: eã est quare hoc instrũm ad exteriora discurrit ac redit: & igit̃ ignis in tactu aliqđ operatur.

Quòd inter hæc oportuit duo esse media. Cap. VIII.

VErum hęc duo ignis terraque, duo mundi fundamenta a Platone dicta, non potuerunt esse sine medio: alioquin vel locus vacuus inter vtrunque remaneret: vel ignis ad terram descenderet, aut terra ad ignem ascenderet. Sed vtique locus sine locato esse non potest. Et si terra ad cœlum ascenderet: cum naturaliter ad cẽtrum moueatur, ad imum tenderet. Si ignis ad terram naturali motu quo a centro mouetur ascendere laboraret: sicque præclara mundi machina solueretur. Si enim ista corpora sine medio se se tangerent, ignis subtilitate sua terræ poros intraret: motuque suo, ac acumine partem a parte diuideret: & quicquid in eius superficie esset desiccando illam cineraret: denique quod deterius esset, homo propter quem omnia creata sunt, in terra viuere non posset, nec alia bruta, nec herbę, nec arbores, quæ homini deseruiunt, existerent: porro nec vnum solum creauit Deus medium inter illa: sed duo .s. ignem & aerem. Nam si solus aer in medio esset: cum plus habeat se ad naturam ignis, quàm terræ: citius in illam transiret: paulatimque mutatus & ignitus terram combureret: prædictaque incommoda sequerentur. Similiter etiam si aqua sola in medio poneretur: cum plus se habeat ad terram quam ad ignem, citius in eam verteretur. Et sic igni terra iungeretur. Sed fortassis aliquis dicet. Nonne potuit Deus, in medio istorum aliquod creare corpus, quod ęqualiter ad duo extrema se haberet. In potentia quidem diuina nullum pono terminum: sed tamen dico, q si hoc fecisset: aer nõ esset, sine cuius spiritu homo viuere nõ posset: nec aqua, cuius vsus in multis est homini necessarius.

Adhuc

Adhuc de eodem. Cap. IX.

CAeterum etiam si sine homine mũdum Deus esse vellet, nec sic manente rerum natura vnum medium inter hæc extrema sufficere posset. Cum enim terra & ignis in tribus qualitatibus contraria sint. Est enim terra corpulenta, obtusa, immobilis. Ignis vero subtilis, acutus, mobilis: id medium vel vnam solam qualitatem de tribus prædictis, ab vtroque acciperet: vel duas ab vtroque, vel ab altero vnam, ab altero duas. Si enim nullam haberet, conueniens illorum medium non esset. Omne.n.medium qualitatibus extremorum participare debet. Si ab vtroque vnam solam acciperet: quid inde sequeretur. Accipiat a terra solum esse corpulentũ, cum hoc non poterit habere ab igne subtilitatem, sunt.n.duo contraria. Habeat igitur ab igne solum esse acutum, erit igitur corpulentum & acutum: sed neque mobilis, neque immobilis: qđ ratio non patitur. similiter & in alijs potest prudens intelligere lector. cum.n.immediata sint circa corpora corpulentum & subtile, obtusum & acutũ, mobile & immobile, si illud mediũ vnũ ab vtroque acciperet, remanerẽt duo immediate cõtraria: quorũ vtroque careret. Item si vnã tñ de illis sex qualitatibus ab vtroque accipet, duas tñ hñet. cum vnumquodque extremorum hñt tres: & tunc debilius illis conueniens non esset medium, neq; se, neq; illa seruaret. Si aũt ab vtroq; duas hñt. tunc quatuor hñt: qđ vtiq; non posset, quin duas cõtrarias hñet. Si vero ab alterno vnã ab alterno duas acciperet: plus se hñt ad illud a quo plures acceperat, sicque citius in illud transmutaretur, mundique machina solueretur. Itaque duo in medio sunt creata: quorũ vtrumque a proximo recipit duas de prædictis qualitatibus a remoto vnum. Est.n.aqua corpulenta obtusa mobilis. Aer vero subtilis obtusus, & mobilis.

De Sinzugia idest de coniungatione quatuor elementorum. Cap. X.

IN hac ergo solida Sinzugia corpora pdicta concordãt: q̃.n.vicina sunt, duas qualitates habent oẽs. In tertia differũt. Similiter I plana Sinzugia cõcordãt: est.n.terra frigida, & sicca, aqua frigida, & humida: aer calidus, & humidus, ignis calid⁹, & siccus. In põdere ẽt cõueniũt, qa quãto terra aqua põderosior ẽ, tñ aqua aere: aer igni, & econtra. Est aũt Sinzugia quãtũ ad vocẽ coniugatio, sed quantum ad significationem Sinzugia est eorum quæ in qualitatibus differunt per medium coniunctio sicut terra, & ignis cõiunguntur duobus medijs. Terra vel aer. Et aqua vel ignis, vno extremorum per duo media est solida: quia illorum contrarietas in tribus existit qualitatibus, quemadmodum soliditas in tribus dimensionibus, vel quantum ad similitudinem solidorum numerorum sunt coniuncta. Sinzugia vero terræ vel aeris, vel aquę & ignis est plana: quia contrarietas istorum in duabus est qualitatibus, quemadmodum platicies in duabus dimẽsionibus, vel quantum ad planorum numerorum similitudinem sunt coniuncta. Ex imagine mundi. Hæc itaque singula proprijs qualitatibus: quasi quibusdam brachijs se inuicem tenent: & discordię suæ naturam concordi federe vicissim commiscent. Nam terra frigida & arida frigidæ aquę connectitur. Aqua frigida & humida aeri humido astringitur. Aer humidus, & calidus calido igni associatur. Ignis calidus, & aridus aridę terræ copulatur. Ex his terra vtpote grauissima imum. Ignis vtpote calidissimus supremum locum obtinet. Alia duo mediũ qđ soliditatis vinculũ quoddã: Quorũ aqua grauior: pximum terræ. Aer leuior igni pximum locũ possidet.

De ordine vel pondere ipsorum. Cap. XI.

AVgu. super Gen. ad litterã li.2. Elementa erga quatuor, non tñ locis: sed & qualitatibus distingui probant: vt pro qualitatibus proprijs, etiam loca propria sortirentur. Aqua.s. super terram, quæ ẽt si sub terra stat aut labitur. sicut in antris, & cauernis, non tñ ea parte terræ quam supra, sed ea q̃ infra se habet, continetur. Nam si ex parte superiore pars aliqua terra delapsa fuerit non manet super aquam: sed ea prærupta demergitur: & ad terrã vergit: ibique tanquam in loco proprio conquiescit. Illud itaq; psalmi, Qui fundauit terram super aquas, si quis ad litteram cogit intelligi, non incongruenter vel sublimia terrarum siue cõtinẽtium siue insularum significat, q̃ sunt aquis superiora, vel ipsa tegmina speluncarum quæ sup aquas pendula soliditate sunt firmata. Aerem vero superiorẽ esse aqua: hinc patet quia nullum vas ab ore impressum aquis põt impleri: vĩ.n.vas esse vacuum: sed aere plenum esse probatur cum ore imo in aquam deprimitur. Nam quia superius non inuenit locum exeundi. Nec inferius irruptis aquis subter eas enim ire natura permittit: plenitudine sua repellit eas: nec in vas intrare sinit. Cum aũt vas, ita collocatur, vt non hñt os deorsum sed in latus inclinatum: tunc intrat inferius aere exeunte superius, hinc etiam probatur nihil esse vacuum. Itemque si vasis erecti pateat os in cœlum cum infundis aquam aer ex alijs partibus a qua nõ infundis sursum euadit: & aquę deorsum locus fit. Quod si in ore vas deprimitur, vt vel ex latere vel desuper aquę repente defluant: & vndique os vasis obtegant aer sursum nitens eas disrumpit vt eis ad ima locum faciat. Et ipsa diruptio singultus vasorum est, dum partibus fugit, quia totus propter oris illius angustias exire tam cito non potest, porro si sub aquas aer cogatur ire ex vase: vt illo cedente, vas ab ore in ima presso replere velles, facilius vndis vndique aperitur quàm per os eius ab inferiori gutta exigua locum intrandi reperiat. Iam vero ignem ad superna emicantem, etiam ipsius aeris naturam velle transcendere ex hoc patet, quia si quis faculam accensam capite deorsum teneat nihilominus flammę crines ad superiora ascendunt: sed constipatione aeris circumfusi superata extinguitur, & in ei⁹ qualitatẽ cõmutat.

De Mobilitate elementorum. Cap. XII.

GVilelmus, de Conchis. Hæc aũt quatuor corpora discernendum est: vtrum sint mobilia, an immobilia Motuum enim alius est secundum substantiã generando & corrũpendo: alius s̃m quantitatem per augmentum & diminutionem, alius secundum qualitatem, mutatione de vna in contrariam: alius secundum locum: cum ergo ista & secundum substantiam saltem in partibus suis moueantur & crescant ac minuantur, & qualitatibus alterentur: cur illa esse mobilia dubitentur? Denique ad generationem & corruptionem partium in quadam parte anni duo superiora quæ naturaliter subtilia sunt, accidentaliter spissantur: & in duo inferiora pars eorum transmutatur. In alia vero parte duo inferiora quæ naturaliter corpulenta sunt accidentaliter subtiliantur: vnde in duo superiora transmutãtur. Cęterum quia infimus mundi locus elemento solidiore.i.terra est occupatus: & ascendere contra naturam eius est: nulla specie translationis secundum locum moueri potest. Similiter cum solus ignis super aera sit vnde ascendere non potest: descendere vero contra naturam eius est, trãsferri non potest: duo ergo media in eodem loco mouentur. De motu vero aeris quo aura ventus turbinis fulgure fulmine scintillationibusque mouetur, cum de sublimibus loquemur differemus. De æstuationibus quoque maris, & accidentalibus aquarum commotionibus, cum de infimis erit sermo dicemus. Manet ergo mundi machina inconuulsa: quia non habent quo transferantur quæ dicuntur elementa. Aristoteles in libro de cœlo & mundo. Corporibus autem simplicibus est naturalis quies. Res.n.aut quiescit violenter, aut quiete naturali necessario. Et vbi quiescit naturaliter, illuc intendit naturaliter. Natura.n.est in vnoquoq; principium sui motus: virtus autẽ est principium motus eius qui est a re alia. Omnis itaque motus, aut est naturalis, aut accidentalis. Naturalis est a virtute cum auxilio naturæ vt lapidis deorsum. Accidentalis autẽ a virtute non cum auxilio naturæ vt lapidis sursum. Verumtamen in his duobus motibus vnł aere sicut instro, vnicuique autem rerum est motus (naturalis vnus) accidentales vero plures.

De mutua permutatione ipsorum. Cap. XIII.

ISidorus, vbi supra. Denique quatuor elemẽta vt dictum est ita formata sunt, q̄ sibi quadam concordia & communione conueniunt. Nam sic inter se naturali ratione iuncta dicuntur, vt ignis quidem in aere desinat: aer in aqua detineatur: aqua in terram crassescat: rursusque terra diluatur in aquam, aqua rarescat in aerem, aer extenuetur in ignem. Aristoteles in primo libro Metheororum. Aqua quidem existit in aere.s.per euaporationem. Et aer existit in aqua: quia sic disposuit vtrumq; Deus gloriosus, & sublimis. Non autem ex omni aqua fit aer. Sed ex vapore remanente multo per caliditatem cum sua humiditate, qñ eleuatur ex aqua & terra.s. vapor aquosus. Similiter nõ fit aqua ex oĩ aere, sed ex aere multi vaporis qñ congregatur & spissatur: sic ergo aer & aqua continue alterantur ad inuicem. Dico autẽ quia super illud qđ est sup terrã vincit aqua & aer sine igne: q̄ si ignis vinceret, combureret illud & siccaret. Ignis autẽ purus, & non turbidus est contingens orbem lunę. Seneca vbi supra. Omnia ergo elementa in oĩbus sunt & omnium alterni recursus sunt. Quicquid alteri perit, in alterum trãsit. Et natura partes suas velut in ponderibus cõstitutas examinat. Ne pportionẽ ęquitate turbata mundus postponeret. Nunq̃ sine igne est aer detrahe illi teporem, rigescet & stabit durabit & trãsiet in humorẽ. Sed nihilominus qđque non sine humore est, & ideo facilior est inuicẽ transitus quia illis in q̃ transeundum est tam mixta sunt: hẽt ergo terra humorem & hunc exprimit: habet etiã aera, & hunc hyberni frigoris vmbra densat vt humorem faciat. Hieronymus. In terræ quoque visceribus ferrum & lapides decernuntur, in quibus ignis latitat: aerẽ ĩ terra esse probat, dum humectia terra temperiem solis acceptans vapores largissimos exalat.

Qualis fuit illa congeries prima. Cap. XIIII.

GVilelmus de Cõchis. Terra vndiq; aquis cooperta, aqua vero vsque ad magnam partem aeris eleuata, aer aũt, & ignis spissiores, quàm modo sunt, quę spissitudo ex particulis terrę, & aquæ, q̄ illis inerãt proueniebat. Petrus Lõbardus. Igitur s̃m cõmunẽ sanctorum traditionem, primò materia rudius atque informis quatuor elementorũ commixtionem atq; confusionem tenens creata est. Postea per interualla sex dierũ ex illa materia rerum corporaliũ genera sunt formata s̃m species proprias, hãc autem materiam appellabat Moyses terrã, quia indecora erat, & abyssum, quia commixta, & confusa carens specie distincta, aquam quoq;, quia fluitabat, vel quia oĩa terrenascentia ab humore cõcreantur, & nutriuntur, ita sub his nominibus rerũ visibilium significata est illa informis materia, & inuisa, quæ nulla specie cerni aut tractari poterat propter infirmitatẽ paruulorũ, qui minus idonei sunt inuisibilia cõprehendere, erat autẽ moles illa tenebrosa lucis absentia, super quã ferebatur spiritus Dei, sicut rebus fabricandis superfertur volũtas artificis, vt perficiat qd' incepit. Hugo de sacramẽtis. Vr̃ etiam moles illa qñ creata est ibidẽ ad esse prodijsse, vbi nũc formata subsistit. Eratq; terrenũ hoc elementum in vno eodemq; loco medio subsistens. Cætera vero tria in permixtione vna confusa circumquaq; suspensa, eousq; in altum porrigebantur quousque nunc summitas corporeæ naturæ pertingit. Et sicut quibusdam videtur vltra firmamenti locum extensa in inferiori parte spissior atq; crossior erat, in superiori vero rarior, & subtilior de qua rariore substantia putantur aquæ esse, quę super firmamentum esse dicuntur. Talis fuit mũdi facies in principio ante formationem eius ac dispositionem.

Assertio Augustini, quòd omnia simul creata, & formata fuerunt. Cap. XV.

QVidam tamen sancti tradunt omnia simul in materia, & forma creata fuisse, quod August. sensisse videtur. Actor. Ex libris Augustini omnia, quæ a principio Geneseos narrãtur vsque ad locum illum, fons autem, & fluuius ascẽdebat. Ait August. facta fuisse non in tempore, vel per tempora, sed in radice tẽporũ Quã sententiã multis rationibus, & cõiecturis litteræ probare nitit'. Scriptũ est enim. Qui viuit in ęternũ creauit omnia simul. Itẽ indignũ videtur hoc de tã potente artifice sentire, quia omnia subito põt operari, q̄ quemadmodũ figulus primò præparauerit massam suã informem, vt posteà per interualla sex dierũ vasa sua, & creaturas singulas in proprias species formarit, & tandem, quasi ex labore, & operis difficultãte fatigatus septimo die requieuerit, sicut videtur sonare litera geneseos. Quod enim figulus, & quilibet artifex materialis operatur successiuè, hoc prouenit ex infirmitate: quia scilicet non potest subito operari. Præterea si lux quæ primo die facta fuisse legitur, corporalis fuisse intelligatur: sicut dicit expositio communis: videtur fuisse creata superfluè: quia non seruiuisset homini, propter quem creata sunt cuncta sensibilia. Nondum enim erat homo creatus: quando lux illa vicissitudinem diei, & noctis exhibebat, quod fecit tantum vsque ad quartum diem, in quo creata sunt luminaria: vnde magis videtur ibi intelligenda fuisse lux spiritualis in angelica creatura: alioquin si lux illa in circuitu suo peragebat diem, & noctem: vt quid postea factus est sol in potestatem diei. Ad hoc sole cursum peragente tunc nobis fit mane quando apparere incipit in Oriente: Nobis aduẽsperascit quandò ad Occasum declinat: & tunc oritur in inferiori hemispherio. Semper ergo est dies semper & nox: licèt in diuersis locis. Vnde quòd modo dicimus esse diem, vel noctem, siue mane, vel vespere, intelligimus quo ad nos. Sed non fuit homo creatus vsque ad sextum diem. Et non erat cui vicissitudo illa diei, & noctis exhiberetur. Cæterum postquam de luce dictum est: vidit Deus lucem, q̄ esset bona. Additur. Et diuisit lucem a tenebris. Et videtur q̄ superfluè: quia non potest esse lux nisi discreta a tenebris: cum tenebrę tantum sint ex absentia lucis.

Item ad idem per coniecturas litteræ. Cap. XVI.

PRæterea de quolibet genere creaturæ sigillatim dicitur. vidit Deus, q̄ esset bonum, præterquam de homine. Cuius ratio assignatur: quia malus in proximo futurus erat per peccatũ. Et de opere secundæ diei, cuius ratio ponitur. Quia binarius est infamis: eo q̄ primus ab vnitate recedit quam diligit Deus. Similiter & de nocte non dicitur dixisse Deus, quòd esset bona: sed singulariter de luce hoc dicitur. Et statim quasi lucem à approbando, & noctem reprobando diuisisse dicitur lucem tenebris. Quin etiam post illam diuisionem, & appellationem diei, & noctis nusquam per totam seriem septem dierum fit aliqua mentio de nocte; sed tantum de vespere, & de mane; quæ vtiq; diem non perficiunt, sed tantum initiant, & terminant. Cur itaque hoc, nisi quia lux, & tenebræ referendæ sunt ad creaturas spirituales, idest ad Angelos, scilicet lux ad bonos, in quib. Deus gratiæ & sapientiæ suæ lucem approbauit. Tenebræ vero ad malos, in quibus fumum & caliginem superbiæ reprobauit. Adhuc cum certum sit tam ex veteri, quam ex nouo testamento, luciferum & complices suos corruisse e cœlo, & sic a societate sanctorum angelorum diuisos fuisse. Scriptum est enim in Isaia. Quomodo cecidisti de cęlo Lucifer &c. Et in Ezechiele. Peccasti cherub, & ieci te &c. Et apertius in euangelio: Videbam sathanam &c. Et alibi. In veritate non stetit. Absurdum est valde, vt inter opera Dei primaria non exprimat scriptura de angelis; non solum eorum creationem, sed & bonorum confirmationẽ & malorum ruinam; quod vtiq; nusquam in tota serie sex dierum potest intelligi, nisi in diuisione lucis a tenebris. Item cum s̃m dicatur respectu primi. Cur non dr̃ dies primus, sed vnus, nisi ad commẽdationem vnitatis angelorum, qui vna charitate coniuncti Deo concorditer seruiunt & inuicem soliciti sunt seruare vnitatẽ spiritus in vinculo pacis. Item cur in creatione lucis duplicatur tm̃modo verbũ faciendi, quia dr̃ fiat lux, & facta est lux. In alijs aũt triplicatur, vt in firmamento, dr̃. n. fiat firmamentum & fecit Deus firmamentũ, & factũ est ita. Sed si cœlum, & terra, & virgulta & herbæ non simul, sed per interualla dierũ vel tpum facta sunt, sicut ur̃ sonare littera: cur postmodũ hæc oĩa scriptura epilogãs sub vna die testat' facta fuisse dicẽs. Istæ sunt gñationes cęli, & terræ: qñ creatæ sunt in die quo fecit Deus, &c. nisi, qa vnus factus est dies, & nõ plures in quo oĩa facta sunt. Cuius varia repetitione septẽ dies ibi numerantur, & non successio dierũ. Vnde & alia trãslatio sic habet. Cũ factus est dies fecit Deus cœlũ, &c. propter huiusmodi rationes, & coniecturas literales, visum est August. q̄ simul omnia facta sunt in materia, & forma.

Expositio eiusdem litteræ secundum August. Cap. XVII.

CVm ergo dicitur, In principio creauit Deus cęlum, & terrã, s̃m Augu. nominibus cęli, & terræ intelligitur materia spiritualis, & corporales creaturæ, q̄ præcessit ipsas res formatas, nõ tpe, sed origine, sicut sonus cantum. Sonus. n. formatur in cantũ. Nec apparet informitas materiæ corporum: nisi in eorum mutatione, cum. s. ex vna forma in aliam trãseunt. Huiusmodi. n. trãsitus de forma fit per quoddã informe, quod vocatur materia informis priuata omni forma, & est capax oĩum formarũ in quas mutantur res mutabiles: Et ita non cognoscitur nisi per positionem sui cõtrarii, idest formæ, sicut nec tenebræ nisi per lucẽ, nec silentium nisi per sonum. Similiter creatura spiritualis habet vitã informẽ in se, s. non conuersa ad creatorem, dum. n. ad eum cõuertitur formam capit ab eo qua illi assimilatur, & hæc vitæ informitas non appareret in sanctis Angelis quæ perstiterunt in forma conuersionis. Sed in malis, qui formam illam sapientiæ vel nunquam conuersione acceperunt, vel auersione amiserũt, & ad nihilum redacti sunt, id est propriè nihil. Vnde in Iob diabolus nõ dicitur esse, quia ab esse defluxit non ad esse, & ideo minus est Qm̃ ergo duplex est creatura, s. corporalis, & spiritualis, quarũ neutra immediatè defluxit a creatore, sed p quãdã informitatem q̄ prope nihil est, ex qua formata sunt singula per conuersionẽ ad ipsum, Rectè in principio creationis ipsarũ rerũ vtriusq; naturæ informitas, nomine cęli, & terrę insinuatur, s. nomine cęli uita informis creaturę spiritualis. Et nomine terræ materia informis creaturę corporalis. Nã quia hęc duo nec omnino nihil sunt, nec aliquid perfectum, sed medium verũ vtrũq;, congrue Moyses modũ creationis, quo ex nihilo facta sunt oĩa explicare volẽs, in ipso exordio materiã insinuat vtriusq; creaturæ informẽ, per quam res ipsæ creatę, ex nihilo in aliquid tãquã per mediũ transierũt, & hoc nominibus cœli, & terræ, quia aliquibus vsuatis vocabulis oportet ea exprimere, vt sensu tardioribus vtrũq; innotesceret: vtraq; informitas apertius insinuat', cũ dr̃, terra aũt erat inanis, & vacua, &c. Noĩe. n. terræ materia corporũ informis exprimit', de qua in lib. Sapiẽtiæ dr̃. Creauit orbẽ terrarũ ex materia inuisa, vnde hic habet alia trãslatio, terra erat inuisibilis, & composita. Nomine autem abyssi vita informis Angelorum, qualis esset, si non ad creatorem conuersa fuisset, hæc ergo duplex informitas siue inchoatio creaturæ stetisset in informitate sua, nisi pro conuersione sui generis ad creatorem suum formam acciperet, & sic perfecta creatura fieret.

De Senaria conuersione creaturæ. Cap. XVIII.

NEc aũt conuersio creaturæ cuiusq; generis explicat' per sex distinctiones. Cũ de vnoquoq; genere dicitur, dixit Deus, fiat &c. Sic ergo dicẽdo p singula creaturæ genera, intelligit' reuocari p̄dicta informitas ad verbi formã incõmutabilem, vt formet' in species varias, iuxta rationes vel ideas, q̄ in ipso verbo erant æternaliter. Ideo etiã in ipsa inchoatione creaturę insinuãda, nõ dr̃, dixit Deus, fiat cęlũ, & terra. Quia formã verbi incõmutabiliter

tabiliter patri cohærētē nō imitatur imperfectiū siue informitas creaturæ, quæ nomine cœli, & terræ intelligitur, donec ad ipsum conuersa, formā ab eo pro modulo sui generis capiat. Ideo etiam ibidem non fit commemoratio filij in quantum verbum: sed in quantum principium: postea vero in conuersione, siue formatione creaturæ, fit eiusdem commemoratio in quantum verbum, vt scilicet per hoc q̄ est principium insinuetur exordium creaturæ existentis ab illo adhuc imperfectè. per hoc autem q̄ est verbum insinuetur perfectiō creaturæ ad ipsum reuocatæ, siue conuersæ, vt formaretur inhærendo creatori, & pro genere suo imitando formam semper patri cohærentem. In ipso itaq; exordio creaturę insinuatur Trinitas creatrix. s. in Dei noīe Pater: Filius in principij noīe, Spiritus sanctus, in hoc q̄ dr̄ spiritus dñi ferebatur super aquas, idest, benignitati eius placebat, vt ex materia fluxibili, & informi ad modum aquarum perficeret, quod inchoauerat. Similiter, & in conuersione creaturæ, quæ incipit ab illo loco: dixit Deus, fiat lux, &c. eadē Trinitas insinuatur. s. pater in Dei noīe: filius in verbi noīe: Spiritus sanctus in hoc qđ dr̄: vidit Deus, q̄ esset bonum. s. benignitati eius placuit, vt maneret iam perfectum, qđ placuerat, vt perficeretur inchoatum. Cōuersionem ergo, siue formationem creaturæ incipit Moyses a digniori explicare: cum dr̄, dixit Deus fiat lux, & facta est lux. i. per verbum suū vitā informem spūalis creaturæ, quæ prius vocabatur tenebræ, vel abyssus: ad principium suū reuocauit siue cōuertit: vt ex ipso formam sapientiæ capiens fieret lux: de qua illuminatione dicit Apostolus 2. ad Corin. Deus qui dixit de tenebris lumen splendescere illuxit in cordibus nřis. Et ad Eph. Eratis inquit aliqñ tenebræ: nunc aūt lux in dño. In hac luce veritatis Lucifer ille non stetit sed auersus ab ea, quia noluit ei subijci, cōtinuo ad tenebras suas relapsus est. Ideoq; mox, vt dictum est, facta est lux: subiūgit, & vidit Deus lucem, q̄ esset bona. Non aūt post diuisionem lucis a tenebris dr̄, vidit Deus, q̄ esset bonum, ne. s. talibus tenebris simul cum illa luce testimonium beneplaciti sui perhibuisse Deus videretur: sed magis eas reprobare: vbicunque. n. per singula opera dr̄ in fine, vidit Deus, q̄ esset bonum: intelligitur approbatio rei perfectæ s̄m artem, q̄ facta est sapiētia Dei, per hoc q̄ dr̄ diuisit lucē a tenebris: intelligit̄ discretio, & ordinatio meritorū: in Angelis bonis, & malis, & ēt separatio localis eorum ab inuicē: quia bonis remanētib. I cęlo Empyreo, quasi in aula regia, vbi nati sunt: mali in hūc caliginosū aerē corruerūt, q̄ est eis, quasi carcer vsq; ad diē iudicij.

De Cognitione Angelica matutina, & vespertina. Cap. XIX.

ANgelica vero creatura lucis æternæ particeps dr̄ lux. Quę statim vt ad lucem increatam conuersa est: facta est lux. In ipsa luce creatore contemplata est rōnes oīum rerum creandarum quæ ideæ vocantur. Nihilominus ēt in eodem instanti cognouit ipsas res creatas in generibus proprijs. Sed prima cognitio q̄ maior est, & clarior, matutina dr̄. Secunda, quia minor, vespertina. Prima ēt rectè præcedit secundam. Quia Angeli non per creaturas cognoscunt Deum, sicut nos: sed potius econtra: vtramq; aūt cognitionem præcedit ipsa ratio cuiuslibet rei existens in verbo ab æterno. Iuxta illud: quod factum est in ipso vita erat: vbicunq; aūt de quolibet opere cuiuslibet diei dr̄: dixit Deus fiat. Intelligenda est scripturæ intentio recurrere ad verbi æternitatē, in quo. s. erat ab æterno ratio rei faciendæ. Cum aūt dr̄, & factum est ita. Intelligenda est cognitio ipsius rationis rei creatæ quæ est in verbo, facta in Angelo contemplante ipsum verbum. Cum autem additur, & fecit Deus. Intelligenda est factura ipsius creaturæ in genere suo. Nostra tñ translatio non hēt vbiq; hæc. s. tria, fiat, & fecit, & factum est. Sed vbiq; intelligenda sunt. Ideoq; ēt in conditione lucis non triplicatur verbum faciendi: sicut in alijs. Quia non primo cognouit Angelus illuminationem suam & postea illuminatus est. Sed in ipsa illuminatione cognouit: de alijs autem creaturis secus: quarum rationes prius in verbo cognouit: & postmodū ipsas creaturas in genere suo. Et ideo de illis dr̄, fiat. s. quantum ad rōnem in verbo, & factum est quantum ad cognitionem in Angelo, & Deus fecit quantum ad essentiam in gñe suo proprio. Prius ergo in æterna ratione cognoscit Angelus vniuersam creaturam tāquam in sua vera luce, & ob hoc tanq̄ in mane. Deinde ipsam in proprio gñe in quo naturaliter tenebrescit, & deficit lux eius, quia in nihilum tendit cū ex nihilo sit, & ob hoc tanquam in vespere. Sed continuo fit mane: quia Angelus nō remanet in eo qđ creatum est, ei per dilectionem adhærendo, imò statim refert illud ad laudē eius in quo illud faciēdū esse cognoscit, & ibidē percipit cognitionem rōnis alterius creaturæ faciendæ. in qua veritate stās dies est. Nā si Angelus aliqua creatura vel ēt seipso plus delectaretur q̄ illa luce cuius participatione beatus est, eo ipso tenebresceret, & de die nox fieret. Sed quia scientiæ, & ipsius creaturæ electione, & delectatione pręponit, q̄ eam scit in ipsa veritate per quam facta sunt oīa. Ideo per oēs sex dies non notatur nox: sed post vesperam statim subiungitur mane, & fit dies vnus deinde secundus, deinde tertius vsq; ad sextum, pp̄ senariam operum distinctionem: dies aūt vnus, & non primus dr̄ ad commendationem vnitatis Angelorum, vt supra dictum est, qui concordissime lucem veritatis contemplantur, & ei obediunt, quib. mirabili fœlicitate semper est dies, imò meridies, quia semper clare vident Deum, & ardent amore diuino. Semper mane, quia vidēt rōnem cuiusq; rei faciendæ in Speculo. Semper vespere, quia vidēt q̄libet creaturā ī gñe ꝓprio. Vñ Dauid in psalmo, quasi volēs breuiter exprimere, qđ ab Angelis, & aīab. factis absq; tēporū vicib. ageret̄ ī ipsa patria, vespe, inq̄t, & mane, & meridie narrabo,

De Ratione Senarij dierum in operationibus Dei. Cap. XX.

IDeo per senarium numerum creatio rerum explicat̄, vt ostēdatur, q̄ Dei perfecta sunt opera. Nam Senarius est primus numerus perfectus tali perfectione, q̄ partibus suis aliquotis simul sumptis cōplet̄, q̄ ratio inuenit̄ in numeris: hę aūt partes sunt vnum duo tria, quæ ēt gradatim in trigonum surgunt. In requie vero diei septimæ intelligitur Deus requieuisse in conspectu Angelorum non nisi in seipso. s. vt Angelica creatura q̄ cognoscēdis eius operibus, & in ipso, & ēt in illis tanquam dies cum vespera præsentata ē, nihil melius esse cognosceret q̄ illum, qui ab oībus operibus suis in seipso requiesceret: quia nullo eorum indiget, vt sit beatior. Et hæc septima cognitio, quia non habuit vesperam: cum non sit de creatura, sed de creatore, a Deo benedici meruit, & sanctificari. Sicut ergo Ioannes in Apoc. aperte vidit ea: quę nobis sub figuris tradidit, & dñs in Euangelio, ea quæ aperte intelligebat populo sub Parabolis proponebat: quia populus rudis aliter capere non poterat. Sic & Moyses Spiritu sancto reuelante, sciuit quidem oīa simul creata fuisse in esse completo: tñ quia rudi populo Iudaico loquebatur, qui non potuit intelligere, vel capere qualiter Deus subito operatur. Ideo sub distinctione sex dierum opera explicauit: loquens de eo quasi de hoīe qui p moras, & successiones operatur, & post laborem operis requiescit, vt hoīes. s. carnales ac rudes aliquāto possent mundi creationē mente capere, & sic in eis salubriter edificaret̄ fides: qua crederēt Deū oīa fecisse: sic. n. scriptura more suo ī superficie lrę paruulis cōdescēdit: vt cū dicit Deū zelotē, iratū, pęnitētē, & hmōi. Sed qualiter poterit hęc Aug. snīa stare: cū ipsemet dicat super Gen. q̄ cæteræ creaturæ infra lucē. i. Angelū, nō fuerūt creatæ sine Angeli cognitiōe. Ex hoc. n. vr̄, q̄ Angelus ante cætera creatus sit, & ita q̄ nō oīa simul creata sunt. Sed in his verbis innuit Augu. q̄ res naturaliter prius sūt in mēte artificis p dispōnē, q̄ in esse actuali: Et hūc ordinē cognouit Angelus in ipsis reb. iā creatis: vñ nō oportuit q̄ ante cætera creatus esset: vel forsitā, q̄ ait Aug. oīa creata fuisse simul ī esse cōpleto de corporalib. creaturis intelligēdū ē, & nō de Angelo, q̄ fortassis ante cętera factus ē: s̄m illud Ecclesiastici: prior oīū creata est sapiētia. i. natura angelica participatione sapiētię beata.

De die Spirituali, idest Angelo super Gen. Cap. XXI.

AVgust. Dies ille Spiritualis pręsentatus est oībus operib. Dei hoc ordine præsentiæ quo ordine scientiæ, qua & in verbo Dei facienda prægnosceret, & in creatura facta cognosceret. Non per interuallorum temporalium moras: sed prius, & posterius habens in connexione causarum præcedentium, & sequentium. Non enim cognitio fieri potest nisi cognoscenda pręcedāt, q̄ uerum priora sunt in verbo per qđ facta sunt oīa, q̄ in ipsis quę facta sunt in oībus. Hunc ordinem cognoscens Angelus habuit prius, & posterius in connexione causarum: in efficacia vero creatoris oīa simul. Nam sapientia Dei, quæ attingit a fine vsq; ad finem, &c Non vtiq; gradibus pertingit atq; gressib. peruenit, sed ineffabili virtute. Quapp q̄ facilis ei efficacissimus motus est: tam facile Deus oīa condidit, vt hoc q̄ nunc videmus tpalib. interuallis ea moueri ad peragenda, quæ suo cuiq; gñi cōpetunt: ex illis insitis rōnibus veniat quas tanquam seminaliter sparsit Deus in ictu condendi, qñ dixit, & facta sunt. Nō itaq; tarde institutū est, vt essent tarda, q̄ tarda sunt, sed hos numeros tpa peragunt, quos cum crearent̄ nō tpaliter acceperunt. Illi aūt septē dies quos lux corporis cælestis circumeundo explicat, & replicat, sc̄dm quandā significationis vmbrā nos admonent: illos dies quærere in quib. lux creata spūalis, cognoscendis oībus operib. Dei in ipso ēt & in illis tanquam dies cum vespera præsentata est per Senarij numeri perfectionem. Idē ibidem. Nemo ergo putet, q̄ de luce. & die. s. spirituali diximus: non proprie sed allegorice conuenire: licēt. n. alia sit lux spiritualis in Angelis, alia lux corporalis in Sole, nō tñ hic dicitur proprie lux, & ibi figuratè. vbi enim est certior lux, ibi verior dies. Cur ergo non verior vespera, & verius mane?

Alia expositio eiusdem secundum eundem. *Cap. 22.*

IDem in eodem. Potest etiam intelligi, ꝙ his diebus septem, qui illorũ primorũ numero, & vocabulis censentur, per volumina temporum quotidie transcurrentibus, illi in rerum conditione maneant, vt diei nomẽ intelligamus in specie rei, quæ creata fuit. Noctemq; in eius priuatione, scilicet, cum amitteret suas species: aliqua mutatione a forma ad informitatẽ declinante, q̄ mutatio omni creaturæ sine passibilitate inest, sicut in cœlestibus & superioribus, siue ad implendã in infimis rebus pulchritudinẽ temporalem, quæ per ordinatas vices, quorumq; mutabiliũ cessionibus successionibusq; peragitur, sicut patet in rebus terrenis atq; mortalibus. Vespera vero in omnibus, quasi quidam sit terminus conditionis perfectæ. Mane vero incipientis exordium: omnis enim creatura certis suis initijs, & terminis continetur, perfectis autem operibus diei septimę dies quietis habet mane, & non vesperam, perfecta quippe creatura quoddam habet initium suæ cõuersionis ad quietem sui Creatoris, quia rei cuiusq; perfectio, non tam in vniuerso cuius pars est, q̄ in eo a quo est, in quo ipsum vniuersum est, pro sui generis modulo stabilitur, vt quiescat, i. vt momenti sui ordinem teneat, dum enim ipso manet in se, quicquid ex illo est retorquet ad se: vt omnis creatura, & in se habeat naturæ suæ terminum, quo non sit, quod ipse est, & in ipso quietis locum in quo seruet, quod ipsa est. Initiũ ergo quietis huius creaturæ in Deo, illo mane signatum arbitror, qd factum est post vesperã sextæ diei, quia non posset in eo nisi perfecta requiescere. Sex ergo diebus cõsummata: cœpit in eo a quo facta est requiescere, vt requiescere posset inueniẽ: tanto stabilius, & firmius quanto non ipse huius, sed ipsa illius ad quietem suam indiguit. Sed quia vniuersa creatura, quicquid quibuslibet mutationibus erit, non vtiq; nihil erit. Ideo vniuersa creatura semper in Creatore suo permanebat. Et per hoc post illud mane nulla vespera fuit.

Assertio aliorum Doctorum, & responsio ad Augustinum. *Cap. 23.*

HÆ duæ expositiones Augustini, quia litterales sunt, fundamentum historiæ non auferunt. Sed alij, vt supra dictũ est, cõiter tradunt & asserunt, ꝙ opera illa Dei primaria, per interualla sex dierum facta sunt, quam sententiam Hierony. Grego. Beda, & plures alij commendant, & pferunt. Nec obstat, ꝙ scriptum est, creauit oĩa simul, quia per oĩa intelligit materiam, & similitudinem illam. Materiã quantũ ad corporalia q̄ ex ea formantur per sex dierum interualla. Similitudinẽ quantum ad spiritualia, quia sexta die creata est anima humana, cuius similitudo iam pcessit in angelica creatura: potuit quidẽ Deus oĩa facere simul in esse cõpleto, sed voluit per successiones sex dierum propter senarij mysterium, qui numerus perfectus est, vt opera sua ostenderet pfecta esse, nec aliquid ibi deesse: vel etiam propter sex mundi ætates pfigurandas. In illis enim sex diebus primarijs, quasi in radicibus temporum creauit Deus res tpales, & mutabiles, ex quibus voluerentur, & excurrerent tpa per sex mundi ætates, quibus cõpletis aĩæ ab operibus sęculi in septima ætate requiescent, sicut Deus a suis septima die. Vnde scriptum est. Ammodo iam dicit spiritus, vt requiescant a laboribus suis. Nec lux prima die facta est superfluè, sed vtiliter, s. vt in agendo vicissitudinẽ diei ac noctis, suppleret vicẽ solis, qui quarto die creandus erat, & nõ ante. Et huius ratio patebit inferius in ordinatione dierum: nec oportebat, ꝙ alicui vicissitudinem illam pberet, sed quãdo illuminabat superius hemisperium in quo homo habitaturus erat: tunc reputabatur esse dies, quando aũt inferius non, sicut modo est de Sole. Nec post eã superfluè factus est Sol, quia lux illa tenuis erat, & insufficiens ad perfectam illuminationem mundi sensibilis. Et fortè nec illuminabat, nisi superiores partes, sicut nunc stellæ de die. Ideoq; factus est Sol in potestatem, i. potẽtem illuminationem, & virtuosam Dei ipsius.

Idem ad idem. *Cap. 24.*

CReauit autẽ Deus cum luce tenebras, i. vmbras ex obiectione corporum luci, & creatas diuisit locorum distantia, & qualitate, s. vt nusquã simul essent, sed semper diuersa hemisperia e regione vicissim sibi vendicarent. Ideo aũt de tenebris non dicitur, sicut de luce, vidit Deus, ꝙ esset bonũ, quia tenebræ nihil aliud sunt, q̄ lucis carentia, vel aer sine luce, de aere aũt nõ oportebat hoc ibi dicere, quia hoc reseruabatur diei tertię, in qua aer dispositus est, qui liber ab aquis notam nobis formam accepit, sicut aqua terra. Vnde de his tribus, simul dicitur, vidit Deus, ꝙ esset bonum. Noctem vero per dies sequentes non nominat, quia non oportebat, ex quo semel in opere primæ diei nominata est, sed nominatur tantum initium, & finis diei, s. vesperæ & mane, quia in die fecit Deus cuncta opera illa primaria, non noctu sicut creditur, propter mysterium, s. quia in luce operandum est, sm illud. Ambulate, dum lucem habetis, &c. Non autem in nocte, i. in tenebris culpæ, vel etiam post lucem huius vitæ dicente dño Me oportet operari, &c. Præterea licèt ad litteram prima die facta sit illa lux corporalis, & diuisa a tenebris; nihilominus potest sub eisdem verbis mysticè intelligi diuisio Angelorum bonorum, & malorum. Tradunt tamen Hebræi, ꝙ in secunda Angelus factus est diabolus. Ideoq; de opere illius diei non dicitur: vidit Deus, ꝙ esset bonum: quibus consentire videntur illi, qui in secunda feria missam solent celebrare de Angelis, quasi in laudem stantium Angelorum. Huic etiam sententiæ videtur consonare beatus Gregorius, qui dicit, ꝙ nomine firmamenti intelligantur Angeli confirmati, qui, s. ante confirmationem vocabantur nomine cœli, vbi dicitur. In principio creauit Deus cęlũ, &c. Nec refert, verũ dicatur dies vnus, vel primus, quia idẽ est, cũ vnitas sit principium numeri. Cum vero res tripliciter factæ sint, s. primo in dispositione Dei, deinde in esse naturali, & tandem in esse formali. Ideo dicitur de quolibet genere, fiat, & fecit Deus, & factum est, vel sicubi in textu non apponatur, de omnibus tamen intelligitur. Cum autem dicitur in die quo fecit Deus cœlum, & terram, &c. dies pro tempore iuxta morem scripturæ accipitur. Sic ergo communem opinionem sustinendo, possunt dissolui supradictæ rationes, quibus confirmari videtur opinio Sancti Augustini. Nos quoq; circa eandem cõmunem traditionem opera sex dierum attentius psequamur.

Ratio ordinis sex dierum secundum quosdam. *Cap. 25.*

CReationem mundi sub operibus sex dierum scriptura explicans, insinuat tria; s. dispositionem, creationem, & ornatum. In prima die creationem, & quandam dispositionem. In secundo, & tertio dispositionem. In reliquis tribus ornatum: Actor. Oportebat enim primo creare mundum, quod factum est primo die, vel sm alios ante omnẽ diem, & etiam ipsum mũdum creatũ illuminare, ne informis, & tenebrosus remaneret, sed omnia opera in luce fierent, & hoc eadẽ prima die factũ est. Secundo maiores mundi partes disponere, s. cœlũ, & aerem, & terram, quod factũ est secundo die, & tertio. Nã secundo die factum est firmamentum diuidens aquas superiores ab inferioribus. In tertio aquæ q̄ totum aeris spacium occupabãt, & terram operiebãt, in vnum locum redactæ sunt. Ita ꝙ vnumquodq; elementorum propriũ locũ sortitũ est. Tertio oportebat mundum sic dispositum ornare ad decorem, & vtilitatẽ, quod factum est tribus diebus reliquis. Et sicut dispositio incepit a superiore parte mundi sensibilis, i. a firmamento, sic etiam ornatus: vnde quarto die ornatum est firmamentum luminaribus. Quinta aer volatilibus, & aqua natatilibus. Sexta terra quæ infima est, & extrema elementorum, gressibilibus, & reptibilibus, & serpentibus. Tandem mundo sic creato, & disposito, & ornato, tanquam pulcherrimo habitaculo a summo artifice fabricato: introductus est homo, tanquam habitator, & dominus omnium, de quo dictum est, præsit piscibus maris, & vo. cę & b. t. q. terræ.

Alia ratio eiusdem, quantum ad tres primos dies secundum Hugo. *Cap. 26.*

HVgo de tribus diebus. In principio creauit Deus cœlum, & terram, i. in primo momento tẽporum creauit mundi materiam. Cęlum vero creatum, quia summę leuitatis est, stare nõ potuit, & quia continet oĩa de loco ad locum in ante progredi nõ potuit: Idcirco ab ipso primo momento suæ creationis cœpit circulariter cõuerti. Ita vt ipsa prima conuersio integra perfecta esset in spacio, quod prima dies appellatum est, s. dies naturalis, i. spatiũ in quo vna cœli cõuersio integra perficitur. In hac ipsa prima conuersione cœli, superius elementum, id est, ignis illuminauit superiora aeris. Nam hæc est natura cœlestis ignis, vt sua conuersione illuminet aera. Mediante vero aere calefaciat aquas, & terras. Sunt enim duæ virtutes ignis, splendor, & calor: splendor enim naturaliter efficit in aere calorem, quem in aquis, & terris exercet. Nam calor est virtus ignis diuisiua solidorum. Si vero calor in aere sentitur, hoc contingit ex eo, quod ipse aer ex inferioribus elementis spissatus est. Prima igitur die creauit Deus materiam, & lucem, i. illuminationem ex conuersione elementi superioris, scilicet, in ipso aere infusam. Aere vero ex superioris elementi virtute illuminato, & ignis illuminatio cõsequebatur naturaliter, vt ipsius aeris illuminatione mediante, calefaceret ignis tertiũ elementum, id est, aquam, & calefaciendo vaporaliter super aera suspenderet. Est enim natura caloris aquam in minutissimas guttas diuidere, ac virtute sui motus super aera eleuare, sicut apparet in fumo caldarij, & in nubibus cœli. Sicut enim prima conuersio ignis illuminauit aera, & spacium illius cõuersionis prima dies fuerat. Sic eiusdem ignis secunda cõuersio mediante aere, aquam calefacit.

Et posuit firmamentū inter aquā, & aquā. Et huius secundæ cōuersionis spaciū, secunda dies dr. Aqua vero super aerem vaporaliter suspensa ordo naturalis exigebat, vt aqua labili diminuta appareret terra. Nā e caldario quāto maior fumus ascendit, tāto quod continetur in ipso minoratur. Similiter si super mēsam aliquā superficies aliqua cōtinetur ipsius aquæ, & ignis ei supponatur: mox illa aquæ supficies p suppositū calorē attenuatur, & in ea q̄dā maculæ aridæ apparent: aqua in quibusdā locis cōtracta & globata: sic ergo aer qui firmamētum appellatus est, inter vtrāq; aquā positus, ac per hoc maiori calore agitatus, tertiā conuersionē integrā fecit. In qua terrā quibusdā insulis circumquaq; distinxit. Nā labili aqua minuta apparuit arida, sed nō cōtinua, vt ostensum est. In eadē ēt cōuersione contigit, vt superioris aeris calore, immixto humori terræ ex aquis nup discoopertæ ipsa terra cōciperet vim pducēdi herbas & arbores. Quæ vis ex calore cœli naturaliter pcessit in terra ex aquis nup discoopta: hoc tertię cōuersionis spaciū, est tertia dies appellata.

Ratio ordinationis quartæ diei. Cap. 27.

POstea vero firmamento inter aquas posito, & ipsis aquis circumpositis tantus calor innatus est, vt per eū aquā labilē in se contraheret, ac sic arida appareret, contigit naturaliter, vt ex illa multitudine aquarum ad firmamentū p tertiæ diei calorē contracta stellarum corpora crearentur. Quòd enim stellaria corpora ex aquis materialiter facta sunt, certo argumēto comprobari pōt. Nā duo superiora elemēta, i. ignē & aerē ex sua natura, ita absq; spissitudine esse manifestū est, vt nihil eorū ex se, sed accidēte visui peruiū sit. Quòd. n. quidā rudes dicunt se videre cœlū, qñ purus est aer, cū aliquid videre se cōspicere dicunt. Illud falsissimū est. Nā vbi visus deficit, ibi error sensus dat imaginationē videndi, qd nō videt: sicut aliquis clausis oculis, vr sibi tenebras videre. Nā q̄uis visus ex luce oculorū sumat exordiū, nihil tamē valet, nisi ex alicuius spissitudinis obstaculo repercutiatur. Si ergo aer iste inferior, qui est inter nos & parietē, non pōt visui obstare ad sentiendum: Multo minus superior, qui purior est, vnde propriè aer cœlum dr: eo q̄ a visibus nostris celatur. Cōstat ergo, q̄ omne corpus visibile alicuius densationis est, quæ ex spissitudine aquæ, vel terræ cōtingit. Nā nubes ex vapore aquarum densatæ visibiles apparēt. Flāmæ vero q̄ in nebuloso aere, vel aliqua materia quæ cōburitur fuerit, ex vaporibus substātiā habēt. Radius quoq; solis, q per fenestrā decurrere vr, nō aliunde est visibilis, nisi ex athomis in radio decurrentibus, & ad lumen Solis reducentibus. Omne ergo corpus, qd apparet visibile in firmamento cœli, ex aquæ, vel terræ densitate visibile esse necesse est. Sed terra non potest, vel p calorē, vel aliquo alio modo, vsq; ad firmamentū eleuari: hoc enim aquæ naturæ propriū est. Oīa itaq; illa q̄ in cœlo visibilia apparent, ex aquis naturale principiū sortiuntur. Cuiusmodi sunt nubes, fulgura, & cometæ. Similiter, & stellaria corpora. Itē omne nutribile ex eodē nutriri, ex quo materialiter cōstat, physica testatur: sed corpora stellaria ex humore nutriri dicunt Philosophi, ergo ex humore constant naturaliter. Spacium igitur quartæ conuersionis, in qua stellaria corpora ex aquis suspensis vaporaliter conglobata sunt, quarta dies appellatur.

Eiusdem rationis prosecutio, quantū ad alios dies. Cap. 28.

STellis ergo creatis, & motū in firmamēto facientibus, ex earum motu calor adductus, & ad vitalem vsq; calorem procedens, aquæ primo incubuit elemento, s. & terię superiori. Et inde aīalia aquæ creata sunt, & volatilia. Et spaciū huius quintæ conuersionis dies quintus appellatū est. Mediāte vero humore, vitalis ille calor vsq; ad terrena peruenit. Inde aīalia terræ creata sunt, in quorū numero homo ad imaginē & similitudinē Dei factus est: & huius sextæ conuersionis spaciū sexta dies vocatur. Sic ergo leuissimi cœli, & vltimi nullo modo stare valentes, prima conuersio illuminauit aera. Aer vero illuminatus, calefaciēs aquā super se suspendens, factus est firmamentū. Firmamentum vero ex superiori vapore, vim caloris in se continens, fecit aridam apparere, & vim fœcunditatis terræ inseruit. Tunc vero ex multitudine aquarū in ipso firmamento suspensa stellę creatæ sunt, ac sic ex motu, & calore stellarū generatio aīaliū in aquis sumpsit initiū. Mediātibus vero aquis ad terrā vsq; peruenit. Vltra hos modos creandi corporea, siue cœlestia, siue terrestria nullus modus reliquus esse poterat. Sic ergo dñs in septimo die requieuit, ha nouo modo creationis cessauit, elementis singulis ornatu suo, & ad inuicem concordia perfectè attributa.

Item alia ratio secundum Augustinum. Cap. 29.

AVgustinus sup Gen. lib. 5. Deus operatus est simul oīa: vnde inciperent oia tpa, præstans eis ēt ordinē, nō interuallis tēporū, sed cōnexione causarū, vt ea quę simul facta sunt: senario quoq; illius diei numero psentato perficerentur. Nō itaq; tpali sed causali ordine, prius facta est informis formabilisq; materies, & spiritualis, & corporalis: de quo fieret, quod faciendū esset. In his vero q̄ ex informitate formata sunt: primus factus est dies. Oportebat. n. vt creaturæ primatum obtineret illa natura q̄ Creatorē per creaturam, non creaturā per Creatorem, agnoscere posset. Secundò firmamentum, vnde corporeus incępit mundus. Tertiò species maris, & terra, & natura lignorum, & herbarū potentionaliter. Accepit. n. terra ad Dei verbū oēs numeros eorū, quos p tpa exercet, fm genus suum. Et postq̄ hæc velut habitatio rerum cōdita est, quarto die luminaria, & sydera creata sunt, vt prius pars mundi superior, rebus quæ intra mundū mouerentur visibilibus ornaretur. Quintò aquarū natura, quia cœlo aeriq; coniungitur, produxit ad Dei verbū, indigenas suas potentialiter. Sextò terrestria, tanq̄ vltimum elementum vltimo: & hoc potentialiter in numeris, qui postea p congruos motus temporū visibiliter explicarentur. Hunc oēm ordinē creaturæ dies ille cognouit. Et p cognitionē hanc sexies quodāmodo psentatus, tanq̄ sex dies exhibuit, cùm sit vnus dies, q̄ facta sunt in Creatore primo, & in ipsis consequenter agnoscens, nec in ipsis remanens, sed eorū similiter cognitionē posteriorē ad Dei dilectionē referens, vesperā mane, & meridiē in oībus præbuit: nō per moras temporū, sed per ordinē cōditorū: postremo quieti sui Creatoris, qua in se requiescit ab oībus operibus suis notitiam repręsentans benedici, & sanctificari ob hoc meruit, vnde ipsum septenarium numerum sancto spiritui quodammodo dedicatum commendat Scriptura, vt nouit Ecclesia.

Quo tempore creauit Deus hunc mundum. Cap. 30.

GVilielmus de Conchis. Hebræi, & Latini dicunt in vere factam mundi creationem. Horū talis est ratio. Quicquid oritur, ex æqualitate & temperie oritur: quemadmodum, quicquid moritur, ex inæqualitate & distemperie moritur. Nullū vero tēpus anni, pter ver tēperatum est. In eo ergo, nec in alio prima creatio factā est. Itē res nouæ, & tenerę feruorem estatis, siccitatem autumni: frigus, & pluuias in hieme pati nō possent, quemadmodū videmus, q̄ si nouellis vitibus frigus accedat, illas mortificat. Ægyptij vero dicunt in Iulio creationem mundi factā esse, quos secutus Macrobius ait, In Natali die mundi Cancrum gestasse Lunā: Leonē Solem. Horū est ratio: In prima creatione mundi tātus fuit humor, q̄ terra fuit aquis cooperta. Tantus vero humor sine maximo calore desiccari, vel temperari non potuit. Ergo in tempore anni, in quo est maximus calor, facta est mundi creatio: sicut autem nři cōis anni prima pars res nouas creat: secunda augmentat: tertia minuit, & desiccat: quarta mortificat: sic magni, & mundi anni prima pars vim habuit creādi: secunda vero augmentandi, extremæ duæ vim habent minuēdi, & mortificādi: vnde finem mundi credimus instare, quia quantitates corporū diminutas, & abbreuiatas credimus, & videm'. Terra magnos hoīes educat atq; pusillos. Si aūt in potentatibus octoginta anni, & amplius eorū labor, & dolor, cū antiqui nongentis, & eo amplius annis viuebāt. Et quemadmodū incipiente nouo anno, videmus ea q̄ mortua sunt reuiuiscere, sic in principio sequentis sęculi, q mortui sunt reuiuiscere poterint, immo cō est, q̄ reuiuiscāt, & quemadmodum in hoc psenti sęculo, aīa cuius locus pprius est cœlū iuncta corpori, potuit in terra esse: sic corpus iunctū aīæ per vim ipsius poterit cœlos habitare. Non enī magis est cōtra naturā corpus in cœlo esse, q̄ aīam in terra. Comestor. Quod aūt quidā dicunt (vt pdictū est), s. mundū in vere factū, sumunt ex eo, quod in mundi creatione dictū est. Producat terra herbā virentē, quia videlicet viror, & fructificatio illius tpis est. Alij vero qa legunt ibidem, lignū faciens fructum, vbi & additur, herbā afferentem semen: dicunt eum in Augusto sub Leone factū: verum in Martio factū dogmatizat Ecclesia.

Qualiter Deus in verbo suo fecit omnia opera sua. Cap. 31.

NOn autem totiens dixit Deus: fiat hoc vel illud, quotiens in textu repetitur, dixit Deus: vnum quippe verbum ille genuit, in quo dixit omnia, priusquam facta sunt singula. Sed eloquium scribentis ad paruulorū capacitatem descendens, dum sigillatim genera creaturarū insinuat per singula, respicit vniuscuiusq; generis rationem in verbo Dei æternam: Nec illa repetita ipse tñ repetit, & dixit Deus. Petrus Lombardus. Dixit Deus fiat, non temporaliter non sono vocis, sed in verbo sibi coæterno, i. verbum genuit sine tempore in quo erat, & disposuit ab æterno, vt fieret in tempore, & in eo factū est. Hic aūt q̄ri solet, quomodo hoc accipiendū sit, q̄ dr pater operari in filio, vel per filium. vel in Spiritu sancto. Nā super illud Psal. Verbo dñi cœli firmati sunt, &c. Dicit Augustinus, q̄ pater operat' per verbū suū, ac per Spiritū sanctū: quod ideo dictum est, vt in patre monstretur auctoritas: nō eī pater a filio, sed quia filius a patre operatur,

ratur, & Spiritus sanctus ab vtroq; . Ideoq; Filius per Spiritum sanctum, & legitur operari, quia cũ Spiritus sanctus operatur, hoc ipsum a Filio habẽt, vt operetur sic ergo & Pater per Filium, & Spiritum sanctũ operari dicitur, quia cũ eis operatur hoc ipsum ab eo habẽtibus, vt operentur. Ioannes Chrysost. super Epist. ad Hebræos. Nõ igitur, vt hæreticus suspicatur, tanq̃ patris aliquod instrumẽtũ filius extiterit, neq; p eum pater fecisse dr̃, tanq̃ ipse facere non posset: sed sicut pater per filium iudicare dr̃, quia genuit eum iudicem, sic etiam dicitur operari per filium, quia genuit eum opificem. Si enim causa eius pater est, s̃m q pater est, multo amplius eorum causa est, quæ per filium facta sunt.

De opere primæ diei, id est, de luce. Cap. 32.

ACtor. Ex præcedẽtibus vero patet de opere primæ diei duas esse opiniones: quidã nanq; vt Hugo, & Petrus Comestor aiunt cęlum, & terram, & lucẽ opus fuisse primę diei, & s̃m hoc dicitur, q cęlũ & terra creata sunt in termino initiali tẽporis, & postmodum aliquanto tp̃is spacio interposito, in quo non erat, neq; dies, neque nox, quia nondum erat lux, nec priuatio lucis, creata fuit lux in tali loco, quo potuisset peruenisse ab Oriẽte, in illo spacio, si fuisset creata in Oriẽte in initio tp̃is. Itaq; illud spacium cõputatur in prima die, tanq̃ pars eius, i. in spacio vigintiquatuor horarum. Sic ergo lux ipsa nõ est creata in principio diei, i. illius spacij, de quo dictũ est. Nec est creata in Oriẽte, vbi Sol quotidie apparet in mane, sed aliquantulũ superius, s. vbi posset peruenisse interuallo tp̃is, qd̃ fluxit a creatione cœli & terræ, vsque ad creationẽ ipsius lucis, si creata esset primo in Oriente, vt dictum est a principio tp̃is. Alij vero, vt Petrus Lombardus dicunt, q prima dies initium habuit a luce, & q ipsa lux primo apparuit in Oriente, vicem, & locũ Solis tenẽs, & s̃m hoc oportet dici, q cęlũ & terra creata sunt ante oẽm diẽ, qd̃ & dicũt Aug. & Isidorus. Sic ergo sola lux fuit opus primæ diei. Sed q̃ritur quõ tunc ipsa fecit primam diẽ. Nã si fuit causa efficiens diei ipsius nõ aliter pcessit diẽ: non ergo fuit opus ipsius. Respondemus, q dies diuersimodè accipitur: dicitur. n. dies lux q̃ illo triduo tenebras illuminauit, vt cũ dr̃ appellauit lucẽ diem. Aliquando illuminatio aeris, & s̃m hoc diei potest, q illa lux fuit causa efficiens diei, & pcessit eum naturaliter. Aliquando & dicitur spacium vigintiquatuor horarum, & sic accipitur, cum dicitur factum est vespere, & mane dies vnus.

Cur opera sua Deus inchoauit a luce. Cap. 33.

VRbanus super Gen. Sphera igitur eius, q est vera lux, a luce inchoauit, & in luce cuncta compleuit. Petrus Lombar. Congrue mundi ornatus a luce cœpit, vt cætera q̃ creanda erant viderentur. Actor. Absq; luce. n. cætera opera Dei deformia, & tenebrosa remansissent. Ideo autẽ a luce inchoauit, vt ostenderet opera sua, esse opera lucis non tenebrarum, quia nihil agit perperã: & ideo tenebras nõ quærit, sed lucem diligit. Oīs. n. qui male agit odit lucem, &c. Sic & exẽplo suo docuit hominẽ in luce operari, quia si quis ambulauerit in die nõ offen. &c. Petrus Comestor: Verum quid opus fuit tunc creaturas per lucẽ facere visibiles, cum nondum esset homo, qui videre posset, nec Deus, nec Angelus per lucẽ ista videant corporalẽ. Sciendum, q quatuor sunt q̃ in visione cõcurrunt, s. visibile, visiuũ, & lux p quã visiuũ videt visibile, & mediũ. Et cũ oīa corpora, aliquid sint horũ quatuor, lux inter hæc oīa primatũ tenet, tanq̃ oīum nobilius. Est enim perfectio visibilis visui, & medij. Sunt autem tria genera corporum visibilium s. luminosum, quod dat lumen, & opacum quod in superficie, nõ in profunditate lumen recipit, & diaphanum, quod s̃m omnem sui partem lux subintrare potest. Et hæc omnia exiguntur ad hoc, vt aliquid videatur.

De qualitate & officio, ac circuitu eiusdem lucis. Cap. 34.

PEtrus Comestor. Lucẽ autẽ vocat Scriptura, quandam nubẽ lucidam, illuminantẽ superioris mundi partes, claritate tñ tenui, vt diluculo fieri solet, & hoc ad modum solis circumagitata præsentia sui hemisperium superius, & inferius vicissim illuminabat. Petrus Lombardus. Cum aũt tunc abyssus oẽm terræ altitudinẽ tegeret, dici põt in illis partibus lux esse facta, quas nunc illustrat solis diurna lux. Nec mirũ in aqua illã lucẽ posse lucere, cũ & nautarũ operatione sæpius illustrentur, qui in profundum maris misso ex ore oleo, aquas sibi illustrant, q̃ multo rariores fuerunt a principio, q̃ modo sint, quia nondũ cõgregatæ erant in vno loco. Hugo in lib. de sacramen. Hanc lucẽ, q̃ solis vicẽ gerit, & locũ tenebat, ibi primum apparuisse verisimile est, vbi sol quotidiano cursu circumuectus Oriens emergit, vt eodẽ tramite lux circumcurrens, atq; primo ad Occasum descendẽs vesperã faceret, deinde reuocata ad ortum mane. Beda sup Gen. Decebat. n. vt dies a luce inciperet, & in mane sequentis diei tẽderet, vt opera Dei in luce inchoata, & in luce completa esse significarentur. Occidẽte itaq; luce paulatim, & post spacium diuinæ longitudinis inferiores partes subeunte, factum est vesperæ: mane autem eodẽ super terrã redeunte, & aliũ diẽ inchoãte, cõpletus est dies vnus vigintiquatuor horarum: fuitq; nox illo triduo omnino tenebrosa, q̃ post creata sydera, aliqua luce claruit. Petrus Lombar. Mane ergo primus dies non habuit, quia nec dies præcesserat, q̃ sequẽtis diei initio terminaretur, & eo præcipuè, quia luce apparẽte mox super terrã, plenus atq; clarus dies erant, qui non ab aurora, sed plena luce inchoauit, & in mane sequẽtis diei cõsummatus est. Reliqui autẽ dies mane habuerũt, & vesperã, quorum quisq; a suo mane incipiẽs vsq; ad alterius diei mane tẽdebatur. Hic est naturalis ordo distinctionis dierũ, vt distinguantur, & computentur a mane vsq; ad mane. Postea vero in ministerio factum est, vt computentur a vespera vsq; ad vesperam, & adiungatur dies præcedenti nocti in computatione. Cum iuxta naturalẽ ordinem, præcedens dies sequenti nocti adiungi debeat, q̃a homo a luce p peccatũ corruit in tenebras ignorantiæ peccatorum, deinde per Christum a tenebris, ad lumẽ redijt. Vnde Apostolus. Eratis aliqñ tenebræ, nunc aũt lux in dño.

De nobilitate lucis, & eius influentia. Cap. 35.

EX libro, qui dicitur memoriale rerum difficilium. Prima ergo substantiarum est lux, non translatiuè, sed propriè, vt ait Augustinus super Gen. ex quo sequitur naturam lucis participare, & alia. Nã inuisibilia Dei per ea q̃ facta sunt, intellecta cõspiciuntur: & quod in eis maximè apparet diuinum, & nobile, hoc est lux: & oīs quidẽ substãtia influens in aliam, est lux in essentia, vel naturã lucis habẽs. Lucis ergo sunt proprietates simplicitas, & puritas, & sui multiplicatio: virtus. n. eius est, s̃m expansionẽ, deriuationẽ, & multiplicationẽ: vnde & fontis habet proprietatẽ. Puritas autẽ, & impuritas lucidi sunt differentiæ ꝓpriæ. Ex quo sequitur terrã esse fecem elementorũ. Omne eñi quod lumine caret, a ratione influente priuatũ est, qd̃ magis habet de luce, plus habet de ratione in aliud influente. Lucis enim ꝓprietates sunt, vt dictum fuit, simplicitas, & sui multiplicatio. Quod autẽ huiusmodi est, diffusiuum est sui esse, & influens in aliud. Vnumquodq; ergo quantũ habet de luce, tantũ retinet esse diuini, quia Deus est lux. Et vnaqueq; substantia plus habens de luce, q̃ alia: dicitur ipsa nobilior. In omnibus enim attenditur nobilitas, s̃m appropinquationem maiorẽ, & participationẽ esse diuini. Hoc etiã patet per inductionẽ in primis corporibus, cum ad inuicem cõparantur. Aqua est nobilior q̃ terra, q̃a plus habet de luce, q̃ terra. Similiter aer q̃ aqua, & ignis q̃ aer, & corpus quintum q̃ oīa alia. Ideo dr̃ inter illa primũ ac nobilissimũ. Itaq; perfectio oīum eorũ, q̃ sunt in ordine vniuersi est lux. Nobilitas. n. in vnoquoq; attenditur q̃tũ ad id, quod in ipso est optimum, & perfectum. Ideoq; aũt dico in ordine vniuersi, quia substãtiæ materiales, vt sunt elemẽta, dupliciter possumus cõsiderari. Aut inquantũ entia naturalia transmutabilia ad inuicem. Et sic eorum perfectio nõ est lux. Sed qualitates cõtrariæ per quas agunt & patiuntur ad inuicẽ. Aut inquantũ partes sunt in ordine vniuersi, & vna influentia ab alia recipit, & sic eorũ perfectio est lux. Et hoc modo vnum est sicut forma, alterũ sicut materia. Vnum sicut locus, alterũ sicut locatũ. Sic ergo vnumquodq; primorum corporum est locus, & forma inferioris seipso p naturã lucis. Est & continẽs, & cõseruans illud. Cõtinens, quidẽ per rationẽ ambitus, quẽ habet ꝓpter simplicitatẽ: corpori. n. simplici debetur extẽsio, & simpliciori maior. vt aquæ q̃ terræ, quia simplicior est, & igni q̃ aeri, & corpori quinto, q̃ oībus alijs: quod enim subtilius est, in multiplici analogia se habet respectu extẽsionis, & hoc rõne simplicitatis: lux aũt omni corpore subtilior est, & simplicior inter oīa: ideoq; ei debetur extensio maxima. Sic ergo illud vltimũ cuiuslibet inferioris, vltimũ dico p cõparationẽ ad qd̃ determinatur ei locus, est cõtinẽs illud, & ambiens per naturã lucis. Cõseruãs aũt per influentiã, q̃ habet sup illud, & hoc quoq; p naturã lucis, vt supradictũ est. Itaq; & cõtinere, & conseruare debetur corpori: primo p naturã lucis, & similiter alijs p participationẽ eiusdẽ. Quòd ergo vnũquodq; corp9 in ordine vniuersi sit locus, & forma alterius, hoc ei debetur per naturam lucis, formam enim appello. conseruans extrinsecum.

De proprietate lucis viuificatiua. Cap. 36.

PRæter supradictas aũt lucis ꝓprietates, q̃ apparent in rebus insensibilibus, sunt & aliæ occultiores in sensibilibus. Lux. n. in omni viuente est principiũ motus, & vitæ calore disponente. Et hæc est prima eius operatio in rebus sensibilibus, q s. motũ, & vitã operatur in viuẽtibus. Cui cõsonat Aristot lib. 2. de cœlo & mundo. Dicens ordinem primũ esse causam vitę oīs viui. Operationẽ enim, & virtutẽ nõ habet, nisi p naturã lucis, quã, s. multiplicat, & diffundit oībus istis inferioribus: vnde patet eã habere virtutẽ viuificatiuã. Nã & idẽ Aristoteles in libro de anima-

libus loquẽs de generatione eorum, q̃ fiunt ex putrefactione: dicit, ꝙ quædam generantur in terra ex humido, qm̃ in terra est pars aquæ, in aqua pars aeris, & in eis est calor animæ. Et ita fiūt arbores. Et aliquo modo dicitur, ꝙ oẽs istę res plenæ sunt virtute aīæ. Ideoq; sic sustentantur cibo, ſm virtutem naturæ retentā in corpore. Non autẽ retinetur, nisi qñ calefiunt humores naturales, & efficiuntur spumæ. Hæc autem virtus est ab oibe primo, quā habet originaliter ei infixam a Deo. Vnde dicit Augu. ꝙ oīum rerū q̃ corporaliter, & visibiliter oriuntur, quędā in huius mundi corporeis elementis semina latent, quæ Deus eis originaliter dedit. Sic ergo luci potest inesse virtus viuificans. Qđ ẽt apparet per rationẽ vitæ. Est n. vita virtutis diffusiuę sui esse in aliud, & omne huiusmodi propriè est lux, vel naturam lucis habens, vt supra dictum est. Itaq; in omni viuente lux operatur motum, & vitam, i. motū vitalem, siue mouet corpus ipsum viuificando, & hoc calore disponente materiam, s. ad hoc, vt suscipiat operationem virtutis, sicut calor disponit ferrum ad hoc, vt impressionem a fabro suscipiat, licèt autem in omnibus istud vitæ principium sit semper coniunctum, i. lucis natura, non tamen in oībus operatur vitā, qa debita dispositio deest ex parte materiæ.

De operatione lucis eiusdem vi cognitiua. Cap. XXXVII.

SI autem exordium cognitionis inspicimus, dicemus, ꝙ lux est ipsa virtus cognitiua: principiū enim cognitionis est lux: sensitiuæ autem operationis calor. In ipsa quoq; luce cū virtute viuificatiua est virtus exemplaris, ſm quā in ea species rerū apparere possunt: quod ipsius proprium est, sicut patet in materiali speculo, quia per naturam lucis rerum intẽtiones suscipit, nō tamen cognoscit, quia in ipso non est virtus viuificans actualiter ordinata ad rerum exemplaria. Et ideo nō pōt se conuertere supra recepta, vt de ipsis iudicet, quod possibile est in sola substātia simplici viuẽte. Ex visione namq; potentiæ actiuæ, cum exẽplaris ad quod est ordinata, relinquitur delectatio, in qua est virtus cognoscitiua, sicut postea patebit, potentia autẽ actiua, & exẽplari soli luci conuenit. Sed notandum, quod in luce potest esse potentia exemplaris, non tamen actiuæ sufficiens ad cognoscendum propter defectum simplicitatis, & complementi, & ideo p auxilium principij naturalis agentis, est in ea cognitio non per se, quod substantiæ sensitiuæ conuenit. Est enim anima sensibilis substātia simplex, cuius est potentia exemplaris non actiua, & ideo indiget naturali principio agenti, quod est calor, sine quo nihil est sentire. Si autem luci debetur virtus cognoscitiua, quanto simplicior & purior est, tanto magis in ea species rerum apparẽt, sicut in speculo materiali, quāto magis est politū & purum, eo magis apparent imagines: quāto etiam simplicior, & purior est virtus cognoscitiua, tanto substātia eius se extẽdit ad plura: sicut elementū quāto simplicius tanto virtuosius, & potentiā habet ad plura, q̃ dependent a sua potentia. Hoc ẽt manifestum est in principijs per comparationem ad conclusiones. Principia enim quanto minora sunt quantitate, tanto maiora potestate. Et iterum ex comparatione centri ad circunferentiam. Quanto enim punctus simplicior, tanto circunferentia maior, siue distantia ipsius a centro plurésq; lineæ ab ipso ad circunferentiā ducuntur, deniq; lux inter omnia apprehẽsioni est maximè delectabilis, ſm naturā vero calor, delectatio vero maximè est in coniunctione conuenientis cum conueniente. Si ergo subiectū cognitionis, vel virtus cognitiua est lux, ex vnione lucis exterioris cum ipsa erit delectatio maxima. Agentium vero ſm naturam primum, & maximè perfectum, & ideo virtuti naturali inest ipsius appetitus, sicut vnumquodq; appetit bonum. Calor enim est nutriens, & sustentans, & producens vnumquodque ad perfectionem, sicut in lib. de animalibus dicitur: hoc autẽ, quod dictum est, ex comparatione sensuum ad inuicẽ manifestari potest. Visus. n. inter oẽs sensus, plus habet de actione animali, & maximè cognoscitiuus est: plurimas enim nobis ostendit differentias. Tactus autẽ plus habet de operatione naturali, & minus discretiuus est, operatio aūt visus fit mediante luce, & ipsa lux est ei maximè delectabilis, vnde cęci lugubrem vitā agunt. Tactus autem operatio fit mediante calore. Est enim maximè sensus alimẽti, cuius motus a calore pficit. Ideoq; tactui calor est maximè delectabilis: patet ergo, quòd virtuti cognitiuæ, lux maximè delectabilis, & conueniens est, virtuti autem naturali, & eius appetitui calor.

De multiplici lucis commendatione. Cap. XXXVIII.

MErito ergo lux inter corpora primū obtinet locū, vt dicit Aug. quia uīs substātia, duabus substātijs cōis vtraq; prior est ſm naturam. Lux aūt substātia est cōis igni, & stellis, quæ oīa alia corpora pcedunt, quarū primū oīum corporum est lux. Et ipsa est nobilissima corporū, qa spūali creaturę vicinissima est, q̃ est nobilior oīum corpore. Ipsa. n. est quasi vinculū aīę & corporis, & quasi mediū cōicans naturā extremorū, vt dicatur corpus spūale. Vnde dicit Aug. super Gen. ꝙ lux est corporū subtilissimū, & ob hoc aīæ vicinissimū: ideoq. p ipsam agit aīa opationes suas in corpore. Itẽ ipsa est oīum corporum pulcherrimum, qa pulchritudo est ex similitudine, & conuenientia partiū in habẽtibus partes. Sicut ergo Deus (cum sit vera lux) oīum pulcherrimus est, quia nihil in eo dissimile, vel disconueniens est. Sic & lux corporalis inter corpora pulcherrima est, quia partes oẽs habet simillimas. Itẽ ipsa est oīum corporū optima: cum. n. bonum sit, quod sui cōicatiuum est: inter oīa corpora lux se, & suā pulchritudinẽ maximè cōicat: vnus. n. lucis punctus, vel ictus subitu totius mundi spacium replet. Igitur inter corpora summè bona est. In hoc ẽt spiritui simillima est, s. Deo, qui vbiq; est, & aīę, quæ totum corpus replet: pterea ipsa est bonitas oīs naturæ corporeæ, quia nullum corpus sui cōicatiuum est nisi per lucẽ, & quod in vno tantum loco est per substantiā, ipsa lux in infinitis locis facit esse per formam. Qm̃ igitur etiam punctus lucis suā pulchritudinẽ, q̃ maxima est, suamq; bonitatẽ toto mundo cōmunicat, & oīa corpora suas inuicem facit pulchritudines cōmunicare, ipsa sola est, qua totus mundus bonus, & pulcher est. Vnde Ambro. Ipsa facit, vt cętera mundi membra digna sint laudibus. Et cum suam bonitatẽ, ac decorem oībus cōicet, in eorū tamen fęditate nō cōicat. Non enim fędatur, vel inficitur p immundissima, quæ pertransiens nullo etiam modo corrumpitur.

Quæstio de luce vtrum sit corpus, an qualitas. Cap. 39.

VTrum tamen lux ipsa sit substantia, vel accidens inter auctores videtur esse dissensio. Nam Aug. ad Volusianum eam inter corpora deputat dicens: Duo inquā liquores ita miscentur, vt neuter integritatẽ suam seruet, quamquā in ipsis corporibus aeri lux incorrupta misceatur. Idẽ in libro de libero arbitrio dicit: ꝙ lux in corporibus primum locum tenet. Ad hoc ẽt rationes induci possunt. Omne nāq; accidens causatur a vera forma sui per se subiecti. Lux autem causatur in aere, non ab aere, vel a forma aeris, sed potius a Sole: quare non est in aere sicut in p se subiecto, nec in alio est assignare. Non enim illa eadẽ numero est in Sole, ergo non est accidens. Itẽ quando lux aerem pertransit, vel eadem lux numero primo est in aere Orientali, & deinde in Occidentali, & tunc non est accidens, quoniam accidens nō pmutat subiectū. Aut vna est lux in parte Orientali, alia quoq; ab ea genita in parte Occidentali: vtroque enim modo opinatur a diuersis, & tunc etiam sequitur, ꝙ non sit accidens, quia gignit. Non enim accidens, agere potest aliquid extra suū subiectum: alioquin non esset totum eius esse, in subiecto esse: præterea nusquam duo accidentia eiusdem speciei specialissimæ simul sunt in eodem subiecto, secundùm eandem partẽ, vt duæ albedines: duæ aūt luces in eadẽ aeris parte simul sunt: vt patet in diuersis cādelis accensis, quarū luces cū sint eiusdẽ speciei, simul in eadẽ aeris parte manent, nec admiscentur ad inuicẽ naturæ aeris, vt in perspectiua dr̃. Alioquin oīa confusè viderentur, & nulla distinctè. Itẽ nihil resistit luci, nec facit eam reuerti, nisi corpus opacum. Igitur si totū spacium a terra, vsq; ad Solẽ esset vacuū, nil impediret quin sub illo vacuo Sol illuminaret terrā. Igitur lux eius transiret per vacuum. Ibi aūt nō esset accidens: alioquin in aliquo subiecto esset in vacuo, & ita nō esset vacuū. Lux igitur accidens non est. Igitur substantia est, vtiq; nō incorporea, quia tunc esset spiritus, aut vegetabilis, aut sensibilis, aut intellectualis: igitur est corpus. Econtra vero dicit Ioannes Damascenus, ꝙ lumẽ est qualitas ignis. Aristoteles dicit, ꝙ non est corpus, neque defluxus a corpore. Item si lux est corpus, cum & aer sit corpus, erunt duo corpora simul in eodem loco, quod esse non potest. Alioquin iam non sunt duo, sed vnum, vt videtur. Nam linea longitudinis vtriusq;, vna est. Nam quę lineæ simul sunt, vna sunt. Nā linea lineæ supposita, non est nisi linea. Simile est de linea latitudinis, & spissitudinis. Corpus aūt non est nisi hæc trina dimẽsio: igitur vnū corpus sunt, si sunt in eodem loco. Itẽ si lux est corpus, est materia & forma. Sed lux cōtinuè fit, nō enim lux primo facta manet adhuc, nec illa ẽt q̃ fuit heri, sed in momẽto fit, & in instāti corrumpitur. Cum ergo lux a Sole fit, exit ab eo, nō semel tm̄ sed cōtinuè, nō tm̄ forma, sed ẽt materia lucis. Igitur aliquid continuè deperit de Sole, sic tandẽ in nihilū redigetur. Si aūt dr̃, ꝙ materiā habet a corporibus alijs. Ecōtra sic opponitur. Materia formā vnā habens, non recipit aliā, nisi prima corrumpatur. Aeris ergo materia nō recipit formā lucis, nisi corrūpat̃ aereitas, sed lux subito fit in aere, ergo subito corrūpit̃ aer, qđ nō cōcedunt naturales. Et ẽt cū lux subito corrūpatur, necesse erit, aut subito in ei⁹ materia fieri formā aeris, aut aliquādiu manere locū sine corpore, aut aerẽ subito corruptæ lucis locū occupare, & tūc ẽt aeris motus erit subito. Itẽ Sol gignit lucẽ in cęlo, ergo ſm hoc etiam aliquid coeli corrumpitur, vt ex materiæ partis corruptæ fiat lux, qđ est impossibile.

Eiusdem

Eiusdem quæstionis determinatio. Cap. XL.

AD huius quæstionis euidentiam nota, ꝙ aliquando idē est nomen substantiæ, & accidētis ab ea causati, licet æquiuocè. Vtrunque.n.eodem nomine significamus: tum quia formas substātiales ignoramus, tum quia propter propinquitatem substantiæ, & accidentis ab ea causati non discernimus inter ea. Sic ergo lux aliquando nominatur substantia inter corpora subtilissima. Aliquādo accidēs causatum ab ea, s. illuminatio quæ est de genere motuum, & est accidens ipsius aeris illuminati causatum a luce. Est enim illuminatio aeris a luce indeficiens motio generatiuę motionis. Lux ergo dicitur aliquando ipsa aeris medij, vel obiecti illuminatio. Aliquando vero ipsa substātia a qua est illuminatio: nec est inconueniens multa corpora spiritualia simul esse in eodem loco, sicut constat de corporibus glorificatis. Nec tamen eadem numero est linea longitudinis vtriusque, qm̄ idemptitas numeralis non est nisi ab idemptitate numerali, eiusdem formæ vltimæ: vnde linea illa mathematicalis, vel localis q̄ imaginatur eadē vtriusq; corporis, nō est eadem, sed duę. Illa quippe, non est nisi linea spacij, in qua duæ lineæ diuersæ, s̄m numerū, quia formæ corporū quorum sunt lineę, formæ dico vltimæ, i. forma lucis, & aeris sunt naturaliter diuisæ: frustra ergo obijcitur, s̄m quod intelligitur linea localis non corporalis. V r̄ aūt alicui, ꝙ huius lucis materia nō de Sole exit, nec est aliquid de materia aeris, sed continuè causatur, quasi aīa dū corpori infunditur. In hoc aūt est distātia, quia tota simul aīa, s. eius materia, & forma creantur, qñ aīa datur. Cū aūt sit lux, materia non tm̄ creatur, sed forma gignitur a corpore luminoso, hoc est soli lucē gñare, s. materiæ, q̄ est aliunde formā dare: hoc est.n. verius generare, s. dare formam genito, q̄ dare tantum materiam, sicut fit quando homo generatur, tantum de homine, s̄m hoc potest dici, quòd in vniuersitate rerum, sunt aliqua a Deo creata ratione materiæ, & formæ, vt Angeli: aliqua ratione formę, s. animæ, vt homo. Tertium vero ratione materiæ tantum, vt lux.

Assertio, quòd lux sit corpus. Cap. XLI.

ALbertus in tractatu de anima. Cum de lumine, quod a corporibus luminosis descendit, vtrum sit substantia, vel accidens esse soleat disputatio inter sapientes, multa de ista materia, multiplexq; est opinio. Quidam.n. dicunt, ꝙ lux est corpus, pluraq; sunt corpora radiosa descendentia in aerem, ac terram quę illuminantur, quorum opinio videtur posse fulciri per hoc, ꝙ lux descēdit a Sole, & aduenit ex ignis parte. Solius aūt corporis est venire ac descendere: p̄terea solius corporis est moueri localiter, lux autē mouetur localiter, quia sursum, & deorsum. Item solius corporis est attingere aliquid, & reflecti ab illo, lumen autē radiosum corpus attingit, & reflectitur ab ipso. Nos autem dicentes, lumen non esse corpus. Ad prædicta respondemus, ꝙ lumen non descendit & ascendit, vt mobile per seipsum, sed vt immutans subiectum inferius ac superius, s̄m partes dyaphani, nec mouetur localiter, nisi sicut vmbra, vt dicit Auicenna, & sicut illa, quæ est in speculo forma. Non est enim idem lumen modo hic, modo ibi, vel modo in hoc loco, & post tenebram iterum in eodē loco. Sed decedit hoc lumē, & alterū succedit, ad præsentiā, & absentiā corporis illuminantis, sicut & vmbra ex obiecto corporis opaci ad lumen, & figura in speculo ex diuersa oppositione aspicientis. Cū ergo lumen attingit corpus radiosum, & ab ipso reflectitur, nequaquā idem lumen, sed diuersum reflectitur. Quòd autem lux non sit corpus, patet, quia corpus naturaliter ad vnum locum tantummodo mouetur, lumen autem mouetur ad loca diuersa, quod patet ex hoc, quia immutat sursum, & deorsum circumquaq; ad latera.

Quòd lux non sit substantia spiritualis. Cap. XLII.

QVidam autē dicunt, ꝙ lux est substantia spiritualis aduenicns ei, qđ illuminatur sine corruptione alicuius formæ: sicut aīa corpori aduenit, non corrumpens aliquā formā in organico corpore physico, potētia vitā habente: verum si esset substantia spiritualis, aut diceret spiritualis modo physico, s̄m quē dr̄, ꝙ spūs est quoddā corpus subtile, qđ in humano corpore oritur ex corde. Aut modo theologico, s. pro eo, qđ est aīa, vel eiusdem naturæ cū ipsa. Si primo modo, tunc esset corporea, nullaq; esset distinctio, inter dicentes illā esse spiritualē, & corporalem. Præterea si ita esset, aut illa substātia peruia esset cum lumine, qđ habet, aut non peruia sed luminosa, sicut est substantia Solis, & ignis, si primo modo dicatur, econtrario obijcitur omne peruiū densatum, minus esse peruiū, hoc patet in condensatione aeris, & aquæ, & ē in partibus cristalli, q̄ sunt tenues. Nā si eōponant multæ, peruietas diminuetur, & tandē in toto tolletur. Si ergo substātia luminis est peruia dēsata, minus erit peruia, ac per hoc minus visibile cōducet ad visum: qđ vtiq; est falsum, qa quanto magis est luminosum, tāto melius vr̄ aliquid in ipso lumine. Si ergo secundo modo dicatur, cōtra hoc obijcitur primo, ꝙ hæc non est Philosophi opinio. p̄terea si esset similis substātiæ cū aīa, aut vegetabili, aut sensibili, aut rōnali, ac p consequens esset perfectio alicuius corporis organici. Nā ea quæ sunt eiusdem naturæ atq; substātię, sunt eiusdē ordinis in natura. Vnde cū vna substantia spūalis, vt pfectio ad corpus ordinetur, & alia similia ordinabitur: p̄terea nulla substātia spūalis mēsurabilis est dimēsione quantitatis: at vero lumen habet huiusmodi demensionē. Nā in aere tricubico lumen est tricubicum, in bicubico bicubicum.

Quòd lux videtur apparētia, siue resplēdentia. Ca. XLIII.

ALij vero dicunt, ꝙ lux nō est aliud nisi manifestatio siue resplendētia colorū. Et hi quidē talibus nituntur rōnibus. In lib. de sensu, & sensato, loquitur Aristo. hoc modo: Quemadmodum in aere hoc quidē lumen est, hoc tenebra, sic & in corporibus album, & nigrum. videtur ergo, ꝙ p̄sentia luminis in corpore terminato, nihil aliud sit nisi albedo, & eius absentia, nil aliud q̄ nigredo. Cęterū in quibusdā corporibus nō terminatis, vt esset nubes, expressè videmus, ꝙ p̄sentia luminis est albedo, & absentia luminis est nigredo. Præterea quicquid agit s̄m naturā, agit s̄m aliquid extrinsecū sibi & essentiale, qd patet p diffinitionē naturę, q̄ talis est in 2. Physi. Natura est principiū alicuius, & causa mouēdi, & quiescēdi in quo est, primū per se, & nō s̄m accidens. Color aūt s̄m naturā agit in visum, qa est immutatiuū visus, s̄m actum lucidi, s̄m Philosophum: agit quoq; s̄m essentiale, sibi & intrinsecum, quod nihil aliud vr̄ esse, q̄ lux. Dicit.n. Philosophus, ꝙ lux est hipostasis, i. substātia colorū. Itē Alphorabius, colores, inquit, fiunt in admixtione ignis cū corporibus, & lux nō est causa in inductione coloris, tm̄ in visum, sed in esse illius. Ad hoc quoq; vr̄ experimentū facere, quia, s. in eclypsi Solis cū Sol tegitur in parte alba, statim apparet pallidus, qđ vtiq; nō cōtingit, nisi ex subtractione lucis. Cūq; itaq; lux subtracta colorē diminuat, posita q; augmētat, vr̄ ꝙ lux sit essentialis causa coloris. Aliud quoq; experimentum est in vitro, & vino. Nam si parum de vino rubeo infundatur in vitro puro: Sol penetrans vinum, generabit albedinem in fundo vitri, q̄ inter oēs colores similior est luci. Si vero multū infundatur nō erit in fundo albedo, quia tunc lux non potest intrare, vt multiplicetur in fundo.

Responsiones ad eadem obiecta. Cap. XLIIII.

NOs autem ad hoc dicimus, ꝙ duplex est coloris esse, materiale, s. & formale. Materiale dico, quod habet materiā, nō quod ex aliqua materia. Materia vero coloris, in qua est determinatū, s. corpus non peruium. Et hoc esse materiale, habet color a qualitatibus primis actiuis, & passiuis, s. calido, & frigido, & humido, & sicco. Esse vero formale ipsius coloris est ipsius esse, quo est actu in potētia actiua, immutādi visum s̄m actū, & hoc esse habet a luce: hoc est, quod ait Philosophus, ꝙ color est imutatiuū visus, s̄m actū lucidi, & hęc est ipsi⁹ natura. Quia vero lumē multiplicat in loco reflexionis ac pcussionis, pluriq in loco vbi nō reflectit̄, nec repercutitur. Ideo lumē existēs in diaphanō, s̄m qđ hmōi non est actus coloris, sed existens in extremitate ipsius, in loco contactus ad corpus terminatū. Et hoc patet ex hoc, ꝙ coloratū positū in lumine proprio, vel alieno, aere medio existēte tenebroso, p̄ter q̄ in loco contactus: similiter & oculo in tenebris existēte contingit videre, oculo aūt existente in lumine, & aere, & colorato in tenebris posito non contingit videre. Ideoq; dicit Philosophus, ꝙ color est extremitas perspicui in non terminato corpore, nec dicit, ꝙ sit actus p̄spicui cuiuscunq;, qa diffinitio coloris hęc est, s̄m esse ipsius formale p quod est in potētia cōpleta actiua ad mouendū sensum, esse aūt hoc non habet a quocunq; actu diaphani, sed ab actu qui est in loco contactus, vt dictū est. Qđ aūt dicit Philosophus de albo & nigro, intelligitur particulariter non vniuersaliter. Ex p̄sentia qppe lucis, in quibusdā corporibus non terminatis, vt in nube generat̄ albedo, & ex priuatione ipsi⁹ nigredo. Vnde hoc intelligit̄ in corporibus diaphanis coloralibus tantūmodo, & nō in alijs, quorū color nō est idē ex ꝓpinquo & remoto, sicut idē est color in corporibus terminatis ꝓpinquè ac remotè aspiciēti: dicimus aūt, ꝙ color, s̄m ꝙ agit in visum est in esse formali, & sic cōnaturale est ei lumē, quo agit in ipsum. Est.n. semp sibi, s̄m hoc esse coniunctum. Sed s̄m esse materiale, non agit aliquid, quia sic est lumen extra ipsum. Deniq; experimenta p̄dicta, & auctoritates Philosophorum, intelliguntur de esse formali coloris in comparatione ad mouendum visum.

Improbationes opinionis prædictæ. Cap. XLV.

QVod aūt lux nō sit apparētia, siue resplendentia coloris ꝓbari pōt multis modis. Qui.n. hoc dicunt, aut intelligūt, ꝙ esse luminis, & coloris sit idem s̄m actum, aut ꝙ esse coloris sit

vnum, & lumen nihil addat, nisi per cõparationem illius ad visum. Si primum, adhuc potest intelligi, secundum duplicẽ modũ, s. vel ꝙ lumen habeat idem esse cum quolibet colore, vel ꝙ habeat idem tantum cum albedine, sm ꝙ ait Empedocles, ꝙ Sol est alba, & calida res. Si primo modo dicatur, s. ꝙ lumen habeat, idem esse cum quolibet colore, tunc sequitur, ꝙ lumen sit contrarium lumini, quia, s. albedo contraria est nigredini. Qđ vtiq; absurdum est, & impossibile: p̃terea lumini nihil est cõtrariũ, q̃a tenebra priuatio est luminis, & non cõtrariũ: colori autẽ in specie, aliqđ est cõtrariũ. Itẽ intẽtio, qua nigrũ est visibile, sm actũ esset p̃ter esse nigredinis. Alioquin nigredo semper scđm actum esset visibilis. Cũ ergo eadẽ sit ratio de omni colore. Intẽtio quoque, qua visibilis est albedo scđm actũ, cæteriq; colores, esset p̃ter eorum esse, quod patet falsum esse. Porro si dicatur esse luminis est esse generis in colore, & non esse specierum: hic quoq; inuenitur repugnantia, quia esse generis in specie non est distinctũ a specie sua, vt enim dicit Auicenna, color qui est in albedine, est albedo, & color qui est in nigredine, est nigredo: & ita lux secundum esse suũ, esset in cõtrarijs, & causa contrariorum, qđ est impossibile, quia, s. contrariæ sunt causæ contrariorũ, vt habetur in libro Meteororum: præterea si dicatur, ꝙ tota coloris essentia sit lux, cum ea q̃ essentialiter in se lucẽ habẽt visum immutent, in tenebris diceretur color videri, sicut in lumine, vel ẽt magis, qđ tñ non contingit. Itẽ oculo in tenebris posito, & colore in luce accidit coloratum videri, scđm actum, qđ ideo contingit sm Auicennã, & Alphorabiũ, qm̃ ad visum non exigit, nisi vt color sit in actu, ẽt si mediũ non sit illuminatũ. Alij vero sequentes Platonẽ dicunt, qđ hoc cõtingit ob aliquod lumẽ, qđ est cõiunctũ oculi naturæ, qđ penetrat mediũ, vsq; ad colorẽ in actu existentẽ. Itaq; si lumẽ est tota coloris essentia, multomagis debet videri color in tenebra positus ab oculo existẽte in lumine, q̃ econtra. Si. n. qđ habet lumẽ, sm essentiæ suæ partem, vt oculus a tenebra nõ impeditur, multominus illud, qđ habet lumen, sm totã essentiã suã non impeditur. Si forte dicat, ꝙ lumen est albedinis tm̃ essentia, & sm magis & minus cæteri colores a lumine generantur: hoc ẽt est contra rõnẽ, quia magis & minus non diuersificant speciẽ. Itaq; sm oẽs colores essent in vna coloris specie, qđ patet falsum esse: p̃terea cũ nigredo maximẽ distet ab albedine, nihil participabit de illius essentia. Ideoq; nigredo nõ generabitur a lumine, sed a luminis priuatione. Quicquid autẽ generatur a priuatione, est priuatio. Cũ priuatio non possit dare speciem, nec materiam ipsi generato. Ergo nigredo est priuatio. Ex hoc autem sequitur, quòd nigredo nõ est coloris species, quod est contra omnes.

Quòd lux sit accidens. Cap. XLVI.

SVnt iterum alij dicentes, ꝙ lumẽ est accidẽs, innitens verbo Aristot. in 2. lib. de anima, dicentis. Lumẽ neq; ignis est, neq; oino corpus, neq; corporis defluxus. Non. n. corpora, duo possibile est in eodẽ esse loco, vñ aũt contrarium esse tenebra, sed tenebra est priuatio huius habitus ex lucido: Ex his. n. verbis Philosophi, patet, ꝙ lux est habitus diaphani, hoc etiam videtur dicere oẽs naturales. Ideoq; & nos eis consentientes, idẽ dicemus, ꝙ lux est accidẽs, & in quibusdã est habitus, & in quibusdã dispositio. Quòd aũt accidens sit, de facili põt apparere, quia cõtingit eã, idẽ subiecto manẽte, s. ei inesse, & non inesse: p̃terea lumẽ in subiecto magis ac minus recipit, qđ soli accidenti cõuenit: forma quippe substantialis non recipit intensionẽ ac remissionẽ. Quòd aũt lumen recipit magis & minus, manifestum est, q̃a, s. aer quandoq; luminosior est, q̃nq; minus luminosus. Item lux est forma in subiecto distensa, ita ꝙ in maiori parte maior, in minori minor. Ois aũt talis forma est accidentalis. Nã forma substãtialis est simplex, etiam diuisione subiecti nõ diuisibilis: p̃terea legitur in lib. de substãtia orbis, & dr̃, ꝙ nulla forma diuiditur, nisi q̃ sm naturam aduenit cõposito post quantitatẽ. Ideoque formæ substantiales sunt indiuisibiles, quia sm naturã adueniunt materiæ ante quantitatẽ. Lux aũt est diuisibilis forma, diuisione subiecti, & ideo constat, ꝙ aduenit cõposito post quãtitatẽ, nihil autẽ sic aduenit, nisi accidens. Itẽ lux inuenitur in igne, & in cœlo, sm actũ illuminãdi & faciendi colores in actu visibiles. Et ita sm vnũ actũ inuenit in re corruptibili, & incorruptibili. At vero quicquid tale est, accidẽs est. Corruptibile siquidem, & incorruptibile, sm formam substantialem, non possunt conuenire, sed nec sm materiã, sicut legitur in metaphysica, ꝙ talium non est eadem materia: si ergo conueniunt, relinquitur, quòd illa conuenientia sit in forma accidentali.

Quòd lux non est substantia, sed qualitas mutuata. Cap. XLVII.

PRæterea si lux esset substantia, tunc esset forma, vel materia, vel compositum. Nunq̃ autem inuenitur esse sola forma, vel sola materia. Et ideo relinquitur, ꝙ esset substãtia cõposita, sed constat, ꝙ non lucet aliquo interueniente obscuro inter illuminans, & illuminatum. Aut ergo tunc illa substãtia destruitur, aut retrahitur. Si dicatur, ꝙ destruitur, tũc oportet, ꝙ habeat cõtrarium, quia nihil destruitur sm materiam, nisi per contrarium agens, qđ non habet lumẽ, & ideo nõ destruetur. Nã tenebra nõ est cõtraria luci, sed eius priuatio, vt dicunt Philosophi. Si vero dicatur, ꝙ retrahitur, & hoc fit, aut postq̃ interuenit iam opacũ, aut quando est vicinũ. Si primo modo, tunc oportet, ꝙ per medium opacũ retraheretur, & ita videremus ipsam transire partes opaci, quod patet esse falsum. Si aũt secundo modo, tunc ex opaci vicinitate lumen recederet, sed hoc etiam patet falsum, quia videmus immediatè lumẽ cõiungi vmbræ. Nõ est ergo lux substantia cõposita. Si propter hoc dicatur, ꝙ sit substãtialis forma, & non substãtia cõposita, huic quoq; obuiat rõ manifesta, nulla quippe forma substantialis est immutatiua per actum alterius corporis aliud corpus, lux autẽ immutat aliud corpus, q̃ id continet, videlicet aerẽ. Itẽ ois forma substantialis est pfectio eius, in quo est sm esse. Si ergo lumen esset forma substantialis, esset aeris pfectio, in quo est sm esse ipsius aeris, qđ patet falsum esse: p̃terea nulla substãtialis forma materiæ aduenit, sm naturã, & tẽpus post receptionẽ accidẽtis: at vero lux aduenit aeri post accidentia ipsius aeris. Nulla quoq; forma substãtialis, sm esse suũ inuenitur extra ꝓpriã materiã: lux autẽ inuenitur extra ꝓpriã materiã, q̃ est corpus naturaliter luminosum. Non est ergo lux forma substantialis: p̃terea dicit Philosophus in lib. de sensu, ꝙ lux non est corpus, sed accidens. Itẽ Auicẽ. lux inquit est qualitas, quæ est perfectio translucentis, sm ꝙ est translucens: at vero qualitatẽ cõstat esse accidens. Idẽ quoq; Auice. lumẽ, inquit, est qualitas, quã corpus nõ translucẽs a lucido mutuat, & trãslucens per illã efficitur, translucens in effectu. Patet itaque, ꝙ lux non est corpus, nec forma substantialis, nec substantia spũalis, sed qualitas mutuata, ac p consequens est accidens. Si autem in contrarium obijcitur, ꝙ nullum accidens sit forma perfectiua alterius accidentis, & actus ipsius, quo agit actualiter. Lumẽ autem est forma perfectiua coloris, qua mediante actualiter agit in visum, & ita non videtur esse accidens. Respondemus, ꝙ prima ꝓpositio non est vera, s. ꝙ nulla forma accidentalis sit actus alterius accidẽtis, mediante quo sit actu, quin potius omnis forma accidentalis, si habeat actum, sm esse formæ vel materiæ, ille erit actus accidentalis naturæ, quoniam ex substantia, & accidente, non fit vnum ex potentia, & actu.

Quòd lux propriè sit habitus. Cap. XLVIII.

ITaque supposito, iam quod probatum est ex multis modis, videlicet, ꝙ lux sit accidens & qualitas, merito quæri potest, in qua specie qualitatis. Videtur. n. primo, ꝙ sit passio vel passibilis qualitas, quia habetur expressè, in libro de sensu & sensato, quòd illuminatio est alteratio. Est itaq; lux forma per se alterans, ac omnis talis forma passio est, vel passibilis qualitas. Vnde Philosophus in 8. lib. physic. Quæ alterantur, inquit, alterantur oia a sensibilibus, & horum solum alteratio est. Sensibilia vero appellat ibi passiones, & passibiles qualitates. Præterea in libro de visu, dicit Philosophus, quòd color, secundum quem aer alteratur ab igne, dr̃ lux. Differtq; flamma a luce, quia flamma est fumus accensus, ac per consequens corpus. Lux autẽ, inquit, non est corpus, sed est passio diaphani corporis. Itẽ Auicẽna in lib. 6. de naturalibus. Lumẽ, inquit, est effectio corporis lucem habentis cum ei appositum fuerit: at vero effectio est accidẽtis impressio. Ex his ergo videtur passio esse. At vero in contrariũ obijci potest, quia si est passio vel passibilis qualitas, erit aliqua de primis, vel de posterioribus. At vero constat, ꝙ nõ de primis quæ sunt calidum, & frigidum, humidum & siccum, erit ergo de posterioribus: at oẽs illę causantur de primis, sequitur ergo, ꝙ lumen causetur ab illis, vel a quibusdam earum, quod patet esse falsum: inueniuntur enim lumen in quibusdam corporibus, q̃ non subijciuntur primis qualitatibus. Item ois passio, vel passibilis qualitas habet contrariũ in species, q̃uis nõ in genere, qđ patet per inductionẽ. At vero lumen nõ habet cõtrarium in specie, q̃a nihil alterãs subito, habet cõtrarium. Cõtrarium. n. subiecto resistit alterationi, ne fiat subito: p̃terea si haberet cõtrariũ corrumperetur p illius p̃sentiã in subiecto: lumen aũt non sic corrumpitur, sed per absentiã illuminãtis. Nos itaq; cum Aristotele dicimus, ꝙ lumen est habitus, & ita ꝙ nõ est passio, vel qualitas passibilis, nec oportet, ꝙ habitus habeat contrariũ, quia nec sciẽtia contrarium habet, sed ei opponitur ignorantia, vt priuatio. Si autẽ obijcitur, ꝙ lux infert passionẽ sensui, s. visui. Respõdemus, ꝙ quædam est inferens passionẽ sensui, vt alterãs solum, & hæc est passio, vel passibilis qualitas, q̃dam aũt non est alterãs per se, sed vt perfectio visus ac visibilis, sm ꝙ est visibile, & secundùm quòd est visus ad actum, & hoc est habitus, vel dispositio.

Sunt enim habitus & dispositio qualitates perficientes potentiam ad actum, vt visus etiam lumine sibi coniuncto cum humore cristallino perficitur ad actum videndi.

Qualiter lux se habeat ad visum. Cap. XLIX.

SI tamen velimus vim facere in verbo Philosophi, dicamus, ꝙ visibile propriè color est, lux autem est non visibile, sed habitus vel dispositio, quo perficitur visio ẽm actum, vnde & actus communis est organo, ac medio & obiecto visus, habet enim oculus aliquod lumen innatum, & lumen actus est diaphani (vt ait Philosophus) & actus coloris per quem mouet visum. Nec valet hoc argumentũ. Color vr̃ per lumen, ergo lumen magis est obiectum visus, quàm color, non enim eodem modo se habent lux & color ad visum. Nam vnum se habet, vt passio vel passibilis qualitas. Alterum vt habitus vel dispositio. Et poni potest instantia, quia conceptio vel sententia vocis alicuius prolatæ ꝑuenit ad intellectũ mediante voce, ergo nec tñ vox vel fantasia vocis est obiectum intellectus: quia vero sic dicentes, non declinamus oẽs obiectiones, dicamus aliter, ꝙ videlicet lumen nihil ꝓhibet passionẽ esse, vel passibilẽ qualitatẽ. Sed tunc distinguimus inter passiones corporum passiuorum & actiuorum. Et passiones corporum quæ non habent contrarietatẽ, nec agunt, nec patiuntur, sed mouẽt tñ. Sicut enim se habet cœleste corpus ad inferiora corpora, sic eius passio ad passiones illorum: vnde sicut cœli corpus in elemẽtis nullũ habet contrariũ, ita nec passio eius in passionibus elementariorũ: vbi vero dicit Philosophus, secundas qualitates a primis generari, intendit de generatione & corruptione elementorum circulari. Ideoq; intelligitur illud dictũ de passibilibus qualitatibus, q̃ propriæ sunt elementariorũ, & sicut iã dictũ est, lux non habet contrariũ, nec oportet, ꝙ passibilis qualitas superioris corporis aliquid habeat cõtrarium, cõcedimus tñ, ꝙ lux non propriè alterari dr̃, quoniã ad hoc vt alteratio sit propriè tria requiruntur. Primũ est, ꝙ alterãs forma habeat alteram essentiam a quantitate, atq; essentia materiæ: vnde rarũ & depressum, cũ nisi quãdã positionẽ partiũ materię dicãt, non propriè alterant. Secundum est, ꝙ forma alterãs magis excellẽs abijciat a substantia corrumpendo subiectũ, & hoc modo habitus, & dispositio animæ sicut virtutes ac scientiæ, & etiã habitus corporei, sicut sanitas in homine & lumen, si in rõne habitus accipiantur non alterant. Nã vnusquisq; ẽm Philosophũ cũ attingit sciẽtias & virtutes, potius dr̃ perfectus, q̃ corruptus vel alteratus. Tertiũ, ꝙ forma alterans corrumpat aliã formam sibi contrariã in subiecto, & hoc modo iterum non alterat lumen.

Qualiter ad multitudinem luminis sequatur multitudo caloris. Cap. L.

CVm autem lux non sit contraria frigiditati, quæritur secundum quẽ modum ad multitudinem luminis, sequitur multitudo caloris. Si enim, vt dicunt quidam, radius luminis secum trahit calorem vel corpus in quo est lumen, tunc maior esse deberet calor in corpore, quod vicinius est illi corpori a quo lumẽ sumit calorem, quàm in remotiori. Et secundum hoc maior deberet calor in medio aeris esse, q̃ iuxta terram. Idemq; sequitur contra illos qui dicunt, ꝙ radius superiorum transiens per ignẽ accipit ab eo igne calorem. Quòd autem calor non sit maior in medio aere, q̃ iuxta terram, expressè dicit Philosophus in libro Metheororum. Idem etiam de facili potest cognosci per experimentum: vapores enim eleuari ex reuerberatione luminis ab inferioribus congelantur in grandines, & nubes in medio aeris interstitio. Similiter etiam, patet ex hoc quod accidit in speculis concauis & connexis luci solari obiectis. Reflectitur enim lux cum calore: ita etiam, ꝙ lux intensiua fit in loco vbi conueniunt multæ reflexiones ex omnibus speculi partibus: præterea Sol a proprio subiecto calorem trahere non potest, quia Sol neq; calidus neq; frigidus est. Quærẽti ergo, vnde lumen habeat calorẽ diffundere, possumus hoc modo respondere: Lumen est propria forma corporis superioris, & non inferiorum corporum. Nam etiam ignis, ẽm quosdam Philosophos non lucet in sphera sua. Ideoque calidias, sequitur ad lumen, & ad luminis multiplicationem sicut ad causam primam, quæ non de necessitate disponitur motu quo mouet. Et est simile in motu locali, & motore primo, qui nequaquam motu locali disponitur, & tamen localiter mouet. Verum de hac materia, & alijs similibus plenius requirat lector in tractatu de stellarum qualitatibus.

Quòd lux ignis & lux superiorum corporum, non sit vnius rationis in genere vel in specie. Cap. LI.

DVbitare autem potest aliquis, vtrum lux ignis & superiorum corporum, & inferiorum sit eiusdẽ rõnis. Videtur autem ꝙ sic, quia vtraq; est actus diaphani, & vtraq; facit colores in actu, & vtraq; immutat subito. Præterea sic loquitur Aristot. in 2. lib. de anima. Non secundum ꝙ aqua, neque ẽm ꝙ aer lucidum est, sed qm̃ eadẽ est natura vtrisq; his, & in perpetuo superius corpore. Sic ergo dyaphanum est idem in aere, & aqua, & in perpetuo corpore, & actus diaphani erit idem quantum ad rationẽ; hoc etiam ibidem cõmentator dicit hoc modo: Vna est natura in omni perspicuo, in qua cõueniunt perspicua cũ cœlo, sed in quibusdam perfectio luminis semper actu est, vt in cœlo, & in igne. In quibusdã autẽ nõ, vt in aqua & aere. At vero in cõtrarium obijcitur hoc modo, non est eadẽ ratio substantiæ corruptibilis & incorruptibilis. Nihil enim vnum, ẽm rõnem põt esse in corruptibili, & incorruptibili, quia nec idẽ genus, nec eadẽ species, nec eadẽ propria passio. Cum ergo lumen superiorũ sit in incorruptibili, & lumen ignis sit in corruptibili, non erit lumen eiusdẽ rõnis hinc & inde: præterea nõ sunt eiusdẽ rõnis miscibile, & non miscibile. At vero superiora in actibus suis, & formis non sunt miscibilia. Ignis autem cum suis formis est miscibilis, horũ ergo formæ nõ sunt eiusdẽ rõnis. Itẽ ignis est substantia generabilis & corruptibilis, & per consequens in ipso lumen generatur, vel corrumpitur. Sic autẽ nõ est in lumine solis, & corporũ superiorũ in cõparatione ad subiectum. Nos itaq; de vtriusq; luminis rõne dicimus, ꝙ nõ est vna ratio generis vel speciei, sed vna ratio proportionis ad actũ: vtrunq; siquidẽ est act⁹ diaphani ac pfectio coloris, ẽm actũ. Nã lumẽ solis in inferioribus qdẽ manet, ẽm virtutẽ tñ, sed ẽm essentiam non manet in aliquo, vt habitus: hoc patet in coloribus & coloratis, qui scilicet colores lumine præsente sunt in actu, eoq; recedente manẽt in materia, vel potentia tantum. At vero lumen ignis, manens in substantia ignis, commiscibile est corporibus, & manet in eis, vt habitus: sicut patet in his quæ lucent in tenebris.

Cur ignis in corporibus mixtis manens, corpora sibi adiuncta non consumit. Cap. LII.

AT vero, ẽm hoc quæri potest, si lumen ignis manet in corporibus mixtis, Cur non consumit corpora sibi adiuncta? Hoc. n. licet videre in oculo, vbi lumen ignis est cum humore cristallino, & tamen nõ exiccat humorẽ cristallinũ, nec extinguitur ab ipso. Ad hanc q̃stionẽ dicendũ est, ꝙ ignis substantia duplicẽ cõpositionẽ habet. Vnã siquidẽ habet, cũ forma ꝑpetuę corporis, ẽm proportionem, q̃ est lumẽ, & ab hac nõ habet, ꝙ sit elementũ. Aliã vero habet, cũ qualitatibus actiuis atq; passiuis, & ab hac habet, ꝙ sit elementũ. Istę autẽ duæ opiniones sic ordinantur ad inuicẽ, ꝙ prima ẽm naturã & rõnẽ, est ante secundã, quod patet ex hoc, quia si prima non esset ante secundã, sed econtra, tunc lumẽ non cõponeretur cũ substãtia ignis, nisi mediante calido & sicco, & tunc nõ esset cõponibile cum alijs elementis nisi ꝑ easdem qualitates, quod patet falsum esse in aqua & aere. Lumen. n. ex parte subiecti non requirit nisi materiam dyaphani, q̃ est in tribus elementis, ẽm rationem autem cõpositionis cum qualitatibus actiuis & passiuis est in igne, & aere, & aqua. Ideoq; ignis in mixto, alterari potest a qualitatibus actiuis & passiuis, nõ retinendo eas ẽm actum: & tñ retinebit lumẽ, qđ habuit ante qualitates illas, ẽm naturã. Et qm̃ ipsum lumen nõ habet cõtrarietatẽ ad aliq̃ qualitatũ substãtialiũ: ideo nec corrumpit eas, nec corrumpitur ab eis. Si quis ergo quærat, quæ sit differẽtia lucis, & luminis, & splendoris, & radij luminaris. Dicimus, ꝙ ẽm rõnẽ nominum (vt dicit Auicena) lux est in ꝓpria natura, lumen aũt in subiecto recipiente. Porro radius exitus luminis, ẽm lineam rectã. Radiosum vero est, s. corpus politũ, in se lumẽ nõ habẽs, radios tñ reflectens. Splẽdor autẽ est ipsa luminis reflexio a reflexione radiorum procedens. In hoc. n. radius a lumine distat, ꝙ radius nõ procedit immutando nisi recta linea. Lumen autẽ, etiam ad non rectã lineã immutat. Licet hoc videre in sole per fenestras ingrediẽte. Ibi quippe radij solis ad rectam ingrediuntur lineam. Lumen vero sub fenestra, iuxta parietem illuminat aerẽ, quo nõ põt recta linea trahi ab illuminãte. Similiter & est de splẽdore, & radiositatis reflexione. Radiositas. n. inflectit radiũ, & splendor lumẽ. Luminare vero, ẽm Ioan. Damasce. est luminis receptaculũ, vt corpus Lunæ, vel Solis.

De corporibus noctilucis, vnde lumen eorum proueniat. Cap. LIII.

POrro de noctilucis, q̃ sunt obiecta visus in tenebris, vt quercus putrefacta, q̃dã ossa pisciũ, & squamę: & q̃dã aĩalia, q̃ri põt vnde lumẽ eorũ ꝓueniat. Nã si dicat, ꝙ ab igne, nõ vr̃, ꝙ hoc possit esse. Ignis. n. non est in corpore mixto actu, sed potentia tantummodo. Nec ignis est in potentia lucere, sic enim lucerent oĩa mixta: quòd aũt ignis actu nõ sit in eis, patet per hoc, quòd ignis in actu vstiuus est eius, in quo est: talia aũt corpora nõ videmus aduri: pterea si lumẽ eorũ esset ab igne, tunc vr̃, quòd dicerent extingui in glacie, aut niue posita, vel aqua pfusa, cũ (vt dicit Philosophus) calido & sicco cõtrariẽ frigidũ & humidũ.

Si vero dicatur, quod hoc fit ex cęli lumine, contra hoc est, quod alibi de cœlo probatum est, scilicet quod non est corpus generabile, nec commiscibile alijs elementis, cum non sit eiusdem materiæ cū alijs. Nos autem dicimus ad hoc, quod ignis duplicem habet proprietatem, scilicet luminis quod accipit a primo corpore, quod est cęlum, & calidi, & sicci, secundum quod est elementū. Et illa quidē compositio, quæ est substātia ignis cum lumine, prior est natura, quàm illa quæ est substantia ignis cum calido & sicco, triplici ratione. Prima, quia illam habet per relationē ad primum corpus, quod est cęlum. Vnde dicit Philosophus: Cœlum non recipit impressiones peregrinas, sed elementa. Idcirco ignis receptiuus est impressionum cęli, maximè inter elementa omnia, quia cœlo vicinissimus est, & vbiq; cōtingit sphęram Lunæ: prima vero impressio cœli super inferiora est impressio luminis. Secunda est, quia lumen communius est, quàm calidum & siccum. Inuenitur enim inseparabiliter in cœlo, & in igne in spissatis partibus, licèt in partibus non adeo spissis non luceat. Separabiliter autem in aere, & in aqua: quod non communius est ratione cōmunionis prius connenit, quàm id, quod est proprium secundum speciem. Tertia vero est, quia lumen non est commiscibile cum aliquo per se, quod patet ex hoc, quia nihil habet contrarium: nihil autem commiscetur, nisi quod habet contrarium, vt patet in libro de generatione, & corruptione, dicimus ergo, quod ignis in corpore mixto amissis posterioribus proprietatibus, secundum actum non de necessitate amittit proprietatem priorem. Ideo prædicta corpora, quamuis luceant ea igne, non tamen necesse est ignem illa exurere.

Qualiter in eis vt luceant, necesse est partes ignis conculcari, & inspissari. Cap. LIIII.

VEruntamen huiusmodi corpora lucēdi causa, non est natura cœli tantummodo, nec ignis natura, aliter eīn cęlū in omni sua parte luceret. Similiter ignis in tota sua sphera: quod non ita se habet, quin potius oportet partes conculcatas esse, & ad inuicem ppinquas. Ideoq; in huiusmodi noctilucis ad hoc, vt luceant, necesse est conculcari & inspissari partes ipsius ignis: quod contingit tribus modis. Vno modo in rebus corruptis, in quibus cum calido naturali partes ignis euolant ad exterius secum trahentes humidum naturale ad superficiem, & quoniam humidum aqueū seruabile est luminis, vt ait Philosophus. Ideoq; ipse partes ignis multiplicatæ in exteriore parte tenentur, ac seruantur ab humido, per consequēs inspissato ad lucidum, & hoc tantum non fit in quercu putrefacta, sed etiā in alijs quibusdā. Vnde dicit Auicenna, se gallum mortuum talem vidisse, & etiā gallinam talem. Similiter etiam videmus interiores spinas quorundam piscium, quæ sunt in loco spondilium, quibus est nucha descendens a capite, sic fulgentes de nocte quando sunt exiccatæ. In huiusmodi quippe spinis humidum medullosum est, quod ad superficiem extractum seruat ignis partes, & huiusmodi signum est, quod talia putrefacta non fulgent quando sunt vehementer exiccata, sicut cum inueniuntur in partibus scissa, tanquam in cineres incidentia. Secundus modus est in quibusdam non corruptis naturaliter frigidis, & sanguinem non habentibus, in quibus partes igneæ congregantur circa locum digestionis nutrimenti ad hoc, vt possit digestio compleri. Ideoq; incipiunt ibi fulgere, sicut vermiculi qui lucent in nocte. Tertius modus est in quibusdam piscibus, in quibus propter conseruationem caloris naturalis in loco frigido & humido, natura circumponit extrinsecus partes duras terrestres, calido digerente coagulatas, spissa siquidem & dura, multum tenent calidum, & idcirco multiplicantur in eis partes ignis, sicque talium piscium capita, & squamę sic sicca, sunt fulgere.

Cur eorum quædam lucent tantum de die, quædam autem de nocte. Cap. LV.

ILlud autem videtur mirabile, quod quædam eorum de die lucēt & de nocte, quædam vero tantum de nocte. Alba quidem in loco lucis videntur in die: ignis autem videtur die ac nocte, vt dicit Aristot. in lib. de anima huiusmodi ratio est, quia lux ignis fortior est, quàm aliorum, nihilominus tamen ignis, si radijs solis immediatè exponatur, albus videbitur. Cum enim carbones ignis radijs solis immediatè exponuntur, statim alba fauilla cooperti videntur, quod ideo contingit, quia fortius lumen minus lumē vincit tegēdo ipsum, & colorē ppriū auferunt. Porro quercus putrefacta de nocte quasi apparet alba, & videtur sub colore. Quædam autem videntur in luce ignis de nocte, sicut vermiculi, in quibus apparet quasi similitudo carbonis igniti successiuè sufflati. Et horum ratio est, quia in putrefactis partes ignis deficientes sunt retentę in humido ad superficiem extractæ, & ideo debiles in lumine, & ideo illa lux in quercu putrefacta, tanquam albedini apparet immixta. At vero in illis quæ nō sunt corrupta, lumen est in partibus ignis caloris naturalis multiplicatis circa locū digestionis: ideo fortior est in illuminando. Et quoniam in talibus, cum volant (vt dicit Philosophus in lib. de som. & vigil.) fit percussio spiritus ad succinctoriū, siue dyaphragma: propter hoc illa lux videtur quasi successiuè sufflata.

Quòd colores sunt obiecta visus in lumine. Cap. LVI.

SIcut autem prædicta sunt obiecta visus in tenebris, sic colores sunt obiecta eiusdem in lumine. Vnde dicit Auicen. quòd color est qualitas quę ex luce percipitur. Et Aristot. in lib. 2. de anima, quod color est motiuum visus, secundum actum lucidi, & hæc est ipsius natura. Idem in lib. de sensu & sensato dicit, quod color est perspicui extremitas in corpore terminato, & ipsorum pspicuorum. Hæc est triplex coloris diffinitio. Ad cuius euidentiam oportet nos scire, quod color habet duplex esse, videlicet esse materiale, quod habet in corpore spisso, quod non est peruium, sed terminat visum. Et esse formale, secundum quod ipse mouet sensum. Hoc autem duplex esse probatur inesse colori, ex hoc quòd color non tantum alterat sensum, sed etiam corpora. Et corpora quidem alterat non subito, sensum vero subito. Cum itaque color per se, non sit qualitas actiua vel passiua, alterabit quidem non actu proprio, sed actu alterius agentis. Et si agens illud, quo color alterat in corpora non agit subito, tunc color non alterabit subito. Agens autem illud est, aut calidum, aut siccum, aut frigidum, aut humidum. Quorum, quia nullum agit vel patitur subito. Idcirco coloris alteratio, quo corpora alterat, non fit subito. Dicit autem Philosophus, in lib. de Cœlo & mun. quòd secundum illa omnia, secundum quę alterantur inanimata, alterantur & animata, sed non conuertitur, quoniam animata quidem alterantur secundum sensum, secundum quos inanimata non alterantur. Relinquitur ergo quòd alia actione agit color in visum, ac per hoc etiam cum alio agente, quod, scilicet agens lumen est. Dicamus ergo, quòd est considerare colorem, secundum relationem ad primas qualitates, quæ causant ipsum in corpore terminato, & hoc est ipsius esse, quod habet in materia, id est, corpore terminato, & sic bene est color in tenebris, & hoc modo non diffinitur ab Aristot. vel ab Auicenna, quia sic non infert passionem in potentia visiua. Est etiam cōsiderare colorē, secundum relationem ad agens illud, quod dat ei esse formale, quo possit visum ac medium visus immutare, & sic habet esse color a lumine, nec est in tenebris, & sic diffinitur in diffinitionibus supradictis. Vnde dicit Philosophus in lib. de anima, colorem esse visibilem, quod est ratione differentiæ, intelligit, quod color visibilis est non omnino, sed in formali ratione, id est, per luminis actum, qui scilicet dat ei actum & speciem, secundum quæ potest agere in visum.

Qualiter color sit motiuum visus secundum actum lucidi. Cap. LVII.

IGitur, & secundum hoc cum diffinit, cum dicit: Color est motiuum visus, s͠m actum lucidi. Et hæc est ipsius natura. Actus enim lucidi lumen est, & hanc nequaquam diceret esse coloris naturam, nisi aliquo modo daret illi esse ac speciem. Verum ex hoc quod dicitur, secundum actum lucidi, videtur color esse nō nisi in lumine, quia scilicet actus, siue perfectio lucidi lumē est, quod etiam Auicenna videtur innuere, cum dicit, quòd color est qualitas quæ percipitur a luce. Similiter & Philosophus Auempothe dicit, quòd color nihil aliud est, quàm admiratio corporis lucidi cum diaphano. Ideoq; non est necessarium ipsum diaphanum in actu, ad hoc vt color videatur. Sed tantum perfectio coloris per actum lucis, est illuminatio diaphani. At vero alibi ostensum est, quòd esse coloris non constituitur causaliter ex lumine tantum, sed etiam ex actione & passione primarum qualitatum. Ex quo patet falsum esse, quòd non fit color nisi in lumine. Præterea dicit Auicen. super illud verbum Philosophi in 2. lib. de anima. Color est visibile per se, quòd non est intelligendum in primo modo dicendi per se, sed in secundo, scilicet vbi subiectum est in ratione prædicati. Comparatio enim talis est visibilis ad colorem, qualis est visibilis ad hominem. Ideoq; color per se est causa visibilitatis. Ex hoc accipitur lumen colori non auferre, quod sit visibilis, nec etiam dare. Et sic vlterius relinquitur, quòd color in tenebris fit. Auerroes quoque dicit, quòd actus lucidi non facit colorem esse visibilem ex parte coloris, sed ex parte diaphani, quod non habet potentiam suscipiendi ipsum, nisi actu sit luminosum. Ex hoc iterum relinquitur, quòd color fit in tenebris & visibilis, licèt per accidens impediatur. Verum hæc controuersia iam superius est soluta. Patet enim ex supradictis, quòd colores, secundum quid sunt in tenebris, & secundum quid non sunt in eis.

De quibusdam erroribus Auerrois circa visibilitatem coloris. Cap. LVIII.

VBi autem dixit Auerrois super librũ de aĩa, q colores simpliciter sunt in tenebris, errauit per falsam diffinitionis intelligentiam deceptus. Colores n. quidem actu sunt in obscuro. Sed videntur in actu lucidi pp potentiã diaphani, quæ lucis actu pficitur, nõ pp potentiam colorum. Errauit inquam, quia duplex est illa propositio Aristotelis color est motiuum visus ẽm actum lucidi, quia hoc totum ẽm, &c. potest esse determinatio motiui. Et hoc modo verũ est: sicq; explanatur ab Auicenna, & ab Auẽpothe: sic ẽt concordat cum verbo sequenti, quod dĩ in diffinitione coloris, & hæc est ipsius natura. Cõcordat ẽt cũ diffinitione posita in libro de sensu, & sensato, videlicet color est extremitas perspicui in corpore terminato, aut diuiditur in se, & etiam n verbo est, quod præcedit, vt sit sensus, color est motiuũ ẽm se, & ẽm lucidi actũ, hoc est lucidi ẽm actum existentis, vel quod dĩ ẽm actum determinatio sit lucidi, gratia participij subintellecti, tunc est falsa, & in hoc sensu ab Auerroe explanatur. Quòd autem obijcit Auerrois, q color est per se visibile, sicut Aristoteles dicit, & ita non est visibile per actum lucidi vt vĩ. Respondemus, q non sequitur. Illud n. Aristotelis verbum intelligitur de colore ẽm esse suum, quod habet ab illo actu quo agit in visũ, hoc a'uẽcst lumen. Et huius demũstratio est, q si lumen separetur ab esse huius visibilis, quod est color, tunc erunt duo visibilia, q̃ non reducuntur in genus: contra quod dicit Philosophus, q oĩs sensus est vnius contrarietatis præter tactum, quæ contrarietas est in vno genere. Si verò diceretur, q lumẽ non est visibile, hoc iam esset contra sensum. Cum enim (vt dicit Philosophus) lumen sit qualitas, similiter forma ei lucentis: paret q nos illã percipimus in tenebris: porro si dicerent, q vtriq; non est visibile, sed vnũ per alterũ, tũc ẽt lumen videretur per colorem, aut color per lumen. Si primo modo tunc color esset luminis cã visibilitatis, sicq; nullũ lucẽs videretur nisi ei color adueniret, qui lumen eius ĩ actu faceret, qđ est aperte falsũ, & cõtra sensũ. Si aũt scdo modo, tũc habetur ppositũ .s. q lumẽ est coloris causa visibilitatis, sicut dicunt Auicenna, & Auempothe, & Alphorabius.

Qualiter intelligi debeat prædicta coloris diffinitio. Cap. LIX.

MOtiuum in diffinitione coloris tangit potentiam actiuã, sed in hoc, q additur in diffinitione, ẽm actum lucidi, determinatur eius passiuum, per actum. n. lucidi mouetur a colore medium transparens, & visus. Non aũt color lumen mouet, sed mouetur ab ipso ẽm esse formale. Color quippe non mouet per se, sed motus a lumine. Nam in naturalibus materia non mouet per se, sed mota per speciem quam acquirit a mouente, potest alterum mouere, & ita est hic. Essentia quippe coloris est ad lumẽ materialis. Nõ ẽt sequitur si color est visibilis pp lucẽ vel actũ lucidi, q ideo actus lucidi sine lumine sit magis visibile. Non. n. eodem modo se habent ad visum color, & lumen. Sed vnum vt obiectum terminans visum .s. color. Alterũ vt in quo color mouet visum, siue vt cuius actus terminatur ad obiectum visus. Preterea etiam si eodem modo se haberent ad visum, adhuc nõ sequeretur, q essent in oĩbus cõparabilia, sed in esse formali comparabilia tm̃ illo. .s. esse formali, quo accipit potentiã cõpletam actiuã ad mouendũ visum. Et quo ad hoc tantũmodo, non autẽ simpliciter essentia luminis in ipso est. Cũ aũt color visum moueat vt ad finẽ, mediũ autem non vt ad finem, sed vt ad viam, vĩ color magis esse motiuum visus, quàm medij. Cum autem diffinitio ac denominatio a fine denominanda sit, vĩ q color ita debet diffiniri. Color est motiuum visus ẽm actum lucidi, præterea, pp quod vnumquodque tale, & ipsum magis. Cum ergo medium moueatur pp visum, sequitur item, q color principaliter moueat visum. Nos aũt cõcedimus qdẽ, q mouet visum principaliter, & medium pp visum, sed hoc non est sibi substantiale, qa põt esse color in actu mouendo solum medium. Ideoq; fortassis nõ expressit Philosophus in illa diffinitione cuius esset motiuũ.

De Illa quam idem Aristoteles in libro de sensu, & sensato ponit. Cap. LX.

POrro in sequenti diffinitione, quam ponit in libro de sensu & sensato .s. q color est extremitas perspicui in corpore terminato. Extremitas perspicui accipitur vltimum eius tangens rem coloratam, & in actu luminis immiscens se superficiei, ac p hoc conferens esse formale coloris, vnde q color dĩ esse extremitas perspicui, non intelligitur de quocunq; perspicuo, sed de pspicuo, quod est ẽm actum per lumen, quod est in ipso, sed nec de quacunq; perspicui parte, sed de illa, quæ se immiscet superficiei rei coloratæ, & hoc est, quod adiungit terminato corpore, innuens, q perspicuum lumen immixtum debet esse coloris existenti in corporis terminati superficie. Color. n. semper est in superficie. Ideoq; Pythagorici vocabant illam hyperafanam, id est superapparentem. Præterea non intelligitur diffinitio de quocunque esse coloris, sed de illo esse ẽm quod alterat colorem sensũ, non ẽm quod alterat corpora. Quod autem ibidem sequitur, & ipsorum perspicuorum, non intelligitur de perspicuis quibuscũque. Sic. n. probat Alexãder, & hoc, q perspicuum eo q est medium visus, non habet colorem, & ob hoc omnis coloris est susceptibile. Sunt autem perspicua quædam habentia cõdensationem, vt aqua, & nubes, illa per immixtionem lucis diuersos recipiunt colores. Vnde & Philosophus in talibus exemplũ ponit auroram, & mare, differt tñ istorum color a corporum terminatorum colore, quia in istis color non eodem modo apparet accedentibus propè, & remotè: distans. n. a mari videt colorẽ maris in superficie album: accedens autem propè, magis videt ipsum obscurum. Et huiusmodi causa est, quia qñ longe distat, terminatur eius visus ad superficiem aquæ, quæ quia plana est, super ipsam diffunditur lumen multum, ideoque vehementer apparet albedinis. Cum autem sit propè, non sistit eius visus in superficie aquæ, in qua multum diffunditur lumẽ, sed penetrat in profundũ, in quo minus est de lumine, & ergo magis apparet ei obscurũ mare. Porro in nubibus, & in aurora est alia cã. Cum. n. aliqs longe distat ab oriente, tunc inter ipsum, & solem multũ est de substantia nubis, & vaporum, quæ pp sui densitatẽ phibet multum lumen penetrare: ob hoc apparet in eo color rubeus vel alius, ẽm diuersitatẽ vaporũ. Cũ aũt est propè, tunc inter ipsum & solem parum est de substantia vaporum. Ideoque tunc nullus apparet color, sed tantum videtur obscuritas debilis nebulæ.

Qualiter Responderi possit ad obiecta in contrarium. Cap. LXI.

SEcundum hoc de facili possunt argumenta solui, quæ videntur contraria prædictæ diffinitioni. Nullum n. perspicuum siue transparens ẽm q transparens est color vel colorem habẽs. Nam licèt quædam nubes sint coloratæ, sicut in li. Metheo. ostẽditur, hoc tñ nõ eis accidit ẽm materiã perspicui, sed secundum q aliquo modo per lumen super ipsas veniens terminãtur. Vnde hac rõne videri posset alicui, q malè diceretur. Color est extremitas perspicui. Præterea cum perspicuum habeat principiũ ac medium, & extremum vnius & eiusdem generis, videri posset, q eadem ratione color perspicui principium, & medium æquè sicut extremitas dici posset. Nos autem dicimus ad hoc, q perspicuum tenera dĩ ibi diaphanum vel transparens, quod est lucidum ẽm actum. Quod licèt in se nullum habeat colorem ẽm q est transparens: nihilominus tñ (vt prædictũ est) per immixtionem suæ lucis dat esse alteratiuum sensus ipsi colori. Porro perspicuum est considerare duplici modo .s. secundum naturam diaphani siue transparentis, & secundum actum luminis, quod est in eo. Consideratum primo modo eiusdem rõnis est in principio, in fine, & in medio. Si verò consideretur secundo modo, tũc non est eiusdem rõnis pp duo. Primo quia lumen magis cõdensatur, & multiplicatur vbi reuerberatur, quàm vbi non reuerberatur. Cum igitur in contactu corporis densi ac lucidi sit luminis reuerberatio, patet q perspicuum in extremitate tãgẽta corpus tale, plus habet de lumine, quàm in medio vel in principio. Cumque colorem esse faciat actu lumine suo, magis facit actũ in extremitate, quàm in medio vel in principio. Alia ratio est, qa color non est substantiale lumen, quod est in medio vel in principio, sed tm̃ illud, quod in extremitate est, cuius expressum documentum est, quia si ponatur color in lumine secundum extremum perspicui tm̃, & principiũ ac mediũ pspicui sit tenebrosũ, videbitur color. Si verò principiũ ac mediũ perspicui illuminatũ sit, extremitas aũt tantũmodo sit tenebrosa, nõ videbitur color. Deniq; corpus terminatũ (vt in prædicta diffinitione capitur) dĩ corpus densum, & solidũ. Diuiditur. n. corpus terminatũ cõtra corpus peruium, & dĩ corpus terminatũ, quia nõ suscipit lumen nisi in terminis suis exterioribus tantum. Peruium autem dico, quod suscipit lumen in terminis suis, & in profundo.

De Colorum generatione multiplici. Cap. LXII.

CVm autem color (vt habitum est) relationẽ habeat ad duplex agens .s. ad primas qualitates, & ad lumen secundum, quod alterat corpora, vĩa primis qualitatibus generari, quod tñ econtrario vĩ pluribus rationibus reprobari. Nã quicquid est p se generatur, generatur per essentiam suam. Si ergo primæ qualitates per se generatẽt album vel nigrum, tunc album vel nigrum essent calidum & siccum, humidum & frigidum, quod patet esse falsum. Cæterum omnis generatio per se habet similitudinem speciei ac formæ cum eo, quod generatur. Si ergo albũ generatur a calido vel frigido per se, erit album simile in specie ac forma calido vel frigido, quod falsum est. Præterea quicquid

generatur

generatur per se ab aliquo, non generatur ab eius contrario. Si ergo album per se generaretur a calido, nunquam generaretur a frigido. Et si a frigido per se, nunquã generaretur a calido: quorum vtrumque falsum est. Videmus.n.ꝙ album generatur a frigido in niue. In gypso autem, & calce generatur a calido. Porro si dicatur, ꝙ colores sufficienter generantur a luce, hoc iã multipliciter improbatum est superius in tractatu de lumine: præterea quicquid per se, & sufficienter aliquid generat, hoc sufficienter ac per se essentiam ei tribuit. Sic ergo oporteret, ꝙ lux per se albo, & nigro essentiam daret, & sic duo contraria essent ab aliquo eodem modo se habente, quod est impossibile. Si ergo forcasse dicat aliquis ꝙ albedo, & nigredo qualitates sint per se ipsas actiuę, & ideo generant seipsas in sua spẽ, sicut hõ hoĩem, & calidum generat calidum: huic & sententiæ obuiat id manifesta. Nã qualitates actiuę contrariæ iuxta se positæ inuicẽ trãsmutãt se, sicut videmus in calido, & frigido, humido, & sicco, hoc autẽ nõ videmus in albo, & nigro. N ger.n.lapis, & albus quãdocũq; ponãtur iuxta se, nunquã ẽm colores inuicem se transmutabuntur, ꝑterea qualitatẽ oẽs actiuę contrariæ, habẽt aliquas passiuas ad quas illarũ actio determinatur, dicatur ergo quæ sint qualitates albi, & nigri passiuę. In quibus illorũ actio determinat̃, sed nõ inueniuntur. Nos itaq; q̃stionẽ illã soluendo dicimus, ꝙ triplex est colorũ generatio in corpore.s.terminato fit duobus modis.s.per mixturã vel supernatationem. Tertio mõ in corpore ꝑspicuo, sicut in nubibus vel vapore.s.per lucis irradiationẽ. Et horũ quilibet triũ modorũ multiplex est, sicut postea patebit. Dicimus ergo breuiter, ꝙ colores ꝑ calidum, & frigidũ generãtur in terminato corpore, & hoc ꝑ accidẽs siue ꝑ aliud, nõ aũt ꝑ se.

Qualiter fiat generatio colorum per mixturam in corpore terminato. Cap. LXIII.

Vt autem cognoscatur generatio per mixturam in corpore terminato: Sciẽdum est, ꝙ duplex est generans per se: sicut calidum generat calidum, & frigidũ generat frigidum. Et generans per aliud, sicut lumen generat calorem, & motus similiter. Non.n.hæc calorem generant per se, sed per hoc, ꝙ dissoluũt, & partem a parte distare faciunt, quæ est actio calidi: vnde quia calidi actio sequitur ad actiones eorum. Ideo generant ipsa calidũ per accidens, siue per aliud. Et ẽm hunc modum vt dictum est ꝑ calidum, & frigidum generantur colores in terminato corpore, s.per accidens, & non per se: præterea sciendũ est, ꝙ cõtraria simpliciter ad inuicem sunt actiua, & passiua, quia quædã.n.eo mõ ad inuicem sunt actiua, & passiua, ꝙ transmutãt seipsa, ita vt nõ oportet, ꝙ aliquid de materia vnius ingrediatur in materiam alterius, sed tñ virtus eius in subiectum alterius. Et sic actiua sũt ad inuicem calidum, & frigidum. Si.n. ponatur calidũ iuxta frigidum, subintrabit calidi virtus in subiectum frigidi, & ẽcõtra. Nec oportet ergo, quòd aliquid de partibus materialibus calidi subintret partes materiales frigidi, & ẽcontra. Quædam verò sic actiua sunt ad inuicem vt non transmutent, nec ingrediuntur in se sine materia in qua sunt. Et ẽm hũc modum inuicem se trãsmutant humidum, & siccum. Ideoque minus actiua sunt, quàm calidum, & frigidum, & dicuntur passiua respectu ipsorũ. Tertio modo dicuntur actiua, & passiua, quę transmutant se, sed nõ prima actione propria vel subintratione propria: immo prius agere vel subintrare oportet alia. Talia sunt album, & nigrum, dulce & amarum, & huiusmodi. Hæc etenim non transmutant se nisi per actionem calidi, & frigidi, humidi, & sicci, & sic etiã miscentur per actiones illorum, & commixtiones: per hunc itaque modum multi colores a calido, & frigido generantur.

Quòd multipliciter a calido, & frigido generantur album & nigrum. Cap. LXIIII.

Est enim calidum adurens partes terrestres, & sicut per consequens est generatiuũ nigri, partes.n.terrestres adustę per separationem ab aereo, & aqueo, quæ fit in istis, comprimuntur in seipsis, & obstruuntur pori, ita ꝙ non potest eis lux misceri. Et cum euolauerint partes diaphani.s.aeris, & aquæ, quæ lucis erant perceptibiles, per consequens remanet illud obscurum, & nigrum, quod combustum est. Est etiam calidum dissoluens ac per hoc substãtiam rarificans, & per consequens introductiuum aeris, qui cum sit corpus diaphanum ac perceptibile luminis, sic generatur albedo in corpore terminato. Est iterum calidum humidi continuantis extractiuum, & per consequens facit albedinem in dissolutis ac rarefactis: sic causatur albedo, a calido in calce, & gypso. Et iterum calidum est extractiuum humidi aerei, & coagulatiuum crossi aquei cum subtili terrestri cõmixto sibi, ac per consequens causatiuũ est albedinis in eo, quod prius erat diaphanum, qñ multum partes aeris erant in eo, facientes distare partes terræ, & partes aeris commixtas: sic causatur albedo in albumine oui cocti. Est iterum calidum digerens ac cõmiscens crassum terreum cũ subtili aqueo continuante, & hoc est causatiuũ albedinis in ossibus, q̃ oĩa ferè sunt alba. Est ẽt calidũ fugãs frigidum in profundum. Cumq; frigidum partes inspissat prohibet in superficie luminis receptionem, ac per consequens relinquit nigredinem. Multa etiam aliis modis generantur albũ, & nigrũ a calido. Est quoq; frigidũ inducens humidũ aqueũ, eo ꝙ simbolũ habet cũ ipso, quia vtrũq; in aqua est, ac ꝑ cõsequẽs quia humidum est diaphanum ac luminis receptiuum causat albedinem. Est iterum frigidum coagulatiuum ac congelatiuum terrestrium partiũ, & per consequens claritatis in superficie destructiuum, & nigri causatiuum: Est etiam frigidum expellẽs calidum, quod secũ ad superficiem trahit humidum. Ideoq; superficies colorat̃, sicq; color albus efficitur. Itẽ est frigidũ fugãs calidũ in ꝓfundũ, qđ in profundo multiplicatũ inflammat, & incẽdit humidũ, tãdemq; postquam exalauerit humidũ, exurit partes terrestres, & relinquitur color niger: sicut patet in floribus, quos pruina occupat, & in arboribus: frigus enim pruinæ fugãs intrinsecus naturale calidum ipsius floris inflammat humidum, ideoque flos cadens, primo est subtus rubeus vbi ramum contingit, deinde niger fit cum humidum euolauerit, quia tunc nõ relinquitur nisi terræ combustum. His itaq; modis, & aliis multis generatur album, & nigrum in corpore terminato. At vero Philosophi hanc generationẽ non determinant, qm̃ ipsa est ꝑ accidens, nec principia eodem modo sunt ordinata, & stantia, idoque non est terminabilis per artem illa generatio.

De Mediorum colorum generatione. Cap. LXV.

Iste igitur est vnus modus generandi colores in corpore terminato extremos, ẽm illud esse colorum quo transmutant corpora terminata & non sensus tantummodo. Porro de colorũ mediorum generatione, vĩ Philosophus in libro de sensu, & sensato dicere, ꝙ generantur per albi, & nigri mixturam, ac ꝑ alternorum colorum supernatationẽ, quod tñ vĩ improbari posse ratione multiplici. Si.n. miscentur colores ad inuicẽ, aut miscentur ẽm se, aut per accidens.s.per mixtionẽ eius, in qua sunt materiæ. At verò nihil est miscibile ẽm se, nisi quod ẽm se est in minima diuisibile. At verò nulla qualitas diuisibilis est ꝑ se. Dicit etiam Philosophus in li.1.de generatione, & corruptione, ꝙ nihil miscetur nisi, quod est in minima diuisibile. In eodẽ quoq; libro dicit Philosophus, ꝙ qualitates siue passiones sunt immiscibiles. Si ꝓp hoc dicatur, ꝙ extremi colores per mixturam materiæ in quo sunt miscentur, tunc quæritur, quid mouet ad mixtionem illam, cum colores vt probatum est non sunt qualitates actiuę vel passiuę. Nos aũt dicimus, ꝙ illa quidem quæ ꝑ mixturam fit generatio, est secundus modus generandi colores in corpore terminato. Et qm̃ extremi colores sunt simplices, & immixti, ꝓp hoc isto modo non generantur extremi, sed medii. Ad mixtionem aũt bene concedimus, ꝙ oportet cõmisceri partes materiæ colorum, & ꝙ colores ad mixturam nõ monẽt, sed calidum, & frigidum, humidum, & siccum, vt prius dictũ est porro, vĩ esse falsum, quod dr̃ generari medios colores in supernatatione colorũ alternorum. Cum.n. color supernatat colori, nec vnus miscetur alteri, nec materia eius, sed vterque manet distinctus, & sic constituunt tertium. Cæterum illorum alternorũ colorum aut vterq; est in materia trãspatenti, aut vterq; est in terminata, aut vnus in terminata, & alius in transpatenti. Si autem dr̃ primo modo, tunc sequitur, ꝙ vterq; traducit visum. Ideoq; non immutabit eum ẽm aliquem colorem medium, sicut patet in aere in vitro puro. Si secũdo modo tunc superior operiet inferiorem, ita ꝙ medius non resultabit, sed tñ superioris materiæ color visum immutabit. Si tertio tũc aut superior erit in materia terminata, & inferior in transpatenti, aut ẽcontra. Si primo modo tunc iterum inferiorem operiet, ita ꝙ medius non resultabit. Si secundo modo tunc visus superiorem penetrabit, & in inferiori stabit, atq; ab illo solo immutabitur, sicque iterum medius color non resultabit. Nos autem hoc soluendo dicimus, ꝙ in supernatatione coloris vnius materię super aliam ponitur, & oportet, ꝙ semper superioris materia peruia sit, qm̃ aliàs inferiorem operiret sicut obiectum est. At peruium duobus capitur modis. Vno modo peruium absolutè sine colore, sicut est aer. Et secundum hunc modum supernatatio non fit, quia sic non resultaret medius color ex superiori, & inferiori. Alio modo peruium cum colore, & secundum hoc medius resultat ex superiori, & inferiori, sicut patet in humano vngue, quia scilicet habet colorem peruium, & sanguis subtus colorem terminatum. Ideoque medius color resultat ex vtroque. Item patet etiam picturis cum.s. pictores faciunt aliquid apparere per colorem aquæ, vt quando faciunt imagines velut in aquis stantes. Dicendum est itaque quòd in supernatatione color superior non est transparens simpliciter, sed secundum quid.

De Mixturis colorum, & proportionibus secundum quas distinguitur varietas colorum, & numerus. Ca. LXVI.

Fit autem mixtio duobus modis: secundum proportionem debitam, & sine proportione. Porro secundum fit adhuc duobus modis secundum Philosophum. s. proportionem arithmeticæ, & secundum proportionem musicæ. Item secundum proportionem arithmeticæ duobus modis. Vno modo. i. per æquè distantiam, & sic non est nisi vnus modus & vnum medium inter duo extrema. In hac. n. proportione medium habet se ad vtrumque extremorum sicut subduplum ad duplum, & vnum ad duo, quod ex hoc patet, quia medium tantum habet de vno contrario quantum de alio. Et sic album plus duplo habet de albo, quàm medium, & hoc vocatur æquè distans: si autem fit mixtura secundum debitam proportionem, sed non per æquè distantiam, tunc non contingit misceri nisi duobus modis. Vno modo. s. secundum proportionem extremi ad medium æquè distans, per hanc mixturam generatur medium, quod est vicinius extremo, quàm medio æquè distanti. Quod sic potest probari. Medium illud in extremo accipit naturam extremi. Naturam verò alterius extremi non accipit nisi acceptione vna. i. secundum quod est in medio æquè distanti. Sic ergo vicinior est vni extremorum, quàm alteri extremo, quia natura vnius extremorum in ipso se habet ad naturam alterius extremorum, sicut duplum ad dimidium, & duo ad vnum. Secundus modus proportionis est secundum operationem medii non æquè distantis ad æquè distans, & sic relinquitur vnus color, qui vicinior est medio æquè distanti, quàm extremo. Quod etiam probatur in ista commixtione: medium constitutum duplici acceptione naturam accipit medii. s. a medio æquè distanti, & a medio non æquè distanti. At verò acceptione simplici tantum, accipit naturam extremi. s. in vtroque medio, quoniam extremum non est nisi in se, & in medio. Cum ergo illud accipiat naturam extremi tantum in medio, & non in se, non accipit extremum nisi vna acceptione. Natura vero medii non est immediatè in ipso medio æquè distanti, sed etiam in medio non æquè distanti. Ideoque dicitur accipit naturam medii ac per consequens vicinius est medio. In istis proportionibus distinguitur colorum varietas, & numerus.

De Numero colorum, & varietate. Cap. LXVII.

Cum autem dicat Aristoteles in libro de sensu, & sensato, quod septenario numero determinantur colores, videntur esse multo plures. Habemus. n. album, & subalbum, pallidum, & subpallidum, ac liuidum, & subcitrinum, rubeum subrubeum. In viridi quoque sunt varietates multæ. Est præterea color purpureus, sanguineus, & glaucus, flauus, ac niger, & huiusmodi diuersitates. Item dicuntur esse quidam colores asimetri, quidam simetri. Aut ergo mensura coloris ad visum attenditur, quia. s. visui commensuratur, aut omnis color, qui in lumine est erit simeter, & ille solum, qui in tenebris asimeter. At vero asimetrum nunquam potest simetrum esse. Ideoque secundum hoc color, qui est in tenebris non posset esse visibilis adueniente lumine, quod est manifestè falsum. Porro si dicatur, quod attenditur commensuratio ad delectationem, quæ est in visu, tunc sequitur, quod omnis color medius simeter sit, & nullus asimeter, quia delectatio semper est in medio, & nunquam in extremo corrumpente. Nos itaque de colorum numero dicimus, quod non sunt nisi septem in supradictis proportionibus. Non. n. sunt nisi tria proportionum genera, vnum. s. extremi ad extremum, & secundum hoc resultant tres colores. s. duo extremi, & vnus æquè distans. Aliud est extremi vnius ad medium æquè distans, & sic resultant duo. s. vnus qui vicinior est extremo in parte vna, alter qui vicinior est in parte altera. Tertium est medii æquè distantis ad medium non æquè distans, & sic iterum duo resultant, vnus, s. qui vicinior est æquè distanti in parte vna, & alius, qui vicinior est æquè distanti in parte altera. Si verò quæritur, cur non comparetur æquè distans ad non æquè distans, & extremum ad non æquè distans, vt resultarent alii duo colores. Respondemus, quod illa proportio immediata non esset. Iam. n. habitum est, quod ab æquè distanti generatur æquè distans, & ideo sua proportio immediata est ad æquè distans, ac per ipsum ad inæquè distans secundum proportionis arithmeticæ rationem. Similiter habitum est, quod inæquè distans non generatur ab extremo nisi per comparationem ad æquè distans, & ob hoc etiam comparatio extremi ad inæquè distans non est immediata, secundum regulam arithmeticæ proportionis. Ideoque ex comparationibus illis non resultaret color aliquis secundum hunc modum, vnde & isti colores dicuntur esse simetri. i. est commensurabiles. Si vero non attenditur talis regula proportionis, tunc generabuntur multi, qui omnes erunt asimetri, secundum arithmeticæ proportionis metrum. Si verò fiat mixtura secundum principia regulas. que proportionis musicæ, tunc fiat proportio in comparatione ad sensum. Nam sicut semitonium cum diapente proportionem facit dulcem in auditu, sic multum albedinis cum modico rubedinis, & multum viriditatis cum modico citrinitatis facit delectationem in visu, sicque fiunt multi colores, & simetri quidem delectabiles, asimetri vero indelectabiles.

De medio mutationis ab vno colore in alium. Cap. LXVIII.

Dicit autem Auicenna, quod album mutatur in nigrum triplici via. s. vt primo fit subpallidum, & postea pallidum, & sic deinceps. Vel quod primo fit subrubeum, & postea rubeum, & sic deinceps. Vel quod primo fit viride, & postea veniat ad colorem medium, & tandem ad nigredinem perfectam. Sed cum multa sint media, videtur album posse mutari in nigrum per quodlibet illorum mediorum, & sic multiplex erit via. Medium. n. est vt dicit Philosophus in quod prius venit id, quod mutatur, quàm in extremum, præterea videtur non esse nisi vna sola via. In intentione enim motus ab albo in nigrum, id quod mutatur vicinius est albo, quàm nigro, & ita in eo obtinet qualitatem albi, & sic restat illa sola via quæ est ab albo in subpallidum, & deinde in pallidum, & postea progressione continua in nigrum: secundum Auicennam etiam videtur, quod sint infiniti colores medii, cum in vnoquoque fieri sint infinita facta, vt dicitur in secundo posteriorum, & probatur sexto Physicorum. Possumus. n. nos significare motum albi in nigrum secundum quemlibet punctum intermedium, & cum semper in signo illo sic iterum in motu esse, secundum quodlibet illorum signorum habebit nouum colorem medium. Et cum illa signa sint infinita, medij colores possunt esse infiniti: dicimus ergo, quod Auicenna loquitur de constitutione mediorum colorum secundum naturalem mutationem, & non secundum arithmeticam vel musicam proportionem, secundum hunc. n. modum, tot sunt colores medii, quot in alteratione ab albo in nigrum possunt esse termini motus. Medium autem est in quod primum venit id, quod mutatur antequam perueniat ad extremum, quod tribus modis potest esse. s. secundum dominium albi, & secundum dominium nigri, & secundum vtrumque. Et si dicatur secundum dominium albi, sic est progressio prima, quia naturalis est, & paulatim ab illo recedens. Et ista est prima via. s. ab albo in subpallidum, & sic deinceps. Si vero secundum dominium nigri, sic erit vehementer intense causæ nigredinis, & valde debilis causæ albedinis. Et sic erit tertia via, quæ est ab albo in viride, & inducit se in nigrum. Si vero est secundum vtrumque; tunc est, quia recessus est ab albo, deficientes erant causæ albi, & inualescentes causæ nigri. Et ob hoc album erit subtus clarum, & desuper nigrum obtinens nigrum. Et ex hoc resultat primo subrubeum, & postea rubeum & sic deinceps secundum causarum albedinis defectum. Concedimus itaque, quòd vna sola est via mutationis albi in nigrum, idest vna sola progressio pura sicut iam est ostensum. Sed aliæ contingunt ex fortificatione maiori vel minori causarum nigredinis, super causas albedinis. Concedimus etiam, quòd infiniti sunt colores medii potentia, sed non actu, sic etiam infinita sunt facta in vno fieri potentia, sed non actu.

Cur non quodlibet nigrum mutari possit in alium colorem, sicut & quodlibet album. Cap. LXIX.

Quæritur etiam cum etiam cum quodlibet album possit mutari in nigrum per artem, & naturam. Quare non quodlibet nigrum possit mutari in album, & alium colorem. Tinctores. n. pannum nigrum habentem colorem, non possunt mutare in album vel in alium colorem medium. Nos autem ad hoc facile possumus respondere, quod natura quidem benè transmutat nigrum in album, vt patet in canicie nigrorum capillorum. At verò tinctorum ars nequaquam hoc facit, quia non in omnibus ars potest naturam imitari. Nam ars quidem tinctoria nigrum facit ex colore sic tinctam penetrante, ac poros eius opilante, ita quod postea non potest alius color subintrare. Idemque. nigrum ab artifice non mutatur in colorem album, sed alii colores benè permutantur in nigrum, quia non sunt in materia adeo penetrante & opilante poros rei tinctæ. Dictum est n. supra quod calidum adurendo partes terrestres generat nigrum, quia partes illæ per separationem scerit, & aquæ comprimuntur in seipsis, & obstruuntur pori. Ita, quod eis non potest lux misceri: vnde cum euolauerint partes diaphani, necesse est deficiente luce, quod combustum est, obscurum, & nigrum remanere. Nec vltra potest colorem album per immutationem suscipere. Ex prædictis itaque patent duo modi quibus generantur colores in corpore terminato. s. modus generandi per extremorum mixturam vel per vnius coloris super alium exaltationem.

De Generatione colorum in nubibus. Cap. LXX.

Itaque restat tertius modus quo generantur colores in corpore non terminato sicut in nubibus, in his. n. videtur multiplex color, secundum diuersam admixtionem. s. luminis superiorum corporum ad materiam nubis. Nam si vapor sit aqueus disgregatos multus, ita quod non possit eum totus penetrare radius, tunc erit rubeum quasi inflammatum, & dicitur color purpureus, qui frequentius apparet in superioribus: si vero sit aqueus, & disgregatus magis atque subtilis ita, quod super ipsum plus micat lux superueniens,

tunc

tunc erit quasi color auri valde fulgentis. Si vero fit aqueus quidem, sed subtus magis spissus, & supra magis rarus, sitque disgregatus distans per partes & partes nubis, tunc lumen immixtum ei desuper facier quasi colorem velleris. Si verò sit inspissatus ad pluuiam, & soli supponatur, ita ꝙ lumē solū subtus in ipsum veniat ex parte concaui, tunc ille vapor per tres partes distabit. Id enim quod graue est cōuersum ad aquę naturā inspissatum subterit, & lumen solis ad hoc adueniens colorem viridem facit. Illud aūt, qđ est supra in nube aquosum iam incipiens inspissari, sed nondum inspissatum, sequitur calidum eleuans ipsum, & lumen solis ad hoc deueniens facit colorē rubeum vel niuosum, secundum ꝙ magis aut minus est spissum. Medium autem inter hoc est peruium, quia per partes non multum distat inter calidū eleuans, & frigidum deprimens, & inspissans. Idcirco lumen solis ad hoc deueniens, facit ceruleum colorem, tendentem ad albedinem. Et isti sunt colores in iride apparentes. Et hic etiā patet ratio cur in iride color superior, qui est in conuexo arcus, sēper est niuosus, & inferior semp viridis. Medius aūt ceruleus ad albedinem tendens. Si vero sit vapor vehementer compressus per frigidum constringens, tunc non potest nasceri lux desuper adueniens, & tunc apparebit color niger.

Utrum Color tantum in aspectu colorati sit obiectum visus. Cap. LXXI.

Dubitare verò pt aliquis vtrū color tm̄ sit obiectum visus, qui videt colorem, quia superius habitum est, ꝙ color non est in actu visibilis nisi per lumen, quod est in extremitate perspicui immixtum superficiei corporis colorati. Cum itaq; cū colore semper videatur lumen, & nunquam color solus, non vr̄ eo lor tm̄ vnquam esse obiectum visus. At verò potest obici ēcōtrario, ꝙ visio cum vnus, & idem actus sit in numero, non vr̄ terminari ad duo. Et ita terminari vr̄ non ad vtrumq; simul, sed tm̄ ad colorē vel tm̄ ad lumen. Nos aūt benè concedimus, ꝙ visus ſm actum, non est nisi vnius visibilis. Color n. ſm actum cū lumine quo agit, est vnū visibile. Nam & materia, & forma non faciunt duo, sed vnū tm̄ in substātia. Cū ergo in visu lumen sit vt forma, color vt materia, erit ex duobus illis vnum visibile ſm actum, & sic vnus actus numero non habet duplicem terminum. Veruntamen vt superius dictū est, lumen & color non eodem modo se habent ad visum, sed vnum. s. color se habet vt obiectum terminans visum, Alterum autem vt actus in quo color mouet visum: siue vt cuius actu visio ad obiectum terminatur.

De forma speculi luminosa utrum habeat aliquod esse. Cap. LXXII.

Porro de forma in speculo resultante, merito quæri potest. Vtrum sit lumen vel color vel forma vel potius habeat aliquod esse: vr̄, ꝙ non sit. Nam si est, aut est corpus, aut non. Si est corpus, tunc duo corpora sunt in eodem loco, quia speculū pp ipsam nō occupat maiorem locum, preterea cum oē corpus habeat profundum, ſm hoc oporteret, ꝙ forma illa non videretur iacens super speculum, sed eleuata super speculi superficiem ſm ipsius corporis profunditatis quantitatem, quod cum appareat falsum esse, formam illam corpus esse vr̄ impossibile. Si verò dicatur, ꝙ non sit corpus cum super speculum motu locali moueri vr̄, ſm hoc non corpus motu corporis mouebitur, contra qđ legitur in sex principiis, ꝙ impossibile est non corpus moueri corpore. i. motu corporis. Et in ēr in sexto physicorum, ꝙ oē, quod mouetur est corpus. Et iterū oē, quod mouetur est in loco, nihilque nisi corpus est in loco: pterea si mouetur constat, ꝙ p se non mouetur, vt iā pbatū est, ergo per accidens. At verò, quod p accidens localiter mouetur, motu eius in quo est mouetur, sicut aīa per corpus. Cum ergo non sit nisi tantum in superficie speculi, & in extremitate perspicui tangentis speculum, mouetur illorū motu tm̄ At ēcontra videmus, ꝙ speculo manente immoto, & similiter extremitate perspicui, mouetur imago ad motum aspicientis in speculo. Non ergo vr̄ moueri per accidens. Et ita vr̄ non esse corpus, sed nihil: huic tn̄ obuiat manifestè sensus, & rō, qa forma hæc actu agit visum immutando, qđ vtiq; non faceret si nihil esset, præterea si nihil esset, nec p se, nec p accidēs videri posset. Dicimus ergo, ꝙ ipsa aliquod est ens, non tn̄ corpus, nec substantia, sed accidens, nec motu locali mouetur, sed potius generatur sic superius de lumine diximus, qđ semper nouā essentiam habet generatā, ad nouā præsentiam illuminātis. Ita dicimus de imagine speculi, ꝙ semper generatur ad præsentiā aspicientis.

Quibus modis prædicta forma generatur in speculo. Cap. LXXIII.

Forma tn̄ illa generatur in speculo tribus modis. s. ex motu aspicientis, & ex motu speculi, & ex motu aeris intermedii, quod ideo contingit, quia recta oppositio exigitur ad immutationem speculi. Et ita pōt mutare formā, vel ex parte situs aspicientis, vel ex parte speculi. Ideoq; corrumpitur vna, & generatur alia. Medium autem, quod est deferens, illam corrumpit si ipsū variatur. Sed ad eius mutationem forma moueri non vr̄. Et hoc contingit duabus ex causis. Vna est. quia transitus imaginis per medium, sicut & luminis, est subito: Sed aeris mutatio de loco ad locum non est subito. Alia est, quia medium est receptibile formæ, sed non substantiabile, sicut legitur in libro de sensu, & sensato. Ideoq; statim qñ medius aer exit extra rectam oppositionē inter speculū, & aspicientem, forma non apparet amplius in eo. In aqua vero secus est, qm̄ illa magis seruat, vnde in aqua mota facies maioris quantitatis apparet, quia pars aquæ, quæ mouetur extra rectam oppositionem formam in materia diu tenet, cum parte formæ, quæ est in recta oppositione, ideo facit formā maioris quantitatis apparere, vel etiam duas uel tres formas qñq;. Sic ergo patet, ꝙ illa forma, nec per se, nec per accidens mouetur, sed semp noua generatur: per hoc de facili posset rn̄deri ad obiectionem, quæ posset fieri: forma illum situm variat, quia mō in vna parte speculi, mō in alia, unde cum oē tale sit corpus mobile vr̄ illa corpus esse. Non. n. vt dictum est mouetur per loci mutationem, sed per generationem, & corruptionem: voluerūt tn̄ quidam dicere, ꝙ illa nihil est absolutè, sed est quædam comparatio aspicientis ad speculum, sicut etiam vmbra est priuatio lucis obiectu corporis opaci ad lumen resultans. At uerò nō est simile de umbra, quia in ea non resultat imago rei opacę expresiè ſm oīa lineamenta, sed confusè tn̄, ſm ea, quæ primo intercipiunt luminis trāsitum. In imagine verò speculi expressè resultāt oīa. Cæterum umbra semper proiicitur post corpus opacum ita, ꝙ corpus opacum semper est inter vmbram, & corpus luminosum. At uerò imago, quæ est in speculo sic semper resultat ex eo, quia lumen directè illuminat faciem aspicientis in speculū sine omni vmbra media inter ipsum, & aspicientem.

Qualiter illa forma sit in speculo vt in subiecto Cap. LXXIIII.

Itaque supposito. s. ꝙ illa forma aliquid sit, & ꝙ accidens sit, restat videre in quo tanquam in subiecto sit: vr̄ autem, ꝙ non sit in speculo, quia dicit Philosophus in topicis, ꝙ motis nobis mouentur oīa, quæ in nobis sunt. Si ergo esset in speculo, moueri deberet ut ur̄ speculo moto. Videmus aūt ēcontra, ꝙ apparet illa uenïens ac recedens, & situm varians ad motum aspicientis speculo manente immoto. Vnde, & Philosophus in 6. lib. Physicorum dicit, ꝙ impossibile est soluere, cōcesso ꝙ ibi uera forma sit. Si verò non dicatur ibi formā esse, incredibilis erit error in uultu sequente sensum, licèt hoc probabilius sit dicere ibi etiam innuit, ꝙ in extremitate aeris speculum tangentis sit, sed hóc vr̄ falsum esse, quia tunc etiam videretur sine speculo, quod non pt esse: præterea vnumquodq; in illo est a quo nō differt p situm, & locū, ut in subiecto. Et nos quidē hoc cōcedimus, ꝙ aūt non mouetur motu speculi, sed corrumpitur, & in altera parte generatur, hoc ideo contingit, quia suum generans est extra speculum, scilicet aspiciens oppositū speculo ſm respectū suū, sicut etiā de generatione lucis supra dictum est. Quod autem sit in extremo aere speculum tangente, sicut in subiecto error est. Quin potius est in ipso sicut in extremitate perspicui, quod ei confert actū, ui sum immutandi sicut de colore supra dictum est.

Quod eadem forma sit habitus vel dispositio. Cap. LXXV.

Porro si est accidens in speculo sicut in subiecto, necesse est eam esse in aliquo prædicamento. Et primo quidem ur̄ esse passio uel passibilis qualitas, quia passionem infert sensui, & ipsum immutat. At uerò oīs passio uel passibilis qualitas, habet cōtrarium in specie, hanc autem formam patet contrarium nihil habere. Alia uero rōne ur̄ esse forma uel circa hoc aliquid constans figura. Nam illud quod in speculo vr̄, apparet ur forma, aut figura aspicientis, sub quantitate terminata. Nos aūt dicimus, eā quidem esse in prædicamento qualitatis. Non tamē in spē tertia vel quarta, sed in prima, quæ est habitus uel dispositio. Non. n. est propria forma uel imago, sed spēs imaginis, & formæ, talisq; spēs, quæ potest esse in aīa ut in subiecto. Ideoq; nō propriè lōga uel lata est. Sed longitudinis, & latitudinis spēm habet. Si eīm esset in ea longum, & latum, cum illa longitudo, & latitudo nō terminetur ſm terminos aeris uel speculi, sed aspicientis, oportet, ꝙ longitudo, & latitudo eius extra ipsum esset, quod in conueniens est. Ideoq; est necesse dicere, ꝙ reuera non est ibi longū, & latum, sed species longi, & lati, per quam figura cognoscatur aspicientis. Cumq; tales species sint habitus uel dispositiones, erit illa forma habitus uel dispositio. Est. n. in anima ut habitus, & in speculo, & aere sicut dispositio. Sed hoc concedimus, ꝙ illud, quod per se tanquam primū agens, sensus immutat, sit passio

sio vel pasibilis qualitas, ut est color. Nō aūt oportet illud, quod receptū est in oculo, & spiritu visibili, & in speculo sit color ſm esse coloris, sed potius est species coloris, quæ est principium cognoscendi colorem. Itaque pari ratione, nec dicimus, quòd illa imago sit forma, vel circa hoc aliquid constans figura. Nā ut dictum est, non habet terminum qualitatis secundum esse figuræ, sed potius similitudine ipsius ad speciem apta nata est figuram secundum esse quanti termino repræsentare.

Qualiter illa forma recipiatur in speculi superficie. Cap. LXXVI.

INter hæc omnibus difficillimum est videre, utrū recipiatur illa forma in superficie speculi, ut in puncto, vel in superficie. Vi aūt, φ ut in superficie, quia ſm totam superficiei apparet quicquid apparet sub longitudine, & latitudine. Qđ si concedatur multis rōnibus improbatur. Quicquid. n. apparet ut in superficie, si ipsum est totum in una superficie alicuius quantitatis, ipsū totum in minori non erit. Si ergo speculi forma tota est ut in superficie alicuius quantitatis totius, tunc non erit tota in minori superficie, quod est contra sensum manifestè. Si. n. speculū frāgatur in decē partes in qualibet illarū est forma tota, præterea forma illa ſm eandem quantitatem simul & semel resultat in maiori speculo, & minori, sicut patet ad sensum si duo specula maius, & minus opponantur simul aspicienti, non est ergo in eis per dimensionem quantitatis. Nā rō dimensionis quantitatis est esse ſm maiorem dimensionem in maiori, & ſm minorem in minori: patet ergo, φ nō est in superficie speculi ſm superficiei rōnē. Nos quoq; soluendo dicimus, φ non est ibi ut in superficie, sed ut in puncto. Cuius euidens est exēplū in forma totius sphęrę dimidii cæli, quæ tota resultat in una parua acie oculi, quod utiq; patet fieri non posse si reciperetur ibi ut in superficie. Eadem vero est ratio de speculo, quæ & de oculo. Ad hoc autem quod in contrarium obiicitur de apparentia in longo, & lato, per prædicta patet iam responsio. Nam imago resultans in speculo non habet longitudinem, & latitudinem, sed potius illarum dimensionum tantummodo speciem, & intentionem.

Assertio Quòd ibi recipiatur ut in puncto. Cap. LXXVII.

QVòd autem ibi recipiatur ut in speculo sicut in puncto, declarat etiam necessaria demōstratio. Nam Euclydes in libro de speculis probat, φ oīa visio perficitur sub triangula ambligonio, hoc est qui habet unum angulum obtusum, siue ampliū, siue extensum, quod idem est. Itaq; si oculus ut dicit Philosophus, est speculū quoddā animatū, sequitur φ id, quod immutat oculum sub triāguli lateribus immutat ipsum. Et sic attingit ipsum in puncto anguli. Cum ergo eodem modo fiat immutatio speculi quo, & oculi forma, quæ in ipso resultat, erit sicut in puncto anguli, & non sicut in superficie. Item ab Euclyde inuenitur probatum, φ reflexio luminis semper fit ad pares angulos vel in seipsum. Ad pares quidem angulos fit, si radius ex obliquo veniēs est ad superficiem speculi. In seipsum autem si perpendiculariter. Ex hoc accipitur, φ radius oīs reflexus in speculo contingit speculum ad angulum rectum vel acutū aut obtusum. Nam si perpendicularis incidat radius super speculū planū, tūc reflectitur in seipsum, & superficiē speculi planā in puncto tāgit, & ex utraq; parte sui cōtactus ad superficiem, rectū angulum facit. Nā apud Euclydem principium est, φ linea recta perpendiculariter cadēs super lineā rectam facit duos angulos rectos. Si autem obliquè veniat radius super speculū, tunc de necessitate fient ibi tres anguli æquales duobus rectis, quorum unus est inter radium incidentem, & lineam superficiei speculi, & est acutus. Alius autem inter radium reflexum, & alteram partem lineæ superficiei speculi, & est similiter acutus æqualis priori. Tertius inter radiū incidentem, & radium reflexum, & est qñq; obtusus, quandoq; rectus, quandoq; acutus. Cum ergo oē, qđ venit ad speculū, sub his angulis veniat ad idipsum, oē, quod recipitur in speculo, recipietur in anguli termino, oīs autem anguli terminus est punctus, oē ergo, quod recipitur in speculo recipitur ut in puncto.

Secundum quam naturam speculum sit susceptibile talis formæ. Cap. LXXVIII.

HOc quoq; difficile est percipere ſm quam naturam speculum susceptibile sit talis formæ, aut. n. ſm φ est corpus, aut ſm φ est transparens siue peruium, aut ſm φ est transparens in una parte, & in altera parte exōnctū sine terminatū. Si primum dicatur, ſm hoc sequitur, φ huiōi formæ susceptio oī corpori debeatur, quod utiq; falsum est. Si secundo modo, tunc hoc magis aeri debetur, ut vř, quia magis transparens est. Si tertio mō, tunc corpus non posset esse speculum, quod non esset in altera parte terminatum, & hoc videmus esse falsum in aqua, quæ est speculū aspicientis ad ipsum, licèt non sit in altera parte terminata. Similiter metalla videmus esse specula qñ polita sunt ac tersa, ut ferrum, argentum, & talia. Idem quoq; videmus de quibusdā politis lapidibus. In quib' oībus merito quæri pōt ſm quā naturam cōem eis contingat suscipere hāc formā: dicimus, itaque tria concurrere in speculi natura, videlicet planiciem in superficiem transparentem, & aliud terminans ipsum post superficiem. Tertiū, φ sit proportionata reflexio. Nā aer qui transparēs est tñ, non est speculum. Aqua verò, quæ transparens ac spissa est, aliquo mō terminat lucē, q̄ abstrahit formas visibiles easdēq; reflectit a superficie plana, & per cōsequens ibidē congregat formam abstractam a luce reflexam, unde ipsa est speculum, sed aliquantulū obscurū. At verò inter oīa melius est speculū ex vitro, & plūbo, quia vitrū pp transparentiā melius recipit radius, plūbum non habet humidum solubile ab ipso, unde qñ superfunditur plumbum vitro calido, siccitas vitri calidi abstrahit ipsum, & efficitur in altera parte terminatum valde radiosum. Exigitur etiam proportio reflexionis. Nam si multo minus fieret reflexio sicut in speculo immediatè soli opposito, color & figura non resultaret, vel obscurè resultaret. Et hoc ideo etiam accidit, quia condensatio radiorum ac luminis, colores ac figuras tegit. Nam si lapis niger valde politus sub sole ponatur, & aliquis eminus respiciat illum ex obliquo, videbitur ille lapis albus vel splendidus, propter diffusionem radiorum in superficie.

De Speculis metallinis. Cap. LXXVIIII.

POrro metalla q̄dam multū in superficie polita, & depurata, sunt specula, huiōi. n. oīa generātur ex sulphure, & argento viuo. Argentū aūt uiuū fit ex subtili aqueo, & subtili terreo. Cū ergo argentū uiuū, & sulphur valde subtilia sunt, & cōmiscetur per calidū digerens, & inflāmās, tūc fit aurū qđ in superficie politū pp subtile aqueū ac mediū, receptiuū est, & reflexiuum, & pp subtile terreū est terminatiuū, ac sic efficitur speculum. Similiter ēt fit de argento pp easdem causas, hoc solū excepto, φ calidum in ipso nō est ita benè cōmiscens ac digerens, & inflamās sicut in auro. Et ēt φ aurū magis sequit colorē sulphuris. Argentū vero magis colorē argēti uiui. In utroq; tñ est frigus magis coagulās, & ob hoc luminis receptiuū est ac reflexiuū. Cuprū aūt depuratū est ex sulphure quidē puro, & argento uiuo minus puro benè cōmixtis, pp hoc etiam ex ipso fit speculū benè in superficie politum. Ferrum verò ex utroq; quidem est puro, & benè cōmixtis, & humiditas eius viscosa non est ab ipso separabilis per eliquationem calidi, pp hoc efficitur quidem speculū, sed magis obscurum ſm quid, ac ſm quid minus obscurum. In eo quippe, quod politum est, magis accedit ad naturam diaphani per naturam aquæ, & magis receptiuum est formæ, & coloris. In eo vero qđ est ex partibus crossis terreis, magis est umbrosum, & sic minus receptiuum. Aurū autem, & cuprū in eo, qđ hñt colorē sulphuris, minus receptiua sunt formæ, & coloris. In eo vero, φ habent subtile terreum, magis receptiua sunt, quàm ferrum. Ideo argentū benè politū inter oīa metalla melius est speculum, quia in colore magis accedit ad diaphanum. Porro stagnum & plumbum magis sunt ex argento viuo non puro, nec bene cum sulphure commixto, propter hoc in superficiebus eorum semp remanent partes obscuræ terrestres, receptabilitatem luminis impedientes. Ideoque ex istis non generatur speculum.

De Variatione imaginis in speculo visui respondentis. Cap. LXXX.

HOc aūt vř mirabile, φ imago speculi, qñ vř in ipso, qñque vř in profundo, qñq; in superficie. Cūq; anterior pars aspiciens contra speculum sit speculo propinquior, vř ipsa citius tāgere speculū, quàm posterior. Et ſm hoc vř, φ nobis deberet primo resultare posterior pars, & non anterior quasi cooperta posteriori, sicut de hoīe a nobis recedēte nō videmus nisi posteriorem partē. Nos aūt dicimus, φ sicut habitū est superius forma, q̄ apparet in speculo spēs est nō habēs spissitudinē. Ideoq; nulla quæstio est utrū posterior tegat anteriorem. Ideo aūt forma illa qñque vř in profundo, qñq; in superficie, qñ in speculo non resultat forma tantummodo, sed ēt distantia, q̄ est inter aspicientem, & speculū. Ideoq; qñ est magna distantia, tunc forma vř in speculo profundata. Qñ vero est distantia parua, tunc vř ad superficiē accedere. Pōt ēt oriri dubitatio cur in quibusdā speculis apparet recto modo, in quibusdā aūt superius apparet inferius, & ècontra. Sinistra quoq; apparet dextra, & ècontra. Similiter etiā cur in quibusdā plures apparent facies ad unū aspectū. In quibusdā una tantū. Nos aūt dicimus, φ in speculo cōcauo nō apparet forma sicut in plano, & huius rei cā est, quia in plano una pars speculi nō est sub alia, ideoq; non fit ab una parte sup aliam reflexio. Et in concauo una pars est sub alia. Et ideo superior formā receptam proiicit super inferiorem, sic superior pars inferior apparet.

apparet,similir et ẽt eſt de dextro,& ſiniſtro. Et iſte eſt modus na turalis in generatione oĩs mixti, licèt nõ figuræ lapidis qui topaſion dr̃,in quo ſemper apparet facies verſa. Si verò fiat ſpeculum angulis multis angulatũ,tũc quilibet angulus per diſcontinuationẽ,& reflexionem.q̃ fit in eo.multæ fiũt imagines ſc̃m naturã diſcontinuationũ reflexionis. Si verò ſpeculum fiat in vna parte concauum,in altera planũ duæ facies reſultant. Et ſiquidẽ concauum ſit ſuperius,& planum inferius, tunc in loco continuationis plani ad concauum, videbuntur facies illę in collo cõtinuatæ,ita quòd facies vna ſit ſuperius,& alia inferius. Si verò ſit ècontra planum inferius, & concauum ſuperius, tunc videbuntur facies illę in vertice capitis continuatæ,eo quòd inferior porrigitur ſuperius,& ſuperior dependet inferius

De ſpeculis planis. *Cap.* *LXXXI.*

NOn ſolum vero apparet dextra ſiniſtra, & ècontra in ſpeculis conuexis,ſed ẽt in planis. Nõ tñ ea cã quã in libro de ſpeculis ponit Euclydes,videlicet eo,ꝙ videamus p lineas radiales ab oculis egredientes:ſed potius ideo, quia forma abſtracta a re viſa per actum luminis apparet in ſpeculo,& ſicut abſtrahitur ita imprimitur. Ideo fit imaginis ſitus ad aſpicientes oppoſitos. Porro in re alta ẽt diſtantia in ſpeculo repræſentatur vt in turri.cuius cacumen inferius vr̃,quia.ſ.a ſpeculo diſtat amplius & ob hoc apparet profundius.ꝓp hoc in ſpeculo vel in aqua vr̃ turris conuerſa. Hac ẽt de cã baculus ſtas in aqua, oblique aſpiciẽti,curuus vel abſciſſus vr̃, qa ſ.baculi forma p oẽ ꝓfundum aquæ exiſtens, ſuperficiei aquæ imprimit̃, idq; vlterius immutat aerẽ,& viſum,& figurã,& huius immutationis cã eſt, qa linea veniens a ꝓfundo ad ſuperficiẽ aquæ recta eſt. Linea vero a ſuperficie aquę ad oculum veniẽs,oblique ſuper illam capit,ita ꝙ ſuper aquæ ſuperficiem facit angulum acutum verſus aſpiciẽtẽ, ſicq; curuitas duarum linearum immutatione cauſa eſt apparitionis curuitatis rei. Si verò ſuper rem in aqua iacentem aliquis aſpiciat directè,tunc res videbitur directè, quia tunc ad pũctum lineæ immutantis ſuperficiem aquæ, cadit linea immutationis viſus perpendiculariter ac directè, ita quòd ſuper aquæ ſuperficiem duos angulos rectos ſignat. Actor. Hæc de forma vel imagine in ſpeculo relucente.

Qualiter Lux ſit colorum hypoſtaſis. *Cap.* *LXXXII.*

EX libro de vaporibus. Dico aũt lucẽ eſſe hypoſtaſim colorũ, & ſi relinqueretur ſini veniens ad vnumquodq; corpus,non quieſceret donec color illius corporis appareret purè lux: vnde videmus ſolem patientẽ eclypſim in lumine ſuo remiſſum, & oẽ album apparere pallidũ. Cũq; ſc̃m remiſſionẽ lucis,appareant oẽs colores remiſſi,patet ꝙ lux veniens ad vnũquodq; coloratũ,accipiens a rebus a quibus reflectit,quod inuenit trãſit in eſſentiã colorũ ſuorũ: & huius rei indiciũ eſt,ꝙ ſplendor penetrãs vitrũ,inueniens ibi picturã diuerſorũ colorũ,in ſua penetratione reflexus eſt ab obſtaculo,& nõ reflectitur in ſpẽ ſplendoris, ſed ſpẽ picturæ: vnde patet,ꝙ ſplendorem accipit ab eo, quẽ inuenit in vitro:hinc eſt ẽt,ꝙ minimo vino rubeo exiſtente in fundo vaſis apparet album. Appoſitum in magna quantitate apparet rubeum. Quod eſt,quia inueſio ſplendoris, quæ eſt in paruo vino facit illud apparere album in colore.ſ.qui multũ eſt ei affinis: inueniens autem de vino multum in vaſe, non eſt ita de facili penetrans in profundum,& ideo debilitatur, vnde qđ prius apparebat album, iam apparet in rubore obſcurum: hoc autem mirum eſt,ꝙ vitro depicto,& ſplendore illud penetrante in ſui reflexione non apparet in ſpecie ſplendoris veri. Sed in ſpecie coloris p picturã aſſimilati. Et tñ cũ in vino rubeo videmus cælum ex reflexione coloris in ſpẽ, non uidemus illud in colore vini rubei,ſed in colore proprio,& dico, ꝙ qñ color reflectitur ad rubeum,ſi fuerit multum rubeum,mutabitur idea cęli ſc̃m colorẽ quẽ inuenit in vitro,ſed debiliter. Porro cum penetrat vitrum a luce,ibi eſt quaſi quædã mixtio. Cũ aũt reflectitur debilior eſt coloris reflexio cũ colore vitri cõiũcto: uidemus autẽ,ꝙ aer illuminatus a luce,minus iterũ accipit lucẽ ea alio. At èccõtratio virtus odoratiua cum inficitur ab alliorum odore, inueniens illam infectionem non inficitur a ſimili. Quod inde vr̃,qa nihil habens vnam ſummam in effectu,accipit infectionẽ a cõſimili. Itaq; vr̃ ꝙ nihil in luciditate poſitum dum illã retinet infici poſſet ab alia,niſi augmentetur eius luciditas. At èccontrario ĩ domo,q̃ eſt diſpoſita in luce p vnã cãdelã,eſt videre,ꝙ alia cãdela allata lux augmentat̃. Ad hoc aũt dico, qm̃ lux eſt de genere eorũ,q̃ nõ habẽt cõtrariũ,& ita ſi pt̃ intendi, pt̃ & remitti. Qđ autẽ oẽ ſubiectũ retinens aliquã infectionem non inficiat̃ a cõſimili,non eſt general : videmus.n.ꝙ aer inficitur a pariete albo,ſc̃m ſe totum. In odoratu vero fumoſitates reſolutè a vino in eo,quòd qui potauit,opilant caruncular narium ne diſcernere poſſit,& odorare vinum potatum ab alio.

Adhuc De quibuſdam proprietatibus lucis, & umbra. *Cap.* *LXXXIII.*

ALexander. Lux non videtur per ſe, ſed per materiã: eſt aũt aliter in ſole, aliter in colore, aliter in quacunque re illuminata, nec procedit lux niſi a corpore, quia non eſt niſi in corpore. A quolibet autem puncto cuiuſlibet corporis lucidi oritur lux per quamlibet lineã rectã quæ põt extendi ab illo pũcto, ex quibus patet,ꝙ a quolibet pũcto cuiuslibet corporis dyaphani cõtingẽtis aliqđ corpus lucidũ quocũq; lumine,orit̃ lux per oẽm lineã q̃ põt extendi ab illo pũcto,& tranſire in corpore dyaphano tãgente illud pũctũ. Itẽ oẽ corpus coloratũ lucidum propriè mittit formã ſuã a quolibet pũcto ipſius p oẽm lineam rectã,denìq; propriũ eſt lucis extẽdi ſc̃m lineas rectas,ſiue lux fuerit eſſẽtialis,ſiue accidẽtalis,ſiue debilis,ſiue fortis. Cumq; alia mediãte luce videant̃,lux ſeipſa, nulloq; alio modo vr̃,lux maximè ſe oĩbus exhibet,& eſt principium cognitionis ſenſualis oĩum maximè in viſu nihilominus: maximè incogita eſt inter oĩa. Auguſt. ĩ lib. confeſſionũ. Lux oculis ęgris odioſa eſt,q̃ puris eſt amabilis. Philoſoph⁹. Luce,& vita nihil iocũdius, nihil eripi facilius. Radius,& lux qñ perpẽdiculariter deſcẽdit in domũ, & cadit in terrã,generat ex ſe radiũ reflexum, qui,ſ. radius reflexus de neceſſitate reuertit̃ per eãdẽ viã per quã deſcendit radius. Nã ſi per aliã rediret angulũ acutum faceret. Et ita duo radij,ſ.generãs,& generatus ſiunt vnus radius. Itẽ radius penetrãs foramẽ quadratũ,vel alio modo angulare: facit in obiecto remoto lucẽ rotũdã. Radius deſcẽdens ſuper corpus clarũ, & politũ generat ſplẽdorẽ reſultãtẽ: ſed ſi deſcẽdat ſuper corpus opacũ,& impolitũ,nequaquam: lux debilis valde apparet in locis obſcuris,& latet in locis luminoſis Corpus cęleſtæ. Verbi gr̃a, vt ſol quaſi cõtrario modo dat lucẽ ſuã, & calorẽ. Nã magis trãſparẽtib⁹,magis dat de luce, & minus de calore. Ecõtrario magis opacis, & corpulentis plus dat de calore,& minus de luce. Cumq; in aere exiſtẽte in domo in quã nõ cadit radius ſolaris,nihil videatur adeſſe,superueniẽte radio ſolis tot ibi corpora minuta apparent, vt nemo ſit qui ea numerare poſſit. Hugo de tribus diebus. Quid luce pulcrius quę cũ colorẽ in ſe habeat,oĩum tñ colores rerum ipſa quodãmodo illuminãdo colorat. Sol ſicut aurũ rutilat, Luna pallet quaſi electrũ, Stellarũ q̃dã flãmeo aſpectu radiãt,q̃dã luce nivea micant, Quędã vero alternatim,nũc roſeũ,nũc viridẽ,nũc cãdidũ fulgorẽ demõſtrãt. Philoſophus. Vmbra vero eſt lucis priuatio,quæ fit per obiectũ corporis tenebroſi corpori lucido: vmbra lineamẽta corporis retinet, & detineri nõ pt̃,fugientẽ ſe ſequitur,& ſequẽtẽ fugit,facit apparere pulchrũ,qm̃ occultat maculatũ: umbra tãto eſt breuior quanto ſol altior. Inſenſibiliter perit, q̃ moto corpore in radio ſolis alia & alia ſemper erit, nec eſt vmbra terræ, & hac vmbra ſola luna de cæleſtibus corporibus inuoluitur.

De Diſtinctione corporalis,ac ſpiritualis lucis a tenebris. *Cap.* *LXXXIIII.*

ACtor. Porro lucẽ illã primariam vt ex ꝓdictis patet diſtinxit Deus a tenebris,quiditate,& loco,& tp̃e,hæc ſi qdẽ ad inuicẽ diuiſa ſunt eſſentialiter,quia lux habitus eſt,tenebrę vero priuatio. Temporaliter autem, quia lux in die tenebræ in nocte ĩ localiter quoq;, qa dũ lux eſt in uno hemiſperio,tenebræ ĩ alio. Hugo de ſacramentis li. 1. Ergo illud primũ momentũ tp̃is quo creata eſt oĩum viſibiliũ inuiſibiliũq; natura, nec nox fuit, nec dies: & tũc tempus fuit,qa mutabilitas,poſtea vero cõtinuo luce facta,diuiſæ ſunt tenebrę,& lux. Et tempus iã per diem,& noctẽ diſtingui cępit. Et ut mihi vr̃ in eodem prorſus momento tp̃is, quo viſibiliter,& corporaliter diuiſa eſt lux a tenebris: inuiſibiliter quoq; boni angeli diſcreti ſunt a malis, illis in tenebris peccati cadentibus,& iſtis ad lucem iuſtitiæ conuerſis,vt lux eſſent & non tenebræ: ſic inconſonare debuerunt exemplaria operum Dei,ut q̃ viſibilia erãt opera ſapientiæ inuiſibiliũ prouectus ſequerent̃,ſc̃m ꝙ ipſa q̃ vtrobiq; operabat̃ ſapiẽtia,ibi iudiciũ exercuit, hic formauit exemplũ. Iohannes Chryſoſtomus in ſermone de ieiuniis. Cur ergo non prius de angelis,q̃ de viſibilib⁹ creaturis aliquid liquidum. Et expreſſum inſinuauit Moyſes? qa loquebatur Iudæis rudibus. Et de ægypto eductis,quos non tũc oportuit per excelſiorem viã ad creatoris cognitionem, ſed per planiorem. i. per creaturas viſibiles adducere. Augu. ſuper geneſim. Itaq; ſicut dicit ſcriptura,prior omniũ creata eſt ſapientia. I. intellectualis,& angelica vita: q̃ quidẽ informis ac tenebroſa fluitaret,ſi non ad creatorem conuerſa formã ſapientiæ caperet, ac lux in eo fieret. Idem in libro de ciuitate Dei. 11. Si aũt ad illorũ dierũ opera pertinent angeli q̃ Moyſes in principio geneſeos deſcribit ipſi ſunt lux illa, q dies nomen accepit,cuius vnitas,vt cõmẽdaretur nõ eſt dictus dies primus ſed vnus. Ne etiã aliud dies primus, & ſecũdus ac cęteri,ſed idem vnus ipſe ſepties repetitus propter ſenariã cognitionem operũ quæ fecit Deus. Et ſeptimã

quietis,

quietis:qua in seipso a suis operibus requiescit Deus. Cum enim in verbo Dei facti sunt lux, profecto participes facti sunt lucis æternæ quæ est Dei sapientia: & dicitur filius illuminans omnem hominem & angelum mundum, vt sit in domino lux: a quo si auertitur angelus fit immundus.

De Lucifero & primo de illius statu. Cap. LXXXV.

Petrus Lombardus. Inter hos itaque cœlestes spiritus, de quibus dictum est supra, fuit vnus omnibus alijs cadentibus excellentior, nec inter stantes aliquis eo fuit dignior sicut testimonijs scripturarum monstratur. Scriptum est, n. in Iob. Ipse est principium viarum Dei. Grego. in moralibus lib. 32. Neque. n. etiam tunc tam mira contra Dei electos exercere posset, si non ex magna conditione natura eius subsisteret. Iccirco ergo ad tam multam fortitudinem sufficit: quia in natura rerum hunc conditor primum fecit: per vias quippe Dei eius actiones accipimus, vnde rectè principium viarum Dei vehemoth dicitur, quia nimirū cum cuncta crearet, hunc primum condidit quem reliquis Angelis eminentiorem fecit. Cuius eminentiā Propheta demonstrat dicēs. Tu signaculum similitudinis Dei: licèt. n. homo ad similitudinem Dei creatus sit, Angelo tñ aliquid maius tribuitur, cū non ad similitudinem Dei conditus, sed signaculum similitudinis Dei dr̄, vt videlicet quo subtilior est in natura, eo in illum similitudo Dei plenius expressa credatur: de quo & per Prophetam dr̄. Omne lignum paradisi non est simile ei, quia cetera cœlestium virtutum agmina, q̄uis excelsa sint, huic tñ non prælata sunt nec cōparata. Itē ad eum per Prophetam dr̄: Oīs lapis preciosus operimētum tuum, per lapides angelorum ordines intelligimus, quibus vehemoth iste opertus fuisse describitur, quia eos quasi vestem ad ornamentum habuit, quorum dum claritatem transcendit, & eorum comparatione clarior fuit. Idem in li. 34. Alibi quoque de ipso in eodem libro legitur, q̄ non est potestas super terrā q̄ illi comparetur, p̄tās nimirum eius super terram cunctis eminentior perhibet, quia & si actionis suę merito infra hoīes cecidit: oē tñ hoīum genus naturæ angelicæ conditione transcendit, qui q̄uis beatitudinem perdidit, naturæ tñ suæ magnitudinē nō amisit, q̄ humana oīa superat, licèt sanctis hoībus meritorum suorum subiectione subiacerat. Sed quo altior est diaboli natura, eo maior est innocentis hoīs gloria. Dehinc ēt de illo diabolo subditur, qui factus est vt nullum timeret, sic quidem per naturam factus est, vt conditorem suum castè timere debuisset, timore. s. sobrio timore securo. Non timore quem foras charitas mittit, sed timore in sæculum sæculi permanente, quem charitas gignit.

De casu ipsius. Cap. LXXXVI.

Petrus Lombardus. Hic itaque Isydoro teste, postq̄ creatus est, eminentiam naturæ & profunditatem scīæ suæ perpēdēs, in tantum superbiuit, q̄ ēt Deo voluit similis esse. Non per imitationem sed æqualitatem potentiæ, & tantæ superbiæ merito deiectus est. Bernardus Clareuallēsis. Lucifer siquidem ille, qui mane oriebatur, pro eo q̄ similitudinem vsurpare voluit altissimi per rapinam, arbitrans se esse æqualem Deo, qd̄ est eiusque filij, præcipitatus illico corruit, quia pater pro filio zelans in ipsum vindictam exercuit, qui & mendax est, cum se fore similem altissimo iactauit & mendacij pater cum hoīem quoque venenauit, & suæ falsitatis seminarium fudit dicens. Eritis sicut dij. Dixit enim lucifer iam non Lucifer sed tenebrifer & vesperus. Sedebo in monte Dei &c. O impudens & imprudens, millia miliū ministrabant ei, & tu sedebis? Quid iam laborasti vt sedeas? Quid seminasti vt iam metas? Non est hoc tuum, sed quibus paratum est. Quid est quod inuides. Sedebunt vermiculi terræ iudicantes, & tu non modo stabis, sed iudicandus astabis. Ipsi vtique qui euntes ibant & flebant mittentes semina sua, venient cum exultatione portantes manipulos suos: duo sunt manipuli quos quæris, honoris. s. & quietis, sed nō sic impie nō sic. Qui seminauerunt vilitatem & laborem, metent honorem pariter & quietē, pro confusione sua duplici & rubore, in terra sua duplicia possidebunt.

Qualiter veritate a diuinorum cognitione secretorum est priuatus. Cap. LXXXVII.

Augu. super Gen. Factus ergo prius statim a veritate se auertit propria p̄tāte delectatus beatæque vitę dulcedinem non gustauit q̄ non acceptam fastidiuit, sed volendo accipere amisit. Ceciditq; non ab eo quod accepit, sed ab eo qd̄ accepisset si Deo subdi voluisset. Bernardus. Porro sicut iam supra dictum est. Seraphin stantes & astātes dn̄o maiestatis, eius caput. i. altitudinem duabus alis velant. Admiratione. s. in qua feliciter delectantur. Et veneratione. in qua feliciter gloriantur. pedes ēt duabus alis. fidelitate. s. atque prudentia velant. Nā per pedes eius, intelligimus inuestigabiles vias eius & profundum sapientiæ, ad quos pedes ēt incarnationis mysterium ptinet, & oīs operatio nostræ salutis. Cū itaq; Seraphin & fideles pariter ministri sint & prudētes, sic diuina negocia gerūt & saluti pudent electorū, vt malignus ille oīno apprehendere non possit. Ex pedū velamento factū est, vt nesciens dn̄m gloriæ fecerit eum crucifigi. Ex hoc & quotidie fieri solet, vt salutis n̄ræ negocijs ignorās seruiat & tumultus, sero postmodū plāgens, q̄ dum obesse voluerit inuentus sit profuisse: sic p administratorios spūs illudit̄ eius astutiæ, q̄ & fideles sint qui detegere nolint & prudentes q̄ tegere norint, diuinę erga nos prudentiæ & dispōnis arcana. Porro duabus alis volant. s. naturæ pspicacia, & gr̄æ efficacia: væ tibi superbæ spūs adulteratæ presumptionis amator, non stetisti in veritate, expulsus es. Quid aūt æstimare vetat deiecto Lucifero, ad peruigiles excubias Seraphin cōstitutos? Sicut eiecto hoīe ad custodiam Cherubin flammeus gladius traditur, vt a ligno vitæ infestio pariter & incensio. i. quibus nihil carni terribilius manū phibeant corporalem. Porro Seraphin tm̄ alas acceperūt, quarū velamina arceāt oculū spūalē. Itaq; duabus alis velabant caput eius, & duabus pedes, vt nec alta Dei, nec profunda eius iniquus ille valeat contemplari. Erit autem cum reuelabitur gloria domini, sed prius tollemur impius, ne videat gloriam domini. Interim sane velantur caput & pedes, vt medium aliud eidem impio ad videndum, sed ad inuidendū vtiq; relinquat. Ceterū sicut e supremis duabus alis, nequissimus ille admirōnem habuit, sed nō venerōnem, sic medijs quoq; spūalē intellectum et natura dedit, sed non etiam gratia affectum tribuit. Itaque superbus ille Lucifer lucem præferens, non ignem habens, alterā tm̄ in nixus aīæ, casum facere potuit non volatū, exaltauit. n. lucidus esse, non feruidus, nō incēsus, qd̄ Seraphin sonat. Non ergo stetit quia contempsit. Sed nec volare potuit qd̄ p̄sumpsit. Sic nihilominus ex infimis alis plane fidelitaos es ps fuit, sed prudētia nō caruit. Nā & serpēs erat callidior cūctis aīantib' terræ: forte eo ipso tā irreuocabilis est casus ei', q̄ ex his quas diximus alis sicut in parte dextra nulla affuerit, sic in leua nulla defuerit.

De complicibus eius. Cap. LXXXVIII.

Petrus Lombardus. Nō solus aūt lucifer cecidit, sed cū eo alij multi qui in eius malitia consenserunt. Nā vt ait Ioannes in Apocalipsi. Draco de cęlo cadens tertiā partem stellarū secum traxit. Actor. Hoc aūt dixit non quia lucifer eis malū suggessit, ne peccatum eorum videatur hr̄e remedium excusationis, ac per hoc & liberationis, iuxta hęresim Origenis. Sed ideo dr̄ secū traxisse, quia dum ille ęqualitatem Dei & principatum aliorū angelorum superbè appeteret. Illi ob eius plenitudinē & excellētiam ab eo dependentes, mox eius uoluntatem cognoscentes sponte per consensum ei adhæserunt, & ob hoc pariter cum eo ceciderunt. Non quia voluerūt oēs similes esse Deo sicut ipse, sed idē eū eo voluerunt. s. q̄ ipse esset eorū caput sicut appetebat, hūc casū suum p̄scire non potuerunt, quia si p̄scirēt, iam essent ante casum miseri, aut stulti & maligni. Anselmus in libro de casu diaboli. Angelus malus adhuc in bona voluntate stās præsciebat se casurum, aut volebat vt ita fieret, aut non. Si volebat, iam ipsa mala voluntate ceciderat. Non ergo volendo cadere prius sciuit se casurum q̄ caderet. Si præsciebat & nolebat, ergo tanto erat inferior quanto debebat esse fœlicior, qd̄ non conuenit. Relinquitur ergo q̄ casum suū nullatenus p̄scire potuit. Petrus Lombardus. Qd̄ aūt angelis, qui ceciderunt gratia data non est, culpa eorum fuit, quia cum stare possent, noluerunt quousque gratia apponeretur, sicut alij pstiterunt, donec illis cadentibus per superbiā, eis gr̄a apposita est. Aperte ergo cadentiū culpa in hoc deprehendi pōt, quia licèt sine gratia nequirent pficere q̄ nondum acceperāt, p id tñ qd̄ eis collatum fuit in creatione poterāt non cadere, idest stare, q̄a nihil erat qd̄ eos ad casum impelleret, sed spōtanea sua voluntate declinauerūt. Qd̄ si non fecissent qd̄ datū est alijs vtiq; daret̄ & ipsis. Anselmus vbi supra. Vides ergo angelū bonū & malū, Deo parem debere gr̄am quantum ad bonitatē eius. Nec diabolū ideo minus debere reddere Deo qd̄ Dei est, q̄a sibi abstulit qd̄ Deus dedit. Et noluit accipere qd̄ Deus obtulit. Sēper ergo debet agere gratias Deo malignus spiritus, pro beatitudine quam sibi abstulit, sicut bonus pro ea quam sibi ipse dedit.

Cur eum Deus creauit quem peccaturum præsciuit. Cap. LXXXIX.

Augu. super Genesim. Hoc est ait initium figmenti Dei, qd̄ factum est vt illudatur ab angelis eius, figmentū. n. diabolus dr̄, q̄a cū sciret eū Deus volūtate malū futurū vt bonis noceret, creauit tñ eū vt de illo bonis prodesset, hoc aūt fecit vt illudatur ei. Illuditur. n. ei cū sanctis eius tentatio prosit. Sic & mali hoīes quos Deus malos futuros p̄uidens, creauit tñ ad sc̄orum vtilitatē. illuduntur tñ, cū sanctis eorū tentatione profectus præstat: sed ipse est initiū, quia p̄cedit antiquitate & principatu malitiæ, hæc illusio fit malis angelis & hoībus per angelos, & hoīes sanctos, quia subdit eis Deus homines, & angelos malos: & non quātum nituntur, sed quantum sinūtur possunt. Bernardus Clareuallēsis

super

super cantica Homil. 17. Iucũdũ vero iudiciũ, vt superbus ille, humiliũ mallcator, iisdẽ ipsis nesciens faberet coronas ꝑpetuas omnes impugnando, & omnibus succumbendo Tu mihi miser sedem collocas in aquilone, plaga nubilosa, & frigida, & ecce suscitãtur de puluere inopes, & de stercore pauperes, vt sede. cũ prin. &. s g. t. Incaluit super eos mons coagulatus mons pinguis. Idẽ in quodã sermone. Sic aũt ẽt vt iã supra dictũ est ꝑadministratorios spũc illuditeius astutiæ, ꝙ & fideles sint q detegere nolint, & prudẽtes, qui tegere norint diuinæ erga nos ꝓuidẽtiæ, & dispositionis arcana, hinc factũ reor vt nesciens dñm gloriæ fecerit crucifigi. Ex hoc ẽt quotidie fieri, vt salutis nřę negociis ignorans seruiat, & inuitus, sero postmodũ plãgẽs, ꝙ dũ obesse voluerit, inuẽtus sit ꝓfuisse. Hinc ergo ille neqssimus, & in ꝑsenti torquet acrius, & in futuru cruciabit grauius: primũ qdẽ, ꝙ ipsã nobis lõganimitatẽ diuinę benignitatis inuideat, deinde, ꝙ nequaq̃ sibi ipsi hac saltẽ occasione ꝓuideat vt ad pœnitentiã ꝓuocetur

De Obstinata eius superbia. *Cap. XC.*

GRegorius vbi supra. Hic qdem vt iã supra dictũ est p naturã factus est, ut conditorem suũ caste timere debuisset, tuncq; securu videlicet. Sed qm̃ ei a quo conditus fuit subesse despexit, tanto magic infra se cecidit, quanto magis se contra gloriam sui conditoris erexit, factulq; est vt nullũ timeret, nullũ videlicet quia nec etiã Deũ. Sed neq; hoc ipsum, qđ passurus est meruit, appetitum nãq; celsitudinis vertit in rigorem mentis. Et qa ius quæsitę potestatis nõ obtinuit, quasi quoddã superbiæ suæ remedium inuenit insaniã sensibilitatis. Quia vero profectu transgredi cuncta non potuit, despectu se contra cuncta piæ parauit. Cuius adhuc superbia describitur, cum subditur, omne sublime videt. i. cunctos velut infra se positos quasi de sublimi respicit, qa dum cõtra auctorem per intentionem nititur, estimare sibi quẽlibet parem dedignatur. Quod ẽt aperte membris eius congruit, quia oẽs iniqui per tumorem mentis elati, cunctos quos cernũt superbię fastu despiciunt Et si qñ exterius venerãtur, intus tñ in secreto cordis, vbi in sua æstimatione magni sunt, cunctorũ vitam sibi postponũt. Reprobi tñ cum vnum vel minimum bonũ suum incauti conspiciunt mala multa grauic in qbus sunt non agnoscunt. At electi ad quodlibet remissimũ malum suũ, Deo dispensante ex infirmitate trepidant, vt magna bona ad q̃ profecti sunt non amittant. Sicq; fit vt istos mala adiuuent, illos vero bona grauent. Quia videlicet, & malè bono vtitur reprobus, & benè malo vtitur iustus. Recteq; In fine locutionis dñicæ, vnũ aliquod aperte de leuiathan exprimitur, vnde membra eius nobis breuiter significentur. Nam subditur: ipse est rex super vniuersos filios superbiæ. Superbia etiam euidentissimum est signũ reprobrorum, at contra humilitas electorum. Cum enim quam quisque mentem habeat agnoscitur, sub quo rege militet inuenitur: vnusquisque enim quasi quendam titulum portat operis, per quem facile ostentat, sub cuius seruiat potestate rectoris.

Qualiter sit in dæmonibus malum. *Cap XCI.*

AVgu. de Ci. Dei li. 12. Creatura igitur quæ in tanta naturæ excellentia creata est vt licèt mutabilis sit, adhærendo tñ immutabili bono beata fit. Eiusq; indigentiæ explendæ nõ sufficiat nisi Deus, profecto nõ illi adhærere vitium est. Oẽ aũt vitiũ naturæ nocet, ac per hoc contra naturam est. Ab illa ergo, q̃ adhęret Deo, non natura differt ista, sed vitio. Et sicut beatitudinis illius cã est adhęrere Deo, sic contra amissionis illius est causa est non adhærere Deo: hoc. n. adepto illa beata est, quo amisso illa misera est. Dionysius in libro de diuinis noĩbus. Dæmones mali esse dũr, eo ꝙ infirmantur circa operationem naturalem, falsa ergo conuersio est eis malum, & a connaturalibus suis egressio, & informitas, & impotentia, & imperfectio, infirmitas, & fuga, & casus, fugit. n. optimè malũ natura, & ẽm ꝙ malum nullius est genitiuũ, aut nutritiuũ, aut saluatiuũ, aut factiuũ: q̃d itaq; est in dæmonibus malum? furor irrationabilis, amens concupiscentia, fantasia proterua, q̃ tñ ĩ aĩalibus nõ sunt mala, sed naturalia. Non. n. omnia omnibus, & omnino eadem ẽm id ipsum, mala sunt: dæmoni. n. malum est contra deiformem intellectum esse, aĩæ contra rõnem, corporis contra naturã. Aug. de natura boni. Omnia quanto magis ordinata, speciosa, moderata sũt, tanto magis, bona sunt. Malum ergo nihil aliud est, quàm corruptio modi vel speciei vel ordinis naturalis. Idẽ ad Orosium. Malum natura non est, sed priuatio boni hoc nomen accepit, denique bonum pt̃ esse sine malo. Malũ non potest esse sine bono. Idem in Enchiridion Quid est, quod malum dr̃, nisi priuatio boni? Sic enim, & corporibus animaliũ nihil aliud est aut morbis vel vulneribus affici, quàm sanitate priuari.

De causa vel origine mali. *Cap. XCII.*

DIonysius vbi supra. Bonum quidem vniuersaliter ex vna, & tota cã est, malum aũt ex multis, & particularibus. Actio. Quie videlicet ab vnitate cadens in multa defluit. Vnitas. n. ut ait Aug. est operatio conuenientiã, & concordia qua sunt, & inquantum sunt, ea quæ cõposita sunt. Nã simplicia per se sunt, qa vnum sunt. Aug in Enchiridion. Dubitare nõ debemus cãm rerum bonarum, q̃ ad nos pertinent, non esse nisi bonitatem Dei. Malarum verò ab immutabili bono deficientem boni mutabilis voluntatem, prius angeli, postea hominis, hoc est primũ creaturæ rõnalis malum. i. prima priuatio boni. Idem de ciuitate Dei li. 12. Nemo ergo q̃rat cãm efficientẽ malæ voluntatis. Non. n. est efficiens, sed deficiens, quia nec illa effectio est, sed defectio. Deficere namq; ab illo, quod summè est ad id, quod minus est, hoc est incipere habere voluntatem malam: deficitur autem nõ ad malum, sed malè, non ad naturas malas, sed contra ordinem naturarum, ab eo, qđ summè est ad illud, qđ minus est. Dæmones ergo mali sunt mala propria uoluntate, quam bonã natura non fecit nisi cum a bono sponte defecit, vt mali causa non sit bonum, sed a bono defectus. Basilius in hexameron li. 2. Malitia ergo non ex aliquo alio mutuet substãtiã, sed ipsa sui genitrix est, labes alarũ, mortis effectrix, ꝓbitati cõtraria, quã & subsistere, & a Deo factã esse peruersi contendunt. Nos autem malitiã nascendi principium a Deo non accepisse hac rõne firmamus, qa nihil eorũ, q̃ sunt contraria sibi põt quippiam generare dissimile, suæ ergo malitiæ se auctorem esse quisque cognoscat.

Quod Malum non nisi in bono coalescit *Cap. XCIII.*

AVgustinus in Encheridion. Quæcunq; ergo sunt vitia animorum naturalium sunt priuationes bonorum, quamdiu natura corrumpitur inest ei bonum quo priuetur, ac p hoc nullũ est, qđ dr̃ malum si nullum sit bonum. Vitiosa ergo natura inquantum natura bonum est. Inquantum vitiosa mala est. Quapropter in his contrariis, quæ mala, & bona vocantur, illa dyalecticorum fallit rõ, qua dicunt, nulli duo simul inesse contraria, hæc n. duo ita simul sunt, vt si bonum non esset in quo malũ esset, prorsus malum esse non posset, quia non modo non esset, sed vnde oriretur corruptio non haberet, quia si bonum non esset, nec corrumperetur. Nihil. n. aliud est corruptio, q̃ boni exterminatio. Ex bonis ergo orta sunt mala, & nisi in aliquibus bonis non sunt. Idem in eodem. Ideo malum est naturæ corruptio, qa priuat eam qualicumq; bono. Nam si nullo priuat bono, nõ nocet. Nocet autem. Adimit igitur bonum. Idem in libro de natura. Abstinere a cibo nõ est aliqua substantia, & tñ substantia corporis si omnino a cibo abstineat languescit, & frangitur: sic peccatum nõ est substantia, eo tñ corrũpitur natura. Idem in aduersarium legis, & prophetarum. Ipsa quoq; vitia creaturarum, testimonium perhibent bonitati naturæ: quod. n. per vitium malum est, profecto per naturam bonum est, vitium quippe cõtra naturam est, quia naturæ nocet, nec vtiq; noceret, nisi bonũ eius minueret. Ambro. in lib. de Isaac, & anima. Ex bonis ergo mala sunt orta. nõ. n. mala sunt nisi q̃ bonis priuant: per mala tñ factũ est: vt bona eminerẽt. Ergo indigẽna boni malitia est, & diffinitione boni malita deprehendit. Qm̃ per disciplinã boni malũ reperitur. Bonũ aũt nullius eget, sibi abũdat Mẽsurã aũt, & perfectionẽ finẽ quoq; tribuit oĩbus. In quo vniuersa cõstant, & de quo omnia pẽdẽt. Dyonisius vbi supra. Fugit aũt vt dictũ est optimi naturã malum, & ẽm ꝙ malũ nullius est generatiuum, nec nutritiuũ, aut factiuũ aut saluatiuũ. Chryso. super Mat. li. 2. De re nimirũ in qua est malum subtrahit se bonum pp inhabitans malum, sicque bono recedente, res vadit ad nihilum.

Quod malum cognoscitur per bonum, & econuerso.
Cap. XCIIII.

AVgust. de Ciui. Dei li. 12. Causas vero talium defectionum inuenire velle, tale est, ac si quisquam uelit uidere tenebras, uel audire silentium, quorum utrunq; nobis notum est, nõ in specie, sed in priuatione speciei. Ea uero, quæ ita sciuntur quodammodo nesciendo sciuntur, ut sciendo nesciantur. Cum enim acies oculi corporalis currit per species corporales, nusquã tenebras uidet, nisi ubi ceperit non uidere. Ita etiam silentium nullo modo, nisi non audiendo sentitur. Sic species intelligibiles mens quidem nostra intelligendo conspicit, sed ubi deficiũt nesciendo condiscit. Ambrosius ubi supra. Itaq; sicut iam dictum est, boni diffinitione malitia depræhenditur, ac per disciplinam boni malum reperitur, bonum autem nullius eget, sibi abundat. Hieronymus ad Rusticum de pœnitentia. Scire non possumus ægrotationis mala, nisi cum sanitas fuerit consecuta. Et quanti boni uirtus habeat uitium demonstrat. Idem contra Origenem de resurrectione. Sed neq; enim antidoti scire poteris, nisi venena perspexeris. Idem super Psal. 136. Deniq; nescit aliquis quantum sanitas valeat, si non ægrotet. Idem super Ecclesia. Itaq; contraria contrariis intelliguntur. Vnde Salomon æqualis fuit studii scire sapientiam, erroresque, & stultitiam, ut in aliis operãdis

in

in aliis declinandis eius vera sapientia probaretur. Ambrosius in libro de Paradiso. Obiiciunt autem quidam, quòd primus homo cui dictum est a domino. In quacunque die comederis morte morieris. Mortem quam non gustauerat scire non potuit. Et si nesciebat, timere non poterat, frustra ergo Deus mortem ei pro terrore obiecit, quam ille non timebat. Sed hoc facile ex communi vsu naturæ absolui potest. Est. n. natura insitum omnibus animantibus, vt etiam, quæ nondũ inesse sibi experta sunt, quasi noxia reformident, unde enim columbæ in ipso ortus sui visu terror accipitris? vnde lupi ouibus formidabiles, & pullis milui? Quod si etiam irrationalia animantia, sensum fugiendi naturaliter accipiunt, quanto magis in primo homine rationis vtique plenissimo, naturalis quædam mortis opinio debuit esse vitandæ? August. super Gen. lib. 8. Sed quomodo inquiunt intelligere poterat, quod ei dicebatur de ligno scientiæ boni, & mali, quam quidem ipsum malum, quid esset omnino nesciebat? mirũ quidem est quemadmodum rerum, quas habet amissionem etiã inexperta natura deuitat. Quis. n. pecora docuit deuitationem mortis, nisi sensus vitæ? Quis paruulum adhærescere baiulo suo, si eum fuerit ex alto iacere minitatus? Sic illis primis hominibus vita erat dulcis, quam profectò amittere deuitabant. Idque ipsum quibuscumque modis vel sonis signantem Deum, intelligere poterant, nec aliter eis posset persuaderi peccatũ, nisi prius persuaderetur eos ex illo facto non esse morituros, idest illud, quod habebant, & se habere gaudebant, non amissuros. Si quos ergo mouet, quomodo poterant intelligere minantem Deum, uideant nos omnium inexpertorum nomina, non nisi ex contrariis, quæ iam nouimus si priuationum sunt, aut ex similibus si specierum sunt sine ullo æstu dubitationis agnoscere.

Quod nihil est summum malum. Cap. XCV.

AVgust. De Ciui. Dei li. 12. Naturæ porro quibus insunt vitia, si bonæ non essent, eis vtique vitia nocere possent. Nã quid eis nocendo faciunt, nisi quòd eis integritatem adimunt? Quod si omnino desiit malum nihil adimendo nõ nocet, ac per hoc nec uitium est, non enim vitium esse potest, & non nocere. Sola ergo bona alicubi esse possunt. Sola vero mala nusquam possunt, quia naturæ etiam mala voluntate vitiatæ, inquantum vitiatæ sunt, malæ sunt. Inquantum verò naturæ, bonæ sunt. Et cum natura vitiosa in peius est, excepto eo, quòd natura est, etiam hoc ibi bonum est, quòd impunita non est, hoc enim iustum est, & omne iustum procul dubio bonum. Idem in libro de moribus manichæorum. Aliud siquidem est, quod summè, & per se bonũ est, cui noceri non potest. Aliud quod participatione bonũ est, cui noceri per defectum potest. Cuius defectus non est auctor, qui est auctor essentiæ, mutantur aũt quædam in meliora, & ideo tẽdunt ad esse, nec dñr ista mutatione peruerti, sed potius reuerti, & conuerti: peruersio autem contraria est ordinationi, hæc vero, quæ tendunt ad esse, ad ordinationẽ rẽdũt, quã cũ fuerint cõsecuta, ipsum esse consequuntur quantum id creatura consequi põt. Ordo. n. ad conuenientiam quãdam, quod ordinat, redigit. Nihil aũt est, quàm vnũ esse. Itaq; inquãtũ quidq; vnitatẽ adipiscitur, intantũ est, vnitas. n. est operatio conuenientia, & cõcordia, qua sunt inquantum sunt ea, quæ composita sunt. Nã simplicia per se sunt, quia vnũ sunt, quæ aũt non sunt simplicia, cõcordia partiũ imitantur vnitatẽ, & inquãtũ eã assequuntur intãtũ sunt, & vnum sunt. Ordinatio ergò esse cogit. Inordinatio non esse: quæ peruersio etiã corruptio nominatur, sed non põt venire ad summum malũ, quo perducere nititur, Dei. n. bonitas eo rem perduci non finit, & omnia deficientia sic ordinat, vt ibi sint vbi congruenter esse possint, donec ordinatis motibus ad id recurrant vnde defecerunt: quod non est intelligendum generaliter sicut Origenes extimauit, sed tantum de his, quæ recurrent. Illa autẽ etiam, quæ non recurrent, congruentissime in pœna pro meritis ordinantur. Idem in soliloquiorum primo. Deus igitur est, qui malum non facit, & facit esse vt non pessimum fiat.

De malo duplici, scilicet culpæ & pœnæ. Cap. XCVI.

PEtrus Lombar. Priuatio est corruptio boni, dr̃ & peccatum, & pœna, peccatum ſm efficientiam. i. actiuè, quia priuat, & corrumpit bonum. Pœna autem ſm effectum. i. passiuem, quæ est effectus peccati. Et alterum quidem Dei est. s. pœna. Alterum vero diaboli vel hominis vel culpæ. Quędam tñ sunt culpæ, ut sint etiã peccatorũ pœnæ. Aug. in Enche. Ad iram verò Dei pertinet iustã, quicquid cæca, & indomita concupiscentia libẽter faciunt mali. Et quicquid manifestis, apertisq; pœnis patiunt multi. Idem contra Faustum li. 2. Itaq; vt dicit Apostolus, quòd princeps huius seculi excæcauit mentes infideliũ, si quis intellexerit diaboliũ, hoc. n. malis eũ psuasionibus facere nõ negamus, quibus q con sentiunt iustitiæ lumẽ amittũt id ẽt fit Deo retribuente, qd iustũ est: verũ hoc hoĩes perturbari nõ nũc intelligũt in uno eodemque opere malo, non postea consequentiæ alia, quod erit manifesta, sed quadã continuo comitante vindicta, aliud venire de astutia suadentis, aliud de nequitia volentis, aliud de iustitia punientis. Cũ diabolus suggerit, hõ consentit, Deus deserit, Idẽ sup Gen. li. 8. Malum quidem nisi experimento non sentiremus, quia nullum esset si nõ fecissemus. Neq; eñi aliqua natura est mala. Sed amissio boni hoc nomẽ accepit: hõ n. cum sit bonũ mutabile, melius bonũ fit, cũ bono incõmutabili adhęserit. Amãdo, & seruiendo, ei rõnali, & ppria volũtate. Ideo quippe, & hæc magni boni natura est, qa & hoc accipit vt possit summi boni adhærere naturæ. Quo si noluerit bono se priuat, & hoc ei malum est, vnde ẽt per iustitiã Dei cruciatus consequitur. Quid. n. tã iniquũ est vt benè sit desertori boni. Nullo mõ hoc fieri põt. Sed aliqñ amissi superioris boni nõ sentit malũ, cũ habetur, qd amat inferius bonũ. Sed diuina iustitia est, vt qui voluntate amisit, qd amare debuit, cũ dolore amittat, qd amauit, cũ naturarum creator vbique laudet. Adhuc. n. bonũ est, quòd dolet bonũ amissum. Nã nisi aliqd bonũ remansisset in natura, nullius boni amissi dolor esset in pęna. Aug. de Ciui. Dei li. 19. Proinde, nec ipsius diaboli natura inquantum natura malũ est, sed peruersitas eam malam fecit.

Quòd malum culpæ ordinatur per malũ pœnæ. C. XCVII.

ITaque diabolus in ordinis tranquillitate non permansit. Et bonum, qd illi est in natura non ei subtraxit iustitia Dei, qua ordinatur in pęna Nec ibi Deus bonũ insequitur, qd creauit, sed malum, quod ille commisit: nec. n. totum aufert, qd naturæ dedit: sed aliquid ademit, & aliquid reliquit, ut sit qd doleat, qd ademit. Et ipse dolor testimoniũ est boni adẽpti, & boni relicti: nisi. n. bonũ relictũ esset, bonum amissum dolere non posset. Sed, qm̃ æquitas ac salus vtrumq; bonũ est, & boni amissione dolendũ est, pfecto conuenientius iniustus dolet in supplicio, quàm lætatus est in delicto. Nã qui peccat peior est si lætatur in dãno æquitatis. Qui verò cruciatur si nihil acquirat boni, dolet damnum salutis. Sicut ergo lętitia deserti boni in peccato, testis est volũtatis malę, ita dolor amissi boni, supplicio testis est naturæ bonæ, qui. n. dolet amissam naturę suæ pacem, ex aliquibus reliquiis pacis id dolet, quibus fit ut sibi natura amica sit. Idem in libro 11. Sicut ergo Deus naturarum bonarum est optimus creator, ita voluntatum malarum iustissimus ordinator, ut cum illæ malę utantur naturis bonis, ipse benè vtatur etiam voluntatibus malis. Neque enim vllum Angelorũ aut hoĩum crearet, quẽ præsciret malũ futurum, nisi pariter nosset quibus eos bonorũ usibus commendaret, atq; ita ordinem seculorum tãquã pulcherrimũ carmẽ etiam quasi quibusdam antidotis honestaret, iuxta quod scriptum est, contra malũ bonum est, & contra vitam mors, &c.

Qualiter Angeli boni diuisi sunt à malis tanquam lux à tenebris. Cap. XCVIII.

AVgust. de Ciui. Dei lib. 11. Inter bonos igitur, & peccatores Angelos Deum, quis dubitet diuisisse vel præscientia uel opere. Illosque bonos merito lucem appellari. Quandoquidem nos adhuc in fide uiuentes, & illorum æqualitatem adhuc sperantes, vtiq; non tenentes, iam lux ab Apostolo dicti sumus Fuistis. n. aliqñ tenebræ, nũc aũt lux in dño. Istos vero desertores tenebras, qui peiores sunt hominibus etiam infidelibus. Sed & si alia lux, & aliæ tenebræ in loco illo geneseos dicuntur: nos tamen nihilominus illas duas societates Angelicas esse nouimus, vnam videlicet seruientem Deo, alteram tumentem typo: unam cui dr̃, adorate Deũ oẽs Angeli eius: aliã cuius princeps dicit. Hæc omnia dabo tibi si cadens adoraueris me. Vnam Dei sancto amore flagrantem: Aliam propriæ celsitudinis immondo amore fumantem. Et qm̃ scriptũ est Deus superbis resistit, humilibus aũt dat grãm: illã in cęlis cęlorũ habitantẽ: istam inde deiectã in hoc infimo aereo cęlo tumultuantẽ: illam luminosa pietate tranquillã, istã tenebrosis cupiditatibus turbulentã: illã Dei nutu clementer subuenientẽ, iuste vlciscentẽ, istã suo fastu dominandi, & nocendi libidine æstuantẽ. Illã ut quãtũ uult consulat Dei bonitati ministrã: Istã ne quantum uult noceat Dei potestate frenatam. Illã huic illudentẽ ut nolens psecutionibus suis prosit. Hanc illi inuidentẽ cũ peregrinos suos colligit. Deniq; & si in principio Geneseos commemoratur opera Dei corporalia, habent certè nonnullã similitudinẽ ad hæc spiritualia, ſm quòd dicit Apostolus. Omnes vos filii estis lucis, & filii diei, nõ sumus noctis neq; tenebrarum. Idẽ in lib. 12. Proinde cã beatitudinis Angelorũ bonorũ ea verissimè reperitur, quòd ei adhęrent, qui summè est. Causa verò miseriæ malorum, quòd ab illo, qui summè est auersi, & ad seipsos conuersi sunt, qui non summè sunt. Et hoc vitium, quid aliud nisi superbia nuncupatur? Initiũ quippe omnis peccati, superbia. Noluerunt ergo ad eũ custodire fortitudinẽ suã. Et qui magni essent si ei, qui summè est adhærerẽt, se illi præferendo id, quod minus est, pertulerũt: hinc pri-

mus defectus. Prima inopia primorum vitium: eius naturæ, quæ ita creata est: vt nec summè esset, & tamen ad beatitudinem habendam eo, qui summè est perfrui posset a quo auersa non quidem nulla, sed tamen minus esset: & ob hoc misera esset. Huius porro malæ voluntatis causa efficiens si quæratur: nihil inuenitur.

Qualiter mali deiecti sint & boni confirmati. Cap. XCIX.

PEtrus Lombardus. Igitur superbiæ suæ merito de cœlo empyreo in quo cum alijs fuerat: deiectus est Lucifer cum omnibus prauitatis suæ cōsortibus in hunc aerem caliginosum: qui iuxta Petri sniam eis quasi carcer vsq; ad diem iudicij deputatus est. Tunc.n. in baratrum inferni detrudentur, sm illud: Ite maledicti &c. Gregor. in moralib. lib. 34. Quodq; de diabolo in Iob legitur. Cū sublatus fuerit timebunt angeli aeternati purgabuntur. futurum pro præterito ponitur. leuiathan siquidem ab arce rectitudinis cadente, in ruina eius etiam electi Angeli expauerunt. Et dum istum superbiæ lapsus eiiceret: illos ad robustius standum timor ipse solidauit. Qui etiam territi purgantur. huius nanq; lapsus eos & terruit, & purgauit. Terruit ne conditorem superbè despicerent. Purgauit quia eiectis reprobis actum est, vt electi soli remanerent. Petrus Lombardus. Quod autem in hūc aerē caliginosum deiectus est lucifer cum complicibus suis. hoc etiā ad probationem nrām factū est: vt videlicet nobis causa sint exercitationis. vnde dicit Apost. Non est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus principes mundi, rectores tenebrarum harum. Quod vō in infernum quotidie descendant aliqui dæmonū, qui aīas cruciandas illuc deducant, quodq; illic sp aliqui sint, qui alternatis fortasse vicib. illic aīas cruciant & detinent, non procul est a vero. De Lucifero aūt quidā putant, q ibi religatus sit & ad nos tentandos nō hēat nunc recursū: donec in Antichristi tpe nouissimo soluetur: ipsum putant primū hoīem tentasse & vicisse. Et secundo dnm & ab eo victū esse, & ideo in inferno religatum. Alij putant eum ex quo cecidit: pro peccati sui magnitudine illuc fuisse demersum.

Quales effecti sunt dæmones per peccatum. Cap. C.

AVgust. de Ciuit. Dei lib. 12. Angelorum itaq; bonorum, & malorum inter se contrarios appetitus: non naturis principijsq; diuersis, cum Deus omnium substantiarum conditor, bonos vtrosq; creauit, sed voluntatibus, & cupiditatibus extitisse dubitare non est. Alij namq; constanter in communi omnibus bono quod Deus illis est, atq; in eius æternitate, veritate, charitate persisterunt. Alij sua potestate delectati: velut summum bonum sibi ipsis essent, a superiori communi omni bono ad propria mala defluxerunt: & hntes elationis fastū: pro excellentissima æternitate vanitatis astutiā, pro certissima veritate studia partiū, pro indiuidua charitate superbi fallaces. inuidi. effecti sunt. Idem in eodem. 8. lib. Certū est dæmones esse spiritus nocēdi cupidissimos, a iustitia penitus alienos, superbia tumidos, inuidentia liuidos, fallacia callidos. Petrus Lombardus. Denique adeo per malitiam obstinati sunt, quòd bene velle nō possunt, & si bonū est q aliquādo volūt (volunt.n. aliquando aliqd fieri quod Deus vult fieri, & vtiq; illud bonū est, & iustum fieri.) Nec tn̄ bona voluntate illud volūt. Habent tn̄ liberū arbitrium; quia nullo cogēte, sed spontanea voluntate a gratia destituti, bonū vitāt, & malū sequuntur: habēt ergo liberū arbitriū, sed depressum, ita q ad bonū surgere non valēt. Ioannes Damascenus li. 2. Quod hominibus est mors, hoc est Angelis casus, post casum .n. non est eis pœnitētia, quemadmodū nec hominibus post mortem. Dionysius de diuinis nominibus. Non est aūt dæmonū genus malū quātum est iuxta naturā suā, sed quantū non est. Et nō est mutatū in eis totū datum bonum, sed ipsi a dato exciderunt toto bono. Et datas eis Angelicas donationes nunq̄ commotas fuisse dicimus, sed sunt, & integri, & clarissimi. Itaque sunt, & ex optimo sunt, & bonū optimū concupiscunt, esse viuere & intelligere existentiū appetentes. Et præuaricatione, & fuga, & casu a connaturalibus sibi optimis, dicuntur mali secundū q non sunt & quod non appetunt. August. de natura boni. Melior est etiam corrupta per malam voluntatem rationalis spiritus, quàm irrationalis incorrupta: Idem de Ci. Dei li. 11. Sed & tantum valet in naturis rationabilibus quoddam velut pondus voluntatis, & amoris, vt cum ordine naturæ Angeli hominibus, tn̄ lege iustitiæ boni homines malis Angelis præferantur.

De Scientia eorum. Cap. CI.

AVgustinus de ciuitate Dei. Dæmones, quia vocabulū Græcum est, a scientia nominati dicuntur. Est enim in eis scientia sine charitate, & ideo tam inflati sunt .i. superbi, vt honores diuinos sibi velint exhiberi. Petrus Lombardus. Licèt Angeli mali sint per malitiā obstinati, viuaci tn̄ sensu penitus non sunt priuati. Nā vt dicit Isidorus, triplici acumine scientiæ dæmones vigent. s. subtilitate naturæ, experientia tpm, reuelatione superiorum spirituum. Actor. Subtilitate naturæ adhuc hnt a prima creatione, de qua superius dictum est: q. s. ante casum habebant essentiæ simplicitatem, & rationis perspicacitatem. Hieron. sup psal. 16. De absconditis inquit tuis adimpletus est venter eorū. venter dr̄ castus intellectus. venter ergo Angelorum .i. intellectus eorū repletus fuit de mysterijs Dei antequā cecidissent. Aug. de ci. Dei lib. 9. Dæmones nō sicut Angeli Sancti æternas tpm causas, & quasi Cardinales in Dei sapiētia contēplantur. Sed quorundam signorū nobis occultorum maiori experientia q̄ nos & multo plura futura prospiciūt, dispositiones etiā suas aliquādo pronuntiāt. Deniq; sæpe isti, nunquā illi falluntur. Aliud est tēporalibus temporalia coniectare: eisq; tpalem, & mutabilem modum suæ voluntatis, & facultatis inserere, quod dæmonibus certa rōne permissum est. Aliud in æternis Dei legib. quæ in eius sapiētia viuunt. mutationes tpum puidere. Deiq; voluntatem q̄ tā certissima q̄ potētissima est oīm. s. spiritus eius participatione cognoscere, quod sctis Angelis rectè discretione donatū est. Bernardus Clareuallēsis. Itaq; sicut iā supra dictū est. Seraphin duabus alis velant caput, duabus pedes dn̄i; vt nec alta Dei, nec profunda eius malignus valeat contēplari: mediū aliquid eidē relinquitur ad videndū, sed vtiq; ad inuidendū. Origenes sup Iob li. 1. Circuiui inquit terrā, & perambulaui eā; mala hęc gloria tua. Terrā circuīs, & ad cęlū non reuerteris. Circuīs aūt nō terrenis gressibus, sed spiritualibus seductionibus. Terram circuīs velut spiritus volās, & ea q̄ dn̄r voce cūcta audiēs. Et q̄ operibus fiunt, videns. Ea vero quæ in corde tractantur nesciens. Si enim cogitationes hominum diabolus sciret, nihil boni facere permitteret, vt Sed omnia bona mox vt cogitatione cœpta essent destrueret.

Qualiter pronuntiant futura. Cap. CII.

SI autem venti aeris regiones ac subito pflant, ac transeunt, nonne magis aeris spiritus mundū peruolāt: & subito vbiq; præsentes sunt? Hinc.n. & diuinationes fiunt: dū cuncta, q̄ in oī loco mundi huius fiunt videntes: & quæ dn̄r audientes: ministris nequitiæ suæ reuelant. Et ea his quæ fiunt, etiam alia futura probare docent. Ioannes Damascenus li. 2. Futura dæmones nō nouerunt, prædicunt tamen quandoque ea quæ fiunt longe videntes, quandoque verò coniicientes, vnde & multum mentientes, quibus non oportet credere, & si multotiens vera dixerint, nouerunt autem, & scripturas. Augustinus de diuinatione dæmonum. Prænunciant dæmones plerumque ea quæ ipsi futura sciunt, aliquando autem ea quæ naturalibus signis, vt aeris tempestatem, & huiusmodi futura prænoscunt. Aliquando hominum dispositiones non solum prolatas, sed etiam cogitatione perceptas, cum signa quædam exprimuntur in corpore, tota facilitate perdiscunt, atque hinc etiam futura prædicunt: verū in suis prædictionibus plerunq; & fallunt & falluntur. Falluntur quidem cum dispositiones suas pronunciant, & improuiso aliquid iubetur, quod eorum consilia cuncta perturbet. falluntur cum causis naturalibus, sicut medici, & nautæ, & agricolæ, sed longe acutius per acrimoniam sensus aliqua prænoscunt, quæ etiā superna dispositione repente mutantur.

De potestate eorum. Cap. CIII.

GRegorius in moral. 8. Oīs quidē voluntas diaboli iniusta est, & tn̄ permittēte Deo oīs potestas iusta, vnde ipsi dr̄. Spiritus dn̄i malus, malus propter nequissimā volūtatē, & dn̄i per acceptā iustissimā potestatē. Idē in dial. li. 4. Absq; oīpotētis Dei concessione nullā habet potestatem cōtra hominē malignus spiritus, qui etiā in porcos intrare non potuit, nisi permissus. Hier. super psal. 34. Itaq; de quibusdam in psal. dr̄. Fiat Angelus dn̄i persequens eos .i. spiritus malus. Dn̄i quidem est: quia dn̄s illū creauit: & ipsum hēt in sua potestate. Malus autē non natura, sed sua adinuentione. Idem super Ezech. lib. 9. Alibi quoq; per prophetā loquitur Deus dicens: Tradam terram in manus pessimorum, qui videlicet eos torqueant. Neq;.n. boni, sed mali Angeli tormentis præpositi sunt. Ioannes Damasce. lib. 2. Non habent dæmones virtutem aduersus aliquem, nisi a Deo dispensante concedatur, sicut in Iob, & in porcis. Permissione verò Dei & fortitudinem habent & transmutantur & transfigurantur in quamcunq; volunt figuram sm imaginem .i. fantasiam. Aug. de diuinatione dæmonū: Accipiunt aūt sæpe potestatē, & morbos immittere: & aerē vitiando morbidū reddere: & peruersis mala facta suadere. Idem de Trinit. lib. 3. Ea ineffabili autē Dei potentatu fit, vt quod possent mali Angeli, si permitterentur: ideo non psit, quia non permittuntur. Neq;.n. occurrit alia rō: cur non potuerunt facere cyniphes: qui ranas serpentesq; fecerunt: nisi quia maior aderat prohibentis Dei dn̄atio p Spm̄ sctm̄. qd̄ etiam magi confessi sunt dicentes: Digitus Dei est hic.

Qualiter

Qualiter per eos exercentur artes magicæ. Cap. CIIII.

PEtrus Lombar. Dæmonum autem scientia, ac virtute exercentur etiam artes magicæ, quibus tamen tam scientia, quã potestas a Deo data est, vel ad fallẽdum fallaces, sicut in Aegyptios, & etiam in ipsos Magos data est, ut eorundẽ spirituũ operatione viderentur admiranda quibus fuerant dãnandi, vel ad monendũ fideles, ne tale quid facere pro magno desiderent, vel ad exercendũ, vel probandã iustorũ patientiã. Nec putandum est dæmonibus hanc rerũ visibiliũ materiam ad nutum seruire, sed Deo potius, a quo hæc potestas datur. Nec sanè creatores dicendi sunt, quia per illos magi ranas serpentesq; fecerunt. Non enim ipsi illa creauerunt, sed Deus, qui occulta rerum semina visibilibus huius mũdi elemẽtis originaliter indidit. Ea quibus, & progrediendi primordia, & incrementa debita, & distinctiones formarũ quasi ab originalibus regulis sumũt. Dæmones autem pro subtilitate sui sensus ipsa semina nobis occultiora nouerũt, & ea p cõgruas elemẽtorũ tẽperationes latẽter spargũt. Atq; ita, & gignendarũ rerũ, & accelerãdorũ incremẽtorũ occasiones pbẽt.

De falsis transmutationibus. Cap. CV.

AVgustinus a Deo gratias. Dæmones nonnulla faciunt Angelis sanctis similia, & non veritate, sed specie. Ex li. de anima, & spiritu. Dicit humana opinio, q̃ quadam arte, & potestate dæmonum homines conuerti possunt in lupos, & iumenta, & portare queq; necessaria, postq; peracta opera iterum ad se redire, nec bestialem in eis mentẽ fieri, sed rõnalem humanamque seruari. Hoc sic intelligẽdũ est, q̃ dæmones quidem naturas nõ creant, sed aliquid tale facere possunt, vt videantur esse, quod nõ sunt. Aug. de Ci. Dei li. 18. De ludificationibus dæmonũ, quid dicemus, nisi de medio Babylonis esse fugiendum. Quantò quippe in hæc ima maiorẽ potestatẽ dæmonũ videmus, tantò tenacius mediatori inhærẽdũ, p quem de imis ad summa conscẽdimus. Nã cũ essemus in Italia audiebamus talia de quadã regione illarũ partiũ, vbi stabularias mulieres imbutas his malis artibus in caseo dare solere dicebant, quibus vellent seu possent viatoribus, vnde in iumenta illico verterentur, & necessaria queq; portarent, postque perfuncta opera ad se redirent, nec in eis vitam bestialem fieri, sed rationalem seruari. Sic Apuleius in libris asini aurei sibi accidisse sesip sit, ut accepto veneno, humano animo permanente asinus fieret.

Quid de talibus ludificationibus sensit Aug. Cap. CVI.

IDem in eodem. Firmissimè credendum est, Deum omnia facere posse, quæ voluerit, siue in iudicando, siue in præstando. Nec sanè dæmones naturas cream, si aliquod tale faciũt, sed specietenus, quæ a vero Deo creata sunt commotant, vt videantur esse, quod non sunt. Non itaque solum animum, sed nec corpus quidem vlla ratione crediderim, dæmonum arte, & potestate in membra, & lineamenta bestialia veraciter posse cõuerti. Sed fantasticum hominis, quod etiam cogitando vel somniãdo per innumerabilia rerum genera variatur, & cũ corpus non sit, corporum similes formas mira celeritate capiens, sopitis aut oppressis corporeis hoĩes sensibus, ad aliorũ sensum nescio, quo mõ ineffabili figura corporea posse perduci, ita ut ipsa corpora hominum alicubi iaceant uiuentia quidem, sed multo grauius ac uehementius, quàm somno sensibus suis obseratis. Fantasticũ autem illud veluti corporatum, in alicuius animalis effigie, mirabili modo sensibus alienis appareat, talisque etiam sibi homo esse videatur, sicut alius sibi videre posset in somnis, & portare onera, quæ onera si vera sunt corpora portantur a dæmonibus, vt illudatur hominibus, partim vera onerum corpora, partim iumentorum falsa cernentibus.

Exempla quibus eius sententia comprobatur. Ca. CVII.

AVgustinus ibidem. Iam quidam nomine Præstantius, patri suo contigisse indicabat, ut uenenum illud in domo sua p caseum sumeret, & iaceret in lecto suo quasi dormiens, qui tñ a nullo poterat excitari. Post aliquos autem dies eũ velut vigilasse dicebat, & quasi somnia narrasse, quæ passus est, & caballum se. s. factum annonam inter iumenta alia portasse militibus, qđ ita vt narrauit compertum est factum fuisse, quæ tñ sua somnia videbantur. Indicauit, & alius se domi suæ per noctem anteq̃ requiesceret, vidisse venientem ad se quendã Philosophum sibi notissimum, sibique exposuisse nonnulla platonica, quæ antea rogatus exponere noluisset. Et cum ab eodem quæsisset, Cur in domo eius fecerit, quod in domo sua petenti negaret. Non feci inquit, sed me fecisse somniaui, ac per hoc alteri per imaginem fantasticam exhibitum est vigilanti, quod alter vidit in somnis. Valerius maximus in li. i. Duo familiares archades iter vna facientes Megaram venerunt, quorum alter se ad hospitem contulit, alter in tabernam diuertit. Hic qui in hospicio erat, vidit eo mitem suum orantem, ut sibi cauponis insidiis circũuento succurreret, posset enim eius accursu celeri imminenti periculo se subtrahi. Quo visu protinus excitatus, & tabernam illam qua ille diuerterat petere conatus est. Deinde propositum hoc humanissimum tanquam superuacuum damnauit, & lectum ac somnum repetiit. Tunc idem ei saucius oblatus obsecrauit, ut quoniam vitæ suæ auxilium ferre neglexisset, necis tamen ultionem non negaret. Corpus enim suum a caupone trucidatum iam plaustro ad portam ferri stercore coopertum. Itaque tam constantibus familiaris precibus compulsus, protinus ad portam cucurrit, & plaustrum, quod in quiete demonstratum erat, comprehendit, cauponemque ad supplicium perduxit.

Exemplum Helinandi ad idem. Cap. CVIII.

HElinandus 13. libro Cronicorum. Similiter quiddam de fantastico homine memini me audiuisse ab Ebando patruo meo, qui fuit camerarius Henrici remensis Archiepiscopi, fratris Ludouici Regis Francorum. Dicebat enim, quòd eidẽ Hẽrico tempore quodam æstatis somnum meridianum in itinere carpente, quidam miles inter cæteros aperto ore dormiebat post prandium, de cuius ore visa est ab aliis vigilantibus, quædã alba bestiola in modum mustelę exisse. Et vsque ad riuulum illic propè currentem venisse. Cumque transire vellet, nec posset, & discurrebat per Ripam huc, & illuc, si forte transitum inueniret. Quidam autem aspicientium cultrum euaginatum gladium loco pontis, in transuersum eiusdem riuuli, qui valde angustus erat posuit, moxque bestiola desuper currens, riuulum transiuit, & longius vltra transcurrens non comparuit, post aliquod spacium rediens ad eundem riuulum, quærebat transitum. Quo nõ inuento ille gladium ut prius in transuersum riuuli posuit, & illa cito transiens ad os dormientis a quo exierat cucurrit, & aliis videntibus intrauit, mox ille expergefactus est, & interrogatus verum aliquid dormiens vidisset. Respondit multum se per somnium fatigatum fuisse, & multas uias difficiles ambulasse, per quandam aquam bis super pontem ferreum transiuisse. Ex quibus dictis socii crediderunt verum fuisse, quod ille somniauerat. Hoc idem de Guaciano rege legitur. Ecce, quod ait Augustinus, vbi supra uerum esse comperimus fantasticum, scilicet hominis, ad aliorum sensum nescio quo ineffabili modo figura corporea posse perduci. Quod autem illud fantasticum in aliena forma, scilicet mustelę, vigilanti apparuit, hoc factum est vel diuinitus vt vigilans instrueretur, scilicet intellectus, spiritum dormientis ad modum huiusmodi animalis ingeniosum esse, & subdolum, vel quod in eos quibus præualere poterat crudelis erat, sicut mustela mures persequitur, aut aliquid tale, quod eius naturæ congruat, aut instinctu diaboli hoc faciebat, ut qui hoc videbat falleretur, putans spiritum hominis corporeum esse, & cum corpore simul deficere, sicut Epicuri putarant, & quidam hæretici.

Aliud exemplum eiusdem de falsa transmutatione. Cap. CIX.

IDem in eodem. Porro de fantastica mutatione hominum in bestias recentior est memoria nostrorum fere temporũ quam vt foret oblitterata possit nescire. Refert enim Gul. Malmesberiensis Monachus in historia sua, quòd tempore Petri Damiani erãt duæ vetulæ i strata publica qua Romã itur, quales Augustinos appellat stabularias, idest transeuntes hospitio pro mercede suscipientes. Nam stabulum propriè hospitium venale, & publicum. Hæ vno commorantes tugurio, vnoquoque imbutæ maleficio, hospitem si quando solus superueniebat, in equum, vel suem, vel asinum mutabant, & mercatoribus vendentes precium habebant. Quadam die iuuenem quendam histrionicis gestibus victum exigentem hospitio susceptum, asinum fecerunt, multum inde lucrantes per asinum, scilicet qui miraculo gestuũ distinebat transeuntes. Nam quocunque modo præcepisset iuuenis, mouebatur asinus. Non enim amiserat intellectum, sed loquelam, multum inde quæstum conflauerant vetulę. Audiẽs hoc vicinus diues, asinum emit magno pretio, dictumque est ei ab illis vetulis, vt custodiret eum ne in aquam intraret. Seruatusque asinus diu ab aqua, tandem incautiorem nactus custodiam, in lacum proximum se proiecit, & ibi se diu voluntas Asininam figuram perdidit, propriamque recepit. Cumque custos eius sciscitaretur ab eodem obuio, si asinum vidisset, ille se esse dixit. Famulus ad dominum retulit, Dominus ad Apostolicum Leonem virum sæculo sanctissimum. Conuictæ anus idem fatentur. Dubitantem Papam confirmauit Petrus Damianus vir eruditissimus, producto exemplo de Simone Mago, qui Faustinianũ videri fecit in figura Simonis. Hoc exẽplu inducit prę fatus Gulielmus ad probandum, q̃ nihil q̃ per nigromantiã fit

pôt p aquã fallere intuētē. Dixerat.n. prius quoddã genus pulueris esse locupletissimi, qui quicquid cōtigit, in aurũ cōuertit. Nō ꝙ ita pro vero sit, sed quia ita esse vr, id ad aquas diluitur.

Quòd magica transfiguratio non omnium visum fallit, sed quorundam tantum. Cap CX.

IN eodem. Sciendum tñ, ꝙ magica transfiguratio non omniũ visum fallere potest, quia nec ipsos magos, nec eos quos pręmuniunt contra talē falsam apparētiã, nec viros spūales, & sanctos, sicut legitur de Symone Mago, ꝙ vnguentũ quoddã cōposuit, quo dũ Faustinianus pr̃ Clementis rogatus ab eodē, faciem suã perunxisset, in ipsum Symonē transfiguratus est. At ipse rogauit Appionē, & Ambionem, vt eodē hoc de succo facies suas vngerent, ne in aspectu Faustiniani fallerētur, oībus autem illis tribus videbatur Faustinianus esse Symon magus. Petro tñ Apostolo non apparebat immutatus, qui etiam propriã figuram restituit. Similiter etiã puella quædã, quæ per magica veneficia videbatur in equã mutata, Machario Aegyptio nō apparebat, qui eã vngens oleo benedicto a fantastica mutatione liberauit.

De mulierculis, quæ dicunt se ire nocturnum Diana, & Herodiade. Cap. CXI.

EX libro de spiritu, & anima. Quædam mulierculæ post Satã conuersæ, dæmonum illusionibus, & fantasmatibus seductæ credunt se, & profitentur nocturnis horis cum Diana Dea Paganorum, vel cum Herodiade, & innumera mulierum multitudine equitare, earumq; iussibus obtemperare. Ipse namque qui transfigurat se in Angelũ lucis, cũ mentē cuiusq; mulierculæ ceperit, & hanc sibi per infidelitatē subiugauerit, illico transformat se in diuersarũ personarum species, & similitudines, & mentē q̃ captiuã tenet, in somnis deludens, mō læta, modo tristia, modo cognitas, modo incognitas personas ostendens, per deuia quæq; seducit. Et cũ solus spūs hoc patitur, infidelis non in animo, sed in corpore hoc euenire opinatur. Iccirco nimis stultus est, & hebes, qui hæc oīa, quæ in spū fiūt, etiã in corpore accidere fieri arbitrat. Cũ & Ezechiel, & Iohānes Euāgelista, & alii Prophetæ, & Apl̃i in spū, nō in corpore viderunt visiones.

De diuersis generibus dæmonum. Cap. CXII.

CAssianus in li. collationum, in illa, quæ dr̃ septem. Sunt autē diuersa dęmonũ genera. Quidã sunt quos Faunos vulgus appellat, qui ita seductores, & ioculatores sunt, ut certa quoq; loca, & vias obsidentes, prætereuntes tantũmodo fatigent ac derideant, sola illusione sine tormento contenti. Alii in nocturnis hominum incubationibus pernoctant. Alii ita truculenti, & furibundi sunt, vt eis non sufficiat illorũ tantummō corpora, quos suppleuerint atroci dilaceratione vexare, sed etiam super transeuntes eminus irruant, eosq; sęuissimè cedere conant, quales illi in Euangelio describuntur, ob quorum metum per viã illam transire nullus audebat. Alii eorum corda quos ceperunt inani quodã tumore inficiunt, Hos Bacucos vulgus nominat. Alii insidias, & blasphemias hominibus inspirant, qualis ille fuit, qui in libro Regum ait, Egrediar, & ero spiritus mendax in ore omniũ. Sunt & dæmones muti, & surdi. Sunt & incentores libidinis, & auaritiæ. Sunt nocturni, & diurni, & meridiani. Sunt etiã, qui per nomina ferarum designantur, vt onocentauri, pilosi, syrenæ, lamiæ, dracones, & hmōi. Isi. in li. Ety. 8. Lamias ex hominibus factos dæmones aiunt, qui meriti mali fuerant, quarũ natura esse dr̃, terrere paruulos, & in angulis garrire tenebrosis. Lamias fabulæ tradunt infantes corripere ac laniare solitas a laniando dictas. Pilosi dñt, & incubi, ab incubando. i. stuprando. Sæpe enim incubi existunt cum mulieribus, & earum concubitũ peragunt, quos dæmones Galli Dusios vocant, qa hãc immunditiã assiduè exercent. Quem autem vulgo incubonem vocãt, hũc Romani Faunum ficarium dicunt. Haimo super Isa. Pilosi sunt derisorium genus dæmonum, qui paruæ fidei homines ducunt in paludes, & cum cachinno discedunt: Glosa super Isaia. 13. Syrena vel syrenes dicitur esse portētum diaboli, quod dulci cantilena decipit nauigantes, nisi claudãt aures. Vnde in Isaia de Babylone dicitur: pilosi saltabunt ibi, & respondebunt vlulæ in ędibus eius, & syrenæ in delubris voluptatis.

Quòd in dæmonibus etiam prælationes sunt, & alij alijs præsunt. Cap. CXIII.

PEtrus Lombar. Præterea sciendum, ꝙ sicut de maioribus, & minoribus Angelis, quidam ceciderunt, & quidam persistiterunt, ita de vtroq; gradu quidam corruerunt. Et sicut inter bonos Angelos alij alijs præsunt, ita & inter malos alij alijs prælati sunt, quandiu enim durat mundus Angeli Angelis, & homines hominibus, & dæmones dæmonibus præsunt. Sed in futuro omnis euacuabit plātio, vt dicit Apostolus: habēt quoq; s̃m modum scientiæ maioris vel minoris prælationes alii maiores, alii minores. Quidam. n. vni prouinciæ, quidam vni homini, quidã vni vitio p̃sunt. Inde spūs vnus dr̃ superbiæ, alius spūs luxuriæ, &c. quia de illo uitio maximè pōt quilibet homines tentare, a quo nominatur. Inde est, ꝙ noīe dæmonis diuitiæ vocantur. s. mammona. Nō qa diabolus habeat in potestate dare diuitias cui vult vel auferre. Sed quia vtitur illis ad hominum deceptionem. Cassianus vbi supra. Sciendũ est ergo, nō c̄ēs dæmones oīa vitia suggerere, sed vnicuiq; vitio certos spūs incubare. Nec cuncti pariter suas ingerunt prauitates, sed vicissim prout temporis vel loci vel ipsius suscipientis prouocauerit oportunitas.

Quòd hominibus infesti inter se quoque discordes sunt. Cap. CXIIII.

AVgustinus de Ci. Dei lib. 8. Dæmones autem, ut dictum est superius, constat esse nocendi cupidissimos, inuidentia liuidos, fallacia callidos. Hylarius super beati immaculati. Diabolum vitiorum nostrorum incentorem debemus metuere, puncto temporis omnem amplitudinem huius mundi ambitorem, cui dulce est peccare nos, ut peccatorum nostrorum testimonio glorietur. Est enim eius hæc propria calliditas, ad peccandũ instigare, & peccantes arguere, unde dicitur accusator fratrum. Origenes super Iob lib. 1. Merito diabolus accusator dicitur. Nō enim acquiescit accusare homines ad Deum, sed & Deum ad homines. Iohannes Chrysostomus super Mathęum lib. 1. Homines autem non quantum vult tentat diabolus, quantum ad se nunquam cessaret a tentatione, neque enim habet aliũ actum. Non enim manducat, nec dormit, nec aliud operatur, nisi vt tentet, ut fallat, vt subuertat, hic est cibus illius, & honor, & gaudiũ. Cassianus vbi supra. In illis quoq; vitiis quibus cōiter oblectantur dæmones perpetuã concordiã, & perfectã consensionē habere non possunt inter se. Nunquam. n. poterit in rebus indisciplinatis disciplina modusq; seruari. In nonnullis tamen sibi consentiunt, vnde & locis quibusdam specialiter inhærent, & ea iugiter obsident. Sic autem vnusquisque spiritus sigillatim impugnationem accepit mentis, vt aut cum victus abscesserit, alii eã spiritui tradat acrius impugnandam, aut certè si victor extiterit alteri nihilominus tradat similiter illudendam.

Quòd iugiter humanis sensibus insidiantur. Cap. C XV.

CIprianus libro de zelo, & liuore. Excubandum est igitur, & omnibus virtutibus elaborandum, vt sęuientis inimici iaculis ea omni parte qua percuti possumus repugnemus. Nã circumit ille nos singulos, & tanquam hostis clausos obsidens muros explorat, & tentat, an sit pars aliqua membrorum minus stabilis, & fida, cuius aditu ad interiora penetretur, offert oculis formas, vt uisu castitatem destruat, aures per canora musica tentat vt soni dulcioris auditu Christianum rigorem soluat, & molliat, linguam ad conuitium prouocat, manum iniuriis lacessentibus ad petulantiam cedis instigat, falsa ostentat, ut surripiat vera, ad bellandum aduersus seruos Dei semper inquietus, & semper infestus, in pace subdolus, in persecutione violentus. Augus. de 83. quæstionibus. Sententia est cuiusdam sapientis nomine Fonteus, quam paganus quidam scripsit de mente mundanda ad videndum Deum, sed Christianus baptizatus, & mortuus est. Agite inquit o miseri hoc agite, vt nunquam hoc domicilium polluat malignus spiritus, ne sensibus immixtus inęstuet animæ sanctitatem, lucemque mentis obnubilet. Serpit hoc malum per omnes aditus sensuales, dat sese figuris, accommodat coloribus, adhæret sonis, latet ira fallaciaque sermonis. Odoribus se subiicit, infundit se saporibus, ac turbidi motus illuuie tenebrosis affectionibus tenebratos sensus, quibusdam nebulis implet, omnes meatus intelligentiæ per quos pandere solet lumen rationis radius mentis. Hylarius super Beati immaculati. Posuerunt inquit peccatores laqueum mihi. Sermo, cogitatio, opus nostrum, semper adiacentes habet laqueos, quos nobis Angeli transgressores extendunt. sed ille cuius animus in mænibus Dei est, semper Deum cogitans, ab his euolat uedicat. Anima nostra sicut passer erepta est de laqueo venantium.

De processu eorum in tentationibus hominum. Cap. CXVI.

CAssianus ubi supra Non sunt autem oēs dæmones eiusdem ferocitatis aut desiderii, neque vnius fortitudinis atque nequitiæ. Insipientibus quoq;, & infirmis non nisi inferiores spiritus in certamine comparantur. Quibus superatis gradatim semper aduersus athletas Christi robustior pugna succedit. Nũ pro cōparatione virium aut profectus humani, etiam difficultas colluctationis augetur. Noster enim archagonita Chr̃s exęquat colluctãtium vires, & immoderatos eorum refrenat, & repellit

pellit

pellit incursus faciens cum tentatione exitū, vt possimus sustinere. Habent autē ipsi sicut & nos in pugna sua laborem, & anxietatem in conflictu, & in superatione tristitiam, & confusionem, sicut gaudiū de victoria, nihil autē lędere possunt nisi sibi cōsentientes. Nūc et debiliores sunt, q̄ olim fuerunt inter anachoritarū principia, vix. n. aliquis etiā stabilis & ætate proouctus tūc poterat habitationē solitudinis tolerare. In ipsis autē cenobiis in quibus cōmorabant. 10. vel. 12. ita eorū atrocitas crassabatur, & frequētes ac visibiles eorū sentiebant aggressus, vt nō auderent oēs pariter noctibus obdormire, sed vicissim aliis somnū degustantibus, alii Psalmis, & orōnibus vel lectionibus intendebant. Quòd aūt nunc lentius nobiscū pugnant, aut de negligētia nr̄a fit, quia dedignantur cōtra nos confligere, aut de virtute crucis dominicæ, quæ vbique penetrat, & coruscat. Intantum enim tepent iam nonnulli, vt necesse sit eos remissioribus monitis palpari, dūmodo pfessionē, & lęcū nō relīquāt, nc circūeūtes vagi crassioribus vitiis implicent, magnusq; fuct ab eis obtineri crediť, si solūmō se ē qualibet ignauia valeāt ī solitudine cōtinere.

Quòd semel victi fugiunt confusi. *Cap.* C X V I I.

ORigenes super Numeri. Puto aūt, q̄ sancti repugnātes aduersus istos incentores minuāt exercitiū dæmonū, velut q̄ plurimos exterminent fas sit illi spūi, qui ab aliquo sancto caste, & pudice viuēdo victus est, iterū aliū hoīem impugnare. Petrus Lombar. Hoc aūt quidā intelligendū putaot tm de illo uitio in quo superatus. Actor. Alioquin sequeret, q̄ diabolus princeps, q̄ tentauit Chr̄m, non sit tentaturus antichristū, qd̄ falsum est. Sed ista solutio nō vr̄ sufficere, quia diabolus tentauit Chr̄m de tribus vitiis, sub quibus oīa vitiorum genera continentur. s. de superbia, auaritia, & concupiscentia carnis. Ideo dr̄, q̄ illum a quo uictus est, de eodem vitio non potest amplius tentare, sed alios benè potest. Vnde verum est, q̄ diabolus Chr̄m a quo victus est, amplius nunquam tentabit, sed alios fortissimē tentabit in fine seculi sm August. ita vt moueantur (si fieri potest) etiam electi. Quod autem dicit Orige. opinio non assertio est.

Quòd dæmones miscent se humoribus. *Cap.* C X V I I I.

AVgustinus de diuinatione dæmonū. Dæmones terrenorū amatoribus malefacta suadent, miris, & inuisibilibus modis per subtilitatem corporum suorum corpora humana nō sentientia penetrando, & se cogitationibus eorum per quædā imaginaria visa miscendo, siue vigilantium siue dormientium. Actor. Licèt autem diabolus qn̄ suggerit animæ mala ingrediatur corpus, nō tn̄ sit homo demoniacus, quia demoniacus propriè dr̄ qui habens dæmonem in corpore ita pressus est, & traditus ei, ut non habeat libertatem aliquid faciendi, nec vtatur libero arbitrio, sed diabolus per eum operetur. Nec oportet, q̄ vnus spūs sit intra alium i. diabolus intra animam, quæ diffusa est per totum corpus, quia spiritus non est quantus quantitate, sed virtute, vnde multi spiritus possunt in eodem loco esse, nec tn̄ vnus in altero. Dr̄ tn̄ diabolus se inserere sanguinibus. i. humoribus, qa in virtute imaginatiua, q̄ abundat humoribus, imprimit imagines rerū delectabiliū, ex quibus surgunt malæ cogitationes dum anima circa eas occupať. Et ita nō agit in eā immediatè, sed mediante sanguinibus quibus se immiscet, maximè qn̄ de gula, & luxuria tentat. Ipsis. n. hūmoribus mediantibus excitatur anima in carnis concupiscentia Cassianus vbi supra. Non est aūt mirū spiritum posse spiritui insensibiliter coniungi ad suadendū, quę sibi placita sunt. Est. n. inter eos sicut inter hoīes quædam substātiæ similitudo vel cognatio. Altrinsecùs verò eos sibimpsis inserere vel vniri, ita vt alter alterius capax sit, impossibile est, hoc enim soli Deo conuenit, qui incorporeus, & simplex est.

Quòd non illabantur humanis mentibus. *Cap.* C X I X.

GEnnadius de Ecclesiasticis dogmatibus. Dæmones per energiam operationē non credimus animæ substantialiter illabi, sed applicatione, & oppressione vniri. Beda sup actus Apostolorum Mentem hoīs iuxta substantiam non pōt implere nisi creatrix Trinitas. Implet aūt satanas cor alicuius, non quidem ingrediens aditū cordis, sed fraudulenta deceptionē animā in affectionē malitiæ trahens. p cogitationes, & incentiua vitiorum quibus plenus est. Impleuit ergo cor Ananiæ, non intrando, sed malitiæ suæ vnus inserendo. Actor. Vnde dr̄ diabolus nō esse malarū cogitationū immissor. Non. n. immittit ipsas cogitationes, q̄ peccata sunt, quia sic non essent imputādæ ipsi animæ, sed ut supra dictū est, imprimit tm̄ imagines, ex quibus surgūt cogitationes dū anima circa eas sponte negociať. Et forsan dr̄ eas imprimere, qa dū miscet se virtuti imaginatiuæ format eas in seipso. Et inde resultat in imaginatione, s. hominis sicut speculum si admoueatur speculo, forma impressa in vno resultat in alio, licet anima credat eas tantūmodo in seipsa formari, pp vehemen

tem applicationem maligni spiritus ad eā, qui non solū ut dictū est ipsas imagines imprimit: sed ē malè cogitata incendit, & ideo dr̄ incensor. Hiero. super Matthæum li. 2. De corde enim exeunt cogitationes malæ, &c. Ex hac sententia arguendi sunt, qui cogitationes a diabolo immitti putant, & non ex propria voluntate nasci: diabolus quidem adiutor, & incentor malarum cogitationum esse potest, sed actor esse non potest.

Qualiter deprehendunt hominum cogitationes. C. C X X

IDem ibidem. Nec debemus opinari eum cordis occulta rimari. Sed ex habitu corporis, & gestibus æstimare, quid versent intrinsecus: verbi gratia, semper i insidiis positus, si pulchrā mulierem nos crebro viderit respicere, intelligit cor amoris iaculo vulneratum. Et leuem cogitationum nostrarū scintillā fomitibus suis inflāmat. Origenes super Iob lib. 1. Itaq; sicut iam dictum est, circumiui inquit terrā. Mala ē hoc gloriatio tua. Terrā circumis, & ad cœlum non reuerteris. Circumis autē nō terrenis gressibus, sed spūalibus seductionibus. Terrā circumis tanquam spūs volans. Et ea q̄ dn̄i voce, cuncta audiēs, & q̄ operibus fiunt uidens. Ea quoq; q̄ in corde tractantur nesciens. Si. n. cogitationes hoīum diabolus sciret, nihil boni facere pmitteret. Sed oīa bona mox vt cogitatione cepta essent destrueret. Cassianus vbi supra. Quòd aūt spūs immundi cogitationes nr̄as aliqn̄ sentiūt, hoc ex indiciis sensibilibus forinsecus colligūt. Ipsas quoq; cogitationes quas ingerunt verū susceptæ sint vel queadmodū susceptæ sint, nō p ipsius aīæ naturā. i. nō p illū interiorē aīæ morū in medullis ipsius, vt ita dixerim, latitantē. Sed ex motibus, & indiciis corporis dephehendūt, vputa eū castrimargiā suggesserint, si viderint ad fenestrā Monachū, vel ad solē vel ad coquinā curiosius aspectantē, vel si audierūt eū de cibo loquentē, cognoscunt desideriū gulæ fuisse susceptū. Si fornicationē ingesserint, & viderint eū carne cōmotū petulantur aspicere, aut loqui, aut tangere intelligunt in penetralibus aīæ libidinis iaculum fuisse defixū, & similiter in aliis vitiis. Qd̄ etiam a uiris prudentibus aliqn̄ deprehenditur. Sicut latrones in domibus quas furtim aggredi cupiunt occultas solent explorare diuitias, quas per sparsas arenarum minutias ad earum circumitum deprehenduot. Cogitationes autem, quæ de internis animæ sensibus nondum pdierunt, adire vel cognoscere omnino non possunt.

Cur non permittantur a nobis videri. *Cap.* C X X I.

IDem ibidem. Tanta verò spirituum densitate aer ēst constipatus, qui est circa terram. In quo non quieti ociosiq; versantur: vt satis vtiliter eos nr̄is aspectibus prouidentia diuina subtraxerit, aut enim, terrore concursus eorum, aut horrore vultuum, in quo se pro voluntate sua cum libitum fuerit transformāt, intolerabili formidine homines consternerentur. Aut certè nequiores quotidie eorum exemplis fierent, fieretq; inter homines quadam perniciosa, & dæmones familiaritas, & exitialis cōiūctio, qualis esse solet inter ipsos maleficos. Si enim flagitia, quæ inter eos committuntur iugiter conspicerent, nullo temporis puncto a sceleribus desinentes eos cernerēt, quos nulla carnalis lassitudo, nulla occupatio rei familiaris aut solicitudo victus quotidiani sicut nos unquam cessare compellit. Omnes autem impugnationes quibus homines impetunt, etiam contra se inuicē indefesso conamine assiduè exercent, & illarum victoria gaudent, aut diminutione cruciantur.

Qualiter energuminos, & cultores suos vexent. *Cap.* C X X I I I.

IDem. Quidam energumini sic a dæmonibus uexantur, vt ea, quæ gerunt uel loquuntur nequaquam intelligant, quidam verò norunt, & postea recordantur: quod euenit non per aliquā animæ diminutionem, neque per talis maligni spiritus infusionem, ut animæ substātiam penetrans, & uelut ei vnitus, & quodammodo indutus ea sermones ac uerba per os patientis emittat, hoc enim nullo modo ab eis fieri posse credendum est. Sed contingit hoc per corporis debilitatem, cum scilicet in illis membris in quibus vigor animæ continetur, immundus spiritus insidens, eisque importabile pondus imponens, obscuritate teterrima intellectuales eius sensus obruit atque intercipit. Quod nō nunquā etiam uim febrisque uitio, seu nimii frigoris alisque valitudinibus extrinsecus supercrucnietibus accidit. Sola enim Trinitas ita est intellectualis naturæ penetratrix, ut nō solum complecti eam, & ambire, sed etiam illabi ei possit eique infundi. Actor. Energumini propriè dicuntur quos dæmones vexant interius, ut non possint operationes virtutū naturaliū exercere, pro ratione liberi arbitrii. Tales enim non dicitur obsessi, sed energumini propter interiorem operationem diaboli. Nam energia dicitur vis quædam potestatiua, & laboriosa, impellente diabolo in homine interius facta. Quorum autem corpora dia-

bolus nõ intrat, sed exterios maneos vexat, impediens q̃ q; ne videant vel audiant, vel lunatici tales propriè dñr obsessi ad modũ castri. Solent autem dæmones cultores suos vexare corporaliter, vt in vita Beati Bartholomei legitur. Et quasi ægritudines corporis dolores immittere, vt cum eis sacrificassent, ipsi ab eorũ vexatione cessantes viderentur eos ꝑ putando sanasse, vt sic eos magis in errore idolatriæ confirmatos diutius detineant.

Qualiter simulachris assideant. Cap. CXXIII.

GLosa super Abacuc. 2. Spũs immũdus assidere simulachris potest, sed intrinsecus esse non põt. Actor. Subintelligendum est per modum viuificantis, sicut aĩa in corpore. Nam põt quidem dæmon intrare simulachrũ lapideum, & inde responsa dare, sed non ei adhærere ita vt illud viuificet, & sensificet, vt vnã potentiam cum eo faciat, sicut aĩa cum corpore. Et hæc expositio Propheticalis benè consonat textui, qui dicit. Oĩs spũs non est in visceribus eius. Posset etiam dæmon includi in aliquo vase, sicut includebantur ꝑ incantationes Salomonis. Sed nihilominus posset videre ea, quæ essent extra vas, quia non agit, nec videt ꝑ distantiã siue ꝑ medium, cũ sit spũs, sed immediatè. Dr̃ tñ ꝙ aĩam hoĩs in ergastulo corporis inclusam videre non põt ꝓp vmbram ipsius corporis, qđ tanquam tenebris aĩam inuoluit, vt nec ipsa clarè videat, nec ab aliis spiritibus videri possit nisi a Deo, & ab Angelis: qui etiam hoc habent per grãm, non a natura: vnde humanũ corpus cõparatur lapidi eliotropiæ, quẽ qui secum habet, ab aliis hoĩbus videri non põt: sic aĩa corpus humanum gerens non põt videri ab aliis spiritibus. Iam potius videre põt ea, q̃ sũt diaboli, s. imaginationes quas illi ante ponit sicut ille qui est in loco tenebroso videre põt eũ, q est in lumine vel extra tenebras, nec ècontra. Quòd autem non põt diabolus eã videre dũ est in corpore, non impedit corporis distantia, sed vmbra. Nam si esset inclusa in dolio vel in alio vase, posset eam videre, sicut etiam ablata vmbra videt eam quando exuta est corpore.

Qualiter homines etiam bestias vexent, & eis obediant. Cap. CXXIIII.

CAssianus vbi supra. Nan sunt autem despiciendi, qui diuersis tentationibus ad extremum vexantur. In quibus duo debemus credere. Et q. sine Dei permissione nullus ab eis omnino temptetur. Et ꝙ oĩa nobis a piissimo patre, & medico pro nostris vtilitatibus irrogantur. Nam plerumq; pro leuissimis etiã delictis sãcti huiusmodi, & pfecti corporaliter vexãdi traduntur satanæ, vt si quid in eis purgandum est, ante mortem purgetur. Sicut Abbas Moyses vir Sanctissimus aliqñ disputans contra Abbatem Macharium quadam opinione præuentus, vocum sermone eo Macharii paulo durius replicã bat. Et cõfestim tã diro dæmoni traditus est, vt humana stercora ori suo ingereret. Quo nunc oque orante Machario illico eritus curatus est. Sic & propheta in li. Regum leoni traditus est ad deuorandum propter inobedientiæ culpam, quam tñ non de industria neque de vitio propriæ voluntatis contraxit, sed ab alio Propheta fuerat circumuentus. Sciendum est autem, ꝙ maligni spiritus duobus modis obediunt hominibus. Aut enim sanctitate fidelium diuina gratia. & virtute subduntur eis, aut sacrificiis impiorum seu carminibus quibusdam delinitis, velut familiaribus adulantur.

Vtrum corpora dæmones habeant. Cap. CXXV.

AVgustinus super Gen. 4 li. Philosophi dixerũt dæmones esse animalia aerea, quia corporum aereorum natura vigẽt. Et propterea morte non dissoluuntur, quia præualet in eis elementum, quod ad faciendum aptius est, quam ad patiendũ. Quis si ante transgressionem cælestia corpora gerebant, non mirum si ex pœna conuersi sunt in aeream qualitatem, vt iã possint a superiori elem[illegible] seu [illegible] pati. Idẽ in lib. de diuinitate dæmonum: Dæmones duabus rebus quantum ad aereum corpus attinet, præditi sunt, s. acrimonia sensus, & celeritate motus. Quibus etiam carentes vita terrena spacio vitæ longioris accessit: per has efficiunt aliqua, quæ [illegible] natura [illegible] est, non solũ multa [illegible] mira faciunt. [illegible] & hoĩm de corporibus [illegible] creditur. Augustinus [illegible] vel affirmando, vel magis opinando, vel aliorum opiniones recitando, maximè Philosophorum, ꝙ ex ipsis verbis dinoscere volunt, quibus ait, Dæmones dicũ aerea animalia, non ait sunt, vnde & in li. de Ci. Dei. 8 ita dicit. Platonici dixerunt omnium animalium in quibus est aĩa rationalis, tripartitam esse diuisionẽ, deos, s. excellentissimum locum tenere in cælo, hoĩes infimũ in terra, dæmones medium in aere. Et sicut eis diuersa est dignitas locorũ, ita et à naturarum. Deos autem vocant Angelos. Quibus etiam ipse Plato in thymeo. Deum introducit loquentẽ, &c. Dii Deorum, &c. Appuleius de Deo socratis. Dæmones sunt genere animalia, ingenio rationalia, animo passiua, corpore aerea, tempore æterna. Actor. Cõis autem est opinio, dæmones non esse animalia aerea, sed spũs immundos incorporeos, & sm naturam suã aspectibus nr̃is inuisibiles, qui tñ de hoc aere in quo habitant, corpora assumunt cum hoĩbus apparent. Richardus de Trini. li. 4. Nunne ex Euangelio innotuit, ꝙ dñs ex vno huic legionem dæmonum eiecit? Si dæmones corpora habent, vbi quæso in eo fuere. In spiritu, an in corpore? Constat, quia oẽ corpus lõgitudinẽ, latitudinẽ, & ꝓfundum habet, & eo ipso siue locali capacitate subsistere non põt, qualẽ quidem spũs omnino nõ habet, ergo nõ in spũ, sed in corpore fuerunt. Sed quo, vel in qua parte hoĩs. Nã & si dixeris subtilia corpora hĩe. Cuius q̃so exiguitatis ea putas esse, si credis vel inlam hominis pelliculam corpori detractam eorum corpora posse comprehendere?

De incuborum vexatione, exemplum de fantastica muliere. Cap. CXXVI.

AVgustinus de Ci. Dei. 15. libro. Creberrima fama est, multique experti sunt vel ab illis qui expertos se audisse confirmant, Siluanos, & Faunos, quos vulgo incubos vocant, improbos sæpe mulieribus extitisse, & earum appetisse ac peregisse cõcubitum. Et quosdam dæmones quos dusios galli nuncupant, assidue hanc immunditiam, & tentare, & efficere. Ganfridus Antisiodorus. Quidam decanus sacerdotum cum sorore ducis Burgundię regi Sicilię Rogerio desponsata, aliquandiu regnum est inhabitans, ibi certissimè comperit, quod narrabat iuuenis quidam strenuus, & natandi peritus, circa crepusculum noctis lucente luna in mari balneans, mulierem post se natantem per crines apprehendit, tanquam vnũ ex sociis, qui eũ vellet mergere, eam alloquens nullum verbum extorquere potuit, opertamque pallio in domũ eã duxit, & tandẽ in vxorẽ solenniter accepit. Increpatus aliqñ a quodã socio, ꝙ fantasma accepisset, expauescens eripuit gladiũ, minatus est in cõspectu eiusdem mulieris, filium quem ex ea susceperat interfecturũ, nisi illa loqueretur, & diceret vnde esset. Væ inquit tibi misero, vxorem perdis vtilẽ dum me cogis effari. Tecum forem, & tibi benè foret, si iniunctum mihi silentium tenere permisisses. Nunc autem me deinceps non videbis, & mox euanuit. Puer creuit, & marinũ balneũ frequentare cepit. Tandem vna dierum fantastica illa mulier coram multis eundem puerũ in eisdẽ fluctibus occurrẽs rapuit, quem si verus puer fuisset mare ad litus expellere debuisset.

Alia exempla ad idem. Cap. CXXVII.

GElinandus 4. libro. In Coloniẽsi diœcesi famosum & immane palatium Reno flumini supereminet, quod iuuamen nũcupatur, vbi pluribus olim congregatis principibus ex improuiso aduenit nauicula, quã collo alligatã cignus trahebat argentea cathena, ex qua descendens miles ignotus & incognitus omnibus exiliit & cignus nauem reduxit. Miles postea nobilem vxorem duxit: & liberos procreauit. Tandem in eodem palatio residens, cignum inspiciens aduentantem cum eadem nauicula, & cathena, statim in nauem se recepit, & vlterius non comparuit: progenies eius vsque hodie perseuerat. In Ligonensi quoque prouincia, quidam nobilis in siluarum abditis reppertam mulierem speciosam pretiosis vestibus amictam, quam adamauit, & duxit. Illa plurimum balneis delectabatur, in quibus visa est aliquando a quadam puella in serpentis se specie voluntare. Inuentata viro, & deprehensa in balneo, nunquam deinceps comparuit [illegible], & adhuc durat eius progenies. In vita quoque Sancti Bernardi legitur, quòd in [illegible] Vatum [illegible] dæmon turribus mulierem quandam abusus est [illegible] annis cubãte etiam ea iuxta virum suum, quem Beatus Bernardus coram omni populo candelis ardentibus excommunicatus ab ea fugauit. In eadem prouincia, scilicet in minore Britannia: creberrimè leguntur tempore Arturi regis, & incitamen eius huiusmodi casus accidisse. Actor. His, & huiusmodi exemplis vr̃ quòd dæmones polluunt & coire cum mulieribus, & generare. Nam & Merlinus fertur a dæmone incubo genitus fuisse.

Sententia prudentum de eodem. Cap. CXXVIII.

IDem. Sed nunc dicunt magistri, dæmones nõ posse generare. licẽ possint, & nouerint semina commiscere ad generationẽ hominis exiguntur non solum semina sed etiam operationes vtriusque, scilicet maris & fœminę: vnde si dæmon semen viri proijceret in matricem mulieris nunquam per hoc tamen fieret hominis generatio. Itaq; per commixtionem seminũ quam faciunt dæmones illa sola animalia fieri possunt quæ fiunt per putrefactionem, vt ranę, muscę, & quidã serpẽtes. Illa vero q̃ fiunt per generationẽ nõ possunt per rationẽ prædictã. Dicunt ergo falsũ fuisse, ꝙ Merlinus dictus sit a dæmone progenitus, sed forte mater eius passa est illusionem in somnis a diabolo, ita quòd videbatur

batur sibi viro succũbere, vel aliqd tale. Et in ipsa illusione putabat se eũe cõcepisse, licèt nõ cõcepit: dicebat. n. se de spũ in hoīs specie illum cõcepisse, vt legitur in Chronicis prædictis, ergo & in cõsimilibus casibus, vbi vř in cõcubitu dęmonũ hoīes natos fuisse, possumus dicere nõ fuisse veros homines, sed fantasticos, vel nõ fuisse ex tali concubitu genitos, sed fallaciter aliũde suppositos, siue ab homine siue a dęmone. Sed nec ipse dęmonũ cõcubitus videtur esse verus & naturalis, sed magis fantasticus. Nec in eo credo dæmones aliquã delectationem habere, nisi in hoc solo, ꝙ faciũt mulieres peccare. Cassianus vbi supra. Nullo ergo modo credendũ est spirituales naturas cũ fęminis carnaliter coire posse. Nã si hoc aliquãdo posset fieri, quõ nunc, vel nunquã, vel raro videremus aliquos ex eorũ cõcubitu de mulieribus absque virili semine nasci, cũ præsertim constat eas libidinũ sordibus admodũ delectati, quas proculdubio p semetipsas potius, q̃ hominibus cõsciẽ exercere mallent, si illud vllo mõ posset effici.

Quod dæmones omni motu liberi arbitrij peccant. Cap. CXXIX.

GRegorius in moral. 18. Omnis voluntas diaboli iniusta est, & tñ permittente Deo oīs potestas iusta. Glosa super epistolã secundã ad Corint. Quę aũt cõuẽtio Christi ad Belial, idest ad diabolũ apostatam. Ille enim oīa malè agit, Christus aũt omnia bene. Actot. Regulariter ergo dř, ꝙ dæmones cũ actione sua, & omni motu procedente ex libero arbitrio purè peccant mortaliter. Non. n. possunt peccare venialiter, quia non habent sensualitatem sicut nos, vt. s. primo comedat mulier. s. sensualitas, & postea vir. i. rõ, sed statim in eis cõsummař peccatũ, qa nunq̃ mouẽtur nisi motu rõnis. Ideo aũt dixi. Ex libero arbitrio, qa quosdã habẽt motus rõnales, quibus diligũt se, & Deũ, sed hi irreuocabiles sunt, & naturales, qa nõ subiacẽt libero arbitrio. Nã velit nolit, quilibet dæmõ diligit se, & Deũ. Et ideo in his motibus non est meritũ, neq; demeritũ, quia purè naturales sunt. Volũtati autẽ rõnali, q̃ est libera, habẽt odio Deũ. Et vellẽt eũ nõ esse, si fieri posset. Vnde dicit Psalmus. Superbia eorũ, q te oderũt ascen. semper. Habent & odio oẽm creaturã præter se. Et quilibet dæmon de alio simpliciter vellet eũ nõ esse, sicut & alias creaturas. Et tñ quodãmodo vult eũ esse. s. vt noceat. Ex hoc. n. ꝙ nocẽt applaudũt sibi inuicẽ, & cõgaudẽt: sed qlibet odit oẽm creaturã inquãtũ est creatura, sicut & creatorẽ, & hoc excepto naturali amore. Nã nullo mõ põt in eo adeo corrũpi naturalis affectio, vt odiat se, qa hoc ipsa natura nõ patitur, qa de necessitate sibi est amica, & appetit comodũ suũ. Et ob hoc & diligit illũ a quo est oẽ bonũ. Iuxta illud Aug. Deus quem amat oẽ, quod amare potest, siue sciens, siue nesciens. Quòd autem dr. Qui diligit iniquitatẽ, odit animam suam, sic intelligẽdum est, ita agit, ac si odisset se. Sic ergo diabolus odit quidem se per effectum s. se corrumpendo per peccatum, tamen diligit se per affectum.

Vtrum peccent credendo vel sperando. Cap. CXXX.

IDem. Sed nunquid peccant credendo Deũ esse? Dicit. n. Iacobus. Dæmones credũt, & cõtremiscũt. Nũquid peccãt sperãdo? Dicit. n. Iob: Ecce spes eius frustrabitur eũ. Nunquid & peccauerũt cõfitendo Christũ, & ad eius imperiũ de obsessis corporibus exeũdo? Ad hoc põt dici, ꝙ licèt fides eius bona sit. i. habitus fidei bonus, & naturalis. Nihil. n. aliud est, q̃ naturalis scientia vel cognitio, q ia cognoscit Deũ p speculũ, ipse tñ motus fidei. i. ipsum credere de Deo siue cogitare, quotiescũq; ꝓcedit ex libero arbitrio, est peccatũ, qa deprauař malo fine, vel malo actu comitante. Nunquã. n. credit actu vel cogitat de eo, nisi remurmurãdo vel inuidẽdo: imo ad hoc ex ꝓpria malitia cogunř vt inuideãt, sicut aliquis cogitaret de æmulo suo vt ei inuideret actu, vel eũ blasphemaret. Quòd autẽ ipsum credere vel cõfiteri extorqueř ab eis per pœnas, sicut a Pharaone, q cũ dixisset. Nescio Deũ, &c. postea flagellatus confessus est Deũ dicẽs, Dñs iustus, &c. tũc nõ est peccatũ, qa non purè ꝓcedit ex libertate arbitrii, sed ex coactione timoris. Igitur neq; confessio illa dæmonũ, atq; exitus de corporibus obsessorũ fuit peccatũ, quia utrũq; per uiolentiã timoris extortũ est, licèt & hoc faciendo peccarent in hoc, ꝙ remurmurando, & inuiti faciebant. Cæterũ nõ est credendũ, ꝙ diabolus speret æternã beatitudinẽ, nec velit eã hře simpliciter, & ꝓpriè. Nã cũ beatitudo sit oium optabiliũ plenitudo ſm Augu. neq; vult hře virtutes, neq; frui Deo, vel aliquã hře participationem cum ipso, quæ tñ sunt summè optabilia: hoc tñ dico de volũtate liberi arbitrii: sed volũtate naturali, qua diligit se, vult sibi oẽ bonum. Ideo autem dř. Spes eius frustrabitur eum, quia sperat dilationem pœnarum suarum maiorem, quàm futura sit.

Cur non habeant peccati sui remedium. Cap. CXXXI.

PEtrus Lombar. ita prosequitur. Diabolus, quia sine alicuius tentatione peccauit, per alium vt resurgeret, iuuari non debuit nec per se potuit. Et id eo peccatum eius irremediabile extitit. Homo verò, quia aliquam cadendi occasionem habuit, licèt modicam, per gratiam Dei iuuari potuit ad veniam. Et peccatũ eius sicut per alium habuit initiũ, ita non incõgrue p alium habuit remediũ. Aug. in Enchein. Placuit etiã vniuersitatis auctori, & moderatori, vt qm̃ non tota multitudo Angelorũ Deũ deserendo perierat: ea q̃ perierat in ꝑpetua ꝑditione remaneret. Quę aũt cum Deo illa deserente perstiterat, de sua certissimè cognita fęlicitate gauderet. At verò creatura rõnalis, q̃ in hoībus erat, qm̃ peccatis atq; suppliciis tota perierat, ex parte meruit reparari, ut Angelicæ societati suppleretur, qđ ruina illa minuerat, hoc. n. promissum est sanctis, ꝙ erunt æquales Angelis Dei. Iohannes Damasc. li. 2. Angelus non est susceptibilis pęnitẽtiæ incorporeus, homo verò pp corporis infirmitatem pęnitentia fungitur, quod ergo hoībus est mors, hoc Angelis est casus, post casum. n. non est pęnitentia, quẽadmodũ neq; post mortẽ. Grego. in moralibus li. 33. Qm̃ ergo Leuiathan de diuina vita sibi falsa promissione blanditur, vt eius reatus irremissibilis ostendař. Rectè ad beatum Iob dř. Ecce spes eius frustrabitur eum. Quodque paulo post subiungitur, nõ parcã ei verbis potentibus, & ad deprecãdũ ad decõpositis, de ipso quoq; Diabolo intelligẽdũ est, q veniam culparum suarũ nunquam peritum est. Idẽ in li. 34. Idcirco autem peccans est sine venia damnatus, quia magnus sine comparatione fuerat creatus. De quo idcirco tam mira a Domino referuntur, ut consideret homo quid electus in terra mereatur, si Angelus Angelis in cęlo prælatus prosterniř. Vnde p Prophetam ait Dominus, inebriatus est in cælo gladius meus.

LIBER TERTIVS.

De Opere secunde diei. Cap. I

COmestor. Secunda die fecit Deus firmamentum in medio aquarum. i. quãdã exteriorẽ mundi superficiem ex aquis coagulatis ad instar cristalli solidatã, & ꝑlucidã, intra se cætera sensibilia cõtinentẽ, ad imaginem testę, q̃ in ouo est. Et dř firmamentũ nõ tm̃ pp sui soliditatem, sed etiã, qa terminus est aquarum, q̃ super ipsum sunt firmus, & intrãsgressibilis. Dř & cælũ, quia cælat. i. tegit oĩa visibilia, vnde & pro sui concameratione græcè dicitur vranon, idest palatium: unde dicitur cælum quasi casa Helios, idest solis, quia sol sub ipso positus ipsum illustrat, & in eo fixa sunt sydera. Aristoteles de cælo, & mundo lib. 2. Cęlum est corpus Spirituale, rotundum, motiuum motu circulari, naturali, sempiterno. Idem libr. 1. Cælum quidem secundum tres modos nominatur. Vno modo dicitur quod est ultimum incessus totius, & corpus naturale, quod est in ultimo incessu totius. Nos autem nominare consueuimus horizontem huius mundi, & superius eius cęlum. Et dicimus, quòd illic sunt omnia Spiritualia fixa, quieta. Alio modo dicitur corpus continuum cum horizonte incessus mundi, ubi sunt sol & luna, & quædam stellæ. Nos autem dicere consueuimus, quòd sol, & luna fixi sunt in cęlo. Tertio modo dicitur cælum habens corpus continuum ab ultimo incessu totius. Et nos consueuimus dicere completum, & totum cęlum. Isidu. ety. lib. 3. Cælum dicunt Philosophi rotundum, uolubile, & ardens, & uocatur cœlum, quia tanquam vas cælatum habet impressa signa stellarum: huius sphera est species quædam in rotundum formata, cuius centrum est terra ex omnibus partibus æqualiter inclusa. Comestor. Hanc circumuolutam concamerationem Philosophus summitatem ignis intellexit. Cum enim non habet quo alendat circumuoluitur, ut in clibano patet. Ita & circa mundi exteriora ignis uoluitur.

De natura ipsius firmamenti. Cap. II.

EX libro de naturis rerum. Cælum igitur siue firmamentum est subtilis igneęque naturæ, rotundum, & centro terræ æquis spaciis undique collectum, undiqae & conuexum. Mediũque ubique circumiuit, & inenarrabili celeritate circumuagatur: hoc cœlum continet omnem naturam in qua est: dumque sinus coloris est, visus maximè confortatiuum est. Iohannes Damascenus libro. 2. Firmamenti naturam Diuus Basilius subtilem ait esse uelut fumum, ex Diuina edoctus scriptura. Alii uerò aquosum, ut in medio aquarum genitum. Alii ex quatuor elementis. Alii uerò quintum corpus, & aliud præter quatuor. Aristoteles in metheororum libro primo. Orbis est elementum quintum, scilicet non ex elementis quatuor, sed aliud ab eis per naturam, locus ei propinquus est calidus, & inflammatus, quia omne mobile ex corporibus quando mouetur, inflammat

quod ei appropinquat. Auerrois. Cęlum hoc non componitur ex materia, & forma, s͠m ꝙ corpora generabilia, & corruptibilia componuntur, quia nulla potentia est in eo ad duo contraria, sed solũ potentia, quæ est esse in loco: vnde potius debet dici, ꝙ est ex subiecto, & forma, quàm ex materia, & forma. Nã subiectum dicit affinitatem ad formã vnã, materia verò potentiã ad recipiendum formam aliam, qđ nõ contingit in materia cœli, quæ est semper ibi cum actu suo Et ideo sæpe dicitur materiam non habere: sic ergo materiam habet, & non habet. Deniq; cœlum, & omnia corpora supercœlestia sunt quorum formæ carent contrario Ideoq; ingenerabiles, & incorruptibiles sunt. Et subiectum eorum non est cõe. Si n. cõe esset, propriã formã non haberet. Nunc autem propriam habet. quam & semper habet.

De Diuersis opinionibus circa naturam eius. Cap. III.

ACtor. Patet ergo ꝙ de natura cęli multæ fuerũt opiniones. Nam alii quidem posuerunt ipsum esse de numero simplicium, ita ut totum esset forma, & materiam non haberet, inducẽtes pro se illud Aristo. in li. de ce. & mun. Cęlum non est ex aliquo omnino. Alii vero dixerunt illud esse compositum ex materia, & forma, iuxta illud Philosophi in eodem. Cęlum est ex tota materia. Horum autem quidam ponunt ipsum esse vnum de quatuor elementis. Et hi diuersificantur. Quidam. n. ponunt ipsum esse aquam, quidam verò ignem, vt Plato in thymeo, cui cõsentire vr̃ Aug. Damasc. vero dicit ipsum esse corpus immateriale. Philosophus autem sequaces dicunt ipsum esse quintum corpus præter quatuor elementa. Et hæc opinio vr̃ verior, cui etiã omnes ferè moderni consentiunt. Si autem obiicitur contrarium, ꝙ in ipso videmus proprietates ignis, videlicet calidũ, & lucidum: & vbi est proprietas, ibi & subiectum, & ita videtur esse igneum: possumus respondere, ꝙ proprietas cœli, & ignis non sunt vniuocè conuenientes vtriq;. Lucidum n. & calidum, siue lux & calor, quæ in cœlo sunt viuificatiua per motũ corporis cęlestis, sicut dicit Philosophus in 8. li. Physi. ꝙ cæli motus vt vita quædam est natura existentibus omnibus. Calidum autẽ, quod est cum radio ignis iuxta Philosophum per se congregatiuũ est homogeneorum. i. subtiliũ ascẽdentiũ sursum, ac per consequẽs consumptiuum ac disgregatiuũ ethrogeneorum sibi propinquorũ. i. crossorum descendentiũ deorsum. Si aũt obiicitur iterũ, ꝙ sicut probatur in li. de cæ. & mun. vnũquodq; elementũ est Sphericũ. Dicit etiã Plato, ꝙ ignis mouetur circulariter in loco proprio, & ita ꝙ ignis vr̃ hr̃e motũ rectũ, nõ obstat quin cœlum, qđ est circulare, sit igneũ Dicẽdũ est, ꝙ ignis nõ mouet circulariter nisi per accidens. s. motu corporis continentis ipsum. Ideoque non determinat eius natura p motũ illũ. Ad hoc aũt, ꝙ dicunt auctores multi, cœlum esse igneum, dicimus, ꝙ ignis dr̃ duobus modis. s. ab inflammatione tm̃, actiua vel passiua. vel ab vtraq;. Si ab actiua tm̃, cœlum est ignis s͠m hunc modum, quia s. inflammat. Si vero a passiua tm̃, s͠m hoc carbo est ignis. Sed vtrumq; dicitur largè, & impropriè. Si autem ab vtraque sic dicitur ignis propriè. Itaque prædicti auctores capiunt ignem large, sicut accipitur in glo. super Gen. quæ dicit, ꝙ empyreum dicitur igneũ non ab ardore, sed a splendore vel illuminatione.

De Inuisibilitate ipsius Cap. IIII.

CVm autem firmamentum esse constet subtilis naturę, creditur esse inuisibile, licèt quidam rudes dicant se illud videre qñ purus est aer. Vbi. n. visus deficit, ibi error sensui dat imaginationem videndi, quod non videt, sicut aliquis oculis clausis vr̃ sibi tenebras videre. Nam quamuis visus ex luce oculorũ sumat exordiũ, nihil tñ valet, nisi ex alicuius spissitudinis obstaculo repercutiatur. Guilielmus de conchis. Visus qñ deficit sursũ intendens, quiddã spissum ibi confingit, nã deficiendo spissatur. Sed quia per oculum transit, in quo est humor aqueus, & cristallinus, cũ deficit, nec alius color occurrit, talẽ colorẽ i. aqueũ sibi confingit. Actor. Quod ergo superius dictum est, ꝙ firmamẽtũ cũ sit flaui coloris, visus maximè confortatiuũ est, nõ intelligendum est ita, ꝙ ille color ipsius firmamẽti sit in se, sed in oculi confictione. Porro de falsitate visus plenius dicetur infra eodẽ libro, vbi tractabitur de aquis supercœlestibus, vel etiam in tractatu de anima, ubi agitur de sensu visus. Quòd autem in Ecclesiastico dicit scriptura, ꝙ altitudinis firmamentum pulchritudo eius est species cœli in visione gloriæ, referri potest ad stellarũ pulchritudinem, quæ etiam s͠m quosdam in firmamento dicuntur fixę, vnde & paulo post dicitur ibidem. Species cœli gloria stellarum. Si quis autem asserere voluerit, firmamentum aspectibus nostris visibile, de hoc nolo contendere.

De figura eiusdem. Cap. V.

ISidorus vbi supra. Cæli autem sphera (vt dictum est supra) species est quædam in rotundum formata, cuius centrum est terra ex omnibus partibus æqualiter inclusa. Iohannes Damasc. vbi supra. Quidam opinati sunt cœlum hoc totum in circuitu continere, & sphericæ formæ existere, & vndiq; supremã partẽ totius ipsum esse. Media verò eius, quæ ab ipso continentur loci esse infimam partem. Leuia uerò corporum superiorem ordinem esse sortita, & inferiorem grauia. s. terram, & aquam quidẽ, quia leuior est, vnde & mobilior terra existit desuper vndiq;, sic in circuitu aerem, & circa aerem vndiq; ęthera. i. ignem qui est leuius elementum, ideo sursum per omnibus fertur. De foris autem omniũ in circuitu cœlũ. Hi circulariter aiunt moueri cœlum, & constringere, quæ infra se sunt, & manere omnia firma, & non excidentia. Dicunt autem æqualiter id distare, & semotũ esse a terra, & desuper, & ex lateribus, & desubtus, desuper autem, & ex lateribus animo quantum ad nr̃m sensum, quia s͠m continentiæ rationem, vndiq; superiorem locum cœlum habet. Aiunt autem quidam ipsum subtilissimæ naturæ velut fumum esse, ac sphericè circundare terrã, & circumferre cum suo acutissimo motu solem. & lunam, & reliquos planetas, qui tñ aduersus cœlum faciunt motũ. Et super terram quidem existente sole diem hic fieri. Sub terra verò eo descendente, hic quidem noctem, illic verò diẽ. Alii vero hemispheriũ, & semicirculum esse cœlum imaginati sunt, quia dicit Dauid. Qui extendit cœlũ sicut pellẽ. Et Isaias. Qui statuit cœlũ sicut cameram, id est arcã. Et qm̃ occidens sol, & luna, & astra circumeunt terram, ab occidente in aquilonem, & ita rursus in oriente deueniunt.

De eodem. Cap. VI.

EX sphera. Formam cæli sphericam esse per hoc compertum est, ꝙ stellę, quæ sunt in eius medio, maximos describũt circulos. Aliæ vero quantum remotiores sunt a mundi medio, tanto minores describant. Et talis est natura corporis spherici. Præterea stellæ quæ sunt in medio mundi, velocissimo cursu mouẽtur, quæ autem in extremitatibus firmamenti, tardissimo cum lineares sint ad inuicem, quod non fieret si firmamentũ quadratũ vel oblongum esset. Oporteret ergo quod quæcũq; sibi inuicẽ linearia sunt, in alio latere quadrati dum ipsum quadratũ mouetur, æquè cito moueant. Itẽ si quadratã vel oblõgã formã haberet firmamentũ, contingeret ipsum hr̃e angulos, sed totius Philosophiæ principium est. Vniuersitatem rerum includi a circumferentia firmamenti. Cum ergo vnus angulus a loco recederet, oporteret, ꝙ locus ille vacuus remaneret, donec ille vel alter angulus subintraret. Sed constat, ꝙ aliquem locũ esse vacuum est impossibile, ergo est sphericum. Aristoteles in li. 2. de cœlo, & mũdo. Circulus est prima figurarũ superficialiũ, & ante figuras reliquas. Quapropter, & corp' orbicularũ est ante reliqua corpora, qm̃ ipsum solũ vna superficie continetur. Reliqua verò corpora æqualis lineæ superficiebus multis. Omnis siquidem figura superficialis, aut est æqualis, aut rotunda. Superficies æqualis est q̃ pluribus lineis continet. Rotunda verò, q̃ vna linea. Albertus. Cælum itaq; tribus de causis dicimus esse rotũdũ Primo pp eius motũ quẽ oportet esse cõtinuũ, & inquietũ, & hoc non põt esse nisi in circulo. Secundo pp naturã cœli, qm̃ aliàs haberet cõtrariũ, & esset corruptibile. Tertio, quia illa figura. s. circularis sola simplex est, omniumq; capacissima, & prior omnibus. Ideoq; competit corpori simplicissimo primo omnia corpora cõtinẽti. Si autem in contrariũ obiicitur, quod dicit Dauid. Extendens cælũ sicut pellem, quæ. s. prætendit tabernaculũ. Et Isaias. Qui statuit cœlum vt cameram. i. arcam, vnde vr̃ ad modũ circuli signatum. Responderi potest, ꝙ vterq; loquitur ibi vulgariter de hemisphærio. quod est super nos versus polum arcticum.

De ambitu eius, & continentia. Cap. VII

ARisto. ubi supra li. 1. Dico ergo nunc, ꝙ totum contentũ ab vltimo incessus, & motus est cõpositũ ex omni corpore naturali sensato, necessariò, quia non est extra cœlum corpus. Nec esse põt omnino. Nec multi sunt cæli, nec fuerunt, nec erũt. Sed verum est cœlũ perfectũ, cõpletũ, cui non est simile. Nec est locus extra cęlum, nec plenitudo, nec vacuitas, nec tempus, vacuum n. illud diffinierunt. In quo non est aliquod corporũ, sed possibile est esse in eo. Tẽpus aũt est numerus motus. Motus autẽ nulli inest nisi corpori naturali. Et oẽs quidem res quiescunt a motu suo, cũ ad loca sua perueniunt. Spheræ aũt supremi autẽ mobilis nõ quiescit omnino motus, quia locus huius corporis ẽ rotundus. Idem in 4. lib. Physicorum. Quædam. n. sunt in loco per se, ut oẽ corpus s͠m ꝙ mobile vel s͠m augmentũ. Alia verò per accidens, vt aĩa, & cęlum. Non. n. cælum alicubi totũ est nec in loco quodam, quia nullum corpus ipsum continet sub quo moueatur. Sed partes eius quædam in loco sunt oẽs, in eo autem qđ circulariter sunt continet alia aliã, vnde circulariter solũ mouetur quod sursum est, omne namq; idest vniuersum non est alicubi, quia quod alicubi est, extra ipsum aliquid est. Et extra oẽ, & totum

& totum nihil est. Ideo omnia in cęlo sunt, quia cęlũ est, qđ oẽ est. s. quantũ ad continentiã oĩum corporũ. Est. n. quoddã vltimũ & tangens mobile, terminusq; corporis quiescentis. Terra nãq; in aqua est, & hæc in aere, hic autẽ in ęthere, & hic in cęlo. Cęlũ autẽ non amplius est in alio. Non itaq; locum necesse est spacium aliquod esse corporeum, nec pũcti esse locum. Et locus est alicubi, i. in aliquo, non sicut in loco, sed sicut terminus in finito. Nõ n. oẽ, qđ est, in loco est, sed corpus mobile ẽm locũ. Ex libro de naturis rerũ. Tria itaq; corpora distinguunť in mũdo: videlicet, Infimum qđ est terra in centro posita, ideoq; manens immobilis: Medium autem aer, vel aqua, vel ignis. Supremũ verò cęleste. Et sicut corpora, sic etiã qualitates differunt. In infimo nãq; est opacitas, in medio diaphaneitas, in supremo vero perspicuitas. De his quidã ex nostris satis aptè distinguens sic ait. Terra iacet stabilis, aqua fluit labilis, aer nutat mobilis, ignis volat volubilis, voluitur rotabilis machina sphęralis. Albertus. Figura siquidẽ sphęrica latior est, & occupat inť oĩbus figuris rectarũ superficierũ. Ideoque conuenientior est cęlo. Et hoc ẽt q a multæ lineæ multęq; superficies ambiũt oẽs figuras superficiales. Sola verò sphęrica inter oẽs figuras corporales est, quã ambit vna superficies. Circulus quoq; solus est inter oẽs figuras, quem ambit vna linea. Cæterum corpori rotundo non est contrarium omnino.

De dextra cœli ac sinistra. Cap. VIII.

Actor. Ecce dictũ est de firmamento ẽm se. Nunc restat dicẽdũ de partibus eius. Et primo quidẽ de partibus orbis, quæ sunt principia suæ dimensionis in omnibus orbibus. s. longitudinis, latitudinis, & ꝓfunditatis. Hę sunt sursum & deorsum, dextrũ, & sinistrũ, ante & retro. Albertus, Dextrũ siquidẽ, & sinistrũ, q̃ sunt principia motus localis dixit Pythagoras esse in cęlo. Dicit Philosophus autẽ, ꝙ dextrũ est vnde motus localis incipit. Sinistrum verò per qđ in dextrũ reuoluiť, vnde cũ circulus nõ habeat principiũ ac mediũ, & finẽ sui motus (vt dicit Philosophus in Physicis) nõ vr̃ firmamentũ, qđ est circulare, dextrũ vel sinistrũ hẽre. Quod. n. principiũ, & mediũ, & finẽ sui motus non habet in se, nec in se habet vnde motus incipiat, & ꝑ qđ reuoluitur. Præterea cũ cœlũ moueatur ab Oriẽte in Occidentẽ, nec ibi motus sistat, sed ecõuerso regirat. Qua ratione dicitur incipere gratia semicirculi superioris in Oriente, dicitur & incipere gratia inferioris in Occidente. Si ergo dextra cœli dicitur Oriẽs, quia scilicet inde motus eius incipit: eadem ratione, & Occidens. Item vna parte circuli mota, mouẽtur oẽs: qua ergo ratione incipit in vna motus, eadem ratione in oĩbus. Vbiq; ergo est dextra, vbiq; sinistra. Nos autẽ dicimus tenere cœlum habere dextrum, & sinistrum, differentes in virtute, sed conuenientes in figuris. Sic enim Aristot. ait in lib. 2. de cœlo, & mundo, ꝙ dextra & sinistra non differunt in figura, sed ante & retro: sursum, & deorsum. Quod etiam videmus expressè in humano corpore. Pes enim dexter figuratur sicut sinister, & manus dextra sicut sinistra. Membra vero superiora non figurãtur sicut inferiora, nec anteriora sicut posteriora. Sed notãdum, ꝙ cœlum aliter cõsideratur, vt est locus inferiorum, & aliter, ẽm naturam propriã, ẽm quam distinguitur a cęteris corporalibus. Ideoq; virtutes qualdã habet, ẽm ꝙ est locus, & ẽm ꝙ est cęlum. Supponimus autem, ꝙ cœlum moueatur a motore sibi coniuncto. Et non tantum a Deo, sicut inferius habetur, vbi de motu cœli agitur. Dicimus ergo, ꝙ dextra cœli est in Oriente, quantum ad virtutem loci sui situs. Et hoc patet ex eo, ꝙ motu cœli mouendo illud, mouet omnia naturalia. Cumq; motus semper sit ab immobili aliquo primo, sicut probatur in physicis, oportet vt ille motor sit immobilis, & locus vnde primo mouetur immobilis. Dico autem locum in parte Orientis, eo ꝙ ibi abundat vis primi motoris: vnde, quia per motum cœli effluit virtus eius in totam naturam. Ad primum ergo obiectum dicimus, ꝙ licèt circulus inquantum circulus, principium & medium ac finẽ habeat in centro, & non in circumferentia. Circulus tamen in materia naturali habens positionem, ẽm situm mundi, nõ est eiusdem rationis cum omnibus partibus suis: vnde motus eius in vna parte inchoat, & alia parte regirat. Ad aliud dicẽdum est, ꝙ distinctio circuli cœli per diametrum non sistit motum. Et ideo nõ de necessitate est Oriens in vtroq; puncto diametri, nisi fortè quo ad nos, & non ẽm naturam. Ad aliud similiter potest dici, ꝙ licèt mota vna parte circuli, moueantur omnes, non tamen in omnibus est ratio inceptionis motus, vt patet ex prædictis.

Vtrum omnium cœli orbium sit eadem dextra. Cap. 9.

IVxta hoc quęri potest, vtrum eadem dextra sit omnium orbium, hoc est, vtrum oẽs orbes eundem habeant Orientem? Videtur. n. ꝙ nequaquam, quia non est idem initium: vnde incipit motus omnium, & tamen ab omnibus imponitur Aristoteli, ꝙ dixerit oẽs orbes ab Oriente in Occidentem moueri. At hoc itaq; soluitur diuersimodè a diuersis. Nam ẽm Aristot. non est idem Oriens omnium. Sed Oriens planetarum est in Occidente orbis stellarum fixarum. Ideoq; dicit, ꝙ omnes orbes mouentur ab Oriente in Occidentem. Increpatq; Pythagoram, qui dixit eos, qui habitant sub sphęra visibus nostris occultatos esse in medietate orbis inferioris in sinistra parte: hoc est illos Antipodes, qui sunt versus polum Antarticum versus Orientem. Nos autẽ habitare dixit in medietate orbis superioris in dextra parte, & hoc ẽm motum sphęræ stellatæ. Satisq; patet eum dixisse falsum. Si enim dextra est in Oriente, sicut ipse dicit, tunc Antipodes habitant in parte superiori orbis. In sinistraq; sub motu habitant regirationis. Nos autem, qui versus Arcticum polum sumus, habitamus in cœli dextra inferiore parte orbis, quoniam habitamus sub ascensu inceptionis motus cœli. Sed ẽm orbes planetarum verum dixit Pythagoras, quia dextra planetarum est in sinistra orbis stellarum fixarum. Ideoq; ẽm orbes illos nos sumus in orbe superiori in sinistra, quia motus regirationis planetarum est super nos. Et illi qui habitant in hemispęrio alio, sunt in parte inferiori in dextra. Et ẽm proprium motum planetarum, non ẽm diurnum. Nã ẽm illum motum ascensus planetarum ex inceptionibus eorum est super eos, & ideo contingit, quia variantur poli planetarum a polis orbis stellarum fixarum: Orientesq; & Occidentes ipsorum ab Oriente, & Occidente illius. Falsum ergo dicunt, qui Aristoteli imponunt, ꝙ dixerit planetas moueri ab Oriente primi orbis in Occidentem ipsius.

De rationibus Auenalpetræ Astrologi ad idem. Cap. 10.

AD hoc tamen est ratio Auenalpetræ in Astrologia sua, qui dicit, ꝙ corpus vnius naturæ ẽm naturalem motum mouetur ab eodem loco in eundem. Cum ergo oẽs sphęræ sint vnius naturæ, oẽs mouentur ab Oriente per Occidẽtem, iterum redeundo in Orientem vniformi motu secundum naturã. Alia quoque ratio ad idem hæc est, quando circuli duo vnus extra, alius intra, mouentur contra se inuicem: vnus sistit alium, vel scindit eum, si nõ fuerint æque fortes. Si ergo cęlum mouetur ab Oriẽte in Occidentẽ, & inferiores orbes ecõtra. Aut sistent se inuicẽ. Aut vnus alterum scindet, quorũ vtrunq; falsum est. Relinquitur ergo, ꝙ oẽs moueantur ab eodẽ loco in eundẽ: verum ad primã rõnem dicimus, ꝙ superiora corpora nõ habẽt in se cõtrarietatẽ: ideoq; non mouentur ad loca sua cõtraria, sicut corpora inferiora. Et vnus est locus deorsum, q dicitur medium, ad quẽ mouetur terra. Et alius a medio sursum, ad quẽ mouetur ignis. Est aũt locus citra medium, ad quẽ nullum mouetur corpus. Nã omne corpus, qđ mouetur ad aliquẽ locum ẽm naturã, quiescit naturaliter quando in illo est. Superiora vero mouentur in loco suo circulariter. Et partes ipsius loci, vel situs, non sunt ad inuicem contrarię, sicut contraria sunt sursum & deorsum. Sed tñ habent eandem diuersitatẽ in eadẽ natura situs, & loci. Ideoq; diuersi orbes in diuersis partibus eius possunt incipere motus, ratione diuersarum dispositionũ, q̃ sunt in motoribus, & mobilibus. Ad aliã vero rationẽ dicimus, ꝙ ad hoc reuera, ꝙ circulus cõtra circulũ directè moueatur, oportet, ꝙ in eisdem polis, & in eodẽ axe moueãtur, qđ non faciunt orbes planetarũ cũ orbe primo, vel fortè põt dici melius, ꝙ inferiores motores cõtrarij non sunt motori superiori: qm̃ potius intendunt, & appetunt ei similari. Ideoq; mouentur ẽt motu ipsius, s. motu diurno, & insuper habent proprium motum, vt dicitur infra, qui non est cõtrarius motui primo, sed habet ordinem sub ipso ad consistentiam naturæ. Nam propter diuersitatem inferiorum, necesse est diuersos motus in superioribus esse, sicut ꝓbatur in secundo libro de generatione, & corruptione. Et in secundo libro de cœlo, & mundo. Auenalpetras tñ rõnes illas concedit, & ponit oẽs moueri ab vno motu primo, cuius virtus fortior est in mediato, quàm in secundo, & in secundo q̃ in tertio, & ita de alijs. Ideoq; in primo facit motum diurnum, reuoluens ipsum de puncto ad punctum. In secundo autẽ, & inferioribus in tẽpore diurni motus non facit perfectam reuolutionem, sed remanet pars, & iterum in alio die pars. Et ẽm huiusmodi remanẽtias dicit, ꝙ planetæ ab Occidente in Orientem moueri videntur, cum tamen nõ moueantur. Quòd autem diuersimodè mouentur: hoc dicit contingere propter diuersitatem polorum, & circulorum.

Qualiter in cœlo & in terris distinguitur dextrum & sinistrum. Cap. 11.

SCiendum vero, ꝙ sinistrum, & dextrum aliter sumuntur absolutè, aliter in comparatione ad nos. Absolutè duobus modis, s. ẽm similitudinem, vt in statua. Secundum veritatem in illis, in qbus sunt motus diuersi, vt in aĩalibus, in quibus est principiũ motus in dextra ad alterã partẽ, videlicet sinistrã: primo enim se trahit dextra, propter hoc ẽt aĩalia cum ambulare incipiunt, dextrum pedem prius, ac deinde sinistrũ ponunt, quia sic

facilior

facilior est ambulatio. Similiter & in cęlo, ſm veritatem sunt, vbi principium motus est ab Oriente, & regiratio ab Occidente. Nec sine causa dixi motus diversi, sed propter gravia, & levia, quæ videlicet non habent, nisi vnum motum a medio, vel ad medium. Ideoq; non habent motum dextrum, & sinistrum. Quin ad nos etiam dicuntur duobus modis, videlicet, aut per relationem solam, sicut illa q̃ sunt versus dextrum, & sinistrum in comparatione ad nos. Aut p relationẽ ad fatum, sicut augures observant aves a dextris, & a sinistris sedentes. Nec ideo hoc dicimus, ꝙ credimus vim aliquam habere fatũ, sed quia distinctio hæc est antiquorum. Porro dicit Aristo. de cęlo, & mundo lib. 2. Quòd dextrum, & sinistrum nõ est in aliquo planetarũ. Q̃d etiã declarat ratio manifesta. Cum.n. dextrũ, & sinistrum sint principia motus localis, vt dictum est, & planetæ non habeant motum localem processivum, sicut manifestum est, ideo dextrum, & sinistrum in eis superflueret, & sic aliquid in natura vanum esset. Dixerunt aũt quidã, ꝙ dextra cœli est, vbi est abundantia luminis disponens ad motum. Sinistra vero vbi minus est de lumine, q̃d si verum esset, quandoq; in Occidente esset cœli dextra, qñ illa pars vbi abundat lumen, revolvitur circulariter, sicut & alia. Hoc autem est contra Philosophum in libro de cœ. & mun. dicentem, quòd dextra est vbi videmus stellas oriri, sinistra vero vbi videmus eas occidere.

Qualiter in cœlo sunt ante & retro. *Cap. XII.*

PORro de retro, & ante cœli, q̃ ſm Philosophum sunt principia motus alterationis. Quæri potest, quõ in cęlo sint, cum alteratio non sit in cœlo, sicut patet ex supradictis: p̃terea cum ante, & retro differunt in figura, & in virtute, in cęlo autem nõ invenitur differentia, ſm figuram, quia rotundũ est vbiq;, vr̃ ꝙ ante, & retro non sint in cœlo. Dicit tñ Philosophus, ꝙ ista sex principia dimẽsionis, videlicet ante, retro, sursum, deorsum, dextrum sinistrum, sunt oĩs corporis cõpleti. Cęlũ aũt est corpus cõpletum, vel potius completissimum. Dicimus ergo, ꝙ ante, & retro sunt in cœlo, ſm dispositionem circuli signorum, sub quo movetur Sol, qui declinat ab Oriente versus Meridiem, & motores planetarum, habent declinationem ſm partẽ illã, præcipueq; Sol. Est autẽ in cœlo principiũ alterationis effectivæ, q̃a, s. efficit alterationẽ. Ex motu quippe Solis ad ante versus Aquilonem, & declinationem ipsius retro versus Meridiẽ, continua fit alteratio in inferioribus, & consequenter continua generatio, & corruptio, quia latio Solis in obliquo circulo causa est generationis, & corruptionis in istis inferioribus. Huius enim inclinationẽ contingit fieri, quandoq; longè, quãdoq; propè. Inæquali vero existente distãtia, inæqualis erit motus: quo circa fit in adveniendo, & propè esse fit generatio: in recedendo, & longè fieri ab ipso fit corruptio. Similiter etiã in aĩalibus non fit alteratio, nisi ſm qualitates sensibiles propriè, sicut probatur in lib. Physico. 7. Cumq; (vt dicit Philosophus) ante sit vbi sunt sensus, manifestum est, qualiter ante, & retro principia sunt alterationis in aĩalibus. Ista quippe, s. ante, & retro maximè diffiniuntur in corpore spirãte, q̃d est animatũ aĩa sensibili, sicut ipsemet dicit: vnde & q̃d dicit ante esse, vbi sunt sensus. Non habet locũ in cęlo, sed tñ in animalibus. Quòd autẽ dicit, sex illas differentias in omni corpore completo esse. Intelligendum est eum ibi corpus cõpletum appellare perfectum, ſm principia motus in seipso, vel ſm principiũ motus localis diversitatẽ habentis, sicut est motus aĩalis, & principium motus alterationis per sensus, & principium augmenti per sursum & deorsum.

Qualiter sursum ac deorsum sunt in eo. *Cap. XIII.*

DE sursum autem & deorsum, q̃ ſm Philosophum principia sunt longitudinis in cœlo. Meritò etiã quæri põt quomodo. Si enim sursum est, ſm magnã distantiam a medio: vr̃, quòd circumferentia cęli vbiq; sunt sursum, & nusquã deorsum. Præterea sursum & deorsum principia sunt motus augmenti iuxta Philosophum. At in cœlo non est augmentum. Item sursum & deorsum sunt contraria, & contraria in cœlo non sunt. Dicunt autem quidã, ꝙ sursum est vbiq; iuxta cęlum, & in cœlo. Deorsum autẽ in terræ centro. Et ꝙ in cœlo est vnũ istorum, nõ autẽ reliquum. Sed hoc est cõtra Philosophum, quia dicit orbis longitudinẽ esse spaciũ in quo sunt orbes, & ꝙ ex orbibus sunt, qui sursum sunt & deorsum. Et ea eis sunt, qui sunt & deorsum. Et iste locus, i. spacium orbium, omnibus medietatibus orbium est diversus. Cui nos cõsentientes dicimus, ꝙ sursum & deorsum in cęlo sunt. Et est orbis lõgitudo de polo in polũ, ita ꝙ polus Antarcticus fit sursum, & Arcticus deorsum, ſm primi orbis dimensionẽ. Porro ſm dimensionẽ aliorũ, in quibus planetæ sunt, polus q est in nr̃o hemisperio est sursum. Et polus, qui est in inferiori hemisperio est deorsum. Et hoc est, q̃d intẽdit dicere Philosophus, ꝙ ex oĩbus quidã sunt sursum, & quidã deorsum, quia, s. vna medietas orbis est sursum, & altera deorsum. Et hoc est, ꝙ ſm hoc orbes distinguunt oculi, & orbes visibus nr̃is subiecti. Cum aũt dicit Philosophus, ꝙ iste locus ex oĩbus medietatibus est diversus. Intelligimus, ꝙ orbes q̃ sunt circa, vel citra primũ orbẽ, diversificantur in Polis, & Oriẽtibus, & Occidentibus, ac per cõsequens in sursum & deorsum, & in dextro ac sinistro. Ad primũ aũt obiectum dicimus, ꝙ sursum & deorsum, duobus modis dicũtur. Vno modo, ꝙ sint principiũ motus recti localis, & ſm hoc cõtraria sunt, & ad ipsa leve, & grave movent. Alio modo, ſm ꝙ principia sunt, ac termini motus augmẽti, vel principia & termini longitudinis, & sic nõ sunt cõtraria. Scd̃m hoc dicit Philosophus in lib. de aĩalib. ꝙ in pueris mẽbra superiora sunt maiora ꝑpter abundãtiã caloris pellẽtis alimẽtũ sursum: postea vero fit ecõverso. Ad aliud vero dicẽdũ est, ꝙ sursum & deorsũ sunt in cęlo, ꝑut sũt principia & termini longitudinis tãtũmodo.

De ordine prædictarum sex differentiarum in cælo. *Cap. XIIII.*

MEritò itaq; vr̃ reprehẽdi Pythagoras, ꝙ loquebat̃ de dextra & sinistra: nõ aũt de ante & retro, sursum ac deorsum. Cum tñ illa quatuor in pluribus numerãtur corporibus, q̃ dextrum & sinistrũ. Sed notandũ, ꝙ istæ sex differentiæ, ꝑut sunt in cœlo, & aĩalibus, cõsiderantur duobus modis. Vno modo, s. ꝑut sunt principia dimẽsionũ. Alio modo, ꝑut sunt principia motuũ. Si cõsiderentur, ꝑut sunt principia dimẽsionũ, hoc modo prius sunt sursum & deorsum, & cõsequẽter dextrũ & sinistrũ, vltimo vero ante & retro. Sicut prius est longitudo, & postea latitudo, & profunditas vltimo: hunc ordinẽ Philosophus attendit, qñ Pythagorã reprehendit, q̃ prius loquebatur de dextro & sinistro, q̃ de sursum & deorsum. Si vero cõsiderent̃, ſm ꝙ sunt principia motuũ, hoc modo prior est dextra & sinistra, cõsequẽter ante & retro, & vltimo sursum & deorsum, prior siquidẽ in mũdo est localis motus, & cõsequẽter alteratio ad generationẽ, & corruptionẽ in inferioribus, vltimo vero generatorũ augmẽtũ, & hunc ordinẽ Pythagoras cõsideravit. Dixerunt aũt q̃dã, ꝙ dextra & sinistra, diversimode sunt in diversis. Et ꝙ in quibusdam sola virtute differunt, vt in cœlo. In quibusdam figura & virtute, sicut in hominibus & planetis. Et isti quidem dupliciter falsum dicunt, s. quia dextrum & sinistrum, ſm Aristotelem figura non differunt, sed ante & retro, sursum & deorsum, sicut etiam superius est ostẽsum. Et etiam, quia dextrum & sinistrum in planetis non sunt, vt probatum est superius.

De partibus Cælum distinguentibus. *Cap. XV.*

ISidorus lib. 3. Axis est Septentrionalis linea recta, q̃ per mediã pilã sphæræ tendit, sic dicta, q̃a sphæra in ea, vt rota volvitur, vel quia ibi plaustrũ est. Poli sunt circuli, q per axẽ currunt, sic dicti, quia sunt axiũ cœli ex vsu plaustrorũ, a poliendo, s. nominati, horũ alter est septẽtrionalis, qui & boreus dr̃, & nunq̃ occidit, sed semp vr̃. Alter australis, qui nunq̃ cernitur, quia dextra cœli altiora sunt, pressa Austri. Cardines cœli sunt extremę partes axis, sic dicti, quia p eos vertitur cęlũ, vel q̃a sicut cor volvuntur. Convexa cœli sunt extrema eius a curvitate dicta, quasi cõversa vel inclinata. Curva n. sunt, & ad modum circuli flexa. Ianuæ cœli duæ sũt, s. ianua Ortus, & ianua Occasus, hinc enim Sol procedit, illic se recipit. Climata cœli, i. partes, vel plagæ quatuor sunt, quarum prima Orientalis est: vnde aliquæ stellæ oriuntur. Secunda Occidẽtalis, vbi aliquæ stellæ nobis occidũt. Tertia Septẽtrionalis, vbi Sol pervenit in maioribus, s. diebus, sic dicta a septẽ stellis axis, quæ in ipso revolutæ rotantur. Quarta Australis, vbi Sol in maioribus pervenit noctibus. Sunt & alia septem climata cœli, quasi septem lineæ ab Oriente in Occidentem, sub quibus, & mores hominum dispares, & aĩalia specialiter nascuntur, quę vocantur a quibusdam locis famosis. Horum primum est Meroys. Secundum Sonoys, vel Syenes. Tertium Caracoras, i. Affrica. Quartum Rhodus. Quintum Hellespontus. Sextum Mesopontum. Septimum Bruscenus.

De Zonis vel circulis in ea contentis. *Cap. XVI.*

IDem in eodem. Zonæ cœli, vel circuli sic dicti sunt, eo ꝙ in circumdactione sphæræ existunt, harum distinctionibus quædam partes sua temperie incoluntur, quædam immanitate frigoris, aut caloris inhabitabiles sunt. Primus itaq; circulus arcticus dicitur, eo ꝙ intra eum sectuti signa inclusa perspiciuntur. Secundus Tropicus appellatur, quia Sol in eo circumiens Aquilonis finibus æstatẽ facit, & vltra eum non transit, sed statim revertitur. Tertius Æquinoctialis, quia Sol cum ad eum pervenerit Æquinoctium facit. Quartus Antarcticus dicitur, quia cõtrarium est illi circulo, qui Arcticus appellatur. Quintus brumalis dicitur: quia Sol cum ad eum pervenerit, hyemem his, qui ad Aquilonem sunt facit. Et æstatem his, qui in Austrã

partibus

partibus commorantur. Zodiacus aũt circulus est qui ex linearũ quinq; angulis, & ex vna linea constat. Lacteus circulus est via q̃ in sphera vĩ, lactea a cãdore dicta, quia alba est. Hãc aliqui dicũt viã esse, qua circuiuit sol, & ea ipsius splẽdoris transitu, sic lucere.

De circulis in maiori sphera imaginandis. Cap. XVII.

EX sphera. Vt autem hæc, & alia de circulis in orbe maiori contentis euidẽtius pateant: Intelligamus nos, qui super faciem terræ residemus esse in centro, idest in mundi medio. Et firmamentum, quod vniformi motu mouetur super terram, stabile esse, & firmum. Deinde imaginemur in eo septem puncta. Primum rectè in Septẽtrione in extremitate firmamẽti, & appellatur polus arcticus. Polus quidem propriè dĩ illa pars axis, q̃ excedit totã, vnde hac similitudine extremitas firmamenti polus dĩ, quia sicut rota circa axem, ita firmamẽtum circa lineã voluitur quandã intellectualẽ, quæ protenditur per medium terrę a polo arctico vsq; ad polũ antarcticũ, vnde & illa linea axis dĩ. Arcticus aũt dĩ ab arcto stella sibi vicina. Secundum punctum intelligamus rectè in meridie in extremitate firmamenti, & dĩ polus antarcticus, quasi cõtra arcton. Tertium imaginemur directè super verticẽ nostrum, & dĩ vertiginale. Quartũ econtra rectè sub pedibus nostris, & dĩ oppositũ vertiginali. Quintum in Oriente similiter & dĩ Orientale. Sextum contrario in Occidente, & dĩ Occidentale. Septimum in ipso centro: post hoc intelligamus pedem circini in ipso centro immotũ esse. Reliquũ vero pedẽ circini volui per punctum vertiginale, per Occidentale, per oppositum vertiginali, per Orientale, & redire vsq; ad vertiginale: sic describitur circulus, qui dĩ æquinoctialis paralellus. Aequinoctialis quidẽ, quia cum sol peruenit ad eum, tunc habemus æquinoctium, & intersecat æquinoctiũ in duobus signis æquinoctialibus. paralellus aũt dicitur quasi æquè distans. Iterũ intelligamus pedem circini circumuolui, reliquo immoto per punctum Occidẽtale, per polũ arcticum: per punctũ Orientale, per polum antarcticum, & sic redire ad Occidentale. Sic describitur circulus, qui dĩ colurus, idest cauda bouis siluestris per similitudinẽ, quia non videmus huius circuli, nisi medietatẽ, sicut bos siluester supra dorsum suũ facit de cauda sua semicirculum. Et est idem cũ horizonte naturali. Sed in hoc distat, quia horizon naturalis stabilis est. Iste autem voluitur cum firmamento. Item intelligamus pedem circini circumuolui, per punctum vertiginale, per polum arcticum, per oppositum vertiginali, & per polum antarcticum redire ad punctum vertiginale. Sic describitur circulus, qui dicitur colurus meridionalis, quia, s. quando sol ad eum peruenerit: tunc habemus meridiem in qualibet die.

De eodem. Cap. XVIII.

PRæterea quilibet circulus in sphera imaginatus intelligatur diuidi in 360. partes æquales; quarum quælibet dicitur gradus: intelligamus etiã adhuc duo puncta: quæ dñr solstitia. vnũ æstiuale, & aliud hiemale. Vnum distans a polo arctico 66. gradibus. Aliud ab antartico totidem gradib. oppositũ primo. post hoc intelligamus pedẽ circini circũuolui per punctũ Occidentale: per solstitiale æstiuale: per Orientale, & per solstitiale hiemale redire ad Occidentale. Sic describitur circulus, qui dĩ linea eclyptica ab eclypsi, s. quia nusq̃ habet fieri eclypsis Solis, & Lunæ: nisi q̃n sunt in eclyptica. Intelligamus iterũ vnũ punctum, quod distet a loco arctico. 24. gradib. & aliud sub antarctico. 24. sub terra primo siliĩ oppositũ Itaq; q̃ hucusq; stabile erat, intelligamus semel circũuolui: & per quatuor ista puncta duo. s. solstitia & polus Zodiaci describantur, & quatuor circuli, qui paralelli dñr. Aequinoctialis primus ex parte Septentrionali, & dĩ paralellus arcticus borealis Septentrionalis. Arctic. a polo arctico sibi vicino. Borealis a borea: quia ab illa parte flat: Septentrionalis a stellis Septentrionalibus. Reliquus dĩ tropicus ęstiualis. Tropicus a tropos quod est cõuersio: quia sol ad illum perueniens: iam plus ad nos non appropinquat, sed reuertitur. Aestiualis autẽ quia talis conuersio fit in æstate q̃n Sol est in cancro. Tertius dĩ tropicus hiemalis. tropicus. s. quia Sol ad illũ perueniẽs, amplius a nobis non elongatur, sed incipit appropinquare. hiemalis aũt quia talis conuersio fit in hieme: q̃n sol. s. est in capricorno: Vltimus aũt a parte Meridiei dĩ antarcticus Meridionalis australis. Antarcticus quasi contra arcticum. Meridionalis a meridie: quia illi est ab illa parte. Australis ab Austro, quia ab illa parte flat. sunt, quatuor circuli distinguunt zonas ab inuicẽm quæ quinque duæ extremæ distemperatæ a frigiditate, media in caliditate, duæ vero temperatæ, quarum vna est inter Meridionalem frigidam & torridam, in qua nos sumus. In alia vero alij ponunt locum refrigerij, alij antipodes, alij paradisum deliciarum. Circulũ vero, qui eclypticus dicitur, intelligamus 15. firmamenti gradus ex vtraq; parte, & sic fit circulus qui zodiacus dĩ a zodia Græcè, quod est animal latinè, quia formę animalium in eo vidẽtur esse prima eius, pars dĩ Aries, secunda Taurus, & sic de aliis de quibus dicetur: inferius in tractatu de cœli luminaribus.

De duobus circulis visibilibus. Cap. XIX.

GVilelmus de Conchis. Dixerunt autem philosophi vndecim esse circulos, quorũ duo sunt visibiles, alij inuisibiles. Primus igitur de visibilibus est Zodiacus hic a Capricorno per Arietem ad Cancrum ascendens, de Cancro per Librãm ad Capricornum descendit: descendere, & ascendere iuxta nostrum situm intellige: huius longitudo in 12 æquas partes per fluxum aquæ, vt refert Macrobius, ab Aegyptiis est diuisa, quæ signa dicuntur, quia. s. eis signamus, in qua parte cœli sit Sol, & alij planetæ. Quæ q̃m nominibus animalium intitulata sunt, vt Aries Taurus, &c. Circulus, qui ea continet Zodiacus dĩ, a Zodia Græcè, quod est animal latinè. Si causas nominum illorum quæris signorũ Hyphericũ lege: hæc autem 12. signa iuxta qualitates elementorum Astrologi quidã in quatuor diuiserunt, asserentes Arietem, Leonem, & Sagittarium, esse calidos, & siccos. Taurum Virginem, & Capricornum frigidos, & siccos Geminos, & Libram, & Aquariũ calidos, & humidos. Cancrum, & Scorpionem, & Pisces frigidos, & humidos. Quædam etiam masculini sexus, quædam fœminini sexus esse dixerunt, quæ omnia quasi falsa, & nugatoria prætereunda duximus. Alter de visibilibus a Græcis galaxias, idest lacteus circulus nuncupatur. Gala enim Græcè lac dĩ, & xios circulus. Iste iuxta Septentrionẽ a parte Orientis incipit. Inde aliquando ad Cancrum ascendens, per medium torridę ad Capricornum descendit, ea quo per inferius hemisperium ad principium suum reuertitur. Nominatur autem lacteus propter notabilem sui splendorem.

De alijs nouem circulis inuisibilibus. Cap. XX.

NOuem alij circuli sunt inuisibiles. Nil enim aliud sunt, q̃ lineæ intelligibiles: horũ quinq; sunt paralelli: maximus quorũ est æquinoctialis, hic per Arietẽ, & Librã per mediũ torridę vadens, cœlũ in duo hemisphæria diuidit, dictus æquinoctialis, quia q̃n sol illũ vel ascendẽdo, vel descendẽdo tangit, æqualis est dies, & nox. Alter de paralellis dĩ tropicus æstiuus, hic est in coniunctione nostræ habitabilis, & frigidæ Zonæ. Quartus est tropicus hiemalis, hic in coniunctione alterius tẽperatæ, & torridę existit. Quintus dĩ antarcticus, qui est in cõiunctione alterius tẽperatæ, & frigidæ. Cõmune nomẽ istorum est paralellus, quod interpretatur æquè distãs. Oẽs enim circuli isti æquum habẽt in hoc tenorẽ, q. ab Oriẽte per Occidẽtẽ reuertuntur ad Oriẽtem, vel dñr æquè distãtes, quia si bini medio cõparãtur, æquè ab illo distãt, & ipse ab eis. Quãtũ n. distat a medio æquinoctiali tropicus ęstiuus, tãtũ & tropicus hiemalis. Quãtũ distat ab eodem medio arcticus, tantũ & antarcticus. Medius & maximus dĩ æquinoctialis, & æquidialis, q̃a (vt diximus) q̃n sol tãgit illũ, æquat dies, & noctes Secundo, qui illũ proximo loco circũdãt, tropici, i. conuersiui sunt, quia q̃n sol ad alterum ascendit, conuertitur, & descendit, q̃n ad alterum descendit, conuertitur & ascendit: propinquus vero nr̃i habitabili dĩ æstiuus, q̃n sol tangit illũ facit æstatẽ. Alter dĩ hiemalis, q̃n sol in eo existens, facit nobis hiemem. Vltimus vero, qui nr̃am habitabilem & frigidã diuidit, a signo, quod arctos nuncupatur, arcticus vocatur. Oppositus illi dĩ antarcticus, quasi antiarticus, i. contrarius artico, anti n. contrarium dĩ. Præter hos sunt duo inuisibiles circuli, qui dñi coluri, quasi colonuri, i. membrum bouis siluestris, colon. n. membrum, uros bos siluestris dĩ. Huius. n. membra, & maxime cauda sunt imperfecta, unde circuli isti pp sui imperfectionem uocant coluri. Non quia in se sunt imperfecti, sed quãtum ad nos, quia pars alterius poli quã intersecãt, nunq̃ a nobis vĩ. horum. n. principium in medio Septentrionis est, sed inde ad cancrum ascendẽs, & ad Capricornum descendens, per inferius hemispherium ad suum reuertitur principium. Alter ex eodem loco per Orientem & Australem polum, & Occidentem ad principium suum reuertitur; sicq; in summo Septentrionis se intersecant, cœlumq; in quatuor quadrantes diuidunt, primus illorum dĩ anabibazon, i. sursum scandens, quia ad superiora ascendit. Alter dĩ catabibazon, i. iacens, quia lateraliter circa terrã iacet. Cæterum duo, qui ad prædictum spectant numerum, sunt Meridianus, & Horizon. Meridianus vero circulus est linea intelligibilis, illam partẽ cęli designans, in qua sol existens æqualiter distat ab Ortu, & Occasu, vnde quia sol ibi existens facit Meridiem, Meridianus vocatur. Horizon vero linea est intelligibilis, ubi cœlum vĩ terræ coniungi, dictus Horizon, quasi limitans. Hi duo vltimi non scribuntur in sphera, quia per diuersitatem habitantium, vel circumspicientium variantur.

De duplici Horizonte. Cap. XXI.

HOrizon dĩ quasi horistor oculus. Sunt autem duo circuli, qui Horizonta

Horizonta dicuntur: vnus naturalis, qui scilicet finit visum illorum, qui sunt in mundi medio. Alius artificialis, qui finit visum alicuius existentis extra mundi medium: vnde ſm diuersos situs, diuersus est horizon artificialis. Notandum ergo, quòd quantum ad situm rectæ sphæræ est semper æquinoctium, horizon enim naturalis intersecat æquinoctialem per medium, & circulos siue potius spheras, quas describit Sol in quolibet die naturali, qui æquè distantes sunt ab æquinoctiali: vnde tantus arcus in superiori hemisphærio relinquitur, quantus in inferiori. Ergo cum Sol per eos vniformiter moueatur, & superiorē transeat de die, & inferiorem de nocte, dies & nox erunt æquales in recta sphæra existentibus. Nos autem habemus horizonta deuexum, nec intersecat aliquam sphærarum a Sole descriptarum, nisi illam quam describit Sol existens in æquinoctiali: vnde tunc habemus æquinoctium. Quando autē Sol est citra æquinoctialē, citius eleuatur supra horizonta nostrum, q̃ supra horizonta naturale: vnde citius habemus Solē, q̃ illi qui sunt in medio mundi. Similiter quando descendit in sero, citius desinit illis apparere, quàm nobis, quia citius transit eorum horizonta, quàm nostrum. Minorem ergo diem habemus, q̃ illi: quandiu Sol est citra æquinoctialem. Econuerso autem accidit, quando est vltra. Ex prædictis patet, ꝙ quanto magis aliqui remouentur a mundi medio: tanto magis habent inæqualitatem dierum: vnde illi qui habent punctum verticale in polo Zodiaci: quorū horizon se commetitur eclypticę, habent duos dies continuos, circa festum Ioannis Baptistæ. Duas autē continuas noctes, circa Natiuitatem Domini, quia sphæra tunc descripta a Sole non transit supra horizonta eorum. Item illi, qui habent punctum verticale in polo Arctico, quorum horizon commetitur se æquinoctiali, habent per medietatem anni diem cōtinuum, bene Sol est citra æquinoctialem. Noctem vero continuam, quando est vltra. Ex supradictis patet, ꝙ eccentricus Solis ex vna parte altior est, & firmamento vicinior, q̃ ex opposita, hoc enim sequitur ex hoc, ꝙ est extrinsecus. Quòd aūt ponunt quidam Solē in Geminis, plus morari duobus diebus, q̃ in alijs signis, qm̄ ibi est eminētior pars sui eccentrici: videtur posse improbari, quia quodlibet signum est æquale cuilibet, & Sol vniformiter mouetur per oīa & singula: igitur p æquales moras singula ptransit.

De motu Cœli. Cap. XXII.

ISidorus vbi supra. Sphæra cęli cum syderibus in ea fixis duobus axibus voluitur. Quorum vnus est Septentrionalis, qui appellatur boreas, & nunq̃ occidit. Et alius Australis, qui nunq̃ videtur, & vocatur austronothus: voluitur aūt ab Oriente, vsq; ad Occidentem, & econuerso. Septentrionibus breuiores gyros iuxta cardinem peragentibus, & hoc semel in die, & in nocte vigintiquatuor horarum spacijs, quibus Sol spacium suum supra terras, & sub terris sua volubilitate concludit. Et tanta celeritate sphæra cęli dicitur currere, vt nisi aduersus cursum eius præcipitem astra currerent, quæ eā retardant, mundi ruinā faceret. Philosophus in secundo cœli & mundi. Causa vero multitudinis motuum circularium est, quia operatio rei diuinæ est perseuerantia & pmanentia: vnde & rei diuinæ motus est sempiternus: Mouetur aūt cęlum ab Oriente in Occidentem, & ipsum motū primū est simplex, nō fabricatū neq; generatum, nec cadēs sub corruptione, nec mutatum, nec alteratum omnino. Causa. n. prima est quæ mouet creatum primū. Et simplex est id, qd mouet simplex, nō generatū, neq; corruptibile. Sunt aūt corpori quinto duo mot⁹: vnus Tropicus, & alter est reuolutio irreuolubilis. Et figura quidē orbicularis cōuenientior est oībus figuris, & motibus cęli, quia cęlū cū sit orbiculare mouetur motu velocis obedientiæ. Albertus. Motus aūt cœli simplex dicitur duobus modis: vno modo, quia ipsa est causa oīum motuum naturalium: vnde cum secundum viam resolutionis causati in causam, motus cœli vltimus in genere motuū esse oportet, ꝙ ipse sit simplicissimus. Secundo modo dr̄ etiā simplicissimus respectu tpis, quia, s. nullus motus in tāto spacio potest esse in tam breui tpe. Tertio aūt modo q̃tum ad regularitatem: quia, s. in oībus partibus suis est æquè velox, qd non contingit in motu naturali recto, neq; in violento. Violentus enim motus velox est in principio, vt tardus in fine, vincente motore naturali motorem violentum. Naturalis vero rectus tardior est in principio, & velocior in fine. Motus autem cœli vniformis est in principio, in medio, & in fine. Non ergo simplex dicitur ideo, quia non sit continuus, vel quia non habeat partes inter se differentes, cum ibi sit prius & posterius, sed propter rationes prædictas.

De triplici motore Cœli secundum Philosophos. Cap. XXIII.

MOtor autem cœli secundum Philosophos triplex est. Primus est Deus, qui est motor extra, nō proportionatus mobili. Et hoc intendit Ptolomeus, qui dicit: ꝙ nihil mouet cœlū nisi solus Deus, & ēt Rabanus, qui ꝓbat multis rationibus, ꝙ cęli motor est extrinsecus, neque corpus, neque virtus existens in corpore, neque diuisibilis, neque indiuisibilis ſm corpus, quia tales inquit substantiæ, non possunt plures esse. Substantiæ nāq; simplices nō coniunctæ corpori, non numerantur nisi per causam & causatum. Ideo multæ potentiæ non possunt esse, sed vna sola, Motor iste, videtur innui in lib. metaphysicæ, vbi de tempore dicitur, ꝙ actio eius, & vita eius, & esse ipsius idem sunt: huic soli motori conuenit, nec per se, nec per accidens moueri. Vnde Boetius in lib. de consolatione Philosophiæ. O qui perpetua mundum ratione gubernas. Terrarum cœliq; sator, qui tēpora ab æuo Ire iubes, stabilisq; manēs das cuncta moueri. Secundus motor eius est forma cœlo coniuncta, indiuisibilis cum diuisione cœli. Et huic motori conuenit, ꝙ sit mobilis per accidens, eo ꝙ virtus sua ꝓportionatur mobili. Et ꝙ fortior est virtus est in mobili immediato, sicut tangit Auenalpetras in Astrologia sua. Tertius motor est forma materialis diuisibilis, secundum diuisionem cœli. Sicut graue enim est in terra, & leue in igne, quæ sunt potentiæ ad motum sursum, & ad motum deorsum: ita est forma quædam in cœlo, quæ est potentia ad motum circularē. Et illa potentia proportionatur illi loco q̃ est circa medīū, sicut potentia grauis proportionatur loco deorsum, & potentia leuis, loco qui est sursum. Et ꝙ huiusmodi motor in cœlo sit, patet ex demonstrationibus Philosophi in 2. lib. de cœlo & mundo, in quibus supponit, ꝙ magnus orbis citius circumuoluitur q̃ paruus, sic magnus ignis velocius ascendit q̃ paruus, qd̄ vtiq; non esset verum, si non esset motor in cœlo diuisibilis ſm quantitatem mobilis. Si autem obijcitur in contrarium, ꝙ vnicus motus simplex non habet nisi vnū motorē, & ita primū mobile non videtur triplicem motorem habere, sed vnum tantummodo. Respondeo verum est si tres illi motores ordinarentur ad motum illum ex quo: ita ꝙ vnus non esset in alio. Sed Deus, qui est motor primus absolutè mouet in motore, qui est primus in natura, sicut causa prima mouet in causa secunda. Motor autem ille, qui est primus in natura, mouet secundum potentiā mobilis circularis, sicut forma ignis substantialis, mouet ignem sursum secundum potentiam leuis.

Quòd Cœlum iuxta Philosophos habet animam sese mouentem. Cap. XXIIII.

QVod autem motor ille, qui est intra, & non est diuisibilis ſm quantitatem mobilis sit anima cœli: planè videntur asserere Philosophi. Nā in secundo libro cœli & mundi expressè dicitur, ꝙ cœlum habet animam, & est in eo principium motus. In primo quoq; idem Philosophus dicit: ꝙ vita est in cœlo fixa in sæcula sæculorū, quæ nec finitur, nec deficit: Dicit quoque Cōmentator super eundē librū, ꝙ cęlū habet intellectum, q est forma indiuisibilis secundū quantitatē cœli, & ille est anima eius: in libro ergo de substantia orbis dr̄: ꝙ forma mouens cęlū est aīæ natura, & principiū huius aīæ ſm quod est anima, est mouere circulariter. In eodē etiā ita legitur. Animalium quidē aīæ sunt necessariæ in esse suorum corporum, nec saluarentur, nisi per aīam sensibilem & imaginationem. Corpus autem cœleste, quod est intransmutabile ab alio extrinseco, non indiget aīa sensibili, nec magis natiua in esse suo, sed tātum anima ipsum mouente in loco & virtute, quæ non sit corpus, nec sit in corpore, ſm diuisionem ipsius ad largiendum ipsi permanentiā æternā, & motum æternum, qui non habet principium neq; finem: præterea Rabanus, Cęli, inquit, animalia sunt apprehensores Creatoris, nec sunt corpora mortua, sicut ignis & terra, vt putant insipientes. Sed animalia obedientia Creatori, laudantq; ipsum, & cātant ei canticū laudēq; sublimem, hæc verba ponit in secūda collectione ducis neutrorum. Itē Auicenna lib. 5. de naturalibus, & in libro de cœlo & mundo expressè dicit: ꝙ cœlū habet animam & fantasiam, cui obedit vniuersa materia mundi, sicut corpus animalis obedit animæ ipsius, & sicut animalium corpus immutatur ſm imagines delectabilis, vel tristis apprehensas ab anima ipsius animalis: ita elementorum materia mutatur ad imaginationem motoris cœli. Ideoq; fiunt quandoq; terremotus, ac scissura terræ in inferioribus.

Rationes ad oppositum. Cap XXV.

COntra vero multæ rationes possunt induci. Nam in lib. de aīa probatur, ꝙ nullum corpus simplex animatū esse pōt. Et huius ratio est, quia cum aīa diuersas habeat potentias: oportet in organis aliquā esse diuersitatē, quæ pficitur ſm illarum distinctionē. Cū ergo simplex corpus sit cœlum, nō potest esse aīatū. Cęterū vbicunq; est intellectus ibi est sensus & vegetatio, sed nō eōtra, vt ꝓbat in eod. lib. Si ergo in cęlo est aīa, q̃ est intellectus, vt a quibusdā supponit, erit ibi ēt vegetatio, & p hoc nutritiua

tritiua, q̃ eſt vna de vegetabilibus potẽtiis, hęc aũt in cęlo nõ põt eſſe, quia quicquid nutrit̃ eſt corruptibile: cęlũ aũt incorruptibile præterea intellectus non perficitur in actu, niſi per abſtractionẽ a ſantaſmatib. Si ergo cœlũ habet intellectũ, aut intellectus ille nunquam erit in actu, ſed quaſi dormiens. Aut habebit ſantaſiã, & animã ſenſibilem, quorũ vtrumq; abſurdũ eſt ponere. Præterea dicit Iſaac in libro diffinitionũ, Quòd intellectus cœli, vel aĩa intelligit vniuerſa, quod vtiq; vr̃ falſum eſſe, quia ſciẽtia rei in vniuerſali nõ eſt niſi ſciẽtia rei in potẽtia. In ſuperioribus q̃ppe nõ ſunt inferiora niſi in potẽtia. Cũ ergo cœlum non habeat potentias per quas deſcenditur ad particularia, nunquam vr̃ ſcire rẽ in propria natura: deniq; cũ intellectus cęli ſit operis ſui directiuus, videtur q̃ ſemper erret in particularibus. Cum intellectus prædeterminans opus nullla rõne deſcendere poſſit ab vniuerſalibus ad particulare hoc vel illud cũ hic & nunc, cæteriſq; diſpoſitionibus particularibus, ſm̃ hoc ergo corporis illius mobilis intellectus ab humano intellectu deficeret in duob. Nã ex parte intellectus ſpeculatiui deficeret: quia ſciẽtia eius eſſet in potentia eũ vſ tñ eſſe, & eſſet imperfecta: quia nunq̃ propter qd. Et ex parte quoq; practici, qui determinat opus, deficeret per errorẽ: quia nõ eſt opus circa vniuerſalia, ſed circa particularia.

Qualiter ſana fide poſſit dici cœlum habere animam. Cap. XXVI.

NOs ita cum ſacris doctoribus confitemur cœlos animas nõ habere, nec eſſe animalia: ſi anima ſecundum propriam rationem accipiatur. Veruntamen ſi volumus philoſophos in hac parte cum ſanctis doctoribus ad idem reducere: dicere poſſumus, q̃ intelligentiæ ſunt in orbibus: primo deſeruientes motori in motu orbium: & illæ dicuntur aĩæ orbium. Nec ſunt vniuocẽ cum intelligentiis noſtris: quia non efficiuntur per abſtractionẽ a fantaſijs: ſed reuertuntur ſuper eſſentiã ſuã: ac p illã ſup alia reditione cõpleta: vnde in libro de cauſis legit̃: q̃ oĩs intelligẽtia intelligit eſſentiã ſuã: & oĩs qui eſſentiã ſuam ſcit: eſt rediens ad illã reditione cõpleta. Ideoq; intelligentiæ illę nõ habent niſi duas potentias, intellectum. ſ. & appetitum mouentem ſm̃ locum, vnde nec habent comparationem ad orbes ſm̃ illam rationem animæ, quã ponit Philoſophus. Anima eſt endelichia corporis organici Phiſici potentia vitã habentis. Iſta quippe ratio conuenit animæ rationali ac ſenſibili, & vegetabili per prius &, poſterius. Nã intellectus quidẽ nullus corporis eſt actus, quia non vtitur organo corporis nec in ſe nec in ſuis operibus. Alioquin non haberet operationẽ extra corpus, & oporteret ipſum deſtrui deſtructo corpore, ſicut in brutis deſtruitur vegetabilis ac ſenſibilis. Comparatur autem ad corpus ſecundum Ariſtotelem vt nauta ad nauem, & hoc ſecundum rationem mouendi ipſum atque regendi, ſicut habetur in 2. lib. de anima. In libro quoque de cauſis legitur, quod omnis intelligẽtia diuina ſcit res per hoc quòd eſt intelligentia, & regit per hoc quod eſt diuina. Ibiq; dicit̃ intelligentia diuina participans diuinas bonitates a motore primo qui Deus eſt.

Qualiter in hoc Sancti cum philoſophis concordant. Cap. XXVII.

SEd fortaſſe dicit aliquis, quòd nequaquam eſt adhærendum in hac parte philoſophis, nec illis, vt Auguſt. credendum eſt de cęlo, qui alieni fuerint a patre qui eſt in cœlo. Ad hoc poſſumus reſpondere, quòd nec ipſi philoſophi contradicunt quibuſdam Sanctis negantibus cœlum animam habere, niſi in ſolo nomine. Nam & ſi abhorreant hi nomen animæ. ſ. Sancti, bene tamen concedunt, quòd quædã intelligentiæ, vel Angeli mouent cęlum, & ſidera nutu Dei, vnde & Gregorius ſuper illud Iob, ſub quo curuantur, qui portant cęlum dicit Angeli Sancti orbẽ portãt, qui regendi mundi curas adminiſtrãt. Hieronymus ſuper illud Eccleſiaſtes. Luſtrans vniuerſa in circuitu pergit ſpiritus, tradit ſolem hic Salomon ſpiritũ nominat, eo quòd animet, & inſpiret, & viuificet omnia, & regat, & annos, & orbes ſuo curſu compleat. Augu. quoq; ſuper genelim ad litterã pro dubio relinquit. Verũ ſtellæ ſint animalia vel animatæ, q; vtique ſi contra fidẽ catholicã eſſet, debuiſſet, vt vr̃ determinauiſſe. Sicut itaq; ſm̃ catholicã fidem ponimus quoſdam Angelos miracula facere, & naturæ legibus occurrere. Ita non eſt contra naturam quoſdam Angelos mouẽdo naturã, & gubernãdo cœlorũ ſpheras iuuare. Quos videlicet Angelos mouentes ſpheras philoſophi vocant animas, vel intelligentias: ſancti vero cauentes ne forte videantur cœlos animalia dicere, & concedant illos animas habere negant motores illos animas eſſe, præcipueq;, vt æſtimo, in deteſtationem idolatriæ: qua ſolent cœleſtia corpora Gentiles, vt Deos adorare. Et etiam vt ſalſæ videantur Mahumeticorum opiniones de fato & conſtellatione. Secundum hoc ergo non eſt inter philoſophos & ſanctos in hac parte contradictio. Dicebant enim antiqui, Deos, & Angelos animas mundi. Vnde vt dicit Auguſt. in lib. 4. de Ciuitate Dei. hi ſoli videntur aduertiſſe quid eſſet Deus, qui crediderunt ipſum eſſe ſubſtantiam vel animam: mundum motu, ac ratione gubernantem. Ac per hoc, & ſi nondum tenebant, quod veritas habet. ſ. q̃ Deus non anima, ſed animæ conditor eſt: tamen ſi contra præiudicium conſuetudinis ſuæ liberi eſſent: vnum Deum eſſe colendum faterentur, atq; ſuaderent: motu. ſ. & ratione mundum gubernantem, nec ipſum animam, ſed potius etiam animæ creatorem. Quod autẽ ita ſenſerint philoſophi ſicut dixi. ſ. quòd intelligentiæ quas dicunt animas orbium, non ſint vniuocẽ cum intelligẽtiis hominũ, patet ex verbis eorum. Nam verbi gratia. Rabanus in ſecunda collatione ducis neutrorum. Scito inquit, q̃ cęlũ habet animã, quod cũ dicimus auditor putat, q̃ ſit ſicut anima hominis, vel Aſini. Sed non eſt hoc ratio dicti. Quin potius ratio eius eſt, quod motus eius localis oſtendit q̃ in ipſo eſt principiũ a quo ſine dubio mouetur. Et illa virtus prima dr̃ aĩa. Eandẽ quoq; ſententiã dicit Auerrois, Auicẽna, & plures philoſophi. Vnde, & ex verbis ſuprapoſitis ſumptis ex libro de ſubſtãtia orbis, videlicet q̃ cęleſte corpus non indiget anima ſenſibili in ſuo eſſe, ſed tñ anima ipſum mouente, &c. poteſt accipi, q̃ anima cęli non ſit ſenſibilis, ſed motiua ſm̃ locum quæ largitur ei permanentiam, & motum, qui nõ habet principium neq; finem. ſ. per generationẽ temporalem, licẽt principium habeat per creationem.

Reſponſiones ad obiecta in contrarium. Cap. XXVIII.

QVòd ergo dicit philoſophus in libro de anima, q̃ nullum corpus ſimplex poteſt eſſe animatum, patet ex prædictis quomodo ſit intelligendum. Nõ enim ibi de aĩa determinatur ſm̃ hunc modũ. ſ. ſm̃ quẽ intelligentia mouens orbem animã dr̃. Nã huiuſmodi anima nõ eſt de ſpeculatione naturalis, ſed potius Methaphyſici, cum ſit ſubſtantia ſeparata a materia, cõmixta ex contrariis. Vnde de tali determinatur in li. Metaphyſicæ 11 Quod autem obiicitur de intellectu, q̃ non efficit̃ in actu, niſi per abſtractionem a ſantaſmatibus, manifeſtum eſt, intelligẽdũ eſſe de intellectu humano, qualis nõ eſt in cęlo. Intelligẽtia quippe mouens orbẽ nõ habet intellectũ a fantaſmatibus abſtrahentẽ. Et ſi obiicitur quod dicit Auicenna cęlum habere ſantaſiam, & imaginationẽ. Reſpondemus hoc ideo dici, q̃ intelligentia mouẽs ſphęram habet applicationẽ intellectus ad particularia naturæ. Quòd aũt dicit Iſaac, animam cœli intelligere vniuerſalia, ſic intelligimus, q̃ vniuerſalia vocat ſpecies atque rationes per quas intelligũt ipſi motores, hæc enim eſt ratio ſubſtãtiæ motorũ ſm̃ quod eſt cauſa, & ipſi ſunt cauſæ vniuerſales in tota natura: quæ videlicet cauſæ determinantur ad hoc & illud, ſm̃ proportiones cauſatas ex diuerſo ſitu ſtellarũ diuerſoq; motu orbiũ. Si ergo q̃ritur vtrũ eius ſciẽtia ſit vniuerſalis. Dicẽdũ eſt, q̃ nec vniuerſalis nec particularis. Vniuerſalis quippe nõ eſt propter inductã rationẽ. Neque vero particularis, qm̃ illorũ nõ eſt diſciplina vt dicit Plato, nec vniuoca eſt noſtrę ſcientiæ, quia nõ cauſatur ab ente per abſtractionẽ ad modũ noſtræ. Qualiter aũt intelligẽdũ eſt dictũ philoſophi, Omnis cauſa ſe cognoſcẽs inquãtũ eſt cauſa cognoſcit omne cauſatum ſuũ. Et omne cauſatum ſe cognoſcẽs inquãtum eſt cauſatũ, cognoſcit cauſam ſuã. Dicimus q̃ motores ſpherarũ per motũ illarũ cauſant oẽm diuerſitatẽ q̃ eſt in inferioribus ſm̃ naturã. Ideoq; cognoſcentes ſe inquantũ cauſæ ſunt, omnia naturalia cognoſcunt. Similiter etiã inferiores ſpherarũ motores cognoſcũt ſuperiores per hoc q̃ ab eis moti ſunt, vt deſideratũ mouet deſiderijũ. Sicq; patet q̃ hæc ſciẽtia nec eſt in vniuerſali, nec in particulari, & tñ eſt de vniuerſali, & particulari, per hoc enim quod ſe cognoſcũt, cognoſcũt vniuerſalia, & particularia a ſuis motibus cauſata. Et hoc eſt, q̃ legit̃ in libro de cauſis. Oĩs intelligẽtia ſcit quod eſt ſub ſe, qm̃ eſt ei cauſa. Et ſcit quod eſt ſupra ſe, qm̃ acquirit bonitates ab eo, per hoc etiam patet, quòd intellectus motoris complectior eſt intellectu hominis, habent quippe ſciẽtiam propter quid, & eorum intellectus eſt motiuus ſecundum prædeterminationem determinati operis. Nec eſt, nec eſſe poteſt erroneus, ſicut probare videtur obiectio, ſed ſemper rectificatus eſt in opere illo, quia nunquam recipit rem niſi per id, quod ipſius eſt vere cauſa ſecundum naturam.

De comparatione primi motoris ad motores inferiores. Cap. XXIX.

VIdent̃ aũt oẽs motores orbiũ ad inuicẽ cõparari per æqualitatẽ, qm̃ oẽs mouentur vel mouẽnt motu durãte per tẽpus tantumdẽ: verum licẽt ſm̃ q̃quẽ cõparantur quantum ad motus durationem, in aliis tñ quatuor nõ comparantur ſecundum æqualitatem, horũ primum eſt q̃ motor primus mouet non motus. Et mouet inferiores, vt deſideratum mouet deſideriũ. Inferiores autem mouent moti. Et huius rei ſignum eſt, quòd oẽs infe-

riores

riores consequuntur motum superoiris, non autē econtra. Ideoque dicitur in libro de causis, ꝙ primū est diues in se, & diues in alijs. Secundum est simplicitas in mouendo: primus enim motor mouet vno simplici motu. Inferiores autē mouent pluribus motibus. Tertium est vigor mouendi: primus quippe motor circulum multo maiorem, & corpus multo maius circumuoluit in eodē tpe, in quo inferior circulum multo minorē & inferiorem. Quartum est finis motus: primus.n. motor mouet secundum allationem continuā & vniformē, q̄ est causa vniformitatis, & cōtinuitatis in natura. Inferiores aūt mouet quidem ſm allationem continuam, sed non vniformem, quia, s. obliquatur in meridie versus Aquilonem, & sunt causa difformitatum, quæ sunt in generatione, & corruptione. Videtur aūt, ꝙ inferior possit cōtrariari superiori, sicut fantasia quandoq; contraria est intellectui. Est.n. in nobis duplex hic motor: fantasia, s. inferior, & intellectus superior. Præterea videntur inferiores in motu suo posse errare, superiori non errante, sicut fantasia potest esse recta, & non recta. Intellectus aūt semper rectus: vt dicit Philosophus, verum non est simile de fantasia hominis ad inferiores motores orbis. Fantasia quippe mouet cum apprehensione hic, & nunc, & particularium, in quibus accidit error, & contrarietas ad intellectum, eo ꝙ frequenter sequitur bonum, vt nunc. Cū intellectos determinet bonū simpliciter. Verū aūt numerus motorū illorum sit ſm numerum mobilium, vel motuum, aut stellarum, non est ad præsens determinandum, vna quippe sphera plures habet motus, & dubium est verum illi motus sint ab vno motore, an a pluribus. Et vī Philosophus velle, ꝙ sint a diuersis: videlicet in lib. 11. Metaphysicæ, vbi probat numerum motorum esse ſm numerum motuum, tangitq; plures motus esse in Sole, in Luna, & in alijs. Alij vero Philosophi dicunt, vnum esse motorē in vna sphera. Et ex natura stellæ quæ est in sphera illa, motorē ipsum influere motum vnum, vel diuersos ipsi spheræ. Tertia vero secta vult omnino, ꝙ sit numerus motorum, ſm numerū stellarum in cœlo. Quarta denique vult, quòd omnium spherarum sit motor vnus, & extra omnes ens, & hic est Deus.

Quòd Cœli motus sit naturalis, & non processiuus. Cap. XXX.

FOrtassis dicet aliquis, ꝙ animam habeat cęlum motiuam tantummodo secundum locū, sic enim Philosophus ait, in lib. 2. de aīa multipliciter ipso viuere dicto. Si vnū horū aliquid insit, solum viuere dicimus ipsum, vt est intellectus, ac sensus, & motus, & status secundum locum. Adhuc aūt motus secundum alimentum, & augmentum, & decrementum vita est. Ibidē quoque dicit, ꝙ animatum ab inanimato determinatur in viuendo. Ex his ergo verbis Philosophi videntur differētiæ esse quatuor animatum, s. intellectiuum, & sensitiuum, vegetatiuum, & motiuum secundū locum.. Si ergo dicatur ab aliquo, ꝙ in cęlo sit motiuū tantummodo ſm locū, & nō aliæ differentiæ, & ſm hoc solum ipsum dici animatum, & animam habere, hoc de facili pōt improbari. Aut.n. hoc principium est motiuum motu locali, secundum naturā, aut motu ꝓcessiuo. Si primo modo, tunc pari rōne, quicquid mouetur ſm naturā sursum & deorsum haberet animam. Cū haberet principiū motus ſm locum in ipso per se, & non secundum accidens. Qd vtiq; falsum est manifestè. Si autē vltimo modo dicatur, multa ex hoc inconuenientia cōsequuntur. Primum quidē, quia hoc est contra Philosophum, qui in secundo lib. de cęlo & mundo, loquēs de stellis & orbe, ꝓbat ea nō habere motum ꝓcessiuum, dicens. Extra rationem est, vt natura stellas motu ꝓcessiuo mobiles posuerit, & non eis instrumentū motus posuerit. Natura quippe nihil vanū, & sine causa posuit, ac si diceret, cum nihil vanum inueniatur in rebus inferioribus, multo minus in rebus superioribus. Et quia posset aliquis dicere, ꝙ natura ingenerauit aīalibus instrumentum ꝓcessiuum motus: non aūt cęlo, vel orbibus: Obuiat Philosophus, & dicit. Impossibile est, vt natura ingeniet aīalibus, & eis intendat, & a corporibus sublimibus, ac nobilibus ꝓprietates vltimas habentibus recedat. & vt explicet ea rebus, quibus possibile est, vt incedāt per se. Elongetq; a rebus q̄ habent instrumentum motionis suæ, & hoc quidem ait Philosophus de stellis. Sed eadem est ratio de spheris in quibus stellæ mouentur. Neutrum enim horum videmus alas habere, vel pedes, vel aliquid huiusmodi. Aliud inconueniens, quia sicut ait Philosophus in libro de anima. Motus processiuus est ad omnem partem, s. ante & retro, dextrum sinistrum, sursum deorsum. Principium aūt motus cęli non mouet nisi in loco vno, circa medium. Tertium est, quia sicut legitur in lib. 8. Physic. Illa mouentur a seipsis motu processiuo, q̄ quando volunt quiescunt, & quando volunt mouentur. Cęlum autem semper vniformiter mouetur. Quartum est, quia sicut ꝓbatur in lib. de anima. Nihil mouet motu processiuo, nisi tantū intellectus, & fantasia. Cuius signum est, quia plantas quæ non habent fantasiam, vel intellectum: videmus immobiles p locis. Absurdum ergo est dicere, cœlum habere motus processiui principium, & non aīam sensibilem, vel intellectum. Quintum est, quia motus processiuus est propter distantiam conuenientis: at in cœlo non est distantia talis. Deniq; motus processiuus est ad salutem subiecti, quæ salus diffusa est in locis diuersis, ad quæ animal mouetur, tali vero salute non indigent corpora cœlestia, sicut in libro de substantia orbis dicitur. Est ergo in cœlo iuxta sententias Philosophorum, & intellectus, & principium motiuum naturaliter secundum locum.

Quòd Cœlum motu suo non lassatur. Cap. XXXI.

VIdetur autē cœlum, cum sit animatum motu suo lassari ad instar animalium, quia naturaliter in omni animato motus corporis motui animæ contrariantur, quod de facili per inductionem probatur in omnibus animalibus, natantibus, volantibus, ac reptantibus: horum enim corpora grauia sunt, & ex natura corporis tendunt deorsum, cum tamen ab anima ferantur sursum & deorsum, dextrorsum ac sinistrorsum. Vnde patet, ꝙ ille motus progressiuus, quo mouentur ab aīa, non est naturalis; Præterea nunq̄ multitudine motus naturalis alicuius lassatur, & corrumpitur aliquod corpus. Corpora vero animalium lassantur, & corrumpuntur multitudine motus processiui. Non ergo mouentur illo motu ſm naturam, sed extra naturam suam. Cum ergo cœli corpus sit animatum: videtur ab aīa non moueri motu naturali, ac per hoc alio motu, & ideo lassari. Ad hoc respondet Philosophus in lib. de aīa, & in lib. de substantia orbis, ꝙ circularis motus in cœlo est aīæ, ſm quòd anima, & in cęlo non est nisi aīæ motus, & non corporis. Ideoq; non inducitur ipsi lassitudo ex contrarietate motuum, s. aīalis & naturalis: huic etiam consonat Auenalpetras in lib. de substantia orbis dicens, ꝙ cęlū in motu nō lassat, eo ꝙ motor illud mouet, ſm cōuenientiā formæ ipsius mobilis, ſm q̄ nō mouet aīa corpus ipsum animatum elementatum. Ideoq; animalia in motu lassant.

Cuius propriè sit ille motus. Cap. XXXII.

ET contra p̄dicta Philosophi verba possumus obijcere: Quicquid est animæ, ſm quod est anima, hoc est oīs animæ. Si ergo circularis motus est animæ, ſm quod est aīa, erit omnis animæ, qd ad oculum patet falsum esse. Si dicatur esse intellectualis animæ tm̄, adhuc patet esse falsum, quia non mouetur homo circulariter, qui tamen habet intellectum. Porro si dicatur, ꝙ anima cęli, & anima hominis licèt vtraque sit intellectualis, non sunt tū vnius rationis. Et ob hoc aliquid contingit, vel conuenit animæ hominis, quod non contingit animæ cœli: etiā ſm hoc cęli motor non vī esse anima: nisi tantummodo, ſm conuenientiam nominis: præterea hoc vī esse cōtra Philosophos, qui vtrāque animam, i. cœli, & hominis per duo diffiniunt, s. per intelligere & mouere ſm locum. Si fortè dicatur, ꝙ ille motus ideo dicitur esse animæ, ſm ꝙ est anima, quia est animæ præter coniunctionem ad corpus. Hoc erit contra Philosophum, qui vult in libro cœli & mundi, ꝙ omne corpus habeat naturalem motum, vel a medio, vel ad medium, vel circa mediū. Si ꝓpter hoc dicatur, ꝙ animæ cęli motus non est diuersus, quia, s. de natura sui fertur circulariter cęlum, & anima cęli mouet ſm eundē motum. Ideoq; dicit Philosophus, ꝙ non est ibi alius motus, nisi motus aīæ tm̄. Si obijcitur in contrarium quicunque motores in vno, & eodem mobili vnum motū numero efficiunt, ipsi quoque vnius naturæ sunt. Huius propositionis veritas habetur 11. Metaphysicæ, vbi motorum numerus per numerum motuū probatur, perpetuitasq; motorū, ex perpetuitate motuū. Ad hoc ēt ratio facilè inducitur, quia potētiæ actiuæ, & motiuæ p actus operationes suas differunt. Si ergo anima cœli & natura corporis cęli mouent eodē motu in numero, ipsa ēt erunt eiusdē naturæ, vel essentiæ in numero, qd vtiq; falsum est. Dicimus ergo, ꝙ motor cœli, qui est intelligentia, & motor q est ex parte naturæ corporis, diuersi sunt, licèt.n. cōparentur ad vnum motū, non tn̄ eadē rōne. In cœlo nāq; motū est dupliciter cōsiderare. Primo, s. ſm circulū simplicē, & sic ordinatur motus ad motorē, q. est natura & forma substantialis corporis cœlestis, & dispositiones naturales ad ipsum, sunt lumen & figura. Alius modus cōsiderationis inuenitur in motu cęli ſm rōnem differentiarum positionis localiū q̄ sunt dextrum sinistrum, &c. Secundum rōnem itaq; dextræ, vnde incipit motus. Et sinistræ p quā est ipsius motus. Et ratio ante & retro, secundum quæ est obliquatio motus. Et ratio supra & infra, secundum quorum immobilitatem non egreditur mobile de loco suo, secundum has rationes cōparatur motus ad intelligentiam, quæ dr̄ anima. Et motus cœli ad motorē absolutè primū, q est Deus, habet cōparationē, vt ad mouēs nō ꝓportionatū motui & mobili: p̄terea cōcedimus, ꝙ intelligētia, q̄ dr̄ aīa, & motor orbis, nō ſm eandē rōnem dicitur aīa,

cum

eum intellectu hominis, sed per prius, & posterius, licet. n. vtraq; determinetur p intelligere ac mouere: tñ intelligere, & mouere non sunt eiusdem rationis in vtraq;, sicut patet ex supradictis.

Quòd Cœli motus appareat ex stellarum motibus. Cap. XXXIII.

EX sphæra. Itaq; cœli motum orbicularẽ ab Oriẽte sup er terram in Occidentem. Et ab Occidente sub terra in Orientẽ, expertum est p quasdã stellas, q̃ cum ipso mouetur, & principio quidẽ noctis apparent in Oriẽte paulatim, & successiuè mouẽdo, in fine noctis apparent in Occidẽte. Iterum paulatim, & successiuè mouendo sub terra cũ firmamẽto, in fine noctis sequẽtis apparent in Oriente in eodẽ puncto, quo apparebant pcedente nocte. Guilelmus de Conchis itaq; firmamentum ab Oriente p Occidentẽ ab Orientẽ moueri: Ortu & Occasu stellarũ põt pbari, nõ tñ lateraliter iuxta ductũ horizontis. Si. n. sic moueret, stella Oriẽs mane q̃ in Oriẽte apparet, circa meridiẽ esset in Australi plaga: vespere in Occasu, media nocte in Septentrione. Essetq; vnus de Polis super mediũ terræ, alter in opposito, qđ nequaq̃ fieri certi sumus, qa oculis videmus. Mouetur ergo firmamẽtũ ab Oriẽte ascendendo ad meridiẽ. Inde p Occidentẽ reuertendo ad ipsum Orientẽ. Vnde si quis esset in medio terræ, illius recto modo supra verticẽ volueretur firmamentũ. Et hoc est, qđ voluit Lucanus significare, vbi loquitur de eis, q infra torridam zonã habitant dicens de signis. Non obliquo meãt, nec Tauro rectior exit. Circa vero nřam habitabilẽ mouetur firmamentum obliquè ascendendo, qđ oculis in stellis fixis pbari põt. Quãlibet. n. de illis Orientẽ aspice: videbis illã aliquantulũ versus Austrũ obliquando venire, hoc idẽ positione polorũ, & axis põt pbari. Polus. n. est stella immobilis, sed de infinita stellarũ multitudine, vna sola est in superiori hemisphærio, q̃ semper in eodẽ cõsistit loco. Altera est in opposito. Axis vero est linea intelligibilis de polo ad polum p mediũ terræ ducta. Cũ ergo superior polus, nec rectè sit in medio habitabilis nřæ, nec in suo Orizonte, sed inter vtrunque, constans est, q firmamentũ obliquè circa nostrã habitabilem mouetur. Similiter & stellæ quæ ab ipso mouentur, sed quæ in medio illius existunt, cũ ipso modo ad Orientẽ: modo ad Occidentẽ mouentur. Sed quæ sunt circa polum, vt plaustrum, serpens: nisi splendor Solis impediret, semper viderentur.

De effectu motus Cœli, ac stellarum in inferioribus. Cap. XXXIIII.

ALbertus. Habent autẽ cœlestia corpora rõnem, & vim signi super ea, q̃ sunt in transmutabili materia. Et ẽt super illa, q̃ sunt obligata materiæ, ẽm eã rõnem qua ei sunt obligata. In materia dico esse generabilia, corruptibilia, & mutabilia. Obligata vero materiæ ea, q̃ de necessitate sequuntur transmutationẽ materiæ, sicut est aĩa vegetabilis in plãtis, & sensibilis in brutis. Quædam autẽ sunt, quæ dependentiam habent ad materiã, & obligationem ẽm quid, & non simpliciter: vt est animus hominis: vnde dicimus sanguinis accensum, circa cor inclina animũ ad irã: nõ tñ de necessitate. Sic ergo ẽm q animus hominis inclinatur, & dependet ad naturã & cõplexionẽ, sic etiã habet in eo vim cõstellatio: videlicet ẽm quid, & nõ simpliciter. Aliter. o, præteriret casus & liberũ arbitriũ, & cõsilium, & nihil esse contingens ad vtrumlibet de futuro, sicut dicit Philosophus in lib. 1. Periarmenias, & secũdo Physic. Sed adhuc distinguendũ est. Nã quædã est causa immediata, & propter quid. Alia est causa prima vniuersalis mouẽs, & inclinãs causas immediatas. Cũ ergo dr̃, q astra siue corpora cœlestia vim habent in inferioribus, intelligitur, q habẽt vim, vt causæ primæ vniuersales mouẽtes eas sua immediatas pp̃ter quid. Ideoq; nõ semper sequitur effectus ad constellatione de necessitate. Et hoc attendit Ioan. Damasce. cum dicit: sydera nõ sunt causa alicuius eorũ quæ fiunt, neque corruptionis eorum quæ corrumpuntur. Signa vero magis sunt himbrium & aeris transmutationis: fortassis aliquis vtiq; dixerit, q pliorum non sint causa, sed signa. Siquidẽ & qualitas aliqua facta a Sole, & Luna, & astris, & alijs: diuersas cõplexiones, & habitus, & dispositiones cõstituit. Et intendit Damasce. q signum sonet minus q̃ causa. Causa. n. vt in Topicis dicit Boetꝰ, estꝰ quã de necessitate sequitur effectus. Signũ aũt est causa remota inclinans, nõ de necessitate causans sine aliarũ causarum cõiunctione. Et hoc idẽ dicit Philosophus in secundo de generatione & corruptione, quia licet tẽpus generationis oĩum ẽm accessum circulũ sit æquale: tñ q̃dam generantur citius, & quædã tardius, pp̃ter cõfusionẽ materiæ maiorẽ, vel minorem, hæc oĩa dicuntur catholicè. Qđ aũt superiorũ corporũ virtus imponat necessitatem libero arbitrio, ẽt cõtra Philosophum est ponere, nisi p hunc modũ quo dicimus, inclinari & mutari hominis animũ. Vnde Aug. in 5 de Ciui. Dei loquitur hoc modo cõtra Tulliũ negantẽ Dei pſcientiã, & fatũ. Nos, inquit, aduersus istos sacrilegos ausus, atq; impios, Deum oĩa scire anteq̃ fiant, dicimus: & voluntate nos facere, quicquid a nobis oõ nisi volentibus fieri sentimus ac nouimus. Oĩa vero fato fieri nõ dicimus, immo nulla fato fieri dicimus, qm̃ fati nomẽ a loquentibus poni solet in constitutione syderum, qua quisq; conceptus, & natus est.

De fine motus Cœli. Cap. XXXV.

QVia vero dicit Philosophus, in secundo de generatione & corruptione, q ex allatione superiorũ cõtinuatur generatio, & corruptio. Super Epist. quoq; Pauli ad Rom. dicit glosa, q motu suo nobis seruiunt superiora: dicunt. n. multi sanctorũ, q superiora mouentur ad implendũ naturalẽ numerum electorum. At econuerso dicit Auerrois, q nihil mouetur pp̃ter indignius se. Generatio aũt inferiorũ & corruptio indignior est cœlo. Vnde patet, q nõ pp̃ter illã mouetur finaliter. In lib. quoque secundo de cœlo & mun. dr̃, q cœlũ supremum vno motu bonitatẽ primi consequitur, & orbes inferiores pluribus motibus. Cũ ergo id, qđ cõsequitur motor p motũ sit finis motus: patet q aliqua primi bonitas est finis eius. Nos quoq; dicimus, q generatio & corruptio inferiorũ nõ sunt finis motus cœli, sed consequẽtia finem: Nã finis intentus a motore est, vt primo motori, s. Deo assimiletur in aliqua bonitate, ac nobilitate, quæ, s. bonitas, vel nobilitas hæc est: cum. n. absolutè Deus sit causa oĩum, intendit motor cœli naturalis imitari eũ in hoc, vt & ipse sit causa prima, & natura rerũ naturaliũ, generabilium, & corruptibiliũ. Si aũt q̃ritur vtrũ cœli motus habeat idẽ p fine, qđ habet p primo mouente. Ita q sit ab eodem in idẽ ex parte mouentis, sicut est ab eodem in idem ex parte figuræ, dicimus, q idem reuera in numero est primum mouens mouentem & finis, qui accipitur per motum eius. Bonitas enim, & nobilitas, de qua dictum est, mouet cœli motorem, vt desideratum desiderium. Eademq; bonitas, & nobilitas est, quam consequitur per motum.

Vtrum consequatur finem suum per vnam circulationem. Cap. XXXVI.

HAbet autẽ q̃stionẽ: vtrum cœli motor finẽ suum cõsequitur per motũ, q est in toto tpe, vel per vnã circulationẽ. Vr. n. q per vnã circulationẽ, quia motor pfectior pauciori motu cõsequitur finẽ & bonitatẽ, vt habetur in lib. 2 de cœlo & mundo, cum igitur in natura pfectissimus sit motor cœli: vr̃ q vna circulatione debeat finẽ suũ cõsequi, qđ si cõcedatur, tunc ẽm hoc oẽs sequẽtes circulationes superfluæ esse videbuntur. Nos itaq; dicimus ad hoc, q duplex est finis, videlicet finis, vt terminus, & finis vt finis. Finis vt terminus est, quæ in operatione vna pfecta motor cõsequitur. Itẽ dr̃ terminus, quia terminat vnũ pfectum opus. Finis vt finis est, quẽ motor cõsequitur in oĩbus operationibus suis. Et ille quidẽ dr̃ finis, vt finis, quia simpliciter mouẽte quietat. Dicimus itaque, q cœli motor p rotationẽ vnã cõsequitur finẽ, vt terminũ. Sed p motũ, qui est in toto tpe, cõsequitur finem vt finẽ. Et est simile de motore in generatione, q̃ intendit pmanentiã in simili, & cõsequitur finẽ illũ, vt terminũ in generatione vna. Sed pmanentiã, vt finẽ simpliciter non consequitur, nisi per generationẽ indefessam, vel quietam. Et ꝑ expressum etiã habetur simile in motore augmẽti, quia perfectã intendit quantitatẽ, & hanc cõsequitur, vt terminũ in augmẽtatione vna. Sed vt finem consequitur simpliciter in augmentationibus oĩbus, & & tunc quiescit: vt. o. dicit Philosophus in lib. 2. de aĩa, omniũ natura constantiũ terminus est, & rõ magnitudinis, & augmẽti.

Quòd Cœli motus sit omnium motuum naturalium causa & principium. Cap. XXXVII.

SIcut aũt superius iã est ostẽsum, motus cœli, ac superiorũ corporũ causa est oĩum motuũ naturaliũ. Cui ẽt sententiæ cõsonant verba hæc Augu. in lib. 5. de Ciui. Dei. Non inquit, vsquequaq; absurdè dici põt, ad solas corporũ differentias, quosdam valere sydereos afflatus. Sicut in solaribus accessibus, ac discessibus, & ipsius anni tpa variari. Et luminaribus qdẽ decrementis, & incrementis augeri, & minui q̃dã rerum genera videmus. Siquidẽ causæ separatæ, i. motores orbiũ nõ habent actum in natura, nisi per opera naturæ: vnde non causant formas substantiales rerum, nisi per motum superiorum, ac per motũ elemẽtorum, ac per materiæ trãsmutationẽ, de hac quoq; materia, s. de effectu superiorum in inferioribus, adhuc congruo loco dicetur inferius in tractatu de cœlestibus luminaribus. Nunc aũt, vt dictũ est, qa motus naturales causantur a motu cœli, conueniens est hic interere nõnulla de motu in generali, & postmodum ẽt in speciali.

De motu in genere. Cap. XXXVIII.

ARistot. in lib. Physic. 3. Qm̃ quidẽ natura est principiũ motus, & status, ac mutationis, non oportet ignorare quid sit motꝰ, qm̃ eo ignorato necesse est ignorare naturã: vr̃ aũt motus

esse

esse continuorum, sed infinitũ apparet in continuo. Et.n.diuisibilis ẽ infinitũ. Sine et loco, & vacuo, & tpe impossibile ẽ esse motum. Nõ est aũt motus pter rẽ: mutatur.n.semper id qđ mouetur, aut ẽm substantiam, aut ẽm qualitatẽ, aut ẽm quantitatem, aut ẽm locum. Vnumquodq; aũt dupliciter, inest oĩbus, vt hoc aliqd, hæc quidẽ forma ipsius, aliud vero priuatio. Et ẽm qualitatem hoc quidẽ albũ, illud vero nigrũ; & sic de alijs. Quare motus, & mutationis tot sunt species, quot & entis. Et motus quidẽ vr esse actus imperfectus. Neq;.n. posuit eũ aliquis in alio genere, quàm, s. in genere actus. Mouetur aũt omne mouẽs physicè, i. naturaliter, cũ sit potẽtia mobile, & cuius immobilitas quies est. Et eius quidẽ potẽtia est status. Nõ aũt mutatio in hoc, neq; & hoc magis est, q̃ ex oppositis. Inconueniẽs est aũt idem moueri ẽm duos motus. Impossibile quoq; est duorũ diuersorũ specie vnũ & eundem esse actũ. Motus quidẽ est actus mobilis, & mouẽtis. Oportet.n. actum inesse vtrique. Sed mobili inest in ipso posse. Mouenti autem in ipso agere. Idem in lib.8. Dicimus autẽ motum esse endelechiam, i. actum mobilis, secundum quod est mobile. Item motus est mobilis actus imperfectus.

De differentia motus & mutationis. Cap. XXXIX.

IDem lib.5. Differt autẽ mutatio a motũ. Ex quibusdam.n. subito in quiddã in subiectũ est mutatio. Motus aũt est, qui est ex contrario in contrarium, nõ subito sed successiuè, vt qui est ex sanitate in ægritudinẽ. Et qui est ex ægritudine in sanitatẽ. Qui aũt est in contrarium, non solũ est motus, sed mutatio: vt fieri album non ex quodã est. In quibus autẽ ideo est contrarium, q̃ ex ipso, & quæ in ipsum contraria mutatio est: vt generatio corruptioni cõtraria est. Et remotio, s. formæ a materia, contraria est acceptationi. Hæ vero mutationes, & non motus sunt. Trasmutatur autẽ omne transmutans aliquid ẽm accidens, & cum dicimus vnificum ambulare, quia cui accidit esse vnificum ambulat, vt homo. Aliud vero ẽm partẽ, vt corpus sanatur, quia oculus, vel thorax. Aliud autẽ primo, & ẽm seipsum mobile est, vt alterabile. Est autem in mouente similiter diuisio. Aliud.n. mouet ẽm accidens. Aliud ẽm partem. Aliud autem per se: vt medicus quidem sanat, manus autem vulnerat. In omni quoq; mutatione est aliquid mouens primũ. Et aliquid, qđ mouetur, & in quo, s. tempore, & præter hæc ex quo, & in quod. Magis autẽ ex eo in qđ mouetur, q̃ ex quo mouetur mutatio denominatur: vnde corruptio est mutatio in non esse, & hoc ex esse. Generatio vero in esse, & hoc ex non esse. Species autẽ, & passiones, & locus in quo mouentur, inobilia sunt, vt scientia, & calor. Et motus quidem non est in specie, sed in eo quod mouetur, & in mobili ẽm actum si. Itaq; ẽm accidens mutatio relinquatur. In oĩbus.n. & semper & oĩum est. Quæ vero nõ ẽm accidens est, sed per se, nõ in oĩbus est, sed in contrarijs, & in medijs, & in contradictione. Vnus autem motus dr̃ multipliciter, s. genere, specie, numero: Sed simpliciter vnus est, qui substantia quidem vnus est, aut numero. Sunt autẽ tria ẽm numerum, circa quæ dicimus motum vnum, s. qđ mouetur. Ex quo, & in quo, & qñ. Omne aũt motũ simpliciter vnum, necesse est continuũ esse, & diuisibile est. Si aũt continuus est, erit vnus, quia vnum sunt extrema. Multi aũt, & non vnus, quorũ quies est, medium: dr̃ aũt vnus etiã perfectus, siue secundũ genus, siue ẽm speciem, siue ẽm substãtiam sit. Aliquando autẽ, & si imperfectus sit, vnus dr̃ si solum cõtinuus sit. Præter dictos aũt motus dr̃ vnus motus regularis, i. æqualis, & perfectus. Irregularitatis aũt differentia est: aliquãdo quidẽ ab eo in quo mouetur. Impossibile est.n. regularẽ esse motũ in nõ regulari magnitudine, vt reflexi motus, aut obliqui. Aliquando aũt velocitate, & tarditate determinatur. Cuius enim eadem velocitas est, regularis est. Cuius autem non, irregularis.

De speciebus mutationis & motus. Cap. XL.

QVoniam aũt oĩs mutatio est ex quodã in quoddã, mutabit mutans quadrifariè: aut.n. ex subiecto in subiectum, aut ex non subiecto in non subiectũ, aut ex subiecto in nõ subiectum, aut ex nõ subiecto in subiectũ. Dico aũt subiectũ affirmatione monstratũ, quare necesse est ex his q̃ dicta sunt tres esse mutationes. Nã illa quæ est ex nõ subiecto in nõ subiectum, nõ est mutatio, quia non est secundũ contrapositionẽ. Neque.n. cõtrarietas, neq; contradictio est. Ex nõ subiecto quidẽ in subiectũ mutatio ẽm contradictionẽ, generatio est. Et alia quidẽ simplex generatio est, vt q̃ est ex nõ esse simpliciter in substantiã, ẽm quã simpliciter fieri, & nõ fieri dicimus. Alia vero qđã cuiusdã, vt ex non albo in album. Quæ vero est ex subiecto in non subiectũ, corruptio est. Simpliciter quidẽ illa, quæ ex substantia in nõ esse est. Quædã aũt est, quæ est in oppositã negationẽ, sicut dictũ est & in generatione. Qñ autem impossibile est, quod non est moueri generatio motus nõ est, sic.n. quod nõ est. Sed neq; corruptio motus est: contrarium.n. motui, aut motus, aut quies est. Corruptio aũt generationi contraria est. Cũ aũt oĩs motus mutatio quædã sit, & trium pdictarũ mutationũ generatio, & corruptio motus nõ sit, q̃ sunt secundum contradictionẽ, necesse est ex subiecto in subiectũ cõmutationẽ motũ esse solũ. Subiecta autẽ dico, aut cõtraria, aut media, priuatio.n. ponatur cõtrariũ. Cũq; diuisa sint pdicamenta substãtia, & qualitate, & cæteris: ẽm substantiam non est motus, quia substãtiæ nullũ est contrarium. Sed neq; in ad aliquid, contingit.n. altero mutante: verum esse alterum nihil mutans. Quare secundũ accidẽs motus motũ est semp, neq; agentis, neq; patientis. Neq; omne qđ mouetur, & mouet, quia motus nõ est motus, neq; generationis generatio, nec oĩno mutationis mutatio. Cũ.n. omne qđ mouetur tripliciter mouea tur. Aut in eo, q ẽm accidẽs, aut in eo, quo pars aliqua, aut quo per se. Secundum accidens solũmodo contingit mutari mutatione, vt qui sanus sit curtat, aut discat. Secundũ accidens autem mutationem superius diuisimus. Qm ergo non substãtiæ, nec ad aliquid, nec alicuius cæterorũ, relinquitur ẽm quale, & quantũ, & vbi, motum esse solũmodo. In vnoquoque.n. horũ est contrarietas. Motus ergo ẽm quale est alteratio. Motus autẽ secundũ q̃tum cõi nomine caret. Sed aut augmentũ est, aut decrementũ. Qui aũt secũdum vbi, & pprio, & cõi nomine caret, sed loci mutatio dr̃. Est autem motus, aut ex contrario in cõtrariũ, aut simpliciter, aut sic. Immobile aũt est, qđ oĩno impossibile est moueri, vt sonus inuisibilis, & qđ in multo tpe vix mouer, aut qđ tardè incipit, qđ dr̃ grauiter moueri, & quod aptũ natũ est moueri, & possibile, nõ mouetur aũt tunc cũ aptũ natũ est, & vbi, & sic.

De contrarietate motus ad quietem, & motuum, & quietum adinuicem. Cap. XLI.

IDem in lib. Prædicamentorum. Cumq; motus species sint sex, motui quidem cõmuni, cõtrarium est quies. Motibus autẽ particularibus quæ per singula sunt, s. generationi corruptio, augmentationi diminutio, secundum locũ aũt mutationi secundũ locum quies videtur opponi, & fortè in contrarium locũ mutatio: vt ei quæ est superius, ea quæ est inferius. Alterationi vero non videtur aliquid esse contrarium, nisi fortè secundum qualitatem quies, vel in contrarium qualitatis mutatio. Est.n. alteratio mutatio secundum qualitatem. Actor. Nota, q motus dupliciter considerari potest. Aut secundum, q est actus imperfectus cuiusq; rei naturalis. Et est via deducens sibi naturalia in esse, & sic trãscendentis. Aut secundum, q est perfectio naturalis potentiæ, & sic opponitur quieti contrariẽ. Quippe generatio, & corruptio non sunt propriè motus, sed mutationes. Augmentum est ab imperfecto ad perfectum: diminutio vero econtra. Aristot. in 5. Physic. Non solum itaq; motus motui videtur esse cõtrarius, sed & quies priuationi, est.n. similis. Etiã quietes ad inuicẽ contrariæ sunt: magis autem motus motui contrarius est, q̃ quies. Quibuscunq; autem non insunt cõtraria, horum mutatio quidẽ est opposita, s. quæ est ex ipso, ei quæ est in ipsum, motus aũt non est. Non solũ aũt in mutatione secundũ locũ, & secundũ naturam, & extra naturã sunt, & motus, & quietes, sed & generationes quædã violentæ sunt, & non ordinatæ. Corruptiones quoq; quibus contrariæ sunt, quæ secundum naturam sunt. Augmenta quoque violenta sunt: vt quæ velociter propter alimentum pubescentium, similiter & decremẽta. In alteratione similiter erũt, aliæ quidem violentæ, aliæ vero naturales. Idẽ in lib.8. Omnes ergo ex oppositis terminis contrarijs sunt. Alterationi passiones contrariæ. Augmento vero, & decremento magnitudo, vel paruitas contraria sunt. Secundum locum est, qui est sursum ei, qui est deorsum, &c.

De generatione, & corruptione. Cap. XLII.

IDem in lib.1. de generatione & corruptione. Vnã quidẽ semp contrarijs supponẽdũ est esse materiã in transmutationibus, i. tria sunt principia trãsmutationis, materia, s. & duo contraria, vnaq; est materia oĩum q̃ ad inuicẽ trãsmutantur. Et si subiectũ vnũ est, alteratio est. Generatio aũt, & corruptio qñ trãsmutatio fit ex hoc in hoc totũ, i. qñ tota forma rei substãtialis trãsmutatur. Qñ igitur in subiecto est trãsmutatio, generatio, & corruptio est. Qñ vero in passionibus, & secundũ accidẽs alteratio: verumtñ generatio simplex, est in simpliciter ens. Et corruptio simplex, in simpliciter non ens, q̃ s. fiunt secundũ formas substantiales. Quæcunq; vero non substantiã significãt, sed accidẽs, non dicuntur simpliciter, sed secundũ quid generari: vt cũ ex non albo fit albũ, aut ex non bono bonũ. Et id quidẽ ex quo generat, i. quod generationi subijcit, potestate est ens, actu vero non ens, vnius ergo rei corruptio est alterius generatio, & econtra. Quia .s. generatur quid in hoc, & dissoluit in id. Et in quo terminatur corruptio ab eodẽ incipit generatio, quo circa inquietã, i. incessabilẽ & ppetuã necesse est esse transmutationẽ, i. generationẽ, & corruptio-

corruptionē. Et subiectū gñationis, & corruptionis trāsmutatiuū ē in cōtraria. Sed qñ ſm q̄tum trāſmutatio fit, cōtrarietas eſt Augmentū, & diminutio. Qñ ſm locū, eſt ambulatio. Qñ aūt ſm paſſionē, & quale, alteratio. Qñ aūt totū mutat̄ nō manēte ſubiecto, vniuerſaliter eſt gñatio, & corruptio. Eſt aūt ile.i. materia maxime quidē pprie ſubiectū gñationis, & corruptionis. Suſceptibile mō ēt aliquo, & alijs tranſmutationib. Idē in li.2. Phyſi. Prima vero gñabilia, & corruptibilia ſunt quatuor elementa pp contrarietates.ſ.tāgibiles, vt ſunt graue, & leue, calidū, & frigidū, humidū, & ſiccū, lubricū, & aridū, durū, & molle, aſperum, & leue, craſſum ſubtile. Impoſſibile eſt autem id in quo gñatum eſt aliquid, enunciari.i. prædicari de generato. Non.n. bene dr̄ ignis eſt aer, vel econtra. Sed verè dicitur anulus eſt aurum. Et quia non eſt huiuſmodi permutatio generatio, ſed alteratio, ſiue transfiguratio.

De eodem. Cap. XLIII.

IDem in Metha.1.li. Inter eſſe, & non eſſe gñatio eſt, ita ꝙ illud qd̄ gñatur, ſemper eſt inter illud qd̄ eſt ens, & illud qd̄ non eſt ens. Addiſcens.n. & gñatum ſciens. Et hoc intēdimus cū dicimus, ꝙ ex addiſcente fit ſciens. Quædā aūt non reuertunt̄ ad inuicē.ſ. quorum vnum eſt poſt alterum, vt ex puero fit vir, nō econtra. Alia vero reuertunt̄: quia corruptio vnius eſt gñatio alterius, vt ex aere fit aqua per corruptionē aeris. Idē in li.2. Oīa vero corrupta vadunt ad ea ex quib. ſunt Albertus. Gñatio autē conueniens ſm proportionem agētis materiæ. Calidum.n. & humidum mouentia in gñatione diuerſas accipiunt proportiones ad formas ſubſtantiales inducendas, & ex diuerſitate luminis deſcendentis a ſublimi de ſtellis, & ex diuerſitate materiæ, quæ.ſ. materia qñq; commixtionem tantummodo nata eſt ſuſcipere, & tunc gñantur mineralia. Qñq; vero commixtionem, & complexionem non tñ ad æqualem, ſed in qua dominatur ſubſtā terreſtris ac dura, & tūc generantur plantæ. Qñq; autem complexionem adducentem ad æquale, & tunc generantur animalia. Sic ēt intelligitur, qd̄ dicit Ariſtotiles, ꝙ oīs gñatio eſt ex conuenienti. Conueniens.n. ſupponit proportiones agentis, & materiæ ad formam q̄ inducitur. Et huius ſimile ponit Auicenna in actione ignis, qui cuidam materiæ non cōicat niſi calorem. Alicui vero calorem, & lumen. Et alicui calorem, & lumen, & ſpeciem. Secundum ꝙ magis, & minus apta eſt materia ſuſcipere impreſſiones, quæ ſunt ab igne.

De Mixtione. Cap. XLIIII.

ARiſto.li.1. de Gene. & Corruptione. Mixtio eſt mixtibilium alteratorum vnio. Miſcibile vero eſt, quicquid bene determinabile ens actiuum, & paſſiuum, vt humidum. Non.n. omne omni miſcibile eſt, ſed oportet alterum mixtorum eſſe ſeparabile: vnde impoſſibile eſt paſſiones, & habitus miſceri reb. vt album corpori: quia paſſionum nulla eſt ſeparabilis ſm ſe. Sed neq; non tangentia ad inuicem contingit miſceri. Contingit aūt mixta qualiter.i. quodammodo eſſe, & alio modo non eſſe. Actu quidem, & ente alio generato ex ipſis, potentia vero adhuc alterutro eorum, quæ fuerant antequā miſcerent̄, vt.ſ. aliud eſt a quatuor elementis actu: potentia tū eſt illa. Ea vero, q̄ miſcent̄ prius ex ſeparatis conueniunt.i. prius quidem ſeparata erant, & ſeparari rurſus pñt, oportet aūt mixta ſimiliū partiū eſſe, vnde ſi miſceat̄ ordeum frumento nō eſt mixtio, ſed cōpoſitio. Illa vero quorum eadem eſt materia, & actiua ſunt, & paſſiua ad inuicem. Sed ea quorum non eſt eadem materia faciunt entia impaſſibilia, & horum nō eſt mixtio. Ideoq; nec medicina corporib. mixta eſt. Actiuorum ēt, & paſſiuorum quæcunq; ſunt facile diuiſibilia.i. determinabilia. Multa quidem paucis, & magna paruis cōpoſita: nō faciunt mixtionem, ſed dominantis augmentationem. Alterum.n. in dominans tranſmutatur. Ideoque gutta vini mille amphoris aquæ non miſcetur: quia ſpecies vini ſoluitur, & in aquam oīno tranſmutatur. Quando vero potentijs adæquantur, tunc quidem alterutrum in dominans trāſmutatur: non aūt generatur alterum ſed medium cōe: deniq; parua paruis miſcentur: facilius enim ac citius inuicem tranſeunt. Ideoque, & bene determinabilia diuiſibilium ac paſſiuorum ſunt miſcibilia: quia faciliter diuiduntur in parua. Talia vero ſunt humida, vnde & humidum maxime miſcibile eſt omni corpori, ſi non ſit lubricum, idest viſcoſum.

De loci mutatione. Cap. XLV.

IDem in li. Phyſi. 8. Oīum autem motuum loci mutatio prima eſt, oīum etenim paſſionum principium eſt denſitas, & raritas. Graue ſiquidem, & leue, durum, & molle, calidum, & frigidum, denſitates quædam, & raritates eſſe vīr. Denſitas aūt, & raritas Congregatio, & diſgregatio ſm quas gñatio, & corruptio dr̄ ſubſtantiarum. Quæ vero congregantur neceſſe eſt ſm locum mutari. Diſgregatio namq;, & congregatio ſunt motus ſm locum. Sic .n. mouent concordia, & diſcordia: hoc quidem diſgregat: illud congregat. Præterea qm̄ mēſura motuum eſt loci mutatio, neceſſe eſt ipſum eſſe primum, propriè quoq; moueri dr̄ ſolum, quod ſm locum mouetur, augmentum vero impoſſibile eſt eſſe, alteratione non præxiſtente. Non aūt quæreretur motus niſi locus aliquis eſſet ſm locum, pp hoc.n. & coelum maximè in loco eſſe opinamur: quia ſemper in motu eſt. Eſt aūt qd̄ mouetur, aliud quidē per ſe ipſum, aliud ſm accidens. Eius autē, qd̄ ſm accidens. Alia contingentia ſunt moueri per ſe, vt partes corporis, & in naui clauus. Alia vero nunq̄ ſed ſemper ſm accidens, vt albedo, & ſciētia, hæc.n. ſuum tranſmutant locum: quia illud in quo ſunt trāſmutāt. Ipſumq; continens qñq; indiuiſum eſt, ſicut in toto dr̄, vt manus in corpore, qñq; vero diuiſus, vt in cado aqua. Manus.n. cum corpore mouetur, & aqua cum cado. Non aūt videbitur eſſe motus niſi ſit vacuum, plenum.n. impoſſibile eſt recipere: quia duo corpora non pñt ſil̄ eſſe, teſtimoniū autem de cinere faciunt: qui tantum aquæ recipit, quantum vacuum. Sed videtur dici vas vacuum vno quidem modo non plenum ſenſibili corpore ſcdm tactum, hmōi vero eſt, quod habet grauitatem, & leuitatem. Eſt autem denſum quidem graue, rarum autem leue: vacuum itaque ſimpliciter nihil eſt. Non.n. hēt differētiam ſurſum.ſ. & deorſum ſm qd̄ vacuū: pterea ſi vacuum eſt, æquè cito fert̄ graue, & leue.

De loco quid ſit. Cap. XLVI.

IDem in lib.3. Omne corpus eſt in loco, & habet aut grauitatem, aut leuitatem, & graue quidem in medio ſecundum naturam habet ferri, vt terra. Leue ſurſum. Idem in 4. lib. Quod aūt locus ſit aliquid in natura patet, quoniam ea, quæ ſunt, in loco ſunt.ſ. corpora, & quia fit ſecundum locum mutatio, & quia vno corpore ingrediente, & alio egrediēte manet locus vnus, & idem. Item: quia habet aliquam potentiam ante determinatam, vt patet in mutationibus phyſicorum corporum, & ſimplicium.ſ. ignis, & terræ, & huiuſmodi, nam vnumquodq; fertur in locū proprium non ſibi prohibitum, hoc quidem ſurſum, illud autem deorſum. Sunt enim hæ loci ſpecies.ſ. ſurſum deorſum, & reliquæ ſex diſtantiarum. Quæ quidem non ſolum quo ad nos poſitione differunt: ſed in natura ſunt determinata. Surſum enim eſt vbi fertur leue. Deorſum autem vbi graue. Idem oſtendunt etiam corpora Mathematica: quia cum non ſint in loco ſecundum poſitionem, tamen quantum ad nos, ideſt ad intellectum noſtrum habent deorſum, & ſiniſtrorſum. Item etiam aliqui vacuum aliquid eſſe confirmant, locum enim eſſe ponunt vacuum, vacuum enim locus erit priuatus corpore. Eſſe ergo, & locum præter corpora, & omne corpus ſenſibile eſſe in loco, per hoc aliquis concipiat. Habeat autem locus diſtantias tres, longitudinis, profunditatis, latitudinis, quibus determinatur omnē corpus.

Quid ſit locus. Cap. XLVII.

IMpoſſibile aūt eſt corpus eſſe locum. In eodem.n. eſſent duo corpora. Sicut aūt omne corpus eſt in loco: ſic & in omni loco corpus. Sed neque minor neque maior locus eſt vnicuique. Et locus quidem alius cōis eſt in quo omnia corpora ſunt ſicut cœlum. Alius vero proprius in quo primo.ſ. corpus eſt. Si autem locus primum continens vnumquodq; corporum, terminus quidem eſt, vr̄ igitur forma, & ſpecies vniuſcuiuſq; locus eſſe quo determinatur magnitudo, & eius.ſ. magnitudinis materia, hæc enim.ſ. forma eſt vniuſcuiuſq; terminus. Sic ergo conſiderantibus.ſ. locū in natura determinatis, locus vniuſcuiuſq; ſpecies eſſe vr̄. Materia vero vr̄ eſſe locus ſm quod vr̄ locus eſſe diſtantia magnitudinis.i. dimenſio. Eſt.n. æqualis magnitudini. Et eſt altera a magnitudine, contenta a ſpecie, & diffinita.i. determinata, hmōi autem materia eſt, & infinitum. Cumq; remouentur terminus.i. quantitas, & paſſiones.i. qualitates, & ſpecies.i. formæ ſubſtantiales, nihil relinquitur præter materiam. Vnde & Plato locum, & materiā vnum & idem eſſe dicit in thymeo. At vero, ꝙ impoſſibile ſit horum quodlibet eſſe locum, facile eſt videre. Species.n. & materia non ſeparantur a re, locum aūt ſeparari contingit. Amplius q̄uo feruntur in locum ſuum, ſi locus eſſet materia vel ſpēs. Impoſſibile.n. eſt id cuius.i. ad qd̄ non eſt motus neq; ſurſum neque deorſum, locum eſſe: præterea ſi vere forma aut materia locus eſt, erit locus in loco. Tranſmutantur.n. ſimul cum re, & mouentur & ſpēs.ſ. forma, & infinitum.ſ. materia. Multis aūt modis dicitur aliquid eſſe in alio. Vno quidem modo ſicut digitus in manu, & oīno pars in toto. Alio vero ſicut totum in partibus. Alio vero ſicut ſpecies in genere. Alio vero ſicut genus in ſpecie, vel pars ſpeciei.i. differentia in ſpecie ratione.i. diffinitione. Alio ſicut ſanitas in calidis, & frigidis, & oīno ſpecies in materia. Alio ſicut in rege diſpoſitiones, quæ ſunt Græcorum, & oīno motum in primo motiuo. Alio vero ſicut in optimo, & oīno in fine, hoc eſt cuius cauſa fit, oīno aūt & maxime, pprius modus eſt ſicut in vaſe, & oīno in loco. Et qm̄ totum in partibus eſt, & econuerſo dicetur totū in ſeipſo, qa.ſ. totū & pars euſdē naturę ſunt. Sed illo mō quo vinum eſt in vaſe, impoſſibile eſt aliquid eſſe in ſeipſo. Qd̄ aūt oppoſuit

Zeno, quia si locus est aliquod; in aliquo s. vt in loco erit, facile est soluere: nihil enim phibet in aliquo quidē esse primo locū, nō tñ in illo sicut in loco, sed sicut sanitas in calidis est vt habitus, calor aūt in corpore vt passio, quare nō necesse est in infinitū abire: dignū est ergo locum esse, & primo quidē continere locatū, & nihil rei esse, nec maiorē, nec minorē esse, nec deficere, vnicuiq; separabilē esse, sursum, & deorsum habere, & vnūqdq; corpus natura ferri sursū, vel deorsū, & in locis pprijs manere.

Adhuc de eodem. Cap. XLVIII.

EX his ergo patet quid sit locus; fortè aūt quatuor sunt, quorū vnū aliquid ñ esse est esse locū, s. aut formā, aut materiā aut spaciū aliqd in medio extremorū, aut extrema. Forma quidē videtur esse propter id quod continet, In eodem enim sunt extrema continentis, & contenti. Sunt quidam vtraq; termini, sed nō eiusdē. Nā species qdē rei s. contētæ. Locus aūt continentis corporis s. a côtēto diuisus. Materia vero esse vr, qa in alteratione manēte materia fit trāsmutatio. Sic, & in loci mutatione, manēte loco, pterea in trāsmutatione elementorū, qd erat aer, hic nunquā aqua est, sed materia vt pdictū est, nec diuisa est a re, nec côtinet rē, locus aūt vtrūq;. Ex eo aūt q manente côtinēte mouet côtētū & diuisum, vt ex vase aqua. vr locus esse spaciū medīū receptū inter partes superficiei côtinentis. Quod aūt vnus & idē locus intrāsmutatus recipiat diuersa corpora; ſm successionē, nō vr possibile, nisi locus sit vltimū côtinēs cū spacio intercepto supra qd succedūt corpora, hoc aūt nō est. Ergo spaciū totū intra terminū côtinētis sit locus vel aliquid loci, Si.n. huius dimensio imaginata esset locus, Infiniti essent loci in vno loco. Etiā loci alius locus. Et multi loci simul, erūt, qd. s. est impossibile. Si ergo nihil horū triū locus est, necesse est esse quartū. s. terminū corporis côtinētis, dico aūt côtentū corpus qd mouet ſm locū.

De modis essendi in loco. Cap. XLIX.

ALia quidem sunt in loco ſm potentiā. Alia vero ſm actū. Nam partes continui cum sit vnum, ex eis ſm potentiā in loco sunt. Separatæ vero ſm actū, Itē qdam in loco sunt p se, vt oē corpus ſm locū mobile, vel ſm augmentū. Alia vero per accidens, vt aīa & cœlum. Non.n. cœlum alicubi totum est, nec in loco quodā: quia nullum corpus ipsum continet sub quo moueatur. Sed partes eius qdā in loco quodam sunt, oēs aūt in eo, qd circulariter: continet.n. alia aliā; vnde circulariter solū mouet, quod sursum est. Oē namq; i. vniuersum non est alicubi, nec extra ipsum aliquid est. Et extra oē, & totum nihil est, Ideo omnia in cœlo sunt, quia cœlum est; quod oē est. s. qtum ad continentiā oīm corporū. Est.n. quiddam vltimum & tangens mobile; termi nusq; corporis quiescentis. Terra namq; in aqua est: & hæc in aere: hæc autē in æthere. & hæc in cœlo. Cœlum aūt non amplius est in alio. Non itaq; locum necesse est esse spacium aliqd corporeum; nec punctū esse locum. Et est locus alicubi, i. in aliquo: non sicut in loco: sed sicut terminus infinito. Non enim omne quod est: in loco est. Sed corpus mobile secūdum locum.

De localium motuum diuersitate. Cap. L.

IDem in lib. 1. de Cœlo, & mundo. Oīa vero corpora naturalia, & magnitudines mouentur motu locali per se: quia natura est principium motus in eis. diuersitas aūt motuum est ſm modum diuersitatis locorum, quæ sursum est & deorsum &c. Oīs aūt motus, qui fit in loco, aut est æqualis, aut circularis, aut ex vtrisq; compositus. hi.n. duo motus tñ simplices sunt. Nam & corpora quidem simplicia sunt. ista duo longum & circulare. Motus circularis est ille, qui est super mediū. Aequalis vero cuius terminus est sursum, & deorsum. oīs ergo motus simplex aut est a medio, aut ad mediū, aut sup mediū. Corpus simplex necessario est, quod mouetur natura sua motu circulari. Possibile est ēt vt moueantur quædā corpora motu accidentali, qui est contrarius naturali. Motus sursum ascendens, igni quidem naturalis est, terræ vero accidentalis. Motus aūt descendens deorsum terræ naturalis, & igni accidentalis: ponamus ergo graue descēdens ad mediū, & leue ascendens a medio. oē quidē corpus incedens sursum, aut deorsum; grauitatem procul dubio habet, aut leuitatē. Non est ergo corpori rotundo grauitas, aut leuitas: quia nō est possibile, vt moueatur a medio, vel ad mediū motu accidentali, vel motu naturali. Corpus ergo primū mobile qd mouet circulariter, non hēt grauitatē aut leuitatē. Dico aūt q corpora q æqualia sunt in magnitudine mouent, & mutant æqualiter in vno tpe. Et corpus minus mouet motu maiore in illo tempore: vbi est aūt motus glebæ vnius, illic est motus totius terræ, & vbi motus scintillæ, ibi & totius ignis, Oīa denique elemēta ad locū a quo recedūt violēter, accedūt naturaliter. Et ad locum in quo stat corpus sine violētia, vadit tñ sine violētia, & econtra. Oē autem quod mouetur, alteratur de aliquo in aliquid.

De alteratione secundum quid habeat fieri large, vel proprie. Cap. LI.

IDē in li. 3. Res aūt oēs alterabiles alterantur ad rem sibi conuenientē nō ad alterā. Sicut augmentabile nō ad sanitatē alterabitur, sed ad magnitudinem. Aliæ namq; sunt res, q alterātur per qualitatem. Aliæ per quantitatē. Et aliæ quæ per locum. s. largè sumpto vocabulo alterationis. Idem in 7. Physicorū. Quæ autem alterantur, oīa a sensibilibus alterātur, proprie s. & in formis quidē ac figuris & habitudinibus & horū remotionibus, & acceptionibus vr alteratio fieri. Nō autem sic est. Sed fiūt hæc cū quædā alterant, densata.n. vel rarefacta materia, aut cum calida fit aut frigida, nō est alteratio. Nā illud ex quo est forma statuæ nō dicimus formam, nec illud ex quo est figura pyramidis aut lecti, sed denominamus hoc quidē æneū, illud aūt cereum, hoc autem ligneum. Quod aūt alteratur æs dicimus humidum esse, vel calidū. Aut forte dicentes æquiuocè passioni materiā, præterea incôueniens, & ridiculum est dicere perfectionē domus esse alterationē. Et domū coopertam esse alterā. Alteratio ergo non est in formis, & figuris. Sed neq; ex habitibus fit: habitus.n. sūt virtutes, & malitiæ: virtus aūt oīs, & malitia sūt ad aliquid. s. tā corporis, q animæ. Corporis quidē vt sanitas calidorū, & frigidorū mēsuratio quidam est. Similiter pulchritudo, & macies ad aliquid sunt. Sūt.n. dispositiones quædā perfecti ad optimum. s. actū, dico aūt pfectū esse qd sanat. i. sanatiuū est, & dispositū ſm vel circa naturam. Qm ergo hmōi virtutes & malitiæ sunt ad aliquid; quæ autem ad aliquid sunt neq; generationes sunt, neque ipsorum est generatio, nec alteratio, oīno patet quod nō est alteratio circa hmōi habitus. s. corporis. Virtus.n. corporis hæc vocatur bona eius dispositio: malitia vero contrarium.

Adhuc de eodem. Cap. LII.

SEd neq; circa virtutes & malitias animæ est alteratio. Virtus.n. quædam perfectio est. s. intellectus practici. Nā & vnumquodq; tunc maxime perfectum est, cum contingit propriæ virtuti: & tunc est maxime secundum naturam, sicut circulus cum maxime fit circulus. i. perfectus. Malitia vero est corruptio virtutis & remotio: quare secundum virtutem non fit alteratio: quia nihil cum perficitur alteratur: vt supra ostensum est. Eadem ratione, neq; secundum malitiam quam. s. omnis alteratio fit inter opposita. Quare cum virtus & malitia sint opposita, si virtus non habetur per alterationem, nec malitia. Neq; ergo virtutis, neq; malitiæ est alteratio. Sed huius acceptio, & huius remotio fit cum quiddam alteratur. s. præcedens, circa quod habent esse. Quod autem alteratur aliquid horum. s. præcedentium ad virtutem manifestum est. virtus.n. aut impassibilitas quædam est; aut passibilis est. Sic malitia, aut passibilis est, aut passio virtuti contraria. Nam virtus moralis & malitia consistunt circa delectationes & tristitias: Virtus s. cum homo patitur, & non deducitur. Malitia vero cum patitur & deducitur: siue secundum actū, siue per memoriam: aut speciem. i. siue delectationes & tristitiæ sint præsentes & sensibiles: siue præteritæ recolantur per memoriam: siue futuræ concipiantur per spem. Igitur & si secundū habitus dictos non fit alteratio, consequuntur tñ alterationibus prioribus. Sed neque in intellectiua parte aīæ, i. intellectu speculatiuo est alteratio, sed generatio suorum habituum. Scientia enim maximè ad aliquid dr. & nullū ad aliqd alteratur, vt supra dictū est. Idē etiā in scientia patet côplexa, quia non inducitur per motū crescentē in fieri. Inducit enim vniuersalis scientia facta inductione, & completa per experientiā in particularibus. Et ita nō est inducta p motū, sed post motū. Neq; igitur actus sciētiæ generatio est, i. ipsa nō est habita per motū, nisi sicut visio alteratur, vel tactus p alterationes pcedentes, ſm aūt nullū tale fit alteratio: pterea sciētiæ acceptio nō est generatio neq; alteratio, quia per quietē & priuationem motus inducitur. Nā in quiescēdo, & sedendo fit aīa prudens. Sicut neq; dū enim dormiēs surgit aliquis, aut ebrius pausat, aut infirmus ordinat, fit sciēs, qui prius quidē nō poterat vti scientia, neq; ſm scientiā agere. Sed mutata perturbatione, & in statum veniēte intellectu: inest potētia ad scientiæ congruitatem. Turbationis enim quies quædam est scientiæ restitutio: præterea infantes pp multū motū in iuuētute nō pñt intelligere, scire, vel iudicare, sicut pbyteri, i. seniores, aut philosophi. In quorū pausatione fit & qes motuū. Non itaq; p motū introducitur scientia, q p motū phibet. non ergo ſm eā alteramur. Ergo qm alteratio, q est motus ſm qualitatē, vt dictū est: nō fit ſcdm formā & figurā, q. s. sunt quarta species qualitatis, neq; ſm habitum & dispositionem, q sunt prima species, in quibus tñ fieri vr, vt supra dictum est, si in aliis deberet fieri. Manifestum est.n. q solum fiat in sensibilibus, vt. s. in passione, & passibili qualitate quæ est tertia species. Et in sensibili parte animæ: in alio autem nullo nisi secundum accidens.

De quinque quæ exiguntur in vera alteratione. Cap. LIII.

ALbertus. Quinque aũt exiguntur ad hoc, ꝙ ſit vera alteratio in aliquo: quorum primum eſt, ꝙ qualitates, inter quas eſt alteratio, ſint contrariæ actiuè, & paſſiuè ad inuicem vel in ſe, vel in ſuis cauſis. Sicut album & nigrum, dulce, & amarum. Secundum eſt, quòd illæ qualitates habeant medium, vel ſm inten ſionem, vel remiſſionem, vel ſimpliciter ſm quem modum ſumitur medium ab Ariſt. in Phyſi. vbi dicit, ꝙ medium eſt, in qđ venit primum mutans, ꝗ in extremum. Tertium eſt, ꝙ actio, & paſſio qualitatum contrariarum, inter quas eſt alteratio magis facta. i. intenſa, abijciat id quod alteratur a ſua ſubſtantia. Sicut calidum remouet aquam a ſubſtantia aquæ, hoc eſt qualitate eſſentiali cum hoc ipſam aquam diminuendo. Quartum eſt; ꝙ id qđ alteratur. ſ. ſubiectum qualitatum contrariarum; ſit quantum, & diuiſibile. Quintum eſt, ꝙ illę qualitates inter quas eſt alteratio, ſint in ſubiecto illo ſecundum quod eſt quantum, & diuiſibile per accidens diuiſione ipſius. Et ex his patet ꝙ inter priuationem & habitum non eſt verè alteratio Phyſica. Siſr patet, ꝙ in aĩa nulla eſt alteratio Phyſica: vnde ꝙ dicit philoſophus ibi eſſe alterationem intelligitur de alteratione ſm quid, quæ diffinitur in genere in 1. lib. de Generatione, & Corruptione. ſ. ꝙ alteratio eſt, qñ ſubiecto eodem manente numero, mutatio eſt in ſuis paſſionib. i. qualitatibus. Quòd diſtinguit philoſophus dicens, ꝙ mutatio, ꝗ eſt de ignorantia in ſcientiam. i. de priuatione in habitũ, & de nõ ſciente in ſcientẽ, eſt alteratio ſimpliciter. Intelligiť de alteratione ſm diffinitionẽ ſui gñis, & non de alteratione Phyſica. Quòd vero dicit, qñ habens habitum mutať ad actũ, ſicut ſciens in habitu ſentit in actu, nõ eſt alteratio ſimpliciter, vel alterũ genus alterationis: pro tãto dicit hoc: quia qñ ſciens conſiderat nõ mutatur in alium habitum, vel formã, qđ exigiť ad alterationem in genere. Sed potius confirmat, & ſaluat eundẽ habitũ p frequentẽ actum.

De augmento, & diminutione. Cap. LIIII.

ARiſtoteles in lib. de Gene. & Corruptione. Alteratio ergo nõ eſt ſm locum tranſmutatio: quia alteratio eſt, qñ manente ſubiecto ſenſato tranſmutatur in eius paſſionibus aut contrarijs aut medijs. Augmentatio aũt eſt exiſtentis magnitudinis additamentum, diminutio vero minoramentum. Ideoq; magnitudinem oportet habere, quod augeat: qđ quidem alteratur non ex neceſſitate locum tranſmutat, neq; quod generatur. Quod aũt augmẽtatur, & diminuitur tranſmutat locum. Sed alio modo, ꝗ illud, qđ fertur. Quod enim fertur vniuerſum mutat locum, idest ſm ſe totum, & partes: quod aũt augmentatur ſm partes ſolũ, hoc. n. toto manente, partes tranſmutantur ſm locum. Cæterum cum generatur aliquid ſimpliciter, aut corrumpitur, non manet ſubiectum. Cum autem alteratur, vel augetur manet idem. Sed in alteratione paſſio, vel in augmentatione magnitudo nõ manet eadem. Idem in libro de Cęlo, & mũdo ſecundo, Dico autem, ꝙ ſurſum eſt principium lõgitudinis, dextra latitudinis, ante profunditatis: non. n. noïatur principium, niſi vnde incipit motus in primis corporibus: principium namq; augmenti eſt ſurſum, principium motus localis dextrum, principium vero motus ſenſibilis ante. Non. n. ſignificamus per ante niſi vbi ſunt ſenſus. Et ſurſum quidem, & deorſum ſunt omnibus ſpirantibus ex animalibus, & plantis. Dextra vero, & ſiniſtra non eſt in aliqua plantarum. Item dico, quòd ſurſum eſt, vbi eſt principium motus, dextra eſt locus exitus motus in alio. Ante vero locus finis motus.

De Mouente, & moto. Cap. LV.

IDem in 7. lib. Phyſi. Omne, quod mouetur, ab aliquo moueri neceſſe eſt. Si ergo in ſeipſo non hẽt principium motus ab altero mouetur, qđ quidem a ſeipſo nullo modo pauſabit. Si autem quod mouetur, ab altero mouetur, ipſum aũt mouẽs ẽt mouetur, & mouens igitur ab alio mouetur, quod & iterum ab altero mouetur. Neq; in infinitum abibit, ſed ſtabit alicubi. Et erit aliquid qđ primum erit cã motus. Idem in 8. Eorũ autẽ ꝗ per ſe mouenť, alia quidem mouent aut a ſeipſis, aut ab alio, & alia quidem natura, alia vero violentia, & extra naturam. Quæcunq; a ſeipſis mouentur, natura mouentur, alia extra naturam. Ex natura, vt ignis ſurſum, & terra deorſum: quia apta nata ſunt ibi eſſe. Extra vero, vt ignis deorſum, & terra ſurſum. Leuia. n. & grauia in oppoſita loca mouentur violentia. In propria vero natura leue quidẽ ſurſum, graue natura deorſum: non tñ a ſeipſis. Aĩalium. n. hoc eſt, & aĩatorum proprium. Impoſſibile eſt aũt in infinitum abire mouens, & motum. Quod enim mouetur, non neceſſe eſt mouere, ſed quod mouet, ẽt moueri neceſſe eſt. Excepto primo mouente, quod manifeſtum eſt eſſe immobile. Omne. n. quod mouetur, neceſſe eſt eſſe continuum, & diuiſibile in ſemper diuiſibilia. Siquidem neceſſe eſt ſemper motum, & continuum eſſe. Quare neceſſe eſt eſſe aliquod vnum, & perpetuum primum mouens, & nullam hñs magnitudinẽ. Si. n. hẽt, aut finita eſt, aut infinita. Sed infinitam non contingit eſſe magnitudinem, qđ aũt finitum eſt: impoſſibile eſt infinitam potentiam hẽre. Impoſſibile quoq; a finito moueri aliquid ſm infinitum tps. Si ergo primum mouẽs perpetuum mouet motum, & infinito tpe, patet, ꝙ indiuiſibile eſt, & impartibile, nullamq; hñs magnitudinem, ipſumq; motũ quẽ primũ mouẽs mouet, eſſe vnũ, & eundẽ, & primũ, & continuũ. Mouet aũt, & quieſcit quodãmodo ſphera, eundem. n. obtinet locum.

Quòd in omni ſpecie motus inter mouentem, & motum nihil eſt medium. Cap. LVI.

IDem in lib. 7. Phyſi. In omni autem mouente, & quod mouetur: quia nihil ipſorum mediũ eſt. Triplici ergo exiſtente motu. ſ. ſecundum locum, ſcdm quantitatem, & ſecundum qualitatem, primò de loci mutatione dicendum, hic eſt. n. primus motuũ. Omne ergo, quod fertur: aut a ſeipſo mouetur: aut ab altero. Si a ſeipſo: manifeſtum eſt: quia ſiſ mouens, & quod mouetur erit, & nullum ipſius medium. Motus autem ab altero quatuor ſunt. ſ. pulſio, tractio, vectio, vertigo. Oẽs namq; alios in hos neceſſarium eſt contingere. Pulſio eſt a ſeipſo, vel ab alio ad aliud motus. Tractus autẽ eſt motus ab alio ad ipſum, aut ad aliud. Pulſionis, quidem alia eſt impulſio, alia expulſio. Impulſio eſt cum mouens ei, quod eſt motum non deficit. Expulſio vero cum expellens deficit. Vectio autem in tribus motibus erit. Quod. n. vehitur non ſcdm accidens: in eo. ſ. quod eſt in eo, vel ſuper id quod mouetur. Vehẽs autem mouetur aut per pulſum aut per tractum, aut vertigine nã ẽtum tractum eſt cum ad ipſum aut alterum velocior fit motus. Trahens nõ ſeparatum ab eo, quod trahitur, nam & ad ipſum eſt tractio, & ad alterum. Reliqui autem tractus iidem ſpecie in hos reducuntur, vt inſpiratio, expiratio. Expulſio eſt quæcunq; corporum emiſſiua ſunt, aut receptiua, vt ſpeculatio, & radiatio, & oĩs motus, qui eſt ſcdm locum congregatio, & diſgregatio. Vertigo autem componitur ex tractu, & pulſione, hoc quidem. n. pellit mouens, illud autem trahit. Proiectio autem eſt, qñ velocior motus fit eo, quod ſcdm naturã fertur fortiori facta impulſione, & vſq; ad hoc quod accidit ferri, quouſq; fortior fit motus eius, qđ fert. Manifeſtum eſt igitur, & quod mouetur, & mouens ſimul, & nullum ipſius medium eſſe. Sed neq; alterati, & alterantis vllum eſt medium. In omnibus. n. accidit ſiſ eſſe alterans vltimum, & primum, quod alteratur. Quale namq; alteratur in eo, quod ſenſibile eſt. Senſibilia vero, idest ſenſibiles qualitates ſunt quibus ab inuicem corpora differunt, vt grauitas leuitas, durities mollities, ſonus non ſonus, albedo nigredo, dulcedo amaritudo, humiditas ſiccitas, denſitas raritas, & horum media. Similiter & alia, quæ ſub ſenſu ſunt, vt calor & frigus, lenitas aſperitas, hæ enim ſunt paſſiones ſubſtantiæ qualitatis. Similiter autem & animata corporum, & inanimata, & animatorum quęcunque partim inanimata ſunt. ſ. vt plantæ. Et ipſi quidem ſenſus alterantur, patiuntur enim: actus. n. ipſorum motus eſt per corpus patiente aliquid ſenſu, & ſm quæcunq; quidem alterantur inanimata, ſm hæc oĩa, & animata, non autem econuerſo. Non. n. alterantur inanima ſm ſenſus, nihilq; prohibet in animatis alteratiõẽ latere, cum alterantur. ſ. in anima: quia non ſm ſenſum accidit hmõi alteratio. Ex his ergo patet, ꝙ patiens, & paſſio ſunt ſiſ, & horum nullũ eſt medium. Oculo. n. contiguus eſt aer, & aeri contignatur corpus, ſcilicet coloratum. Superficies in qua eſt color terminatur ad lumen. Lumen autem. i. aer lucidus ad viſum. Similiter autem, & in cæteris ſenſibus, & etiam in animatis, ſimiliter, & in ſenſibilibus. Similiter & quod augetur, & augens ſimul ſunt: & decrementum ſimiliter ſe habet. Decrementi enim cauſa ablatio quædam eſt. Manifeſtum eſt autem, quòd mouentis primi, & vltimi, quod mouetur. i. inter ipſum mouens, & motũ nullũ eſt medium.

Quòd motus, & quies menſurantur in tẽpore. Cap. LVII.

IDem in li. 6. Neceſſe eſt autem & tempus eſſe continuũ, & omnem motum diuidi ſecundum tempus. Et eaſdem eſſe diuiſiones temporis, & motus: Et ipſius moueri, ad quod mouetur, & in quo mouetur. At non omnium ſimiliter in quibus eſt motus, ſed quanti quidem ſecundum ſe, qualis autem ſecundum accidens. In ſola enim mutatione, quæ eſt ſecundum qualitatem contingit indiuiſibile eſſe per ſe. Eſt autem in tempore aliquid indiuiſibile, quod dicimus eſſe ipſum nunc. Si enim diuiſibile eſt, erit aliquid quod factum eſt in futuro, & aliquid futuri in eo, quod factum eſt. Secundum enim quod diuidetur determinat præteritũ, & futurum tps, & in ipſo quidem nunc eſt motum, & mutatum. Moueri aũt impoſſibile. Manifeſtum eſt enim, ꝙ in ipſo quidẽ nunc, nihil mouetur: alioquin contingeret, & velocius, & tardius moueri, ſimiliter nec eo contingit quieſcere. Quieſcere enim dicimus, quod ſimiliter ſe habet, & ipſum & partes, nunc & prius: in ipſo vero nunc non eſt prius, quare neque quieſcere. Neceſſe eſt igitur, & moueri, quod mouetur in tempore, & quieſcere quieſcens.

ſcens. Impartibile autem non contingit moueri niſi ſecundum accidens,& partem totius motus. Motus autem diuiſibilis eſt dupliciter. Vno quidem modo tempore. Alio vero ſecũdum motus partium illius, quod mouetur. Impoſſibile eſt autem in infinito tempore finitum moueri. Et infinitum ex finitis eſſe.

Quid ſit tempus. Cap. LVIII.

IDem in lib. 4. Phyſi. Tempus quidam totius. ſ. reuolutionis cęli motum eſſe dñt. Alij vero ipſam Spheram: quia in tpe ſunt oĩa, & in totius Sphera. Verum tp̃s eſt numerus motus ſm prius, & poſterius. Tp̃s ergo non eſt motus. ſed id ſm qđ hẽt numerari motus. Eſt quidem numerus dupliciter, eſt namq; qđ numeramus, & numerabile dicimus, & quo numerus: differunt aũt hæc ſicut motus, & tp̃s, Eſt. n. numerus vnus, & idem qui eſt numerus centum equorum, & qui centum hoĩum. Quorum vero numerus eſt: altera ſunt, vt equi ab hoĩbus. Tp̃s aũt eſt, qđ numeratur, & non quo numeramus, menſuratq; motum: ſimul & eſſe motus. Et hoc eſt ipſi motui eſſe in tpe menſurari tpe, & menſurari ipſũ eſſe ipſiue. In tpe. n. eſſe duplex eſt accipere. ſ. eſſe, qñ tp̃s eſt, & eſſe ſub tpe, ſicut quædam in loco, vel in numero eſſe dicimus: qa ſub loco, vel numero continentur. Eſſe. n. in numero, eſt eſſe quendam numerum rei. Et menſurari eſſe ipſius numero in quo eſt. Manifeſtum eſt. n. ꝙ in tpe eſſe non eſt eſſe qñ tp̃s eſt. Sicut nec eſſe in motu, vel loco, qñ motus, vel locus eſt. Si. n. ſic eſſet, oĩs res eſſet in qualibet. Neceſſe eſt itaq; oĩa quæ ſunt in tpe: contineri ſub tpe; & aliquid ſub tpe pati: ſicut dicere conſueuimus: quia calefacit tp̃s, & ſeneſcunt oĩa ſub tpe, & obliuiſcitur pp tp̃s: ſed nõ didicit neq; nouum factum erit neq; bonum. Eſt enim corruptionis cauſa per ſe, quia numerus motus eſt, motus autem diſtare facit, quod eſt, quare patet, ꝙ quæ ſemper ſunt, non ſunt in tẽpore. Non enim eorum eſſe menſuratur ſub tpe, cuius ſignum eſt: quia nihil patiuntur a tpe. Qñ aũt tp̃s eſt menſuratio motus, erit & quietis metrum, & ſm accidens. i. ſm poſterius, oĩs. n. quies in tpe eſt. Non. n. ſicut quod eſt, neceſſe eſt moueri, ſic & in tpe: quia tp̃s eſt motus numerus. In numero autem motus contingit eſſe, & quieſcens. Non enim omne immobile quieſcit, ſed aptum natum moueri priuatum autem motu. Eſt itaq; tp̃s motus, & quietis menſuratio. Sed oĩno menſura eſt motus per ſe, aliorum autẽ ſm accidens. Ergo quorum eſſe menſurat, his oĩbus inerit eſſe in quiete, & motu. Quæcunque ergo corruptibilia, & generabilia ſunt, & oĩno aliqñ quidem ſunt, aliqñ non: neceſſe eſt eſſe in tpe. Eſt. n. tp̃s quiddam plus, quod excellit eſſe ipſorum, & menſurat ſubſtantiam. Quorumcunq; autem contrarium non ſemper eſt, hoc quidem põt eſſe, & non eſſe, & ipſorum generatio, & corruptio eſt. In tpe quidem oĩa ſunt, & corrumpuntur. Mutatio tamen magis deſtructiua eſt per ſe, & corruptionis cauſa, generationis autem, & ipſius eſſe ſecundum accidens, huius ſignum eſt: quia nihil fit. i. generatur niſi moueatur quodammodo ipſum, & agat. Corrumpitur autem, & cum nihil moueatur, hanc quidem corruptionem non facit tempus, ſed accidit in tpe fieri, vel ſub tpe. Tp̃s itaq; determinat motũ. cũ ſit ipſius numer⁹, vt dc̃m̃ eſt.

Qualiter tempus ab Ariſt. dicatur eſſe numerus. Cap. LIX.

ALber. Verum ſi tempus eſt numerus: videtur ſequi, ꝙ ei conueniant numeri paſſiones, vt par vel impar abundans perfectus, vel diminutus: præterea, ſi eſt numerus videtur eſſe binarius, aut ternarius, aut aliquis aliorum. Cæterum in numero eſt aliquorum aggregatio, in tempore vero non. In tẽpore quippe nihil manet ſecundum eſſe. Ideoque nihil aggregatur in eo, ſecundũ eſſe. Sed neq, ſeruari contingit ſubſtantiam: quia nihil eſt in eo pro ſubſtantia niſi nunc. Non eſt ergo numerus, vt vr̃ aliquo modo. Nos aũt dicimus, ꝙ aliquis numerus eſt numerans, & hic eſt permanẽs: quo. ſ. multa numerari põt, vt denarius, & duodenarius. Et eſt numerus numeratus, i. res ipſæ quæ numerantur. Et hoc dupliciter. Nam ſm potentiam dr̃ proprie numerabile, ſm actum vero res in actu numeratę Numerus quoq; numeratus dupliciter dr̃ numeratus. Vno modo. ſ. a cã numeri, hoc eſt a cã quæ numerũ eſſe facit. Et ſcđm hoc tp̃s numeratur a motu: quia prius, & poſterius in tpe, cauſantur a priori, & poſteriori, quæ ſunt in motu. Alio modo a partibus ſuis, & a ſubã ſua: ſi hẽt eam, & ſm hoc tp̃s numeratur. Numeratur. n. a priori, & poſteriori in tpe, vt a partibus, & a nunc iterato ſcđm eſſe, eadem tñ ſubſtãtia manente numeratur ẽt, vt a ſubſtantia. Alio quoq; modo conſideratr̃ numerus, qui eſt tp̃s. ſ. vt eſt menſura reddens q̃titatem motus, & ſic tp̃s eſt numerus numerans motũ. Certificatr̃. n. primo quantitas tp̃is ex numero partium ſuarum ac ſubſtantiæ ſuæ, & hæc certificata certificat quantitatem motus, & hoc eſt, quod dicit philoſophus, ꝙ tp̃s eſt numerus minimus. ſ. duo, hic. n. eſt minimus numeri numerati. Minimus autem numeri numerantis eſt binarius. Tp̃s itaq, numerat vel menſurat motũ eo modo quo duo multotiens accepta explicãt partes alicuius quanti diuerſas per parem numerũ: vnde tp̃s non multiplicat numerũ vltra duo, ſ. prius, & poſterius. Illaq; multotiens accipiuntur ſm partes ipſius motus in totã q̃titatẽ motus: licẽt. n. ſit numerus numeratus: tñ vlterius motum numerare põt: quia numerata in ipſo rationẽ hñt menſuræ, & non numeratorũ tñmodo, ſicut videmus in aliarũ menſuratũ numero. Duobus. n modiis numeratur aceruus tritici. Et duabus lagenis dolium vini. Ex hoc patet etiam, ꝙ motus non poteſt eſſe numerus temporis, licẽt ipſe ſit cauſa temporis, quia non eſt intranea, ſed efficiens cauſæ. Præterea in motu non eſt idem iteratum manens in ſubſtantia, vel in eſſe. Sed nunc accipiendum eſt de tempore. Sed bene idem permanens in ſubſtantia eſt, & loco mutans in numero iterato.

Qualiter conueniant ei paſſiones numeri. Cap. LX.

DIcimus itaq; ꝙ paſſiones numeri, vt par & impar ſequuntr̃ numerũ numerantem per ſe, numerum vero numeratum per accidens. Et hoc modo tp̃s eſt numerus par: quia (ſicut philoſophus dicit) tp̃s eſt minimus numerus. Minimus aũt numerus eſt par. Si q̃s aũt obijciat, ꝙ dicit philoſophus, par & impar non eſſe paſſionis tp̃is: neq; velox, & tardũ. Dicimus ꝙ hoc eſt verũ ꝓpriè loquendo. Propria. n. paſſio eſt q̃ ſequitr̃ ſubiectũ vr̃ de neceſſitate: ac p ſe, & ſm qđ ip̃m: vt patet in libro poſter. Vr̃ inq̃: qa vbiq; ac ſemp. De neceſſitate: qa ſubſtãtialiter p ſe, videlicet in ſcđo modo dicendi p ſe: quia ſubiectũ cadit in paſſionis diffinitionẽ: Deniq; ſm qđ ip̃m: quia non grã ſuperioris vel inferioris, vel accidentis: ſed grã ſuiipſius. Et ſm hoc dicimus: ꝙ par accidit numero tp̃is. Itaq; numerus quidẽ numerans eſt ſp̃es quantitatis. Sed ex prædictis habitum eſt: ꝙ tp̃s eſt numerus numeratus. Nec eſt in gñe numeri niſi p accidens Et ita p conſequens eſt ẽt in ſp̃e per accidẽs. Eſt. n. duo: vt dictum eſt. Si aũt obiicitur: ꝙ in numero eſt aggregatio: & non in tpe: dicimus ꝙ immo in tpe eſt aggregatio ipſius nunc. Ita ꝙ aggregatio dr̃ iteratio. Iteratur autem ſm eſſe: manens idem ſm ſubſtantiam. Si vero iterum obiicitur contra hoc: ꝙ non entis non eſt iteratio: dicimus hoc verum eſſe de puro non ente. Sed illud eſt ſucceſſiuum non habens poſitionem: cui ſufficit iteratio alicuius manentis in ſubſtantia, & iterum atque iterum accepti ſecundum eſſe.

Qualiter tempus ſit menſura motus. Cap. LXI.

CVm aũt motus non ſit ſm ſubſtantiã, & eſſe vr̃ ſimpliciter non eſſe. Cũ ergo nõ entis nulla ſit mẽſura, vr̃ tp̃s nõ eſſe mẽſura motus. Quod aũt motus nõ ſit ſm ſubſtantiã, & ſm eſſe patet ex hoc, ꝙ nullũ ſucceſſiuũ eſt in actu ſm ſuum eſſe. Porro ſi eſſet ſm ſubſtantiã, & nõ ſcđm eſſe, tunc nõ differret a tpe, ꝙ eſt contra philoſophũ, illos qui motũ eſſe tp̃s dicebant reprehẽdentẽ. Quod aũt ſcđm hoc tempore non differret, ex ipſa tẽporis natura patet, quia. ſ. tp̃s ſucceſſiuum eſt manens ſecundũ ſubſtantiã, non manens ſcđm eſſe. Et illud idẽ eſſet motus: pręterea tp̃s motu menſuraretur, quia horæ diei ad ſolis uel ad trãſitũ cœli diſtinguuntur, ſicut motus vr̃ eſſe menſura temporis, ſic & econtra. Verum ad id quod obiectum eſt primo de motu, quod non entis non eſt menſura, dicimus vt ſupra de iteratione eius quod eſt nũc, videlicet ꝙ illa propoſitio vera eſt de puro nõ ente. Sed illud eſt ſucceſſiuũ non habẽs poſitionem, cui ſufficit iteratio alicuius manentis in ſubſtantia, & iterum atque iterum accepti ſcđm eſſe. Et motus quidẽ eſt de numero nõ permanentiũ, in eſſe continuorũ tñ. Ideoq; non eſt accipere aliquod nũc, in quo ſit eſſe motus: Sed eſſe ſuũ eſt fieri, & factũ eſſe motum & non eſſe. Non eſt ergo verum generaliter ꝙ motus ſit nihil, & tempus quidem menſurat motum ſimpliciter, quia numerus eſt ipſius. Sed quo ad nos econtra, motus menſurat tempus. Si autem quęritur, cur non dicatur tempus menſura quietis ſicut & motus dicimus quidem eſt menſura motus per ſe, & menſura quietis per accidens. ſ. in comparatione ad motum, nõ ergo dicuntur quieſcere niſi mobilia propriè. Ideoque potius diffinitur tempus per motum, quàm per quietem.

De diuerſis acceptionibus temporis ac diffinitionibus. Cap. LXII.

TEmpus aũt multipliciter accipitur. Vno modo ſecũdũ theologos. Alio modo ſecũdũ philoſophos. Secũdum Theologos dr̃ mẽſura cuiuſlibet mutationis, ſiue diuiſibilis, ſiue indiuiſibilis, ſiue corporalis, ſiue ſpiritualis: & ſecundum hoc tempus adiacet creationi rei creatæ, & etiã viciſſitudini, quæ eſt in affectione vel intelligẽtia Angelica, & hoc tempus nõ habet prius neque poſterius. Nec eſt inconueniens in hoc tẽpore, quod vnũ nunc ſit conſequens ad aliud nunc, quemadmodum vna indiuiſibilis mutatio eſt bene conſequens ad aliam indiuiſibilem mutationẽ. Sed in hoc enim tempus nihil aliud eſt quàm aggregatio momẽtorũ, & nõ eſt numerus motus, quia tales mutationes nõ numerantr̃, cũ prius, & poſterius nõ habeãt, de hoc tempore

datur

datur diffinitio Dionysij.s.q tps est,qd in gnatione esse, & corruptione non esse metitur,& vocat gnationem, & corruptionem quamcunq; mutationem,siue diuisibilem,siue indiuisibilem. Secundum alium modum dr tps mensura motus,vel mutationis cõtinuę,& sic consideratur a philosophis tps, & de hoc tpe dat diffinitio Aristotelis supradicta. Et manifestius intelligit ex comparatione ad localem motum. Cuius primo,& per se passio est tps. Accipiatur ergo philosophi ratio. Motus.n.talis est super magnitudinem q hẽt partem ante,& partem post, & illæ partes dñr respectum alicuius mediæ partis. Mobile aũt,qd mouetur super ipsam ẽt est diuisibile in potentia ad renouationem,vbi & loci, Et hæc pnsa diuisibilis est,ẽm partes magnitudinis,& vbi,& loci,& sit, Et cũ ipsa sit diuisibilis,& oĩs diuisibilis sit, mẽsura aliqua: illius ergo potentiæ in exitu ad actum erit mensura aliqua. Ipsum aũt qd fertur,vel mouetur motu suo,& vnum est,& idem ens:tñ ẽm cõparationem ad partes magnitudinis.s.respectu terminĩ a quo, & termini ad quem est motus continue,& respectu medij. Cum ergo motus sit mediũ inter magnitudinẽ, & mensuram ipsius motus:mensura potentiæ exeuntis in actũ continue in motu habebit tria causata a potentia continuè in actu procedente.s.prius,& posterius causata a priori,& posteriori in motu. Et mediũ continuans illa,qd rñdet ei,qd fertur continue a termino, a quo ad terminũ ad quẽ. Et ita patet,q motus est continuus a continuitate spacij,& magnitudinis super qd est. Et in motu est prius,& posterius,& mediũ. Sed illud mediũ non est manens idẽ sicut ẽt in magnitudine,vel vbi,vel situ non est mediũ semper idẽ inter quamcunq; partẽ ante acceptã,& post in tota magnitudine. Sicut autẽ idem est,quod mouetur, & fertur continue in tota magnitudine ẽm substãtiã,& nõ hẽt idẽ esse ẽm,qd est hic,& ibi.i.ante & post. Ita idẽ est nũc ẽm substantiã,qd adiacet ei, qd fert. Et tñ non hẽt idẽ esse ẽm,qd fluit de priori in posterius: quẽ fluxum hẽt de continuo pcessu mobilis ex parte priori in partẽ vlteriorem magnitudinis: cum tñ idem maneat in substantia ẽm motum continue.

De substantia temporis quæ est nunc. Cap. LXIII.

ARistoteles in lib. Physi.4. Ipsum aũt nũc est continuatio tpis. Continuat.n.pteritum,& futurũ, & oĩno est terminus tpis. Est.n.huius quidem principium,illius aũt finis. Alber. Vr aũt philosophus errare ponens nũc substantiã tpis esse: cum punctũ non sit substantia lineæ,præterea cum oẽ q̃tum diuisibile sit, ẽm substantiã suã:nunc aũt indiuisibile: non vr igitur substantia quanti ac per hoc nec tps esse. Nullus quoq; terminus est substantia terminati,& oẽ nunc est terminus tpis. Nos tñ cum philosopho dicimus:q nunc est substantia tpis:quia tps nihil aliud est, q̃ nunc fluxu suo suscipiens esse continuũ,qd qualiter sit,per motum põt videri. Motus.n.qui loci mutatio dr,nihil aliud est, q̃ vbi fluens: cuius substantia est vnum vbi ẽm esse diuersificatum. Ita tñ q vnum illud non sit numero:quia in hoc differt a tpe. Sed hoc dico vbi,qd est accipere de loci mutatione in ipso mobili, & ad illud rñdet nunc:quod est substantia tpis. Nec oĩno silr se habent punctus ad lineam,& nunc ad tps. Nam in terminando quidem, & continuando se hñt silr quodammodo. Sed in essentiando,& substantiando dissilr: punctus.n.non fit linea: neq; fluens:neque non fluens. Sed nunc fluxu suo,fit tempus, vnde punctus non est substantia lineæ,nisi forte ẽm qd dña indirectè prædicata, de specie, dr substantia: sic ẽt dicit philosophus in libro posteriorum, q punctus est de substantia lineæ: quia cum diffinitur linea, dr esse longitudo,sine latitudine,terminata ad duo puncta. Porro nunc, & punctus in terminando,& continuando, silr se habent:quia.s. in linea est accipere duo puncta actu lineã terminantia. Sed Auicen. probat,q nunc terminus in tpe,non est actu, eo q tale nunc est corruptio tpis ẽm naturã suã: sed ẽm intellectum tñ, vel ẽm cõparationẽ ad motũ aliquẽ terminatũ. Silr & punctus cõtinuãs est principiũ,& finis. Ideoq; quo vtit puncto cõtinuante bis vtit eodem. Sed qñcunq; vtit eo,vtit in nunc,vnde bis vtendo eo.s.in rõne principij,& in rõne finis,vnt eo in duob. nunc. Porro inter q̃libet duo nunc,est tps:igit inter illa duo nunc, erit tps,& in illo erit quies. Vñ philosophus in 4. Physi. dicit, q qñ mobile vno puncto,vt duob. vtit:quiescere accidit. In hoc ergo est dissimilitudo, q punctus in linea cõtinuãs bñ accipit,vt finis,& principiũ, ita q nihil est mediũ. Sed nũc nunq̃ põt accipi, vt finis, & principium, nisi cadat tps mediũ. Deniq; quia tps non permanet,iõ nunc acceptũ in rõne finis,non permanet,vt idẽ accipiat in rõne principij, imò cũ sumit in rõne principij sumtu, tunc iã desinit esse in pterito,vel pñti. Porro est substantia,quia aliquid hẽt esse, & hoc mõ nunc est sub̃a tpis. Nec indiuisibile est de sub̃a indiuisibilis. Et est substantia,quæ est id per qd res est. Sicq; bene põt aliquid indiuisibile esse substantia diuisibilis. Sed tamẽ esse diuisibilis erit ab alio,qd est fluxus ipsius de præterito in futurũ. Deniq; concedimus, q terminus in rõne termini non est substantia terminati. Nec nunc cum dr esse substantia temporis,terminus accipitur.

Vtrum sit vnum nunc, vel plura. Cap. LXIIII.

QVia vero nunc terminus est tpis, vt patet ex verbis philosophi superius positis,vr,q plura sint nunc: quia non est vnus terminus, quãti vlterius diuisibilis. Et tale quantum est tps. Quòd ẽt nunc sit terminus tpis,patet ex hoc:quia indiuisibile est in natura tpis:sicut indiuisibile in natura lineæ: sed in natura lineæ indiuisibile terminus est ipsius lineæ. Item indiuisibile est in natura lineæ,& est indiuisibile in natura quanti cuiuscunq;. Sed in natura quanti indiuisibile terminus est illius,&c. Cæterum sicut in linea est punctus continuans, & terminans, sic in tpe est nunc continuans,& terminans in principio,& fine. Quod patet ex hoc,q motus aliquis terminat ad nunc,& incipit in nunc. Vr ẽt ibi esse nunc continuans:qñ aliter tpis partes continuæ esse nõ possent. Et sic in tpe sunt tria nunc. Vnũ.s.continuans,& duo terminantia. Itẽ in quolibet continuo infinita sunt indiuisibilia continuantia. Nec hoc est simpliciter infinitum: quia continuans in quanto est in potentia. Cum ergo tps sit continuum, indiuisibilia continuantia in ipso erunt infinita. Sicq; non erit vnũ nunc,sed multa. Deniq; aliter nihil esset dictum, qd in 6. Physi. dr,q inter quælibet duo nunc, sint infinita nunc. Qñ inter quælibet duo nunc est tps,sicut inter quælibet duo puncta est linea, nisi essent plura nunc. At obijci põt econuerso: quia nũc est indiuisibile tpa in successiuo quanto,qd non permanet in partibus. Quæratur ergo,an nunc qd est ante maneat aut corrumpatur. Si manet, non pt manere nisi gratia tpis in quo est. Sed tps est passio motus, qui non manet, ergo nec tps manet, nec ex consequenti manet illud cuius substantia non est nisi in tpe.s.nunc. Si vero corrumpitur, aut in se corrumpitur, aut in consequenti, quod est post ipsum. At vero nihil corrumpitur in se,nisi quod est in se. Si ergo corrumpitur in se, simul est in se, & corrumpitur in se, & ita simul est in se,& non est in se,quod est impossibile. Diffinitur.n.sil in comparatione ad vnum nunc,vel ad vnum locum, vel ad instans siue tps. Si aũt corrumpitur in eo,qd est post:tunc oportet,q sit in eo:quia aliàs non corrumperetur in eo. Sic ergo duo nunc simul essent i successiuo,qd ẽt est impossibile. Nos itaq; distinguimus, q dupliciter põt considerari tps. Vno modo ẽm naturam suam, alio modo ẽm comparationem ad nos,& ad motus in ipso terminatos. Si consideretur vltimo mõ: ẽm hoc plura nunc significabilia sunt in ipso,sed hoc est ẽm, quid esse plura.s.ẽm nos. Si vero consideretur primo modo: ẽm hoc tota substantia tpis est vnum nunc semper manens substantia vna,& eadem, ẽm esse tñ hẽt pluralitatem. Et si quæratur,qualiter ibi nunc ẽm esse sunt plura? Dicimus, quia non manent, sed successiue corrumpuntur in se,ac ẽm seipsa. Nec est inconueniens,idem simul esse,vel manere in se,& corrumpi in se:quia non secundum idem est vtrumque,sed secundum substantiam manet,& secundum esse corrumpitur. Si autem obijcitur illud inconueniens philosophi,q secundum hoc simul sunt,quæ hodie sunt, & quæ in annum millesimum expectantur. Dicimus, quòd non sequitur. Temporalia quippe non sunt in nunc sed in esse temporis,& illud esse non est idem.

Qualiter tempus sit quantitas continua per se. Cap. LXV.

CVm autem ex indiuisibili fiat diuisibile. Et nunc,vt dictum est,secundum substantiam,sit indiuisibile, non videtur ex ipso fieri tempus continuum secundum substantiam. Et ita non videtur tempus esse quantitas continua. Præterea punctus motus suppositus propter indiuisibilitatem sui, non potest mensurare motum. Similiter ergo,& nunc cum sit suppositum motu,nõ poterit mensurare motum propter indiuisibilitatem sui. Et ita nec mensura nec quantitas continua secundum fieri. Cum ergo nunc sit temporis substantia,non erit tempus quantitas continua: Præterea nihil mensurat maius se, nisi prius mensuret minus se, vel æquale sibi. At vero tempus est numerus ipsius nunc, ergo numero ipsius mensurat motum, itaque nunc non mensurabit maius se,nisi prius mensuret minus,vel sibi æquale. At vero minus se, vel eo nihil est,quod indiuisibile est. Mensurabit ergo sibi æquale,quod est impossibile:quia non mensuratur indiuisibile. Ipsum autem nunc non erit mensura:quia non quantitas: cum sit indiuisibile, ideoque nec ipsius numerus erit mensura: quia numerus indiuisibilium nihil mensurat: ergo non est quantitas: quia omnis quantitas aliquod mensurat: nos tamen dicimus cum philosopho,q tempus est quantitas per se: hoc enim probat in libro prædicamentorum dicens, quòd præsens copulatur ad præteritum,& futurum. Sed sciendum, quòd duplex est indiuisibile: scilicet indiuisibile,quod tantum est terminus diuisibilis,& nullo modo diuisibile,secundum suum esse, & ex tali nunquam efficitur diuisibile, vt est punctus, qui terminat lineam. Aliud quod non est tantum terminus, sed & substantia rei diuisibilis; habens & potentiam ad diuisibilitatem ẽm suum esse,& ita non

penitus indiuisibile: ex tali itaque bene potest fieri indiuisibile. Nec est simile de puncto, & nunc: vt iam supra dictum est: dicimus quoque ꝙ nunc non mensurat secundum ꝙ est indiuisibile: sed secundum ꝙ accipitur secũdum suum esse in priori, & posteriori. Deniq; tempus consideratum in se, est species quantitatis per se: quia partes eius ad cõem terminum copulantur: considerando vero in comparatione ad causas continuitatem hẽt per motum, vt dicit Auicenna. Et sic continuum est per aliud. Scdm hoc loquitur philosophus in 4. Physi. dicens, ꝙ motus est continuus pp spaciũ, & tps pp motum, similiter, & in 5. Methe. dicẽs, ꝙ quædam dñr quantitates continuę, vt tps, & motus. Qm̃ illa quorum ista sunt passiones diuiduntur. Motus ẽt est quantitas, & tps pp motum. hæc philosophus. Si ergo quæratur cur motus non dicatur quantitas per se, sicut, & tempus: vel etiam potius, q̃ tempus: ratio patet ex iam dictis superius. Motus enim in partibus suis non manet: neque secundum substantiam, neque secundum esse, & ita non possunt copulari per se, immo si copulantur hoc est gratia spacij super quod est ipse motus.

De partibus temporis. Cap LXVI.

ARistotiles vbi sup. lib. 8. Nihil autem est accipere in tempore præter nunc quod est medietas, habens simul principium quidem futuri: finem vero præteriti. Idem in 4. Physi. Hinc etiã videtur ꝙ tps oĩno non sit: huius enim hoc quidem iam præterijt, & non est. Illud autem futurum est, & nondum est. Ex his autem quæ non sunt compositum esse impossibile videtur. Itẽ oĩs partibilis si quid sit, necesse est, aut oẽs, aut quasdam partes esse. Temporis autem alię transierunt. Aliæ futuræ sunt. Ipsum vero nunc non est pars. Mẽsurat enim pars, & oportet componi totum ex partibus. Tempus autem non videtur componi ex ipsis nunc: quia simul non sunt: sed corrumpi necesse est prius. Sic etiam impossibile est habere se ad inuicem ipsa nunc: sicut punctum cum puncto. At vero nec idem nunc semper manere possibile est. Nullius enim diuisibilis finiti vnus terminus est, & tempus quidem est accipere finitum, verum tempus, vt dictum est, est mensura vel numerus motus secundum prius, & posterius. Nam in motu necesse est esse prius, & posterius proportionabile his secundum quæ sunt: prius autem & posterius dicimus secundum ad ipsum nunc distantiam. Quare qm̃ ipsum nunc in tpe est: est enim terminus præteriti, & initium futuri, & prius, & posterius erunt in tpe. In quo est enim ipsum nunc: & eius distantia. Contrario aũt modo dicitur prius secundum præteritum tempus, & futurum. Nam in præterito prius dicitur quod longius est ab ipso nunc: posterius autem quod prope. In futuro autem econtra. Tempus aũt cognoscimus cum diffiniuerimus motum prius, & posterius determinantes. Aug. in li. confes. 11. O sapientia Dei lux mentium oĩa tempora tu fecisti, & nulla tibi coæterna sunt: quia tu permanes. At illa si semper manerent, tempora non essent. Quid est. n. tempus: quis hoc facile, & breuiter explicauerit? Si ex me nemo quærat scio. Si quærenti explicari velim: nescio, hoc tamen scio. Si nihil præteriret non esset præteritum tempus. Si nihil aduenirет non esset tempus futurum, & si nihil esset, non esset præsens tempus. Duo ergo ista tempora præteritum, & futurum quomodo sunt? & quoniam præteritum iam non est, & quoniam futurum nondum est: præsens autem si semper præsens esset: nec in præteritum transiret: iam non esset tempus: sed æternitas. Sunt ergo præterita, & futura, & scire volo vbi sunt: quod si non valeo, scio tamen vbicunque sunt: non ea ibi futura esse aut præterita: sed præsentia. Nam si, & ibi futura sunt: nõdum sunt: sed & si ibi præterita sunt: iam non sunt: vbicunq; ergo sunt, quæcunq, sunt: sunt in præsentia: quanq; præterita cum verba narrantur ex memoria proferuntur. Non res ipsę quæ prætereunt: sed verba concepta ex imaginibus eorum quæ in anima sunt, & velut vestigia per sensus prætereundo fixerunt: pueritia quippe mea, quæ iam non est, in præterito est tempore, quod iam non est: imaginẽ vero eius cum eam recolo, & narro, in præsenti tempore intueor: quia adhuc est in mea memoria: quæ autem nunc loquor, nec prę terita nec futura sunt. Nec proprie dicuntur tria esse tempora: præteritum præsens, & futurum: sed fortassis proprie diceretur: tempora sunt tria: pñs de præteritis, pñs de præsenti, præsens de futuro.

Qualiter in anima mensuretur aut annumeretur motus temporis. Cap. LXVII.

IN te ergo animæ mens tempora metior: affectionem quã res prætereuntes in te faciunt, & cum illæ præterierint manet: ipsam metior præsentem: non ea quæ præterierunt te, vt fieret: ipsam metior cum tpa metior. Ergo aut ipsa sunt tpa: aut non metior tpa. Itaq; si voluerit aliquis ædere longiusculã vocem, & constituerit præmeditando, q̃ longa futura sit. Egit vtiq; ille in silentio spacium tpis: memoriæq; cõmendans cœpit ædere illã vocem q̃ sonat: donec ad propositum terminum perducat̃: imò sonuit, & sonabit, nam qđ eius iam peractum est, vtique sonuit, qđ aũt restat sonabit: atq; ita peragitur: dum p̃sens intentio futurum in præteritum traijcit: diminutione futuri: crescente præterito: donec consummatione futuri sit totum p̃teritum. Sed q̃ro minuitur aut consummatur futurum, qđ nondum est, & crescit præteritũ, qđ iam non est: nisi quia in animo, qui hoc agit. tria sunt. Nã & expectat, & attendit, & meminit, vt id qđ expectat: per id qđ attendit, transeat in id, qđ meminerit. Quis negat futura nondum esse? sed tñ iam est in animo expectatio futurorum. Et quis negat præterita iam non esse, sed tñ adhuc est in animo memoria pręteritorum. Et quis negat præsens tps carere spacio, quia in puncto præterit? sed tñ perdurat attẽtio per quam pergat ab esse ad id qđ erit. Non ergo longum tempus futurum, qđ non est, sed longũ futurum, longa futuri expectatio est. Neq; longum præteritum tps, quod non est, sed lõgum p̃teritum, longa præteriti memoria est. Dicturus sum canticum, qđ noui: anteq̃ incipiam in totum expectatio mea tendit̃. Cum aũt cœpero, quantum ex ipso in p̃teritum decerpsero, tendit̃ in memoria mea: atque distenditur vita huius actionis meę in memoriã, pp qđ dixi: & in expectationẽ pp quod dicturus sum, pñs tñ adest attentio mea: per quam traijcit̃ quod erat futurum. vt fiat p̃teritum. Quod quanto magis agitur: tanto breuiata expectatione prolongatur memoria: donec tota expectatio consummatur: cum tota illa transierit in memoriam, finitur actio. Et quod in toto cantico, hoc in eius partibus singulis fit, & in singulis syllabis, hoc in actione longiore: cuius forte particula est, illud cãticum, hoc in tota vita hominis: cuius partes sunt omnes actiones hominis, hoc in toto sęculo filiorum hominum: cuius partes sunt omnes actiones vitę hominum.

Quòd secundum quosdam tempus non habet esse in anima vel in ratione. Cap. LXVIII.

ARistotiles in li. Physi. 4. Dubitabit autẽ aliquis: vtrum si nõ sit anima: erit tẽpus: an non. Si. n. impossibile sit numerantem esse: impossibile ẽt erit aliq̃d esse numerabile: quare neq; numerus erit. Numerus. n. est: aut quo numeratur: aut numerabile. Si ergo nihil aliud est aptum natum numerare, q̃ aĩa, & intellectus: impossibile est esse tps: si non sit in aĩa: quia tps est numerus motus. Et oẽ quidem tps vnum sit, & sit est, specie aũt hæc non sit. s. q̃ tpe mensurat̃. Nã & septem canum, & septem equorum idẽ est numerus, sed tñ hi canes sunt: illi aũt equi. Sic & motuum sit terminatorum idem est tps Sed hic quidẽ fortassis velox: ille aũt non. Et alius quidem loci mutatione: hic aũt alteratio. Motus aũt diuersi, & seorsum sunt. Tps autem vbique idem, quia numerus vnus idem vbiq; est. Multis quidem rationibus vr̃ probari posse, ꝙ tps non sit nisi forte in rõne. Quibus ẽt consentit Aug. vt patuit in superioribus: dicens, ꝙ tps non est nisi in aĩa, vnde tẽpus ẜm ipsum est distensio accepta per imaginationẽ inter designationem duorum momentorum. Et momenta duo nihil aliud vocat, q̃ duas renouationes situs in mobili, qđ mouet̃, sicut duas eleuationes in Sole: qa solis cursus cõis distinguit horas, & momẽta, vñ hoiũ momẽtorũ per imaginationẽ est tps. Huic ẽt opinioni cõsentiũt antiquissimi quidã philosophi: q dñt tps esse ex formis cõparationis, quæ est in anima tm̃. Formas enim comparationis appellant animæ protensionem inter momentum, & momentum.

Quòd temporis esse non dependet ab anima: sed eius perceptio. Cap. LXIX.

NOs autem dicimus econtra, ꝙ esse temporis non dependet ab anima, sed temporis perceptio. Quod etiam multiplici ratione possumus probare, ac prædictam opinionem improbare. Mobile siquidem quod mouetur, partim est in termino a quo, & partim in termino ad quem. In termino ad quem, est in potentia. Cum ergo exibit in actum. Actus iste mensurabitur aliquo, quia omnis potentia exiens in actum mensurabitur aliquo, porro mensura huius exitus ponitur esse tempus ab omnibus qui ponũt esse tempus, patet itaque tempus esse. Sed fortasse dicet aliquis, ꝙ illa mensura est in anima. Cuius signum est, ꝙ dolentes, & infirmantes prolõgant tempus propter multam attentionẽ motus ex affectione infirmitatis & doloris, voluptuosi autẽ econtra breuiant tempus propter attentionẽ motus delectationis. Dormientes omnino non percipiunt tẽpus, sed continuant nunc pręcedens somnum, ad nunc ad quod terminatur somnus, non percipientes medium tempus, sicut legitur de septem dormientibus. At contra ponamus, ꝙ non sit anima, nec intelligentia. Tunc aut mensurabitur potentia exiens in actum, aut non; si non, hoc est incõueniens. Quãtitas enim eius determinata est, eamq; necessario mẽsurari oportet: pręterea nihilominus velocior erit motus motu, q̃ non possunt esse nisi in cõparatione ad mensuras. Cum ergo mẽsuretur motus etiam anima non existente, patet, ꝙ ab anima nõ dependet tpis esse. Cæterũ in primo lib. de generatione, & corruptione probat Philosophus, ꝙ mixtio nõ est cõpositio ex minimis

ſalutis,quia idem huic qđ mixtum eſt eſſe videbitur:ſi non videt quidē acutè. Linceo.n.i.acutè videnti:mixtum eſſe videbitur.A ſimili ergo poſſumus arguere, ꝙ ſi tp̄s non eſſet niſi in aīa,ſecundum vnum eſſet tempus.ſ.attendentem motum, & ſm alium nō eſſet.ſ.non attendentem motum.Qđ vtiq; falſum eſt & abſurdū. Relinquitur ergo ꝙ eſſe tpis nō depēdet ab aīa:ſed tpis perceptio.

Obiectiones in contrarium. Cap. LXX.

ET ecōuerſo vr̄ eſſe, ꝙ dicit philoſophus,videlicet, ꝙ hoc tpis ſ.p̄teritum factum eſt, & non eſt. Illud vero futurum erit,& nondum eſt. Ex his.n.duob.componitur tp̄s. Cum igitur cōpoſitū ex his quæ non ſunt,eſſe ſit impoſſibile, vr̄ tp̄s non eſſe niſi forte in rōne.Cæterum oīs partibilis ſi ſit:neceſſe eſt : aut oēs:aut quaſdam partes eſſe.Cum ergo tp̄s ſit partibile : neceſſe eſt de ipſo ſic eſſe.Cumq; vero eius pars aliqua p̄terita ſit,q̄ iā non eſt: nec pars futura,quia nondum eſt.Si aliqua eſt,hoc erit præſens nunc. Aut ergo illud eſt diuiſibile:aut indiuiſibile.Si diuiſibile, redit eadem qō:quia nunc non erit diuiſibile:niſi in p̄teritum,& futurū. Aliā quippe diuiſionē nō admittit ſucceſſiuum. Si aūt indiuiſibile:tūc non eſt pars tpis continui,& ita tp̄s nō eſt:quia nihil indiuiſibile eſt pars continui:p̄terea deducendo ad impoſſibile probat Auicēna tp̄s actu nō eſſe.Si.n.eſt in actu:aut manet:aut deſtruitur, & ſi manet,nō manet ſine partib.quia natura totius nō eſt extra naturā partiū.Erit igit̃ partes accipere.ſ.p̄teritū, & futurū actu eſſe. Et hæc eſt illorū redargutio qui ponunt tp̄s:quia dn̄t, ꝙ nihil eſt accipere de tpe niſi nunc.Si vero deſtruitur:aut hoc in ſeipſo,aut in conſequēti tpe:aut in inſtāti.Nō aūt deſtruit̃ in ſeipſo, qm̄ eſt in ſeipſo:ſed nec in conſequenti tpe:quia nihil deſtruit̃ in illo ī quo non eſt:at vero tp̄s non eſt in conſequenti tpe. Quia:ſicut dictum eſt: nihil eſt de tpe niſi nunc accipere:porro ſi deſtruit̃ in cōſequēti nunc,ſequit̃ ꝙ nunc erit cōſequens tps vel nunc:quorū vtrūq; inconueniens eſt:vt in 6.Phyſi.probat̃, quia cōſequentia ſunt inter ſe vbi non eſt mediū eiuſdē gn̄is. Et inter quælibet duo nunc, ſunt infinita nunc.Silr̄ inter tps, quod deſtruitur , & nunc quod ſequitur: non eſt eadem natura,& ideo non ſunt conſequentia.

Solutiones eorundem obiectionum. Cap. LXXI.

POrro ad hmōi rōnum ſolōnem notanda ſunt tria. Primū eſt ꝙ nunc,& tp̄s non differunt in ſubſtantia , ſed in eſſe tm̄: eo ꝙ nunc eſt ſubſtātia tpis:vt dicit philoſophus.Scđm eſt:ꝙ quantitas non habēs poſitionem in ſuis partibus,hēt eſſe debile. Quātitas aūt habens poſitionem in ſuis partibus,hēt eſſe forte. Tertiū eſt,ꝙ p̄teritum,& futurum ſunt in defectu ſm eſſe : ſed ſm ſubſtantiā manent:vnde præteritum in rōne præteriti non eſt,& futurum in rōne futuri non eſt.Sed tn̄ ſubſtantia vtriuſq; eſt . His ſuppoſitis reſpondemus ad obiectum primum , ꝙ partes tpis non cedunt oīno in non eſſe,& iccirco illa obiectio non concludit:niſi ꝙ de eſſe tpis nihil eſt accipere manens.& hoc eſt verum. Eodem modo reſpondendum eſt ad ſm:quia præſens, qđ accipitur ſi ponatur in actu manens indiuiſibile erit , & non erit tp̄s ſcđm eſſe, ſed ſecundum ſubſtantiam.Et fluxus eius facit eſſe tpis: dico tale quale pōt habere ſucceſſiuum.Illa.n.vt dicit Auicenna:humiliora ſunt in eſſe,q̄ in eſſe permanentia . Ad aliud dicendum eſt,ꝙ iſta diuiſio nihil valet: ſi tp̄s deſinit eſſe : aut deſinet in ſe:aut in tpe conſequenti:aut in nunc.Tp̄s.n.non eſt in ſe:nec tp̄s hēt eſſe in tpe:nec in inſtanti . Et dicimus, ꝙ deſtruitur nec in ſe,nec in conſequenti,nec in inſtanti,ſed ex natura ſucceſſionis.Cauſa huius eſt renouationis continuatio in mobili: ſecūdum ꝙ eſt in motu,quod accipitur hic & ibi,& cum eſt ibi non eſt hic. Porro tp̄s ſi conſideretur abſolute:tunc non eſt ſignificare duo inſtantia ad q̄ terminetur.Si aūt conſideretur in comparatione ad motum: tunc erit ſignificare duo inſtantia terminos motus. Si autem quæritur: vtrum ad illa continuetur tp̄s ſm eſſe,dicendum eſt,ꝙ ſic.Sed cōtinuatio eius eſt,ſm modum eſſe ipſius , & ſic eſt continuatio in defectu.Si autem obijcitur,ꝙ nihil continuatur ad non ens:dicēdum,ꝙ verum eſt de non ente ſimpliciter:ſed termini tpis ſecundum ſubſtantiam ſunt:licèt non ſint ſm eſſe:& tales termini ſufficiunt in continuo ſucceſſiuo. Deniq; tp̄s ſm ſubſtantiam, & eſſe non dependet niſi ab vno motu.ſ.ab eo,qui eſt infinitus ſm naturam.Si.n.ab aliquo dependeret, finito illo iam non eſſet tp̄s, & oporteret aſſidue cauſari multa tp̄a,vnde tp̄s ipſius motus eſt pars tpis cōis:ſm ꝙ ēt dicit philoſophus , ꝙ hoc eſt eſſe in tpe, quod quadam parte tpis menſurari pōt.Si ergo ponantur duo motus eſſe ſil̃.Ex iſto non ſequitur poſitio tertij motus:aut tertij tpis.Tēporalia.n.pn̄t ſimul eſſe in tpe vno:ſed tp̄a non pn̄t ſimul eſſe in tpe vno.Si autem quæritur , quid vocet ſimul : Dicimus ſimultatem,quæ exponenda eſt negatiue : ſic ſimul ſunt quorum vnum altero non eſt prius:vel quorum vnum alterum non conſequitur, oīa quippe primi exponunt̃ negatiue. Ea vero q̄ ſimul ſunt referunt̃ ad illud in quo ſimul ſunt : ſicut ad principium ſimultatis: vnde ſi reflectat̃ ſimultas ſuper principium ſimultatis : nō pōt exponi affirmatiuè, eo ꝙ primo non ſit prius: ſed exponet̃ negatiuè per excluſionem oppoſiti,vt ſupra dictum eſt:Hoc aūt ſine p̄iudicio dicimus:qm̄ Aug.& alij quidam videntur oppoſitum dicere.

De prima temporis origine. Cap. LXXII.

ARiſtotiles in li.8. Phyſi. Tempus Plato ſolus oīum philoſophorum dicit eſſe genitum : ſimul.n.ipſum cum cęlo factū. Albertus:Hic autem poſſumus quærere, qualiter tp̄s exiuit in eſſe.Aut.n.cępit in tpe:aut in inſtanti tpis:aut in ęternitate.Si dicat̃ ꝙ in tpe:ſequitur incōueniens duplex.Vnum eſt,ꝙ tp̄s ſit in tpe: ſitq; menſura eius menſuræ,& tp̄s tpis,qđ in infinitum deducit̃. Aliud vero,quia incipere eſt,in initio ſui eſſe, qđ eſt contra naturam continui,quia nullum continuū hēt eſſe in ſuo termino principio vel fine,vt patet in 6.Phyſi.Si vero dicatur, ꝙ incipit in inſtanti tpis,quod eſt initium ſui.Et hoc eſt (vt dixi) contra naturā continui.Aliud eſt,ꝙ inſtans indiuiſibile,ſit in inſtanti diuiſibili. Ex quo ſequuntur vlterius inconuenientia duo: Vnum eſt,ꝙ indiuiſibile menſuretur,& indiuiſibile menſuret,quorum vtrumq; eſt impoſſibile.Aliud eſt,quia hoc ēt deducitur ad infinitū. Tertium inconueniens eſt : quia tp̄s ſic incępit , qn̄ fuit tp̄s. Et nunc quæritur vlterius de incęptione tpis,ſicut prius, & redibunt prædicta inconuenientia.Si aūt incępit in æternitate, qđ iterū eſt inconueniens.In oī.n.re menſurata menſura proportionatur menſurato.Lagena.n.menſurat vinum,& modius grana,& vlna pannum,& Anarcha aurum.Aeternitas aūt non proportionatur tempori,quia ipſa tota eſt ſimul,& ſine terminis. Tp̄s aūt ſucceſſiuū, & cū terminis.Eadem obiectio eſt,ſi forte dicat̃, ꝙ incipit in ęuo: pp̄ hoc ꝙ dicit Boe.qui tp̄s ab æuo ire iubes.Contra qđ eſt, ꝙ ęuū incipit cum initio ſuo,& tunc ſi fuerit tp̄s, quia ſucceſſiuum non eſt in ſui initio . Quæratur de ipſo initio in quo incępit, & redibunt eadē inconuenientia.Nos aūt dicimus , ꝙ tp̄s incæpit in ſui initio.Et tunc non fuit tp̄s ſm eſſe, ſed ſm ſubſtantiam: cùm ſucceſſiuum ſm eſſe non ſit in ſui initio , vt patet ex ſupra determinatis:intelligendum tn̄ eſt,ꝙ cum dr̄: Tp̄s incipit in ſui initio: illa p̄poſitio In:pōt notare duplicē habitudinē,vnā.ſ.termini ad terminatum, & ſic verum eſt , vel habitudinem menſurati ad menſuram,vel continentis ad contentū,& ſic falſum eſt. Ad illud aūt qđ obijcitur:ꝙ tria ſunt inconuenientia q̄ ſequuntur : Dicimus, ꝙ non eſt verum:quia non eſt inconueniens, ꝙ tp̄s ſit in ſui initio,quantum ad ſubſtantiam:non autem quantum ad eſſe.Silr̄ p̄ diſtinctionem ſ. p̄poſitionis patet, ꝙ non ſequitur ꝙ indiuiſibile tranſiret in diuiſibile : quia non accipit̃ p̄poſitio in hac habitudine.Ad id qđ obijcit̃ vltimo dicendū eſt , ꝙ ęuū ponit̃ pro æternitate improprie , & p̄poſitio, Ab, pōt notare triplicē habitudinē, & in quolibet ſenſu eſt vera locutio.ſ.habitudinē cāæ:vel habitudinem exemplaris ad exēplum:vel habitudinem ordinis ad aliud.

Qualiter tempus dicatur eſſe coæquæuum Cælo , & Angelo, & primæ materiæ. Cap. LXXIII.

QVia vero tempus dr̄ eſſe coæquæuum primæ materiæ, ac cęlo,& Angelo:quæri poteſt quō.Nam cęlum, & terra, idest Empyreum, & prima materia creata ſunt ante omnem diem.ſ.artificialem,& naturalem. Vnde videtur ante omne tempus creata eſſe:quia non eſt tempus niſi in die,& nocte . Econtra videtur:ꝙ tempus ſit ante illa tria. Eſt enim menſura ipſius fieri , ergo cum ipſum fieri res factas præceſſit,& ita non eſt eis coæquæuum.Cęterum Aug.in li.Confeſ.12. dicit : ꝙ vices temporum non habet informitas prima:quia nulla poteſt eſſe viciſſitudo vbi nulla eſt forma . Ex hoc ſequitur, ꝙ extra tempus ſit informitas illa,quæ eſt in materia prima,& ita ꝙ non ſit tempori coæquæua. Deniq; quæcunque ſunt coæquæua ſunt in aliquo quod eſt menſura. Si ergo p̄dicta quatuor coæquæua ſunt:in quinto coæquæua erunt. Illud quoque quintum neceſſe eſt illis eſſe coæquæuum:aliter.n. non eſſent coæquæua in ipſo. Et iterum illa quinque erunt coæquæua in ſexto pari ratione:ſic ergo eſſet in infinitum procedere, contra quod dicit philoſophus:quòd non contingit intelligētem in infinita tranſire.Ad hoc ergo dicimus , ꝙ multipliciter accipit̃ tempus : quandoq;.ſ.generaliter pro menſura cuiuſcunq; mutationis vel fieri:ſiue ſimplicia, ſiue compoſita ſint : ſecundum hoc Angeli mouentur in tpe,& intelligunt in tpe : ſm diſcurſum intelligentiæ ſuper res intelligibiles in veſpertina cognitione.Nam ſm matutinam cognitionem attingunt ipſi æternitatem:ſm hūc ēt modum fieri creationis, qđ nihil aliud eſt,q̄ creaturā nunc eſſe,& nihil ante fuiſſe:eſt in tpe.Et ſm hoc dicit Aug.ꝙ Deus eſt dn̄s aliarum rerum ex tpe, & non ipſius tpis : quia.ſ.inceptio rei, quæ ibi dr̄ fieri per intellectum:eſt ante perfectionē eiuſdem rei. Licèt aūt tp̄s hoc modo ſit ante perfectionē rei ſm intellectū : tn̄ ſm ſui ſubſtantiā eſt cū ipſa re.Nā illud fieri ſm ſubſtantiā nihil aliud eſt:q̄ creaturā nunc eſſe,& ante nō fuiſſe: patet igitur qualiter tp̄s ſm ſui ſubſtantiā,eſt vnū de coæquæuis: cū tn̄ ſecundum rōnem habeat ad alia ordinem prioritatis.Aliter aūt accipitur tp̄s pro

pro mensura mutationis : quæ est super materiá : siue sit subito, siue non. Et secundum hoc dicit Augu. quòd informitas prima non est in tpe: quia in illa non est aliqua mutatio, & tñ est in tpe, ſm ꝙ accipitur tps primo modo. Ex hoc ẽt patet respõsio ad hoc ꝙ dicit Aug. ꝙ cœlum, & terra sunt ante oẽm diem : quia accipitur dies ibi prout constituitur ex horis mensurantibus mutationẽ quamcunque: quia nec cœlum Empyreum immutationum subiectum est. Nec ẽt prima materia ſm ꝙ sic accipitur. Et ad illud quod obijcitur de die naturali dicimus, ꝙ dies naturalis duobus modis diffinitur. in comparatione ad suas partes, quæ sunt tm̃ partes, vt materia, sic dies naturalis est, qui constituit ex viginti quatuor horis. Diffinitur & in comparatione ad partes, vt causam efficientem, sic dies naturalis est, qui constituitur ex die artificiali, & nocte. Et ſm primam diffinitionem, & primo modo consideratum tps nihil est ante oẽm diẽ. Sed ſm primam diffinitionem, & secundo modo cõsideratum tps aliquid est ante omnem diem. Sitr ſm secundam diffinitionem aliquid est ante omnem diem. Aliter iterum dr̃ tps mensura motus primi mobilis, & per consequens aliorum motuum, qui causantur ab illo. Et sic multa sunt causata ante tempus, sic patet solutio primæ obiectionis. Ad aliud dicendum, quòd coæquæuum exponendum est negatiuè : sicut omnia prima, vnde cum dicitur, quòd quatuor sunt coæquæua, sensus est, quòd ista quatuor secundum esse suum, & substãtiam non se præcedunt ad inuicem, & ita patet, ꝙ non itur in infinitũ.

De Differentia temporis, & æui, & æternitatis. Cap. LXXIIII.

DIffert aũt tps ab æternitate, & æuo, quoniam æternitas principio, & vt æuũ caret ac fine. Aeuum aũt caret fine, sed non principio. Tps aũt hẽt vtrumque. Nec est idem qñ, & nunc istorum trium, quia qñ tpis ſm philosophum est cõpositum partim ex eo, quod præterijt, & eo, quod instat, & eo, quod futurum est, & sic diuisionem hẽt, hæc aũt diuisio non conuenit, qñ æternitatis, & æui. Cum illa simul tota sint, & indiuisibilia. Similiter nũc tpis: est substantia successiui. Et nunc æternitatis, vel æui est substantia manentis. Dicit ẽt Boetius, ꝙ nunc stans, & non sese mouens semper æternitatis facit. Nunc aũt continue fluens: semper tpis, sunt ergo diuersa, sicut fluens, & non fluens. Denique nunc tpis variatur in præteritum, & futurum ſm suum esse : nunc aũt æternitatis diuisione est inuariabile. Sed obijcit fortasse aliquis, dicendo, quia qñ est Deus: est Angelus, est motus: ibi in hac locutione, significatur vnum qñ, relictum circa rem æternam, & æuiternam, & temporalem, ergo vnum est qñ. Similiter Deus est nũc & Angelus, & id quod mouetur. Sicq; vnum istorum trium vr̃ esse nunc. Nos aũt dicimus, ꝙ quorumcunque mensura est tps, eorum ẽt est mensura æternitas : sed non econuerso. Aeternitas siquidem est mensura excellens temporalium, & æuiternorum, excellitq; tpalia ſm vtramq; partem, æuiterna vero ſm alterã. Vnde in tali quidem locutione est qñ æternitatis, qd relinquitur circa æterna, æuiterna, & temporalia. Sed circa æterna relinquitur, sicut ex mensura adæquata. Circa æuiterna vero, & temporalia sicut ex excellenti mensura. Sunt tñ qui dñt, ꝙ idem est qñ, & idẽ nunc istorum trium, & dñt, ꝙ tps non hẽt substantiam a motu; sed est numerus. Ideoq; volunt, ꝙ idem nunc sit stans in comparatione ad æuiternum, & æternum, & in comparatione ad tẽporalia numeratum, & similiter idem qñ. Sed hoc vr̃ nõ esse verum, quia cum tps, & æternitas, sint proprietates quædam rerum : de ipsis erit iudicandum ſm principia subiectorum suorum. Et ita cum tps sit in primo mobili, ea quæ sunt in tpe iudicabuntur secundum ea quæ sunt in motu mobilis primi. In illo aũt est accipere, qd fertur de æternitate, ad id qd fertur ante & post in situ, a quibus. s. tribus sunt in tpe nunc, & prius, & posterius. Similiter ẽt de æternitate idem erit iudicium in cõparatione ad æuiternum.

De Conuenientia illorum trium. Cap. LXXV.

INter prędicta vero tria primo vr̃ esse cõuenientia generis: quia sine conuersione ẽt in quid prædicatur mensura de illis. Alia quoq; conuenientia est in similitudine, quia. s. vt dicit philosophus, quod est æternum, æterno simile est, & tps tpali. Sicq; vnũ est exemplar, & alterum exemplatum. Vnde solet dici, ꝙ tps est imago æui, & æuum æternitatis. Tertia quoque conuenientia ex Boetio habetur in li. de æternitate. s. qñ relictum ex oĩbus his non prædicat aliquid qd sit in re, sed potius quo aliquo modo se hẽt res ad aliquid, vt ad tps, vel æuum, vel æternitatem. Quarta quoque conuenientia est in hoc, ꝙ substantia cuiuslibet horũ est indiuisibilis. s. nunc. At contra primam cõuenientiã obijcere posset aliquis: ꝙ conuenientia gñis ponit conuenientiam rõnis, quę est ſm nomen generis. Ratio. n. aĩalis conuenit speciebus aĩalibus. Si ergo inter ista est conuenientia gñis, qd est mensura, sequitur ꝙ hęc vniuocantur in hoc quod est mensura. Sic ergo aliquo creato cõia erunt noĩe, & rõne, quod est impossibile, dicit quoq; philosophus, ꝙ corruptibilia, & incorruptibilia non sunt in eodem genere. At vero tps est corruptibile : æuum autem & æternum incorruptibile. Vr̃ ẽt ꝙ vnum non sit simile vel exemplar alteri, quia non diceretur liber exemplatus ab alio: si tm̃ haberet conuenientiam in folijs, & non in scripto. Cum ergo æternitas sit tota simul; qd tempori non conuenit : vnum ab altero exemplatum nõ erit. Tertia quoque conuenientia stare non vr̃, quia nihil est in Deo nisi Deus, vnde æternitas est diuina essentia. Itaq; relinquitur ex æternitate, & ẽt diuina essentia. s. qñ. Sicq; cum dr̃ Deus est semper: hoc aduerbium semper: designat essentiã tpalis. Sitr cum dr̃ Angelus est semper: rectè sicut cum dr̃. Motus est semper. Nos aũt de conuenientia in gñe dicimus, ꝙ mensura per prius, & posterius prædicatur de illis tribus. Nam propriè loquendo mensura dr̃ per prius de tpe: per posterius aũt de æternitate, & de æuo. s. in quantum ipsorum duratio accipitur cum protensione indeficiente, q̃ tñ est tota simul: ſm ꝙ tota simul successioni opponit. Et licèt corruptibilia, & incorruptibilia non sunt in eodem genere, qd est subiectum, & potentia, bene tñ conuenire pñt ſm proportionem in aliquo cõi. Porro tps quidem in quantũ põt, imitatur æternitatem, & æuiternitas æternitatem: sed necesse est in aliquo deficere, ideoq; non est exemplum in oĩbus, sed in aliquib. Deniq; testante in Topicis philosopho: quęcunque contra conuenientia sufficit ad ostendendũ simile, vñ cum in mõ pdicandi q̃uum ad rõnẽ vnũquodq; istorũ signẽt, vt extrinsecus adiacẽs; habebũt in hoc cõuenientiam, vt dicit Boe. licèt æternitas sit essentia diuina ſm rem.

De ratione numeri eorum. Cap. LXXVI.

POrro cũ sit tps mensura cum vtroque termino. s. initiali, & finali. Aeternitas, vero mensura, sine vtroque, quia principio caret & fine, vr̃, ꝙ debeant esse duæ medię. Vna videlicet q̃ principium habeat, non finem: hoc est æuum. Et alia quę finem habeat & non principium. At istam vltimam non habemus, & dicimus reuera, ꝙ non potuit esse huius mensura quarta. Nihil enim carens principio potest finem habere, eo ꝙ ipsum nõ est post non esse. Omnibus aũt creatis, sicut habuerunt esse post non esse, ita etiam inest eis posse deficere, nisi per virtutem contineantur diuinam. Porro numerus illorum trium sic potest accipi secundum rationem. Aliquid est cuius potentia actiua non habet coniunctam potentiam passiuam, eo ꝙ in ipso indifferens est, quod est & quo est, & illius mensura est æternitas. Sub illo autem est ens potentiam habens actiuam & possibilem, sed possibilis eius potentia semper est actui coniuncta, habens tñ diuersitatem ab ipso propter dr̃iam quod est, & quo est & illius mensura est æuum. Sub isto etiam est ens potentiam hñs actiuam & passiuam, ita ꝙ passiua recipit actum per motum, & tñ sunt sp coniuncta pp materiã & formam ex quibus componitur. Et illius mensura propria est tempus. At vero sub illo non est ens quartum, ideoque non est quarta mensura, de qua obiectum est supra. Non solum autem in prædictis differt æternitas a cęteris, sed etiam quia æternitas est idem illi cuius est mensura. Non sic autem est de cęteris. In hoc etiam differt ab eis, quia æternitas mensura est increata, non tendens in nihilum in natura sua. Cętera vero ad hoc vt possint esse suum continuare, necesse est contineri manu oĩpotentis Dei, ne in nihilũ decidãt, sicut oẽs creaturæ. Porro æternitas, & æuũ sił a tpe differunt in hoc, ꝙ vtrumq; illorũ est sił totum. Tps aũt nõ sił totum. In hoc ẽt ꝙ vtrumque mensura est excellens tpalium. Tps aũt non est mensura æuiternorum & æternorũ. Aeternitas deniq; differt ab æuo in carentia principij. Aeuum aũt a tpe carẽtia finis.

Quid sit esse in tempore. Cap. LXXVII.

ARistoteles in libro physicorum. 4. Motui quidem esse in tempore est mensurari tempore, ipsumque mensurari est ipsius esse. In tempore siquidem esse dupliciter est accipere : videlicet esse quando tempus est, & esse sub tempore. Sicut quædam in loco vel in numero esse dicimus, quia sub loco vel sub numero continentur. Albertus. Quæritur ergo de his, quæ non habent numerum, sed prius, & posterius, qualiter in tpe sint, vt est homo vel asinus, vel cuiuslibet rei naturalis essentia oĩno quieta. Dicimus enim homo est, vel fuit, vel erit, & similiter de qualibet re naturali significantes, ꝙ talia sint in tpe. Fortasse dicet aliquis, ꝙ essentia rerũ naturalium est in humorum adęquatione, q. s. in calore & frigore & humiditate pp cõtinuam actionem & passionem hẽt prius, & posterius. Inde perditio & restauratio. Vñ dicit phũs, ꝙ non eadem est sanitas in mane & in vespere. At vero si ita esset, nec possemus dicere, quòd idem sit homo in mane & in vespere. sicut nec possumus dicere, ꝙ eadẽ sit sanitas actu in vtroque tpe. Ideo dico actu, quia eadem esset habitu, nisi interueniret infirmitas. Fortassis aliquis dicet, quòd sicut sanitas, vel albedo non deperit in toto, sed tñ non est tota simul. Et ob hoc ibi est

esse

esse in præterito & futuro. Similiter in hoie, quia non est ibi totũ esse simul, ideo dr̃ esse in præterito & futuro. At econtra formæ substantiales, formæ sunt omnino simplices. Ideoque oĩno sunt simul. Vnde cum homo sit a simplici forma homo habebit totam eam simul. Itaque rõne illius formæ non erit verum dicere homo est, & homo erit. Sicque tali forma vr̃ non esse in tpe. Præterea simplex inquantum simplex, non hẽt mensuram. At vero cęlũ & corpora cęlestia, quæ immortalia sunt (vt dicit Boetius) simplicia sunt: & ita nõ hẽnt mensuram sm prius, & posterius. Cũ ergo tps sit mensura, sm hunc modũ talia non sunt in tpe. Demq; qđ dicunt quidã de quiescentibus naturali quiete, vt sunt oĩa mobilia, q̃ actu nõ mouentur, ꝙ eorum quies, nõ est tota simul, falsum esse vr̃. Quicquid enim habet prius, ac posterius, hoc primo ac p se est in tpe. Nulla vero quies primo ac p se est I tpe. sed post & de p accidẽs, vt dicit philosophus. Nulla igit' quies hẽt prius, & posterius.

Quot modis esse contingat in tempore. Cap. LXXVIII.

DIcimus itaque ꝙ quatuor modis est proprie aliquid in tpe. Primo modo est aliquid in tpe vt in subiecto, & sic passiones tpis in tpe sunt, vt longum ac breue, & multũ ac paucum. Secundo aliquid est in tpe, sicut in quod est substantia ipsius, & sic nunc est in tpe, quia nunc est substantia ipsius. Tertio modo aliquid est in tpe sicut terminus in terminato. Et sic nunc est ab aĩa, signatum est in tpe. Quarto modo aliquid est in tpe simpliciter sicut in numero. & hoc est tpe vel parte tpis mensurari. Et hoc contingit duobus modis. s. absolute, vel per comparationem. Absolute adhuc duobus modis. s. p prius & posterius. Per prius est in tpe motus, & mobile sm ꝙ est in motu. Per posterius quies, & quiescens sm ꝙ refertur ad motum. Et per prius esse in tpe dicitur adhuc duobus modis. s. toto tpe mensurari, sicut motus cęli vniuersalis: & parte temporis, sicut alij motus particulares. Per cõparationem esse in tpe dr̃ tribus modis. Aut enim illud quod comparatur, est immobile sm esse & posse & agere. Sed comparatur ad rem mutabilem sm durationem excellentem in ante & post & concomitantem, & sic dr̃, Deus est fuit & erit. Sensus enim est, vt dicit Hiero. Deus fuit. i. nunquam defuit. Deus erit. i. nunquam deerit. Deus est. i. semper est. Aut id quod comparatur sm esse est immobile, sed sm posse quidem coniunctum motui est mobile sm vicissitudinem, & sic angelus dicitur esse in tpe secundum oẽs drĩas tpis. Et potentia angeli vicissitudinatur per actus. s. intelligendo diuersa & volendo. Et sm hoc dicit August. quod Deus creaturã spũalẽ mouet per tps. creaturam vero corporalem per locum & tps. Aut ita est, ꝙ esse quidem rerum est totum sil', sed habet potentias, ad motum continuum. Et hoc contingit duobus modis, secundũ duplicem modum potentię. Est enim potẽtia ad vbi tm̃, & est potentia ad vbi & formam. Et primo modo cœlum est in tpe. Secundo modo generabilia & corruptibilia. Concedimus namque ꝙ essentiæ rerum non sunt in tpe absolutè, sed per comparationem ad potẽtiam ad motũ relatã. Porro de quiete dicimus, ꝙ cum dr̃, Quies non est tota sil'. intelligitur, ꝙ est ꝓpinquior & remotior a motu. Et hoc simpliciter non ponit prius & posterius, sed p cõparatiõẽ ad motũ. Ideoq; dicit phs, ꝙ quies est in tpe per prius, & posterius.

Cur tempus magis dicitur causa corruptionis, quam generationis. Cap. LXXIX.

DVbitabit autem aliquis, cur potius dicatur tempus causa corruptionis, quàm generationis. Cum enim omnis motus in tempore est, non videtur potius esse causa corruptionis, quàm alterationis, vel generationis, ac cæterorum. Cæterum nullius horum videtur esse causa, quia generatio & corruptio cæterique motus causantur a principijs intrinsecis, & extrinsecis agentibus, vel patientibus. Præterea passio non est causa subiecti, sed potius econtra. Tempus autem est mutationis, & motus passio. Denique si tẽpus esset causa corruptionis per se, tunc maximè videretur eam in subiecto sibi proprio causare, sicque cœlum esset corruptibile. Nos autem dicimus, ꝙ tempus est causa corruptionis magis, q̃ generationis in corruptibili, quod acta est incipere in tpe. Vnde & Apostolus dicit, quia quod antiquatur & senescit prope interitum est. Philosophus quoque dicit, ꝙ tps est causa corruptionis, mensura qm̃ quæ magis distare facit a principio. Si autem aliquod generatur in tpe, siue simpliciter, vt substantia, siue secundum quid, vt ꝙ Deum sciens sit sciens. hoc sit aliquo mouente extrinseco, & non tantũ intrinseco, & non tps ibi est causa. Si autem ex corruptione vnius generatur alterum, hoc est per accidẽs respectu tpis. Itaque esse in tpe secundum naturam suam est secundum id tps qđ est causa corruptionis. vnde philosophus non determinat quid sit esse in tpe. dicit ꝙ in illis, quæ sunt in tpe secundum naturã suam, est contrarietas, ideoque per actionem caloris consumptio fit naturalis humidi, cuius consumptio inducit dissolutionem, & causat distantiam ab habitudine principiorum continentium ipsum in esse primitus. Et ideo dr̃, ꝙ homo incipit mori ex quo nascitur. Dicit enim Auicen. ꝙ non fit restauratio substantialis humĩdi per humidum nutribile, sed impeditur calor, ne subito consummat ipsum, & dat exemplum de duplici humido, quod est in lampade, est vnum quod est imbibitum licinio. Alterum quod est circumfusum, vbi calor ignis, qui de necessitate semper aliquid consummit, impeditur a circumfuso. Et ideo & mors naturalis dr̃ illa, quæ inducitur ex tpe lõgo. Eodem modo dicimus, ꝙ tps est causa obliuionis, & insipientię, quia propter consumptionem humidi in cerebro, & propter teporem calidi, quod necesse est tepescere consumpta sua materia in qua est, efficiuntur senes immemorabiles. Ex his patet, quomodo tps dicatur causa corruptionis per se, quia semper in ipso in quo est, inducit corruptionem hoc modo, quo esse in tpe inducit corruptionem. Generationis autem est causa per accidens, quia non ipso in quo est, sed per aliud mouens, vt per experimẽtũ vel aliquid tale inducitur generatio. Porro cęlum sm suã naturã non est in tpe, sed sm motum. Et iterũ sm motum nõ est ita in tpe, ꝙ mensuretur a quadã parte tpis, sed cõicat se toti tpi. Sed tps non est causa corruptionis, nisi in his, quæ metitur sm partem sui, quia in his est distantia a principio, & in alijs non.

Vtrum tempus semper causetur a motu, vel aliquando sit sine motu. Cap. LXXX.

DIcit aũt Philosophus, ꝙ sicut magnitudinem sequitur motus: ita motum sequitur tps. At vero pereũte magnitudine, perit oĩno localis motus. Igit' similiter pereunte motu: peribit omnino tps. Et ita sine motu vr̃ omnino non esse tps. Dicit Auicen. ꝙ motus numerat tps: quia facit esse numerum, qui est tẽpus. Motus ergo facit esse tps. Præterea destructo subiecto destruitur eius passio. Cum ergo tps sic sit passio motus, destructo motu destruit' tps. Deniq; in 6. phisi. hr̃, ꝙ si motus est, necesse est tps esse. & si tps est, necesse est motum esse. Patet ergo ꝙ non est vnum sine alio. Econtra verò dicit Philosophus in 4. li. phisi. ꝙ tps est aliquid plus omni eo quod est in ipso. Cum ergo in tpe sit motus, tps est aliquid plus omni motu. Manet ergo tps non existente motu. Præterea nunc in tpe (sicut dicit Philosophus) correspondet substantię huius mobilis: & est substantia tpis motus. At vero substantia ipsius mobilis manet post motum; ergo & substantia ipsius nunc manet post motum. Nos itaque dicimus (vt prius habitum est) ꝙ duplex dr̃ tps. Quoddam enim tps est mensura cuiuscunq; mutationis: siue simplicis siue compositę, & illius non nihil prohibet consequi ad nunc. Et hoc bene potest esse sine motu. Sed tps consideratum a Philosophis, quod est mensura motus primi mobilis: non potest esse sine motu. Et de hoc loquendo concedimus primas rationes, & respondemus ad obiecta in contrarium, ꝙ cũ dicit Philosophus, Tps est aliquid maius omni eo quod est in tpe. loquitur de esse in tpe sm ꝙ idem est esse in tpe quod esse in numero. Quicquid autem est in numero: sic se habet ad numerum illum, ꝙ etiam alia possint numerari & mẽsurari p numerum illũ. & sic ea quæ sunt in tpe: similiter se hñt ad tps: ꝙ tps etiã põt esse mẽsura aliorum. Et sic verum est, ꝙ tps est plus omni eo quod est in tpe. Ad aliud dicendum est: ꝙ tps manet secundum substantiã: & non secundum esse. Et motus neq; manet sm substantiã, neq; sm esse. & tñ dependet tps a motu. Sed bene sequitur ex illa ratione, ꝙ substantia tpis non dependet a substantia motus: sed a substantia mobilis sm ꝙ est in motu. Et ideo illo non existente in motu non est substantia tpis. Porro substantia mobilis manet post motum: sed sic non causat ipsum nunc temporis: secundum quod a philosophis consideratur: vt scilicet est non coniunctũ priori & posteriori. & ideo non causatur a substantia mobilis quocunque modo considerata: sed prout est in motu secundum ꝙ huiusmodi.

Quòd Tempus sit propriè ac per se passio motus Cœli. Cap. LXXXI.

QVia vero tempus dr̃ esse passio primi mobilis; Quæri potest, vtrum sint plura tpa vel vnum? Vr̃ enim ꝙ plura: quia subiectum tpis quod est motus multiplicat'. ergo & passio. multiplicata quoque causa multiplicatur effectus, & causa temporis est motus. Præterea dicit philosophus. 6. phi. ꝙ ad motum vnum exigitur mouens vnum, & tempus vnum, & mobile vnum, ac per hoc innuit, ꝙ non omnis motus in vno tpe sit. Denique tempus est accidẽns temporale, a quo denominatur tpale. Cum ergo multa sunt temporalia, multa etiam erunt & tempora. Econtra vero dicit Ansel. in monologion, ꝙ præsens tempus claudit omnem locum, & quicquid in loco est. Sicque locus omnis, & quicquid in loco est, in vno pręsenti tpe est. Per eandem itaque rationem non est nisi vnum futurum & vnum pręteritum. Hoc etiam dicunt expresse Aristo. & Auicen. Nos autem dicimus, ꝙ plura quidem sunt tempora. Est enim quædam mutatio, quæ non potest reduci ad motum cœli tanquam ad causam, vt est mutatio potentiæ intellectiuè ac voluntatis. Et illa tempus suum habet, vt supra dictum est. Omnia vero alia quæ sub motu cœli sunt, non habent

tempus

tps nisi vnum. Oĩs enim motus mensuratur per cœli motum tanquam per sui generis simplicissimum. Et similiter mẽsuratur per numerum cœli motus, tanquam per extrinsecus adiacens, quod non est in eodem genere. Siquidem esse in tpe, est esse in numero testante philosopho. & in eodem numero numerante possunt plura numerata esse, plures.n. res ad vnum numerum referri possunt. Cum ergo obijcitur, ꝙ multiplicato subiecto passio multiplicatur. Respondemus, ꝙ tps nõ est passio nisi motus cœli per se. Aliorum vero per relationem ad motum cœli tanq̃ ad simplicissimum, qui est causa motuum aliorum. Itaq; tps causat a motu simplicissimo primo, aliosque motus mensurat p relationem ad motũ illum. Quod aũt dixit philosophus ad motũ vnũ exigi tps vnũ, intelligitur de tpe signato inter duo nũc, & non de tpe simpliciter. Denique tps est accidẽs ꝓprie motus cœli. In alijs vero motibus nõ est vt accidẽs in subiecto, sed vt numerus in numerato.

De numero cœlorum. Cap. LXXXII.

ISidorus li. 4. Legimus, in Dauid: Laudate eum cœli cœlorum. Et Paulum vsque ad tertium cœlum fuisse raptum. Fecit itaque Deus cœlos non informes, neque confusos, sed ratione quadam ordine suo distinctos. Nam superioris circuli cœlum proprio termino discretum, æqualibus vndique spacijs collectum extendit, & in eo virtutes spiritualium creaturarum constituit. Cuius scilicet cœli naturam artifex mundi Deus aquis temperauit, ne conflagratio superioris ignis inferiora elementa succenderet. Dehinc circulum inferioris cœli, non vniformi sed multiplici motu solidauit, nuncupans eum firmamentum pp sustentationem superiorum aquarum. Philosophi aũt mundi septem cœlos.i. planetas globorum consono motu introduxerunt. quorum orbibus connexa commemorant oĩa, quousque sibi innexos & velut insertos versari in itinere retro, & econtrario cæteris motu ferri arbitrantur. Rabi Moyses ipe philosophi non fuit verificatus numerus cœlorum. Et illi qui nunc ẽe tpibus nostris nunciauerunt pro vno cœlo spheram vnam multos cœlos in se claudentem computauerunt. Vnde Thalmoristæ dixerunt esse duos cœlos, sicut in Deuteronomio dr: En Deum Dei cui cœlum est & cœlum cœli, vbi per vnum cœlum oẽs cœli stellas continentes intelliguntur, per alterum vero quod est sphera scda cœlũ id qd claudit oẽs, & est sine stella. Cœlum quidem Mercurij & Veneris olim inter astrologos in ambiguitate fuerũt, vtrũ sub sole essent, an supra solem. Antiqui quidem opinati sunt eos esse supra solem, sed postea Ptolemæus ordinauit eos sub sole.

De quinque cœlis, & eorum effectibus in rebus inferioribus. Cap. LXXXIII.

QVi vero supra solem eos esse dixerunt, quinque spheras esse putarunt. s. spheram lunæ quæ propinquior nobis est omni alia, & spheram solis, quæ supra illam est. Et spheram quinque stellarum erraticarum. Et spheram stellarum fixarum. Et vltimum cœlum oẽs circumuolans, vel circumuoluẽs, in quo non est stella. Sicque numerus cœlorum vel spherarũ habentium stellas, est quaternarius, & super hus vltima sphera. Dixerunt autẽ sapientes, de gubernatione generationis, & corruptionis, ꝙ fit per virtutes venientes a cœlis. Ab antiquis dictum est ẽt, ꝙ non est herba in terra, quæ non habeat stellam in cœlo, quæ eam respiciat, & crescere faciat. Vnde dr in Iob, Nunquid nosti ordinem cœli, & pones rationem eius in terra? Dixerunt aũt philosophi, ꝙ cœlum lunæ virtutem habet crementalem in elemento aquæ. & ad hoc dant pro signo crementũ maris, cum lunæ incremento est, & diminutio similiter. In sole vero manifestum est, quomodo radius eius in ipsius approximatione crementum ignis mouet, sicut crementum frigoris in elongatione eiusdem apparet. Similiter & sphera stellarum erraticarum operationem habet ad aerẽ, in existẽdo principiũ qualitatũ eius, & in mouendo ipsum. Et pp multitudinẽ mutationũ istius spheræ & ipm motũ. s. retrogradationis & stationis ac ꝓcessus, est i aere facilior transmutatio ẽm multos modos, q̃ in alio elemento. Sphera vero stellarũ fixarũ est motus principiũ. & ideo non põt esse, ꝙ iar det motus terræ propter tardationẽ stellarũ fixarũ in suo motu.

De septem cœlis. Cap. LXXXIIII.

BEda super Genesim. Sunt autem septem cœli, quorum hæc sunt nomina. s. aer, æther, olimpum, spacium igneum, firmamentum, cœlum angelorum, ac cœlum Trinitatis. Actor. Rabanus vero super Deuteronomium prætermisso cœlo Trinitatis ponit septem cœlos creatos. s. Empyreum, & cœlum aqueum siue cristallinum, firmamentum, igneum spacium, olimpum, cœlumque æthereum & aereum. Cumque Ioannes Damascenus septem cœlos tangat planetarum, quæri põt, cur Rabanus, vel Beda non illos cum cæteris enumerat. Cæterum si circulus aeris cœlum est, vr ꝙ aqua & terra habeant cœlum similiter. Nos autem dicimus, ꝙ ad esse cœli duo sunt necessaria sine exiguntur, videlicet ꝙ aliquid contineat circulariter per totum, & ꝙ sit perspicuum luminosum. Ob hoc inferiora duo elementa non dñr cœli. Nam grauia crossa sunt & obscura, & ab alijs contenta, non alia continentia. Cœlos aũt planetarum Rabanus, vel Beda sub firmamento comprehendit, vt postea patebit. Albertus. Si vero quæritur ratio numeri cœlorum ẽm Rabanum, dicimus, ꝙ natura communis oĩbus cœlis duplex est ẽm ipsum, videlicet natura circulariter continentis, & natura perspicui. Vnde quot modis contingit perspicuum circulariter continens multiplicari, tot erunt cœli. Tale vero perspicuũ aut est receptiuum luminis, aut datiuum. Si datiuum, aut est datiuum vniforme, aut non vniforme. Item aut motum, aut non motum. Si datiuum vniforme non motum, tunc est cœlum empyreum. Si autem est datiuum vniforme motum, tunc est cristallinum siue aqueum. Si aũt datiuum non vniforme motum, tunc erit firmamentum. Quarta vero combinatio non potest esse. s. non vniforme, nõ motum. Quia supra probatum est, ꝙ omne quod non est vniforme mouetur, & ita in quinta essentia ẽm Rabanum non sunt nisi tres cœli. Si aũt est receptiuum luminis, aut separabiliter aut inseparabiliter. Si inseparabiliter, aut per circulum superioris superficiei, aut inferioris. Si secundum circulum superioris, tunc est igneum spacium, quia ignis est elementum receptiuum luminis inseparabiliter. Si aũt ẽm superficiem inferiorem, sic est olimpeum. Si vero est receptiuum luminis separabiliter, sicut aer, qui illuminatur ex præsentia luminosi, & obtenebratur ex eiusdem absentia, hoc est dupliciter, aut ẽm superius, aut ẽm inferius. Si secundum superius, est æthereum, quia Rabanus regionem aeris superiorem vocat æthera. Si vero secundum inferius, tunc est aereum. Si vero quæratur de tribus cœlis, de quibus facit mentionem Apostolus, qñ dicit se raptum in tertium cœlum. Dicendum est, ꝙ tres cœli dñr ibi tres modi visionis secundum Augustinum, sensibilis, imaginariæ, & intellectualis. Et dñi cœli, quia cœlant aliquid. Vel dñr ibi tres cœli, tres Hierarchiæ angelorum. Si autem dñr ibi cœli corpora, tũc accipitur ibi secundum distinctionem naturarum, in quibus inueniunt ꝓprietates cœli. s. perspicuũ & luminosũ, & sic primũ est aereum, ẽm igneum, tertium vero de natura quintæ essentiæ.

De cœlo Trinitatis. Cap. LXXXV.

CVm autem cœlum Trinitatis diuidatur cum alijs, & ita sit eiusdem diuisionis, vr ꝙ & eiusdem naturæ sit cum alijs cœlis. Nam quæcumque eiusdem diuisionis sunt, sunt eiusdem naturæ, quia diuisum manet in diuidentibus, vt vna cõis natura generis. Hinc ergo vr cœlum Trinitatis esse locus, sicut & cœli. Idẽ quoque videtur ex illo verbo Luciferi, in cœlum ascendam super astra Dei. Nam super ac subter sunt differentiæ loci & situs. At econuerso, cum Deus sit loco incircumscriptibilis, & semper sit in cœlo Trinitatis, patet ꝙ hoc cœlum non est locus corporalis. Idem etiam patet ex hoc, quia Lucifer per hoc ꝙ voluit in cœlum ascendere, voluit super angelos altissimos assimilari, qđ vtique non posset consequi per ascensum alicuius corporis, qđ & nos concedimus, dicentes, ꝙ cœlum diuiditur per cœlum Trinitatis, & per alios cœlos, vt cõe proportionis, & non vt genus. Est aũt communitas proportionis, vt dicit Boe. in similitudine habendi se ad aliquid. Cœli vero similiter se habent ad vnum, quod est continere & saluare contentum. Per hunc itaque modum numeretur cum alijs cœlis, sicut rector ciuitatis, & rector nauis dicuntur esse duo eligibilia, non sorte sed arte. Sic ẽt cœlum Trinitatis, & empyreum, & firmamentum sunt tres cœli quantum ad conuenientiam inferiora continendi atque saluandi. Porro supra & infra, vel super ac subter dñr multipliciter, sicut etiam prius, & posterius. Dicitur.n. supra, ordine, & loco, & dignitate. Secundum vltimum modum est cœlum Trinitatis super empyreum. Si aũt quæritur, vtrũ idem sit quod Deus. Rñdemus ꝙ idem est cum Deo secundum rem, sed differens secundum rationem. Cœlum quippe Trinitatis nihil aliud est q̃ virtutis eius excellentia, qua continet & ambit omnia creata. Sed fortasse pt aliquis obijcere quod dicit philosophus in 4 phys. ꝙ nihil est in seipso per se. Cum ergo Deus sit in hoc cœlo, non erit hoc cœlum idem cum Deo. Nos aũt dicimus, ꝙ esse in ipso dr duobus modis, videlicet per affirmationem & negationem. Per affirmationem non est in se, quia sic oporteret idem esse continens, & contentum quod non potest esse. Ac per negationem aliquid est in seipso, quia nõ in alio, sicut omnia prima quæ non continentur, sed continent alia. Et hoc modo Deus est in seipso: vel melius dici potest, ꝙ nihil est seipso secundum rem & ẽm rationem. At vero Deus est in seipso idem secundum rem, differens tñ ẽm rõnẽ, vt dictum est. Sic.n. ẽt sapientia & virtus Dei sunt idem ẽm rem, sed differunt rõne. Si aũt obijciunt, qđ de ipso per Isaiam dr. Cœlum mihi sedes est, põt dici ꝙ ibi cœlum empyreum dr sedes Dei. s. ratione contentorum in quibus quiescit. Est.n. Deus Trinitas, vel

cœlum

cœlum eius supra Empyreum, vnde non s͞m situ̅ corporeu̅ dr̄ sedes Dei, vel in rōne distātiæ, sed rōne infinitatis diuinæ substātię.

De continentia eiusdem cœli. *Cap.* LXXXVI.

PОrro si quæratur a nobis, quæ contenta sunt in cœlo Trinitatis, huic quæstioni rn̄demus, ꝙ nihil est in eo nisi pater, & filius, & spiritus sanctus. Esse quippè in cœlo Trinitatis, est esse in ęqualitate virtutis Dei, oīa quæ sub ipsa sunt continentis atque saluantis. Quod aūt dicit Beda de angelis, ꝙ intra Deum currunt quocunque mittantur. Ex quo vr̄ ꝙ in cœlo Trinitatis contineantur. Intelligendum est quantum ad primam præsentiam contemplationis proportionabiliter, quia superiores plus, & inferiores minus contemplantur. Nec vtique sequitur si sunt in Deo qui est cœlum Trinitatis, ꝙ ideo sint in cœlo Trinitatis. Quin potius est ibi fallacia accidentis, pp̄ diuersam rōnem Dei, ac cœli Trinitatis: si aūt objicitur ꝙ locus est contentiuus, & saluatiuus locati: Angeli enim non hn̄t saluationem & continentiam, nisi a spiritu increato. dicimus, ꝙ reuera Deus, quidem continet & saluat. vt principium efficiens, id quod efficit per præsentiam efficientis essentiæ ac potentiæ non relinquens, secundum quem modum dr̄ esse in omnibus creaturis. Et sic hoc modo Beda dicere vr̄ est angelorum locus, non tn̄ est eis proprius locus, locato p̄ ęqualitatem commensuratus, quod importat cœlum Trinitatis. Itaq; nec Beata Virgo est in cęlo Trinitatis, licèt dicatur exaltata super choros angelorum excellentia dignitatis, sed nec Christus s͞m ꝙ est homo est ibi, licèt ipse homo sit ibi. Quod enim in simbolo dr̄, ꝙ sedet ad dexteram patris, intelligitur de persona in duabus naturis. Illa quippè rōne diuinitatis, est in cœlo Trinitatis. Similiter intelligitur illud verbum Stephani, video filium hoīs stantem a dextris Dei. Oīa quippè hmōi intelligenda sunt s͞m rōnem diuinitatis. Quod aūt dicit Apostolus de Christo. Oīa subiecisti sub pedibus, & postea ꝙ ipse filius erit ei subiectus, intelligitur de ipso inquantū est homo. Cui subiecit Deus omnia dignitate & non loco. Nam diffinitiue quidem in Empyreo continetur Christus homo vel corpus Christi, sacramentaliter autem continetur in altari. dignitate vero nullo in loco continetur. Sed est super omnem locum & sup oīa q̄ diffinitiuè ac circūscriptiuè in loco cōtinent.

De cœlo Empyreo. *Cap.* LXXXVII.

POrro cœlum Empyreum est corpus inter oīa corpora simplicia nobilissimum. Ideoque dicūt sancti ꝙ sit igneum, non per ardorem, sed pp̄ corporale lumen in eo diffusum. Si aūt objicitur in contrarium ꝙ omne continens, est contento simplicius. Et ideo cum angeli sint spūs, cœlum continens eos non vr̄ esse corpus. Rn̄demus, ꝙ illud verum est de continente circumscriptiuo. Non aūt diffinitiuè continens simplicius est contento de necessitate. Et angeli quidem cœlum Empyreum non implent eo modo quo locatum implet locum. Sed implent ipsūm secundum distinctionem Hierarchiarum & mansionum, quę in domo patris multæ sunt. Et ideo cœlum non est locus eorum vt saluans eos in esse. Sed potius, quia magis congruit in genere corporum actioni beatitudinis, & contemplationis eorum. Si quæritur vtrum angeli manerent in esse non existente cœlo Empyreo, dicimus, quòd manerent, cum a loco corporeo non saluentur in esse, finirentur.n. adhuc intra limites suæ essentiæ. Et continerentur a Deo existente in eis per præsentiam, essentiam, & potentiam, sicut est in oībus creaturis. Alexāder. Cum autem nihil a Deo fit sine causa, videtur Empyreum non hr̄e causam aliquam. Non enim est propter continuandam in inferioribus generationem & corruptionem. Cum huiusmodi causa sufficiens sit firmamentum cum stellis, & planetis. Nec est ad conseruationem in esse, cum causa conseruationis in esse corporum dicatur esse, secundum philosophos, illa sphera quæ mouetur motu diurno. Non ergo vr̄ esse causa ex comparatione ad spūs. Cum spūs natura separatim sint a corporibus, nec indigeant continentia corporum ad hoc vt sint. Nos autem dicimus, ꝙ habet causam cœlum Empyreum vt compleatur vniuersum in genere corporum, secundum determinata extrema & medium, ad ostensionem summæ potentiæ ac sapientiæ & bonitatis diuinæ. Extrema quidem sunt luminosum in fine, & opacum in fine. Luminosum autem in fine dr̄ Empyreum. Præterea licèt spiritus a corporibus separati quantum ad suum esse non indigeant aliquo corpore: est tn̄ congruentia corporis alicuius ad ipsos spiritus, pp̄ magnam conuenientiam. Denique spiritus rationales, q̄ corporibus coniunguntur, cum peruenerint ad corporum incorruptionem congruenter collocabuntur in corpore, qd̄ est vltimæ nobilitatis in vniuerso, s. in Empyreo, eo ꝙ illa corpora maximam habebunt nobilitatem. Et ante coniunctionem illam cum huiusmodi corporibus ibi ēt pp̄ meritum suum conuenienter collocant.

Quod cœlum Empyreum vniforme sit. *Cap.* LXXXVIII.

ALbertus. Est autem cōmunis doctorum suia, ꝙ Empyreum oīno sit vniforme, plenum lumine, non hn̄s diuersitatem dextræ & sinistræ. Et ꝙ dicit philosophus cœlum hr̄e dextrum & sinistrum, intelligit de cœlis inferioribus. Nam philosophi, vt dicunt sancti, Empyreum cœlum intelligere non potuerunt, nisi forte iuxta Damascenum illi qui dogmata Moysi legentes ea sibi attribuunt. Sed fortassis potest aliquis objicere, ꝙ idem eodem modo se hn̄s natum est facere idem, vt legitur secundo de generatione & corruptione. Si ergo cœlum Empyreum, vt dictum est, oīno vniforme est, nec faciet difformitatem in cœlo inferiori: & nec iterum illud in suo inferiori. Et sic vniformes erunt oēs cœli. Quod cum sit contra sensum, vr̄ ꝙ non sit vniforme primum cœlum. quod influit alijs difformitatem & motum, hoc est Empyreum. Et nos quidem dicimus, ꝙ cœlum Empyreum influit quidem inferioribus, sed vt in libro de substantia orbis dicit philosophus, & ēt Boetius, Agentis actio non est tantummodo secundum ptātem agentis, sed ēt recipientis. Ideoque cum inferiores cęli non sint æquè nobiles, cum Empyreo, non sic vniformiter lumen ab eo recipiunt sicut & lumen vniformiter influit, videlicet ipsum cœlum Empyreum. Et hoc est quod dr̄ in libro de causis, ꝙ primū æqualiter adest oībus secundis, sed secunda non ęqualiter assunt sibi. Quod autem Empyreum sit vniforme, probari potest per hoc, quod sicut vnum est ante multa, sic vniforme ante multiforme. Cum ergo in genere circularium corporum sit aliquod primum, non potest primum esse multiforme. Cæterum omne multiforme aliquam habet in partibus diuersitatem. Et hn̄s partes habet quandam compositionem. Econtra quicquid habet vniformitatem in partibus habet identitatem, & quandam simplicitatem, porro idem erit ergo simplex, & vniforme, sicut est idem diuersum & compositum. Cœlum ergo Empyreum quod ante omnia simplex est & vniforme est, hoc etiam patet per hoc ꝙ dn̄t sancti, cœlum illud igneum esse, non pp̄ ardorem, sed pp̄ splendorem. Dicit quoque Damascenus. In generatione totius mundi cœli facturā suscipimus, qd̄ sine stellis septiformę aiunt qui foris sunt sapiētes, ea q̄ sunt Moysi docimēta, sua facientes.

Quod etiam immobile sit. *Cap.* LXXXIX.

QVia dicit philosophus, Omne corpus naturalem motum habere, videtur Empyreum cum sit corpus esse naturaliter mobile. Quin etiam non solum vr̄ esse secundum locum mobile, sed & mutabile. Nam super illud verbum psalmi de cœlis, Ipsi peribunt, tu autem permanes, dicit glosa ꝙ cœlum in quo sunt angeli creati mutabitur, & siquidem secundum qualitatem mutabitur, multo fortius secundum situm vt vr̄. Denique si elementa soluentur, & sol & luna, quia motu suo nobis seruiunt, innouatione sui præmiabuntur. vr̄ ꝙ cœlum Empyreum pari ratione ad premium suum in nouam qualitatem mutabitur. Multo magis ergo secundum situm motum vel mobile esse videbitur. At econtra nullam vniforme oīno circulare rationem habet inceptionis sui motus in parte vna potius, quàm in alia. Cum ergo vbique non possit incipere, nusquam incipiet, & sic erit immobile. Itaque patet cum cœlum Empyreum oīno sit vniforme & immobile, præterea nobilius est quod participat bonitatem sine motu. Cum ergo primum corpus nobilissimum sit, bonitatē quam potest hr̄e sine motu, participabit. Deniq; locus proportionabitur secundum congruentiam locatis. Locata vero cœli Empyrei sunt in quiete contemplationis, ac beatitudinis. Ipsum quoque cęlum est in quiete, ac sic immobile. Quod & nos concedimus cum cęteris Doctoribus. Quod enim philosophus dicit, omne corpus naturalem motum hr̄e, loquitur de corporibus ordinatis ad generationem & corruptionem per motum suum, porro Empyreum supra huiusmodi ordinem est eleuatum. Et ordinatur ad statum contemplatiuum, ideoque non habet motum. Si autem de innouatione ipsius quæritur, bene potest concedi, ꝙ angelorum ministerio completo in maiorem lucem innouabitur. Sed motus localis, ad mutationem quæ est ex alteratione non sequitur, porro philosophi non cognouerunt Empyreum, quia scrutati sunt & locuti de superioribus secundum sensum, vel secundum consequētiam rationis tantum. Et quidem secundum sensum apparent tantum octo spheræ, nona vero probatur secundum rationis consequentiam. porro decima quæ immobilis ponit᷑, nec sensu nec fortè ratione manifestatur. Ideoque non posuerunt eam philosophi.

De cœlo aqueo siue cristallino. *Cap.* XC.

DE aquis vero quę sunt super firmamentum loquens Augustinus super Genesim ita dicit. Hoc exigit aquarum pōdus, ꝙ super terram fluant, vel in aere vaporaliter ferantur. Et non vt sint supra firmamentum. Ergo cum cœlum aqueum ponatur de materia aquę, non erit supra firmamentum. Si forte aliquis diceret, ꝙ aquę sunt ibi miraculosè, ex quibus est cœlum aqueum. Obuiat ibidem et Aug. dicens. Nec quisquam dicat, hoc oīpotētis Dei fieri, qualiter enim Deus fecit naturas quęritur, nunquid vt de eis miraculum potentię suę operaretur Ergo non est recedendum

dum ad miraculum, sed secundum naturam creaturarum causa est assignanda. Si forte dicatur ꝙ aquæ fluxibiles descendunt ad ima. Sed congelatę ad modum cristalli sunt supra firmamẽtum. Econtra sic obijcitur. Cristallus, vt dicit philosophus in posterioribus, est congelatio aquæ remota penitus omni caliditate, penitus aũt remouetur caliditas, quã interius, non potest dissoluere, nec exterius ingredi propter constrictionem pororum. Si ergo talis est natura cœli aquei, oportet ꝙ aliquo corpore infrigidante ipsum congelatum sit. Et quod vel vbi quæso tale est, cum cœlum non recipiat peregrinas impressiones? Si forte dicetur, ꝙ hic nõ sumatur aqua pro elemento frigido & humido, sed eo modo quo accipitur cum dr̃, spũs dñi ferebatur super aquas, vbi. s. aqua dr̃ fluitans, & cõfusa materia, æqualiter hñs frigidum, & calidum, humidum & siccum, tenebrosum & luminosum. At verò si hoc esset, sicut dixit Moyses, diuisit aquas ab aquis, eadem rõne dicere posset, vt videtur, diuisit ignem ab igne, & aerem ab aere. Si vero dicatur ꝙ aqua ibi est ſm effectum suum, de quo dicit philosophus, ꝙ ipsa est elementum conglutinatiuum & coniunctiuum. Econtra põt obijci ꝙ aqua non cõglutinatur nisi per actum humidi. At vero in actu humidi semper fluit ad siccum solidum, quia non est terminabilis termino proprio, sed termino sicci ſcd̃m actum illum, & ſm hoc ad terram descenderet. Si pp hoc dicat aliquis, ꝙ aquæ non sunt super firmamẽtum, hoc est aperte contra diuinum eloquiũ, cuius, vt dicit Aug. maior est auctoritas, q̃ oĩs humani ingenij perspicacitas. Cæterum in minori mundo qui est homo, humidũ & frigidum ĩ summo super fontẽ caloris, est positũ, quia supra cor positũ est cerebrũ. Silr̃ ergo & in maiori mundo conuenit, vt aqua quæ frigida est & humida supra solem, qui fons caloris est, posita sit.

De opinione illorum qui putant aquas esse non posse super cœlum. Cap. XCI.

AVgustinus super Genesim. Qui vero negant aquas super cœlum sydereum posse manere, non tantum locis, sed & qualitatibus distinguunt elementa, pro quibus sortiantur loca ꝓpria. Indeque colligunt ꝙ si & aqua super cœlum esset, pondere suo caderet: vnde quidam sic aquas esse super cœlos affirmant, vt aerem hoc cœlum vel firmamentum accipiant. Eo ꝙ interuallum eius diuidit inter quosdam vapores aquarum & aquas, quæ in terris sunt. Guilelmus de Conchis. Qui enim dixit aquas sup cœlum vel firmamentum esse, aera cœlum & firmamentum vocauit, vel quod verius est inferiorem partem aeris, super quam sunt aquæ vaporaliter in nubibus suspensę. Nec obstat ꝙ Beda dicit aquas ibi congelatas esse, quæ nobis apparent ad modum pellis extensę. Nam in eis quidem qui pertinẽt ad Catholicam fidem, vel ad morum institutionem, non est fas Bedæ, vel alicui cęterorum sanctorum patrum cõtradicere, sed in eis præsertim quæ ad philosophiã vel physicam pertinent, si forte in aliquo erreut, licet diuersum affirmare, veruntamen quotiens minor maiori contradicit. rõnabiliter oportet esse verum qd̃ inducere. Oĩs ergo aqua naturaliter est ponderosa. congelata vero quia plus ad terrę naturam accedit ponderosior existit. Cum itaque motus proprius põderum sit ad centrum. Si aquæ congelatę super ęthera essent, naturali grauitate ad ima descenderent. Sed dicet aliquis, videmus grauia per fornicem arcus sursum teneri, & ibi manere, nec vnq̃ descẽdere. vnde & aquæ illę cõgelatę quia in modum fornicis suspẽsę sunt, descendere non põt. Cui ego sic rñdeo. Arcus fornicis, nisi bases, q̃ alicui solido innitantur hẽat, necesse est ꝙ statim corruat. Iste ergo tuus arcus, quem confingis, alicui solido basim figit. Cum ergo nihil solidum sit præter terram, oportet vt tales bases inhęreant terræ. quod excedit omẽ sensualis vilitatem. At inquis, videmus ignẽ, ea quę grauia & solida sunt impetu suo eleuare ac sustinere. Cum ergo ignis, ex omni parte suppositus sit aquis istis, impetu suo illas sustinet: vere inquam in vitium culpæ ducit fuga si caret arte. Si aquæ istę, vt fingis sustinentur ab igne. Aut aliquid corporeum est inter ipsas, & ignem, aut nihil. Si aũt aliquid interest, aut elementum, aut ex elementis factum. Elementũ non est, quia elementum omne infra ignem est. Si factũ ex elementis, ergo visibile. cur ergo non vr̃. Si ergo nullum corpus interest, tunc duo contraria scilicet ignis & aqua, sine medio sunt coniuncta. Est ergo in cęlestibus pugna & discordia, vnde vel aquæ illæ ignem extinguent, vel ignis eas consumet. At inquis aquæ illę congelatę sunt & in naturam cristalli conuersę, vnde & si tanguntur ab igne dissolui non possunt, verum inquam, cristallus in igne consumitur etiam in minimo; quid ergo fiet in tanto. Item quando cristallus ex aqua fit, aqua primitus in superficie spissatur, deinde in medio donec tota fit glacies, deinde longa frigiditate magis, ac magis solidatur, donec in cristallum mutatur. Ex aqua vero glacies, non nascitur, nisi eius frigiditas accidentali frigiditate aeris venti vel terræ intendatur. Cum ergo aquæ illæ ab istis sint remotæ, a quibus ergo sunt illa frigiditas tam intensa, vt prius in glaciem, deinde in cristallum vertterentur?

Responsiones eorum ad obiecta in contrarium. Cap. XCII.

AT inquit, oĩa qualitatibus attribuis, nil creatori. Nonne potuit ibi creator aquas imponere congelari & contra naturam sustineri? verum inquam, quid subtilius, quàm affirmare aliquid esse, qa potest illud ipse creator facere? facit ne quicquid potest? Qui ergo contra naturam Deum aliquid facere dicit, vel si sic esse oculis videat, vel rõnem cur hoc sit ostendat, vel vtilitatem ad quam hoc sit prętendat: verum hæc inquis, si non sunt aquę sup hoc cœlum, quid est qd̃ ibi spissum aquei coloris, ad modum pellis extẽsę videmus? Scio enim illud nec ignem, nec aera esse. Nam si aer inferior qui spissior est, videri non potest, quomodo ignis, cum subtilior sit, videri poterit? Quamuis inquam oĩs sensus in multis sit falsus, visus tñ omnium est fallissimus. Baculus, cum sit integer, fractus vr̃ in aqua: duę turres cum a longe vñr, quamuis loco distent, coniunctę vñr. Sol cum octies maior sit tota terra, bipedalis tñ nisi vr̃. Si in nocte digitus aliquis suum premat oculum, vr̃ sibi colores oculi aspicere supra lunam. Vnde neque tu, neque alius pręter stellas videt aliud, sed visualis radius, cum ad superiora dirigitur, nec est ibi obstaculum quo repercutiatur, deficit & deficiendo inspissatur. Cum autem transit sic per oculum in quo Albugineus humor & cristallinus extinguitur, prę sertim tũc cum nec alius color sibi occurrit, talem idest aqueum & cristallinum sibi confingit. verum inquis, si nil ibi vr̃, visus ibi deficit, quo dñe tunc stellas ibi infixas esse in firmamento? & in eodem esse vndecim circulos, in vnoquoque esse duodecim signa dicimus, nec ea ibi esse in defectu nostro visui. Tribus inquam modis loquuntur Auctores, de superiorib', videlicet fabulose, Astrologicę, & Astronomicę. Fabulosè enim loquitur Nẽroth, Eginus, Aratus, Taurum illuc esse translatum, & in signum esse mutatum asserentes, & similia, quod genus tractãdi maxime est necessarium. Scimus. n. de vnoquoque signo in qua parte cœli sit, quot stellę sint in eo, & quõ dispositę. Astrologicę vero de eisdem est retractare, ea quę in eis ſm apparentiam videntur, licèt ibi nõ sint, quia fallitur visus, sic de eis tractauit Marcianus: Hiparcus: Astronomicę aũt de eisdem tractare est, ea quę de stellis vera sunt, siue ita videatur, siue non pronunciare. Qualiter inde tractat Iulius, Firmicus, Maternus, Ptolemeus. Cum ergo ab aliquo firmamentum super ignem esse vel stella in firmamento fixa dicitur, Astrologicus est, quia & si non ita sit, tñ ita vr̃. vel vt supra diximus, ęther cœlum dicitur, quia diuersis stellis est cœlatum. Idem quoque dicitur firmamentum, quia suo calore & effectu stellarum quę in eo sunt, firmat & temperat subdita. In ęthere autem infixę sunt stellę, non vt gemmę in auro, sed quia in illo existẽtes, de loco ad locum non videntur transire. porro de 11. circulo. qui sint, & vbi sint, aliàs diximus.

Opiniones sunt hic antiquorum Doctorum & obiecta in contrarium. Cap. XCIII.

AVgustinus, vbi supra. Firmamentum appellatum est cœlum non pp stationem, sed pp firmitatem ac superiorum ac inferiorum aquarum terminum intransgressibilem, siue cœlum intelligamus aerem, siue quod spacia nubilosi aeris excedit, aerem scilicet qui exalatione terrę vaporaliter aquas trahit ac per subtiles minutias suspendit. Et post corpulentius conglobatas, pluuialiter refundit. Si vero potest aqua, vt videmus, ad tantas minutias peruenire vt feratur interdum vaporaliter super aerem aquis naturaliter leuiorem, cur non credamus, & super illud leuius cęlum, in minutioribus guttis aquas posse superleuari & ibi manere leuioribus vaporibus? Sed quoquo modo ibi sint, si saltem eas ibi esse non dubitamus. Quidam & nostri aquas non esse super sydereum cœlum qualitatibus, & meatibus conuincere volunt. Asserentes tñ stellam Saturni frigidissimam: queritur ergo ab eis vnde frigida sit, quę tanto deberet esse ardentior, quanto sublimior & cęlo propinquior? Cum enim rotunda moles circumagitur interiora tardius, & exteriora eius mouentur celerius, & ideo feruentius, debuit ergo magis esse calida quàm frigida, facit ergo eam frigidam aquarum supercęlestium vicinitas. Ioannes Damascenus, vbi supra. Cuius gratia Deus aquam super firmamentum imposuit? nõne pp solis, & ętheris calidissimũ feruorem? Mox enim post firmamentum ęther expansus est, sed & sol & luna & stellę in firmamento sunt, & nisi subiaceret aqua, inflammatum vtique iam esset firmamentum a calore. Ambrosius in Exameron. Cęli naturam artifex mundi Deus aquis temperauit, ne conflagratione superioris ignis, elementa inferiora succenderet. Actor. De his aquis supercęlestibus dicunt quidam, ꝙ ad modum cristalli solidatę sint, nec ignis eas dissoluat. Augustinus autem dicit eas, vt dictum est, posse vaporaliter trahi ac leuissimis guttis suspendi: videtur etiam sentire cum Basilio, scilicet ꝙ ad refrigerium caloris in luminaribus sint ibi, per hoc ꝙ dicit de stella Saturni. Albertus. Verum ꝙ ibi sint vaporaliter, ac conuertantur secundum quosdam in pluuias, & rorem, hoc est aperte contra veritatẽ. Ros

enim

enim & pluuia non generantur in cœlo, sed in medio aeris interstitio, sicut patet ad oculum, & ostenditur in libris Metheororum Aristoteles. Cæterum si essent aquæ super cœlum refrigerandi & temperandi feruoris causa iuxta Ambrosium, & Basilium, tunc ibi essent in natura graui, sicque descenderent ſm Augustinum.

Probabilior modernorum sententia de hac materia. Cap. XCIIII.

NOs itaque dicimus, φ vbi dr̄, Deus diuisit per firmamẽtum aquas ab aquis. Non sumitur aqua pro elemento, sed pro materia confusionis, quæ habet in se calidum & siccum, humidum, & frigidum, luminosum, & tenebrosum, perspicuum & opacum. Et dr̄ aqua quia sicut aqua interminabilis est in se, ac terminatur ad siccum densum, sic ista materia interminata est in se, & terminatur ad distinctam formam, & distinctum locum, vnde in principio Genes. distinguitur in partibus suis, tum per formam, tum per locum. Per formam quidem vbi dr̄, φ fecit Deus cœlum & terram & plantas, & aīalia & hoīem. Per locũ vero dicitur qñ diuisit lucem a tenebris, & aquas superiores ab inferioribus, & huiusmodi, ſm hunc modum dicunt glosæ, φ accipitur aqua vbi dr̄, φ spiritus dñi ferebatur super aquas. Cum ergo aqua illa in se habeat differentias contrarias sub confusione mixtas. s. calidum & frigidum, humidum, & siccum, subtile, & crossum, luminosum & tenebrosum, perspicuum & opacum. In distinctione sui p locum superiorem & inferiorẽ, ſm drīas nobiliores, quod nobilius est, eleuabitur sursum. Et secundum differentias ignobiliores, quod ignobilius est descendet deorsum. Nobilissimè autem drīæ sunt, quæ competunt vero corpori non transmutabili. Et illæ sunt tres. s. luminosum perspicuum & subtile, ergo ſm has drīas cœlũ nquẽnm erit in se subtile hñs subtilem aquam pro materia, perspicuum siue diaphanum pro dispositione materiali. Et luminosum pro forma complete: veritas huius sententiæ patet, eo φ nusquam legitur de distinctione aeris & ignis. Eo φ ignis, & aer supponuntur in parte aquæ, quæ sortita est spheram inferiorem. s. actiuorum, & passiuorum. Et pp hoc cum postea aqua distinguitur a terra. s. cum dicitur congregentur aquæ in locum vnum & appareat arida, dicunt sancti, quod ibi intelligitur distinctus ignis, & aer. Cum hæc duo elementa libera ab aquis descendentibus in locum proprium apparuerunt, hac ratione quidam sancti considerantes, & indissolubilitatem cęli & perspicuitatem & luminositatem vocabant ipsum cristallinum, sicut Rabanus, & quidam alij.

Qualiter secundum hoc intelligenda sunt antiquorum dicta. Cap. XCV.

QVod autem dixerunt quidam sacri Doctores aquas ibi esse ad temperandum calorem solis, & aeris, vt Basilius, & quidam aliorum, effectiuè non materialiter est intelligendum. Deus enim quasdam partes cœli facit frigidas, & humidas, ne aliæ partes, quæ sunt calidæ & siccæ, nimis incenderent inferiora. Similiter etiam φ Beda & quidam alij dicunt, inde pluuias roresque descendere. Intelligendum est effectiuè. Porro de maiori mundo & minori non est simile, qm̃ homo compositus est ex contrarijs, eiusque cerebrum necesse est esse frigidum, quo lucidi vel liquidi possunt esse spiritus, in quibus virtutes aīales operantur. Cor autem pp spiritum vitalem necesse est hr̄e calorem. Talis vero spirituum distinctio non est in maiori mundo, vnde necesse non est aquam frigidam & humidam esse in summo. Albertus. Sacri Doctores de hac materia quædam opinando dixerunt. Sed nihil certum inde diffinierunt, vnde & nos opinando concedimus, φ cœlum aquęum siue cristallinum sit ex luce, sicut ex complemento sui. Ex perspicuitate tãquam ex dispositione materiali. Et aquæ habent quidem naturaliter ponderositatem, & humiditatem, & frigiditatem, sed has proprietates ibi non hñt. Si autem obijcitur illud Augustini in li. de ciui. Dei, φ sicut humidũ est in cerebro, ita nihil phibet humidum esse in superiori mundo, vel superioris mundi parte, dico φ non est simile. Non. n. membra nostra ſm ordinem qualitatum ex quibus commixta sunt, ordinantur. Sed ſm relationem ad aīam, quæ diuersimode in diuersis mẽbris operatur. Et in cerebro quidem operatur operatione aīali, quam conuenit fieri in humido. In corde vero operatione vitali. Et in inferiori parte operatione naturali, vnde quia receptiuum formarum est humidum, non est inconueniens illud esse in cerebro pp impressiones sensibiles. Calidum vero in corde pp operationes spirituales, per calidum enim maximè est operatio spiritus, quia spūs medium est inter aīam & corpus. At vero aliter est in vniuerso vbi corpora sunt separata & non commixta, ideoque ſm qualitatum nobilitates ordinant̃. Non itaque verbum illud dicit Augustinus asserendo, sed potius opinãdo vel inquirẽdo. Si aũt adhuc obijcitur, φ cristallus est congelatio humidi, dicimus φ cœlum illud non est cristallinum ſm omnem proprietatem cristalli, sed ſm proprietatem perspicui. Quod enim est congelatum, totum est perspicuum, pp hoc designatur φ ex eo φ ibi remansit aqua secundum naturã perspicuitatis, dictum est cristallinum. Ad hoc autem qđ dicit Basilius, Deum pp feruentissimum solis calorem, aquas in cęlo posuisse, dico φ calidum quoddam est saluatiuum, vt illud qđ est in sole. Et est quoddam restrictiuum, vt qñ fit coadunatio radiorum, & accedit ad naturã ignis. Verbi grã in speculo si fiat coadunatio radiorum pōt incendi stuppa ex reflexione illorũ. dico itaq; φ calor solis in se non est consumptiuus, sed generatiuus, vnde generantur tanq̃ ex cœlesti calore in vere. Sed cõsumptiuus est rōne radiorum, q fiunt ex reflexione. Itaq; qđ dicit Basilius, est opinio nõ assertio, vel de inferiore ęthere intelligẽdũ est, vt firmamentũ dicatur illud interstitiũ, qđ est inter vapores, qui sunt in aere & aquas inferiores. Nã illi vapores inter nos, & solis feruorẽ medij sunt, quem aliquando temperant & reprimunt.

Quod aquæ illæ videntur esse in modum orbis congregatæ. Cap. XCVI.

CVm aũt probatum sit vacuum nihil esse, probabile est totum spacium a cœlo Empyreo vsque ad sydereum repletum esse corpore. Ex quo vr̄ aquas superiores in modum orbis circa firmamentum congregatas esse. Nam in superioribus, est distinctio locorum, quemadmodum & corporum. Minus. n. nobile corpus ibi non occupat locum nobilioris, nec econtra, sicut hic inferius accidit de aere, qui subintrat cauernas terræ. Cæterũ si cœlum Empyreum vel sydereum occuparet aliquam partẽ illius spacij intermedij vbi sunt aquæ illæ. Iam nõ esset vtrinq; ex omni parte sua orbiculare: patet ergo φ aquæ superiores totum occupant spaciũ intermediũ. Et colliguntur in orbẽ ex oī parte. Sicq; vnus est orbis medius inter cœlum Empyreum ac stellatum. Qđ aũt aquæ illæ nobiliores sint q̃ firmamentum in naturę dignitate, vr̄ ex Augustini verbis contra Manichęos sic loquentis. Qñ inquit naturam illam dicimus aquæ noīe appellatam, firmamentum cœli credo materiam corporalem rerum visibilium fuisse discretã. Cum. n. cœlum pulcherrimum corpus sit, oīs creatura inuisibil' et pulchritudinem cœli excedit. Ideoq; fortasse sup cęlum aq̃ visibiles esse dicuntur, q non locorum sedibus, sed dignitate naturę superãte, cęlum a paucis intelligunt'. At econtra vr̄ cœlum aquęum non esse naturaliter orbiculare. Sed fortasse ex accidenti hoc posset esse, sicut aqua in cipho rotundo. Sed tñ aq̃ illæ inferioribus sunt cõsimiles natura. Nã inferiores non cõstituunt naturaliter orbiculare corpus, sed accidẽtalr̄, quia ſm figurã cõtinẽtis mutant' & orbiculant'. Dicit quoq; phs, φ corpori recto debet' naturaliter motus rectus. Si ergo aq̃ illæ colligunt', vr̄ φ colliguntur in corpus rectum naturaliter, orbiculare vero accidentaliter. Itaq; sine pıudicio possumus dicere, φ aquæ illæ colliguntur in corpus naturaliter orbiculare. Et sint inferioribus aquis consimiles natura quodãmodo. s. propter aliquam conuenientiam, quia inuenitur natura semper perspicui vtrobique. Sed aquæ inferiores sunt corruptibiles, illæ incorruptibiles. Si vero sunt eis naturæ consimiles in specie, quomodo ibi sint, relinquendum est dispositioni diuinę.

De motu cœli aquei. Cap. XCVII.

VIdetur aũt & corpus illud orbiculariter moueri, quia cum ordinetur supra firmamentum nobilius est illo. Ideoque mouetur motu nobiliori. Cum ergo firmamentum orbiculariter moueatur, multo fortius, & cœlum aqueum sic mouebitur. Quod & nos sine pıudicio concedimus. Nec est obiectio ex aqua inferiori quæ est elementum terræ coniunctum, eiusque motus est rectus naturaliter tendens deorsum. Albertus: Sed fortassis pōt aliquis obijcere, quia dicit Auenalpetras, φ illud nonum cœlum est vniforme plenum lumine, cuius lumen tantę simplicitatis est, φ non subijcitur visibus. Nullum aũt corpus omnino vniforme mobile est, quia dextrum & sinistrum nõ habet. Cæterum philosophi oēs ponunt, φ Sphera stellata, sit primum mobile. Cum ergo cœlum aquæum sit super illam, non erit mobile. Econtra dicit Auenalpetras in Astrologia, φ cęlum vniforme mouetur: hoc aũt cęlum est vniforme, præterea primus motor simplex & vnus mouet motu vno, & simplici, oportet ergo φ cœlum aquæum qđ est ante stellatum moueatur primo motu simplici & primo motore. Porro Sphera stellata plures hēt motus, sicut a Ptolemęo dr̄ in Almagesti, & ab Alfragano in iudicijs Astrorum, & ab Arist. in lib. de causis proprietatum elementorum: hēt. n. motum diurnum super polos ęquinoctiales, & super circulos ęquè distantes, quorum maximus est æquinoctialis. Et hic motus, est ab Oriente in Occidentẽ, & completur in vigintiquatuor horis: hēt, & alium motum super Polos Zodiaci ab Occidente in Orientem, quem sequuntur, & quædã stellæ ac mouentur in centum annis vno gradu sc̄dm motum illum. Non ergo Sphera stellata mouetur immediate a primo motore, cum sit mobile multiforme, hæ sunt rōnes Arabum octo spheras mobiles ponentium, quibus & nos consentientes dicimus moueri cœlum aquæum. Non. n. est ita vniforme quin habeat

beat dextrum & sinistrũ. Sed ita vniforme est, ꝙ non habet vnam partem stellatam, & aliã non stellatam, sicut octaua sphera. Et ipsa quidẽ sphera stellata inter illas, quę visui subijciuntur, & quarum motus visui potest perpendi, est prima. Sed secundum rationem non est prima, vt dicit Auenalpetras. qui. s. philosophus dicit antiquos hoc cœlum non percepisse, quia magis sequebantur sensum quam rationem, in superiorum dispositione.

Qua necessitate vel vtilitate super firmamentum sint aquę. Cap. XCVIII.

ALexander. Cum aũt sit multitudo cœlorum, & vnumquodque habeat suum locabile ſm naturam suam, vt Empyreũ Angelos, firmamentum stellas, & ita de cæteris, vr̃ aquaticœli natura superuacua esse, cum non habeat aliquod locabile: porro si dicatur ꝙ ibi sit ad temperandum calorem supernum. Ecõtra põt obijci, quia solum humidum est inflammabile, ſm ꝙ habet potentiam ad siccum. Cum ergo cœlum stellatum non habet naturam humidi qđ sit in potentia ad siccum, quia non hẽt naturam grauis, & leuis, vr̃ ꝙ non habet naturam inflammabilem, ideoque non indigere aliquo quod temperet eius calorem. Sed nec ibi esse vr̃ ad gñationem & corruptionem in inferioribus, & continuationem illorum, quia hæc oĩa sufficienter causat motus superiorum. Verum de ornatu possum⁹ dicere, ꝙ nõ est necesse qđlibet cęlum hẽre suũ ornatũ separatum a se. Non. n. hoc hẽt cęlũ olimpeũ, neq; spaciũ igneũ. Eodẽ itaq; mõ & cęlum cristallinũ nõ est necesse, ꝙ hẽat ornatũ a se sepatũ. At vero necesse est, ꝙ vtilitatis alicu⁹ sit, & factum pp aliud. In his tñ ſm August. non est aliquid temere diffiniẽdum, sed quãtũ scriptura dicit accipiẽdum. Cuius. s. diuinæ scripturæ maior est auctoritas, q̃ oĩs humani ingenij capacitas.

Quod ibi sint pro rerum inferiorum conseruatione. Cap XCIX.

VIdentur autem ibi esse ad rerum generabilium & corruptibilium conseruationem in esse. Nam contrarietatem habẽt corpora quæ sunt circa cœlum stellatum & vnum contrarium est alterius corruptiuum, huĩoi ergo oĩa ſm qualitates actiua sunt & passiua. Nullum ergo horum illarum rerum est vniformiter saluatiuum. Sed neque stellatũ cęlum. quĩa ibi est stellarum diuersitas, quę ſm radiositatem sui maiorem hẽnt conseruationem vnius rei q̃ alterius. Cęlum itaque stellatum nõ est horum vniformiter conseruatiuum, oportet ergo aliud esse, qđ vniformiter oĩa conseruet. Sed nec illud est cęlum Empyreum, quia hoc est angelis, & glorificatis corporibus deputatum, nec est ad huius actionem, qa nullum hẽt motũ. Itaq; cęlũ aquæum cũ hẽat motum vniformẽ, facit in inferioribus vniformitatẽ. Quod ãt mouetur, de facili sic ꝓbatur. In principio creauit Deus extrema immobilia. s. cęlum Empyreum qđ non mouetur & terram quæ ſm totalitatem sui nõ mouetur. Media vero natiu e sunt fluxibilis, & mutabilis, qđ notatur cum dr̃, spiritus Dei ferebatur super aquas. Nã per aquas designantur media q̃ naturã hẽnt fluxibilitatis, quia oĩs rerum mutatio fieri debet in eis: principaliter. n. fiunt mutationes circa naturã aquę & aeris. Nulla vero fit in terra, nisi aer Ingrediatur vel aqua. Dupliciter autem dr̃ mutabile, vel qđ est motum, vel qđ est in ꝓpinqua dispositione ad motum. Et constat, ꝙ illud qđ actu mouetur, nobilius est illo qđ mobile est. Actus. n. qui non corrumpit, potentia nobilior est, vnde motus in mobili non corrumpẽs subiectum suum nobilior est subiecto. s. inquantum mobile est. Illa igitur aquosa natura media duplicẽ habuit naturam, vnã quæ semꝑ fuit in motu, aliam qua in potẽtia fuit in motu. Et ille motus, qui actu semꝑ est, vtiq; nobilior est. Cum ergo cęlum cristallinum ac stellatũ superiora sint cæteris, q̃ media sunt, corporibus, relinquit᷑ ꝙ semꝑ mouebunt᷑. Denique cum sit motus diuinus conseruãs res in esse, constat ꝙ ille alicuius erit corporis, & nõ nisi vniformis in toto & in parte, hoc autem non est stellatum, ideoq; relinquitur ꝙ cęlum aqueum sit illud cuius vniformis talis sit motus, qđ & nos concedimus. Et hæc sunt vtilitas. & necessitas ponendi hoc cęlum, quia cum alia corpora sint principia generationis, & corruptionis ſm diuersitates motuum: istud ſcdm conformitatem sui motus, facit conseruationem in esse rerum. Est enim continuitas inter cęlos: vnde cum hoc continuẽ mouetur cœlum, mouet proximum, & illud vlterius proximum, vnde facit actu moueri quæ potentia sunt ad motum. Et sic est rerum in esse conseruatiuum.

De quadruplici huius cœli ponenda necessitate. Cap. C.

ALbertus. Denique quadruplici necessitate ponitur hoc cęlum nonum. [illegible] in præcedentibus est posita, q̃ assignat Auenalpetras in Astrologia sua, videlicet ꝙ ab vno motore simplici non põt esse nisi motus vnus, in mobili vno & simplici, & hæc necessitas est ex parte motoris. Alia est, quia cum sit vna Sphera quę habet bonitatem proportionatam corpori nobiliori circulari sine motu, sicut sphera cœli Empyrei. Et sunt Spheræ q̃dam quæ recipiant bonitatẽ illã ꝑ motus plures, sicut octo inferiores. Oportuit ẽt esse vnam quæ reciperet bonitatem illam per motum vnum, quæ sit ignobilior superiore, & nobilior inferiorib⁹, & hæc necessitas sumitur ex parte motus, & innuitur a phõ in 2. li. de cęlo & mundo. Tertia est, quia cum sit q̃dã Sphera recta & quædam decliuis in Sphera stellata, dico ãt Spheram rectam, circulum ęquinoctialẽ cum suis polis: Sphera vero decliuis est illa, quæ declinat ab æquinoctiali. s. Zodiacus, oportet ꝙ ſcdm vtramque sit motus proprius, & mobile proprium. Cum ergo sic in Sphera stellata inueniantur ambo motus, non ambo possunt esse proprij. Ergo oportet ꝙ sit vnum mobile cui ꝓprius ille sit motus. s. cęlum aquęum siue cristallinum, cius quidem proprius motus est suꝑ polos, & circulum ęquinoctialẽ. Et oẽs illæ rationes sunt Auenalpetrę ponentis nonum cœlum. Quarta necessitas est ex parte vniformitatis, quia in inferioribus non est tantum diuersitas in gñatione & corruptione particularium: Sed & vniformitas in esse specifico & in ordine naturę. Ideo oportuit esse in superioribus corpus vniforme, quod esset causa huius ordinis, & huius permanentiæ.

Cur Doctores aquas illas appellauerunt cœli nomine. Cap. CI.

ALexander. Verumtñ cum scriptura diuina nusquam aquas illas appellet cœli nomine, merito quæri põt, cur sacri expositores illas cœlum aquęum vel cristallinum voluerunt nominare. Nam vbi scriptura sacra notet eas aquas supercœlestes sine cęlos existimes. Verbi gratia, Benedicite aquæ oẽs quæ super cœlos sunt dño. Et alibi. Qui tegis aquis superiora eius. i. cœlis. Cæterum aquæ quæ super cœlos sunt laudent nomen dñi. Porro & aer in scriptura dr̃ cœlum, & similiter firmamentum. Empyreum vero dr̃ cœlum cœli. At vero sacri Doctores considerarunt, quia cum cœlum sydereum ex omni parte circundaret terram, qua ratione essent aquæ illę super vnam eius partem, eadem rõne essent super aliam, & sic indifferenter super oẽm. Sic ergo perpenderunt, illas in modum cœli esse expansas. Ideoque cęli nõie vocabant eas. Et quia videbant illam naturam ab Empyreo & firmamento differẽtẽ; ideo cęlum illud intermedium a materia noĩabant aquęum. A dispositione vero materiali cristallinum. Non ideo quia ibi sic aquarum cõgelatio, sicut est I cristallo ſcdm naturæ cursum: sed quia cristallus hẽt ꝑspicuitatẽ cum luce, sic & cęlum illud. In Genesi vero nõ loquit᷑ scriptura de cœlo aqueo, qm̃ ibi tangit᷑ ordinatio ſcdm q̃ facti fuerunt cęli. Sed adhuc sub natura possibilis aquę fuit ibi. Non. n. tunc fuit vnumquodque secundum drĩam actualẽ dispositum. Et ideo non inuenitur ibi de aqua quod sit cœlum. Aqua siquidem ibi refertur ad aquas possibiles. i. quæ possibilitatem hñt vt ex eis fiant res. Porro in Deuteronomio loquitur scriptura de duobus cœlis, s. aqueo, & Empyreo. Et hoc ideo, quia loquitur ibi Iudęis sensibilibus. Et illi duo cœli primi sunt in corporibus. En inquit dñi Dei tui cęlũ est & cęlum cęli, ac si dicat. Quia tu es sensibilis populus, si q̃ris locum Dei nõ q̃res eum, nisi tñ in sensibilibus. Ideo tacet de cœlo Trinitatis, quia cęlũ illud non hẽt naturam corporis. Rectè ergo Beda principium Geneseos exponens, ac septem cœlos enumerans tacet de cœlo aqueo, & ponit cęlum Trinitatis. Rabanus autem econtra super Deuteronomium ponit cœlum aquęum cum Empyreo, & tacet de cœlo Trinitatis.

De cœlo quod dicitur firmamentum. Cap. CII.

ALbertus. Sequitur de tertio cœ'o qđ dr̃ firmamentum, & de septem inferioribus Spheris, de quibus parum locuti sunt Doctores nostri, breuius absoluemus nos, q̃ de alijs: dr̃ autem, vt superius habitum est, firmamẽtum, quia stat firmum. s. inter aquas inferiores, & superiores. Et potest quęri rõ firmitatis huius. Si. n. dicatur firmiter stare, quia sit immobile, hoc falsum est manifestè, qm̃ ad oculum vr̃ circumuolui: preterea si dicatur ꝙ sit terminus intrãsgressibilis aquarum superiorũ ne possint descendere, hoc ẽt probatur nihil esse, quia sicut iam habitum est superius, ibi sunt aquę sine ponderositate. Cęterum vr̃ ꝙ non illa Sphera octaua tantum, sed ẽt inferiores ſcdm scripturam appellentur, firmamẽtum: legitur enim in Genesi, ꝙ dixit Deus, Fiãt luminaria in firmamento cęli fecitque Deus luminare maius, vt pręesset diei, & luminare minus, vt pręesset nocti, & stellas, posuitque eas in firmamento cęli: omnibus ãt notum est, ꝙ sol & luna sunt in inferioribus circulis planetarum, & sic ẽt inferiores Sphere dñr firmamentum. Nos autem dicimus ad primum, ꝙ firmamentum dicitur a firmitate naturę, quia non generatur, nec corrumpitur, & non ab immobilitate secundum locum. Quod autem dicit Augustinus super Genesim inter aquas inferiores, & superiores firmiter stare firmamentum, hoc non est propter ponderositatem aquarum superiorum, sed propter firmum calidi & sicci, frigidi & sicci, calidi & humidi, frigidi & humidi contentum, hoc enim contentum notat ęternitatem vniuscuiusque per se. Et propter hoc dicitur firmamentum, quia indissolubilis est contentus ille, cum extractus sit

extra

extra actionem & passionem contrariorum. Porro firmamentum dicitur secundum duplicem modum. Vno modo dicitur octaua sphera tm̃. Alio mõ dr̃ tota natura corporis quinti, & sic accipit. in Genesi vbi dr̃, ꝙ fecit Deus luminaria in firmamento cœli.

De stellis in firmamento & infra collocatis. Cap. CIII.

HOc cęlũ idest firmamentũ est octaua sphera, quæ & dr̃ stellata. Cumq; Deus in illa stellas multas fecerit, quæri põt, cur in qualibet inferiorum septem vnã tantummodo posuerit. Ad hoc aũt in 2. li. cęli, & mũdi ponit Philosophus tres solutiones. Prima est qa octaua sphera est cã vitę inferiorũ p ceteris spheris, quod non potuit esse nisi per diuersum lumen in stellis diuersis. Secunda est, quia natura sic opera sua temperauit, vt daret inferioribus spheris quæ plures habẽt motus, vnã tantummodo stellã cuilibet, & superiori quæ pauciores habet motus, multas stellas daret. Superior quippe inferiores mouet, vnde cũ inferiores plures ac diuersos habeãt motus, oportet ꝙ superior plures haberet stellas ex qbus plures motus causent in inferioribus. Tertia solutio supponit duo, videlicet, ꝙ superior sphera mouet inferiores, & ꝙ eas mouet secdm̃ potẽtiã proportionatã tãtis mobilibus quantę sunt sphęrę inferiores: Ex quibus s. duobus sequitur, quod si sphærę inferiores haberent stellas plures, superior eas mouere non posset. Si autem quæritur quare nona sphera vnum tantum habet motum, & quælibet inferiorum habet plures; dicimus secundum Philosophum, quod spheræ quanto sunt altiores, tanto nobiliores. Ideoq; prima propter nobilitatẽ sui bonitatem motoris percipit vno motu, inferiores uñt pluribus.

Vtrum aliquod spacium sit inter spheras planetarum. Cap. CIIII.

HAbet autem quæstionem, vtrum inter spheras sit corpus aliquod, vel spacium illud sit vacuum, an spheræ contingant se inuicẽ. Et dicit Auenalpetras, quod illæ se contingunt. Sed ipse ponit quod non sunt eccentrici, nec epicicli, nec eleuationes nec depressiones planetarum, quod dicit ea ratione, quia secundum naturã quintum corpus non est diuisibile. Si aũt esset eleuatio ac depressio planetarum, tunc oporteret, quod corpus illud diuideretur, ac sucederent stellæ eleuatæ ac depressæ in locũ suum, aut ꝙ locus vnde recederet stella, vacuũs remaneret, quorum vtrumq; est impossibile secundum naturam. Alij sicut Auerrois, & sequentes sui dicunt, quod totum continuum est a luna superius & habet vnum centrum terræ, & nihil eleuatur, & deprimitur in ipso, & hoc dicitur ea ratione, quia totum est corpus vnius naturæ, & ideo habet vnum motum & vnũ cẽtrũ, vnde etiã negat eccẽtricos, & epicyclos, & eleuationes, & depressiones, Et isti ambo diuersitatẽ planetarum causant ex diuersitate polorum, & circulorum super quos voluuntur. Quidam etiã dicunt ꝙ sphere non contingũt se, & corpus eiusdẽ naturæ, est inter eas. Diuisibile quidẽ a spheris, sed non transmutabile in speciẽ aliam, & in illo eleuãtur, & deprimũtur eccẽtrici, & planetę. Quidã tñ antiqui dixerũt ꝙ ecẽtrici, & stellę trãseũt per corpus qd est inter spheras, & tñ ipsum nõ diuidũt, & hoc cõtingit pp formalitatẽ ipsorũ corporũ, sicut & lumẽ transit per aerem. Sed secdm̃ hoc trãsitus planetarũ esset potius alterationis mutatio, q̃ trãsitus localis corporalis alicuius Mathematici, & Aegyptij, & Caldæi, & qdã Arabes dicũt, ꝙ supiora sũt ignea, & ideo nõ est inconueniẽs si scindunt moto eccentrici eorũ, & planetarũ.

De cœlo olimpeo. Cap. CV.

ALexander. Inter firmamẽtũ & igneũ spaciũ est cęlũ olimpeum. Nã vtrumq; quidẽ cęlum. s. olimpeum sine ardore. Igneum vero cũ ardore. Et olimpeũ est super igneũ, q̃a magis participat de natura luminis q̃ igneũ. Actor. Hunc Alexã. At vero Albertus qui sequitur ordinem Bedæ ponit olimpeũ infra igneũ spacium, dicit enim ꝙ vtrũq; quidẽ inseparabiliter receptiuum est luminis. Sed igneum secundum circulum superficiei superioris olimpeum vero secũdum circulũ inferioris. Quid aũt Beda significare vult nomine olimpei, nusquam expresse legisse memini, forsitan aut olimpũ vocat regionẽ solis, quæ tota accenditur. Igneum verò spacium stellarum regionem fixarum quæ a splendore ignea dicitur. Sed horum vtrumque cœlum sidereum comprehendere solet: vel fortasse vocat olimpũ illum circulum qui est inter aerem purum & igneum spacium, quod etiam vtriusque naturam participat tanquam medium extremorum duorum, sicut dicetur inferius. Nunc autem iucunum de reliquis cęlis idest igneo spacio, & æthere, & aere referamus. Verũtamen propter ipsius materiæ nouitatem hic incipiamus alterius libri distinctionem. Nempe ad corpus quintum pertinent superiora: ignis autem, & aer, & inferiora omnia corpora sunt elementa vel elementata.

LIBER QVARTVS.

De igneo spacio. Cap. I.

AVgustinus super Gen. Sup aerem purus ignis dr̃, cœlum: vnde & luminaria facta esse coniectant illius. s. ignee lucis conglobata dispositaq; natura in eas formas quas in cœlo cernimus. Seneca de naturalibus quæstionibus. lib 6. Ordo siquidem rerum existit: & ignis purgans in custodia mundi summas sortitus oras pulcherrimè circumit. Et hic quidem descendere non potest. Sed nec ab extremo comprimi: quia in æthere nulli incerto corpori locus, certa & ordinata nõ pugnãt: vos autem dicitis eum causas stellarum transuolantium redditis, posse aliquas partes aeris ad se ignem trahere ex his locis superioribus, atq; ex eo ardore accendi. Sed plurimum interest, vtrũ aliquis dicat ignẽ ex æthere decidere, quod natura non patitur: an dicat ex ignea vi calorẽ in ea q̃ subiacent, transilire. Non. n. tunc ignis illinc cadit, qd̃ fieri nõ põt, sed hic nascitur: apud nos certè videmus incendia latè peruagante quasdã insulas q̃ diu con caluerint, ex se flammã concipere. Itaq; verisimile est, & in aere summo, in quo ignis rapiendi naturam hẽt, accendi calorẽ ignis suppositi. Necesse est. n. vt vnus æther habeat aliquid aeri simile. Et summus aer non sit ætheri summo dissimilis, quia non fit statim in diuersum ex diuerso trãsitus: paulatim ergo ista vim suã in confinio miscent, ita vt dubitare posses, an hoc aer, an hoc iã æther sit. Philosoph. in Metheor. li. 1. Inferius quidem in eo qd̃ super terram est, vincit aqua; & aer hoc igne. Nam si vinceret ignis combureret illud & exiccaret. Ignis autem purus, & non turbidus superius est contingens orbem lunæ. Hugo in didascolicon lib. 1. Itaq; temporalia hæc sunt naturæ opera, quæ super terram oriuntur sub lunari globo mouẽte igne artifice, qui quadam ei descendit in res sensibiles procreandas. Ex li. de naturis rerum. Locus orbi propinquus, qui, s. orbis est elementum quintum, calidus est, & inflammatus. Nam omne mobile ex corporibus quando mouetur motu circulari inflammatur, & ipsum quod ei approximat inflãmat. In locis aũt orbis in quibus vĩ galaxia, sunt stellæ multæ paruæ, spissæ, & magnæ, ppinquæ, luminosæ. Cum ergo procedit lumen earum ex illo loco igneo, vel inflammato, vĩ in eo lumen oblongum. Et istæ quidem stellę sunt, quarum quędam alias tangunt, & lumen a sole recipiunt. Quare continuatur lumen quarundam earum cum quibusdam: propter hoc vĩ galaxia in eo orbis loco, nõ recedens ab eo. Ex his verbis Aristotelis innuitur, ꝙ nõ solũ a superiore, sed ab inferiore loco gloria, & honor contrahitur. Nam lucem dictarum stellarũ nobilitat non solum lumen solis, sed etiam ignis. Esse aũt galaxiæ simile est esse stellarũ comas habentium, quia similes sunt eis per hunc modum in locis suis. Et lumen solis superat lumẽ earũ.

De natura ignis communi. Cap. II.

AVicenna de medicina lib. 2. Ignis est corpus simplex, cuius naturalis locus est altior super oẽs elementarias partes, qui est concaua cęli superficies. Ipse nanq; ad ocium peruenit, hęc est leuitas eius absoluta. huius natura calida est, & sicca: & eius esse in generatis inest ut maturẽtur, & subtilientur & tẽperentur, vt & eius penetratione per ea currat aerea substantia: ac duorum elementorum grauium, & frigidorum pura frigiditas temperetur. Philosoph. de cœlo & mundo lib. 3. Ignis est velocis motus calefaciens, adurens: incidit quoque & separat, & aggregat plus quam separat. Non. n. separat & diuit: nisi oẽ qd̃ non est sui gñis. Aggregat aũt & vnit oẽ qd̃ sui gñis est: vnde aggregatio, & vnitio est de ipsius ignis essentia. Separatio aũt & consumptio non insunt ei nisi per accidẽs. Et ignẽ quidẽ corrũpi videmus dupl'r, aut. n. corrumpitur cõtrario suo, aut finitur & extinguitur ex seipso. Ex lib. de nat. rerum. Ignis simplex dictus est leuissimũ corporũ: ascendens sursum, cõgregans homogenia: disgregãs heterogenea, calefaciẽs, & illuminãs, virtutem hẽt vstiuã, & consumptiuã, materiamq; sibi subiectã vbi obediẽs fuerit, in fauillã & cinerẽ redigit. Itaq; materiã proximantẽ cõsumit cõ hoc materia ex sphera suã esse non possit. Quantoq; in materia crossiori fuerit, tanto fortius vrit, fortius enim vrit in ferro, quam in carbone. Et fortius in carbone quam in stipula. Et in stipula, quam in stuppa. Item in viridi materia fortius vrit, quam in sicca. Ignis accolus aqua ardenti ex subtiliate sui fomenti etiam bombicem eadem aqua madefactum, non comburit, sed accenditur nec vllam alicubi adustionem prestat. Ignis lapides in æra soluit: ferrum mollit, lapidem cremandum, in cementum vertit, candida nigrificat, nigra candificat, ppter iucũdus est, si nõ excrescat. Ignis vẽtum suscitat, vnde & vulgus ignẽ solent accẽdere, cũ a tritico paleas excutiũt, Ignis innocens ignis, nec potẽtia leui æqualem põt amittere caliditatem,

ditatem & ſiccitatem, ſicut in alijs elementis contingit. Nā terra caleſieri poteſt & humectari, aqua vero caleſieri, & aer frigeſieri.

De eodem. *Cap.* III.

CVnque ignis ſubtiliſſimus ſit, nunquam Euaporatiuus erit, quia omne euaporans euaporat ſubtilius ſe per attritionem & calefactionem, quæ duo excluſa ſunt ab igne ſubtiliſſimo, & puro. Ignis ſi ſub dimo accenditur, quinque lineas efficere noſcitur, vnam in medio feruidam. duas circumgelidas duas vero inter has temperatas. Qui ſi vt ſol circumiret, nimirum quinque circulos redderet, ad modum quinque circulorum in cœlo. ſ. borealis, Solſtitialis, æquinoctialis, Brumalis, Auſtralis. Ignis ēt ad ingreſſum hoſtiè facili extinguitur, & difficile accenditur. Radius ſolis obiecto ſpeculo concauo fit ignis ſcd̄m eſſe quod ibi eſt, non tñ habet lucem, ſed corpulentiam & calorem. Ignis ex ſilice elicitur, ſed ſtatim annihilatur, niſi circumpoſita leui & arida materia foueatur. Ex igne puro nihil fit, ſine materia permanente. Ignis in maiori materia maioris eſt claritatis, & caloris. Ignis multipliciter auxiliabitur. Remedium præbet dolori, quem facit aduſtio. Dicitur etiam ignis, quòd accenſus in domo, defendit eam ab ictu fulminis. Eſt autem genus ignis, de quo legitur in geſtis Beati Nicolai, quod ardet in aqua calida, de ſui natura ſemper mobile. Ignis diuinus conſumit non id quod eſt, ſed potius id quod non eſt, vt peccatum. Econtrario ignis concupiſcentiæ facit, quoniam ab eſſe ad minus eſſe hominem inflammando trahit. Ignis durat quouſque eſt combuſtibile, & amor quouſque amabile. Actor. Ignis eſt elementum quartum. Calidus eſt, & ſurſum tendit, ſplendet, rutilat, calefacit, fumum generat, ligna conſumit, attractiuę naturæ eſt, cibos decoquit, huius effectus ex parte tāguntur in his verſibus, Deſtruit, emollit, reſtringit, conſolidatq;. Terret, accendit, lętificat, clarificatque. Mobilis, & ſiccus munduſque fauilla tenetur. Creſcit & aſcendit, ſed aqua modica morietur.

De proprietatibus ignis in quibus aſſimilatur diuinitati. *Cap.* IIII.

DIonyſius, de Hierarchia cœleſti. Habet autem ignis multas diuinæ (ſi phas eſt dicere) gratię proprietates. Ignis enim ſenſibilis quidem eſt, & remouetur omnibus. i. ſupereminet omnibus elementis. Occultus eſt & inuiſibilis ſecundum ſe, non accedente materia in qua propriam manifeſtet actionem, immenſurabilis, potens omnium ſimul, mobilis, tradens ſe omnibus quoquomodo appropinquantibus, renouatiuus materiæ, illuminatiuus circumuelatis ſplendoribus incomprehenſibilis, clarus diſcretus. i. diſcernens materias, vt plumbum ab argento, reſiliens, immutabilis, ſine impaſſibilis, ſurſum ferens, acute means, non recepitans contumeliam minorationis, ſemper motus, per ſeipſum motus mouens alterum. Non indigens alterius, latenter creſcens a ſeipſo, & ad ſuſceptas materias manifeſtam ſumit magnitudinem, alias manifeſtans ſui magnitudinem, actiuus, potens, ſimul omnibus præſens inuiſibiliter, neglectus non eſſe putatur, attritum aūt ſicut quadam vindicta, cōnaturaliter & proprie ſubitoq; relucēs, & iterum incomprehenſibiliter impalpabilis non minutus in oībus ditiſſimis ſuis traditionibus. Glo. ſuper actus Apoſtolorum. 2. c. In igne ſpiritusſanctus venit, quia ignis quatuor habet proprietes naturales, vrit, purgat, calefacit, illuminat. Ignis ēt incorporeus & inuiſibilis eſt in natura ſua, ſed aſſumpto alio corpore videtur, diuerſi coloris apparens propter materias, in quibus ardet.

De differentia ignis cœleſtis, ac terreni. *Cap.* V.

AVguſt. ſuper Geneſim. Ignis quidem ille ſuperior, vt dictum eſt, purus eſſe dicitur. Ignis aūt ille, qui vrit tangentem, qui de terrenis, & humidis motibus infra exiſtit, vt vertatur in aliud elementum, ac per hoc in ſuperiorem trāquillitatem euadere non valens, in iſta pinguiori parte turbulētis motibus agitatur ad temperandum eius rigorem, & ad vſus terroreſque mortalium. Actor. Ignis ille ſupremus, ac tranquillus, nō quærit alienam materiam in qua coaleſcat. Iſtæ vero terrenus ignis, quia non eſt in regione ſua, ſed deficit in conſumptione materiæ, & in aliud elementum conuerti dr̄, quia fumigando in aera denſatur, hoc eſt vtique dr̄ia inter vtrumque, quia ille cœleſtis ignis non eſt elementum, hic aūt terrenus elementum, ille trāquillus, iſte aūt turbidus, ibi quoque fertur eſſe pura lux. hic aūt ardor, vnde tripartita fit ignis diſtinctio, aut. n. eſt purus, & ſine materia, & ſic eſt ille cœleſtis, aut ī materia. Et hoc dupliciter, aut in materia rara & tenui, ſic eſt in aere, & ſic eſt flamma, vt in fulgure. Aut in materia croſſiori terrena. ſ. ac ſolida, & ſic eſt carbo vel fauilla. Ignis ille ſuperior non eſt calidus, vel ardens in ſe ſm̄ quoſdam, ſm̄ tñ in effectu, calefacit. n. ſubiecta. Guilelmus, de Conchis. Ignea non ſunt calida, niſi quæ vicina ſunt alicui ſpiſſę materiæ & humidæ, vn̄ ſol in cōuallibus montium vbi aer ſpiſſior eſt, maiorem calorem exercet: vn̄ in ſummitate montium pp̄ ſubtilitatem aeris perpetuæ ſunt niues. Seneca vbi ſupra. Et ignis quidem fieri ſolet apud nos duobus modis. Vno. ſ. ſi excitatur, ſicut lapide percuſſo. Altero vero ſi attritu inuenitur. Sicut cum duo ligna inter ſe diutius ſunt ſtricta. Nec oīs hoc tibi præſtabit materia, ſed eliciendis ignibus idonea, ſicut laurus, & hæderę, & alia in hunc vſum paſtoribus nota.

Quod ignis omnia vegetat & mouet. *Cap.* VI.

HVgo ſuper Eccleſiaſtem. Luſtrans inquit vniuerſa in circumitu pergit ſpūs, & in circulos ſuos reuertitur. Spūm hoc accipere poſſumus igneam vim, quæ ab ipſo ſole procedens, per cuncta ſe diffundit, & vniuerſa inuiſibiliter penetrans vegetat & mouet, vnde & veteres naturam eſſe dixerunt ignem artificē procedentem in res ſenſibiles procreandas: vitalis. n. motus, & vegetationis ſenſibilis, in cunctis naſcentib. ignea vis origo eſt, quę reb. oībus incrementū ſubijcit. Et inuiſibili eas nutrimento alens, ac fouens, ad viſibilem tandem perducit ſubſtantiam, hic ergo ſpūs. id eſt hæc occulta naturæ vis oīa luſtrat, quia per omnes rerum partes inuiſibiliter ſe diffundens, vnicuique ſecundum naturę ſuę capacitatem, propriam qualitatem diſtribuit, pergit & reuertitur: quia vniuerſa quæ oriuntur in tempore prius per incrementum prouehit, ac deinde ſeneſcentia in originem ſuam reducit. Ambroſius in Hexameron li. 2. Cum dicant philoſophi orbem cœli volui ſtellis ardētibus reſulgentem. Nonne Dei prouidentia neceſſario proſpexit, vt intra & ſupra cœli orbem aqua redundaret. quæ illa feruētis axis incendia temperaret. Quod ergo exundat & feruet ignis, ēt aqua exundauit in terris ne ſolis, ac ſtellarum ardor eas exuręret, & tenera rerum exordia vapor inſolitus læderet. Quanti fluuij, fontes, lacus terras irrigant, quia eas internus ignis vaporat, vnde. n. arbores germinarent, ſata prorumperent, vel orta conquirerentur, aliàs coquerentur, niſi ea interior ignis animaret, qui etiam de ſaxis frequenter excutitur, & de ligno exilit ſæpè dum cæditur. Itaque ne alterum altero conſumeretur, inuicem ſe temperant ignis, & aqua. Deus. n. pondere & menſura examinauit vniuerſa. Seneca vbi ſupra li. 7. Dicimus ergo ignem eſſe qui mūdum occupet, & in ſe cuncta conuertat. nihilque aliud in rerum natura relinqui reſtincto igne, q̄ humorem, & in hoc futuri mundi ſpem latere: ita ignis exitus mundi eſt, humor exordium.

De diuerſis ſpeciebus ignis. *Cap.* VII.

HVgo de Sancto Victore. Triplex eſt ignis natura, ſcilicet ꝙ naſcitur, ꝙ paſcitur ꝙ depaſcitur, hoc eſt ꝙ oritur ꝙ nutritur ꝙ conſumit. Et ſm̄ has tres naturas recipit decem ſpecies. Prima eſt quæ fit per remotionem, quæ nec naſcitur, nec paſcitur, nec depaſcitur, qualis eſt gehennę ignis. Non naſcitur, quia originem extra ſe non habet. Non paſcitur, quia nutrimento non indiget. Non depaſcitur, quia in ſubſtantia materiali non ardet. Secunda eſt ſpecies, quæ tantum naſcitur non paſcitur non depaſcitur, qualis eſt fulgur expreſſum a nubibus. Tertia quæ tantum paſcitur non naſcitur non depaſcitur, qualis eſt ignis oculorum qui naturalis eſt. Quarta q̄ tm̄ depaſcitur, non naſcitur, nō paſcit̄, qualis eſt ignis ſolis extrinſecus, vnde nec ſordes ei appropinquare pn̄t, quas nō ſibi incorporādo, ſed ī nihilū redigēdo cōſumit. Et hęc eſt dr̄ia inter ignē ſolis, & gehennæ, quia ignis ſolis extrinſecus depaſcit̄. Ignis vero gehennæ, nec extrinſecus id qd̄ ardet, nec intrinſecus id in quo ardet demolit̄. Quinta ſpēs cum ignis, qui naſcit̄, paſcit̄ non depaſcitur, qualis eſt calor in ouo, quia ille de corpore fouētis naſcitur & paſcit̄, & nō depaſcitur eius ſubſtantia. Talis eſt & radius ſolis in luna. Sexta eſt q̄ naſcitur & depaſcit̄ & nō paſcitur, ſicut fulgur expreſſum de nubibus. Septima eſt q̄ paſcit̄ & depaſcitur, & nō naſcit̄, qualis eſt calor in corpore, paſcit̄ cibis, depaſcitur humores corporis. Nō aūt naſcit̄, quia naturalis eſt. Octaua quę violentia naſcit̄ ſimulq; naſcitur, & depaſcitur, ſicut ignis excuſſus de ſilice, & in lignis receptus, de ſilice per violentiam colliſo naſcit̄, & in lignis paſcit̄ & ipſa ligna depaſcit. Nona eſt q̄ ſurſū naſcit̄ deorſū vero depaſcit̄, ſimulq; paſcit̄, ſicut radius ſolis lucēs in humido, de ſole a ſurſum naſcit̄ & paſcitur & humorē depaſcit̄. Decima eſt q̄ de ſubtus ſimul naſcitur paſcit̄ & depaſcit̄, qualis eſt ignis exiens de ligno & ardēs in ligno, pp̄ has diuerſas ſpēs ignis diuerſa inuenitur ſignāre in ſcriptura. Mō charitatem, modo cupiditatem. mō luxuriam, mō virtutes, modo vitia, modo Deum.

De æthere. *Cap.* VIII.

QVid aūt ætheris nomine ſignificetur iuxta Bedam, qui hoc cęlum immediate ſuper aerē ordinat nō intelligo, niſi ipſius aeris ſuprema pars purior ac trāquillior hoc noīe nūcupetur, q̄q̄ tā ab Ariſtotile q̄ a cęteris auctoib. ignis ille ſuperior elementis, ſiue ſpaciū igneum, de quo iam diximus. ęther vocet̄. Ex li. de naturis rerum. Supra eſt ignis puriſſimus totum aerem excedens. Cuius regio ad firmamentum vſque extenditur. Is tanto eſt aere ſubtilior, quanto aqua tenuior, & aqua terra rarior: idem & æther vocatur, quia perpetuo ſplendore lætatur, de hoc angeli ſibi corpora

pora assumunt cum ad homines missi veniunt. In hac ignis regione septem stellæ, & septem planetæ singulis circulis contra mundum feruntur, & ob vagum cursum erraticæ nominantur. Ignis itaq; tripliciter cõsideratur. Nam in materia terrea carbo est. In materia aeris flamma. In natura vero lucis est pura lux. Et ideo non indiget nutrimento, quia non est ex contrarijs agẽtibus: planetæ quoq; & stellæ qm̃ ex eodem constant, alimento non indigent. Et ideo ſm naturæ cursum in æuum lucere possent, nisi Creatoris sui voluntas eos aliter ordinaret. Ipse namq; ignis lux illic in propria regione est, nec habet respectum ad aliud vnde naturã trahit. Isid. in lib. 13. Ethy. Æther locus est in quo sydera sunt, & significat eum ignem, qui a toto mundo in latum separatus est. Sanè æther est elemẽtum, æthera vero splẽdor ætheris, & est sermo græcus. Actor. Ecce apertè innuit Isidorus, cœlum sidereum qđ & igneum est, ætheris nomine designari: fortassis autem Beda cœlum ipsum sydereum per tria interstitia separat: quorum vnumquodq; cœlum vocat, & proprium cuiq; vocabulum assignat. Primum, s. & infimum æthera nominans. Medium autem Olimpum. Supremũ vero spacium igneũ. His autem prætermissis, quæ liquidè comprehendere non possumus, ad ea quæ nobis tam ex assiduo loquendi vsu, quàm ex Scripturarum lectione nota sunt transeamus.

De aere. Cap. IX.

Isidorus lib. 13. Interdum, & cœlum pro aere accipitur vbi vẽti, & turbines ac nubes fiunt. Vnde Lucretius. Cęlum quod dicitur aer: Psalmista quoq; volucres cœli dicit, cum eas in aere volitare manifestum fit. Et nos hunc aerem ex consuetudine cęlum vocamus. Cum de sereno, vel nubilo quærentes, quale sit cęlum interrogamus. Est autem aer inanitas plus habens admixtum raritatis, quàm cætera elementa. Vnde Virgilius, longum per inane secutus. Actor. Aer inquit leuis, & mobilis est, rarus, spiraculum viuentium, Sole illuminatur, nube densatur, vento agitatur. Hugo de septem diebus. Aer dicitur cœlum, eo quòd a visibus nostris celetur. Nam omne corpus visibile alicuius densitatis est, quæ ex spissitudine aquæ vel terræ contingit, vt nubes ex vapore aquarum densatæ visibiles apparent. Ex libro de naturis rerum. Aer est tertium elementum, & est omne quod inani simile a terra vsque ad Lunam conspicitur, de quo & vitalis spiritus hauritur, & in quo dæmones commorãtur. Est enim quodammodo crassus, terra, & aqua, & igne permixtus. Aliter enim dæmonum corpora ex eo sumpta sonum non reciperent: vnde verba formarentur, ad eos quibus apparent. Quod ergo durum, & molle, asperum, & læne sentitur in eis, fit ex contrarijs elementis simul permixtis. Ex hoc etiam, & in hoc fiunt venti, niues, grandines, imbres, flamma, & huiusmodi. Ex contrarietate namque vehementiam elementorum patitur: vnde & eius corruptione infirmitates, & pestilentiæ generantur. Aer rarus est, leuis, mobilis, auibus peruius. Nubibus obscuratur, & pluuiam significat. Sole illustratur, hieme condensatur. Aestate serenatur, vento agitatur. Circa paludinosa, & humida loca condensatur, & facillimè corrumpitur: circa montes autem subtilis est, nimium ac penetrabilis. Mediocribus autem locis optimus: id est, nec nimis altis, nec demissis.

De naturalibus aeris proprietatibus. Cap. X.

Aer est elementum calidum, & humidum, quod ad terminum fertur, licet non ita velociter vt ignis: vnde aer habet humidi magis, q̃ calidi, de proprietate autem humidi est, ꝙ si fuerit diuisum, iterato redeat ad cõtinuum. Aer maximè inter cæteras qualitates elementares passiuus est: vnde impossibile est humidum ſm se esse causam doloris, sicut & verã humiditatẽ offensionis: Aer motu frigescit. Cum tamen eo, & terra, & aqua non frigescant, sed calescant, hominis autem flatu cõtingit aerem, & infrigescere, & calescere. Nihil tamen ita replere potest, vt aer cum ingreditur, nihil ita euacuare, cum expellitur. Cum autem totum repleuerit, ipsum secundum se disponit, aer enim sequitur figuram eius quod repleuit, vel qui adiungitur. Aer facillimè corrumpitur, & maximè quando non mouetur. Immutatur quoque fumositate paludum, vel putredinis alicuius: vnde fiunt morbi ac pestes in hominibus: aer medium est in visu, & auditu, & olfactu. Omnes colores simul, & semel potest recipere, & tñ vnumquemq; separatim, & absq; cõmixtione oĩum, vt puto: posito ꝙ pupilla oculi in medio aere esset, cuius circumferentia oẽs colores etiã distinctos haberet. Aer qñ tingitur aliquo colore in ipso resplendente, reddit ipsum colorem ad aliud corpus, sicut aqua radium in ea refulgentem reddit ad aliud corpus. Tersio autem, & splendor non videntur in aere, & in aqua, nisi quando in quiete sunt. Aer quoque sicut, & ignis non euaporat, quia omne euaporans euaporat in fumum subtiliorẽ se, & igniatum, quod non accidit aeri.

De loco & motu ipsius. Cap. XI.

Auicenna vbi supra. Aer est corpus simplex, cuius naturalis locus est, vt sit super aquam, & sub igne, & hæc est eius leuitas comparatiua, cuius natura calida est, & humida: hui⁹ esse in generatis iuuat, vt rarificentur, & subtilientur, & ad superiora eleuentur. Philosophus de cœlo & mundo lib. 3. Aer plus est in magnitudine, i. expansione quàm aqua. Similiter, & omne corpus subtile pluris est magnitudinis, q̃ corpus, s. spissum. Elementum ergo aquæ minus est elemento aeris. Quanto ergo maius est corpus, tanto vehementior motus eius fit, & fortior. Ignis nãq; quanto maior, sursum tanto velocius incedit. Hugo super Ecclesiast. Lustrans inquit vniuersa in circuitu pergit spũs: hoc quoq; significare potest, ꝙ motus aeris uno semꝑ vbiq; idem est. Sed cum alibi vehementius, alibi moderatius agitetur, ipsa eius fluctuatio versa vice in semetipsam refusa dissimiliter mouetur, & nõ vniformiter conquiescit, vt non cogamur motum semel cęptum vsq; ad extrema extẽdere, sed singulæ motiones impulsionesq; quasi in se factæ, paulatim in spacio motu languente quiescunt. Sed & illud, qđ ait lustrãs, apertè huic elemẽto tribuitur, siue ꝙ sordes vniuersas sua mobilitate vbicunque aspsas, siue collectas purget ac dissipet. Siue ꝙ sua subtilitate cũcta penetrans, vbiq; se diffundat. Seneca vbi sup. lib. 6. Aer quidẽ terræ continuus, & sic ei appositus, vt ibi statim futurus sit vnde illa discesserit, pars est totius mundi. Sed tñ quicquid in alimentum cœlestium terra miserit, ipsa recipit: vt, s. materia, non pars debeat intelligi. Ex hoc omnis eius incõstantia, & tumultus est.

Quòd aer sit vnum, & verum corpus probatur ex eius operationibus. Cap. XII.

Sunt qui & hunc ex distantibus corpusculis, vt puluerem cõstruunt: plurimum aũt a vero recedunt, cum per vnitatẽ partes ad intensionem sibi consentire debeant, & conferre vires. Aer autẽ si in athomos inscinditur sparsus est, teneri vero disiecta nõ possunt. Intensionem aeris ostendunt conflata, nec ad ictũ cędentia, ostendunt & pondera vento gestante ꝑ magnũ spacium ablata, ostendunt ẽt voces quæ remissę claræq; sunt, prout aer se concitauerit. Quid. n. est vox, nisi intensio aeris, vt audiat, linguæ formata percussu? Quid cursus, & motus omnis, nonne intensi spũs opera sunt? hic facit vim verius, & velocitatẽ currentibus. Cũq; vehementer concitans ipse se torserit, arbusta, siluasque conuoluit, & ædificia tota corripiens in alto frangit. Mare quoq; per se languidum, & iacens incitat. Intensionem spũs suę partes explicant, nãq; ingentẽ vim per occultũ agunt paruula ad modum semina, & quorum exilitas in commissura lapidũ, locũ inuenit: intantum conualescunt, vt ingentia saxa dirimẽt, & monumenta dissoluant. Quid hoc est aliud, q̃ intensio spiritus: sine qua nihil validum, & contra quã nihil calidum est? Esse aũt vnitatẽ in aere, vel ex hoc intelligi põt, ꝙ corpora nostra inter se cohærent. Quid. n. aliud teneret illa, q̃ spiritus. Quid aliud ꝓducit segetes, & frugẽ imbecillẽ, atq; virentem, erigit arbores, & distẽdit in ramos, aut in altũ erigit, q̃ intẽsio spus, & vnitas? Ostendit ẽt intensionẽ spiritus velocitas eius, & diductio. Nã oculi statim per multa milia aciẽ suã mittunt, vna vna totã simul vrbem ꝑcurrit, lumen nõ paulatim prorepit, sed simul vniuersis rebus infunditur: aqua ẽt qualiter sine spũ possit intendi? hanc. n. nihil aliud mittere, vel agere põt, q̃ spũs: eoq; cogẽte cõtra naturam suã multa conat, & ascendit nata defluere: dicens ex superiore loco in piscinã missus, nõ descendit, sed resilit, quare nisi spũ reficiente, vel refragante? lumen illi calorq; aliunde sunt, sed non per omne spacium sui similis est, immo mutatur a proximis.

Iterum ad idem. Cap. XIII.

Ex libro de naturis rerũ. In vẽtosa in qua est stuppa accendit̃ ignis, rarefacit aerẽ circunstantẽ in vẽtre ventosæ, & ducit in raritatẽ naturalẽ essentiæ suæ, quo extincto, qñ iungitur vẽtosa corpori, & aer de sui natura redit ad essentiã depressiorẽ in vẽtosæ vẽtre, & tunc occupat minorẽ locũ, q̃ prius, ac ne locus sit vacuus, quẽ occupabat prius, exit de corpore sanguis ad repletionẽ illius ꝑ vim. Et hmõi attractio aeris fit, & in vrceo aliquo liquore impleto, cuius fundus habet multa foramina, nihil inde exire põt, q̃ diu supius orificiũ obturabit̃, nec aer, vel aliud intrat, & hoc ne vacuus maneat locus. Si iã aperiatur orificium supius: iã exibit. Et q̃tum inferius exit de illo liquore, tñ supius ingredit̃ ad restaurationẽ de aere. Itẽ ex attractione aeris efficit̃, ꝙ homo ꝓpe cadauer hoĩs transiẽs occisi, licèt illud nõ sentiat, tñ horrore cõcutit̃: hoc. n. fit ex spũ q̃ulãcunq; infectionẽ recipiẽte, & eã aĩæ repręsentãte: ꝑterea vulnus infectũ spiritibus interficientis, aerem infectum trahit trãseunte interfectore, quo intercepto sanguis ebulliens extra manat, qđ in viuente nõ fieret. Natura. n. corporis adhuc viuẽtis bonũ sanguinẽ, vt sibi ami-

cum traheret, & aerem infectum, vt sibi inimicum excluderet, & hic contractus fit accidentaliter, s. ex similitudine. Itē si mulier acū quantulocumq; fumo ex cadauere resoluto per suturā portauerit super iacentis corpus, nephariam actionem impedit.

De sono in quo etiam apparet aeris intensio. Cap. XIIII.

AEr licèt maximè sit passibilis, & benignus. In omni tñ violenta collisione & motu, ꝙ clamat vel sonat ei oportet imputari. Sonus est aeris percussio indissoluta, vsq; ad auditum. Sonatiuum autē est motiuum aeris, vsq; ad auditum. Sonus duplex est, quidam, s. actu. Alius vero potentia. Quædam.n.sonū habent potentia, vt æs & quæcunq; lenia sunt & plana, quia sonare possunt, & magis concaua. Corpora nanq; concaua ꝓpter reflexionem faciūt plures repercussiones post primā propter ꝓhibitionē exitus. Facere vero sonum actu, est ipsius aeris medij, & auditus: fit autem semper sonus secundum actum ab aliquo, & ad aliquod, & in aliquo. Aliud.n.est verberans, & aliud quod verberatur, & aliud ipsa verberatio. Quædam autē non dicimus habere sonum, vt spongiam, & pilos: oportet.n.ꝙ sanatiuum sit ad resistentiam durum lęne ad continuationē, latum ad fortitudinem implendam. Omne musicum instrumētum inanimatū sub vno sono oīa verba confundit: idē etiā facit sonus verborū hominis veniens a remotis. Buccina versus extremitatem largior est, quia ab ore longior est, & aliquando sonat concisè, aliquando continuè Cytharæ sonus fertur somnum inducere, & dæmones effugare. Campana in tribus locis, si pulsetur tres habere sonos inuenitur. In fundo mediocrem, in extremitate subtiliorem, in medio grauiorem. Campana vbi spissior est, ibi acutior. Clarior autem dr̄ esse sonus campanæ, iuxta aquā suspēsæ. Campana maxima si pulsetur, etiā tenui filo circundata finditur. Percutiuntur autem campana, & olla, & lampas, & talia, vt sic probentur an fracta sint, vel integra.

De varijs soni generationibus. Cap. XV.

SOnus autē multis modis generatur. Generatur.n.quandoq; ex duorum planorum, ac solidorum inuicem percussione, ꝑ hoc, ꝙ expellitur aer aliqualiter a superficie vtriusq;, quę si nō essent aspera non inde tunc generaretur, quia tunc aer contineretur non expulsus inter partem eminentem, & partē depressam. Similiter etiam non fieret sonus, si mollia essent, quia tunc cęderent aeri, nec ipsum expellerēt. Similiter si acuta esset, nec sic sonum facerent, sicut si acus acui obijceretur. Acutum.n.est penetratiuum, ac diuisiuum potius, q̄ expulsiuum ac fractiuū: fit autē præcipuè sonus magnus, si ea quæ percutiantur aere sint plena: sicut metalla quæ aerem percussum diu retinent, ac per hoc magnum faciunt sonum. Alio modo fit sonus non ex percussione solidi corporis ad solidum, sed ex scissione vnius partis ab alia, sicut cum rumpitur pannus vel lignum, tunc.n.aer frangitur violenter, & eius fissura causat sonum. Tertio modo fit ex aeris ad aliud, vel ab alio percussione, sicut pulmo percutit aerem ad partes ductas tracheæ arteriæ Quarto etiam modo fit aeris cōstrictione, sicut qñ constringitur per follem. vel ꝑ flationem intra fistulam. Et hoc modo etiam generatur, quando ventus aerē ad cauernas, vel foramina impellit, ibiq; ipsum cōstringit. Quinto modo generatur ex aeris inundatione ꝯm Algazelem: sicut est in sono ventorum, quando terrestri sono implente aeris magna pars proijcitur super alteram: antequam illa apta sit cedere, tunc enim frangitur, & sonus efficitur.

Qualiter in aere solo recipitur eius generatio. Cap. XVI.

SOnus autem non generatur in vna parte aeris tantum, sicut cætera sensibilia quæ fiunt per medium, sed in omni parte vsq; ad auditum. Nam si generaretur in vna parte tantummodo: oporteret, ꝙ illa eadē esset numero in auribus diuersorum, & sic in diuersis esset idē numero, qd̄ est impossibile: p̄terea si esset tantum in vna materia diuidente medium: oporteret, ꝙ illa vna in eodē tpe in diuersis locis diuideretur per medium. Quia, s. ꝑ circumferētiam contingit fieri auditum. & sic oporteret, ꝙ & lineę quæ possent egredi a centro per circumferentiam simul, & semel diuiderent medium, quod iterum est impossibile. Dicimus ergo, ꝙ fit in omni parte. Nam vnaquęq; res sensibilis nō habet esse nisi in materia sua: tantaq; est, quanta & sua materia, vnde quantum aerem percutit primum percutiens a quo egrediens est sonus, tm̄ aerē percutit aer percussus, & generat in eo sonū. Ille quoq; aer tertiū pcutit, & sic deinceps, q̄diu durat violentia percutientis. Et ꝯm debilitatē violētiæ illius debilitatur & sonus. Deniq; sonus duplex habet mediū. Nā aer eius est materia & medium, aqua vero medium tantum: vnde cum vnumquodq; generetur in materia sibi cōuenienti, post diuisionē eius: parte in omni aeris moti generatur sonus, nec oportet, ꝙ ipsum vndiq; diuidat in vna parte generatus: aqua vero q̄ nō est materia, non suscipit generationē eius in partibus suis. Et q̄a sonus nō habet esse nisi in materia q̄ est corpus, nec pōt trāsire corpus ꝑ corpus, nisi ipsum diuidēdo: ibi est, ꝙ sonus nō ꝑuenit ad auditū ꝑ aquā nisi eā diuidendo. Nec est simile de sono, & alijs sensibilibus, q̄ in illa materiā habēt, in qua sunt p̄ter medij materiā. Sonus aūt nō habet materiā, in qua esse naturale habeat, nisi aerem tantum.

De Echo. Cap. XVII.

IN Echo nō fit reflexio ad aerem, vel in aere primo percussio, sed in forma, & figura primæ percussionis. Sed econtra obijcitur, ꝙ si sonus ꝯm significationem percussionis figuratur. Mons aūt repercutiens repercussionem, non habet figurā sicut primū percutiēs: vr̄ ergo Echo non redire ꝯm similitudinē ad primum sonū, nisi rediret in materia primo percussa. Respōdemus, ꝙ hęc obiectio rectè procederet si mons percuteret, at mons nō percutit, sed tm̄ reflectit: aer aūt repercussus percutit, sonū generando in posteriori aere prius in se genaratum. Concedimus tñ, ꝙ aliquantulum retundatur figura soni ꝓpter resistentiā ad aerē impulsum Et hæc est causa cur voces in Echo nō sunt ita distinctę, sicut in principali voce distinctæ sunt, & articulatæ. Si aūt q̄ritur vtrum semper in omni voce fiat Echo. Rñdemus, ꝙ semper quidē fit Echo, i. soni reflexio, nō tñ semper est perceptibilis ꝓpter duo: vnum est debilitas reflectentis: alterum vero propinquitas eiusdē ad aures audientis. Porro si quæratur cur ad montes, & altas siluas frequenter audiatur. Rñdemus, ꝙ huius est causa, quia in mōtibus est aeris percussi depressio sicut in sphera. Similiter & in altis sunt multa repercutientia ad ramos superius, & stipites inferius propter hoc & ibi fit specialis depulsio. In cauerna quoque præcipuè stricta prohibetur impulsionis diffusio per circumferentiam. Ideoq; necesse est, vt aer impulsus impellatur ad ante, vt fortificetur eius impulsio in materia, ꝓpter hoc in cauernis longè auditur sonus, & paruus, hæc quoque est causa cur in siluis bene auditur, quia scilicet arbores impediant aeris diffusionem percussi, propterea fortificatur violentia eius, ita ꝙ longè audiatur sonus.

De sonis in aere sibi inuicem occurrentibus. Cap. XVIII.

VIdetur autem, ꝙ soni sibi inuicē occurrentes in aere corrūpant sese. Cum.n.sonus sit passibilis qualitas contrariū habens in speciebus suis: vr̄ ꝙ in coniunctione supra materiā vnā species ipse corrumpant se. At vero cū auditus, vt dictū est supra, per circumferentiam fiat, sonus efficitur ꝯm circulum maiorē, & minorem, ita ꝙ minor circulus generat maiorē, & ille iterū maiorem. Cuius exemplum patet in lapillo in aquā proiecto, in aquā videlicet stantē: vbi videlicet lapis cadens est centrum multorum circulorum successiuę generatorum. Eo ꝙ vna pars aquæ impulsata: inundat super aliā circumquaq; per circumferentiā. Sic ergo & aer impulsus per primū sonans, inundat super aerē vicinū circumquaq;. Cum itaq; circulus nō tangat circulū nisi in puncto, & ita non corrumpent se adinuicē. At econtra potest obijci, ꝙ videmus in aqua, ꝙ vnus circulus infringit aliam, vel in toto, vel in parte, ergo similiter erit & in aere. Corrupta vero circumstantis, necesse est sonum corrumpi: p̄cipuè in illa parte vbi motus fortior obuiat: p̄terea videmus, ꝙ venti nobis sonos adducunt. Campana quippe longius auditur ad illā partem ad quā ventus flat, q̄ in aliā: patet itaq; ꝙ circumferentia corrumpitur, quia plus in vnā partē, q̄ in alterā partem extenditur. Manifestum est etiā, ꝙ qñ magnus sonus efficitur, minor nō audit: sicut patet in campanalibus, & molendinis, ꝙ loquentes ibi, non bene audiuntur. Sic ergo redit, ꝙ vnus sonus alterū corrumpit. Dicimus ergo, ꝙ soni obuiātes cōtrarij sese corrumpunt, & infringunt in loco contactus. Ita ꝙ ex ambobus generatur vnus confusus, cum ambo fuerint excellentes, vel alter alterum destruit, cum vnus fortis & alter debilis fuerit. Sed nota, ꝙ non vbiq; confringunt se, nisi alter alterū obtineat in tota circumferentia, sicut cū vnus est debilis, & alter debilior valde. Sed cū operantur in fortitudine, tunc maximè confringunt se ad rectum diametrum sonantium. Sed in alia parte circumferentiæ nō ita. Cum in sono, vt dicit Aristoteles, vbiq; fiat reflexio. Inde contingit, ꝙ vterq; sonorum illorum adhuc quandoq; percipitur, q̄q̄ in quadam sui parte sit corruptus: tñ in altera parte suæ circumferentiæ ad auditum reflectitur. Ex his patet cur in cōtinuè sonante, sonus sequens magis audiatur, q̄ sonus pręcedens, quia scilicet præcedentem obtinet sequens, & corrumpit ipsum, vel secundum aliquid, vel secundum totum.

De differentijs sonorum. Cap. XIX.

EXtremi soni, qui dicuntur esse simplices, sunt acutus, & grauis sonus. Porro differentiæ sonantium, ostenduntur in sono secundum actum. Sicut enim non discernuntur colores sine lumine. Sic nec sine sono secundum actū discernuntur acutum & graue. Et hæc dicuntur ꝯm metaphoram. i. similitudinē

ad velox

ad velox, & tardum. Quoniam acutum mouet sensum in pauco tpe in multum. Graue autem in multo tpe in paucum. Non tamen velox est acutum, & graue tardum. Sed acutum habet similitudinē ad velox in immutādo sensum, quia cito immutat. Et tardum ad graue, quia non citò immutat sensum: habet quoq; similitudinem ad acutū, & ad hebes in angulis, & in tactu. Quoniam hebes est, qd obstat, & pellit, & non penetrat citò. Acutum vero, quod pungit penetrādo statim. Sicut.n. est in tactu, quoniam hebes est sonus, qui nō citò penetrat. Acutus autem qui fortiter penetrat. Et ob hoc etiam lædit. Et quandoq; dentes obstupescere facit: præcipuè quando fit ex confricatione durorum aliquorum adinuicem. Nā tunc quidem, vt eius subtile penetrat terminum audibile, & quia primus ramus, qui diuiditur a termino audibili venit ad mandibulā, & contingitur cuidam neruo tangibili, qui vadit ad partes maxillæ manifestas, vt dicit Auicenna, propter hoc impulsus acuti soni tangunt partes illius nerui, & quia nullū os recipit sensum, nisi a neruo sensibili tactum. Ideo sentitur in dentibus tm̄: porro læsio ab alio sono non ita sentitur, quia non ita subtiliter penetrat neruos capitellares neruū audibilem tangentes. Non sunt ergo propriè dominationes illæ, quia sonus, vt supra dictum est, habet debilissimū esse. Ideoq; s̄m esse propriū non pōt distingui p differentias proprias. Sed oportet illas accipi per metaphoras: præcipuèq; a differentijs tangibilibus. Nā sicut sensibile tactum, nō separatum a materia sua venit ad tactum. ita sonus nō sine materia sua, quæ est aer motu fractiuo percussus, venit ad auditum. Ac per hoc habemus aerem connaturalem in auribus, qui percutitur ab aere percusso extrinsecus. Alia quoq; ratio horus, & melior est, quia species soni causatur a modo aerem scindendi. In qua scissione figuratur aer, q est materia in acutū, & hebes, & ita de alijs. Deniq; vox clara non nisi per similitudinē dr̄ ad albū, sicut.n. albus color visum penetrat per lucis actum. Sic vox clara per actum fractiui motus, bene pertingit ad auditum: porro numerus differentiarū distinguendus est, sicut numerus colorū. Nam s̄m proportionem arithmeticam derelictam, differentiæ soni septē erunt: prout autē sine proportione accipiuntur, multi sunt. Similiter ēt sicut est supernatatio colorū, ita & coniunctio duorum sonorum, quorum vterq; in parte remittitur, ac sequitur alterum. Hoc apertè claret in duabus chordis, vel fistulis simul sonantibus, vel in duobus hominibus simul cantantibus.

De duplici medio soni. Cap. XX.

SOnus s̄m Philosophos duplex habet mediū, s. aerē & aquā, sed hoc diuersimodè. Aer enim est materia, & mediū in quo generatur sonus, & sine quo nō est esse alius. Aqua vero mediū est tantum, in quo videlicet transit sonus in materia sua, quæ est aer impulsus: propter hoc etiam aqua confundit, & prohibet sonos. Aer autē conseruat, quia conseruatio rei est in materia propria. Si autem objicitur in contrarium, q sonus est non s̄m esse suum, nisi tantum in materia, qui est aer, & aer (vt legitur in lib. de sensu, & sensato) non est in aqua. Respondemus, q immo (sicut legitur in lib. 4. de cœ. & mūdo) aer leuis est in aqua. Ideoque s̄m naturam ascendit, vbi commotus fit, sicut in his quæ generantur sub aqua. Nihilominus tamen impulsus violenter penetrat aquam s̄m aliquam partē. Et s̄m illā fit sonus sub aqua. Impulsus enim aer penetrat crossa corpora, vt parietes. Et quando solida sunt, impulsio aeri non cedentia vehementer scindit ea. Vnde habetur in lib. 3. de anima, q aer tonitrus scindit lapidea & ligna. Hinc est etiam, q in turribus magnarum campanarum aer vehementer motus impellit aerem, qui est in rimis, ac poris murorum, qui cum non habeat quo cedat ex soliditate murorum, scindit murum. Hinc est, q aer impulsus a tonitru, veniens ad bursam in qua est aurum solidum, scindit & comminuit aurum totum, bursaq; apparet illæsa, eo q est ex substantia molli porosa, præbenti viam impulso aeri permixto cum vapore sicco terrestri. Comminuit etiam quandoq; propter eandem causam gladium in vagina, eadem vagina manente illæsa. Si autē quæritur, s̄m quid aer sit in auditu medium: Dicit Philosophus, q inquantum vacuum, quod tamen falsum est, quia nihil est in natura vacuum. Nam itaq; dicimus aerē esse mediū, s̄m q ipse est absonus, i. nullum habens sonum, & hoc vocat Philosophus vacuum. Dicitur enim vacuum vno modo locus non habēs corpus, & s̄m hoc nihil est vacuum actu. Alio modo materia nō habens formam aliquam, & sic iterum non est actu vacuum, sed potentia tantum. Tertio modo quietus aer non habens sonum, & hoc propriè vocant absonum. Aer siquidē ex raritate, & humido spirituali, i. non crosso & corporali, habet q facilè diuisibilis sit secundum naturam. Si vero præuenitur diuisibilitas secundum naturam motu alicuius percutientis, tunc frangitur, efficiturq; motus fractiuus aeris: pars vero fracta (vt dicit Algazel) impellendo super alteram inundat: & s̄m huius frangibilitatis naturam aer est medium, & materia.

Iterum de eodem. Cap. XXI.

DIcit autē Arist. q pisces qui sub aqua sunt, nec sonum, nec vocem facere possunt, eo q aerē non attingunt. Et si dicantur vocare, i. vocem facere vel emittere in acello, hoc est in tali sinuo: hoc non fit nisi branchis, vel pinnulis, vel quia sonum faciunt, caudis attingentes superficiē aeris. Ecce ibi vī innuere, q aer non sit in aqua. Quod si concedamus, multa sunt in contrariū experimēta. Nā & idē Philosophus in lib. de animalibus, ponit experimētū tale, q s. piscatores aliqn̄ percutiunt asseres, & tympana super aquam, & qn̄q; cum silētio vadunt, ne pisces audiant. Hæc oīa pisces auditū habere designant. Similiter ēt in nobis experimētū est, quia si quis caput sub aqua ponat, audiet sonos magnos, qui sup aquā fiunt. Cūq; non possint ad aurē peruenire nisi p aquā, oportet q aqua sit mediū in auditu: verum non est tale mediū, qd immutetur a sono, quia nihil immutatur ab eo, nisi qd est materia ei⁹ aliquo modo. Materia vero soni, nihil est, nisi qd pcussum diu pmanet: sicut in 2. de aīa dicit Philosophus. At vero aqua nō ita pmanet, sed pmanētiā soni phibet: vt ibidē dicit Aris. Nō est ergo aqua mediū & materia. Sed mediū, vt p qd diuisum, & nō alteratū s̄m speciē soni, trāsitq; p eā aer impulsus, in quo est sonus, vt materia. Et quoniam hmōi diuisioni resistit, obscurat sonos, & impedit. Est.n. corpus spissum, ideoq; minus seruabile soni q̄ aer, impediensq; motum eius fractiuum.

De tribus aeris partibus siue regionibus. Cap. XXII.

AVgust. super Gen. In superiore quidē parte, q̄ propter puram trāquillitatē, cęlo cui comitat', vel collimitat' cōi paci cōiungitur, aer tam tenuis esse dicitur, vt neque nubibus obumbretur, nec aues sustineat, nec homines qui ascēderunt crassiore spiritum alat, sicut aer iste. Aer tamen iste, & in naturā humidā tpe diluuij conuersus creditur. Aereos.n. cœlos diluuio perijsse in Canonica Sancti Petri legitur: quod intelligēdum nō est, nisi eos in aquarum naturā pinguioris aeris qualitate conuersos. Seneca vbi supra. Summa itaq; pars eius calidissima, & siccissima, & ob hoc etiā tenuissima, propter viciniā ignium æternorū, & illos tot motus syderum, assiduumq; cęli circumactum. Hęc aūt pars ima, & terris vicina densa est & caliginosa, quia terrenas exalationes receptat. Media autē pars summis, & imis comparata, quantum ad siccitatem, & tenuitatem est temperatior. Cæterum vtraq; parte frigidior. Superiora nāq; vicinorū syderū calorē sentiunt, inferiora vero tepent: primum quidē terrarū halitu, qui multū calidi secū affert. Deinde quia Solis radij replicantur, & quousq; redire possint, id duplicato calore benignius fouent. Deinde etiā ille spūs, qui oībus aīalibus, & arbustis ac satis calidus est, inest. Nihil.n. sine calore viueret. Adijce nunc ignes non tantum manu factos & creatos, sed opertos terris, quorum aliqui erumpunt, & obscuro conditoq; semper flagrāt. Sed & tot eius partes rerum steriles, habēt aliquid teporis: quoniam quidē sterile frigus est, calor autem gignit. Media pars aeris ab his submota, in frigore suo manet. Natura enim aeris gelida est.

De inconstantia inferioris partis eius. Cap. XXIII.

QVi cum sic diuisus sit, circa terras maximè varius & incōstans est. Ibi enim plurimum audet, & patitur, exagitat & exagitatur. Nec eodem modo totus afficitur, sed aliter alibi. Causas autē illi mutationi, & inconstantiæ alias terra præbet, alias syderum cursus, ex quibus soli plurimū imputes. Illum etenim annus sequitur, ad illius flexum hiemes ęstatesq; vertuntur. Lunæ vero plurimum est ius, sicut cæteræ quoq; stellę non minus terrena, q̄ incumbentem terris spiritum afficiunt. Et cursu suo occursuq; contrario, modo frigora, modo himbres, aliasque terris iniurias turbine mouent. Priscianus ad Cosdroe regem Persarum. Duplicem etenim inflammationem Sol est faciens: humidam, s. & fumeam: vnde imbres, ac venti, ac terra generantur. Loca quibus appropinquat supergrediens vaporē facit: longius autem absistens frigiditatis fit causa, & aqua superius consistens iterum in terrā defertur. Per hoc igitur aquæ magis in hieme fiunt, & noctu q̄ p diem, quia gelidiores sunt noctes. Accidit autem sæpè inflamationem siccam esse sursum, humidā autem deorsum. Et iterum econtra fieri, s. ex quibusdā spiritibus compulsas eas propria loca commutare. Inde & venti a pluuijs compescuntur. Et iterum post pluuias venti fiunt, s. quando ab ea quæ in terra est caliditate subsistens, nō extinguitur inflammatio a Solis caliditate incensa, quæ scilicet desuper inflammatio corpus venti est, & materies. Cum aqua dominata autē fuerit, fumeam inflammationē extinguit, & tunc vēti acquiescūt. Ex imagine mundi. Aer ille de quo vitalis spiritus hauritur, quia humidus est, in eo volant aues, sicut natant in aqua pisces. In hoc commorantur dæmones cum tormentis Deum præstolantes. Ex quo & corpora sumunt, dum hominibus apparent.

De varijs eius impressionibus. Cap. XXIIII.

GVilhelmus de Conchis. In aere vero quædam aerea, vt venti & turbines contingunt. Quædam aquea, vt nubes, pluuiæ, niues, grandines, arcus cœli. Quædam ignea, vt fulmina, fulgura, scintillationes, diuersæ formæ ignium, cometæ. De his ergo ordine disseramus. August. super Gen. Iste quidem aer inferior caliginosus humida exalatione pinguescit: qui commotus ventos, & vehementius concitatus ignes, & tonitrua, contractus nubila, & cōspissatus pluuiam, cōgelantibus nubibus niuē, & turbulentius congelantibus densioribus nubibus grandinē, & distētus serenum facit, occultis imperijs Dei a summis ad infima vniuersa quæ creauit administrantis. Ipsi itaq; aeri circunfusio iuxta terras, & ob hoc infirmę parti deputato, tenues alitus vaporaliter inseruntur, & auras texaunt, quæ etiā nocturnis rigoribus aggrauatæ, sereno rore distillant. Si aūt vehementius frigus est, & gelu candidius inalbescunt. Philosophus in lib. 1. Metheororū. Causa et prima mouēs terræ & aquæ vapores, vt eis eleuatis fiāt impressiones aeris est motus orbium, s. Solis, & aliorum. Sol n. dū appropinquauerit his rebus, & elongatur ab eis, causa est generationis, & corruptionis accidētium in illis, i. rerū huiusmōi quæ in eis generantur. Dū n. calor eius ingreditur terrā, eleuatur ex ea vapor humidus, & vapor siccus, atq; in diuersas species separatur.

Iterum de eodem. Cap. XXV.

QVædam enim species, dum ascendit ad supremam aeris resoluitur ac subtiliatur, & appropinquat igni quo inflāmatur. Et fit ex ea impressio inflammata, vt supra dictum est. Hæc autem vaporis species vocatur æstus. Alia propinquior est nobis, quæ fit aer, nisi accidat ei accidens, i. nisi obuiet ei frigus accidentale ipsam constringens. Verum aer iste factus ex vapore subtili fit aqua, quia vapor roridus est, i. materia roris, & pluuię. Nam si accidat ei frigus quod ipsum premat, incrossatur & inspissatur, & redit aqua ad terram pluens, & distillans in rorē, vel pluuiam, s. ex nubibus subtilioribus, & densioribus. Et quandoq; vē ex eo nebula, s. ex reliquijs nubium resolutarum. Cum ergo Sol appropinquat vapori, eleuatus ascendit. Cum autē elongatur ab eo descendit. Cū autē id, quod ex eo descēdit, est parua res, i. subtilis, & ideo tardat in descensione sua, & ros vocatur. Cū vero multam habet mensuram, i. spissitudinē, & ideo velociter descendit, pluuia nominatur. Et quando parua res est, nec peruenit ad aliū ꝓpter perpetuitatē suæ caliditatis, & resoluitur, fit aer. Quando aūt vapori ascendenti accidit vehementia frigoris aggregantis, tunc fit pruina. Quādo. n. super ipsum est paruum frigus, i. tēperatum exprimit rorē. Pruina aūt est vapor cōgelatus. Dico ergo, quod aqua non congelatur, nisi in loco vbi sunt nubes. Et quia descēdunt ex loco nubiū tria corpora, quorū generatio, & essentia est per frigus, s. aqua, nix, grando. Corpora vero descēdentia ex aere duo, duobus sunt similia, quia causa generationis vtrorumq; est vna, nec diuersificantur nisi multitudine & paucitate. Sunt autē hæc, s. nix & pruina, similiter pluuia & ros. Est n. ros pluuia pauca, & subtilis: pluuia vero ros multus & grossus, vel densus. Pluuia nāq; non fit, nisi vapore multo iam infrigidato. Et causa illius sunt tempus, & locus, & frigiditas. Roris autem locus strictus est paruus frigoris. Generatio vero niuis, & pruinæ est ex frigore, quia nix est ex nubibus, & pruina ex vapore congelato, nō in loco nubium. Horū aūt figuratio est mollities niuis, & pruinæ durities. Fit n. mollities niuis ex parte caliditatis admixtæ vaporibus, qui facti sunt nubes, prohibentis partes ipsius vaporis comprimi, & vehementer aggregari. Durities aūt pruinæ fit ex frigore loci & tpis, in quibus nō est illa ꝓhibens caliditas: & ideo partes vaporis contrahuntur. Grando autem fit in nubibus longinquis a terra, sicut dicetur infra.

De ventis. Cap. XXVI.

EX imagine mundi. De hoc itaq; procreantur venti. Ventus enim est aer commotus, & agitatus, & nihil aliud, quam flatus aeris. Senec. de naturalibus qst. lib. 2. Ventus est fluens aer. Quidam addiderunt, In vnam partem, & hæc diffinitio videtur diligentior, quia nunquam aer tam immobilis est, vt non in aliqua sit agitatione. Sic & tranquillū mare dr̄, cum non nisi leuiter mouetur, nec in vnā partē inclinatur. Itaq; parum comprehendit, qui dixit, quod fluctus est maris agitatio. Dicatur ergo. Ventus est aer fluens in vnam partē, aut aer fluens impeto, aut vis aeris in vnā partē euntis, aut cursus aeris aliquo concitatior. Spiritum quidē a vēto separat modus: vehementior. n. spūs ventus est: inuicē aūt spiritus leuiter fluens aer. Idē in lib. 7. Miraris cū flumina labantur assiduè, quædam et concita rapiantur, quod præsto sit illis aqua noua semper, quod si miraris, quid cum vēti totū aera impellant, nō deficit spūs, sed per dies ac noctes equaliter fluit. Nec in flumina certo feruntur alueo. Sed per vastū cœli spaciū speculato incēdit. Isid. lib. 4. Ventus est aer commotus, & exagitatus, sic dictus eo quod vehemens sit, & violentus. Vis etenim eius tāta est: vt non solū saxa, & arbores vellat, sed et cœli terramq; conturbet, & maria commoueat. Vitruuius de architectura lib. 1. Ventus est aeris fluēs vnda cum incerta motus redundantia. Ex lib. de naturis rerum. Ventus est aeris fluctus. Quis autem primum motū in aere faciat, vnde ventus creatur, merito quæritur. Quidam ex antiquis Philosophis hanc rationē assignant. In terra est abyssus profundissima, cuius fontes olim in diluuio rupti fuisse leguntur. Iuxta hanc loca cauernosa sunt, & speluncæ latè patentes. Ex his ergo venti de spiramine aquarum concipiuntur, qui & spiritus procellarum dicuntur: & hi quidem spiramine suo per patentes cauernas, aquas maris introrsum in abyssum trahunt, eaque inundatione iterum impetu magno impellunt, de his itaque ventus fit, & terremotus.

De diuersis ventorum causis. Cap. XXVII.

CAusas ventorum ad plenum scire neminem mortalium arbitror: dicente Scriptura. Qui producit ventos de thesauris suis, i. de occultis causis s̄m glosam. Quod enim inquit iussu Dei flant scis, & quod perflant sentis. Sed qua causa, vel de quo thesauro rationis educti sint nescis. Sed quoniam multi sup hunc multa dixerunt, opiniones & rationes Philosophorum, de hac materia breuiter percurramus. Plinius de historia naturali. lib. 2. Ventos siue assiduo mundi incitatu, & contrario syderū cursu nascuntur, siue hic est ille generabilis rerum naturæ spūs, huc illuc tanquam in vtero aliquo vagus, siue dispari ilic errantium syderum ictu, radiorumq; multiformi iactu flagellatus aer, siue a suis syderibus exeant his propioribus, siue ab illis cœlo affixis cadant, palam est illos quoq; legem habere naturæ nō ignotā, et si nondum præcognitam. Vitruuius vbi sup. Nascitur ventus cū feruor offendit humorē, & impetus fractionis exprimit vim spiritus flatus, sicut in eolis, i. ampullis ęreis cauis, quæ punctum habentes angustissimum, aquæ infunduntur & ad ignem collocantur, & anteq̄ calescant, non habent vllum spiritum. Simul autē vt feruere cœperunt, efficiunt ad ignē vehementissimū flatū. Ita iudicare & scire licet e paruo spectaculo de magnis, & immanibus cœli vētorumq; naturæ rationibus. Aristot. in lib. 3. Metheororum. In vapore quidem sicco est vapor humidus, & ecōuerso. Sed vnusquisq; eorum nominatur per id, quod super ipsum vincit. Cum ergo Sol in orbe, s. suo voluitur, & appropinquat terræ, eleuat ex ea vaporem. Cum autem elongatur ab eadē, aggregatur ille vapor ascendens, & inspissatur, & resoluitur in aquā propter frigus dominans super aerem. Ideoq; fiunt aquæ, i. pluuiæ plus in hieme, q̄ in æstate, & in nocte, q̄ in die, s. propter Solis elongationē. Nam multotiens et caliditas Solis, & terræ siccāt aquā descendentē ad terrā. Nec tm̄ humiditatē exiccat Sol, sed et terra exiccatione vehementi. Eleuantur itaq; duo vapores ex terra, quorū vnus est humidus, & est materia pluuiarum. Alius est siccus, qui principiū est & materia vētorū oīum. Fędus aūt est illorum sermo, qui dicerunt, quod vētus est iste aer effusus qn̄ mouetur. Si. n. hoc est, nō est venti principium, aut finis, qui sciatur. Nos aūt dicimus, quia quod nominamus eū ventū, non est ꝓpter hoc, quod ipse mouetur, sed qm̄ habet esse ex radice, ex qua est eius materia. Non. n. pōt esse ventus, quin sit aut ex aere moto, aut ex vapore ascendente ex terra. Sen. vbi sup. lib. 2. Democritus ait, quod in hoc, quod circundari fumus aeris spacio, tā exiguū locum multa corpuscula, i. athomi impleuerunt: necesse est, vt alia alijs incidant comprimant, & impellant ac repellantur. Ex quibus ventus nascitur. Cū vero diu colluctata se inclinauerint, & in magna spacij laxitate corpuscula pauca versantur, nec raritate possunt impelli. At hoc esse falsum ex eo colligitur, quod tūc minimè ventus est, cum aer nubilo grauis est, ita vt conspectum in vicino stantium eripiat. Quod non eueniret, nisi quod in paruum locum multa corpuscula se compellerent.

Adhuc de eodem. Cap. XXVIII.

VEnti igit̄ causæ (vt existimo) aquarū terrarūq; euaporatione fiūt. Ex his. n. grauitatē aeris fieri: deinde impetu solui, cū ex quæ dēsa steterāt (vt est necesse) extenuata nitunt̄ in ampliorē locū. Cæterū illa est rō lōgè valētior ventorū, habere aera naturalē vim mouēdi se, nec aliunde eā cōcipere, sed eā illi inesse. Cū & aqua motū suū habeat, et vētis qescētibus. Guil. de Cōchis. Nō. n. (sicut Democritus ait) ex athomis ex angusta parte aeris cōgregatis, ac sese cōpellētibus efficit̄ vētus, sed ventus est, ex reflexionib Oceani, & earū occursu vētos creari: de qbus in sequētibus differemus. Aliqū et fumus euaporat a terra, cum quo particulæ terræ, & aquę eleuant̄, quæ naturali motu ad cētrū volūt descēdere, sed impetu fumi ascēdētis in cōtrariū mouent̄. Ex hac fluctuatione aer in aliq̄ mouet̄ partē, & fit ventus, & hæc est cā secunda vētorū. Itē terra cauernosa est: vtpote naturaliter sicca, subintrat ergo vna pars aeris cauernas terræ, altera laborat exire: ex quo

conflictu

obstictu aer motus regio ventorū dr̄. Ex subterraneis et nubibus ventus aliquando generatur. Aquas siquidē fluere p cataractas terræ constans est, & super aquas in hipogeis aer existit. Ex frigiditate vero aquæ aer ille spissatur, & in nubē mutatur, qui per subterranea discurrit, terræq; motum frequenter facit. Et si repe rit terrā facilē, illam sumpit, & frequenter euersiones vrbiū facit. Si vero foramen apertū reperit, cū impetu exibit, estq; vētus. Nubes et superiores ruptæ, & in pronū solutæ, ventos generāt: q̄ hoc mō fiunt cū corpora dissimilia terreno in vapore, in fumo ascendunt. Quædā.n. sunt calida, q̄dam frigida, q̄dā humida, q̄dam sicca: vt cum dissimilia corpora in vnum sunt conglobata, q̄si concauæ nubes efficiuntur, inter quas interualla fistulosa, & in modum tybiæ angusta relinquuntur, quibus tenuis intercluditur spiritus, qui maius desiderans spaciū obstātia sibi scindit, & in ventū erumpit: hic ventus est procellosus, quia superius emittitur, & inscindit aera, q̄a nō fusus, nec p apertū exit. Et cū descēdit, alios ventos quos reperit, secū trahit, sicut torrētes modice magnitudinis susceptis aquis crescūt. Inde ex plurib. partib. q̄ sic cōgregat spūs elisus, & ī terra imperū & morā suscipit. Nubes ergo dissoluta vētos facit, q̄ pluribus modis dissoluitur. Aliqn̄.n. prædicto modo. Aliqñ calore & radijs Solis. Aliqñ attractione corporum in ea contentorū. Vehemens ergo spūs est leuis aer.

De qualitatibus ventorum. Cap. XXIX.

QVæri ergo pōt cum ventus sit aer in aliquam partē fluens, & dicatur aer esse calidus, & humidus, quomodo dicatur esse boreas frigidus, & siccus? Huic q̄stioni respondemus, q̄ nihil est aere conuertibilius: vnde positus inter frigidū, & calidū elementum: cito in eorū naturas conuertitur. Ex vicinitate ergo terræ, qualitates illius cōtrahit. Quales ergo sunt terræ cardines: talis inde nascitur vētus. Est aūt Oriētalis regio calida, & humida: vnde ventus qui inde nascitur, calidus & humidus est. Occidentalis regio frigida & sicca est, ex qua nascitur ventus frigidus, & siccus. Duo capita terræ frigida sunt, & humida: ex his venti frigidi & humidi nascuntur. Nā & si auster in sua origine est frigidus & humidus, quia tū per mediū torridæ Zonæ ad nos puenit, fit accidētaliter calidus, fugādoq; nubes ad hunc angulū terræ, quā incolimus, pluuias operatur: vnde humidus iudicat. Boreas & si in origine sua sit humidus, a nobis tñ nubes fugādo serenitatē operatur: vnde ab effectu siccus dicitur. Dicis fortè, si quidē ventus est humidus (vt tu affirmas) vnde fit, q̄ oēs venti, si careant pluuijs, aquā quæ est in superficie terræ desiccant, vel vestes, vel herbas, vel arbores? Rñdeo, ventus qui est humidus, vt auster, est etiā calidus: calor vero siccitatem operatur. Ille qui est frigidus, est etiam siccus: vnde non est mirum si desiccat. Vel s̄m Philosophiam, quæ morti nō dat locum, nihil perit in mundo. Corpora nāq; q̄ sola s̄m opinionē vulgi destructioni subiacent, si sunt ex elementis composita, in elementa resoluuntur. Si vero sunt elementa, in alia transformantur. Aqua igitur q̄ est in superficie terræ, vel in panno, vel in herba, vel in arbore, cum tāgitur a vento, in aerem transmutatur: vnde terra, vestis, aut quæ naturaliter sunt sicca, in propria remanent qualitate.

De augmentatione ventorum secundum partes a quibus flant. Cap. XXX.

ARistot. vbi supra. Ideo autē Meridies, & Septentrio pluris sunt exufflationis, q̄ Oriens, & Occidēs, & quæ sunt inter vtrosq; ventos, quia nō est Sol in parte Septētrionis, & meridiei, nisi in hora, i. in vno tpe anni, s. in parte Septentrionis in hieme, & in parte meridiei in æstate. Ideo vapor ascendēs minor est, & per consequēs rarior, & subtilior. Ideo nō multiplicatur alteratio eius in aquā, sed fit ventus anteq̄ alteratur. In Orientibus, & Occidentibus, & q̄ sunt inter vtrunq;, Sol est in omni hora: ideo plus est, qđ ibi resoluitur, & ascendit de vapore: cū ergo resoluitur in parte Orientis incrossatur propter eius multitudinē. Et cum peruenit Sol in Occidentē, infrigidatur vapor ille ꝓpter elongationē Solis ab eo, & alteratur, vt fiat aqua pluens. Similiter accidit & vapori ascendenti ex Occidente: pluuia vero prohibet sufflationē venti, quia materiā eius abscindit, quæ est vapor siccus. Quoniā ergo vapor humidus, plus ascendit ex parte Orientis, & Occidentis, q̄ ex parte Septentrionis, & meridiei: vapor autem siccus econtrario: ideo pluuiæ magis fiunt in parte Orientis, & Occidentis, q̄ in parte Septentrionis & meridiei: vēti aūt econuerso. Motus quidē venti tortuosus, quia vapor ascēdit sursum, & postea reflectitur circulariter in circuitu terræ. Omnes autem venti debiles sunt ex principijs suis propter separationem partium ascendentis, quæ sunt eius materia. Fortificatur ergo cum aggregantur illæ partes ad inuicem, & vehemēter flat. Item ventus fit in parte Septentrionis, & meridiei plusq̄ in alijs, quia partes istæ sunt inhabitabiles, & niues, & aquæ multæ sunt in eis, quæ exuberāt, & liquefiunt: dum fortiter in eis agit, sicq; extrahit ex ea vaporē multū, & inde multiplicantur venti. Dico.n. q̄ terra diuiditur in duas diuisiones. Vna est habitabilis. Altera inhabitabilis. Et hæc duplex. Vna quæ est vehementis caloris propter vehementē propinquitatē Solis: & hæc est pars meridiei. Altera quæ vehementis frigoris est propter elongationē Solis, & hæc est pars Septētrionis. Ex his duabus (vt dictum est) magis fiunt venti. Dico iterum, q̄ venti flantes ex parte Orientis calidiores sunt illis, qui ab Occidēte, quia tempus inflammat ventos, qui flant ab Oriente, & longius est illo, quos eos flare contingit ab Occidente. Item ventus meridiei excitat nubem, & aggregat, & componit, quia in flatu suo curuitatem habet, vel flexuositatem. Et inuoluitur per partes nubium, vel est circa nubes. Septentrio vero recti flatus est, & ideo segregat partes nubium aggregatas, & ab inuicem diuidit.

De causis interpolationis ventorum. Cap. XXXI.

VEntus autem commouetur multotiens post consummationem pluuiarum, quia Sol terram illuminans eleuat ex ea vaporem siccum, qui generat ventum. Cum vero abscinditur eleuatio vaporis sicci, quiescit ventus, & eleuatur occulta humiditas, ad quam exiccandam peruenit: sicq; vapor calidus, & humidus ascendit de terra, et cum aduenit frigus accidens in aere, alteratur & fit aqua pluens. Cum ergo pluit, quiescit ventus, & eius materia abscinditur, quia terra humectatur. Est autē Sol causa abscisionis ventorum, & iterum esse eorum. Quando enim appropinquat nobis appropinquatione pauca, i. debili, imprimit terram debiliter, & paucus vapor ex ea ascendit, qui est venti materia. Qn̄ aūt appropinquatione forti, econuerso accidit. Itē qn̄ discurrit super terrā, & adurit eā, sicut ignis magnus ligna pauca, ex ea non ascendit vapor. Sicq; materia venti abscinditur. Dico itaq; q̄ prohibentia ventorum duplex est: quarū vna est frigus, altera calor cū siccitate. Nā & siccitas cum frigore terræ partes congregat, & continet. Et siccitas cum caliditate exiccat eam, vel adurit, vel opprimit: igitur & calor, & frigus cum siccitate qn̄ fortis est superfluitas, vtriusq; prohibet vaporē ascendentē, & sic abscindit venti materiam. Flant autem venti apud ortum caniculæ, & eius Occasum, quia oritur in tempore caliditatis quando Sol habet virtutem eleuandi vaporem. Et occidit etiam in tempore, quo vapor ascendit. Et iterum flant vēti per diem, & quiescunt per noctem, quia Sole Occidente minoratur caliditas eleuans vaporem. Flat autem Septentrio in vere, q̄a tunc Sol augetur, & resoluit calor eius niuē: & sic ex terra eleuat vaporē, qui hoc tpe propter frigiditatem aeris infrigidatur, & coarctatur, & multiplicatur. Similiter in autumno fit.

De ventis antelucanis. Cap. XXXII.

SEneca vbi supra. Primum ergo antelucanos fluctus inspiciamus, qui aut ex fluminibus, aut ex conuallibus, aut ex aliquo sinu feruntur. Nullus ex his pertinax est, sed cadit fortiore iam Sole. Nec sunt vltra terrarū conspectū. Hoc venti genus incipit in vere, nec vltra æstatē durat. Et inde maximè venit, vbi aquæ plurimū, & montium est plana. Licèt.n. aquis abundent, tñ aura carent: hac dico q̄ pro vento valet. Ventus autē quē eucholicā vocāt sic concipitur. Quicqd ex se paludes & flumina remittūt, id aūt & multū est, & assiduū, p diē Solis alimentū est. Nocte vero exhauritur, & mōtibus inclusum in vna regione colligitur: q̄ cū impleuit, & iam Sol non rapit, quærit quo defluat, & eo potissimū exit, vbi plurimū vacui est, & magna ac patens aura. Huius rei argumentū est, q̄ prima noctis parte nō spirat. Incipit.n. tunc illa collectio fieri, q̄ circa lucē iā plena est, eoq; incumbit, quo liberior exitus intuiat. Adijcit aūt ei stimulos ortus Solis feriens gelidum aera. Nam etiam antequam appareat, lumine ipso valet, & nondum quidem aera impellit, iam tamen lacessit, & irritat luce præmissa. Nam cum ipse processerit, alia superius rapiuntur, alia tempore distrahuntur. Ideoque eis non vltra matutinum fluere datur, sed omnis illorum vis conspectu Solis extinguitur, & si violentiores flauerint, cito relanguescunt, nec vnquam vsq; ad meridiem aura producitur. Alia quidem enim valentior, & longior est. Alia imbecillior atque breuior, prout valentioribus minoribusve collecta causis. In vere quidem, & æstate validior est, quia ver aquosum est e a pluribus aquis locisque ob humidam cœli naturam. In satiuis enim, & redundantibus maior euaporatio est. Aestate vero post Occasum Solis remanet diurnus calor, & magna noctis parte perdurat, qui exeuntia euocat, ac vehementius trahit, quicquid ex his sponte reddi solet. Deinde non tantum habet virium, vt quod euocauit absumat. Facit autem ventum Solis ortus non calore tantum, sed etiam ictu. Lux enim (vt dixi) quæ Solem antecedit, nondum aera calefacit, sed percutit tantum: percussus autem in latus cedit. Quanquam ne hoc quidem

obcesserim, lucem ipsam sine calore esse, cum ea calore sit, quę & si non tantum temporis habet, vt tactu appareat, opus tamen suum facit, & densa deducit ac tenuat. Loca etiã quæ ita clausa sunt, vt Solem accipere non possint, illa quoq; nubilo, & tristi luce calefiunt, & per diem minus, q̃ noctibus rigent. Dicimus ergo ante lucẽ aurã incitari: eãdemq; cũ Sol attigerit subsidere.

De cæteris ventorum generibus. Cap. XXXIII.

AT vero æthesiæ ob hoc somniculosi, & delicati venti vocantur a nautis, quia mane surgere nesciunt. Hi autem (vt quidã aiunt) idcirco hieme nõ sunt, quia breuissimis diebus Sol deficit anteq̃ frigus euincatur. Ideoq; omnes, & ponuntur, & durant. Æstate vero fluere incipiunt, cũ longius extenduntur dies, & recti in nos radij diriguntur. Verissimũ est ergo concussas calore magno niues plus humidi efflare. Itemq; terras exoneratas niue, rectasq; spirare liberius. Et ita plura ex Septentrionali parte cœli corpora exire, atq; in hæc loca, quæ submissiora sunt, ac tepidiora deferri, ac sic impetum æthesias sumere: & ob hoc solstitio est illis initium: vltraq; ortum caniculæ non valent, quia iam multum e frigida parte cœli in hanc coniectum est, ac Sol mutato cursu in nostra rectius tenditur, & alteram partem aeris attrahit, aliam vero impellit: sic ille æthesiarum flatus æstatẽ frangit, & a mensium feruentissimorum grauitate descendit. At (vt dixi) æthesiæ tardè prodire incipiunt, quod non accideret si vt antam, ita illos Sol commoueret. Præterea si eis causa flatus diei spacium esset, ante solstitium flarent, cum longissimi dies sunt, & maximè niues tabescunt. Sunt autẽ q̃dam ventorum genera, q̃ ruptæ nubes, & in pronum solutæ emittunt. Hos Græci ecnephias vocant: qui hoc modo (vt puto) fiunt, cum inæqualitas ac similitudo corporum, quæ vapor terrenus emittit ascendit, & alia sicca, alia humida sunt, ex tanta discordia corporum inter se pugnantium, verisimile est quasdam nubes effici, atque inter illas interualla relinqui fistulosa, & in modum tybiæ angusta. His ergo tenuis includitur spiritus, q maius desiderat spacium, cum euerberatus cursu parũ liber incaluit, & ob hoc amplior fit: sciditq; cingentia & in ventum erumpit: qui vere ꝓcellosus est, quia non fusus, neq; per apertũ venit, sed laborat, & iter in hac pugna sibi parat. Est autem breuis flatus, quia receptacula nubium per q̃ ferebatur perrumpit. multo vero maior ac diuturnior est, si alios quoq; flatus eadẽ causa ruentes abstulerit, & in vnum plures sicut torrentes confluxerint. Facit ventum resoluta nubes, quæ pluribus modis soluitur. Aliquando. n. coagulationem, aliàs cõglobationem illam rumpit spiritus. Aliquando autem inclusi, & in exitum nitentis luctatio, nonnunq̃ vero calor, quem modo facit Sol, modo ipsa arietatio magnorũ inter se corporum attritu. Et quandoquidem nihil obsistit, vires suas vẽtus effundit. Vbi autem alio promõtorio repercutitur, aut locorum coeuntium vi in canalem deuexum tenuemq; collectus, sæpius in se volutatur, ac se ipsa vertigine concitans turbo est, qui si etiam diutius pugnans inflammatur, fit igneus turbo, quem Græci præstera vocant.

De numero ventorum, & rationibus nominum singulorum. Cap. XXXIIII.

ARistoteles vbi supra. Quidam sapientes omnes ventos nominauerunt vnum ventum, sicut omnia flumina vnum flumen natura, ponẽtes ventum esse aeris motum. Et ꝙ diuersitas ventorum, accidit pro diuersitate locorum. Sed hoc dixerunt absq; inquisitione. Melior autem sermo post rectitudinẽ inquisitionis. Isidorus vbi supra. Ventus, i. aer cõmotus & agitatus pro diuersis partibus cœli, diuersa noĩa sortitur: Ventorum autem spiritus quatuor principales sunt. Quorum primus ab Oriente Subsolanus. A meridie Auster. Ab Occidẽte Fauonius. A Septentrione eiusdem nominis ventus aspirat. Habẽtes hinc inde geminos collaterales. Subsolanus a latere dextro Vulturnũ habet. A leua Eurum. Auster a dextris Euroaustrum. A sinistris Austroaffricum. Fauonius qui, & Zephirus. A parte dextra Affricum. A sinistra Chorum: porro Septentrio a dextris Circium: a sinistris Aquilonem. Hi duodecim venti globum mundi flatibus circumagunt, quorum nomina proprijs ex causis signata sunt. Nam Subsolanus dicitur ideo, ꝙ sub Solis ortu nascatur. Eurus eo, ꝙ ab Eoo flat, i. ab Oriente. Et Subsolano coniunctus vulturnus, eo ꝙ ab alto tonet. Auster ab hauriendo aquas: vnde & crassum aerẽ facit, & nubila nutrit: hic græcè nothus vocatur, eo ꝙ interdũ aerẽ corrumpit. Nam pestilẽtia q̃ ex aere corrupto nascitur auster flans in regiones reliquas trãsmittit. Sed sicut auster pestilentiã gignit, sic Aquilo repellit. Euroauster dr: eo ꝙ ex vna parte dr̃ habere Eurum, ex altera Austrum. Austroaffricus, eo ꝙ iunctus sit hinc inde Austro & Affrico. Zephirus græcè, eo ꝙ flores, & germina flatu eius viuificantur. Hic latinè Fauonius dr̃: eo ꝙ foueat q̃ nascuntur. Austro aũt flores soluuntur: Zephiro fiunt. Affricus a propria regione vocatur: in Affrica. n. flandi sumit initium. Chorus ab Occidẽte æstiuo flat sic dictus, eo ꝙ vento circulum claudat, & quasi choros faciat. Septentrio eo ꝙ a circulo septẽ stellarũ consurgit, q vergentes e mundo resupinato capite ferri videntur. Circius dictus, eo ꝙ sit choro cõiunctus. Aquilo eo ꝙ aquas stringit, & nubes dissipat. Est. n. gelidus ventus, & siccus. Idẽ boreas, quia ab hiperboreis mõtibus flat: vnde natura frigidus est. Natura. o. vẽtorũ Septẽtrionaliũ, frigida est, & sicca. Australiũ calida est, & humida. Ex oĩbus aũt vẽtis duo Cardinales sunt. Septentrio, & Auster. Extra hos duo sunt vbiq; spũs magis, q̃ venti, aura in terra, altanus in mari. Seneca vbi sup. Placet aũt duodecim vẽtos esse Non quia tot vbiq; sint: quosdam. n. inclinatio terrarum excludit. Sed plures nunq̃ sunt.

De locis eorum originalibus, & eorum effectibus. Cap. XXXV.

NVlla vero regio q̃ nõ habeat ꝓpriũ flatũ, pauci tñ regionales. Guil. de Conchis. Habẽt noĩa v. g. Achabulus infestat Apuliã. Iapix Calabriã. Pãphiliã Chagreus. Galliã Circius. Sol nõ semp eodem loco oritur, & occidit. Sed alius est ortus eius Æquinoctialis in medio, s. torridæ Zonę. Alius solstitialis, vt in Cancro: alius hiemalis, vt Capricorno. Ventus vero q ab Oriẽte æquinoctiali surgit, dr̃ a nobis Subsolanus: a Græcis Apheliotes: ab Oriente Hiberno exit ventus, hunc Græci vocãt eurũ: Latini vulturnũ: ab Oriente solstitiali exit ventus, qui apud latinos est sine noĩe. Æquinoctiale Occidẽs Fauoniũ mittit, quẽ Zephirũ dicũt quidã. A solstitiali Occidẽte Chorus venit: ab Occidente Hiberno Affricus furibundus, & ruens hic a Græcis libs dr̃: a Septentrionali latere est Aquilo summus Septẽtrio: medius trachiasmus: a meridiano axe est Euronothus: deinde nothus, post Auster. Ex libro de naturis rerũ. Sunt quatuor venti cardinales, & octo collaterales: primus cardinalis est Septentrio, qui aparcias dr̃: hic facit in aere nubes, & frigora creat: habet aũt a dextris circium, qui & circias dr̃: faciens niues & grandines: a sinistris Aquilonẽ, qui & boreas dr̃. cõstringens nubes. Sedis est Subsolanus, in calore, & frigore tẽperatus: habens a dextris vulturnũ, qui & chalcias dr̃: cuncta desiccans, eius sinister Eurus est nubes generãs. Tertius est Auster, qui & nothus humorẽ, & calorẽ, & fulmina generans. Hic habet a dextris Euroaustrũ, q est vẽtus calidus: a sinistris Euronothũ, qui tẽperatus. Et notandũ, ꝙ Australes venti, quia flãt ex humili maiorẽ faciunt tẽpestatẽ in mari. Quartus est Zephirus, q & Fauonius: hic hiemẽ resoluit, floresq; ꝓducit: habet aũt a dextris Affricũ, q tẽpestatẽ tonitrua & fulmina generat: a sinistris vero chorũ, q in duos diuiditur, s. aurã & altanũ: aura in terra, altanus in pelago horũ duodecim ventorũ cõcordia omne creatum in suo cursu ordinatẽ cõsistit.

De quatuor ventis principalibus. Cap. XXXVI.

ARistot. vbi sup. Auster est ventus calidus, s. caliditate sui loci, principium. n. flatus eius est ex locis calidis, & siccis. Qñ ergo flat eum tore paruo adhæret ei pars caliditatis, ex caliditate locorũ illorũ ex quibus est egressus eius. Et cũ in eo pertereunt miscet ei vapor calidus, & siccus. Flat aũt flatu vehemẽti. Septẽtrio vero est frigidus & siccus, & est flatus eius ex locis aquosis, & mõtibus eminẽtibus lõginquis a nobis Ideo ꝑuenit ad nos purus. Austri vero nõ est egressio pura, descẽdinq; ad nos humidus, & fit crossus ac turbidus, & cõmouet pluuias, qm̃ ei descẽdenti ex alto ad terrã, admiscetur vapor crossus ac turbidus. Auicẽ. de medicina lib. 1. Septẽtrionalis vẽtus corroborat & indurat, & q̃ manifestè fluunt ꝓhibet: claudit poros, & digestiuã fortẽ facit. Stringit ventrẽ, ꝓuocat vrinã, & aerẽ pestilenticũ & putridũ sanat. Cũ vero meridionalis Septẽtrionalẽ ꝓcedit, accidit a meridionali fluxus, & a septẽtrionali impressio interius, & qñq; ꝓuenit inde fissura ad interiora: ideoq; multiplicatur tunc fluxus maximarũ capitis, & pectoris ægritudinũ. Sit ægritudines quidẽ septẽtrionales sunt dolores neruorũ: de quibus sunt vesica & matrix, & difficultas mingẽdi, & tussis, & costarũ dolores, & lateris ac pectoris, & horripilationes. Meridionalis aũt vẽtus laxat, & fortitudinẽ ꝓstat, ac aperit porros, & turbat humores, ac mouet eos ab interioribus ad exteriora, & in sensibus efficit grauitatẽ. Ægritudinũ quoq; recidiuationẽ, ac debilitatẽ sup extũrã, & podagrã, facit pruritũ, & cõmouet elephãtiam, & affert somnum, & facit febres putridas, sed nõ exasperat guttur. Oriẽtales venti vniuersaliter Occidẽtalibus meliores sunt semp: qui si in postremo noctis, & in principio diei flauerint, veniunt ab aere qui iã a Sole tẽperatus est & subtiliatus, & eius humiditas iã imminuta est. Ideoq; sicciores sunt, & subtiliores, ꝙ si in fine diei & noctis principio flauerint, erit res cõtraria. Occidẽtales vẽti si flauerint in principio noctis, & ĩ principio diei, quia veniũt ab aere in quo Sol operatus nõ est spissiores erunt, & crossiores, ꝙ si in fine diei & principio noctis flauerint, erit res contraria.

De multiplici ventorum vtilitate. Cap. XXXVII.

SEneca vbi supra. Inter cætera itaq; prouidentiæ opera hoc quoque aliquis, vt dignum admiratione suspexerit. Non.n. ex vna causa ventos, aut inuenit, aut per diuersa disposuit, sed pluribus. Primum quidem, vt aera pigrescere non siuerent, sed assidua vexatione vtilem redderent vitalem tracturis spiritum. Deinde himbres terris subministrarent, eosdem in vnum compescerent. Modo enim nubes adducunt, modo deducunt, vt per totum orbem pluuiæ diuidi possint. In Italia Auster impellit. In Affrica Aquilo reijcit. Ethesię non patiuntur apud nos nubes consistere. Iidem totam Indiam, & Æthiopiam continuis per id tempus irrigant aquis. Quid q fruges percipi non possent, nisi flatu superuacua mixtaq; seruandis ventilarentur, nisi esset, q segetem excitaret, & latentē frugem ruptis folliculis adaperiret. Quid q omnibus inter se populis commercium dedit. Et gētes dissipatas locis miscuit. Ingens naturæ beneficium, si non illud in iniuriam suā vertat hominum furor. Quę nāq; dementia nos exagitat, & in mutuum compouit exitium, vt nos velamentis demus bellum paraturi, & periclitemur periculi causa. Nonne hoc prouidentia, ac dispositor ille mundi Deus exercendū vētis aera dedit. Et illos ab omni parte, ne quid esset situ squalidū effudit. Et parum videlicet ad mortes nostras terra latè patet. Nimis delicatè fortuna nos tractat. Nō depopulatur nos casus incurriens. Eamus in pelagus, & vocemus in nos fata crescentia. Miseri quid quæritis mortē, quæ vbiq; superest: petet & illa vos ex lectulo, sed innocentes pereat: ergo non immerito quis dixerit melius actum esse nobiscum, si natura ventos flare vetuisset: magna nāq; pars humanæ pacis erat maria præcludi. Non tamen de autore Deo tm̄ quæri possumus, si eius beneficia corrumpimus, & vt essent contraria efficimus. Dedit enim ille ventos ad custodiam cęli, terrarumq; temperiem, ad euocandas & supprimendas aquas, ad alendos satorum, & arborum fructus, quos ad maturitatem cum alijs causis adducit ipsa iactatio, cibum in summa attrahens, & ne torpeat permouens. Dedit etiam ad vlteriora noscenda: fuisset enim homo animal imperitum, & sine experientia rerum, si natalis Soli circumscriberetur fine. Dedit etiam, vt commodā cuiusque regionis communia fierent, non vt legiones equitemq; gestarent, aut perniciosa gentium arma transueherent. At nihil tam manifestæ vtilitatis inuenies, quod non in contrarium transeat culpa.

De quorundam sanitate, & aliorum noxietate. Cap. XXXVIII.

COnstan. in Pantec. lib. 5. Ventus est fumus siccus a terra dissolutus, cuius natura secundum locum sumit, & propria. Mutatio autem naturæ loci est ex Solis vicinitate, vel longinquitate, vel ex cursus sui diuersitate. Loca vero sunt quatuor, s. Occidens, Oriens, Meridies, Septētrio. Meridies ortu Solis dextra calidus est, & humidus. Calidus quidem, quia dum Sol ab altitudine sua digreditur, ibi aliquādiu immoratur. Humidus autem ex humiditate fumi maris, & humiditate loci. Ventus igitur ex hac parte flans, s. Auster calidus, & humidus esse probatur. Plaga Septentrionalis huic opposita, & Soli sinistra, frigida est & sicca: quod ex nimia Solis remotione contingit. Cum.n. Sol ad eam deuenerit, altissimus est, & a terra remotus. Igitur & ventus in hac parte veniens frigidus est & siccus, & Boreas vocatur. Orientis locus temperatus est, quia licèt ibi nascatur Sol: cito tamen inde separatur. Ventus ergo inde veniens Eurus est temperatus, sed tamen aliquantulum calidus & siccus. Occidēs similiter temperatus est locus, aliquantulum tamen frigidior & humidior: talis & eius ventus. Sunt & alij octo istorum suffraganei, quorum naturæ, principiorum suorū naturis sunt affines: non tamen adeo feruentes: horum vnusquisq; dum mouetur, natura aeris & corporum cōplexiones mutatur. Boreas enim corpora indurat & confortat: humores & spiritus clarificat, cerebrum sanat, sensus subtiliat, motum cōfortat, coitum augmentat: malos humores contrahit, ne in alia membra discurrant, qd ideo fit, quia corporis exteriora refrigerat, & calor naturalis intus adiuuatur. Tusses facit & dolores pectoris, ꝓpter desiccationē spūalis instrumēti, digestiones & vrinā stringit, dolores oculorū parit, corporibus frigidis nocet. Auster ecōtra neruos emollit: corpora, humores, sensus, & spūs turbat. Inde grauitas auditus, vertigo oculorū, pigritia, tarditas motus. Caput grauat, terminꝰ epileṗsię mouet, virtus digestibilis, & coitꝰ deficit. Qd inde cōsequtur, qa vētus hic calidꝰ est & humidꝰ, cerebrū implens humidis humorib. q oīa humectationē & cerebri denotāt defectionē. Defectio.n. digestibilis fit ex humoribus a cerebro ad stomachū descēdentib. Oriētales aūt, & Occidētales vēti ex sui tēperie sunt corporum tēperatiui. Octo vero alij ſm naturam suorum principalium operantur circa corpora, sed tamen mediocrius.

De Turbine. Cap. XXXIX.

ISidorus lib. 13. Turbo est volubilitas ventorum, & dicitur a terra quoties ventus consurgit, & terram in circuitu mittit. Seneca vbi sup. lib. 4. Turbinem efficit plurium ventorum inter se colluctatio: hæc circa terras cōcipitur, & fertur. Ideoq; arbusta radicitus vellit. Et in quodcunq; incubuerit solū, nudat, siluas interim, & tecta corripiens. Inferior fere nubibus, altior vtiq; nunquam, huius rotunda facies est: dum columnę modo circumagentis se voluitur. omni nube velocior rapitur, eius motus vagus est, & disiectus, & verticosus, diu autem manere non potest. Nā cum vagus & incertus spiritus colluctatus est. Nouissimè.n. minimus omnium cedit. Nulla itaq; tempestas perdurat magna, sed tempestatum procellæ, quanto plus habent virium, tanto minus tēporis: ventiq; cum ad summū veniunt omni violentia remittuntur. Et ista concitatione necesse est, vt in exitium sui tendant. Nemo itaq; turbinē toto die vidit, sed ne hora quidem. Mira eius velocitas est, & mira breuitas: violentius ac celerius circa terram voluitur, quo est eo lazior, & ob hoc diffunditur. Priscianus ad Cosdroe. Turbo fit cum spiritus segregatus ab aliqua nube offenditur, & circa eā voluitur. At circa eam circulum faciens, corroboratur: ita vt partē nubis accipiat, eo q ab eo separari non valeat. Ea quæ rapit in circuitu mouēs, exitū non inueniendo in seipsum iterum reflectens: vnde & ex mari sępè abstulit aquam naues in altum subuehit: ex terra etiā lapides, & alia sæpè subuehit animalia. Et paululum erepta deserit. Philosophus vbi sup. lib. 4. Ventus autem, qui videtur in æstate rotundus in campis, tollens ex terra paleas, & puluerem turbo nominatur, & fit ex vento descendente ex nubibus: quando occurrit sibi ventus contrarius, & impellunt se inuicem diuersa impulsione. Et dum vnusquisque coarctat alterum ex partibus suis eleuatur rotundus, inuolutus in alto cum puluere subtili.

De tempestate ac temporibus tempestuosis. Cap. XL.

ISidorus vbi supra. Tempestas a statu cęli dicitur: quæ a magnitudine sui multis diebus oritur: maximè autem fit verno, & autumnali tempore, quando nec plena est æstas, nec plena hiems. In medio enim, & fine vtriusq; temporis ex cōiunctione aerum contrariorum tempestates fiunt: procella dicitur vis vēti cum pluuia, eo q procellat, i. percutiat & euellat: procellæ enim aut de fluminibus, aut de vētis fiunt. Vegetius renatus de re militari lib. 4. Venti sępè singuli: & interdum duo, magnis autē tēpestatibus, & tres pariter flare cōsueuerunt. Horum impetu maria quæ sua sponte tranquilla sunt, & quieta vndis exestuantibus sæuiunt. Horum flatu pro natura temporum, & locorum ex procellis serenitas redditur. Et rursum in procellas serena mutantur. Nam secundo in spiramine optatos classis, inuenit portus. Aduerso stare, aut regredi, aut discrimen sustinere compellitur. Et ideo difficile naufragium pertulit, qui ventorum rationem diligenter inspexit. Nam aut toto anno vim, atq; acerbitatem maris patiuntur nauigantes: sed quidam menses aptissimi, quidam incerti. Reliqui classibus intractabiles sunt post ortum Plyadum, vsq; in diem 18. Kalendarum Octobrium, secura nauigatio creditur. Quia æstatis beneficio, ventorum acerbitas mitigatur: post hoc tempus vsq; in 3. Idus Nouembris incerta nauigatio est, & discrimini propinquior: qui post Idus Septembres, oritur arcturus vehementissimum sydus. Et 8. Kalendarum Octobrium Æquinoctialis euenit, & acerba tempestas. Circa nouas vero Octobres, hedi pluuiales 3 & 5. Idus eiusdē Taurus ventosus. A Nouembri autem mense crebris tempestatibus nauigia quatiuntur, vergiliarum hiemali Occasu. Ex die ergo tertio iduum Nouembrium, vsq; in diem sextum iduum Martiarum maria clauduntur Nam lux minima, noxq; longissima: Poli ac nubium densitas, aeris obscuritas, ventorum himbri, vel nimbus genita aliàs gemina sæuitia. Non solum classes a pelago, sed etiam cōmeantes a terrestri itinere deturbant: post Natalem vero (vera dicam) nauigationis Solem in certamine, publicoq; multarum gētium spectaculo celebratur: plurimorumq; syderum ipsiusq; tēporis ratione, vsq; in idus Maias, periculosa maria tentantur. Non quo negociatorum cesset industria, sed quia magis adhibenda cautela est, quando exercitus nauigat cum liburnis, quàm cū priuatarum mercium festinat audacia.

De signis tempestatum Pronosticis. Cap. XLI.

PRæterea aliorum ortus Occasusq; syderum tempestates vehementissimas commouet, in quibus licèt certi dies auctorum attestatione signentur, tamen quia diuersis causis aliquando mutātur, & quod cōfitendū est, cęlestes causas humana cōditio ad plenū scire prohibetur. Ideo nauticę obseruationis curam trifariā diuidunt. Aut.n. circa diem statutum, aut ante, vel postea tempestas fit, vt compertū est. Transitusq; syderum, quos plea-

des vocāt, cum pscripto cursu dies arbitrio Creatoris suscipiunt signa vel deserunt, frequenter assolent serena turbare. Interluniorum autē dies tempestatibus plenos, & nauigantibus q̄ maximè intuendos, non solum peritiæ ratio, sed & vulgi visus intelligit. Multis quoq; signis ex tranquillo in tempestatibus procellæ produntur, q̄ velut in speculo Lunæ orbis ostendit. Ostendit rubicundus calor ventos. Cæruleus indicat pluuias. Ex vtroque commixtus nimbos, & furentes procellas. Lætus orbis serenitatem nauigijs repromittit, quam gestat in vultu præcipuè, s. quarto ortu, neque obtunsis cornibus rutila, neque infusa fuerit humore fuscata. Sol quoq; exoriens candens, interest vtrum æqualibus gaudeat radijs, an obiecta nube rutilet: vtrum solito splendore fulgidus, an ventis vrgentibus igneus, neve pallidus vel pluuia sit impendente maculosus. Aer vero & mare ipsum, nubiumq; magnitudo, vel species sollicitos instruit nautas. Aliquanta ab auibus, aliquanta significantur a piscibus. Quæ Virgil. in Georg. diuino penè comprehendit ingenio. Et Varro in libris naualibus diligenter excoluit. Hæc gubernatores sic se scire profitentur, peritiæ vt magis vsus instruit, quàm altior doctrina firmauit.

De nubibus. Cap. XLII.

EX imagine mundi. Venti quoq; spiramine suo aquas in aera trahunt, quæ conglobatę in nubes densantur. Et dicuntur nubes; quasi nimborum naues. Isido. vbi supra. Nubes ab obnubendo, i. operiendo cęlū dictæ sunt, quas aeris densitas facit vento conglobari. Vnde est illud: In nube cogitur aer. Priscianus ad Cosdroe. Nubes & pluuiam non ex alio loco spirituū necessitas infert. Sed ex ipso aere velociter turbato apparent, & hoc quidem præclarum, q̄ nubes talem soliditatem, & virtutem, & crassitudinem non habent, vt etiam minutissimum quid graue sustinere possint in aere, aut ex terra retrahere. Vēti etenim multam virtutē habentes, potenter spirantes, non possunt nec lapidē paruum in aere comprehendere. Ex libro de naturis rerum. Nubes quidem dicuntur, quasi nimborum naues. Solis nāq; calore de terra tractæ, per vapores in aere conglobantur, & condensantur: grauidæq; factæ nimietate humiditatis, & amplius ferrè se non valentes, vēto de facili dissoluuntur, & per pluuiam, niues, & grandines ad terram iterum relabuntur, vt iterum ascendentes concrescant in nubes: Hugo de sex diebus. Nubes nihil aliud est, q̄ guttarum minutissimarum aquæ congeries, per virtutē caloris in aera eleuata. Sed si virtus caloris vehementior fuerit, tota illa congeries per virtutem caloris in purum aera transit. Si autem debilior, tunc illę guttæ minutissimæ se inuicem incurrētes crossiores guttas faciunt, & inde pluuias. Quòd si guttæ illę minutæ vento constrictę fuerint, inde nix. Si vero crossę, inde grando. Actor. Nubes itaq; de mari ascendentes amaritudinem deponunt, & procul a terra suspensæ sunt. Impulsæq; ventis agitantur, vbi volantes discurrunt in pluuias, & tonitrua, niues, & grandines resoluuntur, aut indurantur. Attenuatæ reddunt iridem, i. arcum cęlestem. Hinc est ille versus de nubis proprietatibus: Pulsa nothis procul a terra, mare linquit in imbres Soluitur, & tonitruis volat, & tenuata dat irim.

De diuersis nubium causis. Cap. XLIII.

SEneca lib. 5. Nubem tam arida, q̄ humida efficiunt. Est enim nubes aeris crassi spissitudo. Vitruuius vbi supra lib. 8. A ventis quoq; feruntur humores conglobati ex fontibus, & fluminibus, & paludibus. Cum tempore Solis colligunt & exhauriunt, & ita tollunt in altitudinem nubes. Aer quoque a Sole calefactus humores a terra tollit, vaporesq; & nebulas facit: licēt ex balneis exemplum capere. Nam cameræ quæ super caldarias sunt, fontes habent, sed cœlum quod ibi est ab ignis vapore calefactum corripit ex panimentis aquam: aufertq; secum in camerarum curuaturas. Semper enim vapor calidus in altitudinem se trahit, & primo quidē sustinet propter leuitatem: vt autem plus humoris congestum habet, sustinere non potest propter grauitatem, sed stillat supra lauātium capita. Eadem ratione cœlestis aer cum absolutè calorem percipit, ex omnibus locis hauriendo tollit humores, & congregat ad nubes. Sic enim terra feruore tacta humores eijcit, vt corpus hominis ex calore sudores emittit. Indices autem huius rei sunt venti. Ex quibus Septentrio, & Aquilo. quia frigidissimis partibus procreati veniunt, tenuatos siccitate in aere flatus spirāt. Auster vero & alij, quia cursu Solis impetum faciunt, humidissimi sunt, & semper imbres afferunt, quia percalefacti a regionibus feruidis aduenientes ex omnibus terris lambentes humores arripiunt, eosq; ad Septentrionales regiones profundunt: huius rei testimonia possunt esse fluminum capita: quæ plurima maximaque ad Septentrionem leguntur egressa.

De locis & coloribus, & generationibus nubium. Cap. XLIIII.

HIeronymus super Isaiam. Nubes autem dicunt Philosophi, non amplius decem stadijs a terra in sublime tolli, & Solis splendorem abscondere. Arist. in lib. Metheororum primo. Nubes fiunt in aere tantum in locis, in quibus virtus radiorum Solis & stellarum, quarum lumen est radians in aere abscinditur a frigore terræ & aquæ, nec peruenit ad ea caliditas desursum: partes nanq; vaporis ascendentis a terra, & aqua, quando veniunt propè sursum, separantur propter ęstum calidū, & siccum. Ideoque in illo supremo aeris non fiunt nubes, quia vincens super illud est ignis, qui vaporis partes separat. Nec est ipsi aeri, s. puro, subtili, & arido, vbi ipsum vaporem comprehendat, & aggreget. Sed in loco aeris inferiori frigido, per cōparationem ad ignem aggregatur, & inspissatur pcipuèq; qn̄ est inter montes altos: pfocatur illicq; infrigidiratur ad naturā suā redit. Idē in lib. 3. Videmus aūt quandoq; nubes nigras, quia caliditas vehementer in eis operans constringit eas, s. tanquam calor circundans frigus, & inspissat partes earum: vnde radios Solis non recipiunt. Alba autem est nebula quando non pōt in eā solis operatio: vnde remanet nō adusta. Non. n. coarctatur in partibus suis, & ideo recipit radios Solis. Nubes aūt rubeæ, & illę q̄ sunt ad viriditatem, sunt inter albas, & nigras. Et operatio quidē caliditatis in nube rubea, plus est in operatione sua, q̄ in alba, s. quantum ad vstionem, non qn̄tum ad illuminationem. Et operatio illa quæ ad viriditatem, est supra operationem in nigram. Ex libro de naturis rerum. Secundum aūt volatum nubium, quæ ventis in aere deferuntur, aura pluuialis, aut sicca frigida, vel remissa fore conijcitur. Itaq; si vespere Solem in Occasu nubes tegant, futuras in crastino pluuias suspicamur. Si etiam mane Solem Orientem nubes obtegat, residuo clarescēte, pluuia spectatur: aut a mane vsq; ad meridiem, aut a meridie vsq; ad noctem: porro si ventis contrarij flantibus nubes inter se dispariles discordauerint; tempus dubium expectabis, quia cum quis ventorum suis nubibus alium superauerit: auram illi cędere repente cognosces.

De Pluuijs. Cap. XLV.

EX libro de naturis rerū. Pluuia nihil aliud est, q̄ ros multus. Non. n. fit pluuia nisi ex vapore multo, qui iam infrigidatus est. Cuius causa sunt tempus, & locus frigida: velocius autē descendit, & in maiori quantitate, q̄ ros. Sunt itaq; duo corpora ex aere descendentia sibi similia, quia causa generationis vtrorumq; vna: nec diuersificantur nisi multitudine tantum, & paucitate. Hæc sunt ros, & pluuia: similiter nix, & pruina. Philosophus. Himber de nubibus descendit. Dum enim guttulæ in maiores guttas coeunt, aeris amplius natura non ferente, ad terras dilabuntur. In Orientis partibus raro pluit, sed ibidem supra modum inundat cum pluuia venerit. Tantus enim ibi calor est p æstū Solis, vt paucitas humorum ascendentium de terra, peruenire non possit ad regionem himbris, Sole medio, quia paulatim ascendētes eos desiccat. Rorem vero crossum, & frugibus efficacem ibidem esse constat. Cum autem humores in visceribus terræ coarctati diutius, ex abundantia sui tandem erupe-rint, calore Solis, & aeris siccitate trahentibus: tunc supra modum inundant pluuiæ, & quanto rarius, tanto copiosius. In Europa vero tam frequenter cadunt pluuiæ: vt ex eis torrentes fluminum instar currant, & hoc maximè circa montium iuga. In Ægyptiacis Thebis, si in æstate largiores pluuiæ fundantur, tota regio mox infinitis muribus repletur: pluuia seruata cisternis, & stabilitate purgata, aquarum omnium clarissima est, & sine corruptione diutius durat: frigida quoq; nimis est, & potu salubris: viscera laxata stringit. Tempore pluuiæ maior pars piscium impugnatur: vnde & supernare, & alludere pluuiæ videntur cadenti. Seneca lib. 7. Ego autem, tam diligens vinearum fossor, affirmo nullam pluuiam esse tam magnam, quæ terram vltra decem pedes in altum madefaciat. Omnis humor intra primam crustam consumitur.

De diuersis pluuiarum causis. Cap. XLVI.

HIerony. super Amos. Qui vocat inquit aquas maris, & effundit eas super faciem terræ, idest aquas maris amarissimas æthereo calore suspensas excolat, & ęliquat in dulcē pluuiarum saporem. Hinc discimus, quòd inde natæ sunt pluuiæ. Isidor. vbi supra. Pluuiæ dicuntur quasi fluuiæ, eo quod fluant. Nascuntur enim de terræ, & maris anhælitu, quæ cū altius eleuatæ fuerint, aut solis calore resolutæ, aut vi vētorū compressę, stillantur in terris: dicuntur & himbres, eo q̄ inebriant terrā ad germinandū. Ex his enim cuncta creant. Nimbus aūt dicitur densitas nubis intempesta, & obscura, & nimbi a nube.

Sunt

Sunt enim repentinæ, & præcipites pluuiæ. Guil. de Con. Pluuiarum ergo diuersæ causæ. Aliqñ namq; spissus, & humidus ex terra, & aqua euaporat fumus. Hic dum ascendit, minutissimæ guttæ se inuoluunt, quæ crassiores factæ, & graues cadunt, fitq; pluuia. Aliqñ aer ex frigiditate terræ, & aquæ spissatur, transitq; in aqueam substantiam, quæ spissitudine sua nris oculis tangit, & hanc nubem vocamus. Cum autem radii solis hanc tangunt, acumine suo illam penetrant, partemq; a parte separant, quæ ab aliis separatæ, naturali grauedine cadunt, fitq; pluuia. Contingit aliqñ solem ad nutrimentum sui humorem attrahere, quod autem liquidius est, in igneam transformatur substantiam. Sed quod grauius est, deorsum cadit, vnde post acutissimum feruorẽ videmus contingere pluuiæ fusionẽ. Quarta causa pluuiarum est ventus eleuans humorem de fluuiis, stagnis, lacubus. Inde est, q ranunculæ, & pisces cum pluuia sæpe visi sunt cadere. Cũ.n. (ut prædiximus) aqua vento subleuatur, contingit, q ranunculas, & pisces secum eleuat, quibus ex naturali grauitate descendentibus stupent videntes. Nullũ igitur tẽpus anni immune est a pluuia. In omni nāq; vel fumus euaporat humidus, vel aer ex frigiditate spissatur, vel humor ad nutrimentũ solis attrahitur, vel vento eleuatur. Hæc pluuia qñque plus solito spissata, & ex nimio calore intensa, fit ad modum sanguinis rubea, & spissa, vnde æstimauerunt quidam quandoque pluisse sanguinem.

De natura aquæ pluuialis. Cap. XLVII.

Ex imagine mundi. Licèt autem pluuia de aquis amaris hausta sit, igne tñ solis in aere decocta dulcescit, humorq; infusa dulcem saporem reddit. Constan. in pantegni lib. 5. Pluuia est fumus aquarum a sole tractatum. Solis autem natura non nisi quod subtilissimum est trahit, unde aqua pluuiæ putredini propinquissima est, quod ex sui subtilitate contingit. Melior tñ est aquis cæteris, & digestibilior. Sed cum putrescit, raucitatem vocis generat, & febres. Deniq; ex putredine non est vituperanda, sed ex subtilitate laudanda. Nam omnis aqua cito putrescens, & ad corruptionem cito propinquans, subtilis est. Rursus aqua pluuialis, quæ ex aqua tenuissima conficitur, melior esse vr. Subtilitatem enim fumi significat, vnde oritur post hanc illa, quæ tonitruo cadit. Tonitru enim motu suo fumum in nebulã subtiliat, unde & aquæ pluuiales meliorantur, hæc frigida vel calida bibitur. Isaac in dietis, Omnibus aquis pluuialis electior est, quæ vicini ab aeris ceciderit summitate. Mũda tñ si fuerit ab oĩ putredine, & ponatur in aqua cisternæ optimæ lotæ. Talis.n. aqua minus cæteris est humida, & quiddam stiptecitatis habet, nec nocet stomacho, sed potius ipsum confortat. Auicen. li. 1. Ex aquis ergo laudabilibus sunt aquæ pluuiales, & illæ præcipuè, quæ in æstate eueniunt, & ex nubibus cum quibus assunt tonitrua. Turbidatio autem vaporis vnde generantur venti maximi cum nubibus venientes, turbidat nubes ex quibus prouenit pluuia. Ideoque substantia eius salsa est, & non pura. Sed & aquæ pluuiali cito aduenit putredo, licèt cæteris aquis sit melior, eo q valde subtilis est, & in ipsa recerentis, & acreus humor corrumpens cito operatur, fitq; putredo eius causa computrescendi humores, & impedit pectus, & uocem. Quidam autem dixerunt causam huius esse, q aqua pluuiæ generatur ex vapore, qui ex humiditatibus diuersis sublimatur. Sed si hæc causa esset, aqua pluuiæ vituperabilis esset, & non laudabilis. Non autem sic est, imo hoc accidit (ut dictum est) propter substantiæ suæ subtilitatẽ, quia omnis subtilis substantia plus recipit passionem, q si aqua pluuialis ebullierit, putrefactionis eius receptio minuetur. Acetosa quoque si comedantur, qñ necesse est uti aqua pluuiali, opponũtur putrefactioni, & eius impedimentum repellunt. Aristo. in 2. li. Metheororũ. Vr autem, q etiam in pluuiis fit quiddam salsũ. Cum enim vapor calidus, & siccus permiscetur frigido, & humido, ex quo fiunt nubes, & pluuiæ, facit eam salsam. Priscianus ad Cosdroe. Habet autem Himbrea aqua etiam lutum, eo q terrenum subleuatur mixtum cum humidioribus uaporibus. Non omnis autem ex aqua continenti meatus est Himber, sed qui p motionem uaporis in nubem constitutus est. Sæpe enim uenti violentior tempestas, & turbo, humidum ex fluminibus, vel stagnis, vel mari rapiens in altum subleuat, deinde in terram mittit. Propter hoc apparuerunt cum pluuia aliquando ranæ, & pisces velut sursum alicubi nascentes descendere. Sæpe quoque guttæ sanguineæ, & pici similes fiunt ex igneo commixto nubibus, simulque terreno syrpheto, idest ex uentis collecto fumo, hæc itaque omnia uiolenter, & contra naturam sursum compulsa, naturali meatu fluunt iterum deorsum.

De grandine, & eius forma, & proprietate. C. XLVIII.

Ex imagine mundi. At ille autem pluuiæ ventis, & frigore constrictæ, in aere conglaciantur vel conglobantur, coagulantur, a tq; in lapides grandinis mutantur. Isidorus ubi supra. Grando dr ideo, eo q forma eius granorum habet similitudinem: hoc autem ventorum rigore duratur, & solidatur, suproque aere soluitur. Plinius lib. 2. Grando conglaciato himbre gignitur, interdiu sæpius, quàm noctu cadit, & multo celerius, quã nix resoluitur. Guilhelmus de conchis. Cum enim humor modo prædicto eleuetur, contingit aerem in superioribus esse frigidũ, & siccum, qui guttas aquæ sua frigiditate congelans, in lapideã conuertit substantiam. Sed quia guttæ aquæ rotundæ sunt, quod p foramina, q̃ rotũda in lapides agũt assiduitate cadendi ,pbari potest, grando fit rotunda. Ex libro de naturis rerum. Grando fit ex pluuiæ stillis ventis ac frigore superioris aeris conglaciatis. Et corpus sphericum habet pp circumitionem volubilitatis. Cuius materiam. i. stillas pluuiæ si condensatam fuderit aer, multæ guttæ conglobantur in vnum lapidem, & tunc excedit grando solitam quantitatem fitq; tempestas. Vnde legitur in cronicis, grandines aliquotiens tantæ magnitudinis cecidisse, ut etiã bestias, & homines extra tecta positos conquassarent. Grando turbida magis est, quàm in terra glacies congelata, quia minimæ guttæ primitus coagulatæ paulatim adiicitur descẽdendo. Sicq; de multis partibus fit, quod non glacies, quæ ex aqua continua tanquam materia per gelu concrescit. Grando multo infrigidat aerem: vnde quandocumque in verè, & autumno ceciderit, periculum imminet pestis. Et frugibus diræ gelidæq; pruinæ, nisi immediatè post grandinem sol calidior aerem terramq; lustrauerit. Porro si circa solsticium æstiuale ceciderit, signũ est in superioris aeris regione frigus esse per maximum, & nisi pars inferior, solis radijs calefacta grandinem descendentem liquefaceret, ad immensam quantitatem moles faceret monstruosas. Seneca de naturalibus questionibus. Posidonius dicit, eo modo grandinẽ fieri quo glaciẽ, gelata. s. nube tota. Rotũda est autem, quia oẽ stillicidium rotundatur, glomerando, q in speculis quoque appareat, qui humorem halitu colligunt, & in poculis sparsisque foliis adhærentes guttæ in rotundum iacẽt, præterea potest etiam grando si talis non fuerit descendẽdo rotũdari, totiensq; per aeris spacium densi deuoluta in orbem teri. Grando autem nihil aliud est, quàm suspensa glacies.

Ubi & ex quo generetur grando. Cap. XLIX.

Aristoteles vbi supra. Grando fit in nubibus a terra lõginquis. Cuius generationis causa caliditas est, quæ est in vapore ascendente a terra, unde fit in partibus calidis, & temporibus calidjs, plus quàm frigidis. Calor enim est cõtrarius frigori, quare recipitur frigus ad interiora nubis ex multitudine caliditatis aeris in illa hora, gelatque, qđ in ea est de aqua, & separat eã in grandinem. In temporibus verò frigidis sparsum est frigus in aere toto, & non in proprietate nubis. Nec est ibi caliditas, q̃ possit ei esse contraria, pp quam contrahatur ad interiora: grando quidem rotunda, & parua, descendit ex locis in alto supremis. Eiusque rotunditas, & paruitas sunt, quia dum ex longinquo descendit, moratur in aere diu, eiusque aqua resoluitur eã spacio ex caliditate aeris in illo tempore, & ob hoc minoratur, & rotundatur. Grandini verò descendenti ex locis terræ ,ppinquis accidit contrarium, eo q non elongatur exitus eius a finibus eius fixis. Ideoque non resoluta peruenit ad terram magna in mensura, nec valde rotunda. Guttæ etiam magnæ fiunt, & uelociter descendunt in diebus calidis, propter uelocitatẽ cõstrictionis frigoris, quia calor accidens in aere vehementer fugat frigus nubis, & cõtrahitur ac vehementer comprimitur. Dico ergo, q qñ est in aere calor, uelocior est aquæ congelatio, cuius indicium est, q qñ calefit aqua, deinde funditur in locis frigidis, uelocior est ad frigus suum, quia tunc magis est apparens suæ uirtuti, & vehementius ad operationem suam, quàm quando non est illic eius contrarium, scilicet calor. Piscatores quoque quando volunt harundinem congelare, ut uelocior sit ad mersionem in aqua, fundunt super eam aquam calidam, deinde ponunt eam in loco frigido, statimque super eam glacies congelatur propter apparitionem frigoris, & vehementiam operationis eius, propter contrarietatem ex calore.

De Niue. Cap. L.

Ex imagine mundi. Nix autem aquarum vapore, necdum densato in guttas, sed gelu præripiente formatur, quæ in alto mari non cadit. Seneca ubi supra. Nix in pruina est pendens congelatio. Nix autem non potest rotundari ut grando, quia nõ cadit tam solida, sed fusa. Nec per magnam altitudinem cadit, sed circa terram eius initium est, & e proximo lapsus. Minus autem algere pedes eorum aiunt, qui firmam, & duram niuem calcant, quàm eorum, qui teneram, & labefactam. Guil. de conchis. In summitate quorundam montium pp aeris subtilitatem perpetuæ sunt niues, quia ignea non sunt calida, nisi uicina sint alicui materiæ spissæ, & humidæ, vnde sol in conuallibus montiũ vbi aer spissior est, maiorem calorem exercet. Ex lib. de naturis rerum

rum. Nix est aquarum vapor necdum decoctus in guttas, sed gelu præpediente formata, nec tamen translucet ut glacies, quoniam ex paruissimis, & innumeris minutiis fit, quæ non cohærent, proferuntq; candorem. Niuem probantur habere montes illi, qui orbis clima ta faciunt, ut caucasus in India, Athlas in Arabia, & cæteri. Olimpius autem non habet, sicut nec ventos, nec pluuias, quia excedit omnium regionum humores. Niues per totum annum seruari possunt sub terra paleis coopertæ. In Oriente quidem seruantur ad miscendum vinum in æstate calida, vel ad aerem infrigidandum circa infirmos, infrigidat enim valde. Et notandum, quod membra fricata niue, & si ad horam quasi frigus intolerabile faciant, postea tamen per se calore moderatissimo refouentur, quia calor naturalis in homine accidentali frigori reluctatur.

De niuis causa vel origine. Cap. LI.

ARisto. ubi supra. Generatio niuis ex frigore fit in nubibus, & eius significatio mollities est, quæ prouenit ex parte caliditatis admixtæ vaporibus prohibentis partes ipsius vaporis inspissari, & vehementer aggregari. Philosophus: causa generationis pruinæ, & niuis est vna, nec diuersificantur nisi in similitudine sui, & paucitate, sicut ros, & pluuia. Itaq; generatio niuis & pruinæ est ex frigore, quia nix est ex nubibus frigore congelatis, ut supra dictum est. Et pruina fit ex vapore congelato in aere. Et huius significatio est mollities niuis, & durities pruinæ, quia mollities niuis (ut dictum est) fit ex parte caliditatis admixtæ vaporibus, quæ faciunt nubes, prohibentis partes illius vaporis inspissari, vehementer aggregari. Durities verò pruinæ fit ex frigore locis & temporibus, in quibus non est ex caliditate pars, qua prohibeatur aggregari vapor, quia partes frigoris partes ipsius vaporis aggregant, & eas contrahunt. Plinius li. 2. Grando congelato imbre gignitur, & nix eodem humore mollius coacto. Per hiemem autem niues cadunt, non grandines, nec in alto mari cadunt niues.

De temporibus niuis, & grandinis. Cap. LII.

SEneca de natu. quæst. li. 3. Quæritur cur hieme ningat, non grandinet. Vere autem iam infracto frigore grando cadat, hieme quidem aer riget, & nondum in aquam vergit, sed in niuem, cui propior est aer. Cum autem ver cœperit, maior inclinatio temporis sequitur, & calidiori cælo maiora fiunt stillicidia, nimbique graues, magis vastique, quàm pertinaces, deferuntur ob mutationem aeris vndique patefacti, & soluentis se ipso adiuuante tempore, pruinas verò lentas habet pluuias, & tenues, quales interuenire solent cum pluuia rara, & minuta, niue quoque habet admixtam. Præterea flante Aquilone, aut cœlum suum habente minimæ pluuiæ sunt. Austro verò imber improbior est, & guttæ pleniores. Guil. de Con. Humor in æstate calore solis altius eleuatur. Sed dum sic eleuatur, guttæ inuoluuntur, quæ crossiores factæ atque congelatæ grandinem gignunt. In hieme verò, quia frigus circa terram est, guttæ aquæ antequam crossæ sint, ex frigiditate temporis constringuntur, & in niuem mutantur. Sed forsasse dices: cum æstas sit calida, vnde in superioribus partibus aeris, quæ soli sunt propinquiores, contingit frigiditas? Dicunt quidam niues, quæ sunt in altissimis montibus, calore æstatis remitti, atque inde frigidum spiritum, qui per superiora discurrit creari. Nix enim aliquantulum in aqua conuersa, plus infrigidat, quàm dum est solida, quod calcando vtramque poteris probare. Sed forsasse dices. Et vnde in summis montibus, qui proximi sunt soli, est tanta frigiditas, quod ibi sunt niues perpetuæ. In conuallibus autem est calor sine niue? Respondeo: Diuersæ sunt causæ. Vna est. Ignis non potest accendi nisi in humido, & spisso. Sed aer quantò est superior, tantò subtilior, & quantò inferior, tantò crossior spissiorq;. Item cum radii solis tangunt vallem, & non sic alta montium resiliunt radii, & resiliendo sese percutiunt, ex quo conflictu generatur calor. Item omnis euaporatio quantò est suæ origini propinquior, tantò est calidior: his ergo concurrentibus, aer qui est propinquior terræ, est calidior, qui verò ab ea remotus est minus calidus.

De natura aquæ niualis. Cap. LIII.

ISaac in dietis. Nix frigidior est aqua, & minus humida, quia non est aliud, quàm aqua præ nimia frigiditate congelata, unde humiditas eius occultatur. Siccitas autem ipsius palam est. proinde omnibus neruis corporis nocet, & dentibus, maximeq; senibus generat spasmum, & Paralysim, &c. Pueris autem, & iuuenibus non cito talia eueniunt, propter naturalem calorem frigiditati aquæ repugnantem: si tamen assuescant nocet, præcipueque nerui eorum incidunt in passionem de qua non possunt euadere. Auicenna in secundo Can. dicit, quod aqua niuis sedat dolorem dentium calidum. Nocet autem neruis, quia coartat vapores calidos currentes in eis, & retinet eos ne resoluantur. Nocet etiam stomacho, & propriè frigido: Nocet iterum sensibus & eis quibus humores frigidi generantur: facit autem quandoq; sitim, eo quod caliditatem adiuuat. Constantinus pantegni quinta parte. Aqua pluuialis cum niue frigescit, naturaliter refrigerat stomachum, & epar sicut de fontanis, ieiunus tamen non bibat, quia stomachum percutit rigor eius, & contractionem facit, pectori nocet, quia tussim facit, dentibus non congruit, nec neruis, nec cerebro, quia membra hæc frigida sunt. Catarrum quoq; facit, pectoribus sanguinem screantibus, etiam si cessauerit, morbus reducitur. Aquam frigidam cum niue si quis post cibum biberit, bonum appetitum facit, stomachum confortat, ut benè digerat, non tamen subito bibenda est, sed paulatim sorbenda. Itaque nix, & glacies si de bona fit aqua laudabilis est. Sed illa melior, quæ supra petram cadit, & mundam terram. Cadens enim super metallinos montes, & terras sapidas vel fœtentes omnibus modis cauenda est.

De coruscatione. Cap. LIIII.

ARist. ubi supra li. 3. Coruscationem dixerunt esse sapientes in concauitate nubium. Quorum vnus Empedocles dixit, quod coruscatio est ignis occultatus in nubibus ex radio solis, deinde apparens. Anaxagoras autem ait, quod ignis in nubem ascendens occultatus ibi, apparet deinde, & eius apparitio est coruscatio, quando extinguitur in nubibus, vox illius extinctionis est tonitruum. Ego autem dico, quod res istæ non sunt nisi ex vapore: cum enim vapor humidus ascendens peruenit ad locum frigidum, scilicet ad medium aeris, inspissantur, & aggregantur partes eius, & inde sunt pluuia, & nix, & grando, & caligo, secundum modum diuersitatis inspissationis, & aggregationis eius, & loci ipsius, & eius, quod ei accipit id est frigoris. Cum autem inspissatur iste vapor humidus, comprimitur, quod in ipso est vapore calido, & sicco ascendente cum eo ex terra. Comprimitur inquam in nube propter frigus, & prohibet apparere. Itaque agitatur in ventre nubis, & percutit nubem humidam, & scindit eam, quæ ex percussione vox exiens quasi scissura magna tonitrus est. Sicut quando in ligno humido iussam natus ignis, auditur ex eo vox propter illud, quod est in eo de vapore compresso. Coruscationis autem esse, est ex ventis calidis, & siccis compressis in nubibus, quæ inflammant eas inflammatione vehementi, & adurunt, earumq; humiditates pertranseunt. Auditur ergo ibi vox, sicut stridor ferri igniti submersi in aqua, & illa vox tonitruum est, ignis autem egrediens ex ea coruscatio est. Coruscationis quidem splendor ante tonitruum peruenit ad nos propter subtilitatem suam, sicut & visus auditum excellit propter eandem causam. Fit autem tonitrus etiam extinctione ignis in ventre nubis. Dico ergo, quòd vapor, quæ est materia venti, quando apparet extra terram ventus est. Et quando occultatur in terra, terræmotus ex eo est. Quando autem in nube roaratur ex eo tonitrus est. Quando verò nubes aggregantur, & inspissatur humiditas quæ est in eis, est tonitrus, & coruscatio. Quando autem ventus ex nubibus apparet paulatim, & est habens subtilitatem in partibus suis. Non fit ex eo tonitrus nec coruscatio.

De tonitruo. Cap. LV.

ISidorus 14 li. Tonitrus dicitur, eo quod sonus eius terreat, tonus enim est sonus. Nam cum procella venti vehementissimi nubibus se repente immiserit, turbine inualescente & exitum quærente, nubem quam excauauit, magno impetu præscindit, ac sic cum horrendo fragore defertur ad aures: quod mirari quis non debeat, cum vesicula quamuis parua magnum tamen sonitum displosa emittit. Plinius vbi supra. Tonitrua sunt impactorum ignium plagæ, cum flatus aut vapor in nube luctatur. Seneca de naturalibus quæstionibus, Posidonius ait: quod est terra terrenisq; omnibus pars humida essdatur, pars sicca & fumida fulminibus alimentum est alia imbribus. Quicquid enim in vera sicci fumolique peruenit, id includi se nubibus non fert, sed rumpit claudentia. Inde sonus est quem nos tonitruum vocamus, nam & ignis in aquam demissus sonat, dum extinguitur. Idem in eodem. Tonitrua nihil aliud sunt, quam citi aeris sonitus, dum aut terit, aut rumpitur. Nam, & si missus ignis in aquam sonat dum extinguitur: non ignis ipse tunc sonum efficit: sed spiritus per extinguentia effugiens. Quidam enim æstimant eum spiritum per frigida humidaque meantem sonum facere: sicut in aqua feruens massa extinguitur cum murmure. Anaximenes sic ait. Tonitrua spiritus incidens nubibus edit. Et dum luctatur per obstantia atque intercisa euadere: ipsa ignem fuga accendit. Anaximandrus autem ad spiritum omnia retulit. Tonitrua inquit sunt ictæ nubis soni: quare & sereno tonat, quia tunc scilicet per crassum & scissum aera spiritus prosilit.

De speciebus tonitrui. Cap. LVI.

DIogenes ait, Tonitrua quædam igne, quædam spiritu fieri. Illa facit ignis, quæ ipse antecedit, & nunciat illa vero spiritus, quæ sine splendore crepuerint: vtrumq; quidem sine altero effici aliquando concedo, vt autem quod non illis discreta potestas sit, si vtrumque ab vtroque effici possit. Quis enim negabit spi-

bit spiritum impetu magno latum, cum efficiat sonum, effectu- rum & ignem? Quia non concedet, & hoc ignem aliquando posse nubes irrumpere, & non exilire? Si plurium aceruo nubium, cum paucas percudisset, oppressus est. Igitur ignis ibit in spiritum, perdet & frigorem, & spiritus in ignem dum sortius incedit. Necesse quoque est, vt impetus fulminis praemittat spiritus, agatque ante se, & a tergo trahat ventum, cum tam vasto ictu aera inciderit. Itaque omnia antequam feriantur intremiscunt vibrata vento, quem ignis ante praemisit. Tonitrua sic distribuere quidam, vt dicerent vnum esse genus, cuius graue sit murmur, quale terrarum motum antecedit, clauso vento, & fremente. Cum enim spiritum intra se clausere nubes, in concauis earum partibus voluitur est, similemque agit mugitibus sonum raucum, & aequalem, & continuum. Aliud est genus acre, & acerbum, qualis sonus auditur, cum super alicuius caput vesica disrumpitur. Talia eduntur tonitrua, cum nubes conglobata dissoluitur, & quo fuerat intenta spiritum emittit. Hic proprie fragor dicitur subitus, & vehemens, quo edito concidunt homines, & exanimantur. Quidam autem vtique stupent, & attoniti fiunt. Quorum mentem sonus ille coelestia loco pepulit. Ex hoc illo quoque modo fieri potest, vt aer caua nube inclusus, & ipso motu extenuatus diffundatur. Deinde dum maiorem locum sibi quaerit, a quibus inuolutus est, sonum patitur. Nam quemadmodum inter se manus illisae plausum edunt. Sic illisarum inter se nubium sonus potest esse magnus, quia magna concurrunt.

Quòd non sit tonitrus ex qualibet collisione. Cap. LVII.

ET videmus inquis nubes montibus impingi, nec tamen sonum fieri. Sed primum quidem non quocumque modo illisae sonant, imo cum apta ad sonum edendum compositae sunt. Nam, & auersas manus inter se si collidas, non plaudent, sed palma cum palma collata. Plurimumque interest, vtrum cauae concutiantur, an planae, & extensae. Deinde non tantum ire nubes oportet, sed agi magna vi, & procellosa. Adiice nunc, quod motus nubem non findit, sed digerit, primam quamque eius partem soluit. Sed nec vesica quidem ferreat, quocumque modo spiritum emiserit, quae si ferro diuisa est, sine sono vllo spiritus exit, vt igitur sonet, oportet illam rumpi, non secari. Similiter, & nubes, nisi multo dissiluerint impetu, non resonant. Adiice etiam, quod nubes in montem actae non franguntur, sed circumfunduntur, & in aliquas partes montis deductae, siquem habent spiritum, multifariam emittunt, qui nisi vniuersus eruperit, non crepat. Lato enim ictu totumque globum semel dissipante, opus est vt sonus erumpat, qualis auditur cum tonat. Praeter hoc natura aptus est aer ad voces, cum vox nihil aliud sit, quam ictus aer. Debent ergo nubes vtrinque inseri, & cauae, & intentae. Nam, & verba vocaliora sunt uacua, quam plena, & intenta, quam remissa. Item tympana, & cymbala sonant, quoniam illa quidem repugnantem ea vltariore parte spiritum pulsant. Haec, & illa non nisi cauo aere innuunt.

Quòd etiam sine nube videtur fieri posse. Cap. LVIII.

QVidam inter quos Asclepiodotus est, quorundam quoque corporum concursu fieri tonitruum, & exenti fulmina posse iudicant. Ethna siquidem aliquando multo igne abundauit, & ingentem arenae vstae copiam inde effudit. Inuolutus est dies puluere, pluresque subita nox terruit illo tempore. Aiunt autem tunc plurima fuisse fulmina, & tonitrua, quae corporum aridorum concursu sunt facta, non nubium, quas verisimile est, in tanto aeris feruore nullas fuisse. Cambises exercitum ad Hammonem misit, quem Arena Austro mota, in modum niuis incidens texit, deinde obruit. Tunc quoque verisimile est tonitruum fulminaque fuisse attritu sese affricantis Arenae. Non repugnat proposito nostro haec opinio. Diximus enim vtriusque natura corpora efflare terras, & sicci aliquid, & humidi in toto aere vagari. Itaque si quid tale tunc interuenit, nubem soliditatem, & crassitatem fecit, quam si tamen simplici spiritu texerentur. Illa frangi possunt, & edere sonum. Ista, quae dixi siue incendiis vaporantibus aera repleuerint, siue terras vrentibus, necesse est, quod nubes faciant antequam sonum. Nubem verò tam arida, quam humida efficiunt. Est enim nubes aeris crassa spissitudo.

De fulmine. Cap. LIX.

ISidorus. Cum tonitruo autem simul, & fulgura captimuntur. Sed illud celerius uidetur, quia clarum est, hoc autem ad aures tardius peruenit ad instar securis arborem procul cedentis, cuius quidem ante cernis ictum, quam ad aures sonitus perueniat. Fulgur ergo, & fulmen est ictus coelesti iaculi a feriendo dicti. Fulgurare est ferire. Fulmina autem collisa nubila faciunt. Nam omnium rerum collisio ignem creat, ut in lapidibus cernimus vel in attritu rotarum. Similiter & ignis in nubibus fit, ex vento autem & igne fulmina fiunt, & impulsu uentorum emittuntur. Tria sunt ergo eius uocabula. Dicitur enim fulgur, quia tangit, fulgor quia incendit, & vrit, fulmen quia findit. Sen. de natu. quae. li. Celidonius ait fulgurationem esse speciem inanem non ignem. Heraclius existimat esse fulgurationem velut apud nos incipientium ignium conatus. Et primam flammam uictam, modo intereuntem modo resurgentem, & ego ut breuiter dicam, quod sentio, dico ergo quod fulmen est fulgus incensum. Calida enim fumidaque terris emissa cum in nubes incidunt, in earum sinu diu inuoluta nouissimè erumpunt. Et quando vires non habent splendor. At ubi fulgura plus habuerint materiae, & maiore impetu arserint, non tantum apparent, sed decidunt: vbicumque autem fulmen deciderit, ibi esse odorem sulphuris certum est, qui quia natura grauis est, saepius haustus alienat. Sed quare fulmen subito apparet, nec continuatur ignis, quia celer ignis vndique motus, simul & nubes rumpit, & aera incendit, deinde flamma desinit motu quiescente. Et eadem etiam causa modo ad terram perfertur, modo dissoluitur si minori impressus est materiae, aliàs si minore impulsus est impetu, quotiens enim ipsa iactatione fortius se accendit, fugiendi impetum capit, deinde cum euasit, & pugna desinit. Cur autem oblique fertur? quia spiritu constat, spiritus enim obliquus est. Et quia natura ignem sursum uocat, iniuria deorsum premit. Incipit autem obliquum esse iter dum neutra vis alteri cedit. Et ignis in superiora nititur, & in inferiora deprimitur. Et quare saepius cacumina montium feriuntur? quia ignibus opposita sunt è coelo cadentibus, propter hoc transeundum est. Serenum autem tempus sine fulmine est, nec habet istos metus dies parua, nec nos quidem nisi obscura nubibus. Quid ergo nam quandoque apparentibus etiam stellis in nocte tranquilla fulgurat. Sed scias illic esse nubes vnde splendor effertur, quas a nobis uideri terrarum tumor non sinit, fieri ergo potest vt humiles nubes attritu suo ignem reddant, qui in superiora expressus in parte coeli sincera videtur.

Cur non tonet ac fulminet in quolibet anni tẽpore. C. LX.

CVm autem in omni tempore anni fumus humidus ascendat, quare non in omni contingunt fulmina, & tonitrua? Ad hoc respondeo, & si humido fumo ascendente habent fieri, non tamen inde fiunt donec ad summum aeria peruenerint. Quod per simile maris potest probari. Cum enim mare ex fumo terrae ascendente in summo commouetur, spissitudine tamen sua non potest huc, & illuc impelli. sed cum vsque ad summum motio illa peruenerit, huc & illuc vnda impellitur fitque tempestas. Quod vero a fundo maris tempestas incipit, ex hoc potest probari, quod fucas vndas agitantes ante tempestatem uidemus, vt enim ait Plinius, sunt naturae dormitoriae, fumo tamen, ut praediximus, fundo maris commouente excitatae ad summum ascendunt. Quod uidentes nautae experimento certi, & si delphico incerti, tempestatem futuram praedicunt, quippe iam incepit in fundo maris. Simile contingit in aere, dum enim fumus superiores partes aeris ambiuit per spissitudinem suam huc, & illuc ex eius abilitate illum impellit, fiuntque tonitrua, & fulmina. In hieme verò, & in uere, & si spissus fit, non est tamen tantus calor, quod spissus fumus possit vsque ad summum erigi. Remanens ergo in inferiore parte aeris, uentos, & pluuias gignit. In aestate cuius est maximus feruor vsque ad summum eleuatur, fitque partium aeris diuersa concursio vel concussio, unde fulmina, & tonitrua contingant. In autumno verò, quia frigidus est, & siccus. Neque humor est qui eleuetur, neque calor qui eleuet.

De diuersis speciebus fulminis. Cap. LXI.

PLinius secundo lib. Fulminum genera plura traduntur, quae sicca veniunt non adurunt, sed dissipant, quae humida ueniunt, non adurunt, sed infuscant. Tertium est, quod clarum vocat mirificae naturae, quo dolia exhauriuntur intactis operimentis, nulloque alio vestigio relicto. Sacculis nullo modo ambustis aurum, & aes liquatur intus, fulgur autem prius cerni, quam tonitrum audiri, cum simul fiant non est mirum, quia lux sonitu velocior est. Seneca lib. 6. naturalium quaestionum. Fulminum genera tria sunt, quod terebrat, quod dissipat, quod vrit. Quod terebrat subtile est, & flammeum cui per angustissimum fuga est, ob sinceram, & puram flammae tenuitatem. Quod dissipat conglobatum est, & habet admixtam uim coacti, & procellosi spiritus. Illud itaque fulmen per id foramen per quod ingressum est, & redit, & euadit. Et huius latè sparsa vis rumpit icta, non perforat. Quod autem vrit multum terreni habet, & igneum magis est, quàm flammeum, ac magnas ignium notas relinquit, quae percussis inhaereant. Nullum quidem sine igne fulmen uenit. Sed propriè tamen hoc igneum dicimus, quod arbori imprimit manifesta vestigia. Et aut fuscat, aut urit. Vrit quidem tribus modis: Aut enim aflat, & leui quoque iniuria laedit. Aut comburit, aut incendit, haec omnia genere, & modo differunt. Quodcunque combustum est vtique, & ustum est, sed non conuertitur, potest autem esse combustum non accensum, & è contra. Illud autem genus quo icta fuscantur, decolorat aut colorat. Decoloratur id cuius color vitiatur, non mutatur. Coloratur autem id cuius facies alia fit, quam fuit, ut cerulea vel nigra vel pallida.

De

De miraculis operationum fulminis. Cap. LXII.

CAeterum mira fulminis si intueri velis sunt opera, huius enim quadam subtili potentia loculis integris,& illęsis,cōflatur argentum,manente vagina gladius liquescit. Et inuiolato ligno,circa pila ferrum omne distillat, fracto quoq; dolio vinum stat,nec vltra triduum ille perdurat rigor. Illud ęquè inter adnotanda ponendum. Quòd & hoīum, & animalium,q̄ icta sunt caput ad exitum fulminis spectat, q̄ omnium percussarum arborum fulmine hastulę surgunt. Quid,q̄ serpentiū,& animaliū cęterorum,quibus mortiferum virus inest,cum icta sunt fulmine,venenū oē cōsumitur. In venenatis siquidē corporibus uermis non nascitur,fulmine verò icta intra paucos dies vermiant. Guilhemus de conchis. Effectus verò fulminis circa ea,quę tangit potius sunt admirandi,quàm causę inquirendę: quis.n. inuenit causam,q̄uo fulmen integris,& illęsis loculis, aliqn̄ conflat argentum. Manente vagina liquefacit gladiū, circa lignū dolatū,ferrum distillat. Quod fracto dolio vinum facit stare, nec vltra triduum rigor ille durat,& alia multa. Horosius de Hormesta mundi. Lucius Elius eques Romanus cum vxore,& filia de Roma in Apuliam rediens tempestate correptus,cum filiā consternatam videret,vt citius proprioribus tectis succederent, relictis vehiculis,correptisq; equis, filiam virginem equo insidentem in medium agmen accepit, puella continuo ictu fulminis exanimata est. Sed omnibus sine scissura aliqua vestimētis adeptis,ac pectoris pedumque vinculis dissolutis, monilibus ēt annulisq; discussis,ipsoq; corpore illęso. Nisi q̄ obscenū in modū nuda, & lingua paululū exerta iacuit. Equ⁹ quoq; ipse quo illa vehebatur, stratoriis frenis,& cingulis dissolutis sparsus ac passim ꝓcul exanimis iacuit. Plinius vbi supra. Martia princeps Romanorū icta granida,exanimato partu,ipsa p̄ter aliud incōmodum vllū vixit: vigilās ictus dormitātibus alias cōtuētib⁹ oculis dormiens patētibus inuenit: nullū aīal nisi exanimatū fulgure accendit: vulnera fulminatorum frigidiora sunt reliquo corpore.

De varijs eiusdem operationibus secundum materias quas inuenit. Cap. LXIII.

SEneca vbi supra. Pauca adhuc adiciam ad nim fulminis narrandam,quę non eodem modo materiam oēm vexat. Valentiora,quia restitit vehementius dissipat. Cedentia non nunquā sine iniuria transit. Cum lapide ferroq;,& durissimis quibuscūque confligit,quia viam per illa necesse est impetu quęrat. Teneris ac rarioribus parcit,quamquā flammis opportuna videātur,quia transitu patente minus obstaculum inuenit. Itaque loculis,ut diat integris pecunia,quę intus erat conflata reperitur, quia tenuissimus ignis per occulta foramina transit,quicquid autem in cingulo solidum,& contumax inuenit, vincit: interdū etiam in eadem materia multa diuersa eiusdem vis fulminis facit,sicut in arbore,quod aridissimum,& rarissimum est vrit. Et quod durissimum atq; solidissimū terebrat,& frangit, summos cortices dissipat,interiores libros rumpit ac scindit, folia pertūdit,& stringit,vinum gelat,ferrum,& ęs fundit. Illud etiam mirum est,q̄ vinum fulmine gelatum, cum ad pristinum habitū redierit,potum aut exanimat,aut dementem facit. Cur illud accidat quęrenti mihi id occurrit. Inest fulmini pestifera vis, & ex hoc aliquem remanere spiritum in eo ipso humore quem coegit congulauitq; verisimile est. Neq; enim alligare potuisset,nisi aliquod ei vinculum additum esset, prętęrea quocunq; decidit fulmen,odorem ibi sulphuris esse certum est,qui q̄ro grauis est, sępius haustus alienat. Ex libro de naturis rerum. Fulmen sępius alta sternit,quia cum ab alto descendit citius alta repetit. Nullus autem fulmine tangitur, quàm prius lumen uiderit,aut tonitruum audierit. In silentio nunquam fulmē iacitur, fulmē quidem tactum hominem non semper extinguit. Cętera verò animantia semper,hunc honorem homini natura tribuente.

De differentia coruscationis siue fulgurationis,& fulminis. Cap. LXIIII.

SEneca ubi supra. Tria sunt, quę vnā accidunt, fulguratio, fulmen,tonitruus. Fulguratio ostendit ignē,fulminatio emittit. Illa vt ita dicam comminatio est sine ictu. Inter omnia autē conuenit cuncta hęc in nubibus,& è nubibus fieri. Et fulgorationes atq; fulminationes aut igneas esse aut ignea specie. Nūc ad illa transeamus in quibus lis est. Quidam putant ignem esse in nubibus,quidam ad tempus fieri,nec prius esse, quàm mittit. Anaxagoras illum ex ęthere stillare. Aristoteles non multo antè colligi,sed eodem momento quo fit exilire. Quidam verò è nostris ęstimant,aerem cum in ignem, & aquam mutabilis sit, non alium de nouarum flammarum causas contrahere. Ipse enim mouendo se accendit,& condensus compactusq; nubium sinus dissipat,ac necessario vastum in tam magnorum corporū diruptione sonum reddit. Illa verò nubium difficulter cedentiū pugna aliquid confert ad concitandum ignem,sicut ad secandū aliquid ferro manus confert,sed secare ferri est. Quid ergo inter fulgurationem,& fulmen interest? Fulguratio est ignis latè explicitus,fulmen est ignis coactus,& in impetum iactus. Nubium enim inter se compressarum angustię medium spiritum eiiciunt, & hoc ipso inflammatum, & tormenti modo emittunt. Nam & balistę scorpionesque tela cum sono expellunt. At quare aliqn̄ tonat, & non fulgurat? quia spūs infirmior in flammā non valuit,sed in sonum valuit. Quid est ergo ipsa fulguratio? aeris deducentis se corruentisq; iactatio languidū ignē, nec exiturum aperiens. Quid est fulmen? acrioris, & densioris spūs cursus. Anaximandrus ait omnia ista sic fieri, vt ex ęthere aliqua vis in inferiora descendat. Sic.n. ignis impactus nubibus frigidis sonat. At cū illas interscindit,fulget. Et minor vis igniū fulgurationes facit,maior fulmina. Celidonius ait fulgurationem spēm inanē esse,non ignē. Heraclius aūt existimat, velut incipiētiū igniū conatū primaq; flammā victā,mō intereuntem,modo resurgentē,hęc antiqui fulgetra dicebāt. Quid aūt existimem, quęris,dicā fulguratio est repentinum latè lumen emicans, qd̄ tunc euenit cū aer extenuatis nubibus in ignem uertitur,nec vires quibus longius prosiliat, inuenit. Aera siquidem motus extenuat,extenuatio incendit. Ideo plurima ęstate sunt fulmina, quia plurimum calidi est, facilius autem attritu calorum ignis existit. Eodē aūt mō fit fulgur,quod splendet. Et fulmen, qd̄ accenditur. Sed illi leuior vis alimentique minus est. Et ut breuiter dicam,quod sentio,fulmen est fulgur incensum.

Quòd vtrumque illorum est ignis. Cap. LXV.

FVlmen ignis est,ęquè & fulguratio,quę nihil aliud est,quā flamma fulmen futura si plus virium habuisset. Nō ergo natura distant hęc,sed impetu. Illum ignem esse calor ostēdit,hic non est nisi ex eo,quod ostendit effectus. Magnorum.n. incendiorum sępe fulmen causa fuit. Siluę illo concrematę, & urbiū partes etiam,quę non percussa sunt,tn̄ adusta cernuntur, quędam autem velut fuligine colorantur. Quid q̄ omnibus fulguratis odor sulphureus inest. Igitur,& utramq; rem ignē esse cōstat,& utramq; meando inter se distare. Fulguratio.n. est fulmē non vsq; in terrā perlatū. Et rursus fulmen est fulguratio vsq; in terram perducta: fulguratio est igitur penè fulmen: & fulmē est quiddam plus,quàm fulguratio. Et ignis quidē fieri solet apud nos duobus modis. Vno.s.si excitatur lapide percusso. Altero vero si attritu inuenitur, sicut cū duo ligna diutius inter se trita sunt. Nec oīs hoc tibi pręstābit materia, sed eliciendis ignibus idonea,sicut laurus,& hęderę, & alia in hunc vsum pastoribus nota: pōt ergo eodē mō fieri vt nubes ignem quoq; vel percussę reddant,uel attritę. Cūq, aer in ignē mutabilis,cū in ventū conuersus est alteratur,uerisimile est ignem excitari caducū ac cito interiturū,qa nō ea solida materia nititur,nec in qua possit cōsistere,transitq; ergo,tantumq; habet humoris quantū itineris, & cursus,quia sine alimento ꝓiectus est. Et ignis quidem natura in verticem surgit,fulmen autem vt quadam,& necessitate qua excutitur cadit. Id.n. his ignibus accidit,quod arboribus,quarū cacumina trahi possunt,sed cū permiseris in locū suū exilient. Sic ergo,& igni si permittas ire quo velit,cęlū.i. leuissimi cuiusque repetit sedem,vbicūq; autem est aliquid,qd̄ eū feriat,& ab impetu suo auertat,id non natura sua,sed eius seruitus fit. Aristoteles vbi supra. Cur autem coruscatio descendit inferius, cum ignis natura sit ascensio, quia in ea pars est vaporis crossi terrestris, quę facit eam descendere propter contrarietatem suam, videtur autē coruscatio alba,quando vapor ex quo fit vehementis est subtilitatis,non autem vehementis inflammationis, & adustionis.

Quòd humida nubes ignem possunt gignere. Ca. LXVI.

SEneca ubi supra. Sed q̄uo inquis cū humidę sint nubes ignē gignere possunt? quem nō magis verisimile est ex nube fieri,quàm ex aqua,quę ex nube nascitur: primum quidem in nubibus non est aqua,sed aer spissus ad gignendam aquam pręparatus. Nec est,q̄ existimes eā prius colligi,post effundi, simul.n. fit & cadit. Deinde ēt si cōcessero humidā esse nubē cōceptis aqs plenā,nihil tn̄ ꝓhibet ignē quoq; ex humido educi,immo ex ipso quoq; qd̄ mireris humore, vnde & quidā negauerūt in ignē quicquā mutari posse,priusquā in aquā mutatū esset: pōt ergo,& nubes salua quā continet aqua,ignem aliqua sui parte reddere, sicut frequenter alia ligni pars ardet, alia sudat. Nec ideo dico non ista esse contraria inter se,& alterum altero perimi. Sed vbi valentior ignis,quàm humor est,vincit, & ubi copia humoris exuperat,ignis sine effectu est. Ideoq; non ardent virentia. Refert ergo quātū aquę sit,exigua.n.nō resistit,maior uim ignis impediet. Possidonius tradit. Cū insula in Aegeo mari surgeret,interdum aliquo tpe aqua maris spumabat, & fumus ex alto ferebatur,

rebatur, demum prodebat ignem non continui, sed interuallis emicantem more fulminum, nec extinctum mari superfuso. Ardor siquidem inferius supernacentis vndique pondus eiicerat, deinde saxa euulsa, ipsasque partim illisæ, quas spiritus antequam vertere eius capulerat, partim ex esse, & in leuitatem pumicis versæ. Nouissimè montis vsti cacumen emicuit, tandem altitudine adiectum, & saxum illud in insulam creuit. Idē quoque vsu memoria Valerio consule accidit. Asclepiodorus etiā auditor Possidonii ducentorum passuum altitudinem in mari fuisse tradidit, per quam diruptis aquis ignis emersit. Quòd si aquarū immensa vis flāmarū ex imo subeuntē vim opprimere non potuit, quāto minus ignem impedire nubium tenuis humor, & roscidus poterit.

Epilogus de tribus prædictis scilicet fulguratione tonitruo ac fulmine. Cap. LXVII.

EX libro de naturis rerum. Itaque tonitruus fit qñ venti nubibus inclusi nituntur erumpere, magnoque murmure concrepant. Et collisis nubibus ignem terribilem eiiciūt. Crepitus ergo nubium, & ventorum est tonitruus. Ignis autem inde excussus est fulgur, qui cūctis ideo penetrat, quæ tangit, quia nfo subtilior est. Et magna vi uentorū impellitur. Ab aquilone fulgur ab euro tonitruus tempestatem significat. Itaque fumido calido, & humido ad superiora tendente, cum ad summum aeris peruenit ex præponderatione humoris mouetur summitas aeris. Cuius particulæ in modum vndarum concurrentium sibi frigorem, & tonitruum faciunt. Ex motu vero calefactus aer transit in substantiā igneā, fitque coruscatio. Cū ergo impetus ille qui ex cursu aeris humido fumo spissati generatur, sursum ascēdit, fragor absque fulmine fit. Similiter etiam si deorsum tendat, non tñ vsque ad obstaculum perueniat, sin autem obstātia findit, & urit. Guilhelmus de Cōchis. Humidū ut prædiximus fumo ad superiora ascendente, cum ad superiorem partem aeris peruenerit, ex ponderatione humoris mouetur summitas aeris, cuius particulæ ad modum vndarum ex diuerso sibi occurrentes fragorē faciunt tonitrui. Ex motu verò aer calefactus transit in igneā substantiam, fitque fulgur vel coruscatio, quæ cum fragore quamuis fiat, citius tñ ad nos peruenit, quia visus velocior est auditu. Cū ergo fit prædictarum particularum occursus generatur impetus, qui si sursum ascenderit est fragor sine fulmine. Si autē impetus ille deorsum tendat, non tñ tantus fit, q vsque ad obstaculū perueniat, nondum est fulmen. Cum vero vsque ad obstaculū peruenerit, obstantia findit. Sed quia proprius motus est aeris sursū tendere. Nulla materia exinde reditum vetante reuertitur, sparsosque recolligit ignes. Si autem in hac inferiore parte aeris est multus humor, aer existens in illo impetu igniri non pōt, sicque fulmen findens, non vrens. Est ergo fulmen pars aeris collisione aliqua vsque ad obstaculum cum impetu transiens. Tonitruus est partium aeris sibi cum impetu occurrentium sonus. Coruscatio verò pars est aeris ex impetu ignita, & splendens. Nō est fulmen lapidea substantia, ut quidā asserunt. Si.n. lapidea esset substātia, non huc, & illuc discurreret, nec sursum reuerterei. Cū aliquem feriret, carnes diuideret, ossa confringeret. Ideoque fulmen sæpius alta ferit, quia cum ab alto obliquando descendit citius alta reperit, sed qa quorundam sententia est, quoddā fulmen esse lapideam substantiam, ne ignorantia vel inuidia ui deamus illam vituperasse vel tacuisse, breuiter eam exponemus. Qui hanc sententiam tenent aiunt, cum fumus humidus ad superiora ascendit cum eo aliquid terren æ substantiæ eleuatur, qd ex calore solis in lapideam substantiam spissatur, atque in nubis concauitate continetur, donec nubes cum aliquo diuiditur, vnde lapis cum impetu descendens aliquid alium percutit.

Diuersorum opiniones de prædictis. Cap. LXVIII.

SVnt qui dicunt uentos cōtrarios sibi occurrere vnde fragor tonitrui generatur, parisque aeris cum impetu in inferiora descendit, quæ est fulmen. Alii tñ dicunt spūm nube concaua inclusum, quemadmodum in nris intestinis sentimus, per nubem discinrere. Vnde nubes ad modum vesicæ, qñ exploditur, spiritusque intus clausus cum impetu exiliens, si ad inferiora descenderit, & obstaculum tetigerit, fulmen est: dum ergo nubes est integra, spiritus intus discentiens sonum æqualem, & cōtinuum atque mugitibus similem reddit, hnōi tonitrua venturi himbris sunt prænuncia. Sed cum nubes ad modum vesicæ eliditur vel exploditur, fit sonus acutus, quo concidunt homines, & examinantur, quos propriè attonitos dicimus. Aristoteles verò ait, a terra diuersa corpora euaporari, quædam enim sunt sicca, quædam humida. Sed quæ sunt sicca ex motu, & tactu radiorum in ignem transeunt, qui si leuis, & diffusus vsque ad partem aeris descendit, est fulguratio. Si impetuosus vsque ad terram veniat, fulmen: fulgueatio igitur, & fulmen sm illum non natura, sed impetu differunt. Est igitur fulguratio, vt dictum est, fulmen non per latum vsque ad terras. Fulmen vero est coruscatio vsque ad terras producta. Alii dicunt, q in æstate calor in aere dominatur. Cum ergo nubes aquosa ad superiora ascēdit, duo cōtraria, ignis, & aqua sibi occurrunt, unde maximus motus, & sonitus generatur. Si enim paruum candens missum in aquam, magnum genetat tumultum, quid ergo putas fieri, ubi nubes aquosa tantum ignē tangit ex contrariorum conflictu ignis generatur, qui modo prædicto nunc est fulguratio, nunc fulmen. Hę ergo sunt fere omnium diuersorum sententiæ de tonitruo, fulgure, fulmine, quæ qa possibiles sunt, & uerisimiles, nullam damno.

Quibus in locis vel in temporibus fulminet, & quibus non. Cap. LXIX.

PLinius 2. lib. Elatus aus vapor, qui in nubes luctans tonitruū facit, si erumpit ardens fiunt fulmina: hæc autem hieme, & æstate rara sunt contrariis de causis, qm hieme densatus aer nubium crassiore corio spissatur, omnisque terrarū exhalatio rigēs ac gelida quicquid accipit ignei vaporis extinguit, quæ ratio immunem Scithiam, & circa rigentia a fulminum casu præstat. E diuerso aūt nimius ardor Aegyptum. Siquidem calidi siccique halitus terræ raras admodum tenues, & infirmas densantur in nubes: vere autem, & autūno crebriora fulmina, corruptis in vtroque per æstatis hiemisque causis, qua tōne crebra in Italia fulmina, quia mobilior aer mitiore hieme, & æstate nimbosa semper quodammodo bibernat, & autumnat. Ex his, quæ terra gignūtur lauri frutice non icit fulmen, nec vnquam altius quinque pedibus descendit in terram. Ideo pauidi altiores specus tutissimos putant, ac tabernacula pellibus beluarum quas uitulos marinos appellant. Eo q hoc solum animal e marinis non percutiat, sicut nec aquilam è volucribus, qui ob hoc armiger huius teli fingitur. Seneca ubi supra. Iccirco autē sæpe cacumina montium fulminibus feriuntur, quia nubibus opposita sunt è cœlo cadentibus, pp hoc inde transeundū est: vbicūque vero fulmē decidit, ibi odorem sulphuris esse certū est: Qui quia natura ignis grauis est, sæpius haustus alienat. Serenum aut sine fulmine est, nec habet istos metus dies purus, nec noa quidem nisi obscura nubibus. Quid ergo, nonne qñque & apparentibus stellis, & nocte tranquilla fulgurat? Sed scias illic esse nubes, vnde splendor effertur, quas a nobis videri terrarum tumor non finit: fieri etenim potest, ut humiles nubes attritu suo ignem reddant, qui in superiora expressus in parte cœli sincera vt ac pura, sed fit in sordida. Ex libro de naturis rerum. Præterea in Oriente non fiunt æstate tonitrua, sicut apud nos, quia tunc æstus ibi calidissimus est atque siccissimus, nec pōt aliquis humor etiam si ascenderit in nubes cogi. Sed aeris calore dissipatur. In hieme verò fiunt ibi. Qm & humor sufficiens de terra ascendit. Et est aer calidus, quo eleuetur, sicque calore, & humore temperatus est aer, vt facillime fumi in nubes caerescant, fiatque concursus ventorum ac nubium, quo tonitruus ac fulmina proueniant. Itaque nostra æstas in Europa, potest Orientis hiemi comparari.

Moralis Seneca de terrore fulminis. Cap. LXX.

SEneca ubi supra. Malo inquis fulmina non timere, quā nosse, mihique volo metum illorum excuti non in natura indicari. Sequor inquam quo vocas, omnibus quippe rebus cunctisque sermonibus aliquid salutare miscendum est. Et dum imus per occulta naturæ, vendicandus est a malis suis animus, ac subinde fir mandus. Non vt effugiamus ictus rerum, undique.n. in nos tela iaciuntur. Sed vt fortiter, & constanter patiamur. Inuicti siquidē esse possumus. Inconcussi uerò non possumus: verumtamen contēne mortem, & oīa, q ad mortē ducunt contēpta sunt, siue bella, siue naufragia, siue morsus ferarū, seu pondera ruinarū. Nun quid.n. amplius facere possunt, quam ut corpus ab aīo resoluat, hoc nulla diligentia deuitat, nulla felicitas donat, nulla potentia euincit. Animus igitur ex ipsa desperatione sumatur. Ignauissima quidem animalia, quæ ad fugam natura genuit, ubi nō patet exitus, fugam tentant corpore imbelli. Nullus hostis periculosior est, quàm quem audacem angustiæ faciunt: parua conanē animus magnus ac perditus. Et nos quidem oēs ad mortem reseruamur, nec de re, sed de die quærimus. Eodem citius tardiusque veniendum est. Quid ergo non tibi omniū vr insipientissimus, & tardissimus, qui magno ambitu moram mortis rogat. Nonne contemneres eum, qui inter perituros constitutus beneficii loco proēderet ultimus ceruicem. Idem facimus, cū tardius mori p magno æstimamus. In oēs.n. constitutū est capitale supplicium. Quid interest vtrum ad mortem eamus missi, an nati. O te demētem, & oblitum fragilitatis tuæ, si tunc mortem times, cum tonat: tuites, si fulmen effugeris? Repet te gladius, petet lapis, perdet bilis. Nō maximū expericulis eris, sed speciosissimū fulmen est. Male. Factum est tecum, si sensum mortis tuæ celeritas infinita præuenit. Sed mors tua sine te procuratur, paueseis ad cœli fragorem, ad inane nubiū trepidas. Et quotiens aliquid effulsit expiras.

expiras. Quid ergo honestius putas deiectione perire, q̄ fulmine. Eo itaq; fortior aduersus cœli minas surge, & cum undique mũdus exarserit, cogita te nihil tanta morte perdendum.

De Ignibus in transuersum per aerem agitatis. Cap. LXXI.

ARistoteles vbi supra li. 1. Vĩ autẽ in aere qñq; quasi perpẽdicularis ignis dilatatus, & qñq; minor. Cuius causa est, quia qñ sol inflammat terram per motum suum super eam, eleuatur ea ea vapor caloris. s. reuerberati, cũ vaporibus resolutis, ascendit igitur ex ea vapor calidus, & siccus qñ non est in ea pars humiditatis: & iterum vapor calidus, & humidus, cui s. multum imprimitur de calore aereo: & iterum vapor frigidus, & humidus, qñ aqua magis est vincens. Vapor ergo calidus, & humidus ascendit quidem minus, quàm siccus, vnde resoluitur, & fit aer: frigidus autem, & humidus ascendit donec perueniat ad locum vbi coagulatur, & incrossatur, sicq; grauatus, cadit in pluuiam: Porro calidus, & siccus per vehementiam caloris reuoluti sup terram ascendit, & unit aerem, ascendens p caliditatẽ, & siccitatẽ suã vsq; ad vltimũ incessum aeris, & terminũ ignis, ibique vehementer inflãmatur, pp conuenationẽ suã cũ igne, & ppinquitatẽ ea motu orbis. Si igitur huic parti vaporis inflãmati lõgitudo, & latitudo apparet, vĩ ignis quasi perpendicularis vel lũgus. Si autem paruus, vĩ quasi candela rotunda, pp loci sui longitudinem. Seneca li. 5. Audi, quid sentiam de ignibus, quos aer transuersos agit. Magna vi illos excuti argumentum est, q̧ obliquè feruntur. Nam rapida celeritate apparet illos non ire, sed proiici. Existimo hos ignes esse cum aere vehemẽtius icto in alteram partem inclinatio eius facta est, & non cessit, sed interpugnauit, ex qua vexatione nascuntur trabes, & globi, & faces, & ardores. At cum leuius collisus est, minora lumina excutiuntur, crinemq; volantia sidera ducunt. Nullaq; sine hmõi spectaculis nox est. Eadem itaq; rõne fiunt ista, qua fulmina, sed vi minore, quẽadmodum nubes mediocriter collisæ fulgurationes faciunt, maiore impetu impulsæ fulmina. Philosophus huius rõnem reddit, quia varia, & multa terrarũ orbis expirat q̄dam sicca, q̄dam humida, q̄dã calentia, q̄dã concipiendis ignibus idonea. Nec mirũ si tã varia euaporatio est: Cum. & in cælo quoq; non vnus appareat color rerum, sed acrior sit caniculæ rubor. Martis remissior. Iouis vero in lucem paruã nitore perducto. Necesse est igit in tam magna copia corpusculorum, quæ terræ eiectant, & in superiorem partẽ agunt, aliqua in nubes alimenta ignium peruenire, quæ non tñ collisa possint ardere, sed etiã radiis solis afflata. Nam & apud nos quoq; ramenta sulphuræ aspersa, ignem ex internallo trahunt, verisimile est ergo talem materiam inter nubes congregatã facilè succendi, & maiores, minoresve ignes existere, prout illis plus, aut minus virium fuerit.

De Asub. id est stella cadente. Cap. LXXII.

ARisto. vbi supra. Si autem prædicti vaporis inflammatæ partes continuæ sunt ad inuicem, prolongãtur. s. sm sursum, & deorsum, & fit impressio illa. quæ dr asub. i. stella cadẽs, fit autem asub sicut ignis, qui retentus in aliquo loco, demum apparet expulsus. s. expellitur. n. caliditas, quæ est in aere sub illo loco ea frigiditate. Quod. s. intelligitur de illo, qui descendit. Fit enim asub dupliciter. s. ascendens, & descendens. Descendẽs quidem generatur sub nube. s. ex vapore cuius caliditas est expulsa ea frigore. s. sub nube vbi est frigus, vnde fluit ignis expulsus ex eo ad inferiora, qui sñ sursum ascendis sm naturã. Asub aũt ascendens fit a vapore inflãmato in alto. s. supra loca nubiũ. Seneca vbi supra. Illud autẽ stultissimũ est existimare, aut decidere stellas, aut transilire, aut aliquid illis auferri vel abradi. Nã si hoc fuisset, iam nunc esse desiissent. Nulla. n. nox est qua non plurimæ ire, & in diuersum videantur abduci. At verò quæq; quo solet loco inuenitur, suaq; singulis constat magnitudo. Sequit ergo vt infra illas ista nascantur, & citò intercidant, quia sine fundamento, & sede certa sunt. Quẽadmodũ aũt de die stellæ latent, quia fulgure solis obrũbant, sic faces interdiu quoq; discurrũt, sed abscondit illas Diurni luminis claritas. Si qñ tñ tanta vis emicuerit, vt ẽt aduersus diem vendicare sibi fulgorẽ suũ valeãt, apparẽt. De imagine mũdi. Quòd ergo in nocte videnť cadere stellæ, nõ sunt tñ stellæ, sed igniculi afflatu ventorũ ab æthere in aerẽ tracti. Et mox in madido aere extincti. Ex li. de naturis rerũ. Stellæ qñq; cadere videnť in aere, sed minime cadũt. Cũ. n. igneę sint naturæ, principiisq; locus earũ in æthere, nunq̃ ad terrã descendunt. Cæterũ si ex eis una caderet, totã terrã vel partẽ illius maximã occuparet. Nã licèt ea remotione videantur paruæ, in se tñ sunt maximæ. Sæpe aũt est in aere superiori, licèt nõ in inferiori ventus, & cõmotio, ea qua cõmotus aer ignitur, & p aera splendens discurrit. Qui cũ iuxta stellã aliquã transierit, splẽdore suo visum nobis illius stellæ aufert, & q̧ ipsa obiecta illo cadente hæc cecidisse credatur. Si aũt quæritur cur eadem stella postea nõ apparet. Respondemus, q̧ fumus procedens de extinctione ignis in aerẽ humidũ cadentis, eã obtegat nobis, vel dicimus eandem a nobis postea videri, esse tñ hanc illam, quàm primo vidimus, nescimus. Cum. n. prædiximus aer ignitus discurrit, aer spissior, & inde tardior subsequitur, quæ inter nos, & illã interpositus visum illius nobis subtrahit, prius antem quaq; trãseat, & illa stella apparet, firmamentum tamen, quod ad occasũ tendit, iam eam ad vlteriora detulit. Cum igitur appareat alia esse putatur, quia in alio loco, quàm ante videtur.

De cæteris igneis impressionibus aeris. Cap. LXXIII.

SEneca vbi supra. Tempus est, & alios ignes percurrere, quorũ diuersæ sunt figuræ, aliqñ. n. stella emicat, aliqñ fiunt ardores, & hi qñq; fixi, & hærentes, qñq; uolubiles: horum plura genera sunt. Quidam dicuntur Pogoniæ cum velut corona cingente interior sinus ignei cœli recessus est similis in urbem effossæ speciei. Sunt Ephitiæ, & vastus, & rotundus ignis dolio similis, vel fert vel in uno loco flagrat. Sunt etiam chasmata cum aliquod spacium cœli desidet, & flammam velut in abdito dehiscens ostentat. Colores etiam horum sunt plurimi. Quidam. n. sunt ruboris acerrimi. Quidam verò flammæ leuis. Quidam etiam candidæ lucis. Quidam micantes. Et quidam fului. Videmus, ergo quasi stellarum a tergo longos albescere tractus, uelut. n. stellæ currũt & transuolant, videnturq; longum ignem porrigere ob immensam claritatem, alias celeritatẽ. Cum acies nr̃a transitum eorum non discernat. Sed quacumque cucurrerint id totum igneũ credat. Itaque velut continuatur igne totum iter signat, quia visus nostri tarditas non subsequitur momenta currentis. Sed videt simul, & vnde prosilierit, & quo peruenerit: quod etiam in fulmine fit, longus enim nobis vĩ ignis eius. quia citò spacium sursũ transruit, & oculis nostris uniuersum per quod deiectus est occurrit. At ille non est extenti corporis per oẽm uiam qua venit. Neque enim tam longa, & extenta in impetum valent. Quo ergo prosiliunt attritu aeris ignis incensus vento præceps impellitur, non tñ semper uentu uel attritu fit, sed nonnunquã, & aliqua aeris oportunitate nascitur. Multa. n. in sublimi sunt calida, & sicca terrena inter quæ oritur, & pabulum suum subsequens defluit, ideoque velociter rapitur. De his autẽ nemo dubitat, q̄n habeant flãmã quã ostendunt, certaq; est illis substancia. Non sicut arcui, & coronæ imago fallax, & vana. In magna tempestate solent apparere quasi stellæ velo insidentes Gelippo Siracusas petenti uisa est stella super ipsam lanceam constitisse. In Romanorũ castris uisa sunt pila ardere ignibus. s. in illa dilapsis, q sæpe fulminũ more solẽt ferire arbusta, sed si minore vi uanť defluunt, & insidunt, nec feriũt, nec vulnerãt, alii aũt inter nubes elidunť, alii sereno, si aer ad exprimendos ignes aptus fuerit. Nã sereno quoq; cęlo tonat aliqñ, eadẽ causa qua nubilo aere inter se colliso. Qui si ẽt lucidor est atq; siccior, ire tñ, & facere corpora quædã similia nubibus potest, quæ percussa reddant sonum.

De iride, & eius coloribus. Cap. LXXIIII.

EX imagine mundi. Arcus in aere quadri color ex sole, & nubibus formatur, dum radius solis cauæ nubi immissus repulsa acie in solem refringitur ac de cęlo igneum, de aqua purpureum, de aere iacincthinum, de terra colorem gramineum trahit. Isidorus li. 13. Arcus cęlestis dr̃ a similitudine curuati arcus, dr̃ autem propriè iris quasi aeris, eo q̧ per aera ad terram descẽdat, hic a sole respiendet, dum cauę nubes ea aduerso radium solis accipiunt, & arcus speciem fingunt. Cui uarios colores illa dat res. Quòd aqua tenuis, aer lucidus est, nubes caligantes. Ista irradiata uarios creant colores Philosophus in Metheororũ lib. 3. Causa esse arcus est ea radio solis redeunte ad uaporem contrarium nubibus, sicut radius refulgens in aqua, relucet in parte redeuns ad ipsum, Habet tres colores ordinarios, uel quatuor ad plurimũ. Quorum interior aliis duobus debilior est, nec possunt pictores facere similes, præcipueque colorem compositum Inter intrinsecum, & extrinsecum. Color autem iridis ex hoc est quòd cœlum quando pluit resoluitur superfluitas coartata in nubibus, & fit ea co rotatio parua antequam ibi fiat pluuia magna. Cum ergo relucet sol oppositus illi rotationi, & nubibus, & resplendet Imago illius in utrisq; tanquam in speculo, sicq; recipiunt colores in eis resplendentes ex sole, & fit arcus in cœlo varius. Plinius lib. 2. Manifestum est radium solis immissum cauæ nubi, repulsa acie in solem refringi, colorumque uarietates mistura nubium, ignium, aerisque fieri in arcu, certè ipsæ solo aduerso non fiunt. Albumasar. Iris nomen naturæ indidit obscuritas, iris enim apud græcos idem est, quod arcus dæmonis. Dæmon autem idem sonat, quod Angelus, dicitur autem iris idem, quod arcus Angelicæ considerationis, tanquam ad eius notitiã humanus non ascendat intellectus. Ex lib. de naturis rerum, Iris est limbus nubis concauæ, quæ est quasi speculum solis: sicut enim

terra

terra sphærica est, ita & vapor eius sphæricus. Si ergo nubes concaua generetur opposita soli, limbus eius diuersi coloris erit, ꝓp adiunctionem multi nigri, fit ergo arcus cælestis ex nubibus, & radiis solis. Calore namq; solis humores aqueos attrahente de terra, & mari, concrescunt in nubes, eisque superius ascendentibus intercurrunt radii solis, quibus mediis illustrantibus nubes fit arcus cælestis ex coloribus diuersis, ceruleo s. qui ex aqua contrahitur, & rubeo qui ex radiis solis igneis generatur. Cæteri vero colores sicut viridis ac purpureus sm̃ ꝙ magis, & minus ad illos duos principales accedunt similitudinem trahunt.

Qualiter exprimitur in eo solis imago. Cap. LXXV.

PHilosophus. Iris est speculum solis. Nam quia terra sphærica est, vapor ascendens ex ea sphæricus est. Qui si eleuetur spiritu mediocri. i. non habente magis ex vna parte, quã ex alia, tunc ex coagulatione vaporis illius in sursum opposita soli contingit apparere arcuale. Nihil enim aliud est iridem apparere, nisi nubem concauam, & arcualem sursum apparere per reflexionem solis illi oppositi. Et ꝙ in medio iridis apparet viror, hoc est, ꝙ magis apparet splendor in ventre nubis concauæ, quàm in extremitate. Quòd autem apparet albedo supra, hoc est ex subtilitate nubis aquosæ, in qua albedo apparet, sicut videre contingit in vrina, quæ apparet radiosa, & alba, quando subtilis est, & humida. Sic quidem, & aspicit aliquis ad nubem, & sub sole videt eam albam absque alio colore. Qui si aspiciat eã in aqua, videt colorem arcui similem: quod ideo fit, quia visus non penetrat in comprehensione veritatis coloris eius propter debilitatem suam ad hoc dum appropinquat soli. Cum autem aspicit ad eam in aqua, penetrat ipsam visus in comprehensione coloris, & eius veritatis. Seneca vbi supra. Arcus nihil aliud est, quàm imago solis roscida caua nube concepta. In nocte autem non fit, nisi admodum raro, quia luna non habet tm̃ virium vt nubes transeat, & illis colorem suffundat qualem suscipiunt sole superfuse. Sic enim formam discoloris arcus efficiunt, quia aliæ partes in nubibus tumidiores sunt, aliæ sublimiores, & quædam crassiores, quàm vt solem transmittant. Quædam imbecilliores, quã ut excludant, hæc inæqualitas alternatim lucem vmbramq; permiscet, & exprimit illam mirabilem arcus varietatem: videmus. n. si aliquo loco fistula rupta est, aquam per tenue foramen elidi, quæ sparsa contra solem obliquè positum, faciem arcus repræsentat, huius rei causa est in humore. Non enim fit arcus nisi in nubilo. Sed quæritur quemadmodum fiat. Quidam dicunt esse stillicidia quædam, quæ solem transmittant. Quædam verò magis coacta, quàm vt transluceant: ab illis fulgor redditur, ab his umbra. Et sic vtriusque intercursu efficitur arcus, in quo pars fulget, quæ solem recipit, pars obscura est, quæ excludit, & ex se vmbram proximis facit. Sed hoc ita esse negant quidam: poteruot inquiunt hæc videri, si arcus haberet duos tantum colores. Si ex lumine, & vmbra constaret. Nunc autem videmus in eo aliquid lutei, aliquid cerulei, & alia in modum picturæ subtilibus lineis ducta. Et an dissimiles colores sint scire non poteris, nisi cum primis extrema contuleris. Nam mira arte naturæ, qd a simillimo cæpit, in dissimillimo desinit.

Quod ibi multæ imagines in vnam turbidam confluunt. Cap. LXXVI.

QVidam verò sic æstimant, singula stillicidia pluuiæ cadentis dicunt esse specula, & a singulis imaginem solis reddi, deinde multas imagines deuersas, & in præceps transeuntes confundi. Itaque, & esse multarum inesse solis imaginum confusiones. Hæ contra intuenti perturbatæ apparent, nec dispiciuntur interualla quibus singulæ distant, spacio prohibente discerni, vnde pro singulis apparet una facies turbida ex omnibus. hoc idẽ Philosophus indicat. Ab omni inquit lenitate radios suos acies replicat. Nihil autem est aere, & aqua lenius. Ergo etiam ab aere spisso visus noster in nos redit, ubi verò acies hebes, & infirma est quolibet aeris ictu deficiet: unde quidã sibi ipsis videntur occurrere, tanquam imaginem suam cernentes ubique, quia infirma vis oculorum non potest perrumpere ne sibi quidem proximũ aerem, sed resilit. Itaq; quod in aliis densus aer in his omnibus efficit. Itaq; quia nubes aquosa crassior est, visu nr̃o perumpi nõ potest: ergo cum multa sint ibi stillicidia, totidem sunt specula. Sed quia parua sunt, colorem solis absq; figura exprimũt. Deinde cum in stillicidiis innumerabilibus, & sine internalla cadentibus, idem color reddatur, facit esse non multarum imaginum, & intermissarum, sed vnius longæ, & continuæ. Nec vnquam nisi aduersæ soli, & in contrarium motæ. Nam illo descendente est altior, alto depressior: varietas aũt fit, quia pars coloris a sole est sparsa in nube illa, humor verò ceruleas lineas, modo virides, modo purpureas, & luteas, aut igneas ducit, duobus coloribus hanc varietatem efficientibus remisso: & intento hinc autem apparet duas esse causas arcus, solem, & nubem, quia nec sereno fit unquam neque nubilo, ita vt sol lateat. Ex his ergo vtique est quorum sine altero non est. Itaque color igneus est a sole, ceruleus a nube, cæteri vtriusque maximè.

De vitio speculi. Cap. LXXVII.

NEc dubium cuique relinquitur, ꝙ arcus est imago solis malè expressa, ob uitium figuramq; speculi. cuius rei probatio est, ꝙ arcus celerrime nascitur, nihil autem tam cito redditur, quã à speculo imago. Non enim facit quicquam, sed ostẽdit. Itaque arcus non est nisi percussio solis ad formam carenti arcus in opposita nube aquosa. Archemidorus autem dicit qualis esse nubes debeat, quæ talem imaginem soli reddit. Si speculum inquit concauum feceris, quod sit sectæ pilę pars, ubi extra medium constiteris, quicunque iuxta te steterint inuersi tibi videbuntur, & propiores a te, quàm a speculo. Idem inquit euenit cum rotundam, & cauam nubem intuemur a latere, vt solis imago a nube discedat, prior que nobis sit, & in nos magis conuersa. De speculis quidem duæ sunt opiniones. Alii namque in illis simulacra cerni putant, id est corporum nostrorum figuras, & ab ipsis corporibus nostris emissas, & separatas. Alii non imagines in speculo, sed ipsa inspici corpora retorta oculorum acie, & in se iterum reflexa. Sed nunc ad rem non pertinet quomodo videamus q̃cũq; uidemus, verũ quõ in arcu solis imago esse valet. In quo neq; figura neq; color neq; solis magnitudo apparet. Primũ quidem sciendum, acie nostra nihil esse fallacius etiam in his, q̃ ad manum cernit. Nam remus aqua tenui tegitur, & fracti speciem reddit: poma per vitrum aspicientibus multo maiora sunt. Sol quoque quem toto terrarum orbe ratio maiorem probat, acies nostra sic contraxit, vt etiam sapientes viri pedalem eum esse contenderunt. Et quem velocissimum omnium scimus, nemo oĩm moueri uidet. Nec ire crederemus nisi appareret. Mundum etiam præcipiti velocitate labentem, nemo nr̃m procedere sentit. Quid ergo miraris si oculi nr̃i imbrium stillicidia non separant, & ingenti spacio intuentibus minutarum imaginũ discrimen interit? Illud etiam adiiciam, omnia per aquam videntibus lõgè esse maiora. Sic litteræ quamuis minutæ, & obscuræ, ꝑ vitream pilam aqua plenã, maiores clarioresq; videnť. Sic ꝑ nubes sidera aspicienti ampliora videnť. Quõ acies nr̃a in humido labiť. Nec apprehendere, qd vult, fideliter pt. Qd manifestũ fiet si aqua poculũ cõpleueris, & anulũ totus conieceris. Nã anulus in fundo iacet, facies eius in summa aqua redditur. Quod ergo mirum maiorẽ reddi solis imaginem, quæ in nube humida vr̃, nec verò ad nr̃a obiecta, per simile rñdent specula. Sunt. n. q̃ etiã ex timescas videre, quæ tanta deformitate corruptam faciem videntium reddant, seruata in peius similitudine. Sunt econtra, q̃ cum uideris, placere tibi vires tuæ possint, minuta cum in tantũ lacata crescant, ac si totius corporis habitus augeatur. Sunt quæ dextras facies ostẽdant, sunt quæ sinistras, sunt quæ distorqueãt & vertant. Quid ergo mirum huiusmodi speculum in nube fieri, quo solis species uitiosa reddatur?

Diuersorum sententia de irride. Cap. LXXVIII.

GVilhelmus de conchis. Itaq; de iride diuersi Philosophi diuersa senserunt. Aliqui namq; dixerunt substantiam diuersorum colorum. Alii verò non esse substantiam, sed imaginem solis, ibiq; videri colores esse, cum ibi non sint. utramq; opinionem exponam si sumatur prius, quod ad vtramq; valet. Aer qñ subtilis, & clarus est, nullam formam nobis ostendit præ nimia subtilitate sui, neq; qñ est nimis obscurus: qui ergo irim tenent esse substantiam, sic dicunt, in pluuia infinita sunt stillicidia. Eorum quædam sunt obscura. Quædam lucida. Quæ vero sunt lucida splendent ex sole sibi opposito, quæ quamuis a se differant, uidentur nobis continua. Ex his quoddam corpus in spẽ arcus nobis apparet, quod ex splendidis stillicidiis splẽdet, ex obscuris nigrescit, ex commistione istorum medium accipit colorem. Etiã vbi splendet iuxta intensionem, & remissionem diuersos accipit colores. Qui verò dicunt irim non esse substantiã, dicunt illam imaginem esse solis. Sed quia imago omnis similis est illi cuius est imago, sol aũt, quia rotundus est, in eo rotunda apparet figura. Et quẽadmodũ iris non est substantia, sed imago substantiæ, sic nec sunt in ea colores, sed coloris imagines. Sed iuxta spissitudinem nubis in qua solis imago nobis apparet, diuersorũ colorũ apparent imagines: fuerũt qui dicerent, irim non aliud esse q̃ nubẽ, nec nimis obscurã, nec nimis lucidã, habẽtẽ & quatuor principales colores. Ab igne rubeũ, ab aere purpureum, ab aqua glaucum, a terra ꝓp herbas, & arbores viridem. Sed si arcus non est aliud, quàm solis imago in nube apparens, sol uero est rotũdus, vnde est, ꝙ nunquam integrum orbem in hac imagine videmus? Respondeo, sol longè est nubibus altior, superiorem partẽ nubis tangens, in illa imaginem suam imprimit, vnde quanto sol est ortui vel occasui ꝓpinquior, tanto arcus apparet maior.

Quibus

Quibus temporibus apparent, & quibus non. Cap. LXXIX.

ARistoteles in li. Metheororum. 3. Arcus vr qñ aer mũdus est, & visus similiter. Non vr autem, aut pp turbulentiam aeris, aut pp debilitatem coloris, aut paucitatem amplexionis corporis in aere. Tensio siquidem, & splendor non videntur in aere, & aqua nisi qñ sunt quieti, vr quidem iris per diem ex radio solis, & per noctem ex radio lunæ. Nec vr nisi in plenilunio cum ortu lunæ, & occasu. Non videtur autem in noctæ, in 50. annis nisi bis. Seneca vbi supra. Philosophus ait post æquinoctiũ autumnale qualibet hora diei arcum fieri. Estate vero non fieri nisi aut incipiente, aut inclinato iam die. Cuius rei eã manifesta est. Primum quidem, quia media parte die sol calidissimus nubes efficit, nec potest imaginem suam ab his recipere, quas scindit ac matutino tempore vel vergens in occasum minus virium habet. Ideoque nubibus sustineri ac reperenti potest. Deinde verò quia cum arcum facere non soleat, nisi aduersus his nubibus in quibus facit eum breuiores sunt dies quibus semper obliquus est. Itaque qualibet diei parte, habet aliquas nubes quas ex aduerso ferire possit. At tẽporibus æstatis super verticem nostrum fertur. Ideoque medio die excellentissimus rectiore linea terras aspicit, vt nullus ex obliquo nubibus occurrere possit. Plini' vbi supra Certè arcus nisi sole aduerso non fiunt, nec vnquam nisi dimidii circuli forma, nec noctu quamuis Philosophus hoc ꝓbat aliquãdo uisum, quod tamen fatetur idem non nisi. 30. Luna fieri posse. Fiunt autem hi maxime ab æquinoctio autumnali, die decrescente. Quo rursus crescente ab æquinoctio verno non existunt, nec circa solstitium longissimis diebus, bruma vero, idest breuissimis diebus frequenter. Estate per meridiem non cernuntur, post autumni æquinoctium quacunque hora. Nec vnquàm plures simul, quam duo.

De Significationibus iridis. Cap. LXXX.

SEneca ubi supra. Arcus autem a meridie ortus magnatum vim aquarum vehit, quæ a valentissimo sole vinci nõ possunt. Si circa occasum refulserit, rorabit, & leuiter pluet. Si ab ortu uel circa surrexerit, serenum promittit. Helinandus in Chronica sua li. 4. Quod licèt naturaliter fiat, pro signo fœderis tamẽ inter Deum: & homines post diluuium positum est vnde apparet, ꝙ ante diluuium, nec pluuia fuerat, nec nubes aquosa. Ex libro de naturis rerum. Qm̃ autem Deus olim mundo diluuium induxit non tm̃ ex aquis, quæ sub firmamento erant, quia nec Cathaclismum facere sufficerent. Sed etiam maxime ex his, q̃ sunt supra firmamentum. Vnde scriptum est. Et cataractæ cœli apertę sunt: hinc factum est vt arcũ postmodum in nubibus poneret, ne vltra diluuium super terram induceret. Ac si diceret aq̃ supercælestes induxerunt mundo diluuium, sed nunc arcũ meũ ponã in nubibus, qui fit ex aqueis terræ humoribus vt & si pluuiarum aquæ in aere pendeant, hoc signo apparente homines non timeant, qm̃ aquę quas in nubibus vident, de terra sunt, nec tm̃ cumulum facere poterunt, vt mundo diluuium inducãt: hæc est ratio naturalis cur Deus posuit arcum in nubibus ob signum fœderis. Philosophus. Nunquam possunt esse plures nisi duæ irides, una per oppositum Solis alia Lunæ, sicut uidere contingit in æstate horis vespertinis. Sole ergo existente in occidente, appa ret iris in Oriente. Et tunc luna existente in Austro, altera iris apparet in aquilone. Et iris huiusmodi significat incendiũ prope venturum. Est enim ex spiritu calido ebolliente per poros humidi terrestris. Est autem incendium futurum per spiritum calidum, & excedentem in calore æqualitatem, & quantitatẽ sicut accidit in diluuio, quod præcessit calor multiplicatus in fundo maris, & in fissura terræ, nõ potens liberè exire vel exhalare per terram, sicut modo patet, ꝙ ibi multiplicabatur, & coagulabat, quæ tandem ad tantam peruenicns virtutem, vt haberet potestatem exhalãdi ex abysso i ex profundo maris, & terræ, exhalauit secum deferens multum humidũ in sursum, pp quod factæ sunt pluuiæ. 40. dies. Comestor Arcus signum est duorum iudiciorũ, præteriti per aquam, ne timeatur: Et futuri per ignem, ut expectetur. Inde est, quòd duos habet colores, ceruleum, qui aquæus est, & est exterior, quia præteriit. Et rubeum, qui igneus est, & est interior, quia futurus est. Et tradunt sancti, quòd quadraginta annis ante iudicium non videbitur arcus. Et hoc ostendet naturaliter desiccationem aeris iam incepiam.

De Coronis in aere expressis. Cap. LXXXI.

SEneca vbi supra. Memoriæ proditum est, die quo Augustus a Polonia reuersus vrbem intrauit, circa solem uisum colores varii circulum, qualis in arcu esse solet: hunc græci halo vocant, nos coronam. Et quomodo fieri dicatur exponam. Cum in piscinam lapis mittitur, vidmus in multos orbes aquam discedere, fierique primum angustissimum orbẽ, deinde latiorẽ, postmodum verò alios maiores, donec euanescat impetus, & in planiciem aquarum motarum resoluatur. Tale quiddam fieri cogitemus etiam in aere Cum.n. spissior factus est, plagam sentire potest, lux itaque solis aut lunæ vel cuiuscunque sideris incutiẽs illum in circulos cogit recedere. Nam humor, & aer, & omne, quod ex ictu formam accipit, in talem habitum impellitur, qualis est eius, quod impellit. Quia ergo lumeo rotundum est. Et aer in hũc modum lumine percussus exilit. Nõ autem existimemus coronas has in vicinia siderum fieri, longè enim ab his, & propè terram fit talis effigies. Qm̃ tñ visus noster imbecillitate solita deceptus, circa ipsum sidus positum putat. Illic namque nihil tale fieri potest, ubi tenuis est æther, quia formę crassis densisque corporibus imprimi solent. In subtilibus autem non habẽt ubi consistant aut hęreant. Superiora ergo coronas non habent, quia ne ventos quidem, his etiam adiice nunquam coronam colligi, nisi stabili, & pigro vento. Nam & lapillus in piscinam aut lacũ, & in ligatam aquã missus circulos facit innumerabiles. At hoc idem in flumine non faciet, quia figuram omnem aqua fugiens disturbat. Idem ergo in aere euenit, vt ille, qui manet figurari possit. At ille qui rapitur, & currit, non dat sui potestatẽ, & omnem ictum, veolentemque formam ex eo turbat, hæ verò coronæ cum æqualiter delapsæ sunt, & in semet euanuerunt, significatur aeris tranquillitas. Cum ad vnam partem ruptæ cesserint illinc ventus est, vnde & nautici inde ventum expectant, qñ contextus coronæ perit. Si a septentrione discedit, aquilo erit. Si ab occidente fauonius. Si verò pluribus locis ruptę sint, tempestas fit. Et noctibus quidem præcipuè circa lunam, & cæteras stellas hæ coronæ notantur, interdiu verò raro, quia solis fortius lumẽ est. Et aer etiam agitatus ab illo calefactusque subtilior, & solutior est, lunæ autem inertior uis est. Ideoq̃ facilius circumposito aere sustinetur. Cętera quoque sydera infirma sunt, nec aera perrumpere vi sua possunt, illorum itaque imago suscipitur, & in materia solidiore minusque cedente seruatur. Debet enim aer esse non tam spissus, vt lumen ad se immissum excludat atque summoueat. Nec tam tenuis ac solutus, ut nullam venientibus radiis moram prębeat. Et hoc noctibus temperatioribus cõtingit. Cũ sydera circumiectũ aera, a luce leni non pugnaciter, nec aspere feriunt, spissioremque quã esse solet interdũ inficiũt.

De Virgis. Cap. LXXXII.

NVnc de virgis dicendum est, quas non minus pictas uariasque quàm pluuialis aquę signa solemus accipere. In q̃bus non multum est immorandum, quia nihil aliud sunt, quàm arcus imperfecti. Nam facies quidem illis picta est. Sed nihil curuati habens, in rectũ iacens, fiunt aũt iuxta solẽ ferè in nube humida, & iam se spargente. Itaq. idẽ est in illis, qui in arcu color, tñ figura mutatur. Quia nubium quoq; figura in quibus extendũtur alia est. Similis quoq; varietas in coronis est. Sed in hoc differunt, quia coronæ ubique fiunt ubi sydus est, arcus aũt non nisi circa solem, virgę verò non nisi circa nimiũ solis. Possum & hoc modo differentiam omnium reddere. Coronam si diuiseris arcus erit, si direxeris virga. In omnibus color multiplex est. ex ceruleo fuluoque varius virgę soli tantũ adiacent. Arcus aũt solares ac lunares sunt Coronæ verò oĩum sydeꝝ. Aliud quoq; virgarum genus apparet, cum radii per angusta foramina nubium tenues, & intenti, distantesq; inter se dirigguntur, & ipsi signa imbriũ sunt. Non autem placet in arcu vel corona nobis certi aliquid corporis subesse. Sed illam indicamus populis esse fallaciã alienum corpus mentientem. Non est.n. in speculo quod ostenditur, alioquin non exiret, nec alia protinus imagine obduceretur. Nec innumerabiles maretię mõ introirent, & mõ exiperentur. Ergo simulachra sunt, & inanis verorum corporum imitatio. Quæ ipsa a quibusdam, ita oppositis vt hic possunt, detorquentur in prauum. Sunt enim vt dixi specula, quę faciem perspicientium obliquant. Sunt quæ nimium augeant, ita ut humanum habitum modumque corporum nostrorum excedant.

De imagine solis. Cap. LXXXIII.

IMagines [illegible] historiaci soles vocant, & binos trinosq; memoriç tradunt: hos gręci Pathelion vocant, quia in propinquo ferè a sole nascuntur, vel quia ad aliquam solis similitudinem accedunt. Cæterũ nihil habent ardoris hebetes, & languidi, hos ita quidam diffiniunt: Parhel õ est nubes rotunda, & splẽdida, similisq; soli. Nam & in eclipsis hora pelues ponimus quas oleo uel pice implemus, ad notandum qualiter luna se opponat, quia pinguis humor dum minus facile turbatur, quas imagines recipit seruat. Sicut ergo utriusque imaginem in terris aspici contingit, sic fit & in aere, cum sic coactus, & limpidus cõstiterit ut faciem solis acceperit. Quam & aliæ quoque nubes suscipiunt, sed transmittunt. Si non mobiles sunt, aut raræ, aut sordidę. Mobiles enim illam spargunt, raræ emittunt, sordidę turpesque non sentiunt: sicut & apud nos imaginem maculosa

non

non reddunt. Solent autem eadem rõne & bona parhelia fieri. Ni
hil enim impedit, quin tot sint, quot nubes ad exhibendam solis
effigiem aptæ fuerint. Quidam tñ sentiunt quotiens duo talia si-
mulachra existunt, alteram imaginem esse solis, alterã ipsius ima-
ginis, sicut in speculis sibi inuicem depositis accidit: quia specu-
lum quicquid videt reddit: Nubes aũt quæ hæc præstant, densæ,
leues, splendidæ, planę, materiæq; solidæ esse dñt, ob hoc oĩa hu-
ius simulachra candida sunt, & lunaribus circulis similia: quia ex
repercusso obliquè accepto Sole resplendent. Nam si nubes infra
Solem fuerit, & propior, ab eo dissipatur. Longe autem posita ra-
dios non remittet, nec imaginem efficiet. Nam & apud nos quo-
que specula cum procul a nobis abducta sunt, faciem non reddũt:
quoniam acies nostra vsque ad nos recursum nõ habet. Pluuia-
rum & hi soles indicia sunt. Si a parte austri constiterit, vnde ma-
xime nubes ingrauescunt. Cum autem vtrinque Solem talis ef-
figies cinxerit, tempestas, si Arato credimus, surget.

De rore, & eius effectibus. *Cap. LXXXIIII.*

EX imagine mundi. Ros etiam de aere venit, qñ aquis grauan-
tur frigore noctis, & splendore lunæ distillat. Sed qñ vehe-
mentius est frigus noctis, ros in pluuiam lapsus gelu cãdidior inal
bescit. Isid. li. 13. Rorem quidam dictum putant: quia rarus est, &
non spissus, vt pluuia. Philosophus vbi sup. li. 2. Ros est parua res
.i. humor subtilis ab aere lenè descendens in terram, frigore par-
uo. i. temperato, fit autem ob duas causas, quarum vna est frigus
aeris inferioris, & calor loci. Altera vero calor aeris. s. superioris, &
frigus loci. Nec fit in supremis montibus, propter nimiam frigidi
tatem, quæ illic est, fit autem quando flat auster, & non quando
flat septentrio, excepto loco, qui Chorintus dicitur, vbi est locus
valde calidus. In eo enim contrarium accedit: quia ros ibi fit cum
flatu septentrionis, non cum austro, eo q auster ibi serenat, dum
vaporem separat. Septentrio vero congregat: quia frigus eius con-
trarium est caliditati austri. Vapor est humiditas subtiliata, & at-
tenuata, cumque vapor ascendit a terra, & est res parua: non per-
uenit ad altum propter paruitatem suæ caliditatis: sed resoluitur,
& ros efficitur. vapor siquidem roridus nobis est propinquior
æstu, siue vapore sicco. Et fiunt ex eo quandoq; nubes, vel nebulę.
Cum enim sol appropinquat vapori, vapor eleuatur ascendens
sursum, & cum elongatur ab eo descẽdit deorsum ab eo. Cum igi-
tur, quod ab eo descendit est res parua, & tardatur in descensione
sua, nominatur ros. Fit autem ros in hieme in locis calidis ex reso
lutione vaporis: quia non occurrit ei frigus congelans ipsum, vt au
tem dictum est superius, pluuia nihil aliud est, q̃ ros multus. Non
enim fit pluuia nisi ex vapore multo infrigidato. Nec diuersificã-
tur nisi multitudine tantum & paucitate ros, & pluuia: sicut nix,
& pruina. Ex libro de naturis rerum. Roris quoque proprium est
subtiliter, & quasi insensibiliter super terra descendere: qui supra
q̃ credi potest, terram infundit. & ipso imbre efficacior est in fru-
gibus fęcundandis. Mundificat autem oĩa quæ infundit, vnde vi
sibiliter gramina virent post rorem. Ros gelidus est. & multũ in-
frigidat, vnde æstate calida nisi superueniret ros noctè frugibus,
ardore Solis irent in deterius. Sicut autem ros fęcundat ea q tan-
git infundens, ita ros in pruinam versus botros maxime matu-
ros & fructus arescere facit: humorum virtutẽ exhauriens, & hoc
maxime in autumno. In vere autem cum insit rebus tẽperies, ob-
repit qñq; ros pruinosus in aere, & per noctis quieta silentia deci
dens depascit adurendo fruges, & gramina, fitq; tam dura pestis
præcipuè vinearum, vt igne consumptæ videantur, vt nec ipsa
quercus durissima foliorum adustione sit immunis. Nonnulla tñ
arborum, & herbarum hanc pestẽ non sentiunt, eo q humor in-
sit illis rigidior, vt possint resistere vastatori. Actor. Ros inuisibili-
ter descendit, terram refrigerat, & fęcundat, suauis est, & lucidus.
Modico calore siccatur. Ros quidem in terram cadens facit fęcun
ditatem. In fauum autem ab apicula deportatus mutatur in mel-
lis dulcedinem. In Coucham vero marinam descendens, vertitur
in Margaritã. Rorẽ aũt impediunt tria. s. ardor, & frigus, & ven-
tus, siue siccitas. In quasdam etiam herbas, vel lapides cadens ope
ratur mannę suauitatem, quod videlicet manna temperatissimæ
cõplexionis esse reperitur. Et illius generis esse dr̃ de quo in Exo-
do legitur, q cum operuisset ros superficiem terræ, apparuit mi-
nutum, & quasi pilo tũsum in similitudinem pruinæ super terrã.

De Manna, quod generatur ex rore. *Cap. LXXXV.*

AVicenna in 2. Cano. Manna est ros cadens super lapidem aut
arborem, & fit dulcis, & coagulatur, sicut mel, & exiccatur
sicut gummi, virtutem autem assumit de natura eius super quod
cadit. Et adiungit illam ad id ad quod lenitas, & dulcedo sua exi-
git. Idem. Zucharum Alhusar, est manna cadens super Alhusar,
& est sicut frustum salis. In ipsa quidem est cum resolutione, &
abstersione ponticitas, & amaritudo, vitium acuit, pulmoni cõfert,
& renibus, ac vesicæ. Confert etiam hydropisi cum lacte Camellæ
nouiter fętæ. Nec facit sitim, sicut reliquæ species Zuchari: quia
eius dulcedo parua est. Et est bonum stomacho, & epati. Constan-
tinus in li. graduum. Manna inter calidum & frigidum est tem-
peratum, laxat ventrem, febres extinguit, pectora humida facit, co-
lericis, & calidis non conuenit. Platearius in lib. de Simplici me-
dicina. Manna calidum est, & humidum temperatè. Est autem ros
qui super herbas quasdam diureticas cadit, in quadam parte Grę-
ciæ, & Indiæ, & inuiscatur circa herbam. Colligitur autem postea
sicut mel. Sed qm̃ in parua q̃titate reperitur, sophisticatur ex suc-
co liquiriciæ, & melle, dinoscitur tñ, quia purum Manna subal-
bidum est. Et hẽt interius quasdam concauitates velut fauus mel-
lis. Est autem magnæ efficaciæ qñ purum est: quia & pure dulce,
nihilq; eo dulcius. Sophisticatum vero est dulce cum quodã acu-
mine, si ex fauo sophisticatum fuerit, vel cum quadam abomina-
tione, si ex succo liquiriciæ, hẽt aũt virtutem depurandi, & mun-
dificandi sanguinem, vnde valet in acutis febribus etiam ex co-
lera. Impurum autem ex mellis admixtione plus obest, q̃ prosit.
Ex lib. de naturis rerum. Manna est humor aeris in Oriente, &
partibus Græciæ; vel cum rore aut roris vice descendens noctur-
nis horis super herbas. Ibiq; inuiscatur, & postea colligitur. Sed
qm̃ in modica quãtitate reperitur, multum sophisticatur, purum
aũt, & non mixtum aromaticum est valde, & preciosum, subalbi-
dum, & vltra modum iucundi saporis. Fortassis aũt hoc Mãna est,
de quo vixerunt Hebræi. 40. annis in Deserto, quod ibidem con-
creatum est in diuino miraculo, in melius mutata specie, vel sa-
pore. De quo Aug. ad Ianua. ita loquitur. Faciat inquit vnusquisq;
ſm, quod vult. Et ſm, quod per fidem suam ac deuotionem noue
rit esse faciendum: hoc est. n. quod in lib. Sapientiæ dicitur. Man-
na ſm desideria singulorum sapiebat in ore oĩum. Hunc tñ locũ
retractauit idem Aug. dicens, hoc intelligendum non esse de illo
Manna, quod vtique quasi semen Coriandri erat, gustusque eius
quasi simile cum melle. Sed de nostro cęlesti pane, & spirituali
Manna, quod tanto iucundius est, quanto sumitur deuotius. Cur
autem etiam apud nos in partibus Europæ non descendat Lada-
num, & Manna, sicut in Oriente eadem est ratio, quæ de melle.

De Melle. *Cap. LXXXVI.*

DIascorides. Mel est succus roris cęlestis, quem Apes colligũt.
Et hẽt in se quasi compositionem quandam, qm̃ ex multa-
rum herbarum flore, & succo colligitur. Ideoq; oĩbus valitudini-
bus proficiens, oĩbus antidotis miscetur. Adiuncto autem sale vul
nerum sordes dissipat. Et intrinsecus illinitum fauces sanat, dedu
cendo humorem, & aperit. Mellis genera duo sunt. Vnum. s. quod
apes oblongę colligunt. Aliud. s. q apes variæ ferociores, & lanu-
ginosæ reponunt. Et hoc est ſm genus quod atticum dicitur: me-
lius habetur, ad oculorum claritatem faciens, vtrumq; tñ maxi-
mam hẽt vim. Calefacit, & desiccat abundanter, sinus vulnerũ glu
tinat, coctum vero minus est acre. Mel Atticum, quod & lunati-
cum dr̃. Et illud quod Hibbleum appellatur bonum est, & dulce,
odoratiuum, & russum: non valde liquidum, & forte, virtus est ei
stiptica; & anastomacha, humores deducit, vulneribus sordidis
prodest 14. diebus perunctum caliginem oculorum detergit. Gar-
garismo adhibitum vulnera faucium, & synantes curat, vrinam
prouocat, ventrẽ mollit, tussicantibus prodest, morsibus venenati-
cis occurrit. Morsib. ẽt rabidi canis adhibitum curat patientẽ, ari-
dum comestum inflationes p̃stat. verum æstatis melius est, hiemis
vero minus vtile, & spissum. Mel Sardinicum amarum est, qm̃
Apes ipsę pascuntur Absinthio, vtile aũt est ad vulnera, & liuores
vultus. In Iera, & Ponto, vbi boni flores oriunť mel bonũ nasciť.
Qđ cũ quis comederit, freneticus fit sed sudorib. vinciť. Mel solũ
fastidiũ tollit, nauseã prohibet, pulmoni, & oĩb. interiorib. medeť.
Mel est suba humoris in aere, q̄ de florũ, & fructuũ collecta suaui
tate, multa spacia transiẽs aeris, sup ipsã Nubiũ regionẽ solis virtu
te ascẽdit, & inde occulto & subtilissimo mõ rori pmixtus, iterũ ĩ
herbis ac frugib⁹ ac florib⁹ residet, tẽperatq; saporẽ ĩ rebus. Est tñ
duplex mel. Naturale videlicet illud qđ ĩ aere virtute naturæ cõ-
crescit. Et artificiale, qđ apũ labore vel arte magĩa eqdẽ tñ & natu
ra cõponiť. Apud nos. s. qñq; ĩ Europę circa solstitiũ ęstiuale mel-
la de supiorib⁹ descẽdũt. Sed hoc raro & ĩ modica quãtitate & tũc
ĩminet pestis magna caprarũ ouiũq; qa cũ herbas irroratas mellę
comederint, moriunť, vñ pastores periti tp̃s obseruãt cũ mella deci
dũt, & greges ad pastus exire nõ siniũt, quoadusq; radijs solis hu-
mor mellis ex herbis ĩ aerẽ trãsferať. Apud nos igiť sicut dictũ est,
mella descẽdũt, sed raro & modicè. In Oriẽte vero ferę oĩ mẽse p
noctes cõtinue, humor nãq; melleus, q de florib⁹ ac fructibus, &
frugib⁹ in fumo p solẽ ad supiora trãsuchiť, apud nos viscosas, &
lubricas, & nubilosas aeris regiones transire non põt, nec ad illam
Trãquillã venire q̄ supra nubes est, vt ibi paulatim dẽfat⁹, ad nos
iterũ pondere suo deferať. Sed ascendere nitens ipsis lubricis aeris
regionibus misceť. In Oriẽte vero cõgrue hoc fieri põt, qm̃ aer to-
tus ille purissimus est. Itaque descẽdit ibi mel sup terrã, & ĩ arbo-

ribus,& herbis non in tanta copia, sicut ros insidet. Mel apum in plenilunio capiendū est sereno die, abrumpi statim ac resilire guttas vilitatis est indicium. Bonitatis vero probatio est, vt sit odoriferum, & ex re dulci, glutinosum ac perlucidum. Cum autem eximitur mel, apes abigi fumo vtilissimum est ne irascantur, & mel auiditate vorent. Mel calidum est, & siccum. Conseruat, & mundificat, in medicinis ponitur, vt amaritudo specierum eius dulcedine temperet, in electuarijs quoque cum pulueribus miscetur, vt diutius in maiori efficacia conseruetur.

De Ladano. Cap. LXXXVII.

LAdanum dicunt quidam gummi arboris esse, sed falso. Est autem humor aeris in Oriente, & in partibus Græciæ, cum rore, vel roris vice descendens super herbas terræ, qui cum descenderit, quibusdam corrigijs herba percutitur, & sic illa preciosa humiditas corrigijs cōuiscatur. Quibus expressus, & extersis, humor soli exponitur ac desiccatur. Exiccatum vero Ladanum dr. Quod per se quidem purum Aromaticum est, & preciosum valde, sed quãque cum digestione caprina, & sorde aïalium; & mirti baccis atq; hmōi rebus nigris sophisticatur. Eligendum est illud, quod ponderosum est, & nigrum, & quod magis malaxari potest, magisq; est aromaticum. Quod autem subrufum, vel frangitur vetustate consumptum atq; nimis sophisticatum esse significatur. Ladanum habet virtutem constringendi, & calefaciendi ex viscositate, & aromaticitate. Valet contra catarrū ex frigida cā, si odor eius naribus immittatur, ad digestionem quoq; confortandam, & ad alia plura est vtile. Auicenna vbi sup. Ladanū est humiditas pendens in pilis caprarum pascentium, & barbis earum, qñ pascunt plantam quæ cusus nolatur. Cadit super eam ros, & aggregatur in ea humiditas, & permiscetur ille ros resudationi illius foliorum. Et eam inficiuntur eo pili caprarum, & suspenditur in eis sumitr ab eis Ladanum, quod est calidum in fine primi, siccum in secundo. Meliusq; est illud quod est pingue, ponderosum, purum, boni odoris, ad citrinitatem declinans. Est aūt subtile valde, & est in ipsu pauca stipticitas. Maturatiuum humiditatum crossarum viscosarum, resolutiuum, attractiuum, calefactiuum, aperitiuum, orificiorum neruiorum, facit nasci pilos, & inspissat, ac prolongat eos, & conseruat. Corruptionem quoq; corrodentem carnem mundificat. Confert tussi, & cum vino bibitum antiquo ventrem cōstringit, & vrinam prouocat. Plinius lib. 12. Arabia etiam mirum, & Ladano gloriatur, forte casuq; hoc, & iniuria fieri odores plures tradidere. Capras maleficum aliàs frondibus aïal, odoratorum verum fruticum expetens, tanquam intelligant precia, carpere germinū caules prædulci liquore turgētes, distillantemq; ab his casus mixtura succum improbo barbarum villo abstergere, hunc glomerari in puluerem, & incoqui sole. Et ideo in Ladano caprarum pilos esse. Sed hoc non alibi fieri q̃ in Nabatheis, qui sunt ex Arabia cōtermini Syriæ. Recentiores ex auctoribus Strobon hoc vocant, traduntq; siluas Arabum pastu caprarum infringi atq; ita succū villis inhærescere: verum autem Ladanum Cipri in Insula esse, vt obiter quæq; genera odorum dicantur, quum non terrarum ordine. Sitr, & hoc ibi fieri tradunt, & esse Cesyphum hircorum barbis genibusque villosis inhærens. Sed ædere flore deroso pastibus matutinis cum est roralenta Cipros, deinde nebula Sole discussa in puluerem madentibus villis adhærescere atque in Ladanū depecti. Sunt, qui herbam in Cypro ex qua id fiat, Ladan appellent. Etenim illi Ladanum vocant huius pingui insidere, itaq; attractis funicalis, herbam eam conuolui atq, ita offas fieri. Ergo in vtraq; gente bina genera terrenum, & factitium, id quod terrenum est friabile, factitium lentum. Necnon, & fruticem esse dicunt in Carmania, & super Aegyptum, per Ptolemeos translatis plantis. Aut vt alij generari, & id in his, vt turis arbore colligiq,, vt gūmi inciso cortice, & caprinis pellibus excipi. Precia sunt laudatissimo in libras asses 40. Adulteratur mirti baccis, & alijs aïalium fordibus. Sinceri odor dēt esse ferus, & quodammodo solitudinem redolēt. Ipsum vsu aridum statim tactu mollescere, accensum fulgere odore iucundo gratuitum. Mittata deprehenduntur crepitantque in igne. Præterea sincerum calculi potius e rupibus inhærent, q̃ pul uis. Actor. Hec de generationibus roris ad præsens sufficiāt. Nam de melle plenius dicetur inferius, vbi agetur de apibus, & etiam de Margaritis, vbi de lapidibus, vel de Conchis marinis.

De Pruina. Cap. LXXXVIII.

PLinius lib 2. Pruina fit ex rore gelido. Rores aūt neq; gelu neque ardoribus neq; ventis, nec nisi serena nocti gelando liquorem minui, solutaque glacie non eiusdem inueniri modum. Isid. vbi sup. Pruina est, matutini tpis frigus, sic dicta: quia vrit, sicut ignis, pir. n. ignis, & silis est vis caloris, & frigoris, vtraque, etenim saxa rumpunt. Philosophus, vbi sup. Pruina est vapor congelatus, anteq̃ resoluatur in aquam. s. crossam. Pruina non fit in supremis montibus pp caliditatem vehementem, quæ in eis est, quia resoluitur vapor anteq̃ illuc adueniat. Et iterum pp vicinitatem aeris inflammati. Ex lib. de naturis rerum. Pruina, & nix, vt habitum est supra: non diuersificant nisi multitudine tm̄, & paucitate, sicut, & ros, & pluuia. Itaq; generatio niuis, & pruinæ est ex frigore: quia nix fit ex nubibus frigore congelatis, vt supra dictum est. Et pruina, fit ex vapore cōgelato in aere, & hmōi significatio est mollicies niuis, & duricies pruinæ: quia mollicies niuis, vt dictū est, fit ex parte caliditatis admixtæ vaporibus, qui faciunt nubes, prohibentis partes illius vaporis inspissari ac vehementer aggregari: duricies vero pruinæ, fit ex frigore loci, & tpis, in quib. nō est ex caliditate pars qua prohibeatur aggregari vapor: quia partes frigoris partes ipsius vaporis aggregant, & eas contrahunt.

De Gelu, & glacie. Cap. LXXXIX.

ISidorus vbi supra. Gelu aūt dr, q eo stringatur tellus. Ge. enim terra dr. Tunc aūt maiori gelu stringitur terra cum fuerit nox serena. Glacies a gelu, & aqua quasi gelacies. i. gelata aqua. Et lib. de vaporibus. Omni aūt gelato accidit fissura in percussione, sicut vidimus in glacie. Cum. n. percutitur glacies, frangitur. Et nec in longum nec in latum diffunditur, vnde & argentum cum sit humidum, & congelatum, vt possit fabricari in longum, ei cuprum miscetur, vt fiat viscosum, & ductile, sicut infra dicetur. Ex lib. de naturis rerum. Glacies est coagulatio frigidi, & humidi ex superabundantia frigiditatis. Ex glacie nihil generatur: quæ tñ cristallinam mentitur speciem acterræ soliditatem. Fit autem citius glacies ex aqua calida, q̃ ex frigida, pp proprietatem qualitatū contrariarum. Et quia per calorem rarefacta a compactione remotior frigiditati non resistit. Et quia vapor multus in ea expirauit, vnde & mare nunq̃ congelat: quia semper vaporosum, & crossum, & compactum inuenitur. Ipsumq; congelatum minus non est congelato, eo q in congelato comprimuntur partes per exalationem caloris. Nam videmus cum & de aqua fit cristallus, q aqua quidem est parua, & etiam cristallus fit magis paruus. Non tñ aqua transit in cristallum per partium suarum compressionem, vt aliqui volūt. Sed per solius caloris expressionem. Nam calor qui primo faciebat in aqua fluiditatem per præsentiam sui, & postea facit duritiam per sui absentiam. Extrahitur aūt caliditas aquæ per caliditatem aeris ipsam circūstantis, sicut & caliditas vini, qū debet fieri acetum, per calorem solis, vel ignis, vel aeris. Greg. in Moralibus li. 29. Terra quidem quando compluitur iactata in ea semina feracius ligantur. Sed rursum si illam pluuia immoderatius irrigat in culmo pinguedinem frumenti virtutemq; imminuit. Si vero iactatum semen post pluuiam gelu pmitur, quo foras citius apparere cōpellit, eo intus fœcundius radicatur, & quo diutius vetat progredi, eo abundantius cogit multiplicari. Quia cū ab ortu immaturo restringit, in conceptionis sui tarditate laxat, & ad fructū vberi⁹ Iplet. Actor. Gelu aūt terrā qdē indurat, & stringit herbas, & arbores vrit, lapides findit, semen in terra cōprimit, & retardāt. Sed Ide vberi⁹ fructificare facit, nisi forte nimiū sit, vt semē extinguat.

De nebula. Cap. XC.

ARist. vbi sup. Nebula est reliquiæ nubium resolutarum aqua pluente, i. roridæ, vnde nebula serenitatem signat. Ex imagine mūdi. Nebula fit dum humidæ exhalationes vaporaliter trahuntur, & radijs Solis ad terram repelluntur. Isid. Nebula dicitur a nubendo, idest operiendo terram, siue q sursum volans nubes faciat. Exhalāt enim valles humidæ nebulas, & fiunt nubes. Inde nubilum, inde niues. Nebulæ autem ima petunt, cum serenum est, summa cum nubilum. Plinius vbi supra. Nebula nec æstate, nec maximo frigore existit. Actor. Nebula terram tegens latè spargitur, aerem obscurat, terram fœcundat, frigida est, & solis ardorem mitigat, ascendens pluuiam nunciat, descendens serenitatem. Ex libro de Naturis rerum. Nebula ascendens pluuiam nunciat, descendens vero serenum. Rutemque salutiferum terræ fructibus affuturum, si super aquas, & infima quęque terrarum perseuerantius manet propter vicinitatem humiditatis. Eo quòd ex humido contractu similiter continuetur. In locis autem in alto sitis propter aerem subtiliorem citius dissoluitur, vnde & huiusmodi loca salubriter antiqui libentius habitabant, propter commodum autem aquæ Moderni econtra locis demissis, & circa aquas ædificant, & commorantur, quod multis est causa languoris, & immaturæ mortis. Nebula quandoque densa multum est fœtida, quoniam humores corrupti de terra subleuantur ad aera, & hæc pectus lædit, reumaque pessimum in capite creat, quod si ad pectus descenderit, apostema sæpius generat. Nebula quoque circa Maium, & æstiuale solstitium, ac post Septembrem pessima est. Ex vapore rorido, qui nobis propinquior est, vapore sicco, fit nubes, & quandoque nebula videtur in illo. Nebula iudicium visus impedit. Auernus est lacus in Italia nebularum procurator multæque parens caliginis, & dicitur Auernus, quasi sine vere. Ideo transsumitur ad nominandum infernum.

De

De exhalatione, vel euaporatione multipharia. Ca. XCI.

ACtor. Ex impressionibus quoq; aeris huius sunt exhalatio siue vapor & fumus. Ideoq; de his & hic pauca subiiciemus. Est aũt exhalatio, vel euaporatio eleuatio, vel sublimatio subtilis rei a corpore crosso in altum tendentis: huius causa præcipua est calor ignis, vel solis, quia causa est resolutionis. Ex libro de vaporibus Ignis itaq; cum sit corpus attractiuũ, non est euaporatiuum, eo ꝙ oẽ euaporans euaporat subtilius se. nihil aũt in corporibus est subtilius igni. Aer quoq; non est euaporans: eo ꝙ omne euaporans euaporat in fumũ se subtiliorem, & ignitum. Quod quia nequaꝗ accidit aeri: vtiq; non euaporabit. Aqua vero per calefactionem ignis euaporat in fumũ subtiliorem se: & postea remanet terrestre. vnde & cõtingit, ꝙ cum aqua decoquitur: in decoctione subtiliatur. Et attende, ꝙ terrestre admiscetur humido: ita ꝙ agente caliditate ex illo terrestri euaporat illud humidum: sicut videre contingit in vino. At in ferro per actionem ignis euaporatio non est. Sed potius agẽte calore in ferro: impedit squamositas terrestris ne humidũ euaporet: remanetq; magis aquæum. s. calibs: vt dicetur inferius. Plũbum aũt argento mixtũ in argenti depuratione videmus exhalare ex caloris motione. Similiter & in auri depuratione. Siquidem artifices Saraceni deferunt suum aurum de terra in terram: in specie terræ plumbosæ. Et postmodum eo in fornace posito exhalat plumbũ siue auri deperditione. Sicut autem in hoĩe potionato euaporante ad cerebrum humido: cõtingit meatus spirituum obturari per illud humidum, & tunc spiritus, qui erant principium caloris in cerebro: per descensum reuertuntur ad inferiora, sicut sunt extremitates manuum & pedũ, pp quod in homine potato manus & pedes sunt calidi, caput aũt frigidũ. Cũ aspergitur humidum super laminam argenti cõbustam facit ventositatem, quæ inter testam & argentum fuerat inclusa descendere ad ollæ ipsius profundum. Illaq; ventositas facit argentũ illud eleuari: q̃m occupat in fundo locum argenti. Et tũc argento infrigidato apparet fossa eius in fundo; prout accidit in omni cõbusto. plumbum autem aliqñ est euaporans, aliqñ conuiscans. vnde volentes de illo facere vitrum admiscent illud cum terra subtili: conuiscantq̃, partes illas terreas & dissoluũt per actionem ex parte calor: fit etiam euaporatio multiplex e terra, ex vino, & aceto, & huiusmodi corporibus aquosis & terrestribus, & præcipuẽ cadauerũ ac similium corruptionibus, & putrefactionib.

De illis, quæ ex terra fiunt. Cap. XCII.

QVoniam aũt terra sphærica existit, vtiq; vapor de ipsa ascẽdens sphæricus erit. Et si eleuetur de spiritu mediocri, i. non hñre magis ex vna q̃ ex alia parte; tunc ex coagulatione vaporis illius in sursum opposita soli apparere cõtingit arcuale. i. Iridẽ, q̃ est nubes cõcaua p reflexionẽ splẽdoris Solis sursum oppositi arcualiter figurata. vnde non apparet nisi ex solis oppositione. Ideoq; nũq̃ possunt esse irides plures nisi duę: vna p oppositũ Solis, alia Lunæ; hoc videre contingit horis vespertinis in æstate, ꝙ. s. Sole existente in Occidente apparẽt iris ĩ Oriente, & tũc eadẽ Luna in Austro; apparet alia Iris in Septẽtrione. Et inde est, ꝙ Iris hmõi figuræ arcuatæ haud incẽdiũ ꝑpa venturũ signãt: quia ipsa est ex spũ calido mediocri ebulliente p poros humidi terrestris. Incendiũ aũt si qđ futurũ est fit p spũ calidũ excedẽtẽ, sicut accidit in diluuio, qđ ꝑcessit. Calor. n. multiplicatus in fundo maris, & in terræ fistulis nõ potens exire libere, vel exhalare sicut nũc ibidẽ multiplicabať & coagulabať: tandẽq; pueniens ad tantã virtutẽ ꝙ hẽbat ptãtem exhalãdi, ideoq; ex abysso. i. ex ꝓfundo maris & terræ exhalauit multũ humidi secũ deferens in sursũ pp, qđ factæ sunt pluuiæ. xl. dieb. Ipsumq; mare in ebulliendo se p totũ orbẽ effudit. Quòd ãt Iris non apparet de nocte hoc est, qa splendor Lunæ fluens ad terrã in debili multitudine sui luminis calorẽ debilẽ gñat. Ideoq; debiliter humidũ crossũ de terra soluit & eleuat. nec tñ, vt arcuale in sũmo apparere sufficiat Sicut aũt panis cũ extrahiť a furno hñs humidũ in poris suis dispersũ, & ipsius rarefactione p calorẽ mollis existit: exhalante aũt humido induresciť. Sic humido subtili passibili exhalante, & admixto crosso remanente in terra, remanebit ad modũ lapidis sicca & dura; diceturq; terra lapidea. Terra lapidea fissurã facit exsiccataq; & extra. Cũ fit terræmotus extraq; quaque audiť fragor, sicut in diuisione ligni solidi. Et non in diuisione lanę mollis, & humidæ, & ꝙ ex vapore terræ fit terræmotus. signũ est ventus sequens, qa ventus est vapor terreus. Ex vapore ãt cumulato nõ fit terręmotus, nisi in terra dura, eo ꝙ ĩ terra poros, & latos & amplos hñte, continua est exhalatio spũs, & nũq̃ eius retentio; pp hoc in Libia q̃ est arenosa, non contingit fieri terræmotũ, nisi rarissime. Nec &: in arenis crescunt herbæ, quia nutrimentum earum iam est exhalatũ. Contingit autem in aliquo terræ loco; ꝙ terrestre compressione humidi in ipso fit pin-guis sicut in sterquilinio, vnde accidit in cauernis fieri bitumen pingue crossum, & inde auripigmentum, sicut inferius dicetur.

De illis, quæ fiunt ex aqua aceto & vino. Cap. XCIII.

AQua vero per calefactionem ignis euaporat; vt dictum est, in fumum. s. subtiliorẽ se, remanetq; postea terrestre. vnde & cũ decoquitur, in ipsa decoctione subtiliatur, & si postea ponatur in olla p noctem apparebit hipostasis terrea in fundo existens. Silr aũt euaporat acetũ in aquã subtilẽ & insipidã; remanetq; postea terrestritas parua. Euaporat ãt vinum in aq̃ per instrũ aquæ rosaceæ sublimationem. Sed q̃to vinum fortius est: tanto minor aqua extrahitur, & maior terrestritas remanet. vñ vinũ rubeũ magis est terrestre, & minus euaporat. plusq̃ caloris hẽt in se; nã magis terrestre. hoc in ferro calido patet: ꝙ calorẽ diutius q̃ aqua calida retinet. Sed attende primo, ꝙ in vino sunt duo. s. humorositas crossa: & humiditas oleagina, q̃ nutrit calorẽ naturalem in eo Ideoq; euaporat in duo. Prius. s. in aq̃ insipidã, vt dictũ est. cuius principiũ est sua crossa humorositas. & postea in oleũ, cuius principiũ est subtilis humiditas. & oleagina. Ita duplex est euaporatio in aliqua re terrestritatẽ habente. prima, s. aquea. secunda, s. oleagina. Coniuncta vero causa huius duplicis euaporationis est. Cumq; caliditate agẽte in vino, aqueum quod est in humido oleagino, ex intentione contrarietatis statim magis patitur, magisq; calidum in illud agit, & euaporata facit. Cumq; autem calor naturalis in humido oleagino nutriť, & diutius remanet ipsum in quo nutriť, q̃ illud in quo non nutritur. Cum ergo admiscetur humido, agente caliditate, ex illo terrestri euaporat humidum illud: sicut iam ostensum est in vino. At in ferro squamositas terrestris euaporationem prohibet: sicut paulo ante iam dictum est.

De illa quæ fit in corpore humano. Cap. XCIIII.

SIcut autem ista euaporatio fit in infimis sublimãdi: sic etiam contingit in stomacho corporis humani. vinũ siquidẽ intus receptum euaporat per venas subtiles a stomacho, & etiam ab hepate, vsq; ad cerebrũ, sicq; vapor ille humidus a spiritu calido, qui ante deferebat ibi destitutus: coagulatur a frigiditate loci in substantia corpulentiori. Sicut etiam contingit, ꝙ vapor humidus de terra resolutus ad regionem aeris frigidã ascendit. ibiq; destitutus a spiritu calido ipsum deferente coagulatur. & in substantia pluuiæ descendit. Sic ergo vapor humidus a vino resolutus in crossa corpulentia a cerebro descendit p easdẽ venas subtiles, p quas & ascendit pp qđ mouetur magis corpus in descensu vaporis hmõi dormiendo, q̃ in descensu eiusdẽ vigilãdo. Spissioręq; tunc hẽt homo anhelitũ, pp vaporẽ descendentẽ inspissatũ: huiũs & graciles venas hñtes in collo magis dormiunt: ac in dormiendo magis mouentur, quia non hẽt hoc humidum in eis liberũ descensum. Ideoq; dicit philosophus, ꝙ hñtes capita crossa, & gracilia colla, multũ dormiunt, quia qñ multũ potaiunt, tũc vapor humidus multũ resoluitur in substantia subtili p venas subtiles ad locũ cerebri. Et q̃m amplior est in eis locus cerebri, multũ inde capitur, multũq; coagulatur Qui eũ tã cito nõ possit descendere, diutius manens in cerebro meatus oppilat spirituum animalium. Ideoq; multũ durat ligamentũ sensuũ. Itaq; somnus lõgus efficitur, eo ꝙ humidũ in cerebro coagulatũ, diutius durat in meatib. spirituũ, sicut in epylenticis cõtingit. vnde philosophus dicit, ꝙ somnus in epylensia est particularis, humidũ aũt huius multũ neruos relaxat, & paralisim inducit. Nam si vinũ calidũ in se, & siccũ est. vapor siĺr resolutus ex eo calidus, & siccus est. vnde ille quidẽ vapor nõ relaxat neruos, q̃diu hẽt spiritũ calidũ & siccũ deferentẽ illũ in sensũ. Sed postq̃ destitutus est ab illo spiritu calido, coagulať in humidũ corpulentũ. ꝑterea sicut pluuia multa in terrã descendente, terra fluida redditur, sic ex multo tali humido a cerebro in stomachũ descendente, materia in stomacho recepta liq̃fiẽs, vẽtris fluxus efficiť. Et q̃to vapor est e crossiori materia, maiorisq; corpulentię, & coagulať in cerebro, tanto tardius purgabiť p operationẽ naturæ. pp qđ & diutius durat humiditas, q̃ fit ex ceruisia q̃ quæ ex vino: magis q̃ ex vino rubeo crosso, & substantioso, q̃ q ex subtili albo. Deniq; humido illo meatus spũum oppilãte, nõ valẽtes ijdẽ spũs aĩales exhalare, & extra fluere; decurrũt ad extremitates manuũ, ac pedũ: pp quod accidit in hominibus ebriis frequentibus, ꝙ habent capita frigida, manus autem & pedes habent calidos & trementes. Ebrietas quippe nihil aliud est, q̃ fumus resolutus e vino meatus oppilans, per quos fit repulsus spirituum animalium a cerebro: & iterum descensus a cerebro ad stomachum.

De illa quæ fit in arboribus. Cap. XCV.

QVemadmodum vero duplex est exhalatio a terra. s. vaporis terrei, & vnctuosi, & vaporis humidi: sic p cuiuslibet arboris stipitẽ & cortices ascẽdit duplex vapor. s. vnctuos^9 & humi-

humidus. Qui qñ multiplicati sūt in arboris vētre, volētes exhalare, faciunt fissurā in arbore. Et vnus quidē exhalat transeundo in materiam folij. s. humidus. Et alter in materiam fructus. s. vnctuosus. Et ideo dī q fructus magis vnctuosi sunt quàm folia in arboribus, vnde & volētes habere rosas in die Nat. Dñi, ligant in principio Maij Rosarium superiorē oēm sui porum a principio stipitis vsq; ad vltimitatē rami obstringendo, postea vero vnctuosum, & humidū a terra veniens vsque ad ventrem stipitis & ramorum, multiplicatur in substantia, ibiq; calor quiescit, quia exhalare nequit. Et tūc rustici per septimanas tres ant per mensem ante Nat. Dñi, soluunt a ligamētis ramos, & stipitē, tunc de vigore informatiuæ virtutis exit vapor ille multiplicatus in formā verarū rosarū. Porro sicut in hoīe famelico cōtingit, q si dētur ei dulcia, in tm̄ attrahit de dulcedine a mēbris, q in substātia dulcedinis oppillantur meatus, per quos nutrimētum discurrere debet ad membra, quousq; fiat deoppillatio eius qd meatus oppilat. Sic etiā in arboribus aīam vegetabilem gulosam habētibus Si ab humiditate destituātur, & superueniat pluuia, vel vapor humidus: Contingit illū in tm̄ attrahi in ebullitione vaporis illius a terra in longū per poros arboris, quòd in arboris imo fiat oppillatio crossi vaporis, ne amplius ascendere nutrimentum ad ramos possit. Et tunc calor qui viget in summo ventris arboris vaporem receptum dispergit, & calefacit. Qui cū in loco in quo fuit prius iam contineri non possit, propter rarefactionem, quæ iam innaluit, tunc exit fm vigorem informatiuæ virtutis in speciē folij, & fructus. Digestoq; illo humido, qd oppilabat poros arboris in longum, si tps sit calidum, & locus calefactus, deficiet humidum quod in huiusmodi arbore præstabat fructibus nutrimentū, tuncq; calore conualescente maturabuntur fructus illi, & cadunt ea defectu nutrimenti. Et tunc iterum si abundet pluuia in illa terra, ea abundante siccitate in huiusmodi arboribus attrahitur iterum humor in excedenti abundantia, ea quo & fructus generabuntur similiter, vt prædictum est: vnde arbores quædam multoties ferunt in anno fructum ex huiusmodi abundantia, sed hoc non accidit nisi in calidis regionibus, & in quibus est multa caliditas interpolatim, & parua pluuia, sicut in maurorum terra.

De illa quæ fit ex putrefactionibus. *Cap. XCVI.*

AVgustinus de Ci. Dei lib. 19. Porro cadauer animalis mortui, si nulla ei cura condiendi adhibeatur, q formā eius dissolui dilabiq; nō sinat, sed naturali cursui relinquatur tādiu quasi tumultuatur dissonantibus exhalationibus, nostroq; sensui disconuenientibus, id. n. est qd in putore sentit donec elementis mūdi cōueniat. Et ī pacē eorū paulatim particulatimq; discedat. Ex li. de vaporibus. Quemadmodū aūt accidit in cadauere, q exhalato humido subtili ab ipso animalia generari cōtingit, sicut etiam in aqua stāte calor aeris ipsum circunstantis vincēs calorem ipsius aquę stantis, humidum subtile, quod naturalē ipsius aquæ calorem nutriebat, ad se attrahit, & cum humidū illud ebullit in superficie ipsius aquæ cū calore aquæ illius ei adhærente, generantur herbę minimę sine radicibus, natantes in superficie ipsius aquæ: vnde generatio huiusmodi animalium in putrefactis cadaueribus cōparatur herbis in superficie aquæ putrefactæ natantibus. At vero mare putribile nō est, sed nec putresiūt currētes aquę. Dicit aūt philosophus, q hoc idem est, quia in motu est. Ego aūt dico, q motus non facit quin putresiūt aquę. Sed motus ipse est signum, quòd calidum in eis abundet, & q̄diu sicca est, tamdiu erūt sine putredine. Est enim putrefactio caloris naturalis per aerem circūstantem corpus exhalatio. Et bene motus humidorum est in eis signum caliditatis, quia quando nō mouentur, in stando congelantur, & hoc per compressionem aeris calidi, qui prius erat in eis.

De exhalatione, quæ fit per attractionem. *Cap. XCVII.*

PRædictę quidem euaporationes, vel exhalationes fiunt per eleuationem vel sublimationem. Et interdum etiam exhalant aliqua per attractionem. Fit autem attractio qñque per loci vacuitatem, vt apparet in vētosa in aqua cum accēditur stupa, rarefacit aera circunstantem in ventre ventosæ, & ducit in raritatem essentiæ aeris innaturalē, quę flamma extinguitur qñ vētosa corpori coniungitur. Et aer de sui natura redit ad essentiā ac depressionem in ventre ventosæ, & tunc occupat locū minorē quam prius Et ne locus fit vacuus, qui prius occupabat aere rarefacto, sanguis exit de corpore ad repletionē illius. Item si opponatur phiala plena aqua super vinū in alia phiala cōtra solē, ita q superficies vini, & superficies aquæ iunctæ sint fm continuationem. Si phiala habeat collum gracile, subitoq; versatur, tunc vinū non ascēdit in phialā aquæ, sed solū inficit aqua phialæ fm colorē, & saporē. Illa tñ aqua in substātia est aqua. Et hoc est qd diuites decipit, cū desiderāt vinū in febribus acutis, quia tatis fit eis cū hoc pro vino datur eis. Itē alio modo cōtingit attractio, cū. s. attrahēs destitutū est ab eo qd attrahit, & debet ipsum hr̄e naturaliter. Verbi grā. Cum scirpus siccus & crossus destitutus est a suo naturali humido, & coniungitur mixto ex aqua, & vino, attrahet ad se humidū aquosum naturaliter, a quo destitutus erat, & relinquetur vinū purū. Hic ēt modus cōtingit in oui albumine, cū eius aquosum remanet absente viscositate. Nam in hieme cū auferūtur a fico cortices a lacte viscoso destitutę, & ponuntur in ouorū albumine, nō attrahūt nisi albumē viscosum, & ideo remanet albumē aquosum sine ali qua viscositate Est etiā alia attractio, cū aliquid attrahit ad se suū simile, sicut cū herbæ salsæ attrahūt ad se salsedinē terræ, itaq; postea remanet dulcis terra. Est, & attractio alia, q̄ viget in caliditate, & siccitate, qñ. s. calidū, & siccū circunstans aliquod corpus habens humiditatem idoneā ad nutriendū illū calorem, attrahit ad se humidū, quod erat in illo corpore. Si. n. humido illi adhæreat calor, extrahet in superficie illius rei calidæ illud quod facit rem (si fuerit alba) nigrescere. Et hæc est causa cur ciphus habens minimum de cupro & multum argenti, nigrescit in igne positus, sicut infra dicetur in tractatu de natura metallorum.

De fumo. *Cap. XCVIII.*

ACtor. Fumus aūt (vt ait philosophus in 3. Metheo.) vapor est adustus. Est tñ multiplex, vt dicet inferius. Ex imagine mūdi. Fumus ascendit de aqua. Oē namq; corpus constat ex quatuor elemētis. Lignum aūt est corpus, qd igni iniectum, ignis materies q̄ ei inest ardet. Terræ aūt materies in cinerē vertitur. Aquę vero, & aeris materies euanescit in aerē. Ideo fumus ille amarus est, quia natura aquæ salsa est, siue quia terræ admixta est. Hugo de sex diebus. Fumus nihil aliud est quàm guttarū minutissimarū aquæ congeries, per virtutē caloris in aera eleuata. Actor. Fumus oculos grauat Eodem tpe partim oritur, partim qui ortus fuerat in superioribus dissipatur. Nā ascendendo attenuatur, & deficit. Auicenna in quarto cano. Fumus est terrea substātia, subtilis, digestiua, resolutiua. Diuersificat aūt eius substātia, & oēs species eius sunt exiccātes. Estq; in eis igneitas pauca, horū aūt est fortior cinis Alchitrā. i. picis liquidę, deinde picis humidæ deinde picis storacis, deinde mirræ, postea thuris, postea therebintinæ. Fumus aūt naptæ. vr̄ fortior oibus: fumus thuris & therebintinæ ponunt in medicamentis vlcerū oculi, & prohibēt ortū pilorum abditorū, & cursum & corrosionem, & humiditates, cum quibus, & obtalmia, & vlcera lacrymalium oriuntur. Albertus. Si aūt quæritur q̄ differētia sit inter exhalationem, & euaporationē, & fumum. Rñdemus, quòd fumus propriè dr̄ inquantum ab exteriori calido igneo, idest agente fm proprietatē ignis elicitur, sicut terreum siccum, quod proximum est vaporibus odorum. Fumus enim est vapor terræ, sicut habetur in libro Metheo. Vapor igitur est inquantum elicitur ab intrinseco calido. Exhalatio vero inquantum ab exteriori calido agente educitur calidum naturale, & cum illo humidum siccabile.

De Trina fumi varietate. *Cap. XCIX.*

ISaac. Fumus triplex diuiditur. Vnus est quietus, & nullius odoris neq; motus. Alius velociter mouet, fortis odoratus, & aeris passiuus. Tertius aūt īter hos duos mediocris, qīō & si mouet, & aliquātus sit odoratus, & aeris passiuus, tēperamento tñ vicinus est. Primus quidem substantiā terrestrem crossam. & in aere grauiter dissoluendā, tardeq; in eo formandam significat. Et in eo, nec calor, nec frigiditas certificari possunt. Sed licèt ex se nil significet, nec materiā suā monstret, tñ pp sui motus defectionem & nullius aeris passiones crossiciē suā, & frigiditatem propalet necesse est. Scds materiā suā monstrat esse subtilissimam ac penetratiuā, & calidissimā, & in duo diuiditur. Quidā. n. sua virtute & aeris pforatione tēperatæ cōplexionis est, & inanimato spiritui cōueniēs. Altera vero intēperatæ cōplexionis, & inaīato spiritui inconueniens, hic malorū humorū, & corruptorū multitudinem significat hr̄e subiectū, eo q naturales excetit qualitates, Et ideo cōplexionibus humani corporis repugnat, & portēdit odoris horribilitas substantiæ suæ corruptionem. Quæ contingit aut pp calorem non naturalem, aut pp putrefactam humiditatē. Si primo modo, fętens erit, quia huius calor in humiditate ebullitionem facit. Indeq; putoris causa fit Horū nutrimēta corrupta passiua sunt, & putredinē in stomacho generāt, ac pessimitatē fumorū ad caput ascēdentiū. Si secundo modo, fetens nō erit nec fętentē reddit odorem, sed grauem, quorum tñ nutrimēta sunt pessima, minoris tñ nocumenti sunt, quàm eius qui fœtens fuerit. Denique si odor fuerit temperatus, substantiæ temperantia monstratur: si horribilis ergo fœtidus, vel grauis, si fœtidus defectus caloris naturalis signatiue, & virtutis naturalis, si grauis ebullitio, & putrefactio humiditatis Actor. De fumo fœtido in cadaueribus dictum est paulo superius.

De odoribus in genere. Cap. C.

ACtor. Quoniam autem in vaporatione, quæ subiectum odorum est, exaltatio, & fumus inueniuntur, ideo hæc nomina odoribus attribuuntur. ergo inficit aera, vnde iuxta Isidorum Aroma dicitur quasi Aeriama. Gulielmus de Conchis. Est ergo qualitas corporum, quæ odor nuncupatur. Aer vero rerum qualitates quas tangit, maximeque figuram, colorem, odorem, saporem, frigus, calorem, asperitatem, lenitatem, assumit sibi. Sed easdem pœnitus consimiles sibi. Cum ergo aer pomum tangit, odorem qui est in eo assumit, cum quo scilicet odore nares intrans vsque ad foramen quoddam quod oris & naribus est commune peruenit, vbi sunt caruiculæ duæ, quæ a cerebro prodeuntes in modum mammillarum dependent, has penetrat quidem exiens, quem aia per partem instrumenti prædicti, quæ plus se habet ad hanc qualitatem, quam ad alias, vsque ad prædictum locum transmittit, quæ scilicet instrumenti pars odorem prædictum recipiens in se, in logistica cellula repræsentat animæ. Nec eundem pœnitus odorem in pomo, etiam in manu tenentis, & in aere, & instrumento concedimus esse, licet Boetius videtur dicere. Boetius enim idem pro consimili ponit interdum.

Vtrum odor sit qualitas simplex ac composita. Cap. CI.

ALbertus. Porro cum odor sit agens in olfactu. Cuius instrumentum habet naturam simplicis, quia dominatur in eo frigidum, & humidum, videtur quod odor qualitas sit simplex, quoniam agens & patiens proportionalia sunt ad inuicem. Arist. quoque in libro de sensu, & sensato contra Pythagoricos, qui dicebant odores esse compositos ac nutrire quatuor rationes inducit. Quarum prima est. Omne quod nutrit oportet esse cibum compositum. Odores autem simplices sunt, non ergo nutriunt. Amplius aqua simplex in potu accepta non potest sola nutrire, quia corporale mixtum oportet corporis constitutiuum esse. At odores etiam sunt aqua simpliciores. Præterea odores omnes cum sunt in vaporatiuo sicco: ad naturam eius accedunt. ergo simplices sunt, & non nutriunt. Cæterum omne nutrimentum compositum ab aiali receptum vadit ad locum digestionis: a quo nutritur corpus totum. At odores non vadunt ad digestionis locum, sed ad caput tantum. Non ergo vt cibus compositi sunt, nec nutriunt. At vero contra rationes huiusmodi potest opponi, quoniam odor est qualitas nutrimenti desiderium conferens sicut in eodem libro scriptum est. Non autem est qualitas simplex, quia (sicut dictum est iuxta eundem philosophum) nutrimentum non est simplex sed compositum. Præterea odor sentitur per differentias compositi, quia (sicut in eodem libro dicitur) oportet odores esse proportionales humoribus, idest saporibus. Et in 2. de anima dicitur, quod odores ad gustum Analogiam habere videntur, & ita est humor. i. sapor hic quidem dulcis, ille vero amarus, similiter & in odoribus. Cum ergo quicquid sentitur per differentias compositi, compositum sit, oportet et quod odor qualitas composita sit. Nos itaque dicimus, quod odor consideratur modis duobus: Vno modo. scilicet secundum quod naturam qualitatis habet, & secundum hoc simplex est. Alio modo in comparatione ad subiectum in quo est. Et hoc dupliciter. Vno modo. scilicet in comparatione ad subiectum, in quo est, quod est materia, & odoris causa, & hoc est odorabile corpus. Et secundum hoc non est odor simplex, nec constituitur ex simplici. Alio modo in comparatione ad medium, quod est subiectum differentiæ. Et secundum hoc simplex est quodammodo. scilicet quod simplex dicitur, quod est spirituale secundum aeris naturam. Et compositum quod est crossum, mixtum habens purum impuro, & graue leui, sicut est cibus animatorum corporum. Et de hac simplicitate intelligit philosophus quod inducit contra Pythagoricos in suis rationibus. Potro illa proportio quæ est inter agens, & patiens, non attenditur in simplicitate vel compositione. Sed potius in hoc, quod patiens receptiuum sit agentis formæ. Simplex enim bene agit in compositum, vt patet quando ignis exurit lignum.

Quod odor principaliter constituitur in vapore calido, & sicco. Cap. CII.

ODor principaliter quidem constituitur in actu sicco. Secundario autem in humido saporoso. Quod contingit tribus de causis: Vna est. scilicet quod odor refertur ad alimenti cuius excitat desiderium. Alimentum quippe oportet incorporari, at omne quod incorporatur, necesse est id cui incorporatur subintrare. Non autem subintrat nisi in hoc quod est humidum subtile, & per hoc quod est humidum quærit terminos alienos, ac vt terminetur ad partes eius quod nutritur. Et per hoc quod est subtile fit penetratiuum partium, & partis partium, vt habetur in secundo de generatione, & corrupt. Necesse est itaque saporem, quoniam est in alimento consistere principaliter in humido, & secundario in sicco. Odor autem quia non debet incorporari, vt prohabitum est. Ideo constitui debet opposito modo. scilicet principaliter ex sicco, & secundario ex humido saporoso. Secunda causa est in comparatione ad organum sensus, quia. scilicet illud frigidum, & humidum est, vt habitum est superius. Sic ergo necesse est odorem esse actu calidum, vt temperet excellens frigidum in cerebro. Ita necesse est, quod in actu sit siccus vt temperet excellens humidum in eo. Tertia causa in comparatione ad medium per quod est odoratus, hoc. n. est medium extra. scilicet aer, & aqua. Dicit. n. Arist. in primo Metheo. quod vapor calidus & siccus omni vapore longe altior ascendit. Ad odoratum necesse est, vt sit in vapore actu calido, & sicco. Si autem obijcitur, & quicquid quærit terminos alienos, principaliter humidum est. Respondemus quod quærere terminum alienum contingit ex duplici causa. Vna. scilicet propter vehementiam passibilitatis: quia nullo modo stat in se. & sic humidum quærit terminos alienos. Alia vero propter vehementiam qualitatis actiuæ: quia. scilicet quærit aliorum naturam in se transmutare, & secundum hoc calidum terminos alios quærit: præcipue quando siccum est, & hoc modo terminos alienos quærit odor.

Quod odor per euaporationes immutat. Cap. CIII.

IN hoc autem ab omnibus alijs sensibilibus differunt odores, quia immutant per euaporationes. Dicit enim philosophus in li. de sensu, & sensato, quod odor est fumalis euaporatio. Fumalis autem euaporatio est ab igne, hoc etiam probari potest per hoc, quod in respirantibus membrum illud quod est excellenter calidum, necesse est habere refrigerationem, & mitigationem caloris sui per aliquod quod sit actu frigidum ad ipsum potens pertingere, qualem cor in animalibus habet per aerem inspiratum: similiter ergo, & membrum illud quod est excellenter frigidum; necesse est habere mitigationem frigoris, & per aliquid quod sit actu calidum pertingere oportet ad ipsum. Quod quidem nisi per euaporationem contingere necesse est. At vero nullum sensibile nisi odor habet organum suum a cerebro immediate. Ideoque; necesse est odorem per euaporationem ad cerebrum pertingere. Si autem obijcitur in contrarium, quod differentiæ odorum sunt circa differentias saporum. At vero saporem non contingit fieri per euaporationem Respondemus, quod illud non debet ita intelligi, quod differentiæ saporum, & odorum sint eædem Sed quia differentiæ odorum ad differentias saporum analogiam habent duplicem. Vna est, quia quicquid non habet saporem, etiam non habet odorem, vnde dicitur in libro de sensu & sensato, quod elementa sunt inodorabilia, quoniam humida, & sicca eorum achimia sunt, & sine sapore, nisi fiant commixta. Secunda analogia est, quia sapores & odores constituuntur ex eisdem qualitatibus primis, licet non eodem modo complexis, actiuis, & passiuis. Sapor. n. principaliter constituitur ex humido, secundario ex sicco, calido commiscente siccum cum humido. Odor autem principaliter ex sicco, & secundario ex humido calido euaporationem faciente. Frigidum autem hebetat sapores, & extinguit odores per hoc quod impedit euaporationem. Vnde patet quod odorum & saporum differentiæ non sunt circa idem numero, quod sit immediatum vtrique Si autem obijciatur, quod non fit euaporatio nisi eleuatis partibus omnibus subtilioribus a corpore euaporante, partes autem illius corporis sunt, in quibus est humidum saporosum, sicque; videtur quod humidum saporosum sit in vapore odorum. Et quod vtrumque discernatur per olfactum. Dicimus quod quando partes saporosi eleuati sunt ab ipso per euaporationem, tunc non sunt saporis vel humidi saporosi subiectum. Sed potius quando sunt in corpore commixto in quo dominatur humidum saporosum, & sic similiter modo non sunt odoris subiectum nisi potentia, scilicet inquantum possunt euaporare per calidum siccum.

Quod odor, & sapor diuersimode causantur a qualitatibus subiectorum complexionalibus. Cap. CIIII.

CVm autem passio causata per se ex qualitatibus complexionantibus subiectum suum, sit sequela totius complexionis. Odorque sit huius passio, quoniam in eo permixtum est humidum siccum, & calidum euaporare faciens. Ex quibus principaliter constituitur odoriferum corpus, videtur quod odor sit sequela totius complexionis rei odorantis. At vero huic videtur esse contrarium, quod habitum est superius. Idem corpus esse odoriferum, & saporosum, vnde si odor esset sequela totius complexionis, eodem modo, vt videtur, & sapor. Odor autem principaliter est in sicco, & secundario in humido, sapor econuerso. Secundum hoc ergo idem corpus esset principaliter ex sicco, & secundario ex humido, & econuerso, quod est impossibile. Nos itaque dicimus quod sapor & odor reuera sunt sequela complexionum corporum odorantium, & saporantibus, quia causantur a qualitatibus complexionalibus, vt dictum est: veruntamen non oportet quod eodem modo causentur ab illis quo complexionantur, ac per hoc sapor consistit principaliter in humido, quoniam habet influere in partes, & nutrire. Odor autem principaliter in sicco calido, vt temperet frigiditatem, & humiditatem cerebri. Dicitur autem odor passio saporis, quia non accidit, nisi cui accidit sapor, & causatur ab eisdem principijs. Non quidem eodem modo se habentibus, in odore. scilicet & sapore. Sed eo modo quo dictum est supra. Itaque virtus saporis non est aliena, nec accidentalis odoribus, quia sicut dictum est, odores causantur a principijs saporis, verum odor non est passio proportionata vt habitum est & infra dicetur. Quæri potest cur non omnia corpora nobis

bene sapiant: quæ nobis bene odorant. Nam & philosophus secūdo de aīa dicit, q̄ alia quidem proportionaliter habent odorē, & saporem. Alia vero contrarium, &c. Nos itaq; dicimus, q̄ non in oībus odor saporem sequitur. Nec hoc dicit philosophus; sed dicit, quòd in quibusdam sit, in quibusdam non. Et huiusmodi causa est: quia quandoq; in corpore odorabili humidum, quod aēr in ipso est, indigestum est. Ideoq; dat odorem acutū aereum illud quod euaporat ex ipso per calidum. Et digeritur cōplete per calidum, quod facit ipsum euaporare, hoc.n. subtile est, facile digestibile. Et tunc erit odor dulcis, hoc propriè accidit in floribus, & in quibusdam pomorum acetosorum fructibus. Et huiusmodi signum est, quia si huiusmodi poma assarentur vel elixarentur, acquirerent etiam dulcem saporem per humidi decoctionem. Odores itaq; qui habent delectabile saporum, proportionati sunt saporibus. Ideoq; penes ipsum nō distinguimus: qui vero proprium habent delectabile non semper proportionati sunt. Odor.n. florum quandoq; dulcis est, etiam vbi sapor non est dulcis. Ideoque penes sapores non possunt distingui tales odores.

De quibusdam corporibus odorabilibus secundum Arist. Cap. CV.

Porro dicit philosophus in lib. de Sensu, & sensato, q̄ mare odorem hēt, & sal magis odorabile est nitro. Quod etiā manifestat per hoc: qm̄ a sale, & nitro fluit oleum, magis aūt terreum est nitrum. Amplius inquit lapis non odorat, qm̄ achimus est: ligna vero odorant, quia sunt enchima, lignorum quoque q̄ odorabilia sunt aquatica minus. Vt enim iam habitum est supra nihil est odoriferum, nisi quod est compositum, & vapore sicco euaporatum. Elementa igitur cum sint simplicia, non sunt odorabilia. Mare vero cum admixtum habeat vaporem siccum terrestrē adustum, qui causat salsedinem in eo, efficitur odoriferum, qm̄ odor consistit in vapore sicco. Porro sal est species terræ, vt hr̄ in libris Metheororū, generatur enim ex sicco terrestri combusto, liquente autem humido aquoso. Nitrum autem species plus sicca. Propterea & magis olei extrahitur de sale q̄ de nitro, sicut expertum est in alchimia. Et hoc ideo: quia humidum aereum plus est in sale, q̄ in nitro. Quod quia facile vaporat, ideo magis est odoriferū sal, quàm nitrum. Lapis vero generatur ex luto viscoso, & est compactus ac terrestris. Ideoq; non vaporat, ac per consequens non habet odorem. Ligna vero plus habent de aereo, cuius signum est, q̄ cremabilia sunt. Et quoniam talia facilè vaporant, ideoque ligna odorabilia sunt. Et inter hæc aquatica ligna: quia magis frigida sunt, & humiditate aquę magis humida. Ideoque non magis sed minus vaporantia sunt, ac per hoc minus odorabilia.

De odoribus quorundam metallorum. Cap. CVI.

Arist. in li. de Sensu, & sensato. Inter illa vero, quę metallantur, aurum non odorat: quia achimum est. Es autem.i. cuprum, & ferrum odorabilia sunt. Et qm̄ comburitur humidum in metallis: tunc scoriæ metallorum odoriferæ, siue odorabiles fiunt plus ipsis metallis. Argentum vero, & stagnum magis odorant, q̄ aurum, minusq. q̄ es aut ferrum, eo q̄ magis aquatica sunt. Albertus. Aurum quippe, quia fit ex puro sulphure, & argento viuo optimè commixtis: calido cōmiscente: ac frigido congelante, vehemētem hēt cōpactionem ex cōmixtionis bonitate. Et huius signū est eius ponderositas: hēt & constrictionem pororum extrinsecus ex frigido congelante. Et vtrumq; illorum prohibitiuum est euaporationis: ac per consequēns odoris. Cuprum autem, & ferrum ita se habent, q̄ in cupro quidem est sulphur purum, & argentum viuum non purum, & non bene cōmixta nec æqualia: quia plus est ibi de sulphure. Ideoq; non est solidum in partibus, sed ob abūdantiam sulphuris est porosum, & ob hoc euaporatiuum, ac per consequēs odoriferum. Ferrū aūt est ex sulphure viscoso, & argento viuo lutoso. Et pp viscositatem hmōi non pōt aqueum hmōi argenti viui separari. Ideoq, ferrum non est liquabile, sed mollificabile, & pp hoc non bonam habet commixtionem, porosum est atq; euaporatiuum, & per consequens odoriferum. Porro stagnum, & plumbū ex vtroq, impuro sunt. Sed vincit in eis argentum viuū aqueum, & non habent compactionem partium, pp minorem ergo compactionem magis odorifera sunt quàm æs, & aurum. Deniq, scoriæ omnium illorum propter actionem calidi, quod est apertiuum pororum, & euaporatiuū terrei, & humidi magis odorabiles sunt.

De odoribus ciborum ac medicaminum. Cap. CXII.

Razi in Almansore. Plures autem vapores faciunt passionem in odoratu, quemadmodum & in gustu. Aqueum.n. & oīa acerba, & pungitiua, vt allium, & cepæ lædunt odoratus sensum non minus fere, quàm gustum. Sic & in omnibus alijs secūdum maiorem partem, ea quæ mouent sensum gustus, mouent & sensum odoratus, vnde & est inuenire plurima, quæ nunquam gustauerunt homines præter odorem eorum fœtidum: quia notum cuius naturæ sunt, per copiam certificationis, quæ peruenit ad illos ex eorum odoribus. Sunt autem & alia, quorū odor naturam eorum non prædicat, & hæc quidem aut diuersa sunt natura, aut odore priuata. Quæ diuersa sunt natura, iucundi sunt odoris, maximeq; rosa. Gustus.n. eius valde manifeste diuersus est ab odore. Nec significatio concordat vtrausque. Cuius rei causa est: quia rosa varia est, & non consimilium partium. Gustus quidem eius compositum est ex amaro, & aspero suauiq;, & aquoso. Pars eius amara calida est, & subtilis, pars suauis aspera est, frigida; & crossa. Aquosa vero in sapore varia est, media inter subtilem, & inter crossum. Substantia vero odorifera est vaporosa, & dissoluta, maximè in corporibus odoriferis iucundi odoris. Vapor autem ex caloribus generatur, nec ab oībus partibus odorati resoluitur. Odor .n. rosa non signat quid calidum, & subtile in oībus partib. eius tātummodo. Sic ergo oīa quę odorem habent calida sunt. Sed cum significatio naturæ, quæ sumitur ex odore transit rerum iucundarum odorem, nec est illi adæquata, fida non est, maximeq; rosæ. Quæ aūt odorem non habent vt dulcia, & salsa, non manifestat a nobis virtus eorum, nisi per saporem. Quę etenim odore carent, aut ideo priuata sunt odore: quia vapor, qui soluitur ab eis, est in vltimo paruitatis, aut quia non consonat odoratui in temperātia inter crossum, & subtile. Hinc est ergo, q̄ amara, & pungitiua pp substantiæ subtilitatem odorifera sunt odoribus consonis eorum saporibus. Salsa autem & aspera odore priuata manent. Hæ nāq; species ambæ sunt crossæ substantiæ. Et aspera cum crossiore substantia frigidæ complexionis sunt, qua & de eā nullus ab ea vapor dissoluitur. Porro odoriferorum odor designat, q̄ subtilis substātiæ sunt, & calidæ complexionis, non tn̄ est certa significatio quanta sit eorum subtilitas, & calor. Ideoq; indicium cōplexionis rerum ex odoribus minimè esse perpenditur. Auicen. in 2. Cano. Odores quidem proueniunt a caliditate, & proueniunt a frigiditate, sed eorum olfactio, & ipsorum sternutatio s̄m plurimū est caliditas, quia cā plurima in propinquitate odorum ad virtutem odorandi est substantia subtilis vaporosa, quamuis aliquando sit s̄m semitā conuersionis aeris præter resolutionem alicuius rei ex habente odorem. Oēs ergo odores ex quibus sentitur mordicatio, aut declinant ad latus dulcedinis, calidi sunt. Illi vero ex quib. sentitur acetositas, vt rosalis thatagiati.i. lacualis vapor.s. de lacubus, vel paludibus omnes frigidi sunt: omnia quoque bene redolentia secundum plurimum sunt calida, præter illa quibus associatur rosalitas, vt muscus, & sedatio Spiritus, & anhelitus, vt camphora, & venusar. Amborum enim corpora non euacuantur substantia in frigiditate associata odori vsq; ad cerebrum, omne ergo bene redolens est calidum, similiter etiam omnia alfenitati.i. species, quę sunt, vt Piper, & sisia calidæ sunt, & ob hoc dolorē capitis faciunt.

De differentijs odorum. Cap. CVIII.

Albertus. De differentijs odorum in lib. de Sensu, & sensato dicit philosophus, q̄ duæ sunt species odoris. Vna.s. quæ est penè delectabilis odoratus in saporibus, & non habet delectationem per se solum nisi & in quantum saporabile. Alia qū quidem s̄m seipsos odores delectabiles sunt. Exemplum primæ est odor ciborum. Secundæ autem odor florum. Porro Gregorius Nisenus dicit, q̄ generalissima odorum dr̄a est bonus odor, & malus. Et horum medium, quod.s. nec bene odorabile est neq; fœtidum. Sciendum autem, q̄ species odoris distinguuntur s̄m duplicem modū .s. in se, & in comparatione ad delectationem, vel tristitiā, quam inferunt olfactui. In se, quoq; distinguuntur dupliciter.s. absolute, & in comparatione ad sapores. Absolute cum distinguuntur, propria eorū noīa nō habemus, eo q̄ male odoramus. Vn̄ i illa distinctione nō habemus nisi noīa excellentiarū. Et vnū dicimus redolēs, & aliud fetēs. Et si habemus mediū hoc nō est p cōmixtionē sed p abnegationē extremorū.s. qd̄ neq, est redolens neq; fetens. In cōparatione vero ad sapores denoīamus odores noībus saporū, vt a dulci sapore, dulcē odorē, & ab amaro amarū, & a pingui pinguē & ita de alijs. Sicq; multiplicādi sunt odores s̄m doctrinam superius habitā de colorib. & sonis. Porro penes delectabile distinguunt odores in duas spēs eū. Quarū vna est.s. s̄m delectabile, qd̄ cōfert alimēto, & hoc principaliter, & primo est in sapore cibi, secūdo in odore. Odor.n. cibi manifestat saporē, q est in eo delectabilis. Alia vero est s̄m delectabile, qd̄ cōfert ad sanitatē, & hoc est p se, & principaliter in odore. Cū.n. odor, sit q̄dā euaporatio, pungit ad locū cerebri, ad quā pertingere nō pōt fumus cibi. Ideoq; necesse est, vt hoc delectabile sit p se ipsum in odore, & nō in cōparatione ad cibū, & hoc est pcipuè in florib. & aromaticis specieb. Quia vero humidū vaporatiuū, vt est vinū vel medo qūq; nocet humano cerebro, eo q̄ vapores ad cerebrum eleuati pp cerebri frigidā naturā infrigidant, & corrūpuntur. Indeq; fiunt catarri ac defluētia reumatis. Ideo qūq; in potu talium immiscentur odorifera, vt in vnū conueniant duorū sensuū delectabilia, vn̄ delectabile saporis in potu ad linguā confert ad alimentum. Et delectabile Aromaticorum in euaporatione ad cerebrum, confert ad sanitatem.

De Aere temperato, & intemperato. Cap. CIX.

COnstantinus in Pantegni parte quinta. Aer quidem est temperatus, qui. s. nec calidus est, nec humidus, nec siccus, nec frigidus: sicut aer vernus. Quidam aũt intemperatus, qui. s. contrario modo se habet. Item temperatus aer est mundificatus, subtilis, clarus, odore suauis. Sole occidente frigescens, Oriente vero cito calescens. Aer has hñs qualitates, corporum temperat complexiones, humores & spiritus confortat atq; clarificat, & digestiuam virtutem adiuuat. Complexiones etenim corporis sequuntur complexionẽ aeris, vnde si aer clarus est & lucidus, & humores, & spiritus clari sunt, & lucidi, si vero turbidus, humores, & spiritus turbantur, & incrossantur. Intemperatus autem est aer, vel in qualitatibus, vt calidior, frigidior, humidior, siccior temperato. Aut in tota substantia, vt pestilentialis. Qualitates exit quinque modis. s. per diuersa anni tempora, ſm ortus, & occasus stellarum, pp ventos, pp regiones, pp fumos. Actor. De his aliàs plenius dicetur, vbi inter artes cæteras de medicina tractabitur. Auicenna lib. 1. Aer bonæ substantiæ est, cui nec admiscetur ex vaporibus nec ex fumis res extranea, & qui cœlo discoopertus est, non inter parietes, & tecta constrictus. Sed cum in aere putrefactio cõis accideret, tũc discoopertus magis eam recipit, quàm constrictus; & occultatus. Aliàs autem discoopertus melior existit. Et hic quidem bonus aer permanet clarus. nisi cum eo vapores misceantur lacuum, & stagnorum ac profunditatum aquam cõtinentium, & terrarum quæ laxæ sunt, & locorum vbi olera talia, qualia sunt eruca, & caules oriuntur, & arbores viscosæ malarumq; complexionum, & nuces & ficus, & odores putridi. Et propter hoc non remoueantur ab eo boni venti, qui ex alta terra sufflant, vel æquali. Aer calidus dissoluit, & laxat: & si caliditas eius pauca fuerit, vel temperata colorẽ rubificabit, eo q sanguinem ad exteriora trahit. Quòd si fuerit multa, colorem citrinum efficit: quia resoluit illud quod attraxit. Ipse quoq; multum sudorem efficit, & minuit vrinam, digestionem debilitat, & sitim facit. Frigidus autem aer constringit, fortioremq; digestionẽ reddit, vrinã multã efficit, eo q humores cõstringit, & in sudorẽ parũ resoluũtur. Egestionẽ quoq; minuit: quia musculis natium se exprimentibus rectum intestinum parũ obedit, iccirco egestio multum moratur, & eius aquositas in vrinam resoluitur. Aer humidus cutem lenit, & corpus humectat. Siccus vero cutem exiccat, & corpus denigrat. Aer turbatus animam tristificat, & humores commouet. Non est autem idem aer turbatus, & crossus. Aer enim crossus est ille, qui in turbatione sui similatur. Turbatus vero, qui cum partibus crossis miscetur.

De proprietatibus aeris Septentrionalis. Cap. CX.

COnstan. vbi supra. Aeris mutatio propter regiones est, quinq; partita. s. ex loci altitudine, ex eiusdem humiditate, ex montium vicinitate, ex maris propinquitate, ex natura pulueris terræ. Locorum autem causæ maiores sunt cæteris immutando aerem. Septentrionalis aer frigidus est, & siccus. Ciuitates ergo septentrionali polo suppositę, saxonicæ, leutiæ, frigidiores esse comprobantur ac ficciores. His aqua clara, & aer clarissimus, corpora sanissima, color pulcher, & rubicundus, corpora mollia, & fortiora, pectora lata, subtiles coxæ: quia calor naturalis ad interiora rediẽs pectoris, pectora dilatat, coxas subtiliat. Et quia ad superiora refugit, inde capita eorum, & corpora fortiora sunt, & vita longa, mores autem asperi propter abundantiam coleræ rubeę. Masculi maxime patiuntur pleuresim, peripleumoniam, aliosq; morbos calidos. Fœminæ non multum concipiunt: quia frigidæ sunt. Nec tñ abortiuos pariunt, sed cum angustia magna parturiũt propter earum siccitatem. Plurimæ vero steriles sunt, his etiã inest lactis paruitas, qñ ex frigido coagulatur aqua. Pusis quoq; pp laborẽ partus: quia venæ in pectore crepantur. Ventres huius gentis duri sunt, vomitus facilis, & sine angustia, appetitus boni, & cito digerentes, q ex naturali calore est ad interiora fugiente. Stomachus mundificatus, potus non appetitus, quem nimia comestio tollit. Meridianorum qualitates his contrariæ, & oppositæ sunt: quia sunt secundum calidum, & humidum, & hoc malè recuperatũ, multarumque putredinum, sicut est aqua salsa, & putrida currẽs per terræ superficiem. Homines sicci, color niger, capita humida, & flegmatica. Flegma vero nimium de capitibus descendit in stomachum, vnde appetitus digestioque deficiunt ex nimia frigiditate eorum. Calor enim naturalis dissoluitur dum exit ad exteriora, vnde deficiunt corpora: quia mollia sunt, & flegmatica. Ex paruo potu facilè inebriantur, capitibus cito deficientibus, color eorum mutabilis, mores quieti, & mansueti, vita parua. In corporib. nascuntur pustulæ, vel apostemata ad sanandum sibi difficilia, propter humectationes nimias ad putredines eius. Plurimæ vero infirmitates in masculis, dissinteriæ, diarria, febres epiales diuturnæ, catexiæ humidæ, emorroidæ. Mulieres sanguinis fluxu fatigãtur, & frequenter abortiunt. Senes paralysi laborant, pueri epilen-

tici, & anelosi sunt. In iuuentibus aũt maxime vero infirmitates nascũt: qa vẽtres eorũ facilè soluũt, vñ humores humidi purgãt.

De proprietatibus aeris Orientalis, & Occidentalis. Cap. CXI.

ORientalium regionum aer clarus est, parum siccus inter calidum, & frigidum temperatus. sicut est veris complexio. Illic habetur aqua clara, mollis, sapore suauis, siue sit celestis, idest pluuialis, siue terrestris. Clarificatur enim Sole, quippe cum splendor eius temperatus sit, nec est salsa, cum ibi sol non diu maneat. Neque cruda: quia non ab ea se elongat. Ibi colores hominũ lucidi cum rubore, & albedine mixti, carnes multæ, voces clarissimæ, corpora sana, & fortia, morbi pauci. Mores non ignobiles, herbæ multæ. Arbores magnæ multum generantur: quia propter qualitatum temperamentum multæ, & perfectę sunt actiones earum. Habitatores huius poli nõ sunt superbi neque iracundi, sed humiles, & mansueti. Ira enim & superbia nascuntur ex calore intemperato, & multo. Occidentales regiones aerem non temperatum habent, sed calidum, & humidum crossum, & clarum. Harum aqua mutabilis est, & turbida: quia splendor Solis non lucet eis in primis partibus diei, vt eorum aquas, vel aerem digerat, vnde homines ibidem multas patiuntur infirmitates, & color eorũ mutabilis est, virtutesque cito deficiunt: quia in ęstate principio diei frigescunt, & in vespere calescunt. Aer ergo eorum inæqualis est, sicut autumnalis, voces mutæ. Et omnibus anni temporibus infirmitates patiuntur. Regiones autem cuilibet istarum vicinantes temperatæ, vel intemperatæ sunt ſm eas quibus affines sunt.

De diuersis aeris, & locorum situ, & vicinitate. Cap. CXII.

ALtitudo locorum aerem habet clarum, & mundificatũ: quia venti septentionales ab altis locis nascentes, ad altiora loca cito penetrant. Aqua igitur eorum clara subtilis, & dulcis est. Homines pulchri coloris, fortes, & sani, corpora eorum magna: humiles sunt, & mansueti. Nec labores sunt eis multi. Aer regionum quæ sunt in vallibus, siue fossis hiemalibus pluuijs infunditur, quæ ab altioribus ad inferiora facile prolabuntur. Illic hoĩes in æstate sitiunt, quam collectam non currentem bibunt. Septentrionales ad eos non pertingunt venti, sed meridiani tantum. & ipsi calidi, iccirco eorum aqua calida est, multum infirmãtur, virtutes eorum euacuantur, his corpora parua, & lata, crura crossa, pili nigri, & cutis nigra, siue liuida. Nec sunt multi laboris pp mollitiem corporis. Si vero loca non multum sunt calida inhabitantes sunt hydropici. Ex montium quoque vicinitate mutatur aer, si enim mons Meridiano vento est oppositus, & septentrionalis ad eum perueniat, aerem frigidum, & siccum habet secundum qualitatem septentrionalis. Si vero septentrioni oppositus fuerit, ecõtra accidit. Ex vicinitate maris mutatur aer. Quia si mare sit ex parte septentrionali fumus ascendit de mari, qui vicino miscetur aeri, & sic eius natura frigida, & sicca. Si autem ex parte meridiei, calida erit, & humida. Mutatur etiam ex natura pulueris, quia si terra petrosa fuerit, regio frigida & sicca erit, hoc enim testatur aqua profluens ex lapidibus frigidior, quàm quando ex luto nascitur, si autem terra solida est, & aspera, regio erit calida, & sicca. Et inhabitantium corpora, sicca, & macida. Si vero terra argillosa, regio humida, & frigida est. Mutatur etiam aer ex natura fumi: quia si in exercitijs quorsilibet, vel quamlibet inhabitantium terram, siue in criptis, siue similibus vbi sedent locis, paludes, herbę, siluę, arbores fetentes sunt, aer cito putrescit, vnde loci illius incolæ sępe solent ęgrotare. Ex que illa putredine cum fumi dissolutione febricitare, quorũ color citrinus efficitur. Cibus non bene digeritur. Eorum enim aqua putrida cibum retardat, sunt ergo sine virtute.

De Aere pestilentioso. Cap. CXIII.

AEr autem a substantię suę tẽperamento in putredinem seu quamlibet pessimam qualitatẽ mutatus pestilentialis vocatur, vnde loca illa inhabitãtibus vniuersaliter, & ęqualiter morbi dominantur: quia in diuersis corporibus suis multa pessima accidentia vnum, & eundem morbum facientia coadunantur: sicut alienationes, dolores, nimij sudores, in extremitatibus corporum frigiditates, in pectoribus calores, in linguis siccitates, in ore sęmres, nimię anxietates, vomitus colerici, solutiones, ventositates, vrinę pessimę ac diuersę, hic morbus vocatur epydimiacus: quia multiplex est, & subitus, vno eodemque tempore multis incongruens hominibus, huius causa est vniuersalis mutatio circundantis aeris. Qui duabus ex causis mutatur, ex situ regionis, & ex qualitate temporis. Mutatio propter locum, fit ex fumo dissoluto herbarum, fructuum: vel similium putrescentium: quia dũ ascendit miscetur aeri. Similiter ex fumo lacuum: criptarum, fossarum, corporum mortuorũ. Mutatio ex qualitate tpis est: cũ tpa natu-

naturam suam exierint, vt si tempora hiemis fuerint calida, & sicca, ac sine pluuia. Aestas autem pluuiosa, vel frigidum, & siccum, autumnus calidus, & humidus. Hinc.n. pestilentia locis euenit, sacierum varietates, peracutę febres cum accidentium pessimitate. Causa hæc prima minor est, quæ non tñ hoies sed bestias mortificat ex corruptione humorum, siue spiritnum. Aliqñ & hæc pestilentia cadit in terræ seminaria, vnde fructus arborum perdunt colores, & succidunt, quos aliqui comedentes in pessimas incidunt infirmitates. Corpora vero malis humorib. mundificata, & in custodien la sanitate non neglecta, in hac tñ peste permanent salubria. Sūt & illa quorum complexio complexioni mutati aeris est contraria. Non solum inde non deteriorant, sed & ex eadem mutatione meliorantur. Ex imagine mundi. Ex aere igitur nascitur pestilentia, vel siccitate, vel calore, vel tempestate corrupto. Quæ spiraculo percepto: luem, vel tempestatem, vel mortem generat. Isid. lib.4. dicit. Pestilentia est contagium, quod dum vnum apprehendit, celeriter ad plura transit, gignitur.n. ex aere corrupto. Et in viscerib. penetrando innitur, hæc etsi plerumq; per aereas ptãtes fiat, tñ sine arbitrio oĩpotentis Dei oĩno non fit. Dr autem pestilentia, quasi pastilentia, eo φ velut incendium depascens in toto corpore pestis descendit. Eadem, & contagium a contingendo, quia quæcunque contigerit polluit. Ipsa, & inguinaria ab inguinum percussione, dicitur & lues ab labe, & luctu; quæ tam acuta est, vt non habeat spacium temporis, quo aut vita speretur, aut mors, sed repentinus languor, simul cum morte venit.

De habitatione Dæmonum in hoc aere caliginoso. Cap. CXIIII.

Actor. Hæc autem oĩa quæ diximus de ventis, & nubibus ac cæteris, quæ sequūtur, fiunt in hac inferiori aeris parte crassa, & turbulenta. Nam serenitas atque tranquillitas semper est in suprema. In hoc eodem cęlo.i. aere infimo, & caliginoso, teste scriptura, dæmones habitant. Non ad ipsius aeris ornatum, sed in pœnam suam. Petrus Lōbar. Etenim superbiæ suę merito de cęlo Empyreo, in quo cum alijs fuerat, Lucifer cum oĩbus prauitatis suæ consortibus in hunc aerem caliginosum deiectus est, qui iuxta Petri sniam, eis quasi carcer vsq; ad diem iudicij deputatus est, tunc in baratrum detrudentur inferni, ſm illud Euangelij. Ite maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo, & Angelis eius. Hoc & ad probationem nostram factum est, vt sint nobis cã exercitationis, sicut scriptum est. Nō est nobis colluctatio aduersus carnem, & sanguinem, sed aduersus principes mundi, & aduersus rectores tenebrarum harum. Hinc & ipse Diabolus dr princeps aeris huius. Remigius super epistolam ad Ephe. Philosophi quoq; dixerunt, & & nři Doctores ita opinantur, φ ita plenus est iste aer caliginosus Dæmonibus, sicut radius Solis minutissimis pulusculis. Cassianus in lib. Collationum. Horum quippe (sicut iam superius dictum est) tanta densitate constipatus est aer iste, qui est prope terram. In quo non quieti ociosiq; peruolitant, vt eos vtiliter aspectibus nostris diuina prouidentia subtraxerit. Aut.n. terrore concursus eorum, aut horrore vultuum, in quo se pro voluntate sua, cū libitū fuerit transformant, intolerabili formidine hoies cōsternarentur, Certè quotidieq; nequiores eorū exēplis redderent.

LIBER QVINTVS.

De Primo opere diei tertij, idest de aquarum congregatione. Cap. I.

Comestor. Tertia die creator aquas existentes sub firmamento congregauit in locum vnum: quæ licèt plurima loca obtineant, tñ quia cōtinuant oēs in viscerib. terræ: in locū vnū dōt congregatæ, vnde potuit esse, vt aquæ quæ totū aeris spacium.s. vaporabiles occupabant, soliditate tñ modicum obtinerent locum. Et terra paululum subsedit, vt eas tanq̃ in matrice cōcluderet. Et sic apparuit arida, quæ prius latebat sub aquis. Alexander. Si autē quæritur, cur non dicat scriptura. Fiant aqua, & terra, vel fiant congregatio aquarum, sicut superius dixit fiat lux, & firmamentum. Dicimus, φ non est simile de aqua, & terra, vt de firmamento, & luce. Cum.n. factio pertineat ad speciē, lux autem & firmamentum habeant speciem valde distantem a materia informi, rectè idipsum ostenditur per verbū fiendi. Aqua vero, & terra licèt receperint spēs in tertia die, tñ quia maximè accedunt ad materiam informem, quæ prius & dicta fuerat noīe terræ, vel aquæ. Ideo sub alio loquendi modo eorum factura cōgrue designatur dicendo. Congregentur aquæ, vt inde notaretur, quòd prius erant in confusione, nunc aūt distinguantur. Et sic in vnoquoq; trium dierum vna distinctio notaretur. Vnde Aug. super Gen. Acceperunt inquit hæc duo proprias istas species nobis notissimas atq; tractabiles. Aqua.s. mobilē, terra immobilem. Ideoq; de aquis dictum est. Congregentur, de terra vero, vt appareat arida. Aqua.n. est labiliter fluxina, terra vero stabiliter fixa. Cæterū si quæratur, cur cęlum habeat diem in quo factum est, per se, cur non similiter, & terra, quæ est aliud extremum, sibi habeat diem per se. Et medium sifr.i. aqua. Dicimus, φ terra, & aqua plus inuicem sibi appropinquant in materia, & forma, q̃ coelum cum altero illorum. Eadem.n. est materia terræ, & aquæ ſm transmutationem. Cęli vero materia est ingenerabilis, & incorruptibilis, ita φ non corrumpitur secundum partem, nec secundū totum. Ideoque, vno die scriptura coniunxit ista duo, quæ in se inuicē erant confusa. Si vero quæritur, cur non fit mentio de aeris factura expressè, sicut aquæ, & terræ? Dicimus, quia scriptura ibi loquitur tñmodo, vt carnalibus apprehendentibus sensibilia. Ideoque loquitur expressè de aqua, & terra, quæ sunt visibilia. Aer aūt inuisibilis est, ideoq; de illo non fit mentio, nec in opere distinctionis, nec in opere ornatus, sed totum coeli, & terræ, & aquæ nominibus insinuatur. Nā sicut hic non loquitur de aere, sed tantummodo de aquis. Sic etiam inferius in opere ornatus non fit mētio de aere sub ratione aeris, sed tantum sub ratione aquarum. Ibi namq; dicitur, Aues multiplicent, non in aere, sed super terram.

De Quatuor elementorum dispositione. Cap. II.

Datur autem hic intelligi aeris distinctio a terra, in distinctione aquarum. Quia congregatis aquis, cum sit corpus vacuum, necesse fuit corpus aliquod replere vacuum. Comestor. Non igitur aliquem moueat, φ in dispositione elementorum aer videtur prætermissus: quia non est nominatus, dispositus.n. est, cum liber ab aquis notam nobis formam accepit. Actor. Scdm opinionem quæ dicit fundamentum esse igneum.i. summitatem, vel reuolutionem ignis. Secunda die disposuit Deus ignem: quia tunc fecit firmamentum. Tertia vero die reliqua tria elementa. Tunc.n. disposita est aqua: qñ quæ prius aeris, & terræ spacium occupabat, in vnam partem terræ successit. Terra, qñ aquis nudata arida apparuit. Aer: qñ liber ab aquis notam nobis formam accepit. Secundum alias autem opiniones de firmamento.s. quæ non dicunt illud esse igneum, põt dici, φ tertia die facta est dispositio oĩum elementorum per proprias spheras. Nam aquis in locum suum cedentibus, sicut aeris sphera liberata est ab eis, ita & sphera ignis, totum.n. spacium aquæ occupabant vsq; ad coelum. Ordinantur autem quatuor elementa secundum pondera, vt vnumquoque.s. quo leuius est, eo superius sit, quo grauius, eo inferius. Albertus. Verum si secundum naturam terra est in medio omnium, videbitur esse, quo ad oēm partem in medio aquarum. Et vř, φ deberet aquis vndiq; esse cooperta, & nullibi apparere arida. At vero non est sic de aquis, & de aere, & de igne: quantum enim elementum quodlibet rarius est, tanto locum occupat maiorem, & quāto spissius, tanto minorem, vnde & dicit philosophus, φ ex vno pugillo aquæ fiunt decem aeris, pp hoc aqua in minori loco est q̃ aer, vnde non sequitur si aer, & ignis ambiant terram vndiq; φ & aqua ambiat eam vndiq;. Cæterum aqua humidum hēt incorporabile. Terra vero, siccum incorporabile, quę.s. duo dominantur in oĩb. elementis. At vero aer humidum habet spirituale, & incorporabile, pp hoc aqua secundum humidi sui naturam dissoluit terram influens poros eius. Ideoq; aperit terra sæpe. Et non operit eam vndique. At vero non ita dissoluit eam aer humido suo, nec influit eam. Et ob hoc vndiq; circundat eā, & & terram, sicut & ignis.

Qualiter tanta multitudo aquarum congregari potuit in vnum locum. Cap. III.

Actor. Verum opinio illa de aquis, φ totum antea spaciū aeris occuparunt, vř habere calumniam. Si.n. tota concauitas coeli stellati plena esset aere, sicut nunc est, & ex tāto aere fieret aqua per condensationem. Cum ex decem pugillis aeris fiat vnus pugillus aquæ, patet, φ multo plus fieret de aqua, q̃ nunc fit de sphera aquæ, & terræ: sphera quippe tota contenta in concauitate orbis lunæ, sic se hēt ad hanc tanquam ad sui partem, ita φ continet eā septuagies milies, & quingentesies septies. Cum ergo omnis aqua densius sit aere, quanto magis ex aqua si totum occupabat, plus fieri aquæ per condensationem, quàm nunc fit in vniuerso necesse foret. Ad hoc tñ posset dici: φ quia nondū elementa facta erāt, vel distincta, congregatio aquarum ad verbum Dei, nihil aliud fuit, q̃ ſm inferiorem sui partem aquam ipsam cōdensari, & condensatam in partes terræ depressiores recipi. Secundum vero superiorē partē in aerē rarefieri, & tūc forte primo indita est aquis verbo Dei, vis inclinatiua ad descensum, vel illa vis naturalis, q̃ prius inerat, nunc educta est de potentia in actum. Alexander. Si quæritur, cum aquæ essent per totum aeris spacium, qño congregari potuerunt in vnum. Cum non videamus aquam condensari in se, sicut contingit de aere. Rñdet Augustinus contra Manichæos, φ cū dr, congregetur aqua quę sub coelo est in congregationem vnam, hoc dr vt illa corporalis materia in eam spēm quam habent istæ

visibiles aquę formaretur. Ipsa.n.congregatio in vnum,est ista for matio istarum, quas videmus, & tangimus. Nam oīs forma cogitur ad regulā vnitatis. Quod aūt dr̄, & appareat arida.quid aliud diei accipimus, nisi vt illa materies visibilem formam acciperet, quam nunc hēt ista terra, quam videmus, & tangimus? Superius aūt materiæ confusio & obscuritas noīabatur terra inuisibilis, & incomposita. nominabatur & aqua super quam spūs Dei ferebatur. Nunc fortassis aqua ista & terra sunt ex materia illa, quæ tūc illis appellabatur noībus antequam istas formas acciperet: nquam in parte vna, scilicet ex parte aeris consecuta est rarefactio, & loci maioris occupatio. Ex parte vero aquæ densatio, & minoris loci occupatio. Albertus. Tria sunt elementa grauia.s.aer, aqua, & terra. Quod patet ex hoc, quia remota terra in locum eius descendunt, aer & aqua, vnum tñ est simplex graue.s.terra, cuius signū est manifestum, quia per se ac per alia descendit ad medium. Descendit enim per se ad centrum: posita quoque in aere & aqua, similiter descendit. Sicut & aqua in terra posita ascendit. hæc aūt elementa duo in igne posita descendunt. Ideoque dicit phs, ꝙ leuia sunt in alio, sunt & grauia in alio, hanc itaque naturam accipiendo vel attendēdo, distincta sunt media ab extremis, vnde nihil aliud est aquas in locum vnum congregari, quam eis naturā illā dare, qua sunt in terra leues, & sic ab ipsa ascendunt. In aere graues, & sic ab ipso descendit. Et hoc est quod dicunt sancti, ꝙ ignis, & aer distincti sunt cum aquæ residentes ab igne & aere separatæ sunt.

De loco congregationis earum. Cap. IIII.

Locus itaque congregationis aquarum, est locus originis earū: licet.n.videamus eas, in multis locis esse, & manere, & in pluuijs, ac nimbis ex alto descendere. Tñ originaliter non sunt nisi in Oceani loco, sicut in libro Metheororum probatum est a philosopho. Beda super Genes. Itaque congregatę sunt oēs aquæ inferiores in vnam matricem, vt lux quæ præterito biduo aquas claré illustrauerit, in puro aere clarior fulgeret, sic & appareret terra, q̄ cooperta latebat, & quę aquis limosa erat, fieret arida. & germinibus apta. Eodem.n.die protulit terra herbas, & ligna. Actor. Locus & congregationis aquarum dici pñt oīa loca depressa.s.maris, lacuum, fontium, & fluminum, quæ omnia sunt vnus locus continuatione. Omnes enim aquæ per occultos meatus continuantur cum mari. Sicut in humano corpore est vnus locus maximus sanguinis.s.epar, vnde exeunt viæ sanguinis, vt totum corpus irrigetur. Et sic totum corpus est vnus locus sanguinis continuatione, quia ad quamlibet eius partem ab epate transmittitur. Vel naturalis locus congregationis aquarum est locus maris, q̄m illic naturaliter oēs aquæ tendunt. Iuxta illud Ecclesiastes, Oīa flumina intrant in mare &c. Sic etiam multi sunt ignes particulares, vnus est tñ locus naturalis ignis, ad quem oīs ignis naturaliter tendit.

Cur congregationes aquarum appellauit Deus Maria. Cap. V.

Albertus. Cum autem ipsum elementum aquæ naturam habet insipidi, & congregationes aquarum factæ sunt in vno loco, qui prius erat locus elementi, vr̄ ꝙ congregationes illę appellari deberēt insipidæ, & non Maria. Maria siquidem amara sunt, & habent aquas compositas, terrestri combusto permutatas. Aquę vero ipsius elementi f̄m naturam simplices sunt. Et nos quidem ad hoc dicimus, ꝙ mare f̄m aquam suarum substantiam, vt est elementum, est insipidum. At vero per accidens amarum & mixtum est, sicut jam dictum est. Posset mihi dici, ꝙ mare nō est amarum, nisi tñ in loco illo, vbi solis calor a fundo eius terrestres vapores eleuat crossos combustibiles. Sed in alio loco est insipidum, vt videtur velle philosophus in li. de aīalibus, vbi dicit quoddam genus piscis esse dictum Malachiæ carens sanguine, qd̄ in locis calidis augmentatur, & magis est in pelago q̄ prope ripas. præcipueque in locis, in quibus aquæ multiplicantur insipidæ. Ex hoc enim accipitur, ꝙ aquę maris sunt insipidę in aliqua eius.s.maris parte. Si autem quæritur, cur illas congregationes aquarum scriptura pluraliter appellauerit Maria, & non singulariter mare. Dicimus, ꝙ humidum aquæ malæ terminabile est in se. Ideoq; f̄m omnem declinitatem diuisibile. Vt ergo notetur diuersitas ista, vocauit Deus congregationes aquarum, non mare, sed Maria.

De naturalibus aquæ proprietatibus. Cap. VI.

Auicenna in 1.cano. Aqua igitur est corpus simplex, cuius naturalis locus est, vt sit circundans terram, ab aere circundata, cum in suis naturalibus sitibus permanserit, & hæc est eius grauitas comparatiua, cuius natura frigida est & humida ad spargendum & extendendum apta. Omnem figuram recipit, sed non retinet. Huius igitur esse in generatis iuuamentum præstat ad figurandum formas, ad lineandum & temperādum. Humidum enim cito formas figurales recipit, licēt eas cito amittat. siccum aūt econtra. Philosophus in li. de sensu & sensato. Natura aquæ insipida est, sola & incommixta non nutrit. Subtilissimumque omnium humidorum est, etiam ipso oleo, sed protenditur oleum plus aqua ꝑꝑ lubricitatem. aqua vero tenuior est, quare & grauius est ea in manu seruare ꝙ oleum. Isido.li.13. Aqua dr̄, eo ꝙ superficies eius æqualis sit. Hinc & æquor appellatum est, ꝙ æquale sit sursum. Duo aūt validissima vitæ humanę sunt elementa.s.ignis, & aqua, vnde grauiter damnātur quibus ignis, & aqua interdicitur. Aquarum elementum cæteris elementis imperat. Aquæ enim cœlum temperant, terram fœcundant, aerem exalationibus suis incorporant, tn sublime scandunt, & cœlum sibi vendicant. Quid enim mirabilius aquis in cœlo stantibus? piscium examina læcum rapiunt. Effusę omnium in terra nascentium causa fiunt, fordes detegunt, peccata abluunt, & potum cunctis aīantibus tribuunt. Plinius li.31. Si verum fateri volumus, elementū aquæ imperat alijs oībus. Aquę terras deuorant, flammas necant, in sublime scādunt, & cęlum sibi vendicant, ac nubium obtentu vitalem spūm strangulant. Quæ causa, fulmina elidit, ipso secum discordante mundo. Sępe quoque subuehunt lapides aliena pondera portantes. Eodemque cadentes omnium e terra nascentium causa fiunt. Oēs quoq; terræ vires aquarum bñficio sunt. Vitruuius, de Architectura li. 8. Nulla denique ex oībus rebus tantas videtur hr̄e ad vsum necessitates, quātas aqua: sine qua.s.nec corpus aīaliū, nec vlla vitalibus virtus pōt nasci, nec tueri, nec parari. Buudisalinus. Aquę superficies exterior est sphærica, qd̄ patet in cypho aqua repleto.

De eodem. Cap. VII.

Ex libro de naturis rerum. Nihil liquidum f̄m seipsum maturatur absque arido. vnde aqua sola liquidorum minimè maturatur, sola quoque non impinguatur. Aquæ oēs profunde concurrunt in terra, quod est ob victoriam terræ super aquas. In pedibus autem montium aquæ minorantur. Aqua, vt dictum est, euaporat in fumum subtiliorem se per calefactionem ignis. Et postea remanet terrestre, vnde & contingit, ꝙ cum aqua decoquitur in decoctione subtiliatur. Et si postea ponatur in olla per noctem, apparebit Hypostasis terrea in fundo vasis: similiter euaporat acetū, in aquam subtilem & insipidam, postea remanet terrestritas parua. vinum similiter euaporat in aqua per sublimationem instrumenti aquę rosaceæ. Et quanto fortius est vinum, tanto inde maior aqua extrahitur, & terrestritas maior relinquitur: vnde vinum rubeum quia magis est terrestrę, magis euaporat in aquam. Et in quolibet liquido non submergitur, quod non excedit quantitatē in pondere ipsius liquidi, vnde ouum in aqua marina nō submergitur, ꝑꝑ illius crossitudinem & grauitatem: aqua simplex nō debet habere colorem, nec saporem, nec odorē. Nam si quid horum habuerit, aliam rem signat in ea admixtam. Vnde f̄m Galienum. Aqua simplex tribus sensibus cōprobatur. Visu.s.ꝙ sit nullius coloris, vel claritatis. Gustu ꝙ sit nullius saporis. Olfactu vt sit nullius odoris. Aqua subtilis, & leuis est, q̄ posita ad ignē vel ad solem citissime calefit. Calefacta vero si ad aerem ponat, velociter infrigidatur. Citissimaque mutatio eius de qualitate in qualitatem ostendit eius leuitatē, nec illam hr̄e quicquā terrestritatis. Philosophus: Aqua est f̄m elementum, cuius immensa profunditas dr̄ abyssus, quasi absens fundus, habet tamen fundum, quamuis nimis ꝓfundum: hęc frigida est & humida, quæ de lapide manat leuior est atque limpidior. Aqua cōmunis est omnibus, ad ima fluit, fordes abluit, terrę permixta lutum facit, sitim sedat, ignē extinguit &c.

De Mari. Cap. VIII.

Isidorus vbi supra. Mare omnis congregatio aquarum abusiuē dr̄. Sed illud cuius aquæ amarę sunt, proprie mare appellatur. Quod ideo incrementum non capit, cum oēs fontes, & flumina recipiat, quia influentes vndas ipsa magnitudo eius, non sentit. denique quia amara aqua dulce fluentum consumit, vel quia nubes multum aquarum ad se trahunt. Siue ꝙ illud partim auferunt venti, partim sol exiccat: postremo quia per occulta terrę foramina percolatum, & ad caput omnium fontesque reuolutum recurrat. mare certum non habet colorem, sed pro qualitate ventorum immutatur. Nam modo flauum est, modo lutulentum, modo atrum. Ambrosius in Exameron. Bonum est mare tanquam hospicium fluuiorum, delibatio alluuionum, inuectio commeantium, quo sibi distantes populi copulantur, quo prœliorum pericula remouentur, quo Barbaricus furor clauditur, est in necessitatibus subsidium, in periculis refugium, itineris compēdium, subsidium vectigalium, sterilitatis alimentum. Ex hoc pluuia in terras diffunditur. Siquidem aqua de mari radijs hauritur solis, & quod eius subtile est rapitur. Quantoq; altius eleuatur, tanto magis nubium obumbratione frigescit, & hymber fit. Sen.li.7. Natura maris est, vt immūdum omne litoribus impingat, nec solum cadauera sed stramenta quoque, & naufragorum reliqua similia ex intimo trahens ejiciat. Nec in tempestate ac fluctu tantum, sed tranquillum quoque & placidum. Omnis.n.aquarum statium clausarumque natura

natura se purgat. Nam in his quibus cursus est, non possunt vitia consistere, quæ propria vis desert & exportat. Si quis aūt excelsa perlibret maria, terris paria sunt. Nam par vndique ipsa sibi tellus est, caua eius, & plana inferiora eius sunt. Sed istis adeo in rotundum orbis ęquatus est. In parte aūt eius, & maria sunt, quę in vnius pilæ æquitate conueniunt: sed sicut campos intuentem, quæ paulatim deuexa sunt fallit, sic cum non intelligimus maris curuaturas, vr planum quicquid apparet, at illud æquale terris est. Philosophus in secundo Metheororum. Dixerunt quidam ꝙ mare manat ex orbe, & in ipso est radix eius, & principiū, finis quoque eius apud finem illius. Est aūt mare locus aquarum proprius, & aggregatio earum pp profunditatem, & longitudinem. Et qđ est in eo ex aquis leue, eleuat sol. Quod aūt graue remanet in terra, qñ autē eleuatur vapor, subtile eius fit aer, & crossum fit aqua. Quando vero eleuatur vapor salsus, descendēs super multam admixtionem aeris, efficitur dulcis. Idem ī libro vegetabilium. Ideo aūt mare super Arenas est, & terra mari propinqua Arenosa, quia in aqua siccitas terræ obtinuit, duratque ſm durationem fixionis terræ, & existentiæ aquæ, diuisitque lutum per minutas partes, & in arenam cōuertit, vt autem ēt in quibusdam campis existat Arena, causa est mora motus solis, & elongatio a dulcibus aquis. Nam quia non hñt quod eos a sole cooperiat, & ab aqua dulci remoti sunt, siccauit sol partes humiditatis dulcis, remansitque quod est de genere terræ, perseuerante ergo sole in loco illo discooperto. separatę sunt partes luti, factaque est Arena. Actor. Mare itaq; salsum & amarum turbidum & procellosum ventos generat. inquietum iugiter fluit ac refluit. oīa flumina recipit. vina retinet, mortua abijcit, fętidum est, periculosum, monstris omnibus plenum.

De Salsedine maris. Cap. IX.

FEruntaūt Salsedinem in mari fieri pp calidum vaporem admixtum crossis aquæ partibus. Nam & sic sudor, & vrina in quibus agit caliditas, inueniuntur salsi. Guilelmus, de Conchis, Cum enim mare torridę Zonę suppositum sit, ex calore spissatur, salsumque fit. certum est enim aquam per calorem transire in salem. Ex libro de naturis rerum. Exhausto quidem a sole dulci liquore, quem facile ignea vis trahit, asperior crassiorque relinquitur amnis, vnde summa maris vnda dulcior est, ima vero amarior. Et lunæ quidem alimentum est in dulcibus aquis, solis autem in amaris. Philosophus vbi supra. Quidam dixerunt, ꝙ salsedo accidit mari, quia qñ terra ignitur a sole, resudat humiditas, quæ est in ea, & fit mare salsum, quia sudor est salsus. Alij ꝙ causa salsedinis, est terra salsa, cui cum permiscetur aqua, fit aqua salsa, sicut aqua super quam funditur cinis, & deinde colatur. Quidam aūt dixerunt, ꝙ aquę dulces eleuantur sursum ob leuitatem suam, & salsum descendit deorsum pp grauitatem suam. Sed vr ꝙ etiam in pluuijs sit quoddam salsum. Cum enim vapor calidus, & siccus permiscetur frigido & humido, ex quo fiunt nubes, & pluuię, facit eam salsam. Plinius li. 2. Solis ardore maris liquor siccatur, & hoc esse masculum sydus accepimus torrens cuncta sorbensque, sicque mari late patenti salis sapor incoquitur. Aut quia exhausto inde dulci tenuique, quod facillime vis ignea trahit, omne asperius crassiusque linquatur. Hanc autem veriorem esse cām asperi saporis, q̄ ꝙ mare terrę sudor sit æternus. Aut quia plurimum ex arido misceatur illi vapori. Marinæ aūt aquæ gelantur tardius, q̄ dulces, accenduntur celerius. Priscianus, ad Cosdroe. Salsum esse mare causæ quidem dictæ sunt differentes. Plures aūt aiunt minutissimum quidem eius, & dulcissimum per leuitatem sursum duci per dies singulos discretum & vaporatum. Ibique consistere per frigiditatem, & iterum deferri ad terram. Salsum vero remanere pp grauitatem, sicut in corporibus aīalium esca intrante, qđ dulce & potabile est ab insita caliditate tractum ī carnes, & aliam cōcretionem venit partium. Superfluum autem apparet amarum & salsum, ita vt etiam sudores tales sint. Quod autem mixta sit salsedo dulcedini, hinc etiam potest accipi, quia si quis saccum cereum formans in mari immerserit, prius circumligans os, vt non infundatur mare, tunc intrans aqua per cereos parietes fit potabilis, & quasi p colatorium, qđ crassum ac terreum est & salsum, secernit. Si quis ēt iuxta mare in littore fossam foderit, aqua in ea peolata ex mari p occultas terræ venas potabilis efficitur. Satius aūt est dicere, ipsum mare sic creatū a Deo fuisse. Sicut. n. aliorum elementorum vnumquodque propriam hēt naturam, ita ēt mari connaturalem esse salsedinē pro oīum salute in terra aīaliū, ne oīno putrescerei, sicut qdā lacus, & alię consistentes aq̄ potabiles.

De ponderositate aquæ salsæ. Cap. X.

ARisto. in li. Metheo. 3. Aqua salsa grauior est dulci, quia salsa quidem crossa est & turbida, dulcis autem facta est subtilis. Cuius indicium est, quia si vas cereum ore obstructo mittatur in aquam salsam per horam. deinde extractum aperiatur, inuenitur intus aqua, quę poros penetrans intrauit dulcis in sapore suo, & leuis in pondere. Item si sal attritum in aqua dulci dissoluatur, donec penitus in ea resoluatur, ouum in eam proiectum nō submergitur, sed natat, qm ex sale incrossata est & facta sicut lutum. Ouum autem in aqua dulci submergitur. Fertur in palestina etiā esse lacus, aliàs lacuna vehementis amaritudinis, & salsedinis, in qua non est piscis. s. quia non est ibi subtile nutrimentum. Et si homo vel bestia ligatura eius obstricta. i. ꝙ primitus ligetur, & strictè proijciatur in ea, natat pp ipsius leuit. item & grauitatem aquæ salsę, cum comparatur vnumquodque eorum ad suū comparabile, videlicet grauitas aquæ ad leuitatem aīalis, vel grauitas aquæ ad grauitatem animalis. & leuitas ad leuitatem. est etiam grauitas, & crossities illius aquæ maior grauitate illius animalis. Et si mergatur in ea pannus sordidus, ipsa hora mundificatur pp vehementiam salsedinis. Item inuenitur submersio nauis cadentis in aqua dulci magis, q̄ in salsa, quia hæc illa grauior est. Huius etiam indicium est, ꝙ in loco quæ dicitur Gamon, manat aqua salsa, & currit ad flumen dulcis aquæ sibi propinquum. pp quod etiam in eo non sunt pisces. Et si quid de illo in vase ponitur, & mouetur, fit sal simile niui tenue & subtile. Cuius virtus in salsedine crosso sale fortior inuenitur, quia subtilitas illius aquę dulcis salsedinis virtutem ipsam intrantis propriam facit, & quando ex hoc sale multiplicatur in cibis dulcorat ipsum, & est vehementis albedinis. Idem in libro vegetabilium. Ouum (vt dictum est) in aqua dulci mergitur, in salsa vero natat. Aqua igitur spissa est sub non spissa. Spissa enim est de genere terræ, rara vero de genere aeris. Ideoque supereminet aqua dulcis oībus aquis, & a terra remotior est. Hanc ergo naturalem esse necesse est. Aqua vero salsa ponderosior est, non enim ascendit aqua nisi dulcis. Et patet quia qđ super aquam ascendit subtilius est aqua. Cum ergo illud attraxerit aer subtiliatur, & ascendit magis. Ideoque fontes, & flumina fiunt in montibus, & ascendit flegma ad cerebrum. Sic quoque omnes cibi ascendunt, & omnes aquæ. Sed aqua salsa ascendit cum eo quod siccauit calor ad genus aeris, vt in balneo patet. Cum enim aquam salsam apprehenderit calor, subtiliantur partes eius, & ascendit vapor, partesque salsedinis recedunt, cum humore naturali, qui est ex genere aeris, & sequuntur vaporem. Cumque pcedens vnus post alium sursum tectum compresserit, congregabitur & inspissabitur ac cōuertetur deorsum aqua dulcis guttatim. Et sic in omnibus balneis salsis erit vapor dulcis.

De natura & effectu aquæ marinæ. Cap. XI.

AVicenna in secundo canone. Aqua marina aerea est & calida, fissuris accidentibus a frigore confert antequam vlcerentur, pediculos etiam necat, & sanguinem sub cute cōgelatum dissoluit. Confert etiā prurigini & scabiei & impetigini. vapor aquæ marinę confert Epylentiæ & Hydropisi. Ex hac autem clistere fit ad dolorem ventris pungitiuum. Quandoque ēt bibitur, & ventrem soluit, deinde ius gallinæ bibitur, eiusque mordicationem sedat. Item ad viperę morsum in aqua marina sessio fit, & iuuatur ab ea. Similiter ēt fit in reliquis vermibus perniciosis. Diascorides. Aqua marina inscidam & termanticam & Cacostemacham habet virtutem, ventrem turbat, flegma deponit. Calida vero facta & fomento adhibita Apostemata de alto educit & maturat. Duritiam spargit, oībus Diaforesim præstat, neruorum causas cōponit. Cathaplasmatibus necesse miscetur, & nobilib⁹ medicaminibus additur, & impetiginibus adhibetur. Tepida quoque laterum torsionibus accepta præstolatur. Scabies, & prurigines fomento adhibita tollit, lendem capitis purgat, tumores mammillarum compescit; similiter adhibita liuorem corporis emendat, venenatibus morsibus occurrit, frigoribus opitulatur, Sphalongionum & Scorpionum ictus, vel aspidū nō admittit. Calida quoq; adhibita corpus tenuatum reficit, lauacris etiam vtiliter additur, quæ lauacra Hydropicis, & Cephalaricis, ac surdis opitulantur; si temata fuerit aqua marina bromum non colligit. Multi vero coquunt eam & sic reponūt, dantes eam ad purgationem. Galenus. Aquæ dulcis bibimr, & est frigida in natura sua semper, aqua vero maris non est taliter, sola enim aqua cui non admiscet extranea substantia est frigida: vñ si homo tota die nataret in aqua dulci quę non esset vehementer frigida, sed tepida, sicut aqua calefacit sol, infrigidaretur corpus eius necessario. In aqua vero maris, quā plures natarunt iuuenes tota die & noctē, & tamen non nocuit eis.

Qualiter aqua maris amaritudinem deponat. Cap. XII.

HIeronymus supra Amos. Vocat aūt Deus aquas maris, & super terram effundit, dum ipsas amarissimas Ethereo calore suspendit & excolat, & eliquat in dulcem pluuiarum saporem. Guilelmus de Conchis. Cum autem terra cauernosa sit, aqua labilitate sua eam subintrat, quę per cataractas transiens colatur, & extenuatur. Et ex qualitate terrę diuersas contrahit qualitates. Si enim per terram arenosam & lapidosam defluit, dulcem inde saporem contrahit, si per salsam salsum, si per limosam terram vapida est;

pida est

pida est aqua, si per lapides Sulphuris, vel calcis, aut æris, fit amara. Iuxta diuersa ergo accidentia terræ diuersum suscipit saporem. Seneca vbi supra. Quidam & iudicant terram quicquid aquarum amiserit rursum accipere. Et ob hoc maria non crescere. Quia qđ influxit non in suum vertunt, sed protinus resoluunt: occulto enim itinere terram subit, & palam venit, secreto reuertitur, & in ipso transitu colatur, per multiplices namque terrarum anfractus, verberatum, amaritudinem deponit. Et in tanta soli varietate prauitatem saporis exuit, & in aquam sinceram transit. Ex imagine mundi: Aqua maris per venas terræ occulto meatu discurrit, amaritudinem in terra ponit, dulcis in fontibus erumpit, in mare iterum refluit. Hinc & dr̃ φ aquæ natura duplex sit. Salsa maris, & grauior, fontium dulcis, & leuior. Quæ & dum in matricem abyssum refluit, aquis maris non immiscet, sed vt pote leuis graues sup aquas labitur, & in occultum cursum suum reuertit, hinc est φ mare nõ redundat, cũ oĩa flumina recipiat, sed & suprema maris vnda non est adeo amara vt ea quæ in imo est. huius immensa profunditas abyssus dr̃, quasi non habens fundum, habet tñ, licèt profundum.

De Oceano. Cap. XIII.

ARisto. in libro Methcorotum secundo. Origo aũt omnium aquarum est Oceanum, omnesque redeunt ad loca sua propria, quæ sunt principium separationis earum & motuum. Mutantur aũt aquæ & sapor earum, & ſm diuersitatem locorum ad quæ perueniunt. Isidorus vbi supra. Oceanus in modum circuli terrarum orbem amplectitur, alternisque æstibus accedit & recedit. Respirantibus. n. in profundum ventis, aut remouet maria, aut resorbet. Secundus philosophus. Quid est Oceanus? mundi amplexus, terminus coronatus, hospitium fluuiorum, fons imbrium. Ex imagine mundi. Oceanus dr̃ quasi Zonarum limbus, quia quinque Zonas mundi ambit in modum limbi. Sicut aũt calor ex igne, ita frigus ex aqua nascitur. vnde partes extremæ Oceani rigido gelu & perpetuo frigore horrent, quia calore solis carent: pars aũt Oceani quæ medium orbis diuidit, ideo semper feruet, quia solis iter super se habet. Oceanus fluuiorum occursu non augetur, quia fluenta dulcia partim salsis vndis consumuntur, vel ventis, vel vapore solis attrahuntur, partim per occultos meatus in amnes suos reuertuntur. Adelardus Batinensis philosophus. Salsuginis cãm in Oceano, in calore solis planetarumque pono. Cum enim per torridam veramque Zonam medius vtrasque feratur Oceanus, ac per eandem, licèt indirecte versetur planetarum cursus, a tanto calore stellarũ ipsum mare calefieri est necesse. Ex quo & eiusdem caloris effectum salsuginem consequens est accipere. Qđq; ita sit hoc, asserit, φ in maritimis, quæ illi Oceano sunt ꝓpinquiora, sine omni artificio aqua marina in sal vertitur ad solem super rupes siccata. In longinquioribus vero maribus, vt sal possis habere, ipsam maris aquam vtpote iam a vi caloris remotam, ideoque minus coctam, igni necesse est adhibere ac torquere. Sed & quasdam dulces aquas in sal verti visum est sæpe caloris artificiosa decoctione. Huc & illuc accedit, φ æstate quidem omnis aqua marina salsior est quàm Hieme. Quod si quis operam dederit, & de re experire poterit. Miratis autem cur tantus sit fluminum illuc concurrentium ductus, tamque perpetuus cursus, tam serè infinitus numerus, qũo non inde augeatur Oceanus. At vero sicut in illud quædam defluunt, sic & ab illo quædam renascuntur. Itaque si dum quid recipit & reddit, quare augmentum sensibile non incurrit? Sic & a quibusdam dubitatum est, cum multa ex eo subterranea procedant flumina, multam quoque partem illius stellarum haustus auferat, decrementum qũo non incurrat, quod nec supplementũ recipiat: vñ & apud statiũ Phebus cantat, quo fonte immensum viuat mare, nimirum viuit, dum quantũ reddit recipit.

De causis augmenti & decrementi in eo. Cap. XIIII.

GVilelm. de Conchis. Macrobius dicit, in septem primis diebus lunationis fluctus Oceani decrescere. In alijs septem crescere. In tertia septima decrescere. In quarta crescere. Huius varietatis ratio est. Humorem in vase clausum videmus duobus modis crescere, videlicet in substantia & accidente. Olla semiplena supposita igni, nulla aqua addita impletur. Calor enim ad interiora penetrat, qui motu suo aquam ad superiora eleuat. Nil tñ est in olla vacui, quia vel aqua, vel fumositate tota impletur. Simile est in Oceano. Cum igitur est interlunium, quia totus splendor solis, qui eum accendit, est supra, nõ potest aerem sibi subditum tenuare, qui spissatus in humorem aquæ transit. Est ergo tunc plenus fluctus. Cum vero splendor incipit descendere, accenditur luna, aeraque desiccat, atque humorem minuit. Et quanto plus accenditur, tanto plus humoris consumitur. Septima vero die, quia tota est media eius accensa sui, mediante aere calefacit humorem, qui buliens, vt aqua in olla sursum eleuatur. Et ea crescente vsque ad 14. diem crescit fluctus. In tertia vero Hebdomada, quia calorem eleuãs in lunam minuitur fluctus, quemadmodum fit, si ignis ollæ subducitur. In quarta vero quia iam multũ deficit calor, spissatur aer, humorq; crescit. Crescunt igit̃ fluctus vsque ad nouiluniũ. Prima igitur septimana decrescit Oceanus in substãtia. Scđa crescit accidente. Tertia decrescit accidente. Quarta crescit in substantia.

De mari Mediterraneo. Cap. XV.

AOccidentalis refluxio Oceani ad septentrionem vergens, cum iuxta latera terræ tangens Aphricam vsque ad finem illius peruenerit, inter Calopem & Atlãta gurgitatur vsque ad medium terræ iuxta Hierusalem, Mediterraneumque mare vocatur, diuersa a diuersis regionibus nõia accipiens. Si vero qualiter ascendat, & descendat, scire desideras, & quæ nomina, & a quibus regionibus contrahat, mappam mundi considera. Prædicta siquidem occidentalis refluxio ad septentrionem vergẽs, ex Atlante monte sibi adiacente mare atlanticum vocatur. Infra hanc est Anglia & vicinæ insulæ. Ex orientali refluxione ad septentrionem se vergente, mare Indicum & mare Caspium nascitur. Similiter in alijs refluxionibus ad austrum se vergentibus credendum est diuersa maria nasci. Sed hoc nostra attestatione describi non debuit, quia ꝓpter Zonam torridam interiectam situs illarum nobis incognitus est. Isidorus, vbi supra. Mare magnũ dicitur quod ab occasu ex Oceano fluit, & in meridiem vergit. deinde ad septentrionem tendit, & dicitur Mediterraneum, quia per mediam terram vsque ad Orientem profunditur, Europam, & Asiam Aphricamque determinãs. Sicut ergo terra cum vna sit, pro diuersis locis varijs appellatur vocabulis. Eo modo pro regionibus, hoc mare magnum diuersis nominibus nuncupatur, vt Hibericum, Adriaticum. Sic & ab insulis, & a gentibus, & ab oppidis.

De finibus maris. Cap. XVI.

ISidorus vbi supra. Sinus dicũtur ipsius maris maiores recessus, vt in mari magno. Ionius. In Oceano Caspius, Indicus, Persicus, Arabicus, qui & mare rubrum, quod Oceano ascribitur. Rubrum mare vocatum, eo φ sit Roseis vndis infectum. Non tamen talem habet naturam, qualem videtur ostendere. Sed vicinis littoribus vitiatur gurges atque inficitur, quia omnis terra circunstans rubea est, & sanguineo colori proxima. Ideoque ibi minium acutissimum excerpitur & alij colores, quibus pictura variatur. Cum ergo terra hanc habeat naturã, fluctibus subinde diluitur, & quicquid adhæsum est, in hunc colorem cadit, ob hoc etiam in his littoribus gemmæ rubeæ inueniuntur, lapillus enim eiusmodi humo inuolutus, cum inter Arenas attritus est, & terræ colorem hẽt & maris. Hoc mare in duos sinus scinditur, qui ab Oriẽte est, Persicus dicitur, quia oram illius Persæ inhabitant. Alter vero Arabicus, φ sit circa Arabiam. Comestor. Hoc mare cannosum Hebreus vocat, quia cannæ in littoribus abundant.

De duobus fontibus caloris & humoris inuicem sibi oppositis. Cap. XVII.

GVilelmus de Conchis. In prima quidem creatione terra erat olim aquis circundata. Sed vbi tenuior fuit cœlestium calore est desiccata, ita tamen φ fons, & principium aquarum fonti & principio caloris. i. solis est suppositus. Sapientia vero diuina sine calore & humore nil posse viuere præsciens, terram vero frigidam & siccam esse, vt aliquid in ea possit viuere, fontem totius caloris, idest solem, φ æqualiter terram calefaceret super medium terræ posuit. Sed quia ex solo calore nil viuere possit, in medio eiusdem terræ fonti caloris fontem humoris supposuit. Ex his igitur duobus terra hinc & illinc temperatur. Est igitur fons humoris in medio torridæ Zonæ in modum æquinoctialis circuli terram cingẽs. Qui ideo a pluribus esse non creditur, quia ꝓp nimium feruorem torridæ Zonæ ad ipsum non peruenitur. A physicis tamen prædictus necessitate esse creditur, verumque mare appellatur. Hoc mare cum ad occidentem venerit duas reflexiones ibi facit, quarum altera ad austrum, altera ad septentrionem vergit, latera terræ sequentes. Similiter in Orientem facit duas ad prædicta loca vergentes. Aquæ vero quæ ex prædicto fonte humoris, per superficiem terræ exeunt nec per catharactas transeunt spissæ sunt & salsæ, mariaque vocantur. Ambrosius in Hexameron li. 2. Cum itaque dicant philosophi orbem cœli volui stellis ardentibus refulgentem: Nonne Dei prouidentia necessario prospexit vt in terra & supra cœli orbem aqua redundaret, quæ illa feruentis axis incendia temperaret? Quia ergo exundat & feruet ignis, etiam aqua exundauit in terris, ne solis, ac stellarum ardor eas exureret. Et seuere rerum exordia vapor insolitus læderet. Actor. Denique quoniam ex calore & humore sicut ait Aug omnia terræ nascentia ꝓcreantur ac conereantur, rectè innis, & pluuiæ beneficijs omnia terrena bona, quæ a Deo patre, videlicet totius bonitatis fonte, cunctis hominibus assiduè largiuntur filius in Euangelio signat & comprehendit, vbi ait. Qui solem suum oriri facit super bonos, & malos, & pluit super iustos, &c.

De æstibus maris. Cap. XVIII.

GVlielmus de Conchis. Cum ergo illa reflexio occidentalis maris, & orientalis ad septentrionem se vergentes sibimet occurrunt. Et repercussione ingurgitatur retro mare, fitque famosa accessio & recessio Oceani. Similiter aliæ duæ in alio capite sibi occurrentes. Sunt tñ qui dicunt, montes subditos mari causam esse accessionis, & recessionis Oceani. Cum enim vsque ad ipsos mare peruenit, retro cadit atque ingurgitatur, impleturque retro, & sic iterum relabens, & ante impletur & ingurgitatur. Alij dicunt ortum & occasum lunæ huius rei causam esse, vnde bis hoc in die naturali nec amplius contingit. Sed quia non eadem hora quotidie luna oritur, vel occidit diuersis modis fit fluctus maris. Isidor. li. 13. Aestus est maris accessus, vel recessus. i. inquietudo, vnde & æstuaria dicuntur per quæ mare vicissim accedit & recedit. Plin. lib. 2. Aestus maris accedere & reciprocare mirum est, verum causa est in sole & luna. Bis inter duos exortus lunæ affluunt, bisque remeant vicenis quaternisque semper horis. Aristo. Nullum animal nisi æstu recedente expirare affirmat. Obseruatum est id multum in gallico Oceano, maximeque in hoie compertum. Ex imagine mundi, æstus Oceani. i. accessus & recessus lunam sequuntur. Cuius aspiratione retro trahitur, eius impulsu refunditur. Quotidie aũt bis effluere & remeare videtur, cum luna crescente crescit, cum decrescente decrescit. Cum luna est in equinoctio maiores fluctus Oceani surgunt, ob vicinitatẽ lunę. Cum vero in solstitio minores ob longinquitatem eius, p 19. annos ad principia motus, & paria incrementa, vt luna, reuertit.

Qualiter fiant secundum cursum lunæ. Cap. XIX.

ALbumasar. Accessionis, & recessionis, quę fiunt in mari causa est luna. Nam & quidam dixerunt, q maria quædam augentur, ex quo luna separatur a sole vsque ad mensis dimidium, quæ est eius impletio. Et minuuntur per lunæ diminutionem vsque ad finem mensis, quod vulgus vocat interlunium. Quædam vero accedunt omni die ac noctẽ cum ortu lunæ in adoentu eius vsque ad medium cœlum. Et in descensione ipsius ad medium cęli iterum retrocedunt. Cum enim luna peruenit ad aliquẽ circulorum Hemisperij maris. i. ad aliquem ortum eius, & eleuata fuerit super eum, mouet eum per naturam suam & proximitatem suam ex aqua maris. Incipitque mare veniens cum luna augmentari. Nec desinit quousque luna peruenit ad medium cœli in eodem loco, & tunc peruenit accessio ad perfectionem suam. Cumque luna descenderit ex medio cœli illius loci aqua recedit & ad mare reuertitur. Nec desinit donec ad occasum eius peruenerit, & tunc peruenit recessio ad perfectionem suam. Rursus cum luna recesserit ex occidente eiusdem loci incipit accessio secunda, nec desinit veniendo augeri quousque luna veniat ad angulum terræ. Et tunc accessio peruenit ad perfectionem suam secundo in eodem loco. Deinde recessio incipit secunda, nec desinunt aquæ redire ad mare, donec luna peruenit ad Hemisperium orientis eiusdem loci, ibique pari ratione reuertitur accessio & recessio in simile, fiunt ergo omni die ac nocte ẽm quantitatem cursus lunæ in eis in omni loco maris duæ accessiones, & recessiones. Cũ enim luna fuerit aliquo die in aliquoto ex gradibus circuli, & postea fuerit orta super aliquem ex locis maris, incipit accessio in eodem maris loco, post meridiem autem erit luna iam recedens ab eodem gradu per quantitatem cursus eius æqualis in die & noctẽ, quare & recessio tunc in eodem maris loco incipit. Orta quoque sic fertur super eum post ortum eiusdẽ gradus per quantitatem eius cursus in eadem die & nocte: vnde quia terra rotunda est & mare circundat eam in circuitu mouetur super eam tota die ac noctẽ, ẽm quantitatem cursus eius. Ergo quotienscunque se mouet circulus vno gradu, fit locus lunę circulus Hemispherij alicui ex locis maris. Et fit ẽt idem locus alteri cœlum medium, & occidens alteri loco, atque angulus terræ alteri, fit igitur in mari eadem hora in quibusdam locis initium accessionis. Et alio loco initium recessionis, atq; in alio loco alterum esse in accessione & recessione.

De ipsorum æstuum variatione. Cap. XX.

ET scito q ordine naturali cum fuerit luna super terram erit accessio & recessio. Et iterum cum fuerit sub terra erit accessio & recessio, vnaquęque. s. erit alterna vice. Eritque tempus vnius earum æquale tpi alterius, si luna æqualiter fuerit super terram & sub terra. Quod si luna fecerit longiores moras super terram, q̃ sub terra, erit accessio quæ fit cum fuerit luna super terram prolixior ea quæ fit cum fuerit luna sub terra. Ecõuerso aũt erit si plus moretur sub terra ipsa luna. Cumque fuerit terra maris planorum montium, aut fuerit mobilis, vel penetrabilis, transieritque aqua ex ea ad aliquod aliorum marium & locorum, aut in ipsa fuerit æque apparens, quod ex annis ad eam affluit, aut quod ex ea exiuit, vel fuerit aqua mobilis, & subtilis, ac mutabilis, vt flumina & fontes, non multiplicatur cõgregatio ventorum in eis, quia resoluitur, & expirat & particulatim exit. s. vna pars post aliam & diuiditur vnda, & quia non colligitur in hac aqua ex vento qd eleuet eam. Cumque luna fuerit eleuata super illam, & mouerit eam, non erit in ea accessio, & recessio, sed venti & vndę: hac de causa non apparet in multis maribus, nec in aliquo fluminum accessio & recessio. Accessionis aqua fit calida. Recessionis frigida. Et hoc ideo, quia tpe accessionis exit aqua de profundo maris, & ipsa calida, augetque calorem eius motus, & motus lunæ quæ mouet eam per calorem. Cum autem accessio ipsa venit ad loca extra profunditatem maris vt sunt litora, & insulę, & flumina profundissima, & loca planiora refrigescit, ac reuertitur cum eodem frigore ad mare. Item cum luna fuerit coniuncta soli erit accessionis aqua fortis, & multa prolixi temporis: quia solis coniunctio addit in fortitudine lunæ, fitque commotio aquę ab ea in eadem hora, plus illa quæ fuerat ante coniunctionem ipsius cum sole. Similiter quotiescunque luna coniuncta fuerit alicui planetarum fortitudinem accessionis significantium, augebitur eius fortitudo, & confortabitur motus accessionis a fortitudine lunæ, sicque augmentabitur accessionis aqua, sed plus cum eadem hora fuerit luna soli coniuncta.

De creatione ventorum ex maris refluxione. Cap. XXI.

GVilelmus de Conchis. Cum autem duæ reflexiones, vt prædiximus in Occidente ex illo fonte totius humoris vna ad septentrionem, altera ad austrum, diuidantur, in tantarum separatione aquarum aer mouetur. Et si tantus fuerit impulsus, q vsq; ad nos peruenerit generatur ventus, qui zephyrus vocitatur. Duæ vero, quæ in Oriẽte diuiduntur suo motu ventum generant, qui Eurus nominatur. Cum vero Occidentalis, & Orientalis ad septentrionem se vergentes in medio septentrionalis sibi occurrunt, ex repercussione mouetur aer, fitq; ventus septẽtrionalis, qui boreas dr, qui cum & in frigida zona nascitur, i. deoq; & merito frigidus dr. Siccus vero: quia nubes de angulo terræ ad medium fugat, vnde, & pluuiosus efficitur iuxta torridam zonam. Vnde Lucanus. Et nostris reficit sua rura serenus. Cum vero transit torridam zonam calefit, vnde & si nobis est frigidus ibi tñ est calidus de per accidens. Silr cum duæ reflexiones ad austrum se vergentes in medio sibi occurrunt, gñant auster, qui & vltra torridam zonam est frigidus, & siccus, vt apud nos boreas. Quippe cum & in frigida zona oriuntur: quia tñ per torridam zonam transit calefactus, ad nos peruenit calidus, fugandoq; ante se nubes vsq; ad istum angulum terræ in quo habitamus, generat nobis pluuiam. Estq; nobis ex accidente calidus, & humidus, & in sua origine est frigidus, & siccus. Si autem in duabus reflexionibus & ad septentrionem se vergentibus, boreamq; generantibus, hoc contingat, quod Orientalis ex aliquo accidente fit velocior, vltra medium septentrionis Occidentali occurrit, nasciturque ventus collateralis inter boream, & zephyrum. Si vero Occidentalis Orientali vltra medium occurrit, fit ventus collateralis inter boream, & eurum. Silr, si aliæ duæ reflexiones vltra medium modo hinc modo illinc recurrant, duos collaterales generant ventos, vnum inter eurum, & austrum, alterum inter austrum, & zephyrum: per simile istorum de alijs intelligitur. Sed dicis si prædictis causis venti contingunt, cũ quotidie reflexiones diuidantur, & sibi occurrãt, qd testantur quotidiani fluctus maris, quare nõ quotidie cõtingunt venti. Rñdeo, & si quotidie cõtingũt vẽti, tñ nõ tãti sũt, q ad nos vsq; pueniãt. Sæpe. n. nobis nõ apparet, cum tñ sit ventus in illis regionibus. Et cum non sit in inferioribus partibus aeris, est in superioribus.

De periculis maris. Cap. XXII.

ISidorus vbi sup. Æstus ad Oceanum pertinet, fretum ad vtrumque mare. Nam æstus est maris accessus, vel recessus. i. inquietudo, fretum aũt appellatum, q ibi semper mare ferueat. Nam fretũ est angustum, & quasi feruens mare, ab vndarum feruore nolatũ, vt Gaditanum, vel Siculum. Nam freta dicta Varro, ait quasi feruida. i. feruentia, & motum feruoris habentia. Fretum Siciliæ, quod & Regium dr, est artissimum, trium milium spaciũ Siciliã ab Italia diuidens, fabulosis infame monstris, cuius hinc inde Scylla, & Charybdis oñditur. Scyllam accolæ saxum mari imminens appellant simile celebratæ formæ procul videntibus, vnde monstruosã speciem fabulæ illi dederunt, quasi formam hoĩs capitibus caninis succinctam: quia fluctus ibidem collisi latratus vñr exprimere. Charybdis dicta est eo quòd gurgitibus occultis naues absorbeat. Est. n. mare verticosum, & inde ibi laniata naufragia profundo emergunt. Ter autem in die fluctus erigit, & ter absorbet. Nã accipit aquas, vt vomat, vomit, vt rursus accipiat. Syrtes sunt arenosa in mari loca, a tractu vocata, q oĩa ad se trahant, & appropinquantia vadoso mari hæreant: vada vero sunt per quæ in mari, vel in fluminibus hoĩes, vel aĩalia pedibus vadunt. Ex imagine mũdi. Est aũt vorago in Oceano, q̃ totas aquas, & naues absorbet, & reuomit,

& reuomit, & hoc in exortu lunæ maiori æstu fluctus reuoluit, & reuomit: hæc autem vorago inde fit est in terra abyssus magna de qua scriptum est. Rupti sunt fontes abyssi magnæ: iuxta hāc sunt cauernosa loca, & speluncæ late, & patentes, in quibus venti de spiramine aquarum concipiuntur, qui spiritus procellæ dñr, hi spiritus spiramine suo aquas maris per patentes terrarum cauernas, introrsus in abyssum attrahunt, & eas exundare iterum magno impetu compellunt.

De diluuijs. Cap. XXIII.

GVilhelmus de Cōchis. Cum autem aqua, vt prædiximus, fonti caloris sit supposita, contingit humorem paulisper crescere, calotemque superare, donec ad id creuerit, q nullis littoribus retentus, per terras se diffundens, terrena submergit, qui cum ex siccitate terræ consumptus sit, contingit calorem paulisper crescere, humoremque superare, donec per terras diffusus illas adurat. Sed dicis. Cum singulis annis humorem videamus, qui in hieme creuerit, æstate desiccari, & calorem æstatis hieme extingui, vnde ista inundatio vel exustio contingit? Rñdeo si semper æqualiter hic calor humorem, ille humor ipsum calorem destrueret, nullum contingeret diluuium. Sed quia contingit q æstas minus est calida & sicca, ideoque & minus de suo contrario consumit, vnde sequenti hieme ex maiori frigiditate plus aeris spissatur, & post hoc in aquam fine pluuiam transit, sicque fit per multos annos, donec cathaclismus perueniat. Sic si ex contrario hiemes minus sunt humidæ & frigidæ, per multa tpa generatur exustio. Aliter ēt post fieri. Certum est magna flumina in visceribus terræ discurrere, quæ tpe certo & constituto ad superficiem terræ simul erumpunt, atque diluuium faciunt. Cum vero aquæ quæ per terræ superficiem currunt ad interiora se transferunt, nec est quod resistat calori sicque adustio. Sunt qui dicunt ex cōi planetarum eleuatione & depressione ista contingere. Si autem oēs planetæ eleuentur simul plus solito a terra remoti, minus de humore cōsumitur, igitur humor crescit qui terras se diffundit, sicque diluuium. Si vnus vel duo vel tres sine alijs eleuent, non intantū crescit humor. Qd.n. crescit ex istorū eleuatione, minuit aliorū depressione. Si vero oēs simul deprimant ex vicinitate terras adurūt, fitq; adustio. Sed si duo vel tres depriment, hi ex ,ppinquitate magis caloris faciunt, alij ex remotione faciunt minus. Et attende q est & gñale diluuium & particulare. Duo vero gñalia simul esse non possunt, sed multa particularia possūnt. Ideoq; dicit Plato plures recessisse inundationes, quod etiam Augustinus testatur.

De fontibus. Cap. XXIIII.

ISidorus. Fons est caput aquæ nascentis, sic dictus, quasi aquas fundens. Guilelmus, de Conchis. Aqua. n. per catharactas terræ decurrens si finem catharactæ reperit, ob terræ spissitudinem vltra non potest procedere. Neque pp specum aquæ sequentis recurrere, vnde ad superficiem terræ ebulit, fontemque perhennis aquæ facit, qui iuxta quantitatem aquæ quæ per chataractas terræ decurrit magnus, vel paruus existit. Ex terræ vero qualitate saporem contrahit. Adelardus. Quod est sudanti corpori gutta, hoc est vt mea fert opinio fons in humectanti terra. Cum enim multo affi-citur terra humore, ille cum ex diuersis partibus in vnum conuenit, fons esse incipit. Cum ergo terræ locus exudantem humorem generare non deficit, magna inde semper nascens gutta, fons esse non definit, vnde fit ēt vt in locis, in quibus est humiditas parua, eadem æstiuali calore siccata, fontium scaturigo çssare cesset, hieme redundet. Sed miror inquis, de illis fontibus, qui nascuntur in excelsis montibus. Cum enim planicies vndique circumiacens pateat, nec amnem illuc ascendere posse video, nec vnde ibi nascatur intelligo. At inquam dum multiformem flumina cursum diuidunt, in visceribus terræ fieri potest, vt tale qsque territorium incurrat, quod vndique lapidea molibus obstructum, ea sursum si patet exitus, cogat effluere: dum itaque semper ascendit, semper excurrit, quod etiam in humanis operibus perspicuum est, quibus aquas cohibent, & præter naturalem cursum in alia & alia loca retorquent. Actor. Fons de terra scaturit purus, ac lucidus, frigidusque, Hieme tamen calet. Gratus est enim viatoribus ad bibendum, quia sitim sedat & refrigerat. Quanto autem clarior est, tanto facilius turbatur. Aquas de mari per occultos meatus excipit, & ex salsis dulces reddit. Easdemque ad matricem abyssum per aperto meatus, ac flumina remittit. Ex libro de naturis rerum. Fons cum cætera lauet, aliquando purgatione indiget. Origines fontium in altis locis sunt & in montibus. alta quippe montiū loca sunt, sicut spongia spissa, quæ sugunt ad se aquam, & paulatim aggregant, eam omnium fontium origo est ea mari, & ex fonte oritur flumen, ita vt dici possit, quod fons non est flumen nec econuerso, & tamen flumen & fons eadem sunt, sic patet & fiīgus eadem essentia.

Qualiter inuestigandi sunt fontes salubres. Cap. XXV.

VItruuius de Architectura li. 8. Quod si non aperti fontes profluunt, eorum capita sub terra quærenda sunt, antequam sol exortus fuerit. In locis vbi quærendum erit sunt conscripantes humores, & in aera surgentes videbuntur, ibi fodiatur. In Creta qui dem tenuis, & exilis est aqua, & non alta copia, nec optimi saporis. Sabulone quoq; soluto tenuis, sed inferioris loci inuenit, limosaq; est, & insuauis. Terra aūt nigra sudores stillæ exiles inueniuntur, qui ex hibernis tempestatib. collectæ in spissis, & solidis locis subsidunt, & optimum hūt saporem. Glareæ vero, mediocres, & egregia suauitate. Item Sabulone masculo, arenamq; carbunculo certioris sunt copiæ, & boni saporis. Rubeo quoque saxo, & copiosæ sunt, & bonæ, si non per interualla dilabantur, & liquescant. Sub radicibus autem montium, & in saxis vberiores sunt, & frigidiores atq, salubriores. In campestribus vero fontib. salsę, graues, tepidæ, non suaues, nisi qui ex montibus sub terra manantes erumpunt in medio campi: sunt qui arborū vmbris contenti præstant montanorum fontium suauitatem: fodiat itaq; locus latus non minus quinq; pedes: & in eo collocetur circa solis Occasum Scaphum Aeneū, vel plumbeum, aut peluis. Idq; intrinsecus vnctum ponatur inuersum, & summa fossura operiatur arundinib. aut frondib. postera die aperiatur, & si in vase aliquæ stillæ aquę sudorisq; fuerint, is locus aquam habebit. Palladius de agricultura li. 9. Item si vas figuli fictum non coctum eadem rōne ponatur ac sīr operiatur; altero die, si aquarum vena est in plenti, vas humore concepto soluet. Item lucerna oleo plena, & incēsa, si ibi similiter tecta ponat, ac secundo die inueniat extincta aquas idē locus habebit. Vitruuius vbi supra. Sīr si in eo loco vellus lanæ collocetur, & in sequenti die aqua de eo exprimatur. Item si ibidem ignis factus fuerit & percalefacta terra & adusta, vapore nebulosum ea se suscitauerit. his itaque pertentatis, & signis inuentis puteus in eo loco deprimendus est, & si caput aquæ inuenitur plures circa fodiendi sunt, & in vnum locum omnes concludendi.

Quibus in locis quærendi sunt fontes. Cap. XXVI.

HÆc autem maxime in montibus, & regionibus septentrionalibus quærenda sunt, eo q in his, & suauiora & salubriora & copiosiora reperiuntur. Auersi sunt enim solis cursui, & in his locis crebre sunt arbores. Ipsique montes suas habent vmbras obstantes, & radij solis non directi ad terram perueniunt, nec humores exurere possunt. Interualla quoque montium maxime imbres recipiunt. Et propter siluarum crebritatem niues ab vmbris arborum & montium ibi diutius conseruantur, deinde liquatę per terræ venas percolantur, & sic ad infimas montium radices perueniunt. Ex quibus profluentes fontium fluctus erumpūt. Econuerso cāpestria loca copias habere non valent, & quæcunq; sunt salubritatē non hūt, eo q solis vehemens impetus ob nullam vmbrarum obstantiā eripit exhauriendo e planicie cāporum humorem. Et si quæ sunt aquæ apparentes, ex his, qd leuissimum est ac tenuissimū ex subtili salubritate dissipat, quæq; grauissimæ ac duræ, & insuaues sūt partes in fontib. cāpestrib. relinquunt. Itaq; q̄ ex imbrib. aqua colligit, salubriores hēt virtutes. Multoq; meliora inueniunt, q̄ ad septentrionē aut aquilonem spectant capita fontium, nisi inciderint in sulphuriosum locum, aut aluminosum uel bituminosum, tunc. n. permutantur, aut enim calidæ aut frigidæ odore malo, & sapore profundunt fontes.

De natura aquæ fontalis. Cap. XXVII.

PHilosophus. Aqua fontis æstate minus est frigida, q̄ aqua putei: quia propinquior est calido aeri, verum frigidior est, q̄ aqua fluuij, & multo magis frigidior aqua pluuiali. Auicenna li. 1. Aquæ fontium alijs aquis meliores sunt, fontium inquam terræ quæ liberata est ab omni dispositione extranea, quorum etiā aqua est currens ad septentrionem, vel aquilonem super lutū incedens, soli venusq; discooperta. Dyascorides. Aqua de fontanis eligitur illa, quæ ad solis ortum tendit, vel meridiem, & de montibus cauis exit: hæc. n. propinquat pluuialibus, q̄ vero contra Occidentem, vel Septentrionem currunt, sunt pessimæ: petram. n. in vesica, & tenibus creant. Mulieres steriles faciunt, & corporis torporem. Rigore quoq; nimio menstrua stringunt, inbibentēs egritudini sudorem prorumpere, vel ventris fluxum, vel nauseam. Vitruuius vbi sup. Aquę vero fontium, sic probantur. Si fons nouus fuerit fossus, & si vas ex ęre bono aqua aspersa maculam non fecerit: optima erit. Sīr, si legumen in vas cum aqua coniectum, ad ignem positum celeriter decoctum fuerit. Item si aqua fontis limpida ac perlucida profluxerit, ibiq; muscus non nascat nec iuncus: nec aliquo locus bus inquinatus fuerit: sed puram speciem habuerit. Plin. lib. 31. Damnantur in primis fontes, qui cœnum faciunt, quiq; malum colorem bibētibus referunt, & si vas æneum inficiunt. Aut si tardę legumina percoqnunt, si liquatę leniter terram relinquunt, decoctęque crassis vasa crustis obducunt. Est & vitium

& vitium non fœtidum modo, verum etiam oīno quicquam recipientis, licèt illud iucundum sit atque gratum, & ad vicinia accedens lactis. Aquam vero salubrem aeri oportet esse quam simillimam: vnus in orbe toto traditur fons esse aquæ iucundæ, videlicet in Mesopotamia Cabillæ, de qua fabulæ rationem afferũt, q̃m eo Iuno sit perfusa. At vero salubrium aquarum nullus sapor deber esse, nec etiam odor. Quidam statera iudicant de salubritate frustrante diligentia, quando perrarum est vt leuior sit aliqua, certior aũt est subtilitas inter pares, ꝙ illa melior sit, quæ celerius refrigeratur & calefit. Thespi eorum fons mulieribus repræsentat cõceptus. Item in Archadia flumē elanim custodit partum. Linus in eadem Archadia fons non patitur fieri abortus. Tungri Galliæ ciuitas fontem habet insignem plurimis bullis stillantem, qui ferrugineî saporis esse dignoscitur, & hoc ipsum non nisi in fine potus intelligitur, purgat hic corpora, tertianas febres discutit, calculorumque vitia. Eadem aqua igne admota turbida fit, ad postremum rubescit. Leucogei fontes, inter puteolos, & Neapolim vulneribus medentur, & oculis.

De diuersis generibus fontium. Cap. XXVIII.

EX li. de naturis rerum. Fōtes aũt saporem, virtutem, colorem ex occultis terræ visceribus, de quibus originē trahunt, fluentes ducunt. Itaque cum paradisi fons vniuersæ terræ superficiem in quatuor fluminibus irrigare dicatur. Ex varijs terræ qualitatibus fontes quidam frigidas habent aquas. Alij vero calidas, & ex terra sulphurea feruidas. Vitruuius vbi supra. Sunt aũt nonnulli fontes calidi, ex quibus optimo sapore profluit aqua. Sunt & in Reatino fontes, qui sulphurati dicũtur, & cum sint frigidi, feruere videntur. Quia cum in ardentem locum inciderint humore & igni inter se congruenribus offensi, vehementi fragore validos in se spũs recipiunt, ita vt inflamati venti coacti aliàs tracti bulientes screatu per fontes egrediantur. Omnis aũt aqua calida ideo medicamentosa est, quę in prauis rebus percocta aliam virtutē ad vsum recipit. Nam sulphuriosi fontis neruorum labores reficiunt percalefaciendo & exurendo e corpore vitioso humores. Aluminosi vero cum dissoluta membra paralisi aut aliqua vi morbi reperiunt, fouendo per patentes venas refrigeratione contraria calore sui reficiunt. Bituminosi vero interioris corporis vitia potionibus purgando mederi solent. Est aũt aquæ frigidæ genus nitrosum, quod potionibus depurgat per alumenque transeundo ēt strumarum minuit tumores: vbi vero aurum, argentum æs, plumbum & similia fodiuntur, fontes inueniuntur copiosi, sed hi maxime vitiosi. flumen Himeræ a fonte progressum in duas partes diuiditur, quarum vna per dulcem terræ siccam decurrens infinitam habet dulcedinem. Altero vero per terram fluens vnde sal foditur, salsum habet saporem. Sunt & alijs locis fontes, flumina, lacus, qui per salifodinas currunt, & necessario salsi fiunt: alij per pingues terræ venas currentes vncti oleo fontes erumpunt, vnde & lauantes, & natantes vngũtur. Sunt ēt venæ fontium acidæ in Italia, pluribusque alijs locis, quæ calculos in vesicis nascentes potionibus discutiunt. Sunt & fontes quasi vino mixti, vt est vnus Paflagoniæ ex quo potantes fiunt temulenti. In Archadia ciuitas est clitori in cuius agris est spelũca ꝓfluēs aqua, de qua q̃ bibũt fiũt abstemij.

De mutabilitate quorundam fontium. Cap. XXIX.

ISidorus vbi supra. Fons Iob in Idumea quater in anno colorem mutare dr̄, in puluerulentum, sanguineũ: viridem, & limpidũ, ternis mensibus in annum tenens ex his colorem vnum. Fons syloa ad radicem montis syon non iugibus aquis, sed in certis horis ac diebus ebulit. In Iudæa quidam riuus sabbatis oībus siccabat. August. de ciui. Deî li. 21. Apud Garamantas perhibent fontē esse, tam frigidum diebus, vt non bibatur, tam calidum noctibus, vt non tangatur. Seneca vbi supra. Ergo sicut sanguis e vena percussa tamdiu manat, donec totus effluxerit, aut venæ scissura subsederit, aut aliqua alia causa sanguinem retrodederit. Sic in terra solutis, ac patefactis venis, riuus aut flumen effunditur. Et modo consumpta aqua ex vena deficit, modo aliquo impedimento siccatur, modo terra coit velut in cicatricem, comprimitque quam fecerat viam. Cur aũt quidā fontes Senis horis pleni senisque sicci sunt. Et flumina quædam similiter certis mensibus magna, certis vero angusta. de oībus eadem ratio reddi pōt. Quemadmodum. n. ad horam quartana venit, & ad tempus podagra īsidet. Quemadmodum purgatio si nihil obstat, statutum diem seruat, & partus ad diem suum præsto est. Sic & aquæ interualla sua habent, quibus se retrahant, & redeant: harum aũt quædam minora sunt, & ideo notabilia. Quædam vero sunt maiora, hæc minus certa. Et quid hoc mirum est, cum videas ordinem rerum & naturam per constituta procedere? Hiems nunquam aberrauit. Æstas semper suo tpe incaluit. Tam solstitium q̃ equinoctium dies suus retulit. Sicut aũt in nobis non tm̄ sanguis est, sed multa genera humoris, alia necessarij, alia corrupti, ac paulo quidem alia & pinguioris, sicut in ossibus medullæ, & in capite cerebrum mucus saliuæq́; & lachrymæ, & quoddam additum articulis, per quod citius flectantur ex lubrico. Sic & in terra quoque plura sunt humorum genera. Quædam. s. quæ maturè durentur, & hinc est omnis metallorum fimus, ex quibus aurum & argentum auaritia petit. Et quæ in lapidem ex liquore vertuntur: in quadam autem terra humorque putrescunt, sicut bitumen, & cętera huic similia. Cæterum sicut in nostris corporibus, sic & in illa sępè humores vitia concipiunt. Cum aut ictus, aut quassatio aliqua loci, aut senium, aut frigus, aut æstus corrumpere eius naturam dicitur.

De miraculis fontium. Cap. XXX.

VItruuius vbi supra. In insula Chyo fons est, ex quo qui prudentes biberint, fiunt insipientes. Susis vrbe fonticulus est, ex quo qui biberint amittunt dentes. Sunt ēt in quibusdam locis eiusmodi fontes, vt qui eis potentur, egregias habeant ad cantandum voces. Isidorus vbi supra. In Italia fons Ciceronis oculorum scissuras, & vulnera sanat. Zema fons in Aphrica, canoras voces facit. In Chyo insula fons est, quo bibētes hebetes fiunt. In beocia duo fontes sunt, quorum alter memoriam alter obliuionem affert. Cyrici fons amorē veneris tollit. In Ethyopia fonte rubro qui biberit Limphaticus fit. Lechnus fons Archadie abortus fieri non patit. In Sicilia duo fontes sunt, quorũ vnus fęcundat sterilē, alter fęcũdā sterilē facit. Marsidę fons ī frigia saxa gerit. In Archadia e saxis aqua ꝓfluit. Stix est appellata ꝙ illico potata interficit. Fōs est in Aphrica circa tēplum Ammonis, qui humoris nexibus humum stringit, fauillas ēt in cespitē solidat. In Sardinia calidi fontes oculis medentur, fures arguunt, nam eorum facinus cęcitate detegitur. Augustinus, vbi supra. Esse quoque perhibent in Epyro fontem alium in quo faces, & extinguuntur accensæ, & accenduntur extinctę. Ex libro de naturis rerum. In partibus orientis, vt dicit Iacobus, est fons quidam, ex cuius aquis efficitur Græcus ignis, alijs quibusdam mixtis, qui postquam vehementer accensus fuerit, vix aut nunquam extingui poterit, nisi aceto, aut hominis vrina, vel sabulo. In Britania minori asserunt esse fontem, de quo aqua hausta si proijciatur super lapidem vicinum illi fonti, videtur oriri pluuia repente cum grandine & vento vehementi. In Oceano maximo, qui solis calore in modum cacabi feruere vr̄, est fons quietus, & tranquillus, cum silentium ibi fuerit obseruatum. Sed si Tybia insonuerit eleuatur & intumescit. In Sicilia dr̄ esse duo fontes. Quorum alter facit oues albi velleris nigras, Alter nigri velleris albas. Constat ēt vulgo fontes esse, qui ligna iniecta in lapideam substantiam conuertunt, & ex huiusmodi lapidibus fiunt cotes optimę. Plinius li. 2. Badibus, qui est delubro Herculis proximus, fons inclusus ad putei modum, aliàs simul cum Oceano augetur, minuiturque, aliàs vero vtrumque contrarijs tpibus. Eodem in loco alter Oceani motibus consentit. Oēs autem fontes ęstate, quam hieme gelidiores esse quem fallit? Solinus. In littore maris rubri Varro affirmat esse fontē, quem si biberint oues mutāt vellerũ qualitatē. Et si antea candidę fuerint postea nigrescũt colore. Phi. Fontes aũt tam in mari q̃ in terra dulcis aquæ limpidissimi reperiuntur. Itaque in maris superiori parte tyrihenis vrbis fons est, qui dulcissimis aquis tanta vehementia prosilit a fundo maris, vt duobus aut tribus cubitis super mare saltet. Et hoc cum mare tranquillum est. Cũ aũt inundationes vēto fiant, fons quidē ab eis obruitur. Sed cum transierint statim vt prius eleuat. Sic autem eminet super aquas maris, vt hauriri possit in vasis.

De fluminibus. Cap. XXXI.

ISidorus, vbi supra. Fluuius est, perhennis aquarum decursus, a fluendo dictus, huius aqua ipsa proprie flumen dr̄. Duo autem sunt genera fluminum, vnum torrens, alterum viuum. Torrēs est aqua veniens cum impetu, sic dictus, quia pluuia crescit, siccitate torrescit, i. arescit, in hieme ergo succrescit, in ęstate siccatur. Secundus philosophus. Quid sunt flumina? cursus indeficiens, refectio solis, irrigatio terræ. Seneca vbi supra. Sicut aer aũt ventos, & auras mouet, sic aqua, & ipsa mundi pars quarta riuos, & flumina. Sed ventus est fluens aer. Et flumen est fluens aqua, flumen namque facit copia, cursusque perhennis aquę. Adelardus. Quæris aũt si a mari flumina exeunt, cur non ad nos aliqua inde salsa perueniunt: verum quod ibi cęperunt, in itinere amittunt: licèt enim a mari salsa prodeant, tñ dum per viscera terræ quodammodo cribrantis ea multipliciter transeunt, ibi salsuginem deponunt. Sed vnde inquis quędam eorum tñ perpetuum habent cursum? Nam quę est aut esse potest aquositas tantę copię, quæ iampridem non fuisset excursa, aut si post aquam venit aqua, & post illam semper alia, erit administratio infinita. At inquam, quicunque principia ignorat male de fine loquitur. Tu ergo in circulari re nec principium, nec finem intellige. Nam quod tale est in seipsum reciprocabile est. In seipsas ergo aquæ redeunt, & quod eundo defluxerint, redeundo restituunt, vnde satiricus vulgarem irridens.

Stolidi-

Stolidiatem ait rusticus expectat, &c. Isaac vbi sup. Bona, & salubris est aqua fluminis longe a ciuitate remoti, cuius liquor clarissimus est, super arenas, & lapides currens. Melior tñ si super lapides: quia lapides illidunt aquam, & eius crossiciem attenuant. Illa quoque confortatiua est, in quadam bonitate quæ fluit ex parte Orientis, vel Septentrionis. Et melior, si fluat ex Oriente, q̃ ex Septētrione, sicut testat̃ Hipocras: plaga squit Oriētalis est calida, & sicca. Manę etenim ibi orit̃ sol, qui est cã attenuandi aerem, & fumum mundificandi, atque crossiciem in medio tpis subtiliandi.

De Origine fluuiorum, & quorundam exiccatione. Cap. XXXII.

ARistotiles in lib. Metheororum. 2. Vapores aquosi qñ eleuantur, & inspissuntur, & coagulantur in nubes, deinde exoluuntur ex eis pluuiæ, redeũt ad terram, & currunt, sicut radix prima: aquæ vero sub terra aggregatæ. s. in eius profundo sunt in materia fluminum. Et ob hoc fit additio fluminis in hieme plus, q̃ in æstate. Qñq; ẽt abscinduntur quædam eorum in æstate pp paucitatem materiæ: quia finitur ante aduentum pluuię: aquæ vero redeuntes in terram non sunt separatæ, sicut est earum separatio super terram. Sed quædam earum aggregatę sunt cum quibusdam: sicut guttæ pluuiarum aggregantur, & inde fit aqua multa. Sic ergo redeuntes in terram comprimuntur paulatim, & aggregātur. Et fit ex eis principium cursus in fluminibus: huius rei signũ est, φ illi qui fodiunt, vt extrahant aquam, fodiunt loca multa, deinde aggregāt eam, & currere faciunt ad vnum locum inferiorem, ibique ponunt ei radicem. Currunt autem magis flumina ex altis locis, & montibus, & sunt origines eius propinquæ, loca montiũ alta sunt, sicut spongia spissa, quæ sugit. s. attrahit ad se aquam, & paulatim aggregat eam. s. sursum. In pedibus autem montium aquæ minorantur. Quidam autem dicebant, φ causa pp quã flumina fiunt, qñq; aliqũ vero exiccātur, sunt subterraneę cauernę, in quibus dum sunt aquæ fiunt flumina, & currunt, dantq; fluminibus materiam. Qñ vero minorantur, materia fluminum abscinditur. Nos autem dicimus, φ causa fluminum est magnitudo locorum eleuatorum, in quibus est aqua, & spissitudo eorum, & ipsorum frigus: in huiusmodi enim locis non resoluitur quicq̃: & ideo multiplicantur illic materiæ. s. aquæ. Loca vero depressa lapides albos molles habentia non retinent aquam nec figitur in eis, vnde cum aduenit eis caliditas canicularum, velociter exiccantur.

De his qui augentur in æstate. Cap. XXXIII.

SEneca vbi sup. Quędam flumina in ęstate augentur, vt Nilus. Cuius aliàs ratio reddetur. Theophrastus auctor est, in Ponto quoq; amnes crescere ęstiuo tempore. Cuius quatuor indicantur causę. Vna. s. quia tunc maxime in humorem terra sit mutabilis: aut quia maiores in remoto sunt imbres: quorum aquarum aqua per secretos cuniculos reddita tacitè effunditur. Tertia est, si crebrioribus ventis ostium ceditur, & fluctu reuerberatus amnis resistit, qui sic crescere vr̃, quia non effunditur. Quarta vero syderum ratio est, hæc. n. quibusdam mensibus magis vrgent, & exhauriunt flumina, cũ vero longius recesserint minus consumunt, & contrahunt. Quędam ẽt flumina palam in aliquem specum incidunt, & sic ex oculis auferuntur. Quędam vero paulatim consumuntur, & intercidunt, eademq; ex interuallo reuertuntur. Cuius causa manifesta est, omnis enim humor naturaliter ad inferius, & inane descendit. Itaque flumina illa recepta cursus egere secreto, si primum aliquid solidi, quod obstaret occurrit, perrupta parte quę minus ad exitum repugnauit cursum suum repetunt.

De Flumine Nili. Cap. XXXIIII.

ISidorus, vbi sup. Quidam autem fluuiorum proprijs ex causis nola receperunt. Ex quibusdam nonnulli noscendi sunt: qui in historijs celebres hñr. Geon est fluuius de Paradiso exiens, & totũ Ethyopiam cingens, sic dictus, φ incremento inundationis suę irriget terram Aegypti, Ge. n. terra dr̃, hic apud Aegyptios Nilus dr̃ pp limum quem trahit, qui fœcunditatem efficit. Apparet aũt in Nilide lacu de quo in meridiem versus excipitur Aegyptoi vbi Aquilonis flatibus repercussua: aquis reluctantibus intumescit, & inundationem Aegypto facit. Solinus. Nilus interiorem Aegypti partem circũfluit: originem hẽt a monte inferioris Mauritaniæ, qui propinquat oceano: protinusq; lacus fit: quem Nilidẽ dñt. Nilum autem iam inde esse conijciunt, φ hoc stagnũ in herbis, piscibus, beluis nihilominus procreet, q̃ in Nilo videmus. Sed hoc lacu effusis arenis sorbet̃, & cuniculis cæcis absconditr̃: deinde in Cæsarie Sispẽ prorũpens iterũ subsidet, rursusq; apud Ethyopas exit. Solus aũt ex amnibus nullas expirat auras. Comestor. Ex suu inundatione Nili accidit, φ Aegyptus contra naturam aliarum regionum, cum abundat in frugibus sterilis est in pascuis, & econtra. Diutior. n. mora fluminis super terram, tempora colendi impedit, vel sata extinguit, pascua vero nutrit. Actor. Plato quoque tradit nunquam in Aegypto pluisse. Vnde Iudæis in Deuteronomio dr̃. Terra vestra non est sicut terra Aegypti, quę. s. aquis Nili fluminis irrigatur, sed montuosa est de cœlo expectans pluuias, abũdat aũt Nilus Crocodillis, ibicibus, hypotamis, & huiusmodi. Auicenna li. 1. Aqua fluminis Geon illa præcipuè quæ in eius postremo sumitur, vehementer turbida est. Sed in vna recessione statim clarificatur. Sunt autem qui aquam Nili maxima laude extollunt, & eius bonitates in quatuor comprehendunt. In longitudine manationis eius, & bonitate locorum per quæ vadit, & quia suo cursu a meridie ad septentrionem tendit, subtilians illud qđ ex aquis in illo currit. In multitudine vero sui, aliæ ei communicant. Seneca li. 8. Nilus dulcis est, nec vlli flumini dulcior gustus, contra naturam aliorum fluminum, ante ortũ caniculæ augetur medijs ęstibus vltra ęquinoctium: hunc. n. nobilissimum amnem extulit natura & ita disposuit, vt eo tpe Aegyptum inũdaret, quo maxime terra feruoribus vsta altius vndas traheret, & tanta mensura, quantum sufficere posset annuę siccitati. Nam in ea parte quam Aethyopiam vergit, aut nulli sunt imbres, aut rari, vnã itaque Aegyptus in hoc spem suam habet, quoniam aut sterilis est annus, aut non, prout ille magnus, aut parcior influxerit.

De cursu eiusdem & latitudine & irrigatione Aegypti. Cap. XXXV.

CIrca Philas primum ex vago & errante colligitur. Est autem Philæ Insula aspera & vndique prærepta, hęc duobus amnibus, in vnum coeuntibus cingitur, qui Nilo mutantur. Ab hac Nilus magnus magis, quam violentus egressus, per arduas excisasq; pluribus locis rupes insurgit, & vires suas concitat, frangitur. n. occurrentibus saxis, & per angusta eluctatus vbicumque vincit aut vincitur fluctuat. Et illic excitatis aquis quas sine tumultu leni alueo duxerat violentus prosilit sibi dissimilis. Quippe ad illud vsque lutosus ac turbidus fluit. At vbi in scopulos cautium verberauit, spumat, illicque non ex natura sua, sed ex iniuria loci calor est. Tandem vero obstantia eluctatus in vastam altitudinem, subito destitutus cadit cum ingenti circumiacentium strepitu regionum. Quem ẽt perferre gens aspera ibi collocata non potuit, obtusis assiduo fragore auribus, & ob hoc sedibus ad quietiora translatis. Denique iam manifestus nouarum virium Nilus alto ac profundo alueo fertur obiectu montium pressus. Circa Memphim demum liber ac per cãpestria vagus in flumina plura scinditur, ac per totam Egyptum primo quidem deducitur, deinde continuis aquis in faciem lati ac turbidi maris stagnat. Quæ. s. latitudo cursum illi violentiamque eripit. Sicque totam amplexus Egyptum, arenoso & sitienti solo & aquã & terram inducit, cum enim turbulentus sit oẽm in siccis, & hyantibus locis fecem relinquit, & quicquid pingue secum attulerit, arentibus locis allinit. Iuuatque agros duabus ex causis. Et φ inundat. Et φ oblinat. itaque quicquid nõ adierit, sterile & squalidũ iacet. Si vero vltra debitum creuerit, nocet: mira itaque huius natura, quia cum ceteri amnes abluant terras, & euiscerẽt, Nilus tanto cœteris maior adeo nihil excidit nec abradit, vt & econtra vires adijciat, illo enim limo saturat arenas, ac vngit, illaque pulcherrima facies est, cum iam se in agros ingessit, iacent campi & valles, & oppida insularum modo extant, eo φ maior lætitia gentibus est quo minus terrarum suarum vident. Sic quoque cum se ripis continet Nilus, per septena hostia in mare emittitur. Et quodcunque elegeris ex his mare est. Multos ẽt ignobiles ramos in aliud aquę littus porrigit. Cęterum Beluas marinas, vel magnitudine vel noxa pares educat, eoque quantus sit ęstimari põt, φ aĩalia tam ingẽtia & sufficienti pabulo, & ad nauigandum loca continet. Idem in li. 2. Aegyptum vero nunq̃ tremuisse tradunt, eo φ ex limo tota cõcreuerit. Turbidus. n. Nilus defluens, multumque cęni trahens. Et id subinde prioribus terris apponens annuo incremento semp vltra tulit. Inde pinguis, ac limosi soli est Egyptus. Nec vltra interualla in se habet, sed creuit in solidum arescente limo, cuius pressa erat ac sedens structura, dũ partes glutinarentur. Nec inane quicquam interuenire poterat cum solido liquidum ac molle semp accidere.

De Gange. Cap. XXXVI.

ISidorus lib. 13. Ganges a Gangaro rege dictus, quem Physon scriptura cognominauit, exiens de Paradiso pergit ad Indię regiones, dr̃ autem Physon. i. caterua: quia decem magnis fluminibus impletur sibi adiunctis, & vnus efficitur: fertur autem Nili modo exaltari, & super Orientis terras erumpere. Comestor. Physon interpretatur oris mutatio: quia mutatur a facie quam habet in Paradiso. Mutatur etiam secundum diuersa loca tribus modis. In colore: quia alibi clarus, alibi obscurus, alibi turbidus. In quantitate: quia alibi paruus: alibi diffusus. In sensu: quia alibi frigidus, alibi calidus: hoc circuinit Indiam, & trahit aureas arenas. Solinus. Anguillas ad tricenos pedes longos educat Ganges, quem Statius Sebosus inter præcipua miracula vermibus dicit abundare ceruleis nomine, & colore: hi bina habent brachia, longitudinis

cubita,

cuhica, non minus seua, adeo robustis viribus, vt Elephantos ad potum venientes mordicus apprehensa ipsorum manu, rapiant in profundū. Helinandus li. 12. Hic est Ganges, de quo dicit Marcianus in lib. de Geometria, quòd eius latitudo vbi diffusior, est 20. milia passuum, vbi angustior 8. profunditas autem vbi validior est centum pedes babet, a scythicis montibus venit: de eodem dicit Lucanus, ꝙ solus fluuiorum contra solis ortum currit.

De Tigri. Cap. XXXVII.

ISidorus. Tigris est fluuius Mesopotamiæ de paradiso exoriens & pergens contra Assyrios, & post multos circuitus in mare mortuum influens, vocatur aūt Tigris pp velocitatem, ad instar bestiæ Tigridis a nimia pernicitate currendi. Solinus. Tigris in Armeniæ regione caput tollit, mite inquam lucidum, conspicuo fonte in loco edito, qui elogos noīatur, nec ab exordio statim totus est, primum pigre fluit non suo noīe, at cum fines Medorum ingressus est, statim Tigris dr̄. Ita enim Medi nominãt sagittam, influit autem ī Aretusam lacum, oīa pondera sustinentem, cuius pisces nunquam se Tigridis aluo miscent sicut nec amnici pisces in stagnum transeūt Arethusæ, per quam dissimilis colore, & velociter meat cursu. Mox resistente Tauro, in profundam specum mergitur, quem subterlabens, in altero eius latere apud Zoroandam emicat, vuluas & purgamenta plurima secum trahens, deinde identidem abscōditur, rursusq; reddit ad Iabenos, arabesque prætersluit, Mesopotamiā amplectit nobilissimū amnē idaspē accipit, Eufraten defert in Sinū Persicū. Plinius lib. 7. Tigris oritur in regione Armeniæ maioris, fonte cōspicuo in planicie, loco nomē Elogosine est. Ipsius qua tardior fluit, diglito. Vō concitat, a celeritate Tigris incipit vocari, ita appellãt Medi sagittā, influit Tigris in lacū Arethusam o il lata pondera sustinētē, & iotra nebulas exhalantē, vn̄ genus ei pisciuin est, & aquæ trāscurrentis aluco non miscet, sicut nec a Tigri pisces in lacū tranant.

De Eufrate. Cap. XXXVIII.

ISidorus. Eufrates est fluuius Mesopotamiæ de Paradiso exoriens copiosissimis gemmis, qui per mediam Babyloniam influit, hic a frugibus, vel vbertate Eufrates dr̄, quod fertilitas interpretatur. Solinus. Eufratem fundat Armenia maior ortem supra Zimaram sub radicibus capoteo montis proximi scythis hic receptis in se aliquot amnibus conualescit. Et stipatus conuenis aqs luctatur cum Tauri montis obiectu, quem apud elegeam scidit, resistat licet 12. millium passuum latitudine, longisque excursibus dextra cōmagenem, leua arabiamque relinquit, deinde perla bens plurimas gentes. Babyloniam quōdam Chaldęorum caput diuidit, Mesopotamiam opimat innundationis annuæ excessibus, ad instar Aegypti amnis terras contegens. Iouecta soli fœcunditate his feriie rpibus, io quibus Nilus exit, sole. s. in parte cancri. 20. constituto. Tenuatur cum Leonę decurso, ad extrema virginis curriculus transitum facit: vnde apparet contraria duo flumina easdem incrementi hr̄e causas. Comestor Hæc igitur paradisi quatuor flumina ab eodem fonte manant, & separantur. Et iterum quædam eorum commiscentur, & iterum separantur. Sępe etiam exorbentur a terra, & locis iterum in plurimis emergunt, hinc est ꝙ de ortu eorum varia legūtur, dr̄. n Ganges nasci in locis Caucasi mōtis. Nilus aūt nō procul ab Atlante. Tigris, & Eufrates ex Armenia. Plinius li. 5 Eufrates oritur in præfectura Armeniæ maiori Caranitido, vt ꝓdidere ex his, qui ꝓxime viderunt, Domicius corbulo in monte Aga. Lucinius Mocianus sub radicibus mōtis quē Capoten appellāt, supra Zimarā duodecim milia passuum initio Pyxurates nominatus. Fluit Derzenen primum mox anttiam, Armeniæ regiones a Capadocia excludens. Dascusa abest a Zimaria. 85. millia passuum. Inde nauigatur pasionam quinquaginta milia passuum. Melitenem Capadociæ 27 milia passuum. Elegeam Armeniæ. 10. milia passuū acceptis fluminib⁹, Lico. Arsania, Arsano. Apud Elegeam occurrit ei Taurus mons, nec resistit, q̄q̄ 12 milia passuum latitudine perforata ꝑua lēs. Ommā vocant irrumpentem. Mox vbi cornu perfregit Eufratem, vltra quoque saxosum ac violentum Arabiā. Inde leua Merorum dictam regionē trecena mēsura dextraque Cōmagenē disterminat. pontis tn̄ etiam vbi Taurum expugnat pariēs. Apud Claudiopolin Cappadocię cursum ad occasum solis agit, primo hunc illi impugnatus cursum Taurus aufert, victusque & abscissus sibimet alio modo vincit, ac fractum expellit in meridiē ita naturę dimicatio illa ęquat, hoc eūte quo vult, illo ꝓhibēte ire qua velit.

De Iordane cęterisque famosis fluminibus. Cap. XXXIX.

ISidorus. Iordanis Iudeæ fluuius a duobus fontibus nominatus, quorum alter ior. alter dan vocatur: his ergo procul a se distantibus in vnum alueum fœderatis Iordanis deinceps vocatur. Nascitur aūt sub Libano monte, & diuidit Iudæam & Arabiam, qui per multos circuitus iuxta Hiericho in mare mortuum fluit. Hydaspis est fluuius persarum qui cōtra Orientem decurrere dr̄. Indus est fluuius orientis, qui mare rubro accipitur. Araris est fluuius, qui currit per Parthiam & Assyriam. Araxis est amnis Armeniæ qui ab vno monte cum Eufrate diuersa specie oritur, sic dictus, ꝙ rapacitate cuncta prosternat. vnde cum Alexander eum transgredi vellet ponte fabricato, tanta vi inundauit vt pontem dirueret. Pactalus fluuius Asiæ Arenas aureas trahens, quem pro aurato fluore alij chrisorrhoam vocant. Erious fluuius Asiæ Smirneos secat campos, & ipse fluctibus: Aureis ēt plenus areois. Cygnus est amnis Ciliciæ, sic dictus, quasi candidus. Nam quicquid candidum est cygnum gentili lingua syri dicunt, quia tumet ęstate, qn̄ niues soluuntur. reliquis anni tpibus tenuis est & quietus. Coaspin fluuius Persarum, miram aquæ dulcedinem hn̄s, adeo vt Persici reges quamdiu inter Ripas Persidis fuerint, ibi ex eo poculum vendicarunt. Otnus alias orontes fluuius Syriæ iuxta muros. I. Antiochiæ decurrit. Cuius fluentis ex ipso impetu frigidioribus. & Zephiris assiduè ibi spirantibus, tota ciuitas momentis prope oībus refrigeratur: hic ab ortu solis oriens, non longe ab vrbe mari conditur. Tanais a Rypheis siluis veniens dirimit Europam ab Asia, inter duas mundi partes mediū currēs, atque in Pontū fluens, a Tano primo rege Scytharū cognominatus. Padus est Italiæ fluuius a iugis alpiū fusus, ex tribus fontibus oritur ex quibus vni vocabulū est padus, qui diffusus in modū stagni amnem fion dirigit, a quo & padus est nuncupatus, qui a græcis cognominatur Eridanus, ab Eridano solis filio, quem Phetontē dicūt, qui fulminis ictu percussus, in eodē fluuio deiectus est & extinctus. Auget aūt ex ortu canis, liquescētibus niuibus, & cū accessione 30. fluminū circa Rauennam vrbem in Adriaticū mare defertur.

Adhuc de eodem. Cap. XL.

LEander fluuius Asiæ flexuosus, & nunquam currens rectus, qui recurrentibus ripis inter Asiam & Ionium præcipitatur in sinum qui miletum diuidit & pyrrhiam. Inachus Achaiæ fluuius a rege Inacho noīatus, argolicos irrigans campos. Tybris Italiæ fluuius a Tyberio rege albanorum dr̄, qui in tybrim cecidit. Nam antea albula a colore nomen habuit, eo ꝙ niuibus Albus fuit. Nascit aūt ex monte Apennino, & occidit ī Tyrrhenū mare iuxta Romam. Danubius Germaniæ fluui⁹ dr̄ a niuium copia quibus magis augetur, hic in Europa plus oībus habet famam, dumque per innumeras gentes vadit, mutat & nomē, vn̄ & hister dr̄. Oritur aūt germanicis iugis, & occidentalibus partibus barbarorum. Et pergens contra Oriētem. 60. fluuios in se recipit, ac 7. ostijs in pontum fluit. Rhodanus Galliæ fluuius rapido cursu concitus, tyrrheni equoris freta scindens, non modicum sæpe nauigantibus facit periculum, dum inter se maris fluctus, & amnis flucta decertant Rhenus a Rhodani societate vocatur, quia cum eodē ex vna prouincia oritur. Est aūt Germaniæ fluuius inter tres Europæ maximos fluuios cōputatus. Qui a iugo alpium vsque in Oceani profunda cursus suos dirigit, memorandus aduersus feras gentes, Romani Imperii murus. Hiberus amnis est, qui quondam Hispanię nomen dedit. Tagum fluuium charthago Hispaniæ nuncupauit, ex qua ortus procedit fluuius arenis aurifcris copiosus. Et ob hoc cæteris fluuiis Hispaniarum prælatus. Betis fluuius, qui & beticæ prouinciæ nomen dedit, dictus eo ꝙ humili solo decurrat. Betin. n græci humile vel mersum vocant. Quædam autem flumina in diluuio soluta molę terrarū ꝑclusa sunt. Quædā vero quæ non erant, abyssi tunc ruptis meatibus eruperunt. Sciendū quoque flumina cū supra modū crescunt, non tantum ad præsens inferre damna, sed ēt aliqua signare futura.

De quorundam fluminum miraculis. Cap. XLI.

SOlinus. Fluminum miracula abunde varia sunt. Dianam qui ad Camerinam fluit, si habitus pudicè hauserit non coibunt in corpus vnum latex vineus, & latex aquæ. Apud segestenos helbesus in medio flammæ subita exæstuatione feruescit, quem q̄uis Ethna dimissum a frigore nullus auertit. Tymereum cęlestes mutant plagæ. Amarus denique dum in aquilonem fluit, dulcis vbi ad meridiem flectitur. Varro opinatur duo in Boecia esse flumina natura licèt impari, miraculo tn̄ non discrepante, quorum alterum si ouile pecus biberit pullum fieri quicquid induerit. Alterius haustu quęcunque vellerum fusca sunt, in candidū verti. Plinius li. 2. In surio colchidis flumine lignū deiectum lapideo cortice obducit. Similiter in flumine Silero nō solū virgulta immersa, verū & folia lapidescunt, aliàs salubris potus eius aquæ. In exitu paludis reatinę saxum crescit Et in rubro mari oleæ virentes que frutices enascunt. Isidorus li. 13. In Thessalia flumina duo sunt, ex vno bibentes oues nigras fieri, ex altero albas, vtroque varias. Vitruuius vbi supra. In Macedonia dextra ac sinistra sepulchri Euripidis aduenientes duo riui concurrunt, ad quorum vnū recūbere viatores solent pp aquæ bonitatem Ad alterum nemo accedit quia mortiferam hr̄e dr̄ aquam. In Archadia Nouagris regio est, habens

habens in montibus ex saxo stillantes frigidissimos humores, quos nec argentum, nec æneum, nec ferreum vas sustinere potest, sed dissilit, & dissipatur, nec aliud nisi mulina vngula continere, & conseruare potest. Actor. De miraculis fluminum, & fontiũ multa alia traduntur a Plinio li. 2. cap. 106. Et li. 31. capitu. 2.

De Lacubus, & lacualibus aquis. Cap. XLII.

ISidorus vbi supra. Lacus est receptaculum in quo aqua continetur, nec miscetur fluctibus, vt lacus aspalti vocatus, & cæteri, quos græci limen, idest stagna vocant. Nam fontes labuntur in fluuios, & flumina in freta discurrunt. Lacus verò stat in loco nec pfluit, & dr̃ lacus quasi aquæ locus. Auicenna in primo canone. Aquæ stantes lacuales præcipuè discoopertæ malè sunt, & graues, quia non infrigidantur in hieme, nisi pp niues, ideoque flegma generant. Et calefiunt æstate pp solem, & pp putrefactionem, vnde generant coleram Et pp spissitudinẽ qdẽ earũ, & commixtionem terrestriũ cũ eis, & pp resolutionẽ subtilis earum, in his qui eas bibunt generantur splenes, & eorũ mirach subtiliatur: Et eorũ interiora incrossantur, extrema macrescunt, & humeri, & colla. Comedendi desideriũ in eis superat, & sitis. Cõstringunt eorũ ventres, & difficile vomere possunt. Est ẽt cũ ad hidropisim puemũt, eo q aquositas ĩ eis retinet. Et est cũ ad apostema pulmonis vel splenis puemũt, & ad disintheriã. Et siccantur eorũ pedes, & manus, & epata debilitantur. Nutrimẽtũ minuit pp splenẽ. Et in eis mania generantur, & emorroydei, & varices, & apostemata laxa, proprieque in hieme. Mulieres etiam duriter impregnantur, & cũ difficultate pariunt. Et pariunt pueros apostemosos, fitque frequenter in eis mola, & impregnatio mendosa. Eorum quoque pueri sæpe patiuntur ramicem, & magni varices, & crurum vlcera. Nec eorum plagæ sanantur. Et est cũ nocumento, & apostematibus in intestinis, & quartanis abundant. In senibus quoque febres fiunt adurentes propter siccitatem ipsorum naturarum ac ventrium.

De lacu Aspalti, & Tiberiadis cæterisque famosis. Ca. XLIII.

ISidorus. Lacus aspalti dr̃ mare mortuum, quia nihil gignit vel recipit viuum, nec pisces habet, nec aues aquaticas patit. Sed & quæcumque viuentia mergenda tentaueris, quacumque arte demersa, statim resiliunt. Et quamuis vehementer illisa, statim excutiuntur. Sed neq; ventis mouetur, resistente turbinibus bitumine, quo omnis aqua stagnatur. Neq; nauigationis patiẽs est, quia omnia vita carentia in profundũ merguntur. Nec materiã vllam sustinet nisi quæ bitumine illustratur, lucernã accensam ferunt supernatare, extinctã verò dimergi, hoc & mare salinarum dr̃, siue lacus aspalti, id est bituminis. Et est in Iudæa inter Hiericho, & Zoarã, longitudo eius vsq; ad zoaros arabiæ dirigitur stadiis, DCCLXXX. Latitudo stadiis CL. vsq. ad uicinia Sodomorũ Lacus Tiberiadis ab oppido Tiberiade vocatus est, qđ quondam Herodes in honorẽ Tiberii Cęsaris cõdidit in Iudęa, omnibus lacubus salubrior, & ad sanitatem corporũ efficacior. Genesar lacus amplissimus in Iudæa lõgitudine. 140. stadiis extenditur latitudine 40. diffunditur, crispantibus aquis aurã non ventis, sed de seipso sibi creans, vnde & genesar dr̃ quasi generãs sibi auram: denique per diffusinta spacia lacus frequentibus agitatur auris spirantibus, unde & purus haustus eius, & ad potandum dulcis, & habilis. Benacus lacus Italiæ in Venetia, qui magnitudine sui tempestates marinas imitatur. Auernus lacus sic vocatus est, quòd aues ibi superuolare non possunt. Nam antea siluarum dẽsitate sic ambiebatur, vt exhalãtes inde per angustias aquæ sulphureæ grauissimus odor superuolantes aues halitu suo necaret: quod Augostus Cęsar intelligens deiectis siluis, ex pestilentibus amena loca reddidit.

De quorundam lacuum miraculis. Cap. XLIIII.

EX libro de naturis rerum. Boetiæ lacus furialis est, de quo q biberit ardore libidinis exardescit. Isidorus li. 13. In Aethyopia lacus est, quo perfusa corpora velut oleo nitescunt. Ex clytorio lacu Italiæ, qui biberint, vini tędium habẽt. Clitomnus lacus in umbria maximos boues gignit. In indiis siden vocatur stagnum, in quo nihil innatat, sed oĩa merguntur. At contra in alce lacu per potcidamũ oĩa fluitant, nihil mergitur. Reatinis paludis aquis vngulas iumentorum indurari ferunt Celonũ Siciliæ stagnum tetro odore afficit proximantes. In trogodiris lac⁹ est, qui ter in die fit amarus, & deinde totiens dulcis. Solinus. Stagnum pentesium serpentibus innoxium est, homini salutare. In lacu Agrigentino oleum supernatat, & hoc pingue hæret arundinum comis de assiduo volutabro aquarum. Capillamentis legitur vnguentum medicum, contra carmentarios morbos. Apud Macrobios lacus est, quo perfusa corpora velut olino nitescũt, ex hoc lacu potus saluberrimus est. Sane adeo liquidus est, ut nec caducas quidem vehat frondes, Sed ilico folia delapsa in fundum demittit, laticis tenuitate. Plinius lib. 2. In Piceno lacu velino lignum deiectum, lapideo cortice obducitur. Idem lib. 5. Aspaltides lacus nihil præter bitumen gignit. Nullum corpus animalium recipit, tauri chameliqne fluitant, inde fama est nihil in eo mergi, longitudine excedit centum milia passuum, latitudine maxima. 25. implet minima sex, prospicere eum ab oriẽte Arabia nomadum, a meridie Acharon. Secunda quondã arx Iudeæ ab Hierosolymis. Eodem latere est calidus fons medicæ salubritatis, callirhoe aquarum gloriam ipso noĩe præferẽs. Vitruuius ubi supra. In Cappadocia est lacus, in quẽ para arũdinis si dimissa fuerit, & postero die exempta, inuenitur lapidea, pars autem quæ extra lacum manserit permanet in proprietate sua. Seneca li. 7. Quosdam etiam lacus esse, qui natandi imperitos ferant notum est. Est etiam in syria stagnum in quo lateres natãt, & mergi proiecta non possunt, licèt grauia ta sint: huius rei palã est causa sicut dicet, dũ modo ad inferiora transitum fecerimus.

De puteis. Cap. XLV.

ISidorus. Puteus est lacus defossus, ex quo hauritur aqua, a potatione dictus. Seneca ubi supra. Cenopedes chyus ais in hieme sub terris calorem contineri. Idem & specus calidos esse, & tepiditatem puteorum aquam. Itaq; venas interno calore siccari. Sed in aliis terris augentur imbribus flumina. Nilus autem, quia nullo imbre augetur, tenuatus, deinde crescit p æstatẽ, quo tp: frigent interiora terrarum, & redit rigor fontibus, hoc si verum esset æstate oĩa flumina abundarent, deinde q specus, & putei hieme calent, ideo est, quia extrinsecus aerem rigentem non recipiũt. Non. n. ad illos remotos, & calefactos peruenit. Plinius li. 2. In ripa bethis opidum est, cuius putei crescente maris æstu minuuntur, augescunt decedente, mediis temporũ immobiles. Eadẽ est natura in hispali oppidi uni puteo, cæteris autem uulgaris. Gulihel. de conchis. Aqua puteorum vnde principiũ habet⁹ si enim a chataractis ut fontes principiũ haberet, qñq; sicut vr̃ putens impleretur, & aqua deflueret, uerũ si a catharactis vrinr principiũ habet, nõ tñ implet puteus, cõtingit. n. catharactã ibi nõ esse finitã. Sed hinc, & illinc est, vnde & quo trãsit aqua putei, & nõ sursum ebulit. Cæterũ, & si terra naturaliter sicca sit, habet tñ accidentalẽ humorẽ, qui ad modũ sudatis hoĩs guttatim in puteũ cadit, indeq; est aqua putei. Quòd aũt ex catharactis fit aliqñ aqua putei, ex hoc pt pbari, q iuxta flumina statim reperitur in puteo aqua, & q sæpe cõtingit vno puteo post alterũ facto, aquã de primo auferri. Quòd verò ex sudore terræ fiat qñque, ex hoc pbari pt, q in siccis locis aqua putei reperit, ideo aũt in hieme aqua putei est calida, in æstate vero frigida, quia frigiditate hiemis pori superficiei terræ clauduntur, unde fumus terræ exire non pt, qui intus remanens aquam calefacit, in æstate uerò poris superficiei terræ ex calore apertis fumus euaporat, minuitur que calor unde aqua ab intus erumpens exit frigida, vel ideo quia omnis qualitas suo gaudet simili, suumq; fugit contrariũ, in hieme vero cum superficies terræ suo modo frigore stringitur, occidentalis ea lor ad terræ viscera fugiens suum. I. cõtrariũ, absconditur, unde aqua putei calida efficitur: in æstate vero cũ calore solis superficies terræ aduritur, & naturalis frigiditas terræ ad interiora refugit, atque aquam frigidam reddit.

De natura aquæ pluuialis. Cap. XLVI.

EST igitur aqua putei in æstate frigidissima, aqua verò fontis, quia propinquior est calido aeri minus est frigida, minus aqua fluuiorum, adhuc minus pluuiarum. Auicenna. Aquæ puteorum, & aquæductuum, malę sunt in comparatione aquarum fontium. Sunt enim aquæ constrictæ terrestritatem longo tempore retinentes, ideoque non potest esse quin fit in eis aliqua putrefactio, quũ extractæ sunt, & motæ virtute artificiali cogente, & non virtute naturali. Ex his tñ illę deteriores sunt, quibus ea plumbo vix factæ sunt, quoniam ex eius virtute aliquid assumunt, vnde frequenter ad disintheriã ducunt. Aqua paludis deterior est aqua putei, quia manatio aquæ putei acuitur, & renouatur, propter hoc, quod de ea extrahitur, vnde perdurat eius motus Et in constrictione non diu moratur. Nec in locis unde manat diutius manet. Aqua uerò paludis, quia longo tempore moratus in foraminibus terræ putrefacientis, & eius motus in manando, & egrediendo tardus est, qui non peruenit ea fortitudine suæ expulsionis, propter largitatem materiæ ipsius, non est nisi in terra corrupta, & putrida.

De puteis fodiendo. Cap. XLVII.

PAlladius ubi supra. Ad puteum verò fodiendum oportet caput aquæ requirere, vel si plura sunt in unum colligere. Maximè verò sub radicibus montium in septemtrionali parte quærendę sunt aquæ, quia in his locis magis abundant, utilioresque nascuntur. Sed in fodiendis puteis cauendum est fossorum

periculum, quũ plerumque terra sulphur, alumen, bitumen educat, quorum spũs mali anhelitũ pestis exhalát, & occupatis statim naribus, extorquẽt aĩas, nisi quis fugę velocitate sibi succurrat: prius ergo quam descendatur ad intima, in eis locis lucernã ponas accensam, quæ si extincta non fuerit, periculum non est metuendum, si verò extinguatur, cauendus est locus, quẽ spũs mortifer occupauerit. Quòd si alto loco aqua nõ põt inueniri, tũc dextra leua ve fodiamus puteos, vsq; ad aquæ ipsius libramentum. Et ab his foramina hinc inde patefacta velut nares intus agam°, quibus nocens spũs euaporet, quo facto latera puteorum structura suscipiat. Fodiendos aũt est puteus latitudine octo pedũ quaquauersum, vt binos pedes structura cõcludat, quæ structura vectibus ligneis subinde densatur, & structura fit lapide tofico vel silice. Si aqua limosa fuerit, salis admixtione corrigitur. Sed dũ foditur puteus si arenosa terra non stabit vitio generis dissoluta, aut humore laxabitur, tabulas obiicias directas vndiq; & eas transuersis vectibus sustentabis, ne fodientes ruina concludat. Aquam verò nouam sic probabis: si vase æneo nitido sparges, & si aqua maculã nõ fecerit, pbabitis iudicetur. Itẽ decocta æneo vasculo si arenã vel limũ non relinquit in fundo, vtilis erit. Item si legumina citò valebit excoquere, vel si est colore plucido, carẽs musco, & omni labe pollutionis aliena. Si in alto, qui sunt puteis perforatis vsque ad infimam partem terris, ad loca inferiora possunt inde fontes exire, si vallis subiectæ natura permittat.

De aqua ductu faciendo. Cap. XLVIII.

Cum verò ducenda est aqua, ducatur aut forma structibili, aut plumbeis fistulis, aut cannalibus ligneis, aut fictilibus tuuis. Si forma structibili ducitur, solidanda est cannalis; ne per rimas aqua possit elabi Cuius magnitudo pro aquæ mensura facienda est. Si per planum veniet, inter centenos vel sexagenos pedes sensim reclinetur structura, vt cum possit hic currendo. Si quis mons intercectus occurrit, aut per latera eius aquam ducemus obliquã, aut ad aquæ caput speluncas librabimus, per quas structura perueniet: sed si se vallis interfecat, erectas pilas vel arcus vsq; ad aquæ iusta vestigia construemus, aut plũbeis fistulis clausam deiici patiemur, & explicata valle consurgere. Sed qđ est salubrius atq; vtilius, fictilibus tubis eum ducitur, duobus digitis crassæ, & ex parte vna reddãtur angustæ, vt spacio minori, vna in alteram possit intrare. Quas iuncturas viua calce oleo subacta debemus illinire. Sed antequam his aquæ cursus admittatur, fauilla per eos mixta exiguo liquore decurrat, vt possit glutinare si quæ sunt vitia tubarum: vltima rõ est plumbeis fistulis ducere aquas, q̃ aquas reddũt noxias. Nã cerusa plumbo creat attrito, qui corporibus nocebit humanis Diligẽtis erit aquarũ receptacula fabricare, ve copia vel inops aquarũ vena ꝑeurat.

De Cisternis. Cap. XLIX.

Actor. Cisterna sicut nec lacus habet aquas naturales, sed ad uentitias, quas ab extrinseco recipit. Est enim terra defossa ad colligendas, & retinendas aquas pluuiales. Quæ quidem quã cadunt, non omnino frigidæ sunt. Sed in cisterna per morã tempous magis infrigidantur. Vnde scriptum est: sicut cisterna frigidam facit aquam suam, &c. Motus siquidem causa caloris est, vnde aqua per motum incalescit, aqua verò cisternæ non est in motu, ideo et de facili corrumpitur. Iuxta illud. Et capiunt vitiũ ni mouicantur aquæ: solent aũt maximè fieri cisternæ in locis montuosis, & siccis, vbi est penuria fontium, & fluminum, sicut in Iudæa. Palladius vbi supra li. 1. Itaque vitandum est, quod plerique fecerunt, aquæ causa villas in infimis vallibus mergere, & pancorum dierum voluptatẽ præferre saluti habitatorum. Cũ si fons desit ac puteus, cisternas extruere conuenit, quibus omnium conduci possit aquarum collatio: sic igitur parietibus cisterna longior, quàm latior construatur, cuius solum alto rudere solidatum, techo fossorius loco testacei pauimenti superfusione leuigetur, hoc pauimentũ omni sura tenendũ est, ut nitro in lardo pingui decocto assiduè perfricandũ, q đ vbi decoctio humore siccatũ est, ne timis in aliqua parte findatur etiam parietes sub eorio velantur obducti. Etiã post diuturnam, & solidam siccitatem aquæ præbeatur hospitiũ. Anguillas sane pisciculi fluuiales nutriri in his pascuqua conuenit, ut horũ natatu aqua stana agilitatem currentis aquæ imitetur. Isaac in dictis. Aqua plutrialis munda si ponatur in aqua cisternæ optime lotæ minus est humida cæteris, & quiddam stipticitatis habet, nec nocet stomacho, sed potius eum confortat, aqua vero moraus in cisterna diu, malam suscipit qualitatem a fumositate terræ.

De Piscinis, & balneis. Cap. L.

Palladius vbi supra. Piscinæ verũ duæ, vel solo impresso, vel cesso lapide citra villam dicunt fieri Quas facile est, aut foo se aut imbre, impleri, vt vna ea his pecoribus vel auibus aquaricis vsui sit. Alia verò madefaciat uirgas tectoria, lapinas, & si qua rusticitas infundere consueuit: nec alienum est, si aquæ copia patiatur, patremfamilias de structura cogitare balneæ, quæ res, & valuptati plurimum confert, & saluti. Constituendum est autem balneum in ea parte in qua futurus est calor, loco ab humore suspenso, ne ipsum refrigeret fornacibus vicina vligo. Lumina danda sunt ei a parte meridiana, & occidentis hiberni, vt tota die solis lumine, & illustretur aspectu. Cellę aũt sic dispositæ vt quadrę non sint, sed verbi gratia, si quindecim pedibus lõge fuerint, decẽ latæ sint, fortior. o. u. por inter angusta luctabitur: piscinales verò cellę in æstiuis balneis lumen accipiant a septentrione, in hiemalibus a meridie. Et ita constituantur balnea, si potest fieri, ut omnis earum per hortos decurrat illuuies. Denique si copia est aquæ post fossuras balneorum, debet & pistrinam suscipere, vt ibi formatis aquarum molibus, frumenta frangantur absque animalium, & hominum labore.

De vsu balnei. Cap. LI.

Hali in li. regalis dispositionis. Balneo quidem sani post exercitium, & ante prandium vtuntur, quo ea, quæ p motũ non benè dissoluta sunt purgentur, & euacuentur. Siccitas quam motus fecerat, humectetur, sordesque quæ e vaporibus factæ a corpore egredientibus, & a puluere exterius superuenienti in ipso exercitio, & post, abluantur. Aute exercitium verò balneũ superfluitates cibi transmittit, quas etiam indigestas inuenit, humoresque liquefacit, & superfluitates exire parata s a poris ad aliqua membra desluere facit, unde vt in plurimũ paratur morbus. Sed etiam post prandium quis non debet vti balneo, replet enim tunc superfluitatibus caput, descenditq; cibus indigestus, a stomacho, vnde in cibi meatibus oppilatio efficitur, & in tempotis prolixitate si quis hmõi vtatur assiduè hidropis generatur. Quibusdam verò talium accidit defectus, cum balneantur antequam prandio se reficiant. Et idea necesse est eos modico laudabilique refici cibo, præter hos itaque post prandium omnibus cauendum est balneum: post exercitium autem, & ante prandiũ eo vti satis magnas vtilitates confert. Corpus. n. & membra humectat, calorem naturalem confortat, digestionem optimã reddit, angustiam si qua est aufugat, poros aperit, superfluitates euacuat, dolores mitigat, viscositates vel ventositates dissoluit. Iohã nitius. Balneum dulcis aquæ corpus emollit, & calidum quidem calefacit, frigidum autem infrigidat. Aquæ vero non dulcis balneũ, corpus desiccat: Qđ si qũ ex aqua salsa, & vel sulphurea fuerit, calefacit, & desiccat. Si verò de aluminosa vel gipsea fuerit, infrigidat, & desiccat.

De iuuamentis, & nocumentis balnei. Cap. LII.

Azi in almã sore. Ex balnei iuuamentis est corpus humectare, & renouare, sordes congregatas detegere, repletionẽ quoque minuere, ventositatem dissoluere, & ad somnum ducere, humoresque subtiliare, preterea dolores reprimit, ventrem stringit, lassitudinem remouet, corpusque & nitori, & leutati aptum reddit. Nocumenta verò eius sunt, vires destruere, & cor adeo calefacere, ut quandoque ad sincopim perducat, nauseam quoque commouet, & malis humoribus occasionem tribuit descendendi. Ideoque febricitans, vel concussionem perpessus, vel apostemata, vel plagam, vel excoriationem habens, balneum cauere debet. Corpora vero macra, & sicca habentes, humectatione balnei indigent. Ideoque cauere debent ne in balneo sudent. Circa se autem in pauimento multam calidam aquam proiiciant, ut humidi humores, & vapores eleuati sursũ corpora eorum humefaciant. Ab introitu verò balnei post cibum quisque sibi caueat, nisi qui corporis pinguedinem vult adipiscialiquo diu quoque post balneum comestio debet tardari. Hali vbi supra. Porro qui infirmantur, balneis pro necessitate ad ea urgentibus vtantur, aut vt corum complexio calefiat, aut vt frigefiat, aut humectetur, aut certè desiccetur: prodest autem prurigini, & scabiei, quia superfluitates acutè euacuat, neruos emollit. Catarros maturat, & coriças calefaciendo, & dissoluendo. Exitum quoque facilitat vrinę, si arta fuerit ex frigiditate. Cohęc medetur aliisque morbis huiusmodi. Et siquidem longa mora fit, ita vt sudor plurimus exeat, corpus calefacit, ac eius caliditate desiccat. Etiam euacuationis est causa, quæ fit per sudorem, porro si tam longa mora fit, ut immoderata sudoris euacuatio fiat, corpus refrigerat, & exiccat, quia calorem naturalem dissoluit, quia etiam humiditates corporis euacuat, vnde & virtus decadit, & defectio fit.

De diuersitate aquarum multiplici. Cap. LIII.

Seneca libro 7. Quæramus omnia de quibus rebus aquæ, & qua ratione fiant, quomodo toto ingentia flumina ingiter decurrant. Et alia quidem hibernis aquis tumescant. Alia verò in desectu cæterũ amniũ crescãt, de illis & q calẽt, vtrum calidæ nascantur

nascantur an stent, de cæteris quoq; differendum quas insignes aut sapor aut aliqua alia reddit vtilitas. Quædam. n. oculos, quædam neruos iuuant, quædam inueterata, & a medicis desperata vitia procurant, quædam medentur vlceribus, quædam interiora potu fouent ac pulmonis ac uiscerum querelas leuant. Quædã etiam sanguinem supprimunt; & tã varius illis est vsus, quàm gustus: omnes aut aquæ, aut stant, aut eunt, aut colliguntur, aut varias habent venas, aliæ dulces sunt, aliæ variæ. Asperę quippe interueniunt; salsę amarę q; aut medicatæ; e quibus sulphuratas dicimus, ferratas, aluminosas, quas indicat vini sapor. Habent etiam alia discrimina multa. Primum quidem tactus, quia frigidæ sunt, & calidæ; deinde ponderis, quia leues, & graues; deinde coloris, quia puræ, turbidæ, ceruleæ, lucidæ; deinde salubritatis, quia sunt vtiles, & mortiferę; sunt & quæ coguntur in lapidem; q̃dã tenues, q̃dam pingues, quædam alunt, q̃dã sine vlla bibentis ope transeunt, q̃dam aũt haustæ fecunditatem afferunt: vt autẽ stet aqua vel fluat, loci positio efficit. In deuexo fluit, in plano cõtinetur, & stagnat. Aliqñ verò in aduersum spiritu impellitur, & tunc non fluit, sed cogitur: colligitur ex imbribus, ex fonte sua natiua est. Isidorus li. 12. Aquarum naturæ diuersitas multa est. Nam aliæ sunt salis, aliæ nitri, aliæ aluminis, aliæ sulphuris, aliæ bituminis, aliæ curam morborum adhibentes. Nã iuxta Romam albulæ aquæ vulneribus medentur. Et in Italia fons Ciceronis oculorum vulnera curat. In campania sunt aquæ, quæ sterilitatem fœminarum, & virorum insaniam abolere dicuntur.

De diuersitate aquarum in pondere. Cap. LIIII.

ARistoteles in li. Metheororum. 3. Quę salsa crossa quidem est, & turbida, dulcis autem subtilis, vt dictum est supra. Seneca li 7 Quosdam esse lacus, qui nandi imperitos ferant, vt dictum est, notum est. Est enim in Syria stagnum, in quo lateres natant, & mergi proiecta non possunt, licèt grauiora sint, huius rei palam est causa Quæcumque enim vis rem expande, & contra aquam statue, si aqua grauior est, leuioremque rem quam ipsa est fert. Et tantò supra extollit, quantò leuior erit. Grauiora verò descendunt. At si aquæ, & eius rei, quam contra pensaueris par pondus fuerit, nec passim ibi, nec carabit, sed æquabitur aquæ, & natabit quidem, sed pœnæ mersa, nullaq; eminens parte. Et hæc est ratio cur tigna quædam super aquam peuè tota efferantur. Quædam in medium submittantur. Quædã ad æquilibram aquæ descendant. Cum enim vtriusque pondus par est, neutrum alteri cedit Grauiora verò descendunt, leuiora gestantur. Graue autem, & leue est non æstimatione nostra, sed illius comparatione, quo vehi debet. Itaq; ubi aqua grauior est hominis vel sani corpore, non sinit id quo non vincitur, mergi. Sic euenit in quibusdam stagnis, ne lapides quidem pessum eant de solidis ac duris liquorum. Sũt enim, & alii pumicosi, & leues, ex quibus, quæ constant insulę in india natant. Theophrastus est auctor ad illas natantem insulam vado. Insula ascillarum arbores habet, & nutrit, aquã tamen sustinetur, & in hanc atq; in illam partem non vento tantum, sed aura compellitur. Neq; vnquam illi per diem, & noctem vno loco statio est, adeo leui flatu inducitur, huic est causa duplex. Aquæ grauitas medicatæ, & ob hoc ponderosæ. Et ipsius insulæ vectabilis leuitas, quæ nõ est corporis solidi, quamuis arbores alat forsitan enim leues truncos, & frondes in latus sparsas pinguis humor apprehendit ac iunxit Itaque etiam si qua illa saxa sunt, inuenies aquosa, & fistulosa, qualia sunt, quæ duratus humor efficit circa medicatorum fontium riuos, vbi enim aquarum purgamenta collisa sũt, & spuma solidatur, necessariò leue est, quod ex ventoso, & inani concretum est. Auicenna libro primo. Pondus aquarum vnũ est ex experimentis adiuuantibus ad cognoscendam earum dispositionem. Aqua namque quæ leuior est, in pluribus dispositionibus est melior. Est autem cum cognoscitur pondus per mensuram. Et est cum cognoscitur si in duabus aquis diuersis duo panni vnius ponderis madefiant, & postea vehementer exiccentur, deinde ponderentur. Aqua enim cuius leuius fuerit pondus, melior est. Isaac in dietis. Volentes aquas probare, quæ sit grauis vel leuis, pannos lineos tenues ac veteres accipiant, eosque medio æqualiter diuidant, & duabus aquis diuersis madefaciant, deinde æqualiter aquis expressis, vno in loco eodẽ tẽpe suspendãt, Quique prior exiccatus fuerit, aquã in qua madefactus fuerat sciant esse leuiorem, & tenuiorem, Actor. De hac quoq; materia superius sequere vbi dictum est de ponderositate aquæ salsæ.

De diuersitate in colore. Cap. LV.

AVicenna in primo canone. Aqua naturalis simplex est, nec inspissatur. nisi quia aut frigoris qualitas præualuit super eam, aut propter fortem terrestrium partium commixtionem. Idẽ in eodẽ. Aqua turbida lapidẽ generat, & opilationes. Ideoq; post ipsã res prouocatiua comedẽda est, licèt vẽtrẽ mollẽ habẽs plerumq; cõferat ipsa, & oẽs aq̃ cæterę crossæ, & graues, eo q̃ in eius vẽtre tenent, nec cito descẽdũt. Et cuius quidẽ tyrriacis existũt res vnctuosę, & dulces. Const. vbi sup. Aqua clara bona est ad bibendum, si de fontibus sit orientalibus lucida, serena, & nullius odoris, citò calescens, & citò frigescens aqua huiosmodi est acceptabilis, citoque non grauans stomachum exit, eum refrigerans, & humectans. Claritas eius nihil ei admixtũ significat. Leuitas autem, & citò mutabilitas subtilem esse substantiã demonstrat; iterum secunda est septentrionalis, fontana aqua quoque de lutosis fontibus fortiter currens, & supra petram vel arenam clarissimam, secundum tenet sanitatis gradum: huiusmodi enim aquæ in hyeme calidæ sunt, in æstate frigidæ. Aqua non pura, aliquantulum redolens, & sapida vel turbida, vel quæ ex grandine, & niuẽ conficiantur, huiusmodi aquæ constipationẽ faciunt in epate, vel in renibus lapidem, dure digeruntur, stomachũ difficulter egrediuntur. Aqua putrida, sicut quorundam lacuum vel paludum siue lutosa, siue in qua fetentes influunt ciuitatum putredines, splenem magnificat, epar & stomachum corrumpit, cutem horridam facit, diuersas febres gignit.

De diuersitate in sapore. Cap. LVI.

SEneca li. 7. Aquarum sapor uariatur, aliquando ex solo per quod feruntur, aliquando ex spiritu in aquam transfiguratio, aliquando ex corruptionis uitio per iniuriam cõtracto. Aristoteles in lib. de sensu, & sensato. Natura quidem aquæ insipida est, sapores autem omnes crassitudinem habent, calidum conerassatiuum est, unde aqua calida apparet incrassatã. Constantinus ubi supra. Aquarum quædam sapida est, quædam non. Sapida quidem clara est, vel non clara. Item calida vel frigida, vel tepida. Item de fontibus, de fluminibus de lacubus, de paludibus, de imbribus, & niuibus vel grandinibus, cæteris autem aqua pluuialis est saporosior. Non sapida vero est salsa uel sulphurea, putea, aluminosa, vitrea, metallina. Auicenna lib. 1. Aqua salsa marcescere facit, & exiccat. Et primo soluit ventrem propter vim radendi, quæ est in ea, postea verò stringit in fine propter siccitatem, quæ est in eius natura, & corrumpit sanguinem, pruritum ergo generat, & scabiem. Constantinus ubi supra. Aqua salsa ventrem emollit, sæpe autem bibita uentrem constipat, corpus desiccat, pruriginem, & scabiem generat. Sed tamen hidropicos, & frigidos morbos adiuuat, si bibatur vel in ea balneetur. Isaac ubi supra. Cauere decet omnem aquam salsuginem, & nitrositatem habentem. Talis enim corpora calefacit, & desiccat, ac ventrem accidentaliter constipat. Eius enim actio initio crossos humores dissoluit, & intestina pungit, vnde fit ventris solutio. In fine verò ventris humectationem constipat, eique resistit, ne per secessum exeat.

De saporibus in genere. Cap. LVII.

ACtor. Quoniam autem subiectum vel medium saporum secundum Aristotelem est humidum aquæum. Dicente quoque Augustino, quòd quæcumque sapiunt, etiam si arida videantur cum accipiuntur, humori tamen oris, vt sapiant, commiscẽtur. Hic etiam aliqua nihil videntur inserẽda esse de saporibus, sicut supra in tractatu de aere dictum est de sonis, & odoribus. Et in tractatu de luce dictum est de formis, & coloribus. Albertus. Videtur autem, quòd sapor non sit actus humidi, sed etiam sicci euaporatiui. Nam ut dicit Aristote. ex eis nutrimur ex quibus sumus. Ac uerò quædam sunt, quæ principaliter constant ex sicco terrestri, ac per posterius ex humido aqueo, quædam è contra: uidetur itaque quòd cibus quorundam principaliter fit ex terrestri, sicco, & quorundam ex humido aqueo. Cumque sapor sit passio cibi, uidetur secundum hoc diuersimodè sapor esse sicci terrestris, & humidi aquei, quod est contra prædicta: dicimus ergo, quòd quædam sunt in quibus vincit terrestritas, tamen quia non possunt accipere nutrimentum, nisi cibus influat in quamlibet partem corporis eorum. Et influxus non est nisi per humidi actum, oportet cibum principaliter esse humidum, licèt quãdoq; potentia siccum, hoc patet in sanguinem habẽtibus. In quibus vltimũ nutrimentum est sanguis, qui actu est humidus.

De saporum causis. Cap. LVIII.

DE causis verò saporum dicimus, quòd quædam sunt causæ saporum per se, quędam per accidens. Causarum verò per se, quædam est efficiens, & quædam sunt passiuè. Efficiens vt calidum solis, & ignis. Videmus enim in fructibus plantarum amaris, in quibus humidum per calidum solis non est sufficienter digestum digestione, quæ est pepansis, quòd postea adhibita ad ignem efficiuntur dulcia, per digestionem, quæ est opthesis vel epsesis, sicut uidemus in elixatis vel assatis. Passiuè autem sunt humidum aquæum, ut subiectum in cuius actu est, quòd necesse sit esse saporosum cum coniungitur ad gustum, quia

aliter non penetraret ad neruũ gustatiuũ, qui est in lingua. Sicum verò terrestre terminatiuũ est humidi ad generationẽ saporis. Causæ p accidens, q̃ iã sunt intrinsecæ, quædã extrinsecæ. Frigiditas. n. est causa intrinseca, quæ per se hebetat sapores, sed p accidens facit quosdã. Cũ. n. calidũ sit euaporatiuũ aeris subtilis, & subtiliatiuũ aquæ, & terrestris, & p consequẽs dissolutiuũ cõmixti ex illis, frigidũ per cõtrariũ erit restrictiuum aeris, & incrossatiuũ, eo q cõuertit aerẽ ad aqueũ, & aquã ad terrestre, vnde & dicit Philosophus, q frigida sunt saporosiora calidis. Cã verò p accidẽs extrinseca est triplex. s. reseruatio, resudatio, & constrictio, & præcipuè in fructiferis plantarũ. In prima. n. maturatione respersum est in fructiferis quoddã calidũ, & nimis facit exhalare humidũ, & remanet siccũ fere insipidũ, & durũ, & nõ bene cõmixtũ cũ humido. Et postea reseruati fructus acquirũt humidũ ex frigore, qđ nascit in eis ex priuatione caloris solis, qđ humidũ subinductũ cõmiscet terrestri, & sicco, & subtiliat ipsũ, facitq; fructus saporosiores. Resudans aũt tollit superfluũ humidũ, post cuius ablationẽ naturale humidũ benè adunat sicco terrestri, & generatur melior sapor. His duabus de causis meliores sunt vt frequenter fructus in hieme, q̃ in æstate: porro cõstrictio humidi, qđ clausum est in partibus sicci terrestris; facile facit illud coniungibile linguæ, ac per hoc meliorem causat saporem.

Vtrum generetur a qualitatibus primis Cap. LXI.

QVoniam aũt oẽs posteriores qualitates s̃m generationem reducunt ad primas, vt in libro de generatione, & corruptione dicit Philosophus, vĩ q & sapores generent in primis qualitatibus: hinc & dĩ in libro primo de plantis, q mirabolani primu sunt dulces, quia pp raritatem ligni calor solis digerens vbique consequitur humidum attractum, postea verò calor attrahit siccum sibi simile, & angustat poros arboris, ita q calor subintrare non habet ad digestionem humidi, & tunc ex priuatione caliditas frigiditas, & siccitas vincerunt calorem, & humorẽ. Eritq; tunc fructus ponticus ac terrestris saporis. Deinde verò sol cũ calore suo siccũ oppillans multum attrahit ad exterius, sicq; multũ incipiunt dominari frigiditas, & siccitas interius. Et tunc fortissimę ponticitatis erit fructus. Tandẽ verò consurgit calor naturalis interius per calorẽ solis adiutus, & expulso frigido incipit adurere siccũ inuentũ in illo, & tunc erit fructus amarus. Ex his ergo colligit, q sapores a primis qualitatibus generantur. At cõtra hoc esse vĩ, qđ in libro de sensu, & sensato legitur. Quemadmodum colores albi, & nigri ex cõmixtione fiunt. Ita & sapores a dulci, & amaro, s̃m proportionẽ in eo, qđ minus est, & maius. Dicimus ergo, q duplex est saporũ generatio. Vna p causam efficientem, & hæc est a primis qualitatibus. Alia verò per cõmixtionẽ eorũ, q̃ essentialiter saluantur in mixto, & s̃m hoc sapores extremi simplices sunt, medii verò ab illis cõpositi. Quantũ ergo ad primã generationẽ saporis in genere est humidũ principaliter vt subiectũ, & siccũ terrestre illi cõmixtũ, & calidũ mouens ad cõmixtionem. Generatio verò saporis in specie vt a causa efficiente, hæc est. Nam a calido sufficienter digerẽte humidũ, generat sapor dulcis. A calido verò digerẽte, & subtiliãte aqueũ humidũ ĩ humidũ aereũ, generat sapor pinguis. Porro a calido non digerente, sed adurente s̃m aliquẽ modũ, si quidem est cum humido generatur acidum. Si verò est cũ sicco generatur amarũ, vel si minus aduiat salsum. Et s̃m hunc modum generationis loquitur Philosophus in libro de plantis, s̃m alium verò in libro de sensu, & sensato. Per hoc etiam dicit, q septem sunt sapores sicut septem colores s̃m proportionem arithmeticam. At verò plures erunt s̃m proportionem armoniacam, & sine proportione, sicut superius dictum est in tractatu de coloribus.

Vtrum sapor sit passio compositi vel simplicis. Cap. LX.

DIcit autem Aristo. in secundo de generatione, & corruptione, & in libro de anima, q ex eisdem generantur, & nutriuntur entia. Sed generantur ex compositis commixtis, ergo nutriuntur ex eis. Cum ergo sapor sit nutritiui passio, & qualitas, erit sapor passio compositi, & non simplicis. Præterea ad hoc ponit Philosophus quatuor rationes in libro de sensu, & sensato, obiiciens contra quasdam pythagoricorum sententias, sic dicẽs: Cibum oportet esse compositum, etenim nutrimenta nõ sũt simplicia, quia & superfluitas fit cibi, hoc in ipsis, hoc verò extra, sicut in plantis. Secũda est nutrimentum, pp hoc oportet esse commixtum, quia aliter per digestionem nõ separaretur superfluum a nutrimento. Cum enim simplex sit homogeneum, non est ratio quare vna pars abiiciatur, altera autem sumatur in cibo. Sed hæc separatio superfluitatis in ipsis cibatis est in animalibus, quæ stomachos habent, & ventres, quibus fit separatio puri ab impuro. Quãque extra ipsa, at in plantis, quæ terram habẽt pro ventre, & pp hoc non egerunt. Secunda est, quia nec aqua, quæ iã magis inter cætera corporum simplicia vĩ esse nutritiua, nutrimentum est, nutrimentum enim oportet esse corpus mixtum. Tertia rõ est, quia si vnum simplicium nutriret, tunc quodlibet simplex nutriret, quod falsum est, quia aer pp sui simplicitatem non nutrit. Quarta rõ, quia cibis est locus receptiuus in corpore animato, ad quem non ingrediuntur simplicia, sed cõposita. Ex his concluditur, q cum sapor sit passio nutrimenti, sapor non est passio simplex, verum cõposita. Contra hoc sic obiicitur: Omnis cibus incorporalis est ei, quod cibatur, ergo necesse est ipsum esse malè terminabile in se, & tñ benè terminabile in alieno, hæc autem est natura humidi. Et ita videtur sapor principaliter esse passio humidi, & cum humidum sit simplex, videtur esse sapor passio simplicis. Huc etiam videtur velle Philosophus in 2. de anima, ubi dicit, quòd sapor est humidi, sicut odor sicci. Præterea in lib. de sen. & sensato videtur dicere, quòd saporum subiectum humidum aqueum est.

Determinatio eiusdem quæstionis. Cap. LXI.

NOs autem dicimus, q sapor est passio compositi corporis, eo q omne alimentum commixtum compositum est. Sicut enim probat Philosophus in li. de sensu, & sensato, generatio saporum est vt in subiecto in humido aqueo, vt in efficiente, aut in calido digerente, quod est calidum ignis, & solis. In sicco aũt terreum est sicut in passiuo terminante humidum aqueum, & hoc probatur per experimentum. Cum. n. saporosum incorporabile sit, necesse est ipsum esse humidum. Cũ autẽ videamus in cibis, & in fructibus oblatis ad ignem, & ad solem generare omnimodos sapores, patet q causa saporum caliditas est. Similiter videmus salsa generari ex terrestri adusto in humido. & in aqua videmus generari multos sapores, ex hoc, q transeunt multa genera terrarum. Et ex hoc colligitur, q sapores generantur a primis qualitatibus a calido igneo, & sole digerente, & humido aqueo & terrestri sicco patientibus. Si aũt sapores considerantur in se, prout sunt vnum genus qualitatis, sic extremi sapores simplices sunt, eo q non sunt compositi ex aliis. Et medii sunt compositi, sicut in aliis subiectis sensuum. Itaque nutrimentum habet quidem humidi naturam in hoc, quòd fluit ad terminos alienos, non tamen est de natura tantum humidi, sed etiam sicci terrestris, & calidi ignei. Quòd autem dicit Philosophus, subiectũ saporũ esse humidũ aqueũ, sic intelligitur, q sapor est humidi sicut subiecti, odor autem sicci vaporatiui, vt subiecti.

De cognitione complexionis ac substantiæ cibi, vel medicaminis per sapores. Cap. LXII.

HAli in practi. in li. 2. Complexionis, & uirtutis medicaminis significatio, quæ sumitur ex sapore, excellentior est, q̃ illa, quæ est ex odore, & colore. Sapor enim nuncius est complexionis, & medicaminis substantiæ, persępe etiam & eius actionis. Odor autem, & color non huiusmodi. Sunt autem sapores octo, scilicet dulcis, unctuosus, acerbus, amarus, pungitiuus, salsus, ponticus octauus insuauis, asper, & durus. Quod autem saporem non habet, unum tantum est, & simplex, nec annumeratur saporibus. Omne autem, quod est obuium linguę, necesse est aut aliquid aut nihil in eius sensu facere. Et si quidem nullam infert ei passionem, uocatur insipidum, ut est aqua pura, & terra simplex, & etiam medicamina quibus terra vel aqua dominatur, & quibus terrenositas ut nicia, & similia, & similia. Quibus uerò dominatur aquositas, humida sunt, & uiscosa, ut album oui, & oleum lotum sine sale. Oleo autem cum sale dominatur cum aquositate terrenositas. Hæc ergo, & his similia nihil sensui gustus si obuenient, linguę autem delectationem facient, aut contra. Quæ quidem delectationem faciunt, hominis naturæ consona sunt, & conuenientia, eiusque complexioni colligata. Quod autem huiusmodi est, ei cui dominatur aquositas unctuosum dicitur. Cui uerò terrenositas dulce uocatur. Cui autem simul utrunque, nec dulce, sed suaue. Dulce quidem si linguæ obuiet, uacua eius implet, & lenit asperitatem, sedatque si mordens aliquid fuerat, atque delectat. Vnctuosum autem idem facit, sed eius delectatio minor est. At verò suaue inter hæc duo extrema medium est. Quæ verò saporem in gustu faciunt iniucundum, mordent linguam. Morsura verò species quædam est diuisionis iunctorarum. Quod igitur hoc facit, aut partem linguæ multa collectione stringit, aut nimium diuidit. Et si quod linguæ separationem inducit, aut eius substantia crossa est, & terrea, aut fortiter separat linguæ partes, aut plurimum abluit in tantum vt etiam valde exasperet, & amarum vocatur: aut separat eas fortiter, & lauat sic, quòd non valde exasperet, & salsum nominatur. Cuius verò substantia subtilis, & ignea, facitque in linguam morsuram fortem, pungitiuum dicitur. Quod autem congregat linguæ partes, aut crossum, aut terreum est. Si fortiter condunans linguam constringat, & asperet, & desiccet, & fortiter operetur, & insuaue

insuaue vocatur. Si verò in lingua facit horum accidentium, qđ minus est, ponticum appellatur. Quod autem subtile, & aquosum est faciens in lingua morsuram, eiusq; substantiæ fine cale factione immergitur, acerbum vocatur. Ex his ergo 8. sapores esse claret, excepto eo quod sapore caret.

De numero, & differentiis saporum secundum Auicenam in secundo canone. *Cap.* LXIII.

MEdici quidẽ sapores simplices nouem ponunt, quorum tñ vnus insipidus est sicut aquæ puræ. Nominant.n. saporem oẽ qđ gustu iudicatur actu, vel potentia. Insipidũ quidẽ duplex est, aut priuatũ sapore ẽm veritatem, aut priuatum eo apud sensum. C℞ in se quidem saporẽ hẽt, sed pp vehemẽtiam spissitudinis suæ nõ resoluitur aliquid ex eo qđ linguæ admisceatur, & ab ea cõprehẽdatur. Sed deinde cũ ingeniatur resoluunt partes eius & subtiliantur, & sapor eius sentitur, vt ęs adustum, & ferrum. Lingua.n. non consequitur ex eis saporẽ, qm̃ non resoluitur ex substantia amborũ aliquid perueniens ad humiditatẽ positã in lingua, q̃ est media in sensu gustus. Et si ingenietur vt in partes minimas cõuertat, apparebit eius sapor fortis. Sapores aũt octo quos ponũt, hi sunt dulcedo, amaritudo, acuitas salsedo, acetositas, põticitas, stipticitas, vnctuositas. Dicũt.n.℞ substantia saporẽ ferens, aut est spissa terrea, aut subtilis, aut media. Et eius virtus, aut est calida, aut frigida, aut æqualis. Spissa itaq; terrea si est calida, tũc est amara. Si frigida pontica. Si æqualis dulcis. Subtilis aũt si est calida, tunc est acuta. Si frigida acetosa. Si æqualis vnctuosa. Media vero si calida est tũc est salsa. Sed frigida stiptica. Si æqualis insipida. At acutũ quidẽ calidius est, deinde amarũ, deinde vero salsum. Acutum.n. fortius est ad resoluendũ, & inscidendũ, & abstergendum, quàm amarũ. Salsum vero qñ calescit a sole vel igne, vel a separatione aquæitatis frangẽtis virtutem caloris fit amarum. Et sal amarum calidius est sale qđ comeditur, ponticũ vero frigidius est, deinde stipticũ, postea acetosũ. Et ob hoc in oĩbus fructibus qui dulcescũt, prius est põticitas vehemẽtis infrigidationis. Cũ aũt in eis currũt acritas, & aquæitas, ita vt tẽperẽtur parũper cũ acreitate, & calefactione solis digestiua, declinãt ad acetositatẽ, sicut agresta. Et inter illud trahũr ad stipticitatẽ parũper, deinde permutantur ad dulcedinẽ, cum agit in eis caliditas digestiua. Qñq; vero permutãtur ex põticitate ad dulcedinem absq; acetositate, sicut oliuæ. Acetosum aũt q̃uis minus frigidũm sit, q̃ stipticũ tñ est plurimæ infrigidationis, pp subtilitatẽ, & penetrationẽ suã, ponticũ aũt, & stipticũ, in sapore propinqua sunt. Sed stipticũ nõ cõtrahit, nisi qđ de lingua manifestũ est, põticum vero contrahit, & exasperat qđ manifestum est, & qđ occultũ, & ponticũ quidẽ subtilius est, & magis intrans. Acutũ aũt, & amarum sunt linguã radentia. Sed amarũ nõ radit, nisi qđ de lingua apparet. Acuti aũt abrasio, & ei' separatio ꝓfunda est, qa subtilis ẽ substãtiæ ꝓfundãs. Amarũ vero est grauis substãtiæ siccæ. Et ob hoc ipsius purũ nõ recipit putrefactionẽ ex qua generetur aĩal, nec ẽt nutrit aĩal, pp siccitatẽ suã. Amarũ quoq; qđ abradit, abradit cum exasperatione aliqua: dulce aũt, & vnctuosum ambo dilatãt linguã, & leniũt, faciẽdo currere id qđ frigus læsit, & cõgelauit absq; resolutione, & remouet asperationẽ ipsius. Sed vnctuosum salit illud absque calefactione manifesta, dulce vero cum calefactione, & ideo plus digerit dulce. Amarum quidem abradit vehemẽter, vt dictum est, ita vt exasperet. Acutum aũt, & acetosum mordicãt linguam. Sed acutum quidem vehementer cum calefactione. Acetosum uero mediocriter absq; calefactione. Et salsum quidẽ prouenit ex resolutione amari, & insipido aquoso. Cum ergo congelatur sicut aqua cineris fit salsum. Acetosum autem prouenit ex conuersione dulcedinis cum diminutione caliditatis, aut digestione ponticitatis cum augmento caliditatis, & humiditatis. Et eius quidem substantia secundum rei summam humida est. Similiter, & dulce, substantia enim eius ad humiditatem pertinet, substantia verò amari, & pontici ad siccitatem.

De operationibus, & effectibus saporum. *Cap.* LXIIII.

OPerationes itaq; dulcis sunt digestio, & leuificatio ac multiplicatio nutrimẽti, ipsum, quia nõ digerit, & attractiua uirtus attrahit. Operationes amaritudinis sunt abstersio & asperatio. Operatio uero ponticitatis est contractio si est debilis: & expressio si fortis. Operationes stipticitatis sunt contractio & inspissatio & induratio & retentio. Vnctuositatis aũt est lenificatio & digestio parua. Acuitatis resolutio & inscisio & putrefactio. Salsedinis abstersio & ablutio & exiccatio: & putrefactionis ꝓhibitio. Acetositatis infrigidatio & inscisio. Qñque uero duo sapores aggregant in vna substãtia: sicut acuitas & dulcedo in melle decocto. Et qñque℞ est ex duobus saporibus, ad iuuãt se ad confortandũ illud qđ ꝓuenire debebat ex uno. Acuitas enim, & mordicatio remanentes in aceto ex vino, faciũt ipsum vehementioris infrigidationis, quia transitus apetiunt. Ipsamque infrigidationem aceti faciunt magis penetrantẽ ac ꝓfundantem. Præterea duo sapores qñq; se iuuant ad frangendũ, quod ex vno prouenit, sicut acetositas, & ponticitas in agresta. Ponticitas.n. agrestæ prohibet acetositatem eius ab infrigidatione vltima. Amarũ qđe absolutum, & acutum nocent visceribus, & si associatur stipticum, conferunt. Oẽ ẽt dulce cum stipticitate visceribus est amicũ, quia suaue est, & confortans, & exasperationem prohibens. Vniuersaliter ãt qđ prohibet mordicationem, generatiuum est carnis. Hali vbi supra. Oẽ dulce calidum est, & contẽperatũ, pp hoc laxat, & maturat, nec multum calefacit. Oẽ aũt unctuosum est aquosum, & aereũ, ideoq; humectat, & emollit, & laxat sine calefactione. Oẽ verò amarũ igneũ est, & terreũ, quare purgat meatus, & opilationes aperit, mundatq; & crossitudinẽ inscidit, ac mediocriter calefacit. Porro oẽ salsum terreũ calidũ, & siccũ non igneum, quare mundat, & constringit sine calefactione forti. Pungitiuũ autem fortis caloris est igneũ, propter hoc, & subtiliat, & purgat, & comburit. Omne porro insuaue asperum ponticum frigidum, & terreum est, ideoque coadunat, & poros spissos facit, & expellit, & incrossat, quia refrigerat, & desiccat. Cæterum acerbum omne aquosum frigidũ est, & subtile, vnde & inscidit, & subtiliat, & aperit opilationes, purgat meatus, refrigerat, & desiccat, & expellit.

Iterum de eodem. *Cap.* LXV.

RAzi in Almansore. 3. parte. Dulce calidũ est, licèt non violenter, & qui frequenter eo vtitur, multitudo coleræ rubeæ & sanguinis generatur. Inde quoq; accidit opilatio, & in epate, & in splene flegma, ventris etiam fluxus ex eo sequitur, & stomachum mollificat, pectori verò & pulmoni confert, corpus itidem impinguat, & augmentat, spermata tribuit. Acidũ verò frigidum est, licèt non vehementer. Coleram rubeam, & sanguinẽ reprimit, ventrem stringit, si tñ stomachus, & intestina munda fuerint. Si verò flegmatis in eis fuerit multitudo, ventris fluxũ, & corpus infrigidat, virtutem quoq; digestiuam impedit, & ꝓpriè in epate. Neruis autem, & neruosis membris nocet, & corpus desiccat, virtutem appetitiuã excitat, vnctuosum stomachũ mollificat, & fluxum ventris facit, ac satietatem antequam homo cibi quantitatem sibi necessariã sumpserit adducit. Calefacit quoq; maxime febricitantes, aut epar, aut stomachum calidum habẽtes, prǽterea corpus humectat, & lenit, flegma verò auget. Et cogitationem hebetẽ reddit, auget quoq; somnũ. Ponticum verò corpus infrigidat, & desiccat, & carnem, & sanguinẽ minorat, si quis eo multotiens vtatur. Stomachũ quoq; confortat, & ventrem frequenter stringit, sanguinẽ melancolicum generat. Amarum porro calefacit, & desiccat fortiter, citoq; sanguinem ad adustionem, & malitiam perducit. Colerã quoq; rubeam in sanguine augmentat. Acutum etiã multo plusquam amarũ calefacit, citoq; corpus inflammat, sanguinem adurit, sed ipsũ prius in coleram rubeam mutat, & post in nigram. Insipidum aliud est quod magis nutrit, quod æqualitati vicinum est. Aliud verò, qđ temperate calefacit, & aliud quod temperate infrigidat. Cũ quo si multa fuerit humiditas humectabit. Siccum autem cum fuerit desiccabit. Horum quidem saporum operatio sic erit, cum vnus eorũ alicui rei maximè dominat' fuerit. Porro si duo sapores æqualiter dominent, eorũ operatio æqualiter cõposita erit.

De operatione saporum ad inuicẽ in calore, & frigore. *Cap.* LXVI.

EA vero quæ de caliditate, & frigiditate, & humiditate, & siccitate diximus, in unoquoque corporum habentium saporem, non sunt in eis secundum eandem quantitatem, sed in quibusdam est æqualiter caliditas, & frigiditas, inequaliter autem siccitas, & humiditas. In quibusdam autem econtra. Quædam verò sunt ab aliis diuersa in quantitate cuiusque qualitatis, sed suo modo. Omne quidem suaue compositum est ex quatuor elementis. Acerba autem, & pontica æqualia sunt in frigore, nisi quòd ponticum crossum est ac terreum: acerbum verò, & subtile, & aquosum. Quod duobus modis ostenditur, per sensum scilicet & collationem. Per sensum quidem, quia uidemus omnes fructus in principio sui ponticos esse & insuaues, siccos, at similes naturæ eorum arborum: postea verò humectantur, & quidem tunc acerbi fiunt, indeq; paulatim mutantur, donec cõpleantur, & maturentur, ac dulcia fiant. Quidam autem ad dulcedinem sine acerbitate transeunt, ut fructus palmarum, & poma dulcia, & oliuę. Maturitas aũt fructuũ est p calorem naturalem, q̃ est in substãtia eorũ, & ẽt per calorẽ qui est solis. Itaq; cum superiores, ponticus, & insuauis, & asper frigidi sunt, & crossi, patet ℞ sit eorum transitus ad acerbum per subtiliationem caloris. Per collationem verò idem ostenditur, quoniam asperi & pontici

tiei diffusio in corpus tarda est. Et maior actio eorum in corporibus est ea coadunare, & densare: hoc autem signum est crossicię & frigiditatis eorum, quia frigidi est densare. Crossi verò nō velociter diffundi. Acerbum aūt velocius in corpus diffunditur, ac in profundū mergitur, & hoc est signū subtilitatis eius, maximè verò, q̄a acerbi generatio est p calorē debilē, qui nō potuit illud in quo fuit ematurare, nec permutare. Sicut ēt accidit epulis, q̄n non plenè digerit eas stomachi calor, acescunt. Quòd si debilis est calor, ita ꝙ oīno a digestione deficit, nec illas immutat, nec acescunt vt in lyenteria contingit: præterea videmus lac, & uinū subtile, & similia, si frigus multum fit nō acescere, si verò ponantur in aere calido acescunt, hinc est ergo acerbū non inueniti fortis frigiditatis, quia generatio eius est ex calore. Sic quoque non reperire aliqua medicamenta quibus dominat̄ frigus acerba. Hoc itaq; signum est, ea quæ aspera sunt, & pontica terrea esse, & crossa. Ea verò, quæ acerba sunt subtilia, & aquosa.

Adhuc de eodem. *Cap.* LXVII.

Sicut autem dulce calidum est, & humidum temperatè, sic similiter, & vnctuosum, amarum verò fortioris caloris, & siccitatis, qu àm dulce, quod duobus modis intelligitur, per sensum scilicet, & per collationem. Per sensum quidem, quia videmus, ꝙ omnia humida si mixta sunt, & decoquat ea calor naturalis, qui est in eis, aut ēt exterior, vt ignis, & solis, dulcorantur. Et siquidem excesserit in eis calor, incipit amaritudo dominari, sicut est in cōi uidere in mirabolanorum fructibus, & in melle dactylico, in principio quidem hæc illa dulcia sunt. Sed postea cū inueterascunt, desiccat illa eorum calor naturalis, & fit in eis amaritudo. Sic quoq; si superexcesserit in eis decoctio, transeunt in amaritudinem. Ex collatione verò, quia videmus dulce, & amarū sordes emūdare, sed emūdatio, q̄ est in dulci temperata est, & æqualis, humida, & delectabilis. Amarū aūt fortius lenit, & emundat in tm̄ ut ēt continua separet cū lęsione, & abhominatione. Hæc ergo significant ipsum esse terreū., & crossum, & siccū. Significant quoq; rei amaritudinem, quæ neq; putrescit, neque vermes producit. Pungitiuum quoq; & amarū ipsa etiā calida sunt, & sicca. Sed pungitiuū fortioris caloris est, & subtilioris substātię, sicut & igneū, ideoq; corrodit, & vrit & liquefacit, amarum verò est minoris caloris pungitiuo. Est ergo crossum, & terreum, ideo siquis vtatur eo exterius est mundans, & leniens, & purgat corroditque carnes superfluas in vulneribus. Si verò bibatur incidit superfluitates crossas. Et aperit oppilationem venarū, vnde & urinam prouocat. Et adimit sputa crossę humiditatis a capite, & a pectore, prodest etiam ep ylensię crossum humorem incidēdo, diffundere. n. se velocius pōt, tanquam & pungitiuū, nec prohibetur transmittit sicut ponticū, porro sallum ipsum quoq; terreum est, & calidum, sed minoris caloris quā amarum.

De aquis metallinis. *Cap.* LXVIII.

Avicenna in primo canone. Quæ verò quibus admiscetur substantia metallina vel eius simile, & aquæ saguisugales, omnes malæ sunt. In quibusdam tamen earum existit iuuamentum. Illa. n. in qua virtus ferri superat, ad hoc iuuat, ut interioribus fortitudo tribuatur, & vt dereb. i. corruptio stomachi prohibeatur. Et ut desideratiuę virtutes omnes procedant. Itaque non coire valentes adiuuant aquæ ferreę, splenem etiam resoluunt. Idem in lib. 2. Aqua ferrea confert uisceribus, & spleni, & stomacho, & renibus, & colicę. Aqua etiam in qua ferrum extinguitur confert sputo sanguinis. Constantinus in pantegni lib. 5. Aqua de ferri metallo uentrem constipat, membra confortat, ualet ad dolorem splenis, & apostemata. Auicenna libr. 1. Aquæ ęneæ vel ęreæ, corruptioni complexionis vtiles sunt. Idem in 2. li. Aqua ęnea confert visceribus, & ori, & auri, valet etiam renibus, & colicę. Constantinus ubi supra. Aqua de metallo ęris humiditati stomachi subuenit, stranguiriam verò gignit, aqua verò de metallo argenti refrigerat, & desiccat, aqua quoque aluminosa refrigerat, & desiccat fluxum sanguinis, & emorroidas stringit. Auicenna. libr. 1. Aquæ aluminosæ menstruorum superfluitatē currere non permittunt, nec sanguinem spuere, nec emorroidas fluere. Sed corpora, quæ febribus sunt apta fortiter ad eas perducunt. Idem in lib. 2. Aqua aluminosa prohibet uomitum, & aborsum, aqua asphalti nocet oculo, aqua nitrosa calefactiua est, & exiccatiua, quandoque confert pulmoni, quandoque stomacho humido propter nitrositatem suā. Constantinus ubi supra. Aqua nitrea uentrem soluit. Auicenna libro 1. Aqua salis armoniaci similiter uentrem soluit. Idem in secundo. Omnes aquæ minerales faciunt vrinę difficultatem, ac pariendi menstruarum, & plurimæ earum soluunt, & exiccant, & quædam earum sicut aluminosa stringunt. Quandoque etiam colicam euenire faciunt. Quædam autem vt ferreę, bonæ sunt renibus, & colicę.

De aquis sulphureis. *Cap.* LXIX.

Isidorus li. 13. Iam verò in multis locis aquæ manent perpetim feruentes tanta vi, vt balnea calefaciant, quædam enim terræ sunt, quæ multum aluminis, & sulphuris habent. Itaque cum per venas calentes aqua frigida venit, uicino sulphuris calore contacta excandescit, nec talis ab origine effluit, sed permutatur dum venit. Sulphur enim alumenque secum ferunt aquæ, vtramque materiā igne plenā, nimisq; motibus incalescētem. Ex imagine mundi. Cum omnis aqua dulcis sit vel salsa, quædam tamen erumpit calida vel putrida. Sunt enim quædam foueæ subterraneæ naturaliter sulphureæ. In his dum ventus cōcipitur eius afflatu sulphur accenditur, per quod incendiū quādoque loca eructant, vt fit in Sicilia. Cum ergo aqua per hæc ignea loca currit, calorem & fetorem inde trahit, & si ꝑpe hunc locum erumpat flammiuoma emulit. Si autem longius recesserit, vix tepescit, deinde penitus frigescit. Auicenna ubi supra. Aquæ sulphureæ conferunt morpheæ, & apostematibus, & inncturarū duritiis, & verrucis pendentibus, & omnibus doloribus iuncturarum, & neruorum, frigidis apostematibus, spleni quoque ac doloribus eius, & epatis similiter, valent etiam impetigini, & scabiei, si in eis fiat balneatio. Aquæ verò sulphureæ, & lutosę ac turbidę fetidęque faciunt febres acidore. Constantinus ubi supra. Aqua picea vel sulphurea valet ad infirmitates frigidas, neruos calefacit, epar incendit.

De aquis calidis, & frigidis. *Cap.* LXX.

Avicenna in 1. cano. aqua temperate frigida sanis melior est omnibus aquis, licet neruos impediat, & in interiorib⁹ habentes apostemata ledat. Ipsa enim appetitum excitat, & stomachum fortem efficit. Aqua verò calida digestionem corrumpit, & cibum natare facit, nec illico sitim extinguit, est etiam cū ad hidropisim, & ethicam adducit, & corpus consumit. Aqua vero tepida nauseam facit. Calidior in ieiunio bibita multotiens stomachum lauat: uentrem soluit, frequenter tamen eam bibere malum est: quia stomachi uirtutem debilitat. Illa uero quæ multum est calida, quandoque colicam resoluit: & splenis ventositatem frangit. Et illi quidem quibus aqua calida iuuamentum præstat: epilensiam habent, & melancoliam: & capitis dolorem. Et frigidum asma: & obtalmiam: & borhor in gutture, & siccitatem: & apostema post aures habentes: & reumatismos, & ulcera in diafragmate: & imparis solutionem in parte pectoris. Menstrua pręterea prouocat & urinam: & dolores sedat. Idem in 2. lib. Aqua frigida nocet habentibus opilationes, confert autem habentibus raritatem & cursum, quicunque, & ex quocunque membro fuerit. Confortat etiam omnes uirtutes in operationibus suis, quando sunt cum ęqualitate, scilicet digestiuam: attractiuam: & retentiuam: & expulsiuam. Est autem ualde nociua pectori: stringit uentrem: & sedat motus spermatis: & cursum eius, & epilentici quidem leduntur ab aqua calida: iuuantur a tepida. Aqua tepida est utilis apostematibus gutturis scilicet vulæ & pectoris. Quæuis autem aqua nociua est cannæ pulmonis propter humectationem quæ in ipsa est: cum ipsa indigeat exiccatione.

Adhuc de eodem. *Cap.* LXXI.

Ex libro de naturis rerum. Aqua quæ cito calefit: & cito infrigidatur: leuissima est. Aqua frigida mortificat vlcera. Cū autem aqua frigida debet fieri frigidissima: oportet ꝙ ipsa in medio calefiat. Sic enim, & cum de sicco debet fieri siccissimum, oportet, ꝙ illud siccum in medio fit humidum: aqua quoque calida citius gelatur quàm frigida: sicut ostensum est supra. Aqua uero supra niuem infrigidata melior est niue, minusque nociua. Isaac vbi supra: Aqua frigidissima plurimum neruorū pectoris, & stomachi & intestinorum percussiua est Generatque dolorem in uentre: stricturam in pectore, & omnibus instrumentis spiritus: & crepaturam in suis uenis, quam qui assuete biberit, incidit in spasmum, idest contractionem membrorum, & membrorum dormitationem patietur, & epilensiam. Constan. ubi supra. Aquam frigidam non bibat, qui stomachum, & epar naturaliter habet frigidum, vel qui ex frigore infirmitatem egressus est. Neque post coitum bibenda est, uel post nimia exercitia, quia calorem dissipat naturalem. Et qui frequenter eam biberit, percussionem in senectute non euadit, sed nec in nocte post somnum bibat sitibundus, quia calor naturalis extinguitur nisi propter ardorem febrium, vel cibum calidum uel salsum. Aqua calida ieiunum stomachum lauat, & de ciborum fecibus purgat, flegma & omnem putredinem mundificat, uentrem soluit, & si quis frequenter eam biberit, digestiuam uirtutem turbat, uentrem & corpus totum mitigat, stomachum emollit, sanguis e naribus propter eam manat. Aqua uero tepida uentrem inflat, cum tamen sitim non auferat.

De aquis coctis. Cap. LXXII.

AVicē. t. li. Aquas malas rectificat sublimatio, & distillatio, & si illud non fuerit, decoctio. Aqua enim cocta minoris est inflammationis, & velocioris descensionis, & stolidi quidam medicorum existimant, quod aquæ coctæ subtile resoluatur, spissum eius remaneat, & ideo coctionem non iuuare, quia spissitudinem in aqua augmentat. Sed sciendum, quod aqua in aqueitatis diffinitione, constat ex partibus in subtilitate, & spissitudine similibus, quia simplex est, nec inspissatur nisi aut, quia frigoris qualitas super eam præualuit, aut propter fortem terrestrium partium commixtionem, quæ quia paruissimæ sunt, ab ea nequeunt separari, nec in ea descendere, quia non sunt tantæ quantitatis, vt aquæ continuitatem ad descensum findere valeant. Oportet ergo vt eis accidat commixtio cum aquæ substantia. Decoctio verò spissitudinem remouet, primo, quæ propter frigus accidit, deinde partes aquæ vehementer rarificat, donec subtilioris substantiæ fiat, vt ab ea separari possint partes graues atque terrestres in eius spissitudine retentæ, & confringatur eam descendentes, remanet igitur aqua pura, simplici propinqua, & illud, quod propter eius rarefactionem separatum est, homogeneum est ei, quod remansit, nec ab eo in subtilitate longinquum. Decoctio ergo non subtiliat aquam, nisi quia spissitudinem frigoris aufert, & quia descendere facit, quod ei commixtum est, huius rei signum est, quod cum aquæ crossæ dimittuntur longo tēpore, non descendit ex eis magnum quid. Cum autem coquuntur, illico res magna descendit, & fit aqua quæ remanet in pondere leuis, & clara, descensionis verò causa est subtilitas, quæ ex decoctione acquiritur. Nōne vides, quod aquæ magnorum fluminum sicut gyon, & illæ præcipuè, quæ in eius extremo sumuntur, illico cum sumuntur vehementer turbidę sunt, postea verò breui tempore in vna resessione, ita clarificantur, quod si alia vice residere faceres, nō descenderet in eis multa res. In aquis autem malis si eas quotidie de vno vase in aliud mutares, quotidie manifestam videres descensionē sicut in primis, quia non descendit ex eis, quod descendere consueuit, nisi paulatim, propter hoc etiam non perfectè clarificantur, commixtiones enim terrestres leuiter a substantia subtili descendūt, in qua non est crossitudo, nec viscositas, nec vnctuositas. Sed a spissa non ita facile descendunt. Itaque decoctio subtilitatem acquirit, post decoctionem verò concussus.

De simplici potu aquæ. Cap. LXXIII.

AQua sola inter omnia elementa hoc habet proprium, vt in eo, quod comeditur, & bibitur ingrediatur, nō vt nutriat, sed quia nutrimentum penetrare facit, & rarificat eius substantiam. Ideoque autē nō nutrit, quia nutriēs potentia sanguis in est. Corpus verò simplex non conuertitur ad recipiendum formam sanguineam. Sed ipsa est substantia, quæ adiuuat ad liquefaciendum nutriens, & subtiliandum, vt citò currat, & penetret in venas. Et absque hoc eius auxilio non potest esse nutrimenti complementum. Rasi in almansore. Aqua naturales humores in corpore conseruat, quæ nutrimentum subtilians penetrare facit, calorem quoque reprimendo calefactis aut calidam complexionē habentibus plus quàm vinū confert. Aqua pondere leuiori calorem frigiditatemque citius suscipit, quæ meliorem saporē retinet, dulcedini.s. appropinquantem melior iudicatur. Turbida verò in epate generat opilationem, & in renibus lapidē. Aqua salsa ventrem mollit, & postea constringit. Si quis vsualiter eam biberit, corpus desiccat, atque in eo scabiem, & monoragadias generat. Aqua stans, & putrida splenem augmentat, complexiones corrumpit, ac febres generat. Aqua frigida vt ita stomachū percutit, si bibatur a ieiunis, sed epar multum infrigidat. Quam nulli ieiunii præsumāt bibere, nisi calefacti, sic enim eis proficit. Super cibum in parua quantitate sumpta, stomachum corroborat, & auget appetitum. Aqua verò quæ non benè sapit, eo quòd frigida non sentitur, ventrem inflat, sitimque non minuit, sed appetitum destruit, & corpus dissoluit: aqua verò calida (quam quidam ieiuni bibunt) stomachum præcedentis nutrimenti a superfluitatibus lauat, & ventrem fortasse soluit. Quæ tamen si frequenter bibatur stomachum corrumpit, & debilitat, aqua tepida fastidium facit, aqua verò cocta quousque minor reddatur eius substantia, minus inflat, citiusque descendit.

Iterum de eodem. Cap. LXXIIII.

ISaac in dietis. Aqua nullum dat nutrimentum vel augmentum corporibus humanis, nisi cōposita fuerit cū cibariis ex quatuor elementorū cōplexionibus cōpositis. Quia cū sit frigida, & humida, contraria est nobis calidis, & siccis. unde nihil in eis operatur, nisi sicut cōtrariū in cōtrario.s. repugnando, & destruēdo sicut videmus aquā igni resistere, ipsum.n. extinguit. nō ergo augmētat, quia simplex est, corpus autem nostrum cōpositū. Et cōpositū quidē suum simile facit crescere, simplex autē ècontra decrescere. Sed neque nutrit, nutrimentū.n. nihil aliud est, quàm assimilatio cibi in corporibus edētium, & est simile per actuè, aqua verò, nec potestatiue, nec actualiter similis est caliditati, & siccitati corporis nostri. Est tamen necessaria duobus modis. Vno quia portat cibū per totū corpus cū sui subtilitate, & liquore, dissoluit.n. & attenuat eum. vt possit penetrare venas, & totius corporis vias Alio verò, quia cum frigiditate suaque humectatione refrigerat, & extinguit extraneè caloris acumē, & sitim ab eo generatā mitigat, & dissoluit fumum circa cor cumulatū, vnde naturā in actione sua cōfortat, veruntamen si fortem adeo calorem inuenerit, vt ei nequeat repugnare, mutatur in ipsum patiendo, sicut etiam in caturionibus videmus aquam in igneam naturā transire pro sui subtilitate ac leuitate, unde ignis augmentatur, & cōfortatur. Ideoque ut tribuatur infirmis, oportet etiam ingeniare miscendo eā compositam, vt fiat crossior, & grauior, ne extraneo calori obediat, sed ab ea extinguatur, & sitis per eam generata mitigetur. Ex li. de naturis rerum. Aqua dulcis est de rebus interioribus hydropicis, hæc enim membra reddit tremula, & mollia.

De aquis ad potandum eligendis. Cap. LXXV.

AVicenna. t. li. Aquæ fontium cæteris meliores sunt, nec tamen omnium, sed fontium terræ liberę. vbi nulla dispositionū, & qualitatum extranearum superat, nec ex omni fonte terræ liberę, sed illa tamen quæ est currens, ac soli ac ventis discooperta, & super lutum incedens. Talis.n. melior est illa, quæ supra petram fluit, quia lutum mundat aquam, & aufert ab ea res extraneas sibi commixtas, & colat eā, quod non faciūt lapides. Sed oportet ut lutum per quod transit, sit liberū, & non fetidum neque lacunosum. Quòd si hæc aqua multa fuerit, & forti cucurrerit cursu, vt propter sui multitudinē illud, quod ei cōmiscet, in suā cōuertat naturā: & suo cursu tēdat ad solē.i. ad orientē, proptereaque ad eius exitū erit aquis cæteris melior, & tantò magis, quantò a suo elōgabitur principio, post hanc illa, quæ ad septētrionē vadit. Nā illa quæ ad occidentē, & meridiē, mala est. Et propriè cū meridionales exufflant venti. Illa quoque quæ a locis altis descendit, cū aliis bonitatibus melior est, & est quasi dulcis, nec uinū tolerat, ut ex ea sibi admisceatur, nisi parū. Est autem in pondere leuis, citoque infrigidatur, & citò calefit propter raritatē suā, frigida in hieme, & calida in æstate. In qua nullo modo superat color aliquis vel odor, & citò descendit ab hipocondriis. Quodque in ea coquitur, citò coquitur, & citò dissoluitur. Ex aquis quoque laudabilibus sunt aquæ pluuiales, & illę præcipuè, quæ in æstate veniūt, & ex nubibus cū quibus assunt tonitrua. Isaac in dietis. Laudabilis aqua duo continet in se, vnū ex sui essentia, aliud ex sui cursus origine. Ex sui essentia claritas & liquiditas, nullū habēs colorē, neque saporē, nec odorē, nec fetorē. Hæc.n. significāt quatuor elemētorū cōplexiones in corporibus cōpositis, unde si quid horū habeat aqua, significat aliā rē in ea cōmixtā. Si autem habeat colorē, oportet vt sit albus, clarissimus, & mūdus, hoc.n. indicat aquā aeri tenuissimo admixtā. Si verò saporē, necesse est odorifera sit, ol putore carēs, & grauitate. Origo cursus aquæ necesse est vt sit ad orientē, aliquantulum septētrionali pertinēs plagę, ut septētrionalis, & oriētalis vētus eā perflet. Huius citissima mutatio qualitatis in qualitatē significat eiusdē leuitatē, nec esse terrestre hēre quippiā. Diascorides. Aqua quæ lapide emanat, leuior, & limpidior est, & vētrē, & vrinā prouocat. Oium autem aquarū pluuialis est optima, leuis, & dulcis, facile digeritur. Cito enim calefit, & cito infrigidatur.

Iterum de eodem. Cap. LXXVI.

PAlladius libro vbi supra. Aquę salubritas sic agnoscitur. Primum ne a lacunis aut palude ducatur, ne de metallis originem sumat. Sed perspicui coloris, neque vllo aut sapore aut odore mutetur, nullus illi limus insideat, frigus teporem mulceat, æstatis incendia moderetur, sed quia solet his omnibus ad speciem custoditis, occultiorem noxam rectior seruare natura, Ipsam quoque incolarum salubritate noscamus si facies bibentium puræ sunt, si saluo capite, si in pulmonibus ac thorace aut nulla est, aut rara causatio. Hipocras in regimine acutorum. Ptisanam ordeaceam super omne de grano cibarium acutis morbis, & acutis passionibus excellentissimum iudico. Quippe, quæ viscosa est, & lenis, vncta quoque & lubrica, & mollis, temperatam habens humiditatem, sitim extinguit, & si opus fuerit ablui facit. Nequaquam stiptica, non ad labutem furiosa, non inflat in stomacho, nec ibi acescit. Quarum vtrumque nimirum in coctione, dum valet in potestate habet, expleret. Constan. in pantec. Ordeum frigidum est in primo gradu, siccū in secundo. Ptisanę ex eo confectæ frigidæ sunt, & humidæ, hoc ptisanum cōplexionem adiuuat secundum temperamentū acutis febribus ualet, digerens materiā vnde generatur, sitim extinguit, & naturaliter lauatoriā est, unde fit vt membris oībus cito diffundatur, de stoma

cho in intestina statim effluis, vbi si incedentes humores lauene sit, facile expellit, limosa interiora siue exteriora mundificat, nullũ rancorem infirmis generat, non inflat, nec ventositatem vllã apparat, sicut alia solent grana. Ordeũ vnde cõficit, oportet esse bonũ, nõ vetus, sed albũ, durũ, & benè excoriatũ atq; pistatũ.

De aquis perniciosis ac venenosis. Cap. LXXVII.

AVicen. 2. li. Aquæ malę sunt aquæ stantes, & quæ sunt in lacunis. Et super quas dominatur odor, & sapor extraneus, conturbatæ, spissę, graui ponderis. Et quæ citò conuertuntur in lapidem. Et illę super quas natat spuma alba mala, & in quarum supremo congelatur res extranea mala. Sed diuersis earum nocumentis, diuersis occurritur remediis, ut nitrositatis nocumento succurritur cum lacte, & vino crosso, & amilo; & malus est cum vino subtili odorifero, & antiquo crudo, & cucumeribus immaturis, & oleribus solatiuis, & cũ prouocatiuis: aquas crossas conturbatas rectificant subtiliatiua, vt allium, cepæ, porrum, & uinum. Et aqua quidem aspera non est nisi aut crossa aut acuta abstersiua, & dicitur quandoque aqua aspera illa, quæ vehementer mundificat illum, qui ea abluitur. Amaram autem aquã rectificant dulcia. Salsam verò xilocaractæ lyte, & grana mirti: vniuersaliter autem aquas malas rectificat acetum, & remouet earum maliciam. Ex imagine mundi. Sunt loca serpentibus plena, qui vicinam aquam veneno inficiunt. Ita, quòd bibentes intereunt, vt fons stigius facit.

De his, quæ generantur ex aquis, & primo de vellere aureo. Cap. LXXVIII.

ACtor. Ex aquis porro non solũ pisces, vt ab initio procreati leguntur, sed nunc etiam multæ ac variæ rerum species quotidie generari cernuntur, vt sal, nitrum, alumen, spongia, & etiã lana quædam marina, & etiam lapides diuersi generis: horum quædam ex spuma procreari dicuntur, ut spongia, & lana marina, & etiam quidam lapides, vt pumex. Spuma quidem ex collisione aquarum generatur, vento intus concepto vel incluso, vnde tenuissima est, & inanis, & modico flatu spargitur. Isidorus. Spuma dicta est, eo quòd spuatur. Sordes enim sunt vndarũ, vnde & mustum, & ea, quæ coquuntur spuma purgantur, hinc, & sputum dr. Papias. Aureum vellus aqua in litoribus gignit, & nutrit. Cuius colorem naturalem nullus eorum, qui vellera diuersis fuscis obducunt imitari adhuc potuit. Et quæ pratorum vel hortorum amenitas potest cerulei maris æquiparare pictoram vel aurum. In pratis flores refulgent auri fulgore. Marina lana eodem pariterque resplendet, & illi citò marcescunt. Ista diu durabit seruatur.

De Spongijs. Cap. LXXIX.

PHilosophus. Spongiæ marinæ sunt quædam corpora media inter plantas, & animalia. Qm & radicibus aluntur, vt plantæ, & tactu sentiunt vt animalia. Sed horum principia sunt vapores, vnde prius per se oriuntur, plantę verò ex seminibus plurima mediante. Plinius li. 31. Spongiarum genera quidam sic distinguunt. Alias enim mares ex his æstimauerunt tenui fistula spissiores que persorbentes, & quæ tinguntur in deliciis aliquando, & purpura. Alias fœminas maioribus fistulis ac perpetuis maribus duriores. Alias quas appellant tragos tenuissimis fistulis atque densissimis. Candidæ cura fiunt è mollissimis recentes per æstatem tinctæ salis spuma ad lunam, & pruinas sternuntur inuersæ, hoc est qua parte adhæsere, vt candorem bibãt. Animal esse docuimus etiam cruore inhærente. Aliqui narrant, & auditu regi eas contrahique ad sonum, exprimentes abundantiã humoris, nec auelli petris posse, ideo abscindi, & saniem emittere. Quin & eas, quæ ab aquilone sint genitæ præferunt cæteris, nec vsquam diutius durare spiritum medici affirmant. Sic & prodesse corporibus, quia nostro suum misceant, & ideo magis recentes magisque humidas. Sed minus in calida aqua minusque vnctas, aut vnctis corporibus impositas, & spissas minus adhærescere. Mollissimum genus earum penicilli oculorum tumores leuant ex mulso impositi. Item abstergendi lippitudini vtilissimę. Eam quæ tenuissima est mollissimam quoque esse oportet. Imponuntur spongiæ ipsæ Epiphoris ex posca, & aceto calido ad capitis dolores in cætero recentes discutiunt, molliunt, mitigant, veteres conglutinant, uulnera visus earum ad abstergenda, fouẽda, operienda a foru dum aliud imponatur, ulcera quoq; humida, & senilia impositę siccant. Fracturæ, & vulnera spongiis vtilissime fouentur. Sanguis rapitur in siccando vt curatio perspici possit. Et ipsę vulnerum inflammationibus imponuntur, nunc siccæ, nunc ex aceto inspersę, nunc è vino, nunc ex aqua frigida, ex aqua verò cœlesti impositæ siccant, recentia non patiuntur intumescere imponuntur & integris partibus, & fluctuatione occulta laborantibus quæ discutienda sunt, & his quæ apostemata vocant, melle decocto perunctis. Item articulariis alias aceto salso madidę. At contra scorpionum ictus ex aceto, in uulnerum curationem, & succidæ lanæ vicẽ implens, nunc ex vino, & oleo, nũc ex eadem. Differentia hæc, lanę emolliunt, spongię coercent rapiuntque uitia ulcerum. Circumligantur & hydropicis siccæ vel ex aqua tepida poscave, verumq; blandioribus opus est operiri ne, aut siccare cutem. Imponuntur & his morbis, quos vaporari oporteat feruenti ex aqua perfusę expressæque inter duas tabulas. Sic & impositæ stomacho prosunt, & in febri contra nimios ardores. Sed spleneticis e posca, ignibus sacris ex aceto, efficaciores qñ aliud imponi oportet, sic vt sanas quoque partes spaciosæ operiant. Sanguinis quoq; profluuiũ sistunt ex aceto, aut frigida aqua. Liuorem ab ictu recentem ex aqua salsa sæpè mutata. Tolluntq; testiũ tumorẽ doloremq; ex posca. Ad caniũ morsus vtiliter concisę imponũtur ex aceto aut frigida aut melle abundæ subinde humectandæ. Aphricanæ cinis cum porri sectiui succo sanguinem reiicientibus haustus salis ex frigida prodest. Item cinis cum oleo, & aceto fronti illitus, tertianas tollit priuatim, Aphricanę ex posca tumorem discutiunt. Omnium autem cinis cũ pice crematarum sanguinẽ sistit mulierum. Aliqui taras tantum ad hoc cum pice vrunt, & oculorum causa comburuntur in cruda olla figulinæ operis plurimum proficiente eo cinere contra scabrities genarum excrescentesq; carnes, & quicquid opus sit ibi destringere, spissare, explere, vtilius in eo usu lauare cinerem. Auicen. in 2. Can. Spongia est corpus marinum lanatum, rarum sicut filtrum, & dicitur quòd habet animalis motum in eo cui adhæret, & non separatur ab eo. Illa siquidem, quæ recens est, fortior est, & fortioris exiccationis, propter fortitudinem naturæ maris. Est autem calida in primo gradu, sicca in secundo, eiusque lapis est ei propinquus, & minus calidus. Spongia fortis est exiccationis, propriè autem, quod ex ea recẽs est adustum cum oleo, & similiter eius cinis confert diruptioni sanguinis propter incisionem aut apertionem. Inflammatur enim ignis ex ea super locum, & cauterizat, cum hoc, quod est substantia retinens sanguinem. Fiunt etiam ex ea licinia, & in orificiis uenarum ponuntur, & retinent sanguinem. Item spongia exiccat apostemata flegmatica. Infusa aceto super plagas ponitur, & consolidat vlcera profunda. Adusta etiam cum oleo conuenit eiectioni sputi sanguinis. Lapis in ea inuentus frangit lapidem vesicæ, subtiliat autem absque calefactione, & exiccat, & abstergit. Diascorides. Spongię sunt duo genera, masculus, & fœmina. Masculus dicitur, qui pertusuras habet minutas, & spissas, & albas. Fœmina verò rotundas, & maiores habet cauernas. Est tertium genus, quod tragon dr, duros habens inter se lapides, & cauernas plurimas. Noua spõgia, & non pinguia uulneribus, & tumoribus imposita medicatur, vulnera claudit aperta. Vetus autem inutilis est uulneribus, reumaticis, & antiquis. Sic ex imposita abstergit humorẽ, cõbusta virtutem habet stipticam. Quæ lota miscetur collyriorum confectionibus. Comburunt' ãt tinctę in pice liquida, & fluxum sanguinis stringũt. Sunt. n. acres & diaforeticæ. Noua enim spongia per seipsam apertè desiccat.

De Lapidibus ex aqua generatis. Cap LXXX.

ARisto. in lib. de uegetabilibus. Lapides etiam, quidam ex collisione aquarum fiunt. Primum enim spuma coagulatur ut lac unctuosum. Et dũ unda arenę illidit', arena congregat unctuositatem spumę, siccatque illam maris siccitas cum superflua salsedine. Congreganturque partes arenæ, ac per temporis longitudinem fiunt lapides. Vitruuius ubi supra. In Cappadocia lacus est; in quam pars arundinis, si dimissa fuerit, & postero die exempta inuenitur lapidea, pars autem, quæ manserit extra aquam, permanet in proprietate sua. Sic, & hierapoli feruens aquæ calidę, quæ circa hortos, & uineas fossis ductis emissæ post annum crustæ lapideæ fiunt, quibus scilicet crustis in agris septa efficiunt, hoc ideo videtur naturaliter fieri, quòd in his locis, & ea terra quibus nascuntur, succus subest coaguli naturæ similis. Deinde cum commistus is per fontes extra terram egreditur, a solis, & aeris ardore congelatur, sicut etiam in areis salinarũ videtur vbi supra. Puteolanus quoq; puluis, si in aquam inciderit, saxum fit. Quis autem non grauissimas aquas credat, quæ in crystallum coeunt. At econuerso est, leuissimis. n. hoc euenit, quas ob ipsam tenuitatẽ facillime gelat frigus. Siquidẽ aqua cælestis minimum in se terreni habens, cũ induruerit, longioris frigoris pertinacia spissatur magis ac magis, donec omni aere exploso à se tota comprimitur, humor q̃ fuerat, lapis efficitur. Ex li. 3. Metheororum Arist. In additis, de aquis fiunt lapides quatuor modis. Vnus est qñ gelatur guttatim cadens aqua. Alius quando de aqua currente descendit quiddam residens in superficie fundi ipsius, fitque lapis. Sunt etiam certa loca, super quę aquæ effusę vertunt' in lapides diuersorũ colorum. Sunt etiã aquæ, quæ seorsum acceptæ non gelantur, sed si prope alueum suum fundãtur,

couge lan-

coogelantur, fiuntq; lapides. Scimus ergo, ꝙ in illa terra vis est mineralis, quæ congelat aquas. Ex lib. de na. re. Constat etiam moltos fontes esse, qui ligna iniecta (vt dictum est supra) in lapidẽ substãtiã cõuertont, ex hisq; lapidibus optimę cotes fiunt.

De natura & speciebus pumicis. Cap. LXXXI.

AVicen. in 2. Cano. Spumæ maris, i. pumicis duæ sunt species. Prima est spongiosa in figura sua, rãcida in odore suo similis odori piscium graui, i. odorum piscium salsorum, & est spissa littorosa. Itẽ læuis, longa, odoris thoolobij, i. musci nascentis in lapidibus, qui sunt in locis humidis. Est etiã rosea atq; purpurea, similis lanæ sordidæ, leuis. Quinta formam habet fungi, exterius plana, interius aspera, qui non habet odorem. Est autẽ spuma maris calida, & sicca in tertio gradu, mundificatiua est sordiciei abstersiua, adustiua. Tertia vero subtilior est alijs, adusta quidẽ, & prope tertia facit alopiciẽ, fungalis administratur in abrasione pilorum, & confert morpheæ. Et duæ quidem spongiosæ ingrediuntur in ablutionibus, & in medicinis panni, & vestigiorum in faciebus. Plana magis est conueniẽs abstersioni dentium, & vniuersaliter vehementis abstersionis dẽtiom. Conueniens etiã est apostematibus quæ sunt, vt in claui superposita. Rosea vero scrophulis, & podagræ, spleni, & hydropicæ confert: & etiam difficultati vrinæ, & ad purgandum arenam, quæ est in vesica, & dolori renum, scabiei vlcerosæ, & impetigini confert propriẽ spongia marina. Dyascorides. Pumex eligendus est læuis, frangibilis, albus, & sine lapide. Comburitur autem sic, vt in carbonibus missus diu ignescat, & post extractus vino odorato extinguatur: & hoc secundo fiat similiter. Tertio vero extractus ab igne reponitor: virtus eius est stiptica, & termantica, & purgatiua oculorum, cicatrices limpidat, & dentes, vulnera replens, & ad cicatricem ducens. Carnes vulneribus superfluẽ crescere non sinit, capillos corporis tollit. Theophrastus dicit, ꝙ si cacabo bullienti misceatur, vlterius bulire non sinit.

De natura & origine salis. Cap. LXXXII.

ISidorus lib. 16. Sal quidam dictum putant, ꝙ in igne exiliat, fugit enim ignem, dum tamen sit igneum, sed naturam aquæ sequitur, quia ignis, & aqua semper inter se inimica sunt. Alij sal a salo, vel Sole vocatum existimant. Nam aquis marinis spõte gignitur, spuma in extremis littoribus derelicta, vel scopulis a Sole decocta. Sunt & lacus, & flumina, & putei e quibus hauritur: & hinc in salinas ingestos Sole siccatur, sed & summa fluminũ dẽiantur in sale amoe reliquo sub gelu fluente: alibi quoque detractis arenis colligitur, crescens cum Lunæ motibus. Nã hammoniacus in Cyrenea sub arenis inuenitur. Britãnici quoque sales ex aqua in silicis soliditatẽ vertuntur. Ita vt ferro cædantur, candore niuei, corpori salubres, cibo & potu grati. Sunt & montes natiui salis, in quibus ferro ceditur vt lapis, renascẽs maius: tantæ etiam alicubi duritiei, vt muros domosq; massis salis faciãt, sicut in arabia. In natura quoq; salis differentiæ sunt. Nã alibi suauis est, alibi salsissimus. Commune in igne crepitat. Tragaseum, nec in igne crepitat, nec exilit: agrigentinum Siciliæ flammis impatiens in qua exilit in ignẽ fluit contra naturã. Sunt & colorum differentiæ: Memphiticus Ruffus est. In parte Siciliæ quadam, vbi Ethna mons est purpureus. Itẽ in eadẽ Sicilia in Pachino adeo splendidus est, & lucidus, vt imagines reddat. In Cappadocia Crocinos effoditur. Salis autẽ natura ad omnem escam necessaria est: pulmentis n. saporem dat, auiditatẽ excitat, & appetitum in oĩbus cibis facit. Quin etiã pecudes, & iumenta sale maximẽ prouocantur ad pastum, multum largiores lacte, & gratiores casei dote. Corpora etiam sal astringit, siccat, & alligat, defuncta a putredine conseruat.

Iterum de eodem. Cap. LXXXIII.

PLinius lib. 31. Sal omne aut fit, aut gignitur: vtrunque pluribus modis, sed causa gemina, vel ex humore coacto, vel siccato consistit: auiditatem excitat in oĩbus cibis, ita vt ex eo inter innumera cõdimenta fit intellectus peculiaris: ergo hercle vita humanior sine sale nequit degere: adeoq; necessarium fit hoc condimentum aliàs elementũ, vt intellectus ad voluptatem transierit: animi qooq; sannæ, i. ioca sales appellãtur, omnisq; vitæ lepos, & summa hylaritas, laborumq; requies, non alio magis constat vocabulo: honoribus et militiæq; interponitur, salarijs inde dictis, magna apud antiquos auctoritate, sicut ex noĩe salariæ viæ apparet. Qũi illa sal in sabinos portari consueuerat. Ancus Marcius Rex, sex milia modia salis in cõgiario populis dedit, & salinas primus instituit. Auctor est etiam Varro, vice pulmentarij veteres æstiasse salem cum pane, & caseo. Sal ille salsissimus, qui est siccissimus. Suauissimus autẽ omnium est Tarentinus, & candidissimus: ac de cętero fragilis, qui est maximẽ candidus: omnis autẽ sal pluuia dulcescit: suauiorẽ tamen rores faciunt, sed copiosum Aquilonis flatus: Austro nõ nascitur, flos quoq; salis non fit nisi Aquilonibus. Cappadociæ sal effoditur croceus, translucidus, & odoratissimus, ad medicinæ vsus antiqui maximẽ laudabant Tarentinum. Et e marinis quæcunq; ex eo genere, præcipuẽ spumeum. Iumentorum vero, & boum oculis tragaseum, & beticum. Ad obsonium, & cibum est vtilior, quisquis facilẽ liquescit: itemq; humidior: minorem enim amaritudinem habent huiusmodi: vt Atticus, & Euboicus: porro seruandis carnibus aptior est acer, & siccus, vt megaricus. Conditur etiam additis odoribus. Actor. Sal quoque infœcunditatem terræ facit: iuxta illud, posuit terram fructiferam in salsuginem: vnde & vrbes destructæ ab hostibus solent sale aspergi: vt nihil in eis germinare possit: Sicut ẽn omnibus condimentis nihil sale vtilius, sic sale infatuato nihil inutilius, quia neq; ad sterquilinium vtile est: immo nociuum, eo ꝙ non sinit terrã fœcundare. Vegetius Renatus de re militari lib. 4. Si maritima sit ciuitas, & sal defuerit liqoor ex mari sumptus, ꝑ alueos aliaq; pocula diffunditur, quia calore Solis in salem duratur. Quod si hostis ab vnda fortassis prohibeat, arenas quas excitato vento mare profuderit aliquando colligant, & aqua dulci perfundant, quæ Sole siccata nihilominus in salem mutabitur.

De operatione salis in medicina. Cap. LXXXIIII.

AVicen. lib. 2. de medicina. Sal natura calidum est, & siccũ, in secundo gradu. In ipso est amaritudo, & stipticitas: & quanto amarior est, tanto calidior. Est autẽ abstersiuus, & resolutiuus, constrictiuus, exiccatiuus, & diruptiuus ventositatũ. Sal adustum vehementioris est exiccationis, & resolutionis, & confert putrefactioni, & humorum crossitiei: huius flos est eo subtilior, & puluis eius ipsi propinquus, & ambo resoluunt plusꝙ̃ sal, & minus constringunt. Sal adustum mundificat dẽtes a lapidibus, & remouet nigrediñẽ sanguinis vbicunq; linitus est. Et eius vsus cum melle bonum efficit colorẽ. Itẽ sal corrodit carnẽ additã, & morsam, & confert scabiei vlcerosæ, & impetigini iuuat ad vomitum, & facilem superfluitatis egressionẽm, ac descensionẽ cibi. Itẽ sal valet ad dissinteriam: adiuuat medicinas solutiuas ad eradicandum melancoliam, & humiditates viscosas de partibus membri: valet etiam in emplastris contra venena, contra podagrã, contra carbunculos, cõtra apostemata flegmatica. Diascorides. Virtus omni sali stiptica est, & catartica, & diaforetica, putredinem tollit, scabiei medetur, collirijs oculorum miscetur, cum oleo iunctus labores itineris tollit. Tumores hidropicis, & dolores, si fuerit calidus adhibitus soluit, si faucibus, si gulæ, si gingiuis, & arterijs addatur cum melle reuma ꝓhibet, ac liuores tollit corporis. Tritus linteo ligatus, & aceto infusus impositus morsibus venenatis occurrit, & ad alia multa valet. Isaac. Sal calefit moderatẽ, multumq; desiccat, quia compositum est ex duabus qualitatibus. Vna est colatiua, & incisiua. Alia coadunatiua, & constrictiua, quarum vtraq; desiccatiua est. Ideoq; sal desiccat in tertio gradu, calefacit in secundo. Constan. in lib. graduum. Vniuersaliter autem sal corpora custodit, & putredinem ab eis mundat. In auro etiam ruborẽ augmẽtat, & in argento albedinem, si ex eo lotum fuerit: crossos, & duros humores eliquat, & desiccat: prohibet naturalem colorem, ne dissoluatur, & corrumpatur, pessimis vulneribus appositum repugnat ne dilatentur: mixtum cum oleo membrisque fatigatis iunctum, omnem ab eis dolorem aufert. Cum semine lini cataplasmatum, Morsus reptilium curat.

Iterum de eodem Plinij documenta. Cap. LXXXV.

PLinius vbi supra. Salis operatio multiplex est in medicina: huius natura est per se ignea, & ignibus inimica: ipsos videlicet ignes fugiens, oĩa erodens. Corpora vero astringens, & siccans: defunctaq; & putrescentia ita vindicans, vt ea durent per sæcula. In medendo aũt mordens, & adurens, repugnans, extenuans, & dissoluens. Stomacho tantum inutilis, præterꝙ̃ ad excitandam auiditatẽ, aduersus serpentium morsus valet, cum origano, melle, & ysopo, contra cerasten cum origano, & cera, aut pice, aut melle. Aduersus scorpionum ictus cũ quarta parte lini seminis, & oleo, & aceto illitus. Cõtra scabiones, & vespas similiaq; ex aceto. Ad vlcera capitis, & pustulas papulasve, & incipientes vertucas cum vitulino sæpo. Oculorum quoq; remedijs prodest, & ad excrescentes ibi carnes, totiusq; corporis pterigia, sed in oculis peculiariter: ob id additur collirijs, & emplastris. Ad hoc maximẽ ꝓbatur ætaticus, vel caunites. Ex ictu vero suffusis cruore oculis sigillatisq; cum myrti hæ pari põdere, ac melle, aut cum ysopo ex aqua calida, vtq; foueantur salsugine, ad hoc Hispaniensis eligitur. Contraq; suffusiones oculorum cum lacte in coticulis teritur. Priuatim sugillationibus in lintheolo inuolutus, crebroq; ex aqua feruente impositus: valet vlceribus oris manantibus in lintheolo concerpto, ac tumori gingiuarũ

inflicatus,

insiccatus, & contra scabriciem linguæ frictus comminutusque. Aiunt quoq; dentes non erodi, neq; putrescere, si quis quotidie mane ieiunus salem contineat sub lingua donec liquescat: lepras idem, & furunculos, & lichenas, & psoras emendat cũ passa vua exempto eius ligno, & sepo bubulo, atq; origano, ac fermento vel pane, maximè Thebaicus: hic & ad pruritus eligitur. Tonsillis & vuis cum melle prodest quicunq; ad anginas: hic amplius cum oleo & aceto, eodẽ tpe extra fauces illitus: cũ pice liquida in vino mistus aluum emollit, noxia & tinearũ genera potus in vino pellit. Æstus balnearum cõualescentes vt tolerare possint, linguæ subditus præstat. Neruorũq; dolorem maximè circa humeros, & renes in saccis crebro aqua feruente madefactus leuat. Præterea colum, & tormina coxarumq; dolores leuat potus, & saccis candens impositus: podagram quoq; cu melle, & farina cum oleo tritus. Tollit & clauos pedum ac perniones. Ex oleo imponitur ambustis, pustulasq; reprimit. Ignibus & sacris, ac vlceribus quæ serpunt imponitur ex aceto, aut isopo, & morbo regio laborantibus, donec sudent ad ignem. Contra pruritus quoque quos sentiunt infricatus ex oleo, & aceto, & fatigatos ex oleo. Phagedenis vlcerum tritus cũ farina ordei superimposito linteolo, madente vino. Multi & hidropicos sale curauerunt, feruoresq; febrium cũ oleo perunxere. Tussim veterẽ eius linctu diluisse, ischiadicis quoq; clisteribus infundere, vlceribus excrescentibus, & putrescentibus imposuere. Crocodilorum morsibus ea aceto in linteolis, ita vt batuerentur ante ictum vlcera. Bibitur & contra oppium ex aceto mulso: luxatis imponunt cum farina, & melle, item eatuberationibus: dentium dolori prodest cum aceto fotus, & cum resina illitus. Ad oĩa vero spuma salis iucundior atq; vtilior: pterea pecorũ quoq; scabiem, & boum tollit illitus. Sed quicunque sal acopis additur ad excalefactiones. Item smegmaticis ad extendendam cutem leuandamq;: datusq; lingentibus, & oculis iumentorũ inspuitur.

De operatione ipsius in alchimia. Cap. LXXXVI.

EX libro de aluminibus, & salibus. Sal est aqua quam coagulauit siccitas ignis: huius natura sicca & calida est: proprietatis autẽ eius est, ꝙ liquefacit aurum, & argentum cum vehementia ignis, & augmentat in eis natiuum colorem, s. in auro rubedinem, & in argento albedinem. Conuertitq; ea corporeitate, ad spiritualitatem. Abluitq; corpora a putredine, sordicie, & corrodit eorum sordiciẽ, i. sulphureitatem. Cum eo quoq; calcinantur corpora, non cum alio: inuenitur quoq; in oĩbus cineribus plantarum, & calcibus lapidum, & ossibus aĩalium, & in oĩbus rebus. Ideoq; sapientes nominauerunt argentũ cõmunitatis Argentũ quidẽ propter eius albedinẽ. Cõitatis autẽ, quia oẽs homines eo indigent, & vtuntur in oĩbus rebus, & cum eo rectificantur creaturæ: Deus quoq; excelsus non laudauit creaturam in lege, sicut laus est eius in sale. Qui ergo scit salẽ, & eius solutionẽ atq; coagulationẽ, scit secretum occultũ sapientũ, i. alchimistarum. Ipse quidem corpora dealbat, & mundificat atq; resoluit: spũs quoq; coagulat & retinet, ac prohibet ab eis adustionẽ ignis. Sunt aũt multi sales, & nẽs pparati apud cõplemẽtum redeunt ad salẽ hãmoniacum, qui est salũ melior ac nobilior, in regimine fixus non fugiens ignẽ, & ipse quidẽ est oleum, qđ coagulat siccitas ignis: huius natura calida est, & sicca, subtilis, penetrans, profundans, & est spũs volans adiuuans exilit: siue ipso enim nõ cõpleretur elixir, nec caolueretur, nec egrederetur. Ex additis libri quarti Metheororum Alumẽ & sal hãmoniacũ sunt de genere salis, nisi ꝙ ignis in sala hãmoniaco magis est q̃ terra, & totũ sublimat, & ipsum est cui miscet fumus calid⁹ nimiũ subtilis igneitatis multæ, & est coagulatũ ex siccitate.

De diuersis speciebus salis. Cap. LXXXVII.

COnstanti. vbi supra. Sal quatuor modis est. Quod fit in salina commune est. Est & sal gemma. Est & indicum cuius color pertinet nigredini, lucidum, & durum. Est & aliud, quod dĩ napticum, i. aqua coagulata de petroleo fluxa: omne tñ calidum & siccũ est, sed nõ equaliter. Sal hãmoniacum calidũ est, & siccum in quarto gradu: facitq; alterum sal similiter nitrũ. Sal gẽma suauiter purgat flegma, est etiã sale cõi vtilior. Indicũ flegma purgat, & coleram nigram, & diuersos putridos humores: & facit velociter potionẽ a stomacho descendere. Napticum est calidius, & siccius cæteris. mundificat, & dissoluit: corporis pruriginem amputat: superfluam carnem palpebrarum crescere nõ sinit: alias corrodit desertis, valet hydropicis si cataplasmetur. Sal hammoniacũ colat, & mundificat, & plus interiora q̃ exteriora purificat. Plinius vbi supra. Sal oĩs aut fit, aut gignitur, & vtruoq; pluribus modis, sed causa gemina, s. humore coacto, vel siccato. Siccatur in lacu Tarentino, æstiuis solibus, totumq; stagnum in salem abijt, modicum alioquin altitudine genua nõ excedẽs. In Sicilia quoq; lacu qui cauonicus vocatur, & alio iuxta Gelam horum extremitates inarescunt tñ, sicut in Frigia, & Cappadocia. Aspendi vbi largius coquitur, & vsq; ad mediũ lacum. Aliud etiam est in eo mirabile, ꝙ tãtundẽ noctu subuenit, quantum auferas die. Est autẽ omne aliud minutum, & nõ globatum: aliud genus ex aquis maris sponte gignitur, spumaq; in extremis littoribus, ac scopulis relicta: Solis calore densatur, & acrior est q̃ in scopulis inuenitur: sunt etiã tres differentiæ naturales. Nã in Bactris duo lacus vasti, alter ad Scythas versus, alter ad Darios, sale æstuant. In Cypro aũt, & circa Memphim lacũ illũ extrahunt: deinde Sole siccãt: alibi quoq; summis fluminis deficcãtur, & densantur in sale: reliquo amne veluti sub gelu fluente, vt apud Caspias portas, quæ flumina salis appellantur. Sunt & in Aphrica lacus turbidi salem ferentes: ferunt & Pegasei calidi fontes. Sunt & montes natiui salis, vt Oromenus in Indis, in quo lapidicinarum modo cæditur renascens. Maiusque regum vectigal ex eo est, q̃ ex auro, & margaritis: effoditur etiã de terra, vt palam est humore densato in Cappadocia: ibi cæditur specolarium lapidum modo. Pondus magnum glebis, quas micas vulgus appellat. Carrhis Arabiæ Oppido muros domosq; massis salis faciunt aqua ferruminantes. Inuenit & iuxta Pelusium Ptolomeus Rex cum astra faceret: quo exemplo postea inter Aegyptum, & Arabiam, etiam squalentibus locis inceptus est inueniri detractis arenis. Qualiter & per Aphricæ sitientia vsque ad hammonis oraculum: is quidem crescens cũ Luna noctibus: nam Cyrenaici tractus nobilitãtur hãmoniaco, ipso quia sub arenis inuenitur appellato: similis est colore alumini, quod schiston vocant, longis glebis, neq; perlucidis, ingratus sapore, sed medicinæ vtilis probatur, q̃ maximè perspicuus rectis scissuris insigne: de quo proditur, ꝙ leuissimus intra specus suos in lucem vniuersam prolatus: vix credibili pondere ingrauescat. Sed causa euidẽs cuniculorum spiritu madido sic adiuuante mollientes, vt adiuuent aquæ: adulteratur siculo, quem cocanicum appellamus, necnon Cyprio miro simili. In Hispania quoq; Citeriore e Gelaste cæditur glebis penè translucentibus. Cui iam pridem palma a plerisq; Medicis inter oĩa salia genera perhibetur. Oĩs autem locus in quo sal reperitur, sterilis est, nihilq; gignit. Inter hæc sunt varia factitij genera. Vulgaris nãq; plurimusq; in salinis mari affuso, non sine aquæ dulcis riguis, sed imbre maximè iuuante, ac super oĩa sole multo, non aliter inarescens. Aphrica vero circa Vticam aceruos salis construit ad collium speciem, qui vbi sole indurauerint nullo humore, vix & ferro cæduntur: fit tamen & in creta fine riguis, & in salinas mare infundentibus, & circa Aegyptum ipso mari influente in solum Nilo (vt credo) succosmio: fit & e puteis in salinas ingestis. Prima densatio Babyloniæ in bitumẽ liquidũ oleo simile cogitur, quo & in lucernis vtuntur, detracto subest sal: & in Cappadociæ puteis ac fonte quẽ in salinas ingerunt. In Chaonia excoquunt aquam ex fonte, refrigerandoq; salẽ faciunt inertem, nec candidum. Galliæ Germaniæque ardentibus lignis aquã salsam infundunt. Hispaniæ quadam sui parte puteis haurientes muriam appellantes: lignum quoq; salem deferre arbitrãtur. Quercus optima, vt quæ per se cinere sincero vim salis reddat. Alibi vero corilus laudatur; ita infuso liquore salso. Carbo etiam in salem vertitur. Quicunq; tñ ex ligno conficitur, niger est. Marmorum maximè laudatur Cyprius a salamine. At e stagnis Tarentinus, ac e riguis qui tarcus vocatur. Hi duo oculis vtiles. A Cappadocia vero qui in laterculis affertur cutis nitorẽ dicitur facere. Magis tñ excedit is quẽ Schitium appellamus, itaq; a partu ventrẽ cum melanthio illinunt. Ex lib. de natu. re. Salis omnis species calida est, & sicca, pontica & elimans. Diuersificantur autem illarum actiones s̃m substantiam. Sal Indicum desiccatiuum est, & subtiliatiuum. Sal vero napticum, id est, nigrum, calorem habet fortem: soluit coleram.

Adhuc de eodem. Cap. LXXXVIII.

AVicenna vbi sup. Sal quidem est proximus Baurach. Alius est frangibilis, alius cauatus, alius sal gemma, qui est sicut crystallus, alius napticus, qui est niger, cuius nigredo est ex parte napticitatis quæ est in ipso, qui cum tandiu suffumigatur donec ab eo napticitas remoueat, remanet sicut sal gẽma. Alius est Indus, qui etiam niger, nõ propter napticitatem quæ in ipso sit, sed propter eius substantiam. Et marinus quidem cum aquæ obuiat, illico liquescit. Terrenus aũt nõ ita: calidus est, & siccus in secundo. Et quanto plus est amarior, tanto plus est calidior. Est abstersiuus, resolutiuus, constrictiuus, exiccatiuus: cuius fortitudo operationum est propter resolutionem, & stipticitatem suam, & est disruptiuus ventositatum, & ille qui est adustus, vehementioris est desiccationis & resolutionis, & ipse confert putrefactioni, & confert humorum crossitiei: ipsius autem flos eo est subtilior, & illo qui est adustus, & pluuius eius est ipsi ppinguus, & ambo resoluunt plusquam sal. Cauatus minoris est resolutionis,

solutionis, & minus subtilis. Et cauatus quando lauatur exiccat multotiens sine mordificatione. Frangibilis autem est magis abstersiuus, & quando cibis frigidis admiscetur dissoluit eos. Niger vero fortioris est resolutionis, & omnes isti liquefaciunt humores congelatos. Amarus autem vehementius calefacit, & resoluit. Sal gemma ventositates fugat, sensum acuit, gingiuam mollificatam cōstringit: educit quoq; flegma crudum fortiter, & melancoliam, iuuat etiam vomitum propriè, & confert doloribus stomachi frigidis. Cum aceto superpositus auris dolori confert. Napticus educit flegma putridum, & aquam, & colerā, & melancoliā: valet similiter squinantiæ, & apostematibus vulæ. Omnes quoque species salis incidunt flegma nitreum, & viscosum in pectore. Isaac. Sal duobus modis est, metallinum, s. & marinum. Marinum fit in lacubus, quos salinas appellant, vel aqua maris æstiuo calore cocta. Metallinum laudabile maximè, quod caret lapidibus, & est clarum, & obtusum, & equale. Marinum quoq; bonum est, si candidum est, non tamen quale metallinū: vtrunq; in actione æquale est: initio soluunt, & mundificant superfluitatem crossorum ac putridorum humorum: deinde qđ ex eis remanet, desiccant & consumunt: quibus finitis naturale corpons humiditatem coadunant, & constrictam conseruant, & poros cutis claudunt. Philosophus in lib. de vege. Sal generatur in lacunis, quia dulcis aqua fit salsa: superat ergo saliedo terræ salsedinem illam, quia remanet aut inclusus, ideo dulce non erit illud corpus. Alius quoque modo sal ex aquis est, quoniam exit ex eis vt sudor.

De flore salis. Cap. LXXXIX.

PLinius vbi supra. Salis flos (vt iam dictum est superius) non fit nisi flantibus Aquilonibus. Est autem fauilla salis, quæ ex eo: ꝙ leuissima, atque candidissima est, flos salis appellatur: & flos quidem salis in totum diuersa res est, humidioris q; naturæ, & crocei coloris aut russi, velut rubigo salis, odore quoque ingrato: dissentiens a sale, non a spuma tantummodo. Ægypto inuenitur, Niloq; deferri videtur. Quibusdā etiam fontibus innatat: optimum ex eo est, quod olei quandam pinguedinē reddit: est etiam in sale pinguedo quod miraculum existit. Adulteratur autem, tingiturq; rubrica vel plerunq; testa trita, qui, s. fucus aquis diluente facticium colorem deprehenditur, cum verus ille non nisi oleo resoluatur, & vnguentarij propter colorem eo maximè vtantur. Canicia in vasis est summa, humidior autē para media. Floris natura est aspera & calefactoria: stomacho est inutilis, pilos detrahit ex palpebris, sudorem eijcit, aluum soluit, in vino & aqua acopicis, & smegmaticis vtilis, detrahit & ex palpebris pilos efficacissimè: feces imæ concutiuntur, vt color eius sedeat: præter hæc etiam appellatur in salinis salsugo ub alijs salsilago tota liquida marina aqua salsior vi distās. Aliud etiam liquoris exquisiti genus, quod garon vocauere intestinis piscium cæterisq; quæ abijcienda essent, sale maceratis, vt sit illa putrescentium tabes: hoc olim conficiebant ex pisce, quē Greci garon vocabant. Capite eius vsto suffitu extrahi secundas mortuas demq; sicut dictum est supra. Spuma salis ad omnia in medicinis est ipso sale mundior, atque vtilior. Actor. Hæc de sale, & eius spuma, & flore, & multiplici eius origine & virtute, vel opatione ad p̄sens dicta sufficiant. Nunc de nitro, quod etiā in parte salis habet naturā, ac similitudiō ē dicendū mox restat.

De Nitro. Cap. XC.

ISidorus. Nitrū a loco sumpsit vocabulū, nascitur. n. in Nitria opido, vel regione Aegypti: ex quo, & medicinæ fiunt, & sordes corporum, vestiumq; lauantur: huius natura non multum a sale differt, habet enim virtutē salis, & similiter oritur canescentibus littoribus siccitate. Aphronitrum autem est spuma nitri, & colligitur in Asia, in speluncis distillās: de hinc sole siccatur: optimum putatur si minimè fuerit ponderosum, & maximè friabile, colore pęnè purpureum. Glosa super parabolas. Nitrum sale simillimum est, excepto ꝙ nihil salis saporis habet: crepitat aūt in aqua sicut calx viua, sed aquā lauationi abilem reddit. Sicut ergo acetum in nitro ebulit, sic peruersa mens deterior succēditur correctione. Plinius vbi supra. Non est differenda & nitri natura, non multū a sale distans, & eo diligentius dicenda, quia palam est medicos, qui de eo scripsere ignorasse naturam. Nec quenq̄ Theophrasto diligentius tradidisse, exiguum fit apud Medos canescentibus siccitate conuallibus, quod vocant halmigara. Minus etiam in Thracia iuxta Philippos sordida terra, qđ appellant agrium. Nam quercu cremata, nunquam multum factitatū est, iā pridē in totū omissum. Aquæ vero nitrosæ pluribus locis reperiuntur, sed sine viribus densandi: in Macedonia nitrū optimum est, ac copiosum, quod calestrium vocant, candidū, & purum sali proximum. Lacus est nitrosus exiliēte in medio dulci fonticulo, ibiq; fit nitrum circa canis ortum nouenis diebus, totidem cessat, rursusq; innatat: & deinde cessat, quo apparet soli naturam esse, quæ hoc gignat: compertum est enim, nec soles proficere quicquam cum cesset, nec himbres. Mirum est autem illud scatebra fonticuli superemicante lacum, nec augeri, nec effluere: hisque diebus quibus gignitur, si fuerint himbres salsius faciunt nitrum: Aquilones deterius, quia validius commouent limum. Et hic quidem nascitur: in Aegypto autem conficitur multo quidem abundantius, sed deterius. Nam fuscū est atq; lapidosum, fit autem eodem modo penè, quo sal, nisi quòd salinis infundunt mare. Nihilum autem nitrarijs: siccantur Nilo accedente, madent succo nitri eo discedēte quadraginta diebus continuis, non vt in Macedonia statis. Si etiam himbres affuerint minus de flumine addunt. Statimq; vt densari est cęptū, rapitur ne in nitrarijs resoluatur Sic quoque olei natura interuenit ad scabiem animalium vtilis, cōditum in aceruis durat: mirum in lacu Asanio, & quibusdam circa chalcida fontibus summas aquas esse dulces potarique inferius nitrosos: in nitro est optimum, quod tenuissimum, & ideo melior est spuma. Tamen ad aliqua sordidū, vt ad inficiēdas purpuras tincturasq; omnes. Nitrariæ egregiæ Aegyptijs. Nam circa Achatin, & Memphim tantum solebant esse: circa Memphim deteriores. Nam & lapidescit ibi in aceruis, multiq; sunt tumuli ea de causa saxei, faciunt ex his vasa. Necnon frequenter liquatum cum sulphure coquentes in carbonibus Ad ea quoque quæ inueterari volunt, illo nitro vtuntur. Sunt ibi nitrariæ, in quibus & russum exit a calore terræ: Spumam nitri quæ maximè laudatur, antiqui negabant fieri, nisi cum ros cecidisset prægnātibus nitrarijs, sed nōdum parientibus. Itaq; non fieri incitatis etiam si caderet. Alij oprimentorum fermento gigni existimauere: proxima ętas medicorum aphronitrum tradidit in Asia colligi in speluncis mollibus distillans. Specus eas colligas vocant: deinde Sole siccant. Optimum putatur lydium: probatio vt sit minimè pōderosum, & maximè friabile, colore penè purpureo: hoc in pastillis affertur. Aegyptium in vasis picatis ne liquescat, vasa quoque ea sole inarescentia perficiuntur. Itaq; nitri probatio, ꝙ sit tenuissimum, & quàm maximè spongiosum, ac fistulosum. In Aegypto calce adulteratur, gustu deprehēditur. Sincerum enim facilè resoluitur, adulteratum vero pungit, calce aspersum vehementem odorem reddit. Vritur in testa opertum ne exiliat. Nitraria nihil gignit nec alit, cum in salinis gignantur herbæ, & in mari tot animalia, tū algę. Maioremque nitro acrimoniam apparet esse, non hoc tantum argumento, sed in eo, ꝙ calciamenta protinus consumunt nitrariæ. In pane salis vice, calestrico nitro vtuntur. Sal & nitrum sulphuri concoctum in lapidem vertitur.

De virtute ipsius in medicina. Cap. XCI.

IDem. Nitrum in medicina calefacit, mordet, siccat, extenuat, spissat, & exulcerat. Vtile est his quæ sunt euocanda, vel discutienda, & lenius mordenda atque extenuanda, sicut in papulis pustulisq;. Quidam in hoc vsu accensum vino austero restringunt, atque ita trito in balneis vtuntur sine oleo. Claritatem visus cum melle inunctum adiuuat, oculorum cicatrices, ac genarum scabricias cum fico illitum extenuat. Sudores nimios cum iride arida adiecta oleo viridi inhibet: dolori dentium ex vino si cum pipere colluantur prodest: dentes quoq; nigrescentes crematum dentifricio ad colorem reducit: lendes & capitis animalia necat, cum samia terra illitum ex oleo. Auribus purulentis vino liquato infunditur. Sordes eiusdem partis erodit ex aceto: sonitus & tinnitus discutit siccum additum. Vitiligines albas cū cymolia creta equo pondere ex aceto in Sole illitum emendat: furunculos admixtum resinæ extrahit, aut cum vua alba passa, nucleis eius simul tritis, testium inflammationi occurrit. Itē eruptionibus pituitæ in toto corpore cum axungia. Contraq; canis morsus addita resina initijs cum aceto illinitur, sic & serpentiū morsibus, phagedinis, & vlceribus quæ serpunt, aut putrescunt cum calce ex aceto. Hydropicis fico tusum datur, illinitur q; ventris discutit & tormina, si decoctum bibatur, pondere dragmæ cum ruta, vel aneto, vel cymino. Reficit lassitudines cum oleo ex aceto perunctorum, & contra algores horroresq; prodest manibus pedibusq; fricatis cum oleo. Compescit & pruritus suffusorum felle, maximè cum aceto datum. Succurrit & venenis fungorū ex posca potum: aut si buprestis pasta sit ex aqua: vomitionesq; euocat, his qui sanguinem tauri biberint cum lasere datur. In facie quoque exulcerationes sanat cum melle, & lacte bubulo. Ambustis tustum donec nigrescat tritumq; illinitur. Infunditur viscetis & renum doloribus, aut rigori corporum, neruorumq; doloribus. Valet etiam contra venena, contra paralysim linguæ, vel tussim veterem, morbum regium in vino extenuat potū, & cōtra sanguinis e naribus profluuia, aquæ vapore naribus rapto. Item contra lepras, & lentigines, & podagras. Auicenna in 2. Can. Baurach, i. nitrum fortius est sale, calidum & siccum

in secundo

in ſecundo gradu. Ex eo melius eſt Armenum, leue, laminoſum, frangibile, ſpongioſum, album, aut purpureum, aut roſeum, mordicatiuum. Abſtergit autem fortiter, & mundificat, & excoriat, & inſcidit humores croſſos, attenuat capillos: ſanguinem attrahit in ſuperficie corporis, & colorem emẽdat. Confert prurituí, quia virus eius reſoluit, propriè Aphricanum cum aceto, & etiã ſcabiei: paralyſi propriæ poſtremè, cum iam declinat quoque, ac corroſioni neruorum, & furfuribus, & auris ſurditati, cũ ſpuma eius cum melle diſtillatur in aurem: nam mundificat eam, & aperit, atque ſonitui cum vino, aut cum ſirupo & iſopo. Cum quibuſdam medicinis bibitum interficientibus vermes educit eos. Stomachum vero corrumpit: valet contra venena præcipuè Aphricanum, vt contra præſocationem fungorum: ex eius ſpuma contra morſum canis, & potum cantaridarum: quando comeditur cum ruta & cimino, aut decoctione rutæ & aneti, ſedat dolorem ventris pungitiuum. Baurachium autem nitrum bibitur cum aniuden propter ſanguinis nocumentum tauri. Aphricanum commouet vomitum. Et emplaſtrum cum eo ex ficubus factum extenuat hydropiſim. Spuma nitri melior eſt eo: exq; ea melior eſt marmorea, facilè frangibilis. Conſtan. vbi ſupra. Nitrum afferunt de Armenia, alterum de Arabia. Vniuerſaliter autem colatiuum & mundificatiuum eſt: interiora corporis, & exteriora maximè aceto mixtum lauat. Puluerizatum, & capillis aſperſum eos ſubtiliat. Laxatiuæ potioni mixtum eam ſtatim de ſtomacho deſcendere facit, & eam iuuat. Sed tamen neruoſitatem ſtomachi lædit, morſionem inteſtinis generat, & ſudores prouocat. Cum oleo inunctum contra oculorum albedinem valet: aceto mixtum, & auribus diſtillatum ſonitus grauedinem, & ventoſitatem aufert, & humores ad eos currentes coercet. Cum aceto bibitum contra mortiferos fungos facit. Diaſcorides. Nitrum eſt eligendum leue, & rubeum, vel album pertuſuras habens ſicut ſpongia. Album acre eſt, & amarum. Tale ex India venit. Nitri ſiquidem aliud eſt craſſum, & laminoſum, aliud tenue, aliud rubeum, aliud album: & omnium virtus deſiccatiua eſt: & ideo ſi fuerit ore acceptum, minuit ac tenuat pingues & viſcoſos humores, valet & contra fungos. Platearius in lib. de ſimplici medicina. Nitrum eſt calidum & ſiccum, in ſecundo gradu. Album melius eſt, q̃ citrinum. Virtutem habet diſſoluendi, & extinguendi. Vſus eius eſt contra iliacam paſſionem, ad faciem quoque purgandam. Item contra ſtomachi ſaniem & inteſtinorum. Contra ſurfures capillorum, & pediculos capitis. Contra vermes aurium & ſaniem.

De Bitumine. *Cap.* XCII.

ISidorus. Bitumen in Iudæa lacu Aſphaltide emergit. Cuius glebas ſupernatantes nautæ ſcaphis appropinquantes colligunt. In Syria autem limus eſt, paſſim a terra æſtuans, ſpiſſantur autem vtraque, & denſitate coeunt. Et vtrumque Græci ſpiſſa aſphalton appellant, natura eius ardens, & ignium cognata, & neq; aqua, neque ferro rumpitur, niſi ſolis mulierum inquinamentis, i. menſtruis, vtilis autem eſt ad compages nauium. Auicenna. Bitumen (vt dixerunt quidam) aliud eſt, quod manat de quibuſdam montibus. Aliud quod natat in quibuſdam aquæ meatibus: & nigrum quidem malum eſt, leue, ſordidum, ſimile pici. Ex quo etiam cum maſticatur, ſapor picis egreditur, ſed eſt frangibile. Quod autem melius eſt, clarum eſt, purpureum cum ſplendore forte ponderoſum. Plinius lib. 32. Bituminis natura ſulphuris eſt vicina, alibi limus, alibi terra, limus a Iudeæ lacu emergens. Terra in Syria circa Sydonem Oppidum maritimũ in Babylone liquidum inuehitur: ibique candidum gignitur: liquidum eſt & appollonaticum: quæ omnia Græci piſſas phaltõ appellant ex argumento picis & bituminis: pinguis liquoris in Sicilia gignitur. Agrigentino fonte tinnum inficiens, hoc incolæ arundinum panniculis colligunt citiſſimè ſic adhæreſcens, olei vice vtentes ad lumina lucernarum, & itẽ ad ſcabiem iumentorum. Naphathen quoq; bituminis generibus quidam aſcribunt, ſed ardens vis eius ignium naturæ cognata, procul ab omni vſu abeſt. Bituminis probatio eſt, vt quàm maximè ſplendeat, ſitq; ponderoſum & graue, leue autem modicè, quoniam adulteratur pice, vtile eſt non ſolum medicinis, ſed etiam illinitur ęramentis, firmatq; contra ignes. Solent etiam ex eo ſtatuæ tingi, & illiniri. Calcis quoque vſum præbuit, ita ferruminatis Babylonijs muris, placet in ferrarijs fabrorum officinis tingendo ferro, clauorum capitibus, & multis alijs vſibus. Ex libro de vaporibus. Contingit autem in aliquo terræ loco, ꝙ terreſtri humidi compreſſione in ipſo fit pinguius: ſicut in ſterquilinio: & in tali caſu fieri contingit in cauernis bitumen pingue, & croſſa pinguedine, ſicut dicitur inferius in tractatu de mineralibus.

De virtute bituminis. *Cap.* XCIII.

PLinius vbi ſupra. Bituminis autem vis eſt quæ ſulphuris, ſiſtit, diſcutit, & attrahit, glutinat. Accenſum ſerpentes odore fugat, ad ſuffuſiones oculorum, & albugines traditur efficax Babylonium. Item quia ad lepras, & lichenas prurituſq; corporum, & podagras illinitur, omnia eius genera incommodos oculorum pilos replicãt, dentiumq; doloribus ſimul cum nitro illitum medetur. Tuſſi veteri, & anhelitui prodeſt cum vino bibitum, diſintericis quoque datur, eodemq; modo ſiſtit aluum, cum aceto quoque poſitum diſcutit, & detrahit ſanguinem concretum, mitigat dolores lumborum. Itemq; articulorum, cum ordeacea farina impoſitum, emplaſtrum peculiare facit ſuo nomine, ſanguinem ſiſtit, vulnera colligit, neruos glutinat: vtuntur etiam ad quartanas bituminis dragma, & hedyoſmi pondere pari, cum mirrhæ obolo ſubactis, comiciales morbos vſtum deprehendit, vuluarum ſtrãgulationes olfactu diſcutit, purgationes fœminarum in vino potum eijcit, procidentia ſedis ſuffitu reprimit. In reliquo vſu ęramentis illinitur, firmatq; ea contra ignes, placet & ferrarijs officinis fabrorum tingendo ferro, clauorumque capitibus, & in multis alijs vſibus. Auicenna in ſecundo Canone. Dixerunt quidã, ꝙ bitumẽ illud eſt, qđ manat de quibuſdam montibus. Et aliud eſt, quod natat in quibuſdam meatibus aquæ, & nigrum quidem eſt malum ſimile pici. Et eſt fruſtum nigrum leue, ex quo cum maſticatur, egreditur ſapor picis, ſed ipſum eſt frangibile, calidum eſt in tertio, ſiccum ad ipſum: virtus bituminis eſt propinqua virtuti picis: membra confortat, & liquefacit ſanguinem congelatum in ventre quando bibitur, confert albedini vnguis quando linitur, valet & contra impetiginem linitum deſuper, & confert tuſſi, & vlceribus pulmonis, & apoſtemata iuuat, & ad expuendum, & extrahit ſaniem a pectore, & confert apoſtematibus ambarum amigdalarum, & ſquinantiæ: confert duriciei matricis, & quando ſupponitur fumus eius confert caſtui matricis, & doloribus eius. Et quando fit cliſtere ex eo cum aqua ordei confert diſinteriæ. Conſtantinus vbi ſupra. Bitumen calidum & ſiccum eſt in tertio gradu, vulnerata loca ſolidat, matricis ſuffocationem curat. Fumus eius prodeſt flegmaticis, & diuturnam febrem habentibus. Platearius vbi ſup. Bitumen calidum eſt, & ſiccum in tertio gradu, multum valet ad ſolidanda vlcera, valet etiam ad purgãdum flegma de capite, & etiam ſomnolentis & litargicis. Sed & vſus eius eſt contra iliacam paſſionem.

De alumine & eius origine, vel natura. *Cap.* XCIIII.

ISidorus vbi ſupra. Alumen vocatur a lumine, quia lumen præſtat coloribus tingendis. Eſt autem ſalſugo terræ, efficiturque hieme ex aqua, & limo, & æſtiuis ſolibus maturatur, huius ſpecies duæ ſunt, liquidum & ſpiſſum Plinius lib. 35. Nec minor a a ſulphure & bitumine, aut diſſimilis eſt aluminis opera, quod intelligitur ſalſugo terræ: Plura & eius genera. In Cypro candidum, & nigrum exigua coloris differentia, cum ſit vſus magni, quoniam inficiendis claro colore lanis candidum, liquidumq; vtiliſſimum eſt: contraque fuſcis, & obſcuris nigrum: & aurum nigro purgatur: fit autem omne ex aqua limoq;, hoc eſt terræ exundantis natura. Corriuatum hieme æſtiuis ſolibus maturatur. Quod fuerit ex eo præcox, candidum fit. Gignitur autem in Hiſpania, Ægypto, Armenia, Macedonia, Ponto, Aphrica. Inſulis Sardinia, Melolipara, Strongilæ, laudatiſſimum in Ægypto, proximum in Melo. Huius quoq; duæ ſpecies, liquidum, ſpiſſumque. Liquidi probatio, vt ſit limpidum lacteumque ſine offenſis fricandi, cum quodam igniculo caloris: hoc phorimon vocant. An ſit adulteratum, deprehenditur ſucco punici mali. Sincerum enim mixtura ea nigreſcit. Alterum genus eſt pallidę & ſcabiæ naturæ, & quod inficitur gallas ideoq; hoc vocant paraphoron. Diaſcorides. Aluminis ſpecies multæ ſunt. Sed medicinæ tres neceſſariæ, rotundum, ſciſſum, liquidum. Rotundũ probabilius eſt, quod naturali rotunditate formatum eſt, fiſtuloſum, ſubalbidum, non lapidoſum, friabile, ex aliqua parte pallidum, pingue, l. & vehementer redarguens. Sciſſum autem optimum eſt, quod eſt quaſi flos illius rotundi, leue, albũ, capillos albos pectinatos ſimilans, non in glebam compreſſum. Liquidum deinde melius eſt, quod leue, perlucidum, in ſummo autem in modum floris, quaſi lac habens. Razi in lib. de aluminibus & ſalibus. Alumen eſt oleum, quod coagulauit ſiccitas terræ, & eſt in natura ſui calidum, & humidum: retinet omne volatile, mundificat & decorat corpora, & augmentat tincturam eorum. Alchimiſta. Alumen largè ſumpto vocabulo, dicitur omne quod ligat tincturam in corpore aliquo, vt in pannis & corijs. Et ſicut ſunt diuerſæ tincturæ, ſic & alumina diuerſa. Nã tinctura quælibet alumine ſuo indiget, ſine quo imprimi non poſſet, vel cum corpore ligari: vnde non, vt quidam putant, alumen dat lumen, ſed facit adhærere lumen, id eſt, colorem ſicut apparet in corio, quia non præparatur cum galla ſi non imprimitur ei tinctura. Itaque galla eſt alumen tincturæ nigræ, ſicut

cinis

cinis clauellatus est alumen gladij. Alumen quoque de quo agitur est alumen tubeæ tincturæ, licèt alumen non rubificet nisi album.

De virtute aluminis in medicina. Cap. XCV.

PLatearius vbi supra. Alumen calidum est, & siccum in tertio gradu: virtutem habet consumendi, & vehementer desiccandi. Quod album est, melius est, & acutum, & salsugini immiatum. Quod autem feculentum & terreum est impurum, vsus eius contra cancrum, & inflationes gingiuarum, & contra scabiem, balneum aquæ aluminosæ valet hydropicis, scabiosis, arteticis. Diascorides. Omne autem alumen virtutem habet constrictiuam, & vehementius consumptiuam. Medetur denique putredinibus, & sanguinis fluxibus. Gingiuis humectis, seu dentibus mollibus cum aceto vel melle. Item aurium fluxus cum succo poligoniæ durat. Carnes quoque superfluas, vel putores alarum, vel inguinis sanat. Plin. vbi sup. Vis liquidi aluminis est astringere, indurare, rodere, melle ammixto sanat oris vlcera, papulas, pruritusq; : hæc curatio fit in balneis duabus mellis partibus, tertia aluminis, virus alarum sudoresq; sedat. Sumitur pilulis contra lienis vitia pellendumq; pruritum, ac per vrinam sanguinem emendat, & scabiem nitro ac melanthio admixtis. Concreti aluminis vnum genus schiston appellant Græci, in capillamenta quædem canescentia dehiscens. Vnde quidam trichitin potius appellant hocq; fit ea lapide, ea quo, & id chalcitio vocant, vt sit sudor quidam eius lapidis in spumam coagulati: hoc genus aluminis siccat, minusq; sistit humorē inutilem corporibus. Sed auribus magnopere prodest infusum, vel illitum, vel oris vlceribus dentibusque si saliua cum eo contineatur, & oculorum medicamentis inseritur aptè verendisq; vtriusque sexus. Coquitur in patinis, donec liquari desinat. Interitis est, & alterum genus quod strigilin vocant: duæ eius species, fungosum atque omni ore dilui facilè, quod in totum damnatur: melius pumicosum, & foraminum fistulis spongiæ simile, rotundumque natura candido propius, cum quadam pinguedine siue arenis friabile, nec inficiens nigritia: hoc coquitur per se carbonibus puris, donec cinis fiat. Optimum ex omnibus, quod melinum vocant ab insula meloi, vt diximus. Nulli vis maior neque astringendi, neque denigrandi, neque indurandi, nullū spissius: oculorum scabricias extenuat, combustum vtilius epiphoris inhibendis sic, & ad pruritus corporis, sanguinem quoq; sistit in totum forte illitum. Vulsis pilis ex aceto illitum, renascentem mollit lanuginem summam; omnium generum vis in astringendo: vnde nomen a Græcis: ob id oculorum vitijs aptissima sunt, sanguinis fluctiones inhibent cum adipe. Sic & infantium vlcera, putrescentia vlcerum compescit cum adipe. Et hidropicorum eruptiones siccat. & aurium vitia cum succo punici mali, & vnguium scabricias, cicatricumque duritias, & pterigia, ac perniones, phagedenas vlcerum ex aceto, aut cum galla pari pondere cremata, lepras cum succo olerum. Cum salis vero duabus partibus vitia quæ serpunt, lendes, & alia capillorum animalia permixtum aquæ, sic & ambustis prodest, & furfuribus corporum cum pice. Infunditur & disintericis, vuam quoque in ore comprimit, ac tonsillas, ad omnia quæ in cæteris generibus diximus efficacius intelligitur ex melo aduectum Nam ad reliquos vsus vitæ in corijs lanisque perficiendis, quanti sit momenti significatum est. Auicenna vbi supra. Alumen est calidum, & siccum ad tertium excecat; & prohibet fluxum omnia sanguinis, & cursum superfluitatum, & effusionem earum. Cum aqua interficit alcharad, id est, cimices, & pediculos, & fetorem oris tollit, cum fece vini tantundem aluminis desiccat vlcera difficilia, cum sal gemma valet corrosioni, & adustioni ignis. Ex libro de natura rerum. Vniuersaliter alumen calidum, & & siccum est, in quarto gradu stipticum & mundificatiuum, & visus obscuritatis clarificatiuum, superfluam palpebrarum carnem, aut membrorum corrodit, pessima & sicca vulnera inhibet, ne corpus perambulent, cum aceto & melle mixtum, dentes confortat infirmos, & valet tumidis gingiuis, sanguinem constringit de ore fluentem, pustulas sanat, & scabiem si ex eo fricentur, aut ex aqua in qua fusa fuerit lauentur. Hali vbi supra. Selbum iemenicum, id est, alumen melius est album, & est frigidum & siccum ponticum, sanguinem stringit, carnem laxatam cōfortat, ac gingiua eneruatas, & e quibus fluit sanguis, dentes quoque solidat & corroborat, hæc de aquis & corporibus ex aqua generatis sufficiant. Sequitur liber sextus: qui de nudatione terræ ab aquis restant profunda inuestigatione perquirens, & edisserens.

LIBER SEXTVS.

De nudatione terræ ab aquis. Cap. I.

AQVIA ergo, vt superius dictum est, Dei præcepto in vnum locum secedentibus. Terra quæ prius cooperta & aquis ipsis, erat limosa, nuda quidem, & arida mox apparuit: vnde & nomen ipsum accepit. Isid. lib. 13. Terræ itaq; nomina dat ratio. Nam terra dicitur a superiore parte qua colitur. Humus ab inferiore, vel humida terra, vt sub mari. Tellus autem, quia fructus eius tollimus: hæc & ops dicta est, eo quòd opem fert frugibus. Eadem & arua ab arando, & colendo vocata: propriè vero arida ad distinctionem aquæ nuncupatur. Naturalis est enim terræ proprietas siccitas. Nam vt humida sit, aquarum affinitate fruitur. Albertus Si fortè secundum naturalem elementorum ordinem aqua sit superior terra, quærit aliquis, quo modo terra apparuit arida, & nō potius vndiq; remansit aquis cooperta, sicut ista duo elementa vndique sunt aere, & igne iuxta spherarum suarum gradus circundata. Verum (vt iam supra diximus) non est æqua, vel similis proportio ignis & aeris ad terram, cum aqua secundum humidi sui naturam dissoluit terram eius poros influens. Ideoque operitur a terra sæpe, & non operit eam vndique Aer vero non ita dissoluit eam humido, nec influit eam. Et ob hoc vndiq; circundat aquam, & etiam terram, similiter & ignis. Porro in superiori loco Scripturæ: vbi dicitur. Terra erat inanis, & vacua. Aliter sumitur terra, videlicet pro informi materia: hoc autem sumitur secundum rationem sui nominis, secundum quā dicitur terra quasi pedibus trita. Sumitur quoque pro loco quietis elementorum. In omnibus enim dominatur terra, & ob hoc omnium quies est in ipsa.

De proprietatibus terræ. Cap. II.

AVicenna in 1. Canone medicinæ. Terra est corpus simplex, cuius locus naturalis in medio totius vniuersi consistit. In quo naturaliter manet quieta. Et ab ipso separata naturaliter ad ipsum mouetur. Et hæc quidem eius naturalis grauitas existit, cuius quidem natura frigida est, & sicca, ipsa enim talis est, sic, quòd si dimissa fuerit, neque altera res extrinseca eam conuerterit, apparebit ex ea frigiditas sensibilis, & siccitas. Et in generatis præstat iuuamentum ad retentionem faciendam, & firmitatem, atque ad seruandas figuras, & formas. Ex libro de natura rerum. Omnia quoque ponderosa naturaliter ad eam, tanquam ad centrum feruntur: hæc naturaliter frigida & sicca. Et vt dicit Beda, quando frigore circumstringitur humores accipit. Cum autem calore soluitur, humorem receptum in nebulā emittit: hæc Oceano circumcingitur. Et interius aquarum meatibus, velut corpus venis sanguinis irrigatur. Quod si non fieret, propter ariditatem suam in puluerem redigeretur ac destrueretur: vnde vbicunque in terra foditur: aqua reperitur, hoc initio dispositionis suæ rotunda fuit, & plana, nec montes, & valles erant in ea. Nunc autem est inrotunda, sed tamen spherica. Cuius circuitus. 180 milibus stadiorum mensuratur, quæ in duodecies mille miliaria, & quinquaginta duo computantur. Grauissima est, & ideo nouissimum locum obtinet. In medio mundi quasi punctus in medio circuli æqualiter collocatur. Nullisq; fulcris, sed diuina potentia sustentatur: quinque Zonis distinguitur, fœcunda est, & omnium nutritiua. In se quoq; cōtinet metalla preciosa, super omnia elementa passibilis, & mutabilis. Terra si petrosa fuerit frigida, & sicca est: si pinguis, & crassa, calida & humida, lutea vero frigida & humida.

De multiplici eius commendatione. Cap. III.

SEneca de naturalibus quæstionibus lib. 6. Terra quidem, & pars mundi est & materia, ex hac enim alimenta sunt omnibus animalibus, omnibus satis, omnibus stellis, diuiduntur hinc viuitum singulis hinc ipsi mundo, tam multa poscenti subministrantur. Secundus Philosophus. Quid est terra, basis cœli, medietas mundi: fructuum custos, & mater operculum inferni, mater nascentium, nutrix viuentium, deuoratrix omnium, cellarium vitæ. Plinius lib. 2. Terra nascentes nos excipit, natos alit, & sustinet. Semelq; æditos sustinet semper, nouissimè complexa gremio, iam a reliqua natura abdicatos, tum maximè, vt mater operiens, nullo magis sacramento, quàm quo nos quoque sacros facit, etiam monumenta ac titulo gerens, nomenque prorogans nostrorum, & memoriam extendens contra breuitatem æui, cuius nomen vltimum, iam nonnullis imprecamur ita sit grauis, tanquam nesciamus hanc esse solam, quæ nunquā irascatur

irascatur homini. Nam aquæ subeunt in imbres: rigescunt in grandines, tumescunt in fluctus, præcipitantur in torrẽtes. Aer quoque densatur nubibus, furit procellis. At hæc benigna, mitis, indulgens, vsibusq; mortalium semper ancilla, quę coacta generat, quæ sponte fundit, quos odores saporesque, quos succos, quàm bona fide creditum fenus reddit, quæ nostri causa alit. Pestifera quoque animantia vitali spiritu culpam habente necesse est illi seminata excipere, & genita sustinere, sed in malis generantium noxa est, illa vero serpentem homine percusso amplius non recipit, pœnasque etiam meticum nomine exigit. Illa medicas herbas fundit, & semper homini parturit, quin etiam venena nostri miseria instituisse credi potest, ne tædio vitę dira fames mos terræ meritis alienissima lenta nos cõsumeret tabe instituit ne in profundo quęsita morte sepultura pabulo fieret: ne laceratum corpus abrupta dispergerent; ne laquei torquerent pœnam præpostera: incluso spiritu cui quæreretur exitus, ne ferri cruciatus scinderet corpus, ita est miserta genuit id, cuius facillimo hausto illibato corpore, & cum toto sanguine extinguéremur nullo labore sitientibus similes. Quo taliter defunctos non volucres non feræ attingerent. Sed & verum fateamur, terra nobis malorum genuit remedium, nos illud fecimus vitæ venenum. Nos enim, & ferro quo carere non possumus, simili modo vtimur: nec tamen quereremur merito etiam si malificij causa tulisset, aduersus vnam quippe naturæ partem ingrati sumus: quasi quæ non delicias, quasque non ad contumelias seruit homini: in maria iacitur, vt freta amittamus. Eruditur aquis, ferro, igni, lapide, frugis omnibus horis cruciatur, multoq; plus vt delicijs, quàm alimentis nostris famuletur. Illa tamen quæ summa patietur, atque extrema cute tolerabilia videantur penetramus eius viscera auri, & argenti venas, æris ac plumbi metalla fodientes. Gemmas etiam, & quosdam paruulos quærimus lapides scrobibus in profundum actis, viscera eius extrahimus, vt digito gemma gestetur, quam petimus, quot manus atteruntur, vt vnus niteat articulus. Si vlli essent inferi, iam profecto illos auaritiæ, atque luxuriæ cuniculi refodissent, & miramur si eadem ad noxam genuit aliqua: feræ enim credo custodiunt illam: arcentque sacrilegas manus? nonne inter serpentes fodimus, & venas auri tractamus cum veneni radicibus. Placatiore tamen dea vtimur ob hoc, ꝙ omnes hi opulentiæ exitus ad scelera cædesque, & ad bella tendunt, quæque sanguine nostro rigamus insepultis ossibus tegimus, quibus tamen velut exprobrato furore, tandem ipsa se obducit, & scelera quoque mortalium occultat.

De situ terræ. Cap. IIII.

ISidorus lib. 13. Est autem terra in media mundi regione posita: omnibus cœli partibus in modum centri æquali interuallo consistens. Aristotel de cœlo & mundo lib. 2. Omnes qui æstimant cœlum esse finitum: dicunt, ꝙ terra locata est in medio: in mundo autem non est, quod sit igne nobilius. Causa vero fixionis & quietis terræ est eius latitudo & magnitudo: Corpora nanque latitudinem habentia ipsa figuntur & stant, neque ventus a locis suis ea mouere potest. Terra itaque fixa est, & quieta: videmus enim partem eius incædere incessu æquali ad medium. Porro in rebus incedentibus recto incesso locus superior inferiori nobilior est, & anterior posteriore: dextra quoque sinistra; rei autem cui non est finis, non est possibile, vt sit ei sursum & deorsum. Ex sphera. Terra quidem in medio mundi sita esse probatur, quia cum de natura sua ponderosa sit, ad infimum tendit, ac per hoc ad medium, quia quod infimum est, id est a circumferentia firmamenti maximè remotum, illud idem vtique medium est Plinius lib. 2. Mediam esse totius mundi terram: haud dubijs constat argumentis, sed clarissimè æquinoctij partibus horis. Nam nisi in medio esset: æquales dies, & noctes habere non posse deprehenderetur, & Diopteræ: quæ vel maximè id confirmant cum æquinoctiali tempore ex eadẽ linea ortus Occasusque cernatur. Et solstitialis exortus per suam lineam brumalisque Occasus, quæ accidere nullo modo possent, nisi in centro sita esset. Ex imagine mundi. Terra igitur quasi centrum in medio mundi collocatur æqualiter, vt punctus in medio circuli nullisque fulcris, sed diuina potentia sustentatur, sicut scriptũ est. Qui appendit terrã sup nihilum. Qui fundauit terram super stabilitatem suam. Hæc in circumitu Oceano, vt limbo cingitur, sicut scriptum est, abyssus sicut vestimentum amictus eius. Interius vero meatibus aquarum, vt corpus venis sanguinis penetratur, quibus ariditas ipsius vbique mitigatur: vnde vbicunque terra infoditur, aqua reperitur. Macrobius de somno Scipionis lib. 1. Terra in medio cœlestis circuli per quem Sol discurrit, tanquam centro locata est. Cœlum enim ab omni parte terræ distat æqualiter. Nisi ergo omnia pondera ferrentur in terram, imbres qui extra latum terræ defluunt, non in terram, sed in cœlum caderent, quod vilitatem scurrilis ioci excedit. Ex libro de naturis rerum. Terra fixa est, & quieta, quia æqualiter ab Orizontibus est locata, & omnia quidem corpora grauia incidunt terræ necessario, quoniam ipsa est medium totius. Denique in quibuscunque locis est incessus partium alicuius terræ, illic necessario est incessus totius terræ, & vbi incedit incessu naturali, illic stat & quiescit statione naturali. Pars autem terræ maior impellit necessario partem minorem, & grauior leuiorem, vsque dum perueniant ad medium. Terra vero quãto plus vicinatur, & appropinquatur medio: velocior est incessu suo, & quod est grauius descendit velocius. Centrum autem de natura sua est immobile. Cumque corpora grauiora incedunt ad medium terræ: nõ est incessus figura æqualis, sed angularis. Corpora siquidem habentia grauitatem incedunt ad angulos similes.

Qualiter dicitur terra super aquas esse fundata. Cap. V.

ALbertus. Quia verò dicit Scriptura, quòd super aquas Deus fundauit terram. Alibi quoque, quòd fundauit eam super stabilitatem suam, ne Scriptura diuina sibi esse contraria videatur. Sciendum quòd terra duobus modis consideratur. Vno modo, vt elementum. Alio modo vt materia corporum generabilium. Et primo quidem modo considerata super stabilitatem suam est fundata: dicitur enim stabilitas sua, videlicet illa natura, quæ supra se est, scilicet, ignis: quoniam ex illo habet in centro locari: ex hoc autem, ꝙ terra per se in centro fundatur, & non ad alia elementa terminatur, sed potius ad ad ipsam quædam alia, dicitur alibi super nihilum fundata. Porro secundo modo considerata, vt est materia corporum elementorũ, fundatur super aquas. Corpora quippe iuxta esse noscuntur: terra vero per se continuatur. Vnde Philosophus in lib. 4. Metheororum. Terra inquit pura lapis non fit, quia continuationem non facit, sed comminutionem. Continuatio autem est ex virtute aquæ, & ideo terræ cõtinuatio fundatur super aquas, propter humidum, s. continuans illam in corporibus commixtorum. Actor. Non ergo superficialiter intelligendum est, quod de orbe terrarum scriptum est, quia ipse super maria fundauit eam. Cumq; vtiq; terra sit naturaliter infimum elementorum omnium, ideoque non super flumina, sed potius subter in naturali ordine est collocata: præterea cum maria & flumina sunt in motu continuo, terra quoque stabilis non esset si super illa fundata esset. At econtra scriptura affirmat, quòd terra in æternum stat: potest autem etiam intelligi, quòd terra super aquas fundata dicitur, quia vbicunque fodiatur, in eius visceribus aqua reperitur, vel fortasse loquitur ibi vulgariter, sicut dici solet castrum esse fundatum super fluuium, quia ei adiacet, vel & intelligi potest ita, fundauit eam super maria, hoc est, quòd plus quàm maria sit fundata. Nam vt dicunt Philosophi, cœlum velocissimè mouetur, & trahit secum mouendo ignem impetu velocissimo, & etiam aera, sed non impetu tam veloci. Tertio quoque aquã ab Oriente cogit in Occidentem moueri, sed ipsa suo pondere mota recurrit, sicq; fiunt maris cursus ac refluxus. Aliter quoq; dicere possumus, qa sicut ait Philosophus, terra in minutissimũ, & in athomos resolueretur, nisi esset aqua tam dulcis, quàm salsa ei interius infusa, s. partes eius coagulans & compaginans, sicq; terra fundamentum; i. firmitatem habet ab aqua. Et hæc est ratio illa, quam ponit Albertus supra. Item aliter potest dici, quòd secundum ordinem naturę tota terræ superficies aqua cooperiretur, & aere. At vero Creator omnium Deus magno beneficio suo, voluit vnam partem terræ aquæ supereminere, vt in ea esset hominum habitatio, & animalium. Iuxta quod legitur dixisse, Cõgregentur aquæ quæ sub cœlo sunt in locum vnum, & appareat arida: hæc igitur ipsa terræ eminentia designatur, cum de orbe ipsius dicitur: super maria fundauit eum, vt. s. mari operiretur, sed virtute Creatoris fluctus eius cohiberentur, sicut in psalmo dicitur. Terminum posuisti eis quem non transgredientur. Alibi quoque legitur quis conclusit ostijs mare, &c.

Qualiter Terræ globus in medio aeris sit libratus. Cap. VI.

ADelardus ad nepotem. Sed quoniam inquis, hæc terra quæ sustinet omnia pondera a quo sustinetur ipsa in eodem loco. Si enim lapides, & ligna cæteraq; huiusmodi pondera quæ sustinentiam quærunt, pro suo pondere in aere sustineri nõ possunt, multo magis terræ globus, qui omnium grauitate ponderosior est, ab aere vndiq; verso teneri non potest. Sic igitur ipsum stare videtur irrationabile. At inquam, vt ipsum rationabiliter stare monstremus, ne nos quidem simul cum ea cadamus. Terram siquidem nouimus ponderositatem habere, & põderosam esse in primatum qualitatum affectione, quod autem ponderosum est, infimo loco melius degit: porro vnumquodq; appetit, quod vitam suam, vel essentiã seruat. Et ad illud tendit, quod amat.

amat. Tendat ergo, necessa est, omne terrenum, ad omnium locorum infimum locum. Quid autem aliud in rotundo loco infimum esse potens est, nisi id quod in medio est. Tendit igitur ad medium locum quicquid est terrenum: locus autẽ medius quasi simplex, & indiuisibilis est punctus localis. Ad localem igitur simplicẽ punctũ nĩa terrena tendere manifestũ est, qui.s.punctus localis medius nõ plures, sed vnus est. Ideoq; ab vno nõ a pluribus occupari necesse est. Cum ergo ad eundem, vt dictum est, oĩa tendant, vnumquodque præuenit aliud, dum ad vnum singula festinant, illuc & cadunt. Nihil enim est casus ponderum, nisi festinatio ad locum medium. At illud ad quod cadunt, s. medius punctus localis perseuerat stabilis. Illa igitur dum ad stabilitatem cadunt, stare non deserunt, nisi fortè cui eorum aliqua vis inferatur: vnde ab intentione naturali depellatur. Si ergo res in contrarium relapsa est. Nam quod superius causam esse casus putabas: illud idem nunc stabilitatem esse, cohærentiamq; ponderibus dare non dubitabis. Stant etenim quæq; quoniam illud ad quod tendunt, reperiunt stare: a loco igitur ad quem ꝓperant sustinentur quodammodo: licèt in eo ipso medio loco non sit huius stabilitatis prima causa, sed secunda: erit enim ẽm prædictam rationem quietis huius prima causa sua proprietas: deinde loci qui appetitur stabilitas.

Quorsum iniectus lapis erit casurus si perforatus, sit ei terra globus. Cap. VII.

QVæris autem vlterius, si perforatus sit terræ globus, vt ab vno cœlo in aliud pateat transitus: iniecta mole lapidis, quorsum ei futurus sit casus. At inquam quod terrenæ moli, vt dictum est, statum præbet: hoc tibi & lapideæ molis casui quietem faciet. In medio vero loco quiescet. At idem vero istud, vt intelligas volo. Omnis natura sicut simile suum diligit, ita contrarium suum fugit. Quoniam igitur ignis terræ qualitatum efficacia contrarius est, ipsum a terra vitari consequens est. Ignis autem naturali circumferentia supremo loco vndiq; inhabitãs est. Ex quo sequitur, ꝙ ille locus superior cum igne suo fugiendus est. At quocunque a medio loco fugiat, incurrit vtique quod vitat, ne igitur male fugiens quod fugit incurrat, ipsum tenet locum, qui vndiq; a superioribus æqualiter distat, tenet igitur talem locum duplici intentione causarum. Vna quidem, dum sua ponderositate, quod amat petit. Alia vero quod non amat fugit. Verum inquis, si, vt supra dissertum est, medium & imum idẽ sunt in compage mundana, quid est, ꝙ Statius nõ minus poeta, q̃ Philosophus, ea suis verbis posuit opposita, imagine inquit tellus a media, &c. dum enim sic disiunxit, opposita indicauit. At inquam, Statius duplici stilo, dum sic loquitur, seruit. Nam & vulgaris opinionis sibi mentiens falsitatem tangit, & physicam veritatem apertè subdit. Nescit enim vulgus planeticæ continentiæ circumferentiam. Id quoque lippiente animæ, dum corporeis oculis male credit, imperfectionem prauæ tangit, vel fingit hemisphericam: patet autem vt doctrina initiatis huius mundanæ mollis terram & imam esse, & mediam.

Quod rotunda sit forma, vel figura terra. Cap. VIII.

EX libro de naturis rerum. Dixerũt autem quidam, ꝙ figura terræ non est facta nisi ad similitudinẽ, & ẽm figuram tympani: sed testibus Philosophis, & Astronomia spherica est. Ex imagine mundi. Terræ forma est rotũda: vnde & orbis dicta est. Nam si quis in aere positus illam desuper aspiceret, tota enormitas montium, & concauitas vallium minus appareret in ea, q̃ digitus alicuius si pilam prægrandem in manu teneret. Ea sphera. Rotunda vero terra per hoc esse probatur, ꝙ quælibet eius pars æqualiter tendit ad centrum. Ipsa.n. ponderibus sui sustentatur, iuxta illud, Ponderibus librata suis, &c. quod non fieret si angulosa esset, imo alia eius pars magis elongaretur a centro q̃ alia, & sic in partem illam terra vergeret, nec sustentaretur ponderibus suis. Item si esset plana, tunc Sol leuaretur super terram æquè cito, & æquè diu videretur a quolibet existente in ipso plano circumscripto saltem impedimento: immo citius vident eũ Orientem, illi qui sunt in Oriente, q̃ illi qui sunt in Occidente, & longè diuersas habent meridies. Patet ergo, ꝙ terra non est angulosa, nec plana, ergo rotunda. Aqua vero cum naturaliter sequatur deorsum, talem sibi formam assumit qualem sibi inuenit in ipsa terra, & est ea omni latere circa ipsam terrã, & similẽ formam assumit aer circa aquam, & ignis circa aera. Seneca de naturalibus q̃stionibus. Orbis terrarum, vt pila est, pilę autem ꝓprietas est cum æqualitate quædam rotunditas, at æqualitati pilæ non multum nocẽt confissuræ, aut rimæ, quo minus pila par sibi ab omni parte dicatur. Sic ergo in orbe terrarũ editi montes sunt, sicut in pila rimæ. Eorum altitudo totius mundi collatione consumitur: vnde nec magis alti montes Solẽ sentiunt, q̃ minores, sicut nec homines longi q̃ breues, vel caput hominis quàm pedes, quia inter pusilla non põt magnum esse discrimen.

Distinctio opinionis contraria. Cap. IX.

GVilielmus de Conchis. Quidam vero bestiales plus sensui q̃ rationi credentes, dixerunt terram esse planam, eo quòd quocunq; se moueãt, tumorem ipsius non sentiant: horum opiniones argumentis probationibus destruere aggrediar. Si terra plana esset, aqua imbrium in terra currentium non discurreret, sed in vno loco congregata lacum faceret. Si iterum plana esset, ciuitas in Oriente posita mane & meridiem simul, & eodem tpe haberet, ex quo enim Sol appareret, super ipsam esset: Ciuitas vero in Occidente posita vespere, & meridiẽ simul haberet, quanto.n. ciuitates Orienti propinquiores essent, tanto minus spacij inter mane & meridie haberent. Sed plus inter meridiẽ & vespere. Sed quãto essent occidenti propinquiores, econtra, &c. Cum igitur apud oẽs æquale est spacium a mane vsq; ad meridiem, & a meridie vsque ad Occasum, apparet terram nõ esse planam, sed rotundam: vnde apud Orientales citius est ortus, & meridies, & Occasus q̃ apud Occidentales: singulis igitur horis cuidam parti terræ oritur Sol, cuidam occidit, cuidam est meridies, cuidam est media nox, qđ est argumẽtum rotunditatis terræ. Aliud est eiusdem rei argumentum, videlicet, ꝙ stellæ quæ in vno climate apparent, in alio nõ apparẽt. Canopes stella quæ ab Aegyptijs videtur, a nobis non vĩ, quod nunq̃ cõtingeret si terra plana esset. Est igitur terra rotunda & globosa. Sed dicis: cum profunditates tantas vallium in terra videamus: montes etiam nubes excedẽtes, quõ põt esse rotunda? Rñdeo. Nostra paruitas, ea q̃ sunt minima, facit videri magna. Nam & tota terra q̃ nobis videtur magna, comparatione cœli nullius est dimensionis: valles ergo & montes rotunditatem terræ non auferunt. Et terra quidem, quia rotunda est, volubilis est. Nunq̃ tñ voluitur, sicut lapis qui est in profundo maris visibilis est, nunq̃ tñ videtur: Ita mobilis quidẽ est terra ẽm naturam, sed immobilis ẽm actũ.

Vtrum terra inhabitetur vndique. Cap. X.

PLinius vbi supra. Est autem ingens hæc pugna litterarum contraq; vulgi opinionem, circumfundi terræ homines vndique, conuersisq; inter se pedibus stare. Et cunctis simile cœli verticem esse: simili modo etiã ex quacunque parte mediam calcari, quærente vulgo, cur nõ decidant contra nos siti, tanq̃ non etiã ratio ꝓlo sit, vt nos non decidere mirentur illi. Interuenit aũt sententia, q̃uis indocibili turbæ probabilis. In globo æquali, vt si figura sit pineæ nucis, nihilominus terram vndiq; incoli. Sed quid hoc refert, alio miraculo exoriente, ipsos pendere ac non nobiscum cadere, ceu spũs via mundo ꝑterim inclusi, dubium sit, an possit cadere natura repugnante, & quo cadat negãte. Nam sicuti ignium sedes, non est nisi in ignibus, aquarũ nisi aquis, spiritus nisi in spiritu non est. Ita quoque terræ arcẽtibus cunctis nisi in se locus non est. Sed maria vndique dimidio globo circumfusa, partem orbis auferunt nobis, non inde huc, neq; hinc illuc tracto peruio incolis. Aug. de Ciui. Dei lib. 16. Quòd Antipodas esse fabulantur, i. homines contra nos a cõtrariã parte terræ, vbi oritur Sol cum occidit nobis, aduersa pedibus nostris vestigia calcare, nulla credendum est ratione, neq; hoc vlla historica cognitione didicisse se affirmant, sed quasi ratiocinando coniectant, eo ꝙ intra cœli conuexa suspensa sit terra: eundẽ locum habeat mundus, & infimum, & medium. Ex hoc alteram terræ partẽ q̃ infra est, opinantur non posse, carere habitatione hominum. Nec attendunt etiam, si conglobata & rotunda figura mundus esse credatur, siue ratione aliqua monstretur, non tñ consequens esse, vt etiam ex illa parte terra nuda sit ab aquarũ congerie: deinde etiam si nuda existat, nec hoc statim necesse est, vt homines habeat, quia nullo modo diuina Scriptura mẽtit, q̃ narratis præteritis facit fidẽ, eo ꝙ eius ꝓdicta cõplentur. Nimisq; absurdũ est, vt dicat ex hac in illã partẽ immẽsitate Oceani traiecta, nauigare ac peruenire potuisse aliquos hominum, vt etiã illic ex illo vno primo homine genus institueretur humanum.

Quòd Terra globus sit vertiginosus. Cap. XI.

PLinius vbi supra. Orbẽ ergo terræ globum eius dicimus, quẽ verticibus includi fatemur. Non.n. absoluti orbis est forma in tanta montium excelsitate, tantaq; cãporum planicie, sed cuius amplexus, si cuncta linearum comprehendantur ambitu figuram absoluti orbis efficiat. Idq; ipsa rerum natura cogit, nõ eisdem causis, quas de cœlo attulimus. Nãq; in illo caua in se conuexitas vergit, & cardini suo, i. terræ vndiq; incumbit, hæc autẽ vt solida atq; conserta continget intumescenti similis, ex vtraq; parte ꝓtenditur. Mundus in centrum vergit: at terra retro exit, immensum eius globum in formã orbis assidua circa eã mundi volubilitate cogente. Globũ tñ effici terræ mirum est, in tanta

planicie

planicie maris camporumq́; , cui summè adest. Deciarchus vir in primis eruditus, tegum cura montes permensus, ex quibus altissimum prodidit Pelion, Mille ducentorũ quinquaginta passuũ perpendiculi rõne, nullã vniuersæ rotunditatis colligẽs huiusce modi portionem esse, mihi vero incerta videtur hæc coniectatio, non enim ignoto quosdam vertices alpium longo tractu, nec breuiore quinquaginta millibus assurgere passuum.

Quòd etiam Oceanus terram cingens in verticem sit coactus. Cap. XII.

SEd vulgo hæc pugna est maximè si coactam in verticẽ aquarum quoq́; figurã cogatur credere, at qui non est quicquam aliud in natura rerũ aspectu manifestius. Nã & depẽdẽtes vbiq́; guttæ paruis orbibus conglobãtur, & puluerí illatæ, frondiumq́; lanugini impositæ absoluta rotunditate cernuntur: in poculis quoque repletis, media tument maximè, qua propter humoris subtilitate mollicia in semetipsa residente, ratione facilius q̃ visu deprehenduntur. Ideoq́; etiam magis mirum est in poculis repletis, addito humore minimo, quod superest circumfluere. Ecõtra vero euenire ponderibus additis ad vicenos sæpe denarios, quia, s. intus recepta liquorẽ attollunt in verticẽ, vt eminẽte cumulo infusa dilabantur. Eadẽ est causa ꝓpter quam in nauibus non cernatur terra e nauium malis conspicua, ac procul ꝓcedẽte nauigio, si quid qđ fulgeat in mali cacumine religetur, paulatim descendere videatur, & postremo penitus occultetur, deniq́; Oceanus, quẽ vltimũ fateamur quanã alia figura cohæreret, atque nõ decideret nullo vltra margine includente. Idq́; ipsum ad miraculum redit, qm̃ modo etiã si globetur extremum mare nõ decidat, cõtra qđ vt sint plana maria, & qua videntur figura, nõ posse aũt id accidere magno sui gaudio magnaq́; gloria inuentores Græci geometrica docent subtilitate. Nam cum in inferiora naturaliter e sublimi ferantur aquæ, & si hæc natura earũ cõfessa, nec quisq̃ dubitet in littore accessisse illas, q̃ longissimè passa sit deuexitas. Apparet proculdubio quo quid humilius sit ꝓpius esse centro terræ: omnesq́; lineas quæ emittantur ex eo ad ꝓximas aquas breuiores fieri, q̃ quæ a primis aquis ad extremum mare. Totas igitur omni ex parte aquas in cẽtrũ patet vergere. Ideoq́; non decidere, qm̃ ad interiora nitantur. Qđ quidẽ ita formasse naturæ artifex creditur, vt eũ terra sicca, & arida per se ac sine humore cõstare non posset, neq́; rursus aqua stare, nisi terra sustinente mutuo cõplexu fungerentur: hac sinus pandente, illa vero permeante totã intra, & extra, & supra, venis vt vinculis discurrentibus: atq́; in summis ẽt iugis erumpente. Quo spiritu acta, & terræ pondere expressa syphonum modo emicat: tãtumq́; a periculo decidẽdi abest, vt in summa quæq́; & altissima exiliat. Qua ratione manifestum est: cur tot fluminum quotidiano accessu maria non crescant. Quòd igitur in toto globo suo, tellus medio ambitu præcincta sit mari circumfluo, non est argumentis inuestigandum, sed experimento cognitum.

De mensura terræ. Cap. XIII.

MAcrobius vbi supra Euidentissimis autem dimensionibus constat vniuersæ terræ ambitum, qui vbicunque, vel incolitur, vel inhabitabilis iacet, habere stadiorũ milia ducẽta quinquaginta duo. At vero quadragies octies cẽtena millia stadiorum, a terra vsq́; ad Solis cursum, quo vmbra terræ peruenit. Gerbertus in astrologia sua. Erathostenes Philosophus a Ptolęmei Philadelphi mensoribus adiutus, vt orbem terræ describeret, a Siene vsq́; ad Meroen, inuenit numerum stadiorum. Dispositis quoque per interualla locorũ a Septentrione versus meridiẽ vasis horoscopicis, simili dimensione, & gnomonũ æqua longitudine formatis: totidem gnomonicæ supputationis doctos homines, quot vasa fuerãt singulis quibusq́; imposuit. Atq́; vna die oẽs vmbram meridiani tp̃is obseruare fecit, & notare vnumquẽque sui gnomonis vmbrã quantæ esset longitudinis. Atque ita comperit, q̃ vltra DCC. stadia, ad vnius longitudinẽ gnomonis vmbra nõ r̃ndit. Ex hoc aũt conclusit, q̃ partes CCCLX. quibus oĩs Zodiaci tractus diuiditur ad terras vsq́; perueniant. Et pars quæ ibi incomperta, & inestimabilis est mensura. In terris non amplius q̃ ducentorum, vel paulo minus stadiorum mensuram obtineat. Comperta igitur magnitudine vnius partis terrarũ: q̃ ad Zodiacum pertinet, & illã tricenties sexagies multiplicando circulũ terræ diffiniuit: stadiorum ducentorum quinquagintaduorũ milia, i. miliaria XXX. & vnũ milia & D. Vnicuique. CCC. & LX. partiũ dans stadia. DCCI. LXXXVIII. miliaria, & semissem. Igitur vigesimam quartã partem tot stadiorum transcurrit Sol in vna hora, i. stadia. X. milia, & quingenta, siue MCCCCXII. miliaria & semissem: horæ autẽ parte. XV. I. vnius ex. CCCLX. gradibus ascensu, vel descensu Solẽ. DCC. stadia, siue LXXXVIII. miliaria, & semissem transeuntere p̃dictæ terræ ambitus claret diuisione. Diametrum aũt terræ iuxta circuli Geometricalem regulam in octuaginta milibus, & C. & LXXXI. stadijs ac semisse, siue miliaribus. X. millibus & XXII. cũ XI. sexta decimis vnius miliarij colligi ꝓbatur: q̃uis Macrobius LXXX. milium stadiorũ, vel nõ multo amplius eũ esse fateatur. Ex libro de naturis rerũ. Teste Alphragano, cęterisq́; Philosophis & Astronomis terra sphęrica est, & tota instar puncti respectu cœli. Cum tamen Mathematici, & auctores Almagesti dicãt, q̃ eius reuolutio habeat CLXXX. milia stadia, quæ in duodecies mille milliaria, & LII. cõputantur. Ambrosius. Verum quoq́; mihi quærere, quæ sit mensura circuitus terræ, quoniam Geometri. CLXXX. milibus stadiorũ æstimauerunt melius est scire terrarum genera, quàm spacia.

De quinque Zonis, id est, circulis terræ. Cap. XIIII.

EX libro de naturis rerũ. Sphęrã terræ duo maria intersecãt, in Oriente, & Occidente ad angulos rectos, videlicet Mediterraneũ, qđ circumiens terram vadit ab Oriente in Occidẽtẽ, & iterum in Orientẽ. Et Oceanus qui circumiẽs similiter terrã, vadit a meridie ad Aquilonẽ, & ab Aquilone ad meridiẽ, quibus tota terra diuiditur in quinq́; Zonas, quarũ vna vt alibi ꝓbatur est habitabilis, licet nõ tota, hæc in quatuor partes diuiditur, q̃ quatuor orbis climata dicuntur. Ex imagine mundi. Quinq́; aũt Zonis, i. circulis terra distinguitur. Quorũ duo extremi sunt inhabitabiles algore. Medius inhabitabilis calore, a quo Sol nunq̃ recedit. Ad illos vero extremos nunq̃ accedit. Medij vero habitabiles sunt, hinc algore, inde ardore tp̃ati. Ex his aũt circulis primus est Septẽtrionalis. Secundus solstitialis. Tertius æquinoctialis. Quartus brumalis. Quintus australis nominatus. Sed solstitialis a nobis inhabitari noscitur, q in tres partes diuiditur, Europam, Asiã, & Aphricã. Guilel. de Conchis. Terra quidẽ frigida, & sicca est, medio tñ terræ, qđ Soli & cęteris subiacet planetis calore aduritur, duo illius capita ex remotione Solis, & ex frigiditate ipsius aquæ ꝑpetuo gelu cõstringunt, duæ vero partes quarũ altera hinc, & altera illinc inter torridã & frigidã tẽpatæ sunt atq́; habitationes patiẽtes. Sũt ergo in terris qnq́; circuli. s. pars torrida, & duę frigidę, duę tẽperatę. Quę qa latitudinẽ habẽt, atq́; vndiq́; terrã cingũt, a Græcis Zonæ, a nobis circuli dñr.

Quòd in cœlo & in terra rectè dicuntur esse quinque zonæ. Cap. XV.

CVmque Virgilius zonas cœlo ascribit. Nõ ideo quinq́; zonas in terra esse negat. Et attẽde aetẽ hic cęlũ vocari. Super Lunam. n. est æther, qui nil aliud est q̃ ignis: vnde ergo pars illius posset esse frigida. Itẽ æther subtilis est, neq́; super Lunã est, in quo ignis accẽdatur: vnde igitur pars erit torrida. Si vero sup Lunã est quinta essentia, vt testantur qdã, nec frigiditas ibi, nec calor poterit esse. Calor. n. & frigus qualitates sunt elemẽtorum vel cõpositorũ ex eis. In aere igitur pars q̃ est supposita Soli colore accẽdit, q̃ accessa partẽ sibi subditã accẽdit, partes vero aeris q̃ super capita terræ sunt, frigiditate terræ & aquæ, & ex remotione Solis fiunt frigidæ: partes vero inter frigidã & torridam zonã positæ, ex vtraq́; distẽpetie tẽperantur. Qualis vero est pars aeris suppositi, talis est pars terræ suppositæ. Sunt ergo quinque zonę in zelo, i. in aere, & quinq́; in terra. Sed torrida est in terra ex superioribus, duæ frigidæ sunt in ea ex sui natura, duę tpatæ, tã ex se q̃ ex superioribus. Sed in aere duæ frigidæ zonę, ex terra & aqua, torrida ex Sole. Duæ tẽperatæ ex cõfinio frigidarũ & torridæ. Sed dicis si sup Lunã nõ sunt quinq́; zonę, qũo poterit stare, q̃ in auctoribus inuenit, s. q̃ Aries, & Libra sunt in medio torridæ zonę. Cãcer in cõfinio torridæ & tpatæ, & alia similia. R̃ndeo. Solẽt auctores ꝑpositionẽ ꝓ ꝑpositione ponere: vnde forsan dictũ est in ꝓ sup, vt sit sensus: Aries est in medio torridæ, i. sup mediũ torridæ, & similiter de alijs intellige: vel forsitã pars aeris supposita torridæ zonę, & si nõ est in se torrida, noĩe tñ illius qđ cõtinet, torrida dr̃. Solent. n. auctores nomẽ contenti attribuere cõtinẽti & ecõuerso: simil: figura pars ætheris superposita frigidæ, frigida dicitur, superposita temperatæ temperata.

Quòd modica inhabitetur portio terræ. Cap. XVI.

PLinius vbi sup. Quo tandẽ magnitudinis spacio creditur inhabitari terra, tantæ. n. molis possessio debet esse improba, & infinita: at vero sicut dictũ est superius maria circũfusa vndiq́; diuiduo globo partẽ orbis auferunt nobis. Nec inde huc, neque hinc illuc peruio tractu. Ipsiq́; Oceano nulla decedit portio, qui totus circundatus medio, cæteras oẽs aquas fundit ac recipit. Quicquid ẽt in nubes & sidera exit, ipsa tot, & tantę magnitudinis pascens. Adde vero, q̃ ex relicto terrę spacio plus abstulit cęlum. Nã cum eius sint quinq́; partes, vt dictum est, quas vocant zonas, infesto rigore, & æterno gelu pmitur, quicquid subiectũ est duab⁹ extremis vtrinq́; circa vertices, hũc videlicet, q̃ Septẽtrion vocatur. Eumq́; q aduersus illi, austrinus appellatur: vtrobiq́; caligo perpetua, & alieno molliorum siderum aspectu maligna, ac pruina tãtum albicans, lux vero media terrarũ quã Solis orbita est exusta flãmis, & cremata cõminus vapore torrẽs

Circa

Circa quam duæ tantum inter exustam, & rigentes sunt temperatæ. Neq; ipsæ propter incendium siderum inter se non perviæ. Ita tres partes terræ cœlum abstulit. Oceani verò rapina in incerto est. Sed & relicta nobis vnica portio. Nescio an etiam in maiore sit damno. Idem si quidem Oceanus, in multos infusus vt diximus, sinus, adeo vicino accessu in terrã maria allatrat, vt centum quindecim milibus passuum Arabicus sinus distet a mari Egypeo. Caspius vero trecentis septuaginta quinque millibus a Pontico. Idẽ interfusus per tot maria currit, quibus Aphricam, Europã, & Asiã dispartit. Quantum vero terrarum occupet computetur etiam nunc mensura tot fluminum, tantarumque paludum. Addantur & lacus, & stagna. Item in cœlum elata & aspectu ardua iuga detrahantur, siluæ, vallesque præruptæ, solitudines, & milles causis deserta. hæ tot terræ portiones, imò verò vt plures tradidere, mundi punctus. Neque enim aliud est terra vniuersa. Hæc est gloriæ nostrę materia, hæc sedes nostra, hic honores gerimus, hic imperia exercemus, hic bella instauramus, hic & opes quęrimus, vt publicos gentium furores transeam, ad mensuram auaritiæ nostræ terram propagantes, furto vicini cespitem solo nostro affodimus.

De partibus habitabilibus terræ. Cap. XVII.

ISidor. lib. 14. Orbis itaq; terræ dictus à rotunditate. Nã vndiq; circunfluens Oceanus eius in circulo fines ambit diuersos. Trifariæ diuisus est: & Asia quidem per Orientẽ ad Septentrionem peruenit. Europa verò à Septẽtrione ad Occidentẽ: & inde Aphrica vsq; ad Meridiẽ. vnde euidenter orbẽ medium duæ tenent Europa, & Aphrica. Reliquũ vero dimidiũ sola Asia. Sed ideo istæ duæ partes factæ sunt: quĩa ab Oceano inter vtranq; mare magnũ eas intersecans ingreditur. s. quod Mediterraneũ dr̃. quapropter si in duas partes Orientis, & Occidentis orbem diuidas. Asia erit in vna: in altera verò Europa, & Aphrica. Guilhelmus de Cõchis. Duæ igitur partes terræ, vt dictum est. tpatę sunt: atq; habitationes patientes: vna circa torridã zonã: & altera vltra: vnam tñ ab hominibus inhabitari credimus, nec tñ totã. Nr̃a ergo habitatio ab Oriente, vsq; ad Occidentẽ, A Meridie ad Septentrionẽ extẽditur: quæ q̃uis tpata dicatur: non tñ æqualiter in oĩbus partibus: pars. n. torridæ zonæ propinquior: vt Libia, Aethiopia, est calida, & sicca. Vicina frigidæ, frigida & humida. Occidentalis frigida & sicca. Media verò pars: æqualiter tpata. Hæc in tres partes diuisa est. Asiam, Aphricã, & Europã. Incipit aũt Asia ab Oriente extenditurq; lateraliter hinc vsq; ad Septentrionẽ: illinc vsq; ad torridã zonam terminaturq; ab Occidente Tanai, & Nilo mediamq; partẽ nostræ habitabilis obtinet. Aphricã vero terminat ab Oriente Nilus: a Meridie torrida, a Septentrione Mediterraneũ mare, ab Occidente mare Atlanticum. Europã verò ab Oriente Tanais terminat: ab Occidente mare Gaditanũ. à Meridie Mediterraneũ mare. à Septentrione frigida zona; hæc nostra habitabilis aliquando extremitas: Aliquando pars illius subnota.

De locis conuenientioribus habitationi humanæ. Cap. XVIII.

AVicenna in 1. canone. Locorum autem habitabilium dispositiones in corporibus diuersificantur causa altitudinum; & profunditatum in ipsis, & causa dispositionis eorum quæ in eis vicinantur, cum hoc ex montibus, & causa dispositionum terræ ipsius: vt si lutosa est vel cenosa, vel si est in ea virtus mineræ, & etiam dispositionis multitudinis aquarum vel paucitatis, vel etiam dispositionis eorum quæ vicinantur eis: sicut arborum, minerarum aut fouearum, cadauerum, montium quoque ac Mariũ, & etiam ex ventis earum. Omnis quidem aer qui cito infrigidatur cum occidit sol, & cito calefit quando sol oritur subtilis est. Qui vero contrarius huic, econtra se habet, omnibus autem aerib. deterior est ille qui cor constringit ac aeris attractionem angustat: loca habitabilia calida capillos nigrificant & crispant, ac digestiuam debilitant, cumque in eis maxima resolutio fuerit, minuetur humiditas, cito venit senium, sicut ĩ terra nigrorum. i. Aethiopum. Ibi namq; morantibus aduenit senium in annis. 30. & eorum corda timida sunt, eo quòd spiritus multum resoluitur. Præterea corpora illic morantium lęuia sunt. In locis autem frigidis morantes, sunt fortiores, & audaciæ maioris, ac melius digerentes. Et si humidi fuerint, erunt crossi & carnosi, & albi, quorum venæ profundę, & iuncturæ occultę. In locis humidis habitantes pulchras habent facies, & cutes lenes. Cumque exercitantur cito aduenit eis lassitas, horum ęstas nõ multum calefit; nec hiems multum infrigidatur, his adueniũt ventres. i. fluxus ventris. & multus sanguinis exitus, ex menstruis, & emorroidib. & vlcera putrida, & multiplicatur in eis epilensia frequenter. In locis siccis morantium exiccantur complexiones, & ipsorum obfuscantur cutes. horum ęstas valde calida est, hiems valde frigida. In locis altis homines sunt sani, fortes, & laboris multum patientes, diu viuunt. In profundis autem morantęs in vaporositate multa sunt, & epatis debilitate. Aquis abundãt non frigidas sed propriè si stantes fuerint, eorum aeres mali sunt.

In locis petrosis, & discoopertis morantium aeres in æstate multum calidi sunt, & hieme frigidi valde. Horum corpora dura sunt, & solida, & multorum capillorum, & iuncturæ manifestę, vincitque in eis siccitas, sunt autem multum vigilantes, & morum malorum, & superbi atque inobedientes. In bellis fortes. In artibus solertes, & acuti. In locis montuosis terra frigida, & montium ratione ventosa. dumque nix ibi moratur boni in eis venti generantur, dum autem resoluitur, si montes habent, qui ventos prohibeant, vaporosi fiunt: Locorum marinorum temperantur frigiditas & caliditas propter inobedientiam humiditatis suæ ad patiendum & recipiendum id quod eam penetrat. In humiditate verò & siccitate proculdubio ad humiditatem declinant. Et si septentrionalia fuerint, erunt maris vicinitas, & habitationis profunditas magis in eis temperatę. Si verò Meridionalia calida, erit econtrario, ita qui loca eligit habitabilia, cognoscere debet terræ dispositionem, & aquarum, & ventorum, & hominum ibi commorantium, sitque magis sollicitus, vt Orientales venti structuras vrbis vel domus ingredi valeant, & vt sol vbiq; intrare queat, quoniam ipse est qui aera rectificat. Sed & ciuitas aquarum dulcium mobilium currentium, multarum, & mundarum, quæ æstate calefiunt, & hieme infrigidentur. Diuersæ ab eis quæ occultantur, est res conueniens, & adiutorium præbens.

De insulis, & nominibus earum. Cap. XIX.

ISidorus ex lib. 14 Insulę dictæ sunt eo quòd in salo sint, idest, in mari. Ex his notissimę quædam & maximè, quas plurimi veterum solerti studio indagauerunt, notandæ sunt, vt in Oceano Britannia interfuso mari orbe toto diuisa a vocabulo suæ gentis cognominata, Thanatos etiam freto Gallico a Britannia vado tenui separata, frumentarijs copijs & gleba vberi referta. Thile quoque vltima Oceani insula, inter Septentrionalem, & Occidentalem plagam vltra Britaniam sita. Sunt ibi, & Orcades 33. insulæ videlicet vltra Britaniam positæ. quarum. 20. desertę sunt 13. incoluntur. Ibique Scotia quę & Hibernia, Britanniæ proxima insula spacio terrarum angustior, sed situ fœcundior. Hæc ab Aphrica in boream porrigitur. Cuius partes priores Hiberum & Cantabricum Oceanum intendunt. Vnde & Hibernia dicta. Scotia autem quòd a Scotorum gentibus colitur appellata: illic nullus anguis, auis rara, apis nulla, adeo vt aduectos inde pulueres seu lapillos, si quis alicubi sparserit inter aluearia examina fauos deserant. Et Gadis, quæ dirimit Europam ab Aphricam. Sunt & ibidem Fortunatę, & Gorgonides, & Hesperidum, Crysę, & Argyrę, & Taprobana subiacens Indię. Sunt & in mari magno, idest, mediterraneo alię Insulę constitutę, videlicet Cyprus, Creta, Abidos, Choos, Cyclades, in numero 53. Eoliæ insulæ Siciliæ, quæ nouem sunt. Sicilia, Sardinia, & Corsicę, Ebosus, & Baleares Insulę. Omnibus autem insulis commune est, vt promineant. vnde & earum loca dicuntur Promontoria. Actor. Porro de Insulis ac supradictis tribus partibus orbis plenius Deo adiuuante inferius prosequemur scilicet post tractatum de creatione hominum, de dispositione humani generis per vrbem.

De montibus, & causis eorum. Cap. XX.

ISidorus. Montes sunt tumores terrarum altissimi, sic dicti, eo quòd sint eminentes. Colles sunt præeminentia montium iuga, quasi colla. Iuga montium dicta sunt, eo quòd propinquitate sua iungantur. Tumulus autem est mons breuis, quasi tumens tellus, vel terra congesta. Petrus comestor. Sunt autem qui putant altitudinem montium ante diluuium non fuisse tantam: quanta nunc est. Ex libro de naturis rerum. Terra, vt dictum est supra, in initio dispositionis suę rotunda fuit, & plana, nec montes, nec valles erant in ea. Nunc autem est montuosa, sed tamen spherica. Ex fine quarti libri Metheororum, in additis. Quandoque ex causa essentiali montes fiunt, quando scilicet ex vehementi terræmotu eleuatur terra, & fit mons. Quandoque vero ex causa accidentali, vt cum ex ventis, vel aquęductu accidit, & fit paulatim cauatio profunda. Sicque fit iuxta eam eminentia magna, & hæc præcipua est montium causa. Sunt enim quędam terræ molles, & quædam duræ. Molles quidem aquæductibus ventisque tolluntur, durę vero remanent, sicque fit eminentia: fit etiam generatio montium, sicut generatio lapidum, quoniam aquæductus adducit illud lutosum, viscosum, continue, quod per longitudinem temporis desiccatur, & fit lapis. Nec est longe quin sit ibi vis mineralis vertens aquas in lapides. Idcoque in multis lapidibus inueniuntur partes animalium, & aquaticarum bestiarum. Montes quidem per multa tempora facti sunt, sed nunc decrescentes sunt, venę autem luteæ quando reperiuntur in eminentijs, non sunt de materia illa lapidea: sed de eo quod de montibus diminuitur, vel terrestris aliqua substantia quam adducunt aquę cum lutis, & herbis, quę admiscetur cum luto montis, vel forte antiquum lutum maris non est

vnius substantiæ, vnde pars eius fit lapis, pars aūt non. Sed mollit ac dissoluitur aquę qualitate vincente. Maris quoq; accessus, & recessus loca quædam cauat, quædam extollit, & quia quādoq; totā terram cooperit. Inde mollia quædam abrasit, dura reliquit. Et in quibusdam locis congessit. Mollia quoq; quędam ab eo congesta, cū abscederet desiccata sunt & in montes conuersa. Ex li. de natu. rerū. Sicut aqua putei crescit post ablationem, ita crescere cōtingit terrā bitumonsam. Si.n. auferat in aliqua q̄titate, cōtinuo cremētū erit in quāli: quia humidū illi terræ admixtū, p minimas particulas eleuat illā in æquali altitudine cū sua origine, hinc est q̄ montes circa Toletum crescunt post ablationem suarum partium.

De nominibus quorundam montium, & proprietatibus. Cap XXI.

ARist. in li. Metheo. 2 Omnibus autem montibus, qui sunt in ortu solis maior est Caucasus. Cuius magnitudinis signū est magnitudo fundamenti eius, quod est rotūdum. Et oriuntur de sub eo multa flumina, & qui locum inferiorem habitant, vident solam super hunc montem in nocte donec transierit tertia pars noctis eorum ex parte orientis, & occidentis. Isid. vbi supra. Mons Caucasus ab India vsq; ad Taurum porrectus, pro gentium ac linguarum varietate quaq; versum vadit, diuersis nominib. nuncupatur vbi aūt ad Orientem in excelsiorem assurgit sublimitatem, pp nimium candorem Caucasus nuncupatur. Nam Orientali lingua Caucasum significat candidum. Est.n. dēsissimis niuibus candidatus, mons Taurus a plerisq, idem vocatur Caucasus. Libanus mons Fenicis est altissimus, cuius meminerunt Prophetæ, dictus a Thure: quia ibi colligitur. Cuius ea pars, q̄ est super eum ad Orientalem plagam respiciens Antilibanus appellatur. i. contra Libanum Ararath est mons Armeniæ, in quo Arcam historiæ post diluuium resedisse testant, vnde & vsq; hodie ibidem lignorum eiꝰ vīnt vestigia. Acroceraunij. montes pp altitudinem, & fulminum ictus vocati sunt. Græcè.n. fulmen Ceraunios dr̄. Sunt autem inter Armeniam, & Hiberiam, incipientes a portis Caspijs vsque ad fontem Tygridis fluuij, Hiperborei montes Scythiæ, dicti q̄ supra. i. vltra eos flat boreas. Riphei montes in capite Germanię sunt a perpetuo ventorum flatu noīantur. Nam Riphin Græcè impetus dr̄ Olimpus mons Macedoniæ præcelsus, ita vt sub illo dicuntur esse nubes, de quo Virgilius, nubes excessit Olympus. Comestor. Olympus vsq; ad liquidum aera euadit, super quem litteræ inscriptæ in puluere per annum inuentæ sunt illęsæ, & stetisse immobiles, vbi p̄ nimia aeris raritate nec ēt aues viuere pñt, nec philosophi ascendentes absq; spongijs plenis aqua aliquātum ibi manere potuerūt, quas naribus apponētes crassiorem inde aerem attrahebant. Isido. Hic Macedoniam diuidit a Traria. Athos mons Macedoniæ, & ipse altior nubibus: tantoq; sublimis, vt in Lemnn vmbra eius pertendat, qui ab eo septuaginta sex milibus separatur. Parnasus est mons Thessaliæ, iuxta Boetiam, qui gemino vertice ast erectus in cęlum, hic in duo finditur iuga, Cirra, & Nisa. vnde & nuncupantur, eo q̄ in singula iugis colebantur Apollo, & Liber. Ceraunij sunt montes Epyri a crebris dicti fulminib. Gręcè .n. fulmen Ceraunios dicitur. Appenninus mons appellatur, quasi Alpes Penneę: quia Hanibal veniens ad Italiam, easdem Alpes rupit, & aperuit. Iuuenalis. Et montes rupit aceto.

Adhuc de eodem. Cap XXII.

MOns Ethna ex igne & sulphure dictus est, vnde & Gehēna. Constat autem hunc ab ea parte, qua Eorus, & Aphricus flat habere speluncas plenas sulphuris, & vsq; ad mare deductas, quę speluncę recipientes in se fluctus, ventum creant, qui exagitatus ignem gignit ex sulphure. vnde fit q̄ videtur incendium. Solinus. In Ethnę vertice hiatus duo sunt Brateres nominati: per quos eluctatus erumpit vapor, præmisso prius fremitu, qui per ęstuantes cauernarum latebras longo mugitu intra terrę viscera diu voluitur. Nec antea flammarum globi attolluntur, quàm interim strepitus antecedant, mirum est hoc, nec illud minus, q̄ in illa feruentis pertinacia mixtos ignibus cineres pręfert. Et licet vastis exundet incendijs apicis canicie perpetua brumalem detinet faciem, itaq; in vtroq; inuicta violentia est. Nec calor frigore mitigatur, nec frigus calore dissoluitur. Quod autem in Cāpania Vesuius, in Sicilia Ethna, hoc in Licia mons Chymera est. Isid. Pireneus & ipse a crebris fulminum ignibus nuncupatur. Græcè enim ignis pyros inominatur. Iste est, qui inter Galliam atque Hispaniam quasi de industria munimentum interiacet. Solarius a singularitate dicitur, q̄ omnibus Hispaniæ montibus solus altior videtur. Calpes mons in vltimis finibus Oceani, qui dirimit Europam ab Aphrica, quem Atlantis finē esse dicūt. Atlas frater Promethei fuit, & Rex Aphricę, a quo Astrologiæ artem prius dicunt excogitatam, ideoque dictus est sustinuisse cęlum ab eruditione disciplinę, & scientiæ coeli. Igitur nomen eius in montem Aphricę deriuatum est, qui nunc Atlas cognominatur, qui propter altitudinem suam quasi cęli machinam, atque astra sustētare videtur. Solinus. Atlas mons est a media Cirenarum consurgens vastitate. Et eductus est in viciniam lunaris circuli vltra nubila caput condit, parte qua ad Oceanum extenditur. Cui & a se nomen dedit, manat fontibus, nemoribus inhorrescit, rupibus asperatur, squalet ieiunio; quia humus nuda nec herbida, qua Aphricam contrauersus est, fęlix nascentibus sponte frugibus, arborib. proceris optatissimus, quarū odor grauis, Comæ cupressi similes, vestiuntur lanugine sericis velleribus nihil viliore, in eo latere est herba euforbia copiosa, cuius succus ad ocularium proficit claritatem, nec mediocriter percellit vim venenorum, vt ex semper niualis saltus eius quadrupedes, ac serpentes, ferę, & cum his elephantes occupauerunt. Isid. Alpes sunt ppriā montes Galliæ, de quibus Virgilius. Aereas alpes. Nam gallorum lingua alpes montes alti vocantur, hi sunt enim qui Italiæ murorum exhibent vicem.

Cur montes frigidiores sunt vallibus. Cap, XXIII.

PHilosophus. Sicut aūt aliàs dictum est, in summitate quorundam mōtium pp aeris subtilitatem perpetuæ sunt niues, quia ignea non sunt calida, nisi vicina sint alicui materiæ spissæ & humidæ, vnda sol in conoallibus montium vbi aer spissior est, maiorem calorem exercet. Guilelmus de Conchis. In hac itaque habitabilis nostri Zona sunt quidā montes, in quorum summitatibus sont perpetuę niues, in conuallibus vero ipsorum est maximus feruor. Sed dicis, cum calor sit a sole & a superioribus, frigus vero ab inferioribus, montium vero sommitates soli & superioribus propinquiores, & vallis inferioribus, quare illius est frigus, huius calor. Respondeo. Huius rei solutionem superius posuimus istam, q̄ ignis accendi non potest, nisi in spisso & in humido. In prædictis vero montibus aer subtilis est, vnde accendi non potest, sed ex sui leuitate huc & illuc impellitur, frigidusque efficitur. Aer vero in conuallis spissior est, & ferè immobilis. Radij vero Solis tangentes latera montium, sese resiliendo penetrant, ex quibus omnibus calor accenditur. Sed dicis, si aer in superioribus est subtilis, vnde igitur nubes spissantur? Respondeo. Ille aer qui ibi est non spissatur, sed fumus humidus, qui ex conuallibus ascendit, frigiditate superiorum montium in nubes, & niues constringitur. Hanc rationem frigiditatis montium præferimus. Illa.n. quam quidam reddunt. s. montes inde esse frigidos, quia sunt expositi boreæ, non placet nobis. Tunc enim a parte meridionali non essent frigidi. Ex ea parte enim clausi sunt boreę, & expositi austro. Cum ergo ex omni parte sunt frigidi, frigiditates vētis nō ascribimus. Non tamen negamus a parte septentrionis illos frigidiores esse.

De vallibus, ac cæteris terra locis patentibus, ac subterraneis. Cap. XXIIII.

ISidorus. Valles sunt humilia loca, sic dicta quasi vulsa. Hinc & conualles dicuntur depressa loca terrarum inter montes. Campus est terrarum planities ex græco Cami. i. breue nomen sumēs, quia breuis sit pedibus, nec erectus, vt montes. Fauces aditus locorum angustorum inter montes arduos dicti a faucium similitudine. Confrages sunt loca in quæ vndique venti concurrunt, ac sese frangunt. Scabra sunt loca situ aspera, vnde & scabies a corporis asperitate dicitur. Lustra obscura ferarum latibula, & leonum cubilia per contrarium dicta: quia parum illustrantur. Specus est fossa sub terra, quæ prospici potest. Antra sunt loca ex quibus repercussę voces imaginē referunt. Spelia Gręcè Latinè spelunca dicitur, est autem rupis concaua: hyatus est præruptio terræ profunda. Profundum propriè cuius porro sit fundus. Infernus dicitur eo quòd infra sit. Sicut autem in ordine corporum inferiora sunt omnia grauiora, ita secundum spiritum inferiora sunt omnia tristiora, vnde in græco quidem infernus, eo q̄ nihil suaua habeat, resonare perhibetur. Sicut autem animalis cor in medio est, ita infernus in medio esse perhibetur, vnde & in Euangelio legitur, in corda terræ, philosophi autem dicunt, quòd inferi dicuntur, eo quòd animæ hinc ibi inferantur. Cocitus est locus inferi dictus a luctu, & gemitu. Stix a tristitia dicta ast, eo quòd tristes faciat, vel tristitiam gignat. Herebus inferorum profunditas, & recessus. Tartarus: quia omnia ibi turbata sunt, uel verius a tartarizen Gręcè, quod est horrere, vel tremere, ibi enim fletus erit, & stridor dentium. Gehenna est locus ignis, & sulphuris, quod appellari putant a valla Idolis consecrata, quæ est iuxta muros Hierusalem, olim repleta cadaueribus mortuorum. Ibi enim Hebrei filios suos immolauerunt Dęmonibus. Et appellabatur locus Gehennon. Futuri ergo supplicij locus vbi sont trucidandi peccatores, hoius loci vocabulo designatur. Duplicem autem esse dicunt Gehennam ignis, & sulphuris. Ex libro de naturis rerum. Sicut autem cor animalis in medio dicitur esse: ita Infernus in medio terræ esse perhibetur. Et ibi est maximè de materia, ideoqua maxime de non ente. E conuerso autem in cœlo est maximè de forma, & ideo maximà de ente: quid ergo mirum, si peccatum, quod nihil est, tendit ad infimum?

De qui-

De quibusdam mirabilibus terræ locis, Cap. XXV.

PLin. vbi sup. Sunt autem in diuersis terrarum locis quædam digna miraculis. Nam Paphos celebre Phanū habet Veneris, in cuius area quidem non pluit. In Taurorum peninsula in Ciuitate Parasino, est quædam terra qua sanãtur oĩa vulnera: & circa Ason Troadis lapis gignitur, quo oĩa corpora consumuntur, & sacrofagus vocatur. Iuxta flumen Nidum duo montes sunt, cuius alteri natura est, vt ferrum omne teneat. Alteri vero, vt respuat. Itaque si in calciamento sunt claui, vestigia in altero non possunt euelli, nec in altero sisti. Locris, & Crotone pestilentiam annotatum est nunquam fuisse, nec vllo quidem motu terræ laboratum. In Licia vero semper a terræmotu. 40. dies serenos esse. In agro Arpano frumentum non nascitur etiam si seritur. Ad aras Mutias in Veiente apud Tusculanum, & in silua Ciminia loca esse asseruntur, in quibus in terram depacta non extrahuntur. In crustumino fænum natum ibidem noxium est, extra vero salubre est. Iuxta Narpasa oppidum Asiæ stat horrenda cautes. mobilis vno digito, eadem tamen resistens, si corpore impellitur toto. Item in Nea oppido circa simulachrum Mineruæ in eodem relicta sacrificia non putrescunt. Ex lib. de naturis rerum. Carius mons est, in quo scorpiones lædunt non indigenas, sed hospites. Apud Iunonis aram lacuna cinerem hẽt, qui perfluantibus vndiq; ventis immobilis manet. Nimpheus petram habet, a qua flamma egreditur, q̃ fluentibus desuper fluuijs accenditur. Scotia nullam habet anguẽ ranam raram, apem nullam. Nam & si quis inde pulueres aduectos sparserit inter Aluearia, fauos deserunt examina. Angues Syriæ dormientes suos non attingunt, nec illis aliàs nocent, & tamẽ exteris omnino infesti sunt, qua propter Syri nõ eos necant. Thanathos est Insula frugifera, sic a morte serpẽtum dicta, quos dum ipsa non habet, & terra inde asportata alibi serpentes perimit siti. Et hæc est in partibus Hiberniæ. Tata locus est in quem lepores delati moriuntur extremis quidem in litoribus. Tylia, vel Tylæ est Insula in qua nunquam arbores deponunt folia, in hac semper est dies sex æstiuis mensibus. Semper nox hiemalibus.

De Terræmotu, & eius causis. Cap. XXVI.

SEneca lib. 3. Quæramus nũc quid sit, quod terram ab infimo moueat, tantiq; ponderis molem pellat. Cur etiam modo tremat, modo laxata subsideat, nũc in partes diuisa discedat. Et aliàs interuallum ruinæ suæ seruet, aliàs cito comprimat. Nunc amnes notos introrsum conuertat. Nunc autẽ ignotos exprimat, & ignes similiter. Aquarum etiam aliquando calentium venas aperiat, aliquando refrigeret: mille miracula mouet, faciemque locis mutat, defert montes, plana subrigit, valles exuberat. Nouas in profundo Insulas erigit. Causam quidem qua terra concutitur, alij in aqua esse, alij in ignibus, alij in spiritu esse putauerunt, alij in omnibus his. Illud ante omnia mihi dicendum est, opiniones veteres esse rudes, & parum exactas. Circa verum enim adhuc errabatur: quum noua erant omnia primo tentantibus, postea vero eadem ipsa limata sunt. Et si quid ab illis, sit inuentum, nihilominus referri dẽt acceptum. Magni enim animi fuit rerum latebras dimouere. Cũ excusatione igitur veteres audiendi sunt. Nulla enim res dum incepit consummata est, sed in omni negocio semper longe a perfecto fuere principia. Causam quidem terręmotus esse spiritum, & ipse consentio, quem non per tenuissima foramina, sed per maiora & potentiora intrare credibile est. Nam in nostris quoque corporib. cutis spiritum respuit, nec illi est introitus, nisi p quem trahit, nec receptus quidẽ in neruis, vel pulpis põt cõsistere, sed in laxiore corporis parte. Idẽ de terra suspicari licet, vel ex hoc q motus non circa summam terram est, sed subter & ab imo, huius indicium vel q altitudinis profundæ iactãtur maria. motis. s. his supra quæ fusa sunt: verisimile igitur terram ex alto moueri: & illic spiritum in cauernis ingentibus concipi. Qui cum magna vi vacuum terræ locũ oppilauerit penitus; ac rixari cœperit, latera ipsa inter quę latet sæpius percutit, ita vt ędificia supra posita procumbant. denique cur aliquis ad hoc stupet, q ęs vnius statuę ne solidum quidem, sed concauum ac tenue diruptũ est, dũ fortassis in illud se spiritus quærens fugã incluserit. Inter argumenta vero quib. probatur ista spiritu fieri: non est q dubites & hoc ponere, cum maximus editus tremor est, quo in orbes terrasq; sæuitũ est, non põt illi par alius subsequi. Sed post maximũ leues motus sunt, quia iam vehementius exitum ventis luctantibus fecit, reliqui deinde non idem possunt, nec pugna illis opus est, cum iam viam inuenerint, sequanturque qua prima & maxima vis euasit.

Iterum de eodem. Cap. XXVII.

PLinius lib. 2. Terręmotus & hiatus terræ cæteraq; omnia huiusmodi vi syderum fieri existimãt. Sed illorum trium, quibus fulmina assignant ac ventos in cã esse, non reor dubium, neq; .n. vnquam intremiscunt terræ nisi sopito mari: cœloq; adeo tranquillo, vt volatus auium non pẽdeant subtracto oĩ spiritu, qui vehit, nec vnq̃ nisi post ventos conditos. s. in venas & cauernas eius oculto aff. ãm. Nec aliud est in terra tremor, q̃ in nube tonitruum, nec hiatus aliud, q̃ cum fulmen erumpit incluso spiritu luctãte, & ad libertatem exire nitente. Desinunt autem tremores cum vẽtus emersit. Fiunt etiam simul cum terræmotu & inundationes maris, eodem. s. spiritu infusi, vel residentis sinu recepti. Ex imagine mũdi. Hinc tellus Siciliæ, quæ cauernosa & sulphure & bitumine strata, ventis penè tota & ignib. patet, spiritu introrsum concertante, multis sæpè locis fumum, vel vaporẽ, vel flammã eructat, vel & vento aeri vi incumbente & arenas & lapides inde egerit. Isido. lib. 14. Terræmotum alij dñt esse ventum in concauis eius, qui motus, eam mouet. Alij dñt aquam generalem in terris moueri, & eas simul concutere sicus vas. Alij eandẽ terram frangi volunt, cuius plerunq; latentes ruinæ sup posita cuncta concutiunt. Terræ quoq; hiatus aut motu inferioris aquæ fit, aut crebris tonitruis, aut de terra concauis erũpentib. ventis. Philosophus in 3. lib. metheororum. Anaxagoras ait, q altior æther inflatus descendit inferius, & occultatur in terra pp subtilitatem suam, ibiq; agitat sursum, & deorsum & hinc terra mouetur. Democritus aũt dixit, quòd terra similis est vtri pleno, cum ergo recipit additionem aquæ ex pluuijs super eam descendentib. agitatur aqua in ea pp artationem loci, & mouet eam. Illius quoque signum dixit, q terra humectatur, & postea exiccatur. Aqua vero in fissuras eius fluens agitatur interius, & eius agitatio est causa terræmotus. Sed omnium istorum sermo error est: si enim ita, vt dñt, esset terręmotus, toti terrę cõicaretur: dico ergo, q vapor siccus ex terra generatus p caliditatẽ solis ad eã pueniens duplex est. Vnus q apparet ex terra sursum ascendens, & hic est vẽtus. Alius autem factus in ventre terræ illic agitatur, & inde terra mouetur. Non est enim ex elementis q posset tantam commotionem facere, nisi ventus. Nam & ipse est mouens aquam & ignem motu vehementi, inflat ignem, & æstuat aquam per vehementiam & potẽtiam sup illud.

De speciebus terræmotus. Cap. XXVIII.

IDem in eodem. Quidã aũt terræmotus est, sicut res tremorem habens. Quidam vero sicut maior sonitus corporum fricãtium se in aere. Quod accidit ex diuersitate agitationis venti in terra inclusi. Et est sicut homo non potẽs retinere ventum agitatum in vẽtre suo, vnde in quibusdã locis accidit terręmotus, & non quieuit donec scissa est terra. Et exiuit ventus audita voce. Rursus dr̃ q secũdum tps Herculis regis in quadam insula Corinthi fuit terręmotus, & non cessauit augmentari terra illa, donec factus est ibi collis. Deinde scissus est ille locus, & exiuit inde vẽtus vehemens & fortis. Exiuitq, ex eo cinis. qui operuit ciuitatẽ destruens eam. Eiusq; loci impressio. i. combustio manifesta est vsq, nunc. Generatio autem cineris illic est, quia caliditas ibi coartata combussit terram quæ erat in concauitate illius loci: auditur aũt vox terręmotus, quia qñ vẽtum in terra coartatum impellit aqua maris ibidẽ coartata vapor vnus pp alium agitatur: plerumq; ẽt vĩ tenebrositas solẽ tegens absq; nube, pp consumptionem terræmotus, quia vẽtus egrediẽs e terra fit vapor crossus. s. cum cinere mixtus, & iõ lucẽ solis obnubilat. Seneca vbi sup. Duo tñ sunt genera terræmotus, vt Possidonio placet, vnũ dr̃ succussio cũ. s. terra quatit, & sursum ac deorsum mouet: alterum inclinatio, quia in latera nutat nauigij more. Ego & tertiũ existimo, qui tremor terræ vocat, & vtriq; dissimilis est. Tunc. n. succutiunt oĩa, nec inclinant, sed vibrant. Res qdẽ in hmõi casu minimè noxia, sicut lõgè perniciosior est inclinatio cõcussione. Nisi. n. celeriter ex altera parte properaueit motus q inclinata restituat, ruina necessario sequit. Nobis ergo placet hunc esse spiritũ, q possit tanta conari, quo nihil est in rerũ natura potẽtius, nihil acrius. Sine quo nec illa q vehemẽtissima sunt valẽt. Ignem. n. spiritus incitat: aquæ si ventum detrahas, inertes sunt. Cum autem eas adit flatus, impetum faciunt: potest etiam magna terrarum spacia dissipare; nouos montes extollere. Insulas ante non visas, in medio mari ponere.

De multiplici eius effectu. Cap. XXIX.

PLinius vbi sup. Variè ita terra quatit, & mira opera edunt, alibi pstratis mõtib' alibi hiatu profundo haustis, alibi egestis molib. alibi emissis amnib. nonnunq̃ ẽt ignib. calidisve fontib. alibi auerso fluminũ cursu: p̃cedit vero comitaturq. terribilis sonus, alias murmur simile mugitib. aut clamori humano, armorum ve pulsantiũ fragori, p qualitate materiæ excipiẽtes, formaq; vel cauernarũ, vel cuniculi p quẽ meat exilius grassante, in angusto eodem rauco. In recuruis resultante. In duris fremente aliàs feruente. In humidis fluctuante, & stagnantibus. Item feruente contra solida, itaque sine motu sæpè editur sonus, nec simplici modo quatitur vnquam sed tremit, vibratque: hiatus vero aliàs remanet ostendens quæ sorbuit, aliàs occultat ore compresso, rursusque ita inducto solo, vt nulla vestigia extent vrbibus plerumque

deuoratis, agrorumque tractu hausta. Nam ingens factum est terrarum portentum. L. Martio, Sex. Iulio, coss. in agro Mutinensi: duo enim montes inter se concurrerunt, crepitu maximo assultantes, recedentesque inter eos flamma fumo in cœlum exeunte interdiu spectante e via æmilia magnaque romanorum equitum familiariumque multitudine. Eo concursu villæ omnes elisæ, animalia permulta, quæ intra fuerant, exanimata sunt. Nō minus mirum ostentum & nostra ætas cognouit, anno Neronis Principis supremo, pratis oleisque intercedente publica via in contrarias sedes transgressis in agro Marrucino. Aristoteles in lib. de vegetabilibus. Terræ motus sæpè ostendit fontes fluminaque prius latentia, quando terra scinditur ex vapore vnctuoso. Nam in fluminibus qui sub terra generantur, a montium pluuiis, cum aquæ multiplicatæ sunt interius constrictæ: fit ex eis vapor superfluus propter compressionem, sciditque terram, & apparent fontes, & flumina, quæ prius cooperta fuerunt.

De pestilentia consequente motum terræ. Cap. XXX.

SEneca vbi supra. In campano motu sexcentarum ouium gregem exanimatum in Pompeianæ regione narratur. Solent enim post magnos terrarum motus fieri pestilentiæ, nec mirum. Multa enim mortifera in alto latent. Aer etenim ipse vel terrarū culpa, vel pigritia, æterna nocte torpescens haurientibus grauis est, vel corruptus internorum ignium vitio, longoque situ emissus purum hunc liquidumque maculat, insuetumque ducentibus spiritum affert noua genera morborum, quid quod etiam inutiles aliquæ pestilentesque paludes in abdito latent, vt quas nunquam vsus exerceat, nunquam aura liberior exuerberet. crassæ igitur & graui perpetuaque caligine, nihil nisi pestiferum corporib. nostrisq; contrarium habent. Aer quoque qui mixtus est illis, quiq; inter illas iacet, cum emerserit, latè vitium suum spargit, & haurientes necat, facilius aūt hoc malum pecora sentiunt quo auidiora sunt, apertoque cœlo plurimum vtuntur & aquis, quarum maxima in pestilentia culpa est: oues quoque quo propiora terris capita serunt, corruptas esse non miror cum afflatus aeris diri circa humum ipsum exceperint: nocuisset ille & hominibus, si maior exisset. Sed illum aeris sinceri copia extinxit, antequam vt ab homine posset trahi surgeret. Multa vero terras mortifera habere, vel ex hoc intellige, quod tot inde venena nascuntur, non manu sparsa, sed sponte, solo scilicet habente mali vt boni semina. Quid quod pluribus Italiæ locis per foramina quædam pestilens exhalat vapor? Quem nec homini ducere nec feræ tutum est. Aues quoque si in illum inciderint, antequam cœlo leuantur meliore, in ipso volatu cadunt liuentq; corpora, fauces tument. hic quidem spiritus, quamdiu terras continet, tenui foramine fluens, non plus habet potentiæ, quàm vltro sibi illata conficiat. vbi vero per sæcula conditus tenebris, & tristitia loci creuerit, in vitium ingrauescit. Eoq; mora peior, quo segnior. Exitum ergo nactus aera nostræ regionis infuscat. Et tunc etiam ille purior spiritus transit in noxium: vincuntur enim meliora peioribus. Inde subitæ continuæque mortes, & monstruosa morborum genera, nec prius pestilentia desinit, quam laxitas cœli ventorumque iactatio spiritum illum grauem exercuerit vel extenuauerit.

Quibus in locis accidat terræmotus, & quibus non. Cap. XXXI.

ARisto. in lib. metheororum tertio. Fit autem terremotus vehemens in locis in quib. est vehemēs maris vndatio & agitatio, & in locis cauernosis, quia in his maximè fit coarctatio vēti. Idem in lib. de vegetabilibus sic ait. Terræmotus in arenosis locis non fit, sed in terris duris, quæ loca sunt aquarum & montium. Aqua enim solida est, & lapides solidi. Naturaque aeris calidi & sicci est ascendere. Cum ergo duæ partes eius corroborantur, impellunt locum, & exit ab eo vapor ille. Quòd si locus rarus esset, vapor primitus paulatim exiret. Sed quia solidus est vapor, congregatis partibus terram potest scindere. Igitur terræmotus accidit corporibus tantum solidis Ideoque in partibus planis, & animalis nō fit, quia in raritate ipsarum est aer qui semper ascēdit. In aliis autem omnibus erit, nam multotiens quoque erit in fictilibus, & vitro: & in mineris aliquibus Seneca vbi supra. Egyptum nunquam tremuisse tradunt, eo quòd ex limo tota concreuit. Turbidus enim Nilus defluens, multumque cœni trahens, et id subinde prioribus terris apponēs, annuo incremento semper vltra tulit. Inde pinguis & limosi soli est Egyptus, nec vlla interualla in se habet, sed creuit in solidum arescente limo. Cuius p̄ssa erat ac sedens structura, dum partes glutinarentur, nec inane quicquam interuenire poterat, cum solido liquidū ac molli semper accederet. Plinius vbi supra. Maritima autem maximè quatiuntur, nec montuosa tali malo carent. Exploratum est mihi alpes apenninas sæpius tremuisse. Item Galliæ & Egyptus minimè quatiuntur, quoniam hic æstatis causa obstat, illic hiemis.

Quibus temporibus accidat, & quibus non. Cap. XXXII.

ARisto. in lib. Metheororum tertio. Quod autem terręmotus fit ex vento in terra coarctam, signum est: quia plurimū eius causæ est, quando flare solent venti, quare, & in nocte plus quam in die, quod est propter elongationem solis. Et cum fit in die tunc in meridie, & apud diluculum, quoniam horæ sunt in quib. multiplicantur ventorum flatus, plurimū etiam fit in verè, & autumno, & in horis multarum pluuiarum, & in temporibus siccę complexionis: quia in his maximè fit ventorum flatus: non fit autem in æstate, & hieme nisi parum: quia calor, & frigus ventos prohibent, vt dictum est. In tempore quidem sicco fit plus: quia est in eo vapor siccus. Et in tempore multo humido fit multus. quia qn̄ multiplicatur humiditas in terra, incrossatur, & opilat exitum vaporis terræ. Sicq; occultatur in ea, & agitatur, & inde fit motus terræ. Item terremotus prouenit apud eclypsim per lunam: quia calor solis tunc peruenit ad terram, & ideo coarctatur vapor nec ascendit sed agitatur. & mouet terram. Plin. vbi sup. Autumno aut vere terræ crebrius mouentur, sicut fulmina. Ideoque Gallia, & Aegyptus minimè quatiuntur, quoniam hic æstatis causa obstat, illic hiemis. Item noctu sæpius, quàm interdiu. Maximi autem signa motus futuri sunt, matutini vespertinique: sed propinqua luce crebri. Interdiu autem circa meridiem fiunt. Et solis lunæque defectu, quoniam tempestas tunc sopitur.

De signis terremotus. Cap. XXXIII.

ARist. vbi sup. Ante terręmotum accidentem diluculo inuenitur aer frigidus, & quietus, quod fit propter coarctationē venti in terra, quandoq; vero antecedit terręmotum, quoddam signum: videtur enim in cœlo quædam nubes longa, sicut linea tecta ante solis occasum: quia tunc seruatur ventus, & quiescit. Plinius, vbi supra. Præcipuè vero æstus imbrem sequitur, vel imbres æstum. Nauigantes quoque sentiunt non dubia coniectura, sine flatu intumescente fluctu subito, aut quatiente ictu. Intremunt autem, & in nauibus posita æquè quàm in ædificijs: crepituque motum pręnunciant, quin & volucres non impauidæ sedent. Sed & in cęlo signum præcedit motu futuro: aut interdiu, aut paulopost occasum sereno ceu tenuis lineæ spacium nubis in longum porrecta. Est & in puteis turbidior aqua: nec sine odoris tędio. Actor. Ad hoc autem vt fiat terręmotus, tria concurrere dicuntur, scilicet locus, materia. causa impellens: locus est vasta concauitas, nullum aut paruum, aut remotum, aut tortuosum habens respiraculum. Materia est vapor crossus calidus, & siccus. Causa impellens est vehemens maris agitatio, aut vapor ipse ex se motum concipiens.

De terris, & Insulis ex causis terremotus enascentibus. Cap. XXXIIII.

PLin. vbi sup. Simul aūt, vt dictum est, cum terręmotu fiunt, & inundationes maris, eodem videlicet spiritu infusi: aut residentis, sinu recepti eademq; nascentium cā terrarum est: cum idē ille spiritus ad tollendum potens, solo non valet erūpere, nascunt. n. hoc modo nec fluminum tm̄ inuectu, sicut Echynades Insulæ ab Acheloo amne conuectę, maiorq; pars Aegypti a Nilo, in quā a Pharo Insula noctis, & diei cursū fuisse Homero credimus, nec recessu maris, sicut idem Circeus, quod accidisse, & in Ambraciæ Portu decem milium passuum interuallo, & Atheniensium quinque mille passuum ad Pyreum, memoratur. Et Ephesi, vbi quondam ædem Dianæ alluebat, Herodoto si credimus, mare fuit supra Memphim, vsq; ad Ethyopum montes. Nascūtur, & alio modo terræ, & repente in aliquo mari emergunt, velut paria secū faciente natura, quæq; hauserit hiatus alio loco reddente. Clarè iāpridē Insulæ Delos, & Rhodus, memoria produnt enatæ, postea minores vltra Melo Anaphę. Intra Lemnū, & Hellespontū, Nea. Inter Lesbū, & Theō, Halone. Inter Cycladas Olympiadis. 135. ann. 4. Thera, & Therasia. Inter easdē post ann. 130. Hiera, eadēq; æummate. Et ab ea duobus stadijs post annos. 110. in nostro æuo, M. Iunio Sillano, & T. Balbo Conss. ad 8. Idus Iulij Thia.

De insulis ac terris mari absorptis. Cap. XXXV.

ANte nos, & iuxta Italiam inter Eolias Insulas. Itemq; iuxta Cretam emersit e mari mille quingentū passuū vna. Cū calidis fontib. altera in Thusco sinu flagrans hæc violentum cum flatu, proditur quoque memoriæ magnam circa illā multitudinē piscium fluitantē confestim expirasse. Sic & in campano sinu fert Pythecusas ortas, mox in his Epopon montē cū ex eo flāma emicuisset repente æquatum cāpestri planicie, in eadē & oppidū profundo haustū. Alioq; motu terræ, stagnū emersisse. Et alio prouolutis mōtib. Insulā extitisse Prochytā. Nā & hoc mō fecit Insulas rerū natura, auellit Sicilā Italiæ, Cyprum Syriæ, Euboeam Boetiæ, Euboe Atlantē, & Macriam, Belbicū Bithiniæ, Leucosiam Syrenum

Pro-

promontorio. Rursus abstulit Insulas maris, iunxitque terris. Antissam Lesbo. Zephyriū Halicarnaso, Ethusam Miodo, Domistō ac Pernen Mileto. Arthemisian parthenio Promontorio. Hibāda quōdam Insula Ioniæ ducentis nūc a mari stadijs abest. Syridē Ephesus in mediterranea habet. De rafidas, & sophoniam vicinam ei Magnesia. Epydaurus, & Oritō Insulæ esse desierunt. In totū vero terras abstulit primum olum vbi Atlanticum est mare. si Platoni credimus in medio spacio, mox interno quo videmus hodie mersam Acarnaniam sino Ambrachio Achaiam Corinthio. Europā Asiamque Propontide ac Ponto. ad hoc perrupit mare leucada, anthirrum, helespontum, bosphoros duos. Et vt sinus, stagnaque prætereā, ipsa se condens terra deuorauit. Cibotū altissimū mōtē, cū oppido Curite. Siphilū in magnesia. & prius in eodē loco clarissimā vrbē q̄ Tātalis vocabat. Pyrram & antistā circa moetin pōtus abstulit. Elicē & butam sinus corinthius, quarum in alto apparent vestigia. ex insula Oea plusq̄ triginta miliū passuū abrupta subito cum plurimis mortalibus rapuit. & I Sicilia dimidiam tyndarida vrbē, & quicquid ab Italia deest. Similiter & ī Boecia & Eleusina.

De terris semper trementibus, & insulis fluctuantibus. Cap. XXXVI.

Quadam vero terræ tremunt in aduentantium ingressu, sicut in Gabinensi agro non procul ab vrbe Romana iugera ferme ducenta æquitantium cursu, similiter in Reatino: quædam insulæ semper fluctuant, sicut in agro tecubo & eodem reatino, mutinensi, statonensi. in vadimonis quoque lacu, & ad cutilias aquas opaca silua q̄ nunquam die ac nocte loco eodē vī, in lydia aquæ vocantur calamine non ventis solum, sed etiam contis, vel quo libet impulsu multorum ciuium Mitridatico bello salus fuere. Sunt & in nympheo paruæ saltares dictæ eo q̄ in cantus symphoniæ ad ictus pedū modulantium mouentur, in tarquiniēsi lacu magno. Italiæ nemora duo circūferunt. Nūc triquetā edētes figurā. Nūc rotundā cōplexu ventis impellētibus. Quadrati vero ounq̄.

De remedio contra terremotum. Cap. XXXVII.

Sed in eisdē videlicet terremotibus remedium est, quale cloacæ & crebri specus præbent. Prætonceporm enim spiritum exhalant, quod in terris notatur oppidis, quæ minus quatiuntur crebris ad purgandum eluuiem cuniculis cauata. Multo quoque tutiora sunt in eisdem illis, quæ pendent, sicut Neapoli in Italia intelligitur, parte eius, quæ solida est, ad tales casus obnoxia. Tutissimi etiam sunt ædificiorum fornices, anguli quoque parietum postesque alterno pulsu renitentes. Sed & latere terreno facti parietes, minore noxa quatiuntur. Magna est differentia & in ipso genere motus, pluribus enim modis quatitur. tutissimum est cum vibrat, crispante ædificiorū crepitu. Et cum intumescit assurgens, alternoque motu residet innoxium. Et cum concurrentia tecta contrario ictu arietant, quoniam alter motus alteri renititur. Vndantis autem inclinatio & fluctus more quædam volutatio infesta est. Aut cum in vnam se partem totus motus impellit. Desinūt autem tremores cum ventus emergit. Sin autem durauerint, non ante quadraginta dies sistuntur, plerumque vero & tardius, vtpote cum quidem annuo & bienni spacio durauerint.

Moralis Seneca de terremotu. Cap. XXXVIII.

Seneca li. 7. Hęc Lucilii quantū ad ipsas causas. Illa vero nunc quæ ad animorum confirmationem pertinent, quoniam magis nostra refert fortiores fieri quàm doctiores, sed alterum sine altero non fit. Non enim aliunde animo robur venit, quam a bonis artibus, & contemplatione naturæ. Quem enim non hic ipse terremot⁹ aduersus omnes casus firmauerit & erexerit? Cur enim hominem aut feram, cur ego sagittā aut lanceam tremam? Maiora me pericula expectant fluminibus, & terra, ac magnis naturæ partibus petimur. Quærenda sunt itaque solatia trepidis, & demendus ingens timor. Quid enim cuiquam satis tutum videri potest, si mundus ipse concutitur, & partes eius solidissimę labantur? Si quod proprium habet terra stare, perdidit, vbi resident metus nostri. Quam perspicimus latebram, si mundus ipse ruinam agitat. Si hoc quod nos tuetur ac sustinet supra quod vrbes sitę sunt, & quod fundamentum orbis quidam esse dixerunt discedit & titubat: Quid esse solatij potest, vbi timor fugam perdidit? A tempestate nos vendicat portus, nimborum vim effusam tecta propellunt, fugientes non sequitur incendium. Et aduersus tonitruum ac cœli minas subterraneę domus, & in altum specus remedia sunt. Iste cœlestis ignis terram non transuerberat, sed exiguo eius obiectu retunditur. In pestilentia sedes mutare licet, nullumque malum sine effugio est. Nunquam enim fulmina populos percusserunt, pestilens cœlum vrbes exhausit, non abstulit. Hoc autē malum latissimē patet, ineuitabile ac publicē noxium. Non enim domos solum, aut familias, aut vrbes singulas haurit, sed gentes totas regionesque subuertit. Eo modo nunc ipsque operit, modo in altam voraginem condit, ac ne id quidem quo appareat, saltem fuisse relinquit. Nec desunt qui hoc genus mortis magis timeant, quo in abruptum cum sedibus suis eunt, & e viuorum numero vi aufferuntur, vō & aliquos insanis attonitisque similes fecit metus, mōtes discurrere cernentes, vrbes cadere, populos opprimi, terram concuti. Non enim facile est inter magna non despere malis. Itaque lenissima ferē ingenia in tantum venere formidinis, vt sibi exciderent, quasi non omnę fatum ad euodem veniat terminum. Cum enim ad exitum venimus oēs in æquo sumus. Nihil itaque interest, vtrum me lapis vnus elidat, an mōs totus premat, vtrum super me domus vnius onus veniat, an totus terrarum orbis caput meum abscondat. In pace & in aperto reddat spūm, an in vasto sinu terrarum dehiscentium. Solus io illud ferat profundum, an cum magno comitatu populorum concadentium. Nihil mea interest, quantus circa mortē meā tumultus sit, ipsa vbique timenda est. Proinde magnum sumamus alum aduersus istam cladem, quæ nec euitari oēe prouideri potest. Istosque desinamus audire qui post hunc casum e Campania migraruot, illique regioni renunciauerunt. Oīa etenim eusdem sortis sunt. Et si nondū mota, tñ mobilia. Nihil itaque vt immobile esset, natura cōcepit. Ac alia tpibus alijs cadunt, omnisque soli vitium est, ma'e coherere. Et ex causis pluribus solui, summaque manere, partibus ruere.

Adhuc de eodem. Cap. XXXIX.

Itaque humano generi dictum puta, quod illis inter hostem stupentibus dictum est, vna salus victis nullam sperare salutē. Si vultis nihil timere, cogitate oīa timenda esse. Nam nec cibus, nec humor, nec somnus, nec vigilia, sine mensura quadam nobis salubria sunt. Cumque mors vbique præsto sit, & vndique occurrat, nullum maius solatium mortis est q̄ ipsa mortalitas. Nihil enim tam exiguum, quod non in perniciem hoīs satis valeat. Ideo non debent nos ista confundere, tanquam plus mali in se hēant q̄ vulgaris mors. Necesse est enim mori q̄nque vbicumque, stet licet humus, & se teneat suis finibus supra me quando que erit. Interest ergo illam ego mihi. an ipsa se mihi imponat? Egregie Virgilius, si cadendum inquit mihi est e cœlo cecidisse velim. Ingēti itaque aīo mors prouocanda est. nihil. n. quam minax veniat, refert. Qđ quidem a nobis petit minimū est, hoc senectus ablatura est, hoc auriculæ dolor, hoc humoris abūdantia, hoc cibus maximos, hoc pes leuiter offensus, pusilla res est hoīs vita, sed ingēs res contemptus vitæ. Qui hanc contempserit securus videbit maria turbari, & si illa oēs excitauerint venti. Etiam si æstus aliqua perturbatione mundi totum in terras vertit Oceanum, securus q̄noque trucem & horrendam fulminatis cœli faciem aspiciet, frangatur licēt, & ignes suos in exitium oīum mittat, si et rupsis compagibus dehiscens solum, & illa inferiorum regna detegantur, stabit super voraginem illā intrepidus. Quid. o. ad me q̄ magna sint q̄bus pereo? ipsum perire nō est magnum: proinde si volumus esse fęlices, nec rerum timore versari, si de ip cere fortunā superuacua ɔmittentē, leuia mutatoē. est aīa io expedito habēda, si illā miīę, siue morbi petent, siue hostium gladij. siue insularum cadentium fragor, siue ruina terrarum, siue vasta vis ignium. quid aliud debeo, q̄ exeuntem hortari, & cum bonis oībus emittere, vade for titer, vade fęliciter, nihil dubitaneris, redieris: uō de re, sed de tpe quæritur, facis qđ q̄nque faciendum est, rerum naturā te q̄ genouit expectar: fluit quidem tps, & auidissimos sui deserit, nec qđ futurum est, oīum est, nec quod fuit, sed in puncto fugientis pen deo, & magnum est modicum fuisse. Eleganter itaque Lesbius di cebat cuidam dicenti. 60 annos habeo, hos inquit dicis. 60. quos non habes, & nos quidē qui semper tpis alicui fortem & annos numeramus amissos, hoc assigamus aīo, & hoc nobis subinde dicamus, moriē dumęst, qñ quidē tua mors naturale lex est: mors tributum officiumq, mortalium, & malorū oīum remediū est, optauit illā quisque timens. hoc igit̄ vnum meditare Lucilli, ne mortis nomē reformides, effice illā tibi cogitatione multa familiarē, vt si ita tuleris, possis illi & obuiā exire. Sed nobis ignorātibus naturā rerum oīa terribilia sunt, quorum metū raritas auget. Leui⁹. n. accidunt familiaria. nā in insolito formido maior est. Cur autem nobis quicq̄ insolitum est? quia nō rōne, sed oculis comprehendimus, nec cogitam⁹, quid illa facere possit, sed tm̄ qđ fecerit. Dam⁹ itaq, pœnas hmōi negligētiæ tanq̄ nouis territi, cū illa non sint noua, sed insolita. Cūq; timendi cā sint nescire, nō est tanti scire, ne timeas.

De terra fœcunditate. Cap. XL.

Ex libro de natura rerum. Terra quidem, vt dictum est supra, fęcunda est, & oīum nutrit ua, in se quoque condiuet metalla preciosa, super oīa elementa passibilis & mutabilis, & petrosa quidem frigida est & sicca. pinguis, & crassa, calida est & humida. Lutea vero frigida & humida. Phisici, vbi supra, Hęc quidē. i. terra p̄ cęteris elementis est benigna, mitis, & indulgens, & mortalis vsib⁹ semp ancilla, multa generat coacta, sponte quoq; fundit multa,

multa, succos odores colores atq; sapores, & similia, bonaque si inde editu fenus reddit, quod causa nostra alii. Sed vt verum fatear, quod ipsa nobis malorum genuit remedium, nos illud vide facimus venenum. Adelardus ad nepotem. At inquis cum terræ superficies plana primũ & immobilis sit, quid est quod inde mouetur, & surgit ac crescit, & ramos extendit? Nempe cum aliquid terræ subtiliter cribratum in testeo vel eneo vase reponas, dehinc accessione temporum herbas inde resurgere videas, cui hoc nisi miraculo diuinæ voluntatis mirabili effectui imponas; voluntas inquam creatoris est, vt a terra nascantur herbæ, sed commixta, ita ꝙ in singulis particulis suis, quæ sensui subiacent, oĩa quatuor elementa cum eorum qualitatibus continent. Nã quatuor illa in oĩbus sunt permixta. Cum ergo in hoc terreo corpore quod dr̃ terra, licet subtiliter puluerizato, quatuor sunt causæ, necessarium quoddam compositum inde surgit. s. herba, terreũ maxime, aquaticum parum, aereum minus. igneum minime: per terrã vtiq; cohærens, per aquã diffundens, p aerẽ & ignẽ surgens. Sed hæc plenius infra exponentur, vbi de gñatione herbarũ suo loco dicetur.

De diuersis generibus terra. Cap. XLI.

Plinius li. 17. Cum aũt diuersæ sint species terræ, terram amaram siue macram si quis probare velit. demonstrant eam atræ & degeneres herbæ. frigidam vero retorride nata, vliginosam tristia, rubricam oculi, argillosam, operi difficillimam, quæ rastros, & vomeres ingentibus glebis onerat, q̃q̃ aliquando non quod operi, hoc & fructibus sit aduersum. Item econtrario cinericiam, & sabulum album. Nam sterilis, densa, callo facile deprehenditur vel vno cuspidis ictu. Cato breuiter ac suo more determinat vitia terræ. Terram inquit cariosam caue, neue plaustrũ, neve pecora impellas. Ecce hanc tantopere reformidat, vt pene vestigijs etiam interdicat. Redeamus ad ligni cariem, & inuenimus illa, quæ intantum abhominantur. vitia terræ scilicet aridæ, fistulosæ, scabræ, canescentes, exesę, punicosæ: plus dixit vna significatione quam possit vlla copia sermonis enarrari. Est enim interpretatione vitiorum quadam non etate, quę nulla intelligi potest in ea. Sed natura sua anus terra, ideoque ad oĩa infœcunda & imbecilla. Idem agrum optimum iudicat ad radicem montium, planitie in meridiem excurrẽte, qui est situs totius Italiæ. Terram vero teneram, quæ vocatur pulla, erit hæc optima & operi congrua, aliãs satiua. Nam intelligere libeat, dictam mira significatione teneram. Et quicquid aptari debet, in hoc vocabulo inuenietur. Illa vbertatis temperate, illa mollis, facilisque culturæ, nec madida, nec sitiens. Illa post vomeres nitescens, qualem fons ingeniorum Homerus, in armis ab eo dixit celatam. Addiditque miraculum increscẽtes, quamuis in auro fieret, illa quam recentem exquirunt improbę alites vomerem comitantes, coruique aratoris vestigia ipsa rodentes. Cicero, lux altera doctrinarum, meliora inquit vnguẽta sunt q̃ terram q̃ q̃ croci sapiunt: hoc. n. maluit dixisse, q̃ redolent: ita est profecto, illa enim erit optima quæ vnguenta sapiet. Quod si admonendi sumus, qualis odor terræ sit ille qui qritur, sæpe contingit & illa quiescente sub occasu solis, in quo loco cœlestis arcus capita sua deiecerit. Et cũ a siccitate continue imbrę immaduerit, tunc illũ suũ halitũ diuinum ex sole conceptũ emittit, cui cõparari suauitas nulla possit. Is esse odor in cõmota debebit repertusq; neminem fallet, ac de terræ odore optime iudicabis. Talis ferè in noualibus est terra cęsa vetere silua quæ consensu laudatur.

De ratione agricultura. Cap. XLII.

Richardus de sancto Victore in li. exceptionum. Porro agricultura circa quatuor species exercetur in terra. s. aruum, pascuum, consitum, floridum. Aruum. i. ager qui deputatur sationibus. Consitum vero nemoribus, vt sunt pomeria, vineta, & olueta. Pascuum consistit in pascuis, vt prata. Floridum in floridis, vt rosaria & horti. Tul. in li. de senec. Veniam igitur ad voluptates agricolarum, quibus ego incredibiliter delector, quæ nec vlla impediuntur senectute, & mihi ad sapientis vitam proximè videntur accedere. Habent enim rationem cum terra, quæ nusquã recusat imperium, nec vnquam sine vsura reddit, quod accepit, agroque ornato, & bene culto nihil potest esse vberius, nec specie ornatius. Idem in li. offi. 1. Oĩum autem rerum ex quibus acquiritur aliquid: nihil est agricultura melius: nihil vberius; nihil dulcius, nihil homini libero dignius. Aug. super Gen. li. 8. Quid enim maius aut mirabilius spectaculum est, aut magis cum natura rerum humana ratio quodammodo loqui potest, quàm cum compositis seminibus, plantatis surculis, translatis arbusculis, insitis malleolis tanquam interrogetur quæq; vis radicis, & germinis, quid possit, quidve non possit, vnde possit, vnde non possit, quid in ea nõ valeat neruorum inuisibilis interiorum potentia. Quid extrinsecus adhibita diligentia, & in ipsa consideratione perspicere: quia neque qui plantat est aliquid, neq; qui rigat, sed Deus qui incremẽtum dat. Nã & illud operis qd̃ accedit extrinsecus, per istũ accedit quẽ nihilomin⁹ creauit, & quẽ regit, & quẽ ordinat inuisibilis De⁹.

De ipsius apud antiquos veneratione. Cap. XLIII.

Plin. li. 18. Aruorum sacerdotes Romulus primus instituit: seq; duodecimum inter illos fratrem appellauit. Numa instituit Deos fruge colere, & mola salsa supplicare, & (vt auctor est Hemina) far torrere: qm̃ tostum cibo salubrius esset, id vno mõ cõsecutu, statuẽdo nõ nisi tostũ ad rẽ diuinã purum esse. Is & fornacalia instituit farris torrẽdi ferias. Et agrorũ terminis ęquæ religiosas. Hos. n. Deos tũc maxime nouerit Seiã. sa serẽdo, & Segestam a segetibus appellabant. quarum simulachra in cyrco videmus. Nec degustabant quidem fruges nouas, aut vina antequam sacerdotes primitias libassent. Agrum male colere cẽsorium probrum iudicabatur. Et (vt refert Cato) quem virum bonum colonum dixissent, amplissimè laudasse æstimabant. Hinc & locupletes dicebant, locis hoc est agris plenos. Cautum quoque beniuolentia legum est, ne bouem prius quam ouem noiaret, qui mulctam indiceret. Frugem quidem aratro quæsitam furtim nocte pauisse & secuisse, puberi duodecim tabulis erat capitale. suspensumque cereri grauius, quam homicidio conuictum iubebant necari. Impubem vero prætoris arbitratu verberari, noxamve duplionemve decerni. Iam vero distinctio ciuitatis ipsius honosque non erat aliunde. Rusticę tribus eorum qui haberent rura laudatissimæ. Vrbanę ferè in quas transferri ignominia esset desidiæ probro. Itaque quatuor solę erant a partibus vrbis in quas habitabant. Suburbana, pallatina, collina, esquilina. Nundinis vrbem reuisitabant, ideoq; nundinis non licebat habere comitia, ne plebs auo caretur rustica. Quies ac somnus in stramentis erat. Gloriam denique ipsam a farris honore appellabant adoriam. His itaq; moribus nõ solũ sufficiebant fruges, nulla prouintiarũ Italiã pascente: Verum etiam incredibilis erat vilitas annonę. Trebius in edilitate assibus populo prestitit frumentum; quam ob causam & ei statuæ in capitolio atque palatio sunt dicatę. Et ipse supremo die populi humeris portatus est in rogum.

De iugerum portione. Cap. XLIIII.

Iugerum vocatum est, quod vno die vno iugo boum exarari potest. Actus dicebatur, in quo boues agerent cum aratro vno impetu iusto, h c cẽtum viginti pedum erat. Et duplicatus in longitudine iugerum faciebat. Dona quidem amplissima Imperatorum erant, & fortium ciuium quanto quis vno die circumarasset plurimum. Nec e latifundus singulorum contingebat arcentium vicinos, quippe etiam lege Stolonis Licini incluso quingentorum iugerum modo, & ipso sua lege damnato, cum substituta filij persona amplius possideret. luxuriantis iam reipublicæ fuit ista mensura. Manij quidem Curij post triumphos, immensumq; terrarum Imperio adiectum, nota concio est, perniciosum intelligi ciuem cui septem ingera non satis essent, hæc autem mensura plebeis post exactos reges est assignata. Quæ nam ergo tantę vbertatis erat causa, ipsorũ nempe tũc imperatorum manibus agri colebantur, (vt fas est credere) gaudente terra laureato vomere, ac triũphali aratore, siue illi eadem cura tractabant semina, qua bella, eademque diligentia disponebant arua qua & castra, siue honestis manibus omnia perueniebant lætius, quoniam & curiosius fiebant. Subinde ex agris senatus ac duces accersebantur. At nũc eadem illa. s. arua vincti pedes, damnati manus, inscripti vultus, exercẽt. Et apud Romanos quidem multo serior vitium, & cultura cæpit esse, primo siquidem, vt erat necesse, arua tãtum coluere.

De agri electione. Cap. XLV.

Palladius, de agricultura libro. 1. Eligendus est autem pinguis & resolutus ager, qui minimum laborem petit, fructumque maximum reddit. Secundi vero meriti ager spissus est, qui labore quidem maxime ad vota respondet. Illud autem est genus deterrimum, quod siccum est simul, & spissum, & macrum, vel frigidũ, qui videlicet ager pestiferi more fugiendus est. In agro vero eligendo vel emendo cauendum est ne bonum naturalis bonitatis, & fœcunditatis colentium inertia deprauauerit, & inde degeneres surculos vber soli feracis expenderit, quod quamuis emendari possit in satione, meliorum tamen harum rerum sine culpa melior vsus est, quam cum spe corrigi ferus inuentus: positio ipsius agri eligendi ea sit, In frigidis prouincijs Orienti & Meridiano lateri ager debet esse oppositus, ne alicuius magni montis obiectu his duabus partibus exclusus algore rigescat, aut per partem septentrionis sole remoto, aut per occidentis in vesperam sole dilato, penitus sterilescat. In calidis vero prouincijs pars totius septentrionis optanda est, quæ & vtilitati & voluptati & saluti ęqua bonitate respondeat. Plinius vbi supra. Paraturos agrum ante omnia intueri oportet, aquarũ vim, aut viciniũ. Attili⁹ regul⁹ ille punico bello bis consul aiebat, neque in fœcundissimis locis insalubrem agrum parandum, nec effectis saluberrimum. Salubritas

britas loci non semper incolarum colore detegitur, qm̄ assueti durant etiam in pestilentibus. Sunt præterea quædam partibus anni salubria, nihil autem salutare est, nisi quod anno toto salubre. Ager vtrq; est malus, cum quo luctatur dn̄s. Cato inter prima spectare iubet, vt solum sua virtute valeat, qua dictum est positione, vt operariorum copia, oppidumq; validum sit prope, vt nauigiorum, vel itinerum euectus: deinde vt bene sit ædificatus, & cultus, nihil. n. agro deserto damnosius. Itaque Cato, de bono dn̄o melius emi. Et in agro quæstuosissimam iudicat vitem, non frustra: quoniam ante oīa cauit de rōne impensæ: proxime hortos irriguos, nec id falso, si sub oppido sint. Et prata, q̄ antiqui dixere parata.

De salubritate aquæ ac agri electione consideranda. Cap. XLVI.

Palladius vbi sup. Eligendi, & bene colendi agri ratio quatuor rebus constat: aere, aqua, terra, industria. Ex his tria sunt naturalia, vnum facultatis, & voluntatis est. Naturæ. n. est, vt eis locis quæ colere destinabis, aer sit salutaris, & clemens, aqua salubris, & facilis: vel ibi nascens, vel adducta, vel imbre collecta. Terra vero fecunda, & situm commoda aeris salubritatem declarat. Loca ab infimis vallibus libera, & nebularum noctibus absoluta, & habitatorum considerata corpuscula, si eis color sanus, capitis firma sinceritas, inoffensum lumen oculorum, purus auditus, fauces cōmeatum liquidę vocis exercentes, hoc genere benignitas aeris approbatur, his autem contraria: noxium illius cęli spiritum cōfitentur. Aquę vero salubritas sic agnoscatur, primum ne a lacunis aut palude ducatur. Ne de metallis originem sumat, sed sit perspicui coloris. Neque vllo sapore, vel odore vitietur, nullus ei limus insideat, frigus tempore suo mulceat. Aestatis incendia moderetur. Sed quia solet his omnibus ad speciem custoditis, occultiorem noxam rectior seruare natura, ipsamque quoque ex incolarum salubritate noscamus, si fauces bibentium puræ sunt, si saluo capite in pulmonibus ac thorace aut nulla est aut rara causa.

De Terræ fœcunditate exploranda. Cap. XLVII.

IN terris vero quærenda est fęcunditas, ne alba, & nuda sit gleba, ne macrum sabulum, sine admixtione terreni, ne creta sola, ne arenæ squalentes, ne ieiuna glaria, ne aurosi pulueris lapidosa macies, ne salsa, vel amara, vel vliginosa terra, ne tofus arenosus atque ieiunus, ne vallis nimis opaca, sed solida sit gleba, putris, & ferè nigra, & ad regendam se graminis sinceritate sufficiens, aut mixti coloris, quæ & si rara sit, tn̄ pinguis soli adiunctione glutinetur, at quæ protulerit, nec scabra sint, nec torrida, nec succi naturali egentia, feratq; quod frumentis daudis vtile signum est, ebulum, multum calamum, gramen, trifolium non macrum, rubos pingues, pruna siluestria. Color tamen non magnopere quærendus est, sed pinguedo atq; dulcedo. Pinguem, sic agnoscas, glebam paruam dulci aqua asperges, & subigas. Si glutinosa est, & adhæret, constat illi inesse pinguedinem. Item scrobæ effosa, & repleta, si superauerit terra pinguis est, si defuerit, exilis, si conuenerit æquata, mediocris. Dulcedo autem cognoscit r, si ex ea parte agri, quæ magis displicet, glebam fictili vase dulci aqua madefactam iudicio saporis explorabis. Vineis quoque vtilia per hæc signa cognosces, si coloris, & corporis rari aliquatenus atq; soluti est. Si virgulta, quæ profert, lenia, nitida, fœcunda sunt, vt piros siluestres prunos, rubos cæteraq; hmōi, neq; intorta habeat, neq; sterilia, neq; macra exilitate languentia. Situs vero terrarum neque planus, vt stagnet, neq; præruptus, vt defluat, neq; obruptus, vt in ima deiecta valle subsidat, neque arduus, vt tēpestates immodicas sentiat & calores. Sed ex his oībus vtilis semper est æquata mediocritas. Et vel campus apertior, & humorem plurimum eliuo valle subducens, vel collis mollitet per latera inclinata deductus, vel vallis cū quadam moderatione, & aeris laxitate submissa, vel mons alterius culminis defensus obiectu, Et a molestioribus ventis aliquo liber auxilio, vel sublimis asper: sed nemorosus, & herbidus.

De Operis rustici industria. Cap. XLVIII.

NVnc exequi cōuenit partem, quæ restat, industriæ: cuius hæc erit cura vel maxime quas subiecti tenere sententias, præsentia dn̄i profectus est agri. Genera oīum surculorū, vel frugum præclara, sed terris tuis experta committe. In nouo. n. gn̄e seminū ante experimentum non est tota spes ponenda, locis humidis semina citius, q̄ siccis degenerant, operum ratio vnum modum tenere non pōt in tanta diuersitate terrarum. Et ideo soli, & prouinciæ consuetudo consideranda est, siue in surculis, siue in gn̄e oīum satorum. Quæ florent, constat non esse tangenda viribus agrestib. Officia maxime iuuenum congruunt, imperia seniorum. In agro periclitantur interiora, nisi colantur extrema. Necessitas ferijs caret, fœcundior est culta exiguitas, q̄ magnitudo neglecta. Terræ altitudinem cum fœcunditate, sed ad frumenta duobus pedibus explora, quatuor vero si arbusta, vel vitis. Si tibi ager est, siluis inuti libus tectus, ita eum diuide, vt loca pinguia puras reddas nouales. Loca sterilia siluis tecta esse patiaris: quia illa naturali vbertate respondent. Hæc beneficio lætantur incendij. Lupinus, & vicia pabularis, si virides succidantur, & statim supra sectas earum radices arentur, stercoris similitudine agros fœcundant. qui si ex se aruerint antequam proscindas, ex his terræ succus aufertur. Ager aquosus plus stercoris quęrit, siccus minus. Si necessitas cogat de salsa terra sperare aliquid: post autumnum plantanda est, vel conserenda, vt malitia hibernis imbribus eluatur. Aliquid & terræ, vel arenæ fluuialis subijciendum est, si illis virgulta committ mus.

Iterum de quibusdam documentis artis rusticæ. Cap. XLIX.

PLin. vbi supra. Nunc ēt aruorum culturæ rōnem tractare volumus, non modo vulgari: q̄nquidem qui ea diligentius tractauere, quibus suis oratoribus potiusquam agricolis scripsisse possunt videri Principium quoque a Catone sumemus. Prædium inquit ne cupide emas, & in re rustica operi non parcas. Idem Cato interrogatus quis esset quęstus certissimus; respondit. Si bene pascas qui proximus, sit. At bene summa omnium in hac spectāda fuit, vt fructus is maximè probaretur qui minimo impendio constaturus esset: hoc ex locorum occasione aliter alibi decernitur: eodem pertinet, q agricolam vendicem esse oportere dixit, fundū in adolescentia conserendum sine contatione, ędificandum non nisi agro consito, & eum qui bene habitet, sæpius ventitare in agrum, frontemq; domini plus prodesse, quàm occipitium, non mentiuntur. Modus autem hic probatur, vt nec fundus villam quærat, nec villa fundum. Dicere quoque conueuit, vt nec iuxta paludes ponendum esse, nec aduerso amne, quanquam Homerus omnino e flumine semper ante Lucanas auràs insalubres tradidit verissimè: In æstuosis locis spectare debet septentrionem. In frigidis vero meridiem. In temperatis exortum æquinoctialem. Ipsius agri bonitas, quibus argumentis iudicanda sit, quanquam de optime terræ genere disserendo, quod dictum est sufficere possit, etiam tn̄ traditas notas subsignauimus. Catonis maximè verbis, ebulum vel prunus siluestris, vel rubus bulbus minutus, trifolium, herba pratensis, quercus siluestris, malusq; frumentarij soli notę. Item nigra terra cinerei coloris. Omnis ercta coquit, nisi permacra. Sabulum etiam, nisi id pertenue, & multo cāpestribus magis, quam cliuosis respōdet eadem. Agri modum in primis seruandum antiqui putauere. Ita quippe censebāt. Satius esse minus serere, ac melius arare. qua in sententia Virgilium quoq; video fuisse. vna fuit antiquorum vox. Temerarium, & fortasse ęstimetur penitus incredibile, nihil minus expedire, quam agrum optime colere. Nam bene quidem colere necessarium est, optime vero dānosum, præterquam sobole sua colono, aut pascendis. Alioquin colente dn̄o aliquas messes colligere non expedit, si computetur impendium operæ. nec temere oliuam. nec quasdā terras diligenter colere, sicut in Sicilia tradunt. Itaq; decipi aduenas dn̄t. Inde reliqua psequamur oraculo. Nequā esse agricolā, q̄sqs emeret qđ ei pstare fund' posset. Malūq, patrē̄familias esse, quisq; interdiu domi faceret, qđ noctu posset. nisi rn̄ ī cęli tēpestate. peiorem quoq; q pfestis diebus ageret, qđ feriatis deberet. pessimū, vero qui sereno die potius operaret' sub domi tecto, q̄ in agro. Fructeta optime tollūtur igne. Silix biennio moritur, si frondem agere non patiaris, id efficacissimè contingit germinantibus ramis baculo decussis. Succus. n. ex ipsa defluens necat radic. s. Aiunt & circa solstitium auulsas, non renasci, nec arūdine sectas aut exaratas vomeri arūdine imposita præcipiunt. Iuncosus ager verti pala debet. At in saxoso bidētibus: humidiorem agrum vtilissimum est fossione conscidi atque siccari, fossas vero retusis locis apertas relinqui. In solutiori terra sepibus firmar. Extirpandæ siluę rōnem prodidit Democritus. Lupini flore in succo cicutæ vno die macerato, sparsisque radicibus.

De multiplici cultura terræ. Cap. L.

ISidorus li. 17. Cultura est qua frumenta vel vina quæruntur ex terra magno labore. Sab incolendo sic vocata. diuitię siquidem antiquorum in his duobus erant. videlicet bene pascere, & bene arare. Cultura quidem agri multiplex est, scilicet cinis siue stipularum incensio. stercoratio, intermissio, aratio, occatio, runcatio. Cinis est incendium per quod ager inutilem humorem exudat. Aratio dicta est, quia de ęre prius terræ culturam exercebant. antequam ferri fuisset vsus repertus. Duplex autem est aratio, scilicet vernalis, & autumnalis. Intermissio est qua alternis annis vacuus ager vires resumit. Stercoratio est lætaminis aspersio. Stercus aūt vocatur, vel quia sternitur in agris, vel quia extergi oporteat, quicquid sordidum in ciuitate redūdat. Idē & fimus est qui per agros iacit', & dictus fimus qa fiat mus. i. stercus, qđ vulgo lętamen vocat' eo q suo nutrimento læta faciat germina reddatque arua pinguia & fecunda. Occatio cum rustici satione facta, bobus dimissis, grandes glebas cęduut, ac ligonibus frangunt. Et dicta est occatio, quasi obcæcatio, eo q operiat semina. Occare igitur est operire terra semina, vites, vel arbores. Runcare est

a terra herbas vellere. Nam rus terra est. Sulcus a Sole vocatus est, eo ꝙ proscissus Solem capiat. Et proscissio est aratio prima, cum adhuc durus ager est. Satio dicta, quasi satorum actio. Serere asic vocatum est: quia hoc sereno cęlo faciendum est, non per imbres. Plin. lib. 18. In Aegypto Nilus vice coloni fungens, incipit euagari e solstitio, aut noua luna, at primo quidem lentè, deinde vehementius, quamdiu sol est in Leone. Mox in virginem transgresso pigrescit, atque in libra residet, si duodecim cubitos non excesserit, certa est fames, nec minus si 16. exuperauerit, tanto enim tardius decidit, quanto abundantius creuit, & sementem arcet: vulgo credebatur ab eius decessu serere solitos, mox impellere sues vestigijs semina deprimentes, & hoc quidem in madido solo antiquitus factitatum credo. Nunc autem inarari certum est, abiecta prius semina in limo digressi amnis: hoc est in Nouembri mense incipiente, postea pauci runcant.

De Agri cineratione. Cap. LI.

Actor. Cineratio igitur, vt dictum est, incensio est stipularum per quam ager inutilem humorem exudat secundum Isid. Nam: vt etiam superius dictum est iuxta Plinium humidiorem agrum siccari est vtilissimum. Plinius lib. 17. Cineris vsus adeo placet transpadinis, vt anteponãt eum fimo iumentorum: quod quia leuissimum est, ob id exurunt, vtroque tñ pariter non vtuntur in eodem aruo, nec in arbustis cinere, nec ad quasdam fruges. Sunt etiam qui puluere vuas ali indicent, pubescentesq; puluerent, ac vitium arborumq; radicibus aspergant, quod Narbonensi Prouinciæ certum est, & vindemias citius, sic eo coqui: quia plus ibi puluis q̃ sol confert. Palladius vbi sup. Vt aũt superius dictum est ager inutilib. siluis tectus diuidendus est. Nã loca pinguia sunt in puras nouales redigenda. Locaq; sterilia siluis tecta esse patienda. Nam illa quidem respondent vbertati naturali, hæc autem beneficio lætantur incendij, sic tamen vrenda distingue, vt ad incensum agrum post quinquennium reuertaris. Ita nimirũ efficies, vt æqualiter. s. sterilis gleba cum fœcũditate contendat. Idem in li. 9. Mense Augusto vrenda sunt pascua, vt & altorũ fruticũ festinatio reprimat ad stipites, & incẽsis aridis noua lętius herba succedat.

De Stercoratione. Cap. LII.

Plin. vbi sup. s. li. 17. Fimi vsum Argeus Rex excogitasse traditur in Grecia, diuulgasse vero Hercules in Italia, quę suo Regi Stercutio Fauni filio pp eius inuentionem tribuit immortalitatem. Varro dat Principatum ex Auiarijs fimo scilicet turdorum, quod etiam pabulo boum suumque magnificat, nec alio cibo pinguescere celerius asseuerat: proximum Columella facit columbarijs, mox Gallinarijs: fimo natantium alitum damnato. Cæteri auctores consensu humanas dapes ad hoc in primis aduocant. Alij ex his præferunt hominum potus in coriorum officinis pilo madefacto. Alij per se aqua iterum largiosque etiam quàm cum biberint admixta. Quippe plus iam ibi male domandum est, cum ad virus illud vini homo accesserit. Hæc sunt certamina quib. inuicem ad tellurem quoq; alendam vtuntur hoĩes. Alij proximè spurcitias suum laudant, Columella solus damnat. Alij cuiuscũq; quadrupedis fimum dicunt exitiosum. Aliqui vero columbarum præferunt, proximum deinde caprarum est, dehinc ouium, deinde boum. Nouissimusq, iumentorum. Nuper repererim oleas gaudere maximè cinere e calcarijs fornacibus. Varro pręceptis adijcit æquino, quod leuissimum sit alendi segetes. Prata vero grauiore, & quod ex ordeo fiat, multasq; gignit herbas. Quidam etiam iumentorum fimum præferunt bubalino, ouillumq; caprino, omnibus vero asinorum: qm̃ asini lentissimè mandant. Econtrario aũt vsus aduersus virumq; pronunciat. Porro inter oẽs constat nihil melius esse lupini segete, priusq̃ siliquerit, aratro, vel bidentibus versa, manipulisve desectis circa radices arborum ac vitium obrutis. At vbi non sit pecus, ipso culmo, vel etiam filice stercorare arbitrantur. Cato. Stercus vnde fiat, stramenta, lupinum, paleas, fabalia, ac frondis iligneas, quernasq, ex segete euellito, Ebulum, cicutam, & circum salicta herbam auctam vluamq; ea substernito ouibus, frondemq; putridam, vinea si macruerit, sarmenta sua comburito, & itidem inarato. Itemque vbi saturus eris frumentum, oues delectato. Necnon, & satus quibusdam ipsis dicit pasci terram. Segetem stercorant fruges lupinum, faba, vicia. Sicut econuerso cicer: quia vellitur, & quia salsum est, ordeum fęnum Græcum, & eruum hæc oĩa segetem exurunt, & oĩa q̃ velluntur. Virg. & lino segetem exuri, & auena, & papauere arbitratur. Fimeta vero fieri sub diuo loco concauo, & qui humorem colligat, iubet, stramentis intecta ne in Sole arescant, palo e robore depacto, ita fore ne innascantur his serpentes. Idem in lib. 18. Sunt, qui optime stercorari putent sub diuo retibus inclusa pecorum mansione. Ager si non stercoratur alget. Si nimium stercoratus fuerit, aduritur, Satiusq; est id sæpe, quàm supra modum facere quo calidius solum est, eo minus addi stercoris ratio est.

De Stercorationis tempore. Cap. LIII.

Idem in lib. 17. Plurimum vero refert miscere fimum terræ Fauonio flante, ac luna sitiente. Id autem pleriq; intelligunt prauè ab ortu Fauonij faciendum, ac Februario Mense tantum: cum id pleraq; sata mensibus alijs postulent. At quocunque tempore fiat, curandum est, vt ab occasu æquinoctiali flante ventu fiat, luna decrescente ac sicca, mirumq; in modum obseruatione tali vbertas augetur, eiusq; effectus. Palladius lib. 1. Mense Februario temperatis locis incipiunt prata custodiri, quę prius si macra sunt, debent sparso lętamine saturari, quod eijciendum est luna crescente, quantoq, recentius fuerit nutriendis herbis, plus tanto valebit, quod a parte fundendum est superiori, vt eius succus per totum possit elabi. Idem in lib. 10. Porro in mense Septembri circa æquinoctium stercorandi sunt agri, sed in colle spissius. In cãpo tarius lætamina disponenda sunt cum luna minuitur, quæ res videlicet si obseruetur, herbis officiet: vnì iugero asserit Columella sufficere stercoris carpenta 24. in plana vero 18. Sed idem cumulã tot dissipãdi sunt, quot ea die exarari potuerint, ne. s. exiccata stercora nil prosint. Eijciunt quidem lętamina & qualibet hiemis parte, si eijci non potuerint in suo tpe. Itaq; anteq̃ feratur puluis stercoris more seminis per agrum proijci dẽt, & spargi, terraq; sarculis permisceri, nec prodest vno tpe nimiũ stercorare, sed frequenter ac modicè. Ager aquosus stercoris requirit plus, siccus vero minus. At si lætaminis copia non abundat, hoc & pro stercore optimè cedat, vt sabulosis locis spargas Cretam. i. Argillam, Cretosis autem ac nimium spissis Sabulonem, hoc & segetibus proficit, & vineas pulcherrimas reddit, nam & lætamẽ in vineis saporem vini vitiare consueuit. Idem in li. 11. Mense autem Octobri si suppetit intermisso fimo sunt Oliueta stercoranda locis maxime frigidis.

De Aratione. Cap. LIIII.

Plinius lib. 18. In arando seruandum est Catonis oraculum, qđ est bene colere, & bene arare agrum, lutosam terram ne tangito, vi oĩa arato, priusquam ares proscindito, hoc. n. vtilitatem hẽt: quia inuerso cæspite necantur herbarum radices, boues aratris, quàm arctissimè iungendi sunt, vt capitibus sublatis arent, sic . n. colla minimè contundunt. Et si quidem inter arbores aut vites aretur, fiscellis capistrati incedant, ne germinum tenera præcerpant, omne aruum dẽt subigi rectis sulcis, mox & obliquis. In collibus aratur transuerso tm̃ monte, sed modo in superiora, modo in inferiora rostrante vomere, tantumq, laboris est hominum, vt etiam boum vice fungantur. Nam sine aĩalibus his montanæ gentes arãt sarculis. Arator nisi incuruus, præuaricatur purget vomerem subinde stimulus cuspidus rulla, scanna inter duos sulcos cruda ne relinquantur glebæ ne exulteut. Palladius li. 1. Qui arando crudum solum inter sulcos relinquit, fructibus suis derogat, & terræ vber infamat. Idem in li. 2. Boues ad arandum melius collo, quàm capite iunguntur, quos vbi ad mensuram venerint arator retineat: iugum quoq; protollat, vt eorum colla refrigerentur. Sulcus enim in aratione longior quam 120. pedum non debet esse. Seruandum est autem ne inter sulcos terra non emota relinquatur, sed glebæ omnes dolabris dissipentur. Aequaliter vero terrã cognosceis esse motam, si transuersam per sulcos multos æqualiter partitã prospexeris, vt non intelligamt vbi vomer ierit, quæ res sæpius facta bubulcos ab hac remouebit negligentia. Obseruandum est ne aretur ager lutosus, aut, quod sæpe fit, post longas siccitates imbre leui perfusus. Nam in terra quæ lutosa tractatur in primordio fertur non posse tractari toto anno. Quæ autem supra leuiter infusa est, ac subter sicca, si tunc aretur, per triennium fieri sterilis asserimr. Ideoq; mediocriter infusus ager, vt nec lutosus, nec aridus sit, præscindi dẽt, si collis transuersus est per latera sulcari debet, quæ forma tunc seruanda est cum semen acceperit.

De Temperibus arandi. Cap. LV.

Plinius vbi supra. Tepidioribus locis a bruma præscindi debent arua, & frigidioribus ab æquinoctio verno. Maturius autem sicca regione quàm humida, maturius densa terra quam soluta, pingui quàm macra, vbi siccæ, & graues sunt æstates. Terra cretosa, & gracilis vtilius in solstitium, & autumni æquinoctium aratur, vbi vero leue sunt æstus ac frequentes imbres, pingue herbosumque solum, ibi melius caloribus. Altum, & graue solum etiam hieme vomeri placet. Tenue valde, & aridum paulo ante sationis tempus. Quidam ab æquinoctio verno proscindi volunt, quodq; vere semel aratum est. Palladius li. 3. Mense Februario locis tepidis, aut si tempus clemens, & siccum fuerit, colles pingues proscindi conuenit. Idem in lib. 4. Mense Martio locis quidem frigidis prata purgari atque serenari oportet, locis aũt calidis colles pingues, & agros vliginosos proscindere, & exarare conueniet. Idem in li 5. Mense quoque Aprili pingues agri q̃diu aquam tenent, post idus proscindendi sunt. Cum & omnes herbas

pro-

protulerunt, & eorum semina nondum maturitate firmata sunt. Idem in libro. 6. Mense nihilominus Maio pingues herbosique proscinduntur agri. Idem in li. 7. Mense vero Iunij frigidissimis locis, quæ Maio prætermissa sunt excoluntur; oportet fere tunc agros æquè proscindi herbosis, ac partibus gelidis vineta occari. Idem li. 9. porro mense Augusti & circa Kalendas Aprilis, ager planus humidus exilis incipiat exarari.

De agris incultis aperiendis. Cap. LVI.

IDem in libro sexto. Mense Maio (vt dictum est) agros gelidos herbososque proscindi oportet: verum si agros incultos volueris aperire, considera, siccus an humidus sit ager, siluis, aut gramine, frutectis tectus aut filice. Et si quidem est humidus, fossarum ductibus est vndique siccandus. Sed apertę quidẽ fossę notę sunt. Occultę aũt hoc modo fiunt, sulci per agrum transuersi ternorum pedum altitudine imprimuntur, postea vero vsque medietatem lapidibus minutis aut glarea replentur ac desuper terra quæ fuerat egesta ęquantur. Sed fossarum capita vnam patentem fossam petant, ad quam decliues currant, sic & humor deducetur, & agri spacia non peribunt, si vero lapides defuerint, sarmentis, vel stramentis subiectis cooperiãtur, aut quibuscunque virgultis: verum si ager est nemorosus, extirpatis aut raro relictis arboribus excolatur. Si vero lapidosus fuerit, per macerias saxorum turba collecta, & purgari & inde minui poterit, frequenti aratione vincuntur gramen & iuncus, & filices. Sed filicem, si sæpe fabam conseras, vel lupinos & subinde nascentem mucrone falcis inscidas, ita exiguum tempus absumes. Idem in libro. 8. Mense Iulio cum Luna decrescit agri Siluestres vtilissime extirpantibus arboribus atque virgultis desectis radicibus atque combustis. Plinius vbi supra. Frutecta quippe igni tolluntur optimè, siluę quoque rationem extirpande prodidit Democritus, lupini flore in succo cicutæ vno die macerato sparsisque radicibus.

De iteratione & occatione & resectione. Cap. LVII.

PAlladius, vbi supra. Mense Iulio agri qui Aprili fuerant proscissi circa Kalendas sunt iterandi. Idem in libro decimo. Mense quoque Septembri ager pinguis, & qui tenere diu consueuit humorem, tertia vice debet arari. quamuis ex humido anno possit ante terrari. Eodem etiam anno pariter & mense ager humidus, & planus, & exilis, quem Augusto mense diximus, debere primitus exarari. iterari debet ac seminari, porro graciles cliui nũc primo sunt arandi, & statim serendi. Plinius vbi supra. A ratione per transuersum iterata, occatio sequitur, vbi res poscit crate vel rastro, & semine sam fit iterano. Et vbi consuetudo patitur, crate dentata, vel tabula aratro annexa, quod lirare vocãt, operiuntur semina, vnde primum deliratio est vocata. Quarto seri sulco Virgilius æstimatur voluisse, cum dixit optimam segetẽ esse, quæ bis solem bisque frigora sensisset. Spissius solum vt plerumque in Italia melius est seri quinto sulco, in Thuscis vero nono. Nec obmittemus arandi rationem vnam in Transpadana Italia bellorum iniuria excogitatam. Salassi cũ subiectos alpibus depopularentur agros, panicum milliumque iam excrescens, tẽtauerunt. Et postq̃ natura respuebat, inararunt. At illę messes duplicatę docuere, qđ nunc artrare vocant. i. arattrare. Hoc autem fit vel incipiente culmo, vel cum iam bina ternave folia emiserit, nec recens subtrahamus exẽplum, qđ in agro Treuerico nuper est compertum. Nam cũ hieme prægelida captę segetes essent, resariẽtes campos mense Martio reseuerũt, vberrimasq; messes habuerunt.

De seminatione. Cap. LVIII.

PAlladius lib. 1. Oĩa vero quę in terra seruntur crescente Luna & diebus tepidis sunt serenda. Nam tepor euocat, frigus includit, frumenta oĩa maxime lætantur patente & soluto campo, & ad solem decliuo. Spissa & cretosa & humida terra bene far & triticum, nutrit. ordeum soluto delectatur & sicco. Nam si in lutoso agro spargitur, morietur. Trimestris satio locis frigidis limosisque conuenit, vbi qualitas æstatis humecta est, cœteris rō rñdet euentui. Semen Trimestre locis tepidis melius respondebit, si seratur autumno. Oĩa legumina græcis auctoribus seri iubentur in sicca terra, faba tantummodo in humida debet aspergi. Omne triticum solo vliginoso post tertiam sationem in genus siliginis commutatur. Tria vero mala in his nocent, sterilitas, morbus, vitium, q̃uis temperatis agris serendum sit, tñ si siccitas longa est, semina occata potius in agris, q̃ horreis seruabuntur. Seminarium mediocri terra instituere debemus, vt ad meliorem q̃ sata fuerint, transferantur. Hortus qui cœlo clementi subiacet, & fontano humore percurritur, prope est vt liber sit, & nullam serendi disciplinam requirat. Semina vero plusquam annicula esse non debent, ne vetustate corrupta non prodeant. Frumento collis grano quidem est robustius, sed mensura refundet minus. Serendi tpa licèt signata sint per menses certa, ea tñ ſm loci ac cęli naturam vnusquisque obseruare debet. Frigidis locis autumnalis satio fiat celerior, verna vero tardior. Calidis aũt regionibus, & autumnalis põt fieri serior, & verna maturior. Oĩa vero serenda sunt (vt dictum est) cum luna crescit, secanda vel legenda cum decrescit. Plinius, vbi supra. Plurimum vero refert soli cuiusque ratio. Terra vero si fuerit, quã teneram appellauimus, ordeo sublato milium seri põt, eoque condito Rapa, his sublatis ordeum vel triticum, sicut in Campania. satisque talis terra aratur cũ seritur. Alius est ordo, vt vbi adoreum fuerit cesset quatuor mensibus hibernis, vernamque fabam recipiat, aut ante hiemalem, nec cesset, minusque pinguis alternari potest ita, si frumentum sublatum, legumen seratur tertio, gracilior & in annum tertium cesset. Frumentum quidam vetant seri nisi in ea quæ proximo anno quieuerit, nec nisi ager stercoratus sit. Virgilius alternis cessare suadet arua. Et hoc quidem vtilissimum est si patiantur ruris spacia. Qđ si neget conditio, far serendum est, vñ lupinum aut vicia vel faba sublata sint, & q̃ terrã letiorẽ faciũt.

De Sarculatione. Cap. LIX.

PLinius li. 18. Porro Siligo & far, ordeum & triticum in terra seminata & occata diebus congruis sarienda sunt atque Runcanda. Sarculatio induratam hiberno rigore soli tristitiam laxat temporibus vernis, nouosque soles admittit. At vero qui sariet, caueat ne frumenti radices suffodiat. Triticum & ordeum & fabam bis sarire melius est. Rũcatio cum seges in articulo est, euulsis inutilibus herbis, frugum radices vindicat, segetemque discernit a cespite. Leguminum Cicer eademque far desiderat, faba runcari non gestit, qm̃ herbas excedit & euincit. lupinum tm̃ runcatur. Millium & panicum occatur ac serimt, sed non iteratur, nec runcatur. Sicilia & faseoli tm̃ occantur, non runcantur. Sunt aũt genera terræ, quorum vbertas pectinari segetem in herba cogat crati, & hoc genus dentatis stilis ferreis. Palladius li. 2. Mense Ianuario serenis, ac siccis diebus dum gelicidia non sunt, frumenta sarculanda sunt. Quod quidam opus plerique negant fieri debere, eo ꝙ eorum radices detegantur aut inscidantur, & frigore subsecuto necentur. Mihi vero tantum herbosis locis hoc faciendum esse vr̃. Sed triticum & far sariuntur foliorum quatuor, ordeum quinque, faba vero & legumina, cum supra terram quatuor digitis fuerint. Lupinus aũt qui vnam habet radicem. si sarculetur extinguitur, quod nec etiam desiderat, quia præter auxilium cultoris affligit herbas. Faba si sarculetur bis proficiet multum fructum & maximum redditura, vt ad mensuram modij complendi, fresa propemodum respondebit sicut integra. Porro si segetes iam siccas sarculaueris, aliquid & contra rubiginem præstitisti. Maxime autem ordeum sarietur siccum.

De terra vineis, & arboribus apta. Cap. LX.

SOlum vineis ponendis est aptum nec spissum nimis, nec resolutum propius tñ resolum, nec exile lætissimum, proximum tñ lęto, nec Campestræ, nec pręceps, sed potius ędito campo, nec siccum, nec vliginosum, modice tñ roscidum, nec salsum, nec amarum, hoc enim vitium vina contristat sapore corrupto. Ad pastinandum denique potius eligendi sunt agri rudes, vel maxime Siluestres, vltima conditio est eius loci in quo vineta fuerunt, quo si necessitas coegerit, exerceatur prius arationibus, vt abolitis vineæ prioris radicib. oĩque illarum carie & squalore depulsis, tutius induci possit nouella vitis. Thofus, & alia duriora vbi gelu relaxantur & solibus, pulcherrimas ferunt vineas, refrigerat us æstate radicibus, & humore detentis. Sed & soluta glarea, & calculosus ager, ac mobiles lapides si tñ hæc oĩa glebis se pinguibus miscuerunt. Silex tñ cui terra supposita est, quia frigidus, & humoris tenax est, sitire non patitur æstate radices, loca iterum ad quæ de cacuminibus terra decurrit, vel valles quas fluminum aggestio saturabit, sed hæc in his locis, quæ non possunt infesta esse gelu ac nebulis. Arenosa etiam terra aliqñ est commoda. Argilla sola grauiter inimica, & cætera in generalibus dicta. Nam locus qui nuse ra virgulta produxerit, vel vliginosus, vel salsus, vel amarus, aut siticulosus, aut aridus improbatur. Sabulo niger ac rubeus vtilis est, sicubi terra fortis permixta est. Carbunculus nisi stercoretur macrę in eo vineę redduntur. In rubrica difficile comprehendũt, quamuis postea nutriantur. At hoc genus terræ operibus inimicum est, quia paruo vel humore vel sole nimis madescit, aut dura est. Maxime vero vtile solum est, quod inter omnes nimietates temperamentum tenet, raroque quam condendo proximum est.

De ipsarum pastinatione. Cap. LXI.

MEnse Ianuario tp̃s est congruum pastino, quod quidem tribus fit generibus, aut terra per totum fossa, aut sulcis, aut scrobibus. Terra tota effodi debet vbi ager immundus est, vt siluestribus truncis, atque radicibus filicis, herbarumque noxiarum, spacia liberentur: vbi vero mundę nouales sunt, scrobibus, aut sulcis pastinandæ sunt, sulcis vero melius erit, quia humorem velut

in to-

in totum spacia pastinata transmittunt. q si scrobes fieri placet, faciat eas cultor tribus pedibus altas, duobus ac semis latas, tribus vero longas, vltra tres autem sodiendę non sunt altius, ne laborēt frigore sarmenta quæ pangimus, latera vero scrobibus inscisa sint æqualiter, ne vitis obliqua sautietur alta nitentibus ferramentis, cum fossor incumbit. pastino vero quod omne versabitur triū vel duorum & semis pedum altitudine, terra vniuersa fodietur, i quo adhibenda est diligentia, ne crudum solum fraude cultor occultè includat. Quam. fręm subinde custos virga au qua prædictę altitudinis modus signatur, exploret per spacia quæ sodiuntur. Radices oēs ac purgamēta maxime rubeti ac filicis in summum egeri faciat, quę cura est ēt in omni positionis genere seruanda: locus igitur pastinandus prius impedimentis, & oībus elisis arboribus liberetur, ne post assiduo calcatu terra fossa solidetur. Si campus est, duobus ac semis pedibus pastinetur, si cliuus tribus, collis præruptus quatuor, ne terra decurrat citius, vallis aūt duobus pedibus. Sed ager vliginosus, qui humores eructat altius fossus, non amplius, q̄ in pedem semis effoditur Idem li. 3. Mense autem Februario oīa genera pastinati soli vel sulci seu scrobes vitibus complendas æstimo, plano igitur loco vitis statim poni debet, cuius genus nebulas, & pruinas sustinet. Collibus aūt illas, quæ siccitatem & ventos tolerant statuas. Agro pingui graciles, & fœcundas, macro feraces, & solidas, denso validas, & frondosas, frigido vero nec nebuloso, qui hiemem celeri maturitate præueniunt, aut q̄ duris acinis securius inter caligines florent. Denique ventoso statue tenaces. Calido graui teneriores. Et humido feraces. Sicco autem illas, quæ ferre nō pñt pluuiales impetus. Et breuiter eligenda sunt vitium genera, qui vinorum suorum professione contraria loca diligunt, his in quibus durare non possunt, placida sana regio ac serena, tuto genus omne suscipit.

De cæteris arboribus similiter pastinandis. *Cap. LXII.*

EOdem quoque mense locis tpatis instituenda sunt olíueta, q̄ & pastinis conserenda, q si oliuetum suo loco facere volueris hæc terrarum genera sequeris. Terram videlicet glarea pmixtam, aut cretam sabulonis coniunctione resolutam, aut pinguem sabulonem, aut densiorem, aut niuidæ naturæ terram. Creta figuli oīno repudianda est, ac terra vliginosa, & in qua semper humor assistit, sabuloque macer, & nuda glarea, quamuis. n. comprehendat, non tñ conualescit. Seri pōt & vbi arbutus aut ilex steterat. Nā ecdrus excisa radices noxias relinquit, quarū virtus oleam necat. Arbores quoque pomiferę ita pastinis disponi possunt a septentrionali regione, de quibus sigillatim dicemus infra, quia spāliter sunt tenenda. Nam & pomis eadem terra qui vitibus conuenit. Scrobes aūt maiores sunt faciendæ, & inter ordines triceni pedes relinquendi: plantę quidem statuendæ sunt radicatę. seruandumque ne cacumina vel manufracta, vel erosa non crescant. vnusquisque ordo generi suo deputetur, ne infirmæ a valentioribus opprimantur: decliuo exili in planum ac pinguem & humidum transferantur. Et vbi regio siccior est, aquationibus adiuuetur.

De vineis fodiendis, & arboribus circumfodiendis. *Cap. LXIII.*

EOdem quoque Februarij mense locis maritimis, & calidis vites sunt fodiendæ. Et eodem tpe. siquæ sunt in seminarijs plātæ sunt circunfodiendæ. Idem in li. 4. Porro in mense Marcio frigidis locis celebrāda est vinearum fossio. Egras aūt vites, vel quibus fructus arescit, conuenit circunfodi, & vrinam veterem suffundi. Itemque cinerem sarmenti vel querci aceto mixtum subiice, vel inscisas circa terram lætamine refice atque resoue, & quæ germinant fortiora dimitte. Idem in li. 5. Mense quoque Aprili locis frigidissimis fossio vineaū ante idus debet peragi, & siquæ restabunt de Martio mense, vites quoque sunt inserendæ. Porro seminaria quę ante facta sunt herbis liberentur, ac leuiter circumfodiantur. Idem in li. 6. Porro in mense Maio, assidue seminaria sodiantur, ac locis prægelidis ac pluuiosis oleæ putantur, eiusque muscus abraditur. Idem in li. 8. Mense Augusti nouellæ vites mane ac vespere iam calore deposito debent effodi, & aucto gramine puluerisari. Hoc enim mense, vel ante caniculares dies vtiliter extirpantur carix & filices. Arbores quoque quæ in messe steterant, aggestione terrarum obrui debent messibus sectis, propter nimios ardores solis. Idem in lib. 12. Mense vero Nouembri locis frigidis nouellas vites, & arborum plantas conuenit circumfodi & operiri. Idem lib. 13. Denique Decembri mense ad instituendas vites (sicut ante tractatum est,) inchoemus effodere.

De pratis instituendis, & colendis. *Cap. LXIIII.*

IDem in li. 10. Prata si libuerit nouella formare, mense Septembri locum pinguem, roscidum, & planum, leuiter inclinatum, vel huiusmodi vallem oportet eligere, vbi humor nec statim præcipitari cogitur, nec diu debet hærere, pōt quidem in soluto loco & gracili prati forma, si rigetur imponi. Extirpandus est itaque hoc locus tpe, & liberandus impedimentis oībus, herbisque latioribus, & solutis, virgultisque. Denique, cum fuerit frequēter exercitatus, multaque aratione resolutus, submotis lapidibus, & glebis vbique confractis, stercoretur Luna crescente recenti lætamine. Ab vngulis vero iumentorum intactus seruetur attētione summa, præcipue quotiens humescit, ne solum inæquale reddant multis locis impressa vestigia. Si vero prata vetera muscus obduxerit est, abradendus scalpris, & eisdem locis spargenda sunt feni semina, quodque ad muscum necandum prodest cinis est sæpius ingerendus. Quod si locus carię incuria vetustate sterilis est factus, exaretur ac de nouo rursus æquetur. Nam pratū sterile plerumque arare conuenit, ac in nouo prato conseri pñt rapę, quarum messe finita, cætera quæ dicta sunt exequenda. Rigari vero non debet antequam durum solum fecerit, ne eratem eius minus solidam vis interfluï corrumpat humoris. Idem in lib. 12. In mense quoque Nouembri maxime principio prata noua pñt institui more prædicto. Idem in li. 2. Mense vero Ianuario in locis apricis, aut macris, vel aridis iam prata sunt purganda, & pecore vendicanda. Idem in li. 3. Porro mense Februarij prata locis temperatis incipiunt custodiri, & prius si macra sint, debent sparso lætamine saturari. Idem in li. 6. Mense Maio in locis calidis siccis siue maritimis fena resecidantur, prius tñ quā arescant. q si pluuijs infusa fuerint, conuerti aliqñ non debent quam pars eorum summa sicca est. Plinius li. 18. Prata ceduntur circa Kalendas Iunij, quorum facillima est agricolis cura, minimumque impēdij, in læto solo, vel humido, vel riguo, eaque aqua pluuia rigari via publica vtilissimum simul & herbę arare, deinde cratire, serere florem ex fenilibus atque ex præsepibus feno dilapsum spargere priusquam crat eiantur, nec primo anno rigari, nec pasci ante secunda fenisecia, ne herbę vellantur, obtritaque hebetentur. Senescunt prata, restituique debent saba in his sata, vel rapis, vel milio, mox in anno sequenti frumento. Rursusque in prata relinqui tertio. Secandi tps est feni, cum spica deflorescere cęperit ac roborari, secandum est enim antequā inarescat. At fenum inquit Cato ne feces prius quam semen maturum sit. Quidam pridie rigant vbi rigua sunt. Noctibus roscidis secare melius est. Sectum autem oportet ad solem verti, nec nisi siccum construi: ni fuerit obseruatum hoc diligenter, matutino nebulam quandam exalare, moxque sole accendi & conflagrare certum est: rursus desecta rigari oportet, vt feratur autumnale fenum, quod vocant cordum. Porro in vmbra plerisque locis etiam non rigua secantur quater in anno. Et postea in ipso pabulo armentorum non minus alimenti est quā a fenos

De hortis in terra conserendis, & areis faciendis. *Cap. LXV.*

PAlladius li. 1. Hortus vero maxime sterquilinio sit subiectus, cuius enim succus sponte fœcundet, ab area longe situs, nam puluerem palearum patitur inimicum. Felix autem horti positio, cui leniter inclinata planities, cursus aquæ fluentis per spacia discreta deriuet. Si fons desit aut imprimendus est puteolus, aut piscina construenda superius, ut aquas illi pluuia conferente, hortus per æstiuos ardores rigetur. Quod si hac omni facilitate caruerís, semper altius tribus, vel quatuor pedibus, ad similitudinem pastini fodias hortulum, qui sic cultus negligat siccitates. At hinc quis stercore adiuta quælibet conuenit terrā, hæc tñ genera sunt in electione vitanda, videlicet creta, quæ dr̄ argilla & rubrica. Illos quoque custodias in hortis quos natura non adiuuit humores, vt partes diuidas, & hieme ad meridiem, æstate ad septentrionem spacia colenda conuertas. Multis autem generibus hortos muniunt. Nam alij luto parietes figurant. Alij congesta in ordinem saxa componunt. Nonnulli quoque fossis spacia colenda cingunt. Quod vtique cauendum est, quoniam hortis subducit humores, nisi locus palustris colatur. Alij vero spinarum plantas, & semina disponunt in munitionem, sed melius erit semina rubi & spinæ quæ rubus caninus vocatur, ad sepem procreandam terræ mandare. Porro vero partes sic diuidendę sunt, vt hæ quibus autumnali tempore seminabatur, verno tempore pastinentur. Quas vero seminibus vere complenimus, autumni tempore effodere debemus. Sic vtraque decoquetur pastinatio. algoris vel solis beneficio: porro serendi tempora licēt per menses assignantur, certa tamen sm loci ac cœli naturam sunt obseruanda. Nam frigidis locis (vt dictum est) autumnalis satio debet fieri celerior, verna vero tardior. Calidis autem econuerso. Areę porro faciendæ sunt angustiores, scilicet duodecim pedum longitudine, ac vi latitudine, sintque pp spacia vtrumque purganda diuisæ. Margines earum duobus pedibus irrigantur locis humidis vel irriguis. Siccis aūt vno exuisse sufficiet. Inter areas si humor effluere consueuit, altiora spacia ipsis areis debent esse, vt facilius ingrediatur aream humor admissus de superiori parte, vt vbi sitientem saturauerit, in alia exclusus auerti possit. Actor. De cultura terræ ad præsens dicta hęc sufficiant

sufficiant in generali. Nam de singulis terræ nascentibus dicetur in speciali inferius, vbi agetur de herbis & arboribus. Nunc autem ad ea quæ purè de terra sunt redeamus.

De pulueribus & glebis terræ. *Cap. LXVI.*

PVluis est terra soluta, leuis, arida, infructuosa, tenuis, & mobilis. Isidorus. lib. 14. Puluis dr̃ eo q̃ vento pellatur, tollit̃ enim eius flatu, nec resistit. Puluis puteolanis collib. Italiæ colligitur. & ad sustinenda maria fluctusque frangendos opponitur. Nã mersus aquis fit lapis protinus vndisque quotidie fortior effectus, in saxum mutatur, sicut argilla igne in lapidem vertit̃. Gleba vero dr̃ eo q̃ fit globus, pulueris. n. collectione compingitur; & in vno glomere adunatur. Nam terra ligata gleba est, soluta puluis. Argilla est ab argis vocata; apud quos primum ex ea vasa confecta sunt. Creta ab insula Creta in qua melior est. Terra Samia a Samo insula dicta. glutinosa est, & candida, & linguę lęnis; medicamentis, & vasculis necessaria. Diascorides. Terra quidem oĩs desiccatiuam habet virtutem & frigidam; & periplastica. qñ pura adhibetur. Terra de Alexandria, & Egypto iuuat hydropicum & spleneticum. Emplastrum ex terra factum sanat emoroidas. Lemnia terra cum aliquarum specierum humore soluta vtilissimũ fit ad vulnerum glutinationem. Et ad vlcera diuturna: quæ vix cicatrizantur. nec facilè sanantur. Terra vero Gesamia valet eis qui sanguinem spuunt & vomunt, & fluxui sanguinis mulierum; & vlcerib. intestinorum. disintericos mingat, inflationem maximè generatam in mammillis mulierum: & in testiculis virorũ. Oportet eam autem solui cum aqua, & post oleum admisceri, vt non siccetur. Cimolia quoq; terra & mollis vtilis est lauatur sicut cerusa, & cumburitur in cacabo nouo pertuso, & cooperto. in carbonibus viuis posito; donec exeat puluis minutus, & color albidus. Est autem virtus lotæ & combustæ frigida & stiptica, alta vulnera replet. Et fluxus sanguinis mulierum obstruit.

De luto multiplici. *Cap. LXVII.*

ISidorus vbi supra. Lutum dr̃ per antiphrasim, eo q̃ non sit mundum. Nam oẽ lotum mundum est. Auicenna. Lutum oẽ infrigidatiuum est, desiccatiuum, abstersiuum. Et lutum quidẽ exhibitum terræ solaris, est desiccatiuum corporum lauorum absque mordicatione; pp̃ suam glutinositatem. Constringit ergo carnẽ lauam, & in ceroto ponitur super scrophulas & duricies. Ex luto terræ solaria hydropici splenetici q; liniuntur, & manifeste iuuãtur. Lutum sigillatum affertur de termino rubeo, qui lacuna appellatur, quæ est terra plana profunda, in qua non est herba, neque oĩno lapis. Apud Diascoridem vero est lutum speluncę illius loci confectum cum sanguine hircorum. Illud autem melius est quod odorem habet aluminis. Et retinet sanguinem cum ex ore currit. Nec est medicina magis abscindens sanguinem, & est infrigidatiuum, & glutinosum. Confert a principio apostemati calidorum, vulnera recētia consolidat, & vlcerationem adustionis p̃hibet ac sanat, prohibet ẽt e narrũ & cursus oris, & gingiuæ et effusionem materiarum ad manus & pedes & prohibet corrosionem. Conseruat autem membra apud casum. & confert attenuationi a sputo sanguinis, quia exiccat vlcus pulmonis. Confert & rasuræ malignæ intestinorum. Resistit venenis & morsibus cum vino bibitum, & cum aceto linitum. Quod ex eo purum est, cum bibitur, non cessat facere nauseam, & facit venenum vomitu exire. Lutum samiũ dicit Gal. esse, sicut sigillatum in retentione sanguinis, & reb. alijs. Sed est pluris æreitatis, & ideo pluris leuitatis. Est & tenacius & viscosius, sed sigillatum fortius. Est igitur hoc viscosum, tenax, glutinosum, ablutione non indigens. Eiusque infrigidatio parua est, & sedatio plurima. Prohibet apostemata calida in inceptione, & confert apostematibus mammillarum. Et si infundatur, non sentitur in eo asperitas calefaciens, sicut ex sigillato. Confert a principio podagræ linitum. Confert ẽt eruptioni sanguinis a matrice, & egressioni sanguinis cum egestione. Lutũ terrę masticis est abstersiuum lauatiuum, generatiuum carnis. Lutum creticum plurimũ æreitatis est, & est simile prædictis, sed debilius. Abstergit autem absque mordicatione, & debilitat sensus. Confert vlcerib. & inflammationi eorum. Lutum vitis exiccat. non longe a mordicatione, & in ipso est aliquantulum resolutionis Lutum Kimolea, quod de eo purum est, plurimi existit iuuamenti, & in ipso est infrigidatio & resolutio. sed cum lauatur, destruitur eius resolutio. Cum aceto ponitur super apostemata quæ sub stomacho sunt: prohibet initium adustionis ab vlceratione. Lutum vitis exiccat non longę a mordicatione, & in ipso est aliquantulum resolutionis. Lutum quod comeditur, est opilatiuum, corruptiuum complexionis. verum ipsum confortat os stomachi & delet eleuationem cibi. Quod autem in ipso dicitur de bonitate a abelitus est secundum operationem desiderantium & delectantium, in ipso propter illud quod accidit de gaudio per acquisitionem eius quod desiderat.

De his quæ continentur in visceribus terræ. *Cap. LXVIII.*

SEneca lib. 7. Placet autem natura regi terram ad corporũ nostrorum exemplar in quibus & venæ sunt & arteriæ. illæ sanguinis, hę spiritus receptacula. Sic enim in terra sunt alia itinera per quæ spiritus currit. Vnde & maiores nostri venas aquarum appellarunt. Sicut autem in nobis non tantũ sanguis est, sed humoris multa genera, alij necessarij, alii corrupti, ac paulo quidẽ pinguiores, vt in ossib. medullæ, & in capite cerebrum, musci, saliuæ, & lachrimæ. Et quiddam additum articuli, p̃ quod citius flectant̃ ex lubrico. Sic & in terra q̃ plura sunt humorũ genera. q̃dã .s. q̃ maturè durent̃. & hinc est oĩs metallorum humus. ex quibus aurũ & argẽtũ auaritia petit. Et q̃ in lapidẽ ex liquore vertunt̃. In q̃dã ãt terra humorq; putrescũt, sicut bitumẽ, & cętera huic sĩlia. Cęterũ ĩ nr̃is corprib. sic in illa sępius humores vitia cõcipiunt. Cũ afit ictus aut quassatio aliqua aut loci seniũ aut frigus aut ęstus corrumpere naturã. Sub terra q̃dẽ nobis iura naturæ minus nota sunt, sed nõ minus certa. Sũt & illic specus vasti, recessus ingẽtes, & spacia suspensis hinc & inde montibus lapsa. stagna quoque locis amplius & tenebris obsessa. Sũt abrupti in infimum hiatus, qui sępe illapsas vrbes receperunt, & ingentem ruinam in alto cõdiderũt: hæc spiritu plena sũt, nihil. n. vsq; inane est. Illic quoque, nascũt̃ aĩalia, & tarda, & infirma, vt in aere cęco pinguiq; cõcepta, pleraq; ex eis cæca, vt talpę, & subterranei mures, quibus ideo lumen deest, quia superuacuũ est. Inde ẽt (vt Theophrastus affirmat.) pisces quibusdam locis eruuntur. Idem in lib. 2. Asclepiodorus auctor est, dimissos quamplurimos a Philippo in antiquum metallum olim destitutum, vt explorarent, an aliquid futuris vetus auaritia reliquisset. Illos itaq; descendisse cum multo lumine, deinde longa via fatigatos ingẽtia flumina, & inertium aquarum conceptus vastos, non hisdem compressos terra superueniente, sed liberæ laxitatis vidisse. Cum magna ergo hæc legi voluptate, intellexi. n. sæculum nostrum non nouis vitijs, sed iam antiquitus traditis laborare. Illi maiores nostri, quos celebramus laudibus, quibus dissimiles nos esse querimur, spe ducti montes ceciderunt, & supra lucrum sub ruina steterunt. Quæ tanta necessitas hominẽ ad sydera erectum incuruauit, & in fundum telluris intimę mersit, vt erueret non aurum minori periculo quærendum quàm possidendum, propter hoc cuniculos elegit, & circa prędam lutulentam inertemq; reptauit, oblitus naturę melioris, a qua se auertit. Nulli ergo mortuo terra tam grauis est quã istis, supra quos vrgens auaritia terrarum pondus iniecit, quibus abstulit cęlũ, dũ eos in imo vbi malum illud virus latitat, infodit.

De vaporibus terræ quibus aer imprimitur. *Cap. LXIX.*

VItruuius in li. 8. de Architectura. Aer aũt a Sole percalefactus humores a terra tollit, vaporemq; nebulas facit. Sic. n. terra feruore tacta humores eijcit, sicut corpus hominis per sudores emittit. Priscianus ad Cosdroe. Humidorum autem & aridorum ea terra, & circa terram inflammationis duæ species sunt. Vna quidem humida, alia vero arida. Et amborum causa est sol. Circulariter enim & obliquè faciens meatum per Zodiacum, sic percussum humidum a terra ad superiorem meatum trahit. Ipsam vero terram caliditate siccans. Inflammationis fumeę respirationem facit. Eaq; his duab fit nubium concursus & ventorũ. Ex humida quidem nubes & pluuiæ nix & gelu proueniunt. Ex fumea vero copia spirituum, & aliorum quæcunque igneæ sunt essentiæ. Ipse namq; vapor habens humidi plenitudinem. in locũ superiorẽ sursum reducitur, qui est super solarium radiorum repercussionẽ, & ibi pp̃ frigus in aquã iterũ cõstituit̃, & dẽsat̃ lõgius facto sole p̃ obliqui circuli distantiã. Sicq; ex ea nubes & pluuia fiunt. cæteraq; hmõi humida: q̃ in aere & circa terrã consistunt. Rigescit. n. aliqñ in guttationẽ exilem. Aliqñ vero in imbrẽ pp̃ validiorẽ nubis densitatem i habet imbrea aqua, sicut dictum est superius, ẽt lutum, eo q̃ terrenum subleuat̃ miatũ cum humidioribus vaporib. Non nĩs aũt ex aqua continenti meatus est imber, sed q̃ promotione vaporis in nubẽ est cõstitutus. Sæpè. n. vẽti violentior tẽpestas & turbo humidũ ex fluminib. vel stagnis vel mari rapiens in altũ subleuat. deinde ẽt submittit; pp̃ hæc etiam apparuerunt aliqñ cum pluuia ranæ & pisces velut sursum nascentes descendere; sæpè quoq; guttę sanguineæ & pici similes fiunt ex igneo cõmixto nubib. simulq; serieno syphesõ. i. ex vẽtis collecto fumo: hæc itaq; omnia violenter & contra naturã sursum cõpulsa, naturali meatu fluunt iterũ deorsum. vaporis q̃dẽ qualitas humida & infirma, nec a terra multum elata, cum nec a spiritu, nec a calore offertur. primũ facit nebulam. i. nubem infirmam, concreta autem paululum & compressa rorẽ. vaporis autẽ concretio in altum rapta, nix efficitur, nondũ in aquã trãsmota, sed prius sursum circumgelata, deorsum deducta Hieron. Terra igitur etiam aerem in se habere probatur dum humecta temperiem solis acceptans largissimos vapores exhalat.

De igne

De igne terreno, & multiplici eius effectu. Cap. LXX.

IN terræ quoque visceribus ferrum, & lapides decernuntur, in quibus ignis latitat, vnde ignis in terra esse ostenditur. Seneca lib. 6. Et ignis quidem fieri solet apud nos duobus modis. Vno modo. s. si excitatur. s. lapidis percussu. Alio modo si attritu inuenitur, sicut si duo ligna inter se diutius trita sunt, nec oīs hoc tibi præstabit materia, sed ignibus eliciendis idonea, sicut laurus, & hederæ, & alia in hunc vsum pastoribus nota. Potest ergo eodem modo fieri, vt nubes quoq; ignem reddant, vel percussæ, vel attritæ. Cūq; .n. aer in ignem mutabilis in ventū conuersus atteratur, quare possibile quanquam inuisibile est ignem excuti caducum ac cito interiturum: quia non ex solida materia oritur: nec in aqua pōt consistere, transit igitur tantumq; hēt moræ, quantum itineris, & cursus, qm̄ sine alimento proiectus est. Et ignis natura in verticē surgit, fulmen aūt vi, & quadam necessitate qua excutitur cadit. Id .n. his ignibus accidit, quod arboribus, quarum cacumina subtus trahi pñt, sed cum permissæ sunt, in locum suum exilient. Sic ergo & igni si permittas ire quo velit, cœlum .i. leuissimi cuiusq; sedem repetit vbicunq; aūt est aliquid qd eum ferat, & ab impetu suo auertat: id non natura, sed eius seruitus fit. Isido. 19. lib. Nihil est autem penè quod igne non efficiatur: alibi .n. vitrum, alibi argētum, alibi plumbum, alibi minium, alibi pigmentum, alibi medicamina efficit. Igne lapides in æra soluuntur. Igne ferrum gignitur ac domatur, aurum perficitur: nullum metalli genus, siue eo fundi vel extendi potest. Igne cremato lapide, cimenta, & parietes ligantur, lapides nigros ignis coquendo candificat, ligna candida vrendo obfuscat. Carbones ex pruna fulgida nigros facit, de lignis duris fragiles, de putribilibus imputribiles reddit. Stricta soluit, soluta restringit, dura mollit, mollia dura reddit: habet & medicaminis vsum. Nā sæpe vri prodest. Pestilentiæ quoq; quæ solis obscuratione contrahitur, igneum auxilium certum est: hēt aūt in se diuersitatē. Nā alius est, q vsui humano, alius qui in iudicio apparet diuino, siue qui de cœlo fulmen astringit, siue qui de terra p vertices montiū eructat. Ignis aūt dictus est, eo q nihil ex eo gigni potest. Est .n. inuiolabile elementum assumens cuncta quæ capit.

De miraculis corporum vim ignis sustinentium. Cap. LXXI.

AVgustinus de Ciuitate Dei lib. 21. Sicut autem scripserunt (qui naturas animalium curiosius indagarunt) Salamandra in ignibus viuit. Et quidam notissimi Siciliæ montes, qui tanta tpis diuturnitate ac vetustate vsque nūc ac deinceps flāmis æstuāt & integri perseuerant, satis indicant, non omne, quod ardet absumi. Sed & calx occultissimè ab igne ignem concipit. Eamq; tam gleba tangentibus, frigida tam latenter seruat, vt nulli nostro sensui prorsus appareat, sed experimento compertus, & dum non appareat, sciatur inesse sopitus, vnde & calcem viuā dicimus, quasi ignis ipse latens aīa sit inuisibilis corporis visibilis. Plinius libro secundo. Mōtium in miraculis ardet mons Ethna, noctibus semper tantoque æuo ignium materia sufficit. Niualis hibernis tpibus, egestumque cinerem pruinis operiens, flagrat in Phase Liciæ mōs chymera, & quidem immortalis diebus, ac noctibus flāma. Ignem eius accendi aqua, extingui vero terra ac feno, Gnidius ctesias tradidit. Eadem in Licia montes efesti flammante teda tacti flagrāt, vt lapides quoque riuorum & arenæ in ipsis aquis ardeant, aliturque ignis illa pluuijs. Baculo si quis ex his accenso traxerit sulcos, riuos ignium sequi narrāt. In Commagenæ vrbe Samosata stagnum emittens limum multam vocant, flagrantem. Cum quid attingit solidi, adhæret: præterea & tactura sequitur fugientes, sic defendere muros oppugnāte Lucullo, flagrabatque miles armis suis, aquis etiam accenditur, terra tantum restingui experimenta docuere. Similis est naturæ naptæ circa Babylonem profluens bituminis liquidi modo, huic magna cognatio ignium, transilitq; in eā protinus, vndecumque visam. Ferunt ita a Medea pellicē crematam, postq̄ sacrificatura ad aras accesserat, corona igni rapta.

De virtute ignis in corporibus adustis. Cap. LXXII.

AVgusti. vbi supra. De igne autem mira quis explicet, quo videlicet quæque adusta nigrescunt, cum tñ ipse sit lucidus, & penè oīa quæ lambit & ambit, colore pulcherrimo decolorat, atque ea pruna fulgida carbonem teterrimum reddit. Lapides tñ candidos facit, & quamuis ille magis rubeat, illi albescent, congruunt tñ luci, quod album est, sicut nigrum tenebris. Cumque in lignis ardeat, & lapides coquat, contrarios hēt non in contrarijs rebus effectus. Et si .n. lapides, & ligna diuersa sunt, contraria tñ non sunt, sicut albedo, & nigredo, quorum vnum in lapidibus facit, alterum in lignis. Clarus illos clarificās, hæc offuscans cum in illis deficeret, nisi in istis viueret. Intueantur miraculum calcis, nā excepto eo, quod igne candescit, quo alia terra redduntur etiam occultissimè ab igne ignem concipit: eumq; custodit. Iam vero q̄ mirum est, q cum extinguitur, tunc accenditur, vt .n. occulto igne careat, aqua infunditur, aquave perfunditur; & cum antea frigida sit, inde feruescit, vnde feruentia cuncta frigescunt, ergo velut expirante illa gleba discedens ignis ille, qui latebat, apparet, ac deinde tanquam morte sic frigida est, vt adiecta vnda, iam non sit arsura. Additur & huic miraculo, q si non adhibeas aquā, sed oleum, quod magis fomes est ignis, nulla eius infusione feruescit: hoc miraculū si de aliquo lapide indico legeremus aut audiremus, profectō aut mendacium putaremus, aut certe granditer miraremur. Quæ vero ante oculos nostros quotidie versantur, nō minus mirabili genere sunt, sed ipsa assiduitate vilescunt. Isid. li. 19. Calx viua dicitur, quia dum tactu frigida sit, occultum ignem continet intus, vnde & aqua perfusa, statim latens ignis erumpit. Natura eius mira facit, nam aquis accenditur, quibus solet ignis extingui, oleo extinguitur quo solet ignis accendi. Vsus eius est structuris fabricæ necessarius. Nam lapis lapidi non potest adhærere fortius, nisi coniunctus calce. Et calx quidem e lapide albo, & duro melior est structuris. Ex molli vero tincturis vtilis.

De Flamma, & fauilla. Cap. LXXIII.

EX libro de naturis rerum. Tres autem sunt species ignis, scilicet lux, flamma, & carbo. De luce quidem, & eius natura sufficienter iam dictum est supra, vbi tractum est de luce primaria: maxime vero ignis est flamma. Est autem flamma fumus ardens. Cumque flamma sit visibilis, tñ calore creatur, & vapore, quorum vtrumq; est inuisibile. Denique flamma quæ ex igne generatur, tandem extincta fumum ex se generat. Candela inflammata lucens quidem alijs prodest, sed sui dispendio lux eius aliqū extinguitur vento, aliqn etiam abundantia materiæ, flamma vel ignis flatu hominis immoderato extinguitur, & eodem moderato reaccenditur. Candela per eleuationem accenditur, & inflammatur, & extinguitur per declinationem. Luce autem flammæ, vel ignis recedente, quod lucidum fuit, fœtorem emittit, denique fetor candelæ extinctæ mulieri, & iumento causa est abortus. Flamma, vel ignis vī a remotis, seq; & alia videre facit, & si esset oculus sm naturā, prius videret, quam videretur. Varius flamma candelæ vī ebriosi dux. Isid. vbi sup. Flamma draguia flatu excitatur. Fauilla vero est deserto igne scintilla. Actor. Hæc de igne terreno dicta sunt breuiter. Nam de proprietate ignis superius est habitum, vbi de cœlo igneo dictum est. Adhuc tamen restat de fumo, & fuligine, ac cæteris corporibus ab igne procedentib. vel fornacib. igne mediante.

De Fumo, & fuligine. Cap. LXXIIII.

ARistotiles in lib Metheo. 3. Fumus autem est vapor adustus. Ex imagine mundi. Fumus ascendit de aqua. Omne namq; corpus constat ex quatuor elementis. Lignum autem corpus est, quo igni iniecto materies ignis, quæ ei inest ardet, terræ vero materies vertitur in cinerem. Aqua vero, & aeris materies euanescit in aerem. Ideo fumus ille amarus est, quia natura aquæ salsa est, siue quia terra admixta est. Hugo de sex dictis. Fum9 nihil aliud est quam guttarum aquæ minutissimarum congeries, per virtutē caloris in aera eleuata. Actor. Fumus oculos grauat, eodem tēpore partim qui ortus fuerat in superioribus disparet. Nam ascendendo attenuatur & deficit. De triplici autem fumo iam dictum est supra, vbi actum est de aeris impressionibus. Auicenna. Fumus, est terreæ substantiæ, digestiua, resolutiua, subtilis: diuersificatur aūt eius substantia, & omnes eius spēs sunt exiccantes, estque in eis ignietas pauca, horum aūt fortior est fumus alchitram .i. picis liquidæ, deinde picis humidæ, deinde storacis, deinde mirrhæ, postea Thuris, postea Therebintinæ, fumus autem naptæ vī fortior est omnibus, fumus Thuris, & Therebintinæ ponuntur in medicamentis vlcerum oculi, & prohibent ortum pilorum additorum, & cursum, & corrosionem & humiditates, cum quibus non est obtalmia & vlcera lachrymalium. Aristotiles, in li. 3. Metheororum. Fuligo ex fumo relinquitur. Auicenna in secundo canone. Est aūt omnis fuligo calida exiccatiua præter Indam, hanc enim Indi & Paulus numerant inter infrigidantia. Estimant autem quidam, quòd inda ponitur super apostemata calida & confert eis, porro illa quæ assumitur ex fumo ligni pini, cum gummi & bdellio, ponitur super adustionem ignis, & dimittitur donec cadat. Actor. Fuligo si de illa fiat Epithyma, confert ignis adustioni.

De carbone. Cap. LXXV.

EX li. de naturis rerum. Vstilia corpora sunt quæcunque poros habent susceptibiles ignis, & humorem igni debiliorem in poris habent. Vstilium, quidam flammātia sunt, vt quæcumque humida essentia vaporatiua sunt, maxime quæcumque fumum emittunt. Carbonem aūt faciunt, quæcumque talium plus hēnt terræ quàm fumi, pia vero & oleum seu cera magis cum alijs, q̄ per se sunt flammātia. Vaporatiua corpora sunt, quæcūque humorem habēt hactenus, vt non exhalet sine ignitis. Est enim halitus, siue vapor a calido vstiuo in aere spiritum segregante ex humido huius-

do humectiuo. Carboni vero sine igne tanta firmitas est, vt nullo humore, nulla vetustate corrumpatur, vnde & in fundamentis, tam lignis, quam lapidibus substernitur. August. vbi supra. Quid igitur in Carbonibus. Nonne miranda res est, & tanta infirmitas, vt ictu leuissimo frangantur, pressu facillimo conterantur: & tanta firmitas, vt nullo humore corrumpantur, nulla ætate vincantur, ita vt eos substernere soleant, qui limites figunt ad conuincendum litigatorem, quisquis post quamtalibet tẽpora extiterit, fixumque lapidem, non limitem esse contenderit. Quis eos in terra humida fossos vbi ligna putrescerent, tamdiu durare incorruptibiliter posse, nisi rerum ille corruptor ignis effecit? Isidorus, vbi supra. Pruna est quamdiu ardet a perurendo, extincta vero carbo dicitur, eo ꝙ caret flamma, qui dum interijsse videtur, maioris virtutis fit. Nam iterum incensus, fortiori luce calescit.

De cinere. Cap. LXXVI.

Actor. Cinis ex prædictis corporibus vstis relinquitur, & est substantia terrena quidem, arida & compacta, in quam corpus solidum per ignem resolutum humore consumpto redigitur, vnde ex grandi corpore propter consumptionem materiæ modicus Cinis efficitur, despecti coloris est. Et quia partes habet minutissimas, leui flatu agitabilis est, ad multa tñ perutilis. Cinere nãque primo quidem ignis ipse tegitur, vt conseruetur. Cinere pelles depilantur, & quodammodo innouantur. Cinis & pro alumine ponitur in tincturis pannorum. In ecclesia dedicanda alphabetum in cinere scribimr. In capite ieiunij cinis ad memoriam mortalitatis nostræ in capitibus nostris ponitur. Ex aqua cineri admixta fit lixiuia, qua capita abluitur. Cinis supra sanguisugam proiectus, sanguinem quẽ suxerat euomere facit. In medicinis quoque tam cinis, quam lixiuia proficit, sicut inferius dicetur, de cinere vero oleum cum sale per ignem extrahitur. Aristoteles in lib. physicorum. Testimonium afit de cinere faciunt ꝙ tantum aquæ recipit, quantum vas vacuum. Auicenna in secundo de medicina. Cinis omnis naturam habet abstersiuam, & exiccatiuam, diuersificatur m̃, & ablutio minuit eius abstersionem, & acquirit ei glutinationem, & exiccationem sine mordicatione: aqua vero cineris ingreditur in medicinis putrefacientibus, & earum fortiores sunt aqua cineris fici & lacticinij, plus enim abstergit & siccat quam cęteræ. Cinis Almezerion quæ sunt. s. species lacticinij, abstersiuus est & putrefactiuus, visum acuit, squinantiæ confert, & proprie cum Dyarrandinis. Cinis autem lignorum stipticorum, & quercus, & reliquorum retinet sanguinem. Cinis Althahagi, reptilis scilicet cuiusdam sic nuncupati, super scabiem & impetiginem linitur, & confert. Dioscorides. Lixiuia ex cinere quercus ad vsum medicinæ efficacissima est, & hominibus, & pecoribus, quæ densione pulmonis vexantur, & quibus aliqua venenata res obsistit. Bibita namque statim salutem affert: vtilis etiam est in vulneribus humectis, & in fistulis, & ad vulnera difficilia ad sanandum & callosa, longi temporis sordida. Quotidie ergo lauanda sunt, & sic apto medicamine sananda, quia virtus lixiuiæ non sanat, sed ad sanitatem vulnera disponit. Cinis ex sarmentis stipticus est, & in recenti vulnere & in profluuio positus sanguinem sanat. Cinis ex sarmentis oliuæ acerrimus est. Ex nucleo puro acrior. Ex hac lixiuia vulnerum affert carcinomata ex hac etiam sordida sunt. Cinis calidus est, & siccus, adustionem facit, & apostemata mollia dissoluit. Actor. Porro de cinere quercus, & sarmentorum vitis, vel oliuæ lixiuia fit vtilis medicinæ, sicut inferius, in locis congruis recitabitur.

De vitro, & eius natura. Cap. LXXVII.

Isido. lib. 29. Vitrum dictum est, eo ꝙ visus perspicuitate trãslucet, & quodammodo clausus patet, leuibus aridisque lignis cõcoquitur adiecto Cypro & Nitro, continuisque fornacibus, vt æs liquatur, & massę fiunt, postea ex massis rursus funditur in officinis, & aliud flatu figuratur aliud torno teritur, aliud argenti modo celatur. Tingitur etiam multis modis, ita vt iacinctos, & saphiros virides vincat & onices, vel aliarum gemmarum colores. Nec est alia speculis aptior materia, vel picturæ accommodatior: Ferunt autem ꝙ sub Tyberio Cesare quidam artifex excogitauit vitri temperamentum vt flexibile esset & ductibile, qui dum admissus fuisset ad Cesarem, porrexit ei phialam, quam ille indignatus, in pauimentum proiecit. Artifex autem sustulit phialam de pauimento quæ complicauerat se tanquam vas æneum, deinde marculum de sinu protulit, & phialam correxit, hoc facto Cesar dixit artifici. Nunquid alius scit hanc condituram vitrorum: postq̃ ille iurans negauit alterum hoc scire, iussit eum Cesar decollari. Ne dum hoc cognitum fuerit, aurum pro luto haberetur. Et omnium metallorum prætia abstraherentur. Reuera si vasa vitrea nõ frangerentur, meliora essent quam aurum & argentum. Philosophus vitrum perspicuitate translucet, quod in metallis non contingit. Et quod in eo clausum est siue liquor, siue alia res exterius patet, nec est de porositate, tunc enim splendor feriens supra vitrum pictum, cum in poris non sit, pictura inquam veniens ad oculum, appareret ſm similitudinem picturę fenestræ per quã ferit, cuius oppositum sæpe videmus, fit autem vitrum ex terra & herba & lapide & planta, fit etiam de cinere feni, & filicis. Et etiam quandoque ex admixtione plumbi, albumine etiã oui decocto. Et sicut infra dicetur de Cristallo littera maior apparet ſm omnem dimensionem vitro interposito. Subtilis etiam glosa interposito vrinali pleno aqua textus crossitudinem repræsentabit. Ex causa supradicta factũ semper est decoloratum, qđ autem fit ex plumbo & terra arenosa subtili aut ex cinere filicis coloratum est.

De virtute ipsius in medicina. Cap. LXXVIII.

Avicenna. Vitrum est inter lapides sicut stultus inter hoĩes, declinat. n. ad omnem tincturam, & frangitur, & abscinditur cum eo. s. impersonaliter. Est autem calidum in primo, siccum in secũdo. In ipso est stipticitas, subtilitas, abstergit dentes, & oculum, & eius albuginem delet. mundat & furfures, qñ cum eo fit ablutio, facit oriri pilos inunctum cum oleo sambucino, adustum autem fortius est. quod ex eo tritum est & adustum confert valde lapidi vesicæ & renum vino bibitum. Constantinus in libro graduum: Vitrum calidũ est in primo gradu siccum in tertio. In multis collirijs vtile est, & contra impetiginem valet, lędit furfures capillos subtiliat, puluerizatum & cum vino bibitum lapidem vesicæ frangit. Platearius. Vitrum frigidum est primo gradu & siccum secundo. Inde fit vnguentum quod valet ad scabiem, valet & ad serpiginem. Sed puluis eius cum Therebintina vel gummi pruniorum in aqua ad ignem resoluto conficiatur & inde pars inungatur. Fit aũt vitrum ex terra, fit & ex herba. Ex li. de naturis rerũ. Vitrum si diligenter teratur, & cum vino rihano. i. forti bibatur. lapides qui sunt in renibus frangit & eijcit: puluis vitri deorsum in stipite infra corticẽ arboris super quam pullificãt corui vel cornices iniectus ꝓhibet ne vnq̃ ad exitus pullorũ aperiant oua eorum. Caro & festinantius coquẽda statim decoquitur ꝑ appositionem frusti cuiuslibet maneriei vitri. Quod tñ citius fit, si vitrum de cinere filicis fit ac feni, quod vt dixi semper decoloratum est.

De operatione ipsius in Alchimia. Cap. LXXIX.

Razi in li. de aĩalibus. Vitrum est ex partibus mercurij, & vincens supra naturam est frigiditas, & siccitas, liquefacit ferrũ & omnia corpora facitque ea currere infusione. Si autẽ infundis vitrum quemcũque colorem proijcis super ipsum retinet. Alchimista. Vitrum est inter lapides sicut amens inter homines. Nam recipit omnes tincturas, cito I igne soluitur, & cito ad lapideitatem suam reuertitur, mollificat & mundificat & liquefacit oĩa corpora. deinde subtrahit se ab eis per fusionem, sicut sal per lauationẽ, denique sal & vitrum duæ sunt res in quibus est totum secretum artis, nec lapis posset fieri sine eis præcipue sine sale. Ex libro de naturis rerum. Vitrum dr̃ esse de partibus mercurij, nescio qua de causa, nisi quia recipit tincturam, & colorem & ipsum & ferrum soluit, oĩaque corpora dissoluit & diffluere facit: sicut autem aqua de natura frigida igne calefit, & postq̃ refrigidatur frigidissima fit. Sic & cinis, de quo fit vitrum. cum siccus sit, si humectatur per liquefactionem, postea desiccatus siccissimus erit.

De latere cocto ac testa. Cap. LXXX.

Isido. li. 19. Operum autem fictilium ad parietes ędificiorum, & fundamenta cocti laterculi, ad tecta vero tegulæ & imbriculæ aptantur. Tegulæ quidem dictæ eo ꝙ ædes tegant, imbrices autem eo ꝙ imbres accipiant. laterculi vero ꝙ lati formentur. Vitruuius de Architectura li. 2. Lateres vero non de arenoso vel sabuloso luto ducẽdi sunt, quia ex his ducti graues fiunt, & imbribus sparsi dilabuntur & dissoluuntur, paleæ quoque in his ꝓꝑ asperitatem non cohęrescunt, fiant igitur ex terra albida, cretosa, vel de rubrica, aut etiam masculo sabulone: hęc enim genera non sunt in opere ponderosa, sed ꝓꝑ leuitatem habent firmitatem, & faciliter aggregantur, ducendi sunt autem in vere vel autumno vt vno tp̃e siccescant, qui enim per solstitium parantur, ideo vitiosi fiũt, quia summum corium sol acriter percoquit, efficiturque vt videatur aridum. Interior autem pars non siccatur. Et cum postea siccescendo se cõtrahit, perrumpit ea quę arida erant, sicque rimosi facti imbecilli sunt, vtiliores autem erunt si ante biennium ducti fuerint, quia non ante penitus siccescere possunt. Est in Hispania vlteriori ciuitas, vbi lateres ducti & arefacti natant in aquã proiecti. Quod ideo posse videntur, quia terra de qua ducuntur pumicosa est, cum sic leuis, & rara fit, aere solidata non recipit in se neque imbibit liquorem. Non enim in corpus penetrare patitur humidam potestatem. Ideo quocunque pondere fiunt, coguntur vt pumex ab aqua sustineri. Itaque & in ędificationibus onerosi nõ sunt, & a tempestatibus non dissoluuntur. Palladius lib. 6. Lateres faciendi sunt mense Maio, ex alba terra & creta vel rubrica. Nam qui ęstate fiunt celeritate feruoris in summa crata siccantur, in interio-

interioribus humore servato, quæ videlicet res scissuris eos facit aperiri, fiunt autem sic. Terra diligenter cribrata, & omni asperitate purgata, mixta cum paleis diu maceratur, & iuxta formam lateri similem imprimitur, tunc relicta quidem ad siccandum, subinde versabitur ad solis aspectum. Idem in li. 6. Mense quinque Inoio fieri possunt lateres more prædicto.

De testa. *Cap.* *LXXXI.*

ACtor. Testa quoque fictili opere de terra cuiuslibet coloris argillosa conficitur, & igne cocta solidatur Inde fiunt vasa multifaria, vt escaria, vinaria, olearia, & coquinaria, præcipue vero fieri solent in Samo ciuitate, vbi etiam ars fictilis inuenta dr̃ fuisse, vnde scriptum est in libro Isaiæ Prophetæ. Væ qui contradicit fictori suo, testa de Samijs terræ Isidorus li.20. Samia vasa quidam a Samo putant nomen habere, videlicet quodam oppido græciæ. Alij vero dicunt cretam Italiæ, quæ non longe a Roma nascitur, & samia vocatur. Auicenna. Testa quidem exiccatiua est & abstersiua, proptereque testa clibani. Emplastrum ex testa factum fortis est consolidationis. Cõfert vlceribus, & abstergit scabiem, fit ex ea cerotum super scrofulas, cum sale metallino confert vngulæ Itẽ testa clibani linitur super podagram, subtilior autem est testa cancri marini. Actor. De hac inferius suo loco dicetur Hæc omnia de igne terreno, & corporibus per eum solidatis ad præsens sufficiant.

De diuersis qualitatibus corporum terrenorum. *Cap.* *LXXXII.*

EX li. de naturis rerum. Corporum autem terrestrium, quædam sunt dura, quædam leuia siue mollia, durum sit aliquid, vel quia congelatur, vel quia repletum extenditur, vel his simul obuiantibus: leue autem est ea contrarijs, denique omne quod cedit vel flectitur per se ipsum existens simplex & singulare, iudicatur leue. Item mollium quædam sunt coagulabilia, quædam non. Coagulatio est, vel humidorum quæ exprimuntur a calido, & tunc hmõi liquatio est vincente humido, vel calidi quod exprimitur a gelido, & tunc hmõi liquatio est vincente calido. Quorum autem ab vtrisque & a calido & gelido vt quæcũque calefacta deinde coagulantur a gelido. Incoagulabilia vero sunt quæcumque & aquea plus habent calidi & terrei, vt mel, mustum & hmõi, vel quæcunque aquea plus habent aerei, vt oleum, argentum viuum, & talia: viscosa quidem facile coagulantur, viscus autem non. liquabilia sunt aquea per totum poros habentia, omne autem quod liquefacit separat ac discernit. Impossibile est enim esse vel fieri vacuum a calore forti. Mollificabilia sunt, quædam coagulatorum. Et horum quædam aquea sunt sed plus terrea, & non ex toto in humorem se dissoluentia, sicut dissoluitur sal per aquam, neque inæquales poros habentia vt lateres. Neruus, & corrigia tractina quoniam mollificabilia proprie non sunt, cum nec sint irrigua. Irriguum est, quod mollius est cum sit rigatum. Mollificant autem quædã ex via qua humectant, aut ex via qua liniunt, aut ea via qua euacuant. Quædam vero ea via qua destituunt. Item quædam sunt leuta, quædam inflexibilia, leuta quædam sunt quæ in se possunt extendi cum incuruantur, vt calamus, vimen & hmõi. Quædam vero quæ possunt a rectitudine incuruari & econuerso, non tamen ex se, sed ab agente extrinseco, vt pasta & gluten. Incuruabilia vero sunt, vt later, lapis. Item quædam frangi possunt & comminui, vt quæcunque poros habent & in longum & in profundum. Quædam vero comminui possunt & non frangi, vt quæ poros habent tantum secundum profundum. Est enim fractio in magnas partes diuisio & separatio. Item comminutio in quaslibet partes, & plures duabus.

De eodem. *Cap.* *LXXXIII.*

ITem quædam sunt formabilia, quædam non, pulsu namque cedentia sunt, quæ ad totum vel tactum embipedi secundum partem transponuntur in profundum. Et horum quæ manent impulsa & facile manui cedẽtia sunt & formabilia. Pulsu vero non cedentia sunt, quæcunque vel omnino non obediunt, vt later. vel obediunt quidem, sed partes motuo transponuntur, nec manent impulsa vt aqua & spongia, & lana, quæ sunt informabilia. Item quædam sunt appressibilia, quædam non. Appressibilia sunt, quæcunque in se ipsa impulsa conuenire possunt in profunditatem embipedi alternati vt spongia. Nam & si vndique comprimatur, nulla eius pars in alterius locum transponitur. Incompressibilia vero sunt, quæ non in sui poros conuenire nata sunt, eo q̃ poros non habeant, vel eo quod durius plenum habeant, vt ferrum & lapis, & later, & omne liquidum. Dicitur autem embipedum, quasi cedens in profunditatem superficiei. Embadus.n. superficies est, per autem profunditatem notat. Item quædam ductilia sunt, quædam non. Ductilia sunt, quæcunque eadem plaga pariter in latitudinem & in profunditatem embipedi secundum partem transponi queunt. Non ductilia vero quæ non possunt. Et omnia quidem ductilia sunt pulsui cedentia, sed non conuertitur, vt patet in ligno & alijs multis. Item quædam sunt Scissilia. quædam non. Scissile siue fissile est, quod secundum longitudinem habet poros secundum quos diuiditur, & non secundum latitudinem, vt lignum. Nam diuisiuum quidem est secundum latitudinẽ, vt lignum, Scissile vero secundum longitudinem. Item quædam sunt vstilia, quædam non. Et vstilium, quædam sunt flammantia, quædam non, vt ibi dictum est vbi de his rebus agebatur.

De raritate ac densitate. *Cap.* *LXXXIIII.*

EX li. de vaporibus. Rarum & densum in corporibus contraria sunt, & omne rarum est facile pulsu cedens, vt Arist. dicit. Omne vero densum resistens ei quod impellit. Sed calor est causa rarefactionis, frigiditas vero constrictionis, & hæc rarefactio aeris dr̃ per ipsius calorem dissolutio, quod idem est, quod apertio. Sic enim dicimus, q̃ calor æstiuus humanum corpus dissoluit. i. poros aperit. vnde etiam ex illa corporis apertione in æstate contingit, q̃ minimum frigus tunc magis lædat corpus, q̃ maximum in hieme, quia constringuntur pori corporis exterius. Ita q̃ in profundum eius penetrare non potest etiam magnum frigus. At in æstate poris apertis etiam minimum frigus intrat, & ita corpus debilitat, de hoc autem est quæstio, cur vitrũ cum ex cinere terreo, qui in se siccus est, generetur, magis est siccum, quam cinis ex quo generatur. Et ad hoc exemplum huius radicem tangens supponitur, sicut enim cum de aqua frigida volumus facere frigidissimam, oportet vt aqua ipsa in medio calefiat, ita cum de sicco fieri debet siccissimum oportet, vt illud siccum intermedio fiat humidum, propter quod cinis feni ac filicis, qui siccus est, vt transeat in vitrum, oportet vt per actionem calidi liquefiat, & postea desiccatus erit siccissimus.

De perspicuitate. *Cap.* *LXXXV.*

ALbertus. Corpus quoque solidum ac densum siue terminatum diuiditur contra corpus peruium siue perspicuum: vnde dicit Aristo. in libro de sensu & sensato, q̃ color est extremitas perspicui in corpore terminato, sicut alias expositum est Et dicitur corpus terminatum, quia non suscipit lumen nisi in terminis suis exterioribus superficierum: peruium autem dicitur, quod suscipit lumẽ in termino & in profundo. Ex libro de vaporibus. Quæstio autem est cur calor dissoluens cinerem non peruium, per dissolutionem ipsum efficit peruium, congelatum vero de aqua peruium non potest facere non congelatum esse non peruium; videmus enim q̃ & si de aqua fiat crystallus aqua, quidem est peruia & crystallus etiam magis peruius, dico autem q̃ cinis quidem fit vitrum mediante calore per partium suarum rarefactionem. Aqua vero non transit in Crystallum per partium suarum compressionem, sed per solius caloris expressionem. Calor enim faciebat fluiditatem in aqua per sui præsentiam, postea vero duritiem facit per sui absentiam, sed sicut in exhalatione calida a vino contingit, sic etiam in aqua congelante accidit. Calidum enim paulatim & non subito contra solem a vino exhalat, cum solis calor residuas eiusdem vini partes rarificat, vnde & si calidum quod raritatem in vino faciebat euaporet, residuum tamen per actionem caloris mediocrem conseruatur in subtilitate & in raritate maiori; transitque in acetum subtilis substantiæ. Sic ergo & aqua per sui calidi compressionem in calore aeris circunstantis ipsum in regione calida indurescit sic in sui raritate, saluata sui certitudine, & etiam substantiali humiditate, propter quod illud durum remanet peruium, nec vnquam ferret literam pergameni fuscam apparere pure nigram nisi peruiam humiditatem haberet in se, quæ manifestat literæ nigredinem, quæ celebratur per incausti in pergameno sicco existentis siccitatem, dicit enim philosophus, q̃ omne inerassatum per siccitatem, fiet liquefactum per humiditatem, sicut in luto videmus. Ita & fuscum quoque celatum per siccitatem contingit manifestari per humiditatem, vnde patet q̃ si crystallus congelata fuerit, humiditatem in se habebit. Sed quoniam aer magis est fluens in humiditate sua quàm cristallus, non potest fluxum ex humiditate restringere vel terminare nec immutationem res facere.

Quæstio de aeris, & crystalli peruietate. *Cap.* *LXXXVI.*

NVnc itaque quod videmus, per aerem medium videbitur magis latum & in maiori quãtitate, quàm illud quod per crystalli cernimus intermedium. Cuius rõ videmus oppositum enim littera sub crystallo apparet lata, quæ per medium aeris apparet coartata, Aer præterea caliditatem & humiditatem habẽs in se facere deberet, vt res longa & lata magis videretur, quàm crystallus habens frigiditatem, quæ principium est constrictionis, & longitudini atque latitudini contradicit. Quare res semper videri debet amplior per aquam quã per crystallum. Ad hoc autem dico, quia quod apparet littera maior quam ipsa sit, sub

crystallo, hoc est, quoniam crystallus duriciem habet in se resistentem, ſm quam de facili non penetratur ab immutatione litteræ, vnde immutatio illa inueniens sibi resistens, ac difficile ad immutandum, nequaquam subito transit secundum rectitudinem, sed fluit ad latum, quare vĩ res maior sub crystallo, quàm sub aere. Eo ꝙ aer non resistit aliquo modo immutationi præ sui subtilitate, vnde & cum aer spissus, & crossus est vaporibus humidis, vt videmus in mane sol apparet maior, quam in meridie, quod est ꝑꝑ ipsius aeris crossiciem & densitatem, quæ faciunt eum immutationi solis resistere, quæ.ſ. immutatio quia nõ cito potest aerem própter eius dẽsitatem ſm rectitudinem penetrare, immutat eum in latere circumquaque. Sicque immutatio hęc facit, vt sol videatur in mane in maiori quantitate, quam in meridie. Et attende, quia quòd vitrum pertium est vt crystallus, non est de porositate, sed de crassitudine ac lucitate. Si.n. hoc esset ex porositate, tũc splendor feriens supra vitrum pictũ, cum in poris pictura nõ sit, nunquam ad oculum veniens ſm similitudinẽ picturę fenestræ, per quam ferit, appareret. Cuius oppositum videmus frequenter.

De curuabilibus & incisiuis. Cap. LXXXVII.

CVruabilia vero sunt vimen, gladius, lignum, & quæ in periferiam exeunt, vimen autem in sui nouitate, & vt exeat in periferiam, si quando inflectitur. Non tamen statim vt permittitur, reuertitur in rectitudinem, quia.ſ. in eo est crossa vnctuositas, quæ sicut eam accepit conseruat, virga vero petrarię vel mangonelli quæ vt de rectitudine exit in periferiam statim reuertitur in rectitudinem. Et hoc ideo quia in eius curuatione comprimitur aer, qui fuit in eius poris vltra naturalem resistentiam. Et qñ virga illa recedit a violentia curuationis, quoniam tunc aer ad propriam consistentiam intendit, naturaliter mouet lignum in rectitudinem. Et quantum est se discurrens per poros vniuersi ligni tendens in suam propriam consistentiam, in qua replens illos poros, consistit in raritate, & inquantum sic est decurrẽs curuitatem virge econtra distem secundum rectitudinem. Signum aũt huius, ꝙ excellenter comprimitur aer ex huiusmodi virgæ curuatione possumus accipere. Nam si multa curuatio fiat in aliqua fissura ꝑ cultellum vel aliud insisiuum facta, statim aer cõdensatus, in excellentia principium per quod exhalare potest repetit, & incipit subito exhalare, facitque fissurã per vniuersam virgam ita ꝙ virga frangitur in eius subita exhalatione. Similiter & est de gladio, qui suscipit incuruationem, & statim accedit ad rectitudinem ꝑꝑ aerem compressum in eius poris, qui desiderat propriam consistentiam in raritate propria naturaliter sibi deputata. Sed rectius experiens gladium in bonitate, cum videt eum manere in curuitate, dicit gladium malum esse. Et hoc est, quia quando gladius accepit cõsistentiam in curuitate, significatur, quod in eo sit humidum viscosum & crossum, quod conseruat consistentiam quam accepit sine reuersione. Et tamẽ per hoc significatur, quoniam humidum penetrationi contradicit, ad quam gladius factus fuit, ideoque gladius iudicatur malus. Insisiua vero quædam sunt per naturam, quædam sunt per violentiam, per naturam vt acetum & hircinus sanguis, qui substantiam penetrat adamantis vere indiuisibilis, & hoc ex siccitate quæ est in ea. Insisiua vero per violẽtiam sunt, vt aer campanę, namque in turri dependent, & sonantes aera feriunt, qui scilicet aer non valens extra exhalare, poros intrat turris, ibique aerem poros eiusdem turris implẽtem inuenit, & cum illo condensatur, cumque in loco capi non possint, nec & exhalare, faciunt fissuram in turri, hinc est ꝙ finduntur aliquando turres in quibus campanę pẽdent. Quemadmodum etiam videmus, ꝙ quando multum venti capitur in follibus, si obstruantur ora follium & aeres comprimũtur, aer exhalare volens facit fissuram in asseribus, aut ĩ corio, vel facit diuisionem corij ab asseribus per exitum clauorum. Sic etiam in argento cum humidum sit congelatum possumus videre, quoniam omni congelato accidit fissura in percussione. Contingit etiam insisionem ex subtilitate fieri substantiæ, sicut cum acetum flammam, idest ignem græcum inextinguibilem extinguit. separans ipsam in particulas minimas, sic enim ex sua frigiditate alterat & extinguit eam. Conuertendo calorem illum in frigiditatem.

De ignis vel flammæ extinctiuis. Cap. LXXXVIII.

PRæter hunc aũt modum extinguendi.ſ. flammam vel ignem inextinguibilem per acetum, per est in separando ipsam ĩ minimas particulas. Est etiam alius modus extinguendi, cum ipsum per arenas. Nam particulę arenosæ flammam illam separante in poris suis amplis accipiunt particulas eiusdem, quæ.ſ. particulę cũ exhalare in aere non possint, & ab ipso respiraculum habere, extinguuntur. Cur autem illud sit alterius est iudicij, verum is est modus extinguendi vnamquamque flammam.ſ. per suffocationem huiusmodi eam occultantem vt arena, vel cum alteratione per diuisionem vt in aceto. Est enim acetum inter omnes substantias magis rarissimum, & hoc patet in ouo, quando per tres, vel quatuor dies ponitur in aceto. Roditur enim tota testa oui per insisionem aceti. Ipsius aceti substantia intrans oui pelliculam interiorem, facit in eius albumine insisionem, & aufert totam ab illo viscositatem & tunc comprimitur suauiter inter manus, aceti substantia exeunte exit albuminis substantia, remanetque solus vitellus oui pellicula intacta. Sal quippe & si calidæ vel siccæ complexionis fuerit, contingit tamen, ꝙ flammã per accidens destruit. Cum enim poros directos & amplos habeat, proiectum in igne, diuidit flammam in particulas minimas, eiusque poris amplis ipsis flammę particulas occultat, quæ cum respiraculum non possit habere, extinguitur in se, tamen enim ita ponitur supra ligna crossam flammam emittentia cum fumo crossu humido, & si subito flammam non extinguat, tamen ex suis qualitatibus consumit humiditatem lignorum, & postea generatur flamma ex fumo.

De caloris mitigatiuis. Cap. LXXXIX.

FIt autem calidi qñque extractio ab humido, per impositionem aquæ in illo, sicut videmus in musto. Cum vtrum aqua sit ei admixta percipere volumus, ouum imponimus, quod statim descẽdit, si aqua imposita fuerit. Qđ ideo fit, quia mustũ dũ purum est, duplicem calorem habet, vnum scilicet propria complexione: Alterum a loco generationis suę, sicut contingit triplicem calorem habente puro pane nouiter a fumo extracto. Et iste duplex calor facit ebulitionem in musto, quæ prohibet ouum descendere. Sed aqua modica apposita calor extinguitur, & ebulitio esse desinit, ouumque descendit. Similiter in vino in quo ouum descendit, postquam exhalauerit calor, quem a loco ĝnationis sua accepit. At vinum calidissimum in dolio potum, volensque frangere dolium, accipit exterminationem sui caloris a minima casei particula, si ponatur intra ipsum. Caseus nãque porosus, intra poros suos ebulientis vini spiritum accipit. Illumque ex sua frigiditate alterat, & tunc vinum ab ebulitione quiescit. Alio etiam modo fit extinctio caloris.ſ. per resolutionem crossę fumositatis, vt cum aqua in ignem proijcitur, ignis extinguitur. Item alio quocunque modo calor per constrictionem fumositatis extinguitur, vt cum testiculi homini ebrij in aqua frigida ponuntur, pollimitantia quippe testiculorum cum stomacho est, vbi adueniens aquę frigiditas ad stomachum, alterat ipsam secundum frigiditatem in eius fundo, quæ.ſ. frigiditas cõstringit materiam euaporantem ad cerebrum, ne fumus ex illa parte amplius euaporet, & tunc cessat ebrietas. Quæ quidem nihil aliud est nisi fumus resolutus de vino meatus opilans. per quos descensus est spirituum a cerebro. Sic ergo quæ dicta sunt caloris extenuatiua sunt.

De caloris, vel ignis excitatione. Cap. XC.

CAloris autem excitatio contingit ex motu aliquãdo, plerumque vero caloris multitudo contingit ex reflexione aeris, in obstaculo concauo, quemadmodum videmus, quod cum cyphus argenteus concauus ponitur ad ignem, non potest se tolerare manus in cypho contra eundem, sic & cum vna olla versa ponitur in patella, quæ est aqua plena si approxinatur ignis patellæ, spiritus ebuliẽs in ea, propter caliditatem suppositam ad fundum ollę inflectitur & multiplicatur, continue trahit humidum ad se, vnde ꝑ processus temporis. aqua tota quæ est in patella, in ollam transibit, ita ꝙ vacua penitus apparebit. Itaque videtur hoc rusticis admirabile, quoniam in tali casu decoquitur frustrum carnis in ollę fundo euersę, licèt ille fundus a patella per magnam distantiam eleuatus sit in aere. Et attende, quoniam alterius modi est ignis effectus in elixis, & alterius modi in assatis. Nam quandocunque aqua calida circunstat in elixum, decoquendo totum humidum extrahitur ab elixo. Itaque in elixis relinquitur intus magis siccum. In assatis vero relinquitur interius magis humidum, exterius autem siccum. Si vero quæratur ratio quare sic fit diuerso modo, dico quod spiritu calido existente in aqua circunstante aliquid elixabile, attrahet sibi humidum illius elixabilis spiritus ille, quod videlicet humidum in elixabili quidem exit, quia simile suum in circunstante.ſ. humorositate inuenit: at omne humidum assabile cum extrahi debet a calore circumstante ipsum fugit in profundum assabilis, quoniam eius oppositum, scilicet siccitas, est in calore circunstanti. Attende iterum quod vbi est debilis humiditas, & fortis siccitas, acuta est flamma, & sicca. vbi vero multa est humiditas, & minor siccitas, flamma non est adeo penetratiua. Nec ita humidi circunstantis ipsum consumptiua, ꝓpter hoc quoque lixę volentes obseruare pinguem humiditatem in auseribus decoctis. vt sint saporosiores, semper decoquunt illos cum lignis humidis, nunquam cum siccis.

De flammæ nutritiuis. Cap. XCI.

POrro irritatiuum caloris flammei est pinguedo maxime, sed non ex se, videmus enim quod cum pinguedo porci liquefacta in

ita in patella puraque & aerea pinguedo sit, nunquam emittere flammam poterit. Quod ideo est quia illa pinguedo aerea, calida, & humida est, flamma vero cum sit sicca non fit cum calido & humido puro, hinc est quod in candela siccitas licinij quandam temperantiam generat secundum quam flamma nutritur. Ideoque dicit philosophus in 4. li. Metheororum, quod vinum est flammę nutrimentum. Quod ego sic intelligo. Ex vino siquidem rubeo per sublimationem aqua extrahitur, quia quando s. cum eodem vino aqua & sulphur apponitur, aqua nimirum exhalans, accipit a mixtis cum vino rubeo siccitatem, indeque contrahit sublimationē, quæ quia cum sit subtilis humiditas, siccitatem trahit a sulphure, propter quæ duo potest ipsa esse nutrimentum flammę. Et tunc si super ipsam pānus ponatur, sine deperditione panni superpositi aqua in flammam seruabitur. Et attende, quia si crossum est humidum, crossum ex se proijcit fumum. Ideoque quia flamma est fumus accensus, inde crossus accenditur fumus, propter quod ligna in plenilunio non oportet decidere, quoniam aer tunc disponitur in humiditate: vnde quia humiditas ad putredinem ruit & siccitas econtra, ligna in plenilunio decisa citius putrescunt quàm decisa in nouilunio. Non semper autem est pinguedo nutrimentum flammæ, sed aliquando etiam humiditas aquosa crossaque. Quod attendentes fabri proijciunt aquam super carbones destitutos ab humiditate, ex cuius. s. aquæ humorositate cum carbonum siccitate nascitur temperantia, quæ valet ad nutrimentum flammę, sulphur autem quoniam in eo tanquam in materia calida & sicca est pingue, & ex se flammam proijcit sine alicuius admixtione. Porro sepum vacuum, & si pinguius sit, tamen nequaquam ex se flammam proijcit. Et hoc ideo, quoniam abundat in frigiditate, cuius signum est, quia est de animali ruminante, & omne tale est complexionis frigidę. Ideoque stomachus eius frigidus, ex vna herbæ comestione non potest digestionem facere, propter hoc quod ab huiusmodi animalibus comeditur, bis comeditur, pix vero quoniam in eo siccum ex stipticitate substātiæ vnctuosum aut viscosum existit flammam reddit, lapis aūt & si vnctuosum in eo sit, est tū in eo excellens terrestre, ideoque non est inflammabilis.

De quinto elemento quod est vapor terrestris. *Cap.* XCII.

PHilosophus. Vaporem aūt dicimus quintum elementum, qd est medium aquæ & aeris quantum ad substantiæ subtilitatem, quia subtilior est aqua, crossior aere. Et quamuis fit ex hmōi elementis, puta quia resoluitur ex aqua & terra a calore solis, siue maneat clausus ī visceribus terræ, siue super terram eleuetur plus & minus, iuxta triplex interstitium aeris, ipse est principium aliarum rerum sequentium. Nam ille qui eleuatur super terram, principium est cometarum ac stellarum cadētium, & asub & anaxet, & circulorum circa Lunam & Solem apparentium, & iridis, necnon ventorum, & turbinis, & tonitrui, & fulminis, nubis, & nebulę, grandinis quoque, & niuis, pruinę atque roris. Et ista sunt elementata primæ compositionis. Ille vero qui manet in visceribus terræ, ipse est, qui calefacit fontes in hieme, ipse principium terræmotus est. Exque eo corpora mineralia generantur, vt sulphur, ex cuius combustione calescunt terræ, vt lapis similiter & argentum viuum, quod est principium omnium metallorum, quę sunt septem. s. plumbum, stagnum, æs, aurichalcum, cuprum, argētum, & aurum. Et hęc sunt elementata secundę complexionis, vel compositionis. Sunt autem elementata quędam media, quę nec sub terra sunt, nec super terram. Et horum quędam sunt infixa sicut terrę nascentia, puta plantę arborum & herbarum, quędam vero nō, sicut animalia. Quædam tamen inter plantas, & animalia media sunt, vt spongię marinę, quę & radicibus aluntur vt plantæ, & tactu sentiunt vt animalia. Sed horum principia sunt vapores, vñ per se primo generantur. Plantæ vero primo ex seminibus plurima mediante. Nutriuntur itaque terrę nascentia ex mixtione terrę & aquę. Et ita sunt in tertia compositione, in qua facta est aliquo modo contrarietas, quę elementata secundę compositionis animam habere prohibet, vnde plantę animam habent vegetabilem. Et quia vapores sunt principia terrę nascentium, ex terrę vero nascentibus generantur humores animalium, ex quibus s. animalibus, & ipsa nutriuntur semina, vel oua formātur, de quibus alia quoque generantur animalia: Manifestum est, quod vapores sunt principia animalis, & hominum qui sunt quartę & quintæ compositionis. Sed in animalibus magis contracta est contrarietas, quàm in terræ nascentibus, vnde & nobiliorem animam recipiunt. s. sensibilem. In hominibus quoque adhuc magis, quàm in animalibus, & ideo recipiunt animam nobilissimam, propter summam corporis humani temperantiam. Et quia non potuit esse nobilior perfectio, patet quod homo finis est omnium creaturarum. Sicut ergo prima creaturarū rationalis est. s. Angelus, sic & vltima. s. homo, vt finis conueniat principio, sicque creaturarum ordo circularis, vt ex ipsa ratione circularis creationis intelligatur perfectio summi opificis. Rectè igit quoque ponimus elemēta, licèt quatuor sunt primo prima,

LIBER SEPTIMVS.

De corporibus mineralibus. *Cap.* I.

ACTOR. Dicto de terræ natura & eius fęcunditate atque cultura, de ipsius quoque passionibus atque vaporibus, restat dicēdum de quibusdam terrenis corporibus partim in visceribus terræ, partim in eius superficie apparentibus, videlicet de mineralibus, & marinis coloribus atque lapidibus. Hæc etenim a libro superiori, ob vitandum prolixitatis fastidium, rescindentes, in sequentibus prosequēda diffusius reseruauimus. Nunc igitur a corporibus mineralibus exordium capiamus. Seneca de naturalibus quęstionibus li. 8. Sicut in nobis non tantum est sanguis, sed multa genera humoris. Alia quidem necessarij, alia quoque corrupti, ac paulo quidem pinguioris, vt in ossibus medullæ, in capite cerebrum, musci saliuæque ac lachrymæ, ac quidam additum articulis, per quod citius ex lubrico flectantur. Sic & in terra quoque plura sunt humorum genera, quędam. s. quæ mature durētur, & hinc est omnis metallorum humus, ex quibus aurum & argentum auaritia petit, & quæ in lapidem ex liquore vertūtur. In quadam autem terra humore putrescunt, sicut bitumen & cetera similia huic. Ceterum sicut in nostris corporibus sic & in illa humores sæpè vitia concipiunt, cum aut ictus aut quassatio aliqua loci, aut senium aut frigus, aut æstus corrupere naturam.

De quatuor corporum speciebus. *Cap.* II.

EX li. Metheororum quarto. Corpora vero mineralia in quatuor species diuiduntur. s. in lapides, & liquefactiua sulphurea & sales: horum quædam sunt raræ substantiæ & debilis compositionis, quædam vero substantiæ fortis, & qdam ductilia, quædam non. Eorum quæ sunt debilis substantiæ quędā sunt sales, vt quæ liquefiunt ex humido leuiter, vt aurum calcantum sal hammoniacūm. Quædam vnctuosa, nec facile solo liquore vel humore liquescunt, vt sulphur, auripigmentum. Sed argentum viuum est de parte secunda, quamuis sit elementum ductilium & aliquibus ductilibus simile. Sunt autem omnia ductilia liquabilia, & vt multum non ductilia nō liquabilia, nec mollificatur nisi cum magna violentia. Est autem materia ductilium substantia aquæ admixta cum substantia terræ forti mixtura. Ita quod non potest vnū ab altera separari. Et gelatur substantia illius cum frigore post actionem caloris in ipsum quæ est optesis. Et erit exemplum, quod si nondum gelauit propter suam vnctuositatem ductile est. Lapidea vero de substantijs mineralibus materialiter sunt aquæ. Non tamen gelatur aqua sola, sed & cum siccitate quæ alterat aqueitates ad terreitatem. Nec est in eis humor nimis vnctuosus. Et ideo non ducuntur, & quia coagulatio eorum est ex siccitate, non soluuntur vt multum nisi per ingenia naturalia.

De metallis & eorum origine. *Cap.* III.

ISido. li. 14. Metallorum genera sunt septem videlicet aurū & argētum, æs, electrum, stagnum, plumbum, & qd domat oīa ferrum. In notitiam vero formarum metalla ita venerunt, dū quocumque casu ardentes siluæ excoquerent terram, q calefactis venis fudit riuos cuiuscunque tincturę, siue igit æs illud fuerat, siue aurum, cum in loca terræ depressiora decurreret, sumpsit figurā, in quā illud vel profluens riuus, vel excipiens lacuna formauerat. Quarum rerū splendore capti hoīes cū ligatas attollerēt massas, viderunt in eas terræ vestigia figurata. Indeque ex cogitauerunt ad oēm formā posse deduci. Tria aūt sunt genera auri & argenti & ęris. s. signatum factum & infectum. Signatum est numismatis, factum qd in vasis, & signis, infectum qd in massis. In nūmismate tria quæruntur. metallū figura & pondus, si ex his aliqd defuerit, nūmisma non erit. Antiquissimi aūt nondum auro argētoque inuento ære vtebātur. Nam prius ærea pecunia in vsu fuit, postea argentea, deinde aurea, sed ab ea qua cępit & nomen retinuit.

De naturali metallorum creatione. *Cap.* IIII.

AVicenna in Alchimia de aīa. Dicunt itaque philosophi quod septem sunt res quæ cum malleo elongari possunt ad fornacem. s. sol. i. aurum Luna argentum, stagnum, æs, ferrum, plumbum. Et creantur naturaliter sub terra. Aurum. n. fit in ventre terrę cum calore solis magno de argento viuo pulchro cum sulphure rubicundo claro absque lapidibus coctio in centum annis, & amplius. Argentum de auro viuo claro & sulphure claro coctis per centum annos. Cuprum autem de auro viuo crosso & de sulphure rubeo crosso coctis per centena annorū. Sed aurū quidem nimis coctum est & induratum. Ideo nec ignis, nec aqua nec terra delet illud. Argentum autem illud crudum est, & non coctum.

Ideoque

ideoque terra cito delet illud. Cuprum vero robustum est. Ideo non delet ipsum terra nisi per annos multos, sed ignis cito consumit ipsum. Plumbum autem dicunt Philosophi fieri substantialiter de auro viuo crosso ac spisso, & de sulphure pessimo ac minato crudo parum cocto. Et plumbum quidem in tantum de pessima natura est, quod cum odore suo frangit aurum, & stringit aurum viuum, qui vero soluunt aurum si dent odorem de plumbo vertitur in calcem. Stagnum vero fit de auro viuo pulchro & claro, sed de pessimo sulphure crudo parum cocto. Ferrum autem de auro viuo spisso, & sulphure rubeo nimis cocto. Aristot. in lib. 3. Metheororum. Cum occultatur vapor humidus in terra, fiunt ex eo duarum specierum corpora, quarum vna liquescit, vt æs & aurum, & argentum. Altera vero dilatatur in percussione, vt ferrum. Ex lib. 4. ex aqua & terra constant metalla, & quæcunque liquantur ab igne, ista sunt aquosiora, aurum perfecto, & argentum, & æs, & stagnum ac plumbum liquatur.

De Metallorum inuestigatione. *Cap.* V.

PLinius lib. 33. Nunc itaq; metalla, & opes ac rerum dicentur precia tellurem intus exquirente multiplici cura. Alibi quoque diuitijs foditur, quærentibus aurum & argentum æs electrum. Alibi delitijs gemmas & parieta digitorumq; pigmenta, & alibi temeritati ferrum. Aurum etiam gratius inter bella præsequimur cædesque, videmus quoque mirantes supereacauatos montes dehiscere. Aliquando etiam tellurem ipsam intremiscere. Imus in eius viscera, & in seda manium opes quærimus, tanquam illa parum benigna fertilisq; qua seceter, & inter hæc minimum remediorum gratia scrutamur. Cui enim fodiendi causa est medicina? quotusquisque & hæc medicinarum, summa sui parte tribuit, vt minimè parca facilisq; in omnibus quæcunque prosunt. Illa nos premunt, illa & nos ad inferos agunt, quæ occultauit atq; demersit. Quis finis est sæculis omnibus, exhauriendi quousque penetret auaritia? quàm innocens, beata, imo vero quàm delicata vita hominis esset, si nihil nisi quod supra terras est concupisceret, ac non nisi quod secum est haberet. Eruitur aurum & crisocollo mata ipsum nomen ex auro custodiens, vt preciosior videatur. Natura sibi pestem inuenit: ponens in auro precium, in precio famem auri quæsiuit. Auxerunt & prodigiosa ingenia rerum precia. Accessit enim ars picturæ, ac celando aurum argentumq; fit carius. Et didicit homo naturam prouocare. Auxerunt & artem irritamenta vitiorum. In poculis libidines cælare iuuit, ac obscœnitates bibere. Murrina & crystallina eadem fodiuntur terra, quibus precium faceret fragilitas ipsa. Et hæc quidem vera luxuria æstimata est, habere quod posset totum statim perire. Nec hoc fuit satis, gemmarum quoq; turba potamus. Ex smaragdis calices teximus, ac temulentiæ causa Indiam tenere iuuat, & aurum iam accessio eius. Isidorus lib 16. Metallorum vero natura est talis, vt vbi vna vena apparuerit, ibi spes sit alterius inquirendi.

De artificiali eorundem transmutatione. *Cap.* VI.

EX doctrina alchimiæ. Porro per artem alchimiæ transmutantur corpora mineralia a proprijs speciebus ad alias, præcipuè metalla. Hæc autem scientia oritur ab illa parte naturalis philosophiæ, quæ est de mineris, sicut agricultura ab illa quæ est de plantis. Hanc etenim acceperunt artifices a naturalibus, quia ea quæ secundum illam fiunt, forsitan non sunt tam certa & propria, sicut naturalia, sed his similia, ars enim debilior est natura. Razi in lib. de aluminibus & salibus. Corpora vero mineralia sunt vapores, qui inspissantur & coagulantur secundum mensuram seruitutis naturæ in spacio longiori: primum quidem, quod coagulatur est argentum viuum & sulphure, hæc enim sunt elementa mineræ, & non sunt aqua & oleum, sed vnum generatur ab aqua, aliud ab oleo, super quibus assiduatur decoctio æqualis cum caliditate & humiditate, donec coagulata sint, & ex eis corpora generantur per gradatam mutationem in milibus annorum: nam si remanerent in mineris suis, præpararet ea natura, donec peruenirent ad speciem auri & argenti. Sed per artificis subtilitatem fieri potest huiusmodi transmutatio in vno die, i. breui spacio. Actor. De hoc plenius dicetur inferius, prius enim mihi videtur in speciali dicendum de singulis metallorum speciebus. Igitur ab auro, tanquam a digniori sumamus exordium.

De auri natura. *Cap.* VII.

ISidorus. Aurum ab aura dicitur, i. a splendore, eo quod repercusso aere plus fulgeat. Naturale est enim, vt metallorum splendor plus fulgeat alia luce repercussus. Obrisum autem dictum est, eo quod splendore obradiat. Est enim coloris optimi, quod Hebræi vocant ophaz. Ex lib. de nat rerum. Aurum inuenitur in riuulis & in fontibus, & etiam in montibus quandoq; sed raro, multus autem labor est in lauando. Sed & si per multas minutias terræ, & cum sordibus inuenitur sociatum, inuenitur tamen purum, & non terræ vel bituminis in se admixtum, sicut æs vel argentum. Itaq; si etiam inter pulueres terrea reperiatur, nequaquam tamen auri puritas in se sordium squaloribus incorporatur. Contra dicm, vt dicitur, frigescit, & sic cognoscunt habentes aurum in digitis quando decrescit. Fertur etiam, quod aurum inter omnia elementa profundius generatur in terra, clarescit cum malleo percutitur, & cedens in omnem partem dilatatur. Aurum potest occultari sub specie terræ plumbosæ. Si enim aurum cum liquescit admisceatur argentum viuum, & postea moueatur quousq; infrigidetur remanebit puluis. Argentum enim viuum ex penetrabilitate suæ substantialis humiditatis separat humidum auri: nec patitur ipsum habere continuitatem: sic ferunt artifices Saraceni aurum suum de terra in terram. Et cum volunt aurum habere purum: in fornace ponunt & liquefaciunt, & exhalat argentum viuum sine aliqua deperditione. Occultatur etiam sub specie pulueris terræ, si & liquafacto admisceatur cinis, & moueatur cum testula, quousque puluerizetur. Testula quippe tunc propria humiditate destituta per calorem fornacis, extrahit humiditatem totam ipsius auri ad se. Idem quoq; fiet si moueatur cum virga corili recente. Calor enim auri liquantis extrahit & sumit humiditatem virgæ, quo fit vt versa vice virga inanita ab humiditate propria attrahit ad se humiditatem auri loco suæ humiditatis, sicq; relinquitur aurum vniuersaliter discontinuatum: hæc omnia possunt fieri de plumbo. Si vero antichalcum fuerit auro admixtum, frangitur, eritq; sicut vitrum. Plin. lib. 9. Echini piscis admodum parui sale saruati hanc esse vim crebrius magister affirmat, vt aurum quod in altissimos deciderit puteos, admotus extrahat. Idem in lib 33. Aurum paleis accenditur: omniq; auro inest argentum pondere vario, & alibi nona, alibi octaua inuenitur portio. Alibi quoque. 36. & ideo cæteris præest. Item aurum glutinatur argilla ferro. In auro lucentibus scutulis est terra alibi rufa, & alibi cineritia. Auri quo nullius est eo pulchrius. Omnia quidem argento viuo innatant, præter aurum, id vnum ad se trahit. Ideoq; & ipsum optimè purgat: cæteras eius sordes expuens crebro iactatu fictilibus vasis, ita vitijs abiectis, sed vt ipsum ab auro discedat, in pelles subactas effunditur, per quas sudoris vice defluens purum relinquit aurum. Idem in lib. 29. Auro liquescenti si gallinarum membra misceantur in se consumunt illud. Ita hoc, i. membra gallinarum est auri venenum. Idem in lib. 35. Aurum alumina nigro purgatur.

De speciali ac multiplici auri præminentia. *Cap.* VIII.

EX lib. de natura rerum. Aurum cæteris metallis est preciosius, durabilius & tractabilius, omni igne fulget, & cum quitatum rubigine non consumitur, visum fouet. Et quanto rubicundius est, tanto melius est. In duplo quoque ponderosius est, quàm argentum, aut æs, aut stagnum. Cumq; sit generosissimum super omnia metalla, nihilominus est maximè ductibile super omnia. Omni metallo temperatius est, Et ideo quia, candidas eius modice est e accessioni non locatur in gradu. Solum quoque non resoluitur. Actor. Aurum itaq; non solum est inter metalla preciosissimum, sed etiam solidissimum, habet colorem igneum splendidum fouentem visum. In igne positum non comburitur, sed purgatur & probatur. Itaq; triplici de causa in igne ponitur, ad examinandum, ad purgandum, & ad fabricandum. Sed & humano corpori maximè congruit: vnde in cibo sumptum iuuat multum. Plinius in lib. 35. Præcipuam auro fuisse gratiam arbitror: nam colore qui in argento est clarior, magisq; diei similis: & ideo militaribus signis familiarior, quoniam is longius fulget: manifesto illorum errore, qui colorem siderum in auro placuisse arbitrantur, cum in gemmis alijsq; rebus non sit præcipuus. Nec pondere, nec facilitate materiæ prælatum est cæteris, cum cedit plumbo per vtrunque. Sed quia rerum vni nihil deperit igne, aurum quippe est in incendijs rogisq; Quinimo quo sæpius arserit, ad bonitatem auri proficit. Aurique experimento ignis est, vt simili colore rubeat, ipsumq; obrisum vocant: optimum autem bonitatis eius argumentum est quòd difficillimè accendit: præterea mirum violentissima ligni prima in somnitum, palea citissimè ardescere, atq; vt purgetur cum plumbo coqui. Altera vero causa precij maior est, quòd minimè vsus deterit, cum argento ac ære, & plumbo lineæ ducantur: manusq; sordescat decidua materia. Nec aliud quidem auro laatius, vel latius dilatatur, aut numerosius diuiditur. Hispania strigiles vocat paruulas auri massas. Et quod super omnia solum in massa aurameuto capitur. Cumq; cætera in metallis reperta igni perficiantur, hoc statim aurum est, consummatamq; materiam protinus habet cum inuenitur. Hæc enim eius inuentio naturalis est. Alia vero quam dicemus coacta. Itaq; super cætera non rubigo vlla, non ærugo, non aliud est ea ipso, quod eius bonitatem consumat, pondusve minuat. Iam vero contra salis & aceti succos rerum domitores est eius constantia, super quæ omnia netur, & texitur, lanæ modo, & sine lana. Æs autem inaurari argento viuo, vel litharg yrio legitimum est, & in hoc excogitata fraus est, vt dicemus illorum naturam reddentes.

De quibusdam modis aurum inuestigandi. Cap. IX.

PLinius.lib.33. In orbe nostro inuenitur aurum, vt omittamus Indicum. Et a formicis, & gryphibus apud Scythas erutum. Apud nos quidem tribus modis, vno modo, s. fluminum ramentis, vt in Thago Hispaniæ, Pado Italiæ, Hebro Traciæ, Pactolo Asiæ, Gange Indiæ. Nec vllum absolutius est aurum, vt ipso cursu attrituq; perpolitum. Alio modo scrobibus effoditur puteorum, aut in ruina montium: quare vtraq; ratio dicetur. Aurum aquarum qui quærunt, ante omnia seulum tollunt, ita vocant indicium. Alueus vbi s. arenęq; lauantur, & ex eo quo resedit, coniectura capitur, vt inueniatur. Inuenitur autem aliquando in summa tellure protinus rara fęlicitate, vt in Dalmacia nuper tempore Neronis. Cæterum Hispaniæ montes aridi sterilesque in quibus non aliud gignunt, hoc bono fertiles esse cognoscuntur. alias coguntur, quod autem puteis foditur canalicium vocatur, marmoris glareæ inhærens non illo modo quo in Oriente saphyro atq; Thebaico cæterisque in gemmis scintillat, sed micas amplexum marmoris: hi venarum canales per marmor vagantur, & latera puteorum, & huc, & illuc: inde nomine inuento. Tellusq; lignea columnia suspenditur. Et quod effossum est tunditur, lauatur, vritur, in farinam molitur. Nam quod in pilis cudunt, apilascudem vocant. Argentum quod exit a fornace, Sudoremq; qui e camino iactatur. Spurcitia vero in omni metallo scoria dicitur. Et hæc in auro coquitur iterum, & tunditur. Catini ad coquendum fiunt ex Tasconio, hoc est alba terra simili Argillæ. Non enim alia afflatum, ignemque, & ardentem materiam posset tolerare.

Iterum de alio inuestigandi modo. Cap. X.

TErtia ratio inueniendi aurum vincit opera gigantum. Cuniculis nanq; per magna spacia actis ad lucernarũ lumina cauantur montes, protractisq; vigilijs multis mensibus non cernunt diem. Subsiduntque rimæ subito, & opprimuntur operantes. Ideo substinendis montibus relinquuntur crebri fornices. In vtroque genere silices occurrunt, hos etiam igni & aceto rumpunt. Sæpius etiam quoniam in cuniculis vapor strangulat & fumus cædunt fractaris CL. libras argentibus egeruntque humeris noctibus ac diebus. Nocentiores tanto faciunt terras: vt iam minus temerarium videatur, e profundo maris petere margaritas. Est ea quodam Argillæ genere, terra glareæ mixta, prope inexpugnabilis, quam vocant candidam, hanc quoq; ferreis cuneis, & malleis aggrediuntur, nihil durius putant, nisi quod inter omnia fames auri durissima est, opere peracto, ceruices fornicum cędunt ab vltimo, dat signum rima, sicq; mons fractus cadit ad se longè, fragore magno & incredibili flatu. Spectant victores ruinam naturæ, & tamen ad tanta pericula satis est causæ, quod cupimus, separare. Alibi quoque rupea immæ cędunntur, sedemq; trabibus cauatis præbere coguntur, ita qui cedit funibus pendet, vt procul aurei lineas aspiciat. Iterum in superciliis montium piscinæ longæ ac strictæ cauantur, vt aqua recepta currens tanta vi prorumpat, vt saxa prouoluat. Alius etiam nunc in plano labor est, fossæ in quas profluat cauantur, & gradatim sternuntur, vlex est frutex rori marino similis, asper, aurumq; retinens. Cuius latera tabulis clauduntur vel conducuntur, ac per prærupta suspenduntur. Ita canali profluente de terra in mare vlex siccatus vritur, & cinis eius lauatur substrato cespite herboso, vt aurũ sidat. Sic Austria, & Galicia, & Lusitania, aurum præstat. Ita vt plurimum Austria gignat.

Quæ fuit auri prima æstimatio. Cap. XI.

VTinam e vita totum posset abdicari aurum, sacra fames, quanto fęlicius æuum fuit, cum res ipsæ permutabantur inter se, sicut in Troianis temporibus factitatum Homero credi conuenit. Sic enim, vt opinor, commercia victus gratia inuenta, videlicet alios corijs boum, alios ferro captiuisq; rebus emptitasse tradit. Quamquã ipse miratus aurum sic fecerit æstimationes rerũ, vt centum boum arma aurea permutasse diceret glaucum cum Diomedis armis nouem boũ. Ex qua etiã consuetudine multa legum antiquarũ permutatio pecoris cõstat & Romę: Pessimum scelus vitæ fecit, qui primus digitis aurũ induit. Nec traditur quis hoc fecerit: nam & Promethæo ferreum annulũ antiquitas dedit: vinculumq; non gestamẽ intelligi voluit. Nec Senatum Romanum aureos habuisse manifestũ est. Sed his tñ, qui legati ad exteras gentes ituri essent, annuli publicè dabantur: sic. n. apud exteros, vt credo, honoratissimi intelligebantur. Nec alijs vtmos fuit, quàm qui ea ex causa publicè accepissent, vulgoq; sic triumphabant. Et cum corona ex auro etrusica gestabatur a tergo: anulus tñ in digito ferreus erat, vt æquam fortunã triũphantis ac serui ostenderent. Hi quoq; qui ob legationẽ acceperant, in publico tñ vtebantur. Intra domos aũt ferreis. Quo argumẽto etiã nunc spõsæ ferreus anulus mittitur. Isq; sine gemma: Porro Deorum honori in sacris, nihil aliud excogitatũ est, quàm vt auratis cornibus hostiæ maiores dumtaxat immolarentur.

De luxuria modernorum in auro. Cap. XII.

ITaque pessimum, vt diximus, inde scelus fecit, qui primus auro digitos induit: proximum vero scelus fecit, qui primus denarium ex auro signauit: quod & ipsum latet autore incerto: populus siquidem Romanus ne argento quidẽ signato ante Pyrrhum regem deuictum vsus est, quin potius libralis: vnde nunc etiã libella dicitur, & dipondius appendebatur assis. Quia & militũ stipendiorũ, i. stipis ponderandæ pensatores dicuntur libripendes. Qua consuetudine in his emptionibus quę mãcipi sunt, & nunc libra interponitur. Porro in militia hæc quoq; adoleuit luxuria fremente fibulas tribunicias ex auro geri. Mulierũ quoque pedibus aurum gestarũ visum est. Et ne scelus in anulis arguamus, habent etiam in lacertis, iam quidẽ & viri, quod de Dardanis sciunt, vnde & Dardanum dr. Habentq; fœminæ in armillis totoq; collo, & digitis, & auribus, per has discurrunt cathenæ circa latera, & inserta margaritarũ collo dominarum auro pendent pondera, vt in somnoq; vnionum assit cõscientia: denique luxuria multimodas addit gẽmas exquisiti fulgoris, censusq; optimo digitos onerat. Mox & effigies varias cęlat, vt alibi materia sit in precio: plures quàm vnum anulum gestare labor est: alij bracteas leuiore materia inserunt, & propter casum gemmarum totam solicitudinem parant. Alij quoq; sub gẽmis claudunt venena, sicut Demosthenes oratorum Græciæ summus. Anulosque mortis gratia habent. Demumq; vt plurima opũ fit anulis fiunt scelera. Quibus quoq; delicijs venerunt, tam aurea, quàm inaurata, cũ sciamus interdixisse castris suis Spartacum, ne quis aurũ haberet aut argentum. Messala orator prodidit Antoniũ aureis vasis in oĩbus obscænis desiderijs vsum fuisse: putendo quoq; crimine Cleopatrę. Itaq; contumeliã fecit naturæ, vilitatem auro, opus dignum proscriptione: vasa coquinaria ex argento Caluus orator queritur fieri. At nos carrucas ex argento facimus cælari. Nostraq; ætate Poppeia coniux Neronis Principis: quàm soleas ex auro induit delicationibus iumentis suis: præter alia minor, & Populum Romanum victis gentibus in tributo super argentum imperasse non aurum. Itaq; Romæ non fuit aurũ nisi admodum exiguum longo tpe, vnde & a Gallis capta vrbe, vt pax emeretur non plus, quàm mille pondo potuerunt soluere. Sed iam regnauerat in Colchis Saluces, & clubo pes, qui terrã virginã nactus plurimum argenti & auri eruisse dicitur: ita quod vellerib͡us aureis inclito regno, trabes etiam aureas & argenteas, & columnas habuisse narratur. Habuerunt iam & alij multi plurimum auri, de quibus in Plin.lib.33. sufficienter patet.

De operatione auri in alchimia. Cap. XIII.

ARistot. vbi supra lib.4. Aurum profecto liquatur calido, & si fuerit sulphur mundum & purum, & argentum viuum optimum cum rubore clarum, fueritq; in eo vis ignea terræ simplicis non vrentis, erit res optima, quam recipere possunt alchimistæ, vt ex ea fiat aurum. Hoc. n. ipsum cõuertetur in aurum. Razi vbi sup. Aurum est calidum & humidum, oĩbus corporibus nobilius, rex eorum ac dominus, nec terra, nec aqua, nec aere, nec igne corrumpitur, nec igne minuitur, sed rectificat ipsum ignis, & humectat. Nec cõburunt ipsum sulphura quæ cõburunt alia corpora, quia natura eius, & complexio recta est, æqualis, clara, in qua completæ sunt naturæ quatuor & æquatę, ita quod in eo non est additio neq; diminutio, quapropter extulerunt ipsum sapientes, & posuerunt in eo cõpositionẽ elixir magnũ, quia substantia stans, & pmanens fixaq; in perpetuum: Est aũt ex refectione solis, & est in corporibus sicut sol in stellis, quia sol est rex stellarum ac lumen earum, & per eũ complentur res terræ ex plantis, & fructibus, & mineris, & per ipsum crescit & additur essentia rerum. Similiter & aurũ in corporibus retinet omne corpus, & cum eo retinentur. Et est fermentum duorũ elixir rubei & albi: quæ non nisi per ipsum rectificantur & cõplentur, sicut nec pasta nisi per fermenta. Auicen. vbi sup. Aurũ multiplex est, s. naturale magistrale, alchi, zafri, ocizum, colon. & alijs modis. Et illud quidẽ, quod est de elixir valet magis quàm aurũ aere, quo non potest operari. Aurum autem de elixir est tribus modis, s. de petra capillorum, & sanguinis, & ouorũ. Non. n. potest aurum esse aurum de alio lapide. Quidã aũt faciunt falsum aurum sicut & argentum. Stringunt. n. id est, indurant stagnũ, & dealbant ac dicunt esse argentum. Sicut etiam auripigmentum cum subtus stercus mittunt ibiq; miscent sal bammoniacum, & incorporant cum capro distenso per borũ barbatũ, & cũ mercurio rubeo, & dicunt quod fit aurum. Verum cuiusmodi sit aurum septem modis per magisterium tentatur atq; cognoscitur, s. in solutione, in lapide, in pondere, in gustu, in igne, in sublimatione, in fusione. Porro naturalis auri natura calida est, & sicca, & quantum habet ferrum de natura siccitatis & duritie, tantum habet aurum naturam bonam, ac mollem: fit autem in ventre terræ de argento viuo bono nimis, & de sulphure non malum rubeo cocto.

De virtute ipsius in medicina Cap. XIIII.

EX lib. de natura rerum. Aurum est calidæ naturæ, lepram, ac scabiem curat in puluerem redactum, & antidotis mixtum: habet etiam virtutem confortandi, non quod incorporetur, aut membra nutriat, sed quia alteratiua virtute corpus immutat: vulnus ex auro factum non corrumpitur in tumores. Hali regalis in practica sua sermone secundo. Aurifolia carnem comedunt sine morsura, suntq; sicca subtilia, limatura auri confortat cor, & pulsioni medetur, quæ his ꝑ (?) tuis medicaminibus admiscetur: acalimia auri melius est tenuis, & magis desiccās, & amplius elimans. Quæ si combuiatur, & linetur desiccat oculorum vlcera sine morsura. Actor. Aurum vt dictum est superius omni metallo est temperatius: vnde quia caliditas eius modici est accessus, ideo non locatur in gradu, licèt in gradu ponatur ab aliquibus. Auicenna 2. cap. medicinæ. Aurum est æquale subtile, confortat oculum in alcohol positum. Confert & doloribus cordis ac tremori eius. Retentio eius in ore, fœtorem ipsius oris remouet. Cauterium melius est, & velocius sanabile, quod fit cum auro. Limatura eius ingreditur in medicinis melancoliæ, & in medicinis serpiginis, & alopiciæ leniendis, & in eis quæ bibuntur, confert etiam doloribus cordis, ac tremori eius, ac timori animæ, & ei qui solus loquitur. Idem in eodem. Clima vero est fex, vel fumus super locum in quo funditur aurum eleuatus. Et illud quod submergitur laminosum est. Auriclima, melior est illa quæ est aurea cinerini coloris, recens, & laminosa crassior. Est autem æqualis ad siccitatem declinans in tertio. Ipsa vero, & quod ablutum est de illa subtiliora sunt argenticlima. In ipsa sunt exiccatio, & abstersio. Implet vulnera, & incarnat vulnera fraudulenta. Vulnerum quoque sordes mundificat, & corrodit carnes eorum, additum albugini etiam oculo confert, & vitro aquæ, & oculum confortat. Plinius lib. 34. Aurum vulneratis, & infantibus applicatur, vt minus noceant veneficia quæ inferantur, fistulas, & emorroidas sanat. Quod si tritio spuma adijciatur, vlcera putrida, & tetri odoris emendat. Idem in lib. 34. Vtilissima affirmatur esse oculis spuma quæ fit in aurarijs.

De Eodem. Cap. XV.

COnstanti. in lib. graduum. Aurum temperatius est cæteris metallis. Habet proprietatem subueniendi stomachi defectu, timorosos cordiacos confortat. Galienus dixit esse contra melancoliam, & alopiciam, atque tyriam. Quibus cyrurgia necessaria est, si fiat cum auro, nullam carnis putredinem facit, paleola cum funditur remanet in loco vbi funditur, quasi spuma. Et dicitur cadmia aurea, quæ videlicet cōtra neruorum dolorem & pannos, humoribus calidis, & ad oculos descendentibus repugnat, palpebras confortat, & neruos eorum incolumes conseruat. Razi in Almansore. Aurum tremori cordis, & melancoliæ præbet adiutorium. Cadmia auri subtilior est, quàm argenti, quæ etiam albulam, quæ est in oculo remouet. Plateanus in lib. de simplici medicina. Aurum calidum est, & est omni metallo temperatius: fit autem de vena terræ per decoctionem, & quod inde superfluum separatur, spuma auri dicitur. Aurum habet virtutem confortandi & depurandi: vnde valet contra elephantiam, cardiacam passionem, & sincopim, splenem, & infrigidationem stomachi: Vinum etiam in quo extinctæ fuerunt laminæ aureæ candentes, spleneticos iuuat, quæ si non possunt haberi, de calibe fiant. Vsturæ quoque factæ ex aureo instrumento meliores sunt, quàm ex alio metallo: puluis cadmiæ, i. spumæ auri more collirij, vel simpliciter oculis impositus, oculorum maculam corrodit. Sed quæritur vnde aurum confortat, cum nec incorporetur, nec membra nutriat. Ad quod dicendum, quòd quædam confortat membra temperando spiritus, vt aromatica, quædam restaurando membra, vt cibi & potus. Quædā constringendo relaxatum membrum, vt emplastrum ex mastice factum. Quædam alterando qualitatem membri distēperatā, vt dyascorateos stomacho ex frigiditate debilitato appositū. Quædam vero depurando superfluitatē quæ opprimendo debilitat, vt medicinæ laxatiuæ: hoc modo igitur confortat aurum, dum asperitate sua confortat, seu extergit superfluum.

De Argenti natura. Cap. XVI.

ISidorus vbi supra. Argentum Græci argiron dicunt: cui mirum in modum illud accidit, vt cum candidum sit, impressum corpori nigras lineas reddit. Plinius lib. 33. Omni auro inest argentū, quo mollius est eo pulchrius: litharyrum argentū inauratur solum. Argenti duæ differentiæ batillis ferreis candentibus ramento imposito, qd candidum permanet probatur, proxima bonitas rufo, nulla nigro. Sed interuenit fraus experimēto seruatis in vrina virorum batillis: ita ramentum inficitur, dū vritur, candorēq; mentitur. Est aūt aliqd experimentū politi in habitu hoīs, si sudet ꝑtinusq; nubē discutiat. Ex optimo argēto fieri solent optima specula. Argētum medicatis aquis inficitur, & ēt afflato salso sicut mediterraneis Hispaniæ. Ex lib. natu. rer.

Argentum ductile est, & tractabile, sonorumq; ac tinnitus dulcissimum, & hoc maximè si æri misceatur: vnde tubas ex argento ductiles præcepit fieri Moyses ad terrorem hostium, & exhortationem ad bellum, ad mouenda quoque castra, & populos ad escam conuocandos. Argenti venę multæ, & in multis partibus orbis reperiuntur, nec est purum in se sicut aurū. Sed terræ ac sordibus incorporatum & admixtum: ideo labor maximus est, vt per ignem expurgetur, fumus autem purgationis eius valde nocuus est, nec de facili purgatur fumo huiusmodi multo infectum, nisi fumo thuris aut aromaticis speciebus, ac vbi purum fuerit argentum durabile est, impurum autem de facili cōtrahit corruptelam: argentum consolidat alia metalla, & quasi vnum efficit consolidata.

De Argentifodina. Cap. XVII.

PLinius vbi supra. Argenti metallo post aurum sequēs est insania, non nisi in puteis reperitur, nullaq; sui spe nascitur, nullis in auro lucentibus scintillis. Terra est alia rufa, alia cinericia. Excoqui non potest nisi cum nigro plumbo, aut cum vena plumbi quam galenam vocant, quæ iuxta venas argenti plurimum reperitur. Et eodem ignium opere descendit pars in plumbum, ac supernè innatat argentum, vt oleum aquis. In prouincijs fere omnibus sic in aquis reperitur argentum. Sed in Hispania sterili solo, atque etiam in montibus pulcherrimum reperitur argentum. Et vbicunque inuenitur vna vena, non procul inuenitur & alia: hoc ferè in omni metalli materia. Mirum adhuc per Hispanias ab Annibale olim inchoatos durare puteos, ab inuentoribus sua nomina habentes: per magnum spacium cauant montes, diebus ac noctibus aquas egerunt, argenti vena in summo reperta vocatur crudaria: finis fodiēdorū metallorum, & maximè argenti antiquis solebat esse alumen inuentū vltra nihil quærebatur. Nuper autem inuenta æris vena infra alumen alba, finē spei nullum fecit. Odor ex argentifodinis inimicus est omnibus animalibus, sed maximè canibus. Est & in his venis lapis, cuius vomica liquoris æterni argentum viuum appellatur, de quo, s. inferius dicetur. In eisdem quoq; argenti metallis inuenitur, vt propriè dicamus lapis spumæ candidæ nitentisque, non tamen translucentis. hunc alij appellant stibiam, alij alabastrum, alij tarbas: in duo sunt eius genera mas & fœmina: fœminam magis probant, horridior est mas scabriorq;, ac minus pōderosus minusq; radians, & magis arenosus: fœmina vero econtra nitet, fabricabilis, fissurisq; dehiscens non globis: vis eius est astringere & refrigerare, sicut dicetur inferius.

De operatione ipsius in alchimia. Cap. XVIII.

EX libro 3. Metheororum. Argentum sicut & aurum ex terra & aqua constat, & liquatur calido sicut & alia metalla. Razi vbi supra. Argentum est corpus mundum, & decorum circa aurum. Et est ex sectione Lunæ, cuius non est complementū in lumine suo, & virtute sua, sed Solis, sic est locus argenti apud aurum: huius natura frigida est & humida: corrumpitur enim in terra & in igne, & sapor eius est ad acetositatem decliuus. Et sulphura quidem, & plumbum, & stagnum inimica sunt ei, ab ipsis. n. lęditur, & ab igne minuitur. Est autem omnium corporū propinquius ad aurum: quoniam occultum auri manifestum est argenti, & econuerso. Auicenna in libro alchimiæ de anima. Argentum triplex est, s. naturale, petrale, hoc est quod fit de lapidibus per magisterium alchimiæ, & illud quod fit per vim medicinæ, i. de solo mercurio & ære per boum barbatum, sed est melius de nostro lapide. Est autem argenti natura frigida, & humida: fitque de argento viuo multo, & de pauco sulphure. Et naturale quidē frigidius est q̄ petrale: petrale vero q̄ illud, quod cū medicinis. Ex lib. de natura rerum. Argentum depuratur de cupro mediāte plumbo: et si quidē fabricatum ad superficiē planā in igne ponatur, & extractū candē oīno superficiē retineat: patet, q̄ a cupro est mundū. Sin aūt & in medio fissurā habeat, nō est depuratū. Siccitas. n. cupri facit ad corrugationē, ꝓpter quā talis apparet fissura, verumtamē argentū qđ nō est oīno purū: cū substātia est multū cōgelata, si percutiatur nō diffunditur in longum, & in latū, sicut nec glacies, sed frāgitur. Ideoq; apponitur argēto cuprū, vt ex cōmixtione fiet cū humido generet viscosū, qđ fit diffusionis argēti principiū: argētū ēt viuū in igne cū argēto mixtū aufert frangibilitatē argentū q̄ est ex nimia siccitate. Ex doctrina alchimiæ. Aurū & argētū tribus modis examinant, quorū tñ duo dr̄ examinationes impropriè, sed vnus dicitur pōs separatio, alius tētatio. Separatio fit in palcola sola, qñ. s. ibi ponit adamas, vt separet ab auro ferū tm̄, q̄a nō hēt separādi aliud metallū ꝓprietatē. Tētatio vero fit, tā in paleola q̄ in alio auro & argēto, qñ. s. ibi fricat lapis qdā ad modū cotis factus, vt p colorē ibidē remanētē sciat, q̄tū sit ibi de mixtura, q̄tū. s. cum auro mixtū sit de argēto vel ære, aut cū argēto de ære: In vera examinatione tria sunt necessaria, s. puluis aut q lateris, & sal, & ignis. In examinatione argenti tria similiter, s. ignis, cinis, & plumbū.

De virtute ipsius in medicina. Cap. XIX.

AVicenna in secundo Canone. Argentum infrigidatiuum est, & exiccatiuum: bonum est valde scabiei & pruriginI. Eius confricatio cum alijs commiationibus confert fœtori oris ac tremori cordis, & humiditatibus viscosis. Constantinus vbi sup. Argentum frigidum & temperatum in humiditate est, & est côtra humidû,& viscosum flegma. Cadmia tñ auri fortior est,& melior argêtea. Razis in Almansore: Argentum frigidum est,cordisq; tremori proficit. Cadmia argêti scabiei quæ in corpore oritur,& pustulis quę in oculis sunt,bona est. Hali vbi sup. Scala,i. limatura argenti, si conteratur cum argento viuo prodest emorroidis. Acalimia argenti melior est tenuis mardasegeno similis. Temperata est in calore,& frigore siccæ complexionis, desiccatiua, pontica. Si comburatur & lauetur elimat visum desiccatq; sine morsura, oculorum replet vlcera carne, desiccat vlcera in corpore manifesta. Item purgamentum argenti melius est viride ac tenue, ponticum est desiccans fortiter. Ideoque necessarijs admiscetur ad cicatrizandum vnguêtis. Plinius vbi supra. Argenti scoriæ vis est, astringere corpora & refrigerare:additur in emplastris, & valet cicatricibus glutinâdis, prodest etiam contra tenasmos,& disenterias cum oleo mirthæ clisteribus infusa, adducitur & in medicamentis quæ vocâtur lipara,ad vlcera excrescentia vel ex attritu facta,vel in capite manantia, argenti spuma quæ est materiæ purgantis se, valet ad collitia,& nitrum ad cicatricium muliebrium fœditates maculasq; tollêdas, & valet ad capillum abluendum. Vis autem eius est siccare,mollire,refrigerare,temperare,purgare, vlcera explere,tumores etiam in emplastris lenire, tollit & ignes sacros,cum ruta mirtisq; & aceto.

De Speculis & vasis ex argento. Cap. XX.

ALbertus. Argentum bene politum inter omnia metalla melius est speculum,quia in colore magis accedit ad diaphanum. Plinius vbi sup. Laminas duci,specula fieri,non nisi ex optimo argento creditum olim fuerat. At id quoque iã fraude corrumpitur. Sed mira ha est natura imagines reddêdi,quod percusso aere atq; in oculos regesto conuenit fieri, eadem vt in vsu speculi polita crassitudine paululumq; ppulsa, dilatatur in immensum magnitudo imaginum. Tantum interest, repercussum illum excipiat, an respuat:quin etiam pocula ita figurãtur, exculptis, vel expulsis totus crebris ceu speculis, vt vel vno intuente populus totidem imaginum fiat. Excogitantur & monstrifica, vt in templo Smirnæ dicato. Id autem euenit figura materiæ,plurimumq; refert vtrum concaua sint,an media depressa, an elata,an auersa,an obliqua, supina, an secta qualitate excipientis figuræ venientes vmbras torquente. Nec enim est aliud imago illa, quàm digesta claritate materiæ accipientis vmbras. Optima fiebãt apud maiores Brundusina, stagno & ære mistis. Sed nunc prælata sunt argentea. Nuperque repertum est certiorem imaginem reddi auro opposito auersis. Tingit & Ægyptus argentum, vt in vasis Anubem suum spectet,pingitq; non cælat. Trãsijt inde materia & in triumphales statuas,mirumq; crescit precium fulgoris excæcati. Id autem fit hoc modo, miscetur argento tertia pars æris Cyprij tenuissimi, quod coronarium vocant,& sulphuris viui quantum argenti. Ita conflantur in vase fictili argilla circumlito. Modus coquêdi est donec ipsa se operculia aperiant. Nigrescit & oui luteo indurat, vt tamen aceto & creta deteratur, mirum autem celando tunc neminem claruisse: vasa ex argento mira humani ingenij variat inconstantia, nullum genus officinæ probãdo. Nunc Furniana, nunc Clodiana,nunc Gratiana,nunc Anagliptha,vasa coquinaria ex argento calitus ornari queritur fieri, at nos etiam carrucas ex argento cælatas inuenimus.

De Lithargyrio. Cap. XXI.

INuenitur & lithargyrium in vicem argenti viui paulo ante dilatum, fit autem duobus modis, særeis mortarijs ac pistillis trito minio ex aceto. Aut patinis fictilibus impositum ferrea concha calce coopertum argilla superlita: deinde sub patinis follibus accensum igni continuo, atque ita sudore calcis deterso,qui fit argenteo colore,& aqueo liquore. Idem guttis diuidi facilis,ac lubrico humore confluere. Quod cum venenum esse conueniat,omnia quæ de minio in vsu medicinæ traduntur, arbitror temeraria. Præterquam fortasse, quòd illitum capiti, ventriue sanguinem sistit, dum ne quid in viscera prætereat ac vulnus attingat. Nam aliter vtendum esse,non equidem censeo. Lithargyrio argentum inauratur solum nunc propa, cum & in æra simili modo duci debeat. Sed eadem fraus quæ omni vitæ parte ingeniosissima est,s. viliorem excogitauit materiam, vt docuimus. Auri argentiq; mentionem comitatur lapis,quem appellant coticulam, quæ non nisi ex Himocho flumine quem alij nunc passim Heraclium alij Lidium vocant, solet inueniri. Sunt autem modici quaternas vncias longitudinis habentes: binasque latitudinis non excedentes: In his melius, quod fit a Sole, quàm quod a terra: his coticulis periti cum a vena lima experimentû rapuerint: primus dicût quãtû auri sit in ea,tñ argenti vel æris,scrupulari differentia mirabili rõne non fallente.

De Lithargyrio. Cap. XXII.

ISidorus vbi sup. Lithargyrium dicitur argenti purgamentû, quod nos argenti spumam appellamus, fit enim ex argento & plumbo. Plinius vbi sup. In prædictis metallis fit,& illa quæ vocatur argenti spuma,huius genera sunt tria: quarum illa quam crisitin vocant est optima, quam argiritin secunda, molibditis autem vocatur tertia, & plerumq; omnes hi colores in eisdem inueniuntur tabulis:probatissima est Attica: secunda Hispaniensis. Crisitis ex ipsa vena fit. Argiritis ex argento. Molibditis autem ipsius plumbi fusura,quæ fit Puteolis,& inde nomê habet: omnis autem fit ex cocta sua materia,ex superiori catino defluêns in inferiorem. Ex eo deniq; sublata veruculis ferreis, atque in ipsa flamma conuoluitur veruculo, & fit modici ponderis. Est autem feruescentis & futuræ materiæ, sicut intelligi potest ex ipso nomine. Spuma distat a scoria quo a fecę potest distare spuma. Alterum purgantis se materiæ: Alterum purgatę vitium est. Quidam duo genera faciunt spumæ, quæ vocant scleritbada & pumenem: Tertium molibdenam in plumbo dicendam: vt autê spuma fit vtilis iterum coquitur contractis tabulis ad magnitudinem anulorum, sicque accensa follibus ad separandos carbones cineremque abluitur. Quod si fit argiritis, vt candore decoretur magnitudine fabę contracta, in fictili coqui ex aqua iubetur. Addito in linteolis tritico,& ordeo nouis, donec illa purgêtur: postea sex diebus ternos in mortarijs, ter die abluentes aqua frigida, & cum desinant calida addito sale in libram spumæ obolo. Nouissimo autem die condunt in plumbeo vase. Alij cû faba candida & ptisanam coquunt, siccantq; diebus xl. calidissimis æstate. Sunt qui non coquant, sed cum sale terant, adiectaque aqua abluant.

De vsu lithargyrij in medicina. Cap. XXIII.

VSus eius ad collitia & nitrum, ad muliebrium tollendas fœditates cicatricum, maculasq; abluendas, &, ad capillum. Vis autem eius est mollire,refrigerare,explere,temperare,tumores vlcerum lenire. Talibus quin emplastris ignes etiam sacros cum ruta mirtoq; & aceto tollit. Razis in Almansore. Lithargyrium frigidum est, & siccum, excoriationibus, & fœtori sudoris confert. Carnisque augmentum præstat. Platearius vbi supra. Lithargyrium est & stipticum. Quod stipticum est conijcimus, quia siccum est, & tamen in qualitatibus suis est temperatum. Lithargyriorû multiplex est differentia. Est enim quoddã, quod est spuma auri,& cum frangitur interius simile est,& cadmia dicitur propriè. Et est aliud spuma argenti, quod fit per excoctionem in igne,cum non purum a puro separatur, & magis attinet frigiditati,& humiditati. Est & lithargyrium quo communiter vtimur, s. fex stagni, quod fit similiter per excoctionem cum fit stagnum ex minera terræ, & illud frigidum est, & stipticum. Similiter dicunt quidam lithargyrium reperiri, quod est fex plumbi: lithargyrium autem quo vtimur communiter, i. fex stagni: virtutem & constringendi, & consolidandi habet,& purgandi, & diuerso modo conficiendi: puluis lithargyrij vlceribus impositus saniem consumit, & vlcera consolidat. Contra scabiem quoque, & præcipuè factam ex salso flegmate, vel colera, fit decoctio aliquantulū olei nucum,& puluis lithargyrij subtilissimus cum aceto diu conficitur, & post additur oleum nucum, & bene conficitur. Sed & contra disenteriam vitio inferiorum factam iuuat lithargyrium, & contra virgæ vlcerationem: lithargyrium quoque, quod est spuma auri puluerizatur,& cum aqua rosarum frequenter abluitur,& ille puluis in modum collirij, vel solus, vel cum aqua rosarum oculis imponitur. Contra feruores apostematum, in herisipila conficitur puluis litargyrij, & cerusæ: cum aqua rosarum, & circumungitur, valet & idem puluis ad faciem depurandam. Constan. vbi sup. Lithargyrium quidam dicunt: neq; refrigeratiuum, neque calefactiuum esse, sed mediocre, esse tamen stipticû, solidatiuum, & vlcerum côcauorum mêbrorum de bona carne repletum testatur Carnem superfluã rodit iniûctû, putorê cosarû, scabiê, sudorê alarû,& oîa vulnera, & pustulas curat: non nunq̃ clisterizatû fit optimû remedium vulneratis intestinis. Cû oleo rosaceo mistû pustulas oculorû,& labiorû extirpat. Hali vbi sup. Lithargyrium melius est Atticû & Hispanicû. Qđ cû frãgitur quasi lumine refulget. Têperatû est in caliditate & frigiditate: desiccans, pdest vlceribus humidis & apostematibus calidis, si eo cataplasmetur, est & in eo quædam ponticitas: vnde & carnem in humidis vlceribus pducit.

De ære, vel cupro. Cap. XXIIII.

EX lib de natura rerum. Aes siue cuprû est eiusdê duriciei cû argento: & eiusdê liquationis, hoc excepto, q̃ est rubei coloris: Aes nulla rubigine corrûpit:sfgtorê hêt, & in dulce sonat.

Ex

Ex lib. 4. Meteororum. Aes sicut & plumbum, & glacies, & quęcunque calidi priuatione coagulatur, & a calido liquatur. Aes pulsui cędit, est autem pulsui cessio, hembipedi in profundum transitio. Item quędam ductilia sunt, vt ęs: & quęcunque eadē plaga dicuntur in latitudinē pariter, & profunditatem trāspoui secundum partem. Aes quoque liquabile est, & non flammans. Et quęcunq; liquantur ab igne, ista sunt aquosiora vt argentū, & ęs. Porro si fuerit argentum viuum bonę substantię, & sulphur non purum, ꝗ fit in eo vis adurens, cōuertit ipsum in ęs. Isidorus. Aes autem a splendore aeris dicitur, sicut & aurum, & argentum. Apud antiquos prior ęris vsus, quàm ferri cognitus est. Aere quippe primi proscindebant terram, & certamina belli gerebant. Eratq; in pretio ęs magis. Aurum vero & argentum propter inutilitatem reiiciebantur. Nunc autem vice versa iacet ęs, & aurum summo cessit honore: vsus ęris postea transijt in simulachris, in vasis, in ędificiorum structuris, ad perpetuitatem quoque monimentorum publicę constitutiones in ęre conscriptę sunt. Aes omne frigore magno melius funditur. Rubiginē cœlerius trahit, nisi oleo perungatur. Seruari autem illud optimè in liquida pice tradunt. Inter omnia vero metalla ęs velocissimum est, & maximę potestatis. Ex eo & ęneę laminę fiunt. Philosophus. Aes siue cuprum sonorum est, & vocale: natura calidum, sonus eius per se rudis est: admixtum vero stagno, vel argento, vel auro validum est valde, dulcemque tinnitum habet. Tinnit autem altius cęteris metallis, sed vexat auditum, nisi stagno commodius temperetur. Et fusile quidem est, & in omne artificium ductibile, sed cum labore & moderamine verberantis: nunquam vero purgari sic potest, quin facilè contrahat corruptelam: durat tamen in annos plurimos. Plinius lib. 34. Et contactu menstrui graue virus odoris accipit, & ęruginem: magisque si luna decrescente id accidat. Idem in lib 34. Aes inaurari argēto viuo, aut lythargirio legitimè solet. Sed excogitata fraus est: ęs siquidem in primis cruciatur, accensumque restingitur sale aceto alumine: postea vero exarenatur: an satis decoctum sit splendore deprehenditur. In cinereq; & igni exhalatur, vt possit edomitum mixtis pumice alumine argento viuo inductas bracteas accipere.

De diuersis speciebus ęris. Cap. XXV.

ISidorus. Sunt autem diuersę species ęris, vt ęs Cyprium Corinthium, Coronarium, Pyropum, Regulare, Campanū. Cyprium ęs in Cypro insula prius repertum est: vnde appellatum est: fit autem ex lapide ęroso, quem Cadmiam vocant, & est ductile, huic si additur plumbum colore purpureo fit. Corinthium ęs commixtio huiusmodi est, qualis fuit facta apud Corinthū, vt dicetur inferius. Coronarium vero ex ęre ductili tenuatur in laminas, taurorumque felle tinctum auri species in coronis histrionum pręber: vnde & nomen habet. Pyropum autem igneus color vocauit. Nam in singulis ęris vncijs additis auri scrupulis senis prętenui lamina ignescit, & flammas imitatur. Regulare ęs dicitur, quod ab alijs ductile vocatur: eo quòd malleo producatur, sicut econtra fusile, quod funditur. Et hoc etiam caldarium dicitur, malleis enim frangitur. Omne autem ęs diligentius purgatis igni vitijs & excoctis, regulare efficitur. Cāpanum a Campania Italię dictum, vtensilibus, & vasis est probatissimum. Plinius libro 34. Aeris vena foditur, ignisq; perficitur: fit & ex ęroso lapide, quam Cadmiam vocant: fit etiam ex alio lapide quem calcithen vocant in Cypro, vbi prima fuit ęris inuentio. Moxq; vilitas pręcipua, reperto in alijs terris pręstantiore: maximèq; aurichalco. Summa gloria in Cardubēsi, quod imitatur bonitatem aurichalci. Aes Corinthium maximè laudatur, quod casus miscuit: Corinthus cum caperetur incensa. Est enim admixtio omnium metallorum. Huius primum genus candidum, argenteo nitore quam proximè accedit, in qua illa mixtura pręualuit. Alterum genus est in quo aurifulua natura est. Tertium in quo ęqualis fuit species omnium, color pręciosum. Coronarium ęs ex ductili ęre tenuatur in laminas, & tauri felle tinctum auri speciem pręber (vt dictum est) in coronis histrionum. Idemq; in vncias additis auri scrupulis senis prętenui pyropi bractea ignescit. Regulare in alijs quoque metallis fit. Idemq; caldarium. Differentia vero, ꝙ caldarium funditur tātum, malleis tū frāgibile, quibus obsequitur regulare, ab alijs ductile appellatum, quale omne Cyprium est. In cęteris quoque metallis cura distat a caldario. Nam ęs omne diligentius purgatis igne vitijs & excoctis est regulare. In reliquis generibus est palma Campano simile, in multis partibus Italię prouincijsque, sed octanas plumbi libras addunt, & bene recoquunt propter ligni inopiam, quantum ea res afferat differentię sentitur in Gallia maximè: ibi, s. inter lapides funditur candefactos: coctura siquidem exurente efficitur nigrum, atque fragile: pręterea semel recoquunt, quod sępius fecisse plurimum bonitati confert.

De operatione cupri, vel ęris in alchimia. Cap. XXVI.

RAzi in lib. de aluminibus & salibus. Aes quidem siue cuprū est de diuisione veneris. Natura eius est calida & sicca, sed minus sicca, quàm ferri. Est autem in virtute sua argentum, & in sua liquefactione & durieie, sed rubeum est: qui ergo eradicat eius rubedinem, facit ipsum redire in argentum. Est enim in manifesto suo ęs, & in occulto argentum. Commiscetur autem cum auro & argento, & recipit tincturam: fitq; ex eo elyxir albedinis & rubedinis: nec fugit eius tinctura, quando soluitur cum aqua atramenti vel aluminis. Aqua ęris liquefacit omnia corpora, & omnem rem ex lapidibus: regimen autem eius est, sicut regimen ferri ęqualiter. Auicenna in libro alchimię & anima. Cuprum triplex est, scilicet Hermenium, naturale, & cuprū Nauatrę. Natura eius calida est, & sicca non multum, sed est in co humiditas: ideo soluitur. Efficitur autem, vt dixi, de argento viuo crosso, & de sulphure rubeo cocto in vētre terrę p centenas annorum, sed non adeo cocto sicut aurum. Nec est combustum sicut ferrum: ideoqs leue est ad imitandum, & est propinquius argento quàm auro, quia plus habet de sulphure, quàm de argēto viuo. Est autem cuprum melius rubeum, & album: quod quādo percutitur sonat. Hermenium autem cuprum nigrum est, & non est in eo alchimię operandum, quia multitudo sulphuris quę ibi est confundit ipsum. Nec potest lauari, nec dealbari. Lauatur enim cuprum vt eius immunditia auferatur. Calcinatur autem vt eius materia attenuetur. Lauatur iterum cum fortissimis aquis, vt humiditatem recuperet, quam in calce perdidit. Sublimatur autem, vt magis attenuetur, & cum auro viuo misceatur, vt materia sua pręparetur. Ex lib. de natura rerum. Aes siue cuprum est eiusdem duritiei cum argento, & eiusdem lauationis, hoc excepto, quòd est rubei coloris. Si quis autem eius rubiginem abstulerit, argentum erit. Huius manifestum est calidum multum, & siccum parum. Eius autem occultum est debilis frigiditatis, & multę humiditatis. Et dico, quòd ęris occultum est plumbum. Sed ipsum in argentum facilius est conuertere, quam in plumbum peruenire, nanq; ad latera facilius est venire, quàm ad fundum.

De virtute ipsius in medicina. Cap. XXVII.

PLatearius vbi supra. Aes artificio quodam coaptatur & comburitur, vt possit puluerizari. In olla enim facta terrea ponitur ęs rubeum, s. quod diu ante a fabris fabricatum est, & in fornace vbi sit ignis continuus, ponitur diu: postea puluerizatur. In excoctione eius nimia augmentātur partes terrestres, & diminuuntur aquosę. Huiusmodi ergo ęs vstum calidum est, & siccum in iij. gradu: virtutē habet consumendi, dissoluendi, & melancolicum humorē purgandi & extenuandi: vnde conueniēter ponitur in emplastris attenuatiuis, & emplastris cōtra splenem. Carnem superfluā corrodit. Contra fistulam puluis eius cū melle conficitur, & penna intincta imponitur, os fistulę elaxat, & etiam curat. Razi in Almansore. Aes vstum capillos tingit, vulnus consolidat, aquam expellit. Auicen. in 2. Can. medicinę. Aes calidum est, & siccum in tertio: vlcera maligna ambulatiua consolidat & prohibet, & carnem augmentatam corrodit: acuit visum, & confert duritiei palpebrarum. Capillos denigrat: palato illinitum vomitum excitat. In ęre adusto est stipticitas, & acuitas, & consolidatio. Est autem genus ęris, quod dicitur calacon. Et frequens est prouerbium: Si cum forcipibus de calacon euellantur pili, prohibebit ortum eorum. Nō est autē bibendum vasis ęreis, in quibus est salsedo, vel amaritudo, vel acetositas, aut dulcedo, vel pinguedo: sicut sunt olera & carnes: ipsa quippe transmittunt zamariam, quod est venenum. Constan. vbi supra. Aes vstum calidum & siccum in quarto gradu vulnera mundificat, tenebrositatem oculorum clarificat, superfluam carnē vulnerum destruit: pessimis vulneribus ne dilatentur repugnat: sed lotum fit vtilius humidis naturis, sicut eunuchis, pueris, & mulieribus. Plinius lib. 34. Aeris metalla multis modis instruunt medicinam: vtpote cum vlcera omnia ibi ocyssimè sanentur: maximè tamen prodest Cadmia. Hali vbi sup. Aes vstum melius est subtile, leue, planum, & vtrunque rubeum. Est autem calidum ponticum. Cicatrizat vlcera, quę sunt in corporibus dura. Sed & si abluatur, mollia quoque cicatrizat corporis vlcera.

De Cadmia ęraria. Cap. XXVIII.

ISidorus. Purgamenta vero ęris sunt Cadmia, & ęrugo, & ęris flos. Cadmia gignitur in metallorum ęris, & argenti fornacibus insidente nidore. Nam & ipse lapis Cadmia vocatur, ex quo ęs fit: sic rursus in fornacibus existit, & sui nominis originem recipit. Plinius vbi sup. Cadmia sine dubio fit in argenti fornacibus candidior, & minus ponderosa, sed nequaquam ęrarię cōparanda. Tria sunt eius genera, vel etiam plura. Namq; ipse lapis ex quo fit ęs, Cadmia vocatur: necessarius quidem fusuris, & medicinę inutilis. Sic rursus in fornacibus alia existit, ꝗ sui nois

originem recipit. Fit autem egesta flammis, atque flatu tenuissima parte materiæ in cameris lateribusve fornacum: ore quo eluctantur flammæ, appellata capnitis. Exusta & nimia leuitate similis fauillæ. Interior autē est optima cameris dependens, & ab hoc argumento botryitis cognominata. Hæc priore ponderosior, sequentibus leuior. Duo sunt eius colores. Deterior est cinereus. Melior puniceus: friabilis, & oculorum vtilissima medicamentis. Tertia est in lateribus fornacum, quæ propter grauitatē ad cameras peruenire non potuit: & hæc dicitur placitis. Et ipsa ab argumento crusta verius, q̄ pumex: intus varia, ad psoras vtilior, & ad detrahendas cicatrices. Fiunt ex ea alia duo genera: Onichitis extra penè cerulea, intus onichini maculis similis. Ostracitis tota nigra, cęterarumque sordidissima, vulneribus maximè vtilis. Omnis autem Cadmia in Cypri fornacibus est optima. Iterum a Medicis coquitur carbone puro: & vbi redigitur in cinerem, extinguitur: quæ ad emplastra præparatur vino aminneo. Quæ vero ad psoras aceto. Quidam in ollis fictilibus tusam vrunt, & in mortarijs lauant, postea siccāt. Cadmiæ effectus est lauare, siccare, fluxiones sistere, pterigia sordes oculorū purgare, scabriciem extenuare. Et quicquid in effectu plumbi dicemus inferius, & æs ipsum ad omnia eadē vritur: præterq̄ ad albugines oculorum cum lacte sanari facit & vomitiones e melle sumptum. Vritur autē æs Cyprium in fictilibus crudis, cum pari pondere sulphuris, vase circumlito spiramento in caminis, donec ipsa vasa percoquantur. Quidam & salem. Aliqui alumen pro sulphure addunt. Alij vero nihil, sed aceto tātum pfundūt. Vstum mortario thebaico teritur. Aqua pluuiæ lauatur. Iterum adiecta largiore teritur, ac relinquitur donec considat, & hoc sæpius donec ad speciem minij redeat, tunc siccatum in Sole in ærea pixide seruatur.

De Scoria æris ac flore, & squama. Cap. XXIX.

ÆRis scoria simili modo lauatur, minor effectu q̄ ipsum æs. Hali vbi sup. Tubal hoc est æris scoria melius est nigrū: sed inclinans ad ruborem tenue velut cortices, & est subtilius ære combusto. Elimat & incidit quæ noxia sunt. Tenebras oculorum aufert, & asperitatem palpebrarum dissoluit, zemarum, i. viridum æris calidum, carnem superfluā comedit, & est incidens, si cum cera & oleo oliuæ misceatur: elimat sine morsura & carnem adducit. Plinius vbi supra. Æris quoq; flos vtilis est medicinæ. Fitq; ære fuso & in aliam fornacem translato. Ibi namq; flatu crebriore excutiuntur, velut milij squamæ quas lepidas vocant: & sic adulteratur flos, vt squama veneat pro eo. Est autem squama æris decussa vi clauis, in quos panes ærei feruminantur. In Cyprijs maximè officinis omnia Differētia hæc est, q squama excutitur ictibus, ijsdem panibus flos sponte cadit. Est alterum genus squamæ subtilius, ex summa, s. lanugine decussum, quod s. stomoma vocant. Squama autē, & flos in patinis fictilibus, aut æreis vruntur: deinde (vt supra) ad eosdē vsus lauantur. Amplius & narium carnosa tollit vitia. Iterumq; sedis, ac grauitates aurium, per fistulas in eas flatu impulsa, vuas aliās vlcera oris aufert admota farina, & tonsillas cum melle. Fit autem & ea ære candido cyprio, squama longè inefficacior. Isidorus vbi supra. Aeris flos fit seu gignitur conflationibus ęre soluto ac reliquato aqua frigida superfusa: repētina quippe densatione, tanquam de succo reparatur flos. Auicē. vbi supra. Flos æris stipticus est, corrosiuus & mordicatiuus, carnem additam corrodit. Quod ax eo album est, tritum & in aurem suffiatū delet surditatem antiquam. Et ex eo tingitur palatum cum melle apptat apostemata gulæ & vuæ. Soluit autē humorem crossum, & aquā citrinam. Et ponitur in exiccatiuis emorroidarū & exituraium ani. Constant. vbi sup. Flos æris calidus est, & siccus in quarto gradu. Carnes superfluas consumit, & visum clarificat.

De ipsius rubigine vel ærugine. Cap. XXX.

PLinius vbi supra. Aera exterata celerius sentire rubiginem, q̄ neglecta tradunt, nisi oleo perungantur: seruari autem optimè in liquida pice tradunt. Isidorus æruginem quoq; æs creat. Nam æreę laminę super vas aceti asperrimi superponuntur: atque ita distillantibus quod ex eis ceciderit in ipsum acetum teritur & cribratur. Plinius vbi supra. Aeruginis quoque magnus est vsus, sed illa fit modis pluribus. Nā & e lapide ex quo coquitor æs deraditur: & ære candido perforato, atque in cadis super acetum suspenso, ęreo obturatumque operculo, molto probatior est quàm si hoc idem squamis fiat. Quidā ipsa vasa candidi æris in aceto fictilibus condunt, ac decima die radunt. Alij vinaceis tegunt, totidemq; post dies radunt. Alij de limatam æris scobem aceto spargunt, versantque spatijs sæpius die, donec absumatur. Eandem scobem alij vero in mortarijs æreis ex aceto malunt terere. Ocissimè vero coronariorum contrahit æruginem recisamentis in acetum additis. Adulterant autem marmore trito maximè rhodiam ęruginem. Alij pumice, aut gummi: præcipuè vero fallit atramento adulterata sutorio. Cætera quippe dente

comprehenduntur stridentia in frendendo. Experimentum est batillo ferreo, nam quæ sincera est colorem suum retinet. Quæ mixta atramento rubescit. Deprehenditur & papiro galla prius macerato. Nigrescit enim statim ærugine illita: deprehenditur & visu maligne virens. Sed siue sinceram siue adulteram, siccatam eius aptissimum est vri ac versari in patina noua, donec fiat fauilla, postea teritur & conditur. Nonnulli & thus masculum admiscent: lauatur autem ærugo sicut cadmia: vis eius oculorū collirijs est aptissima, & de lachrymationibus mordendo proficua. Sed ablui necessarium est penicillis calidis, donec rodere desinat. Aerugo cruda vulnerarijs emplastris miscetur: oris etiā & gingiuarum exulcerationem mirificè emendat. Et labiorum vlcera cum oleo. Quod & si addatur cera purgat, & ad cicatricē perducit. Aerugo & callum fistularum erodit, vitiorumque circa sedem, per se siue cum hammoniaco illita, vel collirij modo in fistulas adacta. Eademque cum resinæ terebintinæ tertia parte subacta tollit lepras. Est & alterū genus æruginis in ære cyprco, quam scoleciam vocant: hoc trito alumine, aut sale, aut nitro pari pondere cum aceto albo, quam acerrimo, est medicinę remedia. Nec fit hoc nisi diebus æstuosissimis circa ortum canis. Teritur autem donec porridum fiat, vel viride, contraheriq; in se ceu vermiculorum speciem, vnde & nomen habet. Quod vitiū, vt emēdetur: duæ partes fuere aceti vrina impubis pueri miscentur. Idem autem in medicamentis & santerna efficit, qua diximus aurum ferruminari: versus vtriusque est, qui æruginis, & scoleria fit per se rasa ab ærario lapide dicto chalcite, de quo nunc restat dicere.

De Chalcite. Cap. XXXI.

CHalcitis namq; lapis vocatur, de quo & ipsum æs coquitur. Distat a Cadmia, q illa quidem super terram ex subdialibus ceditur petris: hic autem ex obrutis. Itē q chalcitis friat se statim mollis natura, vt videatur lanugo concreta. Est & alia distinctio, quód chalcitis tria genera cōtinet æris, & miseos, & sorios, de quibus infra. Habet aut venas æris oblongas: probatur mellei coloris, gracili venarum discursu, friabilis nec lapidosa. Putant & recentem esse vtiliorem, quoniam inueterata sori fiat vis eius ad crescentia in vlceribus sanguinem sistere: vuā gingiuas tonsillas farina compescere. Vuluæ quoq; vitijs in vellere reponitur. Cum succo vero porri, & verendorum vitijs additur emplastris. Maceratur autē in fictili ex aceto circumlinito fimo diebus xl. & croci colorem trahit; & cum admisto cadmię pari pondere, medicamentū psoricon dictum efficit. Quod si duæ partes chalcitis tertię cadmiæ temperentur, acrius hoc idem fiat. Acrius etiam num & vehementius factum, si aceto q̄ vino temperentur. Tosta vero fit efficacior ad eadem oīa. Sori Aegyptiū maximè laudatur, multum superato Cyprio, Hispaniensi, & Aphrico, q̄q̄ oculorum quoque curationi quidam vtilius Cyprium putant. Sed in quacunq; natione optimum, cui maximū virus olfactu, tritoq; pinguiter nigrescēs, & spongiosum stomacho res contraria in tantum, vt quibusdam olfactu modo vomitiones foueat. Et Aegyptium quidem tale est: Alterius nationis contritum splēdescit. & Misi est lapidosius: prodest autem & dentium dolori, si contineatur atq; colluat. Et oris vlceribus grauibus quæq; serpunt. Vritur carbonibus, vt chalcitis. Misi vero aliq tradiderūt fieri exusto lapide ī scrobibus eius flore luteo miscente se ligni pinea fauilla. Porro reuera ex supradicto fit lapide concretum natura, discretumq; & optimum in Cypriorum officinis, cuius notæ sunt friari aureæ scintillæ, & cum teratur arenosa natura, siue terra chalcitidi similis. Hoc autem miscetur, que aurum purgant. Vtilitas eius est: infusū cum rosaceo auribus purulentis, & lana impositū capitis quoque vlceribus. Extenuat etiam scabritias oculorum inueteratas: præcipueque vtilis est tonsillis, contraque anginas & suppurata. Ratio vt a vj. dragmæ in hemina aceti coquantur melle addito, donec lentescat. Quotiens opus sit molliri vim eius, melle aspergitur. Erodit & callum fistularum ex aceto fouentium, & collirijs additur. Sistit & sanguinem & vlcera quæ serpunt, quæve putrescunt. Absumit etiam carnes excrescentes: peculiariter autem virilitatis vitijs proficit, ac fœminarum profluuium sistit. Sorum Aegyptiū maximè laudatur. Diascorides. Chalcitis est gleba naturalis, quæ in insula Cypro inuenitur in metallis, colore subaorso, fragilis, intus venas diffusas habens, etiam in modum stellarum fulgentes guttas, optima est recens & mundissima, & æqualiter fragilis. Virtus est ex stiptica, & stermantica, & scarotica, purgans palpebras, & oculos. Ignem sacrum extinguit, & herpetas curat, faucium reuma impositum astinet, fluxumq; sanguinis matricis retinet, vulnera pascentia sanat.

De Chalcanto. Cap. XXXII.

ISidorus libro decimosexto. Chalcantum dicitur, quia chalcitis est chymsi, i. flos: vnde apud latinos æris flos appellatur: olim in Hispanię puteis, vel stagnis id genꝰ aquę habētib. eā decoquebant,

coquebant, & in piscinas ligneas fundebant, appendentes super eas restas lapillis exteritas, quibus limus in similitudinem vitreis acinis adhærebat. Sicque eiectum siccabatur diebus xx x. Fit autem nunc alibi in speluncis, quod liquidū collectum: dehinc diffusum in quosdam bottos solidatur. Fit & in scrobibus cauatis, quorum e lateribus decidentes guttæ coalescunt. Fit & salis modo ex flagrantissimo Sole. Adeo autem constrictiuæ virtutis est, vt in Leonum, & Vrsorum ora aspersum, tātam vim habet astringendi, vt non valeant mordere. Plinius vbi supra. Græci cognationem æris fecerunt nomine atramento sutorio, quod appellant chalcantum. Nec vllius æquè mira est natura. In Hispania quidem e stagnis, & puteis huiusmodi aquam habentibus efficitur: ea quæ dulci mensura pari admixta decoquitur, & in piscinas ligneas funditur, immobilibus super has transtris dependent lapillis restea extentæ. E quibus adhærescens limus vitreis acinis imaginem quandam vuæ reddit, exemptum ita siccatur diebus xxx. colore ceruleo, per quàm spectabili nitore, vitrumq; esse creditur. Diluendo fit tingendis corijs atramentum. Fit & pluribus modis genere eo in scrobe cauato, quarum e lateribus distillantes hiberno gelu styrias stalagmiam vocantneque est purius aliud. Sed ex eo candidum colorem sentientem violam leucaothon vocant. Fit & in saxorum catinis plouiæ aqua corriuato gelante limo. Fit & salis modo flagrantissimo Sole admissas dulces aquas cogente. Ideo quidam duplici appellant differentia chalcantum, s. fossile, aut factitium: hoc quidem Palladius, & quantum colore melius, tantum in bonitate deterius, Dioscorides. Chalcanti species sunt tres. Vna, scilicet quæ distillat ex metallicis fabricis, vel a cloacis aliquibus, & inspissatur, sicque colligitur. Altera in speluncis inuenitur. Et collecta in vasis refunditur: ibiq; coagulatur. Tertia in Hispania fit imbecillis & decolorata. Conficitur autem aqua mixtum & coctum. Est itaque summum cianei coloris, graue, spissum, splendens, mundum & lympidum. Coctum autem ad denigrandum, & infectuream vtile est.

De multiplici eius in medicina remedio. Cap. XXXIII.

IDem. Virtus est eius stiptica, termantica, scarotica, lumbricos latos exturbit: veneniū graue bibitū eō mulsa expellit: vomitū prouocat bibitum cum aqua, vel in naribus missum caput purgat. Plinius vbi supra. Chalcantum maximè probant Cyprum: tu medicinæ vsu. Dragmæ pondere sumitur ad depellenda ventris animalia cum melle: purgat quoque caput dilutum in naribus instillatum: purgat etiā stomachum cum melle, vel in aqua mulsa sumptum. Medetur & oculorū scabritiei doloriq́ue, necnon & caligini, & oris vlcerībus. Sistit quoque sanguinem narium, & item emorroidum. Idem cum semine iusquiami aliàs iosciami ossa fracta extrahit. Epiphoras suspendit, penicillo frōti impositum. Efficax etiam est in emplastris ad purganda vlcera, & vlcerum excrescentia. Cum lini semine supponitur, & emplastris ad dolores tollendos. Tollit & vuas vel si decocto rangantur: Quodq; ex eo candicat in eo vsu violaceis præfertur. Et annium grauitati per fistulas inspiratur, vulnera quoque per se illitum sanat, sed cicatrices tingit, nuper inuentum est Vrsorum in arena, & Leonum ora aspergere illo. Illiq; tanta vis est astringendi: vt earum non queant mordere.

De Pompholige, & spondio. Cap. XXXIIII.

NVnc etiam in æratijs reperiuntur quæ pompholigem, & spondion vocant. Differentia vero est, quòd pompholix asperatur lotura, spondios sublota est. Aliqui quòd candidum sit atque leuissimum pompholigen dixere: ipsumque fauillam esse & chalcitis. Spondion autem nigriorem esse: quæ de rasa parietibus fornacum, mittit scintillas ex carbonibus quandoque. Hoc aceto præstat oris odorem, & si lingua taugatur horridum saporem. Conuenitque oculorum medicamentis, quibuscunq; occurrens vitijs valet, & ad omnia ad quæ spódion. Hoc distat, q vis huius elutior est. Et in emplastris additur, quibus leuis refrigeratio & siccatio quæritur: vtilior autem est ad omnia quæ vino est lota. Spondios cypria est optima, fit autem cadmia & ærario lapide liquescentibus: leuissimè hæc efflatur, & ocyus euolatq; e fornacibus tectisq; adhærescit, a fuligine distans candore. Quod minus ex ea candidum est: immaturæ fornacis argumentum est, Quod vero rubicundius est, acriorē vim habet: adeo caulcerat, vt cum lauatur exæcet si oculos attingat. Est & spondios mellei coloris, in qua plurimū intelligitur æris. Sed quodcunque genus lauando fit vtilius. Purgatur ante pinna, deinde crassiore lotura: digitis scabriciem excernit. Media vis eius est q̄ vino lauatur. Est & aliqua in genere vini differentia: lætū etenim loca collirijs oculorū vigilijs fatigatorū putat apta. Eadēq; efficacior est vlcerib. q̄ manāt, vel oris q̄ madēt, & olbus medicamētis q̄ cōtra gāgrenas parātur, fit & in argēti fornacibus spondium, q laurion vocant, vtilissima cōfirmatur oculis, illa quæ fit in aurarijs. Nec in alia parte magis est mirari ingenia vitæ.

De Difrige & antispondio. Cap. XXXV.

IN eisdem officinis discernitur, quam difrigen Græci vocant, ab eo quod bis torreatur. Cuius origo triplex inuenitur, fieri namq; traditur ex lapide pytitæ in caminis cremato, donec in rubricam excoquitur: fit & in Cypro ex luto cuiusdam specus prius arefacto paulatim mox circundatis sarmentis. Tertio fit modo in fornacibus æris fece subsidente: differentia est quidē, q̄ es ipsum in catino defluit: scotia extra fornaces: flos supnatat. Difriges remanet. Quidam tradunt in fornacibus globos lapidis quæ coquantur ferruminari: circa hunc æs feruere. Ipsum vero non percoqui, nisi translatum in alias fornaces. Et esse modum quendam materiæ, id quod cacocto superfit, dyaphriga vocāt. Ratio eius in medicinis similis est supradictis, siccare, & excrescentia consumere ac propurgare: probatur lingua, vt eam siccet tactu statim, æris; saporem reddat: Antispondion vocāt cinerem fici arboris, vel caprifici, vel mirti folinrum, ell tenerrimis partibus ramorum: vel oleastri, vel eytoni, vel lentisci. Itē ex moris immaturis, i. candidis in Sole arefactis, vel e buxi coma, vel pseudo cyperi, vel rubi, vel therebinthi, vel oenantis: viuntur omnia ex fictili crudo in fornacibus, donec figlina percoquatur. In ærarijs officinis, & smegma fit ære iam liquato ac percocto, additis etiam carbonibus paulatimq; accensis, ac repēte flatu vehementiori expuitur pala quædam æris: solum autem quo excipiatur stratum esse debet.

De Aurichalco. Cap. XXXVI.

ISido. Aurichalcum dicitur, eo quòd splendorem auri, & duritiem æris possideat. Est autem nomen compositum ex lingua Latina, & Græca. Aes enim Græce calcho vocatur, fit autem ex ære, & igne multo: ac medicaminibus ad aureum colorem perducitur. Plinius lib. 33. In Ægypto (vt dictum est supra) fuit æris inuentio prima. Mox q; vilitas eius præcipua, in alijs terris præstantiore reperto maximeq; aurichalcho, quod ob præcipuam bonitatem diu obtinuit admirationem. Summa gloria in Cardubrensi, quod imitatur bonitatem aurichalci. Ex lib de naturis rerum, ha ære fit aurichalcum, sic dictum, quia splendorem habeat auri, vel quia de ipso fit aurum. Dicit enim Philosophus in lib. de lumine: Lumen quod ex vrina pueri, & aurichalco fit aurum optimum. Quod intelligendum est in colore, nō tu substantia. Dicit enim idem Aristotel. q variatur color, sed substantia manet. Hoc aurichalcum frequentius scripturæ vocant electrum. Et hoc propter colorem electro prope consimilem. Ex doctrina alchimiæ. Aes autem transmutatur in aurichalcum, qd fit mediante tuchia, quia fumus eius albificat, & habet naturam spiritus: statimque cum puluis eius proijcitur super æs fusum, vel miscetur cum laminis æris, in ipsa æris fusione tuchia calefit, & fugam quærit tanquam spiritus: vnde apparet, quòd eius fuga fit per æris corpus fusum: sicque sicrat ipsum, quia fumus eius est temperatè albus: & album huiusmodi mixtum cum rubeo reprimit rubedinem, & fit citrinum, & ita aurichalcum.

De Stagno. Cap. XXXVII.

ISidorus. Stagni Etymologia est separans, & secernens. Mixta enim, & adulterata inter se per ignem, metalla dissociat: & ab auro, & argento æs plumbumque secernit. Alia quoque metalla ab igne defendit, & cum sit natura æris ferrique durissima, si absque stagno fuerit vritur, & crematur. Stagnum illitum æreis vasis, saporem facit gratiorem, & virus compescit æruginis. Specula etiam ex eo temperantur: cerusa quoque ex eo sicut ex plumbo conficitur. Plinius lib. 34. Æramentis conglutinatur stagnum, stagnoque argentum. Et iterum. Optima vero fiebant olim stagno, & ære mixtis, & specula Brundusina: Nunc prælata sunt argentea. Idem in lib. 34. Plumbum nigrum aliquando cum argento nascitur, mixtisque venis conflatur. Eius qui primus fuit in fornacibus liquor appellatur stagnum, qui secundus argentum. Stagnum (vt dictum est) saporem gratiorem reddit æreis vasis illitum, compescit æruginis virus: mirumque, quòd pondus non auget. Specula quoque ex illo (vt diximus) laudatissima temperabantur Brundusij, donec argenteis & ancillæ cœperunt vti. Nunc autem adulteratur stagnum æris candidi, tertia portione addita in plumbum album. Fit & alio modo mixtis albi plumbi nigrique libris: & hoc nunc argentarium vocant aliqui. Idem & ternarum appellant: in quo duæ sunt portiones nigri, tertia vero albi. Precium eius in triginta libris æstimatur: & hoc fistulæ solidantur. Improbioris additis ad tertiarum æquis partibus albi, argentarium vocant: & eo quæ volunt incoquunt præcia: huius faciundo in pondo xxx. In libras albo prt sc sincero precia sunt triginta, nigro a vij. Aristot. in libro quarto Metheororum. Stagnum vt cætera quæ prædicta sunt, aquosum esse probatur, quoniam & ipsum calido liquatur. Et videtur stagnum

Xnum habere bonũ argentum viuũ, sulphur vero malũ, & hæc non bene mista, sed tanquam per parua compositæ:ideoq; fit tale. Ex lib. de natu rerũ. Stagnũ temperatissimæ naturæ est. In Britania tantumolim reperire solebat: sed nunc in Germaniæ partibus abundantissima vena reperta est, valde ductile & tractabile, super oĩa quoq; metalla liquabile: per se quoq; est mutum, sed cum ære, vel argento, vel auro mixtũ sonorum est, & armoniacum. Fulget interius, sed foris de facili contrahit corruptelam, & hoc squaloris, non rubiginis, nunquã n. rubiginatur. In aqua du iacens de facili putrescit: vnde fistulæ aquæductus quæ sub terra fieri solebant ea plumbo, & consolidari stagno, modernis temporibus ea calido, & fusili plumbo consolidari ars hominũ excogitauit, quia soliditate stagni soliditate durare non poterat in longinquum. Plumbum vero sub terra semper durat.

De operatione stagni in alchimia. Cap. XXXVIII.

Ex libro de aluminibus & salibus. Stagnum est ex sectione Iouis: natura eius est calida & humida: sed minorata est eius caliditas, quia complexio eius corrupta est per dominium super ipsum in minera ipsius. Et in ipso sunt mollities & stridor, & velocitas liquefactionis, & acetositas. Qui ergo remouet ab eo has infirmitates quatuor, reducit ipsum in argentum. Est autem grauis tincturæ, & albificat æs propriè, quia singulare cum eo est. Recipit autẽ tincturam rubeam, & fit ex eo aqua acuta, cũ qua retinetur argentum viuum, & est inimicum argẽto & auri, conuertens autem auro & ferro. Auicenna in libro alchimiæ de aĩs. Stagnum quadruplex est, & omnia intrant in alchimiæ magisterio. Horum autem melius est album & crocеum, quod sonat percussum: & hoc vocatur althe. Secundum genus est tuoc, quod apparet nigrũ, & non sonat. Tertium est calicon, quod graue soluitur. Quartum est cerab, & est sicut althe. Ex lib. de vaporibus Auerrois. Stagni consolidatiuum est plumbum, & plumbi stagnum. Quodq; plumbum consolidetur stagno, non est de natura plumbi, sed de natura stagni liquefacti, plumbum humidum liquefactum penetrantis: ea qua videlicet penetratione in illis duobus generatur humidũ viscosum ligans partes stagni. Stagnum vero consolidans, & stagnum consolidatiuum, quoniam vtrunq; sic contradicit viscositati, quæ debet esse ea vno humido, & alio sicco. Ideo non est aliqua consolidatio stagni cum stagno. Borax autem cõsolidat argentum cum argento, vel stagnũ cum stagno, impossibile est hoc esse, nisi cõiciet cum eis in radice, sicut dicetur inferius. Ex libro de natura rerum. Ex stagno fit optimũ sal ea quo facium aquã acutam: & cum ea tinguat argentum viuum Stagno liquefacto, & postmodũ aceto in quo est argentum viuum infuso, cum valde sit penetratiuum, adhuc magis iuuante aceto omnes stagni partes intrat, itaq; humiditate remollit stagni siccitatem.

De virtute stagni in medicina. Cap. XXXIX.

Stagnum quoq; valet ad multorum remedia morborum, & eius scoria prodest vlceribus oculorum. Auicenna in secundo Canone. Razis ipsũ est stagnum, & est frigidum, & humidum. Subtile est ex eo, quod adustũ est, & cint cerusa, oportet aũt vt omeatur eius odor, qñ aduritur. Io en quidẽ quod adustũ est, est lenificatio, subtiliatio, resolutio, & inrectio sãguinis. Ein ique cerusa est glutinatiua, & infrigidatiua: cuius virtus est quasi tuchiæ adustæ. Cõfert aũt stagnũ apostematibus fricatum cũ vino, aliquorũ sncorũ frigidorum. Cõfert & vlceribus fraudulentis & ambulatiuis. Et cerusa replet vlcera atq; glutinat ea: propterea cerusa stagni fricata super puncturam marini scorpionis confert. Similiter & draconis marini. Sed oportet vt odor eius caueatur propter adustionem. Hali vbi supra. A aerebrum, s. stagnum frigidum est. Et est in eo siccitas: illud melius est, quod mi nimè sub dentibus stridet, vel stridet. Et in eo sunt quædam virtutes aquosæ: si fricetur ad lapidem cum modico vino, vel oleo oliuæ prodest apostematibus, quæ circa, & supra verenda fiunt, & in lumbis. Item si cum eius frusto emplastretur anus infestus, sedat appetitum coitus.

De Plumbo. Cap. XL.

Isido. Plumbum dicitur, quod ex eo primum pilis factis altitudo maris tentata est. Huius duo sunt genera nigrum, vel candidũ. Sed candidum melius est, quod prius in insulis Atlantici maris inuentum est. Similiter & in Lusitania, & in Gallicia gignitur sumpta tellure arenosa coloris nigri, & pondere graui. Interuenitunt & minuti calculi, maxime & Torrentibus siccatis: has arenas lauant metallici, & quod subsidet coquunt fornacibus. Inueniuntur & in aurariis metallis aqua missa calculi nigri, & graues. Et dum aurum colligitur, cum eo remanent: postea separati conflantur, & in plumbum album resoluuntur. Inde & eadem est grauitas plumbi, quæ auri. Nigrum plumbum circa Cantabriam abundat, cuius origo duplex est. Aut enim solum ex vena sua prodit, aut cum argento nascitur: mixtisque venis conflatur. Huius primus in fornacibus liquor stagnum est. Secundus argentum. Quod remanet superaddita vena rursusq; conflata fit nigrum plumbum. India neque æs, neque plumbum habet, gemmis tantum, & margaritis hæc permutat. Nigro plumbo ad fistulas laminasque vtimur. Laboriosius in Hispania, & Gallia plumbum eruitur Nam in Britannia summo terræ corio. Ex lib 4. Metheororum. Plumbum quoque liquatur vt fluat: fluensq; rursum ea frigore congelatum, colore nigrum, & simile calci efficitur. Nam quæcunque (vt supra dictum est) calidi priuatione coagulantur, a calido liquantur, vt glacies, plumbum, æs, & similia: & ista sunt aquosiora. Plumbum quando liquatur est argentum viuum, cumque calefactum fuerit, conuertitur in liquorem omnibus liquabilibus communem, scilicet igneum rubeum. Ex libro de natura rerum. Plumbum temperatæ naturæ est, sicut stagnum, ponderosum sicut aurum. Ita quod duplex habet pondus argenti vel æris: ductile quoque est tractabile, minus autem stagno liquabile, ad horam autem liquatum ante nitescit, postmodum vero naturalibus sordibus adumbratur. Compressiuum est, & lænificatiuum. Nec solum in se mutum est naturaliter, sed etiam muta efficit alia metalla quibus admiscetur: liquefactũ in igne cæteris metallis plus minuitur. Scoria eius, id est, spuma continet argentum. Hoc autem proprium est, & speciale plumbo inter metalla, quod semper augmentatur: & hoc sub diuo magis, & in aere, quàm sub terra, liquatum vero continet, sed non rubiginem. Glosa sup Iob. Quod in plumbo scribitur citius deletur, quod vero in silice scribitur diutius manet. Vnde Iob in persona Christi, vel Ecclesiæ. Sermones mei stilo ferreo, vel plumbi lamina, vel celte sculpantur in silice. Iudæa vero cito verba Dei recepit, ac deleuit: sed Gentilitas via recepit, & fortiter tenuit. Glosa super Hieremiam Plumbum metallis adulteratis miscetur, vt altera materia separetur. Et si forte purgata non fuerit, plumbum omnino consumitur: & in nihilum redigitur. Vnde per Hieremiam a domino, de his in quibus sermo Dei perit, metaphoricè dicitur. Defecit conflatorium, in igne consumptum est plumbum. Plin in lib 34. Plumbum nigrum conglutinatur albo, ipsumq; album sibi oleo. Argentum quoque non potest excoqui, nisi cum plumbo, vel vena plumbi.

Adhuc de plumbi origine & natura. Cap. XLI.

Plinius lib. 34 Plumbi genus candidum est, præciosissimum a Græcis cassiterum: fabulosèq; narratũ est in insulis Atlantici maris peti, vitilibusq; nauigiis corio circumsutis aduehi. Nunc autẽ certum est in Lusitania gigni, & in Gallicia summa tellure, arenosa colorisq; nigri, pondere tantum ea deprehenditur, inueniunt & in aurariis metallis, quæ allucia vocãtur. Aqua siquidem immissa, eluuns calculos nigros paululum candore variatos, quibus eadem grauitas quæ auro. Et ideo in chalatis, in quibus aurum colligitur, cum eo remanẽt: postea vero caminis separantur, conflatiq; in plumbum album resoluuntur, nec fit in Gallicia nigrum, cu in vicina Cantabria abundet tantum nigrum. Nec fit argentum ea albo, cum fiat ea nigro. Plumbi vero nigri duplex est origo, vt superius dictum est. Albi natura plus aridi habet. Contraque nigri tota humida est. Ideoque album nulli rei sine mixtura valet. Nec ea eo argentum plumbatur, quoniam prius liquescit argentum. Confirmant, quòd si minus albo nigri, quàm sit satis misceatur, argentum ab eo erodiitur. Album incoquitur æreis operibus Gallarum inuentuta vt via discerni queat ab argento. Albi plumbi experimentum in charta est, vt liquefactum pondere videatur non calore rupisse. Iungi non potest inter se plumbum nigrum sine albo. Nec hoc ei sine oleo. Sed nec album quidem secum iungi potest sine nigro. Nigri genera sunt Iouetanum, Captarienſe, Oleastrense. Nec vlla est differentia scoriæ modo diligenter excocta. Mirum in his solis metallis, quod ea derelicta fertilius reuiuiscunt: hoc videtur facere telaxatis spiramentis ad satietatem aer infusus, vt æquè fœminas quasdã fœcundiores facere abortus. Nuper id compertum est in Betica metallo Iauatensi, quod locari solitum decem libris per ducentos anne annos, postquam obliteratum erat la vlocatum est. Simili modo Antonianum in eadem Prouincia, pari locatione peruenit ad pondo. ccc vectigalis: & mirum vas e plumbo constat addita aqua non liquescere. Eadem in aqua si additur calculus excusue quadrans vas peruri. Philosophus. Plumbum est frigidum & uccum. In ipso est aurum, & argentum essentialiter, & non visibiliter. Et est receptiuum tincturæ, quoniam præter aurum, nuoquam acceperit eam. Quando cũ ferro vt misceatur cum stagno, bene cõuenit, & nõ separatur ab eo. Et melioratur cum cupro. Bene quoq; concordat argento, excepto quod

ꝙ dividitur ab eo cū decoctione, quæ solet argentū purificare. Auro verò nunq̄ sociatur, nec cū eo melioratur, nec cū eo cōgaudet. Eius & olfactus minuit aurū. Plūbū stagni est consolidatiuū, argento quoque depurando a cupro miscetur plumbum. Aliter enim in argenti depuratione, ignis qui est disgregatiuus etherogeneorum, separando cuprum, se statim ad argenti substantiam conuerteret, ut eam consumeret, quia possibilior est, quam substantia cupri. Quod ne fiat, additur tunc plumbum, ut eius substantiam, quia humidior est, ac consumptioni paratior, quā argenti substantiam, consumet.

De operatione plumbi in alchimia. Cap. XLII.

EX li. Metheo. 4. Plumbi crossi argentum viuum est malum, ponderosum luteum eius quoque sulphur est malum, & mali saporis fetidiq; ac debilis, vnde non gelatur. Et artifices faciūt artificialiter gelationem fere sensibilem. Sciant verò artifices naturæ species permutari non posse. Sed eis similia possunt facere, plumbiq; immunditias abstergere, veruntamen semper erit plūbum, & si videatur argentum, sed obtinebunt in eo qualitates alienæ, ut in ipsa errent homines. Auicen. in li. alchimię de anima. Plumbum sicut & stagnum quadruplex est. s. mixtum cū stagno naturale, plumbum de enchacia, plumbum gressori. Huius natura frigida est, & parum sicca, sed est ibi humiditas multa. Est autem de auro viuo crosso, & de sulphure crosso spisso non claro, & est ibi plus de auro viuo, quàm de sulphure. Nec est multū coctum, sed molle remansit, & ideo soluitur statim. Et quia in eo multum est argenti viui, magis est de natura auri, nisi quia aurum est de pulchro auro viuo cum sulphure claro, plumbū aūt èconuerso, & aurum quidem coctum, hoc autem crudum. Si qs autem sciat præparare, leuiter se mutat in naturā auri. Est autem plumbum illud melius, quod est bene ponderatum, & qñ scinditur est album, & qñ percutitur non sonat, qñ funditur tarde se infrigidat. Razi in libro de aluminibus, & salibus. Plumbum est ex sectione Saturni, in ipso sunt aurum, & argentum per potentium, non per visum. Et est grauia corporis, velocis liquefactionis, tardi motus suscipiens tincturam. Ex ipso exit argentum, & fiunt ex eo lithargyrium, & cerusa, & elixir maius rubedini, & albedini, & etiam aquæ cum quibus retinetur argētū viuū. Rectificatur cum ære præparatiuo, & unitur cum argentō. Sed separatur ab eo per examinationem. Ventus eius frangit aurum, & coagulat argentum viuum. Conuenerunt græci Philosophi, ꝙ omnium corporum plumbum auro propinquius est, q̄a eius occultum est calidum, & humidū, occultū verò auri frigidū, & siccum. Itaq; manifestū huius corporis plumbum, quia frigidū, & siccum, occultum verò eius aurum, quia calidum, & humidū. Ait etiam Armenides Non æstimetis plumbum esse ex stagno, vel ex aliquo corporum. Neque enim est nisi aurum, super qđ introiuit nocumentum in minera sua, sicut ingreditur super ferrum in ventre martis, vnde & auro simile est in dispositionibus suis Nam sicut aurum est permanens ac ponderosum, expectans sub terra, & aqua, & aere, nec permutatur, similiter & plumbum. Est autem in ipso nigredo, albedo, & rubedo.

De mutua plumbi, & stagni collatione. Cap. XLIII.

PLinius ubi supra. Plumbum (ut dictum est) plerumq; cum argento nascitur, mixtisq; venis conflatur. Eius liquor, qui primus in fornacibus fluit appellatur stagnum, qui secundus argentum, & qđ remanet, super addita vena rursusq; conflata, fit nigrum plumbum. Nunc autem adulteratur stagnū, addita æris tertia portione candidi in plumbum album. Ex libro Auerrois de vaporibus. Et attende, ꝙ plumbum consolidatiuū est stagni, & stagnum plumbi. Mirumq; ꝙ simile non potest adhærere suo simili, & continuare partes in suo simili potius, quàm in suo dissimili. Sed hoc est pp crossum humidū in plumbo, qđ cū calefit dissoluitur Similiter est stagnū siccū dissolutū ex siccitate sua, q̄ facit ad penetrationē, miscetur plūbo humido, & ex siccitate sua secū retinet plūbū humidū, qđ est admirarū, pp hoc, & ipsū consolidat, qm̄ ibi generatur quoddā humidū viscosum tenax, dico etiā, ꝙ stagnum cum sit calidum liquefactū sup plūbū similiter liquefactū retinet diutius calorē & dissolutionē in plūbo, quousq; admisceatur per siccitatē suā penetrantē Itaq; cum ista causa inueniri non possit in additione stagni cū stagno, vel plumbi cum plūbo, nequaquam consolidatur stagnū stagno, vel plūbum plūbo, Quòd āt plūbū consolidatur ipsi stagno, non est de natura plūbi, sed de natura stagni liquefacti penetrantis plūbū humidum liquefactum Ex qua penetratione in illis duobus generatur viscosum humidum ligans partes stagni. Plumbum autē frigidum est, quod si liquefiat antequam admisceatur alicui plumbo consolidato, statim vtrunq; infrigidatur, & remanet vtrunq; discretum per se. Stagnum verò consolidans, & stagnum consolidatum, quia vtrunq; siccum, contradicit viscositati, quæ debet esse in vno humido, & alio sicco. Ideo non est aliqua consolidatio stagni cum stagno. Quemadmodum argentum viuum remollit humiditatem stagni, sic & plumbum mouet ad eius duriciem. Et etiam tepore stagno ad duriciem plumbi, vnde volentes artifices plumbum aut stagnum facere durum, admiscent plumbum, & stagnum ad inuicem, efficiturque totum magis durum, quàm alterum componentium. Et hoc ideo, quia ex siccitate stagni, & humiditate plumbi generatur quædam viscositas dura, quæ duriciei principium est in hac mixtura.

De diuersimoda plumbi puluerizatione. Cap. XLIIII.

SIcut autem contingit extrahere humiditatem vel humorositatem a vino vel etiam a lapide humidum conuiscans partes ipsius lapidis, ita contingit extrahere humidum a plūbo, & tunc remanebit plumbi puluis. Sic. n. faciunt ollarum artifices, qui plumbum liquefactum in olla ponentes, cum cinere ac testicula mouent ipsum, quousque puluerizetur. Nam cineris siccitas, testiculęque humiditas per calorem recedens, faciunt ut testicula contrahatur, & humiditas plumbi, & tunc remanet plūbum puluerizatum, & distentum. Dicunt, & alii ꝙ puluerizatur plumbum, qñ liquefactum est in fornacibus, per virgam corili recentem intra plumbum positam, dum enim virga mouet plūbum, per fornacis calorem extrahit humiditas virge, ipsaq; virga attrahit ad se humiditatem plumbi loco sue humiditatis extractæ, & tunc plumbum remanet siccum discontinuatum, & abstractum. Alius etiam est modus in puluerem reducendi plūbum, ut cum eidem liquefacto admiscemus argentum viuum, & tunc mouemus illud quousque infrigidetur, tūc enim remanet puluis, quia viuum argentū separat humiditatem plumbi, ex penetrabilitate suæ substantialis humiditatis, nec patitur ipsum habere contiguitatem. Hoc enim artificio vtuntur saraceni artifices, in deferendo aurum suum de terra in terram in specie terræ plumbosæ, postea verò ponunt illud in fornace, exhalatque viuū argentum sine perditione auri, & est similiter exhalatio plumbi, prout videmus in depuratione argenti, plumbum videlicet mixtum exhalare ex caloris motione, ad quod argentum depurandum ponitur plumbum, & ex causa superius dicta. Accidit etiam quando pila sunt concaua, & terrea, & intra medium pororum calibs cum plumbo ponitur, quia per calorem agentem euaporat plumbum. Et tunc in euaporatione calibs remaneat, mollificatur sicut postea dicetur.

De virtute plumbi in vsu medicinæ. Cap. XLV.

PLinius vbi supra. Plumbi per se vsus est in medicina cicatrices reprimere, & ad alligatis laminis membrorum ac renum partibus frigidiore natura veneris impetus inhibere. Visu etiam in quiete veneria sponte naturæ erumpentia vsq; in morbi genus caluus orator his laminis traditur cohibuisse, viresque corporis studiorum labore custodiuisse. Nero etiam princeps plumbi lamina imposita pectori sub ea cantica exclamans, alendis vocibus vtilem demonstrauit. Coquitur autem ad vsus medicinæ patinis fictili bus, sub strato sulphure minuto, laminis tenuibus impositis ac sulphure opertis. Cum autem coquitur, muniendi sunt in hoc opere foraminum spiritus. Alioquin plumbi e fornacibus halitus noxius ac pestilens sentitur, & halitus quidem plumbi nocet ocyssime canibus. Omnium verò metallorū muscis, & culicibus. Quidam in coquendo scobem plumbi lima q̄situm sulphuri miscent. Alii cerusam potius, quàm sulphur. Platearius. Plumbum frigidum est, & humidum in secundo gradu. Ignis actione facile soluitur. Ex plumbo fit mortariolum, & pistillus, & imponitur oleum rosaceum vel violaceum, & mouetur vsque dum perueniat ad aliquam spissitudinem, postea soli per quinque dies exponitur, oleo rosaceo addito, & semper moueā, post hoc in aliquo vase ponitur, hoc vnguentum miro modo valet contra vsturam ex igne vel aqua. & calida apostemata, & carcinomata. Constan. in libro graduum. Plumbum frigidum est in secundo gradu. Quiddam habet communitatis, & est perfectum in coagulatione. Habet etiam partem quandam aeream. Vnde & Philosophus in libro de lapidibus intitulato, plumbum inquit esset argentū nisi tria accidentia pateretur. Fetorem sui odoris, mollitiem suæ substantiæ, & quia natura eius ante focū stare non potest. Quæ accidentia in terra sicut fœtus in vulua patitur. Diascorides. Plumbum simplex tritum, & superunctū mitigat ictus scorpionum marinorum, & draconum. Hali regalis in practica sua sermone. 2. Abauium. idest plumbum combustum continet in se virtutem desiccantem cum acumine Quod si ablnatur, desiccat sine morsura Et est medicamen vtile pessimis vulneribus, maximeque oculorum, humiditatem eorum desiccat, & cicatricem superinducit. Auicenna in 2. Can Plumbum nigrum frigidum est, & humidum in secundo gradu, & ipsa substantia aquosa multum, quā cōgelauit frigus. Cuius signū

est

est, vt æstimat Gal. velocitas calefactionis eius. In ipso quoque est terrestras non vehementis multitudinis. Et est vehemẽter infrigidans apostemata, vnde confert apostematibus calidis, ligatur ex eo lamina super scrophulas, & glandiolas.

De plumbo vsto, & eius lotura. Cap. XLVI.

Platearius. Plumbum etiam vstum fit, quod puluerizatur, & in vnguentis medicinalibus ponitur. Plinius ubi supra. Fit & lotura plumbi vsus in medicina, cum seipso teritur in mortariis plombeis, addita aqua cœlesti, donec crassescat, postea supernatans aqua spongiis tollitur, & quod crassissimum fuerit, siccatum in pastillos diuiditur. Quidam limatum plumbum sic terunt. Quidam etiam plumbaginem admiscent. Alii verò acetum. Alii vinum. Alii adipem. Alii rosam. Quidam in lapideo mortario, & maximè thebaico plumbeo pistilla terere malunt. Candidius, quia ita fit medicamẽtum Id autem, quod vstum est plumbum lauatur, & stibiis, & cadmie potest astringere sistere contrahere cicatrices. Vsus enim ex eodem, & in oculorum medicamentis, maximeque contra procidentia eorum, & inanitatem, & vlcerum excrescentiam. Rimasque sedis aut emorroidas & condilomata. Ad hæc maximè facit plumbi lotura. Cinis autem vsti ad vlcera serpentia, & sordida. Vritur autem in patinis per laminas minutas cum sulphure: versatum rudibus ferreis donec liquor mutetur in cinerem, deinde refrigeratum in farinam teritur. Alii limatam scobem in fictili eodo coquunt in caminis, donec percoquatur figlinum. Alii cerusam miscent pari mẽsura, aut ordeum teruntque & præferunt sic tritum plumbum spõdio Cyprio. Diascorides. Lotura plumbi virtutem habet stipticam, & frigidam, & malacticam, alia vulnera replentẽ, reumaque oculorum abstinentem. Carnes vulneribus superflue crescẽtibus depascitur, fluxumque sanguinis vulnerumque restringit. Plumbum quoque combustum, & lotum somnos venereos cohibet, seminis lapsu vexatos medetur appositum clunibus. Emorroides abstinet, & oculorum fluores. Habet enim in se humectationem nimis frigidam. Auicen. in 4. Cano. Denique plumbum vstum venenum est. s. in potu vel cibo vel odore, cum opilat vias anhelitus in corpore. Idem in eodem. Accidit autem ei, qui bibit lithargyrium limaturam plumbi, q̃ apostematur corpus eius, ac granatur lingua eius, ac retinetur vrina. Et quandoque stercus fit, ac quandoque ventris fluxus. Sentiturque grauitas in stomacho, & intestinis, ita q̃ egrediatur quandoque anus, & ad salutẽ peruenoiat, & eius inflatio fiat. Fitque quasi glandiola lapidea in ventre illius, & fit color plumbeus, anhelitusque cõstringitur, & fortasse prouocatur. Accidunt etiam quandoque accidentia ileos. Cura eius est vomitus, sitque cum aliquo apertiuo vt est decoctio seminis aneti, & ficus, datur etiam in potu mirra in vino, vel absinthium, & ysopus, aut semen apii, vel piper cum vino. Signum sanitatis est, si materia soluitur, & vrina prouocatur. Ad vltimum indiget apertiuis, & solutiuis.

De scoria eius, & spuma. Cap. XLVII.

Plinius vbi supra. Plumbi quoque scoria vsum habet in medicina, optima est quæque ad luteum colorem maximeque accedit sine plumbi reliquiis, aut sulphoris specie ac terra caret: lauatur hæc in mortariis minutim fracta, donec luteum colorem trahat aqua. Inde transfunditur in vas purum. Idq; sæpius, donec sobsideat, quod est vtilissimum: habet eosdẽ effectus quos plumbum sed acriores. Fit & spõdion ex plumbo eodem quo ex cyprio ære diximus. Lauatur in linteis raris aqua cœlesti, separaturque terrenum transfusione, cribratumque teritur. Quidam puluerem volunt cum peonis detergere, molunt atque in vino odorato terere. Est & in molibdena, quam alibi galienam vocauimus. [plumbi, & argenti vena communis, melior hæc est quãto magis aurei coloris habet, quantò minus plumbosa, friabilis, & modicè grauis. Cocta cum oleo iecineris colorem trahit. Ao ri etiam, & argenti fornacibus adhærescit, hanc metallicam vocant, laudatissima est, quæ in Cypro aliàs Zephyrio fit, probantur minimè terreæ, minimèque lapidulæ. Coquuntur, & lauantur in modum scoriæ, vsus eius in lippara ad leniendà refrigerandaque vlcera. Emplastrisque, quæ non alligantur. Sed illita ad cicatricem perducunt, teneris corporibus mollissimisque partibus. Compositio eius est libris tribus, & ceræ libra vna, olei tribus heminis. Quod in senili corpore cum amorca additur. Temperatur, & cum argenti spuma, & cum plumbi scoria, ad dissenteriam, & tenasmum calida fouendo. Idem in libro. 33. Plumbi spuma fit ipsius plumbi lotura, Puteolis efficitur. Indeque nomen sortitur.

De Cerusa. Cap. XLVIII.

Idem in libro. 34. Cerusa edont officinę plombarię. Laudatissima est in Rhodo, fit autem ramentis plumbi tenuissimi super vas aceti asperrimi impositis, atque ita distillantibus, quod ex eo in acetum ceciderit, arefactum molitur, & cribratur. Iterumque aceto mixto in pastillos diuiditur, & in sole æstate siccatur, fit & alio modo, addito in vrceos aceti plumbo obturatos per dies decem. Derasoque ceu situ ac rursus deiecto donec deficiat materia. Quod derasum est teritur, & cribratur, & coquitur in patinis, misceturque rudiculis donec rufescat, & simile sandarracæ fiat. Deinde lauatur dulci aqua, donec nubeculę omnes eleuẽtur, siccaturque similiter postea, & in pastillos diuiditur: vis eius eadem est, quæ supradictis, leuissima tamen est ex omnibus, præter quæ ad candorem fœminarum adhibetur. Est autem lętalis potus, sicut argenti spuma. Cerusa ipsa si coquatur rufescit. Isidorus in lib. 19 Cerusa de plumbo fit hoc modo. In vase acceto acerrimo impleto; sarmenta aminea in eodem vasculo collocantur, ac super sarmenta tabulæ plumbeæ tenuissimæ ponuntur, deinde vas diligentissime clauditur, & illinitur, ne inde aliquid spiramentis exeat, post dies triginta vas aperitur, & ex distillatione tabularum ionata cerusa inuenitur, quod ablatum atque arefactum teritur, & iterum aceto mixto in pastillos diuiditur, & in sole siccatur. Hac obseruãtia, si laminas æreas sarmentis superponas, ærugìnem creat chalcantum. Platearius ubi supra. Cerusa flos plumbi est, & est frigida, & sicca in secũdo gradu, hanc qui faciunt sæpius incurrunt apoplexiam, epilentiam, paralisim, artheticam, propter frigiditatem aceti dissoluentem, & mortificantem. Habet autem cerusa virtutem mundificandi, & extergendi superfluitates. Vnde quædam mulieres abluta facie puluerem cerusæ tenuissimæ superadducũt. Aliæ verò, q̃a cerusa aliquãtulũ sicca est, conficiunt eam in aqua rosatum, & exponunt soli maximè in æstate, qua consumpta aliam apponunt, & hoc faciunt donec sit albissima, & aliquantulum aromatica, postea formant in pillulas, & faciei apponunt. Nota, quòd quæ longo tempore vtuntur adlibitione cerusæ, dolorem dentium incurrunt, & putredinem orisque fœtorem. Hali ubi supra. Heipidagum plumbi hoc est cerusa, melius est onustum, plurimum album, suaue molle, frigidum, & siccum, vlcera desiccat cataplasmatum super ea, prodest obtalmię si misceatur oculorum medicaminibus, vlceraque eorũ cicatrizat. Si verò super acuta apostemata cataplasmetur, inflationem eorum sedat Auicenna in secundo canone. Cerusa est cinis plumbi, ponitur in emplastris, & vlcera replet, ac generat in eis carnem, corrodit carnem malam. Confert bothor oculi, lenificat apostemata frigida, & dura. Fit autem cerusa quandoque aceto, quandoque cum salibus, & est frigida, & sicca in secundo gradu. Quæ autem cum aceto fit vehementioris est subtiliationis. Est etiam ex medicinis, quæ conueniunt ani fissuris. Est iterum ex venenis.

De Anthimonio. Cap. XLIX.

Idem in eodem. Anthimonium est secundina plumbi mortui, eiusque virtus similis est virtuti plumbi adusti, quod autẽ ex eo bonum est, luminosum est, frustis eius confractis est splẽdor, eique nihil extraneum admiscetur, nec est sordidum, valdeque velociter frangitur. Et est frigidum in primo gradu, siccum in secundo. Estque vehementioris desiccationis anthimonium, quàm attramentum rubeum. Constringit autem, & exigit sine mordicatione, fluxumque sanguinis abscindit. Item vlceribus conuenit, destruit carnes additas, & consolidat. Ponitur etiam cum super adustione, siccat ipso vlcera, prohibet præterea fluxũ sanguinis natiũ ex velaminibus cerebri. Conseruatq; sanitatem oculi, ac remouet sordes vlcerum suorum. Item confert fluxui sanguinis matricis, qñ supponitur loco eius stagnum adustum.

De Ferro. Cap. L.

Isidorus li. 16. Ferrum dictum, eo quòd terra, idest semina singum condat. Vsus ferri post alia metalla repertus est, cuius postea versa est in opprobrium species. Nam vnde pridem tellus tractabatur, inde modo cruor effunditur. Nullum autem corpus est tã densis inter se cohęrentibus, & implicitis elementis, quàm ferrũ, vnde inest ei duritia cum frigore. Ferri metallum ferè vbiq; reperitur, sed ex omnibus generibus palma serico ferro datur. Seres enim hoc cum vestibus suis pellibusque mittunt. Secunda scilicet palma parthico. Nec alia ferri genera ex mera acie temperantur, cæteris enim mollior complexus admiscetur. Differentia ferrorum plurima est iuxta terræ genus. Nam aliud est molle, plumboque vicinum, rotatum, & clauorum vsibus aptum. Aliud fragile, & ærosum, culturæ terræ conueniens. Aliud breuitate sola placet, clauisque caligaris. Aliud rubiginem celerius sentit. Aquarum summa differentia est, quibus ferrum candens immergitur. Hæc aqua alibi atque alibi vtilior nobilitauit loca gloria ferri, quo vtilius fiat, sicut bilbilin in hispania, & thurtassonem, & Commo in Italia. In acuendo ferro oleo delicatius fit acies, vnde & tenuiora oleo restingui mos est, ne aqua i fragilitatem durescerent. A ferro sanguis humanus sese vlciscitur, eo namque contactum celerius rubiginem trahit. Cum ferro magnes lapis concordiam habet, sola enim hæc materia vim ab hoc lapide accipit, retinetque longo tempore. Ex eodem lapide quidã architectus Alexandriæ templum concamerauit, vnde in eo

simulachrum

simulachrum de ferro in aere pendere videretur. Ferrum accensum ne duretur ictibus corrumpitur. Rubeus non est habile ad tornandum, neque antequam albescere incipiat. Aceto vel alumine illitum ferrum fit æri simile. Aristote. in libr. Metheoro. 3. Ex vaporibus humidis in terra species nulla dilatatur in percussione sicut ferrum. Eorumque esse est, quòd quando coartatur igneitas, & lapideitas desiccantur, & arescunt. Idem in lib. 4 Quædam sunt igne mollificabilia, velut ferrum, & cornu. Eritque ferrum sic molle, & scissibile. Ferunt autem a calido liquatum coagulatur infrigidatum. Ipsumque operatum liquatur vt humidum fiat itemque coaguletur. Scoria verò substat, & deorsum datur. Cumque multotiens patitur, & mundum fit, hoc calibs fit. Minusque pondus est emundati. Melius quoque ferrũ est, quod minorem purgationem habet.

Iterum de ferri natura. Cap. LI.

Plinius libro 33 Proximè iudicari debent metalla ferri optimo vitæ pessimoque instrumento. Siquidem hoc tellurem scindimus, serimus arbusta, ponimus pomeria, vites squalore desciso, singulis annis iuuenescere cogim⁹. Hoc tecta exstruim⁹, saxa cedimus, omnesque ad alios vsus ferro vtimur. Sed eodem ad bella cedesque, & lattocinia non solum cominus, sed etiam missili volucrique, nunc tormentis excusso, nunc lacertis, nunc verò pennato, quàm sceleratissimam ingenii humani arbitror fraudem. Siquidem vt ocyus mors ad hominem perueniret, alitem illam fecimus, pennasque ferro adiecimus. Deniq; in fœdere quòd expulsis Regibus populo Romano dedit Porsenna, nominatum comprehensum inuenitur, ne ferro nisi in agricultura, quis vteretur, & cum stilo scribere intutum, vt vetustissimi auctores prodiderunt. Ferri metalla vbique propemodum repetiũtur. Insula quippe Italiæ Ilua gignente, minimaque difficultate agnoscuntur colore ipso terræ manifesto, sed ratio eadem excoquendis venis in Cappadocia tantum quæstio est, aquæ an terræ fiat acceptum, quia profluuio terra certo perfusa, nec aliter ferrum e fornacibus reddit. Differentia ferri numerosa est. Prima est in genere terræ cœliue. Alicubi vena bonitatem ei præstat, vt in Noricis. Alicubi verò factura, vt Sulmone. Alicubi aqua. Quippe cum in exacuendo oleares cotæ, & aquariæ æquè differant, & oleo delicatior acies fiat. Mirumque est, cum excoquatur vena in modum aquæ ferrum liquari, postea in spongias frangi. Metallorum omnium ferri vena est largissima. Cautabriæ maritima parte, qua oceanus fluit, mons præruptè altus incredibile dictu totus ex hac materia existit. Ex lib. de natu. re. Ferrum frigidæ naturæ est, durum, solidum, & inscisiuum. Omnia fortitudine sua domat, & a se tantum consumitur. Super omnia metalla corruptelam facilius contrahit, & etiam connexa corruptione inficit. Raucè sonat, igne hebescit, & ductile fit. Ex eo fiunt arma diuersaq; instrumenta inscisionibus apta.

De Calibe, & alidena. Cap. LII.

Ex libro de natura rerum. Calibs est genus ferri durissimi, quod vulgo dicitur aciare vel aciatium. Ferrum quidem magis est terrestre, quàm calibs, & ideo siccius. Calibs super ferrum abundat in aqueo congelato, & tamen calibs magis est frãgibilis, quàm ferrum, sicut glacies frangibilior est, quàm cornu. Ferrum duplicem habet humiditatem terrestrem ac crossam, cõuiscantem partes scabiosas, & hæc per actionem ignis euaporat. Alia est humiditas aquea subtilior, & hæc remanet igne agẽte magis depurata, & condensata. Conuerso modo contingit in duplici humiditate uini, & aliarum plurium rerum, vnde autem ferrum est siccum, inde etiam est porosum. Et dum tale est, non valet, ut inde fiat instrumentum inscisiuum subtilis acuminis. Ideoque excoquitur in igne, vt absterla scabiositate sua terrestri relinquatur aquæ substantia, quæ est maximè densa, quæ cum ductilis fit ad modum aquæ aptabilis est inscisioni & omni figuræ: densatur etiam ferrum, & opilatur eius porositas per admixtionem calibis, & sic habilius fit ad instrumẽta inscisiua. Calibs si concauatur, & in eius concauitate plumbum ponatur, totumque ponatur in ignem, euaporabit plumbum, sed non ita, quin relinquatur calibs aliquantulum mollificata, vnde totiens ita fieri posset per additionem alterius plumbi. quòd tandem calibs totam duriciem suam amitteret, atque ita laxabilis in modum ceræ fieret. Isidorus vbi supra. Calibs a calibe flumine dicitur, vbi optima ferrum acie temperatur. Vnde abusiuè materies ipsa calibs dicitur, vt vulnificus calibs. Philosophus. Calibs ex ferrariis fit, multisque tensionibus induratur, vt virtutem habeat super ferrum, & hoc ferri genere acuuntur acies armorum vt valeant. Est & aliud ferri genus in orientis partibus, quod uulgariter alidena dicitur. Inscisionibus aptum est, & fusile sicut cuprum vel argentum, & ductile non est, sicut ferrũ aliarum mundi partium.

De Ferri, & calibis differentia. Cap. LIII.

Ex libro de vaporibus. Ferrum itaque caret vaporibus, nam terrestre quidem in quibusdam admiscetur humido, ita quòd caliditate agente ex illo terrestri euaporat humidum illud, sicut videre contingit in vino. At in ferro euaporatio per actionem ignis non est, sed potius agente calore in ferro, squamositas terrestris impedit, ne humidum euaporet, & magis aqueum scilicet calibs remanet. Et quoniam terrestritas ex sua siccitate ad porositatem facit, ferrum magis, quàm calibs porosum erit. Ideoque faber in acumine cultelli admiscet cum ferro calibẽ, vt per calibem in acumine fiat opilatio pororum ferri, fitque bonum ad inscisionem: ferri namque porositas, & crossa terrestritas eiusdem impediunt, ne cultellus duci possit ad tenuitatẽ inscisioni aptam. Et tunc quoniam aqueum, ductile est in omnem formam. Ideo calibs cum sit magis aqueus, aptatur in acumine cultelli, vt per ipsum ducatur in tenuitatem inscisioni aptam. Si verò quæritur cur calibs sit frangibilior ferro, cum potius videatur sequi contrariũ, si magis est aqueus, quàm ferrum. Dico, quòd sicut glacies frangibilior est, quàm cornu, propter terrestritatem existentem in cornu, quæ tendit ad viscositatem, quæ scilicet viscositas fractioni contradicit, sic terrestritas, quæ est in ferro faciens ad viscositatem, magis facit ferrum fractioni contradicere, quàm eius principium in calibe. Deniquè quemadmodum post euaporationem humidi a vino, remanere contingit terrestre humidum, ita per actionem caloris humiditate cõsumpta, quæ conuiscat in ferro partes terrestres, & scabiosas a partibus aqueis, & coagulalis, remanet calibs in aquea substãtia, & congelata, poros habens strictiores, quàm ferrum, propter quod quidem deficit in sicco, quod facit amplitudinem pororũ in ferro, & in cupro, & tunc quia calibs est magis aqueus, & aqueum ab aqueo deleri vel infici contingit, accidit, quòd calibs cum plumbo per calorem agentem (vt supradictum est) plũbum euaporabit. Et tamen in euaporatione calibs mollificatus aliquantulum remanet. Totiensque hoc fieri potest, quòd calibs totam duriciem amittet, atque impressiones ad modum ceræ recipiet. Et hoc videlicet propter humiditatem, quam accepit a plumbo, quod est remollitiuum durieiei, sicut videri contingit in paraliticis, vbi duricies nerui relaxatur per humiditatem siue aliqua repletione, quæ generet spasmum repletionis.

De operatione ferri in alchimia. Cap. LIIII.

Ex libro de aluminibus, & salibus. Ferrum est ex diuisione martis, natura eius calida, & sicca, & est acetosum in sapore, vehementis virtutis, expectans ignem, & impugnans ipsum, liquefit autem cum quatuor rebus, scilicet cum arsenico, & plũbo, & magnesia, & marcasita, regimenque eius est secundũ quatuor modos. Auicenna in libro alchimiæ de anima Ferrum pluribus modis efficitur, primum est ferrum de andelum, quod est forte, & de illo faciunt martellos, & fissoria cæteraque opera, sed non est bonum ad scindendum, nec intrat in magisterium alchimiæ. Aliud est ferrum de alidena, quod est crossum, nec bonum ad operandum. Tertium est acerium, quod potest acuere ferrum de andelum. Quartum est ferrum de India, quod scindit magis, quàm alia, quia calor plus est in eo, quàm in aliis. Sed opus est vt prius calefiat ad ignem vel ad solem, & acerium quidem esset eiusdem naturæ, nisi quia in acerio est multum de sulphure. Nullum autem de ferris intrat in opus alchimiæ, sed seruit magisterio, præparari tamen posset, ut ingrederetur, & corpus fieret, sed non nisi grauiter soluitur, & cum magno magisterio. Est etenim natura ferri calida, & sicca, & siccitas eius maior est omnibus illis, quæ se elongant. Ideoque de facili fundi non potest. Est autem factum de argento viuo crosso, & de sulphure rubeo lapidoso crosso. Philosophus. Ferrum cum auro miscetur, nunquam ab eo exterminatur, neque decoctione, neque alia re. Cumque adiungitur argento stans cum auro, tingit ipsum colore pulchro, & quasi aurum apparet. Ferri natura calida & sicca est. Quidam tamen dixerunt, quòd est frigida, & sicca, & masculinum, & fœmineum. Huius autem manifestum est calidum, & siccum, & durum. Occultum autem his contrarium: Nec in aliquo corporum est aliquid durius manifesto ipsius. Similiter eius mollities manifestatur, cum in eius occultum conuertitur. Huius exemplum est argentum viuum, cuius occultum est ferrum, eiusque manifestum est argentum viuum. Cum igitur occultabitur eius manifestum, & manifestabitur eius occultum conuertetur in ferrum. Aut si volueris, eius minue calorem, & apparebit eius frigiditas, fitque argentum. Aut minue ipsius siccitatem, & apparebit eius humiditas, fitque aurum.

De virtute ferri in medicina. Cap. LV.

Ex libro de natu. re. Ferrum dicunt Philosophi ꝙ virtutẽ habet attenuandi, & desiccandi. Infrigidatiuum est ac dissolutiuum, & stomacho prodest limaturis sumptum. Auicen. in secundo Cano. medicinæ. Ferrum tres habet species. Vinum, & aqua in quibus extinguitur ferrum, conferunt apostemati splenis, ac mollificationi, & debilitati stomachi. Ærugo eius vtilis est cum

est cum vino positum super pancreaticum. Similiter & super herisipilam, & super podagram. Vtilis etiam est asperitati palpebrarum, & vngulæ: hæc quoque infrigidat, & stiptica est, supposita fluxum sanguinis abscindit ex matrice, & exsiccat emorroidas. Præterea vinum in quo ferrum extinguitur, retinet solutionem antiquam, & dissinteriam. Confert mollificationi ani, & insensibilitati vrinæ, & fluxui menstruorum, & prouocat coitum. Idem in eodem. Aqua ferrea confert visceribus, & spleni, & stomacho, ac renibus, ac colicæ passioni. Aqua etiam in qua ferrum extinguitur, sputo sanguinis confert. Idem in lib. 1. Substantia quidem metallina vel eius simile, & aquæ sanguisugales malæ sunt omnes. In quibusdam tamen illarum existit iuuamentum. Illa siquidem in qua virtus ferri superat, ad hoc iuuat, vt interioribus fortitudo tribuat, & ideo eb.i. stomachi corruptio prohibeatur, & vt desiderantes virtutes procedant. Itaque non corpore valentes aqua ferri adiuuantur. Splenem etiam resoluunt. Constan. in lib. graduum. Diascorides ait, Ferrum candens in aqua vel vino extinctum optimum diuturnæ solutioni, & vulneribus intestinorũ, apostemata splenis, & stomachi mollificat. Gal. autem dicit. Aqua in qua candens ferrum extinguitur, nec non confortat, emorroidas curat, & plumbeum colorem, qui ex eis est aufert, mulieri prohibet ne concipiat, cum aceto bibitum humorem de auribus tollit, cataplasmata podagram infrigidat, vncta super allopiciam capillos instaurat. Est autem calida in secundo gradu. Idem in Pante. lib. 5. Aqua de ferri metallo ventrem constipat, membra confortat, valet ad dolorem splenis, & apostemata. Plinius vbi supra. Medicina e ferro est & alia, quàm secandi, pungi, scilicet leniter mucrone quo percussus sit homo, prodest contra dolores laterum pectorumve subditos, qui punctiones afferant. Quædam etiam vstione sanantur, præcipuè canis rabidi morsus. Quippe morbo præualente potum expauescentes vsta plaga illico sanantur. Calefit quoque ferro candente potus in multis vitiis, præcipuè verò dissintericis.

De Ferri purgamentis. Cap. LVI.

ISidorus. Ferri quoque purgamenta sunt rubigo, & scoria. Est enim rubigo dicta velut ab erodendo, non ab æramento. Eadem etiam segetes rodit. A ferro (vt dictum est) sese vlciscitur humanus sanguis, quia contactum sanguine ferrum rubiginem celerius trahit. Caret autem rubigine, si perungatur cerosa, & gypso ac liquida pice. Rubigo quoque non vitiat ferramenta, si medulla ceruina inungatur, vel cerusa rosaceo mixta. Scoria verò purgamenta sunt, & sordes, quæ igne excoquuntur, sic dictæ, quia de ferro excutiuntur. Plinius vbi supra. Rubigo ipsa ferri est in medicinis, quæ deraditur humido ferro veteribus clauis. Vis eius est ligare, siccare, stringere, vel sistere. Illita emendat alopecias, vtuntur eadem & ad scabricies genarum, pustulasque totius corporis cum cera, & oleo mirteo, ad ignes verò sacros ex aceto. Itē ad scabiem, paronychia digitorum, & pterigia in lintheolis. Sistit & fœminarum profluuia velleribus imposita. Plagis quoque recentibus vino diluta, & cum mirra subacta, & condilomatis ex aceto prodest, podagras etiam illinita sanat. Squama quoque ferri est in vsu, & acriore vi, quàm rubigo. Quamobrem etiam contra epiphoras oculorum assumitur, sanguinemque sistit, cum vulnera maximè ferro fiant. Sistit & fœminarum profluuia. Imponitur etiam contra lienum vitia. Emorroidas compescit. Vlcerum serpentia, & genis prodest, farinæ modo paulisper aspersa: præcipua tamen eius commendatio est, in quodam emplastro igne dicto ad purganda vulnera, & fistulas, omnemque callum erodendum, ac rasis ossibus ad carnes recreandas. Razi in Almansore. Squama ferri stomachum corroborat. Emorroidarum sanguinem stringit. Aqua verò in qua ferrum extinguitur, proficit crosso spleni, sed desiderium stimulat coeundi.

Adhuc de eodem. Cap. LVII.

PLatearius in lib. de simplici medicina. Ferrum, ferrugo, ac squama ferri, eiusdem virtutis sunt. Ferrugo calida est, & sicca in secundo gradu. Squama ferri est illud latum, & tenue, quod euolat a ferro per concussionem. Ferrugo autem per exustionem liquescit a ferro, & habet virtutem desiccandi, & attenuandi. Ad attenuationem splenis valet vinum, in quo ferrum candens extinctum fuerit, multum enim subtile est. Contra opilationem splenis, & epatis ex longo tempore datur. Puluis subtilissimus ferruginis cum vino calido vomitum in multa quantitate prouocat, etiam in tātū quòd ad mortem ducit, unde post impetum vel in impetu debet dari aqua, in qua lapis magnes tota nocte iacuerit. & puluis eius in aqua detur, reprimit enim violentiam eius, & sistit vomitum eius, attestante Diascoride, sed ibi vomitus periculosus est, vnde non laudo fieri. Contra emorroidas, puluis eius, scilicet ferruginis vel squamæ ferri subtilis conficitur cum succo tapsi barbati, & bombicem intinctam superponit sibi patiens, & optimum est. Auicenna in 2. Cano.

Scoria ferri est fortioris exiccationis omnibus cæteris. In ipsa est virtus soluēs aquam. Est autem sicca in tertio gradu. Aerisque scoria ei propinqua. Reliquæ uero minus propinquæ & minus sunt calidæ, omnesque sunt exiccatiuæ, & exiccant humiditates. Scoria ferri resoluit apostemata, confert asperitati palpebrarum. Confortat stomachum, & exiccat humiditates eius spongia, remouetque mollificationem eius quando potui datur in uino antiquo, & admixtum, prohibet autem impregnationem & fluxum emorroidarum, fluxumque menstrui sanguinis abscindit, & est in eo ultima, similiter & in urina. Anum quoque coartat linita. Idem in eodem. Zimar ferri est stipticum, & corrosiuum. Aerugo ferri utilis est super erisipilam, & super bothor, & super podagram. Vinum & aqua in quibus ferrum extinguitur consumit apostemata splenis: & prodest mollificationi stomachi, & debilitati eius. Scoria eius soluit aquam. & ærugo eius est stiptica. Exiccatque emorrhoidas supposita. Denique vinum in quo extinguitur ferrum: retinet solutionem antiquam & dissenteriam. Idem in libro quarto. Ex limatura & scoria ferri accidūt, quandoque dolor uehemens in uentre, & siccitas innte, & inflatio, superatque dolor capitis. Cura eius est ut detur in potu lac cum rosaceo, & uiolaceo oleo, succus foliorum de salicibus quassatorum cum aceto super capita eorum. Datur etiam quandoque in potu aliquid de magnate ut aggregetur id quod separatum est ad ipsum, deinde adhibentur solutiua.

De quibusdam metallis commixtis electro, & corintheo.

Cap. LVIII.

ISidorus. Electrum dicitur eo quòd ad radios solis clarius auro argentoque reluceat. Sol enim a poetis uocatur electron, defecatius enim est hoc metallum omnibus metallis. Huius tria sunt genera, unum quod ex arbore pini fluit, & succinum dicitur. Alterum metallum, quod naturaliter inuenitur, & in precio habetur. Tertium quod fit de tribus partibus auri, & una argenti. Quas partes etiam si naturale soluas, inuenies: vnde & nihil interest, natum sit an factum, utrumque enim eiusdem naturæ est. Electrum quod est naturale est eiusmodi naturæ ut in conuiuio & ad lumina clarius cunctis metallis refulgeat, & venenum prodat. Nam si ei uenenum infundas stridorem edit & colores uarios in modum arcus cœlestis emittit. Ex libro de natura Rerum. Electrum duplex est, artificiale, quod ex auri & argenti mixtura conficitur. Et naturale quod in colore quidem simile est, sed in uirtute præstantius. Rarissime autem inuenitur, & sophisticatum auro difficillime discernitur. Sed uas ex uero & naturali electro uenenum prodit. Cui si uenenum infundatur: stridet, quasi uiolentiam passum, & colorem perdit, vsque dum igne purgetur. Metallum hoc conseruatiuum est, unde olim in locellis ex electro magnorum corpora condebantur. Plinius libro 33. In auro ubicunque argenti est quinta portio, electrum uocatur. Scrobes huiusmodi reperiuntur in auro canalicosi: fit & cura electrum dum argento additur aurum, quod si proportionem quintam excedit incudibus non resistit. Electrum natura est clarius argento splendore ad lucernarum lumina. Quodque natiuum existit, uenena deprehendit. Nam in calicibus arcus, cœlesti arcui similes, cum igneo stridore discurrunt, geminaque ratione prædicunt. Electro (teste Homero) auctoritas fuit, qui Menelai regiā auro, electro, argento, & ebore fulgere tradit. Glosa super Ezechielem. Electrum ex auro & argento compositum est. Dumque argentum miscetur, in claritatem crescit. Et aurum a fulgore suo pallescit, vnde in Ezechielis uisione, per electrum recte significatur Christus mediator Dei & hominum. Dum enim humanitas eius in maiestatis gloriam excreuit, diuinitas a proprij fulgoris potentia humanis uentis se temperauit. Sicque dum in eo pallescit aurum, fulget argentum. Electrum uero in igne, Deus homo in persecutione. Isidor. Corinthium est commixtio omnium metallorum. Quod casus primum miscuit: Corinthus cum caperetur incensa. Nam dum hāc ciuitatem Hannibal cepisset, omnes statuas æneas, & aureas, & argenteas in unum rogum congessit, & eas incendit. Ita ex hac commixtione fabri sustulerunt, & parabsides fecerunt, vnde usque hodie siue & ex ipso, siue & ex eius imitatione æs Corinthium, uel Corinthia uasa dicuntur.

De moneta & nummo. Cap. LIX.

IDem. Moneta inde appellata est, quia monet ne qua fraus, vel malitia in pōdere, aut metallo fiat. Nummi vero a Numa Romanorum rege dicti sunt, qui eos primum apud latinos imaginibus notauit, & titulo sui nominis præscripsit. Itaque nummisma est solidus aureus uel argenteus aut æreus, sic dictum, quia nominibus principum effigiebusque quondam signabatur. In nummismate (vt supra dictum est) tria quæruntur, scilicet metallum, figura, & pondus. Si ex his aliquid defuerit, nūmisma non erit. Antiquissimi autem nondum auro argentoque inuento, ære utebantur. Nam prius ærea pecunia in usu fuit, po-

sthea

stea argentea, deinde aurea. Sed ab eo, quo æs per, & nomen retinuit. Plinius vbi supra. Seruius primus æs signauit. Antea verò rudi vsus Romæ Thimeus tradidit. Signatum autem est pecudum nota, vnde & pecunia dicta. Maximus census. 120. millia assium illo rege fuit exactus. Argentum verò anno vrbis. 585. quinto Fabio consule est signatum quinque annis ante bellum punicum, placuitque denarius pro libris æris, Quinarius pro quinque, Sestertium pro dypondio ac semisse. Libræ autem pondus æris imminutum est bello punico primum cum impensis respublica non sufficeret. Constitutumque vt asses sextantario pondere ferirentur. Ita quinta parte lucrifacta, dissolutum æs alienum, postea verò Hannibale vrgente quinto Fabio Maximo Dictatore asses vnciales facti, placuitque denarium. 16. assibus permutari, Quinarium octonis, Sextarium quaternis. Ita respublica dimidium est lucrata. In militari tamen dispendio semper denarius pro decem assibus est datus. Mox verò lege Papyriana semiunciales facti sunt asses. Liuius Drusus in tribunatu plebis argento miscuit octauam partem æris. Nummus qui nunc appellatur victoriatus, quia scilicet victoria signatus, lege Clodia est percussus. Antea siquidem loco mercis habebatur, ex Illirico aduectus. Aureus verò nummus post annum. 62. percussus est, quàm argenteus, ita vt scrupulum valeret sestertiis vicenis. Verum a Numa prima est auaritiæ origo fenore excogitata, quæstuosaque segnicia. Nec paulatim rabie quadam, non iam auaritia, sed auri fames exarsit, vt pota Septimius Claudius. C. Grachi familiaris, caput eius auro repensum excisum ad Opimium tulerit, plumboque in os addito, parricidio suo rempublicam etiam circumscripserit. Nec iam Quintum aliquo, sed vniuerso nomini Romano infamis. Rex Mithridates aurū in os infudit Aquilio duci capto, hæc parat cupido habendi. Pessimum ergo scelus fecit, qui primum ex auro denarios signauit, quod & ipsum auctore incerto latet. Populus quidem Romanus ne argento quidem signato ante. Pyrrhum regem deuictum vsus est, vtinam e vita in totum abdicari posset auri sacra fames. Multo felicius æuum fuit cum res ipse permutabantur inter se.

De Spiritibus mineralibus. Cap. LX.

AVicenna in lib. Alchimiæ de anima. Spiritus autem minerales sunt Sulphur, Auripigmentum, Sal hammoniacū, Mercurius. Spiritus inquam sunt, quia per eos imprimitur corpus, vt possit cum anima coniungi. Corpora quidem sunt, sed ab aliis corporibus differunt, quia sublimantur hæc, & non alia. Ideo dicuntur spiritus, quia nulla res sine spiritu sublimari potest. Lapis enim per se non ascendit, sic nec alia corpora. Ista verò per semetipsa ascendunt, idest sublimantur, & soluuntur leniter, & faciunt alia solui, & cremant, & infrigidant, & siccant, & humidant quatuor elementa. Ex doctrina alchimiæ. Vide ergo, quòd in visceribus terræ virtutem mineralem habentis fit generatio spirituum, & corporum. Spiritus quidem sunt quatuor, scilicet sal hammoniacum, & sulphur, & argentum viuum, & arsenicum. Corpora verò sex scilicet aurum argentum, æs &c. Ex prædictis enim elementis mineræ generantur aliquando corpora munda, vt aurum, & argentum. Aliquando immunda, vt æs, & ferrum. Nam ex argento viuo puro albo coagulato a virtute sulphuris albi non vrentis generatur materia in minera, quæ per fusionem conuertitur in argentum. Ex sulphure autem mū do, claro, rubeo, non habente in se virtutem adurentem, & ex argen. vi. bono claro a sulphure coagulato, generat aurū. Porro ex bono ar. vi. & sulphure habente virtutem adurētē generatur æs. Ex prauo autem sulphure, & prauo ar. vi. ferrum. Ex bono verò ar. vi. & prauo sulphure non bene commixto stagnum. Ex prauo argento viuo, scilicet ponderoso, & luteo, & prauo sulphure foetido ac debili plumbum. Hæ operationes, quas natura facit in mineralibus, & has alchimistæ conantur. Dicuntur autem spiritus, vel habere spirituum naturam, quæcumque ignem fugiunt, hæc enim, quæ dicuntur corpora, natura facit, vnde & fixa dicuntur. Itaque cuncta etiam, quæ egrediuntur de planta vel alia re per distillationem, habent naturam spirituum, quia fugiūt ignē, & omne tale dicitur volatile ac fugitiuum, vnde & argentum viuum a sapientibus alchimiæ seruus fugitiuus vocatur. Infirmitatis autem spirituum duplex est remedium, scilicet in eorum fixione, & eorum coloratione. Quod autem non fugit ignē, dicitur fixum, sicut corpora lapidū, & metallorū. Hoc tñ sm magis, minus. Nā vt vera loquamur. Nullū genus metallorū est verè, & omnino fixum, ita scilicet vt non paulatim fugiat ignem, præter solum aurum examinatum, hoc enim, nec fugit ignem, nec ab ipso minuitur, sed potius rectificatur, & humectatur. Circa hoc & similia secundum præfatum modum negociantur alchimistæ, & hæc est eorum materia.

De argento viuo, & eius origine, vel natura. Cap. LXI.

ISidorus vbi supra. Argentum viuum dicitur, quòd excidat materias quibus inicitur, hoc & liquidū, quia percurrit. Inuenitur autem specialiter in metallis, siue in fornacibus argentariis, guttarum concretione tectis inhærens. Sæpe etiam in stercore vetustissimo cloacarum, vel puteorum limo, fit etiam ex minio conculæ ferreæ imposito patena testea supposita. Tunc enim circumlito vasculo circundantur carbones, sicque argentum ex minio distillat: sine hoc neque argentum, neque æs inaurari potest. Tantæ autem virtutis est, vt si super sextarium argenti viui centenarium saxum superponas, oneri statim resistit. Sin autē auri scrupulum, leuitatem eius raptim sinu recipiet. Ex quo intelligitur, Non pondus, sed naturam esse cui cedit. Seruatur autem melius in vitreis vasculis, nam cæteras materias perforat. Potui autem datum interficit ponderis causa. Plinius vbi supra. Argentum viuum venenum est omnium rerum, exedit ac perrumpit vasa permeans tabe dira. Omnia enim innatant præter aurum. Id vnum ad se trahit. Ideoque optime purgat cæteras eius sordes expuens, crebro iactatu fictilibus in vasis, ita vitiis abiectis. vt & ipsum ab auro discedat, in pelles subacta effunditur, per quas eas sudoris vice defluens purum relinquit aurum. Ergo & cum æra inaurantur sublitū bracteis pertinacissimè eas retinet. Verum pallore detegit simplices aut prætenues bracteas. Huiusmodi liquor æternus venis argenteis vomitur. Auicenna vbi supra. Argentum viuum subtus terram nascitur, propter humiditatem magnam in loco illo existentem. Et hoc inuenit propter solem. & aerem, qui tangunt eum. Ideoque efficitur currens propter humiditatem, & frigiditatem, quæ in eo sitæ, nec efficitur nisi in loco frigido. Ex lib. 4. Metheororum. Argentū viuū est liquefactiuum, & raræ substantiæ ac debilis compositionis. Est enim vt aqua, quæ miscetur cum terra nimia subtilitate sulphurea, mixtione forti, donec non quiescit superficie plana. Et hoc est ex siccitate magna, quæ inest illi, & ideo non adhæret tangenti. Estque albedo eius ex claritate aquæ illius. Et ex albedine terræ subtilis, quæ est in eo. Et ex admixtione aeris cum ea: proprium autem eius est, quòd ex vapore sulphuris coagulatur. Ex libro de vaporibus. Argentum viuum aufert frangibilitatem ex siccitate prouenientem, vt patet in stateris. Stagnum quippe liquefactum, & postea in aceto infusum, vbi est argentum viuū, statim penetratur ex substantia argenti viui, & etiam ea substātia aceti coadiuuante ad penetrabilitatem, & tunc humiditas argenti viui siccitatem aufert stagni, & eius humiditatem remollit, præterea viuum argentum lamine argenti cum argento est consolidatiuum. Quod ideo fit, vt dicit Philosophus, quia communicat in radice cum omni metallo. Ex libro de natura rerū. Argentum viuum est reuera calidum, & humidum in quarto gradu, licèt in quibusdam libris inueniatur esse frigidum. Extinctum potest alii rei admisceri. Sed viuum non. Optimè seruatur in vasis vitreis, & loco frigido, posita enim in calidum exhalaret in fumum. Potest autem fieri album, & rubeum cum sulphure, fertur enim de facili omnes colores recipere. Si extinguatur cum pinguedine apparebit quasi terra, & sic inter ollas artificiose crematum, extrahitur ab igne clarum maleabile, & tractabile ad modum argenti, ad maxima firmacula facienda. Denique sine argento non potest fieri deauratio, cumque argentum non consolidetur argento medio argento, hoc videmus benè fieri cum argento viuo.

De operatione ipsius in alchimia. Cap. LXII.

EX libro de aluminibus, & salibus. Argentum viuum est frigidum, & humidum elementum. Ex quo Deus creauit omnes mineras, & est aëreum fugiens ab igne, cum ergo infigitur ei qualibet fixio efficit operationem sublimem, & est spiritus in animis solum, nec est ei in mundo simile profundans in omni corpore exigens ipsum, & conuertens de dispositione in dispositionem, de colore in colorem, quando agitur cum eo, & commiscetur ei. Ipsum est etiam, quod mortificat, & viuificat, exiccat, humectat calefacit, infrigidat. Et facit contrariam operationem secundum mēsuram sui regiminis. Et ignis quidem perdit omnem rem, ac fluit, & dispergit eam tempore breui vel longo, nisi argentum uiuum. Super ipsum enim non potest neque commedit ipsum, sed fugit ab eo. Ingeniauerunt autem ei Philosophi prætendentes modos ingeniorum, scilicet mortificationem, sublimationem, solutionem. Hæ sunt quatuor species ipsius regiminis ingeniosæ a Philosophis inuentæ, quas oportet præcedere fixionem, donec scilicet paulatim fiat expectans ignem. Ipsumque cum mutatur mutat, & perit eius nigredo, ac sonitus, albificat in visione oculi, & rubificat in successione. Et acetum est attrahens, & aqua aggregans, & oleum mollificans. Estque pater mineralium omnium, seruus quoque fugitiuus, qui & auro se prætulit, & ipsum vincit. Dixit ergo aurum ei. Quanto præfers te mihi. Et ego sum dominus lapidum excecrans ignem. Respondit ei vtique. Sed ego genui te, & ex me natum esse te noscas. Et vna pars ex me viuificat multas de te, & tu auarum es non dans ex te aliquid per comparationem ad me.

me. Auicenna vbi supra. Argentum viuum, vt superius dictum est, efficitur currens propter humiditatem, & frigiditatem, quæ sunt in eo. Nec efficitur nisi in loco frigido. Ideo etiam effugit de igne, quia maior pars eius est aqua, quæ est igni contraria. Quando verò calere incipit, desiccatur, & ascendit sicut ignis. Et si multum ignem ei dederint, & sit in loco clauso, recedit inde humiditas, & vertit se in colorem ignis accidentalem, dicuntque naturales, quòd est aurum viuum.

Qualiter argentum viuum sit elementum omnium liquabilium. Cap. LXIII.

EX libro 4. Metheororum. Argentum viuum (vt dictum est supra) est liquefactiuum, & miscetur plumbo, & huiusmodi corporibus, quoniam hoc est de substantia eorum, videtur autem, quòd argentum viuum, & quæ illi sunt similia sunt elementum omnium liquabilium, quoniam alia liquabilia cum liquantur, ad ipsum conuertuntur. Sed non liquantur nisi calefacta. Et cum liquata fuerint, apparent rubea, vt apparet in plumbo, quod proculdubio cum liquatur est argentum viuum, sed non liquatur nisi calefiat. Et cum liquefactum fuerit conuertitur ad calorem communem omnibus liquabilibus, scilicet igneum. Et ideo miscetur argentum viuum cum istis corporibus, quia est de substantia eorum. Sed ista ab eo differunt in compositione sua, eo modo quo differt argentum viuum a suis similibus. Et permixtiones, quæ miscentur cum illis, donec congelantur: & quidem si fuerit argentum viuum purum coagulabit illud vis sulphuris albi, non vrentis, & illud est optimum, quod recipere possunt alchimistæ, vt conuertant ipsum in argentum. Si autem fuerit sulphur mundum, optimum, rubore clarum: & fuerit in eo vis igneitatis simplicis vrentis, erit res optima, & alchimistæ conuertunt illud in aurum. Quòd si fuerit argentum viuum bonæ substantiæ, & sulphur non purum, cui insit vis adurens, conuertit ipsum in æs. Si verò fuerit argentum viuum malum, non mũdum, porosum, terreum, sulphur quoque non mundum, fiet ex eo ferrum. Porro stagnum videtur habere argentum viuum bonum, sulphur vero malum. Et hæc benè non mixta, sed tanquã per parua composita, & ideo benè fit tale. Plumbi verò crossi argentum viuum malum est ac ponderosum, & lotum, & sulphur eius malum, mali vaporis, & fœtidi ac debilia, vnde non benè gelatur. Artifices autem faciunt galationem ferè sensibilem artificialiter quamuis artificialia non sunt eo modo quo naturalia nec tam certa quoniam ars debilior est natura. Nec eam consequitur quamuis multum laboret. Actor. His autem verbis libri Metheororum consonat sententia libri de aluminibus, & salibus, videlicet quòd argentum viuum est elemẽtũ, in quo Deus creauit omnes mineras.

De virtute ipsius in medicina. Cap. LXIIII.

COnstant. in lib. graduum. Argentum viuum calidum est in quarto gradu, & humiduo, pediculos capitis occidit, & reptilia omnia cum lithargyrio, & aceto, & oleo, fitque bonum ad curandum scabiem, fit etiam unguentum ad pustulas optimum. Auicenna in secundo Canone medicinæ. Argentum viuũ aliud generatur ex minera sua purgatum. Et aliud extrahitur ex lapide mineræ suæ cum igne, sicut aurum, & argentum, qui scilicet lapis mineræ eius quando purus est, non permiscetur ei terra, & lapides. Habet autem colorem arzifur, id est cinabris, & eo fortiorem, frigidũ est, & humidũ in secundo gradu uel in tertio Sublimatum quidem stipticum est. Extinctum autem cum oleo rosato medicamen est pediculorum, & lendium, & scabiei, & vlcerum malorum. Plateariυs vbi supra. Argentum viuum calidum est, & humidum in quarto gradu. Nam calidum esse ex effectu probatur, quia dissoluit, incidit & penetrat. Sed quia valde frigidum actualiter est, frigidum ab auctoribus quibusdã iudicatur. In terra generatur. Et ab ea quasi aqua fluens producitur. Diutissime conseruatur, sed in vase solido, & in loco frigido. Habetque virtutem dissoluendi, & penetrandi: farina lupinorum amarorum, decoquitur in aceto fortissimo vsque ad spissitudinem, & argenti viui extincti facta commixtione, caput patientis ex abundantia pediculorum perungitur per discriminalia. Extinguitur autem vel cum saliua, vel fricatur cum cinere, & saliua. Aut cum capillis, & saliua. Aut cum puluere ossis sæpe & saliua, melius autem dicitur extingui cum alteri rei potest admisceri. Nisi enim sic extinguatur, ipsius ad aliud non fit admixtio. Ignis autem ex actione facile extenuatur in fumum, denique nec in re actualiter calida ponendum est, quis extenuaretur in fumum, fumus autem argenti viui astantibus obest. Contra scabiem autem vnctum, oleo parum calefacto miscetur acetum, deinde lithargyrium, & cerusa puluerizata bulliuntur ad spissitudinem melius. Et refrigeratis argentum viuum imponitur, & vsui reseruatur. Cum axungia quoque gallinacia argentum viuum, & cerusa conficiuntur. Et hoc facies inuncta clarificatur, & dealbatur.

De ipsius potione ac fumigatione venenosa. Cap. LXV.

ISidorus. Argentum viuum potui datum interficit causa ponderis. Constant. vbi supra. Diascorides quoque dicit, quòd argentum uiuum bibenti mortem tribuit. Euadere tamen poterit, qui hoc biberit, caprinum lac bibendo, ac se mouendo, vel etiã bibendo vinum addito absinthio synapi vel isopo. Cuicumque membro adhæret ipsum percurit, & corrodit. Quod si ad ignem ponatur destruitur, fumumque facit, cui scilicet fumo quisquis appropinquauerit, mox eius mollificabuntur ossa, omnesque nerui atque lacerti. Et omnia membra, quæ propter motum voluntarium sunt scilicet composita, vnde plerique incidunt in paralisim, in tremorem ac surditatem, & actionis corruptionem animatæ. Denique quocumque loco fumus argenti viui fuerit, omnia reptilia fugiunt aut moriuntur. Platearius ubi supra. Argenti uiui fumus ut dictum est astantibus obest quia scilicet remollicndo neruos paralisim operatur: ore etiam, receptum vel auribus immissum occidit, membra dissipando. Si tamen fuerit ore receptum, detur lac caprinum in multa quantitate, & patiens sit in motu, vel detur vinum decoctionis isopi, & absinthii. Hæc enim sunt ad salutem remedia. Auicenna ubi supra. Argentum viuum sublimatum interficit, propter vehementem incisionẽ, & eius cura fortis est bibere lac, & vomere. Sed Galienus dicit, hoc se expertum non fuisse. Dicunt & quidam, quòd extinctum interficit, quia quicquid ei obuiat sua grauitate corrodit. Interficit etiam mures. Et ex eius fumo fugiunt vermes, & serpentes venenosi. Item vapor eius facit accidere paralisim, tremorẽ: fumus eius destruit visum ac auditum. Et facit oris fœtorem, cũ transit per ipsum. Idem in lib. 4. Argenti uiui extincti venenum est de genere medicinarum acutarum calidarum. Mordicationi, & incisioni, & puncturæ corrosionis aptum. Potatum verò plurimum non nocet, sed egreditur per inferiorem regionem, porro in aurem infusum facit dolorem uehementem, & accidit cõmixtio, & quandoque spasmus. Et grauedo illius lateris. Quandoque etiam epilensia uel apoplexia, propter læsionem cerebri cum frigore ipsius. Extinctum autem, & sublimatum est malum nociuum incisiuum lithargyrio simile ex punctura, & intestinorum torsione, & sanguinis deambulatione, & linguæ grauitate, stomachique grauedine. Corpus etiam apostematur, & urina retinetur. Cura extincti potati est, ut post uomitum mittha cum uino, & aqua mellis detur, & clisterizetur. Cum autem in aure effusum est, declinet caput in quantum potest. Stansque super unum pedem saliat super aliam partem, uel manu suspendatur, ut concutiatur argentum uiuum, & egrediatur.

De sulphure, & eius natura. Cap. LXVI.

ISidorus. Sulpur dicitur, quia igne accenditur. Verum ignis est. Nam uis eius ab aquis feruentibus sentitur. Nec aliqua res facilius accenditur. Nascitur in insulis Aeoliis inter Siciliam, & Italiam, quas ardere dicunt Inuenitur: & in aliis locis effossum, huius genera quatuor, unum, quod effoditur, translucet, & uiret, quo solo ex omnibus generibus medici utuntur. Alterum, quod glebam appellant, usibus tantum fullonum familiare. Tertium liquor est, usus eius ad lanas efficiendas, quia candorem molliciemque præstat. Quartum ad licinia maximè conficienda aptum. Sulphuris tanta uis est, ut morbos comitiales nidore suo comprehendat. Impositum ignibus ardescens in calice uiui, prunaque subdita circumferens ex ardescentia repercussu pallorem dirum uelut defunctorum effundit. Plinius lib. 35. In generibus terræ secundum regiones uel maximè naturam, missa uis est sulphuris, quo plurima domantur. Nascitur in Aeoliis insulis. Sed nobilissimum in Melo insula. In Italia quoque inuenitur in agro Neapolitano Campanoque, collibus, qui uocãtur leucogæi e cuniculis effossum igni perficitur: primum genus græci apyron appellant, quod solidum hoc est glebosum nascitur. Eoque solo ex omnibus generibus medici utuntur. Cætera namque liquore constant, & conficiuntur oleo incocta, uiuũ autem effoditur translucens, & nitens. Secundum uocatur gleba, fullonum tantum officiis familiare. Tertium egula. Cuius unus tantum est usus ad suffiendas lanas, quoniam candorem tantum molliciemque confert. Quartum ad licinia conficienda maximè ualet. Impositum igni comitiales morbos nidore suo deprehendit. Lusit eo Anaxilaus candens in calice nouo pruna subdita circumferens, ex ardescentis repercussu, & pallorem dirum uelut defunctorum conuiuiis effundẽte. Sentitur uis eius, & in aquis feruentibus. Neque alia res facilius accenditur, quo apparet ignium oim magnam etiam ei inesse: fulgura, & fulmina quoque sulphuris odorem habent. Et lux ipsorum est sulphurea. Actor. Sulphur calidum est, fœtidum, tenax, duratiuum. Accensum autem plus fetet.

De regimine, & operatione ipsius in Alchimia. Cap. LXVII.

EX lib. de animalibus, & salibus. Sulphuris natura ac regimẽ

ipsius

ipsius est, sicut arsenici. Quod autem de ipso consideratur, est remotio adustionis eius. Et deletio oleaginitatis, & albificatio ipsius æqualiter sicut arsenicum. Huius generis rubeum melius est. De arsenico dicetur inferius. Actor. Ex supradictis verò patet, quòd sulphur, sicut & argentum viuum, est elementum omnium mineræ metallorum. Nam ex argento viuo puro, & albo, vt supra dictum est, a virtute sulphuris albi non vrentis coagulato, generatur materia in minera, quæ per fusionem conuertitur in argentum. Ex sulphure autem claro, mundo, rubeo, non habente in se virtutem adurentem, & argento viuo bono, claro, a sulphure congelato, generatur aurum. Porro ex bono argento viuo, & sulphure habente virtutem adurentem generatur æs. Ex prauo autem sulphure, & prauo argento viuo ferrum. Ex bono vero argento viuo, & prauo sulphure non benè commixto stagnum. Ex prauo argento viuo, scilicet ponderoso, & luteo, & prauo sulphure debili ac fœtido non benè gelatis plumbum. Ex libro de vaporibus. Sicut autem cum ignis attrahit humiditatem cupri, nigrescit cyphus argenteus in igne. Sic quando sulphur vel etiam auripigmentum puluerizatum apponitur supra cuprum calefactum, nigrescit cuprum. Eo quòd auripigmenti, & sulphoris attrahit sibi humidum. Ex hoc etiam est radix cur homines declarare volentes auripigmentum, & sulphur, lauant ea in acutis lauaturis, vt in vrina, & aceto, & lixiuio, & sero caprino, vt extrahant ex eis vnctuositatem, quæ faciebat in eis ad citrinitatem. Cumque videre volunt, vtrum sint purè dealbata, & recessit ex eis tota citrinitas, apponunt illa supra cuprum calidum. Et si quidem nigrescit cuprum in illa positione, sciunt, quòd hoc est propter vnctuositatem, quam extrahit illis, quæ ante faciebat in illis ad citrinitatem. Nec ex toto recessit ab eis, & tunc sciunt quòd non ex toto dealbata est per acutas lauaturas. Si autem viderint, quòd cuprum nullo modo nigrescit propter illorum appositionem, tunc sciunt, quòd in illis nulla remansit vnctuositas, quæ faciebat ad citrinitatem, & tunc sciunt illa corpora purè esse dealbata, & apta, vt ex eis fiat sublimatura. Et nota, quòd sulphur quoniam in eo est pingue tanquam materia calida, & sicca, proijcit flammam ex se sine alicuius admixtione. Sæpum autem vaccinum licèt pinguius sit, non tamen flammam ex se proijcit. Et hoc ideo, quoniam abundat in frigiditate, cuius signum est, quia est de animali ruminante, quod est complexionis frigidæ.

De virtute sulphuris in medicina. Cap. LXVIII.

Plinius vbi supra. Sulphuris natura excalefacit, & concoquit. Corporumque collectiones discutit, propter hoc talibus emplastris, & malagmatibus miscetur. Renibus etiam ac lumbis in dolore, cum adipe impositum, mire prodest. Lichenas e facie, cum therebinti resina, & lepras aufert, prodest & suspiriosis, purulenta quoque extussientibus, & contra scorpionis ictus. Constantinus vbi supra. Sulphur calidum est, & siccum in quarto gradu. Vnde Dyascorides. Sulphur inquit calefacit, & diuturnam tussim maturat. Saniem pectoris excludit mixtum cum aceto, valet impetigini, & scabiei, & alopeciæ. Arbore pomorum citrinorum ex eo fumigata, mox omnia poma cadunt. Quòd si rosa atque rubei panni ex eo fumigentur, fiunt albi coloris, mixtum cum melle, & nitro, veteri valet scabiei, pustulis, & pruriti corporis. Puluerizatum corporique aspersum sudorem egrediendi prohibet, reuma & catarrum curat. Cum nitro, & aqua mixtum frigidam podagram mitigat. Dyascorides, & Galienus concordati sunt dicentes, aquam sulphuream pustulis, scabiei, & impetigini valere, corporibus inde lotis. Morsus reptilium, & leonum, & diuturnas febres curat. Mulieres etiam concipere nequeuntes propter humores accumulatos, excludit. Auicenna in 2. capitu. Sulphur calidum, & siccum est ad quartum gradum pertingens, subtiliatiuum est, & attractiuum. Est autem in medicinis albaras, propriè dum non tangit ipsum ignis, cum aceto super morpheam ponitur. Cum gemma arboris mixtum corrodit, & eradicat vestigia, quæ sunt in vnguibus, ponitur quoque super adustionem, & ad ulcerationem, & abstergit impetiginem propriè cum aceto, & nitro propter pruritum, aut lauetur ex eo corpus. Suffumigatum, restringit corizam. Et cum nitro, & aqua linitur super podagram. Cum aceto, & melle ponitur super auris tinnitionem. Dyascorides. Sulphur eligendum est, viuum, colore limpidum, resplendens ac perlucidum, ac sine lapide, quod missum in focum viridem, & pinguem colorem facit. Nascitur in Melonda, & Lipparia, virtus eius est termantica, & dyaforetica, & recorporatiua, & extenuatiua. Tussim prohibet. Empicis, & asmaticis in ouo acceptum medetur resinæ mixtũ ictus scorpionis mitigat, & draconis marittimi, pruriginem corporis prohibet. Catarum, & superfluum sudorem corpori aspersum tollit, cum nitro, & aqua podagricis confert. Fumigio reddit auditum, & lithargicos curat. Item aceto mixto cum terebintina leprosos vngues excludit, venenis in vino bibitum resistit. Plateraius de simplici medicina. Sulphur est calidum, & siccum in primo gradu. Terra actione caloris in naturam sulphuream mutatur, aquosis & terrestribus partibus in igneas trãseuntibus, viuũ tale est, quale ab ipsa terræ producitur. Aliud extinctũ vel mortuum, quod artificiosè paratur. In calamis æneis vel ferreis funditur, & per actionem proprij caloris consumitur. Et in cinerem album conuertitur, sicque in medicinis ponitur. Et habet virtutem dissoluendi, consumendi, attrahendi.

De Arsenico, & eius natura. Cap. LXIX.

Isidorus lib. 19. Arsenicum, quod latinè ob colorem auripigmentum dicitur, colligitur in Ponto ex auraria materia, vbi & & sandaraca, optimum est, quod in aureum colorem transit, purum, & fusile gracili venarum discursu. Quod verò pallidius, aut sandaracæ simile est, deterius iudicat. Est & tertiũ geñ squamosum, quo miscetur aureus color: vis eorum est, vt Sandaracæ, sed acrior. Plinius li. 34. Arsenicum est ex eadẽ materia, qua & Sandaraca. Quod ex eo optimum, est coloris etiam in auro excellentis. Ex lib. de vaporibus. Contingit in aliquo loco terræ, quòd terrestre compressione humidi in ipso fit pinguius, vt sterquilinio. Nam propter compressionem partis ad partem, & humidi grossi exhalationem, redditur sterquilinium pingue. In tali casu contingit in cauernis fieri bitumen pingue, & ex crossa pinguedine, tunc venientibus ventis terrestribus calefactis in fundo maris per meatus terræ, calefactis inquam per splendorem solis reflexum ab ipsis partibus colatis, per humidum fluens per cauernas terræ exhalatione humido, partes terrestres in cauernis existentes habent in se subtilem vnctuositatem, quæ veniens ad prædictum bitumen admiscetur illi. & tunc unctuositas est duplex. Vna scilicet quæ est bituminis crossi, & altera, quæ est subtilis istarum partium terrestrium, quæ admixtæ sunt ei, porro tali corpore congelato per tempus contingit ipsum transire in substantiam auripigmenti sicut in sulphuris, hinc auripigmentum duplicem dicimus habere vnctuositatem, & similiter sulphur. Itaque auripigmentum, vt superius de ipso, & de sulphure dictum est, quando puluerizatum apponitur supra cuprum calefactum, nigrescit cuprum, eo quòd sibi attrahit auripigmenti humidum: vnde homines declarare uolentes auripigmentum, & sulphur, lauant ea in acutis lauaturis, ut in urina, in aceto, & lixiuio, & sero caprino, ut extrahant unctuositatem, quæ faciebat in eis ad citrinitatem. Cumque uidere volunt utrum sint purè dealbata, & recessit tota citrinitas, apponunt illa supra cuprum calidum, & si quidem nigrescit cuprum in illa positione, sciunt quòd hoc propter unctuositatem, quam extraxit ab illis, quæ ante faciebat in eis ad citrinitatem, nec ex toto recessit ab eis, & tunc sciunt quòd non ex toto dealbata est per acutas lauaturas. Si autem uiderint, quòd cuprum nullo modo nigrescit propter illorum appositionem, tunc sciunt, quòd in illis nulla remansit unctuositas, q̃ faciebat ad citrinitatẽ. Et tunc sciunt illa corpora esse purè dealbata, & apta ut ex eis fiat sublimatura.

De operatione ipsius in Alchimia. Cap. LXX.

Ex lib. de aluminibus, & salibus. Arsenicum est calidum, & humidum, & est diuersi generis, scilicet rubeum, & citrinum, & luminosum, cum vtrumque non sit quod fortius, neque quod uehementius aduratur corpora. Est arsenicum simile sulphuri in multis operibus, & in sublimatione, & in uelocitate liquefactionis, & a paruitate expectationis supra ignem. Citrinum verò diutius expectat, quàm rubeum. Et est copiosioris tincturæ, laudabiliorisque successionis. De proprietatibus autem eius est, quòd albificat aliud quando sublimatur, & denigrat quando non sublimatur. Et adurit dum permanet viuum. Quod autem uoluitur de arsenico, eius est albificatio, & deletio oleaginitatis eius ac remotio adustionis, & combustionis eius. Ex libro de uaporibus. Arsenicum siue auripigmentum, ut prædictum est, duplicem unctuositatem habet, & sulphur similiter: unde cum intendimus auripigmentum uel sulphur sublimare, auferimus unctuositatem unam per eius ablutionẽ in urina, & lixiuio, & aceto, & caprino lacte, quæ quidẽ ablutiones acutæ sunt, & unctuositatem ex eo auferunt, quæ si remaneret auripigmentum sublimari non posset. Nam statim incenderetur, & flamma fieret. Eo quòd illa unctuositas ad suscipiendum calorem habilis est. Nec talia corpora sublimari possunt. Etenim benè potest esse duplex unctuositas in aliquo, sicut in carne leonis duplex est calor, unus quem semper retinet, alter quem aliquando amittit. Ex doctrina alchimiæ. Cum autem inquireremus aliquid, quod si proijceretur super liquefactũ adhæreret ei ac cõmisceretur ac submergeretur in eo, nec ipsum corrumperet, non inuenimus nisi de mineralibus sulphur, & de comunibus arsenicum. Ipsum tamen fugiuntur sua mora, nisi quòd breuissimo tempore incipiunt procedere ad conuersionem cum eo. Inuenimus autem ingeniũ per quod illa rectificentur. Ita ut eis maneat adhærentia, & destruatur adustio. Causa siquidem adhærentiæ liquefactio est.

Deinde

Deinde similitudo minereitatis, & vicinitatis quam habet cum eo.

De virtute ipsius in medicina. Cap. LXXI.

PLinius vbi supra. Arsenici eadem est vis, quæ & sandaracæ, sed acrior. Tollit digitorum pterigia, carnesque digitorũ, & condilomata, & quicquid excrescit, torretur autem in noua testa, donec mutet colorem, vt validius prosit. Auicenna vbi supra. Arsenicum aliud est album, Aliud rubeum, Aliud citrinum, omnia putrefactiua sunt, & mordicatiua. Est autem calidum in tertio, siccum in secundo, pilos abradit, & alopiciæ cum gummi pini conuenit. Emplastrum cum eo fit super vulnera. Cum adipe & oleo conuenit scabiei, & sahaphat humidæ, & putredini, & abstergit, & adurit cutem. Assumitur ad tussim antiquam, & sputum saniei, & sanguinis, ac quandoque ponitur in pillulis ad asma. Miscetur autem cum oleo rosato ad bothor, & emorroidas. Quod autem ex eo sublimatum est interficit. Et ex rubeo quidem melius est, quod est puluerizabile. Arsenicum aureum, laminosum, subtile. Album autem interficit. Dyascorides. Arsenicum nascitur in metallis, vbi & sandaraca. Assatur autem in testa donec mutet colorem, & reponitur: virtus ei stiptica est: cum calce viua mixtum, & corpori illitum, tollit pilos.

De sale hammoniaco. Cap. LXXII.

ISido. lib. 13. Sal hammoniacum, in cirenaia sub arenis inuenitur. Plinius lib. 31. Inuentum est sal inter Aegyptum, & Arabiam, etiam squalentibus locis detractis arenis, qualiter & per Aphricæ sidentis vsque ad oraculum Hammonis. Ea his quidẽ cum luna noctibus crescit. Nam & cyrenaici tractus hammoniaco sale nobilitantur, ipso sic appellato, quia sub arenis inuenitur. Similis est colore alumini, quod schiston vocant, longis glebis neque perlucidis. Ingratus est sapore, sed vtilis medicinæ, probatur, quàm maximè perspicuus, rectis scissuris insigne. De quo proditur, quòd leuissimus intra specus suos, in lucem vniuersam prolatus vix credibile ingrauescat pondere. Causa euidens est cuniculorum spiritu madido sic adiuuante molientes vt adiuuent aquæ. Adulteratur autem Siculo, nec non & Cyprio miræ simili. In Hispania quoque citeriore e gelacstæ cæditur glebis penè translucentibus. Cui iam pridem palmam inter omnia salis genera a plerisque medicis datam esse perhibetur. Est autem sal hammoniacum calidum, & siccum in quarto gradu. Ex libro de aluminibus, & salibus. Sunt quidem multa genera salium, & omnes præparati apud complementum redeunt ad salem hammoniacum, qui est salium melior ac nobilior in regimine, fixus non fugiens ignem. Et ipse quidem est oleum, quod coagulauit siccitas ignis, huius natura calida est, & sicca, subtilis, penetrans, profundans, & est spiritus volans adiuuans elixir. Sine ipso enim non completetur elixir. Nec exolueretur, nec ingrederetur. Ex lib. 4. Metheororum. Alumen, & sal hammoniacum sunt de genere salis, nisi quia ignis in sale hammoniaco est magis terra, vnde & totum sublimatur, & ipsum est cui miscetur fumus calidus nimium subtilis multæ igneitatis. Et est coagulatum ex multa siccitate. Actor. De cæteris autem generibus salis dictum est plenius superius in tractatu de elemento aquæ ac glebis ex aqua congelatis.

De cæteris mineralibus quæ media sunt inter corpora, & spiritus & primo de alumine. Cap. LXXIII.

EX doctrina alchimiæ. Hæc sunt igitur vt dictum est supra, quæ in mineralibus operatur natura. Cuius operationes imitari conatur alchimia. Quædam etiam alia generantur in terræ visceribus, quorum partes obtinent vicem spirituum, & quædam vicem corporum, vt sunt alumen atramentum, & nitrum. Plinius lib. 35. Alumen intelligitur esse salsugo terræ, nec minor est vnt ab eo dissimilis operatio aluminis, ab illa quæ bituminis. plura sunt eius genera: in Cypro candidum, & nigrum. Exigua que est coloris differentia cum sit vsus magni, quoniam inficiendis lanis colore claro candidum, & liquidum est vtilissimũ. Cõtra verò fuluis, & obscuris nigrum. Aurum nigro purgatur, fit autem omne ex aqua limoque hoc exundantis est terræ natura. Corriuatur hieme, æstiuisque solibus maturatur. Quod ex eo præcox fuerit, candidum fit: gignitur in Hispania, & Aegypto, Armenia, Macedonia, Ponto, Aphrica, multisque prouinciis. Sed laudatissimum in Aegypto, proximum in Melo. Huius quoque duæ sunt species, liquidum, & spissum. Liquidi probatio est, vt limpidum sit ac lacteum, sine offensis fricantium quodam igniculo caloris. An sit autem adulteratum deprehẽditur succo mali punici. Sincerum enim mixtura ea nigrescit. Alterum genus est pallidæ, & scabiæ naturæ, quod galla inficitur. Ideoque hoc vocant paraphoron. Vis aluminis liquidi est, astringere, indurare, rodere. Admisto melle sanat oris vlcera, & pupulas, pruritusque. Curatio hæc fit in balneis, duabus mellis partibus tertiaque aluminis, virus alarumque sudores sedat. Sumitur, & pillulis contra vitia lyenis pellendumque pruritum ac sanguinem per vrinam Emendat & scabiem nitro, & melanthio admixtum. Concreti aluminis autem vnum genus Græci schiston appellãt. In capillamenta quidem canescentia dehiscens. Vnde quidam trichitin potius appellauere Hocque fit ex lapide, ex quo & id chalcitin vocant, vt sit sudor quidam eius lapidis in spumam coagulati. Hoc genus siccat, minusque sistit humorem inutilem corporibus. Et auribus magnopere prodest infusum vel illitum, aut oris vlceribus dẽtibusque si saliua cum eo contineatur. Oculorum etiam medicamentis inseritur apte, verendisque sexus vtriusque. Coquitur in patinis donec liquare desinat. Interioris est & aliud genus, quod strigilin vocant, cuius duæ sunt species, vnum scilicet fungosum, & omnium ore dilui facile, quod damnatur in totum. Melius vero pumicosum, & foraminum fistulis spongiæ simile, rotundumque natura candido propius, cũ quadam pinguedine sine arenis friabile. Nec inficiens nigritia. Id coquitur per se carbonibus puris donec fiat cinis. Illud autem est optimum, quod ab omnibus vocatur a Melo insula melinum Nulli maior vis est astringendi, neque denigrandi, neque indurandi. Nullumque spissius. Oculorum scabricias extenuat. Combustum autem melius est epiphoris inhibendis. Et similiter ad pruritus corporis. Sanguinem quoque sistit in totum foris illitum, vulsis pilis illitum ex aceto, renascentemque mollit lanuginem. Omnium generum vis in astringendo, summa, & ob id oculorum vitiis aptissima, vlcera putrescentis cum adipe cõpescit, & hidropicorum eruptiones siccat, contra lepras etiam ac lendes, ac animalia capillorum, vel aurium vitia, remedia præstat. Infunditur, & dissentericis, ac prodest ambustis. Actor. Cætera quoque de alumine atque eius operatione, tam in alchimia quàm in medicina, dicta sunt superius in fine tractatus de aquarum ac corporum aqueorum natura.

De atramento, & eius natura. Cap. LXXIIII.

ISidorus lib. decimonono. Attramentum sic dictum est, eo q fit atrum. Cuius species, & picturæ, & quotidiano vsui necessario. Diascorides. Atramentum scriptorum ex tędarum lignis fit, huic admiscetur gummi resinæ, & pictorum fauilla, & atramentum fucorum, & aptantur adiuncta supplicis medicaminibus quæ dissentericæ putredini conueniunt. Quidam etiam ignis adustionis illinendum probant cum aqua in mellis crassitudinem oleum superinungẽtes. Plinius ubi supra. Atramentum inter colores facticios erit. Quanquam & terræ sit, geminę scilicet originis. Aut enim fit arte humana, aut terra ipsa sulphurea. Inuenti sunt pictores, qui e sepulchris effoderent infectos carbones: fit autem fuligine pluribus modis, resina vel pice exustis, propter quod etiam officinas ædificauerunt, fumum earum nõ emittentes. Laudatissimum eodem modo fit e tędis fuligine, fornacea balnearum fuligine adulteratur, quo ad volumina scribẽda vtuntur. Sunt qui & vini fęcem siccatam excoquant. Et si ex bono vino fuerit fęx. Indici speciem illud atramenti præbere affirmãt, Poligonius, & Micõ celeberrimi pictura in Athenis, vinaceam fecere strigmon vocant. Appelles verò commentatus est ex ebore combusto facere, quod elephantium appellat: apportatur & indicum ex india, inexploratę adhuc inuentionis mihi. Apud infectores etiam ex flore nigro fit, qui cortinis æreis adhærescit, fit & e tędis ligni combusto, tritisque carbonibus in mortario. Mira verò & ex hoc natura sepiarum, sed ex his non fit picturæ atramentum Omne autem atramentum sole perficitur, librarium que ac tectorium glutino admixto, quod autem aceto liquefactum est ægre eluitur.

De operatione ipsius in Alchimia. Cap. LXXV.

EX libro de aluminibus, & salibus. Attramentum est aqua, & tinctura, quam terræ siccitas coagulauit. Et estiu sui natura calidum, & siccum, huius multa sunt genera quorum melius est in Hispania. Et ipsum quidem denigrat corpora. Et augmentat rubeum rubedine. Album verò denigrat. Huius regimen vt dicit Ieber, est cum Aquila, idest cum sale hammoniaco. Quoniam attramentum est submersionis longinquæ, sed ipsum submergit. Et in attramentis inquit sunt sulphura subtilia, quæ sublimantur, & colorantur, & forsitan tingunt. Et proprietas quidem eius est, quòd retinet omne fugitiuum a fuga. Philosophus. Colcothar, & cytina attramentum quasi terræ fragmina sunt. Virtus earum est subtiliatio, & adustio, quæ si comburantur, subtilitas augetur, & adustio fortior efficitur. Ex libro quarto Metheororum. Atramenta composita sunt ex sale, & sulphure, & lapidibus. Et est in eis vis aliquorum corporum liquabilium quoniam ex eis fiunt, vt calcantum, & abachar, generantur ex maioribus granis atramenti. Et non soluitur salsedo eius nisi cum eo, quod in illo est sulphureum, & po-

fica

sica coagulatur residuum, Illudq; iam cepit vim mineralē in aliquibus corporibus. Quod autem cęperit vim ferream, erit rubeū, aut croceum, aut calathar. Quod aūt cęperit vim æreā erit viridescens chalchantum, vnde possibile est illa duo artificialiter fieri.

De virtute ipsius in medicina. Cap. LXXVI.

AVicenna in secundo canone. Atramentum est diuersorum colorum, estq; differentia inter atramenta alba & rubea, & citrina, & viridia. Colchatar est citrinum, Calchadis album, Calchantum viride, & Assurie rubeum. Hæc autem omnia soluuntur in aqua, & decoctione, præter Assurie, quod est vehementis soliditatis, & congelationis: viride quoq; vehementius congelatum est, quàm citrinum, & vehementiores habet tunicas. Atramentum nō adustum fortius est, adustum vero subtilius. Et subtiliora quidem eorum sunt calchadis & viride. Aequalius vero colchatar, Crossius autem Assurie, propter hoc in aqua non resoluit. Virtus quidem atramenti in quo sunt splendores aurei, propinqua est virtuti alcolchatar, & illud alcolchatar melius est, quod velociter frangit, ęreum, mundum, non antiquum. Et atramentū vero quod in enchausto ponitur est illud, quod saphira. Et est durum habens quasi aureum splendorem, & virtuosum sicut alcolchatar. Melius est autem Assurie, quod affertur de Aegypto, & frangitur à nigredine, & est habēs venas plurimas, rancidi gustus, stipticum, & eius odoratus similiter. Est autem atramētum calidum & siccum in tertio gradu. Omnia sunt adurentia, & stiptica, scabiei conferunt humidę, ac duriciei palpebrarum, & asperitati earum, aut apostematib. inguinis. Est tamen in atramento virtus venenosa desiccans pulmonem, ita q̄ fortasse interficit. Suffiatur autem in naribus propter fluxum sanguinis, & propriè alcolchatar, ex quo etiam fiunt licinia, & ponuntur in fistulis, & extirpant ventositatem. licinium quoque confert vlceribus auris, & saniei eius, & prohibet corrosionem dentium. Idem in eodem, Colchatar calidum & siccum est in tertio gradu. In ipso sunt adustio vehemens, & cursuum sanguineorum constrictio, & exiccatio, & est stipticitas plurima. Confert formicę, & erisipilę quando linitur cum aqua coriandri pulverizatus autem super fraudulentum vulnus & ambu atiuum, adurit carnem additam. Confert etiam fluxui sanguinis narium, & apostematibus gingiuæ, & ganonis. Et prohibet fluxum matricis; ponitur etiam in alcosol ad abstergendum, & subtiliandum crossitudinem palpebrarum.

De vitro. Cap. LXXVII.

PLinius lib. 36. Vitri vero hæc primo dicitur fuisse origo: Phęnix Syriæ paludem habet quæ Candebea dicitur, ex qua Belus amnis nasci creditur quinque millium passuum spacio in mare profluens iuxta Ptolemaidem. Coloniam lentus hic currit, insalubris potu, sed cerimonijs sacer, vado limosus profundus. Hunc non nisi repulso maris arenas fatentur, quæ fluctibus volutatæ nitescunt detritis sordibus. Nunc etiam marino creduntur astringi morsu non prius vtiles. Quingentorum non amplius est passuum litoris spacium. Idq; tantūmodo per multa secula gignendo fuit vitro; fama est appulsa naue mercatorum nitri cum sparsi p litus epulas pararent, nec esset cortinis attollendis lapidum occasio. Nitri glebas e naui subdidisse, quibus accensis arena litoris permixta translucentes noui liquoris riuos fluxisse, & hanc vitri originem fuisse. Mox vt astuta est atq; ingeniosa solertia, non fuit natrū miscuisse contenta, cœpit addi & lapis magnes, eo q̄ in se quoq; vitri liquorem vt ferrum trahere credit. Similiter cœperunt vti & calculi multifariam splendentes, deinde cōchæ & arenæ fossiles: auctores sunt in India e crystallo fracta fieri. Et ob id nullum Indico cōparari. Leuib. autem aridisq; lignis coquitur addito cyprio ac nitro maxime ophirio. Continuis fornacib. liquatur vt æs, fiuntque massæ nigricantes ac pingues; acies quacunq; tanta existit, vt citra vllum sensum ad ossa consecet quicquid corporis afflauerit. Ex massis rursus in officinis funditur, tingiturq; & aliud flatu figuratur, aliud torno teritur, & aliud argenti modo cælatur, Sidon quondam his officinis nobilis fuit, siquidem etiam specula excogitauerat, fit vitrum rubeum, & album, & murrinum, vt imitetur colores omnium lapidum. Nec est materia sequacior vel picturę, saccommodatior. Maximus tamen est honos in candido translucente, quam proxima crystalli similitudine vsus eius ad potandū pepulit metallum argenti & auri. Est autem caloris impatiens nisi præcedat liquor frigidus, vitrea pila cum aqua addita sola ut aduerso in tantum incandescunt, vt vestes exurant. Temperata tantum agglutinantur fragmenta, vt rursus tota non queant fundi: vitrum sulphuri cōcoctum ferrum minatur in lapidem peractisque omnibus quæ constant ingenio, artem natura faciente, nec succurrit mirari; nihil penè non igne perfici.

Iterum de vitro & obsiano. Cap. LXXVIII.

EX lib. de vaporib. Vitrum aliquando fit etiam ex plumbo ac terra subtili, absq; cinere filicis ac fœni: plumbum enim aliquando est euaporans, aliquando conuiscans vnde admixtum cū terra subtili, terræ partes illas conuiscat. Et dissoluit in parte per actionem caloris, admixtaque puluere cum terra subtili, accepit a terra desiccationem. Et etiam à calore faciente liquefactionem in vtroq; vnibilem, vel vniuersalem admixtionem, propter quod volentes cito decoqui carnem, frustum vitri apponunt cum carne in aquam: vitrum enim cum siccum sit, tantum extrahit de humiditate carnis sua ebulitione, q̄ caro statim relinquitur decocta. Citius quoq; decoquitur talis caro, si vitrum apponatur, quod est de cinere fœni, ac filicis, quia tale minus abundat in humido: primū enim vitrum habet aliquid humiditatis, quam accepit à plumbo, quod primum in compositione fuit. Et est differētia inter ista genera, quòd vitrum de cinere fęni ac filicis semper est discoloratū. Quod autem fit ex plumbo, & terra subtili, vel ex cinere filicis, habet colorem glaucum: plumbum enim quantum est in se principium est viroris in decoctione. Et quia coniungitur cum limatura cupri, cuius puluis habet albedinem, propter hoc accidit ei glaucedo, quæ media est inter albedinem, & virorem. Plinius vbi supra. In genere vitri & Obsiana numerantur ad similitudinem lapidis quem Obsidius in Ethyopia inuenit. Est autem coloris nigerrimi, & translucidi, aliquando visu crassiore, & in Speculis parietum pro imagine vmbras reddente: gemmas ex eo faciunt multi. Vidimusque & solitas imagines diui Augusti: capaci crassitudinis huius materia, qui etiam pro ipso miraculo Obsianos quatuor elephantes in concordiæ templo dicauit: fit & Obsianum tincturæ genere ad escaria vasa, totum rubens vitrum non translucens Hematinon appellatum. Actor. Cætera de vitri origine, & natura, & de operatione ipsius in alchimia, & virtute in medicinis dicta sunt supra in tractatu de natura & effectibus ignis.

De naturali generatione lapidum mineralium. Cap. LXXIX.

AVicenna in lib. Alchimiæ de anima. Lapis naturalis est res, quæ efficitur in ventre terræ, sine opere, per seipsum itaque nascitur, & non crescit nec minuitur, vt argentum viuum, auripigmentum, sal Hammoniacum, sulphur. Hi sunt lapides naturales, & spiritus. Lapis autem herbalis nascitur, & crescit, porro acetum & vrinæ, & sperma medicinæ sunt lapides nostris naturales, quorum autem aqua indurat Mercurium, idest vitrum, & tingit omnes res sunt spiritnales, vt sanguis. Est autem inter spiritualem, & naturalem differentia. Quia naturalis statim operatur. Spiritualis non nisi in termino statuto. Ex li. 4. Metheororum. Terra quidem pura lapis non fit quia continuationem non facit. Vincens enim in ea siccitas, non permittit eam coagulari. Fiunt autē lapides duobus modis: conglutinatione & congelatione. In quibusdam autē lapidibus dominans est terra, in aliquibus aqua. Aliquoties nāque desiccatur lutum, fitque primum quod medium est inter lutum & lapidē, quod deinceps fit lapis: huic transmutationi aptius est lutum viscosum. Quod enim tale non est comminutiuū erit. In ripis quoque gyon vila terra est, quæ dicitur in lapidem conuerti in spacio 33. annorum. De aqua vero quatuor modis fiunt lapides, vt superius est dictum: vnus est, quando gelatur aqua gutta tim cadens. Alius, quando de aqua currente descendit quiddam, quod residet in superficie fundi ipsius, fitq; lapis. Sunt etiam certa loca, super quæ aquæ effusæ vertuntur in lapides diuersorum colorum. Sunt etiam aquæ quæ seorsum acceptæ non gelantur. Sed si prope alueum suum fundantur, coagulantur, fiuntque lapides. Scimus ergo quòd in terra illa est vis mineralis, q̄ congelat aquas: principia ergo lapidum sunt, vel ex substantia intea vnctuosa, vel ex substantia in qua vincit aqua, quæ ex quadam minerali virtute conglutinatur, vel vincit siccitas in ea terrea, faciēs eam coagulari. Eodem modo coagulatur sal. Salem autem non sufficit vis terrea permutare. Sed adiuuat ipsam calor coagulans virtute occulta. Et fortasse fit virtute terrea frigida, & sicca. Aqua enim fit terra cum eam vicerint terræ qualitates, & econuerso.

Iterū de generatione lapidū, & corporū mineralium. Cap. LXXX.

FIunt ergo lapides ex luto viscoso per calorem Solis, vel ex aqua coagulata virtute terrea, sicca, vel ex causa calida desiccatiua. Similiter & quædam vegetabilia, & quædam animalia vertuntur in lapides virtute quadam minerali lapidificatiua, & hoc fit in loco lapidoso, dum discontinuantur subito virtute quadam quæ exit a terra in hora terræmotus, q̄ conuertit in lapides, quę in illa hora consequit. Et hęc transmutatio corporū animaliū, & vegetabiliū æquè propinqua est, sicut transmutatio aquarū. Fit ergo impossibile, vt aliquid cōplexionatū conuertat in vnū elementū, sed elementa mutant ad inuicē dum transeunt in dominans, vñ quæ cadit in salinas, fit sal, & quæ in ignē fit ignis. Sed quędam citius, quædam tardius sm potentiam actiuarum, & resistentiam passiuarum. Estq; locus in Arabia, qui colorat alia corpora in eo existētia colore suo: panis quoq; prope Coracem in lapidem conuersus est, remanserat tamen ei color suus. Sunt autem talia miraq; quia raro accidunt, sed eorum causæ manifestę sunt. Sæpe namque fiunt lapides ex igne dum extinguitur, & sæpe corpora lapidea, & ferrea cadere contingit in coruscationibus. Quoniam ignis antinctione sua frigidus, & siccus efficitur. In Persia quoq;

cadunt corpora ærea, vt æs vstum, & similia sagittis cornatis vel barbatis. Nec possunt liquefieri, sed per ignem euaporant in fumum, attingentem viriditati donec residuum fit cinis. Cecidit etiam apud Nergen frustum ferri præ duritia ferè infrangibile. Cuius pars missa est Regi Corinthum. Qui cum præcepisset, vt enses inde fierent, erat infabricabile: dicunt autem Arabes, quòd enses, qui optimi sunt, de tali ferro fiunt. Cum autem cecidit illa massa, resiliuit aliquotiens a terra sicut pila. Erat quoque ex minimis frustulis composita, cohærentibus adinuicem ad granorum milij quantitatem. Simile etiam apud tepsesten euenit, sic itaque fiunt & lapides. Est earum generatio, vel erit subito propter magnum calorem accidentem, vel paulatim per lōgum tempus. Ex libro de aluminibus, & salibus. Corpora quoque mineralia generantur ex vaporibus inspissatis, & coagulatis secundum naturæ mensuram in spatio longo, sicut dictum est sup.

De lapide elixir per quem ars imitatur naturam. Cap. LXXXI.

Alchimista. In corporibus itaque mineralibus, vt supra dictū est, ad instar operationis naturæ, conati sunt alchimistæ facere breui tempore, quod natura facit in annis mille: vnde & docuerunt rem quandam facere, quæ corpora super quibus projicitur transmutat. Hæc vocatur ab eis elixir, & dicitur lapis non lapis. Lapis: quia teritur. Non lapis, quia funditur. Et currit absq; euaporatione, sicut aurum. Nec est alia res, cui proprietas illa conueniat. Auicenna vbi supra. Elixir igitur est res quæ projicitur super maius corpus, & mutat rem a natura sua in alteram. Fit autem quando miscetur corpus minus, & spiritus, & elementa, & fermentum, fitque de omnibus vna confectio, & est elixir verbum Græcum quod sonat magnum thesaurum, vel meliorem de thesauris. Omne quidem quod miscetur cum alio semiscet se, aut per talem mixtionem, quæ nunquam potest diuidi, sicut tuchia cum cupro, aut per talem quæ potest diuidi, sicut Mercurius cum aliquibus de corporibus: aut per mixtionem de coniunctione: itaque q; permanet vnumquodque singulariter. Et elixir quidem qui se cum corpore miscet, est sicut Tuchia cum cupro. Sed augmētatur, vel crescit in suo pondere, sicut crescit cuprum de illa Tuchia. Cuius ratio est: quia Tuchia res terrenalis est. Elixir autem res sp̄ualis. Et reuertit̄ natura sui gn̄s ad aliud genus.

De duplici factura elixir. Cap. LXXXII.

Alchimista. Fit autem elixir duobus modis. Vno modo ex spiritibus mineralibus, & corporibus mundis præparatis. Alio modo ex quibusdam rebus prouenientibus ex animatis, scilicet ex capillo, vel ouo, vel sanguine: primo modo sic. Mortificantur quidam spiritus, & sublimantur, donec munda fiant, post hoc vnum de corporibus a natura generatis comburitur, donec possit teri, deinde calcinatur donec in modum calcis mundum efficiatur. Tandem vero Spiritus, & corpora sic præparata teruntur, & imbibuntur cum aquis acutis distillatis: postea tamdiu inhumidantur, donec in aquam claram conuertantur, deinde congelantur, ad extremum tamdiu ponuntur in igne, donec fixa efficiantur. Auicenna vbi supra. Abimaaei Alpharabi in libris de principio mundi post naturam dicit, petram quā absconderunt philosophi. Alij dicunt q; sit petra herbalis. Alij, q; naturalis. Alij, q; vitalis, siue animalis: mihi autē videtur & probaui, q; petra herbalis sunt capilli. Et petra naturalis oua, petra vero animalis sanguis humidus. Hæ sunt petræ de philosophis extractæ, vnde Baaamar accepit situm suum in collo suo, & iurauit per Deum cœli, & terræ, lapis est de me, & de ipso. De me dicit propter sperma, de ipso propter capillos, & sanguinem: dicit quoque Iebor, quòd petra, quæ nō est petra, inuenitur in fimis. Lapis itaque noster non est aliud nisi capillus, oua, sanguis. Capilli quidem hominis, & non nisi pueri vel virginis. Sanguis etiam hominis, & hoc iuuenis. Oua vero de gallinis non est nisi gallo existente cum eis. Diuiditur autem lapis noster in quatuor elementis, & parum de illo accipitur ac projicitur, vt faciat argentum vel aurum. Quod fieri non potest sine præparatione, & subtiliatione corporis, quia partes eius minimæ non possent ingredi, nisi minimis ac subtiliatis partibus corporis. Ideoque materia præparatur ac subtiliatur, & in quatuor elementa diuiditur, plusquam de vno quam de alio mittitur iustè, prout debet, & in ipsa hora tunc corpori se incorporat, quod prius propter crassitiem multam non poterat.

De complemento elixir albi, & citrini siue rubei. Cap. LXXXIII.

Avicenna in Epistola ad Basem. Elixir itaque tinctura sua tingit, & oleo suo submergitur, & calce sua figitur, & album quidem cōpletur tribus in quibus non est ignis. Citrinum uero completur quatuor totis. Glosa: Verum est, quòd elixir album non indiget nisi tribus rebus, scilicet oleo, tinctura, & calce. Sed rubeum quatuor, scilicet oleo, calce, tinctura, & iterum tinctura quæ dicitur ignis. Et ideo subdit Auicenna in quib. non est ignis, vnde in elixir facto de mineralibus est pro tinctura nitrum, pro oleo arsenicum, pro calce argentum calcinatum. Et hoc in albo. Sed in rubeo pro calce aurum, vel æs calcinatus, pro tinctura nitrum, pro oleo sulphur, idest rubedo sulphuris, quæ rubificat spiritus, & calces. Vel si ab igne lapides maiores rubrescentur, tantundem valeret. Ideo citrinum dicitur compleri quatuor totis. Idem accidit in lapide facto de re animata. Qui constat ex aqua, oleo, igne, & terra & hoc ad rubeum. Ad album vero non nisi ex aqua oleo, & terra. Credo tamen quòd aliter sit in elixir de re animata. Et quia quòd dicit princeps, rubeum quatuor, & album tribus constare, locum habet in elixir facto de mineralibus. In elixir vero facto de re animata, credo, quòd rubeum tribus completur, & album quatuor, scilicet aqua & oleo, & igne, & terra: Necessarium quoque est aurum factum spiritus fixus, vel nitrum factum corpus fixum: quia quamuis illud diuiditur in quatuor elementa, totum tamen est oleum, totum tinctura, totum substantia fixa, vnde indiget aliqua re nobilis mineræ, quæ totum hoc deferat per vniuersum corpus super quod projicitur, vel cum quo per aliud miscetur. Idem in albo: quod constat ex tribus. Oportet enim addi substantiam mineræ, vel nitrum factum corpus fixum, vel argentum factum Spiritus fixus. Magnæ autem est industriæ, facere de corpore spiritum fixum, vel de spiritu corpus fixum. Item dicit Auicenna, q; septē res necessariæ sunt in elixir, idest in lapide maiori, nitrum scilicet rubeum, fermentum auri, Calx argenti, Terra, aqua, ignis, & aer: quorum nitrum tinctura est, idest ponitur in lapide, vt tingat. Calx, & fermentum ponitur pro substantia fixa, fermentum quidem, quia tam elixir suū, quàm corpus super quod projicitur transmutat in seipsum, sicut modicum fermenti totam pastæ massam augmentat, & in seipsam transmutat, & tamen est substantia fixa. Calx vero, quia totam elixir conuertit facit, & consolidari cum argento super quod projicitur elixir. Et hoc propter similitudinem, quam habet calx argenti cum illo argento, porro aqua, & terra, & ignis, & aer, pro oleo ponuntur. Sed hæc quatuor elementa per distillationem extrahuntur, de ouo, vel capillo, vel sanguine. De quolibet enim istorum fieri potest hæc medicina, quæ pro oleo ponitur in lapide. Vnde dicit Morienus, quòd illa res quæ fit lapis est in homine, vt homo est in minera.

Qualiter per hunc lapidem fiat metallorum transmutatio secundum quosdam. Cap. LXXXIIII.

Hic itaque lapis, videlicet elixir, vt supra dictū est, si supra corpus minerale liquefactū projicitur, transmutat ipsum secūdum proprietatem. Ex lib. 4. Metheororum. Sciant autem artifices alchimiæ species naturæ permutari non posse, sed his similia possunt facere, vt album tingere citrino colore, vt videatur esse aurum: plumbi quoque immunditias abstergere, vt videatur esse argentum: veruntamen semper erit plumbum, sed obtinebunt in eo huiusmodi qualitates, vt errent in eo homines. Cæterum quòd specifica differentia aliquo tollatur ingenio, non credo esse possibile. Sed ibi fit expoliatio accidentium vt coloris, saporis, & ponderis. Artificialia quoq; non fiunt eo modo quo naturalia, nec tam certa, licet propinqua sint & similia. Qm̄ ars debilior est natura. Nec consequitur eam, licèt multum laboret. Cæterum proportio compositionis istarum substantiarum non erit omnibus eadem. Hæc igitur in aliam permutari non poterit, nisi fortè in primam reducatur materiam. Sic in aliquod quod prius erat permutetur. Hæc autem non solum per liquefactionem fit, sed accidunt ei ex hoc res quædam extraneæ. Alchimistæ videtur tamen quòd per solutionem in aquam primò, deinde per distillationem, tandem per congelationem in primam redigantur naturam: fieri tamen non potest, vt artificio: è transmutata talia sint qualia sunt naturalia. Et ab igne examinationis defendant se illa. Si enim ita esset, necessario oporteret, quòd elixir rubea, quæ projicitur super argentum, vt de eo fiat aurum, tale esset quod ipsum argentum transmutatum defenderet ab omni eo, quod adurit argentum, & non aurum. Sicut sunt cementa, & sulphur, quæ in examinatione auri ponuntur. Similiter quod elixir, quæ projicitur super æs, vt albificetur, & transmutetur in argentum, defenderet ipsum ab omni eo, quod adurit æs, & non argentum, sicut & plumbum, quorum vtrumque est impossibile. Sciēdum itaq; q; si aurum in fusione bulit, & feruet de magisterio est. Si non nequaquā, sed si post fusionē citrinū est, bonū est, si nigrū prauū. Argentū vero in fusione si minuit, & facit scoriā: naturale est. Si autē nō, artificiale.

Quòd verè fiat eorum transmutatio, vel potius disgregatio per alchemiam. Cap. LXXXV.

Actor. Ex verbis autem prædictis vē, q; alchimia quodammodo sit falsa, veruntamen tam ab antiquis philosophis, quā ab artificibus nostris nostri temporis probata est vera, vtrumque aurum & argentum secundū illam, non quidē fieri tm̄, sed à cæteris materieb. quib. permixta sunt vel inclusa quodammodo per ignem segregari vel excludi. Nam, verbi gratia, quod exterius est cuprum, est aurum interius, tanquam, scilicet, anima ipsius. Nonnulli etiam illud vltimum capitulum Metheororum, vbi agitur de transmu-

de transmutatione metallorũ, dicunt non esse Aristotelis, sed additam ex verbis cuiusdam alterius anctoris. Auicenna in libro alchimiæ de anima. Quidam ex naturalib. dicunt, ꝙ non est alchimia. Sed Aristoteles, & Plato permagni Philosophi cæteriq; plures, dicunt ꝙ est, & hoc ipse visus ostendit: Nam vnumquodq; septem corporum quę per malleum elongantur efficitur currens, sicut argẽtum, aurum viuum, & azenzar, quod de istis efficitur, est coloris sulphurei, & azẽzar de ferro, rubeum est, de cupro croceũ: vnde scire oportet, ꝙ omne corpus quod soluitur, & inde efficit azenzar, factum est de argento viuo, & de sulphure: denique nitrũ efficitur fluens, est enim de terra ex qua posset fieri aurum viuũ. Et figuli quidem qui vasa terrea faciunt, quando mittunt in eis ignem, efficiuntur vitrea. Dicunt autem isti Philosophi, quę calor solis coqueret in vẽtre terræ per centena annorum: facit ignis in hora breui. Sic ergo & nos sulphur, & aurum viuum, quod calor Solis coquit per centena annorum: coquimus ad ignem in paruo tpe, & deinde facimus aurum. Contra illos autem qui dicunt: ꝙ non potest homo trahere genus de alio genere, dicunt, ꝙ si quis stercus equi mittat in locum vbi calor eum tangat, inde procedunt bestiæ quas dicunt adlactas: præterea si quis spinam alicuius piscis accipiat, & mittat subtus algaceram, ibique per mensem remaneat, inueniet eam vermem qui centipes dicitur; sicque de non viuente retrahit rem viuentem.

Responsio Auicennæ contra illos dicunt eam esse falsam. Cap. LXXXVI.

SVnt & alij qui non concedunt alchimiæ magisterium, dicentes, ꝙ de re de cuius natura non est vt ignem sustineat, non trahi potest quę sustineat ignem. Nec fieri potest in re naturali, vt rem coloratam discolores, & in alium colorem mutes, in quo permaneat, nec ad primum reuerti possit, quia primus color semper persistere debet, & secundus deleri & ad naturam suam primam reuerti, sic est de sapore, & pondere. Quibus ad primum respondemus rationem de nitro, quod terra quidem cito deletur ad ignem: Sed quamdiu tangitur ab igne efficitur fortis. Non. n. habet ignis vim super nitrum. De tinctura vero dicimus, ꝙ cuprum qñ cum tuchia miscetur inde auricalcum efficitur. Cum capillis aũt mixtum efficitur aurum, & nunquam illũ colorem amittit quem recipit, qñ cum tuchia mixtum est. Cæterum oĩa supra dicta mutantur in nitro. Quia nitrum non est de colore terræ, neq; de sapore, neq; de pondere. Sic & de re dulci efficitur amara, de alba nigra: & sic de cæteris proprietatibus corporum, denique nõ putes, ꝙ ego traham metallum de suo genere ad aliud genus quod ibi non sit. Ibi enim est per vim, quia verũ si ibi esset in naturam illam mutari non posset. Adhoc est vna ratio prædictarum rationum fortitudo: Cur. n. plus valet Saphirus quidam, & alij lapides quàm alij, & nitrum similiter, nisi quia efficiuntur in loco valde calido. Locus. n. Orientis vbi preciosi lapides inueniuntur, est proximus soli. Sic & nitrum quanto plus tangitur à solis calore, tanto magis valet. Itaque & lapis mineralis, qui magis sustinet ignes absque labores, & tarde frangitur, ille plus valet. Sicut aurum plusquàm argentum, & argentum quàm cuprum, & cuprum quàm stagnum, & stagnum quàm ferrum, & ferrum quàm plumbum.

De artificibus & materialibus artis. Cap. LXXXVII.

HVius artis magistri fuerant. Adam, Noe, Idrid, Squilla, Cyra, Moyses, Cato, Virgilius, Aristo. Alexan. Geb, Iabic, Ruzi, Maurienus, Abimaaer, Ioannes Euangelista, Garsias, & Gilbertus Cardinales, Gulielmus Episcopus Huck appellatus Aegidius Magister Hospitalis, qui extraxit librum de 125. lapidibus: Androitus etiam Episcopus, & Apollulicus, Dominicus, & Iacob Arinicus Iudęus, qui me in ista arte non pauca docuerunt. Petrus quoque & Dmandus Monachi. Dixit autem. Iahic hæc esse necessaria in magisterio alchimiæ. Sulphur, auripigmentum viuum, Sal Hammoniacum, sal Gemmæ sal Commune, sal Alchali, nitrum, vitreolum, alumen, acetum, vrinam, capillos, oua, sanguinẽ, spermia, stercus equi, & illa sex quæ cum malleo elongantur.

De clauibus & instrumentis. Cap. LXXXVIII.

EX doctrina Alchimiæ. Claues practicæ huius artis sunt: Mortificatio, sublimatio, distillatio, solutio, congelatio, præter hæc etiam fixio, calcinatio, rubificatio. Spiritus quidem figuntur propter vehementiam commixtionis cum calce. Ideo autem mortificatur spiritus, vt pereat in eis virtus adurens, ne. s. adurent corpora, & etiam præparentur ad sublimandum. Ideo autem spiritus sublimantur, vt purificentur, & non denigrent corpora. Soluuntur vero in aquam claram possint figi, & commisceri. Et vt ex pluribus vna res fiat. Congelantur quoque propter eandem causam. Et vt alia procedat operatio ex hac composita medicina quàm ex suis simplicibus fieret. Talis est operatio spirituum. Corpora quoque aduruntur, calcinantur, teruntur, rubificantur, soluuntur, & congelantur. Sed adurí dicuntur impropriè, quia aduruntur sine denigratione, & combustione. postea vero calcinantur, sicut inferius demonstrabimus. Teruntur quoque terendo ea subtilissime in marmore porphiritico, vt apta sint ad soluendum. Rubificantur autem, vt quando faciendum est aurum, & tinctura debet recipere rubedinem ab igne, aliter non valet: sicut est flos ferri, atramentum, rubedo sulphuris oleum ouorum, postea soluitur in aquam claram, tandem congelantur. Itaque ad prædicta omnia exercenda, scire oportet facere diuersa genera valorũ, fumellorum, igniũ, ac lucorum & huiusmodi. Nam verbi gratia, solutionis corporum & spirituum instrumenta sunt multa. Quorum vnum dicitur venter equi. de quo supra dictum est, Et fit in duobus vasis, quorum in vno est aqua, in alio furnus equi. Vbi est Phiala cum medicina, statque in fumello, & desuper comburetur leuis ignis, vt aqua tantum ea . . . . oret; & non bulliãt. Ibique est canalis, per quam additur aqua quæ minuitur. Solutiua quoque corporum multa sunt, vt aqua limonum, vel pomorum cereorum, vel citrinorum, quæ dicuntur melangoli, vel arangij, distillata per filtrum, quæ scilicet poma in Archiepiscopatu Ianuensi, vena etiam vaccę distillata per alembicum fimi e, aqua quoq; hammoniaci, sed & alumẽ spatsum in aqua per bullitionem dissolutum, & per alembicum distillatum soluit. Et dicitur quòd eius virtus superius rapitur.

De igne multiplici ad operandum. Cap. LXXXIX.

ESt autem ignis multiplex. & eius qualitas diuersa, per quos sit gradus distinctia. Quidam enim in primo gradu est calidus ignis, & humidus in secundo, scilicet, ignis ventris equi. De quo supra dictum est. Cuius proprietas est, quòd non destruit oleum. Sed augmentum propter suam humiditatem præstat. Nam alij destruunt propter siccitatem. Huic ergo non assimilatur alius in mundo, nisi naturalis ignis corporis hominis sani. Ignis quidem solis calidus est, in eodem gradu, sed siccus est, Hic autem est qui domat rem, & de animata fit, ac nutritur res: sicut puer cui datur in principio lac. Nam puer ex calido, & humido augmentatur. Sic & ignis equi augmentat oleum sua humiditate, figit autem lapidem, non lapidem suo calore temperando. Est inter hos duos, & alius, qui est calidus & siccus in secundo gradu, vt ignis furni post panis extractionem; hic fundit leniter, & non comburit, quia non est in eo flamma, nec fortitudo caloris. Calor enim paulatim declinando recedit. Sed si staret, spiritum figeret in corpore vel extra corpus. Ignis autem equi nec fundit, nec comburit, sed domat, & humidum augmentat. Est etiam quartus furni fixionis, hic fundit & figit, non autem comburit, quia flammalis non est, nec differt à præcedenti, nisi quia in hoc est calor continuus, in isto nõ. Quintus dicitur flammalis, & est calidus & siccus in tertio gradu: hic calcinat tantum, & non fundit, scilicet ad comparationem auri & argenti; & aliorum corporum in eodem gradu vel vitri Et est hic ignis in furno calcinationis. Sextus est calidus & siccus in quarto gradu, & hic fundit, & figit fortiter, mollificando corpora suauiter, nec dissipat ea vel dispergit. Hic est ignis furni fusionis, in eodem gradu est & ignis follium, qui corpora dissipat, & dispergit, & fundit, & hic est septimus. Octauus est qui fundit & calcinat, & est flammalis, quia in eo sola flamma operatur. Substantia ignis carbones & flamma. Sed in illa sola flamma lignorum: hic etiam est in eodem gradu cum præcedentibus. In eodem quoque gradu est nonus, scilicet qui omnibus est magister, vt ignis officinarum, idest, examinationis. Hic fundit & comburit, & dissipat, & dispergit malum, saluat & rectificat bonum, & est quasi iudex discernens mustum à musto.

De calcinatione corporum mineralium. Cap. XC.

EX lib. de aluminibus & salibus. Prędictorum itaque corporum regimen quadruplex est, scilicet calcinatio cum sale, Ceratio, solutio, deinde coagulatio. Calcinatio combustio cum igne vehementi & sale, vt deleantur ab eis sulphura corrumpentia, & remaneãt munda. sicut calx. Aurum quidem & argentum non est necesse calcinare nisi propter quietem partium eorum, & præparationem, scilicet, vt exsiccata eorum humiditate, fiunt humiditatis alienæ susceptibiliora; & ad fundendum velociora. Plumbum autem, & æs & ferrum necesse est calcinare, propter causam præcedentẽ. s. vt deleantur eorũ sulphura, corrumpat & deleat eorũ vnctuositas comburẽs. Alchimista. Ex his patet ꝙ prædicta diffinitio calcinationis non cadit sup corpora munda, q̃ sunt aurum & argẽtum, cætera namq; calcinant, vt pereat ab eis sulphureitas adustionis, q̃ corpora denigrat, hæc autẽ vt pparentur ad suscipiendũ humiditatem alienam, vt ponantur in elixir, & bene cõmisceant cum alijs rebus. Quorum vnum est calix. s. argentum. Alterum vero fermentum. s. aurum: vt infra dicetur. Nisi autem fieret puluis, si quis non susciperet humidum, quia siccum sitit humidum, & ab eo penetratur. Ignis autem vehemens hic propriè dicitur, qui ad modum vehiculi, id est quadrigę cursum suum æqualiter continuat, quod facere non potest ignis flammæ. Sed talis est ignis furni calefacti, & clausi post carbonum extractionem. Est enim ibi calor continuus sine combustione. Talis etiam est ignis furni, in quo positi sunt carbones, qui fumum non faciunt. Ignis quoque carbonum accensorum combustorum,

vel lignorum combustorum accensorum, vel cineris calidissimi. Talis igitur est ignis qui corpora calcinat, & fundit. Cuius proprietas est, quòd comburit partem minus potentem, scilicet sulphureitatem, partem vero potentem dimittit, donec ipsum corpus erigit, & mundat a nigredine. Sal quoque quod miscetur cum limatura corporis in igne, defendit ipsum ne fundatur vel comburatur. Et si est corpus immundum, reddit ipsum mundum a sulphureitate, & nigredine: quia desiccat, & corrodit, & deglutit sulphureitatem, propter eius munditiam, & siccitatem. Si vero mundum, reddit illud mundius, & augmentat rubedinem in rubeo, albedinem in albo: quia semper corrodit, & mundat ipsum a particula illa sulphurea nigredinis, quæ remansit: quando generatum est a natura. Cum autem inter ea disgregandum est, lauatur ipsum corpus aqua: tunc enim sal in aqua dissoluitur, & corpus residet. Nam omne sal in aqua dissoluitur, & separatur a corporibus, & spiritibus per lotionem in aqua calida, quæ tamdiu fieri debet, donec salsedo de aqua cedat, sicque complebit opus.

De quadruplici corporum, & spirituum præparatione.
Cap. XCI.

Dicit autem princeps aboali scilicet Auicenna, quòd oportet corpora aduri: donec in puluerem possint redigi, deinde cum sale calcinari præparato, & postea lauari, & ea calcinare nihil aliud est, quàm extrahere humiditatem corrumpentem, & intromittere humiditatem igneam rectificantem, per quam est vita eorum & essentia postmodum stans in igne examinationis. Calcinantur autem pari modo aurum, & argentum, scilicet cum sale præparato, posito ad duplum sui, & cum furnello flante, & cæt. Razi vbi supra. Ceratio est sublimatio partium ipsius cerati, vt minoretur ac subtilietur, incrassetur, & profundetur humiditas in corpore. Quod non fit nisi cum attractione. & inhibitione donec subtilietur, sicut cera quæ liquescit supra ignem cum minore caliditate, post cerationem autem artificiosè fit solutio: deinde congelatio, Alchimista. Itaque præparatio corporum mineralium est quadruplex, scilicet calcinatio, ceratio, solutio, congelatio: princeps quidem dicit in epistola ad artem, quòd oportet ea primum aduri, deinde calcinari. Sed dicuntur impropriè aduri, quoniam aduruntur sine denigratione, & combustione. Corpora munda idest aurum, & argentum ideo calcinantur, vt perueniat humiditas ad profunda ipsorum, & vt possibile sit ea cerare, & soluere in aquam. Immunda vero, vt pereat ab eis vnctuositas adurens. Et nigredo quæ in eis ex sulphureitate consistit. Cerantur autem dum in marmore purpuritico teruntur, donec fiat puluis subtilis, vt apta sint ad soluendum, postea soluuntur in aquam claram, vt possint commisceri cum aqua spirituum, & ex pluribus rebus fiat vna quasi res iterum nata, & hoc est fortasse, quod dicitur in fine Metheororum, nisi forte in primam reducatur naturam. Tandem vero congelatur, quando quod solutum est in aquam, conuertitur in lapideam substantiam, vt eo Alchimista consequi possit intentionem. Spiritus quoque quatuor modis præparentur, qui scilicet Spiritus sunt, Mortificatio, sublimatio, solutio, congelatio. Mortificantur quidem multipliciter, & ob multas causas. Nã argentum viuum vt aptum sit ad sublimandum, quia nisi cursus ipsius auferatur, non potest sublimari. Sulphur autẽ & auripigmẽtum vt in eis pereat virtus adurens corpora. Hanc enim ab eis aufert mortificatio: Sal autem Hammoniacum non indiget hac præparatione: postea vero sublimantur spiritus, vt purificentur, & nõ denigrent corpora: fit autem sublimatio quando spiritus ex ignis calefactionibus resoluuntur in vaporem, & fumum. Deinde retinetur ille vapor in Cadmiæ vasis. Et inspissatur ibidem, ita quod potest recolligi: soluuntur tandem & congelantur spiritus, sicut iam dictum est de corporibus.

Qualiter corpora dura liquefacta recipiunt tincturam.
Cap. XCII.

Auicenna, vbi supra. Permixtio quidem tincturæ enim corporibus duris lapideisque fieri non potest antequam leniantur, idest mitigantur, & currant, nec eorum lenificatio, & cursus antequam liquefiant. Cum autem liquefacta fuerint, non omnis tinctura rubea, vel alba effectum consequitur optatum, idest metalli transmutationem. Tinctura namque non proficit, siue quia non aduritur siue quia non figitur: sed euolat, & fugit: siue quia non ingreditur, & permiscetur, siue quia non defendat argentum ne aduratur ab his quæ non adurunt aurum sed adurunt argentum, sicut sulphur, & reliqua quibus aurum purificatur ab argento. Nec defendat æs ne aduratur ab his quæ non adurunt argentum, sed æs, sicut plumbum, &c. Inquirenda est tinctura, quæ corporibus liquefactis permisceatur, & non aduratur cum rebus acutis adurentibus sed obuiet, & non purgetur. Nec permittat adurentes partes corporum separare, habeatque substantiã cõsolidatiuam, & coagulatiuam, & fixam super ignẽ. Ingenium quoque permiscendi illa ad inuicem, ita vt fiant vniendo substantia vna, in quam ignis non imprimat, idest non eum euaporare faciat, tingatque cum eo quod est in eadem tinctura, & permisceatur cum eo qđ est ibi de substantia consolidatiua, & figatur semper cum eo quod est ibi de substantia fixa. Alchimista, In spiritu quidem multum est de tinctura, etiam antequam figatur nec per eius fixionem augmentatur. Quod econuerso est in corpore. Nam aurum non figitur nisi primo augmẽtetur tinctura. Sed tu quãquantitate augmentatur in ea tingit. Similiter & reliqua corpora quæ munda sunt, quia de quolibet elixim fieri potest. Sed qualiter in eis augmentatur tinctura secretum est.

Quod qualitas olei sit ibi causa permixtionis. Cap. XCIII.

Substantia autem permixtibilis est omne quod habet oleum in se, vt est aurum & argentũ & cætera, & etiam spiritus sublimatus, & impinguatus. Et talẽ solũ res permiscentur, quæ sunt eiusdem naturæ & ponderis. Nam corpora metalli & nitri non permiscentur, quia diuersa sunt. Similiter nec lapis, & metallum, quorum vnum siccum est, & aliud humidũ: fit autem permixtio inter corpora quæ ad inuicem proportionantur in humiditate & ponderositate. Hoc semper verum est, nisi quando humidum cum sicco, & calidum cum frigido miscetur in compositione elexim. Sed in cõpositione inter elexim & corpus, supra quod projicitur, debet esse similitudo, quia aliàs non coniungerentur, nulla quoque elexis siue de corpore, siue de spiritu fieret. Nec consolidatur cum corpore supra quod projicitur, nisi sit ei admixtum illud quod consolidat corpora ad inuicem, hoc est oleum inadustibile siue sit de planta, siue de animali. Fixa vero dicitur substantia quæ ab igne in ipsam agente non corrumpitur nec euaporatur: hęc oĩa si habuerit tinctura, bona erit ac perhennis, & a corpore inseparabilis. Auicenna vbi supra. Cum autem inquiremus aliquid, quod si projiceretur super liquefactum, adhæreret ei & commisceretur ac submergeretur in eo, nec ipsum corrumperet, non inuenimus nisi de mineralibus sulphur, & de commixtis arsenicum: ipsum tamen fugiunt sine mora, nisi quòd breuissimo tempore incipiunt procedere ad conuersionem cum eo. Inuenimus autem ingenium per quod illa rectificentur, ita vt eis remaneat adhęrentia, & destruatur adustio. Causa siquidem adherentiæ liquefacto est, deinde similitudo minerea eius, & vicinitatis quam habet cum eo. Est igitur subiectum liquefactionis humiditas cuiquam, permixta partibus siccis terreis In quibus moratur cum resoluit eas ignis. Nec moueri potest propter vehementiam commixtionis. Causa autem euaporationis est humiditas in eo non vehementer commixto. Ex hoc enim eleuatur, & egreditur. Causa vero adustionis, est communitas cum igne. Itaque auferatur adustio de oleo, antequam misceatur cum corpore. Et vt sit adhęrentia, vehemens commixtio fiat humidi cum sicco. Alioquin humidum euaporabit, & siccum remanebit cum currente. Sed si bene immisceatur oleum facit currere siccum, & ab eo non euaporat, vt dictum est.

De operatione boracis & commixtione argenti & æris.
Cap. XCIIII.

Ex li. de vaporibus. Cum autem borax consolidat argentum cum argento vel stagnum cum stagno, impossibile est hoc esse nisi communicet eis in radice: propter hoc artifices alchimię vtuntur borace in metalli sui multiplicatione. Aliud enim est occultum & aliud manifestum in ære: quando volunt æs in argentum transsubstantiare, non laborant in hoc, vt transsubstantietur substantia æris, sed solummodo vt auferant ab eo colorem, qui substantiam argenti celabat. Cum autem humidum ductibile sit in omnem partem, secundum Aristo. humidum enim male terminabile proprio termino, bene aũt alieno. Itaque neruus tractabilis est in longum, vt corrigia, & hoc est ab humiditate, quę est in eo in omnẽ partem ductilis, humiditate dico admixta terrestreitati subtili, quæ facit viscositatem habilẽ ad diffusionem, sicut videmus in molli. Hinc est quòd fabricatores argenti volentes illud fabricare in longũ apponunt ei cuprum, vt in permixtione cupri sicci cum argento humido generetur viscosum, quod sit principium diffusionis argenti in longum aut latum. Argẽtum quippe est substantia humida multum & congelata, vnde & si per se in fabricatione fabricaretur acciperet fissuram, sicut videmus in glacie, cum enim percutitur glacies frangitur, & nec in longum nec in latum diffunditur. Siquidẽ in omni congelato accidit fissura in percussione. Cumque extrahitur argentum, apparet rubor particularis, qui est ex paruo cupro. Quod si magnum esset cuprum appareret nigredo coloris, celans substantiam argenti. Et attende quòd sicut humiditas remollit, sic & siccitas corrugat, vnde cum cuprum simul calidum & siccum sit magis quàm aqueum, indicant artifices metallorum, quòd cum argentum sit decoctum, habet corrugationẽ, & ita non relinquitur in decoctione purũ. Et hoc patet. Cũ enim argenti superficies est plana & in medio fissura, dico illam fissurã in fundo existentem esse tñ in siccitate cupri, cum scabrositate ipsius cupri, à qua non est depuratum argentum, vnde tunc est ibi signũ, quòd argentũ non est purum. Aliqñ aũt argẽtũ viuũ frãgibilitatem ex siccitate prouenientem aufert, vt patet in stagno, sicut

hum superius dictum est. Videmus autem in argenti depuratione, plumbum mixtũ exhalare ex caloris motione, ad qđ depurãdum apponitur. Non quia depuret ipsum: sed quia tanquã cõsumendo calor ei adhæret, qui aliàs subtam argenti consumeret. Et iterum argentum per calorem depuratur, qui facit transire cuprũ in vna parte, & argentum in alia per suam caliditatem, vnde enim dicit Aristoteles calidum disgregatiuum est ętherogeniorum.

De operationibus alchimiæ in corporibus, cæteris.

Cap. XCV.

ALchimista. Exceptis autem operationibus circa nobilia corpora terrestria vt sunt aurum & argentum, & similia, Est etiam in alchimia subtilitas sublimis, & vtilitas non parua, quantum ad transmutationem & disgregationes permutationesque rerum quæ iugiter in mundo fiunt ad varios vsus hominum, partim à natura, partim industria humana, vt est opus minij, vermilionis, nitri & auricalci, vnde & dicta est occulta Philosophia, quia rationum vel causarum inuestigatio, quibus hæc fiunt, difficilis est & occulta. Tale est etiam disgregare res quatuor de qualibet planta per distillationem. Ita quòd in vnaquaque remaneat elemẽti vnius dominium. Et hoc est extrahere primo aquã, deinde oleum, tertio ignem, qui est liquor huiusmodi rubeus. Quarto loco remanet terra, tanquam fex. Et per hoc sciri potest, quod elementum magis dominatur in illa plãta, de qua hic agitur. De sicca tamen planta non extrahit aqua, quia iã euaporauit humiditas aquæ, quæ scilicet citius euaporat, quàm humiditas oleagina. Illa enim est quæ diutius remanens defendit plantas à putrefactione: Idem etiam fieri potest de quibusdam rebus, quæ procedunt ex animalibus, vt de osse capillo, ouo, & hmõi. Vnde docet Auicenna in capitulo de complexionibus membrorum distillare ossa & capillos, ad sciendum in quo eorum plus sit humiditatis. Sic etiam est extrahere salem de omnibus generibus cinerum, plantarum, & animalium ossium, & de calcibus lapidum. In hoc autem differunt hi sales inter se, quòd in sale calcium non est oleum, quia caret vtraque humiditate cum enim nec vegetatur, nec nutritur sicut planta & animal. Animal enim secundum frigidum & humidum nutritur, & secundum calidum & humidum viuit. Sicque vita & nutrimentum, prouenit in planta & animali, vt dicit Ioannes Damascenus. In sale verò de cineribus plantarum, & ossium est oleum, quod ignis non potest disgregare, est enim inadustibile. Sed oleum quod extrahitur per distillationem non est adustibile. Nam omne quod egreditur per distillationem fugit ignem, & habet naturam spirituum, vt sup. dictum est. In qualibet etiam re minerali, siue de planta, siue de terra, siue de animali est oleum, sine quo non possit fundi & currere.

De opere vermilionis, & cinabrij, & auricalci.

Cap. XCVI.

SVnt & aliæ multæ, vt dictum est, Artificum operationes, propter rerum transmutationes ad alchimiam pertinentes, verbi gratia. Opus vermilionis per solum ignem & de sola cerusa, quæ cum sit albissima ponitur in igne vehementi & fit rubea, eo quòd eius occultum est rubeum, licet manifestum sit album. Nam in lib. de 70. dicitur, quòd omnis res habet contrarium in occulto eius, quod apparet in manifesto, & econuerso. Ignis itaque quod manifestum est, ponit in occulto, & quod occultum in manifesto. Cinabrij vero transmutatio accidit ex proprietate compositionis; fit enim ex argento & sulphure albo vel citrino, quæ rubedinem quidem, quæ in eis non est in coniunctione, acquirunt ex violentia sulphuri illita argento viuo mediante igne, & ingenio artificis. Nam sicut ex compositione diuersarum rerum prouenit in compositione vtriusque quod in simplicibus non est, vt in tyriaca. Sic & color, vt in cinabrio. Aes autem transmutatur in auricalcum, quod fit mediante Tuchia, vt supra dictum est. Itaque arsenicum, & tuchia proprietatem habent imprimendi se in ære. Sed non est par vtriusque effectus. Nam arsenici ad citrinum, fumus est albissimus, & albificat plusquam in eo sit de tinctura excedens omnem albedinem in albificando. Ideoque totã æris albedinem ad se trahit, & ipsum in album conuertit, vt dicit Constantinus in lib. graduum, vbi agit de arsenico. i. auripigmento. Fumus autem tuchię non tantum habet de albedine sed multo minus, & ideo non aufert æris rubedinem, sed reprimit vt dictum est.

De coloribus natiuis & fictitijs. *Cap.* XCVII.

ISidorus lib. 19. Colores autem quidam ex terra vel in terra nascuntur, vt sinopis, rubrica, Melinum, auripigmentum, & cætera huiusmodi. Quidam vero finguntur, aut arte, aut permixtione. Plinius lib. 35. Sunt autem colores floridi, vel austeri, & vtrũque natura, vel permixtura euenit. Floridi sunt quos ars fingendi præstat, vt Minium Armenum, cutabaris, Chrisocolla: Indicũ purpurissum. Cæteri vero austeri sunt. Ex omnibus autem alij nascuntur, & alij fiunt. Nascuntur sinopis, & rubrica, & parethonium melinum, æretria & auripigmentum. Cæteri vero finguntur, vt Ochra, Cerusa vsta, sandaraca, sandix: Syricum atramentum. Sunt

etiam noui duo colores atque vilissimi, viride: quod & Apianum vocatur: Et quod Crisocollam lotum mentitur. Fit ex viridi creta: æstimata sestertijs in libras. Anulare, quod candidum vocatur, est quo muliebres picturæ illuminantur, fit & ipsum ex creta admixtis vitreis gemmis, & vulgi annulis, vnde & anulare dictum. Ex omnibus coloribus cretulam amare, Vdoque illini recusant, purpurissum indicum, ceruleum, melinum, auripigmentum, apianum. Cerussa cera tingitur eisdem coloribus ad eas picturas, quæ vtuntur alieno parietibus genere, sed classibus familiari, & onerarijs nauibus. Totque colorum tanta varietate subit. Antiquitatem mirari, pingebant enim antiqui & pericula, & rogos. Iuuabatque pugnaturos ad mortem, vel cędem speciosè vehi. Nero Princeps iusserat colosseum pingi. 120. pedum in lintheo ad hoc tempus incognitum. Eaque pictura vbi peracta fuit in lamianis hortis accensa fulmine cum optima parte hortorum conflagrauit.

De Sinopide & rubrica. *Cap.* XCVIII.

ISido. Sinopis inuenta primum in Ponto fuit, indeque nomen ab vrbe Sinope accepit. Species eius sunt tres, scilicet rubra, minusque rubens, & inter has media. Plinius vbi supra, Sinopis a Sinope nominatur vrbe, nascitur in Ægypto. Balearibus, Aphrica. Sed optima in Lemno, & Cappadocia. Effossa, & in speluncis excellit quæ saxis adhęsit. Glebis color extra maculosus est, hac vsi sunt ad splendorem veteres. Excepto vsu eius in pictura, in medicina quoque blandis est emplastris & malagmatis siue sicca compositione eius siue liquida. Facilis est contra vlcera in humore velut in oris sedis sita, fœminarum profluuia sistit denarij pondere pota. Aluum sistit infusa. Eadem adusta scabricias oculorum siccat, cum vino maximè. Isidorus. Rubrica vero sic dicta est, eo quòd sit rubeo & sanguineo proxima. Hæc in locis plurimis gignitur: sed optima in Ponto, vnde & Pontica dicitur. Plinius vbi supra. Rubricæ genus in ea voluerunt quidam intelligi auctoritatis secundæ. Palmam enim dabant Lemniæ, hæc est Minio proxima: multum antiquitus celebrata, cum Insula in qua nascitur. Nec nisi signata vendebatur; hac itaque Minium sublinunt & adulterant: ponitur in medicina, & res habetur præclara Epiphoras enim oculorum mitigat & dolores circumlita. Egylopias manare prohibet. Sanguinem quoque reijcientibus ex aceto datur bibenda. Bibitur & contra lyenum ac renum vitia, & purgationes fœminarum. Itemque contra venena & ictus serpentium marinorum ac terrestrium. Ideoque familiaris est omnibus antidotis. Ex cæteris rubricę generibus Ægyptia, & Aphricana sunt fabris vtilissimæ, quoniam sorbentur maximè, picturis autem apta nascitur in metallis ferrarijs. Et ex ea, it Ochra scilicet exusta rubrica in ollis nouis luto circumlitis. Quæ quo magis in caminis arserit, eo melior existit. Omnis autem rubrica siccat. Ideoque & emplastris conuenit, etiam igni sacro.

De parethomo ac melino ac feretria. *Cap.* XCIX.

PArethomou habet nomen loci ab Aegypto. spumamque maris esse dicunt solidatam cum limo. Et ideo conchæ minutæ inueniuntur in eo, fit & Cyrenis, & in Creta insula. Adulteratur Romæ autem Creta Cimolia decocta conspissataque. Isidorus. Melinum dictum est, eo quòd eius metalli ferax sit vna de Cicladibus Insula Melos nomine. Est enim candidum nec vtũtur eo pictores propter nimiam pinguedinem. Plinius vbi supra: Melinum candidum est, candidis coloribus pinguissimum & propter liuorem tenuissimum, & ipsum in Melo Insula optimũ. In Samo quoque nascitur, & eo pictores propter nimiam pinguedinem non vtuntur. Hoc autem effodere solent accubantes intra saxa venas scrutantes, porro in medicina eundem vsum habet, quem pheretria creta: præterea linguam tactu siccat, pilos detrahit, & mitigat, pretium in libra sestertijs singulis. Feretria suæ terræ nomen habet, & hac Nichomachus, & Parthasius vsi refrigerat, & mollit, & explet vulnera si coquatur ad siccandum; vtilis capitis quoque doloribus præcipua Iæretria quoque terra quæ duplex est. Alia scilicet acinera vtilis in medicina, sicut iam dictum est supra in tractatu de terra.

De Syrico, & Indico ac cerusa. *Cap.* C.

ISidorus vbi supra. Syricum est rubei coloris pigmentum, ex quo scribuntur & capita librorum. Ipsum est & Pheniceum, sic appellatum, eo quòd in Syria colligatur in littoribus rubri maris, vbi Phenices inhabitant. Est autem inter colores fictitios, quia sæpe fit aut sinopide aut sandice mixtis. Indicus color in Indicis calamis inuenitur spuma limo adhærente. Est autem coloris Cyanei mixturam purpuræ ceruleique mirabilem reddens. Est alterum genus in purpurarijs officinis, spuma videlicet in æreis cortinis innatans, quam infectores detrahentes, siccant. Plinius vbi sup. Indico est auctoritas maxima, quod venit ex India, vnum genus est arundineum adhęrescente spuma limo, cum teritur nigrũ, qđ in diluendo mixturã purpurę ceruleiq; mirabilẽ reddit. Alterum est in purpurarijs officinis innatans cortinis. Et est purpuræ, quæ adulteratur spuma. Indicũ stercore columbino

 tingunt,

tingunt. aut Cretam Silenusiam aut Annullariā vltrò inficiunt. probatur autem carbone, reddit.n. φ sincerum est flamma excellētis purpuræ. Et dum fumat, odorē mali olet. Ob id quidam id colligi e scopulis putant. In medicina quoque indicum rigores, & impetus sedat, oris vlcera siccat. Cerusæ color est candidus, cuius rationem in plumbi metallis diximus: fuit & in terra per se in Theodoti fundo inuenta Smirnæ, qua veteres ad nauium picturas vtebantur. Nunc autem omnis ex plumbo fit, & aceto, vsta casu reperta in incendio pitæ, & cerusæ cremata. Optima vero Asiatica nunc habetur, quæ & purpurea nuncupatur: fit & Romæ cremato silice marmoroso ac perfuso aceto. Actor. De hac plenius actum est superius, vbi de plumbi metallo diximus.

De Minio, & Ochra. Cap. C I.

MInium primi Græci traduntur inuenisse in Ephesiorum solo, cuius pigmenti copia cæteris regionibus plus abundat Hispania, Vnde nomen etiam dedit flumini proprio. Huius distillatio argentum liquidum gignit. Minium autem hoc quidam Cynabrium esse dicunt. Plin. lib. 33. Inuenitur Minium quoque in argentarijs metallis. Et nunc inter pigmenta magnæ auctoritatis, & quondam etiam apud Romanos. Ita vt Iouis ipsius simulachri faciem diebus festis illinire, triumphantiumque corpora, leganmr solitu fuisse. Sicq; Camillum triūphasse constat, & Æthyopum populos totosque illo tingi proceres solitos esse, & hunc ibi Deorū simulachris colorē esse. Theophrastus anno. 249. vrbis nęç tradit Minium inuentum esse a Challia Atheniensi initio sperante posse aurum excoqui. Ie metallis argenti arena rubente, & hāc eius originem fuisse. Repertū autem iam tum in Hispanijs, sed durum, & arenosum. Optimum vero supra Ephesum Cilbanis agris arenam cocci colorem habere, & hanc teri, deinde lauari farinam. Et quod sebsidat iterum lauari. Differentiam vero artis esse: quia alij Minium faciant prima lotura, idque dilucidius esse. Optimum, quod sequentis loturæ. Olim qui Mocromata pingebant pinxerunt Ephesio Minio, quod ideo relictum est, quia operis erat curatio. Præterea vtrumque existimatur minus acre, ideoque ad rubricam, & Sinopidem transire. Iuba Minium nasci tradit & in Carmania: Hermogenes, & in Aethyopia, nec ferè aliunde, quàm ex Hispania, sed neutro ex loco aduehitur ad nos. Celeberrimum est ex Sisaponensi Regione in Betica Miniario metallo, vectigalibus populi Romani nullius rei diligentiori custodia. Non licet ibidem perficere excoquique, Romam defertur, vena signata, ibique lauatur, Est alterum genus in omnibus ferrè argentarijs atq; plumbarijs metallis, quod fit exusto lapide permixto venis, non ex illo cuius Vomica argentum viuum dicitur. Is enim & ipse in argentum excoquitur. Sed ex alijs simul repertis, steriles etiam plurimi deprehenduntur, solo colore tantum in fornacibus rubescentes. Exustique in farinam tunduntur. Sublini autem Minium Syrico demonstrat compendij ratio. Et alio modo pingentium furto est opportunum plenos subinde penicillos abluentium. Sidit autem in aqua cōstatque furantibus. Sinceri cocci mitior esse debet. Secūdarij vero splendor in parietibus imaginem sentit, quanquam hoc rubigo quædam metalli est. Sisaponensib. autem in Miniarijs suæ venæ arena sine argento excoquitur, auri modo probatur. Auro candente fucatum nigrescit, sincerum retinet colorem. Inuenio, & calce adulterari, ac simili ratione ferri candentis lamina, si non sit aurum illico deprehendi, Solis, & contactus inimicus. Remedium, vt siccato pariete cera punica cum oleo liquefacta candens setis inducatur. Iterumque admotis Gallæ carbonibus, vsque ad sudorem aduratur, postea candelis subigatur, ac deinde linteis puris, sicut & marmora, nitescunt. Qui Minium in officinis poliunt, faciem laxis vesicis illigant, ne perniciosum puluerem inspirando trahant, & tamen vt per illas spectent. Non solum autem Minium in pictura, sed in voluminum vsurpatur scriptura. Isid. Ochra gignitur in Topazon rubri maris Insula, vbi & Sandaraca. Fit autem & Ochra exusta rubrica in ollis nouis luto circumlitis, quæ quanto magis in camino arserit, tanto melior fit.

De Sandaraca. Cap. C II.

IDem Sandaraca quoque nascitur in Insula rubri maris Topazon, colore Cinabrij, odore sulphuris. Inuenitur in aurarijs & argētarijs metallis, eo quidem melior, quo magis rufa, quoque virus redolet magis. Quamquam & cerusā si torreatur in fornace Sandaracam facit, vnde & color flammeus existit. Quād si torreatur, & æqua parte rubrica admixta sandicem reddit. Plin. lib. 34. Sādaraca inuenitur in aurarijs, & in argentarijs metallis, meliorque quo magis rufa, quoque magis redolens virus, ac pura, & friabilis. Valet autem purgare sistere, & excalefacere, perrodere. Summa eius dos est stiptica, expelli allopicias ex aceto illita. Additur & oculorum medicamentis. Fauces purgat cum melle sumpta. Vocem limpidam, & canoram facit. Suspiriosis tussientibusque meundæ medetur cum resina therebintina in cibo sumpta. Suffita quoque cum cedro medetur eis nidore ipso. Idem lib. 35. Sandaracam, & Ochram Iuba nasci tradit in Insula rubri maris Topazon, sed inde prouehuntur ad nos. Fit autem adulterina Sandaraca ex cerusa in fornace cocta. Color flammeus esse debet: Hæc si torreatur æqua parte admixta rubrica, Sandicem facit. quamq̄ animaduerto Virgiliū existimasse id herbam esse, vsu illo. Sponte sua sandix pascentes vestiet agnos. Pretium in libras est dimidium eius quod sandarace. Nec sunt alij colores maioris ponderis. Inter facticeos est & syricum quo Minium sublini diximus, fit autem synopide, & sandice admixtis. Auicen. in 4. can. Sandaraca calida est, & sicca in secundo gradu. Stiptica est, & sanguinem retinet. Hac vtuntur luctatores, vt leues & fortes fiant, ne difficultatem anhelitus incurrant. Item macredinem facit, fistulas fumigio sistit, & siccat, fumus catarros prohibet, dolorem dentium optimè sedat, gingiuam retificat, prohibet tremorē cordis. & fluxum sanguinis, & etiam asma humidū exiccatione sua. Confert etiam in potu spleneticis, & est bona solutioni antiquæ. Fumus eius confert Emorroidis. Diascorides. Sandaraca in eisdem locis nascitur, in quibus auripigmentum. Eligenda est autem rufa valde, & facile terribilis, munda colorem habens Cinabrij, & odorem sulphuris. Virtus est ei similis arsenico, quod est causticæ virtutis, & diaphoreticæ, & stipticæ. Resinæ mixta Alopicias curat, cum pice vngues leprosos excludit, cum oleo pediculos necat, & pustulas corporis purgat.

De Prasi, & Chrisocolla. Cap. C I I I.

ISidorus. Prasin, idest creta viridis, & si permiscuè generetur in aliquibus terris, optima tamen in Libya Cynerensi. Chrisocolla colore Prasino, sic dicta est, eo quòd aurum habere traditur eius vena. Hæc etiam nascitur in Armenia, sed probabilis venit ex Macedonia. Foditur enim ex metallis æris, cuius inuentio argentum atque indicium prodit. Nam vena eius cum his habet naturæ societatem. Diascorides. Chrisocolla colorem habet Prasinum, idest viridem valde. Melior est autem & Armenica. Secunda vero Macedonica, & Cypria. Eligenda vero est munda, sine lapide, sine terra, virtus est illi inscisoria, & constrictiua. Plin. li. 33. Chrisocolla est humor per auri venam defluens humore crassescente frigoribus hibernis vsque in duritiam pumicis. Laudatiorem eandem fieri compertum est in aurarijs metallis, & proximam in argentarijs. Inuenitur etiam in plumbarijs vilior etiam auraria. In omnibus autem his metallis fit & cura multum infra naturalem illam, immissis in venam aquis leuiter hieme tota vsque ad Iunium mensem, & in Iunio Iulioque siccatis. Natura eius est, quæ lino, & lanæ ad succum bibendum. Tunditur in pila, deinde cribro tenui secernitur, postea mollitur, ac deinde tenuius, sic cribratur. Quicquid non transmeat, in pila reperitur, deinde molitur, puluis semper in catinos digeritur, & ex aceto maceratur, vt omnis duritia soluatur, rursumque tunditur, deinde in Conchis lauatur, & siccatur. Tunc alumine herbaque sola quam luteam vocant tingitur atque pingitur, antequam purgat. Refert quàm bibula doctisque sit. Nam nisi rapuerit colorem, adduntur & Scytanum atque turbistum, ita vocant medicamenta sorbere cogentia. Laudatissima est in Armenia. Secunda in Macedonia. Largissima vero in Hispania: sunt & in Cypro genera eius duo. Summa commendationis est, vt colorem herbæ segetis latè virentis reddat quàm simillimè. Luteam putant a lutea herba dictam, quam ipsam ceruleo subtritam pro Chrisocolla inducunt vilissimo genere, & fallacissimo. Tribus generibus distinguunt eam, scilicet asperam, mediam, & attritam, quam vocant herbaceam. Sublinunt enim arenosam, priusquam inducant atramento, & parethonio, quoniam est natura pinguissimum, & propter luorem tenacissimum. Atramento quidem spargitur, ne candorem Parethonij Chrisocollæ pallor afferat.

De operatione Chrisocollæ in Aurificio, & medicina. Cap. C I I I I.

CHrisocollam & Aurifices sibi vendicant in aurum agglutinando, & inde omnes appellatam similiter vtentes dicunt. Temperatur autem ęrugine Cypria, & pueri impubis vrina nitro addita. Teritur Cyprio ære in Cyprijs mortarijs. Santernam huiusmodi vocant nostri. Ita ferrumminatur aurum, quod vocant argentosum. Signum est, si addita Santerna nitescit. Ex diuerso ęrosum se contrahit, & hebetatur, ac difficulter ferrumminatur aurum, at id glutinum fit auro, & spuma argenti ad supra dicta additis, vnaque contritis. Contexi reliqua par est circa hoc: vt vniuersa naturæ contingat admiratio: vsus Chrisocollæ est in medicina, cum oleo, & cera ad vulnera purganda. Eadem per se arida siccat, & contrahit: datur & in Angina Orthopnoeaue cum melle miscenda, concitatque vomitiones, miscetur & collirijs ad oculorum cicatrices, ac viridibus emplastris ad mitigandos dolores, atque trahendas cicatrices. Diascorides. Chrisocolla eligenda est, ad vsum medicinæ (sicut dictum est) munda, sine lapide, sine terra. virtus est illi inscisoria, & constrictiua, reuma gingiuarum cōpescit. vulnera purgat. carnes superfluas

superfluas vulneribus crescere non finit. Cicatrices attenuat, vomitum prouocat, & plus sola accepta homicidium facit, Collirijs miscetur ad lachrymam facientibus.

De Ceruleo ac purpurisso. Cap. CV.

PLinius vbi supra. Ceruleum est arena, cuius genera sunt tria. Antiquins Ægyptiam, quod maximè probatur. Siricum, hoc facillimè diluitur, cumq; teritur, in quatuor colores mutatur. Candidiorem, nigriorem vel crassiorem, tenuioremve. Huic etiā nunc Cyprium præfertur. Accessit his Puteolanum, & Hispaniense, arena ibidem confici cœpta. Tingitur autem omne, & in herba sua coquitur, bibitque succum. Reliqua confectura eadem est, q̃ Chrisocollæ. Ex Ceruleo fit, quod lomentum vocatur. Idq; lauando, terendoque perficitur: hoc est ceruleo candidius atque preciosius. Cerulei sinceri experimentum est in carbone, vt flagret, fraus est, arida viola decocta in aqua succoque per lintheum expresso in cretam eretream illas seretriam, vis eius est in medicina, vt purget vlcera. Adijciunt illud emplastris: itemque causticis. Teritur autem difficillimè. In medendo leniter mordet, & astringit atque expellit vlcera, vritur autem in fictilibus, vt prosit. Idem in lib. 35. Purpurissum è coloribus reliquis quos ab homine dari diximus propter magnitudinem pretij ante omnes est, e creta argentaria cum purpuris tingitur pariter, bibitq; colorem illum celerius lanis Puteolanum plus laudatur, quàm Tirium, aut Gethulicum, vel Laconicum, vnde preciosissimę purpuræ. Causa est, q̄ id genus maximè inficitur, rubeamque sorbere cogitur, pingentes sandice subdita: mox ouum inducentes purpurissum fulgore minij faciunt. Si purpuram facere malunt ceruleum sublinunt, moxque purpurissum ex ouo inducunt.

De Cinnabri, & Armeno. Cap. CVI.

ISid. Cinnabar est puluis rubei coloris, hūc aiunt esse sanguinem Draconis, Elephantem implicantis, ac sub ipso ruentis. Diascorides, Cinnabar multi putant esse Miniam, & alij sanguinem Draconis, sed falluntur: quia Minium in Hispania conficitur ex lapide, qui Argiritidi miscetur. Qui si tritus fuerit, colorē mutat. Sed odor eius in metallo hominem effocat, vnde qui in metallo conuersantur, vesicas sibi in facie ponunt ad liberandos oculos. Cinnaber autem in Libia nascitur, color est illi sanguineus, & ideo sanguis Draconis a multis esse putatur. Virtus est et similis Emathiti lapidi. Itaque vehementer constringit, & ideo fluorem sanguinis abstinet. Combustionibus etiam ac pustulis opitulatur. Ceratis additur, & vtiliter Colliriorum commiscetur confectionibus. Plin. vbi sup. li. 35. Armenum lapis dicitur, quem Armenia mittit, eiusque nomine appellatur. Hic quoque Chrisocollæ infectus modo: optimus est, qui maximè viridis est, communicato colore cum ceruleo. Solebant eius libræ taxari nummis tricenis. Inuentaque per Hispanicas arenas est, similem curam recipiens. Itaque ad denarios senos vilitas redijt. Distat a ceruleo candore modico, qui teneriorem hunc efficit colorem. Vsum habet in medicina tantum ad pilos alendos, maximeque in palpebris. Porro de Arsenico, siue Auripigmento, & de atramento cæterisve coloribus iam dictum est superius in tractatu de Mineralibus. Hæc itaque sufficiant de corporibus in terra mineram habentibus, & natiuis coloribus: Et ad librum sequentem transeamus, in quo agendum restat de lapidibus.

LIBER OCTAVVS.

De Lapidicinis. Cap. I.

VItruuius de Architectura lib. 2. Lapidicinæ quædam molles sunt, quædam duræ, aliæ vero temperatæ. Est in Campania rubrum, & nigrum Tophum. In Vmbria, & Piceno, Venetia album, qd etiam serra dentata secatur, vt lignum. Sed ex his omnibus quę mollia sunt, exempta saxa faciliter omni tempore tractantur. Et si quidem in locis tectis sunt, laborem sustinent. Si autem in apertis, & patentibus stillicidijs, aut gelicidijs, & pruina congesta, friantur, & dissoluuntur. Iuxta maritima quoque a salsugine defluunt, nec æstus perferunt. Temperata vero, & ab humoribus, & tempestatibus iniurias sufferunt. Sed ab igne tuta esse non possunt, quin potius simul eo tacta dissoluuntur & dissipantur, eo quòd humores parui sunt, nec habent terreni multum, sed aeris, & ignis plurimum, qui scilicet ignis tactu, & vi vaporis aere fugato venarum vacuitates occupans feruescit, eaque ardentia, sibi similia efficit. Sunt item Lapidicinæ complures in finibus Tarquinensium, quæ Anicianæ dicuntur, quibus nec Gelicidiorum tempestas, nec ignis tactus nocere potest, sed firma est, & ad vetustatem. Ideo permanet, qd parum de mixtione naturę aeris, & ignis habet, humoris autem temperati terreniq; plurimum.

De Lapidibus edificationi aptis. Cap. II.

ISidorus lib. 19. Lapides structuris apti sunt albus tyburtinus columbinus spungia rubrus fluuiatilis, & reliqui. Albus alius mollis est, alius durus. Mollis in opere non durus est, sed tractabilis, ita vt in eo quasi in ligno litteræ scribantur Tiburtinus a loco Italiæ dictus est, qui cum ad fabricam fortis sit, vapore tamen dissilit. Arenacius lapis est arenis maris concretus, hic & bibulus dicitur, quia seruat humorem acceptum. Pipirinus subalbidus est cū punctis nigris, durus atque fortissimus. Concleaceus autem concleis, & lapillis concretus est, & arena asperimus. Mularis in parietibus vtilis est: quia est quædam eius natura pinguior duraque & aspera, ex quo etiam molæ fiunt. Huius quatuor genera sunt. Albus, niger, permixtus, fistulosus. Spongia lapis creatus ex aqua leuis ac fistulosus, cameris aptus. Plin. lib. 36. Multitudo lapidum inutilis est, ædificijs morositate quadam. In Lyguria, & Venetia lapis albus secatur dentata serra. Hi tractabiles in opere sunt, laborem quoque tollerant sub tecto dumtaxat. Aspergine ac gelu brumisque rumpitur in testas contra humores, & maris auras. Talis lapis robustus est. Tyburtini ad reliqua fortes, vapore dissiliunt. Nigri silices optimi quibusdam in locis rubentes, nonnunquam & albi, sicut in Tarquinensi, & in Anicianis Lapicidinis circa lacum Volsinensem. Et in Stratonensi sunt lapides, quibus nec ignes quidem nocent, & in monumenta seu pti contra vetustatem quoque permanent incorrupti. Ex his formæ fiunt, in quibus ęra funduntur. Est & lapis viridis vehementer igni resistens, sed nusquam copiosus, & vbi inuenitur lapis, non saxum. E reliquis pallidus in cemento raro vtilis. Globosus contra iniurias quidem fortis, sed ad structuram infidelis, nisi multa suffrenatione deuinctus. Nec certior est fluuiatilis, semper veluti madens. Remedium est in lapide dubio, ęstate illum eximere. Nec ante biennium eum domi tecto inserere, domitum tempestatibus, quæ ex eo læsa fuerint, in subterranea structura vtilius est aptari, & qui restiterint tutum est cœlo committere.

De Lapidibus ad mortaria medicinalia congruis. Cap. III.

IDem in eodem. Auctoribus quoque fuerunt curæ lapides, mortariorum quoque nec medicinalium tantum ad pigmenta pertinentium. In his pertulere lapidem Æthesium. Mox etiam Thebaicum quem Pirrhopecilon appellauimus. Alij vocant Psaroniū. Tertium ex Calevio Chrisiten. Mendici autem & Basaniten. Hic enim lapis nihil ex se remittit. Hi vero lapides, qui succum reddunt, oculorum medicamentis vtiles existimati sunt. Ideoque ad ea maximè Æthyopici sunt probati. Tenarium vero lapidem ac Pęnicum, & Hæmatitem his medicamentis prodesse tradunt, quæ ex Croco componantur. Ex alio Tenario, qui niger est, & ex Pario lapide non æquè quoque medicis vtilem, potiorem ex Ægyptio lapide Alabastrite, vel ex albo Ophite. Est enim hoc genus Ophitis, ex quo vasa, & etiam Cados faciunt. In Siphno lapis est, qui cauatur tornaturque in vasa coquendis cibis vtilia, vel ad Esculentorum vsus, nigrescit oleo excalefactus, durescitque: natura mollissimus. In Belgica Prouincia candidum lapidem serra facilius etiam secant ad tegularum, & imbricum vicem, quàm ligna, vel si libeat, ad ea quæ vocant Pauonacea tegendi genera. Specularis vero lapis quoniam & hic lapis nomen obtinet faciliore multo natura finditur in quamlibet tenues crustas. Hunc olim Hispania citerior dabat tantum, nec tota, sed circa Sogobricam vrbem intra centum millia passuum. Iam vero etiam Cyprus, & Capadocia, necnon Sicilia, nuperque inuentum est in Affrica, post ferendos tamen omnes Hispaniæ, & Capadociæ mollissimis, & amplissimæ magnitudinis sed obscuris.

De quorundam lapidum miraculis. Cap. IIII.

LApidem e Scyro Insula fluctuare tradunt integrum, eundemque mergi comminutum. In ossa Troadis fissili vena scinditur lapis Sarcophagus, corporaque defunctorum in eo condita, intra diem quadragesimum absumi constat, exceptis dentibus. Mucianus Auctor est, Specula quoque, & strigiles ac vestes, & calciamenta mortuis illata fieri lapidea. Eius generis in Licia, & in Oriente saxa sunt, quæ viuentibus quoque alligata corpora rodunt. Theophrastus Auctor est, Ebur fossile candido nigroque colore reperiri, & ossa e terra nasci atque lapides osseos inueniri. Varro tradit Lunensem silicem serra secari. Tusculanum igni dissilire. Sabinum fuscum, addito etiam oleo, lucere. Actor. Etiam de quibusdam mirabiliter creatis lapidibus iam dictum est superius in libro præcedenti, vbi actum est de lapidibus mineralibus. Zenon in libro de Naturalibus: virtus enim est occulta vniuersalis, quæ lapides ex igne facit. Et ex aqua quando funditur ipsum super locum Beron. Tunc enim subito coagulatur. Nec amplius in naturam suam reuertitur. Itaque quod igni, aquæ, & terræ contingit, illud etiam animalibus & plantis accidit, Qua scilicet virtute materiæ suæ, temporis aut loci, fit eorum omnino dissolutio, aut in lapidem conuersio.

De Lapidibus quibusdam medicinalibus. Cap. V.

PLin. vbi sup. Lapis Asseus gustu salsus, Podagras lenit, pedib. in vase ex eo cauato inditis. Omnia præterea crurum vitia in his Lapidicinis sanantur, cum in metallis omnib. crura vitientur.

Eiusdem lapidis flos appellatur in redigendam farinam mollis ad quædam periude efficax. Est autem similis pumici russo. Emendatque vitia mãmarum: admixtus æri Cypro. Pici autem vel resinæ mixtus, strumas vel pãnos discutit, ac pusicis proficit, linctus cum melle ad cicatrices vlcera vetera perducit: excrescentia erodit. Ad bestiarum quoque morsus vtilis cepugnantia curationi siccat supputata. Et fit ex eodem mixto fabæ vel lomento podagricis cathaplasma. Auicenna in 2. cano. Indicus lapis est, sicut nux parua modicè longa, quasi dactilus amigdala, hunc etiam in extremitatibus lineæ secant, & aliæ lineç latitudinales æquà distantes. Itaque se secant, & remanent ex eis, sicut squamæ paruæ lucidæ. Stomacho non conuenit, sed eum debilitat, & dejicit appetitum. Confert lapidi renum, & eum extrahit, & sanguinem abscindit. Lapis lactens est cinericij coloris, dulcis saporis. Cumq; fricatur cum aqua, egreditur ex eo quasi lac & reseruatur. Est autem temperatus, & confert initio calidorum apostematum, prohibet cursum superfluitatum ad oculum, & vlcera in eo accidentia. Lapis lunæ dr splendor, vel spuma, vel sputum lunæ. Et inuenitur apud augmentum lunæ in terra Arabum leuis. Suspenditur autem & fertur super arborem, & fructificat. Epilentiam quoque sanat. Itaque super epilenticum suspenditur, qui secundum terminum ab eo assumitur. Lapis serpentis (vt dicitur) suspensione sua morsũ serpentis confert. Est etiam lapis quidam qui inflammatur aqua: extinguitur oleo. Ex isto fugiunt vermes venenosi.

De quibusdam lapidibus communibus. Cap. VI.

ISidorus lib. 16. Lapis dicitur eo q̃ lædit pedem. Cautes sunt aspera saxa in mari, dictæ a cauendo, quasi cautæ. Morices petræ in littore, similes muricis nimis acutissimæ, & nauibus perniciosæ. Icon est saxum dictum, q̃ humanæ vocis sonum captet, etiam verba loquentium imitatur: Icon enim Græcè imago latinè dicitur, licèt hoc quidem & locorum natura eueniat, & quandoq; conuallium. Calculus est lapillus terræ admixtus, rotundus atque durissimus, & omni puritate leuissimus, dictus eo q̃ sine molestia breuitatis suæ calcetur. Cui contrarius est scrupulus lapillus minutus, & asper. Qui si inciderit in calciamentum, nocet & molestus est, vnde & animi molestiam scrupulum dicimus. Ex libro luminum. Ex elementorum beneficio tria genera subsistunt, scilicet lapides, vegetabilia, & animalia. Lapis est corpus minerale, & est duplicis generis. Est enim lapis cui sola natura speciem dedit, & complementum vltimum, vt lapides vulgares, & preciosi. Est & alius quem natura quidem incepit, sed artificium compleuit, vt corpora metallina, & spiritus, & huiusmodi. Ex li. Metheororum. Terra quidem pura lapis non fit: quia continuationem non facit: sed comminutionem, siccitas in ea vincens non permittit eam glutinari. Fiunt autem lapides aut conglutinatione, vt in quibus dominatus est terra. Aut congelatione, vt in quibus aqua prædominatur. Ex lib. de na. re. Lapis vulgaris vilissimus, & qui sculpi non potest nec secari, lapidibus tamen secabilibus in fundamento subditur, & substernitur. Edificiorum quoque viscera roborat interius. Actor. Lapis durus est, & volubilis, aqua tamen non mollitur, sed assidua gutta cauatur, gelu frangitur. De pumice quidem & alijs lapidibus, qui ex aqua generantur, dictum est supra: vbi actum est de aquæ natura. Nunc autem de cæteris dicendum restat.

De arena, & eius speciebus. Cap. VII.

ISid. vbi sup. Arena ab ariditate dicta est. Huius probatio est, si manu pressa strideat. Aut in vestem candidam sparsa, nil sordis relinquat. Vitruuius, vbi sup. Alia est arena fossicia, alia fluuiatica, vel marina. Arenæ fossiciæ sunt hæc genera, scilicet nigra, cana, rubea, carbulum. Ex his optima erit, quæ in manu confricata stridorem fecerit. Quæ autem terrosa est, asperitatem non habet. Item si in vestimentum candidum coniecta fuerit, & post excussa, id nõ inquinauerit, nec ibi terra subsiderit, idonea erit. Sin autem nõ fuerit arenaria, vnde fodiatur, tamen de fluminibus, & e glarea extrahatur. Hæc tamen in structuris odiosa est: quia difficilè siccessit. Nec oneratã se continentes paries patitur, nisi intermissionibus requiescat, nec concamerationes recipit. Marina vero hæc amplius, & etiam parietes, cum in his tectoria facta fuerint, remittentes salsuginem eorum dissoluuntur. Siccescunt autem celeriter fossiciæ, & tectoria permanent, & concamerationes patiuntur, sed hæ quæ sunt de arenarijs recentes. Si enim exemptæ diutius iacent, a Sole, & a luna, & a bruma coactę resoluuntur, & petrosæ fiunt, ita q̃ in structuram coniectæ cementa continere non possunt, sed labũtur, & ruunt, oneraque parietum sustinere nõ possunt. Recentes etiam a fossicie, licèt tam vtiles sint in structuris, non tamen in tectorijs: quia earum pinguedini calx paleaque commixta, propter vehemẽtiam non potest, sine rimis marcescere. Fluuiatica vero propter macritatem in tectorio recipit soliditatem. Palladius de agricultura li. 1. Omnium arenæ generum præcipuè melior est russa, sequentis meriti cana, tertium locum possidet nigra. Sed fossilis arena nõ inuenitur, de fluminibus autem glarea, vel litore colligitur. Marina quidem tardius siccatur, ideoque non continuè sed intermissis temporibus est construenda, ne opus corrumpat onerata. Camerarum quoque tectoria salso dissoluit humore, fossiles autem tectorijs, & cameris ac cœli siccitati vtiles sunt. Melioresque si statim cum effossæ sunt misceantur: quia diutino Sole, aut imbre, aut bruma vanescunt. Fluuiales vero tectorijs conuenire magis poterunt. At si vel necesse sit arena maris, cõmodũ erit eam prius lacuna immergi dulcis humoris, vt aquis suauib. illuta deponat vitium salis.

Iterum de natura & proprietatibus arenæ. Cap. III.

EX lib. de natu. re. Arena super flammam inextinguibilem extinguit eam. Cur autem arena flãmam, vel ignem Græcũ extinguat, iam superius dictum est. Plin. vbi sup. Arena habet tria genera. Vna scilicet fossicia, eius calcis debet addi pars quarta. Secunda fluuiatilis aut marina. Tertia vero fit, si testę tusę tertia pars calcis addatur, & melior erit materia. Ab Apennino ad Padum non inuenimus fossicia nec marina. Ruinarum vrbis ea maximè causa ostenditur, q̃ furto calcis, sine ferrumine suo cementa componuntur. Intrita quoque quo vetustior, eo melior. In antiquarum ædium legibus inuenitur, ne trima recentiore quis vteretur, ideoque nulla eorum tectoria fedauerunt rimæ. Tectorium quidem quod nisi ter arenato, & bis marmorato inductum est, non satis splendoris habet. In Græcia tectorijs arenarum, quod inductura sunt, prius in mortario ligneis vectibus subigunt. Experimentum marmorati est in subigendo, donec rutro non cohęreat. Contra in opere Albano, vt macerati calx ceu glutinum hęreat. Macerari vero non nisi ex gleba oportet. Arist. in lib. de Vegetalibus. Ideo autem mare super arenas est, & terre mari propinqua arenosa: quia in aqua siccitas terræ obtinuit, durauitque secundum durationem fixionis terræ, & existentiæ aquæ: diuisitque lutum per minutas partes, & in arenam conuertit. Vt autem etiam quibusdam campis existat arena, causa est mora motus Solis, & elongatio a dulcibus aquis. Nam quia non habent, quod eos a Sole cooperiat, & ab aqua dulci remoti fiunt, siccauit sol partes humiditatis dulcis, remansitque quod est de genere terræ: perseuerante ergo solo discooperto, separatæ sunt partes luti, factaque est arena. Diascorides. Arena maris, quæ in littore est, Sole calefacta carnes humidas desiccat. Item cocta saccellis ad compescendum tumores iteraneorum iuuat.

De calce. Cap. IX.

ISid. vbi supra. Calx viua dicitur: quia dum tactu frigida sit, occultum ignem intus habet, vnde & aqua perfusa statim latens ignis erumpit. Natura eius mira facit. Nam aquis accenditur, quibus solet ignis extingui. Oleo extinguitur quo solet ignis accendi. Vsus eius est structuris fabricę necessarius. Nam lapis lapidi non potest adherere fortius, nisi calce coniunctus. Et calx quidem e lapide albo, & duro melior est structuris. Ex molli vero tincturis vtilis. Plinius. Calcem e vario lapide Cato Censorius improbat. Ex albo structurę melior est, quàm ex duro. Tectorijs vtilior, quę ex fistuloso. Ad vtrumque damnatur ex silice, vtilior est eadem ex lapide effoso, quàm ex ripis fluminum collecto, vtilior etiam e molari est: quia pinguior natura eius est. Mirumque illam, postquam arserit aquis accendi. Palladius vbi sup. Calcem albo saxo duro, vel tiburtino aut columbino fluuialive conuenit coquere aut rubro, vel spongia, aut postremum marmore. Et illa quidem quæ ex spisso aut duro saxo: conuenit structuris. Ex fistuloso autem, vel molliori lapide, conuenit tectorijs, vtilius quidem si in duabus calcis partibus arenæ vna misceatur. In fluuiali vero arena, si tertiam partem cretę testę addideris, operum soliditas inuicta pręstabitur. Vitruuius vbi supra. Calx de albo saxo, aut silice coquenda est, & quę ex spisso, & duro in structura vtilis erit. Quę autem ex fistuloso in tectorijs. E principijs autem, vt corpora cętera, sic & saxa sunt temperata. Et quę plus habent aeris, sunt tenera, quę aquę lenta, quę terrę, dura, quę ignis, fragiliora. Itaque saxa si antequam coquantur contusa minuta mixta arena in structuram conijciantur, non solidescunt nec eam continere poterunt. Cum vero in fornacem coniecta, & ignis vehementi feruore correpta, pristinę soliditatis virtutem amiserunt, tunc exustis, & exhaustis eorum viribus relinquuntur patentibus, & inanibus foraminibus. Cum ergo liquor qui est in corpore lapidis exhaustus fuerit, & ereptus, habuerintque in se residuum calorem latentem, intinctus in aqua penetrante humore in foraminum raritates conferuescit, & ita refrigeratur, dum ex calcis corpore calorem reijcit. Ideoque etiam quo pondere saxa in fornacem conijciuntur, non possunt ad id responderæ dum eximuntur. Sed dum expenduntur permanente ea magnitudine, excocto liquore circiter tertia parte ponderis imminuta esse inueniuntur. Itaque cum eorum raritates, & foramina pateat arenæ mixtionem in se corripiunt, & siccescendo cum cementis coeunt, ac structurarum soliditatem efficiunt. Sic autem materia misceatur, vt calce extincta, si fuerit arena fossicia, tres partes arenæ, & vna calcis infundatur. Si autẽ fluuiatica vel marina, duæ arenæ & vna calcis. In fluuiatica & vel marina si qs testam tusam & succretam ex tertia parte adiecerit, melius erit.

De operatione calcis in vsu medicinæ. Cap. X.

PLinius vbi supra. Magnus quoque calcis vsus in Medicina, eligitur enim recens. Nec aquis aspersa, vrit, discutit, extrahit, & vlcerum impetus incipientes serpere. coercet, aceto & rosaceo temperata, perducit ad cicatricem. Laxatis quoque cum adipe suillo vel liquida resina ex melle medetur. Auicenna in secundo canone medicinæ. Calx est cinis corporum lapidosorum. Illa quidem quam aqua non tetigit, & illa quam aqua tetigit cum remanet extincta duobus diebus, aut tribus, tūc non adurit, sed tantum calefacit. Et abluta quidem dicta est, & exiccatiua sine mordicatione. Calx vero bullita cum oleis fit maturatiua. Calx fluxum sanguinis abscindit, carnem additam corrodit, & abluta cō solidat, ignis adustioni confert. Constantinus. Calx est calida & sicca in quarto gradu. Quæ mixta sero & oleo pustulas, & apostemata putrida habentes iuuat, vulneraque & incisionem solidat. Razi in almansore. Calx calida est, adurit & carnem superfluam corrodit, fluxum sanguinis constringit, quæ cum lauatur adustioni ignis confert. Actor. Porro de miraculo calcis dictum est superius, vbi actum est de effectibus ignis.

De maltha & gypso. Cap. XI.

PLinius vbi supra. Maltha est cum e calce recenti gleba efficitur, vinoque constringitur. Mox tunditur cum ficu, & adipe suillo duplici linamento, quę res omnium tenacissima existit, duriciemque lapis antecedit. Quod autem malthatur oleo perfucatur. Actor. De maltha vero flagranti, quæ est limus e stagno Samosatæ vrbis, naturaliter emissus, dictum est superius, vbi actum est de ignis effectibus, & corporibus terrenis semper ardentibus. Isidorus, vbi supra. Gypsum quoque calci cognatum est, cuius plura sunt genera. Omnium autem optimum est lapis specularis, ædificiorum signis gratissimus, & coronis. Plinius, vbi supra. Gypsum est res calci cognata, pluraque sunt genera eius. Nam e lapide coquitur in Syria, & turijs e terra funditur, & in Cypro, & per Thebiæ summa telluri. Qui coquitur lapis, non esse debet alabastriti marmori dissimilis: hic est in Syria durissimus quem ad id eligunt, coquuntque fimo Bubalo, vt vratur celerius. Omnium aut optimum fieri compertum est ex speculari lapide, squamamque vitalem hr̄e: ex Gypso madido statim vtendum est, quia celerrime cogit & siccatur. Tamē rursus tunditur, & in farinam resolui patitur. Gypsi huius in Albarijs sigillis ædificiorum atque coronis est gratissimus. Exemplum Illustre. C. Proculeium Augusti Cesaris familiarem, in maximo stomachi dolore e Gypso potu sibi mortem consciuisse. Auicen Gypsin est lapis Gypsi laminosus albus, paruus, cuius subtilitatis fit cum aduritur. Est autē frigidus, & siccus, glutinatiuus, ponitur super partes fluxum sanguinis patientes, & constringit quia in ipso est cum glutinatione virtus faciens adhærere. & in ipso est stipticitas cum viscositate. Linitur ex eo frons, aut cooperitur ex eo caput vt pileo, & retinet fluxū sanguinis ex naribus, ponitur & super optalmiam sanguineam. Est autem ex summa venenorum præfocantium.

De Topho. Cap. XII.

ISidorus, vbi supra. Tophus est lapis ædificijs inutilis, aptus fundamentis mortalitate & mollitię. Ex æstu enim & altu maris fricatur, & imbribus verberatur. Vitruuius vbi supra. Tophus, est genus pulueris circa montem Vesenum, quod calce & cemento commixtum, non modo exteris ædificijs firmitates pręstat, sed etiam moles in mari constructas sub aqua solidat. Quod ideo fieri videtur, quia sub his montibus, & terræ feruentes sunt fontes crebri, qui non essent, si non ex sulphure in imo, aut ex bitumine aut ex alumine ardentes maximos ignes haberēt. Itaq; ignes, & flammę vapor per interuenia permanans, & ardens, terram illam leuem efficit. Et ibi qui nascitur Tophus, sine liquore existit. Cum ergo tres prædictæ res consimili ratione ignis vehemētia formatæ, in vnam peruenerint mixtionem, calida humoris ieiunitas aqua repente satiata, communibus corporibus latenti calore consuescit, & vehementer ea coire efficit, celeriterque vnam soliditatis virtutem percipere, quam nec fluctus, nec vis aquæ potest dissoluere. Omnibus ergo locis, & regionibus non eadem genera terræ nec lapides nascuntur, sed nonnulla terrena sunt, alia sabulosa. Itemque hic glareosa, aliis locis arenosa. Quibusdam locis nō sunt terrenosi montes, sed ignis per eius materiæ venas egrediens, quod molle ac tenerum est exutit, quod autem asperum relinquit ita, sicut in campania exusta terra fit cinis, vel Tophus, sic & in turia excocta materia efficitur Carbunculus.

De Silice. Cap. XIII.

ISidorus, vbi supra. Silex est lapis durus, sic dictus, eo q̄ ab eo ignis exiliat. Idem in li. 19. Ex genere silicum optimi sunt nigri quibusdam in locis, ac rubentes. Alibi quoque contra vetustatem incorrupti, qui & in monumētis sculpti & incorrupti permanent, quibus nec ignis quidem nocet. Nam ex his etiam formæ fiunt, in quibus ęra funduntur. Sed & viridis silex vehementer igni resistit, ac nusquam copiosius est, & vbi inuenitur, lapis non saxum est. Pallidus autem in cemento raro vtilis. Fluuiatilis vero Silex semper veluti madens est, hunc æstate exhiberi oportet, nec ante biennium in structuris domorum inseri. Plinius, vbi supra. Sunt in Bononiensi parte Italiæ breues maculosi complexu silices alligati, quorum tamen apparet natura similis eis qui puteis in Hispania profunda altitudine effodiuntur. Necnon ex saxo inclusi super terram inueniuntur. Extrahunturque vel exciduntur, sed maiori parte fissili natura absoluti segmenti modo, nunquam adhuc ampliores quinque pedum longitudine. Humorem hunc terræ quidam autumant crystalli modo glaciari, & in lapidem concrescere. Hoc apparet manifeste, q̄ cum forte in puteos decidere, tales in ossibus earum apparent medullæ, in eadē lapidis natura post vnam hiemem figuratæ. Inuenitur & aliqñ niger, sed candidus natura, soles rigoresque perpetiendi est aptus. Nec senescit, si mō iniuria non adsit, cum hoc in cemētis multorū generū accidat.

De cote. Cap. XIIII.

ISido. li. 14. Cotis dicitur eo q̄ ferrum ad inscisendum acuat. Cotis enim græce inscisio. Ex his alię aquarię sunt, alię oleo indigent in acuendo. Sed oleo leniorem, aqua acerrimam aciem reddunt. Plinius, vbi supra. Inter operarios lapides sunt q̄ ferro acuendo conueniunt cotes. Multa sunt earum genera. Creticæ diu maximam laudem habuere. Secūdam Laconicæ ex Taygeto mōte, oleo indigentes vtraque. Inter aquarias vero laus fuit maxima Naxiæ. Mox Armeniacæ: ex oleo & aqua pollent Ciliciæ. Ex aqua Arsinoticæ. Repertæ sunt & in Italia, aciem acerrimo effectu aqua trahentes. Necnon & transalpes quas vocant persenices, aliàs pasternices. Quarta ratio cotium est hominis saliua proficientium, quæ in tonstrinarum officinis inutilis est, fragili mollicie. Flaminitanæ ex Hispania Citeriore in eo genere sunt præcipuæ. In libro de natura rerum. Cote cultelli exacuuntur, & durior cos cultello molli competit exacuendo, mollior duro. Vulgo constat fontes quosdā esse, qui ligna iniecta in lapideam substantiam conuertunt, exque hmōi lapidibus fiunt cotes optimæ. Auicenna. Lapis in quo acuitur. i. cos eius fricatio super mammillam testiculumque ponit', vt non magnificentur, valet etiam apostematibus mammillę calidis.

De marmore marmorumque generibus. Cap. XV.

ISidorus li. 16. Marmora dicuntur eximij lapides, qui maculis, & coloribus commendantur. Marmor autem gręcus sermo est, a viriditate dictus. Et quamuis post etiam alij colores inuenti sunt, nomen tamen pristinum a viriditate retinuerunt, horum colores, & genera innumerabilia. Nec omnia e rupibus exciditur, sed multa præciosissimi generis sub terra sparsa sunt. Plinius, vbi supra. Marmorum genera coloresque non attinet in tanta notitia dicere, nec enumerare facile est in tanta multitudine. Quoto enim cuique loco non suum marmor inuenitur? Et tamen celeberrimi dicta sunt generis in ambitu terrarum cum gentibus suis. Non omnia vero gignuntur in lapicidinis, sed multa & sub terris præciosissimi generis. Sicuti Lacedemonium viride cunctis hilarius. Sic & Augusteum ac deinde Tyberium in Ægypto Augusti ac Tyberij primum ac Principatu vtrumque repertum. Differentiaque eorum est ab ophite, cum illud sit serpentum maculis simile, vnde & nomen accepit. Q̄d hæc maculas diuerso modo colligunt, Augusteū vndatim in vertices Crispum. Tyberium sparsim conuoluta canicie. Sunt & alia eius gña, de quibus dicetur infra.

De alabastrite & alabandico. Cap. XVI.

ISidorus, vbi supra. Alabastrites est lapis candidus interstinctus varijs coloribus, hunc cauant ad vasa vngentaria. Quoniam vngenta optime seruare dicitur incorrupta. Nascitur circa Thebas Egyptias, & Damascum Syriæ, cæteris candidior, probatissimus vero in India. Plinius vbi supra. Alabastriten lapidem vocāt, quem ad vngentaria vasa cauant &c. Idem & exustus emplastris conuenit. Nascitur circa Thebas Egyptias, & Damascum Syrię. Hic cęteris candidior, sed probatissimus est in Carmania, mox in India, iam quidem & in Syria atque in Asia. vilissimus autem & sine vllo candore in Capadocia Probantur quam maxime coloris mellei in vertice maculosi, atque non translucidi: vitia sunt in his corneus color candidus, & quicquid vitro simile est. Diascorides. Lapis Alabastrites virtute laxatiuus est. Emollit denique duricies. Stomachique dolorem admixtus cerato sedat. Isidorus vbi supra. Alabandicus suæ nomine terræ nuncupatur, purpure aspectu similis. Iste in oriente igne liquatur, & ad vsum vitri funditur. Plinius, vbi supra. Alabandicus niger est, terræ suæ nomine dictus, quamquam & Milethi nascens. Ad purpuram tamen magis aspectu declinante. Idemque liquatur igni ac fundit' ad vsum vitri. Actor. Nota & Alabandicus labis ab Isidoro ponit' inter marmora Alabandina, tñ ab Arnoldo saxone inter gemmas ponitur infra.

De Ophite ac purpurite vel Porphirite & Pario. Cap. XVII.

PLinius, vbi supra. Ophites (vt dictum est) serpentum maculis similitudinem habet, nec ex eo inueniuntur columnę nisi paruę, duo sunt eius genera, molle. s. cādidum, nigricās durum. Ambo

capitis

capitis dolores alligata sedare dicuntur. Et serpentum ictus. Quidam etiam freneticis, ac litargicis illigari iubent candicantem. Porphirites etiam ex Ægypto rubet candidis interuenientibus punctis. Isido. vbi supra. Purpurites est ex Ægypto rubens candidis interuenientibus punctis. Nominis eius causa quod rubeat vt purpura. Parius est lapis marmoreus eximij candoris. Hic apud Parou Insulam nascitur, vnde & nominatur. Magnitudo eius est qua lances crateras que non excedat, vnguentis & ipse aptus est.

De caristeo & numidico cæterisque marmorum speciebus.
Cap. XVIII.

ISido. vbi supra. Cariteum viride optimum est, nomen suum ab aspectu habens, eo quòd gratum sit his qui gemmas sculpunt. Eius enim viriditas reficit oculos. Numidicum marmor Numidia mittit, quod ad cotem succum dimittit croco similem, vnde & nomen accepit. Non crustis sed in massa, & in liminū vsum aptū. Tesphrian a colore cineris appellatur, cuius alligatio contra serpentes laudatur. Plinius, vbi supra. Inuenit & Ægyptus, & Syria & Ethyopia lapidem quem vocant Basalten, ferreique coloris atque duriciei, vnde & ei nomen dedit. Nūquam vero maior repertus est, quam in templo pacis ab Imperatore Vespasiano Augusto dicatus. Nec absimilis ei narratur in Thebis delubris Serapis, vt putant statuę dicatus Mennonis, quem quotidiano solis ortu contactum, radij crepare dicunt. Onychidem etiam in Arabiæ montibus, nec vsquam alibi nasci putauere nostri veteres. Sed in germania potatorijs inde vasis primum factis, deinde lectorum pedibus, ac sellis, quæ Cornelius Nepos tradit magno fuisse miraculo, cum Publius Lentulus amphoras, & vrceos magnitudine cadorum ostendisset ex eo.

De lapidibus insignioribus, & primo de magnete. Cap. XIX.

A Marmoribus digredienti ad reliquorum lapidum insignes naturas quis dubitat in primis magnetem occurrere? Quid enim mirabilius, aut qua parte naturæ maior improbitas dederat vocem saxis respondentem homini, immo vere & obloquentem? Quid lapidis rigore pigrius? Quid enim duritia ferri pugnacius? sed cedit & patitur mores, trahitur namque a lapide magnete. Illaque materia rerum omnium domitrix ad inane nescio quid currit, atque vt propius venit assistit, ac tenetur, & complexu hęret. Sideritin ob hoc alio nomine appellant. Quidam Heradeon. Appellatus autem est magnes ab inuentore, vt Auctor est Nicander in India repertus. Nam & passim inuenitur, vt in Hispania quoque. Huius genera quinque. Sotacus demonstrat. s. Ethyopium & Magnesiacum e Macedonia. Tertium in Felio Boetiæ. Quartum circa Troadem Alexādrię. Quintum in Magnesia Asiæ. Differentia prima mas sit an fœmina proxima in colore. Nam qui reperiuntur in Magnesia & Macedonia, Ruffi sunt & Nigri. Boetius vero plus habet Ruffi coloris quàm Nigri. Qui Troade venit, niger est ac fœminei sexus, ideo sine viribus deterrimus; in Magnesia candidus, neque attrahens ferrum, similisque pumici. Ethyopicis laus summa datur, pondusque argento rependitur. Isido. vbi supra. Magnes est lapis Indicus, ab inuentore vocatus. Fuit aūt in India primum repertus, clauis crepidarum baculique cuspidi hærens, cum idem Magnes armenta pasceret, postea passim est inuētus. Est autem colore ferrugineus, sed probatur cum ferro adiectus fecerit raptum, vnde & eum vulgus ferrum viuum appellat: liquorem quoque vitri vt ferrum trahere creditur. Oīs autem magnes tanto melior est, quanto magis ceruleus. Aristo. in li. de lapidibus. Lapis magnes ferrum trahit, & ferrum obediens est huic lapidi per virtutem occultam, quæ inest illi, ipsum mouet ad se p oīa corpora solida, sicut per aera, & vno quidem ipsius angulo trahit ferrum, ex opposito aūt angulo fugat ipsum. Angulus quidem eius cui virtus est attrahendi ferrum, est ad Zaron. i. septentrionē. Angulus autem oppositus ad Afon. i. meridiem. Itaque proprietatem habet magnes, quòd si approximes ei ferrum ad angulum ipsius, qui Zaron. i. septentrionem respicit, ad septentrionem se conuertit. Si vero ad angulum oppositum ferrum admoueris, ad Afon idest meridiem se mouebit. Quod si huic ferro ferrum aliud approximaris ipsum de magnete ad se trahit, hoc & lapis Adamas facit, naturaque condemnat magnetis.

De miraculo magnetis in ferri attractione. Cap. XX.

AVgu. de Ci. Dei li. 21. Magnetem lapidem nouimus esse mirabilem ferri raptorem. Quod cum primum vidi, vehęmenter exhorrui. Quippe cernebam a lapide ferreum anulum raptum atque suspensum, denique tanquam ferro quod rapuerat vim suam dedisset, communemque fecisset, idem anulus alteri admotus est, eundemque suspendit, sic accessit & tertius, & quartus. Iamque sibi per mutua circulis nexis non implicatorum intrinsecus, sed adhærentium extrinsecus, quasi cathena pependerat anulorum. Quis istam vim lapidis non stuperet, quæ illi non solum inerat, sed & per tot suspensa transibat, & inuisibilibus ea vinculis subligabat? Sed multo mirabili' est, quod a fratre meo & coepiscopo Seuero Milleuitano de isto lapide cōperi. Seipsum namque vidisse narrauit, quemadmodum Lucanarius quondam comes Aphricæ, cum apud eum conuiuaretur, episcopus eundem protulerit lapidem, & eum tenuerit sub argēto, ferrumque super argentum posuerit. Deinde sicut subter mouebat manum qua lapidem tenebat, Ita ferrum desuper mouebatur, atque argento medio nihilque patiente concitatissimo cursu ac recursu infra lapis ab homine, supra ferrum rapiebatur a lapide: dixi quod ipse conspexi, dixi quod ab alijs audiui, cui tanquam ipse viderim credidi. Quid etiam de isto magnete legerim dicam: quando iuxta eum adamas ponitur, ferrum non rapit. Et si iam rapuerat, vbi ei appropinquauerit mox remittit. Ex hoc aūt ꝙ magnes ferrum attrahit, tam mirifica fiunt arte mechanica, vt ea qui nesciant, opinentur esse diuina: vnde factum est, ꝙ in quodam templo lapidibus magnetibus in solo & in camera proportione magnitudinis positis, simulacrum ferreum aeris illius medio inter vtrunque lapidem quasi numinis potestate penderet. Quale aliquid etiam in lucerna veneris de lapide abesto ab artifice fieri potuit, quod gentiles mirarentur. In quo lapide mirum est, quòd cum ignem nullum habeat proprium, accepto tamen, sic ardet alieno, vt extingui non possit. Sic ergo & in magnete, quod nescio qua insensibili sorbitione stipulam non mouet, & ferrum rapit.

De virtute ipsius in medicina. Cap. XXI.

DIascorides. Magnes gignitur circa litus Oceani; apud trogoditas magnas habens virtutes, & velut spiritum in attrahendo ferrum: fures intrātes domum vt preciosa diripiant, intra quatuor angulos domus carbones ardentes ponunt, & lapidem minute præcisum supermittunt, sicque mentes, & oculos eorum qui adsunt, auertunt, vt timore fugiant, putantes super se ruere domū. Habet aūt vires purgatorias, & ob hoc Hydropicis cum mulsa datus, grossitudinem deducit, & oēs humores per ventrem ministrat. Tritus ēt & superaspersus combusta sanat. Constanti. in lib. graduum. Magnes in Ripa maris Indię reperitur, cuius natura calida est & sicca in tertio gradu. Dicit etiam Gall. in li. de lapidibus, ꝙ nautæ nauem ferreos clauos habentem, illuc non audent ducere. Nec vllum ferri artificium in ea habere. Nam ea illis montanis appropinquante, oēs claui & quicquid ferri in ea habetur a montanis attrahūtur sua proprietate. Hic lapis pond. datus, optimum est ei qui de ferro toxicato vulneratus est. Et eis qui infirmantur de ferrugine cathaplasmatibus, vel emplastris commixtus, valet ad sagittam vel gladium extrahendum de vulnere. Ruffus dixit eundem lapidem melancólicos confortare, timorē & suspitionem eis auferre. Platearius, vbi supra. Magnes est calidus, & siccus in tertio gradu, valet præcipuè vulneratis, quia ferrum attrahit, puluis ēt eius datus in succi feniculi, valet cōtra Hydropisim & splenem & Alopiciam. Attrahit enim flegma & melancoliam. Auicēna vbi supra. Magnes cum adurитur fit emathites, & virtus eius fiet virtus illius. Melius est niger imbibitus rubedine, purus aūt abstersiuus, & mundificatiuus. Plinius vbi supra. In quadā Ethyopiæ regione inuenitur emathites, magnes sanguinei coloris, sanguinemque reddens, si teratur, sed & ēt crocum. At in attrahendo ferrum, nō est natura eadem emathiti quæ magneti. Oēs autē hi medicamentis oculorum ad suā quoque portionem prosunt, maximeque Epiphoras sistunt, sanant & adusta cremati ac triti.

De Gagate. Cap. XXII.

ISidorus, vbi supra. Gagates primum in Sicilia inuentus est. Gagatis fluminis fluore ferectus, vnde & nomen, licèt in Britannia sit plurimus. Est autem niger, planus, leuis, & ardens igni admotus: fictilia in eo scripta non delentur. Incensus serpētes fugat, demoniacos prodit, virginitatem deprehendit. Mirum quod aqua accenditur, oleo extinguitur. Plinius, vbi supra. Gagates lapis nomen habet loci & amnis, habet enim nomen gagatis Liciæ. Amnē & in leucocolla expelli mari, atque infra duodecim stadia colligi. Est aūt pumicosus, non multūm a ligno differens, planus, leuis, frangibilis, odore si teritur graui. Nam tritus odorem sulphureum reddit. Ex vino decoctus medetur dentibus. Solinus. Gagates calefactus applicata detinet. Arnoldus, vbi supra. Gagates lapis alius est glaucus, alius niger, & est leuissimus, per attritionē calefactus paleas attrahit, & facile combustibilis existit. Hydropicis confert, firmat dentes, valet contra ventris subuersionem & fantasmata, eiusque suffumigatio reddit menstrua. Aqua ex hoc lapide bibita. si bibens est virgo non vrinabit. Si autem virgo non est vrinabit, sicque Virginitas in eo experitur. Et etiam contra laborem parturientis auxiliatur. Ex libro de natura rerum. Gagates lapis niger est ac lucidus, caducis prodest accensus. Dęmones quoque fugat. aut si per os hoīs obsessi loquantur, fumus eos tacere cogit. Idem stomachum euersum iuuat. Et aqua ī qua triduo iacuerit, cito partum liberat. Ipsa quoque aqua si a puella potetur an virgo sit deprehenditur. Nam si virgo est immota manet, si corrupta incontinenti mingit. Idem lapis dęmonibus, & incantationibus resistit, serpētes fugat, vñ & aquila ponit eū in Nido suo contra serpētes. Sergius tñ dicit, ꝙ hoc facit vt calorem suum circa oua semperet.

Idem

Idem quoque calefactus confrigatione paleas attrahit ad se, & cortices granorum tritici. Auicenna vbi supra. Gagates est lapis leuis, habens odorem Asphalti, confert podagræ, & suffocationi matricis, quãdo suffumigatur ex ipso. epylenticis confert, fumus eius effugat vermes venenosos. Diascorides. Gagates melior est ille, qui facile igne exarserit & odorem habet Asphalti. hic aqua solutus dentes mobiles confirmat, ad rigores præcordiorum ac dolores, & euersiones facit. Incensus serpentes fugat, & epylenticos prodit. Incenditur autem & in aqua mittitur, & parturienti de eadem aqua per triduum potui datur: dęmonibus & omnibus maleficijs resistit, virginitatem deprehendit.

De ethite. Cap. XXIII.

ISidorus, vbi supra. Ethites reperitur in Nidis aquilarum, aiunt inueniri binos, marem ac fœminam. Nec sine his aquilas parere. Horum autem masculus est durus, similis gallæ subrutilus, fœmineus vero pusillus, ac mollis. Alligati partus celeritatem faciũt. Aliquid etiam vuluę excidunt, nisi cito parturientibus auferãtur. Plinius, vbi supra. Ethites magnam habet famam argumento nominis. Aiunt binos inueniri, marem & fœminam. Genera eorum quatuor. In Aphrica nascentem pusillum ac mollem, intra se velut albam argillam habẽtem, suauem candidam, ipsum friabilẽ, quem feminei sexus putant. Marem qui nascitur in Arabia, durum gallæ similem, vel subrutilum, habentem in aluo duritiem lapideã. Tertius inuenitur in Cypro, colore similis eisdẽ in Aphrica nascentibus, amplior tñ atque dilatatus. Cæteris enim quasi globosa facies, arenam iucundam, & lapillos in aluo habet. Ipse vero tam mollis, vt fricetur etiam digitis. Quarti generis est Taphiusius nascens iuxta Leucadem vbi est mons Tophius, qui dextra locatus est ad Leucadem nauigãtibus. Inuenitur autem in fluminibus candidus, ac rubicũdus, huic est in aluo lapis, qui vocatur callimus, nec quicquam tenerius. Omnes grauidis alligati mulieribus, vel quadrupedibus, pelliculis sacrificati vteri animalium cõtinent partus, non nisi parturiant remouendi, alioquin vuluę excidium fit. Sed nisi parturiẽtibus auferatur, omnino non pariunt. Aristo. vbi supra. Lapis ethites suspensus super cubitum eius, qui habet epilensiam, prohibet eam, & impregnatę iuuat partum. Arnoldus de Saxonia in libro de virtutibus lapidum. Ethites lapis est punicei coloris, qui reperitur in aquilæ nidis, aut in Persia, aut in littoribus Oceani, hic alium lapidem continet, & in sinistro suspensus lacerto, prægnantibus confert, casum caducorum prohibet, contra etiam abortum & laborem prægnantis valet. Si de veneni fraude aliquis suspect⁹ est, hic lapi sub eius cibo suppositus, ipsum deglutire prohibet si reus est. Si vero lapidem a cibo ipso subtraxeris. mox eundem cibum deglutiet. Ex li. de na. re. Aquila in nido lapidem habet ethitem, qui velut prægnans fœtum continet intus lapidem minutum sonantem, & hunc contra calorem nimium, quem habet aquila, naturaliter incubans in nido, ne scilicet depereant oua decocta calore nimio. Huic enim lapidi calor ignis nocere nequit. Phisiologus. Ethites facillime igne vicino accenditur. Sunt autem bini, masculus, & fœmina. Nec solum aquilis, ad pariendum oua prosunt, sed etiam prægnantibus adalligati celeritatem partus efficiunt.

De Pyrite. Cap. XXIIII.

ISidorus. Pyrites lapis Persicus est fuluus, similans æris qualitatem, sic dictus, eo ꝙ insit illi ignis plurimus. Siquidem facile scintillas emittit, hic tenentis manum, si vehementius prematur, adurit. Plinius, vbi supra. Corallium lapidem pyritem vocant aliqui, eo ꝙ ignis plurimus insit ei. Sed est etiam alius pyrites ęris similitudine, quem reperiri volunt in Cypro. Et in metallis, quæ sunt circa Acamantam, vnum argenteo colore, alterum aureo. Coquuntur varie: Ab alijs iterum tertioque in melle, donec liquor consumatur. Ab alijs vero pruna prius, deinde melle, ac postmodum vt æs lauantur. Vsus eorum in medicina est excalefacere, siccare humorem, extenuare, duritiasque nimias mollire. Vtuntur, & crudis, & tusis ad strumas atque furunculos. Pyritarum etiam aliqui genus vnum faciunt plurimum habens ignis, quos viuos appellamus, & pôderosissimi sunt. Hi castrorum exploratoribus maxime necessarij sunt, qui clauo vel altero percussi scintillas edũt, quæ scilicet sulphure, vel fungis aridis, aut folijs exceptę, dicto celerius ignem trahunt. Diascorides. Lapis pyrites eligendus est, colorem ęraminis habens. Huic crudo & cocto virtus stiptica & termantica, caligines oculorum purgat, duritiem mollit, Diaforesim & digestionem facit, addita resina carnes peręquat. Lapis iste combustus a multis difriges dicitur.

De phrigio & phingite. Cap. XXV.

ISidorus. Phrigius a loco dicitur, eo quòd in Frigia nascitur colore pallidus, mediocriter grauis gleba pumicosa. vritur ante vino perfusus, flatisque follibus donec rubescat. Rursusque dulci vino extinguitur tribus vicibus, tingendis vestibus tantum vtilis. Diascorides. Phrigius lapis tres habet species. Vna est metallica, quæ in Cypro nascitur, & de profundo ascendit lacu, quæ & terrenosa est, & post hoc sole siccatur. Hęc in medio posita sar mento circuitur & comburitur. Altera species est fex ęraminis habens gustum ęri vsto similem. Tertia vero sic colligitur, lapis pyrites colligitur, & in fornace positus vt calx comburitur, quamdiu colorem sanguineum facit, & collectus reponitur, ac dephriges appellatur. Vtilis est ille qui gusto stipticus est, ęris vsti similem saporem habens, & linguam fortius velut alumen desiccans, vnde si comburitur, pro defrige venditur. Defrigi quidem virtus stiptica est purgatoria, & in modum niuis refrigeratoria. Crescentes superfluè carnes vulneribus æquat, ad cicatricem ducit, ad fluores oculorum vtilis est, vulnera maligna & pascentia curat, apostemata spargit. Ceraque & resina additis, omnia supradicta facere potest. Isidorus. Phingites aliàs phengites Cappodociæ lapis est, duritia marmoreus, candidus atque transluceus. Ex quo quondam templum a quodam rege constructum est, foribus aureis, quibus clausis intus diurna claritas erat. Plinius, vbi supra. In Cappadocia repertus est lapis phingites, sub. Nerone Principe, ex argumento sic appellatus, quoniam candido & translucent fuluæ inciderant venę. Hic eidem construxit fortunæ, quam sciam appellant, Seruio rege sacratam, aurea domo complexus. Quamobrem & foribus opertis, erat interdiu ibi claritas diurna, haud alio specularium modo tanquam inclusa luce non transmissa.

De Samlo & Sarcophago & ostratite. Cap. XXVI.

ISidorus. Samius a Samio Insula vbi reperitur vocatus est & grauis, & candidus, ad poliendum aurum vtilis, potatus vertigines sedat. Mentesque commotas restituit, adalligatus vero continet partus. Plinius, vbi supra. Samius lapis auro poliendo est vtilis. In medicina quoque vtilis est, oculorum vlceribus, cum lacte contra veteres lachrymationes prodest. Etiam contra stomachi vitia potus. Quidam & morbis comitialibus vtiliter putant eum dari, & ad vrinæ difficultates aceto misceri, probatur autem grauitate atque candore. Isidorus. Sarcophagus lapis est dictus, eo ꝙ corpora defunctorum in eo condita, infra quadraginta dies dentibus exceptis consumuntur. Sarcos enim græcè arca dicitur, phagos, comedere, vestes quoque & calciamenta mortuis illata lapidea fieri, Mucianus auctor affirmat. Nascitur autem ĩ Troade fissilique vena scinditur. Plinius, vbi supra. In Asia Troadis fissili vena scinditur Sarcophagus lapis. Mucianus auctor est, specula quoque strigiles, ac vestes, & calciamenta mortuis illata fieri lapidea. Sunt & eiusdem generis in Oriente saxa, quæ etiam viuentibus adalligata erodunt corpora & mitior est seruandis corporibus, nec absumendis Chemites Ebore simillimus, in quo Darium conditum ferunt. Plinius, vbi supra. Ostratitę teste similitudinem habent, vsus eorum est ad cutem lenigandam pro pumice, poti quoque sanguinem sistunt. Et illini cũ melle vlcera, doloresque mammę resanãt.

De Abeston & Amiantho & Cathocite ac Memphite. Cap. XXVII.

ISidorus. Abeston Archadiæ lapis ferrei coloris, ab igne nomen accepit, eo quod semel accensus nunquam extinguitur, de quo lapide mechanicum aliquid ars humana mollita est, quod gentiles capiti sacrilegio mirantur. Aiunt enim in tẽplo quodam fuisse veneris phanum, ibique cãdelabrum, & in eo lucernam sub diuo sic ardentem, vt illam nulla tempestas nullus imber extinguerer. Plinius, vbi supra. Amianthus alumini similis, nihil igne deperdit. omnibus veneficijs, & priuatim magorum resistit. Solinus. Cathocites est lapis in agro Corsicano maior cęteris, qui ad ornatum destinatur. Nec tam gemma quam cautes, hic impositas manus detinet. Ita se iunctis corporibus adnectens, vt cum ipso hæreant quibus tangitur, sed inest ei vellus, & de glutino lentiore nescio quid pariat gummi. Isidorus. Memphites a loco Ægypti vocatus gemmantis naturæ est, hæc tritus atque in his, quæ vrenda & secanda sunt, ex aceto illinitus, ita obstupescere facit corpus, vt non sentiat cruciatum.

De Androdamante & de quibusdam alijs. Cap. XXVIII.

ISidorus, vbi supra. Androdamantus est colore niger, pondere & duricia insignis, vnde & nomen traxit, præcipuus autẽm in Aphrica inuenitur. Argentum, vel æs, in se trahere dicitur. Artritus, vt emathites in colorem sanguinis redigitur. Syrus a Syria vbi reperitur appellatur: hoc integer fluctuare traditur, comminutus mergi. Phisiologus. Therobolem lapides sunt igniferi in quodam monte Orientis, Masculus, & fœmina, qui quando longe sunt ab inuicem, ignis ab eis non accenditur. Cum autem casu aliquo appropinquauerit fœmina masculo, statim accenditur in eis ignis. Ita vt ardeant omnia quæ circa montem illum sunt. Plinius vbi supra. Geoden ex argumento appellant, quia complexus est terram, vtilissimus est oculorum medicamentis. Itemque mammarum ac testiculorum vitijs. Arabus est lapis Ebori similis, qui crematus accommodatur dentrificijs, priuatim Emorroidas sanat cum lanugine linteorum eisdem lintheolis insuper impositus. Melinus lapis dulcem emittit succum, atque mellicum. Tusus, ac cerę mixtus eruptionibus pituitę, maculisque corporis medetur, & faucium

& faucium exulcerationi. Epinictidas quoque tollit, & vuluarum dolores impositus velleri. Spongiæ lapides inueniuntur in spongijs, & sunt natiui. quidam eos cysteolithos vocant, quoniam in vino poti vesicæ medentur, & calculos rumpunt. Theamedem lapidem alius mons in Ethyopia gignit, qui omne ferrum abigit & respuit, porro in alijs atque alii lapidum generibus. Sunt qui & lanam non inlereant, & qui vetustate rubiginem trahant, coloremve candidum oleo mutent.

De gemmis & earum virtutibus. Cap. XXIX.

ISidor. Gemmæ dicuntur eo quod instar gummi transluceant. Nam quæ nõ translucent gemmæ eæ appellantur. eo q̃ densitate sua obscurantur. Multum vero decorem auro tribuũt gemmæ, colorum venustate. Lapides autem præciosi dicuntur, quia care valent, vel quia rari sunt, quoniam omne quod rarum est, preciosum vocant. Ex libro de natura rerum. Gemmarum virtus magna est, & vnde habeãt nisi a Deo homini incompertum est. Nam omnis virtus a Deo fit. In herbis quidem est mediante operatione naturæ, vtpote quæ naturaliter calidæ sunt aut frigidæ. Ideoque competunt medicinæ, quæ scilicet per contrarietatem fit, horum autem nullum in lapidibus est, vt s. excessus caliditatis, aut frigiditatis in aliquo lapidum denotetur. Constat ergo quia sine vllo medio indidit virtutem omnipotens, eisque voluntatis suæ virtutem & potentiam tribuit, pro ratione naturæ. De his autem dicit Aug. q̃ per has etiam dæmones alliciuntur. Vnde & Salomon inclusisse dæmones sub gemmis, & in anulis legitur. Sed sicut in peccato primi hominis omnis creatura corrupta est, sic etiam in ipsis virtutes, quæ post peccatum in eis remanserãt, per attactum & vsum immundorum & impiorum hominum, præcipue & lapides corrumpuntur. Sed sanctificatione consecrationis, ad virtutũ efficacias reparantur. Ex lapidario. Occultas autem lapidum cognoscere vires Quarum causa latẽs effectus dat manifestos. Egregium quidem volumus carumque videri. S. his solers medicorum cura iuuatur. Auxilio lapidum morbos expellere docta. Nec minus inde dari reliquarum commoda rerum. Auctores perhibent, quibus hæc perfecta feruntur. Nec dubium cuique debet falsumve videri. Quin sit sua virtus diuinitus insita gemmis. Hier. super Hieremi. De natura vero lapidum siue gemmarum, & græcorum plurimi & latinorum scripserunt Ex quibus scẽ memoriæ episcopus Epiphanius vnus fuit, qui nobis ingenij & eruditionis suæ volumen insigne reliquit. Plinius quoque secundus orator & philosophus extitit, qui etiam in opere pulcherrimo naturalis historiæ librum. 37. qui & extremus est, lapidum atque gemmarum disputatione complexus.

De gemmarum generibus atque coloribus. Cap. XXX.

ISido. vbi supra. Gemmarum autem innumerabilia genera esse traduntur. Quarum etiam colores diuersi sunt. Nam aliæ sunt virides, vt Smaragdus, Prasius, Crisoberillus, Crisoprassus, & Iaspis, Topasius, Callaicus, Melochites, Elyctropia, Sagda, Mirsites, Aromatites, Coalpides. Aliæ vero rubeæ, vt Corallus, onix, sardonix, ematites, succinus, lygurius. Aliæ purpureæ, vt amethistus, saphyrus, hiacynctus, celidonius, cyanea. Aliæ quoque candidæ, vt margarita, pedorus, asteritex. galactitica, galactes, silenites, ciniedia, epymelas. Aliæ vero nigræ, vt achathes. Absictos, egicilla, medía, vegentana, bari perthos, metamelas, veneris erynis, pyritis, dionysia. Porro aliæ sunt variæ, vt pantrus, olea, nutridaa, oppalus, pontica, murrina, exacontalicus. Aliæ vero crystallinæ, vt crystallus, adamas, galacias, ceraunius, iris, asticon, electria, cinidrax, carbunculus, antracites, sandasirus, lichinus, alabãdina, calcedonia, dracontides, crysoprasius, ermilcion, liongites, lysites. Quædam autem aureæ, vt chrysopis, chrysolitus, chryselectros, amochrysus, chrysolampsis, leuchrysus, chrysocolla. Multum vero (sicut iam dictum est supra) decorem auro tribuunt gemmæ colorum venustate.

De luxuria hominum in gemmarum precijs & aspectibus. Cap. XXXI.

PLinius li. 37. Deniq; in arctum coacta rerum natura maiestas nulla sui parte mirabilior apparet hominibus, quàm circa gemmas. Tãtum varietati coloribus, ac materiæ decori tribuunt. Violare quoque signis gemmas nephas dicunt. Aliquas vero arbitrantur extra humanarum opum taxationem ac precia, ita vt plerisque ad summam absolutamque rerum naturæ contemplationem, satis sit vna aliqua gemma. Policrates ipse fatebatur, q̃ felix esset, satisque piamenti, si in vnius gemme voluntario damno vteretur, si cum fortunæ volubilitate paria faceret, planeque ab inuidia eius habendæ redimi se putaret, si hoc vnum doluisset. Assiduo ergo gaudio lassus eo a nauigio prouectus, anulum mersit in altum. At illum piscis ex nimia magnitudine regi natus escæ vice raptum, vt faceret ostentum, in culina domini, rursus fortunæ insidiantis manui reddidit. Hanc vero gemmam constat fuisse sardonicem. Post hunc anulum regia fama extitit da gemma Pyrrhi, qui aduersus Romanos bellum gestabat. Achatem enim habuisse traditur, in qua nouem musæ & Apollo cytharam tenens, non arte, sed sponte naturæ spectarentur, ita discurrentibus maculis vt musis quoque darentur insignia singulis. Pompeius tertio triumpho, quem de piratis, Asia, ponto, gẽtibusque ac regibus egit, alueum cum tesseris lusoriam e gemmis duabus latum pedes tres longum quatuor transduxit. In eo fuit aurea luna, pondo triginta milium, triclinares lecti tres, vasa ex auro & gemmis abacorum nouem. Signa vero aurea tria. Mineruæ martis, & Apollinis coronas ex margaritis trigintatres. Montem quoque aureum quadratum cum ceruis, ac leonibus, & pomis omnis generis circundatum vite aurea. Museum ex margaritis, in cuius fastigio erat horologium. Cætera triumphi eius, quam verissime subijciam. Sed honore id recidno, seueritate. s. victa ex veriore luxuria quam triumpho, psecto inter illos viros cognomen magni durasset, si sic a margaritis triumphasses Magne, iam prodiga feminisque reperta, quam habere gerereq; fas non sit. Tolerabiliorem tamen fecit causam Gaij Principis, qui super cætera muliebria oculos a margaritis induebat. Neronisque Principis, qui sceptra personis histrionum, & cubilia viatoria vnionibus consternebat.

De quarundam earum denominationibus, & effectibus. Cap. XXXII.

ISidorus, vbi supra. Sunt autem gemmarum quædam genera ex metallorum vel lapidum specie cognominata, vt chrysopis quoniam aurum tantum esse videtur. Leuchrysus colore aureo interueniẽte cãdida vena. Chryselectros auro similis, sed in colorem vergens electri. Calcites coloris æris. Ethyopicus ferrei. Zumilanicius, similis marmori. Arabica Ebori. Sunt & quædã earum genera ab animalibus cognominata. Nam ethites, viperæ exprimit maculas, carcine est ex cancri marini colore. Scorpites colore effigieque scorpionem refert, vnde & nominatur. Mirmicites formicæ reptantis effigiem imitantur. Chaos similis est panni. Hieracites accipitris coloris. Ethites aquilæ. Egoptalmus caprino similis est oculo. Licophtalmus est colorum quatuor, ex rutilo sanguineum, in medio nigrum, candido cingens, vt luporum imitetur oculos. Meconithes exprimit papauer. Multi sunt autem & mirabiles gemmarum effectus in medicinis, & varijs vsibus. Sunt & quædam earum quibus gentiles in quibusdã vtuntur superstitionibus. Nam lyparea suffita omnes bestias euocari tradunt. Ananctide in nigromantia dæmonum imagines euocare dicitur. Synochide vmbras inferorum euocatas, teneri aiunt. Celonites oculus est indicæ testudinis varius atque purpureus, quem magi linguæ imposito futura pronunciare finguntur. Bronia a capite testudinum e tonitribus putatur cadare. Ictusque fulminis restinguere. Hienia quoque lapis in oculis hienæ bestiæ inuenitur. si subdims fuerit hominis linguæ futura dicunt cum prcinere. Sed corallius tempestati & grandini resistere fertur, pontica quoque gemma dicuntur interrogare dæmones, ac fugare.

De quarundam adulteratione ac meliorum electione. Cap. XXXIII.

IDem. In quibusdam vero gemmarum generibus, magna difficultas est a falsis vera discernere. Quippe cum inuentum sit, ex vero genere alterius, in alia falsa traducere, vt sardonices a cerannijs glutinantur gemmis, ita vt deprehendi non possiat. Fingũt enim eas ex diuerso genere, nigro candido minioque colore. Nam & pro lapide præciosissimo smaragdo, quidam vitrum arte inficiunt, & fallit oculos subdole quædã falsa viriditas, dum non est qui probat simulatum & arguat. Sic & alia alio atq; alio modo. Nec est sine fraude vlla vita mortalium. Pli. vbi supra. Inuentum est ex veris gemmis fieri traductionem in falsas alterius generis. Sardonices a cerannis glutinantur gemmis aliunde nigro, aliunde candido, aliunde miuco, sumptis omnibus in suo genere probatissimis, ita vt fieri non possit artis deprehensio. Quinimo extans ẽt auctorum commẽtarij, quos non equidem demonstrari, quibus modis ex crystallo tingantur smaragdi. aliæque translucentes gemmæ Sardonix e sarda, & item ex alijs cæteræ. Nec vlla fraus vitæ est lucrosior. Nos autem econtra rationem deprehẽdendi falsas demonstremus, cum etiam luxuriam aduersus fraudem muniri deceat, præter illa quæ in principalibus quibusquã gñis priuatim dicemus. Translucentes matutino probari cẽsent, aut si necesse est in quartam horam, postea vetant. Experimenta vero pluribus modis constant, primũ quidem pondere si grauiores sentiunt, post hoc corpore, ficticiis pustulæ ĩ pfundo appařẽt, scabricia in cute. In capillamento frigoris inconstantia, priusquã ad oculos pueniat, desinens nitor. fictiẽ ç etiam scarificationis cãdicantiã fugiunt. Cæterum caua extuberantes, qa vĩir æqualibus viliores, figura maxime probatur oblonga. deinde q̃ vocat lẽticula. postea cirpeidos & rotũda. Angulosis vero minima est gratia.

De quarundam virtutibus attractiuis. Cap. XXXIIII.

ARisto. in li. de lapidibus. Inter lapides atque gemmas quædam habent diuersas virtutes attractiuas. Nam, vbi gratia,

carrabre

carabre lapis attrahit paleam, & non est ei operatio, donec terratur multum. Adamas ferrum attrahit & magneti surripit. Species vero magnetis multæ sunt. Et in attrahendi virtute diuersæ sunt. Ex his enim est quæ colligit aurum diuersa quidem ab illa, quæ colligit argẽtum. Est & quę colligit æs, & quæ colligit plumbum. Alia quoque colligit carnem, alia os, alia pilos, alia vero aquas, & pisces. Zibar. i. ferro qsi coequantur virtutes, quæ sunt in magnete, pendebit corpus in aere. Ignis quoque sulphuris ad se ferrũ & lapides trahit, eosque adunit. Modica vero est eius operatio in lignis, & alia re multum subtili. Napta quoque alba ignem trahit. Est etiã inter lapidum species lapis oleanij nominatus, qui trahit ad se oleum & lapis aceti, qui trahit ad se vinum. Et spuma eius ad se spumam trahit. Eius quoque fex fecem attrahit. Sic autem trahunt, & trahuntur hæc omnia. Tãquam his vllus sapor sit optimus, aut odor, aut anima. Arnoldus de natura lapidum. Itaque in lapidibus est proprietas aliqua, quæ nulli complexioni est attributa. Sed cum prima simplicia mixta sint, ex eis virtus fit vna, sicut in magnete virtus attractiua, qui & ferrum ex vno attrahit angulo, & fugat ex alio. Sic & virtutes specificę diuersi generis sunt lapidibus, varię singulis eorum attributæ.

De quorundam sigillis. Cap. XXXV.

ITem in li. de sigillis lapidum. Igitur si in quibusdam lapidibus inueneris Arietẽ, vel Leonem, vel Sagittarium, insculptum, Lapides illi sunt ignei & Orientales, liberantque sæpe ferentes se a febribus quotidianis, & hydropisi. Eosque reddũnt facundos, & ingeniosos. Si inueneris autẽ I aliquibus Geminas, Libram, Aquarium, hi calidi sunt aerei & Occidentales, liberãtque a febribus, & a paralysi se ferentes. Porro I quibus inueneris Cancrum vel Scorpionem, seu Pisces impressos, illi frigidi sunt, & aquei, & Septentrionales, defenduntque ab artetica tertiana & acuta febri, & causon se portantes. In quibuscunque autem inueneris Taurum vel Capricornũ, vel Virginem, hi frigidi sunt & Meridionales, perpetuoque mitos a syncea reddunt se gerentes. Porro serpentarius lapis, qui serpente hominem habet cinctum, cuius caput dextra manus tenet, sinistra caudam. Hic gestatus, vel bibitus liberat omnẽ hominem a veneno ante cibum sumptus, & post. Lapis autem in quo signatus, est Centaurus habens in sinistra manu leporem suspensum cultello, & in dextra baculum, in quo bestiola infixa est, cum lebete suspensa. hic reddit se gerentem in sanitate perpetua. Inde dictum est, ꝙ Centaurus, qui magister Achillis erat, hũc lapidem manu ferebat. Si autem in lapide inueneris sigillum cerui, canis, vel leporis, aut venatoris, hic habet potentiam sanandi dæmoniacos, ac freneticos, & melancolicos atque lunaticos. Porro si inueneris in eo Martem armatum aut Venerem cum stola tenentem laurum cum magna veste, hic lapis dat pulchritudinem ac lenitatem, & aufert timorem aquæ. Denique si leonem in lapide inueneris, qui eum portauerit non ei nocebit, nec ægritudo frigoris. Hi & alij lapides assignati fuerunt in templo Apollinis regis Persarum, consilio omnium astrologorum, tam Ægyptiorum quã Chaldæorum secundum cursus signorum, & horas planetarum.

De proprietatibus gemmarum secundum ordinem alphabeti, & primo de absyctos. Cap. XXXVI.

ACtor. Dicto de gemmis in generali, nunc restat dicendũ de singulis secundum ordinem alphabeti. Non quidem de omnibus, quia multæ & quasi infinitę sunt. sed de illis quæ principales vocantur, & virtute insigniores existunt, vt hic sequitur. Absyctos, Achates, Adamas, Agapes, Alabandina, Alabastrum, Alectorius, Ametistus, Adromanta, Astrances, Alius, Astrites, Astrion. Balagius, Berillus. Callica, Calcedoneus, Cathophanus, Carbunculus, Cathochites, Celidonia, Ceraunium, Corallius, Cornolus, Chrysolectros, Chrysocolla, Chrysoprasus, Crysopassius, Crystallus, Cymedia. Demonius, Droselitus, Draconites, Diacodos, Dyonysia. Ebenus, Efeltis, Electra, Elictropia, Emathites, Enidros, Epistrites, Ennicion, Exaconlitus. Falcones, Flongites, Filaterum. Galacteus, siue Galactides, Galacies, Garamantites, Gerachites, Glusopetra. Hyena. Iacinctus, Iactintizontes, Iaspis. Karabratres, KaKabræ. Ligius, Lichnis, Ligurius, Lipparea. Margarita, Molochites, Medus, Mirrita, Mirrina. Nitrum, Nicomar, Nose. Onix, Opalus, Ostrarites. Pantros, Peantites, Pedoros, Prasius, Pirites, Quirinus, Quanidros. Radin, Ramai. Saphyrus, Sagda, Saudasirus, Sardius, Sardonix, Silenitis, Smaragdus, Solis gẽma. Theogolitus, Topasius, Toreois. Varac, vegẽtena, Venix, Vnoes, Yris. Zignites, Zimetus.

ISidorus. Absyctos gemma est nigra & ponderosa, distincta venis rubentibus. Hæc excalefacta igni septem diebus retinet ignem vel calorem.

De achate. Cap. XXXVII.

IDem. Achates est gemma nigra habens in medio circulos nigros, & albos iunctos, & variatos, similes emachiti, polita autem pinguescat. Magi suffitu earum (sicut creduntur) tempestates auertunt, fulmina sistunt. Idem. Achatem Sicilia primum dedit in Achate fluminis ripis repertum non vilem. Quippe inscribentes eum venæ, naturalibus sic notant formis, vt cum optimus est, varias præferat rerum imagines. Vnde anulus Pyrrhi regis, qui contra Romanos gessit bella, non ignobilis fuit, cuius gemma erat Achates. In quo nouem musæ cũ insignibus suis singulæ & apollo tenens cytharam videbantur. Non impressis figuris, sed ingenitis. Nunc autem diuersis locis patet hic lapis. Creta dat Achatem corallo similem, sed illitũ guttis auro micantibus, & scorpionum ictibus resistẽtem. India dat Achatem, nunc nemorum, nunc animalium facies reddentem, qui visum fouet. Et intra os receptus, sitim sedat. Sunt & qui vstæ redolent mirræ odorem. Achates maculis sanguineis irrubescit. Sed qui maxime probantur, habeant vitream perspicuitatem, vt Cypreus. Nã qui facie cerei sunt abundantes negliguntur. Plinius vbi supra. Achates in auctoritate fuit magna. Nũc autem in nulla. Reperta primum est in Sicilia iuxta flumen eiusdem nominis, postea vero plurimis locis. Ex li. de natura rerum. Achates in orientali flumo reperitur, viperarum morsus aufert, quia contra venena valet, venena quippe fugat, sitim sedat. visum fouet, portãtem roborat & fecundat. Ex lapidario. Hic lapis. s. achates, ingenitas memoratur habere figuras. Cuius natura facies albi interlitaque venis. Nunc formas rerum dat, nunc simulacra Deorum. Sic lucet ipse niger, Zonis tamen obsitus albis.

De multiplici achatis origine ac specie Cap. XXXVIII.

PLinius vbi supra. Achates excedens amplitudine est numerosa, varietatibus diuersis mutantibus eius cognomina. Corale Achates guttis aureis Zaphiri modo sparsa, qualis copiosissima est in creta putant eam contra scorpionum & aranearum ictus prodesse. Quod in siculis vtique crediderim, quia primum extinguitur scorpionum pestis afflatu eius prouinciæ. In India quoque inuẽtę contra eadem pollent, alijsque magnis miraculis, reddunt species fluminum & nemorum, & iumentorum, prodest etiam oculis spectasse. Sitim sedat in os imposita, Thebis Ægyptijs repertę carent rubentibus venis, & albis, prosunt tamen contra scorpiones valde. Eadem quoq; Cyprijs est auctoritas. In Persis quoque suffitu earum tempestates fulminaque dicuntur auerti. Et argumentum esse, si refrigerent in feruẽtes lebetes additę, vt tamen prosint leoninis iubis ad alligãdas esse. Nam hiene pelli similem abhominantur, domibus discordialem. Illam vero quæ vnius est coloris, inuictam esse dicunt athletis. Argumentum vero eius esse & cocta cum pigmentis in olla plena olei intra duas horas subferuefacta, vnum colorem ex omnibus faciat minij. Arnoldus, vbi supra. Achates est niger lapis cum albis venis. Est autem quoddam genus achatis corallo simile. Et est genus creticum cum venis croceis. Aliud quoque genus indicum sanguineis guttis varium, primum genus aptum est ad formas regum & simulacra monstrãda somniorum. Creticum vero pericula vincit, gratum & facundum, bonique coloris hominem facit viresque confert ac munit. Tertium genus visum fouet, contra sitim, ac venenum est, & accensio eius odorifera est. Ex lapidario. Nunc quoque corallio similem gerit insula Creta, cuius planicies crispeis est illita venis, Iste nocens virtus fugat, quod vipera fundit. Reddentem varias facies dat & indus achatem. Nunc nemorum frondes, Nunc dantem signa ferarum. Hic sedare sitim, visumque fouere putatur. Et est qui mirrhę succensus suspirat odorem. Sanguineas maculas est qui perhibent habere. Ærea cui facies, cui creber visus habetur.

De adamante. Cap. XXXIX.

ISidorus, vbi supra. Adamas est lapis indicus paruus, & indecorus, ferrugineum habens colorem, & splẽdorem crystallinum. Nunquam autem vltra magnitudinem nuclei auellanę repertus est: hic nulli materiæ cedit. Nec ferro quidem. Nec igne. Nec vnquam incalescit, vnde & nomen interpretatione græca, indomita vis accepit: sed cum sit inuictus, ferrique & ignis contemptor, hircino sanguine rumpitur recẽti & calido. sicque maceratus multis ictibus ferri perfringitur. Cuius fragmentis sculptores ꝑ gemmis insignandis, ac perforandis vtuntur, hic cum magnete lapide dissidet intãtum, vt iuxta positus ferrum non patiatur trahi a magnete, aut si admotus magnes cõprehenderit, rapiat atque auferat: fertur quoque in electri similitudine venena deprehendere, metus vanos expellere. Maleficiũ artib⁹ resistere. Eius genera sunt sex. Phisiologus. Adamas in quodam monte orientis inuenitur, Nocte tantum non in die quæritur, quia nocte lucet, per diem autem non lucet, quia sol eius lumen abscõdit. Aristoteles, vbi supra. Adamas ferrum magneti aufert. Eiusdemque magnetis naturã condemnat, omnia quoque solida corpora lapis adamas confringit, plumbum vero frangit eum, nec ferrum eum frangit. Sed nec in igne comburitur. Omnes quoque lapides penetrat & corrodit. Eorumque splendores detegit. Plinius, vbi supra. Maximum in humanis rebus, non solum inter gemmas, precium habet adamas, diu non nisi regibus, & his admodum paucis cognitus. In metallis vnus repertus est auri, nec nasci videbatur nisi in auro: veteres eum in Ethyopum metallis tantum, inter Mercurij delubrum & insulam Meroen, existimauerant inueniri. Dixerunt nõ amplio-

rem

rem cucumeris semine, vel colore dissimilem reperiri. Nunc asit eius genera sex nascuntur, de quibus scilicet infra dicetur. Illa vero inuicta vi duarum violentissimæ naturæ rerum, ignis ferri que contemptrix, hircino rumpitur sanguine. Nec aliter quàm recenti calidoque macerata, & sic quoque multis ictibus, tunc & præterquam eximias incudes malleosque frangit. Cuius hoc inge nio inuentum, quo de casu repertum, aut quæ fuit coniectura experiendi rem immensi secreti etiã in fedissimo animalium. Eumque feliciter rumpere contingit, in tam paruas frangitur crustas, vt vix discerni possint, quæ quidem a sculptoribus expetuntur, ferroque includuntur omnem duriciem ex facili cauantes. Adamas venena irrita facit, & lymphationes abigit. Metusque vanos a mente expellit. Arnoldus, vbi supra. Adamas est lapis crystallo obscurior, huiusmodi tamen fulget colore. nec igne soluitur, vt dictum est, nec ferro. Sed hirci sanguine vel plumbo. Gemmas penetrat, & ferrum attrahit ipsum, magnetis quoque naturam soluit: virtus eius est in auro, vel argento, vel ferro, valetque contra lunaticum, & cõtra venena, & vana somnia, & fantasmata. Et contra incubos, & contra hostes indomitos, gestatus in lacerto sinistro. Ex li. de natura rerum. Adamas fortem facit hominem cõtra hostem, somnia vana repellit. venenum fugat & pdit, fertur. n. sudore madere, si venenum adhibeatur prope, prodest lunaticis, ac dæmone repletis. Ex contactu etiam prodesse dicitur insanis.

De vario adamantis genere. Cap. XL.

PLinius, vbi supra. Adamantis genera sex esse noscuntur. Indicus cognationẽ habet cum crystallo. Siquidem & colore non differt translucidus, laterum quoq; sex angulo lenore, turbinatus in mucronẽ, aut duabus cõtrarijs partibus, quo magis mirenrur, vt si duo turbines latissimis suis partibus iungantur. Auellani vero nuclei magnitudine: similis est huic Arabicus, minor tantum similiter nascens cæteris pallidior, & in auro non nisi excellentissimo natalis: incudibus hic deprehenditur, ita respuens ictus, vt ferrum vtrimque dissiliet. incudes etiam ipsę dissiliant, duritia quippe inenarrabili est simulque ignium victrix natura, & nunquam incalescens, vnde & nomen indomita vis græce accepit: vnum ex his vocant Cenchron milij in magnitudine. Alterum est macedonicum, in auro Philippico repertũ cucumeri seminis par: post hũc Cyprius vocatur, in Cypro repertus, in aureum colorem vergens, sed in medicamine efficacissimus: post hunc est siderites ferrei splendoris, põdere quidem ante cæteros, sed natura dissimilis. Nam & ictibus frangitur, & alio adamante, qui ex Cypro venit perforatur. Ex is. de natura rerum. Adamantes duo sunt genera, vnũ in Indię partibus inuenitur, inter rupes crystallinas, crystallini coloris. Sed quasi ferrum limatum micãs, cuius. s. naturam describit Isidorus: huius vis maior esse phibetur, si sedes eius cum in anulo ponitur, ferrea sit. Anulo tamen pro dignitate lapidis ex auro constante, hic a quibusdam Dyamas dicitur. Aliud in Arabia reperitur, & in mari circa Cyprum, & in Ferraria quæ Philippis est, dignitate quidem & virtute multo inferius. Sed maioris quantitatis, & colore dissimilis, obscurum. Hac ferrugineum, sine cruore hirci frangitur, ferrum autem hic aufert magneti. Stellamque maris indicem itineris, inter obscuras nebulas per diem vel noctem nautis prodit. Cum enim vias suas ad portum dirigere nesciunt, accipiunt acum & acumine eius ad adamantem lapidem fricam per transuersum in festuca parua figunt, & vasi pleno aqua immittunt. Tunc adamantem vasi circumducunt, & mox secundum motum eius sequitur in circuitu cacumen acus, rotatum ergo pariter citius, per circuitum lapidem subito retrahunt, moxque cacumen acus amisso ductore, contra stellam aciem dirigit, statimque subsistit, nec per punctum mouetur, & nautę secundum demonstrationem factam ad portum vias dirigunt.

Iterum de eodem. Cap. XLI.

SOlinus. Adamas lymphationes abigit, si indictus est, venenis resistit. Eximius, in crystalli genere quodam inuenitur. Materia vnde nascitur æque similis, splendore liquidissimo, in mucronem sexãgulum per vtrumque latus leniter turbinatus, paruus est vt cuiuslibet nucleus. Secundus est pallidior, & magis argenti splen dere renitens. Tertius in venis Cypri repertus ad æriam faciem parior. Quartus, in metallis ferrarijs legitur, cæteros antecedens pondere, non tamen potestate. Nam hic & qui in Cypro deprehenduntur, frangi queunt, & etiam plerique ab altero adamante perforantur. primi vero nec ferro vincuntur nec igne domantur. Verum tamen hircino sanguine recenti calidoque macerati, malleis aliquot ante fractis, & incudibus dissipatis. Aliquando cedit atque in particulas dissilit, qua fragmenta sculptoribus in vsu insignandis gemmis cariuslibam expetuntur. Hi vero primi in auro excellẽtissimo deprehenduntur. Ex lapidario. Vltima precipuè genera Indię sunt adamãtis, Ad crystallorum natum sunt præque metallis, Nunc ita fulgentem crystallum reddit origo, Vt ferruginei non desinat esse coloris, Cuius duricies solidissima cedere nescit, Ferrum contemnens nulloque domabilis igne: Quæ tamen hircino calefacta cruore liquescit. Incudis damno percussorumque labore, Huius fragmentis gẽmæ sculpuntur acutis. Alterius generis producit Arabia adamantem, Nõ sic inuictum, nam frangitur absque cruore, Nec nitore par huic præcijque minoris habetur, Pondere sit quamuis, & enormi corpore maior. Tertius est Adamas, quem dat maris Insula Cyprus. Quartum producit Ferrata vena philippis: Omnib. æqua tamen vis est, adducere ferrũ. Quod facit & magnes, absente potens adamante. Nam præsens Adamas magneti, quod rapit aufert. Ad magicas artes idem lapis aptus habetur. Indomitumque facit mira virtute gerentem. Clausus in argento lapis hic auroue feratur. Cingit & hic leuum fulgens armilla lacertum.

De agape & alabandina. Cap. XLII.

DYascorides. Agapis potentias habet maximas, qui colorem pellis leonis habet similem, ad morsum scorpionis valet. Alligatus enim vel illinitus cum aqua statim dolorem tollit. Tritus, & vulneribus aspersus, vel in potione cum vino datus, viperarum sanat morsus. portatus quoque facũdum & amabilem gratum se potentem facit. Isidorus vbi supra. Alabandina dicta est ab Alabãda regione Asiæ. Est autem crystalli genus, cuius color ad calcedonium vadit, sed rarus. Arnoldus vbi supra. Alabandina fulgorẽ habet, qui est ruffus, clarus, vt sardius. Huius virtus est, q̃ fluxum sanguinis prouocat & augmentat. Ex lapidario. Est Alabandina, cuius lux est ęmula sardi. Indicis asit dignũ de nõie fallit amicũ.

De allectorio. Cap. XLIII.

SOlinus. Allectorius lapis traditur, qui crystallina specie, fabæ modo in gallinaciorum ventriculis nascitur, aptus vt dicunt præliatoribus. Dyascorides. Allectoriu lapis in ventribus gallorum gallinaciorum inuenitur, quem gladiator habens in ore, permanet inuictus, ac sine siti. Mulieribus quoque quæ volunt placere viris proderit, quia portantes se probas, ac speciosas reddit. Arnoldus, vbi supra. Allectorius est lapis obscuro crystallo similis, e ventriculo galli castrati trahitur post quartum annum, vltima eius quantitas est ad magnitudinem fabæ, hic excitat Venerẽ, hominemque disertum & cõstantem facit, atque in ore tentus sitim reprimit. Ex li. de naturis rerum. Allectorius lapis est. Crystallo vel aquæ limpidæ similis, in iecore gallinacij reperitur, si castratus fuerit, postquam tribus annis vixerit castratus. Nullus maior est faba, postquam hic lapis in gallinacio fuerit nunquam bibit, valet frigidis, & qui coire non possunt. A muliere quoque bibitus facit eam viro suo placere, portantem se facit inuictum, & sine siti. Hinc reges eum habentes in ore fortiter dimicant. Phisiologus. Allectorius in ventre galli nascitur, qui post tres annos castratur, & postea per septem annos viuens hunc lapidem portat idem gallinacius, hic lapis sitim extinguit, hominemque disertum & gratum, maximeque vxorem marito facit, vt autem habeat hæc omnia, clausus in ore portatur. Ex lapidario. Ventriculo galli qui testiculis viduatis, Cum tribus ad minimum factus spado vixerit annis. Nascitur ille lapis, cuius non vltima laus est. Et per bis binos capit incrementa sequentes. Mensuraque fabæ crescens excedere nescit. Crystallo similis, vel aquæ cum limpida paret. Inuictum lapis hic reddit quemcunque gerentẽ. Extinguitque sitim patientis ore receptus. Nam Milo crotonias pugiles hoc præside vicit. Hoc etiam multi superarunt prælia reges. Hic oratorem verbis facit esse disertum. Cõstantem reddens, cunctisque per osa gratum. Hic circa veneris facit incentiua vigentes. Cõmodus vxori q vult fore grata marito. Vt bona tot præstet, clausus portetur in ore.

De ametisto. Cap. XLIIII.

ISidorus, vbi supra. Ametistus indicus inter purpureas gemmas tenet principatum. Est autem color eius purpureus permixto colore violaceo, & quasi rosæ nitor, leniter quasdam flammulas fundens. alterum genus eius descendit ad hiacynthos. Causam nominis eius reddunt, quia sit in eius purpura quoddam non in toto igneum, sed vini colorem habens. Est autem sculpturis facilis. Huius gemmæ genera sunt quinque. Aristoteles vbi supra. Lapis ametistus si posueris eum super vmbilicum, vaporem vini phibet, ebrietatemque soluit, & hominem a contagio liberat. Arnoldus, vbi supra. Ametistus est gemma purpurei coloris, vt rosa, & transmittitur ab India. Super quædam eius species. Sed hæc. s. Indi ca cæteris vilior est, huic mollicies ad sculpendum inest, virtusque illius est contra ebrietatem, facitque hominem vigilem, malamque cogitationem repellit, & intellectum bonum tribuit. Plinius, vbi supra. Indicę quidem Ametistæ principatum tenent. Sed in Arabiæ quoque parte, quæ est finitima Syriæ, petra vocatur. Et in Armenia minore, & in Galatia reperiuntur, & in Ægypto. Sordidissimæ atque vilissimæ in Thraso & Cypro. Indicę absolutissimæ phœnicis purpurę colorem habent. Et ad hanc tingentium officinę vota dirigunt: fundit autem eam aspectu leniter blãdum, neque in oculos vt carbunculi vibrant. Alterum earum genus descendit ad hiacynthos, & hunc colorem Indi Sacon vocant. Est & paruuites in continuo Arabiæ gẽus. Quartum genus colorem

viua

vini habet. Quintum ad vicinia defendit crystalli albicante defectu purpuræ, has gemmas magorum vanitas promittit ebrietati resistere, multaque mira efficere. Ex libro de natura rerũ. Amethistus violacei coloris est optimus. Est autem quędam velut gutta vini rubei aqua corrupta. Et hæc facilior est ad sculpendum: valet multum vinum bibentibus, quoniam ebrietati est contrarius.

De Androdamante & antracite. Cap. XLV.

ISidorus. Androdamãta nitorem habet argẽti & pene Adamas semper tesseris quadrata. Magi putãt ei nomen impositum ab eo, quod domare ac refrenare dicatur impetus, vel iracundias animorum. Gignitur autem in mari rubro. Arnoldus, vbi supra. Androdamanta lapis est coloris argenti, trahiturque de rubro mari, forma eius, vt tessera, duricies & adamantis, virtus eius est contra furorem animumque commotum. Ex lapidario. Androdamanta lapis est quasi tessera quadra. Ipse maris rubri mixtus reperitur arenis. Quem magus affirmat tantæ virtutis haberi, vt possit præsens animos sedare calẽtes. Ex lib. de natura rerum. Androdamanta lapis quadrus atque durissimus tantæ virtutis est, vt animum furore calentem & luxuria sedare possit. Isido. Antracites est coloris ignei vt carbunculus. Sed candida vena præcinctus cuius proprium est quod iactatus in ignem, velut mortuus extinguitur, ac contra perfusus exardescit. Phoius, vbi supra. Est inter carbunculorũ spẽs antracitis, in Thesprocia fossilis, carbonibus similis, hæc quoque candida vena præcincta traditur. Aristotiles, vbi supra. Antrax. i. carbunculus rubeus, si cum eo ponatur orithis nocte lucebit.

De Asio & asterito astrione. Cap. XLVI.

DYascorides. Asius lapis in Alexandria tantum inuenitur, qui optimus est ad vsum medicinæ, qui est colore candidus, ac leuis in modum pumicis, ac velut puluis manibus insidens. Sanat fistulas, scrofas, podagram & licnas passiones. Cum melle vero putredinem circumscribit, datur etiam pulicis more electuarij. Et habet saporem salsuginosum ac ustrosum. Isido. vbi supra. Asterites est gemma candida, lucem continens inclusam velut stellam intus ambulantem. Solisque candicantis radios reddit, vnde & nomen inuenit. Plinius, vbi supra. Proxima candicantium gemmarum est asteria, principatum habens proprietate naturæ quod inclusam lucem pupillæ modo quodam continet, & trãsfundit cum inclinatione, velut intus ambulantem ex alio atque alio loco reddens. Isido. vbi supra. Astrion gemma est crystallina in India, crystallo propinqua, in cuius centro fulget stella lunæ plenæ fulgore. Nomenque ei sumpsit quod astris opposita fulgorem rapit & gerit. Plinius, vbi supra. In Carmania nascitur gemma, quæ Astrios vocatur, similiter vt Astrina vel Asturites candida, crystallo propinqua. In Indis vero nascens, & in Pallenes littoribus Astrios, stella fulgore Lunæ plenæ lucet a centro intus. Quidam vero causam nominis huius reddunt, quod Astris opposita fulgorem rapiat & gerat. Optima autem in Carmania, nullique vitio obnoxiam gigni. Ceraunium vero quæ sit deterior vocari, pessima vero similis ẽ lucernarum lumini. Celebrant & Astroitem mirasque laudes eius in magicis artibus Zoroastrem cecinisse, quidam diligentius, de ea re prodant. Astrobolon Sudines dicit oculis piscium similem esse, & vt solem candido radiare.

De balagiata & berillo. Cap. XLVII.

ARnoldus, vbi supra. Balagius est gemma russa perlucentis naturæ degenerans a carbunculo, ipsius ac virtutibus omnibus debitibus in eo remissis. Isidorus, vbi supra. Berillus in India gignitur, viriditate similis smaragdo, sed cum pallore, politur autẽ ab Indis Hexãgulas formas, vt hebetudo coloris repercussione angulorum excitetur, aliter politus non habet fulgorem, genera eius sunt nouem. Helinandus in Chronicis lib. 10. Berillus est coloris violacei vel aquæ marinæ. Iuba scripsit quod coniugis dat amorem, & portantem se magnificat. Dextram stringentis adurit. Aqua in qua iacet pota, vel infirmis oculis, tollit ructus, & suspiria & cunctis epaticis fertur curare dolores. Arnoldus. Beril⁹ est lapis cuius color est pallidus, vt lympha, forma sexagona. Cũque genera eius sunt nouem, qui magis pallet est melior, virtus eius est contra hostium pericula, contra pigritiem, oculos humidos sanat. gestantem adurit. Si oculo solis opponitur ac rotũdatur, ignem accendit. Dyascorides. Berillus lapis lucidus est & clarus, oleo similis, sculpitur locusta marina, ac sub geminis pedibus eius cornuta, ac sub gemma ponitur herba semina modico ano inclusa gestata amorẽ coniugij facit. Aqua in qua missa est pota ad oculorum vitia valet, & ad omnem valetudinem.

Item de berillo. Cap. XLVIII.

PHilosophus. Berillus est lapis conspicuus, oleo vel aquis marinis colore similis. Radium solis ad se trahit, qui scilicet tardius lapidem sine continuitatis solutione penetrans, ex altera parte lapidis, quæ scilicet remotior est a sole, stuppas, & panniculos, & quæcumque sicca & comburenda facile attrahit & accendit. Manum quoque se tenẽtis adurere dicitur. Aqua ablutionis ẽius valet oculis infirmis, valet etiam contra eructuationes & suspiria, & dolorem epatis. Plinius, vbi supra. Berillus eandem aut certẽ similem habere videtur cum Smaragdo naturam. India gignit berillos raro alibi repertos, probatissimi sunt ex his, qui viriditatem imitantur puri maris, proximi vero qui vocantur Chrysoberilli, Paulo quidem pallidiores, sed in aureum colorem exeunte fulgore: vicinum huic genus est pallidius, & à quibusdam proprij generis existimatur, vocaturque Chrysopilon. Quarto loco hiacinthizontes numerantur. Quinto illi quos heroides vocãt: post eos sunt cerini, deinde oleagini, hoc est coloris olei, postremi vero crystallis ferè similes, & hi habent capillamenta sordesque alioquin euanidi quæ omnium vitia sunt. Indi mirè gaudent eorum longitudine, solosque gemmarum esse, qui malũt auro carere, prædicant. Et ob id perforatas Elephantorum setis religant. Alios conuenit nõ oportere perforari, quorum sit ablata bonitas, vmbilicis statim ex auro capita comprehendentibus. Ideoque chylindros ex his facere malunt, quàm gemmas, quoniam est summa commendacio in longitudine. Quidam putant, & angulosos statim nasci, perforatos quia gratiores fieri, medulla candoris exempta. Additoque auro repercussa, vel omnino castigata ad crassitudinem. Ex lib. de natura rerum. Berillum india mittit, optimi sunt oleo lucido similes, & maxime qui maculas interius nõ habent. Sunt enim quidam lucidissimi, minutas & longas habentes interius maculas velut paruos capillos. Berillus si formam sexangularem habuerit, arcus cœlestis colores in radio solis efficit. Idem etiam si rotundus vt pomũ fuerit, humectatus aqua in claritate solis, carbones mortuos, vel pannum laneum nigrum, vel bullitumin arboris siccum accendit; vnde quidam egregiè metro lusit in persona Berilli dicens. Me dedit insignem virtus quæ format in ignem. Solis splendorem non ignis passa calorem. Sic lux æterna descendit ab arce superna; Est incarnata, non matre tamen violata. Dicitur etiam, quòd morbo squinanciæ medet. Et glandes, quæ ex humorib. colligunt per fricationem tollit, maxime cum adhuc in augmẽto sũt.

De borace. Cap. XLIX.

BOrax est gemma quæ vulgo dicitur crapondina, vocata sic, quia borax, quoddam scilicet buffonum genus eam in capite portat; huius genera duo sunt, vnum, scilicet album, & hoc melius est atque rarius. Aliud vero fuscum, & nigrum. In medio sui habens oculum, qui parumper colorem imitatur ceruleum. Sed quando buffoni viuo & palpitanti hic lapis extrahitur, tunc oculum habere dicitur. Quando vero extrahitur aliquandiu mortuo, tunc malicia veneni illius oculus extinguitur, & lapis viciatur. Hic lapis contrarius est veneno, & in cibum sumptus, interna hominis mala sanare dicitur. Intestina namque circuit, & facta cura per inferiorem regionem egreditur, hic lapis alio nomine nose dicitur, sicut ex sequentibus ostendetur. Arnoldus, vbi supra. Nosa lapis est, cuius duo sunt genera, vnum subalbidum, & aliud varium. De buffonis capite trahuntur antequam bibat, vel aquam tangat. Et forte in eis quandoque apparet forma buffonis cum pedibus sparsis, hic lapis valet contra morsus reptilium, & contra venenum. Nam præsente veneno, vt varius lapis, digitum adurit tangentis amboque simul includendi sunt.

De Gallaica & Carcedonio & Calchophano. Cap. L.

ISidorus, vbi supra. Gallaica est gemma colore viridis, & pallẽs ac nimis crassa, nihilque iucũdius decens auro, vnde & appellata. Nascitur in India vel Germania in rupibus gelidis. Oculi modo exuberans. Carcedonius hic facere dicitur quod & lichnis, quamquam multo vilior sit cæteris gemmis crystallinis. Nascitur apud Nasamonas diuino vt ferunt imbre & inuenitur ad repercussum Lunæ plenę. Omni autem genere resistit sculpturæ. Glosa super Apocalipsin. Carcedonius est lapis colorem habens lucernæ pallentis, fulget sub diuo, obscurus in domo. Omnibus sculpentium argumentis resistit. Radio solis, vel digitorum attritu excandens paleas attrahit. Arnoldus. Carcedonius, est lapis colore pallidus, hic tamen virtute lapidis Zimeri est perforandus, colloque gestandus, virtus eius est contra illusiones diabolicas. Et vt p. f. & causas aduersariorum euincat, virtutes conseruat. Ex libro de natura rerum. Carcedonius in Ethyopia nascitur, velut ignis lucet sed pallentis speciem retinet. Semper itaque detentus pallore, colorem habet medium inter hiacinthum & berillũ. Qui si pertusus sit, & collo vel digito feratur, causas vincere perhibetur. Huius species tres esse dicuntur. Plinius. Archelaus & in Ægypto circa Thebas nasci tradit Carcedonios fragiles, ac venenosos, morientibus carbonibus similes. Ex hac & ex lychnite potoria inuenio factitata, Omnia vero genera hæc sculpturę contumaciter resistunt, partemque cerę in signo tenent. Ex lapidario. Calcedon lapis est ebeti pallore refulgens, hæc species lapidum tantum tricolor reperitur. Isidorus Calchophanus est gemma nigra, sed æris tinnitum reddit si lapide fuerit illisa. Arnoldus. Calchophanus nigri coloris lapis, clarificat vocem, prohibet raucedinem. Ex libro de natura rerum. Calcophanus sonorus, ac dulcis instar æris, si

ferro

ferro vel ære percutiatur, vocem quoque sonoram ac dulcem reddit si portetur ab homine casto.

De carbunculo. Cap. LI.

ISidorus. Carbunculus dicitur, eo quòd ignitus sit, vt carbo. cuius fulgor nec nocte vincitur. In tenebris enim non vincitur, quia in eis lucet, adeo vt flammas ad oculos vibret: hic græce dicitur antrax, & in libra gignitur apud trogoditas, omniumque gemmarum ardentium habet principatum, huius genera sunt. 12. Arnoldus. vbi supra. Carbunculus est gemma rubicundissima, in obscuro & tenebris lucens, vt carbo. Colore virtutibusque superat omnes gemmas ardētes, sola enim habet omnes, quæ in ipsis sunt virtutes. Suntque præter illam 12. species minus ea vtiles. Philosophus. Carbunculus, qui & græce antrax dicitur vulgariter rubith, dicit philosophus, quod cum cuncta pereant ab igne teuta, carbunculus minime patitur ab igne. qui est sigillum. Et dicit Aluredus, quòd est sigillum lapidum. Alij vero quia carbunculus potest imprimere figuram suam omni alij lapidi, & non econtra. Ex li. de natura rerum. Carbunculus est lapis omnium preciosissimus atque carissimus, & omnium lapidum perhibetur virtutibus præditus, huius color igneus est, & nocte magis, quàm die lucet. Nam die obscuratur, nocte vero tantum refulget, vt circa se noctem quasi in diem vertat. Ex lapidario. Ardentes superat gemmas Carbunculus omnes. Nam velut ignitus radios iacit vndique carbo. Huius nec tenebrę possunt extinguere lucem. Quin flammas vibrans oculi mittat aspicientum.

De multiplici carbunculorum genere. Cap. LII.

EX libro de natura rerum. Carbunculorum species in arte lapidaria periti distinguunt tres. prima carbunculus proprie nominatur. Secunda Rubith. Tertia Balaustus, & hic vilior dicitur. Rubith quidem ignei coloris est, sed incomparabiliter minoris, quàm carbunculus, vnde nec tenebras noctis fugat. virtutibus ēt impar est. Sed tamen inter cæteros lapides preciosior & elegātior, colore Sidereo. Balaustus vero multo vilior est colore virtute & precio. Tamen Saphiro & Iaspide dignior existimatur. Isidorus. Sicut dictum est carbunculi genera sunt duodecim, sed præstantiores, qui videntur fulgere ac velut ignem effundere. Plinius, vbi supra. Principatum habent carbunculi a similitudine ignium appellati, cum tamen ignes non sentiant ipsi. Horum genera sunt Indici & Garamantici. qui & vocantur Carchedonij. Adijciunt Ethiopicos, & Alabandicos in Ortosiaca caute nascentes, sed qui perficiantur alabandicos. In omni vero genere masculi appellantur acriores, ac languidius fœminę refulgentes. In masculis quoque obseruant alios flammæ liquidioris, alios nigrioris, & quosdam ex alio lucidius cæterisque magisque in sole flagrantes. Optimos autem Ametistizontes, quorum scilicet extremus igniculus exeat in Amethisti violam. proximos illis quos appellant syrtitas pinnato fulgore radiantes. Inueniri autem vbicumque solis repercussu maxime. Satyrus, Indicos, non esse claros dicit plurimumque sordidos, ac semper retorridi fulgoris. Calistratus fulgorem carbunculi tradit esse debere candidum, postea extremo visu nubilum, ac si ita attollatur, exardescentem, ob id a plerisque hunc carbunculum candidum vocari. Quique languidius, & liuidius ex Indicis luceant, appellari Liuicontas. Carchedonios autem esse multo minores. Indicos etiam minus vnius sextarij mensura cauari. Archelaus vero Calcedonios dicit esse aspectus nigrioris. Sed in igne vel sole vel inclinatione acrius, quam cæteros excitari. Eosdemque obumbrante tecto, purpureos videri. Sub cœlo, flammeos. Contra solis radios scintillare. Ceras signantibus his, quamuis in opaco, liquescere. Multi vero indicos Carchedonijs candidiores esse & diuersa inclinatione hebetari, scripsere, & etiam in Carchedonijs maribus stellam intus ardere, fœminas autem vniuersum fulgorem extra se fundere. Nascuntur in Thracia coloris eiusdem ignem minime sentientes. Theophrastus autem autor est, & in Orchomeno Archadiæ & in Chio inueniri, Illosque nigriores. Ex quibusdam & specula fieri. Esse & Troezenios interuenientibus maculis albis varios. Itemque Corinthios ex pallidiore candidos. Nec est aliud plus difficile, quàm hoc genera describere. Aiunt ab Ethiopibus hebetiores in aceto maceratos, 14. diebus nitescere totidem mensibus durante fulgore. Adulterātur vitro simillimè. Sed cote deprehenduntur, sicut aliæ gemmæ factitiæ. Mollior enim materia & fragilis, centrosa scrobe deprehenduntur, & pondere, quod minus est vitreis, aliquando & pustulis argenti modo relucentibus.

De Celidonia. Cap. LIII.

ISido. Celidonia est gemma purpurea ex hirundinum colore vocata, duoque sunt eius genera, vna est purpurea ex parte altera. Et alia nigris interuenientibus maculis purpurea. Dyascorides. Celidonius lapis est, qui in vteris hirundinum inuenitur. Cuius genera duo sunt, niger & ruffus, hic sublatis pullis hirundinum ex Nido, fissisque ventribus eorum, in ipsis inuenitur. Et ruffus quidem sanat lunaticos, & languidos, & insanos panno immissus, & in sinistro ægroti brachio circumligatus: præterea portantes se facundos, gratos, & amabiles facit. Nigrum quoque qui habuerit omnibus placebit. Sed cui dolent oculi eo trito cum aqua inungitur, & sanatur. Idem in panno lineo croco tincto missus, quotidianas, tertianas, & quartanas compescit. Aduersus omnes humores aptus est excellenter. Phisiologus. Pullum hirundinis primo die Lunæ deficiente aperi, & inuenies in eius vētre duos lapides, vnū pulchrum, alium deformem, vnus est niger, alius ruffus. Accipe ambos, & caue ne terram tangant, & ne adsint pater & mater pulli, quia tunc lapis fortius operabitur. Liga ergo eum in pelle vituli, vel cerui antequam coeant, & porta in brachio sinistro, iuuat Epylenticos, valet contra febres, & noxios humores. Ruffus portantes gratissimos facit. Niger quoque portatus optimum finem negocijs imponit. Ex li. de natura rerum. Celidonius est lapis informis, & paruus, quem hirundinum pulli in iecore suo portantes, ex hoc cognoscuntur, si ore ad os in signum pacis, adinuicem conuersi sedent. Ruffus vero lunaticos, & insanos mitigat. Niger autem iram sedat. Et aqua dilutus lumina clarificat. Arnoldus. Celidonius ruffus pāno lineo, vel vituli corio inuolutus, & sub ascella sinistra gestatus valet contra insaniam, & antiquos languores, ac lunaticam passionem. Niger autem valet contra nocitos humores, & contra iras, & febres. Si vero inuoluatur in folijs herbæ celidoniæ, sic visum obfuscat. Aqua etiam lotus oculos sanat.

De celonite & cimedia. Cap. LIIII.

CElonites est lapis purpurei varijque coloris: qui hunc sub lingua gestauerit, diuinat futura At hæc virtus ipsi tātumodo tūc inest, cū luna primo accensa crescēs est. Nec hic lapis ab igne corrumpitur. Isidorus. Celonites est indicę testudinis oculus, varius & purpureus, hoc magi imposito linguę fingūtur futura pronunciare. Ex lapidario. Indica testudo lapidem mittit celonitem. Gratum purpureo varioque colore nitentem. Quem sub lingua loto si quis quam gesserit ore. Nosse magi credunt hunc diuinare futura. Orto mane diem sextam duntaxat ad horam. Tempore quo Lunæ succrescere cernitur orbis. Sed luna prima lapidis prædicti potestas. Totius fertur spacio durare diei. Quintæ post decimam concordant tempore Lunę. At detrimenti maris in tempore toto. Ante diem tantum lapidi manet illa potestas. Est etiam nulli lapis hic obnoxius igni. Isidorus. Cymedia est gemma quæ inuenitur in cerebro piscis, eius nominis, candida & oblonga, his præsagire dicuntur magi signa tranquillitatis, & tempestatis.

De ceraunio. Cap. LV.

ISidorus. Ceraunium dicitur, eo q alibi quam in loco fulminis ictui proximo non inuenitur. Græci enim fulmen Ceraunos vocant. Horum duo sunt genera, vnum quod Germania mittit, crystallo simile, splendore tamen ceruleo. Et si sub diuo fuerit positum, fulgorem capit sidereum. Alterum Hispania in Lusitanijs littoribus gignit, cuius color similis Pyropo rubenti, qualitas, vt ignis; hic aduersus vim fulgurum opitulari fertur si credimus. Plinius, vbi supra. Est inter candidas gemmas, & illa quæ vocatur Ceraunia siderum fulgorem rapiēs, ipsaque crystallina, splendoris ceruleí nascens in Carmania. Zenothemis albam esse fatetur, sed intus stellam cōcursantem habere. Fieri & hebetes Ceraunias, quas nitro & aceto per aliquot dies maceratas, stellam tradit concipere. Eamque post menses totidem relanguescere. Sotacus, & alia duo genera fecit cerauniæ, nigræ rubescentisque. Traditque similes illas esse securibus, his quæ nigrę sunt & rotundæ, vibes expugnare & classes, easque betulos vocari, quæ vero longe sunt ceraunias vocari: faciunt & aliam raram ad modum Parthorum magis quæsitam, quia non inuenitur alibi quàm in loco fulminis ictos. Arnoldus. Ceraunius est lapis crystallo similis inuectus ceruleus de Germania. Alter vero de Hispania rutilans, vt flamma. Hi de locis tonitrui cadunt, valentque ad dulces somnos & ad prælia causasque vincendas, loca etiam omnia in quibus sunt a fulmine & tempestate continentur. Ex li. de natura rerum. Ceraunis ex græco dicitur, quia cum fulmine de cœlo cadere perhibetur, & in loco vbi lapis iste fuerit fulmen cadere negatur. Est autem cerulei coloris, exque vna parte sæpius acutus. Ex lapidario. Ventorum rabie cum turbidus æstuat auster. Cum tonat horrendum, cum fulgurat igneus ether Nubibus illisis cœlo cadit ille lapillus. Cuius apud græcos extat de fulmine nomen, Illis quippe locis quos constat fulmine tactos, Ipse lapis tantum posse reperiri putatur. Quis castè gerit hunc, a fulmine non ferietur. Nec domus aut villæ, quibus affuerit lapis ille. Se neque nauigio per fulmen vel mare vectus, Turbine mergetur, vel fulmine percutietur. Ad causas etiam vincendas, & prælia prodest. Et dulces somnos, & somnia læta ministrat.

De corallio. Cap. LVI.

AMbrosius. Corallius in mari herba est. Si in aerem transferatur, lapidis soliditate firmatur. Isidorus. Corallius in mari rubro gignitur, forma ramosus, colore viridis, & maxime rubens, virgę eius candidæ sub aqua & molles, detractę cōfestim

durantur,

ducantur, & rubescunt tactuq; protinus lapidescunt. Itaq; occupari euellique retibus solet & acri ferramento præscidi. Qua de causa coralius habet, vt hunc magi resistere fulminibus affirmēt. Diasco. Lapis corallius maximas habet virtutes. Est.n. tenax & oĩa somnioꝝ ludibria repellit, atq; ab omni maleficio, atq; vmbris dæmonū, & manibus studijs custodit, sed & fulminibus & in naoi ventis & tempestatibus resistit. Arnol. Corallius a mari trahitur sicut ramusculus, & valet contra quemlibet fluxum sanguinis & epilensiā, & contra vana monstra collo suspensus, valet & contra tempestates & grādines, agris aspersus multiplicat fructus. Philosophus. Corallius tantūmodo radicē habet, nec stipitē, nec flores, nec folia, nec fructus. Et est planta maris sine cortice, cuius caro aliquantulū mollis est in aqua. cum aūt venit in aerē sterilem durescit in lapidē, quantum apud nos margaritum Indicū preciosum est, tm̄ apud Indos corallius. Hunc magi fulminibus resistere affirmant. f. rubeum. Albus vero eligendus est, qui crossus & clarus & planus. Et quanto albior tanto melior, & qui non est perforatus paruis foraminibus.

De eodem. *Cap.* L V I I.

AVicenna in primo cano. Corallius est frigidus in gradu primo, siccus in secundo. Stipticus est, & vehemēter prohibet fluxū sanguinis, carnem additā abscindit, confortat oculum abstrahendo & exiccando humiditates infixas in eo. Et est pcipuè, quod adustum est, & ablutum conueniens lachrymis, vestigia quoq; vlcerum abstergit, confert apostematibus intestinoꝝ & spleonis. Retinet sputum sanguinis, cor & confortat, & eius tremori confert. Nascitur aūt in maribus, quæ sunt in Aphrica. Et alius quidem rubeus est, alius niger, alius albus, dolorem stomachi remouet, ac prohibet super os eius directè suspēsus. Et ideo collis puerorum appenditur. Dr̄ aūt, quod si teratur, & impleatur ex eo concauitates infirmorum dentiū, & eradicat eos, & est summus in confortatione gingiuarum, cōfert etiam sputo sanguinis, & eius fluxui, propriè q; rubens. Et omnibus ægritudinibus stomachi. Arnol. vbi supra. Corallius est qui collo suspensus epilentici, casum eius prohibet. Ex lib. de natura rerum. Corallius est lapis rubeus valde, figuram habens vt cornu ceruı, vel vt herbæ radix cum multis radicibus, nec mirum q̄m herba fuit in mari primum: hic fulminibus & tempestatibus resistit, vnde antiqui lapidem huiusmodi confractum cū seminibus in agro iactabant aut in arboribus suspendebant, vt grandinū pericula nō sentirent. Dæmonibus quoq; terribilis est, & hoc fortè, quia frequenter ramorum eius extensio modū crucis habet. Ex lapidario. Corallius lapis est dum viuit in æquore vimen. Retibus aduulsus vel cæsus acumine ferri. Aere contactus fit durior & lapidescit. Quiq; color fuerat viridis, modo puniceus fit. Hic velut arbusti ramusculus esse vr̄. Circa semipedem tunc vix lōgior inuenitur. Ex quo finguntur testamina commoda multis. Quippe salutaris gestantibus esse probatur. Fulmina tiphonicas tempestatesque repellit. Aratro, vel tecto, vel agro quocunque geratur. Ast in vinetis aspersus & inter oliuas. Aut inde anniculos cum semine iactus in agros. Grandinis auertit calamis contraria tela. Multiplicat fructus vt sterilitatem retundent. Vmbras dæmoniacas & thessala monstra repellit.

De Cornelio siue corneolo. *Cap.* L V I I I.

ARnoldus. Cornelius lapis est rufi & obscuri coloris, vt lauatura carnis, hic collo digitove suspensus, iras mitigat, valetq; contra quēcunq; sanguinis fluxum ac præcipuè mēstruorum. Ex libro de natura rerum. Corneolus vel secundum quosdam cornelius, est lapis rubeus perlucidus, sed obscuri coloris, incisæ carni similis. Horum lapidum multitudinem filij Israel in deserto sculpisse dicuntur, quorum sculptura tam subtilis acuminis comprobatur, vt nullus posterorum huiusmodi operis imitationem audeat attentare. Nec dubium quòd secundū efficacias, & virtutes gemmarum sculpebantur imagines figurarū. Ex lapidario. Sed neque cornelios lapides memorare pigebit. Qui licèt obscurum videantur habere colorem. Non spernenda tamen his creditur insita virtus. Nam lapis hic digitove gerentis adhærens. In disceptando surgentes mitigat iras, Quiq; lauaturæ carnis par esse videtur. Sanguinis ex membro sistit quēcunque fluorem. Præcipuè talem patitur si fęmina fluxum.

De Chrysolectro & chrysocola. *Cap.* L I X.

ISidorus. Chrysolectrus est lapis auro similis, sed in colorem electri vergens, matutino tantum aspectu iucundus, ignium rapacissimus, & si iuxta fuerit, celerrime ardescens. Aristotel. vbi supra. Crysolectrus ignem trahit, & ex eius natura est quod ab igne cito comburitur. Arnoldus. Chrysolectrus gemma est aurei coloris, ab igne cito inflammabilis, visu pulchertimus est in horis matutinis, in alijs vero per omnia dissimilis. Plinius. Chrysolectrum collo adalligatum medetur febribus, tritū vero cum melle atque rosaceo aurium vitijs. Et si cum melle attico conteratur, oculorum etiam obscuritati, stomachicque vitijs medetur, vel per se farina eius sumpta, vel cum mastice ex aqua pota. Ex lapidario. Esse chrysolectrus similis describitur auro. Cuius ad electrum color inclinare videtur. Hic matutinis visu iucundior horis. Cuius materies rapidissima dicitur ignis. Nam cito vicino correptus flagrat ab igne. Isido. Chrysocolla est gemma quæ gignitur in India, vbi formicæ aurum eruunt. Est aūt auro similis, habet naturam magnetis, nisi quòd aurum augere traditur, vnde & nuncupatur.

De Chrysolansi & chrysolito. *Cap.* L X.

IDem. Chrysolansis est gemma ex auro & igne vocata, die quidem est aurea, & noctu ignea, hanc gignit Aethyopia. Chrysolitus etiam est lapis auro similis cum marini similitudine coloris, hunc quoque gignit Aethyopia. Plinius vbi supra. Aethyopia mittit, & chrysolithos aureo fulgore translucentes, his autem præferuntur Indicæ, & si variæ non sint Bactrianæ, deterrimæ vero sunt Arabicæ, quia turbidæ sunt & variæ, macularum nubilo interpolatæ fulgentes. Optime vero chrysolithi sunt, qui in collatione aurum albicare quadam argenti facie cogunt. Fundo includuntur perspicuè, cæteris subricitur auricalcum. Tametsi iam expertos gemmarum vsu appellantur & chrysolectri in colorem electri declinantes matutinus aspectus iucundior, Ponticas deprehendit Leucias Quædam in his duræ sunt rufæque. Quædam molles & sordidæ. Bocchus auctor est Chrysoliton. 12. pondo a se esse visam. Arnol. Chrysolithus est gemma cuius color aureus scintillat, hoc in auro ponitur, sinistroque lacerto gestatur. Et est virtus eius contra dæmones, & contra melancoliam, nocturnosque timores. Ex libro de natura rerum. Chrysolitus auro micat, & vt ignis scintillat. Qui si perforatus fuerit & foramen setis asini repletum fuerit, dæmones exterret, & exagitat. Dicit autem tethel Philosophus Iudæorum in libro de sculpturis lapidum, quòd quando inuenitur in chrysolito fœmina habens in vna manu auem & in alia piscem valet ad negociandum.

De Chrysoprase, & chrysoptasio. *Cap.* L X I.

ISidorus. Chrysoprasus Indicus est lapis colore porri succum referens, aureis inter venientibus guttis. Solinus. Chrysoprasos ex auro & purpura mixtam lucem habentes, berillorum generi adiudicauerunt renitentes aureis guttis, virtus est, quòd visum clarificat, auaritiam quoque pellit, & in omnibus bonis perseuerantiam dat. Ex libro de natura rerum. Chrysop rasus inuenitur in India. Sed hic quoque rarissimè, vt dicitur, vnde & inuentus carior habetur. Est autem ex duobus coloribus, aureolis scilicet guttis micans, & porri succo colore permixtus. Isidorus. Chrysoprasius est lapis Aethyopicus, quem lux cælat, prodit obscuritas. Nocte siquidem est igneus, die aureus. Arnoldus. Chrysoptasion gemma quam mittit Aethyopia, hoc lucet in tenebris, in lumine autem tenebrescit, sicque in ea reciprocatio coloris non determinati, velut in quætu putrefacta, & in noctiluca. Ex lapidario. Aethyopum tellus lapidem chrysoptasion edit: Quem tenebræ produnt occultum tempore lucis. Noctibus igne micans vanescit luce diurna. Absque nitore iacens auri pallore sepultus. Hic quoque naturæ mutatus cernitur ordo. Nam quem lux cælat fohto nox more reuelat.

De Crystallo. *Cap.* L X I I.

ISidorus. Crystallus est lapis resplendens, & colore aquosus. Traditur autem, quòd sit nix glacie durata per annos, vnde & nomen Græci ei dederunt. Gignitur autem in Asia & Cypro: maximèque in Septentrionum alpibus, vbi nec æstate sol feruentissimus inuenitur. Ideoque ipsa duricia diuturna & annosa reddit hanc speciem, quę crystallus dicitur, hic oppositus radius solis adeo flammam rapit, vt radijs fungis vel folijs ignē præbeat, vsus etiam eius ad pocula destinatur. Nihil autem aliud, quàm frigidum pati potest. Plinius vbi supra. Crystallum contraria naturę causa facit, gelu vehementiore concreto. Nec alibi certè reperitur, quam vbi maximè niues rigent hibernę, certumq; est glaciem esse, vnde & nomē Gręci dedere Oriēs & hanc mittit nec vlla præfertur Indicæ. Nascitur & in Asia, vilissima alabādā & horrosiam, finitimisq; montibus, itē in Cypro. Sed laudata & in Europa iugis alpiū Auctor est Iuba, & in quadā insula rubri maris nasci ante Arabiā sita, q̄ neron vocetur. Et in ea, q̄ iuxta gēmam topazion ferat cubitalēq; effossam a Pythagora Ptolemæi regis pfecto. Cornelius Bocchus dicit & in Lusitania nasci per quā mirandi ponderis immēsis iugis deprehensis ad libramentū aquæ puteis. Hoc aūt mirum, quòd & Xenocrates Ephesius tradit, aratro in Asia, & in Cypro excitari, nō.n. in terreno, nec nisi inter cautes credirū fuerat inueniri, verisimilis est, q̄ idē Xenocrates tradit a torrētibus sæpe deportari. Sudines autē negat, nisi ad Meridiē spectantibus locis nasci. Qd̄ certū est, nō.n. in aquosis q̄q̄ in regione pgelida reperit, & si amne ad vada vsq; glacieuē, humore cęlesti, puraq; niue, id

necesse est fieri. Ideoque caloris impatiens, non nisi frigido potu addicatur. Cur autem nascatur sexangulis lateribus, non facile ratio inueniri potest, eo magis, quòd neque in mucronibus eadem species est. Sicque adeo absolutus est laterum leuor, vt nulla id arte possit æquari. Magnitudo visa nobis est amplissima, quam in capitolio quinquaginta dicauerat Liuia Augusta librarum circiter quadraginta. At idem xenocrates auctor est crystalli vas amphorale visum. Et aliqui ex India crystallũ quatuor sextariorum. Nos liquido affirmare possumus in cautibus nasci alpium, adeo inuijs, vt extrahant eam pendentes fune plurimum, peritis enim signa eius & indicia sunt nota, vitijs infestantur plurimis, scabra ferrugine maculosa nube occulta, aliquando vomica, prædura fragilique centro a sole appellato. Est & russa aliquibus rubigo. Alijs capillamentum rimæ simile. Hoc artifices littera occultant. Quæ vero sine vitio sunt puras esse malunt asyntheta appellantes, nec spumecoloris limpidæque. In pondere vero est auctoritas postrema. Medici vrenda corporum non aliter vtilius fieri putant, quàm pila crystallina, solis radijs aduersis opposita. Fragmenta crystalli nullo modo quærunt sarciri. Mireque ad similitudinem vasa vitrea accesserunt, sed prodigij modo, vt suum precium auxerunt.

De eodem. Cap. LXIII.

Philosophus. Crystallus, vt dictum est, traditur esse nix, glacie durata, per annos scilicet, vt quidã volunt, triginta. Quidam autem volunt, quòd crystallus nõ fiat per congelationem, maximè cum eum perca[l]idæ perducant regiones, & cum in se non habeat humiditatem; littera autem maior apparet secundum omnem dimensionem crystallo imposito. Aer enim propter multam sui peruietatem speciei rei in se facilem præbet transitum veniendi ad oculum, & ideo immutatio, quæ venit a litteris fit ad oculum sua quantitate propria & non sub maiori. Quia vero immutatio inuenit in crystallo duriciam resistentem, non ita subito, & de facili transit per medium ipsius, sed fluit in latum. Iccirco videtur sub maiori quantitate quam habeat. Arnoldus. Crystallus lapis non vi frigoris est induratus, sed vi magis terrestritatis, ac ipsi glaciei similis. Is solis radijs oppositus ignem concipit, si frigidus est, nequaquam vero si calidus est: huius virtus contra sitim, & ardorem est, tritusq; melle ac potatus vbera lacte replet. Diascorides. Chrystallus vires habet stipticas. Quidam enim cum melle tritum potui dederunt, ad generandum lac. Ex libro de natura rerum. Crystallus lapis ex est glacie induratus. Solinus tamen in aliquibus mundi partibus hunc inueniri dicit, vbi nunquam gelu vel glacies fuit. Hic lapis tritus, & cum melle mixtus atque potatus, vbera lacte replet. Ex lapidario. Crystallus glacies multos durata per annos. Quod lapis hic soli subiectus concipit ignem Admotosque sibi solet hic accendere fungos. Hunc etiam tritum quidam cum melle propinant. Matribus infantes quibus assignantur alendi. Repleri potu quo credunt vbera lacte.

De dæmonio, & dracontide ac droselito. Cap. LXIIII.

Arnoldus. Dæmonius est lapis bicolor, confert febricitantibus, venena pellit, hominemque tutum ac victorem reddit. Isidorus. Dracontides ex crystallinis vnus, qui ex cerebro draconis eruitur. Quæ nisi viuenti abscisa fuerit, non ingemmiscit, vnde eam magi dormientibus draconibus amputant. Audaces enim viri specus eorum explorant, ibique gramina medicata spargunt, ad incitandum soporem draconum. Atque ita sopitis capita desecant, & gemmas detrahunt. Sunt autem candore translucido, vsu earum Orientis reges præcipuè gloriantur. Droselitus est lapis varius, cuius nominis causa extitit, quia si ad ignem applicetur velut sudorem emittit.

De dyacodo & dyamantico, & dionysia. Cap. LXV.

Arnoldus. Dyacodos est lapis pallidus berillo similis, dæmones excitat & fantasmata, applicatus defuncto vires amittit. Ex libro de natura rerum. Dyacodos est lapis berillo similis, qui aquis iniectus varias effigies dæmonum efficit, ita vt det responsa petentibus. Hic si corpori defuncti admoueatur, amittit vires, & quasi sensibiliter mortem abortet. Ex lapidario. Est qui dyacodos responsa petẽtibus aptus. Dæmonis effigies varias ostendere fertur. Nec lapis est alius, qui fortius euocat vmbras. Sanctus, n. lapis est, & quem mors sternit, abhorret. Hunc autem perhibent similem fulgore berillo. Ex libro de natura rerum. Dyamanticos est lapis, qui in quocunque metallo gestetur, ferream tamen sibi sedem propinquam elegit. Isidorus. Dionysia est lapis niger mixtus rubentibus notis, hic ex aqua tritus vinum fragrat, & odore suo putatur ebrietati resistere. Philosophus. Dionysia lapis est Orientis fusci coloris niueis respersus guttis, in aqua tritus vinum fragrat, & tamen ebrietas contra naturam odore suo fugari solet.

De ebeno & efestite, & egipcilla. Cap. LXVI.

Diascorides. Ebenus est lapis albus ac preciosus, quo solent artifices aurum lympidare, hic potatus in passo & aqua stomaticos curat. Amentes similiter potus eius sanat, vesicas etiam dolentes soluit, potatusque sine ægritudine seruat, & fœmore circumuolutatus velociter parturientes facit. Isidorus. Efestitis lapis est speculi naturam habens in reddendis imaginibus quanquam rutilet. Experimentum eius, si feruenti aquæ addita statim refrigeret. Aut si soli oppositum materiam aridam accendat. Nascitur in Chorintho. Egypcilla gemma est radice nigra, facie vero cerulea, ex Aegypto vbi reperitur sic appellata.

De electria & elictropia. Cap. LXVII.

Electria dicitur quasi electoria, in vẽtriculis enim gallinacijs inuenitur crystallina specie, magnitudine fabæ, hac in certaminibus inuictos fieri magi volunt. Actor. Patet, quòd hic lapis ipse est allectorius, de quo dictum est superius. Isidorus. Elictropia est gẽma coloris viridis ac nubili, stellis puniceis super sparsa cum sanguineis venis. Causa vero nominis est de effectu ipsius lapidis. Nam in labris æneis deiecta, radios solis mutat sanguineo repercusso. Extra aquam autem speculi modo solem excipit, deprehenditque defectus eius, subeuntem Lunam ostendens. Gignitur in Cypro, & Aphrica, sed melior in Aetyopia. Magi hanc admista herba elictropia, quibusdam additis præcantationibus gerentem conspici negant. Aristo. Lapis elictropia si ponatur super aquam eam euaporabit eam. Arnoldus. Elictropia est gemma viridis smaragdo similis, cum guttis sanguineis, hanc mittit Aethyopia, & Cyprus & India: hic lapis in aquam positus, eandem quæ in vase est aqua, cum radiis solis opponitur, ebulire facit, & in nebulam resoluit, quæ paululum imbrem inducit, hæc & hominem reddit incolumen. Contra fluxum quoq; sanguinis valet ac contra venena, porro si iungatur cum herba eiusdem nominis, valet in fallendo visum hominis, dum hoc modo se videri prohibet homo. Ex libr. de natura rerum. Lapis elictropius in vase aqua pleno soli radiis subiectus sanguineum solem reddit, ac si pateretur eclypsim. Nec mora vas ipsum in quo iacet ebulire videtur, & aquam velut imbres spargere, hoc facto, videntes arreptitij, si præsentes sint, extra se rapiuntur, & futura prædicunt: hic lapis gestantem in longa vitæ tempora producit, sanguinem stringit, venena fugat, & contra dolos tutum facit. Ex lapidario. Ex re nomen habens est elictropia gemma. Quæ solis radijs in aqua subiecta patillo. Sanguineum reddit mutato lumine solem. Eclypsimq; nouam terris effundere cogit. Deniq; post modicum vas ebulire videbis. Aspergique foras subite scaturiginis imbrem.

De emathite. Cap. LXVIII.

Isidorus vbi sup. Emathithes lapis est dictus, quia rubore sanguineus. Emath quippe sanguis est. Gignitur aũt in Aethyopia, sed principalis in Arabia, & Aphrica inuenitur. Plinius lib. 36. Emathites in metallis inuenitur, vstus minij colorem imitatur. Oculis cruore suffusis mirè congruit, mulierum profluuiũ potus sistit. Reiectionibus sanguinis cum succo mali punici, & in vesicæ vitijs efficax. Bibitur & in vino contra serpentium ictus: adulteratos emathites deprehendunt venæ rubentes, & est natura friabilis. Plateauus. Emathites dicitur, quia emath sanguis thitel sistens, habet enim virtutem stringendi fluxum sanguinis. Arnol. Emathites lapis est russus ferrugineus, valet contra vesicæ vitia, fluxũ ventris, & carnem superfluã, & menstruorũ fluxũ, & sputum sanguineũ & uulnera, & vlcera, visus hebetes sanat, & asperitatẽ palpebrarum. Et est virtus huius lapidis stiptica. Const. in libro graduum. Emathiten dixit Gal. parum esse calefactiuum, & extenuatiuum, pustularũ oculorũ mundificatiuum, & si cum melle temperetur asperitas palpebrarum, & angulorum oculorum lenitiuum. Ex libro de natura rerum. Emathites lapis est ferruginei coloris mixtus venis sanguineis, hic missus in aquam bullientem eam reddit tepidam. Si quis eum deferat, solis ardorem non timebit. Idem soli expositus a se scintillas emittet, fiuctus a locustis & grandine seruat. Idem quoque confractus, & in aqua resolutus sanat eos qui saliuas sanguineas emittunt. Sanat etiam ventris fluxum, puluis eius carnes mortuas crescentes in vulnera corrodit & tollit, vino quoque permixtus vlcera sanat, bibitusque lapidem vesicæ frangit. Ex lapidario. Sumpsit emathites Græcum de sanguine nomen. Naturæ lapis humanæ seruire creatus. Stiptica cui virtus permulta probatur inesse.

De vario emathitis genere. Cap. LXIX.

Plinius vbi supra. Emathitis genera quinq; præter magnetem tradit. Sotacus ex vetustissimis auctoribus, ex his principatum Aethyopico dat, oculorum vtilissima medicamentis, itẽq; ambustis. Alterũ vocari dicit androdamanta colore nigro, põdere ac duritia insignẽ, & inde nomẽ traxisse, præcipueq; in Aphrica

Aphrica repertum. Ad se autem argentum, & ex ac ferrum trahere. Experimentum eius eota esse, & lapidem ualanite. Sanguineum quippe colorem reddere, & ad iocinerum vitia remedij precium existere. Tertium genus facit arabica, durieta simili, via reddentis succum ad cotem aquarium aliquando similem croco. Quarti generis elabiten vocari dicit quādiu crudis fit. Coctum vero vtilem ambustis, ad oīa vtiliorem rubrica. Quinti generis schistos reprimit emorroidas. Emathitis vis est in totū sanare strumas oēs. Tritus in oleo pondere diagmatum trium ac bibitus a ieiunis, sanat vitia sanguinis. Idē auctor schiston esse alterius generis tradit quàm emathiten quem attractitē vocant. Ipsumq; in Aphrica nasci nigrū, ac tritum aquarijs cotibus ab ea parte, quæ fuerit a radice nigrum colorem, ab altera parte croceum, & ipsum oculorum medicamentis esse vtilem. Auicenna vbi supra. Emathites inuenitur quandoq; in mineris. Quandoq; vero magnes vritur, & quód inde prouenit est emathites in operationibus suis. Melior est ille qui velociter frangibilis est, æqualis duriciei, cui non admiscentur sordes, & in quo sunt venę. Non ablutus quidē calidus est in primo siccus in secūdo. Ablutus autem frigidus est ad secundum propter ablutionē, siccus in tertio. In ipso est stipticitas vehemens & calefactio quędam, & subtiliatio & exiccatio vltima. Puluerizatus supra carnem additam, extenuat eam. Confert vlceribus oculi, & asperitati palpebrarum. Datur etiam in potu cum vino ad difficultatem vrinę, & ad fluxum menstruorum, & est in eo proprietas rectificandi gomoream.

De Enidro & episitite. Cap. LXX.

ISido. Enidros lapis est ab aqua vocatus: exundat. n. aquam ita vt clausam putes in eo fontaneā scaturiginē. Arnold. Enidros est lapis distillans perpetuis guttis, nec liquescit oīno, nec efficit minor. Ex lib. de natura rerū. Enidros lapis crystallo similis, miro modo perpetuus lachrymis distillat, & tñ durus, & integer in omnibus perseuerat. Ex lapidario. Huius naturę graue est deprehendere causam. Nam si decurrit lapidis substātia, quare nō minor efficitur, aut nō totaliter liquescit? Si res exterior descēdit ad interiora, vt semper refluat, cur se nō impedit ipsum ingrediens contrarius egredienti? Aristot. Episitites lapis est qui securitatē a bestijs præbet, & si mittatur in aquæ bullientis vase, cessant ebullitionis eius ampullæ. Arnol. Epistites lapis est rutilans, & rubicundus in binari natus. Ex parte cordis gestatus, hominem tutū custodit locustas & volucres, nebulasq; steriles, grādinē ac turbinē a fructibus terre cōpescit, & soli oppositus ignē vt radios emittit. Diascor. Epistitin lapis rubicūdus ac diluscidus est, & nascitur in Corintho: hic in aquā feruentam missus, continuo tepidiorē eā reddit, & si aliquātulū steterit ibi, omnem ardorem tollens frigidā eā facit. Hūc cum aliquis in manu dextra contra solē tenuerit radios emittit & ignē vomit, ita vt videntes mireontur. Qui vero circa brachiū sinistrum eum portauerit, omnes turbas contemnit. Ex lapidario. Epistites nascitur in binari rutilans lapis, & rubicūdus. Ad solem positus radios emittit, & ignem Mirantes oculos perstringens luce coruscа. Accēsas idem compescit seditiones, & tutum seruat dubia sub sorte gerentem. Pectora, sed memori sistom teneamus oportet. Qua cor parte iacet lapides hos esse gerendos.

De ermistone, & eshite exacontalite. Cap LXXI.

ISido. Ermistō gemma inter gratissimas aspicitur, & ex igneo colore radians auro, portans secum in extremitatibus candidā lucem. Ex lib. de natura rerum. Eshites est lapis puniceei coloris habens lapillum interius, ex quo fit sonorus, hic ab Aquila de extremis orbis partibus in nidum portatur: naturaliter. n. hunc esse pullis suis tutamen reperitur. Alij dicūt hanc esse causam, quod oua Aquilę immoderato calore concalescūt nisi lapis naturaliter frigidus præsens sit, hic pueros incolumes seruat. Efficacissimè prægnantes iuuat, ne aborsum faciāt vel in partu grauiter laborēt, in leuo latere portari vult, sobrietatem confert & gratiam, facitq; victorem. Actor. De hoc lapide plenius dictum est superius vbi actō est de lapidibus insignioribus. Quidā. n. lapides quasi sunt medij inter gēmas & lapides cæteros insigniores, & ideo inter vtraslibet deputātur, vt sunt andromāthus, & ethites & emathites. Isido. Exacontalitus lapis in parua magnitudine multicolor est, vnde & noīatus est. Tū diuersis. n. notis aspersus est, vt 60. gēmarum colores in paruo eius orbiculo deprehēdantur. Arnoldus. Exacontalitus est lapis valde paruus ex coloribus sexaginta distinctus, hic hominis oculos efficit tremulosos. Ex lapidario. Exacontalitus lapis ex re nomē adeptus. Corporis exigui miro dispendio supplet. Dum tot gemmarū sumit gemmula sola decorem.

De Falcano, & filatero, & flongite. Cap. LXXII.

ARnoldus. Falcanos qui & afenicum, vel auripgmētum dr. Lapis est rubeus, & citrinus. Habetq; naturā sulphuris calefaciendi ac desiccādi. Si æri appouatur trāsmutat illud in albū.

Oīaq; metallina corpora exurit pter aurū. Filaterus eadē est gēma eiusdemq; virtutis cuius & crysolitus, de quo. s. iam sufficiēter dictū est superius, Isidor. Flongites gemma est ex Persida, & hæc est vna ex gemmis ardentibus vel crystallinis ostentans intra se quasi flammas ęstuantes, quæ non exeant exterius.

De Galactite, & garamantite. Cap LXXIII.

IDem. Galactites lapis lactens dr̄, qui attritus reddit succū albū, ad lactis saporem. Feminis nutriētibus illigatus fœcundat vbera. Infantiū quoq; collo suspensus saliuam fertur facere. In ore aūt liquescere, & memoriā adimere. Arnold Galactites lapis est cineri similis, hūc mittit Nilus, & Athcoius, datq; lactis succū, & saporē, & in ora clausus turbat mētem. Collo circundatus vbera lacte replet. Ex femore ligatus faciles partus præbet. Denıq; si vespere cū sale mixtus aqua ouile circumspargitur, oues lacte replentur, & scabies ab eis fugatur. Aristo. Lapis galactites dum ponitur contra incendium, ignis extinguitur, & si supra mulierem suspenditur, partus egreditur. Diascorides Galactites lapis colore cinereus est, gustu dulcis, sic dictus, quia tritus colorem lacteum emittit, hic post balneum ieiuno datus cum mulsa, vel aqua lactis copiam ministrat. Lactens autem dicitur, quia præcedentia mala in obliuionem adducit, vnde & mulieri difficulter parienti, filo facto de lana ouis circa femur dextrum ligatus, mox eam sine dolore parere facit. Idem fascina ligatus, dolorē dentium liberat, & qui secum eum portauerit, si principem vel alium offensum habuerit, in obliuionem eum adducit, & gratiosum reddit. Plinius vbi supra. Garamantiten aliqui vocant lapidem, qui & sandaresus, de quo scilicet dicetur inferius.

De Gelacia, & glossopetra. Cap. LXXIIII.

ISido. Gelacies siue galacies lapis, candorem & figuram præstat grandinis, duritia quoq; inuicta est, vt adamas, & in igne fertur etiam frigus suum manere. Arnoldus. Galacia lapis omni tempore frigidus nec vnquam calefit. Ex lapidario. Est quæ candorem fert grandinis atq; figuram. Ictibus omnimodis inuicta gelacia gemma Cuius natiuæ vis tanta fore probatur. Vt omni tempore frigida sit, nulloq; calescit ab igne. Solinus. Glossopetra lapis deficientibus lunis è cœlo cadit, linguæ humanæ similis est, non modicæ, vt magi ferunt, potestatis, qui ex ea motus lunares excitari putant.

De Hiena, & hieratite. Cap. LXXV.

ISido. Hiena & lapis est qui in oculis hienæ bestiæ inuenitur. Qui si sub lingua hoīs subditus fuerit, futura eū præcinere dicūt. Arist. in libro de aīalibus Gemmam hiena portat in oculis, vel vt aliqui dīit in fronte. Solinus. Varietas multiplex colorisque mutatio inest oculis hienę, in quorum pupillis inuenitur lapis, quem dicunt prædicendi futura præditū potestate. Ex lapidario. Tollitur ex oculis lapis extollendus hienæ. Vatidicum munere dicunt inferre gerenti. Qui queat imbutus præcinere quæque futura. Sub lingua loco si contineatur in ore. Isidor. Hyemites est lapis accipitris coloris similis. Arist. in lib. de lapid. Hyeratites lapis si ab homine gestetur, a muscis vel apibus non mordetur. Arnoldus. Hyeratite lapis est niger, quem qui in ore gestauerit, magis cogitationum, & opinionum iudex efficitur, & amabilis redditur. Sic autem virtus eius probatur, corpus gestantis si nudum melle fuerit inunctum, & muscis expositum, intactum relinquent ipsum, at si lapis ab eo auferatur, sugent atque corrumpunt corpus.

De iacincto & iacinthizonte. Cap. LXXVI.

ISid. Iacinctus ex noīs sui fulgore vocat̄, hic in Aethyopia inuenitur ceruleum colorē habēs. Optimus aūt est, qui nec rarus est, nec dēsitate obtusus, sed ex vtroq; tēperamēto luce purpuraq; refulgēs. Non aūt æqualiter rutilat. Nam sereno perspicuus atq; gratus, nubilo coram oībus euanescit atq; marcescit. In os missus frigidus, & in sculpturis durissimus, nec tñ inuictus Nā adamante inscribitur & signatur. Solinus. Iacinctus nitore ceruleo lapis est pciosus: siquidem inculpabilis inuenitur, est. n. vitijs obnoxius: nam plerumque, aut violaceo diluitur, aut nubilo obducitur, aut albicantius in aquaticum eliquescit, hic est qui auras sentit, & cum cœlo mutatur, nec æqualiter rutilat, cum aut nubilosus est dies aut serenus. Arnoldus. Iacinctus lapis aquaticus, cuius color est ruffus, vel purpureus, aut ceruleus. Suntque tres species iacincti, scilicet granati, ac citrini, & Veneti, frigidi atque durissimi. Sed meliores sunt granati, & qui medij sunt inter rarum & densum, & perspicui, hic lapis tristitiam fugat, & suspitiones vanas. Est autem confortatiuæ corporum virtutis, dat vigorē mēbris. Collo vel digito suspensus reddit hoīem securum ab hostibus. Somnū prouocat, uenenos vegetat. Arist. Iacinctus venenum fumosum tollit. Et impregnata, qñ tenuerit ipsum, abortit. Si est in bnle vulnus ponitur supra vēnarum eius. Plinius, vbi supra. Iacincto fulgor violaceus diluitur

Prima quoq; aspectu gratus euanescit antequam satiet, adeoq; non implet oculos, vt pene nõ attingat, celerius marcescens omnis sui flora. Ex lib. de naturis rerum. Iacinctus est lapis ceruleus in obscuro nubilosus in sereno clarus. Ita q̃ aera sentire dr. peroptimus est ille qui nec nimiũ clarus nec nimis obscurus. Est aũt frigidissimus, & hoc magis si mittat in os. Solidissimę quoque duriciæ est, ita q̃ findi vel sculpi recusat. Sculpitur tñ aliqñ fragmentis adamantis, hic confortat gestantem, & fugat tristitiã ac suspitiones vanas: Securũ facit in peregrinas terras euntẽ. Tutamen ẽ est contra pestilentiam, & contra serpentes atq; venena. Dicit aũt thethel q̃ cum inuenitur in iacincto albus lapis admixtus, & in ipsa albedine equus hoc valet ad obtinendã gratiã & gloriã. Diasc. Iacinctũ vt dictũ ast, species sunt tres, inter quas granati sunt meliores, qui iuxta ignẽ magis ac magis rubicundi fiunt, & si aliqua ibi fuerat nigredo tollitur. Veneti vero nõ patiuntur ignem. Alexãder oẽs iacinctos dicit esse calidos & siccos in primo gradu, licẽt quidam Venetos dicãt esse frigidos. Si quis in collo vel alio modo portauerit intrans terram pestiferam, vt fertur, idem non inficietur: idem lapis pilos a pubertate retinet. Isidor. Iacinthizonta lapis est indicus, iacinctum prope referens. Quidam eorum crystallis similes capillamentis intercurrẽtibus obscurantur. Ex quo etiam vitio nomen illorum est.

De Iaspide. Cap. LXXVII.

IAspides Græcè Latinè viridis gẽma smaragdo similis est, sed crassi coloris, huius species sunt 17. Helinandus li. 10. Iaspis optimus est viridi translucentiq; colore. Castè gestatus fugat febres, & hydropem. Appositusq; iuuat mulierem parturientem, vis aũt eius dr̃ esse in argento. Arist. Iaspis clarificat visum hoĩs, sanguinẽ stringit, & si super mulierẽ est partũ eius soluit. Arnol. Iaspis est gẽma multorũ colorũ, sed optimus est viridis, & translucẽs: de multis partib. trãsmittitur, hoĩem tutũ facit, & fantasmata pellit, luxuriã quoq; cohibet, & conceptũ prohibet, est aũt virtus eius cõtra fluxũ sanguinis, & mẽstruorũ. Plin. vbi supra Iaspis est vt smaragdus viridis sed crassi coloris Oriens iaspidũ species. 16. gestare traditur. Ex his q̃ smaragdo similis est e Persia per transuersum alba linea pcingitur, & grammacias vocatur. Qui aũt pluribus policalonios dr̃, quã magi prodiderũt vtilẽ esse cõcionantibus. Est & onypũcta q̃ Iasponix vocatur, nubẽ complexa, & niues imitata, q̃ est rutilis punctis stellata, & sale megarico similis, & veluti fumo infecta, q̃ capnias vocatur. Magnitudinẽ iaspidis vnciarum. 15. vidimus, formatã in effigiẽ Neronis thoracatã, adulteratur aũt maximẽ tinctura, idq; in regis Aegyptij, qui primus eã tinxit, ascribitur gloria. Diuidit & hic in mares & feminas. Inest aũt & aliqñ aureus puluis nõ qualis in saphirinis, oẽ in saphyris aurũ collucet punctis ceruleis. Philosophus, Iaspis est lapis virens guttas sanguineas habẽs. Ille per optimus est qui magis translucet. Castũ hominẽ se portantẽ tutũ facit, & gratũ, si consecrata sit noxia quoq; fantasmata pellit. Huius genera plura sunt. Est aũt quoddã genus valde rubens, instar ignis & translucidũ, & hoc pretiosum est. Quoddam vero rubens nõ perlucidum, & thetel, q̃ qñ inuenitur in iaspide homo scutũ habens in collo vel manu, & cuspidẽ in altera manu, sub pedibus quoq; serpentẽ, hic habet contra oẽs inimicos virtutẽ. Cũ autẽ inuenitur in eo homo habens fasciculum herbæ in collo, ponatur in argẽto, & habet virtutẽ inter infirmitates discernendi, & in oĩ loco sanguinẽ restringẽdi. Itaq; Galienus in digito portasse fert hũc lapidẽ. Si quis aũt inuenerit iaspidẽ viridẽ, & in eo crucẽ, habet virtutẽ, vt ferẽs ipsum nõ mergat. Rabanus Iaspis in virore fidẽ immarcessibilẽ indicat, quã virtutũ flores comitari solẽt. Iaspidũ tñ multa sũt genera, Alius. n. est viridis coloris, & tinctus quasi floribꝰ apparet. Alius quasi smaragdi habẽs similitudinẽ, sed crassi coloris. Aliꝰ niuis, & spumę marinorũ fluctuũ, quasi mixto colore obrutilãs: primus ẽ pstãtior, vanos fugat timores.

De Kabrate & Kacabre, & Kamaui. Cap. LXXVIII.

ARnold. Kabrates est lapis crystallo similis, hic eloquentiã & honorem, & gratiam dat. Aduersis quoq; defendit. Et hidropisim curat. kacabre lapis est idem cum gagate, sed melior, nec virtutibus ab eo discrepãs aut colore. Aristo. Ex gagate, & Kacabre fumigiũ, f. t. & mouet epilensiã hoĩs. Arnol. Kaman lapis est cuius color albus, & coloribus variis distinctus, hic a Kaumate qđ incẽdiũ Kamã dr̃, qm̃ in locis sulphureis calidis reperitur. Huius virtus existit maximẽ ex sculpturæ in eo diuersitate.

De Lichnite. Cap. LXXIX.

ISido. Lichinis ex ardentiũ gẽmarũ genere est a lucernarũ flagrantia appellata. Gignitur in multis locis, sed probatissima apud Indos. Huius duplex est facies, vna q̃ purpura radiat. Alia q̃ cocci rubore: a sole excalefacta aut digitorũ attritu, paleas, & folia chartarũ ad se rapere dr̃. Sculpturis resistit. Et si qñ sculpta est dum signa imprimit, quasi quodã animalis morsu, partem cerę retinet: huius genera sunt quatuor. Solinus. Lichinis dr̃, eo q̃ luce vigorẽ excitat flagrãtia lucernarũ. Plin. Lichinites ex genere ardentiũ lucernarum accensarũ præcipua gratia est appellata. Nascitur circa Orthosiã, totaq; Carmania, & vicinis locis, sed probatissima in Indis. Quidam enim eam dixerunt esse carbunculum remissiorem. Secunda bonitate similis est iouis, sic a floribus prolatis appellata. Helinãdus lib. 12. Lichinis est lapis purpureus, fulgens vt lucerna: hic tactus sub sole digitis, paleas attrahit, subitumque incendium restinguit.

De ligurio, & liparea. Cap. LXXX.

ISidorus. Ligurius gemma sit est appellata, eo q̃ fiat ex vrina lincis bestiæ tempore indurata Est aũt sicut & succinus fulua attrahens spiritu folia propinquantia. Helinandus lib. 10. Ligurium Theofrastus dicit electri colorem habere, paleas attrahere, stomachum dolentem iuuare, ictericis colorem reparare, fluxum ventris stringere: Plinius vbi sup. De ligurio dicere cogit auctorũ pertinacia, quippe si non & electrũ id esse, gẽmã tñ cissa cõtendunt, fieri aũt ex lincis vrina, sed egestam terra protinus operiente bestia, eo q̃ vsui hominũ eam inuideat, esse vero qualem in igneis succinis colorem gẽmæ, scalpiq; nec folia tñ aut stramenta, sed etiam æris ac ferri laminas ad se rapere credit Theofrastus atq; Diocles. Ego totũ id falsum arbitror, nec visam in æuo nostro gemmã vllam ea appellatione. De medicina quoque simul proditur, hoc lapide poto vesicæ calculos elidi, & morbo regio occurri. Diascorides. Lotium lincis quem multi ligurium vocant, mox vbi mixerit lapis fit, dolores stomachi tollit, & ventris abstinet reum citissimum. Rabanus. Ligurius habet colorem quasi electri, & si fuerit cõfricatus, paleas ad se trahit. Philosophus. Hic lapis est frigidæ, & siccæ complexionis, rotundus, valet præcipuẽ vulneratis, & a vulnere ferrum extrahit. Ex li. de natura rerum. Ligurius est lapis, quem stillare dicunt ab inguina lincis bestiæ. s. Orientis, huius enim vrina secundum Plinium solidatur in lapidem, quod naturaliter bestia sciens, inuidet bono nostro, egestumq; preciosum vrinæ liquorẽ arena obruit, & hic eo citius in lapidem durescit. Est autem frequentius croceus parum ad nigredinem tendens. Huius color iuxta Plinium igneus ac rubicundus est, & carbunculo similis, nisi quod nequaquam nocte lucet: iuxta lapidarium vero viridis est: vitrus eius habetur ad multa remedia, præcipueq; ac ablutus in aqua constipatos iuuat, & ventrem soluit, colorem quoque perditum in facie recuperat. Actor de hoc iterum inferius dicetur, vbi de natura bestiæ lincis agetur. Arnoldus. Lyparea est lapis stipticus, huius proprietas est, quòd omne genus ferarum ad eius præsentiam cito properat & ipsum intuetur. Isid. Lyparea suffita genteles omnes bestias euocare traduntur. Ex li. de natura rerum. Lyparea lapis est in Lybia valde mirabilis, ad quem omne ferarum genus, docente natura sponte quasi ad patronum currit, cum canes vel venatores eas insequuntur. Sed nec aliquis aduersarius eis nocere potest.

De margarita. Cap. LXXXI.

ISido. Margarita est prima candidarum gemmarum. Quã inde margaritã vocari dicũt, qđ in concholis maris inueniatur. Inest. n. in carne cocleæ calculus natus sicut in cerebro ostreæ margarita preciosissima reperiri dr̃, vel sicut in cerebro piscis lapillus. Gignitur aũt de cęlesti rore, quem certo anni tpe cocleæ hauriũt. Ex quibus margaritis quędã vniones vocantur, aptũ nomẽ habentes, eo quòd tm̃ vnus, & nunquam duo vel plures simul reperiantur. Meliores autem sunt candidæ margaritæ, quã quæ flauescũt. Illas enim sui iuuentus, aut matutini roris conceptio reddit candidas. Has senectus, vel vespertinus gignit obscuras. Physiologus. Conchus siue mermicoleõ vel vnio est lapis in mari concauus, & rotundus, in duas partes diuisus, vnde aperiri potest, & concludi, hęc de fundo maris ascendit super mare hora matutina, & aperiens se suscipit de rore cœli intra se, & circũfulget eum radius solis, sic fit intra eum margarita preciosa, & splendida valde, quippe quę rore cœli est concepta & solis radio clarificata. Arnoldus. Margarita est candidus lapis, qui ex marinis tollitur Conchis. Quędam ex his perforatæ sunt, & & in rotundo sit abortius alters. Meliores mittit India, & Britãnia. Plinius lib. 9. Principium culmenq; oĩum rerum tenẽt margaritæ pcij. Indicus maximẽ has mittit Oceanus, fertilissima & est Taprobane auctoris, precipue verò laudant circa Arabiã in sinu persico rubri maris Origo ac genitura cõchę existit haud multũ differẽs ostrearũ cõchis, has vbi genitalis stimulauerit hora, pãdentes se quadam oscitatione roscidũ cõceptu tradũt impleri, grauidasq; postea eniti, partumq; concharum esse margaritas, pro qualitate roris accepti. Si purus influxerit, candorem conspici. Si vero turbidus, & fetum sordescere, eundemq; pallere cęlo cõceptũ minante. Ex eo quippe cõstare, cœliq; maiorẽ eis societatẽ, quã maris esse. Inde ergo trahit colorẽ nubilũ, aut pro claritate matutina serenũ. Si tempestiuẽ satient, grãdescere traditur, & partus. Si fulguret conchas comprimi ac pro ieiunij modo minui. Si vero etiam tonuerit, pauidas ac repente compressas

pressas, quę vocant phisemata, efficere speciem, verū inani modo inflatam sine corpore, hosq; Concharum abortus esse. Sani quidem partus cute constant multiplici, non impropriè callum vt existimari corporis possit. Itaq; & purgantur a peritis. Miror autem ipso tantum eas cœlo gaudere, sole rubescere candoremque perdere, vt corpus humanum, quare præcipuum eum .s. candorem custodiunt in se, pelago altius, quam vt radij penetrent, mersæ. Senecta tñ & illæ flauescunt rugisq; torpescunt, nec nisi in iuuenta constat ille, qui quæritur vigor. In senecta quoq; crassescunt, & Conchis adhærescunt, nec hic euelli nisi lima queunt. Quibus vna tantum est facies, & ab ea rotunditas, auersis planicies, ob id tympania nominantur.

Iterum de eodem. Cap. LXXXII.

MArgaritas in Conchis cohærentes videmus hac dote vnguenta circumferētibus. Cæterum in aqua mollis existit, vnio exemptus protinus durescit. Concha ipsa cum manum videt, se se comprimit, opesq; suas operit, gnata propter illas se peti, manumq; si præueniat, acie sua abscindit. Conchas huiusmodi retibus inclusas, multo sale dicunt in vasis fictilibus obrui, erosaq; oī carne nucleos quosdam corporum, idest vniones in ima decidere. Nec dubium est illas vsu atteri, coloremq; in diligētia mutari, dos oīs est in candore, magnitudine, orbe, pondere, leuore. Nunq̃ duo reperiuntur indiscreti, ideoq; & nomen vnionū Romanæ deliciæ imposuerunt eis. Nam id apud Græcos non est, neu apud Barbaros inuentores aliud, q̃ margaritæ nomen. Est & in candore ipso magna differentia, clarior in mari rubro repertus. Indicus vero specularium lapidum squamas assimilat, magnitudine præcellens alias. Summa laus coloris eius est vocari aluminatos, proceriorībus autem sua est gratia. Elenchos appellāt fastigata longitudine, alabastrorum figura, in orbe pleniore desinentes. Hos digitis suspendere, & binos ac ternos auribus, fœminarum gloria est. In mari nostro reperiri solebāt crebrius circa bosphorum thracium, rufi & parui, in Conchis, quas myas appellant. Corpus earum solidum esse manifestum est, quia nullo lapsu frangitur, nec semper ī media carne, sed alijs & alijs locis reperiuntur, vidimus in extremis iam etiam marginibus velut è Concha exeūtes. In Britānia paruos atque decolores nasci certum est. Ex lib. de natura rerum. Margarita, vt dicit Solinus, sic efficitur. Conchæ in quibus inueniuntur nocturno tempore littus adeunt, & rore cœli eas concipiunt, si purum fuerit quod accipiunt, gemmę candidæ fiunt. Si vero turbidum, aut pallore languēt, aut rufo obnubilantur. Denique quotiens accipiunt matutini aeris semen, fit clarior margarita. Quotiens vespere fit obscurior. Quanto magis hauserint rorem, tanto magis proficitur lapidum magnitudo. Si vero Conchis apertis repente corruscatio micuerit intempestiuo metu comprimūtur, subitaq; formidine abortiuntur, aut per parua efficiūtur. Talis aūt Conchis ipsis est sensus, vt partus suos timeāt maculari, cū sol vrentes ac feruētes orbes emerserit. Itaq; ne calore nimio fuscētur lapides, Conchę subsidunt in profundum. Duo nunq̃ in vna Concha reperiūtur, vnde & vniones a plerisq; dicuntur. Grandinibus descēdentibus conchæ lapides durescunt aliàs flauescunt, vltra semunciā nunquā reperiuntur. Dicuntur autem cum Luna crescere, & decrescere, dum viuentes in Concha sunt. Huius gēmas digitis, vel auribus suspendere binas aut trinas, fœminarum gloria est. In aceto vero positæ citius resoluuntur, denique margarita vndiq; perforabilem se præbet, & contra morbum caducum valet.

De Luxuria antiquorum in margaritis. Cap. LXXXIII.

PLinius vbi sup. Margaritæ, vt dictū est, Oceano maximè Indico mittuntur, interque belnas immanes per tot maria venientes, tam longo terrarum tractu, tātisq; solis ardoribus petuntur. Itaq; iam ex tota rerum natura ventri mare damnosissimū & tot modis, tot mensis, tot piscium saporibus, quibus prætia capientium periculo fiunt. Sed quota hæc portio est reputātibus purpuras, & conchilia, & margaritas, parum .s. fuerat in gulas condi maria, nisi manibus, auribus, capite, totoq; corpore a fœminis atq; viris gestarent. Quid mari cum vestibus. Quid cum vellere vndis ac fluctibus. Nō rectè nos recepit hęc natura rerū nisi nudos. Esto, sit tanta vētri societas cū eo. Quid tergori? Parū sit nisi qui vestimur, periculis etiam vestiamur, adeo per totū corpus animæ hominis quæsita placent maximè, præcipuè ergo rerū ꝑciū tenent, vt dictū est, margaritæ. Has digitis suspendere, & binas trinasq; auribus, gloria est fœminarum. Subeunt luxuriæ eius nomina, & tædia exquisita perditione potatu. Siquidē cum id fecere crotalia appellant, ceu sono quoq; gaudeant, & collisu ipso margaritarū. Quin & pedibus nec crepidarum tm̄ obligaculis, sed & totis addunt socculis. Neq; .n. gestare iam satis est margaritas, nisi calchēt, ac per vniones & ambulēt: duo maximi fuerūt vniones, & vtrūq; possedit Cleopatra reginarū Aegypti nouissima, per manus regū Orientis sibi traditos, hic cū exquisitis quotidie Antonius Epulis saginaretur, superbo simul ac procaci fastu vt regina meretrix, lauticiā eius oēm apparatumq; obtrectans, eo quærente quid astrui magnificentiæ possit, vna se cœna centies sestertium absumpturā ostendit. Cupiebat Antonius discere, sed nō arbitrabatur fieri posse. Spōsionibus ergo factis postero die quo iudicium agebatur, quotidianam Antonio cœnam apposuit irridenti, & computationem expostulāti. At illa corollarium id esse, consumpturamq; se ea in cęna taxationem confirmans solam se centies sestertium cœnaturam secundam inferri mensam iussit, & ea præcepto ministri vnum tantummodo vas ante illam apposuerunt aceti, cuius asperitas visq; in tabē margaritas resoluit. Gerebat auribus tū maximè singulare, illud ac verè vnicum opus naturæ. Itaq; Antonio spectante, quid nam esset actura, detractū alterum mersit, ac liquefactum absorbuit. Iniecit alteri manum Lucius Plancus iudex sponsionis eius, eū quoq; parāti simili absumere modo, victumq; Antonium pronunciauit, homine irato: prior id fecerat Romæ Clodius Tragœdi. Aesopi filius in amplis opibus hæres ab ipso relictus. Ne triūphatu suo nimis superbiat Antonius penè histrioni comparatus, & quidem nulla sponsione ad hoc productus, quo id magis regiū erat. Sed vt experiretur in gloria palati, quid saperent margaritæ, atq; vt mire placuere, ne solus hoc sciret, singulos vniones conuiuis ad sorbendum dedit. Denique conchilia, & purpuras ora omnis atterit, quibus eadem mater luxuria pœne paria etiam margaritis prætia fecit.

De virtute ipsarum in medicina. Cap. LXXXIIII.

PLatearius in li. de simplici medicina. Margaritę frigidę sunt & siccæ. Quæ perforatę meliores sunt, & in medicinis ponūtur. Sed eligēdæ, q̃ claræ, & albæ sunt, virtutem habēt cōfortandi, quia quadā asperitate sua membra a superfluis abstergunt, & ea quasi astringendo, & coarctando ad vnū ducunt, contra debilitatē, & sincopim ex medicina, vel fluxum ventris, vel sanguinis, & cōtra cardiacā passionē. In febribus datur puluis eius cū zuccaro rosaceo. Arnold. Margarita virtutē confortantis spiritus hēt, contraq; cardiacam, & sincopin, & contra fluxum sanguinis, & lienteriā ac diariā valet. Ex lib. de natura rerum. Margarita cōtrita, & confecta sm̄ modum debitum valet contra stomachi debilitatem, confert corporis sanitatem, & etiam mentis, quia castum reddit portantem, valet etiam (vt dictum est) contra morbum caducum. Eligendæ sunt autem (vt dictum est) margaritæ albæ, & claræ, confortant .n. reparando subtiles spiritus. Quæ autem obscura est quasi, & subalbida, non ponatur in medicina.

De media, & mirrite. Cap. LXXXV.

ISido. Media est gēma nigra, & ærei coloris habens venas. Sudorē reddit croci, saporē vini. Arnol. Media lapis est, cui color viridis alternis niger. Transmittitur a regione Medorū. Eiusq; virtus est contra cæcitatem oculorum, ac veterem podagram, & freneticam passionem. Refouet aūt fessos, & debiles. Sed si huius lapidis nigri fragmēta in aqua calida resoluta, hosti tibi suspecto ad lauandum dederis, membrorum excoriationē protendit. Et si ad potandum dederis vomitu, stomachiq; subuersione peribit. Dyascorides. Medos lapis in media inuētus est apud fluuium fasin, vnde & nomen accepit. Niger quidem est, sed tritus colorē croceū emittit. Est aūt duplicis potentiæ, bonæ s. & malæ. Nā, & tritus in coctura medicinali cū lacte mulieris, q̃ semel puerū primo partu edidit, & vnctus albugines oculorum curat & omnem illorum dolorem, etiam si fuerit desperatus, podagricos etiam eodem modo cum lacte ouis, quæ semel genuit masculū sanat: verum si quis ex eo biberit, pulmonem euomet. Ex lapidario. Ast in Medorum regione lapis reperitur. Quem medum vocitant mentis dator atq; salutis. Namq; super cotem mulieris lacte solutus. Quæ semel atque marem peperit persanat inunctus, visu fraudatos iam multo tempore cæcos. Lacte solutus ouis semel atque marem parientis. Expellit veterem simili de more podagram, & fessos reficit sub anhelo pectore fibras. Hoc & freneticí sanescunt inguine tenes. Debet in argento mixtus nitroue reponi. Ieiunoque dari, sic vtile fit medicamen. Hic totus niger est, sed non est tota potestas. Candida dum prodest, dum lædit, nigra vocatur Isidorus. Mirrites dictus est eo quòd mirræ color in eo est, compressus autem vsque ad colorem nardi spirat suauitatem aromatis.

De Melothite, & murrina. Cap. LXXXVI.

ISidorus. Melothites lapis est spissius virens, & crassior quàm smaragdus. Hic a colore maluæ nomen accepit, & in reddendis laudatus signis. Nascitur autem in Arabia. Arnoldus. Melothites est gemma viridis Smaragdo similis, & valde mollis, hæc membra custodit a nociuis casibus, & cunas infantium similiter. Isidorus. Murria est gemma, quæ apud Parthos gignitur, sed præcipua in Carmania. Humorē sub terra putāt, calore densatū, vnde & nomen accepit: varietates eius in purpuram, candoremq; & ignem, cum quodam colorum repercussu, quales in arcu cœlesti spectantur. Cuius contraria causa, crystal

lum facit gelu vehementiori concreto. Plinius lib. 37. Primus in vrbem Pompeius murrinam inuexit, & eo triumpho capitolino sex pocula Ioui dicauit. Quæ protinus ad vsum hominum transiere, abacis etiam escarijsq; vasis expetentis. Excrescit in dies eiusdem rei luxus, murrino, 70. sestertijs empto, capaci plane ad sextarios tres calice. Oriens hunc lapidē mittit. Inueniuntur illic in pluribus locis, nec insignibus, maximè Parthici regni, præcipua tñ in Carmania. Humorē putant sub terra calore densari, amplitudine nunquam paruos excedit abacos, crassitudine rara quanta dictū est vasi potorio, potētia splendoris eius est sine viribus, nitor potius q̃ splendor. Sed in precio varietas est colorum, subinde circumagētib. se maculis in purpurā cādoremq; & tertiū ex vtroq; ignescente veluti p transitū coloris purpura rubescēte, aut lacte candescēte. Sunt qui maximè in his laudāt extremitates, & quosdam colorū repercussus, quales in arcu cœlesti spectātur. Maculæ pingues ijs eis placent. Translucere quicquā vel pallere vitium est. Item sales verrucæque non eminentes, sed vt in corpore etiam plerunque sessiles, aliqua & in odore commendatio est.

De nitro, & nose, & onice. Cap. LXXXVII.

ARnoldus vbi supra. Nitrum est lapis subalbidus atq; perspicuus. Huius virtus est dissoluendi, & attrahendi, & contra ictericiā valet. Nose lapis est, qui & borax, de quo dictū est supra. Onix est gēma nigri coloris, & est aliud genus nigrū cū albis venis, hunc Arabia, & India mittūt. Eius species quinq; sunt ex diuersitate venarū, & colorū. Hic collo suspēsus vel digito tristitiam, & timores excitat, & fantasmata in somno. Multiplicat quoq; iras, & lites, ac pueris saliuā auget, & si p̃sens sit sardius tunc nō nocet onix. Arist. Onix lapis (si suspendatur supra pectus hois) pallorē. & mœrorē ac tristitiā facit. Plinius vbi supra. Exponēda est onicis ipsius natura: pp nominis societatē hoc in gēma trāsilit, & a lapide ex Carmania. Sudines dicit in gēma cādorē esse i similitudinē humani vnguis. Itē chrysoliti colorē, & sarde, & iaspidis. Onix indica plures dr̄ hr̄e varietates, igneam, nigrā, cingentibus cādidis venis oculi mō interuenientibus, quarūdā oculis obliquis venis. Socraes, & Arabicā onicen tradit, sed a cæteris distare, q Indica igniculos habeat albis cingētibus zonis singulis pluribusve aliter q̃ in Indica Sardonice. Illic. n. esse mamentū, hic vero circulū. Arabicas onycas inueniri nigras zonis cādidis. Satyrus carnosas esse indicas parte carbūculi, parte chrysoliti, & amethisti. Totū id genus abdicat. Onicē autē varia plurimas variasq; cū lacteis zonis habere venas, omniū in trāsitu inenarrabili colore existēte, & in vnum redeūte concētū grata suauitate. Isido. Onix in gēmā transit ex lapide, sic dicta, eo q habeat in se permixtū cādorē in similitudinē vnguis humani, Græci. n. vnguē onicē dicūt, hanc India, vel Arabia gignit. Arabica aūt hæc ab indica distat, q indica igniculos hēt albis cingētibus zonis. Arabica aūt nigra est, cū cādidis zonis. Genera eius quinque. Ex lib. de nat. re. Onix est lapis p̃ciosus ex parte albus, & ex parte niger, lites & discordias cōmouet, & multiplicat. De lapide onychino duæ sunt opiniones. Dicit. n. Gloss. super Leuit. q ostreola sit parua suauiter redolēs, a magnitudine, & colore vnguis humani dicta. Habent. n. colorē mediū inter rubeū, & albū: hæc aquis exempta durescit in lapidem sicut margarita. Beda aūt vr̄ velle, q onychinus siue onix (vt ipse dicit) niger ex parte sit intercurrentibus albis, & rubeis zonis. Platearius aūt dicit, q onycha vel onix est genus gūmi fluens ex arbore, qđ postea durescit in lapidem, sicut de succo legitur. Sed forsitan aliud dicit onycham, quàm onychinum. Onycha tñ pro onychino ponit sm Glos. in loco Exodi, vbi de vnguento compositionis agitur. Valet autem onychinum contra scabiem, & albificat faciem. In ignem vero missus odorem suauissimum reddit. Hoc etiam de onycha valde mirabile fertur, quòd cum nihil adeo exiguum sit, quòd non lædat oculum, si intrauerit, hic infirmo appositus oculo, sponte sua, quasi sensata res intrat sine læsione, circuitq; oculum, & omnes partes interius penetrat, quosq; contrarios viderit esse humores, prorsus excutit.

De opalo, & opallio. Cap. LXXXVIII.

ISido. Opalus est lapis diuersarum colore gemmarū distinctus. Est enim in eo carbunculi tenuior ignis. Amethisti fulgēs purpura, Smaragdi nitens viriditas, cūctaq; pariter sub quadā varietate lucentia. Nomen habet ex patria. Sola. n. parturit eū India. Plinius vbi supra. Opali sunt in India, quibus preciosissimam gēmarū compositures gloriā, & maximè inenarrabilē difficultatē dederunt, quia sunt in eis cuncta pariter incredibili mixtura lucētia. Alij summo fulgoris augmento colores pigmentorum æquauerunt. Alij vero sulphuris ardentem flammam, aut etiam ignis oleo accensi. Magnitudo nucem auellanam æquat, insignis apud nos historia. Extat hodie quoq; gemma generis huius pp quā proscriptus est ab Antonio Senatore Nonius filius Strumę Nonij eius, quem Catullus Poeta in sella curuli visum indigne tulit. Auiique Seruilij Noniani, quem Consulē vidimus. Illeq; proscriptus fugiens hunc ex fortunis suis omnibus anulum abstulit secū. Quem certum est sestertijs viginti milibus æstimatū. Miraq; Antonij feritas atq; luxuria pp gemmam proscribentis, nec minus Nonij contumacia proscriptionē suam amantis, cū etiam abrosas corporis partes bestiæ relinquās, propter quas periclitari se sciant. Opali vitia si color in flore herbæ, quæ vocatur Heliotropium exeat, aut crystallum aut grandinem. In Galatia, & Thaso ac Cypro, qui proficit opali gratiam habet, sed mollius nitet raro non scaber. Summa coloris ex aere, & purpura cōstat, viriditas smaragdi deest. Melior color ille cōstat cuius fulgor vini colore fuscatur, quàm qui aqua diluitur. Arnol. Optalis est lapis preciosus, gestanti se contra omnes oculorum morbos proficuus, visum eius acutum confortat, per omnia vero circunstantium visus & oculos excæcat & obumbrat. Ex lapidario. Auertens oculis morbos opallius omnis. Asseritur furum tutissimus esse Patronus. Nam se gestantis visus cōseruat acutos. Ac circunstantes obducta contundit, vt possint spoliare domos impune latrones.

De Orithe, & ostratite. Cap. LXXXIX.

ARnoldus. Orithes est lapis triplicis generis, vnus est rotundus ac niger. Alius viridis, & maculas albas habet. Tertius est cuius altera pars aspersa est, altera plana. Et est corpus quasi ferri lamina, hic lapis gestatus & oleo rosaceo mixtus prohibet ab aduersis casibus atq; pestiferis reptilium, & aliorum animalium morsibus. Idem appensus mulieri prohibet ipsam impregnari, & si pregnās est abortit. Ex lapidario. Letiferos morsus. niger atq; rotundus orithes. Quos fera, vel coron, vel sæuo dente peregit. Cum roseo mixtus perfectè curat oliuo. Per vastas arenas interq; feras gradientes. Illęsos seruat morsus abigendo ferarum. Qui viret, & maculas albas habet, alter orithes. Casibus aduersis portantes vbiq; resistit. Tertius asseritur famæ grauioris orithes. Altera pars cuius crebris est, & aspera clauis. Altera leuior est, quasi lamina ferri. Hic facit appensus ne fiat fœmina prægnans. Aut si prægnans fuerit, cito fundit abortū. Isid. Ostratites gēma est testacea, durior est altera similis achati, nisi quòd achates politura pinguescit. Duritiei tanta inest vis, vt aliæ gemmæ sculpantur eius fragmentis.

De Panthra siue panthero ac peanite. Cap. XC.

ISidorus. Pantherus est lapis varius ex omnibus penè coloribus constans, vnde & nominatus. Arnoldus. Pantherus est lapis multos habens colores sparsos, simulq; defunctos. s. nigrū ac viridem, & rubeum. Est etiam pallidus, & purpureus ac roseus, hic luscos efficit visus. Ex libro de natura rerum. Panthera lapis est omnium ferè colorum, sic dicta ab huius nominis bestia, hic rabiem sedat, totque dicitur habere virtutes, quot & colores. Ex lapidario. Pantherum multos testantur habere colores. Nam niger & rubens viridis pallensque videtur. Purpureus roseus simul sparsosq; colores. Hos habet, & varios distinctus scemate vernat. Expedit hunc orto quam primum sole videri. Vt victor possis omnes exire per actus. Ipso namque die poteris te vincere nemo. Arnoldus. Peanites lapis est genitus de Michedon, & est fœminei sexus. Nā certo tempore concipit, lapidemque consimile parit, & confert prægnantibus. Ex lapidario. Gignitur in matre non regione lapis peanite. Fœminei sexus referens imitando labores. Nam quibus ex causis dubiū, sed tempore certo. Concipit, & parit, & parientibus auxiliatur. Vltimaquas vrget dubij discriminis hora.

De Podoros, & pontica, & prasio ac pyrite. Cap. XCI.

ISido. Podoros est gemma post margaritam gemmarum candidarum secunda, de qua quæritur in quo numerari colore debeat, totiens iactata per pulchritudines nominis aliena adeo vt decoris prærogatiua vocabulo sit facta. Ponthicæ gemmæ dicuntur a ponto genere diuerso, nunc sanguineis, nunc auratis guttis micantes. Alię stellas habentes. Aliæ quoq; longis colorum ductibus lineatæ. Prasius est lapis pro viridante colore sic dictus, sed vilis, cuius alterum genus sanguineis aborit punctis. Tertium vero distinctum est virgulis tribus candidis. Arnoldus. Prasius est gemma cuius color conspicuus viridisque visum confortat. Ex lapidario. Conspicuus Prasius gemmis solet annumerari. Sed non est carus contentus quippe decore. Vtile nil affert, nisi quòd decet, & inuat aurum. Altera sanguineis species est illita guttis. Tertia candidulis tribus est inscripta lituris. Isidorus. Pyrites gemma nigra quidem existit, sed attrita digitos adurit. Ex lapidario. Cui fuluus color est cui nomen ab igne pyrites. Se negat astringi pertractarique recusat. Tangi vult leuiter, pauidaque manu teneri. Nā pressus nimium digitos striogentis adurit. Actor. De hoc plenius dictū est superius, vbi actum est de lapidibus insignioribus.

De Quirino, & quanidro, & radai, & ranno. Cap. XCII.

ARnoldus. Quirinus est lapis qui reperitur in vpupæ nidis, hic secretorum proditor in somno est, & fantasias

sas auget. Quanidros lapis a cerebro trahitur vulturis, valet contra quaslibet causas nociuas, replet lacte mamillas. Radaym, & donatides idem lapis est niger atque translucens. Inuenitur in capite Galli maris, quando datum est comedere formicis. Idem gestatus (vt dicitur) valet ad impetrandũ quodlibet. Ranni, aliàs rabi est idem, q bolus armenicus, & est lapis subrubeus. Huius virtus est constrictiua sanguinis dissenteriæ menstruorumque.

De Saphyro. Cap. XCIII.

Isido. Saphyrus lapis est cæruleus cum purpura, habens pulueres aureos sparsos, optimus apud Medos, nunquam tñ perlucidus. Helinãdus vbi supra. Saphyrus circa syrtes lybicas inuenitur, fluctibus expulsus a vento, mixtus arenis, cœlo sereno similis, sed visum non transmittit. Caste portari vult, gemmaq; gemmarum dr̃, & lapis sanctus. Plinius vbi supra. Saphyrus.n. aureis collucet punctis. Cæterum inutiles sculpturæ crystallinis interuenientibus centris: quæ sunt ex his cianei, aliàs rasani coloris, mares existimantur. Arnol. Est gẽma fulgens, & vt cœli puritas flammea. Optimus est Saphyrus densus, & non translucens. Hũc Indica regio mittit. Aliud vero genus dant syrtes, hic lapis hominem reddit castum, & firmat in bonis animum. Mites, & humiles facit, & magicis artibus deseruit. Glossa super Apocal. Saphyrus sereno cœlo similis est, qui radijs solis percussus ardentẽ emittit fulgorẽ. Ex lib. de nat. rerũ. Saphyrus sereno colore cœlo assimilat. Nunq̃ tñ quantũcunq; purus sit, imaginem in se vt speculũ ostendit. Dr̃ aũt optimus esse contra fraudes, & cõtra inuidiã, & terrores, ad pacẽ quoq; gratius est. Sed oportet vt ille, qui portat, summo studio castitatem seruet. Orientales Saphyri sunt optimi, maximè hi, q̃ vehemẽter splendent colore ceruleo & quasi nubeculas hñt in superficie coloris densioris. Sunt & quidã Orientales Saphyri, qui lapidẽ rubeũ admixtũ habent, hi quo inter cæteros cariores sunt, & virtute potẽtes. Ex lapidario. Saphyri species digitis aptissima regũ. Egregiũ fulgens puroq; simillima cœlo. Vilior est nullo virtutibus atq; decore. Hic & syrtites lapis sit plerisq; vocatus. Quòd circa sirtes lybicis primatus arenis. Fluctibus expulsus ferueate freto reperitur. Ille sed optimus est, quem tellus media gignit. Qui tñ asseritur nunquam transmittere visum. Quem natura potẽs tanto ditauit honore. Vt sacra, & Merito gẽmarũ gẽma vocetur. Et q portat eũ nec vlla fraude necatur Inuidiã superat, nullo terrore mouetur. Hic lapis (vt perhibent) educet carcere vinctos. Obstructasque fores ac vincula tacta resoluit. Fertur, & ad pacem bonus esse concilaudam. Et plusquam reliquas amat hanc nigromantia Gemmam, vt diuina queant per eam responsa mereri.

De virtute ipsius in medicinæ remedio. Cap. XCIIII.

Diascorides. Saphyrus lapis est, qui & ciranicus dr̃, corpora præbet integra boniq; coloris. Torsiones vẽtris cũ lacte potatus curat, & oĩa vlcera cũ lacte sanat. Aristo. Saphyrus positus super algid. i. arteriam, calorem mitigat, & dũ ponitur super corpus hominis, malam suspitionem aufert, atq; a turbatione liberat. Arnoldus. Saphyrus corpus vegetat, & integra membra conseruat. Curat dolorem frontis, sudorem restringit. Ex lib. de nat. re. Saphyrus morbum illum horribilẽ fugat, qui vulgariter dr̃ Noli me tangere. Sed post fugationem dicitur variari colore. Mẽbra gestantium se vegetat, & confirmat, tumores sedat, vlcera sanat. Ex lapidario. Hic corpus vegetat, conseruat, & integra membra. Corporis etiã morbis lapis iste medet. Scilicet ardorẽ refrigerat interiorem. Sudorem stringit nimio torrente fluentẽ. Cõtritus lacte superilliois vlcera sanat. Tollit et oculis sordes, & fronte dolorem. Et vitijs linguæ simili ratione medetur. Sed qui gestat eum, castissimus esse iubetur.

De Sagda, & sandastro. Cap. XCV.

Isid. Sagda est gẽma prasini coloris apud Chaldæos, cuius tãta vis est, vt permeãtes naues a profundo petat, & carinis ita tenaciter adhæreat, vt nisi abrasa parte ligni vix separetur. Ex lapidario. Difficiles gẽmas super oẽs mari repertas. Nũq̃ sentetur nisi se daret inueniendã. In medio siquidẽ natus lapis iste profundo. Naues incautas peti e regione meantes. Et prælambentibus tabulis hærendo carinę. Ad portũ trahitur maris, ignaris data naues Est aũt morsu tabulę sic fixa tenaci. Quod nequit abrasa ligni sine parte reuelli. Huia prasinus color, regio Caldaica tellus. Isido. Sandastrus nascitur in Indis loco eiusdem nominis. Species eius est qd velut intra lucidũ ignẽ totus aureæ guttæ fulgẽt. Cõstat tñ oẽs, quantũ stellarũ accedat numero, tãto & p̃ciũ accedere. Plinius. Sãdastros antracitis cognata est e a gẽmis ardẽtibus, quã aliqui grãmatiten vocãt. Nascitur in India loco eiusdẽ nois. Gignitur & in Arabia ad Meridiẽ versa. Cõmẽdatio summa, q velut in translucido ignis, intus stellãtes trãsfulgẽt aureæ guttæ, semper in corpore, nunq̃ in cute. Accedit religio a sydeũ cognatione ab inspectoribus narrata, quia ferè stellarũ hiadũ numero, & dispositione stellant, & ab hoc a Caldæis in cærimonijs est habita. Mares distinguit austeritas quodã vigore apposita tinguescẽs. Indicæ quidem visus hebetare dicũtur. Blãdior fœmineis est flamma allicieus magis, quam accendens. Sũt, qui Arabicas indicis præferant. Nomidæq; chrysolito similes illas dicũt. Ismenias vero negat poliri Sandastros pp teneritatem, & ob id magno venire. Sunt qui & sandasira vocẽt. Affert errorẽ aliquando nominis similitudo. Sandaser Nicander Sandeseriõ vocauit. Alij sanderezon. Quidam autem habent sandastron, & illam sandaresin in India nascentem nomen loci custodientẽ malicolorium, vt olei viridis, omnibus improbatam.

De Sardio. Cap. XCVI.

Isido. Sardius gemma sic dr̃, eo q a Sardis primum reperta sit, hęc rubrũ hẽt colorẽ marmoribus præstãs, sed inter gemmas vilissima. Inuenit̃ aũt plurimis locis in officinis lapidũ hærens in saxo cordis modo. Arnoldus. Sardius est gemma rubei clarique coloris, & sunt eius quinque species, sed hic vtilior est alijs. Gaudium accendit, timorem pellit, audaces reddit, & mentẽ exacuit. Eoq; præsente lapis onix nõ põt nocere. Plinius. Sarda quoq; ex gẽmis ardẽtibus est vilissima, q̃ nomẽ cũ sardonice cõicat Ipsa est vulgaris gẽma, primũq; sardibus reperta. Sed laudatissima circa Babyloniã, cũ lapidicinæ q̃dã aperirentur in uẽta est, hærẽs in saxi corde, hocq; mõ metallũ apud persas defecisse tradit̃, sed est pluribus alijs locis inueniũtur, vt in epyro, & asso. In India triũ generũ inuenitur. s. rubeũ, & qd demõ vocãt a pinguedine. Tertiũ quoq; qd argẽteis bracteis sublinitur, perlucẽt indicæ, crassiores sunt Arabicæ. Circa Leucadiã Epyri quoq; inueniunt̃, & circa Aegyptũ, q̃ bractea aurea sublinuint̃. In his aũt mares excitatius fulgẽt, fęminæ vero pinguiores sũt, & crassius nitẽt. Nec alia gẽma fuit apud antiquos vsu frequentior. Hac certè apud Menãdrũ & Philomenẽ superbiũt fabulæ, nec vlla est na trãslucẽtibus, q sardina humore suffuso hebetet̃, oleoq; magis q̃ alio liquore, dãnãtur ex his melleæ, & validius testaceæ. Ex lib. de nat. rerũ. Sardius rubei coloris est, sed acri, vt rubea terra, hic sanguineum fluxum restringit, & est idẽ, qd lapis Cornelius, de quo dictum est superius, vt dicit Glos. super Exod.

De Sardonice. Cap. XCVII.

Isido. Sardonix gẽma, ex duorũ nominũ societate vocata est. Est n. ex onicis candore, & sardo. Cõstat aũt ex tribus coloribus, subterius nigro, medio cãdido, superius mineo; hæc sola in signando nihil ceræ auellit. Reperitur aũt apud Indos, & Arabes, detecta torrẽtibus. Genera eius sunt quinq;. Helinãdus. Sardonix optimus est ad sigilla, quia nihil ceræ tenet. Arnoldus. Sardonicus lapis est, cuius color est niger, & albus ac rubeus, sed magis supereminet rubeus, & qui colores hos hẽt magis distinctos, laudabilior est. & qui dẽsior est. Quinq; sunt eius species, inter quas hic magis vtilis est. Transmittit̃ ex Arabia, & India, luxuriã depellit, hoĩemq; castũ, & pudicũ reddit. Plinius. Sardonices olim, vt ex ipso noie apparet, intelligebant̃ cãdore in Sarda, hoc est velut carnibus vnguæ hoĩs imposito, & vtroq; translucido. Ceperũtq; pluribus hæ gẽmæ coloribus intelligi, radice nigra, vel ceruleũ imitãte, & vngue creditũ. n. candido pingui, nec sine quadã specie purpurę cãdore in miniũ transeũte. Has Indis nõ habitas in honore Zenothemis scribit, tãtæ aliàs magnitudinis, vt inde capulos factitarẽt. Etenim cõstat ibi torrẽtib. detegi, placuisse aũt in initio nostro orbe, qm̃ solæ prope gẽmarũ scalpte cerã nõ auferrẽt. Persuasimus deinde & Indis vt ipsi quoque gauderẽt his, vtiturq; perforatis vtiq; vulgus tm̃ in collo Et hoc est indicarũ argumẽtũ Arabicę excellũt prope lucido circuli cãdore, atq; nõ gracili, nec in recessu gẽmæ vel in deiectu renitẽte, sed in ipsis vmbonibus nitẽte, p̃terea substrato nigerrimi coloris. Et hoc indicis cereũ, aut corneum inuenit̃ etiã circuli albi, quædãq; in his arcus cęlestis est anhelatio. Superficies aũt locustarũ maris crustis rubẽtĩt. Iã. n. melleæ, vel fæculẽtæ, hoc. n. nomẽ est vitio, improbãtur. Et si Zona alba fundat se, nõ colligat. Similiter mõ si ex alio colore in se admittat aliquid enormiter. Nihil aũt i sua sede ab alieno interpellari, vel interpollari placet. Arist. Sardonix contrariat̃ malis operationibus inicis, quãdiu vicinat̃ ei. Ex li. de natu. rerũ. Sardonix ex duobus lapidibus naturaliter factus est, in parte rubeus ex lapide sardio, in parte vero albus, & in parte niger, qui duo colores sunt ex parte onicis. Habet autem speciem pulcherrimam, vbi colores permixti fuerint. Sed nullam virtutem habere dr̃, nisi qm̃, & sardius. s. q ipso præsente lapis onix nocere non potest. Nescit autem concilio re cerũ, & eum qui hũc portat oportet esse prudentẽ, & humilẽ.

De Silenite atque sirtite. Cap. XCVIII.

Isidorus. Silenites gemma, translucet candido melleoque fulgore, continens imaginem Lunæ. Quam intra cursum ipsius astri perhibent in dies singulos minui, & augeri. Nascitur in Persia. Arnoldus. Silenites est gemma Persidis: cuius color est, vt Iaspidis: Lunares motus seruat. gestatusq; languentes, ac debiles curat. Ex lib de Natu. rerum. Silenites

tes lapis est colore pulchro: maximè albo, rubeo, vario, purpureo, quem portat indiæ testudo. Horum quoddam genus est: quod viret vt herba. hunc qui portat in ore, fertur diuinare futura. Igne nunq̃ frangitur. Inter dissidentes amorem reconciliat, ptisicos curat. Actor. Ista duo vocabula gemmarum celonites, & silenites videntur confundi: & vnum pro alio sumi, ac vitio scriptorum alterutrum corrumpi. Nam eadem ex parte hic dicuntur de Silenite, quæ superius dicta sunt de celonite. Ex lapidario. Non sic silenitem fas est omnino silere. Qui velut herba virens & iaspidis emula gemma. Lunares motus, & menstrua seruat. Crescit enim crescente luna: minorq; minuit. Efficitur; tanquam cœlestibus anxia damnis. Iccirco sanctus lapis à plerisq; vocatur. Dicitur esse potens ad conciliandum. Languores lenit: ptisicosq; iuuare putatur. Toto gestatus crescentis tempore lunæ. Nec minus & toto per detrimenta fluentis. Effectus miros, & commoda plurima præstat. Isidor. Sitites gemma est, sic vocata: quoniam in littore Sirtium in parte Lucaniæ primum est inuenta. huius color est croceus: continens intus stellas languidas, & sub nubilo tementes. Actor. Sitites appellatur, & saphyrus: sicut ex lapidario iam dictum est superius.

De smaragdo. *Cap.* XCIX.

SMaragdus omnium gemmarum virentium habet principatum. cui veteres post margaritas & vniones tertiam tribuũt dignitatem. Dicitur autem smaragdus a nimia viriditate: quia omne satis viride smaragdum dicitur. Nullis enim gemmis, vel herbis maior quàm huic viriditas est. Nam herbas virentes ac frondes exuperat. Sculpentibus quoque gemmas nulla gratior oculorum refectio est. Solo enim contuitu implet oculos, nec satiat. Præterea longinquo amplificatur visu: inficiens circa se viriditate repercussum aerem. Cuius corpus si extentũ est sicut speculum ita imagines reddit. Nam Nero Cæsar gladiatorum pugnas in smaragdo spectabat. Ferunt & in Cypro insula in tumulo reguli hermiæ iuxta cætarias leoni marmoreo inditos oculos smaragdinos ita radiantes in gurgitem, vt piscatores territi refugerent. Smaragdi mero & viridi oleo proficiũt: quamuis natura imbuantur. Solinus. Smaragdis nihil iucũdius, nihil vtilius vident oculi. Imprimis virens vlta herbas aquaticas. deinde fatigatos obtuitus coloris lenitate reficiunt. & quos alterius gemmæ fulgor retuderit, smaragdi recreant. Nec ob aliud placuit, vt non sculperetur: ne offensum decus imaginum lacinijs corrumperetur: quanquam qui vetus est, difficiliter vulneretur. Probantur hoc pacto: si aspectus transmittant: si cum globosi sint proxima sibi inficiant aere repercusso. Aut cum cõcaui sunt: inspectantium facies æmulentur. qui nec vmbra, nec lucernis mutentur. Optimos tamen sortiuntur situs, quibus planicies resupina est & extenta. Plinius vbi supra. Auctor est Iuba smaragdum, quem cholam vocant, in Arabia ædificiorum ornamentis includi, & lapidem quem alabastriten vocant Aegyptij. Complures vero e proximo laconicos in monte taygeto erui, medicis similes, & alios in Sicilia. Inseritur smaragdis, & quæ uocatur tanos, e persis veniens, gemma ingratè viridis, & intus sordida. Itemq; calcosmaragdos in Cypro, venis æreis turbida. Theophrastus in Aegyptiorum commentarijs reperiri tradit, eorum regi à rege babylonio missum smaragdum munere quatuor cubitorum longitudine: triumque latitudine fuisse quoque apud eos in delubro Iouis obeliscum e quatuor smaragdis quadraginta cubitorum longitudine, latitudine vero in vna parte quatuor, & duorum in parte altera. Se autem scribente in Tyro Herculis templo pilam e smaragdo esse: nisi si potius pseudo smaragdus sit. Nam & hoc genus reperiri & inuentum esse in Cypro ex dimidia parte smaragdum, ex dimidia iaspidem: nondum humore in totum transfigurato. Appion cẽ plistonices, paulo ante reliquit scriptum: esse in labyrintho Aegypti colossum serapinæ smaragdo nouem cubitorum. Ex libro de natura rerum. Forma smaragdi optima est plana: quia dum strata est, adumbratur.

De smaragdi speciebus varijs. *Cap.* C.

ISidorus. Smaragdi genera sunt 12. sed nobiliores schitici. Secundum locum tenent Bactriani, qui colliguntur in commissuris saxorum flante Aquilone. Tunc enim tellure deoperta intermicant, quia his ventis arenæ maximè mouentur. Tertium Aegyptij qui reperiuntur circa copton oppidum Thebaidis collibus excauatis. Reliqui in metallis ærarijs inueniuntur, sed vitiosi. Nam aut æri, vel plumbo, vel capillamentis, vel sali similes notas hñt. Smaragdi (vt dictum est) optimos sortiuntur situs, quibus planicies resupina est & extenta. Vitiosi eorum habent interiosecus quasdam sordes plumbo, vel lapillamentis, vel sali similes. lauantur autem mero, sed viridi. proficiunt oleo. Præcipuus est honor Schiticis: & schitiæ quidẽ terræ locupletes sunt, inhabitabiles tñ. Nam cum auro & gemmis affluant griphes, vniuersa tenent, alites ferocissimi, & vltra oẽm rabiem desæuientes. quorum obsistente immanitate, aduenis accessus rarus est. Visos quippe decerpunt velut geniti ad plectendum auaritiæ temeritatem. Cum his Arismapi gens monocula dimicat, vt lapides intercipiant. Arnoldus. Smaragdus lapis est viridissimi coloris: cuius species sunt. 12. s. Sebitici, Britaunici, Iulaici, & qui nascuntur in venis æris, & Maculosi, & Chalcidonij. Melioresque sunt Sebitici, qui de Griphibus eripiuntur & quos visus penetrat eorumq; luce aer tingitur, & quos nec lux, nec vmbra obscurat, & quorum forma est plana, & concaua. hic opes auget & in causis verba persuasoria præbet.

De eodem. *Cap.* CI.

PLinius. Smaragdorum nobilissimi sunt Schitici: deinde Bactriani. Tertio Aegyptij. porrò genera quædam in metallis inueniuntur ærarijs. Quapropter ex his Aegyptij principatum obtinent: dos eorum in colore liquido, nec diluto. hic colorem expellit, & aciem recipit, sed & vitia demonstrari oportet reperta. omnium quidem eadem sunt, quædam tñ nationum peculiaria sicut in homine. Cyprij variè glauci magisque, ac minus in eodem smaragdo aliis partibus tenorem illum schiticæ viriditatis non semper custodiunt. Adhuc quibusdam intercurrit vmbra surdusq; fit color, qui improbatur etiam dilutior. huicq; genera distinguuntur. Et sunt aliqui obscuri: qui vocantur cæci. Alij vero densi, nec e liquido translucidi. Quidam varia nubecula improbati, aliud est hoc quam vmbra. Nubecula siquidem albicantis vitium est, cum viridis aspectus non pertransit. sed aut intus occurrit, aut in fine visum candor excipit. hæc coloris vitia, ista corporis capillamentum, sal, plumbago. Ab his Aethyopici laudantur acriter virides: sed non facile puri aut cõcolores. Democritus in hoc genere ponit hermicos, ac persicos. Illos quidem pinguiter extumescentes. persicos vero translucidos, sed non iucundi tenoris. Implere visum, quæ non admittant. Feliũ pantherarumq; oculis similes. Namq; & illos radiare, nec perspici. Eosdem hebetari in Sole, in vmbra refulgere, & longius q̃ cæteros nitere. Omnium horũ vitium est, q̇ sciis colorem, aut aeris habent. In Sole dilucidi quidem, ac liquidi, sed non virides. hæc vitia in ærbicis maxime in argentarijs metallis repertis sentiuntur in loco, qui thytitos vocatur, semper minus pingues, & e longinquo speciosiores. frequens & his plumbago. hoc est vt in Sole videantur plumbei. Illud autem est peculiare: q̇ quidam ex his senescunt. paulatim euanida viriditate, ac Sole læduntur. post hos Medici plurimum hñt varietatis, interdum & e saphyro. Hij fluctuosi sunt ac rerum imagines complexi, vt, verbi gratia, papauerum, aut auium pinnarumq; vel catulorum, ac similium. Qui tñ virides nascuntur quoniam meliores fiunt oleo. nec est aliorum amplior magnitudo. Carcedonij, nescio an iam totum exoleuerint postquam metalla æris ibi defecerunt, semper tñ fuere viles nimiumq; fragiles, colore incerti, & virẽtiũ in caudis pauonũ, columbarumq; in collo plumis similes ad inclinationẽ magis, ac minus lucidi. venosi quidem ac squamosi.

De smaragdi virtute in medicinis. *Cap.* CII.

DIascorides. Smaragdus collo suspensus hemitricheum, & morbum caducum curat. visumq; debilem confortat, & oculos illæsos conseruat, lasciuos motus compescit, memoriãq; reddit, & contra dæmoniacas illusiones valet, ac tempestatem auertit. Aristot. Lapis smaragdus visum sanat: & si ponatur ad epilentici caput iuuat, si super arteriam calorem eius temperat. Ex lib. de natura rer. Smaragdus si reuerenter portetur, morbũ caducum fugat, & morbum qui hemitricheus vocatur, visum, et refocillat: & oculos purgat. Qui vino ablutus, vel oleo peruntus, hominem gratum etiam verbis facit. libidinis quoq; motus compescit. fertur etiam diuitias augere, persuasionem in omni negocio facere, & facundiã parare. Ex lapidario. Omne vires superat forma viriditate smaragdus. Lucidus atq; virens: lenis & lenissimus ille. Ardet aqua lotus: restinguit vnctus oliuo. Prodest gestatus tumidis intercute lympha. Et dilutus aqua dẽtes firmat labefactos. Per suffumigiũ mulieri mẽstrua reddit. Accẽsus ꝓdest fumi nidore caducis. Effugat immites sifi rõne chelidros. Idẽ dæmonib. contrarius esse vr. Euersos ventres iuuat, & præcordia sanat. Vincit præstigias, & carmina dura resoluit. Et solet, vt perhibent, deprehendere virginitatem. Prægnans potet aquã triduo qua mersus habetur. Quo vexabatur fundit cito libera partum.

De Solis gemma & succino. *Cap.* CIII.

ISid. Solis gẽma est candida, q̃ nomẽ ex hoc traxit, q̇ ad spẽm solis in orbẽ fulgentes radios spargit. Succinus quẽ Græci electron vocãt fului cererq; coloris, fertur arboris succus esse, & ob hoc hic sic appellatus. Constat aũt eũ non esse populi succũ vt phaetontis fabula dicit, sed pinæ arboris. Nam accensus tedæ nitore flagrat. Nascitur aũt in insulis Oceani Occidentalis: sicut gũmi densaturq; vt crystallũ rigore vel rpe. Ex ea fiunt decoris gratia agrestium monilia fœminarum. vocari aũt a quibusdam dicitur arpaga: eo q̇ attritu digitorũ accepta caloris anima folia paleasq;

paleasque & vestium fimbrias rapiat: sicut magnes ferrum. Quocunq; autem modo libeat tingitur. Nam anchusæ radice, conchilioq; inficitur. Ambros. in Hexamerou. li. 3 Clementē licet esse sermonem, q electrum lachryma virgulti sit, & tanq materiæ soliditatem lachryma durescat, nec leuibus astruitur id testimonijs, qm folia aut surculorū minutissimę portiones, aut exigua quædam animantia in electris sæpe reperiantur, quæ vt cum adhuc mollior esset recepisse, & solidata tenuisse. Solinus. Succinum vnde primum nascitur est corticosum, deinde incoctum adipe lactentis suis expolitur ad quem videmus nitorem. Amellum dicitur Phalernum, de similitudine vini, aut mellis. In aperto est, q folia rapiat, quòd paleas trahat. Quod vero medeatur multis vitalium incommodis, medētiū docuit disciplina.

Opiniones falsa de Succini origine. Cap. CIIII.

PLinius. Succini proximum obtinuerunt locum in delicijs fęminarum plurimi dixerunt Poetæ, Eschilus, Philoxenus, Nicāder, Euripedes, & Satyrus Phaetontis icti fulmine sorores fletu mutatas in arbores populos lachrymis electrum annis omnibus fundere iuxta Eridanum amnem, quem padum vocamus. Et electrum hinc appellatum, quia sol elyos aliàs electros est vocatus. Quod falsum esse testimonio patet Italiæ. Modestiores ęquè falsum prodidere. s. in extremis Adriatici sinus inuijs rupibus arbores stare: quæ ortu canis hanc gemmam effunderent. Theophrastus ī Liguria dixit effodi, Phaetōtē in Aethyopia Hāmonis obijsse: ob id delubrum ibi esse atq; oraculum, & in eo oraculo Hammonis electrum gigni. Philemon etiam dicit esse Fossile, & in Scithia erui duobus locis. Vno. s. in loco candidum atq; cerei coloris, quod vocaretur electrum. Alio in loco fuluū, quod appellaretur subalternicum. Tertium quoque demonstratus vocat Lincurion, fieriq; ex vrina lincum bestiarum, & maribus quidem fuluum, & igneum. E fœminis autem languidius atque candidum. Alij dixere langurinm. In Italia quippe ligurias bestias esse, Zenothemis easdem langas vocat, & circa padum his vitam assignat. Sudines arborem quæ gignat in Liguria. In eadē sententia, & Metrodorus fuit. Sotacus credit in Britannia arboribus effluere, quas Electridas vocauit Pitheas Gotonibus, Germaniæ genti Accolis æstuarium Metonomon nomine ab Oceano spacio stadiorum sex milium. Ab hoc diei nauigatione insulam abesse abalum. Illo verè fluctibus aduehi. Et esse concreti maris purgamentū. Incolas pro ligno ad ignem eo vti, proximisq; Teutonis vendere. Hinc, & thimeus credidit, sed insulam Basiliam vocauit. Philemon negauit flammam ab electro reddi. Nicias solis radiorum succū intelligi voluit, hos circa occasum credit vehementiores in terram actos, pinguem sudorem in ea parte Oceani relinquere. Deindē æstibus in littora Germanorū eijci. In Ægypto quoque simili modo nasci, & sacal vocari. In Syria fœminas inde verticillos facere, & Harpaga vocare, quia vestiū fimbrias rapiat, & paleas foliaq;. Theophrastus Oceano id ex æstuarie, ad Pyrenęi promontorum eijci. Asturubas tradit iuxta Atlanticum mare esse lacum Cęphisida, quem Mauri vocant electrū, hunc sole excalefactum, e limo dare fluitans electrum. Sophocles tragicus poeta vltra Indiā fieri e lachrymis Meleagri dum auium Meleagrium deflentium. Multa quidem Poetæ tradunt æquè fabulosa, sed hoc in ea re, quæ quotidie inuehatur, & abundet, & hoc mendacium coarguat, serio quemquam dixisse, summa hominum contentio est, & mendaciorum est impunitas intollerranda.

De certa ipsius origine ac proprietate. Cap. CV.

SVccinum itaque certum est in insulis Septentrionalis Oceani gigni, & a Germanis glessum appellari. Itaq; & a nostris insularum vnam ob id glessariam appellatam. Nascitur aūt defluente medulla in arboribus pinei generis, vt gummi in cerasis. Erumpit humoris abundantia, densatur rigore, vel tempore aut mari. Cum vero intumescens æstus rapuit ex insulis, certè in littora expellitur, ita volubile, vt pēdere atq; in vado considere videatur. Quod arboris prisci nostri crediderunt esse succum, ob id appellantes succinum. Pyneæ autem arboris esse, indicio est pyneos in attritu odor. Et quòd accensæ tedæ modo ac nitore fragret, hodieq; Transpadanarum fœminis agrestibus monilium vice succina gestantibus maximè gratia decoris est, ac medicinæ, quia tōsillis creditur resistere, fauciumq; vitiis vario aqua rum genere iuxta illos guttura vicinasq; carnes infestante. Nasci & in India certum est. Archelaus, qui regnauit in Cappadocia, illinc cortici pineo inhærente tradit aduehi rude atq; poliri lacte incoctum, & liquidū primo distillare, argumento sunt quædam intus translucentia, vt formicæ, aut culices, lacertęque, quas musteo non est dubium adhæsisse, & induruisse. Cum autē plura sunt eius genera, præstantissimi sunt odoris candida. Sed nec preciū est his neq; tertis. Maior auctoritas est fuluis. Ex his etiā amplior translucentibus est præterquā si nimio ardore flagrent, imagineq; igneam inesse non ignem placet. Summa laus est Falernis a vini colore sic dictis, molli fulgore perspicuis. Sūt in quibus & decocti mellis lenitas placet. Quocunq; mō tingi libeat hedorum sepo, & anchusæ radice, inficiuntur etiam conchilio. Cæterū attritu digitorum accepta vi caloris, attrahūt in se paleas foliaq; arida, & huiusmodi videlicet leuia, vt ferrū magnes lapis. Ramēta quoq; succini oleo addito, flagrāt dilucidius atq; diutius, quàm lini medulla in omnibus denique; alijs vitiis vsus placet aut ostētatio, in succinis deliciarū cōscientia tantūmodo: vsus tñ succinorum in medicina reperitur aliquis, sed nō ob hoc placēt fęminis. Infantibus adalligari prodest amuleti ratione. Calistratus, & ætati cuicunq; contra limphationes tradit prodesse, vrinæ difficultatibus valet potum atq; adalligatū: hic & differentiam nouā attulit, appellando chryselectrum quasi coloris aurei, & matutino aspectus grauissimi. Rapacissimū ignitū, & si iuxta fuerit celerrime ardescens. Succini ex gēmis q̄ translucidæ sunt adulterandi magnū habetur locum, ametistis maximè, cum omni (vt diximus) tingantur colore. Ex lib. de natura rerum. Succinus est gemma, quæ vulgariter appellatur lambra, hic crocei coloris est, & vt vitrum aliquando translucet. Castitatem portantibus conferre dicitur, fumus eius iuuat parturientes, & fugat serpentes, prima quidem gutta quæ de arbore pino fluit, pura, & lucida est, & hæc est illa quæ in æstate calida profiliit. Reliquo vero tempore fluens obscura est, & immonda.

De tegolito, & tapazio, & turcoi. Cap. CVI.

SOlinus. Tegolithus est lapis oliuæ nucleo similis. Spernitur cum videtur, sed vim aliorum vincit bonis remedijs. Solutus quippe haustus, pulsis calculis renum dolorem ac vesicæ leuat. Isidor. Tapazion est lapis ex virenti genere, omniq; resplendēs in colore. Inuenta est primum in Arabiæ insula, in qua trogoditę prædones fame, & tempestate fessi, cum herbarum radices effoderent, eam inuenerunt. Scribit enim Plinius hanc gemmā tātæ repertā magnitudinis, vt ex eo Ptolemæus Philadelphus statuam faceret quatuor cubitorum. Est autem amplissima gemmarum. Eadem sola nobilium limam sentit. Genera eius duo sunt. Plinius. Egregia topacio gloria est suo virenti genere, & cum reperta est omnibus prælata. Iuba topacion aliàs topazion insulā in rubro mari continentem stadijs 300. abesse tradit, nebulosam, & ideo sæpe a nauigantibus quæsitam, & ex ea causa nomē accepisse. Topacion enim trogoditarum lingua significationem habet quærendi. Ex hac primum importatam Beroniceæ Reginæ quæ fuit mater sequentis Ptolemæi a Philemone Præfecto Regis ac mire placuisse, & inde factam statuā Arsinoe Ptolemæi Philadelphi vxori quatuor cubitorum, sacratam delubro quod aureum cognominabatur, recentissimi auctores, & circa quoddam Thebaidis alabastræ oppidum nasci dicunt, duoq; ipsius genera faciunt, videlicet prasio idem atq; chrysopterum chrysoprasio similem, eius similitudo tota ad succum porri dirigitur. Sola nobilium limā sentit, ceteræ saxo, & cote poliūtur hæc & vsu atterit' Glossa super Apocaly. Topacius quo rarior eo preciosior, & habet duos colores ex auro, & æthera claritate. Maximè lucens cum Solis splendore tangitur, superans omnium gēmarum claritates, in aspectum suum singulariter prouocans aspicientes, quem si polis, obscuras, si naturæ relinquis, clarior est, & nihil eo carius regibus inter diuitias. Arnoldus. Topacion duæ sunt species, vnius color est auro similis. Alterius clarior est magis, & tenuis. Nascitur in Arabia, & in eiusdem nominis insula, valet contra emorroidas, & passionem lunaticam, iram sedat, & tristitiam. Contra noxios quoq; morus, ac frenesim, & contra mortē subitaneam valet, vndas feruentes compescit, easq; bulire prohibet, idolum extrinsecus receptum repræsentat, vt in speculo concauo vniuersum. Aristo. Topazion cum ponitur super hominis vulnus cessat fluxus eius. Est aūt illud genus, quod si supra rem bulientem suspenditur, cessant ampullæ ipsius. Ex lib. de natura rerum. Topazius ille cuius color auro similis est, hic magis preciosus est. Aliud autem genus est multo lucidius, & colore magis tenue, sed deterius. Hic lapis inter cætera quæ facit, dicitur etiam iram luxuriamq; restinguere. Arnoldus, Turcois est lapis cuius color est flauus in album vergens, a regione Turcia dictus, in qua nascitur. Et est virtus eius visum conseruare saluum etiam a nociuis extrinsecis casibus, dū est super ipsum, hilaritatem quoque indicie.

De Varach, venice ac vegentana, & vnione. Cap. CVII.

VArach siue sanguis draconis, est secundum Aristo. lapis, fm Medicos succus herbæ rubentis coloris, virtus eius est contra quemlibet fluxum, sed præcipuè sanguinis, & ex eo atq; argento viuo algala fit. Venix est lapis Armenicus, qui est coloris subalbidi, hic valet contra melancoliā, contra vitiū splenis, & hepatis, & passionē Cardiacā. Isid. Vegetana Italica gēma est ab vegetanis reperta nigra facie albis intermicātibus notis. Ex lib. de na. re. Vnio lapis est in insula Capuæ sic dictus, quia virtute, & nobilitate est vnicus, hic tātæ continuitatis est, quod nulla in eo patet

patet venarum vel squamarum diuisio, sed planus est ad modū glaciei. Naturaliter tamen aperit se contra rorem cœli, ipsumq; in se recipit, & continet tanto tempore, quanto mulier fœtum gestat in vtero suo. Et tunc tandem illum rorem per tantam morā in lapidem iam conuersum emittit quasi fœtum suum, alıumq; iterum recludit, quòd nullum in eo patet diuisionis vestigium. Vterus vero nunquam prædicto aperietur modo. In mane quidē est desuper mare, ibique recipit cœli rorem, deinde ad fundum maris descendit, ibique receptum in se rorem illum conuertit in lapidem. Actor. Quia vero vnio idem est quod margarita, vel species margaritę, de hac dictum est plenius superius, vbi actum est de margaritarum origine ac proprietate. Ex lapidario. Tollitur e conchis species memoranda marinis. Vnio dictus ob hoc, quòd ab vno tollitur vnus. Nec duo, vel plures vnquam simul inueniuntur. Cuius ad ornatum, laudatur candida forma. Cū decerat vestes, decerat eum nil minus aurum. Conchæ temporibus certis reserantur hiantes. In cœlum parilium rores haurire supernos. Ex quibus orbiculi candentes concipiuntur. De matutino fit clarior vnio rore. Ros vespertinus fœtus solet edere fuscos. Et iuuenes Conchę dant Bacchas candidiores. Obscurat fœtus Cōcharum grandior ętas. Quanto rorantis fuerit plus aeris haustū. Tanto maiorem gignit conceptio Baccham. Vltra semiuncem, sed crescere nulla putatur. Quòd si celsa micent tonitru conuersa corrusca. Conchæ diffugiunt subita formidine clausæ. Sic interrepta conceptio deperit haustu. Et fit abortiuum quod cęperat inde creari. Insignes Bacchas prædam maris India gignit. Gignit & insignes antiqua Britania Bacchas.

De iri, & Zimeniellazuri, & zignite. Cap. CVIII.

ISidorus. Iris apud Arabiā nascitur in mari rubro coloris crystallini, sexangulata, dicta ex argumento iris. Nam sub tecto percussa Sole species, & colores cęlestis arcus in proximos parietes imitatur. Plinius. Proximum ceraunię nomen habet iris, quæ in quadam effoditur insula rubri maris, quæ distat a Beronicæ vrbe, 60. milia passuum, cætera sui parte crystallus. Itaque quidam crystalli radicem esse dixerunt, hæc sub tecto percussa Sole, species ac colores arcus cœlestis in proximo pariete eiaculatur, subinde mutans, magnaq; admiratione sui varietatē augens. Sexangulam vt crystallum esse constat, sed aliquas esse scabris lateribus, & angulis inæqualibus. Dicunt etiam in aperto Sole proiectam radios in se recandentes discutere. Aliquas vero ante se proiecto nitore adiacentia illustrare. Colores autem non nisi ex opaco reddunt, nec vt ipse habeant, sed vt repercussu parietem illidant. Optima est quę maximos facit arcus, simillimosque cœlestibus. Zimeniellazuri est lapis, cuius cœlestis color est & aureis cum corpusculis aureis. Inde fit & nostrum. Virtus eius est contra melancolicam passionem, & contra quartanā, & syncopim ex vaporibus melancolicis. Zignites est lapis vitrei coloris, qui collo gestatus contra noctilopam valet. Sanguinem stringit, ac mentis alienationem depellit, & si ad incendium ignis tenetur flamma eius extinguitur. Actor. Hæc de opere primo tertiæ diei id est de aquarum congregatione ac terræ denudatione, de natura quoque vtriusque, & earum rerum. s. inanimatarum, quæ vel ex eis, & cum eis a principio creatæ nascuntur, vel etiā nunc per processum temporis iugiter procreantur. Ad præsens dicta sufficiant.

LIBER NONVS.

De primaria terræ germinatione. Cap. I.

PEtrus comestor. Terra ergo aquis nudata eodem die produxit Deus ex ea herbam virentem, & facientem semen, & lignum pomiferum faciens fructum secundum genera sua. Non. n. per moras temporū, vt modo produxit terra plātas suas, sed statim in maturitate viridi, in qua & herbę seminib. & arbores pomis onustæ sunt. Quod vero dicit scriptura. Germinet terra herbam virentem, &c. non de actu tm̄ intelligēdum est generandi, sed de potentia, quasi dicamt potēs sit germinare. Ex hoc autem quod dicitur virentem, dicunt quidam mundum in vere factum fuisse, quia viror illius temporis est, & fructificatio. Alij vero quia legunt, lignum faciens fructum, & herba habentem semen, dicunt factum in Augusto sub Leone. Sed in Martio factum dogmatizat Ecclesia. Ambro. in Hexameron, li. 4. Prima illa vox Dei singulis creaturis impartita gignendis, Ita naturæ est q̃ terris in futurum remāsit, futuræ successionis data ei præscriptum. Quam vehemens vox, germinet terra, per se. s. nullum alterius quærens auxilium, nec cuiusquam indigens ministerio. Solent plerique dicere, nisi clementior solis calor tepefecerit terras, & radijs suis fouerit, germinare terra non potest. Et ideo gentes honorem diuinum soli deputant, quòd virtute caloris sui terrarum penetrat sinus, sparsaque semina fouet, vel rigentes gelu venas arborum relaxat. Sed nunc ineptus hominum sermo cōtraticescat, herba nascitur antequam sol fiat. Ne error hominum conualescat, prius germinet terra, quam fomen solis accipiat. Germinet inquit terra herbam, & subito terrarum germina pullulauerunt, & diuersæ species rerum refulserunt. Hinc pratorum virens gratia abundantiam pabulis ministrauit, inde temporum spica flauescens imaginem Pelagi fluctuantis cōmotione segetis vberioris expressit. Sponte omnis fructus, nondum agricola formato, terra suggessit, verbū enim Dei in ea fructificabat, nec vlla adhuc maledictione terra damnata erat.

De Plantarum varietate. Cap. II.

ARisto. in lib. de vegetabilibus. Itaq; plantarum quædā sunt arbores, quæ. s. habent ex natura sua stipitem, in quo multi nascuntur rami, vt oliuæ, fici. Quædam vero sunt herbæ, quę non habent stipitem ex sua radice, sed folia. Quædam autem olera, quæ. s. multos habent stipites ex vna radice, & multos ramos, vt ruta, & caules. Quædam etiam inter arbores, & herbas, vt Ambrachion, quæ multos habet in radicibus ramos. Item plantarū quædam faciunt fructum, quædam non. Quædam oleum, quædam non. Quædam folia, quædam non. Et quibusdam folia cadunt, quibusdam non. Item quædam producunt fructum super folia, quędam vero sub folijs. Et quarundā fructus suspensus est a stipite suo, quibusdā a radice. Itē plātarum quędā est domestica, q̃dā hortensis, & quædam syluestris. s. inculta. Est & plantarum diuersitas in magnitudine, & paruitate. In pulchritudine, & deformitate. In bonitate fructuum, & malitia. Item quædam sunt totæ cortex vt Medianous. Quædam habent nodos, vt canne, Quædam spinas, vt rhamnus. Quædam etiam carent ramis, quędam habent ramos multos, vt morus Syluestris. Ex quibusdam etiam prodeunt surculi multi, ex quibusdam non, & hoc ex radicis diuersitate. Quædam autem vnam tantum radicem habent, vt squillæ. Figuræ quoq; plantarum tres sunt, quædam. n. prodeunt sursum, quædam vero deorsum, quędam inter hæc. Ex lib. de natura rerum. Planta quoq; multum variatur ad diuersitatem locorum. Cūq; locus, & labor ei conferant, anni tempus in quo plantatur maximè confert. Et sicut animalia quædā sunt domestica quædam Syluestria, sic & plantarum quædam est hortensis, quædam Syluestris: & puto quòd omnes species plātæ quę non fuerint cultæ Syluestres erunt. Diuersitas quoq; plantarum Syluestrium dignoscitur per masculos suos, & fœminas, quia masculus est spissior, & durior, & ramosior, minus humorosus, fructus autem breuior.

De compositione plantarum, & complexione. Cap. III.

ARisto. vbi supra. Plantæ compositæ sunt partibus suis ad instar membrorum animalis. Cortex enim plantæ similis est cuti. Radix autem ori, quia mediatrix est inter plantam, & cibū, vnde vocant eam Gręci causam vitę plantarum. Nodi quoq; similes sunt neruis animalis, & reliqua similiter cęteris. Cadunt multotiens de plāta partes multę non determinatę sicut pili hominis, & vngues, & nascuntur pro eis aliæ. Est autem principiū cibi plantarum a terra. Principium generationis fructuum a Sole, quia Anaxagoras dixit, quòd earum fructus est ab aere. Ideo dixit Alchineon, quòd terra plantarum mater est, Sol vero pater. Deniq; planta tres habet vires, & a tribus; a terra. n. est eius fixio, ab aqua coagulatio, ab igne coadunatio: sicut & in fictilibus est lutum quasi elementū, & aqua, qua vniuntur fictilia, & ignis quo partes illius quibus raritas inerat congregantur, & coniunguntur, dum. s. humoris materia inde finitur. Viriditas quidem plantæ exterius communissima est in arboribus, & albedo interius. s. in ligno, & hoc est, quia maturiùs vnitur propinquiori. Natura. n. plantarum, & calor attrahunt humorem, & rarificant lignum arboris, finitq; calor parua digestione, quæ causa est albedinis. Remanet quoq; adhuc humor apparetq; exterius: Erit ergo viriditas, & hæc est in folijs, & in cortice, quia maior illis inest digestio, & hæc media sunt inter lignum, & rosam, idest inter albedinem ligni, & ruborem rosæ: adhuc fortioris digestionis planta, quæ est sicut natura aquæ, non fructificat, propter dominium aquæ suæ, & amplitudinem meatuum, & fluxibilitatē radicum suarum: quòd autem de lignis in aqua mergitur vt vlmus, vel hebenus, accidit, quia partes eius compactæ sunt, & meatus angusti, nec aer in illis.

De quatuor elementis eas complexionantibus, & qualitatum gradibus. Cap. IIII.

GVilhelmus de Conchis. Non solum autem de herbis, & arboribus, sed & de omni corpore hoc affirmo, quod ex quatuor constat elementis. Quod per actiones, & resolutiones potest probari. Quod enim adhæret terræ, terræ est. Quod autem in altum crescit, ignis. Quod dilatatur, & spissatur aquæ, & aeris. Cum autem arbor vel herba putrescit, & combu-

comburitur, in minorem substantiã reducitur, deinde paulatim videtur ad nihilum redigi, vel ergo perit aliquid de eis, vel in inuisibilia resoluuntur: ergo in aera & ignem. In ea enim & resolutio est; ex quibus constitutio. Sunt ergo in illorum constitutione aer & ignis. Sed dicis: si herbæ & arbores non solum cõstant ex terra, sed ex reliquis tribus elementis, quare nomine materiali terrea corpora dicuntur? vel quia terrea sunt dicta, quare calida, quare humida dicuntur, cũ terra ipsa frigida sit & sicca? Respondeo. Philosophi tria in corporibus considerant, numerum particularum quatuor. Et e singulis elementis intensiones qualitatum, & remissiones earum. Et a numero particularũ nomen attribuunt materiale. Sed a qualitate intensa nomen de his quatuor, calidum, frigidum, humidum, vel siccum. Omnis autem herba vel arbor plures habet partes a terra, q̃ ab alio elemento. vnde terreum corpus dr̃. Quædam enĩ eorum hñt calorẽ intensum, & frigus remissum, ista calida dĩr, si econtra frigida. Quædam siccitatem intensam, humiditatem remissam habent, q̃ dñr sicca. Quædam econtrario, quæ dicuntur humida. Quæ & in qualitate intenduntur, quædã magis, quædam minus. Vnde philosophica 4 gradus qualitatibus herbarum, & arborum fructuum & ciborum & potuum assignat. Sed dicis: Cum grãmatica tres gradus comparationis nouerit, vnde philosofica quartũ gradum accepit? Rñdeo philosofica propter hominem, qualitates cæterorũ considerauit. Cum ergo homo naturaliter in quatuor qualitatibus sit temperatus: ea quæ minus homine sunt calida, dicit in primo gradu calida, quæ æqualiter in secundo. Quæ aliquantulum plus: in tertio, quæ multo plus, in quarto. Hæc ergo quatuor, minus homine, æqualiter, aliquanto plus, multo plus vocat philosofica quatuor gradus. Et quod dicit de calido, intellige de frigido sicco & humido.

De Sexu plantarum, & generatione. *Cap. V.*

Plinius lib. 13. Arboribus immo potius omnibus, quæ terra gignit, herbisq́; etiam vtrunq; inesse sexum diligentissimi naturæ tradunt. Nullis tñ arboribus q̃ palmitibus manifestius. Mas in palmite floret, fœmina circa florem germinat tñ spinæ modo: vtrisq; autem prima nascitur, pomi caro. postea lignum intus hoc est semen eius. In Arabia languidæ dulces traduntur esse palmæ, q̃q̃ Iuba apud Scenitas Arabas præfert omnibus sapporibus, quam vocant dabulan. Cæteræ non sine maribus gignere fœminas, sponte edito nemore cõfirmant. Circaq; singulos plures nutare in eum pronas blandioribusq́; comis. Illum erectus hispidum; afflatu visuq́; ipso & puluere etiam reliquas maritare. Huius arbore excisa fœminas viduas post sterilescere, adeo veneris est intellectus vti coitus etiã excogitatus sit ab homine, ex maribus flore, atque lanugine. Ex li. de nat. rer. Ait aũt Arist. q̃ non inueniuntur masculinitas, & fœmininitas coniunctæ in aliqua herbarum: quia si hoc ita esset: planta perfectior esset animali. Et dicunt phisici, q̃ omnia semina in terram cadentia humiditatem aquæ, & essentiam terræ sibi trahunt, quæ sĩ cõplexioni suæ sunt similia. Infusa vero & inflata infunduntur terræque infiguntur. a quibus radix quædam egreditur, quæ quasi os cuiuslibet animalis arboris esse perhibetur, quo materia nutrimẽti sui apta eaugatur. Semen quidem plantæ simile est impregnationi, quæ est mixtio maris & fœminæ. Et sicut est in ouo vis generandi pullum, & materia cibi eius vsq; ad horam complementi, & sui exitus. Materia vero dum mollis est, magis apta est generationi eius, quod ex ea generatur, aut vegetatur. Dicit autem Aristo. q̃ principium cibi plãtarum est à terra. & principium generationis fructuum est a sole. Vnde plantarum inquit est terra mater, sol vero pater: quod vt verum possit esse, oportet quòd non intelligatur de fructibus primis, quos Deus solo verbo, cum terræ nascerentur: subito fecit terram producere. Vnde Ambro. in hexame. Sciant loquti homines solem non esse nascentium actorẽ; Dei quidem clementia terram relaxat. denique todulh gentia prorumpere facit fructus. Quomodo enim sol id faceret, cum sol herbis & fructibus iunior sit.

De vita earum, & nutrimento. *Cap. VI.*

Ex lib. de nat. re. Plantæ non solum viuunt, sed & habent anhelitum & pulsum. Pellitur enim humor in circuitu. s. à medio. nam aliter planta scinderetur. Aristo. vbi supra. In animalibus quidem est vita manifesta, in plantis autem occulta. Quas etiam quidam aĩas habere dixerunt, quia generari, nutriri, augeri, etiam in iuuentute virescere, senioq; dissolui conspexerunt. Dico autem, q̃ in plantis est aliqua pars animæ, & non sunt animalia, quia nec sensum, nec desiderium habent. Et animalia quidem habent membra determinata, plantæ vero indeterminata. Planta vero non est creata nisi propter animal, & non ecõuerso. Et in qualibet specie plantarum est calor & humor, q̃ quando consumuntur, infirmatur & veterescit, corrumpitur & arescit. Deniq; planta non habet sensum, nec motum voluntarium, nec animam perfectam. Est autem (vt dictum est) principium cibi plantarum a terra. Item in lib. de morte & vita. Sunt in plantis quæ longius viuunt, & magis q̃ in aĩalibus. Primo quidem quia minus aquosa sunt, nec cito densantur. Postea vero, quia dulcedinem habent & pinguedinem. ex quo cum sicca & terrea sint, tamen non habent humorem leuiter exiccabilem. Ex lib. de nat. re. Patet aũt q̃ omnia terræ nascentia plus de terra, q̃ de alio aliquo elemento recipiant. & ideo locũ suum in natiuitate contra terrã occupant. Cumq; in eis maior pars terrea sit, quædam tñ ex eis repetiuntur calidæ, q̃dam frigidæ, s̃m q̃ magis, vel minus rerum qualitatibus adhæserunt. Nutrimentum n. suscipiũt, non à terra simplici, sed a composita, in qua quatuor elementa sunt, vnde singulæ nutrimentum habent ex eo quod sibi cõpetit, & p quod adhæreant. deniq, cum eradicantur e terra, licèt & aer in se contineat quatuor elementa, non tamen nutrimentũ inde hr̃e põt, quia de eo quo minus egabãt. i. aere plus viuunt. vnde necesse est eas dissolui deficiente eis naturali nutrimento. s. terreno.

De ipsarum incremento. *Cap. VII.*

Aristot. in lib de plantis. Ascendit aũt arbor q̃libet, donec compleatur & intereat. aĩalia vero non sic, quia cuiuslibet aĩalis longitudo propinqua est suæ latitudini, planta vero remota est, quia radix eius aqua & ignis festinant in ascensum. Diuersitas aũt plantæ in ramis. est de superflua raritate. Idem in lib. de aĩalibus. Sicut aĩalia oĩa, sic & arbores, siue plantæ paulatim crescunt, quousq; perueniant ad suũ terminũ naturalẽ & magnitudinis suæ finẽ. Tam in arboribus vero, q̃ in generibus aĩaliũ, cremẽtum q̃titatis in semen transit. & sicut hoĩes multæ carnis, multæq; pinguedinis, non spermatizant, nisi modicũ, neq; coitũ desiderant, raroq; generant. sic & q̃dã arbores non fructificant, vt salix, & nux Romana. Iterũ sicut aues parui corporis sunt multi coitus, & multorum ouorũ, sic accidit & in quibusdã arboribus, quia cremẽtum corporis transit in humiditatẽ spermatalem, deniq, arbores q̃ multum faciunt fructum, cito desiccantur, quia cibus transit in semen. Ex li. de nat. re. Plantæ (sicut iam dictum est) quod adhæret terræ, terræ est, quod in altum crescit ignis. quodq; dilatatur & spissatur aquæ. & aeris Et eius quidem plantæ, quæ tñ in altum crescere debet rami abscindũtur relicto stipite, tum vero in latus relictis rami & stipites abscinduntur, planta q̃ crossius hẽt humores extenditur, pp intẽsionẽ humoris & expulsionẽ caloris, vt patet in pino & palma.

De plantarum digestione. *Cap. VIII.*

Arist. in lib. de plantis. In oĩ aĩali & planta & minera, finita humoris materia, peruenit siccitas, loco humoris, pp. victoriam & digestionẽ. Digestio n est vbi humor, & calor q̃si terminum consequuntur. Estq; digestio in lapidibus & mineris. In aĩali vero, & planta non sic, quia partes earũ cõpactæ non sunt. vnde & ab eis fluxus venit. In mineris aũt non est fluxus, neq; sudos, quia partes earum raræ non sunt: ideoq; nihil ab eis egreditur; sicut ab aĩali & planta superflua quædam, sed nec exitus, nisi e a raritate fit. Ideoq; solidum est, quod augeri non põt, quia quod augeri põt indiget loco in quo dilatet & crescat. Itaq; lapides & sales, & huiõi non augentur, neq; crescunt. Partes aũt plãtarũ s̃m plurimos raræ sunt, quia calor humorẽ ad extremitates plãtæ trahit Dispergiturq́, materia p oẽs partes eius, & quod superfluum, emanat: sicut. n. in balneo calor humorem attrahit, qui in vaporẽ conuersus eleuatur, & quod superfluum fuerit in guttas cõuertitur, sic in animali, & plãta superfluitates ascẽdunt, & iterũ descẽdũt in actionibus suis. Cũ aũt habuerint plãtæ virtutẽ attrahẽtẽ vehemẽter, erit fructificatio vna. Quã si nõ habuerint, vtetur natura digestione vicatim, & in qualibet digestione fructũ producitur. Ideo q̃dam plantæ frequẽter in anno fructificãt. Plãta q̃ est sicut natura aquæ non fructificat, pp dominium humiditatis suæ, & amplitudinẽ meatuũ, ac fluxibilitatem radicũ suarũ. Oĩbus autem arboribus q̃ primo plantatæ fuerint, dominabitur amaritudo, vel ponticitas, quia fructus in principio non bene digestus est. Digestio. n. est cũ calore, & humore. Mirabolanorũ in arbores fructus in principio cũ appar & dulces sunt, cõsequẽter pontici, & in complexione amari, sicut dicet infestus. Idẽ in li. de aĩalibus. Generatio quidẽ aĩalis est de indigestiuo, qđ est sanguis nõ purus, sed indiget operatiua digestione: sic accidit, & in arboribus, siue plãtarum generatione q̃n cibus earum fuerit completus, tũc. n. indiget operatione, & purgatione. Et sicut exeũt superfluitates ab aĩaliũ corporib. sic accidit, & arboribus, quia semina mouẽtur ex calore naturali, ac vẽto, qui est in eis, & ex his exeũt fructus in locis suis, viuũt aũt (vt fingẽt quidã) & nõ habẽt superfluitatis locũ, quo nõ indigetur, quia cibũ ex terra cõpletũ, & coctũ recipiũt per suas radices. Ideoq; nõ est eis superfluitas, quia terra & calor qui est in ea faciũt in eis, qđ in aĩalibus vẽtres. Itaq; sicut sanguis vadit per venas, q̃ a ventre exeũt ad oĩa mẽbra aĩaliũ sic cibus arborũ quẽ a terra accipiũt, per radices vadit ad arborẽ totam, donec digestio veniat ad finẽ, & complementum. Huius rei significatio est, exitus seminis, &

fructuum

fructuum. Quædam etiam aquatilia non habent superfluitatẽ, sicut nec arbores.

De foliorum productione. Cap. IX.

ISido. in lib. Etymologiarũ. Folia Græcè dicuntur filia. Indeq; hoc nomen ad nos translatum est per deriuationem: frondes autẽ sunt dictę, eo ꝙ virgulta, vel vmbras ferant. Sunt.n. causa vmbrarum. Oculi vero nodi sunt ex quibus frondes exeunt. Ambro. vbi sup. Tãta est dñi prouidentia, vt vbi fructus mollior est, ibi folij crassitudo validius tegumentũ tuendo deferat primo, vbi aũt est fructus validior, ibi teneriora sunt folia, folij crassitudo proficit ad tempestatis iniuriam repellendam, vt in fico, intensio vero ad fructus vaporandi gratiã, vt in pãpino. Arist. in lib. de plãtis. Folia sunt partes plantæ, licèt non sint determinatæ, decidũtq; paulatim. Plantarum q̃dam quoq; faciũt folia, q̃dam non, & q̃dã producunt fructus super folia, q̃dam sub folijs. Planta q̃ nascit̃ in aquæ superficie, non habet folia, quia longè est a temperãtia. Oleũ aliàs olus aũt nẽ, & folia supernatant aquæ, qm̃ in his est calor, & humor. Oriuntur in arboribus aliquibus folia post fluxum, sicut pili in homine, & plumæ in aĩalibus nidificantibus pp immutationem temporũ, quia fluunt ac crescunt s̃m alteratione̅ æstatis, & hiemis. In hoĩe vero oriuntur pili post casum primorũ pilorũ, qm̃ alteratio ætatũ hoĩs est similis alterationi quatuor tẽporum. Itaq; cũ humores plantæ, vel arboris cõpressi fuerint, calefit natura, ac festinat in dirigẽdo, formanturq; rami; & apparẽt folia, quorũ meatus anterius ampli efficiũtur, & post, i. in posteriori parte gracilantur, & pyramidant̃ Antiqui sapiẽtes folia fructus esse asserebãt. Sed quia humor tãtus erat, ꝙ nõ maturabat̃, nec coagulabatur pp appropinquationẽ caloris desup & festinationẽ attractus solis. Humor ergo in quẽ nõ est operata digestio, alteratus est in folia, nec hñt folia aliã intẽsionẽ, nisi attractionẽ humoris, & vt sint cooperimentũ fructuũ a vehemẽtia solis. Pauci vero sunt flores, & folia, & plantæ, q̃ cõtingunt in niue, ibiq; nẽs herbæ amaræ, quia nix descẽdit similis fumo, quã statim cõgelat vẽtus, & constringit eã aer, vnde quia inter partes eius est raritas, ibi retinet̃ aer qui eã calefacit, manatq; de ea aqua putrida pp aerẽ inclusum, cũq; fuerit aer multæ aptitudinis, solq; affuerit, erũpet aer cõprehensus a niue, apparebitq; humiditas putrida, coagulabiturq; cũ calore solis. Quòd si fuerit locus niuæ coopertus, fient in eo plantæ sine folijs. Item Arist. Plãtarũ quarundã folia, & nodi sunt indiscreti, quarũdam folia sunt æqualia, & inuicẽ similia. Quarundã ẽt folia sunt aspera, quarũdã lenia, & quarundã scissa, vt sunt vitis folia. Folia paulatim decidunt, sicut & cornua cerui atq; capilli hominum, & quorundã animalium pili, de his quæ se abscondunt hiemali tempore sub terra cadunt, & illud simile est casui foliorum.

De florum natura, & pulchritudine. Cap. X.

PLinius li. 16. Flos est indicium pleni veris, & anni renascẽtis. Flos est gaudiũ arborum. Tunc se nouas aliasq; q̃ sunt ostẽdũt. Tunc varijs colorũ picturis in certamẽ vsq; luxuriãt. Arist. vbi sup. Flos de subtili materia tñ existit, qua digestio incipit, & ideo fructũ in plãtis vt plurimũ p̃cedit. Quod aũt plantæ quędã, vt palmæ, & similia, flores nõ habent, vt plurimũ fit pp suarum partiũ diuersitatẽ, suãq; subtilitatẽ, & asperitatẽ, vel grossitudinẽ. Ambr. vbi supra. Quid aũt describã purpurascẽtes violas, candida lilia, rutilãtes rosas, depicta rura, nunc aureis, nunc varijs, nũc luteis florib. in quib. nescias, vtrũ species florũ, an odor amplius delectet, pascuntur oculi grato speculo, longe lateq; odor spargitur, cuius suauitate complemur. Considerate inquit lilia agri, quantus sit candor in folijs, quemadmodum ipsa folia stipata ab imo ad summum videantur assurgere, vt cyphi exprimant formam, vt auri quędã species intus effulgeat, quæ tñ vallo in circuitu floris obsepta, nulli vt pateant iniuriæ. Si quis autem florẽ decerpat, & soluat, q̃ tãti est manus artificis, vt possit eius speciẽ reformare? cui dñs tm̃ testimoniũ dedit, vt diceret. Nec Salomon in oĩ gloria sua ita vestiebatur, sicut vnum ex istis. Actor. Flos ergo habet in se pulchritudinem, & redolentiam siue fragrantiam. In ipso spes fructus habetur, & mel ab apibus inuenitur. In desertis capita coronantur. Ex herba, & virga nascitur per se, videlicet sine semine, sed breui durat tempore. Propter hæc omnia flori comparatur Christus in Sacra scriptura. Vnde versus. Flos pulcher redolens species fructus, & breuis æui. Mel dat api sertum capiti sine semine nascens.

De plantarum fructificatione, & multiplici vtilitate. Cap. XI.

ARist. vbi sup. Plantarum quædam faciũt fructum, quędã nõ. Et quædam producũt fructũ super folia, quędã vero sub folijs. Quarundã ẽt fructus suspẽsus est a stipite suo, quibusdam a radice. Diuersitas quoq; plantarũ est in bonitate, & malitia fructuum. Meliores aũt sunt fructus hortensium quam syluestrium. Quod ex planta est comestibile, erit in locis calidis, lenibus, altis, & frigidis. Ideoq; multiplicãtur species in locis frigidis altis, pp attractionẽ humorũ, & tẽperantiam in calore solis in diebus vernalibus, planta vero in locis a sole remotis, non habet vires folium & fructus producendi. Sicut aũt dictũ est supra, cũ habuerint plantæ virtutem attrahentẽ vehemẽter erit fructificatio vna. Quam si non habuerint vtetur natura digestione vicissim, & in qualibet digestione fructum producunt. Ideo quędã plantę frequẽter in anno fructificant. Plãta vero q̃ est sicut natura aquæ nõ fructificat pp dominium humiditatis suæ, & amplitudinem meatuũ, ac fluxibilitatem radicum suarum. Non autem omnis planta producit semen simile semini a quo orta est. Quædam.n. faciunt melius, quędã peius. Et a quibusdam malis seminibus arbores bonæ proueniunt, vt amigdalis, & malis granatis accidit. Quarundã iterũ semen cũ debiles fuerint deficit, vt pinus, & palmæ. Et non prouenit ex facili de semine malo planta bona, nec ex semine bono arbor mala. Cæterũ in animali multotiẽs cõtingũt hæc. Ex li. de nat. re. Teste Arist. Principiũ gñationis fructuũ est a sole, qđ oportet intelligi de fructib. annuis nõ de fructib primis, quos Deus ante solis creationẽ solo verbo cũ terræ nascẽtib. subito fecit terram producere. Quędã aũt plantæ germen suũ faciũt in summa sicut est in cicere, & faba, & glande, & nuce, q̃dã in imo farinæ suæ, vt est in tritico ordeo, & auena. Quædam in circuitu farinæ, vt in alio, & oliua. Et vbi ponit natura germen, ibi incipit, & opus suum. Ambr. vbi sup Quid aũt enumerem succos herbarum salubres? quid virgultorum ac foliorũ remedia? Ceruus æger ramunculos oleæ mandit, & saluus fit, locustas quoq; folia oleæ ac rosæ liberant ab ægritudine. Culices nõ tangũt te si absinthium cum oleo coquas, & eo te perungas. Per mandragoram somnus frequenter accersitur vbi ægri vigiliarũ incommodo affligantur. Orpino quoq; dolores sæpe viscerum grauissimi sopiuntur. Como plerumque furores libidinum marcuerũt & elleboro vetustæ passiones corporis ægri solutæ sunt. Actor. Hæc & alia plantarum genera tam in radicibus, quàm in caulibus, & folijs ac floribus, & fructibus vel similibus ad plurima sunt vtilia, quædam videlicet ad escam, quædam ad medicinam, quædam ad fabricarũ lignearum opera diuersa, quædam ad diuersarum artium mechanicarum instrumenta, de quibus plenius infra dicendum est.

De plantarum seminatione. Cap. XII.

PLinius libro. 17. Semen in primis natura serere docuit, cum decidens exceptumque terra viresceret aliàs viuisceret. Sed quædam nõ aliter proueniunt vt castaneæ iuglandes cedulis duntaxat exceptis Semine quoque quamquam dissimili seruntur vites mala & pira. His namique pro semine nucleus, non vt cæteris ipse fructus. Palma vero suis folijs apud babylonios seritur. Ad seminarii curam præcipuum oportet solum eligi, quia nutricem indulgentiorem esse quàm matrem sæpe conueuit. Sit ergo solum siccum, atque succosum, bipalio subactum, aduenis hospitale terræque simillimum in quam transferendum sit. Ante omnia vero elapidatum, & ab incursu etiam gallinacii generis munitum, minimeque rimosum ne penetrans sol exurat fibras. Interuallo sexquipedum seri debent, quia si inter se contingãt, prẹter alia vitia etiam vermiosa fiunt. Sariri quoque sæpius conuenit, herbasque euelli, præterea semina ipsa fructificantia supputari falcemque pati consuescere. Cato etiam furcis crates imponi iubet altitudine hominis ad solem recipiendum, atque integi culmo ad arcenda frigora. Sic pirorum malorumque semina nutriri. sic pineas nuces, sic cypræssos semine satas, & ipsas minimis ex granis constat, vt vix quædam perspici possint. Sic e cypræsso semina. mas enim (vt diximus) non gignit: pillulæ collectæ siccantur sole. rupiæque emittunt semen mirè formicis expetitum ampliatoque miraculoque ꝙ tantarũ natalis arborum tantuli animalis absumitur cibo. Actor. de hac quoque materia videlicet de sationis industria, plenius dictum est supra.

De plantarum fixione vel plantatione. Cap. XIII.

PLinius, vbi supra. Plantaria quoque natura demonstrauit multarum radicibus pullulante sobole densa, & pariente matre quas necet. Eius etenim vmbra turba indigesta premitur, vt in lauris puniceis, pruuis, platanis, cerasis. Paucorum in hoc gñe rami parcunt soboli, vt vlmorum atque palmarum. Nullis vero tales pulluli proueniunt, nisi quarum radices amore solis, & imbris in summa tellure spaciantur. Omnia aũt hæc non statim mox est in sua locari, sed prius nutrici dari & ĩ seminariis adolescere, iterumque migrare. Qui transitus mirum in modum mitigat ẽt siluestres. Siue.n. arborum, vt & hominum natura, nouitatis, ac peregrinationis auida est, siue decedẽtes virus relinquũt & mansuescunt tractatu, ceu fere dum radici auellitur planta. Ex libr. de nat. rer. Planta (sicut iam superius dictum est) variatur multum ad diuersitatem locorum. Cũque locus, & labor ei conferant, anni tempus in quo plantatur maxime confert i planta prope solem citius nascetur, & si fuerit ad Occidentem tardabitur: loca a sole remota non erunt multarum plantarum, aĩalium quoque similiter, nec habebit plãta vires folium & fructus producendi,

ducendi, planta, quæ prouenit in montibus si species fuerit erit aptius medicinæ, fructus vero durior ad digerendum, nec nutriet multum. Omnis autem planta si vltra modum debitum in terra ponatur, tarde vel nunquam crescit. Arist. in lib. de plantis. Plantarum quidem plurimæ plantantur in vere, & paucæ in hieme & Autumno, paucissimæ autem in æstate post ortum stellę caniculæ. Sed in Aegypto non fit plantatio nisi semel in anno.

De ipsarum translatione. Cap. XIIII.

PLinius vbi supr. Plantaria vero supradicta (sicut iam dictum est) non statim moris est in sua locari, sed prius nutriri dari, & in sementarijs adolescere, iterumq; migrare. Qui transitus mirū in modum mitigat & siluestres, siue arborum, et & hominū natura nouitatis ac peregrinationis auida est, siue decedentes vires relinquunt, & tractatu mansuescunt. Itaq; plantas e seminario in aliud transferre, prius quàm in loco ponantur, operosè percipi arbitror, licèt translatione folia latiora fieri spondeant. Ante omnia ergo in similem terram aut in meliorem oportet transferri, nec e tepidis aut præcocibus in frigidos ac serotinos situs. Ante quidem scrobes præfodiantur, donec pingui cespite obducantur. Hoc.n. & ante annum Mago fieri iubet. s. præfodere scrobes, vt solem pluuiasq; combibant. Aut si conditio largita nō sit, ignem in medijs fieri ante duos menses, nec nisi post imbres in his seri. Altius autem demittantur, q̄ summa tellure gaudent, vt fraxinus & olea. Hæc.n. & similia quaternos pedes oportet demitti vel infodi. Cæteræ autem sufficiunt altitudinis pedes terni, arborem vero minorem bima, nec maiorem trima quidam transferri præcipiunt. Alij vero cum annum compleant. Hoc aūt nō negligendum, ne mota radices inarescant, aut Septentrionis flatibus, neve Aquilone Meridianis solibus oppositæ fundantur, aut algeant Aquilonibus Meridianæ, aut ne flante Aquilone effodiantur arbores vsq; ad exortum brumalem, neve radices his ventis aduersæ præbeantur, pp quod emoriuntur, ignaris tunc agricolis. Cato ventos oēs & imbres in tota translatione dānat, & ad hoc prodesse quàm plurimum radicibus cohærere terræ in qua creuerint, totasq; cespite circumligari, cum ob id Cato iubeat in scrobibus transferri. Idem in li. 16 Non autem in oībus locis oīa nasci docuimus, nec translata viuere. Et hoc aliàs fastidio, alias contumacia, sæpius imbecillitate eorū q̄ transferuntur euenit, Aliàsq; cælo inuidente, & aliàs solo repugnāte fastidit.

De prima herbarum à terra productione. Cap. XV.

AMbro in Hexa. lib. 3. Germinet inquit terra herbam virentem, &c. & subito terrarū germina pullulauerunt, & diuersæ viriū species resultierūt. Hinc pratorū virens gratia abundantiam pabuli ministrauit. Inde camporū spica fluctuans imaginē Pelagi fluctuantis eā motione segetis vberioris expressit. Spōte oēs fructus, nondū agricola formante, terra suggessit. Verbum.n. Dei in ea fructificabat, nec vllo adhuc maledicto terra damnata erat. Sed forte mirētur aliqui, cur prius pecori pabulū q̄ cibus hominis sit creatus. In quo primum profundum Dei debemus aduertere, quòd ēt minima quæq; nō negligat, sicut dicit Respicite volatilia cęli. Deinde quia simplicem victum, & naturalē cibū reliquis cibis debuit anteferre. Hic.n. sobrietatis cibus est, reliqui deliciarū atq; luxuriæ, hic communis omnibus animalibus, ille paucorum. Exemplum itaque frugalitatis magisterium parsimoniæ est. Herbę simplicis, olerisq; vilis, aut pomi contentos oēs esse oportere, quæ natura obtulit, quæ liberalitas Dei prima donauit. Hic salubris, hic vtilis cibus, qui morbos repellat, qui resecet crudelitates nullo partus hominū labore, sed dummodo effusus munere, sine sationis fruge, fructus sine semine, tam dulcis & gratus, vt etiam replectis vsui sit atque voluptati.

De continua earum generatione. Cap. XVI.

EX lib. de natura rerum. Causaliter quoq; dictum est, terram herbā virentē, & lignū produxisse .i. producendi virtutē accepisse. In ea quippe iā tāquam in radicibus tēporum facta erāt, q̄ p tēpa futura erāt. Aqua cōditione Deus requieuit, mouensq; deinde per tēporales cursus ea ipsa quæ cōdidit, nō solum paradisum, sed ēt oīa, quæ nūc nascuntur plantauit. Quis.n. ēt nunc ista creat, nisi qui vsq; adhuc operatur. Sed modo creat hæc ex his q̄ iam sunt, tunc aūt ab illo, cū omnino nulla essent, creata sunt. Terra siquidem ad Dei verbū accepit oēs numeros eorum, quos exerceret per tēpa sm genus suū. Adelardus Anglicorū Philosophus. Voluntas quidem creatoris est, vt a terra nascantur herbę. Sed eadē non est sine rōne. Non.n. a pura nascitur terra, immo cōmixta. Illa quoq; singulis particulis suis, q̄ sēsui subiacēt, oīa quatuor elementa cū eorū qualitatibus continent. Sicut.n. illa quatuor simplicia huius mundi corpus eorū cōponūt, vt cum in singulis cōpositis illa cōponentia existant, tñ ita vt sunt sensibus non appareant, sed ipsa cōposita suorū simpliciū nominibus falso vocata sunt, quia nec terra, nec aqua, nec aer, nec ignis, sed terrea aquatica aerea ignea dicēda sunt. Ex eo tñ quod magis in eis abundat, hanc appellationē sortita sunt. Cum ergo in hoc terreo corpore, quod terra dr, licèt subtiliter puluerizato, quatuor causæ sunt necessariæ. Inde quoddā compositū surgit. s. herba terreū maximè, aquaticum parū, aereū minus, igneum minimè. Per terrā vtiq; cohærens, per aquā se diffundēs, per aerē & ignē surgēs. Nisi.n. in eodē ignis esset, nunquā ad superiora motū haberet, & nisi iterum aer vel aqua inesset in latitudinē diffundi nō posset. Postremo nisi terra pstaret, cohærentiā nō haberet. Itaq; illa quæ mira subtilitate in puluere illo inclusa fuerunt, exterioribus elemētis irritantibus, suisq; qualitatibus idē exigentibus, in publicum prodūnt. Arist. vbi supra. Herbæ in aquis salsis nō nascuntur propter multum frigus, & siccitatē. Nec in locis multum salsis, & siccis, quia remota sunt a temperantia longèque sunt calor, & humor, quæ propria sunt aquæ dulcis.

De nutrimento. Cap. XVII.

ADelardus, Sicut aūt herbæ a terra nascuntur, sic & ab eadē nutriūtur. Quod mihi satis asserere prōptū est. Cū enim a terra euelluntur, tā vigorē, quā incremēti proprietatē, & ipsum ēt viuere amittūt. Vnde patet q aliquid ab ipsa matre accipiūt, quo cū priuātur, simul & moriūtur, ppterea si nihil a terra traherent fructus, ab agricolis exercendæ terræ sāta cura nō adhiberetur. Itaq; a terra quidē habent nutrimētum, non simplici certè, sed composita, imo non a terra, sed terreo, vt superius est probatū, in quo videlicet terreo cum illa quatuor elemēta sunt, habēt singulæ nutrimētū q̄d sibi simile trahūt, vt quæ calida sunt, calidū, quæ frigida frigidū, sicca siccum, humida humidū affectāt. Quod euidēti ratione liquere pōt. Nā cū aer exterior quicquid a terra traxerit, æstiua desiccatione illud auferat, quicquid extra terræ superficiem eiectum est, marcendo morit, q̄d aūt intra sinū terræ matris quodāmodo lactātis cōtiguo radicitus latet vitale reseruatur. Ex li. de natu. rerū. De herbarū origine maxima q̄stio est, cur nascātur qñq; sine præiacente materia vel semine, cūq; diuersarum herbarū radices inter se cōtrariæ sint, vna.s. calida alia frigida: Cur in eodē territorio viuunt, cum vnūquodq; suo simili nutriat, & a cōtrario destruat. Sed sciēdū, q ista terra q̄ humano sensui subiacet, nequaquā simplex, sed cōposita est, & in singulis operibus suis, quatuor elemēta cū suis qualitatibus continet. Nā simplicē ac verā terrā nullus videt, sicut nec cætera elementa. Sed oīa cōmixta sunt & ex eo in quo singula magis abundāt, appellationem sortita sunt. Igitur in re quæ a nobis terrea dr, cum ex quatuor elementis composita sit, terreū pōt illud dici, q̄d maximè terreū est. Aqueum quod parū, aereū q̄d minus, igneum vero, quod minimè: per terram. s. cohærens, per aquā se diffundens, per ignem, & aerem surgēs. Nisi enim in ea ignis conclusus esset ad superiora motum habere non posset. Nisi aquam & aera nequaquam in latum se diffunderet. Nutrimentum ergo suscipiunt nō á terra simplici, sed a composita. Quatuor elementa sunt, vnde singulæ nutrimentum habent, ex eo, quod sibi competit, & per quod adhærebant.

Cur non ab aere sicut a terra concipiant nutrimentum. Cap. XVIII.

FOrtassis aūt dicet mihi aliquis, si vt dicis in singulis corporibus cōpositis alia quatuor simplicia sunt, ideoq; & alijs compositis nutrimētum pstare possunt, restat an aer quē videmus aliud idem nutrimentum pbere valeat. Quod si esset, herba ēt a terra eradicata ab ipso aere nutrimentū acciperet, q̄d quia illi quodāmodo id desiderāti aer addere nō pōt, tota ratio tua naturalis debilitata est, magisq; eiusmodi efficaciæ ad Deū referendus est. Cui ego propere rādeo. Ego quidē nō detraho, Quòd quicquid.n. est ab ipso, & per ipsum est. In ipso tñ cōfusæ, & absq; discretione non est, q̄ quātum humana scientia procedit, audiēda est, vbi vero vniuersaliter deficit, res ad dñm referenda est. Nos ergo quia nondū in scientia pollemus ad rationē tendamus: Aer ēt sicut & terra quatuor illas in se causas continet, nec tñ herbis eradicatis nutrimentum pbere valet, aut debet. Nam vniuersum sensibile cū ex illis causalibus principijs coniunctum sit, non tñ in singulis sensibilibus singula illa composita æqualiter affert, & apponit. In hoc.n. corpore terra abundat, in illo aqua exuberat, hoc aere magis participat, id igne maximè flagrat: Sm ergo, q vnūquodq; continentiā causis, vel minus, vel magis participat, secundum hoc illorum singulorum proprietates sequitur, & sensibus demonstrat, & ea illis q̄ in eis præcipua sunt præcipuè singula nutrimentū accipiunt, herbæ itaq; quia magis participans a terrea natura, ideo magis pascuntur a terra. Quod si eradicentur, in aere quidē nutrimentum inueniunt, sed aliter quam oportet, de illo.n. quo magis egebant, ibi reperiunt minus, & de minori indigentia magis, vnde & eas dissolui necesse est, hac necessitate videlicet, q cū pars sua terrea in aera sufficientē refectionē non inueniat, a tali coniunctione solui velit, et ad suum simile, terrā dico, redeat. Ea vero remota, cætera quoq; componentia a pondere liberata, ad sua redeunt propria. Quā videlicet dissolutionem vulgus mortē dicit, cum vtiq; non mors, sed mutatio

tatio dicenda sit: vnde etiam protinus refectionem vocant. Nec immerito, cum in hoc sensibili mūdo nihil moriatur omnino, nec hodie minor est, q̄ cum creatus est, quia si qua pars eius ab vna coniunctione soluitur, non perit, sed ad aliam societatem tendit. Quod autem sic se habeant prædicta, assero. Nā quantū aqua à terra distat, tanto ipsa radicibus nutrimentum præstat, minus dico q̄ terra, maius tn̄ q̄ aer. similiter & aer, minus ets quàm aqua, maius, quàm ignis præbet. In aqua. n. prædictæ parum durant, in aere minus, in igne vero minime.

De herbis aromaticis & odoriferis. Cap. XIX.

ISidorus. Harū aūt. s. herbarū plurimæ sunt odoriferæ, vt apiū, abrotanū, menta, petrosilenū, feniculum. ligusticum anisum, anetum, inula, ruta, saluia, coriandrum. Quædam & dnt aromaticæ, quia vehemētius odorant, vt nardus garofilatum, & aloe. Sunt. n. aromata quæq; fragrantis odoris India mittit Arabia, vel & aliæ regiones. Nomen aūt aromaticū traxisse vī, vel ea eo q aris imposita diuinis inuocationibus apta putantur, vel ex eo q aeri scie inserere ac miscere probantur. Nam quid est odor nisi aer contractus. Plin. lib. 21. Omnium odoramentorum, atq; adeo herbarum dr̄ia est in odore, & colore & succo. Odorato sapor raro est vlli non amarus. Econtrario dulcia raro sunt odorata. Itaq; & vina sunt odoratiora mustis. Et siluestria magis oīa satiuis, quorūdā odor est suauior è longinquo propius admotus hebetatur, vt violæ. Rosa recens à longinquo redolet, sicca propius. Oīs. o. acrior est verno tpe & in mane. Quicquid ad horas meridianas diei vergit hebetatur. Nouella quoq; annus odorata sunt vetustis. Acerrimus tn̄ est odor oīm æstate media. Rosa & crocum odoratoria sunt cum serenis diebus leguntur. Et oīa in calidis magis, q̄ in frigidis. In Aegypto tn̄ minime sūt odorati flores; quia nebulosus & roscidus aer est a Nilo flumine. Quorundam suauitati grauitas inest. Quædam cū vireant nō olent, pp humorem nimiū, vt buceros, quod est fœnum græcū. Acutus odor non oīum sine succo est. violæ, rosæ, croco. Quæ vero ex acutis succo carent, eorum odor oīum est grauis, vt in lilio vtriusq; generis. Ambrotonum, & amaracus, acres hn̄t odores. Quorundā flos tm̄ est iucundus. Reliquæ partes ignauæ, vt violæ, ac rosæ. Hortensium odoratissima sunt, quæ sicca, vt ruta, mēta, apium, quæ in siccis nascuntur. Quædam vetustate sunt odoratiora, vt coronea, eademq; decerpta q̄ in suis radicibus. Quædā non nisi defracta, aut ex attritu olent. alia non nisi detracto cortice. Quædam vero non nisi vsta, sicut thura mirraq; Flores triti oēs amariores, q̄ intacti. Aliqua arida diutius odorē continēt: vt melilotos. Quædam locum ipsum odoratiorem faciunt: vt iris, qui in & arborem totam cuiuscunq; radices attingunt. Hesperis noctu magis olet: inde nōie inuento. Aīaliū vero nullū odoratum, nisi de psoricis quicq̄ dictum est: si credimus. Illa quoq; non est omittenda dr̄ia odoramentorum etiam multa nihil attinere ad coronamēta iris, ac saliuncam, quanquam vtraque nobilissimi sit odoris.

De nomine ac numero herbarū. & primo de incultis. Ca. XX.

ISidorus. Herbarum nomen ab aruis inflexum creditur: eo q terræ fixis adhærent radicibus. Quædam aūt herbarū nomina ex aliqua sui resonant causa hōtes nominum explanationem. Non tn̄ omnium herbarum etymologiam inuenies Nā pro locis mutantur etiam nominibus. Rabi Moyses Dicetū: a sapientes de gubernatione generationis & corruptionis, q ipsa fit per virtutes venientes a cœlis. Itaq; dictum est ab antiquis herbam in terra non esse. quæ stellam in cœlo non habeat: q̄ illam respiciat: eamq; crescere faciat. Vnde dr̄ in lib. Iob. Nunquid nosti ordinē cœli: & pones rationem eius in terra. Actor. Quoniam ergo herbarum species innumerabiles sunt. quarum nominibus & naturis præcipuè libri medicorum de simplici medicina plena sunt. Hoc in loco naturales earū proprietates more oīo iuxta ordinem literarum alphabeti describendas puto, non omnium quidem, sed illarum præcipuè, quarum in diuinis scripturis noīa reperio. addens etiam nihilominus de quibusdam cæteris: quarū species ac nomina cōiter omnibus, vel pluribus nota sunt. virtutes autem plurimis ignotæ sunt, & qm ex his aliæ quidem spontè. s. absq; hoīs opera sine cultura in montibus, & saltibus, ac siluis, Aliæ vero agricolarum industria in hortis, & agris proueniunt. & in vtroq; genere multæ innumerabilesq; existunt: illas quidem prioris generis, videlicet cōes, & incultas describendo primitus intra hunc librum coarctabimus. Cæteras vero, s. hortulanas, & satiuas libro sequenti reseruabimus. Nunc ergo ab absinthio incohoamus.

De absinthio. Cap. XXI.

ISidorus, vbi sup. Absinthium Græcum nomen est cuius probabilius est, quod in Ponti regione nascitur, vnde & Ponticū appellarunt. Ambrosius in exameron lib 3. Culices te non tangent, si herbam absinthij cum oleo coquas: & eo te perungas. Hipocrates in quadam epistola. Absinthium est calidum quidem mediocriter. succus autem nimis humores colericos si fuerit infusum in vino, per vrinam purgat. propter quod in ventre flegma consistens nihil iuuat: virtutem enim stipticam habet, & quæ in eo est, amara virtus est. Auicenna vbi supra Absinthiū est herba similis folijs origano, calida in primo gradu, sicca in secundo, & eius succus siccior est, s. in tertio. Est aūt herba amara, stiptica, aperitiua, & acuta: huius genera sunt quinq;, quorum nabatisi fortioris stipticitatis est, sed & minoris caliditatis. Ideo non soluit flegma & ex stomacho. Huius aūt operatio est in flegmate, & melancolia, in ipso est solutio. Eiusq; ꝓprietates sunt, q ꝓhibet pannos a tineis & a corruptione vermiū. Encaustū quoq; ab alteratione & chartas à corrosione. Facit colorem bonū, confert tyriæ alopiciç, ac duritiis intrinsecis, & crossitiei palpebrarum. Confert aūt apostematibus, quæ sunt post aures, & dolori auris, & fluxui humiditatis. Confert & apoplexiæ bibitum cū melle. Idē educit appetitū: vrinā & menstrua fortiter ꝓuocat, vermes interficit. Confert morsui marini draconis, & scorpionis & mugali, & iusquiamo. Emplastrū ex eo factū valet epati, & stomacho illis, & confert dolorib. eorū Sed & potus syrupi eius confert emorroidib. & ragadiis in ano. Diasc. Absinthiū probabilius est Ponticū, & Capadociū in monte nascētis: virtutis est acerrimæ: feruentis & redarguentis. Amaræ vehemēter, stipticæ, purgatoriæ stomachi, ventrē mollit, colerā deponit. Diureticum est, & inflationibus vtile. Mediocriter calidum est, & capiti vexabile. Succus eius calidior est, & colericum humorem purgat. In sole siccatus vel in aqua coctus ad tertias, & sic in mulsa recoctus lumbricos expellit.

Iterum de eodem. Cap. XXII.

COnstantinus in lib. graduū. Absinthiū calidū est in primo gradu, siccū in secūdo. Stomachū cōfortat. Et colerā rubeā cum egestione purgat. Galienus in epistola quā Glutoni misit, absinthiū inquit virtutes duas cōtrarias habet, vnā laxatiuā, & alterā stipticā, pp hoc si datur in morbo nōdū digesto, materiā, vt fugat, inobediens indurat, vnde quasi bellū facit: virtus. n. laxatiua materiā mouet, vt cū egestione exeat, & virtus stiptica materiā indurat, & prohibet ne moueat, quare laborat natura. Quo dato cū materia morbi digesta est, fit obediēs facilisq; ad eacūdum duobus modis, vno quia vis laxatiua eius materiā dissoluit, Altero, quia ponticitate sua cōprimēte adiuuat ad excludēdum materiā morbi, q̄ est in concauitatibus membrorū. Epar aūt cōfortat, & adiuuat, opilationē quoq; aperit, appetitū irritat, ictericiā curat. Cū siselco vel spica bibitū, dolorē stomachi, & intestinorum de crossa ventositate & humiditate natū mitigat. Nullā actionē facit flegmaticā. Cū vino vel ante vinum bibitū, vrinam prouocat, ebrietatiq; repugnat Cū aceto propinatū, suffocationē, q̄ est pp fungorū comestionem placat. Cū melle ꝑatum, tumorē, qui est sub lingua curat, & nigredinē, q̄ sub oculis est expellit, visum quoq; clarificat. Succus eius aurib instillatus humiditatē ab eis desiccat manantē Cū felle taurino mixtū, & auribus iniectū cōfortat, & sonū ab eis excludit. Cū oleo rosaceo & cera stomachū infictū cōfortat, & dolorē expellit. Cataplasmatū duriciē splenis mox dissoluit, ꝑatum cū melle mēstrua prouocat. Si ropus ex eo factus, stomaticis, & epaticis subuenit Cū oleo coctū, & stomacho inunctū iuuat, absinthiū in arca positū, in qua panni cōditi sunt, tuetur eos ne a tineis destruantur, & encaustū es aqua factū vbi absinthiū est coctū cartas incolumes cum eodem scriptas seruat ne mures eas comedere possint.

De diuersis speciebus absinthij. Cap. XXIII.

PLatearius in li. de simplici medicina. Absinthij vero duo sūt genera, vnū ponticū, quia in Ponto insula reperitur, vel quia Ponticum hēt saporē. Colorē hēt viridē, sapore est amarū, & tale minoris est effectus. In fine veris colligitur, in vmbra exiccatur, per annū seruatur. Absinthiū duas virtutes hēt cōtrarias, cōstrictiuā, ex grossitudine substātiæ, & ponticitate, laxatiuā ex caliditate, & amaritudine. Contra opilationē splenis datur succus eius cō puluere costi. Idē valet contra opilationē epatis ex frigida causa. Cōtra ebrietatē datur succus eius cū melle calido. Cōtra dolores liuores mēbrorū ex percussione, ex succo absinthij puluere cumini, & melle fit emplastrū. Cōtra vermes & aurē succus eius instillatur. Idē potatus visū clarificat, & oculis impositus ruborē, & pāniū remouet, libros & pannos a muribus tutos reddit. Plin. lib 27. Absinthij genera sunt plura. Santonicū dictum a Galliæ ciuitate. Ponticum a Ponto, vbi eo pinguescūt pecora, & ob id sine felle reperiuntur. Nec est aliud præstantius. Multumq; Italico est amarius. Sed medulla pontici dulcis, herba facillimè, & inter paucas vtilissima. Stomachum roborat, & ob hoc hic sapor eius trans fertur in vina. Nauseas maris arcet in nauigationibus potum. Inguinum tumorem in ventrali habitum. Somnos allicit olfactum, aut infectio sub capite positum, vestibus insertum tineas arcet, culices ex oleo perūctus abigit, fumo quoq; si vratur, atramentum librorum ex diluto eius tēperatum litteras a muscis

a muscis tuetur. Capillũ denigrat absinthij cinis vnguento rosaceoq; permixtus. Sanat & pruritus, & aduersatur fungis ex aceto viscosoq;. Cicutæ ex vino, muris, araneæ morsibus, draconi marino, scorpionibus. Oculorum ẽt claritati valde cõfert, Et ad alia multa pdest. Est & absinthiũ marinũ, angusti priore minusq; amarũ, stomacho inimicũ. Aluũ mollit, interaneorũ animalia pellit. Ex lib de natura rerum. Vnum est genus absinthij viride magis amarũ, aliud vero subalbidũ minus amarum Et dr̃ habere qualitates contrarias. s constrictiuã ex crossitudine substantiæ, & laxatiuã ex amaritudine & caliditate; valet cõtra dolores capitis pp fumos stomachi ad caput ascendentes. Succus eius libros, & ligna per multos annos a vermibus ac muribus seruat, ad digestionem etiam & stomachum confortandum multum valet. Item absinthium occurrens interius stipticat & constringit, Si coquatur cum oleo & inungantur corpora humana ex eo a morsu & molestia pulicum ea præseruat. Est ergo absinthium herba quidem amarissima, saluti humanæ commoda. In locis incultis, & montuosis nascitur. Eiusque succus contra periculũ fulgurum bibitur. Contra dolores capitis ex fumositate valet, contraque apoplexiam ne veniat. Contra loquelam amissam optimum remedium est, facit etiam ad typhum tertianum, & ad liuores tollendos, & ad lumbricos.

De Achanto. Cap. XXIIII.

ISido. Achanthus est herba Aegyptia semper frondens spinis plena, flexibile virgultum habẽs. In cuius imitatione vestis arte ornatur, q̃ achantina dr̃. Plin. li. 22. Achantus est herba topiaria vrbana, e lato longoq; folio crepidines marginum assurgẽtiumq; puluinorum choros vestiens: huius genera duo sunt, videlicet aculeatum, & crispum quod breuius est, alterum vero leue, qd̃ aliqui pederotio vocant. Alij melanphilũ. Huius radicis vsus luxatis, q; mirè plunt. Itemq; ruptis cõuulsis, & ptisim metuẽtib' incoctę cibo maximè, ptisana et podagris et illiuuntur tritæ, & calidis calefactæ. Diascor. Achantus Grecè melanphillos aut pederota dr̃, in patientibus & locis lapidosis, & humectis nascitur, duę sunt eius species. Altera spinosa, & breuis. Altera vero tyrsosa: dr̃ aũt melanphilon eo q̃ habet folia nigra & veluti pinguia, diuisa vt eruca, longiora lactucis, & latiora, virgas habet duorũ cubitorum in crossitudine digiti, & in capite ipsius virgæ folia oĩ nuta, in qua caput est vt carduis coloris iacinctini flos est illi, albus, & semen coloris meliui cum radice mustillaginosa, & rubra & longa, quæ cathaplasmatibus adhibita combustionibus præumat effectum. Ipsaq; herba bibita prouocant vrinam, vẽtrem mollit, ptisicis opitulatur, lateris dolorem compescit. Et quassationibus maximum præsidium est. Alia vero agrestis spinosa, & breuior est, eiusq; radix efficaciam primæ similem habet, Achantis, lenta vel vt latini dicunt spina alba, nascitur in montibus, ac siluestribus locis & viscidis, habet folia vt Cameleonta, sed angustiora, & albidiora & spinosa virgam, cubitis duobus longam, interius inanem, & in summitate capitellũ ad instar echini spinosum, & ob longum, floremq; purpureum, in quibus est semen rotundum. Radix eius mediocriter desiccat, & est stiptica. Ideoq; celiacos & stomaticos iuuat. Sanguis adustionẽ reprimit, tumores vice cathaplasmatis spargit. Eadem bibita prodest emptoicis, opẽ quoq; facit iscbiaticis, & stomaticis, vrinam prouocat. Et humores omnes in carhaplasmate spargit. Elixatura eiusdem dentium compescit dolorem. Semen eius leptomeris, & calidæ est virtutis, membrisq; putrefactis iuuat potatum, fluorem sanguinis curat, & interaneorum reumatismum, fluores quoq; matricis astringit, & miscetur cataplasmati cõstrictiuæ virtutis. Idem semen bibitum contractos infantes saluberrime curat, morsibus venenatis occurrit, & qui eam in collo portauerit, incursum serpentis non timet, Achantis Arabica nascitur spinosa & alba, eiq; virtus est stiptica, fluxus sanguinis stringit, reijcientibus sanguinem subuenit, & omnibus reumatismis occurrit. Radix eius oĩa supradicta & suprascripta facere nouit.

De Aconito. Cap. XXV.

ISido. Acone portus est Bithiniæ prouentu graminũ malorũ vsq; adeo celebris est, vt herbas noxias illinc noĩemus aconitas. Pli. lib. 27. Aconitũ esse constat oĩum venenorum ocyssimũ, & tactis quoque genitalibus fœminei sexus aĩalium, eodem die mortẽ inferre. Id nempe venenũ fuit, quo interemptas dormiẽtes a Calphurnio bestia vxores M. Cecilius accusator obiecit, hoc tñ etiam in vsus humanæ salutis est, aduersari scorpionum ictibus expertum, in vino calido datum. Eaque illius est natura vt hominẽ occidat, nisi inuenerit quod in homine perimat. Cũ eo solo colluctatur, ac velut præsentius inuento solo, hæc pugna est, cum venenum reperit in visceribus. Mirumq; exitialia per se ambo cũ sint duo venena in hoĩe, commoriuntur vt hõ superstit. Quis ergo satis possit antiquorum curam, & diligentiã venerari? Quin ẽt prodiderunt antiqui feratum remedia, qũo ipsa quoq; sanarentur venenata. Aconiti tactu torpescunt scorpiones; stupentq; pallentes, ac vinci se confitentur. Auxiliatur eis elleborum albũ, tactu resoluente. Ceditq; aconitum duobus malis, suo & oĩum: si quis hæc certẽ ab homine potuisse exeogitari credit, ingratæ Dei munera intelligit, Tangunt aconito carnes, necantq; gustatu earum pantheras, illos situs repleturas, nisi hoc fieret. At illas statim a morte liberari excrementorum hoĩs degustu monstrarũ. Aconitũ folia hẽt cyclamini aut cucumeris non plura quatuor, a radice leniter hirsuta, radicẽ modicam cammaro similẽ marino, quare quidã cammaron appellauere, alij licoctonon, Radix incuruatur paululũ scorpionũ modo, quare & scorpion aliqui appellauere. Nec defuere, qui myctonõ appellare mallẽt, qm̃ procul & e longinquo odore mures necat. Nascitur in denudis cautibus quas aconas vocãt. Et ideo aconitũ aliqui dixere, nullo iuxta ne quidem puluere nutriente. Hãc aliqui rationẽ noĩs attulere. Alij qm̃ vis eadẽ in morte esset, q̃ cotibus ad ferri aciẽ deterendã, statimq; admota velocitas sentiretur. Diascor. Aconiti duo sunt genera, vnũ quod lycocto nõ dr̃, & multũ in Italia vicinis montib. nascitur. Hẽt folia platano similia, sed plus diuisa, & nigriora, hastã habet leuẽ in altitudine cubiti vnius aut plus, semẽ in folliculis oblongũ. Radix est ei sicut asca idamora Hanc herbã multi in carnẽ mittunt, & lupos occidũt: vis eius est, vt inebriatos teneat. Alterũ genus est q̃ icly sonori dr̃ habens folia tria vel quatuor cyclamino vel cucumeri similia, sed minora & aspera. Hasta est illi duorum palmorum longa, radix similis caudæ scorpionis, & sicut alabastros limpida, hæc radix a scorpione comesta paralisim ei facit, sed hic semetipsum remediat, cũ elleboro se applicuerit. Collyriis ẽt antidotis ac medicaminibus necessariè miscetur. Cum absonio, idest pane vel carne data, leopardos occidit, & lupos, & porcos, & pantheras, omniaque agrestia animalia.

De Acoro. Cap. XXVI.

ISidorus in lib. etymologiarum. c. 7. Acorus est herba folijs similibus iridis, radicibus odoris acerrimi, sed iucundi: propter quod aromatica est. Diascorides, Acorus. i. venerea, vel affrodosia est herba habens folia iri similia, lata & oblonga, ex albida in summum, densa, & quasi gladius acuta: aurosum habet florem, radicem dissimilem nec rectam, geniculatam & nodosam: gustu acrem, & aliquatenus odoratam. Semen vero plenũ habet, & spissum, & integrum, & ipsum est odoris suauis, sed p omnia efficacior est, quæ magis calefacit. Radix eius calidæ, ac siccæ nimium virtutis est & leptomeris. Succus eiusdem radicis claritatem oculorum mirificè præstat, Aqua vero in qua fuerit decocta, est diuretica: vtilis est etiam pleureticis & thoracis passionibus, epaticis ac tortuinosis & corruptelis, vtilior autem splenericis & stiogiriosis, qui vrinam cum dolore faciunt. Efficax est iterum ad morsum serpentis & ad mulierum menstrua per fomentum vtilis, miscetur & antidotis, & tyriacis, cæterum ne apes ab examine fugiant, herba venerea in earum vase suspendatur, & nunquam a vento seducentur. Herba hæc raro inuenitur, nec illam quis scire poterit, nisi cum flosculum emiserit, Nascitur in hortis & locis cultis & aratis, legenda est in Augusto mense, quia vix inuenitur sine flore, ac per florem cognoscitur. Auicenna in secundo canone. Acorus est radix plantæ, super quam sunt nodi ad albedinem declinãtes, in qua est odor horribilis: parumq; boni odoris; & est calidus & acutus. Dixit autem Galienus, q̃ in medicina non administratur, nisi radix; eiusque virtus est propinqua virtuti aristologiæ, & ireos; melior est acorus ille qui est spissior, magisque solidus, & dulcior, ac melioris odoris. Natura calidus est, ac siccus in principio secundi gradus, & vsque ad medium. Inflationum ac ventositatum est resolutiuus, subtiliatiuus, abstergit sine mundificatione; aperitiuus, colorem clarificat, & morpheæ confert, spasmoq; ac contritioni lacertorum: decoctio eius ambrocata & bibita confert dolori dentis valde, & grauitati linguæ: confert etiam albugini: & corneæ crossitudinem attenuat propriè in vtti sq; succus eius. Iterum decoctio eius est bona dolori lateris & pectoris: confert & dolori epatis frigido; & confortat ipsum, & confert stomacho. Multum quoq; splenem extenuat: stomachumq; mundificat: confert etiam rupturæ ac dolori pũgitiuo ventris. Et eius decoctio valet ad dolorem matricis, vrinam & menstrua prouocat, & in coitu augmentum efficit: eiusq; desideriũ excitat. Confert etiam dolori intestinorum, & puncturæ vermium venenosorũ. Plateanus vbi supra. Acorus est calidus & siccus in secundo gradu. Est autem radix gladioli: quæ non tantum humidis locis, sed etiam in siccis crescit & marinis. In æstatis principio debet colligi: ac remotis extrinsecis superfluitatibus, in quatuor pedes findi, & sic ad solem desiccari: ne cum humiditate sua remaneat citius putrescat: potest autem in efficacia multa per biennium seruari: habetq; virtutem diureticam, aperitiuam, dissolutiuam ad duritiem splenes & epatis. Si folia eius spargantur per pauimentum mira frigiditate actuali aerem infrigidat, & succus radicis

dicis eius oculos mundificat. Plinius lib. 26 Lien acoro consumitur, poto præcordijs & ilibus vtilissime radices.

De Affodillo Cap. XXVII.

Isidorus. vbi supra. Affodillus herba est quam latini a colore albucium vocant. Diascorides. Affodillus herba omnibus nota, quam multi albucium dicunt. hñs folia sicut porrus. virgã lenem super quã habet semen nigrũ: quod altericon vocant. Radices oblongas & rotundas balano similes hẽt: quib. calida & viscida virtus est. hæc radix vrinã prouocat: menstruis imperat, & dolorẽ, & quassationes capitis tollit. insilientibus succurrit. Id eius folia facere possunt, & radix cum vino bibita: partemq; radicis eius quisq; sumptam: lætam diem ducit. Morsibus venenatis cathaplasma hæc adhibita occurrit. Flos eius similiter cum vino sanat paserntia vulnera: sordidaq; salubertimè curat. Tumorem testium & mãmarum imposita spargit. pustulas & ordiolos adhibita stringit maximè si vini fæce cocta & imposita fuerit. Succus radicis eius addito vino & dulcore ac mirra, q̃ simul cocta maximũ oculis effectum præstant. Dolores et aurium & sanies addito vino, & libanotide & melle ac amurca detergit. Succus eius auribus tepidus infusus. Et siquidem dextræ partis dentes doluerit. auri sinistræ infusus medetur. Cinis quoq; radicis eius alopicias emendat. Et albas maculas in sole illinitus. Præterea si radix excauata, & oleo repleta calefiat, donec oleum scateræ incipiat: id pernionibus, & doloribus aurium est singulare præsidiũ. Eadem bibita cũ aqua vẽtrem mullit: & comesta facilè vomitum facit. Imposita quoq; soluit scroffas, atq; duricias præterea ructus, aut reumatis eruptiones. lacertorum dolorẽ sanat vrinã & menstrua prouocat. huius cocturæ aqua renũ dolori proficit & fructus eius potus datus ventrem deducit. Itẽ radix in cataplasma missa, & potui data, singulare præsidiũ est vexatis a vipera. Semen eius & flores minus acris sunt virtutis: & in coctione vini data potoi medentur scorpione vexatis. Auicen. vbi supra. Affodillus est calidus naturaliter ac siccus, & abstersiuus, ac resolutiuus: pp̃ æq; radix eius, & qũ teritur fit calefactiuus: & exsiccatiuus, & plus eo radix eius. Confert alopiciæ, & impetigini. Et propriè cinis radicis eius cũ fece vini super apostemata glandulosa oĩa. Et super carbunculos: ac super vlcera fraudulẽta & sordida: & confert eis. Confert etiã contritioni lacertorũ, atq; contorsioni. In succo radicis eius est iuuamentum ad oculum In potu cum vino datus confert dolori vtriusque lateris & tussi. Radix eius cũ fece vini bona est apostematibus mãmillæ: confert ictericiæ etiam. Platear. Affodillus est herba in secundo gradu calida & sicca, folia porrorũ folijs hñs similia: Radix medicinæ competit, magis q̃ folia, & viridis est melior, quam sicca. In eius radice inueniuntur quasi quædam capita in modum testiculorum, diuretica. & habet virtutem attrahendi, ac desiccandi. valens ad morpheam; & alopiciam & ad alia plura.

De Agarico Cap. XXVIII.

Diascorides Agaricum est radix fungo similis, cuius sunt genera. Masculus & fœmina: masculus est rotundus, & in se collectus: fœmina vero similis est pectini quo capilli discerniuntur. radiosq; mittit: & albedine glauca vr̃. Ambobus est gustus vnus: primũ dulcis, post modum amaricans. Nascitur in Arabia & Samaria, & in Ponto, qui oĩbus melior est, cæterorum vero in comminuetis, virtus est eis calida, & stiptica, & diaforetica. vnde tortionibus opẽ ferunt, ac per ventrẽ humores crudos deponunt. de alto cadentibus vtiliter adhibentur. Eparicis, asmaticis, & dissuriæ, ac freneticis, & ictericis maximum præstant effectũ. Pthisicis etiam accepta medicantur, & spleneticis cum oximelle auxiliantur. Agaricus comestus abstinet sanguinem reiicientib. celebrat quoq; digestionem. Obolo minus acceptus cum aqua dolorem compescit arteriacis, & hyschiaticis, vtiliter quoq; cõbusta datur epilenticis, menstruis imperat, steticas inflationes ꝓhibet. Oĩa frigida excludit. ventrẽ purgat, cum mulsa bibitus, & morsibus venenatis acceptus cum vino subuenit. Maximèq; omnes causas intrancorũ curat secũdum virtutẽ hoĩs vel ætatem datus. Nam alijs dandum est cũ aqua. alijs cũ vino, alijs cum oximelle. alijs cũ mulsa. Cęterum vt dicunt alij doctores agaricũ excrescit ab arboribus, sicut boletus tactu lęnis, & quasi vanus, fragilis, aspectu subrubeus, nec penitus albus, & furfuri non dissimilis. vires habens acriter relaxantes, ac venenosis morsibus & punctibus resistentes, ventrem aliquãtenus purgat, & coleram & flegma deponit. ideo nec dolorem, nec vomitum facit. Est etiam dyaforeticæ virtutis. Ideoq; pingues ac spissos humores purgat. Et ictericos ex epatis constipatione iuuat. Suppositos extrinsecus in morsu serpentum, vt ęqualiter vulnus operiat & in potione cum vino acceptum liberat. Itemq; cum aqua tepida, vel asinino lacte datus, spuentem sanguinem curat. Cum mulsa vero datus ventrem deducit. Itemq; passo vel vino dulci pthisicis. Et cum aceto mulso lienosis conuenit. Plinius lib. 16. Arbores glandiferæ Galliarum ferunt agaricum. Est autem fungus candidus & odoratus: efficax antidotis: in summis arboribus nascens, noctibus relucens. Signum hoc eius, ꝙ in tenebris decerpitur. Idem in lib. 25. Agaricon vt fungus nascitur in arboribus circa bosphorum, colore candido. Id quod in Gallia nascitur infirmius habetur. Mas spissior & maior ex istis qui & capitis dolores facit, fœmina vero solutior, initio quidem gustus dulcis, mox in amaritudinem transit.

De eodem Cap. XXIX.

Platearius. Agaricus est quasi fungus, & est calidus in secundo gradu, siccus in tertio. Crescit circa radicem abietis, & maxime in Lombardia, fœmininus melior est, quia rotundam formam habet, desiccatur, & fit albis intus. Masculus habet substantiam oblongam, & non est adeo albus, porro fœmineus est albus, ac lenis ac frangibilis, & habet quasdam tuberositates intus, & quædam fistula quasi diuisa. Masculus vero non habet, sed est durus, nec adeo frangibilis est. Sed eius lenitas esse pōt, tum ex humiditate, tum ex corruptione. Cum manibus tractat, & puluerizatur, manus puluerulenta remanet, sed non ex bonitate. Potest aũt reseruari per quinq; annos in multa efficacia, & principaliter purgat flegma, secundario melancoliam, valet contra quotidianam febrẽ ex flegmate naturali prouenientẽ, & contra colicam passionẽ, contraq; dissuriam, & contra fistulam, & contra emorroidas, & contra morpheã. Auicẽna. Agaricum fm quosdã generatur in arbore corrosa fm semitã putrefactionis, & in eius sapore sunt acredo, & stipticitas, eiusq; substancia est aerea, terrea, subtilis. Melius est album, velociter frangibile, porosum, valde planas habens extremitates. In cuius amaritudine dulcedo inuenitur, & fractum hẽt frusta superposita, & hæc est fœmina. Illud vero quod est masculus non est bonum, sed durũ & nigrum. Est autem agaricũ natura calidũ in primo gradu: siccũ in secũdo. Et est resolutiuũ & incisiuũ grossorũ humorũ, apertiuũ oĩm opilationũ. Ipsa est stiptica virtus. Cõfert oĩbus calidis apostematib. Datur in potu cũ syrupo acet. ad schyaticã passionẽ Et ꝓprietate sua mundificat superfluitates cerebri, ac neruorũ cõfert & casui, & ægritudini lacertorũ. Cõfert & epilẽsiæ, & asmati, & vlceri pulmõis cũ rob, & cũ aqua sputo sanguinis ex pectore, ꝑterea confert ictericiæ daturq; bibendũ ad apostema splenis cũ oximelle Et qñ solũ masticat & degluttit cõfert dolori stomachi & eructuationi acetosæ, dat & in potu ad dolorẽ epatis: Solutione vero deducit humores crossos & diuersos melãcoliæ, ac flegmatis, & coleræ rubeæ, qñ sumitur ab aureo vno vsq; ad duos, & ꝓpriè cũ mellicrate. Et quandoq; solutiuas medicinas adiuuat, & facit eas vsq; ad extrema corporis peruenire, vrinã & menstrua prouocat & neruorum dolorem sedat. Confert iterum præfocationi matricis ac febribus antiquis crossis & tremori, & ex eo fit emplastrum ad punctuitam uermium veneni frigidi.

De Agrimonia Cap. XXX.

Diascorides. Agrimonia est herba oĩbus nota, quę dr̃ ferraria minor. Similis est in oĩb. agresti pauperi vel herbę ammo. Sed in hoc discernitur, ꝙ caput superius habet latius, & florescit serius, nec florẽ facit ita fœniceũ sed croceũ. Radix est illi rotunda deorsum, ex qua dimittit croceũ acrioris virtutis succũ; qui alchumor in oculis nominatæ passioni conuenit, & nebulis oculorum Nascitur in cãpis vel circa sępes. Radix eius dicitur eupatorium Græco nomine. Est enim diuretica valde. Quæ viridis trita antractas, idest pustulas malas curat. Ad serpentum quoq; morsus, & canis, & hominis rabidi, facit sic potata ad ventris dolorem & contra venena. Item vulnera cauterizata viridis sanat. Trita & imposita initiè dolori & tumoribus luxu cõcitatis valet. In serpentium morsu cum vino data venenum mirificẽ discutit. Ad percussum quoque ferro vel fude cum aceto imposita facit, verrucas tollit, & ad splenis dolorem. In cibo tamen sumpta splen consumit. Item ea quæ secundina sunt constricta appetit ac persanat. Radix eius desiccat Et puluere vino aspersa omnes serpentinas passiones liberat. Ipsa quoque radix in vino cocta & potata paraliticis prodest.

De Alcamia & alten & alga. Cap. XXXI.

Platearius vbi supra. Alcamia est herba in transmarinis partibus, & etiam in Sicilia copiosè inuenitur. Est autem frigida in primo, sicca in principio secundi. Et quia non vbique reperiri pōt, qui eam habent puluerizant, & sic per regiones deportãt, puluisq; subnigri coloris est: per annos tres seruatur, & hẽt virtutem consolidandi, & extergẽdi ac mũdificãdi, valet ad mũdificationẽ cutis ad consolidationẽ quoq; vulneris, & ad tingendum capillos, vel vngues, ac alias partes corporis. Et siquidem velit aliquis eos tingere colore rubeo, distemperet eam cũ aqua vel aceto. Si aũt nigro distẽperanda est cũ oleo, & pars inuncta siccari dimittat, vixq; postea recedit illa tinctura, nisi cum succo porrorũ, & cantabro & aceto. Auicenna. Alcamia alias artanita, habet capita sicut capita ciceris, & eius folia sunt sicut folia caulis, eiusq; radix est nigra radici rapæ similis, & illud ꝙ

de hac

de hac in opere medicinæ administratur, est radix eius. Sed hęc species quam diximus, non est illa quæ in tempore nostro cognoscitur. Nã illa quę nunc attanita cognoscitur est spina spissa ac breuis, quę radicē hēt qua lana lauatur. Est aūt inscisiuū & resolutiuū bonumq; doloribus iuncturarū, & vtriusque anchę, facit sternutationē ac vehemēter aperit nariū constrictionē & colamrij opilationē, cōfertq; singultui, ac fętū eiicit, eius decoctio valet pūcturis venenosis, & similiter syrupus eiusdē. Plinius lib. 27. Altea herba est habens folia verbenacę similia, quæ & peristereon cognominantur, caules tres aut quatuor foliorū plenos, flores rosę, radices albas, cum plurimum sex cubitales obliquas. Nascitur in pingui solo nec sicco: vsus radicis eius est ex vino vel aqua disintericis, aluo cita, & ruptis, conuulsis. Isidorus vbi supra. Alga est herba quę nascitur in aquis stantibus, dicta sic ab alligo aquæ, vel eo q alliget pedes, quia crassa est folijs, aquam ea parte superantibus. Palladius lib. 3. In caulium plātatione dicit Columella plantarum radices alga marina inuoluēdas, viriditatis causa seruandę, fimo simul adhærente.

De aloe herba. Cap. XXXII.

ISidor. Aloe est herba succi amarissimi. Platearius. Aloe fit ex succo herbæ, quæ appellatur eodē nomine, hæc herba nō solū in Gręcia reperitur, & in India, & Persia, verum & in Apulia. Et succus vtilis est ad multa sicut dicetur infra. Dyascorides. Aloe succus est herbæ, quæ habet folia & squilla, sed pinguiora & latiora & rotunda, & circa ea habet spinas raras, virgam aūt habet similem anterico, florem album, & semen affodillo, odore graui, gustu amarum. Radicem habet vnam sicut ligonem in India nascens plurimum, nascitur & marittimis locis & in Asia & in Yichuy, splendida, subrufa, lucida, sine lapide gustu amarissima. Cuius emittit humorem dū habet. Radix eius inscisa succū emanat, vel herba tota cōtusa rapitur, & siccatur: adulteratur aūt mixto gūmi, qd facile ex gustu & odore intelligit, & q non se partibus minutis soluit, & in manibus retētus nō cohęret. Virtus est ei stiptica, mediocriter calida & sicca nimis, vētrē mollit, putredinē purgat, flegma deducit. Plinius lib. 27. Aloe similitudinē hēt squillæ. Sed maior, & pinguioribus folijs, ex obliquo striatis. Caulis ei tener est rubeus medius radice vna ceu palo in terrā demissa, grauis odore, gustu amara, laudatissima ex Iudea affert, sed nascit in Asia, nec vtunt ea nisi ad vulnera recētibus folijs, mirifice.n. cōglutinat, vel succo, ob id in turbinibus cadorū eā serūt. Quidā & caulē ante maturitatē seminis incidunt succi gratia, aliqui & folia: inuenitur aūt & per se adhærens lachryma. Ergo pauimētādū cēsēt vbi fuerit sata, ne absorbeat lachrymā: fuere q tradidēt in Iudęa sup Hierosolymā metallicā eius naturā. Sed nulla magis iproba est, nec alia nigrior aut rumidior est.

De altea. Cap. XXXIII.

ISidorus. Altea est agrestis malua siue malnę uiscus. Sed altea dicitur, eo q in altum surgit. Vitaua aūt q glutinosus sit. Ex synonimis Altea, bismalua, euiscus, maluauiscus, ibicos idē est. Dyascorides. Altea siue melochi digestionam & calefactiuam diaforeticam habet virtutem, folia habet rotunda, cyclamino similia, flores habet similes rosis. Hastam longam duobus cubitis. Radix est illis mustillaginosa, flos eius in multa, vel vino coctus ac tritus & impositus, vulnera curat, scrophas spargit, dolorem mitigat, neruorum tensiones relaxat. Apostema rumpit vel spargit, vulnerum cicatrices curari facit. Elixa vero ac trita cum axungia porcina, vel anserina & resina terebintina tumores sticcos & effocationes medetur apposita. Elixatura quidem eius hæc omnia facit & secundinas excludit. Item radicis eius elixatura cum vino bibita in pazientes iuuat contra disenteriam & sanguinē reiicientibus pp suam uim quādā stipticā, vnde multū cōgruit diffusijs, medicat calculosis, ortulat schyaticis & disentericis, & de alto cadētibus subuenit. Dolori quoq; dētiū opitulatur cū aceto elixa & gargarismo adhibita, semen eius viride ac siccū cū aceto & oleo tritū ac punctū, maculas tollit, morsibus venenatis occurrit. Elixatura quoq; seminis eiusdē disentericis & sanguinem reiicientibus subuenit, & etiā in solutione ventris. Contra omnia venena opitulatur combusta bibita. Cicatrizat & caua vulnera cū melle trita, horū, s. q molles hāt carnes, vt sunt pueri fœminę eunuchi. Oēm ēt duritiem & rigorē mollit ac relaxat. Est & alterū genus agrestis alteæ folia hīs diuisa vt hierobotanus, & hastas quatuor aut tres, sed cortiū hēt canabo simile, floreq; minutū rodo similem, radices albas & trāsuersas 5. vel 6. hītes cubiti lōgitudinē, hæc tñ cū vino vel aqua bibita disentericis, & cōquassationibus subuenit. Sola in aqua decocta, & pota dolores intestinorū sanas die tertia, trita quoq; cū veteri axungia, podagras sanat imposita. Omnesq; collectiones vel duritias, quæ nascunt in corpore aufert, decocta cū Fenu græco & lini semine pollinę imposita. Plinius lib. 20. Alteæ in oībus efficacior est radix, pręcipuē conuulsis & ruptis. In aqua cocta sistit aluū, in albo vino strumas & parotidas & māmarū inflationes & pānos.

Idem vino decocta folia eius quamlibet putridosam tussim medentur. Hipocrates vulneratis ac sitientibus defectu sanguinis bibēdū dedit succū decoctę radicis. Ipsā uero vulneribus, cū melle ac resina. Idēq; cōuulsis laxatis tumētibus, & musculis neruis articulis imposuit, & asmaticis ac dissentericis in vino bibendā dedit. Auicēna. Altea nomē in Gręco deriuatū est ex plurimū iuuamētorū nole, cuius natura calida est cū ęqualitate. In ipsa sūt lenificatio, & maturatio, & mollificatio, & resolutio. Semē & radix sunt in eius virtute fortiora plurimū exiccatiua & subtiliora, linit sup morpheā cū aceto: mollificat apostemata & pbibet ea, & resoluit sanguinem & maturat uulnera. Confert apostematibus inflatis, & scrofulis & ualet ad duritiem matricis. Sedat dolorem iuncturarum, & proptiè cum adipe anseris, cōfert etiam schyatici ac tremori, & attritioni lacertorum, & extensioni neruorum. Tumorem & inflationē resoluit, quæ sunt in palpebris. Semē eius tussi calidę cōfert, & facilè sputū efficit, prohibetque fluxū sanguinis, cū virtute suę stipticitatis: eius folia cōferūt apostematibus māmillę, & ponit in emplastris pleuresis & pipleumonię, eius quoq; gūmi sitim sedat. Decoctio radicis eius bibita confert urinę, & intestinorum ardori, & apostematibus ani.

De ambria. & ambrosia. Cap. XXXIIII.

PLinius, lib. 27. Ambria alias ambrosia vagi nominis est, & circa herbas alias fluctuans, unum fruticem densum ramosum tenuem trium sere palmorum habet, tertia parte radice breuiore, folijs rutæ. Circa imum caulem semen est vuis dependentibus odore uinoso. Qua de causa botris a quibusdam uocatur, ab alijs arthemisia. Coronantur illa Capadoces, & usus eius ad ea quæ discuti opus sit. Isidorus vbi supra ambrosia est herba quam latini apium siluaticum uocant. De qua Virgilius ait, ambrosięque comę diuinū virtute odorē aspirauere. Dyascorides ambrosia quam botrin vel arthemisiam dicūt, frutex est multas habens uirgas tribus palmis longas, & folia initio minuta, rutę similia, virgę sunt planè semine. Et est quasi acinus odorē habēnini, quæ nō florescit. Radix est tenuis, & lōga duabus palmis. In Capadocia nascitur, & quæ circa se inuenerit cōplectitur, virtus est illi stiptica, & oē corporis reuma prohibet cathaplasmatis adhibita. Nascitur in locis saxosis, vel parietibus ex lapide fabricatis, hēt aūt folia scolopendriæ similia. Eiusq; folia multa sunt ex una radice ascēdētis, diuisa sicut polipodiū, subtus rufa & aspera, & desuper uiridis. Est aūt sine hasta, sine flore, sine semine: folia eius elixa cū aceto, & bibita diebus 30. splenem siccant. Eademque uino addito & ut cathaplasma imposita spleni singulare pręsidium est, stringuriis ac subglutionibus & hictericis prodest, bibita uero calculos frangit. Axon quoque maius quod omni tpe folia seruat uiridia dr̄ āt bulcamon aut ambrosia, hastas hēt maiores cubito, in crassitudine pollicis, uirides ac pinguiores diuisas folia sup terrā expāsam incisa, linguæ similia, superiora uero stricta sunt & spissa, & sicut oculis picta. Nascit in locis mōtuosis, ac testosis: multi & in regulato tecto semināt eū: uirtus est ei stiptica & frigida, unde herpetis & igni sacro necessariè apponit, cū polēta trita pascentia vulnera & tumores oculorū medendo cōpescit, folia eius imposita cōbustionibus & podagricis est singulare præsidiū eadēq; cū polēta, & succus eius cū oleo rosco cephalicis maximū p̄stat effectū. Idē succus bibitus sphalāgiorum morsus nō sæuire facit, & solutionem uentris & dissentericis principale existit remediū. Ipsaque cum uino bibita torūdos lūbricos excludit, & succus eius cū lana imposita mulieris fluxū extinguit, eadēq; tumores oculis inuncti probibet.

De anabulla & anagalla. Cap. XXXV.

PLatearius. ubi supra. Anabulla est species titimalli, quæ uirtutem habet dissoluendi & attrahendi, purgat principaliter flegma, secundario coleram: lac eius colligitur in medio ueris, & principio æstatis. Summitates eius franguntur, & inde guttæ lactis cadentes in uasculo recipiuntur: cauendum est ne manus colligentis a lacte tangatur, quoniam exusta excoriaretur. Quod si tangat locus solatri uel alterius herbæ frigidæ succo fricetur per annos multos efficacia seruatur in multa, per se autē non debet dari, quia nimis vehementer operatur. Inde tñ medicinæ & aureæ pillulæ acuūtur multique medici neglecta oībus hoc acumine utuntur, tū q facilius hētur, tum q facilius laxat. Sed antequā alia medicina ex eo acuat, ita p̄parandū est, ut eius malitia reprimatur. Plinius lib. 25. Anagallida aliqui acoron vocant, duo sunt eius genera. Mas flore fœniceo, fœmina ceruleo, non altiores palmo, frutice tenero, folijs pusillis rotundis in terra iacentibus. Nascuntur in hortis, & locis aquosis, priorque floret cerulea, utriusque succus oculorum caliginem cum melle discutit, & ex ictu cruorem magisque cum attico melle iunctus pupillas dilatat. Et iō hoc inunguntur, quibus paracentesis fit. Iumentorum etiam oculis medetur. Succus eius purgat caput per nares infusus, ita vt deinde uino colluatur. Idē quoq; succus cōtra angues in uino bibitur. Mirū q fœminā po-

cora nitant, at si decepta similitudine, quia flore distat tantum, degustauerint, statim eam in remedio quærunt quæ asila nuncupatur. Dyascorides. Anagallis quam multi acoron dicunt, duæ species sunt, vna quæ florem hiacincthinum profert, & fœmina est. Alia verò quæ flores pacllii colorem habentea profert, & masculus est. Ambarum fruticea sunt minores ac super terram expansi, sed quadratas virgellas habētes ad tyrsum cū tenui radice, semē desuper obrotundum habentes. Ambæ verò vulneribus effectum præstant humorem non admittunt. Infixa corporibus euocant, præsentia vulnera abstinent. Dolorem dentium prohibet succus eius, si pro dextro dante in sinistro nare fuerit immissus. Idem cum attico melle cocto adhibitus oēs causas vel caligines oculorū deterit siue vitiū eorū, qđ argenia dī. Morsibus quoq; venenatis bibitus medetur, freneticis, & hidropicis, & epaticis ac renali passione defectis auxiliatur. Alio tumenti imposita subuenit. Alias verò imposita si fuerit, inutilis est. Succus quoque naribus infusus, putredinem capitis purgat, habet.n. desiccatiuam virtutem absq; mordicatione, unctaque vulnera glutinat, ventrem quoque deducit, mulso admixtus, & potui datus, herba ipsa contusa, & imposita stipes educit de corpore. Ex herbario. Anagallis succus melli permixtus æquis ponderibus, & naribus infusus, flegmata deducit, dentium dolorem sedat, faciem quoque mulieris claram, & densam reddit, facit etiam ad epilenticos, & mente alienatos.

De Ancusa. Cap. XXXVI.

Isidorus vbi supra. Ancusa est herba, cuius radix digitos inficit contrita. Sanguinei quoq; coloris est, vnde etiam pictoribus ad purpurā effingendam vel efficiendā in vsu est. Dyascorides. Ancusę duo sunt genera, vna siquidem habet folia lactucæ similia, sed acuta, & aspera, & integra, & spinosa. Radix est ei crassitudinem habens digiti, coloris sanguinei, in æstate digitos inficiens. Nascitur in locis cultis, habens in Aegypto folia super terram sparsa, virtus redarguentis est radix medetur cōbustionibus, cera, & oleo additis. vulnera renum optime curat, ignē sacrum cum polenta extinguit, maculas corporis, & lepras cū aceto imposita emundat. Supposita menstruis imperat. Abortum facit. Eius elixatura rectè mulierū sterilis adhibetur, nefreticis aut spleneticis opitulatur, & cū uino febrientibus. Eius quoq; folia ventrem stringunt cū uino bibita. Ipsius herbæ coctio mēbrū arcuatū sanat. In oleo decocta, & admixta cerę apponit vstionibus, & vlceribus difficile cicatrixātibus. Alia est herba q̄ multi dicūt alcibiadon, supradicta minor, habet.n. folia minora, sed aspera, virgasq; similes, sed tenues, sup quas florē purpureū vel phenicεum pfert. Radices habet ruffas, & oblongas. Nascitur in locis arenosis, vnaq; virtus est radici, & foliis. Morsibus venenatis occurrunt, māducata, bibita, & in collo ligata, vim venenatorū nō admittunt. Folia masticata si conspueris serpentē necabis. Est & alterū genus ancusæ supradictæ simile, sed minus habet semē, & phenicεū colorē, & hoc similiter masticatū, & consputū, celerē serpentibus infert mortem. Radix eius cū cardamo, & isopo bibita, lūbricos latos excludit. Ex herbario. Ancusa duplex est, vnā quā astabatā uocāt, alia q̄ maximè medicinæ apta est, hæc in terra p̄ssa, spinosis foliis sine caule nascitur, & mense Februario legitur. Radix eius in oleo decocta, & cera facit ad combusturas.

De Aristolochia. Cap. XXXVII.

Isidorus. Aristolochia dicitur eo quòd, mulieribus fetis optima esse comprobetur. Nam post partum supersessa matricē beneficio vaporis expurgat. Huius genera sunt duo, una dicitur rotunda, eo quòd radicem habeat rotundam, Altera verò lōgam habet, cum ramis, & foliis longioribus. Quam etiam dactilinam vocant, eo q̄ radice sit robore digitali, & longa. Plinius li. 25. Aristolochię nomen inter nobilissimas herbas grauidę dedisse uidentur, quam esset atiste recuses. Nostri malum terræ uocant, & quatuor eius genera seruant, unum tuberius radicum, rotundis foliis inter maluam, & hederam, nigrioribus ac mollioribus. Alterum, mascula radice, quatuor digitorum longitudine, baculi crassitudine. Tertium verò longissimæ tenuitatis, vitis nouellæ, cui sit præcipua vis, omnes colore buxeo, caulibus paruis, flore purpureo. Bacculas ferunt paruas vt capari, valent radice tantum. Est etiam quarti generis, quæ uocatur pistolochia, tenuior quam proximè dicta, radicis densis capillamentis crassitudine iunci plenioris, hanc quidam pollyrrhison vocant. Omnium medicatus est odor, sed oblonga radice, tenuiorique gratior. Carnosi enim est corticis, unguentis conueniens nardinis. Locis nascuntur pinguibus, & campestribus. Effodere eas messibus tempestiuum, ita desquamato terreno seruantur. Maximè verò laudatur pontica, & in quolibet genere quoque ponderosissima, medicinis aptior est. Rotunda contra serpentes. Oblonga in summa gloria est etiam modo, a conceptu admota uuluis in carne bubula mares, ut traditur, figurat, piscatores Cāpaniæ radicem illam, quæ rotunda est, uocant uenenum terræ. Hanc verò consusam immixta calce mari sparsere, mira cupiditate pisces aduolant, statimque exanimati fluitant. Radix pota ex aqua, eius quæ polyrrhisos uocatur, conuulsis, contusis, ex alto præcipitatis, esse traditur utilissima. Semen verò pleureticis ac neruis confirmare, & excalefacere. Eadem satyrion est. Idem in lib. 25. Aristologia putrida vlcera curat, solida expurgat cum melle, ferrum & æs extrahit, infixa corpori omnia, pręcipueque sagittas, & ossa fracta cum resina. Auicenna. Aristologia duplex est. Quædam est longa, quædam rotunda. Et quædam est similis palmiti uitis rotunda, quæ dicitur fęmina. Et est etiā ex longa, & rotunda, & est fœmina cuius folia sunt similia folia planta, quæ dicitur safos, quæ est maneries uolubilis. Et est boni odoris cum acuitate, & ad rotunditatem declinans tenera, habēs ramos plures ex una radice longos. Et inter flores eius est quoddam rubeum fœtidi odoris pileatam habens formam. Longa verò, & est masculus, folia sunt longiora, & unusquisque tyrsus habet longitudinem unius palmi, purpureum habens florem fœtidum, super quem apparet simile quoddam flori priori. Et radix eius in longitudine est unius palmi, & crossitudinem digiti habens. Et eius quæ vitis palmiti similis est longæ, tyrsi sunt parui, & folia sunt sicut folia semperuiuæ, & eius flos est sicut flos ruthę, & ipsius radix est superfluę longitudinis crossum habēs corticem, quo venditores mediciuarum utuntur in creatione oleorum. Omnes eius species sunt calidæ in quarto gradu, siccæ in secundo. Est autem abstersiua, & aperitiua, subtiliatiua, attenuatiua, attractiua. Et longa quidem in nascentibus, & ulceribus dignior est, quia calidior, & magis abstersiua, sed in reliquis operationibus rotunda. Confert autem morpheæ, & abstergit dētes propriè rotunda. Mundificat quoq; pectus, & pulmonem, & cōfert dolori lateris cū aqua bibita. Mūdificat aūt ulcera sordida, & excoriationi generat carnē propriè lōga, prohibet fraudē veterū putridorū. Confert etiā puncturæ scorpionis, & ad alia multa proficit. Platearius vbi supra. Aristolochia vtraque calida in primo gradu, & sicca in secundo. Rotunda magis competit medicinæ, & radix magis, quàm folia. Habet autem virtutem dissoluendi, consumendi, & expellendi uenenum: puluis etiā eius vulnere vel fistula mortuam carnem corrodit.

De Arnoglossa. Cap. XXXVIII.

Isidorus. Arnoglossa est idem quod agni lingua, scilicet herba, quæ a Romanis plantago dicitur eo, quòd planta eius cito terræ adhæreat, & hac multi pro olere uescuntur. Platearius. Arnoglossa siue eptapleuros nomen sumpsit a similitudine agninæ linguæ. Nam Græci arnon dicunt agnum, glossos linguā, uel quia sepe adnata habeat gesmina in longitudine septem, costis similia, ideo eptapleuron uocatus, latinè verò plantago nominatur. Eius genera sunt duo, maius scilicet poliplenron, & aliud quod est minus, & illud quidem, quod minus est, habet folia minora, & angusta, & lenia. Eiusque uirga multos habet angulos ad terram inclinata, florem habens uiridem, & super ipsam uirgam semen. Nascitur autem in locis carduariis. Alterum genus plātaginia habet folia lata, & neruosa, huius uirgæ sunt ruffæ, unius cubiti longitudine a media uirga usque sursum est semine plenum, radices habet multas, & teneras, & asperas, & albas, ad unius digiti crossitudinem. In uallibus nascitur, & in locis aquosis, & in hortis, & in pratis. Melior est tamen maior, virtus est ei in foliis sicca, & stiptica. Cathaplasma adhibita sordida uulnera purgat, & reumata purgat. & siccat profluentibus sanguinem occurrit, maculas nigras curat, & ad cicatrices vulnera facile ducit. Semen eius tusum, & in puluerem redactum, sanat uulneri aspersum, & ustionibus est singulare præsidium. Morsibus caninis auxilium præstat, & scroffis ac tumoribus, maximè si cum sale imponatur. Tosta verò folia eius cum aceto, & sale dissentericis acceliacis opitulantur, maximè si cum lenticula adhibeantur. Cocta iterum subueniunt hidropicis, & epilenticis proiunt, & asmaticis. Succus eius gargarismo purgat sordida oris uulnera. Idem extinguit sacrum ignem, cum absinthio, & cymolea mixtus, & fistulis medetur, per clistere adhibita, dolori aurium infusus medelam præstat, oculorum quoque dolores mitigat. Collirijs necessariè miscetur, gingiuis sanguinem abstinet, ptisicis, & sanguinem reiicientibus adhibetur, dissentericis quoque clistere adhibitus maximum præsidium est. Effocationem sterica cum lactis adhibita soluit, & matricis reumatismum similiter suspendit. Semen eius cum uino bibitum uentris solutionem stringit, ac reiicientibus sanguinem mire proficit. Herba ipsa cum uino uel aceto cocta, id confert. Elixatura quoque radicis eius omnia supradicta facere potest. Cruda commasticata dentium dolorem ac uesicæ mitigat. Minor etiam planta ualet ad multa, prout sub hoc nomine plantago dicetur inferius.

De

De Arthemisia. Cap. XXXIX.

Isidorus. Arthemisia est herba Dianæ a gentibus consecrata, unde & nuncupata. Diana siquidem Græcè arthemis dicitur. Plinius libro 25. Arthemisiam, quæ anthea Parthenis vocabatur, ab Parthem id cognominatam sicut quidam putant, quoniã priuatim fœminarum malis medicatur. Absinthii modo fruticosa est, maioribus foliis pinguibusque. Duæ sunt eius species. Altera quidem latioribus foliis. Altera verò tenuioribus foliis, & nõ nascens nisi in maritimis. Idem li. 26. Arthemisiam, & elelispha cum alligatas qui habet uiator, negatur lassitudinem sentire. Arthemisia naturæ muliebri medetur ex oleo hyrino vel fico trita. Aut cum mirra apposita. Eiusdem quoque radix pota in tantum purgat, ut partus enecatos extrahat. Decoctum ramorum eius menses, & secundinas insidentibus. Ad eadem omnia prosunt eius folia potu vel imposita ventri vna cum farina ordeacea. Platearius ubi supra. Arthemisia, quæ alio nomine dicitur mater herbarum, calida est, & sicca in secundo gradu. Huius folia magis competunt medicinæ, quàm radix, ualet autem contra sterilitatem mulieribus factam ex humiditate. Nam si ex siccitate potius obesset, valet etiam ad alias mulierum causas. Idem contra emigraneam, & cephaleam. Dyascorides. Arthemisiæ sunt duo genera, vna est fruticosa similis ablinthio, folia maiora, & pinguiora habens, & hastas longas, hoc nascitur in maritimis locis lapidosis, & sabulosis, floret autem æstate floribus albis paruulis, graue olentibus, amaris, alia verò in mediterraneis nascitur, vnam habens hastam foliis plenam, florem melinum, & tenuem atque iucundiorem, habet autem vtraque virtutẽ acerrimam, purgatiuam, tenuantem, calidam, lepromericam, & multis ualitudinibus remedium præstat. Macer. Herbarum matrem dedit arthemisia, nomen, præcipuè morbis mulieribus illa medetur. Menstrua deducit eius decoctio sumpta. Hæc matrixque facit, si sæpe fouetur eadem: Vel si cruda mero sociata terendo bibatur. At si trita matris super aluum nocte ligatur, Pellit abortiuum potu uel subdita tantum Duricias soluit ftericas pellitque tumorem. Vrinam potata ciet, lapidesque repellit. Ictericosq; iuuat cum vino sæpius hausta. Hanc adipi iunctam strumis apponere laudat. Plinius, atque iubet cum vino sumere tritam. Hic opium nimium si quemquam læserit haustum, Subueniet eximie, si vino iuncta bibatur. Affirmat quidam quisquis gustauerit illam. Quòd nullo valeat nocuo medicamine lædi. Et quòd cum morsu non appetat ulla ferarum. Radix illius collo suspensa rubeis. Dicitur, & cunctis nociuis obsistere ramis. Succus adhuc eius cum vino proderit haustus. Si multo contrita recens seruabitur herba: Vinum prædictis reddit medicabile morbis. Et sapor est, & odor uino gratissimus illi. Confortat stomachum sanat precordia sumptum. Et multis aliis affirmãt vtile causis.

De Asa, & asaro, & asclepia Cap. XL.

Auicenna. Asa quidem duarum specierum est, quarum vna est fœtida, & altera odorifera, nec fortem odorem habens. Calidior eorum est fœtida, & est herba vehementis ignitatis in se tota, plurimum huius speciei est carmense, & almaroth gumma, de qua scilicet inter alias gummas dicetur Infra. Et est calida in principio quarti, sicca in secundo, frangit ventositates, & effugat eas propter suam resolutionem, & est cũ hoc inflatiua. Incidit, & resoluit sanguinem congelatum in ventre. Confert alopiciæ illinita cum aceto, & pipere, & quando administratur in cibariis facit bonum odorem, & abscindit verrucas, quæ sunt ut claui. Cum inciduntur rectè apostemata fraudulenta mortificantia membrum, & ponitur asa super ea, cõfert, & est bona in cura dubelet apparentium, & occultarum. Confert impetigini. Quando bibitur cum aqua grauatorum confert conuersioni lacertorum, & confert doloribus neruorum sicut terano, & paralisi. Confert dentibus, & habet operationem pro nne in epilensia, & cum ex ea fit gargarismus eradicat sanguisugam gutturi annexã, est bona initio aquæ alcofol facto ex ea cũ meste. Valet & ad plura alia. Isidorus. Asarum nascitur in vmbrosis montibus, herba floribus casie similibus. Inestque flos iuxta radicem purpureus in quo semen continetur vuarum simile, radicibus pluribus ac tenuissimis, & bene redolentibus, & est virtute similis nardo. Dyascorides. Asarus est quam multi nardum agrestem appellant, habet folia hederæ similia, tenuia & rotunda, florem inter folia iuxta radicem purpurei coloris in similitudinem iusquiami. Semen vero simile uuis, habet & radices plurimas tenues atque nodosas, & geniculosas similes agresti, idest graminis odore suaues, ac linguam remordentes cum feruore sufficienti. Habet enim calefacientes vires, & cum acrimonia rixantes, unde urinam, & menstrua prouocat. Ad totum & corpus facit, cum uino, & oleo iunctum calefaciendo. Dyuretica est, hidropicis, & schyaticis prodest. Pota cum mulsa ventrem purgat sicut elleborus albus. Miscetur quoque diuersis oleis odoratiuus. Nascitur autem in locis umbrosis, & montuosis in Frigia, & etiam in Ponto vel Italia. Auicenna. Asarum est herba habens semina plurima cuius radicum nodus est tortus, & assimilatur piperi boni odoris linguam mordicantis, habet florem inter folia apud radicem suam, cuius color est purpureus similis flori iusquiami. Radix eius est magis iuuans, quã aliquid qđ in eo fit, & eius virtus est virtus acori uel in eo fortior. Ex eo melius est, quod subtilis odoris est. Nam calidum est, & siccum in tertio gradu, & dicitur, quòd siccitas eius est maior caliditate ipsius. Operit, & sedat omnes dolores intrinsecus proptereque infusio eius, & subtiliat, & resoluit, membraque frigida calefacit. Confert etiam schyaticæ ac dolori aurium antiquo & propriè ipsius infusio. Confert iterum grossitudini corneæ, & opilationi epatis, eiusque duriciei, denique confert eius infusio ictericiæ, & hidropisi, eiusque iuuamentum est maius in febribus, & confert duriciei splenis, vesicam & renes prouocat eiusque potio sicut elleborus albus in purgatione ventris cum aqua mellis soluit. Plinius libro 21. Asarum esse salutare iecoris tradit vitiis, axungia sumptũ in emina mulsi myrti aluũ purgat ellebori modo, hidropicis quoque prodest, ac præcordiis vulsis & morbo regio. In musto si addas facit uinum urinis ciẽdis. Cum folia mittit in umbra effoditur atque siccatur. Idem in libro 27. asclepia est herba habens hederæ folia, ramos lõgos, radices numerosas, tenues, odoratiuas, flos eius aureus, granæ semine ferrulatum. Nascitur in montibus. Radices eius medentur torminibus. Contraque serpentum ictus, ualet non solum modo, sed etiam illitum.

De Baccari, & barba hircina, & basilica. Cap. XLI.

Diascorides. Baccaris herba est odoratiua coronis apta, folia habens aspera, & lata interscisa. Cui uirga est vnius cubiti longitudinis, angulosa, ramis asperis plena, florem habet purpureum, & pinguem, & albidum, & odoratum. Radicem habet similem elleboro albo, odoremque similem cymiano. Nascitur in locis humidis, & asperis. Radix eius in aqua cocta conquassationibus, & de alto cadentibus opem fert bibita. Tussientibus etiam medicatur, urinam prouocat, supposita menstruis imperat, morsibus uenenatis occurrit. Cum uino bibita idem præstat, unctionibus quoque bene miscetur pro odore, uirtus est ei stiptica, & digestibilis, imposita tollit dolorem capitis, tumorem oculis amputat, alopicias succo emendat. Mammarum tumorem imposita spargit, ignem sacrum extinguit. Eius herba somnum inducit. Plinius libro 21. Baccar quam aliqui ex nostris perpensam vocant, auxiliatur contra serpentes, & contra epyforas, & capitis dolores atque feruores, imponitur & mammis a partu tumentibus, & egylopis incipientibus atque sacris ignibus. Est etiam epaticis, conuulsis, & suspiriosis salutare, radicem eius decoctam bibere, laterum quoque punctiones tollit, vesicæ calculos pellit. Cum diaplasmate tunditur, & odoris gratia uestibus inseritur. Eius etiam odor somnum gignit. Auicenna. Barba hircina par habet caliditatis, & frigiditatis, imo frigiditas eius est in fine primi gradus, & siccitas eius vehemẽs ad tertium peruenit. Stiptica est usque ad terminum, & radix eius est fortioris stipticitatis. Ponitur in rytiaca ad constringenda membra. Succus eius est in stipticitate seminis rosæ, folia eius cum exiccantur uulnera ulceraque consolidant, & ulceribus antiquis conferunt. Ipsius quoque flos in omnibus istis est fortior. Radix eius est ex medicinis aurium sordiciem abstergentibus, itemque ulcera desiccantibus, & odoratui conferentibus, flos eius, & folia, & radix quodcumque fuerit bibitũ cum aqua ordei, pulmonis ulceribus confert, eiusque succus sputo sanguinis prodest. Confortat hæc herba stomachum, & prohibet effusiones materierum ad ipsum, proprièque succus eius. Est etiam medicina fortior ad intestinorum ulcera, quando bibitur flos eius proptereque succus cum uino. Ad fluxum quoque sanguinis ex matrice ualet in modum emplastri superpositus aut etiam bibitus. Ex herbario. Basilica est herba filici similis, foliis longioribus, & angustis, guttis nigrioribus, & asperis. Radix eius pedi vrsi similis est, florem crysoneum habet, hæc omnes basilicorum insidias obtinet, & qui secum illam habuerit eos obtinet, ad omnes quoque serpentium generationes tutus erit, sed qui eam legit, ab omnibus mundus erit.

De Borith, & bocratione ac botri. Cap. XLII.

Glosa super Hieremiã. Borith herba fullonum dr̃, quæ in palestina in humidis, & uirentibus locis nascitur. Eãdem uim quam & nitrum habet ad lauandas sordes. Dyascorides. Cocracion quia risum adducit si quis eam manducauerit, multi apium risum uocant. Huius species sunt quatuor, una habet folia coriandro similia, sed latiora, & alba, & pinguiora, florem uerò melinum aliquãdo purpureum, uirgamque non longam, sed breuẽ. Radicẽ albã, & non amaram, in modum ellebori fissam,

virtus est ei inscida & exulceratiua, locis aquosis nascitur, vulneribus cum axungia siue sale imposita ; putredines ac sordes expurgat. Sed non diutins in loco stare debet ne carnem sanam vulneret. Hæc eadem, quæ stelecta dicitur, cum fimo porcino trita, & imposita serophas formiculas, & apostemata intra pancas dispergit horas. Secunda est tyrsi longioris, foliis hirtis, multisque locis inscisis, gustu acerrimis, hæc multa in Sardinia nascit, quam dicunt apium agreste, eique virtus est inscida valde. Tertia species est habens folia paruissima, & incendiosa, tetri odoris, cum floribus aurosis, brocationis genus, quod scatiten dicit, & locis sabulosis, & campis arenosis nascitur. Radix eius articulo similis est, quæ radiculas paucas, & tenuissimas habet: hæc herba cum radice sua, & cum aceto mixta, & imposita, cicatrices nigras colori proprio reddit: luna crescente cum in signo tauri vel scorpionis fuerit, prima pars in collo ligata, lunaticos sanat. Quarta species florem lacteum habens: omnes cum foliis, & radicibus vulneratiuę sunt, & scaroticæ, unde cum dolore exulnerantes impositæ vngues leprosos tollunt, idest verrucas expurgant, stigmata quoque auferunt. Alopiciis medentur, & ipsorũ elixatura fomẽto pernionibus opitulatur. Radix eius sternutamenta prouocat. Sicca verò adhibita dentium dolorem sensim auferendo tollit, folia eius cathaplasmate imposita cruda vstulationem absque scara faciunt, siquidem vrendo exeunt. Tyrsus quoque naturaliter facit ad omnes leprosos, & crepaturas cutis quas Græci stigmata uocant. Secundum alios hæc herba similis est cicutę, crescens in modum ferulę, florem in summo aurosum ac splendidum habens, radicem subalbidam, & longam, in locis humidis nascens. Habet autem vires causticas, & vlcerantes. Plinius li. 25. Ranunculum uocamus quem Græci botrachiõ, cuius genera sunt quatuor, unum pinguioribus quasi coriandri foliis accedentibus ad latitudinem maluæ, limido colore, gracili caule, & alba radice. Nascitur in limitibus humidis, & opacis. Alterum genus foliosius pluribus foliorum inscissuris, altis caulibus. Tertium est minimum graui odore, aureo flore. Quartum est huic simile, sed luteo flore. Omnibus est uis caustica, si cruda folia imponantur, pustulas vt ignis faciunt. Ideoque ad lepras, & psoras utuntur his, & ad tollenda stigmata. Omnibus miscentur causticis. Alopiciis etiam imponunt celeriterque remouentes. Radix in dolore commanducata diutius rumpit dentes. Eademque sicca conscisa sternutamentum est. Nostri etiam herbarii strumam vocant, quia medetur strumis, & pannis parte infirma suspensa. Dyascorides. Botris herba est fruticosa, tota super terram sparsa, colorem melinum habens per interualla fruticata, virgę huius in omnibus ramis semine plenę sunt, foliaque cũ maximo, & bono odore, ideoque multi pro suauitate odoris eã rebus aliis adiungunt. Nascitur in locis cultis, & spaciosis, quæ cum uino bibita prodest orthopnoicis. Capadoci verò illam dicunt ambrosiam, alii arthemisiam. Succus eius in balneo bibitus ictericis colorem reddit.

De Brancha vrsina, & brionia. Cap. XLIII.

PLatearius. Brancha vrsina est calida, & humida in primo gradu, virtutem habet mundificandi, maturandi, & lenificãdi. Contra frigida apostemata eius folia cum porci axungia teruntur, & supponuntur trita, & in aqua decocta. Contra uitium splenis, & ariditatem neruorum fit ex eadem cõtrita, & in oleo diu macerata cera colaturæ addita vnguentum, folia: uerò recentia semper in vnguentis sunt ponenda. Isidorus. Brionia est herba quædam quam latini vocant albã vitem vel a coloris qualitate, vel quòd eius radix contrita, & infricata corpori teneriorem, & candidiorem reddat cutem. Nam & succus baccarũ eius, lac siccis reddit uberibus. Dyascorides ampelosseuçe vel brionia habet hastas, & folia uitis nostræ similia, sed aspera, & minora. Capriolis quoque similes sunt implicantes se, semenq; eius est vuæ simile ratum, & fuluũ. Foliis, & hastis eius, & radici virtus est inscida, vnde vulneribus chironiis medicatur, superposita vulnera, & cancros ad sanitatem perducit. Radix eius colorẽ bonum corpori reddit, liuorem & pauaricia emendat. Cum uino in cathaplasmate adhibita duricias apostematum ossaque corpori infixa eicit. Medicaminibus stipticis necessariè commiscetur, epilenticis bibita toto anno præstolatur. Simili modo accepta prodest apoplexiæ, & stomaticis præsidiũ est singulare. Morsibus venenatis occurrit, abortum facit, & plus accepta maniam adducit. Secundinas deponit, vrinam prouocat addito melle ut electuarium datur. Sicque dispnoicis, & effocationibus opitulatur. Tussim, & dolorem lateris compescit, de alto cadentibus, & conquassationibus maximum remedium existit. Cum aceto bibita splenem siccat. 30. diebus accepta. Cum caricis quoque factum cathaplasma facere potest omnia suprascripta, in aqua cocta, & fomento adhibita, ictericos purgat. Succus eius cũ mulsa bibua, omnia suprascripta facere nouit, & flegma deponit. Caprioli eius in uino elixi, & comesti, ventrem, & urinam mouent. Semen eius tritum ac perunctum scabiem, & leprosos curat, & lac mulieribus præstat. Succus quoque baccarum eius lac siccis reddit mulieribus. Radix prolectoriam, & extenuatoriam habet virtutem, & desiccat mediocriter. Ideo splenem resoluit in sclyro si posita fuerit. Extrinsecus autem suprapposita cum ficis scabiem, & lepram sanat. In cibo etiam pro splene datur, ac per urinam splen digeritur. Hæc herba denique tam laudabilis esse probatur, ut tyriaca potione misceatur.

De Buglossa. Cap. XLIIII.

ISidorus. Buglossos a Græcis est dicta, eo quòd asperrima folia in modũ linguæ bouis habeat. Quæ mirũ in modũ ob sapientiam nutriendam a ueteribus infundenda uino memoratur. Conuiuiis quoque hilaritatem præbere fertur, & etiam pro olere sumitur. Plinius libro vigesimoquinto. Buglossos folia habet bouis linguæ similia, super terram sparsa, & aspera, & nigra & minora. Quæ uino mixta animi voluptates auget, & uocatur euphrasinum, fluitiones quas Græci rheumatismos dicunt sedat, & schyaticis cum aqua bibita singulare præsidium tribuit. Auicenna: Lingua bouis est herba lata habens folia. Et canna eius est plana, cuius rami sunt vt pedes locustarum, & color est ex viridi, & citrino, administranda est autem in medicina, illa quæ crossa habet folia, super quorum faciem sunt puncta, quæ radices spinorum aut pilorum exeuntium ab ea. Proxima est æqualitate in calore, ad caliditatem enim paruam declinat, & est in fine primi gradus in humiditate. Quæ autem sicca est, minoris est humiditatis: uirtus eius est, quæ adusta est alcula, quæ sunt in infantibus remouet, & inflationem oris sedat. Est etiam lenificatiua pectoris, & confortatiua cordis. Bona melancoliæ ex solicitudine ac tremori cordis in vino, & dispositionibus melancolicis. Quidam in potu tribuunt eam ad tremorem cordis calidam. Confert etiam tussi, & asperitati cannæ proprieque cocta cum zuccaro, & idromelle. Macer. Lingua bouis Græco sermone buglossa uocatur. Hæc coleram rubeam nimio feruore perustam. Purgat cum vino si fuerit sumpta frequenter. Cardicam colore quam fecit copia nigræ. Consimili pota: a modo curare valebis. Pulmonum nocuos humores detrahit hausta. Mixtus aquæ tepidæ succus si sumitur eius. Vim memorem cerebri dicunt seruare periti. Vinum potatum quo fit macerata buglossa. Lætos conuiuas decoctio dicitur eius. Reddere, si fuerit inter conuiuia sparsa.

De Bupreste ac butalmo. Cap. XLV.

PLinius libr. 22. Buprestim, magna constantia Græci in laudibus ciborum etiam habuerunt Idemq; remedia tanquam contra venenum prodiderunt. Ipsum quoq; nomen est indicio, bonũ esse venenũ quos ea degustata dissecari, aliàs dissilire fatentur. Quapp nec de hac plura dicemus. Isido. vbi sup. Butalmon habet florem croceum oculo bouum similem, vnde & a Græcis accepit nomen. Est aũt caule molli, folijs similibus Coriãdri. Nascitur iuxta muros ciuitatum. Plinius lib. 25. Butalmon oculis boum similis, folio fœniculi, circa oppida nascitur fruticosa caulibus, qui & decocti mãducantur. Quidam eam calchian vocant, hnc cum cera sciromata discutit. Dyascorides, Butalmos est herba anthemi similis, lænes emittens tyrsos, & folia tenuiter scissa & mollia, maratro similia, flores habet nigros ac vehemẽter splẽdentes, & in oculorum similitudinem rotũdos, vnde & nomẽ traxit. Nascitur in ciuitatibus, flores eius aut folia trita, & aceto vel cerato addita, pustulas, & duritias spargere prohibentur. Aliqui vero affirmant, quod si postquam lauatur quis eam biberit, bonum colorem restituet, & maximè arcuato morbo infectis: acris est herba, & ideo dyaforetica. Tyrsi eius in cibum sumuntur. Est & huius species mollis, folijs Coriandro similibus, nascẽs iuxta muros ciuitatis, viridis, vel arida cũ vino sumpta oscedinẽ oris purgat, dentium dolores, vel si nutauerint succus, vel puluis eius cum vino sumptus mirifice sanat, viridis quoque cũ sua radice trita & cum optimo vino sumpta, paralisim curat, eiusq; succus pro viribus potui datus ventrem purgat. Præterea splenecticis, aut paraliticis data proficit. Eiusq; flos comestus omni tempore anginam hoc est synatiten pati non permittit.

De Calamo agresti, & aquatico. Cap. XLVI.

ACtor. Calamus est arundo vel arundinei generis. Sed est etiam calamus aromaticus de quo suo loco inter arbores aromaticas dicetur inferius. Isidorus lib. 16. In stagnis Indicis arundines calamique dicuntur nasci, ex quorum radicibus expressum suauissimum succum bibũt Indi, vnde & Varro. Indica non magnum in arbore crescit arundo. Illius. & lentis premitur radicibus humor. Dulcia cui nequeant succo concedere mella. Glo. super Isaiam. 12. Calamus de quo charta fit medullã habere videtur, & nõ esse uacuus, sed fragilis est, & cito marcescit, unde scriptum est: calamus, & iuncus marcescit. Diascorides, Ca-

des. Calamus agrestis maior est in omnibus agaricis. Quem si comederint animalia citius infert mortem, & maximè ille, qui nascitur in Babylone, & in Parnaso: hastas habet multas, folia hæderæ similia, flos eius albus, & odoratiuus, semen verò minutum, & bonum. Radices quinque vel sex habet albas, & longas, & dulces, vnius digiti crossitudinem habentes. Ex eius elixatura conficitur medicamentum, quod tollit caligines oculorum. Elixatura radicis eius tantum potest quantum & radix. Semẽ eius diureticum est, nauseam prouocat, ventrem stringit. In Sicilia nascitur, quæ bouem impiguat, si fuerit viridis comesta.

De Calamento. *Cap.* XLVII.

PLatearius. Calamentum est herba, quæ alio nomine dicitur nepita. Calidum est, & siccum in tertio gradu, melius est mõtanum, quia magis siccum. Cum flores producit debet colligi, ac per annum potest seruari, habet autem virtutem dissoluendi, & consumendi, & confortandi. Contra tussim frigidam, & antiquum asma, datur vinum decoctionis eius, & liquiritiæ, & vuæ passę vel ficuum siccarum. Ad hoc quoque potissimum est electuarium, quod dicitur dyacalamentum. Præterea contra prædicta datur puluis eius, & cum ouo sorbilt, crispillę quoque fiunt de farina ordei, & puluere calamenti. Contra dolorem quoque stomachi ex frigiditate, & intestinorum frigiditatem, vtatur patiens in cibis puluere ipsius, & vino decoctionis eius: valet etiam inunctio circa renes contra tenasmon ex flegmate nitreo vel alio humore frigido, prodest iterum contra reuma frigidum, si vngatur occipiti, & contra vuluę relaxationem in gargarismo. Auicenna. Calamentum aliud est fluuiale aliud est montanum, isopo simile in sapore, & similiter eius folia sunt ei similia. Est & alia species eius, quæ nominatur, alhaiuni, & alia, quæ dicitur calamentum herci, eiusque virtus est sicut virtus aliorum acris. Calamentum quidem est substantiæ subtilis, & montanum fortius fluuiali. Subtiliat fortiter acuitate sui, & amaritudine, & proprie siluestre, propter hoc est rubificatiuum, & vlceratiuum. Cumque bibitur solum, prouocat sudorem, & calefacit vehementer per id, quod extrahit e profundo corporis, & inscidit, & exiccat, & calefacit valde. Quando recens decoquitur cum uino, & fit emplastrum ex eo, vestigia nigra remouet a corpore, & occultationem, quæ accidit sub oculo. Montanum confert rupturę atque rasurę intestinorum, fitque balneatio ad pruritum, & scabiem ex eius decoctione: potus decoctionis eius contritioni lacertorum in carnibus suis, & extremitatibus, ex eo fit emplastrũ ad epaticam, & schyaticam, adurit cutem, & permutat complexionem, & extrahit de profundo. Et quando comeditur, & bibitur post ipsum aqua calci diebus continuis, confert elefantiæ atque varicibus. Bibitum quoque confert spasmo, & linitur ex eo podagra, & confert suffumigatio cum ipso, confert etiam potus eius lepræ, non tantum sua resolutione sed sua subtiliatione, & etiam inscisione. Præterea succus eius interficit vermes in aure, & in ipsa est uirtus faciendi sodã. Montanũ quidem cõfert oris ulceribus, & extrahit superfluitates ex vtrisq; naribus. Qđ adustum est de alhaiune gingiuas stringit. Confert etiam decoctio dilationi anhelitus, & est fortis in extractione humorũ viscosorum, & crossorum ex pectore, propriè cum comeditur cum ficubus. Confert etiam dolori laterum, & quidem fortius est illo montanum. Calamentum hirci confert cordis tremori. Confert etiam paucitati appetitus, ac debilitati stomachi, propriè siluestre, confert etiam patientibus ictericiam cum abstersione, & apertione ac subtiliatione sua, etiam colicam patientibus, & melancolicam. Confert etiam hidropisi qñ comeditur cum ficubus. In montanis quidem est virtus faciendi appetitus cibi, & succus eius confert hidropisi. Calamentum hirci cum croco super splenem in emplastrum extenuat eum. Est etiam vehementer cõferens stomatico, cordis tremori, & nauseæ conturbationi: eius decoctio prouocat vrinam, & confert pungitiuo ventris dolori, & colicę passioni. Tritum ac decoctum, & bibitum cum melle prouocat menstrua, & qñque facit vomere flegma, valet etiam herba contra morsus, & punctiones ac venena: secundum quosdam abscindit coitum, & pollutionem prohibet, ventremq; siluestre soluit sufficienter, confert etiam matrici, ac vermes interficit, & montanum solutione coleram nigram educit.

De Camedria. *Cap.* XLVIII.

ISido. Camedrios appellata est a Græcis, ex eo quòd sit breuis, ac per terram strata, & munita folijs paruissimis. Platearius ubi supra. Camedrios appellatur quercula minor, sicut camitheas quercola maior, vtraque calida est, & sicca I tertio gradu, & similis est illarum uirtus, habentque uirtutem, & diureticam, & mundificatiuam. In fine veris cum flores producunt debent colligi cum folijs, & floribus, abiectisque radicibus in vmbra desiccantur, ac per annum in efficacia multa seruantur, valent contra stranguriam, & dissuriam, & flegmaticam passionem, & contra splenis, & epatis opilationem, & iterum contra uomitum factum ex anastropha vel ex aliqua causa frigida, cum melle datus earum puluis, lumbricos necat. Optimum est etiam contra catarrum, si pulueres iidem in sacello calidi ponantur, & capiti supponantur. Idemque puluis in cerato vulneraque superaspersus cõsolidat, valet & ablutione capitis cõtra furfuriscas. Contra paralisim uerò dolenti loco herbæ ipsæ supponũtur decoctæ in uino, ualent etiã in fomentatione, & cathaplasmatę ad matricem mundificandam, & ad menstruorum prouocationem, & ad matricem infrigidatam ex superfluitatibus flegmaticis calefaciendam Dyascorides. Camedria vel cymelia frutex est virgas habens formosas in omnibus notas. Nascitur in locis asperis, cum uirgis plurimis tenuibus in lõgitudine cubiti, folia sunt ei cameleæ similia, sed angustiora, & pinguiora cum masticatione argillosa, & glutinosa; florem habet semenque paruum, rotundum, in initio viride, quod acceptum flegma deponit coleramque. Eius grana trita cum oleo, & nitro non facile sudantibus rectè perunguntur addito aceto: folia eius ac earum flores ueris tpe debent colligi, & in umbra siccari. Quæ tusa, & accepta cum uino uentris humorem aquosum deponunt. Idemq; cũ oleribus decocta faciunt. Cachostomacha sunt, appositaque matrici abortum faciunt. Multi uerò falluntur in ea putantes illud semen esse cameleæ cocognidiũ, pro similitudine foliorum, Camedrius q est. Stipites ac folia frangibilia in crossitudine myrti, & minores ad uiriditatem decliues, herba eius querens terræ apud Græcos est nominata, qm̃ habet folia parua, similia folijs quercus, amara, eiusque radix ad purpureitatem declinat. Colligi debet dum semen habet, calidus & siccus est in tertio, eius tñ desiccatione fortior est ipsius calefactio. Est autem apertiuus, inscisiuus, subtiliatiuus, & cum melle confert antiquis ulcerib9. Recens lacertorum contritioni confert uel eius decoctio, eiusq; syrupus: confert spasmo, & quanto plus antiquatur est melior, hydropisi quoq; confert in principio. Idẽ confert antiquæ tussi & ictericiæ nigræ. Facit crossiciem splenis detumescere, eiusq; syrupus confert malitiæ digestionis valde. Vrinam, & menstrua prouocat, & extrahit, & ex eo fit emplastrum morsibus venenosorum. Plinius li. 24. Camedris est herba, quę trixago dr̃ latinè. Alij uerò chameropem, alij teucriã appellauere, habet folia magnitudine mentæ, diuisura quercus, & colore. Alij uerò dixere serratã, & ab eo ferrã esse inuentã, florẽ habet penè purpuream, carpitur succo prægnans in petrosis, aduersus serpentum venena pota, & illita efficacissima. Itemq; stomacho tussi uetustæ pituitæ in gula cohærescẽti, ruptis conuulsis, & doloribus lateris, lienem consumit, urinã & menses cit. & ob id incipientibus hydropicis efficax existit. Sanat & vomicas, & vlcera vetera vel sordida cum melle: uinum quoque uitijs pectoris ex ea fit, & foliorũ eiusdem succus cum oleo caliginem oculorum discutit. Ad splenem ex aceto sumitur. Et excalefacit perunctionibus.

De Camephito. *Cap.* XLIX.

ISidorus. Camephitus vel camepetos a Græcis dicta est, eo ꝙ terræ adhæreat, & odorẽ pini habeat. Hãc verò cucurbiculã latini uocant, eo ꝙ ex parte cucurbitę referat odorẽ. Auicenna. Camephiteos stipites sunt, & flores rubei, ad nigredinem decliues, uirides ac subtiles, flos eius est amari saporis cum pauca stipticitate, & eius acrimonia minor est amaritudine, folia sunt herbalia subtilia, super terram incedentia, flores verò citrini. Est aũt apertiuus, & abstersiuus, & eius abstersio mẽbris interioribus est maior calefactione ipsius, & in ipso est solutiua virtus. Calidus est in secundo, siccus in tertio, ponitur super duritiã mammillarum propriè, prohibetq; incensionẽ formicæ. In emplastro cũ melle cõsolidat uulnera, & ulcera putrida, bibitus in aqua mellis confert schyaticę, ac resoluit duriciẽ podagræ, confert ẽt ictericiæ nigræ, aperit. n. opilationes epatis ac splenis, & matricis, urinã & menstrua ꝓuocat, renũ dolorẽ ꝓhibet, suppositũq; cũ melle matricẽ mundificat, ualet ẽt contra uenenũ ofiston. Plinius li. 24. Camephitis latinè argua appellat̃. Diciturque ꝓꝑ abort9 ab alijs thus terræ, adhæret terræ cubitalib9 ramis, flore pini, & odore. Est & altera breuis, & incurua, tertia eodẽ odore, & ideo noĩe quoq; paruula cauliculi crassitudine digitali, folijs scabris, exilibus, albis, nascens in petris. Oẽs herbę, sed ꝓꝑ cognationẽ noĩs non differẽdæ, prosunt aduersus scorpionũ ictus, itẽq; iocinori illitæ cũ palmis, aut cotoneis. Decoctũ earum cũ ordeacea farina prodest renibus ac uesicæ. Mulbo quoq; regio, difficultatibus urinæ bibuntur ex aqua decoctæ. Nouissima cõtra serpentes ualet cum melle, sic & apposita matricem purgat, & sanguinem densatum extrahit pota. Sudores facit perunctis ea, peculiariter renibus est utilis: fiunt & ex illa hydropicis pilulę cum fico aluum trahentes, lumborum dolorem in uino quoque fiunt, & tussim recentem. Constantinus ubi supra. Camephitos est in tertio gradu calida, & sicca, crossorum humorum attenuatiua, morborum intestinorum mundificatiua, opilationum epatis, & matricis apertiua,

vrinam, & menstrua prouocat, ictericam proijcit, & eius aposima cum melle bibitum dolorem femoris, & coxarum mitigat loca vulnerata cathaplasmatum desiccat, duritiemque mamillarum soluit, & temperat. Diascorides. Camephitis species sunt tres, vna est expansa super terram, habens folia minora aizo similia, sed tenera, & pinguiora, & asperiora, & spissa circa virgas, odorem pini redolentia. Ramulos emittit oblongos, & curuos, surculum tenuem, flores minutos ac melleuos, semen cum coma tenui, nigrum, odoris picini. Radix eius bibita medetur ictericis, opem quoque fert schyaticis, maximè cum mulsa. Valet etiam epaticis, & dissuriis, ac nephreticis. Torsionibus iterũ subuenit. Tritaque cum caricis, & in modum cathapucię data ventrem mollit. Cum resina tepida imposita, sordida purgat vulnera, ad hibito melle matricis causas componit, duritias vulnerum soluit, paracollesim præstat, herpetas addito melle curat. Alterum genus appellatur masculus, habēs vnius cubiti virgas obscuratas, sed comam superiori similem, nigrumque florem. Semen similiter nigrum habet, odoris resinæ, folia verò tenuiora, & quasi pilosa. Tertium genus quasi repit in terra continuo contractu, quod sideritis dicitur, habet folia carduis similia, sed quasi pinguiora, & velut pilosa, cum flocello aurosa. Odorem habet resinæ picineæ, eique virtus est æqualis supradictæ.

De Cameleone siue camelea. Cap. L.

ISidorus. Cameleon est herba, quæ latinè varcatago vocatur, eo quòd viscum giguat, in quo hærent aues, quæ sponte descendunt ad escam. Plinius lib. 24. Camelea foliorum oleę similitudinem habet, sunt autem ei mora odorata, in petrosis nascēs altitudinem palmæ non excedens, aluum purgat, detrahit pituitam, & bilem, foliis in duabus absinthii partibus decoctis, eoque succo cũ melle poto, foliis etiam impositis vlcera purgātur. Aiunt, si quis ante solis ortum capiat, dicatque ad albugines oculorum se capere, adalligata discuti id vitium. Quoquomodo verò collectum salutare est oculis iumentorum, & pecorum. Diascorides. Camelea uel cocognidum hastas super terram habet expansas duabus palmis longas, frutex eius est sarmentosa, folia oliuæ habet similia, sed tenuiora, & spissa, gustu mordacia, & gulam exasperantia. Quæ accepta deponunt flegma, vulneraque sordida curant imposita. Auicenna. Cameleon nequaquam in aliquo bibitur, sed exterius administratur. Et est in summa exterius abstergentium, & in emplastris lenificatiuũ ac resolutiuum. Linitur super morpheam, & super scabiem, & impetiginem. Fit & ex eo emplastrum vlceribus corrosiuis, datur & in potu de albi radicibus in vino, & inde iuuatur hydropisim habens. Albi radices interficiunt vermes. Quod autem nigrum est, interficit, quia venenum est. Ex herbario. Camelea habet folia aspera, & spinosa, terræ strata. Semen album, radicem albam, & odoratam. Habet autem vim tyriacæ. Decoctio eius potata difficultatem vrinæ soluit. facit etiam ad lumbricos, & ad hydropisim.

De Cameleonta nigra, & alba. Cap. LI.

DIascorides. Cameleonta nigra, quã multi falsò anthizion dixerunt, habet folia tenera, & tussa. Virga est illius vnius digiti mensura crossa, & unius cubiti longa, & obtussa, florem habet spinosum hiacyntho similem, & varium. Radix eius crossa, & nigra, & spissa, & diuisa, & subrussa, gustu mordaci. Nascitur in locis montuosis, & maritimis. Radix eius admixto calcanto ac cedria & axungia scabiosis medetur, æruas purgat, maximè si additum fuerit aspaltum vel sulphur. Eadem lixa cum aceto id præstat imposita. Eiusdem elixatura ore retenta dentium dolorem compescit, & cum pipere ac cera commotos dentes confirmat, & calefacit. Si eum aceto cocta, & ore retenta fuerit, combusta carbonibus sanat. Dentes imposita frangit, maculas emendat. Porro cum sulphure viuo medicaminibus stipticis adhibetur, fagedenica uulnera, idest quæ comedunt, & sordida uulnera curat imposita. Dicitur autem cameleonta pro colorum varietate, facit ad uulnera maligna, quæ dicunt Græci carodica. Præterea lentigines tollit, & deuorat aliis rebus mixta. Cameleonta uero alba maximè a multis irion dicitur, cuius radice mulieres præuostificatione vtuntur, folia circa radicem suam habet in terra aspera, & acuta, & fortia. Virga vero eius est in medio velut hasta, spinosa, similis echino marittimo vel carduo, cum flore purpureo in modum capillorum denso ac minuto. Semen est ei simile guidio. Radicem habet in terra pinguem, albam, & crossam, & teneram, odoris grauis, & aromatici, gustu dulcis. Bibita maximè cum vino austero, vel cum origano, lumbricos excludit. In his etiam elixatura eius vtiliter datur. Cum vino uel cum passo mouet vrinam, bibitaque siccat diffusiam. Eius etiam elixatura bibita venenis occurrit. Cum polenta verò accepta porcos, & canes occidit. In aqua & oleo cocta sorices interficit. Nascitur autem in locis montuosis.

De Camphoraca, & camomilla. Cap. LII.

PLatearius. Camphoraca est herba, cuius succus est camphora, multipliciter vtilis in medicina, sicut videlicet dicetur infra. Hæc herba nostræ camphoracæ similis est. In fine veris colligitur ac teritur, & inde succus exprimitur. Quod feculentum est, residet, & abiicitur, quod liquidius ac purius, retinetur. Soli exponitur, & exiccatur, ac desiccata in camphoram reducitur. Diasco. Camomilla vel antimios herba dicitur quam alii errantem itidem vocant, eo quòd verno tempore florescat, vel ad usum colligatur. Alii uerò cameleonem, eo quòd habeat odorem mali maciani similem. Huius herbę tria sunt genera, differētias in flore habentia. Hastæ sunt uel duarum palmarum fruticosæ, quæ ramulos multos cum uiminibus multis ac tenuibus generant, teneraque parua, & angusta folia. Superius verò capitellum habet cum quadam rotunditate, habens deintus florem aureum, qui tegitur exterius albonum aut melini uel purpurei coloris obiectione foliorum magnitudine thimi similium. Nascitur in locis asperis uel circa semitas, & vias. Colligitur autem tempore verno, maximè uirtus est ei radici, & flori omnique frutici veruautica, & leptometica. Bibita, & supposita somēto menstruis imperat, abortum celebrat, calculos frangit, urinam prouocat. Torsionibus, & inflationibus auxiliatur, ictericis subuenit. Epaticis maximum præsidium est elixatura eius, somēto adhibita facere potest hæc omnia, uesicæ quoque causas cōponit. Et hæc oĩa facit ea, q̃ coloris purpurei fuerit. Erratica modo quoq; florem habet purpureũ, & est exteriē efficacior, & maxima oĩum. Egylopas cathaplesmate suo eodē curat, & squamas in uultibus natas limpidat: camomilla calefacit, & desiccat mediocriter. Est aũt & leptemoris. i. extenuatoria ex parte, & consolidatoria, & propterea diuretica, & calastica. i. relaxatiua. Condensat, & arefacit, ideoq; in doloribus iuuat. Igitur relaxat. q̃ densa sunt, & mollit, q̃ dura sunt, mediocriter relaxando. In febre quoq; uiscerũ inflationē soluit, & his maximè quibus ex humore colerico conspissata cutis consistit. Et etiã hypocundriis aptissima sup oĩa. Oculorũ quoq; dolores curat, & uitia, eiusq; succus mire proficit epaticis. Febricitantibus potui datus cũ aqua calida. Iterũ ad uenenũ cũ aliis rebus bibita optimè facit, & aquã oēm de corpore p vrinam extrahit. Mouet urinã, & purgationē mēstrualē, & excludit fœtũ ĩ vtero mortuũ, decoctaq; & admota vaporationibus iliacam releuat passionem. Auicēna. Camomilla est nota, sed alia est cuius flos est citrinus, & alia cuius flos est purpureus, alia cuius est albus. In primo gradu est calida, & sicca, & secundum Gal. propinqua uirtuti rosæ in subtiliatione sua, sed est in modum olei conuenienter calida. Est autem aperitiua, subtiliatiua, mollificatiua, resolutiua, apostemata calida mollificat, & dura lenificat, bibiturque propter apostemata viscerum spissa, & membra neruosa omnia confortat, utilis est etiam ad alia plurima.

De Canaria, & canna. Cap. LIII.

PLinius libro 25. Canariam herbam inuenerunt canes quã fastidium deducunt, eamque in nostro conspectu mandũt, sed ita ut nunquam quæ sit intelligatur, & n. depasta cernitur. Siquidem & in alia herba maior animalis huius malignitas est notata, percussus enim a serpente medere sibi dr̃ quadam, sed homine inspectante non decerpit eam. Isidorus. Canuę uocabulum latini sumpserunt de lingua hebręa, quoniam apud eos calamus dicitur canna de quo scilicet calamo nonnulla iam dicta sunt paulo supra. Diascorides. Canna est sicut triticum ascendens, & similia folia habens. Semina sibi desuper duo iuncta. Semen eius adhibitum, ut cathaplasma, uentrem stringit, eiusque succus bibitus tussientibus medicinaliter proficit. Habet autem canna species quatuor, una dicit̃ hastosa, ex qua fiunt sagittæ, altera uerò femina unde fiunt ad calamos ligulæ. Tertia species syrongia nominatur, robore solido, & duro, ac nodis spissis, quibus scriptores utuntur. Est autem quartum genus calami, quod carix, & a plurimis cypriō appellatur, quod genus in locis riguis, & fructicosis maximè nascitur. Huius radix cathaplasmatibus cum bulbis adhibita eiicit corpori infixa, aceto uerò mixta dolores dentium schyaticos mitigat, folia eius uiridia cathaplasmatibus adhibita ignem sacrum compescunt, omnesque duricias soluunt. Corium eius combustum, & aceto tritum alopicias emendat, ac flos cannæ si in aures missus fuerit auditum tollit. Razi. Cannamelli temperatè calida est gulam lenit, urinam prouocat, tussi quoque auxilium præstat. Actor. Cannamellis quoddam genus cannę dicitur, unde zuccarum sumitur, sicut inferius dicetur.

De capillo veneris, & carice & catapucia. Cap. LIIII.

ISidorus. Capillum ueneris dictum est siue quòd elapsos post alopiciam capillos recreet siue, quòd capillorum fluores

fluores coercet, vel quòd sit virgulis nigris lenibus cum splendo re quasi capilli. Nascitur autem in aquosis locis. Platearius in libro de simplici medicina. Capillus veneris frigidus & siccus est, temperate tamen, ea subtili substantia virtutem habet diureticam. Recens multæ efficaciæ est, sed parum seruari potest, quia herba subtilis est. Contra calefactionem epatis, & datur aqua decoctionis eius, vel de aqua illa, & zuccaro fit syrupus. Si etiã fit vitium splenis, aliquid additur calidum diureticum, & pagelle in succo eius intinctæ supponatur, vel etiam herba contrita. Constantinus vbi supra. Capillus veneris (teste Galieno) inter calidum, & frigidum est mediocris, vnde dicit, quòd eius aposima valet hanelitosis, lapidem frãgit. Cum vino bibitus veneno resistit, & humoribus a stomacho fluentibus. Menstrua prouocat, dolorem pectoris, & pulmonis mitigat. Et (vt dicunt quidã) de stomacho, & intestinis deponit coleram rubeam, alopeciæ va let cathaplasmis. Et scrophis cum aqua coctus, capitis ex co loto pustulas etiam, & putrefactionem mundificat. Ex herbario. Capillum veneris, herba videlicet, quæ & politricas dicitur, in parietibus videlicet nascitur. Habet folia coriandro similia, caulem nigrum, sed nec florem habet, nec semen, hæc in oleo decocta facit ad mulierum capillos nutriendos. Decoctio eius pota hictericos, & eos, qui vrinam difficile faciunt adiuuat, menstrua mouet, ventris fluxum sistit. Capillus etiam cadentes continet, si cum vino, & liniuio coquatur, & cum eodem humore caput abluatur. Item cum vino apposita stomacho pro cathaplasmate, morsui canis ac serpentium medetur, eius autem radix est vtilis. Isidorus. Carix est herba acuta, & durissima, sparteo similis, de qua Virgi. dicit. Et carice pastus acuta. Actor. Ex huius herbæ copia videtur dici carectum, de quo legitur in Exo. Filia Pharaonis infantem Moysen reperit iuxta carectum fluminis. Platearius. Cathapucia est quædam titimali species, & herba calida in gradu tertio, humida in primo, fructum vel semen habens, quod simili nomine nuncupatur, & hæc in receptione medicinali remoto exteriori cortice ponitur. Calidum in tertio, humidum in primo. Per annum seruari potest in efficacia multa, sed eligenda est illa, quæ non est perforata, nec humida, sed alba. Virtutem habet purgandi principaliter flegma, secundariò coleram, & melancoliam. Habet quoque virtutem purgandi per superiora ex ventositate, quam habet ac leuitate, vnde quandoque sanis datur ad sanitatis conseruationem, quandoque autem ægris ad ægritudinis remotionem. Itaque vsus eius est contra quotidianam de falso flegmate febrem ac scabiem, contra quotidianam quoque de flegmate nitreo, & contra iliacam passionem, sed contra paralysim, & artericam, ad vomitum quoque prouocandum. Si materia frigida sit in ore stomachi catapuciæ tritæ cũ oleo, suso vino conficiantur, & super os stomachi ponantur. Oleum ex eis factum potest seruari per annum.

De Celidonia. *Cap. LV.*

Isidorus. Celidonia dicitur, vel eo, quòd aduentu hirundinum erũpere videatur, vel eo, quòd pullis hirundinum, si oculi auferantur, matres eorum illis ex hac herba mederi dicantur. Plinius li. 25. Alsalia herbas inuenerũt, imprimisq; celidoniã. Hãc enim hirundines oculis pullorũ in nido visum restituũt (vt quidã etiam volunt) ærutis oculis. Eius genera duo sunt. Maior fruticosa caule, folio pastinacæ erraticæ, ipsa ampliore, duorum cubitorum altitudine, flos albicans, flos luteus. Minori folia sunt hædere rotundiora, minus candida. Succus croci mordax semen papaueris, florent hirundinum aduentu, marcescunt discessu. Florentibus illis succus exprimitur, & in vase æreo cum attico melle leniter cinere feruenti decoquitur, singulari remedio contra caligines oculorum. Succo etiam per se in collyriis vtuntur, quę ab ea celidonia appellantur. Diasco. Celidonia maior virgam habet vnius cubiti longam, & amplius, teneram ac tenuem. Quæ in gyro habet folia plura botracio similia, sed molliora, & subalbidiora, florẽ aureum profert, succum croceum habens, virtus eius est insicida mordens, & amara, non boni odoris. Radix desursum est vna, desubtus plures. Succus addito melle coctus in examine super carbones, caligines oculis detergit. Radix eius aniso mixta, & vino albo bibita, hictericis opilatur, vt cathaplasma adhibita maculas detergit. Masticata dolorem dentium prohibet. Ex hoc autem accepit nomen, quòd in aduentu hirundinum nascitur, & in earum profectione dissinitur. Dicitur etiam excæcatis earum pullis, parentes hanc herbam collectam dare, ipsosque comedere, ac visum recipere. Celidonia minor herba est minutas habens virgas, & folia similia hederæ, sed obrotunda, & minora, pinguiora, & mollia, radices minutas, & plures, longitudine differentes. Nascitur in locis aquosis, & pratis, florem habet paruum, & folia terræ adhærentia. Virtus est ei insicida similis ammone: Imposita cutem vulnerat, scabiem extrahit, vngues leprosos excludit. Succus radicis eius addito melle naribus infusus, purgat caput. Platearius. Celidonia est calida, & sicca in tertio gradu. Cuius duplex est modus, videlicet indica, quæ maioris est efficaciæ. Et communis, quæ in nostris regionibus inuenitur, & est minoris efficacię, vna tamen potest poni pro altera. Indica cittinam radicem habet, & in receptione non herba, sed radix poni debet, quæ per annos tres in efficacia multa seruari valet. Ex qualitate sua virtutem habet dissoluendi, & attrahendi, & consumendi. Contra dolorem dentium in frigida causa valet radix hæc aliquantulum trita, valet & ad caput purgandũ, & vuam ex frigidis humoribus repletam, contra colicam passionem herba trita, & in vino decocta supponitur, & ad cancrũ aut neruorum puluis radicis cum puluere tosatum conficitur, & cum aceto decoquitur. Ad fistulam eius puluis cum capitello conficitur, & ori fistulæ cum melle immittitur.

De Centaurea. *Cap. LVI.*

Isidorus vbi supra. Centaurea dicitur, & limmisios, quia locis humectis, & limosis nascitur. Eadem quoque fel terræ propter amaritudinem appellatur. Plinius vbi supra. Centaurea dicitur chyron curatus, cum herculis hospitio exceptus pertractando arma excidisset ei sagitta in pedem, propter hoc aliqui chyronium eam vocant. Folia sunt ei lata, & oblonga, ambitu serrata densaque a radice. Caules trium cubitorum geniculati, in quibus sunt capita ceu papauerum. Radix vasta, rubescens, tenera fragilisque, ad bina cubita, succo madida, & amara cum quadam dulcedine. Nascitur in collibus pingui solo, laudatissima verò in Archadia, Elidæ, messenia, phorno, & lyceo, atque in alpibus, pluribusque locis in Lycia. Quidam & ex ea lycium faciunt: vis ei tanta est in vulneribus, vt etiam carnes cohærescere tradantur, si pariter coquatur. In vsu radix tantum duabus dragmis est bibenda. Et si febris io aqua trita. In vino medetur exteris, & decoctæ succus ouium morbis. Alterum est centaureon cognomine lectou minoris foliis, quod alij vocant libadion, quia iuxta fontes nascitur origano simile quidem, sed angustioribus & longioribus foliis, angulosio caule paululum alto fructicante tenuique radice, & superuacua, succo efficax, ipsa herba autumno legitur succus e fronde. Quidam caules conscisos madrfaciunt diebus. 18. atque ita exprimunt: hoc genus nostri fel terræ vocant propter amaritudinem suam, Galli verò exacum, quoniã omnia mala medicamenta potum e corpore per aluum exiccat. Tertia est centauris cognomine shorehes, hæc succum sanguineum emittit. Theophrastus illam defendi, & impugnari colligentes a triorchæ genere accipitium tradit, a quo & nomen accepit: hæc omnia confundunt imperiti, & omnia assignant generi. Centaurea maiore putant oculorũ aciem adnatari, succo quoque minoris cum melle culices, nubeculas, obscuritatemque discuti, & cicatrices catenuari aduersus angues maioris alba radice vtuntur, albi nimi ciatis tribus. Diascorides. Centaurea maior (quam multi nartham aut gentianam dicunt) habet folia oblonga, & viridia, sicut cauliculi rotunda, serratim caetiius iusei sa, virgam lapacio similem, radicem crossam, grauem ac fortem, & acerrime succulentam. Succo insicido, ac stiptico, & acetrimo, rubri coloris, & amaro valde. Hæc radix conquassationibus vtilis est. Pleureticis ac dispnoicis maximè prodest, tussim antiquam compescit, asmaticis, & emoptoicis singulare præsidiũ est. Non febrientibus cum vino, febrientibus cum aqua datur. Tortionibus verò clausis ftericis similiter data, pdest, mẽstruis imperat, abortũ facit. Ea acredine quidem sua prædicta facit. In hoc autem, ꝙ stiptica est plagas glutinat, & reumata iuuat. Succus etiam eius hæc omnia facit, maximè vulneribus cicatricem inducit, pataceolesim efficit. In carnibus infusis addita memoratur, ꝙ carnem in se coagulare facit: hæc in Lycia, & Archadia abundat. Centaurea minor nascitur in locis aquosis, hyperico uel origano similis, virgam habens prælongam, angulosam, florem purpureum, folia minuta, & oblonga, sicut ruta, semen vt triticum. Radix est oblonga, & amara, quæ viridis tusa imposita uulnera purgat paracolesim præstas, cicatrices vulneribus inducit. Elixatura eius bibita pingues humores deponit. Succus eius addito melle caliginem oculis detergit, menstruis imperat, abortum facit, neruis dolentibus fomento auxiliũ præstat.

Iterum de eadem. *Cap. LVII.*

Plateariųs. Centaurea calida est, & sicca in tertio gradu, & est herba amarissima. Est autẽ centaurea maior, quæ maioris efficaciæ est, & minor quæ minoris: radix maior habet amaritudinem cum quadam dulcedine, & etiam ponticitate, vnde virtutem habet conglutinandi. Centaurea maiorem habet efficaciam secundum folia, & flores: in vere colligi debet, in umbroso loco suspendi ac desiccari, per annum in multa efficacia potest seruari: virtutem habet diureticam attractiuam, & consumptiuam: inuum decoctionis eius addito suecaro valet contra opilationes splenis, & epatis, remediat nefisæ, pulvis eius valet contra illiacam passionem, & contra paralisim. Suc-

sum. Succus eius est contra vermes autium, contra lumbricos, & ad visum clarificandum. Auicenna. Centaurea maior, & minor nascuntur in fine veris. Crossa species habet duas, citrinam, & albam, in quarum capitibus est viriditas, herbæ verò paruæ, habet folia sicut rutæ, & assumitur succus ex ea, quandoque ex viridi, quandoque ex sicca. In aqua enim decoquitur donec aqua virtutem eius assumat, deinde aqua illa rectificatur. Calida est, & sicca in gradu tertio, & ĩ ipso sunt abstersio, & stipticitas, & acredo, parumque dulcedinis, & exiccatio. Et est sine mordicatione. Fertur autem, quòd si coquatur cum carne inscisa, coniungit eā. Quæ recens est mundificat vulnera, & vlcera sigillat antiqua. Quæ autem est sicca, ponitur in emplastris, & consolidat fistulas, & vlcera profunda, & vulnera mala. Et quandoque fistulæ de centaurea replentur, & ligantur earumque dispositio rectificatur. Confert etiam attritioni in lacertis, & saniei in eis. Et quādoque clystere refectum ex ea confert schyaticæ, doloribusque neruorum, & concussioni eorum. Sed minor est magis iuuatiua ad illa omnia: vtraque confert anhelitus difficultati. Et datur de illa in potu cum vino frigidæ pleuresi, & sputo sanguinis. Confert etiam opilationi epatis, & duriciæ splenis. Prohibet autem sputum sanguinis propter stipticitatem. Vrinam, & menstrua prouocat, fœtum extrahit, ac vermes interficit. Datur & de illa in potu ad pungitiuum dolorem ventris, & dolores matricis. Colicæ quoque confert, & minoris quidem decoctio quandoque soluendo ex flegmate, & humore crudo coleram educit, potiusque duarum specierum eius quando superfluit solutione sanguinem, & propriè minor educit.

De Ciclamine. *Cap.* L V I I I.

ISidorus. Ciclaminos Græce dicta est a quodam qui Ciclos vocatus est, siue quia rotundam habeat radicem. Græci namque cicla rotundum vocant. Huius autem radix aut succus, si vino admixtus fuerit, ebriosos facit. Nascitur in agris, & locis siluosis. Plinius lib. 25. Ciclaminos habet folia minora, quàm hedera, & nigriora, & tenuiora, sine angulis, in quibus albicant maculæ, caule exiguo, floribus purpureis, radice lata, vt rapum videri possit, cortice nigro, in vmbrosis nascitur, & a nostris tuber terræ vocatur. In omnibus domibus est serenda, si verum est, vbi sata sit, nihil nocere mala medicamenta. Radix eius bibita valet contra serpentes omnes. Narrant & ebrietatem repræsentari, addita in vino radice, atque siccata. Suum tamen venenum inest ei. Traduntque si prægnans radicem transgrediatur, abortum fieri. Est & altera ciclaminos cognomine cyssanthemos, geniculatis caulibus superuacuis, a priore distans, circa arbores acinis hæderæ, sed mollibus se voluens, flore candido speciosa, radice superuacua. Acini tantum in vsu sunt acri gustu, & lenti, in vmbra siccantur, tusique ĩ pastillos diuiduntur. Mihi, & tertia ciclaminos demonstrata est, cognomen chameecissos vno omnino folio, radice ramosa, qua pisces necantur. Diascorides. Ciclaminis folia sunt aso similia, & vario picta, inter quæ sunt & alba folia, Tirsus est ei niger sine foliis, vnius palmæ, habens in summo flores roseos vel purpureos. Radix nigra, & crossa, & lata, sicut rapa, q̃ cū aqua bibita per ventrem deponit humores, & flegma, menstruis quoque dicitur imperare bibita, & imposita. Et si super eius radices mulier prægnans transierit, abortum facit, diu verò parturientibus sub femore posita citius generare facit. Cum vino bibita venenis est contraria, morsusque venenatos saluberrime curat cathaplasmatibus adhibita. Succus eius melli mixtus, & naribus immissus, caput purgat. Eiusque puluis sparsus anum propendentem reuocat. Radix eius cathaplasmata tumentem splenem attenuat, allopicias emendat, maculasque sordidas limpidat, podagricis subuenit, & vulnera capitis sanat. Constanti. vbi supra. Ciclamini calidum, & siccum in tertio gradu cum vino potatum, morsus reptilium curat, vstum & cum aceto temperatum, valet contra venenum, & locis schyaticorum impositum dolores placat, valet etiam super allopiciam. Plateatius. Ciclamini est calidum in quarto gradu, quod cassanius, & panis porcinus, & malum terræ appellatur. Radix ipsa ciclamini dicitur quasdam habere tuberositates, quæ quanto maiores, tanto efficaciores sunt. Radix ergo siccata magnam habet efficaciam, sed recens maiorem. Habet autem colligi circa finem autumni, & in quatuor partes scindi, ac per filum in vmbroso loco vel ad solem purum suspendi, sicque per annos duos in efficacia multa potest seruari. Habet autem virtutem dissoluendi, & attrahendi, & consumendi, cuius est vsus ad emorroidas inflatas, & non fluentes, exterius apparentes, ad menstrua quoque prouocanda, & matricem mundificandam, & contra uitium splenis, & contra apostemata ex frigida causa, & contra fistulam.

De Cicorea. *Cap.* L I X.

PLatearius. Cicorea, quæ & sponsa solis, & solsequium, & intuba dicitur, frigida & humida est in secundo gradu. Herba ipsa comesta valet contra venenum. Quod si fit, & sicut morsura, imponitur trita. Succus eius valet ad obilationem splenis, & epatis ex calida causa, & contra calefactionem eiusdem. Hæc herba uiridis est multæ efficaciæ, sicca verò nullius, vel paruæ. Cocta, & comesta valet opilationi splenis, & epatis, & contra calefactionem epatis. Succus epati superponitur vel cathaplasma tur. Et quia uirtutem habet restinguendi venenum, animalia quædam a uenenosis animalibus læsa, huius herbæ tactu sanantur. Constantinus in libro graduum. Sponsa solis frigida est, & sicca in primo gradu. Consortat stomachum, & ualet contra scorpiones, aliorumque reptilium morsum. Cum mirra mixta, & mulieri superposita prouocat menstrua. Plinius libro 20. Intubum erraticum apud nos, quidam & ambugiam appellauere. In Aegypto uocant cichorium. Id refrigerat in cibo sumptum, & collectiones sanat illitum. Succus decoctus ventrem soluit, iocinori ac renibus, & stomacho proficit. In aceto decoctum, vrinæ tormina discutit. Itemque morbum regium e mulso, si sine febre sit. vesicam adiuuat. Mulierum purgationibus in aqua decoctum adeo prodest, ut emortuos trahat partus. Idem in libro 21. Cichorium post vergilias nascitur, florentque particulæ eius. Radix est eis lenta, qua vtuntur ad uincula. Actor. Hæc herba, scilicet quæ vulgo dicitur cichorium, ipsa etiam aliis nominibus præter supradicta dicitur elitropium, & dionysia, unde de ipsa quoque dicetur inferius sub hac littera E. uidelicet sub elitropiæ nomine.

De Cicuta, & cinoglossa. *Cap.* L X.

ISidorus. Cicuta dicitur, eo quòd in tyrso geniculatos nodos habeat occultos, ut canna, sicut dicitur fossa cæca, quæ occulta est, hęc potui data interficit. Hanc Socrates bibit, & expirauit: hæc cum hominibus venenum fit, capellas tamen pingues efficit. Plinius lib. 25. Cicuta uenenum est publica quadam athenienſium pœna inuisa, ad multa tamen usus non omittendi. Semen habet noxium. Caulis autem est uiridis, & urit plerumque sicut in platanis, leuis hic & geniculatus vt calami nigricans. Altior sæpe binis cubitis. In cacuminibus ramosis habet folia coriandri tenuiora, graui odoratu, anizo crassius, radice concaua nullius usus. Semini, & foliis inest vis refrigeratoria, quę si enecar, incipiunt algeri ab extremitatibus corporis. Remedium autem est, prius quam perueniat ad uitalia, natura uini excalefactoria: ac in uino potata, irremediabilis existimat. Succus exprimitur foliis atque floribus, tunc enim est maximè tempestiuus, & melior. Semine trito expressus, & sole densatus in pastillos necat sanguinem spissando, hæc altera uis. Ideoque sic necatorum in corporibus apparēt maculę. Ad dissoluenda medicamenta utuntur illo pro aqua, & ad refrigerandum stomachum fit ex eo malagma, valet ad cohibendas epyphoras ęstiuas, oculorumque dolores sedandos circumlitum. Miscetur collitiis, & alias omnes cohibet reumatismos, folia quoque tumorem omnnem, ac dolorem, & epiphorā sedant. Anaxillaus auctor est mammas uirginitatis illitas, semper esse statutas. Quod certum est, lac puerperarum extinguit mammis impositum, veneremque testibus circa pubertatem illita. Maxima laus est Parthicę, Mox Leonicæ, Creticę, Asiaticæ. In Gręcia verò megaricæ, deinde atticæ. Constantinus ubi supra. Cicuta est calida, & sicca in tertio gradu, crossos humores ac uiscosos attenuat, urinam & menstrua prouocat, & augmentat. Lumbricos, & ascarides necat, schyaticos, & artheticos de crosso flegmate iuuat, si in eius apozimate lauetur, aut potetur. Crossam intestinorum ventositatem dissoluit. Colicam passionem, & ilii dolorem curat, pectus ac pulmonem de uiscoso, & crosso flegmate purgat. Plateatius. Cicuta calida est & sicca in tertio gradu, virtutem habet dissoluendi, attrahendi, & consumendi. Hac non utimur in interioribus, qa venenosa est, & in substantia, & in qualitatibus. In tantum enim dissoluit, q̄ spiritus inaniuntur, & ex hoc membra mortificantur uirtutem habet potissimam s̄m radicem, secundo s̄m folia, minorem s̄m semen, unde semen eius q̄nque ponunt in medicinis, & ex ea unguentum potissimum fit contra arteticam, & podagram, si fissa per medium ponatur super artecticam, citissimūque remedium est. Isidorus Cynoglossos est herba quam linguā canis uocant, eo quòd ad morsum caninum trita cum sale succurrat imposita. Plinius ubi supra. Cynoglossos caninam imitās linguam topiariis operibus est gratissima, aiuntque eam, quæ tres tyrsos seminis emittat, eius radicem potam ex aqua prodesse ad tertianas, quæ quatuor ad quartanas. Est & alia similis, & quæ lappas ferat minutas, cuius radix pota ex aqua, tanis & serpentibus aduersatur.

De cipero. *Cap.* L X I.

ISidorus. Cyperus est radix iunci trianguli solus similibus pomi radicibus nigris in similitudinem oliuarum contiguis, odoratissimis, atque acerrimis. Nascitur autem in paludibus, & uacuis locis, & a græcis nomen habet, eo quòd uirtutem

autem habeat feruentem. Plinius libro 21. Cyperus est gladioli species palustris bulbosa radice, laudatissimus in insulis Cretæ: deinde Naxo, & postea phenice. Cretico est candor odorque vicinus nardo, acrior Naxo. Exiguum spirans phenicco, nullus Ægyptio. Iulio mense iubet eum Mago ad radicem secari. Ternisque die donec candidius fiat in Sole siccari: quotidie autem ante Solem Occidentem in tectum referri, eo quod palustribus defectis noceant rores nocturni. Mirum tradit Apollodorus, Barbaros huius herbæ suffitum excipientes ore lyenes consumere. Et non egredi domibus nisi ab hoc suffitu, sic etiam validiores ac firmiores fieri: & ipsum aduersus calculos efficacissimum esse. Cyperus itaque iuncus est angulosus iuxta terram candidus cacumine nigro pinguiorque, folia porraceis exiliora, in cacumine minuta, inter quæ semen est. Radix oliuæ nigræ similis, quam cum est oblonga cyperiacam vocant, magni vsus in medicina: laus Cypero prima est hammoniaco, secunda Rhodio, tertia Thracio, nouissima Aegyptio. Est & per se Indica herba, quæ cyperis vocatur, & gingiberis effigie: commanducata vim croci reddit. Cyperus medetur oris & genitalium vlceribus, & radix aduersus serpentium, & scorpionum ictus præsertim remedio est. Calculos expellit, & vrinam ciet, ob id vtilissimum hydropicis. Diascorides. Cyperum vel (vt alij dicunt) cristetum habet folia porro similia, sed oblonga & tenera. Ascendit autem de terra cubito vno, & semis hastam habens angulosam, iunco similem, quæ in capite generat semen. Radices vero sub terra rotundas & oblongas, sicut oliua nigras, multas & coniunctas, colore nigro, odore suaui, gustu subamaro. Nascitur in locis aquosis & in paludibus, & in pratis. In his radicibus illa nobilior est, quæ fuerit grauior, & durior atque crossior, & non frangibilior, sed asperior, & odore plenior: vires habet calefaciendi ac desiccandi absque mordicatione. Ideoque multum infusa mirabiliter curat vlcera, quæ cicatrizantur difficile. In se quoque stipticum aliquid habet: & ideo ad oris remedium valet. Diuretica est, & inde habet vim comminuendi, per quam comminuit in renibus generatos lapides, vrinam & menstrua prouocat. Fertur & in India cyperum nasci: quod cum masticatur, colorem croceum facit. Auicenna. Cyperum est radix plantæ, similis segeti, nisi quia subtilior est & longior. Melius est illud, quod est ipsum graue, & ad frangendum difficile, aromaticum: cuius herba breuis est, & eius acredo vehemens. In ipso est parua stipticitas, & desiccat sine mordicatione: aperit orificia venarum, & ventositatem extenuat: adurit sanguinem, ponitur in emplastris. Colorem bonum efficit, & bonum oris odorem. Inde autem (vt dicitur) pilos abradit. Idem cyperum consolidat ea quæ sunt difficilis consolidationis; & fila, & putrida, & corrosa, cum oleo de grano viridi. Item valet ad dolorem in illis, & stringit ea illos. Calefacit stomachum & epar, confert putredini narium & oris, alcola, lapidem extrahit & frangit. Et confert debilitati vesicæ, ac frigori eius: valde quoque renibus, & matrici, & emorroidibus, & antiquis febribus. Multitudo autem eius acquirit lepram. Cyperus est radix iunci triangulati, quanto maior, tanto melior. Et est substantia indica continua & tuberosa, in secundo gradu calida & sicca: per biennium seruatur. Minoris est virtutis, qui apud nos nascitur, ac per annum seruatur. Eligendus est non ramosus, & qui cum frangitur, interius colorem citrinum prætendit, & facilè puluerizatur. Habet vim ex subtilitate sua diureticam: & valet contra stranguriam & dissuriam, contraque litargiam, & ad mulierum putredinem. Succus eius cum vino datus dolorem stomachi, & intellitudinem ex frigiditate vel ventositate soluit.

De Coloquintida. Cap. LXII.

Isidorus. Coloquintida est agrestis cucurbita, & vehementer amara, quæ similiter vt cucurbita per terram flagella tendit. Dicitur autem coloquintida, eo quod sit fructu rotundo, atque folijs vt cucumis vsualis. Diascor. Coloquintida agrestis hastas & folia habet super terram similes cucumeri hortiuo. Quæ folia incisa sunt, & gustu amara. Semen habet rotundum vt pila, quod colligendum est cum maturitas colorem variauerit. Huius pilæ siccæ tritæ, & in aure clisteri adhibitæ ischyaticis medentur: & paralyticis opitulantur: flegma & coleram deponunt: mellitis imperant abortum faciunt, dolorem dentium deponunt. Cacastomacha est, & inde collyria sunt Plateareus. Coloquintida calida est in tertio gradu, sicca in secundo. Et est pomum cuiusdam fructicis eiusdem nominis, cuius medulla potissima est vsui medicinæ. Semen secundario. Cortex autem habet efficaciam modicam. Eligenda est illa quæ habet medullam continuam, & multum albam, & semina bene medullæ infixa. Illa autem abijcienda, quæ cum concutitur, multum sonat, & alia similiter, cuius interiora cum manibus tractatur, facilè puluerizantur. Potest autem seruari per sex annos: & melius in pomo ipso: & habet virtutem dissoluendi, consumendi, ex amaritudine, & virtutem diureticam. Purgat quidem principaliter flegma, secundo melancoliam: & valet contra quartanam, & contra scabiem vetustissimam, contraque dolorem dentium interiorum: decoctio pulueris eius contra lombricos, & vermes aurium. Succus eius contra splenis, & epatis duritiem. Auicenna. Coloquintida alia est masculus, alia est femina: masculus est villosus, femina laxa alba, facilis. Eligenda est autem alba vehementer: nigra enim mala est, & similiter dura. Est autem calida & sicca in tertio gradu, resolutiua, incisiua, & attractiua ex longinquo. Confert autem doloribus neruorum & iuncturarum, & schyaticæ, & podagræ frigidæ, purgatque cerebrum. Solutione vero educit flegma crossum ex iuncturis & neruis. Propriè etiam soluit coleram, & confert colicæ humidæ & ventosæ. Euacuatio per eam facta confert dilationi anhelitus. Illa quæ colligitur viridis superfluè soluit & conturbat, ita vt fortasse interficiat. Item coloquintida confert ægritudinibus renum & vesicæ. Radix eius confert paralysi: nocet autem stomacho. Idem confert morsui viperæ: & est de medicinis magis iuuantibus ad puncturam scorpionis. Item radix eius cum aceto decoquitur, & os ex eo colluitur, ad dolorem dentium. Cum autem in oleo coquitur, oleum illud stillatum confert sonitui in aure: & facit eradicationem dentium facilem. Diaetuoi autem quidam, quod oportet vt alienautur cortex, & semen eius. Et cum non est super arborem nisi coloquintida vna, mala est & perniciosa Razi. Coloquintida calida est & sicca: crossum capillis flegma. Caput mundat. Neruorum dolori, & ex siccitate passioni, ac frigidæ podagræ, & elephantiæ beneficia parat. Constantinus vbi supra. Coloquintidæ flegmaticos & viscosos humores purgant: tortiones tamen in stomacho, & dolores in intestinis generant, eademque excoriant.

De Coniza & consolida. Cap. LXIII.

Diascorides. Coniza quædam est maior, & odore grauis. Alia vero parua & iucundi odoris, & inter has media granabilioris: prima dicitur etiam coniza lata, siue nauiuis, vel (vt latini dicunt) armentalis. Secunda vocatur etiam libanotis, siue (vt latini dicunt) cynus minor. Maior & minor habent folia oliuæ similia, sed aspera & pinguia. Minoris quidem folia sunt odorata. Maioris autem grauis odoris: virga maioris est duobus cubitis longa: minor autem vnius pedis longitudine porrecta, florem habet fragilem & amarum, colorem melinum. Cumque floruerit velut capillos facit. Radix eius inutilis est. Omnis autem frutex cum folijs suis fumigio adhibitus, & carbonibus vel igne superpositus, venena longius arcet. Aqua eius sparsa pulices necat, folia eius cataplasmata morsus venenatos mitigant, pustulas & vulnera curant: flores eius & folia bene adhibentur ictericis, & cum aceto bibita epilenticum auxiliantur. Elixatura eorum adhibita fomento, causas matricis componit: oleo mixta & peruncta tuta corpora contra frigora custodit. Minor autem imposita & cataplasmata, dolorem capitis mitigat. Media vero coniza hastam habet longam, crossam, & folia tenera. Maior & minor calefacit & desiccat: flos cum folijs in vino bibitus vehementer menstrua purgat. Plinius lib. 21. Conizæ duo sunt in coronamentis genera: mas & fœmina, est autem in folijs differentia. Fœminæ namque tenuis & constrictius, & angustius. Imbricatum maris, & ramosius est: flos etiam eius magis splendet Serotinus vtrique post arcturum. Mas est odore grauior, fœmina vero acrior: & ideo contra bestiarum morsus aptior, folia fœminæ habent odorem mollis, masculi radix appellatur a quibusdam libanotis. Ex herbario coniza minor habet gratissimum odorem, maior habet grauem, folia minora & pinguiora, flos vtrique similis: hæc cum folijs incensa serpentes fugat. Culices & pulices interficit, vulneribus cunctis medetur: flos eius cum folijs tritus in vino potatus menstrua mulieris mouet, partus discutit, & difficultatem vrinæ commouet. Morbum quoque regium sanat, purgat matricem, dolorem capitis sedat. Oleo in quo fuerit decocta, si corpus vngatur, frigidæ febres expelluntur. Consolida maior quæ & simphicum dicitur: siccata & in puluerem redacta, potuique data, mox sanguinem restringit.

De Costo. Cap. LXIIII.

Isidorus. Costum est radix herbæ nascentis in India, Arabia, & Syria. Sed melius est Arabicum. Est enim album & leue ac suaue, odore iucundum. Indicum est atro colore & leue, vt ferula. Syriacum vero graue pondere, buxeo colore, acrique odore. Summum tamen est album leue aridum gustu incendens: & est igneæ virtutis & vtchualis. Plinius lib. 12. Radix & folium Indis in precio sunt, & maximè radix costi, gustu feruens, odore eximio, fructice aliàs inutili. Duo sunt eius genera, videlicet nigrum, & quod melius est candicans. Auicenna lib. 2. Costi species sunt tres, vna est costus Arabicus, albus, leuis, aromaticus. Secunda est costus Indus, niger, leuis, amarus, grauis odoris, qui dicitur gariophilatum. Tertia species melior est, cuius est odor piri, & tendit ad rigredinem. Costus Romanus habet latum

tum odorem: bonus autem costus quandoq; falsificatur cū emilendinis radicibus, & propter hoc non mordicat linguam, nec habet odorem fortem. Est autem melior albus recens, plenus, nō corrosus: deinde Indus niger lænis. Est autem melior marinus, subtiles habens cortices, & est costus calidus in tertio, siccus in secundo. In ipso est amara qualitas & acris valde, & caliditas, & acredo adeo vt vlceret: ipse confert omni morbo indigenti calefactione, & vt ex illo extrahantur humores de profundo: abstergitq; pannum cutis, linitus cum aqua & melle. Amarus costus vlcera exiccat humida: confert mollificationi neruorum, & contritioni lacertorum, & schyaticæ superpositus, vt emplastrum: confert etiam litargiæ, pectorisq; doloribus: & prouocat menstrua bibitus: prouocat etiam vrinam, & extrahit ascharides, ac vermes. Rigore quoque confert in febribus, cum oleo linitus: confert iterum morsibus omnibus, & morsui viperæ, cæterisq; cum bibitur cum vino vel absinthio. Oleum de costo iuuentam in capillis conseruat: in diuersitatibus dispositionum pestilentiæ iuuat. Odorem vasis & aeris efficit bonū: remouetq; velociter pruritum & scabiem. Platearius. Costus est calidus & siccus in tertio gradu. Indicus est subruffus & violentior, quo caremus. Arabicus autem albus, & temperatior, quo vtimur. Eligendus est autem ille, qui cum frangitur non facilè puluerizatur: & habet saporem amarum ponticitati mixtum. Nam ille qui cum linguæ applicatur a ponticitate & amaritudine deficit, & minuta foramina interius habet, abijciēdus est: potest autem seruari per annos x. virtutem habet confortandi ex ponticitate, & diureticam ex qualitatibus suis, & amaritudine Quod enim ex qualitatibus suis dissoluit, ex ponderositate sua comprimendo educit: contra duriciem splenis & epatis ex frigida causa datur vinum decoctionis eius. Ad conceptum iuuandū, qui ex frigiditate impeditur, valet puluis eius cum oleo confectus, si bombix intinctus supponatur. Prodest etiam contra dolorem stomachi emplastrum ex eodem & alijs rebus confectū: contra dolores capitis ex frigida causa, vt est cephalea, datur vinum decoctionis eius, & contra lumbricos puluis eius cum melle confectus. Electuarium quoq; quod diacostum dicitur, præcipuè ad splenem valet.

De Dauco. *Cap.* L X V.

Isidorus. Daucos est herba folijs fęniculi similis, tirso bipalmis. Plinius lib. 25. Dauci differentiæ sunt duæ. Probatissima est in Creta, mox in Achaia: & in siccis vbicunq; fęniculi similitudine, candidioribus folijs & minoribus, hirsutisq; recto caule pedali, radice gustus, & odoris suauissimi. Hæc in saxosis nascitur meridianis: reliqua genera nascuntur vbiq; terrenis collibus limitibusq; nisi pingui solo, folijs coriandri, caule cubitali, capitibus rotundis, sæpe pluribus quàm ternis, radice lignosa, sed cum inaruerit superuacua. Semen eius cymino simile, prioris milio, album, & acre, odoratum, omnibus ac feruens. Secundum quoque priore vehementius est, ideoq; parce sumi debet. Sed iam tertium genus libeat facere, simile est staphilino, quod vocant pastinacam erraticam, oblongo semine, dulci radice. Omnia hęc & hieme, & ęstate sunt intacta quadrupedibus, nisi post abortus. Ex alijs vsus seminis. Ex Creta dulcis, & ad serpentes magis est: dragma vna datur a serpentibus percussis. Diascorides. Daucus est calidæ virtutis & extenuatoriæ: vrinam & menstrua prouocat, partum educit. Habet folia fęniculo similia, sed minora & tenera: virgamque duarum palmarum, in qua est caput simile coriandro: florem habens album, in quo semē est quasi pilosum in magnitudine milij, minutum, & gustu asperum, inscidum & odoratum. Radix eius est vno digito crossa, duabus palmis longa. Nascitur in locis asperis & solanis. Sed vnum est dauci genus apio agresti simile, odoratum inscidum & calidum: melior est autem Creticus, de quo supra diximus. Est & tertium genus habens folia coriandro similia: & in florē album, in cuius capillo semen est simile aneto: Est etiam aliud quod semen habet oblongum & graue, sicut cyminum agreste: & est calidius cunctis suprascriptis seminibus. Bibitum menstruis imperat, vrinam prouocat, tortionibus subuenit, ad omne vitium thoracis idoneè facit. Tussientibus effectum tribuit: percussionibus sphalangionis occurrit. Tussi veteri & torminosis proficit, cataplasmatibus adhibitum pustulas & tumores compescit. Omnia semina cum vino bibita faciunt contra morsus serpentium ac venena. Constan. vbi sup. Daucus est calidus in initio tertij gradus, & siccus in secundo. Febrem flegmaticā, & morsus reptilium, ac pleuresim & hydropisim curat: vrinam & menstrua prouocat. Eius apozima potui datum pectus a screatibus mundat: crossos intestinorum humores dissoluit: vnde vētris dolores ac torsiones amputat. Idē splenis & epatis aperit opilationē. Et si cū apij semine misceatur, eius actio fortior efficitur. Platearius. Daucus est calidus & siccus in tertio gradu. Et duplex est eius modus: videlicet daucus Creticus, sic dictus, quia in Creta reperitur præcipuè, & est maioris efficaciæ. Et daucus asininus, qui pręcipuè asinorum est cibus: hic & pro Cretico ponitur, quia ille rarus habetur. Habetq; daucus maiorem efficaciam secundum herbam & flores: nullam vero vel modicam secundum radices: herba itaq; cum floribus debet colligi, & abiectis radicibus in vmbroso loco desiccari. Per annum in multa seruatur efficacia. Virtutem habet dissoluendi & consumendi, & attenuandi ex qualitatibus suis: diureticam ex substantia subtili. Contra frigidum asma, & frigidam & humidam tussim datur vinum decoctionis eius ficuumq; siccarum, & contra stomachi dolorem ex ventositate vel frigiditate: contra strangiriam & dissutiam. Et contra colicam & iliacam vinum decoctionis eiusdem ex saxifrage. Cōtra opilationem splenis & epatis ex frigida causa, & hydropisim fit sirupus ex succo fęniculi ac decoctione illius. Contra frigidum reuma saccellatur caput ex puluere ipsius bene calefacto.

De Diptanno. *Cap.* L X V I.

Isidorus. Diptannos tantæ potentiæ est, vt ferrum a corpore expellat, & sagittas excutiat: vnde & eius pabulo ferę percussæ sagittas a corpore inhærentes eijciunt. Hanc quidam latinorum Polegium Martis dicunt, propter belli tela excutienda. Platearius. Diptannum expellit venenum: vnde præcipuè cōtra morsus venenatorum animalium datur succus potui, & etiā vulneri imponitur, vel puluis, si succus non habetur. Est autem hæc herba calida & sicca in tertio gradu: huius radix maioris est efficaciæ quàm herba, & viridis quàm sicca. Ex diptanno & alijs quibusdam potest fieri confectio, quæ vice tyriacæ probetur. Diptannum etiam educit fętum mortuum: valet & contra epilensiam, & contra paralysim. Diascor. Diptannum multi dicunt esse pulegium agreste, vel batin: herba est inscida, & plus Cretica mordax, vt pulegium habet folia lanosa: & super omnem fructicem inest ei velut lana: sed nec florem habet, nec semen: virtus est ei tanta quanta pulegio, sed paulo inscidior, qa si igni superponatur, aut fumigio adhibeatur mortuos in vtero infantes excludit. Cui etiam tanta virtus est, vt a capreis vel aliquibus bestijs sagitta percussis si comesta fuerit, statim eam foris eijciat. Præterea pseudo diptannum locis multis nascitur, simile supradicto: sed virtute inferius, quia minus inscidum est, minoremque efficaciam habet. Est & aliud genus diptanni, qđ habet folia sisimbrio similia: sed virgam maiorem. Super quam habet florem agresti similem; sed maiorem nigrum & mollem. Eiusq; folia odorem habent sisimbrij. Est autem diptannis leptomeris & calefaciens lęniter ac stringens, proprièque vrinam mouet, ac menstrua producit, & odore suo incensa viperas, & serpentes interficit. Constantinus vbi supra. Diptannum vulnera humoribus, & melancoliam mundificat, bibitum, aut suppositum menstrua prouocat, secundinam & fœtum mortuum expellit. Plinius lib. 25. Cerui, vt indicamus, diptannum ostendere, vulneratæ eo pastæ statim decidentibus telis. Non est alibi q̃ in Creta, ramis prætenue pulegio simile, feruens & acre gustu: folijs tantum vtuntur flos nullus ei est, semen vt caulis: radix tenuis & superuacua. Et in Creta autem non speciosè nascitur, mireq; a capris expetitur. Pro eo est & pseudo diptannum, multis in terris nascens, folio simili, ramulis minoribus, a quibusdā condris vocatum. Minoris effectus statim intelligitur diptannū minima portione accendit os: qui eam legunt in ferula vel arūdine condunt: præligantq; ne potentia euanescat. Sunt qui dicunt vtranque nasci multiphariam, sed deteriores in agris pinguibus. Et verum quidem diptannum, non nisi in asperis. Est & genus tertium diptanni, nec caule alias facie, nec effectu simile, folio sisimbrij, ramis maioribus: procedente illa persuasione, quicquid in Creta nascitur infinito præstare cæteris eiusdem generis alibi genitis: proximè vero quod in parnoso: alioquin biferum esse. Et delium montem in Thessalia, & electrium in Euboea, & totam Archadiam & Lycaoniam. Tradunt Archades quidam non medicaminibus vti, sed lacte circa tempus veris, eo q̄ tunc maximè succis herbæ turgeant, & medicentur vbera pascuis. Bibitum autem lac vaccinum, eo q̄ boues omniuo vorisferæ in herbis sunt: potentia earum per quadrupedes, etiam nunc duobus claris exemplis manifesta fit. Circa Abderā, & limitem qui Diomedis vocatur pasti rabio inflāmatur equi: circa Pothniam vero & Assuri. Idem in lib. 26. Diptannum sagittas pellit pota, & alia tela extrahit illita.

De Dracontea & dracunculo. *Cap.* L X V I I.

Isidorus. Dracontea dicitur, eo quòd hasta eius varia sit in modum colubri: similitudinemq; Draconis imitetur, vel q̄ eam herbam vipera timeat. Platearius. Dracontea quæ & serpentaria, vel colubraria dicitur calida & sicca est: huius radix puluerizata valet ad faciem clarificandam. Idem puluis confectus cum sapone & fistulæ impositus, foramen ampliat in tantum, vt os fractum vel putrefactum extrahi possit. Idem etiam

puluis

puluis confectus cum calce viua, & aceto fortissimo optimus est ad cancrum, ita vt tertia pars sit de calce. Plinius lib. 24 Dracũculum serpentes fugiunt, ideoq; percussis prodesse potu aiunt. Succus eius & aurium dolori prodest. Id autem quod Greci dracontion vocant, triplici effigie mihi demonstratum est: vnum folia betæ habere, non sine tyrso, flore purpureo. Aliud radice longa veluti signata articulosaq; tribus omnino cauliculis. Eius folia iubentur ex aceto decoqui contra serpentium ictus. Tertia folio maiore quam cornus, arundineæ radicis, totidem (vt affirmabant) geniculatæ nodis, quot habere annos, totidemque esse folia: hi eam ex vino vel aqua contra serpentes dabant. Idẽ in libro vigesimoquinto. Cognoui nuper in agro hospitis ibi repertum dracunculum habentem caulem pollicali crassitudine, versicoloribus viperarum maculis, quem ferebant contra omnium morsus esse remedium. Alius est quem nos in priore volumine diximus. Sed huius alia est figura, aliudque miraculum ad primas serpentium vernationes bipedali fere altitudine de terra exeuntis: rursumq; cum eisdem in terra se condentis Nec omnino serpẽs apparet eodem occultato. Diascorides: Dracontea vel ut alij dicunt esclepias vel (vt latini) colubrina siue viperina, habet folia aso similia: sed maiora & varia. Huius hasta duobus cubitis est longa, serpentis maculas habens purpureas, vt digitus solidas, in qua semen est botro simile pruno, colore viride, post maturitatem vero color est similis citri, & est gustu mordax. Radix eius habet bulbi rotunditatem similem asaro cum tenui cotio. Nascitur in vmbrosis locis & in hortis. Semen eius virtutem habet in succo. Nam dolores aurium compescit addito sibi oleo, lana iunctus & naribus additus poliposis maximè prodest: cancros optimè curat. Seminis grana combusta bibita caligines oculorum emendat: virtus radicis eius est calida, & electuarij more accepta tussibus & catarrum habentibus maximum auxiliũ præstat. Tumores thoracis curat si assa & cocta fuerit accepta. Sicca & in puluere tusa melle addito facere potest omnia prædicta: vulnera sordida purgat cum alba brionia. Fertur ꝙ si quis se ex ea vnxerit, ab incursu serpentium tutus erit. Aceto mixta, maximè maculas limpidat. Succus eius caligines detergit: ipsaque radix comesta proficit: ad fistulam quoq; facit: & cum vino data ventrem deducit: habet in se tamen aliquam stipticam virtutem cum parua acredine. Radix eius plus est operatiua: purgat enim viscera, & extenuat pingues & glutinosos humores: & ad vulnera maliciosa medicamentum optimum est.

De Ebulo & echino & echio. *Cap.* LXVIII.

Platearius. Ebulum est calidæ & siccæ complexionis. Cuius radicum cortices ac tusiones præcipuè competunt vsui medicinæ. Cortices radicum eius in vere colliguntur, sole exiccantur, ac per annum seruantur. Habet autem virtutem dissoluendi & consumendi atq; purgandi principaliter flegma: vnde contra quotidianam de flegmate naturali, & etiam contra artheticam & podagram, & cyragram datur succus radicum eius, vel saltem tusionum cum esulæ puluere, addito etiam zuccaro, & etiam puluis radicum eius cum succo feniculi: & præcipuè sic valet contra leucophantiam. Porro contra tumorem extremitatum fit fomentum ex aqua salsa decoctionis radicum eius & tusionum, vel etiam totius herbæ. Denique balneum ex aqua salsa decoctionis ipsius herbæ factum, valet contra artheticam, & contra leucophantiam. Plinius lib. 26. Ebulum tenerum cũ folijs tritum calculos pellit ex vino potum, testes quoque sanat impositum. Ex herbario. Ebulum facit ad splenem, & ad colubri morsum, & ad hydropisim. Echinum nascitur in locis montuosis atque lapidosis, habet folia Cameleonti similia, tenerior & albidior, spissa & spinosa. Caulem vero duorum cubitorum subalbidum & cauum. In cuius capite sunt globi spinosi. Semen eius cardui simile rotundius & minutius. Huius radix tusa & cribrata vrinam prouocat: liuores. Decoctio eius in ore tenta dentium dolorem sedat. Semen eius tusum, & ex aqua potatũ morsibus prodest serpentium: hanc enim volunt homines effugere serpentes. Echios est herba quæ habet folia longa, tenuissima & aspera. Ipsaq; asperitas similis est spinis paruis: flores habet inter folia purpureos, in quibus est semen simile capiti viperę. Radix parua & integra est, quæ trita & cum vino potata, cõtra serpentium morsus, vel ante, vel postea prodest. Est autem vna vis herbæ & radicis ac seminis. Plinius lib. 25. Echios pulegio similis coronata folijs, datur dragmis duabus, ex vini quatuor ciatis. Altera vero quæ lanugine spinosa distinguitur, cui & capitula viperæ similia sunt: hæc ex vino & aceto datur. Quidam echion vocant personatam, cuius folio nullum est latius, grandes lappas ferentem. Huius radicem decoctam ex aceto potui dant. Cum folijs contusa datur ex vino peculiariter contra aspides.

De Elleboro albo & nigro. *Cap.* LXIX.

Isidorus. Elleborum dicunt in Græcia, circa quendam fluuiũ huius nominis plurimum gigni, & inde a Grecis appellari: hanc alio nomine Romani veratrum dicunt, eo ꝙ mentem motam in sanitatem reducit sumptum. Duo sunt autem eius genera, scilicet nigrum & album. Plinius lib. 25. Melampodis fama diuinationis artibus est nota: ab hoc appellatur vnum ellebori genus melampodion. Aliqui pastorem eodem nomine tradunt inuenisse, purgari capras ipso pastore animaduertente: datoque illarum lacte parotidas ferentes sanasse. Quamobrem de omnibus eius generibus dicí similiter cõuenit. Prima duo huius genera sunt candidum ac nigrum: & hoc intelligi tradunt plerique radicibus tantum. Alij vero nigri folia dicunt platani similia, minoraque ac nigriora, & pluribus diuisuris scissa. Alij betę incipientis: hæc quoque nigriora & canalium dorso rubescentia, vtraque caule palmi ferulaceo, bulborum tunicis conuoluto, radice fibrata cęparum modo. Nigro equi, boues, suesq; necantur: ideoque cauent, cum candido tempestiuo vescantur. Id tempestiuum esse tradunt messibus. In Oeta monte nascitur plurimum. Et optimum vno eius loco circa Epyrum. Nigrum vbique prouenit, sed melius in Helicone, qui mons & alijs laudatur in herbis. Probatur primo Oeteum candidum: secundo Põticum: tertio Heliaticum, quod in vitibus nasci fertur: quarto Parnasium, quod Etolico adulteratur. Nigrum ex his melãpodion vocant, quo & domos suffiunt aspergentes se, & pecora purgant. Cum præcatione solemni hæc & religiosius colligitur. Nec album facilè colligitur caput aggrauans maximè, nisi allium præsumatur, & subinde vinum sorbeatur, celeriterque fodiatur: farina eorum per se, & mixta radiculæ, qua lanas diximus lauari, facit sternutamentum, amboq; somnum: leguntur autem radices tenuissimæ, breues, ac velut decurtatæ. Nam summa quæ est charissima, cępis similis, canibus tantum datur purgationis causa. Antiqui radicem corticemq; carnosissimam eligebant, quo tenuior eximeretur medulla: spõgijs humidis opertam & turgescentem in longitudinem findebant: deinde fila in vmbra siccabant his vtentes: nunc autem ramulos ipsos a radice, quàm grauissimi corticis ita dantes. Optimum est quod acre gustu, ac feruens extitit, & in frangendo puluerẽ emitit. Eiusq; vim ferunt durare xxx. annis. Elleborum album habet folia atnoglossæ vel betę agrestis similia, sed breuiora, & modicum obsussa: hasta est ei longa duobus palmis, & villosa, citiusque solet marcescere, quando siccari incipit, & sicut capilli iunci ex imo radices prodeunt nigellæ. Nascitur in locis montuosis, & fodi debet veris tempore radix: vtilis autem est illa, quæ alba & tensa, & fragilis, & plena, & acuta, & viscosa est. Quam cum fregeris velut fumum iactat: & est albior intus, cum gusto calido, nec valde saliuam prouocat: plus autem accepta, hominem suffocat. Melius est Quitinacium, & Italicum. His autem albidius est Cappadocium. Elleborum nigrum dicitur, aut polirthison, aut melampodion, quia Melampos filias suas curauit ex eo: hæc herba follia quidem habet similia platano, viridiora, sed minora, sicut affodillum: multis locis diuisa, sed nigriora & aspera: virga est ei breuis, flores albi, & purpurei, farmento botroso: hæc olim escamoides dicebatur, quia multi ea in purgationibus vtebantur. Nascitur in locis, & asperis, & siccis, & agrestibus, eiusque radices sunt tenues ac nigræ, quarum maximus est vsus.

De vtriusque virtute in medicinali operatione.
Cap. L X X.

Plinius vbi supra. Elleborum nigrum alij vocant euchymõ, alij polirrhison, hæc per inferiora purgat. Candidum autẽ vomitione, causasq; morborum extrahit, quod Italici veratrũ vocant. Nigrum medetur paralyticis, insanientibus, hydropicis, veteribus podagris, articularijs morbis. Trahit aluum & bilem, & pituitas: oculorum caliginem fotu discutit. Strumas, suppurata, & duricias concoquit & purgat: itemq; fistulas: pecorum & iumentorum pituitas sanat, surculo per aurem traiecto, & die postero eadem hora exempto: hydropicorum ventri imponitur cum vino & farina ordeacea: scabiemque quadrupedis sanat, cum thure ac cera vel cum pisseleo. Album optimum est, quod sternutamẽta celerrimè mouet. Sed multum terribilis est nigro præcipuè si quis apparatum potutorũ legat apud antiquos: contra horrores: strangulatus, intempestiuas somni vires: singultus infinitos, aut sternutamenta, stomachi dissolutiones. Tardiores vomitus, longinquiores, exiguos, aut nimios. Alia quippe dari solent quæ vomitiones concitarent: ipsumque elleborum medicamentis, aut clysteribus extraherent. Sæpè quoque sanguine venis emisso: magno terrore sunt hæc omnia & fama. Namque tradunt absumi carnem si coquatur vna. Cauendum est etiam fęlici cura ne nubilo die detur: quo impatibiles existunt cruciatus. Corpus septem diebus ante præparandum est cibis acribus,

abstinentia

abstinentia vini, tertio & quarto die vomitionibus, pridie cœnæ abstinentia. Album a dulci datur, aptissimè vero in lacte & pulte. Nuper in vere dissectis raphanis elleborũ inserere, rursumq́ raphanos, vt transeat ius, comprimere, atque eius lenimento dare. Medetur ita morbis comicialibus, vertigini, melancolicis, elephantiæ albæ, lepra podagricis, incipientibus vsque tympaniteis, stomaticis, lymphaticis, insanientibus tetano, tremulis, spasticis, elinicis, quartanis etiam quæ aliter non desinant, tussi veteri, inflãmationibus ac torminibus redeuntibus, & sebyaticis: vetant illud dari senibus & pueris, itemq́; mollibus, ac fœminei corporis, animæve exilibus, aut teneris aut timidis, & fœminis minus q̃ viris, minimè vero sanguinem eiicientibus. Medetur extra corporis eruptionibus & pituitæ cum axungia salis illitum, & mures necat polentæ admixtum. Galli sagittas elleboro tingunt, a vulnere circumciso teneriorem sentiri carnem afferunt. Muscæ quoque necantur albo trito, & cum lacte sparso. Diascorides. Elleborum album tenue flegma omnesq́; humores vomit, purgat, nobilibus miscetur collirijs, oculorum caliginem purgat, sternutamenta prouocat. Et nisi polentæ vel sisamo, vel succo ptisanæ, vel capsiæ, vel alicæ, vel musæ, vel succo lenticulæ mixtum, vel in pane, coctura dari non potest: quia sic ab antiquis medicinis inuentum est. Cum aceto mixtum & ano suppositum nauseam prohibet: sed in vtero perimit infantes. Ellebori nigri radix est in maximo vsu. Eligenda est carne plena, quæ intet se habet colorem, gustumq́; insidum & calidum. Talis in Parnaso monte nascitur: hæc accepta coleram per ventrem purgat & flegma. Alij scamoneam miscent & sal: multi vero viscellis eam coquunt, & multi cum lenticula. Hæc purgatio medetur melancolicis & epilenticis, & arthericis, & paraliticis: supposita menstruis imperat: abortum facit: fistulas purgat imposita & post triduum sublata. Surdis auribus impositum reddit auditum. Scabies curat & in aceto cocta gargarismo adbibita dolorem dentium mitigat. Miscetur etiam supticis medicaminibus. Et aqua in qua infusa fueris, ad expiationem aspergitur domus. Cum foditur celerius faciendum est, quia fodientis tarditate visum hebetat, aut dolorem capitis commouet.

Iterum de eodem. Cap. LXXI.

AVicenna. Elleborus niger fortioris acuitatis est, quàm albus: habet crus breue ad purpureitatem declinans, & eius figura est sicut racemi, in qua est fructus, & habet venas subtiles nigras, & quod de ipso administratur sunt istæ venæ. Melior est medius inter veterem & nouum, crossum & extenuatum, habens colorem cinericium, velociter frangibilis, non põderosus, in cuius natiuitate est quoddam simile telę araneæ, saporem acutum habens, & linguam mordicans: vt autem administretur, lignum paruum quod est apud radicem eius assumatur, & aqua paruũ infusum excorticetur. Illiq́; cortices in vmbra exiccentur, sicq́; triti & cribellati administrentur. Nam calidus est ac siccus in secundo gradu, & est resolutiuum. Est etiam fortis abstersionis, ita q carnem mortuam corrodit. De proprietatibus quidem ellebori, q permutat corpus a sua complexione, ipsamq́ue facit bonam complexionem ac iuuenilem acquirere. Multi quidem sumunt elleborum ad vomendum, non tamen vomere facit, nec soluit, sed facit illud quod vomitus & solutio facit. Eiusq́ue conuenientia est ad viros, & virgines, & adolescentes, & fortiores, eosq́; qui habent in corpore multitudinem Sanguinis, tenerasq́; carnes. Non autem conueniens est castratis neq; mollibus. Et est conueniens in Martio: deinde in Septembri. Sic tamẽ vt tribus ante diebus abstineatur a comestione crossorum & potationes & administrentur ea quæ delectari faciunt & gaudere, vt post cœnam bis aut ter euomatur: deinde assumatur. Linitur autem super morpheam cum aceto, & super loca sordida, & eradicat verrucas. Linitur quoque albus & niger cum lacte super scabiem & impetiginem. Valet etiam linitus eius ad excoriationem: visum confortat, & alia plurima remedia præstat. Ellebori albi amaritudo vehementior est quàm nigri: planta eius est sicut arnoglossa vel cicla siluestris, sed breuior, rubei coloris: longitudo eius est vsque ad quatuor digitos: & habet venas sub vna radice plurimas. Nascitur in locis montuosis: colligitur & siccatur in tempore messis. Eligendus est qui superficiem habet planam, albus, velociter frangibilis: habens minuta grana plurima: non statim vehementer mordicans linguam, & qui attrahit saliuam. Natura calidus & siccus est in medio secundi gradus. Si vermis eum comederit, moritur. Fortiter confortat, sed in ipso est timor, quia præfocat puluerizatus, & odoratus sternutationem excitat: visum acuit, & in pana ponitur vt vomere faciat. Venenum est canibus & porcis. Plateatius. Elleborus est calidus & siccus in tertio gradu: contra quotidianum de flegmate naturali, & flegmate nitreo, & arthreticam, & podagram, & cyrogram valet oximel factum de radice ellebori albi. Factum vero de radice nigri, valet ad purgandum melancoliam & quartanam. Ad vermes aurium expellendos conficitur modicum pulueris ellebori cum succo persicariæ auribus imponitur, & statim exeunt. Idem puluis superpositus carnem superfluam corrodit: valet & contra furfuriscas capitis & pediculos, & contra scabiem. Sed & contra litargiam & epilis. prouocatur sternutatio ex puluere naribus immisso, & in panno posito, & ad nares pertulso. Diascor. dicit, q si puluis eius cum farina & aqua misceatur, & fiat tortellus, mures occidit, si inde comedant. Constan. vbi sup. Elleborum album cum vomitu mundat stomachum. Sed post modicum cibum id dare conuenit, ne stomachus inanitus sit. Pulueritzatum aqua mixtum, & in circuitu domus perfusum, muscas necat: & cum aceto mixtum allopiciam curat. Nigrum vero tribus diebus apozimatum foramina mundificat emorroidarum.

De Elitropia. Cap. LXXII.

ISidorus. Elitropium primo nomen accepit ex eo, quòd æstiuo solstitio floreat, & q solis motibus folia circumacta conuertat: vnde & a latinis sollequia nuncupatur. Nam & Oriẽte Sole flores suos aperit, & se iterum recludit cum sol occubuerit. Ipsa est quam intubum siluaticum latini vocant. Hæc & verruccaria dicitur, quòd ex aqua potata verrucas extinguit, vel in cathaplasmate abstergit. Diascorides. Elitropium maius scorpino dicitur a multis, eo quòd eius flores similes sint figuræ scorpionis. Ex hoc autem nomine Elitropium accepit, q semper cursum solis respicit. Habet folia ocimo similia, sed asperiora & nigriora. Hastas habet ex vna radice quinque, vel sex, cum ramulis quàm plurimis, in quibus sunt flores albi ac sub purpurei coloris, ac subcurui, sicut est cauda scorpij. Nascitur in locis asperis, eiusque radix tenuis est & inutilis. Manipulus vnus ex ipso elixus & bibitus coleram & flegma deponit. Cum vino bibitus scorpionum ictibus occurrit. Cataplasmatibus adbibitus idem facere potest. Multi quoque radicem eius in collo suspendunt contra vim scorpionum. Seminis eius quatuor grana cum vino bibita ante accessionem, maximum est remedium quartanarijs. Tria quoque grana vtiliter dantur tertianarijs. Folia in cataplasmatibus adhibita tumores spargunt: myrmicas corporis purgant, & corporis clauos limpidant. Sicca vero eius folia podagricis imposita maximum præstant effectum: eademq́; trita & matrici supposita menstruis imperant, sed faciunt abortum. Elitropium vero minus nascitur in locis cultis, & in pratis, & est simile supradicto. Semen habet rotundum & pendens. Huius herba cum semine decocta: & cum nitro & isopo & cardamomo bibita, rotundos lumbricos & latos excludit: clauos imposita cum sale tollit, maximè si elixata, & & sic imposita fuerit.

De Epatica & eraclea. Cap. LXXIII.

PLatearius. Epatica est quædam herba crescens in locis aquosis & præcipuè lapidosis: habet minuta folia, terræ lapidibusq́; adhærentia. Et dicitur epatica, quia præcipuè epatis est iuuatiua. In primo gradu frigida & sicca est, & quæ habet maiora folia melior est: habetque virtutem infrigidandi, & ex subtilitate substantiæ suæ confortandi. Est etiam diuretica: vnde aqua decoctionis valet contra opilationem epatis & splenis ex calida materia, & contra epatis calorem & ictericiam. Syrupus etiam factus ex aqua decoctionis eius, addito reubarbaro in fine decoctionis contra ictericiam est optimus. Sed & in omnibus aquis ex quibus syrupus fit contra calefactionem epatis, poni debet epatica, multum enim iuuat. Iterum contra calida apostemata valet in principio trita & superposita. Operatur enim repercussionem. Eraclion tria sunt genera. vnum est nigrus folijs latioribus glutinosum. Alterum candidioribus folijs mollibusque sansuco non dissimile, quod aliqui prasium malunt vocare. Tertium inter hoc medium est, minus quàm cætera, sed efficax. Optimum creticum est, nam & iucundè olet, proximum vero Smirneum: deinde heradeotericum minus: vsus autem eius est serpentes fugare, percussis esui dare: eoque decocto ruptis conuulsis mederi, cum panacis radice, hydropicis quoque valet cum fico & isopo decoctum. Itemq́; scabiem & pruriginem sanat in decessione balnearum. Succus eius cum lacte infunditur & capitis vlcerib9 medetur, venena opij & gipsi extinguit: si decoctum cucumere, aut vino bibatur, aluum mollit: idemq́ue denoum dolori proficit, & sanguinem narium sistit. Ad parotidas cum ordeacea farina coquitur: ad arterias asperas cum melle & sale: crassiores pituitas extenuat: coctumque cum aceto & sale sumptum paulatim regium morbum medicat, & tritum cum oleo in nares funditur. Lapsi ex eo purgantur, ita vt venter accingatur, furunculos aperit cum fico, strumas cum farina ordeacea & oleo, & aceto. Lateris dolores curat cum fico illitum, fluxiones sanguinis in genitalibus tusum, & reliquias purgationum a partu cum aceto illitum. Diascorides.

lithos

lithos & eraclion vocat propter fortitudinem seminis eius: habet folia oliuæ similia, sed latiora & oblonga, tenuesq; virgas in crossitudine iunci lignosas: in summo virga est diuisa vel diuisa, in qua folia sunt minuta, vbi & semen piso simile, rotundum, lapidosum, & album. Nascitur in locis asperis & altis, eiusq; virtus est vrictualis. Semen eius cum albo vino bibitum calculos pellit, & vrinam prouocat.

De Equicauda & esula. Cap. LXXIIII.

AVicenna. Equicauda est planta in locis concauis & in conuallibus nascens, stipites concauos ad rubedinem declinantes asperos & duros habens. Est autem nodosa cum nodis intrantibus, & apud nodos sunt folia vt squinanti minuti & spissa, & adhæret arbori cui appropinquat. Deinde plures extremitates generantur ex ea, sicut est cauda equi. Habetq; radicem duram, & frigida est in gradu primo, sicca in secundo. Est itaq; stiptica propterq; succus eius. Est & vehementis exiccationis absque mordicatione: & ad fluxum sanguinis iuuatiua valde: vulnera & vlcera mirabiliter consolidat, & si sunt in eis nerui etiam confirmat. Quando bibitur, aut ex ea fit emplastrum confert attritioni medij lacertorum, ad intestina quoque fit emplastrum ex ea: demque confert apostematibus epatis & stomachi. Platearius vbi sup. Esula frutex est, cuius tantum vsui medicinæ competunt radicis cortices. In vere colliguntur, ac per biennium in efficacia multa seruātur, sed melius est vt annis singulis renouētur. Est autē calida & sicca in tertio gradu. Virtutem purgandi habet humorem flegmaticum principaliter. Vnde contra ægritudines flegmatum valet, & inter illa quidem quæ purgant acumine suo, post scamoneam, esula vtilis est: ac securius dari potest, nec multum abominabilis est. Itaque contra quotidianam de flegmate naturali, artheticam, podagram, cyrogram, paralysim, & iliacam passionem, & etiam leucophantiam vtiliter datur, puluis eius cum alijs rebus confectus, etiam sanis ad præseruationem, delicatis etiam qui medicinas abhorrēt ponitur puluis eius cum carnibus decoquendis.

De Euforbio. Cap. LXXV.

ISidorus. Euforbium dictum est, eo quòd succus eius oculorū acuat visum. Eius tanta vis est, vt duris carnibus superadiecta citius coqui compellat. Nascitur in locis multis, sed plurimum in Mauritania. Solinus: in latere montis Atlantis est herba euforbia copiosa, cuius fructus ad ocularium proficit claritatem, nec mediocriter percellit vim venenorum. Plin. lib. 25. inuenit Rex Iuba quam appellauit euforbiam: medici fratris sui nomine. Idemque fratres instituere a balneis multa frigida corpora astringi, cum antea non esset mos nisi calida tantum lauari. Extatq; Iubæ volumen & clarum præconium de hac herba, quam in monte Atlante inuenit: & spectatur folijs achantitinis. Vis eius tanta est, vt etiam a longinquo succus excipiatur incisæ conto suscipitur excipulis ventriculo hędino factis humor effluere videtur. Siccatur conto & sic thuris effigiem habet. Qui colligunt clarius videat: medeturq; contra serpentes: quacunque parte percussa, vertice inciso & medicamento addito: ibi Getuli qui legunt hedino lacta adulterant: sed igne discernitur. Id enim quod sincerum non est, fastidiosum odorem habet. Constantinus vbi supra. Euforbium est calidum & siccū in tertio gradu, vrit & attenuat. Ideoq; flegma viscosam incidit & purgat, & in quocunque loco corporis: angustiam & siccitatem ac decoriationem generat: propter hæc eius acumen oportet mitigari cum bdelio, cinamomo, spica, costo, & huiusmodi. Euforbium cum melle collirizatum prodest catharactis oculorum. Idem cum oleo temperatum & guttatim auribus instillatum, sonitum & grauedinem doloremque amputat, cum aromatibus in potione bibitum schyaticos curat: & cum oleo veteri temperatum allopiciam veterem, ac ventrem sanat. Diascor. Euforbium simile est ferulæ albæ, nascens in Mauritania Cęsariensi, quæ plurimum lachrymum facit inscidum valde. Optimum est recens, subalbidum, glutinosum, linguam vehementer submordens, & quod substratis pellibus legitur, non autem quod in terram cadens. Virtus est ei calida caustica diaforetica. Collirijs nobilibus miscetur: dolores schyaticos curat. Ossa confracta impositum eijcit. Sed cauendum est, ne carnem aliquo modo tangat. Valet hydropisi & colicis, & in omnibus frigidis: ventris autem colerum turbat & situm grauem facit, quia siccatiuæ virtutis est. Actor. Notandum quod tam herba quàm succus eius appellatur euforbium: vel ipsa herba proprè dicitur euforbia, euforbium autem succus: de quo etiam inter succos herbarum inferius dicetur.

De Eupatoria. Cap. LXXVI.

AVicenna. Eupatorium est ex herbis aromaticis habens folia sicut canabi. Flos eius est sicut nenufar: & illud quod ex eo administratur, est siccus aies. Nam calidum est in gradu primo, siccum in secundo. Est autem subtiliatiuum & incisiuum valde. Abstersiuumq; non est sine manifesta caliditate. In ipso est pauca stipticitas & ponticitas, & amaritudo aloes. Bonum est vitio allopiciæ atq; syriæ: & super vlcera difficilis consolidationis linitur cum veteri adipe. Eiusq; succus scabiei confert ac pruritui, quando bibitur cum aqua terræ & oximelle; similiter flos eius, sed fortior succus ipsius. Confert doloribus epatis & eius opilationibus, ipsumque confortat: duritiei quoque splenis confert, ac stomachi apostematibus. Herba etiā & succus conferunt malicie formæ & accidentibus. Iterum in potum cum vino datur, & confert intestinorum vlceribus. Cōfert iterum in febribus chronicis & antiquis: propterq; succus cum succo absinthij. Plinius lib. 25. Eupatoria regiam auctoritatem habet: caulis lignosi nigricantis hirsuti cubitalis aliquando & amplioribus folijs per interualla quinque: & in ipsa sunt, vt cannabis per ambitum incisis quinque partito, nigris & ipsis plumosisq;, radice supervacua. Semen eius in vino potum auxiliatur vnicè dissintericis. Diascor. Eupatorium est frutex sarmentosa: cuius hasta recta est & lignosa tenuis ac nigra & aspera, cubiti longitudine vel amplius porrecta, folia sicut pentaphiloni, aut cannabo sunt in gyro diuisa, & in capite incisa sunt, vt serra. Semen autem in media hasta est asperum, & subtus declinum. Folia eius sicca cum axungia porcina veteri trita & imposita ad cicatricem ducunt vulnera dura. Semen eius & folia bibita cum vino dissintericis ac morsibus venenatis occurrunt medicando. Constantinus vbi supra. Eupatorium est calidum in primo gradu, siccum in secundo. Extenuat & mundificat: inde mitigat epatis calorem, eiusq; soluit duritiem, & aperit opilationem.

De Ferula. Cap. LXXVII.

ISidorus. Ferula dicta est a medulla. Nam illum Varro tradit ferulæ esse medullam, quam Græci appodelan vocant. Nonnulli autem a feriendo ferulam vocant. Hac etenim pueri vapulare solent. Huius succus galbanum est. Plinius lib. 13. Ferula nascitur locis calidis atque trans maria geniculatis nodata scapis. Duo sunt eius genera. Narthecā Græci vocant assurgentem in altitudinem. Nartheciam vero semper humilem: a genibus exeuntia folia sunt maxima vt quæq; terræ proxima. Cætera natura quæ aneto & fructu similis. Nulli fructicum leuitas maior est. Ob id gestata facilimi baculorum vsum senectuti præbet. Semen ferulæ tapsiam quidam vocauere decepti, eo quod ferula sine dubio est capsia, sed sui generis: feniculi folijs, inanis caule: nec baculi longitudine excedente: semen quasi ferulæ. Ignem ferulis optimè seruari certum est: & ob id eas in Aegypto præcellere. Idem in lib. 20. Semen ferulæ aneto est simile, quæ ab vno caule diuiditur cacumine, fœmina putatur. Caules eius decocti eduntur. Cum amurca ac melle stomacho vtiles comeduntur. Sin autem plures sumpti fuerint, dolorem capitis faciunt. Radix eius denarij pondere in duobus vini ciatis aduersus serpentes bibitur, ipsaq; radix imponitur. Sic & torminibus medetur. Ex oleo autem & aceto contra sudores immodicos, vel in febribus proficit. Aluum soluit ferulæ succus fabę magnitudine deuoratus. E viridi ferulum ramusculus vtilis est ad omnia ea vitia. Ad sanguinem sistendum decem grana seminis bibuntur in vino trita vel medulla. Sunt qui comitialibus morbis dandum putant Luna quarta, sexta vel septima, singulæ mensura. Natura ferularum murenis infestissima: tactæ quidem ea moriuntur. Castor radicis succum etiam claritati oculorum conferre multum putat. Diascor. Ferula viridis emoptoicos & ciliacos maximè iuuat: cum vino potata morsibus venenatis occurrit. Tusa & imposita fluxum sanguinis vulnerum stringit. Semen eius bibitum torsionibus medetur. Idem cum oleo tritum & perunctum sudorem commouet: huiusmodi virgæ comestæ capitis dolorem commouent: in sale vero positæ comedi possunt.

De Filantropo. Cap. LXXVIII.

DIascorides. Filantropos Græcę dicitur herba, quæ latinæ dicitur lapapo purpurea. Ipsa est apacimen, virgas habens multas longas raras & asperas, folia vero rara & in ordine posita. Semen est illi album rotundum durum & paruum. In medio sicut vmbilicus pertusatum, florem habet album, circa muros & hortos nascitur, eiusque folia vestibus transeuntium inhęrent, & ob id filantropos dicitur: huius herbæ succus & virgarum seminis eius, morsum sphalangionis mitigat, & venenis occurrit cum vino bibitus. Idem quoque succus aurium dolorē mitigat infusos, herba vero axungia mixta spargit scroffas, folia eius constringentis sunt virtutis, propterea fluoris sanguinis cataplasmati apposita medentur, ac rei cohærenti miscentur. Plinius lib. 24. Filantropos herbam Græci nasutheum appellāt, eo quod vestibus adhærescat, & ex hac imposita corio dolores capitis

pitis sedantur. Idem in lib. 27. Apparinen quam alij filantropō vocant, est herba ramosa & hirsuta, quinis senisve in orbem circa ramos folijs per interualla. Semen habet subdulce, rotundū, durum & concauum. Nascitur in agro frumentario vel in hortis pratis ve, asperitate etiam vestium tenax. Efficax semen poto ex vino contra serpentes atque sphalongias, folijs eius impositis, abundantia sanguinis ex vulneribus reprimitur, & succus eiusdem auribus infunditur.

De Filice ac filipendula. Cap. LXXIX.

Isidorus. Filix est herba a singularitate folij appellata, ex vna denique virgula cubitali altitudine, scissa gignuntur folia, resimplicata velut pinna. Plinius vbi supra. Filicis duo sunt genera, nec florem, nec semen habentia, vnum Graeci pteris vocant. Alij vero blachnon dicunt. Cuius ex vna radice q̄ plures filices exeunt, bina quoque cubita excedentes longitudine, non graues odore, hanc matem existimant. Alterum genus Graeci vocant thelypterin. Alij vero nympheoterin. Est autem singularis & non fruticosa, breuior ac mollior & densior folijs, ad radicem canaliculata. Vtrusque radice suelq; pinguescunt, folia vtrisq; lateribus pinnata sunt: vnde & Graeci nomē imposuerunt. Radices vtrique longe sunt, in obliquum, nigrę, praecipuè cum inatuere. Nascuntur vbiq; sed maximè frigido solo, vigilijs occidentibus debent effodi, & sole oportet illas siccari, vsus radicum in trimatu tantum, nec antea, nec postea. Intraneorū animalia pellunt, & ex his tineas cum melle, cętera ex vino dulci triduo potę stomacho inutilissima est vtraque. aluū soluit primo trahens bilem, mox aquā mitius tineas cum scamonijs pari pondere. Radix eius duorum obulorum pondere ex aqua post vnius diei abstinentiam bibitur, melle praegustato contra reumatismos. Neutra mulieribus danda est, quia grauidis abortum, caeteris sterilitatem facit, farina eorum inspergitur tetris vlceribus Iumentorum quoque ceruicibus: folia cimicem occidunt, serpentem non recipiunt. Ideoq; substerni vtile est in locis suspectis, huius etiam herbae discrimen medici fecere. Optima est Macedonica secunda vero Cassiopea. Razi in Almāsore. Childarum, i. filix calida est & expellit ascharides. Platearius. Filipendula in transmarinis partibus & in Apulia in locis mōtuosis & calidis reperitur, quae alio nomine fisalidos appellatur. Calida est, & sicca in grado tertio. Radix eius praecipuè cō petit vsui medicinae. In fine Autumni colligitur, ac per annos decem in efficacia multa seruatur, habet virtutem diureticam ex substantia subtili, & ex qualitatibus suis. Contra vitium lapidis, stringiriam, & dissuriam, passionem iliacam, praecipuè valet electuarium quod ex ea cōficitur, s. filotropium ad idē quoque valet vinum decoctionis eius. Contra dolorem stomachi ex causa frigida vel ventositate datur pulvis eius cum feniculi puluere, teste Diascoride, & contra frigidum asma puluis eius in cibis & potibus cum puluere gentiana.

De Flamula & folio. Cap. LXXX.

Idem. Platearius. Flamula dicitur, quia virtutem habet incensiuam. Et est calida & sicca in tertio gradu viridis est multae efficaciae, exiccata vero nullius ad cauterium sine ignem faciendum, flamula conteritur, & super locum ponitur, ac per diem dimittitur, sic postea cutis combusta reperitur, ad apostema rumpendum quando versum est ad saniem, & caput est durum, haec cum squama ferri conteritur, & cum oleo supponitur. Oleum siquidem apponitur ad relaxationem, ne multum flamula deficeet. Contra quartanam etiam & artheticam interius operatur quiddam. Oleum rosaceum ex ea confectum contra iliacam valet in cibis, vel alio modo sumptum. Idem quoq; valet exterius inunctum contra dolorem artheticum, & iliacā, stringirium, & dissenteriam, contra vitium lapidis per clystere iniectum. Isidorus. Folium dictum est, eo q̄ sine radice innatās in Indiae littoribus colligatur. Quod in ligno perforato siccant Indi atq; reponunt Fertur autem herba esse paradisi, gustu nardum referens. Diascorides. Folium in India nascitur locis humidis & paludosis. Colliguntur autem folia in aqua supernatantia, optimum est leue, albidum, insidum, suauiter olens in modum spicae, gustum nardi referens. Constantinus vbi supra. Folium est calidum in gradu secundo, siccum in tertio. Stomaticis & epaticis valet. Cōfortatiuum enim est: inflationem dissoluit, vrinam prouocat. Idemque cataplasmata, apostemata dissoluit oculorum. Auicenna. Folium proximum est virtuti spicae, sed lenius & habet florem frangibilem. In India nascitur, & super faciem aquae exigitur absq; suspensione radicis: calidum & siccum in tertio. Spartum in pannis conseruat eos a tineis: sub lingua tentum odorem oris efficit bonum. Ex eo cum aqua rosata decocto fit emplastrum super apostema calidum. Confert etiam stomacho & epati. & vehementer vrinam prouocat: loco eius in medicina ponitur podus ipsi de macis vel de spica. Oleum eius habet virtutem olei de croco, sed fortius est.

De Fu & fuco. Cap. LXXXI.

Isido. Fu herba in Ponto nascitur folijs oleastro similibus. Platearius. Fu est herba quae alio nomine dicitur Valeriana, in secundo gradu calida & sicca. Radices in aestate radices eius colliguntur & ad solem exiccantur ac per triennium in efficacia multa seruantur. Radix tantū in medicinis ponitur. Eligenda est illa quę solidam intus habet substantiam & non perforatam: quae cum frangitur non puluerizatur, habetque virtutem diureticam: vinum decoctionis eius datur contra stringiriam, & dis. herba et ipsa in vino cocta & superposita prouocat vrinam: ad confortādum digestionem, & ad dolorem stomachi ex frigida causa vel ventositate, datur vinum decoctionis eius, & seminis feniculi vel masticis, cum succo alicuius herbae diureticae. Contra vitiū pectoris ex frigida causa datur vinū decoctionis eius vel aqua. Ad superfluitatem matricis mundificandam, fit ex ea fomentū vel etiam suppositorium. Diascorides. Fu multi nardum agrestem appellant. In Ponto nascitur habens elleboro folia similia: hastam mollem & leuem ac nodosam: flores narciso similes: radices iunco similes, colore rufa, cum odore grato, ferventis virtutis est, & vrinalis. Huius elixatura facit ad dolorem lateris Incitat menstrua: vel miscetur antidotis: maximè quae oris vlcera limpidant. Elixatura foliorum eius bibita, vrinam prouocat. Auicen. Fu folia eius sunt sicut folia apij. Et crus eius vnius cubiti: plus planum & tenerum: cuius supremum est digiti grossitudini proximum ac purpureum: nodos habens & florē sicut narcissus vel maiorem. In albo etiam ipsius est quasi purpureū: Inferius in radice sua emittit ramos: & in ipsa radice est aromaticus odor: virtus eius est spicae similis in pluribus. Itaque virtus radicis est aromatica, calefaciens, vt spica. Confert dolori lateris: vrinam prouocat si bibatur sicca: & eius decoctio prouocat menstrua, plus etiam spica. Isido. Fucus est genus herbae, de qua vestis tingitur, sic dicta, quia colorē alienum mentitur.

De Fumaria & fumo terrae. Cap. LXXXII.

Diascorides. Fumaria Latinè capnios Graecè dicitur herba quaedam nascens in segete ordeacia, fruticosa, coriandro similis: sed mollis, & alba, & cinerosa: florem habens multum atque purpureum. Succus eius insecidus est: oculis detergit caligines: lachrymas prouocat: vnde & nomen accepit, mixtoque gummi eductis capillis palpebrarum impositus eos renasci non finit, herba ipsa comesta vel bibita, coleram per vrinam prouocat. Platearius. Fumus terrae est herba calida in gradu primo sicca in tertio. Et vt quidam dicunt sic appellatur, qa vt fumus è terra multa quātitate emittitur, & generatur a quadam fumositate crassa a terra resoluta, & circa superficiem terrae adhaerentem. Quanto viridior est, tanto melior: exiccata nullius est efficaciae: principaliter purgat melancoliam: secundario flegma salsum & coleram. Cōtra scabiem datur succus eius addito zuccharo cum aqua calida ter in septimana: & optimè purgat humorem inducentem scabiem: valet idem succus & contra hidropisim, si fiat ex eo siropus: herba etiam in vino cocta & cataplasmata, podagricis valet: fumus terrae dissoluit cum ventositate: vnde & tortionem infert: ad melancoliam valet vel flegma existens in ore stomachi vel stomacho, vnde quandoque sequitur nausea. Et contra opilationem splenis & epatis datur succus eius addito zuccharo cum aqua calida. Quia fumus terrae ventositatem facit, dandus est cum aliquo reprimente ventositatem, vt cum semine feniculi, vel mastice. Auicenna. Fumus terrae dicitur esse frigidus in primo, siccus in secundo: melior est recens, acutus, amarus, sanguinē purificat. In ipso est frigus, ppter id, quod est ibi de sapore stipticitatis, & calor propter aliud, qd est in ipso de sapore amaritudinis. Sed quasi frigus est fortius. Bibitur ad pruritum & ad scabiem: stringitque gingiuam. Stomachum confortat: opilationes epatis aperit, & naturam lenit, vrinam prouocat. Constantinus. Fumus terrae calidus est in primo, siccus in secundo: vnde cōfortat stomachum, excitat appetitum: succus eius potui datus corpus a scabie, ac pruritu pustulisq; mundificat: coleram rubeam adustam purgat: sanguinemque calefacit, maximè si sum mirabolanis mixtus sit. Diascorides quoq; dixit, q̄ fumus terrae sua proprietate mundat corpus ab omni humorum putredine.

De Gallitrico & gariofilato. Cap. LXXXIII.

Platearius. Gallitricum quod alio nomine dicitur gallicentrum, est calidum & siccum, fomentum ex aqua decoctionis eius factum, & matricem optimè mundificat, & menstrua prouocat. Actor. Gallitricum est, quod alio nomine politricum vocatur, sicut inferius dicetur. Platearius. Gariofilata siue gariofilatum est quaedam herba satis communis, efficaciā magis habens secundum folia, in medicinis sunt ponenda. Et dicitur gariofilata, quia similem habet gariofilis odorem, vel saporem, vel effectum. In secundo gradu calida est, recentiq; maioris est efficaciae, q̄ exiccata, nec nisi per annum seruari potest, habet autem

autem virtutem dissoluendi, consumendi & aperiendi: ad men strua prouocanda fit ex ea fomentum, vel etiam suppositoriũ: in aqua marina & oleo cocta valet contra colicam passionem, anteriori & posteriori parte supposita, vinum decoctionis da tur pro confortanda digestione, & contra stomachi dolorem & intestinorum ex ventositate vel frigiditate. Constantinus vbi supra. Gariofilatum est in secundo gradu calidũ & siccum, confortat & adiuuat frigidum stomachum, crossumq; digerit cibum. Epaticis & cardiacis propter coleram nigram ac flegma patientibus subuenit, naribus applicatum opilationem narium ac cerebri aperit.

De Geniculari & gentiana. Cap. LXXXIIII.

Isidorus. Genicularis herba dicitur quæ ob vim scorpionum reuellandam substernitur. Diascorides. Licius quam Latini vocãt genicularem, i. bellariam, florem habet violæ, sed paulo fuluiorem. Huius semen datum potui venerem mollit, valet etiam hæc herba contra scorpiones. Isidorus. Gentiana nomen sumpsit, vt medici memorant, ab inuẽtore radicibus similis aristolochiæ. Nascitur sub Alpibus, & in Galatia Asiæ. Plin. lib. 25. Gentianam inuenit Gentius Rex Illyricorum, vbiq; nascentẽ in Illyrico tamen præstantissimam folio fraxini, sed magnitudine lactucæ, caule tenero, pollicis crassitudine, cauo, & inani, ex interuallis foliato, trium cubitorum, alto casu, radice lenta, subnigra, siue odore aquosa. Sub Alpinis montibus plurima nascitur, vsus eius in radice ac succo. Naturaq; radicis excalefactoria, sed prægnantibus non bibenda. Succus eius pro meconio miscetur collirijs acrioribus. Idem in lib. 26. Illinitur gentiana radice tusa, vel decocta in aqua ad mellis crassitudinem, his quæ serpunt vlceribus, vel succus eius vulneribus. Plateanus. Gentiana est herba calida & sicca, cuius radix præcipuè competit vsui medicinæ, non ipsa herba. In fine veris colligitur & siccatur, & p annos quatuor in multa efficacia seruatur. Debet autem eligi solida & continua, habens citrinum colorem, quæ non sit forata, nec facilè in puluerem resoluatur, cum frangitur, virtutem habet dissoluendi, attrahendi, consumendi, & aperiendi. Est. n. diuretica. Contra antiquum asma datur puluis eius cum vino, addita aqua ordei. Contra epilensiam datur & puluis eius cum succo pigani. Contra morsum reptilium puluis eius super vulnus spargitur. Et cũ succo mentæ puluis eius in potu datur ad menstrua, & fœtum mortuum, & secundinam eijciẽdam puluis eius cum succo arthemisiæ, vel cum vino & terebintina conficitur & supponitur. Constantinus vbi sup. Gentiana calida & sicca in tertio gradu attenuat, mundificat & colat. Opilationem splenis & epatis aperit, cum melle & aqua calida potui data, vel cataplasmata, morsum serpentis curat. Pessarizata vero menstrua prouocat, secundinam & fœtum mortuum expellit. Diascorides. Gentiana nascitur in locis altis, humectis & vmbrosis, radicem habet sicut aristolochia longam, solidam & amaram, sed nigriorem & fragiliorem. Eius folia quæ sunt circa radicem habent nucis odorem, & sunt platani & lactucæ similia, sed paulo subrussa & in summo diuisa, vel in speciẽ serræ incisa, in medio habet hastam leuem & vacuam, habentem digiti similitudinem duobus cubitis longiorem. Est autem nodosa, circa quos nodos sibi nascuntur folia. Semen est illi circa folia latum, leue, sicut affodilli, nõ inutile. Hęc herba viridis est actus calefactoria, relaxans, acrimonia & amaritudine sua partũ expellens, serpentes quoque fugans. Radici eius est calida & stiptica virtus, quæ cum vino & pipere accepta, morsibus venenatis occurrit, vulneribus imposita proficit. Succus eius acceptus dolori laterum prodest, atq; conquassationibus, idem iunctus oculorum tumorem compescit: inscidis, id est acribus collirijs miscetur, & maculas corporis tollit.

De Gladiolo. Cap. LXXXV.

Isidorus. Gladiolus dicitur, eo ꝙ sit folijs gladio similibus, tyrso cubitali, floribus purpureis. Diascorides. Texeris aut cetris Romani gladiolum vocant. Hæc habet folia iridi similia, sed latiora & acutiora, & virgas habentes capitella. Semen eius in folliculis est, simile cucumeris semini rotundum & nigrum, gustu inscidum. Radix est illi nodosa, longa & russa, quæ capitis optimè curat vulnera, fracturis medetur, ossa confracta excludit, omnia confixa corpori euocat, imposita tumores ac duricias spargit, lateris dolorem tollit, stringirijs ac schyaticis optimè subuenit. Radix eius ventris fluxum stringit, sumpta cũ dulcore & aqua maritima. Semen eius diureticum est, & cum vino prædicta omnia facere potest: cum aqua autẽ desiccat splenem. Idem. Gladiolum radicem habet quę ex vino potata venenum prohibet, & menstrua prouocat. Trita vero & in modum fomenti imposita, surculos ac spinas extrahit de corpore: omnẽ duriciẽ dissoluit & euaporat. Constan. vbi sup. Gladiola, id est ireos, est calida in gradu secundo: dolorẽ neruorum de flegmate mitigat: tussimq; diuturnã placat, & screatum facilẽ reddit. Crossos pectoris humores attenuat cum aceto potata morsus reptilium sanat: spleneticis subuenit, spasmum ac rigorem febrium curat. Plinius lib. 21. Bulborum generi & cypiri adnumerant quidam: hoc est gladioli radicem: dulcis ea est, & quę panẽ etiam gratiorem facit decocta ponderosioremque pariter subacta. Est itaq; cypirus, vt dictum est supra: gladioli species palustris bulbosa radice, laudatissimus in insulis Cretæ: deinde Naxo, & postea Fęnicæ. Cretico est candor odorq; vicinus nardo, acrior Naxino: exiguum spirans phenicæo, nullus Ægyptio. Iulio mense iubet eum Mago ad radicem secari, tertioq; die donec candidius fiat in sole siccari: quotidie autẽ ante solem Occidentem in lectum referri: eo ꝙ palustribus desectis noceant rores nocturni. Mirum tradit Appollodorus: huius herbæ suffitum barbatos excipientes ore lienes consumere, sic etiam valídiores ac firmiores fieri, & ipsum aduersus calculos efficacissimũ esse. Ex synonimis. Sciendum ꝙ acorus est gladiolus. Sunt. n. quatuor herbæ in forma similes valde. Sed acorus discernitur citrino flore rubeaq; radice. Spatula fętida malo discernitur odore, & caret flore, iris florem gerit purpureum, hireos album, Gladiolus habet croceum, sed spatula fętida nullum. Dicitur autem bulbus omnis tunicata radix. At vero moderni medici quandoq; simpliciter accipiunt pro radice narisci.

De Gramine. Cap. LXXXVI.

Isidorus. Gramen dicitur a situ, eo ꝙ plurimum in agris sit: licẽt omnis herba gramen vocetur, ab eo ꝙ germinet. Plinius lib 24. Gramen inter herbas vulgatissimum est: genicularis internodijs serpit: crebroq; ab his & ex cacumine radices nouas spargit. Eius folia in exilitatem fastigiantur in orbe reliquo, in Parnaso tantum hederacea species densius, q̄ vsquam fructicanti flore odorato & candido Iumentis non alia gratior herba siue viridis, siue in fęno siccata: aqua quidem aspersa tunditur, eius succus in Parnaso propter vbertatẽ excipi traditur: dulcis hic est. In eius vicem in orbe reliquo succedit decoctum ad vulnera glutinanda: qđ & ipsa herba præstat tusa: ab inflammationibus quoque tuetur & ad dentium dolores epyforasque conficitur. Radix in vino decocta medetur torminibus, & vrinæ difficultatibus, & vlceribus. Calculos frangit, semen vehementius vrinam impellit, aluum vomitionesq; sistit. Priuatim autẽ auxiliatur draconum morsibus. E graminum genere, quod septem internodia habet capiti contra dolores adalligatur efficacissimè. Quidã propter vesicæ cruciatus, decoctum & vino gramen bibi iubent. Denique gramen circundatum capiti sanguinis fluxiones sistit. Camelos traditur necare id quod iuxta vias nascitur in Babilonis regione. Diascorides. Agrestis siue gramẽ virgas habet nodosas & spinosas superterram. Super quas folia sunt acuta & lata & dura, sicut cannę minoris. Radix autẽ nodosa est, & dulcis ac manducabilis: aquosa in gustu & substiptica, quam boues & animalia pascunt: & hæc cataplasmata in vulneribus, paracolesim facit, huius elixatura bibita tortionibus ac dissuriæ medicatur: vesicæ vulnera optimè curat, calculos frangit, vrinam prouocat. Canes quãdo purgare se volunt, hanc herbam comedunt. Splenis dolori decocta & imposita proficit. Gramen quod in se trifurcum habet, nam & in plura diuiditur: decrescente Luna sublatum, & depositum ad collum ligatum, celeriter oculorum epyforas excutit. Radix frigida & sicca, ob hoc glutinatiua est recẽtium vulnerum, & mordicans & leptomeris est modicè. Ipsa vero herba perfectè aquosa est, & cataplasmo infrigidat. Semen autẽ eius imbecille est: & tantum diureticum. Reuma ventris vel stomachi desiccat, virtus eius frigida est: desiccatiuã & leptomeris, i. extenuans partem. Auicenna. Gramen plagas sanguineas cohærere facit, & eius decoctio lapidem extrahit semenq; ipsius prouocat & constringit. Razi vbi supra. Gramen prouocat vrinam & frangit lapidem.

De Arundine. Cap. LXXXVII.

Isidorus. Arundo est dicta, eo ꝙ cito arescat: hanc veteres cannam vocauerunt, & est nomen Hebræum. In indicis stagnis harundines calamiq; nasci dicuntur, ex quorum radicibus expressum suauissimum succum bibunt. Plin. lib. 16. Arundo principatum tenet inter aquaticas fructices, qui frigidis gaudent in belgis. Arundo contusa & interiecta commissuris nauium ferruminat textus, glutino tenacior, ac rimis explendis pice fidelior. Belli pacisq; experimentis necessariæ sunt arundines, & in delicijs gratæ: harum regulo domus suas Orientales populi operiunt, eiusq; tecta perdurant. Aegypti quoque calami quadã cognitione papiri chartis seruiunt. Calami Oriẽtales populi bella cõficiunt, dum spicula calamis addunt, & irreuocabili hamo noxia, mortẽ accelerant, pinna calamis addita, fitque & ex ipso aliud telum in vulneribus fracto. Nullus autẽ sagittis aptior calamus q̄ in Italia, s. in Rheno amne Bononiensi, cui plurima inest medulla, pondusq; volucre, contra flatus quoque peruicax libra: Arundines indicæ bellicis cõmẽdationibus præferuntur.

feruntur. Hastarumq; vicem pbent additis cuspidibus. Differre mares ac fœminas, in his quoq; tradunt Indi spissius mari corpus fœminæ capacius, arundo Indica arboreā habet amplitudinē qualis in tēplis videtur, folia aūt breuia. Nauigiorum vicē pstant, si credimus, singula internodia. Arundo nīs, ea vna stirpe numerosa, atq; etiā resecta fecundius resurgit. Radicis natura viuax est ipsaq; geniculata, folia sunt Indicis tantum breuia. Omnibus vero nodorosa cōplexu tenues per ambitum tunicas inducunt, atq; a medio internodio cum plurimū vestiri desinunt, procumbunt. Arundini calamo latera bina sunt in rotunditate super nodos, alterno semper ingurie, vt alterū ad dexterā fiat, alterum vero geniculo superiore ab leua per vices. Inde exeunt aliqū rami q sunt tenues: plura sunt eius genera, alia.n. spissiore densiorq; geniculis, breuibus internodijs. Alia rarior, & ipsa in maior. Calamus alius totus concauus, quē siringiā vocant, vtilissimus fistulis, quia nihil est ei Chartilaginis & carnis, alius quē auleticon vocant cōtinuo foramine pertusus hæc tibijs vtilior est. Orchomenius est cōtinuo foramine pertusus, & ille fistulis vtilior. Alius est crassiore ligno & tenui foramine, quē totū fungosa replet medulla. Alius breuior, alius procerior, exilior crassiorq; & fruticosissimus, qui vocatur donax, non nisi in aquatis natus Qm̄ ēt hæc differētia est multū pstata, arundinig; q in siccis pueniat, suū genus est sagittario calamo, sed longissimis internodijs erecto obsequiumq; quo libeat flecti calefacto. Differētias faciunt & folia, nō multitudine verū & colore, & robore valida Laconicis, & ab vna parte densiora quales in totū gignunt putant circa stagna. Est & obliqua arundo, non excelsitate nascens, sed iuxta terrā fruticis modo se spargens, suauissima in teneritate aīalibus & vocatur elegia. Est & in Italia nascens ad archa nomine palustris ea cortice tm̄. Sub ipsa coma vtilissima dentibus, qm̄ vis eadē est ei, quæ synapi. Est arundo aucupatoria a Parthorum laudatissima, piscatoria vero ab Attiana ex Aphrica, harundinis aūt Italiæ vsus est ad vineas maximè. Cato eā seri iubet in humidis agris, bipalia subacto prius solo, oculis dispositis interuallo ternorum pedum. Actor. Qm̄ ergo licēt arundo sine cultura in locis palustribus oriatur, tamen in aliquibus locis seritur, vt dicit Plinius, de hac etiam inter satiuas herbas dicetur inferius.

De herba vitri & hermodactila & biberida. *Cap.* LXXXVIII.

AVicenna. Herba vitri est qua vitrum abluitur, lænificatiua & mundificatiua. In ipsa est stipticitas cum humiditate faciens ad hærescere. Sedatiua est apostematum. In potu dantur eius folia ad erisipilam, & ignis adustionē ac præcipuè apostemata flegmatica. Eius quoque succus cum cerusa de plumbo super formicā & erisipilā ponitur, & ad ambarū amigdalarum apostemata fit ex ea gargarismus. Itēq; succus eius sorbetur ad tussim antiquā, herbaq; ipsa ponitur cū aceto super podagrā, emorroidas remouet. Eiusq; succus cum oleo rosaceo ad dolorē auris valet. Auicēna. Hermodactilus est radix plātæ rosas albas & citrinas habentis, quæ cū aperiuntur flores aperitur in primis. Nascitur in planicicbus montiū, & in angulis eorū, eiusque folia espansa sunt super terram. Melior est albus & ad frangendum durus. Natura calidus est ac siccus, ad secundū perueniēs, & in ipsis est humiditas superfluens. In ipso est solutiua virtus, & efficit augmentum in coitu, & adhibetur iuncturarum doloribus. Rubeum & nigrum sinit venenum. Aestimauerunt quidam, q in albo est caliditas subtilis, & in alijs virtus fortis, & si non solueret. Dixerunt alij q si esset calidus, mordicaret vlcera putus, sed in ipso non est mordicatio penitus. Aestimauerunt alij, q est calidus valde. Cum ipso est virtus solutiua, & si fit in ipso stipticitas. Albus est bonus vlceribus antiquis. Confert podagræ, & sedat dolorem statim more emplastri suppositus. Est malus stomacho debilitans eum Et rubeus & niger retinēt medicinas solutiuas in stomacho. & attrahunt nocumentum maximum Digio Hermodactili flos est, eiusq; virtus ei similis est. Constan. vbi sup. Hermodactili sunt in tertio gradu calidi & sicci, dolorem in arteticis podagricis & schyaticis curāt, quia ppriectas sua crossos & viscidos homnies dissoluit, sed stomacho molestum, eo quòd angustiam & dolorem in stomacho generat. Plinius lib. 25. Hyberidam seruilios Democrates primus medicorum inuenit, quam & sic appellauit q̄q̄ ficto nomine, inuētioni eius assignato carmine. Nascitur circa vetera monumenta, parietinasq; & itinerum occulta, flores semper foliq nasturcij, caule cubitali, semine tam paruo, vt vix possit aspici. Radici est odor nasturcij. Vsus eius æstate est efficacior & tm̄ recenti: difficulter tunditur, cū axungia modica coxendicibus & articulis omnibus vtilissima, viris plurimū quaternis horis, fœminis vero minus dimidio adalligata: ita vt deinde balneū in calidum descēdatur: & postea corpus oleo ac vino perungatur: idemque fiat diebus vicenis interpositis siqua supersit admonitio doloris: hoc siquidem modo reumatismos omnes sanat occul-

torp præterea herbis cum rhoq; folio adligata epyforas emundat, & siqua sunt in oculis vitia.

De Iacinto & iaro & impia herba. *Cap.* LXXXIX.

ISidorus. Iacintus est herba florē habens purpureū, traxit aūt nomē a puero nobili, qui in saltibus inter purpureos flores repertus est interfectus. Est aūt radice & flore similis violæ pueros a pubertate retinens. Diascor. Iacintus habet radicē bulbo similē, cui puerilis funeris casus dedit nomē. Platearius vbi supra. Iarus alio noīe barba Aaron dicitur: & etiam mitculipes appellatur. Calida & sicca est in tertio gradu: in locis humidis & siccis montanis & planis reperitur. In hieme & ęstate magnā habet efficaciā, ſm folia minorē, ſm radicē maximā Et hoc circa tuberositates quasdā, q̄ reperiuntur circa radicē. Hæ tuberositates colliguntur, finduntur ac desiccātur, ac per annū seruantur: virtutē habent dissoluendi, lauandi, ac extenuandi. Contra tumores aurīū herba ipsa cū tuberositatibus in vino & oleo addito cimino decoquitur: & inde factū emplastrū auribus supponitē. Cōtra frigida quoq; apostemata tota herba cū tuberositatibus in vino & oleo & axungia veteri teritur: ac postmodū in testa calefacta supponitur. Cōtra scropholas nouellas: herba ipsa & sqoilla cū axuagia veteri vel vrsina teritur, ac supponitur: & si recentes fuīt liberantur. Cōtra emoroides ac ficus, iarus & capsus excoquuntur in vino & aqua: vel fit enchatisma ad menstrua prouocanda. Succus iari pessario mittitur, vel cum benedicta puluis tuberositatū cū aqua rosacea cōfectus, & ad Solē siccatus valet ad faciē depurādā, & cutē subtiliandā. Nā si facies ex puluere illo illiniatur, plus ēt q̄ a cerusa depuratur. Solus ēt eius puluis carnē superfluā corrodit. Plin. lib. 24. Impia herba vocatur incāna rorismarini aspectu tyrsi modo vestita & capitata. Inde alij ramuli assurgunt sua gerentes capitula. Ob hoc impiam appellauerunt eā: q liberi super parentē excellāt. Alij potius eam dicunt sic appellatā esse, quia nullū animal eā attingat, æstimauere: hæc inter lapides duos trita feruet: pcipuo aduersus anginas succo, lacte, & vino admixta. Miruniq; tradit, nunq̄ qui gustauerint ab eo tentari morbo. Suibus quoq; dari, quæq; medicamentum id noluerint haurire, eo morbo interire. Sunt qui & in nidis auium ea ea aliquid putant inferri sicque pullos auidius deuorantes non strangulari.

De Iunco. *Cap.* XC.

ISidorus. vbi sup. Iuncus dicit, eo q iunctis radicibus hæreat. Scyrpus aūt est a quo segetes texuntur sine nodo, de quo Ennius. Quærunt in scyrpo soliti qd dicere nodū. Et in Prouer. Qui inimicus est etiā in scyrpo nodum quærit. Plin. lib. 12. Iuncus odoratus nihil differt a cæteris sui generis aspectu. Sed calamus odoratus præstantior est. Odore statim e longinquo inuitat, molior tactu, meliorq; qui, minus fragilis & qui a Sole sa potius q̄ raphani modo frāgitur. Inest aūt fistolę araneū, qđ vocāt florē Præstātior est cui numerosius: Reliqua pbatio est, vt niger sit. Dānātur albi, melior q breuior crassiorq; & lentos in frangendo. Calamo pretium est in libras 12 iunco in 15. Traduntq; iuncum odoratū, & in Campania inueniri. Plin. lib. 21. His quæ superius dicta sunt de gladiolo. Mago similia præcipit & de iunco, quē mariscon appellāt ad texendas segetes, & ipsum Iunio mense carpi, vel ante mediū Iulij. Alterum genus iuncorū facit quod marinū, & a Græcis oxyschoenon iuncoin vocari. Tria sunt eius genera, vnum acutum, sterile, quē marē & oxin Græci vocant: reliquū fœminini generis semē nigrū ferentem, quē melācranin appellāt & hic est crassior & fruticosior. Tertius vocatur holoschenos Ex his melācranis sine alijs generibus nascitur. Oxys & holoschenos eodem cespite vtilissimus est ad vsus. Oloschenos, quia mollis & carnosus est: fructū vnatū cohærentiū modo fert. Nascitur aūt is quē marē appellamus ex semetipso, cacumine in terrā defixo: melacranis vero semine suo. Alioquin omnium radices omnes annis intermoriuntur. Vsus est ad nassas marinas vtiliū nexus. Et elegantiū lucernarū lumina pcipua sunt medullæ amplitudinē. Iuxta maritimas Alpes tanta sunt, vt inciso ventre impleant penè vnciarum latitudinem. In Aegypto vero cribrorum longitudinem: nō aliàs vtiliorē. Quidam ēt vnum genus trianguli iunci faciunt quod cyperum vocant. Est.n. cyperus iuncus angulosus, iuxta terram candidus, cacumine niger, pinguisq;, folia ima porraceis exiliora: in cacumine minuta, sicut iam dictum est sup. Iunci radix in aqua decocta, missi medetur. Semen eius tostum & in aqua potum aluū sistit, capitisq; dolores facit. At qui vocatur oloscenos eius q̄ pxima sunt radicis cōmanducantur aduersus araneorū morsus. Inuenio & vnū genus iunci qđ tropicē vocāt, cuius semē somnū excitat Iuncus odoratus in Cohele Syriæ nascitur, laudatissimus ea Nabathea regione, theniticus cognomine: pximus Babylonius ea Aphrica pessim⁹ ac sine odore. Est aūt rotūdus, vinosæ mordacitatis ad linguā, sincerus in cōfricādo, rosæ odorē emittat, rubētib⁹ fragmētis. Discutit inflationes, & ob id stoma-

cho

chö vtilis, itidemq; sanguinem reijcietib. Singultus sedat, ructus mouet, vrinam cit, vesicæ medetur, ad muliebres vsus decoquitur.

De Iusquiamo. Cap. XCI.

ISidorus. Iusquiamus est herba sic a Græcis appellata sed a latinis herba caliculatis dicitur, eo quòd caliculi eius in figura cātarorum nascantur, vt & mali punici, quorum ora serrata sunt habentes intrinsecus semina papaueris similia, hæc herba & Insana vocatur, eo q̄ vsus eius periculosus est. Deniq; si bibatur, vel edatur, insaniam facit vel somni imaginem turbidam. Plinius lib. 25. Herculi ascribunt herbam quæ appollinaris apud Arabas altricū siue altercagenium dicitur, apud græcos autem hosciamios appellatur. Plura sunt eius genera, vnum nigro semine, folijs penè purpureis, spinosum. Talis in Galathia nascitur, vulgare autem candidius est ac fruticosius altius papauere. Tertij semen est simile trionis semini, & omnia insaniam gignunt ac vertigines capitis. Genus quartum molle, lanuginosum, est pinguius cęteris, candidi seminis, nascens in maritimis, hoc recepere medici, itemque semi nis rufi nonnūquam ante candidū rufescit, & si non ematuruit improbatur: hosciami semen cum meconio, & vino bibitur ad epi foras inhibendas. Idem in lib. 26. Succus eius hosciami prodest exereantibus, & ɋdor accensi tussientibus. Auicenna. Iusquiamus niger frigidus est, & siccus in fine tertij, albus autem in principio ipsius. Ex eo deterius est, & fraudulentius nigrum: deinde rubeum: melius autem album: stupefactiuum est, & abscindit fluxū sanguinis, & stupefactione sua sedat dolores percussionis. Resoluit testiculorum duritiem & confert erisipilę. Epithimatum sedat dolorem podagrę. Cum vino folia eius bibita sanant corrosionem ossium. Succus eius acceptus sedat dolorem auris, & cum aceto, & oleo rosaceo, dolorem dentium &c. Platearius. Iusquiamus. Herba est frigida in tertio gradu, sicca in secundo. Huius seminis diuersitas triplex est, album rubeum & nigrum. Nigrum mortale est, album & rubeum satis competunt medicinæ vsui. Maioris efficaciæ sunt semina quàm herbæ: virtutem habet constringendi & mortificandi, virtutem quoque somniferam. Ad somnum ergo prouocandum in acuta febre sit fomentum ex aqua decoctionis eius seminis circa pedes, frontem, tempora. Contra calida apostemata in principio fit emplastrum ex ipsa herba trita & supposita, vel de semine eius, & oleo rosarum. Contra dissenteriam fit emplastrum de semine eius cum albumine oui & modico aceto, supra pectinem, & renes. Contra dolorem dentium herba ipsa trita aliquantulum inter dentes teneatur: per decem annos seruatur. Diascorides. Iusquiamus est frutex minor, hastam habens crassiorem, & folia lata, & oblōga, & diuisa nigra & aspera. Iuxta cuius hastas sunt capita semine plena. Sed huius tria sunt genera, vnde flores habet purpureos, folia milacę similia. Semen nigrum folliculos duros & spinosos. Alterum flores melinos, semen obrussum, folliculos molles: ambo hęc maniam faciunt ac carotica ac minus vsuales sunt. Tertium vero cuius frequentatur vsus, habet folia pinguia & mollia, succo plena, flores albos, semen album. Nascitur in locis maritimis & in ripis. Semen album est vtile, nigrum inutile. Semen & folia exiccātur, & hasta tusa succus exprimitur. Qui confectionibus collitiorum mixtus, reumā vlcerum compescit, dolores aurium mitigat, & polentę mixtus podagricos tumores adhibitus spargit. Semen eius omnia prædicta nouit facere, & maximè tussientibus subuenit. Catarrum soluit, oculorum reuma compescit, vino mixtum, & cathaplasmatum, tumorem testium soluit atque mammarum. Radix eius in aceto cocta, dolorem dentium mitigat.

De Lacteride, & lacticinio. Cap. XCII.

EX herbario. Lacterides nascunt in locis cultis, & sabulosis, valet contra ventris duritiem granum eius purgatum, & potui in aqua datum calida. Diascorides. Lacteridem putant hastam in cubiti longitudine, sed inanem, in qua capitellum rotundum est, & folia oblonga, sicut amigdalæ, sed oblōgiora, & lenıora. Semen autem obrotundum, sicut caparę, deforis nigrum, intus album, & dulce. Omnis frutex eius lachryma & succo plenus est, sicut titimallus: virtus est illi catartica: grana eius comesta, & super aqua calida accepta, flegma, & coleram deponunt, folia cum casia, vel cum visella accepta ventrem soluunt. Auicenna. Lacticinium est omnis planta, quæ habet lac acutum, solutiuum, inscisiuum, adustiuum. Ex his famosa sunt septem, quorum vnum est petafilum, ad vltimum est lacticinium, quod dicitur masculus, & eius nomen charachilus, post ipsum omnes fœminæ sunt, & eorum fortius est, quod assimilatur mirto, & nominatur burasthus. Deinde est arboreū gnatum īter lapides. Deinde illud qd̄ citrolo assimilat. Et dixerunt vice alia, q̄ lacticiniorum fortius est masculus pdictus, & radix eius longior est cubito ad rubedinem declinans, plena lacte eiusque rami sunt similes oliuæ, sed lōgiores sunt ac strictiores. Planta vero fœminæ quæ nominatur nicalis, est sicut planta herba muris, sed maior ac fortior. Capita foliorum eius spinosa sunt, & egrediuntur ex eius radice stipites palmæ longitudinem habentes, & fructificat vno anno, & non alio: fructus ille mordificatiuus est linguæ similis nuci, & eius origo est, sicut origo masculi. Omnia vero mortifera sunt, fortius autem eorum est lac, deinde semen, postea radix, deinde folia: lac eius calidum est & siccum in quarto, reliqua vero ipsius in secundo vsq; ad tertiū. Est autem vlceratiuum, & interfectiuum. Cumq; ponitur in lacunam, pisces eius eleuantur super aquam. Eradicat autem mora ac verrucas, & impetiginē, & emorroidas, flegmaq; soluit, & aquositatem, & est conueniens vlceribus putridis, & corrosis, lac eius eradicat vngulā, abscindit pilos, dētem corrosum frangit, & deijcit.

De Lappa, & lappacio. Cap. XCIII.

ISid. Lappa dicitur, eo quòd habeat caulem ingentem per terram dispositam, hæc a Græcis Philanttopos vocatur, eo quòd vestibus hominum inhæreat ob asperitatem sui. Plin. lib. 21. Notabile est in lappa quæ adhæréscit, q̄ in ipsa flos nascitur non euidens, sed intus occultus, & intra se semina quæ velut animalia in se pariunt. Idem in lib. 24. Lappa quæ appellatur cannaria, cū plantagine ac mellifolio trita ex vino carcinomata sanat, dieb. ternis soluta. Actor. De hac quoq; dictum est supra sub hoc noīe philantropos. Plin. li. 20. Lappacium effectus alteræ non dissimiles habet. Est autem, & siluestre qd̄ alij oxilidem appellant, proximū satiuo, folijs aquosis colore betæ candidæ, radice minima, nostri vero rumicem dīt. Et alij lappacium cantherinum ad strumas cū axungia efficacissimum. Est & alterum genus, qd̄ oxilapaton vocant, satiuo idē similius, hn̄s acutiora folia, & rubriora, nō nisi in palustrib. nascens. Sunt qui tradunt & idrolapatō in aqua natum. Est & aliud hipalapaton satiuo maius, cādidiusq; ac spissius. Siluestris scorpionū ictib. medent, & ferire prohibent hn̄tes. Radix aceto decocta, si colet, succus dentib. auxiliat. Si vero bibat morbo regio medicat. Semen inextricabilia stomachi vitia sanat: hippolapati radices priuatim vngues detrahunt scabrosos. Semen in vino potatū liberat disentericos. Oxilappati semen in aqua lotum cęlesti, prodest reijcientibus sanguinem. Satiuū in epiforis oculorum illiniunt frontibus, radice curāt cherias, & lepras. In vino aūt dēcocta strumas calculos, & parōtidas, pota vino ēt lienes. Celiacos æquē, & disentericos iuuat, & tenasmos. Deniq; vis lappati, & ructus facit, & vrinam cit, & oculorū caliginē discutit. Radix cōmanducata dentes firmat, & eadē cū vino decocta soluit aluum, folia quoq; soluunt, adiecto sale. Et vt non omittamus bulapaton radicis tm̄ altitudine differentē, & ergā disentericos efficacis effectus ex vino potum est. Diasco. Lappaciū calidæ & austeræ virtutis est, & ideo in cibum sumptū venerē reprimit, stomachū cōfirmat, vrinā confundit, ventrem mollit, cū oleo roseo cathaplasmati adhibitum, duricias spargit. Radix eius cathaplasmata, leprosis ac zernis medicat. Eius etiam xatura fomento adhibita, & in balneis fricata, prurigīnē corporis tollit, dolorē auriū mitigat, in vino elixa dolorē dētiū gargarismo cōpescit. & cathaplasmata scrophas spargit. Radix ēt eius ligata, & in collo suspensa, scrophas nasci nō admittit, fluxum sanguinis mulierū abstinet. Cū vino elixa, & bibita, ictericos sanat, calculos vesicæ frangit. Itē radices ex aceto coctę & impositæ strumas, & parotidas sanant, potata auruginē expurgat. Lappacij quatuor sunt gn̄a, sed oīum virt᷑ est vna. Plateari᷑. Lappaciū est calidū, & siccū in tertio gradu. Et est triplex. s. acutū hn̄s acuta folia, qd̄ efficacius est: & rotundū, qd̄ rotunda: & domesticū, qd̄ aliquantulū lata, & magis ei cōpetit. Hēt aūt lappaciū virtutē dissoluendi, relaxandi, aperiendi, extenuandi. Succus lappacij acuti cū alijs quibusdā confectus, valet contra scabiē, prurigīnē, & impetigīnē, & contra splenis duritiem, ad apostema maturandum lappacium rotundū tritum, & in oleo decoctū, vel cum axungia superponit. Ad rumpendum vero prædicto modo lappacium acutum. Contra lumbricos valet succus eius datus cum melle Lappacium ēt crudum, vel coctum comestum confert scabiosis.

De Lasere, & laureola, & lepido. Cap. XCIIII.

ISid. Laser herba in monte Oscobagi nascitur, vbi, & Gāges fluuius oritur. Cuius succus primum est dictus lasir: quia manat in modum lactis, deinde vero vsu deriuato lasernominatus est. Platearius. Laureola frutex est, cuius semen, vel fructus vsui medicinæ competit, & cocognidium appellatur. Itaque cum eius receptio inuenitur, fructus debet poni: p duos annos id efficacia multa seruatur, virtutem hēt purgādi principaliter flegma, & coleram, vnde & sanis, lapsis, & ægris non multum febricitantibus dari pōt: puluis cocognidij subtilis diu cum oleo bulitur, & sic ex eo pecten pp stringiriā, & disuriā inungitur. Renes quoque pp tenasmon ex frigido, & glutinoso humore intestinis adhęrente, pp surditatem immittitur auribus, si fiat ex humoribus ibidem existentib. Sanies as quoq; superfluitates consumit. Diascorides. Lenticula super aquam inuenitur natans, rotunda sicut lens, colorem viridem habens, virtus est ei frigida, vnde tumores omnes spargit, ignem sacrum extinguit, podagricis necessariè miscetur, sola, & cū polenta medicaminib. apponit, infantib. & entē

rocelicis

tocelicis auxiliatur. Lepidum quem multi gingion appellant: herba est nota omnibus, in sale & lacte componitur, huius folia habent virtutem ustulandam, & vulneraticam: apij radice addita, & horis quatuor imposita, faciunt vulnera. Schyaticis medentur, spleneticis opitulantur, lepras mundant. Radix eius collo suspensa dolorem dentibus tollit.

De Libanotide, & lingua auis. Cap XCV.

DIascorides. Libanotidis genera sunt tria, vnum profert semen, quod cacoctos dicitur, habens folia maratro similia, sed latiora, virgam in medio longam amplius cubito in qua est capitellum proferens semen album simile spondilio. Quod semen obrotundum est, & angulosum odorem habens quasi resinę infcadum. Quod si masticatum fuerit, os comburit, alba est illi radix odorem habens thuris. Alterum est genus supradicto simile, cuius semen est latum, & nigrum, sicut spondilion, sed non ita candidum. Radix enim est deforis nigra, deintus alba: porro libanotis quæ dicitur acarpos, idest sine semine, supradictis omnibus similis est, sed nec florem habet, nascitur in locis asperis atque saxosis: omnium folia cathaplasmati adhibita, emorroides prohibent. Ani tumorem pellunt, condilomata soluunt. Scrofasque spargunt, & apostemata similiter curant. Radix eorum sicca melle addito, vel vino vulnera curat sordida, tortionibus medetur, venenatis occurrit morsibus, menstruis imperat, vrinam prouocat: pustulas corporis emēdat. Succus radicis earū capillos manare nō sinit. Semen etiam omnia prædicta facit. Epilenticis quoque præstat effectū, causas thoracis sanat bibitum, hidropicis est salutare cum oleo perunctum, ictericis cum vino & pipere datum singulare præsidium est, prodest etiam conquassationibus, & podagris cathaplasmatibus impositū. In Thracia nascitur libanotides amaro gustu, habens folia prædictis similia sed asperiora, & albidiora. Cuius accepta rad x purgat caput & ventrem deponit. Est iterum libanotidis genus, quod Romani rosmarinum vocant, de quo scilicet dicetur inferius. Plateatius. Lingua auis habet folia parua, & acuta, linguæ auis conformia, & est in primo gradu calida, & humida, decocta in aqua ordei prodest ethicis, & cōsumptis, & aqua decoctionis eius contra siccitatem pectoris. Auicenna. Lingua auis est calida in tertio humida in primo gradu. In folijs eius est constrictio, & mundificatio, & consolidatio. Itaque consolidant, & vlcera humida carne replent. Cortices eius cum aceto conferunt, positi super contritionem lacertorum. Confert etiam tremori cordis, & in coitu addit. Constantinus vbi supra. Lingua auis in primo gradu calida, & humida coitum propriè confortat, spermaque augmentat.

De Maiorana, & malabatro. Cap. XCVI.

PLateatius. Maiorana est herba, quæ alio nomine sansucus dicitur, calida, & sicca in secundo gradu, flores, & folia eius cōpetunt vsui medicinæ. Igitur in æstate collecta cum floribus in vmbroso loco desiccatur, ac per annum seruatur. Ex aromaticitate virtutem habet confortandi, & ex qualitatibus suis dissoluendi, consumendi, & mūdificandi: puluis eius in cibo datus, & vinum decoctionis eius stomachum infrigidatum calefacit, & digestionem confortat, apposita quoque naribus confortat cerebrum, fomentum ex aqua decoctionis eius facta matricem mundificat, & superflua consumit, flores & folia in testa calefacta, & in sacello dolori stomachi ex ventositate superposita eum soluunt: quia euentationem faciunt. Eadem quoque capiti superposita valent contra reuma ex frigida causa. Auicenna. Maiorana est calida, & sicca in tertio gradu, & est subtilis, resolutiua, apertiua cum fortitudine. Virtus olei eius est calefactiua, subtiliatiua & acuta. Ex ea bonum est epituma super apostemata flegmatica. In ceroti squoque ponitur, & super torsionem neruorum linitur. Confert dolori dorsi, & inguinum. Et est medicamē paraliticis. Eius oleum aperit opilationes cerebri, confert emigraneæ, & humiditati, sodaquoque melancolicæ ac ventositatibus crossis, & dolori auris, embrocata, & distillata eius decoctio confert hidropisi, & vrinæ difficultati, etiam pungitiuo ventris dolori. Quod ex ea siccum est linitur cū melle super nigredinem sanguinis, & viriditatem eius propriequè sub oculo. Oleum eius confert matricis coartationi ad præfocationem ipsius deducenti. Ex ea quoque cum aceto fit emplastrum contra puncturas scorpionum. Diasco. Malabatrū putauerūt quidam medi nardi folium esse, sed falluntur: quia licèt ei simile sit, in odore tamen alterius est naturæ. Inuenitur autem supernatans in quibusdam paludibus Indiæ, foliorum specie, carens radice, & illud est optimum, quod est recentissimum tenue, & integrum, gustu non salso, sed potius pontico, hanc herbā cum Indi colligunt, inserunt lino, & siccant ęstate. Est autem folium odoris integri cum suauitate stipticum & diureticum cū diuturno odore, virtutem spicenardi habet, quæ similiter diuretica est. Elixum in vino tumoribus oculorum adhibetur fomento. Idem folium diutius tenet odorem masticatum & tineolas non permittit cum vestimentis impositum. Plateatius. Malabatrum, quod dicitur folium Paradisi, vel folium album, calidum est ac siccū, & multum aromaticum, quod non habent medici nostri, sed eius loco folia gariofilorum ponunt, vel spicam nardi.

De mandragora. Cap. XCVII.

ISidorus. Mandragora similis est paruo peponi, dicta quod habet mala suaueolentia, magnitudine mali Maciani, vnde & Latini eam malum terræ vocant, eo quod radicem habet formam hominis simulantem. Antropos enim homo dicitur, huius cortex in vino mista datur ad bibendum his quorum corpus secandum est propter curam, vt soporati dolorem non sentiant. Species eius duę sunt, fœmina folijs lactucę similibus mala generans in prunorum similitudine. Masculus vero folijs similibus betæ. Plinius lib. 25. Mandragoram alij vocant circeion, cuius genera sunt duo. Candidus, qui & mas, niger quę fœmina existimatur, folijs angustioribus, quàm lactucę, hirsutis caulibus, binis ternisve radicibus rufulis, intus carnosis tenerisque penè cubitalibus, ferunt mala magnitudine nucum auellanarum, & in his semen album ceu pirorum, hoc alij arsen, alij morion, alij vocant hipopiomon, huius alba sunt folia. Alterius autem vel lappaci satiuę latiora. Cauent effossuri contrarium ventum, & fodiunt spectantes ad occasum. Ex tribus circulis ante gladio circumscribunt. Succus fit & e malis, & e caule deciso cacumine, & radice punctio aperta, vel decocta est vtilis, vel surculo. Concisa quoque in orbiculos seruatur in vino. Succus nō vbique inuenitur. Sed vbi potest circa vindemias quæritur. Odor grauis est ei, sed grauior radicis, & mali. Mala maturata, & in vmbra siccantur, & succus ex his Sole densatur, itemque radices tusæ, vel in vino nigro ad tertium decoctæ. Folia seruantur in muriis efficatius. Et quanquam mala in aliquibus terris mandentur, nimio tamen odore obmutescunt ignari, potu etiam largiore moriuntur. Ambro. in exameron. Per mandragoram somnus frequenter accersitur, vbi ægri vigiliarum incommodo affligantur. August super Gen. 30. de hoc genere scilicet mandragorę quosdam opinatus scio, quòd acceptum in escam sterilibus fœminis fęcunditatem paret. Ideoque institisset Rachel apud Liam, vt illud acciperet, quod ego non arbitror: quantum vero secundum vsum, & olfactum, & gustus rem comperi pulchram, suaue olentem, sapore autem insipido. Cur ergo mulier tantopere cupierit eam, nescio, nisi forte propter pomi raritatem, & odoris iucunditatem. Diascorides. Mandragora fœmina folia habet nigra lactucæ similia, sed minora, odoris grauissimi, super terram expāsa. In quorum medio nascuntur mala vuæ viridi similia. In quibus est semen apio simile. Radices autem duas ac tres sibi inuicem colligentes deforis nigras intus albas cum corio crosso, hasta carent. Masculus vero habet folia alba, & maiora, lata, & leuia, sicut betæ. Mala eius duplicia nascuntur colore croceo odore suaui, cum grauitate, quæ pastores comedunt, & statim somnum capiunt. Radix autem prædictæ similis, sed alba, huic etiam hasta non est. Auicenna. Mādragora frigida vsque ad tertium & humida. Omnis autem mandragoræ radix magna est, hominis formæ similis, & hoc eius nomini competit. Mandragora enim nomen est imaginis naturalis, scilicet sicut planta existens in forma hominis. Iabrol autem idest radix mandragoræ siluestris frigida est in tertio, & sicca in primo. Radix quidem est fortis, desiccatiua, & in mandragora ipsa est humiditas. Dī autem quod dens elephantis cum eius radice decoquitur, & leuis ipsum fitque facilis eius obedientia.

De virtute ipsius in medicina. Cap XCVIII.

MAndragora frigida est, & sicca. Radix, & cortex præcipuè competunt vsui medicinæ. Secundario poma. Tertio folia. Cortices radicis per tres annos in multa virtute seruantur. Habet autem virtutem infrigidandi, & aliquantulum mortificandi, & somnum prouocandi, ad somnium ergo prouocandum in acutis febribus puluis corticis eius conficitur cum lacte mulieris, & albugine, & superinducitur fronti, & temporibus: poma mandragoræ trita in oleo communi, aliquantulum decoquitur, & oleum mandragoraticum cuius inunctio valet contra dolorem capitis ex caliditate, contra calida apostemata, contra calorem febrium, contra fluxum ventris ex impetu coleræ. Sed & folia eius trita super tempora ponuntur contra dolorem capitis ex scabie. Ex herbario. Mandragora fortissimi odoris est, ab homine ieiuno non colligitur. Masculus autem habet albidiora folia, & maiora folia, sed vtriusque vis vna est, hæc cum polenta trita, feruores oculorum, & dolores aurium sedat. Radix eius cum acetrterita, & illita, ignem sacrum curat. Diasco. Folia eius viridia tumorib. oculorum imponuntur cum polenta. Sic, & vulnerū tumores soluunt, & apostematib. oībusq; duritijs remedia sunt. Scrofis medentur, attritionib. inueterū opitulantur colorē bonum vulnib. reddit. Multi quoque folia ipsa siccant oībus suprascriptis necessaria. Radix eius cū aceto trita ignem sacrū extinguit, cū melle rosaceo, vel oleo, morsib. venenatis occurrit. Cū aqua scrofis medetur, cū polenta adhibita piradas soluit, & articulorū dolores sanat, omnesq; dolores mitigat. Semen eius bibitum ictericos purgat. Succus eius plus acceptus,

vocem

vocem hoīs tollit, similiter & folia eius ac mala, dum exiccantur, auferunt vocem hominis vi odoris sui. Auicēna. Mādragora somnum prouocat, & quā ponitur in vino, vehementer inebriat. Multusque vsus eius & odoramentum, faciunt apoplexiam: lac eius euellit lentigines, & pannum sine mordicatione. Solocundo autem educit coleram & flegma. Radix eius trita, & cum aceto imposita super arsipilam, sanat eam. Eius etiam lachryma dolorem oculi sedat. Semen eius matricem mundificat, vel vomitum prouocat. Rasis in almansore. Mandragora frigida est, capitis grauedinem, & litargiam, & paralisim efficit. In vino bibita valde inebriat. Comesta vero fastidium ac vomitum inducit, & fortisan intasficit. Medicinis autem admixta dolorem aufert. Plin. vbi supra. Maudragoræ vis est sumnifica pro bibentium viribus bibitur & contra serpentes, & ante sectiones ac punctiones ne sentiant. Ob hoc satis est aliquib. somnum odore quæsisse: bibitur & pro elleboro obolis duobus in mulso. Efficacius tamen est elleborum ad vomitiones & ad bilam nigram extrahendam.

De maraco & maratro. Cap. XCIX.

DIascorides. Maracon, qui & patemion dicitur: habet folia similia coriandro: melinum cum odore bromoso, & gustu amaro: virtus ei talis existit, quòd bibita cum oximella, sicut epythimum flegma coleramque per ventrem depoint: Medetur asmaticis, & melancolicis. Herba sine flore bibita calculos ac asmaticis sanitatem restituit: maximèque ipsius elixatura fomento adhibita duritias, & tumores scirrosos soluit. Cathaplasmis adhibita cum flore suo ignem extinguit, & siccū est in gradu secundo, herba vero ipsa recens calida est in primi gradus medio. Confortat stomachum, opilationem aperit, & epatis, & vesicæ, & renum. Succus eius coctus, ac despumatus, aut cum oximelle, vel oxizacharo potatus, diuturnas febres habentibus periodi, fit optimus, vrinam quoque prouocat, visum clarificat. Idem succus puros, si eo lauentur oculi, aquam in eis ordinam dispergit, multis etiam collirijs congruit. Sperma eius opilationem epatis aperit, ventositatem inflatiuam remouet, lapidē frangit. Mēstrua prouocat, abbominationē ex humidis humorib. amputat. Cum melle temperatum, & supra morsum canis rabidi positum iouat.

De Marrubio, & Marrubiastro. Cap. C.

ISidorus. Marrubium in campis nascitur, propter amaritudinē sic vocatum. Plinius lib. 20. Marrubium plerique inter primas herbas commendauerunt, quam Græci prasion vocant. Alij linostrophon, nonnulli philopeda aut philochares notias, quam vt iudicandum sit. Huius folia semenque contrita prosunt cōtra serpentes, pectorum, & laterum dolores, & contra tussim veterē, & his qui sanguinem reijciunt cum ptisi eē, scopis eius cum panico aqua decoctis, vt asperitas succi mitigetur. Imponitur strumis cum adipe. Album soluit cum sale, & aceto. Succus eius articulis ac oribus ac mirendæque bis prodest. Item contra venena inter paucas potens est, ipsa herba stomachum, & exercationes pectoris purgat. Cum iride, & melle vrinam cit. Cauendum tamen est exulceratæ vesicæ, ac renum vitiis. Dicitur, & succus claritatē oculorum adiuuare. Castor duo Marrubij genera esse tradit. Nigrum, & quod magis probat candidum. In oculum inane succum adijcit his ipsumque oculum infundit melle æquis portionibus repefactum, vomicas rumpere, purgare persanare, promittentes. Illitis etiam vulneribus a cane factis rosa cum axungia veteri. Platearius. Marrubium calidum est & siccum in tertio gradu. Herba hæc alio nomine prasion dicitur. Folia præcipuē competunt medicinæ, folia radiais secundario, virtutem habent dissoluendi, & consumendi ac qualitatibus suis. Ex amaritudine virtutem diureticam. Contra vitium pectoris ex a frigido, & viscoso humore datur dyaprasium, quod ab eo denominatur. Contra tussim valet vinum decoctionis eius, & siccum siccarum. Eadem decoctio valet contra stringitiam, & dissuriam, & colicam passionem, & contra emoiroides inflatas, & nou fluentes, cum mella confectus. Contra vermes aurium, succus eius in auribus mittitur, valet etiam herba contra splenis duritiem. Constantinus vbi supra. Marrubium quod Græcè dicitur prasion, est calidum in gradu secūdo siccum in tertio. Opilationem epatis ac splenis aperit, mēstrua prouocat, humores putridos existentes in pectore ac pulmone purgat, puluerizatum ac malle mixtum, vulnera putrida mundificat, eiusque apozima visum clarificat, aufert dolorem auribus instillatum, sanatque pustulas earum: aufert etiam dolorem dentium ex eodem lotorum. Eius apozima potum contra hidropisim valet, & oculis vngi ex eo prodest, renibus tamen ac vesicæ nocinum est. Diascorides. Marrubium Græci propter amaritudinem vocant prasion. Alij vero eupatorium, frutex est multorum tyrsorum cum virgis albis, & hirtis, & quadrangulis, folijs acu romadis, & hirtis, & acerrimis cum semine ac flore nodoso, hoc est, quadrato ac velu ti rotundo. Nascitur per campos. Eius folia cum seminae exiccan tur, ac serpente vexatis ap: antur. Succus eorum remedium est ptisicis, ac tussiculosis, & hanelosis. Idem cum attico melle illitus, neruosis locis congruit, sordida vulnera purgat, pterigijs ac putredinibus, & visus obtusioni competit, arcuato morbo laborantibus succurrit naribus infusus, habet autem Marrubiū vnas efficaciter relaxantes. Aliud quoque genus Marrubij traditur, quod latini vlcerariam dicunt. Marrubiastrū est subsimile Marrubio, facilè notum, huius vires faciunt ad morsus serpentum, & ad suspiriosos. Idem strumas soluit, & menstrua prouocat.

De Medica, & melliloto. Cap. CI.

DIascorides. Medica similis est trifolio, quod inter fœnum nascitur, habetque folia angusta, vt virgulam trifolio similem, in qua semen est illi, vt lenticula. Semen hoc pani miscetur pro odore, & salibus. Elixum, & fomento adhibitum, calidum est, hanc herbam asini comedunt. Mellilotum dyaforeticum est ac modicā digestionum cum nimio calore. Cum vino dulci, vel cum semine lini coctum aut cum vitellis ouorum assatis commixtum, tumentibus oculis, & matrici ac testibus valet cathaplasmatum. Mitigat, & anriculæ dolorem instillatum, vino dulci ante perfusum. Stomachi dolorem ex multa humorum fæce sanat, omnesq; tumores cum ouo asso ac pollinæ tritici mixtum spargit, & cum vino bibitum dolorem stomachi mitigat. Nascitur in Campania fenu Græco simile, crocinum habens colorem. Nascitur, & in Macedonia, sed vtilis est omnibus. Plinius libro 21. Mellilotos vbique nascitur, laudatissima tamen in Attica, vbicunque vero recens nec candicans, & croco quàm simillima, quanquam odoratior in Italia. Oculis medetur cum lacte, vel cum lini semine. Cū rosaceo lenit dolores capitis, & maxillarum. Itemque autium e passo. Quæque vero in manibus intumescunt, vel erumpunt cutis. Stomachiq; dolores cruda tritaque vel in vino decocta sanat. Effectus eosdem habet ad vuluas etiam ad testes, & ad sedē procidoam, & quæque ibi sunt vitia: eo quoque recenti ex aqua decocta, vel ex passo adiecto rosaceo illiniuntur carcinomata. Auicenna. Mellilotum est flos plantæ coloris paleæ, in quo est figura lunaris quandam habens duritiam cum sua raritate. Et ex eo quidem aliud est album, aliud citrinum. Melius autem illud, quod durius est. Cuius color ad albedinem declinat parumper. Eiusque sapor sentitur amarior, & odor eius est manifestior. Iuxta Diascoridem. Melius est crocei coloris, & acutioris odoris. Calidū, & siccum est in primo, & ad vltimum est cōpositum, & caliditas ipsius est dominatior frigiditate ipsius. Iuxta Diascoridē est æquale in frigiditate, & caliditate. Io ipso est stipticitas pauca cum resolutione, & propter illud digerit, & est liquefactiuum superfluitatum, vt Diascorides ait. Est autem resolutiuum, & cōfortatiuum membrorum. Confert apostematibus calidis, & duris, cōfert etiam vlceribus humidis. Denique confert apostematibus aurium, & dolonbus ambarum suppositum emplastrum ex eo cum capeno, & reliquis quæ dicta sunt. Et distillatione facta in eis ex succo eius, & eius iuuamentum in doloribus est velocius. Ex ipso quoque fiunt embrocæ, & sedant foda, & confert apostematibus oculi, & auri ac testiculorum. Platearius. Mellilotum est calidum & siccum in primo gradu, cuius semen similiter appellatur, & quia semicirculi formam habet, etiam corona Regia dicitur. Semen cum corticibus in medicinis ponitur, ac per tres annos seruatur, adeo namque parum est, & adhærens cortici, vt vix inde possit separari, virtutem habet confortandi ex aromaticitate, diureticam ex subtilitate substantiæ: vinum decoctionis eius digestionem confortat, ventositatem excludit, opilationem renum ac vesicæ aperit. Semen autem in brodio cibisque positum boni odoris est, & dentes optimè olentes reddit.

De Melissa, & Melissofilo. Cap. CII.

IDem. Mellissa quæ & herba citraria dicitur, calida & sicca est in secundo gradu. Et viridis, & sicca multæ est efficaciæ, prius quidem ad solem exiccata, postea in vmbra suspensa, per annum seruatur, virtutem habet confortandi dissoluendi, consumendi, & extergendi. Effectum maioranæ similem habet, & contra easdem causas similis vsus est, excepto quòd eius decoctio magis manstrua prouocat, matricem mundificat, & confortat, & conceptum adiuuat: vinum decoctionis eius valet contra sincopim ex frigida causa: mallissa in vino, & oleo decocta, & cathaplasmata maturat apostemata, duriciemque splenis, & epatis relaxat, & soluit. Diascorides. Mellissofilos, vel vt alij dicunt mellissofilon, eo quòd libenter illam apes mandacant, tyrsos habet quadrangulos, nigros, & hirtos, plurimos ex vna radice, foliaqua similia buglosiæ, maiora tamen & tenera, & non sic aspera, acida tamen trita in odore. Huius folia cum vino bibita, & etiam cathaplasmata, vim scorpionum, & sphalongionis optimè curāt morsusque canum ad sanitatem perducunt. Elixatura eius idem facere pōt. Iterum elixatura eius fomento adhibita menstruis longissimè impetrat opis. Ore retenta dolori dentiū medicatur, dissentericis opitulatur: folia quoq; ipsa addito nitro oia supradicta facere possunt. Torsionibus rectā adhibentur: & ele-

ctuarium

ctuarium orthopnoicis prosunt. Sale autem addito in cathaplasmatibus adhibita scrofas purgant, & arteticis opitulantur. Est etiam herba quam multi bibloeg dicunt, & multi marrubiū nigrum, virgas habet nigras quadras, & asperas, & a vna radice virgellas proferens multas, folia sunt ei similia marrubio, sed obrotunda, & nigra, & aspera, & rara similia mellissofilo cum odore graui, vnde & istud multi mellissofilon dicunt, flores autem super nigras rotundas habet, folia eius addito sale cathaplasmata morsus caninos mitigant, in cinere calido missa, & marcida facta condilomata soluunt, sordidaque vulnera melle addito purgant. Macer. Herbam quam Græci melissophilos dicere voluot. Doracum nostri dicunt vulgariter illam. Præcunctis apibus gratissima dicitur herbis. Nec gaudere magis vllius flore videntur. Contritæ folijs apum si vasa perungas. Non fugient meliusque facit si lac sibi iungas. Vnguine cultores retinent examina tali. Auxilium præsens apum fert ictibus illa. Ictus detrita regitur si protinus herba, hocque modo quos vespa nocet, vel aranea, curat. Trita solet veterea compescere cum sale strumas. hocque modo vitijs dicunt succurrere fœdis. Gremia curātur decoctæ cum sale succo. Tali discutitur inflatio noxia potu. Eius si viridis decoctio sæpe bibatur. Antiquos dissentericos iuuat, & Celiacos. Asmaticis eadem prodest orthopnoicis atque. Vlcera depurgat morbos leuat articulorum. Herba carnis morsum superaddita cum sale curat. Eius fomento decoctio menstrua purgat. Ore retenta solet dentis sedare dolorem, lumina purgare caligine Plinius inquit. Eius si succo fuerint cum melle peruncta.

De Mentastro, & men. *Cap. CIII.*

Plinius lib. 20. Mentastrum est menta siluestris differens specie foliorum, quasi figura ocimi colore pulegij. propter qđ & quidam siluestre pulegium vocant, his commanducatis, & impositis elephantiam sanari traditum est, sicut magni Pompeij ætate, fortuito cuiusdam experimento pp pudorem in facie illita compertum est. Eadem illinuntur atque bibuntur in vino aduersus scolopendras, & ictus serpentium, cum sale quoque, & oleo, & aceto aduersus ictus scorpionum, denique aduersus omnia venena, hæc folia seruantur ad farinæ modum arida. Mentastrum quinque substratum, vel accensum scorpiones fugat, potum fœminas purgat, sed partus necat. Orthopnoicis torminibus colerticis efficacissimum. Itemque podagris impositum. Succus eius auribus verminosis instillatur, in morbo Regio datur, & strumis illinitur. Omnia veneris inhibet, tineas pellit, & contra pruriginē valet. Diascorides. Men, quod amāticum dicitur, in Macedonia, & in Hispania nascitur, tyrso, & folijs anisi, & aneto similibus ascendit de terra vsque ad cubitos duos radicibus sparsis, ac teneris, & longis suauique odore, gustu calido linguam mordente, vires habet radix ipsa relcuantes, vnde trita, & elixa in aqua vtiliter datur in potione, ad renum dolores, & caussas vesicæ, vrinā prouocat, stomachique inflationes, ac torsiones intraneorum mitigat, & stericas, idest dolores matricis curat, arterias etiam per fomentum mitigat. Toracis reumatismo cum melle prodest, electuarij more datum. Stranguirias infantium resoluit, vt cathaplasma super pectinem impositum. Ex hoc autem si plus bibitū fuerit, mouet dolorem capitis, Plateairus. Men est herba in secundo gradu calida, & sicca, huius radix appellatur simili nomine. Et præcipuè competit vsui medicinæ, vnde radix in medicinis debet poni, quæ per duos annos potest seruari: virtutem habet diureticam ex subtilitate substantiæ, attrahendi, & consumendi ex qualitatibus suis, vinum vel aqua decoctionis eius soluit opilationem splenis, & epatis ex frigida causa factam, & etiam stranguiriam, & dissuriam, aqua vero competentius in æstate datur, & iuueni, vinum autem in hieme, & seni: puluis eius cum fœniculi semine in cibo, uel potu datus, excludit intestinorum stomachique ventositatem, & confert. Contra Tenasmoo ex frigida causa, in vino decoquitur herba ipsa.

De Millefolio, & morella. *Cap. CIIII.*

Plinius libro. 24. Millefolium quod & mirinofilon dicitur, caulem habet tenerum, similem fœniculo, plurimis folijs, vnde & nomen accepit. Nascitur in palustribus, magni hei vsus ad vulnera, bibitur cum aceto ad difficultates vrinæ, uel vesicæ, vel suspiria, præcipitantique ex alto. Eadem ad dentium dolorem efficacissima est. Aetrusia nomine hoc appellat herbam, in hearis tenuem, a lateribus capillamenti modo foliosam carnej vsus ad vulnera, eaque affirmat bouum neruos vomere abscisos solidari rursusque addita axungia iungi. Ex herbario. Millefolium, quæ & ambrosia, vel archillea dicitur, in locis cultis nascitur, habet flores autosos, & albos. Coma eius tusa, & apposita nouis vulneribus dolorem tollit, & eadem glutinat, profluuium sanguinis stringit. Eadem aqua potata dissentericos curat. Idem valet ad dentium dolorem, ad vrinæ difficultatem, & ad tumorem. Platearius. Morella, & strignum, & solatrum idem est. Est autem hæc herba in secundo gradu frigida, & sicca, & etiam aliquantulum diuretica. Secundum folia, & fructus est multæ efficaciæ, exiccata modicæ, uirtutem habet infrigidandi contra splenis, & epatis opilationem, & maximè ictericiam. Contra apostemata in stomacho, vel intestinis, vel epate datur succus eius, cum aqua ordei, teste Diascoride. Penna eadem succo intincta epati frequenter superponenda est contra eius calefactionem, itemque cōtra podagram calidam, vel etiam herba ipsa trita sæpius est superponenda. Cōtra calida quoque apostemata in principio ad repercussionem materiei, herba ipsa superponitur trita. Macer. Herba quam Græci strignum dixere, latini Morellam dicunt vis eius frigida valde. Dicitur auriculæ mirè sedare dolorem. Illius succus si sensim stilluditur intus. Aegilopas stringi dicunt cathaplasma mederi. Istud idem credunt capitis prodesse dolori, vnde cum strigno si sal panisque teratur. Parotidas reprimet cathaplasmatis addita more. Sanguinis pruritus depellitur illita succo. Succus suppositus fluxum stringit muliebrem. Contritis folijs eius coniunge polentam. Dr̄ expelli, si vero iunxeris istis Argenti spumam, cerusā oleumq; rosarum. Fortius, & melius fit p̄dictū medicamentū.

De Napello, & Narcisso. *Cap. CV.*

Auicenna. Napellus in summo caliditatis, & siccitatis venenum est perniciosum, delet albaras lituum. In potu quoque sumitur, & lepræ similiter confert. Maior eius potio est vna, alioquin se bibentem destruit, & interficit. Tyriaca vero eius est mus napelli. Et ipse quidem est mus, qui eo nutritur. Coturnices etiam illo cibantur, & non moriuntur. Ex omnibus autem confectionibus dyamuscum ei resistit. Napellus moysi est herba nascens cum napello, & quæcunque appropinquat ei non crescit arbor. Est autem maior tyriaca napello, & omnia iuuamenta quæ sunt in napello ad albaras, & lepram sunt in ipso: Confert ergo albaras, & lepræ confert, & est tyriaca omni veneno, & viperæ. Non est itaque napellus Moysi napellus ille, qui venenum perniciosum superius dicitur, sed est animal, & similatur illi, & moratur in radice napelli, sicut mus. Isidorus. Narcissus fabulosæ nomen impositum habet a quodam puero, cuius membra in hunc florem transierunt, qui & nomen narcissi ut appellatione custodit, & decus pulchritudinis in candore retinet foliorum. Plinius lib. 21. Narcissi duo genera in vsu medici recipiunt, vnum flore purpureo, & alterum herbaceum, hunc stomacho dicunt inutilē, & ideo vomitorium aluosque soluentem neruis inimicum, caput grauantem, & a narce narcissum non a fabuloso puero dictum. Narcissi radix cum exiguo melle prodest ambustis, sic & vulneribus, & luxatis. Pannis vero cum melle farinaque auenæ. Sic & infixa corpori extrahit in polenta tritus: oleoque contusus medetur, & lapide pertusis, permixtus farinæ vulnera purgat nigras vitiligines emaculat. Ex eo flore fit oleum narcissinum ad emolliendas duritias, calefaciendo, qui alserint. Auribus vtilissimum, sed capitis dolores facit. Diascorides. Narcissum siue bulbum veneficum multi lilium dixerunt, habet folia Porro similia, sed minuta, hastas autem duarum palmarum inanes, ac sine folijs, flos est ex albus in gyro, & in medio croceus ac purpureus. Radicem habet rotundam sicut bulbus, semen nigrum, & oblongum in membranulis. Nascitur in locis montuosis, huius flos suauem longe iactat odorem. In reliquis autem habet porri similitudinem, viridis est. Radix eius bibita, & comesta cocta, vomitum prouocat. Trita cum melle combustionibus medetur. Neruos incisos solidat. Luxationes componit, antiquis articulorum doloribus præstolatur, melli mixta maculas omnes vultibus tollit, vulnera sordida purgat, apostemata dura rumpit. Imposita quoque corpori infixa euocat. Auicenna. Narcissus abstergit pannum, & morpheam. Radix ei⁹ extrahit ex profundo, abstergit, lauat, & siccat. Extrahit spinas ac stipites, & confert alopiciæ. Idem trita cum melle, confert adustioni ignis, ac neruorum vulneribus, aperit opilationem cerebri, & confert soda humidæ. & melācolicæ, facit aūt soda capitib. calidis. Oleum quoq; de narcisso valet ad multa sicut dicetur infra.

De Narda. *Cap. CVI.*

Isidorus. Nardus est herba spicosa, vnde & a Græcis nardostacos est appellata. Huius alia Indica alia Syriaca vocatur, non quòd in Syria nascatur, sed quòd alio latere Indiam, Altero Syriam spectet mons, in quo inuenitur. Plinius libro. 22. De folio nardi plura dicere par est, vt principali in vnguentis, frutex est graui & crassa radice, sed breui ac nigra, fragilique quamuis pinguis, situm redolente aut cupressum aspero sapore, folio paruo densoque. Cacumina in aristas se spargunt. Ideo gemina dote, nardi spicas, & folia celebrant, adulteratur autem pseudonardo herba quæ vbique nascitur, crassiore atque latiore folio, & colore languido in candidum vergente. Itemque sua radice permixta ponderis causa, & gummi spumaque argenti cyperive cortice. Sincerum autem leuitate deprehenditur, & colore ruffo, odorisque suauitate, & gustu: maximè siccante os sapore iucundo. Platearius. Spica nardi calida in primo gradu. & sicca in secūdo. Eligēda est illa q̄ suauiter redolet, q in gustu est acuta, aliquantulū subamara

amara

amara habens aliquid ponticitatis in carne russa. Cum añt in medicinis ponit abijciēdum est quoddam album, qd internus est, & quoddam nigrum; quod est exterius. Spicanardi quæ nigra est vel terrea, nō debet poni in medicinis, habet autem virtutem cōfortatiuam ex aromaticitate, & ponticitate, & diureticam ex qualitatibus suis, & amaritudine, per decem annos seruari potest in loco sicco & non humecto. Contra syncopin & cordiacam passionem limphatus vinum patientis ex aqua rosacea, decoctionis eius vel ex tali aqua addito zuccaro, fit syrupus. Contra debilitatem cerebri applicatur narib. Contra frigidum reuma puluis eius in oleo decoquitur, & cum digito naribus imponitur. Tale oleum multū confert etiam contra surditatem ex frigido stomacho, & contra putredinem aurium post apostemata. Contra frigiditatem stomachi, & indigestionem, opilationem splenis & epatis ex frigido humore vinum decoctionis eius. Cōtra putredinem gingiuarum puluis eius superponitur, valet ad matricem mundificandam & conceptum adiuuandum. Oleum fit ex spicopiardi quod est optimū cōtra paralisim, epilesiam, artheticam, & podagram: sumptum per os, vel inunctum: fit autem preciosissimū, vt dicit Diascorides hoc modo, accipiunt, 50. libras spicę nardi: & ponunt in olla cuius os bene obturant: aliam ollam in terra infodiunt, & a fundo superioris ollę descendit calamus ad inferiorem ollam, circa superiorem faciunt ignem qui exoluit, deinde effluit oleum per calamum in inferiorem. Et ex 50. libris non fiunt nisi, 5. vel 6 vnciæ. Quidam vero puluerem spicę nardi dimittunt in oleo per 20. dies, postea bulliunt & bene colant ac reseruant. Actor, ex glosis. Nardus est herba humilis, calens, & redolens, de qua fit vnguentum praeciosum, maximè quando non solum de radice sed de spicis, & folijs conficitur, nec alijs herbis adulteratur. Tunc enim pisticum. i. fidele dicitur. Constantinus vbi supra. Spica epar stomachumq; cōfortat: quia dolorem ab eis amputat. Eius apozima bibitum, renes ac vesicam ab omni sordicie mundat, vrinam & menstrua prouocat, ictericiam ex opilatione fellis & epatis curat, humoribus a capite ad pectus, & stomachum descendentibus resistit, ventositatē intestinorum amputat, mulieribusq; supposita sanguinis fluxum constringit, super impetigines fricata eas omnino mundificat, cū aqua frigida potata abhominationem & cordis tremorē tollit, cū sapa vere bibita libidinē augmētat, cū vino ꝓpinata cōtra morsus scorpionis atque serpentis valet. Collyriū ex ea factum humiditatem falsi flegmatis desiccat, pilosque palpebrarum confortat.

De diuersis speciebus nardi. Cap. CVII.

Isidorus. Nardum Indicum est multiforme, sed melius Syriacum, cyperum similās. Quod si multum in ore tardauerit, linguam siccat: nardum celticum a regione Galliæ nomen traxit, nascitur enim sæpius in Liguriæ alpibus: & in Syria, fructice paruo, radicibus in manipulos collectis ligamentis, flos eius tantum propter bonū odorem accipitur, tyrsi eius & radicolæ vsibus nostris vtiles probantur. Plinius vbi supra. Nardum in nostro orbe proximè laudatur Syriacum, mox Gallicū, tertio loco Creticum, quod alij quidem agrion vocant, alij aliphium, folio olusatri, caule cubitali geniculato in purpura albicante, radice obliqua villosaq; imitante auium pedes. Baccaris vocatur nardum rusticum. Quæ omnia herbæ sunt, præter Indicum. Ex his Gallicum cum radice vellitur, vinoq; abluitur, in vmbra siccatur, fasciculis alligat in chartis, non multum ab Indico differens. In his probatio vna ne sint fragilia, & arida potius, quàm sicca folia. Cum Gallico nardo semper nascitur herba quæ hirculus vocatur a grauitate odoris, & similitudine qua adulteratur, aliàs, qua maximè alteratur. Distat autem ꝙ sine cauliculo est & quod minoribus folijs, quodq; radices neq; amarę, neq; odoratę. Idem in lib. 21. Nardus Gallicus aduersus serpentes succurrit in vino, inflationibus quoq; coli vel ex aqua, vel ex vino, itemq; iocinoris, ac renum suffusis, & hydropicis, vel per se, vel cum absinthio purgationem mulierum sistit, radix eius trita vel decocta potui datur ad strangulationes, vel pectoris, laterumve dolores: mēses quoq; cit, si cum vino bibatur. Diascorides. Nardus est herba spicosa, huius genera duo sunt. s. Indicum & Syriacum. Montis enim in quo nascitur vna pars in Indiam porrigitur. Altera in Syriam spectat. In illa quæ Syriam respicit inuenitur nardus lenis ac russa multis capillis illigata, suauē habens odorem, vt cyperum, & spicam breuem. Quæ in ore missa suauitatem habet cum amaritudine, si vero in ore diutius teneatur, linguam siccat. Ex parte autem Indiæ, nardus inuenitur sine virtute, generans spicam oblongam ac multum spissam, ac ex vna radice multos ramos generans in circuitu, non vtiles in odorē. In cacumine vero eiusdem mōtis quod aqua non infestatur, vtilior odore nascitur, folijs cypero similibus. Alia quoq; inuenitur apud Syros, spicam habens oblungam, subalbidam, & fructicem maiorem, cum odore non valde suaui. Omnium autem prędictarum virtus vnctualis est. Calefaciūt mediocriter, & desiccant abūdanter. Compositæ sunt de stiptica abundanti substātia & caloris acredine non multa, sub amaritudine quadam modica, vnde bibitæ ventrem stringunt, fluxum matricis abstinent. Nauseam patientibus cum aqua frigida potatæ subueniunt. Inflationes etiam stomachi in potum datæ resoluunt epaticis, ictericis, nefreticisq; subueniūt. In aqua elixatæ matricis duritias per fomentū dissoluunt, & eadem aqua prurigines oculorum aufert. Idem. Nardus, quia stiptica est, desiccat reuma ventris, & capitis, & toracis, non solum potata sed exterius posita. Optima vero est odoratissima, colore subrussa, gustu subamara, tactu grauis, sed magis densa. Nominatur autem spica, eo quòd spicæ frumenti similis est: adulteratur autem a plerisque colligatione ragon, quæ est herba per omnia similis, sed odore differt, & est albidior nardo. Inde ob grauationem ponderis quidam adulterat nardum stibeo cum aqua vel vino rubeo admixto, nardi materiam instantes. Auicenna. Spicæ species vna est aromatica, & est nardi spica. Altera vero neriden, & spica Romana, & alithicia debilior est inda, syræ in virtute proxima. Arbor eius parua est, quæ cum luto sui euellitur: quia planta illa horribilis odoris inuenitur. Est præterea quædam montana, cuius sunt vt croci hortulani folia, & similiter eius stipites, sed citrini fiunt & plaui, non in modum retis inuoluti. Duas vel plures habet radices, sed eius non habet nec fructum nec florem. Melior est illa cuius pili sunt plures, ad rubedinem declinās, boni odoris, vt cyperi, sua spica linguam mordicans. Et hæc est syra quæ multos effectus habet in medicina. Calida est in primo, sicca in secundo. Est aperitiua, resolutiua. Et in Inda quidem est stipticitas plurima, & caliditas eius minor est, sed est leuis. Et in primis cum gustatur est raucida. Deinde procedunt ex ea caliditas, & acuitas. Et ex spica aromatica fit puluis prohibens sudorem plurimum. Et lutum quidem spicæ est abluens corpus, & est bonum ad bonum odorem faciendum. Resoluit apostemata, & bothor. Prohibet reumatismos, & confortat cerebrum, facit nasci pilos palpebris quando ponitur in alcohol. Confert tota tremori cordis, & mundificat pectus, & pulmonem, & prohibet effusionē materiarum ad ea, & fluxus. Aperit opilationes epatis, & stomachi, & confortat ea. Et conferunt omnes ictericiæ, & prohibent effusiones materiarum ad stomachum, & sedant mordicationem eius. Et quando bibitur quæcunq; species eius cū vino, confert spleni.

De Nemifare. Cap. CVIII.

Platearius. Nemifar est herba in secundo gradu frigida, & humida, habens folia lata. In locis reperitur aquosis, & in calidis regionib. & in frigidis. Duplex est eius materies, vna quæ purpureum florem producit, & melior est. Alia vero quæ croceum, & non adeo bona est. Flos eius medicinis competit, & melior est ille qui in calidis regionibus reperitur, quàm qui frigidis. In Septembri collectus in efficacia multa seruatur. Ex florib. præcipuè fiunt syrupi contra febres acutas, & calefactiones epatis, calidasque distemperantias, itaque flores in aqua decoquuntur, & ex tali aqua zuccaro addito, fit syrupus, cōtra dolores capitis ex calore. Sarraceni florem per noctem in aqua ponunt, & mane talem aquā bibunt, floresque naribus suis applicant. Auicenna. Nemifar nominauit Galienus eodem aquę fortius est illud quod habet radicem albam, quàm quod nigram, flos eius frigidus est, & humidus in secundo. Et syrupus eius vehementis extinctionis est, & subtiliatiuus valde. Confert tussi, & pleuresi, & febribus acutis. Radix eius confert bothor, & apostematibus calidis splenis. Eadem cū aqua confert morpheæ supposita, cum pice vero alopiciæ. Idem Nemifar somnum facit, toda calidam, & colericam sedat, sed tamen debilitat, pollutionem minuit, & frangit desiderium coitus cum syrupo de papauere bibitus, & congelat sperma, propriéque radix eius. Eademque radix confert solutioni antiquæ, & vlceribus intestinorum, & doloribus vesicæ. Semen eius fortius est in nutrire, & prohibet fluxus menstruorum. Natura Nemifaris Indi est natura mandragoræ. Constantinus vbi supra. Nemifar est subtile ac penetrabile, dolorem capitis ex calore placat appositum narib. colericis, & sanguineis ex omnibus calidis congruit passionibus. Syrupus eius calidam tussim extinguit, ac febres colericas, ac sanguinolentas aufert vigelias. Oleum eius dolorem capitis aufert, si cathaplasmetur, aut si eo sternutatio prouocetur.

De Nimphea. Cap. CIX.

Plinius lib. 25. Nimphea dici traditur a nimpha Zelotipa erga Herculem Rhopalo mortua, vnde aliqui Heracleon vocant eam. Alij rhophalon. Nascitur radice claui simili, eosque qui biberint eam 12. diebus dicunt coitu genituraque priuari: laudatissimam in orchomeno ferunt, & Marathonæ Boetiæ. Timalon vocant, quæ semen addunt. Nascitur in aquosis flore Lilio similis, dum defluerit papaueris capiti. Est alia Nimphea in Tessalia amne Peneo, alba radice, luteo capite, rosæ magnitudine. Idem in libro. 26. Venerem in totum adimit Nimphea Heraclea per 40. dies a ieiuno pota, & in cibo sumpta. Illita radix genitalibus inhibet non solum venerem, sed etiam genituræ affluentiam, & ob id corpus alere dicitur, atque vocem. Diascorides. Nimphea, vel (vt dicunt alij) cacabet veneris. i. papauer palustre, siue vt latini

alga palustris nascitur in aquis stantibus, vel locis non cultis: habens folia cicorio similia, sed minora & oblonga, caput altius super aquā proferens, multaq; capita infra aquā ex vna radice habens, flos est illi albus similis lilio, cum pallore paruo, semē eius in medio croceum, sed cum efflorverit nigrum efficitur, hasta lenis, & non crossa, & nigra, radix quoque aspera, & nigra, & nodosa. In Autumno siccatur, siccaq; bibita cum vino ciliacis medetur. Splenem siccat cathaplasmata, doloresq; compescit stomacho imposita. Radix eius bibita, dolorem vesicæ mitigat, corporis maculas deterget, alopicias emēdat addita pice, & semen eius bibitum hoc assiduè facere nouit. Idem radix eius ac semen, habet desiccatiuam sine mordicatione virtutem, & ideo reuma veneris reprimit. Semen quoq; potatum seminis fluxum restringit. Quæ autem albam habet radicē est virtute fortior, & bibit cū vino nigro. Stipticitate nāq; participat, & aliqd proiectoriæ virtutis habet, ita vt aluum infusæ sanet, & alopicia cū pice liqda curat.

De oleandro, & orchi & arpino. *Cap.* CX.

AVicenna. Oleander habet duas species. Nam alia est siluestris alia fluuialis. Siluestris nascitur in domibus desertis, habens folia sicut portulacæ, sed strictiora. Eius tyrsi sunt longi super terram, & apud folia sunt spinę. Fluuialis autem in ripis fluuiorum nascitur, cuius tyrsi longè a terra eleuantur. Eiusque spinæ sunt occultæ, & folia vt salicis lata vt amigdalę. Est autem saporis valde amari. Superiora ciuris eius sunt crossa inferiorib. eiusq; flos est sicut rosa rubea, bonus valde, & super ipsum egreditur quiddam pilis simile: fructus eius est durus, apertus, in quo est sicut lana plenus. Calida est in gradu tertio, sicca in secundo. Resolutiua est valde, domusq; sternuntur eius decoctione, & interficit pulices, ac terrenos vermes, ponuntur eius folia super apostemata dura, & sunt eis valde iuuatiua. Iterum bona est pruritui, & scabiei, & cacoriationi, propriè succus foliorum eius valet etiam dolori dorsi antiquo, & genicoli superposita more emplastri, flos eius sternutationem facit, mixta cum vino & ruta & bibita, fertur a venenis vermium venenosorum liberare. Ego tamen dico, q; hoc est timorosum, quoniam ipsa, & flos eius hominib. ac bestiis sunt venenum. Veruntamen cum vino decocta dicitur conferre bibita cum ruta Diascorides. Orchis quam alii dicunt venetam vel priapismum, tyrsum habet bipalmum, folia oliuæ similia, super terram expansa, sed molliora, & angustiora, & lōgiora. In hasta ostendit florem purpureum. Radix est ei bulbo similis lōga, duplex, angusta sicut oliuę, vna superior, & altera inferior, vna fortis altera mollis & rugosa, radix eius comeditur assa sicut bulbus, fertur q; multas vires coeundi sicut succus excitare, maiorque radix eius a viris comesta masculos gignere, minor asit a mulieribus comesta fœminas gignere. Sicca vero comesta ventrē impedit. Et dicitur, q; ambæ radices i. mollis & dura, sibi contrariæ sunt. Nascitur autem hæc in locis saxosis & arenosis. Est alterum genus orchis quam multi spheriadam vocant, habens folia prassio similia, & oblonga, latiora & sordida, virga eius duobus palmis est longa, florem purpureum proferens, & radicem instar castorei, idest quasi testiculorum habens, virtus est illi, vt cathaplasmata omnes pustulas, & vulnera purget, arenas tollat, fistulas curet. Item cathaplasmata tumores omnes compescit, sicca vero adhibita putredines vulnerum prohibet, & abstinet, & pascentia vulnera consumit. Denique omnia corporis vulnera ex lingua extinguit imposita, ad veneris quoque studium perhibetur apta. Ex libro de natura rerum. Orpinum dicitur, quod a medicis crassula, herba est calida, & humida, fracturis ossium conueniens. De qua certissi... probatum est, quòd si quis eam decem diebus ante solstitium æstiuale collectam infra tecta domus in aere suspenderit, ipsa sine vllo terræ, vel aquæ adiuuamento ferè per totum annum pullulans germinabit, & in vna sui parte arescens ex altera parte reuirescit.

De Paliuro. *Cap.* CXI.

ISidorus. Paliurus est herba asperrima, & spinosa. Glossa super Isaiam. 14 Paliurus tanta spinarum circundatione densescit, vt pro asperitate vix tangi possit. Plinius li. 13. Cyrenaica regio Lothon præposuit suæ paliuro, fruticosior est hæc, fructuq; magis rubens, cuius nucleus non simul manditur. Iucundus per se atque suauior vino, quin & vina succo suo commendans. Idem in libro. 24. Paliuri, quod est genus spinæ, semen eius aphari zuram vocant, contra serpentes efficacissimum est. Item calculosis, & tussi, folia vim astrictoriam habent. Radix discutit panos, collectiones vomicas vrinas trahit pota. Decoctum eius in vino aluum sistit. Serpentibus aduersatur Radix præcipuè datus in vino. Baccæ purgationi mulierum prosunt. Celiacis, disentericis, & colericis. Radix eius decocta, & illita extrahit infixa corpori, vtilissima quoque tumoribus est ac luxatis. Diascorides. Paliurus est, quæ ab aliis acus paleatis dicitur, vel cicer domesticum vocatur: folia eius, & radix stipticæ virtutis sunt, ita vt ventrem fluentem constringant. In hoc quoque diaforeticæ virtuti participant, vt in vesica lapides frangant, & ex thorace atque pulmone sputamina flegmatica cum humore educant. Dicitur & lauaria, eo quòd plerique ex ea lauant. Semen illius bibitum tussim compescit, lapides vesicæ frangit, morsibus venenatis occurrit. Eius elixatura bibita vētrem stringit. vrinam prouocat, venenis acceptis obuiat. folia eius, vt cathaplasma imposita curant apostemata, si sint recentia. Radicibus quinquo ficus & foliis est virtus stiptica.

De Panace. *Cap.* CXII.

ISidorus. Panaces est herba fragrantis odoris: tyrso ferulæ similis, ex qua profluit succus, qui opopanacis dicitur. Croceus, & pinguis, odore grauis, & amarissimus. Plinius lib. 25. Panaces ipso nomine morborum omnium remedia promittit. Huius est numerosum genus, & diis inuentoribus ascriptum. Vnum quippe cognominatur Asclepion: quoniam is filiam panaciam appellauit, huic succus est coactus, qualem ferulæ diximus. Radix est corticis multi, & falsi. Id quod affertur e Macedonia Bucolicon vocant, armentariis sponte erumpentem succum excipientibus, hoc euanescit celerrimè. Et in aliis generibus improbatur maximè nigrum ac molle. Illud enim argumento est adulteranti tritæ, aliàs cera adulterati. Alterum genus Heracleon dicunt, & ab Hercule inuentum. Alii autem origanum Heracleoticum siluestre, quoniam origano simile, inutile radice. Tertium genus Chironeon ab inuentore cognominatur. Folium eius est lappato simile, maius tamen & hirsutius, flos aureus, paruaque radix, huius flos efficacissimus est, & amplius quàm supradicta prodest. Quartum genus ab eodem Chirone repertum cētaureo cognominatum est, sed & pharnaceon a Pharnace rege deductum est, hæc habet folia cæteris longiora atque serrata. Radix odorata in vmbra siccatur, vinoque gratiam adducit. Panaci radicem cum polenta epiphoris imponunt. Idem in lib. 26. Panaces omnium generum ex vino calido vulneribus manantibus illita siccat ea, priuatimque illa quam chironeon diximus cum melle trita aperit tubera. Illinitur & vlceribus quæ serpunt, deploratis est auxilio cum æris flore, vino temperata modis omnibus, vel flore, vel semine, vel radice. Eadem quoque cum polenta vetustis vulneribus est proficua. Diasco. Est panax heraclea, vnde opopanax colligitur, hæc habet folia expansa super terram, horribilia, & aspera valde, in quinque partes diuisa, virgam longam sicut ferulæ, coloris albi, & super eam capitella aneto similia, cum flore melino, semen odoratum, & calidum, radicem vnam solidam, quæ de se multas emittit radices albas, odore graues, & gustu amaras. Ipsa radix lachrymam emittit, quæ colorem croceum ostendit. Est & panax asclepii: cuius flores, & semen addito melle vulneribus, & pustulis auxiliantur, hæc quoque venenatis morsibus obuiat.

De Papyro, & paritaria, & paratella. *Cap.* CXIII.

ISidorus. Papyrum dicitur, eo quòd ignibus, & ceris aptum sit. Pyron enim græci ignem dicunt. Idem & bibula, eo quòd humorem bibat. Ex eo charta conficitur. Plinius lib. 13. Papyrum in palustribus Aegypti nascitur, aut quiescentibus Nili aquis vbi euagatę restagnent. Duo cubita non excedente altitudine gurgitum, brachiale radicis obliquæ crassitudine triangulis laterib. decem non amplius cubitorum longitudine, in gracilitatem fastigiatum tyrsi modo, cacumen includens semine nullo, aut vsu eius alio quàm floris ad Deos coronandos. Radicibus incolæ pro ligno vtuntur, nec ignis tantum gratia, sed ad alia quoque vtensilia vasorum. Ex ipso quoque papyro nauigia texerunt. Et e libro vela tegetesque, nec non & vestes atque stragula & funes. Mādunt & crudum decoctumque, succum tantum deuorantes. Nascitur & in Syria, circa quem lacum & odoratus nascitur calamus, nec alios ad vsus quàm funibus. Rex Antigonus vsus est in rebus naualibus. Nuper & in Eufrate nascens, circa Babylonem papyrum intellectum est eundem vsum habere quem chartæ, & tamen adhuc malunt Parthi vestibus literas intexere. Idem in lib. 24. Papyro præcipuè sunt vtilitates cum inaruerit ad laxandas siccandasque fistulas, & in tumescendo ad introitum medicamentorum adaperiendas. Charta quę fit ex ea, cremata est inter caustica. Cinis eius ex vino potus facit somnum, ipsaque ex aqua imposita sanat callum. Auicenna. Papyrus est frigidus & siccus. Confert fluxui sanguinis, & prohibet eum ipsius cinis. Sputumque sanguinis retinet, & oris corrosioni confert, puluerizatur super vulnera recentia, & consolidat ea. Infunditur autem in aceto quandoque & exiccatur, & intromittitur fistulis, & omnibus vlceribus ambulatiuis atque vulnerib. Valet etiam cōtra emorroidas. Plateatius. Paritaria est herba, quæ alio nomine vitreola dicitur: quoniam hac optimè vasa vitrea mundantur. Calida est, ac sicca in quarto gradu, exiccata nullius efficaciæ, viridis autem multæ, virtutem habet dissolutiuam, diaforeticam, & extenuatiuam. Contra frigiditatem stomachi, & intestinorum ac dolorem eorum ex frigidate, vel ventositate, calefacta in testa munda superponitur aliquantulum trita, & in furfure decocta, in vino albo aliquantulum acido. Contra

tra

tra stringiriam,& dissuriam in aqua salsa,& oleo decoquis, ac pectini cathaplasmatur. Auicēna. Herba vitri, idest paritaria est illa qua vitrum abluitur. In ipsa est stipticitas cum humiditate faciens adhærere, lenificatiua est,& mundificatiua. Sedatiua est apostematum. Cum cerotо super podagram ponitur. Remouet emorroides. Folia eius in potu dantur ad erisipilam,& adustionē ignis præcipueq; ad apostemata flegmatica. Succus eius sorbetur ad antiquam tussim. Idem cum oleo rosarum confert dolori auris. Eius succus cum cerusa de plumbo ponitur super erisipilam,& formicam. Actor. Paritariam nonnulli dixerunt esse Lappacium, quod & paratella dicitur, sed lappacium,& paritaria pro duabus a platteario ponuntur. Macer. Herba solet lappaci vulgo paratella vocari. Illius species dicuntur quatuor esse, par tamen est ferme vis omnibus in medicina. Omnibus est illi feruens austeraque virtus, vnde quidem stomachum confortat sumpta soletque. In stomacho clausum per ructus pellere ventum pruritus mordax scabiesque cutis laceratrix. Illius tepido cedunt apozimate fota. In vino coctæ radices, & bene tritæ, appositæ scrophas compescunt parotidasque. Eius sæpe tepēs si coctio gargarizetur. Vuas sedabis tumidas dentisque dolorem. Hæc disentericos potu iuuat, & cæliacos, pellitur ac tepida dolor auris, si foueatur. Decoctas valido radices eius cum aceto. Et tritas spleni superaddita sæpe tumenti. Quamuis non modicum reprimet siccando tumorem. Cū vino, vel aqua radicum coctio facta. Menstrua restringit pota lapidesque depellit. Hæc eadem iuuat hictericos collo suspensa. Illius radix scrophas nasci prohibebit.

De Pentaphilon. *Cap.* *CXIIII.*

ISid. Penthaphilon a numero foliorum est dicta: vnde & a latinis quinq; folium est vocata. Herba videlicet adeo munda, vt olim purificationi,& templis adhiberi a gentilib. esset solita Plin. lib. 25. Quinq; folium nulli est ignotum, cum etiam fraga gignēdo commēdatur, hanc Græci vocant camæzeleon, siue penthapeton, siue penthaphilō rubeam habet radicem cum effoditur. Hęc marcescens nigrescit,& angulosa fit. Nomen a numero foliorum habet. Et ipsa herba incipit,& desinit cum vite, aduersus serpentes bibitur & eius radix, quæ sparganion vocatur ex albo vino. Idem li 26. Quinq; folij succus iocineris,& pulmonis vitijs, sanguinemque reijcientibus, & cuicumque sanguinis vitio occurrit. Quinq; folium medetur pectoris vitijs, vel ei quod grauissimum est tussis. Diascorides. Penthaphilon dicitur aut penthapetas aut penthadactilum, aut pseudos elinum, hastas semine plenas,& tenues habet longas duobus palmis: in quibus semen est, folia in quinque partibus diuisa singula in singulis hastibus folia. Nascitur in locis humidis,& inuijs. Radix est ei oblonga, & russa, plus elleboro crosso. Cuius elixatura vsq; ad tertiam decocta dolorem dentium mitigat. Ore retenta,& quasi gargarismo adhibita: putredines tollit: aspredinem arteriarum dissoluit: ventrem stringit. Necessario etiam adhibetur disentericis, artheticis quoq; pręstat effectum, & schyaticis. Elixatura cum aceto cathaplasmata imposita herpetas curat: scrophas spargit. Duritias,& tumores soluit, ignem sacrum extinguit, apostemata, & panaritias imposita ad sanitatem perducit, condilomata soluit, scabiem tollit. Succus radicis eius mollis acceptus causas epatis, & pulmonis componit, potionibus venenatis occurrit. Eius folia cum hydromelle, vel vino bibita, addito pipere quartanarijs est remedium, si tantum biberint quatuor folia, tertianarijs vero tria, Ephimeris vnum, Epilenticis autem vigintitribus diebus accepta præstant effectum. Succus foliorum hictericis maximum est præsidium. Schyaticis tribus acceptis sanitatem præstant vulneribus,& fistulis. Item cathaplasmata profluentem abstinet sanguinem. Radix abūdanter calida est ac oimnis acris,& ideo ad ventris fluxum,& dolorē dentium est vtilissima. Auicen. Penthaphilon est fortis exiccationis, sine acuitate,& adustione,& mordicatione. Ex eo fit emplastrum ad fluxum, & sedat ipsum, iterumque ad scrophulas,& panaritias,& duritias flegmatis. Radicis eius decoctio valet ad linguam dolorosam, & ad vlcera ambulatiua, & quod de illo coctum est cum aceto ad formicam. Confert in erisipila,& scabie: Cum eius decoctione fit gargarismus ad asperitatem gutturis, & succus radicis eius valet ad dolorem pulmonis, & epatis, & ictericiam. Radix eius confert solutioni, & vlceribus, & similiter decoctio radicum eius: folia eius cum vino conferunt quartanariæ, & quotidianæ. Succus radicis eius medicina perniciosa est.

De Peonia. *Cap.* *CXV.*

ISid. Peonia dicitur a Peone medico a quo inuenta perhibetur, hanc quidam glycisidem vocant, eo ꝙ dulcis saporis sit, vel penterobuiam a numero granorum, vel (vt alij) dactylos a similitudine digitorum. Nascitur autem in Insulis. Plin. lib. 25. Vetustissima inuenta Peonia est, nomenq; auctoris retinet, quam quidam Pentorobon appellant, alij glycisiden. Nascitur in opacis montibus caule inter folia digitorum quatuor ferente cacumine velut græcas nuces, quatuor aut quinque. Inest his semē copiosum rubrum nigrumque. Medetur autem hęc faunorum in quiete ludibrijs. Diascorides. Peoniam Gideon dactylicum vocat, & radicem eius peoniam. Hastas habet cum ramulis longas duabus palmis. Masculus habet folia nuci regali similia, fęmina vero folia diuisa, & in summo emittit ex se virgas quasi cucurbitarum cariolas. Folliculos habet velut amigdala, in quibus est semen diuisum,& minutum ac russum, melogranatum simile, sed in medio sunt quinque vel sex grana nigra, & subpurpurea. Radix masculi crossitudinem habet digiti, duobus palmis longa, & gustu stiptica. Fœmina vero radicē habet sicut Balanus, in sex vel in octo partes diuisam, affodillo similem. Dantur hæc mulieribus, vt facile purgari possint. In modum amigdalę cum vino bibita dolorem intraneorum compescit: hictericis ac nefreticis, & vesicæ doloribus in vino elixa, & bibita maximè subueniunt, ventrem abstinet, stomachoque comesta sanitatem præbet. Stomaticis dolorem tollit,& ab infantibus comesta initium calculorum excludit. Nigrū semen acceptum, longius arcet pressuram somniorum,& effocationes. Radix menstrua multum mouet. Cum amigdala vero in mulsa potata epar purgat, renes constipat. Et quia stiptica est, constringit ventris reuma, cum vino austero cocta,& potata. Integra vero herba fortiter desiccatiua est, ita vt radix eius appensa pueros epilenticos sanet. Est enim virtus leptomeris huius herbæ, desiccatiua,& calida non manifeste.

Iterum de eodem. *Cap.* *CVI.*

AVicenna. Peonia est calida,& sicca vehementer. In ipsa sunt exiccatio,& stipticitas cum resolutione, & apertione ac subtiliatione,& incisione,& abstersione, & quando masticatur, apparet post eam acuitas ad stipticitatem declinans, abstergit vestigia nigra in cute, confert podagræ. Confert epilensiæ, ita quòd etiam suspensa,& (vt inquit Iudæus quidam) suffumigatio facta cum eius semine confert dęmoniacis, & epilenticis, & sanat eos. Ego autem dico, quòd hæc est forsitan species Peoniæ Romanæ. Nam illa quæ ex India fertur ad nos: non habet effectum in hoc capitulo. Et bibūtur de semine illius 15. grana cum vino aut melicrate,& conferunt incubo valde. Naturam retinet decocta cum syrupis ponticis, prohibetque materias effusas ad stomachum, & mordicationem ipsius. Radix eius confert ictericiæ, & aperit opilationem epatis. Potus eius vrinam prouocat. Et eius decoctio cū vino ventrem stringit, & prouocat. De radice ipsius quantitas Auellanæ confert dolori renum ac vesicæ. Grana eius cum vino conferunt præfocationi matricis, & abscindunt fluxum sanguinis. Constan. vbi supra. Peonia est in tertio gradu calida,& sicca. Quiddam habet ponticitatis,& quiddam dulcedinis. Quæ masticata sentitur in ore amaritudo modica cum aliquanto acumine, vnde prouocat menstrua cum melle bibita. Epatis, & splenis opilationem cum acumine aperit, ventrem constipat cum sua ponticitate. Ideoque cum vino bibita diarriam in intestinis curat, epilenticos quoque iuuat. Platearius. Peonia calida,& sicca in secundo gradu, hęc contra epilen. habet virtutem occultam collo patientis suspensa, vt testatur Gal. de quodam puero, cuius collo dum suspensa erat, non patiebatur, ea vero sublata morbo affligebatur. Sed quidam dicunt hoc non de qualibet verum esse, sed de quadam specie tantum. Ad idem valet puluis eius datus in succo pigani. Contra paralysim datur succus eius cum vino decoctionis castorei. Contra stringuriam,& disuriam datur vinum decoctionis eius pulueris. Ex herbario. Peonia in summitate habet maligranati magnitudinem, quæ noctu lucet quasi lucerna,& hēt granum cocto simile. Noctu a pastoribus inuenitur, res est saluberrima.

De Paucedano. *Cap.* *CXVII.*

PLinius lib. 25. Paucedanum inter primas celebratur, laudatissimum in Archadia, mox in Samotracia. Caulis eius est tenuis & longus, fęniculo similis. Iuxta terram foliosus, radix nigra, crassa, odore graui, succosa. In montibus opacis gignitur, & exitu autumni colligitur. Placent radices eius tenerrimæ,& altissimæ, hæ concisduntur in quaternos digitos osseis cultellis. Peucedanum ex oleo,& rosaceo,& aceto tepidum hoc prodest,& doloribus, qui plerumque ex dimidia parte capitis sentiuntur,& vertigini, vulneribus capitis medetur, fracta extrahens ossa, & in alia quidem corporis parte, sed maximè capite. Succus Peucedani cum nigro cornio,& rosaceo facit ad caligines oculorum. Diascorides. Peucedanum habet in medio virgam maratro similem, & folia perplura spissa circa radicem. Cui flos est melinus, nigra radix crossa cum odore graui, lachrymam habens plurimam. Nascitur in locis vmbrosis,& montuosis. Cum recens fuerit radix: percussa cultello lachrymam quam emiserit, colligitur, & in vmbra (ne Solis ardore pereat) siccatur. Quę radix cum ex se lachrymam emiserit, remanet inutilis. Colligentibus autem vi odoris sui scotosim, & dolorem capitis commouebit, si non oleum rosarum fronti naribusque traiectum fuerit. Similiter & de virgis eius colligi potest, sicut de mandragoræ succus. Sed lachryma radicis virtute maior existit: quia succus virgarū citius virtutem perdit. Et aliquando

quando lachrymas in radice thuri mascule similis inuenitur, qui prædictus est melior, qualis in Sardinia. Et in Samotracia nascitur obtusus, & gustu calidus. Hic oleo rosacco, & aceto mixtus, fomentoque capitis adhibitus litargicis, ac frenetices medetur. Stomaticis & epylenticis plurimum prodest, dolorem capitis mitigat, schyaticis, & contractis, & paraliticis maximum præsidiũ est. Omnes neruorum causas cum aceto & oleo perunctus componit, oti applicatus effocationes flexicas soluit. Somnum dormientibus prohibet plurimum. Fumigatione sua domibus serpẽtes excludit, oleo roseo mixtus dolores aurium tollit. Iniectus foramini dentis, dolorem non admittit. Tussientibus opitulatur ouo sorbili additus & acceptus, dispnoicis, & torsionibus, & inflationibus medicatur. ventrem leniter mollit, splenem attenuat, dolorem stomachi compescit, vesicæ quoque dolorem ac renum bibitus prohibet, matrici salutaris ẽ, radix eius elixata, facit omnia supradscripta, fomento adhibita curat vulnera. Radix sicca & imposita, id facit; ossaque fracta excludit, & vulneribus antiquis cicatrices deducit, vtiliter miscetur cerotis malagmatibus, quoq; tetmanticis. Radix eligenda est odore suauis & fortis, non vetus, hæc recentia vulnera a sanie purgat, incensaque viperas & serpẽtes fugat. Platearius. Peucedanum est herba calida & sicca, alio nomine fœniculus porcinus appellata. Huius radix in medicina poni debet, quia principaliter secundum radicem, secundario secundum herbam effectum habet. Radix collecta per annum, vel etiam per duos seruatur; sed melius est vt annis singulis renouet, habet autem virtutem diureticam. Contra stranguriam, & dis. & opilationem splenis, & epatis datur vinum vel aqua decoctionis eius, herba etiam ipsa decocta in vino vel oleo, & pectint cathaplasmata contra stranguriam, & dissuriam proficit, & splenem remollit, fomentum decoctionis eius menstrua prouocat.

De pirethro. *Cap. CXVIII.*

ISidorus. Pirethon græcè dicta est, eo quod radicem habeat incendiosam, & coaceruantem. Diascorides. Pirethon est herba folijs maratro similis, & etiam virga, in qua capitellum est simile anetio, & subrotundum. Radix crassitudinem habet vnius digiti, gustu vehementer excalefaciens & saliuam prouocans, hæc causticam habet virtutẽ, & cum oleo trito, & superuncta typicarum febrium rigorem tollit, & membrorum stuporem in quocunque loco sit, paraliticos etiam iuuat, & masticata capitis exuberans flegma deponit. Cum aceto quoque cocta & gargarismo adhibita similiter facit, & dolorem dẽtium compescit. Cum oleo roseo, sudorẽ vncta prouocat, ab aeris rigore tuta corpora seruat. Constantinus vbi supra. Piretrum est in quarto gradu calidum & siccum, linguam vrit & flegma nimium attrahit. Ideoque dentib. valet de frigiditate & humiditate dolentibus. Alexander & Stephanus illud tritum & cum melle potatum, epilenticis valere testantur. Collo suspensum aut naribus applicatum, subuenit infantibus epilenticis. Cum oleo mixtum, & dorso fœmineo inunctum ante rigoris accessionem ventre prohibet eam, valet etiam paraliticis, ac neruorum molliciei, de frigiditate & humiditate totius corporis. Denique in corpore toto ex eodem peruncto, prouocatur sudor. Auicenna. Piretrum est planta, cuius maximè radix administratur in medicina, melius est illud quod acutũ est ac mordicatiuũ linguæ, & eius magnitudo est digiti quantitate. In tertio gradu calidũ est & siccum, & flegma extrahit masticatum adustiua est eius virtus, & sudorẽ prouocat, cum ex eo mixtum cum oleo abstergendo inungitur corpus, fricatio ex eo facta, & decoctione ipsius, & oleo eius confert antiquæ mollificationi neruorum, & stupori eorum; vehemẽter aperit opilationes colatorij, & constrictionem narium, & eius decoctio confert dolori propriè frigido dentium, dentes quoque motos confirmat, si cum aceto decoquatur, & in ore teneatur. Confert etiam rigori febris facta ea eo cum oleo fricatio corporis. Platearius. Piretrũ est satis communis herba in tertio calida & sicca. Radix eius in medicinis ponitur, quæ in hieme colligitur, ac per annos quinq; seruatur. Piretrum debet eligi continuum, & non perforatum saporem habens acutum, & cum frangitur non puluerizatur acumen eius non statim percipitur, sed debet aliquantulum masticari, & in ore teneri. Quod contingit propter eius leuitatẽ vel substantiæ soliditatem, virtutem habet dissoluendi, consumendi, & attrahendi. Gargarisma factum ex vino dulci decoctionis eius, cerebrum a superfluitate flegmatica mundificat, & humores vnq; consumit. Inter dentes masticatum dolorem tollit dentium, & stomachi reumatismum. Masticatum quoque linguæ paralisim soluit. Contritum in vino, & oleo decoctum, & ad loca paralitica, & podagrica cathaplasmatum valde proficit.

De plantagine. *Cap. CXIX.*

ISid. Plantago dicitur a Romanis, eo quòd eius planta xiro terræ adhæreat. Ipsa est Arnoglossa, idest agni lingua, de qua scilicet iam dictum est sup. Plinius lib. 25. Herbam vulgarem plãtaginem tanquam inuentor celebrauit medicus Themison, volumine de illo ædito. Duo sunt eius genera. Minor est angustioribus folijs, & nigrioribus, pecorum linguæ simillimus. Caule angulosom terram inclinato: nascens in pratis. Altera vero maior est folijs, laterum non inclusa. Quæ quia septena sunt, a quibusdam Heptapleurõ appellata est. Huius etiam caulis cubitalis est, & napi similis. Nascitur in humidis: multoque efficacior vis mira in siccando densandoq; corpore: vicem obtinens cauterij. Nulla res æquè fluxiones sistit, quas Græci reumatismos vocant. Instillatur quoque succus plantaginis oculorum lippitudini. Idem in lib. 26. Plantago omnium generum, medetur vlceribus peculiariter fœminarum, senum, & infantium. Igne mollita mollior existit, & cum ceroto crassa vlcerum labra purgat, nomasq; sistit. Tritam suis folijs oportet integere suppurationes collectiones ac sinus vlcerum. Ex Sinonymis Arnoglossa, plantago maior: lingua arietis idem est. Auicen. Lingua arietis habet sex costas, & est duorum generum, scilicet parua, & magna. Folia magnæ maiora sunt quã paruæ, & eius substantia composita est ex aqueitate ac terrestreitate. Aqueitate infrigidat, & terrestreitate constringit. Maior est magis iuuatiua, & fructus quidẽ, & radix natura folijs sunt propinqui, Sunt tamen magis sicci, & minus frigidi. Frigus eius est minus stupefactione ipsius. & infra mordicationem eius est siccitas ipsius. Ideoque vtilis est ad vlcera, & est subtilis propriè cum siccatur. Dixit G. quòd est frigida, & sicca in tertio gradu. Eius folia sunt constrictiua, repercussiua cum aqueitate frigida, & ideo cursum sanguinis vincentia. Siccitas eius est mordicatiua, ideoq; iuuatiua est ad consolidanda vlcera antiqua & recentia, nec est aliquid melius illa. In ipsa est abstersio propter aperitionem quæ est in ea, & radix suspenditur super collum habentis scrofulas. Bona est etiam apostematibus calidis, adustioni ignis, vlceribus quoque fraudulentis, & igni persico, ac formicæ, & herisipilę, & ambulatiuis ac vulneribus profundis. Et sublimis est vniuersaliter in his capitulis. Cum thimolea, & cerusa ponitur super herisipillam. Ex eo quoque fit emplastrum ad elephantiam, auris etiam dolori ex caliditate confert, & radix eius masticata, vel eius decoctio ore ea colluto dentium dolori prodest. Confert etiam obtalmiæ cum succo suo, & semen eius sputo sanguineo. Item radix ac semen ac folia eius sunt bona in opilatione epatis, ac renum cura. Valet etiam hydropisi, & potus seminis eius confert vlceribus intestinorum, & aquosæ solutioni. Clysterizatio cum eius succo retinet emorroidarum fluxum, & bibuntur eius folia cum vino ad dolorẽ vesicæ ac renum. Dr̃ ẽt radix eius bibita conferre febri tertianæ atq; quartanæ. Super morsũ quoq; canis rabiosi ponit cum sale.

De Policaria, & poligono. *Cap. CXX.*

PLatearius. Policaria est calida in tertio, sicca in secundo. Huius maneries est triplex. Maior, minor, & media, quæ magis competit vsui medicinæ. Eius folia cum stipitibus in medicinis ponuntur: virtutem habet consumendi, & dissoluendi. Vinũ decoctionis eius valet asmaticis, & contra frigidum humorem existentem in spiritualibus aqua decoctionis eius. Fomentum ex ea valẽt ad mundificationem matricis. Puluis eiusdem subtilis suppositus valet contra tenasmon ex frigida causa. Fasciculi ex folijs eius in vino decocti, & dolenti loco superpositi, dolorem ex ventositate tollunt. In testa sine liquore calefacti, & capiti superpositi valẽt contra frigidum reuma. Constan. vbi sup. Policaria est calida in tertio, sicca in secũdo. Et est aperitiua, stomachi cõfortatiua, appetitus excitatiua. Puluerizata, & cum oxyzaccara data, colerã nigram purgat, & flegma. Duritiem, & apostemata matricis calida dissoluit mulieribus in eius apozema sedentibus. Interiores quoque curat emorroides. Eius oleum calefacit, & mundificat, ora venarum aperit, vrinam & menstrua prouocat. Isido. Poligonos est quam latini herbam sanguinariam vocant, eo quòd in naribus missa sanguinem moueat. Platearius. Poliganorum genera sunt quatuor. Primum, Samiur, quæ sanguinaria dicitur, fructicosa serpens terra, & stiptica, hæc fluxum ventris, siue sanguinis restringit. Secundum, minorem habet gratiam, folijs asperior, & nigra, geniculis densior huius semen vrinam mouet, vesicæ dolorẽ tollit. Tertium, orion dicitur, quod in montibus nascitur, arundine tenera, simili omnino caulæ, multis geniculis: hæc ischyaticis commoda est. Quartum, heliacum, idest siluestre, pone arborem fructicem, & habens fructicosa, & lignosa stirpe cedri rubicũda. Cocta in vino vitia gingiuarum, & oris vlcera medetur. Pli. li. 27. Poligonum Græci vocant herbam, quam nos dicimus sanguinariam. A terra non attollitur, folijs rutæ, similis gramini. Succus eius naribus infusus, sanguinem supprimit, & potus cum vinoecti iuscunque partis profluuium, & cruentas excreationes inhibet ac sistit. Diasco. Poligonos masculus herba est, habens virgas teneras, molles, ac multas nodiosas, & super terram expansas, sicut agrestis, vnde & Policarpos dicta est. Flos illi est albus, aut fœniceus. Virtutem habet stipticam, & frigidam, vnde succus eius bibitus medicatur emoptoicis, & abstinet reumatismum ventris. Medetur quoque colericis, & strangurijs, vrinam prouocat, morsib. venenatis

tis cum vino bibitus occurrit. febribus periodicis maxime prodest ante horam accessionis. Suppositum quoque fluxum mulieris constringit, aurium dolores compescit. Coctum cum vino ac melle curat vulnera naturæ, folia eius cathaplasmata æstuationes stomachi tollunt, sanguinem reijcientibus subueniunt, herpetas curãt, ignẽ sacrum extinguunt, tumores ac duritias tollunt, sanguinem reijcientibus vulneribus maxime, prosunt. Poligonos vero fœmina frutex est virgam habẽs mollem & carnosam & spissam. Et est ramosa pinguis atque nodosa, in quibus nodis sunt folia pini similia. Radix ei est inutilis, & nascitur in locis humidis: virtus est ei stiptica, & facere potest oĩa supradscripta, licẽt minorem hẽat virtutẽ.

De Polio. Cap. CXXI.

Isidorus. Polios a græcis dicitur, a latinis omnimorbia, eo quòd moltis morbis subueniat. Nascitur in montibus, & duris locis, de vna radice multas, & tenues fibras mittit, seminis plenas. In summitate habet corimbos canescentes odoris grauis, & subdulces. Succus eius aqua coctus a serpentibus percussos sanat. Sparsa in domum vel incensa omnes serpentes fugat. Platearius. Polij diuersa sunt genera, sed montanum præcipuum. Cum flores producit debet colligi, virtutem habet dissoluendi, & consumendi, & diureticam ex subtilitate substantiæ, vinum decoctionis eius valet contra frigiditatem pectoris, contra frigiditatem stomachi & intestinorum, & dolorem ex ventositate, contra opilationem splenis, & epatis. Diascorides. Polion vnum est maius, alterum minus, idest montuosum quod nobis venit in vsum. Et est frutex alba & tenera, habens folia vnius cubiti longa, & super virgam capitella, semine plena, a quo procedit quasi lanicies alba, & velut capilli longi habens odorem cum suauitate grauem, eius elixatura morsibus occurrit venenatis, magnumque præsidium est Hydropicis. Aceto mixto, spleni adhibetur vtiliter, sed dolorem capitis commouet, & cachostomachum est, ventrem mollit, menstruis imperat, resque venenarias extinguit: vrinam mouet, stratoque compositum, serpentes longius arcet. Cathaplasmatum vulneribus cõfert renmaticis, paracoliesim facit, & arcuato morbo succurrit. Auicenna. Polium est species de sebea in qua est caliditas, & acuitas pauca. Quod ex eo est minus est acutius, & amarius, & sunt in eo tyrsi & flores. Eiusque caput est vt sphera, in qua sunt quasi pili albi grauis odoris cum aromaticitate aliqua. Maius autem est debilius, quod nec amarum est, & acuitas quædam in ipsa est. Montanum minus est, & minus quidem est calidum in tertio, siccum in secundo. Maius autem est calidum & siccum in secundo. Est autem aperitiuum, subtiliatiuum, & proprie minus est ad opilationes intrinsecas aperiendum. Quod ex eo viride plagas recentes consolidat, & proprie maius, quod autem ex eo siccum est, vlcera fraudulenta, præcipue minus. Cum aceto epythimatum, conuenit splenis apostematibus, & duriciei eius, facit autem capitis sodã, nocetque stomacho, sed cõfert hictericię nigrę, ppriàque maioris decoctio. Confert etiam eadem Hydropisi. Idem prouocat vrinam & menstrua, soluit ventrem & confert ascaridibus, & antiquis febribus, ac scorpionis punctionibus, decoctio maioris, morsui vermium venenosorum omnium proficua, & ex ea suffumigant ac sternitur & fugat minora venenosa. Constantinus, vbi supra. Polium est calidum in secundo, siccum in tertio, humores crassos attenuat, valet Hydropicis patientibus propter opilationem epatis, ac fellis, & splenis, vrinam & menstrua prouocat, ventrem soluit. Cum aceto bibitum valet contra duriciem splenis, & eius apozima propinatum lumbricos cucurbitinos, & ascarides excludit. Capitis tamen dolorem generat, & stomacho nocet. Si domus ex eo suffumigetur, reptilia inde fugantur.

De Polipodio. Cap. CXXII.

Isidorus. Polipodion est herba cuius radix hirta est & crinita, vt polipus, vnde & dicta est. Nascitur autem in teneris petrarum terris, siue quercinis vicinis. Diascorides. Polipodion nascitur in parietibus humectis, & in ripis, & contra radices arborum vetustarum, etiam in quercubus, habet in longitudine cubitos duos, & est pteridi simile, asperum & diuisum, sed non ita spissum. Radices illi sunt asperę, sibique illigatæ, sicut polipi, crossitudinem habentes digiti. Rasa vero deintus apparet viridis, & subalbida, gustuque dulcis & stricta, virtus est illi catartica, dataque cum mulso coleram deponit ac flegma, attritionibus est vtilis. Et cathaplasmata condilomata soluit ani. Plateanus. Polipodium calidum est in tertio gradu & siccum in secundo. Radix eius aliquantulum viridis virtutem habet dissoluendi, attrahendi, & purgandi flegma, & melancoliam principaliter. Semper autem in decoctione Polipodij debet poni aliquod exclusiuum ventositatis, vt anisum vel semen feniculi, vel ciminum, quia soluit humores in multa ventositate. Valet contra quotidianam & ciacam passionem, Alopiciam & dolorem artheticum & conseruationem sanitatis. Auicenna. Polipodium est lignum cinericium nodosum, declinans ad nigreditem & rubedinem parumper, minutos habens ramos, sicut vermis plurimorum pedum. In eius sapore est dulcedo cum stipticitate. Nascitur secundum quosdam in nemore super arborẽ, & secundum quosdam super lapidem. Ex eo melius est id quod est interius fisticium, crossum, declinans ad rubedinem & citrinitatem, solidum, recens, in quo est occulta amaritudo, & bonus sapor cum ponticitate, cum gariofilatum sapore. Nam calidum est in secundo, siccum in tertio. Resolutiuum est ventositatum & humiditatum, emplastrumque factum ex eo cõfert torsioni neruorum. Soluendo melancoliam educit sine punctione, soluitque flegma & chimum aquosum. ac propter coleram decoquitur in iure gallorum & piscium, propter colicam autem in iure olerum. Cõstan. vbi supra. Polipodium est calidum in tertio, siccum in secundo. Coleram nigram & crossum flegma purgat cum gallina crassa vel gallo coctum dolorem ilij de viscoso flegmate placat. Cum cassia fistula potatum leprosis, ac melancolicis prodest.

De Politrico. Cap. CXXIII.

Diascorides. Politricon gallitricum, quod adyancos dicitur, habet folia coriandro similia, in summitate scissa, hasta eius est duobus palmis longa, habens supra se turgida capitella semen habentia. Radix est illi vtilis, sed virtus eius est in folijs, his siquidem in aqua elixis, aqua ipsa bibita medicatur asmaticis, & dispnoicis, hictericis, & dissutijs. Calculos frangit, ventrem stringit, morsus caninos ad sanitatem perducit, reumaque stomachi compescit. Cum vino bibita menstruis imperat, abortum facit, & sanguinem reijcientibus subuenit, morsibus quoque venenatis occurrit. allopicias, & vlcera capitis. s. quas acoras vocant, & pterigia purgat, scrofasque spargit. Imposita quidem trita & mixta cum lixiuio addito cinere ac vino, id præstat & capitellis, comesta a pugilibus, ad pugnam viriliter confortat. A pecoribus etiam comeditur, & in locis vmbrosis atque parietibus humidis, & circa fontes nascitur. Alij tanquam recorporatiuam decoctionem tardis etiam passionibus laborantibus dant in pom. s. anhelosis, stomaticis, fluxu ventris, & in difficultate minctus, Desiccat enim adyancos, & extenuat, ideoque chiradias digerit. apostema & lapidem rumpit. Potus ad humores glutinosos, ac pingues, de thorace ad pulmonẽ ascendẽtes bene iuuat. reumaq; ventris constringit. medius enim est inter calidam & frigidam temperantiam. In dolore colli folia eius trita cum granis piperis ac semine coriandri cum optimo vino datur ad bibendum introeunti balneum. Facit & ad capillos mulierum nutriendos, si decoquatur in oleo.

De prassio & proserpinaca Cap. CXXIIII.

Diascorides. Prassium græci vocant, quod nos marrubiũ propter amaritudinem dicimus, de quo etiam dictum est superius, in campis nascitur. Auicen. Prassium est herba saporis amari. Inqu teuribasius. Non sunt calefactio eius, & exiccatio ipsius fortes. Alij autem dixerunt, ꝙ calidum in tertio, siccum in secundo. Est aperitiuum, abstergit & liquefacit, & resoluit, & incidit. Eius succus confert dolori auris antiquo, & mundificat & aperit meatus auditus, & remouet antiquum dolorem eius. Succus eius, cum melle est conueniens ad acuendum visum. Mundificat pectus, & pulmonem productione sputi. Est aperitiuũ opilationum in epate & splene & renibus, prouocat menstrua, & mundificat matricem. Fit ex eo emplastrũ cum sale ad morsum canis rabiosi. Diasco. Prassium aut philophilos, est fructex ex vna radice multas proferens virgas albas, & asperas, & quadras, folia vero similia digito, maiora & obrotũda, aspera & rugosa, & gustu amara. Semen est illi obrotundum, ac verticulosum & asperum. Nascitur in locis incultis, & asperis. Huius folia sicca, & semen eius elixum, ac cum melle bibitum ptisicis ac tussientibus, & asmaticis prosunt. Thoracem purgat ingenuè, cum iri Illirica mixta purgandis vulneribus vtiliter adhibetur. Secundinas excludit, & diu parturientibus subuenit. Vesicæ autem ac renibus contrarium est, addito melle vulnera purgat, pterigia detergit. pascentia vulnera compescit, dolorem latens tollit. Succus eius siccatus omnia supradicta facit, melle vinoque addita caliginẽ oculis detergit, hictericis quoque naribus immissus fert auxilium. Et cum oleo roseo sedat dolorem aurium. Constantinus, vbi supra. Prassium calidum est in secundo, siccum in tertio. Opilationem epatis, ac splenis aperit, mẽstrua prouocat, putridos humores a pectore & pulmone purgat. Puluerizatum & cum melle mixtum putrida vulnera mundificat, pustulas sanat, dolorem dentium ex eo lotorum placat, & eius Apozima potatum hydropisim curat. Oculi quoque curantur ex eo loti. Renibus tamen nocinum est ac vesicæ, nonnunquam & sanguinem facit mingere. Plinius li. 27. Proserpinaca est vulgaris herba, eximia contra scorpiones habens remedia. Eademque trita in vino muria & oleo tradunt anginam eximie curari. & in quantalibet lassitudine defessos, etiam cum obmutuerint, si linguę subijciatur recreari. si deuoretur, salutarem vomitionem sequi.

De psillio. Cap. CXXV.

Isidorus. Psillios dicta est eo ꝙ semen habeat simile pullicis, vnde & latini vocant herbam pulicarem. Plinius lib. 27. Philon e græcis herba vocatur, quæ in saxosis montibus nascitur, fœmina

magis

magis est color herbacei, caule tenui, radice quoque parua, semine papaueri rotundo simili, hæc sui sexus facit partus. Mares autem semine tantum differunt, quod est incipiente oliua, vtrūque bibitur in vino. Diascorides. Psillium aut quadrosaphilon quam d eunt siculi crystallion aut quinomellam, habet folia coronopidi similia & aspera, virgasque duabus palmis longas, frutex eius est pilosa, coma eius a medietate virgæ incipit, in qua duo vel tria sunt capitella constricta. Semen eius est simile pulicibus nigrum & durum, cuius est frigida virtus, in campis nascitur. Auicenna. Psillium est duorum colorum, hiemale & æstiuum. In secundo gradu frigidum est & humidum, & ex eo melius est magis crossum, quod & in aqua submergitur. Quod ex eo fixum est, in oleo roseo inuolutum est stipticum. sedatque dolores emplastri more cum aceto superpositum. Super apostemata calida & formicam & erisipilam administratum cum aceto conquassatum. Et ex ipso fit emplastrum corrosioni, spasmoque neruorum, podagrę, ac doloribus calidis iuncturarum. Sodę quoque calidæ confert eius emplastrum capiti superpositum. Idem pectus leuit. eiusque mustilago cum oleo roseo confert siti colericæ vehementi, frixum in oleo roseo inuolutum stringit, ac dissenteriæ confert propriéque infantium. Quod ex ipso est mucilaginosum, cum oleo roseo vel violaceo bibitum sedat inflammationem febrium acutarum. Platearius Psillium est in tertio gradu frigidum & humidum. Semen eius, quod etiam sic vocatur, in æstate colligitur, ac per annos decem seruatur, virtutem habet infrigidandi & humectandi. Contra linguæ ariditatem in acutis febribus. Psillium in subtili panno ligatum in aqua ponitur, & postquam maiorem viscositatem receperit aliquantulum comprimitur, postea lingua cum tali aqua frequentissimè illinitur, & cum cultello ligneo raditur. Contra sitim & siccitatem spiritualium vt in acutis in aqua ponitur, quodque supernatat abijcitur, & quod in fundo residet cum frigida datur. In syrupis quoque contra acutas rectè ponitur, & contra dissentericam in testa combustum & puluerizatum cum aqua rosacea vel ouo sorbili datur. Emplastrum ex eo cum oui albumine & aceto & aqua rosarū, cōtra sanguinis fluxū e naribus valet, supra frontē & tēpa positum. Cōtra etiam apostemata calida valet sacellus eius semine plenus & in succo alicuius herbæ frigidæ superpositus.

De reubarbaro & reupontico. Cap. CXXVI.

ISidor. Reubarbarum dicitur, quod in solo barbarico trans Danubium inuenitur. reuponticum quod circa ponticum colligitur. Et idem dicitur reu quod radix quasi radix, barbarica vel pontica. Platearius. Reubarbarum quod in India & vltra marinas partes reperitur, radix est cuiusdam arboris, quasi quædam tuberositas. Eligitur illud quod graue est in suo genere & nō perforatum, quod etiam cum frangitur, interius habet quasdā venulas distinctas, hinc rufas, hinc subalbidas, hinc croceas, & commasticatum tingit quasi crocus, virtutem habet purgandi coleram principaliter & diureticam, competenter ponitur in syrupis contra febres acutas. Contra calefactionem epatis, & opilationem ex calida causa, datur cum aqua calida. Reuponticum simile est reubarbaro, sed non contingit sicut illud, habet virtutem mundificandi & confortandi ex ponticitate, & diureticam ex qualitatibus. Aqua decoctionis eius, vel succus feniculi cum eo datus soluit opilationem splenis. & epatis ex frigida causa, puluis eius cum melle datus lumbricos occidit. Diascorides. Reuponticum in Bosphoro nascitur, & sic ad Græciam deportatur. Radix est aliquantulum vasta & incrossata, cētaureæ maiori similis, sed breuior atque fragilis, leuis in pondere, sine odore, gustu amara, leniter stringens, & si masticetur glutinosa fit, & crocei coloris, habet autem vires efficaciter stringentes. Ob hoc in vino lymphato adhibita fomento inflationes desiccat, vulneraque glutinat, & sanguinis abundantiam reprimit. habet in se maximam temperandi substantiam, quia retinet in se tertiam frigoris, & caloris partem. Est etiam leptomeris, vnde potata ad spasmata reumatica iuuat, & leniores impetigines sanat. Semen reprimit & luxuriam tollit, cum aceto bibita emptoicis, & dissentericis est iuuatiua. Bibita quoque stomachi tollit inflationem, eiusque lassitudinem prohibet ac dolorem. Spleneticis, & epaticis proficit, conquassationes corporis reficit, ac de alto cadentibus subuenit, lumbis etiam & tortionibus Thoracis Hipocundrijs est salutaris. Stericas, & schyaticas causas compescit. sanguinem reijcientibus adhibetur vtiliter asmaticis subglutientibus prodest. Dissentericis maximum præstat effectum. frigoribus typicis singulare est remedium, morsibus venenatis occurrit, cum aceto imposita zernas, & liuores limpidat, & similiter cum aqua tumores omnes tollit. Auicenna. Reubarbarum adulteratum spissius est ac vehementius stipticum. Purum autem est vehementius rarum & minus stipticum, & est croceæ tincturæ. In ipsa est terreitas amara propter actionem igneitatis in ipsa. Confert panno ac vestigijs super cutes remanentibus, quando cum aceto linitur. Ex eo fit emplastrum ad apostemata calida. confert etiam impetigini cū aceto. Eius epithima casui ac percussioni cōfert, valde pdest & contusioni lacertorum & rupturę. Confert asmati & sputo sanguinis, & epatis stomachique doloribus intrinsecis, singultui, & dolori punctiui ventris, ac dissinteriæ, ac dolori renum & vesicæ, atque matricis, & fluxui sanguinis, ac febribus antiquis. Splenem attenuat, & morsui vermium venenosorum remedium est. Constan. vbi supra. Reu aliud est indicum aliud ponticum. Indicum est laudabilius, calidum & siccum in secundo gradu. Quoddam stipticitatis, & acuminis habet, stomacho defecto valet, ventositatem & epatis dolorem, & splenis duritiem, & hipocundriam, & extensionem curat, renum ac vesicæ dolorem & matricis extirpat. Sanguinem de pectore manantem constringit, anhelitus singultum, vulnera intestinorum, diuturnam solutionem, ac prolixam febrem amputat. faciē & cutē a lentiginibus, & impetigine mūdificat. Cōtra reptiliū morsus facit puluerizatus, & cum aceto temperatus.

De rosmarino. Cap. CXXVII.

ISidorus. Rosmarinum latini ab effectu herbam salutarem vocant, folia habet feniculi similiā atque aspera, & rotatim terræ prostrata. Platearius. Rosmarinus est herba calida & sicca, cuius folia & flores competunt vsui medicinæ. Flos autem authos dicitur, vnde fit electuariū quod dicitur dianthos. In locis marinis crescit, vnde & nominatur, habet virtutem confortandi ex aromaticitate, dissoluendi ex caliditate, extergendi & mūdificandi & consumendi ex siccitate, & virtutem diaforeticam ex calore aperiente. Cumque calida & sicca esse dicatur in excessibus ab auctoribus non determinante. Herba ipsa libanotides, vel deudrolibanum dicitur. Quidā rū dicunt ꝙ sit frutex, alij vero ꝙ herba sit. Cum inuenitur in medicinis receptio anthos, vel rosmarini, debent poni flores folia vel libaniridos, vel deudrolibani. Flores ad solem desiccati per annum seruantur in efficacia multa, similiter & folia, contra Syncopim & Cardiacam passionem datur dianthos cum vino decoctionis ossis de corde cerui, vel decoctio fit in vino vel aqua rosarum, ipsumque vinum datur patienti, vel alter ex succo foliorum & aqua rosarū & succo pastinacæ addito zuccaro fit optimus syrupus, & puluere ossis de corde cerui, vel in tali herba datur. Cōtra frigiditatem ac debilitatem cerebri rosmarini decoctio in vino fit, & patiens discooperto capite fumum recipit. Contra vuæ humiditatem acetum vel vinum decoctionis eius gargarisatur. Contra stomachi frigiditatem, & ad digestionem confortandam dianthos, vel vinum decoctionis eius, & mastiex masticatur. Contra stomachi dolorem & intestinorum ex ventositate vinum decoctionis eius, ac cimini potatur. Contra stranguriam & dissuriam flores eius, vel saltem folia in vino cocta pectini cathaplasmantur. Ad menstrua prouocanda, matricem mundificādam, & conceptum iuuandum fit ex aqua decoctionis eius fomentum. Mulieres Salernitanę flores in oleo mustelli decoquunt, & ita supponunt. Ex sinonymis. Notandum ꝙ hoc nomen authos apud græcos pro quolibet flore sumitur, sed apud nos propriè rosmarini vel libanotidis anthos dicitur. Dia'co. Libanotida quam Romani rosmarinum vocant, eo ꝙ in corona componitur. habet virgas tenues longas, & virides, in quibus sunt folia spissa & oblonga, de foris alba, deintus viridia, cum odore graui. Virtus est ei termantica & leptomerica extenuatoria & purgatoria, hictericis medetur, acopis confectionibus, & glutinis necessariè miscetur.

De Sabina & Saliunca. Cap. CXXVIII.

PLinius li. 24. Sabina quæ a græcis brathij dicitur, duorum generum est. Altera similis est Amaraco folio, altera cupresso. Ideoque quidam dixerunt eam cupressum creticam. In medicamentis vero duplicato pondere assumitur, & eosdem effectus habere quos cynamom traditur. Collectiones minuit, nomas compescit Illita purgat vlcera. emortuosque partus extrahit apposita & suffita. Igni sacro & carbunculis illinitur, & cum melle ac vino pota morbo regio medetur, pituitas quoque gallinaceæ generis herbæ fumo traduut sanari. Constan. vbi supra. Sabina in tertio gra. calida & sicca, humores attenuat, vrinam & menstrua prouocat. Platearius. Sabina est herba in secundo gradu cali. & sicca. folia eius medicinæ competunt, ac per annum seruari possunt. Virtutem habet diaforeticam & extenuatiuam. Contra vitium matricis, stranguriam, dissuriam eius folia cōtrita in vino & oleo decoquantur, & super pectinem cathaplasmentur. Ad idem valet ex ea fomentum. Contra vitium pectoris ex frigida causa, & contra stomachi dolorem & intestinorum ex vētositate datur vinum decoctionis eiusdem herbæ. Contra tenasmon ex frigida causa, folia eius contrita in aceto forti & vino decoquuntur, vt fumum patiens suscipiat per inferiora. Diascorides. Saliunca est genus herbæ quæ radiculas, & folia habet subrufa, floresque plurimos a terra refossa, in modum stipularum constringitur. Nascitur autem in lapidibus summis, & Norica regione. Illa vero optima est quæ est odorifera recens, & sine fabulone plurimosque ramulos, & radices habens, potest ergo eadem quæ & spica, quamuis deformior sit. Plinius li. 21. Odoramentorum multa nihil attinent ad coronamenta, vt iris atque Saliunca, quanquam vtraque nobilissimi sit odoris.

doris. Saliunca quidem foliosa, sed breuis est, & quæ necti non possit, radici numerosæ cohęret, herba verius est quàm flos, veluti manu pressa. breuiterque sui generis cespes: hāc Pannonia gignit & Norica alpiumque aprica vrbium eporedia tantę suauitatis, vt metallū esse ceperit: vestibus eam interponi gratissimū est: huius radix in vino decocta vomitiones sistit, stomachumque corroborat. Ex sinonymis. Saliūcam intelligunt quidam in medicinis pro ancusa, sed in aurea Alexandria recipitur pro ea spica celtica.

De Satyrione & saxifraga. Cap. CXXIX.

ISidorus. Satyrion dicta est a satyris propter incendium libidinis, Venerem enim suscitat. dicitur & orchis, eo q radix eius in modum testiculorum sit, quos græci orchi vocant. dicitur etiam leporina, eo q caulem mollem emittat. Plinius libro. 26. Concitatricem vim habet satyrion, cuius genera sunt duo, vna longioribus folijs, quam oleæ, quatuor digitorum caule, purpureo flore, gemina radice ad formam testium humanorum, alternis annis intumescente ac residente, altera orchis, cognominatur, & fœmina esse dicitur: fœmina distinguitur internodijs, & ramosiore frutice, radice fascinis vtili. Nascitur ferè iuxta mare: hæc tumores, & vitia partium erumpentia illita sedat, cum polenta vel per se trita. Superioris radix in ouino lactè data neruos intendit. Eadem ex aqua remittit. Græcis satyrion, folijs lilij rubri minoribus, & tribus non amplius e terra exeuntibus tradunt caule leni, nudo, cubitali, radice gemina. cuius inferior pars, & maior mares gignit, superior ac minor fœminas. Est & aliud genus satyrion quod eritrhocoron appellant, semini vitices maiori, leni, duræ radices, cortice rubro, intus album includitur, sapore subdulci, fertur in montosis inueniri. Venerem etiam si omnino manu teneatur radix stimulat. Magis adeo si bibatur in vino austero. Arietibus quoque & hircis segnioribus in potu datur. Et a Sarmentis equis ob assiduum laborem pigrioribus in coitu, quod vitium prosedanum vocant: vim eius restinguit aqua mulsa aut lactuca sumpta. In totū quidē græci cum concitationem hanc volunt significare, satyrion appellant, sic & crategin cognominantes, & relicónon, quarum semen testium simile est. Diascorides. Satyrion multi vocant trifolium, eo q habet tria folia super terram expansa lappatio vel lilio similia, sed breuiora & colorata, virga est illius leuis, & mollis, longa cubito vno, floresque profert lilio candido similes, radix eius similis est bulbo, rotunda est vt mela, & a foris rufa, hæc cum vino nigra bibita ventrem stimulat. Satyrion ellitrachiocos, semen habet semini lini simile sed maius, ac leue, lucidum & forte. Radix eius corium habet tenerum afocis rufum & intus album, dulce gustu & eustomachum. Nascitur in locis montuosis, & vbi abundat radius solis fertur, q hæc herba manu tenta Venerem stimulat, cum vino bibita acriter coitum excitat. Satyrion tertia ramulos habet oblongas, radicemque habet duplicem quasi testiculos, florem habet purpureum & exalbidū. Radix potata veneris actus prouocat. est enim humidæ & calidæ temperantię, libidinem excitat. Succus radicum inunctus lippitudines optime curat. Constantinus, vbi supra. Satyrion in tertio calida & humida, libidinem augmentat cum vino bibita. Galienus, & Diascorides in hoc concordati sunt dicentes. Satyrion paraliticis esse vtilissimum. Platearius. Satyrion calidum est & siccum in tertio gradu, virtutem habet attrahendi, valet ad artheticam. Isido. Saxifraga dicitur eo q semē eius petras in vesica frangat & comminuat. Platearius. Saxifraga calida est & sicca in tertio gradu, vinum decoctionis radicis eius, quæ sola competit vsui medicinæ, valet contra strunguriam & dissuriam & vitium lapidis, & contra iliacam passionem. Puluis etiam adhibitus ad idem valet per tres annos seruatus.

De Scabiosa & scamonea. Cap. CXXX.

PLatearius. Scabiosa est herba sic dicta, quia contra scabiem valet, & est in secūdo gradu calida & sicca, virtutem habet dissoluendi etiā consumendi & mundificandi. Succus eius cōfectus in oleo nucum aliquantulum decoquitur, & sic ex eo contra scabiem vnguentum efficitur. ad surditatem auris factam ex sanie, succus oleo in quantitate modica immittitur, aurique infunditur. Contra serpiginem & impetiginem ex ipsa herba locus confricatur, & contra lepram maxime quando fit ex felle putrefacto succus eius in quantitate quatuor vel tertiarum vel quinque datur. Cōtra emorroides scabiosa & flegmus in vino bulliuntur. & est ca thisma e facto subcathaplasmates. Idem quoque fit contra condilomata, idest quasdam glandulas, quæ atriti dicuntūr. Ficus enim est interius in ano cum inflatione venarum, & raro sine cyrurgia curatur. Cōdilomata vero sunt apparentes exterius in ano quædam carnes superfluæ quasi paruæ glandulæ. Isidorus. Scamonea quam latini acridium vocant, herba est succi plena, qui subcauata radice colligitur. Terram enim rotunda cauitate fodiunt, tunc suppositis aut cocleis aut nucis folijs succus excipitur, atque siccatus aufertur, venit autem sæpius probabilior ex Misia, huius contrarius est atque falsus ex Syria vel Iudæa. Diasco. Scamonea frutex est habens hastas longas pingues, & asperas, folia similiter aspera, trium angulorum hederæ similia. flores albos rotūdos, & altos, cum odore grani lachrymæ plenos. Multi radicem eius in aceto coquunt, & conterentes cum polline ordei schyaticis vtiliter adhibent. pustulas melle purgat, cum aceto cocta & superuncta leprosis medicatur, antiquum quoque dolorem capitis, aceto & oleo mixta & fomento adhibita mitigat. Ex libro de medicinis dissolutiuis. Scamonea est calida & sicca. Coleram rubeam purgat. Maxime de locis lōginquis, stomacho & epati nocet. & si quis plus dederit, mortem infert, aut dissinteriā generat, aut epar stomachumve distemperat. Galienus præcepit, vt anisum vel fœne cum ea percipiatur, vt aliquantulum molliatur. Est autem succus tiumalli babylonij, qui & diagridium dicitur, & in diebus canicularibu. sic efficitur. Summitates eius rumpuntur, indeque lac distillatum adhæret stipiti, ac desiccatur & colligitur.

De scirpo & scolopendria. Cap. CXXXI.

ISidorus. Scirpus quo segetes teguntur, est sine nodo, de quo etiam Ennius. Quærunt in scirpo soliti quid dicere nodum, sicut in prouerbio dicitur. Qui inimicus est, in scirpo nodum quærit. Isidorus. Scolopendras dicitur, eo q folia eius scolopendro animali similia sunt. Nascitur in petris humidis, & caulem, nec semen, nec florem habet, folia eius a superficie viridia sunt, subter rufia & lanosa. Splen curat, vnde & splenos dicitur. Actor. Scolopendria secundum phisicos ipsa est, quæ vulgo lingua ceruina dicitur, Razi in Almansore. Saculufundirion id est scolopendria calida est, spleni crosso & stringuiria ac lapidi remedium affert. Auicenna. Scolopendria calida est in primo, sicca in secundo, subtilis resolutiua. Confert spleni magnificè, confert etiam singultui & ictericiæ, frangit lapidem in renibus, & vesica, & dicitur quòd ipsa est herba petrosa, quæ nascitur in locis fontium. Quidam autem dixerunt quod est species squillæ.

De semperuiua. Cap. CXXXII.

ACtor. Semperuiua ipsa est iouis barba. Sed barba iouis, & sticados citrinum idem est, vnde quidam ait. Barba iouis sticados, sed semperuiua iouis barba. Platearius. Semperuiua herba frigida in tertio gradu, sicca in secundo, & semperuiua dicitur, quia semper viridis reperitur. Itaque viridis mulię efficaciæ est, & in medicinis poni debet, exiccata vero non. Virtutem habet infrigidandi & alterandi, plagellæ in succo eius, & aceto vel agresti intinctæ valent contra calefactionem epatis, epithimatæ contra dolorem ex calida causa in principio valet ipsa herba trita & supposita. Contra apostemata calida valet ad materiei repercussionem, licèt postmodum obsit constipando materiam. Contra ignis, vel aquæ vsturas fit vnguentum ex succo eius, & oleo roseo ac cera. Contra fluxum sanguinis e naribus, quod fit ex ebulitione sanguinis in epate ac venis in iuuenibus, & in æstate, plagella in succo eius, ac aqua rosarum intingitur, ac fronti ac temporibus, & guttari superponitur. Actor. Est autem semperuiua species minor acidulæ, vnde Macer sic describit proprietates vtriusque. Macer. Dicimus acidulam, quam græcus dicit Ayrizon. Sic dic credunt sapor illi quod sit aceti. Crescit arenosis in pratis, & iecus amnes. Hanc auide quidam comedunt in tempore veris. Experiuntque ferunt sibi q fastidia tollat. Virtus est illi siccans, & frigida valde. Tertius a medicis datus est gradus, huic in vtroque hanc fugit in oppositam, sacer ignis, & herpeta mordax. Et timor ex oculis trite cathaplasmate cedit. Vlceraque serpunt, cohibet combustaque curat. Et multum calidæ dicunt prodesse podagræ. Si fuerit folijs illius operta virentis. Aut cathaplasmetur mixta contrita polenta. Eius cum roseo, succus permixtus oliuo. Dicitur antiquo capitis prodesse dolori. Qui dolor & lingua dictus cephalarica græca. Omne genus, fluxus ventris restringere mire. Cum vino potata solet & in aqua frequenter. Hæc modo nimium manantia menstrua sistit. Vel si matrici tritam viridem superaddas. Sic quoque lumbricos pellit potata rotundos. Taliter in cunctis prodest potata venenis. Exhilarat succus illius visus inunctos. Affirmant istam qui secum gesserit herbam. Quod non appetat hunc letali scorpius ictu. Auribus expressus succus si funditur eius. Adiuuat auditus mire pellitque dolorem. Altera vero minor species est istius herbę, quam semperuiuam dicunt, quoniam viret omni tempore. Barba iouis vulgari modo vocatur. Esse refert similem prædictę Plinius istam. Nec minus hanc prædictis posse iuuare.

De Sene ac senecione. Cap. CXXXIII.

PLatearius. Sene est herba calida & sicca, quæ in transmarinis partibus nascitur, maxime circa babyloniam & in Arabia, vel in confinio babyloniæ & Arabiæ. folia tantummodo competunt vsui medicinæ per annos. 10. seruatur, & virtutem habet dissoluendi, attrahendi, & purgandi flegma, principaliter melācoliam. Sed cum per se datur principaliter in decoctione poni debet in quantitate vnius drachmæ: cum autem cum alijs, in quantitate medię vel tertiæ partis. Contra melancolicas passiones, epilēsiam, quartanam, emorroides, contra vitium splenis, & epatis, & Syncopin, ac syrupus fit ex aqua decoctionis eius cum zuccaro, & vale

com-

communiter ad hoc maxime contra melancoliam & synoopin & epilensiam. Ad idem quoque valet syrupus ex succo feniculi ac sene cum zuccaro & maxime contra vitium splenis. Isidorus. Senecion dicitur, eo ꝙ vere primo senescat, vnde & eam latini senecionem vocant, græci origonon. Nascitur per macerias. Diascorides. Senecion nascitur in tectis, & in petris, & habet folia viridia & densa, tyrsum subrussum, & in eius summitate capitella in modum viticellæ, vires habet stringentes, eademque facientes, quę & plantago. Cum aceto cathaplasmata valet ad neruorum incisiones, cum vino autem dulci testiculorum inflammationem tollit, folia enim eius frigida sunt. Ex herbario. Senecio tusa cum axungia & imposita vulnera sanat etiam recentia. Stomachi quoque & pedum, lumborum, & coxarum, atque neruorum dolorem tollit, ad podagram etiam tusa & imposita æquè pedibus proficit. Actor. Senecio dicitur & carduus benedictus, sicut in synonymis legitur. Aliud est senecioj, videlicet nasturcium aquaticum, de quo inferius dicetur. Macer. Origeon græci nos senecio vocitamus. Quod similis canis videatur flore capillis. Nascitur in muris, in hortis, & tegulatis. Illius herbæ vis frigida dicitur esse. In medicinali radix non ponitur vsu. Flores cum folijs tundens infundito vini Petmodicum dulcis, & sic tepefacta tumori Hæc simul apponas ani vel testiculorum. Addito thus istis neruos, & vulnera quęuis Curabis facile posito cathaplasmate tali. Hæc eadem trita faciunt eius capitella. Potari prohibent quia suffocare bibentem Quidam confirmant, ac contra Plinius auctor ictericis quosdam potu donasse salubrem. Cum vino dicit talique modo medicari. Morbis vesicæ plures ait ille probasse. Et cordis vitijs illam iecorisque dedisse. Torminibus quoque cum passo mixtisseque potu. Hæc varios morbos præcordia quos patiuntur. Et viridis facit hęc si tincta voretur aceto. Trita solet duras hęc cum sale spargere strumas. Hanc circumscriptam siquis fodiat sine ferro, & tangat dentem vicibus tribus inde dolentem, vnaquaque spuens vice; postquam reponat eodem. Quo fuit orta loco, sic sursum iuuat vt herba. Plinius vt dicit, non amplius ille dolebit.

De Silphio. *Cap.* CXXXIIII.

PLinius li. 22. Silphion ex syria venit deterius parthico, sed medico melius, cuius est vsus in medicina. Nam ad lyenes ꝓdest radix eius, arterijs etiam exasperatis, & collectionibus sanguinis illinitur. Sed & in cibis concoquitur ęgrè inflammantibus. Inflationes facit & ructus, vrinę quoque noxia. Suggillatis cum vino & oleo est amicissima & strumis cum cera, sedis quoque verrucæ cadunt eius suffitu crebriore, folia eius ad purgandas matrices, ac pellendos partus emortuos in albo & odorato vino decoquuntur, vt acetabili mensura bibatur. Diascorides. Silphij radix nota est omnibus, cuius lachrymus laser nominatur, aures acriter calefaciens, ac vesicam lędens, sed ventrem purgans, hæc herba fortiter calefacit, virtus eius omnino inflammatiua est, & propter hoc indigestiua est. Radix eius cocta cum aqua & modico melle potata, iuuat ad difficultatem vrinæ, succus eius cum lacte resolutus emigraneam curat in aurem missus. Extrinsecus autem positus operatur amplius. Nascitur in Syria & Armenia & Lybia. Huius virga spleten vocata est ferulæ similis, foliaque habet apio similia & semen latum, virtus radicis eius termantica & xerantica, & stomachum inflat, & ructationem prouocat. Indigestibilis, ac vesicæ contraria est accepta. Cerotis autem mixta, pustulas spargit imposita. Oleo addito liuores corporis limpidat, oleo cyprino vel irino mixta schyaticis humorem frigidum errantem siccat. In aceto cocta, & cathaplasmata causas ani compescit, bibita venenis occurrit. Est etiam eustomacha mixta seminibus, & oxigaris nobilibus addito sale comesta: virga eius diuisa est, lachrymumque quod ex se dimisit colligi necessarium est.

De Sisimbrio. *Cap.* CXXXV.

EX sinonimis. Sisimbrium idem est quod mentastrum, de quo scilicet mentastro iam superius dictum est sub nomine isto. Pli. li. 20. Sisimbrium Siluestre a quibusdam tymbreum est appellatum, pedali non amplius altitudine. Quod autem in riguis nascitur est nasturcio simile, vtrumque aduersus aculeata efficax est animalia, vt sunt scabrones & similia. Quod in sicco oritur odoratum est & coronis inseritur, angustius folium habens, sed ad dolorem capitis, & epyphoras valens. Alij panem addunt. Alij per se decoquũt in vino. Sanat & epymictidas. & vitia cutis in facie mulierum. intra quartam diem noctibus impositum, diebusque detractum, vomitiones, singultus, tormina, stomachi dissolutiones cohibet, siue cibo sumptum, siue succo potatum. Non est autem grauidis edendam, nisi mortuo conceptu, quippe illum eijcit etiam impositum, mouet vrinam cum vino potum siluestre & calculos. Quos vigilare opus sic excitat capiti cum aceto infusum. Platearius. Sisimbrium quod alij herpillum vocant, agresti maius est. Nascitur in locis cultis, & aquosis, & est idiasmo simile, sed eo est odoratius, & folijs latioribus, quæ multi in coronas componunt. Virtus eius termãtica existit. stringuirijs medetur, & calculos frangit, hoc maxime facit semen eius, cum vino bibitum, tortionibus & sugglutionibus maximum præstat effectum. Idem nauseantibus opitulatur, folia eius cathaplasmis adhibita capitis dolorem mitigant fronti imposita. Diascor. Notum est sysimbrium, quod est natura calidum in secundo & siccum in ipso, putrefactionibus resistit, pediculos interficit. Confert apostematibus frigidis, ac flegmoni duritiei vehementis decoctum cum aceto. mixtumque cum oleo roseo confert oblitioni ac sensus commixtioni & litargiæ, q̃n linitur caput ex eo. Confert etiam singultui bibitum cum vino. ad soda quoque fit emplastrum ex folijs siluestris. Confert tamen vermibus ascaridibus, & extrahit fetum mortuum, & ꝓuocat vrinam, propriéque petrosum. Quod autem est siluestre, cum vino bibitum prohibet distillationem vrinæ & lapidem extrahit, ac ventris dolori pungitiuo subuenit. Confert etiam punctruris. Actor. Quia sysimbrium ab auctoribus non solum dicitur mentastrum, sed etiam menta, videlicet domestica. De ipso etiam inter hortulanas herbas sub hoc eodem nomine dicetur infra.

De spartania & sparto. *Cap.* CXXXVI.

PLinius li. 25. Spartania vocatur herba quædam vtilissima. magna eius commendatio, ꝙ habẽtes illam in ore famem sitimque non sentiunt. Idem & alia præstat hippice dicta, eo ꝙ in equis etiam eundem effectum habeat. Tradunt scythas his duabus herbis. s. scythia & spartania etiam in duodenos dies durare in fame sitique. Isidorus. Spartus est frutex virgosus sine folijs, ab asperitate sic vocatus. Volumina namque funium quæ ex illo fiũt aspera sunt. Plinius li. 19. Sparti vsus post multa secula cęptus est, nec ante penotum arma, qui primum hanc herbam Hispaniæ intulerunt, hæc sponte nascens; & quę non queat seri. Iuncusque propriè aridi soli vni terræ initio dato. Nam illud malum telluris est, nec ibi aliud seri vel nasci potest. In Aphrica exiguum nascitur & inutile carthaginensis portio citerioris Hispaniæ, nec tota hæc sed quatenus parit. montes quoque sparto operit, hinc strata rusticis eorum, hinc & ignes facesque hinc calciamina vestisque pastorum. Animalibus est noxium; præterquam cacuminum teneritate, ad reliquos vsus euellitur laboriosè, ocreatis cruribus manibusque tectisque manicis, conuolutum osseis ligneisve conamentis. Nunc iam in hiemẽ vix, facillimè tamen ab idibus Maijs in Iunias est ei maturitatis tempus, & tũc facillimè venit in vsus. Euulsus fascibus in aceruo adunatum biduo vel triduo resolutum in sole spargitur & siccatur, ac rursus in fascibus sub tecta reportatur, postmodum aqua marina optime maceratur, & dulci si marina desit. Siccatumque sole iterum rigatur. Denique tunditur, vt fiat vtile, in aquis præcipuè marique inuictum. In vsu est omnibus terris. Nauium armamẽtis, ædificationum machinis, alijsque vitæ desiderijs. Ad hos omnes vsus sufficiant minus, 30. passuum in latitudinem, a littore Carthaginis nouæ. minusque esse reperiuntur in longitudine. Iunco græcos ad funes vsos nomini credamus, primo herbam eam appellãt; postea palmarum foliis phylliraque manifestum est. Et inde translatum a penis sparti vsum per quam simile est veri. Theophrastus auctor est bulbi genus circa ripas amnium nascẽs, cuius inter summum corticem, eamque partem qua vescuntur esse laneam naturam, ex qua mappalia vestesque quondam conficiebantur. Sed neque regionem in qua id fiat, neque quippiam diligentius, præterquam eriopheron id appellari in exemplaribus, quæ equidem inuenerim, tradit.

De squilla. *Cap.* CXXXVII.

ISidorus. Squilla vel scilla dicitur, eo ꝙ nocens sit, de qua gentilium superstitio dicit, ꝙ si ad limen suspendatur integra, fugat omnia mala. Plinius li. 20. Scilla quæ candidissima fuerit, vtilissima erit, huic aridis tunicis direptis, quod reliquum e vino est consutum suspenditur lino modicis interuallis. Postea arida frusta in cadum aceti quam asperrimi pendentia immerguntur, ita ne vlla parte vas contingant, hoc fit ante solstitium diebus. 48. Gypso deinde oblitus cadus ponitur sub tegulis totius diei accipientibus solem, post eum numerum dierum tollitur vas. Scilla eximitur. Acetum transfunditur, hoc clariorem aciem oculorum reddit. Salutare est etiam stomachi laterumque doloribus modicè sumptum. Sed tanta vis eius est, vt extinctę animę momento aliquo speciem præbeat auidius haustum, prodest gingiuis, ac dentibus manducata. Tineas, & reliqua ventris animalia pellit ex aceto & melle sumpta. Linguæ quoque recens subiecta præstat, ne hydropicus sitim sentiat. Præparata & conscisa in aceto coquitur, ac serpentium ictibus imponitur. Tosta quoque purgatur; & medium eius iterum in aqua coquitur, vsus ita coctæ valet ad hydropicos vrinãq; ciendam in potu tribus obolis cum aceto ac melle. Item ad spleneticos, & stomaticos, si non sentiat vlcus, quibus innatet cibus ad tormina regiosque morbos, tussim veterem cum suspirio discutit, & ex folijs strumas, surfures capitis, & vlcera manantia ex oleo cocta & illita. Rimas pedum sanat in oleo cocta & resina mixta. Semen eius lumborum dolori ex melle imponitur. Pythagoras Scillam tradit suspensam in limine ianuæ malorum medi-

camentorum

camentorum introitum pellere, cæterum ex aceto & sulphure medetur vulneribus in facie, per se vero tritus neruorum prodest contractionibus, Ex vino porrigines. Canum vero morsibus, & vt Erasistrato placet cum pice. Idemque sanguinem tradit sistere, illitum cum melle. Idem in lib. 21. Notabilis est natura scillæ crocique. Quę cum omnis herba folium primum emittat & mox in caulem rotundentur, In his caulis prior quam folium intelligitur. Et in croco quidem flos impellitur caule, In scilla vero caulis exit, deinde flos ex eo emergit. Eademque ter floret, tria tēpora sationum ostendens. Diascorides. Scillæ virtus est calida, & maxime caustica, assa multis est vtilis, cum oleo & resina morsibus venenatis occurrit, cum sale asso & aceto cocto, ventrem mollit, vrinam prouocat, hydropicis stomachis prodest, indigestiuis, & ictericis, tortionibus ac tussientibus asmaticis, & anaforeticis, sed cauēdum ne vulneratis intraneis detur. Integra in limine suspensa arcet maleficia, pistata fortiter inuncto super apostemata ponitur illa, vt aliam carnem nō tangat, cito rumpuntur. Auicenna. Squilla est cepe muris sic dicta, quia murem interficit, habet folia lilij similia, oleum ad nigredinem declinans, Est autem calida & sicca in secundo, pungitiua, acuta fortis incisiua, & in ipsa est viscositas adustiua. Cū melle confecta super alopiciam & impetiginem imponitur. Eius acetum exasperat guttur, & carnem illius indurat, asmati prodest & antiquæ tussi. Platearius. Squilla est in secundo gradu calida & sicca, alio nomine appellatur cepa murina, & quæ sola reperitur est mortifera, virtutem habet dissoluendi, incendendi, ac per vrinam purgandi. valet ad digestionem materiæ tam in quotidianis, quam in quartanis, contra opilationem quoque splenis & epatis, ac dolorem iliacum & arteticam, vt ait Isaac in dietis. Constantinus, vbi supra. Squilla in secundo gradu est calida & sicca, inciditque humorem, proinde vomitum & egestionem prouocat, pectus ac pulmonem de crossis humoribus, & viscosis mundificat. Ideoque valet hanelitiuosis, & hydropicis, & etiam ex epatis opilatione propter humores crossos, ac viscosos, patientibus ictericis. Cathaplasmata cum ramno & oleo, fissuras pedum sanat, cum vino cocta & cathaplasmata morsus serpentis curat. Caueamus autem squillam quę nascitur in campis sola, illa enim est mortifera.

De squinanto. *Cap.* CXXXVIII.

PLatearius. Squinantum dicitur palea camelorum, quoniam eo cameli nutriuntur. Est autem in tertio gradu calida & sicca. In Aphrica & Arabia reperitur, per annos 10. seruatur. Eligēdum est quantum albius inueniri potest ac molle. Si autem quoddam durum & quasi ligneum circa stipitem reperiatur abijciatur, virtutem habet principaliter purgandi flegma sicut polipodium & coloquintida. Diascorides dicit ꝙ in vino coctum & cathaplasma cum pudendis matricem mundificat, stranguriam & dissuriam soluit. Auicenna. Squinantum aliud est Arabicum & boni odoris, aliud agrinium quod est minimum & durius, & crossius, & terreum & sine odore. Ait Diascorides. Squinantum est duarum specierum, vna est quę non habet fructum, alia quæ nigrum. Melius est ex eo arabicum, rubeum, fortiorem habens odorem, sed illud quod est supra ipsum aliquantulum declinat ad rubedinē. Cumque finditur sit purpureum, mordicans linguā & acuitate sua adurens eam. In agrinio virtus est infrigidatiua, eius radix est vehementis stipticitatis, & eius flos parumper calefacit. In sua natura calidum & siccum est in secundo propter stipticitatem eius, confert flos fluxui sanguinis vndecumque fit, & in eius oleo sunt resolutio & contractio, sed eius radix fortior est & naturam constringit, & in ipso sunt leuificatio & digestio. Orificia venarum aperit, sedatque dolores intrinsecos propriéque in matrice, ac ventositates resoluit. Oleum eius pruritui confert etiam animalibus, & confert calidis apostematibus eius decoctio. Valet etiam duricijs intrinsecis, & apostematibus frigidis, & vlceribus. Confert etiam lacertis, & spasmo, bibitum cum pipere & lassitudinem remouet. Caput autem grauat propriè agrinium, sed minutum eius facit soda. Crossioris semē dormire facit & stupefacit. Denique totum ipsius carnem rubeam inter gingiuas confortat, & humiditatem earum desiccat, eiusque flos caput purgat. Confert dolori pulmonis, eiusque flos sputo sanguinis, & sedat dolores stomachi, & confert apostematibus eius, & epatis. Radix eius cōfortat stomachum & facit appetitum, sedatque nauseam. Item frangit lapidem, stringitque naturam. propriè agrinium abscindit vtrumque, sanguinis matricis fluxum, propriéque flos, & confert doloribus renum & fluxui sanguinis eorum. Cumque bibitur ex eius radice cum pipere confert hydropisi. eiusque flos confert apostematibus ani. Spēs eius crossa cū ex eius folijs recētibus, q̄ sunt iuxta radicem fit emplastrum, est iuuatiua morsurę venenosorum. Constan. vbi supra. Squinantū est in tertio calidū & siccū, stomachū cōfortat, vrinam prouocat, epar & renes matricemque mundificat, apostema in epate vel in ore venarū existens dissoluit, lapidē frāgit. sanguinis fluxum stringit. dolorē epatis ac renū curat. Stomachū radix eius confortat & appetitum corroborat. Eius apozima valet hydropicis.

De staphisagria. *Cap.* CXXXIX.

ISidorus. Staphisagria est herba quæ habet folia quasi vitis, & caules rectos emittit, semen habens in folliculis viride ac trigonum in modum ciceris, asperum, fuscum, intus albū & amarum. Nascitur in locis humidis. Diasco. Staphisagria quam latini pedicularium vocant, nascitur in locis vmbrosis, habens folia viti agresti similia, diuisa & scissa tanquam malua agrestis, hastas habens longas, erectas, & nigras. Semen est ei simile, iacet & flores. Quod semen in viridioribus folliculis est obiectum. Quando tenitur est nigrum, sed interius album, gustum insido & acri & calido. Grana eius, 15. accepta cum mulsa vomitibus excludunt pingue flegma. Verum hi qui acceperint mulsam, assiduè bibant & deambulent, quoniam effocationes citius præstant, & gulam exasperant. Trita & bibita pediculos interficiunt, scabiem & prurigines tollunt. Cum aceto elixa, & ore retenta, facere possunt omnia supradicta. Reuma gingiuis abstinent. tumores faucium spargunt. Miscentur & malagmatibus calidis. Semen tritum & oleo mixtum necare leodines, ac pediculos est manifestum. Conueniens quoque probatur in apoflegmatismo faciendo, vel asperitatibus effectis, quas græci stigmata vocant, ob recorporationem faciendam. Auicen. Staphisagria est vua passa montana. Cuius granum est sicut cicer nigrum. In tertio gradu est calida & sicca, & est adustiua, corrosiua, acuta, acris. Interficit pediculos, & propriè cum arsenico, & confert allopiciæ antiquæ linita. Eadem cum arsenico vel sola ponitur scabiem & excoriationem, & masticatur ad extrahendum ex cerebro flegma & humiditatem. Ex ea quoque in aceto cocta colluitur os ad dentium dolorem & gingiuæ humiditatē. Præterea sanat alcola cum melle, & bibuntur ex ea 15. grana cum mellicrate. facitque chimum viscosum vomere. In eius tamen bibitione timor est, quoniam ipsam vesicam vlcerat. Constan. vbi supra. Staphisagria in tertio gradu est calida & sicca, habet acumen quo cum mastice vel olibano masticato multum a flegmate caput purgat. linguamque propter flegma aggrauatam alleuiat. Gargarisata quoque caput de crosso & viscoso flegmate mundat. cum aceto cocta dolorem dentium ac gingiuarum putredinem curat. Sternutatio de illa & nigella vtrisque in aceto coctis iuuat in opilatione venarum ictericos, mixta vero cum auripigmento & oleo valet contra scabiem ac pediculos.

De Strigno, vel solatro. *Cap.* CXL.

ISidorus. Strignos latinè salutaris herba dicitur, eo quòd dolorem capitis, & stomachi incendium mitigat. Est enim frigida, & terrenus, vnde & succus eius ignem sacrum curat. Folia eius trita cum vino potata, seminis lapsum constringunt. Eadem, & vua lupina dicitur, eo quòd semen eius vuæ simile sit. Platearius. Strignum idem est quòd solatrū vel morella, de qua etiam dictum est supra. Ex herbario. Strignos quæ vua lupina dicta est, frigidæ virtutis est, folia eius sunt ocimi similia, nisi quòd maiora. Caulem vero cum creuerit ad terram declinat. Semē habens inter folia per totos ramos interuallis modicis ordinatum folliculis, qui similes sunt vesicis. In quibus sunt baccæ rubeæ, lenes rotundę multę ac minutę, frigidam vim habent, huiusque folia pro cathaplasmate imposita ignem sacrum sedant. Liuores abstergit, dolorem capitis, & ardorē stomachi cum oleo trita dissoluit, dolores aurium sanat, fluxum matricis cohibet, laborem quoq; partus subleuat, ad tumorem corporis, & ad dentium dolorem valet, ad sanguinis quoq; fluxum de naribus restringendum, si quis eius succo lana intincta sibi nares obstruet. Actor. Est etiam species quædam solatri quæ comeditur, videlicet hortulana, de qua inter cæteras hortulanas dicetur inferius.

De Sticado. *Cap* CXLI.

ISidorus. Sticas alias stocea in insolis sticadibus aliàs stoccadibus nascitur, vnde & nuncupatur. Diascor. Sticados a sticadibus dicitur, vnde & nomen accepit. Est autem herba tenuis semen habens minutum, cum folijs thimo similibus, & oblongis, gustu acrior, & subamara. Eius elixatura causas mitigat thoracis, & vtiliter miscetur antidotis, habetq; vires acrites relaxantes cum odore graui, & menstrua prouocat, & est humilis, ac per terrā repens cum folijs & ramis origano similibus, albidioribus tō, sambuci odorē tingentibus. Duæ sunt eius species. Vna est vsualis, quæ in campis sabulosis crescit & lapidosis. Alia vero agrestis, q̄ zoyr appellatur, quæ non solum serpit, sed extante positione erigitur. Cum ramulis bipalmis, & hostētibus, cum folijs paruulis rutæ similibus, sed angustis, & longioribus hastam habet sarmento simulantem, florem & odorem in omnibus virgis consimilem, & in summitate purporeum, linguam remordentem, & gustu inscidum. Radix eius est inutilis. Est autem vehementior, & calidior quæ est suauis, quæ ideo nomen accepit herpillum, quod Græci herpere repere dicunt. Nā frutex huius plurimum fructificando constrictiuam habet virtutem siue redarguentem. Menstruis imperat, vrinam prouocat, torsionem, & conquassationem sanat. Tumorem epatis compescit, morsibus·

venenatis

venenatis occurrit. Bibitum & impositum id facit, doloremque capitis cum aceto coctum & oleo rosarum additum compescit maximeque bibitum prodest litargicis, ac freneticis. Nauseam prouocat, & cum aceto sumptus medetur emptoicis. Auicenna. Stycados est planta spicam habens, sicut est ordei spica, sed eius folia sunt longiora. In ipso stipites sunt cineritij, sicut in epythimo. Est aũt sine semine acutius cum amaritudine pauca, compositus ex substantia terrea frigida & ignea subtili. Calidus est in primo, siccus in secundo. Resoluit & subtiliat amaritudine sua, & syrupus eius similiter. Opilationes aperit, & abstergit. In ipso est stipticitas pauca, confortatque corpus, ac viscera & prohibet putrefactionem. Eius decoctio sedat dolores neruorum ac iuncturarum & laterum. Eiusque syrupus est res magis iuuatiua ægritudinum interius frigidarum. Ideoque oportet vt eo vtatur assiduè, qui debiles habet neruos ex frigiditate. Confert iterum melancoliæ & epylensiæ. Conturbat autem humorem colericum & eum vomere facit, & est ex his quæ faciunt sitim, vrinæ confortat instrumenta, & soluendo melancoliam educit & flegma. Platearius. Stycados calida & sicca est, virtutem diureticã habet, vinum decoctionis eius, & draganti spiritualia calefacit, & intestina stomachumque mundificat, valet ad iliacam & ad opilationem splenis, & epatis, & contra stranguiriam & dissuriam. Constantinus, vbi supra. Stycados, est calida & sicca in primo, aperit, attenuat, interiora membra confortat, pectus ac pulmonem omniaque viscera mundificat. Ex sinonymis. Stycados species duæ sunt, Citrinũ & Arabicum. Quando simpliciter ponitur, citrinum intelligitur. Idem est barba iouis. Sed aliud est iouis barba. s. semperuiua sicut dictum est supra.

De syderite. Cap. CXLII.

DIascorides. Syderitis, vel heraclea habet folia prasio similia, sed & oblonga & aspera, hastam habet quadratã duabus palmis longam, virgas longiores, stipticas, & in gustu suaues. In quibus. s. virgis capita obrotunda, siue verticelli sicut prastij oriũtur, & in eis semen nigrum inuenitur. Sub petra nascitur, folia eius trita, paracollesin faciunt mirè vulneribus imposita. Alia est syderitis, quæ hastas duobus cubitis habet longas, & teneras, foliaque in ipsis hastis peristerioti similia & diuisa in circuitum plurimum nascentia, sed in visu tenuia & longa. In cacumine vero hastæ capitellum habet rotundum & asperum, in quo semen bletæ est simile, obrotundum & durum. Est autem virtutis termanticæ similis supradictę. Tertium est genus syderitis, quod latebras heracleon dicit, & nascitur in parietibus sicut vitis, habet folia minuta teneraque multa ex vna radice nascentia, coriandro similia, huius hastæ duobus sunt palmis longę, molles, & albidiores, feniscinos habet flores. In gustu est mustillaginosa, tritaque vulneribus recentibus paracolesim facit imposita. Plinius libro. 25. Panacem heracleon alij syderitem & apud nos vocant millefolium in cubitali scapo ramosum, minutioribus quam feniculi folijs ab imo vestitam. Alij fatentur illam quidem vulneribus vtilem, sed veram achilleam esse scapo ceruleo pedali sine ramis ex omni parte singulis folijs eleganter vestitam. Alij quadrato caule. marrubij capitibus folijs quercus. Hac quoque neruos præscisos glutinare faciunt. Aliam dicunt syderitem nascentem in maceriis cum teritur fedi odoris, sed & aliam huic similem candidioribus tamen folijs, & pinguioribus, ac tenerioribus cauliculis in vineis nascẽtem. Aliam vero quinum cubitorum, exilibus ramulis, atque triangulis filicis folijs pediculo longo. Omnes autem vulneribus præcipuas esse. Eam vero quæ est latissimi folio nostri scopam regiam vocant. Idem in libro. 26. Syderitis varices adalligata minuit & sine dolore præstat.

De simphato & simphico & sinapiagrion. Cap. CXLIII.

ISidorus. Simphatos græce dictus est, eo q tantam radice virtutem habeat, vt frusta carnis in cacabo aspersa coagulet. Diasco. Simphicum nascitur in locis asperis, habens virgas origano similes, ac tenues, capita vero sicut thymũ, virgæ lignosæ sunt, & odoratę, gustuque dulces, flegma prouocantes. Radix est illi longa & obtusa, in modum digiti crossa. Elixum in mulsa pulmonem purgat, reijcientemque sanguinem, aut nefreticos cum aqua medicinaliter iuuat. Radix eius cum aqua cocta & bibita fluxum mulieris abstringit, dissentericis quoque proficit. Cũ oximelle data conquassationes atque dolores lateris saluberrime curat, masticata vero sitim amputat, & asperitatem faucium mitigat, vulneri recenti peracolesim facit, enterocoeliacos bibita & cathaplasmata optime curat, & carnes concoqui facit. Aliud est symphicum quod piten est appellatum, hastam habet asperam duobus cubitis longam, angulosam & abintus inanem, in qua folia sunt aspera & angusta, sicut buglossos oblonga, angulos etiam habet ipsa hasta, in quibus nascuntur folia, flores habet melinos, & semen super hastas, sicut flomos, hasta & frutex habẽt quiddam simile pulueri quod cum carni applicatum fuerit, pruriginem facit. Radix est ei nigra, quæ cum fracta fuerit, apparet alba, & mustillaginosa, hæc trita & bibita medetur emopticis, cõquassationes reficit, & ani tumores spargit. Cum inngirithe folijs cathaplasmata facere potest omnia supradicta, vulneri paracolesim efficit, carnes incisas, & in cacabos missas in se glutinare facit. Diascorides. Synapiagrion vel vt dicũt latini scandalicum, id est pes pulli, nascitur in tumulis, & super tegulas, herba est habẽs folia minuta & angusta, duobus digitis longa, in summo diuisa & pinguia. virgam profert in medio duorum palmorum cum paucis ramulis, in quibus fert semen cardamo simile, latum, obrotundum ac veluti conquassatum, vnde & vocatur thalaspium. Græci nanque thalasse dicunt frangere siue quassare: florem habet album, virtus est ei seminis termãtica, atq; acta, potui datum vehementer purgationem facit superiorum ac inferiorũ. Schyaticis medetur p clystere adbibitum, menstruis imperat bibitum. Collectiones in aceto bibitum rumpit, abortum facit.

De Syseleo. Cap. CXLIIII.

PLatearius. Siseleos idem est quod siler montanum, & est in secundo gradu calidum & siccum. Semen eius medicinæ competit, & per annos tres seruatur: virtutem habet diureticam, dissolutiuam & consumptiuam. Contra asma ex frigida causa datur vinum decoctionis eius, & ficuum siccorum, vel puluis eius cum ficubus siccis, & assatis. Contra opilationem splenis, & epatis, ac renum vesicæ, stranguiriam & dissuriam datur vinum decoctionis eius: herba ipsa in vino & oleo cocta & pectini cathaplasmata stranguitiã & dissenteriam soluit. Sed & fumigatio facta ex aqua vel vino decoctionis eiusdem herbæ menstrua prouocat, & valet contra stranguiriam & dissenteriam. Auicenna. Syseleos est in secundo gradu calidum & siccum resolutiuum, mundificatiuum, carminatiuum. Similiter semen & radix eius sunt sedatiua dolorum interiorum, & liquefacit flegma congelatum, de ipso datur in potu animalibus, & multiplicat eorum partus. Bibitum in vino prohibet frigus, & in itinere nocumentum ipsius. Confert doloribus dorsi, asmati, & hanelitus difficultati, & antiquæ tussi, & radix eius propriè. Semen quoque ipsius est in virtute simile: radix eius cum melle confecta & deglutita, pectus ab humiditatibus viscosis mundificat. Idem hęc herba confert valde foda. Resoluit inflationem, sedatque viscerum dolorem. Digerit radix eius propriè cibum, & est stomacho bonum. Resoluit dolorem ventris pungitiuum atque ventosum, & facilem in omnibus animalibus efficit partum, remouet vrinæ difficultatem, resoluit dolores matricis, & eius præfocationi confert. Succus autem caulis eius, ac semen recentia in potu cum arob sanãt dolorem renum & ipsorum est penitus iuuatiuum. Constantinus, vbi supra. Syseleos est calida & sicca in secundo, digestionem adiuuat, vrinam & menstrua prouocat, matricis suffocationem curat, stranguitiam ex frigiditate dissoluit, hanelitiuosis & diu ex humido tussientibus subuenit, potata cum pipere & vino calefacit eos qui in itinere deficiunt, & propter hiemem frigescunt.

De tapsia. Cap. CXLV.

PLatearius. Tapsia in tertio gradu est calida & sicca, per tres annos seruatur. Radix eius medicinæ competit vsui, sed nũquã debet per se dari, principaliter educit per vomitum, secundario per secessum. In medicinis vomitiuis maxime ponitur, sed quando teritur oportet q terens maxime faciem & oculos cooperiat, vt parum aut nihil videat, testiculosque, quia cito inflantur. Quod si aliqua inflatio euenerit, infundantur panni in aceto, & fiat inde partis infrigidatæ fricatio, vel idem fiat cum succo cirahich. virtutem habet humores dissoluendi, & ad superficiem corporis attrahendi, & in crossam vẽtositatem resoluendi. Plini. lib. 13. Tapsiam vocauere quidam semen ferulæ, eo decepti q ferula sine dubio nõ est Tapsia, sed sui generis, fæniculi folijs, inani caule, nec baculi longitudinem excedente. Semen quale ferulæ, radix candida, incisa lac emanat, & contusa succo abdicat omnia venenata. Quippe fodientibus etiam nocet si minima aspiret aura, intumescunt corpora faciemque ignes acri inuadunt, & ob id cerato prius illinunt. Quibusdam tamen morbis auxiliari dicunt medici permixtam alijs. Item in alopicijs, suggillatisque ac liuentibus, ceu vera remedia desiuit, vt scelera contractent. Sed ista prætexuerunt noxio instrumento, tantumque impudentię est vt veneni artis esse persuadeant. Tapsia est in Aphrica vehementissima. Quidam per messes caulem inscidunt, & in ipsa radice excauant quo succus confluat, arefactumque miliunt. Alij folium. Radicem in pila tundunt, & succum in sole coactum etiam in pastillos diuidunt. Idem in libr. 26. Ad lichenas vtuntur & tapsiæ radice cum melle trita. anginæ & argemonia medetur ex vino sumpta. Constantinus, vbi supra. Tapsia est herba super terrã faliens, id est brachium cuius color rubeus est, frondes habet virides, aliquantulum colori plumbeo pertinentes. Cortex autem radicis eius exsus, nigredini parũ attinens, sed intus est citrinus, hic cortex medicinę congruit, calidus, & siccus in tertio gradu. Crossos, & viscosos humores attenuat, & valet sciaticis ac podagricis, flegmaque viscosum vbicumque fuerit purgat. Miscetur & medicinis impetiginis, morphęę atque scabiei, colatiuus enim est ac mundificatiuus. Diascorides.

rides. Tapsia dicta est eo quod in Tapso Insula primo inuenta est, frutex est illi feniculo similis, habens folia similia marathro, hastas tenues in quibus singulis sunt capitella, sicut in aneto, flos autem est niger siue melinus, semenque latum ferulę simile, sed minus. Radix est illi alba & maior, corium habens crassum, & in odore faetida. Succus eius, qui colligitur, colligens nõ sit contra ventum situs, quia manus, & facies ebulient: virtus est ei calida & catartica. Corium radicis eius, & succum & lachrymum accepta mulsa superius, & inferius hominẽ purgat, plus eñ iusto accepta necem infert. Purgatio ipsius dolorem mitigat lateris, asmaticis opitulatur, his ẽt qui putridum habent sputum medicatur. Est aũt dieta eius cretica, cuiusque potio danda est escis, aut cocturis admixta. Radix eius, & lachrymum tantam habet caliditatem, vt nullam habeat comparationem, vnde succus eius capiti superinunctus alopicias emendat, & radix eius viridis infricata idem praestat, liuores etiam detergit. Succus eius addito libanotide ac cera aequali pondere omnia praedicta potest facere. In quolibet autem loco positus non debet amplius esse quam duabus horis, sed ante & post loca fouẽda sunt aquis calidis: lentigines mũdat, lepras limpidat, pustulas purgat, maxime mixto sulphure, veteres lateris, aut pulmonis dolores curat, artheticos & podagricos maxime iuuat. Nudis locis impositus ea vestit, sed fumicato id facit, humores etiam de profundo violenter extrahit, sicque dyaforesim facit.

De Tapsobarbasto & turbith. Cap. CXLVI.

PLatearius. Tapsusbarbastus idem est quod herba luminaria vel flomos, frigida & sicca est, viridis in medicina valet, sicca nihil, virtutem habet consolidandi & constringendi. Contra fluxum emorroidarum, ex vino decoctiones eius patiens suffumigatur, atoque tritum insunditur, herba etiam ipsa cathaplasmatur. Caeterum & ex ipsa herba assellationem se patiens semper extergat, hoc ipsum emorroidas constringit & sanat. Contra fluxum ventris, & contra tenasmon ex calida causa cineatisina fit, & fomentum ex aqua decoctionis eius circa ventrem & inferiora. Diascorides. Flomos quam latini barbaston dicunt, duo sunt genera, masculus, & foemina, vnum est album, alterum vero nigrum, foemina quidem habet folia cauliculo similia, sed apertiora & latiora, hastam vno cubito lõgam albam & asperam, flores virides, & albos, semẽque nigrum. Radix est ei dura in modum pollicis crossa, nascitur in campis. Masculus habet folia oblonga & angusta, hastam tenuem, ac tenue semen. Nigra in omnibus est lata, & dicitur flomos nigra. Agrestis autem flomos habet virgas in se lõgas, & arborosas, folia saluię similia, circa virgas habet flores aurosos, aut melinos. Sed folia sunt ei circa terram aspera & obrotunda. Est alterum genus flomi, qui dicitur lignitis aut triallis habens folia aspera & pinguia & crossa, quibus vtũtur multi in lucernis. Duarum supradictarum radices stipticę sunt, fluxumque ventris cum vino stringunt. Elixatura eius bibita conquassationes, ac dolores lateris soluit, tussim mitigat, dolorem dẽtium gargarizata compescit: flomos, qui florem aurosum habet, capillos inficiet, folia eius in aqua cocta cathaplasmata duricias, & tumores oculorum soluunt, malignaque vulnera melle addito ad sanitatem adducũt, aceto mixto vulnera recentia singulariter iuuãt, punctionem scorpionis mitigant: agrestis folia combustionibus opem fert, & folia eius quae dicitur foemina cum caricis imposita, putredinem in eis non admittunt. Ex herbario. Flomos masculus habet folia longiora & angustiora quàm foemina, vtrique lanosi tyrsumque latiusum habent longas, & crossas in modum digiti aqua cum ea decocta & potata eos, qui venenum sumpserint curat, qui potus & contra veterem tussim prodest, eademque si contineatur ore, dentium dolorem sanat: folia eius trita & oculis superposita dolores, ac tumores sedant. Eademque cum vino ac melle decocta eunuchorum vulnera curat, denique cum aceto decocta contra scorpionum ictus valet, & contra vulnera recentia, valet & haec herba ad lic. ma. Actor. Estimo quod haec herba corrupte dicatur tapsusbarbatus, cum ab auctoribus dicatur potius barbaston vel barbastus, a quibusdam etiam verbascus, de quo iterum sub hoc nomine dicetur inferius. Platearius. Turbit est herba iudaica in secundo gradu calida & sicca, viridis bona est in medicina, inutilis autem sicca, virtutem habet calefaciendi ac desiccandi & depurandi, virtutem quoque diureticam. Confert valde mulieribus ad matricem & ad vrinarum nostrarum mundificationem. Calorisque naturalis confortationem sipula ex farina & aqua facta. Ipsaque herba contrita naturalem calorem confortat, & vrinam prouocat. Contra stranguriam & dissenteriam eadẽ cõtrita & in vino cocta mel cum valent pectum cathaplasmata.

De tribulo. Cap. CXLVII.

PLinius libr. 22. Tribulus non nisi in palustribus nascitur, diuites albi, in cibis excipitur iuxta Nilum & Strimonẽ amnes, inclinatis in vadum, folio ad effigiem vlmi, pediculo longo, ac in orbe reliquo sunt genera eius Caeterculae folia altera aculeata: haec & serius floret, magisque sepia villarum obsidet. Semen est ei rotundius in siliqua nigrum alterũ arenaceum. Spinosorum etiam non aliud genus ononis, in ramis enim spinas habet opposito folio rutae simili, toto caule foliatum in modum coronę sequitur a frugibus, aratro inimicum, viuaxque praecipuẽ. Aculeatarum caules aliquarum per terram serpunt, vt eius quam coronopon vocant. Diascorides. Tribuli genera duo sunt, siccus, & humidus. Siccus habet folia andraginae similia, sed teneriora, hastas lõgas, teneras, & porrectas, in quibus sunt spinae. Nascitur autem in locis desertis, humidus vero nascitur in fluminibus, cuius coma super aquam extenditur, & folia supernatant, hastam habet in summo crossam, ad radicem vero tenuem, habentem in se tenues spinas sicut spica. Semen est ambabus, virtus est illis frigida & stiptica, & desiccatiua, & leptomeris inflammationes faciens. Omnes quidem tumores impositi spargũt, addito melle naptas. Loris putredines tollunt, faucibus, & gingiuis opitulantur. Succus eorum nobilibus collirijs admiscetur, semen eorum calculos frangit & excindit. Terrenę semen bibitum & impositum morsibus venenatis occurrit, eius elixatura sparsa pulices necat. In flumine Traciae herba eius equi enecantur. Auicenna. HasecK. i. tribuli secundum Diascoridem duae sunt species, quae frigidae sunt & siccae. Alij vero dixerunt quod est calidus, & siccus in primo. Est & magis simile haiseK terrae nostrae. Siluestris quidem plurimae terrestatis est, domesticus autem plurimae aquositatis. In ipso est prohibitio effusionis matricum propter stipticitatem suam, & maturatio & lenificatio, prohibet ergo accidere apostemata calida, & est bonus apostematibus gutturis. Confert vlceribus antiquis, & putridae in carne cum melle. Itaque bonus est vlceribus gingiuę putridis. Intrat etiam succus eius in alcofol. Item facit augmentum in coitu, frangitque lapidem renum ac vesicae, similiter & succus eius, & confert difficultati vrinae & coliceae, fructus autem siluestris confert morsui viperae, cũ vino quoque venenis perniciosis. Ex eiusdem decoctione si quis locum asperserit pulices interficit.

De trifolio & tripolio. Cap. CXLVIII.

ISidorus. Trifolium a graecis trifillum vocatus est, eo quod sit folijs trinis per singulas annotationes. Plinius li. 21. Folio coronat & trifoliũ. Cuius genera tria sunt. Naphantes graeci vocant. Alij aspalthion & maiori folio, quo vtuntur coronarij. Alterum acuto oxytriphillon. Tertium ex omnibus minutissimum & inter haec neruosi quibusdam cauliculi, vt marathro, hippomarathro, myophano. Vtuntur & ferulis, & corymbis, & hederae flore purpureo. Est & in alio genere earum siluestribus rosis similis, & in his tantum color delectat, odor autem abest. Trifolium creditur ad serpentium ictus, & scorpionum eximiẽ praeualere. Serpentesque nunquam in trifolio aspici. Praeterea cõtra venena omnia 25 eius grana pro antidoto sufficere. Idem. Animaduerto semen eius cuius minima sunt folia, vtile ad custodiendam mulierum illitum in facie cutis gratiam. Diascorides. Trifolij genera sunt quattuor sodorarum acutum parthenion & leporinum. Semen eius, & folia cum aqua bibita, pleureticis, dissurijs, epilenticis, & hydropicis munitio & singulare praesidium est. Stericis opitulatur, menstruis imperat, folia eius cum oximelle accepta morsibus venenatis occurrunt, trita vero & cum vino bibita febribus, vt dicitur, tertianis medicantur. Tripolium in locis nascitur maritimis i. littoribus ipsis, folia quidem habet apio similia & crassa, hastamque duobus palmis longam in capite diuisam, florem dicitur ter mutare in die. Nam mane colorem facit albũ, mediũ vero die purpureum, sero ceruleum. Radix est illi alba & odorata, potus autem candidissima. Bibitum humores ventris aquosos deponit, vrinam prouocat, acceptus venenis occurrit. Plinius li. 21. Polion siue tripolion apud graecos herbam inclytam Musei & Hesiodi laudibus ad omnia praedicatam vtilem superque caetera, ad famam quoque dignitatis prorsus miram, si modo vt tradunt eius folia mane candida, meridie purpurea, Sole occidente aspiciũtur cerulea. Duo sunt genera eius. Campestre maius, & siluestre minus, folia canis hominis similia, a radice palmo nũquam altiora. Actor. Videtur idem esse polion quod tripolion, quod enim dictum ẽ de tripolio iuxta Diascoridem de polio dicit Plinius de quo iam dictum est superius.

De turbith. Cap. CXLIX.

PLatearius. Turbith est radix cuiusdam arboris. i. fruticis in India & Syria & Arabia nascentis, in tertio gradu est calida, & sicca per breuissimum duratiua. Eligenda est illa quae in medio est concaua, secundum longitudinem non habens interius fustem, & si habet extrahi debet, cum in medicina ponitur, & sit talis, quae non facile puluerizetur, propter nimiam eius violentiam per se non datur, sed hac medicina appetenter acuitur. virtutem habet dissoluendi humores, & flegma praecipuè ab extremis partibus attrahendi, valet contra iliacam & artheticam & podagram cum aliqua medicina confectus his morbis competẽti. Puluis eius cum oleo rosarum modico ad reprimendũ eius maliciam addito gummi arabico ac melle bene depumato, carnem mortuam corrodit & consumit. Constantinus. Turbith est radix quae intus, & extra

aliquando

aliquando est albi & citrini coloris. Inuenitur in Syria & Arabia. Arbor eius est quasi ferula, quæ in tertio gradu est calida & sicca, flegma frigidum & viscosos humores purgat proinde vtilis est podagræ frigidæ ac dolori arthetico, nocet tamen & angustiam facit stomacho, vnde post iniungi oportet cum oleo violaceo vel amigdalino. Auicenna. Turbith melius est album visibiliter & contritum, habens foramina sicut cannę subtilis foramina, planum velociter frangibile non crossum perforatum est debile, sed eius rectificatio est, vt fricetur cortex cinericius donec remaneat albus, & quod contritum est de ipso coniungatur cū oleo amigdalino. Confert ęgritudinibus neruorum, solutione flegma educit plurimum. Et soluit aliquid ex humoribus parumper adustis. Et hoc cum assumitur tritum. Econuerso autem decoctum secundum quosdam educit humorem crudum ex anchis, & quod verius est educit subtile flegma, & si cum zinzibere confortetur, & aliquo quod habeat virtutis acuitatem, educit crossum & crudum humorem.

De tipo & titimallo. Cap. CL.

ISidorus. Tipus circa fontes, vel paludes, & stagna nascitur, sic dictus, quia ab aqua se inflat, vnde & ambiciosorū hominum sibique placentiam tumor tipus dicitur. Titimallus nomen sumpsit ex hoc quod foliorum comam ad radium solis circumactam conuertat. Nam græci titan solem vocant, & mallonem comam. Platearius. Titimallus est herba in tertio gradu sicca, & multæ sunt eius species. Est enim vna quæ esula dicitur. Alia vero laureola, alia vero cathapucia. Alia quoque cannabulla ex cuius lacte medicinæ acuuntur. Ex sinonymis. Habet species quinque titimallus, sed non vtuntur medici nostri nisi tribus, videlicet anabulla & esula & cathapucia: lacte quidem anabullæ, cortice radicis esulę, semine vero cathapuciæ, & sumptum est titimalli nomen ex eo quod omnis eius species comas suas vertit ad solem. Diascorides. Titimalli genera sunt septem, primum est masculus, & catiticas dicitur, secundum fęmina & carides vocatur. Tertium paralmos. Quartum iliostopos. Quintum dendrodes. Sextum plathiphilos. Septimum vero cyparassias dicitur. Caritias habet hastas vno cubito longas & ruffas, lachrymamque viscosum & album, folia circa hastas oliuæ similia, sed minora & angusta. Radix eius est crossa atque lignosa. In hasta eius sunt comę iūco similes, in quibus semen est. Nascitur in locis montuosis, ac asperis, lachryma eius ventrem soluit, flegma coleramque deponit, hoc facit acceptum vt posca. Nauseamque prouocat acceptum cum mulsa. Vindemiarum tempore colligitur. Sed obseruandum est ne hoc in vento fiat, vel ne manus oculis applicētur. Sed antequam exerceatur, manus, & facies axungia vel argilla tenera perungantur. Odor eius gulam exasperat. Succus eius viridis infricatus capillos tollit & in sole decapillatis locis perunctus, capillos rubeos educit. Impositus foramini dentis dolorem cōpescit. Sed cera cōcludi debet, ne fauces aut linguam exasperet. Corporis verrucas impositus, & clauos, & condilomata tollit, naribus vinctus caput purgat & oculis pteregia detergit. Carbūculos, & fagedenica vulnera tollit, cācros & fistulas ad sanitatem perducit. Semē eius autumno collectum, in sole siccatur, & ventrem purgat leniter acceptum. Radix eius data cum mulsa ventrem purgat, in aceto cocta & ore retenta dolorem dentium mitigat. Carides nascitur in locis asperis, & est lauro similis, folia eius myrtę sunt similia sed maiora & fortiora, quę in fine acuta sunt & spinosa, hastæ sunt vno cubito lōgę, semen aūt interpolato anno profertur, mordens linguam, nucibus simile. Similis est ei supradicto virtus, sed succus eius plus est vomificus. Paralmos nascitur in locis maritimis, hastis ex tenua radice, 6. vel 7. duorum palmorum erectis, ac subtilis, in quibus folia sunt minuta & angusta, & oblōga, linguæ similia. In hastis capitella sunt rotunda, in quibus semen rotundum est, & varium, flores albos habet, omnisque frutex lachrymum album & infinitū habet, cui virtus supradicta similis est. Iliostopos habet folia andragnæ, id est portulacę similia sed tenuiora, & ob rotunda, hastasque duobus palmis longas, & tenues, ac ruffas. Succus eius est albus. Capitella sunt ei multa similia aneto flore plena. Semen est ei circa folia, iuxta ripas nascitur, & circa ciuitates, & edificia. Semē eius, & succus colligitur, virtute similis supradicto, sed paulo fortior. Dendrodes habet multas comas, lachrymum infinitum, & virgas obruffas, in quibus folia sunt similia mirtæ sed oblonga, semēque simili cariei. Compositionem & virtutem suprascriptis habet similem. Plathophilos habet folia & radices flomio similes, virtus est ei similis supradictis. Succus acceptus humorē deponit ventris. Tusus & in aquam missus occidit pisces, aliique titimallus id facere pōt. Cyparassicas habet hastas duobus palmis lōgas, & subtruffas, folia pino similia, sed paulo molliora. Nascitur in locis asperis, & saxosis. Plinius libr. 26. Titimallum nostri vocant herbam lactariam, lactucā caprinā. Narrantq; lacte ipsius inscripto corpe, cū inaruerit, si cinis inspergat̄ literas apparere, & ita quidam adulteras potius q̄ codicellis alloqui maluere.

De verbasco ac verbena. Cap. CLI.

ISido Verbascum latini vocant herbam quam gręci flomos appellant, harum altera est masculus, albidioribus & angustioribus folijs, altera vero fœmina, folijs latioribus atque nigris lanuginosis, & hirsutis. Plinius lib. 26. Cōtra tussim bibitur verbascus, cuius flos est aureus, atque tantavis huic est, vt etiam iumentis nō modo tussientibus, sed ilia quoque trahentibus in potu auxilietur. Quod & de gētiana reperitur. Ex herbario. Verbascus nascitur in locis sabulosis, & aggeribus, ad podagram hæc herba contusa & imposita dolorem sedat. Isido. Verbena siue herbena dicitur quasi pura, sed a græcis gerobotanea nomen accepit, eo quod remedijs, ac ligamentis hominum ac purificationibus sacerdotum a Gētilibus apta probata sit, vnde & pontifices illam appellabāt sagmen quasi sancimen. Plinius lib. 25. Nulla tamen Romanę nobilitatis plus habet quam hierobotane, quam nostri verbenatam vocant. Hac iouis mēsa verritur, domusque purgantur ac lustrantur. Duo sunt eius genera, foliosa quæ fœmina putatur, mas folijs rarioribus, vtriusque plures ramuli tenues, cubitales, angulosi, folia minora, quam quercus & angustiora, diuisuris maioribus, flos vero glaucus. Radix lōga, tenuis, & vbique nascitur in planis aquosis. Quidam autem non distinguunt, sed vnum tātū faciunt genus, eo quod eosdem vtraque habeat effectus, vtraque galli sortiuntur ac responsa præcinunt, sed magi vtique circa hanc insaniunt. hac perunctos impetrare dicunt quæ velint, febres abigere, amicitias conciliare, nullique morbo non mederi: sed circa canis ortum absque solis & Lunæ conspectu debere colligi, hæc aduersus serpentes ex vino cōteritur. Diascorides. Hierabotanem quod multi peristeron vocant aut verbenam, habet duas species, vna est supina, altera recta. Primaque syderitis, & curetis, vel typerison vocatur, latine autē intuba. i. quasi lustrago aut vertipedium dicitur. Secunda vocatur tergominon bimion vel gerabotana, sc ralia, herculana, latine crystallina: vtraque habet folia subalbida vel inscisa, similia iis, sed angustiora, virgas cubito longas & amplius habet, angulosas radices tenues, & oblongas. Radix & folia medentur ictericis cum vino bibita & etiam cathaplasmata, ipsaque folia cū vino bibita & etiam cathaplasmata, venenatis morsibus occurrunt imposita. Eius elixatura præstat hilaritatem, si fuerit in conuiuio aspersa. Cum tribus folijs, & totidem radicibus datur tertionarijs, cum quatuor quartanarijs, herba cocta glutinat vulnera, alienationes stringit, ad omnia quoque venena potui data optime facit.

De vetonica. Cap. CLII.

PLinius lib. 25. Vetones in Hispania eam quæ Vetonica dicitur in Gallia, in Italia autem serratula. A gręcis Cestron aut phischroteron ante cunctas laudatissima exit angulosa caule cubitorum duum a radice spargēs, folia fere lappati, semine purpureo, folia siccantur in farinam plurimos ad vsus, fit ex ea vinum & acetum stomacho & claritati oculorum tantum gloriæ habet, vt domus in qua sita sit tuta existimetur a piaculis omnibus. Denique Vetonica præcipuè morsibus imponitur, cui tanta vis esse perhibetur, vt inclusi serpentes eius circulo, ipsi se se interimant flagellando. Semen eius cum vino uel farina datur ad ictus. Diascorides. Vetonica virgas habet tenues, & lōgas quadrifolia longa & tenuia & odorata, radices & folia infinita, semen ot spica. Radices eius cum mulsa bibitę, nauseam flegmaticam ꝓuocant, folia dantur ad conquassationes. Item cum vino bibita morsus venenatos salubertime curat, vrinam prouocat, epilenticos maxime iuuat. Spleniticis etiam cum oximelle accepta effectū præstat. Digestionem celebrat. Schyaticis, & nefreticis accepta cum aqua medicatur, & vesicę dolorem compescit, ictericos quoque sanat, menstrua impetrat, hidropicis febrientibus cum mulsa datur, nō febrientibus aūt cum vino ac melle. Item bibita cum vino ac mulsa ventrem mollit, cum melle vero composita sicut electuariū & accepta ptyticis, & emoptoicis maxime subuenit. In fractura capitis hęc herba contusa & imposita vulnus mira celeritate conglutinat, & id melius fit si trita recens imponatur, tantaque illius est, vt ossa confracta ibi extrahat neruis præcisis, & dolori lateris subuenit. Cum vino & aceto ad tertias cocta, & in ore retenta, dolorem dentium aufert. Cum aqua calida a ieiuno accepta, caliginem oculorū extenuat & claritatem facit. Reumaticis et in aqua calida datur. Platearius. Vetonica est in tertio gradu calida & sicca, cuius folia medicinę competunt viridia. Exiccata quoq; multę sunt efficaciæ, ad dolorem capitis valet decoctio eius, & cōtra dolorem stomachi datur cum aqua calida & absinthij succo. Macer Vetonicam soliti sunt cestron dicere græci. Vrinas potata ciet, lapidesque repellit. Fert emoptoicis cum posca sumpta iuuamē. Hidropicos siccat cum vino melleque sumpta. De folijs eius tritis factum cathaplasma. Non modicum prodest oculis quos læserit ictus. Illius roseo commixtus succus oleo. Auribus infusus varios fugat inde dolores. Betonicæ puluis cocto cum melle fugatus. Empicos tussimque iuuat, suspiria sedat, Et stomachi varios

sumptus

sumptus iuuat ille dolores. Si febris ex calido, cum vino si febris absit. Cum mulsa bibitus idē puluis mouet aluum. Cū sale contritis folijs cataplasmate facto. Vulnera curabit q̄ sunt illata recenter. Tritaq; fracturæ capitis hæc sola medetur: De folijs eius elixis fit cataplasmata. Vtile nō modicum varijs vitijs oculorū. Restringit maculas oculorum mansa vel hausta. Hac et caligo solet metuenda repelli. Aequo si ruta fuerit cū pondere mixta. Et si cum limpha sumatur sæpe tepenti, Sic oculis sanguis nociuus per posteriora Dr̄ expelli, sic libera lumina reddi. Sumpta cū hac tepida purgantur: vomica dira. Pectoris & morbi potu curantur eodem. Splen iuuat illius decoctio sumpta iecuriq;, Vncia cum ciatis calidæ potata duobus. Dicitur immodicum ventris sedare dolorem. Hæc tussim cū melle fugat vētremq; remollit. Vncia betonicæ ciato calidē resoluta. Prodest hidropicis si sit potata frequenter. Radicum puluis cum mulsa trium & haustus. Humores velut elleborum vomitu cito purgat. Cum mulsa bibitus prodest puluis foliorum. Ruptis atq; steras potus leuat istę cadentes. Cum vino sumptus obstat potata venenis. Præcipuē semen quo desit si datur herba. Vncia betonicæ cum vino sumpta tepenti, Ictericos curat, cum mulsa menstrua purgat. Pondere vero fabæ puluis cum melle voratus Post cęnam, stomachum iuuat, vt bene digerat escam.

De Virga pastoris. *Cap.* C L I I I.

EX sinonimis Virga pastoris herba quædam dr̄, quæ multum cardoni fullonum assimilatur. Constantinus vbi sup. Virga pastoris, herba est quæ frondes ramnsq; virides habet, eiusq; radix est rubea, cum aliquantula nigredine mixta. Est & in tertio gradu frigida & sicca. Cataplasmata stomachi, & capitis, & epatis ardorem atque dolorem placat, sternutatio de ipsa cum cāphora prouocata, sanguinē de naribus fluētem desiccat. Succus eius auribus instillatus pustulas curat, & sanguinem ab eis fluētem exiccat. Auicenna. Virga pastoris duplex est masculus, qui fortior est, & fœmina. In ipsa est stipticitas, & prohibet fluxum, sed aquæ & pars est in ipsa plurima. Recentia vulnera cōsolidat, fluxū sanguinis ex matrice prohibet, & intestinorum vlcera sanat, & s̄m q̄ æstimat Diascorides, vrina prouocat, vlceratis confert valde. Succus eius interficit vermes autis, & vlcera eius exiccat, aqua eius confert sputo sanguinis. Plateatius. Virga pastoris est frigida & sicca in tertio gradu: sola eius folia viridia & sicca, vsui medicinæ cōpetunt, ac per annum seruantur, viridia tñ meliora sunt, virtutem habent constringendi, replendi, & repellēdi et infrigidandi. Emplastrum ex eius puluere, & aceto, & albumine oui factum supra pectinē, ac tenes cōtra ventris fluxum valet impositum, ad idem valet puluis datus cū ouo sorbili, vel cum succo plantaginis: & ēt ad ꝓfluuium matricis, ad quod etiam valet fomentatio facta, ex decoctionis ipsius aqua. Eadem herba trita, valet ad apostema calidum in initio, & ad erisipilam, & ad similia: Capiti quoq; cataplasmata abrasis prodest freneticis.

De visco & viticella. *Cap.* C L I I I I.

EX sinonymis. Viscus est piri arboris & pomi, aliarumque multarum arborum, in quibus crescit. Sed qñ simpliciter ponitur, quercinum intelligitur. Est aūt & alius viscus, quo capiuntur aues, qui de omni visco per decoctionem fieri pōt. Plinius lib. 16. Quædā in terra gigni nō possunt, & in arboribus nascuntur, quia cū sedē suā nascendi, i. ꝓpriā non habeant, in aliena viuunt, vt viscum polipodion, dolichos ac serpillū. Est & herba in Syria q̄ vocatur cassicias, nō tm̄ arboribus, sed ipsis ēt spinis circumuoluens se. Itē circa tēpla Thessalica, q̄ polipodion vocatur, & dolichos ac serpillū. Oleastro quoq; deputato, qd̄ gignitur phannos vocant. Arbores visco necari, sicut & hedera licet tardius qdā arbitrantur. Visci tria sunt genera. Nāq; in abiete & larice cassicias. Stelin dicit euboe nasci, & pypheatin Archadia: viscū aūt in querceu, robore, ilice, pruno siluestri, terebinto, nec alijs arboribus adnasci, pleriq; copiosissimū in quercu, qd̄ dryoshyphear vocant. In omni arbore excepta ilice, & quercu differentiā fecit odor virusq; Et foliū nō iucūdi odoris. In vtroq; viscum amarū & lentū, ſyphear ad sagināda pecora, vtilius est, vitia qdem primo purgat, deinde vero ea pingue facit q̄ sufficere purgationi. Quibus sit aliqua tabes intus, negant durare ea. Edendi ratio ætatis quadragenis diebus. Adijciunt discrimen in his q̄ folia mittant, & ipsi decidere. Cōtra inhærere nato in æterna fronde. Omnino quidem satū nullo modo nascitur, nec nisi per aluū auiū redditum. Maximē in palumbis ac turdis, hæc .n. est eius natura, vt nisi maturatū in auiū ventre nō proueniat. Eius altitudo cubitalem non extendit, fructicosi semper ac viridis. Mas quidem fertilis est fœmina vero sterilis. Aliquando non fert: viscum præterea fit ex acinis, qui tēpore messium immaturi colliguntur, sicut infra videlicet in tractatu de succis & gummis plenius dicetur. Auicenna. Viscus est notus. Eiusq; fructus est ciceri nigro similis, nō sincerē rotundus: virgulatus, frangibilis, ex quo inuiscantur manus. Minera eius est arbor ferens glandes, & malus, & pirus, in aqua sunt aquea & aerea virtus. Bonus ex eo recens est: planus, coloris puri interius, viridis exterius. Teritur & lauatur, deinde coquitur. Non nisi post longā morā calefacit: sicut gūma rutę agrestis, & in hoc eo debilior existit. In ipso quidē est humiditas superflua non digesta. Est. n. in tertio gradu calidus & siccus: resolutiuus, humiditates. n. crossas ex profundo propter virtutis attractiuæ fortitudinem resoluit, ac lenit. Eradicat vngues malos: cum arsenico positus super eos. Resoluit apostemata frigida, propriē cum calce confortatus, lænit & vulnera mala, & vlcera antiqua: lænit quoque iuncturas cum cera æqualis ponderis, & pini resina. Confert apostematibus frigidis post aures mixtus cum gūma pini, & cera. Splenē extenuat super ipsum positus cum calce, vel alijs rebus ipsum confortantib. Isid. Viticella quædā herba latinis sic nominatur: eo q̄ sicut vitis quicquid proximū habuerit apphendat cornibus quos anulos appellamus. Plateatius. Viticella est calida & sicca, cū axungia porcina teritur. & sic ad ignē resoluta colatur, cui colaturæ farina seminis lini, vel lupini & oleum additur. Et hæc confectio scyrosin tollit cum plagella epati ac spleni cathaplasmata. Idem valet ad maturandum apostema. Suppositorium ex eius radice factum menstrua prouocat secundinam & fœtum mortuum educit, eiusque succus faciei pallide inunctus colorat eam & rubificat.

De Ypperi con. *Cap.* C L V.

EX sinonymis. Ypericon dr̄ herba sancti Ioannis. herbaque perforata. Quidā etiam noīant eā coronam regiam. Plin. lib. 26 Ypericon appellant quidam chatom: folium hēt tamarici & sub ea nascitur, sed folijs pinguioribus minusq; rubentibus. Est autē odoratum, altius palmo, lænitet suaue: aculeatum. vis semini excalefactoria. Et ideo inflammationē facit entrocelicis. sed stomacho non est inutile ad stranguriā si exulcerata vesica non sit, est peipuum. medetur & pleureticis ex vino potum. Est & aliud yppericō quam alii chamepityn alij coricon appellant, oleraceo frutice, tenui, cubitali, rubente, folio rutæ odore acri, semini siliquæ, nigro, maturescēte cum ordeo. Natura seminis spissandi. Aluum sistit. & vrinam cit. Ad calculos vesicę cum vino bibitur. Diascor. Cęnum a multis yppericō dr̄, & à latinis rapa rustica noīatur. hēt folia rutæ similia, sed paulo minora & succulentiora, & russa. Ramulos hēt plures oblongos ac tenues. frutex eius est duobus palmis alta: inscida, & eū stomacha, & odorata, huius semen bibitum vrinam prouocat, menstruis imperat: ictum sphalangionis mitigat. Schyaticis adhibetur vtiliter, opisthotonicis cum vino bibita maxime ꝓdest. Cum pipere accepta: contra vim frigoris tuta seruat corpora. Asquiron, vel andrasemon yppericī species est, sed virgis maior & sarmentosa est. Colorē hēt fœniceum. florem mellinum. Semē vero simile hēt ypperico, sed maius. Quod fricatum resinæ odorem emittit & colorem sanguineum facit. hoc semen cum hidromelle bibitum sciaticis proficit. coleramq; cum abundantissimo fumo deponit Sed quotidie cum mulsa calida bibatur: donec patiens percuretur: ad combustiones quoq; mitē facit hæc herba cataplasmati adhibita. Auicenna. Ypericon nominatur alharib Arabicē, & vua dæmonis Syriacē. Tyrsi & flos eius puluerulentus, & citrinum est granum eius: figuræ sumach est simile: sed non in eius rubedine. Natura calidum est in secundo, siccum in fine ipsius. Et est subtiliatiuum: aperitiuum liquefactiuum, & resolutiuum. Confert apostematibus propriē frigidis, & duris: & emplastrum foliorum eius confert adustioni ignis Consolidat plagas & vlcera mala. Cōfert etiam tritum & puluerizatū super vlcera tremula & putrida. Confert & dolori anchæ & schyaticæ, decoctum cum vino ꝓpriē. Mēstrua prouocat, & vrinam: eiusq; fructus soluēdo educit colerā. Constantinus vbi supra. Ypericon est in tertio calida & sicca, vrinam prouocat & menstrua. Epar & venas mundificat: dolorem aufert femorum, & est contra venenum: vulneribus cataplasmata celeriter curat ea.

De Ipoglossa & iringion. *Cap.* C L V I.

PLateatius. Ipoglossam dicunt Alexandriam folia habet oximirsino similia, sed maiora, & albidiora, & molliora. Semen in medio folintum ei sanguineum est, & tanquam Ciceri virgas duobus palmis, aut modicum plus habet longas: radiceſque similes mirsinæ: sed maiores & odoratas, & molles ac rubeas. Nascitur autem in locis montuosis, virtus eius radici tantum existit, quæ cum vino dulci bibita: diu parturientibus subuenit. Stringiriosis etiam medicinaliter proficit, & sanguinem per vrinam deponit. Plinius lib. 27 Ipoglossa habet folia siluestris myrti figura concaua & spinosa. Et ceu linguas in his folio paruo exeunte de folijs. Corona imposita, ex eis dolorem minuit capitis. Diascorides. Yringi, vel yringion, siue nox agrestis, herba est spinosa, cuius folia in initio come-

donetur & in sala componuntur. Quæ videlicet folia lata sunt, & aspera, gustum aromaticum habentia: & cum creuerint obrussum colorem habent, multis virgis abundant, in quibus capitella rotunda sunt & spinosa, habet duram in gyro, quasi albam aut viridem cum colore iacinctino. Radix eius est oblonga & alta, deforis nigra, & deintus alba, & aromate plena. Nascitur autem in locis lapidosis & campis: virtus est illi naturaliter calida: ideoque bibita deducit menstrua, vrinam ciet, inflammationes ac tortiones stomachi soluit. Epaticis prodest adhibita, morsibus venenatis occurrit cum vino bibita, melius q; potest id agere si addatur ei semen pastinacæ. Denique cataplasmata & collo suspensa corpus limpidat.

LIBER DECIMVS.

De herbis hortulanis & satiuis. Cap. I.

PLinius lib. 20. Agro colendo proximam multi curam hortorum fecere, miramurq; quosdam scientiæ gratia eruditionis suæ gloriam ea his petentes, tam multa præteriisse. Nulla mentione habita tot rerum sponte curave prouenientium, præsertim cum plerisq; illatum precio vsuque vitæ, maior etiam quam frugibus perhibeatur auctoritas. Atq; vt cõfessis ordiamur vtilitatibus, quæq; non solum terras omnes, verum etiam maria repleuere. Omniaque siluestria ferè sunt, & folijs, & caulibus minora, succo acriora, sicut origanum, & cunilã. Solum vero ea omnibus lappatium siluestre, melius hoc in satiuum ramca vocatur, nascuniq; fortissimum. Tradunt semel satum durare, nec vnquam terra vitiari, iuxta aquam maximè, feruntq; si semina serantur inclusa, porri, erucæ, apij, nasturcij, lactucæ, cucumbi mitè illa prouenire. Quæ autem siluestria sunt, eadem in satiua sicciora intelliguntur & acutiora. Actor. Postquam ergo diximus de herbis communibus & sponte .i. sine cultura in agris & siluis, cæterisq; communibus locis nascentibus, restat dicendum de hortulanis atq; satiuis, quæ videlicet hortolanorum & agricolarum cura proueniunt, & non solum in medicina, sed etiam in cibo plurimæ illarum vtiles sunt. Isaac in dietis. Herbarum hortulanarum siue domesticarum nutrimenta meliora sunt, citiusq; digestibilia, facilè venas penetrantia. Sed tamen membris assimilari tardiora, quia cito membris assimilanda de necessitate proprietatem quandam habere debẽt, vt facilè coagulentur. Siluestres in comparatione domesticarũ siccitates sunt, & ob hoc ad digerendum tardiores. Sed cum bene digeruntur, cito membris assimilantur, quia siccitate coagulationi vicinantur. De nutrimento quidem herbarum pauca in corpus veniunt, laudabiliores autem ad bonum sanguinem generandum sunt lactucæ, quia sanguini naturaliter sunt vicinæ. Secondo loco sunt molochiæ, tertio attriplices, blites, portulacæ, herbæ acetosæ. Dicit autẽ Gal. ꝙ quæ naturaliter duræ sunt, coctæ mollescunt, & ad digerendum faciles sunt. Naturaliter autem teneræ quando coquuntur, duræ sunt, & ad digerendum tardiores, quasi corrigiæ, quod in porris est videre.

De cultura antiquorum circa culturam agrorum & hortorum. Cap. II.

ACtor. Hortorum autem & agrorum culturæ quanta sit voluptas & vtilitas humana, iã ea parte ostensum est supra, huic denique vacabant antiqui delectabiliter, nõ solũ nostri, i. fideles, vt eremitæ ac Sancti Patres, sed etiã Gentiles vsq; ad Reges & Principes: vnde Hierony. ad Rusticum de vita monachi Anachoritæ scribens inter cætera eiusdẽ vitæ documẽta q̃ scribit, hęc ẽt ponit, fac inquit & aliquid operis, vt te semp inueniat diabolus occupatũ. hortus satiatur, æquo limite areolæ diuidãtur. In quibus cũ olera plãtata, iactata ve fuerint semina, vel plantæ per ordinẽ positæ, aquæ inducantur irriguæ, vt tu decoriq; pulcherrimorũ versuũ spectator assistens. Inseratur & arbores infructuosæ, vel gẽmis, vel surculis, vt paruo post tpe laboris tã dulcia poma decerpas. Hæc Hieronymus. Fertur etiam de quodã Rege Romanorum, ꝙ cũ a Senatu exilio relegatus esset, & horti sui culturæ vacaret, tandẽ remisit ad eũ Senatus nuncium vt rediret, ac denuo regnum susciperet. Qui iã huius culturæ voluptate captus, bonũ horti sui prouentum respiciẽs, noluit acquiescere, sed dixisse nũcio fertur. Si sciretis inquit, qualia vel q̃ pulchra sunt olera mea, nunq̃ mandassent mihi talia. Plin. vbi sup. Antiquitus nihil prius est mirata natura, q̃ & hesperidũ hortos ac Regũ Adonis & Alcinoi. Itẽq; pẽsiles, siue illos Semiramis, vel Rex Assyriæ Cyrus fecerit. Romani quidẽ Reges ipsi coluerunt hortos. Quippe superbus ẽt Tarquinius nuncium illũ sæuũ atq; sanguinariũ filio remisit ex horto. In duodecim tabulis legũ nunqua nominatur villa, sed semp in ea significatione hortus.

In horto vero heredium. Iam quidẽ hortorũ noĩe delicias, agros, villásq; possidenq in ipsa vrbe. Primus hoc Epycurus hortorũ magister instituit Athenis, nam vsq; ad eũ moris non fuerat haberi rura in oppidis. August. super Gen. lib. 8. Quid operæ agriculturæ innocẽtius est notantibus, & quid plenius magna cõsideratione prudentibus. Sanè videmus ẽt nonnullos tanta voluptate animi quosdam agricolari, vt eis magna pęna sit inde ad aliud auocari. Quid ergo aberrat a vero si credamus ẽt hoĩem primũ in Paradiso constitutũ, vt operaretur agriculturã, nõ labore seruili, sed honesta voluptate animi? Quicquid .n. deliciarũ agricultura nunc habeat, tunc tn illa longè amplius erat, quando nihil aduersi terræ, vel cęlo accidebat. Nõ .n. erat laboris afflictio, sed voluptatis exhilaratio. Cum ea quæ Deus creauerat homini operis adiutorio lætius prouenirent atq; feracius: vnde Creator ipse laudaretur vberius, qui animæ in corpore constitutæ rationem operandi dedisset, & facultatem, quantum animo volenti satis esset, non quantum inuitum corpus cogeret.

De collatione & dispositione hortorum. Cap. III.

PLinius lib. 19. Hortus non est dubiũ esse villæ iungendos: riguosq; maximè habẽdos, si cõtingat ꝓfluo amne. Si minus è puteo pertica organisve pneumaticis tollendo, non haustu rigãdo. Solũ .n. ꝓscindendum a Fauonio in Autumnũ ꝓparandũ, & post 14. dies iterandumq; ante brumã. Octo iugeri operis palatij iustum est fimũ, nõ tres pedes altè cum terra misceri: areis quoq; distingui, easq; supinis puluinorum thoris ambiri singulis tramitum sulcis: qua detur homini accessus, scatebrisq; decursus. Palladius de agricultura lib. 1. Hortus domui debet esse ꝓximus, ac sterquilinio maximè subiectus, cuius eũ sponte fęcundet succus. Ab area vero longè situs, quia puluerẽ palearum patitur inimicum: sęlia aũt impositio illa, cor leniter inclinata planicies cursus aquæ fluẽtis deriuat p spacia discreta. Si vero fons desit, aut imprimẽdus est puteus, aut si hoc nequeas: piscina superius cõstruenda, vt aqua pluuia cõferente, hortus p æstiuos rigetur ardores. Si hac omni difficultate careretis, semper altius tribus vel quatuor pedibus ad piscinæ similitudinẽ hortulũ fodies, qui sic cultus negligat siccitates. Sed hinc q̃ois cõtra necessitatẽ adiuta stercore conueniat qualibet terra, cũ hæc genera sunt in electione sulcãda. Creta quã argillã dicimus, atq; rubrica. Illud quoq; terna in hortis, quos humoris natura nõ adiuuat: vt partes diuisas, & hieme ad meridiẽ, æstate ad Septẽtrionẽ spacia colenda cõuertas. Multa qdem in hortis sepiẽdis sunt genera munitionis. Alij vepe luto inter formas clauso: parietes figuratos ex partibus imitantur. Quibus aũt suppetit, macerias luto & lapide extruunt, plerique sine luto cõgesta in ordinẽ saxa cõponunt. Nonnulli fossis spacia colẽda ꝑcingunt. Qđ vtique vitandũ est, qm horto subducit humores, nisi fortè locus palustris coluto. Alij vero spinarũ palmas & semina munitioni disponunt. Sed melius erit rubi semina, & spinæ q̃ rubus caninus vocatur matura colligere, & cũ herui farina ea aqua macerata fimos miscere, de hinc sparsos veteres hac mistionis genere inducere, vt intra fimos semina recepta serοentur vsq; ad verni tpis initia. Cũ vero sepes est futura, duos sulcos tribus a se pedibus separatus, oportet sesquipedis altitudinẽ facere, ac vtrosq; fimos cũ seminibus leni terra obruere. Ita tricesima die ꝓcedũt series, quos teneros adminiculis opus est adiuuare, qui inter se per spacia vacuo relicta iungentur. Porro areæ faciẽdæ sunt angustiores ac longè: hoc est 12. pedũ longitudine, & sex latitudinis, ioq; p spacia vtrinq; purgandæ diuisæ. Margines autẽ earũ humidis locis vel irriguis duobus pedibus irrigantur: siccis vno sufficiet extulisse. Inter areas si humor consueuit effluere: altiora ipsis areis spacia debent esse, vt facilius ingrediatur aream de superiori parte humor admissus, & vbi siccitatem saturauerit, in aliam aduerò possit exclusus.

De Agri colendi electione. Cap. IIII.

PLinius li. 17. Ager optimus iudicatur a radice montium planicieq; in meridie excurrente, qui est totos Italiæ situs. Terra vero optima est tenera, i. temperatæ vbertatis: ipsaq; molli & facilis culturæ, nec madida, nec sitiens. Post vomerem nitescens, quam etiam recentem exquirunt alites improbæ vomerẽ comitantes: coruiq; aratoris vestigia ipsa rodentes. Certè Cicero lua altera doctrinarum, meliora, inquit, sunt vnguẽta quæ terram, quàm quæ crocũ sapiunt: hoc .n. maluit dixisse, q̃ redolent. Ita ꝑfecto illa erit optima terra quæ sapiet vnguẽta. Quòd si admonendi sumus, qualis sit odor ille terræ qui quæritur: sæpe contingit etiam illa quiescente sub Occasu solis, in quo loco cęlestis arcus capita sua deiecerit. Nam cum a siccitate sua continuo immaduerit imbre: tunc emittit illum suum halitũ diuinum ex sole conceptum, cui comparari suauitas nulla possit. Is de ipsa terra odor optimè iudicabit. Talis ferè in noualibus cæsa vetere silua, q̃ consensu laudatur, & in frugibus quidẽ serẽdis eadẽ terra vtilior intelligitur: quotiẽs intermissa cultura quieuit,

quod

quod in vineis non fit. Rerum aut omnium quędam sunt in alto secreta suo cuique corde prouidenda. Non eadem terra plerunque conuenit arboribus quæ frugibus. Nec pulla qualem habet Campania, vbiq; vitibus optima est, aut quæ tenues exhalat nebulas: nec lubrica mulus quoque laudata. Cretã in Albanensium Pompeianorumque agro & argillam, cunctis generibus ad vineas pingues, quanquam præpingues anteponunt. Quod accipitur in eo genere inuicem sabulum album. In Ticinensi & in multis locis nigram. Itemq; rubrum etiam pingui terræ permixtum infęcundum est.

De Agricolarum institutione. Cap. V.

ARgumenta quoque iudicantium sæpe fallunt. Non enim vtiq; lætum solum est, in quo proceræ nitent arbores, præterquam illis arboribus. Quid.n. abiete procerius, aut quæ alia vaxille possit in eodem loco. Nec luxuriosa pabula pinguis soli semper iudicium habent. Nam quid laudatius Germaniæ pabulis, & tamen statim subest arena tenuissimo cespitum corio. Affligit agricolam terra quæ carbunculus vocatur, eaque autem emendari putatur. Virgilius & quæ silicem serat, non improbat vitibus. Salsæq; terræ multa melius creduntur, tutiora vitijs innascentium animalium. Quasdam etiam pruinis, ac nebulis pasci diximus vites. Quid quod mutatur sæpe iudicata quoque & diu comprehensa? In Thessalia circa Larissam emisso lacu frigidior facta est regio, desieruntq; oleæ quæ prius fuerunt. Circa Philosophos quoque cultura siccata, regio mutauit habitum cœli. At in agro Syracusano aduena cultor elapidato luto Sole prodidit fruges, donec lapides regessit. In Syria terram leuem tenui sulco imprimunt vomerem, quia subest saxum exurens æstate semina. Trachia rigore, frugum sterilis est, æstibus Aphrica & Aegyptus. In Calchia Rhodiorum insula locus quidam est adeo fęcundus, vt suo tempore ordeum satum demetant, sublatumq; protinus serunt, & cum alijs frugibus metunt. Glareosum oleis solum amplissimũ est in Venafrano, pinguissimum in Bętica. Tanta est argumentorum ac soli varietas & differentia.

De Agri emendatione. Cap. VI.

TErra vero terram emendari præcipiunt, quidam iniecta ꝑ pingui super tenuem, ac gracili bibulaq; super humidam & præpinguem. Dementia operarij est, quid enim potest sperare qui talem colit. Alia est ratio terram alẽdi, in qua spissior vbertas intelligitur, ipsumq; genus margam vocant. Et sunt quidam terræ adipes, ac velut glandia in corporibus ibi densante se pinguedinis nucleo, leucargyllion vocans argillam candidam, qua in megarico agro vtuntur, sed tantum in humida frigidaq; terra fruges alit tophacea. Est & creta argentarea, qua maximè Britannia vtitur. Est & creta fullonia mixta pingui terra, pabuli quàm frugum fertilior, densior autem visco, gemini, modo solum strangulat. Columbinam Gallia suo nõie glecopelõ appellat, glebis cacitatur lapidũ modo sola gelatione ita soluitur, vt tenuissimas bracteas faciat. Hęc est æquo fertilis. Hædui Pictonesq; calce vberrimos agros facere, quæ sanè oleis ac vitibus vtilissima reperitur. Omnis autem marga arato iniciẽda est, vt medicamentum rapiatur, & fimi aliquantulum desiderat. Quę primo plus aspera, & quæ in herbas non effunditur, alioquin nouitate quæcunque fuerit solum lædat, nec sic quidem primo anno fertilis. Interest autem, & quali solo quæratur. Sicca enim humido melior est. Arido pinguius, & temperata alterutra creta vel columbina conuenit. Transpadanis adeo placet vsus cineris, vt anteponant fimo iumentorum, quod quia leuissimum est, ob id exurunt, vtroque tamen pariter non vtuntur in eodem arato, nec in arbustis cinere, nec etiam ad quasdã fruges. Quibusdam etiam satis terram pasci: Cato dicit. Segetẽ stercorant fruges, lupinum, faba, vitia, sic econtrario Cic. r. quia velluntur, & quia salsum est. Ordeum quoque fenum græcum & eruum, hæc omnia segetem exurunt, & omnia quæ velluntur. Præterea nucleos in segetem ne indideris. Virgilius quoq; lino segetem vrit, & auena, & papauere arbitratur, sunt vero plures sunt differentiæ sicut alibi dictum est.

De cultura herbarum hortensium. Cap. VII.

PAlladius de agricultura lib. i. Area vero partes ita diuidendæ sunt, vt illę in quibus Autumno seminabitur, verno tempore pastinentur. Quæ autem seminibus oportet in vere complere: Autumno tempore debent effodi: vna vtraq; pastinatio decoquetur algoris, aut solis beneficio. Serendi tempora licet per mẽses signentur certa, tñ sm̃ loci ac cęli naturam ab vnoquoq; sunt custodiẽda frigidis locis autumnalis satio fiat celerior, verna vero tardior, calidis enim regionibus & autumnalis pôt fieri serior & verna maturior. Quæcunq; sunt secunda, cũ crescit Luna seminentur. Quæ autem sunt secãda vel legenda cum minuitur. Plinius lib. 19. Quædam aũt meliora nascuntur acerua-tim sato semine q̃ sparso. Ita certè porrum serunt & allium in laciniis colligatum apium, etiam pusillo cauerna facta, ac fimo ingesto. Nascuntur autem, aut semine, aut auulsione oĩa. Quędam vero semine & surculo, vt ruta origanum ocimum. Præciduntur enim, & hoc cum peruenit ad palmæ altitudinem. Quędã & radice, & semine: vt cæpa, & allium, & bulbi. Eorum vero quæ a radice nascuntur radix diuturna & fruticosa est, vt bulbi, getij squillæ. Fruticant alia & non capite, vt apium, & beta. Caule reciso feræ quidem omnia regerminãt excepns, quæ nõ scabrosum caulem habent, lactucam a regerminatione suauiorem putant. Raphanus vtiq; iucundior est detractis folijs, antequam decaulescat: hoc & in rapis. Nam & eadem detractis folijs cooperta terra crescunt, & in æstate durant. Quædam etiam nascuntur non sata, vt mentastrum, nepta, intubum & pulegiũ. Peculiaris medicina est raphano, betæ rutæ, cunilæ, in aquis salsis quę plurimum suauitati ac fertilitati conferunt. Cætera aũt dulcium aquarum irrigua prosunt, vtilissimè quidem ex his quæ frigidissimæ, & quæ potu suauissimę. Minus vtilis è stagno, & quæ silices inducunt, qui herbarum semina inchoant. Præcipuè tamen imbres alunt. His autem rigandis, sunt horæ, matutina & vespera: ne infeructescat aqua sole. Ocimum tantum & meridiana etiam satum erumpere celerrimè putant, inter initia feruenti aqua aspersum. Omnia vero translata, meliora sunt, & grandiora, maximè porri, napique. Est etiam in translatione medicina: desinuntque sentire iniurias, vt getium, porrum, raphanum, apium, lactuca, cucumis, rapa.

De Incremento earum. Cap. VIII.

IN horto satorum celerrimè nascuntur, ocimum, blitum, napus, eruca, erumpũt. n. tertio die, anetum vero quarto, lactuca quinto, raphanus sexto, cucumis & cucurbita septimo, prior cucumis, nasturtium ac sinapi v. Beta æstate vj. hieme x. Atriplex viij. Cæpę xix. vel xx. Getium x. vel xij. Contumacius coriandrum. Cunila quidem & origanum post diem xxx. Omnium vero difficillimè apium al. enim die, cum celerrimè, maior ex parte emergit. Aliquid & seminum ætas confert, quia recentiora maturius gignuntur: in porro getio, cucumere, cucurbita. Ex vetere autem celerius proueniunt apium, beta, cardamum, cunila, origanum, & coriander. Mirumque apparet in betæ semine. Non enim tota, eodem gignitur anno, sed aliquid sequente, aliquid tertio. Itaque ex copia seminis nascitur modicè: quædã anno subpatiunt tantum: quædam sæpius vt apium, porrum, getium, hæc enim semel sata, pluribus annis restibili fertilitate proueniunt. Sicut autem dictum est supra. Semina porri, erucæ, lactucæ, apij, intubi, nasturcij, aiunt intrè prouenire, si serantur inclusa. Quædam autem vocamus ferulacea, vt anetum & maluas. Tradunt autores in Arabia maluas septimo mense arborescere, baculorumque vsum exemplo, alias exemplo præbere. Sed & arbor, & malua in Mauritania lixi oppidi æstuario, vbi hesperidum horti produntur fuisse: ipsaq; altitudinis pedes viginti, crassitudinis quam circumplecti nemo posset. In simili genere habebitur & canabis.

De morbis ac remedijs earum. Cap. IX.

MOrbos sentiunt & austeritas, sicut reliqua terræ sata. Nam & ocimum senectute: aliàs se necat & degenerat in serpillum, & sysimbrium in calaminthem, & ex semine brassicæ veteris rapæ fiunt. Atq; inuicem enecatur cuminum ab vno dorso nisi repurgetur. Est autem vnicaule radice bulbo simili, non nisi in solo gracili nascens. Alias priuatim cimini morbus est scabies, & ocimum sub canis ortu pallescit. Omnia vero mulieris menstrualis accessu flauescunt. Bestiolarum quoque genera innascuntur napis culices: raphano erucæ & vermiculi. Itemq; lactucis & oleri, vtrisque hoc amplius limaces & cochleæ. Porro vero priuata animalia quæ facillimè capiuntur iniecto stercore sedentia in id: ferro quoque non expedire tangi rutã, cunilã, mentam, ocimum: autor est Sabinus Tyro in libro Cepuricon quem Mecenati dicauit. Item cõtra formicas, videlicet nõ minimum hortorum exitium si non sint rigui, monstrauit remediũ limo marino, vel cinere obturatis earum foraminibus. Sed efficacissimè herba helyotropio necãtur. Quidã & aquã diluto latere crudo inimicã eis putãt. Infestant & culices hortos riguos. Præcipuè si sint arbustulæ aliquæ: hi galbano accẽso fugantur. Platearius vbi sup. Contra nebulas & rubiginem paleæ, ac purgamẽta pluribus locis p hortũ disposita, simul oĩa cũ nebulæ videntur instare, sunt cõburẽda. Cõtra grandinem quoq; multa dicunt: vt q̃ omne horti spaciũ alba vite p̃ cingatur. Aut ferramẽta quibus operandũ est vrsino sepo vngantur. Aliqui ẽt vrsi adipẽ cũ oleo tusum, telerũt falce qui hoc cũ putatum sunt, vngunt. Cuius rãta phibetur esse vis, vt nec gelu, nec nebula, nec aliqđ aĩal nocere possit. Cõtra culices ac limaces spargũt vel amurcã recentẽ vel ex caminis fuligine. Contra formicas si foramẽ habent in horto: noctuæ cor adiouncatur, si foris veniunt, oẽ horti spaciũ cinere vel cretæ candore signetur. Cõtra erucas semina

quæ spargenda sunt semperuiuæ succo, vel erucarum sanguine madefiant. Cicer serendũ est inter olera: propter multa portenta. Aliqui vero cinerem de fico super erucas spargunt. Itemque squillam vel in horto serunt, vel suspendunt. Aliqui mulierem menstruam incinctam solutis capillis, nudis pedibus cõtra erucas & cætera hortum circumire faciunt, & aliqui fluuiales cancros pluribus locis infra hortum configunt. Extinguuntur cimices amurca & felle bubulo locis perunctis, vel folijs hederæ tritis ex oleo, vel iniectis sanguisugis: denique vt olera animalia infesta non gerant, in corio testudinis omnia semina quæ spargenda sunt siccantur, vel etiam pluribus locis maximè origano & sulphure origes abiguntur. Itemque si cochlearum vacuæ testę vrantur: & eo cinere foramen inculcetur. Culices infosso galbano vel sulphore, mures si amurcam spissam patinæ infuderis, & in domo nocte posueris, adhærebunt, aduersus mures agrestes Apuleius asserit, semina priusquam spargantur felle bubulo maceranda: Talpas vt dictum est supra, dicunt Græci impletis fumo cuniculis vel fugere protinus, vel necari: Est etiam Græcorum opinio si nubes locustarum repente surrexerit, amari lupini, vel agrestis cucumeris aqua decocta, si mustæ mixta fundatur depelli.

De differentia ipsarum in radicibus, & folijs, & fructibus & floribus. Cap. X.

PLinius vbi sup. Hortensibus omnibus feræ radices singulæ vt raphano, betæ, apio, maluæ. Amplissima autem lapato, vt quæ descendat ad tria cubita: Siluestri minores tumidæ. Quibusdam tamen capillati sunt, vt maluæ & apio, quibusdam surculosæ, vt ocimo. Alijs vero carnosæ, vt betæ, vel magis etiam croco. Aliquibus ex cortice & carne constant, vt raphano & rapis, quorundam vero geniculati sunt vt graminis. Quæ radicem non habent rectam, statim pluribus nituntur capillamentis, vt attriplex & blitum. Squilla & bulbi ac cæpæ, & allium non radicantur nisi in rectum. Sponte nascentium quædam numerosiora sunt radice, quàm folio, vt calaa perdiorum & crocum, & alia quoque multa folia cadunt a cacuminibus origani inulæ, & aliquando rutæ iniuria læsę. Maximè vero concaua sunt cæpæ & getio, florent cum fraxino serpilum, abrotanum, napi, raphani, menta, ruta. Et cætera quidem deflorescunt cum cœperint, ocimum autem particulatim, & ab vno incipit. Qua de causa diutissimè floret hoc, & in helyotropio herba euenit, flos autem alijs candidus alijs luceus, alijs purpureus. Semina plurimis sunt rotunda, & aliquibus oblonga. Paucis autem, vt attriplici foliacea & lata, quibusdã angusta & caulicularia, differt & colore nigro candidoq;: porro duritie surculacea in folliculo sunt raphano, synapi & rapo. Nudum est semen coriandri, aneti, fęniculi, & cimini, cortice aũt obductum bliti, betæ, lactucæ, attriplicis, & ozimi, ac lactucis in lanugine Nihil ocimo fęcundius. Quæ in cortice sunt difficillimè maturescunt, maximèq; ocimum, & gyt. Siccantur olea, & sunt fęcunda. Cæterum in hortis nascentiũ, alia bulbo cõmẽdantur, alia capite, alia caule, alia folio, alia vtroque, alia cortice, alia cute, aut cartilagine, alia carne, alia tunicis carnosis, aliorum fructus est in terra, aliorum vero nõ nisi extra. Et q̃dã iacent ac crescunt, vt cucurbitæ & cucumis, eademq; pendent, q̃q̃ grauiora multo, & his q̃ in arboribus gignuntur. Sed cucumis cartilagine, & huic.n. cortex in lignũ transit maturitate. Conduntur terra raphani, & napi, & rapæ atq; alio modo inulæ siser & pastinaca. Quod aũt ad permutationẽ seminum attinet. Quibusdã ea hortolanis firmitas maior est, vt coriandro, betæ, nasturcio, sinapi, erucæ, cunilæ, & fere acribus. Infirmiora vero sunt attriplici, ocimo, cucurbitæ, cucumi. Singula genera sunt ocimo, lappato, blito, nasturcio, erucæ, attriplici, coriãdro, aneto. Hæc.n. vbiq; eadẽ sunt, nec melius aliud alio vsquã. Ecõtra vero plura sunt genera apij, betæ, ferulæ, ac olerum cæterorum, de quibus dicendum est infra.

De herbis quæ nascuntur sine radicibus. Cap. XI.

IN rerum autem miraculis maximum est, quid nasci vel viuere sine vlla radice. Tubera vocantur hæc vndiq; terra circundata, nullisq; fibris aut saltem capillamentis nixa, nec vtique exuberante loco in quo gignuntur, aut rima agente, nec ipsa cohærent terræ. Includuntur etiam cortice, vt planè, nec terram esse dicere possumus, nec aliud q̃ callũ terræ. Siccis hæc ferè sabulosis fructicosisq; nascuntur, & excedunt sępe magnitudinem mali cotonei etiam librali pondere, duo sunt illorum genera, videlicet arenosa dentibus inimica, & altera sincera. Distinguuntur etiam colore russo, ac nigro, & intus candido, laudatissima crescunt in Aphrica. Laertio licinio prætorio viro iura reddente in Hispania Carthagine: paucis his annis scimus accidisse mordenti tuber, vt deprehensus inde denarius, primos dentes inflecteret. Quo manifestum est terræ naturam in se globari, quod certum est ex his quæ nascuntur, & non possunt seri. Simile est quod in Cyrenaica prouincia vocant mysi præcipuum suauitate odore & sapore, sed carnosius, & q̃d in Trachia ceraunium: de tuberibus peculiariter hæc traduntur. Cum fuerint imbres autumnales ac tonitrua crebra, tunc nasci & maximè è tonitribus, nec vltra annum durare, verum autem esse tenerrima. Sunt & in fungorum genere. A Græcis dicti peziœ, quæ sine radice vel pediculo nascuntur. Ad hos proximum dicetur laserpicium auctoritate clarissimum, quod Græci silphiũ vocant, in Cyrenaica prouincia repertum, cuius succum vocant laser, magnificum in vsum medicamentisq;, & ad pondus argentei denarij pensum. Actor. Hæc ideo de fungis & tuberibus, hic posuimus, quoniam hæc inter olera ponit Isidorus. Nunc de herbis hortolanis, & satiuis per singulas species more nostro per ordinem alphabeti procedamus.

A

De Abrotano. Cap. XII.

PLinius libro vigesimoprimo. Abrotanum est herba iucundi odoris & grauis, floret æstate: flos eius est aurei coloris, vacuum, sponte prouenit. Seritur autem semine, melius quam surculo vel radice. Copiosum quidem semen est amaraco, æquè quàm abrotano. Sed abrotano radix est vna alte descendens, Cæteris autem in summo terræ leuiter hærens. Duorum traditur esse generum: campestre scilicet ac montanum. Hoc fęmininum: illud marem intelligi volunt, amaritudo absinthij in vtroque: vsus est folijs, sed maior seminis, ad calefaciendum. Ideo actuis est vtilissimũ orthopnoicis conuulsis, & ruptis ac lumbis: vrinæ angustijs, datur ad bibendum manualibus fasciculis decoctis ad tertias partes, ex his quaternis cyathis bibitur: datur & semen tusum in aqua pondere dragmæ, prodest & vuluæ, concoquitur panis cum farina ordeacea, & oculorum inflationi illinitur. Physicus. Abrotanum herba est ramosa: minutissima habet folia, flores vel semina minutissima, & aurosa, boni odoris & grauis, gustu amara. Semen eius cum aqua tritum & potum suspiriosis, sciaticis, & his qui vrinam difficulter emittunt prodest, & paraliticis. Idem menstrua mouet. Contra venena & morsus serpentium in vino potum subuenit. Cũ oleo tritum, & corpori superlinitum contra febres frigidas prodest. Serpentes etiam vel sparsum, vel incensum fugat. Principaliter autem contra sphalongionum & scorpionum ictus prodest. Auicenna in secundo Canone medicinæ. Abrotanum est calidum in primo gradu, siccum in secundo: subtile, amarũ, adustum, confert alopiciæ. Idem decoctum cum quibusdam oleis barbam celerius nasci facit propter suam apertionem, constringit sanguinem gingiuæ. Idem resoluit apostemata flegmatica: menstrua prouocat, & extrahit fętum: lapidem vesicæ & renum frangit Iniunctum cum oleo confert rigori febris, bibitum cum vino confert venenis, vermes quoque venenosas quando sterniuntur, fugat & interficit. Decoctum cum oleo stomachum calefacit, & etiam caput similiter. Vulneribus autem recentibus non est conueniens, sed mordicat ea. Constantinus vbi supra. Abrotanum est calidum in secundo, siccum in primo. In cuius apozimate mulieribus sedentibus menstrua prouocantur, secundinã fętusq; mortuos expellit. Idem quoq; lapidem frangit, stranguriam soluit Potatumque lumbricos & ascarides occidit. Puluerizatum & mixtum ordei farina, soluit apostemata dura. Cinis eius cum oleo vetusto mixtus alopeciam sanat, occurritq; locis pilos non habentibus. Abrotanaleon epytimarum rigorem tollit febriũ. Macer. Tertius abrotano legitur gradus esse caloris: Vnde iuuat neruos & causas pectoris omnes. Illius eliat si sit decoctio sumpta. Sic quoq; dispnoicis prodest tussimq; repellit. Et prodest lumbis, sic vuluæq; querelis. Omnibus his crudum cum vino proderit haustum Vrinam purgat sic & præcordia mundat. Sic curat sciasim, sic sumptum menstrua purgat. Serpẽtes nidore fugat, bibitumq; venena Illorum extinguit, sedat quoq; frigora febris. Anteq̃ venenatus si mixto sumit amne. Aut oleo quo decoquitur si membra perungas. Lumbricos ventris hanc sæpe bibendo necabis. Huic panis micas, & mala cidonia iungens. Insimul amne coquas, oculorum cocta dolori Apponas, vel feruori curabis vtrumque. Stirpes infixas vel spinas detrahit ipsum, Appositum per se vel adeps si iungitur illi. Hoc etiam venerem puluinis subdita tantum. Incitat in venerem, nociuis potata resistit.

I

De Acalisice & acetosa. Cap. XIII.

DIascorides. Acalisex vel vt alij dicunt iguida: Latinè dicitur vrtica, eius altera maior, altera minor: quæ & vsualis est, simplex cum tenui semine folijsque minus apertis: altera vero est agrestis cũ densioribus, atque nigrioribus & latioribus folijs. Quæ cataplasmati imposita corporis fricationem dolorem, atque pruritum faciunt. Sed recorporatiuæ virtutis sunt. Similiter lienosis medentur similibusque durities: & his etiam, qui vexati fuerunt ab animalibus venenatis. Eadem cocta & contrita ventrem emolit. Semen eius perfectam tentiginem, ac ventrem mouet: folia semenque dyaforetica

tica sunt, & leptomerica abundant in virtute: sanatque sine nimia calefactione: humores pingues ac glutinosos educit ex thorace ac pulmone, habet aut in se ventositatis aliquid ad luxuriam prouocandam, & libidinem excitandam. Est autem aca lisex valde calefactoria, qui morbum regium emendat, ex vino potata. Semen eius missum in antidotis, prodest colericis. Cum melle tritum, & in modum electuarij datum tussim veterem ex frigore conceptam emendat, ac humores calore suo dissoluit. Auicenna. Acetosa herba alia est domestica, alia siluestris, quæ dr̄ etiam siluestris sicla: siluestris in omni re fortior est, & natura in primo frigida est, & sicca in secundo, & semen eius frigidum in primo, & siccum in secundo. In ipso est stipticitas & resolutio parua: & acetosa magis est stiptica. Et illa quæ non est vehemētis rubedinis, plus nutrit, & est endiuiæ similis. Coleram superat omnis: & humor eius est laudabilis. Radix eius cū aceto, confert vlcerosæ scabiei, & cocta cum vino confert in emplastro impetigini. Ex ea quoq; fit emplastrum scrofulis. Et dicitur, ꝙ si radix eius suspendatur collo habentis scrofulas iuuetur ea. Colluitur ad dentem dolorosum os cum succo eius, & decoctio in vino confert apostematibus quæ sunt sub auribus, confert ictericiæ nigræ cum vino sedatque nauseam. Et dicitur, ꝙ in eius folijs est quædam lænificatio, & in semine cōstrictio. Dixerunt tamen quidam, ꝙ in semine acetosæ non fixo lubricitas est, & lænificatio. Radix eius trita confert fluxui matricis, cum vino bibita, & lapidem in renibus frangit, viscositas quæ in ipso est, confert intestinorum rasuræ, quæ accidit ex siccitatis superfluitate. Confert etiam puncturæ scorpionis, & propriè siluestris. Et si semen eius administretur ante puncturam, non ei punctura nocebit.

De Allio & eius natura. *Cap.* XIIII.

ISidorus. Allium dictum est, eo quod oleat. Ambrosius in Exameron lib. 5. Allium tantam vim odoris habet, vt eum Leopardus sustinere non valens, fugiat: vnde si quis allium alicubi confricauerit, Leopardus inde resilit, nec resistit. Plinius de histo naturali lib. 19. Allium ad multa vtilis præcipuè medicamenta prodesse creditur. Tenuissimis, & quæ separantur in vniuersum velatur membranis, mox pluribus coaugmentatur nucleis, & his separatim vestitis asperi saporis, & quo plures nuclei fuere, hoc est asperius. Tædium huic quoque halitu, vt cepis nullū tamen coctis. Generum differentia. In tempore præcoa maturescit la diebus. Allium Cipram Græci vlpicum appellauere. Allij anfiscoridion præcipuè Aphricæ celebratum inter pulmentaria ruris: grandius allium tritum cum oleo & aceto mitum quātum increscat spuma. Quidam & allium vlpicum in plano vetant seri, castellatumque grumulis imponi distantibus inter se pedes ternos. Inter grana debent interesse quatuor digiti, simulque, vt folia eruperint sariri. Grandescunt quo sæpius sariuntur. Et maturescentium depressi caules in terra obruuntur, sicq; ne in frondem luxurient cauetur. In frigidis vtilius vere seri, quàm Autumno. Cæterum vt odore careat hæc omnia cum Luna sub terra sit iubētur seri, & cum in coitu colligi. Menander è Græcis auctor est. Allium edentibus si betæ radicem in pruna tostam superederint, odorem extingui. Sunt qui & allium, & vlpicum inter compitalia & saturnalia seri aptissimè putent. Allium & semine prouenit, sed tardè: primo enim anno porri crassitudine capite efficitur. Sequenti diuiditur tertio consumatur, pulchriusque tale a quibusdam æstimatur. In semen eaire a quibusdam vetatur, sed intorqueri cauli sationis gratia, vt caput validius fiat. Quòd si diutius allium, aut cępe inueterari libeat, aqua salsa tepida tingenda sunt capita, sic diuturniora fient, & vsui meliora, sed in satu sterilia. Alij contenti sunt ea primo super prunas suspendisse, sicq; ne germinent arbitrantur abundè profecisse. Quod allium cępamque extra terram, certū est facere, & cauliculo acto euanescere. Aliqui & allium palea seruari putant optimè. Allium est in aruis, sponte nascens alliū vocatum, quod aduersus improbitatem auium depascētium semina coctum ne renasci possit, abijcitur. Statimq; illud cū deuorauerint aues, stupentes manu capiuntur, & si paululum se commouerint, aliàs cōmorauere resopitæ. Est & aliud siluestre, quod vi sinum vocant, odora molli, capite prætenui, folijs grandibus. Palladius vbi supra lib. 2. Mense Ianuarij allium & vlpicum bene seri potest, sed allio alba terra proficiet. Idem in li. 12. Mense quoque Nouembri allium, vel vlpicum seritur bene, terra maximè alba fossa & subacta sine stercore. Sulcos in areia oportet fieri, & in locis altioribus semina poni quatuor digitis separata, nec altius fossa, æqualiter sarculanda sunt, & inde plurescent. Si capitatum facere volueris allium vbi cęperit caulis prodire, proculca, sic quoq; succus reuertetur ad spicas. Fertur autem si Luna sub terris posita seratur, & iterum sub terris latente Luna vellatur allium, odoris feritate cariturum. Denique vel paleis condita, vel fumo suspensa, durabunt allia.

De virtute ipsius in medicina. *Cap.* XV.

PLinius lib. 20. Allij magna vis est contra aquarum, & quorumlibet locorum mutationes. Odore serpentes abigit, & scorpiones odore, & olum bestiarum ictibus medetur, ac priuatim contra emorroidas cum vino illinitur. Contra canis morsus, & in vulnera cū melle imponitur. Suspiriosis coctum, aliqui crudum, aliqui & tritum in lacte dederunt. Praxagoras & contra morbum regium vino miscuit, & contra ileum in oleo & pulte sic illinitur, strumis quoque. Antiqui & insanientibus dabant crudum: Dyocles autem freneticis lixum contra anginas tritum illud imponi, & gargarizare prodest. Dentium dolores tribus capitibus in aceto tritis minuit, vel si aqua decocta colluantur, & in concaua dentium addatur, ptyriases & prurigines sanat potum, itemque cum aceto vel nitro tusum. Cōpescit distillationes cum lacte coctum vel tritum, & cū caseo molli permixtum. Quo genere & raucitatem extenuat. Coctū vtilius est crudo, elixumq; tosto, sic & voci cōfert. Tineas & aīalia reliqua interaneorum pellit, in aceto mulso coctum. Tenasmo in pulte medetur. Temporum doloribus illitum valet elixum, & pustulis cum melle coctum deinde tritum. Tussim curat, cū adipe vetusto, vel cum lacte coctum, aut si sanguis etiā excreetur, vel purulenta sint. Et pituitæ sub pruna coctum potum, & cum melle pari modo sumptum. Conuulsis autem, & ruptis cū sale & oleo prodest. Nam cum adipe tumores suspectos sanat. Extrahit etiam fistulis vitia cum sulphure & resina: valet etiam contra sacros ignes. Suggillata vel liuentia reducit ad colorem. Ea melle combustum credunt, & comicialem morbum sanari: si quis eo in cibo vtatur ac potione. Sed & caput vnum ipsius cū laserpicij obolo in vino austero potū ī quartanas excutere. Suppurationes quantaslibet sanat, fractę fabę incoctum, & in cibo sumptum, donec sanitatem restituat: facit & somnos, & in totū rubicundiora corpora: venerem quoque stimulat, cum viridi coriandro tritum, & è mero potum. Porro vitia eius sunt, ꝙ oculos hebetat: inflationes facit: stomachū lędit, & copiosius sumptum sitim gignit. Cæterum contra pituitam & gallinæ, & gallinaceis prodest in cibo farre mixtum: iumentis quoq; vrinam reddere, non torquere tradunt: si eo trito natura tangatur. Hipocrates in quadā epistola. Alliū callidum est vrinā deducit & mingitur. Corpori quidem bonum est, oculis vero perniciosum.

De speciebus eius. *Cap.* XVI.

AVicenna in secundo Canone. Allium aliud est domesticū: aliud siluestre, quod est amarū & stipticum: est etiam aliud quod dicitur porrinum, & est compositæ virtutis ex allio & porro. Est & aliud quod dicitur alliū serpentis. Est autē alliū calefactiuum & exiccatiuum in tertio vsq; ad quartū, & siluestre plus alio: allium resoluit inflationē valde: & est vlceratiuum & adustiuum cutis. Alli montani decoctio bibita & superuncta, lendes & pediculos interficit. Cinis eius cum melle iunctus sup morpheam & occultationi oculi cōfert. Confert & alopiciæ factæ ex materijs putridis. Allium siluestre vulnera fraudulēta facit cohęrere: quando recēs super ea ponitur. Idem allium assatum sedat dolorē dentium: vocē & guttur clarificat decoctum. Confert & tussi antiquæ & doloribus pectoris, ex frigore. Idem allium confert puncturæ vermium venenosorum ac serpentum, & morsus canis rabidi: debilitat autē visum, & attrahit bothor in oculos. Quando sedetur in decoctione foliorum eius prouocat vrinam, & menstrua prouocat, & secundinam educit: propter vehementiam aūt exiccationis & resolutionis suæ, coitum impedit quandoque. Diascorid. Alij genera duo sunt: vnum, s. hortiuum, aliud quod in Aegypto nascitur, sed nō satis dissimile, virtus ei est incisiua, inflatiuis, stiptica, calida, ventrē purgat, stomachum siccat, sitim cōmouet: corpora vulnerat, lumbricos latos excludit, vrinā prouocat, morsibus venenatis mirificè prodest, fluxum sanguinis abstinet. Cum vino bibitū rabidi canis morsum nocere nō sinit. Comestū aūt arterias limpidat, tussi tēporali subuenit, pediculos & lentes occidit. Cōbustū & cū melle tritum & impositum, liuores tollit, & alopicias detergit, &c. Constan. vbi sup. Allium duplex, domesticum & siluestre, s. scordeon: domesticum calidū est in medio quarti gradus, qd̄ nocet calidis naturaliter. Acutū. n. coleram cito se cōburentē generat. Sed flegmaticis prodest, & eis qui præparati sunt ad paralisim. Sperma desiccat, opilationemq; crossam, & ventositatē dissoluit, ventrem humectat. Vnde Hipocras. Allium solutionē facit, vrinā prouocat, visui nocet, quia propter multā dissolutionē & desiccationē, quā agit, visus deficit. Valet cōtra morsus reptiliū, & oēs dolores quasi tyriaca magna: vnde qdam dicūt illud tyriacā rusticorū. Idē in pātegni. Allia calidiora sunt cępis & fęciora: acuta sunt & dolorē capitis faciunt: q̄ si coquantur ardor ille amittitur: potioni, q̄ cibo meliora sunt, cocta magis nutriūt q̄ cruda: sanitatē custodiunt, qa calorē naturalē cōfortāt, digerere faciunt. Platea. Alliū inquit crossā dissoluit ventositatē, vē-

magis est color herbacei, caule tenui, radice quoque parua, semine papaueri rotuodo simili, hæc sui sexus faeit partus. Mares autem femine tantum differunt, quod est incipiente olina, vtisque bibitur in vino. Diascorides. Psillium aut quadrosaphilon quam d eunt siculi crystallion aut quinomellam, habet folia coronopidi similia & aspera, virgasque duabus palmis longas, frutex eius est pilosa, coma eius a medietate virgæ incipit, in qoa duo vel tria sunt capitella constricta. Semen eius est simile pulicibus nigrum & durum, cuius est frigida virtus, in campis nascitur. Auicenna. Psillium est duorum colorum, hiemale & æstiuum. In secundo gradu frigidum est & humidum, & ex eo melius est magis crossum, quod & in aqua submergitur. Quod ex eo fixum est, in oleo roseo inuolutum est stipticum. sedatque dolores emplastri more cum aceto superpositum. Super apostemata calida & formicam & erisipilam administratum cum aceto conquassatum. Et ex ipso fit emplastrum corrosiuum, spasmoque neruorum, podagrę, ac doloribus calidis iuncturarum. Sodę quoque calidæ confert eius emplastrum capiti superpositum. Idem pectus lenit. eiusque mustilago cum oleo roseo confert siti coletice vehementi, frixum in oleo roseo inuolutum stringit, ac dissenteriæ confert proptèque infantium. Quod ex ipso est mutilaginosum, com oleo roseo vel violaceo bibitum sedat inflammationem febrium acutarum. Plateartus. Psillium est in tertio gradu frigidum & humidum. Semen eius, quod etiam sic vocatur, in æstate colligitur, ac per annos decem seruatur, virtutem habet infrigidandi & humectandi. Contra linguæ ariditatem in acutis febribus. Psillium in subtili panno ligatum in aqua ponitur, & postquam maiorem viscositatem receperit aliquantulum comprimitur, postea lingua cum tali aqua frequentissimè illinitur, & cum cultello ligneo raditur. Contra sitim & siccitatem spiritualium vt in acutis in aqua ponitur, quodque supernatat abijcitur, & quod in fundo residet com frigida datur. In tympis quoque contra acutas rectà ponitur, & contra dissentericam in testa combustum & puluerizatum cum aqua rosacea vel ouo sorbili datur. Emplastrum ex eo cum oui albumine & aceto & aqua rosarũ, cõtra sanguinis fluxũ e naribus valet, supra frontẽ & ipa positum. Cõtra etiam apostemata calida valet saccellus eius seminae plenus & in succo alicuius herbæ frigidæ superpositus.

De reubarbaro & reuponttco. Cap. CXXVI.

ISidor. Reubarbarum dicitur, quod in sola barbarico trans Danubium inuenitur. reuponticum quod circa ponticum colligitur. Et idem dicitur reu quod radix quasi radix, barbarica vel pontica. Plateartus. Reubarbarum quod in Iudia & vltra marinas partes reperitur, radix est cuiusdam arboris, quasi quædam tuberositas. Eligitur illud quod graue est in suo genere & nõ perforatum, quod etiam cum frangitur, interius habet quasdã venulas distinctas, hinc russas, hinc subalbidas, hinc croceas, & commasticatum tingit quasi crocus, virtutem habet purgandi coleram principaliter & diureticam, competenter ponitur in syrupis contra febres acutas. Contra calefactionem epatis, & opilationem ex calida causa, datur cum aqua calida. Reupõticum simile est reubarbaro, sed non contingit sicut illud, habet virtutem mundificandi & consortandi ex põticitate, & diureticam ex qualitatibus. Aqua decoctionis eius, vel succus feniculi cum eo datus soluit opilationem splenis & epatis ex frigida causa, puluis eius cum melle datus lumbricos occidit. Diascorides. Reuponticum in Bosphoro nascitur, & sic ad Græciam deportatur. Radix est aliquantulum vasta & incrossata, cẽtaureæ maiori similis, sed breuior atque fragilis, leuis in pondere, sine odore, gustu amara, leniter stringens, & si masticetur glutinosa fit, & croceis coloris, habet autem vires efficaciter stringentes. Ob hoc in vino lymphato adhibita fomento inflationes desiccat, vulneraque glutinat, & sanguinis abundantiam reprimit. habet in se maximam temperandi substantiam, quia retinet in se terreni frigoris, & caloris partem. Est etiam leptomeris, vnde potata ad spasmata reumatica iuuat, & leniores impetigines sanat. Scioen reprimit & luxuriam tollit, cum aceto bibita emptoicis, & dissentericis est iuuatiua. Bibita quoque stomachi tollit inflationem, eiusque lassitudinem prohibet ac dolorem. Spleneticis, & epaticis proficit, conquassationes corporis reficit, ac de alto cadentibus subuenit, lumbis etiam & torsionibus Thoracis Hipocondrijs est salutaris. Stericas, & sciaticas causas compescit. sanguinem reijcientibus adhibetur vtiliter asmaticis subglutientibus prodest. Dissentericis maximum præstat effectum. frigoribus typicis singulare est remedium, morsibus venenatis occurrit, cum aceto impositum zernas, & liuores limpidat, & similiter cum aqua timores omnes tollit. Auicenna. Reubarbarum adulteratum spissius est ac vehementius stipticum. Purum autem est vehementius rarum & minus stipticum, & est croceæ tincturæ. In ipsa est terrestas amara propter actionem igneitatis in ipsa. Confert panno ac vestigijs super cutes remanentibus, quando cum aceto linitur. Ex eo fit emplastrum ad apostemata calida. confert etiam impetigini cũ aceto. Eius epithima casui ac percussioni cõfert, valde pdest & contusioni lacertorum & rupturę. Confert asmati & sputo sanguinis, & epatis stomachique doloribus intrinsecis, singultui, & dolori punitiuo ventris, ac dissinteriæ, ac dolori renum & vesicæ, atque matricis, & fluxui sanguinis, ac febribus antiquis. Splenem attenuat, & morsui vermium venenosorum remedium est. Constan. vbi supra. Reu aliud est indicum aliud ponticum. Indicum est laudabilius, calidum & siccum in secundo gradu. Quoddam stipticitatis, & acuminis habet, stomacho defecto valet, ventositatem & epatis dolorem, & splenis duritiem, & hipocuodriam, & extensionem curat, renum ac vesicæ dolorem & matricis extirpat. Sanguinem de pectore manantem constringit, anhelitus singultum, vulnera intestinorum, diuturnam solutionem, ac prolixam febrem amputat. faciẽ & cutẽ a lentiginibus, & impetigine mũdificat. Cõtra reptiliũ morsus facit puluerizatus, & cum aceto temperatus.

De rosmarino. Cap CXXVII.

ISidorus. Rosmarinum latini ab effectu herbam salutarem vocaut, folia habet feniculi similia atque aspera, & rotatim terræ prostrata. Platearius. Rosmarinus est herba calida & sicca, cuius folia & flores competunt vsui medicinæ. Flos autem anthos dicitur, vnde fit electuariũ quod dicitur dianthos. In locis marinis crescit, vnde & nominatur, habet virtutem confortandi ex aromaticitate, dissoluendi ex caliditate, extergendi & mũdificandi & consumendi ex siccitate, & virtutem diaforeticam ex calore apertiuo te. Cumque calida & sicca esse dicatur in excellibus ab auctoribus non determinatur. Herba ipsa libanotides, vel dendrolibanum dicitur. Quidã tñ dicunt ꝙ sit frutex, alij vero ꝙ herba sit. Cum inuenitur in medicinis receptio anthos, vel rosmarini, debent poni flores folia vel libanitidos, vel dendrolibani. Flores ad solem desiccati per annum seruantur in efficacia molta, similiter & folia, contra Syncopim & Cardiacam passionem datur dianthos cum vino decoctionis ossis de corde cerui, vel decoctio fit in vino vel aqua rosarum, ipsumque vinum datur patienti, vel aliter ex succo foliorum & aqua rosarũ & succo pastinacæ addito zuccaro fit optimus syrupus, & puluere ossis de corde cerui, vel in tali herba datur. Cõtra frigiditatem ac debilitatem cerebri rosmarini decoctio in vino fit, & patiens discooperto capite fumum recipit. Contra vuæ humiditatem acetum vel vinum decoctionis eius gargarisatur. Contra stomachi frigiditatem, & ad digestionem confortandam dianthos, vel vinum decoctionis eius, & masticis masticatur. Contra stomachi dolorem & intestinorum ex ventositate vinum decoctionis eius, ac cimini potatur. Contra stranguriam & dissuriam flores eius, vel saltem folia in vino cocta pectini cathaplasmantur. Ad menstrua prouocanda, matricem mundificãdam, & conceptum iuuandum fit ex aqua decoctionis eius fomentum. Mulieres Salernitanę flores in oleo mustelli decoquunt, & ita supponunt. Ex sinonymis. Notandum ꝙ hoc nomen anthos apud græcos pro quolibet flore sumitur, sed apud nos propriè rosmarini vel libanotidis anthos dicitur. Diasco. Libanotida quam Romani rosmarinum vocant, eo ꝙ in corona componitur. habet virgas tenues longas, & virides, in quibus sunt folia spissa & oblonga, de foris alba, deintus viridia, cum odore graui. Virtus est ei termantica & leptomerica extenuatoria & purgatoria, histericis medetur, acopis confectionibus, & glutinis necessariè miscetur.

De Sabina & Saliunca. Cap. CXXVIII.

PLinius li. 24. Sabina quæ a græcis brathij dicitur, duorum generum est. Altera similis est Amaraco folio, altera cupressio. Ideoque quidam dixerunt eam cupressum creticam. In medicamentis vero duplicato pondere assumitur, & eosdem effectus habere quos cynamom traditur. Collectiones minuit, nomas compescit. Illita purgat vlcera. emortuosque partus extrahit apposita & suffita. Igni sacro & carbunculis illinitur, & cum melle ac vino pota morbo regio medetur, pituitas quoque gallinacei generis herbæ fumo tradunt sanari. Constan. vbi supra. Sabina in tertio gra. calida & sicca, humores attenuat, vrinam & menstrua prouocat. Platearius. Sabina est herba in secundo gradu cali. & sicca. folia eius medicinæ competunt, ac per annum seruari possunt. Virtutem habet diaforeticam & extenuatiuam. Contra vitium matricis, stranguiriam, dissuriam eius folia cõtrita in vino & oleo decoquantur, & super pectinem cathaplasmentur. Ad idem valet ex ea fomentum. Contra vitium pectoris ex frigida causa, & contra stomachi dolorem & intestinorum ex vẽtositate datur vinum decoctionis eiusdem herbæ. Contra tenasmon ex frigida causa, folia eius contrita in aceto forti & vino decoquuntur, vt fumum patiens suscipiat per inferiora. Diascorides. Saliunca est genus herbæ quæ radiculas, & folia habet subrussa, floresque plurimos a terra refossa, in modum stipularum constringitur. Nascitur autem in lapidibus summis, & Norica regione. Illa vero optima est quæ est odorifera recens, & sine sabulone plurimosque ramulos, & radices habens, potest ergo eadem quæ & spica, quamuis deformior sit. Plinius li. 21. Odoramentorum multa nihil attinent ad coronamenta, vt iris atque Saliunca, quanquam vtraque nobilissimi sit odoris.

odoris. Saliunca quidem foliosa, sed breuis est, & quæ necti non possit, radici numerosæ cohæret, herba verius est quàm flos, veluti manu pressa, breuiterque sui generis cespes: hãc Pannonia gignit & Norica alpiumque aprica vrbium eporedia tantę suauitatis, vt metallũ esse ceperit: vestibus eam interponi gratissimũ est: huius radix in vino decocta vomitiones sistit, stomachumque corroborat. Ex sinonymis. Saliũcam intelligunt quidam in medicinis pro ancusa, sed in aurea Alexandria recipitur pro ea spica celtica.

De Satyrione & saxifraga. Cap. CXXIX.

ISidorus. Satyrion dicta est a satyris propter incendium libidinis, Venerem enim suscitat. dicitur & orchis, eo ꝙ radix eius in modum testiculorum sit, quos græci orchi vocant. dicitur etiam leporina, eo ꝙ caulem mollem emittat. Plinius libro 26. Concitatricem vim habet satyrion, cuius genera sunt duo, vna longioribus folijs, quam oleæ, quatuor digitorum caule, purpureo flore, gemina radice ad formam testium humanorum, alternis annis intumescente ac residente, altera orchis, cognominatur, & fœmina esse dicitur: fœmina distinguitur internodijs, & ramosiore frutice, radice fascinis vtili. Nascitur ferè iuxta mare: hæc tumores, & vitia partium erumpentia illita sedat, cum polenta vel per se trita. Superioris radix in ouino lactè data neruos intendit. Eadem ex aqua remittit. Græcis satyrion, folijs lilij rubri minoribus, & tribus non amplius e terra exeuntibus tradunt caule leni, nudo, cubitali, radice gemina. cuius inferior pars, & maior mares gignit, superior ac minor fœminas. Est & aliud genus satyrion quod erithraicon appellant, semini viticis maiori, leni, duræ radices, cortice rubro, intus album includitur, sapore subdulci, fertur in montosis inueniri. Venerem etiam si omnino manu teneatur radix stimulat. Magis adeo si bibatur in vino austero. Arietibus quoque & hircis segnioribus in potu dari. Et a Sarmatis equis ob assiduum laborem pigrioribus in coitu, quod vitium prosedanum vocant: vim eius restinguit aqua mulsa aut lactuca sumpta. In totũ quidẽ græci cum concitationem hanc volunt significare, satyrion appellant, sic & crategin cognominantes, & thelicomon, quarum semen testium simile est. Diascorides. Satyrion multi vocant trifolium, eo ꝙ habet tria folia super terram expansa lappatio vel lilio similia, sed breuiora & colorata, virga est illius leuis, & mollis, longa cubito vno, floresque profert lilio candido similes, radix eius similis est bulbo, rotunda est vt mela, & a foris rufa, hæc cum vino nigra bibita ventrem stimulat. Satyrion ellitrachioços, semen habet semini lini simile sed maius, ac leue, lucidum & forte. Radix eius corium habet tenerum aforis rufum & intus album, dulce gustu & eustomachum. Nascitur in locis montuosis, & vbi abundat radius solis fertur, ꝙ hæc herba manu tenta Venerem stimulat, cum vino bibita acriter coitum excitat. Satyrion tertia ramulos habet oblongas, radicemque habet duplicem quasi testiculos, florem habet purpureum & exalbidũ. Radix potata veneris actus prouocat. est enim humidæ & calidæ temperantię, libidinem excitat. Succus radicum inunctus lippitudines optime curat. Constantinus, vbi supra. Satyrion in tertio calida & humida, libidinem augmentat cum vino bibita. Galienus, & Diascorides in hoc concordati sunt dicentes, Satyrion paralyticis esse vtilissimum. Platearius. Satyrion calidum est & siccum in tertio gradu, virtutem habet attrahendi, valet ad artheticam. Isido. Saxifraga dicitur eo ꝙ semẽ eius petras in vesica frangat & comminuat. Platearius. Saxifraga calida est & sicca in tertio gradu, vtitur decoctionis radicis eius, quæ sola competit vsus medicinæ, valet contra stranguriam & dissuriam & vitium lapidis, & contra iliacam passionem. Puluis etiam adhibitus ad idem valet per tres annos seruatus.

De Scabiosa & scamonea. Cap. CXXX.

PLatearius. Scabiosa est herba sic dicta, quia contra scabiem valet, & est in secũdo gradu calida & sicca, virtutem habet dissoluendi etiã consumendi & mundificandi. Succus eius cõfectus in oleo nucum aliquantulum decoquitur, & sic ex eo contra scabiem vnguentum efficitur. ad surditatem auris factam ex sanie, succus oleo in quantitate modica immiscetur, aurique infunditur. Contra serpiginem & impetiginem ex ipsa herba locus confricatur, & contra lepram maxime quando fit ex felle putrefacto succus eius in quantitate quatuor vel tertiarum vel quinque datur. Cõtra emorroides scabiosa & fleginus in vino bulliuntur. & est cathisma e facto subcathaplasmatus. Idem quoque fit contra condilomata, idest quasdam glandulas, quæ attriti dicuntur. Ficus enim est interius in ano cum inflatione venarum, & raro sine cyrurgia curatur, Cõdilomata vero sunt apparentes exterius in ano quædam carnes superfluæ quasi paruæ glandulæ. Isidorus. Scamonea quam latini acridium vocant, herba est succi plena, qui subcauata radice colligitur. Terram enim rotunda cauitate fodiunt, tunc suppositis aut cocleis aut nucis folijs succus excipitur, atque siccatus aufertur, venit autem sæpius probabilior ex Misia, huius contrarius est atque falsus ex Syria vel Iudæa. Diasco. Scamonea frutex est habens hastas longas pingues, & asperas, folia similiter aspera, trium angulorum hederæ similia. flores albos rotũdos, & altos, cum odore graui lachrymæ plenos. Multi radicem eius in aceto coquunt, & conterentes cum polline ordei schyaticis vtiliter adhibent, pustulas melle purgat, cum aceto cocta & superuncta leprosis medicatur, antiquum quoque dolorem capitis, aceto & oleo mixta & fomento adhibita mitigat. Ex libro de medicinis dissolutiuis. Scamonea est calida & sicca. Coleram rubeam purgat. Maxime de locis lõginquis, stomacho & epati nocet. & si quis plus dederit, mortem infert, aut dissinteriã generat, aut epar stomachumve distemperat. Galienus præcepit, vt anisum vel feniculum cum ea percipiatur, vt aliquantulum molliatur. Est autem succus titimalli babylonij, qui & diagridium dicitur, & in diebus canicularibus sic efficitur. Summitates eius rumpuntur, indeque lac distillatum adhæret stipiti, ac desiccatur & colligitur.

De scirpo & scolopendria. Cap. CXXXI.

ISidorus. Scirpus quo segetes teguntur, est sine nodo, de quo etiam Ennius. Quærunt in scirpo soliti quid dicere nodum, sicut in prouerbio dicitur. Qui inimicus est, in scirpo nodum quærit. Isidorus. Scolopendras dicitur, eo ꝙ folia eius scolopendro animali similia sunt. Nascitur in petris humidis, & caulem, nec semen, nec florem habet, folia eius a superficie viridia sunt, subter rufa & lanosa. Splen curat, vnde & splenos dicitur. Actor. Scolopendria secundum phisicos ipsa est, quæ vulgo lingua ceruina dicitur. Razi in Almansore. Saculufundirinn id est scolopendria calida est, spleni crosso & stranguiria ac lapidi remedium affert. Auicenna. Scolopendria calida est in primo, sicca in secundo, subtilis resolutiua. Confert spleni magnificè, confert etiam singultui & ictericiæ, frangit lapidem in renibus, & vesica, & dicitur quòd ipsa est herba petrosa, quæ nascitur in locis fontium. Quidam autem dixerunt quod est species squillæ.

De semperuiua. Cap. CXXXII.

ACtor. Semperuiua ipsa est iouis barba. Sed barba iouis, & sticados citrinum idem est, vnde quidam ait. Barba iouis sticados, sed semperuiua iouis barba. Platearius. Semperuiua herba frigida in tertio gradu, sicca in secundo, & semperuiua dicitur, quia semper viridis reperitur. Itaque viridis multę efficaciæ est, & in medicinis poni debet, exiccata vero non. Virtutem habet infrigidandi & alterandi, plagellæ in succo eius, & aceto vel agresti intinctæ valent contra calefactionem epatis, epithimatæ contra dolorem ex calida causa in principio valet ipsa herba trita & supposita. Contra apostemata calida valet ad materiei repercussionem, licèt postmodum obsit constipando materiam. Contra ignis, vel aquæ vsturas fit vnguentum ex succo eius, & oleo roseo ac cera. Contra fluxum sanguinis e naribus, quod fit ex ebulitione sanguinis in epate ac venis in iuuenibus, & in æstate, plagella in succo eius, ac aqua rosarum intingitur, ac fronti ac temporibus, & guttari superponitur. Actor. Est autem semperuiua species minor acidulæ, vnde Macer sic describit proprietates vtriusque. Macer. Dicimus acidulam, quam græcus dicit Ayrizon, Sic dic credunt sapor illi quod sit aceti. Crescit arenosis in pratis, & lecus amnes. Hanc auide quidam comedunt in tempore veris. Expertumque ferunt sibi ꝙ fastidia tollat. Virtus est illi siccans, & frigida valde. Tertius a medicis datus est gradus, hinc in vtroque hanc fugit in oppositam, sacer ignis, & herpeta mordax. Et timor ex oculis trite cathaplasmate cedit. Vlceraque serpunt, cohibet combustaque curat. Et multum calidæ dicunt prodesse podagræ. Si fuerit folijs illius operta virentis. Aut cathaplasmetur mixta contrita polenta. Eius cum roseo, succus permixtus oliun. Dicitur antiquo capitis prodesse dolori. Qui dolor & lingua dictus cephalarica græca. Omne genus, fluxus ventris restringere mire. Cum vino potata solet & in aqua frequenter. Hæc modo nimium manantia menstrua sistit. Vel si matrici tritam viridem superaddas. Sic quoque lumbricos pellit potata rotundos. Taliter in cunctis prodest potata venenis. Exhilarat succus illius visus inunctos. Affirmant istam qui secum gesserit herbam. Quod non appetat hunc letali scorpius ictu. Auribus expressus succus si funditur eius. Adiuuat auditus mire pellitque dolorem. Altera vero minor species est istius herbę, quam semperuiuam dicunt, quoniam viret omni tempore. Barba iouis vulgari modo vocatur. Esse refert similem prædictę Plinius istam. Nec minus hanc prædictis posse iuuare.

De Sene ac senetione. Cap. CXXXIII.

PLatearius. Sene est herba calida & sicca, quæ in transmarinis partibus nascitur, maxime circa babyloniam & in Arabia, vel in confinio babyloniæ & Arabiæ. folia tantummodo competunt vsui medicinæ per annos. sn. seruatur, & virtutem habet dissoluendi, attrahendi, & purgandi flegma, principaliter melãcoliam. Sed cum per se datur principaliter in decoctione poni debet in quantitate vnius drachmis: cum autem cum alijs, in quantitate medię vel tertiæ partis. Contra melancolicas passiones, epilẽsiam, quartanam, emorroides, contra vitium splenis, & epatis, & Synopin, ac syrupus fit ex aqua decoctionis eius cum zuccaro, & vale

com-

communiter ad hoc maxime contra melancoliam & syncopin & epilensiam. Ad idem quoque valet syrupus ex succo feniculi ac fene cum zuccaro & maxime contra virium splenis. Isidorus. Senecion dicitur, eo q; vere primo senescat, vnde & eam latini senecionem vocant, græci origonon. Nascitur per macerias. Diascorides. Senecion nascitur in tectis, & in petris, & habet folia viridia & densa, tyrsum subrussum, & in eius summitate capitella in modum viticellæ, vires habet stringentes, eademque facientes, quę & plantago. Cum aceto cathaplasmata valet ad neruorum incisiones, cum vino autem dulci testiculorum inflammationem tollit, folia enim eius frigida sunt. Ex herbario. Senecio tusa cum axungia & imposita vulnera sanat etiam recentia. Stomachi quoque & pedum, lumborum, & coxarum, atque neruorum dolorem tollit, ad podagram etiam tusa & imposita æquè pedibus proficit. Actor. Senecio dicitur & carduus benedictus, sicut in synonymis legitur. Aliud est senecio, videlicet nasturcium aquaticum, de quo inferius dicetur. Macer. Origeon græci nos senecio vocitamus. Quod similis canis videatur flore capillis. Nascitur in muris, in hortis, & tegulatis. Illius herbæ vis frigida dicitur esse. In medicinali radix non ponitur vsu. Flores cum folijs tundens infundito vini Permodicum dulcis, & sic repefacta tumori Hæc simul appo-nas ani vel testiculorum. Addito thus istis neruos, & vulnera quęuis Curabis facile posito cathaplasmate tali. Hæc eadem trita faciunt eius capitella. Potari prohibent quia suffocare bibentem Quidam confirmant, ac contra Plinius auctor ictericis quosdam potu donasse salubrem. Cum vino dicit talique modo medicari. Morbis vesicæ plures ait ille probasse. Et cordis vitijs illam iecorisque dedisse. Torminibus quoque cum passo minuisseque potu. Hæc varios morbos præcordia quos patiuntur. Et viridis facit hęc si tincta voretur aceto. Trita soler duras hęc cum sale spargere strumas. Hanc circumscriptam siquis fodiat sine ferro, & tangat dentem vicibus tribus inde dolentem, vnaquaque spuens vice, postquam reponat eodem. Quo fuit orta loco, sic sursum iuuat vt herba. Plinius vt dicit, non amplius ille dolebit.

De Silphio. Cap. CXXXIIII.

Plinius li. 22. Silphion ex syria venit deterius parthico, sed medico melius, cuius est vsus in medicina. Nam ad lyenes prodest radix eius, arterijs etiam exasperatis, & collectionibus sanguinis illinitur. Sed & in cibis concoquitur ęgrè inflammantibus. Inflationes facit & ructus, vrinę quoque noxia. Suggillatis cum vino & oleo est amicissima & strumis cum cera, sedis quoque verrucæ cadunt eius suffitu crebriore, folia eius ad purgandas matrices, ac pellendos partus emortuos in albo & odorato vino decoquuntur, vt acetabili mensura bibatur. Diascorides. Silphij radix nota est omnibus, cuius lachrymus laser nominatur, aures acriter calefaciens, ac vesicam lędens, sed ventrem purgans, hæc herba fortiter calefacit, virtus eius omnino inflammatiua est, & propter hoc indigestiua est. Radix eius cocta cum aqua & modico melle potata, iuuat ad difficultatem vrinæ, succus eius cum lacte resolutus emi grauedinem curat in aurem missus. Extrinsecus autem positus operatur amplius. Nascitur in Syria & Armenia & Lybia. Huius virga spleten vocata est ferulæ similis, foliaque habet apio similia & semen latum, virtus radicis eius termantica & xerantica, & stomachum inflat, & ructationem prouocat. Indigestibilis, ac vesicæ contraria est accepta. Cerotis autem mixta, pustulas spargit imposita. Oleo addito liuores corporis limpidat, oleo cyprino vel irino mixta schyaticis humorem frigidum errantem siccat. In aceto cocta, & cathaplasmata causas ani compescit, bibita venenis occurrit. Est etiam customacha mixta seminibus, & oxigaris nobilibus addito sale comesta: virga eius diuisa est, lachrymumque quod ex se dimisit colligi necessarium est.

De Sisimbrio. Cap. CXXXV.

Ex sinonimis. Sisimbrium idem est quod mentastrum, de quo scilicet mentastro iam superius dictum est sub nomine isto. Pli. li. 20. Sisimbrium Siluestre a quibusdam tymbreum est appellatum, pedali non amplius altitudine. Quod autem in riguis nascitur est nasturcio simile, vtrumque aduersus aculeata efficax est animalia, vt sunt scabrones & similia. Quod in sicco oritur odoratum est & coronis inseritur, angustius folium habens, sed ad dolorem capitis, & epy phoras valens. Alij panem addunt. Alij per se decoquunt in vino. Sanat & epymictidas, & vitia cutis in facie mulierum. intra quartam diem noctibus impositum, diebusque detractum, vomitiones, singultus, tormina, stomachi dissolutiones cohibet, siue cibo sumptum, siue succo potatum. Non est autem grauidis edendum, nisi mortuo conceptu, quippe illum eijcit etiam impositum, mouet vrinam cum vino potum siluestre & calculos. Quos vigilare opus sit excitat capiti cum aceto infusum. Plateanus. Sisimbrium quod alij herpillum vocant, agresti maius est. Nascitur in locis cultis, & aquosis, & est idiasmo simile, sed eo est odoratius, & folijs latioribus, quæ multi in coronas componunt. Virtus eius termãtica existit. stringurijs medetur, & calculos frangit, hoc maxime facit semen eius, cum vino bibitum, tortionibus & suggluttionibus maximum præstat effectum. Idem nauseantibus opitulatur, folia eius cathaplasmis adhibita capitis dolorem mitigant fronti imposita. Diascor. Notum est sysimbrium, quod est natura calidum in secundo & siccum in ipso, putrefactionibus resistit, pediculos interficit. Confert apostematibus frigidis, ac flegmoni duritiei vehementis decoctum cum aceto. mixtumque cum oleo roseo confert obliuioni ac sensus conmixtioni & litargiæ, qũ linitur caput ex eo. Confert etiam singultui bibitum cum vino. ad soda quoque fit emplastrum ex folijs siluestris. Confert tamen vermibus ascaridibus, & extrahit fetum mortuum, & prouocat vrinam, propriéque petrosum. Quod autem est siluestre, cum vino bibitum prohibet distillationem vrinæ & lapidem extrahit, ac ventris dolori pungitiuo subuenit. Confert etiam puncturis. Actor. Quia sysimbrium ab auctoribus non solum dicitur mentastrum, sed etiam menta, videlicet domestica. De ipso etiam inter hortulanas herbas sub hoc eodem nomine dicetur infra.

De spartania & sparto. Cap. CXXXVI.

Plinius li. 25. Spartania vocatur herba quædam vtilissima, magna eius commendatio, q; habẽtes illam in ore famem sitimque non sentiunt. Idem & alia præstat hippice dicta, eo q; in equis etiam eundem effectum habeat. Tradunt scythas his duabus herbis. s. scythia & spartania etiam in duodenos dies durare in famesitique. Isidorus. Spartus est frutex virgosus sine folijs, ab asperitate sic vocatus. Volumina namque funium quæ ex illo fiũt aspera sunt. Plinius li. 19. Sparti vsus post multa secula cęptus est, nec ante penorum arma, qui primum hanc herbam Hispaniæ intulerunt, hæc sponte nascens, & quę non queat seri. Iuncusque propriè aridi soli vni tertæ initio dato. Nam illud malum telluris est, nec ibi aliud seri vel nasci potest. In Aphrica exiguum nascitur & inutile carthaginensis portio citerioris Hispaniæ, nec tota hæc sed quatenus parit. montes quoque sparto operit, hinc strata rusticis eorum, hinc & ignes facesque hinc calciamina vestisque pastorum. Animalibus est noxium, præterquam cacuminum teneritate, ad reliquos vsus euellitur laboriosè, ocreatis cruribus manibusque tectisque manicis, conuolutum osseis ligneisve conamentis. Nunc iam in hiemẽ vix, facillimè tamen ab idibus Maijs in Iunias est ei maturitatis tempus, & tũc facillimè venit in vsus. Euulsus fascibus in aceruo adunatum biduo vel triduo resolutum in sole spargitur & siccatur, ac rursus in fascibus sub tecta reportatur, postmodum aqua marina optime maceratur, & dulci si marina desit. Siccatumque sole iterum rigatur. Denique tunditur, vt fiat vtile, in aquis præcipuè marique inuictum. In vsu est omnibus terris. Nauium armamẽtis, ædificationum machinis, alijsque vitæ desiderijs. Ad hos omnes vsus sufficiunt minus, 30. passuum in latitudinem, a littore Carthaginis nouæ, minusque esse reperiuntur in longitudine. Iunco græcos ad funes vsos nomini credamus, primo herbam eam appellãt; postea palmarum folijs phyllira que manifestum est. Et inde translatum a penis sparti vsum per quam simile est veri. Theophrastus auctor est bulbi genus circa ripas amnium nascẽs, cuius inter summum corticem, eamque partem qua vescuntur esse laneam naturam, ex qua mappalia vestesque quondam conficiebantur. Sed neque regionem in qua id fiat, neque quippiam diligentius, præterquam eriophoron id appellari in exemplaribus, quæ equidem inuenerim, tradit.

De squilla. Cap. CXXXVII.

Isidorus. Squilla vel scilla dicitur, eo q; nocens sit, de qua gentilium superstitio dicit, q; si ad limen suspendatur integra, fugat omnia mala. Plinius li. 20. Scilla quæ candidissima fuerit, vtilissima erit, huic aridis tunicis direptis, quod reliquum e vino est consutum suspenditur lino modicis internallis. Postea arida frusta in cadum aceti quam asperrimi pendentia immerguntur, ita ne vlla parte vas contingant, hoc fit ante solstitium diebus. 48. Gypso deinde oblitus cadus ponitur sub tegulis totius diei accipientibus solem, post eum numerum dierum tollitur vas. Scilla eximitur. Acetum transfunditur, hoc clariorem aciem oculorum reddit. Salutare est etiam stomachi laterumque doloribus modicè sumptum. Sed tanta vis eius est, vt extinctę animę momento aliquo speciem præbeat auidius haustum, prodest gingiuis, ac dentibus manducata. Tineas, & reliqua ventris animalia pellit ex aceto & melle sumpta. Linguæ quoque recens subiecta præstat, ne hydropicus sitim sentiat. Præparata & concisa in aceto coquitur, ac serpentium ictibus imponitur. Tosta quoque purgatur, & medium eius iterum in aqua coquitur, vsus ita coctæ valet ad hydropicos vrinãq; ciendam in potu tribus obolis cum aceto ac melle. Item ad spleneticos, & stomaticos, si non sentiat vlcus, quibus innatet cibus ad tormina regiosque morbos, tussim veterem cum suspirio discutit, & ex folijs strumas, surfures capitis, & vlcera manantia ex oleo cocta & illita. Rimas pedum sanat in oleo cocta & resinæ mixta. Semen eius lumborum dolori ex melle imponitur. Pythagoras Scillam tradit suspensam in limine ianuæ malorum medicamentorum

camentorum introitum pellere, cæterum ex aceto & sulphure me detur vulneribus in facie, per se vero tritus neruorum prodest con tractionibus. Ex vino porrigines. Canum vero morsibus, & vt Erasi strato placet cum pice. Idemque sanguinem tradit sistere, illitum cum melle. Idem in lib. 21. Notabilis est natura scillæ crociquę. Quę cum omnis herba folium primum emittat & mox in caulem rotundentur, In his caulis prior quam folium intelligitur. Et in croco quidem flos impellitur caule, In scilla vero caulis exit, deinde flos ex eo emergit. Eademque ter floret, tria tẽpora sat. omnium ostendens. Diascorides. Scillæ virtus est calida, & maxime caustica, assa multis est vtilis, cum oleo & resina morsibus venenatis occurrit, cum sale asso & aceto cocto, ventrem mollit, vrinam prouocat, hydropicis stomachis prodest, indigestiuis, & ictērici, tortionibus ac tussientibus asmaticis, & anaforeticis, sed cauẽdum ne vulneratis intraneis detur. Integra in limine suspensa arcet maleficia, pistata fortiter inuncto super apostemata ponitur illa, vt aliam carnem nõ tangat, cito rumpuntur. Auicenna. Squilla est cepe muris sic dicta, quia murem interficit, habet folia lilij similia, oleum ad nigredinem declinans. Est autem calida & sicca in secundo, pungitiua, acuta fortis incisiua, & in ipsa est viscositas adustiua. Cũ melle confecta super alopiciam & impetiginem imponitur. Eius acetum exasperat guttur, & carnem illius indurat, asmati prodest & antiquæ tussi. Platearius. Squilla est in secundo gradu calida & sicca, alio nomine appellatur cepa murina, & quæ sola reperitur est mortifera, virtutem habet dissoluendi, incendendi, ac per vrinam purgandi. valet ad digestionem materiæ tam in quotidianis, quam in quartanis, contra opilationem quoque splenis & epatis, ac dolorem iliacum & arteticam, vt ait Isaac in dietis. Constantinus, vbi supra. Squilla in secundo gradu est calida & sicca, insciditque humorem, proinde vomitum & egestionem prouocat, pectus ac pulmonem de crossis humoribus, & viscosis mundificat. Ideoque valet hanelitiuosis, & hydropicis, & etiam ex epatis opilatione propter humores crossos, ac viscosos, patientibus ictericis. Cathaplasmata cum ramno & oleo, fissuras pedum sanat, cum vino cocta & cathaplasmata morsus serpentis curat. Caueamus autem squillam quæ nascitur in campis sola, illa enim est mortifera.

De squinanto. Cap. CXXXVIII.

Platearius. Squinantum dicitur palea camelorum, quoniam eo cameli nutriuntur. Est autem in tertio gradu calida & sicca. In Aphrica & Arabia reperitur, per annos 10. seruatur. Eligẽdum est quantum albius inueniri potest ac molle. Si autem quoddam durum & quasi ligneum circa stipitem reperiatur abijciatur, virtutem habet principaliter purgandi flegma sicut polipodium & coloquintida. Diascorides dicit ꝙ in vino coctum & cathaplasma tum pudendis matricem mundificat, stranguiriam & dissuriam soluit. Auicenna. Squinantum aliud est Arabicum & boni odoris, aliud agrinium quod est minimum & durius, & crossius, & terreum & sine odore. Ait Diascorides. Squinantum est duarum specierum, vna est quę non habet fructum, alia quæ nigrum. Melius est ex eo arabicum, rubeum, fortiorem habens odorem, sed illud quod est supra ipsum aliquantulum declinat ad rubedinẽ. Cumque finditur fit purpureum, mordicans linguã & acuitate sua adurens eam. In agrinio virtus est infrigidatiua, eius radix est vehementis stipticitatis, & eius flos parumper calefacit. In sua natura calidum & siccum est in secundo propter stipticitatem eius, confert flos fluxui sanguinis vndecumque sit, & in eius oleo sunt resolutio & contractio, sed eius radix fortior est & naturam constringit, & in ipso sunt lenificatio & digestio. Orificia venarum aperit, sedatque dolores intrinsecos propriéque in matrice, ac ventositates resoluit. Oleum eius prurituí confert etiam animalibus, & confert calidis apostematibus eius decoctio. Valet etiam duricijs intrinsecis, & apostematibus frigidis, & vlceribus. Confert etiam lacertis, & spasmo, bibitum cum pipere & lassitudinem remouet. Caput autem grauat propriè agrinium, sed minutum eius facit soda. Crossioris semẽ dormire facit & stupefacit. Denique totum ipsius carnem rubeam inter gingiuas confortat, & humiditatem earum desiccat, eiusque flos caput purgat. Confert dolori pulmonis, eiusque flos sputo sanguinis, & sedat dolores stomachi, & confert apostematibus eius, & epatis. Radix eius cõfortat stomachum & facit appetitum, sedatque nauseam. Item frangit lapidem, stringitque naturam. propriè agrinium abscindit vtrumque, sanguinis matricis fluxum, propriéque flos, & confert doloribus renum & fluxui sanguinis eorum. Cunque bibitur ex eius radice cum pipere confert hydropisi. eiusque flos confert apostematibus ani. Spẽs eius crossa cũ ex eius folijs recẽtibus, q̃ sunt iuxta radicem fit emplastrum, est iuuatiua morsurę venenosorum. Constan. vbi supra. Squinantũ est in tertio calidũ & siccũ, stomachũ cõfortat, vrinam ꝓuocat, epar & renes matricemque mundificat, apostema in epate vel in ore venarũ existens dissoluit, lapidẽ frãgit. sanguinis fluxum stringit. dolorẽ epatis ac renũ curat. Stomachũ radix eius confortat & appetitum corroborat. Eius apozima valet hydropicis.

De staphisagria. Cap. CXXXIX.

Isidorus. Staphisagria est herba quæ habet folia quasi vitis, & caules rectos emittit, semen habens in folliculis viride ac trigonum in modum ciceris, asperum, fuscum, intus albũ & amarum. Nascitur in locis humidis. Diasco. Staphisagria quam latini pedicularīam vocant, nascitur in locis vmbrosis, habens folia viti agresti similia, diuisa & scissa tanquam malua agrestis, hastas habens longas, erectas, & nigras. Semen est ei simile iaci & flores. Quod semen in viridioribus folliculis est obiectum. Quando teritur est nigrum, sed interius album, gustum uiscido & acri & calido. Grana eius, 15. accepta cum mulsa vomitibus excludunt pingue flegma. Verum hi qui acceperint mulsam, assiduè bibant & deambulent, quoniam effocationes eis eius præstant, & gulam exasperant. Trita & bibita pediculos interficiunt, scabiem & prurigines tollunt. Cum aceto elixa, & ore retenta, facere possunt omnia supradicta. Reuma gingiuis abstinent, tumores faucum spargunt. Miscentur & malagmatibus calidis. Semen tritum & oleo mixtum necare lendines, ac pediculos est manifestum. Conueniens quoque probatur in apoflegmatismo faciendo, vel asperitatibus effectis, quas græci stigmata vocant, ob recorporationem faciendam. Auicen. Staphisagria est vua passa montana. Cuius granum est sicut cicer nigrum. In tertio gradu est calida & sicca, & est adustiua, corrosiua, acuta, acris. Interficit pediculos, & proprie cum arsenico, & confert allopiciæ antiquæ linita. Eadem cum arsenico vel sola ponitur scabiem & excoriationem, & masticatur ad extrahendum ex cerebro flegma & humiditatem. Ex ea quoque in aceto cocta collnitur os ad dentium dolorem & gingiuæ humiditatẽ. Prætetea sanat alcola cum melle, & bibuntur ex ea 15. grana cum mel licrate. facitque chimum viscosum vomere. In eius tamen bibitione tumor est, quoniam ipsam vesicam vlcerat. Constan. vbi supra. Staphisagria in tertio gradu est calida & sicca, habet acumen quo cum mastice vel olibano masticato multum a flegmate caput purgat. linguamque propter flegma aggrauatam alleuiat. Gargarisata quoque caput de crosso & viscoso flegmate mundat. cum aceto cocta dolorem dentium ac gingiuarum putredinem curat. Sternutatio de illa & vigella vtrisque in aceto coctis iuuat in opilatione venarum ictericos, mixta vero cum auripigmento & oleo valet contra scabiem ac pediculos.

De Strigno, vel solatro. Cap. CXL.

Isidorus. Strignos latinè salutaris herba dicitur, eo quòd dolorem capitis, & stomachi incendium mitigat. Est enim frigida, & terreus, vnde & succus eius ignem sacrum curat. Folia eius trita cum vino potata, feminis lapsum constringunt. Eadem, & vua lupina dicitur, eo quòd semen eius vuæ simile sit. Platearius. Strignum idem est quòd solatrũ vel morella, de qua. s. iam dictum est supra. Ex herbario. Strignos quæ vua lupina dicta est, frigidæ virtutis est, folia eius sunt ocimi similia, nisi quòd maiora. Caulem vero cum creuerit ad terram declinat. Semẽ habens inter folia per totos ramos interuallis modicis ordinatum folliculis, qui similes sunt vesicis. In quibus sunt baccæ rubeæ, lenes rotundę mulrę ac minurę, frigidam vim habent, huiusque folia pro cathaplasmate imposita ignem sacrum sedant. Liuores abstergit, dolorem capitis, & ardorẽ stomachi cum oleo trita dissoluit, dolores aurium sanat, fluxum matricis cohibet, laborem quoq; partus subleuat, ad tumorem corporis, & ad dentium dolorem valet, ad sanguinis quoq; fluxum de naribus restringendum, si quis eius succo lana iuncta sibi nares obstruet. Actor. Est etiam species quædam solatri quæ comeditur, videlicet hortulana, de qua inter cæteras hortulanas dicetur inferius.

De Sticado. Cap. CXLI.

Isidorus. Sticas alias stocca in insulis sticadibus aliàs stoccadibus nascitur, vnde & nuncupatur. Diascor. Sticados a sticadibus dicitur, vnde & nomen accepit. Est autem herba tenuis semen habens minutum, cum folijs thimo similibus, & oblongis, gustu acrior, & subamara. Eius elizatura causas mitigat thoracis, & vtiliter miscetur antdotis, habetq; vires acriter relaxantes cum odore graui, & menstrua prouocat, & est humilis, ac per terrã repens cum folijs & ramis origano similibus, albidioribus tñ, suauẽ odorẽ fingentibus. Duæ sunt eius species. Vna est vsualis, quæ in campis saxosis crescit & lapidosis. Alia vero agrestis, q̃ zoyt appellatur, quæ non solum serpit, sed ex iure positione erigitur. Cum ramulis bipalmis, & horrẽtibus, cum folijs paruulis rutæ similibus, sed angustis, & longioribus hastam habet sarmento simulantem, florem & odorem in omnibus virgis constitutum, & in summitate purpureum, linguam remordentem, & gustu inscidum. Radix eius est inutilis. Est autem vehementior, & calidior quæ est suauis, quæ ideo nomen accepit herpillum, quod Græci herpere repere dicunt. Nã frutex huius plurimum fructificando constrictiuam habet virtutem siue redarguentem. Menstruis imperat, vrinam prouocat, tortionem, & conquassationem sanat. Tumorem epatis compescit, morsibus venenatis

rides. Tapsia dicta est eo quod in Tapso Insula primo inuenta est, frutex est illi feniculo similis, habens folia similia maratro, hastas tenues in quibus singulis sunt capitella, sicut in aneto, flos autem est niger siue melinus, semenque latum ferulę simile, sed minus. Radix est illi alba & maior, corium habens crassum, & in odore insipida. Succus eius, qn colligitur, colligens nō sit contra ventum situs, quia manus, & facies crebro intumescunt: virtus est ei calida & catartica. Corium radicis eius, & succum & lachrymum accepta mulsa superius, & inferius hominē purgat, plus eā iusto accepta necem infert. Purgatio ipsius dolorem mitigat lateris, asmaticis opitulatur, his ēt qui putridum habent sputum medicatur. Est aūt dicta eius cretica, eiusque potio danda est escis, aut coctaris admixta. Radix eius, & lachrymum tantam habet caliditatem, vt nullam habeat comparationem, vnde succus eius capiti superiunctus alopicias emendat, & radix eius virid a sufricata idem præstat, linores etiam detergit. Succus eius addito libanotide ac cera æquali pondere omnia prædicta potest facere. In quolibet autem loco positus non debet amplius esse quam duabus horis, sed ante & post loca fouēda sunt aquis calidis: lentigines mūdat, lepras limpidat, pustulas purgat, maxime mixto sulphure, veteres lateris, aut pulmonis dolores curat, artheticos & podagricos maxime iuuat. Nudis locis impositus ea vexat, sed iumento id facit, humores etiam de profundo violenter extrahit, sicque dyaforesim facit.

De Tapsobarbasso & trabith. Cap. CXLVI.

Plateari ... Tapsusbarbassus idem est quod herba luminaria vel flomos, frigida & sicca est, viridis in medicina valet, sicca nihil, virtutem habet consolidandi & constringendi. Contra fluxum emorroidarum, ex vino decoctiones eius patiens suffumigatur, anoque tritum infunditur, herba etiam ipsa cathaplasmatur. Cæterum & ex ipsa herba assellationem se patiens semper extergat, hoc ipsum emorroidas constringit & sanat. Contra fluxum ventris, & contra tenasmon ex calida causa encatisma fit, & fomentum ex aqua decoctionis eius circa ventrem & inferiora. Diascorides. Flomos quam latini barbaston dicunt, duo sunt genera, masculus, & fœmina, vnum est album, alterum vero nigrum, fœmina quidem habet folia cauliculo similia, sed apertiora & latiora, hastam vno cubito lōgam albam & asperam, flores virides, & albos, semēque nigrum. Radix est ei dura in modum pollicis crassa, nascitur in campis. Masculus habet folia oblonga & angusta, hastam tenuem, ac tenue semen. Nigra in omnibus est lata, & dicitur flomos nigra. Agrestis autem flomos habet virgas in se lōgas, & arborosas, folia saluię similia, circa virgas habet flores aurosos, aut melinos. Sed folia sunt ei circa terram aspera & obrotunda. Est alterum genus flomi, qui dicitur lignitis aut triallis habens folia aspera & pinguia, & crassa, quibus vtuntur multi in lucernis. Duarum supradictarum radices stipticę sunt, fluxumque ventris cum vino stringunt. Elixatura eius bibita conquassationes, ac dolores lateris soluit, tussim mitigat, dolorem dētium gargarizata compescit: flomos, qui florem aurosum habet, capillos inficiet, folia eius in aqua cocta cathaplasmata duricias, & tumores oculorum soluunt, malignaque vulnera melle addito ad sanitatem adducūt, aceto mixto vulnera recentia singulariter iuuāt, punctionem scorpionis mitigant: agrestis folia combustionibus opem fert, & folia eius quæ dicitur fœmina cum caricis imposita, putredinem in eis non admittunt. Ex herbario. Flomos masculus habet folia longiora & angustiora quàm fœmina, vtrique lanosi tyrsumque lanosum habent longas, & crassas in modum digiti: aqua cum ea decocta & potata eos, qui venenum sumpserint curat, qui potus & contra veterem tussim prodest, eademque si contineatur ore, dentium dolorem sanat: folia eius trita & oculis superposita dolores, ac tumores sedant. Eademque cum vino ac melle decocta eunuchorum vulnera curat, denique cum aceto decocta contra scorpionum ictus valet, & contra vulnera recentia, valet & hæc herba ad lacinia. Actor. Estimo quod hæc herba corrupte dicatur tapsusbarbatus, cum ab auctoribus dicatur potius barbaston vel barbathus, a quibusdam etiam verbascus, de quo iterum sub hoc nomine dicetur inferius. Plateari. Trabit est herba iudaica in secundo gradu calida & sicca, viridis bona est in medicina, inutilis autem sicca, virtutem habet calefaciendi ac desiccandi & depurandi, virtutem quoque diureticam. Confert valde mulieribus ad matricem & ad vrinarum nostrarum mundificationem. Caloris que naturalis confortationem sipula ex farina & aqua facta. Ipsaque herba contrita naturalem calorem confortat, & vrinam prouocat. Contra stranguriam & dissenteriam eadē cōtrita & in vino cocta multum valent pectini cathaplasmata.

De tribulo. Cap. CXLVII.

Plinius libr. 22. Tribulus non nisi in palostribus nascitur, dirus alibi, in cibis excipitur iuxta Nilum & Strimonē amnes, inclinatis in vadum, folio ad effigiem vlmi, pediculo longo, ac in orbe reliquo sunt genera eius. Cæteri alter folia altera aculeata, hic & serius floret, magisque sepia villarum obsidet. Semen est ei rotundius in siliqua nigrum alteri arenoceum. Spinosorum etiam non aliud genus onocus, in caulis enim spinas habet opposito folio iustæ similis, toto caule foliatum in modum coronę sequitur ofrugibus, aratro inimicum, viuaxque præcipuè. Aculeatarum caules aliquarum per terram serpunt, vt eius quam coronopon vocant. Diascorides. Tribuli genera duo sunt, siccus, & humidus. Siccus habet folia andraginæ similia, sed teneriora, hastas lōgas, teneras, & porrectas, in quibus sunt spinæ. Nascitur autem in locis desertis, humidus vero nascitur in fluminibus, cuius coma super aquam extenditur, & folia supernatant, hastam habet in summo crassam, ad radicem vero tenuem, habentem in se tenues spinas sicut spica. Semen est ambabus, virtus est illis frigida & stiptica, & desiccatiua, & lepromenis inflammationes faciens. Omnes quidem tumores impositi spargūt, addito melle naptas oris putredines tollunt, faucibus, & gingiuis opitulantur. Succus eorum nobilibus collirijs admiscetur, semen eorum calculos frangit & excludit. Terrenę semen bibitum & impositum morsibus venenatis occurrit, eius elixatura sparsa pulices necat. In flumine Traciæ herba eius equi eneruantur. Auicenna. HascK. i. tribuli secundum Diascoridem duæ sunt species, quæ frigidæ sunt & siccæ. Alij vero dixerunt quod est calidus, & siccus in primo. Est & magis simile hai sceK terræ nostræ. Siluestris quidem plurimæ terreitatis est, domesticus autem plurimæ aqueitatis. In ipso est prohibitio effusionis materierum propter stipticitatem suam, & maturatio & lenificatio, prohibet ergo accidere apostemata calida, & est bonus apostematibus gutturis. Confert vlceribus antiquis, & putridis in carne cum melle. Itaque bonus est vlceribus gingiuę putridis. Intrat etiam succus eius in alcofol. Item facit augmentum in coitu, frangitque lapidem renum ac vesicæ, similiter & succus eius, & confert difficultati vrinæ & coliciæ, fructus autem siluestris confert morsui viperæ, cū vino quoque venenis perniciosis. Ex eiusdem decoctione si quis locum asperserit pulices interficit.

De trifolio & tripolio. Cap. CXLVIII.

Isidorus. Trifolion a græcis trifillum vocatum est, eo quod sit folijs ternis per singulas annotationes. Plinius li. 21. Folio coronat & trifoliū. Cuius genera tria sunt. Niphantes græci vocant. Alij aspalthion & maiori folio, quo vtuntur coronarij. Alterum acuto oxytriphillon. Tertium ex omnibus minutissimum & inter hæc neruosi quibusdam cauliculis, vt maratro, hippomaratro, myophano. Vtuntur & similis, & corymbis, & hederæ flore purpureo. Est & in alio genere rarum siluestribus rosis similis & in his tantum color delectat, odor autem abest. Trifolium creditur ad serpentum ictus, & scorpionum eximiè præualere. Serpentesque nusquam in trifolio aspici. Præterea cōtra venena omnia 25. eius grana pro antidoto sufficere. Idem Animaduerto semen eius cuius minima sunt folia, vtile ad custodiendam mulierum illitum eo faciē cutis gratiam. Diascorides. Trifolij genera sunt quatuor sodoratum acutum parthenon & leporinum. Semen eius, & folia cum aqua bibita, pleureticis, dissurijs, epilenticis, & hydropicis munitio & singulare præsidium est. Steriles opitulantur, menstrua imperat, folia eius cum oximelle accepta morsibus venenatis occurrunt, trita vero & cum vino bibita febribus, vt dicitur, tertianis medicantur. Tripolion in locis nascitur maritimis, & litoribus ipsis, folia quidem habet apio similia & crassa, hastamque duobus palmis longam in capite diuisam, florem dicitur ter mutare in die. Nam mane colorem facit albū, medio vero die purpureum, sero ceruleum. Radix est illi alba & odorata, intus autem candidissima. Bibitum humores ventris aquosos deponit, vrinam prouocat, acceptus venenis occurrit. Plinius. li. 21. Polion siue tripolion apud græcos herbam inclytam Musei & Hesiodi laudibus ad omnia prædicātium vtilem superque cætera, ad famam quoque dignitatis prorsus miram, si modo vt tradunt eius folia mane candida, meridie purpurea, Sole occidente aspiciūtur cerulea. Duo sunt genera eius. Campestre maius, & siluestre minus, folia canis hominis similia, a radice palmo nūquam altiora. Actor. Videtur idem esse polion quod tripolion, quod enim dictum ē de tripolio iuxta Diascoridem de polio dicit Plini. de quo iam dictum est superius.

De turbith. Cap. CXLIX.

Platearius. Turbith est radix cuiusdam arboris. i. fruticis in India & Syria & Arabia nascentis, in tertio gradu est calida, & sicca per biennium durans. Eligenda est illa quæ in medio est concaua, secundum longitudinem non habens interius fustem, & si habet extrahi debet, cum in medicina ponitur, & sit talis, quæ non facile pulueriseteur, propter nimiam eius violentiam p se non datur, sed hac medicinæ appetenter acuuntur. virtutem habet dissoluendi humores, & flegma præcipuè ab extremis partibus attrahendi, valet contra iliacam & artheticam & podagram cum aliqua medicina confectas his morbis competēti. Puluis eius cum oleo rosarum modico ad reprimendū eius maliciam addito gummi arabico ac melle bene despumato, carnem mortuam corrodit & consumit. Constantinus. Turbith est radix quæ intus, & extra

aliquando

aliquando est albi & citrini coloris. Inuenitur in Syria & Arabia. Arbor eius est quasi ferula, quæ in tertio gradu est calida & sicca, flegma frigidosque tumos, ac viscosos humores purgat proinde vtilis est podagræ frigidæ ac dolori arthetico, nocet tamen & angustiam facit stomacho, vnde post inungi oportet cum oleo violaceo vel amigdalino. Auicenna. Turbith melius est album visibiliter & contritum, habeas foramina sicut cannæ subtilis foramina, planum velociter frangibile non crossum perforatum est debile, sed eius rectificatio est, vt fricetur cortex exterior eius donec remaneat albus, & quod contritum est de ipso coniungatur cu oleo amigdalino. Confert ægritudinibus neruorum, solutione flegma educit plurimum. Et soluit aliquid ex humoribus parumper adustis. Et hoc cum assuetus tritum. Econuerso autem decoctum secundum quosdam educit humorem crudum ex anchis, & quod verius est educit subtile flegma, & si cum ea zinziber confortetur, & aliquo quod habeat attractis acuitatem, educit crossum & crudum humorem.

De tipo & titimallo. Cap. CL.

Isidorus. Tipus circa fontes, vel paludes, & stagna nascitur, sic dictus, quia ab aqua se tufiat, vnde & ambitiosorū hominum sibique placentium tumor tipus dicitur. Titimallus nomen sumpsit ex hoc quòd foliorum comam ad radium solis circumactam conuertat. Nam græci titam solem vocant, & mallonem comam. Platearius. Titimallus est herba in tertio gradu sicca, & multæ sunt eius species. Est enim vna quæ esula dicitur. Alia vero laureola, alia vero cathapucia. Alia quoque anabulla ex cuius lacte medicinæ acuuntur. Ex sinonymis. Habet species quinque titimallus, sed non vtuntur medici nostri nisi tribus, videlicet anabulla & esula & cathapucia: lacte quidem anabullæ, cortice radicis esulę, semine vero cathapuciæ, & sumptum est titimalli nomen ex eo q omnis eius species comas suas vertit ad solem. Diascorides. Titimalli genera sunt septem, primum est masculus, & caracias dicitur, secundum fœmina & carides vocatur. Tertium paralmos. Quartum helioscopos. Quintum dēdrodes. Sextum plathiphylos. Septimum vero cyparassias dicitur. Caracias habet hastas vno cubito longas & rufas, lachrymamque viscosum & album, folia circa hastas oliuæ similia, sed minora & angusta. Radix eius est crassa atque lignosa. In hasta eius sunt comę iūco similes, in quibus semen est. Nascitur in locis montuosis, ac asperis, lachryma eius ventrem soluit, flegma colcramque deponit, hoc facit acceptum in posca. Nauseamque prouocat acceptum cum mulsa. Vindemiarum tpe colligitur. Sed obseruandum est ne hoc in vento fiat, vel ne manus oculis applicēmr. Sed antequam excercetur, manus, & facies axungia vel argilla tenera perungantur. Odor eius gulam exasperat. Succus eius viridis infricatus capillos tollit & in sole decapillatis locis perunctus, capillos rubeos educit. Impositus foramini dentis dolorem cōpescit. Sed cera cōcludi debet, ne fauces aut linguam exasperet. Corpori verrucas impositus, & clauos, & condilomata tollit, naribus vinctus caput purgat & oculis pterigia detergit. Carbunculos, & fagedenica vulnera tollit, cancros & fistulas ad sanitatem perducit. Semē eius autumno collectum, in sole siccatus, & ventrem purgat leniter acceptum. Radix eius data cum mulsa ventrem purgat, in aceto cocto & ore retenta dolorem dentium mitigat. Carides nascitur in locis asperis, & est lauro similis, folia eius myrtę sunt similia sed maiora & fortiora, quę in fine acuta sunt & spinosa, hastæ sunt vno cubito lōgę, semen aūt interpolato anno profertur, mordens linguam, nucibus simile. Similis est ei supradicto virtus, sed succus eius plus est vomificus. Paralmos nascitur in locis maritimis, hastis ex terrena radice, 6. vel 7. duorum palmorum erectis, ac subrufis, in quibus folia sunt minuta & angusta, & oblōga, linguæ similia. In hastis capitella sunt rotunda, in quibus semen rotundum est, & varium, flores albos habet, omnisque frutex lachrymum album & infinitū habet, cui virtus supradicta similis est. Helioscopos habet folia andragnæ, id est portulacę similia sed tenuiora, & ob rotunda, hastasque duobus palmis longas, & tenues, ac rufas. Succus eius est albus. Capitella sunt ei multa similia aneto flore plena. Semen est ei circa folia, iuxta ripas nascitur, & circa ciuitates, & edificia. Semē eius, & succus colligitur, virtute similis supradicto, sed paulo suitior. Dendrodes habet multas comas, lachrymum infinitum, & virgas obrufas, in quibus folia sunt similia mirteæ sed oblonga, semēque simili carici. Compositionem & virtutem supra tertiæ spetiei habet similem. Plathophilos habet folia & radices tionco similes, virtus est ei similis supradictis. Succus acceptus humorē deponit ventris. Tusus & in aquam missus occidit pisces, omnisque titimallus id facere pōt. Cyparassias habet hastas duobus palmis lōgas, & subrufas, folia pino similia, sed paulo molliora. Nascitur in locis asperis, & saxosis. Plinius lib. 26. Titimallum nostri vocant herbam lactariam, lactucā caprinā. Narrantq; lacte eius inscripto corpore, cū inaruerit, si cinis inspergatur literas apparere, & ita quidam adulteras potius q̄ codicillis alloqui malluere.

De verbasco ac verbena. Cap. CLI.

Isido. Verbascum latini vocant herbam quam grę ci flomos appellant, harum altera est masculus, albidioribus & angustioribus folijs, altera vero fœmina, folijs latioribus atque nigris lanuginosis, & hirsutis. Plinius lib. 26. Cōtra tussim bibitur verbascum, cuius flos est aureus, vtque tanta vis huic est, vt etiam iumentis nō modo tussientibus, sed ilia quoque trahentibus in potu auxilietur. Quod & de gētiana reperitur. Ex herbario. Verbascum nascitur in locis sabulosis, & aggeribus, ad podagram hæc herba contusa & imposita dolorem sedat. Isido. Verbena siue herbena dicitur quasi pura, sed a græcis gerobotanea nomen accepit, eo q remedijs, ac ligamentis hominum ac purificat omnibus sacerdotum a Gētilibus apta probata sit, vnde & pontifices illam appellabāt sagmen quasi sancimen. Plinius libr. 25. Nulla tamen Romanę nobilitatis plus habet quam hierobotane, quam nostri verbenatum vocant. Hac iouis mensa verritur, domusque purgantur ac lustrantur. Duo sunt eius genera, foliosa quæ fœmina putatur, mas folijs rarioribus, vtriusque plures ramuli tenues, cubitales, angulosi, folia minora, quam quercus & angustiora, diuisuris maioribus, flos vero glaucus. Radix lōga, tenuis, & vbique nascitur in planis aquosis. Quidam autem non distinguunt, sed vnum tm faciunt genus, eo q eosdem vtraque habeat effectus, vtraque galli sortiuntur ac responsa præcinunt, sed magi vtique circa hanc insaniaut. hac perunctos impetrare dicunt quæ velint, febres abigere, amicitias conciliare, nulloque morbo non mederi, sed circa canis ortum absque solis & Lunæ conspectu debere colligi, hæc aduersus serpentes ex vino cōteritur. Diascorides. Hierabotanem quod multi peristeron vocant aut verbenam, habet duas species, vna est supina, altera recta. Primaque syderitis, & outeris, vel sypersion vocatur, latina autē intuba. i. quasi sustrago aut verrupedium dicitur. Secunda vocatur tergominon himion vel gerabotana, fetalio, herculaon, latine crystallina: vtraque habet folia subalbida vel infesta, similia iri, sed angustiora, virgas cubito longas & amplius habet, angulosas radices tenues, & oblongas. Radix & folia medentur ictericis cum vino bibita & etiam cathaplasmata, ipsaque folia cū vino bibita & etiam cathaplasmata, venenatis morsibus occurrunt imposita. Eius chaatura præstat hilaritatem, si fuerit in conuiuio aspersa. Cum tribus folijs, & totidem radicibus datur tertionarijs, cum quatuor quartanarijs, herba cocta glutinat vulnera, alienationes stringit, ad omnia quoque venena potui data optime facit.

De vetonica. Cap. CLII.

Plinius lib. 25. Vetones in Hispania eam quæ Vetonica dicitur in Gallia, in Italia autem serratula. A gręcis Cestron aut psichotroton ante cunctas laudatissima est angulosa caule cubitorum duum a radice spargēs, folia fere lappati, semine purpureo, folia siccantur in farinam plurimos ad vsus, fit ex ea vinum & acetum stomacho & claritati oculorum tantum gloriæ habet, vt domus in qua sita sit tuta existimetur a piaculis omnibus. Denique Vetonica præcipuè morsibus imponitur, cui tanta vis esse perhibetur, vt inclusi serpentes eius circulo, ipsi se se interimant flagellando. Semen eius cum vino uel farina datur ad ictus. Diascorides. Vetonica uirgas habet tenues, & lōgas quadrifolia longa & tenuia & odorata, radices & folia infinita, semen ut spica. Radices eius cum mulsa bibitę, nauseam flegmaticam puocant, folia dantur ad conquassationes. Item cum uinu bibita morsus uenenatos saluberrime curat, urinam prouocat, epilenticos maxime iuuat. Spleniticis etiam cum oximelle accepta effectū præstat. Digestionem celebrat. Sciaticis, & nefreticis accepta cum aqua medicatur, & vesicę dolorem compescit, ictericos quoque sanat, menstruis imperat, hidropicis febrientibus cum mulsa datur, nō febrientibus aūt cum vino ac melle. Item bibita cum vino ac mulsa vētrem mollit, cum melle vero composita sicut electuariū & accepta ptysicis, & emoptoicis maxime subuenit. In fractura capitis hęc herba contusa & imposita vulnus mira celeritate conglutinat, & id melius fit si trita recens imponatur, tantaque illius est, vt ossa contracta ibi attrahat neruis præcisis, & dolori lateris subuenit. Cum vino & aceto ad tertias cocta, & in ore retenta, dolorem dentium aufert. Cum aqua calida a ieiuno accepta, caliginem oculorū extenuat & claritatem facit. Reumaticis et in aqua calida datur. Platearius. Vetonica est in tertio gradu calida & sicca, cuius folia medicinę competunt viridia. Et siccata quoq; multę sunt efficaciæ, ad dolorem capitis valet decoctio eius, & cōtra dolorem stomachi datur cum aqua calida & absinthij succo. Macer. Vetonicam soliti sunt cestron dicere græci. Vrinas potata ciet, lapidesque repellit. Fert emoptoicis cum posca sumpta iuuamē. Hidropicos siccat cum vino melleque sumpta. De folijs eius tritis factum cathaplasma. Non modicum prodest oculis quos læserit ictus. Illius roseo commixtus succus oleo. Auribus infusus varios fugat inde dolores. Betonicæ puluis cocto cum melle sugatus. Empicus tussimque iuuat, sulpiria sedat, Et stomachi varios

sumptus iuuat ille dolores. Si febris ex calido, cum vino si febris absit. Cum mulsa bibitus idẽ puluis mouet aluum. Cũ sale contritis folijs cataplasmate facto, Vulnera curabit q̃ sunt illata recenter. Triaq; fracturæ capitis hæc sola medetur: De folijs eius el[illegible] fit cataplasmata Vile nõ modicum varijs vitijs oculorũ. Restringit maculas oculorum mansa vel hausta. Hac ẽt caligo solet metuenda repelli. Acquo si ruta fuerit cũ pondera mixta. Et si cum limpha tumatur sæpe tepenti, Sic oculis sanguis nocitiuus per posteriora Dr̃ expelli, sic libera lumina reddi. Sumpta cũ hac tepida purgantur vomica dira. Pectoris & morbi potu curantur eodem. Splen iuuat illius decoctio sompta recuiq;, Vncia cum ciatis calidæ potata duobus. Dicitur immodicum ventris sedare dolorem. Hæc tussim cũ melle fugat vẽtremq; remollit. Vncia betonicæ ciato calidè resoluta. Prodest hidropicis si sit potata frequenter. Radicum puluis cum mulsa tritus & haustus. Humores velut elleborum vomitu cito purgat. Cum mulsa bibitus prodest puluis foliorum Ruptis atq; steras potus leuat isthæc cadentes. Cum vino sumptus obstat potata venenis. Præcipuè femeo quo desit si datur herba. Vncia betonicæ cum vino sumpta tepenti, Ictericos curat, cum mulsa menstrua purgat. Pondere vero fabæ puluis cum melle vocatus Post cęnam, stomachum iuuat, vt bene digerat escam.

De Virga pastoris. Cap. CLIII.

EX sinonimis Virga pastoris herba quædam dr̃, quæ multum cardoni fullonum assimulatur. Constantinus vbi sup. Virga pastoris, herba est quæ frondes ramosq; virides habet, eiusq; radix est rubea, cum aliquantula nigredine mixta. Est & in tertio gradu frigida & sicca. Cataplasmata stomachi, & capitis, & epatis ardorem atque dolorem placat, sternutatio de ipsa cum camphora prouocata, sanguinẽ de naribus fluẽtem desiccat. Succus eius auribus instillatus pustulas curat, & sanguinem ab eis fluẽtem exiccat. Auicenna. Virga pastoris duplex est masculus, qui fortior est, & fęmina. In ipsa est stipticitas, & prohibet fluxum, sed aquæ & pars est in ipsa plurima. Recentia vulnera cõsolidat, fluxũ sanguinis ex matrice prohibet, & intestinorum vlcera sanat, & s̃m q̃ æstimat Diascorides, vrina prouocat, vlceratis confert valde. Succus eius interficit vermes auris, & vlcera eius exiccat, aqua eius confert sputo sanguinis. Platearius. Virga pastoris est frigida & sicca in tertio gradu: sola eius folia viridia & sicca, vsui medicinæ cõpetunt, ac per annum seruantur, viridia tñ meliora sunt, virtutem habent constringendi, replendi, & repellẽdi et infrigidandi. Emplastrum ex eius puluere, & aceto & albumine oui factum supra pectinẽ, ac renes cõtra ventris fluxum valet impositum, ad idem valet puluis datus cũ ouo sorbili, vel cum succo plantaginis: & ẽt ad ꝓfluuium matricis, ad quod etiam valet fomentatio facta, ex decoctionis ipsius aqua Eadem herba trita, valet ad apostema calidum in initio, & ad erisipilam, & ad similia: Capiti quoq; cataplasmata abrasis prodest freneticis.

De visco & viticella. Cap. CLIIII.

EX sinonymis. Viscus est piri arboris & pomi, aliarumq̃ue multarum arborum, in quibus crescit. Sed qñ simpliciter ponitur, quercinum intelligitur. Est aũt & alius viscus, quo capiuntur aues, quide omni visco per decoctionem fieri põt. Plinius lib. 16. Quædã in terra gigni nõ possunt, & in arboribus nascuntur, quia cũ sedẽ suã nascendi, i. ꝓpriã non habeant, in aliena viuunt, vt viscum polipodion, dolichos ac serpillũ. Est & herba in Syria q̃ vocatur cassicias, nõ tm̃ arboribus, sed ipsis ẽt spinis circumuoluens se. Itẽ circa tẽpla Thessalica, q̃ polipodion vocatur, & dolichos ac serpillũ. Oleastro quoq; deputato, qd̃ gignitur phaunos vocant. Arbores visco necari, sicut & hedera licẽt tardius quidã arbitrantur. Visci tria sunt genera. Nãq; in abiete & larice cassicias. Stelio dicit euboe nasci, & pyphearin Archadia: viscũ aũt in quercu, robore, ilice, pruno silnestri, terebinto, nec alijs arboribus adnasci, pleriq; copiosissimũ in quercu, qd̃ dryoshyphear vocant. In omni arbore excepta ilice, & quercu differẽtiã facit odor virusq;. Et foliũ nõ iucũdi odoris. In vtroq; viscum amarũ & lentũ, lyphear ad sagināda pecora, vtilius est, vitia qdem primo purgat, deinde vero ea pingue facit q̃ [illegible] sufficere purgationi. Quibus sit aliqua tabes intus, negant durare ea. Edendi ratio æstatis quadragenis diebus. Adijciunt discrimen in his q̃ folia mittant, & ipsi decadere. Cõtra inhærere nato in æterna fronde. Omnino quidem satũ nullo modo nascitur, nec nisi per aluũ auiũ redditum. Maximè in palumbis ac turdis, hæc.n. est eius natura, vt nisi maturatũ in auiũ ventre nõ proueniat. Eius altitudo cubitalem non excendit, fructicosi semper ac viridis. Mas quidem fertilis nõ fęmina vero sterilis. Aliquando non fert: viscum præterea fit ex acinis, qui tẽpore messium immaturi colliguntur, sicut infra videlicet in tractatu de succis & gummis plenius dicetur. Auicenna. Viscus est notus. Eiusq; fructus est ciceri nigro similis, nõ sincerè rotundus: virgulatus, frangibilis, ex quo inuiscantur manus. Minera eius est arbor ferens glandes, & malus, & pirus, in aqua sunt aquea & aerea virtus. Bonus ex eo recens est: planus, coloris puri interius, viridis exterius. Teritur & lauatur, deinde coquitur. Non nisi post longã morã calefacit: sicut gũma rutę agrestis, & in hoc eo debilior existit. In ipso quidẽ est humiditas superflua non digesta. Est.n. in tertio gradu calidus & siccus: resolutiuus, humiditates.n. crossas ex profundo propter virtutis attractiuæ fortitudinem resoluit, ac lenit. Eradicat vngues malos: cum arsenico positus super eos Resoluit apostemata frigida, proptiè cum calce confortatus, lenit & vulnera mala, & vlcera antiqua: lenit quoque iuncturas cum cera æqualis ponderis, & pini resina. Confert apostematibus frigidis post aures mixtus cum gũma pini, & cera. Splenẽ extenuat super ipsum positus cũm calce, vel alijs rebus ipsum confortantib. Isid. Viticella quædã herba latinis sic nominatur: eo q̃ sicut vitis quicquid proximũ habuerit apprehendat cornibus quos anulos appellamos. Platearius. Viticella est calida & sicca, cũ axungia porcina teritur. & sic ad ignẽ resoluta colaturæ, eius colaturæ farina seminis lini, vel lupini & oleum additur. Et hæc confectio scytosin tollit cum plagella epati & spleni cathaplasmata. Idem valet ad maturandum apostema. Suppositorium ex eius radice factum menstrua prouocat secundinam & fętum mortuum educit. eiusque succus faciei pallide inunctus colorat eam & rubificat.

De Ypperticon. Cap. CLV.

EX sinonymis. Ypericon dr̃ herba sancti Ioannis. herbaque perforata. Quidã etiam noĩant eã coronam regiam. Plin. lib. 26 Yppericon appellant quidam chaton: folium hẽt tamarici & sub ea nascitur, sed folijs pinguioribus minusq; rubentibus. Est autẽ odoratum, altius palmo, leniter suaue: aculeatum. vis seminis excalefactoria. Et ideo inflammationẽ facit entrocelicis. sed stomacho non est inutile. ad stranguriã si exulcerata vesica non sit, est ꝓcipuum. medetur & pleureticis ex vino potum. Est & aliud yppericõ quam alij chamepityn alij coricon appellant, oleraceo frutice, tenui, cubitali, rubente, folio rutæ odore acri, semini siliquæ, nigro, maturescẽte cum ordeo. Natura seminis spissandi. Aluum sistit. & vrinam cit. Ad calculos vesicę cum vino bibitur. Diascor. Cęnum a multis yppericõ dr̃, & à latinis rapa rustica noĩatur. hẽt folia rutæ similia, sed paulo minora & succulentiora, & russa. Ramulos hẽt plures oblongos ac tenues. frutex eius est duobus palmis alta: inscida, & exstomacha, & odorata, huius semen bibitum vrinam prouocat, menstruis imperat: ictum sphalangionis mitigat. Schyaticis adhibetur vtiliter, opisthotonicis cum vino bibita maxime ꝓdest. Cum pipere accepta: contra vim frigoris tuta seruat corpora. Asquiron, vel andrasenion ypperici species est, sed virgis maior & sarmentosa est. Colorẽ hẽt fęniceum. florem mellinum. Semẽ vero simile hẽt ypperico, sed maius. Quod fricatum resinæ odorem emittit & colorem sanguineum facit. hoc semen cum hidromelle bibitum sciaticis proficit. coleramq; cum abundantissimo fumo deponit Sed quotidie cum mulsa calida bibatur donec patiens percutetur: ad combustiones quoq; mirè facit hæc herba cataplasmati adhibita. Auicenna Yppericon nominatur alliarib Arabicè, & vua dæmonis Syriacè. Tyrsi & flos eius puluerulentus, & citrinum est granum eius: figuræ sumach est simile: sed non in eius rubedine. Natura calidum est in secundo, siccum in fine ipsius. Et est subtiliatiuum: apertiuum liquefactiuum, & resolutiuum. Confert apostematibus propriè frigidis, & duris: & emplastrum foliorum eius confert adustioni ignis. Consolidat plagas & vlcera mala. Cõfert etiam tritum & puluerizatũ super vlcera tremula & parnda. Confert & dolori anchæ & ischyaticæ, decoctum cum vino ꝓpriè Mẽstrua prouocat, & vrinam: eiusq; fructus soluẽdo educit colerã. Constantinus vbi supra. Ypperticon est in tertio calida & sicca, vrinam prouocat & menstrua. Epar & venas mundificat: dolorem aufert femorum, & est contra venenum: vulneribus cataplasmata celeriter curat ea.

De Ipoglossa & iringion. Cap. CLVI.

PLatearius. Ipoglossam dicunt Alexandriam folia habet oximirsino similia, sed maiora, & albidiora, & molliora. Semen in medio foliorum ei sanguineum est, & tanquam Ciceri virgas duobus palmis, aut modicum plus habet longas: radicesque similes mirsinæ: sed maiores & odoratas, & molles ac rubeas. Nascitur autem in locis montuosis, virtus eius radici tantum existit, quæ cum vino dulci bibita: adio parturientibus subuenit. Stringitiosis etiam medicinaliter proficit, & sanguinem per vrinam deponit. Plinius lib. 27 Ipoglossa habet folia silnestris myrti figura concaua & spinosa. Et ceu linguas in his folio paruo excunte de folijs. Corona imposita, ex eis dolorem minuit capitis. Diascorides. Yringi, vel ytingion, siue nox agrestis, herba est spinosa, cuius folia in initio comeduntur

duntur & in sale componuntur. Quæ videlicet folia lata sunt, & aspera, gustum aromaticum habentia: & cum creuerint obrustum colorem habent, multis virgis abundant, in quibus capitella rotunda sunt & spinosa, habet duram in gyro, quasi albam aut viridem cum colore iacinctino. Radix eius est oblonga & alta, deforis nigra, & deintus alba, & aromate plena. Nascitur autem in locis lapidosis & campis: virtus est illi naturaliter calida: ideoque bibita deducit menstrua, vrinam cit, inflammationes ac tortiones stomachi soluit. Epaticis prodest adhibita, morsibus venenatis occurrit cum vino bibita, meliusq; potest id agere si addatur ei semen pastinacæ. Denique cataplasmata & collo suspensa corpus limpidat.

LIBER DECIMVS.

De herbis hortulanis & satiuis. Cap. I.

Plinius lib. 20. Agro colendo proximam multi curam hortorum fecere, miramurq; quosdā scientiæ gratia eruditionis suæ gloriam ea his petentes, tam multa præterijsse. Nulla mentione habita tot rerum sponte curaue prouenientium, præsertim cum plerisq; illarum precio vsuque vitæ, maior etiam quam frugibus perlubeatur auctoritas. Atq; vt cōfessis ordiamur vtilitatibus, quæq; non solum terras omnes, verum etiam maria repleuere. Omniaque siluestria ferè sunt, & folijs, & caulibus minora, succo acriora, sicut origanum, & cunila. Solum vero ex omnibus lappatium siluestre, melius hoc in latinum ramex vocatur, nascturq; fortissimum. Traditur semel satum durare, nec vnquam terra vitiari, iuxta aquam maximè, fertuiq; si semina serantur inclula, porri, erucæ, apij, nasturcij, lactucæ, intubi mirè illa prouenire. Quæ autem siluestria sunt, eadem in satiuia sicciora intelligantur & acutiora. Actor. Postquam ergo diximus de herbis communibus & sponte, i. sine cultura in agris & siluis, cæterisq; communibus locis nascentibus, restat dicendum de hortulanis atq; satiuis, quæ videlicet hortulanorum & agricolorum cura proueniunt, & non solum in medicina, sed etiam in cibo plurimæ illarum vtiles sunt. Hæc in dictis. Herbarum hortulanarum siue domesticarum nutrimenta meliora sunt, citiusq; digestibilia, facilè venas penetrantia. Sed tamen membris assimilant tardiora, quia cito membris assimilanda de necessitate proprietatem quandam habere debēt, vt facilè coagulentur. Siluestrea in comparatione domesticarū sicciores sunt, & ob hoc ad digerendum tardiores. Sed cum bene digeruntur, cito membris assimilantur, quia siccitate coagulationi vicinantur. De nutrimento quidem herbarum pauca in corpus veniunt, laudabiliores autem ad bonum sanguinem generandum sunt lactucæ, quia sanguini naturaliter sunt viciniæ. Secundo loco sunt molochiæ, tertio atriplices, blites, portulacæ, herbæ acetosæ. Dicit autē Gal. q quæ naturaliter duræ sunt, coctæ mollescunt, & ad digerendum faciles sunt. Naturaliter autem teneræ quando coquuntur, duræ sunt, & ad digerendum tardiores, quasi corrigiæ, quod in porris est videre.

De cultura antiquorum circa culturam agrorum & hortorum. Cap. II.

Actor. Hortorum autem & agrorum culturæ quanta sit voluptas & vtilitas humana, iā ex parte ostensum est supra, huic denique vacabant antiqui delectabiliter, nō solū nostri, i. fideles, vt eremitæ ac Sancti Patres, sed etiā Gentiles vsq; ad Reges & Principes: vnde Hierony. ad Rusticum de vita monachi Anachoritæ scribens inter cætera eiusdē vitæ documēta q scribit, hęc ēt ponit, fac inquit & aliquid operis, vt te semp inueniat diabolus occupatū, humus satiatur, æquo limite areolæ diuidātur. In quibus cū olera plātata, iactata ve fuerint semina, vel plantæ per ordinē positæ, aquæ inducantur irriguæ, vt tu denique pulcherrimorū versuū spectator assistens. Inseratur & arbores infructuosæ, vel gēmis, vel surculis, vt paruo post tpe laboris tā dulcia poma decerpas. Hæc Hieronymus. Fertur etiam de quodā Rege Romanorum, q cū a Senatu exilio relegatus esset, & horti sui culturæ vacaret, tandē remisit ad eū Senatus nuncium vt rediret, ac denuo regnum susciperet. Qui iā huius culturæ voluptatē expertus, bonū horti sui præmium respiciēs, noluit acquiescere, sed diarsse otio fertur. Si sciret inquit, qualia vel q pulchra sint olera mea, nunq̄ mandassent mihi talia. Plin. vbi sup. Antiquitus nihil prius est mirata natura, q̄ & hesperidū hortos ac Regū Adonis & Alcinoi. Itēq; pēsiles, siue illos Semiramis, vel Rex Assiriæ Cyrus fecerit. Romani quidē Reges ipsi coluerunt hortos. Quippe superbus ēt Tarquinius nunciū illū sæuū atq; sanguinariū filio remisit ex horto. In duodecim tabulis legū nusquā nominatur villa, sed semp in ea significatione hortus. In horto vero ædium. Iam quidē hortorū noīe delicias, agros, villásq; possident in ipsa vrbe. Primus hoc Epycurus hortorū magister instituit Athenis, nam vsq; ad eū morem non fuerat haberi rura in oppidis. August. super Gen. lib. 8. Quid operæ agricultoræ innocētius est vacantibus, & quid plenius magna cōsideratione prudentibus. Sanè videmus ēt nunc tanta voluptate animi quosdam agricolari, vt eis magna pęna sit inde ad aliud auocari. Quid ergo aberrat a vero si credamus ēt hoiem primū in Paradiso constitutū, vt operaretur agriculturā, nō labore seruili, sed honesta voluptate animi? Quicquid .n. deliciarū agricultura nunc habeat, tunc in illa longè amplius erat, quando nihil aduersi terræ, vel cęlo accidebat. Nō .n. erat laboris afflictio, sed voluptatis exhilaratio. Cum ea quæ Deus creauerat homini operis adiutorio leuius prouenirent atq; feracius: vnde Creator ipse laudaretur vberius, qui animæ in corpore constitutæ rationem operandi dedisset, & facultatem, quantum animo volenti satis esset, non quantum inuitum corpus cogeret.

De collatione & dispositione hortorum. Cap. III.

Plinius lib. 19. Hortos non est dubiū esse villæ iungendos: riguosq; maximè habēdos, si cōtingat, p fluo amne. Si minus ē puteo pertica organisve pneumaticis tollendo, non haustu rigādo. Solū .n. proscindendum a Fauonio in Autumnū pparandū, & post 14. dies iterandum, atq; ante brumā. Octo iugeru operis palarij iustum est fimū, nō tres pedes altè cum terra miscetur: areas quoq, distingui, easq; supinis puluinorum thoris ambiri singulis tramitum sulcis: qua detur homini accessus, scatebrisq; decursus. Palladius de agricultura lib. 1. Hortus domui debet esse proximus, ac sterquilinio maximè subiectus, cuius eū sponte fęcundet succus. Ab area vero longè situs, quia puluerē palearum patitur inimicum: sęlia aūt impositio illa, cui leniter inclinata planicies cursus aquæ fluētia deriuat p spacia discreta. Si vero fons desit, aut imprimēdus est puteus, aut si hoc nequeas: piscina superius cōstruenda, vt aqua pluuia cōferente, hortus p æstiuos rigetur ardores. Si hac omni difficultate careretis, semper altius tribus vel quatuor pedibus ad piscinæ similitudinē hortulū fodies, qui sic cultus negligat siccitates. Sed hinc q̄uis cōtra necessitatē adiuta stercore conueniat qualibet terra, tñ hæc genera sunt in electione fulcāda. Creta quā argillā dicimus, atq; rubrica. Illud quoq; serua in hortis, quos humoris natura nō adiuuat: vt partes diuisas, & hieme ad meridiē, æstate ad Septētrionē spacia colenda cōuertas. Multa qdem in hortis sepiēdis sunt genera munitionis Alij nēpe luto inter formas clauso: parietes figuratos ex partibus imitantur. Quibus aūt suppetit, maceries luto & lapide construunt, plerisq; sine luto cōgesta in ordinē saxa cōponunt. Nonnulli fossis spacia colēda perogunt. Qđ vtique vitandū est, qm̄ horto subducit humores, nisi fortè locus palustris colatur. Alij vero spinatū palmas & semina munitioni disponunt. Sed melior erit rubi semina, & spinæ q̄ rubus caninus vocatur matura colligere, & cū heruí farina ex aqua macerata simos miscere, de hinc sparsos veteres hoc maturationis genere inducere, vt intra fimos semina recepta seruentur vsq; ad verni tpis initia. Cū vero sæpes est futura, duos sulcos tribus a se pedibus separatos, oportet sesquipedis altitudinē facere, ac vtrosq; fimos cū seminibus lenis terra obruere. Ita tricesima die prodeūs sentes, quos teneros adminiculis opus est adiuuare, qui inter se per spacia vacuo relicta iungentur. Porro areæ faciēdæ sunt angustiores ac longè: hoc est 12. pedū longitudine, & sex latitudine: sintq; p spacia vtrinq; purgandæ diuisæ. Margines autē earū humidis locis vel irriguis duobus pedibus irrigantur: siccis vno sufficeret excoluisse. Inter areas si humor consueuit effluere: altiora ipsis areis spacia debent esse, vt facilius ingrediatur aream de superiori parte humor admissus, & vbi siccitatem saturauerit, in alias aduerti possit exclusus.

De Agri colendi electione. Cap. IIII.

Plinius li. 17. Ager optimus indicatur a radice montium planicieq; in meridie excurrente, qui est totius Italiæ situs. Terra vero optima est tenera, i. temperatæ vbertatis: ipsaq; mollis & facilis culturæ, nec madida, nec sitiens. Post vomerem nitescens, quam etiam recentem exquirunt aliter improbæ vomicē comitantes: coruiq; aratoris vestigia ipsa rodentes. Certè Cicero sua altera doctrinarum, meliora, inquit, sunt vnguēta quæ terram, quàm quæ crocū sapiunt: hoc .n. maluit dixisse, q̄ redolent. Ita profecto illa erit optima terra quæ sapiet vnguēta. Quòd si admonendi sumus, qualis sit odor ille terræ qui quæritur: sæpe contingit etiam illa quiescente sub Occasu solis, in quo loco cęlestis arcus capita sua deiecerit. Nam cum a siccitate sua continuo immaduerit imbre: tunc emittit illum suum halitū diuinum ex sole conceptum, cui comparari suauitas nulla possit. Inde ipsa terra odor optimè indicabit. Talis ferè in nouallibus cæsa vetere silua, q̄ consensu laudatur, & in frugibus quidē serēdis eadē terra vtilior intelligitur: quotiēs intermissa cultura quiescit,

quod

quod in vineis non fit. Rerum aut omnium quędam sunt in alto secreta suo cuique corde prouidenda. Non eadem terra plerunque conuenit arboribus quæ frugibus. Nec pulla qualem habet Campania, vbiq; vitibus optima est, aut quæ tenues exhalat nebulas: nec lubrica multis quoque laudata. Cretā in Albanensium Pompeianorumque agro & argillam, cunctis generibus ad vineas pingues, quanquam præpingues anteponunt. Quod accipitur in eo genere inuicem sabulum album. In Ticinensi & in multis locis nigram. Itemq; rubrum etiam pingui terræ permixtum infecundum est.

De Agricolarum institutione. Cap. V.

Argumenta quoque iudicantium sæpe fallunt. Non enim vtiq; lætum solum est, in quo procera nitent arbores, præterquam illis arboribus. Quid. n. abiete procerius, aut quæ alia viuere possit in eodem loco. Nec luxuriosa pabula pinguis soli semper indicium habent. Nam quid laudatius Germaniæ pabulis, & tamen statim subest arena tenuissimo cespitum corio. Affligit agricolam terra quæ carbunculus vocatur, eaque vitem emendari putatur. Virgilius & quæ filicem ferat, non improbat vitibus. Salsæq; terræ multa melius creduntur tutiora vitijs innascentium animalium. Quasdam etiam pruinis, ac nebulis pasci diximus vites. Quid quod mutatur sæpe indicata quoque & diu comprehensa? In Thessalia circa Larissam emisso lacu frigidior facta est regio, desieruntq; oleæ quæ prius fuerunt. Circa Philosophos quoque cultura siccata, regio mutauit habitum cœli. At in agro Syracusano aduena cultor elapidato luto, Sole prodidit fruges, donec lapides regessit. In Syria terram leuem tenui sulco imprimunt vomerem, quia subest saxum exurens æstate semina. Trachia rigore, frugum fertilis est, æstibus Aphrica & Aegyptus. In Calchia Rhodiorum insula locus quidam est adeo fœcundus, vt suo tempore ordeum satum demetant, sublatumq; protinus serunt, & cum alijs frugibus metunt. Glareosum oleis solum amplissimū est in Venefrano, pinguissimum in Bętica. Tanta est argumentorum ac soli varietas & differentia.

De Agri emendatione. Cap. VI.

Terra vero terram emendari præcipiunt, quidam iniecta pingui super tenuem, ac gracili bibulaq; super humidam & præpinguem. Dementia operarij est, quid enim potest sperare qui talem colit. Alia est ratio terram alēdi, in qua spissior vbertas intelligitur, ipsumq; genus margam vocant. Et sunt quidam terræ adipes, ac velut glandia in corporibus ibi densante se pinguedinis nucleo, leucargyllion vocant argillam candidam, qua in megarico agro vtuntur, sed tantum in humida frigidaq; terra fruges alit tophacea. Est & creta argentarea, qua maximè Britannia vtitur. Est & creta fullonia mixta pingui terra, pabuli quàm frugum fertilior, densior autem visco, cimini modo solum strangulat. Columbinam Gallia suo noīe gleucopelō appellat, glebis excitatur lapidū modo sola gelatione ita soluitur, vt tenuissimas bracteas faciat. Hęc ex æquo fertilis. Hædui Pictonesq; calce vberrimos agros facere, quæ sanè oleis ac vitibus vtilissima reperitur. Omnis autem marga aratro iniciēda est, vt medicamentum rapiatur, & fimi aliquantulum desiderat. Quę primo plus aspera, & quæ in herbas non effunditur, alioquin nouitate quæcunque fuerit solum lædat, nec sic quidem primo anno fertilis. Interest autem, & quali solo quæratur. Sicca enim humido melior est. Arido pinguius, & temperata alteruira creta vel columbina conuenit. Transpadanis adeo placet vsus cineris, vt anteponant fimo iumentorum, quod quia leuissimum est, ob id exurunt, vtroque tamen pariter non vtuntur in eodem aruo, nec in arbustis cinere, nec etiam ad quasdā fruges. Quibusdam etiam satis terram pasci: Cato dicit. Segetē stercorant fruges, lupinum, faba, vitia, sic ecōtrario Cicer, quia vellitur, & quia salsum est. Ordeum quoque fœnum græcum & eruum, hæc omnia segetem exurunt, & omnia quæ velluntur. Præterea nucleos in segetem ne indideris. Virgilius quoq; lino segetem exuri, & auena, & papauere arbitratur, sunt vero plures sunt differentiæ sicut aliàs dictum est.

De cultura herbarum hortensium. Cap. VII.

Palladius de agricultura lib. 1. Arui vero partes ita diuidendæ sunt, vt illę in quibus Autumno seminabitur, verno tempore pastinentur. Quæ autem seminibus oportet in vere complerī: Autumno tempore debent effodi, ita vtraq; pastinatio decoquetur algoris, aut solis beneficio. Serendi tempora licet per mēses signentur certa, tñ ſm loci ac cœli naturam ab vnoquoq; sunt custodiēda frigidis locis autumnalis satio fiat celerior, verna vero tardior, calidis enim regionibus & autumnalis pôt fieri serior & verna maturior. Quæcunq; sunt serenda, cū crescit Luna seminentur. Quæ autem sunt secāda vel legenda cum minuitur. Plinius lib. 19. Quædam aūt meliora nascuntur acceruatim sato semine q̄ sparso. Ita certè porrum serunt & allium in lacinijs colligatum apium, etiam paxillo cauerna facta, ac fimo ingesto. Nascuntur autem, aut semine, aut auulsione oīa. Quædam vero semine & surculo, vt ruta origanum ocimum. Præscidunt enim, & hoc cum peruenit ad palmæ altitudinem. Quędā & radice, & semine: vt cæpa, & allium, & bulbi. Eorum vero quæ a radice nascuntur radix diuturna & fruticola est, vt bulbi getij squillæ. Fruticant alia & non capite, vt apium, & beata. Caule reserto feræ quidem omnia regerminãt excepns, quæ nō scabrosum caulem habent, lactucam a regerminatione suauiorem putant. Raphanus vtiq; iucundior est detractis folijs, antequam decaulescat: hoc & in rapis. Nam & eadem direptis folijs cooperta terra crescunt, & in æstate durant. Quædam etiam nascuntur non sata, vt mentastrum, nepta, intubum & pulegiū: peculiaris medicina est raphano, betæ rutæ, cunilæ, in aquis salsis quoq; plurimum suauitati ac fertilitati conferunt. Cæteris aūt dulcium aquarum irrigua prosunt, vtilissimè quidem ex his quæ frigidissimæ, & quæ potu suauissimę. Minus vtilis è stagno, & quæ silices inducunt, qui herbarum semina inuehunt. Præcipuè tamen imbres alunt. His autem rigandis, sunt horæ, matutina & vespera: ne inferuescat aqua sole. Ocimum tantum & meridiana etiam satum erumpere celerrimè putant, inter initia feruenti aqua aspersum. Omnia vero translata, meliora sunt, & grandiora, maximè porri, napique. Est etiam in translatione medicina: desinuntque sentire iniurias, vt getium, porrum, raphanum, apium, lactuca, cucumis, rapa.

De Incremento earum. Cap. VIII.

In horto satorum celerrimè nascuntur, ocimum, blitum, napus, eruca, erumpūt. n. tertio die, anetum vero quarto, lactuca quinto, raphanus sexto, cucumis & cucurbita septimo, prior cucumis, nasturtium ac sinapi v. Beta æstate vj. hieme x. Atriplex viij. Cæpę xix. vel xx. Getium x. vel xij. Contumacius coriādrum. Cunila quidem & origanum post diem xxx. Omnium vero difficillimè: apium xl. enim die, cum celerrimè, maior ex parte emergit. Aliquid & seminum ætas confert, quia recentiora maturius gignuntur: in porro getio, cucumere, cucurbita. Ex vetere autem celerius prouenium apium, beta, cardamum, cunila, origanum, & coriander. Mirumque apparet in betæ semine. Non enim tota, eodem gignitur anno, sed aliquid sequente, aliquid tertio. Itaque ex copia seminis nascitur modicè; quędā anno subpariunt tantum; quædam sæpius vt apium, porrum, getium, hæc enim semel sata, pluribus annis restibili fertilitate proueniunt. Sicut autem dictum est supra. Semina porri, erucæ, lactucæ, apij, intubi, nasturcij, aiunt mirè prouenire, si serantur inclusa. Quædam autem vocamus ferulacea, vt anetum & maluas. Tradunt autores in Arabiā maluas septimo mense arborescere, baculorumque vsum extemplo, alias exemplo præbere. Sed & arbor, & malua in Mauritania lixi oppidi æstuario, vbi hesperidum horti produntur fuisse: ipsaq; altitudinis pedes viginti, crassitudinis quam circumplecti nemo posset. In simili genere habebitur & canabis.

De morbis ac remedijs eorum. Cap. IX.

Morbos sentiunt & hortensia, sicut reliqua terræ sata. Nam & ocimum senectute: aliàs seneat & degenerat in serpillum, & sysimbrium in calamintham, & ex semine brassicæ veteris rapæ fiunt. Atq; inuicem enecatur ciminum ab vno dorso nisi repurgetur. Est autem vnicaule radice bulbo simili, non nisi in solo gracili nascens. Alias priuatim cimini morbus est scabies, & ocimum sub canis ortu pallesci t. Omnia vero mulieris menstrualis accessu flauescunt. Bestiolarum quoque genera innascuntur napis culices: raphano erucæ & vermiculi. Itemq; lactucis & oleri, vtrisque hoc amplius limaces & cocleæ. Porro vero priuata animalia quæ facillimè capiuntur iniecto stercore sedentia in id: ferro quoque non expedire tangi rutā, cunilā, mentam, ocimum: autor est Sabinus Tyro in libro Cepuricon quem Mecenati dicauit. Item cōtra formicas, videlicet nō minimum hortorum exitium si non sint rigui, monstrauit remediū limo marino, vel cinere obturatis earum foraminibus. Sed efficacissimè herba helyotropio necātur. Quidā & aquā diluto latere crudo inimica eis putāt. Infestant & culices hortos riguos. Præcipuè si sint arbustulæ aliquæ: hi galbano accēso fugantur. Plateatius vbi sup. Contra nebulas & rubiginem paleæ, ac purgamēta pluribus locis p hortū disposita, simul oīa cū nebulæ videntur instare, sunt cōburēda. Cōtra grandinē quoq; multa dicūtur: vt q̄ omne horti spaciū alba vite p̄ingatur. Aut ferramēta quibus operādū est vrsino sepo vngantur. Aliqui ēt vrsi adipē cū oleo tusum reseruāt falce qi hoc cū putaturi sunt, vngunt. Cuius tāta phibetur esse vis, vt nec gelu, nec nebula, nec aliqđ aīal nocere possit. Cōtra culices ac limaces spargūt vel amurcā recentē vel ex caminis fuliginē. Contra formicas si fotamē habent in horto: noctuæ cor admoueatur, si foris veniunt, oē horti spaciū cinere vel cretæ candore signetur. Cōtra erucas semina quæ

quæ spargenda sunt semperuiuæ succo, vel erucarum sanguine madefiant. Cicer serendũ est inter olera: ꝓpter multa portenta. Aliqui vero cinerem de fico super erucas spargunt. Itemque squillam vel in horto serant, vel suspendunt. Aliqui mulierem menstruam incinctam solutis capillis, nudis pedibus cõtra erucas & cætera hortum circumire faciunt, & aliqui fluuiales cancros pluribus locis infra hortum configunt. Extinguuntur cimices amurca & felle bubulo locis perunctis, vel folijs hederæ tritis ex oleo, vel incensis sanguisugis: denique vt olera animalia infesta non gerant, in corio testudinis omnia semina quæ spargenda sunt siccantur, vel etiam pluribus locis maximè origano & sulphure origes abiguntur. Itemque si coclearum vacuæ testę vrantur: & eo cinere foramen inculcetur. Culices suffitu galbano vel sulphure, mures si amurcam spissam patinæ infuderis, & in domo nocte posueris, adhærebunt, aduersus mures agrestes Apuleius asserit, semina priusquam spargantur felle bubulo macerãdã: Talpas vt dictum est supra, dicunt Græci impletis fumo cuniculis vel fugere protinus, vel necari: Est etiam Græcorum opinio si nubes locustarum repente sorte xerit, amaris lupinis, vel agrestis cucumeris aqua decocta, si mutiæ miata fundatur depelli.

De differentijs ipsarum in radicibus, & folijs, & fructibus & floribus. Cap. X.

PLinius vbi sup. Hortensibus omnibus ferè radices singulæ vt raphano, betæ, apio, maluæ. Amplissima autem lapato, vt quæ descendat ad tria cubita: Siluestri minoris tumidæ. Quibusdam tamen capillati sunt, vt maluæ & apio, quibusdam tuberculosæ, vt ocimo. Alijs vero carnosæ, vt betæ, vel magis etiam croco. Aliquibus ex cortice & carne constant; vt raphano & rapis, quorundam vero geniculati sunt vt graminis. Quæ radicem non habent rectam, statim pluribus nituntur capillamentis, vt attriplex & blitum. Squilla & bulbi ac cæpæ, & allium non radicantur nisi in rectum. Sponte nascentium quædam numerosiora sunt radice, quàm folio, vt calax perdiorum & crocum, & alia quoque multa folia cadunt a cacuminibus origano inolæ, & aliquando rutæ iniuria læsę. Maximè vero concaua sunt cæpæ & getio, florent etiam fraxino serpilum, abrotanum, napi, raphani, menta, ruta. Et cætera quidem deflorescunt cum cæperint, ocimum autem particulatim, & ab vno incipit. Qua de causa diutissimè floret hoc, & in helyotropio herba euenit, flos autem alijs candidus alijs lucens, alijs purpureus. Semina plurimis sunt rotunda, & aliquibus oblonga. Paucis autem, vt attriplici foliacea & lata, quibusdã angusta & canaliculata, differt & colore nigro candidoq;: porro duritie surculacea in folliculo sunt raphani, synapi & rapo. Nudum est semen coriandri, aneti, fęniculi, & cimini, cortice aũt obductum bliti, betæ, lactucæ, attriplicis, & ocimi, ac lactucis in lanugine. Nihil ocimo fęcundius. Quæ in cortice sunt difficillimè maturescant, maximèq; ocimum, & gyt. Siccantur oĩa, & sunt fęcunda. Cæterum in hortis nascentiũ, alia bulbo cõmẽdantur, alia capite, alia caule, alia folio, alia vtroque, alia cortice, alia cute, aut cartilagine, alia carne, alia tunicis carnosis, aliorum fructus est in terra, aliorum vero nõ nisi extra. Et q̃dã iacent ac crescunt, vt cucurbitæ & cucumis, eademq; pendent, q̃q̃ grauiora multo, & his q̃ in arboribus gignuntur. Sed cucumis cartilagine, & huic.n. cortex in lignũ transit maturitate. Conduntur terra raphani, & napi, & rapæ atq; alio modo mulæ siser & pastinaca. Quod aũt ad permutationẽ seminum attinet. Quibusdã ex hortolanis firmitas maior est, vt coriandro, betæ, nasturcio, sinapi, erucæ, cunilæ, & fere acribus. Infirmiora vero sunt attriplici, ocimo, cucurbitæ, cucumi. Singula genera sunt ocimo, lappato, blito, nasturcio, erucę, attriplici, coriãdro, aneto. Hæc.n. vbiq; eadẽ sunt, nec melius aliud alio vsquã. Ecõtra vero plura sunt genera apij, betæ, ferulæ, ac olutrum cæterorum, de quibus dicendum est infra.

De herbis quæ nascuntur sine radicibus. Cap. XI.

IN rerum autem miraculis maximum est, quid nasci vel viuere sine vlla radice. Tubera vocantur hæc vndiq; terra circundata, nullisq; fibris aut saltem capillamentis nixa, nec vnque exuberante loco in quo gignuntur, aut rima agente, nec ipsa cohærent terræ. Includuntur etiam cortice, vt planè, nec terram esse dicere possumus, nec aliud q̃ callũ terra. Siccis hæc ferè sabulosis fructicosisq; nascuntur, & excedunt sępe magnitudinem mali cotonei etiam librali pondere, duo sunt illorum genera, videlicet arenosa dentibus inimica, & altera sincera. Distinguuntur etiam colore russo, ac nigro, & intus candido, laudatissima crescunt in Aphrica, Laertio licinio prætorio viro iura reddente in Hispania Chartagine: paucis his annis scimus accidisse mordenti tuber, vt deprehensus inde denarius, primos dentes inflecteret. Quo manifestum est terræ naturam in se globari, quod certum est ex his quæ nascuntur, & non possunt seri. Simile est quod in Cyrenaica prouincia vocant mysi præcipuum suauitate odorẽ & sapore, sed carnosius, & q̃d in Trachia ceraunium: de tuberibus peculiariter hæc traduntur. Cum fuerint imbres autumnales ac tonitrua crebra, tunc nasci & maximè ẽ tonitribus, nec vltrà annum durare, verno autem esse tenerrima. Sunt & in fungorum genere, A Græcis dicti pezicæ, quæ sine radice vel pediculo nascuntur. Ad hos proximum dicetur laserpicium auctoritate clarissimum, quod Græci silphiũ vocant, in Cyrenaica prouincia repertum, cuius succum vocant laser, magnificum in vsum medicamentisq; & ad pondus argẽtei denarij pensum. Actor. Hæc ideo de fungis & tuberibus, hic posuimus, quoniam hæc inter olera posuit Isidorus. Nunc de herbis hortolanis, & satiuis per singulas species more nostro per ordinem alphabeti procedamus. A

De Abrotano. Cap. XII.

PLinius libro vigesimoprimo. Abrotanum est herba iucundi odoris & grauis, floret æstate: flos eius est aurei coloris, vacuum, sponte prouenit. Seritur autem semine, melius quam surculo vel radice. Copiosum quidem semen est amaraco, æquè quàm abrotano. Sed abrotano radix est vna alte descendens, Cæteris autem in summo terræ leuiter hærens. Duorum traditur esse generum: campestre scilicet ac montanum. Hoc fęmininam: Illud marem intelligi volumus, amaritudo absinthij in vtroque: vsus est folijs, sed maior seminis, ad calefaciendum. Ideo vtilis est vtilissimum orthopnoicis conuulsis, & ruptis ac lumbis: vrinæ angustijs, datur ad bibendum manualibus fasciculis decoctis ad tertias partes, ex his quaternis cyathis bibitur: datur & semen tusum in aqua pondere dragmæ, ꝓdest & vuluæ, concoquitur panis cum farina ordeacea, & oculorum inflationi illinitur. Physicus. Abrotanon herba est ramosa: minutissima habet folia, flores vel semina minutissima, & aurosa, boni odoris & grauis, gustu amara. Semen eius cum aqua tritum & potum suspiriosis, schiaticis, & his qui vrinam difficiliter emittunt prodest, & paraliticis. Idem menstrua mouet. Contra venena & morsus serpentium in vino potum subuenit. Cũ oleo tritum, & corpori superlinitum contra febres frigidas ꝓdest. Serpentes etiam vel sparsum, vel incensum fugat. Principaliter autem contra sphalongionum & scorpionum ictus ꝓdest. Auicenna in secundo Canone medicinæ. Abrotanum est calidum in primo gradu, siccum in secundo: subtile, amarũ, adustum, confert alopiciæ. Idem decoctum cum quibusdam oleis barbam celerius nasci facit propter suam apertionem, constringit sanguinem gingiuæ. Idem resoluit apostemata flegmatica: menstrua prouocat, & extrahit fętum: lapidem vesicæ & renum frangit Iunctum cum oleo confert rigori febris, bibitum cum vino confert venenis, vermes quoque venenosas quando sternitur, fugat & interficit. Decoctum cum oleo stomachum calefacit, & etiam caput similiter. Vulneribus autem recentibus non est conueniens; sed mordicat ea. Constantinus vbi supra. Abrotanum est calidum in secundo, siccum in primo. In cuius apozimate mulieribus sedentibus menstrua prouocantur, secundinã fętusq; mortuos expellit. Idem quoq; lapidem frangit, striogiriam soluit Potatumque lumbricos & ascarides occidit. Puluerizatum & mixtum ordei farina, soluit apostemata duta. Cinis eius cum oleo vetusto mixtus: alopiciam sanat, occurritq; locis pilos non habentibus. Abrotanaleon epytimatum rigorem tollit febriũ. Macer. Tertius abrotano legitur gradus esse caloris: Vnde iuuat neruos & causas pectoris omnes. Illius elias si sit decoctio sumpta. Sic quoq; dispnoicis prodest tussimq; repellit. Et prodest lumbis, sic vulturnumq; querelis. Omnibus his crudum cum vino proderit haustum Vrinam purgat sic & præcordia mundat. Sic curat schyasim, sic sumptum menstrua purgat. Serpẽtes nidore fugat, bibitumq; venena illorum extinguit, sedat qdoq; frigora febris. Atteq̃ venenatus si mixto sumit amne. Aut oleo quo decoquitur si membra perungas. Lumbricos ventris hanc sępe bibendo necabis. Huic panis micas, & mala cidonia iungens. Insimul amne coquas, oculorum cocta dolori Apponas, vel femori curabis vtrumque. Stirpes infixas vel spinas detrahit ipsum, Appositum per se vel adeps si iungitur illi. Hoc etiam venerem puluino subdita tantum. Incitat in venerem, nocinis potata resistit.

De Acalisce & acetosa. Cap. XIII.

DIascorides. Acalifex vel vt alij dicunt ignida: Latinè dicitur vrtica, eius altera maior, altera minor: quæ & vsualis est, simplex cum tenui semine folijsque minus apertis: altera vero est agrestis cũ densioribus, atque nigrioribus & latioribus folijs. Quæ cataplasmati imposita corporis fricationem dolorem, atque pruritum faciunt. Sed recorporatiuæ virtutis sunt. Similiter lienosis medentur similibusque durities: & his etiam, qui vexati fuerunt ab animalibus venenatis. Eadem cocta & contrita ventrem emolit. Semen eius perfectam tentiginem, ac ventrem mouet: folia semenque dyaforetica

tica sunt, & leptomerica abundant in virtute: sanatque fine nimia calefactione i humores pingues ac glutinosos educit ex thorace ac pulmone, habet aũt in se ventositatis aliquid ad luxuriam prouocandam, & libidinem excitandam. Est autem acalifex valde calefactoria, qui morbum regium emendat, ex vino potata. Semen eius missum in antidotis, prodest colericis. Cum melle tritum, & in modum electuarij datum tussim veterem ex frigore conceptam emendat, ac humores calore suo dissoluit. Auicenna. Acetosa herba alia est domestica, alia siluestris, quæ dr̃ etiam siluestris siela: siluestris in omni re fortior est, & natura in primo frigida est, & sicca in secundo, & semen eius frigidum in primo, & siccum in secundo. In ipso est stipticitas & resolutio parua: & acetosa magis est stiptica. Et illa quæ non est vehemẽtius rubedinis, plus nutrit, & est endiuiæ similis. Coleram superat omnis: & humor eius est laudabilis. Radix eius cũ aceto, confert vlcerosæ scabiei, & cocta cum vino confert in emplastro impetigini. Ex ea quoq; fit emplastrum scrofulis. Et dicitur, ꝙ si radix eius suspendatur collo habentis scrofulas iuuetur ea. Colluitur ad dentem dolorosum os cum succo eius, & decoctio in vino confert apostematibus quæ sunt sub auribus, confert ictericiæ nigræ cum vino sedatque nauseam. Et dicitur, ꝙ in eius folijs est quædam lænificatio, & in semine cõstrictio. Dixerunt tamen quidam, ꝙ in semine acetosæ non frixo lubricitas est, & lænificatio. Radix eius trita confert fluxui matricis, cum vino bibita, & lapidem in renibus frangit, viscositas quæ in ipso est, confert intestinorum rasuræ, quæ accidit ex siccitatis superfluitate. Confert etiam puncturæ scorpionis, & propriè siluestris. Et si semen eius administretur ante puncturam, non ei punctura nocebit.

De Allio & eius natura. Cap. XIIII.

ISidorus. Allium dictum est, eo quod oleat. Ambrosius in Exameron lib. 5. Allium tantam vim odoris habet, vt cum Leopardus sustinere non valens, fugiat: vnde si quis allium alicubi confricauerit, Leopardus inde resilit, nec resistit. Plinius de histo naturali lib. 19. Allium ad multa ruris præcipuè medicamenta prodesse creditur. Tenuissimis, & quæ separantur in vniuersum velatur membranis, mox pluribus coaugmentatur nucleis, & his separatim vestitis asperi saporis, & quo plures nuclei fuere, hoc est asperius. Tædium huic quoque halitu, vt cepis nullũ tamen coctis. Generum differentia. In tempore præcox maturescit lx. diebus. Allium Ciprum Græci vlpicum appellauere. Allij ansiscordiou præcipuè Aphricæ celebratum inter pulmentaria ruris: grandius allium tritum cum oleo & aceto mirum quãtum increscat spuma. Quidam & allium vlpicum in plano vetant seri, castellatumque grumulis imponi distantibus inter se pedes ternos. Inter grana debent interesse quatuor digiti, simulque, vt folia eruperint sariri. Grandescunt quo sæpius sariuntur. Et maturescentium depressi caules in terra obruuntur, sicq; ne in frondem luxurient cauetur. In frigidis vtilius vere seri, quàm Autumno. Cæterum vt odore careat hæc omnia cum Luna sub terra sit iubẽtur seri, & cum in coitu colligi. Menander è Græcis auctor est. Allium edentibus si betæ radicem in pruna tostam superederint, odorem extingui. Sunt qui & allium, & vlpicum inter compitalia & saturnalia seri aptissimè putent. Allium & semine prouenit, sed tardè: primo enim anno porri crassitudine capite efficitur. Sequenti diuiditur tertio consumatur, pulchriusque tale a quibusdam æstimatur. In semen exire a quibusdam vetatur, sed intorqueri cauli sationis gratia, vt caput validius fiat. Quòd si diutius allium, aut cępe inueterari libeat, aqua salsa tepida intingenda sunt capita, sic diuturniora fient, & vsui meliora, sed in satu sterilia. Alij contenti sunt ea primo super prunas suspendisse, sicq; ne germinent arbitrantur abundè profecisse. Quod allium cępamque extra terram, certũ est facere, & cauliculo acto euanescere. Aliqui & allium palea, seruari putant optimè. Allium est in aruis, sponte nascens alliũ vocatum, quod aduersus improbitatem alitum depascẽtium semina coctum ne renasci possit, abijcitur. Statimq; illud cũ deuorauerint aues, stupentes manu capiuntur, & si paululum se commouerint, aliàs cõmorauere resopitæ. Est & aliud siluestre, quod vrsinum vocant, odore molli, capite prætenui, folijs grandibus. Palladius vbi supra lib. 2. Mense Ianuarij allium & vlpicum bene seri potest, sed allio alba terra proficiet Idem in li. 12. Mense quoque Nouembri allium, vel vlpicum seritur bene, terra maximè alba fossa & subacta sine stercore. Sulcos in areis oportet fieri, & in locis altioribus semina poni quatuor digitis separata, nec altius fossa, æqualiter sarculanda sunt, & inde plurescent. Si capitatum facere volueris allium vbi cęperit caulis prodire, proculca, sic quoq; succus reuertetur ad spicas. Fertur autem si Luna sub terris posita seratur, & iterum sub terris latente Luna vellatur allium, odoris feritate cariturum. Denique vel paleis condita, vel fumo suspensa, durabunt allia.

De virtute ipsius in medicina. Cap. XV.

PLinius lib. 20. Allij magna vis est contra aquarum, & quorumlibet locorum mutationes. Odore serpentes abigit, & scorpiones odore, & osum bestiarum ictibus medetur, ac priuatim contra emorroidas cum vino illinitur. Contra canis morsus, & in vulnera cũ melle imponitur. Suspiriosis coctum, aliqui crudum, aliqui & tritum in lacte dederunt Praxagoras & contra morbum regium vino miscuit, & contra ileum in oleo & pulte sic illiniunt, strumis quoque. Antiqui & insanientibus dabant crudum: Dyocles autem freneticis lixum contra anginas tritum illud imponi, & gargarizare prodest. Dentium dolores tribus capitibus in aceto tritis imminuit, vel si aqua decocta colluantur, & in concaua dentium addatur, ptyriases & prurigines sanat potum, itemque cum aceto vel nitro fusum. Cõpescit distillationes cum lacte coctum vel tritum, & cũ caseo molli permixtum. Quo genere & raucitatem extenuat. Coctũ vtilius est crudo, elixumq; tosto, sic & voci cõfert. Tineas & aĩalia reliqua interaneorum pellit, in aceto mulso coctum. Tenasmo in pulte medetur. Temporum doloribus illitum valet elixum, & pustulis cum melle coctum deinde tritum. Tussim curat, cũ adipe vetusto, vel cum lacte coctum, aut si sanguis etiã excreetur, vel purulenta sint. Et pituitæ sub pruna coctum potum, & cum melle pari modo sumptum. Conuulsis autem, & ruptis cũ sale & oleo prodest. Nam cum adipe tumores suspectos sanat. Extrahit etiam fistulis vitia cum sulphure & resina: valet etiam contra sacros ignes. Suggillata vel liuentia reducit ad colorem. Ex melle combustum credunt, & comicialem morbum sanari: si quis eo in cibo vtatur ac potione. Sed & caput vnum ipsius est laserpicij obolo in vino austero potũ quartanas excutere. Suppurationes quantaslibet sanat, fractę fabę incoctum, & in cibo sumptum, donec sanitatem restituat: facit & somnos, & in totũ rubicundiora corpora: venerem quoque stimulat, cum viridi coriandro tritum, & è mero potum. Porro vitia eius sunt, ꝙ oculos hebetat: inflationes facit: stomachũ lædit, & coprosius sumptum sitim gignit. Cæterum contra pituitam & gallinæ, & gallinaceis prodest in cibo farre mixtum: iumentis quoq; vrinam reddere, non torquere tradunt: si eo trito natura tangatur. Hipocrates in quadã epistola. Alliũ callidum est vrinã deducit & mingitur. Corpori quidem bonum est, oculis vero perniciosum.

De speciebus eius. Cap. XVI.

AVicenna in secundo Canone. Allium aliud est domesticũ: aliud siluestre, quod est amarũ & stipticum: est etiam aliud quod dicitur porrinum, & est compositæ virtutis ex allio & porro Est & aliud quod dicitur alliũ serpentis. Est autẽ alliũ calefactiuum & exiccatiuum in tertio vsq; ad quartũ, & siluestre plus alio: allium resoluit inflationẽ valde: & est vlceratiuum & adustiuum cutis. Alli montani decoctio bibita & superuncta, lendes & pediculos interficit. Cinis eius cum melle linitus sup morpheam & occultationi oculi cõfert. Confert & alopiciæ factæ ex materijs putridis. Allium siluestre vulnera fraudulẽta facit cohęrere: quando recẽs super ea ponitur. Idem allium assatum sedat dolorẽ dentium: vocẽ & guttur clarificat decoctum. Confert & tussi antiquæ & doloribus pectoris, ex frigore. Idem allium confert puncturæ vermium venenosorum ac serpentum, & morsui canis rabidi: debilitat antẽ visum, & attrahit bothor in oculos. Quando sedetur in decoctione foliorum eius prouocat vrinam, & menstrua prouocat, & secundinam educit: propter vehementiam aũt exiccationis & resolutionis suæ, coitum impedit quandoque. Diascorid. Alij genera duo sunt: vnum, s. hortiuum, aliud quod in Aegypto nascitur, sed nõ satis dissimile, virtus ei est in scida, inflatilis, stiptica, calida, ventrẽ purgat, stomachum siccat, sitim cõmouet: corpora vulnerat, lumbricos latos excludit, vrinã prouocat, morsibus venenatis mirificè prodest, fluxum sanguinis abstinet. Cum vino bibitũ rabidi canis morsum nocere nõ sinit. Comestũ aũt arterias limpidat, tussi temporali subuenit, pediculos & lentes occidit. Cõbustũ & cũ melle tritum & impositum, liuores tollit, & alopicias detergit, &c. Constan. vbi sup. Allium duplex, domesticum & siluestre, s. scordeon: domesticum calidũ est in medio quarti gradus, qđ nocet calidis naturaliter. Acutã.n. coleram cito se cõburentẽ generat. Sed flegmaticis prodest, & eis qui præparati sunt ad paralisim. Sperma desiccat, opilationemq; crossam, & ventositatẽ dissoluit, ventrem humectat. Vnde Hipocras. Allium solutionẽ facit, vrinã prouocat, visui nocet, quia ꝓpter multã dissolutionẽ & desiccationẽ, quã agit, visus deficit. Valet cõtra morsus reptiliũ, & oẽs dolores quasi tyriaca magna: vnde qdam dicũt illud tyriacã rusticorũ. Idẽ in pãtegni. Allia calidiora sunt cępis & sicciora: acuta sunt & dolorẽ capitis faciunt: q̃ si coquantur ardor ille amittitur: potioni, q̃ cibo meliora sunt, cocta magis nutriũt q̃ cruda: sanitatẽ custodiunt, qa calorẽ naturalẽ cõfortãt, digerere faciunt. Platea. Alliũ inquit crossã dissoluit ventositatẽ, vẽ-

tem humefacit: lumbricos & ascarides excludit: vrinam prouocat: morsum rabidi canis curat: eis etiam qui malam aquã potauerint subuenit. Cataplasmatum locis crossos humores habentibus dissoluit: dolorem dentium de frigiditate mitigat. Sitim propter flegma coagulatum stomacho amputat, scabiẽ, morpheam, impetiginem, & pustulas in quocunq; loco fuerint, potenter curat, si ea eo confricentur aut cataplasmẽtur. Menstrua & vrinas prouocat: secundinam expellit si in eius apozimate mulieres sederint. Siluestre allium virtutem habet sicut domesticum: tamen calidius & siccius est.

De Amaraca & ammone. Cap. XVII.

ISidorus. Amaracus est herba quæ & sansucus dicitur: cuius nominis vsum Virgilius, etiam ad venerem referens ait, vbi mollis amaracus & illum, floribus aspirans amplectitur vmbra. Apta est aũt hęc herba vnguentis: vnde & amaracus nomen traxit a puero regis cuiusdam qui casu lapsus dum ferret vnguenta nouum & gratissimum ex confusione odorem creauit. Plin. lib. 21. Amaracum Dyocles medicus, & sicula gens appellauerunt, quod Aegyptus & Syria sansucum: vtroq; genere, videlicet & semine, & ramo seritur: viuaci vsu, quibusdam & odore. Copiosum est semen amaraco æquè, quàm ambrotano. Sed ambrotano radix est vna & altè descendens, cæteris in summa terræ leuiter hærens. Actor. De hac autẽ plenius sub nomine sansuci dicetur inferius Diascorides. Ammonis herbæ duo sunt genera, s. agrestis & hortensis. Hortensis florem habet coccineũ: altera vero album, & lac cinereum aut purpureum, folia vero minuta, sicut coriandri & diuisa: virgas tenues ac virides sicut meconium. In medio capitella nigra. Radix est ei sicut oliuæ nodosa, & curuata, cunta. Agrestis maior est in omnibus folijsq; latioribus. Maiora quoque habet capitella & longa, florem igniceum aut melinum. Radices sunt plures, atque tenues. Est alterum genus ammonis naturæ roscidæ, cuius virtus est incisida, & acris & proiectoria, & habet vim aperiendi: vnde succus radicis eius naribus immissus, caput purgat, dentesq; conquassatos confirmat, & vulnera sordida limpidat. In dulcore cocta & imposita tumorem oculorum tollit, caliginem visui detergit. Radix eius & folia cum ptisana cocta lac mulieribus prouocant, supposita menstruis imperant, & cataplasmata lepram capurgant.

De Andrafraxe & andragne. Cap. XVIII.

DIascorides. Andrafraxis est olus duplici genere, videlicet hortinum & agreste, ventrem molliunt si elixa comedantur, & cataplasmata papulis imposita medicantur. Semen eorũ in mulsa bibitum ictericos curat. Andrafraxi virtus est leptomerica: dolorem capitis tollit cataplasmis adhibita. Tumoribus oculorũ adhibita subuenit: stomachi fatigationes imposita tollit. Succus eius nephreticis medetur: eius folia tusa & imposita ignem sacrum compescunt: eademq; comesta, vesicæ dolores amputant, & similiter reuma stomachi vomitumq; prohibẽt: febres acutas extinguunt, & lumbricos rotundos, prodestq; sanguinẽ reijcientibus ac dissentericis auxiliatur: oculis quoq; cataplasma vtiliter adhibetur. Reumatismum intestinorum compescit adhibita, dolores quoq; matricis mitigat supposita. Est enim andrafraxis abundanter humida, mediocriter frigida: nihil habẽs stipticũ, sed aquosa est, vt malua. Domestica multo frigidior existit: & ideo inflammationibus in initio ea pedis: in statu vero & declinatione siluestris. Semen eorum vim proiectoriam habet: vnde ictericis & epaticis vtile est. Omnes daricias & furunculos sanat imposita: scabros vngues sine iniuria vlceris detrahit, podagricę feruores cũ nitro, aceto ac melle restringit, est.n. solutoria. Andragnæ vel (vt alij dicunt) portulaca, est olibus nota, frigidam habet virtutẽ atq; redarguentẽ, vt stringens, & est eiusdẽ causis conueniens, sed ꝑstantius. Masticata vel cũ uargaro comesta, fluorem sanguinis cohibet, ac inciđè stringit: propriè cũ masticata dentium offensam de immaturis prunis sanat. In ardore stomachi cum aceto comesta mirè iuuat: tusa & cũ ordeo mulso mixta, quasi malagma stomacho imposita, febrem eliminat Et autem andragnæ frigida nimis, & abundanter humida, modicè austera. Ideo reuma reprimit, & maximè coleram calidã transmutans eam in suam qualitatem. Stuporem dẽtium cõmasticata sanat, & non solũ extrinsecus posita, sed etiam potata infrigidat: & quæ stiptica est, dissentericis in cibo sumpta iuuat. Ad fluxum quoque sanguinis mulierum, & sanguinem reijcientibus eius succus mirificè facit, quia inciđè stringit. Actor. De hac iterum dicetur inferius sub nomine portulacæ.

De Anesi & aneto Cap. XIX.

ISidorus. Anesum est herba olibus nota, feruens acerrimè & vesicalis. Anetum est herba hortolana odorifera: hæc in cibo sumpta calefacit & constringit: prohibet & sternutamentum naribus imposita. Auicen. vbi supra. Anetum calidum est & siccum; maturatiuum humorum frigidorum, & apostematum: sedatiuum quoque dolorum, & carminatiuum ventositatum: facit somnum & confert singultui repletionis, facto ea natatione cibi in stomacho, nocet & stomacho, & in semine eius est vomitio: huius cinis confert vlceribus tremulis & humidis. Oleũ eius confert doloribus neruorum, & similium. Succus autẽ eius valet auris dolori & exiccat eius humiditatẽ, assidua eius comestio debilitat visum. Anetum etiam, & eius semen lac abundare faciunt. Ipsum aũt semen abscindit emorroidas egressas. Isaac medicus lib. 3. Anetum calidum est in fine secundi gradus, siccũ in medio, ventositatem & tumorem dissoluit. Huius rami in oleo cocti fiunt diureticæ virtutis. Inflammationẽ dissoluunt, laboriosos mitigant, somnum præstãt, humida apostemata ad saniem perducunt. Semẽ eius bibitum vrinam prouocat, lac augmentat, ventrem ab humorum putredine purgat, doloremque dissoluit. Plin. lib. 20. Anetum ructus mouet & tormina sedat, aluum sistit. Epiphoris radices illinuntur ex aqua vel vino. Singultus cohibet semen feruẽs olfactum. Sumptum ex aqua sedat cruditates, cinis eius vuã leuat, oculos & genitura hebetat. Diascorides. Anetum vires habet acres, diureticas, & desiccatiuas. Tortionibus & inflationibus vtile est: nauseantibus ꝓdest, vrinam prouocat, caliginem oculis infert. Constant. vbi supra. Anetum calidum est, & siccum in secundo gradu: viride tamen minoris caliditatis & siccitatis. Apozima eius bibitum, aut sperma, aut vrinam prouocat. Tortionem & inflationem mitigat, vomitum ex cibo in stomacho natanti compescit: mulieris in eius apozimate sedentis menstrua prouocat. Semen etiam perustum & cataplasmatum emorroidas omnino sanat. Singultũ ex plenitudine amputat. Coctum in oleo & epithimatum opilatos aperit poros, somnum prouocat & mollia maturat apostemata, vnde assuefactum, visum defectat, & sperma desiccat. Anethileon epithimatum, rigorem periodicarum febrium curat, laborem articulorum, & dolorem amputat. Platearius vbi supra. Aneti semen principaliter conuenit vsui medicinæ, radix secundario, herba vero tertio. Palladius vbi supra. Mense Februario anetum seritur locis frigidis. Omnem statum cęli patitur, sed tepidiore locatur. Rigandum est, si se abstineat imber: serendum est rarius. Aliqui semen eius non obruunt, opinantes quòd a nulla aue tangatur.

De Apio. Cap. XX.

ISidorus. Apium dicitur, eo ꝙ apex, i. caput antiquorũ triumphantium eo coronabatur. Hanc herbam Hercules primus capite circumtulit. Cuius radices efficaciter pugnant contra insidias venenorum. Isaac vbi supra. Apium hortulanum calidũ est in principio tertij gradus, siccum in medio: hoc testatur eius amaritudo & acumen. Ideoq; coctum vel crudum eius datũ opilationẽ aperit, vrinam prouocat, ventrem constringit: fit autẽ noxium epilenticis, eo ꝙ constipationem soluens viam humoribus facit, eosq; ad stomachum, vuluã, & caput attrahit. Hinc etiam nocet fętui maximè in vulua existenti. Vnde Gal. prægnãtibus, inquit, apium comedentibus fit causa generãdi in corpore fętus apostemata & putridas pustulas. Rursus apium, ꝫm cibum laudabile nõ est, quia membrorum totius corporis humores adiuuat, vnde vẽtus generatur: semen diureticũ est plusquã frondes: & radix plus omnibus, ꝗ si cum lactucis comedatur, nõ adeo corporibus nocet, quia de earũ humiditate temperatur aliquantulum. Nonnonquam vero semen in medicina mittitur, & præstat dolori mitigationẽ, ac inflantibus remedium fit, & cõtra venenum, sed vniuersaliter apium nocet epilenticis. Constan. vbi sup. Apium opilationẽ epatis soluit: mẽstrua & vrinã prouocat: maximèq; semen eius ventrẽ cõstipat, habet proprietatẽ attrahendi superfluos humores totius corporis ad stomachũ, ad caput, ad vuluã: vnde nocet epilenticis & fętui, quia contrahit malos humores ad vuluã. Ideo medici prohibent mulieres prægnantes, & pueros lactantes ab apio, ne puer fiat insipiens. Apij radix est fortior omnibus: ventrem humefacit. Plin. lib. 20. Apio gratia vulgo est. Rami nãque largis portionibus per iura innatant, & in condimentis peculiarẽ gratiã habent. Oculis valet illitũ cum melle, ita vt subinde foueantur. Epiphoris per se tritum cum pane, vel polenta impositum mirè auxiliatur. Pisces quoq; si ægrotant in piscinis, apio viridi recreantur. Palladius lib. 5. Apium in mense Aprili, bene seritur locis calidis & frigidis, terra qualibet, dummodo ibi humor assiduus sit, ꝗuis naturali si necesse fuerit, & in siccitate nõ denegetur. Et propriè omnibus mensibus: primo a vere ad Autumnum. Ex huius genere sunt hiposelinon, & oloselinon, & petroselinon: apios aut maiores facies, si semen quantò tribus digitis comprehendi pôt raríore lintheolo clausum, breuiq; fossa obrueris: sic.n. omniũ germen seminum capitis vnius soliditate coalescit. Crispa vero fiet, si semina prius tundantur, vel si super areas nascentes aliqua pondera voluuntur, aut pedibus enata proculcentur. Apij semina vetustiora citius nascuntur, quæ nouella sunt serius.

De diuersis apij speciebus. Cap. XXI.

PLinius vbi supra. Apium sexu distinguitur. Crisippus fœminam dicit esse folijs crispioribus & duris, caule crasso, sapore autem & feruido. Dionysius vero marem nigriorem, breuioris radicis vermiculos gignentem: ambo neutrum ad cibos admittendum, immo nefas omnino. Nam id defunctorum epulis feralibus dicatum. Ipsius quoque visus claritati esse inimicum: vermiculos gigni caule fœminæ. Ideoque eos qui ederint sterilescere. In puerperijs vero ab eo cibo comitiales fieri, qui vbera hauriunt. Innocentiorem tamen esse marem: cuius causa est, ne inter nefastos damnetur frutices. Mammarum duritiem emollit, impositis folijs & suauiores aquas incoctum potui præstat. Succo maximè radicis cum vino lumborum dolores mitigat. Et eodem iure instillato grauitatem crurium. Semen vrinam cit, & menstrua ac secundos partus. Et si foueantur, semine decocto suggillata reddit colori, cum oui albo illinitum. Aut ex aqua coctum, & potum medetur renibus: in frigida vero tritum odoris vlceribus. Semen cum vino, vel radix cum vino veteri, vesicæ calculos frangit. Apiastrum Hyginus melisophilon appellari sed in confessa damnatione est venenatum in Sardinia. Olusatrum quod hipposelinon vocant scorpionibus aduersatur, & poto semine torminibus interaneis medetur. Idem facit difficultatibus vrinæ semen eius decoctum, & in mulso potum. Radix eius in vino decocta pellit calculos, & lumborum ac lateris dolores. Canis rabiosi morsibus, medetur potum atque illinitum. Succus eius algentes calefacit potus. Quartum genus ex eodem aliqui faciunt oreoselinon, alio fructice recto semine simile cumino, vrinæ ac menstruis efficax. Contra vero araneas vis priuata est heliosolino: sed oreoselino semina purgantur è vino. Alio genere petroselinon quidam appellant in saxis natum ad vomicas præcipuum. Addidere quidam & buselinon differens breuitate caulis, a satiuo radicis colore russo eiusdem effectus. Ipsum quoque dicunt præualere contra serpentes, potũ atque linitum. Idem in lib. 19. Id genus apij, quod sponte in humidis nascitur heliosolinon vocatur, vno folio nec hirsutum. Rursus hyposelinon in siccis, pluribus folijs helyoselino simile. Tertium est oleoselinum, cicutæ folijs tenui semine aneto simili minutiore tamen. Est autem satiuus. Differentia est in folio denso, crispo, aut rariore & leuiore: itemque caule tenuiore & crassiore, & aliorum caulis est candidus, aliorum purpureus, aliorum varius. Palladius vbi supra. Ex apij genere est hyposelinon durius aut abstetius, & oleoselinon molli folio & caule tenero, quod nascitur in lacunis, & petroselinon quod maximè in locis asperis. Hæc omnia genera possunt habere diligentes in horti cultura. Constantinus vbi supra. Est autem & apij genus quod vulgus cerafolium vocat, de quo scilicet dicetur inferius.

Iterum de eodem. Cap. XXII.

AVicenna. Apium aliud est mõtanum, aliud siluestre, aliud domesticum, & aliud quod oritur in aqua domestico minus, cuius est sicut domestici virtus. Est & alia species eius quæ nominatur sumurion minus domestico, etus habens concauum ad albedinem declive. Fortius est Romanum Montanum. Est autem in primo calidum, in secundo siccum. Ruffus autem dixit, q domesticum est humidum, verum radix eius est sicca cum conuenientia, & est resolutiuum inflationis, aperitiuum opilationis, faciens sudare, sedatiuum dolorum. Siluestre autem est vlceratiuum impediens, & magis calefactis conueniens. Siluestre confert alopiciam habenti, & fissuris frigoris ac verrucis. Domesticum oris odorem efficit bonum valde: resoluit apostemata flegmatica in principio, & dura, & calida, & propriè id, quod sumurion nominatur. Siluestre in emplastro vlcerat & confert scabiei, ac impetigini, ac vulneribus vsque ad sigillationem. Est autem malum epilensiæ, excitãs eam. Apium domesticum ingreditur in emplastris dolorum oculi, & confert tussi: propriéq; sumarion & similiter asmati & strictuiæ anhelitus, & difficultati eius. Fertur, q si radix apij suspendatur in collo, confert dolori dentis, veruntamen ipsum frangit. Emplastrum ex eo factum, valet apostematibus calidis mamillarum. Confert epati ac spleni, & mouet eructuationem propter suam resolutionem: nec est velocis digestionis ac descensionis, & in semine quidem apij nisi assetur est aliquid, quod nauseam & vomitum facit. Quidam autem dixerunt, q omnes eius species stomacho conferunt. Ruffus vero dixit, q nonnunquam quandoq; attrahit ad ipsum humiditates malas acutas, & crudũ de eo ꝓlongatur in stomacho, facitq; nauseam: veruntamẽ Romanum stomacho melius est Galienus dicit, q ipsum cũ lactuca comedere cõuenit, tẽperat.n. lactucæ frigiditatẽ. Semẽ eius cõfert hydropisi, mundificat epar, ipsumq; calefacit, vrinã & mẽstrua ꝓuocat, sed malũ est ꝑgnãtibus: renes aũt ac vesicã & matricẽ purgat. Montanum aũt frangit lapidem: apij decoctione cũ lentibus post veneni potũ fit vomitus: valet & cõtra puncturã scorpionis. Diascorides. Apiũ vel (vt alij dicunt) selinum, est oibus notum tam hortiuum, q̃ agreste, virtutis est vrcitalis & acerrimæ. Hortiuum pane mixtum tumorẽ oculorum spargit impositum. In aqua coctum & bibitũ, æstuationem stomachi cõpescit, tumorisque eminentibus vtiliter apponitur, & vrinam prouocat. Elixatura radicis eius bibita, venenis occurrit, vomitum prohibet, ventrem stringit. Semen eius diureticum morsibus venenatis occurrit: ventrem & inflammationẽ stomachi tollit, tussientibus subuenit. Apium agreste locis humectis nascitur, & minus est hortiuo, sed tanta potest facere quanta & illud. Oleum selinum est apium montanum: virgam habens longam & radices teneras, & tenues ex vna plurimas. In quibus sunt capita Conio similia, sed minora & obtotunda. In his est semen oblongum & inscidum, odorem habens cumino similem, virtus est huic semini inscida & diuretica.

De Arboracea & ascalonia. Cap. XXIII.

ISidorus. Arboracea alias arboracea ipsa est lapsana. Plinius li. 20. Lapsana inter siluestres brasicas pedalis est altitudinis, hirsutis folijs, synapi simillimis nisi candidior esset flore. In cibo coquitur & aluum leniter emollit. Palladius. In mẽse Marcio serenda est arboracea sicut & synapis & malua, pluraq; olerum genera. Idem in mense quoque Octobri cõpetenter seritur arboracea, vel vt melius fiat transfertur ad loca culta. Hæc est enim raphanus agrestis. Diascor. Est quoddam genus raphani, quod a multis aboracea dicitur: habens folia lapsanæ similia, cuius radix oblonga est & tenera: folia eius elixa comesta sunt eustomocha: virtus eius est inscida & diuretica, & calida: ideoq; copiosam effundit vrinam, in cibo sumpta incitat & fœminarũ menstrua: stomacho vtilis est ex aceto data, pituitatem glutinosam dissoluit cum melle sumpta. Radix adusta, & in puluerem versa siccandis & purgandis vulneribus imponitur. Præterea quidam eius succũ vtile contra venena crediderunt ex vino datũ. Eadem quoq; vis est in semine, si sumatur cum melle. Nobis expertum est in ptisanæ discoctam sorbitione, vitia sanare. Isidor. Ascalonia dicta est ex vna vrbium Palestinæ, q̃ ascalon dr: vnde prius aduecta est. Plin. lib. 19. Ascalonia genus est cepæ sicut & scyta, ambæq; conduntur in terra, sed ascaloniorũ est ꝓpria natura. Nam velut steriles sunt a radice, & ob id semine illas seri, non depori iussere Græci. Serius autem circa ver cũ germinãt transferri. Sic dicunt eas crassescere, & cane properare præteriti tẽporis festinatione. Festinandũ aũt in his est, qm maturę putrescunt celeriter. Si deponantur caulem, & semen amittunt, ipsæq; euanescunt. Ascaloniã mense Februario nostri serunt.

De Asparago. Cap. XXIIII.

SParagus dicitur, eo q spinosa & aspera sit eius frutex ex qua gignitur. Isaac in dietis lib. 3. Asparagus calidus est & humidus in primo gradu: domesticus tẽperatior est: stomacho conuenit: vrinam prouocat. Siluestris autẽ calidior & siccior, opilationẽ epatis aperit & renũ: vrinã prouocat: ictericia quoq; valet: huius seminis & radicis apozima bibitũ morbis araneatum occurrit. Elixus ẽim datus ventrẽ humefacit. Sed colico dolori mitigationẽ præstat, & dolorẽ dẽtiũ amputat. Plin. vbi sup. Omnium rerum in hortis prouenientiũ, laudatissima cura est asparagis, quas seri Cato iussit in arundinetis. Idem in lib. 20. Asparagi (vt traditur) addito cumino inflationes stomachi, colicq; discutiunt: ventrẽ leniter molliunt: puncturis & spinæ doloribus intestinorumq; vitijs ꝓsunt. Vino cũ coquuntur addito ad lumborũ & renũ dolores. Semẽ triũ obolorũ põdere, cũ parte cumini bibitur, venerẽ stimulant, vrinã cient vtilissimè, præterquam q vesicã exulcerãt. Radix quoq; trita, & in vino albo pota, calculos exturbat, lumborũ & renum dolorea sedat. Eadem in aceto decocta cõtra elephantiã ꝓficit. Asparago trito cũ oleo punctũ ab apibus pungi negãt. Asparago siluestri ad oĩa supradicta vis est efficacior & cãdidior maior. Regiũ morbũ extenuat: & causa veneris aquã eorũ decoctã bibi iubẽt. Ad idẽ & semẽ valet cũ aceto tritũ: datur & succus decoctus ad ictus serpentiũ. In vino quoq; radicis decoctæ, succus si ore cõtineatur, dẽtibus medetur. Si vero canib⁹ detur asparagus, occidit eos. Idẽ lib. 21. Est aũt asparagus herba in totũ spinosa, nõ vt carduus spinosa foliata. Nullũ.n. habet foliũ asparagus. Palla. lib. 3. In mẽse Februario post idus asparagorũ spõgias cõuenit, vel nouas formare ex semine, vel antiquas ponere. Mihi & vtile vĩ agrestis asparagi radices plurimas in vnũ cõgerere locũ cultũ, vel certè saxosum, q̃ statim fructum dent, ex loco qui aliud nil alebat: & has annis oĩbus in scopis incẽdere, vt fructus frequẽtior & fortior surgat: hoc siquidẽ genus est sapore iocũdius. Platearius. Asparagus est calidus & siccus: frutex est habẽs minuta folia, & ad modũ spinę pungitiua: fructus eius & semen medicinæ cõpetunt, q fructus quasi fustes tenerrimi sunt. Coquinati cũ carnibus, vel cũ aqua valent cõtra strãguriã & dissuriã: semen eius valet contra stomachi

machi & intestinorum dolorem, & contra vitium lapidis, & contra iliacam passionem. Hoc semen per annum seruatur, & in medicinis ponitur, cuius & receptio reperitur.

De Eodem. Cap. XXV.

Diascorides. Asparagus asperatilis, quem multi ragantum vel myon appellant, proiectorie virtutis est, nō nimis calefaciens, nec nimis infrigidans. Huius radix & semen epati ac renibus vtilia sunt: dolorem dentium sanat, quia siccū est virtute absque calore hoc agens. Coctus & bibitus ventrem mollit: vrinam prouocat. Radices autem eius in vase duplici coctæ ac bibitæ medicantur difficultati, subueniunt schyaticis, ictericis prosunt, percussum sphalangionis compescunt. In vino elixæ & ore diu retentæ dolores dentium mitigant: similiter facit & succus eius in ore tentus. Ad vesicæ dolorem vel tumorem dant in potu coctum eius radicis datur, & in quartanam. Radix ergo ac semen cum vino vrinam prouocat: diureticam relaxat: stomacho laborantibus vtilis est cibus asparagi, & in vicem transit antidoti. Cum vino & oleo & sale acceptus dolorem oculis emendat: caligines discutit, & ventrem mollit leniter. Radix cum albo vino trita & potata calculos frangit: lumborum ac renum dolores tollit. Sicca tusa in lana dentis dolore ipsum detrahit. Semen cum cumino tritum, & cum vino datum ventrē stimulat: vrinam sollicitat. Dicitur q eius elixatura, si fuerit a canibus bibita, moriantur. Alij quoque dicunt asparagos nasci, si cornu hircinum contusum aspergatur. Hipocrates in quadam epistola. Asparagus venerem & vrinam prouocat: dolores dentium mitigat. Schyaticis quoque subuenit, ictericia ac percussis sphalangionibus proficit. Auicenna. Asparagus non elongatur a caliditate, & quāto plus incipit indurare caliditas eius. Dixit tamen Gal. q in ipso non est apparens calefactio, nec infrigidatio, nisi in petroso. Apparet autem super ipsum vestigium tithimalorum mordicans valde. Virtus est ei abstersiua, & in ipso est resolutio, propriéque in petroso. Aperit opilationes omniū viscerum, propriéque epatis & renum. Eius decoctio bibitur ꝑpter dolorem dorsi, & schyaticæ, confert etiam ictericiæ: radix eius ac semen bona sunt dentium dolori, & in ipso est virtus nauseam faciēdi. Iuxta Ruffi æstimationem stringit: & id forsitan est propter eius prouocationem. Alij dixerunt q elixus lenit: plures autem dixerunt, q colicæ flegmaticæ atq; ventosæ proficit. Decoctio radicis eius prouocat vrinam, & confert vrinæ difficultati: confert etiam difficultati impregnationis, menstrua quoq; prouocat, opilationes splenis aperit. Coctus in vino confert punctioni tarctæ, & eius decoctio dicitur canes interficere. Actor. Scias tamen, q ſm Auicennam sine a in prima syllaba scribitur. Nā in secundo canone de litera a, id ipsum ponit.

De Attriplici. Cap. XXVI.

Isidorus. Attriplex est olus humidam & frigidam habens virtutem, & in cibo sumpta soluit ventrem. Auicenna. Crysolocanna est attriplex, & in primo gradu frigidus & humidus, sed apud quosdam est temperatus. Isaac vbi sup. Attriplex est frigida in primo gradu, & humida in secundo: parum nutrit, quia liquor eius aquosus est, & cito eijcitur: conuenit medicinæ ꝑpter viscositatē, quia cataplasmatū super apostema calidū illud refrigerat: semē eius mundificatiuum est, & colatiuum: proinde ictericiam patientibus valet, quæ de epatis opilatione nascitur. Nā q̄d dat potui cū melle & aqua colericos ꝑuocat vomitus. Plin. lib 20. Attriplex & siluestre est & satiuū, a Pythagora quodē accusatū, tanq̄ faceret hydropicos, & morbos regios & pallorem. Difficillimè coquitur, ac ne in hortis quidem in aliud, quicquid nasci nisi iaoguidum culpanit: addidere Dionysius & Diocles morbos ex eo plurimos gigni, nec nisi mutata sæpius aqua debere coqui. Stomacho contrarium esse, lentigines papulasq; gignere. Miror cur hoc difficulter in Italia nasci tradiderunt. Solon smyrneus, Hipocrates, Mulierum vitijs id, cum beta docent infundi. Licus Neapolitanus cōtra cantarides, panos, & furunculos incipientes bibendum dedit. Sed & duricias omnes illini putant vtiliter, eodem cocto vel crudo. Idemq; sacrū ignem cū melle aceto nitroq; similiter, & podagris id prodesse, vngues scabros fertur detrahere sine vlcere. Sunt & qui in morbo regio semen eius cum melle dent, arterias & tonsillas nitro addito perfricent: aluum moueant. Cocti per se cum malua vel lenticula concitantes vomitiones, siluestri capillos tingunt. E contrario in magnis laudibus est malua sicut dicetur infra. Palladius libro quinto. In mense Aprili serenda est attriplex, sed rigari poterit & Iulio, vel cæteris mensibus vsq; ad Autumnum, amat humore assiduo satiari. Semen obruendum statim cum spargitur: eiúsque herbæ subinde vellantur, transferri necessarium non est, cum bene seritur: potest tamen melius adolescere si spacio rariore pangatur, & succo letaminis humorisque iuuetur: ferróque semper rescindendum est, quoniam ita pullulare non cessat. Macer. Infrigidare gradu primo, humectare secundo. Attriplicem dicunt, eius mollit cibus aluum. Duricias soluit varias, clauósque medetur. Emplastrum coctæ vel crudæ, si superaddas. Hocq; superpositum scabros, cito detrahit vngues. Ignibus & sacris dicunt sic posse mederi. Attriplicem tritam cū nitro melle & aceto. Dicunt appositam calidam sedare podagram. Ictericum dicit Galienus tollere morbum. Illius semen cum vino sæpius haustum.

De Auricula muris. Cap. XXVII.

Auicenna. Auricula muris est herba virtuti herbæ qua vitram abstergitur similis: & hoc nomen absolutum est duabus herbis, quarum vna est quam nominat Gal. habens maluæ odorem, & non habēs duriciam. Altera quam nominauit Diascorides æstimans, quòd sit similis volubili, nisi quòd habet folia minora comparata ad ipsam. Et est herba expansa super faciem terræ, paruos stipites habens: domestica bona sine odore, nec habens saporem fortem, flores azulinos habens: huius semen assimilatur semini coriandri, & hirundines ex ipso edunt. Est autem calida & propriè cuius origo non est aquæ propinqua. Iuuamentum eius est, vt ait Musaiach, iuuamenti absinthij, & est res quæ non est inuenta simul in duabus plantis. Quæ nota est ea eis (teste Gal.) frigida est & humida in gradu primo. Altera vero est ex summa medicinarum calidarum. In prima vero est stipticitas, altera est desiccatiua, rubificatiua: illa quam nominauit Gal. Spinas & surculos extrahit, & plagas adhærere facit. Confert epylensiæ bibita: tortura quoq; sternutatione facta ex ea, & eius sternutatio cerebrum mundificat.

De Bancia. Cap. XXVIII.

Platearius. Bancia duplicis est modi, domestica videlicet ac siluestris: hæc & pastinaca dicitur alio nomine, plusq; cibo competit, quàm medicinæ. Calida est in principio secundi gradus: humida in principio eiusdem: virtutem habet generandi multum & spissum sanguinem: ideoque augmentat bibita. Cōualescentibus ac melancolicis valet commesta cruda vel cocta, viridis tamen & non sicca: fit autem ea ca zinziber conditum ad digestionem confortandam & ad coitum excitandum. Isaac in dietis particularibus. Bancia calida est in medio secundi gradus, & humida in medio primi: est duobus modis domestica & & siluestris, duri crossiq; nutrimenti existit, & minus quàm rapa nutrit: aliquid habet acuminis, propter quod est extenuans, & diaphoresim faciens: ideoq; vrinā & menstrua prouocat: habet etiam aliquantulum ventositatis: vnde coitus est iuuatiua: sed illaudabilem generat sanguinem assuefacta. Vt ergo temperetur oportet eam bene elixari, & aqua eiecta, tertio quoque cum lactuca, & coriandro, & sapia vel cepa coqui, atque cū oleo onfacino, & aceto ac pipere, & carni condi. Auicēna in 2. Can. Daucus est semen banciæ siluestris. Calidus est in tertio gradu, & siccus in eiusdem principio: aperitiuus est valde, prouocat vrinam & menstrua. Ex sinonymis. Bancia propriè dicitur agrestis pastinaca, sed quandoque ponitur pro domestica.

De Beta. Cap. XXIX.

Isidorus. Beta est oleris genus apud nos, litera vero apud Græcos. Plinius lib. 19. Beta hortensium leuissima. Eius quoque a colore duo genera Græci faciunt, videlicet nigram & candidā. Nostri vero genera betę faciunt vernum & autumnale. Sic enim ea nominant a satiuis temporibus, quamquam & iunio serantur. Transferuntur autem in planta: hæ quoque fimo radices suas oblini, locumque similiter madidum amant: vlus his & cum lente, atque faba: idemq; qui & oleris, & præcipuus vt lenitas eacitetur acrimonia synapis. Medici hanc innocentiorem esse, quàm olus indicauerunt. Quamobrem appositas minimè degustare etiam religio est: vnque validis potius in cibo sint, gemina his natura, & oleris, & capite ipso cailientis. Sunt qui betas optimè florente malopunico seri existimāt: transferri vero cum quinque foliorum esse cœperint. Palladius libro 12. Mense Februario betam seri conuenit, quamuis & tota æstate possit seminari. Amant putrem agrum, humidum locum. Transferenda est autem quartum, aut quintum radicibus fimo recenti oblitis: amat etiam frequenter fodi, multoque stercore saturari.

De virtute ipsius in medicina. Cap. XXX.

Plinius libro vigesimo. Beta quoque sine remedio non est vtraque. Nam siue candidæ, siue nigræ radix recens & madefacta, funiculoque suspensa, contra serpentium morsus efficax dicitur esse. Candida quidem cocta & cum allio crudo sumpta valet contra tineas. Nigræ vero radices porrigines tollunt in aqua coctæ: atq; in totū efficacior nigra traditur esse.

Succus

Succus eius capitis dolores veteres, ac vertigines, itemque sonitum aurium sedat infusus, urinam quoque cit. Medetur, & dissintericis iniecta, & morbo regio, doloresque dẽtium succus eius sedat illitus, & contra serpentium valet ictus, sed huic radici dũtaxat expressus, ipsa decocta occurrit pnionibus. Alba verò epiphoras sedat fronte illita. Modico aluminis admixto, ignẽ quoque sacrum iuuat, sine oleo trita adustis medetur. Et contra eruptiones papularum cocta. Eadem contra vlcera, quæ serpunt, illinitur & allopicijs cruda, & ulceribus, quæ in capite manant, succus eius cum melle naribus inditus caput purgat. Et cum lenticula coquitur addito aceto, vt ventrem emolliat, validius cocta fluctuationes stomachi sistit, & ventris. Est & beta siluestris multo minoribus ac densioribus foliis, vndecim sæpe caulium, huius folia sunt ambustis vtilia. Semen dissintericis prodest. Et aquæ è radice illius coctæ dicũtur eluere maculas vestium, item membranarum. Platearius. Beta frigida est, venerem procurat, contra veneni suspicionem iuuat. Egerit enim ac per nares purgat frigidum humorem. Est & alba beta, est & nigra, hæc stipticã virtutem habet, & magis in radicibus illa, quæ nigra est. Diasco. Betæ duæ sunt, alba & nigra Nigra ventrem abstinet, alba mollit. Ambę verò cacostomachę sunt, humores malos nutriunt, succus earum naribus infusus caput purgat, & infusus in auriculas dolorem mitigat. Cum radicibus suis elixę lendes mundant, fomento zernis prosunt. Cruda folia cathaplasmate adhibita maculas emundant, allopicis post scarificationem imposita capillos restituunt, vulnera pascentia compescunt. Cicatricibus uigris colorem reddunt, & ignem sacrum extinguunt. Phisicus. Beta nigra ventrem stringit, maximè cum lenticula, & aceto cocta. Alba autem uentri commoda est ad molliendum: betæ succus ventrem deducit, olera verò eius restringunt.

De Blito, & bleta. Cap. XXXI.

Isidorus. Blitum est genus oleris euanidi saporis, quasi beta vilis. Diasco. Blitus est nimis frigidus, & humidus. Elixatus, & comestus uentrem emollit. Eustomachus est ac digestibilis, sed humidi corporis medicaminibus non conuenit eius natura, q̃busdam iners, & sine acrimonia est visa, plurimumque conturbat ventrem, vsque ad coleram. Hipocrates hunc in cibo præcipit dandum, ad sistenda menstrua fœminarum. Clauos pedũ credunt eo imposito limari atque comprimi. Succus eius ex vino datus scorpionum resistit venenis. Quidam verò putant eũdem tritum, & impositum mederi plagis, beta & synapi iecore laborantibus ac spleneticis utilissime datur esui, ignes actos extinguit adusta cum alumine illinita ulceribus valet manantibus in capite, crudaque trita illinitur allopicis optime, aqua in qua decocta est eliminat surfures capitis, pnionibusq̃ fomento adhibetur, & iniecta cum melle deponit onera uentris. Palladius lib. 4 In mense Martio blitus seritur solo caule, dũ olus habet, neq; runcandum, neque sarculandum. Cum semel natum fuerit ipsum se per multa secula seminis sui deiectione reparabit, ut etiã si velis uix abolere possit. Plinius lib. 20. Blitum iners videtur ac sine sapore vel acrimonia, unde conuitium fœminis apud Menandrum faciunt mariti. Stomacho est inutile, & uentrem adeo turbat, vt coleram faciat aliquibus. Dicitur tamen prodesse contra scorpiones e vino potum, & illitum ex oleo clauis pedum. Idẽque lienibus ac dolori temporum ex oleo. Hipocrates putat ex eo sisti menstrua. Ex sinonymis. Bleta est at triplex agrestis, & ipsa est siela, de qua scilicet dicetur infra.

De Boragine. Cap. XXXII.

Isaac ubi supra. Borago est calida, & humida in primo gradu, in vino potui data lætitiam generat. & cor confortat, proinde antiqui miscebant eam medicinis cordiacæ valentibus passioni. Quæ etiam cum aqua cocta, & cum melle aut zuccaro potui data, canales pulmonis, & gutturis optime mundat. Platearius. Borago folia habet aspera, quæ uiridia sunt, præcipuè competunt vsui medicinæ, exiccata non secundario semina virtutẽ habent generandi bonum sanguinem, vnde conualescentibus ex ægritudine ualet, sincopizantibus cordiacis commesta cum carnibus, uel condita cum sanguine. Semen eius per duos annos in multa efficacia seruatur. Radix non competit usui medicinæ, herba etiam cruda comesta bonum sanguinem generat, contra ictericiam cocta cum carnibus comeditur. Constantinus ubi supra. Borago est calida, & humida in primo gradu, coleram rubeam purgat, cordiacis subuenit ex colera nigra patientibus. In uino missa, & potui data lætitiam generat. Eiusque apozima cum melle, & zuccaro bibitum, & contra gutturis asperitatem, & pulmonis ac pectoris ualet.

De Brasica. Cap. XXXIII.

Isidorus. Brasica est oleris genus, quæ & citocacia uocatur. Dicta est autem citocacia, eo quòd uentrem depurget, quam uulgus corruptè, citocociam uocat. Ex sinonymis. Brasica dicitur caulis nondum transplantatus, sed quandoque pro quolibet caule sumitur. Plinius lib. 19. Brasicæ. Cato miras laudes canit eiusque tria genera facit, una extentis foliis caule magno, alteram folio crispo quam apronem uocant, tertiam minutam caulibus lenem ac teneram, eamque minimè probat. Brasica toto anno seritur, qnoniam & toto secatur, utilissime tamen ab æquinoctio autumni. Transfertur cum quinque foliorum est. A prima sectione cimas præstat proximo vere, hic est quidem ipsorũ caulium delicatior cauliculusque tenerior. Post cymam verò ex eadem brasica contingunt æstiui autumnalesque cauliculi, mox hiberni. Iterum cymæ nullo æquè multifero genere, donec sua consumatur fertilitate. Tertia verò circa solstitium, ex quo uel si humidior est locus æstate, si siccior autumno plãtatur humor fimusque si defuerint, maioris saporis est gratia, si abũdauerint, lętior fertilitas, fimus asininus maximè conuenit, præcipuus autem fit caulis sapore ac magnitudine. Primo si in repastinato seras, deinde si terram fugientes cauliculos seces. A terra attollentes se proceritate luxuriosa exaggerãdo aliam attumules ita ne plusquam cacumen emineat. Tricianũ hoc genus vocatur. Palladius li. 3. Semen brasicæ vetustum, mutatur in rapã. Idem in lib. 5. In mense Aprili vltimo, & propè transacto, brasica potest seri, quæ cauli seruiet, quia cyme vel quime tempus amisit. Idẽ li. 7. in mense quoque iunio circa solsticium brasica seritur, quæ inchoante caule transferenda est augusto uel irriguo loco, uel initiante pluuia madefacto. Idem in li. 9. Brasicam autem sicut, & raphanum constat esse uitibus inimicam, Nam si serantur circa se, refugiunt natura discordante. Idem in lib. 10. in mense verò Septembri brasica utilius seritur, vt eius plantæ inchoante Nouembri transponantur, de quibus & hieme olus, & verò quima possit produci. Actor. Patet quia quod Plinius vocat cyma, uel cymam, hoc dicit. Palladius quimam. Dicit autem Isid. quòd cyma dicitur quasi coma, & est summitas olerum, vel arborum in qua vigens uirtus natura lis est.

De Laudibus eius in medicina. Cap. XXXIIII.

Plinius li. 20. Brasicæ laudes longum est exequi, cũ & Chrysippus medicus priuatim ei volumen per singulas hoĩs membra digestũ dicauerit, & iterũ Dieuches, ante oẽs ãt pythagoras & Cato nõ parcius celebrauerint. In tres aũt species eam diuiserunt antiquissimi Gręci. Crispam uidelicet, quam selmada vocauerunt a similitudine foliorum aptã stomacho utile, aluum modice molientem. Alteram elean latis foliis e caule exeuntes, unde cauledon uocauerunt eum quidam, & hic nullius in medicina momenti. Tertia verò carambe est appellata tenuioribus foliis, & simplicibus ac densissimis, amarior quidem sed efficacissima. Cato crispam maximè probat, deinde lenem grandibus folijs caule magno. Prodesse tradit capitis doloribus, oculorũque caligini, & scintillationibus, & stomachi præcordijs, & aliis multis infirmitatibus. Nulla erũo sunt crimina brasicæ, immo apud eosdem grauitatem animæ dĩ facere, dentibus, & gingiuis nocere, & in Aegypto pp amaritudinem non estur. Siluestris siue erraticæ plus effectus laudat cato, ita vt eius odore tm̃ naribus rapto uicia orium. & graue olentiam sanare affirmet, hanc alij petream vocant inimicissimam uino quam præcipuè uitis fugiet, aut moritur si fugere non possit, habet folia bina, rotunda, parua leuia. Satiua candidior, & hirsutior. Hæc inflationibus medetur dĩ, melancolicis quoque, & uulneribus recẽtibus cum melle, strumis etiam, & fistulis in aqua cõtrita Chrysippo auctore. Excrescentia quoque absumere, serpentia cõpescere, cicatrices ad planum reducere. Contra canis rabiosi morsũ satis esse dĩ illa in potu, meliusque cum lasere, & aceto acri. Necari quoque canes ea dicuntur, si ex carne detur. Semen eius tostũ cõtra serpentes fungorũque uenena auxiliatur, radicum verò cinis vuæ in faucibus tumenti tactu medetur. parotidas quoque reprimit cũ melle illita, serpentium quoque morsus sanat. Denique viriũ brasicæ magnum est argumentum, & mirabile, ꝙ crustę si occupent intus uasa omnia in quibus aqua feruet intantum ut eas non non sinit auellere, si brasica intus decoquatur abscedunt.

De Eodem. Cap. XXXV.

Diascorides. Brasica uirtutis est desiccatiuę, plagas glutinat, inflationes iam induratas sanat. Erisipilas etiam induratas, & herpetas curat, habet etiam aliquam uirtutem proijcientem, qua curat lepras. Semen eius potatum lumbricos occidit, & leutigines tollit. Cinis verò caulis, & radicis fortiter desiccat. Aliquid habens causticæ uirtutis, unde axungiæ mixtus quarta parte, ad lateris dolorem, qui est sine febre, aut ex percussura, aut ex alijs causis dolentibus, diaphoresim facit, & dolorẽ ualde tollit. Cato populum Romanũ. 600. ferè annis usum medicinę brasicæ tradit. Non. n. in urbem medici commeauerant, qui peregrina secum pigmẽta detulissent. Sed & uiros militares etiam hoc ipe gloriosos olere gratuito curabant uulnera, & cicatrices. Idem hortius caulis usus illis ad salutem extitit, dũ illos sanat, & pascit. Ponam itaque primo in loco medicamen-

medicamentum reuera Catonis appellatum, quod ille putauit ex brasica componendum, dolori capitis, & oculorum caligini, & stomachi praecordiis profuturum. Crudam iliā cū coriādro, & menta, & ruta, & radiculis laseris ex aceto ac melle iubet conteri, & maoe duorum acceptabolorum mensura ieiunis propinari. Caeterum brasica modo curat non solum recentia, verumetiam uetera. Podagrae, & articolaribus cum ruta, & coriandro, & hordei farina, & salis mica vtiliter admoueri putant, fistulas iterum & laxatutas discutere, tumores euocare, & spargere somnia, vigiliasque compescere, si ieiunis detur in cibo decocta cum sale, & oleo, porro decoctam iu fomento aqua neruis, & articulis prodesse. Vrinā quoq; seruari iubet eius, qui brasicā comederit, quā calefactam neruis vtilem asserit, pueros etiam nūquam fieri debiles si lauentur ex vrina frequenter. Haec Cato. Chrysippus autem brasicae librum dictauit vel dicauit, peculiarem oiom ex illa membrorū remedia contiuentē. Ipsius ac caeterorū peritorum in medicina haec opinio est de brasica. Cibus eius assiduos caliginem discutit, concoctione multum proficit, purgationem feminis excitat, copiam lactis infundit. Cocta semicruda aluū resoluit, discocta constringit, partus etiam mortuos pellit. Cocta contrita, & stomacho cum axungia ueteri, & rosaceo superimposita, febrium ardores mitigat, lepras cum alumine rotundo ex aceto illita emendat, sic & fluētes capillos retinet. Testiō ac genitaliū vitiis vtiliter imponit, efficaciter ad idē profutura, si fabae tritae misceantur. Stirpes eius aridi combusti, uim causticā praestāt. Quorū cinerē si quis psilotris cum aceto, & laseie coniunxerit, detracti nō renascent capilli. Apud Galienū inuenio semē brasicę potū, & Aegyptiae maxime, lumbricos, & oīa intus animalia extinguere. Cinis radicum eius recentem vuā attollit subiectus.

De Bulbo. Cap. XXXVI.

Isidorus. Bulbi vel volui sunt appellati, eo φ sunt volubiles atq; rotundi. Bulbus est oīs radix tuoicata. Sed moderni medici qn̄ simpliciter ponitur, accipiūt pro radice narcisci. Diasco. Bulbus qui manducatur, & ematicus dr̄, habet folia longiora, & intra firmiora. Species eius duae sunt. Vna infimi, qui bonus est ex terra pingui collectus, & eustomaticus. Alia verò plus eleuati eustomacha, & similis praedicto. Omnes autem bulbi calidi sunt & iosecdi. Comesti autem venerem erigunt. Corpori succū addunt, linguam, & fauces exasperant, stomachum inflant. Bulbi cathaplasmati podagricis adhibiti ac loxationibus, & doloribus iuncturarum maximum praestant effectum, infixa corpori euocant, tumores hydropicos imposita spargunt. Caniois morsibus subueniunt, addito melle dolorem stomachi compescunt, furfures, & acores addito nitro purgant, liuores maculasque tollunt, addito etiam oui medulio, & aceto ac melle lentigines corporis emundant, conquassationibus aurium, & vngoium adhibiti cum polenta subueniunt, iu cinere quoque tosti uel cocti addita polenta, & capitibus iuniorum piscium, nigris cicatricibus colorem reddunt. Idem cocti, & comesti lateris dolorem tollont vel compescunt, illisque qui vrina sua doluerint latus, sed multū comedendi non sunt, quia desiccatiuę virtutis, ac neruis cōtrarii sunt, Cholocho bulbus agrestis, quem ephimeros dicūt, nasci tur in fine autumni, florem habens croci similem, albū postmodum affert folia bulbo similia, & pinguia, hastam habet duabus palmis longam, ruffamque radicem, & subnigram. Quae si decorticata fuerit inuenitur alba. Mollis est ac dulcis pleno succo lactei coloris. Ipse bulbus habet iuscisuram in medio, inde flos exit radix accepta offocationem praestat, sed ideo hanc iu notitiam protulimus ne pro bulbo comedatur, eo quòd illi veneni uis insit, quamuis suauis gustus sit. Huic est singulare praesidium si sumatur lac bulbinum.

Iterum de eodem. Cap. XXXVII.

Plinius li. 20. Bulbus Theodorus lichenas curat ex aceto, & erumpentia in capite cum austero vino uel ouo. His etiam illinitis sanantur epyphorę, & sic lippitudini medentur. Eorūque uitia, quae sunt facie rubentes, maximè iu sole illitis cū melle, & nitro emendat, lentiginem cum vino aut cumino coctis, vulneribusque mirè prosunt, & iu vino cocti uentrique illiniti pluriciam praecordiorum emolliont, dissentericis in vino ex aqua cęlesti tēperato dant, ad conuulsa verò intus cū silphio pillulis fabę magnitudine ad sudorē tusi illiniunt. Iidem & auriculas fracta, testiūq; pituitas curant, & in articulorū doloribus farinā miscent, vtiles quoq; sunt neruis, ideo dantur & paraliticis. Qui ruffi sunt ex his cū melle, & sale sanāt certissime, venerē stimulāt, maximè megarici. Hortēsiū parti cū sapa vel passo sūpti, siluestris cū sylphio pillulis deuoratis sanāt intraneorū plagas, & uitia, sed & satiuorū semen in vino bibit cōtra sphalāgias. Ipsi ex aceto illiniuntur cōtra serpentū ictus. Horū semē antiqui bibēdū insanientibus dabant, flos bulborū tritus maculas crurium, & varietates igne factas emēdat. Diocles ab his oculos ebetari putat, elixos assis minus utiles cuiusq; naturae. Bulbinam aliàs bulbinem Graeci uocant herbam paracae foliis rubicundo bulbo, haec tradit mitè utilis esse vulneribus, dumtaxat recentibus. Bulbus quē uomitorium uocāt ab effectu, habet folia nigra caeteris longiora, utilissimus stomacho cibus. Idē in li. 21. Bulbotū genęri quidā annumerāt, & cyperi radicē, hoc est gladioli, de qua. s. dictū est supra. Asphodelus maoditur, & semine tosto, & bulbo, sed hoc io cinere tosto, deinde sale, & oleo addito, praeterea cū ficis tuso praecipua voluptate, vt vr̄ Hesiodo. Traditur, & ante villarum portas satū, remedio esse contra noxā veneficorū. Radix eius est similis napo, ne ulla numerosior octuaginta simul aceruatis saepe bulbis. Theopraftus, & Pythagoras caulē eius cubitalem, & saepe bicubitalem, foliis porri siluestris uocauerunt anthericon, radicem autem idest bulbum asphodelon.

De Canabo. Cap. XXXVIII.

Isido. vbi supra. Canabum ad similitudinem cannae uocatum ferunt, uel ab etymologia Graeca, qm̄ canabum illi canabin dicuot. Pli. li. 19. Vtilissima funibus canabis, seritur a fauoneo. quo densior est eo tenerior. Semen eius qn̄ maturum est ab aequinoctio autumoi destringitur, & sole uel uento vel fumo siccatur. Ipsaque canabis post uindemiam uellitur, ac locubrationibus decorticata purgatur. Optima est alabandica p̄cipuè plagarū usibus. Tria sunt eius genera improbatur cortici, proximū autē medullę laudatissimum est e medio, quae mesa uocatur. Secunda dr̄ melasea quod ad proceritatem attinet. Tertia rosea, quae agri sabini arborum altitudinē aequat. Idē in li. 20. Canabis nata est primū ī siluis, folio nigrior, & asperior. Semen eius virorū genituram extinguere dr̄. Succus ex eo uermiculos auriū, & quicquid intrauerit eiicit, sed cū dolore capitis, tāta uis est ei ut aquae infusa coagulare eā dicatur. Ideoq; iumentorum aluo succurrit pota in aqua. Radix eius cōtractos articulos emollit in aqua cocta. Itemq; podagras, & similes impetus, ambustis aūt illinit cruda, sed saepius est mutanda priusquam arescat. Auicenna. Canabis campestris resoluit ueotositates, & exiccat fortiter, humorq; eius paucus est, & malus. Ex eius radice decocta fit emplastrum apostematibus calidis iu locis duris inquibus chimi viscosi, sedatq; caliditatē, & soluit duriciē. Exiccat sperma, solutione flegma educit, & colerā, visum obtenebrat, stomacho nocet. Succus eius distillat ad dolorē auris opilatiuū, & ad eius humiditatē similiter, & oleū ipsius, folia verò eius eradicant furfures in capite, semen eius calidū est, & siccū in tertio. Idē ex decoctione canabi siluestris fit emplastrum erisipilae, & apostematibus calidis. Succus eius, & oleū cōferūt auris doloribus, & cū succo foliorū eius lauat caput, confertq; furfuribus. Eius grana difficilis sunt digestionis, & stomacho mala, cumq; plurimū ex eorum eius sumit, ioterficat sperma, Idē, schedegini est semē canabi. Et aliū qdē est hortolanū, aliud cāpestre. Humaym dixit, φ arbor cāpestri fm̄ cobiti quantitatē in desertis egreditur, & sup folia eius albedo dominatur. Eiusq; fructus piperi, & gramini assumoati assimilatur. Natura est calidū, & siccū in tertio, succus eius constrictionē soluit, ac solutione flegma, & colerā educit. Palladius li. 3. In Februario mense ultimo caoabum cōuenit seri terra pingui, stercorata, rigua vel plana, & humida, & altius subacta. In vno pede quadrato sex eiusdem generis ponuntur grana. Idem in libro 4. Io mense quoque Martio usque ad aequinoctium uernum benè potest seri canabum secūdū rationem supradictā.

De Canna. Cap. XXXIX.

Actor. Caona etiā de qua inter herbas incultas dictū est supra, inter satiuas ex parte cōputat, φ cānarū plura sunt genera, inter q̄ cāna mellis habetur, unde zuccarū, & caodi sumit, p̄p qd & canae zuccarinae appellantur. Razi in Almam. Cāna mellis temperate calida est, gulā lenit, & urinā prouocat, tussi quoque auxiliū p̄stat. Isaac in dietis particularibus. Canna mellis est quasi musa, q̄ tn̄ magis congruit humidis corporibus q̄ illa, dulcior. i. est q̄ musa, proinde urinā p̄uocat, renes ac uesicā mūdificat, uentrem humectat, pectoris ac pulmonis asperitatem lenit, & humores attenuat, inflationē tn̄ p̄sertim sumpta post cibū facit. Quae si assa edatur, utilior fit asperitati pulmonis ac pectoris, aliquantulū tn̄ inflat. Porro si multū de canna mellis p̄minetur, deinde aqua calida cū modico sale potetur, uomitum excitat, & stomachum de crossis humoribus mundificat. Ideirco multum ad curandas febrium putredines utilis esse probatur, si superiore modo sumatur. Palladius li. 3. In mense Februario canneta ponenda sunt factis breuissimis scrobibus, & oculis cannarū per singulas scrobes obrutis, qui semipedis spacio inter se distare debebunt. Si calidae, & sic, prouinciae studemus, ualles humidas uel irriguas opus est deputare cannetis. Si frigida regio est, locis mediis instituantur, sed succo uillatum irriguo simoque subditis, Inter haec asparagorum etiam semina spargere possumus, vt iuxta nascantur, quia & asparagi coluntur, & incenduntur hoc more quo cannae. Sed si sunt antiqua canneta hoc tempore sarrientur

rientur resectis, quæ in radice purganda sunt, idest putridis malè porrectis, & siqua gignendi oculos non habebunt.

De Cappari. Cap. XL.

ISido. ubi supra li. 17. Capparis dici vr̃, eo q̃ habeat in summitatibus rotunda quædam seminum capitella. Plinius ubi supra. Diximus inter peregrinas frutices de capparo, non vtendũ transmarino, innocentius est Italicum. Ferunt illos qui quotidie edunt, paralysi non periclitari, nec lienis doloribus. Radix eius uitiligines albas tollit, si tritæ in sole fricentur, in vino potata prodest spleneticis, & in lumborum doloribus atq; paralysi, dentiũ dolores sedat tritũ ex aceto. Infunditur, & dolori auriũ oleo decoctũ, vlcera q̃ phagedenas vocant folia, & radix recens cum melle sanant. Sic & strumas discutit radix, vermiculosq;, cocta in aqua iocinerisq; maculas medetur, datur & ad tineas in aceto ac melle. Oris etiã exulcerationes in aceto decocta tollit, stomacho tñ inutilis esse inter auctores conuenit. Diasco. Capparis schyrosim splenis super oĩa medicamina iuuat. Frutex eius spinosa sup terrã sparsa, pũctione plena sicut sentix habens folia cydoniç similia, semen autem sicut oliua. Radices magnas, & multas locis aridis, & maximè in muris nascitur. Semẽ eius ventrẽ mollit. Comestũ aũt cacostomachũ est. Radix & semen cum uino bibita splenẽ attenuãt, vrinã pronocãt, sanguinẽ deponũt, schyaticis, & paralyticis bibita mirifice prodest, menstruis impetrat, semen eius coctũ cũ aceto, & ore retentũ, dolorẽ dentiũ mitigat. Radix eius trita, & imposita duritias, & scrofas spargit. Succus eiusdẽ auri infusus vermes occidit. Isaac. Cappari sunt, & radix & frondes, & fructus eius oẽs sunt calidi in secũdo gradu, qd testatur eorũ ponticitas acumẽ, & amaritudo. Ideo incidũt, & dissoluũt, & mũdificãt stomachũ a superfluis humoribus, opilationẽ splenis ac epatis aperiunt, & duritiã soluunt, urinam & menstrua ꝓuocant. Meliores sunt ẽm medicinã, quàm ẽm cibũ, qm̃ illaudabilis nutrimenti sunt, vt potè colerici, nigriq; sanguinis generatiui, neruos & stomachi impediũt, & percutiũt assuefacti, unde oportet eos elixos manducari, ablataq; eorum aqua conditos cũ oleo, & aceto. Qui si cũ carne vel alio comedantur, non absq; coriandro mãducãdi sunt, cuius natura tẽperiẽ magnã eis p̃stat. Platea. Capparis siue capparus herba est vel frutex in trãsmarinis partibus, cuius cortex p̃cipuè cõuenit vsui medicinç. In principio veris colligitur, & desiccatur, p sex annos in multa efficacia seruatur. Eligendus aũt est cortex, qui cũ frangitur nõ puluerizatur, & qui aliquantulũ subrufus est, & subamarus. flores. n. adhuc tuberosi colligi debent, quia iam dilatati non ualẽt. Cũ sale, & aceto conditi seruantur, virtutẽ habent incitãdi appetitũ, humorẽ in ore stomachi existẽtẽ digerendi, stomachũ confortant, infrigidatũ calefaciunt. Cibus. n. sunt & medicina, contra vitium splenis, & duritiem epatis valet uinũ decoctionis cappatis. Succus foliorũ eius auribus immissus vermes necat, ualet etiã herba hæc ad iliacam passionem, & arthericam.

Iterum de Eodem. Cap. XLI.

AVicenna, Capparis est frutex habens radicem, & fructum alium, qui est sicut cucumeris, & est acris, & calida, quç posita in musto conseruat illud ab ebulitione sicut synapis. Eiusque radix est amara, & acris. Et quædam species eius est colzumia faciens in ore bothor vsq; ad terminum quo vesicetur, & apostemat gingiuam. Quod in ipsa iuuatiuum est, sunt radicis eius cortices. Est autem capparis resolutiua, & apertiua, & abster siua. Eiusque radix est incisiua, subtiliatiua, mundificatiua, & apertiua, in eius cortice sunt amaritudo, & acrimonia, & stipticitas, Nutrimentum fructus eius præcipuè cũ sallitur, paruũ est, & qd ex ea est humidũ magis est uutritiuũ, quàm qd siccum est. Radix eius resoluit scrophulas, & duricias, eique admiscet, quod eius uirtutem frangat. Cortices radicis eius ponuntur sup frandulenta, & sordida vulnera, conferuntq; schyaticæ, & anchæ doloribus. Paralisi quoq; & stupori confert, & membra cõstringit pp stipticitatẽ, quæ in ipsa est. Similiter etiã confert attritioni la certorũ capitibus, & in medio eorũ accidenti. Cortices radicis masticati extrahũt e capite humiditatẽ, ac sedant in eo frigidũ dolorẽ, in aurẽ quoq; distillatur succus eius, pp vermes ipsius, & cũ leso dente stringitur cortex radicis eius. Quod sallitũ est ex ea confert patientibus alma, ipsaq; magis cõfert spleni ac duriciei eius bibita, & cũ ordei farina, & similibus emplastri more superposita. Solutione humorẽ crudũ crossum educit, & menstrua ꝓuocat. Interficit quoq; serpentes, & in intestinis vermes. Emor roidibus confert, augmẽtatq; coitũ, & qd ex ea sallitũ est soluit, cũ sumitur ante cibũ. Constantinus ubi supra. Cappari sunt in secundo gradu calidi, & sicci, horum radix, & frondes, & poma, & semen intrant medicinã. Magis tñ cibo poma, & frondes, radix verò medicinæ pertinet. Oĩa epar, & splen aperiunt opilatum, sed radix est fortior omniũ, unde cõtra duriciã splenis maximè cũ aceto bibita conuenit, & crossos ac viscosos humores p vrinam, & egestionem ejicit. Cum melle verò & aqua calida potata artheticam de crossis humoribus dissoluit. Cathaplasmata quoque cum melle duriciam splenis curat, puluerizata, & cum aceto temperata, morpheã albam mundificat. Succus frondium eius auribus instillatus, vermes ĩ eis natos occidit. cathaplasmatus autem scrophas, & apostemata dura soluit.

De Cardamo. Cap. XLII.

DIascorides. Cardamus. i. nasturciũ uel cresson babylonicus esse dr̃ omnibus utilior. Semen eius calidissimũ, canstiræ virtuti participans, & cacostomatichũ, ventrem turbat, lũbricos expellit, splenem attenuat cum aceto, sed abortum facit, & sperma coagulat, & venerem stimulat. similis est synapi, & erucæ, impositũ lepras, & zernas emendat, additoq; melle duricias splenis cõpe scit, sordida vulnera succo adhibito purgat. Morsibus venenatis bibitus occurrit, fumigatio eius serpentes fugare facit profluentibus capillis illitus succus occurrit. Carbunculos cum polenta rumpit, & aceto coctum, schyaticis utilissime cũ aceto, & polenta impositũ subuenit, tumores atque duricias spargit. Resoluit ordiola matura, impositum cum aqua salsa, in dolore cordis in lacte caprino coquitur, & ad bibendũ datur. Omnisq; loci dolorem tollit puluere seminis asperso, sed prius vncto melle loco. Scabiem quoq; sanat cum aceto. Natura cardami caustica est, & tñ vsũ uenereũ inhibere vr̃, ea fortasse rõne, qua & ruta nimia ui caloris semen cõsumit genitale: fermẽto mixtus, & appositus, vermiculos, & carbunculos prouocat, suppurationem dirumpit. Succus eius infusus auribus, dentium dolorẽ mitigat, semen verò partus necat. Idem cũ austero vino bibitus animalia ventris extinguit. pruriginem cum adipe anserino tergit, sorbitionibus mixtus pituitam pectoris soluit, lichenas. i. impetigines, & vlcera capitis illitum, cũ melle purgat humores pectoris, dolores pectoris cum lacte caprino coctum mitigat. Aluum ex aqua propinatum purgat. A ieiunis sumptum ex melle tussientibus est salutare. Corpus autem rubere facit, & ideo cephalicis, & ad ea, quæ calefieri opus est, congruit: herba eius hæc oĩa facere ualet, sed paulominus efficaciã habet. Cardamus agrestis ubi nascitur, & quã plurimũ locis aquosis, frutex eius habet vnius cubiti longitudinẽ, in foliis plena, quæ cardamo similia sunt, sed maiora: nascitur uerno tempore, maturescit æstate, flores habet in omnibus uirgis, multos, minores, & albos, minutum semen, radicem oblongam, tenuem, & odore infcidam. Cardamo similatur, & schyaticis medicatur. Dolorem capitis temporalẽ compescit, arteticis antiquis subuenit. Quæ tusa, & axungia mixta debet imponi, & postea sine vnctione olei, quãdiu faciat ustionem lauari, quod si aliquid causæ ipsius remanserit, iterum radix tusa imponitur, & omnia supradicta facit.

De Carduo, & eiusdem cultura. Cap. XLIII.

ISidorus, Carduus est herbæ spinosç genus. Cuius natura mordax est, & subaustera, mollis ac frigidus, & indigestus, unde alopicias curat succus eius. Palladius. In mense Martio carduus seritur, Terram stercoratam, & solutam diligit, quamuis in pingui possit melius prouenire, & hoc illi contra talpas prodest, sed plantatur in solido, ne terra ab inimicis animalibus facilius perforatur. Serendi sunt cardui luna crescente in area iam parata semina spacio semipedis sint discreta. Cauendum est ne semina inuersa ponantur, nam debiles in curuos, & duros creabunt: nõ alte imprimenda sunt, sed tribus digitis comprehensa mergãtur, donec ad primos articulos terra prouentat, Tunc leniter operiãtur, & herbis liberentur assidue, donec plantaria solidentur, & rigentur si æstus interueniat. Si acumina seminum confringas, spinis carebunt. Idem si semina eorum madefeceris per triduũ laurino oleo, uel nardo, vel opio, vel balsamo, uel succo rosç, vel masticino, & postea depresseris, eiusdem saporis orientur, cuius vnguenti tum semina combiberunt, singulis sane annis a codice auferendi sunt plantç, ut nec matres fatigentur, & soboles p alia spacia digeratur, cum aliqua tñ radicis parte uellẽdi sunt. Quos autem reseruabit ad semina colligẽda liberatos omnibus pullulis testa supertegere debebis aut cortice. Nam solent semina sole uel imbribus interire. Contra talpas prodest canes frequenter habere in mediis carduetis. Mustelas habent plerique mansuetas, aliqui foramina eorum rubrica, & succo agrestis cucumeris impleuerunt. Nonnulli iuxta cubilia talparam plures cauernas aperiunt, ut illç terræ fugiant solis admissum. Plerique laqueos in aditu eorum, setis pendentibus ponunt. Idem in libro 11. In mense Octobri ponuntur & cardui, quos cum ponemus radices eorum summas ferro resecamus ac fimo condimus. Ternum pedum spacio separamus incrementi causa, pedali scrobe depositas binas aut ternas. Cinerem sæpe sub hieme diebus siccis, fimumque miscebis.

De Operatione ipsius in medicina. Cap. XLIIII.

PLinius lib. 20. Carduorum satum inter hortensia diximus, quapropter & medicinam ex his non differamus. Siluestrũ genera duo sunt. Vnum statim a terra fructicosius, alterũ vnicaule

caule,crassius:vtrique folia sunt pauca, spinosa muricatis cacuminibus,sed alter purpureum mittit florê inter medios aculeos celeriter canescentem, & cum aura abeuntem, hunc scolimon Græci vocant:hic antequam floreat,contusus, & expressus,& illito succo replet alopicias,eiusque radix ex aqua decocta potatoribus sitim facere dr,stomachum corroborat,& vuluis aliquid conferre traditur ad hoc vt mares gignantur.Diasco.Cardui natura mordax est,& subausteia.Ideo succus eius allopicias a capite depellit,stomachum iacentem si non auidius sumatur erigit, & recompouit. Radix eius decocta cupiditatem bibendi cohibet,matrici verò cibus vtilissimus est, & ideo a fœminis appeti solet. Glaucias quoque scribit cardui cibum adiuuare fœminas vt masculos procreent, masticatio quoque cardui odorem oris commendabilem reddit. Cardui aceto ac melle diluti conduntur,& addito radice laseris, & cumino seruantur, huiusmodi arte prouisum est,ne quis omnino dies sine carduis esset. Hipocrates in quadam epistola. Carduus calefacit, & vrinâ ꝓuocat.

De Caule,& eius cultura disciplina. Cap. XLV.

ISidorus.Caulis est generaliter herbarum vel olerum medius frutex,qui vulgo tyrsus dicitur, eo quòd a terra sursum conscendat.Ex quo deriuatum est vt specialiter quoddam genus olerum caulis diceretur,quia tyrsus eius plus cæteris omnibus coalescit,idest crescit. Auicenna. Caulis corpus naturaliter est humidis foliis. Siluestris autem est calidior,& siccior,ipse totus est calidus in primo,siccus in secundo. Caulis siquidem alius est domesticus,alius siluestris, alius marinus,& alius caulis aquæ. Siluestris est amarior,& acutior,& remotior a cibo. Est autê crossi nutrimenti,incrossans sanguinem, & inflat, & facit corpus dolorosum,maturatiuus est autem ac lenificatiuus,& desiccatiuus propriè quando decoquitur, & ab eo prima aqua effunditur, eiusque nutrimentum est parnum, & humidius nutrimento lenium,& sanguinem facit malum. Cum ergo cum carne pingui, & gallinis decoquitur,parum bonus efficitur.Palladius libr.3.In mense Februario caules seruntur,qui & toto anno seri possunt. Solum pingue,& satis subactum diligunt, argillam, & glaciem timent, sabulone & arenis non delectantur, nisi perennis vnda succurrat.Omnem statum cœli patitur caulis, frigidum magis. Contra austrum positi citius ferunt,côtra septentrionem serius, sed hoc & sapore caulis vincit,& robore. Cymis delectatur, & ideo ponendę sunt plantę per balbinos arearum. Gaudet stercore,& sarculatione.Rarius positus conualescit,celerius coquitur, virore seruatur,si dum est trium vel quatuor foliorum, nitrum tritum cribello desuper spargas,& speciem pruinæ cauentis imitetur.Colmella dicit plantarum radices alga marina inuoluendas seruandæ viriditatis causa, fimo simul adhærente. Ponendæ sunt plantę maioris nutrimenti. Qua licèt serius comprehendant,fortiores tamen fiunt. Si hiems est,tepida die,si æstas, cũ sol in vesperam declinat, planta pangenda vastior fiet si terra aperiatur assiduè: semen brasicæ vetustum mutatur in rapam. Actor. Hoc addit Palladius,quia caulis ipse est brasica , de qua sub hoc nomine dictum est supra.

De Virtute caulis in medicina. Cap. XLVI.

AVicêna.Caulis habet proprietatem in sedatioue dolorum, stipticus est eius cinis,& fortis exiccationis. Siluestris, & marinus ac domesticus, maturant flegmones atque duricias. Idem.Caulis consolidat,& prohibet fraudulêtis ambulationem, poniturque cum albumine oui super adustionem.Tremori confert,& cum fenugræco embrocatur super podagram,eiusq; decoctio super dolores iuncturarum. Iterum eius decoctio ac semê tardant ebrietatem. Confert etiam fursuribus, & fit caputpurgium cum succo eius. Ex eius proprietatibus fit exiccatio linguæ,facitq; somnum,& tenebrat uisum. Cum succo eius aut decoctione ipsius cum oleo sisamino fit gargarismus côtra ꝑfocationem,& eius comestio clarificat vocem.Est autem malus stomacho.Succus eius cum vino de passis confer spleni, & ictericiæ,prouocat urinam,& menstrua, eiusq; semen vermes intersicis cum lupinorum aqua. Cinis radicis lapidem frangit. Caulis marinus declinat ad salsedinem,& amaritudinem, & ideo lenit naturam,soluitq; propriè cũ pingui carne. Eius folia sunt sicut aristologiæ, quæ oriuntur ex vna radice. Succus eius cum vino confert morsibus etiam canis rabiosi. Diascorides.Cauliculi hortiui elixi,& non valde percocti ventrem molliunt. Nam caulis tyrsus si fortius elixetur ventrem abstinet, & maximè si in calido cinere coquatur,cacostomachus ac inscidus est. Qui nascuntur in Aegypto amati sunt,& si commesti fuerint caligines oculorum detergunt. Typicis prosunt crudi commesti, ebrietatem in conuiuio non admittunt. Cima caulis eustomacha est ac diuretica, ventrem mollit.Cum vino bibitus venenatis morsibus occurrit.Cum fenugræci polline arthericis proficit, uulneribus sordidis opitulatur, succus eius caput purgat, naribus additus, cum hyreos polline mixtus menstrua deponit appositus. Eius folia cruda, & cũ polenta cocta in cathaplasmate adhibita ignê sacrum compescunt,& leprosis similiter prosunt. Eadem cum sale mixta medentur carbunculis, & fluentibus occurrunt capillis.Cruda cũ aceto cômesta splenéticos adiuuant,masticata ac eius succo glutinato aliàs glutito vocem purgant, caulis elixatura uentrem mollit,menstrua deponit. Semen Aegyptii cauliculi bibitum lumbricos excludit, antidotis celiacorum miscetur,lentigines tollit, virgulę cauliculorum combustæ, & in cinerem radactæ dolores lateris veteres soluunt cum axungia veteri vel oleo roseo adhibitæ,cauliculus agrestis,q̃ nascitur in locis maritimis ac desertis, albidior est ac longior, & amarus, virtus est ei paracoliaca,sordidaque purgat vulnera. Diaphoresin facit. Impositusque papulas mitigat.cauliculus, qui dicitur maritimus a nostro dissimilis est, habens folia longa, & rotunda aristologiæ similia,virgasque robustas,& russas vt hædera. Succum habet album,& cum gustaueris amarum,herba ipsa elixa & data soluit uentrem , prouocat urinam , pinguibus carnibus miscetur, & concoquitur.

Adhuc De eodem. Cap. XLVII.

ISaac ubi supra. Caulis siccus est & frigidus in primo gradu, turbidum,& melancolicum generat sanguinem odorem dãtem:caules æstiui vstiorem sanguinem generant, coletę enim vstæ uicini sunt,& mundificatiui,hiemales verò non tantæ acuminis sunt, sed uis eorum ventrem humectat, & urinam prouocat. Horum ius bibitum uentrem soluit, & sine iure commesti eundem constipant, corpus enim eorum siccum est, unde & constipatiuum. Ideoque ut ab eorum nocumento tempetetur elixentur, & aqua proiecta in alia coquantur cum pinguissima carne pecudis uel suis. Rasi. Caulis calidus est,& siccus,coleram generat, somnia mala videre facit. Veruntamen guttur ac pectus lenit,uenerem quoque fluere facit, & ebrietatem aufert. Hæc de caule Romano,& Imperiali inueniuntur, sed alij qui frigidiores sunt sperma augmentant.Macer.Caulis Romana Græcorum brasica lingua Dicitur, is quamuis passim nascatur in hortis. Est tamen illius ad multa salutifer vsus. Annis sexcentis ustos medicamine caulis.Romanos Cato testatur scripsisse libellum. Chrysippum dicunt,huius de viribus herbæ,Omnes confirmant caligine lumina tergi. Eius qui viridi vescetur caule frequenter.Auget lac mammis, cibus eius menstrua purgat, Atque iuuat stomachum sumptus ut decoquat escas. Si multum coquitur restringere dicitur aluum. Et semicrudus soler illum soluere sumptus. Assumptus crudus sic vt iungatur aceto.Splen reprimit tumidum, semen depellit abortum. Vncto cum ueteri,coctos benè contere caules. His oleum roseum quãtum res postulat addas. Ardores iuuat hæc confectio febris. Si supcraddatur stomacho membroque calenti. Acri non scissum si iungis alumen aceto. Et caules, sic ut corpus redigantur in unum.Cuncta terendo diu maculas his sæpe perunges. His etiã crines poteris retinere fluentes. Dicitur, & testes id curare tumentes. Et narios morbos , genitalia quæ patiuntur. Et melius si prædictis faba cocta iungatur.Cum fenugræco si iungas hũc, & aceto,Et super arteticos apponas ista dolores, Multum subuenict illis vitiisque podagræ. Non modicum poterit istud cathaplasma uideri. Vncto cum ueteri caules cineres benè triti. Prosunt ad uentris lateris coxęque dolores. Si caulis semini mixto potatur aceto. Pellere sæpe solet animalia noxia uentris. Fit cinis ex siccis caulis radicibus ustis.Subditus hic vuam releuat siccando iacentem. Et solet raucæ multum succurrere uoci. Naribus infusus succus purgat caput eius. Qui prius est caules,vix senciet ebrietatem.

De Capa,& cultura ipsius. Cap. XLVIII.

ISidorus. Cœpa dicitur, quia non est aliud nisi tantummodo caput. Plinius lib.19.Cępę genera sunt apud Græcos Sarda, Samothracia , Halsidena , Setania , Schyrta, & Ascalonia. Omnibus autem est odor lachrymosus,& Cyprijs præcipuè, minimè Gnidijs, omnibusq; corpus totum pinguedinis aliàs pinguetudinis earum cartilagine. E cunctis Setania minima,excepta Tusculana, sed dulcis. Schyrta autem, & Ascalonia condũtur, Schyrtam hieme cum coma sua relinquunt, vere folia sua detrahunt & alia supernascuntur,vnde & hoc exemplo quidam reliquis quoq; generibus detrahi iubet, vt ĩ capita potius,quam in semetipsa crescant. Ascaloniarum propria est natura,sicut videlicet dictum est supra. Est & colorum differentia. Samo.n.& Sardibus prouenîunt candidissimę.In honore sunt & creticæ,de quibus dubitant Philosophi,vtrum eædem sint quę Ascaloniæ, quibus satis in capita crassescunt depositis caulibus, & semine. Distant tantummodo dulci sapore. Apud nos duo genera. Vnũ genus condimentarium, quod illi getion , nostri pellicana vocant.Seritur mensibus Martio, Aprili,Maio. Alterum genus est capitatum, quod æquè ab æquinoctio autumni vel fauonino. Eius genera sunt austeritatis ordine Aphricana,Gallica,Tusculana,&

lina,& amiternina. Optima verò, quæ rotundissima. Item acrior est rufa, quàm candida, sicca quàm viridis, cruda quàm cocta, sicca quàm condita. Seritur amiternina frigidis, & humidis locis,& sola alii modo capite, reliqua verò semine, proximoque æstate nullum semen emittunt, sed caput tantum, quod marcescit. Anno ât sequenti ratione permutata semè gignitur. Ipsumque caput corrumpitur. Omnibus ergo annis separatim semen cæpe causa seritur, separatim cæpæ causa seminis. Seruantur autem optimè in paleis. Getium penè est sine capite, ceruicis tamen longæ, & ob hoc in fronde totum, sæpiusque resecatur ut porrum. Ideo,& illud seruitur, non deponitur. Porro cæpas etc fosso solo iubent seri, extirpatis herbarum radicibus, & ingerere denas libras, fatore tam interuallo.... quoniam sic prouenit melius. Runcari præterea, & sariri oportet, si non sæpius quater. Semen cæparum nigrescere incipiens, antequam marcescat metunt. Palladius lib. 3. In mense Februario cæpullas conuenit serere, sed constat vere, & autumno seminandas esse. Si semen eius serius in caput crescit, & minus in semine reddit. Si capitulum ipsum ponas, marcescit, & multum semen educit. Terram cæpa desiderat pinguem, vehementer subactam, irriguam, stercoratam. Ibi areas facimus omnibus herbis, & radicibus purgatas. Serimus placido, & sereno die, maximè austro vel euro flantibus. Si in vento, sic erunt robustæ, & saporis humecti. Rarius sunt ponendæ, runcandæ ac sarculandæ sæpius. Si capita volueris his esse maiora, folia omnia debes auferre, & sic succus ad inferiora cogetur. De quibus verò semina colligenda sunt, iniuentur amminiculis, ubi caulem cæperunt excitare. Cum niger color seminis fuerit, præferunt maturitatis indicia. Vellendi sunt tali adhuc semifisci cum semine,& sic in sole siccandi.

De Virtute ipsius in medicina. Cap. XLIX.

Dioscorides. Cæpe virtutem habet incidam. Succus eius naribus immissus optimè purgat, melli mistus caliginem oculorum detergit. Idem tenuès oculorum suffocationes limpidat, synanchis utiliter adhibetur, menstrua imperat, morsibus caninis occurrit, in aceto missa,& trita maculas tollit. Cum sæpo gallinacio dolores aurium, & superfluos sonos compescit. Eadem cruda fricata allopicias emendat. Comesta capiti dolorem commouet, bibita lethargicis opitulatur. Cum alcionio fricata capillis crementa præstat. Cum adipe gallinæ tritura pedum ex calciamentis mitigat. Somnum autem cæpas prouocare, & aluum mollire omnium sensu creditum est. Auicenna. Cæpe calidum est in secundo gradu,& in ipso est humiditas superflua, acuitas incisiua, amaritudo & stipticitas. Comestum autem, quod ex eo longius est, acutius est. Rubeum quoque acutius est albo, & siccum humido, crudum assato. Est autem subtiliatiuum, & inferiuum, & aperit fortiter. In ipso est abstersio,& attractio sanguinis ad exteriora, unde rubificatiuum est cutis. Et decoctum quidem non multum nutrit, nutrimentum etiam eius, quod decoquitur, est humor crossus. Rubificat autem faciè & aperit orificia emoroidarum,& saluam multiplicat. Cöfert etiam morsui canis rabiosi superlinitum. Dixerunt etiam, quòd stomacho generat humorem plurimum, frangentem nocumentum venenorum, semen eius delet morpheam cum erica locum fricatur. Cöfert etiam allopiciæ. Ipsum verò cum melle verrucas eradicat. Aqua eius ualet ulceribus sordidis. Succus eius confert aquæ descendenti in oculum,& abstergit uisum. Item eius aqua cum melle confert præfocationi. Siluestre difficilis est digestionis,& quædam species commouet uomitum. Idem propter suā caliditatem commestum confortat stomachum debilem, & facit appetitum. Quod autem bis decoctum est, multi nutrimenti est faciens firmum,& confert ictericiæ. Omnes autem species cæpæ coitum excitant. Aqua eius menstrua prouocat, & lenit naturam. Est autem cæpe ea his, quæ nocent intellectui, quia generat humorem malum. Constant. in Pantegni. Cæpæ in tertio gradu calidæ sunt,& siccæ, parum quidem humidę. Coitum mouēt, & inflant, dolorem in capite faciunt. Itaque oportet ea in aceto condire uel lacte. Plinius li. 20. Cæpæ siluestres non fatuæ olfactu, & de lachrymatione caliginii medentur, magis verò succi tactione, somnum etiam facere traduntur, & oris ulcera sanare, cum pane mandocatæ, & canis morsus virides ex aceto illitæ, aut siccæ cum melle,& vino, ita ut post diem tertium soluantur, sic & trita sanant tostam in cinerem epiphoris, multi impositæ cum farina ordeacea, & genitalium ulceribus, succo & cicatrices oculorū,& albugines,& argenias innouare,& serpentium morsus,& ola vulnera cū melle. Auricularū vulneria cū lacte mulieri,& in eisdē sonitū aut grauitatē emendaut cum adipe anserino aut cū melle stillata. Asclepiadis scholæ dixerunt hęc utilia esse præcordiis, & concoctione stomacho venitem mollire, emoroidas pellere. ad validū quoq; colorē cibo profici,& si sic cum termini edant quotidie firmitatem ualitudinis custodiri, stomacho etiam vtilia esse, atque spiritus cogitationi.

Iterum de eodem. Cap. L.

Hipocrates ubi supra. Cæpe est calida, & virtus eius leptomerica est atque incisiua. Inflationem præstat commesta, fastidium tollit, ventrem mollit, sitim prouocat, oris fœtorē tollit, caligines oculorum detergit. Radices eorum viles sunt, flegma dissoluit, & inflacionem procurāt, folia verò eorum omnibus articulis dolentibus imposita prosunt. Radix si a ieiuno vel post balneum comesta fuerit, a nullo veneno potest noceri. Palladius. Cæpa virtutem habet inferiuam. Oblogior plus est stiptica, quàm rotunda, & rufa quàm alba. Siccę uero infestiores q̄ virides,& crudæ plus inferiunt, q̄ coctæ, virtus eius est leptomerai. penetratiua, inflationes facit commesta, fastidiū tollit, sitim prouocat, & oris fetorem excludit, customachā est, emoroidas prohibet. Morsibus caninis occurrit, melle ac sale, & ruta additis dolores aurium, & sonos superfluos compescit, & ad ulcerationem aurium similiter proficit, plus commesta dolorem capitis mouet, fricata cum menta capillos præbet. Macer. De cæpis medici non consentire videntur. Namq; Diascorides inflare caputq;, grauare. Atq; sitim cæpas mansas succendere dixit. Fellicis nō esse bonas inquit Galienus. Flegmaticis verò multū putat esse salubres. Non modicū sanas Asclepiur asserit illas. Præsertim stomacho, pulcrumq; creare colorem. Affirmat quotiens ali quis capessent illas. Et dicit quisq; ieiunia soluerit illis. Vt aquaque die, q̄ sic iuuat absq; dolore. Affirmant oēs mansas inferre saporem. Et dicunt illas mollire salubriter aluum. Appositas prohibent morsus curare caninos. Si tritæ cū melle prius fuerint uel aceto. Apponunt alii cum vino melleq; tritas. Transactisque tribus soluunt eschaplasma diebus. Sal rutam cæpasq; Diascorides iubet anguinis Morsibus apponi, sic asserit ille iuuari. Feminen lactis commixtus succus earum. Pellit sæpe graues infusus ab aure dolores. Sic succus commistus aquæ bibitusq; iuuabit. Illos quos subitos facit obtumescere morsus. Naribus attractus hā sum tantūmodo succus, Humores capitis nocuos deponere cogit. Mansę vel potę sardanta menstrua purgant. Tritaq; pedū solce quas vel caligarū Duricie faciunt, succo sanabis eadē. Cū gallinarū pingui si sæpe perungas. Mane sibi dentes qui succo perfricat isto: Dicūt hunc dentē non sentire dolorem. Vlcera compescunt oris cum pane commestæ. Intinguetis oleo coctæ, qui sumpserit illas. Sedant quos intus dat dissenteria morsus. Contritis cæpis loca denudata capillis, Sæpe fricatis poteris capitis reparare decorem. Oris fetori prosunt, fastidia tollunt. Hasque iubent emoroidis superaddere tritas. Illarum succus caligine lumina purgat. Admixtus melli mac das quoque mixtus aceto. Emendare solet, si sint hoc sæpe fricati.

De Cerafolio. Cap. LI.

Isaac. Cerafolium vulgo dr̄ quodlam genus apii calidum in tertio gradu, siccum in secundo. Quod potui datum cū melle crare urinam & menstrua prouocat, laterum dolorem senum ac uesicæ placat, ventris solutionem de crossa ventositate mitigat, stomachi uentositatem, & omnium uiscerum dissoluit, & opilationem aperit. Ex herbario, Cerafolium nascitur in locis cultis, facit ad stomachi dolorem cum papauere, & melle,& pulegio inductum. In mense Februario locis frigidis post idus seritur cerafolium, quod agrum desiderat lætum, humidum, stercoratū. Diascorides. Cerafolio vis ignea est,& acerrima, potest cū melle cancerarus mederi, lateris dolorem haustum ea vino mitigare Ea aqua mulsa pituitatem resoluit, ea aceto lumbricos, & tineas perimit, urinam,& menstrua impellit, omnemque tumorem soluit. Macer. Est cerafolio uis acrī,& ignea valdè. Appositū canceris tritum cum melle medetur. Cum vino bibitum lateris sedare dolorem, Sæpe solet, tritam si necas desuper herbam. Cū mulsa bibitum, pituitæ noxia soluit. Ea oleo coctum frigus depellit inuntum. Si tritum inuncto violenti solueris aceto. Lumbricos tali potu tineasque repellet. Cum vino eiicit urinas,& mēstrua purgat. Virgini cum cera vetus huic aaungia mixta. Non modo peroidas, uerum quoscunque tumores. Curat uel reprimit, si sæpius superaddas. Intincto ualidu si manducetur aceto, Sæpe solet uomitum neutrinque tenere solutum. Si trito tegitur pecten succoque bibatur. Vrios clauos referat quoscunque meatus. Illius eliaataia uertigo fugatur. Si caput ac tepida patientis sæpe lauetur Herbaque temporibus, & fronti allis cocta ligetur.

De Cumino,& ciminlo. Cap. LII.

Isidorus. Cuminum est herba hortulana uirtutem habens calidam,& desiccatiuam. Plinius libro 19. Inter omnia, quæ fastidio sunt, cyminum sine cuminum amicissimum. Nascitur in summa tellure, uix hærens, & in sublime tendens, in putribus, & calidis locis maximè medio serendum est verè. Alterum genus est siluestre, quod quidam rusticum uocant. Alii thebaicum, in dolore stomachi ualet tritum,& ex aqua potatum. In carpetania nostri orbis maximè laudatur, alioquin Ethyopico Aphri-

coque palma est. Quidam Aegyptium præferunt. Idem in lib. 20. Cuminum silvestre est prætenue quaternis ac quinis foliis veluti serratis, sed ut sativo magnus est ei usus in stomachi præcipuè remedijs. Pituitas, & inflationes discutit. Tritum, & cum pane sumptum, vel ex aqua vinoque potatum tormina, & dolores intestinorum, verumtamen omnem bibentibus gignit pallorem. Narium sanguinem sistit inditum pastillis, vel ex aceto recenti. Et oculorum epiphoris per se impositum, tumentibus cũ melle prodest, infantibus imponi in ventre satis est, morbo regio in vino albo ab alienis datur. Diasco. Cuminum nostrum est eustomachum, sed plus æthyopicum, quod hipocrat cuminum basilicum vocat. Secundum est Aegyptium cæterarumque provinciarum, virtus est illi xerantica ferrens inductualis, & stiptica. In oleo coctum tortionibus, & inflationibus medetur suppositum. Cathaplasmis quoque miscetur orthopnoicis cum pusta necessariò datur. Cum vino venenatis morsibus opitulatur. Aceto mixtum menstrua sistit, sanguinemque narium fluentem sic constringit, potui datum vel inunctum pallores facit. Et quia calidissimum est, vesicæ dolorem placat, & ad calculos iuvat. Cuminum agrestæ multũ nascitur in Calcedonia Hispaniæ, virgã habet duabus palmis longam, in qua folia quatuor aut quinque nascuntur tenuissima, & divisa sicut guidium. In hac virga sunt quinque vel sex capitella rotunda, & mollia, in quibus semen est, quod si applicueris gustui insuavior nostro est. Nascitur autem in locis humectis. Semen eius bibitum torsiones, & inflationes saluberrime curat aquæ mixtum. Cum aceto verò singultientibus opitulatur, venenis occurrit, dolorem stomachi compescit, masticatum, & impositum livores detergit, addito melle, & uva passa, omnia supra dicta facit. Flos in eo nascitur niger, qui bibitus morsibus venenatis occurrit, stranguiriis ac vesicæ doloribus proficit, & coagulatum sanguinem per urinas emungere facit. Avicenna. Herba cumini silvestris provocat coleram in urina. Succus eius tritus aqua mellis solvit ventrem. Idem succus abstergit visum, & attrahit lachrymas, ponitur etiã in cauterijs ad vulsiones pilorum in oculo, & non nascuntur. Palladius libro 3. In mense Februario cuminum seritur loco benè subacto, & cui letameo admisceatur. Quodque satum est herbis assiduè purgetur. Idem in libro 4. Locis laetioribus melius provenit, itemque cæteris si humore iuvetur ac stercore. Isaac. Citroli sunt frigidiores, & cucumeribus graviores. Sunt enim frigidi in fine gradus secundi, proinde crossam flegma generant, ac nervositati stomachi plusquam cucumeres nocent. Rursum propter duritiem suam, & frigiditatem crossam, & frigidos humores gignunt. Quod certificat, quia viscositatem in stomacho faciunt, venenositatem tamen humorum corruptioni subveniunt. Omnibus ergo citroli plus nocent, medulla tamen eorum generat chimum perfectiorem.

De Coriandro, & eius medicina. Cap. LIII.

Isidorus. Coriandrum ex Græco nomine sumptum est, quod illi corion vocant. Cuius semen in dulci vino datum, proniores reddit in venerem. Si supra modum dederis, amentiam nutrit. Canes etiam ex coriandro interfici traditũ est. Palladius li. 3. A mense Martio usque ad Octobrem totum seritur coriandrũ, amat terram pinguem. Sed & macro solo nascitur, & eius semen, quod vetustius fuerit, melius putatur, humore delectatur, & satum benè cum olere quocumque nascitur. Pli. li. 20. Coriãdrum inter silvestria non invenitur, præcipuum esse cõstat Aegyptium, valetque contra serpentium genus unum, quod amphibenam vocant, potum & impositum. Sanat & alia vulnera epinictidas, & pustulas tritum. Sic & omnes tumores atque collectiones cũ melle vel uva passa, pãnos verò tritũ ex aceto, seminis eius genera tria iubẽt in tertianis devorari, ante accessionẽ vel plura, fronti iubent illinire. Sunt & qui ante solis ortum cervicalibus efficaciter putent subijci. Vis magna viridi est ad refrigerandos ardores, ulcera serpentia sanat cũ melle & uva passa. Itẽque testes, ambusta, carbunculos, aures, cum lacte mulieris epyforas oculorum, ventris, & intestinorum fluctiones, semen ex aqua bibitur in coleris cum ruta. Idem cum punici succo, & oleo porum animalia pellit intraneorum. Marcus Varro Coriandro subtrito, & aceto carnem incorruptã æstate servari putat. Dyascorides. Coriandri virtus frigida est, tritum & cum polenta ac pane triticeo mixtum ignẽ acrũ extinguit, tumores igneos tollit. Collectiones compescit, cũ faba fresa mixtum scrofis ac pustulis præstat effectum. Constantinus in Pantegni, Coriandrum melius esse inter potiones, quàm inter herbas numerandũ, aliqñ occidit, aliqñ ad præstãdũ somnũ facit herba per se nõ est commendenda, sed cũ alijs coquendis admiscenda. Odoris boni causa masticatum, aufert alij ac cæparum odorem fœtidum.

Iterum De eodem. Cap. LIIII.

Avicenna. Coriandrum frigidum est in fine primi, siccum in secundo. In ipso est stipticitas, & stupor confert apostematibus calidis cum cerusa, & aceto. Confert & vertigini factæ cum vapore colerico, & flegmatico, & epylensiæ factæ ex hoc. Nam eius proprietas est vaporem prohibere a capite, & ob hoc ponitur in cibo patientis epylensiam ex vapore stomachi. Multitudo quidem eius humidi, & sicci permiscet sensum, & quod humidum est facit somnum, & prohibet fluxum sanguinis narium. Generat autem tenebrositatem visus, & succus eius distillatus sedat pulsationem in oculo. Idem verò succus multum bibitus cum infrigidatione, interficit, semen eius torrefactũ constringit. Est aũt coriandrũ tarde digestionis, & confortat stomachũ calidũ sive calefactũ, & qđ ex eo torrefactũ est prohibet vomitũ. Dñ q ipsum sedat eructuationẽ acidã post cibum, confert etiã tremori cordis calido potatumq; cum aqua linguæ arietis, tenuet sputũ sanguinis. Besceguascen est coriandrum putei, & persice est berguascen, Syriace capillus porcinus, & Arabice est capillus algol. Et est herba nascens in saltibus, & cursibus aquarum coriandro humido similis. Eius cyti ad rubedinem, & nigredinem declinant, & est sine stipite, nec florem habet. Dixit Galienus, q est æqualis, ego autem dico, q forsalle modicum declinat ad caliditatem, & siccitatem. Est autem resolutivus subtiliativus, & apertivus. In ipso est stipticitas prohibens cursum, & qñ miscetur cibo gallorum fortes eos facit ad dimicandum. Cinis eius cum aceto confert alopiciæ, & etiam tyriæ. Ipse cum oleo myrtino prolongat capillos, & casum eorum prohibet. Itẽque scrofulas delet, confert etiam fistulis fraudulentisque vulneribus, eiusque cinis confert furfuribus, confert etiam pulmonẽ purgando ipsum valde. Et cum vino fluxui superfluitatũ ad stomachum, confert etiam doloris splenis, & ictericiæ urinam, & menstrua provocat, lapidem frangit, secundinam extrahit, & fetam mulierẽ purgat, fluxumque sanguinis abscindit. Apud plures ventrem stringit, sed iuxta filium mesangi solvit, idem cum vino confert morsui serpentis, & rabiosi canis, cæterisque venenosis. Platearius. Coriandrum est calidum, & siccum in secundo gradu. Huius semen in receptionibus ponitur, quod ex qualitatibus, & aliquantula aromaticitate virtutem habet confortandi. Ad digestionem autem confortandam, & dolorem stomachi ex ventositate datur semen eius in cibis, & vinum decoctionis eius pulvis seminis super carnes aspersus eas reddit saporatas. Isaac ubi supra. Coriandrum diversæ virtutis est, varietas sui saporis hoc testatur, habet enim amaritudinem, & ponticitatem hoc cum secundum cibum durius est, digestionique inobediens. Quod si misceatur cum aceto, & mali granati acetosique succo temperamentum, unde calorem extinguit, succus eius mixtus cum cerusa aceto lithargyrio, & oleo fit contra apostemata calida, & colericas pustulas, mixtus autem cum mica panis, & farina leutis, valet contra erisipilam de crossis humoribus.

De Croco, & eius medicina, & disciplina. Cap. LV.

Isidorus. Crocus dicitur a loco in quo plus, & melius provenit, scilicet a Coricio Liciæ opido. Optimum autẽ est, qđ fuerit recens, odoris boni, albedine parva, porrectæ longitudinis, integrum, & neque in fragmenta comminutum; inspiratione bona, & cum carpitur manus inficiens, & leniter acris. Quod autem huiusmodi non fuerit aut vetustum, aut infusum agnoscitur. Adulteratur autem adusto crocomagmate augendi quoque ponderis causa spuma argenti contrita adijcitur, & proditur si pulverulentum reperitur, atque decoctum si a proprio odore fuerit lapsum. Solinus, dat crocum plurimum circa insulam Cilicia, sed & Syrena dat atque Licia, hoc autem præcipuũ est spiratque fragrantius, & est colore plus aureo, succoque proficit ad medelam excus. Dyascorides, crocus medicinæ usui est utilis, sed melior est coricius cæteris, qui fuerit recens, & boni odoris, colore rufus, modice subalbus, & oblongus non fragilis, sed plenus. Cuius tactu inficitur manus, & qui non habet recẽs odorem insidum. Qui hæc signa non habet vetus aut infusus est, secundus est ex Olimpo monte, & Lioca, & ex Cẽterino, qui defertur ex lacu Siciliæ, sed omnes hi præter coricium lasse virtutis sunt, quamvis succo abũdant, qui maximè infectioni necessarius est. invenitur autem crocus in Italia, qui facit ad omnia medicamina. Coricius adulteratur admixto crocomagmate vel eius decoctione vel argenti spuma vel molibdena, ponderis causa, sed proditur si pulverulentum reperiatur ex decoctione admixtũ invenitur ponderosum atq; ab odore proprio delapsum. Platearius ubi supra. Croci sunt duæ species Hortẽsis, quæ in hortis nascitur, & Orientalis, quæ in Oriente. Iste in medicinis nõ vomiticis ponitur, & cum flores producit. In medio florum tres vel quatuor flores parvi nascuntur. Eligendi sunt subrufi nec omnino rufi, qui autem citrinitatis aliquid habent abijciendi, in sacculo stricto de corio servãtur, per quinq; annos servari possunt, virtutem habent confortativam ex qualitatibus suis, & ex aromaticitate. Palladius lib. 4. In mense Februario croci serendi sunt bulbi, & subtiliter si fuerint arte fodiẽdi. Plinius li. 21. Notabilis

bilis est croci scyllæque natura. Quòd cum omnes herbæ folium primum emittant, moxq; in caulem rotundentur, in his caulis prior, quàm foliū intelligitur, & in croco quidem flos caule im pellitur, in scylla verò caulis exit, deinde flos ex eo emergit. Eademque ter floret vt diximus, tria tempora sationum ostendēs.

De Operatione ipsius in medicina. Cap. LVI.

PLatearius. Croci flores parui, vt dictum est virtutem habent confortatiuam ex qualitatibus suis, & ex aromaticitate, vnde contra debilitatem stomachi, & syncopin valet. Contra rubo rem oculorum ex sanguine, & macula, fit puluis de croco Orientali non siccato, & conficitur cum vitello oui, & bombix intinctus oculis superponitur. Contra iliacam passionem facta decoctione eius mediocriter in oleo locis dolentibus cathaplasmatur. Isaac in dietis lib. 3. Crocus est calidus, & siccus in primo gradu, stomachum confortat, epatis constipationem aperit. Anhelitiuosos iuuat, & membra debilia confortat. Dyascorides. Croco virtus est digestibilis, & malactica, & stiptica, & refrigeratoria, qui cum dulcore bibitus digestionem præstat, oculorum reuma compescit inunctus, mixtus lacti mulieris vtiliter miscetur in traoeorum potionibus, & cathaplasmatibus. Matrici, & ano vtilis est, ventrem stimulat, tumorem sedat, ignem acrum cum aqua superunctus, & illitus lenit, dolorem aurium mitigat. Aliqui dicunt eum bibitum esse venenosum: vt autem facilius teratur in sole siccatur, & addito uino teritur, at si sol pro tempore desitrin testa calefit. Radix eius cum passa potui sumpta urinam mouet. Est enim virtutis vnctualis ac redarguentis. Quapropter lachryma fluentibus oculis vel auribus, vel similibus fluoribus cum lacte conuenit. Miscetur & collitiis, & auricularibus medicaminibus vel in ore similibus causis, vexationem quoque violentiæ quam Græci caprilem vocant prohibet, gustu linguam submordet. Saliuam dui multumque inficit, ac desiccat mediocriter, Ideoque ad digerendum aliquem consensum habet. Modice quoque stipticum mitigat omnem dolorem collirus vel antidotus mixtum, adulteratur autem, & oleo rosaceo. Plinius ubi supra. Crocus cum melle non soluitur, nulloque dolci, facillime autem vino ocl aqua utilissimus in medicina seruatur pixide cornea, inflationes discutit, omnes quidem, sed oculorum maximè ex ouo illitus, voluarum strangulatus, stomachi exulcerationes, ac pectoris ac renum, iocinerum, pulmonum ac vesicarum. Earum inflammationi peculiariter vtile est vehementer. Itemque tossi ac pleuresi, pruritus tollit, vrinam cit. Qui crocum prius biberint crapulam non sentiunt, & ebrietati resistūt. Coronæ quoque ex eo mulcent ebrietatem. Somnum facit. Caput leniter mouet, ventrem stimulat, flos eius igni sacro illinitur cum ereta cimolea. Collirio vni nomen dedit. Ex eo quoque expresso vnguento crocino, quod appellatur crocomigma, vrinas magis calefacit, quàm crocum, & est vtile contra suffusiones oculorum. Illud optimum est, quod gustatum saliuam inficit ac dentes: in Plinio hoc, quod sequitur de iri scribitur. Et continuatur ibi sic iris russa, &c. sed hic habetur, in his russa melior est, quàm candida, infantibus dentientibus salutare est illum eis circumligari, præcipuum & tossientibus, tineanum initio laborantibus instillari. Cæteri eius effectus non multum a melle differunt.

Adhuc de eodem. Cap. LVII.

AVicenna. Crocus calidus est, & siccus, stipticus, resolutiuus, maturatiuus, & propter illud, quod in eo de stipticitate est glutinatiuus est, & aperitiuus, nusquam alterat humorem, sed semper conseruat cum secundum æqualitatem, & rectificat putrefactum, & confortat viscera, melior est autem recens boni coloris, subtilis odoris, super cuius pilos est paululum albedinis, non plurimum crossus, sanus, qui non velociter tingit, nec inuiscat, nec frangitur, potus eius colorem bonū efficit, ipse quoque apostemata resoluit, & linitur ex eo erisipila. Capiti verò nocet, & cum uino bibitum inebriat, ita vt adronna producat. s. vt rideat homo sine causa, facit etiā somnum, dum sensu obtenebrat, item abstergit visum, & prohibet fluxum ad ipsum, & valet ad paunum. Confortat cor, & instrumenta anhelitus, facitque anhelitum facilem, ipsum odorat habens pleuresim, patiens brisen ut dormiat, facit autem nauseam, & deicit appetitū, pp hoc oppositus est acetositati, quæ est in stomacho, qua est appetitus, sed confortat stomachum pp qđ est in eo de caliditate, & stipticitate, & secundum quosdam vtilis est spleni. Excitat aūt coitum, & urinam prouocat, & matrici confert. Dixerunt etiam quidam, φ ipsi dederunt in potu ad prolixum partum, & statim factus est partus. Dī quoque φ tres aurei de ipso quasi venenū interficiunt lænificando vel letificando. Idem. Crocus hortulanus mundificat pannū, & morpheā, ponitur aūt cum aceto super impetiginem. Idem. Croconia est fæx olei de croco, melior est in medicina illa, quæ boni est odoris, ponderosa, & nigra, in qua non sunt ligna. Et cū soluitur, tingit aquā croci colore, cumque masticatur, tingit dentes, tinctura vehementi remanente. Est aūt calefactiua, & maturatiua, virtus eius est oculi abstersiua, & vrinæ prouocatiua. Isaac in dietis li. 4. Crocus est calidus, & siccus in primo gradu, Stomachū confortat, epatis constipationem aperit, anhelitiosos iuuat, & membra debilia confortat.

De Cucumere, & eius disciplina. Cap. LVIII.

ISidorus. Cucumeres dicuntur eo φ interdum amari sunt. Qui dulces nasci perhibentur, si lacte mellito eorum semen infundatur: cucumeris natura frigida est, stomacho incōmoda. Plinius lib. 19 Græci genera tria fecere cucumerum videlicet Laconicū, Siticū & Boeticū. Ex his tm̄ Laconicū, aqua gaudere dicunt. Sunt qui herba, quæ vocatur culix nomine, trita semē eorū maceratū leri iubeant, vt sine semine nascantur. Particulatim cucumis floret. Ipse sibi superflorescens, & sicciores locos patitur lanugine candida obductus, magisq; dum crescit. Idem in li. 20. Cucumini siluestrem multo infra magnitudinem satiui diximus esse. Ex eo fit medicamentum succo expresso e semine, qđ vocatur claretium, de quo. s. dicetur inferius. Cucumim qui magnificant, nasci præcipuum in Arabia, mox Cyrenis, Alii in Archadia tradont el yeropio similem, cuius inter ramos, & folia .p. uenire nucis iuglandis magnitudine semen. Esse autem ad spēm scorpionis cauda reflexa, sed candida. Aliqui etiam ab eo vocāt cucumim scorpionem, contra scorpionū ictus efficacissimum. Palladius li. 4. In mense Martio cucumeres seminantur rare, sulcis altitudine sesquipedeli, latitudine dedum tritum, inter sulcos octo pedom spaciū crudū relinquis, non possunt vagari herbis iuuantur, ideo sarculatione, & runcatione non indigent. Semina si ouillo lacte, & mulsa maceres dulces nascentur, & candidi longi ac teneri sunt, si aquam in patenti vasculo sub eis ponas duabus palmis inferiorē, ad aquā festinādo tales efficientur. Sine semine nascentur si prius eorum semina oleo sabino perungantur, & herba ea, quæ culex dr̄, trita confricetur. Aliqui florē cucumeris cū nuciculæ suæ capite cannæ inserunt, cui prius oēs nodos perforauerint, ibi cucumeris nascitur in nimiā longitudinem tcosus. Oleum sic metuit, ut si iuxta posueris, uelut humus plicetur. Quotiens tonat, uelut timore conuertitur. Si eius florem sicut in uite sua est, in forma fictili clauseris ac ligaueris, qualem vultum forma uel hoīs ucl animalis habuerit talē cucumeris figura præstabit, hæc omnia Gargilius Martialis asseruit. Columella sic dicit. Loco aprico, & stercoroso si rubus habeamus aut ferulas post autumni æquinoctium, his mixta terram excisis, & excauatis ligneo stilo inter medullas lætamen immittamus, & cucumeris semē addamus, hinc nasci fructus, qui possunt, & inter frigora non negari.

De virtute cucumeris in medicina. Cap. LIX.

AVicenna. Cucumer frigidus est, & humidus ad secundum. Melior, & subtilior est maturus, sedat caliditatem, & coleram. Sed eius chymus malus est, excitans putrefactionem, & febres prauas. Habentes syncopin calidam ipsum odorant, & reuiuiscunt. Idem sedat sitim & stomacho bonus est, raro tamen benè digeritur. In ipso quoque sunt prouocatio, & lenificatio, & confert doloribus intestinorū ac vesicæ conueniens est. Radix eius in hidromelle bibita, vomere facit humorem subtilem, folia eius confecerunt sere flegmatico, & morsui canis rabiosi. Idē. Cucumer asininus est ille cuius succus ad medicinas utilis est. Emigraneam crossam resoluit, nares purgat, & aurium dolores in eas stillatus. Idem. Bule est cucumer Indus similis cappari, & est amarus, similis zinzibeti. Calidus ac siccus in secundo, apud quosdam in tertio. Stipticus est, uiscera confortat duriciei neruorum, & humiditati, & ægritudinibus eorum frigidis ut paralisi ac tortuτæ confert. Accendit ignem stomachi, & confert uomitui. Constringit uentrem, & siccat uentositatem. Isaac. Cucumeres frigidi sunt, & humidi in secundo gradu. Crossi sunt ad digerendum duri, & tarde e stomacho descendunt. Sed & cibum illic inuentum, sui frigiditate crudum seruant, nec a stomacho descendere dimittūt. Vnde Hipocras. Cucumeres crossi sunt, & difficiles ad dissoluendum, & magis quam melones urinā prouocant, sed nec uentrem humectant. Dyascorides. Cucumeris natura frigida est, ventrem soluit, stomacho accommodatur quibus animus deficit succurrit, valet & vesicæ laboranti, & dissenteriæ. Constantinus in Pantegni. Cucumeres, & citroli frigidi, & humidi sunt, calorem & sitim extinguunt, & urinam prouocant. Sed citroli frigidiores aliquantulum stiptici. Si autem hos comedant multam coleram habentes sinunt, quia conuertibiles sunt. Plinius ubi supra. Cucumeris siluestris radix ex aceto cocta podagris illinitur, succoque dentium dolori medetur. Arida cum resina impetiginem, & scabiem sanat, & cicatricibus colorem reddit, foliorum succus auribus surdis cum aceto instillatur. Cucumeris, quod dicitur scorpinum, & semine, & elcatrio contra scorpionum ictus est efficacissimum, ad purgandum quoque aluos, & uterum. Modus est potionis uitium a dimidio obolo ad solidum. Copiosius autem necat, sic & contra

pictiasim

præcipuè hydropicis bibitur & hydropicis illinitur. Anginas, & arterias, & cum melle, & oleo veteri lauat, multi hunc esse arbitrantur, qui apud nos anguinas, ab alijs erraticus vocatur. Idē podagris, & articularibus morbis illiniunt decoctū in aceto præsentaneo remedio. Lumborū quoq; dolori valet semine sole siccato, deinde trito, & in aqua dato, sanat & humores subitos illitū cum lacte mulierū purgat eas elaterium, sed grauidis abortū facit. Suspiriosis prodest, morbo vero regio in nares coniectū, lentigines, & maculas e facie tollit in sole illitum, multi eadem olla satiuis attribuunt, magnū ēt in eis momentum. Nam & eorum semen cū cumino tritū tussientibus auxiliat in vino potū. Sed freneticis in lacte mulieris & dissentericis. Prodest ēt cū cumino capnenticibus putulēta. Iocineris q; vitijs in aqua mulsa, vrinam mouet ex vino dulci. Et ī renū dolore simul cū cumino clysteribus īfundit.

De Cucurbita. *Cap. LX.*

Isido. Cucurbita calida est, & humida, ventrem mollit, & in cibo Pli. lib. 12. In insula Persica sunt arbores lanigeræ, ferunt ēt cucurbitas cotonei mali magnitudine, quæ maturitate ruptæ lanuginis pilas ostendunt, ex quibus vestes pretiosæ lintheo faciunt. Idem libro decimonono. Cucurbitis est natura cucumeri similis duntaxat in nascendo. Aequè hiemem oderunt, amant rigua, & fimum. Seruntur ambo semine in terra sesquipedali fossura inter Aequinoctium vernum, & solstitium, parilibus sū aptissimè. Aliqui malunt ex Kalēdis Martij cucurbitas, & nonis cucumeres, & per quinquatros serere, simili modo reptantibus flagellis per asperam aspera in tectum vsq; scandunt, natura sublimitatis auida, vires q; sine adminiculo scādit nō sinit. Pernicia velocitas, vmbra leui operiens cameras, ac pergulas, duo sunt eius genera, camerarium, & plebeum, quod humi creditur, in priore mire tenuī pediculo libramen pondus immobile, cucurbitarum numerosior est vsus & caulis in cibo primus. Nuper in vsum balneorū venerunt vrceorum vice, iā pridē vero ēt cadorum ad vina condenda, cortex viridis tener deraditur nihilominus cibis. Semina quæ proxima collo fuerunt, pariūt proceras item q; ab imis, sed non supradictis comparandas, quæ in medio rotundas, quæ autem in lateribus breuiores crassas, in vmbra siccantur, & cum serere libet, in aqua macerantur, cibis quoq; longiores ac tenuiores, eo & gratiores, & ob id salubriores. Quæ pēdendo crescunt minimum seminis tales gerunt, duritia eius in cibo gratiam terminante easque semini seruantur, ante hiemem non præcidunt, postea fumo siccantur: inuenta ast iā qua cibis quoq; seruarētur, eodē q; modo cucumis vsq; ad alios penè prouentus & id quidē inuētū sit scrobe opaco, arena substracto fœnoque opertos sicco, ac deinde terra, virides seruant tradunt. Sūt & siluestres in vtroq; genere & mīnibus huiusmodi fecè. Palladius lib 4 In mēse Martio cucurbita serēda est amat solū pingue, humidum, stercoratū, solutum: hoc in cucurbitis insigne est, q longas pariunt & elegantes semina, q̄ casū ceruice nascuntur. Quæ in ventre sacrāt, cucurbitas faciūt crassiores, quæ in fundo latas si inuersis cacuminibus obruantur, vbi adolescere ceperint adminiculis adiuuētur. Quę seruantur ad semina vsq; ad hiemē in suauitate depēdeant, deinde sublatæ in sole siccentur, aut fumo sumentur, aliter semina putrefacta depereant.

De operatione ipsius in medicina. *Cap. LXI.*

Avicēna. Cucurbita frigida est & humida in secundo. Elixata nutrit aliquantulum, & est velocis descensionis si non ante digestionem corrumpatur, nec ex ea generetur humor malus. Alioquin tardæ consistentiæ est, sicut cæteri fructus, & humor ex ea generatus, insipidus, nisi dominetur ei aliud sibi commixtum vt citonia, vel aqua granati. De proprietate quidem eius est quod ex ea nutrimētum est omogenium ei quod sibi associatur. Nam si comeditur cum synapi, generatur ex eo humor acris & malus, si cum sale: humor salsus, si cū stipticis humor stipticus. Est autem omnino nociua melancolicis, & flegmaticis, bona vero colericis. Succus eius dolorem auris calidum sedat, & propriè cum oleo rosato confert apostematibus cerebri, & dolori gutturis, tussi quoq; ac dolori pectoris ex caliditate facto & colericis febribus. Nocet autem vehementer intestinis, & propriè colon, & generat ęgritudinem stomachi præcipuè puerorum adolescētiū. Nec est medicamē nocumenti stomachi, nisi vomitus. Huius decoctio superfluitates calidas a stomacho remouet, & similiter vinū in eius vacuitatē effusum, deinde administratum. Ex eius quoq; succo fit caputpurgiū ad dolorē dentium, & abscindit sitim. Romana cucurbita nō ponitur in medicinis, nec aliquid imprimit infrigidationis aut calefactionis, sed pp calefactionem administratur. Diascori. Cucurbita trita, & cataplasmata, nebulas corporis amputat, cruda cocausta, & vino impleta si vna die ac nocte manserit & postea bibatur, similiter vētrem mollit. Succus rasuræ eius dolores aurium mitigat cū oleo roseo mixtus. Idē in cerebro impositus estuationes infantium mitigat, tumoribus oculorum opitulatur, apostematicis & podagricis maximum præsidium est. Idem succus in ore diutius tentus dolorem dentium lenit Rosaceo quoque mixtus, & vnctioni corporis adhibitus, ardorem febrium restinguit. Crois corticis eius aridæ, potest efficaciter cōbusta sanare. Idē in cibo sumpta stomachū relaxat, & bibēdi desideria non excitat. Isaac. Cucurbita frigida est & humida in secundo gradu, flegmaticū chymum generat, vnde flegmaticis contraria est & nociua, nisi elixata ex aqua expressa cum synapi & pipere apio & mēta præparetur, vt ex eorum caliditate condimentorū temperetur, calidū generat chymū hunc, si pasta operiatur & assetur, & succus in pasta inuentus potui detur, calorem febris mitigat ac sitim extinguit. Corticis eius succus cū oleo roseo mixtus dolorē capitis ortū ex calida cōplexiōe amputat. Rursus si ex eodē succo in aure calidū apostema hñte distillet, mirè dolorē placat, & apostemati repugnat, sed in colericę passioni nocet, pp suę libertatis indulgētiā.

Iterum de eadem. *Cap LXII.*

Platearius. Cucurbitæ & citroli sunt frigidæ & humidæ cōplexionis & temperatæ in qualitatibus suis. Cucurbitæ semina artificiosè terræ iniecta in ipe veris herbā procreant, quæ fructus producit cibis ac medicinis cōpetenter, semina ipsa diuretica sunt pp subtilem substantiā, & præcipuè medicinis cōpetunt. Contra oppilationem epatis renum ac vesicæ, & contra apostemata pectorum semina bene inundata, a corticibus cōcernuntur, & in aqua ordei aliquantulum coquuntur, vel abluūtur aqua colata, vel syrupus ex ea factus patienti datur. In acutissimis etiam febribus similiter fit Ipsa autem cucurbita cum carnibus cocta, maximè colericis sanis in æstate confert. Acutissimè etiam febricitantibus elixæ cucurbitæ sina condimento, vel assatæ cum agresta datæ, & cibus sunt & medicina. Contra calefactionem epatis rasura cucurbitæ & succo expresso additoq; aceto, vel agresta panis intinctus supponitur. Razi vbi supra. Cucurbita stomacho mala est, appetitum destruit, sitim sedat, & epatis & stomachi dolorem, & ardorem extinguit. Constantinus vbi supra. Cucurbita conuenit febricitantibus, ac sitientibus, & ex calore tussientibus. Plinius lib 20. Cucurbita siluestris quoque inuenitur somphos a Græcis appellata inanis, vnde & nomen maior digitali crassitudine nō nascens nisi in saxosis. Huius commanducatæ succus admodum stomacho prodest. Alia colocynthis vocatur. Ipsa quidem plena, sed minor, quàm satiua vtilior, pallida quasi eius medietatæ sunt herbacea arefacta per se inanis aluum. Infusa quoque clysteribus medetur vitiis intestinorū omnium & renum, atque lumborum & paralisi, eiecto semine aqua mulsa, in qua decoquitur ad dimidias, sufficenti infunditur obulis quatuor ℥. Prodest etiam stomacho, farinæ aridæ pilulis cum decocto melle sumptis in morbo regio semina eius insumuntur, & protinus aqua mulsa. Carnes eius cum absinthio & sale dētium dolorem tollunt, succus verò cum aceto calefactus dentes mobiles sistit. Semina adalligata, febres sanare dicuntur, quę a Græcis periodicæ vocantur: satiuæ quoque succus repefactus medetur auribus, caro eius interior sine semine valet pedum clauis, & suppurationibus, quæ apostemata vocantur a Græcis. Decoctæ autem vniuersæ succus dentium stabilit motus, dolores inhibet. Vinumque cum ea feruefactum, oculorum etiam impetus. Ramenta corticis recentes podagras refrigerat. Aridę eius imposita mirè combusta sanat. Chrysippus medicus damnabat eas in cibis, sed omni consensu stomacho vtilissimæ iudicantur, & intraneorum ac vesicarum exulcerationibus.

De Culcasia, siue colocasia *Cap. LXIII.*

Avicēna. Culcasia est planta in primo calida & sicca. In ipsa est salsedo cū stipticitate, eius q; partes non sunt similes, & est cū pauca inflatione, solutione aquā citrinā educit, & propriè semen, ac succus eius vrinā prouocat, sperma generat, coleram & aquositatē expellit. Isaac vbi supra. Culcasia est radix plurimum in partibus Aegypti nascens, aliquantulū ponticitatis cū acumine habens, vnde monstratur esse calida & sicca. Quę si elixetur, acumen penitus amittit, & viscositas quā prius latentes habuerat, in epate fiat, ideoq; crossi ac duri nutrimenti est generatiua, sed cum sui ponticitate stomachum confortat, & ventrem constipat. Præterea si moderatè comedatur, bonum nutrimentum generat. Dissenteriæ valet cum viscositate, ac ponticitate quam habet. Plinius lib. 21. In Aegypto nobilissima colocasia quam cyamon vocant: hanc metunt e Nilo caule, cum coctus est, araneoso in mandendo. Tyrso autem qui inter folia emicat, est spectabilis, folijs etiam latissimis. Adeo quòd Nili sui dotibus gaudent, vt impleant colocasiæ folijs in variam speciem vasorū potare gratissimum habeant. Seritur iam hæc in Italia, & in Aegypto. Palladius lib. 3. In mense Februario colocasij ponuntur bulbi, amant humidum locum, pinguem, maximè riguum. Inter fontes lætantur & riuos, nec de soli qualitate curant, si perpetuo foueantur humore, frondere propè semper possunt, si tanquam cura tegumentis defendatur a frigore.

De Cunila. *Cap.* LXIIII.

Plin.lib.20.Cunile præter satiuam plura sunt genera in medicina.Illa quæ appellatur bubula,semen habet pulegij ad vulnera vtile commāducatum impositumque, vt quiuto post soluatur die.Contra serpentes in vino bibitur,& tritum plagæ imponitur,vulnera quoque ab alijs facta perfricantur. Et iterum testudines cum serpentibus pugnaturæ hac se muniunt. Quidā in hūc vsum panaceam vocant.Sedat & tumores, & mala virilium. sicca, vel folijs tritis in omni vsu mirè congruens ex vino. Est alia cunila quæ gallinacia vocatur a nostris,a Græcis origanum heracleoticum.Oculis prodest trita addito sale. Tussim etiam emendat,& iocinerum vitia,laterumque dolores cum farina,& oleo,& aceto in sorbitionem temperata ,præcipuè vero serpentium morsus.Tertium genus est eius quæ a Græcis mascula & a nostris appellatur cunilago,odoris fœdi, radicis lignosæ, folio aspero,vires eius vehementissimas in omnibus his generibus earum tradunt, manipulo quoque eius adiecto, omnes etiam a toto domo blactas ad eam conuenire, & priuatim aduersus scorpiones ex posca tollere.Tribus quoque folijs ex oleo homine perun&cto fugari serpentes.Econtrario quæ mollis vocatur, pilosioribus ramis, & aculeatis,trita mellis odorem habet,tactu eius cohærentibus digitis. Altera thuris scilicet odorem habens,illa quę libanotides vocatur,et vtraque contra serpentes ex vino,vel aceto medetur , pulices etiā necant contritę cum aqua sparsæ.Satiua quoque suos habet vsus. Nam succus eius cum melle rosaceo iuuat auriculas. Ipsaque bibitur ad ictus. Est ex ea montana serpillo similis efficax contra serpentes,vrinam mouet,purgat & a partu mulieres, prodest luxatis.Contra vesparum ictus,& similes ex ordeacea farina,& posca vtilissima est. Libanotidis alia genera dicentur suis locis. Palladius lib.3.In Februario mense, cunila seritur, & eo more quo allium,vel cepula colitur.

De Endiuia. *Cap.* LXV.

Avicenna. Endiuiarum alia est hortulana, & alia siluestris. Et quædam habet lata folia: quædam stricta, ambæ vincūt lactucam in aperiendo , & in præstando iuuamentum opilationi epatis,quamuis ab ea minoretur extinguendo, & confortando. Ex his magis iuuatiua est epati,quæ est amarior. Est autem endiuia frigida in primo , & siccæ quidem siccitas in primo humidæ vero humiditas in fine secundi.Hortulana frigidior est,& humidior,quàm siluestris. Endiuia aperit opilationes viscerum ac venarum,confert obtalmiæ calidæ, sedat nauseam, & excitationem colere.Confortat stomachum, & est de melioribus medicinis stomacho,cuius complexio calida est. Siluestris quoq; melior est stomacho quàm hortulana.Idem quartanæ confert, & febribus frigidis,cum radice sua ponitur emplastrum supra puncturam scorpionis,& vespę,ac vermiculorum venenosorum. Cum aceto comesta stringit ventrem,& propriè siluestris. Cuius & lac abstergit albuginem oculi idem, ex ea fit emplastrum podagræ, & ex eadem cum farina ordei tremori cordis,& confortat cor.Ex ea quoque fit gargarismus,& confert apostematibus gutturis. Constantinus,vbi supra.Endiuia,vel scariola de amaritudine , & ponticitate composita,& sicca est in secundo gradu. Stomachum confortat, opilationem aperit.Succus eius coctus, & despumatus cū oxizaccario bibitus, humores expellit putridos , & diuturnas febres curat. Cathaplasmate inde facto, calor epatis,& stomachi mitigatur . Cum pollina ordei , & oleo roseo mixtus apostemata calida maximè si ī oculis fuerint sanat,arteticos de calore mitigat. Isaac, vbi supra.Endiuia domestica,& siluestris est, quarum domestica, & diuersæ virtutis est , habet enim amaritudinem, ponticitatem, & insipiditatem.Quæ iterum in duas diuiditur partes . Est enim hiemalis,& æstiualis. Hiemalis est insipida propter amaritudinis & ponticitatis paucitatem, & etiam insipiditas est propter tēporis frigiditatem,frigida quidem est in fine secundi gradus. Quidam autem illam dicunt esse humidam,quod sensu nō patet: quia siccitas eius palam est propter amaritudinem sui atque ponticitatē. Secundum medicinam est vtilis: quia cathaplasmata super stomachum mirè confortat eum, valetq; colericis,& cordiacis.Aestiuę autem est amaritudo maior,sed frigiditas minor. Est enim frigida in gradu primo, sicca in secundi medio,proinde sanguinem gñat peiorē. Vnde Galienus, Lactuca sine endiuia quæ maioris est amaritudinis, ipsa deteriorē sanguinē facit. Aestiua tñ s̄m medicinā est mediocris,q̄ plus est apertiua,maximè constipationis epatis,q̄ si eixa detur cum obsomagaro , & oleo minus erit nocibilis. Si vero cum aceto stomachum confortat, & ventrem constipat. Succus ē coctus ac despumatus cum oxizaccaro bibitus constipationē aperit,humores putrefactos mūdificat, & diu febricitantib. conueniens fit. Siluestris q̄ frigida est in initio primi gradus, & sicca in fine eiusdem,hēt stipticitatem stomachum confortantem. Quæ si manducet̄,aut succus eius potet̄,morsui scorpionis ꝓdest, & cathaplasmata similiter operat̄.Radix eius si potat̄,contra venenū auxilat̄. Cū myrra vero mixta & immissa ꝓuocat menstrua.

De Enula. *Cap.* LXVI.

Isid.Enula herba est quam rustici alnam vocant radice aromatica,odoris summi cum leui acrimonia. Dialcorides. Ellenium multi sinsiphicum vocant. Alij vero batum,& frontum. Latini autem enulam appellant,habet folia flomo similia, angusta,& mollia , & oblonga,non in altum crescentia , sed super terram latam distensa.Radix ei est ingens, & odorabilis, russa & insicida,gustu non suauis:frutex eidem lilio similis est, tyrsum autem album habet,in cuius summo flos aurosus est.Mōtuosis, & vmbrosis nascitur locis,& in humidis,& in hortis.Et est virtutis fermentis ac vnctualis. Cratebas etiam Aegyptum habere alterum elleniū perhibet, quod virgas longitudinis vnius cubiti super terram porrectas herpillo similes habet, folia vero sunt ei,vt lenticulæ,sed plura & longiora contra eadem virgulta.Radices quoque minores ac viridiores sunt illi,in soliditate minoris digiti.Quarum superior pars est crossior,ad imum deducta in tenuitate cum cereo nigro. Nascitur autem in maritimis, & siccioribus locis. Auicen. Enulæ est species quædam hortulana, & est quædam species eius cuius omnia folia sunt ab imo palmo vsq; ad vnum cubitū super terrā expansa,sicut ziziber,ac lentis folia, & qd in ipsa iuuatiuū magis est,radix eius est, in secundo gradu calida est, ac sicca, & in ipsa est humiditas superflua. Ideoque nō statim corpus calefacit, cum ei occurrit. In ipsa est virtus albificatiua,& abstersio vltima.

De Virtute ipsius in medicina *Cap.* LXVII.

Diascorides. Enulæ, siue elenij radix contusa melle addito in modum electuarij, tussim sedat, & orthopnoicos curat.Morsibus etiam venenatis occurrit.Radix eius æstate foditur, & siccatur.Aqua elixaturæ ipsius vrinam prouocat, menstruis solutionē imperat,folia eiusdem tusa, & cathaplasmatibus addita schyaticos sanant,eadem ex vino cocta,& renibus imposita taxiosos emēdar.Multi vero eadem folia sicca sale addito,& dulcore in cibum procurant,pro stomachi salubritate.Quę cum sale quidem siccanda sunt, vt & ex cappari cibi fieri solēt.Succus eleni cum ruta tussientibus,& rupturis proficit,vrinam quoque ac menstrua,& partum expellit. Illud autem elenium quod.Crateas Ægyptum habere fatetur,morsibus venenatis radice bibita medetur.Auicenna. Enula confert omnibus læsionibus ac doloribus, frigidis, & commotionibus ventositatum etiam inflationibus, Confert etiā schyaticę ac dolori iuncturarum .Soda vero facit,sed emigraneam flegmaticam resoluit.Adiuuat ad spuendum deglutita cum melle,& admixta cum electuarijs pectus mundificantibus est operationis bonæ.Confortat cor , & confert morsui venenosorum vermium propriéque Aegyptia , virtus syrupi eius fortis est in suis operationibus.Plateanus . Enula campana calida est in fine tertij gradus,& humida in primo . Enulę radix magis competit medicinæ quàm folia,& viridis quàm sicca , valet contra indigestionem ac ventositatem,& tortiones ex ea prouenientes , & vitio stomachi, & intestinorum.Contra constrictionem quoque pectoris, & vitiū ex frigiditate.Ex herbario. Enula campana ab homine ieiuno comesta dentes confirmat. Idem valet ad vesicæ dolorem,& ad lumbricos.Nascitur in locis cultis,& sabulosis.Macer. Enula quā Gręcus alnam vocat,eleniumq; Dicitur a medicis,est & forma cognita cunctis.Humida vis eius & feruida dicitur esse.Humor habere gradum primum, feruorq; secundum Dicitur,illius decoctio mēstrua purgat.Sic bibitus mouet vrinam,depellit abortum.Dicitur hæc eadem stipatum soluere ventrem.Radix trita fugat schyasim superaddita coxę.Ex eius folijs cum vini nectare coctis, Mirè nefreticis renes inuoluere prodest. Eius radicum puluis cum melle voratus.Tussim compescit,pulmo iecurque medetur. Cum succo rutæ si succus sumitur eius.Affirmant ruptis,quòd prosit potio talis.Cum butyro modicoque oleo decocta tumorem Matricis subiecta tepens fugit illa,colique . Et cunctis morbis intus sic subdita prodest.Ac etiam poteris testes curare tumentes .

De epithimo. *Cap.* LXVIII.

Avicenna.Epithimum est semen, & flos,& stipites parui confracti,& est acutum,calidum,pungitiui saporis, semina habens rubea. Quod ex eo melius est crescente , & Hierosolimitanum,& quod vehementius est rubeum,& acutioris odoris est melius,est autem calidum,& siccum in tertio secundum Galienum. Sedat inflationem , & conuenit consistentibus ac senibus , & remouet ægritudines opilationum.Confert etiam spasimo, & melancoliæ,& epilensiæ,& est ex eis quæ sitire faciunt. Cōstantinus vbi sup.Epithimum est in tertio gradu calidum, & siccum , melancolicis est valde vtile.Purgat.n.coleram nigram absq; vlla defectione,Dēt autem & subtiliter puluerizari:&quia generat angustiam & sitim,debet cū amigdaleon iungi.Diascorides. Epithimum est flos thimi.Sunt autem capitella lenia , & caudas habentia.Accepta viridis stomachum vexat,& ventrem mouet. Nauseam prouocat,coleram & flegma deducit,maximèque nigram coleram.Dat̄ & ad tormentum,siue ad vertiginem,& inflāmationem.Item ad purgandū thoracē cū iri illirica,& melle accipit̄ electuarij more,

Alterius vero thymi flos est albus, sed habent ambo æquam v r-tutem. Nam per os flegma purgant, ac per ventrem coleram ni-gram forte, dragmæ sex cum vino dulci ac mellicrato admixto sale modico. Datur etiam quibus præcordia præfocantur, & epati-cis ac suspiriosis. Platearius. Epithimum est herba quæ præcipuè in locis calidis nascitur, florem habens qui ei quoque euoluitur, vnde dicitur epithimũ quasi crescens super thimum, multæ qui-dem est efficaciæ tam siccum quàm viride. Nec herba sed flos in medicinis sumitur, & cum producit flores colligitur. Principali-ter melancoliam purgat, secundo flegma. Nec per se ponitur sed cum medicinis melancoliam purgantibus. Contra quartanam va-let eius decoctio in aqua cum lapide lazuli, & contra emorroidas ex melancolico sanguine. Contra sincopin factam ex melancolica fumositate, fit syrupus ex aqua decoctionis ac senæ. Idem valet contra cordiacam, & contra stranguriam ad extenuandũ splenẽ.

De eruca. *Cap.* LXIX.

ISid. Eruca dicitur quasi vrii ca, eo quòd igneæ sit virtutis, & in cibo sæpe sumpta, veneris incẽdium mouet: huius species sunt duæ. Quarum altera visualis, altera agrestis acrioris virtutis, vtra-que tamen vsum veneris commouet. Plin. lib. 19. Eruca, & na-sturcium nascuntur facillimè vel æstate vel hieme, eruca præci-puè frigorum contemperix est, diuersæ quàm lactuca naturæ, ve-nerisque concitatrix. Idcirco iungitur illi ferè in cibis, vt nimio frigori par feruor immixtus temperamentum æquet. Idem in lib. 20. Semen erucæ scorpionum medetur venenis, & murisaranei, arcetque bestiolas omnes innascentes corpori, vitia cutis in facie cum melle illitum emendat, & lentigines in aceto, cicatrices quo-que nigras reducit ad candorem cum felle bubalo. Aiunt illam verbe a subituris ex vino potam, quandam contra sensum indu-cere duritium, huius etiam in condiendis obsonijs suauitas esti-mata, vt Græci appellauerunt euzomon, putant eruca subtrita si fouetur oculi claritatem restitui, fertur & tussim infantium se-dare, & in aqua decocta radix eius ossa fracta extrahere. Diascori-des. Erucæ semen est diureticum & calefactorium, carnes autem a putredine potest seruare. Auicen. Eruca alia silnestris, alia horto lana, cuius semen ponitur in decoctione loco synapis. Calida est in secundo sicca in primo, & humidæ quidem est humiditas in primo. Est autem ap ritiua, & leuitiua. Cuius aqua cum felle vac-cino vestigijs vlcerum confert, & semen eius in aqua cum melle lentiginibus prodest, facit autem soda, & propriè comesta. Sed no cumentum hoc remouet lactuca, similiter endiuia, & portulaca, præterea lac abundare facit, & in ipsa est digestio cibi. Siluestris abundare facit vrinam commouens coitum, & faciens erectionẽ, propriàq; illius semẽ. Cum autem comeditur & post eam vinum odoriferum bibitur, tyriaca est morsui rutelæ. Isaac. Eruca calida est in secundo gradu humida in primo. Capiti dolorem generat, sola comesta ventositatem, & inflationem facit, & ideo colericis ac sanguineis cauenda est. Appetentibus ergo eam comedere, da-tur cum endiuia lactuca portulaca. Sola enim accepta generat ca-lorem, digestionem corripit, ventrem constipat: frigidis vero natu raliter conuenit: quia digestionem eorum adiuuat, ventrem hu-mefacit, sperma quoque augmentat. Platearius. Eruca est calida, & sicca in tertio gradu domestica minoris est efficaciæ quàm sil-uestris. vsui medicinæ conuenit præcipuè semina secundo folia, virtutem habent consumendi, & coitum excitandi, valet contra stranguriam, & ethisim, & paralisim cum carnibus decoct., vel puluis seminis eius cum cæpis decoctus.

De fœniculo. *Cap.* LXX.

ISid. Fœniculum latini vocant, eo q̃ tyrsi vel radicis eius succus acuat visum. Cuius vitus esse traditur vt serpentes annuã se-nectutem eius gustu deponant. Palladius lib Fœniculus serendus est loco aprico, & modicè saxoso, & hoc primo vere. s. Februario. Razi in Almazore. Fœniculum calidum est, & vrinæ prouocatiuũ, ant quis febribus conferens, quod cum recens est lac generat, hu-ius succus in oculo positus visum acuit. Platear us. Fœniculus est, 2. gradu calidus, & siccus, virtutem hẽt diureticam ex subtili sub-stantia, & qualitatibus suis. Semen eius & folia, & cortices atque radices competunt vsui medicinæ: in principio veris colliguntur ac per mediũ annum seruantur. Contra opilationẽ splenis, & epatis stranguriã, & dissuriã, & vitium lapidis ex humore calido datur aqua decoctionis corticum ipsius. Si aũt est ex frigido, daẽ vinum decoctionis ipsius, fœniculus ipse decoctus, valet contra prædicta cõmestus. Eadem aqua vinũ soluit dolorẽ stomachi ex frigiditate procedentẽ, & confortat digestionẽ. Succus radicũ valet cõtra lea. enfoliũ, & contra oculi pruritum, & pannũ. Plin. lib. 19. Ferulacei generis est, fœniculũ anguib. gratissima, & ad condienda plurima cũ inaruerit. Idẽ in lib. 20. Fœniculũ nobilitauere serpentes gusta-tu senectã exuendo, & oculorũ aciem eiusdem succo reficiendo, vnde intellectũ est, hominum quoq; caliginem eo præcipuè releua-ri. Colligitẽ aũt caule turgescente. atq; in sole siccatur, & inungitẽ ex melle: vbiq; est hoc laudatissimũ, tñ I Hiberia fit e lachrymis, & ex recenti semine, fit etiam e radicibus prima germinatione in-cisis. Diascorides. Fœniculus manifestè calefacit, mediocriter aũt desiccat. Ideo lac ex mammillis generat, comestus vrinam prouo-cat, & menstrua educit. Id præstat & cathaplasmis adhibitus, id-que facit cum ptisana coctus. Eius elixatura si bibatur nefreticis, ac vesicæ dolori medetur, vrinam prouocat, morsibus venenatis cum vino occurrit, menstruis imperat, ægris nauseam tollit. Cum aqua bibitus stomachi feruorem extinguit. Radix eius cum melle cocta morsus caninos ad sanitatem ducit. Succus foliorum eius, & virgarum in sole siccatus miscetur oculorum confectionibus, & caligines eorum detergit. Semen eius viride expressum, dimittit ad supradicta vitiem succum. In hiberia succum eius pro lachry-mo vendunt, quia omnibus causis opitulatur oculorum. Radicis quoque succus idoneus est ad multa, maximè tamẽ ad oculorum vitia, leniter enim calefacit & mollit. Calidam vim dicunt fœnicu lo insitam, nõ tñ simplicem, sed cui etiam austeritas mixta sit, gu stus ostendit, multaque postea per quæ vel soluendi vel extenuan di vel exiccandi potestatem exprimit. Macer. Fœniculum medici calidum siccumque e secundo Dñt esse gradu, marathrũ græcus vo-cat illud. Cũ vino cunctis obstat potatu venenis. Hac mansa serpens oculos caligine purgat. Indeque cõpertum est ac experiendo ꝓba tum. Illum luminib. humanis posse mederi, Radicum succus ocu lis cũ melle perunctis. Expressus marathri viridi de semine succus. Soleque siccatus, magnũ medicamẽ hẽ. Ad quoscumque voles ocu lorũ pellere morbos. Auribus infusus succus vermes necat eius. Re nibus in ptisana radix decocta medetur. Cum vino fugat hidropi-cos potata humores. Sicque venenatis obstabit morsibus illa. Sic quoque pulmonis obstat iecorisq; querelis. Et sic nutrici sumpta fit copia lactis. Cũ vino vel aqua radicum coctio sumpta. Neufre-ticis, & vesicæ morbis medicatur. Vrinas purgat, & menstrua sum pta resoluit. Vel si trita super pecten hæc herba ligetẽ. Nausea cum vino sumpta sedabitur illa. Feruorem stomachi cum vino miti-gat hausta. Radix illius vino decocta dolores, Fomento curat pati-tur quos virga virilis. Hoc quoque si iungas oleum facit, hoc quo-que perungas ictum vel factos subito quoscumq; tumores. Appo nas tritum iuncto sedabis aceto. Semen cum vino bibitum vene-ris monet actus. Hocque modo lateris diros sedare dolores. Dicũt aut herbæ si sit decoctio sumpta. Tradunt auctores, eius iuuenescẽ re gustu Serpentes, & ob hoc senibus prodesse putatur.

De duplici fœniculo filuestri & hortulano. *Cap.* LXXI.

AVicenna. Feniculum silnestre vehementioris est caliditatis, & siccitatis in tertio, hortulani vero caliditas est in secundo. Opilationes aperit, visum acuit, eiusque gumma propriè. & con-fert initio aquæ. Quod humidum est facit lac exuberare, & hortu-lanum propriè. Cum aqua frigida bibitum nauseæ confert, & in-flationi stomachi. Eiusque digestio tarda est, aut nutrimẽtum eius malum est, vrinam & menstrua prouocat, & siluestre propriè lapi dem frangit. In terreno quidem ac fluuiali iuuamentum ad renes ac vesicam, & confert propriè distillationi vrinæ, mundificat ic-tus, & radix eius comesta cum semine suo stringit, & cõfert etiam antiquis febribus. In potu data cum aqua frigida confert nauseæ in febribus, & inflammationi stomachi ex eis. Eius decoctio cum vino confert venenosorum vermium morsui, & radix eius, cum aqua trita morsui canis rabiosi. Plinius, vbi supra. In fœniculi ge nere est etiam siluestre, quod alij quidem hyppomarathron, alij mersenеum vocant, folijs maioribus acriore gustu ac procerius, brachiali crassitudine, candida radice. Nascitur in calidis, sed saxo sis. Dyocles, & aliud hyppomarathri genus tradidit longo & an-gusto folio semine coriandri, medicinæ in satiuo ad scorpionum ictus, ac serpentium, semine in vino poto. Succus eius auribus in-stillatur, in q̃bus vermiculos necat. Id ipsum & condimentis ꝑpe omnibus inseritur. Semen eius stomachum abstringit dissolutum, nauseam sedat ex aqua tritum, pulmonibus, & iocineribus lauda-tissimum, ventrem quoque sistit, modice sumptum, vrinam exci-tat, & ad tormina decoctum valet atque insumpta, renes purgat, siue succo decocto, siue semine sumpto, ꝓdest ex vino radix cocta hydropicis. Itemque conuulsa folia tumoribus illinuntur. Arden tes ex aceto vesicæ calculos pellunt. Hyppomarathron ad omnia vehementius est, præcipuè calculos pellit vesicæ, cum vino leni ac menstruis prodest. Semen eius efficacius, q̃ radix. Mticon qui rhizi tonumena ac Petridius, qui ophiaca scripsit, nihil aduersus serpẽ-tes hyppomarathro putauerũt efficacius. Diascorides. Fœniculi suc cus, cum addito melle mixtus vetustissimam licèt caliginem discu tit, ac vermiculos in eis nascentes interficit. Radix in ptisana cocta renũ tumorẽ laxat, hidropicis ex vino potata succurrit, verẽdis la-borantibus ex vino cocta, fomentum peruule subministrat. Ipsa quoque cum oleo trita eidẽ causę medetur. Semẽ ex mero vẽtrem stimulat, lactis abundãtiã puerperis præstat, cũ aqua nauseã sedat. Nec vllum periculum oritur, etiam si in febre sumatẽ. Fœniculus agrestis maior est ꝓdicto & semine & frutice, semen hñs acaro si-mile, radicẽ odoratã. Semẽ eius & radix abstinẽt ventrẽ, morsibus

venenatis

venenatis occurrit, calculos frangit, & ictericis subuenit. Isaac. Feniculus domesticus calidus est in medio secundi gradus, siccus in medio primi, inobediens est digestioni. Succus eius coctus, & despumatus atque cum oximelle potui datus, valet contra diuturnas febres, vrinam prouocat, desiccatus aût & collirio commixtus vtilis est lumini oculorum. Siluestris aût stranguiriosos iuuat, lapides, vrinam & mẽstrua plus domestico curat. Radix feniculi cum semine suo potata valet contra ictericiam, & venenum. Razi. Feniculum calidum est, & vrinæ prouocatiuum, & antiquas febribus conferens, quod cum recens est lac generat. Huius succus in oculo positus visum acuit.

De fungo. Cap. LXXII.

ISid. Fungi dicuntur eo ꝙ aridi ignem acceptum concipiant. Fos enim ignis est, vnde & vulgo esca dicitur, eo ꝙ sit fomes ignis, & nutrimentum. Alij dicunt fungos vocatos, eo ꝙ sunt ex omni genere quidam interemptorij, vnde & defuncti. Plin. lib. 22. Fungorum lentior est natura, & numerosa genera, & origo ex arborum pituita. Claudius Boletos vtiles stomachis putat Suillo iunco transfixi pendentes siccantur, & hi fluxionibus alui quas reumatismos vocant medentur, excrescentibusque in sede carnibus, ipsas enim minuunt, & tempore absumunt: Itemque lentigines emendant, ac vitia in facie mulierum, lauantur & vt plumbum. Canum morsibus ex aqua illiniuntur, in medicamentis oculorum valent, & capitis eruptionibus. Noxij erunt fungi qui in coquendo duriores fiunt, innocentiores qui nitro addito coquuntur, si vtique percoquantur. Tutiores fiunt cum carne cocti, aut cum pediculo piri, prosunt & pira confestim sumpta; de imbre proueniunt hæc omnia. Et debellat eos aceti natura his contraria. Isaac. Fungi frigidi sunt & humidi in tertio gradu, quod mollities suaque humiditate testantur. Sunt autem ex his quidam mortiferi, ex frigiditate, & humiditate, veluti cũ sunt in tertio gradu. Quidam ex nimia viscositate, & opilatione quam in poris, & venis faciunt, & propter humores eorum ad dissoluendum inobedientes. Quidam ex mala qualitate quam de loco habent vbi nascuntur, vt illi qui sunt iuxta æruginosum, aut pannos putridos, aut foramẽ reptilium, vel arbores, crossos humores, & viscosos hñtes: mortiferorum hæc signa sunt, mollities, & viscositas, humiditas, et crossitudo. Qui etiam si per medium diuidantur, & in aere aliquantulum dimittantur, putridi inueniuntur: ignoranter hos comedentes, ita curãtur: Pira eis dantur esui, & nitrum cum oleo potui, aut cinis cum aceto, vel sal cum aceto. Apozima etiam calamenti origani, isopi, ac similium iuuat, sed & illi qui non sunt mortiferi, crossam habent humiditatem, & viscosam actionem naturæ, & indigestionem. Ideoq; omnino vitandi sunt, quos tamen comedere volentes, eorumque nocumentum vitare, elixant eos pira & calamentum miscentes. Quorum iure expressa in alia aqua decoquuntur, ac cum pipere, zinzibere, & similibus condiantur.

De gaisdone, & galatiga. Cap. LXXIII.

ACtor. Gaisdo, vulgo herba dicitur qua in blauium colorem panni tinguntur. Ipsa est isatis secundum Macrum, de qua dicetur infra. Et ipsa fortassis est quæ alio noĩe dr̃ sandix, de itidem sub hoc noĩe dicetur inferius. Auicenna. Galanga est frusta inuoluta, rubea, nigra, in secundo gradu calidum est ac siccum, & est subtile resolutiuum ventositatum, odorem oris efficit bonum, stomacho etiam bonum est ac cibi digestiuum, colicæ confert, iuuat coitum, & dolori renum prodest. Constantinus vbi sup. Galiga est in tertio gradu calida, & sicca, stomachum flegmaticum cõfortat, virtutem digestiuam adiuuat, ventositatem dissoluit, os odoriferum reddit, Curat colicam, renes calefacit, & auget libidinẽ. Platearius. Galanga est calida, & sicca in tertio gradu. Alij dicunt, ꝙ arbor sit, alij ꝙ frutex. Diascorides dicit ꝙ est radix, & circa pedem arboris in Persia reperitur. Qđ patet ex eo ꝙ interius quandam radicem hẽt, & ẽt terra ei adhæret. Põt aũt seruari per annos quinque in efficacia multa, & sine corruptione. Sophisticari solet admixtione iunci habẽtis radicem infra tortuosam, & etiam admixtione historicæ, sed dignoscitur: quia radix iunci saporem hẽt insipidum siue salsum, historica ponticum, Galanga vero aromaticum, & acutum. Eligenda est ergo subrussa, & ponderosa q̃ acutũ saporẽ hẽt: virtutẽ hẽt confortandi ex aromaticitate, dissoluẽdi, consumendi ex qualitatib. ad digestionẽ confortandã, & dolorem stomachi ex frigida cã, vel ex ventositate, dat̃ vinum decoctionis eius. Ad cerebrũ confortandũ, narib. applicandũ est, contra sincopin, & cardiacam dat̃ puluis eius cum succo boraginis, hẽt similẽ effectũ folijs, & ligna gariofili. Macer. Flegmonẽ stomachi sumptum galanga resoluit. Et si flegmaticus fuerit corroborat ipsum. Inclusum ventum sumptum fugat interiorum. Vim digestiuam iuuat hoc, colicisque medetur. Oris non modicum mansum commendat odorem. Augmẽtat sumptum, renum venerisq; calorem.

De arundine satiua. Cap. LXXIIII.

PLin. lib. 17. Arundo quoque ipsa satiua est, quã nimirum & Cato in humidis agris seri iubet. Arundinis genera. 29. demonstrauimus non aliter euidentiore illa natura, q̃ his cõtinuis voluminibus tractamus Si quidem arundinis radix contrita, & imposita extrahit a corpore filicis stipitem. Itemque radix filicis arundinem. Illa quæ nascitur in India, & Syria, odorum vnguentorumq; cã: vrinam mouet cũ gramine, vel apij semine decocta, menstrua quoq; cit admota. Medetur conuulsis duob. obolis pota, iocineri ac renibus proficit: hidropisi prodest aetussi et suffita magisq; cum resina furfuribus vlceribusq; manãtib. cum mirrha decocta radix. Arundo Cypria quę donax vocatur, cortice, vel cinere alopicias emendat, item putrescentia vlcera: folijs eius ad extrahendos eiusdem aculeos vtuntur. Efficacius & cõtra sacros ignes omnesque collectiones. Arũdo vulgaris extractoriam vim habet, & recens tusa nõ in radice tm̃. Medetur & luxatis spinęq; doloribus, in aceto illita radix. Eadem recens trita, & in vino pota venerem concitat. arundinum lanugo auribus illita obtundit auditum, & est res in Aegypto de arundine cognita. Auicen. Arũdo zuccari in natura zuccari existit, & vehemens non est excitationis, in ipsa est iuuamentũ ad vomitũ. Actor Hęc arundo. s. zuccari ipsa est canna mellis: de qua paulo ante dictũ est in capitulo de cannis. Cætera vero de natura vel proprietatibus arundinis, dicta sunt in præcedenti libro vbi actum est de herbis inculis.

De inula & intuba. Cap. LXXV.

PAlladius lib. 3 Inula mense Februario seritur, quo & canneta ponuntur. Seritur oculis vt calami, quos abscidi ac terra leniter oportet operiri, terra fossa & subacta excitatis ad lineam puluinis quibus oculos eius oportet infodi. Trium vero pedum inter se spacio debent separari Isid. Inula quam rustici alnam vocant, radice aromatica, odoris summi, lenis acrimonia. Plin. lib. 20. Inula quidem a ieiunis commanducata dentes confirmat Et si vt eruta est, terram non attigit, condita tussim emendat. Radicis quoque decocta succus tineas pellit. Siccata vero in vmbra farina tusa conuulsis, & inflationibus, & arterijs medetur ac venenatorum morsus abigit, folia ea vino lumborum illiniuntur dolori. Isid. Intubus Græcum nomen est, & dicitur intubus, eo ꝙ iuuns sit tophus, huius genera duo sunt, subamarus & dulcis, qui stomacho accommodi sunt. Intubum autem siluaticũ, ipsum est elyotropium, de quo. s. in præcedenti libro iam dictũ est. Palladius li. 3. intubum vel intuba sicut & raphanos aliqui serũt in Martio mense quib. vtant̃ in æstate. Idem li. 19 intuba serẽdi sunt in Octobri mense, q̃ seruant̃ hieme, humores, ac terrã solutã appetunt, arenis, & salsis locis atq; maritimis summa proueniunt: his area planior, turpare, ac radices eorum terra fugiente nodentur Cumq; fuerint quatuor foliorũ, transferant̃ ad locũ stercoratum. Pli. li. 19. Intubi hiemis sunt impatientiores virusq; pferentes, sed caule non minus grati. Eorũ plantæ verno serunt̃, vltimo vere transferunt̃ Est aũt & intubũ erraticũ, qđ in Aegypto vocãt cichoriũ, de quo alias dictũ est. Idem lib 20. Intubi quoque non extra remedia sunt Succus eorũ cum rosaceo lenit dolores capitis, idẽq; potus cũ vino iocineris ac vesicæ imponit̃, & epyforis.

De lactuca. Cap. LXXVI.

ISid. Lactuca dicitur eo ꝙ abundantiam lactis exuberet, seu ꝙ lacte nutrientes fęminas implet, hæc & in viris veneris vsum coercẽt. Razi. Lactuca stomachi calidi ardorẽ reprimit, sperma minuit, & somnum facit. Dialeo Lactuca naturam habet frigidam, & humidam, & eustomacham. Somnum præstat, ventrem mollit, lac mulieribus prouocat, inflammationibus calidis adhibita iuuat, & ad leues erisipilas comesta caliginem infert: Lactucæ quidem natura frigida est non tamen nimij frigoris, sed medij temperatique, alioquin nec vsui esse posset. Sortita rigorem aeris ardorem relevat, fastidio languidos ad cibum reuocat, sanguinem acquirit. Trita cum sale combusta sanat. Ignem quoque sacrum eadem ratione compescit Lactucam cum sit mediocriter frigida, & humida, melior est cæteris herbis ad generandum bonum sanguinem. Quæ si nõ lauetur aqua, melior est. Aqua enim humiditati suæ attribuit, lac etenim augmentat: lactuca cito digeritur, vrinam prouocat, tussim placat, sanguinis ebullitionem refrigerat, somnum vigilias habentibus præstat, capitis dolorem de colera rubea, uel de sanguine factũ amputat, cocta plusquàm cruda fit conueniens esui: quia eius lac quod somnum erat inducens, calore ignis minuitur: propter hoc etiam in eandem locum cum lacte indiget, fit vtilior stomacho, & ad augmentãdum lac in muliere. Cum autem induratur & lactis copiam habuerit, eius humiditas minuitur, & fit amari saporis. Sanguinẽ gñat pessimũ, tenebrositatẽ oculorũ facit: quia mortificando spiritus visibiles extinguit. Calorẽ naturalẽ et suffocat cathaplasma frondiũ lactucæ erisipilato habẽtibus subuenit, & calida apostemata destruit Platearius Lactuca cibationum vsui competit, semen eius medicinæ, qđ frigidius est ipsa herba. Iudicatur aũt ab auctorib. omnium herbarum temperatissima: cibus est colericis conueniẽs. in febribus multum valet elixa cum cruda. Cocta in aceto addito croco soluit opilationem splenis, & epatis. Constantinus in pantegni.

regni. Lactucæ omnibus herbis vtiliores sunt, sanguinem meliorem alijs herbis generant, sitim mitigant, somnum præstant, libidinem auferunt, maximè si apozima earum bibatur. Macer. Frigida lactucæ vis constat, & humida valde, Inde potest nimios hæc maosa leuare calores. Et præstabit idem, superaddas si quando tritam. Vtilis est stomacho, somnum dat, mollit & aluum. Omnibus his melius prodest decocta comesta. Et stomacho potius non tota comesta medetur. Lactucæ semen compescit somnia vana. Cum vino bibitum fluxumque reprimit alui. Lac dat abundanter nutrici sumpta frequenter. Vt quidam dicunt oculis caligo creatur. His quibus assidue fuerit cibus eius in vsu.

De lactuca cultura. Cap. LXXVII.

PLin. lib. 19. Lactucæ seruntur toto anno, locis & irriguis ac stercoratis, mensibus binis inter semen, vel plantam, & maturitatem, legitimum tamen est a bruma semen iacere, tollerant hieme maximè plantam in fauonio transferre. Aut semen fauonio: plantam æquinoctio: verno humore quidem omnia hortēsia gaudent ac stercore. Seri etiam radices illitas fimo interest, & repleri ablaqueata humo. Quidam & aliter amplitudinem augent cum ad semipedem excreuerint, recisis fimoque suillo recente illitis. Candorem vero contingere putant his dumtaxat quæ sunt seminis albi, si arena de litore a primo incremento in medias congerantur, atque crescentia folia contra ipsas religantur. Palladius lib. 2. mense Ianuario lactuca serenda est, vel Decembri, vt planta eius Februario transferatur. Item Februario seritur, vt possit Aprili mense transferri: sed certum est eam toto anno bene seri si locus sit lætus, stercoratus, irriguus. Antequam plātatur radices eius resecemus æqualiter, & liquido fimo linamus, vel quæ iam pactæ sunt nudatæ iactamen accipiant, amant solum subactum, pingue, humidum, stercoratum. Inter has herba manu vellenda est, non sarculo: latior fit si rara ponatur, vel cum producere incipiet caulem, eo leuiter inciso, gleba premantur, aut testa. Candidæ fieri putantur, si fluminis arena, vel litoris frequenter ponetur in medias, & collectis ipsæ folijs colligentur. Si vitio loci, vel temporis, vel seminis cito lactuca durescit, planta eius auulsa, & denuo posita teneritudinem consequetur. Idem in multis seminibus condita nascentur, si caprini stercoris baccam subula subtiliter excauaueris, & in ea semen lactucæ, nasturcij, ocimi, erucæ radicis immiseris, & tunc inuolutam fimo baccā terra optimè culta, breui scrobe demerseris. Raphanus inferius in radicem, Cætera semina in summo, lactuca pariter mergente prosiliunt, singulorum sapore seruato Al [illegible] hoc ita assequuntur. Auulsæ lactucæ folia carpunt, quæ radicibus iuncta sunt, & in eisdem gradibus surculo punctis, præter raphani semina supradicta deponunt, ac fimo obliniunt. Sic obruta iterum lactuca prædictorum seminum caulibus ambietur. Nasturcium, si cum lactuca seratur, ægrè nasci fertur.

De diuersis speciebus lactuca. Cap. LXXVIII.

PLin. vbi sup. Lactucæ tria genera Græci fecere, vnum lati caulis, cui folium pauli maius herbaceo, & augustissimum, vt alibi cunsumptū incremento, Alterum vero caule rotūdum, tertium sessile, quod vocant laconion. Alij coloris, & temporis satis lactucæ genera discreuere Dicunt enim esse nigras, quarum semen seritur in mense Ianuario, albasque quarum in Martio, & rubentes quarum in Aprili. At omnium earum plantas post binos menses differri. Diligentiores vero plura genera faciunt, videlicet purpureas, crispas, Cappadocias, Græcas, longiora sunt his folia, lanque caules præterea longi, & angusti intubis similes, pessimum autem genus cum amaritudinis exprobratione picrida vocari. Est etiam tunc alia distinctio, atræ quæ miconis appellatur a copia lactis soporiferi, quanquam omnes somnum parere credantur. Apud antiquos Italiæ solum hoc genus earum fuit, & ideo lactucæ nomē adeptæ: Purpureæ m[a]ximè radicis vocant Cæcilianam, rotūdam vero ac minimam latis folijs artylida, & quidā eumechion, quoniam hæc maximè veneri refragetur. Est quidem omnibus natura refrigeratrix Ideoque æstate gratæ a stomacho fastidium auferunt, cibique appetentiam faciunt. Diuus certe Augustus lactuca conseruatus fertur in ægritudine prudentia medici Musæ: sanguinem quoque augere creduntur. Est & quæ vocatur lactuca caprina, de qua inter medicas dicemus inferi⁹: Isid. Est agrestis lactuca quam serraliam dicimus, eo q in serre modū est tyrsus eius. Isaac. Lactuca siluestris in forma quasi domestica est. Rami tñ eius longiores sunt, & frondes subtiliores, asperiores, minusq; virides, pp humiditatis suæ paruitatem, qd testatur amaritudinis, & ponticitatis suæ multitudo: ideirco minoris est frigiditatis: huius lac cum succo domesticæ, & aceto mixtum ac potui datum, humores crudos expellit. Solum & lac bibitum somnum inducit alij & dñt eā menstrua prouocare pp suam amaritudinem. Auicē. Albugil. sæ. i. lactuca asini est spinosa, pilosa, aspera, nigra, plurima habēs folia super radicem ei annexa. Eiusque radix est in crossitudine digiti, coloris valde rubei, q̄ cum tangitur in æstate tingit. Est & alia species ex ea coloris rubei hñs folia citrina. Et eius species sunt quatuor, albugilisæ intisamus amelinius nosubehn. Duæ primæ sunt fortiores oib. Dixit Galienus, q albugilisæ est calida, & sicca. Sub. ntiatiua est, cum stipticitate, & ideo ponticæ, amara. Sed ponticitas est magis apparens in reliquis: reliquæ vero duo sunt acutiores primis, & fortioris caliditatis. Radix etiam est fortioris caliditatis quàm folia, in decoctione quando linitur aceto confert morpheę, & ipsa cutem excoriat, eiusque folia debiliora sunt radice.

De medicinali earum operatione. Cap. LXXIX.

PLin. lib. 20. Lactucæ sponte nascentis primum genus est illa quam caprinam vocant. Qua in mare deiecta, protinus necantur pisces, qui in proximo sunt. Huius lac expissatum mox in aceto duobus obolis adiecto aquæ cyato hidropicis datur, incisi quoque nerui caule, ipsius folijsq; contusis asperso sale sanantur. Alterum genus est, q esopon Græci vocant, & in aruis nascitur, eiusque folia trita, & cum polenta illita vlceribus medentur. Tertium genus est, in siluis nascens, quod isatim vocant, eiusq; folia trita, & cum polenta illita vulneribus prosunt. Lactuca siluestris, lappato similis est folijs, nisi q habet plura, & nigriora. Sistit sanguinem, phagedenas & vlcera putrescentia q serpunt sanat, nēque tumores ante suppurationem. Contra ignem sacrum radice, vel folijs prodest, vel ad iyenes pota. Et hoc quidem singulis propriat porro sponte nascentibus communia sunt candore caulis interdū cubitali longitudine, tyrso & folijs scabricia. Ex his habentem rotunda folia, & breuia, sunt qui hieraciam vocant, eo quòd accipitres eam scalpendo, succoque oculos tingēdo obscuritatem cum senserint discutiant. Succus oībus est candidus, viribus quoque papaueri similis, carpiturq; per messes inciso caule, fictilisq; nouo conditur ad multa præclarus. Omnia sanat oculorum vitia, cum mulierum lacte, arcet nubeculas, cicatrices, adustiones oēs, ac caliginem præcipuè, imponitur etiam oculis in lana, contra epyforas, item succus aluum purgat in posca potus. In vino autem bibitus medetur serpentium ictibus, folia tyrsusque trita ex aceto bibūtur, & illinuntur vulneribus, maximè contra scorpionū ictus. Alijs quoque venenis resistunt, exceptis illis quæ strangulando necant, aut his quæ vesicæ nocent, imponitur, & ex melle atque aceto ventri ad detrahenda vitia alui. Succus emenda⁹ vrinæ difficultates. Cratenas eum & hidropicis in aceto cyatho vini dari iubet. Ex satiuis quoque succus colligitur, sed minus efficax: peculiares earum vtilitates partim iam dictæ sunt, videlicet somnum faciendi, veneremque inhibendi, æstum refrigerādi, stomachum purgandi, sanguinem augendi. Necnon & paucæ restāt, quoniam & inflationes discutiunt: ructusque lenes faciunt. Nec vlla res maiorem in cibis auiditatem incitat inhibetque. Eadem in causa alterutrinque modus est. Sic & aluum copiosiores soluunt, modicè sistunt, lenitiam pituitæ digerunt, & vt aliqui tradiderunt, sensum purgant, stomachosque dissolutos vtilissimè adiuuant. Dantur & celiacis cum intubo erratico, & ad duritiem præcordiorum, & ad tussim hysopi admixto. Dantur & melancolicis candidæ. & ad vitia vesicæ. Dissentericis etiam Praxagoras dedit. Ambustis quoque prosunt recentibus priusquam fiant pustulæ, & igni sacro illinuntur in vino tritæ. Conuulsa & luxata leniunt caulibus tritis cum polenta ex aqua frigida, eruptiones quoqu papularum ex vino, & polenta. Miras, & alias inuenio laudes.

Adhuc de eodem. Cap. LXXX.

AVicenna. Lactuca siluestris est in virtute papaueris nigri. Hortulanæ frigiditas est s̄m Galienum, sicut aquæ lacunæ, & est I humectatione, & exiccatione inter caules, & atriplices, & blitos, in ipso est abstersio nec stipticitas nec solutio, pp euacuationem suam a salsedine, & pōticitate, & reliquis. Sanguinem generat meliorem q̄ olera. Nutribilior est elixata, meliorq; est non abluta, qm̄ ablutio addit ei inflationem, & similiter oībus olerib. frigidis. Est etiam velocis digestionis, & in medio vini administrata prohibet ægritudines ebrietatis. Confert etiam apostematibus calidis, & erisipilæ linita, si non fuerit vehementia. Elixata quoq; & cruda vigilias remouet, & somnum facit. Confert & alleuiationi, & adustioni solis in capite, & opilationi in narib. factæ. Tussi quoq; & inflāmationi stomachi, & ictericiæ. Addit & in lacte, & cū aceto sumpta facit appetitū, lac eius q̄ siluestris est, absterget vlcera corneæ. Menstrua prouocat, & in potu dat morsui mteiæ, & scorpionis. Lac & hortulanæ propinquum est lacti siluestris, fitq; ex ea emplastrum obtalmiæ calidæ. Lac siluestris confert fistulis lachrymalium. Et assiduatio comestionis eius obtenebrat oculū: lactucæ semen sperma exiccat, & desiderium coitus sedat. Est & lactuca asini, cuius folia sicut lactucæ subtilia, pluris numeri ad nigredinem declinant. Ista calida est & sicca, abstersiua, & aperitiua. Confert apostematibus duris, & podagræ, & schyaticæ. Idem radix albugilisæ, idest lactucæ asininæ, cum farina ordei fracti erisipilam frangit superposita cum adipe, scroffulas resoluit. Et ponitur cum cera super omnia vlcera propriéque a dustionem ignis. Eadem radix aptat stomachum & eius decoctio valet ictericiæ ac dolori splenis. Item decoctio eius cum aqua cardami

dami confert dolori renum, & in renibus lapidi. Folia eius cum vino fusa ventrem stringunt: albugilisa resoluit humores colericos crossos, & radix habentis folia citrina cum ysopo, & synapi vermes interficit, & educit. Decoctio radicis albugilisæ cum aqua alKaratim, confert febribus antiquis. Mulieri vero supposita radix, abortum facit. Cum autem masticatur ex citrina habente folia, & proijcitur super venenosa interficit ea. Aliæ duæ species cōferunt morsuræ viperæ bibitæ ac linitæ, & sputatæ. Isaac. Lactucæ siluestris lac cum succo domesticæ, & aceto mixtum ac potui datum humores crudos expellit, solum quoque lac bibitum, & alia inducit. Nam dicunt eam menstrua prouocare propter suam amaritudinem. Ex herbario. Lactuca leporina est herba quam lepus comedit in æstate, cum amor deficit, facit ad febrem, & ad pilos religandos cum oculis obstant.

De lapistro, & ligustico. Cap. LXXXI.

Isid. Lapistrum est lapacium, hæc in cibo sumpta stomachum confortat, vētrem reprimit. Ligusticum a regione nomen accepit, nascitur in Liguria odore aromatico, & gustu acri. Plin. vbi sup. Ligusticum aliqui panacem vocant. Stomacho vtile est, itemque conuulsionibus, & inflationibus. Sunt & quidam qui falso id appellauerunt cunilam bubulam. Diascorides. Ligusticus nascitur in monte Liguriæ vicino. Sed ciues illam panacem vocant, eo q radix eius est alba, & odorata, similis panaci, eique virtus est vna cum panace. Nascitur autem in locis altis, & vmbrosis, virgā habet longam, & nodosam aneto similem, in qua sunt folia melliloto similia, sed molliora, & odorata, quę in cacumine sunt tenuissima, & diuisa. In summitate virgæ caput est vmbraculosum, vbi semen est nigrum, & oblongum sicut fęniculi, gustu inscidum, & aromatice odoratum. Cuius virtus vnctualis est, radix eius est alba, similis panaci eracleontico, & odorata, virtusque radici, & semini eius est calida, omnibus intraneorum occurrunt doloribus. Inflationem quoque stomachi soluit, & ictibus venenatis opitulatur, vrinam quoque prouocat ac menstruis imperat, si bibatur, antidotis etiam quæ colicis prosunt admiscetur. Idemque confectionibus omnibus etiam digestibilibus, quoniam eustomachus est, vtiliter adhibetur, vnde multi ciues ipsius prouinciæ conditurris cum miscentes eo pro pipere vtuntur. Constantinus vbi supra. Ligusticum est in tertio gradu calidum, & siccum. Cibum digerit, opilationem epatis aperit, de frigido humore dolorem mitigat, stomachi ventositatem, & inflationem, rugitum, & intortionem dissoluit, menstrua, & vrinam prouocat. Platearius. Ligusticum calidum, & siccum est in secundo gradu, cuius semen similiter appellatur Semen autem vt herba, vel radix in medicinis ponitur: virtutem habet diureticam, virtutem quoque aperiēdi, & extenuandi, vnde vinum vel etiam aqua decoctionis eius valet contra opilationem splenis, & epatis, & contra ventositatem, & contra dolorē stomachi, & intestinorum ex ventositate. Puluis etiam eius cum puluere cynamomi datus valet ad prædicta. Macer. A Liguria patria sumpsere Ligustica nomen. Copia quòd maior ibi nascitur illius herbæ. Tertius huic gradus est sicci calidique vigoris. Maior radicis vis est, seminis ei⁹. Et par est illi vis in medicamine quouis Inflato stomacho cum vino sumpta medetur. Ex tali potu vis digestiua iuuatur. Omnibus, & morbis sic prosunt interiorū. Vrinam sic sumpta mouent, & menstrua purgant. Tota venenatis medicatur morsibus herba. Si bibitur bene trita prius vinoque soluta. Et pars contritæ ponatur desuper herbæ. Non modicum colicis prodest hęc mansa, vel hausta. Vel si radicis elixatura bibatur. Nec solum colicis decoctio subuenit ista. Sed supradictis medicabitur omnibus hausta. Digestibilibus semen bene iungitur eius. Omnibus antidotis, quòd inest ibi pectica virtus. Hanc oculis Strabus potu & odore nociuam Asserit, antidotis eius tātummodo semen Misceri iussit, hoc verum dixerit a se, An a Doctorum libris non est mihi notum. Hoc scio, quòd veteres non paruis laudib. istam Extollunt herbam, nec me legisse recordor Illum, qui Strabidis sermonibus astipuletur.

De lilio. Cap. LXXXII.

Isid. Lilium est lactei floris herba, vnde & nuncupata quasi Lidia. Cuius dum candor & in folijs est, auri tamen species intus effulget. Ambro. Considerate lilia agri quantus sit candor in folijs, ipsaque folia stipata quomodo ab imo ad summum assurgere videantur, vt exprimāt formam cyphi, & vt auri species quædam intus effulgeat, qua cum vallo in circuitu floris obsepta iniuriæ nullæ pateat. Si quis hunc florem decerpat, & in folia sua soluat, quę tanta est manus artificis, quæ lilijs speciem reformare valeat? Glosa super Lucam cap. 12. Lilia non in siluis sed in hortis nascuntur, nec vllum agricolarum cultum requirunt, sicut cęteri fructus: sicut scriptum est, considerate lilia agri quomodo crescunt, non laborant neque nent. Non laborant coloribus se ornando, neque nent, sibi indumenta faciendo. Plin. li. 21. Lilium rosæ nobilitate proximum est, quadam cognatione vnguenti, oleiq; quod lilion appellatur. Nulla florum excelsitas maior. Interdum cubitorum trium, languido semper collo, & non sufficiente capitis oneri. Candor eius eximius, folijs foris striatis, & ab angustijs in latitudinē paulatim sese laxantibus effigie calati resupinis per ambitum labris, tenuique filo, & semine staminibus in medio crocis. Sic odor colorque duplex & alius calicis alius staminis differētia angusta. In vnguenti vero & olei vsu, folia quoque non spernuntur. Est autem flos illi non dissimilis in herba, quam conuoluolum vocant per frutecta nascens, odore nullo, nec crocis intus, candorem tantum referens, ac veluti indumentum naturæ lilia facere condiscentis. Alba lilia omnibus eisdem modis feruntur, quibus & rosa. Nihilque fęcundius, vna radice quinquagenos sæpe bulbos emittente. Est & lilium rubeum, quod Græci vocant crinon. Alij florem eius cynorhodon, laudatissimum est in Antiochia, & Laodicia Syriæ, mox in Phaselide. Quartum locum obtinet in Italia nascens. Sunt & purpurea lilia gemino caule, carnosiore tantum radice, maiorisque bulbi sed vnius, hoc narcissum vocant: huius alterum genus flore candido calice purpureo. Differentia lilijs est hæc, quoniam folia narcissi ir in radice sunt probatissimis in Lyciæ montibus. Tertio generi cætera sunt eadem: sed calix herbaceus, omnes serotini, post arcturum enim florent ac per æquinoctium autumni. Inuenta est in his ratio inserendi monstrificis hominum ingenijs, lilia in fumo suspenduntur, deinde nudantibus se nodulis in fece nigri vini, vel Græci, mense Martio macerant, vt colorem accipiant, atq; ita seruntur in scrobiculis heminis fecis circumfusis. Sic purpurea lilia fiunt: mirū ita tingi aliquid vt nascat infectū. Palladius li. 3. In Februario mense liliorum bulbos ponemus, vel lilia ante habita seriemus, summa diligētia ne oculos circa radicē nascētes, & minores bulbulos sauciem⁹. Qui a matre subtracti atq; in alios digesti ordines, noua lilieta formabunt.

De medicinis ex lilio. Cap. LXXXIII.

Diasco. Lilium duritias neruorum remollit, folia eius cocta, et imposita ad combusta loca proficiunt, & vexationem serpentium curant. Succus eius cum melle decoctus in vasculo nouo veteribus vlceribus medetur. Radix eius sub prunis cocta, & cū oleo roseo trita, & imposita vsturas sanat, & optimè vulnera cicatrizat, ventrem laxat, & menstrua prouocat. Semen quoque eius potui datum menstrua prouocat, & partum deijcit. Ad serpentis morsum facit. Flores eius leptomeres sunt. Et oleū ex eis dyaforeticum est, ac sine vlla mordicatione malacticū, ad oēs matricis duritias vtile. Platearius. Liliū est calidum, & humidū. Aliud aūt domesticum, aliud siluestre. Sed siluestre, aliud gerit florem purpureū qđ efficacius est, aliud florē croceum: domesticum lilium cum axungia tritum, apostema calidum maturat. Radices lilij valent contra duritiem splenis, ad faciem quoq; colorādam radix lilij agrestis. Auicen. Lilium album hortulanū calidum & siccum est in secundo. In ipso est terræitas subtilis acquirens amaritudinem, & aqueitas æqualis complexionis. Ireos autem siluestris vehemētioris est calefactionis, & exiccationis. Confert panno, & lentiginibus propriēq; radix eius, & mundat faciem ac remouet eius contractionem, valet incisionib. neruorum, & spleni, sed malum est stomacho, propriāq; oleum eius, quod est resolutiuum, aperitiuum, leniiuum duritiei matricis bibitum, & inunctum. Nec est ei par in ægritudinib. matris. Extrahit fętum, & confert dolori ventris pungitiuo. Conuenit etiam vlceribus capitis, ac furfuribus eius. Et distillatus in aurem sedat dolorem eius ex sonitu. Radix eius aperit orificia emorroidarum. Idem radix eius cōfert adustioni aquæ calidæ, qm̄ exiccatiua est, mollitiua, & abstersiua cum æqualitate consolidat. Ex decoctione quoq; ipsius radicis fit oris collutio ad dolorem dentium, & propriè illius quod siluestre est. Idem lilium confert puncturæ vermiū venenosorū, propriēq; scorpionis. Ipsumq; & succus eius & semen, & syrupus bibita conseruant oībus puncturis. Oleum quoq; eius est tyriaca coriandri, & fungorum. Emplastrū ex folijs cum vino factū super erisipilam cōfert valde.

Iterum de eodem. Cap. LXXXIIII.

Plin. vbi sup. Lilij radices multis modis florem suum nobilitauere, contra serpentium ictus ex vino potæ, & contra fungorum venena, propter clauos pedum in vino decoquuntur triduoque non soluuntur. Cum adipe, vel oleo decoctæ pilos etiam adustis reddunt. E mulsi potę sanguinem mortuum cum aluo trahūt: lienique ac ruptis vulsisque, & menstruis fœminarum prosunt in vino decoctæ. Impositæque cum melle, neruis præcisis medentur, lichenas, & lepras, & furfures in facie emendāt, folia in aceto cocta vulneribus imponuntur. Semen illinitur sacro igni, flos, & folia vlcerum vetustati. Succus, qui flore expressus est, ab alijs mel ab alijs Syrium vocatur, valet ad uuluas emolliendas, sudoresque faciendos, & suppurationes coquendas. Macer. Autusas, vt credo rosas argentea dicunt Lilia rite sequi, quæ nec specie nec odore Cedere creduntur roseo collata decori. Nec minus in multis hominum sint apta querelis Eius radices bulbus, qui lilia profert Sub prunis coctus, vncto quoque tritus olivo, Prodest vsturis mirè superadditus ignis. Et melius roseum sibi iungatur oliuum.

Duras matrices tollit, si subditur idem. Elixis eius folijs cathaplasmate facto Mollescunt nerui combustaque membra iuuantur. Sicque suppositis morsus curabitur anguis. Aut si cum vino bulbus potabitur ille. Sic quoque fungorum negat illa venena nocere. Hunc vino coctum tritumque pedum superadde Clauis, nec soluas nisi cum lux tertia transit. Pingui porcino decoctus idem vel oliuo Reddere posse pilos membris narratur adustis Cum vino potum nociuumque purgare cruorem Per ventrem dicunt, & sic prodesse lieni. Sicque iuuat vuluas, sic idem menstrua purgat. Vel si cum vino veteri tritum superaddas Præcisis neruis, tritus cum melle medetur. Expressus succus foliorum mixtus aceto Et melli coquitur, sic mellis sint & aceti. Vt geminę partes, prædicti quinque liquoris, Ad desiccandas nihil est magis vtile plagas. Inde cicatrices duci licet inueteratas. Elixus bulbus, & ceruis bene mixtus. Rugas distringit, vultus maculas fugat oēs. Lychenas purgat, faciē quoq; furfure mundat. Exprimit succus de tritis florib. eius Emollit vuluas, cum lana subditus illis. Illitus asserit pudorē posse mouere Turgida maturat, plus decoquit, & cito purgat.

De lino. Cap. LXXXV.

Isid. lib. 19. Linum ex terræ nitenti specie ortum. Nomen sumpsit a Græco, vel quòd lene sit ac molle. Bissum autem est genus quoddam lini nimium candidi ac mollissimi, quod Græci papeten vocant. Plin. lib. 19 Linum sabulosis locis maximè nascitur, vnoque sulco, nec magis festinat aliud vere satum æstate vellunt, digeritur, pectitur Illisum crebro in silice ex aqua tectumque rursus clauis tunditur, semper iniuria melius atque in fila ponitur. Inuentum est linum, quod ignibus non absumeretur viuum id vocant Ardentesque in focis conuiuiorum vidimus ex eo mappas, sordibus exustis splendescentes igni magisquam possent aquis. Nascitur in desertis locis Indiæ soleque adustis, vbi nō cadunt imbres inter diros serpentes, assuescitque viuere ardendo. Cadurci caleti rutemi bituriges, vltimique hominum existimati morini, immo vero Galliæ vniuersa vela de lino texunt, iam quidem & trāsrhenani hostes nec pulchriorem aliam vestem eorum fœminæ nouerunt. Varro tradit in Serranorum familia Gentilicium esse, fœminas linea non vti veste. In Germania id opus agunt defossi, & sub terra. In Campania fit inde piscium alitumque captura eadem & plagis materia. Nec enim minores insidias cūctis animalibus, quàm nobismetipsis lino tendimus. Sed Cumanæ plagæ apros conscidunt, & ferri, & hæc cassesve asperi, aciem cōuincunt. Ægypto linum minimū est firmitatis plurimum lucri. Quatuor ibi distinguuntur cum regionum nominibus in quibus nascuntur, apud eos maturitas eius intelligitur argumentis duobus, videlicet intumescenti semine, vel colore flauescente. Tunc euulsum, & in fasciculos colligatum siccatur in Sole pendens conuersis superne radicibus vno die. Mox alijs quinque fascium cacuminibus in contrarium inter se versis, vt semen cadat in medium. Huic inter medicamina vis, & in quodam rustico ac prædulci Italiæ Transpadanæ cibo, sed iampridem sacrorum tantum gratia. Deinde post messem triticeam virgæ ipsius merguntur in aquam solibus tepefactam, pondere aliquo depressæ, nulli enim læuitas maior. Maceratis indicio est membrana laxatior, iterumque vniuersæ, vt prius Sole siccantur. Mox arefactæ in saxo tunduntur, & quod proximum cortici fuerit stuppa vocatur. Depectitur atq; digeritur, deinde in fila politur semper iniuria melius. Linum supradictum, quod in desertis nascens ardendo viuit rarum inuentu, difficilè textu propter breuitatem, rufum igneis colore splendescit. Ex argumentatione voc tur a Græcis asuestinum, & cum inuentum est æquat excellentium precia margaritarum Auaxilians auctor est, huius lintheo circundatam arborem surdis ict bus, & qui nō exaudiuntur cædi. Huic ergo lino Principatus est in orbe toto, proximus uero bissino, mulierum maximū delicię circa ęlim in Achaia genito, quaternis denarijs eius stipula permutata quondam, vt auri. Repertaque lintheorum lanugo e villis nauium maritimarum maximè in magno vsu medicinæ est, & cinis spodij vim hēt. Palladius, vbi sup. In Februario mense aliqui semen lini læto solo spargunt, & lina consequuntur exilia. Idem lib. 11. In mense Octobri semen lini seri potest si placuerit, quod tamen pro sui malitia serendum non est, quia terræ vber exhaurit. Sed si velis loco pinguissimo, & modicè humido serere poteris. Aliqui macro solo spissum serentes, sic assequunt, vt linum subtile nascatur.

De liquiricia. Cap. LXXXVI.

Ex sinonimis. Liquiricia ipsa est quæ alio nomine dicitur glicoricia, siue gliciricia, vulgariter autem dicitur ricolicia. Isid. li. 17. Glicirisa Græcè dicta est, eo q dulcem radicem hēt, glycin .n. dulce dīt Græci. Eadem & adypsos dř, q sitim sedat sitientib. Diascorides. Glicoria, siue glicoricia, vel adipsa, nascitur in Ponto, vel in Cappadocia. Frutex est virgas duobus cubitis longas hñs, in quibus folia sunt spissa lentisco similia, sed pinguia, & glutinosa, florem vero iacincto, similem. Semen hēt planum, & asperū, qd est latū, sicut lenticula, sed rufum, & oblongum, Buxei coloris hēt radices longas, vt gentiana, cōstrictas, & dulces, quæ vt linum aliàs licium exiccantur: vires hēt relaxātes, & cum dulcedine exhumidantes, vnde sitim sedant, renum ac vesicę dolorem mitigāt, vrinam, & menstrua prouocant, oēmq; tumorem tusę, & impositæ placant. Succus ipse aspredinem arteriarum dilienit, & nō solum tracheam sanat arteriam, sed ēt vesicam scabiosam, qui succus videlicet diu lingua retentus dēt glutini qm̄ æstuationem stomachi soluit. Tumorem quoq; stomachi, & epatis compescit. Radix eius renum ac vesicæ vlcerationē curat. Bibita cum dulcore sitim prohibet. Idem vulneribus vtilis est, masticata stomatica est. Elixatura radicis eius hæc oīa facere nouit, ipsaq; radix in puluerem redacta, & imposita pterigia detergit. Auicē. Liquiriciæ radix est temperata, & ad caliditatem, & humiditatem declinat. Succus eius panaricio cōfert, & radix eius sili. Idem succus eius ad vlcera valet. Radix eius vngulæ confert, eiusq; succus fortior est. Idem pulmonis cannam lenit, & mundificat, pulmoni confert ac gutturi, vocemq; clarificat. Sitim sedat, pp humiditatē sui, & sifr confert inflammationi stomachi. Confert iterum vrinæ ardori, & valet ad vlcera renum ac vesicæ eiusq; scabies, febrib. Et confert acutis. Cōstātinus vbi sup. Liquiricia temperati caloris est, & humectat moderatè, hēt ēt aliquid dulcoris, proinde valet tussientib. gutturi, & cānales pulmonis humectat, & pectus. Succus eius optimus ē asperis pulmonis cannalibus, & stomacho perusto, vniuersaliter etiam pectoris, & pulmonis ac spiritus instrumentis liquiricia congruit. Plateari9. Liquiricia quidam dīit, q sit radix, quidam q frutex, sed ipsa est ramus. Est aūt eligenda quæ non multum crossa sed tenuis est, & inferius crocea est. Qd defrangitur, non puluerizatur. Quæ aūt leuis, & interius subalbida, vel nigra, vel viridis est, abijcienda est. Succus ēt eius est eiusdem efficacię, & adhuc fortioris: qui hoc modo fit. Cum ramus est viridis bene conteritur, & in aqua bullitur, & vsq; ad consumptionem decoquitur, postea vero exprimitur, & soli exponitur ac desiccatur, & in rotundam formam s̄m formam vasorum formatur: valet contra vīa pectoris vitia eius decoctio ī aqua & pleuretí ac peripleumoniæ, vinum decoctionis eius valet cōtra tussim. Ad idē valet electuariū ex liquiriciæ succo ac melle cōfectū, liquiricia denuq; c' masticata, & sub lingua retenta, sitim & asperitatem stomachi gutturisq; mitigat.

De Malua. Cap. LXXXVII.

Isid. Malua dř, eo q molliendi aluum ac soluendi naturā habeat huius succo si quis se oleo mixto perunxerit, ab apib. feriri negatur, folia eius ex oleo trita, & imposita scorpionib. creduntur afferre torporem. Plin. lib. 20. Malua vtraq; est in laudibus magnis, & satiua, videlicet, & siluestris. Duo earum gña amplitudine folij discernuntur, maiorem Græci malopen in latinis vocāt. Alteram ab emolliendo ventre Malachem dictam putant. E siluestribus cui grande folium est atq; radices albę, althea vocatus, ab effectus excellentia, a quibusdā aristalthea. Omne solum in quo serunt, faciunt pinguius. Palladius li. 3. In Februario mense malua serenda est, q occursu hiemis ab incrementis reprimet longitudine, loco pingui delectatur, & humido gaudet lętamine. Transferūtur eius plātæ cum cœperint quatuor habere folia, vel quinq;. Melius eius planta q̄ tenera est comprehendit. Maior. n. translata languebit. Sapor eius melior esse probatur si non transferatur. Sed ne cito in caulem erigantur, & in earum medio glebulæ, vel lappilli constituantur. Rara ponenda est, assiduo sarculo delectatur. Sunt autem herbis maluæ liberandæ, ne motum sentiant in radice. Si transferendis plantis nodum facias, in radice sessiles fient.

De operatione maluæ in medicina. Cap. LXXXVIII.

Plin. vbi sup. Maluæ, quæ althea dř, contra oēs aculeatos ictus efficacior vis est, vtilis præcipuè scorpionum ac vesparum, & similium ac murisaranei. Quin & trita cum oleo qualibet earum peruncti ante, vel habētes eas non feriuntur ab his. Folium impositum scorpionibus torporem affert, & contra venena confert. Aculeos omnes extrahunt illitæ crudæ aut cum aneto potæ. Decoctæ vero cum radice sua, leporis marini venenum restringunt, & si vomatur (vt quidam dicunt) Mira de eisdem & alia traduntur, sed maximè si quotidie quis succi ex qualibet earum sorbeat dimidium ciatum, morbis omnibus cariturum. Sanant vlcera manantia in capite. In vrina putrefactæ, lychenas, & oris vlcera cum melle. Radix decocta capitis sanat furfures, dentiumque mobilitates. Eius quæ vnum caulem habet radice circa dentem qui dolet perungat, donec dolor desinat. Eadem strumas, & parotidas, & pannos addita hominis saliua purgat. Semen eius in vino nigro potum, a pituita liberat. Radix in lana nigra mammarum vitijs occurrit adalligata. Tussim emēdat in lacte cocta, & sorbitionis modo quinis diebus sumpta. Sestius niger dicit eas stomaco vtiles. Aliqui folijs earum manus plenè mensura dicunt in oleo, & in vino sumptis fœminas purgare. Vtique constat parturientes folijs substratis celerius solui, sed protinus a partu reuocanda, ne vulua sequatur. Dant & succum parturientibus ieiunis bibendum in vino decoctum. Melancolicis quoque datur

vni-

vnicatulis factus tepidus & infanientibus: hoc & calculosis, & inflationi, & torminibus aut opisthotonico laborantibus tepidus illinitur, & sacris ignibus & ambustis decocta in oleum folia, & ad vulnerum impetus cruda cum pane imponuntur, decoctę suc eius vesicę & intestinorum prodest rosionibus. Alteę radix efficacior est in omnibus supradictis, præcipuè conuulsis atque ruptis. Isaac. Malua calida est in gradu primo, humida in secundo. Radix eius & semen dissoluit pulmones, saniem apostematis digerit. Apozima eius valet ad sanguinis fluxum: quiddam enim habet ponticitatis. Quæ si cum vino potui detur, crossos humores renum dissoluit, & lapides frangit. Plateatius. Malua domestica magis frigida est, & humiditatem habet sobtiliorem. Siluestris autem crescit altius, & altiora habet folia, & fit quasi frutex, hæc minus frigida est, & habet viscosam humiditatem, valet ad maturandum calida apostemata. Terantur enim folia maluæ cum axungia porcina recenti, & super tegulam calefacta superponā. Hæc etiam valet contra doritiem splenis & epatis. Fomentum ca aqua decoctionis eius factū circa pedes, valet ad sōnū ꝓuocādū in febrib. acutis. Contra tussim siccā etiam valet, & cōtra ethicā.

Iterum de eadem. *Cap. LXXXIX.*

COnstan. vbi supra. Malua est frigida in secūdo gradu. Quiddam caloris accidentaliter habet. ideoq; si in vino sit cocta, & cathaplasmetur, contra scroffulas, apostemata, tumoresque mamm illarum valet. Succus eius si cum vino bibatur, strangurią idest difficultatem mingendi dissoluit, & lapidem frangit. Schyrricę cōuenienter, intestina sanat vulnerata, si cum aceto coquatur, dolorem earundem mitigat. Diascorides. Malua vtilior est hortulua quam agrestis, sed cacostomacha est, ventremque mollit. Maximè autem eius virgulæ intestinis medentur ac vesicæ. Eius folia cruda cathaplasmata cum sale modico medentur ęgilopis, valent & apostematibus. Idem malua elixa, & oleo adiuncta cathaplasmatibus adhibita, acoras & furfures capitis tollit. Elixatura eius malactica est, ad duritiem intestinorum atque matricis & ani necessario supponitur. Folia eius cocta & imposita cū oleo modico, combustionibus & igni sacro. Item malua cum radicib. cocta in vasculo, venenosis potionibus subuenit, si frequenter bibatur, morsus phalangionis retemperat, lac mulierib. prouocat. Semen agrestis maluæ cum vino bibitum dolorē mitigat vesicæ. Actor. De althea, quæ est agrestis malua, iam dictum est in alio libro supra. Macer. Altheam maluæ speciem nullus negat esse. Altheamq; vocant illam quæ crescit in altum. Hanc ipsam dicunt euiscum, quasi visco, illius radix contacta madere videtur. Agrestisque soles a multis malua vocari. In mulsa coctus flos eius vulnera purgat. Vel si cum vino tritum florem superaddas. Spargere sic scrophas animque iuuare dolentem, Dicitur, hoc quoque modo conquassatis medicatur. Elixata prius radix adipiq; terendo, Addita porcino, therebintinęq; tumores Matricis curat reliquosque leuare dolores. Dicitur, illius neruos sic ipsa relaxat. Rompit vel spargit sic apostemata dura. Omnes has causas eliatura iuuabit. Si loca morborum foueantur sæpè tepentis. Ad dissenterias radicum coctio sumpta. Cum vino fluxum stringens compescit earum. Et pellit ardas hæc coctio sumpta secundas. Et prodest emoptoicis, lapidesque repellit. Vesicæq; solet variis succurrere morbis. Acri cum cinere iritum semen oliuo linito, deformes maculas hoc vngoine pelles. Cum posca potata pōt obstare venenis Elixata prius, cum melleq; trita replebit Vulnera quæ caua sunt si sint superaddita sæpè. Sic quæque duritias mollit leniatq; rigores. Decoctus oleo foliis factum cathaplasma. Quolius pestiferos morsos combustaque curat.

De Meconio. *Cap. XC.*

DIascorides. Meconium dictum est, quia flore ciceris caret. In locis cultis nascitur, Autumno colligitur, habet folia coriandro similia, diuisa, & oblonga, & aspera. Hasta est illi similis iunco, recta & longa cubiti vno, cum flore fenicco vel albo, similis ammoni agresti. Capitella quoque habet oblonga, ammone minora, semen ruffum, radicem oblongam, & subalbam, amaram, in modum digiti minoris crossam. Meconis tamē duo sunt genera, vnum hortinum, & aliod agreste. Virtus omnibus frigida est, folia eorum cathaplasmata tumores, & ignem sacrū extinguunt. Capitella elixa mixto melle spissata in coctura, vt electuarium data ad tussim & ad reumatismum faciunt, celiacis & addito succo hipoquistidę, & achaciæ maximè prosunt. Semen vero nigrum meconis tritum & cum vino bibitum, reumatismū ventris abstinet, ac mulierū fluxum. Idem acceptum, vt herbum vel heruum somnum præstat, tussim mitigat, fluxum ventris abstinet. Quod si plus bibitum fuerit litargicos facit, & occidit. Dolorem capitis cum oleo roseo compescit, fomento adhibitum. Aurium quoque dolorem cum oleo amigdalino, vel croco, vel myrrha curat infusū, sed & oui medio vitello, & croco mixto compescit dolorem, & tumorem oculorum. Ignem sacrum extinguit, & ad sanitatem vulnera perducit, podagris cum lacte mulieris, & croco subuenit, suppositum quoque vt collirium somnum facit. Mecon eraclis quem multi vocāt pardalion, aut agreste meconium, habet folia alba, & crossa flomo similia in medio secta, hastam & florem habet viridem. Semen minutū, & curuum sicut carui, & fęnugræcum. Radix eius est super terram longa, & nigra, cui cocte in aqua vt ad medium redeat, virtus est diuretica: epaticisque conuenit bibita. Nascitur in locis maritimis, & asperis. Semen eius ventrem purgat bibitum cum mulsa, folia eius & flores abstinent pascentia vulnera. Oleum miamen, & inonctum caligines detergit oculorum. Mecon aphrodis appellatur & heraclia, & habet hastam duorum palmorum longam, foliaque minuta stirneio similia. Semen album habet. Ipsaque herba omnis alba est, sed radix tenuis est. Semen eius in æstate quando minus est colligitur, & siccum reponitur. Quod acceptum cum mulsa vomitu stomachum purgat. Et hæc ipsa purgatio epylenticis medicatur.

De Melone. *Cap. XCI.*

COnstantinus in pantegni. Melones frigidi sunt in secundo gradu, & humidi, cito digestiui: quia colatiui vrinam prouocant. Impetiginem ac morpheam cutis inde lotæ mundificant, quod semen maximè facit, vt dicit Gal. in stomacho corrupto venenosos homores generant, sæpe vero multum comedentes diarriam patiuntur. Isaac in dietis particularibus. Melones frigidi sunt, & humidi in medio secundi gradus: horum quidam sunt rotundi, quidam longi, rotundi viscosiores sunt, & crossiores, & causa mundificationis eorum hæc est. Liquor enim eorum qui crossus atq; viscosus fuerat, in superficie natando, æqualiter se diffundit circa latera, longorum autem liquor: quia subtilis, & aquosus fuit, effluit, & inferius discurrit. Iccirco prolongantur. Quod huius rotunditatis testificatur, sapor enim rotundi aliquantulum vicinatur dulcedini, longus vero in sapore quasi aqua est, vnde longus est minus nociuus: parumque colatiuus mundificatiuus. Rotundus autem notabilior, & magis colatiuus, & vrinæ prouocatiuus, arenas & lapides expellit a vesica, & renibus, secundum quod testatur sapor ipsius: videmus & corpora ex eo fricata ab omni sordicie fieri munda, vtrique tamen ad corruptionem operantur, & in qualitatem humorum in stomacho existentium mutantur, siue sint colerici siue flegmatici, iccirco nocent stomacho. Neruos enim eius omnes mollificant. Eisque lubricitatem prestant. Quod si cibum in stomacho inuenerint, cum eo miscentur, & lubricitatis causa cibus digeritur, priusquam coquatur. Intestinis etiam rugitum faciunt & ventositatem, nonnunquam vomitum & abhominationem. Iccirco necesse est illos ante omnem cibum stomacho ab humoribus inanito comedi, & tunc obediunt digestiuæ virtuti, & bonis assimilantur chimis, licèt eorum conuersio flegmatica sit. Quibus ecōtra datis frigidi generātur humores, ac pessimi, fiuntque causa febrium maxime his, qui colerici sunt & naturaliter calidi. Quod fit propter conuersionis velocitatem, suique mutationem in colericum humorem. Semen melonis, & radix minus carne frigida sunt, sed cum desiccantur in fine secundi gradus sicca fiunt, ideoque plus carne colatiua sunt, semen eius vrinam prouocat, renes, ac vesicam ab arenis & lapidibus mundificat. Cortex melonis, si ex eius puluere os lauetur tollit fętorem eius. Radix eiusdem puluis bibitus irritat vomitum. Est apud saracenos genus melonis, cuius humiditas minor est cæteris. Frigidiores quoque calorem habentibus in stomacho febricitantibus conueniūt, & ardorem febrium repugnando exuoguunt.

De melongena. *Cap. XCII.*

IDem ibidem. Melongia vel melongena, est in secundo gradu calida & sicca. Quod testatur eius acumē & amaritudo & morsus quo inficit linguam, ideoque cito conuertitur in colericā vel coleram nigrā & adustā, vnde cutē corporis corrūpit: lentigineē, impetiginē, cancerum, elephātiam, duraq; ad dissoluendum apostemata gignit, & opilationes atque similia facit. Quæ vt minoris efficiatur nocumenti, conuenit vt findatur, & sale impleatur, deinde in aqua calida diu dimittatur, & postmodum etiam in aliam mittatur, & bis aut ter lauetur, vt omni nigredine careat aqua qua lauatur, deinde vero elixetur, & tunc aqua eiecta, cum carne pingui boum seu pecudum vel pecorum & similium coquatur. Qui aūt illam absque carne comedere desiderant, & cum oleo & aceto & obso maguro eam coquant. Auicē. in secundo can. Melongena est nota iuxta silium mesangæ, frigida est. Veruntamen in ea caliditas & siccitas in secundo gradu dominatur ꝑꝑ amaritudinem & acuitatem ipsius. Melācoliā & opilationes generat, superficiem corporis denigrat, & colorem cisinat. Antiqua ex ea mala est, recens vero sanior est. Quæ ex eis sunt paruæ, comedātur excorticatę. Et quidem ipse generant pannum & soda & cancros, & duritias, ac lepras, faciuntque moltiplicari tristitiam. Generat etiam emorroides, & epatis opilationes. Veruntamen si ex eius capitibus in vmbra siccatis, & contritis epithima fiat, emorroidibus cōfert. Et melongena quidem non habet ad soluendum vel stringēdum proportionem, sed cū in oleo coquitur soluit, & in aceto stringit.

De Menta. Cap. XCIII.

ISid. Menta est genus herbæ odoriferæ. Huius genera sunt sex. Agrestis, quam vulgo nepitam, vel nepetam vocant, est maior in virtute ac vehemens in calore. Palladius de agricultura lib. 9. In mense Februario mentam seri conuenit plantis, vel radicib. circa aquas, vel in humido loco. Plinius lib. 19. Ab æquinoctio verno menta seritur planta, vel si nondum germinat spongia. Minus hæc in humido gaudet, æstate viret, hieme flanescit. Genus eius siluestre mentastrum dicitur, & hoc vt vitis propagatur, vel si vniuersi rami serantur. Mentæ nomen suauitas odoris apud Græcos mutauit, cum alioquin minta vocaretur, vnde nomen declinauerant veteres nostri. Grata menta mensas odore percurrit in rusticis dapibus. Semel sata durat ætate diutine, pulegio congruit, cuius natura in coronarijs floresci t, hæc quoque seruantur simili genere, mentam dico pulegium ac nepitam in condimento sumpta. Idem lib. 20. Odor mentæ animum excitat, & sapor auiditatem in cibis. Ideoque in mammarum mixtura familiares ipse accessere, vt coire desierque lac non patiantur. Quare lectis potionibus additus, na huius coagulati potu strangulentur. Datur in aqua & mulso eadem vi resistere creditur & generationi cohibendo genitalia densari æquè maribus ac fœminis.

De Virtute ipsius in medicina. Cap. XCIIII.

IDem de eo lem. Menta sanguinem sistit, & purgationes fœminarum inhibet. Cum amilo ex aqua potum celiacorum impetus, & ex mulso vitia iocinerum, prodest in sorbitionem excreantibus sanguinem, vlcera in capite infantium mirè sanat. Arterias humidas siccat, & siccas astringit, pituitas corruptas in mulsa, & aqua purgat, singultus, & vomitiones sistit cum succo granati, vt Democritus monstrat. Recentis succus narium vitia spiritus subductos emendat, ipsaque trita coleram in aceto pota, illinitur & temporibus in dolore capitis, & iterum epiphoris, & omnibus in capite eruptionibus, sedisque vitijs. Idem contra scolopendras, & scorpiones marinos ac serpentes sumitur. Auribusque cum mulso instillatur. Aiunt & aridæ farinæ tribus digitis apprehensam, dolorem stomachi sedare, & animalia ventris expellere. Isaac. Menta calida est, & sicca in secundo gradu, habet ponticitatem, & aromaticum odorem, vnde stomachum confortat, appetitum irritat, abominationem de putridis humoribus amputat. Succus eius succo malorum granatorum commixtus, & cum aceto pomi citrini singultum sedat, & vomitum colericum, linguam etiam lenit asperam, si ex eo fricetur. Cathaplasmata super mammillas lacte tumidas omnem tumorem dissoluit. Esui assuefacta coitum suscitat. Platearius. Menta domestica, siue hortulana magis competit vsui medicinæ quàm aliæ, habet virtutem consumendi ex proprijs qualitatibus, & confortandi ex aromaticitate, contra fœtorem oris ex putredine gingiuarum & dentium abluitur os ex aceto decoctionis eius, & post ex puluere mentæ siccæ fricetur. Ex hac etiam fiunt remedia contra impedimentum appetitus factum ex superfluis humoribus in stomacho existentibus, contra vomitum factum ex debilitate virtutis contentiuæ, vel ex frigida causa. Contra syncopin, & debilitationem, contra iliacam passionem. Succus etiam cuiusdam mentæ datus, lumbricos interficit, auribus instillatus vermes necat. Constantinus in libro graduum. Menta stomachum confortat, os odoriferum reddit, digestionem adiuuat, abominationem & vomitum ex flegmate aufert, & bonam ructuationem generat. Succus eius bibitus valet stomatico singultui. Sæpe etiam comesta lumbricos occidit, & libidinem auget. Cathaplasmata super vlcera lac in eis coagulatum dissoluit. Succus eius cum modico melle mixtus auribusque distillatus, dolorem de frigiditate, & ventositate amputat, & dolorem capitis mitigat, lingue cum frondibus fricata, omnem amittit asperitatem. Cathaplasmata cum sale morsum sanat rabidi canis. Succus eius cum sapa potui datus prægnantibus facilem facit partum.

Idem de eodem. Cap. XCV.

DIascorides. Menta est herbe omnibus nota. Quæ virtutem habet termenticam, & xeranticam, & stipticam. Succus eius cum aceto bibitus, subuenit sanguinem reijcientibus, lumbricos extinguit, ventrem stimulat, singultiones tollit. Coleram, & nauseam compescit, cum succo maligranati acidæ accepta, & imposita cum polenta, spargit apostemata. Imposita vero fronti dolorem mitigat capitis, tumorem quoque mammarum tollit, addito sale morsibus opitulatur caninis. Succus eius cum mulsa dolorem aurium depellit, asperitatem linguæ distenit, lac coagulat, caseum a putredine tutum seruat. Condituris quoq; miscetur vtiliter, quoniam eustomachus est, odoris efficacia labentem recreat animum, & stomacho nil concupiscenti detrahit fastidium. In sorbitione ptisanæ sanguinem excreantibus propinatur optimè. Aridæ mentæ pulueris tribus digitis apprehensus, & cum aqua calida in potione datus oēm inimicam stomachi detergit. Eadem quoque res aīalia ventris interficit, contusa temporibus illinitur, in dolorem capitis stringit abundantiam sanguinis, & tumios vomitus. Hortolana verò humilior est, & ad libidinem excitandam mediocris, habet autem aliquid amaritudinis, per quod potata lumbricos occidit. Est & stiptica, ideoque sputum sanguinis reprimit, recens cum pusca bibita. Est iterum eius substantia leptomeres plus alijs. Est & ediosmus. i. menta agrestis habens folia asperiora & maiora, quæ oibus est brunosa & ad curam hominis inutilis. Macer. Vim calidā siccamque gradu fert menta secundo. Illius potu vix digestiua iuuatur. Confortat stomachum, vomitum quoque detinet hausta. Lumbricosque modo depellere fertur eodem. Diuersis morbis occurrit testiculorum. Si foueantur equa, qua mentæ cocta sit herba. Concretum soluit lac mammis addita trita. Instillata fugat cum melle dolorem. Asperitas linguæ fugatur sæpe fricatę. Haustaque cum sapa partum solet accelerare. Trita canis morsum superaddita cum sale curat. Hanc emoptoicis mixta succurrit aceto. Matrici succus si bibitur illius ante, Quam fiat coitus, mulier non concipit inde. Caseolos succus putrescere non sinit eius. Admixtus, vel si viridis superadditur herba.

De Mercuriale. Cap. XCVI.

PLatearius. Mercurialis, qui & linozostis calida, & humida herba est, competenter cocta cum carnibus crassis ad solutionem datur. Ex herbario Mercurialis semen habet fœmina in modum botri, masculus in ipsis ramis, vtraque pro olere accepta ventrem relaxat, decoctio earum potata, fella cum humore deducit. Tusa, & apposita tumores omnes spargit, & liuores tollit. Si quid in aurem introierit, succus eius stupefactus in aure stillatus eiiberat, valet etiam ad menstrua prouocandā, & ad oculorum vitia. Diascorides. Linozostis, siue parthenion aut herba mercurialis habet folia ocimo similia, & hastus sicut helsinę, ramulos autem breuiores, & manes cum furcis plurimis ac densis: fœmina quidem maior est, quæ & appellatur thilicon, semen habens quasi acinos, & quamplurimos. Masculus vero paruior est ac rotundus, ac velu ti binis testiculis paruis circa exordium natiuitatis ornatus. Capitella etiam habet minuta circa folia, sicut epithimum, semenque rotundum, vtrusque frutex elixus, & comestus ventrem mollit, & aius elixatura accepta humores aquosos deponit: folia fœminæ, vt dicitur bibita, fœminas generare faciunt, & folia masculi masculos similiter. Plin. lib. 25. Linozostis, siue parthenion a mercurio est inuentus. Ideoque apud Græcos hermupoan multi vocant, apud nos mercurialis vocatur. Duo sunt eius genera, videlicet masculus, & quæ efficacior est, fœmina, cubitali incedū caule ramoso in cacumine, ocimo angustioribus folijs, geniculis densis, cauis alarum multis, semine in oculis fœminæ copioso dependente, mari iuxta genicula stante rariore, ac breui, contortoque, fœminæ soluto, & candido, folia sunt maribus nigriora, fœminis candidiora. Radix prætenuis superuacue. Nascuntur in campestribus cultis. Mirum est, quod de vtroque proditur genere, vt mares gignantur hunc facere, vt fœminæ illam, hoc contingere, si succus a conceptu protinus in pesso babatur. Edantur & folia decocta ex oleo, vel sale, vel cruda ex aceto. Quidam decoquunt eam in nouo, fictili cum heliotropio, & duabus aut tribus spicis, donec decoquetur. Decoctum dari iubent, & herbam ipsam in cibo altero dies purgationis, mulieribus per triduum, quarto die a balneo coire eas. Has Hipocrates miris laudibus in mulierum vsus prædicauit, quas ad hunc modum adhuc nemo medicorum nouit. Ille vuluæ eas cum melle, vel rosaceo, vel lilio, vel irino, admouit, & ad eiendos menses ac secundinas, hoc idem præstare potu fotuqs dixit. Auribus surdis succum instillauit inunxitque cum vino veteri. Aluo folia imposuit, epiphoris, stranguriæ, ac vesicæ, decoctū eius cum mirra, & thure dedit. Aluo quidem soluendum, vel in febri decoquitur, quantum manus capit in duobus sextarijs equę ad dimidias, bibitur sale, & melle admixto, necnon cum vngula suis aut gallinacio decoctum salubrius. Purgationis causa putauere aliqui vtramque dandam, siue cum malua decoctum thoracem purgant, bilem detrahunt, sed stomachum lædunt.

De Mione & molochia. Cap. XCVII.

IDem lib. 20. Mion aliàs meu in Italia non seritur nisi a medicis, & his admodum paucis. Duo sunt genera. Nobilius vocant achamanticum tanquam ab Achamante inuentum, folium so simile, & eliquā bipedali caule, radicib. multis, & obnigris, quibusdā altissimis, hoc minus est rustium q̄ alterum, vrinam cit in aqua posti, radice trita, vel decocta, inflationes stomachi mirè discutit. Itemq; tormina, & vesicæ ac vuluæ vitia. Articulis cū melle valet. Infantib. cū apio illitū ventri vrinas mouet. Diasco. Molochiā Sextius niger, & alij stomacho arbitrant inutilē hanc mollīēdi etq; soluendi naturā Græco vocabulo credo esse sortitā. Nā a potu molochian. i. laxante nomen accepit: hæc in cibo sumpta prodest intraneis, vulnera recentia curari asseuerant eiusdem folijs. Eadem cum axungia veteri quassaturas fouet. Radix vnius cauliculi admota denti dolorem pellit. Eadem fęmori alligata mammarum cōpescit vitia. Galienus criminat eam, quod corpus minimè alat, sed cito lapsu per ventris meatum erumpat. Est autem agrestis fortiora

ris effectus, emplastris mollib. accõmodata. Quæ tñ pót & plagis recentibus subuenire, & vlcerum tabes admota siccare, hæc si in pñtia non erit, in eius vsum satiua succedit. Actor. Molochia vt althea siue bismalua, de qua.s.in alio membro dictum est supra.

De napo & napocaule. Cap. XCVIII.

ISidorus. Napus a similitudine rapæ vocatus est, nisi q folijs latior & radicis gustu subactior est. Nominis autem affinitas in vtrisque inde peoc~ ẽis, q vtrumque semen vicissim in alterum commutatur. Nam rapa (vt Emilianus ait) in alio solo per biennium mutatur in napum, in alio vero napus transit in rapam. Palladius libr. 8. In mense Iulio serendi sunt napi loco riguos rapa quoque solo putri, & soluto, nec spisso: locis humidis, & campis lætatur: sed napos in proprio sicco & tenui, ac deuexo & sabuloso melior nascitur. Loci proprietas vtrumque semen in alterum mutat. Nam rapæ mutantur in napos in alio per biennium sata, alia vero napus transit in rapam. Subactum solum stercoratum versatumque couquirunt, quod & ipsis segetibus prodesit, quæ anno eodem ibi seruntur. Iugero naporum quatuor sextarij sufficiunt, rapæ vero quinque sufficiunt. Et siquidem spissa videntur, aliqua interuellenda sunt, vt cætera roborentur. Plinius li. 18. Napis est acrimonia domita etiam coloribus picta. Horum genera græci duo prima fecere, masculinum fœminumque, & ea serendi modo ex eodẽ semine, densiore namque sata masculescere. Item in terra difficili, semen eo præstantius quo subtilius. Omnium vero species sunt tres. Quidam enim in latitudinem fundũtur, quidam in rotunditatem globantur. Tertiam vero speciẽ siluestrem appellauere, radice in longitudinem procurrente, raphani similitudine, folio anguloso & scabro, acri succo. Qui circa messem exceptus oculos purgat, & caligini medetur admixto lacte mulierum, frigore dulciora fieri existimantur & grandiora, tepore autem exeunt in folia. Diligentiores napum seri iubent quinto sulco, Rapam quarto, vtroque stercorato. Idem lib. 19. Naporum genera quinque fecerunt, Corintheum, cleonium, liothasium, boeticum, & quod per se viride dixerunt. Ex his Corinthcum in amplitudine adolescit, nuda fere radice. Solum enim hoc genus tendit in superna, non vt cætera in terram. Liothasium quidam appellant thracium frigorum patientissimum. Boeticum dulce est, rotunditate etiã breui notabile, nec vt cleonium prælongum. In totum autem cui tenuiora folia sunt, ipsi quoque sunt dulciores, quorum vero scabra & angulosa & horrida sunt, amariores. Est præterea genus siluestre, cuius folia similia sunt erucæ. Idem li. 20. Naporum duas differentias in medicina græci seruant, angulosis foliorum caulibus florentes, vnum quod bunion vocant, purgationibus fœminarum & vesicæ & vrinæ vtile, decoctum potum ex aqua mulsa, vel succi eius dragma. Semen eius tostum & tritum in aqua calida a ciatis quatuor, dissintericis prodest, sed si non lini semen vna bibatur, vrinam inhibet. Alterũ genus appellant buniada raphano & rapæ simile, præclari seminis contra venena, ob id & in antidotis eo vtuntur. Isidorus. Naupocaulis ex duobus oleribus nomen habet compositum, quia cum sit sapore napo similis, non in radicem sed in tyrsum conscendit vt caulis.

De nasturcio. Cap. XCIX.

ISidorus. Nasturcium a sapore nomen habet, eo q acrimonia sua nasum torquet. Palladius, lib. 5. In mense Ianuario nasturcium constat ex communi tempore ponendum esse, loco quali placebit, & cœlo. Fimum quippe non desiderat, humorem quamuis diligat, tamen deesse non curat. Si cum lactuca seratur, egregie nasci fertur. Pli. lib 19. Nasturcium accepit nomen a nasi tormento, & inde vigoris significatio prouerbio id nomen vsurpauit, veluti torporem excitantis, æstate vel hieme facillime sicut erucæ nascitur, & in Arabia miræ amplitudinis dicitur gigni. Idẽ li. 20. Nasturcium ventrem inhibet, animum exacuit. Duo sunt eius genera, vt diximus, vnum albius, quod aluum purgat, bilem detrahit in aqua potum. Cum lomento stimminis illitum & brassica opertum præclare medetur. Alterum est nigrius, quod capitis vitia purgat, visum clarificat, & mentes commotas sedat ex aceto sumptum, lyenem ex vino potum vel cum fico, tussim ex melle si a ieiuno summatur quotidie. Semen ex vino omnia intestinorum animalia expellit, efficacius addito mentastro, prodest etiam contra nilim & suspiria cum origano dulcique vino, pectoris autem doloribus in lacte caprino, panos cum pice discutit, corpori aculeos extrahit, & maculas, illitum ex aceto. Contra carcinomata adijcitur ouorum album. Ex lienibus illinitur cum aceto. Infantibus autem e melle. Sestius adijcit hoc serpentes fugari. Scorpionibus resistere, capitis dolorem sedare contritum, & alopicias emendare. Sinapi grauitatem aurium trito imposito auribus cum fico. Dentium dolores infuso in aures succo, furunculos concoquit cum fermento, carbunculos ad suppurationem producit ac rumpit, phagedenas vlcerum expurgat, cum melle, coxendicibus, & lumbis cum polenta ex aceto illinitur, itemque lychenis, & vnguibus scabris. Eius quippe natura est caustica, optimum autem babylonium est, siluestrique ad omnia prædicta effectus maior est. Hipocrates vbi supra. Nasturcium calidum est, corpora extenuat & vrinæ difficultatem facit. Platearius. Nasturcium calidum est & siccum in quarto gradu: huius semen præcipuè competit vsui medicinæ, valet contra paralisim. In litargia quoque prouocatur sternutatio ex eius puluere naribus apposito, valet & contra iliacam passionem, & contra vuæ relaxationem & contra stranguiriam. Razi in almansore. Nasturcium calidissimum est, stomachum & epar calefacit, vermes e ventre educit, pulmonem mundat, coeundi desiderium stimulat, asmati & crossiciæ splenis prodest, abortum facit. Appetitum vero iuuat, licèt inflammationem & capitis dolorem efficiat.

Iterum de eodem. Cap. C.

AVicenna. Nasturcium calidum & siccum est in tertio, virtus eius est similis virtuti synapis, & seminis raphani coniunctorum. Resolutiuum est & maturatiuum cum lenitate. putredinẽ vacuitatis ventris exiccat. Bibitum & linitum capillos cadentes retinet, apostematibus flegmaticis, & carbunculis in emplastro cum aqua & sale valet. Confert etiam scabiei vlcerosæ & impetigini, & ignem persicum eradicat. Idem valet mollificationi neruorum & schyaticæ, & asmati, & crossiciei splenis, & venenosorum vermium puncturæ. Conslã. vbi supra. Nasturcium est duplex, album & rubeum, vtrumque calidum & siccum in tertio gradu, pectus, & pulmonem de crosso flegmate mundificat, de quo trite quinque dragmæ alias tres, & cum calida aqua potatę ventrem soluunt, & vẽtositatem intestinorum propter colicam passionem dissoluunt. Assum propinatum ventrem & humidam constipat egestionem. Diascor. Nasturcium inquit lumbricos, & ascarides educit, tumidum splen dissoluit. Coitum augmẽtat & pustulas curat. De cuius apozimate capite loto viscosi humores, & putridi excidunntur, & sanguinem confortat, de quo domibus fumigatus reptilia fugantur. Tritum & potui datum morpheæ valet. Macer. Dicunt feruentes q habet nasturtia vires. Et siccas, aerem venerem ceu ruta coercet. Siccando semen, fuerit si sumpta frequenter. Fermento commixta recens hæc herba terendo. Antracas curat bona quæ plebs vlcera dicit. Si superaddatur vtraque furunculis ista. Emittit saniã, cum aqua dolor ipse recedit. Illius succus carnes retinere fluẽtes. Illitu asseritur dentisque leuare dolores. De qua parte dolens dens est, infusus in aurem. Fortius est herba, semen depellit abortum. Haustum cum vino, ventrisque animalia soluit. Et sic serpentes dicunt obstare venenis. Solus odor positi carbonibus effugat illos. Splen reprimis mixto si sæpe bibatur aceto. Herbam vel semen cũ polline iunge, & aceto. Hæc contrita simul schyatis superadde dolori. Vnde non modicum confirmat hoc medicamen. Lichenas succus purgat cum melle perfrictus. Si prurigo caput aut vlcera turbida sedant. Anseris admiscens adipi nasturcia trita. Sæpe vnge caput vitium pelletur vtrumque. Si coquis hanc herb. in capre cum lacte recenti. Illius aut samen, dolor angit pectora quisquis. Assumpto tepido potu sedabitur isto. Semen com tepida constitum pondere dragmæ. Et bibitum dicunt quod durum molliat aluum. Tussim compescit semen cum melle voratum.

De nepeta. Cap. CI.

ISidorus. Nepetam nostri vulgariter vocant, quam græci calamentum appellant. Ipsa est colocasia siue agrestis menta, quæ maior est virtute, ac vehemens in calore. Actor. De hac ergo iam dictum est in præcedenti libro sub calamenti nomine, & ẽt in hoc eodem libro supra sub nomine colocasiæ. Plinius libro vigesimo. Nepetę pulegioque societas est. In aqua decoctę ad tertias frigora discutiunt, mulierumque menstruis prosunt, & æstate calores sedant. Nepeta quoque vires contra serpentes habet, fumum enim ex ea nidoremque fugiunt, quam & substernere in metu obdormituris vtile est. Tusa egilopis imponitur, capitisque doloribus recẽs cum tertia parte panis aceto temperato illinitur. Succus eius instillatus naribus supinis profluuium sistit sanguinis. Idem radix cum miru semine in passo tepido gargarisata medetur anginis. Ex herbario. Nepeta calidissimæ virtutis vrinam cit, menstrua mouet. Hæc in puluerem redacta febricitantem sanat, in aqua calida sub accessione in potu data, valet iterum ad cõbusturas, & ad serpentis morsum. Macer. Herbam quam nepetam vulgari more vocamus. Hanc medici græco calamentum nomine dicunt. Sicca calensque sibi vis est & tertius illi Est in vtroque gradus, cum mulsa sicca repente Sumpta solet totum sudore resoluere corpus. Et oleo quæ sit decocta peruuge fricando. Illum venturę qui metuit frigora febris. Non frigus tantum, sed febres sæpe repellit. Ilis qui schyatim patitur coxę superadde. Contritam viridem fertur comburere pellem. Et sic humores siccando fugare dolores. Appositu potuque suo cito menstrua purgat. Et lepræ species, alephantiasis quæ vocatur. Et maior cunctis morbis hæc esse videtur. Vt maior cunctis elephas animalibus extat. Hunc in principio morbum potus calamenti Cum vino curat, humores extenuando. Serpentum morsus superaddita trita nocere Non sinit, & pellit cum vino sumpta ve

pta venena. Potus, & iniectus, lumbricos enecat eius Succus, & in membris vermes necat omnibus ipse. Si mel iungatur huic cum sale plus operatur. Si bibit hanc prægnans aut tritam subdit abortit. Purgat & ictericos cum vino purgat anhelos, Asmaticos medici quos greco nomine dicunt. Et iecoris morbos cum vino mitigat hausta. Hocque modo ventrem, lateris mitat illa dolorem. Atque cicatrices nigras superaddita trita. Hæc naturalis reddit purgando colori. Vino decoctę facit hoc melius cathaplasma. Compescit stomachum cum vino sumpta dolorem. Fumus de domibus serpentes effugat eius. Tullere singultum cum vino dicitur hausta. Hocque modo ventrem cohibet potata frequenter.

De ocimo. Cap. CII.

ISidorus. Ocimum nomen græcum est, & eius origo latinis incerta est Plin. li. 19. Eadem est ocimo natura ex parte, quæ & rutę, nisi q difficilius arescat, sed durata runcatur, non sine difficultate prouenientibus vlceribus. Itaque manibus munitis, id fiat, oleo ve defensis. Conscidunturque autem & eius folia, feruntur que fasciculis. Idem in li. 20. Ocimum Chrysippus grauiter increpuit, inutile dicens esse stomacho, & vrinæ, oculorum quoque claritati. Præterea insaniam facere ac litargicos, ac iocineris vitia, adeoque capras id aspernari. In hominibus quoque fugiendum censet. Addunt quidam tritum illud si operiatur lapide, scorpionem gignere, commanducatum & in sole positum vermes afferre. Alij vero si eo die feriatur quispiam a scorpione, qui ederit ocimum, sanari non posse. Quinimmo aliqua tradiuit ocimi manipulo cum 10. cancris marinis, vel fluuialibus trito conuenire ad eum scorpiones omnes proximo. Diodorus in emitericis et pediculos facere dicit ocimi cibum. Aetas secuta alacriter defendit. Nam id edere capras assent, nec minus, quàm mētam & rutam scorpionum terrestrium ictibus, marinorumque veneuis illud mederi, & hoc cū vino addito aceto exiguo. Vsu quoque compertum est deficientibus ex aceto odoratu salutarem esse, & ad multa medicinaliter prodesse. Diasco. Ocimum habet hastas duarum palmarum, quę videlicet hastę folliculos habeant similes iusquiamo, semen nigrum simile milau tico. Et virtus est calida, morsusque venenatos compescit cum vino bibita, schyaticis quoque maxime prodest, cum pipere ac mirta vel myrta. Radix est et tenuis, & inutilis. Palladius, li. 5. In mense Aprili ocimum seritur, citoque nasci dicitur, si statim vt satum est aqua calida perfundatur. Rem miram de ocimo. Martialis affirmat, q modo purpureos, modo albos flores parit, & si ex eo semine frequenter seratur, modo in serpillum, modo in sysimbriū mutetur. Idem in li. 12. In mēse quoque Octobri ocimum serit, qd & citius hoc tpe nasci ferē, si aceti imbre leniter infusum spargatur.

De virtute ipsius medicinali. Cap. CIII.

DIascorides. Ocimum cuius virtutis sit, penè inter medicos incerta est opinio. Nam qui Auctore Chrysippo ipsum criminantur, hęc eius vitia percensent, q stomacho sit inutilis, q oculos hebetet, q iecori obsistat, q insaniam faciat. Ideoq; genus huius herbæ captum ab insania nunquam omnino contingere. Adduntque præterea lapide contritum scorpiones gignere. Aphri quoque putant pediculos nutrire. Hoc etiam persuasum dicunt esse, q si quis eo die quo sumpserit ocimū, a scorpione feriatur, saluari non posse. Qui de opinione aduersa sunt, hæc falsa asserunt, immo prodest stomacho, quia inflationes eius dissoluit ructando. Ex aceto coctum & sumptum defluentem reprimit aluum. Semen eius tritum & haustum naribus sternutamenta cit. Attramento sutorio temperatum verrucas tollit. Ocimum vero multum comestum caligines oculis infert, ventremque mollit, & diureticum est, lac mulieribus prouocat, scorpij percussum mitigat. Cum vino bibitum dolores tollit oculorum, succus eius inunctus detergit oculorum caligines, reuma prohibet, semen eius bibitum maximè prodest melancolicis medetur dissurijs. Constan. vbi supra. Ocimi duo genera sunt, gariophilatum est calidum in primo, siccum in secundo, si tū in aqua frigida infundatur, & naribus applicetur, aquæ frigiditas per nares cum odore ducetur, ideoque infrigidat, vnde & quidam frigidum illum esse putāt. Eius sperma stipticum est, de quo cum bibitur egestio de calore facta constringitur, & membra confortantur. Aliā speciem quam vulgus citrinum vocat, Gal. tristia corda lętificantem notauit: est calida in primo gradu & sicca in eodem. Quod genus esui datum stomachum frigidum confortat & humidum, opilationem aperit cerebri, defectionem cordis amputat, vigilia, timorem, suspicionem cordisque tremorem quę p colerem nigram & vstam fiunt pellit. Plinius, vbi supra. Ocimum litargicis, & inflammatis valet, illitumque capitis doloribus, cum rosaceo vel mirteo vel aceto, & oculorum epiphoris impositum ex vino. Est etiam vtile stomacho, inflationes, & ructum facit ex aceto dissoluere sumptum. Aluum sistere impositum, vrinam ciere, sic & morbo regio & hydropicis prodesse, distillationes eo coli & stomachi inhiberi, valet etiam celiacis, & coctum dissentericis, aliquo & in tenasmo, & sanguinem excreantibus in vino, auribus cum adipe anserino est vtilissimum, præcipuè infantium. Semen eius tritum sternutamenta prouocat naribus haustum, distillationes quoque capitis illitum, vuluas purgat in cibo ex aceto. Verrucas mixto ætramento sutorio tollit, venerem denique stimulat, & ob hoc etiam equis asinisque ingeritur tempore admissuræ. Ocimu siluestri efficacior est vis ad eadem omnia, peculiaris ad vitia quæ vomitionibus crebris contrahuntur, bestiarum morsui radix in vino efficacissima est. Plates. Ocimum quod alio nomine dicitur basilicum est calidum & siccum, cuius est duplex maneries, gariophilatum & citrinum. Hæc herba ex aromaticitate virtutem habet confortandi ex qualitatibus, dissoluendi, consumendi, extergendi, mundificandi. aqua decoctionis eius datur cōtra sincopin, & cardiacam, ad idem quoque valet vinum in quo iacuerit ipsa per noctem, valet etiam contra tenasmon, & contra stomachi frigiditatem. Hipocrates vbi supra. Ocimum calidum est & inflammationē ventris commouet, eiusque semen melācolicis valde pdest.

De oleosileno & olisacro. Cap. CIIII.

ISidorus. Oleosilenon est apij species, sic dicta eo q sit mollior folio & caule tenero. Pli. li. 19. Oleosilenon vel oreoselinon est herba cicutę folijs, radice tenui, semine aneti, minutiore tñ. Idem, in li. 20. Oleosileno vel oreoselino vis est priuata contra araneas. Isidor. Olisacrum quoque est genus herbæ hortolanę, quæ (vt ait Hipocrates) calidæ est virtutis, & austeræ. In oleribus cocta stomacho est commoda. Eruca vero comesta multum calefacit, vesicam & vrinam mouet. Plinius, vbi supra. Olisacrū quod hyposelinum vocant, scorpionibus aduersatur, potoque semine torminibus intraneis medetur, vrinæ quoque difficultatibus prodest semē eius decoctum & ex mulso potum, canis rabiosi morsibus potum & illitum medetur, succus eius algentes calefacit potus. Diascorides. Olisacrum occurrit ictib. scorpionum, & morsui canis ex vino datum. De semine illius vber sermo est, in mulsa decoctum vrinæ difficultatibus medetur potatum. Eodem modo sanat ventris tormentum, ac cæterorum querelas intestinorum. Radix in vino decocta calculos expellit, & lateris lumborumque doloribus eadem potione succurrit. Succus algentibus propinatus calorem per membra diffundit. Ex herbario. Olisacrum vel hyposelino trita ex passo potui sumpta stranguiriam potenter emendat.

De olere. Cap. CV.

ISidorus. Olus ab alendo dictum est, eo quòd primum oleribus quondam alerentur homines, antequam fruges ederēt & carnes. Tantummodo enim oleribus alebantur & arborum pomis, sicut animalia herbis. Dicitur olus molle quoddam herbę hortolanæ genus. Actor. Olus itaque generaliter dicitur omnis herba præcipue hortolana, quę in cibum & alimentum hominis assumitur. Vnde Isidorus maluam & rapam napum & raphanum lactucam pastinacam ascaloniam cepam intubum allium vlpicum & similia deputat inter olera. Nihilominus tamen appropriato vocabulo dicitur olus herba quędā specialis hortolana, quæ vulgo caulis nominatur, siue brasica, de qua sub vtroque nomine iam in hoc eodem libro dictum est supra. Auicenna vbi supra. Olus alimenti quod est, in ipso secundum Diascoridem medicinæ virtus omnino non est, & est aquosum sicut atriplex, quod saporē non habet, & in hoc abundat plus omnibus oleribus. Est enim vehementioris humiditatis, quàm lactuca & quàm cucurbita. Nutrimentum eius paucum est, eius penetratio non est velox, eo q penitus nitrositate priuatum est. Teste Galieno frigidum & humidum est in secūdo. Ex eo fit emplastrum calidis apostematibus, & eius radix melinis vlceribus, succus eius cum oleo rosaceo confert soda ex adustione solis accidenti. Confert etiam tussi calidę propriè decoctum cum oleo amigdalino & aqua dulcis granati.

De origano Cap. CVI.

ISido. Origanum dicitur, quod Latinè interpretatur colena, eo quod vinum coloret infusa. Hæc herba est calida, deducit & flegma & inungitur. Plinius li. 19. Ægyptium Origanum tantum præfertur, peregrinum sane & lepidum, serimtur semine, deinde cum fructificauerit iuxta terram præscinditur, itemque runcatur ac stercoratur per biennium. Hic postmodum eiusdem fructibus vtitur si non sequentia hiemis ingrauat, quoniam impatientissimum est frigorum, exit & in cubitalem altitudinem folijs laurinis, sed mollibus, vsusque eius non sine lacte. Idem li. 21. Origano in coronamentis vsus est, alterius enim nullum semen, & id creti cum vocatur, cui odor est. Diasco. Origanum est omnibus notum. Huius species sunt tres. Prima nominatur heracleotica habens folia in similitudinem isopi velut scilla vmbraculu cum semine in summitate virgarum non frequenti vel denso. Altera vero gurchis est appellata, isopo similis, sed albior folijs cum semine iugi ac denso, coronarum vice pēdentium. Tertia denique agrestis appellatur panaces, vel asclepias, vel cunilia, sicut posuit Mander. hæc virgis est bipalmis tenuis cum vmbraculo, aneto similis, & floribus albis, cum radice tenui. Primam virgam habet decliuam, super quam semen habet non spissum gustu subamarum. Palladius de agricultura li. 10. In mense Septembri circa equinoctium

ferendum

serendum est Origanum, stercorari atq; rigari amplectitur, donec conualescat, & aspera loca saxosaque amat.

De medicinali virtute origani. Cap. CVII.

PLinius, li. 20. Origanum quod in sapore cunilam æmulatur. Habet plura genera in medicina. Vnum appellatur onitin vel prasion, non dissimili isopo, priuatim vsus eius contra stomachi torsiones, & cruditates in aqua tepida. Contra araneas autem & scorpiones valet in albo vino, luxata & incussa in aceto & oleo & lana. Tragoriganon vero similis est siluestri serpillo, vrinã cit, tumores discutit, Contra viscum a vipera ictum in potu efficacissimum stomacho acida ructanti & præcordijs. Tussientibus quoque cum melle datur, & pleureticis. Heraclium autem habet tria genera, sicut videlicet in alio libro dictum est supra. Diasco. Origano virtus est calida, & eius elixatura morsibus, venenatis occurrit, cum vino data, bibita quoque cum dulcore præstat effectum aconitum gypsumve bibentibus, & prodest conquassationibus, omnibusque doloribus hydropicis medetur, maxime comesta cucumere. Bibita cum mulsa nigram colerã per ventrem deponit, menstruis imperat, & sicut electuarium cum melle datum pruriginem corporis, & acoras omnẽque maculam extergit. Aqua ipsius ictericis in balneo bibita medetur. Succus eius bibitus viridis tumorem faucium & vuæ tollit. Idem oris vulnera curat, & cum oleo irino succus eius in naribus missus sanguinem prouocat. Cum lacte infusa prohibet aurium dolorem, & prouocat nauseam. Si cũ ea cepulas, & ros syriacum in æneo vase diebus canicularibus in sole coquas, & stratum supponas, animalia omnia nociua non permittit adesse. Idem tussiculam & scabiem, & pruritum, & arcuatum morbum, & longi temporis in fœmininis purgationibus abstinentiam, potui data vel cathaplasma inde posita, vel sessionibus modesta facit optime. Origano græci tria nomina posuerunt, ex quibus vnum tragoriganum vocauerunt, qui maioris efficaciæ sentitur in ratione medicinæ. Hoc ex albo vino tritũ, & in potione sumptum venenis resistit scorpionum & aranearum. Cruditatem discutit, stomachi morsum ex aqua calida datum lenit. Cum oleo & aceto tritum, & succida lana collectum, luxatis, & contusis partibus prodest. Idem vires habet excalefactorias, & relaxantes, ac nimium desiccantes, participans aliquid stipticæ virtutis, propter quod suspitiosis, & tussientibus prodest. Serpentes quoque fugat, bilem detrahit, ventrem vel Venerem temperat, vrinam & menstrua ꝑ calefactoriam & extenuatoriam virtutem prouocat. Auic. Origanum est in potentia sicut syrupus alhasta, & quod ex eo fortius existit, est siluestre. In secundo gradu est calidum & siccum, resolutiuum, subtiliatiuum, vehementis est abstersionis, & in ipso est acuitas propter id quod est in ipso virtutis adurentis. Bonum est concauationi dentium, & cõfert doloribus ancharum, masticatur & sedat dẽtis dolorem Sanatque gingiuarũ fluxum ꝑ virtutem suam adurentem. Oleum eius confert pectori ac pulmoni, stomacho & epati, prouocat vtrumque. Extrahit vermes, & ascarides.

Iterum de eodem. Cap. CVIII.

COnstan. vbi supra. Origanum duplex est, domesticum videlicet & siluestre, vtrumque calida & sicca, in tertio gradu, silnestre tamen calidius est, vrinam & menstrua prouocat, ventositatem & rugitum stomachi & intestinorum expellit, & maxime si sunt ex crossis humoribus aut indigestis, lumbricos, & Ascarides occidit & expellit, si ex eius apozimate potetur. Masticatum dolorem dentium mitigat, stomachum & epar & pulmonem de crossis humoribus mundat, cum ficubus siccis mãducatum sudorem prouocat, Corpore ex eius apozimate loto scabiem & ictericiam sanat. Rursus visum propter flegma obscuratum clarificat. Succus eius cum lacte mulieris auribus distillatus dolorem mitigat. Plateartus. Origanum calidum est & siccum in tertio gradu. Est Origanum siluestre quod latiora habet folia, & fortius operatur, & est domesticum quod in hortis reperitur, & minuta habet folia, suauiusque operatur, quod in medicinis ponitur. In tempore productionis florum colligitur, & cum floribus in vmbra suspẽditur & exiccatur, per annum seruatur: folia cum floribus abiectis stipitibus in medicinis ponũtur, virtutem habet dissoluendi, attrahendi, relaxandi, consumendi, valet etiam contra frigidum reuma. Vinum decoctionis eius gargarizatum gingiuarum & faucium humiditatem consumit, fasciculi formati ex herba decocti in vino & suppositi renibus soluunt stranguriam & dissuriam. Ex herbario. Origanum nascitur in locis cultis inter vepres & fructices, valet contra tussim. Macer. Origani vires calidæ siccæque leguntur. Tertius huic in vtroque gradu conceditur esse. Illius in vino curat decoctio sumpta, Quosuis pestiferos morsus si sæpè bibatur. Cum mulsa sumptum prodest aconita bibenti, Sic multis alijs potest obstare venenis. Conquassata iuuat mansum vel sæpius haustum. Hydropicos reprimit bibitum, siccatque tumores. Cum mulsa bibitum coleram deponere nigram Dicitur, oxisaht fuerit si podere tritum, Menstrua deducit bibitum vel si superaddas Tritum, vel cocta mulier si se fouet herba. Illius puluis tussim cum melle repellit. Pruritus, acoras, maculas, cutis effugat omnes. In quo decoquitur, si sæpius amne lauentur. In lauacris iuuat ictericos, hæc coctio sumpta. Succus prædictæ viridis si sumitur herbæ, Vuas, & fauces curat siccando tumentes. Oris vulneribus medicabitur ore retentus. Naribus infusus irino mixtus oliuo. In vitium capitis cogit manare cruorem. Auribus infusus sedat cum lacte dolorẽ. His succus mixtus capitis, vel rosiriaco. Ponitur ad solem tunc quando sirius ardet. Sicque quaterdenis feruebis meridiebus. Si supponatur lecto confectio talis, Effugat, vt dicunt, animalia cuncta nociua. His quibus ex aliquo vitio digestio tarda. Euenit ex vino prodest si sumitur albo. Cum calida morsus stomachi lenire probatum. Illius succum oleo mixto vel aceto, Succida lana bibat, vel sic superaddita membris Luxatis, & contusis multum iuuat illa. Prouocat vrinam lumbricos reijcit haustum. Dẽte diu tritum inde solet fugare dolorẽ. Omnia potatus succus iuuat interiora. Eiua cum succo si carica trita bibatur. Sudorem poris producere fertur apertis. Appositus succus eius cũ polline farris, Auris sæpe grauem pellit reprimitque dolorem.

De papauere. Cap. CIX.

ISidorus, Papauer est herba somnifera. Soporem enim facit languentibus succus eius Alia quidem est visualis, alia agrestis, ex qua fluit succus quem opion appellant. Pli. lib. 19. Sunt quidam aliorum satus comitantia, vt papauer, namque cum brasica seritur ac portulaca & eruca cum lactuca. Papaueris satiui tria sunt genera, vnum videlicet candidum, cuius semen tostum in secũda mensa cum melle apud antiquos edebamr, hoc & panis rustici crusta inspargitur affuso ouo inhærens, vbi inferiorem crustam apio, githque cereali sapore condiunt. Alterũ vero genus papaueris nigrum dicitur, cuius scapo inciso lacteus succus exprimitur. Tertium genus chiam vocant græci, erraticum autem nostri. Sponte q̃dem, sed maturius cum ordeo maxime nascitur, erucæ simile, cubitali altitudine, flore ruffo protinusque deciduo, vnde & nomen a græcis accepit. Fuisse autẽ in honore semper apud Romanos, Tarquinius superbus est inditio, qui legatis a filio missis, decutiendo papauera in horto sanguinarium illud dedit responsum, hac facti ambage reddidit. Rursus alio comitatu æquinoctio autumni seruntur coriandrum anetum attriplex &c. Auicenna in 2. canon. Papaueris sunt species hortolana & campestris, & similiter est nigrum papauer, & species cornuti quod est marinũ, cuius fructus est curuus, & est species spumosi eradiensis, Quod melius, & sanius est, album est, hortolanum frigidum & siccum in secũdo, nigrum in tertio, & dicitur ꝙ vsque ad quartum. Papaueris species sunt infrigidatiuæ, & non est in ipsis multa conglutinatio. Nigrum est incrossatiuum & exiccatiuum. Marinum autem cornutum, cuius fructus est curuatus instar cornuum taurinorum, est vehementer abstersiuum & incisiuum. Palladius. In mẽse Septembri papauer seritur locis siccis, & calidis, seminarique põt & cum oleribus. Fertur aũt vtilius prouenire vbi virgæ sarmentaque combusta sunt.

De medicinali operatione papaueris. Cap. CX.

PLatearius. Papauer album est & frigidum & humidum, nigrum vero frigidum & siccum, magisque mortificat. Semen eius collectum decem annis seruatur. In medicinis ponitur cum determinatione, habet autẽ virtutem somnum inducendi, leniendi, & mundificandi. Contra calida apostemata in principio & calefactionem epatis, semen papaueris, vel etiam herba ipsa contrita cum oleo rosco conficitur ac superponitur. Pli. lib. 20. Papaueris satiui albi calix ipse tritus somni causa bibitur, semen autem elephantijs medetur. E nigro papauere sopor gignitur. Eiusque succus lana excipitur, de quo scilicet inferius dicetur, folijs ipsis vtuntur ad ignes sacros, & ad vulnera ex aceto. Nigrum celiacis datur in vino, satiuum omne magis rotundat capita, siluestre longũ ac pusillũ, & ad omnes effectus valentius, decoquitur, & bibitur contra vigilias. Eademque aqua fouent ora. Optimum est in siccis, & vbi raro pluit. Cum capita ipsa & folia decoquuntur, succus opio multum ignauior meconium vocatur. Diasco. Papaueris capita foliaque decocta meconium faciunt medicamentum contra vitia corporis, quæ medio rigore sunt sananda, succus eius cum rosaceo mixtus dolorem aurium mitigat, folia decocta & cum rosaceo trita morbis articularibus illiniuntur. Aqua in qua papauerum capita decocta sunt, foueri prodest vigiliæ morbo laborantibus, & iterum ex epithora lippientibus, semen cum melle tritum nõ modicum tumentibus præstat auxilium. Cortex cauliculorum contusus, & in puluerem redactus, mellique permixtus, sordidis vtiliter imponitur vlceribus. Est et aũ siluestre papauer capitis modici & fruticis non ita elati, qui miro modo sanat fauces in tumore positas, & arterias asperatas, fitque medicamem ex eo, quód opion medici vocant Auctore Chrysippo. Auicenn. Flos papaueris campestris mundificat vestigia vlcerum in oculis animalium. Liniuntur autẽ super herisipillam species papauerum, præter marinum, folia cornuti ad vlcera sordida valent, & carnem additam propter abstersionem suam corrodunt, & escaras eradicant. Similiter flos eius,

eius, qui propter superfluitatē abstersionis suæ non est conueniēs manifestis vlceribus. Ex campestri fit emplastrum super vlcera, & eradicat ea, linitur super podagram cum lacte. Eiusque radix in aqua decocta donec consumatur medietas, in potu confert schyaticę. Papauer facit somnum, & propriè nigrum, quod est stupefactiuum, & prohibet catarrum. Cum ergo vigilias habentis fronti emplastrum ex eo superponitur, iuuatur inde, & similiter cū eius decoctio embrocatur. Et cum ex spumoso fit vomitus. Ipso in mel licrate biblto epilentici iuuantur. Oleum eius cum oleo rosarū est conuenien soda, cum ex eo caput inungitur. Eiusque decoctio distillata in aurem læsam sedat eius dolorem. Confert tussi calidæ, & ad pectus fluxibus ex sputo sanguinis. Semen nigri mundificat pectus. Corticis autem manifestior dispositionum est, quod adiuuat ad spuendum. Et in eius semine totum est mundificatio. Confert iterū papauer humiditatibus stomachi. Radix marini in aqua decocta donec medietur, confert epatis ægritudinibus. Semen spumosi vomere facit. Album & nigrum trita in potu cum vino nigro & pontico data sedant fluxum antiquum. Natura quidem eius non est vacua a virtute solutiua. Ex eius vehementi decoctione factum clystere confert dissinterię. Semen spumosi flegma soluit, & humorem crudum.

Iterum de eodem. Cap. CXI.

CONsta. vbi supra. Papauer calida, & sicca, in primo gradu est. Succus eius in oleo myrtino mixtus capillos denigrat & confortat. Collirium ex eo factum, pannum oculorum mundificat. Radix eius masticata humores capitis per nares purgat. Succus propinatus venas mundificat, morpheam curat, vrinā & menstrua accelerat. Cum sapa coctus, & oculis cathaplasmatus apostema dissoluit, pustulas in eis natas sanat, visumque clarificat. Macer. Dicunt vim gelidam siccamque papaueris esse. Tres illi tribuunt species flos vnius albus, Alterius roseus, rubeus pallensve minoris Flos est, hunc vulgo dicunt agreste papauer. Cunctis nobilior est cui flos nascitur albus. Ex eius teneris opium faciunt capitellis. Inscisa leuiter summa cute lacque inde Effluit, excipiunt concleis sumptūque reseruant. Antidotis multum aptum varijsque medelis. Sunt qui contundunt cum lacte sua capitella. De quibus expressum siccant cum sole liquorem. Post primū siccus vires habet ille secundas. De specie vero, roseos quam gignere flores Dixi, conficiunt oleum de semine tunso. Non modicum gustu iucundum somnife rumque. Tertia cui flos est rubeus semenque nigellum. Præstat si bibitur reliquarum more soporem. Elixatura tepida cupida cuiuslibet harum. Æger si foueat faciem, vel si bibat illam. Optatum capiet, nisi sit mors proxima somnum. Sperma niger bibitum cum vino stringere ventrem Dicitur, hocque modo fluxus inhibet muliebres. Somnum dat bibitum, tussim compescit iniquam. Pondere denarij debent hæc semina sumi. Nam plus litargum vel mortem sæpius infert. De folijs eius tritis factum cathaplasma. Eximię fauces dicunt curare tumentes. Quoque vocant sacros extinguere dicitur ignes. Frigore vel cantu potuve ciboue vel æstu. Aspera si fuerit vocalis reddita vena. Apposito tali fiet medicamine lenis. Candida meconij species, sic nempe vocari, Græcorum lingua, dicuntque quodcūque papauer. Longe nobilior est vtiliorque duabus. Tunc cum lacte fluunt capitella papaueris huius. Læta coquatur aqua, cui sit pars tertia mellis Addita, cuncta coquas donec decoctio spissa. Sit quasi mel, varios sic conseruetur in vsus. Sumpta facit somnum, tussim fugat, abstinet aluum. Vocalis venæ bene temmatismata siccat. Eiusdē tene ris opium factum capitellis. Sicut iam docui, roseo miscebis oliuo. Vnge caput mixtis sedabitur his dolor omnis. Et solet hoc vnguen somni præstare quietē. Prædictis admisce croci redolentia fila. Auris curabis hoc infundēdo dolorem. Hoc modo femineo cū lacte costoque subacto. Vnguendo calidam poteris sedare podagram. Ano suppositum solet hoc adducere somnum. Istud idem solo præstare putatur odore.

De pastinaca. Cap. CXII.

ISidorus. Pastinaca dicitur, eo ꝙ radix eius sit præcipuus hominis pastus. Est enim odoratu iucūda cibo delectabilis. Palladius lib. 3. Pastinaca vere seritur primo, semine ponitur & plantis loco pingui & soluto altius pastinato. Raraque statuenda est vt robur accipiat Plinius lib. 19. Lignosiora sunt hortulana quædam a nobis posita in cartilaginū genere, mirumque saporis vehementiam omnibus inesse. Ex his vnū est genus pastinacæ, sed agreste quod prouenit sponte, schaphylinos græce dicitur. Altera vero seritur radice vel semine primo vere vel autumno. Vt placet Igino, Februario, Augusto, Septembri, Octobri, solo quam altissime resosso, vtilis esse incipit annicula. vtilior bima, gratior autumno patinisque maxime, & sic quoque virtus ei est intractabilis. Inest ei sicut & syseri neruus longitudine maiori duntaxat anniculæ, quæ in decoctis extrahitur, amaritudinis tamen magna relicta parte, quæ mulso in cibis temperata etiam in gratiam vertitut. Idem in libr. 20. Semen pastinacæ contritum in vino potatum tumentē aluum & suffocationes doloresque mulierum lenit intantum, vt vuluas corrigat. Illarum quoque passionibus ventris earum prodest, vitisque prodest cum panis pottione equa tritum, & contra ventris dolores cum vino potatum vrinam pellit. Et phagedenas sistit vlcerum recens, cum melle impositum. Radicem eius Dieuces dari iubet ex aqua mulsa contra iocineris aut lienis, iliū, lumborum, ac renum vitia. Cleophantus, & dissentericis veteribus. Philistion in lacte coquit & ad strangurriam dat vticijs. 4. Etiam ex aqua hydropicis, & pleureticis comitialibus, & opisthotonicis: habentes eam negantur a serpentibus feriri, vel qui ante gustauerunt non lædi, percussis cum axungia imponitur, folia contra cruditates māduntur Orpheus amatorium inesse dixit ei, fortasse quoniam Venerem hoc cibo certum est stimulari. Ideoque conceptus aliqui prodiderunt adiuuari. Ad reliqua pollet satiua, magisque in petrosis nata. Semen satiuæ contra scorpionum ictus ex vino medetur, eiusque radice circumscalpti dentes dolore liberantur. Diasco Pastinacæ vis omnis in radice & semine constituta est. Aqua mulsa in qua radix decocta & potui data iocineris, & lienis, querelis, lumborum ac renum vitia compescit. Dissentericis quoque vetustis vtilis est. Idem radix in lacte decocta & potui data pleureticis medetur, eadem alligata collo tumorem testium sedat. Negant etiam a serpentibus feriri qui pastinacam secum tulerint, vel ante gustauerint, hæc in cibo copiosius sumpta ventrem stimulat. Dentes eius radice circundati creduntur a doloribus releuari, semen ex vino datum tumentem aluum fœminarum, & suffocatione matrices præclusas soluit. Idem cum melle tritum cancer atis vlceribus imponitur. Macer. Est pastinacæ virtus in semine tantum. Vel radice sua musta si decoquis eius. Radicem multum proderit decoctio eius. Si potanda datur splenis iecorisque querelis. Lumborumque leuat eadem potata dolorem. Has si lacte coquas decoctio sumpta, Asmaticos curat veteres ventresque fluentes. Radix illius colo suspensa tumores. Vt quidam dicunt, compescit testiculorum. Qui pastinacam fert aut qui vescitur illa. Dicitur a nullo serpentum posse noceri. Accendit Venerem si large sumitur illa. Si circumscalpis dentes radicibus eius. Dicunt ingenti dolore persæpe leuari. Ex vino pastinacæ si sperma bibatur. Compescit diros quos scorpius intulit ictus. Sic quoque fœminei ventris curare tumorem. Dicunt, quo mulier quasi pgnās esse vī. Appositum cancris tritum cum melle medetur. Qd pastū tribuat est pastinaca vocata. Nāque cibū nullæ radices dāt meliorē.

De pepone. Cap. CXIII.

LApias. Pepones crescunt in similitudine curcubitæ, frigidi sunt, difficilè digeruntur. Pli. li. 19 Cucumeres, cum magnitudine excesserint pepones vocantur. Mirè oleum oderunt, nec minus aquas diligunt desecti quoque ad eas modicè distantes arrepunt, aut si quid obstet vel si pendeant curuātur. Idque vel vna nocte deprehendetur, si vas cum aqua subijciatur a quatuor digitorum interuallo ante posterū diem descendentibus, ac si oleum eodem modo sit in hamos curuatis. Idem in fistula flore dimisso mira longitudine crescūt. Noua eorum forma prouenit in Campania mali cotonij effigie. Forte primo natum ita audio vnum, mox semine ex illo genus factum, melopepones vocāt, ne hi pendent, sed humi tantum iacent & rotundantur. Mirum in his, & præter figuram coloremque & odorem, ꝙ maturitatem adepti quamquam non pendentes statim a pediculo recedunt. Columella comeutum suum tradit, vt anno toto contingant. Fruticem rubi quam vastissimum in apricum locum transferre, ac rescidete duorum digitorum relicta stirpe circa æquinoctium vernum, ita in medulla rubi cucumeris inserito semine, terra minuta, fimoq; circuaggeratas radices frigori resistere. Idem libro 20. Pepones maxime in cibo refrigerant & emolliunt aluum. Caro eorum epiphoris oculorum aut doloribus imponitur. Contra vomitiones siccantur & in farina tusa, dantur in aqua mulsa quatuor obolis, ita vt qui biberit quingentos post ea passus ambulet. Cortex quoque vomitionem mouet, faciem purgat, hoc & folia cuiuscunque satiui illita cum vino canis morsus hos coctos deraso cortice ex oleo aceto & melle iucundiores esse certum est. Diasco. Peponis quidem vsus gratior est, sed difficile coquitur propter naturalem rigorem. Et ideo nonnulli cum aceto sumunt pulegium miscentes, quo nociuua vis frigoris temperetur. Item pepo in cibo lenior est, quia detracta cute & abiecto semine vsui datur. Stomachi compescit ardorem, aluum lenit & mollit. Coctus ex aqua cum oleo aceto & melle iucundissimæ sumitur Cato eius impo sita fronti dolorem oculorum miro modo mitigat, vlcera in modum faui concreta trita eius radice pelluntur. Cortici eius assignatur, vt maculas ex facie detrahat. Semen in puluere versum lo mentoque permixtum niridiorem feminis cutem præstat.

De Petroselino. Cap. CXIIII.

ISidorus. Petroselinon dicitur, eo ꝙ apio sit similis, & nascatur in petris montibusque præruptis, quod nos dicere possumus petrapium. Selinon enim græce apium dicitur. Sed est summum ac probabile Macedonicum, gustu suaue, & odore aromatico.

Platearius.

Plateatius. Petroselinum est in tertio gradu calidum & siccum. Est autem duplex, s. domesticum & agreste, cuius semen maxime competit usui medicinæ. Contra easdem causas, & eodem modo ualet quo praecedentium, & competens fit de domestico similiter. Herbaque ipsa ibidem posita digestionem confortat, & uentositatem excludit. Plinius li. 20. Petroselinon appellat quoddam apij genus, quod in saxis natum ad uomicas coeleatibus binis cum succo marrubij ad cyathum & aquæ calidæ tribus cyatis præcipuum Diascor. Petroselinon in Macedonia nascitur in rupes, vel in speluncis. Semen eius est minutū, aneto simile, odoratum, & insidum, & aromaticum, uirtus est illi diuretica. Menstruis imperat, urinam abundanter prouocat, maxime cum uino datum, inflationes stomachi & coli compescit desiccando otiosis, & calefaciendo, tortionibus quoque subuenit. Diureticis etiam miscetur antidotis. Constan. vbi supra. Petroselinum dicunt apij genus, quod calidum & siccum est in fine tertij gradus: unde Gal. Petroselinum inquit cathaplasmatum pustulis, aut morphææ vel scabiei ea mirè mundat. Semen eius urinam & menstrua prouocat, uentositatem & inflationem dissoluit, ualet hydropicis, & periodicis febribus, dolorem renum & uesicæ amputat, epar mundificat, opilationem aperit, maxime si fuerit in renibus, uentositatem colicæ passionis dissoluit, nulu suppositum mēstrua prouocat, & secundinam & mortuum fœtum expellit. Isaac ubi supra. Petroselinum calidum & siccū est in fine tertij gradus. Ideoque diureticum est inseidens, vrinam, & menstrua prouocans, ac uentositatem dissoluens, & inflationem. Cathaplasmatum super pustulas, scabiem ac morpheam miro modo mundificat, vnde fit hydropicis iuuatiuum, & periodicam febrem patientibus. Renum dolorem ac vesicæ placat, quia corporis poros aperit, viasque ratificat, & humores extenuando cum sorde & vrina proijcit, epar & vulnera mundificat, & opilationes eorum aperit, secundinam & fœtum mortuum expellit. Quo etiam potui dato mundificat fœtus a crollis humoribus.

De pipere aquæ ac piperite. Cap. CXV.

Avicenna in 2. canon. Piper aquæ est herba vt olus, nascens in aqua, sapori piperis in gustu suo propinqua, sed non est ei piperis acuitas. Itaque calefacit sufficienter, sed minus, quàm piper. Plinius lib. 20. Piperitis, quam siliquastrum appellamus, contra morbos comitiales bibitur, castore taliter demonstrante: est quidem caule rubro & longo, densis geniculis lauri folijs, semine albo ac tenui, gustu piperis. Est autem utilis gingiuis, ac dentibus, oris suauitati ac ructibus.

De porro & eiusdem cultura. Cap. CXVI.

Isidorus. Porrus est olus, cuius duo sunt genera, videlicet sectilis & capitatus. Plinius li. 11. Porro sectiuo nuper dedit auctoritatem princeps Nero, vocis gratia ex oleo mensibus æstatis omnibus diebus, nulloque alio ac ne pane quidem vescendo. Seritur autem semine ab equinoctio autumno. Si sectiuum facere libuerit, densius in eadem area seratur, donec deficiat, semperque stercoratur. Si nutriatur in capita antequam secetur, cum increuerit in aliam aream transferatur summis folijs leniter recisis, ante medullam, & capitibus retractis, tunicisque exremis. Antiqua silice vel tegula subiecta dilatabant capita, hoc idem de bulbis. Nunc autem sarculo leuiter conuellunt radices, vt delumbatæ alant neque distrahāt. Cum autem porrus fimo lætoque solo gaudeat, rigua odit, & tamen proprietate quadam soli confiat. Sectiui duo sunt genera. Vnum quidem herbaceum folio euidentibus eius incisuris, quo vtuntur medicamentarij. Alterum genus est folijs suauioris atque rotūdioris leuioribusque incisuris. Fama est, Melam æquestris ordinis reū ex procuratione a Tyberio Principe accersitum, in summa desperatione porri succo ad trium denariorum argenteorum pondus hausto confestim sine cruciatu expirasse. Ampliorem modum negant esse noxium. Palladius, li. 4. In mense Februario conuenit porrum serere. Quem si sectilem velis, post duos menses, quā satus est, poteris desecare, manentem in areis suis. Quamuis asserit Columella etiam sectiuum diutius duraturum, meliorem que si transferatur. Et quotiens secabitur aqua iuuetur & stercore, si capitatum facere velis quod vere feceris, Octobri mense transferre debebis. Serendus est loco læto & maxime campestri, area plana, pastinata alte & diu subacta & stercorata si sectiuum velis spissius, Si capitatum rarius feres, sarculo frequentandus est, & herbis liberandus. Cum digiti crassitudinem habuerit a media parte præcisis folijs, & truncatis radicibus, transferatur oblitus fimo liquido quaternis vel quintis digitis separetur rigeturque, mox dicē comprehendendus, & alternandus est sarculo, vt suspensus a terra quod spacij subter inuenerit capitis vastitate cogatur implere. Idem si plura semina in vnum ligata deposueris, grandis porrus nascetur ex omnibus. Idem si capiti eius semen rapæ immittas, sine ferro & pangas multum fertur increscere melius si frequenter hoc facias. Idem in li. 6. In mense Maio planta porri trāsfertur, vt rigationibus animetur. Idem in lib. 11. In Octobri mense porrum vel no satum conuenit transferre, vt crescat in rapæ. Sane sarculis assiduè circumfodiatur, & comprehensa porri planta velut tenacibus alleuietur, vt inanitas spacij quæ fuberit radicibus, incremento capitis suppleatur.

De operatione eius in medicina. Cap. CXVII.

Isaac vbi supra. Porrus calidus est & siccus in tertio gradu, qđ certificat eius ponticitas, vnde sanguinem e naribus manātem constringit. Sed secundum cibum illaudabilis est, nocet enim stomacho faciens inflationem, ac ventositatem, & cum sui acumine neruos eius mordet. Facit & fumum nigrum, qui ad caput saliens visum obtenebrat, & terribilia ac timorosa inducit somnia, valet tamen secundum medicinam. Crudus enim comestus canales pulmonis de crossis humoribus mundificat, et atis opilationem aperit. Succus eius, cum aceto oleo rosaceo & thure naribus immissus sanguinem inde fluentē constringit, eis. s. qui frigidæ sunt naturæ, in aurem distillatus dolorem placat ex frigiditate ortum. Crudus cathaplasmatus super morsum serpentium prodest. Caput eius coctum & cum amigdaleo conditum ventrem humectat, Venerem excitat, valet contra colicam passionem, quæ fit de crossis, & viscosis humoribus. Semen porri siccius est & fortioris actionis. Quod si assetur & cum semine nastuicij misceatur Emorroides patientibus prodest, ventositatem intestinorum dissoluit, opilationem aperit, vrinam & menstrua prouocat. Hipocrates. Porrus calefacit ac desiccat nimis, epar & splenem aperit vel curat, soluens quæque constipata sunt in eis. Thoracem & pulmonem purgat, ad aurium quoque dolorem diutarnum facit, ac per nares ictericos purgat Diascorides. Porro capitato ad molta vitia corporis Hipocras vsus est. Succum eius & solum bibēdum dedit sanguinem reijcientibus, quamuis dandum censuisset cæteris cum galla vel farina thuris vuluas contractas eodem modo resolui, etiam in cibo sumptum fecunditati plurimum acquirere æstimauit, vlcera purgat ex melle contritus. Distillationes, ac tussim thoracis, & arteriæ pulmonisque vitia compescit, in sorbitione ptisanæ datus vocem purgat, veotrem stimulat, addnit somnum. Capita eorum mutata mollitunt aluum in aqua bis cocta, & eadem aqua restringit in vino potata, succus eius sanguinis profluuium sistit, & maxime in naribus si cum galla contritus ibidem iniectus fuerit. Idem contra venena prodest, datus cum mero vel aqua mulsa, eiusque folia trita cum melle prosunt vulneribus apposita. Idem succus, sine auribus prodest sine naribus cum tertia parte mellis infusus. Fracturas alligat, duricias relaxat, vulnera recentia cum sale apposita statim claudit, & ebrietatem discutit, firmi sedat, humores vitiosos nutrit, virtus est ei diuretica, somnia facit nigra, leptunica virtutem habet, commestus satis caliginem oculis infert, vesicæ ac renibus vulneratis contrarius est, folia eius sunt inleida & stiptica. Plinius libro 20. Porrus sectiuus tussi veteri ac pectoris vitijs medetur. Et illitis eius folijs ambusta sanantur. Aliaq; vlcera cum melle trito, bestiarum morsus ex aceto. Succus eius prodest morbo regio & hydropicis, ac renum doloribus, cum ptisanę succo. Sed oculorum aciem traditur hebetare, inflationē quoq; facere. Quæ tamen stomacho non noceat, ventremque molliat, vocē splendorem affert. Capitato quoque maior ad eadem effectus est.

De diuersis porri speciebus. Cap. CXVIII.

Avicenna. Porrum aliud est fœminum, aliud est nabatium, & aliud est quod dicitur siluestre porrum. Est & illud quod est inter porrum & allium, quod melius est in medicina, quàm in cibo. Nabatium est calidum in tertio, siccum in secūdo. Siluestre autem est calidus, & siccus, & ideo deterius. Sceminum cum sale confert fraudulentis vlceribus, siluestre autem vlcerat corpus. Abscindit ex naribus fluxum sanguinis, & suffumigatur ex eius semine cum alebitram deus in quo est vermis, ipsumque vermem interficit, & illum ejcit. Eius commestio facit soda, & facit imaginari & videre somnia mala. Eius cinis cum oleo roseo & aceto est conueniens dolori aurium, corrumpit autem gingiuas, & dentes, ac eos findit, & propriè fœminum visui nocet, & aiman factō ex crossa materia cum aqua ordei confert nabatium præcipuē, & propriè cum melle. Confert etiam apostematibus pulmonis, ac spuum sanguinis. Malum est autem stomacho, & siluestre deterius est domestico, quoniam amarius, & acutius est, magisque mordicatiuum illo. Porrum quidem totum est inflatiuum, propter hoc elixandum est in duabus aquis & sic alleuiatur eius inflatio a nocumēto. Rursus dixit, q eructuationem acetosam abscindit, & vt iuersaliter tardę digestionis existit, vrinam & menstrua prouocat, præcipuē nabatium & siluestre. Ambo que nocent vlceratis renibus, ac vesicæ. Confert autem emorroidibus, & elixatum commouet coitum, similiter eius semen torrefactum. Semen eius torrefit cum granis myrti ad tenasmon, & ad sanguinem ani. Decoctio radicis eius cum oleo amigdalino colicę confert, eiusque succus est ex summa eorum quæ sanguinem soluunt. Denique succus eius cum mellicrate conueniens est animalium morsibus. Macer. In multis causis vsus medicamine porri, Dicitur Hipocras medicinæ maximus auctor.

auctor. Ipsius succum solum dedit ipse bibendum Ægrotis, qui reijciunt spumantve cruorem. Quos emoptoicos soliti sunt dicere greci. Cũ galla dani hunc alij thurisve farina. Aut gemminis dragmis porrorum seminis vnam Apponunt myrrhæ, vino quoque trita resoluunt. Præ cunctis alijs dicunt hæc sumpta iuuare. Manantemque potes naribus retinere cruorem, Iunas si nares vngas medicamine tali. Contractas vuluas succo curabis eodem. Reddit fœcundas mansa persępe puellas. Vlcera cum melle tritum iuuat, appositumque. Humorum capitis si distillatio fiat. Pulmones pectusq; nocens vocemq; canoram. Inde consurgat tussis præcordia lædens. Cum ptisana succum porri sorbere iuuabit. Et per se solum prodest his omnibus ipsum. Si porri partes in vino coxeris albas. Sic vt aquam primam mittes addesque secũdam. Vtilis eius aquæ duro fit potio ventri. Dicitur hæc eadem cum vino stringere ventrem. Cum vino potum datur his quos læserit anguis. Quodlibet aut aliud fundens lætale venenum. Nec minus his prodest si vulneribus superaddas. Sed velut emplastrum porrum cũ melle subactum. Commixtus porri succus lacti muliebri, Et bibitus tussim fertur sedare vetustam. Et varijs vitijs pulmonis subuenit idem. Auris compescit capræ cum felle dolorem. Præstat idem pariter cum mulso mixtus, & auri Infusus tepidus, fiugis si manditur obstat. Eius iungatur succo pars tertia mellis. Et sic per nares tepidum fundendo vel aures. Immensum capitis poterit sedare dolorem. Ex vino bibat hunc lumborum quem dolor angit. Dicitur vtilius taliter nihil esse dolori. Fracturas solidas cito duritiamque relaxat Appositum, vulnusque recens cito cum sale claudit. Si crudum sumptum fuerit leuat ebrietatem. Sic Venerem stimulat, sic durum molliat aluum.

De portulaca. *Cap.* CXIX.

PLatearius. Porculaca optimus est cibus febricitantib. cocta vel cruda. Qui si patiantur constrictionem ventris, cum prunis in aqua coquitur, sic quoque prunas, & portulacam comedunt, & aquam bibunt. Portulaca enim humectat & relaxat, habet quoque virtutem leniendi & infrigidandi. Contra ragadias .i. fissuras labiorum profundissimæ radices portulacæ comburuntur in vase terreo, & fit puluis niger. Cui mel adiungitur, & ragadiæ illiniuntur, sic palliat etiam ragadias leprosorum. Isaac. Portulaca frigida est in tertio gradu, humida in secundo, vnde calorem & febrium extinguit acumen. Et propter põticitatem quam rami habent, stomachum confortat & intestina, & valet contra vulnera in eis, vel in vesica, sanguinis fluxum vndecumque manauerit constringit. Succus eius in capite vel fronte vel temporibus inunctus dolorem aufert & calorem. Rami eius manducati dissinteriam & coleriam digestionem habentibus subuenit. Papias. Portilana vel portilaca secundum Gal. recens refrigerat, calefacta calefacit. Trita cum pane ad oculorum tumorem imponitur, ad podagras quoque simili modo medetur. Plinius, vbi supra. Est & portulaca quàm peplion vocant, non multum satiua efficacior, cuius memorabiles vsus esse traduntur. Venena quippe sagittarum ac serpentium emorroidum traduntur ea pro cibo sumpto restringi, & plagis imposita extrahi. Item hosciamo poto e passoque expresso succo. Resistit & aquatum vitijs, & dolori capitis, vlceribusque in vino tusa & imposita. Reliqua quoque sanat vlcera cum melle commanducata, sic & infantium cerebro imponitur, vmbilicoque prociduo. Et in epiphoris omnium fronti temporibusque cum polenta. Ipsis aũt oculis e lacte ac melle. Eadem si procidant prodest oculis, folijs tritis cum corticibus fabæ, pustulisque cum polenta & aceto & sale ac cera. Oris vlcera commanducata cruda sedat, & tumorem gingiuarum, itemque dolorem dentium. Commanducata quoque mobiles stabilitat dentes, sedat cruditates, vocemque confirmat, & sitim arcet. Ceruicis dolores sedat cum galla & lini semine ac melle pari mensura. Mammarum quoque vitia cum melle vel cimolia creta. Salutaris etiam est suspiriosis semine hausto cum melle. Stomachum in acetarijs sumpta corroborat, ardentibus febribus cum polenta imponitur, & aliàs manducata refrigerat etiam intestina. Dissinteriæ vomicisque datur etiã ex aceto, vel bibitur cum cumino. Tenasmo autem vel comicialibus prodest in cibo vel potu. Purgationibus mulierum acetabuli mensura prodest instapa, podagris calidis cum sale illita & igni sacro. Succus eius potatus renes, ac vesicas iuuat, ventris animalia pellit. Ad mulierũ dolores imponitur ex oleo cũ pollenta, neruorũ durieias emollit, Venerem inhibet, venerisq; somnia: apud Auctores inueni caput inde liuũ distillationẽ anno toto non sentire, oculos tamen hebetare putatur.

Iterum de eodem. *Cap.* CXX.

AVicenna. Portulaca est frigida in tertio gradu humida in fine secundi. Succus eius est illud ꝙ in ea est magis, vltimæ operationis. In ipsa est stipticitas, & prohibet fluxum sanguinis, & fluxus antiquos. Nutrimentum eius paruum & illaudabile, resistens colerę valde. Fricantur ea verrucę, & eradicat ea sua proprietate non qualitate. Apostematibus calidis fit emplastrum ex ea, in quibus putrefactio timetur & erisipilla. Cõfert etiam bothor abluto ex ea capite cum vino mixta, deletque dentium stuporem, propterea ꝙ lenit asperitatem, & sedat soda calidam pulsatiuam. Obtalmiæ confert & ingreditur in alcosol. Eiusque nimius vsus facit accidere pannum in oculo: succus eius prohibet sputum sanguinis, propter virtutem suam ponticam. Inflammationi stomachi confert bibita, & emplastri more superposita. Cõfert & epati inflammato, prohibetque vomitum colericum, & debilitat appetitum, fit ex ea clystere dissenteriæ ac solutioni colericæ. Confertque doloribus renum ac vesicæ & vlceribus eorum, & abscindit secundum Plinium coitus desiderium. Et ipsa quidem retinet menstrua, sed eius aqua emorroidibus confert, eiusque succus extrahit ascarides. Confert iterum portulaca febribus acutis, & si assetur & comedatur sanguinem abscindit. Actor. Portulaca dicitur & andragne, de qua iam dictum est superius sub isto nomine. Macer. Andragnis græce quæ portulaca latinè Dicitur, hic vulgi pes pulli more vocatur. Humida vis eius, & feruida dicitur esse. Vnde iuuat febrem quam dicit græcia causon; Trita super stomachum viridis si ponitur herba. Præstat idem succus si sumitur, herbaque mansa. Aut accepta vrolus, solet hæc lænire calorem. Mansa vel hausta potest nimium restringere fluxum Sanguinis, & ventris nociuum cohibere fluorem. Esse vetat dentes, quibus est contrita, stupentes. Et tumidis oculis prodest superaddita trita. Feruorem solis æstate comesta nocere Non sinit, & ventrem cum vino & sale mollit. Vesicæque solet comesta sedare dolores. Est emoptoicis hęc sæpe comesta salubris. Acidulæ similes huic per omnia vires. Effectusque pares restatur Plinius esse.

De pulegio. *Cap.* CXXI.

DIascorides. Pulegium omnibus est notum, huius virtus termanica est. Calefacit nimis, & extenuat, de thorace & pulmone pingues & viscosos humores facile per os spuere facit. Nauseam & morsum stomachi cum pusca bibitum separat, nigram coleram per ventrem deponit, cum vino bibitum morsibus venenatis occurrit. Siccum & combustum gingiuas cõfirmat; cum polenta adhibitum omnibus tumoribus vtile est. Solum impositum medetur podagricis. Cerotis mixtum papulas limpidat, spleneticis impositum cum sale prauos humores exurit. In balneis infricatum pruriginem tollit, fomento tumores stericos mitigat. Odor eius nauseam prohibet. Tussientibus prodest, & est diureticum valde: huius genera duo sunt, scilicet masculus, qui florem generat album, & fœmina quæ purpureum. Plinius libro 20. Magna est cum menta societas ad recreãdos animo defectos pulegio cum surculis suis in ampullas vitreas aceti vtrisque deiectis. Nam & capitis dolores imposita leuare dicitur; quin & olfactu capita tueri contra frigorum æstusque iniuriam traditur. Nec illos æstuare qui duos e pulegio surculos habeant impositos auribus in sole. Illinitur etiam in doloribus cum polenta & aceto, fœmina efficacior quæ florem habet purpureum, mas vero candidum. Nauseas inhibet cum sale ac polenta in aqua frigida pota, sic & pectoris, ac ventris dolorem cohibet, stomachi autem ex aqua interscisiones sistit. & cum aceto ac polenta vomitiones. Intestinorum vitia sanat melle decocto, & vino nigro, vrinamque pellit ex vino, & si amineum sit, etiam calculos, & omnes interiores dolores. Ex melle & aceto menstrua sedat, secundinas vuluasque conuersas corrigit, defunctos partus eijcit. Semen obtumescẽtibus olfactu admouetur. Comicialibus in aceto cyati mensura datur; si aquæ insalubres bibendæ sunt, tritus aspergitur, salsitudines quoque minuit corporis, si cum vino tradatur. Neruorũ causa & opysthotono in contractione confricatur cum sale & aceto ac melle. Imbibitur ad serpentum ictus decoctum, & ad scorpionum in vino tritum, maxime vero quod in siccis nascitur. Ad oris vlcerationes, & ad tussim efficax habetur. Flos recentis incensus pulices odore necat. Xenocrates tradit pulegij ramum lana lotum in tertianis, ante accessionem olfactandum dari, vel stragulis subijci, & sic ægrum collocari inter remedia tradit. Siluestri ad eadem vis efficacior est, qđ simile est Origano, minoribus folijs, quàm satiuũ, & a quibusdam diptãnos, vel dictamnus vocatũ est. A pecore caprisque gustatum concitat balatum. Natura tam feruens est, vt illitas partes exulceret. Conuulsis, & torminibus, ac podagricis mirè prodest, epaticis cum melle & sale bibendum datur. Pulmonum quoque vitia facit execrabilia. Ad lienem cum sale est vtile & vesicæ ac suspirijs, & inflationibus decoctum succo ęqualiter, & vuluas corrigit. Contra scolopendram terrestrem vel marinum & scorpiones priuatimve contra omnem morsum valet. Radix contra increscentia vulnera recens est potentissima. Cicatricibus vero decorem affert arida. Item pulegio nepitæque societas est, sicut iam superius dictũ est, siquidem in aqua, decocto enim ad tertias frigora discutiunt, mulierumque menstruis prosunt, & æstate calores sedant.

Iterum de eodem. *Cap.* CXXII.

PLatearius. Pulegium calidum est & siccum in tertio gradu, cuius virtus consistit in folio & flore. Tempore florum colligitur, & per annum seruatur: valet contra frigidum reuma, vinum

decoctionis

decoctionis eius contra frigidam tussim ex glutinoso vel aquoso humore, contra dolorem stomachi ex frigiditate & ventositate. Ex herbario. Pulegium masculus florem habet album, fœmina rubeum vtrunque. Si infans in ventre mortuus fuerit, huius tres rami recentes triti & in vino veteri potati mirè sanant, valet & ad vesicæ vel calculi & ad cordis pectoris stomachi thoracisve dolorem. Macer. Feruida pulegij vis siccaque dicitur esse. Tertius a medicis datus est gradus huic in vtroque. Sæpius hanc herbam si pregnans sumit abortit. Menstrua deducit cum vino sumpta tepenti. Hocque modo tardas hæc extrahit herba secundas. Hoc nomen quia non notum reor esse quibusdam. Exponam tali quid nomine significetur. Vt nondum fœtus testa circundatur oui Pullus, sic infans matris vestitur in aluo Quadam pellicula, matris de semine facta, Quam nascens rumpit quasi testam pullus oui. Istas pelliculas medici dixere secundas. Quod mox expositos naturæ iure sequantur. Hæ si plus iusto vitio cogente morantur. Aut mors subsequitur, dolor aut qui vix toleratur. Istas pulegium prædicto more repellit. Cum sale contritam melli si iunxeris illam. Vngume contractis potes hoc succurrere membris. Illius puluis sumptus, cum melle vel haustus. Pectoris humores viscosos extenuare. Et per sputa potest illos educere mire. Nausea vel morsus stomachi curabitur illa. Cũ pusca sumptũ vel aceto quod sit aquosum. Cum vino nigram coleram pota repellit. Sicque venenatis serpentum morsibus obstat. Si per vim febris humove fluore cruoris. Aut aliquo casu subito defecerit eger. Quod solet a doctis medicis malefactio dici. Pulegium valido tritum iungatur aceto. Naribus egroti si apponatur, odore Solo confestim dicunt releuari iacentem. Gingiuas siccet puluis confirmat, & viuis. Appositam viridem dicunt sedare podagram. Et quosuis alios solet emendare tumores. Si superaddatur tepide commixta polentę. Addita cerotis papulas de corpore tollit. Spleneticis multum superaddita cum sale prodest. Elixatura si quisquam sæpe tepenti Illius abluitur, pruritum non patiatur. Et sic matricis poterit curare tumorem. Tussim compescit cum vino sumpta tepenti. Et sic vrinam compellit reddere largam. Et magis ex vino si sit decoctió facta. Aut oleo mixto contrito si superaduas. Si radix trita valido iungatur aceto. Sedabit multos superaddita sæpe tumores. Obstat serpentum cum vino sumpta venenis. Et sic assumptam Venerem stimulare fatentur. Sic quoque pulmonis prodest iecorisque querelis. Et sic matrici sumpeus lac prębet abũdans. Herba virens curat morsus cum melle caninos. Si superaddatur & vino mixta bibatur. Hac mansa serpens oculos caligine purgat. Indeque corporis humani posse mederi Illam luminibus est experiendo probatum. Radicum succus mixtus cum melle recenti. Pulla reddit eos omni caligine claros.

De radice. Cap. CXXIII.

Actor. Radix est communis omnibus fere plantis, vnde radix dicitur herbæ, vel radix arboris. Cum autem simpliciter, ac sine additione radix ponitur, illa quæ vulgo radix appellatur, hoc nomine propriè intelligitur. Palladius li. 10. In Augusto mense vltimo siccioribus locis radices conuenit seri, quæ hieme ministrent vsum. Amant terram qualem rapa, pinguem ac solutam & diu subactam, tophum vero reformidant & glaream. Gaudent cœli statu nebuloso. Serendi sunt autem grandibus spacijs, & alte fossis, melioresque proueniunt si serantur in areis post nouam pluuiam nisi forte possint rigari, quod satum est statum leui sarculo debet operiri. Letamen non est ingerendum, sed potius paleæ quæ inde fungosę sunt. Suauiores autẽ sunt, si eas aqua salsa frequenter aspergas. Radices feminini generis putantur, quę minus acres sunt, habentque folia latiora lenia & cum iucundita te virentia, ex his ergo semina sunt colligenda. Maiores fieri creduntur si sublatis omnibus folijs solo tenui caule demisso sæpe terris operiantur. Si ex nimis acra dulcem fieri velis, semen die ac nocte melle aut passo macerabis. Raphanum tamẽ sicut brasicam constat vitibus esse inimicam. Nam si circa se serantur natura discordante refugiunt. Isaac vbi supra. Radix est calida in tertio gradu sicca in secundo, minus quã rapa vtrum propter acumen suum quod fortius est acumine rapæ. Nutrimentum eius est durum & crossum, digestioni stomachi nociuum & inconueniens dentibus ac oculis, & gulæ, omnibusque doloribus vuluæ. Secundum vero medicinam conuenit, secundum cibum manducata tortionem & inflationem facit, & illaudabilis stomacho fit. Quod testatur ructatus eius, qui maxime fit ante cibum, eleuat enim & descendere prohibet cibum ad locum coctionis, ideoque fit causa induratę digestionis, naturalemque virtutem inhibet, cibum expellens in superiori parte, ex qua re fit vomitus, maxime his, qui ventositatem in stomacho habent ex consuetudine. Quæ tamen post cibum accepta minorem agit vẽtositatem ascendentem superius, quia cum grauitate sua descendit inferius, deponitque cibum in coctionis locum, & vt oportet digeritur, vnde causa confortandę secundę digestionis efficitur, hoc est gratiæ suæ coctionis, quæ non habentibus ventositatem accepta post cibum impedit. Proinde si qs eam vult accipere pro vomitu, ante cibum sumatur, sed propter supplementum secundæ ac tertiæ digestionis, post cibum manducetur. Platearius. Radix est herba, cuius radix simili nomine appellatur, & est calida & sicca in secundo gradu, virtutem raphano similem habet, & contra easdem causas valet, eodemque modo, sed non efficax est. Itaque cum in receptione inuenitur, potest poni radix raphani si radix non habeatur.

De radicula. Cap. CXXIIII.

Plinius libro. 19. Radicula est herba lauandis lanis apta, ad hos succum habet mirum quantum candore conferens æque & mollicia. Nascitur vbique satiua, sed sponte præcipua in Asia Syriaque saxosis, & asperis locis. Trans Eufratem tamen laudatissima caule tenui ferulacea ipsisque cibis indigenarum expetito, & vnguentis quicquid fit cum quo decoquatur, oleæ folio, hanc struthion vel iuxtim græci vocant. Æstate floret, aspectu grata, verum sine odore, spinosa & caule lanuginoso semen ei nullum, radix magna quæ conciditur ad quem dictum est vsum. Idem in li. 24. Tingentibus & radicula ramos præparat, quam struthion a græcis vocari diximus. Medetur morbo regio ipsa decocta, & ius pomum. Itemque vitijs pectoris, vrinam cit, aluum sistit, vuluasque purgat, Quamobrem aureum poculum vocant medici. Ex melle etiam prodest magnificè ad tussim. Ortopnoeę prodest mensura coclearis. Cum polenta vero & aceto lepras tollit. Eademque cum panace & capparis radice calculos frangit ac pellit. Pannos discutit cum ordeacea farina & vino decocta. Miscetur & malagmatibus, & collirijs claritatis causa. Ad sternutamenta vtilis inter pauca, sicut quoque ac iocineri eodem modo proficit. Pota denarij pondere ex aqua mulsa sanat suspiriosos, sic & pleureticos, omnesque lateris dolores.

De raphano & eiusdem cultura. Cap. CXXV.

Isidorus. Raphanum græci nos radicem vocamus, eo qđ totus deorsum nititur, cum reliqua olera magis in summa prosiliãt huius semine macerato quisquis manus suas infecerit, serpentes impune tractabit. Ex eius siquidem radice & ebur albescit. In cibo quoque venenis obsistit. Nam contra venena radices, nuces, lupini, citrum apium, ruta, prosunt, sed contra futurum venenum, non contra acceptum, vnde & apud veteres ante aliàs epulas hæc solebant mensis apponi. Plinius lib. 19. Cortice & cartilagine cõstant raphani, multisque illorum cortex crassior est, quam etiam quibusdam arborum. Amaritudo illi est plurima, & pro crassitudine corticis. Cętera quoque aliquando lignosa, & mira vis colligendi spiritum laxandique ructum. Ob id illiberalis cibus vtique si proxime mãdatur olus. Si vero cum olijs diruptis rarior est ructus minusque fętidus. Ægypto miro celebratur propter olei fertilitatem quod de semine faciunt ipsius, hoc maxime serere si liceat cupiũt, quoniam & quæstus plus, quam e frumento, & minus tributi est, nullum copiosius olus. Genera raphani tria fecerunt græci, videlicet foliorum differentia, crispi, ac leuis. Tertium vero siluestre. Et huic lenia quidem folia, sed breuiora & rotunda copiosa & fruticosa. Sapor aũt asper, & medicamenti instar ad eliciendos aluos. In prioribus tñ differentia seminis est, quoniam aliqua exiguum admodum ferunt. Nostri vero alia fecere genera, vnum algidense a loco longum atque transflucidum. Alterum rapi figura, quod vocant syriacum, suauissimum fere ac tenerrimum, hiemisque patiens. Nunc ẽt vnum siluestrem, græci cheriam vocant, pontici armon, alij leucen, nostri amorachiam, fronde copiosius, q̃ corpore. In omnibus aũt probandis maxime caules spectantur, in initio rotũdiores atque canalibus longis, folia ipsa tristiora & angulis horrida. Seri vult raphanus terra soluta & humida, fimũ odit, cõtẽtus palea, frigore adeo gaudet vt in Germania magnitudinem infantiũ puerorũ ęquet. Seritur post idus Februarij vt vern⁹ sit. Iterũq; circa vulcanalia, quæ satio melior existit. Multi & Martio serunt & Aprili, & in Septembri. Incipiente incremento confert alterna folia circum obruere, ipsos vero accumulare. Nam qui extra terram emerserit, durus atque fungosus fit. Aristomachus folia per hiemem iubet detrahi, & ne lacunæ stagnent accumulari, sicque in æstate grandescere. Quidam prodidere si palo adacto cauerna palea insternatur, in sex digitorum altitudine, deinde semen fimumque & terra congeratur ad magnitudinem scrobis crescere. præcipuè salsis aluntur. Ob hoc aquis salsis irrigantur, & in Aegypto nitro sperguntur, vbi suauitatem præcipuè sunt. In totum quoque amaritudo eorum eximitur salsugine, fiuntque similes coctis. Nam & cocti dulcescunt, & naporum vicem transeunt. Fertur raphanus adeo cæteris cibis prælatus in Apollinis templo, vt ducerentur raphanus ex auro, beta ex argento, rapum e plumbo. Scripsit & Moschion Græcus volumen vnum de raphano. Vtilissimi tempore hiberno in cibis existimantur. Idemque dentibus semper inimici, quoniam his atterantur. Ebora certe polliunt. Palladius vbi supra libro quarto. In mense Martio raphanos aliqui serunt, quibus vtuntur æstate. Idem in libro 9. Raphanum vt iam prædictum est, sicut & brasicam constat esse vitibus inimicam.

Nam

Nam & si circa se serantur, natura discordante refugiunt.

De virtute ipsius in medicina Cap. CXXVI.

AVicenna. Raphanus habet lignum calidum & humidum in primo. Semen calidum in tertio, fortius est semen, deinde cortex, postea folia, deinde caro. Oleum eius est vehementis caliditatis. Silvestre raphanum domestico communicat in omnibus, & est illo fortius. Illud quod magis est temperatum est magis elixatum. Si cum illo misceatur farina lolij, facit pilos in alopicia nasci. Emplastrum ex eo factum cum melle eradicat vestigia quæ accidunt sub oculo cum occultatione. Folia vernalia elixata & comesta cum oleo almuri, nutriunt plus, quàm radix. Elixatum est nutribilius, & eiusdem quidem nutrimentũ est flegmaticum & paucũ, & in ipso est substantia quæ velox est ad putrefiendum, semen eius confert leontiosibus in membro factis, ac reliquis colloribus, extraneis, & vestigijs, & percussionibus, & panno. Idéque condisi linitum morpheam nigram in balneo purgat, sed pediculos in corporibus multiplicat, emplastrum ex eo cum melle vlcera fraudulenta & lenta eradicat, & semen eius cum aceto vlcus cancrenatum integrè sanat, super impetiginemque simul operatur. Iterum semen expellit pulsationem iuncturarum, & est bonum valde dolori earum. Nocet autem raphanum capiti, dentibus, & palato, nocet etiam oculo: veruntamen aqua eius in eo distillata, ipsum abstergit, ac delet in oculo vestigia quæ sunt sub lachrymali: succus eius, & oleum conferunt valde ventositatibus in aure. Ait autem filius Mesangæ quod eius folia visum acuunt. Raphanus elixatus est conueniens tussi antiquæ, & chymo grosso generato in pectore. Confert etiam præfocationi ex fungis mortiferis accidenti. Cum oximelle decoctus si fiat ex eo gargarismus confert præfocationi: in ipso est gutturis nocumentum, & malus est stomacho faciens eructare. Post cibum ventrem lenit, & cibos penetrare facit. Ante cibum natare facit, & non quiescit & ideo facilem vomitum efficit, & conuenit lateri ac spleni superpositus more emplastri, semen eius cum aceto nauseam valde facit, & apostemata splenis resoluit. Filius Mesangæ dixit, quod si comedatur post cibum digerit, & propriè folia eius, & aqua foliorum eius aperit opilationes epatis, & ictericiam remouet. Dixerunt quidam quod eius folia digerunt, & corpus eius facit nauseam, & eius semen resoluit ventris inflationem, facitque facilem ciborum egressionem, & facit appetitum cibi, & aufert dolorem epatis, & eius aqua bona est hidropisi. Confert iterum raphanus morsui viperæ, & cum vino morsui cornutæ, semen eius confert venenis, & valet contra vermes venenosos, & si frustum eius super scorpionem ponatur, moritur, aqua etiam eius in hoc experta est & fortior est. Denique si scorpio momorderit aliquem qui raphanum comedit non ei nocebit.

Iterum de eodem. Cap. CXXVII.

DIascorides. Raphanum græci nos radicem vocamus. Radix eius a ieiuno comesta vel potata prout antidotũ, magnum adiutorium est sanitatis, & tutamentum corporis, sed inflationem facit & ructus fœtidos. Fructus eius vrinam mouet, ventrem decocta malaxat, & in cibo præsicis prodest, thoracis flegmata purgat. Cum oximelle accepta vomitum mouet, cum melle mixta, putredinem curat, liuores tollit, vim fungi venenosi compescit. Contra viperarum morsus proficit. Semen cum aceto datum splen minuit, hidropicis & splenicticis in modum cathaplasmæ impositum subuenit. Radix in aceto ac melle cocta si gargarizetur synanticos curat, folia eius contusa & imposita doloribus articulis prosunt. Raphano calidam esse virtutem, omnium medicorum opinione patet, sed nobis ex vsu intelligere licet, nam cum cæteris cibis comesta, ideo in stomacho ructus efficit solus, quia in eo coquitur prima. Capillos ab inopia alopiciæ restituit cum melle. Succus etiam grauedinem aurium instillatus emẽdat. Ægyptij reges in quibus erat studium scrutari corpora mortuorum & causas valitudinum occulta fide recognoscere, & in ipso corde vitium nasci prodiderunt. Semine raphani cum melle trito & sumpto suspiria mitigantur, tussis arcetur. Sola cũ sale sumpta ventris animalia extinguit, ventrem stimulat, vrinam concitat, puerperis copiam lactis acquirit. Nulla res fortius vrinę difficultatẽ soluit, vel fœminarum imperat menstruis. Raphanus commestus est customacha. Post cibos sumpta digerit, eructationem facit. Cocta & esa tussientibus & pituitatibus stomachi medetur. Cortum eius cathaplasmis adhibitum cum melle pascentia vulnera curat, liuorem imposita tollit, morsibus venenatis occurrit, leontiasis purgat, bibita menstruas imperat. Semen eius bibitum est diureticum, splenem tenuescere facit. Elixum cum oximelle gargarismo sinanticis squinãticisque opitulatur, cerasti quoque punctio accepta statim medetur. Denti concauo immissa vel gingiuis fricata, dolorem eius mire sedat. Est aliud genus raphani quod multi armoraceam dicunt, habens folia lapsanæ similia, cuius radix oblonga est ac tenera, de qua s. dictum est supra.

Adhuc de eodem. Cap. CXXVIII.

PLatearius. Raphanus calidus est & siccus in secundo gradu: virtutem habet inscidendi, dissoluendi: ex eo fit competens oximellis, contra quartanam, & contra quotidianam, contra duriciem splenis. Herba ipsa cocta in vino & oleo spleni cathaplasmetur. Pectini cathaplasmata stranguriam & dissenteriam soluit. Plinius li. 20. Raphani stomachum purgant, pituitatem extenuant, vrinã concitant. Est æstuosus in Italia, & armoraceam vocant satiuam. Sativi decocti mane ad tertios cyatos poti calculos comminuunt, & eijciunt. Idem in posca decocti contra serpentium morsus valentissimi. Ad tussim quoque ieiunis raphanus prodest in mane cum melle. Semen eius tostum deinde contritum cum melle suspiriosis valet, idemque contra venena prodest. Scorpionibus cerastisque aduersatur, vel ipso semine infectis manibus impune tractabilibus. Impositoque raphano scorpionibus moriuntur. Contra fungorum quoque venena salutares sunt, lienem extenuant, iocineri lumborũque doloribus prosunt. Ex aceto vel sinapi sumpti valent hidropicis litargicis. Praxagoras quoque dandos censet iliosis. Intestinorum sanant vlcera, & præcordiorum purulenta cum melle commesta, quidam ad hoc illito luto coquere malunt, sic & fœminas purgari dñt. Ex aceto & melle sumpti, intestinorum animalia detrahunt, itemque ad tertias decocto eorum poto cum vino enterocelis prosunt, sanguinem inutilem extrahunt. Medius ad hæc coctos dari iubet excreantibus sanguinem, puerperis ad copiam lactis adaugendam. Hipocrates capillos mulierum defluos raphanis iubet fricari, & contra tormenta vuluę super vmbilicum imponi, reducunt & cicatricem ad colorem. Semen impositum ex aqua sistit ea quæ fagedenas vocant vlcera. Democritus Venerem hoc cibo putat stimulari, & ob id fortasse voci nocere tradiderunt aliqui, folia quæ duntaxat in oblongis nascuntur, aciem oculorum excitare dicuntur, vbi vero acrior medicina admota sit, isopum dari protinus imperant, hæc antipatia est. Aurium vero grauitati raphani succum instillant. Papias. Humectat & dispergit flegma auctoritate sua, folia tamen eius minus austera sunt. Trita radix in vino nauseam prouocat.

De rapa. Cap. CXXIX.

ISidorus. Rapa dicta est a rapiendo i. compræhendendo. Est autem radice amplior napo, sapore dulcior & folio tenui. Palladius li. 5. Semen brasicæ vetustum, vt dictum est supra, mutatur in rapa. Idem in libro 8. In mense Iulio serenda est rapa solo putri & soluto nec spisso, locis humidis, & campis lętatur: napus autem in sicco ac propriè tenui deuexo & sabulosis melior nascitur, loci proprietas vtrumque semen in alterum mutat. Nam rapa in alio solo per biennium sata mutatur in napos, alia vero napus transit in rapam. Subactum solum stercoratum versatumque coquunt, quod ipsis, & segetibus proderit qui ibi anno eodem seruntur. Iugo raparum quatuor sextarij, napi autem quinque sufficiunt. Si spissę sunt interuelles aliquas, vt cæterę roborentur: vt vero in semina maiora redigantur, erutam rapam folijs omnibus purges, & ad dimidij digiti crassitudinem in caule succides. Tunc in sulcis diligenter subactis octonis digitis separatam obrues, inicies terram & calcabis, ita magna nascetur. Idem libro 13. In mense autem decembri, conuenit rapam condiri. Rapa siquidem in partes minutas rescisa, leniterque cocta, & tota die diligentius exiccata, ne quid humoris referuent, synapi ex aceto sicut moris est temperato merguntur, & condiuntur, repletaque vase claudũtur, & post aliquantos dies explorata gustibus in vsum proferuntur. Quæ res congruè potest effici Ianuario quoque ac Nouembri. Plinius lib. 18. Rapa autem omnia cunctis nascuntur animalibus, nec in nouissimis, satiant ruris alitum quoque genera, magisque si decoquantur aqua. Quadrupedes eorum & fronde gaudent, homini quoque cibo grata sunt. Durant & in terra sua & post a passo pene ad alium prouentum famemque sentiri prohibent, a vino atque messe seruata, tertius hic transpadanis fructus, terram nõ morose eligit, pene vbi nihil aliud seri possit. Nebulis, & pruinis, ac frigore vltra aluntur amplitudine mirabili, ita quod quadraginta libras excedentia vidi. In cibis quidem nostris comeduntur pluribus modis, & vsque ad alia durant synapis acrimonia domita. Diligentiores, quinto sulco napum seri iubent, rapam quarto, vtroque stercorata. Rapam dicunt fieri latiorem, si seminetur palea. Satus vero viscus est vtriq; generi inter duorũ numinũ dies festos neptuni atq; vulcani, ferũtque sub subtili obseruatione, quota luna præcedente hieme nix prima ceciderit, si totidem die numinũ prædictũ tpis spatium seruantur mire prouenire. Seruntur & vere calidis atque humidis. Idem in li. 19. De rapis abunde dixisse poteramus videri, nisi medici facerent masculini sexus in his rotunda, latiora vero & concaua fœminini, suauitate præstantiora, & ad cõdiendum faciliora. Sępiusque sata transeunt in mares.

De virtute ipsius in medicina. Cap. CXXX.

LApias. Rapa est napus validissimus, conturbat corpus, & deducit, sed mingitur. Semen eius contra venena in potum datur.

tur. Rapa si frequenter comedatur, inflationem stomachi facit. Semen eius ex vino tritum valet contra morsus serpentum. Plinius lib. 20. Est rapo vis medica, perniones feruens sanat impositus, frigus e pedibus pellit aqua decoctus. Ius eius feruens podagris etiam frigidis medetur, & crudum, tusumque cum sale, cuicunque vitio pedum auxiliatur. Semen eius illitum, & in vino potum contra serpentes, ac toxica salutare esse proditur. A multis autem antidoti vim habere in vino & oleo dicitur. At propter inflationes in totum eum abdicauit in cibis Democritus. Diocles autem magnis extulit laudibus, Venerem quoque stimulari ab eo professus. Itemque Dionisius magisque, si cum eruca conditetur. Tostum quoque prodest articulorum dolori cum adipe. Siluestre rapum in aruis nascitur, maximè fruticosum candido semine. Duplo maiore, quàm papaueris, & hoc vtuntur ad albicandam cutem in facie, totoque corpore mista vrina pari mensura. Diascorides. Radix rapæ bona est, & si ventrem inflat, corpori tamen succum addit, Veneremque stimolat. Eius elixatura fomento podagris, ac pernionibus præsidium est. Ipsaque trita, & imposita hæc omnia facere potest. Cima eius elixa, & comesta est diuretica. Semen eius ex vino bibitum vulneribus venenatis proficit. Itaque semen in rapis calidum ac feruens videtur, & ipsę paulo solidiores creduntur. Sed quo minus caloris possident molliendi potestatem eo fortiorem continent. Idem radix inflat, & semen in homine generat, vel augmentat. Agrestis rapa locis siccis nascitur, fruticem collectum faciens cubiti longitudinem habens multasque virgellas; folia leniora, & in modum digiti crossa. Semen eius in folliculis est conclusum nigrum, & fragile, quod fractum habet intus colorem album. Itaque faciei miscetur albamentis, vel etiam totius corporis. Isaac. Rapa calida est in secundo gradu, humida in primo, durè digeritur. Mollem & inflatiuam carnem facit propter sui ventositatem, proinde coitum suscitat, flegma augmentat, vtilis autem est, si bis cocta vtraque aqua reiecta coquatur cum pinguissima carne. Idem cuius iure, si pedes podagricorum loti fuerint, dolori mitigationem præstat.

De Rosa. Cap. CXXXI.

Isidorus. Rosa a specie floris dicta est, eo quòd rutilanti colore rubeat. Ambrosius. Ante peccatum floribus immista terrenis sine spinis rosa surgebat, & pulcherrimus flos sine vlla fraude vernabat, postea vero spina sepsit gratiam floris, tanquam humanæ vitæ speculum præferens, quæ suauitatem perfunctionis suæ finitimis curarum sæpe compungat stimulis, vallata est enim elegantia vitæ nostræ, atque quibusdam sollicitudinibus obsepta, vt eadem tristitia distincta sit, & gratia. Plinius libro vigesimoprimo. Rosa verius spina, quàm frutice nascitur. In rubo quoque prouenIens illic etiam odoris iucundi, quamuis angusti, germinat omnis inclusa primo cortice granoso, quo mox intumescente, & in virides alabastros fastigiato paulatim rubescens dehiscit, ac se se pandit in medio calicis sui stantis complexa luteos apices, vsus eius coronis. Oleo maceratur. In vnguenta transit, & emplastris, atque collyriis imponitur mordaci subtilitate. Mensarum etiam delitiis perungendis minimè noxia. Genera eius nostri fecerunt celeberrima, Prænestinam & Campanam, addiderunt alij Milesiam, cuius sit ardentissimus color non excedentis folia duodena proximam, et trachiniam minus rubentem mox Alabandicam foliis albicantibus viliorem, spinosam vero minutissimam, vel vilissimam. Differunt enim foliorum multitudine, asperitate, leuore, colore, odore. Paucissima quina folia, ac deinde numerosiora, cùm sit genus eius, quàm centifoliā vocant, quæ est in Campania Italiæ. Graciæ verò circa Philippos, sed ibi non suæ terræ prouentu. Pangeus namque mons in vicino ferè est numerosis foliis, ac paruis. Vnde accolæ transferentes conserunt. Ipsaque plantatione proficiunt. Non autem talis odoratissima est. Nec cui latissimum maximumque folium. Breuiterque indicium odoris, scabricia corticis est, & quæ Græcia vocatur a nostris, a Græcis vero lichnys non nisi in humidis locis prouenieus, nec vnquam quinque folia excedens, magnitudine violæ nulloque odore. Est & alia græcula vocata, conuolutis foliorum panniculis, nec dehiscens nisi manu coacta, semperque nascenti similis, latissimis foliis. Alia funditur e maluaceo caule, habens folia oleæ quam muscetio vocant, atque inter has media magnitudine autumnalis quam coroneolam appellant, omnes sine odore. Coroneola in rubo nata tot modis adulteratur. Et alias vero quoque plurimum sola præualet. Circola est odoratissima. Carthagine Hispaniæque hieme quoque tota præcox. Refert & cœli temperies, Quibusdam enim minus odorata prouenit annis. Præterea odoratior magis omnibus siccis locis, quàm humidis prouenit.

De Rosarum cultura. Cap. CXXXII.

IDem in eodem. Rosa nec pinguibus vult, nec argillosis seri locis, neque riguis. Contenta ruris propriè ruderatum agrum amat. Præcox est Campania, sera vero Milesia, nouissimè tamen desinit Prænestina, fodiuntur altius quàm fruges, lenius, quàm vites, tardissimè proueniunt semine, quod est in ipso cortice sub flore opertum lanugine. Ob id potius inseruntur caule conciso, & ocellis radicis vt arundo, vnum genus inseritur pallidæ, spinosæ, ac longissimis virgis quinque foliæ, quæ a græcula altera est. Omnis recisione proficit, & vstione. Translatione quoque ut vitis optimè ocyssimeque prouenit: surculis quaternorum digitorum longitudine, vel ampliore post vergiliarum occasum sata, deinde per fauonium translata, pedalibus interuallis, crebroque circumfossa. Qui præcocem illam faciunt, pedali circa radicem scrobe aqua calida infundunt calice germinare incipiente. Palladius libro tertio. In mense Febr… ruario rosaria conserenda sunt, quæ sulco breuissimo, aut scrobibus ponenda sunt, uel uirgultis, uel etiam semine. Semina autem rosarum non putemus medios flosculos esse aurei coloris, quos rosæ ferunt, sed baccis nutriunt, quas breuissimi pyri ad similitudinem plenas seminibus suis post vindemiam reddunt, maturas ex colore fusco & mollitie poterimus æstimare. Si qua etiam sunt antiqua rosaria hoc tempore circumfodiuntur, & sarculis vel dolabris ariditas vniuersa resciuditur. Tūc quæ rara sunt, possunt ducta virgarum propagine separari. Si rosam ipsius habere volueris duobus palmis ab ea gyrum fodies, & aqua calida bis rigabis in die. Idem in libro sexto. Rosas nondum patefactas seruabis, si eas in canna viridi stante fissa recludas, ita ut scissuram coire patiaris, & eo tempore cannam rescidas, quo non uirides rosas habere uolueris. Aliqui verò eas olla noua conditas, & bene munitas sub diuo obruunt & sic reseruant. Idem libro duodecimo. Quamuis mense Februario sunt conserenda rosaria, tamen locis calidis, apricis, atque maritimis mense etiam Nouembri poterimus instituere roseta. Quæ si indigens plantarum volueris ex paucis virgulis habere copiosa, quaternorum digitorū surculos germinantes cum geniculis suis debebis excidere, & in modum propaginis sternere, stercore ac rigationibus adiuuante, vbi annum etiam compleuerint pedis spacio inter se transferre disiunctos, atque ita solum, quod huic generi deputaueris implere.

De Operatione rosæ in medicina. Cap. CXXXIII.

PLatearius. Rosa frigida est in primo gradu, sicca in secundo, & uiridis & sicca competit usui medicinæ. Quidam colligunt eam post maturitatem, sed non tam diu seruatur. Debent autem colligi, cum non habent folia omnino expansa, & tamen aliquantulum iam rubea. Collectæ autem ad Solem aliquantulum desiccari possunt, & per triennium seruari. Rosæ siccæ naribus appositæ, cerebrum & cor confortant, spiritus reparando, succus rosarum viridium in uase uitreo potest ualere per annum. Post dentis extractionem, si fluxerit sanguis, fit decoctio rosarum in aceto, & fit gargarismus. Auicenna. Rosa est ortu̅s composita ex substantia aquea, & terrea. Et in ipsa sunt acuitas, stipticitas, & amaritudo cum pauca dulcedine, subtilitas quoque faciens ipsius stipticitatem penetrare. Quare facit corizam accidere. Est autem frigida in primo, sicca in principio secundi. Et virtus quidem amara permanet in ipsa, dum recens est. Cum autem siccatur, eius amaritudo minoratur. Sicca quoque frigidior est, & magis stiptica. Est autem apertiua, & abstersiua valde, & sedat motum coleræ. Semen eius fortius stipticum est, quod in ipsa fit & pili similiter, qui sunt in eius medio. In toto autē ipsius est confortatio membrorū interiorum. Dicitur autem, quod in ipsa est virtus extrahens surculos & spinas, & reliqua catui affixa. Rectificat autem sudorem fetoris, quando administratur ex ea in balneo. Emplastrum ex ea factum soluit apostemata calida, confert etiam erisipilæ & vlceribus, præcipuèque abrasionibus in coxis, & in profundis carnem generat. Sedat dolorem in oculo ex caliditate. Et similiter dolorem matricis. Dormire vero super locum ex eo stratum abscindit desiderium coeundi. Et illa quidem, quæ recens est forcasse soluit, sicca vero non soluit. Decoctio ex rosa sicca confert crossiciei palpebrarum, & vlceribus intestinorum. Item rosa, & eius succus conferunt humiditati stomachi. Decoctio aquæ eius, & oleum ipsius faciunt sternutationem cum odorantur. Semen eius stringit gingiuam, & similiter succus eius cum decocto, confert etiam dolori aurium, Succus eius confert sincopi: virgulta vero eius, & etiam capita sputo sanguinis sunt vtilia. Constantinus vbi supra. Rosa frigida est in primo gradu, sicca in fine secundi, subtilem substantiam & stipticam habet, valet stomacho, & epati: eius enim opilationem aperit, capitis dolorem ex fumo coleræ, aut sanguinis vsto naribus applicata placat. Cocta cum vino capitis aurī

& gingiuarum dolorem, si os eo lauetur aut gargarizetur tollit. Cathaplasmata fit cōtra emorroidas, si erma eius pulueriaatum putridas gingiuas sanat. Cortex potatus sanguinem inferius manantem constringit.

Iterum de eodem. Cap. CXXXIIII.

PLinius vbi supra Rosæ flos somnum facit, inhibet fluxiones mulierum, maximè albæ in posca potus, & sanguinis excreationes, stomachi dolores in vino ciatis tribus. Semen eius optimum est crocinum, nec anniculo vetustius, & in Sole siccatur, nigrum inutile. Dolori dentium illinitur, vrinam ciet, stomacho imponitur. Iterum igni sacro non veteri. Naribus subductum caput purgat. Capita eius potu, ventrem & sanguinem sistunt, vngues inlæ salubres episotis sunt, vlcera enim oculorum rosa, præterquam in initiis sordescunt. Item episotę, ita vt imponatur arida cum pane. Sunt & folia vitiis stomachi rosionibus, ac vitiis ventris, & intestinorum præcordiis vtilissima, uel illita. Diaplasmata inde fiunt, ad sudores coercendos, ita ut a balneis inarescant corpora deinde frigida abluantur. Siluestris rosæ pillulæ alopicias emendant cum vrsino adipe. Razi vbi supra. Rosa dolorem capitis ex caliditate remouet, crapulam aufert, reumatismum tamen ac sternutationem inducit. Macer. Dici flos florum nobis rosa iure videtur. Quod specie cunctos præcedat odoreq; flores. Non tamen hæc specie tantum nec odore iuuare. Nos ualet ac uariis nos adiuuat illa medelis Eius sicca gradu vis est, & frigida primo. Compescit sacrum, si trita apponitur ignem. Sic quoque si stomachus calet, aut præcordia sedat. Fluxum matricis cum uino stringit & alui. Illius succum collitia plurima quærunt. Et siccæ puluis morbis bene subuenit oris, Insrictus per setantum cum melle vel mixtus. Omnes feruores superaddita trita coercet. Ipsa recens, uel si mulsa contrita bibatur. Dicam Palladius quid scripsit inde peritus. Quod rubeum fuerit foliorum sumitu floris Vnciam sic purgatorum mergatur olim In libra, vitreo sic claudens omnia vase. Sub Phebo septem tantum suspende diebus Inde medelarum varios seruatur in vsus.

De his, quæ procedunt, vel conficiuntur ex rosa. Cap. CXXXV.

PLatearius. Rosa, & quæ ex ea fiunt usui medicinæ competunt. De rosis namque fit mel rosaceum, & zuccarum roseum: syrupus roseus, & oleum roseum, aqua rosata. Mel primo despumatur, deinde colatur, postea folia rosarum uiridia minutatim incisa imponuntur, & fit decoctio aliquantula, signum decoctionis est odor & color, rufus per annos quinque seruatur, virtutem habet confortatiuam ex rosis mundificatiuam ex melle. Vnde valet ad mundificationem stomachi ex frigidis humoribus cum aqua decoctionis feniculi & sale datum: zuccarum roseum habet virtutem constringendi, & confortandi, valet contra dissenteriam & lienteriam & diariam, quæ facta est ex debilitate virtutis retentiuæ, quibusdam aliis commixtis, valet & contra uomitum colericum, contra syncopin, & cardiacam, cum fit ex calefactione spiritualium. Syrupus roseus contra ventris fluxum & uomitum datur cum aqua pluuiali, vel rosata. Febricitantibus autem cum aqua frigida post minutionem potui datur, & contra sincopin similiter. Oleo rosaceo contra calefactionem epatis epar inungitur. Contra dolorem capitis ex frigida causa, frons, & tempora inunguntur. Aqua rosata contra fluxum uētris, & uomitum simpliciter datur. Sincopizantibus etiam & cardiacis in potu datur, & faciei superspargitur. In colliriis ad oculos ponitur, & in vnguentis ad faciem, quia pannum superfluum abstergit, & subtiliat cutem. Constantinus vbi supra. Aqua rosea stomachi dolorem & epatis mitigat, ex aqua capite sæpius loto canicies festinabit, syrupus roseus dolorem stomachi ex calore curat, nec non acumen febris, & dolorem intestinorum, & colericas passiones sanat. Et similiter facit rodozuccara. Cocta enim uino capitis, aurium & gingiuarum dolorem, si os de eo lauetur, aut gargarizetur, tollit. Oleum rosaceum bibitum ventrem humectat, & calorem stomachi refrigerat. Calidum in naribus distillatum, calida sanat apostemata. Cum aqua rosacea mixtum dissenteriæ subuenit, vniuersaliter etiam valet contra omnia uulnera calida, siue sint extrinsecus, siue intrinsecus. Auicenna. Aqua rosata, cum bibitur, confert sincopi; bona est etiam epati, vel stomacho, & confortat & iuuat ad digerendum. Oleum quoque rosatum inflammationem stomachi extinguit, & ventrem soluit. Plinius vbi supra. Vinum quomodo fiat e rosa diximus inter vini genera. Succi usus, ad aures, oris ulcera, gingiuas tonsillas prodest gargarizatus, ualet etiam ad stomachum & ad uuluas, sedis uitia, capitis dolores in febre, vel cum aceto ad somnos & nauseas. Palladius lib. 6. Ad rosatum faciendam, in Maio quinque libras rosæ pridie purgatæ in veteris vini decem sextariis merge, ac post triginta dies despumati mellis decem libras adiice, & vtere. Ad oleum autem roseum in olei libras singulas rosæ purgatæ singulas vncias mitte, ac septē diebus Sole & Luna suspende, ad rodomel vero conficiendum succi rosæ sextariis singulis libras singulas mellis admisce, & diebus quadraginta sub Sole suspende. Macer. Ex hac conficitur oleum roseumq; vocatus. Diuersis morbis, & multis vtile causis. Si bibitur ventrem mollit stomachiq; dolorem Extinguit nimium, bene si foueatur eodem, Et dolor & feruor capitis curabitur illo. Permiscendo sibi, si fortè iungatur aceto. Expurgat sordes, vulnusque, repletque profunda. Et combusturis præclarè subuenit ignis. Ore diu tentum dentis sedare dolorem Dicitur, & duras palpebras reddere molles. Aufert suppositum pruritus intestinorum. Et stericis uariis solet hæc succurrere causis.

De Rubia. Cap. CXXXVI.

ISidorus. Rubia dicitur, eo quòd rubra sit radix eius, unde & lanas colorare perhibetur. Diascorides. Rubia quam alij erithrodanum, Latini verò rubeam dicunt, herba est omnibus nota. Species eius duæ sunt, vna uidelicet agrestis, alia uero, quæ uocatur sarchus, ramulos, siue tyrsos habens tenues, & quasi nodosos, folia per interualla distantia, ac per singulas connodationes, veluti stellarum imaginem. Fructus eius, uel semen est rotundum, & viride primo, deinde rubeum, circa maturitatem uero nigrum. Radicem habet paruam, tenuem, rubicundam, uirtutem habet unctualem. Albas maculas curat cum aceto illita, vsus etiam eius ad ea proficit, ad quæ extera diuretica. Plinius lib. 19 Rubia tingendis lanis & coriis est necessaria, laudatissima est Italica, & maximè suburbana, prouenit sponte: seriturq; eruilæ similitudine, uerum spinosus est in caulis & geniculatus hic est, quinis circa articulus in orbe foliis, semen eius est rubeum plures habens vsus in medicina. Idem in lib. 24. Erythrodanus quam aliqui Ereuthodanum uocant, nos rubiam, herba est qua lanæ tinguntur, pellesq; perficiuntur. In medicina urinam ciet, morbum regium sanat ex aqua mulsa, & lichenas ex aceto illita, & ischiaticos etiam & paraliticos potest curare, ita ut bibentes lauentur quotidie. Radix ac semen menses trahunt, aluum sistunt, & collectiones discutiunt. Contra serpentes rami cum foliis imponuntur, folia quoque capillum inficiunt. Apud quosdam inuenio regium morbum hoc frutice sanari, etiam si adalligatus spectetur tantum. Auicenna. Rubia tinctorum est pontici saporis, & abstergit cum equalitate, ponitur cum aceto super impetiginem & sanat eam, similiter & morpheam albam, ab omni uestigio mundificat cutem. Bibita cum mellicrato confert schiatice & paralisi, ualet etiam percussioni & casui, succus eius cum oximelle datus ad apostemata splenis, & mundificat epar & splenem. Eorumq; opilationes aperit, & in hoc ei proprietas existit, aceto uehementer prouocat urinam, ut quandoque faciat mingere sanguinem, & oportet ut qui eam biberit quaque die balneetur. Supposita menstrua prouocat, & extrahit fetum, eiusq; stipites cum foliis conferunt morsui uermium uenenosorum. Platearius. Rubia calida est & sicca in secundo gradu, uirtutem habet confortatiuam ex aliquantula sua ponticitate, & diureticam ex amaritudine. Contra debilitatem stomachi & epatis & relaxationem, datur uinum decoctionis eius. Radix eius rasa supponitur ad menstrua prouocanda, & fœtum mortuum educendum, aqua decoctionis eius, si caput inde abluatur capillos reddit rubeos. Constantinus ubi supra. Rubia est in fine primi gradus calida & sicca, habet quiddam amaritudinis & ponticitatis, unde splen & epar mundificat, & eius opilationem aperit, urinam & menstrua prouocat. Omniaque membra corporis a putredine mundificat, & morpheam curat, adhibetur quoque cum melle, & aqua calida propter ilij dolorem.

De Ruta, & eius cultura. Cap. CXXXVII.

ISidorus. Ruta dicta est, eo quòd sit feruentissima. Cuius altera agrestis atque uirtute acrior; sed utraque feruentissima comprobatur: hanc ueneniis repugnare mustelæ docent, quæ dum cum serpente dimicauerint, cibo eius armantur. Plinius lib. 19. Ruta seritur Fauonio, & Autumni Aequinoctio. Odit hiemem, & humorem ac fimum. Apricis gaudet ac siccis, terraq; quā maximè lateritia. Cinere nutriri uult hic, & semini miscetur, ut careat erucis. Sed & cum fico est ei amicitia, intantum q̀ nusquam lætior, quàm sub hac arbore proueniat, seritur & surculo melius in perforatam fabam, indituque succo nutrit, comprehendendo surculum, seritur & a seipsa. Namq; incuruato cacumine rami alicuius, cum attigerit terram, statim radicatur. Palladius de agricultura lib. 4. Mense Martio ruta seritur locis apricis, solius cineris inspersione contenta, loca desiderat altiora, unde humor eius elabitur, si ponas eius semina ad-

na adhuc clausa folliculis, sigillatim debebis manu asserere. Si iam minuta sunt, sparsa iactabis, & rastro obducta cooperies. Caules eius, qui inclusis seminibus nati fuerint fortiores erunt, sed sero nascentur. Ramuli eius cum aliqua radicis parte conuulsi verno tempore pro plantis tenebuntur, tota vero translata morietur. Nonnulli ramulos eius pertusæ fabæ inserunt, vel bulbo, atque illa obruunt alieno vigore seruandos. Sub fici arboris vmbra libentius acquiescit. Non effodi herbas, sed optat auelli. Immundæ mulieris formidat attactum.

De virtute ipsius in medicina. *Cap.* CXXXVIII.

AVicenna. Ruta calida est & sicca, incisiua, resolutiua, carminatiua, valde mundificatiua, venarum vlceratiua, stiptica. Cum nitro ponitur super morpheam albam, & super verrucas, & remouet odorem alliorum ac cæparum, & confert alopiciæ & erisipilæ, paralisi, sciaticæ, & doloribus iuncturarum acuit visum, exsiccat sperma, & delet coitus desiderium. Digerit autem & cibi facit appetitum, confortat stomachum & confert spleni, resistit venenis, emplastrum ex ea factum cum aceto retinet fluxum sanguinis narium. Isaac. Ruta siluestris calida & sicca in quarto grado, domestica vero in tertio, quæ melior est ad dirigendum, quia virtutem habet incidendi, & crossos humores & viscosos extenuandi ventositatem, & inflationem dissoluit, ventrem humectat, inferiora intestinorum iuuat. In vino cocta & pota, valet hiposarchæ. Platearius. Est ruta domestica & siluestris, quæ piganum dicitur huius folia & semina competunt vsui medicinæ: virtutem habet diureticam dissoluendi, & consumendi valet contra cephalaream & epilensiam dolorem dentium, contra frigiditatem stomachi paralisim & contra defectum visus ex frigiditate melancolica, contra iliacam passionem, opilationem splenis, epatis, & stranguriam & dissenteriam, contra liuorem, contra lippitudinem oculorum & colorem, ruta enim bibita valet contra venenum bibitum, & morsum venenatorum animalium, & etiam super cathaplasmata, vel si quis totus circundatus fuerit ruta viridi, securus accedere potest ad interficiendum basiliscum. Hipocrates vbi supra. Ruta calida est & vrinam procurat, pingues & viscosos humores per vrinam deducit, & non inflat, sed extenuat. Ideoque ad inflationem expediens est. Nam & libidinem restenat & reprimit, & consumit semen & desiccat omnino. Plinius libr. 20. In præcipuis medicaminibus est rutæ ratio. Satiuæ folia sunt ramis fruticosiora, siluestris ad effectum est horrida & acrior ad omnia. Ex tusa succus exprimitur, & aspersa modica aqua, in pixide Cypria seruatur, hic copiosior datus, veneni noxam obtinet. Macedonia maximè iuxta flumen Aliacmonum, mirumque, quòd extinguitur succo cicutæ, adeo etiam venenorum venena sunt, quando succus eiusque prodest manibus colligentium rutam. Rutæ folia trita, & cum vino sumpta pro antidoto valent, contra aconitum maximè & viscum, contra serpentum & scorpionum & aranearum ictus & contra scabronum apum, ac vesparum aculeos, & cantaridas ac salamandras, canisve rabiosi morsus, acetabuli mensuras si succus eius cum vino bibitur. Efficacissima tamen è siluestribus radia cum vino sumpta. Eandem adiciunt efficaciorem esse contra venena sub diuo potam. Pythagoras & in hac marem minoribus herbaceique coloris folia a fœmina discreuit, etiam laetioribus folia & colore. Idemque oculis noxiam putauit falso, quoniam sculptores & pictores hoc cibo vtuntur oculorum causa, cum pane vero vel nasturcio satiuæ, atque siluestris propter visum. Vt aiunt multi succo eius cum melle attico inuncti discusserunt caligines, vel cum lacte mulieris puerum enixæ, vel puro succo oculorum angulis tactis. Epiforas cum polenta imposita, lenit autem capitis dolores pota cum vino, vel aceto & rosaceo illita. Si vero sunt cephalea cum farina ordeacea, vel aceto. Eadem cruditates discutit, non inflationes, dolores stomachi veteres, vuluas aperit, conuersasque illita melle toto ventre & pectore corrigit, hydropicis cum fico prodest, decocta ad dimidias partes potaque ex vino: sic bibitur & ad pectoris, laterumque & lumborum tusses, suspiria, & pulmonum incinerum, renum vitia ad horrores frigidos. Ad crapulæ grauedines decoquuntur folia poturis. Et in cibo vel cruda, vel decocta conditave prodest. In torminibus in isopo decocta, & cum vino. Sic & sanguinem sistit interiorem, & narium indita. Sic & collutis dentibus prodest. Auribus quoque in dolore succus infunditur custodito modo. E siluestri vero contra tarditatem, & sonitum cum rosaceo, vel cum laureo oleo, aut cumino & melle. Succus & freneticis ex aceto rutæ instillatur in tempora, & cerebrum, adiecerunt aliqui & serpillum & laurum illinentes capita & colla. Dederunt & litargicis ex aceto olfaciendum. Dederunt & comicialibus bibendum decoctæ succum in cirtiv quattuor ante accessiones, quarum frigus intolerabile est. Alsiosisque crudam dari in cibo. Vrinam quoque, vel cruentam pellit, fœminarum etiam purgationes, secundasque, etiam emortuos partus, vt Hipocrati videtur ex vino dulci nigro pota. Itaque illitam & vuluarum causa etiam sufficere iubet. Dyocles & Cardiacis imponit ex aceto & melle cum farina ordeacea, & contra ileum decocta farina in oleo ac velleribus collecta. Multi verò & contra purulentas excreationes siccæ drachmas duas sulphuris vnam & dimidiam sumi censent, & contra cruentas ramos tres in vino decoctos. Datur & dissentericis cum caseo in vino contrita. Dederunt & cum bitumine infricta potioni propter anhelitum. Ex alto lapsis seminis tres vncias, olei libra, viniqueextario illinitur. Cum oleo coctis folij partibus, quas frigus adusserit, psoras & lepras cum melle & alumine illita emendat. Item vitiligines, vel rugas strumas & similia, cum hircino & adipe suillo ac taurino sæpo. Ignem sacrum ex aceto & oleo, vel psimithio. Carbunculum ex aceto. Nonnulli laserpicium vna illini iubent. Sic quoque epinictidas & pustulas curant. Imponunt & mammis tumentibus coctam & pituitæ eruptionibus cum cera. Testium vero epysoris cum ramis laureæ teneris, adeo peculiari in viscenbus his effectu, vt siluestri ruta cum axungia veteri illitos ramices sanari prodant, fracta quoque membra semine trito cum cera imposito Radia rutæ sanguinem oculis suffusum & in toto corpore cicatrices aut maculas illita emendat. Præcauendum est autem grauidis, vt abstineant hoc cibo, necari enim partus inuenio. Item generationes impediri hoc cibo, ideoque profluuio genitali datur, & venerem crebro per somnia imaginantibus.

Iterum de eodem. *Cap.* CXXXIX.

DIascorides. Rutæ duo sunt genera agrestis & hortina. Sed insicidior est hortina, escis non bona. Illa vero melior est, quæ nascitur circa cucumerea. Ambæ virtutem habent calidam & causticam, & exuberantem, & diureticam. Ruta menstrua imperat comesta. Et bibita colli dolorem sedat. Stomachum erigit, vrinam prouocat, tussientibus proficit. Partum si plus sumatur expellit, ventrem stringit. Eius folia comesta cum nucibus regalibus occurrunt venenatis morsibus, quæ si multum fuerint comesta vrendo siccant genitalia. Eadem cocta cum aceto, & aqua tortionibus medetur bibita. Schyaticis & arteticis, ac frigoribus tipicis subuenit, matricis focationes ac stericam soluit. In oleo cocta & bibita lumbricos occidit, cum caricis cocta & addito vino hidropicos ad sanitatem perducit. Omnibus prædictis cum vino maximè prodest. Quæ cruda comesta caliginem oculorum detergit, tumorem & dolorem oculorum commixta polenta spargit, aceto & oleo roseo addito capitis dolorem tollit. Succus eius naribus infusus sanguinis fluxum sistit, lauri foliis addita & cathaplasmata tumorem testium tollit. Agrestis ruta minus calefacit, & extenuat, diaforetica est, ac desiccat plusquam domestica. Macer. A medicis rutæ vis feruida dicitur esse. Sicque fertur in bis gradus illi tertius esse. Vtilis est stomacho valde, si sæpe bibatur. Expellit partum potu, Veneremque coercet. Tussim si bibitur compescit, menstrua purgat. Si coquis hanc in aqua, si vinum inna cris acræ. Compescit talis decoctio tormina ventris. Pulmonem iuuat & pectus, morbosque medetur, Costarum quam pluresim vocat attica lingua. Ictericos, sciasimque iuuat, febribusque medetur. Hausta, vel in oleo viridem si coxeris illam, Et foueas tepido, patientes ante tremorem, Matricis prodest intestinique tumori. Hoc vnguem vel clysterio, si funditur intus. Haustaque cum vino prodesse valebit vtrique. Lumbricos oleo decocta & pota repellis. Carica iungatur rutæ vinoque coquatur. Cum caricis decocta diu viniique liquore. Prosunt hidropicis, si sint superaddita nocte. Cruda comesta recens, oculos caligine purgat. Et melius maturi cum succo, felleque galli, Melleque si succus ex æquo iungitur eius. Indeque sint oculi patientes sæpe peruncti. Cum oleo misceris roseo necnon & aceto. Illius succus capitis curare dolorem. Quamuis in modicum potera, hoc sæpe perungens. Naribus cxpressus, si succus funditur eius. Sistit manantem bene desiccando cruorem. In corio mali granati si tepefactum Auribus hunc fundas, depelles inde dolorem. Cerusæ roseoque oleo misceus & aceto. Illius succum, mirandum conficies vnguem. Ad depellendum sacrum quem dicimus ignem Et scabiem dextræ, quæ dicitur herpeta Græcè. Et Græcè dictas acoras hoc vnguine purgas. Vlcera sunt capitis humore fluentia pingui. Curat & hoc naimas immissum naribus hæc sunt. Quæ grauiter fetent in naribus vlcera nata. Obstat pota nimis hæc cruda comesta venenis. Hoc Mitridates Rex Ponti sæpe probauit. Qui rutæ foliis viginti cum sale pauco. Et magnis nucibus binis, caricisque duabus. Ieiunus vesci consurgens sæpe solebat. Armatusque cibo tali, quicunque veneno Quaslibet insidias sibi tenderet haud metuebat. Musileque doceus obsistere posse venenis Mistificè rutam, comedunt cum primitus illam. Cum pugnaturæ sunt cum serpentibus acris. Cum butyro modicoque oleo decocta tumorem, Matrici subiecta tepens fugat illa, colique. Et cunctis intus morbis sic subdita prodest. Hæc etiam testes poteris cu-

rare tumentes. Cum foliis lauri bene tritam si superaddas. Ex hac antidotum, non paucis vtile causis Efficiunt medici dicunt diapiganon illud. Piganon in Græca lingua quæ ruta vocatur. Illius antidoti confectio talis habetur. Ponderi iunge pari piper atque ciminum. De tribus his quantum de ruta ponitur tantum. Conueniet in ferro prius assari calefacto. Sed prius ex acto vino macerare ciminum. Omnia deinde simul bene trita ex melle ligabis. Pectoris & lateris renum iecoris[que] dolores. Ex hoc antidoto curātur sæpe comesto. Extenuat bilē, soluit[que] sine tormine ventrē Cōfortat stomachum, facit vt bene digerat escā.

De Saluia. Cap. CXL.

EX herbario. Saluia habet folia longa, & angusta, subaspera, odore suaui & graui. In locis asperis nascitur. Decoctio eius potata vrinam & menstrua mouet. Pastinacæ marinæ si quem percusserint, virus excludit, sanguinis eruptionem sistit. Platearius. Saluia calida est in primo gradu, sicca in secundo. Solum folia competunt vsui medicinæ & viridia & sicca: domestica magis consumit, & confortat. Syluestris autem magis diaforetica: vinum decoctionis saluiæ valet paraliticis, & epilenticis, fomentatio ex aqua decoctionis eius valet contra strangiriam & dissenteriam, matricem mundificat. Plin. lib. 22. Herbam nostri qui nunc sunt herbarij elelisphacon Græce, Latini vocant saluiam, mentæ similem, canam, odoratam; hæc apposita partus emortuos extrahunt, itemq[ue] vermes aurium & vlcerum. Idem in lib. 26. Herba quæ quibusdam appellatur saluia similis verbasco, conteritur ea & colata calefit, & sic ad tussim laterisq[ue] dolores bibitur. Eademq[ue] contra scorpiones, atq[ue] dracones marinos efficax est, cōtra serpentes etiam ex oleo perungi ea prodest, isopi fasciculus cum quadrante mellis decoquitur ad tussim. Diascor. Elisifacus, idest saluia frutex est oblonga, multas habens virgas, quadras & albas, foliaq[ue] habet malis cidoniis similia, sed oblonga & minora & aspera, & albidiora, & odorata, sed rubosa. Semen supra virgas est illi simile ormino agresti. Nascitur in locis asperrimis, virtus est ei diuretica, mēstruis imperat abortum facit, scorpionis marini percussum mitigat. Est autē catmantica, id est sanguinem fluentem vulneribus stringit, sordidaq[ue] purgat vulnera. Capillos nigrescere facit, & elixatura foliorum ac virgarum eius naturæ pruriginem compescit. Est etiam virtutis redarguētis cum acrimonia, vnde ad dissenteriam & viscerum fluxum, quem Græci tigeon vocāt, facit. Succus foliorū eius capillos denigrat & vrinā prouocat. Macer. Saluia cui nomen elisifacos est apud Græcos. Cum mulsa iecoris prodest potata querelis. Pellit abortum, lociumq[ue] menstrua purgat. Trita venenatos curat superaddita morsus. Crudis vulneribus, quæ multo sanguine manant. Apponas tritam dicunt retinere cruorem. Cum vino succus tepidus si sumitur huius. Compescit tussim veterem laterisq[ue] dolorem. Pruritus vuluæ curat, virgæq[ue] virilis: Si foueas vino fuerit quo saluia cocta. Illius succo crines nigrescere dicūt Si sint hoc vncti crebro sub sole calēti.

De Sandice & sansuco. Cap. CXLI.

EX sinonimis. Sandis est herba quædam, de qua panni tinguntur in blaueum colorem. Plinius lib. 35. Sandaraca si torreatur æquè parte rubrica admixta sandicem facit, Quanquam animaduerto Virgilium æstimasse id herbam esse, versu illo. Sponte sua sandix pascentes vestiet agnos. Idem in lib. 22. Sandix in olere syluestri a Græcis ponitur, sicut opimo & Erasistratus tradunt. Decocta vero aluum sistit, & semine singultus confestim ea aceto sedat. Illinitur ambustis, vrinam cit. Succus decoctæ prodest stomacho, iocineri, renibus, ac vesicæ, hæc est quam Arestophanes Euripedi poetæ iocularitei obiicit eius matrem, ne olus quidem legitimum venditasse, sed sandicem. Peculiaris laus eius, quòd fatigato Venere corpore succurrit. Marcescentesq[ue] senio iam excitat coitus. Aluum quoque fœminas profluuia sistit. Diascorides. Sandia, vel scandix calefacit, & desiccat fortiter, ac diaforeticum est, & ob hoc merito viscerum purgatiuum est. Isidorus. Sansucus est herba quam Latini vocant amaracum, de qua scilicet sub eadem amaraci nomine iam dictum est supra. Diascorides. Sansucus a siculis nominatur amaracus, & est ramosa multas habens virgas super terram expansas, cum foliis paruis, atque rotundis nepitæ similibus, ac velut hirtis & acerrimis, herba tota est valde amara, vires habens acres atque calefactorias, ad omnem duritiem, vel rigorem valde idonea. Medetur etiam cathaplasmata, siue potata a scorpione vexatis, vel difficultati mictus, vel intestinorum tormento laborantibus. Eius elixatura medetur hidropicis, vrinam prouocat, & tortionibus est vtilis. Succus addito melle liuores detergit, scorpionum ictus cum aceto & sale compescit, lassitudinibus bene adhibetur, cerotis vtiliter additur. Omnes tumores corporis, & oculorum spargit cathaplasmata, & maximè cum polenta imposita. Item apposita solitæ purgationem matteria prouocat in fœminis, bene quoque malagmatibus miscetur & acopis. Sansucum est in tertio calidum & siccum, dolorem capitis & emigraneum de flegmate & colera nigra curat, si ex eius apozimate caput lauetur, aut naribus applicetur, dissoluit opilationem & eorum ventositatem. Eius apozima bibitum hidropisim, strangiriam, vētris dolorem habentibus fit bonum. Cum melle cathaplasmatum nigredinem in palpebris amputat, & cum aceto morsum scorpionis curat, pessarisatum vero menstrua prouocat, lapidē aufert, epilēticis conuenit & paraliticis, auribus instillatum dolorem placat, & sonitum.

De Saturcia. Cap. CXLII.

ISidorus. Saturcia est herba calida, & propriè ignita, vnde & illi nomen inditum credunt, eo quod in Venerem pronos facit. Palladius lib. 3. In Februario mense saturcia seritur solo pingui, vel stercorato & aprico, vel melius mari proximo, & cepulis mixta seminatur. Diascorides. Satura vel satureta calefacit, & nimis desiccat, manifestè extenuat. Ideoque vrinam & menstrua mouet ac fœtus extrahit, potui data viscera purgat, a thorace atque pulmone humorem purgat, & per hos sputa pellit, vrinam quidem mouet ex vino potata, litargicos letaliter dormientes excitat, eorum capiti cum aceto frequenter infusa. Stomachum quoque nauseantem confirmat in cibum sumpta, vel potata, & contra ea, quæ ictibus aculeatis sentiunt animalia. Platearius. Saturcia est calida & sicca. Et plures ex farina, & aqua, & eius puluere mundificant spiritualia: puluis eiusdem comestus ad idem valet. Macer. Timbra solet Græcè dici, saturcia Latinè. Illi sicca nimis vis est & feruida valde. Prouocat vrinam, mouet quoque menstrua sumpta. Pellit abortiuum, muliebria viscera purgat. Illius puluis cum cocto melle subactus. Et mansus vel cum vino si sumitur idem. Pectoris humorem pellit per sputa tenacem. Cum vino tepido compescit tormina ventris. Si largè bibatur, verum iam sæpe probaui. Est quidam morbus litargus nomine dictus. Oppositum medici quem dicunt esse frenesim. Quod vetat hæc somnum, somnus grauat hic nimis ægrum. Hoc tam letali somno depressus aceto Timbram commisceos, foueat caput inde frequenter. Sic vinum pigri poterit depellere morbi. Hanc herbam caueat mulier contingere prægnans. Nam non mansa modo, sed partum subdita pellit. Nausea sedatur hac, si bene trita bibatur. Cum modico vino, vel si sumatur in ouo. Hocq[ue] modo mirè Venerem solet illa mouere. Si largo potu viridis vel sicca bibatur. Si desit thimus pro thimo ponere timbram Præcipiunt medici, quòd vis est vna duabus. Quod si cum vino mel iungitur & piper illi, Non modicum veneris succendere dicitur ignem. Hinc est a Satiris merito saturcia vocata. Quòd sunt in Venerem nimis hæc animalia prona.

De Scordione. Cap. CXLIII.

PLatearius. Scordium est allium agreste, calidum & siccum in tertio gradu. In productione florum colligitur, per duos annos seruari potest, floribusque tantum in medicina vtuntur, virtutem habet mordendi, & dissoluendi, & ex subtilitate substantiæ suæ diaforeticam: vinum decoctionis eius valet contra dolorem stomachi ex frigiditate & contra splenis & epatis opilationem, contraq[ue] dissuriam & strāguriam sonitum ex aqua decoctio eius menstrua educit, matricem mundificat, stranguriam dyssuriamq[ue] soluit: allium quidem est calidum & siccum in medio quarti gradus, scordeon autem siccum quidem est, & calidum, sed minus, quàm domesticū, & mediocriter operatur, vnde in receptionibus ponitur & non domesticum, virtutem habet dissoluendi & consumendi & expellendi venenum, vnde cōtra morsus venenatorum cathaplasmatur. Succus etiam eius interius receptus discutit venenum: vnde dicitur, tyriaca rusticorum: valet & ad aperiendas vias epatis, & vrinales meatus, & contra stranguiriam & dissuriam, & dolorem iliorum, visui autem obest, quia desiccat, & nocet toto corpori, si vltra modum sumatur, quia generat lepram & apoplexiam, maniam & vlcera: flores allij syluestris diuretici sunt, & in syropo, vel alio potu sumpti, valent ad stranguiriam & dissuriam. Diascor. Scordeo magna est vis, omnibus quippe perniciosis vehementer resistit hominum malis, serpentes aut scorpiones, aliasq[ue] latentes bestias odore suo fugat, & ictibus eorum medetur, siue allinitum, siue in potione, vel cibo sumptum. Morsui canino cum melle succurrit. tineas & ventris animalia coctum in mulsa & aceto perimit & expellit, peregrinantibus datum assu, minimè patitur illos aquarum & locorum mutatione turbari. Danclas hunc hidropicis cum centaurea miscuit. Idē & freneticis elixum dedit. In faba coctum & temporibus illitum dolori capitis opitulatur, aurium[que] doloribus eiusdem succus cum adipe anserino tepefactus infunditur, raucedinem vocis emendat cenasmon ex pulte coctum iunat. Aliud scordeū nascitur in locis mōtuosis & siluis, habet folia camedrios similia, sed maiora & nō ita dura. Odore & gustu simile est & allio, qđ gustu stipticū & amarū est, virgaq[ue] illi est qua-

est quadta, in qua florem russum profert, virtus est illi termantica, & diuretica. Cum vino bibitum morsibus, & oibus veneni generibus occurrit, dolori stomachi, & dissenteriæ cũ hidromelle bibitum subuenit. Thoracem purgat maximumque præsidium est tussientibus, rectè quoq; adhibetur conquassationibus: aceto mixtum, & superpositum, podagris subuenit. Paracolesim vulneri facit, menstruis imperat, additoque melle vulnera antiqua, & sordida purgat, & ad cicatricem ducit. Siccum verò impositum residere facit vulnera. Omnibus autem melius est lybicum, & creticum, & ponticum.

Iterum de eodem. *Cap.* CXLIIII.

AVicenna. Scordion est allium agreste pluimũ minus, quã hortulanum, habetq; longum crus, super quod est flos albus. Calidum est & siccum ad quartum perueniens gradũ. Est autem subtile, aperitiuum, abstersiuum, vulnera magna, & fradulenta consolidat, & bonũ est ad atritionẽ lacertorũ. Actor. Scordion licèt allium agreste quadam noĩs appropriatione nũcupetur, nihilominus tñ hoc ipsum vocabulum allio cõiter tam domestico, quam agresti conuenire vr. Ideo scordionis proprietates hic ordinari placuit inter herbas satiuas potius, quã agrestes. Macer. Scordion argiuè sunt allia dicta latiuè. Huius vim medici, siccam calidamq; perin. In quarto posuere gradu, mansum vel inũctum. Curat quos serpens vel scorpius insulit ictus. Et nocui vermes triti pellunrur odore. Sanat, & appositũ morsus cum melle caninos In mulsa coctum commixtũ cui sit acetum. Et bibitum vermes ventris tineasq; repellit. Et oleo cum testa sua si decoquis illud. Morsus pestiferos reddes hoc vnguine sanos. Corpus, & attritum cura sanabis eadem. Vnguine vesicæ dolor, & humor hoc reprimũtur. Ipse refert Hipocras educi posse secundas. Fumo combusti si valuę diu foueantur. Pulmonum varias coctum cũ lacte querelas. Potatumq; iuuat, vel crudũ sæpe comestũ. Cũ cẽtaurea Diocles dare præcipit illud, Hidropicis sic humores desiccat aquosos. Idem nefreticis elixũ sumere iussit Praxagoras illo fuit vsus cum coriandro. E vino causas sic curans ictericorum. Et sic potatum dicit, φ molliat aluum. Cumq; faba coctam capitis sedare dolorem. Dr attrito si tẽpora plinis illo. Anseris huic adipem iungas tepidamque dolenti. Infundas auri, præclarè subueuit illi. Elixum tussim iuuat, & suspiria sedat. Clarificat raucam crudum coctum quoque vocem. Sed magis elixum iuuat illam sæpe comestum. Adiuuat incoctum pulti sumptumq; tenasmon. Porcino iungens adipi si conteris ipsum. Non modicos reprimes superaddens sæpe tumores. Hunc ignotarum potus non lædet aquarum. Nec diuersorum mutatio facta locorum. Allia qui mane ieiuno sumpserit ore.

De Senatione. *Cap.* CXLV.

PLateatius. Senatio idem est, quod nasturcium aquaticum, & est in tertio gradu calidum. Senationes cocti cum carnibus vel in aqua sola mundificant spiritualia, fomentum & ex aqua decoctionis eorundem factum valet contra passionem iliacã, & contra stranguriam, & dissuriam. Ipsi quoq; valent ad idẽ in vino cocti, & cathaplasmati, sunt. n. diuretici. Dyascorides. Senatiou qui ab aliis cresion dicitur, in aqua nascitur, fruticem habet pinguem, & ramulos longos, foliaque minuta similia Ipselino. Quæ cum masticata sunt, odorem suauissimum reddunt. Senacion crudus comestus, calculos expellit, dissentericis proficit, vrinam prouocat, menstruis imperat. Actor. Ex prædictis patet, φ herba illa, quæ simpliciter id est sine additione nasturcium ab autoribus appellatur, non est istud aquaticum, sed potius hortulanum. Nam de illo dicit Palladius de agricultura li. 3. quòd nasturcium omni tempore constat esse ponendum id est plantandum vel seminandum loco quali placebit, & cœlo. Cæterũ inquit humorem quamuis diligat tamen deesse non curat. Et si cũ lactuca seratur egregie nasci fertur. hæc Palladius. Illud inquã satiuum nascitur in sicco, hoc autem suo tempore sponte nascitur in humido, illud est calidum in gradu quarto, hoc autem in tertio. Quod etiam uocabulo proprio dicitur senacion. Nam senacion est carduus benedictus, de quo iam in alio libro dictum est superius.

De Seride. *Cap.* CXLVI.

PLinius lib. 20. Seris lactucæ simillima duorum generum est. Siluestris melior est nigra ista, & æstiua. Deterior hiberna, & candidior est, vtraque tñ stomacho vtilissima, præcipuè quem humor vexat, & cum aceto in cibo refrigerant, vel illitæ, discutiũtque, & alios, quam stomachi. Cum polenta siluestrium radices stomachi causa sorbentur, & cardiacis super sinistram mammã illiniuntur ex aceto podagris, & sanguinem reiicientibus vtiles sunt omnes hæ. Itemq; quibus genitura fluit alterno dierũ potu. Petronius diodorus seriam multis modis arguens in totum damnauit, sed aliorum omnium opinio resistit. Diascorides. Seridis duæ sunt species, vna videlicet agrestis, & alia hortiua est. Agrestis quidem pinguis, & cytoton est appellata, & habet folia lata. Altera vero est hortiua: species habet duas, vna quidem habet lata folia lactucę similia, altera vero est amara & habet folia angusta. Omnium virtus est stiptica & eustomacha, vẽtrem abstinet cum aceto cocta, maximèque agrestis, vexatum stomachum confirmat, & æstuationes mitigat. Sola cum polenta imposita blanditur cordiacis, & oculorum tumori subuenit, folia imposita ut cathaplasma mitigant scorpii percussum. Ipsa quoque addita polentis, & imposita compescit ignem sacrum. Mixta cum aceto ac cerusa omnibus calidis rebus opitulatur.

De Serpillo. *Cap.* CXLVII.

ISidorus. Serpillus dicitur, eo quòd radices eius longè serpant. Eadem & matris animola dicitur, eo quòd menstrua moueat. Palladius li. 3. Mense Martio serpillum plantis aliquod semine seritur, sed vetusta melior letius frondebit, sed iuxta piscinam vel lacum vel putei margines conseratur. Plinius vbi supra. Serpillum a serpendo putant dictum, quod in siluestri euenit, maximè in petris. Satiuum non serpit, sed ad palmi altitudinem increscit, pinguius voluntarium, & candidioribus foliis, & ramis, efficax est aduersus serpentes, maximè cenchrin & scolopendras terrestres, atque marinas, & scorpiones decoctis ex vino ramis, & foliis, fugat & odore comminus hoc si vratur, & contra marinorum venena præcipuè valet. Capitis autem dolotibus in aceto decoctum illinitur cum rosaceo fronti, & temporibus. Item freneticis, ac litargicis, contra tormina, & vrinæ difficultatem, & anginas, & vomitiones drachmis quatuor datur. Ex aqua bibitur & ad iocinerum dolores. Eius folia obolis quatuor ex aceto dantur ad lienem, & ad cruentas exereationes in duobus ciatis aceti ac mellis teritur. Dyascorides. Serpillum quẽ alii herpillum latini verò cicer erraticum vocant, herba est humilis ac per terram repẽs cum foliis, & ramis origano similibus, albidioribus tamen, sansuci odorem fragrantibus. Species eius duæ sunt, vna scilicet hortualis siue vsualis, quæ in campis saxosis crescit atque lapidosis. Alia verò agrestis, quæ zoit appellatur, quæ non per solum serpit, sed directa, & extante positione erigitur. Cum ramulis bipalmis tenuibus, & horrentibus, cum foliis paruulis, foliis rutæ similibus, sed angustis, & longioribus, cum hasta simulante sarmenta, florem & odorem suauem habet in omnibus virgis constitutum, & in suauitate purpureum, ac mordentem linguam, & gustu inacidum. Nascitur in locis saxosis, eiusque radix est inutilis. Est & alia vehemẽtior, & calidior vsualis, quæ ideo dicitur herpillum, eo quòd Græci herpere repere dicunt. Nam frutex huius plurimum fruticando per terram repit, virtutem habet constrictiuam siue redarguentem. Menstruis imperat, vrinam prouocat, tortionem & conquassationes vtiliter curat. Tumorem epatis compescit, morsibus venenatis occurrit, bibitum, & impositum id præstat. Vt autem serpilli potentiã intelligas, Antbiochus rex magnus tyriaca ex serpillo cum aliis rebus confecta semper vsus est aduersus toxicam, & porionem malam, & animalia venenata, eamque in templo Esculapii dedicauit, sicque quantum ei debuerit ex hoc licèt colligere, quòd testimonii suo arbitrio medicinas deinde fecerat.

Iterum de eodem. *Cap.* CXLVIII.

PLateatius. Serpillum est calidum, & siccum, & est duplex: domesticum ramos super terram effundit. Siluaticum in longum crescit, & in altum, folia & flores eius medicinæ competunt, valet contra frigidum reuma, contra tussim, contra frigiditatem stomachi, & dolorem ex uentositate. Ex herbario, Serpillum quòd in montibus saxosis nascitur, efficacius est ad medicinam, huius tunsi, & siccati puluis cum aqua calida potatus menstrua mouet, vrinam prouocat, tortiones uiscerum, & fomentorum ruptiones sanat. Idem valet ad capitis dolorem, ad serpentium ictus ad freneticos, & litargicos. Macer. Serpillum veteres dixerunt, quòd quasi serpat. Terræ uicinius, huic feruida siccaque vis est. Acri cum vino tritum cõtundis oliuo. Cui rosadat nomen, hoc vnguine perline frontem. Aegrotí capitis solet hoc sedare dolorem. Nidor combusti serpentes effugat omnes. Et quoduis animal infundens ore venenum. Hunc ideo miscere cibis messoribus est mos. Vt si forte sopor fessos depresserit illos. Vermibus a nocuis tuti quiescere possint. Pestiferos morsus bibitum iuuat, appositumque. Prouocat vrinas, compescit tormina uentris. Splen iuuat, admixto si sæpe bibatur aceto. Si mel prædictis iungatur sputa cruenta. Lactantes mire potus so let ille iuuare. Haustum cum uino iecoris sedare dolorem Dicitur, is que solet producere menstrua potus.

De Sicla. *Cap.* CXLIX.

AVicenna. Sicla duarum specierum est, quarum una nigra propter vehementiam viriditaris. Altera verò nota est. Apud quosdam est in primo calida, & sicca, & secundum veritatem est compositarum virtutum, & apud quosdam est frigida. Nec dubium est quin in eius radice humiditas sit: in ipsa est uirtus baurach subtiliatiua, & resolutio, & apertio fortior resolutione atriplicum, & lenificatio. In nigra est stipticitas, &

propriè cum lentibus. Et baurachitas, quæ est in ipsa, est resolutiua, & terreitas est constrictiua vel contractiua. Totum elixatum est mali chymi, totumque parui nutrimenti sicut olera reliqua. Succus eius ac decoctio foliorum fissuras frigoris prohibent, & alopiciei conferunt. Confert etiam panno, & quandoque abscindit verrucas succus eius, & interficit pediculos. Ex eadem elixata fit emplastrum apostemaribus, ac resoluit, & maturat ea. Eius folia decocta bona sunt ignis adustioni. Et linita cum melle conferunt impetigini. Ex eius aqua cum felle gruis, fit caputpurgiū, ac delet tortuā, & valet ad vlcera nariū. Itē eius aqua distillatur in aurem, & sedat eius dolorē. Radix eius est mala stomacho, faciens nauseam, & hoc plurimum propter baurachitatem eius mordificatiuam. Ad opilationes epatis fortior est apertione maluę cum synapi, & aceto propriè. Isaac in dietis particularibus. Sicla quam vulgus appellat blitum, calida, & sicca est in gradu primo. Illaudabile stomacho nutrimentum generat, propter quandam sui acuminis, & humiditatis multitudinem. Quæ tamen si coquatur cum aceto, obsomagro, carui, oleo onfacio vel amigdalino facilis quidem digestioni fit, sed parum nutrit, ventrem humectat, epatis opilationem aperit, maximè verò si de crossis ac viscosis humoribus fit. In aqua cocta, & sic comesta fit stiptica. Actor. De hac quoque sub nomine bliti dictum est suo loco in superiori parte huius libri.

De Synape, & eius cultura. Cap. CL.

ISidorus. Synapis dicitur, eo q; foliis similis sit napo, & vt autores dicunt calidam habet virtutem, & egeritur, sed stringit vrinam. Crudum in cibo sumptum, stomacho contrarium est. Coctum verò in olera stomachum iuuat. Semen eius cum aceto serpentium vulnera curat. Palladius de agricultura li. 11. In mēse Octobri synapim conuenit seri. Terram diligit aratam, & si fieri potest cōgesticiam, quamuis vbique nascatur. Sareulari debet assiduè vt respargatur puluere quo souetur, non minus gaudet humore, de quo semen legere disponis, suo loco esse pariaris. Qd ad esca robustius facies transferendo. In synapi vetus semen est vtile vel sationi vel vsui. Qd dentibus fractū si intus viride videbitur, nouū est, si albū fuerit, vetustatē fatetc. Plinius li. 19. Synapi nulla est cultura melius tn̄ planta relata. Quin e diuerso vix est sato semel illo liberare locū, quia semē eadens protinus viret, vsus etiā eius est pro pulmentario in patellis decocto citra intellectum acrimoniæ. Coquuntur, & folia sicut olerū reliquorū. Sunt autem trium generum, vnum videlicet est gracile, alterū rapi foliis, tertium erucę. Semē optimum est Aegyptium. Dyascorides. Sinapi Pythagoras inter illa, quæ propter virtutē, & efficaciam laudat, primum locum assignat. Cuius naturā medici termanticam esse volunt, eo quòd alicui applicatum calefaciat, leptimicam, eo quòd quicquid inuenit extenuet, epispaticā, eo quòd quem comprehendet, humorem educat.

De Operatione ipsius in medicina. Cap. CLI.

AVicenna. Synapis est calida & sicca vsq; ad quartum, & illa quæ siluestris est, generat humorem malum. In ipsa est abstersio, & resolutio. Radix eius, & folia comeduntur elixata. Incidit flegma, Resoluit apostemata calida. Et oē antiquū apostema, confert scabiei, & impetigini ac dolori iuncturatum, & sciatice, febribusq; periodicis, & antiquis, & præfocationi matricis. Splenem extenuat, sitim facit, & desiderium coitus. Mundificat humores capitis. Et ex ea fit emplastrum contra litargiā, aqua eius distillat ad oēm dolorē auris, & molaris, & eius oleū similiter aperit etiam colatorii opilationem. Et dixerunt quidā, q; si bibatur a ieiuno, bonum efficit intellectū, administratur & in alcosol oculi, ad pannū, & asperitatem. Tritū, & bibitum cum aqua mellis aufert asperitatē antiquā in canna pulmonis. Oleū eius calidius est oleo raphani, fugiunt ex eius fumo vermes venenosi. Siluestris emplastrū valet sordiciei, linguā exiccat, & alopiciæ confert. Pli. li. 20. Synapis ad serpentium ictus, & scorpionum tritum cum aceto illinitur, fungorum venena discutit. Cōtra pituitā tenetur in ore donec liquefcat, aut gargarizatur cum aqua mulsa. Ad dentiū dolorē manditur, ad vuā gargarizatur cū aceto, & melle. Stomacho utilissimū contra oīa uitia, pulmonibusq;. Excreationes faciles facit ī cibo sumptū, dat & suspiriosis. Item comicialibus tepido cū succo cucumerum. Senlus atq; sternutamenta capitum purgat, aluū mollit, menstrua & vrinā ciet. Et hidropicis imponitur. Cum fico, & cumino tusum ternis partibus comiciali morbo, & vuluarum conuersionem suffitū excitat odore aceto mixtum, Item litargicos, adiicitur cordilou, est autem semen ex se sic, & si vehementior somnum litargicos premat, cruribus aut etiam capiti illinitur cum fico, & aceto. Veteres dolores thoracis lomborum, coxendicum, humerorum, & in quacumque parte corporis ex alto vitia extrahenda sunt. Illitum caustica vi emendas pustulas faciendo. At in magna duricia sine fico impositum, vel si vehementior, vertigo timeatur p duplices pannos, utuntur ad alopicias cū rubrica, psoras, lepras, pthiriases, lithannicos, opisthothonicos. Inungunt quoque scabras genas aut cum gallica inter oculos cum melle. Succusque tribus modis exprimitur in fictili, calescitque in eo in sole modice. Exit e cauliculo, succus lacteus, qui ita cum induruit, dentium dolori medetur. Synapis semen, & radix cum immadure musto conteruntur, & manus plene mensura sorbentur ad firmandas fauces stomachum, oculos, caput, ac sensus omnes, mulierum quoque lassitudines salubertimo genere medicinæ. Calculos quoque discutit, ex aceto potum. Illiniuntur & liuoribus, ac suggillatis cum melle, vel anserino adipe: fit & oleum ex semine madefacto in oleo, & expresso, quo utuntur ad neruorum rigores, & lumborum ac coxendicum perfrictiones. Macer. Inter eas quas Pythagoras laudauerat herbas. Asseritur primam laudem tribuisse synapi. Quartus, & gradus in vi sicca calidaque. Extrahit humores viscosos extenuatque. Comburitque cutem, vis est sibi tanta caloris. Maior vis eius in semine dicitur esse, &c

De Sisere. Cap. CLII.

PLinius li. 19. Sisere Tyberius princeps omnibus annis a Germania flagitans nobilitauit, cuius in Gelduba castello rheno imposito generositas est præcipua, ex quo apparet frigidis locis conuenire. Inest ei longitudine neruus, qui in decoctis extrahitur amaritudinis magna parte relicta, quæ mulso in cibis temperata, etiam in gratiam vertitur. Neruus idem & pastinacæ maiore duntaxat anniculę. Siset seritur mensis his, videlicet Februario, Martio, Aprili, Augusto, Septembri, Octobri. Breuiorem his, sed torosior amariorque medulla per se minutissima. Eadē verò dulcibus mixtis salubertima: inuenit gratiam pluribus modis austeritate uicta. Nam & in pollinem tunditur arida, liquidoq; dulci temperatur, & decocta postea, aut asseruata uel macerata pluribus modis, & tunc mixta defruto, aut subacta melle vuis ve passis aut pinguibus cariotis, alio rursus modo cotoneis malis uel sorbis aut prunis aliquando pipere uel thimo uariata, defectus præcipuè stomachi excitat. Iuliæ Augustæ quotidiano cibo maximè illustrata. Seritur autem & siser, & pastinaca utroque tempore, scilicet uere, & autumno, magnis seminum interuallis, nullave minus quaternorum pedum, quoniam spaciose fructificat si seratur, transferre autem melius. Idem in li. 20. Siset erraticum simile est satiuo & effectu, & excitat stomachum. Ex aceto laserpiciato sumptum aut ex pipere, & mulso cit urinam, & ut Opinion credit etiā uenerem. Est & Diocles in summa eadē, præterea cordi conualescentium conuenire, & post multas uomitiones per quàm utile. Heraclides contra argentum uiuum dedit, & ueneri subinde offensantem ęgrisque recolligentibus. Hunc Hæsiuus ideo stomacho utile uideri dixit, quoniā nemo tres silete edendo continuaret. Esse tamen utile conualescentibus, & ad vitam transeuntibus. Satiuique priuatum succus aluū sistit, cum lacte caprino potus. Diascorides. Sisarum est omnibus notum, quod comestum, est customachum. Radix eius elixa, & commesta, tollit fastidium, & est diuretica.

De Solatro. Cap. CLIII.

AVicenna. Solatrum melius administratur, habens folia uiridia, semenque citrinum, est enim quinque specierum. Natura frigidum est in primo, siccum in secundo, hortulanum est infrigidatiuum, & constrictiuum. Est etiam quoddam genus stupefactiuum faciens somnum, proprietatibus suis simile opio, nisi quia debilius est illo. Est autem stupefactiuum in tertio gradu frigidum, & siccum: & est quoddam genus eius, quod est mortale. Est itaque emplastrum bonum omnibus apostematibus calidis intrinsecis, & extrinsecis, & bibitur eius aqua ad apostemata calida intrinseca, & ponit eius aqua cū cerusa, & oleo roseo super erisipilam. & formicam. Cortex eius radicis est uehementis exiccationis. Si ex stupefactiuo bibatur ultra duodecim grana facit maniam euenire, gargarismus autem ex eius aqua confert apostematibus linguæ, si bibatur ex eius cortice cum vino pondus aurei somnum attrahit, emplastrum ex solatro trito factum capiti, sanat soda, & resoluit radicis auris ac uelaminis cerebri apostemata. Confert etiam distillatione dolori auris, sanatque fistulas oculi lachrymalis, & succus specierum eius usque ad illam, quæ facit somnum, & ex eo factum alcophal confortat uisum. Stupefactiui semen est urinæ prouocatiuum, renum ac uesicæ mundificatiuum, omnesque species eius cum supponuntur abscindunt fluxum menstruorum, & est ex illis quæ infrigidant ac pollutionem prohibent. Est autem præter prædictas quædam solatri species, quæ interficit, si comedantur ex ea quatuor aurei. Nec est in ea solatri iuuamentum nisi ad emplastrum faciendum. Actor. Solatrum ipsa est morella, de qua iam in alio libro dictum est supra. Ipsa quoque alio nomine strignus vel strignos appellatur, sub quo videlicet nomine propter speciem eius hortulanam, de ipsa quoque protinus dicetur inferius.

De

De Strigno. Cap. CLIIII.

Dioscorides. Strigni quatuor sunt species, prima est hortulanus iucundi odoris, & hæc comeditur. Nam frutex eius est minor, ramulos habens plurimos, folia verò nigra, ocimo maiora, & latiora, semen autem eius est viride, nigrum aut ruffum, qd cum maturauerit, se mutat in colorem flauum. Vtilis est manducata, virtusque illi est frigida vnde adhibita cum polenta ignem capitis, & æstuationem stomachi compescit, addito & pane pa rotidibus medetur. Spoma verò argenti mixta & cerusa, & oleo roseo, herpetas curat, ignem sacrum extinguit, sola cum pane infantium æstuationem tollit, id & oleo rof. facit. Succus eius collirijs miscetur, cum ouo vel aqua maximè conficitur ad reuma oculorum, dolorem quoque aurium mitigat. Altera est strigni species, quam alii cacabum vocant, foliis supradictæ similibus, sed latioribus. Hastæ verò eius cum creuerint, per terram sparsa ducunt. Semen in folliculis habet obrussum, & obrotundum, sicut in vesica, lene sicut vua, & in corona a pluribus cōponitur. Virtus eius, & vires similis est supradictæ, sed non comeditur. Semen eius bibitum ictericos per vrinam curat. Amborum folia in vmbra exiccantur. & omnia prædicta faciunt, frigidéque virtutis sunt. Strignus hipnoticus a latinis lunaria vocatus, frutex est hastas habens spissas, & multas, & sarmentosas, & non fragiles, folia que pinguiora, malis cydoniis similia, cum flore ruffo, & maiori. Semen eius est in folliculis colore croceum. Radix eius corium obscurum habet, & maior est. Nascitur in locis asperis, ac in petrosis. Corticū radicum eius cum vino bibitum præstat somnum, sin aliquos autem hoc non solum, sed grauationē. Virtus eius similis apio, sed paulo minor. Semē eius vrinā prouocat nimis. Dant & capitella, 12. & medetur hydropicis, si ultrò maciā poscat, qd mulsa abūdāter bibita emēdat. Corticū, & succus eius decocta in vino dolorē dentium mitigant gargarismo. Idem succus eius cal ginem oculorum detergit melli additus. Strignus macion, qui a latinis surialē dicunt, eo q furorem faciat, habet folia eruconi, i. lest erucæ similia, sed maiora, & spinosa. Hastæ sunt illi. 10 aut. 12 hæderę similia, mollia sicut acina. Radix alba, & crossa, & larga, vno cubito longa. Nascitur in montuosis locis, vbi abūdant platani. Radix eius est venenosa, & bibita infert necem vel insaniam, vel mala fantasmata.

De Strucio. Cap. CLV.

Isidorus. Structos quam quidam herbam lanariam vocant, eo q plerique lanam ea eo lauent, nascitur in locis cultis. Hęc & splenos dicta est, eo q splen auferat, vel scolopendros, eo q eius folia scolopendro animali sunt similia, de qua s. sub nomine scolopendriæ dictum est supra. Dioscori. Strucio lanarii vtuntur ad sumigium lanæ, quo lana limpidatur. Radices eius rotundæ sūt & oblōgę q bibitæ diureticæ sunt, & calidæ. Epaticis tussientibus, & ortopnoicis medentur. Morbo etiam regio vtiliter adhibentur. Cum panace, & cypato bibitæ calculos vesicæ frangunt, & excludunt, sclyrosim spleuis spargunt. Strucium matrici appositum menstruis imperat, & facit abortum Cū polenta, & aceto positum tollit lepras, cum ordei farina impositū limpidat fistulas. Plinius lib 24. Herba lanaria ouibus data icinis facit abundantiam lactis. Platearius. Strucius, idest agrestis cauliculus in secundo gradu est calidus, & siccus, Succus ac semina sola que competunt visui medicinæ, Cum inuenitur receptis cauliculi, semen caulis agrestis debet poni Cum autem ipsa folia debent pniri, succus ita debet præparari, folia conterantur, & succus expressus ad solem desiccetur, per biennium durat. Folia viridia pnoi debent in medicinis, & in vnguentis Virtutem habet dissoluendi, & extenuandi, & diureticam. Contra linguæ paralysim semen eius commasticetur, & a patiente diu sub lingua teneatur, si paralysis in superficie sit alicuius partis corporis, semen conteratur, & in sacculo positum in vino decoquatur, & super locum patientem lassellētur. Contra litargiam puluis eius naribus insuffletur, vt cerebrum commoueatur. Denique contra iliacam, & stranguriam, & dissuriam eius folia benè in oleo coquantur, & super pectinem cathaplasmentur. Macer. Strucion ostracium, quod vulgi more vocatur. Vim calidā siccamque tenet, radix fugat eius. Cum vino morbos iecoris si trita bibatur, Ictericos sic sumpta iuuat splenisque tumorem Durū, quē Græci sclyrosim dixere repellit. Hocque modo lapides vesicæ frangere dicunt. Menstrua sic sorbitumque mouet tussique medetur. Sic ortopnoicis prodest si sæpe bibatur. Subdita matrici depellere fertur abortum. Et sic tarde nimis educere menstrua tradunt. Actique cum vino si iungitur atque polenta. Illius succus lepras emundat inunctas. Hoc etiam succo rtutto cum polline quam dat Ordea. curat vt dicūt pustula quæuis Si superaddideris empla stri more doloris Illius succus cū melle terēdo iugatus, Homores capitis purgat si nare trahatur. Sternutamētūque se polius mouet eius. Naribus iniectus maratio nō segnius albo. Ictericos mire succus medicabit̄ eius. Hunc si nare trabūt lacti mixtū mulieris.

De Thimo. Cap. CLVI.

Isidorus. Thimus dicitur, eo quòd odorem refert flos eius. Plinius li. 21. Thimi plures sunt in coronamentis species, candidum, nigricans Circa solstitia florent, cum & apes decerpunt, & augurium mellis est. Prouentum enim sperant apiarii, eo largè florescente. Læditur autem imbribus, amittit florem. Semen thimi non potest deprehendi, cum tamen quàm perminutum non fallat origani, Sed quid interest id occultasse naturam in flore ipso intelligitur, eoque sato nascitur. Attici mellis in orbe toto summa laus existimatur. Ergo translatum est ea attica thimum, & vix flore ut docemus satum. Sed alia ratio naturæ obstitit, nō durāte attico thimo, nisi Iafflatu maris serat. Erat quidem in omni thimo hæc opinio antiqua. ideoque non cum nasci In Archadia Tunc & oleam nō putabant gigni nisi intra trecenta stadia a mari. Thimis quidem nunc etiam lapideos campanos in prouincia narbonensi refertos scimus: hæc penè solo reddito a longinquis regionibus pedum millibus conuenientibus, vt thimo vescantur. Thimum oportet in flore colligi, & in vmbra siccari. Duo sunt autem eius genera, candidum radice lignosa, nascens in collibus, quod & præfertur. Alterum verò nigrius floreque nigri, vtraque multum existimantur, & in cibo, & in medicamentis oculorum claritati conferre. Itemque dentiū mississi elygmatæ faciles creationes facere cum aceto, & sale, sanguinem non patitur concrescere, e mella longas faucium distillationes extra illita cum synapi extenuare, & iterum stomachi vitia vocitisque. Condibomata excalefaciūt quamuis sistūc alium, quæ si exulcerata sit, denarii pondus in sextarium aceti & mellis addi oportet. Item si lateralis dolor sit, aut inter scapulas, vel in thorace, ex aceto cum melle medetur præcordiis. Que potto datur & in alienatione mentis ac melancolicis, datur & comitialibus, quos correptos excitat thimi olfactus. Aiunt, & dormire oportere ipsos in molli thimo: prodest & orthopnoicis, & anhelationi, mulierumque mensibus retardatis, vel si mortui sint in vtero partus, decoctum in aqua ad tertias. Et viris autem contra inflationes cum melle, & aceto, si venter turgeat, testesve, aut si vesicæ dolor exigat. Eiusdem tumores, & impetus tollit impositum. Coaceruatibus imponitur eum articularibus mor bis sale tritum obolorum pondere in tribus ciatis aceti, & mellis. Et in fastidio tritum cum sale.

Iterum De eodem. Cap. CLVII.

Palladius Thimū, & in Septēbri mense vltimo cōuenit serere, sed melius plātis natē, quis possis, & semine, agrum diligit apricū, macrū, maritimū. Diasco. Thimus est herba oibus nota, frutex est habens folia angusta, pusilla, & oblonga, & in summo capitella in spē formicarum in se implicata Est.u. herba humilis, & ramosa cū duris ramulis, & lignosis, cui flos est purpureus, & nascitur in locis lapidosis, & asperis, vires habet acres, & calefactorias paululū stringentes pp qd oibus stomachi thoracisque vitiis aptissimū est medicamen. Bibita verò cū sale, & aceto flegma deponit per ventrē. Elixatura eius addito melle medet orthopnoicis, & almaticis, lūbricos excludit, menstruis imperat, fœtum dinas deponit, abortū facit, cathaplasmata tumores recentes spargit, sanguinē coagulatū dissipat, clauosque corporis tollit. Addito polline, & macerato cū oino sehyaticis est salutaris feruēs superposita, oculorū caliginē detergit cōmesta, conditurus oibus necessariè miscetur, trita ex aceto papulas fugat imposita, & imminētia excludit mala. Cōstātiuus vbi sup. Thimū est in tertio gradu calidū, & siccū. Cū sale, & aceto crossū flegma purgat, & viscoso flegmati pectoris succurrit, lūbricos expellit, mēstrua deducit, acuitatē fidmonis de pectora excludit, & opilationem interiorū aperit. Auic. 2. Can. medicinæ, Thimi semē fortis est caliditatis, prouocat & extrahit embrionē mortuum, & solutione sanguinē educit, & humorem colericum, inflationē ventris.

De Tribulosa, & tubera. Cap. CLVIII.

Ex herbario. Tribulosa duorū generū est, altera quippe nascitur in hortis, alia est agrestis. Cuius maior efficacia est, & habet folia portulacę similia, sed maiora, caules mittit festus terras in quibus habet quosdam globulos, duris spinis extantibus, angulatos in quibus est semē inclusum, & habet virtutē stipticam atque frigidam: hæc trita, & corpori apposita fructus mulcet, sistitque; cū melle oēs oris & faucib curat putredines. Eadem herba cū semine decocta, pulices necat, si aqua ipsa domus aspergat. Huius semine thraces faciūt panes, & cū vino potio eiusdem seminis, cōtra venenū ponitur est salutaris. Isido. Tubera est vberis sp̄s, quā tumor terræ pdit, cuique cā illi nomē dedit. Plinius lib. 19. In rerum miraculis (ut iā dictū est superius) maximè est aliquid nasci vel viuere sine vlla radice. Tubera vocantur hæc vndique terra circundata, nullisque fibris aut saltē capillamentis nixa, nec vtique ex suberante loco in quo gignuntur, aut tumū agūte, vt ca ipsa cohærete terræ. Cortice & includūtur vt planè, nec terrā esse possimus dicere, neque aliud, quā terræ callū. Siccis hæc ferè ta-

bulosis locis frutectosisque nascuntur, & excedunt sæpe magnitudinem mali cotonei, etiam librali pondere. Duo sunt illorum genera, videlicet arenosa dentibus inimica, & altera sincera: distinguuntur etiam colore ruffo, ac nigro, & intus candido, laudatissima, quæ creduntur in Aphrica, Laercio Licinio Prætorio viro iura reddente in Hispania Carthagine paucis his annis scimus accidisse mordenti tuber, ut deprehensus inde denarius primo dentes inflecteret. Quo manifestum est terræ naturam in se globari, quod certum est ex his, quæ nascuntur, & non possunt seri. De tuberibus peculiariter hæc traduntur. Cum fuerint imbres autumnales aut tonitrua crebra tunc nasci, & maximè e tonitribus, nec vltra annum durare, verno autem esse tenerrima. Auicenna. Tubera sunt ex substantia terræ plus, & aquæa minus. In ipsa est aerietas, & subtilitas pauca, suntq; sapore priuata. Meliora sunt ex his arenosa, & alba, non mali odoris, & sicca deteriora sunt humidis. Elixata post excoriationem ac scissionem in aqua, & sale cum oleo ac speciebus condientibus cocta sunt meliora. Porro deteriora generis eorum sunt fungi, & propriè eorum, qui nascuntur sub arboribus, & in terra mala. Sunt autẽ tubera valde crossa, præbentq; nutrimentũ crossum, & melancolicum, nec in hoc eis aliquid appropinquat. Tyriaca eorũ est vinũ purũ, & spẽs condientes. Timetur ex eis apoplexia, & paralysis faciunt incurrere colicã, & vrinę difficultatem. Tardę digestionis sunt, & grauantia stomachum, & sunt crossi chimi. Gal. tamen in quodam loco dixit, ꝙ non sint mali chimi.

De Viola. *Cap.* CLIX.

ISidorus. Viola dr̃ pp vim odoris. Huius genera tria sunt, videlicet purpureum album melinum. Plinius li. 21. Violis honos est proximus lilijs. Plura sunt eorum genera, videlicet purpureę, luteæ, albę, plantis oẽs vt olus satę. Ex his verò, quæ sponte apricis, & macris locis proueniunt, purpureæ latiore folio statim a radice carnosa exeunt, soleq; discernuntur a cæteris Græco nomine appellatę ita ut ab his hyacynthina vestis. Sed satiuis maxima auctoritas luteis. Genera sunt his Tusculana, & quę appellatur marina aliquanto latiore folio, sed minus odorata. In totum verò sine odore minutoq; folio calathiana, munus autumni, cæterę veris, proxima est ei caltha cum coloris aliàs cõcolori amplitudine. Vincit numero foliorum marinam nõ excedentem folia quinq; eadem superatur odore. Candida florũ prima ver nunciantium, viola alba. Tepidioribus autem locis etiã hieme emicat. Postea, quæ appellatur purpurea, proximè flãmea, quæ & flox uocatur, siluestris duntaxat. Cocliaminon bis in anno, vere & autumno, intinctus maximè durat, & alba uiola, si crebro prohibeatur deuulsa. Nouissima verò rosa, eadem primo deficit excepta satiua. In Italia uiolis succedit rosa, una longissima est violę albę trimatu. Palladius libro 3. In mense Februario plantę uiolarum, & croci bulbi sunt serendi, vel subtiliter si fuerant ante fodiendi.

De Virtute ipsius in medicina. *Cap.* CLX.

PLinius ubi supra. Violę siluestres sunt & satiuæ, purpureæ quidem refrigerant. Contra inflationes illinuntur stomacho ardenti: Imponuntur capiti quoque in fronte. Oculorũ priuatim epiphoris, aut sede vulua ve procedente ualent contra suppurationes crapulam, & grauedines capiti coronis impositis, olfactuque discutiunt. Anginas ex aqua potę. id quod purpureum est ex his, comicialibus medetur in aqua potũ, maximè pueris. Semen violę scorpionibus aduersatur. Flos albę suppurata aperit, ipsaque discutit, alba autem, & lutea extenuant menstrua, ciunt vrinam. Minor recentibus est vis, ideoq; post annum vtendum est aridis, lutea menses trahit in aqua trita. Radices illæ cum aceto sedant lienem, itemque podagram. Oculorum autem inflationes cum mirra, & croco, folia cum melle capitis vlcera purgant. Cũ cera verò rimas sedis, & q̃ sunt in humidis. Ex aceto autem collectiones sanant. Aui. Viola frigida est, & humida in primo, & dr̃ ꝙ generat sanguinem æqualem. In emplastro ponitur, & sedat apostemata calida. Sicca verò sanguineam sedat odorata, & illinita. Item obtalmię confert calidę, & tussi calidę, & inflationi stomachi, lenit pectus, & syrupus eius pulmoni cõfert, & pleuresi, & dolori renum, & vrinam prouocat. Eadẽ epithimata valet scabiei, & quæ ex ea sicca est soluendo coleram educit, eiusq; syrupus naturam cum facilitate lenit. Diasco Leucis idest viola in floribus habet distantiam, quia melinum, & album, & purpureũ. Sed melinus color medicinæ necessarius est. Qui elixatus, & fomento adhibitus tumores stercoris curat, mẽstruis temperat, melli verò additus pustulas, & inflationes tollit. Radices eius cathaplasmatę cum aceto splenem siccant, podagricis medicantur. Leucis autem, idest viola alba protectorię virtutis est, & extenuatorię, sed flos plus. Idem. Violæ tres sunt species, sed folia omnium aquosæ, & subfrigidę substãtiæ sunt, omnes viscidę, relaxant ventrem, & vrinam prouocant. Aliquãdo semen eorum partus expellit, lubricos excludit vel occidit. Platearius. Viola frigida est in principio primi gradus, & humida in fine secundi, habet virtutem leniendi, humectandi, refrigerãdi, relaxandi: violę contritę super calidum apostema in principio, valent fomenta ex aqua decoctionis ipsius herbæ facta circa pedes, & frontem in acutis somnum prouocant. Ex violis viridibus, fit zuccarũ violaticũ, & oleũ violacẽũ. Syrupus ãt uiolaceus, & de viridibus, & de siccis, magis decoquit, q̃ rosacei, aliter enim citius corrũperet. Olei inũctio exterius facta valet cõtra calefactionem epatis. Facta verò super frontem, & tempora, dolorem ex calore remouet.

Iterum De eadem. *Cap.* CLXI.

RAzi. Violę somniferę sunt, capitis dolorem a calore factũ remouent. Viola frigi. est in fine primi gradi humida in initio secundi. Coleram nigram de stomacho, & intestinis purgat, calorem eorum mitigat, potata iuuat pueros suffocationem habentes, pleureticis, & asperitati pectoris subuenit, naribus applicata mitigat dolorem capitis ex fumo calido narũ. Cum polline ordei cathaplasmata contra calida valet apostemata, syrupus violaceus ventrem humectat, tussim de calore mitigat, sedat pectoris & pulmonis calorem, spleneticis occurrit, similiter facit zuccara violacea. Macer. Nec roseus superare decor, nec lilia possunt Fragrantes violas specie, nec vi nec odore. Dr̃ humida vis illius, & frigida primo. Esse gradu species tres esse leguntur earum Nõscere quas tñ diuerso flore valemus. Nam sunt purpurei flores albique nigriq;. Cunctis penè pares sunt in medicamine vires. Inflammata iuuant loca tritæ si superaddas. Crapula discutitur bibitis capitisq; grauedo. Olfactu solo vel si caput inde coronas. Anginis porę medicantur aqua resolutę. Purpuream violam dicunt curare caducos. Præcipuè pueros si mixtum sumitur amne. Radices violę cum myrrha tunde crocoquę. Hoc inflammatis oculis imponito nocte, Contritis foliis violæ cum melle perungens. Vlcera sanabis capitis si tungis acetũ, Et cathaplasma facis cedet collectio quęuis Illius curat elixatura tumorem Matricis, tepida si sæpe fouebitur illa Aut fissuras quas appellant ragadias. Addita cerotis medicatur sæpe peruunctis. Pustula si fuerit melli superadde iugatam, Illitus semẽ cũ vino menstrua purgat. Tritæ commixtæ radices eius cum aceto. Splen siccant bibitę, vel spleni si superaddes. Hocq; mõ calidam dicunt sedare podagrã. Stomacho colerã rubeã potata repellit. Herba virens violæ vel flos succusve recensve. Morbos de colera rubea vel sanguine factos, Mollibus in costis aut in pulmonibus ipsis, Sedat si mixto potabitur amne recenti. Infantiũ tussim sicut, & suspiria sedat, ex violis oleum, sicut de flore rosarũ. Conficiunt, multis, quod dicunt vtile causis. Auribus infusum sonitũ fugat atq; dolorem. Et capiti prodest quocumque dolore laboret. Leniter infrigidans corpusq; sopore resoluens. Lumbricos necat infusum bibitum vel inunctum. Et capitis furfur oleo depellitur isto. Intãtum vt linguæ patiens amiserit vsum. Fac prius hunc violam cum vino sumere tritam. Postea verò si fuerit capitis pars dextera læsa. Contrita plantæ pedis hanc annecte sinistri. Atque èconuerso si leua plagata. Os resilit lingueque die redit vsus eadem. Vt iustus tradit medicus, qui talia scripsit. Altera vis violæ fertur mirabilis esse. Albæ si violæ radix teneatur in ore. Et transglutitus succus sit sæpius eius. Vulneris in modicũ tradũt mox sistere fluxũ Hãc ligniciç tradit vim plinius esse.

De Vlpico, & vrtica. *Cap.* CLXII.

ISidorus. Vlpicum appellatum est, eo quòd allii odorem habet. Vlpicum autem cum vino tritum, calculosis aiunt ꝓdesse potui datum. Palladius libro 11. In mense Nouembri vlpicum sicut & allium seritur terra maximè alba fossa, & subacta sine stercore. Sulcos in areis facies, & in locis altioribus, semina pones quatuor digitis separata, nec altius pressa. Sarculari frequenter debent, quia pluerescunt. Si capitatum facere volueris, vbi ceperit caulis prodire, proculca, sicque succus reuertetur ad spicas. Vrtica ex eo vocata est, quòd tactus eius corpus adurat. Est enim igneæ omnino naturę, vnde, & tactu perurit, & pruriginem facit. Pli. libr. 21. Ex omnibus herbarum aculeatarum generibus vrtica maximè noscitur, acceptabilis in flore purpureani lanuginẽ fundentibus sæpe cubitis altior duobus. Duæ sunt eius differentiæ, siluestris quam fœminam vocant mitior, & in siluestri, quæ canina dicitur acrior, caule quoque mordaci, foliis fimbriatis. Quæ verò etiam odorem fundit herculanea vocatur. Semen omnibus est copiosum atque nigrum. Mirũ sine vllis spinarum aculeis, lanuginem ipsam noxiam esse, & tactu tñt leui pruritum pustulasque confestim adusto similes extitere. Notum est, & olei remedium, sed mordacitas non protinus cum ipsa gignitur herba, nec nisi solibus roborata. Incipiens quidem ipsa nasci verè non ingrato multis etiam religioso est in cibo, ad depellendos totius anni morbos. Siluestrium quoque radix omnem carnem facit teneriorem simul cocta, quę innoxia est morsu carens aononium vocatur.

De

De operatione ipsius vrticæ in medicina. Cap. CLXIII.

Dioscorides. Vrtica calefactoria est, valde quæ potata ex vino morbum regium curat. Tritum cum oleo vel axungia contra frigus inunctione iuuat: semen eius melle mixtum propriè colicis proficit. Tritum vero cum melle & potui datum, tussim veterem emendat, & tumorem ventris, vel frigus in pulmonibus conceptum sedat. Calore suo omnes humores desiccat. Sunt autem eius genera duo: vna est agrestis asperiora & latiora, & nigra habens folia: semen autem semini lini simile, sed in modico minus. Altera vero semen minutum habet, & non sic asperum. Amborum folia cataplasmata cum sale caninos morsus mitigant. Cancros & sordida malignaque vulnera curat & limpidat: laxationibus occurrit, & pustulis, & parotidis: & apostematibus maximum præsidium est. Cærotis mixta splen siccat. Succus earum & folia supposita naribus sanguinem currere faciunt. Semen earum bibitum cum dulcore venerem stimulat: melle mixtum & acceptum pleureticis, & peripleumoniacis medetur. Thoracis superfluos humores purgat. Elixatura foliorum bibita ventrem mollit: & ptisana cocta & accepta ptisanas varias tortiones & inflationes tollit. Auicenna. Vrtica & semen eius calida sunt in principio tertij gradus, & sicca in secundo. Semen tamen minus siccum est, quàm ipsa: cuius color similis semini porri: sed minus est & subtilius, nec est in eius longitudine. Mordicat autem, quod ei obuiat, ita etiam quòd intestina. Vrtica est attractiua, vlceratiua, resolutiua, cum virtute adustiua. In ipsa est virtus aperitiua, & abstersio fortis, & vlcerum mordicatio. Sed quando cum carne coquitur caro soluit inter ipsam & eius operationem, i. non permittit eam operari. Emplastrum eius cum raphano confert duritiebus. Cinis cum sale confert vlceribus malignis, & his quæ accidunt a morsura canum & cancro: Eius folia contrita fluxum sanguinis abscindunt è naribus. In aqua ordei decocta grossos humores pectoris educunt. Recentia vero matricem exeuntem reducunt. Horum quoque decoctio cum ostreis ventrem lenit. Facilius autem soluit, cum medulla seminis contrita cum sapith in vino bibitur: sed post eius haustum bibatur aliquid ex oleo rosato, ne guttur adurat. Vrtica quidem soluendo educit flegma, & humorem crudum abstersiona sua, non virtute solutiua quæ est in ipsa. Semen eius stricturæ, vel fetori narium contrafert: & aperit opilationes colatorij fortiter, & asma remouet. Emplastrum ex eo factum, facit eradicationem dentium.

Adhuc de eodem. Cap. CLXIIII.

Actor. Vrtica ipsa est & acalipha, de qua scilicet in hoc eodem libro dictum est supra. Macer. Dicimus vrticam, quam Græcus acaliphę dicit. Feruida non modicè vis illi dicitur esse. Vnde nec immerito nomen sumpsisse videtur. Tacta quòd exurat digitos vrtica tenentis. Hæc solet ictericos cum vino sumpta iuuare. Illius semen colicis cum melle medetur. Et tussim veterem curat si sæpe bibatur: Frigus pulmonis pellit ventrisq; tumorem. Omnibus his prodest puluis cum melle iugatus, Aut succus viridis cum vino sæpius haustus: Cum sale de folijs eius factum cataplasma, Vlceribus prodest, & sordida vulnera purgat. Et contra morsus valet cataplasma caninos: Hocque reformatur caro quæ discessit obesa. Et solet humores hoc desiccare nocentes. Acri cum vino radix contrita tumorem Compescit splenis, podagræ sic subueniet illa. Omnibus his prodest superaddita vel sibi iuncta. Si coquis hanc oleo, foueas hoc vnguine membra. Omnibus & morbis sic subuenit articulorum: Naribus impositus succus foliumve, cruorem Elicit: innata vis est sibi tanta caloris. Quòd si manantem cupias retinere cruorem, Vrticæ succo frontem line, reprimit illum. Si supponatur cum myrrha menstrua pellit. Cum vino bibitum mouet venerem semen eius. Et melius tritæ si iungas melque piper. Si clausit vuluam matrix humore grauatam: Vrticæ folijs reuocabitur illa fricata. Et si cum vino prædicto more bibatur: Pleureticos pectus, pulmonica adiuuat eius Semen: si sumptum fuerit cum melle iugatum. Cum multa bibitum lotium producit abundans. Herba recens eius oletum si more coquatur: Et detur illius decoctio mollit aluum. Sic diu clausus succus, si voluitur eius: Vux non modicum poterit sedare tumorem. Sudorem mouet ex oleo decocta perunctis. Si quadrupes perferre marem quæcunque recusat, Vrticæ folija illius vulua fricetur: Sic naturalem calor excitat ille calorem. Destuuium capitis si succo seminis huius, Vngas sæpe caput reprimi dicit Galienus. Illius semen collectum tempore messis, Et desiccatum, multis erit vtile causis.

De hipoquistide & hiposelino. Cap. CLXV.

Platearius. Hipoquistidos est fungus, qui circa radicem rosæ caninæ reperitur: est in secundo gradu frigidus & siccus. Succus eius, qui glutinosus est, exprimitur ac siccatur, & aliquãtulum in die mouetur ne corrumpatur. Exiccatur autem in loco non multum sicco, non multum humido. Per annos duos in multa efficacia seruari valet: & virtutem habet constringendi. Contra fluxum ventris ex colera, vel ex debilitate virtutis cõtentiuæ cum aqua rosacea conficitur, & patienti datur. Fit etiã emplastrum ex hipoquistidos, & succo plantaginis, & albumine oui super renes ac pectinem. Contra vomitum quoque fit idem supra pectoris furcellam. Contra profluuium autem mulierum fit suppositorium cum plantaginis succo, iniciturque pessario. Isidorus. Hiposelinon est quoddam oleris genus odoratum, sic dictum, eo quòd durum sit & asperũ. Plinius lib. 19. Hiposelinon vel hiposelinum est quędam species apij, quæ nascitur in locis siccis, pluribusq; folijs, choselino similis. In locis autem humidis nascitur choselinum, vno folio, nec hirsutum. Idem lib. 20. Hiposelinon, quod & olusacrum dicitur, scorpionibus aduersatur, & poto semine torminibus intraneis medetur: itemque difficultatibus vrinæ, semen eius decoctum, & in mulso potum. Radix eius in vino decocta pellit calculos, & lũborum laterisq; dolores. Canis rabiosi morsibus medetur potũ atque illinitum. Succus eius algentes calefacit potus. Actor. Quoniam (vt prædictum est) hiposelinum ipsum est olusacrum iuxta sententiam Plinij, de hoc quoque superius in hoc eodem libro dictum est sub nomine olusacri.

De ireos. Cap. CLXVI.

Platearius. Ireos vel iris calidæ & siccæ, sunt in secundo gradu: similes quidem sunt in folijs & in effectu, sed iris florem facit purpureum, ireos album: harum radice medici vtuntur, quæ in fine veris colligitur ac desiccatur, per duos annos seruari potest. Itaque pro radice iris potest poni radix ireos, & similiter econuerso, virtutem habet diureticam: vnde dissoluit & aperit. Contra vitium spiritualium, opilationẽ splenis & epatis, renum ac vesicæ, dolorem stomachi ex ventositate, valet vinum decoctionis eius, scilicet ireos. Puluis eiusdem leuiter corrodit superfluam carnem, ad oculi pannum ex puluere ipsius, & aqua rosacea fit collirium. Actor. Notandum quòd ireos accipitur quandoque pro gladiolo, sicut in libro graduum accipitur a Constantino: aliquando autem pro iri, & sic accipit Auicenna, gladiolus quoque commune nomen est omnium huiusmodi. Auicenna. Ireos est radix lilij cęlestis, & est ex herbis habentibus stipitem, super quem diuersi sunt flores compositi ex albo, & citrino, & cęlesti, & purpureo: & ab hoc iris nominatur, scilicet arcus eius. Radix hæc nodosa est: eius folia parua, & quando veterascit a vermibus perforatur: est autem calida & sicca in fine tertij gradus, digestiua, aperitiua, abstersiua, mundificatiua, quod ex ea bonum est durum est: spissum & compactum: declinans ad rubedinem aliquantulam boni odoris: & est mordicatiua linguæ: mouetq; sternutationem cum fortitudinem: purgat pannum & lentigines, elixata quoque lenificat duricies & apostemata grossa & scrophulas, confert vlceribus sordidis, & carnem nasci facit in fistulis etiam si puluerizatur, & os carne vestit, dormire facit, lachrymas attrahit. Sedat dolorem lateris & pleuresis, & cõfert tussi præcipuè ab humiditate grossa, & peripleumoniæ, & difficultati anhelitus, ac sinantiæ, superfluitates pectoris expellit. Sedatq; dolorem epatis & splenis frigidum cum aceto bibitum: & confert hydropisi, aperit orificia venarum & emorroidarum, & remouet dolorem punctiuum: plurimumque pollutionem aufert: oleum eius matricem iuuat. Soluendo educit aquam citrinam, & coleram, & flegma: cum bibitur ex veteri eius confectio. Idem oleum eius aufert fętorem narium, remouet frigus & tumorem, & resoluit lassitudinem. Idem oleum cum aceto sonitum aurium sedat, & reumatismos antiquos prohibet. Idem cum aceto aut vino bibitum confert spasmo & contritioni lacertorum. Idem, collutio oris ex decoctione illius sedat dolorem dentium. Constantinus vbi supra. Ireos est calidum in secundo, siccum in tertio, valet contra dolorem neruorum de flegmate. Diutat oam tussim placat, serenum facile reddit. Humores pectoris crossos attenuat: morsum reptilium curat: splenetecis & habentibus spasmum prodest, rigorem febrium mitigat, menstrua prouocat, stomacho tamen nocet. Cum aqua calida bibitus, ventris dolorem mitigat, coctus & oleo roseo mixtus pustulas, & vulnera sanat. Puluis eius vulnera putrida mundificat, & bonam carnem in eis generat: ireleon quoque valet dolori neruorum de flegmate, mitigat quoque dolorem aurium de frigiditate.

De Iri. Cap. CLXVII.

Isidorus. Iris illirica a similitudine Iris cęlestis nomen accepit: vnde arcumen a latinis dicitur, eo quòd flos eius varietate coloris eundem arcum cęlestem imiteretur. Illirica dicitur, quia in illirico plurima est & violentissima. Species eius folijs gladioli similibus: radice aromatica, odoris boni. Macer. Iris dat florum nomen color ipse suorum. Cęlestis similes sunt nempe coloribus iris.

bus iris. Illiricam dicunt illam, quia plurima nasci fertur in illirico, vis eius sicca calensque dicitur: atque gradum dant hunc in vtroq; secundum. Maior vis huius est in radicibus eius. Has desiccandas per frusta rotunda secatas, sic vt se partes non tangant inserere filo: Inq; loco sicco fac suspendantur in vmbra. Vna aliter totum poteras siccare per annum. Cum vino sedant tussim, praebentq; soporem. Si latitans intus sanies praecordia laedit. Pellunt illarum cum vino puluere sumpto. Cum mulsa bibitus coleram depellit iniquam. Tormina cum mixto bibitus sedat aceto. Taliter & sumpta dicunt prodesse veneno. Spleneticis, & contractis, & frigore laesis. Cum vino bibitus puluis medicabitur eius. Hocq; modo sumptus, tardantia menstrua purgat. Duritias steriles radicum coctio mollit. Si sumptus tepida foueantur, sapius illa Haec cum clysterio si sit subiecta per annum. Non modicum schyasi dicunt prodesse dolori. De radicibus his mixto collecta melle, Fiunt quae vuluae pellunt subiecta secundas, Inque locis ipsa canis stringere curant. Commixtus melli desiccat vulnera puluis: Carneque nuda replet, si sit superadditus ossa. Pulueris ellebori pars tertia iungitur albi. Iris radicum tenuatum puluere duplo. Puluis vtrique simul commixto melle ligatur. Hinc superappositum purgat lentigine vultum. Et papulas eius aliud cataplasma repellit.

De Isopo. Cap. CLXVIII.

ISidorus. Isopus est herba purgandis pulmonibus apta: vnde in veteri testamento aspergebantur cum fasciculis isopi, qui agni sanguine volebant mundari. Nascitur in petris haerens saxo radicibus. Papias. Isopus est herba humilis: calefacit, & flegma deducit. Eius radicibus nihil fortius & penetrabilius inter saxa. Platearius. Isopus est calida & sicca in tertio gradu: virtutem habet secundum folia & flores, non secundum radicem. In aestate cum flores producit colligitur. In vmbroso & non fumoso loco suspenditur & desiccatur. In medicinis abiectis stipitibus flores & folia ponuntur. Per annum seruatur. Virtutem habet diureticam, dissoluendi, attrahendi, consumendi. Contra tussim frigidam valet vinum decoctionis eius, & ficuum siccarum. Ad idem valet electuarium, quod fit ex radicibus cum isopo. Auicenna. Isopus alia est montana, alia hortina, calida & sicca in tertio: & est subtilis sicut origanum: potus eius colorem bonum facit: & eius gummera vestigia in facie abstergit. Cum vino bibita resoluit apostemata dura. Confert pectori & pulmoni patientibus dissuriam, & tussi antiquae. Soluendo autem educit flegma, & ascarides, & vermes. Valet etiam spleni & hydropisi. Decoctio eius cum aceto, & cum melle sedat dolorem dentis: & vapor decoctionis cum ficis confert sonitui auris. Ex ipsa etiam cocta fit emplastrum, cui fari & sanguini mortuo sub palpebra. Constan. vbi supra. Isopus calida est, & sicca in tertio gradu. Succus eius cum ficubus coctus, & melle ac ruta bibitus apostemata pulmonis anhelitus, & duritiem, tussim, & catarrum ad gulam de capite descendentē curat: lumbricos occidit. Apozima cum melle crassos humores dissoluit. Idem si cum ficubus siccis vtatur, ventrem humectat, & cutem clarificat. Cum aceto cocta, si os tantum abluatur ex ea, dolorem dentium amputat. Auribus inde fumigatis dolorem & sonitum placat.

Iterum de eodem. Cap. CLXIX.

RAzi. Isopus vt origanum valet: pectus & pulmonem purgat: asmati quoque & tussi antiquae confert: flegma & vermes è corpore educit. Plinius lib. 26. Isopi quinque rami cum duobus rutae ac ficis tribus decoctae thoracem purgant. Iterum isopi fasciculus cum quadrante mellis ad tussim decoquitur. Macer. Est isopum siccum, calidum, quoq; tertius illi. Et in vtroque gradus cuius decoctio facta. Vt decocta simul sint mel ficus quoque sicci. Prodest non modicum tussim patientibus hausta. Subuenit & voci raucae vexata palato. Et prodest cunctis pulmonum sumpta querela. Lumbricos ventris eadem potata repellit. In pectus capitis si distillatio fiat. Quae perlaepe solet tussim pessimque creare. Prodest haec eadem decoctio sumpta frequenter. Omnibus his prodest puluis cum melle iugatus. Contritio viridis si iungitur oximel illi. Sicque datus bibitum, stipatum mollit aluum. Cum vento nocuo viscosum flegma repellitur. Cardama si iunges his, solues fortius aluum. Potio si viridis vel sicci saepe bibatur. Vultibus eximium fertur praestare colorem. Cum nitro & ficu sicca si conteris ipsum, Et superponas splenem cataplasmata tumenti, Hydropicis ve, solet siccando repellere morbum. Cum vino bibitum praecordia tensa relaxat. Et quicunque nocet tumor interiora recedit. In quo decoquitur si dens foueatur aceto: Fertur ab immodico saepe dolore leuari. Accensi fumo sonitus compescitur auris. Elixum appositum iusorum limpidat omnes.

De Zeodare. Cap. CLXX.

AVicenna. Zeodar melior est illa quae cum napello crescit: & cius vicinitas plantam napelli debilitat. Est autem tyriaca venenorum omnium viperae, & napelli, & aliorum. Razi. Zorumbet, id est, zedoaria calida est & sicca: ventositatem dissoluit: morsibus venenosorum animalium occurrit, & impugnat. Constantinus vbi supra. Zeodar calidum in tertio gradu, siccum in primo: valet contra venena, & morsus serpentium: inflatiuam ventositatem dissoluit: stomachum curat & confortat, appetitum excitat: foetorem oris propter allia amputat, si post allia accipiatur. Similiter & vini odorem aufert, & malos humores a corpore. Platearius. Zeodar calidum est in tertio gradu, siccum in secundo: vinum decoctionis eius contra frigidam tussim valet: & contra dolorem stomachi & intestinorum ex frigiditate & ventositate. Sallamentum ex eo factum, & rore marino, & pane asso & aceto, appetitum excitat. Suppositorium ex eo & inserta matricem calefacit & mundificat. Macer. Apprime sumptus Zeodar obstare venenis Affirmant, & serpentum morsus, alleuiat haustum. Sumptum confirmat stomachum tenduitq; salubres. Commouet, & crebro fastidio reprimit vsu. Antiquum stomachi dicunt curare dolorem, Id si patiens ieiuno masticet ore. Et sic infectum sentim vocet illetalitum. Lumbricos ventris depellere dicitur hausta. Allia quem faciunt foetorem, pellit ab ore. Et nimium bibiti vini depellit odorem.

De Zinzibere. Cap. CLXXI.

AVicenna. Zinziber simile est piperi in naturis suis: sed non est in eo illius subtilitas, & accidit ei vt corrodatur propter humiditatem suam superfluam: propter hoc etiam, & propter spissitudinem suam calefactio eius durabilior est calefactione piperis. Est autem calidum in fine tertij, & siccum in secundo. Non autem calefacit nisi post tempus, propter modicum, quod est in eo de humiditate superflua: sed eius calefactio fortis est, & est lenitiuum ac resolutiuum inflationis, augmentum efficit in seruatione, id est, memoria & abstergit humiditatem a partibus capitis, & gutturis, tenebrositatem oculi. Digerit etiam & conuenit frigiditati epatis & stomachi: confert etiam venenis vermium venenosorum. Idem zinziber caninum est olus notum, & est sicut piper aquae: ipsumque interficit canes. Eius folia sunt, vt folia salcis, nisi quia sunt magis citrina. Eiusque virgulta rubea sunt habentia calorem attrahens. Natura calidum est in secundo, siccum in primo. Recens cum semine suo contritum, vestigia quae in facie sunt abstergit, ac lentigines antiquas & pannum. Recocas etiam apostemata dura tritum resoluit, & eius semen similiter cum ea eo fit emplastrum. Isaac. zinziber calidum est in tertio gradu, humiditatem habet, licèt sensui non appareat: hoc testificatur, quòd putredini apparatus est: vtilis est frigidos stomachos habentibus: ventrem soluit, humiditatem desiccat: digestiuam virtutem adiuuat, ventrem humectat. Platearius. zinziber est calidum in tertio gradu, humidum in primo: & est radix herbae crescentis in transmarinis partibus, & in montanis Sclauoniae. Vinum decoctionis eius, & ficuum siccarum, & passularum valet ad tussim frigidam, & ad spiritualium frigiditatem. Si puluis etiam ficubus sic ponatur, & sic commendatur, ad idem valet: vinum decoctionis eius & cumini valet ad dolorem stomachi & intestinorum ex ventositate: digestionem etiam procurat. Puluis etiam in cibis ca bibitus, sincopizantibus confert: per biennium seruatur, & in multo pipere melius seruatur. Razi. zinziber calidum est & humidum: cibum digerit, ventrem mouet, stomacho & epati frigidis confert, & oculis ex humiditate obscuris. Constantinus vbi supra. zinziber calidum est in tertio gradu, humidum in primo. Epar frigido humore opilatum aperit, crossam stomachi & intestinorum ventositatem dissoluit, ventrem humidum facit: duae a. de eo, & duae z. zuccare cum calida aqua acceptae, viscosos humores purgant. Conditum libidinem augmentat, stomachum calefacit, cibum digerit, superfluam humiditatem stomachi de fructibus desiccat. Pro quo piper albū & longū poni pōt. Macer. Zinziber atq; piper aequalia nam medicinae Dicuntur hac causa taceo de viribus huius.

LIBER VNDECIMVS.

De Seminibus herbarum. Cap. I.

ACtor. Postquam naturas herbarum singularum, videlicet agrestium & hortulanarum colligendo diligenter compleuimus: restat, vt ea quae ex herbis procedunt, videlicet semina, & grana, & succos per singula genera describamus. Nam de floribus, & folijs iam dictum est supra: videlicet vbi actum est de communi natura plantarum. Ambrosius in Exameron. Miramur siquidem, quod cito terra germinauerit ad

Dei vocem. Quanto maiora sunt miracula si spectes singula, quomodo ad inuicem iacta in terram semina resoluuntur, & nisi mortua fuerint, nullum afferant fructum: si autem fuerint, quadam sui morte resoluta, in vberiores fructus resurgant. Suscipit granum tritici putris gleba: sparsumq; cohibet, ac velut materno gremio terra fouet & comprimit. Inde cum se granum illud resoluerit herbam germinat: cuius viriditatis species herbescentis, iam grata est oculis. Et statim genus satiui similitudine sui prodit, vt iam in herbis fructus recognosci possit: paulatimque adolescit & culmo pubescens assurgit. At vbi se geniculata iam spica subtulerit: vaginæ quædam futuræ frugi parantur, in quibus granum interius formatur, ne tenera eius primordia, aut frigus lædat, aut solis æstus exurat, aut ventorum inclementia, vel imbrium vis sæua discutiat. Succedunt quidā ordines spicæ mirabili arte formati, vel ad speciem grati, vel ad tutamen nexu quodam inter se naturalis colligationis astricti. Et ne frugis numerosioris pondere cedat fultura culmorum, vaginis quibusdam ipse culmus, vt geminatis viribus, possit frugem sustinere multiplicem, ne impar oneri curuetur in terram. Tunc super ipsam spicam vallum instituitur aristarum, vt quasi quoddam bellum prætendant, ne minorum auium morsibus spica lædatur, aut fructibus suis exuatur, aut vestigijs proteratur. Sic terra quod acceperat fœneratum restituit, manetq; fidelis agricolæ, tanquam fœneratori suo. Nam & si quando fœnus nō soluit, eo ꝙ forsitan inclementia frigoris, aut nimia siccitas, aut immensa imbrium aduersa fuerit: alio anno superioris anni damna compensat. Cæterum quę species agri pleni, quis odor, quæ suauitas, quæ agricolarum voluptas, dignè explicare non possumus si nostro eloquio vtamur. Palladius de agricultura lib. 1. In nouo genere seminum non est tota spes ponenda ante experimentum. Locis humidis seminæ citius degenerant quàm siccis. Semina plusquam annicula esse non debent, ne vetustate corrupta non prodeant. Seminarium mediocri terra rectè instituitur: vt ad meliorem quæ sata fuerint transferantur. Omnia vero quæ seruntur in terra crescente Luna, & diebus tepidis sunt serenda. Nam tepor euocat, frigus includit. Serenda sunt nunquam cum Luna crescit, secanda vel legenda cum decrescit. Actor. Dicturi autem de seminibus quibusdam herbaceis, quæ in vsu communiter sumuntur incipiemus.

De Ameos & aneto. *Cap.* II.

Diascorides. Ameos multi cuminum æthiopicum, aut basilicen dicunt esse. Sed ameos alterius est naturæ. Est quidem semē pęne cimini æthiopico simile, sed minutius & exalbidius, & quodammodo spissius, gustum habens origano similem. Sed eligendum est recens atque mundum: virtus illi est acris, termātica, & desiccatiua. Tortionibus medetur: vrinam & menstrua prouocat, desiccat nimis & extenuat. Idem diaphoreticum est. Cum vino bibitum menstruis imperat: inflationem prorsus sedat. Melli additum liuores detergit. Bibitum ac perunctum corpori bonum colorem reddit. Cum resina & vua passa matricem purgat fumigatione sua. Platearius. Aneti semen multipliciter conuenit vsui medicinæ, radix secundario, herba vero tertio: de qua scilicet dictum est in præcedenti libro. Constanti. in libro graduum. Aneti semen perustum & cataplasmatum emorroidas omnino sanat. Diascor. Aneti semen adhibitum in cataplasmo soluit condilomata. Idem feruefactum & admotum naribus, singultire non patitur. Palladius lib. 3. Anetum quando seritur, aliqui semen eius non obruunt, opinantes, quòd a nulla aue tāgatur. In Februario frigidis locis seritur, & omnem cęli statum patitur, sed tepidiore lætatur. Serendum autem est rarius & rigandum. Macer. A medicis calidum siccumque refertur anetum. Et dicunt ꝙ sit gradus huic in vtroque secundus. Assiduè bibitum visui nocet, & genitale Claudit iter siccans humorem seminis intus. Si nimio venter turgens humore grauetur, Suspendit puluis combusti seminis huius: Appositus digitis, aut intus clysteræ fusus. Olfactum reprimit singultum semen aneti. Afflatum & feruens si sæpius olfacit æger. Apponas emorroidis si semen aneti, Vstum curat eas, & condilomata soluit.

De Aniso. *Cap.* III.

Platearius. Anisum quod alio nomine ciminum dulce dicitur, semen est cuiusdam herbæ simili nomine appellatæ: & est calidum & siccum in tertio gradu. Virtutem habet dissoluendi & consumendi: valet cōtra ventositatem, indigestionem, acidam eructationem, & dolorem intestinorum ex frigiditate, dolorem aurium ex humiditate. Sed & decoctio anisi cum alijs herbis diureticis soluit opilationem splenis & epatis. Contra liuorem ex percussione cum cimino conteritur, & cum cera liquefacta supponitur. Ad augmentationem lactis valet puluis eius in cibo & potu sumptus. Meatus enim lactis suo calore aperit. Diascorides. Anisus feruentis est naturæ vel virtutis, & siccæ atque scaroticæ ac vrinalis. Medetur hydropicis: sitim bibitus tollit: venenis occurrit. Inflationes amputat, ventrem stringit, menstruis imperat, lac mulieribus prouocat, bibitus vētrem stimulat: fumigatione naribus adhibitus dolorem capitis tollit: aurium dolorem cum oleo roseo adhibitus mitigat, ventositatem ventris tollit. Optimum est autem Creticum: deinde vero Aegyptium, Gallicum autē vetustissimum. Auicenna. Anisum est semen fœniculi Romani. In ipso est dulcedo & acuitas, qua medicinis adurentibus fit vicinum. Est autem aperitiuum cum stipticitate parua, sedatiuumque dolorum, resolutiuum ventositatum, propriè si assetur. Confert etiam inflationi in facie, & apostematibus extremitatum: vapor eius attractus soda atque vertiginem sedat: lac & vrinam, & menstrua prouocat: aperit opilationes renum & vesicæ atque matricis, & confert febri antiquæ. Constantinus vbi supra. Anisum calidum est & siccum in tertio gradu, crossos humores attenuat: ventositatem & inflationem dissoluit, opilationē aperit epatis & splenis: lac mulieris augmentat, libidinem excitat, vrinam & menstrua, & sudorem prouocat: ventrem constipat, maximè si assum accipiatur, & superfluis humoribus ad ventrem fluentibus repugnat. Quod si fumigatum, & naribus applicatum fuerit, dolorem capitis de crossa ventositate & reumate curat. Ex epistola Hipocratis: Anisus calefacit & desiccat nimis: diureticus autem existit: amputat itaque ventositatem in ventre, ac sine dolore facit esse. Palladius vbi supra. Anisum facit & ciminum. In Martio seritur bene. In locis autem lętioribus melius prouenit: & item cæteris, si humore inueniatur ac stercore.

Iterum de eodem. *Cap.* IIII.

Plinius libro vigesimo. Anisum aduersus scorpiones ex vino bibitur. A Pythagora inter pauca laudatum, siue coctum, siue crudum. Idem viride aridumve, omnibus quæ condiuntur quæque intinguntur desideratum. Ipsum oris halitum iucundiorem facit: fetoremque tollit masticatum matutinis cum smirneo & melle exiguo. Mox vino collutum vultum iuniorem præstat. In somnia leuat suspensum, aut puluino, vt dormientes olfaciant. Appetentiam ciborum præstat, cum id quoque inter artificia deliciæ fecerunt, ex quo labor desijt cibos poscere. Ob has causas, quidam anicetum id vocauere. Laudatissimum est Creticum, proximum Aegyptium, hoc ligustici vicem præstat in condimentis: dolorem capitis leuigat suffitum naribus. Epyphoris oculorum radicem eius tusam imponunt tollas. Ipsumque cum croco pari modo & vino, per se quoque tritum cum polenta, valet ad magnas fluctuationes, extrahendaq; siqua in oculos inciderint. Narium quoque carnes consumit ex aqua illitum: sedat anginas cum melle & isopo ex aceto gargarizatum, auribus infunditur cum rosaceo. Thoracis pituitas purgat tostum, cum melle sumptum melius. Cum acetabulo anisi nuces amaras quinquaginta purgatas tere in melle ad tussim. Facillimè vero anisi dragmæ tres, duæque papaueris melle miscentur ad magnitudinem fabæ: ternisq; diebus sumuntur, & præcipuum est ad ructus. Ideoque inflammationibus stomachi, & intestinorum torminibus, ac celiacis medetur. Singultus inhibet decoctum, & olfactum, & potum: decocti quoque succus digerit cruditates. Ipsumque olfactum cum apio sternutamenta inhibet. Potum concitat somnum: calculos pellit. Cohibet vomitiones: præcordiorumque rumores. Est etiam vtilissimum vitijs pectorum: neruis quoque, quibus corpus est succinctum vtilissimum: prodest & capitis doloribus succus eius instillari cum oleo decoctum, nec aliud ventri & intestinis putant vtilius: ideoque dissentericis ac tenasmon patientibus datur tostum. Aliqui addunt opium pillulis in die ternis lupini magnitudine, & vini ciato dilutis. Dieuches & ad lumborum dolores succo vsus est. Semen hydropicis & cęliacis dedit tritum cum menta. Verum & radicem ad renes. Dalion herbarius parturientibus ex eo cataplasmata imposuit cum apio. Item vuluarum dolori: deditque bibendum cum aneto parturientibus: freneticis quoque illinit recens cum polenta, sic & infantibus comitiale vitium, aut contractiones sentientibus. Pythagoras in manu habentes æstimauit non corripi comitiali vitio: ideoque quamplurimum domi ferendum: parere quoque facilius olfactantes, statimque a partu dandum esse potui, aspersa polenta. Sosimenes contra duritias omnes illo vsus est ex aceto. Et contra lassitudines in oleo decoquens, addito nitro: poto quoque semine eius lassitudinis auxilium spopondit viatoribus. Heraclides ad inflammationes stomachi semē eius tribus digitis cum Castorei duobus obulis dedit ex mulso: similiter ad ventris & intestinorum inflationem & orthophnoicis, quod ternis digitis præhenderit seminis tantum deinque iusquiami cum lacte asinino. Multi vomituris acetabula eius & folia lauri decem trita in aqua bibenda inter cęnam suadent. Strangulationes vuluæ si manducetur & liniatur calidum: vel si bibatur cum castoreo aceto & melle

melle sedat vertigines a partu cum semine cucumeris, & lini pari mensura in albo vino discutit. Cleopolemus ad quartanas ternis digitis seminis anisi ac fœniculi vsus est: in aceto ac mellis ciato vno. Idem lenit articulares morbos cum amaris nucibus illitum. Sunt qui & aspidum venenis putant eius naturam aduersari: vrinam cit, sitim cohibet: venerem stimulat, cum vino sudorem leniter præstat: vestes quoq; à tineis defendit. Recens semper est efficacius, & quo nigrius. Inutile tamen est stomacho præterquam inflato.

De Apij semine & asparagi & attriplicis. Cap. V.

Isaac in dietis. Apij semen diureticum est, plusquam frondes. Nonnunquam vero semen eius in medicina ponitur: præstatque dolori intraneorum mitigationem ac tussientibus remedium: & fit etiam contra venenum: at vero vniuersaliter apium epilenticis nocet. Palladius lib. 5. Apij semina vetustiora quidem nascuntur citius: ea vero quæ nouella sunt serius. Plinius vbi supra. Apij semen menstrua cit & vrinam. Idem quoque semen cum vino frangit vesicæ calculos. Auicenna in secundo Canone medicinæ. Apij semen confert hydropisi, mundificat epar, ipsumque calefacit: vrinam quidem & menstrua prouocat, sed malum est prægnantibus. Platearius. Asparagi semen & fructus medicinæ competunt. Semen eius valet contra stomachi & intestinorum dolorē: & contra vitium lapidis, & contra iliacam passionem. Hoc itaq; semen per annum seruatur, & in medicinis ponitur cum asparagi receptio reperitur. Diascorides. Asparagi semen & radix vtilia sunt epati ac renibus. Semen ipsum cum cimino tritum, & cum vino datum, ventrem stimulat, vrinam quoque solicitat. Isaac in dietis libro tertio. Asparagi seminis atque radicis apozima bibitum occurrit morsibus aranearum. Idem in eodem. Attriplicis semen est mundificatiuum atq; colatiuum. Proinde valet ictericiam patientibus, quæ de epatis opilatione nascitur. Nam quod inde cum melle & aqua datur, colericos prouocat vomitus.

De Bancia semine & betæ ac boraginis & brasicæ. Cap. VI.

Avicenna. Banciæ siluestris semen appellatur daucus, qui calidus est in gradu tertio, & siccus in eiusdem principio: apertiuus est valde, prouocat vrinam & menstrua. Plinius vbi supra. Betæ siluestris quæ respectu domesticæ multo minoribus, & tenuioribus ac densioribus est folijs: semen prodest dissentericis. Actor. Boraginis semen (vt dicit Isaac) per annos duos in efficacia multa seruatur, & in medicinis ponitur. Plinius vbi supra. Brasicæ semen, tostum contra serpentes fungorumque venena præbet auxilium. Diascor. Semen brasicæ potatum lumbricos occidit, & lentigines tollit. Apud Galienū inuenio semen brasicæ potum, & Aegyptiæ maximè lumbricos & intus animalia extinguere. Palladius. Semen brasicæ vetustum mutatur in rapam.

De Canabi semine atque capparis. Cap. VII.

Plinius libro vigesimonono. Canabi semen quando maturatum est, æquinoctio Autumni distinguitur, & Sole vel vento, vel fumo siccatur. Diascorides. Canabi semen omnibus notum est, vsui vtile, quod & facile manducari potest. Nimiè comestum genitalia stringit: viridis succus auris dolorem mitigat infusus. Canabum agreste plurimum quoque idem facit: eiusque semen atque radices supradictis similes sunt. Auicenna vbi sup. Semen canabi ventositates fugat & exsiccat: difficilis est digestionis, malique humoris: quod ex eo frixum est, minoris nocumenti est. Et sirupus de zuccaro acetosus expellit nocumentum eius. Ipsum enim semen, facit soda propter caloris vehementiam eiusque vaporem. Schedegeni est semen canapi. Et aliud quidem est hortulanum, aliud campestre. Semen canapi campestris, est calidum & siccum in gradu tertio. Diascorides. Capparis semen est sicut oliua: ventrem mollit, & comestum cacostomachum existit. Idem semen & radix eius cum vino bibita splenem attenuant: vrinam prouocant, sanguinem deponunt. Item semen eius cum aceto coctum, & ore retentum dolorem mitigat dentium.

De Cardomomo. Cap. VIII.

Diascorides. Cardamomum semen est videlicet nasturcij, quod in Arabia nascitur & alijs locis. Sed eligendum est fragile, flauum, plenum grauedine, & quasi lentum, sed non rugosum, clausum, & si frangatur puluerosum, gustumque subamarum calefaciens odore suaui & graui. Est autem calidæ virtutis, aliquid habens amaritudinis: ideoque lumbricos latos occidit. Cum aceto bibitum scabiem sanat & expurgat. Cum aqua vero calida prodest epilenticis, tussim mitigat, schyaticos curat, paralyticos sanat. Et quoniam aliquid habet caustieæ virtutis, & quemadmodum synapis relaxat, ideoque ventris tortionem & inflationem relaxat, & sanat: vrinam & menstrua prouocat, potatumque partum expellit, animalia ventris excludit. Serpentium morsibus occurrit. Cum vino nefreticos adiuuat: ictusque serpentium vel scorpionum omnium salubriter curat: vesicæ lapides frangit: menstrua fumigando deponit. Auicenna. Cardamomum quoddam est magnum, sicut cicer nigrum, quod cum frangitur, interius habet granum album, mordicans linguam sicut cubebæ. Et aliud est paruum sicut lens, etiam aromaticum. Calidum est & siccum in tertio gradu: & in ipso est cum calefactione stipticitas, propriè que in illo quod habet caput, & propriè in caput ipsius. Confert nauseæ ac vomitu cum masticis aqua, & aqua vtriusque granati. Constantinus vbi supra. Cardamomi duo sunt genera, maius & minus: vtrumque in primo gradu calidum & siccum. Sed maius est minoris caloris ac ponticitatis, & magis odoriferum: ideo stomachum confortat, & digestionem adiuuat, vomitum colericum arcet, cum liguo aloes mastice ac succo mētæ potatum, extinguit flegma, maximè suis corticibus bibitū. Cortex enim stiptícior est, & stomachi confortantior. Platearius. Cardamomum est fructus, vel potius semen cuiusdam arboris: & est calidum & siccum in secundo gradu. Maius melius est, & habet aliquantulum acuminis, & dulcedinem immixtam. Per annos xx. potest seruari. Virtutem habet confortandi ex aromaticitate: dissoluendi & consumendi ex qualitatibus. Valet contra syncopin & cordiacam passionem ex frigida causa: & ad debilitatem stomachi, id est digestionem confortandam, & appetitum prouocandum, & contra vomitum ex frigida causa, contraque debilitatem cerebri. Ex epistola Hipocratis. Cardamomum calidam virtutem habet, & aliquid amaritudinis, quia lumbricos occidit, & scabies fortiter sanat.

De Carui. Cap. IX.

Platearius. Carui appellatur semen, & herba in tertio gradu calida & sicca. In transmarinis partibus, & in Sicilia reperitur in quantitate multa: per annos quinque seruari potest. Virtutem diureticam & diaphoreticam habet: vnde vinum decoctionis eius confert stranguiriæ ac dissuriæ: puluis etiam eius in cibis sumptus digestionem confortat, ventositatem excludit, & positum in salsamentis appetitum excitat. Semine vtuntur tantum in medicinis. Constantinus in libro graduum. Carui est calidum & siccum in tertio gradu: ventositatem & inflationem dissoluit, stomachumque corroborat: lumbricos occidit: digestiuam virtutem confortat: vrinam prouocat. Auicenna. Carui est proximum dispositionibus anisi: Calidum est & siccum in secundo. Expellit ventositates & exiccat, & non est in subtiliatione cimini. Confert tremori cordis. Est bonum vermibus, interficit enim eos. Plinius lib. 19. Careum generis suæ nomine appellatum in quacunque terra seri vult eadem ratione, qua olusacrum, laudatissimum tamen in Caria, proximū in Frigia. Diascorides. Careos semen est omnibus notum: virtus est illi calida, & vrinalis, aniso similis, eustomacha, misceturq; antidotis, & oxiporiis. Radix eius comeditur cocta sicut pastinaca. Ex sinonymis. Cardumeni est agreste carui. Auicenna. Cardumeni est in tertio gradu calidum & siccum, & est rubificatiuum. In ipso est virtus liquefactiua, eiusque virtus est confortare membra intrinseca: confert scabiei, & impetigini, & confert ęgritudinibus neruorum, ac dolori anchæ ex flegmate atque paralisi, & lacertorum conuulsioni. In aqua bibitum confert epilempsiæ. Est etiam mundificatiuum pectoris, & sedatiuum tussis, cōfert dolori pungitiuo ventris, ac vermibus & ascaridibus. Et cum vino tenum dolori, & vrinæ difficultati. Datur & ad lapidem in potum cum cortice radicis lauri, eiusque fumus fętum interficit, denique confert mordicationi scorpionis, ac reliquis puncturis. Constantinus vbi supra. Siluestre carui, quod dicitur cardumen, valet epilenticis, diuq; tussientibus, ischyaticis, nefreticis, stranguiriosis, ac reptilium morsibus. Tortionem ventrisque dolorem de crossa ventositate, ac viscoso flegmate curat, cum aceto mixtum scabiem, impetiginem, alopiciam sanat. De quo qui fumigatus fuerit, stridorem ei prouocabit.

De Cimino. Cap. X.

Platearius. Ciminum est semen herbæ cuiusdam in multa quantitate nascentis, nec sophisticatur propter multam eius copiam: per annos quinque seruari potest: virtutem habet diureticam, & fumositatem subtiliandi. Vnde sumptum in cibis & potibus & salsamentis digestionem cōfortat: vinum decoctionis seminis fœniculi, & cimini dolorem stomachi, & intestinorum tortionem ex ventositate mitigat. Contra tussim frigidam datur vinum decoctionis eius & ficuum siccarum: valet contra tumores ac dolores faecium: contra frigidum tenasma, contra stranguiriam & dissuriam, contra liuorem ex contusione. Ex frequenti autem vsu cimini fit decoloratio. Isaac. Ciminum est calidum in tertio gradu, siccum in secundo: ventositatem

tositatem dissoluit, dolorem & tortionem ventris placat. Coctū cum cibis inflantibus temperat eos. Diascorides. Cimini semē bibitum tortiones & inflationes salubertimè curat aquæ mixtum. Cum aceto vero subglutientibus opitulatur, venenis occurrit, dolorem stomachi compescit. Masticatum & impositum, liuores detergit. Addito melle & vua passa omnia supradicta facit. Plinius libro vigesimo. Ciminum satiuum datur ad iocineris vitia tostum in aceto tritum. Item & ad vertiginem. His autem quos acriore iniuria mordeat, in dulci vino tritum, ad vuluarum vitia in vino, præter quæ impositis vellere solijs. Testium quoque tumoribus tostum tritumque cum melle, vel rosaceo ac cera. Siluestre ad omnia efficacius est, præterea valet ad serpentes cum oleo, ad scorpiones, ad scolopendras. Sistit & vomitiones ex vino, nauseasque quantum valent tres digiti apprehendere: propter collum quoque bibitur, illinitur que vel penicillo feruens, vel astringitur fascijs. Strangulationes vuluæ potum in vino aperit, tribus diagmis in tribus vini cyatis, instillatur auribus quos ad sonitus atque tinnitus cum sæpo vitulino, vel melle. Sugillatis illinitur cum melle & vua passa & aceto. Lentigini nigræ ex aceto. Constantinus vbi supra. Ciminum est calidum & siccum in tertio gradu. ventositatem & inflationem stomachi dissoluit, vrinam prouocat, & valet contra frigiditatem epatis. In oleo coctum & clysterizatum, tortionem & dolorem de crossa ventositate & intestina pellit, in aceto infusum & assum ventris solutionem propter liquidos humores constringit. Bibitum cum vino curat scorpionum morsum. Pessarizatum cum oleo veteri constringit sanguinis fluxum. Naribus insufflatum cum aceto, vel facta sternutatione cum eo, constringit sanguinem de naribus profluentem, effuciè tamen quis ex eo lotus, aut illud potans, patitur in superficie cum plumbeo colore mixtam citrinitatem. Palladius libro 3. Ciminum in Februario seritur loco non bene subacto, & cui stercamen admisceatur.

Iterum de eodem. Cap. XI.

AVicenna. Ciminum aliud est Chermenium, & aliud Persicum, & aliud Emium, & aliud Nabatium. Et ex omnibus aliud est siluestre, cuius acrimonia fortior est. Aliud autem domesticum est. Chermeninum coloris est nigri, persicum vero citrini. Est autem calidum in tertio, siccum in secundo. In ipso est incisio & exiccatio atque stipticitas, ventositates expellit ac resoluit, faciem clarificat ex aqua eius ablutio, & similiter eiusdem acceptio, veruntamen cum mensura fiat, quia nimius eiusdem vsus faciem citrinat. Idem vulnera ex ipso impleta consolidantur. Idem cum aceto tritum odoramento suo fluxum abscindit sanguinis narium, & similiter cum in nares intromittitur ex eo licinium. Cum aceto bibitum aquæ mixtum, difficultati confert anhelitus, ac tremori cordis frigido. Cū oleo & farina fabarum administratum frangit lapidem, propriéque siluestre, & confert distillationi vrinæ /mictui quoque sanguinis ac dolori pungitiuo & inflationi ventris. Idem datur in potu cum vino ad morsus vermium venenosorum, propriéque siluestre, cuius semen est semini lilij simile. Ciminum quidem nebatium ventrem soluit. Kermenium vero stringit. Et herba siluestris prouocat coleram in vrinam. Quandoque masticatur & miscetur cum oleo, & distillatur super vngulam, & super coagulatum sanguinem sub oculo, & confert. Quandoque masticatur cum sale, & distillatur sputum super scapiem, & vngulam abscisam, & prohibet adhærentiam. Et succus silvestris abstergit visum, & attrahit lachrymas. Macer. Esse putant medici calidum siccumque ciminum. Tertius est illi gradus in virtutibus istis. Assumptum quocunque modo depellere tradunt. Viscera vexantem ventum stomachumque grauantem. Est digestiuum stomachi iecorisq; calorem Excitat, & Veneris dicunt inhibere furorem. Et fluxum ventris in aceto strangere coctum Hoc omnipotens mitam præstare medelam. Experti dicunt, cum pulca sæpius haustum Atque venenosis cum vino morsibus ipsum Præbet opem, tritumque simile cum Polline tunclo, Melle repente solet testes curare tumentes. Appositum sistit cum posca menstrua sumptum. Dicunt pallentem dare mansum sæpe colorem,

De Cocognido, & coriandro. Cap. XII.

PLatearius. Cocognidum est semē laureolæ: quod competit vsui medicinæ. virtutem habet purgandi principaliter flegma & coleram. vnde & sanis lapsis, & ægris non multum febricitantibus dari potest: puluis cocognidij subtilis diu cum oleo bullitus: & sic ex eo pessen propter strangurium, & dissuriam iungitur. Renea quoque propter tenasmon ex frigido & glutinoso humore intestinis adhærente, & propter surditatem immittitur auribus: si fiet ex humoribus ibidem existentibus. Sanies quoq; superfluitates consumit. Plinius lib. 27. Cocognido est color croci. magnitudo maior est grano piperis. Vis eius est ardens. & ob hoc in pane deuoratur: ne cum gulam transit exurat. Huic est vis præcipua contra cicutam: & sistit aluū. Constan. vbi supra. Cocognidum est calidum & siccum in fine secundi gradus. hydropicis est conueniens. ventri tamen nocet, sed aquam citrinam purgat, & coleram rubeam, & flegma. Frondes eius cathaplasmatæ vulnera putrida mundificant. scabiem, & impetiginem curant. Platearius. Coriandri semen in receptionibus ponitur, quod ex qualitatibus, & aliquantula aromaticitate virtutem habet confortandi, ad digestionem scilicet confortandam, & ad dolorem stomachi ex ventositate datur semen in cibis, & vinum decoctionis eius. Puluis eiusdem seminis super carnes aspersus, eas reddit saporatas. Isidorus. Coriandri semen datum in vino dulci promiores in venerem reddit, & si supra modum dederis, amentiam nutrit. Diascorid. Semen coriandri bibitum cum dulcore, idest passo: lumbricos extinguit. genitalia & semen virile crescere facit, quòd si multum acceptū fuerit, sensus hic hebetescit, aut etiam infert necem. ex aqua vero potatum solutionem ventris abstringit. Mirum est autem, quod Xenocrates tradidit, quot grana seminis mulier biberit: tot ei diebus menstrua contineri, scilicet vno die si vnum: duobus si duo: & sic deinceps. Constant. vbi supra. Croci hortena semen calidum & siccum est in tertio gradu. flegma purgat & colicam passionem. Tritum & in iure pinguis gallinæ missum, & potui datum, purgat flegma viscosum, & stomacho nocet. Plinius lib. 20. Seminis coriandri grana tria iubent in tertianis deuorari ante accessionem aliqui, vel plura fronte iubent illiniri. Sunt & qui ante solis ortum ceruicalibus efficaciter putāt subijci. Semen illud ea aqua bibitum in coleris, cum ruta pellit animalia intraneorum cum mali punici succo & oleo semen potum. Auicenna. Semen coriandri torrefactum constringit. Palladius libro 3. Coriandrum a mense Martio seritur vsque in Octobrem, amatq; terram pinguem, sed & macro solo nascitur, & eius semen quo vetustius fuerit melius putatur. humore delectatur, & satum bene cum olere quocunque nascitur,

De Dauco & eruca semine. Cap. XIII.

AVicenna in secundo canone. Daucus est semen bancie siluestris: calidus est in gradu tertio, & siccus in eiusdem principio, apaririuus est valde, prouocat vrinam & menstrua. Plinius libro 25. Dauci differentiæ sunt. Probatissima est in Creta, mox in Achaia. Semen eius cimino simile, prioris milio album, & acre, odoratum, ac feruens. Secundum quoque priora vehementius est, ideoq; parce sumi debet. Tertiū quoque simile est pastinacæ erraticæ, oblōgo semine, dulci radice. Omnia hæc intacta sunt quadrupedibus percussis, nisi post abortus. Ex alijs vsus ad fœminis. Ex Creta dulcis, diagmaq; vna bibitur, a serpente percussis datur, etiam quadrupedibus percussis. Diascorides. Daucus est calidæ virtutis, & extenuatoriæ. In flore albo semen nascitur quasi pilosum, in magnitudine milij minutum, gustu asperum, instidum & odoratum. Est & aliud genus quod semen habet oblongum, & graue sicut ciminum agreste, & est calidius cunctis supradictis seminibus. Bibitum menstruis imperat, vrinam prouocat, tortionibus subuenit, ad omne vitium thoracis optimè facit. Tussientibus effectum tribuit, percussionibus spalangionis occurrit. Tussi veteri ac torminosis proficit. Cathaplasmatibus adhibitum pustulas & tumores compescit. Omnia semina cum vino bibita, faciunt contra serpentum morsus ac venena. Platearius. Erucæ semen visui medicinæ competit præcipuè, secundo folia, virtutem habet consumendi & coitum excitandi, valet & contra stranguiriam & dissenteriam, & paralisim cum carnibus decocta. vel puluis seminis cum cepis decoctis. Diascorides. Erucæ semen est diureticum & calefactorium, carnes a putredine potest seruare. Plinius lib. 20. Semen erucæ scorpionum medetur venenis & muris araneí. Atque bestiolas omnes. Innascentes corpori vitia cutis in facie cum melle illitum amandat, & lentigines ex aceto, cicatrices quoque nigras reducit ad candorem cum felle bubulo. Palladius libro secundo. Semen erucæ in Ianuario ac mensibus & locis quibus volueris, seretur nil moretis.

De Feniculi semine ac ferula. Cap. XIIII.

ISaac. Fœniculi semen calidum est in secundo gradu, siccum in fine primi, lactis augmentatiuum. Opilationum epatis renum & vesicæ apertiuum, lapides frangit, menstrua prouocat, valetq; contra diuturnas febres. Platearius. Semen fœniculi in principio Autūni colligitur, in multa efficacia per medietatē annū seruatur. Cū in quantitatis receptio maratri, semen fœniculi debet poni, valet contra dolorē stomachi ex frigiditate, vel ventositate, digestionem confortat. Plinius vbi supra. Semen fœniculi efficacius est, quàm radix, stomachum astringit dissolutum. Nauseam sedat ex aqua tritum, pulmonibus & iocineribus laudatissimum, ventrem quoque sistit, modicè sumptum vrinam

cacitat,

extitat, & ad tormina decoctum valet, atque in defectu lactis potu mammas replet. Diascorides. Foeniculi semen ex mero ventrem stimulat, lactis abundantiam puerperis præstat, cum aqua nauseam sedat, nec vllum periculum oritur, & si in febre sumatur hoc semen viride expressum, diminuit succum vtilem ad plura, sicut videlicet dictum est supra. Agrestis fœniculi semine sato simul cum sua radice potum ventrem abstinet, morsibus venenatis occurrit, calculos frangit, & ictericis subuenit. Palladius libro tertio. Semen fœniculi serendum est loco aprico & modicè saxoso, & hoc primo vere, scilicet Februario. Macer. Fœniculum medici calidum siccumq; secundo Dicunt esse gradu, maratrum Græcus vocat illud. Semen cum vino bibitum, veneris mouet actus. Hocq; modo lactis diros sedare dolores Dicunt, &c. Diascorides. Ferulæ semen tortionibus medetur bibitum, sudoremque commouet cum oleo tritum atque perunctum.

De Iusquiami semine. Cap. XV.

Plateariu. Iusquiami seminis est triplex diuersitas, videlicet album, rubeum, & nigrum. Nigrum est mortale, album & rubeum satis competunt vsui medicinæ. Maioris efficaciæ sunt semina, quàm herba ipsa: virtutem habet constringendi & mortificandi, virtutem quoque somniferam, ad somnum ergo prouocandum in febre acuta, fit fomentum ex aqua decoctionis eiusdem seminis circa pedes ac frontem ac tempora. Contra calida vero apostemata in principio fit emplastrum ex eodem semine cum oleo rosaceo. Porro contra dissenteriam fit emplastrum ex ipso semine cum oui albugine modicoq; aceto supra renes ac pectinem. Diascorides. Iusquiami semen album est vtile, nigrum inutile, semen & folia exiccantur, hastaq; tunsa exprimitur. Qui confectionibus collitiorum mixtus reuma insciduum compescit, dolores aurium mitigat, & polentæ mixtus podagricos tumores adhibitus spargit. Semen eius omnia prædicta facere nouit, & maximè tussientibus subuenit. Catarrum soluit, & oculorum reuma compescit vino mixtũ, & cathaplasmatum tumorem testium soluit atque mammarum. Plinius lib. 25. Hiosciamos vnum genus est nigri seminis, folijs penè purpureis & spinosis. Talis in Galatia nascitur, vulgare autem est candidus ac fruticosius. Alterius vero semen est simile papaueris. Tertij semen trionis semini est simile, & omnia insaniam faciunt, at vertigines capitis. Quartum genus molle lanuginosum est, pinguius cæteris, cãdidi seminis, nascens in maritimis, hoc receperе medici. Itemque seminis russi, nonnunquam ante candidum russescit, si non ematurit, improbaturq; alioquin nullum legitur, nisi cum inaruerit. In eo vini natura ideoq; mentem, & caput infestat. Vsus seminis & per se & succo expresso exprimitur separatim & caulibus folijsque vtuntur & radice temeraria in totum medicinæ. Nec solum semine, sed etiam folijs constat mentem corrumpi, si plura quàm quatuor bibantur ex eis. Antiqui etiam in vino febrem arbitrantur depelli. Oleum ex semine fit, quod & ipsum auribus infusum tentat mentem. Mirèq; contra venenum in eo bibiro remedia prodidere, adeo nullo omnia experiendi fine, vt cogerentur etiam venena prodesse. Iterumque hiosciami semen cum meconio, & vino bibitum ad epiphoras inhibendas.

De Lactucæ semine. Cap. XVI.

Isaac. Lactucæ semen bibitum superflua somnia prohibet. Venerem abstinet, seminis quoque fluxum per somnũ reprimit. Auicenna. Semen lactucæ sperma exiccat, & desiderium coitus sedat. Plinius libro 19. Semen lactucæ toto anno seritur locis lætis & irriguis ac stercoratis, mensibus binis inter semen vel plantam & maturitatem, legitimum tamen a bruma semini iacere plantamq; fauonio transferre, aut semen fauonio plantam æquinoctio verno. Idem lib. vigesimo. Semen lactucarum satiuarum datur cõtra scorpiones tritum & ex vino potum, & imaginationes in somno tentantes compescit libidinum. Tentantes aquas quoq; non nocent lactucam edentibus credunt. Palladius li. 2. Certum est anno toto bene seri semen lactucarum, sed amant solum subactum, pingue, humidum, stercoratum. Macer. Lactucæ semen compescit somnia vana. Cum vino bibitum, fluxumque reprimit alui.

De Lini semine. Cap. XVII.

Isaac. Lini semen calidum est in primo gradu, siccum & humidum in medio, durum est digeri, inflatiuum, & stomacho nocuum. Tamen diureticum est, & cum melle acceptum melius est, ad frigidam tussim valet. Pectus quoq; flegmatica collectione purificat. Auicenna. Semen lini proximum est virtuti fenu græci. In primo gradu est calidum, & humiditate & siccitate commensuratum, & ex ipso cum nitro & bolo fit emplastrũ. Est autem maturatiuum, & abstergit & inflat propter humiditatem suam superfluam, & est dolorum sedatiuum minus quàm camomilla. Emplastrum prædictum valet panno & bothor leni, & confert vnguium contractioni fissuris atque fracturis, lenit apostemata calida & dura, prohibetq; spasmum. Eius suffumigatio confert corizæ, confert etiam tussi flegmaticæ, & quod ex ipso assatum est propriè stomacho malum est, ac difficilis digestionis, & quod ex eo frixum est, ventrem constringit. Cum melle ac pipere sumptum mouet coitum. Ex eius decoctione fit matrici pessarium. Ex ipso quoq; fit vlceribus vesicæ ac renum intestinorumque iuuamentum. Plinius libro 20. Lini semen cum alijs quidem in vsu est, ac per se viria cutis mulierum emẽdat in facie, oculorum aciem succo adiuuat, epiphoras cum thure & aqua, aut cum myrrha, cum vino sedat parotidas, cum melle vel adipe, vel cera stomachi solutiones, inspersum polentæ modo. Anginas in aqua & oleo decoctum, cum aniso illinitum. Torretur vt aluum sistat. Celiacis & dissintericis imponitur ex aceto. Ad iocineris quoque dolores cum vua passa, & ad ptisim vtilissimè. Semine fiunt & eligmata. Musculorum ac neruorum, & articularum duritias, cerebri membranas mitigat farina seminis, nitro vel sale aut cinere additis. Cum radice vero siluestris cucumeris quæcunque inhærent, corpori extrahit, sic & ossa fracta, vlens quoque serpere prohibet in vino decocta. Eruptiones pituitæ emendat cum melle, vngues scabros cum pari modo nasturcij, ac testium vitia & ramices cum resina, & myrrha, canchrenas ex aqua, stomachi dolores cum fœnu græco sextarijs vtrisque decoctis in aqua mulsa, intestinorum & thoracis perniciosa vitia clysteræ in oleo ac melle. Palladius libro 3. In mense Februario aliqui semen lini læto solo spargunt, & lina consequuntur exilia. Idem in libro 11. In mense quoque Octobri semen lini seri potest si placuerit, quod tamen pro sui malitia serendum non est, quia terræ vber exhaurit. Sed si velis loco pinguissimo, & modice humido serere poteris. Aliqui macro solo spissum serentes sic asserunt, quòd & linum subtile nascatur.

De Melonis semine. Cap. XVIII.

Isaac. Melonis semen & radix minus carne frigida sunt, sed cum desiccantur, in fine secundi gradus sicca fiunt, ideoque carne plus colatiua sunt. Semen eius vrinam prouocat, renes ac vesicam ab arenis lapidibusque mundificat. Palladius libro 4. Semen melonum in mense Martio est serendum. Serendi sunt autem rarius, ita vt distent inter se semina pedibus duobus, locis subactis & pastinatis maximè arenis. Semina eius mulso & lacte per triduum maceranda sunt, & tunc iam siccata ponenda, hinc suaues efficientur, & odorati si eorum semina multis diebus inter rosæ folia sicca mergantur. Constanti. in Panter Melones frigidi sunt & humidi, impetiginem & morpheam cutis inde lotæ mundificant, quod semen maximè facit.

De Nigella. Cap. XIX.

Platearius. Nigella calida est & sicca in 3. gradu semen herbæ cuiusdam, quæ in locis lapidosis reperitur, semen rotundum est planum, subnigrum & subamarum: vnde virtutem habet diureticam ex aromaticitate, dissoluit & consumit ex qualitate farina eius confecta cum aceto tepido, & auribus infusa vermes necat, valet & in vnguento contra scabiem & lentigines. Auicenna. Nigella est in tertio gradu calida & sicca, acris inscisiua, flegmatis abstersiua, ventositates inflationemq; colteã resoluit, & eius mundificatio vltima existit. Abscidit verrucas, ac morpheam, & resoluit apostemata flegmatica & dura. poniturque cum aceto super vlcera flegmatica, & scabiem vlceratam. Corizæ quoq; confert, propriè torre facta, & in panno linea liga ta: liniiur & supra frontem illius qui habet soda frigida. Aperit valde oplationem, quæ est in colatorio. Et eius decoctio cũ aceto confert dolori dentium: ore ex ea colluto. Iterum ex ea cum oleo irino fit caputpurgium, & prohibet aquæ initium. Bibita cum vino distillationi anhelitus confert. Iterum vermes interficit & ascarides, prouocat menstrua, & in potu cum melle & aqua calida datur ad lapidem in renibus, & vesica: resoluit flegmaticas febres ac melancholicas: & propriè remouet eas: vermes venenosos fugat eius suffumigatio. Et æstimauerunt quidam, quòd de ipsa interficit multitudo, denique confert ad morsum rutelæ. Constantinus vbi supra. Nigellæ calidæ sunt & siccæ in tertio gradu, crossam ventositatem & inflationem stomachi & intestinorum dissoluunt, & superfluos humores desiccant. Cum melle temperatæ potui datæ lapidem renum ac vesicæ frangunt, vrinam & menstrua prouocant, sed contra albam morpheam & flegmaticam scabiem potatæ conferunt, lumbricos & ascarides occidunt. Tritæ & cum oleo lentiscino mixtæ & auribus distillatæ, frigiditatem & ventositatem, inflationem & opilationem curant, cathaplasmatæ cum aceto, fiunt contra scabiem, pustulis & apostemata dura. Coctæ in oleo reumati de crossis humoribus, sternutatione ex eis prouocata, valent epilenticis & paraliticis, fumus etiam earum reptilia fugat, mortem inducit.

Iterum de eodem. Cap. XX.

ISaac in dictis particularibus. Nigellæ sicut & cuminum coctæ cum cibis ventositatem generantibus eas temperant. Aliam quoque proprietatem nigellæ habent, quòd lumbricos si potæ fuerint occidunt. Diascorides. Mesantium, idest nigella frutex est, folia habens minuta & tenera, semen quoque minutum, qui scilicet frutex duobus palmis longis, desuper habet capitellum simile meconio, sed oblongum. In medio veluti parietes habens, qui discernunt: semen hoc est nigrum, odoratum & inscidum, quod est multi panni aspergunt. In cathaplasmate dolorem capitis mitigat. Medetur etiam initio suffusionibus tritum & naribus immissum, addita vero iri illirica lentigines & lepras impositum emundat, verrucas quoque salubertimè curat. Tumores veteres & duricias cum aceto dissoluit. Carbunculos cum vrina veteri curat, & ad sanitatem perducit. Tæde additum atque cum aceto coctum & ore retentum, dolorem non admittit dentium. Porro in aqua coctum lumbricos occidit, vt cathaplasma vmbilico impositum, puluis ex eo factus in lintheo ligatus, & odori frequenter applicitus, catarrum compescit, inflationes dolorem facientes dentium tollit. Et quoniam calidæ virtutis est, ideo multis diebus potatum menstruis imperat, vrinam prouocat, & lac deponit. Est etiam desiccatiuum nimis ac leptomeræ virtutis. Ideoque callidis appositum, pingues ac glutinosos humores tollit, & constipatos digerit. Cum nitro bibitum dispnoicis est singulare præsidium, morsibus venenatis occurrit, suoque fumigio serpentes de domo excludit. Macer. Frumentis nocuam lolium Græcus vocat herbam. Quam nostri dicunt vulgari more nigellam. Canceros emendat, pascentia vulnera curat. Cum raphano modicoque sale superaddita trita. Zernas & lepras cura compescit eadem. Sulphure cum vino purgamētisque columbæ. Admisce lolium, semen, quod lilia præbent. His iungas, hoc cocta mero superaddito scrofis. Sic scroffas spargit, sic apostemata rumpit. Duritiasque alias emolliet hoc cathaplasma. Mulsa decoctam commixta thure crocoque. Apponas coxæ schyasis quam vexat iniqua. Parturiens mulier si se suffumiget illa. Afferitur citius ventris deponere pondus.

De Ocimo. Cap. XXI.

PLateatius. Ocimum est calidum & siccum alio nomine basilicum dictum. Semen eius poni debet in medicinis. Herba vero ipsa in vnguentis & emplastris. Semen habet aliquantulum virtutem constringendi ex glutinositate, quod patet ex hoc quia si ponatur in aqua statim incrossatur, vel glutinositas quædam efficitur. Ipsumque semen collectum, per tres annos seruatur. Contra fluxum ventris ex frigiditate, semen hoc cum modico pulueris Acbaiæ decoquitur in aqua pluuiali, & datur patienti. Est autem duplex ocimi maneries, videlicet gariophilatum, atque citrinum. Gariophilatum habet odorem gariophilis similem, minutaque folia. Citrinum autem habet folia, in modum citri longa. Et gariophilatum quidem est calidum in gradu primo, siccum in secundo. Citrinum vero calidum & siccum in primo. Diascorides. Ocimi semen tritum & haustum naribus sternutamenta compescit, attramento sutorio temperatum, verrucas tollit. Idem quoque semen bibitum maximè prodest melancolicis, medetur & dissuriis. Plinius libro 20. Ocimi semen sternutamenta prouocat naribus haustum, distillationes quoque capitis illitum. Palladius lib. 5. In mense Aprili ocimum seritur, citoque nasci dicitur, si statim vt satum est, aqua calida perfundatur.

De Papauere. Cap. XXII.

ISaac vbi supra. Papauer, vt ait Diascorides, parum nutrit, durum est digeri, affuetis dormitionem & obliuionem generat. Si aqua in qua decoquitur caput abluatur, temperatum somnum & bonum in febribus præstat, de papauere faciunt oleum & syrupum, valet contra tussim ex calidis humoribus. Item ad colericam & diuturnam egestionem papauer album laudabilius est ac nutribilius, nigro quippe minus frigidum est, scilicet in secundo gradu. Nigri virtus est ī potione non in cibo, frigiditas eius & siccitas in quarto gradu. Ideo vis eius in omnibus actionibus maior est albo, præsertimque in somno ventrisque constipatione Ideoque cauendum est, ne sæpe sumatur, quia assuefactum maximè cerebro stuporem infert, & calor naturalis extinguitur. Papauer siluestre in omnibus fortius est domestico. Plinius vbi supra. Papaueris semine trito & in pastillo è lacte vtuntur ad somnum, ad capitis quoque dolores cum rosaceo prodest. Aurium quoque dolori cum his instillatum, podagris cum lacte mulierum illinitur, sic & foliis ipsis vtuntur. Semen autem elephantiis etiam medetur. Plateatius. Contra calida apostemata in principio & calefactionem epatis semen papaueris, vel etiam herba ipsa contrita cum oleo rosaceo conficitur ac superponitur. Diascorides. Semen papaueris cum melle tritum non modicum tumentibus præstat auxilium. Auicenna. Semen papaueris spinosi, vomere facit, ac flegma humoremque crudum soluit. Constantinus vbi supra. Semen nigri papaueris frigidum in initio quarti gradus, siccum in tertio. Bibitumque constipationem generat naturalem calorem dissipat & superat, eiusque vsus nimius lumen obscurat, & sensum animalem defectat, vnde aliquando modica quantitas cum & ex vino datur ei valet, qui solutionem patitur. Palladius libro decimo. In Mense Septembri papauer seritur, locis siccis & calidis, seminatique potest cum oleribus aliis.

De Pastinacæ semine & petroselini & porri. Cap. XXIII.

PLinius vbi supra. Pastinacæ semen contritum, & in vino potatum tumentem aluum, & suffocationes, doloresque leuit mulierum, vitis quoque prodest cum pane tritum & contra ventris dolores cum vino potatum, vrinam pellit, & phagadenas sistit vlcerum recens cum melle impositum. Denique contra serpentium ictus semen pastinacæ latiuæ ex vino medetur. Diascorides. Tota vis pastinacæ constituta est in semine atq; radice, semen eius ex vino datum, tumentem aluum fœminarum, & suffocationem matricis præclusas soluit, idem cum melle tritum cancerosis vlceribus imponitur. Palladius lib. 3. Pastinaca seritur vere primo semine ponitur, & plantis loco pingui, & soluto. Raraque statuenda est, vt robur accipiat. Plateatius. Petroselinum est domesticum, & agreste, cuius semen maxime competit vsui medicinæ. Et cum inuenitur receptio petroselini, apponendum est semen domesticum. Cum autem synonii agrestis, sic enim appellatur, per annos decem seruatur. Ipsa semina virtutem habent diureticam, sed synoni fortiorem. Diascorides. Petroselini semen est minutum ameo simile, odoratum & inscidū, & aromaticum, virtus est illi diuretica, menstruis imperat, & facit cætera supradicta. Isaac. Porri semen & succus est fortioris actionis quam ipse porrus. Quod si assetur, & cum nasturtii semine misceatur, prodest emorroides patientibus. Auicenna. Semen porri torrefit cum granis myrthi, ad tenasmon & sanguinem ani. Palladius vbi supra. In Februario serendum est semen porri, læto solo, & maximè campestri, area plana & pastinata altè diu subacta & stercorata, plura vero semina in vnum ligata si deposueris, grandis porrus nascetur ex omnibus.

De Psilii semine. Cap. XXIIII.

PLateatius. Psilii semen, quod & ipsum psillium vocatur, in æstate colligitur, ac per annos decem seruatur virtutem habet infrigidandi & humectandi. Contra linguæ ariditatem in acutis febribus psillium in subtili panno ligatum in aqua ponitur, & postquam maiorem viscositatem receperit aliquantulum comprimitur, postea lingua cum tali aqua frequentissimè illinitur, & cum cultello ligneo raditur. Contra sitim & siccitatē spiritualium in acutis febribus in aqua ponitur, quodque supernatat abiicitur, & quod in fundo residet cum frigida datur. In syrupis quoque contra acutas febres rectè ponitur, & ad plura cætera, quæ videlicet dicta sunt superius medicatur. Diascorides. Psilii semen cathaplasmatum artheticis medetur & parotidis, pustulasque purgat, & tumores soluit. Conquassationem corroborat corporis, dolorem prohibet capitis. Cum oleo roseo & aqua & aceto cathaplasmatum maximè curat infantes foras habentes vmbilicum: vires efficaciter refrigerantes & stringentes habet, ideoq; cito lachrymantibus oculis prodest, & etiam dissentericis valet. Iterum ad ramices conteritur, & in aqua infunditur &, cum se coagulauerit lintheo illitum imponitur, denique semen integrum nocte ac die in aqua infusum addito modico quoq; zuccari potatum, intolerabiles acutarum febrium calores extinguit, ventremq; soluit. Isido. Psillium semen habet, vt supra dictum est, simile pulicis, propter quod & a latinis vocatur herba pulicaris.

De Raphani semine. Cap. XXV.

IDem. Raphani semine macerato quisquis manus suas infecerit impunè serpentes tractabit. Auicenna. Raphanum habet lignum quidem calidum & humidum in primo, semen vero calidum in tertio. Itaque fortius est semē in ipso, deinde cortex, postea folia, deinde caro. Semen eius confert lentiginibus in mēbro factis ac reliquis coloribus extraneis, & vestigiis percussionis. Idem cum condisi linitum morpheam nigram in balneo curat, sed pediculos in corporibus multiplicat. Iterum hoc semen cum aceto vlcus cancerenatum integrè sanat, super impetiginem & similiter operatur. Iterum semen expellit pulsationē iuncturarum, & est bonum valde dolori earum. Idem cum aceto nauseam valde facit, & apostemata splenis resoluit. Hoc denique semen confert venenis, & contra vermes venenosos. Diasc. Raphani semen bibitum est diureticum, splenē tumescere facit. Cū aceto cathaplasmatū, caneris est adiutorium. Elixum cū oximel le gargarismo synáticis opitulatur. Cerasti quoq; pūcto accepta statim medetur. Item semine raphani cum melle sumpto, & trito suspiriū mitigatur, tussis arcetur, hoc semen cum aceto datū splen

rate tumentes. Cum foliis lauri bene tritam si superaddas. Ex hac antidotum non paucis vtile causis Efficitur medici dicunt diapigganon illud. Piganon in Græca lingua quæ ruta vocatur. Illius antidoti confectio talis habetur. Ponderi iunge pari piper atque ciminum. De tribus his quantum de ruta ponito tantum, Conuenit in ferro prius assari calefacto. Sed prius ex acro vino macerare ciminum. Omnia deinde simul bene tritaex melle ligabit. Pectoris & lateris renum iecorisq; dolores. Ex hoc antidoto curantur sæpe comesto. Extenuat bilē, soluitq; sine tormine ventrē Cōfortat stomachum, facit vt bene digerat escā.

De Saluia. *Cap.* CXL.

EX herbario. Saluia habet folia longa, & angusta, subaspera, odore suaui & graui. In locis asperis nascitur. Decoctio eius potata vrinam & menstrua mouet. Pastinacæ marinæ si quem percusserint, virus excludit, sanguinis eruptionem sistit. Platearius. Saluia calida est in primo gradu, sicca in secundo. Solum folia competunt vsui medicinæ & viridia & sicca: domestica magis consumit, & confortat. Siluestris autem magis diaforetica: vinum decoctionis saluiæ valet paraliticis, & epilenticis, fomentatio ex aqua decoctionis eius valet contra stranguriam & dissenteriam, matricem mundificat. Plin. lib. 22. Herbam nostri qui nunc sunt herbarij elelisphacon Grece, Latini vocant saluiam, mentę similem, canam, odoratam; hac apposita partus emortuos extrahunt, itemq; vermes aurium & vlcerum. Idem in lib. 26. Herba quæ quibusdam appellatur saluia similis verbasco, conteritur ea & colata calefit, & sic ad tussim laterisq; dolores bibitur. Eademq; contra scorpiones, atq; dracones marinos efficax est, cōtra serpentes etiam ex oleo perungi ea prodest, isopi fasciculus cum quadrante mellis decoquitur ad tussim. Diascor. Elisifacus, idest saluia frutex est oblonga, multas habens virgas, quadras & albas, foliaq; habet malis cidoniis similia, sed oblonga & minora & aspera, & albidiora, & odorata, sed rubosa. Semen supra virgas est illi simile omnino agresti. Nascitur in locis asperrimis, virtus est ei diuretica, mēstruis imperat abortum facit, scorpionis maritimi percussum mitigat. Est autē carmanitica, id est sanguinem fluentem vulneribus stringit, sordidaq; purgat vulnera. Capillos nigrescere facit, & elixatura foliorum ac virgarum eius naturę pruriginem compescit. Est etiam virtutis redarguētis cum acrimonia, vnde ad dissenteriam & viscerum fluxum, quem Græci rigeon vocāt, facit. Succus foliorū eius capillos denigrat & vrinā prouocat. Macer. Saluia cui nomen elisifacos est apud Græcos. Cum mulsa iecoris prodest potata querelis. Pellit abortum, lociumq; menstrua purgat. Trita venenatos curat superaddita morsus. Crudis vulneribus, quæ multo sanguine manant. Apponas tritam dicunt retinere cruorem. Cum vino succus tepidus si sumitur huius. Compescit tussim veterem laterisq; dolorem. Pruritus vuluæ curat, virgæq; virilis: Si foueas vino fuerit quo saluia cocta. Illius succo crines nigrescere dicūt Si sint hoc vncti crebro sub sole calēti.

De Sandice & sansuco. *Cap.* CXLI.

EX sinonimis. Sandix est herba quædam, de qua panni tinguntur in blaueum colorem. Plinius lib. 35. Sandaraca si torreatur æquè parte rubrica admixta sandicem facit. Quanquam animaduerto Virgilium æstimasse id herbam esse, versu illo. Sponte sua sandix pascentes vestiet agnos. Idem in lib. 22. Sandix in olere siluestri a Græcis ponitur, sicut opinio & Erasistratus tradunt. Decocta vero aluum sistit, & semine singultus confestim ex aceto sedat. Illinitur ambustis, vrinam cit. Succus decoctæ prodest stomacho, iocineri, renibus, ac vesicæ, hæc est quam Arestophanes Euripedi poetæ iculariter obiicit eius matrem, ne olus quidem legitimum vendidasse, sed sandicem. Peculiaris laus eius, quòd fatigato Venere corpore succurrit. Marcescentesq; senio iam excitat coitus. Alui quoque fœminas profluuia sistit. Diascorides. Sandix, vel scandix calefacit, & desiccat fortiter, ac diaforeticum est, & ob hoc merito viscerum purgatiuum est. Isidorus. Sansucus est herba quam Latini vocant amaracum, de qua scilicet sub eadem amaraci nomine iam dictum est supra. Diascorides. Sansucus a siculis nominatur amaracus, & est ramosa multas habens virgas super terram expansas, cum foliis paruis, atque rotundis nepitæ similibus, ac velut hirtis & acerrimis, herba tota est valde amara, vires habens acres atque calefactorias, ad omnem duritiem, vel rigorem valde idonea. Medetur etiam cathaplasmata, siue potata a scorpione vexatis, vel difficultati mictus, vel intestinorum tormento laborantibus. Eius elixatura medetur hidropicis, vrinam prouocat, & tortionibus est vtilis. Succus addito melle liuores detergit, scorpionum ictus cum aceto & sale compescit, laxationibus bene adhibetur, cerotis vtiliter additur. Omnes tumores corporis, & oculorum spargit cathaplasmata, & maximè cum polenta imposita. Item apposita solitæ purgationem materiæ prouocat in fœminis, bene quoque malagmatibus miscetur & acopis. Sansucum est in tertio calidum & siccum, dolorem capitis & emigraneum de flegmate & colera nigra curat, si ex eius apozimate caput lauetur, aut naribus applicetur, dissoluit opilationem & crossam ventositatem. Eius apozima bibitum hidropisim, stranguriam, vētris dolorem habentibus fit bonum. Cum melle cathaplasmatum nigredinem in palpebris amputat, & cum aceto morsum scorpionis curat, pessarisatum vero menstrua prouocat, lapidē aufert, epilēticis conuenit & paraliticis, auribus instillatum dolorem placat, & sonitum.

De Satureia. *Cap.* CXLII.

ISidorus. Satureia est herba calida, & propriè ignita, vnde & illi nomen inditum credunt, eo quod in Venerem pronos facit. Palladius lib. 3. In Februario mense satureia seritur solo pingui, vel stercorato & aprico, vel melius mari proximo, & cepulis mixta seminatur. Diascorides. Satura vel satureia calefacit, & nimis desiccat, manifestè extenuat. Ideoque vrinam & menstrua mouet ac fętus extrahit, potui data viscera purgat. a thorace atque pulmone humorem purgat, & per hos sputa pellit, vrinam quidem mouet ex vino potata, litargicos lætaliter dormientes excitat, eorum capiti cum aceto frequenter infusa. Stomachum quoque nauseantem confirmat in ouo sumpta, vel potata, & contra ea, quæ ictibus aculeatis sentiunt animalia. Platearius. Satureia est calida & sicca. Et plures ex farina, & aqua, & eius puluere mundificant spiritualia: puluis eiusdem comestus ad idem valet. Macer. Timbra solet Græcè dici, satureia Latinè. Illi sicca nimis vis est & feruida valde. Prouocat vrinam, mouet quoque menstrua sumpta. Pellit abortiuum, muliebria viscera purgat. Illius puluis cum cocto melle subactus. Et mansus vel cum vino si sumitur idem. Pectoris humorem pellit per sputa tenacem. Cum vino tepido compescit tormina ventris. Si largè bibatur, verum iam sæpe probaui. Est quidam morbus litargus nomine dictus. Oppositum medici quem dicunt esse frenesim. Quod vetat hæc somnum, somnus grauat hic nimis ęgrum. Hoc tam lætali somno depressus aceto Timbram commiscens, foueat caput inde frequenter. Sic vitium pigri poterit depellere morbi. Hanc herbam caueat mulier contingere prægnans. Nam non mansa modo, sed partum subdita pellit. Nausea sedatur hac, si bene trita bibatur. Cum modico vino, vel si sumatur in ouo. Hocq; modo mirè Venerem solet illa mouere. Si largo potu viridis vel sicca bibatur. Si desit thimus pro thimo ponere timbram Præcipiunt medici, quòd vis est vna duabus. Quod si cum vino mel iungitur & piper illi. Non modicum veneris succendere dicitur ignem. Hinc est a Satiris merito satureia vocata. Quòd sint in Venerem nimis hæc animalia prona.

De Scordione. *Cap.* CXLIII.

PLatearius. Scordium est allium agreste, calidum & siccum in tertio gradu. In productione florum colligitur, per duos annos seruari potest, floribusque tantum in medicina vtuntur, virtutem habet mordendi, & dissoluendi, & ex subtilitate substantiæ suæ diaforeticam: vinum decoctionis eius valet contra dolorem stomachi ex frigiditate & contra splenis & epatis opilationem, contraq; dissuriam & strāguriam fomentum ex aqua decoctio eius menstrua educit, matricem mundificat, stranguriam dyssuriamq; soluit: allium quidem est calidum & siccum in medio quarti gradus, scordeon autem siccum quidem est, & calidum, sed minus, quàm domesticū, & mediocriter operatur; vnde in receptionibus ponitur & non domesticum, virtutem habet dissoluendi & consumendi & expellendi venenum, vnde cōtra morsus venenatorum cathaplasmatur. Succus etiam eius interius receptus discutit venenum: vnde dicitur tyriaca rusticorum; valet & ad aperiendas vias epatis, & vrinales meatus, & contra stranguiriam & dissuriam, & dolorem iliorum, visui autem obest, quia desiccat, & nocet toto corpori, si vltra modum sumatur, quia generat lepram & apoplexiam, maniam & vlcera: flores allij siluestris diuretici sunt, & in syropo, vel alio potu sumpti, valent ad stranguiriam & dissuriam. Diascor. Scordeo magna est vis, omnibus quippe perniciosis vehementer resistit hominum malis, serpentes aut scorpiones, aliasq; latentes bestias odore suo fugat, & ictibus eorum medetur, siue illitum, siue in potione, vel cibo sumptum. Morsui canino cum melle succurrit, tineas & ventris animalia coctum in mulsa & aceto perimit & expellit, peregrinantibus datum esui, minimè patitur illos aquarum & locorum mutatione turbari. Diocles hunc hidropicis cum centaurea miscuit. Ida & freneticis elixum dedit. In faba coctum & temporibus illitum dolori capitis opitulatur, auriumq; doloribus eiusdem succus cum adipe anserino tepefactus infunditur, raucedinem vocis emendat tenasmon ex pulte coctum iuuat. Aliud scordeū nascitur in locis mōtuosis & siluis, habet folia camedrię similia, sed maiora & nō ita dura. Odore & gustu simile est & allio, qđ gustu stipticū & amarū est, virgasq; illi est qua-

est quadra, in qua florem russum profert, virtus est illi termautica, & diuretica. Cum vino bibitum morsibus, & oibus veneni generibus occurrit, dolori stomachi, & dissenteriæ cũ hidromelle bibitum subuenit. Thoracem purgat maximumque præsidium est tussientibus, rectè quoq; adhibetur conquassationibus: aceto mixtum, & superpositum, podagris subuenit. Paracolesim vulneri facit, menstruis imperat, additoque melle vlcera antiqua, & sordida purgat, & ad cicatricem ducit. Siccum verò impositum residere facit vulnera. Omnibus autem melius est lybicum, & creticum, & ponticum.

Iterum de eadem. Cap. CXLIIII.

AVicenna. Scordion est allium agreste plurimũ minus, quã hortulanum, habetq; longum crus, super quod est flos albus. Calidum est & siccum ad quartum perueniens gradũ. Est autem subtile, aperitiuum, abstersiuum, vulnera magna, & fradulenta consolidat, & bonũ est ad attritionẽ lacertorũ. Actor. Scordion licèt allium agreste quadam nobis appropriatione nuncupetur, nihilominus tñ hoc ipsum vocabulum allio cõiter tam domestico, quam agresti conuenire vr. Ideo scordionis proprietates hic ordinari placuit inter herbas satiuas potius, quã agrestes. Macer. Scordion argiuè sunt allia dicta latinè. Huius vim medici, siccam calidamq; periti. In quarto posuere gradu, mansum vel inũctum. Curat quos serpens vel scorpius intulit ictus. Et nocui vermes triti pelluntur odore. Sanat, & appositũ morsus cum melle caninos. In mulsa coctum commixtũ cui sit acetum. Et bibitum vermes ventris tineasq; repellit. Et oleo cum testa sua si decoquis illud. Morsus pestiferos reddes hoc vnguine sanos. Corpus, & attritum cura sanabis eadem. Vnguine vesicæ dolor, & humor hoc reprimũtur. Ipse refert Hipocras educi posse secundas. Fumo combusti si valuę diu foueantur Pulmonum varias coctum cũ lacte querelas. Potatumq; iuuat, vel crudũ sæpe comestũ. Cũ cẽtaurea Diocles dare præcipit illud, Hidropicis sic humores desiccat aquosos. Idem nefreticis elixũ sumere iussit Praxagoras illo fuit vius cum coriandro. E vino causas sic curans ictericorum. Et sic potatum dicit, q͂ molliat aluum. Cumq; faba coctum capitis sedare dolorem. Dẽ attrito si tẽpora linis illo. Anseris huic adipem iungas tepidumque dolenti. Infundas auri, præclarè subuenit illi. Elixum tussim iuuat, & suspiria sedat. Clarificat raucam crudum coctum quoque vocem. Sed magis elixum iuuat illam sæpe comestum. Adiuuat incoctum pulegi sumptumq; tenasmon. Porcino iungens adipi si conteris ipsum. Non modicos reprimes superaddens sæpe tumores. Hunc ignotarum potus non lædet aquarum. Nec diuersiuum mutatio facta locorum. Allia qui mane ieiuno sumpserit ore.

De Senatione. Cap. CXLV.

PLatearius. Senatio idem est, quod nasturcium aquaticum, & est in tertio gradu calidum. Senationes cocti cum carnibus vel in aqua sola mundificant spiritualia, fumentum & ea aqua decoctionis eorundem factum valet contra passionem iliacã, & contra stranguriam, & dissuriam. Ipsi quoq; valent ad idẽ in vino cocti, & cathaplasmati, sunt. n. diuretici. Dyascorides. Senation qui ab aliis eresion dicitur, in aqua nascitur, fruticem habet pinguem, & ramulos longos, foliaque minuta similia Iposilino. Quæ cum masticata sunt, odorem suauissimum reddunt. Senacion crudus comestus, calculos expellit, dissentericis proficit, urinam prouocat, menstruis imperat. Actor. Ex prædictis patet, q͂ herba illa, quæ simpliciter id est sine additione nasturcium ab auctoribus appellatur, non est istud aquaticum, sed potius hortulanum. Nam de illo dicit Palladius de agricultura li. 3. quòd nasturcium omni tempore constat esse ponendum id est plantandum vel seminandum loco quali placebit, & cœlo. Cæterũ inquit humorem quamuis diligat tamen deesse non curat. Et si cũ lactuca seratur egregie nasci fertur. hæc Palladius. Illud inquã satiuum nascitur in sicco, hoc autem suo tempore sponte nascitur in humido, illud est calidum in gradu quarto, hoc autem in tertio. Quod etiam uocabulo proprio dicitur senacion. Nam senacion est carduus benedictus, de quo iam in alio libro dictum est superius.

De Serido. Cap. CXLVI.

PLinius lib. 20. Seris lactucæ simillima duorum generum est. Siluestris melior est nigra illa, & æstiua. Deterior hiberna, & candidior est, vtraque tñ stomacho vtilissima, præcipuè quem humor vexat, & cum aceto in cibo refrigerant, vel illitæ, discutiuntque, & alios, quam stomachi. Cum polenta siluestrium radices stomachi causa sorbentur, & cardiacis super sinistram mammã illiniuntur ex aceto podagris, & sanguinem reiicientibus vtiles sunt omnes hæ. Itemq; quibus genitura fluit alterno dierũ potu. Petronius diodotus seriam multis modis arguens in totum damnauit, sed aliorum omnium opinio resistit. Diascorides. Seridis duæ sunt species, vna videlicet agrestis, & alia hortina est. Agrestis quidem pinguis, & cyminn est appellata, & habet folia lata. Altera vero est hortina: species habet duas, vna quidem habet lata folia lactucę similia, altera vero est amara & habet folia angusta. Omnium virtus est stiptica & eustomacha, ventrem abstinet cum aceto cocta, maximèque agrestis, ventrem stomachum confirmat, & æstuationes mitigat. Sola cum polenta impositæ blanditur cordiacis, & oculorum tumori subuenit, folia imposita ut cathaplasma mitigant scorpii percussum. Ipsa quoque addita polentis, & imposita compescit ignem sacrum. Mixta cum aceto ac cerusa omnibus calidis rebus opitulatur.

De Serpillo. Cap. CXLVII.

ISidorus. Serpillus dicitur, eo quòd radices eius longè serpant. Eadem & matris animola dicitur, eo quòd menstrua moueat. Palladius li. 3. Mense Martio serpillum plantis aliquod semine seritur, sed vetusta melior letius frondebit, sed iuxta piscinam vel lacum vel putei margines conseratur. Plinius ubi supra. Serpillum a serpendo putaut dictum, quod in siluestri euenit, maximè in petris. Satiuum non serpit, sed ad palmi altitudinem increscit, pinguius voluntarium, & candidioribus foliis, & ramis, efficax est aduersus serpentes, maximè cenchrin & scolopendras terrestres, atque marinas. & scorpiones decoctis ex vino ramis, & foliis, fugat & odore comminus hoc si vratur, & contra marinorum venena præcipuè valet. Capitis autem doloribus in aceto decoctum illinitur cum rosaceo fronti, & temporibus. Item freneticis, ac litargicis, contra tormina, & vrinæ difficultatem, & anginas, & vomitiones drachmis quatuor datur. Ex aqua bibitur & ad iociocrum dolores. Eius folia obolis quatuor ex aceto dantur ad lienem, & ad cruentas exereationes in duobus ciatis aceti ac mellis teritur. Dyascorides. Serpillum quẽ alii herpillum latini verò cicer erraticum vocant, herba est humilis ac per terram repẽs cum foliis, & ramis origano similibus, albidioribus tamen, sansuci odorem fragrantibus. Species eius duæ sunt, vna scilicet hortualis siue vinalis, quæ in campis saxosis crescit atque lapidosis. Alia verò agrestis, quæ zoir appellatur, quæ non per solum serpit, sed directa, & erante positione erigitur. Cum ramulis bipalmis tenuibus, & botreutibus, cum foliis paruulis, foliis rutæ similibus, sed angustis, & longioribus, cum hasta similante sarmenta, florem & odorem suauem habet in omnibus virgis constitutum, & in suauitate purpureum, ac mordentem linguam, & gustu insciduin. Nascitur in locis saxosis, eiusque radix est inutilis. Est & alia vehemẽtior, & calidior visualis, quæ ideo dicitur herpillum, eo quòd Græci herpere repere dicunt. Nam frutex huius plurimum fruticando per terram repit, virtutem habet constrictiuam sine redarguetorem. Menstruis imperat, vrinam prouocat, tortionem & conquassaones vtiliter curat. Tumorem epatis compescit, morsibus venenatis occurrit, bibitum, & impositum id præstat. Vt autem serpilli potentiã intelligas, Anthiochus rex magnus tyriaca ex serpillo cum aliis rebus confecta semper vsus est aduersus toxicam, & potionem malam, & animalia venenata, eamque in templo Eusculapii dedicauit, sicque quantum ei debuerit ex hoc licèt colligere, quòd testimonii suo arbitrio medicinas deinde fecerat.

Iterum de eadem. Cap. CXLVIII.

PLatearius. Serpillum est calidum, & siccum, & est duplex: domesticum ramos super terram effundit. Siluaticum in longum crescit, & in altum, folia & flores eius medicinæ competunt, ualet contra frigidum reuma, contra tussim, contra frigiditatem stomachi, & dolorem ex uentositate. Ex herbario. Serpillum quòd in montibus saxosis nascitur, efficacius est ad medicinam, huius tunsi, & siccati puluis cum aqua calida potatus menstrua mouet, urinam prouocat, tortiones uiscerum, & fomentorum ruptiones sanat. Idem valet ad capitis dolorem, ad serpentium ictus ad freneticos, & litargicos. Macer. Serpillum veteres dixerunt, quòd quasi serpat. Terræ uicinius, huic feruida siccaque vis est. Acri cum vino tritum cõtundis oliuo. Cũ rosadat nomen, hoc vnguine perline frontem. Aegroti capitis solet hoc sedare dolorem. Nidor combusti serpentes effugat omnes. Et quoduis animal infundens ore venenum Hunc ideo miscere cibis messoribus est mos. Vt si forte sopor fessos depresserit illos. Vermibus a nociuis tuti quiescere possint. Pestiferos morsus bibitum iuuat, appositumque. Prouocat urinas, compescit tormina uentris. Splen iuuat, admixto si sæpe bibatur aceto. Si mel prædictis iungatur sputa cruenta. Lactantes mire potus solet ille iuuare. Haustum cum uino tenris sedare dolorem Dicitur, is que solet producere menstrua poms.

De Sicla. Cap. CXLIX.

AVicenna. Sicla duarum specierum est, quarum una nigra propter vehementiam viriditatis. Altera verò nota est. Apud quosdam est in primo calida, & sicca, & secundum veritatem est compositarum virtutum, & apud quosdam est frigida. Nec dubium est quin in eius radice humiditas sit: in ipsa est uirtus baurach subtiliatiua, & resolutio, & apertio fortior resolutione atriplicum, & lenificatio. In nigra est stipticitas, &

propriè cum lentibus. Et bautachitas, quæ est in ipsa, est resolutiua, & terreitas est constrictiua vel contractiua. Totum elixatum est mali chymi, totumque parui nutrimenti sicut olera reliqua. Succus eius ac decoctio foliorum fissuras frigoris prohibent, & alopiciei conferunt. Confert etiam panno, & quandoque abscidit verrucas succus eius, & interficit pediculos. Ex eadem elixata fit emplastrum apostematibus, ac resoluit, & maturat ea. Eius folia decocta bona sunt ignis adustioni. Et hucita cum melle conferunt impetigini. Ex eius aqua cum felle gruis, fit caputpurgiũ, ac delet torturã, & valet ad vlcera nariũ. Itẽ eius aqua distillatur in aurem, & sedat eius dolorẽ. Radix eius est mala stomacho, faciens nauseam, & hoc plurimum propter bautachitatem eius mordificatiuam. Ad opilationes epatis fortior est apertione maluę cum synapi, & aceto propriè. Haac in dictis particularibus. Sicla quam vulgus appellat bitum, calida, & sicca est in gradu primo. Illaudabile stomacho nutrimentum generat, propter quandam sui acuminis, & humiditatis multitudinem. Quæ tamen si coquatur cum aceto, obsomagro, carui, oleo onfacio vel amigdalino facilis quidem digestioni fit, sed parum nutrit, ventrem humectat, epatis opilationem aperit, maximè verò si de crossis ac viscosis humoribus fit. In aqua cocta, & sic comesta fit stiptica. Actor. De hac quoque sub nomine bliti dictum est suo loco in superiori parte huius libri.

De Synape, & eius cultura. Cap. CL.

ISidorus. Synapis dicitur, eo q̃ foliis similis sit napo, & vt autores dicunt calidam habet virtutem, & egeritur, sed stringit vrinam. Crudum in cibo sumptum, stomacho contrarium est. Coctum verò in oleis stomachum iuuat. Semen eius cum aceto serpentium vulnera curat. Palladius de agricultura li. t. t. In mẽse Octobri synapim conuenit seri. Terram diligit aratam, & si fieri potest cõgesticiam, quamuis vbique nascatur. Sarculari debet assiduè vt respargatur puluere quo fouetur, non minus gaudet humore, de quo semen legere disponis, suo loco esse paranit. Qđ ad escã robustius facies transferendo. In synapi vetus semen est vtile vel sationi vel vsui. Qđ dentibus fractũ si intus viride videbitur, nouũ est, si albũ fuerit, vetustatẽ fatere. Plinius li. 19. Synapi nulla est cultura melius cũ planta relata. Quin e diuerso vix est sato semel illo liberare locũ, quia semẽ cadens protinus viret, vsus etiã eius est pro pulmentario in patellis decocto citra intellectum acrimoniæ. Coquuntur, & folia sicut olerũ reliquorũ. Sunt autem trium generum, vnum videlicet est gracile, alterũ rapi foliis, tertium erucę. Semẽ optimum est Aegyptium. Dyascorides. Sinapi Pythagoras inter illa, quæ propter virtutẽ, & efficaciam laudat, primum locum assignat. Cuius namq̃ medici termanticam esse volunt, eo quòd alicui applicatum calefaciat, lepsimicam, eo quòd quicquid inuenit extenuet, epispaticã, eo quòd quem comprehendet, humorem educat.

De Operatione ipsius in medicina. Cap. CLI.

AVicenna. Synapis est calida & sicca vsq; ad quartum, & illa quæ siluestris est, generat humorem malum. In ipsa est abstersio, & resolutio. Radix eius, & folia comeduntur elixata. Incidit flegma, Resoluit apostemata calida. Et oẽ antiquũ apostema, confert scabiei, & impetigini ac dolori iuncturarum, & schyaticę, febribusq; periodicis, & antiquis, & præfocationi matricis. Splenem extenuat, sitim facit, & desiderium coitus. Mundificat humores capitis. Et ex ea fit emplastrum contra litargiã, aqua eius distillat ad oẽm dolorẽ auris, & molaris, & eius oleũ similiter aperit etiam colatorii opilationem. Et dixerunt quidã, q̃ si bibatur a ieiuno, bonum efficit intellectũ, administratur & in acortio oculi, ad pannũ, & asperitatem. Tritũ, & bibitum cum aqua mellis aufert asperitatẽ antiquã in canna pulmonis. Oleũ eius calidius est oleo raphani, fugiunt ex eius fumo vermes venenosi. Siluestris emplastrũ valet tordiciei, linguã exiccat, & alopiciæ confert. Pli. li. 20. Synapis ad serpentium ictus, & scorpionum tritum cum aceto illinitur, fungorum venena discutit. Cõtra pituitã tenetur in ore donec liquescat, aut gargarizatur cum aqua mulsa. Ad dentiũ dolorẽ manditur, ad vuã gargarizatur cũ aceto, & melle. Stomacho vtilissimũ contra oẽa uitia, pulmonibusq;. Exscreationes faciles facit I cibo sumptũ, dat̃ & suspiriosis. Item comicialibus tepido cũ succo cucumerum. Sensus atq; sternutamenta capitum purgat, aluũ mollit, menstrua & vrinã ciet. Et hidropicis imponitur. Cum fico, & cumino tritum tertiis partibus comitiali morbo, & vuluarum conuersionem suffitũ excitat odore aceto mixtum. Item litargicos, adiicitur cordilon, est autem semen ea se le, & si vehementior somnum litargicos premat, cruribus aut etiam capiti illinitur cum fico, & aceto. Veteres dolores thoracis lumborum, coxendicum, humerorum, & in quacumque parte corporis ex alto vitia extrahenda sunt. Illitum caustica vi emendat pustulas faciendo. At in magna duricia sine fico impositum, vel si vehementior, vertigo timeatur p duplices pannos, utuntur ad alopicias cũ rubrica, psoras, lepras, pthiriases, lichenicos, opisthotonicos. Inungunt quoque scabras genas aut cum gallica interneculos cum melle. Succusque tribus modis exprimitur in fictili, calescitque in eo in sole modice. Exit e cauliculo, succus lacteus, qui ita cum induruit, dentium dolori medetur. Synapis semen, & radix cum immaduere musto conteruntur, & manus plenæ mensura sorbentur ad firmandas fauces stomachum, oculos, caput, ac sensus omnes, mulierum quoque lassitudines salubertimo genere medicinæ. Calculos quoque discutit, ex aceto potum. Illiniuntur & liuoribus, ac suggillatis cum melle, vel anserino adipe: fit & oleum ex semine madefacto in oleo, & expresso, quo utuntur ad neruorum rigores, & lumborum ac coxendicum perfrictiones. Macer. Inter eas quas Pythagoras laudauerat herbas. Assertur primam laudem tribuisse synapi. Quartus, & gradus in vi sicca calidaque. Extrahit humores viscosos extenuatque. Comburitque cutem, vis est sibi tanta caloris. Maior vis eius in semine dicitur esse, &c.

De Sisere. Cap. CLII.

PLinius li. 19. Sisere Tyberius princeps omnibus annis a Germania flagitans nobilitauit, cuius in Gelduba castello rheno imposito generositas est præcipua, ex quo apparet frigidis locis conuenire. Inest ei longitudine neruus, qui in decoctis extrahitur amaritudinis magna parte relicta, quæ mulso in cibis temperata, etiam in gratiam vertitur. Neruus idem & pastinacæ maiore duntaxat nouiculę. Siser seritur mensis his, videlicet Februario, Martio, Aprili, Augusto, Septembri, Octobri. Breuiorem his, sed torosior amariorque medulla per se minutissima. Eadẽ verò dulcibus miatis salubertima: inuenit gratiam pluribus modis austeritate victa. Nam & in polliorem funditur arida, liquidoque dulci temperatur, & decocta postea, aut asseruata uel macerata pluribus modis, & tunc mixta defruto, aut subacta melle vuisve passis aut pinguibus cariotis, alio rursus modo cotoneis malis uel sorbis aut prunis aliquando pipere uel thimo uariata, defectus præcipuè stomachi excitat. Iuliæ Augustæ quotidiano cibo maximè illustrata. Seritur autem & siser, & pastinaca utroque tempore, scilicet uere, & autumno, magnis seminum interuallis, nullave minus quaternorum pedum, quoniam speciose fructificat si seratur, transferre autem melius. Idem in li. 20. Siser erraticum simile est satiuo & effectu, & excitat stomachum. Ex aceto laserpitiato sumptum aut ex pipere, & mulso cit urinam, & ut Opinion credit etiã uenerem. Est & Diocles in summa eadẽ, prætera cordi conualescentium conuenire; & post multas nominationes perquàm utile. Heraclides contra argentum uiuum dedit, & ueneri subinde offensantem egrisque recolligentibus. Hunc Hæduus ideo stomacho utile uideri dixit, quoniã nemo tres siseres edendo continuaret. Esse tamen utile conualescentibus, & ad vitam transeuntibus. Satiuique priuatim succus aluũ sistit, cum lacte caprino potus. Diascurides. Sisarum est omnibus notum, quod comestum, est eustomachum. Radix eius elixa, & commesta, tollit fastidium, & est diuretica.

De Solatro. Cap. CLIII.

AVicenna. Solatrum melius administratur, habens folia niridia, semenque citrinum, est enim quinque specierum. Natura frigidum est in primo, siccum in secundo, hortulanum est infrigidatiuum, & constrictiuum. Est etiam quoddam genus stupefactiuum faciens somnum, proprietatibus suis simile opio, nisi quia debilius est illo. Est autem stupefactiuum in tertio gradu frigidum, & siccum: & est quoddam genus eius, quod est mortale. Est itaque emplastrum bonum omnibus apostematibus calidis intrinsecis, & extrinsecis, & bibitur eius aqua ad apostemata calida intrinseca, & ponitur eius aqua cũ cerusa, & oleo roseo super erisipilam & formicam. Cortex eius radicis est uehementis excecationis. Si ex stupefactiuo bibatur ultra duodecim grana facit maniam euenire, gargarismus autem ex eius aqua confert apostematibus linguæ, si bibatur ex eius cortice cum vino pondus aurei somnum attrahit, emplastrum ex solatro trito factum capiti, sanat loda, & resoluit radicis auris ac uclaminis cerebri apostemata. Confert etiam distillatione doloris auris, sanatque fistulas oculi lachrymalis, & succus specierum eius usque ad illam, quæ facit somnum, & ex eo factum alcophal confortat uisum. Stupefactiui semen est urinæ pronocatiuum, renum ac uesicæ mundificatiuum, omnesque species eius cum supponuntur abscindunt fluxum menstruorum, & est ex illis quæ infrigidant ac pollutionem prohibent. Est autem præter prædictas quædam solatri species, quæ interficit, si comedantur ex ea quatuor aurei. Nec est in ea solatri iuuamentum nisi ad emplastrum faciendum. Actor. Solatrum ipsa est morella, de qua iam in alio libro dictum est supra. Ipsa quoque alio nomine strignus vel strignos appellatur, sub quo videlicet nomine propter speciem eius hortulanam, de ipsa quoque protinus dicetur infertus.

De Strigno. *Cap.* CLIIII.

DIascorides. Strigni quatuor sunt species, prima est hortualis iucundi odoris, & hæc comeditur. Nam frutex eius est minor, ramulos habens plurimos, folia verò nigra, ocimo maiora, & latiora, semen autem eius est viride, nigrum aut russum, qđ cum maturauerit, se mutat in colorem flauum. Vtilis est manducata, vtrtusque illi est frigida vnde adhibita cum polenta ignem capitis, & æstuationem stomachi compescit, addito & pane parotidibus medetur. Spuma verò argenti mixta & cerusa, & oleo roseo, herpetas curat, ignem sacrum extinguit, sola cum pane infantium æstuationem tollit, id & oleo ros. facit. Succus eius collyriis miscetur, cum ouo vel aqua maximè conficitur ad reuma oculorum, dolorem quoq; aurium mitigat. Altera est strigni species, quam alii cacabum vocant, foliis supradictæ similibus, sed latioribus. Hastæ verò eius cum creuerint, per terram expanduntur. Semen in folliculis habet obrussum, & obrotundum, sicut in vesica, lene sicut vua, & in coronis a pluribus cõponitur. Virtus eius, & visus similis est supradictæ, sed non comeditur. Semen eius bibitum ictericos per vrinam curat. Amborum folia in vmbra exiccantur, & omnia prædicta faciunt, frigideq; virtutis sunt. Strignus hipnoticus a latinis lunaria vocatur, frutex est hastas habens spissas, & multas, & sarmentosas, & non fragiles, foliaq; pinguiora, malis cydoniis similia, cum flore russo, & maiori. Semen ei est in folliculis colore croceum. Radix eius corium obrussum habet & maior est. Nascitur in locis asperis, ac in petrosis. Coriũ radicum eius cum vino bibitum præstat somnum, sin aliquos autem hoc non solum, sed grauationẽ. Virtus ei similis apio, sed paulo minor. Semẽ eius vrinã ꝓuocat nimis. Danť & capitella. 12. & medenť hydropicis, si uerò maniã ꝓuocat, qđ multa abũdãter bibita emẽdat. Coriũ, & succus eius decocta in vino dolorẽ dentium mitigant gargarismo. Idem succus eius caliginem oculorum detergit melli additus. Strignus manicon, quẽ latini furialẽ dicunt, eo ꝙ furorem faciat, habet folia eusonio, i. est erucę similia, sed maiora, & spinosa. Hastæ sunt illi. 10 aut. 12 hæderę similia, mollia sicut acina. Radix alba, & crossa, & larga, uno cubito longa. Nascitur in montuosis locis, vbi abũdant platani. Radix eius est venenosa, & bibita infert necem uel insaniam, vel mala fantasmata.

De Strucio. *Cap.* CLV.

ISidorus. Structos quam quidam herbam lanariam vocant, eo ꝙ plerique lanam ex eo lauent, nascitur in locis cultis Hęc & splenos dicta est, eo ꝙ splen auferat, vel scolopendros, eo ꝙ eius folia scolopendro animali sunt similia, de qua. s. sub nomine scolopendiæ dictum est supra. Diascori. Strucio lanarii vtuntur ad fumigium lanæ, quo lana limpidatur. Radices eius rotundæ sũt & oblõgę, q̃ bibitæ diureticæ sunt, & calidæ. Epaticis tussientibus, & ortopnoicis medentur. Morbo etiam regio vtiliter adhibentur. Cum panace, & cyparo bibitæ calculus vesicæ frangunt, & excludunt, schyrosim splenis spargunt. Strucium matrici appositum menstruis imperat, & facit abortum. Cũ polenta, & aceto positum tollit lepras, cum ordei farina impositũ limpidat fistulas. Plinius lib 24. Herba lanaria ouibus data ieiunis facit abundantiam lactis. Plateanus. Strucios, idest agrestis cauliculus in secundo gradu est calidus, & siccus, Succus ac semina foliaque competunt vsui medicinæ, Cum inuenitur recepto cauliculi, semen caulis agrestis debet poni. Cum autem ipsa folia debent poni, succus ita debet præparari, folia conterantur, & succus expressus ad solem desiccetur, per biennium durat. Folia viridia poni debent in medicinis, & in vnguentis. Virtutem habet dissoluendi, & extenuandi, & diureticam. Contra linguæ paralysim semen eius commasticetur, & a patiente diu sub lingua teneatur, si paralysis in superficie sit alicuius partis corporis, semen conteratur, & in sacculo positum in vino decoquatur, & super locum patientem saccolletur. Contra litargiam puluis eius naribus insufletur, vt cerebrum commoueatur. Demq; contra iliacam, & stranguriam, & dissuriam eius folia benè in oleo coquantur, & super pectinem cathaplasmentur. Macer. Strucion ostracium, quod vulgi more uocatur. Vim calidã siccamque tenet, radix fugat eius. Cum vino morbos iecoris si trita bibatur, Ictericos sic sumpta iuuat splenisq; tumorem Durũ, quẽ Græci sclyrosim dixere repellit. Hocq; modo lapides vesicæ frangere dicunt. Menstrua sic lotiumque mouet tussique medetur. Sic ortopnoicis prodest si sæpe bibatur. Subdita matrici depellere fertur abortum. Et sic tarde nimis educere menstrua tradunt. Aceti que cum vino si iungitur atque polenta. Illius succus lepras emundat inunctas. Hoc etiam succo tincto cum polline quandã Ordea, curať vt dicũt pustula quæuis Si superadideris emplastri more dolori. Illius succus cũ melle terẽdo iugatus, Humores capitis purgat si nare trahatur. Sternutamẽtũ per se puluis mouet eius. Naribus iniectus maratro nõ segnius albo. Ictericos mitescuccus medicabiť eius. Hunc si nare trahũt lacti mixtũ muliebri.

De Thimo. *Cap.* CLVI.

ISidorus. Thimus dicitur, eo quòd odorem refert flos eius. Plinius li. 21. Thimi plures sunt in coronamentis species, candidum, nigricans Circa solstitia florent, cum & apes decerpunt, & augurium mellis est. Prouentum enim sperant apiarii, eo largè florescente. Læduntur autem imbribus, amittit florem. Semen thimi non potest deprehendi, cum tamen quàm perminutum non fallat origani, Sed quid interest id occultasse naturam in flore ipso intelligitur, eoque sato nascitur. Attici mellis in orbe toto summa laus existimatur. Ergo translatum est ex attica thimum, & vix flore uti docemus satum. Sed alia ratio naturæ obstitit, nõ durãte attico thimo, nisi ĩ afflatu maris serať. Erat quidem in omni thimo hæc opinio antiqua. ideoque non cum nasci In Archadia. Tunc & oleam nõ putabant gigni nisi intra trecenta stadia a mari. Thimis quidem nunc etiam lapideos campanos in prouincia narbonensi refertos scimus: hæc penè solo redditu e longinquis regionibus pedum milibus conuenientibus, vt thimo vescantur. Thimum oportet in flore colligi, & in vmbra siccari. Duo sunt autem eius genera, candidum radice lignosa, nascens in collibus, quod & præfertur. Alterum uerò nigrius florisque nigri, utraque multum existimantur, & in cibo, & in medicamentis oculorum claritati conferre. Itemque diutinæ tussi eligmata faciles excreationes facere cum aceto, & sale, sanguinem non patitur concrescere, e melle longas faucium distillationes extra illita cum synapi extenuare, & iterum stomachi vitia uentrisque. Condilomata excalefaciũt quamuis sistũt aluum, quæ si exulcerata sit, denarii pondus in sextarium aceti & mellis addi oportet. Item si lateralis dolor sit, aut inter scapulas, vel in thorace, ex aceto cum melle medetur præcordiis. Quę potio datur & in alienatione mentis ac melancolicis, datur & comicialibus, quos correptos excitat thimi olfactus. Aiunt, & dormire oportere ipsos in molli thimo: prodest & orthopnoicis, & anhelationi, mulierumque mensibus retardatis, uel si mortui sint in utero partus, decoctum in aqua ad tertias. Et viris autem contra inflationes cum melle, & aceto, si uenter turgeat, testesve, aut si uesicæ dolor exigat. E uino tumores, & impetus tollit impositum. Coxendicibus imponitur cum articularibus morbis sale tritum obolorum pondere in tribus ciatis aceti, & mellis. Et in fastidio tritum cum sale.

Iterum De eodem. *Cap.* CLVII.

PAlladius. Thimũ, & in Septẽbri mense ultimo cõuenit serere, sed melius plãtis nasciť, quãuis possit, & semine, agrum dilige apricũ, macrũ, maritimũ. Diasco. Thimus est herba oĩbus nota, frutex est habens folia angusta, pusilla, & oblonga, & in summo capitella in spẽ formicarum in se implicata. Est. n. herba humilis, & ramosa cũ duris ramulis, & lignosis, cui flos est purpureus, & nascitur in locis saxosis, & asperis, vires habet acres, & calefactorias paululũ stringentes ꝓp qđ oĩbus stomachi thoraci sq; vitiis aptissimũ est medicamen. Bibita verò cũ sale, & aceto flegma deponit per ventrẽ. Elixatura eius addito melle medeť orthopnoicis, & asmaticis, lũbricos excludit, menstruis imperat, secundinas deponit, abortũ facit, cataplasmata tumores recentes spargit, sanguinẽ coagulatũ dissipat, clauosq; corporis tollit. Addito polline, & macerato cũ uino schyaticis est salutaris seruẽs superposita, oculorũ caliginẽ detergit cõmesta, condituris oĩbus necessariè misceť, trita ex aceto papulas fugat imposita, & imminẽtia excludit mala. Cõstãti. ubi sup. Thimũ est in tertio gradu calidũ, & siccũ. Cũ sale, & aceto crossũ flegma purgat, & viscoso flegmati pectoris succurrit, lũbricos expellit, mẽstrua deducit, acuitatẽ sichmonis de pectore excludit, & opilationem interiorũ aperit. Aui. in 2. Can. medicinæ, Thimi semẽ fortis est caliditatis, ꝓuocat & extrahit embrionẽ mortuum, & solutione sanguinẽ educit, & humorem colericum, extrahitque uermes.

De Triaulesa, & tubera. *Cap.* CLVIII.

EX herbario. Tribulosa duorũ generũ est, alia quippe nascitur in hortis, alia est agrestis. Cuius maior efficacia est, & habet folia portulacę similia, sed maiora, caules mittit secus terras in quibus habet quosdam globulos, duris spinis extantibus, angulatos in quibus est semẽ inclusum, & habet virtutẽ stipticam atq; frigidam: hæc trita, & corpori apposita feruens mulcet, tritaq; cũ melle oẽs oris & fauciũ curať putredines. Eadem herba cũ semine decocta, pulices necat, si aqua ipsa domus aspergať. Huius semine thraces faciũt panes, & cũ uino potio eiusdem seminis, cõtra uenena potionẽ est salutaris. Isido. Tubera est oleris spẽs, quã tumor terræ ꝓdit eaq; cã illi nomẽ dedit. Pli. lib. 19. Interrum miraculis (ut iã dictũ est superius) maximũ est aliquid nasci uel uiuere sine ulla radice. Tubera uocantur hæc undiq; terra circundata, nullisque fibris aut saltẽ capillamentis nixa, nec vtiq; exuberante loco in quo gignuntur, aut rimã agẽre, nec ipsa cohærẽte terræ. Cortice ẽt includũtur ut planè, nec terrã esse possimus dicere, neq; aliud, quã terræ callũ. Siccis hæc. ferè sabulosis

bulosis locis frutectosisque nascuntur, & excedunt sæpe magnitudinem mali cotonei, etiam librali pondere. Duo sunt illorum genera, videlicet arenosa dentibus inimica, & altera sincera: distinguuntur etiam colore rufo, ac nigro, & intus candido, laudatissima, quæ crescunt in Aphrica, Lartio Licinio Prætorio viro iura reddente in Hispania Carthagine paucis hiis annis scimus accidisse mordenti tuber, ut deprehensus inde denarius primo dentes inflecteret. Quo manifestum est terræ naturam in se globari, quod certum est ex his, quæ nascuntur, & non possunt seri. De tuberibus peculiariter hæc traduntur. Cum fuerint imbres autumnales ac tonitrua crebra tunc nasci, & maximè e tonitribus, nec vltra annum durare, vero autem esse tenerrima. Auicenna. Tubera sunt eu substantia terræ plus, & aquæ minus. In ipsa est acuitas, & subtilitas pauca, suntque sapore priuata. Meliora sunt ea his arenosa, & alba, non mali odoris, & licet ea deteriora sunt humidis. Elixata post aucoriationem ac scissionem in aqua, & sale cum oleo ac speciebus condentibus cocta sunt meliora. Porro deteriora generis eorum sunt fungi, & propriè eorum, qui nascuntur sub arboribus, & in terra mala. Sunt autē tubera valde crossa, præbentq; nutrimentū crossum, & melancolicum, nec in hoc eis aliquid appropinquat. Tyriaca eorū est vinū purū, & spēs condientes. Timetur cu eis apoplexia, & paralysis faciunt occurrere colicā, & vrinæ difficultatem. Tardę digestionis sunt, & grauantia stomachum, & sunt crossi chimi. Gal. tamen in quodam loco dixit, q non sint mali chimi.

De Viola. Cap. CLIX.

Isidorus. Viola dr̄ pp vim odoris. Huius genera tria sunt, videlicet purpureum album melinum. Plinius li. 21. Violis honos est proximus lilio. Plura sunt eorum genera, videlicet purpureę, luteę, albę, plantis oēs vt olus satę. Ex his verò, quæ sponte apricis, & macris locis proueniunt, purpureæ latiore folio statim a radice carnosa exeunt, soleq; discernuntur a cæteris Græco nomine appellatę ita ut ab his hyacynthina vestis. Sed satiuis maxima auctoritas luteis. Genera sunt his Tosculana, & quę appellatur marina aliquanto latiore folio, sed minus odorata. In totum verò sine odore minutoq; folio calathiana, munus autumni, cæterę veris, proxima est ei caltha cum coloris aliàs concolori amplitudine. Vincit numero foliorum marinam nō excedentem folia quinq; eadem superatur odore. Candida florū prima ver nunciantium, viola alba. Tepidioribus autem locis etiā hieme emicat. Postea, quæ appellatur purpurea, proximè flāmea, quæ & flox uocatur, siluestris duntaxat. Cochiminon bis in anno, vere & autumno, iuncus maximè durat, & alba uiola, si crebro prohibeatur deuulsa. Nouissima verò rosa, eadem primo deficit excepta satiua. In Italia uiolis succedit rosa, uita longissima est violę albę trimatu. Palladius libro 3. In mense Februario plantę uiolarum, & croci bulbi sunt serendi, vel subtiliter si fuerant ante fodiendi.

De Virtute ipsius in medicina. Cap. CLX.

Plinius ubi supra. Violę siluestres sunt & satiuæ, purpureæ quidem refrigerant. Contra inflationes illinuntur stomacho ardenti: imponuntur capiti quoque in fronte. Oculorū priuatim epiphoris, aut sede vuluave procedente ualent contra suppurationes crapulam, & grauedines capitis coronis impositis, olfactuque discutiunt. Anginas ex aqua potę. id quod purpureum est ex his, comicialibus medetur in aqua potū, maximè pueris. Semen violę scorpionibus aduersatur. Flos albę suppurata aperit, ipsaque discutit, alba autem, & lutea extenuant menstrua, ciunt vrinam. Minor recentibus est vis, ideoq; post annum vtendum est aridis, lutea menses trahit in aqua uita. Radices illarum cum aceto sedant lienem, itemque podagram. Oculorum autem inflationes cum mirra, & croco, folia cum melle capitis vlcera purgant. Cū cera verò rimas sedis, & q̄ sunt in humidis. Ex aceto uitem collectiones sanant. Aui. Viola frigida est, & humida in primo, & dr̄ q generat sanguinem æqualem. In emplastro ponitur, & sedat apostemata calida. Sola verò sanguineam sedat odorata, & illinita. Item obtalmię confert calidę, & tussi calidę, & inflationi stomachi, lenit pectus, & syrupus eius pulmoni cōfert, & pleurisi, & dolori renum, & vrinam prouocat. Eadē epithimata valet scabiei, & quæ cu ea sicca est soluendo coleram educit, eiusq; syrupus naturam cum facilitate lenit. Dialco Leucis idest viola in floribus habet distantiam, quia melinum, & album, & purpureū. Sed melinus color medicinæ necessarius est. Qui eliuatus, & fomento adhibitus tumores stercoris curat, mēstruis imperat, melli verò additus pustulas, & inflationes tollit. Radices eius cathaplasmatę cum aceto splenem siccant, podagricis medicantur. Leucis autem, idest viola alba prosectiuę virtutis est, & extenuatoriæ, sed flos plus. Idem. Violæ tres sunt species, sed folia omnium aquosæ, & subfrigidę substātiæ sunt, omnes viscidę, relaxant ventrem, & vrinam prouocant. Aliquādo semen eorum partus expellit, lubricos excludit vel occidit. Plateàrius. Viola frigida est in principio primi gradus, & humida in fine secundi, habet virtutem leniendi, humectandi, refrigerandi, relaxandi: violę contritę super calidum apostema in principio, valent fomenta cu aqua decoctionis ipsius herbæ facta circa pedes, & frontem in acutis somnum prouocant. Ex violis viridibus, fit zuccarū violaceū, & oleū violaceū. Syrupus āt uiolaceus, & de viridibus, & de siccis, magis decoquit, q̄ rosaceus, aliter enim citius corrūperet. Oleū inūctio exterius facta valet cōtra calefactionem epatis. Facta verò super frontem, & tempora, dolorem ex calore remouet.

Iterum De eodem. Cap. CLXI.

Rasi. Violę somniferę sunt, capitis dolorem a calore factū remouent. Viola frigi est in fine primi gradi humida in initio secundi. Coleram nigram de stomacho, & intestinis purgat, calorem eorum mitigat, potata iuuat pueros suffocationem habentes, pleureticis, & asperitati pectoris subuenit, naribus applicata mitigat dolorem capitis ex fumo calido natū. Cum polline ordei cathaplasmata contra calida valet apostemata, syrupus violaceus ventrem humectat, tussim de calore mitigat, sedat pectoris & pulmonis calorem, splenetica occurrit, similiter facit zuccara violacea. Macer. Nec roseus superare decor, nec lilia possunt Fragrantes violas specie, nec vi nec odore. Dr̄ humida vis illius, & frigida primo. Esse gradu species tres esse leguntur earum Noscere quas tūn diuerso flore valemus. Nam sunt purpurei flores albique nigriq;. Cuncta penè parea sunt in medicamine vires. Inflammata iuuant loca trita si superaddas. Crapula discutitur bibitis capitisq; grauedo. Olfactu solo vel si capiat inde coronas. Anginis potę medicantur aqua resolutę. Purpuream violam dicunt curare caducos. Præcipuè pueros si mixtum sumpserit amnem. Radices violę cum myrrha tunde crocoque. Hoc inflammatis oculis imponito noctē, Contritis foliis violę cum melle perungens. Vlcera sanabis capitis si iungis acetū. Et cathaplasma facis cedet collectio quęuis. Illius curat elixatura tumorem Matricis, tepida si sæpe fouebitur illa. Aut fissuras quas appellant ragadias. Addita cerotis medicatur sæpe perunctis. Pustula si fuerit melli superadde ligatam, Illius semē cū vino menstrua purgat. Tritæ commixtæ radices eius cum aceto. Splen siccant bibitę, vel spleni si superaddes. Hocq; modo calidam dicunt sedare podagrā. Stomacho colerā rubeū potata repellit. Herba virens violæ vel flos succiue recensve. Morbos de colera rubea vel sanguine factos, Mollibus in costis aut in pulmonibus ipsis, Sedat si mixto potabitur amne recenti. Infantū tussim fieri, & suspiria sedat, ex violis oleum, sicut de flore rosarū. Conficiunt, multis, quod dicunt vtile causis. Auribus infusum sonitū fugat atq; dolorem. Et capiti prodest quocumque dolore laboret. Leonter infrigidans corpusq; sopore resoluens. Lumbricos necat infusum bibitum vel inunctum. Et capitis furfur oleo depellitur isto. Infantum vt linguæ patiens amiserit vsum. Fac puer hunc violam cum vino sumere tritam Postea verò si fuerit capitis pars dextera læsa. Contrita plantæ pedis hanc annecte sinistri, Atque è conuerso si leua plagata. Os retulis linguęque die redit vsus eadem. Vt iustus tradit medicus, qui talia scripsit. Altera vis violæ fertur mirabilis esse. Albæ si violæ radix teneatur in ore. Et traiglutitus succus sit sæpius eius. Vulneris in modicū tradūt mox sistere fluxū Hācligitetę tradit vimplinius esse.

De Vlpico, & vrtica. Cap. CLXII.

Isidorus. Vlpicum appellatum est, eo quòd allii odorem habet, Vlpicum autem cum vino tritum, calculosis aiunt p̄desse potui datum. Palladius libro 12. In mense Nouembri vlpicum sicut & allium serimus terra maximè alba fossa, & subacta sine stercore. Sulcos in areis facies, & in locis altioribus, semina pones quatuor digitis separata, nec altius pressa. Sarculare frequenter debens, quia plus crescunt. Si capitatum facere volueris, vbi ceperit caulis prodire, proculca, sicque succus reuertetur ad spicas. Vrtica ex eo vocata est, quòd tactus eius corpus adurat. Est enim igneæ omnino naturę, vnde, & tactu perurit, & pruriginem facit. Pli. lib. 21. In omnibus herbarum aculeatarum generibus vrtica maximè noscitur, acceptabilis in flore purpureum lanuginē fundentibus sæpe cubitis altior duobus. Duæ sunt eius differentiæ, siluestris quam fœmineam vocant mitior, & in siluestris, quæ canina dicitur acrior, caule quoque mordaci, foliis fimbriatis. Quæ verò etiam odorem fundit herculanea vocatur. Semen omnibus est copiosum atque nigrum. Mirū sine vllis spinarum aculeis, lanuginem ipsam noxiam esse, & tactu tm̄ leui pruritum pustulasque confestim adusto similes existere. Notum est, & olei remedium, sed mordacitas non protinus cum ipsa gignitur herba, nec nisi solibus roborata. Incipiens quidem ipsa nasci verè non ingrato multis etiam religioso est in cibo, ad depellendos totius anni morbos. Siluestrium quoque radix omnem carnem facit teneriorem simul cocta, quę innoxia est mordacitate carens anonium vocatur.

De

De operatione ipsius vrticæ in medicina. Cap. CLXIII.

DIascorides. Vrtica calefactoria est, valde quæ potata ex vino morbum regium curat. Tritum cum oleo vel axungia contra frigus inunctione iuuat: semen eius melle mixtum propriè colicis proficit. Tritum vero cum melle & potui datum, tussim veterem emendat, & tumorem ventris, vel frigus in pulmonibus conceptum sedat. Calore suo omnes humores desiccat. Sunt autem eius genera duo: vna est agrestis asperior & latior, & nigra habens folia, semen autem semini lini simile, sed in modico minus. Altera vero semen minutum habet, & non sic asperum. Amborum folia cataplasmata cum sale caninos morsus mitigant. Cancros & sordida malignaque vulnera curat & limpidat: luxationibus occurrit, & pustulis, & parotidi: & apostematibus maximum præsidium est. Cæteris mixta splen siccat. Succus earum & folia supposita naribus sanguinem currere faciunt. Semen earum bibitum cum dulcore venerem stimulat: melli mixtum & acceptum pleureticis, & peripleumonicis medetur. Thoracis superfluos humores purgat. Elixatura foliorum bibita ventrem mollit: & ptisana cocta & accepta pituitas varias tortiones & inflationes tollit. Auicenna. Vrtica & semen eius calida sunt in principio tertij gradus, & sicca in secundo. Semen tamen minus siccum est, quàm ipsa: cuius color similis seminis porri: sed minus est & subtilius, nec est in eius longitudine. Mordicat autem, quod ei obuiat, ita etiam quòd intestina. Vrtica est attractiua, vlceratiua, resolutiua, cum virtute adustiua. In ipsa est virtus aperitiua, & abstersio fortis, & vlcerum mordicatio. Sed quando cum carne coquitur caro soluit inter ipsam & eius operationes, i. non permittit eam operari. Emplastrum eius cum raphano confert duritiebus. Cinis cum sale confert vlceribus malignis, & his quæ accidunt a morsura canum & cancro. Eius folia contrita fluxum sanguinis abscindunt è naribus. In aqua ordei decocta crossos humores pectoris educunt. Recentia vero matricem exeuntem reducunt. Horum quoque decoctio cum ostreis ventrem lenit. Facilius autem soluit, cum medulla seminis contrita cum sanich in vino bibitur: sed post eius haustum bibatur aliquid ex oleo rosato, ne guttur adurat. Vrtica quidem soluendo educit flegma, & humorem crudum abstersione sua, non virtute solutiua quæ est in ipsa. Semen eius stricturæ, vel fetori narium contrafert: & aperit opilationes colatorij fortiter, & asma remouet. Emplastrum ex eo factum, facit eradicationem dentium.

Adhuc de eodem. Cap. CLXIIII.

ACtor. Vrtica ipsa est & acalipha, de qua scilicet in hoc eodem libro dictum est supra. Macer. Dicimus vrticam, quam Græcus acaliphe dicit. Feruida non modicè vis illi dicitur esse. Vnde nec immerito nomen sumpsisse videtur. Tacta quòd eaurat digitos vrtica tenentis. Hæc solet ictericos cum vino sumpta iuuare. Illius semen colicis cum melle medetur. Et tussim veterem curat si sæpe bibatur: Frigus pulmonis pellit ventrisq; tumorem. Omnibus his prodest puluis cum melle iugatus, Aut succus viridis cum vino sæpius haustus. Cum sale de folijs eius factum cataplasma, Vlceribus prodest, & sordida vulnera purgat. Et contra morsus valet cataplasma caninos: Hocque reformatur caro quæ discessit obesa. Et solet humores hoc desiccare nocentes. Aceti cum vino radix contrita tumorem Compescit splenis, podagræ sic subueniet illa. Omnibus his prodest superaddita vel sibi iuncta. Si coquis hanc oleo, foueas hoc vnguine membra. Omnibus & morbis sic subuenit articulorum: Naribus impositus succus foliumve, cruorem Elicit: innata vis est sibi tanta caloris. Quòd si manantem cupias retinere cruorem, Vrticæ succo frontem line, reprimit illum. Si supponatur cum myrrha menstrua pellit. Cum vino bibitum mouet venerem semen eius. Et melius erit si iungas melque piper. Si clausit vuluam matris humore grauatam: Vrticæ folijs reuocabitur illa fricata. Et si cum vino prædicto more bibatur: Pleureticos pectus, pulmonea adiuuat eius Semen: si sumptum fuerit cum melle iugatum. Cum multa bibitum lotium producit abundans. Herba recens eius oletum si more coquatur: Et detur illius decoctio mollit aluum. Ore diu clausus succus, si voluitur eius: Vux non modicum poterit sedare tumorem. Sudorem mouet ex oleo decocta peruncta. Si quadrupes perferre marem quæcunque recusat, Vrticæ folijs illius vulua fricetur: Sic naturalem calor excitat ille calorem. Defluuium capitis si succo seminis huius, Vnges sæpe caput reprimi dicit Galienus. Illius semen collectum tempore messis, Et desiccatum, multis erit vtile causis.

De hipoquistide & hiposelino. Cap. CLXV.

PLatearius. Hipoquistidos est fungus, qui circa radicem rosæ caninæ reperitur: est in secundo gradu frigidus & siccus. Succus eius, qui glutinosus est, exprimitur ac siccatur, & aliquantulum in die mouetur ne corrumpatur. Exiccatur autem in loco non multum sicco, non multum humido. Per annos duos in multa efficacia seruari valet: & virtutem habet constringendi. Contra fluxum ventris ex colera, vel ex debilitate virtutis cōtentiuæ cum aqua rosacea conficitur, & patienti datur. Fit etiā emplastrum ex hipoquistidos, & succo plantaginis, & albumine oui super renes ac pectinem. Contra vomitum quoque fit idem supra pectoris furcellam. Contra profluuium autem mulierum fit suppositorium cum plantaginis succo, iniciturque pessario. Isidorus. Hiposelinon est quoddam oleris genus odoratum, sic dictum, eo quòd durum sit & austerū. Plinius lib. 19. Hiposelinon vel hiposelinum est quędam species apij, quæ nascitur in locis siccis, pluribusq; folijs, chiroselino similis. In locis autem humidis nascitur chiroselinum, vno folio, nec hirsutum. Idem lib. 20. Hiposelinon, quod & olusatrum dicitur, scorpionibus aduersatur, & poto semine torminibus intraneis medetur: itemque difficultatibus vrinæ, semen eius decoctum, & in mulso potum. Radix eius in vino decocta pellit calculos, & lumborum laterisq; dolores. Canis rabiosi morsibus medetur potū atque illinitum. Succus eius algentes calefacit potus. Actor. Quoniam (vt prædictum est) hiposelinum ipsum est olusatrum iuxta sententiam Plinij, de hoc quoque superius in hoc eodem libro dictum est sub nomine olusatri.

De ireos. Cap. CLXVI.

PLatearius. Ireos vel iris calidæ & siccæ, sunt in secundo gradu: similes quidem sunt in folijs & in effectu, sed iris florem facit purpureum, ireos album: harum radice medici vtuntur, quæ in fine veris colligitur ac desiccatur, per duos annos seruari potest. Itaque pro radice iris potest poni radix ireos, & similiter econuerso, virtutem habet diureticam: vnde dissoluit & aperit. Contra vitium spiritualium, opilationē splenis & epatis, renum ac vesicæ, dolorem stomachi ex ventositate, valet vinum decoctionis eius, scilicet ireos. Puluis eiusdem leniter corrodit superfluam carnem, ad oculi pannum ex puluere ipsius, & aqua rosacea fit collirium. Actor. Notandum quòd ireos accipitur quandoque pro gladiolo, sicut in libro graduum accipitur a Constantino: aliquando autem pro iri, & sic accipit Auicenna, gladiolus quoque commune nomen est omnium huiusmodi. Auicenna. Ireos est radix lilij cęlestis, & est ex herbis habentibus stipitem, super quem diuersi sunt flores compositi ex albo, & citrino, & cęlesti, & purpureo: & ab hoc iris nominatur, scilicet arcus cœli. Radix hæc nodosa est: eius folia parua, & quando veterascit a vermibus perforatur: est autem calida & sicca in fine tertij gradus, digestiua, aperitiua, abstersiua, mundificatiua, quod ex ea bonum est durum est: spissum & compactum: declinans ad rubedinem aliquantulum boni odoris: & est mordicatiua linguæ: mouetq; sternutationem cum fortitudine: purgat pannum & lentigines, elixata quoque leuificat duritiēs & apostemata crossa & scrophulas, confert vlceribus sordidis, & carnem nasci facit in fistulis etiam si pulueriaetur, & os carne vestit, dormire facit, lachrymas attrahit. Sedat dolorem lateris & pleuresis, & cōfert tussi præcipuè ab humiditate crossa, & peripleumoniæ, & difficultati anhelitus, ac sinanciæ, superfluitates pectoris expellit. Sedatq; dolorem epatis & splenis frigidum cum aceto bibitum: & confert hydropisi, aperit orificia venarum & emorroidarum, & remouet dolorem pungitiuum: plurimumque pollutionem aufert: oleum eius matricem iuuat. Soluendo educit aquam citrinam, & coleram, & flegma: cum bibitur ex vetere eius confracto. Idem oleum eius aufert fętorem narium, remouet frigus & tumorem, & resoluit lassitudinem. Idem oleum cum aceto sonitum aurium sedat, & reumatismos antiquos prohibet. Idem cum aceto aut vino bibitum confert spasmo & contritioni lacertorum. Idem, collutio oris ex decoctione illius sedat dolorem dentium. Constantinus vbi supra. Ireos est calidum in secundo, siccum in tertio, valet contra dolorem neruorum de flegmate. Diuturnam tussim placat, screatum facile reddit. Humores pectoris crossos attenuat: morsum reptilium curat: spleneticis & habentibus spasmum prodest, rigorem febrium mitigat, menstrua prouocat, stomacho tamen nocet. Cum aqua calida bibitus, ventris dolorem mitigat, coctus & oleo roseo mixtus pustulas, & vulnera sanat. Puluis eius vulnera putrida mundificat, & bonam carnem in eis generat: irelen quoque valet dolori neruorum de flegmate, mitigat quoque dolorem aurium de frigiditate.

De Iri. Cap. CLXVII.

ISidorus. Iris illirica a similitudine Iris cęlestis nomen accepit: vnde arcumen a latinis dicitur, eo q̄ flos eius varietate colorls eundem arcum cęlestem imitetur. Illirica dicitur, quia in illirico plurima est & violentissima. Species eius folijs gladioli similibus: radice aromatica, odoris boni. Macer. Iridis florum nomen color ipse suorum. Cęlestis similes sunt nempe coloribus iris.

bus itis. Illiricam dicunt illam, quia plurima nasci fertur in illirico, vis eius sicca calensque dicitur: atque gradum dant hanc in vtroq; secundum. Maior vis huius est in radicibus eius. Has desiccandas per frusta rotunda secatas, sic vt se partes non tangant infera filo: Inq; loco sicco fac suspendatur in vmbra. Vix alter totum poteris siccare per annum. Cum vino sedat tussim, praebeatq; soporem. Si lanians intus sanies praecordia laedit. Pellitur illarum cum vino puluere sumpto. Cum mulsa bibitus coleram depellit iniquam. Tormina cum mixto bibitus sedat aceto. Taliter & sumptis dicunt prodesse venenis, Spleneticis, & contractis, & frigore laesis. Cum vino bibitus puluis medicabitur eius. Hocq; modo sumptus, tardantia menstrua purgat. Duricias stericas radicum coctio mollit. Si sumptus tepida foueantur, sapius illa Hæc cum clysterio si sit subiecta per annum. Non modicum sciatici dicunt prodesse dolori. De radicibus his intus in collirio melle, Fiunt quæ vuluæ pellunt subiecta secundas, Inque locis fixa cancri suringes curant. Commistus melli desiccat vulnera puluis. Carneque nuda replet, si sit superadditus ossa. Pulueris ellebori pars tertia iungitur albi. Iris radicum econuerso puluere duplo: Pului vtrique simul commixto melle ligatis. Hoc superappositum purgat lentigine vultum. Et papulas atque illud cataplasma repellit.

De Isopo. Cap. CLXVIII.

ISidorus. Isopus est herba purgandis pulmonibus apta: vnde in veteri testamento aspergebantur cum fasciculis isopi, qui agni sanguine volebant mundari. Nascitur in petris hærens saxo radicibus. Papias. Isopus est herba humilis: calefacit, & flegma deducit. Eius radicibus nihil fortius & penetrabilius inter saxa. Platearius. Isopus est calida & sicca in tertio gradu: virtutem habet secundum folia & flores, non secundum radicē. In æstate cum flores producit colligitur. In ambroso & non fumoso loco suspenditur & desiccatur. In medicinis abiectis stipitibus flores & folia ponuntur. Per annum seruatur. Virtutem habet diureticam, dissoluendi, attrahendi, consumendi. Contra tussim frigidam valet vinum decoctionis eius, & ficuum siccarum. Ad idem valet electuarium, quod fit ex ea, scilicet ex isopo. Auicenna. Isopus alia est montana, alia hortulana, calida & sicca in tertio: & est subtilis sicut origanum: potus eius colorem bonum facit & eius gummera vestigia in facie abstergit. Cum vino bibita resoluit apostemata dura. Confert pectori & pulmoni patientibus dispnœam, & tussi antiquæ. Soluendo autem educit flegma, & ascarides, & vermes. Valet etiam splenicis & hydropisi. Decoctio eius cum aceto, & ex melle sedat dolorem dentis & vapor decoctionis cum ficis confert sonitui auris. Et ipsa etiam cocta fit emplastrum, tarsati & sanguini mortuo sub palpebra. Constan. vbi supra. Isopus calida est, & sicca in tertio gradu. Succus eius cum ficubus coctus, & melle ac ruta bibitus apostemata pulmonis anhelitum, & duritiem, tussim, & catarrum ad gulam de capite descendentē curat: lumbricos occidit. Apozima cum melle crossos humores dissoluit. Idem si cum ficubus siccis vtatur, ventrem humectat, & cutem clarificat. Cum aceto cocta, si os inde abluatur ex ea, dolorem dentium amputat. Auribus inde fumigatis dolorem & sonitum placat.

Iterum de eodem. Cap. CLXIX.

RAzi. Isopus vt origanum valet: pectus & pulmonem purgat: asmati quoque & tussi antiquæ confert: flegma & vermes è corpore educit. Plinius lib 26. Isopi quinque rami cum duobus rutæ ac ficis tribus decoctæ thoracem purgant. Iterum isopi fasciculus cum quadrante mellis ad tussim decoquitur. Macer. Est isopum siccum, calidum, quoq; tertius illi. Et in vtroque gradus eius decoctio facta. Vt decocta simul sint mel ficus quoque sicca. Prodest non modicum tussim patientibus hausta. Subuenit & voci raucæ versata palato. Et prodest cunctis pulmonum sumpta querelis. Lumbricos ventris eadem potata repellit. In pectus capitis si distillatio fiat. Quæ persæpe solet tussim pessimamque creare. Prodest hæc eadem decoctio sumpta frequenter. Omnibus his prodest puluis cum melle iugatus. Contritio viridi si vngitur os mel illi. Sicque datur bibitum, stipatum mollit aluum. Cum vento nocuo viscosum flegma repellit os. Cardiaca si iungetur his, soluet fortius aluum. Potio si viridis vel sicci sæpe bibatur. Vultibus eximium fertur præstare colorem. Cum nitro & ficu sicca si contera ipsum, Et superponas splenis cataplasmata tumenti, Hydropicis ve, solet siccando repellere morbum. Cum vino bibitum præcordia tensa relaxat. Et quicunque nocet tumor interiora recedit. In quo decoquitur si dens foueatur aceto: Fertur ab immodico sæpe dolore leuari. Accensi fumo sonitus compescuntur auris. Elixum appositum liuores insopidat omnes.

De Zeodare. Cap. CLXX.

AVicenna. Zeodar melior est illa quæ cum napello crescit & eius vicinitas plantam napelli debilitat. Est autem tyriaca venenorum omnium viperæ, & napelli, & aliorum. Razi. Zucumber, id est, zedoaria calida est & sicca: ventositatem dissoluit: morsibus venenatorum animalium occurrit, & impugnat. Constantinus vbi supra. Zeodar calidum in tertio gradu, siccum in primo: valet contra venena, & morsus reptilium: inflatiuam ventositatem dissoluit: stomachum curat & confortat, appetitum excitat: fœtorem oris propter allia amputat, si post allia accipiatur. Similiter & vini odorem aufert, & malos humores a corpore. Platearius. Zeodar calidum est in tertio gradu, siccum in secundo: vinum decoctionis eius contra frigidam tussim valet: & contra dolorem stomachi & intestinorum ex frigiditate & ventositate. Salsamentum ex eo factum, & rore marino, & pane asso & aceto, appetitum excitat. Suppositorium ex eo & trifera matricem calefacit & mundificat. Macer. Apprime sumptus zeodar obstare venenis Affirmant, & reptilium morsus alleuiare haustum. Sumptum confirmat stomachum ructusq; salubres. Commouet, & crebro fastidio tempore visu. Antiquum stomachi dicunt curare dolorem. Id si patiens ieiuno mastiget ore. Et sic infectam fenum voret illetaliorum. Lumbricos ventris depellere dicitur haustu. Allia quem faciunt fœtorem, pellit ab ore. Et nimium bibiti vini depellit odorem.

De Zinzibere. Cap. CLXXI.

AVicenna. Zinziber simile est piperi in naturis suis: sed non est in eo illius subtilitas, & accidit ei vt corrodatur propter humiditatem suam superfluam: propter hoc etiam, & propter spissitudinem suam calefactio eius durabilior est calefactione piperis. Est autem calidum in fine tertij, & siccum in secundo. Non autem calefacit nisi post tempus, propter modicum, quod est in eo de humiditate superflua: sed eius calefactio fortis est, & est lenitiuum ac resolutiuum inflationis, augmentum efficit in seruatione, id est, memoria & abstergit humiditatem a partibus capitis, & gutturis, tenebrositatem oculi. Digerit etiam & conuenit frigiditati epatis & stomachi: confert etiam venenis vermium venenosorum. Idem zinziber caninum est olus notum, & est sicut piper aquæ: ipsumque interficit canes. Eius folia sunt, vt folia salicis, nisi quia sunt magis citrina. Eiusque virgula rubea sunt habentia calorem zinziberis. Natura calidum est in secundo, siccum in primo. Recens cum semine suo contritum, vestigia quæ in facie sunt abstergit, ac lentigines antiquas & pannum. Recens etiam apostemata dura tritum resoluit, & eius semen similiter cum ex eo fit emplastrum. Isaac. zinziber calidum est in tertio grado, humiditatem habet, licet sensui non appareat: hoc testificatur, quòd putredini apparatus est: vtilis est frigidos stomachos habentibus: ventrem soluit, humiditatem desiccat: digestiuam virtutem adiuuat, ventrem humectat. Platearius. zinziber est calidum in tertio gradu, humidum in primo: & est radix herbæ crescentis in transmarinis partibus, & in montanis Sclauoniæ. Vinum decoctionis eius, & ficuum siccatum, & passulorum valet ad tussim frigidam, & ad spiritualium frigiditatem. Si puluis etiam ficubus sic ponatur, & sic commendatur, ad idem valet: vinum decoctionis eius & cimini valet ad dolorem stomachi & intestinorum ex ventositate: digestionem etiam procurat. Puluis etiam in cibis exhibitus, sincopizantibus confert: per biennium seruatur, & in multo pipere melius seruatur. Razi. zinziber calidum est & humidum: cibum digerit, ventrem mouet, stomacho & epati frigidis confert, & oculis ex humiditate obscuris. Constantinus vbi supra. zinziber calidum est in tertio grado, humidum in primo Epar frigido humore oppilatum aperit, crossam stomachi & intestinorum ventositatem dissoluit, ventrem humidum facit: duæ ʒ. de eo, & duæ ʒ. zuccare cum calida aqua acceptæ, viscosos humores purgant. Conditum libidinem augmentat, stomachum calefacit, cibum digerit, superfluam humiditatem stomachi de fructibus desiccat. Pro quo piper albū & longū poni pōt. Macer. Zinziber atq; piper æqualis nam medicinæ Dicuntur hac causa taceo de viribus huius.

LIBER VNDECIMVS.

De Seminibus herbarum. Cap. I.

ACtor. Postquam naturas herbarum singularum, videlicet agrestium & hortulanarum colligendo diligenter compleuimus: restat, vt ea quæ ex herbis procedunt, videlicet semina, & grana, & fructus per singula genera describamus. Nam de floribus, & folijs iam dictum est supra: videlicet vbi actum est de communi natura plantarum. Ambrosius. in Exameron. Miramur siquidem, quod cito terra germinauerit ad

Dei

Dei vocem. Quanto maiora ſunt miracula ſi ſpectes ſingula, quomodo ad tunicem tacta in terram ſemina reſoluuntur, & niſi mortua fuerint, nullum afferant fructum: ſi autem fuerint, quadam ſui morte reſoluta, in vberiores fructus reſurgant. Suſcipit granum tritici putris gleba: ſparſumq́; cohibet, ac velut materno gremio terra fouet & comprimit. Inde cum ſe granum illud reſoluerit herbam germinat: cuius viriditatis ſpecies herbeſcentis, iam grata eſt oculis. Et ſtatim genus ſatiui ſimilitudine ſui prodit, vt iam in herbis fructus recognoſci poſſit: paulatimque adoleſcit & culmo pubeſcens aſſurgit. At vbi ſe geniculata iam ſpica ſubtulerit: vaginæ quædam futuræ frugi parantur, in quibus granum interius formatur, ne tenera eius primordia, aut frigus lædat, aut ſolis æſtus cauſat, aut ventorum inclementia, vel imbrium vis ſæua diſcutiat. Succedunt quidã ordines ſpicæ mirabili arte formati, vel ad ſpeciem grati, vel ad tutamen nexu quodam inter ſe naturalis colligationis aſtricti. Et ne frugis numeroſioris pondere cedat fultura culmorum, vaginis quibuſdam ipſe culmus, vt geminatis viribus, poſſit frugem ſuſtinere multiplicem, ne impar oneri curuetur in terram. Tunc ſuper ipſam ſpicam vallum inſtruitur ariſtarum, vt quaſi quoddam bellum prætendant, ne minorum auium morſibus ſpica lædatur, aut fructibus ſuis cauatur, aut veſtigijs proteratur. Sic terra quod acceperat ſœneratum reſtituit, manetq́; fidelis agricolæ, tanquam fœneratori ſuo. Nam & ſi quando fœnus nõ ſoluit, eo quod forſitan inclementia frigoris, aut nimia ſiccitas, aut immenſa imbrium aduerſa fuerit: alio anno ſuperioris anni damna compenſat. Cæterum quæ ſpecies agri pleni, quis odor, quæ ſuauitas, quæ agricolarum voluptas, dignè explicare non poſſumus ſi noſtro eloquio vtamur. Palladius de agricultura lib. 1. In nouo genere ſeminum non eſt tota ſpes ponenda ante experimentum. Locis humidis ſemina citius degenerant quàm ſiccis. Semina pluſquam annicula eſſe non debent, ne vetuſtate corrupta non prodeant. Seminarium mediocri terra rectè inſtituitur: vt ad meliorem quæ ſata fuerint transferantur. Omnia vero quæ ſeruntur in terra creſcente Luna, & diebus tepidis ſunt ſerenda. Nam tepor euocat, frigus includit. Serenda ſunt inquam cum Luna creſcit, ſecanda vel legenda cum decreſcit. Auctor. Dicturi autem de ſeminibus quibuſdam herbaceis, quæ in vſu communiter ſumuntur incipiemus.

De Ameos & aneto. *Cap.* II.

Diaſcorides. Ameos multi cuminum æthiopicum, aut baſilicen dicunt eſſe. Sed ameos alterius eſt naturæ. Eſt quidem ſemẽ pęne cimini æthiopico ſimile, ſed minutius & exalbidius, & quodammodo ſpiſſius, guſtum habens origano ſimilem. Sed eligendum eſt recens atque mundum: virtus illi eſt acris, termãtica, & deſiccatiua. Torminibus medetur: vrinam & menſtrua prouocat, deſiccat nimis & extenuat. Idem diaphoreticum eſt. Cum vino bibitum menſtruis imperat: inflationem penitus ſedat. Melli additum liuores detergit. Bibitum ac perunctum corpori bonum colorem reddit. Cum reſina & vua paſſa matricem purgat fumigatione ſua. Platearius. Aneti ſemen multipliciter conuenit vſui medicinæ, radix ſecundario, herba vero tertio: de qua ſcilicet dictum eſt in præcedenti libro. Conſtant. in libro graduum. Aneti ſemen peruſtum & cataplaſmatum emorroidas omnino ſanat. Diaſcor. Aneti ſemen adhibitum in cataplaſmo ſoluit condilomata. Idem feruefactum & admotum naribus, ſingultire non patitur. Palladius lib. 3. Anetum quando ſeritur, aliqui ſemen eius non obruunt, opinantes, quòd a nulla aue tãgatur. In Februario frigidis locis ſeritur, & omnem cęli ſtatum patitur, ſed tepidiore lætatur. Serendum autem eſt rarius & rigandum. Macer. A medicis calidum ſiccumque refertur anetum. Et dicunt quod ſit gradus huic in vtroque ſecundus. Aſſiduè bibitum viſus nocet, & genitale Claudit iter ſiccans humorem ſeminis intus. Si nimio venter turgens humore grauetur, Suſpendit puluis combuſti ſeminis huius: Appoſitus digitis, aut intus clyſteræ fuſus. Olfactum reprimit ſingultum ſemen aneti. Aſſatum & feruens ſi ſæpius olfacit æger. Apponas emorroidis ſi ſemen aneti, Vſtum curat eas, & condilomata ſoluit.

De Aniſo. *Cap.* III.

Platearius. Aniſum quod alio nomine ciminum dulce dicitur, ſemen eſt cuiuſdam herbæ ſimili nomine appellatæ: & eſt calidum & ſiccum in tertio gradu. Virtutem habet diſſoluendi & conſumendi: valet cõtra ventoſitatem, indigeſtionem, acidam eructationem, & dolorem inteſtinorum ex frigiditate, dolorem aurium ex humiditate. Sed & decoctio aniſi cum alijs herbis diureticis ſoluit opilationem ſplenis & epatis. Contra liuorem ex percuſſione cum cimino conteritur, & cum cera liquefacta ſupponitur. Ad augmentationem lactis valet puluis eius in cibo & potu ſumptus. Meatus enim lactis ſuo calore aperit. Diaſcorides. Aniſus feruentis eſt naturæ vel virtutis, & ſiccæ atque ſcaroticæ ac vrectualis. Medetur hydropicis: ſitim bibitus tollit: venenis occurrit. Inflationes amputat, ventrem ſtringit, menſtruis imperat, lac mulieribus prouocat, bibitus vẽtrem ſtimulat: fumigatione naribus adhibitus dolorem capitis tollit: aurium dolorem cum oleo roſeo adhibitus mitigat, ventoſitatem veneris tollit. Optimum eſt autem Creticum: deinde vero Aegyptium, Gallicum autẽ vetuſtiſſimum. Auicenna. Aniſum eſt ſemen fœniculi Romani. In ipſo eſt dulcedo & acuitas, qua medicinis adurentibus fit vicinum. Eſt autem aperitiuum cum ſtipticitate parua, ſedatiuumque dolorum, reſolutiuum ventoſitatum, propriè ſi aſſetur. Confert etiam inflationi in facie, & apoſtematibus extremitatum: vapor eius attractus ſoda atque vertiginem ſedat: lac & vrinam, & menſtrua prouocat: aperit opilationes renum & veſicæ atque matricis, & confert febri antiquæ. Conſtantinus vbi ſupra. Aniſum calidum eſt & ſiccum in tertio gradu, groſſos humores attenuat: ventoſitatem & inflationem diſſoluit, opilationẽ aperit epatis & ſplenis: lac mulieris augmentat, libidinem excitat, vrinam & menſtrua, & ſudorem prouocat: ventrem conſtipat, maximè ſi aſſum accipiatur, & ſuperfluis humoribus ad ventrem fluentibus repugnat. Quod ſi fumigatum, & naribus applicatum fuerit, dolorem capitis de groſſa ventoſitate & reumate curat. Ex epiſtola Hipocratis: Aniſus calefacit & deſiccat nimis: diureticus autem exiſtit: amputat itaque ventoſitatem in ventre, ac ſine dolore facit eſſe. Palladius vbi ſupra. Aniſum ſacit & ciminum. In Martio ſeritur bene. In locis autem lætioribus melius prouenit: & item cæteris, ſi humore inuenitur ac ſtercore.

Iterum de eodem. *Cap.* IIII.

Plinius libro vigeſimo. Aniſum aduerſus ſcorpiones ex vino bibitur. A Pythagora inter pauca laudatum, ſiue coctum, ſiue crudum. Idem viride aridumve, omnibus quæ condiuntur quæque intinguntur deſideratum. Ipſum oris halitum iucundiorem facit: fœtoremque tollit maſticatum matutinis cum ſmyrneo & melle exiguo. Mox vino collutum vultum iuniorem præſtat. In ſomnia leuat ſuſpenſum, aut puluino, vt dormientes olfaciant. Appetentiam ciborum præſtat, cum id quoque inter artificia deliciæ fecerunt, ex quo labor deſijt cibos poſcere. Ob has cauſas, quidam anicetum id vocauere. Laudatiſſimum eſt Creticum, proximum Aegyptium, hoc liguſtici vicem præſtat in condimentis: dolorem capitis lenigat ſuffitum naribus. Epyphoris oculorum radicem eius tuſam imponit tollas. Ipſumq́ue cum croco pari modo & vino, per ſe quoque tritum cum polenta, valet ad magnas fluctuationes, extrahendaq́; ſi qua in oculos inciderint. Narium quoque carnes conſumit ex aqua illitum: ſedat anginas cum melle & iſopo ex aceto gargarizatum, auribus infunditur cum roſaceo. Thoracis pituitas purgat toſtum, cum melle ſumptum melius. Cum acetabulo aniſi nuces amaras quinquaginta purgatas tere in melle ad tuſſim. Facillimè vero aniſi dragmæ tres, dimidiæque papaueris melle miſcentur ad magnitudinem fabæ: ternisq́; diebus ſumuntur, & præcipuum eſt ad ructus. Ideoque Inflammationibus ſtomachi, & inteſtinorum torminibus, ac celiacis medetur. Singultus inhibet decoctum, & olfactum, & potum: decocti quoque ſuccus digerit cruditates. Ipſumq́ue olfactum cum apio ſternutamenta inhibet. Potum concitat ſomnum: calculos pellit. Cohibet vomitiones, præcordiorumque tumores. Eſt etiam vtiliſſimum vitijs pectorum: neruis quoque, quibus corpus eſt ſuccinctum vtiliſſimum: prodeſt & capitis doloribus ſuccus eius inſtillari cum oleo decoctum, nec aliud ventri & inteſtinis putant vtilius: ideoque diſſentericis ac tenaſmon patientibus datur toſtum. Aliqui addunt opium pillulis in die ternis lupini magnitudine, & vini cyatho dilutis. Dieuches & ad lumborum dolores ſucco vſus eſt. Semen hydropicis & cęliacis dedit tritum cum menta. Verum & radicem ad renes. Dalion herbarius parturientibus ex eo cataplaſmata impoſuit cum apio. Item vuluarum dolori: deditque bibendum cum aneto parturientibus: freneticis quoque illiuit recens cum polenta, ſic & infantibus comitiale vitium, aut contractiones ſentientibus. Pythagoras in manu habentes æſtimauit non corripi comitiali vitio: ideoque quamplurimum domi ferendum: parere quoque facilius olfactantes, ſtatimque a partu dandum eſſe potui, aſperſa polenta. Soſimenes contra duritias omnes illo vſus eſt ex aceto. Et contra laſſitudines in oleo decoquens, addito nitro: poto quoque ſemine eius laſſitudinis auxilium ſpopondit viatoribus. Heraclides ad inflammationes ſtomachi ſemẽ eius tribus digitis cum Caſtorei duobus obulis dedit ex mulſo: ſimiliter ad ventris & inteſtinorum inflationem & orthopnoicis, quod ternis digitis præhenderit ſeminis tantum denique iuſquiami cum lacte aſinino. Multi vomituris acetabula eius & folia lauri decem trita in aqua bibenda inter cęnam ſuadent. Strangulationes vuluæ ſi manducetur & liniatur calidum: vel ſi bibatur cum caſtoreo aceto &

melle

melle sedat vertigines a partu cum semine cucumeris, & lini pari mensura in albo vino discutit. Cleopolemus ad quartanas ternis digitis seminis anisi ac foeniculi vsus est: in aceto ac mellis cyato vno. Idem lenit articulares morbos cum amaris nucibus illitum. Sunt qui & aspidum venenis putant eius naturam aduersari: vrinam cit, sitim cohibet: venerem stimulat, cum vino sudorem leniter praestat: vestes quoque a tineis defendit. Recens semper est efficacius, & quo nigrius. Inutile tamen est stomacho praeterquam inflato.

De Apij semine & asparagi & atriplicis. *Cap.* V.

ISaac in dietis. Apij semen diureticum est, plusquam frondes. Nonnunquam vero semen eius in medicina ponitur: praestatque dolori intraneorum mitigationem ac tussientibus remedium: & fit etiam contra venenum: at vero vniuersaliter apium epilenticis nocet. Palladius lib. 5. Apij semina vetustiora quidem nascuntur citius: ea vero quae nouella sunt serius. Plinius vbi supra. Apij semen menstrua cit & vrinam. Idem quoque semen cum vino frangit vesicae calculos. Auicenna in secundo Canone medicinae. Apij semen confert hydropisi, mundificat epar, ipsumque calefacit: vrinam quidem & menstrua prouocat, sed malum est praegnantibus. Platearius. Asparagi semen & fructus medicinae competunt. Semen eius valet contra stomachi & intestinorum dolorem: & contra vitium lapidis, & contra iliacam passionem. Hoc itaque semen per annum seruatur, & in medicinis ponitur cum asparagi receptio reperitur. Diascorides. Asparagi semen & radix vtilia sunt epati ac renibus. Semen ipsum cum cimino tritum, & cum vino datum, ventrem stimulat, vrinam quoque solicitat. Isaac in dietis libro tertio. Asparagi seminis atque radicis apozima bibitum occurrit morsibus aranearum. Idem in eodem. Atriplicis semen est mundificatiuum atque colatiuum. Proinde valet ictericiam patientibus, quae de epatis opilatione nascitur. Nam quod inde cum melle & aqua datur, colericos prouocat vomitus.

De Banciae semine & beta ac boraginis & brasica. *Cap.* VI.

AVicenna. Banciae siluestris semen appellatur daucus, qui calidus est in gradu tertio, & siccus in eiusdem principio: aperitiuus est valde, prouocat vrinam & menstrua. Plinius vbi supra. Betae siluestris quae respectu domesticae multo minoribus, & tenuioribus ac densioribus est folijs: semen prodest dissentericis. Actor. Boraginis semen (vt dicit Isaac) per annos duos in efficacia multa seruatus, & in medicinis ponitur. Plinius vbi supra. Brasicae semen, tostum contra serpentes fungorumque venena praebet auxilium. Diascor. Semen brasicae potatum lumbricos occidit, & lentigines tollit. Apud Galienū inuenio semen brasicae potum, & Aegyptiae maxime lumbricos & intus animalia extinguere. Palladius. Semen brasicae vetustum mutatur in rapam.

De Canabi semine atque capparis. *Cap.* VII.

PLinius libro vigesimonono. Canabi semen quando maturatum est, aequinoctio Autumni distinguitur, & Sole vel vento, vel fumo siccatur. Diascorides. Canabi semen omnibus notum est, vsui vtile, quod & facile manducari potest. Nimie comestum genitalia stringit: viridis succus auris dolorem mitigat infusus. Canabum agreste plurimum quoque idem facit: eiusque semen atque radices supradictis similes sunt. Auicenna vbi sup. Semen canabi ventositates fugat & exsiccat: difficilis est digestionis, malique humoris: quod ex eo suaue est, minoris nocumenti est. Et sirupus de zuccaro acetosus ea pellit nocumentum eius. Ipsum enim semen, facit soda propter caloris vehementiam eiusque vaporem. Sehedegeni est semen canapi. Et aliud quidem est hortulanum, aliud campestre. Semen canapi campestris, est calidum & siccum in gradu tertio. Diascorides. Cappari semen est sicut oliua: ventrem mollit, & comestum cacostumachum castit. Idem semen & radix eius cum vino bibita splenem attenuant: vrinam prouocant, sanguinem deponunt. Item semen eius cum aceto coctum, & ore retentum dolorem mitigat dentium.

De Cardomomo. *Cap.* VIII.

DIascorides. Cardamomum semen est videlicet nasturcij, quod in Arabia nascitur & alijs locis. Sed eligendum est fragile, flauum, plenum grauedine, & quasi lentum, sed non rugosum, clausum, & si frangatur puluerosum, gustumque subamarum calefaciens odore suaui & graui. Est autem calidae virtutis, aliquid habens amaritudinis: ideoque lumbricos latos occidit. Cum aceto bibitum scabiem sanat & capnigat. Cum aqua vero calida prodest epilenticis, tussim mitigat, sebyaticos curat, paralyticos sanat. Et quoniam aliquid habet causticae virtutis, & quemadmodum synapis relaxat, ideoque ventris tortionem & inflationem relaxat, & sanat: vrinam & menstrua prouocat, potatumque partum expellit, animalia ventris excludit. Serpentium morsibus occurrit. Cum vino nefreticos adiuuat: ictusque serpentium vel scorpionum omnium salubriter curat: vesicae lapides frangit: menstrua fumigando deponit. Auicenna. Cardamomum quoddam est magnum, sicut cicer nigrum, quod cum frangitur, interius habet granum album, mordicans linguam sicut cubebae. Et aliud est paruum sicut lens, etiam aromaticum. Calidum est & siccum in tertio gradu: & in ipso est cum calefactione stipticitas, proprieque in illo quod habet caput, & proprie in caput ipsius. Confert nauseae ac vomitui cum masticis aqua, & aqua vtriusque granati. Constantinus vbi supra. Cardamomi duo sunt genera, maius & minus: vtrumque in primo gradu calidum & siccum. Sed maius est minoris caloris ac ponticitatis, & magis odoriferum: ideo stomachum confortat, & digestionem adiuuat, vomitum colericum arcet, cum ligno aloes mastice ac succo mentae potatum, extinguit flegma, maxime suis corticibus bibitū. Cortex enim stipticior est, & stomachi confortantior. Platearius. Cardamomum est fructus, vel potius semen cuiusdam arboris: & est calidum & siccum in secundo gradu. Maius melius est, & habet aliquantulum acuminis, & dulcedinem immixtam. Per annos xx. potest seruari. Virtutem habet confortandi ex aromaticitate: dissoluendi & consumendi ex qualitatibus. Valet contra syncopin & cordiacam passionem ex frigida causa: & ad debilitatem stomachi, id est digestionem confortandam, & appetitum prouocandum, & contra vomitum ex frigida causa, contraque debilitatem cerebri. Ex epistola Hipocratis. Cardamomum calidam virtutem habet, & aliquid amaritudinis, quia lumbricos occidit, & scabies fortiter sanat.

De Carui. *Cap.* IX.

PLatearius. Carui appellatur semen, & herba in tertio gradu calida & sicca. In transmarinis partibus, & in Sicilia reperitur in quantitate multa: per annos quinque seruari potest. Virtutem diureticam & diaphoreticam habet: vnde vinum decoctionis eius confert stranguriae ac dissuriae: puluis etiam eius in cibis sumptus digestionem confortat, ventositatem excludit, & positum in salsamentis appetitum excitat. Semine vtuntur tantum in medicinis. Constantinus in libro graduum. Carui est calidum & siccum in tertio gradu: ventositatem & inflationem dissoluit, stomachumque corroborat: lumbricos occidit: digestiuam virtutem confortat: vrinam prouocat. Auicenna. Carui est proximum dispositionibus anisi: Calidum est & siccum in secundo. Expellit ventositates & exsiccat, & non est in subtiliatione cimini. Confert tremori cordis. Est bonum vermibus, interficit enim eos. Plinius lib. 19. Careum generis suae nomine appellatum in quacunque terra seri vult eadem ratione, qua olusatrum, laudatissimum tamen in Caria, proximū in Frigia. Diascorides. Careos semen est omnibus notum: virtus est illi calida, & vnctualis, aniso similis, eustomacha, miscetur antidotis, & oxiporiis. Radix eius comeditur cocta sicut pastinaca. Ex sinonymis. Casdumeni est agreste carui. Auicenna. Cardumeni est in tertio gradu calidum & siccum, & est rubificatiuum. In ipso est virtus liquefactiua, cuiusque virtus est confortare membra intrinseca: confert scabiei, & impetigini, & confert egritudinibus neruorum, ac dolori anchae ex flegmate atque paralisi, & lacertorum contusioni. In aqua bibitum confert epilempsiae. Est etiam mundificatiuum pectoris, & sedatiuum tussis, cōfert dolori puncturae ventris, ac vermibus & ascaridibus. Et cum vino renum dolori, & vrinae difficultati. Datur & ad lapidem in potum cum cortice radicis lauri, eiusque fumus foetum interficit, denique confert mordicationi scorpionis, ac reliquis puncturis. Constantinus vbi supra. Siluestre carui, quod dicitur casdumen, valet epilenticis, diuque tussientibus, sebyaticis, nefreticis, stranguiriosis, ac reptilium morsibus. Tortionem ventrisque dolorem de crossa ventositate, ac viscoso flegmate curat, cum aceto mixtum scabiem, impetiginem, alopiciam sanat. De quo qui fumigatus fuerit, stridorem ei prouocabit.

De Cimino. *Cap.* X.

PLatearius. Ciminum est semen herbae cuiusdam in multa quantitate nascentia, nec sophisticatur propter multam eius copiam: per annos quinque seruari potest: virtutem habet diureticam, & fumositatem subtiliandi. Vnde sumptum in cibis & potibus & salsamentis digestionem cōfortat: vinum decoctionis seminis foeniculi, & cimini dolorem stomachi, & intestinorum tortionem ex ventositate mitigat. Contra tussim frigidam datur vinum decoctionis eius & ficuum siccarum: valet contra tumores ac dolores faecium: contra frigidum reuma, contra stranguiriam & dissuriam, contra liuorem ex contusione. Ex frequenti autem vsu cimini fit decoloratio. Isaac. Ciminum est calidum in tertio gradu, siccum in secundo: ventositatem

tositatem dissoluit, dolorem & tortionem ventris placat. Coctũ cum cibis inflantibus temperat eos. Diascorides. Cimini semẽ bibitum tortiones & inflationes salubertimè curat aquæ mixtum. Cum aceto vero subglutientibus opitulatur, venenis occurrit, dolorem stomachi compescit. Masticatum & impositum, liuores detergit. Addito melle & vua passa omnia supradicta facit. Plinius libro vigesimo. Ciminum satiuum datur ad iocineris vitia tostum in aceto tritum. Item & ad vertiginem. His autem quos acriore iniuria mordeat, in dulci vino tritum, ad vuluarum vitia in vino, præter quæ impositis vellere folijs. Testium quoque tumoribus tostum tritumq; cum melle, vel rosaceo ac cera. Siluestre ad omnia efficacius est, prætetea valet ad serpentes cum oleo, ad scorpiones, ad scolopendras. Sistit & vomitiones ex vino, nauseasque quantum valent tres digiti apprehendere: propter collum quoque bibitur, illiniturque vel penicillo feruens, vel astringitur fascijs. Strangulationes vuluæ potum in vino aperit, trinis dragmis in tribus vini ciatis, instillatur auribus quos ad sonitus atque tinnitus cum sæpo vitulino, vel melle. Sugillatis illinitur cum melle & vua passa & aceto. Lentigini nigræ ex aceto. Constantinus vbi supra. Ciminum est calidum & siccum in tertio gradu: ventositatem & inflationem stomachi dissoluit, vrinam prouocat, & valet contra frigiditatem epatis. In oleo coctum & clysterizatum, tortionem & dolorem de crossa ventositate & inflatiua pellit, in aceto infusum & assum ventris solutionem propter liquidos humores constringit. Bibitum cum vino curat reptilium morsum. Pessarizatum cum oleo veteri constringit sanguinis fluxum. Naribus insufflatum cum aceto, vel facta sternutatione cum eo, constringit sanguinem de naribus profluentem, assuetè tamen quis ex eo lotus, aut illud potans, patitur in superficie cum plumbeo colore mixtam citrinitatem. Palladius libro 3. Ciminum in Februario seritur loco non bene subacto, & cui lætamen admisceatur.

Iterum de eodem. Cap. XI.

AVicenna, Ciminum aliud est Chermenium, & aliud Persicum, & aliud Emium, & aliud Nabatium. Et ex omnibus aliud est siluestre, cuius acrimonia fortior est. Aliud autem domesticum est. Chermeninum coloris est nigri, persicum vero citrini. Est autem calidum in tertio, siccum in secundo. In ipso est inscisio & exiccatio atque stipticitas, ventositates expellit ac resoluit, faciem clarificat ex aqua eius ablutio, & similiter eiusdem acceptio, veruntamen cum mensura fiat, quia nimius eiusdem vsus faciem citrinat. Idem vulnera ex ipso impleta consolidantur. Idem cum aceto tritum odoramento suo fluxum abscindit sanguinis narium, & similiter cum in nares intromittitur ex eo licinium. Cum aceto bibitum aquæ mixto, difficultati confert anhelitus, ac tremori cordis frigido. Cũ oleo & farina fabarum administratum frangit lapidem proprièque siluestre, & confert distillationi vrinæ/mictui quoque sanguinis ac dolori pungitiuo & inflationi ventris. Idem datur in potu cum vino ad morsus vermium venenosorum, proprièque siluestre, cuius semen est semini lilij simile. Ciminum quidem nabatium ventrem soluit. Kermenium vero stringit. Et herba siluestris prouocat coleram in vrinam. Quandoque masticatur & miscetur cum oleo, & distillatur super vngulam, & super coagulatum sanguinem sub oculo, & confert. Quandoque masticatur cum sale, & distillatur sputum super scabiem, & vngulam abscisam, & prohibet adhærentiam. Et succus siluestris abstergit visum, & attrahit lachrymas. Macer. Esse putant medici calidum siccumque ciminum. Tertius est illi gradus in virtutibus istis. Assumptum quocunque modo depellere tradunt. Viscera vexantem ventum stomachumque grauantem. Est digestiuum stomachi iecorisq; calorem Excitat, & Veneris dicunt inhibere furorem. Et fluxum ventris in aceto stringere coctum Hoc ortopnoicis miram præstare medelam, Experti dicunt, cum pusca sæpius haustum Atque venenosis cum vino morsibus ipsum Præbet opem, tritumque facilè cum Polline iuncto, Melle repente solet testes curare tumentes. Appositum sistit cum posca menstrua sumptum. Dicunt pallentem dare mansum sæpe colorem.

De Cocognido, & coriandro. Cap. XII.

PLatearius. Cocognidum est semẽ laureolæ: quod competit vsui medicinæ. virtutem habet purgandi principaliter flegma & coleram. vnde & sanis lapsis, & ægris non multum febricitantibus dari potest: puluis cocognidij subtilis diu cum oleo bullitur: & sic ex eo pecten propter strangurriam, & dissuriam inungitur. Renes quoque propter tenasmon ex frigido & glutinoso humore intestinis adhærente, & propter surditatem immittitur auribus: si fiat ex humoribus ibidem existentibus. Saniosas quoq; superfluitates consumit. Plinius lib. 27. Cocognido est color croci. magnitudo maior est grano piperis. Vis eius est ardens. & ob hoc in pane deuoratur: ne cum gulam transit exurat. Huic est vis præsentanea contra cicutam: & sistit aluũ. Constan. vbi supra. Cocognidum est calidum & siccum in fine secundi gradus. hydropicis est conueniens. ventri tamen nocet. sed aquam citrinam purgat, & coleram rubeam, & flegma. Frondes eius cathaplasmatæ vulnera putrida mundificant. scabiem, & impetiginem curant. Platearius. Coriandri semen in receptionibus ponitur, quod ex qualitatibus, & aliquantula aromaticitate virtutem habet confortandi, ad digestionem scilicet confortandam, & ad dolorem stomachi ex ventositate datur semen in cibis, & vinum decoctionis eius. Puluis eiusdem seminis super carnes aspersus, eas reddit saporatas. Isidorus. Coriandri semen datum in vino dulci promptiores in venerem reddit, & si supra modum dederis, amentiam nutrit. Diascorid. Semen coriandri bibitum cum dulcore, idest passo: lumbricos extinguit. genitalia & semen virile crescere facit, quòd si multum acceptũ fuerit, sensus his hebetescit, aut etiam infert necem. ex aqua vero potatum solutionem ventris abstringit. Mirum est autem, quod Xenocrates tradidit, quot grana seminis mulier biberit: tot ei diebus menstrua contineri, scilicet vno die si vnum: duobus si duo: & sic deinceps. Constant. ubi supra. Croci horten sis semen calidum & siccum est in tertio gradu. flegma purgat & colicam passionem. Tritum & in iure pinguis gallinæ missum, & potui datum, purgat flegma viscosum, & stomacho nocet. Plinius lib. 20. Seminis coriandri grana tria iubent in tertianis deuorari ante accessionem aliqui, vel plura fronte iubent illiniri. Sunt & qui ante solis ortum ceruicalibus efficaciter putãt subijci. Semen illud ex aqua bibitur in coleris, cum ruta pellit animalia interaneorum cum mali punici succo & oleo semen potum. Auicenna. Semen coriandri torrefactum constringit. Palladius libro 3. Coriandrum a mense Martio seritur vsque in Octobrem, amatq; terram pinguem, sed & macro solo nascitur, & eius semen quo vetustius fuerit melius putatur, humore delectatur, & satum bene cum olere quocunque nascitur.

De Dauco & erucæ semine. Cap. XIII.

AVicenna in secundo canone. Daucus est semen banciæ siluestris: calidus est in gradu tertio, & siccus in eiusdem principio, aperitiuus est valde, prouocat vrinam & menstrua. Plinius libro 25. Dauci differentiæ sunt. Probatissima est in Creta, mox in Achaia. Semen eius cimino simile, prioris milio album, & acre, odoratum, ac feruens. Secundum quoque priore vehementius est, ideoq; parce sumi debet. Tertiũ quoque simile est pastinacæ erraticæ, oblõgo semine, dulci radice. Omnia hæc intacta sunt quadrupedibus percussis, nisi post abortus. Ex aliis vsus est fœminis. Ex Creta dulcis, dragmaq; vna bibitur, a serpente percussis datur, etiam quadrupedibus percussis. Diascorides. Daucus est calidæ virtutis, & extenuatoriæ. In flore albo semen nascitur quasi pilosum, in magnitudine milij minutum, gustu asperum, inscidum & odoratum. Est & aliud genus quod semen habet oblongum, & graue sicut ciminum agreste, & est calidius cunctis supradictis seminibus. Bibitum menstruis imperat, vrinam prouocat, tortionibus subuenit, ad omne vitium thoracis optimè facit. Tussientibus effectum tribuit, percussionibus spalangionis occurrit. Tussi veteri ac torminosis proficit. Cathaplasmatibus adhibitum pustulas & tumores compescit. Omnia semina cum vino bibita, faciunt contra serpentium morsus ac venena. Platearius. Erucæ semen vsui medicinæ competit præcipuè, secundo folia, virtutem habet consumendi & coitum excitandi, valet & contra stranguiriam & dissenteriam, & paralisim cum carnibus decocta. vel puluis seminis cum cepis decoctis. Diascorides. Erucæ semen est diureticum & calefactorium, carnes a putredine potest seruare. Plinius lib. 20. Semen erucæ scorpionum medetur venenis & murisaranei. Arcet que bestiolas omnes. Innascentes corpori vitia cutis in facie cum melle illitum emendat, & lentigines ex aceto, cicatrices quoque nigras reducit ad candorem cum felle bubulo. Palladius libro secundo, Semen erucæ in Ianuario ac mensibus & locis quibus volueris, serere nil moreris.

De Feniculi semine ac ferula. Cap. XIIII.

ISaac. Fœniculi semen calidum est in secundo gradu, siccum in fine primi, lactis augmentatiuum. Opilationum epatis renum & vesicæ apertiuum, lapides frangit, menstrua prouocat, valetq; contra diuturnas febres. Platearius. Semen fœniculi in principio Autũni colligitur, in multa efficacia per medium annũ seruatur. Cũ inuenitur receptio marathri, semen fœniculi debet poni, valet contra dolorẽ stomachi ex frigiditate, vel ventositate, digestionem confortat. Plinius vbi supra. Semen fœniculi efficacius est, quàm radix, stomachum astringit dissolutum. Nauseam sedat ex aqua tritum, pulmonibus & iocineribus laudatissimum, ventrem quoque sistit, modicè sumptum vrinam

excitat,

excitat, & ad tormina decoctum valet, atque in defectu lactis potu mammas replet. Diascorides. Fœniculi semen ex mero ventrem stimulat, lactis abundantiam puerperis præstat, cum aqua nauseam sedat, nec vllum periculum oritur, & si in febre sumatur hoc semen viride expressum, dimittit succum vtilem ad plura, sicut videlicet dictum est supra. Agrestis fœniculi semine sato simul cum sua radice potum ventrem abstinet, morsibus venenatis occurrit, calculos frangit, & ictericis subuenit. Palladius libro tertio. Semen fœniculi serendum est loco aprico & modicè saxoso, & hoc primo vere, scilicet Februario. Macer. Fœniculum medici calidum siccumq; secundo Dicunt esse gradu, marathrum Græcus vocat illud. Semen cum vino bibitum, veneris mouet actus. Hocq; modo lateris diros sedare dolores Dicunt, &c. Diascorides. Ferulæ semen tortionibus medetur bibitum, sudoremque commouet cum oleo tritum atque perunctum.

De Iusquiami semine. *Cap.* XV.

Plateatius. Iusquiami seminis est triplex diuersitas, videlicet album, rubeum, & nigrum. Nigrum est mortale, album & rubeum satis competunt vsui medicinæ. Maioris efficaciæ sunt semina, quàm herba ipsa: virtutem habet constringendi & mortificandi, virtutem quoque somniferam, ad somnum ergo prouocandum in febre acuta, fit fomentum ex aqua decoctionis eiusdem seminis circa pedes ac frontem ac tempora. Contra calida vero apostemata in principio fit emplastrum ex eodem semine cum oleo rosaceo. Porro contra dissenteriam fit emplastrum ex ipso semine cum oui albugine modicoq; aceto supra renes ac pectinem. Diascorides. Iusquiami semen album est vtile, nigrum inutile, semen & folia exiccantur, hastaq; tunsa exprimitur. Qui confectionibus colliriorum mixtus reuma inscidum compescit, dolores aurium mitigat, & polentæ mixtus podagricos tumores adhibitus spargit. Semen eius omnia prædicta facere nouit, & maximè tussientibus subuenit. Catarrum soluit, & oculorum reuma compescit vino mixtũ, & cathaplasmatum tumorem testium soluit atque mammarum. Plinius lib. 25. Hioseiamos vnum genus est nigri seminis, folijs penè purpureis & spinosis. Talis in Galatia nascitur, vulgare autem est candidus ac fruticosius. Alterius vero semen est simile pa-pauetis. Tertij semen trionis semini est simile, & omnia insaniam faciunt, ac vertigines capitis. Quartum genus molle lanuginosum est, pinguius cæteris, cādidi seminis, nascens in maritimis, hoc recepere medici. Itemque seminis rufsi, nonnunquam ante candidum rufescit, si non ematurit, improbaturq; alioquin nullum legitur, nisi cum inaruerit. In eo vini natura ideoq; mentem, & caput infestat. Vsus seminis & per se & succo expresso exprimitur separatim & caulibus folijsque vtuntur & radice temeraria in totum medicinæ. Nec solum semine, sed etiam folijs constat mentem corrumpi, si plura quàm quatuor bibantur ex eis. Antiqui etiam in vino febrem arbitrantur depelli. Oleum ex semine fit, quod & ipsum auribus infusum tentat mentem. Mirèq; contra venenum in eo bibito remedia prodidere, adeo nullo omnia experiendi fine, vt cogerentur etiam venena prodesse. Iterumque hioseiami semen cum meconio, & vino bibitum ad epiphoras inhibendas.

De Lactuca semine. *Cap.* XVI.

Isaac. Lactucæ semen bibitum superflua somnia prohibet. Venerem abstinet, seminis quoque fluxum per somnũ reprimit. Auicenna. Semen lactucæ sperma exiccat, & desiderium coitus sedat. Plinius libro 19. Semen lactucæ toto anno seritur locis lætis & irriguis ac stercoratis, mensibus binis inter semen vel plantam & maturitatem, legitimum tamen a bruma semini iacere plantamq; fauonio transferre, aut semen fauonio plantam æquinoctio verno. Idem lib. vigesimo. Semen lactucarum satiuarum datur cōtra scorpiones tritum & ex vino potum, & imaginationes in somno tentantes compescit libidinum. Tentantes aquas quoq; non nocere lactucam edentibus credunt. Palladius li. 2. Certum est anno toto bene seri semen lactucarum, sed amant solum subactum, pingue, humidum, stercoratum. Macer. Lactucæ semen compescit somnia vana. Cum vino bibitum, fluxumque reprimit alui.

De Lini semine. *Cap.* XVII.

Isaac. Lini semen calidum est in primo gradu, siccum & humidum in medio, durum est digeri, inflatiuum, & stomacho nociuum. Tamen diureticum est, & cum melle acceptum melius est, ad frigidam tussim valet. Pectus quoq; flegmatica collectione purificat. Auicenna. Semen lini proximum est virtuti fœnu græci. In primo gradu est calidum, & humiditate & siccitate commensuratum, & ex ipso cum nitro & bolo fit emplastrũ. Est autem maturatiuum, & abstergit & inflat propter humiditatem suam superfluam, & est dolorum sedatiuum minus quàm camomilla. Emplastrum prædictum valet panno & bothor leni, & confert vnguium contractioni fissuris atque fracturis, lenit apostemata calida & dura, prohibetq; spasmum. Eius suffumigatio confert corizæ, confert etiam tussi flegmaticæ, & quod ex ipso assatum est propriè stomacho malum est, ac difficilis digestionis, & quod ex eo frixum est, ventrem constringit. Cum melle ac pipere sumptum mouet coitum. Ex eius decoctione fit matrici pessarium. Ex ipso quoq; fit vlceribus vesicæ ac renum intestinorumque iuuamentum. Plinius libro 20. Lini semen cum alijs quidem in vsu est, ac per se vitia cutis mulierum emēdat in facie, oculorum aciem succo adiuuat, epiphoras cum thure & aqua, aut cum myrrha, cum vino sedat parotidas, cum melle vel adipe, vel cera stomachi solutiones, inspersum polentæ modo. Angionas in aqua & oleo decoctum, cum aniso illinitum. Torretur vt aluum sistat. Celiatis & dissintericis imponitur ex aceto. Ad incineris quoque dolores cum vua passa, & ad ptisim vtilissimè. Semine fiunt & eligmata. Musculorum ac neruorum, & articulatum duritias, cerebri membranas mitigat farina seminis, nitro vel sale aut cinere additis. Cum radice vero siluestris cucumeris quæcunque inhærent, corpori extrahit, sic & ossa fracta, vlcus quoque serpere prohibet in vino decocta. Eruptiones pituitæ emendat cum melle, vngues scabros cum pari modo nasturcij, ac testium vitia & ramices cum resina, & myrrha, canchrenas ex aqua, stomachi dolores cum fœnu græco sextarijs vtrisque decoctis in aqua mulsa, intestinorum & thoracis perniciosa vitia clysteræ in oleo ac melle. Palladius libro 3. In mense Februario aliqui semen lini læto solo spargunt, & lina consequuntur exilia. Idem in libro 11. In mense quoque Octobri semen lini seri potest si placuerit, quod tamen pro sui malitia serendum non est, quia terræ vber exhaurit. Sed si velis loco pinguissimo, & modice humido serere poteris. Aliqui macro solo spissum serentes sic asserunt, quòd & linum subtile nascatur.

De Melonis semine. *Cap.* XVIII.

Isaac. Melonis semen & radix minus carne frigida sunt, sed cum desiccantur, in fine secundi gradus sicca fiunt, ideoque carne plus colatiua sunt. Semen eius vrinam prouocat, renes ac vesicam ab arenis lapidibusque mundificat. Palladius libro 4. Semen melonum in mense Martio est serendum. Serendi sunt autem rarius, ita vt distent inter se semina pedibus duobus, locis subactis & pastinatis maximè arenis. Semina eius mulso & lacte per triduum maceranda sunt, & tunc iam siccata ponenda, hinc suaues efficientur, & odorati si eorum semina multis diebus inter rosæ folia sicca mergantur. Constanti. in Pantec. Melones frigidi sunt & humidi, impetiginem & morpheam cutis inde lotæ mundificant, quod semen maximè facit.

De Nigella. *Cap.* XIX.

Platearius. Nigella calida est & sicca in 3. gradu semen herbæ cuiusdam, quæ in locis lapidosis reperitur, semen rotundum est planum, subnigrum & subamarum: vnde virtutem habet diureticam ex aromaticitate, dissoluit & consumit ex qualitate farina eius confecta cum aceto tepido, & auribus infusa vermes necat, valet & in vnguento contra scabiem & lentigines. Auicenna. Nigella est in tertio gradu calida & sicca, aeris incisiua, flegmatis abstersiua, ventositates inflationemq; colicā resoluit, & eius mundificatio vltima existit. Abscidit verrucas, ac morpheam, & resoluit apostemata flegmatica & dura. poniturque cum aceto super vlcera flegmatica, & scabiem vlceratam. Corizæ quoq; confert, propriè torrefacta, & in panno linea ligata: linitur & supra frontem illius qui habet soda frigida. Aperit valde oppilationem, quæ est in colatorio. Et eius decoctio cū aceto confert dolori dentium: ore ex ea colluto. Iterum ex ea cum oleo irino fit caputpurgium, & prohibet aquæ initium. Bibita cum vino distillationi anhelitus confert. Iterum vermes interficit & ascarides, prouocat menstrua, & in potu cum melle & aqua calida datur ad lapidem in renibus, & vesica: resoluit flegmaticas febres ac melancholicas: & propriè remouet eas: vermes venenosos fugat eius suffumigatio. Et æstimauerunt quidam, quòd de ipsa interficit multitudo, denique confert ad morsum rutelæ. Constantinus vbi supra. Nigellæ calidæ sunt & siccæ in tertio gradu, crossam ventositatem & inflationem stomachi & intestinorum dissoluunt, & superfluos humores desiccant. Cum melle temperatæ potui datæ lapidem renum ac vesicæ frangunt, vrinam & menstrua prouocant, sed contra albam morpheam & flegmaticam scabiem potatæ cōferunt, lūbricos & ascarides occidunt. Tritæ & cum oleo lentiscino mixtæ & auribus distillatæ, frigiditatem & ventositatem, inflationem & opilationem curant, cathaplasmatæ cum aceto, fiunt contra scabiem, pustulas & apostemata dura. Coctæ in oleo teruntur de crossis humoribus, sternutatione ex eis prouocata, valent epilenticis & paraliticis, fumus etiam earum reptilia fugat, mortem inducit.

Iterum

Iterum de eodem. Cap. XX.

ISaac in dictis particularibus. Nigellæ sicut & cuminum coctæ cum cibis ventositatem generantibus eas temperant. Aliam quoque proprietatem nigellæ habent, quòd lumbricos si potæ fuerint occidunt. Diascorides. Mesantium, idest nigella frutex est, folia habens minuta & tenera, semen quoque minutum, qui scilicet frutex duobus palmis longis, desuper habet capitellum simile meconio, sed oblongum. In medio veluti parietes habens, qui discernunt: semen hoc est nigrum, odoratum & infeidum, quod est multi panni aspergunt. In cathaplasmate dolorem capitis mitigat. Medetur etiam intrio suffusionibus tritum & naribus immissum, addita vero iri illirica lentigines & lepras impositum emendat, verrucas quoque saluberrimè curat. Tumores veteres ac duricias cum aceto dissoluit. Carbunculos cum vrina veteri curat, & ad sanitatem perducit. Tæde additum atque cum aceto coctum & ore retentum, dolorem non admittit dentium. Porro in aqua coctum lumbricos occidit, vt cathaplasma vmbilico impositum, puluis ex eo factus in linteo ligatus, & odori frequenter applicitus, catarrum compescit, inflationes dolorem facientes dentium tollit. Et quoniam calidæ virtutis est, ideo multis diebus potatum menstrua imperat, vrinam prouocat, & lac deponit. Est etiam desiccatiuum omnis ac leptomeræ virtutis. Ideoque callidis appositum, pingues ac glutinosos humores tollit, & constipatos digerit. Cum aceto bibitum dispnoicis est singulare præsidium, morsibus venenatis occurrit, suoque fumigio serpentes de domo excludit. Macer. Frumentis nocuum lolium Græcus vocat herbam. Quam nostri dicunt vulgari more nigellam. Cancros emendat, pascentia vulnera curat. Cum raphano modicoque sale superaddita trita. Zernas & lepras cora compescet eadem. Sulphure cum vino purgamentisque columbæ. Admisce lolium, semen, quod lilia præbent, His iungas, hoc cocta mero superaddito scrofis. Sic scroffas spargit, sic apostemata rumpit. Duriciasque alias emolliet hoc cathaplasma. Mulsa decoctam commixta thure crocoque. Apponas coxæ schyasis quam vexat iniqua. Parturiens mulier si se suffumiget illa. Afferitur citius ventris deponere pondus.

De Ocimo. Cap. XXI.

PLateatius. Ocimum est calidum & siccum alio nomine basilicum dictum. Semen eius poni debet in medicinis. Herba vero ipsa in vnguentis & emplastris. Semen habet aliquantulum virtutem constringendi ex glutinositate, quod patet ex hoc quia si ponatur in aqua statim incrossatur, vel glutinositas quædam efficitur. Ipsumque semen collectum, per tres annos seruatur. Contra fluxum ventris ex frigiditate, semen hoc cum modico pulueris Acbaiæ decoquitur in aqua pluuiali, & datur patienti. Est autem duplex ocimi maneries, videlicet gariophilatum, atque citrinum. Gariophilatum habet odorem gariophilis similem, minutaque folia. Citrinum autem habet folia, in modum citri longa. Et gariophilatum quidem est calidum in gradu primo, siccum in secundo. Citrinum vero calidum & siccum in primo. Diascorides. Ocimi semen tritum & haustum naribus sternutamenta compescit, atramento sutorio temperatum, verrucas tollit. Idem quoque semen bibitum maximè prodest melancolicis, medetur & dissurijs. Plinius libro 20. Ocimi semen sternutamenta prouocat naribus haustum, distillationes quoque capitis illitum. Palladius lib. 5. In mense Aprili ocimum seritur, citoque nasci dicitur, si statim vt satum est, aqua calida perfundatur.

De Papauere. Cap. XXII.

ISaac vbi supra. Papauer, vt ait Diascorides, parum nutrit, durum est digeri, assuetis dormitionem & obliuionem generat. Si aqua in qua decoquitur caput abluatur, temperatum somnum & bonum in febribus præstat, de papauere faciunt oleum & syrupum, valet contra tussim ex calidis humoribus. Item ad colericam & dumum nam egestionem papauer album laudabilius est ac nutribilius, nigro quippe minus frigidum est, scilicet in secundo gradu. Nigri virtus est I potione non in cibo, frigiditas eius & siccitas in quarto gradu. Ideo vis eius in omnibus actionibus maior est albo, præsertimque in somno ventrisque constipatione. Ideoque cauendum est, ne sæpe sumatur, quia assuefactum maximè cerebro stuporem infert, & calor naturalis extinguitur. Papauer siluestre in omnibus fortius est domestico. Plinius vbi supra. Papaueris semine trito & in pastillo è lacte vtuntur ad somnum, ad capitis quoque dolores cum rosaceo prodest. Aurium quoque dolori cum his instillatum, podagris cum lacte mulierum illinitur, sic & folijs ipsis vtuntur. Semen autem elephantijs etiam medetur. Plateatius. Contra calida apostemata in principio & calefactionem epatis semen papaueris, vel etiam herba ipsa contrita cum oleo rosaceo conficitur ac superponitur. Diascorides. Semen papaueris cum mella tritum non modicum tumentibus præstat auxilium. Auicenna. Semen papaueris spinosi, vomere facit, ac flegma humoremque crudum soluit. Constantinus vbi supra. Semen nigri papaueris frigidum in initio quarti gradus, siccum in tertio. Bibitumque constipationem generat naturalem calorem dissipat & superat, eiusque vsus nimius lumen obscurat, & sensum animalem desiccat, vnde aliquando modica quantitas cum & ex vino datur ei valet, qui solutionem patitur. Palladius libro decimo. In Mense Septembri papauer seritur, locis siccis & calidis, seminarique potest cum oleribus alijs.

De Pastinaca semine & petroselini & porri. Cap. XXIII.

PLinius vbi supra. Pastinacæ semen contritum, & in vino potatum tumentem aluum, & suffocationes, doloresque leniit mulierum, viris quoque prodest cum pane tritum & contra ventris dolores cum vino potatum, vrinam pellit, & phagedenæ sistit vlcerum recens cum melle impositum. Denique contra serpentium ictus semen pastinacæ satiuæ ex vino medetur. Diascorides. Tota vis pastinacæ constituta est in semine atq; radice, semen eius ex vino datum, tumentem aluum fœminarum, & suffocationem matricis præclosas soluit, idem cum melle tritum cancerosis vlceribus imponitur. Palladius lib. 3. Pastinaca seritur vere primo semine ponitur, & planis loco pingui, & soluto. Raraque statuenda est, vt robur accipiat. Plateatius. Petroselinum est domesticum, & agreste, cuius semen maxime competit vsui medicinæ. Et cum inuenitur receptio petroselini, apponendum est semen domesticum. Cum autem syonij agrestis, sic enim appellatur, per annos decem seruatur. Ipsa semina virtutem habent diureticam, sed synoni fortiorem. Diascorides. Petroselini semen est minutum ameo simile, odoratum & infeidum, & aromaticum, virtus est illi diuretica, menstruis imperat, & facit cætera supradicta. Isaac. Porri semen & succus est fortioris actionis quam ipse porrus. Quod si assetur, & cum nasturtij semine misceatur, prodest emorroides patientibus. Auicenna. Semen porri torrefit cum granis myrtlhi, ad teoasmon & sanguinem ani. Palladius vbi supra. In Februario serendum est semen porri, læto solo, & maximè campestri, area plana & pastinata altè diu subacta & stercorata, plura vero semina in vnum ligata si deposueris, grandis porrus nascetur ex omnibus.

De Psilij semine. Cap. XXIIII.

PLateatius. Psilij semen, quod & ipsum psillium vocatur, in æstate colligitur, ac per annos decem seruatur virtutem habet infrigidandi & humectandi. Contra linguæ ariditatem in acutis febribus psilium in subtili panno ligatum in aqua ponitur, & postquam maiorem viscositatem receperit aliquantulum comprimitur, postea lingua cum tali aqua frequentissimè illinitur, & cum caltello ligneo raditur. Contra sitim & siccitatẽ spiritualium in acutis febribus in aqua ponitur, quodque supernatat abijcitur, & quod in fundo residet cum frigida datur. In syrupis quoque contra acutas febres rectè ponitur, & ad plura cætera, quæ videlicet dicta fuit superius medicatur. Diascorides. Psilij semen cathaplasmatum arthriticis medetur & parotidit, pustulasque purgat, & tumores soluit. Conquassationem corroborat corporis, dolorem prohibet capitis. Cum oleo rosco & aqua & aceto cathaplasmatum maximè curat infantes foras habentes vmbilicum: vires efficaciter refrigerantes & stringentes habet, ideoq; cito lachrymantibus oculis prodest, & etiam dissentericis valet. Iterum ad ramices conteritur, & in aqua infunditur &, cum se coagulauerit lintheo illitum imponitur, denique semen integrum nocte ac die in aqua infusum addito modico quoq; zuccari potatum, intolerabiles acutarum febrium calores extinguit, ventremq; soluit. Isido. Psillium semen habet, vt supra dictum est, simile pulicis, propter quod & a latinis vocatur herba pulicaris.

De Raphani semine. Cap. XXV.

IDem. Raphani semine macerato quisquis manus suas infecerit impunè serpentes tractabit. Auicenna. Raphanum habet lignum quidem calidum & humidum in primo, semen vero calidum in tertio. Itaque fortius est semẽ in ipso, deinde cortex, postea folia, deinde caro. Semen eius confert lentiginibus in mẽbro factinae reliquis coloribus extraneis, & vestigijs percussionis. Idem cum conditi lanam morpheam nigram in balneo curat, sed pediculos in corporibus multiplicat. Iterum hoc semen cum aceto vlcus cancrenarum integrè sanat, super impetiginem & similiter operatur. Iterum semen expellit pulsationẽ inueteratarum, & est bonum valde dolori earum. Idem cum aceto nauseam valde facit, & apostemata splenis resoluit. Hoc denique semen confert venenis, & contra vermes venenosos. Diasc. Raphani semen bibitum est diureticum, splenẽ tumescere facit. Cũ aceto cathaplasmatũ, canceris est adiutorium. Elixum cũ oximelle gargarismo synanticis opitulatur. Cerasti quoq; pũcto accepta statim medetur. Item semine raphani cum melle sumpto, & trito suspiriũ mitigantur, tussis acerrima, hoc semen cum aceto datũ

splen

splen minuit, hidropicis ac spleneticis in modum cathaplasme impositum subuenit. Plinius lib. 20. Raphani semen tostũ, deinde tritum cũ melle suspiriosis valet, idemq; contra venena prodest, idem etiam semen impositum ex aqua sistit, ea quę phagadenas vocant vlcera. Idem in li. 19. Semen raphani vult seri terra solida & humida, fimum odit, contentum palea. Seritur autẽ post Idus Februarij, vt raphanus venustus sit, iterumq; circa vulcanalia, quę satio melior existit. Multi & Martio serunt & Aprili & in Septembri.

De Rapæ semine atque rosa. Cap. XXVI.

LApias. Rapæ semen contra venena datur in potum, idemque tritum ex vino valet contra morsus serpentum. Plinius lib. 20. Rapæ semen illitum, & in vino potum contra serpentes ac toxica salutare esse proditur. A multis autem antidoti vim habere in vino & oleo dr. Diascor. Semen rapæ miscetur antidotis ac tiriacis, & potionibus occurrit venenosis. Idem ex vino bibitũ vulneribus proficit venenatis, itaq; semen in rapis calidũ ac feruens vr, & ipsæ paulo solutiores creduntur. Agrestis rapæ semen in folliculis est conclusum nigrũ & fragile, quod fractũ habet intus colorem album, itaq; faciei miscetur albamentis, & etiam totius corporis. Palladius lib. 8. Semen rapæ serendum in mense Iulio, videlicet solo putri & soluto, nec spisso locis humidis, & campis lætatur, napus aũt in sicco, ac prope tenui ac deuexo & sabuloso melior nascitur, loci proprietas vtrumq; semen in alterũ mutat. Nam rapa in alio per biennium sata mutatur in napos, alio vero napus transit in rapam: subactum solum stercoratũ versatumq; conquirunt, quod & ipsis segetibus proderit, qui in anno eodem seruntur. Auicenna. Rosæ semen fortius stipticũ est quod in ipsa est, & pili similiter qui sunt in eius medio, hoc itaq; semen gingiuã stringit. Plinius lib. 21. Semen rosæ optimũ est crocinũ nec anniculo vetustius, & in vmbra siccatur. Nigrũ aũt inutile, dolori dentium illinitur, vrinam cit, stomacho imponitur. Idem igni sacro non vetere, naribus subductũ caput purgat. Capita eius pota ventrem & sanguinem sistunt. Palladius lib. 3. Rosarum semina nequaquam putemus esse flosculos medios aurei coloris, quos rosæ ferunt, sed baccas nutriunt quas in breuissimi piri similitudinem plenas seminibus suis post virides iam reddunt maturas. Quarum tamen maturitas ex colore fusco & mollicie poterit æstimari.

De Silere montano. Cap. XXVII.

DIascorid. Siler est semen cuiusdam herbæ fęniculo vel aneto simile, sed vastius & oblongius. Diaforeticam habet virtutem, & in plurimũ miscetur antidotis, propriéq; facit ad colli dolorem. Platearius. Siler montanũ est in secundo gradu calidũ & siccum. Semen non herba ponitur in medicinis, habet virtutẽ diaforeticam, virtutemq; dissoluendi & consumendi. Contra opilationem splenis & epatis, vesicæ quoq; ac renibus datur decoctionis eius vinum: idem quoque fit contra stranguriam & dissuriam: porro contra asma proueniens ex frigida causa datur decoctio ipsius & ficuum, pariter autem & puluis eiusdem cum ficubus siccis & assatis.

De Sinape. Cap. XXVIII.

ISido. Sinapis semen, vt dictum est, cum aceto curat serpentiũ vulnera. Sinapis est calidus & siccus in medio quarti gradus, non herba, sed semen. Quod collectum per annos quinq; seruatur, & in medicinis ponitur, virtutem habet dissoluendi, attrahendi, & extenuandi, & consumendi. Contra paralisim linguæ masticatum, & sub lingua contentum valet, valet & contra paralisim aliorum mẽbrorum, puluis eius naribus appositus, sternutationẽ prouocat, cerebrũ a superfluitate flegmatica mũdificat, ponitur etiam in confectione cõtra duritiã splenis. Isaac. Sinapis humiditatem capitis & stomachi desiccat & si cum blito eius detur, stomachũ de crossis mũdat humoribus. Razi in Almansore. Sinape calidum est. In palato positum flegma incidit, præterea vermes expellit, & apostemata maturat. Diasco. Sinape eligẽdum est non siccum valde, quod fricatum habitu viride apparet, virtus est ei calida & leptintica. Succus eius cũ mulsa meara tumorem fauciũ mitigat, scroffas spargit, asperdinẽ arteriarũ dislenit. Fumus eius est epilenticis & effocationibus maximum presidiũ. Litargicis auxiliatur, schiaticis & spleneticis medetur. Cũ melle & axungia mixtum, vulnerationes curat. Cum aceto vero leprosis & zernosis subuenit. Tritum & bibitum periodicas febres singulariter curat, scabiẽ quoq; purgat, & incógruos aoriũ sonos tritum & impositũ tollit. Succus eius caligines oculis detergit. Constã. vbi sup. Sinapis calida est & sicca in medio quarti gradus, humores capitis & stomachi dissoluit, grauitatem linguæ pp paralisim alleuiat. Bona est tumido spleni. Capiti cathaplasmata litargiam & alopiciam curat. Gargarizata vel masticata flegma capitis & intestinorum, & linguæ omniumq; instrumentorum excludit. Naribus applicata sternutationẽ prouocat, epilẽticos curat. Hipocras dixit. Sinapis ventrem soluit, sed vrinã non prouocat, valet omni dolori qui est ex flegmate & colera nigra, humores interius existentes educit. Plinius lib. 20. Sinapem Pythagoras ex his quorũ in sublime vis feratur indicauit habere principatum, quia nõ aliud magis penetret in nares ac cerebrũ. Ad serpẽtum ictus & scorpionũ illinitur cum aceto tritum, venena quoq; discutit fungorũ. Contra pituitam in ore donec liquescat tenetur, aut cũ aqua mulsa gargarizatur. Ad dẽtium dolores manditur. Ad vuam cũ aceto & melle gargarizat. Stomacho contra oĩa vitia pulmonibusq; vtilissimũ, excreationes faciles facit in cibo sumptũ, datur & suspiriosis, itemq; comicialibus tepidum cum succo cucumerum. Sensus & caput sternutamentis purgat. Aluum quoque purgat & mollit, vrinam & menstrua prouocat. Imponitur & hidropicis tusum cum fico & cumino ternis partibus commiciali morbo, vuluarum conuersionem suffitum excitat odore aceto mixto. Idemq; litargicos addito cordilo. Et si vehementior somnus premat litargicos, capiti vel cruribus illinitur cum fico & aceto. Item pustulas emendat & dentium dolorem medetur, eo quoque ad alopicias & lepras vtuntur.

Iterum de eodem. Cap. XXIX.

PAlladius. Sinapim conuenit seri mense Octobri. Terram diligit aratam, & si potest fieri congestitiam, quamuis vbique nascatur. Et illud quidem, de quo semen legere disponis, suo loco esse patieris, quod autem ad escam parabis robustius facies transferendo. In synapi vetus semen vtile est, & sationi, & vsui Quod dentibus fractum, si intus viridè videbitur, nouum est, si album fuerit, vetustatem fatetur. Actor. Hoc etiam mirabile, atq; iuxta Euangelium notabile est in grano sinapis, quod cũ sit minimũ in granis vel seminibus, germinans tamen dilatatur in ramis, & fit maius omnibus oleribus. Et cum feruentissimum & acutissimum sit, tritũ magis feruet, & odorẽ diffundit. Macer. Io eas quas Pythagoras laudauerat herbas. Asseritur primã laudem tribuisse sinapi. Maior vis eius in semine dicitur esse Sensus es acuit vis eius, & mouet aluum. Confringit lapides, vrinam & mẽstrua purgat. Si tritum iungas tepidæ verseisq; palato. Ad Solem, capitis purgabit flegma nociuum Sternutamentis hoc admiscere salubre. Illo nã capitis structura resoluitur omnis. Mansum confortat stomachum, suspiria sedat Morsus serpentum, si trito iungis acetum. Et superapponis, tali medicamine curas. Mansum pestiferos necat intima lędere fungos Vi tumarum feruente cutem comburere dixi. Sed cum hęc multis est vtilis vstio talis! Hac oculis nociuus capitis ledabitur humor. Et qui distillans pulmonum concaua lędit. Et stomachum morbosq; creat, tussimq; pey simqs. Hac per vesicas coxæ dolor inueteratus Elicitur, schyasim quam Græco nomine dicunt. Hacq; tumor splenis durus iecorisq; fugatur. Et multum causis hæc subuenit inueteratis. Vtile tot causis quoniã cathaplasma synapis. Sæpius a medicis variatur conficiendo. Dicam hoc qualiter iubeat fieri menemachus. In mortariolo tritam bene pone synapis Semen, iungatur hinc panis candida mica. Sic vt tertia sit pauia pars iuncta sinapi. His ficus siccas & mel iungas & acetum. Aetatis quantum vel morbi causa requirit. Nam quod plus ficus siccæ, vel mellis habebit. Ille sinapinus tanto solet acrior esse Debilior, quo plus panis mittes & aceti. Nec tibi sit vilis nouo confectio talis, Effectum cuius in multis sæpe probaui. Nõ tamen hoc iubeo cunctis apponere mutbis. Sed raro magnis, & causis inueteratis. Plinius in musto cum semine præcipit huius Radices iungi, sic postquam teuerit horum. Omnem tum vinum multum putat esse salubre. Faucibus & stomacho potarum lumbisq;. Pluribus & capitis dicunt prodesse querelis: Insulo faciũt oleum de semine quidam. Vtile lumborum vitiis, vtile stupidis quoque neruis. Exprimitur succus tenero de caule sinapis. Quo cum sucro madens, dentis tormenta fugabis. Vocales venas semen linire sinapis. Mansum confirmanc, adipi madendo vetusto Commixtum scrofas despergit, si superaddas. Illius fumus multum prodest a caducis Dicitur, atque stensans inuando siccare. Cum fico tritum capiti superaddere raso. His qui litargum patiuntur magna medela est. Vel si sæpe pedes vngendo fricabis eorum. Semẽ contritum mellis coniunge vel vnctio. Illud alopicias iuuat vngere sæpe fricando Acti cum vino lepræ mendat insectarum. Hoc quoque curatur manso periodica febris. Antequam dari fiat commotio morbi.

De Thimi semine, & vrtica. Cap. XXX.

PLinius lib. 19. Thimi semen non potest deprehendi, cum tamen perquam minutum non fallat origani. Sed quid interest occultasse naturam, in flore ipso intelligitur, eo quòd sato nascitur. Auicenna. Thimi semen fortis est caliditatis, producat & extrahit embrionem mortuum, & solutione sanguinem educit, & humorem colericum. Extrahit quoque vermes. Palladius vbi supra. Thimi semen in Septembri mense vltimo conuenit serere, sed melius plantis nascitur, quamuis possit & seminis.

Agrum

Agrum diligit apricum agrum maritimum. Plin.lib.21. Vrticæ semen in omnibus generibus est copiosum, atque nigrum. Diascorides. Vrticæ semen cum melle mixtum, propriè colicis conuenit, tritum verò cum melle potui datum, tussim veterē emendat: & tumorem ventris, vel frigus in pulmonibus conceptum sedat. Calore suo omnes humores desiccat. Agrestis vrticæ semen est semini lini simile, sed in modico rainus. Altera verò semen habet minutum, & non sic asperum. Semen eatum bibitū cum dulcore, venerem stimulat, melle mixtum, & acceptum, pleureticis & peripleumonicis medetur, thoracis superfluos humores purgat. Macer. Dicimus vrticam quam Græcus acalifæ dicit. Illius semen colicis cum melle medetur. Et tussim veterem curat, si sæpe bibatur. Frigus pulmonis pellit, ventrisq; tumorē. Omnibus his prodest puluis cum melle iugatus.

De Frugibus. *Cap.* XXXI.

ISidorus. Prima Ceres in Græcia cœpit vti frugibus ac segetes habere, translatis alijs seminibus. Huius meminit & Ouidius in 5. Metamorph. dicens. Prima Ceres vnco glebam dimouit aratro. Prima dedit fruges alimenta mitia terris. Dicuntur autem fruges a fruendo, siue a frumendo, hoc est a vescendo. Nam frumen summa pars gulæ dicitur. Primitiæ propriè dicuntur, ea quæ de frugibus præcerpuntur. Spicas autem abusiuè dicimus de maturis frugibus. Nam propriè spica est, cū pee culmi folliculum, idest extremum timorem aristæ adhuc tenues in modum spiculi eminent. Arista verò appellata est, eo quòd ipsa prius arescat. Culmus est ipse calamus spicæ, quæ a radicibus nascitur, & dictus culmus quasi calamus. Folliculum theca frumenti, in qua granum seruatus interius: hęc super spicam vallo instructa munimen prætendit, ne auium minorum morsibus spica suis fructibus cauatur, aut vestigiis proteratur. Stipulæ sunt folia, seu vaginæ, quibus culmus ambitur atque fulcitus, ne pondere frugis curuetur, quæ ambiunt culmum. Et dicta stipula quasi vsta, & quasi vstipula. Stipula est dicta ab vsto, collecto enim messe vritur propter culturam agri. Item stipula, vel quia pars eius vritur, pars interdum pro palea præsciditus. Palea a quibusdam vocari dicitur, q pala ventiletur, vt frumēta purgentur. Gentiles autem paleam a quadam Palæ frugum inuētrice nuncupauerunt, quam Cererem esse volunt, De qua Virgilius. Te quoque magna Pales, & te memoranda canemus. Item alij a pabulo nuncupatam dicunt paleam, quòd ea primum sola in pascendis animalibus præbebatur. Cuius natura ea contrario tanto est frigida, vt obrutas niues fluere non sinat, adeo calida vt maturescere poma immatura compellat. Plinius lib. 22. Paleam tritici, vel ordei calidam imponi rami cum incommodis iubent experti, quaque decoctæ sunt aqua foueri. Denique fruges non solummodo sunt cibus: sed etiam cedunt in medicinarum vsus. Ex eisdem quoque fiunt & potus, videlicet Zithum in Aegypto. Cœlia & Cætea in Hispania, Cereuisia, & plura genera in Gallia, cæterisque prouinciis, quorum omnium spuma cutem fœminarum nutrit. In primis autem animalium sapientissima constat esse, quæ vescantur froge.

De Frumentis & leguminibus. *Cap.* XXXII.

IDem in lib. 18. Sunt autem duo. Prima frugum, genera, frumenta, & legumina. Frumenta videlicet, vt triticum & ordeum, legumina vero, vt cicer & faba. Differentia verò notior est, quàm vt indicari deceat. Frumenti quoque totidem sunt genera per tempora sata diuisa, videlicet hiberna & ęstiua. Hiberna sunt, quæ circa vergiliarum occasum sata, terra per hiemem nutriuntur, vt triticum, far & ordeum. Aestiua verò, quæ ęstate ante vergiliarum exortum seruntur, vt milium, sisama, horminium, irio, panicum, Italiæ duntaxat ritu: Alioquin in Græcia & in Asia vergiliarum occasu seruntur omnia, quædam autem vtroque tempore in Italia. Ex his quædam & tertio veris scilicet tempore seruntur. Aliqui verna milium, panicum, lentem, cicer, halicam appellant. Sementica autem triticum, hordeum, fabam, napum, rapam. Est autem & in frumenti genere pars aliqua, pabuli quadrupedum causa sati, vt farrago, & in leguminibus vitia. At vero vsui quadrupedum, hominumq; lupinum est commune. Isidorus. Frumenta sunt propriè, quæ aristas habent: fruges autem reliqua, & dicuntur a frumendo frumenta, sicut & fruges, sicut dictum est supra. Legumina vero dicta sunt a legendo, quasi electa. veteres enim legebant quæque meliora: vel dicta sunt legumina, eo quòd manu legantur, idest colligantur, nec sectionem requirant, sicut videlicet segetes in messium tempore, quæ falcibus abscinduntur. Leguminum autem plurima genera distinguūtur, ex quibus faba, lenticula, pisum, fasiolum, cicer, lupinum, in vsu hominum grauiora esse videntur.

De Præparatione agrorum ad fruges. *Cap.* XXXIII.

ACtor. De agrorum cultura multa iam per diuersos libros pro materiæ congruentia posita sunt superius, iccirco de ista materia breuiter ad præsens transeamus. Plinius vbi supra.

Quia de frugum, ac terræ generibus abunde diximus, nunc de arandi ratione dicemus, ante omnia Aegypti fœlicitate commemorata. Nilus ibi coloni vice fungens euagari incipit e Solsticio a noua Luna, & primo quidem lente. deinde vehemētius, quandiu Sol est in Leone. Mox verò pigrescit eo in Virginem transgresso, atque in Libra residet. Fames certa est, si 12 cubitos non excesserit, nec minus, si 16. exuperauerit, tanto namque tardius decidit, quanto exabundantius creuit, ac sementem arcet. Catonis sententia est pro primo agrum bene colendum esse, pro secundo bene arandum, pro tertio stercorandum. Tepidioribus locis bruma proscindi oportet arua, & frigidioribus ab Aequinoctio verno, & maturius sicca regione, quàm humida, maturius terra densa, quàm soluta, pingui quàm macra: vbi siccæ & graues sunt ęstates, terra cretosa vel gracilis, vtilius inter Solsticium Autumni & Aequinoctium aratur, vbi leues ęstus, frequentes imbres pingue, herbosumque solum, ibi melius caloribus. Altum solum & graue moueri, placet etiam hieme.

De quibusdam obseruandis in agri proscissione.
Cap. XXXIIII.

PAlladius lib. 2. Agri pingues, ac sicci mense Ianuario proscindi possunt, & apparari. Sed boues melius collo, quàm capite iniunguntur, quos vbi ad versuram venerunt, arator retineat, & iugum propellat, vt eorum colla refrigerentur. Sulcus enim in arationibus longior, quam centum viginti pedum non esse debet. Seruandum est, ne inter sulcos non emota terra relinquatur, glebæ omnes dolabris dissipandæ sunt. Sed ęqualiter terram esse motam cognoscis, si transuersas per sulcos partitam videris, ita vt non intelligatur, vtrum vomes ierit. Quæ res sæpius facta bubulcos ab hac negligentia submonebit. Obseruandum est, ne lutosus ager aretur, aut quod sæpe fit post longas siccitates leni imbre perfusus. Nam terra, quæ lutosa tractatur in primordio fertur, toto anno non posse tractari. Quæ autem supra leniter infusa est, & subter sicca, si tamen aretur, asseritur per biennium sterilis fieri, & ideo mediocriter infusus ager, vt nec lutosus, nec aridus sit, proscindi debet, si collis est transuersus, per latera sulcetur. Quæ forma tunc seruanda est, cum semē accipiet. Idem in lib. 3. Mense Februario locis tepidis, aut si tempus clemens & siccū fuerit, colles pingues proscindere conuenit Idē in lib. 4: Mense Martio locis calidis colles pingues proscindere conuenit & agros vliginosos. Idem in lib. 5 Mense Aprili pingues agros, qui diu tenent aquam oportet proscindere post Idus videlicet, cum omnes herbas protulerit, & earum semina nondum firmata sunt maturitate. Idem in lib. 6 Mense quoque Maio præscindantur agri pingues & herbosi. Sed si agros incultos volueris aperire considerabis sulcos, aut humidus sit ager, siluis aut gramine frutectis vestitus, aut filice. Sed humidus erit fossarum ducibus ex omni parte siccetur, sed apertæ fossæ notæ sunt. Cæcæ vero hoc genere fiunt, imprimuntur sulci per agrum transuersi altitudine pedum trium, postea vsque ad medietatem lapidibus minutis replentur, aut glarea & supra terram quam egesseramus æquatur. Sed fossarum capita vnam patentem fossam petant, ad quam decliues recurrant. Itaque & humor deducetur, & agri spacia non peribunt. Si defuerint lapides sarmentis in stramina subiecto cooperiatur, vel quibuscunque virgultis, sed si nemorosus est extirpatis aut raro relictis arboribus excolatur, & purgari poterit, & inde muniri. Iuncus & gramen & filices frequenti aratione vincentur, sed filicem si sæpe fabam conseras, vel lupinos, & si subinde nascentem mucrone falcis inscidas, intra exiguum tempus absumes. Idem in lib. 8. Mense Iulio agros qui Aprili fuerint præcisi, circa Kalendas conuenit iterari. Idem in lib. 9 In Augusto mense vltimo circa Kalendas Septembris incipiat exarari ager planus, humidus & exilis. Idem in li. 10. Mense Septembri ager pinguis, & qui diu tenere consueuit humorem, tertia vice debet arari. Nunc etiam ager humidus, planus exilis, quem primo Augusto arari diximus, iteratur ac sic seritur, graciles cliui nunc primū arandi sunt, & statim serendi.

De Lætaminis aspersione. *Cap.* XXXV.

EOdem mense circa Aequinoctiū agri stercorandi sunt, sed in colle spissius, in cāpo rarius. Lætamina disponentur, cum Luna minuitur. Quæ nimirum res, herbis si seritur, officiet: vni iugero asserit Columella 24. stercoris carpēta sufficere, in plano vero 18. Sed idē cumuli tot dissipandi sunt, quot ea die potuerint exarari, ne stercora exiccata nil prosint. Eiiciuntur quidem lætamina e qualibet hiemis parte: sed si tpe suo eiici aliqua ratione nō potuerunt, antequā seras more seminis per agros puluerē stercoris sparge, vel caprinū manu proiice, & terrā sarculis misce. Nec prodest nimiū stercorare vno tpe, sed frequenter & modicè. ager aquosus plus stercoris, siccus verò minus requirit. Sed si lætaminis copia non abundat, hoc pro stercore optimè ce-

dit, vt sabulosis locis cretā.i.argillā spargas: cretosis ac nimium spissis sabulonē, hoc & segetibus proficit, & vineas pulcherrimas reddit. Nā lætamen in vineis saporē vini vstilare consueuit. Pli. lib. 17. Varro dat principatū ex auiariis fimo turdorū, quod etiā pabulo boū suūq; magnificat, nec alio cibo pinguescere celerius asseuerat: proximū Columella facit colūbariis, mox gallinariis, fimo natantium alitum damnato. Alij proximè spurcitias suum laudant, Columella solus dānat. Alij cuiuscunq; quadrupedis fimū dicunt exitiosum. Aliqui verò colūbarū præferūt, proximū deinde vt fertur, caprarū est. Ab hoc ouiū, deinde boum, nouissimusq; iumentorū. Varro præceptis adiicit equinū, quod leuissimū sit alendi segetes, prætereà verò grauiore, & quod ex ordeo fiat, multasq; gignet herbas. Quidā et iumentorū fimum præferunt bubalmo, ouillumq; caprino, oibus verò asininū, qm̄ asini lētissimè manducāt. Econtrario autē vsus aduersus vtrūq; pronūciat. Idē in lib. 18. Hoc vnū in cōfesso est, nisi stercorato agro seri nō oportere, quāquam & huic leges sint propriæ. Milium, panicū, rapa & napus, nisi in stercoratione nō serant. Agro nō stercorato frumentū potius, quàm ordeū serito. Item in noualibus tametsi fabā in illis seri volunt, eandem vbicunque, quàm recentissimè stercorato solo serunt. Autūno aliquid saturus Septembri mense fimū inaret post imbrē. Vtiq; si verno erit saturus, per hiemē fimū disponat. Iustū est autē veges 18. iugero tribui, dispergere autē priusquā arescat, aut iactato semine. Si hæc omissa sit, stercoratio sequens est, priusquā serat ante puluerem. Sunt qui stercorati sub diuo putent optimè, retibus inclusa pecorū mansione. Ager quidē alget, si non stercoratus est, adurit. Satiusq; est id sæpe, quàm supra modum facere, denique quo calidius solum est, eo minus addi stercoris ratio est.

De Frugum seminatione. Cap. XXXVI.

Palladius lib. 1. Cuncta verò, quæ seruntur in terra, crescente Luna & diebus tepidis sunt serenda. Nā tepor euocat, frigus includit, frumenta quidē oīa maximè lætantur cāpo patenti, & soluto, & ad terrā reclini: spissa & cretosa, & humida terra, bene far & triticū nutrit, ordeū soluto delectatur & sicco. Nā si in lutoso agro spargitur, morietur. Trimestris satio locis frigidis, & niuosis conuenit, vbi qualitas æstatis humecta est. Cæteris raro respondet euentui. Semina plusquā annicula esse non dicunt, ne vetustate corrupta nō prodeāt. Actor. Hæc & alia plura de ista materia dicta sunt supra lib. 8. Pli. vbi supra. Snīa Catonis est in agro crasso & lento seri frumentum. Si verò nebulosus sit, raphanū milium panicū, prius serendū in aquoso frigido, postea vero in calido. Si verò nō sit aquosum in solo rubricoso vel pullo, vel arenoso lupinū. In cretoso & rubricoso, & aquosiore agro adoreū. In sicco & nō herboso, nec vmbroso triticū. In solo valido fabā. Et quàm minimè aquoso, herbidoq; viciam. Siliginem, & triticū in aperto loco edito, qui Sole, quàm diutissimè torreatur. Lentē in frutecto & rubricoso, qui nō sit herbidus. Ordeū in nouali & in aruo, quod restibile possit fieri trimestre, vbi sementem naturā facere nō possit, & cuius crassitudo restibilis sit. Subtilis & illa sententia serenda esse ea in tenuiore terra, quæ nō multo indigēt succo, vt citisus ac cicer, exceptis leguminibus, quæ euelluntur e terra, & non subsecantur, pp quod & legumina nuncupantur, quia sic leguntur: porro in solo pingui sereda sunt, quæ cibi maioris sunt, vt olus, triticū, siligo, linū. Sic ergo tenue solū dabitur ordeo, minus enim alimenti poscit radix, leuior terra, densiorq; tritico. In loco humili far adoreū potius seretur, quàm triticū. Temperato & triticum & hordeū. Colles robustius, sed minus reddunt triticū: far & siligo cretosum sortiūtur, & vliginosum solū. Semen optimū est anniculum, bimū deterius, trimū pessimū, vltra sterile. Quod in imo areæ subsedit ad semen est reseruandū, id enim optimū est, quia grauissimum: optimū est granum, quod rubet, ac dentibus fractū eūdem colorem habet, deterius cui plus intus albi est. Locis humidis celerius fieri sationē ratio est, ne semen imbre putrescat, siccis autem serius, vt pluuiæ sequant, ne diu iacens & nō concipiens euanescat. Itemq; festinata satione densum spargi semen, quia tardè cōcipiat, serotina vero ratū, quia dēsitate nimia necetur. Artis quoque cuiusdam est æqualiter spargere. Manus vtique cum gradu debet congruere, semperq; cum dextro pede. Palladius lib. 7. Asserunt Græci mense Iunio Aegyptios tali modo prouentum cuiusque seminis experiri. Aream breuem loco subacto & humido nunc excolūt, & in ea diuisis spatijs omnia frumēti, vel legumina genera spargunt, deinde in ortu caniculæ, qui apud Romanos 14. kalend. August. die tenetur, explorant, quæ semina ortum sidus exurat, quæ illæsa custodiat: his abstineut, illa procurant, quia indicium noxæ, aut beneficij per annum futurum generi vnicuique sidus aridum præsenti exitio, vel salute præmisit.

De Temporum in serendo varietate. Cap. XXXVII.

Plinius lib. 18. De tpe vero fruges serendi, sequitur qō dilata, & maxima indigens cura, magnaq; ex parte ratione siderū cōnexa. Hæsiodus princeps oīum de agricultura præcipuè, vnū tps a vergiliarum occasu tradidit serendi. Scribebat enim in Boetia Hælladis, ita vt diximus seri. Inter diligentissimos conuenit, vt in alitū, quadrupedum quæ genitura esse quosdā ad conceptū impetus terræ, hos Græci ita diffiniunt, cum sit calida & humida. Virgilius triticū & far a virgiliarū occasu seri iubet, hordeum inter Aequinoctiū Autumni & brumā, vitia vero & phaseolos, ac lentē occidente Boete. Quo fit, vt horum sydetū, aliorumq; exortus & occasus dirigendi sint in dies suos. Sūt qui & ante vergiliarum occasum iubeant seri, duntaxat in arida terra, calidisq; prouinciis. Custodiri nempe semen, humore corrumpente, & a proximo imbre vno die erūpere. Alij verò statim ab occasu vergiliarum imbres sequi a septimo ferè die. Aliqui aūt in frigidis, ab Aequinoctio Autumni, & in calidis serius, ne ante hiemē luxurient. Inter oēs aūt cōuenit, circa brumā serendum non esse, magno quidē argumento, eo quod hiberna semina, si ante brumam sata sunt, erumpant die septimo, si post brumā vix 40. Sunt qui properent, atq; ita pronunciant, sementē facientem festinatam sæpe decipere, serotinā semper. Econtrario alij etiam vere potius serendū, quàm male in Autumno. Et vbi necesse fuerit inter Fauoniū, & Aequinoctium vernum. Quidā obmissa cœlesti cura, vt inutili, tpibus diffiniunt. Vere linum & auenā & papauer. Atq; vt nunc et transpadani seruant vsque in quinquatribus fabam. Et siliginem mense Nouembri: far extremo Septembri vsque in Idus Octobris. Alij post hunc diem in kal. Nouembris. Ita his nulla est naturæ cura, illis vero nimia. Et ideo subtilitas cæca, cū res inter rusticos geratur, ac litteratū nō modo sydetū expertes. Et ea cęlo maximè cōstare confitendū est, ac verò oīum dierum anni, motusq; Solis ratio prope est inexplicabilis. Nec possunt tradi certa siderū tpa: sed accedat & rerum obscuritas confessa, nūc præcurrente, nec paucis diebus tempestatum significatione, quod Græci vocant prochemazin: nunc post veniēte, quod epychemazin, & plurimumq;, aliàs citius, aliàs tardius cœli effecta ad terrā deciduo. Prætereà cum hæc omnia statutis syderibus, cœloq; affixis constent, interueniunt stellarū motus, grandines, imbresq;, & ipsi non leui effectu, turbantq; conceptæ spei ordinem. Idq; ne nobis tm̄ putemus accidere, fallit & animalia reliqua circa hoc sagaciora, vt quo vita eorum constet. Aestiuasq; alites pręposterè, aut pręproperè rigore, nec ante hibernos æstus: & icctrco Virgilius errantiū quoq; sydetū rationem ediscēdam præcepit, admonens obseruandū frigidæ Saturni stellæ transitū. Sunt qui certissimum arbitrentur indiciū veris ob animalis infirmitatē, papilionis prouentū. Ideoq; cum hæc cōmētaremur notatū est, prouentum eorū ter repetito frigore extinctum. Aduenasq; volucres ad 6. kal. Februarias spem veris attulisse, moxq; sæuissima conflictas hieme. Occasum matutinum vergiliarū Hesiodus Astrologus tradit fieri Autumni Aequinoctio. Thales 25. die ab illo. Anaximander 29. Eudemon 48. Est autem vera ratio non prius serendi, quàm folia decidere cœperint. Hoc ipso vergiliarum occasu fieri putant. Aliqui ad tertium idus Nouembris seruant. Quisquis autem æstiuos fructus ante vergilias legerit, ipse se fraudabit hoc intervallo, & apicula procedens florere fabam indicat, fabaque florescens eam euocat. Dabitur & aliud finiti frigoris indicium. Cum enim germinate morum videris, iniuriam postea timere nolito frigoris.

De Satorum vitijs vel nocumentis. Cap. XXXVIII.

Idem. Primū autem oīum frumenti vitium est auena, & hordeum in eā degenerat, sicut ipsa frumenti fit instar. Cum illam Germaniæ populi edant, neq; alia pulte viuant, hoc vitiū euenit, Soli maximè cœliq; humore. Sequentem causam habet seminis imbecillitas, cum diutius est terra retentū, priusquā erumpat. Eadem est ratio, si cariosum fuit, cū sereretur. Primaq; statim agnoscitur eruptione. Ex quo apparet in radice cām esse. Est & aliud ex vitiio auenæ vitium, cum amplitudine inchoato grano, sed nondū maturo priusquā roboretur corpus afflatu noxio cassum, & inane in spica euanescit quod abortiuo: venti verò tribus tpibus nocent frumento & hordeo, videlicet in flore, aut protinus cū defloruere, vel incipientibus maturescere. Tunc enim exinaniunt grana, prioribus autem nasci prohibent causis. Nocet & Sol crebere nube. Nascuntur & vermiculi in radice, cū secutis imbribus sementē incluserit repentinus calor humorem. Gignuntur & in grano cum inferuescit calor spicæ in pluuijs. Est & cantharis dictus, scarabeus videlicet paruus, erodens frumenta. Omnia quippe cum ea cibo deficiunt animalia oleum, pix, adeps contraria sunt seminibus, cauendumque, ne illis contacta tunc serantur: imber in herba vtilis est, florētibus aūt frumento & hordeo nocet, leguminibus est innocuus, præterquā ciceri. Maturescentia quoq; frumēta imbre læduntur, & hordeū magis. Nascit & herba quædā alba panifico similis, occupās arua, pecori quoq; mortifera: loliū & tribuli carduū, lapāq; nō minus, quàm rubū Lnt frugum morbos potius, q̄ inter ipsius terræ pestes numerauerim.

Cœleste

Cęleste frugum vinearumq; malum, nullo minus est noxium, videlicet rubigo, frequentissima hæc in roscido tractu, & conuallibus sa locis perflatum non habentibus prouenit, e diuerso carent ea ventosa & excelsa. Est & luxuria inter vitia segetum, cū onerata fertilitate procumbunt. Cōmune autem omnium satorū est vitiū vrica & ciceris cū salsilaginem eius abluendo imber id dulcius facit. Herba quæ vocatur orobanchæ, hæc cicer enecat & eruum circūligando se. Tritico facit simili modo era, hordeo vestuca, qui vocatur egylops, lenti vero herbæ securidaca, quā Græci a similitudine pelacinon vocant. Et hæ quidē cōplexu necant. Circa Philippos aūt Antraniū nominant, in pingui solo herbā, qua faba necatur. Era nōnunquā in macro cum vdam quidā ventus afflauerit. Est granū minimum est in cortice aculeato. Cū est in pane celerrimè vertigines facit. Aiuntq; in Asia balneatores, cū velint turbā pellere, carbonibus id semē inijcere. Nascitur & Sphalangius in eruo, bestiola videlicet aranei generis, si hiems aquosa sit limaces nascuntur in sitia, & aliquando è terra cocleæ minutæ mirum in modum eam erodentes.

De ipsorum remedijs. Cap. XXXIX.

Remedia verò frugū quæcunque pertinent ab herbas in sarculo, & cum semen iactatur cinera, quæ verò in semina, ac circa radicem consistunt, cauentur cura præcedente. Aegrotare minus existimant semina vino ante perfusa. Virgilius nitro, & amurca perfundi fabā præcipit, & sic etiam grādescere promittit. Quidam si triduo ante satum vrina & aqua maceretur, præcipuè putant adolescere. Ter quidem sartam modium siactæ è modio solidæ reddere. Reliqua semina vermiculis obnoxia non esse, si folijs cupressi tusis misceantur, nec si interlunio serantur. Multi ad milij remedia rubetā noctu aruo circumferri iubent, priusquam sariatur. Defodiq; in medio inclusam vasa fictili, nec passerem nec vermem nocere, sed eruendā priusquam metatur, alioquin amarum fieri arbitrantur. Et semina fieri vberiora armo talpę contacta. Democritus succo herbæ q̄ appellatur aizoon in tegulis nascēs tabuli sessum: Latine verò seduma, vt dicit ille, medicata seri iubet oīa semina: vulgo aūt si dulcedo noceat: vermesq; radicib. inhæreant. Remediū est amurca pura, & sine sale spargere: deinde sarire. Si vero in articulū seges ire cęperit, runcare ne vincant herbæ. Sturnorū vel passerum agmina scio abigi herba cuius nomen ignotum est: in quatuor angulis segetis defossa: mirum dictu: ita vt auis nulla oīno intret. Mures abiguntur cinere mustelę, vel felis diluto & semine sparso, vel decoctarū aqua. Sed redolet virus aīalium illorū etiā in pane: ob id vtilius putant attingi semina bubulo felle. Rubigo quidem est maxima segetū pestis, sed lauri ramis in arуо defixis transit in aius folia ea aruis. Luxuria segetum castigatur denta pecoris duntaxat in herba, & depastæ, quidem saibus sępius: nullam iniuriā sentiunt in spica. Reconsatum etiam semel omnino certum est granum longius fieri, sed inane cassumq;, ac satum non nasci, Babylonę bis tamen secant, tertio depascunt, alioquin folia tm̄ fierent. Nec est cura difficilis: diutissimè gaudent aquari: vt deluatur vbertas perpinguis, ac densa, limum autem non inuehit Eufrates, ac Tygris, sicut in Aegypto Nilus, nec ipsa terra herbas gignit: vbertatis tn̄ tantæ sunt, vt anno sequenti sponte restibilis fiat seges impressis vestigio seminibus. Idem in lib. 22. Leguminibus innascuntur bestiolæ solisfugarum generis venenatæ, quæ manus pungunt, ac periculum vitæ afferunt, aduersus has oīa eadem medentur, quæ contra araneas & sphalangia demonstrantur. Palladius lib 10. Solet humorem salsum vomere terra; qui segetes necant, & vbi hoc fit columbinum stercus, aut cupressi folia oportet inspergere: atq; ita vt eadē misceantur inarare. Melius tn̄ omnibus remedijs erit, si aquarius succus noxium deducat humorem. Si modo qn̄ seritur hienæ pelle vestiens, & ibi aliquandiu quod serendum est esse patiaris: sata bene prouenire feruntur. Idem qm̄ quædam aīalia subterranea sectis radicibus necant: plurimumq; frumenta contra hæc proderit agrestis cucumeris humor expressus, & eius radix si aqua diluatur & eadē quæ serenda sunt humore macerent. Aliqui vbi hæc segetes perferra senserint, inter initia vitiorum amurca infusa aqua prædicta sulcos, & aratra perfundunt.

De effectu siderum in satis. Cap. XL.

Plinius vbi supra. Pleriq; dixere rorem inustū sole frugibus causam rubiginis & carbunculi vitibus esse. Quod arbitror esse falsum ex parte: oēmq; vredinem frigore tm̄ innoxio sole constare: id manifestum fiet attendentibus. Nam primum oīm hoc non euenire nisi noctibus & ante solis ardorem deprehenditur. Totumq; lunari constat ratione, quia talis iniuria nō fit nisi interlunio, plenave Luna, hæc est prævalente, vtroque siquidem plena est habitu: sed interlunio omne lumen, quod a Sole accipit, cœlo regerit. Differentia vtriusque habitus est magna, sed manifesta. Namq; interlunio ęstate est calidissima, hieme autem gelida. Econtrario in plenilunio æstate facit noctes frigidas, hieme vero tepidas. Causa euidens est, sed alia redditur a Fabiano Græcisq; autoribus. Aestate siquidem interlunio necesse est, vt cum Sole nobis proximo circulo currat, eius igne comminus recepto cādens. Eademq; interlunio absit hieme, qm̄ abscedit & Sol. Item in plenilunio ęstiuo auersæ Soli procul abeat. Hieme verò ad nos per circulum ęstiuum accedat, ergo per se roscida, quotiens alget. Infinitū quantum illo tpe cadentes pruinas congelat. Ante omnia verò debemus meminisse duo genera cęlestis iniuriæ. Vnum quod tempestates vocamus, in quibus procellæ, grandines, cæteraq; similia intelliguntur, quæ cū acciderint, vis maior appellatur. Hæc a sideribus excūt horridis, veluti arcturo orione hædis. Alia vero sunt illa, quæ silente cęlo, serenisq; noctibus accidunt, nullo sentiente, nisi cum facta sunt publica hęc, magnæq; differentiæ a prioribus, alijs rubiginem, alijs vredinē, alijs carbunculū appellantibus, omnibus varū sterilitatem. Duæ sunt autem causæ præter lunarē. Nam vergiliæ priuatim ad fructus attinent, vt quarū exortu æstas incipiat occasu hiems, semestriq; spacio inter se messes ac vindemia, & oīum maturitatē complexæ. Est præterea in cœlo lacteus circulus etiam visus facilis, cuius defluuio velut ex vbere aliquo sata cuncta lactescūt. Duorum siderū obseruatio ac, videlicet Aquilæ in septentrionali parte, & in Austrina, Caniculæ. Circulus ipse fertur per sagittariū, & geminos, solis centrum infra ęquinoctialem circulum secās, cōmissuras eorum obtinēte, hinc Aquila, illinc canicula, pp hoc vtriusq; effectus ad oēs frugiferas terras pertinent, qm̄ in his tm̄ locis, terræq; centra congruunt, horum itaq; siderum diebus, si purus ac mitis aer genitalem illum, lacteumq; succum in terras transmiserit, læta quidem adolescunt sata. Si vero Luna qua dictum est ratione, roscidum frigus asperserit, admixta amaritudo velut in lacte puerperiū necat. Aquila in Italia oritur ad 13. kalendas Ianuarij, nec patitur ratio naturæ quicquam in satis ante eum diem esse certæ spei. Si verò interlunium incidat, omnes hibernos fructus ac præcoces lædi necesse est. Rudis fuit priscorū vita, atq; sine litteris, nō minus tn̄ ingeniosam fuisse in illis obseruationem apparebit, quàm nunc esse rationem. Tria namq; tpa fructibus metebant, pp quod instituerunt ferias, diesq; festos, videlicet rubigalia, floralia, vinalia. Rubigalia Rex Numa cōstituit anno regni sui 11. quæ nunc aguntur ad 7. Kalen. Maij, quia tunc ferè segetes rubigo occupat. Hoc tempus Varro determinat Sole Tauri partem decimam obtinente, sicut nunc ferebat ratio. Sed vera causa est, q̄ post dies vndeuiginti ab Aequinoctio verno per id quatriduū varia gentium obseruatione in 4. Kal Maij canis occidit, sidus & per se vehemens, & cui præoccidere caniculam necesse sit. Idē itaq; floralia 4 Kal. easdē vrbis anno 516 instituerunt ex oraculis Sibillæ, vt omnia bene deflorescerent. Hunc diem Varro determinat, Sole Tauri partē quartamdecimam obtinēte. Ergo si in hoc quatriduum inciderit plenilunium, fruges & oīa quæ florebunt, lædi necesse erit, vinalia priora, quæ ante hos dies sunt 9 Kalen. Martij degustandis vinis instituta nihil ad fructus attinēt. Nec quæ adhuc diximus ad vites, oleasq; qm̄ earum cōceptus exortu vergiliarum incipit ad 6. Idus Maij, vt docuimus. Aliud hoc quatriduum, quod neq; rore sordere velint, exhorrent enim horridum sidus arcturi postridie occidēs, & multominus plenilunium incidere 4. nonas Iulij. Iterum Aquila exoritur vesperi, decretorio die florentibus oleis vitibusq;, si plenilunium in eum incidat. Equidem & Solsticium, 8. kalen. Iunij, in simili causa dixerim, & canis ortum, post dies a Solsticio. 24. Sed interlunio accidente, qm̄ vapora constat culpa, acinięq; præcoquuntur in callum. Rursus plenilunium nocet ad 4. nonas Iulij, cum Ægypto canicula exoritur, vel certè 16. Kalen. Augusti, cum Italiæ. Item 4. Kal. Augusti cum Aquila occidit, vsque in 10. Kal. eiusdem. Sunt & altera vinalia, quæ aguntur ad 13 Kalen. Septembris, tempestatibus instituta leniendis. Intra hæc constat cœlestis sterilitas. Neque negauerim posse eam permutari arbitrio legentium locorum æstimantium naturas.

De Radicatione satorum, & eruptione Cap. XLI.

Iterum de eodē. Frumenta multis radicātur fibris sine ramis. Oīa vero legumina pter fabam radices habent singulas, easq; surculas, quia nō in multa diuidūtur, cicer autem altissimas. Ordeū erumpit a primo satu die 7. legumina 4. vel cum tardissimē 7. faba a 15. ad 20. Legumina in Aegypto die 3. Ex ordeo grani caput alterū exit in radicē, alterū in herbam, quę & prior floret. Ipsiusq; grani pars crassior fundit radicē, tenuior florē, cæteris aūt seminibus eadē pars & radicē & florē. Frumēta hieme quidā in herba sunt. Verno tpe fastigiātur in stipulā, q̄ sunt hiberni generis, at miliū & panicum in culmen geniculatum & concauum. Sisama verò in ferulaceum. Omniumq; satorum fructus aut spicis cōtinetur, vt tritici & ordei, muniturq; vallo aristarum quadruplici. Aut includitur siliquis vt leguminū, aut vasculis vt sisame, vel papaueris. Miliū & panicum tm̄ pro indiuiso, & paruis auibus exponuntur, indefensa quippe membranis continentur.

Frumenta quædam incipiunt in genu tertio concipere spicam, quędam in quarto, sed etiam non occultã. Genicula verò tritico sunt quaterna. Farri sena. Hordeo octona. Sed nõ ante supradictum geniculorum numerum conceptus est spicæ. Qui & spem sibi fecerit quatuor, aut quinque tardissimè diebus florere incipiunt, totidemq; aut paulo pluribus d: florescunt. Hordea vero cum tardissimè, septem. Varro quaternonenis diebus fruges tradidit absolui, ac mẽse nono meti. Fabæ in folia exeunt, ac deinde caulem emittunt nullis distinctum internodiis. Reliqua vero legumina surculosa sunt. Ex his autem cicer eruum atq; lens ramosa sunt. Quorundã caules sparguntur in terrã, si nõ habeãt adminiculum vt pisorum, quod si non habuere deteriora fiunt: leguminum sola unicaulis faba, unus & lupinis. At cæteris est caulis præ tenui surculo ramosus. Omnibus verò fistulosus. Foliũ quędam mittunt a radice, quędam a cacumine. Frumentũ autem & ordeum vtraq; & quicquid in stipula est in cacumine unum folium habet. Sed ordeo sunt scabra, cæteris autem lenia. Ecõtra verò multiplicata sunt fabæ ac ciceri & piso. Frumentis est foliũ arundinaceum. Fabæ rotundum, magnæque leguminum parti. Longiora eruilię & piso, faseolis neruosa. Sisamæ & ironi sanguinea. Cadunt folia lupino & papaueri tantummodo, legumina florent diutius, & ex his eruum ac cicer: sed diutissimè faba 40. diebus, non autem singuli scapi tamdiu, qm̃ alio desinente, aliàs desinente, alius incipit, nec tota seges sicut frumẽta pariter. Siliquantur verò omnia diuersis diebus, & ab ima primũ parte paulatim flore subeunte. Palladius lib. 5. In mẽse Aprili seminaria, quæ ante sata sunt, herbis liberentur ac leniter circũfodiunt. Idem in lib. 6. In mense Maio oĩa prope florent, quæ sata sunt, nec a cultore tangi debebunt. Frumentum quidem & ordeum, & quæ singularis seminis sunt, 8. diebus florent, ac deinde per dies 40 flore deposito usque ad maturitatis euentũ grandescunt. Quę vero sicut faba, & ipsum, cęteraque legumina duplicis seminis sunt, 40. diebus florent, simulq; grandescunt.

De Maturatione ipsorum & collectione, Cap. XLII.

Plinius vbi supra. Frumenta cũ defloruere crassescunt, & maturantur, cũ plurimum diebus 40 perficiuntur, Itemq; faba. Cicer adi paucissimis diebus, id enim a semente diebus 40 perficit. Miliũ ac panicum ac sisama, olaq; ęstiua, maturantur a flore diebus 40 Magna verò terræ cęliq; differẽtia. In Aegypto siquidem ordeum sexto a satu mense, frumenta septimo metuntur in hellade. Ordeũ in Peloponensi octono, & frumẽta tardius. Grana in stipula crinito textũ spirãtur. In faba vero & leguminibus alternis lateribus siliquantur. Tunicæ frumento plures sunt. Ordeũ maximè nudum & halica, sed præcipuè auena. Calamus altior est frumẽto, quàm ordeo, arista mordatior ordeo. Messis autem ipsius varia est ratio. Galliarum latifundiis valli pgrandes, dentibus in margine infestis, duabus rotis per segetẽ impelluntur iumento in contrariũ iuncto vel acto. Ita direptæ in vallũ cadũt spicæ. Alibi stipulæ media falce pręciduntur. Atque inter duas mergetes spica destringitur. Alibi vero a radice euelluntur, quod qui faciunt proscindi ab se obiter agrũ interpretantur, cũ extrahunt succum. Differentia hæc, vbi stipula domos contegũt, quàm longissimã seruant, vbi fęni inopia est, paleã stramento quærunt. Panici culmo non tegunt, milij verò culmũ tondent: ordei verò stipulam bobus gratissimam seruant. Panicum & miliũ pectine manuali Galliæ sigillatim legunt, leguminoa esse cęperint maturescere rapienda sunt, quia cito exiliunt, latentq; cum deciderint, sicut & lupinum. Palladius in lib 7. In mẽse Iunio frigidis locis peragẽda est leguminũ messis, eodem verò mense Iunio primitus ordei messis incipitur, quæ consumenda est, antequam restrictis spicis lapsa decurrant, quia nullis vt triticũ folliculis vestiuntur. Sed ordei culmos in agris aliquãtulum sinamus iacere, quia fert hoc more grandescere. Tunc etiam mense postremo locis maritimis & calidioribus, ac siccis abscinditur tritici messis. Quã videlicet paratã esse cognoscas, si ęqualiter spicatum populus maturatu rubore florescit, pars Galliarum planior hoc vtitur compendio ad metendũ, ac pręter hominũ labores opera bouis vnius absumit totius messis spacium. Itaque vehiculum efficitur, quod duabus rotis breuibus fertur. Huius quadrata superficies tabulis munitur, quæ forinsecus reclines in summo reddunt spacia longiora. Ab eius fronte carpenti breuior est altitudo tabularũ. Ibi denticuli plurimi & rari ad spicarum mensuram in ordinem cõstituuntur ad superiorem partem recurui, a tergo vero eiusdem vehiculi duo figurãtur temones breuissimi. Ibi bos capite in vehiculũ verso iugo aptatur & vinculis, mansuetus sanè, qui nondum excedat cõpulsoris, hic ergo vbi vehiculũ per messes impellere cęperit, ols spica in carpentũ denticulis cõprehensa, abruptis ac reliquis paleis cumulat: altitudinẽ, vel humilitatẽ, plerumq; bubulco moderante qui sequitur. Sicq; per pauco itu, ac reditu, breui horarum spacio tota messis impletur. Hoc campestribus locis est vtile, vel ęqualibus, & his quibus necessaria palea non habetur. Idem in lib. 8. In mense Iulio temperatis locis tritici messis expletur, eo more quo dictum est prius.

De Area præparatione ac frugum purgatione. Cap. XLIII.

Idẽ in lib. 7. Mense Iunio paranda est ad triturã area, cuius primo radatur terra, deinde leniter effossa mixtis palea & amurca ęquatur infusa, quæ res a muribus & formicis defendit frumẽta. Tunc verò premẽnda est rotundo lapide, vel quocunq; fragmento, cuius volutatio possit eius spacia solidare, deinde siccent Sole. Aliqui verò mundatis areis aquã spargũt, & ibi minuta pecora diu spaciare, ac proculcare compellunt. Cumq; terra fuerit vngulis stricta, spectatur siccitas solida. Plin. vbi supra. In area exteruntur triticũ, siligo & ordeũ, sic pura seruntur qualiter moluntur, quia tosta nõ sunt. E diuerso far miliũ & paniculum purgari nisi tosta nõ possunt: hæc itaq; cũ suis folliculis cruda seruntur. Et far in vaginulis suis seruant ad satus, neq; torrent, leuissimũ ex his est ordeũ; far ponderosius, magis etiam triticum, quod in areæ ima subsedit ad semen est reseruandũ. Idẽ est optimum qm̃ grauissimũ. Abiicietur spica, quę habet semina p interualla, optimũ est granũ quod rubet, ac dentibus fractũ eundẽ colorem habet, deterius cui plus intus albi est. Messis alibi tribulis in area, alibi equorũ gressibus exteritur, alibi verò perticis flagellat. Triticũ quo serius metitur, eo pinsius inuenitur. Quo vero celerius, eo speciosius, atq; robustius: ea aptissima est, antequam granum indurescat, & cũ iam traxerit colorem. Siliginis & tritici ratio est in area, & horreo. Far quæ difficulter excutient, conuenit cũ palea sua condi, stipulaq; tñ & aristis liberatur. Palea plures gentiũ vtuntur pro fęno. Ea melior est quæ tenuior, ac minutior & pulueri propior. Ideoq; optima est ex milio, proximaq; ex ordeo, pessima vero ex tritico, præterquã iumentis operæ laborantibus. Culmũ saxosis locis, cũ inaruerit baculo frãgunt, sub stratu animaliũ. Si palea deficit, & culmus teritur. Ratio hæc maturius desectus, muria diu aspergitur; & dehinc & in manipulos siccatus conuoluitur, atq; ita bobus pro fęno datur. Sunt qui accendunt & stipulas in aruo, magno quidem Virgilij præconio. Summaq; ratio est, vt herbarum semen exurant. Ritus diuersitatẽ magnitudo facit messium, & raritas operariorum. Plin. lib. 1. Area longè esse nõ debet, & pp exportandi facilitatẽ, vt fraus minor timeat dñi, vel procuratoris in ciuitate suspecta. Sit autem strata silice, vel saxo montis exciso, & sub ipso trituræ tpe vngulis pecorũ, & aquæ admiratione solidata, clausa deinde & robustius munita cancellis pp armenta, q̃ cum terentur, inducimus. Sit circa hãc locus alter purus & planus, in quẽ frumẽta trãsfusa refrigerent, & horreis inferant, q̃ res in eorũ durabilitate pficiet. Fiat deinde vndecũq; pximũ tectũ, maximè in humidis regionibus, sub quo pp imbres frumẽta si coegerint raptim, vel munda, vel semitrita ponant. Sit enim loco sublimi & vndecũq; perflabili, lõgè tñ ab ortis, vineis, atq; pomariis. Nã sicut radicibus virgultorum prosunt lætamẽ & paleæ, ita insidẽtes frondibus perforãt, atq; arefaciũt.

De Horreis ad frugum depositionem. Cap. XLIIII.

Plinius. Messiũ rationi connexa est ratio frumenti seruandi. Horrea quidẽ operosa, ac tripedali crassitudine laterico pariete iubẽt aliqui exædificari. Pręterea supernę impleri, nec afflatus admittere, aut fenestras vllas hẽre. Alij ab exortu tñ ęstiuo, vel Septentrione, ea quæ cõstrui sine calce, qm̃ inimicissima frumento dr̃ esse. Alij contra, columnis granaria lignea suspendũt, & vndiq; perflari malunt, atq; etiam fundo. Alij olno pendunt, & ab efflatu extenuari granũ arbitrantur, & si regulis subiaceat, conferuescere. Nobis quidem referre plurimum vr̃ tempestiuitas condendi, quia si parũ tostũ, atq; robustũ collectum sit, calidũve cõditũ, in eo vitia necesse est innasci. Diuturnitatis causæ plures sunt, aut in ipsius graui corio, qñ numerosius est, vt milio. Aut succi pinguedine, qui p humore sufficit rsñ, vt sisamæ. Aut amaritudine vt lupino & cicerculæ. In tritico maximè crescunt animalia, quia spissitate sua concalescit, & furfure crasso vestitur. Tenuior est ordeo palea. Exilis & leguminoi, ideoq; nõ generant talia. Faba crassioribus operitur tunicis, & ob hoc efferuescit. Quidã triticum gratia diuturnitatis aspergũt amurca mille modios quadrantali. Quidã absinthio, vel chalcidica, siue carnotica creta. Est & olinthi, ac perinti, eubocæ terra, quæ corrumpi nõ sinat ea. Nec læduntur ferè condita in spica, & vtilissimè seruant in scrobibus, quos Syros vocant, vt in Capadocia, vel Thracia, Hispania, & Aphrica. Ante oĩa vt solo sicco fiant, curatur. Mox vt palea substernant. Præterea, cũ spica sua conduntur, ita frumẽta, si nullus spiritus penetret, nihil maleficũ nasci certũ est. Autor est Varro, triticũ si sit cõditũ annis 50. miliũ verò 100 durare, fabã & legumina in olearijs cadis oblita cinere seruari longo tpe. Idem fama, Pyrrhi Regis ętate quodam specu Ambracię durasse vsque ad piraticum bellum Pompei Magni, videlicet annis circiter 120. Ciceri tantum in horreis mille bestiolæ innascuntur. Sunt qui vrceis cinere substratis, & illitis acetum habentibus, leguminum aceruos superingerant, ita non nasci malefica credentes.

denies. Alij vero qui salsamentarijs cadis gipso illiniāt. Alij qui lentem aceto laserpiciato respergant, siccatamq; oleo inungāt. Sed breuissima est obseruatio, quod vitiis carere velis, legere interlunio. Itaque plurimum refert, condere quis malit aut vendere. Crescente siquidem Luna grandescunt frumenta.

De eodem iuxta Palladium. Cap. XLV.

PAlladius vbi supra. Horreorum situs & superior, & longè ab omni humore ac lætamine, & stabilis est ponendus, frigidus, ventosus, & siccus. Cui prouidendum est structuræ diligentia, ne rimis possit abrumpi. Solum ergo omne bipedis sternatur, vel minoribus latercculis, quos sussulto testaceo pauimento debemus imprimere. Tunc diuisas cellas, si magnus spetabitur seminum modus, grano cuique tribuemus. Si terræ pauperes minora promittunt, vel cratisipodijs erunt discernēda granaria, vel vimineis vasculis pedius tenues congeremus. Sed fractis granariis amurca luto mixta parietes liniuntur, cui arida oleastri folia, vel oliuæ pro paleis adijciantur. Quo tectorio siccato rursus amurca respergitur, quæ vbi siccata fuerit, frumenta condentur, hæc res gurgulionibus, & cæteris noxiis animalibus inimica est. Alij coriandri folia frumenti miscent ad seruandum profutura. Nihil tamen commodius erit diu custodiendis frumētis, quàm si ex areis in alterum vicinum locum transfusa refrigeretur aliquantis diebus, atque ita horreis inferatur. Negat Columella ventilanda esse frumenta, quia miscentur magis animalia totis aceruis. Quæ si non moueantur in summitate intra mensuram palmi subsistent, & hæc velut corrupto corio cætera illæsa durabunt. Asserit idem animalia noxia intra prædictam mensuram non posse generari. Herba coniza sicca (vt Græci asserunt) substrata frumentis addit ętati, ab horreis tamen auster debet esse auersus.

De Molitura, & farina. Cap. XLVI.

PLinius vbi supra. Quod autem ex segete molendum reddit plus, vel minus de farina, vel furfure, hoc constat molæ discrimine. Nam quæ sicca moluntur plus reddunt farinæ, quæ autem aqua salsa sparguntur, candidiorem medullam, sed plus retinent in furfure. Farinam a farre dicta, apparet ipso nomine. Similago laudatissima fit è tritico. Isaac. Farinæ modus trifariam diuiditur: primus propter essentiam sui. Quædam enim viscosa est & grauis, medullæ multum habens, corticis parū, huius nutrimentum multum est, egestio tarda, digestio dura. Quædam autem leuis & rara medullæ paucæ, corticis plurimi, hæc parum nutrit, facilè egeritur, leuiterq; digeritur. Secundus prò qualitate molitionis. Nam quæ perfectè trita est, & tota ęqualis, huius in stomacho facilis est conuersio, nutrimentum plus. Quæ autem perfectè trita est, nec tota æqualis, sed partim grossa, partim tenuis moratur in stomacho, & digeri dura, & egeri tarda. Tertius secundum breuitatem vel longitudinem temporis, ex quo mola contrita est. Nam quæ vicini temporis est, corpus calefacit, ventrē cōstipat. Igneam enim naturā ex molēdinę volutione adipiscitur. Vnde stomachū calefacit, & egestionis humiditatē desiccat. Quæ vero longinqui tēpis est, parum calefacit, & è stomacho cito eiicitur. Medij vero temporis quæ est, laudabilis est. Ius de farina tritici confectum purgatiuum est pectoris & pulmonis, eorumq; lenit asperitatem. Idem facit triticum si ptysanum fiat, de ordeo fieri solet, & plus ordeaceo ad tussim, & fluxum sanguinis valet. Si coquatur cum oleo, & supponatur apostemati duro, dissoluitur. Si aceto mixto, & melle pustulis apponatur, quæ nascuntur in facie remouentur. Temperata cum succo iusquiami, & cathaplasmate ex ca super neruos facto, humores noxij in eos descendere prohibentur, de tenuissimo puluere qui a molendino eiicitur, si fiat ius ad fluxum sanguinis & saniei per os eiectum, valet emoptoicis.

De Simila, & furfure. Cap. XLVII.

ISidorus lib. 20. Simila & pollines Græca sunt nomina. Amolum est flos farinæ tenuissimus, piæ leuitate de mola egestus. Vnde & appellatum est amolum quasi a mola. Furfures a farre dictæ sunt, cuius videlicet purgamenta sunt. Auicenna in secundo canone medicinæ. Furfur calida est, & sicca in secundo gradu. In ipsa est abstersio, & lenificatio plurima, prodest cum aceto forti in initio apostematis calidi, & super vlcerationē scabiei. Item abstersione sua lenit pectus. Mouet autem intestina ad expellendum quod in eis est, & cum sorbetur ventrem lenit. Confert etiam punctuæ scorpionis, & serpentis more emplastri superposita. Platearius vbi supra. Furfur tritici appellatur cantabrum, & est calidum & siccum temperatè diaforeticum. In aqua calida resolutum, reddit eam mitigatiuam & humidam. Vnde aqua illa iudicatur diaforetica. Vsus enim talis est contra iliacam passionem, & contra stranguriam, & dissuriam. Cum vino subtili & albo mediocriter acido conficitur, ita quòd nec nimis spissum sit, nec nimis tenue, postea vero diu coquitur, deinde loco dolenti supra pannum apponitur, ac sæpius reuocatur, & sic perfectè medetur. Item valet cōtra stomachi dolorem ex frigiditate, vel ventositate. Item contra iliacam passionem iniicitur per clystere colatura huius furfuris. mollificat enim satis, hac ēt aqua mollificatiua cōpetenter vtimur, cū alia mollificatiua reperire non possumus. Contra siccam tussim, & ēt factam in peripleumonia & pleuresi & similibus in aqua decoctionis ordei bene mundati ac triti & colati cantabrum dissoluatur, iterumq; colatura super ignem aliquamulum bulliat, & talis aqua, vel aliquantulum calida patienti detur. Isaac. Cortex triticeus calidæ naturæ est & siccæ, colatiuæ magis & mundificatiuæ, quàm farina; sed nutrimentum eius paruissimum. In aqua mollis & perfricatus, colatus, & coctus, vt fiat ius, pectora & pulmones viscosis humoribus purgat, & si vice aquę mittatur in lac, nutribilior fit, & è stomacho cito eiicitur. Si furfuris aceto mixti cathaplasmata calida pustulis & vulneribus & scabiei adhibeas, resoluit & mundificat, si cum vino aquæ mixto coquatur, & cathaplasmata ex eo mamillæ propter coagulationem lactis duræ supponaſ, dissoluit: valet itidē ad serpentis morsum.

De Pane. Cap. XLVIII.

ISidorus vbi supra. Panis dictus est, eò quòd cum omni cibo apponatur, vel quòd omne animal eum appetat. Pan enim Græcè omnis dicitur. Panis cibarius est, qui ad cibum seruis datur non delicatus. Fermentaceus dicitur fermentis confectus. Azimus autem non fermentatus. Nam azimus est sine fermento sincerus. Aerizimus autē leuiter fermentatus quasi acro azimus. Clibanicius in testa coctus. Rubidus autem recoctus, & rubefactus. Subcinericius dicitur cinere coctus ac reuersatus, idem & focacius. Sfungia dicitur panis aqua diutius laxatus, similam modicam, frumentumque modicum accepit, & habet humectationis plus, quàm omnis panis, propter quod & sfungiæ nomen accepit. Placentæ sunt, quæ de farre fiunt, quas alij quidem liba dicunt, eo quòd libeant & placeant. Dulcia sunt operis pistorij genera, sic a sapore dicta, melle enim asperfa muniuntur. Actor. Collirida dicitur panis quadratus de simila factus in sartagine cum oleo frixus, vel modicus panis triāgulus. Lagana sunt panes lati ac tenues. Crusta est panis superficies. Auicenna. Panis vt comedatur, oportet quòd sit mundus, sallitus, massam habens confectam, fermentatus, bene decoctus. Ne comedatur calidus, sed vna nocte permanens. Calidus enim non est apud naturam receptibilis. Et acceptio eius, qui est de furfure, & reliquorum sibi similium est mala. Panis de simila melior est, & mundior, ac nutribilior, quàm alius. Eius nutrimentum melius est, sed tardioris penetrationis. Optimus autem, qui est plurimi furfuris, velocis est penetrationis: sed nutrimenti minoris ac deterioris. Ille verò qui non bene coquitur, est plurimi nutrimenti, & similiter qui parum habet fermenti. Sed eius nutrimentum opilat, nisi illos, qui plurimi sunt exercitij: huius generis est panis de patellā; nā eius interior pars raro bene coquitur. Emplastrum ex pane factum calidius est, quàm ex frumento. Panis ex frumento nouo, velociter impinguat.

De Medicinis ex pane. Cap. XLIX.

PAnis de frumento cum mellicrato, succisq; cōuenientibus, valet apostematibus calidis, lenit enim, & infrigidat ea. Panis cum aqua & sale decoctus & impetigini infusus, confert. Panis calidus sua caliditate sitim facit, & pp humiditatem suam vaporosam natat ac velociter satiat. Est quid velocis digestionis, & tardæ descensionis. Panis optimus est lenitiuus naturæ, fermentatus quoque ventrem lenit, & azimus stringit. Similiter in patella coctus, & antiquus panis siccus ventrem stringit. Pli. lib. 22. Panis ipse quo viuitur, innumeras penè continet medicinas, ex aqua & oleo vel rosaceo collectiones mollit. Ex aqua mulia duritias, & ex vino valet ad discutienda, quæ præstringi opus sit. Cū aceto valet aduersus occultas pituitæ fluctiones, quas Græci reumatismos vocant, item ad percussa luxata: Ad omnia vero est vtilior fermentatus, qui vocatur autopiros. Illinitur & paronychis, & callo pedū in aceto veteri. Nauticus panis tusus, & rursū coctus, aluū sistit, vocisq; studiosis, & contra distillationes; siccū esse primo cibo est vtilissimus. Sitanius hoc est trimestris iocusfam faciem, aut desquamatam cum melle aptissimè curat. Aegris lenissimum cibum præbet candidus, aqua calida frigidaue madefactus. Oculorum quoque tumori imponitur ex vino sic, & pustulis capitis, atque adiecta myrto acida. Tremulis panem ex aqua esse ieiunus statim a balneis demonstrant, quia & grauitatem odorum in cubiculis visus emendat. Illos qui viuunt pane ordeaceo, tentari negant pedum morbo.

De Diuersitate panis ex farina. Cap. L.

ISaac in dietis. Panem tritici calidiorem diximus, cuius diuersa sunt nutrimenta quattuor modis. Primo propter farinam vnde factus est. Secundo ex artificio suis. Tertio ex igne a quo coctus est. Quarto pro qualitate qua sumitur. Farinæ modus trifariam diuiditur. Primus propter essentiam sui.

sui. Secundus pro qualitate molitionis. Tertius secundum breuitatem vel longitudinem temporis ex quo mola contrita est, vt superius dictum est, panis quãto mundior est, tanto pluris nutrimenti, & durioris egestionis. Diuersitatis panis ex artificio sui, duo sũt modi, vel ex forma, vel ex artificio simpliciter. Forma autem triplex est. Magna, parua, media. Magna medullę plus habet, corticem vero subtiliorem & duriorem. Cortex pręterea parum nutrit, & est ad digerendum durus, humiditatem egestionis exiccat, vnde & ventrem constipat. Medulla crossa est & viscosa, & inflatiua flegma viscosum generans, panis parui & subtilis interiora ignis perforat, & humiditatem medullæ exiccat, vnde parum nutrit, & tardius digeritur, & ventrem constipat, maxime si æstus sit in primo vel secundo die post decoctionẽ. Vnde Hypocrates. Panis magnus, & crossus est medullæ multæ, nutrimenti pluris, ventrem soluit, paruus autem & tenuis, medullæ est paucę, nutrimenti pauci. Egestio eius tarda est, ventrem constipat. Qui autem mensuræ mediæ est in forma, & mediæ est potestatis.

De diuersitate panis ex artificio sui. Cap. L I.

Artificium panis quatuor diuiditur modis. Est enim panis quantum expedit fermenti tantum habens, & salis, & bene confectus, & sicut oportet coctus. Est parum fermentatus, & coctus, & in cæteris a necessaria temperantia imminutus. Est habẽs fermentum & sal vltra quam sat est. Est azimus, & sale carens. Primus, quidem moderatior est in omnibus his supradictis, in stomacho perfectè digeritur, & sanguinem in corpore clarissimum generat, vnde naturæ confortat actionem, propterea commodus est his qui quiete sani & delitiarum delectatione viuunt, & eis quorum digestiua defectum patitur, vt seniorum & ęgritudines exeuntium. Ars enim exhibita externis sufficit naturæ laboranti interius. Exercitantibus autem & laborantibus non adeo conueniens est propter suam subtilitatem & facilitatem dissolutionis ex membris eorum. Panis fermentatus modicum habens salis, nec bene coctus, viscositatem generat & crassitatem, vnde durior est, & priore tardior, propter hoc aptus est exercitantibus, & laborantibus. Nam abundantia caloris eorum est causa fortitudinis, & digestionis. Sed qui fermenti salisque superfluum habuerit minimum nutrit & confortat, virtus enim salis humiditatem eius desiccat, fermentum coniunctionem rarificat. Azimus similiter minimum nutrit, & durissimè digeritur, tardissimèque egeritur, proprietatem habet opilationem & ventositatem generandi, icirco inconueniens est omnibus naturis, nisi raro eis, qui maximis laboribus exercentur, vt messores.

De diuersitate ipsius ex modo coquendi. Cap. L I I.

Locus duobus modis est diuersus, aut ex natura sui, aut ex artificio cocti panis. Ex sui natura tripliciter, aut magnus est & fortis, aut debilis, aut leuis, aut mediocris. Fortis, & magnus desiccat, & indurat exteriora panis, mica vero nõ bene cocta remanet, quia cortex non permittit calorem penetrare interiora. Inde duabus de causis est illaudabilis, vel quia cortex est durus, & inde nõ nutriens interiora, sicut feruore incensus, vel quia viscosa & crossa est mica, & ita vtrumque indigestum diuersorum humorũ est generatiuum. Duricies corticis, & incensio sui siccissimum sanguinem generat, & constipat ventrem: viscositas, & crossicies micæ humores crudos, & flegmaticos facit, & inflationes ventris adiuuat, debilitas foci ex defectu sui penetrare interiora pigrescit, vnde oportet diutius immorari. Si enim antequam sit coctus extraxeris, viscosus erit, fortis digeri, exercitantibus tamen necessarius. Si vsquequo coquatur dimiseris, siccus, & durus erit digeri & stipticus. Mediocris temperatus est focus, quia totum corpus æqualiter penetrat. Ex artificio duo sunt modi, aut in furno, aut sub testis. In furno si secundum quod oportet coquatur, bene digeritur, & penetrat totum corpus panis, s. micam cum cortice. Si coquatur sub testis peior est, quia focus in vna parte operatur, altera vero viscosa & crossa remanet, & ideo ad digerendum durus est. Si ergo sæpe comedatur, post multum tempus inflationem, & dolorem lateris generat. Subcinericius vero subter carbones, vel cineres coctus velociter desiccatur extrinsecus. Intrinsecus vero crossum remanet & cinereum & terræ admiscetur multum, maxime autem si ligna mollia fuerint, & visus obscuritas.

De diuersitate panis ex qualitate sumendi. Cap. L I I I.

Diuersitates panis ex qualitate accipiendi quatuor sunt, alius calidus accipitur, secundum quod a foco egreditur. Alius frigidus, sed tamen eadem die comeditur. Alius post vnum vel duos dies. Alius postquam est siccissimus. Calidus magis est nutritiuus, digestiuus, penetratiuus, quia melior est & cito dissoluitur, sed a stomacho & intestinis eijcitur durus, ideo ea grauat accidentaliter non naturaliter. A stomacho quia non descendit inferius propter leuitatem suam. Ab intestinis, quia vias non penetrat, vt ad intestina parum transeat, ideoque grauat: accidentaliter autem, quia naturaliter ventrem humectat, fęces dissoluit. Qui autem eadem die comeditur, minus est nutritiuus, & velociter digeritur, tarde descendens, quia intrinsecus infrigidatur. & poris clausis, & calore reclusu interius manet fumus, & inde exire non potest propter ipsorum opilationem, & reuertens inuenit aliam fumositatẽ, quibus crossicies ventositatis, & inflationis efficitur, & inde durus, indigestus, & inflatiuus stomacho redditur. Qui post vnum vel duos dies accipitur, intus, & exterius exiccatus, hic laudabilis est nutrimenti, ad comparationem tamẽ calidi minoris, & velocius dissoluitur a stomacho & intestinis cito eijcitur, cum penetrat vias, a stomacho, quia neque viscosus ab intestinis, quoniam durus vias penetrat. Crossus neque adunatus, grauat intestina, & eijcitur siccissimus, & leuis, & rarus causa ablatæ humiditatis, bene humiditatem stomachi desiccat, & multa humiditas, vt infundatur est necessarium. Digestionem desiccat, ventrem constipat.

De fermento. Cap. L I I I I.

Isidorus, vbi supra. Fermentum a feruore nuncupatum est, eo quod plus hora prima contineri nõ potest, crescendo enim excedit. Isaac. Fermentum diuersis constat virtutibus compositum. Calorem habet paruum & frigiditatem, vnde subtilem habet virtutem humores ex corporis interioribus extrahendi, & si cum sale & oleo temperatum carbunculis apponatur, maturat & aperit. Pli. li. 18. Milij præcipuus est ad fermenta vsus e musto sub acti in annuum tempus. Simile fit & tritici furfuribus minutis, & optimis e musto albo triduum macerato subactis, ac sole siccatis. Inde pastillos, in pane faciendo dilutos, cum similagine seminis feruefaciunt, atque ita farinæ miscent, sic optimum fieri panem arbitrantes. Olim cum fieret panis hordeaceus, huic aut cicerculæ farinæ admixtione fermentabatur. Nunc autem fermentum fit ex ipsa farina, quæ subigitur priusquam sal addatur ad pultis modum decocta, & donec acescat relicta. Palamque natura est acore fermentari, sicut & corpora quæ pane fermentato aluntur esse validiora, quippe cũ apud veteres põderosissimo cuiq; pręcipuo tritico salubritas sit phibita. Razi in Almãsore. Fermẽtũ de farina tritici si ex eo fiat emplastrũ doloribus, quæ sunt in plantis pedũ auxiliatur, & apostemata maturat.

De amilo vel amido. Cap. L V.

Diascorides. Amilum dicitur eo quod sine mola efficitur. Græci namque milos molas vocant. Est autem vtile quod fit ex tritico Sicanio & Cretico vel Ægyptio hoc modo. Triticũ lotum in aqua bona infunditur, eique aqua limpida quinquies in die mutatur. Nocte quoque aqua mutatur, & cum molle fuerit liquatur, & manibus confricatur. Confricatum quoque liquatur, & post quam perliquatum fuerit ad solem colatum ponitur, sed non multum habeat aquam cum liquatur. Est autem optimum recens, & candidum ac leue sine vllo acrore & ignoto odore, ad reuma oculorum abstinendum facit, alia vulnera in oculis replet, & aspredinem oculorum tollit, sanguinem reijcientibus bibitum est singulare præsidium, aspredinem arteriarum dilenit. lactis infcello miscetur, & ventris profluuium valde sistit: potest aũt leniter stringere, ppter quod & collirijs lachrymas stringentibus miscetur. Pli. vbi supra. Amilum ex omni tritico fit ac siligine, sed optimum ex trimestri. Inuẽtio eius insulę Chio debetur, & est hodie laudatissimum, ab eo quod sine mola fiat sic appellatum. Proximum ex trimestri, quod est minime ponderosi tritico, madescit dulci aqua, ita vt in vasis ligneis integatur, quinquies in die mutata, meliusque si & nocte mutatio fiat, ita vt misceatur pariter emolumentum priusquam acescat, lintheo vel sportis siccatum tegulę fermento illitę infunditur, & ita i sole siccatur, post Chyũ maxime laudatur Creticũ, mox Ægyptiũ: probatur aũt leuitate & leuore, atque vt recens sit. Idem li. 22. Amilon oculos hebetat, gulę inutile contra quam creditur. Sistit aluum, Epyforas inhibet oculorum, & vlcera sanat. Item fluctiones sanguinis curat, & pustulas, & genas emollit duras, datur & cum ouo his qui reiecerunt sanguinem, valet & contra vesicę dolorem.

Iterum de eodem Cap. L V I.

Platearius. Amilum est temperatè calidum & humidum. frumentum in aqua frigida positum per diem & noctem ibi moratur, ac de die in diem innouatur aqua donec frumentum esse putrefactum videatur, postmodum aqua remota optimè conteratur, & sic eadem addita conficiatur ac per pannum exprimatur. Solique vsque ad aquæ consumptionem exponatur. Et aqua frigida vsque ad eius dealbationem frequenter renouetur. Demũque quod residet desiccari vel indurari permittitur, & sic amilum efficitur. Ex ordeo mundato similiter fieri potest. valet autem contra spiritualium apostema, & tussim ac ptysim mitigat cũ aqua ordei cocta, & cũ lacte amygdalarum conditum, additis pemdijs. Isaac. Amidũ est frigidũ & siccũ, non tñ malum generat sanguinẽ, sed quandam hẽt viscositatẽ, ppter hoc asperitatẽ lenit corporis, ac pectoris, & pulmonis. Et solidatiuũ est corũ vulneris. Et si coquatur cũ aqua & zuccara & amigdaleo, multũ valet ad siccam tussim, & ad humores, qui tenues sunt, & a capite in pulmonẽ vel pectus descẽdũt. Aliquãdo cũ simila coctũ bibitur, & sanguinẽ prius expuẽtibus. Sępe tñ vsum, lapidẽ i renibus, & in vesica creat, perpue si renes calidos naturaliter vel accidẽtaliter inueniat. Valet iterũ ad repellendos humores descendentes in oculis,

ad vulnera

ad vulnera quoq; nascentia in eis: si oculorũ medicinæ mixtũ sit.

De Granis segetum ac leguminum secundum alphabetum. Cap. LVII.

Actor. Hæc dicta sunt in generali de frugibus, idest segetib. ac leguminibus, quæ omnia frugum nomine comprehendit Plinius, vt patet in præcedentibus, ea tamen quę nunc vltimo de farina, & furfure ac fermento, & pane & amilo diximus: ad segetes maximè pertinent: quia de illis maximè talia efficiuntur. Et licet frumentum apud eos vulgari nomine triticum vocetur. Isid. tamen hoc idem vocabulum ad reliquas etiam segetes extendit, & propriè ad illas quæ habent aristas. Similiter Plinius frumentum appellare videtur omne granum, de quo secundũ vsum communem panis efficitur, vt est triticum, siligo, auena, ordeum & far, & milium, & panicum, & similia. Sunt itaque propriè fruges, vel segetes, vt alica, & auena, triticum, siligo, sesama, silaminum, panicum, ordeum, zea, & si qua sunt similia. Legumina vero sunt, vt adoreum, cicer, citisus, faba, faselus, lenticula, lupinus, orobum, pisum, cixum, robelia, siliqua, vicia, & similia. Quia vero hæc omnia in nomine grani conueniunt, & de quibusdam eorum nihilominus, & panes, & pulmenta communiter fiunt: de his omnibus vnico tñ ordine sm alphabetũ more nostro dicemus.

De Adoreo. Cap. LVIII.

Isid. lib. 17. Adoreum est tritici genus, quod idem dicitur vulgo semen. Edor vero quondam appellatum est ab edendo, quoniam eo primitus homines vtebantur, siue quia in sacrificio panis huius generis ad aras offerebantur, vnde & adorea dicuntur sacrificia. Palladius lib. 10. Triticum, & adoreum in Septembri mense locis vliginosis aut exilibus, aut frigidis, vel opacis circa æquinoctium sunt serenda, videlicet dum serenitas constat, vt radices frumenti ante hiemem conualescant. Idem in lib. 11. Iusta quoque satio est ordei, & tritici a 10 Kal. Nouembris vsque ad 6 idus Decembris, regionibus temperatis. Plin. vbi sup. In creta & rubrica lupinum, in agro autem aquosiore adoreum, in sicco, & non herboso nec vmbroso triticum, in loco etiam humili serendum est adoreum potius quàm triticum.

De Alica. Cap. LIX.

Isido. Alica nomen Grecum est, alicastrum est alicæ simile, præcipua bonitate, & pondere. Plin. vbi sup. Dicatur & alicæ ratio præstantissimæ saluberrimæq; quæ palma frugum indubitanter Italiam contingit. Sine dubio fit & in Aegypto, sed admodũ spernenda. In Italia vero plurib. locis, sicut Veronẽsi, & Pisano agro. In Campania tamẽ laudatissimus est eius cãpus, subiacens nimbosis montibus totis quidem 40. milibus passuum planicie. Gratia terrę eius, vt protinus soli natura dicamus. Puluerea summa, inferior bibula, & pumicis fistulans vice montium quoq; culpa in bonum cedit. Crebro enim imbre percolat atq; transmittit, nec dilui aut madere voluit pp facilitatem culturæ. Eadem acceptum humorem nullis fontib. reddat, sed temperat, & cõcoquens intra se vice succi continet. Seritur anno toto panico semel: bis farre & tamen vere segetes quæ interquieuerunt fundunt rosam, odoratiorem satiua, adeo terra parere non cessat. Alica fit e zea, quã semen appellamus. Granum eius in pila lignea tunditur. Nam lapidis duritia conteritur, iterumque armamentis nudata medulla conciditur. Ita fiunt alicæ tria gñã, minimum ac secundariũ, & grandissimum quod apheremą appellant. Nondum hñt candorem suum, quo præcellunt, iam tñ Alexandrinæ præferuntur, postea mirum dictu admiscetur creta q̃ transit in corpus, & colorem ac teneritatem affert, hæc inter Puteolos, & Neapolim inuenitur, in colle qui Leucogęos appellatur. Extatque diui Augusti decretum, quo anno ad vicena milia Neapolitanis pro eo numerari iussit e fisco suo: Coloniam deducens Capuam, adiecitq; causam afferendi: quia Campani negassent alicam sine illo metallo posse confici. In eodem reperitur & sulphur, emicantque fontes araxi oculorum claritati medicinales ac vulnerũ medicinæ dentiumq; firmitati. Alica fit adulterina maximè e zea quæ degenerant in Aphrica: earumque spicæ latiores sunt, & nigriores, ac breui stipula, hanc pinsunt cum arena, & sic quoq; difficulter vtriculos conterunt, & fit in dimidia modij mensura. Postea gipsi quarta pars inspergitur, atque vt cohæserit farinario cribro subcernunt. Quæ in eo remanserit appellatur excepticia, & est grandissima. Quæ vero transit arctiore cribro secernitur, & secundaria. Itẽ cribraria q̃ simili modo in tertio remãsit cribro angustissimo, & tñ arenas transmittente. Alia vbiq; ratio est adulterandi hoc modo. Ex tritico candidissima, & grandissima grana eligunt, ac semicocta in ollis postea sole arefaciunt, rursumque leuiter aspersa molis frangunt. Ex zea pulchrius q̃ ex tritico fit granum quamuis alicę sit hoc vitium. Candorem autem ei pro creta lactis incocti confert mixtura. Idem in lib. 22. Alicam fieri diximus ex zea, verum littera habet zea ex qua alicam fieri diximus, efficacior etiã videtur medicamina. Trimestris mollior ex vino rubro valet ad scorpionum ictus tepida, & sanguinem exercentibus. Item arteriæ.

Tussi cum sepo caprino, vel butyro. Mollissima omnium ex est fęnu Græco. In fusiones etiam corporis sanat, vlceraque manantia, stomachi dolores pedes atque mammas cum vino, & nitro cocta. Hermia vero plus cæteris purgat vlcera vetera, & gangrenas. Cum raphano, & sale, & aceto lichenas, lepras cum sulphure ac vino. Capitisq; dolores imposita fronti cum adipe anserino. Strumas, & panos concoquit in fimo columbino & lini semine decocta in vino. Hæc iam de alica allegata sm Plin. de zea dñs. Nam de alica sic dicit Plinius. Alica res Romana est, & non pridem excogitata, alioquin non ptisanæ potius laudes scripsissent Græci. Nondũ arbitror Põpei Magni ætate in vsu fuisse, & ideo vix quicquam de ea scriptum ab Asclepiadis schola. Esse quidem eximiè vtilem nemo dubitet, siue eluta detur ex aqua mulsa, siue in sorbitiones decocta, siue in pulte. Eadem in aluo sistendo torretur. Deinde fauorum cera decoquitur. Peculiariter tñ longo morbo ad tabitudinem redactis subuenit ternis eius cyatis in sextarium aquę seorsim decoctis, donec õis aqua consumatur, postea sextario lactis ouilli aut caprini addito per continuos dies mox adiecto melle. Tali sorbitionis genere emendantur syntexes, quæ fiunt ex his sumptæ.

De Auena. Cap. LX.

Isid. Auena est herba seminalis segeti similis. Vnde Virg. Vrit enim lini campum seges, vrit auenæ. Ponitur aliquotiens pro calamo. Plin. lib. 18. Primum omnium vitium frumenti est auena, sicut videlicet iam dictum est sup. & ordeum in eam degenerat, sicut ipsa frumenti fit instar, quippe cum illam Germaniæ populi edant, nec alia pulte viuant, hoc vitium euenit maximè soli cęlique humore. Est & aliud ex vicino auenæ vitium cum amplitudine inchoata granum, sed nondum matura priusquàm roboretur corpᵘ afflatu noxio cassum, & inane in spica euanescit quodam abortiuo. Actor. De auena nõnunquam miratus sum, quòd de ipsius natura vel operatione medicinali penè nihil reperitur in libris authenticis medicorum, sed hoc ideo accidisse vr: quia in eorumdem auctorum regionib. nequaquam vt grana cætera reperiebantur, & fortasse nec olim seminabantur cõiter, sicut modo fit apud nos. Vnde nec Isid. eam inter fruges ponit, sed inter herbas. Nunc autem vtilissimus est cibus iumentorum, & in plurib. locis hominum. Nã & ex ea fit panis suauissimus, & granellum congruentissimus infirmorum cib. & ceruisia, vel ptisana, q̃ est cibus & potus. Constan. in li gra. Auena vires habet leniter laxantes, & ad omnem tumorem facientes, mollit duritias, & ideo farina eius si cathaplasmetur, commixta congruè facit ad Aegilopas.

De branco ac bromo. Cap. LXI.

Plin. vbi sup. Brancem Galliæ suum genus farris dedere, quod apud nos sandala dr, & est nitidissimi grani. Est & alia diia, q; fere libris quaternis plus reddit panis q̃ aliud. Idem in lib. 22. Bromos est semen cuiusdam spicam ferentis herbæ, quæ nascitur inter vitia segetis auenæ genere, & folia & stipula triticum imitatur, paruulas veluti lobas hẽt in cacuminibus dependentes. Semen ipsum est vtile ad cathaplasmata atque ordeum, & similia. Succus etiam ipsius medicinaliter prodest tussientibus.

De Candreo ac cicere. Cap. LXII.

Avicenna. Candreos aliàs canderos est triticum Romanũ: huius nutrimentum est frigidius ac minus nutrimento tritici, cum hoc tamen est bonæ digestionis ac plurimi nutrimenti fortis, & crossi. Isid. Cicer nomen Græcum est, genus est leguminis. Cicer album, & nigrum ventrem molliunt, vrinam prouocant, & nutriunt. Plinius lib. 18. Ciceris natura est cum salsilagine gigni. Ideoque vrit solum, nec seri debet nisi pridie madefactum. Plures sunt eius differentiæ, videlicet magnitudine, colore, figura, sapore. Est enim arietino capiti simile, vnde & arietinum appellatur. Est album, & nigrum. Est & columbinum, quod alij venerium vocant, candidum, rotundum, leue, minus arietino. Est & cicercula minuti ciceris inæqualis angulos habens veluti pisum. Est autem dulcissimum id quod eruo est simillimum. Firmius est, quod nigrum & russum quàm quod album cicer radices habet altissimas, folia multiplicia, paucissimisque diebus maturatur. Nam a semente quadraginta diebus perficitur. Siliquæ ciceri sunt rotundæ. Cæteris autem leguminum longæ & ad figuram seminis latæ. Cõmune autem omnium satorum vitium est, vrica etiam ciceris cum salsuginem eius abluendo imber dulcius id facit. Est etiam herba quæ cicer enecat, eruumque circumligando se, & vocatur orobanche. Subeunt est illa sententia, qua dictum est ea serenda in tenuiori terra, quæ non multum succo indigent, vt cicer ac citisus, exceptis leguminibus quæ velluntur e terra non subsecantur. In pingui verò ea quæ cibi maioris sunt, vt siligo, & linum, & triticum. Pal. lib. 2. Mense Ianuario cicercula seritur loco lęto, cælo humido. Sed hoc genus seminis raro respondet, quia decipitur austro vel siccitate dum floret, quòd tunc euenire prope necesse est. Idẽ in lib. 4. In Mense Martio cicer vonq; serendum est loco lætissimo, cęloq; humido. Macerandum est aũt pridie, vt citius nasci possit. Græci quoq; dñt cicer nasci grandius,

sia qua tepida infundatur pridie: loca quoque maritima amare, temperatisque si seratur autumno prouenire. Tūc etiam cicera serēda est, q̄ distat a cicercula solo colore, & q̄ sordet, ac nigrior est.

De Medicinali ciceris operatione. Cap. LXIII.

ISaac. Ciceris eadem est differentia, viridis & sicci, quæ fabarum, & siccarum, & viridium. Siccum est album, & nigrum. Album calidum est, in primo gradu, humidum in medio. Ideo nutrimentum est multum, nec tamen bonum, sed ad digerendum durum, vētositatem, & inflationem faciens, vnde qui eo vtuntur pulchræ cutis fiunt: quia dilata, & extensa caro lucescit, & clarificatur. Ciceris duæ sunt potestates contrariæ, quas cum coquitur amittit, & in aquam vbi coquitur redeunt, vnam dulcedinis, alteram salsuginis: ex dulcedine sua mundificat, & excolat bene & nutrit, lac augmentat, ventrem humectat, apostemata dissoluit, maximè quæ in intestinis sunt, & retro auriculas. Ex salsugine autem humores crassos dissoluit ac minuit, vrinam & menstrua prouocat, ventrem humectat, valet iterum ictericis, & hydropicis, valet ad totius corporis, & capitis pruriginem, si eius iure lauetur. Impetiginem serpiginemque mundificat. Nigrum albo calidius est, humidum minus, propter hæc amaritudo eius dulcedine manifestior est. Ideoque plus albo valet in apertione epatis, & splenis, & lapidis fractura ac lumbricis. Auicen. Cicer aliud est album, aliud rubeum, aliud nigrum, vt berbum. Et harum specierum aliud est siluestre, quod amarius est, & digestibilius, ac vehementioris calefactionis. Aliud vero domesticum, quod melius est nutrimento. Album quidem calidum est, & siccum in primo, & nigrum fortius est. Ambo sunt lenitiua, & inflatiua, & in ipsis est, inflatio. Nutrimentum eorum fortius est, quàm fabarum & magis solidum, abstergit lentigines, & colorem efficit bonum linitum, & comestum. Confert etiam apostematibus calidis, & duris, ac reliquis apostematibus quæ fuerint ex eis in glandulis, & dolori dorsi, vocem clarificat, & nutrit pulmonem melius quàm res aliqua. Eius decoctio vtilis est hydropisi ac ictericiæ, & aperit oppilationes epatis, & splenis, & renum. Oportet autem quòd nec comedatur in principio cibi, nec in fine, sed in medio. Oleum eius cōfert impetigini, & eius farina fraudulentis vlceribus, & cancerosis atque pruriginibus. Decoctio nigri frangit lapidem in vesica, & renib. cum oleo amigdalino, & raphano, & apio. Totum quod ex eo est, extrahit fœtum. Nocet autem vlceribus vesicæ, & vehementer addit in coitu. Ob hoc animalia masculina nutrit, & camelos. Dixerunt etiam quidam q̄ cicer aceto infusum, & a ieiuno comestum vermes interficit. Hipocras ait q̄ in cicere sunt duæ substantiæ q̄ separātur cū decoctione, quarū vna est salsa, & lenit naturā, alia dulcis, & prouocat vrinā. Dulcedo in ipsa inflatiua est, & coitū excitat.

De eodem. Cap. LXIIII.

DIascorides. Cicer commestum vrinam prouocat, inflat, & ventrem mollit, colorem bonum facit, menstrua quoque & embria, & lac mulieri commestum deponit. Cathaplasma ex peregrino cicere, tumores testium, & formicas, ac acrouas, & cācros, & scabies malignas, mixto melle curat saluberrimè. Aliud genus quod erios dicitur, similem habet virtutem. Est etiam illi virtus Epispatica, & calida, ex media parte cum amaritudine, propter quod & splenem etiam, renes epatque purgat. Scabies parotidas & vulnera mala cum melle sanat, horum quoque duorum generum elixatura hydropicis, & ictericis medetur cum libanotide accepta. Est etiam aliud quod dicitur cicer arietinum omni cicere plus diureticum, & maximè illud quod nigrū est, cuius decoctio bibita rumpit in renib. lapides. Est cicer agreste habens folia prędictis similia, odoris insuaui, semine dissimile. Sed tanta est illi efficacia quanta & illis. Plin. li. 22. Est cicer etiam siluestre folijs satiui simile, grauis odore, sed si largius sumatur, aluus soluitur, & inflatio torminaque contrahuntur. Tostum vero salubrius habetur. Cicercula quoque magis in aluo proficit, farina vtriusque capitis vlcera manantia sanat, & siluestris efficacius. Item comitiales morbos ac iocinerum tumores, ac serpentium ictus. Ciet mēses, & vrinas grano maximè. Emendat & lichenas, ac testium inflationes, regium que morbum, & hydropicos. Hæc autem omnia genera lædunt exulceratam vesicā, & renes. Cancrenis vtiliora cum melle, & his quæ caceṭha vocantur. Verrucarum in omni genere prima luna singulis granis singulas tangunt. Eaque grana in lintheolo deligata abijciunt post se, ita fugari vitium arbitrātes. Nostri præcipiunt arietinum in aqua decoquere, & ex eo bibere in difficultatibus vrinæ. Sic & calculos morbumque regium pelli, & eiusdem folijs sarmentisque atque decoctis aqua maximè calida morbos pedum tolli.

De Eruo, & ersimo. Cap. LXV.

PLin. vbi sup. Erui cura non est operosa: hoc amplius quàm vicia tritcatur. Ipsum vim obtinet medicaminis. Quippe diuum Augustum ipsius epistolis memoria per id extat curatum. In Martio mense satū, bob. aiunt esse noxiū. Itē autumno graui noxium innoxium autem fieri vere primo satum. Est herba, sicut iam dictum est, quæ cicer, & eruum enecat circumligando se, & vocatur orobanche. Nascitur & sphalangion in eruo, aranei generis bestia, si sit hiems aquosa. Idem li. 22. Eruo non minorem potentiam veteres tribuere quàm brasicæ. Contra ictus serpentium ex aceto ad crocodilorum hominumque morsum. Si quis erui quotidie comedat ieiunus, lienem eius absumi certissimè auctores affirmant. Farina eius (vt ait Varro) maculas emundat ex toto corpore. Vlcera quoque non patitur serpere. In mammis efficacissimum est. Carbunculos ex vino rumpit, vrinæ difficultates, inflationem iocineris, vitia tenasmon, quæ cibum non sentiant atropha appellata, tostum, & in nucis auellanæ magnitudine collectum, quocumque corrigit. Item impetigines ex aceto coctum, & in quarto die solutum panos in melle suppurare prohibet impositum. Aqua decoctum pernioues ac pruritus sanat fouendo. Quinetiam si quis quotidie ieiunus bibat, meliorem colorē fieri existimant corpori vniuerso. Idem vero cibus hominū est alienum vomitiones mouet, aluū turbat, capiti & stomacho est onerosum, genua quoque grauat, sed mitescit pluribus diebus madefactum bobus & iumentis vtilissimum. Eiusque sili q̄ virides priusquàm indurescant cum suo caule folijsque conteræ, capillos inficiunt nigro colore. Palladius lib. 2. In mense Ianuario eruum seri nouissimè potest in loco sicco, & macro. Idem in lib. 3. In Februario quoque mense eruum adhuc seri potest, quoniam in Martio serendum non est, ne pastu suo pecoribus noceat, & boues insanos reddat. Actor. Eruum & heruum, & orobum idem sunt, vt in medicorum sinonymis legitur, ideoque de illo sub prædictis nominibus adhuc inferius congruis locis dicetur. Plin. lib. 18. Erisimon est in Asia Græciaque sesime simile granum: Idemque esset: nisi pinguis existeret, quod apud nos vocant irionem, medicaminib. potius quàm frugibus annumerandum. Idem in lib. 22. Irionem inter fruges: sesame diximus esse similē, & a Græcis erisimon vocari, quā velarum appellant Galli. Est autē fruticosum, erucæ folijs paulo angustioribus, semine nasturtij: vtilissimū cū melle tussientib. & in purulentis thoracis excreationib. Datur & regio morbo, lumborumq; vitijs: pleureticis torminibus ac celiacis. Illinitur & parotidum, & carcinomatum malis, ac testiū ardorib. ex aqua cum melle. Infantib. quoq; vtilissimū est, & sedis vitijs, & articularib. morbis cū melle, & fico, cōtra venena & efficax potu medetur & suspiriosis. Item fistulis cum axungia veteri, ne intus addatur.

De Faba. Cap. LXVI.

ISidorus vbi supra. Faba dicitur a vescendo, quasi faga, fagenamque dicitur græcè comedere. Primum autē homines hoc legumine vsi sunt. Plin. vbi supra. Faba erumpit a primo satu die 15. vel 20. Fabę in folia exeunt, ac deinde caulem nullis distinctum internodijs emittunt. Reliqua vero legumina, & surculosa sunt. Vnicaulis est faba, folia vero habet multiplicia, frumentis est folium arundinaceum, fabę rotundum, legumina diutius florent. ex quibus eruum & cicer. Sed diutissimè faba diebus. 40. floret. Frumenti grana in stipula ordine certo spicantur. In faba vero leguminibusque lateribus alternis siliquantur. Inuentus est aliquando scapus vnus centum fabis onustus. Inter legumina maximè honos est fabę, quippe ea qua tentatus sit etiam panis. Fabę multiplex est vsus omnium quadrupedum generi, ac præcipuè hominum. Frumento etiam miscetur apud pluresque gētes, & maximè panico solida, & delicatius fracta. Quin & qui prisco ritu fabacia suæ religionis dijs in sacra est: præualet pulmentarij cibo, & existimatur sensus hebetare. insomnia quoq; facere. Ob hoc Pythagorica damnata est sentētia, vel (vt alij tradidere) hoc factum quia mortuorum animæ sunt in ea. Qua de causa parentando assumitur. Ob hoc quoque Varro flaminem ea non vesci tradit, & quoniam in eius flore lugubres literæ reperiuntur. In eadem peculiaris regio. Namque fabam vtique in frugibus referre mos est auspicij causa, quæ ideo referiua dicitur, & auctionibus eam adhiberi lucrosum putant. Sola certè etiam frugum ea fracta repletur crescente Luna. Aqua marina nō coquitur, aliavè salsa. Seritur ante vigiliarum occasum leguminum prima, vt hiemem antecedat. Virg. per ver eam seri iubet circumpadanæ Italię ritu. Sed maior pars malunt fabalia maturæ sationis q̄ trimestrē fructum eius. Siliq. cauleiq; gratissimi sunt pabulo pecori. Aquas in flore maximè cōcupiscit, eas quas vero desiderat cū defloruit. Solū in quo est sata, stercoris vice lętificat. Ideo circa Macedoniā & Thessaliam cum florere cœperint, vertunt arua. Nascitur & sponte plerisq; in locis, sicut in Insulis Oceani Septētrionalis, quas ob id nostri fabarias appellant. Item in Mauritania passim reperitur siluestris, sed prædura, & quæ præcoqui nō possit. Nascit & in Aegypto caule spinoso, qua de cā crocodili timētes aculeos effugiūt, longitudo quatuor cubitorū est scapo. Amplissima crassitudo Octona hēt genicula, molli calamo, simile caput papauerā colore roseo. In eo fabę nō supra tricenas, folia vero ampla. Fructus ipse amarus, & odore sed radix perquam lata, cibus incolarum cruda, & omnino decocta radicibus arundinum similis.

De

De faba cultura. Cap. LXVII.

GAlla.li.11. Faba si bis sarculetur proficiet, multum fructum & maximum reddituram, vt ad mensuram modij complendi fresa quoque pro modo sicut integra respondeat. Idem li.7. Mense Iunio faba vellenda est luna minuente ante lucem sane, & antequam luna procedat. Excussa & refrigerata ponatur, sicque gurguliones infestos non patietur. Idem in libr.12. In principio mensis Nouembris faba spargenda est, quæ pinguissimum vel stercoratum desiderat locum, vel vallem quam liquor veniens a summitate fœcundet. Primo seritur, deinde proscinditur, & tunc sulcatur, occanda est large, vt tegi plurimum possit, aliqui locis frigidis dicunt in fabæ satione glebas non esse frangendas, vt per eas gelicidiorum tempore possint Germina obumbrata defendi, satione eius generis, vt opinio habet, non fœcundatur terra, sed minus læditur. Nam Columella dicit agrum frumentis vberiorem probari, quo anno superiori vacuus fuerit quam in calamos fabaceæ messis eduxit, pingue iugerum sex modij occupant, mediocre amplius. Spisso bene prouenit, macrum locum nebulosumque non patitur. Curandum præcipuè vt 15. seratur si adhuc ictum solis repercussa nõ sensit. Aliqui dicunt. 14. potius eligendam. Sanguine caponis græci asserunt fabæ semina macerata, herbis aduersantibus nõ noceri. Aqua pridie infusa citius nasci. Nitrata vero aqua respersa cocturam non habere difficilem. Idem in li.13. In mense Decembri faba circa 7. idus potest seri. Nam post exactam brumam male seminatur. Plinius, vbi supra. Virgilius nitro & amurca iubet fabam perfundi, sic quoque grandescere promittitur. Quidam vero si triduo ante satum aqua maceretur, & vrina, præcipuam putant adolescere. Ter quidem sartam, modium fractæ modium solidæ reddere. In solo valido, fabam conuenit serere. Fabam non antequam trium foliorum sit oportet sarire, tunc etiam leni sarculo purgare verius, quàm fodere: florentem vero fabam primis diebus 15. non attingere.

De proprietate fabæ in cibo Cap. LXVIII.

ISaac. Fabæ in sui natura frigidæ sunt, in siccitate vero diuersæ. Nam quę comeduntur virides, frigidæ sunt & humidæ in primo gradu. Minus nutriunt, humores crudos, & crassos generant, inflatiuę sunt, in superioribus ventris ventositatem faciunt, ideo stomacho valde nociuę sunt. Siccæ vero idest completo messionis suæ tempore collectæ, frigidæ sunt & siccæ in primo grado, sanguinem non laudabilem creant, ordeo magis nutriunt non naturaliter sed accidentaliter, s. propter substantiæ suæ crossiciem & tarditatem dissolutionis ex membris. Carnẽ inflant & dilatant, in inferiorib. vẽtris vẽtositatem generant, ex aqua fumus ascendit in capite cerebro nocens, & somnia multa & corrupta inducit, nec eis aliquo coctionis modo ventositas potest auferri, sed tantum minui. Idem 'thro idest. Cortices fabarum stiptici sunt, medullę solutiuę. vnde ad generandam torturam & inflationem sunt propriè, quia discordat medullarum & corticum natura. Alterum enim laborat vt soluat & egeat, alterum obuiat vt stringat. Auicenna. Fabæ proximè sunt æqualitati, sed plus decliues sunt ad frigiditatẽ & siccitatem, in ipsis est humiditas superflua, propterque in viridibus, quæ frigidæ & humidæ iudicantur. Nabaciæ quidem vehementius stipticæ sunt, & Ægyptiacæ humidiores, ac in notis nutrimenti: virides sunt plurimæ superfluitatis ac tardę digestionis, ac multæ inflationis. Et nisi hæc essent æquè bene nutrirẽt vt pultes ordei, sed sanguis eorum crossior est & fortior. Fabarum meliores sunt crossæ & albæ, quæ non a gurgulionibus perforantur. Deteriores autem earum sunt recentes. & earum quidem rectificatio est prolongatio infusionis earum, & bonitas decoctionis, & eas comedere cum pipere & sale & origano, & similibus, abstergunt parumper & inflant valde. Sed earum decoctio vehementer iterata, remouet earum inflationem. Similiter quando excorticantur & moluntur, ac decoquũtur in vase sine motu, minoratur earum inflatio, sed & quæ ex eis fixæ sunt, paucæ sunt inflationis, sed tardioris digestionis. Hipocras quoque testificatus est bonitatem nutrimenti earum. & conseruationem sanitatis ab eis.

De operatione ipsius in medicina. Cap. LXIX.

ISaac. Fabæ ergo secundum cibum quidem inflationem faciũt, & duræ sunt digeri: secundum medicinam autem adiuuãt excreare humores de pulmone & pectore, quia colamentum habẽt, ideoque nec morantur in stomacho sicut alij cibi crossi. vnde & cutis hominis exterius mundificatur, si ex earum farina abluatur. Apostemati in mammillis, vel testiculis appositæ, cathaplasmate facto dissoluunt, hæc omnia quæ de eis diximus, medullæ tãtummodo insunt, cortici autem nihil. Cortex quippe stipticus est, colamentum nullum habet, vnde aliquando faba cum cortice coquitur in aceto, daturque patientibus diarriam, propter defectũ continentiuę virtutis. Electior est faba magna alba non vetus. Cocta in aqua laudabilior est quam assata, & aqua plurimum ventositatis eis aufert. Coctę cum cortice duræ sunt ad digerendum, & crossæ & inflatiuæ, & in ventre mora diuturna. Coctę autem sine cortice minus inflant, & si secundum ius fiant calefactiuis rebus appositis, vt piper, zingibere &c. coitum excitant, sed farina earum in inguine apposita, puerorum libidinem stringit. Fabæ cum rosa mixta thure ouique albumine ad excoriationẽ oculorum vel lippitudinem, cathaplasmate facto valent. Tostæ & masticatæ & temporibus appositæ humoribus resistunt a capite in oculos descendentibus. Mammillis propter coagulationem lactis induratis appositæ eas dissoluunt. Auicenna. Fabæ in duo media scissæ, & super fluxum sanguinis incisionis positæ valent. Ex proprietatibus earum est, quia abscindunt oua gallinarum, cum ex eis nutriũtur, & q facit videre somnia cum alienatione perturbata. pruritum quoque accidere, & propriè recentes. Emplastrum ex corticibus earum factum capillos subtiliat, & si super femur infantis ponitur, prohibet ortum pilorum. Abstergunt etiam morpheam in facie, præcipuè cum cortice, & pannum ac lentigines, & faciunt colorem bonum. Confert & vlceribus, & spasmo lacertorum, & pectori, & sputo sanguinis, & tussi ac podagræ, & apostematibus gutturis, ac testiculi & mammillę. Decoctę cum corticibus suis in aceto prohibent vomitum, conferunt solutioni antiquę ac dissinterię.

De eodem. Cap LXX.

DIascorides. Faba inflat, & indigestibilis est. Tussi medetur, & corpori succum addit. Cui si aqua in coctura mutata fuerit, inflationem stomacho non facit. Viridis inflat ventrem comesta, & est cacostomacha. Farina fabæ cum polenta cathaplasmata percussuræ tumoribus occurrit, lachrymisque profluentibus imposita stringit, mixta cũ melle ac fenu græci farina, parotidis quoque prodest, liuores corporis detergit. Dentibus conquassata, & imposita fronti reuma oculis suspendit. Cum vino apposita testium tumores spargit. Est autem faba inter calidum & frigidum mediæ virtutis, proiectoriæ, atque stipticæ. Extrinsecus itaque posita desiccat, podagricis, & arthriticis, in aqua cocta cum adipe anserino dolores mitigat. Neruorum contractiones, & vlcerationes cum oximellę farina eius cocta & super cathaplasmata sanat. Plin. lib. 22. Faba solida fracta feruensque in aceto concocta, torminibus medetur. In cibo fresa & cum alio cocta contra deploratas tusses, & suppurationes pectorum cibo quotidiano sumitur. Et commandocata ore ieiuno ad furunculos maturandos, aut discutiendos imponitur. In vino decocta ad testium tumores, ac genitalium proficit, lomento etiam ex aceto decocto tumores maturat & aperit. Item liuoribus quoque cõbostis medetur. Et voci eam prodesse Marcus Varro fatetur. Fabalium denique siliquarumque cinis ad coxendices, & ad neruorũ veteres dolores prodest cũ vetustate suilli adipis. Per se quoque decoctę ad tertias cortices fabarum sistunt aluum.

De farre atque farragine. Cap. LXXI.

ISidorus. Far frumenti genus sic dicitur, eo quod initio frangeretur. Apud antiquos enim nondum erat vsus molarum, sed in pila missum frangebant frumentum, & hoc erat genus molendi. Plinius, vbi supra. Populum Romanum farre tantum e frumento trecentis annis tradit Verrius vsum. In loco humili serendum est far, & adoreum potius, quam triticum. Far & siligo cretosum fortiuntur solum & vliginosum. Qui Zea vtuntur, non habent far. Durissimum far & firmissimum contra hiemem frigidissimos patitur locos, minimeque subactos, vel æstuosos, ac sitientes. Itaque far sicut & triticum & ordeum inter genera frumentorum hiberna, quæ circa vergiliarum occasum sata per hiemem nutriuntur terra. In area quidem (vt dictum est) exteruntur triticũ & ordeum. Et diuerso purgari nisi tosta non possunt far milium & panicum. Itaque far in vaginulis suis ad satus seruant, atque non torrent. Pistura non omnium facilis. Quippe & Hetruria farri: tosti pisente pilo præferrato, fistula serrata, stellaque intus denticulata. Idem in lib. 22. Est in farre vermiculus teredini similis, quo dentium cauis cera incluso, cadere vitiati dicuntur, etiam si fricentur. Palladius, lib. 2. Far saritur & triticum quando quatuor foliorum. Idem in li. 22. In mense Nouembri serendum est far & triticum satione legitima & semente solemni. Iugerum semines vtriusque tenebimus modijs quinque. Isido. Farrago a farre dicta est. Est enim herba ordeacea adhuc viridis, nondum granis ad maturitatem turgẽtibus. Plinius, vbi supra. Est in genere tritici pars aliqua pabuli causa sati, vt farrago. Seritur autem prædensa ex recrementis farris farrago admixta, & vicia aliquando. Eadem aliquando in Aphrica fit ex ordeo, omnia hæc pabularia. Palladius li. 10. Mense Septembri seritur farrago in locis restibilibus. In iugero decem modij sparguntur, ordeum canterinum circa æquinoctium, vt ante hiemem conualescat. Sed depascitur sæpius, nam vsque in Maium eius pastura sufficiet. Quod si ex ea semen etiam redigere velis vsque ad Kalendas Martij, ac dehinc pecora prohibebis.

De Faselo. Cap. LXXII.

ISidorus. Faselum sicut & Cicer græcum nomen est, & est leguminis species. In cibo sumptum multo melius, quàm pisa egeritur, & minus inflat, optimè nutrit. Palladius li. 11. Faselum in mense Octobri serẽdum est, terra pingui, vel agro sterili. Isaac.

Faseoli

Fasceoli calidi sunt & humidi in secundo gradu. Crossos humores gignũt. & inflatiuã ventositatem, somnũque plurimum caput implentem, somnia pessima & terribilia faciunt. Sunt autem & albi & russi. Albi minus calidi, humidi magis. Vnde eorum crossius nutrimentum, ad digerendum durum humores flegmaticos generat. Russi autem plus calidi sunt, humidi minus. Ideoque fortiores sunt in operibus suis. Auicenna. Fasceoli natura rubei sunt calidiores, sed secundum quosdam frigidi sunt & sicci. Apud me autem substantia eorum est sicca, in qua est humiditas superflua. Ipsique ad caliditatem declinant, velocis enim digestionis sunt, sed fabæ plus illis inflatiuæ sunt. Humor fasceolorum humidus est ac flegmaticus, & somnia mala videre facit sed pectori & pulmoni boni sunt, humorem generant crossum, sed synapis prohibet nocumentum eorum: qui cum aceto nutriti sunt, paucæ humiditatis sunt. Menstrua denique prouocant fasceoli maximè rubei, propriè cum oleo neriden.

De fenugræco. *Cap.* *LXXIII.*

PLatearius. Fenugræcum calidum & siccum est, substantiam glutinosam habet, virtutem habet maturãdi & relaxandi. Igitur ad apostema maturãdum & exterius rumpendum farina eius cum vitello oui conficitur & superponitur, sicque maturat, & attenuat. Ad duritiam splenis herba ipsa i oleo & vino macerata per quindecim dies optimè decoquitur. Ad apostemata spiritualium fenugræci farina in facello posita & in aqua decocta cum maluæ sæpius superponitur. Ad apostemata & intestinorum ex farina fenugræci & aqua prædicta fiunt pultes, ac superponuntur. Auicenna. Fenugræcum est in fine primi calidum, in eodem vero siccum, virtus eius est digestiua & lenitiua, propter id quod aggregatur in ipso de caliditate cum viscositate, viscositas ipsius prohibet dominium nocumenti caliditatis eius. Eiusque caliditas, cum facilitate operatur, & humor eius est malus, licèt nõ sit patens. Oleum eius, quod cum myrto fit confert capillis, ac vestigijs vlcerum, fissuris quoque frigidis propriè cũ oleo rosato valet & in panni medicinis, & colorem bonum facit, alterat odorem oris, ac fetere facit odorem corporis, & sudoris. Resoluit apostemata flegmatica & dura. Cum oleo roseo confert adustioni ignis. Mundatque furfures ablucione capitis facta ex eo facit soda capiti, vocem clarificat, & pulmoni aliquod nutrimentum tribuit, pectus lenit & guttur, sedatque tussim & dissenteriam, propriè quando cum melle vel dactilis, ac ficubus coquitur. Emplastrum ex eo cum nitro factum confert spleni, eiusque decoctio cum aceto debilitati stomachi. Electuarium eius nauseam facit, sed acetum & muri nocumentum expellunt eius comestionis. Eius decoctio cum aceto vlceribus intestinorum conuenit, eademque cum aqua calida tenasmon & solutioni proficit. Eius oleum est apostematibus ani bonum, & clysterizator etiam ad tenasmon, & dolorem vẽtris pungitiuum. Nec mouet fecem expellendam, nisi propter acrimoniam suam. Eius decoctio cum melle facit humiditates crossas ab intestinis descendere, vrinã & menstrua prouocat. Et suppositum cum adipe anatis confert duriciei matricis, facitque gñationem illius facilem, cuius generatio difficilis est propter desiccationem. Est & bonum emorroidas habentibus, nec est sicut lupinum difficultate sui exitus.

Adhuc de eodem. *Cap.* *LXXIIII.*

PAlladius li. 2. Fenugræcum in Italia colligendi causa seminis ianuario mense vltimo & circa Kalendas Februarias est serendum, septem modij sufficiunt iugero vni. Arandum est autem spissè, sed non altè. Nam si plus, quam quatuor digitis obruatur, difficile nascitur. Ideirco quidem minimis aratris proscissa prius terra, seminant, & statim sarculis operiunt. Idem in libro. 7. Fenugræcum mense Iunio resecamus ad pabulum. Idem in libr. 10. In mense Septembri fenugræcum seritur causa pabuli. Plinius li. 18. Fenugræcum scarisatione seritur, non altiore quatuor digitorum sulco. Quantoque tractatur peius, tanto prouenit melius. Rarum dictũ esse aliquid cui negligentia prosit. Id autem quod secale ac farrago appellatur, occari tantum desiderat. Secale Taurini sub alpibus vocant Asiam, deterrimum quidem, sed tantum ad famem arcendam vtile. Fœcunda sed gracili stipula, nigritia triste, præcipuum pondere. Admiscetur huic far, vt amaritudinem eius mitiget, & tamen sic quoque ventri ingratissimum est, nascitur qualicumque solo cum centesimo grano, ipsumque pro lætamine est. Idem libro. 24. Fenugræco quod telin vocant, alij carphos, alij buceras, alij egoceras, quoniam corniculis simile semen habet, non minime auctoritatis est. Nos siliquam, aliàs Siciliam vocamus, vis eius est siccare, mollire, dissoluere. Succus decocti, seminarum pluribus malis subuenit, siue duricia, siue tumor, siue cõtractio sit matricis fouentur insidunt, infusum quoque prodest, & extenuat in facie furfures, addito nitro decoctum & impositum medetur spleni. Item ex aceto & iocineri decoctum. Diocles difficilè parientibus eius semen dedit acetabuli mensuram tritum in nouem ciatis sæpe ad tertias partes bibere, vt qui biberint in calida lauarentur, & in balneis sudantibus dimidium ex relicto iterum dedit mox a balneo, reliquum pro summo auxilio. Farinam fenugræci cum ordeo aut lini semine decoctam aqua mulsa contra vuluæ cruciatus subuenit, itemque imposuit imo ventri. Lepras, & lentigines sulphuris pari portione mixta eius farina curauit, nitro antea cutè præparata, sæpius per diem illinens, perungique præcipiẽs. Nec dubitabitur quin eius decoctum vtilissimum sit matricibus, & intraneis exulceratis, sicuti semen articulis, ac præcordijs. Si vero cũ malua decoquatur, postea addito mulso potus, ante cætera vuluis intraneisque laudatur. Quippe cum vapor quoque decocti plurimum prosit. Carcinomata subacta ex vino purgat, mox addito melle persanat. Eius quoque semen decoctum emendat alarum grauεolentiam. Farina eius cum vino & nitro celeriter tollit capitis prurigines atque furfures. Aceto subacta luxatis illinitur, ac lieni addito melle. In hydromellite decocta cum axungia medetur genitalibus. Itemque parotidi panno podagræ articulis carnibusque quæ procedunt ab ossibus. Sumitur ad pectus exulceratum e farina eius sorbitio. Longamque tussimque diu decoquitur, donec cesset amaritudo, postea mel additur. Diascorides. Fenugræci farinam multi buceron vel egocẽras vocant, virtus est ei malactica. Cathaplasmata cum multa tumores intraneos, & foris positos spargendo compescit. Nitro & aceto imposita splenem tumescere facit. Succus eius tumores, ac constrictiones matricis fomento curat, capillos ab immundities limpidos seruat. Fenugræcum quidem nimium calidum est, succus autem mediocriter, pp hoc igniteas inflationes exacerbat, mitius calidas vero schyroses digerit, ac relaxat. Efficaciter autem idoneum est ad oẽm tumorẽ vel rigorem.

De Gith. *Cap.* *LXXV.*

LAimo super Isaiam. Gith est genus leguminis simile cimino in quantitate, sed nigri coloris, & in pane dulcorando imponitur. Diascorides. Gith est herba quæ in segetibus crescit, habens semen nigrum, minutum odore suaui. Hoc enim relaxat & calefacit, ideoque potatum vrinam & menstrua prouocat, lumbricos expellit, impositum verò tumores, ac duritias soluit. Est etiam desiccatiuum ac lepromicum. Lepras, ac verrucas appositum tollit. Pingues, ac glutinosos atque constipatos humores digerit. Catarrum sanat calefaciendo, si puluis eius ligetur in lintheolo, & ad nares sæpius apponatur, vt ex eo odoretur. Lumbricos autem enecat comestum vel contusum extrinsecus ventri appositum. Platearius. Gith calidum est & siccum in secundo gradu, & est herba quæ inter frumẽtum oritur, semen nigrum & quasi triangulum facit. Aliquantulam habet amaritudinem, vnde diuretica est. Virtutem habet dissoluendi & consumendi. Contra opilationem epatis, ac splenis, & renum, stranguiriam, dissuriam, iliacam passionem, & dolorem stomachi ex ventositate datur vinum decoctionis eius, & puluis eius in cibis, valet & contra emorroidas inflatas, cõtra lumbricos etiam datur puluis eius cum melle, valet contra vermes aurium. Plinius li. 20. Gith ex græcis, alij melanthion, alij melaspermon vocant optimum quam excicatissimi odoris. Medetur serpentium plagis, & scorpionum. Illini ex melle & aceto reperio. Incensoque serpentes fugari. Bibitur dragma vna contra araneos. Distillationem narium discutit, tusum in lintheolo olfactum. Capitis dolores illinitum ex aceto, & infusum naribus. Cum murrino oculorum epiphoris, & tumoribus. Dentium dolores coctum in aceto. Vlcera oris tritum aut commãducatum. Item lepras, & lentigines ex aceto. Difficultates spirandi addito nitro potum. Duritias tumoresque veteres, & suppurationes illinitum. Quinimmo lintheolis illigatis tantum granis, 40. secundinas trahi reperio, lac mulierum auget, continuis diebus sumptum. Succus eius, vt sesciami venenum est, quod miremur cum semine gratissimæ panes condiat, oculos quoque purgat, vrinam & menstrua cit. Aiunt etiam cum clauis in pedibus mederi, tritum in vrina culices suffitu necare, & etiam muscas.

De herbo. *Cap.* *LXXVI.*

ISidorus. Herbum a græco traxit vocabulum. Hoc enim illi orobum dicunt. Quod cum sit quibusdã pecoribus infestum, tauros tamen efficit pingues. Diascorides. Herbum vel (vt alij dicunt) orobum in lenticula nascitur, & etiam seritur. Cuius aliud est pallidum, aliud subruffum, & aliud album. Vires habet alba & diureticas valde, calidas, media participans qualitate, partem habens amaritudinis. Si comedantur extra rationem, caput grauant, ventremque turbant, sanguinem per vrinam educunt. Herbum elixum boues pinguescere facit. Fit autem farina ex eo aceto hoc modo. Herbum album eligitur, & vna die aqua infunditur, alia die donec corium dimittat coquitur, tunc demum in farina mollitur ec reponitur. Hæc farina sumpta ventrem mollit, vrinã prouocat, colorem bonum facit. Si tamen nimium comesta vel bibita fuerit, caput grauat tortiones, cum sanguine deponit, ventrem ac vesicæ vulnera cum melle sanat, cancros, & duritias mammarum malignaque vulnera & carbunculos imposita curat, tumorẽ rumpere facit, mixtoque vino caninis morsibus, ac venenosis succurrit. Cum aceto cocta torminibus, & stranguirijs, ac punctionibus medetur,

medetur, super pectinem imposita. Eiusdem elixatura perniones, ac prurigines totius corporis tollit, fomēto adhibita. De illis quandoque qui albi sunt, alio modo fit farina. Prius enim pura aqua sparguntur, & sic in patella quousque corium dimittant assantur, dehinc tenuissimè tunduntur atque cribrantur. Auicenna. Hermum dicitur granum in magnitudine lentis, non cum compressione rotundum, sed lateratū, eius color est inter cinericiū & citrinum. Quandoque est album, ad citrinitatem declinans, & quandoque rubeum, herba est parua, minuta folia habens, & in thecis est eius semen. Boues id comedunt, eoque nutriuntur. Calidum est in primo & vsque ad secundum, & in tertio siccum. Est autem abstersiuum & aperitiuum, & inest ei malus humor, cuius rectificatio est sicut lupinorum: linitum super morpheam & pannum, lētigines, ac cicatrices proficit, & bonum colorem efficit. Extenuatis ꝓdest, eiusque decoctio ponitur super fissuras frigoris, & pruritum eius manibus accidentes. Lenit durities mammillarum, & vlcera cum melle mundificat. Cōfert igni persico ac mellino, confert duriciei mammillarum, & facile efficit crossæ saniei sputum. Cum aceto bibitum vrinæ difficultati confert, sedatque tenasmon & ventris dolorem pungitiuum. Plurimis tamen vsus eius mingere facit sanguinem propter suæ prouocationis fortitudinem, soluitque naturam. Denique fit emplastrum ex eo cum vino super morsum viperę vel canis rabioli, & hominis ieiuni. Isaac. Orobum calidum est in primo gradu, siccum in secundo, vnde mundificatiuum est & colatiuum, ventrem humectat, vrinam & menstrua prouocat, cutem clarificat. Non tamen plurimum assuefiat, ne forte sanguinem mingere faciat. Aliquando etiam per nares sanguinis efficit fluxum. Farina eius cocta cum sepotis, quod est species thuris, hydropicis, ictericisque proficit. Temperata cum vino valet super rabidissimi canis morsum imposita. Rursumque cum melle temperata lentiginem mundificat, vulneribus apostematibusque similiter valet. Actor. Nota tamen ꝙ orobum phisici nostri illud esse putant, quod nos vitiam esse dicimus. Sed Isidorus hæc pro duobus ponit. Et dicitur ꝙ duo genera sunt, vnum maius, quod orobum vocatur: & aliud minus, quod vitiam dicimus.

De lente siue lenticula. Cap. LXXVII.

ISidorus. Lens dicta est, eo ꝙ humida & lenta est, vel ꝙ adhęret humida, hęc in cibo sumpta deducit ventrem, magis autem & vrinam. Plinius lib. 18. Lens amat tenue magis, quam pingue solum & cœlum vtique siccum. Duo sunt eius genera, in Ægypto alterum rotundius atque nigrius, alterum vero sua figura, vnde vario vsu translatum est in lenticulas nomen. Inuenio apud auctores vescentibus ea fieri ęquanimitatem. Lenti seminatę nocet herba securidaca, quam græci pleenon vocant a similitudine, necat enim complexu. Lentem denique seri cōuenit in loco macro & rubicoso, qui herbidus non sit. Lentem pilcudam torrere prius oportet, deinde cum surfuribus leniter pinsi, vel addito in sextarios, 20. lateris crudi frusto, & arenæ semodio, hemillam quoque modis eiusdem, quibus & lentem. Palladius li. 3. In mense Februario lenticulam conuenit seri, solo tenui ac resoluto vel in pingui, sed sicco maxime, quia luxuria consumitur & humore vsque ad duodecimam lunam bene seminatur. Quæ vt cito exeat atque grandescat, prius cum fimi ariditate vulner miscetur, & vbi sic requieuerit quatuor diebus, vel quinque, tunc spargitur. Semen vnius modij iugerum implebit. Idem in lib. 7. Mense Iunio in locis frigidis peragenda est leguminum messis: lenticula itaque collecta bene seruatur cineri mixta, vel in vasis olearij vel salsamentarijs repletis, statimque gipsatis.

De proprietatibus eius in medicina. Cap. LXXVIII.

DIascorides. Lenticulæ virtus est stiptica, indigestibilis est & cacostomacha, ventrem inflat, intestina lędit, frequenterque comesta caliginem oculis facit. Cocta cum corio ventrem mollit, molita & comesta ventrem stringit. Molitam tamen cum coxeris si aquam in coctura mutes, exinde ventrem mollire poteris. Nimium comesta visiones somnij superfluas facit, & pulmoni & capiti est contraria. Cum polenta cathaplasmata podagris medetur. Cum melle cocta & imposita durities, & scrophas resoluit. Cum vino melliloti vel cotoneo cocta & imposita tumores oculorum curat. Oleoque rosaceo mixta & imposita tumores ani compescit. Putredines vulnerum & cancrenas aqua marina mixta purgat. Igni acro ac herpetis, & papulis medicinalis est, pernionibus, & mammis tumētibus in aqua marina cocta maximum præsidium est. Cum melle vulnera purgat & glutinat, cum oleo roseo virgæ vitia emendat. Platea. Lenticula est in secundo gradu calida & sicca, fructus, vel semen eius competit vescendi vsui, ac medicinæ, vnde contra dissenteriam in aceto vsque ad aliquantulam denigrationem decoquitur, & omni mane patienti ieiuno ad comedendum datur. Plinius lib. 22. Lens optima est quæ facillimè coquitur, eaque quæ maxime aquam absorbet, aciem quidē oculorum obtundit & stomachum inflat, sed aluum in cibo, magisque decocta cœlesti aqua sistit. Eadem minus percocta soluit, pustulas vlcerum rumpit, & ea quæ intra os sunt purgat & astringit: omnes collectiones imposita sedat, maximèque rimosas, & exulcerata, cum mellilote aut cotoneo oculorum epiphoras, contra suppurantia cum polenta imponitur, decoctæ quoque succus ad oris vlcerationem ac genitalium adhibetur. Cum polenta podagris imponitur, & vuluis, & renibus, pernionibus vlceribusque cicatricem difficilè trahentibus. In dissinteria efficacior est in tribus aquis cocta. In quo scilicet vsu melius est semper illam torrere, vel tundere, vt tenuissima detur, vel per se vel cum cotoneo malo, vel pyris, aut myrto, aut intubo erratico, aut beta nigra, vel plantagine. In aceto decocta duritias discutit & strumas. Decoctę succus ad oris exulcerationes, & genitalium adhibetur. Ad sedem cum rosaceo aut cotoneo. In his quæ acrius remedium exigunt cum putamine punici, melle modico adiecto. Ad id demum ne celeriter inarescat, adijciuntur & betæ folia. Imponitur & strumis pannisque vel maturis, vel maturescentibus ex aceto discocta. Rimis ex aqua mulsa, & cancrenis, cum punici germine. Propter dissolutionem stomachi triginta grana lentis deuorantur. Pulmoni est inutilis, & capitis dolori, neruosisque omnibus, & felli, nec somno facilis. Ad pustulas vulis, ignique sacro & mammis in aqua marina decocta. Stomachi quidem causa polentę modo potionibus inspergitur. Quæ sunt ambusta, aqua semicocta curat. Postea trita & per cribrum effuso furfure, mox procedente curatione addito melle. Ex posca coquitur ad guttura. Est etiam lens palustris per se non nascens in aqua non fluente, refrigeratoriæ naturæ, propter quod illinitur collectionibus, & maxime podagris, per se vel cum polenta, glutinat & intranea procidētia. Est iterum siluestris agrestis, a græcis dicta helyphacos, ab alijs phacos, lenior satiua lente, folioque minore ac sicciore. Est iterum altera species eius siluestris, odore graui, hæc mitior, habet mali cotonei effigie folia, sed minora & candida, quæ cum ramis decoquuntur. Menses, & vrinas ciet, ictus marinæ pastinacæ sanat, locoque percusso torporem obducit. Cum absinthio bibitur ad dissinteriam, Eadem cum vino commorantes menses trahit, abundantes sistit, decocto eius poto. Ipsaque herba vulnerum sanguinem cohibet, per se imposita. Serpentium quoque morsus sanat. Et si decoquatur in vino, pruritus testium sedat.

Adhuc de eodem. Cap. LXXIX.

ISaac. Lenticula frigida est in primo gradu, sicca in tertio. Ex duobus contrarijs est composita, in cortice, & medulla. Nam cortex eius acuitatem habet, vnde & ventrem soluit. Medulla autem stiptica, & confortatiua stomachi, & intestinorum, ac contra diarriam valet. Vniuersaliter autem nutrimentum corporis crossum est, & ad digerēdum durum, melancolicum sanguinem generat: maximè si cum cortice comedatur. Cerebrum fumo crosso, & melancolico implet, vnde causa est doloris, & fallacium formidolosorumque somniorum, ventositatem facit, & constipationem, ideo plus cæteris granis stomacho nocet ac pulmoni. Sanis etiam officit oculis, quanto magis infirmis. Desiccationis suę causa ventrem, & menstrua constipat. Lens cum corticē cocta, siccæ complexioni est noxia, & passionem in ea melancolicam generat, sicut nigram morpheam, impetiginem, serpiginem, cācrum, elephantiam, & lepram. Eis autem qui humidæ complexionis sunt aliquando prosunt, ideoque si sine corticē edantur, hydropicis valent, cum cortice autem nimis nocent propter ventositatem, & inflationem quam creant. Valent etiam aliquando in cathaplasmate contra apostema. Auicen. Lens (vt Galieno visum est) aut est æqualis in caliditate & siccitate, aut parum decliuis ad caliditatem. Et illud quidem genus quod comeditur notū est, sed aliud genus est siluestre, malum, & est lens amara, & manifestæ caliditatis, in qua est siccitas, & parum stipticitatis. Lens quidem composita est ex virtute constrictiua, & abstersiua. Cortex eius plurimum stipticus est, & in ipso est inflatio plurima, sanguinem inspissat, & non currit in venis, & ex ea melancolicæ generantur ęgritudines. Ex ea cum aceto factum emplastrum, resoluit scrofulas, & apostemata dura. Item cum aceto replet vlcera profunda, & eorum sordes eradicat. Cum sauich posita super podagram confert, & eius multitudo generat lepram, minorat vrinam & menstrua, quia sanguinem inspissat, & omnino non prouocat. Qui eius cibo plurimū vtitur, ei visus obtenebratur propter exiccationis illius vehemētiam. Melior est autem illa quæ vehementius maturatur, & est alba & lata. Quæ quando cadit in aquam nō denigrat eā, & oportet vt bene maturetur in decoctione. Cum aqua marina valet ad formicam, & fissuras accidentes ex frigore.

De lupino. Cap. LXXX.

ISidorus. Lupinum & ipsum sicut & cicer nomen græcum est, de quo Virgilius ait. Tristesque lupini. Quia videlicet amaritudine contristant vultum gustantis, nam & de ipsis præ amaritudine nec vermis, nec vllum animal comedit. Horum natura calida & fortissima est, sed cocti leniores sunt, & egeruntur, & lumbricos, ac tineas ventris excludunt. Plinius li. 18. Commune est lupinum

num vsui quadrupedum, & hominum. Folia eius cadunt ei, sicut & papaueri. Itaq; lupino vsus est proximus rapis, cum sit & & hominum & quadrupedis generi singulas habenti communis. Remedium eius est, ne metentes fugiant exiliendo, vt ab imbre tollatur. Natura assensu terræ mirabilior est. Primum quidem omnium cum sole quotidie circumagitur, horasq; agricolis etiam nubilo demonstrat. Ter præterea floret, terram amat, terraque non vult operiri. Et vnum hoc seritur, non arato, vbi fuerit maximè sabulosa, & sicca, & etiam arenosa coli vtique non vult. Tellurem adeo amat, vt quamuis frutecto solo coniectum inter vepres, ad terram tamen radice perueniat, huius sati arua & vineæ pinguescunt. Itaque adeo fimo non eget, vt vicem optimi repræsentet nihilque aliud. Nullo constat impendio, vt quod ne serendi quidem gratia opus sit afferre, protinus seritur ex aruo. Ac ne spargi quidem postulat decidens sponte, primumque omnium seritur, nouissimè colligitur, vtrumque ferè mense Septembri, quia si non antecesserit hiemem, frigoribus est obnoxium. Impunè præterea iacet, sed derelictum, etiam si non protinus secuti obruant imbres. ab omnibus animalibus amaritudine sua tutum est, plerunque tamen leui sulco integunt eum. Ex densiore terra, maximèq; rubricam amat. Ad hanc alendam post tertium florem verti debet: in sabulo post secundum. Cretosa tamen limosaque odit: & in his non prouenit. Maceratum aqua calida homini est in cibo. Nam bouem vnum modij singuli satiant: validumq; præstant. Sed & ventribus puerorum pro remedio est impositum. In fumo cōdi maximè conuenit: quoniam in humido vermiculi vmbilicum eius in sterilitatem castrant. Et siquidem in fronde sit depastū, inarari protinus solum est opus. Serendum in terra & rubrica lupinum & aquosiore agro adoreum. Palladius lib. 2. Lupinus, qui radicem vnam habet, si sarculetur extinguitur. Quod nec desiderat: quia præter auxilium cultoris affligit herbas. Idem in lib. 6. Mense Maio seminaria fodiuntur assiduè, & locis prægelidis, ac pluuiosis oleæ putantur, & eis muscus abraditur. Et siquis lupinum agri stercorandi causa seminabit: aratro illum euertendo condet. Idem lib. 7. In mense Iunio lupinus colligitur: & si placuerit statim ex area seritur, sed longè ab humore in horreis est ponendus: sic enim diutissimè custoditur: maximè si granaria eius afflauerit fumus assiduus. Idem in li. 10. Mense Septembri, vel aliquanto maturius in qualicunque terra, vel crudo, vel culto solo seritur lupinus. Cui hoc proderit vt seratur antequam incipiat frigus; aeto limoso non nascitur; cretam reformidat; exilem terram, atque rubricam amat. Et vt loca exilia fœcundet, circa idus Septembris feratur: atque vbi creuerit, vertente vomere putrescat excisus.

De operatione ipsius in medicina. Cap. LXXXI.

AVicenna. Lupinus est faba Aegyptiaca: & est granum compressæ figuræ, amari saporis, in medio pertusum. Siluestris in omnibus est fortior, sed minor calidus est in primo, siccus in secundo, stipticus cum virtute capillos subtiliat. & abstergit, pannum ac morpheam ac vestigia, & occultationem & bothor abstergit faciem, quando cum aqua pluuiali decoquitur, donec dissoluatur, confert bothor in facie, & vlceribus & apostematibus calidis, & scrophulis, ac duricicbus, vel cū aceto ac melle, vel sicut oportet in vnoquoque corpore. Eius decoctio fusa super cancrenas, confert earum corruptioni. Confert etiam scabiei & herpetæ, & vlceribus fraudulentis ac persico igni. Emplastrum ex eo super sciaticam fit. Eiusque farina confert humidis vlceribus capitis. Aperit opilationes epatis ac splenis. Ille qui non habet amaritudinem, sedat nauseam, & dirumpit appetitum. Ille autem cuius amaritudo remota est, difficilis digestionis ac penetrationis est. Item lupinus extrahit vermes cum melle & aceto bibitus, & similiter vrinam prouocat & menstrua, confertq; mulierum doloribus. In ipso est constrictio ventris, dulcoratus vero secundum quosdam, nec soluit, nec stringit. Constantinus vbi supra. Lupinus & calidus & siccus in primo gradu est, aliquantulum ponticitatis habet. Coleram rubeā purgat, ventresque constipatos laxat, succus eius bibitus magis est laxatiuus, minus tamen opilationis apertiuus, coctus autem ac despumatus prius aperit, quàm laxa, & succo solatri commixtus optimus est. In epate dolorem habentibus, vel apostema confert, & contra flegmones in epate ac splene prodest, ictericiam curat, ventrem humectat, calorem extinguit. Super splenem cathaplasmatus dolorem ab eo celeriter excludit. Aures etiam ab omni putredine & putore mundat eisdem instillatus, similiter operatur in naribus. Succus cum oleo roseo temperatus refrigerat loca igne perusta. Isaac. Lupini sunt in secundo gradu calidi & sicci, horum farina cum ruta & pipere bibita splenericis valet, aqua in qua cocti sunt loræ pustulæ auferuntur.

Iterum de eodem. Cap. LXXXII.

DIascorides. Lupinus est omnibus notus, huius farina cum melle mixta lumbricos excludit comesta, vel cum aceto bibita: lupinus amarus elixus idem præstat comestus, similiter & aqua eius bibita. Eademque ruta, vel pipere admixta spleneticos curat sumpta & fomento adhibita. Cancris & morsibus venenatis & scabiei singulare præsidium est, maculas nigras & liuores & papulas corporis impositus ebulire non permittit. Eius farina polenta mixta & aceto & aqua imposita, tumores spargit. Cum aceto cathaplasmata scrophas maturescere facit. Cum aqua cœlesti elixus, carbunculis proficit, multumque ad carcinomata facit. Cum camæleonta nigra coctus, scabiem omnem curat. Radix eius est diuretica, quæ in aqua decocta, mouet vrinam potui data, dulcorati lupini cum aceto bibiti, putredines tollunt stomachi, ac medentur indigestioni. Farina cum prasio posita in vmbilico expellit lumbricos. Cocta vero magnas plagas sanat, & diaphoresim facit, quia proiectoriam, & digestoriam habet vim. Eius fomentatio vulnera pessima desiccat. Absque mordicatione cum aceto seruoribus optima. Sunt & siluatici lupini similes nostris: sed amarissimi, & tantam habent efficaciam, quantam & nostri. Plinius lib. 22. Lupini sunt & siluestres omnimodo minores satiuis, præterquam amaritudine ex omnibus, quæ eduntur. Sicco nulli minus est ponderis, nec plus vtilitatis, cinere mitescunt, vel aqua calida: homines discolores in cibo frequentiores exhilarant. Amari contra aspides valent. Aridi decorticari ac triti contra vlcera superposito lintheolo ad viuum corpus redigunt. Strumas & parotidas in aceto cocti discutiunt, decoctorum succus cum pipere ac ruta etiam in febre datur ad ventris animalia pellenda minoribus triginta annorū. Ex alio genere tosti, & in defruto poti vel ex melle sumpti. Iidem auiditatem cibi faciunt, fastidium detrahunt, farina eorum aceto subacta papulas & pruritus cohibet in balneis illita, & per se siccat vlcera, liuores emendat, inflationes cum polenta sedat. Siluestrium efficacior est vis contra coxendicum debilitatemque lumborum. Ex eisdem decocta lentigines & fouentium cutem corrigunt, & si ad mellis crassitudinem decoquantur satiui, vitiligines nigras & lepras emendāt. Satiui quoque carbunculos rumpunt, impositi strumas minuunt vel maturant, & cocti ex aceto cicatricibus candidum colorem reddunt. Si vero cœlesti aqua decoquantur, succus ille smegma fit, quo solent fouere cancrenas, eruptiones pituitæ, ad vlcera manantia vtilissimum, expedit ad lienem bibere, & cum melle menstruis hærentibus. Radix quoque in aqua decocta vrinas pellit. Crudi cum fico sicco triti ex aceto imponuntur lieni medentur & pectori cum chameleone herba decocti, aqua in potum collata, scabiemq; quadrupedum sanant in amurca decocti. Fumus crematorum culices necat.

De Medica. Cap. LXXXIII.

ISidorus. Medica dicta est, quia a Medis in Græciam translata tempore quo eam Xerxes Rex Persarum iuuasit. Hæc semel seritur, & decem annis permanet, ita vt quater, vel sexies per annum possit rescidi. Palladius libro tertio. In Februario mense ager qui accepturus est medicam, est iterandus, & purgatis lapidibus diligenter occandus. Porro circa Kalendas Martij subacto fiunt in hortis solo, formandæ sunt areæ decem pedibus latæ, quinquaginta vero pedibus longæ, ita vt eis aqua ministretur, & facilè runcari possint ex vtraque parte. Tunc iniecto antiquo stercore, in mensem Aprilem reseruentur paratæ. Idem in libro quinto. Mense Aprili in areis (vt dictum est) præparatis medica serenda est. Quæ semel quidem seritur, & decem annis permanet, vt quater aut sexies per annum resecari possit, agrum stercorat, animalia reficit macra, curat ægrota. Iugerum eius anno toto abundè sufficit equis tribus. Singuli cyati seminis occupent locum pedibus quinque latum, decem pedibus longum. Sed mox ligneis rastellis obruantur iactata semina, quia sole citius comburuntur. Post sationem ferro locum tangi non licet, sed rastris ligneis frequenter, herba ne teneram medicam premat. Prima messis tardius fiat, vt aliquantulum semen excutiat. Cæteræ vero messes, quam volueris cito peragantur, & iumentis præbeantur, sed primo parcius præbēda est nouitas pabuli, inflat enim, & multum sanguinis creat. vbi secueris sæpius riga, post paucos dies cum fructificare cœperit omnes alias herbas runcato. Ita & sexies per annum metis & annis decem poterit manere continuus.

Iterum de eodem. Cap. LXXXIIII.

PLinius libro decimooctauo. Medica etiam Græciæ est externa, vt a Medis per bella Persarum, quæ Darius intulit, aduecta. Sed in primis tanta dos eius dicenda est, vt ex vno satu amplius, quàm tricenis annis duret. Est autem trisulca similis caule, ac folijs geniculata quicquid in caule assurgit, in folia contrahitur. Vnum de illa & citoso volumen Amphilotus fecit confusum. Solum in quo seratur, elapidatum & purgatum Autumno subigitur, mox aratum & occatum integitur crate, iterum,

iterum, ac tertio, quinis diebus interpositis, & fimo addito. Poscit autem solum succosum, vel irriguum. Ita præparatum seritur mense Maio, aliàs pruinis est obnoxia. Opus est densitate seminis omnia occupari, & inter nascentes herbas excludi. Id præstant in iugera modia vicena. Cauendum est ne adurat, terraque protinus integi debet. Ideoque protinus altitudine initiali liberanda est herbis omnibus manu potius, quàm sarculo. Secatur cum florere incipit, & quotiens refloruit, id euenit per annos sexies cum minimum quater. In semen maturescere prohibenda est, quia pabulum vsque ad trimatum vtilius est. Verno debet seri, liberarique alijs herbis, ad trimatum matris a solo radi. Itaque reliquæ herbæ intereunt sine ipsius damno propter altitudinem radicum. Si euicerint herbæ, remedium vnicum aratro sæpius vertendo, donec omnes aliæ radices intereant: dari non ad satietatem debet, nec replere sanguinem oportet, & viridis vtilior est, arescit surculosè, ac postremo in puluerem inutilem extenuatur. Diascorides. Medica trifolio assimulatur, quod inter fœnum nascitur, folia quidem habet angusta, virgulamq; trifolio similem, in qua semen est illi lenticulæ simile. Semen hoc miscetur panis pro odore & salibus. Elixum & fomento adhibitum est calidum, hanc herbam asini comedunt.

De Milio & miliaria. Cap. LXXXV.

ISidorus. Milium a multitudine fructus vocatum est, hinc & centenum dictum, eo quòd in plerisque locis iactus seminis incrementum frugis centesimum renascatur. Palladius libro quarto. Mense Martio calidis & siccis regionibus milium seremus & panicum, leuem & solutam terram desiderant, nec in sabulone solum, sed in arena quoque prouenient. Dummodo cælo humido & solo serantur irriguo; quia siccum & argillosum locum reformidant, herbis liberentur assiduè. Quinque sextarijs spacium iugeri complebitur. Idem in libro quinto. In mense quoque Aprili, locis mediocriter siccis milium & panicum conuenit seri. Plinius vbi supra. Milio præcipue Campania gaudet, pultemque candidam ex eo facit, fit & panis ex eo prædulcis. Sarmatarum quoque gentes hac maximè aluntur pulte, & cruda etiam farina equino lacte, vel sanguine cruris venis admixto. Aethiopes non aliam frugem nouere quàm milij ordeique. Milium & panicum sunt ex frumentis æstiuis, quæ seruntur exortis vergiliarum, vernoque tempore surgunt in culmum geniculatum & concauum, paruis aulibus sunt exposita, quippe membranis continentur indefensa. Milium intra hos decem annos ex India in Italia inuectum est, colore nigro, amplum grano, arundineum culmo adolescit ad pedes septem altitudinis, prægrandibus culmis, lobas vocant omnium frugum fertilissimum. Ex vno siquidem grano sextarij terni gignuntur, seri debet in humidis. Porro milium & omnia æstiua maturantur a flore diebus quadraginta, nec far & milium purgari possunt nisi tosta. Catonis est sententia milium & panicum prius serendum in aquoso solo & frigido, postea in calido. Si vero non sit aquosum in solo rubricoso, vel pullo vel arenoso. Cætera quidem æstiua frumenta riguis magis, quàm imbribus gaudent: milium autem & panicum aquis minimè cum in folia exeunt: vetant ea inter vites arboresque frugiferas seri, terram existimantes hoc satu emaciari. Milij præcipuus est ad fermenta vsus musto subacti in annuum tempus, milium occatur & seritur, & non iteratur, non runcatur: milium in stercorato non seritur. Idem in libro vigesimosecundo. Milio quidem aluus sistitur, tormina discutiuntur, in quem vsum torretur ante. Neruorum doloribus feruens in sacco imponitur, nec aliud est vtilius, quia leuissimum est ac mollissimum & doloris capacissimum. Itaque talis vsus eius est ad omnia, quibus calor profuturus est, farina vero eius cum pice liquida serpentium ac multipedum plagis imponitur. Isaac. Milium frigidum est in primo gradu, siccum in secundo. Testatur hoc leuitas eius, & concauitas, & viscositas, atq; vacuositatis absentia: minus nutrit, quàm cætera grana ex quibus panis fit, sanguinem minimum, nec laudabilem generat. Sed tamen gratia siccitatis confortat stomachum, & alia membra corporis, ventremque constipat. Diascorides dicit milium esse diureticum, assatum ad tortionem doloremque ventris suppositum calidum valet. Plinius vbi supra. Miliaria vocatur herba, quæ milium necat. Hæc autem trita, podagras iumentorum sanare dicitur cornu cum vino infusa.

De Ocyno, & olira. Cap. LXXXVI.

PLinius libro decimooctauo. Ocynum Cato vocat quoddam apud antiquos pabuli genus, quo sistebant aluum bobus. Id erat e pabulis segete viridi desecta antequam gelaret. Sura mamilius id aliter interpretatur. Tradit enim decem modios fabæ, duosque viciæ, & tantundem eruiliæ in iugero, misceri Autumno, & seri solitos: melius & auena Græca, cui non cadit semen: admixta hocque vocitatum ocinum, & bouum causa seri solitum. Varro autem propter celeritatem prouenie̅di dicit ocynum appellatum a Græcis, videlicet quod ocis ocеos dicunt. Olira est frumenti genus ex quo panis in Aegypto conficitur. Hoc siquidem est ibi tritum spicæ genus. Oliram autem, & orisam eandem esse quidam existimant. Idem in libro vigesimosecundo. Oliram diximus uocari arincam, hac decocta fit medicamentum quod ateram Aegyptij uocant, infantibus utilissimum. Sed eodem & adultos illiniunt.

De Ordei natura. Cap. LXXXVII.

ISidorus. Ordeum dictum est, eo quòd præ cæteris frumenti generibus aridum fiat, vel quòd spica eius ordines habeat, huius tria sunt genera, primum exaticum dicitur, eo quòd spica eius sex ordines habeat, quod quidam canterinum appellant, eo quòd animalia melius quam triticum pascit, & homines salubrius quàm malum triticum. Alterum disticum, eo quòd duos ordines habeat, hoc plerique calaticum uocant. Tertium trimense, quia cum cogit necessitas uerno seminatur, & celeriter colligitur. Plinius libro decimooctauo. Circa vergiliarum occasum satum, terra per hiemem nutrit ordeum sicut far, & triticum. Sine satis erumpit a satu primo die septimo. Ex ipso alterum grani caput exit in radicem, alterum in herbam, quæ & prior floret. Radicem crassior pars grani fundit, & tenuior florem. Cæteris autem seminibus eadem pars & florem & radicem. Ordei sati fructus sicut & tritici spicis continetur, valloque aristarum quadruplici munitur. Et genicula quidem tritico sunt quaterna, farri sena ordei octona. Sed non est spicæ conceptus antequam ternarius geniculorum numerus aut quaternus impleatur. Qui vt specie sui fecerit, quatuor aut quinque tardissimè diebus florere incipiunt, totidemque, vel paulo pluribus deflorescunt. Ordea vero cum tardissimè, septem. Ordeũ & frumentum & vitia: & quicquid in stipula est vnum folium habet. Sed hordeo quidem sunt scabra: cæteris autem lenia. Magna vero terræ cœliq; differentia. Siquidem in Aegypto metitur ordeum à satu mense sexto. in Hellado septimo. in Peloponensi octauo. Leuissimum ex frumentis est ordeum. Antiquissimum etiam in cibis esse sicut Athaniensium ritu Menandro auctore probatur: & gladiatorium cognomine, qui ordearij vocabantur. Ordeum Indis: & satiuum & siluestre inuenimus: ex quo panis apud eos præcipuus. Quidam eo vtuntur in vsu iumentorum, quod tunum est: ignibus duram: & postea molito. Spicę vero quædam ordines habent binos: quædam plures vsq; ad senos. Ipsi quoque grano aliquot differentiæ; videlicet longius, aut breuius: læuiusque aut rotundius: candidius, aut nigrius: vel cui purpura est. Vltimo ad polentam contra tempestates candido maxima infirmitas. Denique ordeum mollissimum est omnium frugum. Melior ex ordeo polenta fieri traditur: si non exacta maturitate tollatur. Granum eius fragili continetur stipula, & tenuissima palea.

De Ordei cultura. Cap. LXXXVIII.

IDem in eodem. Ordeum ex omnibus frumentis seritur primum, ipsumq; frugum omnium (vt prædiximus) est mollissimum. Seri autem non vult, nisi tantum sicca & soluta terra, & nisi læta. Ex optimis palea, stramento vero eius nullum comparatur. Minimèque calamitosum est ex omni frumento; quia tollitur antequam triticum occupet rubigo. Itaque sapientes agricolę triticum cibarijs tantum serunt; ordeum sarculo seri dicunt, propterea celerrimè reddit, fertilissimumque. Quòd in Hispania & Carthagine Aprili mense collectum est, hoc seritur & eodem mense etiam in Celtiberia, eodemque anno bis nascitur. Rapitur autem omne statim a prima maturitate festinantius, quàm cætera, quia granum eius (vt dictum est) continetur fragili stipula, & tenuissima palea. Catonis sententia est ordeum seri in nouali & in arno, quod restibile posset fieri. Ordeum denique non est serendum nisi siccum. Palladius libro secundo. Mense Ianuario si clemens fuerit hiems, ordeum galaticum, quod graue atque candidum est, circa idus seratur, & in locis temperatis, octoque modijs iugerum compleatur. Idem in libro 4. Mense quoque Februarij circa Kalendas Martij serendum est ordeum galaticum in locis frigidis. In Iulio mense primo messis ordei inchoatur, quæ consumenda est antequam restrictis spicis lapsa decurrentur, quia nullis vt triticum folliculis vestiuntur. Sed ordei culmi (vt iam supra dictum est) in agris aliquantulum sinantur iacere, quia feruntur hoc more grandescere. Idem in libro decimo. Mense Septembri solo gracili seritur ordeum canterinum, modijs quinque integrum impletur. Post hoc autem genus agros cessare patieris, nisi fortè letamen asperseris. Idem in libro vndecimo. Mense quoque Octobri seritur ordeum quod dicitur canterinum, macra & sicca terra, vel satis pingui, hæc quippe vincitur, aliud non habet amplius quod noceat, quo semen aliud ferre non possit.

De operatione ipsius in medicina. Cap. LXXXIX.

ISaac. Ordeum est frigidum, & siccum in primo gradu. virtutem habet mundificatiuam, & excolatiuam: plus tamen faba exiccat. Ideo nutrimentum eius ab inflatione liberum. Cæteris granis nutribilius est, ac laudabilius excepto tritico. Est autem ex ordeo vtilis confectio. Elixatur enim cum aqua, deinde assatur. Inde farina facta: cum zuccaro conficitur. hoc in æstiuo tempore ad stomachi refrigerium multum valet. & epatis sitim aufert cum aqua temperatum. Fit etiam ex eo prisanum hoc modo: Constringitur ordeum donec cortex auferri possit, & mensura vna sumitur ordei, aquæ vero decem, ac tamdiu coquitur, donec ad vnum redigatur. deinde colatur, & potui datur. hoc valet ad sanitatem custodiendam, corpusque humectandum. Et si etiam corpus refrigerium ex eo plus appetat, aceti parum adiungitur. Quod si calidæ naturæ fuerint, seminis papaueris albi parum additur: hoc prisanum dandum est sanis, quibus crebro vsu clarissimum & perfectissimum sanguinem generat, nec minus, quàm corpus nutrit. Infirmis vero diuersis modis dandum est, prout cuiq; infirmitati expedit: ad sitim & calorem epatis extinguendum datur vt supra dictum est. Colatiuum & mundificatiuum erit, si cum cortice ipso coquatur, propter epatis constipationem coquitur simul radix fœniculi & apij, & accipitur cum oxizuccara. Plinius lib. 21. Ordeum optimum est candidissimum. Succus in aqua cœlesti decocti in pastillos digeritur, vt exulceratis intraneis & matricibus infundatur. Cinis eius ambustis illinitur, & carnibus quæ recedunt ab ossibus & eruptionibus pituitę, ac murisaranei morsibus. Idem asperso sale ac melle candorē dentibus & suauitatem oris facit. Eos qui pane ordeaceo vtuntur morbo pedum tentari negant. Nouemq; granis si furunculum quis circumducat singulis ter manu sinistra & omnia in ignem abiciat confestim sanari aiunt. Est & herba quæ a Græcis appellatur Phenecea, a nostris autem ordeum murinum, & hæc trita præclarè est menses ex vino pota. Diascorides. Ordeum quidem bonum est nouum & mundum, sed non tantum addit corpori quantum triticum. Auicenna. Ordeum est frigidum & siccum in primo, & in ipso est abstersio. Eiusq; nutrimentum est minus tritici nutrimento, aqua eius nutribilior est sauich ipsius. Ambo frangunt acuitatem humorum. aqua ordei alsalech humidior est: & omnis aqua ordei inflatius est. Super panoum administratur ex eo epitima calidum: & ex eius decoctione super apostemata dura & calida ponitur emplastrum. linimentum ex eo cũ aceto forti scabiem vlceratam sanat: impositum more emplastri. Iterum ex eo cum citonijs & aceto super podagram fit emplastrum: prohibetque humiditatum ad iuncturas fluxum. Eius aqua confert ægritudinibus pectoris. & bibita cum fœniculi semine, lac abundare facit. Ex eius quoque farina cum mellilotο & cortice papaueris fit emplastrum ad dolorem lateris. Eius sauich retinet ventrem & similiter decoctio sauich eius, & furfur eius prouocat vrinam. Sed aqua triticei furfuris bibita vehementioris est prouocationis. Aqua eius est infrigidatiua febrium humectatiua, stomacho tamen est mala. In calidis quidem febribus est pura. In frigidis autem cum apio & fœniculo. Datur & in potum quod cum ficubus est coctum cum mellicrato permixtum ad febres flegmaticas.

De his quæ ex ordeo fiunt, & primo de farina. Cap. XC.

PLatearius. Ordeum est frigidum & siccum, de ordeo multa fiunt quæ vsui medicinæ competunt. In aqua quidem ordei farina decoquitur, & fiunt pultes, optimus cibus febricitantibus, & maximè spiritualium apostema maturat & bene nutrit. Contra calida quoque apostemata in principio ad repercussionē materiei, ex farina eius & aceto fit emplastrum, quod est repercussiuum, in parte dyaphoreticum & oui vitello conficitur ad maturitatem eorum. Ad frigida denique apostemata maturanda fit emplastrum ex eius farina & pice liquida, vel farina & terebinthina & melle. Plinius vbi supra. Farina ex ordeo & cruda & decocta collectiones impetusque discutit, lenit & coquit. Decoquitur alias in mulsa aqua, vel fico sicca. Ad iocineris dolores eam in posca impositam concoqui opus est aut cum vino. Cum vero inter coquendum discutiendumque cura est, tunc in aceto melius, aut in fece aceti, aut cotoneis pirisve decoctis. Ad multipedum morsus cum melle, ad serpentium morsus in aceto, & contra suppurantias. Ad extrahendas vero suppurationes ex posca quidem addita resina & galla. Ad concoctiones & vlcera vetera cum resina. Ad duricias cum fimo columbarum ac cinere, vel fico sicca. Ad neruorum inflationes, aut intestinorum, aut aurium, aut vitulum dolores cum papauere, vel mellilotο, & quotiens ab ossibus recedit caro. Ad strumas cum pice & impubis pueri vrina. Cum oleo & fœnugræco contra tumores præcordiorum, vel in febribus cum melle vel adipe vetusto. Diascorides. Farina ordei cocta valet contra duritias & inflationes, podagricosque tumores cocta cum caricis in mulsa omnes tumores spargit imposita. Cum melle & papauere imposita, dolores lateris mollit. Simili modo inflationibus cum semine lini ac ruta & fœnugræco cocta proficit, addita vero picè liquida & cera & liceo infantibus subuenit. Et cum oleo post coctionem imposita scrophas ad sanitatem spargendo perducit. Cum citonijs & aceto cocta & imposita podagricos tumores spargit. Cum aceto inscido cocta leprosis succurrit. Ipsa quoq; farina infusa in aqua & cocta cum pice liquida, & oleo maturescere facit apostemata. Aceto deniq; infusa, & cum dura pice cocta articulorum reuma abstinet accepta polenta.

De Ordei polenta. Cap. XCI.

PLatearius. Ordei farina cum aqua cocta dicitur polenta, & fit competens cibus apostemate spiritualium laborantibus. Plinius libro 18. Polentam Græci non aliunde quam ex ordeo præferunt: hæc autem fit pluribus modis. Græci ordeum aqua perfusum nocte siccant, & postero die frigunt, deinde molis frangunt. Sunt qui vehementius tostum aqua exigua rursus aspergant, siccentq; priusquam molant. Alij vero virentibus spicis decussum ordeum recens purgant, madidumq; in pila tundunt, siccatumq; sole, rursus tundunt, & purgatum molunt. Quocunque autem genere præparato vicenis ordei libris ternas seminis lini, & coriandri selibras salisque acetabulo torrentes ante omnia miscent in mola, qui diutius eam seruare volunt cum polline ac furfuribus suis fictilibus nouis condunt. Italia sine perfusione tostum, in subtilem farinam molit, eisdem additis, atque etiam milio. Meliorem ex ordeo polentam fieri traditur, si ordeum ipsum (vt supra dictum est) non excocta maturitate metatur. Idem in libr. 22. Polenta ratione locorum a farina distat ordei, eo quod torretur, ad stomachum vtilis, aluum sistit, & impetus rubicundi tumoris. Illinitur oculis & capitis dolori cum menta vel alia refrigerante herba. Idem quoque peronibus ac serpentium plagis. Et iterum ex vino ambustis. Inhibet quoque pustulas. Farina extrahendi vim habet humoris in polline subacta, propter hoc cruore suffusis in fascias vsque sanguinem perducit, efficacius in sapa. Imponitur & pedum callo clauisque. Porro cum oleo veteri ac pice decocta polline condylomata, & omnia alia sedis vitia, quàm maximè calida, mirum in modum curantur. Pulte vero corpus augetur. Farina deniq; qua chartæ glutinantur, tepida sanguinem excreantibus sorbenda efficaciter prodest. Diascorides. Polenta ex ordeo facta & eiusdem succus optimus est cibus, asperitates arteriarum curat, humores inscidos & austeros temperat. Denique farina (vt dictum est) ordei aceto infusa, & cum dura pice cocta articulorum reuma abstinet accepta polenta.

De Ordeaceo farre & furca & alsica & pane. Cap. XCII.

PLatearius. Ordeaceum far sic efficitur. Ordeum & a palea mundatum in mola ponitur, & aliquantulum sublevata mola conteritur, vt crassam substantiam operetur: huiusmodi far diu decoctum optimus est cibus febricitantibus, & maximè laborantibus ex apostemate spiritualium. Diascorides. Furca quoque fit de ordeo, quæ quidem est diuretica, sed neruis contraria, ventrem inflat, humores inscidos nutrit. Ex eo fit elephas, quod oleum infusum dicitur. quod etiam aliqui cancrum vocant, eo quòd multi pro vino in Hibernia & Britannia vtuntur. Conficitur & de tritico, vnde pultes fieri solent: virtus est ei eustomacha, corpori addens virtutem, cui succus digestibilis est, ventrem abstinet, sed dolorem capitis commouet. Est autem cacochimum, neruisque contrarium. Palladius libro septimo. Alsica fit ex ordeo hoc modo. Ordeum seminaturum cui adhuc superest aliquid de virore, per manipulos ligabis, & vt facili mola infringi possis, in fumo torrebis, atque in vno modio salis aliquantum dum molitur miscere curabis, sicq; seruabis. Constantinus in Pantegni. Panis ordeaceus frigidus est & siccus, minus quam frumenti nutritiuus, totus ventositatis generatiuus, & constipatiuus. Vtendum est eo cum vnctuosis, vt est caro crassa atque butyrum. Plinius vbi supra. Qui pane ordeaceo vtuntur negant illos tentari pedum morbo.

De Ordei ceruisia & prisana. Cap. XCIII.

RAzi. Ordei ceruisia id est de ordeo facta, neruos impedit, caput dolere facit, & inflat. Vrinam tamen prouocat, & dolorem ex ebrietate reprimit. Quæ autem de siligineo pane conficitur, habens mentam & apium melior iudicatur. Solis tamen confert calefactis & dispositionibus & temporibus calidis. Isidorus libro vigesimo. Ceruisia quidem est a cerere id est fruge vocata. Est enim potio ex frumenti seminibus confecta vario modo. Plinius libro 22. Ex frugibus itaque fiunt & potus. Zitum in Aegypto, cęlia & cerea in Hispania. Ceruisia pluraque genera in Gallia cæterisque prouinciis. Quorum omnium spuma cutem fœminarum in facie nutrit. Platearius. Prisana quoque fit ex ordeo scilicet & aqua, quæ cibus est competens febricitantibus, & maximè spiritualium apostemate laborantibus. Eisque semper

dari

dari debet tepida nunquam frigida. Ordeum itaque mundatum decoquitur in aqua donec accedat ad subrufinum colorem, & aliquantulam spissitudinem, & talis aqua est optima. Plinius in libro decimooctauo. Ptisanæ bonitas est præcipua Vticensi. In Aegypto quoque fit ex ordeo, cui bini sunt anguli. Huius conficiendæ vulgata est ratio. Simili modo ex tritici semine fit tragum in Campania dumtaxat & Aegypto. Idem in libro vigesimosecundo. Ptisanæ quæ fit ex ordeo laudes condidit Hipocrates volumine vno, quæ nunc omnes in alicam transeunt. Contra quanto innocentior est alica. Hipocrates tamen sorbitionis gratia laudauit, quoniam lubrica ex facili hauritur, quoniam facile redderetur, quoniam sitim arceret, quoniam in aluo non tumesceret, & assuetis hic cibus solus in febribus die dari posset tantum remotis ab illis qui fame medicinam exercent. Sorbitione tamen in totum dari vetuit. Aliudve, quàm succum ptisanæ. Item vetuit quamdiu pedes frigidi essent, tunc siquidem nec potionem esse dandam. Fit autem e tritico glutinosior, exteriæque exulceratæ vtilior. Constantinus in Pantegni. Ordeum frigidum est in primo gradu, siccum in secundo. Ptisanæ ex eo confectæ frigidæ sunt, & humidæ: hoc ptisanum calidam complexionem adiuuat. Secundum temperamentum acutis febribus valet, digerens materiam vnde generatur. Sitim extinguit, & naturaliter lauatorium est, vnde fit vt membris omnibus cito diffundatur, stomacho & intestinis statim efflatt. vbi si incendentes humores inuenerit, facile expellit, limosa interiora siue exteriora mundificat. Nullum rancorem infirmis generat, nec inflat, nec ventositatem vllam apparat, sicut alia solent grana. Ordeum vnde conficitur, oportet esse bonum, nec non vetus, sed album durum, bene excoriatum, atque pistatum.

De Oriza & ormino & orobanche Cap. XCIIII.

Plinius libro decimooctauo. Oriza maximè gaudent Italici, ex quo ptisanam conficiunt, quam ex ordeo mortales reliqui. Orizæ folia sunt carnosa, porro similia, sed latiora: altitudo eiusdem est cubitalis, flos purpureus, radix gemmeæ rotunditatis. Orminum a Græcis dictum eiusdem naturę est cuius & erisimum siue irion, sed cumino simile. Seritur cum siliqua & irione, nullum animal vescitur his virentibus. Idem in libro vigesimosecundo. Orminum semen, vt dictum est, est cymino simile cætero dodrantali altitudine. Duorum est generum, alterius semen est nigrius, & oblongum idque facit ad Venerem stimulandam & ad albugines oculorum & ad argema. Alteri vero semen est candidius atque rotundius, vtroque tuso extrahuntur aculei a corpore ex aqua per se illito. Folia ex aceto imposita, panos per se vel cum melle discutiunt. Idemque furunculos priusquàm faciant capita & omnes acrimonias. Orobanchem appellamus herbam eruum ac legumina necantem, alij cinomorion eam appellant, a similitudine canini genitalis, cuius cauliculus est sine folijs, pinguis, rubens. Estur & per se & in patinis cum tenera est decocta.

De Orobo. Cap. XCV.

Actor. Orobum vt superius diximus ipsum est herbum siue herbum. cuius naturam sub herui cum aspiratione vel erui sine aspiratione nominibus tam ex magna parte superius locis congruis posuimus, nonnulli medicorum nostrorum illud esse putauerunt orobum, quod nos vitiam dicimus. Sed Isidorus hoc ponit pro duobus. Et dicitur a nonnullis, quòd duæ species sunt quasi vnius generis, vna videlicet maior, quæ orobum vocatur, alia vero minor quæ vitia & vulgariter neceron appellatur. Diascorides. Herbum omne siue orobum cum parte amaritudinis est calidum. Ideo splenem ac renes & epar purgat, scabies & impetigines sanat, vulnera quoque curat cum melle impositum, desiccatum, abundanter inscidit, aperit, prouocat, parotidas induratosque testiculos digerit. Isaac in dietis. Orobum est calidum in primo gradu, siccum in secundo, vnde mundificatiuum est & colatiuum. Mundatum corticibus eiusque de eius farina facto, ventrem humectat, vrinam & menstrua prouocat, cutemque clarificat. Non tamen plurimum assumat, ne fortè sanguinem mingere faciat. Aliquando per nares sanguinis efficit fluxum. Farina eius cocta cum sepous, quod est species thuris, hydropicis, ictericisque valet. Temperata cum vino valet super rabidissimi canis morsam posita. Rursus cum melle temperata lenuginem mundificat, vulneribus & apostematibus similiter valet.

De Panico. Cap XCVI.

Isidorus. Panicum dictum est eo quòd in multis regionibus ex eo panis vice homines sustententur quasi panis vitium. Plinius lib. 18. panicum & milium inter frumenta sunt æstiua, quæ seruntur ante exortum vergiliarum, & consurgunt in culmum geniculatum & concauum. Paruis autem sunt exposita, quia membranis vt prædictum est continentur indefensa. Dictum est autem panicum a paniculis cacumine languido nutante, paulatim extenuato culmo penè in surculum, prædensis granis aceruatur, cum longissimo pedali obsimili comę granum complexæ, quæ fimbriato capillo curuatur. Sunt & panico genera mammosa, è panno, paruis racemato paniculis, & cacumine gemino. Quin & colore distinguitur, candido, nigro, russo, & purpureo: panis quidem multifariè fit e milio, rarus e panico. Panicum & milium & sesima & omnia æstiua maturantur a flore diebus quadraginta. Triticū & ordeum exteruntur in area, panicum autem & far & milium purgari non possunt nisi tosta. Itaque cum suis folliculis seruntur cruda, panico vtuntur & quędam Galliæ, Aquitania præcipuè, Ponticæ vero gentes nullum panico cibum præferunt. Et cætera quidem æstiua frumenta riguis magis etiam quam imbribus gaudent. Panicum autem & milium aquis minimè, quoniam in folia exeunt: vetant ea inter vites arboresve singifeneas seri, terram existimantes hoc satu amacrari. Catonis est sententia, panicum prius esse serendum in aquoso frigido, postea vero in calido, & si non sit aquosum in rubricoso, vel pullo, vel arenoso solo. Palladius lib. 4. Mense Martio calidis & siccis regionibus panicum serendum est ac milium, leuem & solutam terram desiderant, non in sabulone solum, sed in arena quæque proueniunt, dummodo cęlo humido & solo serantur irriguo, quia siccum & argillosam locum reformidant, herbis liberentur assiduè. Idem in libro quinto. In mense quoq; Aprili locis mediocriter siccis panicum & milium conuenit seri.

De operatione panici in cibo & medicina. Cap. XCVII.

Isaac in dietis. Panicum in forma & natura simile est milio, minus tamen eo nutrit, ventrem magis constipat, coquitur sępe cum pinguedine, vel cum lacte. Constantinus in Pantegni. Panicum & milium frigida & sicca sunt in secundo gradu, parum nutriunt, stiptica sunt, & panis inde factus multo plus est constipatiuus, vrinam autem prouocant. Cum butyro, vel lacte cocta sunt meliora, quibus admixtis humectantur & eorum siccitas expellitur. Plinius libro 22. panicum Diocles medicus mel frugum appellauit, effectus habet quos milium. In vino potum dissentericis prodest. Similiter his, quæ vaporanda sunt calefactum imponitur, sistit aluum in lacte caprino decoctum, & bis in die hausturo, sic prodest & ad tormina. Diascorides. Panicum in esca omnibus vtile est. Vnde si panis ex eo factus & comestus fuerit, ventrem abstinet, vrinam prouocat, assum vero in cacabo nouo & impositum in sacello sicut & milium prodest.

De Piso. Cap. XCVIII.

Isidorus. Pisa dicta est quòd ea pensabatur auri aliquid minutum. Nam pis dicitur aurum: hæc in cibo sumpta minimè inflat, ideo magis & egeritur. Plinius libro decimooctauo. Pisum in apricis seri debet, frigorum impatientissimum. Ideoque seritur in Italia, & in austeriore cœlo non nisi tempore verno terraque facili & soluta. Frumentum quidem & ordeum ac vitia & quicquid in stipula est in cacumine vnum folium habet, multiplicia vero sunt contra ciceri & fabæ ac piso. Frumenti est folium arundinaceum, fabę rotūdum, & magnę leguminum parti longiora vt piso. Sili quæ rotundæ sunt, ciceri cæterisque leguminum longæ & ad figuram seminis latæ: piso vero cilindriacæ. Ex leguminibus vomere seritur lenticula & in Græcia pisa. Thisæ ac pisa sunt eiusdem generis. ex qua in orbe nostro fit oriza. Palladius libro decimo. In mense Septembri postremo serendum est pisum in terra facili & soluta loco tepido. Cœlo delectatur humecto & quatuor, vel tres modios spatsillæ sufficiet iugero. Actor. Miror quòd in libris medicorum nostrorum autenticis nihil manifestè de pisorum natura, sed hoc estimant quidam esse, quòd alio nomine robeliæ dicuntur, vel fortassis eadem ratio potest assignari de ipso, quam superius assignauimus de auena.

De Riso. Cap. XCIX.

Isaac. Risi natura calidum est in primo gradu, siccum in secundo, aliquando mola teritur, eiusque farina sicut tritici coquitur, & valet his, qui morsionem in stomacho & intestinis patiuntur. Integrum autem cum aqua coctum, valet ad colericam dyarridam. Cum lacte & amigdaleo coctum constipationem suam amittit, & perfectè nutrit, sanguinem bonum generat. Si cum eo, vel aqua eius lentigines laues, aufert eas, & cutem mundificat. Constantinus in Pantegni. Risum calidum est in primo gradu siccum in secundo, vnde ventrem stringit, non tamen multum nisi mixtum sit ibi milium, lotum quoque & cum butyro & amigdaleon coctum non est ventris constipatiuum, sed mitigat dolorem stomachi, & ardorem intestinorum. Huius nutrimentum temperatum est & indigestiuum. Si cum lacte coquatur constipationem facit, sed hanc tollit et nutrit. Auicenna in 2. cano. medicina. Risum calidum est & siccum, nutrimentum,

trimentum præbet multum tardè infrigidatur, & io ipso est abstersio. Decoctum cum aqua st ingit nique ad termiuum, & in spermate facit augmentum. Idem in quarto canon. Cortex eius uenenum reputatur, vt enim quidam primorum dixerunt, ei cui in potu datur accidit statim dolor iu ore, & in lingua, & ipsa lingua apostematur, deinde dolor in umbilico excoditur, & stomacho intestinisque eius totumque corpus inflammatur, curatur cum curatione cantaridum: oportet autem quòd in oleo eius quod ipse in potu sumit citonia sint decocta.

D Robelia. *Cap.* C.

ISaac Robeliç frigidę sunt in primo gradu, medię inter humida, & sicca. Cortex earum stipticus est Conicc ucio mundatæ laudabiles generant chymos nec inflationem aut uentositatem faciunt ut fabę Ad usum edendi bonæ sunt in æstate, & in calida regione. Cathaplasma ex ei membris fractis appositum solidat, & dolorem aufert. Ius ex eis uelut ex faba factum ualet ad cardiasim tussim, & dolorem pectoris Actor. Iste sunt uidelicet robeliç sicut diximus paulo supra quæ a nonnullis medicorum nostrorum ęstimantur esse pisa.

De Sesama vel sesamo. *Cap.* CI.

PLinius vbi supra. Sesama venit ab Indis, ex qua & oleum faciunt, & est candidi coloris. Est autem ex ęstiuis frugibus, quæ io æstate ante vergiliarum exortum seruntur, eiusque fructus vasculis sicut & papaueris includitur, hæc quidem sicut milium & panicū & omnia æstiua maturantur a flore diebus quadraginta. Sesamam vt prosatur in calida aqua maceratam conuenit exporrigi, deinde consiccari, & frigidæ immergi, vt paleæ fluitent, iterumq; in sole super linthea exporrigi. Quod nisi se situato peragatur, liuido colore mutescit. Ipsa vero quæ euoluũtur aliàs eualuantur variam habent pisturarum rationem, acus vocatur eam per se piosatur. Spica tantum ad vsus aurificum. Si vero in area reritur, cum stipula palea, maiore parte terrarum pabulo iumentorum. Idem in lib. 22. Sesama trita inhibet vomitiones. Auriumque inflammationi illinitur & ambustis. Eadem & dum in herba est, efficit. Amplius in vino decocta imponitur oculis, stomacho autem est inutilis cibus, & animo grauitatem facit. Stellionum morsibus resistit, vlceribus quæ cacoethę vocant. Et auribus prodest oleum quod ex illa fit. Sesamoides a similitudine nomen accepit, grano amaro & minore folio, nascitur in glareosis. Bilem in aqua potum detrahit. Et eius semen illinitur igni sacro, panosq; discutit. Est etiam unuc aliud sesamoides, videlicet anticyræ nascens, quod ob hoc aliqui vocant anticyricon. Cætero simile erigeronti herbæ Granum sesame in vino dulci ad detractiones datur quantum tribus digitis capitur. Miscent etiam ellebori albi vnum & dimidium obolum purgationi eam adhibentes maximè in sauæ melancoliæ, comitialibus quoque & podagris, etiam per se dragmæ pondere exinanit.

De Siligine ac siliqua. *Cap* CII.

ISidorus. Siligo est genus tritici, a selecto dictum. Nam in pane species eius præcipua est. Plinius lib 18 Siliginem dixerim propriè tritici delicias, candor est & sine virtute, ac sine pondere cōueniens humidis tractibus, quales Italiæ sunt, & Galliæ comatæ. Sed & tráſalpes in Allobrogum tantum Auernorũque agro pertinax. In cæteris ibi partibus biennio in triticum transit. Remedium est vt grauissima quęque ipsius graua serantur. E siliginæ laudatissimus panis ac pistinarum opera laudatissima pręcellit iu Italia, si Pisis natæ misceatur Campana. Russior quidem est illa, sed candidior Pisana, ponderosior autē Cretacea. Iustum est e grano campanæ, vel Campaniæ, quā Castratam vocant, redire sextarios quatuor siliginis ex modio. Iuxta sententiam Catonis siligo & triticū in aperto loco edito serunctur, qui sole quàm diutissimè torreatur. Serenda dicitur in tenuiori terra quæ non multo indiget succo, vt cicerē ac citisum. In pingui vero quæ cibi sunt maioris vt siliginem ac triticum & linum. Denique far & siligo solum sortiuntur cretosum & vliginosum. Siligo nunquam pariter maturescit, nec vlla segetum minus dilationem patitur propter teneritatem, eisque quæ maturuere protinus granum dimittentibus. Sed minus, quàm cętera frumenta periclitatur in stipula: quia semper rectam habet spicam. Nec continet rorem qui faciet rubiginem. Dulcissimus est panis ex Aphrica. Ipsaque spissior quam far & spica maior, eadem & ponderosior, difficulter exteritur in Græcia, ob id dari iumentis ab Homero dicta, hæc est enim quam oliram vocant. Eadem io Aegypto facilis atque fertilis. Far sine arista est. Itēque siligo: excepta ea quæ Laconica nuncupatur. Adijciũtur his genera bromos, siligo excepticia, & tragos. Summa siliginis laus bonitate & cribri tenuitate cōstat. Et Galli quidem e setis equorum inuenere cribrorũ genera, Hispaniæ lino excussoria & pollinaria, Aegyptus e papyro iunco. Siliginem quidem ex ouis subigunt vel lacte, butyro vero gentes pacatæ ad operis pistorij ge

nera cura transeunte. Idem in libro 22. siliginis grana combusta & trita in vino aminneo atque oculis illita epyforas sedant. Auicenna, siligo est species ordei sine cortice: & eius operatio propinqua est operationi ipsius. Glossa super Lucam: Siliqua est genus leguminis sonoris follibus & vacuus, quod ventrem magis onerat quàm reficiat. Raxi in Almansore: Siliquæ, quæ in terra Hierosolymitana nascuntur, temperatum calorem habent, & ventrem stringunt. Quæ autem in alijs terris, ventrem fortius stringunt, & calidę non sunt.

De Sisano vel sisamo. *Cap.* CIII.

SIsanum est semen pluris vnctuositatis quàm reliqua semina. Quidā dixerunt ꝙ eius oleum non nisi melancolicis confert vt eos impinguet & humectet. Et etsimō quod est genus quoddam sisami abhominabilis saporis. Corpus eius est folio suo fortius, & est calidum in medio primi, humidum in fine ipsius. Est autem glutinatiuum & lenificatiuum æqualis calefactionis & similiter oleū eius & decoctio ipsius. Est etiam mollificatiuū, & in eius oleo est crossitudo. Et quod est inrrefactum minoris est nocumenti, viriditatem percussionis resoluit, & sanguinem cōgelatum. Et confert fissuræ & asperitati melancolicorum bibitū & linitum, & est impinguatiuum propriè excorticatum & prolongat capillos, & propriè succus arboris eius ac foliorum ipsius ac leuit eos. Remouet quoq; furfures. Oleum eius in quo myrtus coquitur conseruat capillos, eosque facit fortes ac duros. Item apostemata calida resoluit, & ponitur super adustionem. Oleum eius bibitum aufert pruritum flegmaticum & sanguineum proprie cum aloes infusione & aqua vuæ passæ. Ex eo quoque fit emplastrum ad crossiciem neruorum. Confert etiam superpositum oculi pulsationi, & eius apostemati, & bonum est constrictiuni anhelitus & asmati. Malum est autem stomacho nauseam faciens, desiderium prosternens velociter satians, sed quando cum melle comeditur, eius malitia remouetur, eiusque digestio tardatur. Et mollificat viscera. Eiusque nutrimentum est valde vnctuosum & sitim facit, fit autem velox eius descensio cum cortice suo. Et cum excorticatur, descensus eius tardatur, denique confert iu restino colon. Et eius infusio vehemēs est in prouocatione menstruorum, adeo quòd ipsa eiicit fętum. Confert iterum morsui rabiosi canis ac serpentis lenticularis. Isaac. Sisanum calidum est in primo gradu, humidum in secundo. Quod sine cortice est, vnctuosius est. Ideoque crossius & ad dirigendum durius. Quam orbem stomacho officit, situm & fastidium generat, os boni odoris fœtore contaminat, maximè si inter dentes remaneat. Cum melle sumptum minus nocet. Dicunt autem contra venenum illud prodesse, sua enim viscositate & vnctuositate poros omnes corporis opilat, nec ad cor venenū penetrare permittit.

Adhuc de eodem. *Cap.* CIIII.

DIascorides. Sisanum vel sisamum est eustomachum. Comestum oris fœtorem facit. Cathaplasma vero ad libitum neruorum duritia. & crossitudinem componit, prodest impositum parotidibus, medetur combustionibus. Tumores lyenis sumptū compescit tritum & oleo roseo mixtum dolorem capitis ab æstu defendit. Ipsius herba dolores ac tumores compescit oculorum, ex ipso etiam oleum fit, quo maximè vtuntur Aegyptij. Cici, vel sisami agrestis semen habet simile acinis, frutex illi est vt ficus arborosa, sed minor, habetque folia platano similia, sed minora, & leuia & nigriora, hastasque vallosas habet canuę similes, semen habet vt brotum compositum, sed asperum, vnde exprimitur oleum cicinum, quod valde dicitur esse vtile medicaminibus & emplastris. Ex quo semine si triginta grana purgata fuerint accepta, coleram & flegma ventris deponunt, vomitum prouocant, gustu non bono, hæc purgatio stomachum non lædit. Succus eius tritus & impositus maculas limpidat, folia eius trita cum polenta tumores oculorum spargunt. Duritias omnes & mammarum tumorem compescunt, ignem sacrum sola exigunt ipsa cum acetu mixta. Palladius libro decimo. In mense Septembri serendum est sisanum putri solo, vel pinguibus arenis, vel terra congestitia. Iugero quatuor, vel sex sextarios seuisse conuenit. Idem in libro vndecimo. Sisamum vsque ad Idus Octobri & faselum conuenit seri, terra pingui, vel agro sterili.

De Tritico. *Cap.* CV.

ISidorus. Triticum a tritura dicitur, eo quòd purgatissimum horreo reconditur, vel quia granum eius teritur & commolitur, plura sunt eius genera vt adoreum, siligo, far, de quibus scilicet iam dictum est supra. Tremense autem triticum ideo dicitur, quia satum post tres mēses colligitur. Nam vbi ꝑ aquam, aliamve causam matura satio obmissa est, præsidium ab hoc petitur. Plinius libro decimooctauo. Triticum est ex fructibus, hibernisque circa vergiliarum occasum seruntur, ac terra per hiemem nutriuntur, fructus eius sicut & ordei spicis continetur, & ari-

& aristarum vallo quadruplici munitur. Genicula quidem ordeacea sunt octona, tritico quaterna, sed non ante quaternarium, vel quaternarium geniculorum numerum conceptus est spicæ, quæ vt speciem sui fecerit quatuor, aut quinque tardissimè diebus florere incipit, totidemque, vel paulo pluribus defloreſcit. Tritici genera sunt plura, Italico nullum equidem comparauerim candore, ac pondere, quo maximè discernitur. In externis autem principatum tenuit Boeticum, deinde Sicilia, mox Aphrica. Tertium pondus est Thracio, Syrioque, deinde verò Aegyptio. Græcia verò Ponticum laudauit, quod in Italiam non peruenit. Ex omni eo grani genere prætulit oreuntium, & tragum digues, & Selinuntium argumentatio crassissimi calami. Itaque pingui solo hæc genera assignabat. Leuissimum & maximè inane, seu tenuissimi calami in humidis iubebat seri, quia multo egeret alimento. Hæ fuerunt sententiæ Alexandro Magno regnante, cum clarissima fuit Græcia, & in orbe terrarum potentissima. Ita tamen, vt ante mortem eius anni ferè 145. Sophocles Poeta in fabula Triptolemo, frumentum Italicum ante cuncta laudauerat, ad verbum translata sententia, & fortunatam Italiam frumento canescere candido, quæ laus peculiaris etiam hodie est Italico. Nunc autem ex generibus, quæ Romæ vehuntur leuissimum esse Gallicum ostenditur. Cyprum fuscum est, panemque facit nigrum, ideoque miscetur Alexandrinum candidum. Aqua marina subigitur, quod plerique locis maritimis faciunt, occasione lucrandi salis vilissimum. Non alia de causa oportuniora morbis existunt corpora. Gallia, & Hispania frumento in potum resoluto spuma ita concreta vtuntur pro frumento. Qua de causa panis lenior est illis, quàm cæteris. Differentia etiam est calami, Crassior quippe melioris est generis, plurimis tunicis tracium vestitur triticum, ob nimia frigora illi plagæ exquisitum. Eadem causa inuenit & trimestria, detinentibus terras niuibus. Quod tertio ferè satum mense, sicut in reliquo metitur orbe. Notum est hoc alpibus totis, & hiemalibus prouinciis. Nullum hoc frumento lætius. Vnicalamum præterea, nec vsque capax, seriturque non nisi tenui terra. Est & bimestre circa tracium sinum, quod 40. die quam satum est maturescit, mirumque nulli frumento plus esse ponderis, & furfuribus carere, vtitur eo & Sicilia & Achaia, montosis ex vtraque partibus Euboia quoque circa Caristum. In tantum fallitur Columella, qui nec trimestris quidem proprium genus existimauerit esse, cum sit antiquissimum. Græci trimenon vocant, traduntque in Bactris grana fieri tantæ magnitudinis, vt singula spicas nostras equent. Similago laudatissima fiet tritico. Ipsoque nihil est fertilius, hoc enim natura ei tribuit, quoniam maximè hominem alit, vtpote cum e modio, si aptum sit solum, quale in Bizantio Aphricæ campo, centeni quinquageni modij reddantur. Misit Diuo Augusto procurator eius ex eo loco ea vno grano vix credibile dictu quadraginta paucis minus germina, extantque de ea re epistolæ. Misit & Neroni similiter, trecentas sexaginta stipulas ex vno grano. Cum centesimo quidem & Leontini Siciliæ campi fondunt. Alijque & tota Betica, & in primis Aegyptus, fertilissima tritici genera, ramosum aut quod centigranum vocant. Triticum pinsendum Mago iubet aqua multa perfundi, postea euelli, deinde sole siccatum pila repeti. Triticum, iuxta Catonem in aperto loco edito seritur, qui sole diutissimè torreatur, huius semine nullum est auidius, nec quod alimenti trahat amplius. Palladius lib. 10. Mense Septembri locis vliginosis, aut exilibus, vel frigidis, vel opacis circa equinoctium, triticum & adoreum seri oportet, dum scilicet serenitas constat, vt ante hiemem conualescant radices. Idem in lib. 2. Mense Ianuario triticum & farsariti oportet, dum quatuor foliorum est. Idem in lib. 2. In Iunio mense postremo locis maritimis, ac siccis, & calidioribus tritici messis abscinditur, sicut videlicet iam dictum est superius. Idem in lib. 8. Mense Iulio temperatis locis tritici messis explenda est, eo more quo dictum est.

De Proprietate tritici in cibo. Cap. CVI.

ISaac. Triticũ est cibus ad humani corporis nutrimentũ præcipuus, & naturaliter simile complexioni eius. Triticum ſm naturã sui substantialem, in primo gradu est calidũ & humidum & sicũ in medio. panis ex eo factus calidior est in secundo gradu, quia calor eius augmentatus a calore ignis & coctione, sicut ordeum & faba, cum in propria natura sicca sint, si in aqua coquantur, humiditatẽ assumũt. Granũ tritici masticatũ, vel assatũ apostemati, qđ ex rabidi canis morsu cõtingit, superpositũ morsum fugat. Oleũ aũt de grano factũ ad impetiginẽ, & serpiginẽ auferendã valet. Tritici recentis ac noui nutrimentũ paruũ existit, & crudũ & flegmaticũ, & inflatiuũ, rugitum ac dolorem lateribus cõmouet, & in putredinẽ cito cõuertitur. Assatũ ad ignem magis nutrit, vẽtositatẽ minus facit, & stipticũ est. In aqua coctũ grauissimũ est, & inflatiuũ, digestioni durũ, & rugitũ mouet, humores densissimos generat, & viscosos, maximè si granũ est sati-

næ multũ hñs, sorfuris parũ. Si tñ bene digeritur, multũ nutrit, & mẽbra cõfortat, tardè egerit' vnde dandũ est eis, qui magnis laboribus exercitant'. Granu fractũ & simila sanguinẽ laudabilem faciũt, & multũ nutriũt. Si tñ sępe vtant', opilationẽ epatis faciũt, duritiã spleois, lapides in renibus, vel in vesica, maximè si renes calidi inueniantur naturaliter, vel accidentaliter. Auicenna. Frumentum natura calidum est, & temperatum in humiditate, & siccitate. Et ipsius sauich declinat ad siccitatem. Sauich præterea tritici est tardæ descensionis, & plurimum inflatiuum, indigens dulcedine faciente ipsum descẽdere velociter, & ablutione cum aqua calida, ita vt remoueat' inflatio eius, & humor ipsius sauich est paruus. Id sũc melius est, q est magnum, pingue, recens, planum, mediũ inter duritiem & raritatẽ, mediũ inter rubedinem, & albedinẽ. Nigrum vero mali nutrimenti est. Quod aũt plurimæ rubedinis est, plurimi est nutrimenti. Frumentum elixatum tardæ digestionis est, & inflatiuũ, verum cũ digeritur, nutrimẽti plurimi est, Frumentũ oĩbus granis magis nutritiuũ est, & sanguis ex eo generatus temperatior est, quàm ex omnibus cæteris.

De Diuersitate qualitatum ex eo. Cap. CVII.

ISaac. Triticũ antiqui, & maximè Pythagorici confeaserunt esse diuersarũ qualitatum quinque modis. Primo ſm genus suum. Nã vnum spissum est & graue, ac frãgi difficile, superficie lene ac lucidũ. Aliud rarum, & lene frangi facile. Primum, q ex substantia sui corticem vincit & furfurem, melius est faciẽdæ similę, quàm satiuæ. Nutrimentũ eius plus, eiectio a stomacho tarda, digestio dura, valentiusq; est ad membrorum confortationem, quàm ad sanitatis custodiam. In alio vero furfur, & cortex medullã superant. Ideoq; ad corporis nutrimentũ minus est, ad solutionẽ facilius, vnde & ad sanitatis custodiã, quàm ad membrorũ confortationem est validius. Secundus modus est pp terrã in qua nascitur. Est enim terra crassa, & pinguis, atq; putribilis, in qua nascitur granum pinguius, grauiusq; in põdere, ac nutribilius. Et est terra macra & sicca naturaliter, in qua nascitur macrius & siccius, leuiusq; in põdere, & minus nutriens. Est & macra accidentaliter, quæ s. ex adustione herbarum ibi nascentium desiccatur & macrescit, vnde in superficie nitrosa fit, & salinaria, & infructuosa. Si quot tñ serant, siccissimi sunt & macerrimi, & a frumenti natura degeneres, medullæ nihil hñt, & zizania dñe, venenosamq; naturã ingressi, corporibus humanis sunt nociuissimi. Tertius modus est ex regionũ natura vbi nascit'. Est enim regio calidæ & siccæ naturæ meridionalis. Est frigidæ, & siccæ Septentrionalis. Est calidæ & humidæ Orientalis. Est frigidæ & humidæ Occidentalis. In calida & sicca nascitur triticum calidũ & siccum & durum, & parũ nutribile, quia humores pauci sunt vnde nutritur. In calida & humida est rarũ & leue, quia calor ea aere veniens, humiditatem eius exorit: frigida autem & humida vmbrosa est & luculenta, & hoc multiplicandorũ humorũ causa est, quibus granũ nutritur, tenerescit, & mollescit: sed interiora eius frigiditas aeris perforans extinguit, & hoc medullæ minuendæ causa est, ac furfuris augendi. In frigida autem, & sicca glacie ac niue densissimus aer interiora tritici non penetrat, exteriora claudit & spissat, proinde naturalis calor clausus exire nõ sinitur, suq; hoc causa, vt coniunctum & ponderosum medullæ plurimæ sit, & corticis pauci, perfectè nutrit, & cito digeritur. Quartus modus est, ſm tempus nascentiæ eius, vel aeris qualitatem. Aliqñ enim moderatum est tempus & vernale. s. equale in calore & humiditate. Et tũc nascitur triticũ crassum, & medullæ plurimæ, corticis pauci. Aliqñ vero immoderatum, & tunc macrum & imperfectum & male nutriens generatur. Quintus modus est pro sui vetustate & nouitate. Nam vetustum & lõgi tpis siccum est, & parum nutrit, ad digerendum etiam durum, eo q humiditatem eius aeris calor exhauserit. Nouum etiam ea humiditate simul, & viscositate terræ humidum, atque viscosum est, densum, & digestioni durum, & inflatiuum, ac ventositatem, & ruginitu faciens ventris. Si autem medium sit. s. neque nouũ, neque vetus, idest inter multum & paucum tempus hæc media species laudabilior est, quia cito nutrit, & cito digeritur.

De Operatione ipsius in medicina. Cap CVIII.

AVicenna. Triticũ mundificat faciem, & eius farina & amilũ cũ croco est medicamen pani. Sauich tritici, & ordei grauat. Triticũ crudum & ẽt decoctum elixatum non molitũ, neq; fractum, neque coctum, ita vt sit puls, & fractum etiam similiter qñ comeditur, generat vermes. Triticum quoq; quidem tritum & puluerizatũ super morsum rabiosi canis est iuuatiuũ. Diascor. Triticum vtile est recens, ac russum, idest aurosum. Et quod sicansum vocatur crudũ, masticatũ, & impositum canis rabiosi morsum curat. Farina eius addito succo iusquiami, & cathaplasmata neruorum reuma compescit. Oximelli mixta inflationẽ tollit, lẽtigines emendat. Furfur eius cum aceto cocta, lepras minuit, & impositum tumores omnes cõpescit. Cum ruta coctum tumores spargit, morsibus venenatis medicatur, torsionibus calefaciendo

subuenit. Fermentum eius virtutem habet calidā, tumores plantarum spargit, pustulas minutas corporis emēdat. Razi in Almāsore. Triticum bene coctum omnibus cibis plus nutrit, & maximè si cum lacte coctum fuerit. Confert etiam natura calidis, & macris, & his qui multum laborant, vel qui augmento virium indigent, habentes vero dispositiones cōtrarias cito venas replet, & febres & articulorum dolorem, & lapides in renibus, & apostemata adducit. Plin. lib. 22. Tritici grana ferro combusta his quos frigus vsserit, presentaneo sunt remedio. Tritici farina ex aceto cocta, est vtilis neruorū contractionibus, cum rosaceo vero, & fico sicca, mixtisq; decoctis. Furfures aūt gargarizatione tonsillis prosunt, & faucibus. Sextus Pomponius pretorij viri pater Hispanię citerioris princeps, cum horreis suis ventilandis præsideret, dolore podagræ correptus, se se mersit in triticū super genua, leuatusquè siccatis pedibus, mirabili modo postea hoc remedio vsus est: vis eius tanta est, vt cados plenos siccet: paleam eius calidam imponi ramicum incommodis iubent experti, quaq; decoctæ sunt aqua imposita foueri.

De Poculis ex tritico confectis. Cap. CIX.

ACtor. Triticea quoq; fit ceruisia, sicut ordeacea, & auenacea. vnde cereuisia, sicut dictum est supra, iuxta Isidorum est a Cerere .i. a fruge vocata, quia potio est ex frumenti seminibus vario modo confecta. Isidorus lib. 20. Cęlia vero calefaciendo sic est vocata: est enim potio ex succo tritici per artem cōfecta. Illa siquidem vis germinis madefactæ frugis igne suscitat, ac deinde siccatur, & post in farinam redacta molli succo admiscetur, quo fermentato sapor austeritatis, & calor ebrietatis adicitur. Hæc quidem fit in Hispaniæ partibus, vbi ferax vini non est locus, fex dicta, φ se se vasis emergendo afficiat. Palladius libro vndecimo. Fermentum autem musteorum mediante tritico sic faciendum est, ac seruandum. Ex nouo tritico farriculus efficitur & musto sub pedibus rapto infunditur, ita vt modio farris lagenā musti adiciant. Deinde sole siccatur, iterumque similiter infunditur, & siccatur, hoc cū tertio feceris, panes ex eo breuissimos admodum facies musteorum, & in sole siccatos vasculis nouis fictilibus recondes, & gipsabis, pro fermento quo tempore anui musteos facere volueris, hoc vteris.

De Vela & vitia. Cap. CX.

PLinius vbi supra. Velam appellant galli irionem inter fruges sesamæ, vel sesimæ similem, quam videlicet superius diximus a Græcis erhisimum vocari. Isido. lib. 17. Vitia dicta est, eo φ vix ad triplicem fructum perueniat, cum alia legumina prouētum habeant fertilem. Vnde Virgilius. Vt tenuis fœtus vitiæ. Plinius lib. 18. Sicut in tritici genere pars est aliqua, vt farrago, pabuli quadrupedum causa satis: sic & in leguminibus & vitia, & iuxta Catonis sententiam, in solo minimè aquoso licibidoq; seri cōuenit vitiam: vitia pinguescunt arua, nec ipsa quidem agricolis est operosa, vno sulco sata, non sarritur, nec stercorat, nec aliud quam decoquatur. Tria sunt eius sationis tempora, vna circa occasum arcturi, vt mense pascat Decembri. Tūc optimè seritur: nā semen æquè fert depasta. Secunda satio est mense Ianuario, nouissima verò Martio, tunc ad frōdem vtilissima, siccitatem maximè amat ex omnibus quę seruntur. Vmbrosa etiam non asperna tur ex semine eius, & si lecta matura est palea cęteris præfertur, vitibus succum præripit, languescuntque, si serantur in arbustis. Nascuntur in vitia limaces, & aliquando e terra coclea minutæ mirum in modum ipsam erodentes. Palladius lib. 2. In mense Ianuario vltimo seritur vitia, nōn pabuli secandi, sed colligendi seminis causa. Iugerum occupant modij septem. Serenda est antē in terra prostrata post horam tertiam, vel secūdā, cum ros esse desierit, quē ferre non potest: sed statim cooperienda est ante noctē. Nam si nuda manserit, humore corrumpitur noctis. Obseruandū est, ne ante lunam 25. seratur, quia sic satam limaces persequūtur.

De Ifia, & zea, & zizania. Cap. CXI.

PLinius vbi supra. Isia est apud Græcos, tradūtq; ipsam, & Tiphem, cum sint degeneres ad frumentum rediret: si pistæ serātur: nec protinus, sed anno tertio. Zea semen est ex quo fit alica, granum eius in pila lignea tunditur, vel lapidis duritia nobilius conteritur, excussisque inde tunicis, iterum armamentis nudata, conseditur medulla. Est zea, φ degenerat in Aphrica: vnde adulterina fit Alica, cuius spicæ latiores, ac nigrę sunt, & breui stipula. Isaac. Zizania nascuntur inter triticum siccis, corruptisq; temporibus, vnde vim acutam habent, & venenosam, & aliquando mētem perturbāt & inebriant. Mixta sulphuri vino, & aceto ad impetiginem, vel serpiginē valent. Cocta autem cum radicis cortice vulneribus iam putrefactis apposita, sanant, & mundificant, valent etiam ad apostemata dissoluendum. Hieronymus super Matheum. Inter triticum, & zizania, quod nos lolium appellamus, quandiu herba est, nec dum calamus prouenit ad spicam, grandis similitudo est, & in discernendo aut nulla, aut perdifficilis distātia. Auicenna. Zizania secūdum duas res ab hominibus dicitur. Quidam enim zizaniā vocant granum simile frumento, ex quo faciunt panem, & dicunt, quod zizania plurima est. Alij verò rem quandam inebriātem malam, quæ in granis prouenit. Melior est illa, quæ est leuis ponderis, non vetus, nec frangibilis, sed viscosa, cum masticatur, declinans ad rubedinem, & in ipsa est ponticitas parua. Plinius libro vigesimosecundo. Infelix dictum est a Virgilio lolium, hoc tamen molitum, ex aceto coctum & impositum, sanat impetigines, eo celerius, quo sæpius mutatum est. Medetur & podagræ, cæterisque doloribus cum oximellæ. Curatio hæc a cæteris differt, aceti sextario vno dilui, mellis vncias duas iustum est, ita temperatus sextariis tribus decocta farina lolij sextariis duobus vsque ad crassitudinem, calidumque imponi ipsum dolentibus membris. Eadem quoque farina extrahit ossa fracta.

De Succis herbarum describendis secundum alphabetum, Cap. CXII.

ACtor. Hæc de seminibus herbarum & granis frugum, ac leguminum diuersi generis ad præsens sufficiant exposita secundum ordinem alphabeti. Ex quibus autem herbis succi quoque medicinales colliguntur, quorum etiam plurimi nominibus propriis appellantur, vt ex scamonea diagridium. Ex aloe succus eiusdem nominis. Et ex herba męconio similiter succus męconicum. Ex ferula vero Galbanum. Ex agresti cucumere Elacterium. Opopanacis ex panace. Et ex albo papauere opium. Atq; ex diuersis herbarum generibus oleum. De his ergo secundū ordinem alphabeti more nostro consequenter dicemus.

De Aloe. Cap. CXIII.

ISidorus. Aloes est succus amarissimus herbæ eiusdem nominis, sicut dictum est superius. Auicenna. Aloes est succus congelatus inter rubedinem, & citrinitatem existens: sed cum antiquatur, nigrescit. Illud melius est, cuius aqua est sicut aqua croci, & odor eius, vt myrrhæ, splendidus, frangibilis, mundus a gypso. Est autem calidus & siccus, virtus ei stiptica est & exiccatiua faciens somnum. Cum vino positum super capillos prohibet casum eorum, & est conueniens vlceribus, difficilis consolidationis, propriéque in naso & ore, & ano, & fistulis. Mundificat superfluitates colericas, quæ sunt in capite. Confert etiam doloribus iuncturarum & vlceribus oculi, & apostematibus, atq; doloribus eius, & cursu anguli lachrimalis, & exiccat humiditatem eius. Mundificat quoque superfluitates colericas & flegmaticas, quæ sunt in stomacho, & cum aqua bibitum infrigidat appetitum falsum & corruptum, aperit opilationes epatis: sed lædit ipsum, & aufert ictericiam soluendo ipsam. Aloes Indus plurimi iuuamenti est. Exiccat enim sine mordicatione, & est parum stipticus: persicus acuit rationem, & acuit etiam os stomachi. In medicinis solutiuis positus nocumentum eorum a stomacho expellit. Aloes cum aqua calida soluit. Cum aqua mellis solutione flegma & coleram educit. Et ablutus quidem debilioris est solutionis, sed magis stomacho confert, & eius permixtio cum melle virtutem ipsius minuit, adeo vt forsitā non soluat attrahendo: sed extrahat, quod ei obuiat. Arabicus in potu sumptus conturbat, & facit dolorem ventris pungitiuum, & soluit, & aliquādiu remanet eius virtus in tunicis stomachi. Dare autem aloen in potu diebus frigoris timorosum est, quia quādoque solutione sanguinem educit, positū autem cum vino dulci super emorroidas eminentes & fissuras in ano, sanguinē ex eis currentem abscindit. Razi in Almansore. Aloes calidus est, coleram rubeam expellit, caput & stomachum purgat, carnē creat. Constantinus vbi supra. Aloes vniuersaliter calidus est & siccus in secundo gradu, stomachum mundificat, caput & articulos de flegmate purgat, egestiones prouocat, epatis opilationem aperit, colorem ictericum emendat, sed tamen si multum & sæpius sumatur stomachum & intestina excoriat: oportet ergo, vt misceatur cum eo mastix, aut dragagantum, aut bdellium fm proprietatem vniuscuiusque sumentis, proprietatem tamen habet soluendi recentia vulnera, aut desiccandi, aut mundificandi eorum putredinem. Cum aqua temperatum apostema narium, labiorum, & oculorum sanat. Vnde Diascorides. Aloen, inquit, cum melle temperatum, aufert nigrorem, quæ sub palpebris est. Mixtum cum oleo rosaceo, & aceto fronte, & temporibus perunctis, mitigat dolorem capitis, & pruritum oculorum extinguit. Cum vino temperatum cadentes pilos confortat, & retinet. Cum vino, & melle temperatum apostema lacertorum linguæ, & gingiuarum, toto etiam ore existentium curat.

Adhuc de eodem. Cap. CXIIII.

PLatearius. Aloen est calidum, & siccum in secundo gradu fit ex herbæ succo eiusdem nominis, quæ in India, Persia, Græcia, & etiam in Apulia reperitur. Fit autem hoc modo, herba teritur, succus extrahitur, ad ignem ponitur, & cum bullierit remouetur, soli exponitur & siccatur. Et nota, quòd omne, quod de natura est aromaticum, quanto aromaticius,

tius,tanto melius,excepto aloen. Et omne quod de natura fętidū est, quanto fętidius,tanto melius,excepto aloen. Omne etiā quāto in sapore suo naturali intēsius est,tanto melius,excepto aloen. quod cum sit de natura amarū, quanto minus amarum est,tanto laudabilius. Habet autē virtutē purgandi flegma, & colerā, & mundificādi melancoliā, cōfortandi mēbra neruosa, vnde valet cōtra frigidos humores stomachi, ipsumq; stomachū confortat. Caput a dolore releuat,qui fit ex fumositate stomachi. Visum clarificat. Opilationē splenis, & epatis aperit. Corpus discoloratum ex ęgritudine coloratū reddit. Valet etiā contra alopiciam,& casum capillorū. Granū aloen cū melle mixtū stomachū mundificat,digestionē procurat. Et licet aloes sit amarū oti, dulce est cū stomacho. Itē puluis eius cum melle datus lūbricos interficit. Cū succo persicarię auribus instillatus, vermes necat. Dyascorides. Aloe est succus herbę: quę habet folia,vt squilla: sed pinguiora,vt dictū est supra. Radice incisa promanat, & colligit, vel tota herba contusa exprimitur: adulteratur aūt admixto gūmi. Quod facile intelligitur,& gustu,& odore, & quia nō se partibus minutis soluit,& q manibus terentus non cohęret. virtus est illi stiptica, & mediocriter calida,& sicca, nimis ventrē mollit, putredinē purgat,coleram,& flegma deducit. In oximelle datus tepidus aut frigidus stomaticis,& epaticis magnū est adiutorium. Sanguinem quoq; reicientibus subuenit,medetur ictericis. Succus impositus paracollesim facit,cicatricem ducit,vulneribus post secturam iuuat, fluxū sanguinis vulnerū siccat, addito melle liuores omnes tollit,prurigine oculis amputat. stomachum super omnia iuuat, vulnera quę difficile glutinantur,& maximè circa virgā, vel anum curat,ad inflationes etiam ibidē factas iuuat. Iterū ad oris, vel narium, & oculorum inflationes facit. Omnia reprimit, digerit, proijcit. Cum aceto, & oleo roseo solutus dolorem capitis accet fronti illinitus. Achacia multi addita eum adulterant.

De Diuersis speciebus aloes. Cap. CXV.

COnstantinus vbi supra. Aloes tribus modis est: vnum rubeū, de quadam insula Indiæ veniens,quæ dicitur scorta. Aliud autem nigrū,quod est de Persia. Tertium vero citrinum, quod fit in Arabia,quibus omnibus laudabilius est Scorteose aloes,præcipuè si fuerit vnctuosum, plueidum,& rubeū, quasi color epatis, citoquā frangibile,& odorīferū,& amarissimū. Plateatius. Sunt herbæ diuersæ nō genere,sed bonitate, ex quib fiūt tres maneries aloen. Optimū est cicotrinū,quod discernit ex colore citrino,seu ruffo,& pręcipuè cū frāgitur,cuius puluis apparet quasi croci,& habet clarā,ac subtilē,& purā substantiā. Vnde & leuiter p frusta minuta frāgitur. Discernitur ēt ex hoc,q nō est fętidū,nec valde amarū. Epaticū aūr coloribus epatis assimilatur,& hinc inde habet foramina, vt ossa venarū. Obscurā hēt substantiā nō clarā, & alia signa pdicta habet oīa,sed remissiora,& maximè colorē. Caballiū aūt nigrū,& obscurū est fęculentā habens substātiā: amarissimū,& horribilem pretendens odorē,quia valde fętidū. Sophisticatur aūt beneq; vt cicotrinū,vel epaticū videatur. Sed discernitur, qa cū frāgit,& digitis cōfricatur statim fętidissimū sentitur, Macer. Sunt aloes spēs geminæ q subrubet æquè lotus sicut epar cū frāgit,hæc epatice Lī,& magnas habet in medicamine vires. Vilior est piceo q fracta colore videt. Flegmata mūdificat stomachū caput atticulosq;. Leuiū paluū humorē purgādo nociuum. Ictericos purgat: necotis iuuat interiora. Vulnus quodq; recens putredine purgat ab omni. Illius iniectus puluis siccādoq; sanat. Præcipuè vētris diūr,& testiculorū Vlcera sanari,vel vulnera puluere tali. Si soluatur aqua,iuuat apostema laborū. Et naris super positum,nec non oculorum. Liuoremque fugat, si circa lumina factum, Acet cum vino miscēs oleoq; rosato. Vnde dolens caput & frontem mire iuuabit. Cum vino bene cōtritum cathaplasmaque factum. Confortat retinetq; pilos quoscunque cadentes. Linguæ, gingiuæ vitijs quoque subuenit oris. Si fricentur eo, etiam vi no melleque trito. Hoc sumptum per se ventrem non soluit acutē. Esse tamen stomacho putat vtilius aptum. Cum lædunt illū soluentia cætera ventrē. Illius geminas,cum mulsa sumere dragmas,Idem præcepit,coleram sic flegmaq; purgat. Vnaquaq; die post cęnam sumere dixit, Vtile tres eius pilulas binasq; virentis, Cum succo caulis formatas,vt faba crassa. Aut eicet humores noxios eum stercore purgat. Non corrumpendo stomachū nec vim faciendo. Purgatus puluis fuerit si sępius istis. Si vero duram vis soluere largius aluum. Partibus est geminis pars admiscenda tertia. Voa diagridij,sic apta solutio fiet.

De Anabula. Cap. CXVI.

PLateatius. Anabula,sicut dictum est supra,species est titimalli. Habetque virtutem dissoluendi,attrahendi, purgat principaliter flegma,secundario coleram: lac eius colligi debet in medio veris,& in principio ęstatis,hoc modo,frangantur eius summitates,& in vase vitreo recipiantur guttæ lactis inde exeuntes, & hoc cautè fieri debet, ne manus colligentis a lacte tangatur, quoniā exureret, & excoriaret. Quòd si forte manus ab ipso tangatur,locus ille solatri vel alterius herbæ frigidæ succo fricetur. Per annos multos in efficacia multa seruatur, per se autem dari non debet, quia nimis vehementer operaretur. Acuuntur tamen inde pilulæ aureæ, pilulæ de quinque generibus mirobolanorū absque omni medicina, acuuntur etiam inde medicinæ, vt benedicta triera,saracenica, & huiusmodi sine appositione alterius laxatiuę,multi namque medici hoc acumine neglectis alijs omnibus vtūtur,tum quia facilius laxat,tū qa facilius habetur. Sed tamen antequam alia medicina ex eo acuatur,hoc modo præparetur,vt eius malicia reprimatur. Cum gummi arabico,vel dragaganto in oui testa decoquatur,vt aliquantulum boliat super prunas. Et in medicina quantitate quatuor dragmatum ponatur. Si quis etiam abhorruerit medicinā accipere, fiat puls ex aqua & farina hoc acumine addito in quantitate prædicta, deturque pro medicina,sic enim competenter accipere potest.

De Camphora. Cap. CXVII.

IDem. Camphora est in tertio gradu frigida,& sicca, dicunt quidam sed falso gummi esse,cum sit succus herbæ cuiusdam,teste Dyascoride,multisque alijs,herbaque ipsa dicitur camphorata,de qua videlicet dictum est supra. Camphora eligenda est,alba & lucida,nam turbulenta non est adeo bona. Ex admixtione autem vernicis sophisticatur, dum inter ipsius camphoræ frustula ponitur. Est enim vernix in substantia similis camphoræ, & ex admixtione similis est in odore. Discernitur autem quia vernix solidam habet substantiam, & difficile frangitur,camphora vero cito, & si tractetur in manibus, de facili puluerizatur. Camphora nisi artificiose seruetur, de facili perditur. Est enim aromatica,& omne aromaticum est fumosum. Ideo que in fumositatem soluitur. Seruari autem potest in vase marmoreo,& melius in alabastreo,seruatq; in efficacia multa,in psillio,vel lini semine,vel milio per annos quadraginta: Contra calefactionem epatis puluis eius cū solatri succo conficitur,in quo plagellę intinctæ sæpius epati superponuntur. Contra fluxum sanguinis e naribus fiūt magdaliones ex puluere ipsius,& ex puluere seminis vrticę, vsti atque confecti cum succo sanguinariæ, & imponuntur naribus: si vero fiat fluxus ex ebullitione sanguinis,vel ex epate,puluis eius camphoræ cum aqua frigida conficiatur,& plagellę infusę fronti,& temporibus,& gulæ, & epati superponantur: contra maculam oculi conficitur puluis eius cū aqua rosatū,addito fœniculi succo, & in vase ponitur cneo contra faciei pannum, & ad faciem clarificandam conficitur quoq; cum aqua rosarum,addito melle albo atque mundissimo, contra libidinem odoretur camphora per nares. Nimia enim actione frigiditatis spiritus inspissat,corpus infrigidat & libidinem stringit. vnde cāphora per nares castrat odore mares. Nota q satis cōpetenter ponitur in syrupis,contra acutas ægritudines. In freneſi competenter prouocat sternutationes si puluis eius distemperetur cum oleo rosarum, & penna intincta per nares intingatur, & in altis febribus acutis, quæ non augmentat calorem nec naturam.

De Diagridio. Cap. CXVIII.

PLateatius. Diagridium est in tertio gradu calidum, & siccū. Est autem succus herbæ cuiusdam nascentis in partibus trāsmarinis,quę species est titimalli. In canicularibus diebus summitates huius herbæ rapiuntur: inde lac effluens in paruis vasis colligitur,quod soli exponitur,ac desiccatur,& in substantiam dyagridij transmutatur. Quidam per decoctionem id faciunt. Et quandoque dum fit, ex admixtione alterius titimalli sophisticatur, & nunc vehementius operatur. Quod vero bonum est suauius est. Præterea fit, vt quandoque ex admixtione pulueris subtilis colofoniæ sophisticatur, & quandoque frustula colofonię inter dyagridium pro dyagridio venduntur. Est autem illud eligendum,quod est album,vel nigrum,vel subnigrum in colore in substantia per totum clarum. Quod etiam sit frangibile: licèt enim colofonia facile frangitur, non tamen adeo facile sicut dyagridium. Quod etiam subamarum habet saporem, & non multum abhominabilem. Quod enim abhominabilem habet,sophisticatum est ex alterius lactis admixtione. Quod autem insipidū aut nullum saporem habet, sophisticatum est ex admixtione colofoniæ. Quod vero quandam partem claram, & quandam obscurā habet abijciendum est. Illud autem eligendum est quod sputo humectatum continuo in album colorem conuertitur, ad naturam enim suam redit. Crossum etiam eligendum est, & in medicinis ponendum: Puluis eius ex admixtione pulueris colofoniæ facile sophisticari potest, & non tamdiu quam crossum seruari valet. Crossum enim per decem annos,vel nouem annos potest seruari. In medicinis ponitur acuendis,quoniam in pauca quantitate potest sufficienter acuere, & quia non educit multum violenter, & quia non multam abominationem habet. Nunquam per se datur: sed eius violentia prius reprimitur.

Iterum de eodem. Cap. CXIX.

ACtor. Dyagridium idem est, quod scamonea, de qua videlicet sub hoc nomine dicetur & infra. Ex libris de medicinis dissolutiuis. Dyagridium, vt scamonea succus est herbæ, quę dicitur titimallus babilonicus, & est calidę & siccæ complexionis in fine tertij gradus: colligitur, & desiccatur, & in pastellis ad nos defertur: purgat principaliter colerã rubeam per simile, & secundario flegma per contrarium, habetque naturam excoriandi: ac stomachi villis adherendi, & ad dissenteriam inducendi. Ideoque opus est in arte repressiua, quod fit ita, in pomo, vel coctano, vel saltem in pasta: & melius ordei inuoluitur: & donec bene cocta sit, decoquatur; & tunc in pondere vnius drach. colerico, vel duarum, aut trium, flegmatico, vel melancolico tribuatur. granumque masticis, quasi medium scamoneæ, tritum. vtraque in oleo violaceo, vel rosaceo, fricentur: ac medicina acuatur. Non autem, debet dari alicui epar calefactum habenti. Dyascorides. Dyagridij virtus talis est: Si fuerint cum melle dragmæ duæ coleram, ac flegma deponit. Solutioni ventris oboli duo sufficiunt: ita vt leniter purget. Maximè vero cum aliquibus dandum est, quæ stomachum restituant. Sed si fortem humorem, idest coleram nigram deponere volueris obolos eius duos, vel tres. ellebori nigri duos, aloe dragmam vnam dabis, ac supradicta purgabis: cui & salem admisce. Constan. vbi supra. Dyagridium est in tertio gradum calidum, & siccum. propriè coleram rubeam purgat: per contrarium flegma. Stomacho tamen, & epati nocet, appetitum amputat: propter hoc antiqui iusserunt, anisum, & daucum, & apium cum eo, & amigdaleon, misceri, terique vel cum cytonijs coqui. Hæc subtilissime debent teri, ne villi anellantur stomachi, & lyenteriam generent. Tritum & cum aceto temperatum, morpheam, & scabiem acutam aufert, tamen si assuefiat est malum.

De Elacterio. Cap. CXX.

PLatearius. Elacterium est, succus cucumeris agrestis. In canicularibus enim diebus fructus eius colliguntur, & conteruntur, succus expressus soli exponitur, & siccatur. Calidum est, & siccum in quarto gradu, & est laxatiuum. Virtutem habet purgandi principaliter flegma, secundario melancoliam. vsus eius est cõtra artheticam, podagram, cyrogram, iliacã passionẽ, apata calida, & contra vermes aurium, contra dolorem stomachi ex frigida causa, & contra lentigines faciei. Dyascorides. Elacterium est agrestis cucumeris succus: non foliorum, vel radicis eius, sed fructus. Qui collectus antequam in plenam maturitatem veniat, incidittur, & succus in vase fictili recipitur: ac supprimitur, vt non solum humor: sed quicquid carnosum est, exprimatur: deinde siccatur: ac limpidatur, & quod quasi feculentum resider leuigatur, & in pastillos redigitur. Ille vero succus vtilis est: qui est albus, leuis, humecticus, & in gustu amarissimus, citoque ignescit lucernæ appositus, viridis autem & asper: & quasi colore aurosus, & grauis; est inutilis. Elacterium duorum annorum ad ventris purgationem vtile. Idemque succus bene factus decẽ an. durare potest. Quidam ita probandum dicunt elacterium, vt lucernę admotum, & incensum, si scintillę ad superiora, & inferiora exiliant, pariter & vomitum, & ventrem purgabilem ostendit. Si vero in alteram partem exilierint magis, quàm in aliam: maiores fore virtutes in eadem. Obolo vno datum perfectæ quidem virtutis hominęs: oboli vero dimidium purgat infantes. Nam si plus acceperint necem infert, sic necessitatibus infantium disciplina datur: coleram, & flegma ventris deponit, vrinam prouocat, dispnoicis subuenit, maximè sale addito, & post calida bibita. Solutum in aqua & cum penna sub lingua traiectum, facit vomitum. Quem si fortius volueris facere: adde illi oleum irinum, & loco prædicto traice, Sane qui purgantur eius virtute, non admittendi sunt dormire: at si prouocato vomitu nimiè vomuerint, aqua frigida compescendi sunt, & polenta, & pusca: & malis macianis, & omnibus quæ stringere possunt, lacti mixtũ & naribus immissum: ictericis est singulare præsidium. Mitigat dolorem capitis antiquum: & sinãticis inunctum maximũ præstat effectum, maxime oleo addito: aut melle, aut felle taurino. Nam sic virtus eius augetur. Plinius lib. 20. Elacterium tempestiuum est autumno, nec vllum ex medicamentis longiore durat æuo. Incipit a trimatu: si quis vti recẽtiore velit pastillos in fictili nouo igne lento in aceto domet: eo melius quo vetustius erit. Quod. 200. annis seruatum esse: auctor est Theophrastus. Et vsq; ad quinquagesimum lucernarum lumina extinguit, & hoc veri experimentum est, si admotum priusquam extinguat, scintillare sursum, ac deorsum cogat. Melius est pallidum: ac leue herbaceo, & scabro: ac leuiter amarum.

De Fęniculi succo. Cap. CXXI.

DIascori. Fœniculi foliorum & virgarũ succus in sole siccatus, miscetur confectionibus oculorũ, & caligines detergit eorum. In Hibernia succus hic pro lachrimo venditur, omnibus enim oculorũ causis opitulatur. Radicis vero succus idoneus ẽ ad multa, maximè tñ ad oculorũ vitia. Leniter. n. calefacit atq; mollit. Traditũ est in lib. antiquorũ, serpẽtẽ annuã senectutẽ fęniculi gustatione deponere, oculorũq; caligines succũ eius exprimere. Vñ intelligi datũ est, easdẽ virtutes ẽt humanis corporib⁹ vtiles eẽ, & certa postmodũ experimenta docuerunt sic esse. Succus ergo ipsius vetustissimam licèt caliginem discutit: cum attico melle mixtus. Idem quoque succus infunditur auribus purulentis: ac vermiculos in eisdem nascentes interficit.

De Galbano. Cap. CXXII.

ACtor. Galbanũ est succus ferulę, sicut dicit Isidorus, de qua. s. ferula suo loco dictũ est inter herbas superius. Dyascorides. Galbanũ ẽ lachrymũ herbę similis ferulę, q̃ in Nichomedia nascitur, & in syria. Cuius optimũ est, mundissimũ, & hãmoniaco ac thuri simile in colore, grana hñs vt faba limpida, & quod est sine ligno, & nõ est graue: adulteratur aũt resina, & faba diuisa, & gutta hammoniaci: virtus est ei ignea, & dyaforetica, aceto & nitro mixtũ, lẽtigines tollit. Vt granũ fabę glutitũ, tussi medet, & asmaticis opitulat. De alto cadẽtiũ cõquassationib. subuenit, cũ vino, & myrrha bibitũ, venenis occurrit. Infantes in vtero mortuos ac cepiũ excludit. Impositũ quoq; dolorẽ lateris mitigat, tortiones spargit. Epilẽticis vtiliter adhibet. Acceptũ ẽ: iter vrinę prestruit. Platearı⁹. Galbanũ est calidũ in tertio gradu: humidum in primo. Liquor est, q̃ in ęstate a frutice erũpit, & circa fruticẽ condensat. Quidam etiã corticẽ findũt, vt magis effluat. Sophisticat autẽ ex immixtione minutorũ lignorũ. Alij vero miscent puluerem colofonię, & fabas fractas. Eligendũ est autem quod album est, & purus: habetq; virtutẽ attrahẽdi, dissoluẽdi, consumẽdi, & leniẽdi, maturãdi, relaxandi. Contra asma frigidũ datur cũ aqua ordei, contra litargiã sup carbones ponitur, & patiẽs fumũ recipit. Ad apostema rũpẽdũ, & maturãdũ supponit. Ad dẽtiũ dolorẽ fit ex eo casula, & dẽti supponit. Ad lumbricos occidẽdos, dant pillulæ ex eo melle inunctę, valet & in emplastro contra splenis duriciẽ. Constantinus vbi supra. Galbanum est calidũ in tertio gradu, siccũ in secũdo. Cathaplasmatũ cũ raphano & aceto sordiciẽ pustulatum mundificat, tussimq; & anhelitũ tollit. Eius etiã suffumigatio reptilia fugat. Epithima superpositum, reptilium morsibus repugnat. Super dentes dolentes ac rosuram habentes positũ eos curat. Si vero eum forti vino prægnanti detur, mortuũ celeriter expellit, & laboriosis etiam spasmaticis subenit.

Iterum De eodem. Cap. CXXIII.

AVicẽna. Galbanũ duas hẽt spẽs, vnũ ẽ spinosum: lenis põderis, vehemẽtioris albedinis. Alius vero spissius, & grauius. Et ex vtroq; melius est illud, qd̃ est spissius. Est aũt calidũ in secũdo, exiccatiuũ ĩ tertio. Virtus eius ẽ lenitiua, resolutiua, carminatiua ventositatũ. Est ãt ex eis, q̃ carnem corrumpunt, & in ipso sunt calefactio, & inflãmatio, & attractio, & resolutio: lentigines eradicat. Cõfert apatibus, & scrofulis, & lassitudinis, & spasmo lacerorũ, & dolori molaris: ac dẽti corroso subito. dolorib. quoq; frigidis in aure, & asmati & tussi antiq̃. Cõfert ẽt ischotomię, & epylẽsię, nã epylẽticus ipm̃ odorãs, reuiuiscit, prouocat mẽstrua fortiter, & vrinæ difficultatẽ remouet. Est aũt tyriaca venenis, cũ vino bibitũ: & fum⁹ eius fugat vermes venenosus: nec approximãt illi q̃ ex eo linitus est. Plinius li. 12. Dat syria in amano mõte galbanũ, resinæ modo qd̃ maximè laudant cartilaginosum, & purũ ad similitudinẽ hãmoniaci, minimeq; lignosum, adulterat aũt faba aut sagapeno. Sincerũ si vrat, fugat nidore serpẽtes. Idẽ in li. 23. Galbanũ neq; humidũ neq; aridũ, placet p se bibit ad tussim veterẽ, suspiria, rupta, cõuulsa. Imponit hyschiadicis, lateris doloribus, panis, furunculis, corpori ab ossib. recedẽti struuis articulorũ nodis, dẽtiũq; dolorib. illinit, & cũ melle capitis vlceribus Purulentis infundit aurib. cũ rosaceo: aut nardo. odore comicialib. subuenit, & vuluę instrãgulatu, & stomachi defectu. Abortus nõ excuntes trahit appositũ, vel suffitu. Itẽ ramis hellebori circũlitũ atq; subiectũ. Serpẽtes eiusdẽ cũ vrit nidore fugant. Fugiũt & galbano perunctos. Medetur & a scorpione percussis. bibitur, & in difficili partu fabæ magnitudine in cyato vini, vuluasq; conuersas corrigit. In myrrha autem & in vino mortuos partus extrahit. Aduersatur & venenis, maxime toxicis, cum myrrha, & vino Serpentes oleo, & spondilio mixto tactu necat. vrinę nocere existimatur.

De Glaucio. Cap. CXXIIII.

DIascorides. Glauciũ est succus herbæ eiusdẽ nominis habẽtis folia papaueris. hæc siquidem folia calido cinere cooperiuntur, & sic succum remittunt. Alij vero herbam ipsas in ollam, & in furnũ feruentem mittunt, & circa circuolinunt, & sic inde, scilicet agente calore succum eliciunt. Est autem glaucium intus crocari coloris, & gustu amarum., odorisque grauis, vires habet stipticas, & ex parte frigidas. vnde ex aqua resolutum, & inductum primos impetus restringit lippitudinis. miscetur etiam ocularibus medicinis.

De Lasere. Cap. CXXV.

IDem. Lasar vel laser lachrymum herbæ, quæ appellatur silphion, & hæc in multis locis crescit in similitudinē ferulę, habens folia circa se maiora quā in apium, & semen simile. Est aūt optimū laser cyrenaicū, subrussum, ac perlucidum, intus exalbidū, odore inscidum, quod humore cito resoluitur, & in gustu statim humorē prouocat, vires habet acerrimas. Ideoq; cū magnis vexationibus, & calefacit, & relaxat. Adulteratur aūt dum viridis est cum sagapino, vel farina fabæ, quod facilè inuenitur gustu, odore, visu, solutione: hic succus est necessarius in medicinæ vsibus, virtus est illi inscida, & stomachū inflat, vino additus alopicias emēdat. Idq; melius agit si piper & acetum acceperit, Suffusiones in initio detergit. Addito melle caligines oculorū limpidat. Pertusorū dentiū dolorē mitigat. Cū thure mixtus & ore retētus, morsum rabidi canis curat. Et venenis acceptus & cancri morsibus opē præstat. Nitro & rutę ac melli additus, singulare p̄sidiū est carbunculis. Duritias quoq; vulnerū soluit, clauos tollit aceto mixtus, zernas tollit, & polipum, caruesq; crescētes in naribus. Aspredines fauciū & voces limpidat, maximè cū aqua & melle, propendentē vuam suspēdit. Gargarismo cum mulsa frequenter sumptus, colorē limpidū facit, & in ouo sorbili tussientibus proficit, pleureticis & hidropicis cum caricas siccis auxiliatur. Cum pipere ac ruta bibitus, addito vino, topicos rigores excludit. Ceræ additus tetanicis ac spleneticis medetur glutitus. Sanguisugas bibitas aceto excludit. Lac coagulatū stomacho soluit. Aspredinē arteriarū per catarrū longi temporis, vel vocē amputatā curat. Epilepticis cū pusca bibitus, medicatur. Cū myrrha & piperę bibitus imperat menstruis, vētrem mollit. Cū lixiuia bibitus opitulatur de alto cadētibus, amigdalis amaris, & rutę mixtus, in oībus causis necessariè comeditur. Cū ficu & isopo decoctus, & oris collutioni adhibitus, medetur exesis dentibus. Plinius lib. 22. Laser e silphio proflueēs inter eximia naturæ dona numeratur, pluribusq; cōpositionibus inseritur, per se aūt algores excalefacit. Potu extenuat vitia neruorū. Fęminis in vino datur, & lanis mollibus ad ciēdos menses admouetur. Cerę mixtū, extrahit pedū clauos, ferro circūscarificatos. Vrinā ciet ciceris magnitudine dilutum, andreas spondet copiosius sumptū, nec inflationes facere, & concoctione plurimū confert & senibus & fęminis. Itē hieme æstate fertur vtilius & aquā bibētibus, cauendū ne qua sit exulceratio intus, ab ægritudine recreationi efficax est in cibo. Tēpestiuè .n. datū cauterium obtinet. Assuetis & vtilius quā expertibus, venena telorū ac serpentiū extinguit potū. Ex aqua vulneribus .s. circūlinitur. Scorpionū tm̄ plagis ex oleo. Vlceribus vero non maturescentibus cū farina ordeacea vel fico sicca. Carbunculis valet cū melle, vel ruta, vel per se visco superlitū vt hęręat, sic & ad canis morsum. Excrescētibus circa semen cum gramine punici mali ex aceto decoctū. Clauis pedū, qui vulgo morticini appellant, nitro mixto ante subactas carnes replet cū vino & croco, aut pipere, aut muriū fimo, & aceto. Perniones ex vino fouet, & ex oleo coctū imponitur: sic & callo. Clauis pedū superrasis p̄cipuæ vtilitatis. Contra aquas malas, pestilentes tractus, vel dies, in tussi, vua fellis veteris suffusione, hidropicis raucitatibus, cōfestim enim purgat fauces, vocem quoq; reddit, podagras spongia dilutū postea lenit. Pleureticis in sorbitione vinū poturis datur. In anginæ gargarizatur. Præcordiorum vitijs sinthecticis & comicialibus in vino dat̄. In aqua mulsa linguæ paralisi, lūborūq; doloribus cū decocto melle illinitur. Nō cēsuerim, q̄ auctores suadent cauernis dētiū in dolore indutū cera includi, magno experimento hoīs qui se eadem præcipitauit ex alto. Anhelatoribus & in tussi vetusta cū porro ex aceto dat̄, atq; aceto his qui coagulū lactis sorbuerint. Coxendicibus lumborumq; doloribus cū decocto melle illinitur, quippe sautos inflammat naribus illitus. Serpētes auidissimas vini admixtū rūpit. Ideo nec iungi suascrim cū attico melle licet p̄cipiant. Quas habeat vtilitates admixtū alijs immensum est referre, & nos simplicia tractamus, qm̄ in his naturā esse apparet, in illis cōiecturā sępe fallacē. Nulli satis custodita in mixturis concordia naturæ ac repugnantia.

De Licio. Cap. CXXVI.

PLatearius. Licium est calidū in primo, siccū in secundo. Dicunt quidā quod gūmi est, sed falsum est. Est aūt sucus herbæ sic appellatæ. In principio siquidem ęstatis colligitur ac teritur, & succus expressus soli exponit̄ ac desiccatur, & in substātiam licij transmutatur. Est autem eligendū illud, quod est durū habens quādam glutinositatem, & interius lucidū. Quod autē molle & obscurū est, abijciendū est: per annos .5. seruari potest, appellatur & oculus licij, vel oculus lucidus, quia lucidos reddit oculos, valetq; puluis eius contra oculi maculā, & cōtra lippitudinem coagulatam ex flegmate congelato, exterius factā. Item contra linguæ scissuram & labiorum oris vlcerationem. Ex licio quoq; valet in acuta febre suppositorium ac stercora desiccata, dissoluit multum. Contra tumorem gingiuarum; frequens lotio & fricatio circa gingiuas ex aceto fit in quo resolutum est licium. Auicenna. Licū fortius est Indum in re capillorum, & in confortatione eorum. Illud aūt de męcha fortius est in apostematibus. In caliditate & frigiditate licū est tēperatū, & in secūdo gradu siccū. Adulterat̄ aūt, & falsificatur ēt, q̄d probos ēt latet medicos. Et illud cū succo arcresco. In aqua enim coquitur, donec coaguletur, & virtus eius est propinqua substantiæ subtili igneæ, & terreæ frigidæ. Illud autem, quod de męcha est, res artificialis est. In Indo est resolutio & stipticas parua, & cōfert oī fluxui sanguinis, & eius resolutio est plurima stipticitate illius, & est in secūdo in resolutione. Eiusq; stipticitas minor est eius exiccatione: virtus subtilis est in ipso, & oē licū cōfert panaricio. Rubificat capillos & cōfortat eos, p̄priè q; Indū, & sanat pānū, formicæ cōfert, & apostematib. fluxis, & vlceribus fraudulentis, mēbraq; cōstringit. Indū cōfert fluxui saniei ab aure, & palatum ab alcola curat, vlceraque gingiuæ, & eius ęgritudines sanat. Obtalmiæ confert, corneam abstergit, sanatq; scabiem oculi. Indum bibitum ad sputum sanguinis & ad tussim, & similiter prohibet ictericiam nigram & splenem bibitum vel illinitum. Confert etiam stomatico fluxui, & vulneribus ani. Bibitur quoq; vel supponitur antiquæ solutioni, vel illi, quæ est ex debilitate stomachi, ac dissenteriæ. Mēstrua prouocat, eiusq; fructus recens soluendo aquosum flegma educit. Confert etiam ani vlceribus & emorroidibus, fructus eius confert perniciosis. Et Indum in potu datur ad morsum canis.

De Meconio. Cap. CXXVII.

DIascorides. Meconij duo sunt genera .s. vnū hortinū, & alterū agreste, sicut dictū est supra. Succus eorum melior est qui grauior & in gustu amarus, ac citius resoluens in modum lactis. Et qui est sine aspredine, leuis, & aquosus, & qui in sole positus spargit se. Et si quidem in lucerna positus incendatur, bonum facit odorem, lacti similem, adulteratur autem glaucio mixto, vel gummi, vel lactucæ succo. Dignoscitur autem hoc modo. Si glaucium habuerit, quando soluitur, colorem croceum ostendit. Lactucæ verò succus ex odore intelligitur: gummi autem tactu digitorum, & quod odorem perdidit, & limpidius efficitur. Multi auaritia capti, axungia mixta succum massant, quamdiu rufus appareat, & mollis inueniatur, virtus est illi catartica, dolorem aurium mitigat, caligines oculorum detergit. Andreas perhibet tantam illi esse virtutem, vt si purum collirijs misceatur, luminibus auferre posset cæcitatem. Mnesides verò virtutem eius ponit in odore, in quo catarticam virtutem habet præcipuè. Multi quidam herbæ ipsius capitella & folia tundunt & exprimunt, liquant ac terunt, & trociscos faciunt, hos dicunt miconium, & habent secundam efficaciam post eius lachrimū. Qui videlicet lachrimus ita colligitur. Cum Sol clarescere cœperit aura remota, capita ipsa leuiter a summitate sunt scindenda, ita vt ipsa scissura intrinsecus non accedat, sed corium ipsum tantummodo tractum remoueat. Succus autem digito detergente excipitur, & in concula, vel calice digito ipso traijcitur, ita vt tenuitate vasis bene extergatur. Deindeque in mortario teritur, & inde trocisci ad vsus medicinales efficiuntur.

De Oleo rosato, & violaceo, & lilino. Cap. CXXVIII.

ACtor. Oleum quoque multiplex ex diuersis herbarum, florumq; generibus colligitur, aut conficitur, varijs vsibus medicinæ necessarium, vt est oleum rosatum, violaceum, mandragoraceum, rutaceum, lilium, nardinum, narcisinum, raphaninum, amerinum, catholicium, & similia. Auicenna. Oleū rosatum valde vtile est inflammationi cerebri, & augmētat eius virtutes & intellectum, valet etiā in principio aperitionis apostematum. Est autem decliue ad ęqualitatem, & ob hoc dicit Galienus, quod ipsum calefacit corpus vehementis frigiditatis, & infrigidat calidum. Secundum me autem corpora calida, quæ ipsum temperat, plura sunt, frigidaq; calefacit. Idem quandoque soluit, quando scilicet inuenit materiam, quæ indiget lubrificatione. Quandoque verò solutionem retinet colericam: Palladius lib. 6. Ad oleum roseum conficiendum in libras olei singulas vncias rosæ addes, & septem diebus in Sole, ac Luna suspende. Platearius. Oleum rosaceum fit hoc modo. Quidam rosas in oleo communi decoquunt, colant, ac seruant; Quidam vero vitreum, rosis, & oleo implentes in caldario aqua pleno imponunt, ac bulire faciunt. Alij rosas virides in oleo terunt, & in vase vitreo per quinquaginta dies soli exponunt: hoc oleū bonū est, quo inungitur epar contra sui calefactionē. Contra dolorē quoque capitis ex calore facto inunguntur tpa, & frons, & contra diaforesim. Constantinus vbi supra. Oleum rosatum bibitum, ventrē humectat, & calorem stomachi refrigerat. Calidum in nares distillatum, calida sanat apostemata, cum aqua rosacea mixtū, dissentericis subuenit. Vniuersaliter etiam

valet contra omnia vulnera calida, siue sint extrinsecus, siue intrinsecus. Idem. Oleum violaceum calorem mitigat, ac feruorem totius corporis maximè capitis, de quo sternutatione prouocata, somnus prouocabitur. Diasco. Oleum rosaceum virtutem habet stipticam & proiciendo lumbricos excludit, infantium capite illinito temporibus & vmbilico. Platearius. Oleũ violaceum vt conficiatur, violę in oleo decoquuntur, atq; colantur, vel decoctio fiat in duplici vase, vel melius decoquantur & colentur & colaturæ recẽtes addantur, sicque per 15 dies ad solem dimittantur, & colentur. Si secundo, vel tertio sic factum fuerit, optimũ erit: virtutem habet leniendi, & humectandi, refrigerandiq; atq; lauandi. Exterius inunctum, valet contra epatis calefactionem. Inunctũ vero supra tempora, & frontem, valet cõtra dolorem ex calore. Palladius lib. 5. In mense Aprili oleũ violaceum conficiẽdum, tot vncias violę quot libras olei mitte, & diebus quadraginta sub diuo pone. Auicenna. Oleum de lilio calidum est & siccum in tertio, lenitiuum est & confortat mẽbra & infrigidat ea, prohibetq; materias aduenientes, duritiam antiquam resoluit. Confert lassitudini, & ei quem frigus lęsit, partũ efficit facilẽ, & dolores matricis sedat bibitum. Palladius lib. 6. In mense Maio ad oleum liliaceum conficiendũ per libras olei singulas decem lilia curabis infundere, & vas vitreum 40. diebus sub diuo locare. Actor. De hoc etiam oleo dicit Plinius, quod vtilissimum est renibus, & euocandis sudoribus.

De Cæteris oleis herbaceis. *Cap.* C X X I X.

PLatearius. Oleum quoq; mandragoraceũ sic conficitur. Poma mandragorę trita cum oleo cõmuni diu macerantur, postea fit aliquãtula decoctione & colatur. Oleum hoc, vt dr̃, valet ad somnũ prouocandum, & dolorẽ capitis ex calidis humoribus si frons & tempora inungantur. Contra calida apostemata fit ex eo inunctio in principio, repercutit enim materiam. Cõtra fluxũ ventris ex impetu colerę, venter ac tota spina cum eodem inungitur, & cum aliquo leni clisteri modicum inicitur. Auicenna. Oleum rutaceũ resolutiuũ est, sicut laurinum, sed eo calidius, ambo sunt sedatiua dolorum antiquorum, & solutiua ventositatum. Oleum de narcisso confert neruis, confert etiam soda humidæ, & melancolicæ. Resoluit apostemata dura & frigida in velamine, quũ comprimendo inungitur super pectus. Itẽ aperit coartationẽ oris matricis, & confert doloribus eius. Oleũ de vitica calidũ est in gradu primo & humidum in secundo, vẽtrem soluit. Oleũ anetinũ lassitudinis cõfert, & ei quem frigus læsit, confert etiã febrium rigori. Diasc. Oleum anetinum virtutis est anarhomarhę, matricis malacticũ est, & periodicis febribus vtile, laborem itineris tollit, dolores articulorum compescit, dolorẽ capitis sine dubio amputat. Oleum raphaninum asperdinẽ de facie tollit, hoc maximè in vsu habent Aegyptij cibis admiscentes, pediculosis enim prodest. Oleũ catholicum dr̃, quod fit ex herba catholica, id est alipiade, valde bonũ est ad arteticos & oẽs dolores. Oleum irinum calidum est ac leptinticũ. Ideoq; tumores reprimit, & humores pingues subtiliando cõsumit, ad catarrũ facit naribus illinitũ, ad tinnitũ aurũ cũ aceto & ruta & amigdalis, synanticis et opitulatur gargarismo adhibitum, putredines aufert narũ, ventrem mollit in mensura ciati acceptũ. Torsiones viscerũ clystere adhibitum placat, tumores stericos & effocationes sedat, emorroidas veteres aperit inunctũ sine insectum. Platearius. Oleum quoq; fit de spica nardi quod optimum est contra epilensiam, paralisim arthericã & podagrã, per os sumptum vel inunctum. Ad hoc conficiendum quidam puluerem eius in oleum per viginti dies dimittunt, postea bene bulliunt ac bene colant & seruant. Saraceni vero aliter de spica viridi oleum conficiunt, & hoc preciosissimum esse dicunt. Solinus. In regione pontica apparet herba qua conficitur oleum, quod vocatur medicum, hoc ad incẽdiũ excitatũ si obruetur aqua gelidas ardet magis, nec alio sopitur, quam iactu pulueris.

De Opio. *Cap* C X X X.

PLatearius. Opiũ est succus albi papaueris frigidus in quarto gradu, & siccus in primo. In æstate tẽpore maturitatis operantur in capite albi papaueris, & in folijs quasdam Incisiones cũ scapello & lac emanans circa caput conuiscatur, & cultello abraditur, manibusq; cõterunt & opium dr̃. In medicina ponitur ad reprimendum virtutem specierum acutarum, virtutem habet constringendi & mortificandi, valet in emplastris ad somnum prouocandum, & cõtra calida apostemata, contra dolores acutos, opium thebaicum cæteris præfertur. Diasco. Opiũ est succus herbæ & lac papaueris, quod colligitur sic. Capitella scabello acuto inciduntur, ita tñ vt non intrinsecus lædantur, & sic lac, quod manat digito tergitur, & in cõchulis reponitur, & siccatur, optimum est opium odorẽ grauissimum, colore subrufum, gustu amarissimũ, & quod humore cito resoluitur. Cãdidũ accensum & aliquantulũ durantem flammã emittit, & rursum extinctum proprium odorẽ reseruat, adulteratur lentis & lupinorum farina & gũmi nigro, & lactucæ erraticæ succo. Scitur intelligitur eo quòd non coeant olea in sinceritate illius. Pñt aũtẽ opium sincerũ lacte venas restringere collirijs admixtum, & circomlinitum refrigerare, & aurũ dolorẽ & totius corporis, illa videlicet ratione qua inunũ facere põt. Constantinus vbi supra. Opium frigidum est in quarto gradu, siccum in secundo, de quo si impẽs in modũ vnius oboli stupefacit sensum ne possit sentire dolorem, prouocat & somnũ, valet & tussientibus & dissolutionẽ habentibus. Superpositum, tẽperatum somnũ prouocat. Multo quantitate acceptum ex eo, homẽ naturalis coloris extinguitur: cũ oleo rosato tẽperatũ tẽporibus & frontibus inũctũ colericũ capitis dolorẽ amputat, aceto tẽperatũ & erisipilis cathaplasmatum dolorem tollit. Mãdragora eodem modo facit.

Adhuc de eodem. *Cap.* C X X X I.

AVicenna Opiũ est succus papaueris nigri, Aegyptij ipsum seminant Et quandoq; fit etiã ex semine agrestis lactucæ, & est stupefactiuũ, debile, subtile, qđ de illo melius est, graui est, acuti odoris, frãgibile, facile in aqua resolubile. In sole resoluitur, & non extinguit candelam cum ex eo inflammatur. Citrinũ tingẽs aquam, asperum, debilis est odoris, clari coloris. Tale falsificatũ est cum mamithe, & qñq; cũ lacte siluestris lactucæ, adulteratur quoq; cum gũmi, & est splẽdidũ & clarũ valde. In quarto frigidũ & siccũ narcoticũ, omnisq; doloris sedatiuũ, siue bibitũ, siue linitum. Eiusq; potio debet esse quantitas lẽticulæ magnæ. Confert apostematibus præcipuè calidis, & in ipso est vlcerũ exiccatio. Podagra quoq; ex eo cum oui vitello assato permixto linitur: & dolor sedatur: propriéq; cum lacte. Dormire facit si supponatur, & sedat antiquam soda. Est aũt ex eis quæ destituũt intellectum, & sensum: dolores sedat obtalmię: & eius apostemata cum mulieris lacte Sedat tussim continuam retinet solutionem. Confert disenteriæ & vlceribus intestinorũ Interficit aũt cõgelando virtutes, & extinguẽdo calorem innatũ, cuius tyriaca est castoreũ. Eius loco ponitur seminis iusquiami duplũ vel etiã tripli. Plinius lib. 20. Experimẽtum opij est primũ in odore. Sincerum .n. perpeti nõ mora est, deinde in lucernis, vt pura luceat flãma aut extinctũ demum oleat. Accẽditur quoque difficilius, & crebro extinguitur. Est sinceri experimentum & in aqua quasi nebula innatat, fictũ in posca coit, sed maximè mirũ est æstiuo sole deprehendi. Sincerum .n. sudat, & se diluit, donec succo recenti simile fiat. Mnesides id optimè seruari putat hiosciami semine adiecto, alij vero in faba.

De Opopanace. *Cap.* C X X X I I.

ISidor. Opopanax est succus panacis, croceus pinguis odore grauis, & amarissimus. Diasco. Opopanax est succus herbæ per omnia similis ferulæ, quæ panax dr̃, asperisq; locis & lapidosis nascitur. Sic autẽ succus ipse colligitur, medijs æstatibus terra quæ circa radicem est cauatur, deinde folia eius in gyrum scinduntur, & sic ipsa radix & ferula in longum & in gyrũ inciditur. Sicque quot in folia decurrit, siccatur, & myrrhæ odorem accipit. Est aũt eligendus opopanax colorẽ crocerũ habens deforis, album deintus. Est gustu amarus, odore grauis, lenis, pinguis, fragilis, seq; citius separans. Niger aũt mollis est inutilis, qm̃ adulteratur ammoniaco & cera, quod probatur digitis cũ aqua fricatis. Nam si fuerit integer, vt lac soluitur. Sin aũt vt viscus fiet, virtus est ei calida & malactica. Vnde frigoribus medetur periodicis, & conquassationibus ac doloribus laterum, tussientibus ac torminibus maximè præstat effectũ. Inflationes stericas & derrties soluit, carbunculos impositus rumpit, stranguiriæ ac vesicæ scabiosæ cum mulsa vel vino bibitus proficit. Imperat menstruis, abortum facit, melli additus, ischyaticis vncto pṡidium est salutare. Vuæ passæ mixtus & cathaplasmatus podagris medetur, dolores dentium impositus tollit, maximè si in ipso foramine dentis mittatur; dolorẽ capitis cõfectione additus mitigat, pari pondere addita pice, morsum canis rabidi curat. Caliginem oculorum detergit. Antiqua vulnera ad sanitatem perducit. Ossibusque nudis impositus cum melle carnes restituit. Platearius. Opopanacis est succus panacis, calidus & siccus in tertio gradu. Opos enim succus, panax est herba similis ferulę, in æstiuo tempore radix finditur terraq; remota liquor emanat. Qui ex actione solis induratur, & post cum cultello abraditur. Eligendum est, quod claram habet substantiam, & colorem habet subrufum, vix vnquam corrumpitur, virtutem habet dissoluendi, attrahendi, consumendi. Fumigium ex eo factum, valet contra litargiam, valet & contra asma frigidum. Contra hidropisim ex flegmate, contra frigora periodicarum febrium, contra colicam passionem, contra lumbricos.

De Scamonea. *Cap* C X X X I I I.

ISidorus. Scamonea est herba succi plena, qui sub cauata radice colligitur, sicut dictum est supra. Auicen. Scamonea succus est, cuius virtus vsq; ad annos triginta perdurat. Melior est

illa

illa quæ est varia ad albedinem decliuans, & cum aqua resoluitur, facit ipsam sicut lac: calida est & sicca in tertio. In ipsa est ubstersio & resolutio. Mundificat morpheam & pannum, & ponitur cum aceto super scabiem vlceratam. Radix eius ponitur super antiquam soda cum aceto & oleo rosato. Est autem ex eis quæ nocet cordi, nocet etiam stomacho & epati valde. Eius malitia frangitur cum assatione, & semine apij. Et ipsa quidem conturbatiua est, ac facit nauseam & sitim, & destruit appetitum. Solutione vero coleram fortiter educit. Confert etiam puncturæ scorpionum bibita & linita. Diascorides. Eligenda est scamonea, quæ lingua tacta fiat alba. Multi vero titimali succum admiscent ei, sed intelligitur ex eo, quod lingua exardescit. Ipsa est dyagridium, de quo scilicet dictum est paulo supra, quod in India nascitur & in Syria, sed graue ac spissum, quod ipsi adulterant miscendo titimallum. Plateatius. Scamonea principaliter purgat coleram, secundario flegma & melancholiam. Nunquam medicina scamoneæ debet dari cum aqua frigida, quoniam ex frigiditate potest scamonea stomachi villis inuiscari. Potest autem per scamoneam fieri laxatiuus potus: & fructus laxatiuus. Cum enim claretum, vel nectar conficitur: inter alias species scamonea ponatur. Sic etiam si pulderizetur, & addito mastice in pasta ponatur & coquatur: panis laxatiuus efficitur. De scamonea in arbore infixa non prope terram, sed in medio ponatur, & pannis circumpositis creta desuper ligetur. Sic humorositas arboris & nutrimentum tendentis sursum, efficaciam scamoneæ fert ad ramos secum, facitque fructum laxatiuum. Et licet scamonea, siue dyagridium principaliter choleram, secundario flegma purget, ac melancholiam, tamen cum diuersis medicinis commixta, diuersos humores purgat. posita namque cum electuario frigido, ac trifera saracenica. purgat principaliter choleram. cum benedicta vero flegma cum thede, ac dyasene, melancholiam. Diutius autem seruatur posita cum electuario cum melle facto: quia per duos annos, vel tres: plusquam si ponatur cum electuario confecto cum syrupo.

De Sinape & sinapis succo. Cap. CXXXIIII.

Diascorides. Sinapis succus in quo omnis vis est constituta, neruosis corporum vitijs auxilium præstat, sensus acuit, aluum mollit, vrinam mouet, calculos frangit, menstruorum imperat, caput purgat. Nunc palato gargarizatur, vt crassior pituita profluat; nunc naribus admouetur vt sternutamentum cum strictura moueatur, stomacho succurrit contra querelarum genera. Et vtilis est cibus contra fungorum venena, suspiriosis flegmate dissoluto liberos aeris hauriendi meatus præstat. Positus autem extrinsecus cutem vi caustica exulcerat. Raroque medici veniunt ad eius remedia, quoniam vstionem penè intolerabilem suscitat: nec vero in magnis ac vetustissimis causis tam sæua sint subeuntia. Hoc siquidem tormenti genere & humor capitis auertitur, qui cæcitatem oculis commonatur, quique stomacho ac pulmoni instillatus, iter letale ad pthisim præstruit. Coxæ dolor per vesicas digeritur, ac tumor splenis soluitur, iocinerum indignatio relaxatur. Et hidropicis innatans humor non reuersurus hauritur. Aiunt etiam litargicos excitari, si pedes illorum valde fricentur trito sinapi. Nos interim locuti sumus de succo qui exprimitur semine, admixtis scilicet, vt vsus exegerit, nunc aqua, nunc melle. Est etiam alius, qui colligitur æstate, & hic cum aruerit lacteam guttulam facit, vtilem quidem dentibus, si videlicet in dolore mandatur. Elegans ex eo velut antidotum fieri Plinius tradit. Nam semen synapis eiusque radices in musto conteri præcipit, hocque colatum putat dandum vitijs faucium, stomachi, capitis, oculorum. Potionis modum statuit, quantum manus plenè mensura concludit. Fit etiam ex sinapi oleum semine effusum lumborum doloribus ac neruis torpentibus necessarium.

LIBER DVODECIMVS.

De Arboribus in generali. Cap. I.

Isidorus. Arborum nomen sicut herbarum aruis creditur inflexum, eo quod terræ fixis radicibus adhærent. Truncus autem statura est arboris insistens radici. Arbusta est arbor nouella & tenera, in qua insertio fieri potest. Arbusta dicta, quasi arboris hasta. Alij arbustum accipere volunt locum in quo arbores sunt, sicut & vireeta vbi virgulæ nouellæ sunt & vireotes. Frutex breuis appellatur, eo quod terram fronde tegat, cuius plurale nomen est frutecta. Silua est spissum nemus & breue. Nemora vero sunt arbore maiore frondibus vmbrosæ. Et dicitur silua quasi xilua, eo quod ibi cedantur ligna. Nam Græci lignum dicunt xilon. Nemus autem dictum est a numinibus, eo quòd ibi construebant idola Pagani. Porro lucus per antifrasim, dictus est locus densis arboribus septus, lucem solo detrahens, quasi minimè lucens. Vel etiam a luce, eo quòd in eo lucebant funalia vel ceræ, propter nemorum tenebras. Saltus est arboris densitas alta, eo quod in altum exiliat, sic vocata. Auiaria dicuntur secreta nemora, eo quòd illuc aues frequentant, sic appellata. Plantas & plantaria ita distinguunt, quòd plantæ sunt raptę de arboribus. Plantaria vero, quæ ex seminibus nata sunt, & cum radicibus a terra propria transferuntur. Arbores vero genere fœminino dicimus, poma vero neutro genere. Omnes itaque pomorum arbores latinè fœminini generis sunt, exceptis paucis, vt hic oleaster, hic siler, & hoc buxum, quamuis & hæc buxus dicatur. Nam & superfluam quidam volunt facere discretionem, vt hæc buxus de arbore dicamus, buxum vero de ligno compositum. Actor. De hac differentia solet dici versus ille. Pro mare pone siler rubus dumus ac oleaster. Plinius lib. 12. Olim summum datum homini munus, arbores siluęque intelligebantur, hinc alimenta primum, harumque fronde mollior specus, libero vestis. Nunc etiam gentes siedegunt, qui magis ac magis admiretur in marmora cædi montes, vestes a sericibus peti, vnionem in profundo maris rubri, smaragdum in ima tellure quęri, ad hoc excogitata sunt aurium vulnera. Nimirum quoniam parum erat collo crinibus gestari, nisi infoderentur etiam corpori. Quamobrem sequi par est ordinem vitæ: & arbores ante alia dicere: moribusque primordia ingerere. Arborum genera quondam numinibus suis dicata perpetuè seruabantur: vt Iouis esculus. Apollini laurus. Mineruæ olea. Veneri myrtus. Herculi populus. Quin & siluanos & faunos ac deorum genera siluis ac sua numina tanquam e cœlo credebant attributa. Nec magis auro fulgentia. & eboro adorabant simulachra, quàm lucos. & in his ipsa silentia. Multos in vsus hominum assumptæ sunt arbores postea: sicut videlicet infra dicetur.

De Arborum creatione vel origine. Cap. II.

Isidorus. Arborum creandarum naturaliter tria sunt genera, aut enim sponte nascuntur, aut ex seminibus fortuito iacentibus surgunt, aut ex radicibus pullulant. Nam vsus inuenit cætera fauente natura. Aristoteles in libro de animalibus. Sicut operatio multorum animalium est emissio spermatis, sic & operatio arborum est emissio fructus & seminis. Arbores quoque quædam sunt ex semine, quædam etiam sunt ex casu naturaliter ex terra videlicet putrefacta. Denique arbores quadam postquam abscinduntur perfectæ naturæ sunt, & ob hoc ex arbore vna multæ exeunt. Plinius libro decimoseptimo. Arbores aut semine proueniunt, aut plantis radicis, aut propagine, aut auulsione, aut etiam surculo, aut insito & consecto arboris tamo. Augustinus super Genesim ad litteram. Si consideremus pulchritudinem cuiusdam arboris in robore ramis frondibus & pomis. Species hoc non vtique talis & tanta exorta est repente. Sed eo quo nouimus ordine. Nam a radice quidem surrexit, quàm primum terræ germen infixit, atque inde omnia illa formata & distincta creuerunt, porro illud germen ex semine. In semine ergo illa illa primitus fuerunt, non mole corporeæ magnitudinis, sed vi potentiaque causali. Nam illa magnitudo copia terræ humorisque congesta est. Sed illa in exiguo grano mirabilior præstantiorque vis est, qua valuit ad radices humor terræ commixtus tanquam materies illius ligni qualitatem instij in ramorum diffusionem, in foliorum viriditatem & figuram in fructuum formas & opulentiam, omniumque ordinatissimam distinctionem. Quid enim illa arbore surgit vel pendet, quod non ex quodam occulto thesauro seminis illius extractum atque depromptum est. At illud semen ex arbore, licèt non ista sed alia, atque illa rursum ex alio semine. Aliquando autem arbor ex arbore cum surculis demittur, atque plantatur. Ergo & arbor ex semine, & semen ex arbore, & arbor ex arbore, semen vero ex semine nullo modo, nisi arbore interueniente. Alternis ergo successionibus alterum ex altero, sed vtrumque ex terra.

De Membrorum vel partium eius dispositione. Cap. III.

Arist. vbi sup. Arborum natura paucorum est membrorum organicorum, quoniam fixa est. Viuunt autem, vt fingunt quidam: & non habent superfluitatis locum, quo non indigent, quia cibum completum ex terra & coctum recipiunt per suas radices. Ideoque non est in eis superfluitas, quia terra & calor qui est in ea faciunt in eis quod in animalibus ventres. Itaque, sicut sanguis vadit per venas, quæ a ventre exeunt ad omnia membra animalium, sic & cibus arborum, quę a terra recipiunt, per radices vadit ad arborem totam, donec digestio veniat ad finem & complementum. Huius rei significatio est exitus fructuum. Quædam & aquatica non habent superfluitatem sicut natura arbores. Plinius lib. 13. Arborum quarundam

rundam naturæ lignum totũ habent loco corticis, hoc est foris secus loco vero ligni fungosam medullam intus, vt sambuci. quidam aũt inanitatem, vt arundines. Idem lib. 16. In toto aũt arborum, sicut & animalium corpore sunt cutis, & sanguis, & caro, nerui venæ, ossa & medullæ. Pro cute siquidẽ arboribus cortex est. & cortici humor inest: qui sanguis earũ intelligi debet. Non aũt ossibus adipes carnesve largè sunt, sicuti nec acerrimis animalium. Neutrum aũt habent buxus, & cornus, & oleæ: nec medullam, minimumq; sanguinis; sicut ossa non habent sorba: carnẽ sambuci, & plurimam ambæ medullam, nec arundines ex parte maiori. In quarundam arborum carnibus pulpæ sunt ac venæ. discrimen earũ facilè. venæ quidem latiores & pulpæ candidiores fissilibus insunt. Ideoq; fit vt aure ad caput admota q̃libet ꝑlongè trabis ictus ab altero capite grauis sentiatur, sono rectis meatibus penetrante. vnde deprehenditur, an torta sit materies, nodisq; concisa. Quibusdam autem tubera, sicut sunt in carne glandia, & his, neq; pulpa, neq; vena, quodam callo carnis in se conuoluto. & hoc pretiosissimum est in acere, & cedro. Quibusdam vero pulpa sine venis mero stamine tenuiq; constat. & hęc magis fissilia sunt. Alia vero frangi celeriora q̃ findi, quibus pulpa non est, vt oleæ & vites. Ac econtrario totũ e carne corpus est fico. tota vero est ossea, ilex cornus, robur, cytisus, morus, eben⁹, lothos, & quæ sine medulla esse diximus. Laricis lignum proximum est medullæ. Cedro quoq; durissima, q̃ medullæ proxima; vt ossa in corpore deraso modo limo. Inueniuntur autem in quibusdam arboribus, sicut in marmoribus centra. i. duritia clauo similis, inimica serris. Denique ex quarundam arborum ad inuicem collisione excluditur ignis sicut ex lapide.

De multiplici arborum varietate. & primo in radicib.
Cap. IIII.

ACtor. Arborum multiplex est varietas in partibus suis, vt in radice, cortice, ramis, folijs, flore, fructu, & in pluribus alijs. Isidorus. Radix appellatur, quia quasi radijs quibusdam fixa terris in profunda demergitur. Nam phisici dicũt parem esse altitudinem radicum, & arborum. Alij radicem a similitudine radiorũ dici putant, vel quia si eradatur non repullulat. Plin. lib. 16. Magna est in arboribus radicum dr̃ia. Nam copiosæ fico robori platano. Breues & angustæ malo. Singulares abieti larici. singulis. n. innituntur. q̃q̃ minimis in latere dispersis. Crassiores lauro, & inæquales. Item oleæ, cui & ramosæ. at arbori. carnosæ & in profundum actæ. Si Virgilio quidem credimus, esculus quantũ corpore eminet, tm̃ radice descendit. Oleæ malisq;, atq; cypressis ꝑ summa cespitum. alijs quoq; recto meatu descendunt, vt lauro, & oleæ. & alijs flexuoso, vt fico. Quædam minutis capillamentis hirsuta, vt abies, multæq; siluestrium, e quibus montani prætenua fila decerpentes spectabiles lagenas nectunt. Quidam non altius descendere radices q̃ solis calor tepefaciat dixere. idq; natura loci tenuiores, siue grauissimas dixere. quod ego falsum arbitror. apud auctores inuenitur certè. abietis plantam cum transferretur. octo cubitorum in altitudine. nec totam refossam, sed abruptam. Maxima spacio ac plenitudine & cedri est. Ab ea platani, roboris, & glandiferarum. Quarundam radix est viuacior superficie, vt lauri. Itaq; cum trunco inaruerit, recisa etiam lætius fructificat. Quidam breuitate radicum celerius arbores senescere putant, quod fici coarguunt, quarum radices longissimę sunt, & senectus ocyssima. falsum arbitror & ꝙ aliqui ꝓdidere: radices arborum minui vetustate. Visa est. n. annosa quærcus vi tempestatis euersa, & soli iugerum amplexa. Vsum est etiam arbores prostratas restitui plerunq;, & quadam terræ cicatrice reuiuiscere. Hoc platanis familiarissimum, q̃ plurimũ ventorũ cõcipiunt propter densitatem ramorum, quibus amputatis, leuiato quidem onere in sua reponuntur scrobe. Iamq; factum est hoc in glandibus, ac oleis ac multis alijs. Aristot. in lib. vegeta. Radix plantæ similis est ori animalis, & inter plantam & cibum est mediatrix: ideoq; vocant eam Græci causam vitæ plantarum: qm̃ ipsa causam plantis adducit. & quædam vnam tantum radicem habent, vt squilla. Illa quippe nascitur in vno solo ramo: & procedit inferius se dilatando. Quantocunq; magis creuerit soliq; accesserit augebitur, quia sol surculos elicit. Arbor durũ corticem hñs sterilis effecta, si radix eius findatur, & fissuris lapis imitatur rursus fertilis efficitur. Planta quæ nascitur in aquæ superficie radices non habet, quoniam in partibus duris terræ eruunt radices: sed nec habet folia, quia longè a temperantia. Glosa super Oseę quarto. Arbores libani excelsæ, quantum in auras verticem extollunt. tantum radices ad ima demergant, vt nulla tempestate moueantur. Vnde scriptum est: Erumpet radix eius vt libani, & ibunt eius rami. Glosa super epist. ad Ephes. 3. In charitate inquit Apostolus estote radicati. hoc est firmiter ad similitudinẽ arboris plantati, quæ q̃to plus terræ radices infigit: tanto plus trahit humorẽ, ac crescit: & vberius fructum reddit.

De varietate arborum in corticibus. *Cap.* V.

ISidor. Cortex dicitur, eo ꝙ lignum corio tegat. Liber est corticis pars interior dictus a liberato cortice. i. ablato. est enim medium quoddam inter lignum & corticem. Aristoteles vbi supra. Cortex arboris similis est cuti animalis, & quidam habent vnum corticem vt ficus, quædam multos vt pinus, quædam vero sunt totę cortex vt medianus. Planta quę crossos habet cortices extenditur propter tensionem humoris, impulsionem caloris, & hoc in palma & pinu. Cortices arboris qñ arescunt denigrantur. Arbor (vt paulo ante dictum est) durum corticem habens sterilis effecta, si radix eius findatur, & fissuræ lapis immittatur, rursus fertilis efficitur. Cortex palmæ masculæ, si folijs fœminæ cohæret, cito fructus eius ematurantur, eorumq; casum prohibet. Plinius in lib. 13. Quarundam arborum naturæ (vt dictum est superius) lignum habent totum loco corticis. hoc est forinsecus. Loco vero ligni fungosam medullam interius, ut sambuci, quædã autem inanitatẽ, vt arundines. Idem in lib. 16. Arboribus est dr̃ia & in corticibus. Nã alijs est cortex tenuis, vt lauro & tiliæ. alijs crassus, vt robori. alijs etiam lenis, vt malo & fico. Idemq; scaber, robori & palmæ. Omnibus autem est in senecta rugosior. Quibusdam autem sponte rumpitur, vt viti. quibusdam autem cadit, vt malo, vnedoni. quibusdam est carnosus, vt suberi & populo. quibusdam membranaceus, vt viti & arundini. quibusdam libris similis, vt ceraso: quibusdam etiam multiplex tunicis, vt vitibus, tiliæ, abieti: quibusdam simplex, vt fico, arundini pro cute cortex est arbori, & humor vt (dictũ est) inest cortici, qui sanguis earum debet intelligi. Cæteris quidem arboribus nigricãs color est, fulua cornus in venabulis nitet, incisuris nodata propter decorem. Cedrus autem & larix ac iuniperus rubent.

De varietate arborum in ramis. *Cap.* VI.

ISidorus. Rami sunt qui de trunco, idest de ipso arboris robore manant, sicut a ramusculis cætera procedunt. Virgultum propriè dicitur, quod ad radices arboris nascitur, ac velut inutile ab agricolis amputatur, hinc & virgultum appellatur, quia ex virga tollitur. Virga ergo a ramis pullulat. Et dicitur virga a virtute, quia multam in se vim habeat, vel a viriditate, vel quia paci indicium est, quòd vim regat. Porro surculi a serere præcisione sunt nuncupati. Flagella vero sunt summæ partes arborum, ex eo sic dictæ, quòd crebros sustineant flatus ventorum. Aristoteles in libro de vegetabilibus. Rami sunt qui nascuntur supra surculos, qui de radice pullulant, plantarum vero ramos habentium, quidam sunt non sempiterni, sed anuo post annũ. Diuersitas autem plantæ in ramis est de superflua raritate. Cumque fuerint humores compressi, natura calefiet ac festinabit in dirigendo, formabunturque rami. Plinius vbi supra. Gignentium fructum quædam ex lateribus ramorum serunt & cacuminibus, vt pirus punica & ficus ac myrtus. Arbores quædam sunt simplices, quibus est a radice caudex vnus, & rami sequentes vt oliuæ viti ac fico. Quædam vero fruticosi generis, vt paliurus, & myrtus. Item nux auellana, quinimo melior est & copiosior fructu in plures ramos dispersa. In quibusdam omnino nullus, vt in suo genere Buxo, & Lotho transmarinæ. Quædam bifurceæ atq; etiam in quinas partes diffusæ. Quædam indiuiduæ ramosæ, vt piceæ. Quibusdam, est ordo ramorum compositus, vt piceæ & abieti. Alijs autem inconditus, vt malo & piro ac robori. Et abieti quidem subiecta commissura, atque in cœlum tendentes rami non in latera proni. Mirumque quòd earum cacuminibus decisis moritur, totis vero detruncatis durat, & si infra quam fuere rami præscidatur, quod superest viuit, si vero cacumen auferatur moritur. Iterum alia sunt a radice brachiata, vt vlmus. Alia vero in cacumine ramosa, vt pinus lothos siue faba Græca, pręcipuè domibus expetitur petulantia ramorum breui caudice latissima vmbra expaciantium, & in vicinas domos sæpe transientium, nulla est opacitas breuiori, nec aufert solem hieme decidentibus folijs. Nulli cortex iucundior, aut oculos excipiens blandius. Nulli rami longiores validioresque aut plures, vt dixisse liceat totidem arbores. Cortice pelles tingunt, radice lanas. Malis proprium est ramorum genus, ferarum enim rostra reddunt adhærentibus vni maximo minoribus. Ramorũ etiam quidam sunt cæci, qui non germinant, quod natura fit si non eualuere, aut pœna cum amputata cicatrix hebetauit. Vuæ diuiduis in ramo natura est, hoc viti quidem in oculo, arundini in geniculo, omni terræ proximè crassiori. In longitudinem excrescunt abies, larix, cupressus, vlmus, & siqua sunt vnistirpis. Ramosarum cerasus. Reperitur etiam in 60. cubitorum trabes æquali per totum duorum cubitorum crassitudine. Quædam vero statim in ramos sparguntur, vt malus.

De Arborum folijs. *Cap.* VII.

ISidorus. Folia dicuntur Græce filia. Indeq; hoc nomen ad nos translatum est per deriuationem. Frondes autem dictæ sunt,

eo quòd virgulta vel vmbras ferunt, sunt enim causa vmbrarũ. Oculi vero nodi sunt ea quibus frondes exeunt. Aristot vbi supra. Sunt autem folia cooperimentum fructuũ a solis vehementia. Ideoq; & folia simul sunt cum fructu. Sed humor ascendit super ea, & alterantur folia. Oriuntur autem in arboribus folia post fluxum, sicut & pili & plumæ in animalibus nidificantibus propter mutationem temporum, quia fluunt accrescunt secundum alterationem temporis æstatis & hiemis. In homine vero non oriuntur pili post casum primorum pilorum, quoniam alteratio ætatum hominis similis est alterationi quatuor temporum. Itaq; cum humores plantę vel arboris compressi fuerint, ca lesit natura: ac festinat in dirigendo, ac formantur rami & apparent folia, quorũ meatus anterius ampli efficiuntur & post, idẽ in posteriori parte graciliantur & pyramidantur. Ambr. vbi supra. Tanta est domini prouidentia, vt vbi fructus est mollior, ibi folij crassitudo validius tegimentum tuendo deferat pomo. Vbi autem est fructus validior, ibi teneriora sunt folia. Folij crassitudo proficit ad tempestatis iniuriam repellendam, vt in fico. Ioterdum vero ad fructus vaporandi gratiam, vt in pampino. Plinius libro 12. Indi vestes lineas e folijs palmæ faciunt. Molabathres habet folium conuolutum: ex quo ad vnguenta premitur oleum, gemina dote. Nardi celebrant spicas & folia, quæ parua sunt & densa. Maron habet folia breuia minuta odorata. Idem in lib. 13 In Asia, & Græcia nascitur epicactis, quam alij embilonem vocant, paruis folijs, quæ potata contra venena prosunt, sicut herices contra serpentes. Idem in libr. 15. Myrtus habet lata folia, quæ ad vlcerum remedia in corpore humano siccantur in farina. Laurus, quam Pompeius appellauit mostacem, folio maximo & albicante atque flaccido. Idem in libro 16 capit 14. Folia fraxini iumentis morifera cæteris ruminantiũ Græci prodiderunt innocua, in Italia nec iumentis obsunt. Contra serpẽtes vero succo expresso ad potum, & imposita vlceribus opifera sunt. In Oriente funes validos faciunt ex folijs palmæ.

De Varietate arborum in folijs. Cap. VIII.

ARistoteles in lib. de plantis. Arbores quædam ex radicibus suis producũt folia, quædã ex gemmis, quædã ex ligno, quędã propè terrã, quędã longe, quædam in medio, quædã quoq; diuersis temporibus folia pauca. Item quædã producunt fructũ ante folia, vel cum folijs, vel post folia perfecta. Ambros. in Hexameron. Quid autem foliorum describam diuersitates, quemadmodum alia rotundiora, alia longiora, alia flexibilia, alia rigidiora sunt, alia nullis facile ventis labantia. Alia quæ leui motu decutiantur auratum. Inexplicabile est singulorum proprietates exquirere, diuersitates distinguere, causasq; latentes aperire. Plinius vbi supra. Folia sunt latissima fico & viti & platano. Angusta vero myrto & oleæ ac punicæ. Capillata pino & cedro Aculeata illicum generi & aquifolio. Nã iunipero spina est pro folio. Carnosa sunt cupresso thamarici. Crassissima vero alno lõga arundini & salici. Palmæ & duplicia. Circinata sunt pyro. Mucronata malo Hederæ angulosa. Platano diuisa Insecta pectinũ modo, piceæ abieti. Sinuosa toto ambitu robori. Spinosa cutæ rubo. Mordacia sunt quibusdam, vt vrticis. Pungentia vero pino piceæ abieti larixi cedro & aquæfolijs. Pediculo breui sunt oleæ, & ilici folia. Longo vitibus. Tremulo populea, & eisdem folijs inter se crepitãtia: iam & in ipso pomo mali quodam in genere parua medijs emicant folia, interim & gemina. Præterea alijs circa ramos, alijs in cacumine ramorum. Robori & in candice ipso iam densa sunt folia & rara semperque lata rariora, disposita myrto, concaua buxo, inordinata pomis. Plura sunt eodem pediculo exeuntia, mali pirique ramulosa vlmo & cytiso.

De Arborum, & frondium coloribus varijs. Cap. IX.

PLinius lib. 16 Cæteris arboribus (sicut iam dictum est superius) nigricans color est, fulua cornus in venabulis atque in textilis nodata propter decorem. Cedrus autem & larix ac iuniperus rubent. Porro quibusdam arboribus sunt varij colores in frondibus. Nam foliorum vnitas in suo cuiq; permanet genere, præterquam populo & crotoni, quam & cynum diximus vocari & hederæ Vnum populi genus habet folia minima nigerrima, aliud vero alba, tertiumq; duorum colorum, idest superius candicantia & in inferiori parte viridia. Quibusdam arboribus foliorum figuræ mutantur, vt populo nigro, cui & crotoni in iuuenta folia circinatæ rotunditatis sunt. Vetustiora vero in angulos exeunt, econtrario hederę angulosa rotundantur, populorum folijs grandissima lanugo, euolat candidæ, tradita folio numerosiore candida, & vt villi. Granatis autem, & amigdalis, folia sunt rubentia. Mirumq; in primis, idest quod vlmo tiliæq; & oleæ ac populo albæ atq; salici euenit. Circumaguntur enim earum folia post solstitium nec alio argumento certius intelligitur sydus esse confectum. Est & publica omniũ foliorum differentia. In ipsis namq; pars inferior a terra herbido viret colore, & ab eadem leuiora. Neruos callum & articulos in superiori habent parte. Incisuras vero subter, instar manus humanæ Oleæ folia supernè habent candidiora, & minus leuia. Item hederæ. Sed omnium folia quotidie ad solem oscitant, interiores partes tepefieri volentia. Superior pars omnium lanuginem quantulancumque habet, quæ in alijs gentium lana est.

De Folijs arborum quarundam perpetuis. Cap. X.

AMbrosius vbi supra. Mirare autem in paruis prudentiam Dei, quomodo alia semper florentia reseruauerit, alia mutationis & expoliationis amictus habere voluerit, & inter cana niuium, pruinas frigorum viriditatem suam arua cõseruant In ipsis quoq, generibus arborum, quę diuturnis frondibus vestiũtur: non mediocris distantia est. Olea vel pinus semper indumẽtum suum seruat, sed tamen folia sæpe commutat. Nec ea quasi diminua, sed quasi succedanea, protendunt arboris suę pulchritudinem, perpetui vestitus integritate vice muneris obumbrantes. Palma autem semper virens manet conseruatione ac diuturnitate, non mutatione foliorum, nam folia quæ primo germinat, ea sine vlla successione conseruat. Plinius libr 12. In insula Persici maris, quæ Tylos dicitur, nulli arborum folia decidunt. Idem in lib. 13. Prunus etiam Aegyptia nõ dimittit folia Idem in lib 16. Locorum denique tanta vis est, vt circa Memphin Aegypti, & Elephantinæ Thebaidis, nulli arborum decidant folia, nec vitibus quidem. Arborum ergo alijs decidunt folia, aliæ coma virent sempiterna. Quam differentiam necesse est antecedat prior. Sunt enim arborum quędã omnino siluestres. Quędam vrbaniores, quas his placet nominibus distinguere: ergo mites quæ fructu aut aliqua dote vmbrarumve officio humanos iuuant non improbè dicantur vrbanæ. Vrbanarum generi non decidunt, oleæ lauro palmæ myrto cupresso pino hederæ rhododendro. Siluestrium vero generi folia non decidunt, abieti larici, pinastro, iunipero, cedro, therebinto, buxo, ilici, aquifolio, suberi, taxo, thamarici. Inter vtraq; genera sunt andrachne in Græcia & vbiq; vnedo, his enim reliqua folia decidunt, p̃terquam in cacuminibus. Non decidunt autem & in fruticum genere quibusdam: rubo & calamo. In agro Turino vbi vrbs Sibaris fuit. Ex ipsa vrbe prospiciebatur vna quercus nunquã dimittens folia, nec ante mediam æstatem germinans.

De Frondibus deciduis. Cap. XI.

IGitur omnes extra prædictas folia deperdunt. Obseruatumque est non arescere, nisi tenuia & lata & mollia. Quæ vero non decidunt, callo crassa, & angusta sunt. Cadunt autem plurimis in Autumno, quędam tardius amittunt & in hiemes mora protogant. Nec interest maturius germinasse, vt pote cum quędam germinent primæ & inter nouissimas nudentur, vt amigdali, fraxini, sambuci. Morus autem nouissimè germinat, & cum primis folia dimittit. Magna & in hoc est vis soli, prius enim decidunt in siccis macrisque, & vetustæ prius arbori. Multis etiam antequam maturescat fructus, vt in Serotina fico, & in Hiberna piro, ac malo granato. Neque his autem, quæ semper comas retinent, eadem folia durant, sed subnascentibus alijs, tunc arescunt vetera, quod euenit maximè circa solstitia. Sorbo decidunt vniuersa, cæteris vero paulatim. Aristoteles. Quod autem quarundam arborum folia cadunt, accidit propter flassibilitatem velocis raritatis. Cum enim apparet materia cum digestione completa, frigus obturat extremitates meatuum superius, nec habent folia nutrimenta, & ideo siccantur & cadunt. In quibusdam autem cum vicerit frigus, colorantur. Occultatione namque caloris interius in medio plantæ, & apparitione frigoris exterius, fugato calore in profundum glauca fiunt folia, nec cadunt, vt oliuæ & myrti. Diminutio quidem humoris calidi, & pinguis est causa caluitiei. Ideoque non fluunt arboris folia, in quibus est humor pinguis. In contrarium dicit Plinius libro decimosexto. Falsa diffinitio est non decidere his quarum succus pinguior sit. Quis enim potest in ilice intelligere decidere. Thimeus autem Mathematicus sole scorpionem transeunte syderis vi, vt quodam veneno actis putat. Cur ergo eadem causa aduersum omnes non polleat iure intremur. Actor. Causa itaque fluxus foliorum naturalis ex arbore hæc est. Recedente solis calore, sicut in hieme fit, naturalis calor qui modicus est, ad radicem arboris colligitur, & sicut potest nutrimentum attrahit. Cumque ab exteriori trahere non possit, a superioribus partibus arboris attrahit, & sic humore ad inferiora descendit, vel recurrente, fit in superioribus desiccatio, foliorumque defluxio.

De Vmbris earum & stillicidijs. Cap. XII.

HAec de folijs arborum dicta sufficiant Ex quo (sicut iam dictum est supra iuxta Isidorum) folia sunt causa vmbrarũ, & ex

& ex foliis pcipuè stillicidia proueniunt arborũ, de vtrisq; restat consequenter dicendũ, maximè quia quorundã arborũ vmbræ, vel stillicidia sunt vtilia, quarundam vero sunt noxia. Plinius lib. 17. Vmbræ sunt breues, quamuis magnarum arborum, q in orbem ramos circinent, vt in malis & in pyris. Eædemq; enormes cerasis & lauris. Iam verò quædam vmbrarum proprietas. Iuglandium grauis & noxia humano capiti, omnibusque iuxta satis. Gramina negat & pinus. Sed ventis vtraque resistit, quoniam & protecta vinearum egent ratione. Stillicidia pinus ac quercus & ilicis sunt ponderosissima. Nullum cupressi, vmbra minima & in se circumuoluta: ficorum leuis est, quamuis sparsa, ideoque non vetantur inter vineas seri. Vlmorum quoque leuis est, nutriens quæcunque opacat. Sed attice hæc quoque videtur e grauissimis. Nec dubito, si emittant in ramos. Iucunda & platani quanquam crassa licet gramini credere, non soli, haud alia lætius operiente thoros. Populo vero vmbra nulla, ludenobus foliis. Alno pinguis est, pascens sata. Vitis sibi sufficit mobili folio, iactatuq; crebro Solem vmbra temperans, eodemq; grani protegens in imbre. Omnium ferè leuis vmbra, quorum pediculi longi sunt. Nec fastidienda hæc quoque scientia, nec in vltimis ponenda est, quoniam vmbra quibusque satis aut nutrix aut nouerca est. Iuglandium quidem, & pomorum ac piceatum & abietis quæcunque attigerit non dubium est esse venenum. Porro stillicidij arborum breuis est ista diffinitio. Omnium quæ proiectu siccitatis ita diffunduntur, vt per ipsas non defluant imbres stilla sæua est.

De Arborum cultura, & primo de seminatione. Cap. XIII.

De arborum cultura iam dictum est superius ea parte, videlicet in septimo libro, vbi actum est de terræ proprietatibus, & de feracitate. Palladius de agricultura lib. 3. Mense Februario lætamen arbores debent accipere Luna decrescente, ita vt subducta a radicibus terra, & fimo permixta reuocetur, hoc etiã tempore, si quæ sunt in seminariis plantæ, circũfodiendæ sunt, & eius rami superflui amputandi, vel radiculæ, quas miserunt in superiori parte. Plinius lib. 16. Est inter arbores differentia, quòd ea quæ subarantur, vel ablaqueantur celeriora sunt neglectis ac fertiliora, & in totum adiicit omnis cura fertilitatem, fertilitasq; senectam, propter hoc præflorent talia, & quæ germinant tota sunt pretiosa. Quædam etiam restituuntur prostratæ, & quædam viuescunt cicatrice, vt iuglans & platanus, olea & talia, vlmus & populus. Iterum in lib. 17. Arbores (vt dictum est superius) aut semine proueniunt, aut plantis radicis, aut propagine, aut auulsione, aut surculo, aut insito & consecto arboris trunco. Semen in primis natura docuit serere, cum decidens, exceptum terra virescere. Sed & quædã non aliter proueniunt, vt castaneæ, iuglandes, cedus duntaxat exceptis. Semine quoque quanquam dissimili seruntur vites & mala & pira. His namque pro semine nucleus, non vt supradictus ipse fructus. Mespilæ quoque semine nasci possunt. Palma foliis suis seritur apud Babylonios. Vbi Plinius. Nam folia palmarum apud Babylonios seri, atque ita in arborem prouenire, Trogum credidisse demiror. Omnia quidem supradicta tardo prouẽiunt, ac degenerant & insito restituenda. Interdumq; etiam castaneæ. Econtrario vero non degenerant, quoquo modo serantur, cypressus laria & palma laurus & pinea. Eędem baccis seruntur, & plerumque propagine. Omnia myrti genera baccis seruntur in Campania. Romæ vero propagine tarentina. Inter ea quæ semine seruntur, mago in nucibus operosus est. Amigdalæ in argilla molli meridiem spectante seri iubentur, & dura calidaq; terra gaudere. In pingui verò vel humida mori, aut sterilescere; ternas autem simul serendas esse trianguli ratione palma distantes inter se. Deosque diebus, donec grandescant adaquari. Iuglandes verò nuces porrectæ seruntur, commissuris iacentibus, pineæ nucleis septenis ferè in ollas perforatas additi, aut vt laurus, quæ baccis seritur. Citrea grano & propagine. Sorba semine & a radice planta & auulsione proueniunt. sed illa in calidis; sorba in frigidis & humidis.

De Plantatione arborum, & translatione. Cap XIIII.

Isidorus. Plantas & plantaria ita distinguunt, quòd plantæ de arboribus raptæ sunt. Plantaria verò natæ sunt ex seminibus, & a terra propria transferuntur cum radicibus. Plinius lib. 17. Plantaria quoque natura demonstrauit multarum radicibus pullulante sobole densa, & patiente matre quas enecet: eius enim vmbra turba indigesta premitur, vt in lauris, puniceis, & platanis, cerasis, prunis. Paucorum in hoc genere rami parentur soboli, vt vlmorum atque palmarum. Nullis verò tales pulluli proueniunt, nisi quarum radices amore solis, atque imbris in summa tellure spaciantur. Omnia autem hæc non statim motis est in sua locari, sed prius nutriet dari, atque in seminariis adolescere, iterumq; migrare. Qui transitus mirum in modum mitigat etiam siluestres: siue enim arborum, vt & hominum natura nouitatis ac peregrinationis auida est, siue discedentes virus relinquunt, mansuecuntque stactaru, ceu feræ, dum radici euellitur planta. Sed etiam auulsionem natura docuit, quoniam arboribus auulsis stolones viuerent. Quo in genere & cum parui sint, auelluntur, & partem aliquam e corpore matris auferunt secum fimbriato corpore hoc modo plantantur punice, coruli, mali, sorbi, mespilæ, fraxini, fici, & in primis vites. Cotoneum autem ita satum degenerat. Itaq; plantas ex seminario in aliud transferre, priusquam in suo loco ponantur operosè præcipit arbitror, licet translatione folia fieri latiora spondeant. Ante omnia ergo in similem terram, aut meliorem oportet transferri, nec ex tepidis, aut præcocibus in frigidos, aut serotinos situs, vt neque ex his in illos, aut quidem scrobes ante præfodiantur, vt pingui cespite obducantur. Hoc enim & ante annum Mago fieri iubet, vt Solem pluuiasq; combibant; aut si conditio largita non sit, ignes in medio ante duos menses fieri, nec nisi post imbres in eis seri. Altius autem demittantur, quæ summa tellure gaudent, vt fraxinus & olea: hęc enim & similia, quaternos pedes oportet demitti, vel infodi. Cæteris autem sat est, si altitudines pedes ternos effecerint. Arborem nec minorem bima, nec maiorem trima quidã transferri præcipiunt. Alij verò cum annum impleat. Hoc autem non negligendum, ne mora radices marcescant. Neve a Septentrionibus, aut ab ea parte cœli vsque ad exortum brumalem vento flante effodiantur. Aas certè non aduersæ his ventis radices præbeãtur, propter quod emoriuntur ignaris causæ agricolis. Item meridianam cœli partem signare in cortice, vt translata eisdem & assuetis statueretur oris, ne Aquiloniæ meridianis oppositæ solibus finderentur, & algerent meridianæ Aquilonibus. Cato ventos omnes & imbres in tota translatione damnat, & ad hoc prodesse plurimum radicibus, cohærere terræ, in qua vixerint, totasq; cespites circumligari, cum ob id Cato iubeat in scrobibus transferri. Quidam malis puniceis substrato lapide tradunt pomum in arboribus non rumpi, radices inflexas poni melius. Arborem ita locari, vt media sit totius scrobis necessarium. Interualla quoque seruanda sunt in plantatione, vel seminatione arborum. Quidam punicos & myrtos & lauros depressiores seri iusserunt: in nouenis tamen pedibus, malos autem paulo amplius, magis & piros, magisq; ficus & amigdalas. Optimè namque diiudicabit interualla, ramorum amplitudinis ratio, locorumque & vmbræ cuiuslibet arboris. Nam has quoque vmbras obseruari oportet. Colles minora quærunt interualla. Ventosis autem locis crebriora seri conducit. Olea tantum interuallo maximo, de qua Catonis Italica sententia est, in viginti quinque pedibus minimum, plurimum triginta seri. Sed hoc variatur locorum differentiis. Palladius vbi supra. Mense Nouembri locis siccis, calidis & apricis, maiores arbores sunt transferendæ, trũcatis ramis, & illæsis radicibus multo stercore, atq; rigationibus adiuuandæ.

De Insitione. Cap. XV.

Isidorus vbi supra. Insitio dicitur cum fisso trunco, surculus arboris fœcundæ sterili inseritur. Aut oculorum impositio, cum inciso cortice libro, arboris alienæ germen immittitur. Ex libro de natura rerum. Est itaque modus arbores transplantandi, & est modus eas a sua natura alterandi, vt videlicet arbore succisa, trunco eius ramus inseratur alterius generis, vendicetq; sibi ramus insertus naturam totius arboris. Nam crescentia quidem omnia nutrimentum habent a terra. Insertus itaque ramus trahit nutrimentum suum super truncum, truncus autem trahit duo, scilicet vnum, quod sibi retineat, aliud quod alij transmittat, sicut stomachus. Plinius vbi supra. Inserere quoque natura docuit, nam semen auium fame deuoratum, integrumque maneus, & alui tepore madidum cum fęcundo fimi medicamine, in mollibus arborum lecticis abiectum, & ventis sæpe translatum: in aliquas corticum rimas vidimus pullulasse. Vnde cerasum inuenimus in salice, platanum in lauro, laurum in ceraso, baccasq; simul discolores. Tradunt & monedulam semina condentem in thesauros cauernarum eiusdem rei præbere causas. Hinc nata est inoculatio. Insitionem casus magister alius docuit agricolam. Postea ratio duplex. Prima quidem fuit inter corticem & lignum inserendi. Timebant prisci truncum findere, mox ausi medio inforare, ipsiq; medullæ calamum imprimebant vnum inserentes, neque enim plures capiebat medulla subtilior. Postea ratio senos adiecit mortabitati eorum ex numero succurrere persuasa, per media trunco leuiter fisso, cuneoq; tenui fissuram custodiente donec cuspitatim deuersus descendat in rimam calamus. Multa quidem in hoc obseruanda sunt. Primum omnium, quæ arbor talem coitum, id est insitionem patiatur, & cuius arboris calamus variè quoq; & non eisdẽ partibus subest omnibus succus vitibus ac ficis media ficciore, & è summa parte cõceptus. Ideoq; illinc surculi petuntur. Oleis est circa medios succus, inde & surculi cacumina siunt, facillimè coale-

coalescunt, quibus est eadem natura corticis, quæque pariter sunt florentia eiusdem horæ germinationem, sudoremque societatem habent. Lachrimantes calamos inseri non oportet, non hercule magis, quam aridos, quia illa modo labat humore nimio corticis. Validius quidem demissi tardius ferunt, & fortius durant. Apertissimum est inserere, quàm proximum terræ patitur nodositas trunci, quæ ratio. Si crassior truncus inseratur, inter corticem & lignum inseri melius est. Quædam autem in plantario insita, eodem die transferuntur. Eminere calamos sex digitorum longitudine non amplius debent. Cato Argillæ, vel Cretæ arenam, fimumque bubulum admisceri, atque ita vsque ad lentorem subigi iubet, idque interponi, & circumlini. Cato etiam præcepit inseri pyra & mala per Ver, & post Solstitium diebus quinquaginta post vindemiam. Oleas autem & ficus per ver tantum Luna sitiente, id est sicca. Præterea post meridiem, ac sine vento Austro. Inserentes verno tempus viget, incitantibus se gemmis, præterquam in olea, cuius oculi diutissimè parturiunt, nimiumque succi habent sub cortice, qui nimius insitis nocet. Punica verò, & ficum quamquam alias sicca sint, recte stitante minimum vult. Pyrum florentem inseri licet, & in annum mensem protendere insitionem. Cerasi dempto libro finduntur. Hæ solæ & post brumam inseruntur. Dempto libro habent velut lanuginem, quæ etsi comprehendit insitum putrefacit. Incolumi cuneo adactum vtilissimè astringit. Capacissima insitorum omnium dicitur platanus, postea robur. Sed vtraque saporem corrumpit. Quædam omni generi inseruntur, vt ficus, & punica. Vidimus, iuxta Tyburtes, tiliam omnium genere pomorum onustam arborem, alio quidem ramo nucibus, alio baccis, aliunde vite, pyris, ficis, punicis, malorumque generibus: sed huic breuis fuit vita. Nec tamen omnem experimentis assequi naturam possumus. Quædam enim nasci nullo modo, nisi sponte queunt, ea quæ in immitibus tantum, & desertis locis proueniunt.

De diuersis speciebus insitionis. Cap. XVI.

IDem in eodem. Insitio quidem firmissimum est, & secundius, quàm serere. Feracissima verò omnium est inoculatio, deinde emplastratio: sed vtraque infirmissima, & quæ cortica tantum nituntur, aura leui ocyssimè deplantantur. Est autem inoculatio fistula subtrita simul aperire oculum in arbore excisso cortice, semenque includere, eadem fistula sublatum ex alia. In ficis & malis hæc fuit antiqua inoculatio virgiliana, quærit fissura in nodo germine corticis expulsi, gemmamque ex alia arbore includit. Et hactenus ipsa natura docuit. Insitionē autem (vt dictum est) docuit casus magister, & penè numerosior ad hunc modum. Agricola nempe sedulus casam sepis munimento cingens, quo minus putrescerent sudes, limen ad hederis subdidit. At illæ viuaci morsu apprehensæ, suam ex alieno fecere vitam, apparuitque truncum esse pro terra. Aufertur ergo serra æqualiter superficies, leuigatur falce truncus. Emplastri ratio ex ipsa inoculatione nata videri potest. Crasso autem maximè cortici conuenit, sicut est ficus. Ergo ramis omnibus amputatis, ne succum auocent, Nitidissima in parte, quamquam præcipua cernatur hilaritas, exempta scutula, ita ne descendat vltra ferrum cortici imprimitur. Ex alia cortex par cum sui germinis mamma, sic compage densata, vt cicatrici locus non sit, & statim vnitas fiat, non humorem, non afflatū recipiens. Nihilominus & luto munire, & vinculo melius. Vitis emplastra non recipit, nec aliæ, quibus caducus & tenuis est cortex, atque rimosus. Nec inoculationem ficæ recipiunt, aut quæ sunt humoris exigui. Inoculatio rores amat leues. Aristoteles in libro de Plantis. Quædam ergo in terra plantantur, quædam in arboribus inseruntur. Estque melior insitio similium in similia proportionalia, quoniam optimè proueniunt talia, sicut mali in pirum, fici in ficum. Palladius lib. 1. In omni autem opere inserendi, putandi, ac recidendi, duris & acutis vtendum est ferramentis, & quæ facienda sunt in vite, vel arbore, peragenda sunt ante apertionem floris, & gemmæ.

Iterum de temporibus & modis inserendi. Cap. XVII.

IDem in libro tertio. In mense Februario, calidis & apricis locis optimè celebratur insitio, quæ tribus generibus constat. Sed ex his quidē duo possunt tūc fieri, tertiū reseruatur æstati. Sunt autem genera hæc inserendi, aut sub cortice, aut in trunco, aut emplastro. Inserere ergo sic, arbor vel ramus in loco vindi, ac sine cicatrice serra cortice non læso reciditur, post serraturam ac ferro plaga ferramentis inciditur. Inde quasi cuneus tenuis ferreus, vel osseus maximè leoninus inter corticem, & lignum tribus prope digitis deponitur, & considerantur, ne corticis fascia dissipetur, sicque subducto cuneo, statim mergitur surculus vna parte desectus salua medulla, & cortice partis alterius, quæ supra arborem sex, vel octo digitis eminet. Duo quidem, aut tres surculi, aut plures pro qualitate trunci constituuntur: & quatenis, vel amplius digitis inter eos spacium relinquitur, tunc iunco, vel culmo, aut vimine stringantur, & super lutum musso tectum ponuntur, aut ligantur vt quatuor digitis super lutum surculi eminere possint. Plerisque placet, strictum primo sectæ arboris truncum vinculis artioribus in medio findere, & ibi surculos ex vtraque parte rasos in modum cunei, vt integra sit medulla demergere, præmisso autem cuneolo, quo subducto depositus surculus, redeunte in plagam materia artius possit astringi. Sed hoc vtrumque genus verum est, & fit crescente Luna, vbi incipit arborum gemma turgescere. Surculi autem qui inserendi sunt, sint nouelli, fertiles, nodosi, de nouo nati, ab orientali arboris parte decisi, crassitudine digiti minoris, bifurci vel trifurci, gemmis pluribus vberati. Si arborem minorem volueris inserere, in qua sine dubio meliora incrementa proueniunt circa terram secato, & quod est melius, surculos inter lignum, corticemque depone, tunc stringe. Quidam rasum ex vtraque parte surculum conuenientem soliditati arboris inserēdæ sic in medio deponunt, vt cortex surculi vndique corticis arboris reddatur æqualis. Sed in nouella arbore terra mota vsque ad ipsum insitum colligatur, quæ res eam a calore, & vento defendet. Mihi asseruit diligens agricola, omne insitum sine dubio virtutē comprehendere, si depositis surculis, viscum non temperatum in ipsa plaga pariter mergamus quasi glutino quodam succos materiæ vtrique mixturum. De emplastratione dicemus postea. Quartum genus Columella sic retulit. Gallica terebra vsque ad medullam arborem perforandam, plaga interius leuiter inclinata ibi educta omni scrobe, vitem vel ramum ad modum foraminis impressu delibratum; succidum tamen, & humectem strictè imprimi, vna aut duabus gemmis foris relictis. Tunc argilla, & musco locum diligenter operiri. Ita vites in vlmo inseri posse summissas. Hispanus quidam mihi ostendit insitionis nouum genus, quod ex Persico se asserebat expertum, sicut videlicet dicetur inferius. Idem in lib 7. Mense Iunio, vel Iulio celebratur in ramis insitio, quæ dicitur emplastratio. Solis arboribus conuenit, quibus in cortice succus est pinguis, vt ficis, ac oleis, & similibus, vt Martialis dicit, & Persico. Fit autem sic: ex nouellis ramis & nitidis, ac feracibus, gemma quæ bene apparet processiua, duobus digitis quadratis circumsignatur, vt ipsa in medio statuatur, & ita subtiliter cortex acutissimo scalpro leuatur, ne gemma lædatur. Ex arbore quoque illa, cui debet insitio fieri, similiter cum gemma tollitur emplastrum nitido, & vberi loco. Tunc ibi conuenienter astringitur, pressumque circa gemmam vinculo absque gemmulis læsione cohærere cogitur, vt locum gemmæ prioris includat ea, quæ sic apposita redditur. Tunc luto debet liniri, & gemma libera relinqui. Rami eiusdem arboris secari debent ac stirpes, sicque 21. diebus exactis resoluto vimine vinculorum externi seminis gemmam, mirè in arboris alienæ membra transisse reperies.

De Arborum incremento, & magnitudine. Cap. XVIII.

ARistoteles in libro de Plantis. Arbor quælibet ascendit semper, donec compleatur, & intereat: animalia quidem non sic, quia cuiuslibet animalis longitudo propinqua est suæ latitudini. In planta verò remota est, quia radix eius, aqua, & ignis festinant in ascensu. Plinius vbi supra. Arborum quædam tardè crescunt natura, & in primis tantum semine nascentia, eoque longo durantia, quæ autem citius occidunt, velocia sunt, vt ficus & punica, malus, prunus, pirus, myrtus, salix, & tamen diuitiis antecedunt. In trimatu enim ferre incipiunt ostēdentes & ante. Ex his est lentissima pyrus. Omnium ocyssima cypirus & fructa pseudocypyrus: protinus enim floret, semenque profert. Omnia verò celerius adolescunt Stolonibus ablatis, & in enam stirpem redactis alimentis. Idem in lib. 16. Arborum amplissima ab hoc æui existimatur Romæ visa, quam propter miraculum Tiberius Cæsar in ponte Naumachiario exposuerat aduectam cum materiæ reliqua, durauitque vsque ad Neronis Principis Amphiteatrum. Fuit autem trabs e larice longa pedes centum viginti bipedali crassitudine æqualis, quo intelligebatur altitudo reliqua via credibilis, fastigium ad cacumē æstimantibus. Abies admirationis præcipuè visa in naui, quæ ex Aegypto Caij principis iussu obeliscum in vaticano circo statutum, quatuorque truncos lapidis eiusdem ad sustinendum eum adduxit. Qua naue nil admirabilius visum in mari certum est. Centum viginti modij tunc lentis pro saburra ei fuere. Longitudo spacium obtinuit magna ex parte hostiensis portus latere læuo. Ibi namque demersa est a Claudio Principe tribus molibus turrium altitudine in ea exædificatis obiter puteolano puluere aduectis, Quæ arboris crassitudo quatuor hominum vlnas complectentium implebat. Vulgoque auditur octuaginta nummorum, & pluris malos ad eos venundari vsus. Rates verò connecti quadraginta sestertiis pleraque. In Aegypto, & Syria Reges vsi feruntur ad Classes maximè cedro abietis inopia, hæc

in Cipro

in Cipro traditur succisa. Centum triginta pedum longitudinis, & ad trium hominum complexum crassitudinis. Germaniæ prædones singulis arboribus cauatis nauigant, quarum & quædam homines triginta ferunt.

De Arborum germinatione. *Cap. XIX.*

Isidorus. Germen dicimus prægnantem surculum, a generando, vel gerendo sit appellatum. Plinius vbi supra. Ordo autem annuus naturæ ita se habet in arbore. Primus est conceptione incipiente flare vento Fauonio, exinde Idus Februi ferè sexto. Hoc enim vento maritantur viuescentia e terra, quippe cum etiam equæ flante illo, concipiant in Hispania. Hic est genitalis mundi spiritus, a fouendo dictus, vt æstimauere quidã, & flat ab occasu æquinoctiali, ver inchoans. Hunc cathlitionem rustici vocant, natura gestiente semina accipere, eaque satis omnibus animam inferente, vt variis diebus concipiunt, & pro sua quæque natura: alia protinus vt animalia: tardius aliqua, & diutius grauida ferunt partus, & ideo germinatio vocatur. Pariunt vero cum florent, flosque ille ruptis constat vinculis: eius educatio in pomo est. Omnes autem germinant, etiam quæ non florent. Magna & locorum differentia, quippe cum ea eodem genere, quæ sunt in palustribus, germinent priora, mox verò campestria, & in siluis nouissima. Per se autem tardius pyri siluestres, quàm cætera; primo fauonio generat cornus, proximè laurus, pauloque ante æquinoctium, tilia, & acer. Inter primas verò nux & populus & vlmus, & salix & alnus; sestiuas & platanus. Cæteræ concepturæ fiunt in vere, vt aquifolium, therebintus, paliurus, castanea, glandes. Serotino verò germine malus, tardissimus autem suber. Quibusdam germinatur germinatio nimia Solis vbertate, aut inolitantis cœli voluptate, quod magis in herbis segetum euenit. In arboribus tamen nimia germinatio lassescit. Sunt aliæ naturales quibusdam germinationes, pariterq; vernæ, quæ suis sideribus constant. Hibernæ quidem Aquilæ exortu. Aestiua verò canis ortu. Tertiaque vectuti constat: has duas quidam omnibus arboribus esse communes putant: sentiri autem maximè in fico, vite ac punice, causam afferentes, quoniam in Thessalia, & Macedonia tunc ficus eacat plurima. Maximè tamen in Aegypto apparet hæc ratio. Et reliquæ quidem arbores continuant germinationem, vt primum cœperunt. Robur autem, larix, atque abies intermittunt tripartita quidem, ac trina germina edunt, ideo inter squamas corticem spargunt, quod omnibus in germinatione euenit arboribus, quia prægnantium cortex rumpitur. Est autem prima earum incipiente vere circiter quindecim diebus. Iterumque germinant Sole geminos transeunte. Sic fit, vt dum prima cacumina impelluntur, se eutis aperiat geniculato incremento. Tertia illarum est ad Solstitium breuissima, nec diutius septenis diebus, clarèq; etiam tunc cernitur excrescentium cacuminum articulatio. Vitis sola bis parturit, cum primum vuam emittit, iterumq; cum digerit, eorum quæ non florent, partus tantum est, & maturitas. Quædam statim in germinatione florent, properantque in eo, sed tardè maturescunt vt vites. Serotino quædam germinatu florent, celeriterque maturant, vt morus, quæ germinat vrbanarum nouissima, nec nisi exacto frigore. Dicta ob id arborum sapientissima, sed cum cœperit, vniuersa germinatio subito erumpit.

De Arborum floribus, & earum varietate. *Cap. XX.*

Isidorus. Flores dicti sunt: quia cito de arboribus defluunt, quasi fluores, eo quòd cito soluantur. In his duplex est gratia, coloris & odoris, Austro soluuntur flores, zephyro fiunt. Aristoteles vbi supra. Flos (vt dictum est superius) de subtili tantum materia existit, qua digestio incipit, & ideo fructum in plantis, vt plurimum præcedit. Quod autem quædam (vt palmæ, & similia) flores non habent, vt plurimum fit propter suarum patrium diuersitatem, suamq; subtilitatem, & asperitatem, & crassitudinem. Plinius lib. 16. Pariunt arbores cum florent, & flos ille ruptis constat vinculis. Flos est gaudium arborum, quæ tunc se nouas aliàs quàm sunt, ostendunt, variisq; colorum picturis in certamen vsque luxuriant. Non tamen florent omnes, sed sunt aliquæ tristes, quæque annorum gaudia non sentiunt. Nam nec ilex, nec picea, nec pinus, nec larix, vllo flore exhilarantur, natalesve recursus pomorum annuos versicolore nuncio promittunt, nec fici, atque caprifici; protinus enim flores fructum gignunt. Sed nec iuniperi florent. Quidam earum duo genera tradunt, alterum flore non ferre. Quæ verò non floreat ferre protinus baccis subnascentibus, quæ biennio hæreant. Sed id falsum est, omnibusque his dura facies semper. Sic & hominum multis forma sine flore est. Eorum quæ non florent, partus tantum & maturitas est. Quædam statim in germinatione florent, atque in eo properant, sed tandem maturescunt, vt vitis. Serotino quædam germinatu florent, celeriterque maturant, sicut morus, quæ vrbanarum nouissima germinat, nec nisi exacto frigore, ex hiis quæ hieme Aquila exoriente concipiunt, omnium prima floret amigdala mense Ianuario, pomum verò maturant in Martio. Ab ea proximè Armenica florent, deinde tuberes, & præcoces illæ peregrinæ hæ coactæ. Ordine autem naturæ siluestrium primæ, sambucus cui medulla est plurima, & cornus mascula, cui nulla vrbanarum malus, paruoque post, vt simul videri possit, & pirus, & cerasus, & prunus. Sequitur laurus, illamq; cupressus, deinde punica & fici, at vites & oleæ germinant, florentibus iam his. Vergiliarum exortu concipiunt, idest tertio Idus Octobris: hoc enim sydus illarum est, floret autem Solstitio vitis & olea, quæ paulo serius incipit. Deflorescunt omnia diebus septenis non celerius, quædam tardius, sed nulla pluribus bis septenis. Glo. super Lucam. In fico loco floris quidam fructus crescunt, qui succrescentibus aliis decidunt, quidam tamen ex illis remanent, qui clementiora aura siluestrem naturam peioris succi exuêtes, cæteris specie atque maturitate præferuntur. Actor. De floribus autem herbarum dicta sunt quædam superius, quæ etiam conueniunt floribus arborum, & sicut flores herbacei sunt diuersi colores, alij videlicet candidi, alij rubicundi, alij crocei, alij purpurei: sic & flores arborei.

De Arborum fructificatione. *Cap. XXI.*

Aristoteles vbi supra. Sicut autem operatio multorum animalium est emissio spermatis, sic operatio arborũ est emissio fructus, & seminis. Primus quidem virtus mouens, est in seminibus. Semina mouentur ex calore naturali, ac vento, qui est in eis: ex his exeunt fructus in locis suis. Tripliciter autem est arborum fœcunditas, producunt enim fructum, vel ante folia, vel cum foliis, vel post folia perfecta. Quædam quoque producunt fructus super folia sua, quædam sub foliis. Et quarundam fructus est suspensus a stipite suo, quarundam a radice, quarundam fructus est in medio earũ, quarundam & fructus sub cortice. Fit autem fructus amarus quandoque, quia calor & humor completi non sunt in digestione. Frigus autem & siccitas prohibent, vt compleantur, & ob id ad amaritudinem conuertuntur. Arbores autem, quæ in arenosa terra nascuntur, fructum dulcem faciunt. Iterum arbores in aqua acetosa faciunt fructum dulcem, quia acetositas attrahitur cum calore Solis, quod fuit suæ qualitatis, hoc est frigus, & siccitas. Apparent ergo aquæ intrinsecæ dulces, calefitque venter arboris, quoniam perseuerat super eam calor Solis, eritq; fructus acidus in succositate, & quantum in plus digestum fuerit, dissoluetur paulatim acetositas, donec consumatur, apparebitque dulcedo. Erit ideo fructus dulcis, tamen folia sua, & extremitates acidæ. Omnibus autem arboribus, cum primo plantatæ fuerint, dominabitur amaritudo, vel ponticitas causa humorum, quando fuerit in extremitatibus illarum, & digessent loca, quæ sunt in medio arborum, de quibus erunt marcenæ, prouenit siccitas, & consequitur humorem, sitque prima digestio acida, vel amara, vel pontica. Causa est, quia cum calore & humore est digestio, cumque vicerit humor & siccitas calorem, erit ea eo in principio fructus non bene digestus: & ideo generatio fructuum in principio est præter dulcedinem. Mirabolanorum tamen arboris fructus in principio, cum apparent, dulces sunt, consequenter pontici, in completione amari. Arbor cum tota ast humis, & in hora digestionis, cum sunt meatus ampli, sequitur calor humorem, & maturabit fructum: erit ergo in principio dulcis. Deinde calor attrahit siccitatem sibi similem, & angustabit meatus, idest poros, vincentq; frigiditas, & siccitas calorem, & humorem. Alterabitur ergo fructus ad ponticitatem, vinceta; Sol cum calore per attractionem superfluam siccitatis in semine illo, quod est in apparenti arborum, vincetque frigus siccitatem, erit ergo fructus fortis ponticitatis. Deinceps ascendet calor naturalis sursum, & adiuuabit eum calor Solis extrinsecus, Vincent ergo calor & siccitas, & erit fructus amarus. Idem in lib. de animalibus. Arbores quædam non faciunt fructum, nisi per continentiam, qua adiuuantur in digestione, sicut ficus agrestis & caprifici. Palladius li. 3. Mense Februario, si vetus vrina pomis & vitibus affundatur, & numero fructuũ præstat, & forma. Cui etiã prodest, vt amurca misceatur & insulcetur, sed hoc diebus frigidioribus, antequam feruor incipiat. Plinius lib. 16. Arborũ fructum gignantium quædam ex lateribus ramorum ferunt, & cacuminibus, vt pyrus & punica, & ficus, & myrtus. Cæteræ eadem natura, quæ frugibus, namque & in eis spica in cacumine nascitur, & legumina in lateribus. Palma sola in spatulis habet fructum in racemis propendentem. Reliquis sub folio pomum, vt protegatur, excepta fico, cui folium est maximum, & vmbrosissimum, & ideo supra id pomum, & demum serius nascitur folium, quàm pomũ. Celerrimè malus senescit, & in senecta deteriorem fructum gignit. Nam & minora proueniunt poma, & vermiculis etiã obnoxia, quia & in arbore nascũtur ipsa.

De

De quarundam arborum fertilitate. Cap. XXII.

ARistoteles in libro de Plantis. Porro tam in arboribus, quàm in animalium generibus excrementũ quantitatis crescit in semen, & sicut ex vno coitu generant quædam animalia multos filios, sic & arbores paulatim crescunt, quousque perueniant ad terminum suum naturalem, & magnitudinis suæ finem. Denique sicut aues parui corporis sunt multi coitus, & multorum ouorum, sic accidit & quibusdam arboribus, quia excrementum corporis transit in humiditatem spermentalem. Verum arbores, quæ multum faciunt fructum, cito desiccantur, quia cibus transit in semen. Arbores siluestres magis fructificant, quàm hortenses, sed hortensium fructus sunt meliores. Plinius lib. 16. Arbores quædam bis anno ferunt fructus, quędã ter. In Choo insula caprifici triferæ sunt. Primo fœtu sequens euocatur, sequenti tertius. Sunt & in malis & piris biferæ, sicut & præcoces. Malus siluestris bifera est, sequens eius fructus est post arcturum, in apricis maximè vites quædam, & triferæ sunt, quas ob id insanas vocant, eo quòd in his quædam maturescunt, alia turgescunt, alia florent. Marcus Varro auctor est, vitem fuisse Smirnæ triferam, & malum in agro Consentino. Hoc etiam perpetuo euenit in Frauennesi agro. Talis est enim fertilitas soli. Trifera est enim cypressus. Est & in ipsis arboribus annuus differentia particularis. Nam summa sui parte fertilior est arbutus. Quercus inferiore iuglandes, ac fici, & marisex. Omnes quo magis senescunt, eo maturius ferunt, & in apricis locis, nec pingui terra. Siluestria omnia tardiora, quædam ex his omnino non maturescunt. Item quæ subarantur, aut quæ ablaqueantur, celerium neglectis, hæc & fertiliora. Est etiam ætatis differentia. Amygdala & pyrus in senecta fertilissimæ sunt, & glandiferæ, & quoddam genus ficorum. Cæteræ in iuuenta, tardiusq; maturantes, quod maximè notatur in vitibus. Nam vetustioribus quidem vinum est melius, sed nouellis copiosius. Omnia verò præfecunda celerius senescunt. Quin & protinus moriuntur aliqua tælo fœcunditatem omnem effundentia, quod maximè vitibus euenit. Denique in satum omnis cura fertilitatem adducit, fertilitas senectam. Ideo præflorent alia, & prægerminant, & tota fiunt præcocia, quoniã infirmitas omnis cœlo magis accidit. Cætera quędam in terra gigni non possunt, & in arboribus nascuntur, quia cum sedem nascendi suam, id est propriam non habeant, in aliena viuunt, vt viscum. Et est herba in Syria, quæ vocatur crassicias, non tantum arboribus, sed ipsis etiam spinis circumuoluens se. Item circa templa Thessalica, quæ polipodion vocatur, & quæ dolichus, ac serpillum. Oleastro quoque deputato, quod gignatur, Phaunos vocant. Idem in lib. 12. Arborum quædam glandes ferunt, quædam irritamenta gulæ nouissima. Circa radices gignunt quædam viscum, & mella ferunt, vt robur. Cõstatq; melleos rores e cœlo cadẽtes frondibus insidere, quædam lanugines, ex quibus fiunt vestes pretioso linteo.

De varietate temporis arborum in proferendo, & maturando fructum. Cap. XXIII.

IDem in lib. 16. In plerisque arboribus non statim post deflorationem sequitur fructus. Cornus enim circa Solstitia reddit fructum suum primo candidum, postea sanguineum. Fœmina in hoc genere post Autumnum baccas fert acerbas, & ingustabiles cunctis animantibus, ligno quoque fungosa, & inutilis. Therebinthus semen reddit messibus. & acer, & fraxinus, nuces, & mala, & pira, præterquam & hiberna aut præcocia. Autumno glandiferæ etiam non serius vergiliarum occasu. Ilex tantum Autumno. Incipiente autem hieme quædam genera mali, pirique ac suber. Abies flores croci colore circa Solstitium, semenque reddit post vergiliarum occasum. Pinus autem & picea 15. ferè diebus præueniunt germinatione, semen quoque post vergilias reddunt & ipsæ. Cedri ac iuniperus, ac ilex, annuæ ferè habent, nouusq; fructus in his cum Autumno pendet. In maxima tamen admiratione pinus est, habet enim fructum maturescentem, habet & anno proximo, ac deinde tertio venturum ad maturitatem. Nec vlla se auidius arbor promittit, quia quo mense nux ex ea decerpitur, eodem alia maturescit. Sicque dispensatur, vt nullo non mense maturescant. Omnes autem arbores, quo magis senescunt, eo maturius ferũt. Omnia verò siluestria tardiora sunt, quædam etiam ex his omnino non maturescunt. Amygdala & pirus in senecta fertilissimæ, cæteræ in iuuenta, tardiusque maturantes. Sola ficus ex omni arborum fœtu maturitatis causa medicatur. Iam quidem ex portentis, quoniam maiora sunt præcocia præposteris. Aristoteles vbi supra. Arbores in terris temperatis existentes accelerant maturationem ante dies vernales, quia calor, cum fuerit prope temperantiam, & cum sit humor apparens, aerque clarus calore multo non eget in digestione fructus. Mirabolanorum (vt dictum est) arbor rara est nimis, & in hora digestionis, cum sine meatus ampli sequitur calor humorem, & maturat fructum, ideoque in principio dulcis est, consequenter ponticus, & in completione amaricantur.

Quæ loca, vel tempora magis conueniunt arboribus ad fructificandum. Cap. XXIIII.

PLinius lib. 19. Aquilone maximè gaudent arbores densiores ab eius afflatu latiores, & materiæ firmiores. Quia in re plerique falluntur, cum in vineis pedamenta non sint a vento eo opponenda, & id tantum a Septentrione seruandum. Quinimo & tempestiua frigora plurimum conferunt arborum firmitati, & sic optimè germinant. Alioquin si blandiantur Austri, defatiscunt, at magis in florem. Nam si cum defloruere, protinus imbres sequuntur, in totum poma depereunt, adeo vt amigdali & piri, etiam si omnino nubilum fiat, Austrinusve flatus, amittant fœtus. Circa vergilias placere, & inimicissimum est viti, & oleæ, quia tunc est coitus earum. Hiemem quidem Aquiloniam esse, omnibus satis vtilissimum est, imbres verò tunc expetendi euidens causa est. Nam arbores exinanitas, languidasque foliorum amissione, naturale est auidè esurire. Cibus autem earum est imber. Quare oportet hiemem tepidam esse, vt arborum partu absumpto sequatur protinus conceptus, & germinatio, deinde folia. Qui ergo serenas hiemes optandas esse dixit, non pro arboribus vota facit, nec per Solstitia vitibus imbres conducunt. Arborum vota, fragumq; communia sunt, niues diutinas sedere. Causa non solum, quia terræ animam euanescentem exhalatione includunt, & comprimunt, retroq; agunt in vites fragum atque radices. Verum quod & liquorem lensim præbent, purum etiam ac leuissimum, quia nix est aquarum spuma cœlestium. Humor ergo ex his non est vniuersus ingurgitans atque diluens. Sed quomodo sititur stillans, velut ex vbere alens omnia non inundans. Tellus etiam hoc modo fermentescit, & succi plena. Nam tempus aperit tepidis aridet oris. Sic maximè frumenta pinguescunt, præterquam vbi est semper calidus aer, vt in Aegypto; continuatio siquidem, & ipsa consuetudo idem quod modus alibi efficit. In maiore orbis parte cum præcoces excurrere germinationes euocat indulgentia cœli sequentis frigoribus exuruntur. Qua de causa serotinæ hiemes noxiæ sunt siluestribus, quæ magis quoque dolent, vrgente vmbra sua, nec adiuuante medicina, quoniam vestire teneras intorto stramento in siluestribus non est: arbores quæ fructus suos diutius continent, longioresq; cibos desiderant, his & aquæ serotinæ sunt vtiles, vt oleæ, viti, punicisque. Virgilius ad occasum vites seri damnauit. Aliqui verò sic maluere, quam in exortu. A pluribus autem probari meridiem aduerto. Igitur ad naturam Solis, ad ingenium loci, ad mores quoque cœli dirigenda est cuiuslibet solertia. In Aphrica vineas spectare meridiem, & si viti est inutile, colono tamen est salubre, quoniam ipsa regio meridianæ subiacet plagæ. Quapropter ibi, qui in Occasum, aut Septentrionem conseret, optimum solum cœlo miscebit. Multum vero rationis obtinent & venti. Quidam cœlum terræ parere cogunt, vt quæ serantur in siccis Orientem, ac Septentriones spectent, & quæ in humidis meridiem. Nec non ex ipsis vitibus causas mutuantur in frigidas serendo præcoces, ut maturitas antecedat algorem. Quæ verò poma, vitesq; rorem oderunt contra ortum, vt statim auferat eum Sol. Quæ autem amant rorem ad Occasum, vel ad Septentrionem, ut diutius eo fruantur. Cæteri vero vites, & arbores in Aquilonem poni suasere secuti rationem naturæ. Odoratiorem quoque fieri talem fructum, Democritus putat. Et manifestum videtur salubritatis argumentum, quoniam in meridiem spectantium semper decidunt folia.

De Sterilitate, vel abortu quarundam arborum. Cap. XXV.

IDem in lib. 16. Fructum arborum solæ nullum ferunt, hoc est, nec semen quidem tamarix. Scopis tantum nascens populus, alnus, vlmos, atrinia. Alaternus, cui folia inter ilicem, & oliuam. Infœlices autem existimantur, quæ nec vnquam seruntur, nec fructum ferunt. Nouellæ arbores carent fructu, quandiu crescunt. Facillimè perdunt ante maturitatem fructus palma, ficus, amigdalus, malus, & pyrus. Item granica, quæ roribus nimius, & pruinis florem amittit, qua de causa ramos eius inflectunt, ne subrecti humorem infestum excipiant, atque contineant. Pyrus & amigdala, etiam si non pluat, sed austrinum cœlum, atque nubilum fiat, florem & primos fructus amittunt, si cum defloruere tales dies fuerint. Ocyssimè salix amittit semen, antequam omnino sentiat maturitatem. Et ob id ab Homero dicta est frugiperda. Et in libro 17. idem animalium depastio quasdam arbores lædit, ac sterile fœre facit. Oleam quidem si lambit capra, sterilescere auctor est Varro. Idem in 16. idem. Fiunt & quædam loci vitio infructuosa, sicut in pharo siluiceda, quæ nihil fert. Persicæ quoque arbores in Rhodo florent tantummodo. Est etiam hic differentia ex sexu, in his

ille

esse mares, quæ non ferunt. Aliqui tamen hoc permutantes tradunt mares esse quæ ferunt. Facit & densitas sterilitatem. Idem in 17. Arbores fœtu exinanitas, & foliorum quoq; amissione languidas, naturale est auidè esurire. Cibus autem earum imber. Quare tepidam esse hiemem, vt absumpto partu arborum sequatur protinus conceptus, idest germinatio. Ac deinde alia florescendi exinanitio inutilissimum experimentis creditur. Quinimmo si plures continuentur anni, etiam ipse moriuntur arbores, quoniam nemini dubia pœna est in fame laborantium. Quibusdam verò debilitas sterilitatem affert, non necem, vt si quis auferat pomo, vel palmæ cacumen, sterilescunt enim, nec moriuntur. Arist. vbi supra. Homines mulię carnis, mulæq; pinguedinis non spermatizant, nisi modicum, neque coitum desiderant, raroque generant. Sic & quędam arbores non fructificant, vt salix, & nux Romana. Denique (sicut iam superius dictum est) arbores, quę multum faciunt fructum, cito deficeantur, quia cibus transit in semen.

De Morbis arborum communibus. Cap. XXVI.

PLinius vbi supra. Infestantur namque & arbores morbis. Quid enim gentium caret his malis? & siluestrium quidem perniciosos negant esse, vexariq; tantum eas grandine in germinatione, aut flore. Aduri quoque feruore, vel flatu frigidiore præpostero die, quàm suo. Frigora etiam obsunt. Quid ergo, nonne & algore vites intereunt? & hoc est, quo deprehendatur vitium soli, quia non nisi in frigido. Itaque per hiemes cęli rigorem probamus. Non solum enim infirmiores, sed etiam maximæ arbores gelu periclitantur. Sicq; vexatis primo cacumina inarescunt, quoniam humor gelu præstrictus non potuit eo peruenire. Arborum quidam morbi communes sunt, quidam priuati generis. Communis est vermiculatio, sideratio, dolorq; membrorum ex detruncatione. Vnde partium adhibita societate, nominum quoque cum hominum miseriis, truncæ dicimus certa corpora, & oculos germinum exustos, multaq; simili sorte. Laborant quidem arbores & fame, & aruditate, quæ fiunt humoris quantitate. Aliquæ vero obesitate, sicut omnes, quæ ferunt resinam, pinguedine nimia mutantur in tædam. Cumq; & radices pinguescere cœperint, intereunt, sicut alia nimio adipe, quando & pestilentia per genera, sicut inter homines, nunc seruitia, nunc plebs vrbana, vel rustica. Vermiculantur magis minusve quædam, omnes tamen ferè. Idque aues cauí corticis experiuntur sono. Iam quidem & in hoc luxuria esse cœpit. Prægrandesq; roborum deliciatiores vti in cibo, cosses vocant, & etiam farina saginari. Hi quoque altiles fiunt. Maximè autem arbores hæc sentiunt, pyri, & mali, & fici, minus q̃ amaræ sunt, & odoratæ. Eorum qui existunt in ficis, alij ex ipsis nascuntur, alios parit, qui cerastes vocatur. Omnesque in cerastem figurantur, sonumque edunt paruuli stridoris. Sorbus vermiculis ruffis, atque pilosis infestatur, atque ita emoritur. Mespila quoque in senecta ei morbo est obnoxia. Sideratio tota constat e cœlo, quapropter in ea debet intelligi grandinatio, & carbunculatio, & quæ pruinę euenit iniuria. Hoc enim malum verno tempore innitatis, & erumpere audentibus, satis mollibus insidens, adurit lactescentes germinum oculos, quod in flore carbunculum vocant. Pruinæ perniciosior est natura, quoniam lapsa persidet, ac gelat, & nec aura quidem vlla depellit, quia non fit nisi immota aere ac sereno, proprium tamen siderationis est sub ortu canis siccitatum vapor, cum insitæ & nouellæ arbores moriuntur, præcipuèque vites & ficus. Idem in libro 18. Denique arboribus accidunt duo genera cœlestis iniuriæ. Primum quidem tempestates, in quibus procellæ, grandines, cæteraque similia intelliguntur, quæ cum acciderint, vis maiora appellatur, hæc ab horridis sydaribus exeunt, velut arcturo, orione, & hœdis. Alia verò sunt illa, quæ silente cœlo, serenisque noctibus fiunt, nullo sentiente, nisi cum facta sunt. Hæc multum differunt a prioribus. Aliis quidem rubiginem, & aliis vredinem, aliis quoque caniculum appellantibus, omnibus autem sterilitatem. Idem in lib. 16. Scabies quoque omnium communis est, & impetigo. Scabies gignitur roribus lentis post vergilias. Nam si rariores fuerint, perfundunt arborem non scalpunt scabie. Cæterum si cadunt, siue imbres nimij fuere.

De Morbis earum specialibus. Cap. XXVII.

IDem in eodem. Peculiaria sunt ficorum vitia, impetigo, & quæ cochleæ adnasci solent, nec vbique. Sunt enim & locorum ęgritudines quædam. Verum, vt hominum neruorum cruciatus, sic & arbori. Ac duobus ęquè modis. Aut enim in pedes, idest radices erumpit vis morbi, aut in articulos, hoc est in cacuminum digitos, qui longissimè a corpore toto exeunt. Inarescunt ergo, & sunt apud Græcos sua nomina vtrique vitio. Vndique primo est dolor, mox & materies earum partium fragilis. Postremo tabes, morbusque non intrante succo, vel non perueniente, maximèque id sentiunt fici. Porrò caprificus immunis est omnibus, quæ adhuc diximus. Alio etiam morbo laborat ficus madidis radicibus. Vitibus præter vermiculationem, & syderationem, Articulatio morbus est peculiaris, quæ tribus accidit de causis. Vna vi tempestatum germinibus ablatis. Altera (vt notauit Theophrastus) in supinum excisis. Tertia verò culturæ imperitia læsis, omnes earum iniuriæ sentiuntur in articulis. Sydorationis genus est in his deflorescentibus rotatio. Aut cum acini prinsquam crescant, decoquuntur in callum. Aegrotant & cum alsere, læsis vredine attonsarum oculis. Ex calore hoc euenit intempestiuo, quoniam omnia modo constant, certoq; temperamento: fiunt & vitia colentium culpa, sicut videlicet dicetur infra. Olea præter vermiculationem, quàm ęquè vt ficus sentit, patitur & clauum, siue fungum, dici placet, aut patellam, hoc est solis adustio. Nocet etiam plerunque vitibus, & oleis fertilitas nimia. Nocere tradit Cato, & rubrum muscum. Infirmissima vero malus est, maximè quæ dulcis est. Quarundam natura non necat quidem, sed vel succi mixtura lædi, vt raphanus & laurus vitem. Olfatrix enim vitis intelligitur, & mirum in modum tangi talium odore. Ideoque cum iuxta sit aurrei, & recedere, saporemque fugere inimicum, Hinc sumpsit Androcides medicinam cõtra ebrietatem raphanum mandi præcipiens. Odit & caulem, & omne olus, odit & corilum, procul absint tristes & ęgræ arbores. Quædam vero temporum causæ, vel locorum specialium non propriè dicuntur morbi, quia protinus necant, sicut tabes, cum inuaserit arborẽ, aut vredo, aut flatus alicuius regionis proprius, vt est Atabulus in Apulia, Olimpias in Euboea: hic enim si circa brumam flauerit, arbores frigore exurit: sic eas arefaciens, vt nullis postea solibus recreari possint. Hoc genere conualles, & opposita fluminibus laborant, præcipueq; vitis & olea & ficus. Quod cum euenerit statim in germinatione detegitur in oliuis tardius. Sed in omnibus signum est reuiuiscendi, si folia amisere, alioquin moriuntur, quas putes præualuisse. Denique nitrum & alumen, & aqua marina calida, & fabæ putamina, vel erui vltima venena sunt inter arborum vitia.

De Nocumentis arborum illatis ab hominibus, vel animalibus. Cap. XXVIII.

QVæ vero hominis iniuria cõstant, causas secundas habent. Cortice in orbe detracto necantur arbores, excepto subere, qđ sic & iuuatur. Crassescens enim præstringit, & strangulat. Nec andrachne offenditur, si non simul & corpus inscidatur. Alioquin cerasus & vitis, ac tilia corticem mittunt, non tamen vitalem, nec proximum corpore, sed eum, qui alio subnascente expellitur. Quibusdam verò rimosus est cortex, vt platanis. Tiliæ renascitur paulominus, quàm totus. Ergo his, quarum cicatricem trahit, medentur luto, fimoque, & aliquando prosunt, si non vehementior frigorum, vel calorum vis secuta est. Quædam tardius ita moriuntur, vt robura & querceus. Refert & tempus anni. Nam abieti & pino si quis detraxerit corticem, Sole Taurum vel geminos transeunte, cum germinant, statim moriuntur. Eandem iniuriam hieme passæ diutius tolerant. Similiter & ilex & robur & quercus. Quod si angusta decorticatio fuerit, nil nocet supradictis. Infirmioribus quidem & in solo gracili, vel ab vna tantum parte detractus interemit. Similem & decacuminatio rationem habet, picea, cedri, cupressi. Hæ namque cacumine detracto, aut igne adusto, intereunt. Similem habet & animalium depastio. Oleam siquidem (vt dictum est superius) si lambat capra, sterilescere, auctor est Varro. Quædam autem (vt diximus) hac iniuria moriuntur. Aliqua vero deteriora fiunt tantum, vt amigdalæ. Ex dulcibus enim transfigurantur in amaras. Aliqua verò etiam viliora, sicut apud Chios, pirus quam phocida appellant. Nam detruncatio quoque, quibus prodesset diximus. Intereunt pleraque & fissa stipe, exceptis vite, malo, fico, punico. Quædam vel ab vlcere tantum, ut ficus hanc iniuriam sperint, & omnia quæ resinam gignunt radicibus amputatis mori, minimę mirum est. Pleræq; tamen non omnibus, sed maximis, aut quę sunt inter illas vitales, abscisis moriuntur. Vitiantur denique vites, vel arbores colentium culpa, cum præstringuntur, aut cum circumfossor iniurioso ictu verberauit, vel etiam subarator imprudens radices laxauit, corpusve desquamauit. Est & quædam contusio falcis hebetioris. Quibus omnibus causis difficilius tolerant frigora, vel ęstus, quoniam in vlcus omnis iniuria penetrat a foris. Pino, vel palmæ, si acumen auferatur, sterilescunt quidem, sed non moriuntur.

De Corruptione fructuum in arboribus. Cap. XXIX.

AEgrotant aliquando, & poma ipsa per se sine arbore, si necessariis temporibus imbres, aut tepores, vel flatus defuerint, aut econtrario abundauerint: aut enim decidunt, aut deteriora fiunt. Pessimum est inter omnia, cum vitis, & olea deflorescentes imbre percutiuntur, quoniam simul defluit & fructus.

fructus. Sunt & ex eadem causa nascentes & erucæ dirum animal, eroduntque frondem. Aliæ florem. Oliuarum quoque, vt in Mileto, & arborem depastam turpi facie relinquunt. Nascitur hoc malum tempore humido ac lento. Fit & aliud ex eodem si sol acrior insecutus ipsum vitium inusserit, ideoque mutauit. Est etiam nunc peculiare vitium oliuis ac vitibus, quod araneũ dicunt, videlicet cum veluti telæ fructum inuoluunt & absumunt. Adurunt & quidam flatus eas maximè, sed & alios fructus. Nam vermiculationem & ipsa poma per se quibusdam annis sentiunt, mala, pyra, mespila, punica. In oliua ancipiti euentu quando subeunt nati fructum adimunt. Augent si in ipso nucleo fuere erodentes eum. Illos gigni prohibent, quæ post arcturum fiunt pluuiæ. Eædem vero, si austrinæ fuerint, hidropisim quoque generant, quæ maturescentes tunc præcipuè fiunt caducæ. Id magis euenit riguis, etiam si non ceciderint fastidiendis. Sunt & culicum genera quibusdam permolesta, sicut iuglandibus & ficis, quæ videntur ex humore nasci tunc dulci subdito corticibus. Hæ sunt ægrotationes accidentes per se arboribus, vel earum fructibus.

De Arborum prodigijs. Cap. XXX.

Est & in arboribus prodigijs locus. Inuenimus enim eas sub folijs natas, vitem ficum & malum punicam stirpe fructũ pretulisse, non palmite, vel ramis & vitem vuas sine folijs, oleas quoque amisisse folia hærentibus baccis. Sunt & miracula in eis fortuita. Nam & oliua in totum ambusta reuixit, & in Boetia ficus a locustis derosæ iterum germinauere. Mutantur arbores & colore, ac fiunt ex nigris candidæ, non semper prodigiosæ, & maximè quæ nascuntur ex semine, vt alba populus in nigram transit. Quidam & sorbum sterilescere putant, si in loca calidiora venerit. Prodigio quoque fiunt ex dulcibus acerba poma, vel ex acerbis dulcia e caprifico fici, & econtra. Graui ostento cum in deteriora mutantur; vt olea in oleastrum, & vua candida, vel ficus in nigras, vt Laodiceæ Xerses aduentu platanus in oleam. Apud Græcos Aristandri volumen scatet ostentis talibus, ne in infinitum abeamus. Apud nos vero C. Epidij commentaria reperiuntur, in quibus arbores locutæ referuntur. In Cumano subsedit arbor graui ostento paulo ante Pompeij Magni bella ciuilia, paucis eminentibus ramis. Inuentumque est libris Sibillinis ciuilibus internitionẽ hominum fore, tanto que eam maiorem, quanto propius postea facta esset ab vrbe. Sunt & prodigia cum alienis locis enascuntur, vt in capitibus statuarum vel aris. Vel cum in arboribus ipsis alienæ, sicut ficus in lauro nata est Cyrici ante obsidionem: Romæ quoque in Capitolio bis bello Persei enata palma, victoriam triumphosque protendit. Ac tempestatibus prostrata, eodem loco ficus enata est. M. Messalę. C. Cassij Censorum lustro a quo tempore pudicitiam subuersam Piso grauis auctor prodidit.

De Ipsarum remedijs. Cap. XXXI.

Idem in eodem. Nunc expositis arborum morbis, consentaneum est dicere quoque de remedijs. Ex his sunt quædam omnium communia, quædam vero aliquarum propria. Communia sunt ablaqueatio, aculeatio, afflari radices, aut cooperiri, riguis potu dato, vel ablato, fimi succo refectis, putationeq; onere leuatis. Item emisso succo quibusdam veluti detractio sanguinis circumrasi corticis. Vitium extenuatio, & palmitum, gemmarumque domitura si frigus retorritas hiulcasque fecerit, repumicatio, & quædam politura. Arborum his aliæ magis gaudent, aliæ minus. Nam cypressus aquam & fimum ac circumfossuram, & amputationem aspernatur, omniaq. odit remedia, quin etiam his necatur. Riguis & vites punicæ præcipuè aluntur. Ipsaq; arbor ficus riguis aliter pomum autem inarescit. Amigdalæ si colantur fossione, florem amittunt. Nec insitas oportet circumfodere, priusquam validæ cæperint poma ferre. Plurimę autem onerosa sibi & superuacua, amputari volunt, sicut nos vngues atq; capillos. Veteres reciduntur totæ, & rursus a stolone aliquo resurgunt, sed non autem omnes nisi quarum natura patitur. Rigua æstiuis vaporibus vtilia sunt, hieme vero inimica. Autumno varia, & hoc est ex natura soli. Quippe cum vindemiatur Hispaniarum vinea stagnãre solo demetat. Cæterum maiore in parte orbis etiam pluuiæ & omni aqua seri & arari conuenit. Circa canis ortum rigua maximè prosunt, ac ne tunc quidem nimia, quoniam inebriatis radicibus nocent. Aetas etiam modum temperat, nouellæ namque minus sitiunt. Desiderant autem maximè rigari quæ assueuerunt. Econtra, quæ siccis genita locis humorem non cæperũt, nisi necessarium. Asperiora vina rigari vtique cupiunt. In Sulmonensi Italiæ Agro Pago Fabiano, vbi & arua rigantur, mirum quód herbæ aqua illa necantur, fruges aluntur, & rigua pro sarculo est. In eodem agro bruma tanto magis si niues sederunt gelet ve. ne frigus vites adurat, circumfundunt riguis, quod ibi tepidare vocant, mirabili natura in amne solo, sed eadem in æstate via tolerandi rigoris. Ambrosius vbi supra. Aqua rigua radicem arboris impinguat, codicem peruehit, ramos diffundit, folia virescere facit, fructum alit, semina pomorum augere consueuit. Plinius vbi supra. Est & caprificatio quædam in remedijs macie corticis ex ægritudine constringente, rursusq; plus arborum vitalia comprimente, exactam falcis aciem vtraque manu imprimentes, perpetuis inscisuris deducunt ac veluti cutem laxant. Maximaque ex parte similis est hominum & arborum medicina, cum earum quoq; terebrantur ossa. Amigdalæ fiunt ex amaris dulces, si circumfosso stipite ab ima parte circumforato, pituita defluens abstergatur. Vlmis quoque detrahitur succus inutilis supra terram foratis vsque ad medullam in senecta aut cum alimento nimio abundare sentiunt. Idem & turgido ficorum cortice inscisuris in obliquum leuibus emittitur. Ita fit, ne decidant fructus: pomiferis, quę germinant, & fructum non ferunt, scissa radice lapis inditur, & ferunt atque fertiles fiunt. Hoc idem in amigdalis fit e robore cuneo adacto: In piscia sorbisque e teda ac cinere & terra, cooperto radices circumscidisse prodest. Vitium luxuriantium atque ficorum & circumscisis cinerem addidisse. Fici satiuę fiunt si primę grossi, cum fabæ magnitudine excesserint, detrahantur, subnascuntur enim, quæ serius maturescunt. Eædem cum frondere incipiunt si cacumina rami, cuiusq; detrahantur, firmiores ac fertiliores fiunt.

Adhuc de eodem. Cap. XXXII.

Iam caprificatione fico maturata. In ea & culices nasci e grossis manifestum est, quia cum euolauerint non inueniuntur intus grana, quæ in eos versa apparent. Eaeundi tanta est auiditas, vt plerique aut pede relicto, aut penna pariter erumpant. Est & aliud genus culicum, quos vocant centrinas, fucis apum similes ignauia malitiaque cum pernitie verorum & vtilium, interimunt enim illos atque ipsi moriuntur. Vexant & tineæ semina ficorum, contra quas est remedium in eadem scrobe defodare Italicam lentiscum inuersa parte, quæ fuerit a cacumine. Vberrimas autem ficus lubrica amurca diluta, & cum fimo infusa radicibus frondere incipientium facit. Cauendum est ne ex remedijs fiant vitia, quod euenit si nimia vel intempestiua fuerit medicina. Interlucatio arboribus prodest. Sed omnium annorum trucidatio inutilissima. Vitis annuam tantum tonsuram quærit. Alternam vero myrtus & oleæ & punicę, quia frutescunt celerius. Cæteræ vere tondentur rarius nullaque Autumno Ac ne raduntur quidem, nisi vere putatione. Plagæ ad vitalia sunt omnia, quæcunque non superuacua. Similis stercoratio gaudent ea. Cauendum est autem ne admoueatur in feruore solis, & ne immaturius, ne ve tardius, quàm opus sit. Vrit vineas suillum stercus, ni quinquennio interposito, præter quam si riguis diluatur. Columbino quidem ac suillo plagis arborum medentur. Si mala punica nascantur acida, ablaqueatis radicibus fimum suillum adhibent, eo quidem anno violentia proximoque dulcia futura. Alij vero vrina hominis aqua mixta censent rigari quater anno singulis amphoris, vel cacumina vino lasere diluto spargi. Porro si findantur in arbore pediculum in torqueri, ficis amurcam affundi. Cæteris arboribus ægris vini fæcem, aut lupinum circa radices earum seri. Aqua quoque lupini decocti pomis circũfusa prodest. Fici cum Vulcanalibus tonuerit cadunt, remedium est, vt ante stipula ordacea areæ stringantur. Cerasos præcoces facit & maturescere cogit calx admota radicibus. Hæc autem ante omnia poma interuellis melius est, vt quæ relicta sunt grandescant. Quædam vero pœna emendantur, aut morsu cauantur, vt palmæ & lentisci, talia enim aquia aluntur. Salis vim & cinis, sed leniorem habet, ideo ficis asperguntur, rotaque ne fiant verminosę neve radices putrescant. Quin & viti in radicibus aquam salsam iubent affundi, si lachrymosę sint. Si vero fructus earum decidant, cineremę aceto aspergi ipsasque illini. Aut certè, sandaraca si putresca vua, si vero steriles non sunt aceto acri subacto cinere rigari atq; oblini. Quod si fructum non maturent prius inarescentem, pręscisatum ad radices plagam fibrasque aceto acri & vrina vetusta madefacere, eoque luto obruere ac sępe fodere. Olearum si purum promisere fructus radices nudatas hiberno frigore opponunt, eaque castigatione proficiunt. Omnia hęc annua cęli ratione constant, & aliquando serius poscuntur aliquando celerius. Ignis præterea prodest aliquibus, vt arundini. Ambusta nãque densior mitiorque surgit. Sunt arborum pestes & formicæ, has abigunt rubrica ac pice liquida perunctis radicibus. Nec nõ & pisce suspenso iuxta in vnum locum congregantur: Aut lupino trito cum oleo radices linunt. Multi quoque talpas amurca necant, conitaque cincas, & mala ne putrescant, lacertæ viridis felle tangi cacumina iubent. Item ne quod animal pastu malefico frondem decerpat, fimo boum diluto aspergi folia quotiens imber interueniat, quia sic abluitur vitiis medicamentis mera quæ-

ta quædam excogitante solertia humana. Idem in lib. 18. Cum autem iniurias e cœlo supra dictas timueris, sarmenta aut palearum aceruos & euulsas herbas frutices per vineas, & campos incende, fumusque medebitur. Hic & ex paleis contra nebulas vbi nocent, auxiliabitur. Quidam vero tres cancros viuos cremari iubent in arbustis vt carbunculi non noceant.

De Situs arborum varietate. Cap. XXXIII.

IDem in libro 16. Arborum natura etiam per situs distinguitur, aliæ montes amant vt cedrus, larix, teda, & cæteræ ex quibus resina gignitur. Quædā montes & valles diligunt, vt abies, robur, castanea, ilex, tilia. Quædam & in plana descendunt, vt cornus, corilus, quercus, ornus, acer, fraxinus, fagus, carpinus. Quædam frigidis gaudent, vt sorbus & magis etiam betulla Gallica arbor mirabili candore atque tenuitate, terribilis magistratuum virgis. Eadem circulis flexibilis. Item corbium sportis, bitumen ex ea Galliæ excoquunt. Quædam non nisi in aquosis proueniunt, vt salices, alni, populi, siler, ligustra. Quædam sunt vrbaniores, aliæ vero siluestres. Denique non in omnibus locis omnia nasci docuimus, nec translata viuere, & hoc aliàs fastidio, aliàs contumacia, sæpius enim imbecillitate, quę transferuntur euenit aliàs quoque cęlo inuidente, & aliàs solo repugnante fastidit. Tantaque locorum vis est, vt circa Memphin Aegypti, & in Elephantiæ Thebaidis nulli arborū decidant folia, nec vitibus quidem. Arbores quædam iuxta Hellespontum sunt, quæ cum in tantum creuerunt vt Ilium aspiciant, inarescunt, & rursus adolescunt. Idem in libro 15. Onesicritus tradit in conuallibus Hircaniæ similes arbores, quæ occhi vocentur, ex quibus defluat mel horis matutinis duabus. Tilos Insulæ maris Persici arbores sunt lanigerę, alio modo quam serum, hisq; folia sunt infœcunda, quæ nisi essent minora videri poterunt esse vitium. Arabiæ quoque arbores cinæ vocatæ folio palmæ simili sunt, ex quibus vestes faciunt, sic & Indos arbores suæ vestiunt. In tilijs autem & arbor alia floret, albæ violæ specie, sed magnitudine quadruplici sine odore, quod miremur. In eo tractu arbor est & alia similis, foliosior tamen & rosei floris, qui noctu se comprimens, aperire incipit exortu solis, meridie autem expādit. Vnde & incolę dicūt eā dormire. Fert & eadē insula palmas & oleas, & vites ac ficus & similia. Nullique arborum ibi decidunt folia. Arianæ gentis contermine Indis est frutex pestilens, folio raphani, odore lauri, equos inuitante. Nam & Alexandrum primo introitu penè orbauit equitatu. Ibi quoque spina esse traditur, cuius liquor aspersus oculis cæcitatem infert omnibus animalibus. Idem in libro 17. Arborum in meridiem spectantium, vt dictum est supra, semper ante decidunt folia. Similis est in maritimis causa. Quibusdam in locis noxij sunt afflatus maris, in plurimis idem vtiles. Quibusdam satia e longinquo maria iucundum est aspicere, propius admouere satis aliàs salis halitum inutile. Similis est & fluminum stagnorumque ratio, nebulis adurunt, aut æstuantia refrigerant opacitate, quædam etiam gaudent rigore. Quapropter experimentis optimè creditur in hac re. A cœlo est proximum terræ dixisse rationem haud facili ante tractatu. Quippe non eadem conueniunt arboribus quæ & frugibus. Plerumque nec pulla qualem habet Campania, vbique viribus est optima, aut quæ tenues exhalat nebulas, nec lubrica quoque multis laudata. Argumenta quoque iudicantium sæpe falluunt. Non enim vtique lætum solum est, in quo procerę nitent arbores præterquam illis ipsis arboribus. Quid enim abiete procerius? aut quæ alia vixisse possit in eodem loco? Sed nec luxuriosa pabula pinguis soli semper iudicium habent, vt ostensum est supra, nec colles opere nudantur, si quis peritè fodiat, nec campi omnes minus soles atque perflatus quam opus sit, accipiunt, & quasdam vites pruinis ac nebulis pasci diximus. Omnium itaque rerum quædam sunt in alsa secreta, suumque cuique corde præuidenda. Aristoteles vbi supra. Arbores, vt dictum est superius, in aqua acetosa faciunt fructum dulcem, quia acetositas attrahit cum calore solis, quod fuerit suæ qualitatis, hoc est frigus & siccitas. Arbores vero, quæ sunt in terris temperatis, accelerant maturationem ante dies vernales, quia cum sit humor apparens, aerque clarus, non eget fructus multo calore in digestione.

De Illis quæ sita sunt intra mare. Cap. XXXIIII.

PLinius libro 13. Nascuntur & mari frutices arboresq;. Minores in nostro. Rubrum enim & totus Orientis Oceanus siluis fuit refertus, nec habet alia lingua nomen, quòd Græci vocant phicos, quoniam alga herbarum magis vocabulum intelligitur. Hic autem est frutex, folia lata colore viridi gignit, quod quidam vocant grason, alij zosteria. Alterum genus eiusdem folio capillaceo simile fœniculo in saxis nascitur, superius inuadit, haud procul a litore, tempore verno vtrumque, & interit Autumno. Circa Cretam Insulam nato in petris, purpuras quoque inficiunt laudatissimo a parte Aquilonis, aut spongijs. Tertium simile est gramini, radice geniculata & caule, vt calami. Aliud genus fruticum brion vocatur, folia lactucæ rugosiore tantum hoc iam nascens. In alto vero abies, & quercus nascuntur cubitali altitudine, ramisque illarum adhærent conchæ. Quercu & lanas tingi tradunt. Grandes & quasdam ferre in alto. Palmo quoque fruticum generis fit extra columnas Herculis porri fronde, Nascitur frutex & alius lauro thymo, qui ambo erecti in pumicem transfigurantur. In mari rubro mirum est viuere siluas, maximè laurum & oliuam ferentem baccas & cum pluit fungos, qui sole tacti mutantur in pumicem. Ipsorumque magnitudo fruticum ternorum est cubitorum caniculis referta, vix vt respicere e naui rurum sit remos plerumq; ipsos inuadentium. Qui nauigauerunt in Indos Alexandri milites, frondem marinarum arborum tradiderunt in aqua fuisse viridem, exemptamque sole protinus in salem arescentem. Iuncos etiam lapideos, per quam similes veris per littora, & in alto quasdam arbustulas colores bubuli cornus, ramosas, cacuminibus vero rubentes, cumque tractarentur vitri modo fragiles, in igne autem, vt ferrum exardescentes, ac restinctas ad colorem suum redeuntes. Eodem tractatu insularum siluas æstus operit quanquam altiores sint populis platanisq; altissimis, folia sunt his laurea, flos violæ & odore atque colore, baccæ vt oleis & ipse odoris iucundi, & Autumno nascentes folijs nunquam deciduis, harumque mare totas integit minores. Maximarum vero cacumina extant ad quæ religantur naues, & cum decesserit æstus ad radices. Iuba tradit circa Troglodytarum insulas fruticem in alto vocari Isidosplocamon corallio similem, sine folijs esse, præcisumq; mutato colore in nigrum durescere, cum cadat frangi.

De His, quæ gaudent vel læduntur societate. Cap. XXXV.

IDem ibidem. Arbores quædam simul cum quibusdam plantis conseruunt eis, vt in palmis masculus fœminæ confert, & ficus siluestres hortensibus & balanstiæ oliuis. Plinius libro 16. Arbores hedera necari certum est, similemque illarum iniuriam in visco quidam arbitrantur, & si tardiorem. Idem in libro 17. Necant arbores sese inuicem vmbra vel densitate & alimenti rapina. Necat & hedera vinciens, nec viscum prodest ac cytisus, nec aureo, quod alimon Græci vocant. Quarundam vero natura non necat quidem, sed lædit odore succi vel mixtura, vt raphanus & laurus vitem. Olfactrix enim vitis intelligitur extingui mirum in modum eius odore, ideoque cum iuxta sit auerti ac recedere saporemque inimicum fugere. Odit & vitis corilum, nisi procul absint ab ea tristes & ægræ arbores. Itaq; sicut dictum est supra. In arborum seminatione vel plantatione seruanda sunt interualla. Quidam punicas & myrtos & lauros depressiore seri iusserunt, in pedibus tamen nouenis. Malos autem paulo amplius, magis etiam piros, magisq; ficus & amygdalas. Optimè namque diiudicauit interualla ramorum amplitudinis ratio locorumque, & vmbræ cuiusque arboris: vmbra ficorum, quamuis sparsa, leuis esse cognoscitur. Ideoque inter vineas seri non vetantur. Cum aut ex arborum radicibus plantariorum soboles pullulauerit, necat mater quas peperit. Eius etenim vmbra tota premitur indigesta, vt in lauris, punicis, platanis, cerasis, prunis, paucorum in hoc genere rami soboli parcunt, vlmorum atq; palmarum. Deniq; quid abiete procerius? aut quæ alia vixisse possit arbor in eodem loco? Nouam serendi rationem Columella docuit, quam nusquam excogitatam inuenisse se dicit, vt diuersæ, insociabilesq; copulentur arborum naturę, sicut fici & oleæ, iuxta hanc ficum iubet seri, non ampliori quidem interuallo quam vt largè possit contingi oleæ ramo, quàm maximè obedituro ac sequaci, ipsumq; omni tempore interim edomari, medicatione curuandi, postea fico adepta vires, quod euenire trime, atq; vtique quinquenni solet. Detruncata superficie, ipsaque deputata, & abraso cacumine in cruce fici defigi custoditum vinculis ne fugiat curuatura. Ita quodam propaginum insitorumque temperamento, triennio continuè inter duas matres coalescere, & anno quarto abscisum totum adoptantis esse nondum vulgata ratione.

De diuerso arborum sexu. Cap. XXXVI.

AMbrosius in Hexameron lib. 4. Est equidem quod mireris in arboribus discretio sexus. Nā palma dactylos generans ramos suos inclinat, & subijcit, atq; cōcupiscentiæ, amplexusq; speciē prætendit ei arbori, quaru marem appellant. Vnde & ramis palmarum cultores semina masculorū præiaciunt, quibus illi fœmineæ arbori velut quidā sensus perfunctionis infunditur, & expetiti concubitus gratia repræsentatur, quo munere donato, rursus quia ramos suos erigit & in veterem statū comā suā attollit. De ficu quoq; sicut de palma eadem est opinio, vnde licet quòd in eis sit discretio sexus. Vnde plerìq; fm domesticam & fructiferam ficum agrestem ficulnea feruntur inserere, eo quòd cito fructus illius fœcundæ & domesticæ ficus vel aura tentati, vel

situ deflnere ferantur in terram. Vnde gnari huius remedij, crassos arboris agrestis ad illam feracem alligantes, medentur eius infirmitati, vt possit fructus proprios reseruare. Iam namque si deflorent remedia lapsuros. Plinius lib. 13. Arboribus ergo, immo potius omnibus, quæ terra gignit, herbisque, vtrumque inesse sexum diligentissimi naturæ tradunt. Nullis tamen arboribus, quàm palmis manifestius. Mas in palmite floret, fœmina circa florem germinat, tantum spinæ modo. Cætero non sine maribus fœminas gignere, sponte editos nemore, confirmant. Circaque singulos plures nutare in eum pronas blandioribus comis, illum erectis [illegible] idem afflatu, visuque ipso, & puluere, etiam reliquos maritare. [illegible] huius arbor excisa post viduas sterilescere fœminas, adeo ven[illegible] est intellectus, vt & coitus etiam excogitatus sit ab homine, ex maribus flore, atque [illegible] aragine, interim verò intantum puluere insperso fœminis. Idem [illegible] 16. In omnibus autem siluestris, & m[illegible]cula differentia eius [illegible] genera augent, & infœcunda fertilibus firmiora sunt, nisi quo in genere mares ferunt, sicut cupressus, cornus, & abies. E cunctis est amplissima prolixior etiam fœmina, materie mollior, & vtilior, atque iucundior. Hederæ quoque [illegible]o sunt, vt reliquarum genera, prima videlicet mas & fœmina. Mas quidem maior esse traditur corpore, folio duriore ac pinguiore, & flore ad purpurã accedente. Aristoteles vbi supra. Itaque cum arbor sementauerit a mare fœmina, sicut in animalibus distingui potest.

De varijs statibus earum. Cap. XXXVII.

Ambrosius vbi supra. Denique ipsis arboribus ætas, aut senilis, aut nouella deprehenditur. Iunioribus enim candiores rami: antiquioribus validiora & nodosa sunt brachia. Illis folia leuigata, atque diffusa: istis contractiora & aspera. Sunt etiam arbores, quæ lentu & emortua radici successionem sui si forte cedantur reparare non nouerunt. aliæ quibus & viuendi virtus & natura fecundior est: quibus excisio potius lucrifit q̃ detrimento, vt per plures sui rediuiua successione temo muneretur hæredes. Plinius lib. 16. Est in arboribus ætatis quoque differentia. Amigdalus enim & pirus in senecta fertilissime sunt. Sic & glandiferæ, & quoddam genus ficorum. Cæteræ vero in iuuenta: tardiusque maturescunt. Quod maxime notatur in vitibus. Vetustioribus enim vinum melius, nouellis copiosius. Celerrime porro malus senescit, & in senecta deteriores fructus gignit. Nam & minora poma prouenjunt, & vermiculis obnoxia. Quin & [illegible] arbore ipsa nascuntur. Omnia quoque præfecũda celerius senescunt: quia etiam pernicius moriuntur. Nonnulla [illegible] cœlo fœcunditatem omnem capiunt, quod maxime vitibus conuenit. Econtra morus tardissimè senescit fructu minimè laborans. Tarde quoque & ea quorum crispa materies: vt ac[illegible], palma, [illegible]pulus. Item subarrata senescunt ocyus: siluestria vero tar[illegible]diunè. D[illegible]nique in totum omnis cura fertilitatem adijcit, fertil[illegible] [illegible]ectam ideo & p[illegible]orent alta & progerminant, atque in totum fiunt præcocia, quoniam infirmitas omnis cœlo magis acci[illegible]. S[illegible]ne[illegible]unt quidem celeriter, sed e radicibus repullul[illegible] vt laurus ma[illegible], & punicæ. Videntur autem vites aquaticæ cel[illegible] [illegible] [illegible]timoliræ [illegible] ad viuendum cunctis annis aleæ. Q[illegible]dam breuitat[illegible] radicum arbores senescere [illegible] iterius putant: sed hoc fieri coarguunt [illegible] q̃ [illegible]arum radices longissimæ sunt & senectus ocyssima. Porro vita quarundam arbo[illegible]m immensa credi potest. Si quis profunda mundi, & saltus [illegible] accessos cogitet. Vetusti ea his quas hominum memoria custodit in Velitrino durant oliuæ Aphricani p[illegible]ris manu satæ. Itemque myrtus eodem loco magon[illegible] [illegible]uis e[illegible] [illegible]ecux, specusque sibest in quo manes eius draco traditur custodire. Vetustior vrbe in Vaticano ilex, in qua titulus est, æreis litteris. Herculeis religione arborẽ tunc dignam fuisse signat. Tiburtes originem mul[illegible]o ante Romam vrbem habent, apud quos extant ilices tres, etiam Tiburtino eos conditore ve[illegible]iores apud [illegible]as [illegible]anguratus traditur. Auctores quoque sunt delphicam platanum Agamemnonis manu satam. & in ca[illegible] [illegible] Arcadiæ luco alteram. A[illegible]g[illegible] oleã nunc quoque durare dicitur: ad quam Ionem mutatam in vaccam alligaue[illegible] Argut. In Ponto e[illegible]a H[illegible]racleam aræ sunt Iouis statuæ cognomine, vbi duæ quercus ab Hercule satæ: palma Deli ab ætate conspicitur eiusdem Dei. Econuersu breuissima est vita punicis, dulcibus quàm acutis.

De Arborum pulchritudine, & multiplici vtilitate. Cap. XXXVIII.

Ambrosius vbi supra. Quid autem numerem, quanta varietas arborum, quàm d[illegible]uersus in singulis, & pulcher ornatus, quàm patulæ fagi, quàm proceræ abietes, quam comantes [illegible] quàm vmbrosæ ilices, quàm populi bicolores, quam nemoros[illegible] & [illegible]uiua castanea, quæ simul vt excisa fuerit, tanquã ex [illegible] consueuit. Virgilius in bucolicis. Fraxinus in siluis, pul[illegible]a pinus in hort[illegible]. Populus in fluuijs, abies in mõtibus altis. [illegible]ius in Hexameron. Omnia genera arborũ

vtilia sunt alia ad fructum nat[illegible], [illegible]a ad vsum data. Et quibus fructus vberior non est, vsus tamen pretiosior est. Arborum vmbra defendimus a sole, cibus in fructibus est, amenitas in folijs. Reliquis esse animantibus esca non mediocris est in folijs corticibusque siluestribus. Ad vsum quoque medendi proficiunt succi lachrimæ & surculi. Plinius lib. 12. Arbores blandioribus fruge succis mit[illegible] gauer[illegible] homines, & ex his membra recreans olei liquor, viresque potus vini, totidem quoque sapores annui sponte venientes ei mensæ. Mille præterea sunt vsus earum, sine quibus vita degi non possit. Arbore namque maria sulcamus, terrasque admouemus, arbore tecta ædificamus. Denique quis non iure miretur arborem vmbræ gratia tantum ex orbe alieno petitam? platanus hoc per mare Ionium in Diomedis insulam eiusdem tumuli gratia primum est inuecta, inde in Siciliam transgressa, atque inter primas Italiæ donata: etiam ad Morinos vsque peruecta, & tributarium detinet solum, vt gentes vectigal & pro [illegible]mbra pendeant. Celebratæ sunt primum in ambulatione Achad[illegible]miæ Athenis cubitorũ triginta[illegible], vnius radice ramos antecedente. Nunc est clara, [illegible]. in Licia socia, quoque gelidi fontis amenitate itineri appositam domicilij non cana [illegible] [illegible]ta & vnius pedum specu [illegible] vertice numeroso, & se protegens ramorum arboribus vastis; agros longis obtegens vmbris.

De Arboribus ceduis ad perticas & palos. Cap. XXXIX.

Idem lib. decimooctauo. De arboribus serendis & inhærendis fructus gratia superius diximus in vniuerso, hinc [illegible] stat illarũ ratio, quæ propter alias, vineas maxime, seruitur ceduo ligno. Principatum in his obtinent salices, quæ loco seruntur madido: duos pedes, ac semi refosso. Talea sesquipedali, vel pertica, quæ vtilior quo plenior. Interuallo esse debent pedes senos inmæ. Pedibus binis a terra putatione coercentur, vt in latitudine fundentur, ac sine scalis tond[illegible]antur. Salix enim eo fœcundior quo terræ propior. Perticas ex ea iustum est ex[illegible] quarto ferè anno. Eiusdem rei causa seritur populus al[illegible] bipedaneo pastinatu. Talea s[illegible]squipedali bidno siccata palmipede interuallo, terra duorum cubitorum crassitudine superiniecta. Arundo esse dulciore, quam hæc, gaudet solo, seriturque radicis bulbo, quem alij vocant oculum, dodrantali scrobe duorum pedum semis interuallo. Reficiturque ex sese, vetere arundineto extirpato, quod vtilius repertum, quàm castrare, sicut antea. Namque inter se radices serpunt, mutuoque discursu enecantur. Ceditur autem decrescente Luna, vimen autem siccata vtilior, quàm viridis. Castanea pedamentis omnibus præfertur facilitate tractatus, perdurandi pertinacia, & regerminatione cedua, vel salice lætior. Quærit solum facile, nec tamen arenosum, omnemque terræ fœ[illegible]nditatem recusat, quam seri nuce diximus. Sed nisi ea maximis non prouenit. Nec nisi quernis aceruatim satis. Interualla pedalia vndique dodrantalis sulco debent esse, & ex hoc semi[illegible] tran[illegible] [illegible]untur in aliud bipedali interuallo plus bimatu. S[illegible]nique propagines nulli quidem faciliores. Nudata enim radice tota in sulco prosternitur, tunc ex cacumine super [illegible]iam relicto renascitur, & alia ab radice. Sed [illegible] anslata n[illegible] [illegible]it hulpitari, paruique nouitatem. Ceditur intra septimum annum, pedamenta iugeri vnius vicenis vinearum iugeribus sufficiunt, quando etiam bifida ex stirpe fiunt, duramque vltra alteram siluæ suæ cæsuram. Esculis similiter prouenit [illegible]x[illegible]ta, triennio serior, [illegible]usque nasci mo[illegible] [illegible] hoc pedamentum minimè putrescit, [illegible]oinque maximè fru[illegible]ficat. Præter hæc autem, quæ diximus, cedua sunt fraxinus, & laurus, persica, corilus, malus, sed non tardius nascuntur, terramque delisa via tolerant, non modo humorem. Sambucus econtra firmissima ad palum, talis seritur vt populus. De cypresso diximus alias satis, exteriisque vinearum velut armamentis.

De temporibus congruis ad ligna in materiem cædenda. Cap. XL.

Palladius vbi supra, libro secundo. Mense Ianuario cædenda est materies ad fabricam, cum Luna decrescit, ramicesque vel pali etiam sunt faciendi. Idem in li. duodecimo. In mense quoque Nouembri materies ad fabricam decrescente Luna congruè potest cædi, sed arbores ipsas primitus vsque ad medullam securibus rescisas, aliquandiu sic stare patieris, vt per illas partes humor siquis in venis continetur, excurrat. Vtiles autem maximè sunt istæ. Abies, quem Gallicam vocant, nisi perpluatur, leuis, rigida, & in operibus duris perenne durabilis. Larix vtilissima, ex qua si tabulas affixeris tegulis in fronte, atque extremitate tectorum, contulisti præsidium contra incendia. Neque enim flammas recipiunt, aut carbones possunt creare. Quercus ad fabricæ materiam apta est, durabilis si terrenis operibus obruatur & aliquateous palis. Esculus ædificijs, & radiis apta materies. Castanea mira soliditate perdurat

in agris & tectis & operibus cæteris intestinis, cuius solum pondus vitio est. Fagus in sicco vtilis, humore corrumpitur. Populus vtraque, salix, & tilia, in sculpturis necessaria. Alnus fabricæ inutilis, sed necessaria, si humidus sit locus, quia ad accipienda fundamenta palandus est. Vlmus & fraxinus, si siccetur, rigescunt, at tecti curuabil s cardinibus vtiles habentur. Caprinus vtilissima. Cypressus egregia. Pinus nihil in siccitate non durans, cui contra celerem putredinem comperi in Sardinia hoc genere prouideri, vt excisæ trabes eius, aut in piscina qualibet anno toto mersæ iacerent, post opere futuræ. Aut arenis obruerunt litori, aut agrestione, qua rectè essent alternis æstibus reciprocans fluctus allueret. Cedrus durabilis, si humore tangatur. Quæcunque autem ex parte meridiana ceduntur, vtiliores sunt. Quæ verò ex Septentrionali, procériores, sed facilè vitiatur. Idem in lib. 13. Denique & in Decembri mense materies bene potest cedi, pal òste, ac con es fieri, &c.

De Proprietatibus arborum in materia. Cap. XLI.

Plinius lib. 16. Arbores verò nouellæ, nec veteres, ad materiem vtilissimæ sunt. Ex omni materia spississima quidem, & ideo grauissima iudicatur ebenus & buxus, natura graciles, nec in aquis fluitat. Nec suber, si dematur cortex, nec laris. Ex reliquis autem siccissima est lothos. Deinde robur exalburnatum, & huic nigricans color. Magisq; cytiso, quæ proximè accedere videtur ebeno. Quamquam non desint, qui Syriacas therebintho nigriores affirment. Oleæ quoque, & omorbus, quæ diximus ipsa firmitas est. Therebintho vngi vult, & melius olea fit: his proxima est cornus, & ad rotarum radios vtilis est Roboris tanta duritia est, vt terebrari nisi madefacta nō queat, & nec sic quidem adactus auelli clauus. E diuerso verò clauum non retinet cedrus. Mollissima tilia est, eademque videtur & calidissima, cuius argumentum afferunt, quòd ascias citissimè retundat. Laricis lignum proximum est medullæ, nullisque nimis fissile. Cedrus quoque durissima, & quæ medullis proximant ossa in corpore. Item est lenta materia platano, sed madida sicut alno. Siccior autem est eadem vlmo, fraxino, moro, ceraso, sed ponderosior. Rigorem fortissimè seruat vlmus, & ob id cardinibus, assamentisq; portarum est vtilissima, quia minimè torquetur, permutanda tantum, vt cacumen ab inferiori sit cardine, radixq; superior. Palma verò mollis est, & suberis materies spissa, & malus & pirus necnon & acer, sed fragilis, sicut quæcunque crispa. In omnibus autem siluestria & mascula differentiam cuiuscunque generis augent. Et infœcunda sunt firmiora fertilibus, nisi quo in genere mares ferunt, sicut cypressus & cornus. Cariem vetustatemq; nō sentiunt, cypressus, cedrus, ebenus, lothos, buxus, taxus, iuniperus, oleaster, olea, & reliqua: tardissimè quoque larix, robur, suber, castanea, iuglans. Rimam, fissuramque non capit sponte cedrus, cypressus, olea. Buxum maximè æternam putant, ebenum & cypressum, cedrumq, claro de omnibus indicio laris in humore præcipua, & alnus nigra. Fagus & cerrus, vel ceralus celeriter marcescunt. Esculus quoque humoris impatiens. E contra adacta in terram in palustribus alnus æterna, onerisq, quantislibet patiens. Valuæ fiunt e cypresso. Mirumq; iam quadringentis annis prope durare materiam omnem nouæ similem. Id quoque notandum valuas in glutinis compage quadriennio fuisse. Cypressus inter illas electa, quoniā præter cetera, vno in genere materiæ nitor maximè valeat æternus. In plenum verum potest, vtique quæ odore præcellant, ea & æternitate præstare. A prædictis morus laudatur proximè, quæ nigrescit etiam vetustate. Quædam tamen in aliis vsibus sunt diuturniora quàm alia. Vlmus in præstatu firma est. Roburque defossum. Et in a quercus obrutam. Eademqs super terram si non a tacti opera torquēdo. Robur aqua marina corrumpitur. Fagus & iuglans in aqua non improbantur. Hæc quidem in his, quæ defodiuntur principales sunt. Itemq; iuniperus eadem & alibus apta. Cerasus firma est, vlmus & fraxinus, lentæ quidem, sed facilè panduntur, flexibiles tamen, stantesque a circumcisura fecunditate fideliores.

Adhuc de eodem. Cap. XLII.

Laricem in nauibus maritimis teredini tradunt obnoxiam. Omniaque præter oleastrum, & oleam. Quædam enim in mari, quædam in terra vitiis Infestātibus sunt opportuniora. Teredines capite ad portionem grauissimo dentibus rodunt. Hæ tantum sentiuntur in mari, nec aliam putant teredinem propriè dici, terrestres namq; tineas vocāt. Culicibus verò similes triphas dicunt, quorum alij e vermiculorum genere sunt, & eorum alij putri sciente succo materie nascuntur, alij pariuntur, sicut in arboribus, & qui cerastes vocantur, cum tantum creuerint, vt se circumagant, alium generant. Hæc autem nasci prohibet in aliis dor ta, vt buxo. In aliis amaritudo vt cupresso. Tradunt & abietem circa germinationes decorticatam diebus quatuor proximis, quibus Luna plena fuerit, aquis non corrumpi. Inuenitur autem in quibusdam arboribus centra, idest duritia clauo similis inimica serris. Lignum ligno teritur, ignemq; concipit attritu, excipiēte materia fomitis aridis, sicut fungi, vel foliorū. Sed nihil hedera præstantius, quæ lauro teratur, & laurum terat. Frigidissima verò sunt quæcunque aquatica. Porro lentissima sunt, & ideo scutis faciendis aptissima, quorum plaga se contrahit, suumq; vulnus claudit, & ob id contumacius ferrum transmittit, vt fici, betulla, salix, tilia, sambucus. Et populus vtraque leuissima est ex his, sicut & salix. Ideoque vtilissima. Arbores quædam architecturis aptæ sunt quæ sponte finduntur, & ob id architecti eas fimo illitas siccari iubent, vt afflatus non noceant. Pondus valdæ sostinent abies, & larix etiam in transuersum positæ. Robur autem & oléa incuruantur, ceduntque ponderi. Illæ verò renituntur, nec temerè rumpuntur, priusque carie, quam viribus deficiunt, palma arborum valida, in diuersum enim curua. Pinus & cypressus aduersus cariem tineasq; firmissimæ sunt: facilè panditur iuglans, fiunt enim & ex ea trabes, & frangi se præuūciat crepitu. Alni piceæ & pinus ad aquarum ductus in tubos cauātor, obruta terra plurimis durant annis. Eædem si non integantur cito senescunt, multum immodū fortiores, si humor quoque extra superfit. Firmissima in tectum est abies. Valuarum regulis, & ad quæque libeat opera intestina aptissima, fabricæ artis genere spectabilis, ramentorū crinibus pampinato semper orbe se voluens ad incitatos runcinarū raptus. Eadem & turribus maximèq; glutino sociabilis, intantum vt findatur, antequam solida est. Magna autem & glutinatio, propterea q; sectilibus laminis, ac in alio genere operiuntur. Stamineam hoc vsu probant venam, & vocant ferulеam argumento similitudinis, quoniam lacunosè crispa. In omni genere & glutinum abdicant quædam, & inter se & cum aliis insociabilia sunt glutina, sicut robur. Operi cuicunque facilia sunt, & flexibilia, quæ lenta esse diximus, præterquam morus & caprificus. Durabilia sunt ac sectilia, modicè humida. Viridia vero præter robur & buxum pertinacius resistunt, serrarumque dentes replent æqualitate inerti. Obedientissima est in quocunque genere fraxinus, eademq; hastis corilo melior, cornoque leuior, sorbo lentior. Vitem emularetur vlmus, nisi pondus esset in culpa. Facilis est fagus, quamquam & fragilis & tenera. Iterum flectibilia sunt citros, therebinthos, acer, buxus, palma, aquifolium, ilex, sambucus, populus, alnus. Cato vectes aquifolios laureos, vlmeos fieri iubet. Oleaster, buxus, ilex, vlmus, fraxinus, vtiles sunt vaginis terebrorum. Auicenna in secundo Canone. Serratura corrosionis est mundificatiua, & inelleri resolutio, & caliceatio, si fuerit in arbore ipsa. Serratura ligni corrosi consolidat, & illa propriè, quæ ex arboribus lippitiis est accepta. Aggregatur eorum cum tanto aniso, quanto est ipsa, cum quo & aduritur. Deinde teritur, & confert vlceribus formicalibus, quando super ea spargitur.

De quarundam arborum mirabili natura, vel proprietate. Cap. XLIII.

Strabus super Gen. Arbor, vel lignum vitæ Paradisi hanc naturaliter habet virtutem, vt qui ex eius fructu comederet, perpetua soliditate firmaretur, beata immortalitate vestiretur, nulla infirmitate, vel anxietate, vel senii lassitudine vel imbecillitate fatigaretur. Aug super Genes. Arbor quidem, vel lignum scientiæ boni, vel mali erat corporale, sicut arbores aliæ in paradiso teræ sunt, nec cibo erat noxium. Sed dictum est lignū scientiæ cognoscendi bonum & malum, quia post prohibitionē erat in illo futura transgressio, qua homo experiendo disceret quid inter obedientiæ bonum & inobedientiæ malum interesset. Hiesuny. super Leuit. 27 Facies (loquit Dominus) altare de lignis sethim, &c. Ecce altaris ligna, quæ de lignis paradisi sunt, igne victum non cremantur, sed puriora redduntur. Nec mirum, cum etiam amiabon genus ligni, quanto plus arserit, tanto mundius inuenitur. Gl. super 3. Reg. 10. Thina ligna imputribilia sunt, & spinosa in similitudinem albæ spinæ, rotunda quoque sunt, & candida. Ex eis facta sunt fulcra (ad fortitudinem templi sustētacula & osa musicorum instrumenta. Plin. vbi supra. Cæterum ex quarundam arborū ad inuicem collisione ignis excluditur, sicut ex lapide. Calidę namq; sunt morus, laurus, & hed quibus igniaria fiunt. Lignum itaque, sicut paulo antedictō est, ligno teritur, ignemq, concipit attritu, excipiente materia fomitis aridi, sicut foliorum aut fungi. Actor ex lib. de natura Arbores in Oriente sunt, vt dicit venerabilis Iacobus Tusculanus, quæ poma pulcherrima ferunt citrina colore, in quibus tamen morsus hominis cum dentibus apparet manifestè. Iccirco poma Adam ab oībus appellantur: & hoc mirum est, qnia Deus primi hois scelus voluit adhuc in fructu pomi mortalibus demonstrare. Arbores quoque Solis & Lunæ in admirationе ponimur, eo quòd non solum certę, sed etiam Diuina Scriptura s tangere videatur. Dicit enim Moyses de Ioseph pro benedictione Dñi,

Terra

Terra eius de pomis fructuum Solis, quod tamen non de illis ad litteram intelligunt, nisi metaphoricè. De his etiam arboribus Alexander quoque Macedo Aristoteli præceptori suo per epistolam scripsit, quòd hæ arbores in Oriente sunt in regionibus Indiæ centum cubitos habentes in altitudine, ad quas idem Alexander accedens, de futuris eas consuluit, ac de omnibus responsum accepit, & specialiter, quòd sorore sua procurante veneno interiret. Nec dubium, quin a malignis spiritibus id actum sit. Vel secundum quosdam, quod per ministerium Angelorum Deo volente hoc factum sit, qui etiam in effigie Pontificis Iudæorum ei dignanter apparuit. Legitur autem ibi, quod dum oriente sole, splendor tangebat arborum summitatem, vsque ad radices commouebantur, & tunc interrogantibus responsa dabantur. Harum pomis sacerdotes earum vescebantur, & vsque ad annos trecentos viuebant illæsi. Nec cuiquam licebat earum intrare ambitum, qui animo lauis esset, & immundus de contactu mulierum. Arbores præterea sunt, vt dicit Iosephus, supra maris ripas mortui, quarum poma forinsecus pulcherrima cernuntur, intus verò nihil aliud, quàm fauilla sicca reperitur. Actor. Hæc de arborum natura in consequenti excerpsimus. Nunc ad describendas nominatim species singulas per ordinem alphabeti transeamus.

De Abiete. Cap. XLIIII.

Isidorus. Abies dicta est, eo quòd præ cæteris arboribus longè abeat, & in excelsum promineat. Huius natura est expers terreni humoris, ac perinde habilis habetur, & leuis. Est autem sine nodo, & de hac fiunt naues: hanc propter candorem gallica vocant quidam. Palladius libro duodecimo. Abies quam vocant gallicam, vtilis est ad materiam, quæ nisi perpluatur, est leuis rigida, & in operibus siccis perenne durabilis. Ambrosius in Hexameron. Abies procera non terrenis radicibus, & aereo vertice contenta, casus marinos toto remigio subitura, nec solum ventis, sed etiam fluctibus tritatura processit. Glosa super Ezechielem 27. Ex abietibus tabulata caeduntur, quibus nauis texitur, propter leuitatem, iuncturasque tabularum mollius inuicem sese tenentium, atque mordentium. Vnde Tyro dicitur per Prophetam. Abietibus de Sanyr extruxerunt te cum omnibus tabulatis maris. Ex libro de natura rerum. Abies arbor est leuis, & absque nodositate, quæ difficillimè cedit putredini, vermibus autem nunquam. Plinius lib. 13. In alto mari nascitur abies ac quercus cubitali altitudine, ramisque illarum adhærent conchæ. Idem quoque libro decimosexto de abiete sic dicit. Gignit abies cachrin, videlicet pillulam in medicina vim vrendi habentem, quæ postquam hieme folia deciderint, durat, & continet nucleum. Is hieme crescit, & aperitur pillula tota, caditque, cum folia crescere cœperint, huius arboris cortex in magno vsu est, agrestium vasa, corbesque, atque potentiora quædam messibus conuehendis, ac vindemiis ex eo faciunt, atque prætexta tuguriorum.

Adhuc de eodem. Cap. XLV.

Idem in lib. 16. Abieti rami ferè statim a radice modici, velut brachia lateribus inhærent, expetita nauigiis. Situs in excelso montium quasi maria fugerit, materies vero præcipua trabibus, & pluribus vitæ operibus. Resina ei vitium, vnde fructus vnus piceæ, exiguumque sudat aliquando contactu solis. E diuerso materies, quæ abieti pulcherrimè, piceæ ad fissiles scandulas, cupasque, & alia pauca secamenta. Abies cunctis est amplissima, & fœmina etiam prolixior, materie mollior, vtiliorque arborum, atque rotundior, folio pinnato, densa vt imbres non transmittat, atque hilarior. Abieti non decidunt folia, quæ pectinum modo sunt insecta. Arbores quædam germinationem continuant, vt cœperunt. Abies ac larix & robur intermittunt. Tripartita quidem ac trina germina edunt. Ideo & totidem squamas corticem spargunt. Quod omnibus arboribus euenit in germinatione, quia prægnantium rumpitur cortex. Abies flores croci colore circa Solstitium, semen verò reddit post vergiliarum occasum. Hinc est ramorum ordo, sicut & piceæ quidem sub recta diuisura. Ramique in cœlum tendentes non proni in latera. Minimeque suis cacuminibus decisis moritur, totisque detruncatis durat. Et si quidem infra, quàm rami fuerint decidantur, quod superest, viuit. Si verò cacumen tantum auferatur, tota moritur. In longitudinem excrescunt abies, larix & palma, & si quæ sunt vnistirpia. Singulares quoque radices sunt abieti, sicut & larici. Item larici & magis abieti succisus humor diu defluit. Hæ omnium arborum altissimæ sunt, & rectissimæ, sed propter leuitatem præfertur abies nauium malis, antennisque. Communia verò sunt his, atque pino, vt quadripartitos habeant venarum cursus, bifidos, vel simplices omnino. Abietis, quæ pars a terra fuit, enodis est. Hæc qua diximus ratione diuisa decorticatur, atque ita sappinus vocatur. Superior pars est nodosa, duriorque, fusterna, & in ipsis autem arboribus robustiores sunt partes Aquilonis, & in totum deteriores ex humidis, opacisque. Spissiores ex apricis & diuturniæ. Ideoque Romæ abies infera præfertur supernatæ. Est eadem per gentium quoque regiones in his differentia. Nam alpibus Appennino que laudatissima. In Corsica, Bithinia, Ponto, Macedonia, deteriores Eneatica & Archadica. Pessimæ Parnasia & Euboica, quoniam ibi ramosæ & contortæ, facileque putrescentes. Abies præcipuæ admirationis visa est in naui, quæ vexit ex Aegypto iussu Caij Principis. Nam arboris eius crassitudo quatuor hominum vlnas complectentium implebat. Tradunt abietem circa germinationes diebus quattuor proximis, quo Luna plena fuerit decorticatam aquis non corrumpi. Abies & larix in transuersum posita validæ sunt pondus sustinere. Abies in tectum firmissima, eademque valuarum repagulis, & ad quælibet opera intestina est aptissima, quolibet fabricæ artis genere spectabilis, ramentorum crinibus pampinato semper se orbe voluens, ad inchoatus runcinarum raptus, maximeque glutino sociabilis. Viscum nasci fertur in abiete simile & in larice. Idem in lib. 22. Abietis vmbra, sicut iuglandium quæcumque attigerit, est venenum. Abieti & pino si quis detraxerit corticem solo tantum, vel germinos transeunte, cum germinant, statim moriuntur.

De Acere. Cap. XLVI.

Isidorus. Acer dicitur arbor, vel lignum quoddam coloribus impar. Pli. lib. 16. Acer ferè eiusdem cum tilia est amplitudinis, operum elegantia, & subtilitate cedro similis. Pluraque sunt eius genera. Vnum videlicet album, quod præcipui candoris vocatur gallicum in transpadana Italia trans alpesque nascens. Alterum verò genus crispo macularum discursu, qui, cum excellentior fuerit a similitudine caudæ pauonum nominatur. In Istria, Græciaque præcipuum. Quod ex viliore genere vocatur crassiuenium. Græci verò sic discernunt. Campestre siquidem, quod glinon vocant, aiunt esse candidum & non crispum. Montanum verò crispius, atque durius ad opera lautiora. Tertium genus zigiam rubentem, fissili ligno, cortice liuido, & scabro. Hoc alij generis proprij esse malunt, & Latinè carpinum appellant. Pulcherrimum est bruscum, ac multo etiam excellentius quam mollusculum. Tuber vtrumque arboris eius. Bruscum intortius crispum. Mollusculum simplicius sparsum. Et si magnitudinem caperet mensarum, haud dubio cedro præferretur. Nunc autem inter pugillares lectorumque filicios, aut lamina vsu raro spectatur. E brusco autem & mensæ fiunt nigrescentes. Reperitur & in alno tuber, tantoque deterius, quanto ab acere ipsa distat alnus. Acerum mares prius florent, & in siccis natæ præferuntur aquaticis, sicut & fraxini. Aquosis montibus gaudet acer, sicut & fraxinus, & in plana descendit sicut quercus. Paulo ante æquinoctium germinat, semen quoque messibus reddit. Palma quidem est mollis, & suberis materies spissa, necnon & acer, sed fragiles & quæcunque crispa. Arborum quædam sunt tubera, sicut in carne glandia, & in his nec vena nec pulpa, quodam callo carnis in se conuoluto, & hoc preciosissimum in acere, & cedro. Idem in lib. 24. Aceris radix contusa iocineris doloribus vtilissimè imponitur.

De Agno casto. Cap. XLVII.

Platearius in libro de simplici medicina. Agnuscastus est frutex, in quarto calidus & siccus. Omni tempore reperitur viridis & magis in locis aquosis, minus autem in siccis, vsui medicinæ competunt folia, non radix, flores etiam magis, flos eius zuccarum nominatur. Virgulta verò a quibusdam salices marini dicuntur. Eius namque flores, qui debent in receptione poni, vere colliguntur, ac per annum in efficacia multa seruantur. Et dicitur agnuscastus, quia libidinem reprimendo castum reddit hominem, sicut est agnus. Viridis maioris est efficaciæ, quàm siccatus. Lectus itaque ex eo factus libidinem reprimit. Ad hoc etiam genitalia fomentantur ex aqua decoctionis eius, & potatur eiusdem succus, vel in eius succo castoreum modicum decoquitur, & in potu datur, ac genitalibus cathaplasmatur. Sciendumque, quòd quædam extinguunt libidinem, inspissando sperma, vt sunt lactucæ, psillium, citrulli, melones, cucurbita, portulaca, scariola, acetum, agresta, sumach, camphora, & similia. Alia verò inaniendo spiritus, & consumendo sperma, vt sunt ruta, agnuscastus, ciminum, calamentum, anetum, maiorana. Sunt enim calida & aperitiua, ventositatemque soluunt, & extenuant. Vinum decoctionis floris agnicasti datum leuco flegmati, idest frigidam, siue albam hidropisim patienti, multum ei confert. Fomentum ex aqua decoctionis eius superfluitates matricis exiccat, & menstrua prouocat. Contra Litargiam quoque est vsus eius, & contra splenis duritiem. Haec in dictis particularibus. Agnicasti proprietas est libidinem defocare, concupiscentiam mortificare. Inflationem aufert, sperma siccat. Non solum si cibo, vel potu assumatur, sed etiam si iacenti substernatur, hanc Græci pantafolium dicunt. Hoc autem nomen agnus Syrum est, & castitatem, vel munditiam signat. Diascorides. Agnus, siue algos latinè vocatur Alexandria. Agnus Græco nomine propter castitatem dicitur, quia corporibus veneream tollit potentiam, & id etiam semen eius potui datum operatur. Algos autem dictus est propter suauitatem,

& est frutex arboris circa flumina, vel in campis aquosis nascēs, longas virgas, quæ difficilè franguntur, nutriens. Habetque folia oliuis maiora, & molliora. Species autem eius duæ sunt, altera cum flore purpureo, altera cum albo. Semen quoque tanquam piper habet, virtutisque feruentis. Serpentum morsui mederi perhibetur. Semen quoque bibitum hidropicis, ac spleneticis medicatur. Morsibus venenatis occurrit. Lac mulieribus prouocat, menstruis imperat. Cum vino bibitum ventrem & venerem stimulat, dolorem capitis commouet, ac somnū adhibet. In cathaplasmata cum oleo & aceto litargicos ac freneticos iuuat, vtilem quoque fomentationem capiti præstat. Sub lecto positus serpentes arcet longius. Sed & fumigatione sua id facit, duritiasque testium tollit.

De Aliso & alno. Cap. XLVIII.

Plinius lib. 24. Alison intantum a Rubia in foliis distat, inquantum est ramis minoribus. Ex hoc autem nomen accepit, quòd ex aceto potus, & adalligatus a cane emorsum rabiem illum sentire non patitur. Mirumq; est, quod additur, hoc frutice conspecto saniem omnino siccari. Isidorus. Alnus dicitur, eo quòd amne alitur, nec facilè extra vndas viuit, hinc & tenera & mollis est. Palladius lib. 12. Alnus fabricæ inutilis est, sed necessaria, si locus sit humidus. quoniam ad accipienda fundamenta parandus est. Plinius li. 16. Alno folia sunt crassissima, & iutet primas germinant: Arborum solæ nullos ferunt fructus, hoc est, ne semen quidem tamarix alnus & populus & vlmus. Est lenticia platano, sed madida sicut alno. Larix quidem est in humore præcipua, & alnus nigra. Denique in palustribus alnus cæterna est, onerisq; quamlibet patiēs est. Et licet alnis sæpe muniant, & cōtra erumpentium amnium impetus, riparum muro in tutela rutis excubent. In aqna satę cæsæq;, densus innumero hærede prosint. Alnus & pinus ad aquarum ductus in scobos cauantur, obrutæ terra plurimis annis durant. Eædem vero, si non integantur, cito senescunt, & mirum immodum, si humor quoque extra sit, fortiores sunt. Idem in lib. 16. Inuentum est surculos abscisos serere, quod primo sepis causa factū est sambucis, mox etiam causa culturæ populis & alnis. Idem in lib. 24. Alni folia ex aqua feruenti certissimo remedio sunt tumori.

De Aquifolio. Cap. XLIX.

Plinius lib. 16. Aquifolium est arbor habens folia aculeata, quæ non decidunt. Cato vectes fieri iubet aquifoleos, sicut laureos & vlmeos. Et est aquifolium materiæ præcipuum, sicut acer, therebinthus, & buxus, & citrus. Idem in lib. 24. Arbor aquifolia in domo, vel in villa sata arcet veneficia. Pythagoras tradit aquam eius flore glaciari. Itaque baculum ex ea factum in quoduis animal emissum, etiam si citra ceciderit defectu mittentis ipsum per se recubitu propius allabi, tam præcipuam inesse naturam arbori. Actor. Fortassis aquifolium ipsa est arbor, quam Diascorides agnifolium dicit, nisi fortè vitio scriptoris acciderit. Diascorides. Aquifolius est arbor ingens, vel fortis, cuius semen simile est piperi dulcisque saporis. Aptum est stomacho ad edendum, tollit fastidium ventrem abstinet. Scobæ illius, id est cortices ligni decoctæ ac bibitæ, & ano suppositæ dissenteriæ medicantur, fluxus mulierum stringunt, capillisq; ruffum colorem faciunt.

De Bdellio. Cap. L.

Plinius libro vigesimoprimo. Bdellium est arbor nigra, magnitudine oleæ, folio roboris, fructu caprifici, naturaque gummi. Esse autem debet translucidum, ceræ simile, odoratum, & cum fricatur pingue, gustu amarum, vinoq; perfusum odoratius. Adulteratur amigdala nuce. Cætera eius genera scordasti, ita vocatur arbor æmula gummi, sed deprehenditur odore, colore, gustu, pondere, igne. Est autem bdellium in Bactriana nominatissimum. Nascitur & in Arabia, Indiaq; & Media ac Babylone. Razi in Almansore. Bdellium calidum est, dura dissoluit apostemata, & emorroidis vtile iudicatur. Bdellium tamen de Mecha frigidum est, & siccum, ventrem stringit. Auicenna. Bdellum Iudaicum aliud est Siculum, aliud Arabicum, & ambo sunt ex palmis siluestribus. Bdellium autem Mechum est ex fructu arboris palmarum siluestrium & est frigidum & siccū, aliud vero lenitiuum. Melior duarum gummarum est illa, quæ est varia, clara, amari saporis, mūda a lignis, facilis resolutionis, boni odoris, cuius fumus habet odorem piceis. Bdellium natura lenitiuum est & maturatiuum, disrumpit ventositates, resoluit sanguinem congelatum, & apostemata frigida, propriéque cum saliua ieiunii: dissolutum confert contusioni lacertorum & spasmo, ac duriciei neruorum & congelationi ipsorum, doloribus quoque cannæ pulmonis, & apostematibus eius, & tussi antiquę, ac doloribus lateris, & apostematibus gutturis, & emorroidibus, & lapidi renum, ac morsui vermium venenosorum: & quando ponitur in solutiuis prohibet abrasionem intestinorum, prouocat vrinam & menstrua. Aperit os matricis clausum, & educit fœtum, matricemque mundificat. Mechum autem stringit, & lapidem frangit. Constantinus in libro graduum. Bdellium est calidum in secundo, & humidum in primo. Dissenteriæ de acuta farmacia factæ repugnat. Apostema intetius, vel exterius, inūctum curat, lapidem frangit, tussim mitigat, morsus reptilium curat, cum aceto temperatum crepituram ex eo inūctam sanat. Mixtumque cum cerusa, & sapa testiculorum apostemata curat. Ex lib. de natura rerum. Bdellium est arbor in Oriente nobilissima colore nigra, lachrymam quoque nigram habens, cum in offas voluitur, eiusque natura est quæ & gummi.

De Buxo. Cap. LI.

Isidorus. Buxum est nomen Græcum a Latinis ex parte corruptum. Pixos enim apud Græcos arbor semper virens est appellata, & lenitate materiæ elementorum apta. Vnde Scriptura. Scribe, inquit, buxo arborum. Buxus exprimendis elementorum apicibus vtilis, leni materia informat vsum manus puerilis. Simul enim admonet te ipsa materia, quæ semper viret, nec vnquam suis exuitur foliis, ne vnquam spei tuæ dissimulatione nuderis, sed semper tibi per fidem germinet spes salutis. Plinius lib. 16. Montes amant ilex & buxus. Itaque buxus Pireneis, ac citeris mōtibus plurima, berecynthio tractu crassissima, in Corsica florem non ferendo. Quæ causa amaritudinis mellis. Semen illius cunctis inuisum animantibus. Nec in Olimpo Macedoniæ gracilior est, sed breuis. Amat frigida aprica. In igne quoque, quæ ferro duritia, neque carbone vtilis, neque flamma. Buxo folia concaua sunt, & non decidunt. Hæc arbor in plures ramos dispersa, sicut & lothos transmarina. Spississima verò ex omni materie, & ideo grauissima iudicatur. Buxus sicut & hebenus natura gracilis, & neutra fluctuat in aquis. Buxus & cornus & olea medulla & adipibus, atque carnibus caret, minimumque & sanguinis habet. Cariem vetustatemque buxus non sentit, & rimam, fissuramque sponte non capit. Et sicut in cypresso teredines nasci prohibet amaritudo, sic & duritia in buxo. Arida enim latius, quàm viridia ferris cedunt præter robur & buxum, quæ pertinacius resistunt, ferrarumque dentes inerti ęqualitate replent, scilicet quando laminæ sectiles ex eis fiunt. Idem in lib. 17. Proueniunt buxi tenuissimis quinis, senisque virgulis colligatis depacti. Eratque quondam in obseruatione, vt defringerentur ex imputata buxo aliter non crediti viuere. Actor. Buxus est arbor omnibus nota, huius ramis vtimur in die palmarum, quales oliuarum sunt, quæ in regione nostra non abundant. Huius etiam lignum propter sui soliditatem lenitatemque ac decorem, ad fabricandas tabellas, & coclearia atque manubria, & ad alios plurimos vsus aptissimum inuenitur. Est autem arbor humilis & tenuis, neq; enim multum ascendit, nec multum crossescit. De huius autem natura nihil penitus in libris medicorum reperisse me memini.

De Caprifico. Cap. LII.

Isidorus. Caprificus dicta est, quia parietes, quibus innascitur, carpit. Rumpit enim, & prodit ex latebris, quibus concepta est. Alij caprificum dictum putant, eo quòd arbor ficus eius remedio fœcundetur. Aristoteles in libro de animalibus. Arbores quædam non faciunt fructum, nisi per conuenientiam, qua adiuuantur in digestione, sicut ficus agrestes, idest caprifici. Plinius libro decimosexto. Culices ficarias caprificus generat. Idem libro decimoquinto. Caprificus vocatur ex siluestri genere ficus nunquam maturescens, sed quod ipsa non habet alij tribuens, quia naturalis est causarum transitus, vt gignatur aliquid e putrescentibus. Itaque patti culices fraudati alimento in matre, puta eius putri tabe nati, ad cognatam volant, morsuque ficorum crebro, hoc est auidiore pastu aperientes ora eorum ita, atque penetrantes intus, solem primo secum inducunt, ac cereales auras foribus adapertis immittunt, moxque lacteum humorem, idest infantiam pomi assumunt, quod fit & sponte. Ideoque ficetis caprificus permittitur ad rationem venti, vt flatus euolantes in ficus ferat. Inde repertum est, vt illatæ aliunde, & inter se colligatæ fico inijcerentur, quod in macro solo & aquilonio situ non desideratur, quia sponte arescunt loci situ, rimisq; eadem culicum opera causa perficit, nec non vbi multus est puluis, quod maximè via frequenti apposita euenit, namq; pulueri est vis siccandi, succumq; lactis absorbendi. Quę ratio puluere & caprifico hoc quoque præstat, ne ficus decidant humore absumpto, & cum quadam fragilitate ponderoso. Idem lib. 16. Nec fici, nec caprifici flore vllo exhilarantur. Protinus enim flores fructum gignunt. In Choo Insula caprifici triferæ sunt, primo fœtu sequens euocatur, sequenti tertius: hic fici caprificatur, caprifici autem ab aduersis foliis. Morus & caprificus durabilia sunt ac sectibilia, quia modicè humida. Idem in lib. 24. Caprificus etiam non multo efficacior fico, lactis minus habet. Surculis quoque eius lac coagulatur in caseo, exceptum id & in duritiam coactum suauitatem carnibus affert.

Aluum soluit, lentigines expurgat, venenatorum ictus, & canis morsus, dentium quoque dolori prodest. Crossi eius inflationes discutiunt, & quæ minutissima sunt, ad scorpionum ictus e vino bibuntur. Quæ autem ex folijs eius mollissima sunt cum aceto vlcera manantia sanant. Arboris ipsius cinis ex melle rhagadias. Radix deferuefacta in vino dentium dolores mitigat. Habet ea caprificus in aceto cocta, & trita, impetigines tollit. Caprificus tauros quamlibet feroces collo eorum circundata, in tantum rabidam naturam, compescit vt immobiles præstet.

De Cedro. Cap. LIII.

Isidorus. Cedrus quam græci cedros vocant, id est arboris humor ardentis, cuius folia ad cypressi similitudinem resplendent. Lignum vero iucundi odoris est, diu durans, nec vnquam a tinea exterminatur. De qua Persius, & cedro digna locutus est scilicet propter eius durabilem perpetuitatem. Vnde & in templis ex eo lacunaria fiunt: huius resina cedria dicitur. Nascitur in Creta, Aphrica, & Syria. Ambrosius. Cedrus & picea conuenerunt, scilicet in altum. Est ergo cedrus suspendendis tectorum apta culminibus, eo quòd procera sit spacijs, nec onerosa parietibus. Vnde in canticis dicit ecclesia. Tigna domorum nostrarum cedrina. Plinius lib. 13. Habent genera cedrum minorem. Cuius duo sunt genera. Oxicedros vocatur ramosa & nodis infestat altera vero præstat odorem, fructum ferens myrti magnitudine, dulcem sapore. Maioris quoque duo sunt genera. Quæ floret, fructum non fert. Fructifera non floret, atque in ea fructum antecedentem occupat nouus. Semen eius cypresso simile. Aeternitas vero inest ipsi materiæ. vnde & ex ea simulachra deorum factitauerunt. Ea hac resina laudatissima. Arbor est cedro similis in Archadia quæ frutex vocatur in Frigia. Idem in lib. 14. Crassior est vero & ad pices faciendas cedrus. Idem in lib. 15. Ex malis cedri fit oleum quod cedrineon dicitur odoris causa. Idem in li. 16. Montes amat cedrus, & teda, larix. Siluestrium generis folia non decidunt abieti, buxo, ac cedro. Foliaque pungentia sunt cedro abieti ac pino. Cedrum natura dilectat æstuosis partibus: nunc autem in lictis frigidisq; nascitur montibus. Rubet autem cedrus, & larix ac iuniperus. Sunt aut cedri durissimæ in Creta Aphrica, & Syria. Cedrus non tenet clauum in se infixum. Præterea rimâ filuramque sponte non capit, cariem vetustatemque non sentit. Oleo cedri materies peruncta nec sentit rimam nec cariem. Aeternam denique cedrum putant, & ebenum ac cypressum, claro de omnibus materijs indicio. Itaq; templum Dyanæ in Ephesio ac tectum eius ex trabibus cedrinis quadringentis durauit annis. Idem in lib. 17. Semen serere natura docuit, cum decidens exceptum terra viuisceret, & quædam aliter non proueniunt. Vt cedrus, iuglandes atque castaneæ. Decacuminatio cedro nocet, & piceæ ac cypresso. Hæ siquidem intereunt, detracto cacumine, vel igne adustæ.

Iterum de eodem. Cap. LIIII.

Ex libro de natura rerum. Cedrus est arbor nobilissima, altitudine quasi ad nubes elata odorifera, serpentibus inimica. Huius duo sunt genera. Quæ floret, fructum non fert. Fructifera vero non floret, fructumque in ea antecedentem occupat nouus. Quæ vero fructificant maritimæ vocantur, & paruæ sunt. Fructus eius secundum humani capitis quantitatem. Triplicem autem substantiam habet in se pomum cedrinum, vt dicit Iacobus. In prima parte quæ de foris est, substantiam calidam habet. In secunda quæ est interior temperatius. Medium vero pomi ponitur quasi cor eius intrinsecus latens: frigidum existit. Hunc autem fructum esse, de quo dominus in leuitico dicit. Sumetis vobis die primo fructus arboris pulcherrimæ. Circa montem libani cedri sunt pulchræ valde: ac sublimes, sed semper ioanent [illegible] les. Palladius vbi supra. Cedrus in materia durabilis est, nisi humore tangatur. Glosa super tertio regum. 9. Præbuit Salomon in Hierusalem tantam multitudinem cedrorum, velut siccomorum. Cedrus siquidem est arbor imputribilis natura, odore iucunda, aspectu nitida, quæ accensa nidore serpentes fugat & perimit. Glosa super psalmum vigesimumoctauum. Cedrus est arbor altissima in libano maximè: quæ nisi succisa sit, est inutilis: nec facit viles fructus manens in sua radice. Sic & superbia non bene fructificat sua radice, sed ea succisa crescunt fructus gratiæ. Vnde scriptum est, Vox domini confringentis cedros, & confringet dominus cedros libani. Glosa super Ecclesi. 24. Cedrus est arbor altitudinis, & odoris præcipui: cuius odor serpentes fugat, & interimit. Libri quoq; qui resina eius liniti sunt, nec tinea nec senectute deficiunt.

De Virtute ipsius in medicina. Cap. LV.

Diascorides. Cedrus est arbor, de qua pix cedria fit: sed quædam est parua atque spinosa fructu iuniperi vel myrtę similis. Alia vero maior, quæ cedrus lata nominatur: fructum cypressi similans, sed pruinis, tamen necaabelis stomacho, acrem & feruentem habens virtutem, de qua fit cedria, quæ ad multa vtilis est in medicina. Fit autem oleum ex arbore quod est nimiũ leptomere. Molles carnes absque dolore conseruans. Dura vero longo tempore, & nigra corpora desiccans: lachryma etiã eiusdem vesicidè atque efficaciter pariterq; cum [illegible] refrigerat ac stringit. Nam corpora mortuorum in eadem arbore recõdita a tabe defendit, & inde vita mortuorum vocatur. Cedrides aũt semẽ arboris cedri dicitur. Tussim sedat, plasmata prohibet, Reuma constringit. Stranguirijs medetur, menstruis imperat cũ pipere bibitum, & si cum adipe ceruino mixtũ fuerit omnes bestias arcet, antidotis quoq; miscetur. Plinius lib. 24. Cedri succus defuncta corpora incorrupta conseruat, viuentia corrumpit. Cedri scobæ serpentes fugat certum est. Cedrides. i. frutices, vel fructus cedri tussim sanant, vrinam cient, aluum sistunt, ruptis conuulsisq; vtiles sunt: prosunt & strangurię matrici admoti, & cõtra lepores marinos. Itemq; collectionibus, & inflationibus.

De Cinosbato. Cap. LVI.

Diascorides. Cinosbatum, idest argientricum, multi vocant citreanta: & est arbor nimium spinosa cum radice alta, & in plurimas partes diuisa, fructum habet myrtæ similem sed pallo maiorem, rubeum cæterum cum venerit ad maturitatem ac de intus lanam asperrimam. Semen eius siccum sine lana, ventrẽ stringit: quia virtutis est cohærentis: medetur etiam in cibo, & potui datum, sanatque fluores ac fœmineum fluxum. Eius vero radix acrioris virtutis est, nam apposita cathaplasmatibus eiicit e corpore stirpes: folia etiam eius apposita cathaplasmatibus occurrunt apostematibus. Semen eius granatum est. Plinius li. 13. In Aegypto est capparis frutex firmioris ligni seminisque ac cibi vulgati, caule quoque vna plurimumq; decerpto. Cauenda sunt eius genera peregrina. Si quidem arabicum pestilens: Aphricum gingiuis inimicum. Marmaricum vuluis, & omnium inflationibus. Apulumq; vomitus facit, stomachum & aluum mouet. Quidam enim cinosbaton vocãt, Alij autẽ apheos staphilem. Idem in lib. 24. Cinobaton quem alij cinobaston, alij neurosbaston vocant: habet folium hominis vestigio simile, fert vuam nigram, in cuius acino habetur neruus: vñ & neruispastus dicitur. Alia est capparis, quam medici cinosbaton appellauerũt. huiusque Tyrius ad remedia splenis, & inflationes manditur ex aceto conditus. Neruus eius cum mastice chya manducatus os purgat. Dyascorides. Capara quam multi cinosbaton vel caprion appellauere, ex luctantibus componitur virtutibus, habetque proijcere ac purgare, & extenuare, & euentare acredines simulque adducere & constringere. Est enim stiptica, ideoque ischiosi splenis super omnia iuuat medicamina, sicut videlicet iam dictum est supra. Actor. De hac. n. dictũ est superius inter herbas, qa frutex est. Et ideo tanq̃ media ptinet ad arbores vel ad herbas.

De Cypressi. Cap. LVII.

Isidorus. Cypressus græcè dicitur, eo quòd caput eius a rotunditate in cacumen exigitur. Vnde conon vocatur, id est alta rotunditas. Hinc & fructus eius conus dicitur: quia rotunditas eius conum imitatur. Huius lignum cedri penè proximam habet virtutem. Templorum quoq; trabibus aptum impenetrabili soliditate, nunquam oneri cedit. Antiqui ramos cypressi propè rogum constituere solebant, vt odoris sui iucunditate cadauerum odorem dum vrerentur opprimerent. Hæc arbor apud Paganos mortuis consecrata est eo q̃ in modum hominis excisa nõ pullulat. Ambrosius. Cipressus & Pinus in alta se cacumina extulerũt maneque prærogatiua cypressis, vt nulli eas venti honore suis despolient coronis. Hæc arbor laqueatibus est vtilis commendandisq; fastigijsq;. Vnde in canticis dicitur etiam, lacunaria nostra cypressina. Palla. li. 12. Cypressus ad fabricę materiã est egregia. Plin. lib. 13. In Choo insula nasci traduntur cypressi florem liminibus decussum terræ altiu animaute. Glosa super ecclesiasticum. 24. Cypressus est altitudinis & odoris præcipui, medẽdis apta corporibus, venustatemque suæ comę nullis deponit impulsibus. Plin. lib. 14. Cypressi fundunt resinam sapore acerrimam, præterea cedri vtriusque ac cypressi baccæ lignum teretis in musto decoquitur, & vinum efficitur. Idem in libro. 15. Oleum quoque fit ex cypresso. Idẽ lib. 16. In longitudinem crescunt cypressus & alnus atque palma, & siqua sunt viustu pia. Cypressi ac iuglandes & castaneæ sunt siccaneæ. i. terram siccam amant. Cypressis, & malis, & oleis per summa cespitum radices descendũt. Cypressus & robur ac pinus ferunt boletos noxios atq; fullos. Trifera est cypressus. Nam eius baccæ colliguntur mense Ianuario, & Maio, ac Septembri. tertiaq; magnitudines earum gerit. Post pyrũ aut ceraium primum floret cypressus, similiter & laurus. Folia sunt cypresso carnosa thamarici crassissima, nec cypresso deciduum folia. Cypressus aduena, & difficillime nascentũ fuit. de qua verbosius ac sępius quã de oĩbus alijs Cato prodiderit. nata morosa, fructu superuacua, baccis torua, folio amara, odore violenta, ac ne vmbra q̃dẽ gratiosa. materie rara, vt pene fruticosi gñis, diti sacra. Ideoq; signo funebri ad domos posita.

De virtute ipsius in medicina. Cap. LVIII.

IDem lib. 24. Cypressi folia trita serpentium ictibus imponuntur, & capiti cum polenta, si a sole doleat. Itemque ramenta, quæ decocta & bibuntur, testium quoque tumori cum cerato illinuntur. Capillum denigrant ex aceto. Panis mollis, & è vino amineo subacta, podagram ac neruorum dolores sanant. Pilulæ contra serpentum ictus bibuntur, succus quoque mixto oleo caliginem oculorum curat. Radix cum foliis trita & pota, vesicæ & stranguriæ medetur, & contra sphalangias. Ramenta quoque poma menses cient, & scorpionum ictibus aduersantur. Platearius. Cypressus est calida in primo gradu, sicca in secundo. Huius arboris folia, lignum, & poma competunt vsui medicinæ. Sed poma stiptica sunt & consolidatiua. Lignum & folia diuretica contra fluxum ventris ex debilitate virtutis contentiuæ. Poma eius recentia comeduntur, vel puluis pomi sicci in cibis detur: contra stranguriam & dissenteriam datur puluis ligni, & foliorum eius in vino, & maximè in musto, hoc etiam vinum præseruat ab illiaca passione. Diascorides. Cypressus est arbor omnibus nota. Huius semen viride, vel pila bibita, medetur emoptoicis. Dissentericis & iliacis maximè prodest, & etiam tussi valet. Iterum semen eius admixtis caricis duritias soluit, polipos naribus emendat. Huius elixatura leprosos vngues limpidat, huius folia cathaplasmata recentia vulnera sanant. In aceto cocta, & infusa capillos inficiunt. Trita & polenta admixta sacrum ignem compescunt, vulneribus medentur, carbunculis opitulantur. Tumorem oculorum deprimunt, ceratis nobilibus misceantur, stomachum confortant, & sanguinem stringunt. Auicenna. Cypressus est calida in primo, sicca in secundo. In eius sapore sunt acredo, & stipticitas pauca, & amaritudo plurima, & ponticitas maior. Diuersificatur a reliquis calefactiuis, quia non attrahit. In ipsa est acuitas & resolutio & resoluit humiditates. Folia eius, & nux stiptica sunt: Et nux quidem fortior est in omni re, quàm folia. In ipsa est vis faciendi adhærere, & abscindit sanguinem, ita quòd remouet putredinem. Folia eius delent morpheam, cum vino bibita difficultati mingendi conferunt, & curant superfluitatem ad vesicam, & vlceribus intestinorum. Nux autem cum vino potui datur, ad sputum sanguinis, ad difficultatem anhelitus, & ad tussim antiquam. Et similiter eius decoctio cum aceto sedat dolorem dentium. Nux & folia recenter collecta, consolidant vulnera, quæ sunt in membris duris, confert etiam formicæ, & erisipilæ, propriéque cum farina ordei confortant neruos, & extenuant ramicem emplastri more supposita, & roborant mollificationem, & stringunt eam.

De Cocco & corallo. Cap. LIX.

DIascorides. Coccus vnde coccus inficitur, est frutex carmeatosa bacculas ex ipsis virgis habens rotundas, sicut lenticulas, quæ colliguntur, & conficiuntur. Est autem bonus coccus Galleticus, & Armeniacus: secundus Asianus, & Licius. Epanus autem nouissimus. Virtus est ei stiptica: sectio vitus, & impositus mulieribus peracnilesim facit. Neruis incisis maximum præsidium est. Nascitur in Sicilia, & in Tristico minor quàm coccea, quam mulieres colligunt & vtuntur, inde coccua appellatur.

COrallus quam multi lleodendron dicunt, est arbor in fundo maris, quæ dum velli cœperit, accepto aere grauescit. Nam mollis quidem natura est, sed post detractionem ex aquis duressit, siue lapidescit. Nascitur multum in promontorio Siciliæ nomine Pachino. Eligendus est autem colore coccineus, aut sardinicus vinum colorem habens, fragilis, odoris granifici, & quasi cinomomi. Virtus est ei frigida, & stiptica. Carnes superfluæ crescentes pascit, cicatrices oculi curat, alta vulnera replet. Emoptoicis mirè subuenit, dissuriis medetur, cum aqua bibitus splenem siccat. Item cum aqua pluuiali bibitus stomachi, ventrisque dolorem sedat, cum cornu ceruino vsto, & aqua tepida bibitus profluuium malierum sistit. Item contra fulminis ictus, vel grandines facit. Reprobandus autem est scabiosus, vel lapiditus, vel fistulatim perforatus, vel diffusus. Constantinus vbi supra. Corallus frigidus est, & siccus in secundo gradu. Valet oculorum dolori & obscuritati, & putrefactioni, hæc omnia curat, & mundificat, si in collirio mutatur. Puluerizatus dentes fricatos clarificat, gingiuas putridas sanat.

De Dipsaco Cap. LX.

DIascorides. Dipsacus est frutex spinosa, habens virgam spinis plenam, & folia in circumcictu lactucæ similia. In singulis nodis habet bina, ipsaque oblonga, & intus spinosa: deforis quoque spinis plena. Habet etiam folia contracta, quæ pluuiam & auram in se continent: vnde & nomen accepit. In virgis eius singula capita surgunt spinosa echino maritimo similia: sed oblongiora, quæ colorem album faciunt siccata. In virga dentus vermes nascuntur. Radix eius trita in vino cocta, & sicut cirotum imposita ragadias, & fistulas curat. Quod medicamen videlicet, & in ænea pixide seruandum est. Corporis clauos mundat, & formicas & vermes, qui in capite inueniuntur: ligata & collo suspensa, vel brachio dicitur quartanam febrem penitus curare.

De Drislera. Cap. LXI.

DRisleros arbor stiptica est: sed maximè stipticum est, quod inter lignum & corium est. Cortex fructum eius tegit, id est glandem. Huius coctura celiacis, ac dissentericis, & emoptoicis ad reuma ventris diuturnia maximum præstat effectum, stringit & mirificè fluxum sanguinis mulierum. Semen eius diureticum est, comestum dolorem capitis commouet, inflationes sedat, venenis sumptum occurrit. Elixatura eius & corium cum lacte I abolino contra venena valiter adhibetur. Cruda cathaplasmatibus tumores soluit, cum axungia porcina & sale commixta vulnera sordida ad sanitatem perducit.

De Ebeno, & eius natura. Cap. LXII.

ISidorus. Ebenus in India, & Ethiopia nascitur, quæ cæsa durescit in lapidem, cuius lignum nigrum est, & cortea leuis, vt lauri. Sed Indicum maculosum est in paruis distinctionibus albis, ac fuluis. Aethiopicum verò, quod præstantius accipitur, in nullo est maculatum, sed est nigrum, leue, & corneum. Est autem mareotica palus in India vnde venit ebenus. Sed crepundiis illigatur, vt infantium visus nigra non terreant. Aristoteles in libro de Plantis. Ebenus & ea quæ illi vicinia sunt, mergantur in aqua, quia in eo raritas est parua, nec est aer in ipso, qui possit ipsum tollere: partes enim eius sunt multum solidæ. In terris nempe valde calidis, & siccis plantæ non habent humorem, qui materiæ sufficiat. Ideoq; partes compactæ sunt, & angusti meatus. Vnde color plantam inter albedinem, & nigredinem colorat, sicque lignum huius nigrum, & mergitur in aqua, vt ebenus. Plinius lib. 12. Item arborum Indiæ magnitudinem vnam, quam peculiarius celebrauit Virgilius ebenum alibi nusquam nasci professus. Herodotus illam Aethiopiæ maluit intelligere, Regibus Persidis in vicem tributi, & materiæ eius centenas Phalangas, tertio quoque anno pensitasse Aethiopes cum auro & ebore prodendo. Item in tributorum auctoritate Romani Imperij ectum materies ebenus fuit, & hanc Romæ in triumpho Mithridatico Pompeius Magnus ostendit. Hanc accendi Fabianus negat, vritur tamen odore iucundo. Duo sunt genera eius. Rarum id quod melius arborenm trunco enodi, materiæ nigri splendoris, atque etiam sine arte protinus iucundi. Alterū vero citisi modo fruticosum, & hoc in tota India est dispersum. Idem lib. 16. Tota est ossea ebenus, sicut & ilex & morus. Spississima verò ex omni materie, Ideoq; grauissima iudicatur ebenus & grauis natura buxus, neutra in aquis fluctuat, nec suber si demas cortex. Cariem vetustatemq; non sentit ebenus, sicut nec cypressus, aut cedrus. Deniq; putaut ebenū æternam & cipressum ac cedrū, claro de omnibus materiis iudicio. Ex li. de natura rerū. Ebenus est arbor, cuius lignū durissimū & imputribile, non facilè cedit ad ignē. Quod licet ignē vehemētissimū ardeat quodammodo & absumatur, nunq̄ tñ eius cōbustio transit in flāmā. Cortex eius lenis est, vt lauri: lignum hoc puluerizatum lapidem in vesica frangit.

De virtute ipsius in medicina. Cap. LXIII.

PLinius lib. 24. Ebenum in Aegypto nascitur, vt docuimus, nec orbes alienos in medicina tractamus. Non omittetur tñ pp miraculum. Scobem eius oculis mirè dicunt mederi, lignoq; ad cotem trito, cum passo caliginem discutit. Ex aqua verò & radice albugines oculorum. Tussim quoque pari modo radices cum melle adiecto. Ebenum inter erodentia medici assumunt. Auicēna. Ebenus calida est & sicca in secundo. Ex ea melior est nigra æqualis, in qua non sunt lineæ, & in suo tactu similatur cortici tornatili. Est aūt validè compacta & solida, in cuius sapore est mordicatio. Cumq; super carbonem ponitur, odor bonus & acutus ex ea odoratur: fricatur in aqua, sicut pulueres lapidum, & est subtiliatiua & abstersiua, abstergit pannum oculi, & albuginem, & ad eius fricationem collyria fiunt. Confert & vlceribus antiquis eius serratura adusta, & obtalmiæ siccæ, & scabiei oculi. Fertur etiam q; ipsa frāgit lapidem in renibus, & q; inflationem ventris soluat. Diascor. Ebenum est lignū, quod ex Aethiopia venit, colorem habens nigrum duplici caligine, tactu lene, durum & gustu stipticum. In coticula confricatum ostendit colorem rufum. Est alterum ex India colore vario, sed melius prædictum. Multiq; amomina ligna & acantica vendunt, quia ebeno similia sunt: sed inde fiunt nota, quia mollia sunt, nō grauia. Cumq; fructū ferunt hastilia eorū, subrufi coloris apparent, nec odorem nec gustū talem habēt. Est autem optimum, quod est nigrum, & æqualiter lene, vires habens in gustu acres, & proficit mulieribus. Virtus etiam ei purgatoria est, ideoq; caliginem oculorum ac reumatismū detergit, & prohibet. Puluis & in cacabo crudo bene munito combustus, ad oculorum claritatem facit.

De

De Fago. Cap. LXIII.

Isidorus. Fagus sicut, & esculus arbor glandifera inde nominata fuisse creditur, quòd olim eius homines vixerunt fructibus. Dicta est enim fagus a faga Græcè, quod est Latinè comedere. Plinius lib. 16. Fagus pectines transuersi in pulpa fuerunt apud antiquos, inde & vasis honos. Marcus Curius iurauit se ex præda nihil attigisse præter gutturum fagineum, quo sacrificaret, lignum in longitudinem ita fluctuat, vt quæ pars fuit a radice, validius fidat, fagus ac cerrus celeriter marescunt, facilis est fagus in materia, quamquam fragilis, ac tenera. Eademque fictilibus laminis in tenui flexibilis, capsisque ac scriniis sola vtilis, fagus in plana descendit, sicut & quercus. Huius glans muribus gratissima est. Arborum fertilitas omnium fere alternat, sed maximè fagi. Huius folium tenue atque lenissimum, populo simile, celerrimè flauescens, & media parte plerumque gignens superne paruulam baccam viridem cacumine aculeatam. In quodam vsu sacrorum religiosius æstimatus fagi cortex: sed arbor ipsa non durat. Scandula vero fit ex glandiferis aliis, fagoque, facillimè ex omnibus, quæ resinam ferunt, sed minimè durant, præterquam ex pino. Idem in libro vigesimoquarto. Fagi folia in gingiuarum, & labrorum vitiis manducantur. Glandis faginex cinis calculis illinitur. Item cum melle alopeciis. Palladius libro primo. De fago, vel fraxino diutissimè tabulata durabunt, si stratis super paleis, vel silice caleis humor nusquam ad tabulati corpus accedat. Idem in libro duodecimo. Fagus in sicco vtilis est, humore corrumpitur. Ex libro de natura rerum. Fagus est arbor glandifera, cuius fructus est dulcis: sed pectori nocinus, Oleum vero clarissimum lampadibus administrat, lignum eius satis admodum durum: sed vermibus penetrabile, nisi fumo pœnæ fuerit continuè delibutum, viridè autem in aquis positum per longa tempora fertur in lapidem durescere.

De Fraxino. Cap. LXIIII.

Isidorus. Fraxinus vocari fertur, eo quòd magis in asperis locis, montanisque frugi nascatur. De qua Ouidius. Et fraxinus vtilis hastis. Plinius libro decimosexto. Materiæ causa reliquas arbores genuit natura, copiosissimam quoque fraxinum. Procera hæc ac teres, & ipsa folia pennata, maximeque Homeri præconio, & Achillis hasta nobilitata. Materies ad plurima vtilis est. Ea quidem, quæ est in Ida Troadis intantum cedro similis est, vt ementes fallat cortice ablato. Græci duo eius genera fecere, vnam quidem longam enodem, alteram verò breuem duriorem, fusciorem que laureis foliis. Bomeliam in Macedonia vocant amplissimam, atque lentissimam. Alij verò sitû diuisere. Campestrem enim aiunt esse crispam, montanam verò spissam. Earum folia iumentis mortifera, cæteris vero ruminantium Græci prodiderunt innocua. In Italia verò, nec iumentis nocet. Sed contra serpentes valet succo expresso ad potum, & imposita, vlceribus opifera est. Tantaq; vis eius est, vt ne matutinas occidentesve vmbras, quamuis longissimæ sint, serpens huius arboris attingat: sed procul eam fugiat experti prodimus, si eius fronde gyro claudatur ignis ac serpens: in ignes potius, quàm in fraxinum fugere serpentem. Mira benignitas naturæ, priusquam serpentes prodeant: fraxinum florere, nec ante conditas folia dimittere. Aquosis montibus gaudent fraxini, acer, ac cerasus, sed aceris mares in siccis natæ præferuntur aquaticis, sicut & fraxini, fraxinus germinat inter primas, & nudatur inter nouissimas, semenque messibus reddit. Est quidem lenncia platano, sed madida, sicut alnus. Eædemque fraxino & vlmo siccior, sed ponderosior. Itaque fraxinus & vlmus, lentè quidem, sed facilè panduntur: flexibiles tamen, atque flauter, quæ a circumcisura siccitate fideliores. Denique obedientissima est in quocunque opere fraxinus: eademque hastis corilo melior, cornu lenior, sorbo lentior. Idem in libro decimoseptimo. Fraxinos & populos, quia germinant festinantius, dispositioni quoq; conuenit in transferendo maturius, hoc est ab Idibus Februarij, ipsas quoque nascentes plantis. Ex ea quidem, quæ summa tellure gaudent, demittantur altius, sicut olea & fraxinus. Nam hæc & similia pedes, & quaternos oportet demitti: cæteris verò sufficiunt altitudinis pedes terni. Cedua sunt fraxinus & laurus, ac persicus & malus, sed nascuntur tardius. Defixaque vix tolerant terram, non modo humorem plerique non spernunt fraxinum, vt portet vitem iuxta se plantatam. Palladius vbi supra, De fraxino, vel fago diutissimè durabunt tabulata, si stratis super paleis, aut silice caleis humor nusquam ad tabulati corpus accedat. Idem in lib. 12. Fraxinus & vlmus si exiccentur rigescunt, ante curuabiles cæteris vtiles habentur.

De Medicinis ex fraxino. Cap. LXV.

Platearius. Fraxinus frigida est, & sicca in secundo gradu, cuius cortices & viscositas, quemadmodum fungi super eam excrescit, vsui competunt medicinæ contra fluxum ventris, dissenteriam, lien, contra vomitum ex debilitate virtutis contentiuæ, vel humorum acumine. Auicenna. Dardar, idest fraxinus est arbor cithicum, ex qua scilicet capita egrediuntur inflata sicut granata, in quibus est humiditas, quæ generat cimice, & eius folia comeduntur viridia, sicut olera. In ipsa sunt stipticitas & abstersio, humiditas capitum eius abstergit faciem. Cortex eius percussiones, & vulnera consolidat. Ex decoctione radicis, & foliorum eius embrocantur ossa confracta. Cortex eius erossus cum aqua frigida bibitus expellit flegma. Constantinus in libro graduum. Arboris fraxini cortex, & rami sunt in primo gradu frigidi, & sicci; frondibus eius cum aceto cathaplasmatis pustulæ, & plaga curantur, & scabies, eiusque cortice cum aqua, vel vino potui dato, flegmatici purgantur humores. Cum aceto temperat morpheam innatam omnino cute mundificat, suppositus quoque fracturam ossium celerius solidat. Plinius libro vigesimoquarto. Fraxinus quam vim aduersus scorpiones habeat, iudicauimus. Semen eius foliis inest, quæ medentur iocineris & doloribus lateris in vino. Aquam quæ subit cutem extrahunt. Corpus obesum leuant onere, sensimq; ad maciem reducunt.

De Genesta, & genestula. Cap. LXVI.

Plinius vbi supra. Genesta vel genista præstat vsum vinculi. Suntq; flores ipsius apibus gratissimi. Dubito an hæc sit, quã sparton appellauerunt auctores Græci, cum ex ea lina piscatoria docuerim apud eosdem factitari, & utrumquid hanc Homerus designauerit cum dixit, nauium sparta dissoluta, nondum.n. Aphricanum vel Hispanum spartum fuisse in vsu certum est, & cum sutiles fierent naues, lino tamen non sparto vnquam fuisse contextas. Semen eius quod Græci appellant eodem nomine, in folliculis passiolorum modo nascens, purgat ellebori vice dracma & dimidia, in aqua mulsa cyatis quatuor potum a ieiunio videlicet homine. Ramis similiter cum fronde & aceto maceratis pluribus diebus & tusis, succû dant hischiadicis vtilem cyati vnius potu. Quidam & semine vtuntur ad stranguiriam. Genista deniq; tusa cum axungia genua sanat dolentia. Actor. Temariscũ arborem in medicorum sinonymis legitur geneste nomine designari, quam nomine mirice quidam intelligunt in medicina, de quorum tamen vtroq; scilicet mirica & tamarisco per se sub eisdem nominibus dicetur infra. Nam de genesta & mirica in eodem capitulo separatim Plinius tractat, dicens miricam quibusdam & amaricon appellatam, & fortasse vocat amaricon, quã auctores cæteri tamariscem vocant vel tamariscum, vel vitio forte scriptoris accidit, vt amaricon poneretur pro tamarice, vel tamarisco, vel etiam econuerso. Platearius in libro de simplici medicina. Genestula frigida & sicca est similis genestæ, sed minor, facitq; florem album, genesta vero croceum: habet autem, genestula constringendi virtutem, valetque contra dissenteriam.

De Arundine. Cap. LXVII.

Actor. Arũdinem ponit Isidorus inter arbores, & hoc (vt videtur) propter quasdam speciales, quarum tanta crassitudo & magnitudo esse dicitur, vt ex illis naues & ædificia fabricentur. De cæteris autem dictum est superius inter herbas incultas & inter satiuas. Plinius libro decimosexto. Arundines primatum tenent inter aquaticos frutices, frigidis gaudentes. Belli pacisque experimentis necessariæ sunt, atque etiam in delitijs gratæ, his enim Orientales populi bella conficiunt, dum spicula calamis addunt. Nullus autem sagittis aptior est calamus, quàm in rheno. Bononiensi amne, cui plurima inest medulla pondusque volucre. Contra flatus quoque peruicax libra. Quippe non eadem gratia Belgicis. Hæc & Creticis commendationibus, quanquam præferantur Indi, quorum alia quibusdam videtur natura, quando & hastarum vicem præbent additis cuspidibus. Arundo denique Indica arboream habet amplitudinem qualis videtur in templis, folia vero breuia. Nauigiorumque vicem præstant, si credimus, internodia singula. Alexander in Epistola ad Aristotelem. Post victoriam nostram de Dario rege obtentam acceptis centum quinquaginta ducibus Indorum, qui breuitates itinerum nouerant, cum pergeremus, Præter flumen apparuit, cuius ripam arundo pedum sexagenum vestiebat, pinorum abietumque vincens in crassitudine robora, eaq; Indi vtuntur ad ædificia. Aqua vero fluminis gustu elleboro amarior erat, quam nec homo bibere, nec pecus et sine tormento poterat. Deinde vidimus homines nauiculis per flumen vehi rotundis ex arundine, qui nobis ostenderunt vbi dulcem aquam possemus inuenire. Solinus. Theremitanis est locis insula ferax arundinum, quæ accommodatissimæ sunt in communem vsum tibiarum. In India quoque quæ palustria sunt arundinem creant ita crassam, vt fissis internodijs lẽbi vice vectitet nauigantes. E radicibus autem humor dulcis exprimitur ad melleam suauitatem.

De Hedera. Cap. LXVIII.

Isidorus. Hedera dicta est, eo quod arboribus reptando adhaereat, vel quod i badijs supra lactis abundantiam a veteribus in esca praebebatur. Hederae frigidae terrae indices sunt secundum Physicos. Nam antiformacon ebrietatis est, si quis hedera coronetur. Plinius lib. 8. Apri hedera medentur sibi. Idem lib. 16. Hedera cum lauro teritur, & ignis, sicut ex lapide excutitur. Hederae quoque folia non decidunt, & angulosa sunt. Foliorum quidem vnitas in suo permanet cuique genere, praeterquam populo, & hederae. Hedera iam in Asia dicitur nasci, quam negauerat Theophrastus, nec India nisi in monte Mero. Alexander verò ob raritatem ita exercitu coronato ex India victorem rediisse Liberi patris exemplo. Arbor est inimica satis omnibus, sepulchraque ac muros rumpens. Serpentum verò frigori gratissima, vt mirum sit eam in honore vllo habitam.

De Medicinali earum operatione. Cap LXIX.

Diascorides. Hederae genera tria sunt, scilicet alba, nigra, & elix. Alba florem affert album, & nigra nigrum, vel croceum. Elix verò non habet semen: sed folia minuta & angulosa & crassa. Omnis autem hedera virtutem habet insecandam & stipticam, vnde neruis eam etiam sentiunt contrariam. Flores eius bibiti medentur dissentericis, folia verò eius cum ceroto mixta combustionibus maximè prosunt. Eadem cum aceto cocta, & imposita splenem tumentem attenuant. Succus eius naribus infusus caput purgat, eius dolores mitigat. Item cum oleo puro decocta doloribus aurium opitulatur. Hederae nigrae succus, aut summitates eius, si bibatur, amentes quoque homines facit. Quinque grana seminis eius cum oleo roseo in cortio mali granati cocta, & auri dextrae infusa, sinistro denti medentur. Cathaplasmatibus imposita capillos nigrefaciunt. Similiter & vulnibus vtilia sunt. Huius folia cum vino combustionibus medentur, maculas imposita emendant. Summitates eius menstrua imperant. Post purgationem verò mulierum bibita generare non sinit. Succus eius naribus immissus putredinem narium tollit, Lachryma eius pediculos occidit, & capillos nudat, euulsosque renasci non sinit. In dentem cauum missum dolorem tollit, & ipsum corrumpit. Succus radicis eius cum aceto bibitus morsibus phalangionum occurrit. Est autem hedera, quam multi halteron vocant. Flos eius cum vino bibitus austero dissinteriae medetur. Cathaplasmatibus adhibitis nascentia vulnera sanat. Ceroto admixtus medetur combustionibus, & vtiliter adhibetur antiquis vulneribus. Circa radices eius nascitur hipoquistis sidrae rolae similis, cuius vna pars alba, & altera russa: haec tunditur & exprimitur sicut Achacia, eaque in medicinis vtimur. Habet enim Achaciae virtutem, sed paulo stipticam. Ad solutionem ventris & dissinteriam vtiliter adhibetur, spuentibusque sanguinem subuenit, & abstinet menstrua. Est & alterum genus hederae, quod multi vocant alimon, frutex est supradictae similis, habet folia longiora & integra, ac nescio quam pinguedinem super folia, huic virtus est in folijs stiptica, superiori similis, & ex ea laudanum colligitur. Huius siquidem hederae folia caprarum hirci libenter manducant, quam cum depascere coeperint, pinguedo illa desuper folia existens, barbis eorum & humeris adhaeret, ex quibus collecta laudanum faciunt. Quidam autem desuper ramos ipsos inter se funem extendentes trahunt, & si quid ea ipsa pinguedine funi adhaeserint, colligunt, & ex eo pastillos facientes laudanum vocant.

De Ilice. Cap. LXX.

Isidorus. Ilex dicitur ab electo. Huius enim arboris fructum homines primum sibi elegerunt ad victum. Nam prius quàm vsus esset frumenti, glande vixerunt antiqui. Actor. Haec est arbor, quae in Daniele, iuxta Graecum idioma dicitur cinus, & eurifcus ibidem vocatur prinus. Ilicis autem fructus appellatur pinus, sicut dicetur inferius, vbi agendum est de fructibus. Ambrosius. Ilices vmbrosae verticem praeferunt, & in Oriente comam hieme seruant. Arist. in lib. de Plantis. Ilex sicut & amigdalus fructificat melius in senectute, quàm iuuentute. Plinius lib. 16. Ilex fert glandem sicut & quercus, & suber. Continentur hispido calice per genera plus minus. Item complectente folia praeter ilicem, grauia, carnosa, & procera, sinuosa lateribus, nec cum cadunt flauescentia, vt fagi. Ilicis duo sunt genera. Ex his in Italia, folio vero multum ab oleis distant. Milaces a quibusdam Graecis dictae. In prouincijs aquifoliae sunt: ilicis vtriusque glans breuior est, atque gracilior. Homerus aculon appellat, eoque nomine distinguit a glande. Masculas autem ilices negăt ferre: iligna glans facit suem angustam, nitidam, strigosam, ponderosam. Nigidius tradit, nec ex alia solidiorem carnem nasci, sed durante iligna sues ferrari nisi detur paulatim, hanc verò nouissimam cadere. Mõtes amat ilex, sicut buxus. Arbor siluestrium generi folia non decidunt, ilici ac buxo & abieti. Ipsa quoq; folia sunt aquifolio & ilicum gñis aculeata. Nõ autem florent, sed tristes sunt, & annorum gaudia non sentiunt, nec vllo flore exhilarantur: ilex, & larix, & picea, & pinus anniferae sunt: ilex & iuniperus sunt, in quibus nouus enim annotino pēdet fructus: ilici est firmitas ipsissa, totaq; ossea est sicut morus & hebenus: ilex etiam flexibilis est, colore non ingrata, sed maximè his, quae teruntur, vt rotarũ axibus fida, ad quos lentore fraxinus vtilis, sicut ilex duritia. Vaginae quoque terebris vtilissimae fiunt ex vlmo & fraxino & buxo & ilice. Ex his maior ad firmitatem causa tempestiuae casurae, quàm immaturae. Ipsaq; sunt praecipua materies, ilex, & palma, therebinthus, buxum sambuci radix, populus & acer. Vrbe Romana vetustior fuit ilex in Vaticano. Vicina quoque luco est ilex, & ipsa nobilis. 35. pedum ambitu caudicis decem arbores mittens singulas visendae magnitudinis, siluamque sola faciens. Agnascitur & viscus in ilice, sicut in quercu ac therebintho & robore. Idem in lib. 17. Ilicis & pinus, ac quercus stillicidia sunt ponderosissima. Ilex autem & robur & quercus, si angusta fuerit, decorticatio nihil nocet.

De Iunipero. Cap. LXXI.

Isidorus. Iuniperus Graecè dicta est, siue quia ab amplo in augustum finit, siue eo quod conceptum ignem diu teneat, ita si prunae ex eius cinere opertae fuerint, vsque ad annum perueniant, pyr enim Graecè, ignis Latinè. Iuniperus autem alia parua est, alia magna. Plinius lib. 12. Piperis granum, cuius arbor in Italia nascitur. Iuniperi baccis mirà vim trahentibus adulteratur. Idem in lib. 16. Montes amat iuniperus, sicut ilex, ac therebinthus. Ex siluestrium generi folia non decidunt iunipero, sicut nec abieti, vel cedro. Est autem iunipero spina pro folio. Iuniperi nõ florent. Quidã tñ earũ duo genera tradunt, & alterum florem non ferre. Quae verò nõ floreat protinus ferre baccis nascentibus, quae biennio haereant, sed hoc falsum. Omnibusq; his dura facies semper. Sic & hominũ multis forma est sine flore. Iuniperus & ilex habentur anniferae, nouus fructus in his cum annotino pendet. Rubet autem iuniperus, sicut & cedrus, eademq; virtus est iunipero, quae & cedro, cuius materies oleo peruncta, nec ruinam nec cariẽ sentit. Vasta haec in Hispania medulla eius vbicunque solidior etiam quàm & cedrus. Denique cariem vetustatemq; non sentit iuniperus, sicut nec cipressus aut cedrus. Iuniperi trabibus durãtibus super omnia memorantur in quodam templo ante bellum Troianum ędificato. Iuniperum cedrus, ac cipressus praecellunt odore, sed iuniperus eas praecellit ęternitate.

De Medicinis ex Iunipero. Cap. LXXII.

Plinius lib. 24. Iuniperus autem omnia caetera excalefacit, & extenuat. Huius duo sunt genera, maior & minor, vtraque accensa serpentes fugat. Semen eius stomachi, pectoris, lateris, doloribus vtile. Inflationes & algores discutit, tusses concoquit, & duritias. Tumores illitum sistit. Iterum aluum sistit baccis ex vino nigro potis, ventrisq; tumores illitis, vrinas ciet. Illinitur & oculis in epiphoris. Iterum miscetur antidotis ex potis, daturq; conuulsis, ruptis, torminibus, vuluis, hischiadicis. Sunt qui, & eius semine perungant corpus contra serpentum ictus. Auicenna. Iuniperus est capressus siluestris, & eius quidem alia est parua, alia magna. Haec arbor multiplicatur in terris Romanorum, & in Occidente, & assumunt ex ea ligna ad fabricas magnas. Est autem calefactiua, subtiliatiua, carminatiua, & in solo fructu eius tamen haec est stipticitas, non in reliquis partibus arboris. Vtilis est doloribus pectoris, & tussi, & inflationi stomachi, mundificat & aperit opilationes. Confert etiam praefocationi matricis, & eius doloribus & attritionibus lacertorum, expellit nocumentum puncturae vermium venenosorum, & ex qualibet arboris ipsius parte facta suffumigatio effugat vermes venenosos. Ipsa quidem arbor est declinans ad caliditatem & siccitatem. Semen autem eius calidum est in primo, siccum in secundo. Idem. Abhel est fructus iuniperi similis zarui, sed vehementius niger, & est boni odoris & acuti. Arboris eius duae sunt species. Vna cuius folia sunt vt cipressi, multas habens spinas quae dilatatur, & non elongatur. Alia cuius folia sunt vt tamarisci, & sapor eius vt cipressi: sed siccior est, & nimis calida: fructus iste vehementis resolutionis est, & in est ei desiccatio cum mordicatione, & stipticitas leuis. Eius puluerizatio confert vlceribus putridis. Cũ melle prohibet ambulationem, & vlcera denigrata. ponitur in oleis calefactiuis, & aromaticis. Nux eius distillatur in aurem, & confert surditati valde. Cortices, foliaq; iuniperi cum pipere valent venenosorum mordicationi. Platearius. Iuniperus calida est, & sicca in tertio gradu. Huius fructus in receptionibus ponitur. Qui in vere colligitur, & per duos annos seruatur: habet virtutem dissoluendi, consumendi. Vsus eius est contra fluxum ventris ex scamonea adhaerente stomacho, & intestinis, contra stranguriã, dissinteriam, & contra iliacam passionem. Ex ligni etiam iuniperi siccis fit oleum, modicum quidem, sed efficacissimum. Valetque contra quartanam, & contra iliacam passionem, contrã epilentiam, contra vitium lapidum.

De Larice. Cap. LXXIII.

Isidorus. Larix a castello laricino dicta est ex qua tabulæ tegulis affixæ flammam repellunt, nec ex se carbones exustæ efficiunt. Plinius in libro 16. Larix est arbor ex siluestri genere, cui folia non decidunt, sicut nec abieti. Nulloque flore exhilaratur, protinus enim a flore fructus gignitur. Montes amat sicut & cedrus & teda. Et est quintum genus earum, quæ picem ferunt, cui situs idem & facies vt abieti. Huius materia longè præstantior incorrupta, vis humori contumax, rubens præterea & odore acrior. Huic quoque pluscolum erumpit liquoris, mellico colore atque lentiore nunquam durescentis. Sextum vero genus est teda, larixisque morbus est vt teda fiat. Omnia vero huius genera, quæ picem ferunt accensa fuligine immodica repente carbonem cum eruptionis crepitu eapiunt, eiaculantque longè, excepta larice, quæ nec ardet, nec facit carbones, nec alio modo ignis vi consumitur, quàm lapides. Omnia quoque illa perpetuo virent, nec facile etiam discernuntur in fronde etiam a peritis, tanta natalium mixtura est. Sed picea minus alta, quàm larix, illaq; crassior lentiorque cortice, folio villosior, pinguior & densior mollioque ficau, ac piceæ rariosa sicciora que folia, & tenuiora & magis algentia totaque horridior est ac perfusa resina, lignum vero abieti similius, larix radicibus vstis non repullulat. In Macedonia laricem masculam vrunt. Fœminæ radices tantum, vt fiat pix. Gignit & larix cancheru, sicut & abies, videlicet pillulam in medicina vim vrendi habentem, quæ continet nucleum pineis similem. Larix & abies, & robur germinationem intermittunt, tripartita ternaque germina edunt. Ideo & tunc squamas corticem spargunt. In longitudinem excrescunt larix & abies atque palma, & siqua sunt vnistirpia. Radices sunt singulares larici, similiter & abieti. Larix rubet, laminamque mellici coloris habet, quam Græci vocant egida. Inuentum est pictorum tabellis immortalem, nullisque rimis fissilem. Larix & magis abieti succisis, humor diu defluit. Hæ sunt omnium arborum altissimæ atque rectissimæ. Communia vero sunt his atque pino, vt quadripartitos habeant venarum cursus, bifidus, vel simplices omnino. Fuit autem trabs ex larice longa pedum centum viginti, bipedali crassitudine, æqualis, qua intelligebatur altitudo reliqua vix credibilis fastigium ad cacumen æstimantibus. Cariem vetustatemque sentit larix tardissimè. In maritimis nauibus eam tradunt obnoxiam teredinibus. Pondus sustinere sunt validę larix & abies in transuersum positę. Larix in humore pręcipua, & alnus nigra. Viscus etiam dicitur in larice nasci, sicut & in abiete. Idem in libro 17. Seruntur autem seminibus, nec vnquam degenerant larix ac cypressus ac palmæ. Palladius libro 12. Larix ad materiam est vtilissima, ex qua si tabulas suffigas tegulis in fronte & extremitate tectorum, contulisti præsidium contra incendia. Nec enim flammas recipiunt, aut carbones creare possunt.

De Lentisco. Cap. LXXIIII.

Isidorus. Lentiscus dictus est, eo quòd cuspis eius lentus sit & mollis ac flexibilis. Huius fructus oleum desudat, cortex resinam, quæ mastix appellatur. Cuius plurima & melior in insula Chio gignitur. Ambrosius. Si lentisci fructus aquę misceantur, in olei morem facili natura transfunduntur. Glossa super Danielem 13. Cinum latini dicunt lentiscum, & est arbor humilis. Cuius foliorum succus solidat scissuras labiorum, vel manuum. Plinius lib. 14. Lentiscus resinam fundit, quæ mastix dicitur, & vt vinum quoq; fiat lentisci baccę, vel lignum recens in musto decoquitur. Idem in lib. 15. Cura quæ oleis, eadem & lentisco adhibetur, ne quid non hominis ventri natum esse videatur. Idem in lib. 16. Picem therebinthinam in tectorum sartagine coquunt, & hanc cæteris præferunt, proximam & lentisco ferunt. Idem in lib. 17. Quædam pęna emendantur, aut mortu excitantur, vt lentisci, & palmæ. Salsis enim aquis aluntur. Idem in lib. 18. Iam semper viridis, semperq; grauata lentiscus. Triplici solita est grandescere fructu: Ter fruges fundens, tria tempora monstrat arandi.

De Medicinis ex lentisco. Cap. LXXV.

Avicenna vbi supra. Lentiscus calida est in tertio & humida in primo, & est abstersiua: resolutiua, attractiua, ex profundo corporis: & gummi eius sicut laudanum imponitur. Est autem boni odoris, & ingreditur in odoramenta mulierum. Rob, i. vinum coctum lentisci, confert valde fluori oris & vlceribus eius. In ipsa quoque est virtus constringendi ventrem. Idem in eodem. Arbor masticis est composita ex aqueitate pauca, & terrestate plurima. Omnes eius partes stipticæ sunt sicut & masticis, & ex eius fructu fit oleum vehementis stipticitatis. Ambulatiua prohibet succus eius, & decoctio foliorum eius. Oleú eius scabiei confert, etiam pecudum & canum. Iterum succus & decoctio prædicta effunditur super vlcera, carnemque generat, Et super ossa fracta similiter, eaque restaurat. Decoctio radicis eius & corticis confert fluxui, ac sputo sanguinis, & apostematibus intestinis, cumque folia fluxui matricis. Diascorides. Lentisci semen & folia & corium & ramuli cum radice virtutem habent vnam, id stipticam. De cuius corio succus fit, ac de radice & de folijs, sic folia atque corteaque radicis in aqua vehementer decoquuntur ad spissitudinem mellis, & est aqua ipsa tota stiptica. Daturque cum frigida pusca emopicis ac dissentericis. Et est solutioni ventris singulare præsidium illis. Fluxum matricis constringit, causas fistulas curat, & ani pinpendentia. Elixatura foliorum eius est diuretica, de qua si actura frequenter fomentata celerius solidatur. Succus foliorum eius dentes commotos confirmat, si sæpius in ore teneatur, quia stipticæ virtutis est, & similibus causis prodest: ligno eius viridi dentes candidantur confricati: fit & eius semine oleum similibus necessarium, vt inferius dicetur.

De Licio & Lotho. Cap. LXXVI.

Diascorides. Licios est arbor, quæ caacantro est appellata, generans folia buxi similia, atque spinosa. Nascitur & in locis dumosis, idest spinosis. Huius folia & gummi & radix in vnum contunduntur & ex aqua dulci vsq; ad crassitudinem decoquuntur. Est autem desiccatiuæ virtutis, & composita ex contrarijs, videlicet habens vim exccouatoriam & digestatoriam, calidam & frigidam & modice stipticam. Idemq; diaphoresim facit, proijciens & purgans, facit autem ad herpetas, & ad epatis vlcera, & etiam ad parotidas & vlcera putrida. Hæc est arbor vnde fit licium. Succus videlicet stipticus, intus colore rufus, ac deforis niger, gusto amarus, multi; licitet ad medicinam proficuus, sicut in sequenti dicetur, vbi de succis ac gummis arboris tractabitur. Plinius lib. 16. Lothos sine faba Græca siluestris quidem, sed cerasorum penè natura, præcipuè domibus capetuur, ramorum petulantia, breui caudice, latissima spaciantium vmbra: nulli opacitas breuior, nec aufert solem hieme decidentibus folijs. Nullis cortex iucundior, aut neulna blandius excipiens. Nullis rami longiores, validioresque, aut plures, cortice pelles tingunt, radice lanas. Actor. Lothos ipsa arbor est iuxta Isidorum, quæ apud latinos dicitur mella, sicut dicetur & infra.

De Malabatro & malamella. Cap. LXXVII.

Plinius libro 12. Malabatron Syria dat, videlicet arborem folio conuoluto, colore arido, ex quo premitur oleum ad vnguenta. Fertilius est eiusdem generis ex Aegypto laudatius etiam ex India venit. In paludibus ibi gigni traditur lentis modo, odoratius croco, nigricans, & scabrum, quodam salis gustu. Minus probatur candidum. Celerrimè situm in vetustate sentitur. Sapor eius nardo similis esse debet sub lingua. Odor vero in vino subferuefacti antecedat alios. Isidorus. Malomellum a dulcedine dicitur, eo quòd fructus eius mellis saporem habeat, vel quòd in melle seruetur. Actor. Eadem videtur arbor esse malomella, quæ & mella, de qua dicetur infra, licèt Isidorus de his separatim loquatur, ac pro duabus ponere videatur.

De Mirica. Cap. LXXVIII.

Isidorus. Mirice quam latini tamaricem vocant, ex amaritudine nominata est, quia gustus eius nimis amarus est. Hęc in solitudine & saxosa humo nascitur, ex qua etiam arbore maleficis artibus odia concitari dicuntur. Ambrosius. In miricibus natura expressit figuram in parte callidiatis. Sicut enim duplicis cordis viri vbique præsto sunt, & gratiam atque simplicitatem ad bonos prætendunt, vitiosis seniuum verbis glutinantur. Sic & in locis inaquosis & in desertis quodam vsu contrario hæc virgulta nascuntur, vnde & Hieremias dubia morum ex mysterio miricibus comparat. Plinius libro 24. Miricem quam & amaricem vocant, arbitrantur quidam esse tamaricem, sed ad licoem præcipua, si succus eius in vino bibatur, huiusmodi splenetico cibum potumque dant in vasis ex ea factis. Hoc quoque affirmant si ex ea factis alueis bibant sues sine liene inueniri: vulgus hanc infelicem arborem vocant, eo q nihil ferat, nec vnquam seratur. Corinthus, & quæ circa est regio brasticam vocat. Eiusque duo genera facit. Siluestrem planè sterilem, sed altera est mitior, quæ fert in Aegypto Syriaque abundantes lignosum fructum maiorem galla, asperum gustu, quo medici vtuntur vice gallę in compositionibus quas antheras vocant. Lignum autem & flos & folia & cortex in eosdem vsus adhibentur, quanquam remissiora. Datur sanguinem reijcientibus cortex tritus, & contra profluuia fœminarum. Celiacis quoque. Idem tusus & impositus collectiones inhibet. Foliorum decoctio ad dolorem dentium & aurium salubris est. Radix ad eadem similiter folia. Semen aduersus sphalangias & & araneas bibitur efficax est contra serpentum morsus, præter aspidum. Necnon morbo regio prohibiti lendibusque decoctum

infusum

infusum prodest. Actor. Nota ꝙ Plinius genestam & miricam pro duabus arboribus computat, nos tamen eandem miricam dicimus, quam vulgus genistam vocat. Tamaricam autem vel tamariscum aliud, de quo infra. Diascorides. Miricæ elixatura passarijs adhibita matricis humores prohibendo constringit, pediculos ac lendes perimit. Cinis eius similiter menstrua stringit. Foliorum elixatura cum vino bibita splenis dolorem compescit, dolori dentium subuenit. Ex eius ligno calix efficitur, in quo vtiliter bibitur.

De Mirabolano. Cap. LXXIX.

AVicenna. Mirabolanus est arbor magna, & quod est supra ipsam, est calidum in secundo, siccum in fine primi. Aqua foliorum eius interficit pediculos, & prolongat capillos. Flos eius aperit opilationes cerebri. Fructus eius valde nociuus est pectori: & stomacho malus est. Succus extremitatũ eius cum melle venenis omnibus resistit. Et succus fortasse eius etiam interficit. Aristoteles in libro de vegetabilibus. Omnibus autem arboribus cum primo plantatæ fuerint, dominabitur amaritudo vel ponticitas: quia fructus in principio non bene digestus est. Digestio enim est cum calore & humore. Mirabolanorum tamen arborum fructus in principio cum apparent dulces sunt, consequenter pontici, & in completione amari. arbor enim rara est, & in hora digestionis cum sint meatus ampli, sequitur calor humorem: & maturat fructum: ideo in principio dulcis est. Deinde calor attrahit siccitatem similem, & angustat meatus & poros. Vincuntq; frigiditas & siccitas calorem & humorem. Alteratur ergo fructus ad ponticitatem. Deinceps ascendit calor naturalis sursum: & adiuuat æquè calor solis extrinsecus. Vincent ergo calor & siccitas & erit fructus amarus. Plinius lib. 12. Mirabolanum Troglodytis & Thebaidæ & Arabiæ commune est: nascens vnguento: vt ipso nomine apparet. Fructus magnitudine auellanę nucis. Ex his in Arabia nascẽs cãdida syriaca appellatur. Contra in Thebaide nigra. Illa olei bonitate, sed thebaica copia. Inter hæc trogoditica vilissima est. Idem in lib. 23. Palma quæ mirabolanum fert in Aegypto probatissima non habet modo reliquarum in balanis ossa: aluum ac menses cit in vino austrio: vulneraque conglutinat.

De Myrto. Cap. LXXX.

ISidorus. Myrtus a mari dicta est: eo ꝙ magis arbor littorea sit. Vnde Virgil. Littora myrtetis lætissima: & amantes littora myrtæ. Hanc libri medicorum aptam scribunt mulierũ necessitatibus plurimis. Palladius lib. 3. Mense Februario ex baccis myrthi, & lauri seminaria sunt facienda, vel si facta fuerint colenda. Ex lib. de nat. rerum. Myrthus est arbor, quæ calores nimios, aut frigora corporis temptare dicitur. Hæc alio nomine tamaricia vocatur. cuius decoctio, vel ex eius ligni vase bibitio valet contra opilationes splenis & epatis. Est & myrtus parua frutex potius quàm arbor: in humidis locis nascens, cuius flos est odoris iucundissimi. & ponitur in potibus qui fiunt ex aqua & frumento, vel ordeo. Ambros. Ripæ fluminum ad verbum Domini se myrtis vestire properauerunt. Glos. super Isai. 41. Myrtus est arbor aromatica: quæ fessa consolidat & reparat membra. Aristot. in lib. de plantis. Quæ in primis nascũtur in figura plantæ grauiorum. & postea fiunt arbores: vt planta, quæ dicitur, bacca caprarum, & quandoq; myrtus etiam, & malus, & pyrus. Harumq; multi & superflui sunt stipites ex earũ radicibus. Cum autẽ frigus vicerit plantam: colorabit eam tantũ occultatione caloris in medio plantæ, & frigoris exterius in extremitatibus eius apparitione. Indeq; folia glauca sunt, nec cadunt vt myrti, ac oliuæ. Idem in lib. de animalibus. Prope aluearia apum plantare conuenit myrtum, & amygdalum. Plinius li. 12. Veneri solet esse dicata myrtus, sicut Herculi populus. Idẽ lib. 15. Succorum natura præcipuam habet admirationem in myrto: quoniam ex vna omnium olei viniq; bina genera sunt. Idem myrtidanum. Alius autem vsus baccæ fuit apud antiquos: anteq̃ piper reperiretur: libæ obtinens vicem: quodam etiam generoso obsonij nomine inde tracto, quod etiam nunc myrtatũ vocatur. Eademq; origine aprorum sapor commendatur: plerũque additis myrtis ad intinctus. Arbor ipsa in Europa retriore cœlo, quod a ceraunijs montibus incipit primum celcei in Elpenoris tumulo visa traditur, eique nomen Græcum remanet quo peregrinam esse apparet. Idem in lib. 16. Folia myrto concaua sunt, & non occidunt. Fructum vero fert myrtus & lateribus ramorum & cacuminibus.

De Medicinali virtute ipsius. Cap. LXXXI.

DIascorides. Myrta frigidam habet in se extenuatoriam substantiam, calefacit & fortiter desiccat. Vna est alba, altera nigra. Folia earum & semen & succus stiptica sunt. Nigra vero plus stringit, vnde sanguinem excreantibus vel reijcientibus vtiliter datur. Stomaticis conueniens est, & vrinam mouet, scorpionum morsibus prodest. Coctura eius nigro vino mixta, capillos stringit cum polline vero tritici tumores oculorum compescit. Aegilopis etiam vtilis est. Grana eius contusa & expressa vinum faciunt, quod facit contra ebrietatem, quia cohærentis virtutis est. Valet & ad furfures capitis, & ad caua vulnera si frequenter inde lauentur. Plinius in libro vigesimoquarto. Myrtus satiua candida minus vtilis est medicinæ quàm nigra. Semen eius medetur sanguinem excreantibus. Item contra fungos in vino potum, vel pridie commanducatum odorem oris commendat. Datur & dissentericis denarij pondere in vino. Vlcera difficilia in extremitatibus corporis sanat cum vino subferuefactum. Imponitur lippitudini cum polenta. Et cardiacis in mamma sinistra, & contra scorpionis ictus in mero, & ad vesicæ vitia capitisque doloribus. Et Aegilopis antequam suppurent. Item tumoribus. Succus seminis aluum sistit, vrinam cit. Ad eruptionem pustularum pituitæq; cum cerato illinitur, & contra sphalangias. Oleum est vt vinum ex eadem myrto quo nunquam inebriantur. Tormina sanat, fastidium abigit. Foliorum arentium farina sudores inspersa cohibet, etiam & in febre. Vtilis est celiacis & procidentiæ vuluarum. Sedis vitijs, vlceribus manantibus, igni sacro fotu. Capillis fluentibus folia fungis aduersantur ex vino trita. Cum cera vero articularibus morbis & collectionibus. Eadem in vino decocta dissentericis & hidropicis potui dantur. Siccantur in farina, quę inspergitur vlceribus, aut emorroidæ. Purgant & lentigines phterigia & paronichia & epinichida, condilomata, testes tetra vlcera. Item ambustam cum cerato, ad aures purulentas, folijs crematis vtuntur & succo decocto. Est & myrtus siluestris baccis rubentibus, sed breuitate satiua distat. Radix eius in honore est, decocta vino valet contra renum dolores pota, & difficili vrinæ præcipuè crassæ & grauiter olenti. Semen cum vino potum vel oleo vel aceto calculos frangit. Idem in aceto & rosaceo tritum capitis dolorem sanat. Platearius. Myrtus frigida est in primo, sicca in secundo. Et est frutex, cuius fructus, scilicet myrtilli propriè competunt vsui medicinæ, folia & flores secundario. Fructus post maturitatem. Sole tamen desiccari folia debent, diutius flores seruari nequeunt. Habent autem virtutem constringendi ex ponticitate, & confortandi ex aromaticitate. Folijs in aqua pluuiali decoctis, fit fomentum cõtra infetia, propter dissolutionem & profluuium circa frõtem & tempora ad somnum prouocãdum in febre acuta, & etiam propter reuma & dolorem capitis ex caliditate. Contra fluxum, vel dolorem renum valet miro modo syrupus ex floribus, vel ex aqua decoctionis earum. Aqua etiam facta ex aqua pluuiali cum floribus myrti ad modum aquæ rosaceæ, multum valet contra prædicta, & contra sincopin. Puluis eius suppositus, vlcera consolidat.

De Picea. Cap. LXXXII.

ISidorus. Picea ex pinorum genere, differunt tamen vt pini specie. Nam aliam picin Græci, aliam vocant peucen, quam nos piceam dicimus, eo quòd deinde picem. Plinius libro decimosexto. Picea est arbor ramosa, cui ramorum est ordo sicut & abieti. Picea montes amat & frigora, feralis arbor, & indicio funebri ad fores posita, rogisque virens, iam tamen & in domos tonsili facilitate recepta. Hæc plerumq; plurimam interueniente candida gemma fundit resinam, thuri tam similem, vt mixta a visu discerni non possit. Huius arboris cortex est in vsu magno, sicut abietis & fagi ac tiliæ. Gignit quoque picea cauchrin, videlicet pillulam in medicina vim vrendi habentem, quæ postquam folia ceciderint, hieme durat & continet nucleum pineis similem. Is hieme crescit, & aperitur pillula tota, caditque cum folia crescere ceperint. Huic etiam arbori folia sunt breui sera & crassiore, duraque sicut cypressis. Rami vero pœnæ statim a radice modici, velut brachia lateribus inhærent. Picea minus est alta quàm larix, totis panniculis minoribus atque gracilioribus, habet nucleos minimos ac nigros, propter quod Græci pthitophoron eam appellabant. In eadem quoque nucamenta sunt maribus compressiora, minusque roscida resina. Vt autem pix exeat, aperitur picea a parte solari, non plaga sed vulnere corticis ablati, cum plurimum hiatu bipedali, vt a terra cubito cum minimum absit, nec ipso corpori parcitur, vt in cæteris quoniam astula, vel hastula in fructu est, verum hoc terræ proxima laudatur, altior amaritudinem affert, postea humor omnis e tota confluit in vlcus. Hæc picea folia pungentia, nulloq; flore exhilaratur, protinus enim fructus a floribus gignitur. Abies quidem circa solsticium floret. Pinus & picea germinatione. 15. ferè diebus præueniunt. Semen vero & ipse post vergilias reddunt: picea & pinus & alnus ad aquarum ductus in scobos cauantur, obrutæ terra plurimis annis durant, cito vero senescunt si non integantur. Idẽ in libr. 17. Vmbra picearum quacumque attigerit, est venenum. Idem in libro 24. Piceæ & laricis folia trita, & in aceto decocta

dentium

dentium dolori prodest, Cinis corticum eius intertrigini, & ambustis: potus aluum sistit. Vrinam mouet. Suffitu vuluas corrigit: piceæ folia priuatim iocineri sunt vtilia, drachmæ pondere in aqua mulsa pota. Denique sinas illas duntaxat, quæ piceæ resinæ gratia radantur vtilissimas esse physicis autumant. Vel his quis longa a gratudine vires non recolligunt.

De Pino & eius natura. Cap. LXXXIII.

ISidorus. Pinus ab acumine foliorum dicta est. Pinum enim acutum antiqui dicebant. Hanc aliā picin, aliam Græci peucen vocant, quam nos piceam dicimus, eo quòd picem desudet. In insulis Germaniæ huius arboris lachryma electrum gignit. Gutta enim defluens rigore, vel tempore in soliditatem durescit, & gemmam facit. De qualitate sua & nomen accipiens, idest sucinum, eo quòd succus arboris sit. Pinus creditur prodesse cunctis, quæ sub ea seruntur, sicut ficus nocere omnibus. Nuclei autem pinorum (vt ait Hipocrates) nimis calidi sunt, venerem commouent, stomachum & renes calefaciunt, vrinam purgant, ex dulci vino potati ventrem commouent. Ambrosius. Pinus comantes sunt, & in alta se cacumina efferunt: pinus & olea semper indumentum suum seruant, sed tamen folia sua sæpe commutant, nec ea quasi diuturna, sed quasi succedanea prætendunt. Arbores suę pulchritudinē perpetui vestitus integritate muneris obumbrantes. Palladius lib. xx. Pinus nisi in siccitate nō durans, cui cōtra celerem putredinem comperi in Sardinia hoc genere prouideri, vt excisæ trabes eius aut in piscina qualibet anno toto mersę lateant, post opere futuræ, aut arenis obrutentur in littore, aut aggestionem qua rectè esset alternis æstibus reciprocans fluctus alluerer. Aristo. in libro de plantis. Pinus multos habet cortices, in qua sicut & in palma semen deficit, eum fuerint debiles. Plinius libro decimoquinto. Pinea corona apud isthmum victores coronantur. Idem libro decimosexto. Pinus est arbor in cacumine ramosa, cui folia sunt, vt cedro capillata. Sandola ut ex omnibus a. bonibus quæ fundunt resinam, sed minimè durans, præterquam e pyceo. Ex arboribus picem ad vina condienda ferentibus. Pinus & pinaster foliam habent capillamenti modo prætenuē, longum, & acultarum mucrone. Fert autem pinus resinæ minimum ex ipsis nucibus interdom. Et larix, ilex, & picea nullo flore exhilarant nec verò colore nonciò prominunt autos natalivè pomorum recursus, protinus enim flores gignunt fructus. Iterum arbores quasdam tribus annis ferunt ante maturitatem fructus, ex quibus etiam in admiratione maxima est pinus. Habet enim fructum maturescentem, habet & anno proximo venturum ad maturitatem. Ac deinde tertio. Nec arborum vlla auidius, s. promittit, quo enim mense nux ea decerpitur, eodem alia maturescit. Quæ autem in arbore se diuidunt, xamiæ vocantur, isdemque cæteras, nisi detrahantur. Pinus quadripartitas venarum cursus habet, bifidosque vel omnino simplices. Pinus autem & cypressus aduersus cariem tineasque sunt firmissimæ. Pinus & picea & alnus ad aquarum ductus inus cauantur. Obrutę vero terra plurim s durant annis. Eædemq; si non integantur cito senescunt, mitum in modum fortiores si humor quoque extra superfit.

De virtute ipsius in medicina. Cap. LXXXIIII.

AVicenna. Pinus est arbor, in cuius cortice est stipticitas plurima, vnde sanat abrasionem quando ponitur super eā v. emplastrum. Confert etiam corticalibus, & eius puluerizatio confert adustioni aquæ calidæ. Consolidat etiam loca percussionis, sed eius folia ad hæc conuenientiora sunt, quoniam humidiora sunt. Puluerizata faciunt cohærere vulnera. Gargarismus ex decoctione corticis eius attrahit flegma plurimum. Et cum aceto valet ad dolorem dentium. Tunius eius confert casui palpebrarum, & corrosioni anguli lachrymalis. Granum eius confert tussi antiquæ, & retinet menstruum. Fructus eius cum semine cucumeris in vino prouocat, & confert vlceribus & vesicæ. Cortex eius ventrem retinet. Cortices foliorum eius si bibantur conferunt dolori epatis. Vermis viridis qui est in pino existit in natura & virtute cantaridis. Diascorides. Arboris pini aliam picin, aliam Græci pineu en vocant, & specie quidem differunt, sed viros virtutis sunt. Cortex eius virtutem habet redarguentem, idest stipticam. Atrit ioribus medetur. Et cathaplasmatibus mixta vulneribus corporis, & combusturis cicatrices ducit. Bibita ventrem stringit, & sanguinis fluores cariemque superfluam reprimit. Folia eius eiusdem sunt virtutis, sed paulo minoris, quæ trita & cathaplasmatibus addita tumores spargunt. Trita & in aceto bibita epaticis prosunt. Lignum etiam cortici simile in virtute: fumus eius propter attramentum scriptorum recens colligitur, vtiliter est ibi ... pruriginès palpebrarum compescit, lachrymam oculis siccando suspendit. Ambrosius vbi supra. Lachrymula pinus vulpes sibi medetur.

De Pinastro. Cap. LXXXV.

PLinius libro decimosexto. Pinaster nihil aliud est, quàm pinus silvestris, miri quidem altitudine, & a medio ramosa sicut pinus in vertice, copiosiorem dat ista resinam, gignitur & in planis. Eadem arbor s alio nomine, per oram esse Italiæ, quas stipulas vocant arbitrantur plerique, sed graciles ac succosiores, & enodes liburnicarum ad vsus, penè sine resina. Huic quoque arbori non decidunt folia, & est ex illis generibus cognatarum arborum in Europa, quæ picem ferunt ad vina condienda. Sunt enim sex, videlicet pinus & pinaster ac picea larix & abies & teda. Ex quibus pinus atque pinaster folium habent capillamenti modo prætenue, longum & aculeatum mucrone. Hæc autem omnia genera, scilicet quæ picem ferunt, accensa fuligine immodica, repente carbonem cum er ptionis crepitu ex puunt, eiaculantur que longè, excepta, quę non ardet larice. Idem in libro decimoquinto. Et genus pineæ nucis, quòd pythia vocant e pinastris, aduersus tussim remedii singularis, nucleos in melle decoctos taurini vocant aquicolos.

De Pistacia & pithio Cap. LXXXVI.

ISidorus. Pistacia, dicitur, eo quòd cortex eius pomi nardi pistici habet odorem. Huius virtus austera est & stiptica. In cibo autem sumpta stomacho fit accommoda. Plinius libro decimotertio. Syria peculiares habet arbores in nucum genere pistacia nota, cuius aduersus serpentum morsus traduntur & cibo & potu prodesse. Palladius libro tertio. In mense Februario pistaciæ planta statim potest & inseri & planta castanearum aspergi. Idem in libro vndecimo. Pistaciæ feruntur Autumno mense Octobri & sobole & nucibus suis. Sed melius ipsa pistacea ionsta ponuntur mas & fœmina. Marem dicunt cui sub coreo, velut ossei longi videntur latere testiculi. Qui diligentius voluerit serere, pertusos qualiculos & stercorata terra repletos parabit, & in his pistacia terna constimet, vt ex omnibus germen quodcunque prodeat. Quòd vbi comualuit, planta transferatur mense Februario: amat locum calidum, sed humectatum, & rigatione gaudet, & soli inseritur therebintho mense Februario, vel Martio, vt alij, sed & amigdalo inseri posse autumauerant. Palladius libro vigesimoquarto. Pithius est frutex similis piceæ, flore paruo purpureo, quem quidam in rimma s numerant piceæ. Belem & pitheam per alium detrahit radix decocta. Folia eius in aceto decocta cutis emendant fur fures, mammas quoq, mixto thure decocto. Tormina ac serpentum ictus & in totum collectiones incipientes.

De Platano & eius natura. Cap. LXXXVII.

ISidorus. Platanus a latitudine follorum dicta est, vel quia arbor ipsa patula & ampla est. Nam platos Græci latum vocāt. Huius arbor & nomē & formam ex rectis scriptura dicēs. Quasi platanus dilatata sum in plateis. Est autem tenerrimus folijs ac mollibus & vitium similibus. Plinius lib. xx. Quis non miretur arborem vmbræ gratia tm ex alieno petitam orbe. Platanos ea est, hæc per mare Ionium in Diomedis insulam tenus eiusdem tumuli gratia primum inuecta, in Siciliam transgressa, atq; inter primas Italiæ donata, etiam ad marinos vsq, peruecta, ac tributarium etiam detinens solum, vt gentes vectigal etiam pro vmbra pendant, tantumque postea increuit honoris, vi mero infuso enutriantur, eadem miue in Athenis cubitorum 36. vnus a radice ramos antecedente, nunc est in licia clara fecta gelidis fontes amenitate miteri appolita domicilij modo caua, 81. pedum specu vertice nemoroso & se protegens ramorum arboribus vastis, instar agros longis obtinens vmbris. Est Gortinæ in insula Creta iuxta fontem platanus vna insignis, vtriusque monumentis linguæ, nonquam folia dimittens. Statimq; illi Græciæ fabulositas superfluit, Iouem sub ea cum Europa concubuisse. Est autem hominum natura nouitatis auida, multa genera platanis adijcere, quandoque in eam arboris huius commendat o non a ta maior est, quàm æstate solem arcere, hieme admittere. Idem in lib. r. ... pia cogit aliquando sitetium carta onem fieri & e platani bre ... & fale maceratis. Virgilius dicit platanum in stitam esse infis. Idem lib. 16 Gignitur & in platano canchrin prlula, videlicet in medicina vim vrendi habens postquam folia ceciderint, hieme durans, oocleam similem pinis continens. Platano sunt folia diuisa, radices copiosæ, primo quidem faturnio germinat cornus, festinat & platanus. Arbores prostratas restitui plerumq; & quadam terræ cicatrice viuescere vulgare est. Hoc platanis familiarissimum quæ plurimum ventorum concipiunt propter densitatem ramorum, quibus amputatis onere leuato in sua sede reponuntur. Est leuticij platano, sed madida, sicut alno, siccior autem vlmo & fraxino.

De Virtute ipsius in medicina. Cap. LXXXVIII.

DIascorides. Platanus est arbor frigidæ humidæque substantię, & ideo folia eius viridia trita & imposita inflammata genas

genita curant. Cortex & pilæ cum sæpo, vel adipe vlcera vsta sanant. Item platani folia mollia elixata cum vino & cathaplasmata oculorum reuma suspendunt, & tumores reprimunt. Semen eius cum vino bibitum morsibus venenaticis occurrit. Axungia mixta combustionibus medetur. Huius flos si in facie sederit maculam facit, ac si in aurem intrauerit, auditum perdere facit. Iterum eius folia tenera cum aceto medentur humidis gingiuis, dentiumq; dolori, quia cohærentis virtutis sunt. Solutionibus etiam epithimatibus mixta medentur. Plinius in libro 24. Platani aduersantur vespertilionibus: pillulæ earum in vino potæ prosunt omnibus serpentium & scorpionum venenis, & ambustis. Tusæ etiam cum aceto acri magisque scillitino, sanguinem omnem sistunt, & lentiginem & carcinomata addito melle emendant. Cortex in aceto dentium remedium est. Folia autem tenerrima decocta in vino albo oculorum vitio. Cinis pillularum sanat ambusta igni vel frigore. Cortex eius e vino scorpionum ictus restringit. Folia & cortex illinuntur collectionibus & suppurationibus & decoctum eorum. Lanugo foliorum & oculis & auribus inutilis est.

De Populo & eius natura. Cap. LXXXIX.

ISido. Populus dicta est, eo quòd ex eius calce multitudo nascatur. Cuius genus duplex. Nam altera est alba, altera nigra. Alba populus dicta est, quia folia eius vna parte sunt alba, altera viridia. Est ergo bicolor, habens quasi noctis & diei notas. Generat etiam resinam quę electrum nominatur circa Eridanum fluuium, vel (vt alij memorantur) in finibus Syriæ. Ambrosius. Bicolor est populus arbor, videlicet coronis vmbrosa victricibus. Plinius libr. 16. Montes amat populus sicut & buxus, nec nisi in aquosis prouenit populus, sicut nec salix nec alnus. Vnitas vero foliorum cuiusque permanet in suo genere, præterquam populo & hæderæ. Tria sunt populi genera, videlicet alba & nigra, & quæ libica appellatur minima folio, ac nigerrima, fungisque enascentibus. Laudatissima alba, folio bicolor, supernà candicās inferiori parte virens. Huic vero nigræ, quæ & Crotoni in iuuenta circinatæ rotunditatis sunt vetustiora in angulos exeunt. Econtra vero hæderæ angulosa rotundantur. Populorum folijs grandissima lanugo euolat. Popolo albæ circumaguntur folia post solstitium, nec alio argumento certius intelligitur sydus confectum. Pediculo tremulo sunt populis folia, & ijsdem folijs inter se crepitantia. Inter primas germinant populus & vlmus. Tardàque senescunt ea quorum est crispa materies, vt palma & acer ac populus.

De Virtute eius in medicina. Cap. XC.

DIascorides. Populus est arbor, quam alij leuce dicunt. Hæc fortiter calefacit. Humectat autem mediocriter. Huius cortex ebibita hischiadicis medetur, & stranguirijs subuenit. Multi etiam dicunt, quòd eadem bibita cum rene vel vrina burdonis generare non permittit. Eius folia bibita post purgationem menstruorum, simili modo conceptum non admittunt. Succus foliorum enim doloribus aurium subuenit. Succus seminis eius melle mixtus caligines oculorum detergit. Item folia cum aceto cathaplasmata podagricis medentur. Semen vero cum aceto bibitum epilenticos curat. Resina eius virtute calidior est, & malagmatibus vtiliter miscetur. Aliqui etiam perhibēt huius arboris lacrymam radanum distilatum & coagulatum, succinum facere, quod tritum ac bibitum solutiones ventris constringit, & stomachum reficit, ac fluorem sanguinis reprimit. Plinius lib. 24. Populi albæ cortex potus hischiadicis & stranguiriæ prodest, foliorum succus calidus aurium dolori. Populus nigra efficacissima habetur, quæ in Creta nascitur. Comicialibus semen ex aceto vtile fundit, & illa resinam exiguam qua vtuntur ad malagmata. Folia podagris in aceto decocta imponuntur. Humor e cauis populi nigræ effluens verrucas & papulas attritu odoratus tollit. Populi ferunt & in folijs guttam, ex qua apes propolim faciunt. Gutta quoque aquæ propolis remedium quàm efficax est. Constantinus vbi supra. Populus calida & sicca in primo gradu, aliquantulum habens ponticitatis. Coleram rubeam purgat, prodest eis qui dolorem habent in capite, aut apostema vel hydropisim, constipatos etiam ventres purgat.

De Quercu. Cap. XCI.

ISidorus. Quercus est arbor multum annosa, sicut legitur de quercu Mambræ, sub qua habitauit Abraam, quę fertur vsq; ad Constantini Regis Imperium per multa sæcula perdurasse. Quercus dicta, eo quòd ex ea soliti erant dij gentium quærentibus præcinere responsa. Huius fructus appellatur galla. Plinius libro 13. In alto mari nascitur quercus & abies cubitali altitudine, & ramis earum adhærent conchæ. Quercu etiam tingi lanas tradunt. Idem in lib. 16. Quercus glandem fert sicut esculus & rubur & ilex & suber: Glans quercina diffusam atq; grauissimam facit suem, & ipsa glandium dulcissima. Fortius etiam lignum habet quercus, & incorruptius, quàm hemeris, quæ maximam glandem fert corijs perficiendis aptissima. Ramosa & ipsa, procerior tamen & crassior caudice. Quercus boletos probatissimos, robor autem & cypressus noxios. Descendit & in plana quercus sicut acer & cornus & fraxinus. In agro turino vbi vrbs Sibaris fuit, ex ipsa vrbe prospicitur quercus vna nunquam folia dimittens, nec ante mediam æstatem germinans. Querna vero folia Cato iubet dari animalibus non per arida. Summa sui parte steriliores sunt quercus & marisci, fici, iuglandes, sed summa sui parte fertilior est arbutus. Arbitror autem falsum vetustate minui radices arborum, visa est enim annosa quercus vi tempestatis euersa iugerum soli amplexa. Firma est in aquis quercus obruta. Eademque super terram torquendo sese rimosa facit in opera. In Pōm iuxta Eracleam sunt quercus duæ ab Herculæ satæ. Viscum etiam adnasci dicunt in quercu, sicut in robore. Olea vbi quercus fossa fit male ponitur, quia vermes qui raucæ vocantur in radice quercus nascuntur, & transeunt. Quercus & robur quibus si angusta decorticatio fuerit nihil nocet. Cortice vero in orbem detracto moriuntur tardius robora & quercus. Porro quercus & ilex ac pyrus stillicidia sunt ponderosissima. Glossa super Isaiam. Quercu ariditate concussa defluunt folia. Vnde Propheta Iudæis. Eritis inquit velut quercus defluentibus folijs. Ex uerum. Basan habet glandiferas quercus, quæ non hominum sed porcorum est cibus. Vnde iuxta Prophetam. Dies domini veniet super quercu Basan. Palladius vbi supra. Quercus ad fabricæ materiam apta est, durabilis si terrenis operibus obruatur, & aliquatenus palis. Ex libro de natura rerum. Quercus dicitur quasi quernus, putredine enim difficile cedit in sicco seruata. Auice. Cinis quercus cerrorumq; lignorum stipticorū retinet sanguinem. Diascorides. Cinis cum oleo mixtus & iunctus mouet sudores, hoc & cæteri prestāt cineres, sed magis quercinus, lixiuia quoque ex cinere quercus ad vsum medicinæ efficacissima est hominibus & pecoribus, quæ tensione pulmonis vexantur, & quibus aliqua venenata res obsistit. Bibita namq; salutem affert, vtilis etiam est vulneribus humectis & in fistulis. Et vulnera difficilia ad sanandum & callosa, longis temporibus sordida. Quotidie itaque lauanda sunt, & sic apto medicamine sananda, quia virtus lixiuiæ non sanat, sed ad sanitatem disponit vulnera.

De Ramno. Cap. XCII.

DIascorides. Ramnus est genus rubi, quam vulgo senticem vrsinam appellant, asperum nimis & spinosum. Diascorides. Ramnus est frutex quæ circa hortos nascitur. Huius virgæ longę sunt & spinosæ. Folia quoque longa & pinguissima atque læuia. Est autem ramnus alta, colorem habens album & subrussum, & virgas cubitis quinque, virtutem habet minimam. Semen eius latum est ac tenue reclusum in folle, sicut afodili. Omnium vero folia cathaplasmis adhibita, sacrum ignem corporis prohibent. Plin. lib 24. Inter genera roborū, ramnus appellatur a Græcis candidum frutex. Is floret ramos spargens rectis aculeis, non vt cæteri aduncis. Alterum genus est siluestre nigrius rubentes ferens folliculos. Huius radice decocta in aqua fit medicamentum, quod licium vocatur. Semen secundas trahit. Alter ille candidior stringit, sed magis refrigerat, collectionibus & vulneribus accommodatior. Constantinus vbi supra. Ramnus frigida est in primo gradu, sicca in secundo, valet pustulis oris. Ventris dolorem & stomachi defectionem curat, cathaplasmatus erisipilam destruit. Succus eius oculorum collirio mixtus siue solus conuenit dolori oculorum, maximèq; pannorum albedini. Bibitus autem lapidem renum frangit.

De Robore. Cap. XCIII.

ACror. Robur secundum Isidorum, generaliter dicitur ex omni materia quicquid est firmissimum. Nihilominus tamen & arbor quædam hoc nomine nuncupatur, de qua frequēter Plinius loquitur. Plinius libro 16. Robur est glandifera sicut & quercus ac ilex, præter fructum & alia gignit plurima, fert enim & gallæ genus vtrumq;. Et quædam veluti mora, nisi distarent arida duritie, plerumque caput imitantia tauri, quibus inest fructus nucleis oliuæ similis. Nascuntur & in eo pillulæ nucibus non absimiles, intus habentes floccules molles lucernarum luminibus aptos. Nam & sine oleo flagrant, sicuti galla nigra. Fert & aliam vtilem pillulam cum capillo, verno tempore tamen melligeni succi. Gignunt & alij ramorum eius pillulas, corpori non pediculo adhærentes, candicantes vmbilicis. Cętera nigra varietate dispersa, media cocci colorem habent. Apertis amara inanitas est. Aliquando & culices gignit. Necnon e folijs conuolutas pillulas, & in folio rubentes. Aquosos nucleos candicantes ac translucidos, quandiu molles sint, in quibus & culices nascū tur. Maturescunt immodum. Ferunt & robora cachrim pillulam in medicina vim vrendi habentem. Is crescit hieme, aperitur vere pillula tota, caditq; cum folia crescere ceperunt. Tam multifera sunt, & tot res præter glandem robora pariunt. Sed &

boletos, fuillosque nouissima irritamenta gulæ, quę circa radices nascuntur. Robora quoque viscum ac mella ferunt, vt auctor est Hesiodus, constatque rores melleos e cœlo cadentes non alijs magis insidere frondibus. Cremati quoque roboris cinerem introrsum esse certum est. Scandula quidem e robore fit aptissima, mox e glandiferis aliis, sed minime durans præterquam e pino. Montes & valles diligit robur, castanea, & abies. Sunt autem robori folia toto ambitu sinuosa. Et sunt eis etiam in caudice ipso iam densa ac rara, semperque latæ rariora, disposita myrto. Item robur, & abies, & larix non continuant germinationem, sed intermittunt, & tripartita trinaque germina edunt. Ideo & inter squamas corticē spargunt, quod oībus arborib. euenit in germinatione, quia rumpitur cortex prægnantium. Robori scissus est cortex non lenis, sed scabet. Radices copiosæ atque carnosæ, quas in profundum agit. Mollis ac pessima ligni pars etiam in robore facile putrescens, teredini obnoxia. Ideoque semper est amputanda. Robur & ilex, ac morus, & hebenus, & quæ sine medulla sunt, tota ossea sunt. Robur spissam habet materiem: eique nigricans color est. Tanta duritia inest robori, vt nisi madefactum non queat terebrari, & ne quidem sic quit adactus clauus euelli. Itaque cariem vetustatemque sentit tardissimē. sentit t̄n teredinē cęsum in vere. Bruma vero neque vitiatur neque finditur. Aliàs obnoxium etiam, vt torqueat sese findatque, quod in subere tempestiuèque cęso euenit. Defossum diu durat robur, sed aqua marina corrumpitur. Robur & olea in transuersum positæ incuruantur ceduntque ponderi. Viridia præter robur, & buxum pertinacius resistunt sectioni serratum, quia dentes æqualitate replent inerti. Sunt autem robora & inter se, & cum alijs glutino insociabilia. Viscus adnascitur & in robore, vt in quærcu & ilice. Idem lib.17. Insitorum omniū capacissima dicitur platanus, postea robur. Verum vtraque sapores corrumpunt, pedimenta sunt optima vitibus e robore oleaque. Præterea pomiferis quæ germinant, nec fructum ferunt, scissa radice lapis inditur, fertilesque fiunt. Hoc idem in amigdalis e robore cuneo adacto fit. Denique arbores quædam ablato in totum cortice moriuntur. Tardius autem robora, & quærcus.

De Rododendro, & rosmarino. Cap. XCIIII.

ISidorus. Rododendron corruptè vulgo lorandrum vocatur: eo ꝙ folijs lauri sit similis: flore vt rosa. Arbor enim venenata est. Interficit enim altera, & medemt serpentum vexationibus. Plinius lib.16 Rododendro vt nomine apparet, a Græcis venit. Alij nerium vocauerunt. Alij rodophanem vocauerunt. fronde sempiternum, rosæ similitudine, caulibus fruticosum. Iumentisq; capris & ouibus venenum. Idem tamen est homini contra serpentum venena remedium. Idem lib.17. Rododendrum seritur propagine, sicut etiam semine. Idem in lib.24. Rododendros ne nomen apud nos inuenit latinum: sed radophonem vocant aut nerium. Mirumque folia esse quadrupedum venenum, homini vero contra serpentes præsidium, addita ruta, & vino pota. Pecus etiam & caper. si aquam biberint, in quo folia ea maduerint, huiusmodi mori dicuntur. Diascori. Rosmarinum quod alij lithos vocant: est arbor quædam stiptica, & mediocriter extenuatoria & desiccatiua. Semen eius aut limatura ligni eius ad fluxum sanguinis mulierum, & dissintericos & celiacos facit. Si ex ea lauatur caput, capillos cadere prohibet. Plinius vbi supra. Rosmarini duo genera sunt. Alterum sterile, alterum cui caulis & semen resinaceum, quod canchris vocatur. Eius folijs est odor thuris. Radix vulnera sanat viridis imposita. Sedisque procidentia condilomata emorroidos. Succus, & fruticis & radicis morbum regium, & ea quæ repurganda sunt. Oculorum aciem exacuit: semen ad vetera pectoris vitia datur potui. podagris illinitur cum farina erinea. Menses adiuuat, & ea quæ serpunt purgat, humidaque corporis vitia, collectiones, articulos contusos, perniones, pterigia, abundantiam menstrui in fœminis sistit: vuluęque ac sedis procidentia. Itemque oculos, & oris vlcera & genitalium. Actor. De rosmarino etiam dictum est superius inter herbas incultas, quia tanq̄ frutex medius esse videtur inter arbores & herbas.

De Salice & eius natura. Cap. XCV.

ISidorus. Salix dicta est, eo quòd saliat, id est crescat Arbor lenta vitibus viciendis habilis. Cuius seminis hanc dicunt esse naturam, vt siquis in poculis illud hauserit, liberis careat, sed & fœminas infecundas efficit. Est autem sicut populus & tilia mollis materiæ, & ad sculpturam aptæ. Ambro. Salices videntur nihil habere seminis. Habent tamen granum quoddam in folijs, quo terris commisso tanquam semine posito surgat arbor de surculo, & tanquam seipsum exuscitet de semine suo. Habet itaque granum illud virtutem radicis & seminis. vnde plerique hac ratione incrementum sui propagauerunt nemoris. Gl. super Isa.44. Salix est arbor infructuosa, sed cito crescit, maxime si iuxta aquā sit. Aristo. in lib. de plant. Quædam in humido loco, quæda in arido, & quædam in vtroque, vt salix. Idem lib. de animalibus.

Quædam arbores non fructificant: sicut viri pingues non multū spermatizant, talis est salix, & Romana nux. Idem in lib.16. In aquosis tantum proueniunt salices & alni, longaq; folia sunt veri quęr inter primas germinant. Circumaguntur salicis folia post solstitium, nec alio argumento intelligitur certius sydus confectum. Ocyssime vero salix amittit semen antequam maturitatē sentiat nimo, & ob id frugiperda dicta est ab Homero. Sequens vero ætas scelere suo hanc sententiam interpretata est, ꝙ semen salicis mulieris sterilitatis medicamentum est. Sed in hoc quoque nascenti natura prouidit, quòd depacto surculo incuriosius semē dedit, Vna tamen proditur ad maturitatem proferre solita, in insula Creta.

De Generibus salicum & eius cultura. Cap. XCVI.

IDem in eodem. Salicis vero plura sunt genera. Nam in proceritatem magnam iugis vinearum perticas emittunt, & baltheo vincula corticis pariunt, & aliæ virgas sequacis ad iuncturas lentitie. Aliæ vero prætenues viminibus texendis spectabili subtilitate. Rursus alię firmiores corbibus agricolarum, & suppellectili. Plurimæ candidiores ablato cortice, leniquo tractatu mollioribus vasis, quam vt e corio fiant, & etiam supinarum in delicijs cathedrarum aptissimę. Decidua salici fertilitas densiorque tonsura ex breui pugno neruis, quam ramo non, vt remur in nouissimis arbore curanda. Nullis quippe redditus est tutior, minorisve impendij aut tempestatum securior. Tertium rei locum attribuit Cato in æstimatione ruris, prioremque quam oliuetis, quamque frumento, vel pratis, nec quia desint alia vincula. Salici præcipua dos. Funditur enim græca rubens amerina candidior, sed paulo fragalior. Ideoque ligant nexu solido. In Asia tria genera obseruant, nigram vtiliorem viminibus, candidam agricolarum vsibus, tertia vero quæ breuissima est, helicem vocant. Apud nos quoque multi totidem generibus imponunt nomina. Nam viminalem vocant eandem, quæ purpurea. Alteram nicelinam a colore, quæ sit tenuior. Tertiam vero gallicam quæ tenuissima. Frigidissima sunt quæcunque aquatica, leuissima vero, & ideo scutis faciendis aptissima, quorum plaga se protinus contrahit, suumque vulnus claudit, & ob id contumacius ferrum transmittit. In quo genere sunt salix, ficus, tilia, sambucus, & populus vtraque. Leuissima sunt ex his ficus & salix, ideoque vtilissimę. Idem in lib.17. Inuentum est surculos abscisos seri, quod primo sepis causa factum est sambucis & rubis depactis. mox & causa culturę salicibus & alnis & populis. Semen quoque natura inserere docuit, raptum auium fame deuoratum, solidoque alui tempore madido, cum secundo fimi medicamine in mollibus arborum lectis abiecto, & ventis sępe in aliquas corticum rimas translato. Vnde vidimus in salice cerasum, & in cerasο laurum. In his autem quæ propter alias seruntur, & maximè vineas ceduo ligno, principatum optinent salices, quarum satio fit loco madido, tamen pedes duos ac semipedū refosso. Interuallo dicunt esse pedes senos trimæ. pedibus binis a terra putatione coercentur, vt sic in latitudinē se fundant, & sine scalis tondeantur. Salix enim est fecundior quo terræ propinquior. Has etiam omnibus annis iubent confodi, vel configi mense Aprili. Viminalium hæc est cultura. Perticalis autem & virga & talea seritur eadem fossura. Perticas autem cedi iustum est quarto fere anno, & hæc autem senescentium præsariunt propagine, locum pertica immersa, & post annum resecta. Salicis viminalis iugera singula sufficiunt.25. vineę iugeribus. Palladius lib.3. In mense Februario plantæ salicis obruendæ sunt, & omnium generum, qua applicantur arbusto.

De Virtute salicis in medicina. Cap. XCVII.

DIascorides. Salix est arbor cuius folia glutinant vulnera cruēta. Flos etiam eius sine mordicatione desiccatiuus est. Cuius cinis cum aceto super callos pedum inductus eos tollit, & similiter verrucas emundat. Flos eius cum aqua bibitus omnem calorem libidinis frigescere facit. Auicenna. Salicis fructus & folia stiptica sunt sine mordicatione, & est in eis exiccatio sufficiens. Cinis aūt eius vehementis est exiccationis. Emplastrū ex ea factū retinet fluxum sanguinis. Ex folijs eius fissis egreditur gumma vehementis abstersionis subtiliatiua. Ex fructu eius & folijs fit emplastrum ad vulnera magna. Cinis eius formicam remouet quando linitur ex ea cum aceto quod est eius superius. Et eius aqua sedant soda. Succus foliorum vltimus est in cura saniei, quæ currit ex aure. Iterum fructus eius & aqua ponuntur super percussionē pupillę. Eius quoq; gummi valde confert visui debili. Aqua eius confert opilationi epatis & ictericię. Fructus eius confert habentibus fluxum sanguinis. Cōstantinus vbi supra. Salices frigidæ sunt in secundo gradu, siccæ in primo. Valent dolori capitis de calore, si in naribus mittantur. Succus eius vulnera solidat. Cortex eius vstus & cum aceto temperatus verrucas, & porros aufert. Sed lac corticis a salicibus florem habentibus emissi, visum clarificat, defectos confortat oculos. Succus frondium & po-

morum

morum potatus, mulieri vt concipiat, non permittit; bibitus sanguinem constringit. Plin. libro 24. Salicis fructus ante maturitatem collectus prodest sanguinem reijcientibus. Cinis corticis e ramis primis clauum & callum aqua mixta sanat. Vitia cutis in facie emendat, magisque succo suo admixto. Est autem trium generum. Vnum arbor ipsa gummi modo exudat, alterum manat cum flore in plaga exciso cortice trium digitorum magnitudine. Hic valet ad purganda, quæ obstent oculis. Iterumque ad spissanda, quæ opus sunt, atque ad eiendam vrinam, & ad omnes collectiones intus extrahendas. Tertius vero succus est detruncatione ramorum a falce distillans. Ex his ergo aliquis cum rosaceo in calice punico calefactus auribus infunditur. Iterumque folia cocta, & cum cera trita imponuntur podagricis: fouent neruos vtilissimum est cortice ac folijs in vino decoctis. Iterum folia contrita & pota intemperantiam libidinis coercent, atque in totum auferunt vsum eius sumpta. Denique flos tritus cum folijs furfures in facie purgat.

De Natura sambuci. Cap. XCVIII.

Isidorus. Sambucus est arbor mollis & parua. Plinius lib. 16. Sambuci habent acinos nigros & paruos, humoris lenti, inficiendo maximè capillo, qui & ipsi in aqua decocti manduntur. Idem lib. 15. Arborum quarundam fructus pediculis dependet, vt pyti: Alia vero racemis, vt hederæ, atque sambuci. Idem libro 16. Sambucus germinat inter primas, & nudatur inter nouissimas. Et ex his, quæ hieme Aquila ex oriente concipiunt ordine naturæ florent primę siluestrium sambucus, cui medulla est plurima, & cornus cui nulla. Sambucus est arbor diuidua, nec ramosa, leuissima, & ideo scutis faciendis aptissima, cuius nimirum plaga se protinus contrahit, suumque vulnus claudit, & ob id contumacius ferrum transmittit. Sambuci atq; rubi generis sunt fungosi, aliter tamen quàm ferulæ. Quippe plus ligni atque succi est vtique sambuco, ex qua magis canoram buccinam tubamque credit pastor, ibi cæsæ, vbi gallorum cantum non exaudiat frutex ille. Idem libro 17. Inuentum est surculos abscisos serere, quòd sepis causa factum est sambucis & cotoneo rubisque depactis ad palum vinearum firmissima est sambucus, taleisque seritur vt populus.

De virtute ipsius in medicina. Cap. XCIX.

Avicenna. Sambucus alba calidior est, quàm citrina, & quã purpurea, & est vniuersaliter in tertio calida & sicca. Est autem subtiliatiua humiditatum, senibusq; confert eius oleum. Delet autem pannum, & facit rubedinem eius odoramentum. Oleum eius confert senibus, & frigidis neruorum ęgritudinibus. Odor eius facit soda, cùm hoc tamen resoluit soda frigidã a flegmate odorata. Denique purũ eius oleum fluere facit sanguinem ex naribus calefactum cum ipsum odorat. Constãtinus vbi supra. Sambuci calidi sunt in secundo, sicci in primo, dissolutiui ac neruorum mollitiui sunt, stomachum quoque molliunt, vomitum prouocant, & cathaplasmati mammillarum apostemata sanant. Sambuceolum quoq; scabiem ac pustulas & apostemata narium sanat, vulnera clausa aperit, euersaq; ad suã naturam conuertit. Aurium dolorem placat, bibitumque lumbricos & ascharides flegmaticos excludit, ac melancolicos humores purgat. Plinius libro 24. Sambucus habet alterum genus magis siluestre, quod Græci chameacten, alij hellon vocãt, multo breuius, vtriusq; foliorum vel seminis vel radicis decoctum in vino veteri, & ad claros biuos potum stomacho inutile est, aluo detrahens aquam. Refrigerat etiam inflammationem maximè recentis ambusti, & canis morsum cum polenta, mollissimis foliorum illitis. Succus cerebri collectiones lenit infusus. Acini eius infirmiores, quàm reliquæ, capillum tingunt. Poti acetabuli mensura vrinam monent. Ad omnia efficacior est, quæ minor. Radix eius decocta ac pota hydropicos exinanit. Folia in vino pota serpentum ictibus resistunt. Podagricis cum sepo hirci nõ vehementer prosunt cauliculi illiti, ijdem in aqua macerantur, vt sparsi pulices necentur. Foliorum decocto si locus spargatur, muscæ necantur. Boa appellatur morbus papularum cum rubent corpora, sambuci ramo verberatur. Cortex interior tritus, ex vino albo potus aluum soluit.

De Saphato & sentice ac setha. Cap. C.

Avicenna. Saphatum est arbor Arabica & Armena, & est vnum de lacticinijs. Calida est in gradu tertio, & eius siccitas est in quarto. In ipsa est stipticas temperata, & confert impetigini illnita. Super alcola quoque cum melle linitur & remouetur, ventrem soluit, & debilitat viscera, & est quædam species eius interficiens sedentem in eius vmbra. Caueatur ergo ab ea. Nam & lactis eius tres species, & interficit in duabus epar & pulmonem frangendo. Isidorus. Sentix dicta est a situ, eo quòd est terra inculta, in qua sentices, spinæque nascuntur. Maiores autem nostri omnem arborem spinosam dicebant veprem, eo quòd vi prendeat. Hieronymus super Isaiam. Setha est genus arboris nascentis in eremo, spinę albæ similitudinem habens. Cuius lignum imputribile & leuissimum, omniũ lignorum tam in fortitudine, quàm in nitore soliditatem & pulchritudinem superat, vnde omnia ligna arcæ & tabernaculi facta sunt instrumento. Haimo ibidem. Ex hac arbore terra in qua nascitur, dicta est sethim, vnde dicuntur ligna sethim. Ex libro de natura rerum. Sethim est arbor nobilissima similis albæ spinæ, sed multo maior & altior crescit. Lignum eius album & leue non facile cedens igni, nec vnquam humore aliquo, vel antiquitate corruptibile, quòd adhuc patet in Archa Noe, quæ est supra montes Armeniæ.

De Sicomoro. Cap. CI.

Isidorus. Sicomorus dicta est, eo quòd folio sit similis moro. Hanc latini celsam appellant ab altitudine, quia non est breuis vt morus. Est autem sicomorus Græcum nomen, sicut & morus. Actor. Sicomorus interpretatur ficus fatua. Diascorides. Sicomorum multi sicamum dicunt, est arbor ingens, fico similis, habens circa folia pinguedinem plurimam, & folia celsæ similia, semen autem non malè. Ter aut quater in anno profert fructus. Semen vero in cacumine profert, vt ficus, sed & ipsis ramulis fructum fert dulcem, sicut ficus, & eius grana minuta, sicut fici. Hæc plurimum maturescit, sed immaturus calor ioest ei. Nascitur apud Rhodos, sed non locis calidis. Huius fructu multi pro esca vtuntur, quia sanguinem plurimum gignit, ventrem mollit & cacostomachus est. Hæc arbor si lapide percussa fuerit, succum gummi similem emittit, sed in altum percussa nequaquam. Hic succus exiẽs spongia, vel lana molli colligitur & in catino siccatur, & inde torrisci fiunt. Huius virtus est malactica & peracolectica, vulneribus diaforeticus est contra morsus venenatos bibitur & inungitur, tumores splenis compescit & stomachi dolorem, frigus corporis non admittit. Idem succus diutius seruatus tẽpore perit. Hæc arbor in Cypro nascitur virtute dissimilis superioribus. Semen habet sicamo simile, & vt cotumella dulce.

De Silere ac siliqua. Cap. CII.

Plinius vbi supra. Siler est frutex, cuius folia illita fronti, capitis dolores sedant, serpentes hunc fugiunt & ob id baculum ex eo rustici gerunt. Isidorus. Siliqua a Latinis corruptæ dicitur a Græcis xilicon, eo quòd frutex ligni eius sit dulcis, xilon quippe lignum dicitur, licon dulce. Huius arboris pomo, succus expressus a Græcis Acacia dicitur. Plinius libro 13. Siliqua quam iones ceraunian vocant, fert pomum siliquæ. Idem libro 17. Siliquæ Græcè ac Persici est tempus serendi vel inserendi ante brumam per Autumnum. Idem in libro 14. Xiliqua Syriaca fit vinum. Ex lib. de natura rerum. Siliqua est arbor, ex cuius fructu dulci, succus expressus habilis est ad bibendum, sed ipse fructus magis est cibus porcorum, quàm hominum. Palladius lib. 3. Siliqua seritur mense Februario, vel Nouembri, & semine, & plantis, amat loca maritima, sicca, calida, campestria. Tũ, vt ego expertus sum, in locis calidis fœcundior fiet, si adiuuetur humore: potest & taleis poni. Scrobem desiderat largiorem. Inseri eam mense Februario credunt aliqui in pruno, vel amigdalo. Siliquæ seruãtur diutissimè, si expandant in cratibus. Actor. Siliqua dicitur & arbor, & eiusdem fructus, & etiam quoddam leguminis genus, de quo videlicet dicetur inferius.

De Spina. Cap. CIII.

Isidorus. Spina in Aegypto celebratur circa Thebas duntaxat nigra. Quoniam incorrupta etiam in aquis durat, & ob id vtilissima nauium costis. Candida facilè putrescit. aculeus spinarum, & in folijs, semen in siliquis, coria perficiunt gallę vice. Flos & coronis iucundus, & medicamentis vtilis. Manat & gummi ex ea: sed præcipua vtilitas, quòd cæsa tertio anno resurgat. Aristot. lib. de vegetabilibus. Spinæ non sunt de genere, nec natura plantæ: sed humor & frigus ascendit, & cum eis parua decoctio, illudque coagulat Sol, & ex illo fiunt spinæ. Fitque forma pyramidalis in spina, quoniam cùm elongatus fuerit ab aliqua planta, augentur partes eius cum extensione materiæ. Plinius lib. 12. In Iudia est spina, sed deprehensa in lucernis igne protinus transiliente. India fert in spinis similitudinem piperis, amaritudine præcipua, folijs paruis, densisq, cypri modo, ramis cubitorum trium, cortice pallido, radice lata, & lignosa buxei coloris. Had in aqua cum semine excepta, in æreo vase medicamentum efficitur, quod licione vocatur. Eadem spina & in Pelio monte nascitur, qua medicamentum adulteratur. Gens Indis contermina vocatur Ariana, cuius spinarum lachryma est preciosa, myrrhæ similis, accessu propter aculeos anxio. Lauri folia ibidem spina esse, tradita est, cuius liquor aspersus oculis cęcitatem omnibus animalibus infert. In Aegypto nascitur aspalathros spina candida, magnitudine arboris modicę, flore rosæ. Radix eius vnguentis expetitur. Traduut in quocunque frutice curuetur arcus cœlestis, eandem quæ-

quæcunque sit aspalathri suauitatē odoris emittere, sed in aspalathro inenarrabilem quandam existere. Huius probatio est in colore rufo, vel igneo, tactuque spisso, & odore castoreo. Idem lib. 13. In Aegypto celebratur spina duntaxat nigra, quoniam in aquis durat, & incorrupta manet, & ob id nauium costis vtilissima. Candida verò facilè putrescit, aculeis spinarum & in folijs, semen in siliquis, quo gallæ vice coria perficiuntur. Flos eius iucundus est coronis, & medicamentis vtilis. Manat & gummi ex ea, sed præcipua vtilitas existit, quòd cæsa tertio anno resurgat. Nec obmittendum est etiam, quòd in Babylone seritur in spinis, quoniam non alibi viuit, & est sicut viscum in arboribus: sed illud in spina tantum, quæ regia vocatur. Mirumque, quòd eadem die germinat, quod iniectum est. Inijcitur autem ipso canis ortu, & arborem celerrimè occupat. Vinum ex ea conditur, & ideo seritur. Spina hæc nascitur & Arbenis etiam longis muris. Idem lib. 17. In Calabria est spina siluestris, quæ per insitionem vtiliter myrios & sorbos recipit.

De Spina virtute in medicina. Cap. CIIII.

AVicenna. Spina alba frigida est, & sicca in primo. Confert mollificationi stomachi. Decoctio eius confert constrictioni iuncturarum & podagræ. Spina Iudaica calida est, subtiliatiua, resolutiua. Confert alcuzet & sputo sanguinis. Ex eius decoctione colluitur os ad dolorem molarium. Spina Aegyptiaca frigida est in primo, sicca in secundo. Exiccatiua est, & catarrus abscindens. Confert apostematibus gutturis, & stomachi. Radix eius, & propriè semen eius vehementis sunt consolidationis. Idem in eodem. Zedeguaro est spina alba, quæ spinas habet similes folijs amomi, sed subtiliores & albiores, florem purpureum, semen rotundum. Stipes eius quandoq; peruenit ad duos cubitos. In ipsa est virtus resolutiua & apertiua, propriéq; in eius semine, quod est calidum & subtile. In ipsa est retentio fluxus sanguinis, confert apostematibus flegmaticis & pasmo, & sputo sanguinis, solutioni antiquæ. Febribus flegmaticis longis, & omnibus febribus [illegible]us, debilitati quoque stomachi, & aperit opilationes. M[illegible] & posita super puncturam scorpionis attrahit venenum. Semen [illegible]s bibitum confert morsuræ venenosorum reptilium. Collutio oris ex eius succo facta sedat dolorem dentium. Radix eius est infrigidatiua exiccatiua cum resolutione quadam. Plinius libro 23. Spina Arabica spissat, stringitq; distillationes omnes, & sanguinis excreationes, mensiumq; abundantiam, etiam nunc radice valentior. Spinæ albæ semen scorpiones auxiliatur. Corona ex ea imposita capitis dolorem minuit. Huic similis est spina illa, quam Græci achanton dicunt minoribus multo folijs aculeatis per extremitatem, & arenosa lanugine obductis. Qua collecta etiam vestes quædam in Oriente fiunt similes bombicinis. Ipsaque folia, vel radices ad remedia bibuntur. Est & alia quam nos rubeam dicimus, qua lanæ tinguntur, pellesq; perficiuntur. In medicina vrinam cit, morbum regium sanat, hischiaticos ac paralyticos. Radix semenque menses trahunt, aluum sistunt, & collectiones discutiunt, contra serpentes rami cum folijs imponuntur folia eius capillum inficiūt. Est & paliurus genus spinæ. Actor. De achanto & rubea & paliuro superius inter herbas diximus, inter quas nimirum ponit eas Isidorus.

De Subere vel suberto. Cap. CV.

ISidorus. Suberies est arbor, ex qua valdissimus cortex natatorius extrahitur, sic dicta quasi subedies eo quod fructus eius sues edunt. Porcorum enim sunt alimenta, non hominum. Plinius libro 16. Glandem fert suber, sicut quercus & ilex: fungosam earum Nigidius tradit fieri subere, sicut esculo & robore. Tardissimo germine germinat suber ac concipit, & incipiēte hieme fructum emittit. Siluestrium generi folia non decidunt suberi ac buxo, & est cortex carnosus suberi ac populo. Suber tempestiuè cæsa torquet sese finditque. Cariem vetustatemque sentit hæc arbor tardissimè, sicut & iuglandes atque castaneæ. Cæterum in aquis non fluitat suber, si dematur cortex. Est ante suber arbor minima, glans eius pessima & rara. Cortex tantum in fructu præcrassus ac renascens, atque etiam in denos pedes vndique explanatus. Vsus eius maximè nauium anchoralibus, piscantiumque tragulis, & cadorum obturamentis. Prætersea in hiberno fœminarum calciatu, quamobrem non infacete Græci cortices arborum appellant. Sunt & qui fœminam ilicem vocent. Et vbi non nascitur ilex, pro ea subere vtuntur in carpētarijs præcipuè fabricis, vt circa Helyn & Lacedęmonem. Nunc in Italia nascitur tota, aut omnino in Gallia. Idem in lib. 24. Suberis cortex tritus & aqua calida potus ex vino calido san[illegible]uinem exercantibus magnopere laudatur.

[illegible] Tamarice, siue tamarisco. Cap. CVI.

ID[illegible] Tamarix est arbor crassissima, habens folia n[illegible]ia. Plinius libro 24. Tamaricem arbitrantur quidā[illegible]ricem, de qua videlicet dictum est superius, quod multis modis valet ad medicinam. Auicenna. In tamarisco est stipticitas & apertio & mundificatio, absque vehementi exiccatione. Et eius aqua est abstersiua & desiccatiua, cuius abstersio plus est eius exiccatione, & eius exiccatio est cum stipticitate. Sed fructus eius vehementioris est stipticitatis. [illegible] tamarisco quidem est subtilitas pauca, & quandoque administratur loco viridis gallæ. Eius decoctio embrocatur ad pediculos, & interficit eos. Ex eius folijs emplastrū fit sup apostemata dura, eiusque fumus variolas exiccat, & vlcera humida. Quod ex eo tritum est, & eius cinis spargitur super adustionem i[illegible]s, fructus eius & cinis vlcera difficilia exiccant, & carnem additam corrodunt. Decoctio foliorum eius cum vino confert dolori dentium, nie ex eo colluto, probibent[illegible]ue corrosionem eorum proprijs fructibus. Iterum eius fructus stat loco gallæ, & licij in ægritudi[illegible]ibus oculi, conf[illegible]rt iteruos antiquo sputo tamariscus, & propriè fructus eius. Rami eius in aceto dissoluti conferunt spleni, emplastro ex eis facto. Ad splenem quoq; bibitum vinū, in quo dec[illegible]cta sunt folia eius ac virgulta. Et ex eius ligno faciunt sibi splenetici vasa. Denique confert solutioni antiquæ, & ad fluxum matricis, sedeturque in eius decoction[illegible], bib[illegible]turq; fructus eius, qui etiam confert morsui tutelæ. Platearius. Tamariscus calida est & sicca. Vinum decoctionis eius valet ad opilationem splenis & epatis, stranguriam & dissenteriam. Est enim diureticum. Puluis eius in cibis positus ad eandem valet. Frequens eius bibitio in vase tali valet ad idem. Cortex maioris est efficaciæ.

De Taxo. Cap. CVII.

ISidorus. Taxus est arbor venenata, vnde & toxica venena exprimuntur. Ex hac etiam arcus Parthi & aliæ gentes f[illegible]iunt. Plinius libro 16. Arboribus picem ferentibus aspectu similis est taxus, minimè virens, gracilisque ac tristis, & dira, nullo succo, ex oībus sola baccifera nono fructu mas, letal[illegible] quippe baccis in Hispania præcipue venenum inest. Vasa etiam viatoria ex ea vinis in Gallica facta cōpertum est fuisse mortif[illegible]ra. Hanc Festhus smilacem a Græcis vocari dixit. Et in Archadia esse tam præsentis veneni, vt si qui obdormiant sub ea, cibumve capiant, moriuntur. Sunt & qui taxica hinc appellata venena dicant, quæ nunc toxica dicuntur, quibus sagittæ tinguntur. Repertum est autem innoxia fieri, si in arbore ipsa clauus æreus addicatur. Siluestrium folia non decidunt taxo, sicut nec abieti vel cedro. Deniq; cariem vetustatemq; non sentit taxus, sicut nec cypressus aut cedrus. Idem in libro 24. Taxi arbor [illegible] fumus mures necat. Diascorides. Taxus est arbor palmæ similis & folijs altitudine. Nascitur in Hispania. In Italia quidem eius semine impinguantur gallinæ. Verum si homo inde gustauerit, solutionem ventris patitur. Taxus autem nascens in Calabria tantam vim habet, vt quisquis sub ea dormierit aut sederit, statim periculum vitæ sustineat, vnde illic sibi negant transeuntes viam.

De Teda. Cap. CVIII.

ACtor. Teda est arbor picea flammis ac luminibus apta. Ob quam causam, vt æltimo translumpto nomine lampades siue faces dicuntur tædæ. Plinius libro [illegible]6. Sextum genus arborum picem gignentium est teda propriè dicta, abundantior succo, quàm reliqua, parcior liquidiorque, quàm picea, flammis ac luminibus etiam sacrorum grata. Hanc mares duntaxat ferunt, & eam quam flacten Græci vocant odoris grauissimi. Laricis morbus est vt tæda fiat. Hæc autem, f[illegible]licet tæda, sicut & alia genera, quæ picem ferunt, accensa fuligine in modica, repente carbonem cum eruptionis crepitu expuunt, iaculāturque longè, excepta larice, quæ nec ardet, nec facit carbones, nec alio modo vi ignis consumitur, quàm lapides. Pix liquida in Europa e teda coquitur muniendis naualibus, multosq; alios ad vsus, lignum eius concisum, furnis vndique igni extra circundato ferro, vt in primis sudor canali fluat aquæ modo. Hoc in Syria cedrum vocatur, eoq; in Aegypto corpora hominum defunctorum perfusa seruātur. In teda cum humor manare desinit, ex alia parte cortex similiter aperitur, ac deinde alia. Postea vero vt pix eliciatur, arbor tota succiditur, & eius medulla vritur. Montes amat teda & larix sicut & cedrus.

De Therebintho. Cap. CIX.

ISidorus. Therebintus est arbor generans resinam, omnium resinarum præstantiorem. Ambrosius. Si therebinthi fructus aqua misceatur in olei morem facilè transfunditur. Glossa super 1 Reg. 17. Therebinthus est arbor, de qua resina lachrymę præstantissimæ manat, vnde medicinalis industria dissoluta conglutinat. Glossa super Eccl. Therebinthus est arbor breuis & fruticosa. Nascitur in Syria & in Damasco, flos est racemosus, sicut oliuæ sed rubeus, habet folia densa, & folliculos emit[illegible]tes quædam animalia quasi culices. Huius resina crassissima est, plenior quàm illa, quæ de cortice erumpit. Huius arboris masculæ sine fructu sunt. Fœminarum duo sunt genera, Alterius fructus rubet

bet lentis magnitudine. Alterius pallet, nec faba grandior, odore iucundior, tactu resinosus. Plinius libro 12. In Cocco insula nasci tradontur therebinti, florem imbribus decussum terræ habitu animante. Idem lib. 13. Syria therebintorum habet, & ea his mascula sine fructu est. Fœminarum vero duo sunt genera, alteri rubet fructus lentis magnitudine. Alteri vero pallidus maturescit cum vite, non faba grandior, odore iucundior, tactu resinosus circa Idem Troadis. Sed & in Macedonia breuis est arbor hæc atque fruticosa. In Damasco Syriæ magna est. Materies eius admodum lenta, & fidelis ad vetustatem magni splendoris. Flor racemosus oliuæ modo, sed rubens, folia densa, [illegible] & folliculos emittit cotes animalia quædam ceu culices, lentoremque resinosum, qui & corticem rumpit. Idem in lib. 14. Therebinti baccæ aut lignum recens in musto decoquuntur, sicque vinum efficitur. In oriente therebinti fundunt resinam optimam ac tenuissimam. Iudaica quidem resina callosior. Therebintina quoque odoratior. Idem libro [illegible]7. Resinam therebintinam, vt [illegible] spissa, in feruenti sartagine ponunt, & hanc cæteris præferunt: [illegible] in Syria, therebinto cortices detrahunt. Ibi equidem, & e ramis & radicibus cum resina damnetur ex his partibus. Montes amat therebinthus atque iuniperus. Nec folia decidunt therebintho, sicut nec cedro. Therebinthus in vere cœpit, ac semen in messiuus reddit. Non desunt, qui therebinthus Syriacar affirmant nigras. Viscum & in therebintho dicũt adnasci sicut in quercu & robore & ilice ac prono siluestri. Idẽ libr. 24. Therebinthi folia & radia collectionibus imponuntur, decoctum eorum stomachum firmat. Semen in capitis dolore bibitur in vino, & contra difficultatem vrinæ, ventrem leniter emollit, venerem excitat. Diascorides. Therebinthi folia semen & corium stiptica sunt. Semen eius cacostomachom est. Est enim calidum & diureticum, ventrem leniter stimulat, vino mixtum morsibus phalangiorum occurrit. Huius resina omnibus resinis vtilior est.

De Tilia & tino. Cap. CX.

ISidorus. Tiliam vocatam dicunt, eo quòd vtilis est ad vsum telorum nitore & leotare iaculandi. Est enim ad genus materiæ l[illegible]uissimæ, ad sculpturam vtilis. Plinius lib. 16. In arbore tilia differunt mas & fœmina. Nam & mari materies dura rufior atque nodosa, sed odoratior cortexq; crassior, ac detractos inflexibilis. Nec fert semen aut florem, vt fœmina, quæ crassior arbor est materiæ candida præcellensque. Est autem mirum in hac arbore fructum a nullo attingi animalium, foliorum tamen cortici[illegible] dulcem esse succum. Inter corticem & lignum tenues habet tunicas multiplici membrana, e quibus [illegible] tiliæ vincula. Tenuissimum habet corium philyræ coronarum lemnitis celebres, antiquorumque honore. Materies teredines non sentit, proceritate perquam modica, sed vtilis. Cortex est tiliæ in vsu magno sicut abieti & fago. Coachrin etiam gignitur in tilia, videlicet pillula vim vrendi habens in medicina, de qua dictum supra. Montes & valles diligit tilia, sicut & abies & castanea. Mirumq; quod eueniet tiliæ vlmo quoq; euenit. Circumaguntur enim folia earum post solstitium, nec alio argumento certius intelligitur sidus confectum. Tilia est arbor mollissima, eademque videtur & calidissima, corticem tenuem habet. Et paulo ante æquinoctium vernale germinat, sicut acer. Lentissima sunt & ideo [illegible] faciendis aptissima, quarum plaga se [illegible] cõtrahit vulnu[illegible] suum claudit, & ob id contumacius ferrum transmittit. In quo [illegible] sunt tilia & sambucus ficus & salix & populus. Idem libro [illegible] Tilia cerasus & vitis corticem mittunt, sed non vitalem corpo[illegible] proximum, verum eum qui alio subnascente expellitur. Et [illegible] busdam vt platanus est cortex rimosus, tiliæ vero renascitur paulo minus, quàm totus. Idem in libro 18. Solstitium æstiuale folia tiliæ vertit ad mille vsus petenda, & est confecti sideris signum. Idem in libro 24. Tilia lepras sedat. Cortex potus in aqua frigida aluum purgat. Imponitur & collectionibus lachryma & vulneribus ambustis. Humor in folliculis huius arboris nascens, cuti nitorem inducit, faciẽque gratiorem præstat. Cauliculi foliorum primo vino decocti tumores sanant. Ex libro de natura r[illegible]rum. Tinus est arbor orientis nobilissima. Cuius generis ligna Salomoni attulit Regina Saba. Sunt autem imputribilia spinosa & alba, fulgentia nimis, polita scilicet & ad instar eboris relucentia. Arbor autem ipsa quasi pinus rotunda.

De Turbit. Cap. CXI.

PLatearius. Tur[illegible]ith est radix cuiusdam arboris in India & in Arabia nascentis, & est calida & sicca in tertio gradu. Eligenda est [illegible]la, quæ in medio est concaua, secundum longitudinem, non habens interius fustem. Quem si habet cum in medicina ponitur, extrahi debet. Hoc etiam de ea perhibetur, quòd o[illegible] facile puluerizetur: per biennium durat propter nimiam eius violentiam: per se non datur, sed competenter in de medicinæ acuuntur. Virtutem habet dissoluendi, & humores ab extremis partibus attrahendi, ac præcipuè flegma. Valet cõtra iliacam passionem & arteticam & podagram, cum aliqua medicina competenti morbis huiuscemodi confecta. Puluis eius cum oleo rosaceo ad reprimẽdum eius malitiam confectus, addito modico gummi Arabico ac melle despumato, carnem mortuam corrodit atque consumit. Auicenna. Turbith melius est album visibiliter, quàm citrinum. Et habet foramina sicut cannæ subtilis, planum, velociter frangibile, non grossum, perforatum est debile, sed eius rectificatio, vt fricetur cortex ceruiceus donec remaneat albus & quod contritum est de ipso commisceatur cum oleo amigdalino. Cõfert ægritudinibus neruorum, solutione flegma educit plurimum. Et soluit aliquid ex humoribus parumper adustis, & hoc cum assumitur crudum. E conuerso autem decoctum secundum quosdam educit humorem crudum ex auchis. Et quod verius est, educit subtile flegmans, & si cum zinzibere commiscetur, vel aliquo, quod habeat virtutem acuitatis, educit crossum & crudum humorem. Constantinus vbi supra. Turbith est radix intus & extra æqualis, quę aliquando est albi atque citrini coloris. Inuenitur in Syria & in Arabia. Arbor eius est quasi ferola, quæ in tertio gradu est calida & sicca. Flegma frigidusque chymos ascolos humores purgat. Proinde vtilis est podagræ frigidæ ac dolori artetico, nocet tamen & angustiam facit stomacho. Vnde post iungi oportet cum oleo violaceo vel amigdalino.

De Vimine & vlmo. Cap. CXII.

ISidorus. Vimen vocari dicitur ideo, quòd vim multam habeat viroris. Natura enim eius talis est vt etiam arefacta abluatur, & virescat. Deinde excisa atque in homo fixa, radicibus sese ipsa dimergat. Vlmus nomen accepit, eo quòd vliginosis & humidis locis melius proficit. Nam in montanis & asperis minus læta est. Plinius libro 14. Montuosa subeunt vlmus & malus, & inter frugiferas materia vitiumque amicit[illegible] recipitur vlmus. Græci duo nouerunt eius genera. Montuosam quæ fit amplior. Et campestrem, quæ fruticosa. Atinias Italia vocat excellentissimas, & ex his præfert Sicanas, quæ riguæ non sunt. Alterum genus vocat gallicas. Tertium vrantes, folio densiore, & ab eodem pediculo numerosiore. Quartum vero siluestre, inter quas non serunt atinias. Vlmos est a radice brachiata atque in longitudinem excrescunt cypressus & vlmus & si qua sunt vitis[illegible]. Vlmus inter primas germinat. Arborum quidẽ sole, quæ nullos ferunt fructus hoc est ne semen quidem, & vlmus & aluus & populus. Humor qui quasi sanguis est in arboris corticibus, non est idem omnibus. Sed vlmus saliuosus, vlmeam materiẽ cum effodies, luna decrescente eximito, post meridiẽ sine vento austro, tunc tempestiua erit, cum eius semẽ maturũ fuerit. Est platano lenticia, sed humida, eademque vlmo siccior, sed ponderosior. Rigorem fortissimè seruat vlmus. Ob id vtilissima quassamentis portarum atque cardinibus, quoniam minimè torquetur. Permutanda tamen est, vt cacumen sit ab inferiori cardine, radix; superior. Vlmus est firma materies, vnde Cato iubet fieri vlmeos & laureos vectes. Vlmus & fraxinus lente, s[illegible] panduntur, facile tamen flexibiles stantesque a circumcisura, siccitate tamen fideliores. Idem libro 17. Vlmorum vmbra lenis est, enutriens quæcunque occupat. In vlmo inferri morum iubet religio fulgurum. Nobilia vina in arbustis gignũtur. Primaque omnium vlmus propter nimiam frondem excipit. Vlmis detrahitur soccus inutilis supra terram [illegible]sque ad medullam forans, in ferre[illegible], & cum alimento sequuntur abundare nimio. Idem libro 18. Vlmi & populi secantur a die quo fauonius cœperit flare siue a die sexto. Idus Februarij, si a die prima solstitij æstiualis die alia parte folia vlmi cœlum respiciunt, quã spectauerint pridie & est confecti sideris signum. Idem libr. 24. Vlmi folia & cortex & rami vim habent spissandi & vulnera cũtrahendi, cortex vtique interior.

LIBER XIII.

De Arboribus frugiferis. Cap. I.

ACtor. Postquam diximus de arborum natura in communi & etiam in speciali de arboribus communibus & incultis, vt de agrestibus atque siluaticis, restat dicendum de arboribus cultis ac frugiferis, & præcipuè de illis, quarum in humanos cibos sumuntur fructus, vt sunt ami[illegible]lus, pirus, esculus, cerasus, & huiusmodi. De [illegible] fructificatione atque feracitate iam dictum [illegible] sub quadam generalitate. Harum etenim [illegible] in cacumine ferunt fructus. Quædam vt [illegible] in lateribus.

Quædam

Quædam aūt & lateribus ramorū, & cacuminibus, vt punica, pirus, & ficus. Palma solū fructū habet in spatis propendentē racemus. Reliquis, vt protegantur, est sub folio pomū, excepto fico, cui foliū est maximum, & vmbrosissimum, ideoq; supra illud est pomū. Arbores quædā siluestres magis fructificant, q̄ hortenses, sed hortensiū fructus sunt meliores. Quædā bis ferunt in anno, quædā ter, siue tertio, ita q̧ primo fœtu sequens euocatur fructus, sequenti quoq; tertius. Sunt aūt & in malis & in piris biferæ, sicut & præcoquæ. Quædam aūt summa sui parte sunt fertiliores. Quædā verò inferiori parte, vt fici & amigdalus. Quædā in senecta inuer fertilissimę. Quædā aūt in iuuenta, sed tardius maturātes, q̧ notatur in vitibus maximè. Nā vetustioribus vinū est melius, sed nouellis copiosius. Celerrimè malus senescit, & in senecta deteriorem fructum gignit. Nam & minora proueniunt poma, & vermiculis obnoxia. In plerisque arboribus nō statim post destinationē sequitur fructus. Cornus circa Solsticium Autumni tpe. Quædā verò genera mali, piriq; incipiente iā hieme. Aegrotant aliquando & fructus in arbore, si necessariis tpibus imbres, aut tepores, aut flatus defuerint, aut è cōtrario abūdauerint, aut enim decidūt, aut deteriores fiūt. Est peculiare vitiū oliuis, ac vitibus, q̧ araneū vocant, videlicet cū velut telæ fructū inuoluūt, verminationē verò mala & pira & similia quibusdā annis sentiūt.

De Amigdalo, & eius natura. *Cap.* II.

ISid. Amigdala Græcū nomen est, Latinè nux longa dī. Cūctis arboribus prior se flore connestit, & ad serenda poma arbusta cætera præuenit. Ex his aliæ sunt dulces, aliæ amaræ. Sed agricolæ huic gñi sic mederi ferunt. Terebrant eius radicē, & in mediū inserunt surculū arboris, q̄ picea dī, quo facto succi amaritudo deponitur. Plin. lib. 16. Arbores quædā primæ germinant, & inter nouissimas nudātur, vt amigdali & fraxini & sambuci. Ex his tempore, quo Aquila hieme Oriente concipiunt, Primo olum amigdalæ florent mense Ianuario. Pomū verò maturant mense Martio. Perdiūq; facillimè fructum ante maturitatem amigdala, sicut & ficus & palma. Amigdala siquidem & pirus, etiam si non pluat, sed cœlum austrinum, aut nubilum fiat, amittunt florem, & primos fructus, si cum defloruerint, tales dies fuerint. Deniq; pirus & amigdala fertilissimæ sunt in senecta. Idem in lib. 17. Arbores quædā, si cum defloruerint, protinus imbres sequantur, in totū poma deperdunt, adeo, vt amigdalæ & pyri, etiam si olno cœlum nubilum fuerit, vel austrinus flatus amittunt fœtus. Arist. in lib. de Plantis. Arbor amigdalus habet gummi, cū enim fructu statim fit semē, & operitur operculo, & a quibusdā seminibus malis arbores bonæ prodeunt, vt ab amigdalis amaris. Amigdalæ nempe fictoore porciuo, & aqua supra rigata meliorātur, clarumq; confixæ gummi per mulsum tempore emittunt. Meliusq; fructificant in senectute, quàm in iuuentute. Ex libro de natura rerum. Amigdalus in locis calidis fructu abundat, frigidioribus autem locis arbor vetusta fiore fœcunditatem negat.

De virtute ipsius in medicina. *Cap.* III.

DIascor. Arbor amigdali quoddā genus gummi excludit, q̧ rencientibus sanguinem saluberrimū credit. Tussim quoq; mitigat, cū mero datū. Ea etiam vis cæteris arboris partibus inesse traditur, vt folia, vel cortex sumpta, aperiant, purgent, extenuent. Radix amigdalæ amarę elixa & trita, maculas multas limpidat & purgat, supposita quoq; menstrua prouocat. Illita fronti dolorē capitis tollit. Vino quoque mixto maculas corporis limpidat. Melli verò mixta putredines, & pascentia vulnera compescit. Item in morsum canis, cum melle manducata dolorē excludit, ventrē mollit, & somnum prouocat. Mixta cū amilo, & menta sanguini medet. Nefreticis etiam, ac peripleumonicis, dissinteris & calculosis, epaticis quoq; tussientibus, & colli inflationib. opitulatur. Si autem a ieiuno amigdalæ sumptæ fuerint, inebriari hnīem non sinere dī. Item eius gummi stipticum est, emoptoicis bibitū prodest. Cū aceto mixtū, ac perunctū aernas limpidat, cū vino autem acceptum epali tussi subuenit, cum dulcore verò calculosis vtiliter datur. Constantinus in lib. graduū. Radix amigdalæ amaræ puluerizata, & cū aceto trita, fit bonum vnguentum contra lentigines & impetiginē, omnesq; sordicies cutis, & maximè contra morpheā. Cū vino pomi data, tussim curat, lapidem frangit. Auicēna. Arbor amigdalarum amararum, cum optimè teritur, atque cum aceto & oleo rosaceo permiscetur, & inde fit emplastrū fronti, confert soda. Radix etiam eius cocta, & super pannum linita, fortis est medicina. Eiusdem gumma, gūmi Arabici dispositionibus proxima, constringit & calefacit. Plin. lib. 24. Amigdalæ amaræ radix decocta, cutem in facie corrigit, & colorem hilariorem facit. Nuces ipsæ somnum faciunt, & auiditatē, vrinā, & menses cient. Capitis dolori illinuntur, maximèque in febri, si ab ebrietate in aceto, & rosaceo ex aquæ sextariu, & sanguine sistūt cū amilo, & menta letargicis comicialibusq; ꝓsunt.

De Auellana. *Cap.* IIII.

ISid. Auellana dicta est ab Auellano vbi abundat, videlicet oppido Campaniæ, a Græcis autem appellatur pontica, eo q̧ abundet circa Ponticum mare. Palladius de agricultura, lib. 3. Auellanæ nucibus suis sunt ponendæ, idest serendæ, vel plantandæ. nec amplius super terrā ducenda est, q̄ duorum digitorum crassitudine. Plantis tn̄, & sobole expertus sum melius prouenire Siue autem planta, siue semine, exeritur mense Februario, gaudet q̧; loco macro & humido & frigido & sabuloso. Porro nux auellana mense Iulio circa nonas est matura. Plinius lib. 16. Ferunt auellanæ villos compactali callo ad nihil vtiles. Idem lib. 17. Tempus autem statutum serendi, vel inserendi nucibus iuglandis & auellanis & pineis, atque castaneis est 7. Calen. Martij. Auicenna. De radice auellanæ frigidæ datur in potu ad pleuresim frigidam, & tussim antiquam, & sputum sanguinis, hæc in suppositorio menstrua prouocat, fœtum extrahit, solutione coleram nigram, & flegma educit. Ictericiam, & pannum sanat, & colicam soluit. Est etiam tiriaca morsus tarulæ, vel scorpionis.

De Bacco. *Cap.* V.

DIascor. Baccus. i. rubus omnibus nota est. Virtus ei stiptica est. Elixatura eius capillos inficit, ventrem abstinet, fluxum matricis stringit, morsibus venenaticis occurrit. Gingiuas a putredine seruat, tumores oris compescit, herpetas mūdat, neonat capitis purgat, tumores oculorum & condilomata soluit, emorroidibus supposita subuenit, ꝰonaticis imposita medet, cardiacis opitulatur, flos eius cū vino bibitus celiacis ac dissentericis prōdest, flos eius albus, & caniculari ortu vigent. Ipse quoq; pomi datus cum vino fluorem humoris cohibet. Illitus cum melle medetur oculorum lippitudini, & sacro igni. Huius ergo folia & flores, & mora leniter tingunt. Folia eius, & thimæ masticata hæc herpetas, vel alia vlcera in ore curant, & plagas glutinant. Mora eius matura mediocriter habent in se calorem. Immatura verò frigidam ac terrestrem in se retinent substantiam. Puluis ex ea factus, sicut de flore eius, desiccat, & facit ad dissenteriam, & ad omne reuma ventris, & ad defectionem stomachi, sanguinem quoque expuentibus est vtilissimum. Radix eius stiptica est, & leptomeris. Ideoque nefreticis data, lapides rumpit. Est autem quædam species bacci, quæ communis est, & omnibus nota. Alia verò, quæ dicitur idea, siue chymos mollis, ac lenis. Cuius succus cum vino, & melle sumptus ad superiura prodest. Mora cum vino sumpta sapientiam, vt antiquis dicitur, nutriunt. Ipsa verò cum melle, & pane trita mirificè rumpunt apostema.

De Castanea. *Cap.* VI.

ISid. Castanea dī, eo q̧ fructus eius gemini in modum testiculorū rotundi sunt, qui dum eiciūtur quasi castrant. Hæc arbor simul vt excisa fuerit, tanqoā silua expullulare consueuit. Plin. lib. 16. Castanea diligit montes & valles, sicut robur & abies. Nec amāt aquosa loca cypressi & castaneæ, sed sunt siccaœ. Castanea est aceris modo crispa, & est etiā eidem firmitas spissa. Itaq; cariem, vetustatemq; sentit tardissimè. In vere autem concipiūt castanea therebinthus, & aquifulium. Idem lib. 17. Semen ipsa serere docuit natura, cum decidēs viuisceret terra exceptum. Nec aliter proueniunt iuglandes, atq; castaneæ, quibus est pro semine fructus ipse. Castaneam inseruit Corellius eques Romanus, suomet ipso surculo in agro Neapolitano. Hæc inter laudatas ab eo nomē accepit. Postmodum hæres eiusdem libertus Corellianam inseruit. Hęc est inter differētia, q̧ illa copiosior, hæc Correliana melior. Tēpus vero statutum castaneæ, ac pineæ serendi est 7. Cal. Martij. Castanea pedamentis omnibus præfertur facilitate tractatus perdurādi pertinacia regerminatione cedua Salice quoq; lætior, quærit facilem solum, nec sit arenosum, maximèq; sabulū humidū, aut carbūculum, vel tofi et farinā, quamlibet opacū, Septentrionaliq;, & præfrigido situ, vel et decliui. Recusat eadem Galliā rubricam Cretam, omnemq; terræ fœcunditatē, qua seri nuces diximus, sed nō ꝓuenit, nisi maximis, nec nisi quinis aceruatim satis pēringi solū debet supra & mēse Nouēbri in Februariū, quo solutæ sponte ex arbore cadunt, atq; subnascentur. Interualla pedalia sint, vndiq; sulco dodrantali. Ex hoc seminario transferuntur in aliud, bipedali interuallo plus biennio. Sunt & propagines nulli quidem faciliores. Nudata siquidem tota radice in sulco prosternitur, & tunc ex cacumine supra terram relicto alia quoque ab radice renascitur, sed translata nescit hospitari, pauetq; nouitatem, biennio ferè postea prosilit.

De Ceraso, & eius cultura. *Cap.* VII.

ACtor. Cerasus est arbor, vt legitur, hastilibus apta, cuius gūmi ore detentū & glutinosum arterias lenit, huius fructus cerasum dicitur. Plin. lib. 15. Cerasi in Aegypto nulla cura gigni potuere. Inter primas sunt, quæ in pomis colono annuam gratiam referunt. Virgilius cerasis vlmum insitum dicit. Laurea vero cerasa non ingratæ sunt amaritudinis insita lauro. Idem in libro 16. Cerasus aquosis gaudet montibus, sicut acer, tilia, & fraxinus. Huic cortex similis est libris. Post sambucum florer cerasus, sicut & pinus & pruuus. Ramolarium arborum cerasus

rasus excrescit in trabes 40. cubitorum, & æquali per totum reperitur crassitudine duorum cubitorum. Iuxta Romã ægre proueniunt castaneæ, cerasi quoque. Humor & cortici earum est, qui sanguis earum intelligi debet, ficis lacteus, cerasis vero gummosus. Lenticia est platano, sed madida, ceraso siccior, sed ponderosior, cerasus & fagus celeriter iumescunt. Alternant vero fructus quibus est lignum siccius, vt oliuæ, magis quàm quibus est carnosus, vt cerasis. Idem lib. 17. Semen interere docuit natura raptum, auium fame deuorato, solidoque alui tempore madido, fecundo fimi medicamine in mollibus arborum lectis abiecto, vel ventis quoque in aliquas corticum rimas translato. Vnde vidimus in salice cerasum, & in lauro platanum, & in ceraso laurum, & baccas simul discolores. Cerasi lib. dempto, finduntur que sole, & post brumam inseruntur. Cerasi quidem & amigdalæ habent vbique statutum tempus anni circa brumam serendi, vel inserendi. Iterum cerasus, & talea & vitis corticem mittunt non vitalem nec proximum corpori, sed eum qui alio subnascente expellitur. Vmbræ sunt enormes cerasis, sicut & lauris. Cerasos autem præcoces facit, & maturescere cogit, ordeacea stipula radicibus admota. Palladius libro secundo. Mense Ianuario, cerasus agrestis optimè inseritur.

De cidonio. *Cap. VIII.*

Diascorides. Cidonia, vel cidonius est arbor malorum cidoniorum. Huius folia virtutem habent medicinalem, collecta, & in lintheolo posita munditie, purgata in vase vitreo mittuntur. Dehinc oleo recentissimo vas vsque ad lances impletur, ac pelle coopertum in loco vmbroso siccatur. Flos eius viridis, & siccus in cathaplasmatibus est stipticus: Tumores oculorum, & sanguinem tollit, fluxui matricis cum vino bibitus subuenit. Palladius lib. 2. Mense Ianuario tuberes inseruntur cidonio. Idem lib. 3. Cidonijs serendis plerique tempora diuersa dixerunt, tamen mihi visu compertum est, in Italia circa vrbē mense Februario, vel inchoante Martio, plantis cidoniorum radicatas in pastinaco solo tenuisse, adeo velociter, vt sæpe sequenti anno, vt frugi gauderent, si positæ maioris status fuissent locis siccis, & calidis. Extremo Octobri, vel Nouembri, inchoante ponantur. Amant cidonia locum frigidum, humectum, sed in tepido statuantur, opus est illis rigatione succurri. Ferunt tamen statum mediocria situs inter naturam frigoris, & caloris, & in planis, & decliuibus prouenire, magis tamen inclinat, & deuexa desiderant. Serunt aliqui cacuminibus, & talea, sed tardius in vtroque prouenius. Ita ponendæ sunt largæ arboris cidoneæ, ne alteram quatientem vento, stillicidium tangat alterius. Dum minor est, vel ponitur, iuuetur stercore maiori, nec non cinere, vel certæ puluere semel toto anno radicibus missu. Nam poma in his, & cito matura, & maioris incrementi assiduus efficit. Rigandæ sunt quotiens cælestis negatur infusio, & circumfodiendæ. Locis calidis Octobri mense, & Nouembri; frigidis, Februario, & Martio. Nisi circumfodiantur assiduè, aut sterilis efficitur, aut poma eius degenerant: putanda est, sicut probaui, & a vitijs omnibus liberanda. Si arbor ægra est, amurca æqualiter aqua mixta radicibus debet affundi, aut calx viua temperata cum terra vel resina locularis pici liquidæ mixta, trunco arboris illinitur, vel ablaqueatę arbori circa radices imparis numeri poma cidonia pro magnitudine eius ponenda, & obruenda firmantur. Quod annis singulis factum, custodiet a vitijs, sed arboris longè derogabit ætati. Mense Februario cidonia inseruntur melius in trunco, quàm in cortice Recipiunt in se surculos prope omnis generis, punici, sorbi, omniumque malorum, quæ meliora producūt. Inserantur autem nouellæ arbores, quibus succus in cortice est. Si maior est circa radicem melius inseretur, vbi cortex, & lignum beneficio soli adhærentis humescit.

De Citro, & eius natura. *Cap. IX.*

Plinius lib. 13. Citrus est arbor apud Mauros Atlanti montis confines, quibus arbor, & cedri plurima, & mensarum insania, quas feminæ viris contra Margaritas regerunt. Magnitudo enim amplissima vnius fuit, cōmissæ ex orbibus dimidiatis duobus a Rege Mauritaniæ Ptolemæo quattuor pedum, & semipedis per medium ambitum crassitudine quadrantali. Maiusque in ea miraculum est artis latente iunctura, quàm potuisset esse natura solidæ. Cuius materia erat tuber hoc est radicis vitium, maximeq; quòd sub terra totum fuerit laudatum, & rarius quàm supernè quæque gignuntur etiam in ramis, proprieque quod tanti emitur arborum est vitium quarum amplitudo ac radices ex orbibus æstimari possunt. Sunt autem cypresso feminæ etiam num siluestri similes folio, odore, caudice. Mensis præcipua dos in vena crispis, vel in vertice paruis. Illud oblongo euenit discursu, ideoque tigrinæ appellantur, hoc intorto, & ideo tales pantherinæ vocantur. Sunt & vndarum crispæ maiori gratia, si oculos imitentur pauonum caudæ. Naufragia docuere, nuper quoque materiam hanc siccatam maris duricie, & maturitate incorrupta spissari, nec vllo modo vehementius. Nutriuntur optimè splendescuntque, manuque siccæ fricantur ab alienis maximè ne ab accolis lædantur, vt in his gemmæ. Theophrastus magnum honorem huic arbori tribuit, memoratas ex ea referens templorum veterum contignationes, & in tectis quondam immortalitatem materiæ contra omnia vitia incorruptæ. Radice nihil est crispius, nec aliunde preciosiora opera. Idem in lib. 16. Anniferæ habentur citra, & iuniperi. nouisque in his cum annotino pendet fructus. Citri radix maxima est spacio ac plenitudine. Idem lib. 17. Arbores citreæ prouenlunt ex grano, & propagine. Diascorides. Citrus est arbor cui non est in omnibus partibus suis eadem virtus, nam semini inest acida, & per hoc stiptica. Denique prægnantibus fastidio laborantibus esui datum, stomachū nausea vendicat. Tritum & in potatione vini datum lieni medetur, quærelis iecoris occurrit. Aqua tritum & inspersum humectis vulneribus adhibetur. Inde pernicionibus ex ea singulare præsidium est. Cortici etiam austerior natura, quæ quantum valeat ex ipso etiam odore testatur. Modicè sumpta vel in potatione calida diutius immersa beneficium naturæ digestionis operatur. Medicationis ventris purgatiuus. Succus eius admixtus turbationis periculum demit. Ex citro fit antidotum nobile quod eximiè pectus exonerat, & dyapasion vocatur.

De Corylo, & corno. *Cap. X.*

Lapias. Corylus est arbor nucis auellanæ. Actor. De hac in libris philosophorum legisse me nihil memini. Fertur autem quòd si quis virgam coryli per medium findat, & ambas medietates lateribus suis, vel renibus suis applicando, diuisim manibus suis aliquandiu teneat, ita q vtriusque longitudo ante faciem eius, cum æquali distantia protensa mutuo sese respiciat, quadam vi naturali ambæ fissuræ paulatim ad se inuicem redibunt, & in vnam virgam iterum coibūt. Dr autem auellana sm Isid. ab Auellano Campaniæ oppido, vbi hæc arbor abundare solet. De huius autem fructu qui est eiusdem nominis dicetur inferius. Isid. lib. 17. Cornus est arbor apta hastilibus. Vnde Virgilius, bellis bona cornus. Hæc asii & a Ceraso Pōti ciuitate dicta est cerasus. Pli. li. 15. Cura cornis atq; lentisco adhibetur, ne quid non hoīs vestri natum esse videatur. Idem lib. 16. Cornus, & ilex montes diligūt, & valles, & primo quidem fauonio germinat cornus proximè laurus. Ex his quæ hieme aquila exoriente concipiunt, ordine naturæ florent primę siluestrium, cui medulla est plurima sambucus, & cui nulla cornus. Circa solsticium reddit primo fructum cornus candidum, postea vero sanguineum. Ex eo genere fœmina post autumnum fert baccas acerbas, & ingustabiles animalibus cunctis, ligno quoq; fungosa est, & inutilis. Nec oībus arboribus adipes sunt, carnesve largę, sicut nec aīalium acerrimis. Neutrum habent buxus, & cornus, & olea, nec medullam minimumq; sanguinis. Tota est ossea cornus, & ilex, & quæ sine medulla sunt. Cæteris est color nigricans, salua cornus in venabulis nitet, incisuris nodata. Magna est etiam firmitas cornio, quanquā videri non possit materies pp exilitatem, sed lignum non alio pene quàm ad radios vtile rotarum, aut si quid in ligno sit cuneandum, clauisve ferreis figendum. Deniq; et infecunda in arborib. feminina sunt ferulib. nisi quo in gñe mares ferunt, vt cornus atq; cypressus. Glutino vero non cohærent nisi natura similia. Itaque cornum mas imè audit sorbus carpinus, & buxus. Diasco. Cornea est arbor semen habens oliuæ simile, sed paulo oblongius atq; viride. Qd cū maturum fuerit, obrussi coloris est, & ceræ simile, bonū in se saporē hñs. Stipticum est, & ideo dissolutionē ventris ac dissintericos sanat. Huius arboris folia cū ligno in foco missa sudationē reddūt, q illita vermas apertas curant. Plin. lib. 24. Sudor virgæ arboris cornu lamina candente ferrea exceptus non contingente ligno: illitaque inde ferrugo, incipientes lichenas sanat.

De Esculo. *Cap. XI.*

Isid. Esculus arbor glādifera, inde vocata creditur, q olim hoīes vixerunt eius fructib. Esculus. n. ab esca dicta est. Plin. li. 12. Arborū gña numinib. suis dicata perpetuo seruātur, vt Ioui esculus. Idē in lib. 16 Ex esculo quippe Ioui sacra quondā Romæ Victores coronabantur. Glandē, quæ propriè intelligitur, ferūt esculus, robur, & cerrus. ilex, suber & quercus. Esculus aūt tm autumno dat fructū. Nigidius tradit fungosam fieri carnē esculo, & robore ac subere. Et si Virgilio credimus esculus quantū eminet corpore, tm descendit radice: Esculus humoris impatiēs est. Cōtra vero adacta in terram in palustrib. alnus æterna est, onerisq; quātilibet patiēs. Idē in li. 17. Esculus similiter prouenit ad palum cesura, triennio senior, minus morosa nasci. In quacunq; terra serit nascit e Balano, sed non nisi esculi scrobe dodrantali, duorū pedū interuallis serit leuiter quater anno. Hoc pedamentū minimè putrescit, læsumque maxime fructificat. Ex libro de natura rerū. Esculus est arbor spinosa & aspera cuius fructus est calculosus, hñs in se lapillos quinque. In arbore qdē est durus & acerbus sed collect' mollescit & dulcis fit. Actor. Nōnulli putāt esculū & mespilam

pilam eandem arborem esse, sed Isidorus, & Plinius videntur eas ponere pro duabus, ac separatim de illis loquuntur. Palladius libro 12. Esculus est ædificijs apta materies.

De ficu. *Cap.* XII.

ISidorus. Ficus a fœcunditate vocatur, feracior est enim cæteris arboribus. Nam ter quaterque per singulos annos fructum generat, & altero maturescente, alter oboritur. Hinc & caricæ a copia nominatę sunt. Ficus ægyptiaca fęcundior fertur, cuius lignum in aqua missum, ilico mergitur, & cũ in limo aliquandiu iacuerit, in superficiem extollitur, versa vice naturæ, quoniam madefactum debuit humoris pondere residere. Ficus a senibus in cibo sæpius sumpta rugas eorum fertur distendere. Tauros quoque ferocissimos ad arborem colligatos, repente dicunt mansuescere. Plinius li. 14. Vinum fit e fico quod dicitur fitiees, quem alij palmi prunum, alij trociu vocant, aut si dulce esse nõ libeat, pro aqua tantundem vinaceorum adijciunt. Ex Cypria fico & acetũ fit præcellens, atque Alexandrino quoque melius viuum. Idem lib. 16. E reliquo genere pomorum ficus amplissima est. Quædamque & pyris in magnitudine æmula. Ficus Iudæa rubet oliuæ magnitudine, rotundior tamen, sapore mespilæ. Alexandrinam hanc ibi vocant, crassitudine cubitali ramosam, materia validam, lentam sine lacte, cortice viridi, folio tiliæ, sed molli. Onesicritus tradit in Hircania multum nostris esse dulciores ferti loresque, vtique modios 270. singulæ ferant. Siquidem & Lidiæ quæ sunt purpureæ & mammillanę similitudinem mammarum habent. Iterum calli struciæ sapore præstantiores, ficorum omnium frigidissimæ. Colitur ficus arbor in foro ipso ac comicio Romæ nata, sacra fulguribus ibi conditis. Magisque ob memoriam eius quæ nutrix fuit Romuli ac Remi, cõditoris appellata, quoniã sub ea inuenta est lupa infantibus præbens rumen, ita. n. vocabãt mammam. Idem in lib. 18 Multis arboribus folia deciduunt antequam maturescant, vt serotino fico. Latissima quidem fico sunt folia & viti & platano. Nec fici vero nec caprifici vllo flore exhilarantur, protinus. n. fructus flores gignunt. In ficis & abortus mirabiles sunt, qui nunquam maturescunt. Facillime quoque ficus & palma fructum ante maturitatem perdunt. Post laurum & cypressum incipiunt florere punica, ficus etiam & vitis & olea. Gignentium autem fructus quædam ex latecibus ramorum & cacuminibus ferunt. vt ficus, & pyrus. Et ficui quidem folium maximum est & vmbrosissimum, ideoque supra id pomũ ei demum serius folium nascitur quam pomum. Arborum quædam sunt simplices, quibus est a radice caudex vnus & rami sequentes, vt ficus vitis, & oliua. Sunt autem radices copiosæ fico & platano & robori fluxuosoque meatu descendunt. Quidam breuitate radicum celerius senescere arbores putant. Quod coarguunt fici quarum radices longissimæ ac senectus ocyssima. Non enim breuitate radicum arbores celerius senescunt. Humor cortici arborum est, qui sanguis earũ intelligi debet. Hic ficus lacteus est, & huic ad caseos figurandos coaguli vis est. Inferiori parte sunt fertiliores fici & iuglandes. Est autem quoddam genus ficorum in senecta fertilissimum. Idem in eodem. Lentissima sunt & ideo scutis faciendis aptissima, quorum protinus se contrahit plaga, suumque vulnus claudit. Et ob id contumacius ferrum transmittit. In quo genere sunt ficus, & salix, tilia, sambucusr & populus. Franguntur citius, quam findantur, quibus pulpa non est, vt oleæ ac vites. Econtrario totum e carne corpus est fico.

De ficu Aegyptiaca & Indica & Cypria. *Cap.* XIII.

SOlinus. Ficus præcipua est Aegyptia, folijs moro comparãda poma non ramis tantum sed & caudice gestans. Vsque adeo suæ fœcunditatis angusta est, vt vno anno septies fructificet, vnde cum vnum pomum decerpseris, alterum sine mora protuberat. Materia eius in aquam missa subsidit, & cum diu in aqua subsederit, leuior facta subtollitur & versa uice quod in alio ligni genere natura non recipit. humore sicca fit. Plinius libro duodecimo. Indię ficus poma semper exilia habet, ipsa se semper serens vastis diffunditur ramis. quorum adeo pondera curuantur in terram, vt annuo spacio ibidem infigantur, nouamque sibi propaginem faciant, circa parietem in orbes quodam opere topiario. Intra septem eam æstiuant pastores, opacam pariter & munitã vallo arboris, decora specie subter intuenti procul vt fornicato ambitu. Superiores eiusdem rami in excelsum emicant, siluosa multitudine, vasto matris corpore, vt quadragesimus passus plerque orbe colligant. Vmbræ vero bina stadia operiant foliorum latitudo peltæ amazonicæ habet effigiem. Ea causa fructum integens, crescere prohibet, rarusque est, nec fabę magnitudinem excedẽs, sed per folia solibus coctus, prædulci sapore digno arboris miraculo gignitur circa Acesinẽ maxime amnem. Idem li. tertiodecimo. In Ægypto multa sunt genera arborum quæ non alibi, ante omnia ficus Ægyptia ob id nominata, arbor moro similis folio, magnitudine, aspectu. Pomum fert non ramis, sed caudice. Idque ipsum ficus est prædulcis, sine granis interioribus, per quam fęcundo prouentu scalpendo tantum ferreis vnguibus aliter non maturescit, sed cum factum est, quatto die demetitur, alio subnascente septeno ita numerosa partu, per singulas æstates multo lacte abundante. Subnascitur etiam si non scalpatur fętus, quater æstate, prioremque expellit immaturum. Materies proprij generis inter vtilissimas cęsa statim stagnis mergitur, hoc est eius siccari, & primo sidet, postea fluitare incipit, certoque eam fugit alienus humor, qui aliam omnem rigat. Cum maturare cęperit, tempestiuẽ habet signum. Huic similis est quædam quæ vocatur Cypria ficus in Chreta. Nam & illa caudice ipso fert pomum & ramis eum in crassitudine adoleuere. Sed hæc germina emittit sine vllis folijs radici similia. Caudex arboris similis populo, folium vlmo. Fructus quaternos fundit, totiens & germinat, sed crossus eius non maturescit, nisi incissura emisso lacte. Suauitas & interior fici. Magnitudo sorbo similis. Siliqua quam Iones cerauniam vocant, trunco & ipsa fertilis, sed pomo siliquæ. Ob id quidam Ægyptiam ficum dixere errore manifesto. Non enim in Ægypto nascitur, sed in Syria, Ioniaque circa Gnidum, atque in Rhodo, supercomantibus folijs, flore candido cum vehementia odoris, plantigeta imis partibus. Ideo superficie flauescens, succum auferente sobole, poma antecedentis anni circa canis ortum detracto, statim alterum parit, postea florem per arcturum hieme fœtus eius nutriente.

De operatione fici arboris in medicina. *Cap.* XIIII.

DIascorides. Ficus alia est agrestis, alia vsualis. Vtraq; & omni parte recorporatiuę virtutis est, magis autem agrestis. Folia eius cathaplasmata cum salibus, & aceto medentur cãtabriei, siue scabro. Quidam etiam asperitates oculorum ex eis fricandas probant. Lachrymus eius siue succus instillatus necationibus vel percussuris serpentum aptissimus probatur. Præterea impetigines lepras maculas, & podagras admixtus cathaplasmatibus curat. Aliter autem succus fit contusis, & expressis mollioribus ramis tpe quo fęcunditate infusa, grauidę videntur, sed needum oculorum germina erumpunt. Hic succus in vmbra siccatur ac reponitur, & ex ipso lac limpidum coagulatur atque resoluitur. Denique ramo ipsius cum commouetur ventri fluę virtutis fit. Cinis autem exustorum ramorum eius admixtus aqua, & liquidus effectus, dissentericis inũctione medetur, & callosos vlcerum sinus curat. Spongijs ẽt ex ipso madefactis, & depositis cancrenę curantur. Item veneno tentatis potui datur. Cũ oleo mixtus & inunctus sudores mouet. Hoc & cæteri pstãt cineres, sed magis quercinus. Cadici vero quos olipicos vocant crudi medẽtur myrteis. Cocti vero neruorũ inuersiones & scrossas emolliũt, venena quoq; ad supficiẽ corporis euocãt. Idẽ. Cinis ficus ex hastis tm̃ effectus crescit quãtũ ei vetustas accesserit. Cãcrenas curat, putredines carnis depascit, purgare repellere vulnera põt. Recenti vulneri appositus patacollesim facit. Sãguinis inundationi vel coagulationi fere auxilium, de alto cadẽtibus subuenit. Apostematibus cũ aqua cęlesti coctus fomẽto vtiliter adhib. Celiacis ac dissẽtericis medeẽ Neruorũ cõtractionẽ soluit. Oleo admixto bibit' sudorẽ ꝓuocat Sphalangionũ morsui bibitus opitulaẽ. Reliqui quoq; cineres arborũ similem hñt efficaciã, & maxime triũ, oẽs aũt stipticæ sunt. Auicenna. In ramis fici tm̃ inest subtiliationis, ꝙ qñ caro coqniẽ cũ eis dissoluiẽ. Succus earũdẽ anteq̃ frõdescãt, valet ĩ dẽte corroso, & sunt ꝓpinqua virtuti lactis eius. Aqua cineris ligni corrosiua est, & mũdificatiua vlcerũ putridorũ antiquorũ, administrata cũ cortice granati sanat panariciũ & valet ad vlcera cruriũ fraudulẽta. Itẽ sup neruos dolorosos effunditur. In potu daẽ ad coagulationẽ lactis in vẽtre. Datur & oleo mixto, ei qui hẽt solutionẽ & dissenteriã. Folia eius recentia super morsum canis rabiosi posita cõferunt. Valẽt ẽt scabiei & imponuntur sup vlcera crossa humiduatũ, & sup verrucam & morpheam. Cũ eisdem fricaẽ asperitas palpebrarũ, & scabies earũ. Succus foliorũ eius exulcerat. Vehemẽtis est calefactionis, & abstersionis. Aperit orificia venarum ani.

De lauro. *Cap.* XV.

ISidorus. Laurus a laude dicta est, vnde & olim laudea dicebatur Hac enim cum laude victorum capita coronabantur, eo ꝙ nunquam viriditatem deponat. Sola quoque arbor hæc vulgo fulminari minime creditur. Plinius li. 12. Apollini dicata est laurus. Idem in libro 15. Laurus triumphis proprie dicata est, gratissima domibus ianitrix Cæsarum Pontificumque. Sola & domos exornat, & ante limina excubat. Huius genera tredecim, & hanc quidem baccaliam appellant, quæ vulgatissima est, baccarumque fertilissima. Sterilem vero, qđ maxime miror, triumphalẽ eaque dicuntur triumphantes vti. Ipsa pacifera, vt quam prætẽdi etiam inter hostes armatos quietis indicium sit. Romanis est præcipuẽ leticiæ, victoriarumque nuncia, litteris additur, & militum lanceis, pilisque, fastes Imperatorum decorat. Ex his in gremio Iouis optimi maximi deponebatur, quotiẽs leticiam nouam attulit Victoria. Idque nõ q̃a perpetuo viret, nec quia pacifera est præferenda vtriq; myrto & oleæ est, sed q̃a spectatissima in parnaso monte,

te, ideoque grata Apollini etiam putabatur. Assuetis eo dona mittere iam & regibus Romanis. Præterea quia manu satarum ac receptarum in domos arborum hæc sola fulmine non icitur. Ob has causas equidem crediderim honorem huic habitum in triumphis, quam quia suffimentum sit cędis hostium & purgatio vt tradit Massurius. Denique in prophanis vsibus pollui laurū & oleā, fas non est. Laurus quidem manifesto abdicat ignes crepitu, & quadam detestatione, interaneorum etiam vitia & neruorum ligno torquente. Tiberium Principem tonante cœlo, ferunt ea coronari solitum contra metus fulminū. Cęsar quoque triumphans laurum in manu tenuit, & coronam in capite gestit. Ac deinde Imperatores Cæsares cuncti, traditusque mos est ramos quos tenuerunt serendi. Et durant siluæ nominibus suis discretę. Laurus etiam purificationibus adhibetur. Idem li. 16. Primo etiam fauonio geminat cornus, proxime laurus. Post cerasum autem & prunum florent cypressus & laurus, concipiunt enim hieme aquila exoriente. Lauro est cortex tenuis, radices vero crassiores, & inæquales, & superficie viuatiores, ac recto meatu non flexuoso, vt fici, descendentes. Resecta etiam lætius fructificat. Huic arbori folia non decidunt, sicut nec oleæ vel palmæ ac similibus: calidæ sunt laurus, & morus, & hædera omnesque quibus ad ignem excudendum fiunt igniaria. Teritur ergo lignum ligno, ignemque concipit attritu, sed nihil hædera præstantius, quæ lauru teratur, laurumque terat. Velociter quidem senescit laurus, sed radicibus repullulat, sicut & punica & malus. Idem in li. 17. Laurus baccis seritur. Baccæ siquidem eius mense Ianuario aquilonis afflatu siccante leguntur & expanduntur raræ, ne calefiant aceruo. Postea quidem fumo paratas ad serendum vrina madefaciūt. Idem in libro 18. Rubigo maxima segetum pestis lauri ramis medicatur in aruo defixis, Transit enim in earum folia ex aruis. Palladius in libro 3. Mense Februario ex baccis myrti & lauri seminaria sunt facienda, vel si facta fuerint excolenda.

De medicinis ex lauro. Cap. XVI.

Diascorides. Laurus alia est latior, alia tenuior, sed vtraque feruentis est virtutis, ac recorporatiuę. Harum elixatura est calida. Quæ si in vasculo missa fuerit, ac desuper sedeatur, vesicæ matricisque dolorem compescit. Huius viridis folia sunt stiptica, quæ & tusa & cathaplasmatibus adhibita, vesparum & apum percussuram prohibent, omnesque tumores spargunt. Viridia bibita nauseam prouocant, stomachumque subuertunt. Huius bacca plus, quam folia calida est, virtutemque fortiorem habet, quæ tusa & in morem electuarij melle collecta, tussientes, ptisicos, & thoracis reumatismum sanitati restituit, cum vino bibita scorpionum ictibus occurrit, maculasque nigras corporis detergit. Succus eius aurium surditatem manere non sinit, & sonos incongruos adhibita cum vino & oleo rosaceo compescit. Corium eiusdem arboris tritum & bibitum calculos frangit, abortum excludit. Epaticis præstat effectum cum vino bibitum. Succus radicis eius minus acer canitur, & tamē amarus minusque stipticus, propter quod vesicæ lapides rumpit. Tota denique arbor vires habet acres calefacientes, ac relaxantes, & euaporantes. Plin. li. 21. Laurus excalefactoriam habet naturam in folijs, & cortice & baccis. Itaque decoctum ex his maxime e folijs prodesse vuluis, & vesicis conuenit. Illita vero vesparum crabronum & apium, Item serpentium venenis resistunt, maxime sepis, dipsadis, & viperę. Prosunt & mentibus feminarum cum olea cocta. Cum polenta autem quæ tenera sunt trita, inflationes oculorum cum ruta, testium cum rosaceo, capitis dolores, aut cum irino. Māducata post triduum terna, liberant a tussi. Eadem prosunt suspirijs, trita cum melle. Cortex radicis cauendus est grauidis. Ipsa radix calculos rūpit, iocinori prodest. Folia pota somationes mouent, Baccæ menses trahunt. Tussim veterem & orthonoceam sanant binæ detracto cortice in vino potę. Si & febris sit ex aqua, aut eligmate, ex aqua mulsa aut ex passo decoctæ prosunt & ptisicis eodem modo & omnibus thoracis reumatismis, pituitam extrahunt. Aduersus scorpiones quaternæ ex vino bibuntur. Epinctydas ex oleo illitæ & lentigines, & vlcera manantia, oris, & furfures. Cutis prurriginem succus baccarum emendat, & thimasim. Aurium dolori instillatur cum vino vetere & rosaceo, perunctos eo fugiunt venenata omnia. Prodest & contra venenatorum ictus potus. Vide ibi plura alia. Auicenna. Laurus est arbor calida & sicca in 2. Cuius odor redolans. Oritur in locis montuosis, habens folia sicut myrti, nisi φ maiora sunt. Et eius fructus est rubens. Virtusque illius est in folijs, & fructu ipsius. Grana eius sunt ad modum auellanę paruę. In ipsa tota est calefactio Sed grana eius calidiora sunt folijs. Cortex vero debilior est & minoris caliditatis. Et eius oleum calidius est oleo nucis. Confert autem laurus doloribus neruorum omnibus. Linitur super morpheam cum vino. Cum pane vero & sauith confert apostematibus calidis. Resoluit etiam soda. Et facit ad dolores auris frigidos. Tinnitui quoque confert & catarro. Confert iterum stricturę anhelitus, & difficultati dilationis degluttita cum melle similiter, & corrosui superfluitatum ad pulmonem. Vrinam & menstrua prouocat, Confert etiam mordicationi scorpionis cum vino & rob. Et est bona pūctioni vespæ & apis & omnino venenis omnibus bibitis. Cortex eius bibitus frāgit lapidem. Et interficit fętum propter suam amaritudinem, Cum vino autem odorifero bibitus confert dolori epatis. Decoctio foliorum eius confert ægritudinibus vesicæ & matricis. Grana eius proptie valent cum melle ad vlcera pulmonis, & anhelitum dilationis. Item mollificant stomachum, & commouent vomitum, Lapidem quoque frangūt. Platearius. Laurus calida est & sicca. Cuius folia virtutem habent confortandi. Fructus ex aromaticitate dissoluendi & consumendi. Folia exiccata in loco vmbroso & non fumoso per annum in multa efficacia seruantur. fructus per duos annos. Fomentum ex aqua decoctionis foliorum factum, matricem mundificat & confortat. Conceptumque præpeditum a frigiditate adiuuat. Iterum valent folia contra dolorem colicum. Et contra dolorem stomachi ex frigiditate. Et contra frigidū reuma capitis. Ex baccis eius fit oleum quod dicitur laurinum, valens contra dolorem ex frigiditate & arteticos dolores. Razi. Iar. i. laurus apostemati matricis, & punctuæ scorpionis, ac dolori neruorum auxiliatur. Quod totum semen & oleum au[...]lantur, fastidium tamen & vomitum faciunt.

De mala Cap. XVII.

Isidorus. Malus dicta est, eo φ fructus eius sit omnium pomorum rotundissimus. Ex his quædam ex locis de quibus ablatæ sunt, nomina acceperunt, vt malum maccanum, malum punicum &c. Ac illa vera sunt mala quæ vehementer sunt rotunda. Ambrosius vbi supra. Vbi validior est fructus, & ualidiora sunt folia, sicut docet nos arbor malus. Nam crassioris protectionis vmbræ, pomo plus possunt nocere. Aristoteles in libro de vegetabi. Nascuntur quædam primitus in figuram granorum, & postea fiunt arbores, vt malus pyrus. Horum autem multi sunt superflui stipites, de radicibus eorum procedentes. Melior est autem insitio similium in similia proportionalia, sicut mali in pyrum quoniam optimę proueniunt talia. Plinius li. 16. Nascuntur bifere in malis, & pyris, & est malus siluestris bifera, sequens eius fructus post arcturum maxime in Apricis. Germinat vero malus germine serotino, suber tardissimo. Ordine quidem naturæ siluestrium florent primæ sambucus, & cornus. Vrbanarum vero malus, & pyrus, ac cerasus, & prunus. Malo sunt radices angustę & breues. Breuissima est vita malis, & fico, punicis. Senescunt quidem velocius, sed e radicibus repullulant malus, & punica & laurus. Celerrime malus senescit, & in senecta deteriorem fructum gignit, nam & minora proueniunt poma, & vermiculis obnoxia. Quin & in arbore nascuntur. Ante maturitatem quoque facillimè perdunt fructus, amigdala, malus, & pyrus. Cortici arborum humor est, qui sanguis earum intelligi debet. Malis quidem pinguis, & lentus Vitibus & pyris aquosus. Illaque umacior eas lętior. Idem in lib. 17. Semine quamquam dissimilis proueniunt ea quæ modis alijs seruntur, vt vites, mala, & pyra. His enim est pro semine nucleus, non ipse fructus, & hæc omnia tarda prouentu. Velociter quidem crescunt malus, & ficus, & punica, & tamen antecedunt diuitijs tardè crescentia. Nam in trimatu ferre incipiunt. Cato iubet præcipue mala & pyra in uere, & post solsticium diebus quinquaginta. Tempus autem malis æstiuum, & cotoneis est serendi post mediam hiemem in idibus Februarius. Glosa super cantica. Malus ligna siluestria antecedit usu, gustu, odore. Vnde scriptum est. Sicut malus inter ligna siluarum &c. Diascorides. Arboris mali foliorum succus cum vino bibitus, & cathaplasmata adhibitus, venenatis occurrit morbibus. Corium eius cōbustum & aquæ mixtum lepras ex corpore mundat.

De malo granata & punica. Cap. XVIII.

Isidorus. Malus granata femini generis arbor est. Pomum vero neutri, scilicet malo granatum, flores malorum a Græcis quitinas dicuntur, Latini vero caducum uocant. Agrestium uero malorum flores Gręci balaustium dixerunt: quorum alij albi, alij purpurei, alij rosei reperiuntur, similes mali punici floribus. Ambro. ubi supra. Malo granata plerumque cito florent, & nisi congruis peritorum remedijs excolantur, ferre fructum non valent. Plerumque uanescit interior succus, & foris eius species pulchra prætenditur. Glo. super iohel idest. Mala granatum est arbor medicinalis cuius poma rubea sunt, & ad edendum amata. Sic dictum quia fructus eius multitudinem granorū habeat. Eius cortici comparantur ecclesię genę φ sunt sancti patres in cantico canticorū, ubi dicit sponsa ad sponsum, sicut cortex mali punici genæ tuæ absque occultis tuis Pli. li. 16. Arborū gignentiū fructus, φdā ex lateribus ramorū & cacuminibus serunt, ut punica & pyrus. Punica quidē facilime fructū ante maturitatē pdit, φ roribus & nimijs & pruinis florē amittit. Qua de cā ramos eius inflectūt, ne subrecti humorē infestū excipiāt atq; cōtineāt. Punica & laurus & malus uelociter senescūt, sed e radicib[us] repullulāt. Idem li. 17.

Arbores

Arbores quæ fructus suos diutius continent, longioresque cibos desiderant. His & serotinæ vtiles sunt aquæ, vt puniceis ac viti, & oleæ. Punica feruntur ramo pal. meatu prius laxato. Quæ cito occidunt velocia sunt, vt punica & ficus, & tamen diuinijs antecedunt. In trimatu enim ferre incipiunt, ostendentes & ante. Cato propagari tradit punicam, sicut & ficum & oleam. Vites & punicæ præcipuè riguis aluntur. Et vitis quidem tantummodo tonsuram quærit annuam. Punica vero & olea & myrtus alternam: quia celeriter fruticescunt. Inuenimus vitem & malum punicum stirpe fructum tulisse: non ramis aut palmite. Est igit & in arborib. prodigij locus. Si mala punica nascātur, acida ablaqueatis radicibus fimum suillum adhibent, eoque anno fiunt vinolenta, proxima vero dulcia futura. Alij vero vrina hominis aqua mixta rigandum censent quaternis annis singulis amphoris, aut aspergi cacumina vino Lazere diluto.

De Flore punici, idest balaustia. *Cap. XIX.*

Diascorides. Mali punici flores constrictiuę virtutis sunt, & exiccant, vt hipoquistidos, ac similia possunt. Agrestium autem flores Græci balaustion dicunt, quorum alij albi, alij purpurei, alij rosei sunt & exiccati vehementer constringunt. Est etiā cuius flos cithima dicitur. Et est vehementissimè stipticus, vnde & dissentericos sanat, & vulnera recentia glutinat. Eadem & cortex illius facit. Constantinus ubi sup. Balaustia est, in secundo gradu frigida & sicca, fluxum sanguinis arcet. Intestina vulnerata curat, ventrem confortat, humoribus ad eum fluentibus repugnat. Ægestionem constipat, humoribus egredientibus cum sanguine resistit. Puluerizata & super loca cutis vulneratæ posita, celeriter curat ea. Ore ipsius apoximate loto humores a gingiuis fluentes exiccantur. Dentesque mobiles confirmantur. Eadem cathaplasmata omnem crepituram solidat. Platearius. Balaustia, idest flos mali punici frigida est in secundo gradu. Valet contra dissenteriam, & fluxum ventris, & sanguinis e naribus, & ad vomitum colericum. Flores, & cortices maligranati, per duos annos seruari possunt, & habent virtutem constringendi. Puluis eorum valet contra prædicta. Auicenna. Balaustia flos est granati, siluestris persici, vel Aegyptij. Hæc quandoque rubea est, quandoque alba, quandoque rosea. Est autem glutinatiua, & omnem fluxum retinet, & generat melancoliam. Vtilis est gingiuæ sanguineæ. Fortes efficit dentes, motos consolidat, plagas, & vlcera, & percussionem puluerizata sanat. Item prohibet fluxum sanguinis. Stringit, & confert vlceribus intestinorum, & fluxui matricis, & sanguinis eius.

De Operatione eius in medicina. *Cap. XX.*

Diascorides. Malus punica est arbor vim habens stipticam. Elixatura radicis eius bibita lumbricos latos excludit. In ipso autem genere pomorum medici dissentiunt, quorum virtus quadrifariam diuiditur, sicut inferius videbis. Plin. lib. 23. In manibus rami punicorum serpētes fugant. Radix decocta succum emittit, qui tineas pellit. Est & siluestre punicum, cuius radices rubro cortice denarij pondere ex vino pote somnum faciunt. Malipunici corticis fumo culices fugantur. Isaac in dietis particularibus. Cortex maligranati cum radice in vino coctus & potatus, lumbricos, & ascarides, & cucurbitinos de ventre mortuos eijcit.

De medica vel malo Assiria & Meloflore. *Cap. XXI.*

Isidorus. Medica est arbor a medis primo asportata & inde dicta. Hanc græci cedromelam, latini citream vocant eo ꝙ eius pomum & folia cedri odorem habeant. Malum eius inimicum est venenis. Ipsaque arbor omni pene tempore plena est pomis, quæ in ea partim matura partim acerba, partim adhuc in flore sunt posita, quod in cæteris rarum est. Plinius lib. 12. Malus Assiria, quam alij medicam vocant, venenis medetur, folium est vnedonis incurrentibus spinis. Pomum ipsum aliàs non manditur. Odore præcellit etiam foliorum qui transit in vestes vna conditus. Arcetque noxia animalium. Arbor ipsa omnibus horis est pomifera, alijs cadentibus, alijs maturescentibus, alijs subnascentibus. Tentauere gentes illam ad se transferre, propter remedij præstantiam, fictilibus in vasis, dato per cauernas radicibus spiramento. Qualiter omnia transitura longius seri artissime transferrique quæ meminisse conueniet, vt semel quæque dicantur sed nō nisi apud medos, & in perside nasci voluit. Hæc est cuius gratia parthorum proceres incoquere diximus esculentis, commendandi alitus gratia. Nec arbor alia laudatur in medis. Isidorus. Meloflos est arbor Aphrica punica lingua vocata, ex qua profluit lentus succus, qui a loco amoniacus dicitur.

De mella vel mela. *Cap. XXII.*

Isidorus. Mella, quam græci lothon appellant, vulgo propter formam & colorem faba Syriaca dicitur, arbor est enim magna, fructum ferens commestibilem, pipere maiorem, gustu suauem. De qua in laude sapientiæ dicitur. Et super mella dulcis est. Plinius libro 13. Aphrica quæ vergit ad nos, insignem arborem gignit lothon, quam celtin vocant ipsam Italiæ familiarem, sed terra mutatam. Præcipua est circa syrtes atque nasamonas. Magnitudo ei quæ pyro, quamquam Cornelius nepos breuem tradat. Incisuræ in folio crebriores, alioquin ilicis videretur, differentiæ plures sunt hæ quæ maxime fructibus fiunt. Magnitudo huic fabę, color croci, sed ante maturitatem alius atque alius. Nascitur densus in ramis ad modum myrti, non vt in Italia Cerasi. Tam dulcis est in cibo, ut nomen etiam genti terræque dederit, nimis hospitali aduenarum patriæ obliuione. Ferunt ventris non sentire morbum, qui mandunt eum. Melior est sine interiore nucleo, qui etiam osseus videtur in genere altero. Vinum quoque exprimitur illi simile mulso quod vltra denos dies negat durare idem nepos. Baccasque contusas cum siliqua dolijs condi ad cibos. Ligno color niger ad tibiarum cantus expetitur. E radice cultellis capulos breuesque alios vsus excogitauit. Radicem lothos habet mali cotonei magnitudine, opertum nigro cortice, qualis & castaneas tegit. Interius cādidum corpus, gratum cibis, sed crudum, gratius decoctum sine aqua, siue pruna, nec aliunde magis quam purgamentis eius sues crassescunt. Idem lib. 16. In plures ramos sunt dispersa, buxi & lotos transmarina. Idem in eodem. Lotos siue faba græca quam Romæ a suauitate fructus siluestris quidem, sed cerasorum pene natura lothon appellant, præcipue domibus expetitur, ramorum petulantia, breui caudice, latissima expaciantium vmbra, & in vicinas domos sæpe transilientium. Nulli opacitas breuior. Nec aufert solem hieme decidentibus folijs. Nulli cortex iucundior, aut oculos blandius excipiens. Nulli rami longiores, validioresque aut plures, vt dixisse totidem arbores liceat. Cortice pelles tingunt, radice lanas. Hæc arbor est tota ossea sicut ilex & morus, & ebenus. Cariem quoque vetustatemque non sentit, sicut nec buxus nec ebenus, & similia.

De Mespila. *Cap. XXIII.*

Isidorus. Mespila est arbor spinosa fructu similis malorum, sed paulo breuiori. Vnde appellata ab eo, ꝙ pilulæ formam habeant eius poma. Plin. lib. 15. Arbor mespilorum est de amplissimis. Folia eius antequam decidant rubescunt radices multæ & altæ, ideoque inextirpabiles sunt. Non fuit huius arboris genus, in Italia Catonis æuo. Idem in lib. 27. Mespilæ semine possunt sed tardo prouentu ac degenerantia & in sito restituenda. Auulsi vero quibusdam arboribus stolones vixere. Quo in genere & cum paruæ sunt auelluntur, partemque aliquam e matrisque corpore auferunt secum fimbriato corpore. Hoc modo plantantur punici, corili, mespilæ & mali ac fici, & quædam aliæ. Mespila in senectute morbo est obnoxia, & aliquando vermiculationem per se sentiunt mespila, Idem in libro 15. Malorum pirorumque generi iure annumeretur mespila atque sorba. Mespilis vero tria sunt genera. Primum est anthedon. Secundum vero setanis. Tertium degenerat anthedoni tametsi similius est, quod gallicum vocāt. Setanię maius est pomum, atque candidius acini, molliore ligno. Cæteris pomum minus, sed odore præstantius, & quod seruetur diutius. Palladius li. 4. Mespila locis calidis maxime gaudent, sed irriguis, & frigidis proueniunt, magis tamen sabulo pingui aut glareosa terra, cui permixta est arena vel argilla cum saxis. Serenda est talis mense Martio vel Nouembri, solo stercorato & subacto, ita vt vtrumque caput tale stercus obducat. Sunt eius incrementa tardissima, amat putari atque circumfodi, & parco humore siccitates sæpe foueri. Seritur & semine, sed in longiorem spargitur ætatem. Si vermibus occupatur, stilo ęreo purgandæ sunt & amurca, vel humana vetere vrina, vel viua calce perfundendi, sed partius propter arboris noxam, vel aqua decocta lupini, sed putatur hinc arbor sterilis fieri. Fimus, & cinis vitium simul, si radicibus infundantur, sterilem reddunt. Si formicæ molestæ sunt, rubrica cum aceto & cinere temperata necabuntur. Si poma labuntur, frutex de eius radice præscisus in media trunci parte figatur. Inseritur mense Februario in se & in pyro & in melo, surculus tamen eius ex arbore media debet assumi. Nam de summitatibus vitiosus est. In trunco fissa inserenda est. Nam corticis macies ieiuna nil nutriet. Diascorid. Mespile folia & cortex. Idemque radicis cortex tusæ & impositæ, cuicumque tumori feruorique subueniunt. Trita & sicca cum melle cicatricem vulneri adducunt. Hausta cum vino dulci, sanguinem reijcientibus opem ferunt. Itemque cum vino propinata, veneficij potionibus repugnant. Vesicam vrina largiori lauant.

De moro & eius cultura. *Cap. XXIIII.*

Isidorus. Morus a græcis vocatur quam latini rubum appellant, eo ꝙ fructus, vel virgulta ipsius rubeant. Est morus siluestris afferens fructus, quibus in deserto pastorum fames ac penuria consouetur. Huius folia si superiaceantur serpenti, fertur interimi. Plinius libro 16. Et quandoque fit insitio mori in dissimilibus generibus. Nam in multas arbores inseritur morus. Non temere visæ sunt in montibus iuglans, & morus: inter arbores quidem nouissima germinat morus, cum in primis folia dimittat. Tardissimè quoque senescit morus minime laborans fructu.

Totaque est offea morus, sicut ilex & cornus, & ebenus. Cedrus quidem ac cypressus diu durant in opere positæ, proxime laudatur morus, quæ nigrescit etiam vetustate. Lentissima sunt quorum protinus se contrahit plaga, clauditque suum vulnus. Et ideo scutis faciendis aptissima, quia contumacius transmittunt ferrum, quo in genere sunt fici, salix, tilia, & morus. Et platano quidem est lenta sed madida. Eadem vero ceraso & vlmo & fraxino, & moro siccior, sed ponderosior. Mirum in moro succum quærunt medici ferre hora secunda die, lapide incisus manat, altius fractus videtur succus. Serotino quidem germinatu florent celeriterque maturant, sicut morus, quæ nouissima germinat vr banarum nec nisi exacto frigore. Ob id dicta sapientissima arborum, sed cum cœperit vniuersa germinatio subito erumpit Idem in li. 17. Morus talea seritur tantum, quoniam in vlmo ea inseri prohibet religio fulgurum, & mora quidem seri oportet vel inseri ab idibus Februarijs in æquinoctium. Idem lib. 18. Cumque morum germinare videris, postea timere noli to iniuriam frigoris. Palladius libro. 3. Amica est morus & vinis. Mori nascuntur ex semine, sed & poma & virgulta degenerant. Serenda est taleis vel cacuminibus, melius autē taleis sesquipedalibus, ex vtraque parte leuigatis, & fimo oblitis, cum locum paulo ante fecerimus, immergimus, & tegimus cinere terris admixto. Nō amplius quam quatuor digitis operimus. Seremus a mense Februario & toto Martio. Locis vero calidioribus Octobri postremo vel Nouembris initio, sed verno maxime die 9. Kalendas Aprilis: amat loca calida, sabulosa & plerunque maritima. In toso vel argilla vix comprehendunt. Humor assiduus moris prodesse non creditur, fossionibus lætatur & stercore. Putrida in his, & arida post triennium sunt putanda. Plantam si robustam transferes mense Octobri vel Nouembri, si teneram Februario & Martio. Scrobes desiderat altiores. Interualla maiora ne vmbris premantur alternis: feracem lætioremque mori arborem ficu aliqui tradiderunt, si perforato hinc inde trunco singulos ramos inseramus therebinthi hinc, inde lentisci. Circa Octobris Kalendas morus ablaqueanda est, & radicibus eius vini veteris recentissimæ fæces infundendæ. Inseritur in fico & in se tantum sub cortice. Vlmo insita comprehendit, sed parturit magnæ infelicitatis augmenta.

De operatione ipsius in medicina. *Cap.* XXV.

Plinius lib. 23. Mora in Ægypto & Cypro sui generis abundant. Succus aduersatur venenis serpentium. Dissintericis prodest. Panos & omnes collectiones discutit, vulnera glutinat. Capitis, & aurium dolores sanat. Spleneticis bibitur. Illinitur contra perfrictiones. Celerrimè teredinem sentit. Nec apud nos succi vsus minor est. Aduersatur aconito & araneis in vino potum. Aluum sistit. Pituitasque & tineas, & similia ventris animalia extrahit. Hoc idem præstat & cortex tritus. Folia capillum tingunt cum fici nigræ & vitis cortice simul coctis in aqua cœlesti. Poma vero stomachū refrigerant. Isaac lib. 2. Mori radix cum aqua cocta & potata ventrem humectat, lumbricos & cucurbitos extinguit. Eadem valet ad dolorem dentium, Si in aceto ponatur, & ad solem siccata in puluerem redigatur, dentes perforatos, & putridos euellit apposita. Diascorides. Celsa quam multi siccaminium dicunt, latini vero morum, est arbor omnibus nota. Cuius semen cacostomachum est & ventri flaum, idest solutorium. Succus eius in vase æneo coquitur in sole vel igne positus, & fit stipticus. Huic si misceatur mel, medetur oris vulneribus pascentibus, & faucium timorem tollit. Corium eius aqua coctum & bibitum vētrem soluit. Et lumbricos latos excludit. Eosque qui aconitum bibunt adiuuat. Folia eius trita & imposita cum oleo combustioni medentur. Succus foliorum eius morsus sphalangionis curat. Corij quoque & foliorum eius coctura dentium dolorem tollit. Auicēna. Cortex arboris mori tiriaca est iusquiami. Lachryma eius soluit. Et in cortice eius est mundificatio & solutio, & eius solutio plurima est. Decoctio radicis eius valet mollificationi dentium & denti doloroso. Folia eius vtilia sunt ad squinantiam & præfocationem. Succus eorum bibitus confert morsui tutelæ. Item folia eius & folia vitis, & fici nigræ cum aqua pluuiæ denigrant capillos.

De Nuce iuglande. *Cap.* XXVI.

Isidorus. Nux appellata est, eo quòd vmbra vel stillicidium foliorum eius proximis arboribus noceat. Hanc alio nomine latini iuglandem vocant, quasi Iouis glandem. Fuit enim hæc arbor consecrata Ioui. Cuius fructus tantam habet vim: vt missus inter suspectos herbarum vel fungorum cibos, quicquid in eis virulentum est excludat, rapiat, & extinguat. Plin. lib. 15. In nucibus inseruntur pruna, quæ dicta sunt nucipruna quæ faciem parentis succumque adoptionis exhibent ab vtroque appellata. Idem in lib. 16. Canchrin pilula vocatur, vrendi vim habens in medicina, quæ gignitur in nuce, & etiam in abiete, larice, picea, platano, tilia. Postquam folia ceciderint hieme durans, continet nucleum pineis similem, Is hieme crescit, Aperitur vero pilula tota, & cadit cum folia crescere cœperint. Siccaneæ sunt & sine aqua volunt esse iuglandes cypressi, castaneæ. Inter primas vero festinat germinare nux & vimus, alnus, & platanus. In inferiori parte sunt fertiliores fici, & iuglandes: arbores prostratas restitui plerumque & quadam terræ cicatrice reuiuiscere est vulgare, Factumque hoc est, & in iuglandibus oleisque. Cariem vetustatemque iuglans, & castanea sentiunt tardissimè, facilè panditur iuglans, & fiunt ex ea trabes: frangi se præuunciat crepitu, quod in Andro accidit cum e balneis sono territi profugerunt. Idem lib. 17. Semen serere ipsa natura docuit, cum decidens exceptum terra viuisceret. Non aliter proueniunt castaneæ, & iuglandes. Tempus serendi statutum nucibus iuglandis ac pineæ atque castaneæ est a Kal. Martij. Seruatur autem nuces iuglandes porrectæ commissuris iacentibus, pineæ nucleis ferè septenis in ollas abditis perforatas. Sunt culicum genera molesta iuglandibus, qui nasci videntur ex humore dulci subdito corticibus, Vmbra iuglandium est grauis, & noxia etiam capiti humano, omnibusque satis. Vmbra quippe iuglandium pomorum, & abietis quacunque attigerit, non dubiè venenum est.

De cultura eiusdem & medicinali virtute. *Cap.* XXVII.

Palladius lib. 2. Nucem seri oportet extremo Ianuario. Amat loca montana, humida & frigida, plerumque lapidosa. Pōt tū & locis tpatis iuuante humore nutriri. Serenda est nucibus suis, eoque more quo & amigdalæ seruntur & hisdem mensibus. Sed quas Nouembri deponis aliquatenus in sole siccabis, ut exiceetur noxium virus humoris. Quas uero mense Ianuario uel Februario positurus es, aqua simplici pridie macerabis. Ponendæ sunt aūt nasuersē ut latus. i. cāna figatur in terra. Cacumē ipsum cum pones in aquilonis partem diriges. Lapis subtus, uel testa ponenda est, ut radicē non simpliciter sed repercussa dispergatur. Lætior fiet si sæpius transferatur. In frigidis locus bima. In calidis locis debet trima transferri. Radices plantarum, sicuti in alijs generibus solemus, in hoc genere resecare non debes, fimo bubulo ima planta cingenda. Sed melius cinis spargetur in scrobibus, ne calore stercoris aduratur. Et cinis creditur, vel corticis teneritudinē procurare uel fructuū densitatē. Altis scrobibus p arboris magnitudine desodi quæ erit, interualla maioraq; desiderat, stillicidijs solōrū suorum proximis, vel sui gñis nocebit arboribus. Dēt aliqū circumfodi, ne caua fiat uitio senectutis. Canalis longus a summo trunco ad imum dēt excudi, sic beneficio solis & uenti durescunt, q̄ in putredinē transibant. Si dura nux erit vel nodosa, cortex ei: esū scindendus est, ut uitium mali deceniat humoris. Alij radicū sūma pscidunt, Alij terebratę radici palū de buxo imprimsit, uel ęrēū clauū uel ferreū. Si rarētinā facere uolueris solā nucis carnem laua, pp formicas obuolutam in seminario debebis obruere. Si ferenē iam hoc genus uelis mutare, linuio p annum continuum ter rigabis in mense. Cortex in nuce dimissus. maturitatis iudiciū est, qualis dēt & poni Idē in li. 3. In Februario quoque nuces iuglandes conuenit seminariis recōdi, & ipsum genus inseri. Auicenna. Nucis folia cōstringentia sunt fluxū sanguinis, horū succus tepidus in aurē distillatur & cōfert saniei eius. Gūma quoq; nucis confert apostematibus calidis. Pli li. 16. Cachrin, ut dictū est, uocat pilula uim ureudi hñs in medicina, q̄ gignit & in nuce. Idē in li. 24. Nuces iuglādes a capitis grauedine Græci uocauere. Etenim arborū ipsarū foliorūq; uires in cerebrū penetrant, hocq; minore momēto. Sed in cibis nuclei faciūt. Sūt aūt recētes iucūdiores. Siccæ unosiores & stomacho inutiles difficiles cōcoctu dolorē capitis inferētes, tussientibus inimicæ & vomituris ieiunis. Apte tenasino solo, trahunt. n. pituitā. Eedem psumptę uenena hebetant, Itē anginā cū ruta & olea. Itē aduersantur cepis. Leniuntque earū saporē. Auriū inflationi imponunt cū mellis exiguo. Itē cū ruta mamis & luxatis. Cū cepa aūt & sale & melle canis hoīsq; morsui. Cortex iuglandiū dissentericis pdest. Folia cū aceto trita aurium dolori. Isaac. Corticis vel frondium arboris nucum unū exagium eius datū cū uino stranguriæ optime subuenit, & si cum aceto potetur repugnat febribus rigorē habētibus.

De olea. *Cap.* XXVIII.

Isidorus. Olea est arbor pacis insignis, cuius fructus oliua, succus oleum dr. Ambrosius in Exameron li. 3. Semper indumentum suū seruat olea & pinus, sed tū sæpe folia sua commutant, & quasi succedaneā ptendunt sui pulchritudinem uestitus integritate nice muneris obumbrantes. Idem in li. 16. Ceruus æger ramusculos oliuæ mandit & sanus fit. Glosa super Iob. 15. Oliua cū est in flore, si nebula immoderata tāgit, a fructu uacuatur. Vñ & de reprobo dr. Lędetur quasi in primo flore botrus eius, & quasi oliua proijciens florem suum. Ex lib. de natura rerū. Olea est arbor cuius succus est oleū, uiride & suaue, lumē oculis pbens, & amicum infirmis. Prima eius gutta dulcissima, scda minus, tertia uero amara satis, & aspera gustu. In frigidioribus floret, sed non fructificat. Cuius flos odore mirabilis est, sed ualde noxius prægnantibus, Aristoteles in libr. de uegetabilibus. Oliuæ uno anno fru-

no fructificant, altero reficiunt. Oliuę priuantur sępe fructu, quia quando natura digesserit, ascendet primo de subtili quod non maturauerit. Fitque ille humor folia, & illa digestio flores, cumque maturauerit digestio, nascetur fructus, exibitque ad finem materiæ, secundum locum qui in eo est. Plinius lib. 8. Capra oliuam lambendo sterilem facium, eaque ex causa Mineruæ non immolabatur. Idem in lib. 11. Oliuæ prouentu plurima examina gigni certum est. Idem in li. 12. Olea mineruæ perpetuo dicata seruatur. Oliua Indię sterilis est, præterquam oleastri fructu. In Arabia vero olea vocatur lachryma qua medicamentum conficitur a græcis euhemon dictum, singulari effectu contrahendis vulnerum cicatricibus. Idem in li. 15. Oleam Theofrastus negauit nisi intra 40. milia passus a mari nasci. Fabianus negat eam prouenire in frigidissimis neque in callidissimis. Harum genera tria dixit esse Virgilius, orchites, & radios, & posias, nec desiderare rastros, aut falcem, vllamve curam, & in huiusmodi sine dubio solum maxime cœlumque referre, veruntamen attondentur, sicut etiam & vites, atque etiam interradi gaudent. Oleæ honorem maiestas Romana magnum exhibuit, idibus Iulij Turmas militum ex ea coronando. Minoribus quoque triumphis ouantes Athenæ victores oliuo coronant. Catonis placita de oliuis sunt hæc. In calido & pingui solo radium maiorem fieri iubet. In frigido autem & macro liciniam. Pingui quoque aut feruenti eius oleum vitiari. Arboremque ipsam fertilitate consumi, musco præterea & robore infestari. Spectari oliueta in fauonium loca exposita solibus censet. Nec alio modo laudat oliuas optime condi. quam vel virides in muria vel fractas in lentisco. Laurus quidem perpetuo viret & pacifera est, sed et vtraque olea perferenda est. Quanto autem bacca maturior est, tanto pinguior succus minusque gratus.

De Medicinali olearum virtute. *Cap.* XXIX.

PLinius lib vicesimotertio Olearum folia commanducata, vehementissimè astringũt, purgant, sistunt. Imposita vlceribus medentur, & capitis doloribus illita cum oleo. Cum melle autem sanguinis profluuium e neruosis partibus cohibent. Succus eorum carbunculantibus circa oculos vlceribus procidentique pupillæ efficax, quapropter in collirijs additur. Nam & veteres lachrymationes sanat, & genarum erosiones. Eosdem & flos earum habet effectus. Succus fruticis recentis accensi distillans sanat lichenas, furfures, manantia vlcera. Ipsius oleæ cinis cum axungia humores sanat, extrahitque fistulis vitia & ipsas sanat. Auicenna. Humiditas currens a lignis oliuarum cum inflammatur conuenit scabiei & impetigini. Et fœx oliuarum medicamen est apostematum calidorum in glãdulis, & propriè cum folijs suis. Item folia oliuæ decoquuntur in aqua agresti donec fiat sicut mel, & linitur super dentes corrosos, & euellit eos. Folia oliuarum siluestrium conferunt vlceribus ambulatiuis & frandulentis, formicis, & formicæ. Sunt etiam bona panaricijs, & prohibent sudorem iniuncta. Succus viridem foliorum confert egressioni oculorum & vlceribus corneæ ac fluxibus. Sed domestica conuenientiora sunt oculo quàm siluestria. Cum autem vult aliquid adurere ramos oliuarum & folia earum, oportet vt melle liniantur. Diascorides. Cinis ex oliuæ sarmentis acerrimus est, ex nucleo quoque puro acrior est. Ex hoc lixiuia facta vulnerum aufert carcinomata, & ex hac etiam sordida vulnera sunt abluenda.

De oleastro & oleomela. *Cap.* XXX.

ISidorus. Oleaster dictus est, eo q folijs sit oliuæ similibus, sed latioribus. Arbor est inculta ac siluestris amara & infructuosa, cui insertus oliuæ ramus vim mutat radicis, & vertit eam in propriam qualitatem. Lachryma oleastri duplex est. Alia .n. gummi similis sine vlla qualitatis morsu alij ammoniacis guttam ex distillatione collectam ac remordentem. Palladius lib. 13. Si sine fruge luxuriant oleastri, palum, vt dictum est, radicibus infiges. Pli. lib. 8. Elephas cameleone concolori fronde deuorato, huic veneno suo occurrit oleastro. Idem li. 15. Atheonæ victores olea coronantur, græci oleastro olimpiæ Oleum ficticium ex oleastro, & illud tenue multoque amarius, quam oleæ, & tantum ad medicamen vtile. Idem in lib. 16. In maritimis nauibus omnia teredini obnoxia esse traduiot, præterquam oleastrum oleam. Idem in lib. 23. Oleastri foliorum eadem est natura quæ & oleæ. Spodiūque e cauliculis vehementius inhibet, reumatismos sedat & inflationes oculorum. Purgat vlcera, alienata explet, excrescentia leniter erodit, siccat, & ad cicatricem perducit. In oleis autem peculiare est, q folia decoquuntur ex melle, danturque coclearibus contra sanguinis excreationes. Oleum tamen acrius, & efficacius. Et os quoque illo colluitur. Ad dentium infirmitatem imponuntur folia & paronichijs, & carbunculis, & contra omnem collectionem cum vino. Oleastri succus vtiliter auribus instillatur cum melle, vel etiam si prius effluat flore eius condilomata illiniuntur, & epinyctides. Ex oleastro cauliculi decocti & cum melle impositi cutem in capite ab ossibus recedentem comprimunt. Mature in cibo sumpti aluum sistũt. Tosti autem & cum melle triti carbunculos rumpunt. Diascorides. Oleaster quam plerique oliuã æthiopicam vocant, habet folia stiptica, cathaplasmis apposita vulneribus pascentibus medentur, & carbunculos sanant vnguibus panaricia tollunt. sordes vulnerum addito melle consumendo detergunt. Cutem capitis, & interrupta ossa reparant, dolorem oris masticata compescunt, profluuium mulieris, & omnem incõgruum occursum sanguinis sistunt. Succus eius appositus oculorum staphilomata prohibent, & vulnera vultibus tollit, & reuma suspendit. Item collirijs miscetur nobilibus ob iuges lachrymarum fluores. Idem ex vino confectus ad saniem aurium facit. Lignũ huius oliuæ viride foco impositum & ardens humorem acrem atque recorporatiuum emittit, quod illinitum pthiriasim curat, & impetigines agrestis. idest zernas, & scabiem. Semen eius cathaplasmati adhibitum pascentia vulnera sanat, & furfures capitis, & pthiriasim atque putredines. Huius arboris lachryma duplex est. Alia enim gummi similatur sine vllo qualitatis suæ morsu, alia vero guttam ammoniaci ex distillatione collectam, medens obtusioni oculorum & cicatrici & albedini oculorum, impetigini quoque & lepræ Vrinam etiam prouocat, & materiam seminis interius educit. Item huius arboris folia igni sacro medentur. Et cũ melle putredines cohibent, eorumque decoctio dissinteriæ apta probatur, ac vehementi fluori ventris. Item succus eius fluori sanguinis, & aurium humoribus, vel oris conuenit. Isidorus. Oleomella in Syria nascitur, sic dicta, eo quod ex trunco oleum defluat in crassitudinem mellis odore suaui.

De palma. *Cap.* XXXI.

ISidorus. Palma dicta est, quia manus victricis ornatus est, vel quia expansis est ramis in modum palmæ hominis. Est autem arbor insigne victoriæ procero ac decoro virgulto, diuturnisque vestita frondibus, & folia sua sine vlla successione conseruans. Hanc græci fenicem dicunt, eo q diu duret, ex nomine scilicet illius auis Arabiæ, quæ multis annis viuere dicitur. Hæc cum in multis locis nascatur, non in omnibus tamen fructus proficit ad maturitatem, frequenter autem in Ægypto & Syria: fructus eius sunt dactili, a digitorum similitudine nuncupati. Actor. Palma in inferioribus est gracilis, & aspera, In superioribus crossior lata & pulchra. Multo tempore peruenit ad incrementum, tardè enim proficit, vt crescat in altum. Centenarium facit fructum. Idem in lib. 23. Palmæ copia inclyta est iudæa. Sunt quidem in Europa, vulgoq; in Italia, sed steriles. Ferunt in maritimis Hispaniæ fructũ, sed immitem. In Aphrica fert dulcem, sed statim euanescentem. Contra in Oriente ex his vina, gentiumque aliquibus panis, plurimis vero etiam quadrupedum cibus. Quamobrem nulla est in Italia sponte genita, nec in alia parte terrarum nisi in calida, fructifera vero non nisi in feruida. Gignitur aũt palma leui sabulosaque terra, maiore in parte & nitrosa. Gaudet & riguus totoq; anno, cum bibere amet anno sitienti. A fimo quidam & lædi putant, & assyriorum pars aliqua si non riuis misceatur. Genera earũ plura. Et prima fruticem non excedentia, sterilem hẽt. Alicubi & ipsam fertilẽ, breuemq; ramis obire vmbra foliorũ. Tectoris vicẽ hæc parietibus in plerisque locis præstat cõtra aspergines. Coma ols in cacumine est, pomumq; non inter folia, sicut in ceteris, sed suos inter ramos palmitibus racemosum, vtraq; natura. s. vuæ atque pomi. Quædam in Syria & in Aegypto in binos se diuidũt truncos. In Creta vero in ternos. Quædamque in quinos. Earum gña sunt multa. Sterilibus ad materias operaq; lautiora vtitur Assyria, totaque Persis. Sunt & ceduæ palmarum siluæ, rursus germinantes a radice succisæ. Dulcis est earũ medulla in cacumine quod cerebrum appellant. Exemptaque illa viuunt, quod non aliæ. Vocantur autem cameptes, folio latiori ac molli, ad vitilia vtilissimo: e palmis prunæ vinaces, ignisque lentus. Idem in libro decimosexto. Palmæ folia non decidunt, & in Oriente funes validos e palmę folijs fieri, eosque in humore vtiliores esse, tradunt. Apud nos autem palmę a matre integræ decerpuntur. Meliores enim sunt quæ nõ diuisæ fuerunt, & sub tecto diebus quaternis siccantur, mox in sole expanduntur & noctibus relictæ donec candore marcescant. Postmodum in opera diuiduntur. Palma & ficus facillimè perdunt fructus ante maturitatem. Solaque palma in spatis habet fructum racemis propendentem. Tardæ senescitur illa quorum est crispa materies vt palma, populus, & acer. In longitudine ramorum excrescit palma sicut abies, larix, cypressus, & vlmus, & siqua sunt vnistirpia. Cortex scaber robori & palmæ. Palma est arbor valida. In diuersum enim curuatur, & populus quidem contra inferiora omnia panditur. Palma econtrario fornicatur. Palma Deli ab eiusdem Dei ętate conspicitur. Ambrosius in Exameron libro 3. Palma manus victoris ornatur. Ideoque dicit ecclesia. Ascendam in palmam, vt omnia inferiora relinquat, & ad superiora idest ad brauium Christi conscendat, & suaues fructus virtutis carpat: palma quoque semper viret non mutatione foliorum sed conseruatione.

ac. Glosa super Iob. 29. Palma quidem tarde proficit, sed in viriditate diu subsistit, vnde scriptum est, Sicut palma multiplicabo dies: contraque naturam aliarum arborum in imo gracilior existit, superius iuxta fructus crescit, & inferius quidem est aspera, superius vero tactu, & visu pulchra.

De Sexus in ea discretione. Cap. XXXII.

Ambro. in exameron. In palmis discernitur a fœmina masculus, & est quod in ceteris in arboribus discretio sexus. Nam vides palmam, quæ dactylos generat, plerumque inclinantem ramos suos, & subijcientem, atque amplexus speciem prætendentem ei arbori, quam marem palmam pueri rusticorum appellant. Illa ergo palma est fœmina, & sexum subiectionis specie confitetur. Vnde cultores præiaciunt ramis eius dactylorum, vel palmitum semina masculorum, quibus illi fœmineæ arbori; velut quidam sensus perfunctionis infunditur & experiti concubitus grata præsentatur, Quo munere donato, rursus erigitur, & in veterem statum ramos suos, & comam attollit. Plin. lib. 13. Itaque (sicut dictum est superius) arboribus immo potius omnib. quæ terra gignit, herbisque etiam vtrumque inesse sexum diligentissimi naturæ tradunt. Nullis tamen arboribus quam palmis manifestius. Mas in palmite floret, fœmina circa florem germinat tantum spinæ modo. Vtrisque autem prima nascitur pomi caro, postea lignum intus; hoc est semen eius. In Arabia languidæ dulces traduntur esse palmæ, Quamquam Iuba apud scenitas Arabas præfert omnibus saporibus, quam uocant dabulan. Cæteri non sine maribus gignere fœminas, sponte edito nemore confirmant Circa singulos nutare plures in eum pronas blandioribusque comis. Illum erectis hispidum, afflatu visuque ipso, & puluere etiam reliquis maritare. Huiusmodi arbore excisa fœminas viduas post sterilescere. Adeo veneris est intellectus, vt coitus etiam excogitatus sit ab homine. Ex maribus flore atque lanugine. Interim vero insperso fœminis tantum puluere. Ex lib. de na. re. Palmæ videlicet mas, & fœmina nunquam fructificant nisi partes ita vicinæ sint, quòd ramis superioribus se inuicem inclinatis amplectantur, & hoc fit tantummodo tempore verno,

De Medicinali eius operatione. Cap. XXXIII.

Avicenna Palma est arbor dactylorum: cuius omnes partes sunt stipticę, Plinius li. 23. Est autem viribus oleisque proxima nobilitas palmę. Inebriant recentes, capitis dolorem afferunt minus siccæ vtiles. Nec quantum videtur stomacho: tussim exasperant. Succum decoctarum antiqui pro hydromelite dabāt egris ad vires recreandas; ad sitim sedandam. In quem vsum prę ferebant thebaicas. Sanguinem quoque excreantibus vtiles in cibo maxime. Nuclei palmarum cremati in fictili nouo cinere loco spodij vicem efficiunt; miscenturque collirijs, Et calibleph ra faciunt addito nardo. Palma quæ fert mirabolanum probatissima in Ægypto. Ossa non habet reliquarum modo in balanis. Aluum & menses cit in vino austero: & vulnera conglutinat. Palma elata siue state medicinæ cōfert gramina: folia corticem. Folia imponuntur præcordijs: stomacho: iocineri vlceribusque quæ serpunt; cicatrici repugnantia. Psoras cortex eius tener cum resina & cera sanat, diebus viginti decoquitur & ad testium vitia. Capillum denigrat, suffitu partum extrahit, datur bibendus renum vitijs, & vesicæ & præcordiorum, Capiti & neruis inimicus. Decoctum eius ventris fluxionem ac vuluæ sistit. Cinis ad tormina efficax potus in albo vino. Solinus, Palma Ægyptia dicenda res est. Odor ei idem qui & malis cidonijs. Sitim sedat: si prius quam maturauerit decerpatur, Nam si matura sumatur; sensum intercipit; gressum præpedit, linguam retardat, obesisque officijs mentis & corporis ebrietatis vitium facit, Diasco. Palma quæ in Ægypto nascitur, semen habet mirabolano simile: coloris viridis: & odoris cidonio similis. Hoc ī vino austero bibitum corruptelam & fluxum sanguinis mulierum compescit. Cathaplasma quoque adhibita recentia vulnera paracollesim facit.

De Persico. Cap. XXXIIII.

Isidorus. Persicum dicitur: eo ꝙ eius arborem primus in Ægypto seruit Perseus; a quo se oriundos ferebant Ptolemei, Hęc in Persida fructum generat interfectorium. Apud nos autem suauem & incidum. Est autem arbor fęminini generis Persicus. Persicum autem neutri generis fructus. Itaque Persicus arbor est cui breuis admodum vita concessa est. Trium generum esse fertur; duracenus, & armeniacus, ac Persicus. Duracenus, est nuncupatus; eo ꝙ in gustu acorem referat pomum eius. Armeniacus eo quod primum aduectum sit ab Armenia genus eius. Persicus qd sitiam dictum est supra. Plinius li. 13. Ægyptus Persicam arborem sui generis habet pyro similem: folia retinentem. Huius fertilitas est assidua subnascente crastino fructu maturitas, etheſiarū afflatu. Pomum longius pyro inclusum Amigdalæ putamine, & corio colore herbido. Sed vbi nux illi, huic pomum differens breuitate ac mollitie. Et quamuis blādiatur prædulcis suauitas, non tamen innocuum. Materies vero bonitate: firmitudine nigritia quoque nihil differet a lotho. Idem in libr. 15. Persicæ arbores sero & cum difficultate transierunt ad loca remota a Perside, vt quæ in Rhodo nihil ferant, quod primum ab Aegypto earū fuit hospitium. Idem to li. 16. Quædam loci vitio infructuosa fiunt, sicut in pharo siluacenda, quæ nihil fert. Persicæ quoque arbores in Rhodo florent tantum. Item in Tusculano Persica necnon & nuces grece cum tedio inseruntur, Terracina siluis earum scatet,

De virtute ipsius in medicina. Cap. XXXV.

Diascorides. Persici folia constrictiuę virtutis sunt. Quæ siccata, & locis patentibus aspersa fluxum sanguinis cohibēt. Item trita & imposita ventris animalia perimunt & expellunt. Eadem quoque sicca & in puluerē tusa recentes plagas, & cruenta vulnera claudunt. Gummi etiam gutta, quam persici arbor lachrymat, aluo fluenti medetur. Eadem cum vino mixta lapillos in vesica frangit. Trita ex aceto & cocta impetigines reprimit. Decocta cum croco tumores faucium mitigat, asperam arteriam lenificat, Toracis obstrictos sinus reserat, excreantibus sanguinem subuenit mirè, & vitia pulmonis expurgat. Isaac. Succus frondium persici potatus lumbricos & cucurbitinos eijcit. Si vero miosæ etiam apponatur auriculæ vermes occidit. Auicenna Foliorum persici succus in aurem instilatus interficit vermes, & oleum eorum emigraneæ ac doloribus auris calidis, & frigidis confert. Iterumque ex ipsis persicis, eorumque folijs fit emplastrum, quod vermes interficit ventris. Similiter si bibatur succus, & quæ sunt superiora eorum & foliorum ipsorum.

De Pyro & cultura eiusdem & medicina. Cap. XXXVI.

Isidorus. Pyrus vocata videtur, eo ꝙ pomum eius in speciem ignis formatur, ab amplo enim incipit, & in angustum finit. Aristoteles in li. de vegetabilibus. Quædam in primis nascuntur plantæ in figuram granorum & postea fiunt arbores: vt malus, & pyrus. Multique sunt & superflui stipites, de radicibus eorum. Melior quoque est insitio similium in similia proportionalia, vt mali in pyrum, talia enim optime proueniunt. Melius etiam fructificat in senectute quam in iuuentute pyrus, ficus & amigdalus. Plin. vbi supra, Crispiora quæ nascuntur in montibus, exceptis malis & pyris. Tardius vero germinant pyri siluestres, quam cętera. Humor est etiam corticei arborum, qui debet intelligi sanguis earum, & hic est aquosus pyris ac viribus. Arborum gignentium fructus; quædam ex lateribus ramorum ferunt & cacuminibus, vt pyrus, & similiter punica, & ficus, & myrtus. Et quibusdam vt abieti & piceæ ramorum est ordo compositus: alijs autem inconditus, vt robori & maloac pyro. Fertilissimæ sunt in senecta pyrus, & amigdala. At vero fructum ante maturitatem facillime perdunt malus, & pyrus atque similia. Idem li. 17. Nucleo feruntur mala & pyra, sed tardo prouentu ac degenerantia & insito restituenda. Cato & furcis crates altitudine hominis ad solem recipiendum iubet imponi. Et ad arcenda frigora culmo integi, sicque malorum semina atque pyrorum nutriri. Quidam paulo amplius, quam in pedibus nouenis seri iusserunt malos, vel etiam magis pyros. Breues autem sunt vmbræ quamuis magnarum arborum: ꝙ ramos in orbem circumeunt vt in malis ac pyris. Pyrum florentem licèt inserere, & in Maium quoque mensem insitionem protendere. Mago pyra non eodem tempore omnia, quoniam neque floreant. Eodem oblonga rotundaque seri iubet ab occasu virgiliarum ad brumam, Reliqua vero genera hieme media ab occasu sagittæ subsolanum aut septētriones expectantia. Velocia sunt pyrus, ac ficus, & malus, & punica, & prunus, ac myrtus, & tamen antecedunt diuitijs. In inmatura enim ferre incipiunt. Ex his tamen est lentissima pyrus. Arbores si cum defloruerint, protinus sequentur imbres, in totum poma depereunt, adeo vt amigdalę & pyri, etiā si omnino nubilum fuerit, austrinusve flatus, amittūt fetus. Vermiculationem per se quibusdam annis sentiunt mala & pyra, sicut mespila & punica. Auicenna. Pyrorum folia fluxui ventris colerico conferunt. Diascorides. Pyri folia vulneribus admota feruorem mitigant. Radix eius alligata diu conceptum impedire creditur. Aiunt & ipsa poma remouenda, quando partus incumbit, Si enim in eo loco fuerint difficulter vteri claustra reserari.

De pruno & eius medicina. Cap. XXXVII.

Isidorus, prunus a latinis ob colorem appellatur quæ alio nomine coquimella dicitur, alij a multitudine fructus enixi nixam appellant. Cuius generis Damascena melior est, a damasco oppido dicta, vnde prius est asportata, cuius solum pomum stomacho mederi probatur. Nam cætera noxia perhibentur. Hęc sola arbor gummit glutinosum & compactiuum distillat, quo & medici & scriptores vtuntur. Plinius libro decimo tertio. Est prunus Aegyptia non dissimilis spinæ Aegyptiæ, pomo mespili. Bruma quidem maturescens, nec folia dimittens, lignum in pumo grande, sed corpus ipsum natura copiaque messium instar incolis, purgatum enim tunduut, & offas eius seruant. Diascorides. Cocimella est arbor quam latini prunum vocant, omnibus nota.

Huius

Huius fructus iucundus est, & molliens ventrem, sed cacostomachus, verum ille qui in Syria Damasco nascitur, si succus fuerit eustomachus est, ventrem abstinet. In vino elixatus, & gargarizatus, vuam ac gingiuas curat, & fauces reumatizantes. Hæc etiam omnia facere potest agrestus cocimella. Nam sicca in dulcore cocta eustomaclia est, & ventrem abstinet. Gummi quod in ea arbore nascitur paraplasmaticum & pingue, cum vino bibitum lapides vesicæ frangit. Cum aceto solutum zernas infantibus tollit, quia glutinatiuæ & compactiuæ virtutis est. Arefacta etiam eius folia constrictiuæ virtutis sunt, & fluxibus oris adhibita, cæterisque quæ opus habent, constringunt. Radix etiam & folia stipticam habent virtutem.

De Rubo. Cap. XXXVIII.

ISidorus. Rubus a latinis dicitur, eo quod fructus eius, vel virgultum rubet. Est enim morus siluestris fructum afferens, quibus in deserto pastorum fames consouetur. Ambro. in hexa. Rubi folia serpenti supereiecta eum interimunt. Aristot. in lib. de plantis. Planta quæ inter arbores, & minutas plantas est, multos in radicibus ramos habet vt rubus. Plinius libr. 16. Mora ferunt rubi & alio genere similitudinem rosæ, qui vocatur cinosbatos. Tertium genus ideum a loco græci vocant, tenuior est cæteris, minoribusque spinis, & minus aduncis. Flos eius contra lippitudines illinitur, ex melle ad ignem sacrum datur. Contra stomachi vitia bibitur ex aqua. Idem in libro 27. Inuentum est surculos abscisos serere, quod primo factum sepis causa est, sambucis rubisque depactis.

De virtute ipsius in medicina. Cap. XXXIX.

IDem in li. 24. Rubos nequaquam ad maleficia natura tantum genuit, sed ex eius mora hominibus, aut bestijs cibos dedit, vim habet siccandi & astringendi, gingiuis, tonsillis, genitalibus accommodatissimi. Aduersatur emorrhoidi ac præsteri scelleratissimis serpentibus, flos aut mora scorpionum vulnera sine collectionem periculo iungunt, & vrinas ciunt. Caules eorum teneri tunduntur, indeque succus exprimitur, & mox in crassitudinem mellis sole cogitur singulari remedio contra oris, & oculorum mala sanguinem excreantes, angines vuluas, sedes celiacos, potus, aut illitus. Oris quidem vitijs folia commanducata, & vlceribus manantibus in capite illinuntur. Cardiacis etiam imponuntur per se in mamma sinistra, Itemque stomachi doloribus, & oculis procidentibus. Instillatur eorum succus, & auribus. Sanat condilomata cum rosaceo cerato. Calculorum ve ex vino decoctum præsentaneum remedium est. Item per se in cibo sumpti cymæ modo, vel decocti in vino austero, labentes dentes firmat. Aluum sistunt, & sanguinis profluuia, dissintericis prosunt. Siccantur & in vmbra, vt crematorum cinis vuam reprimat. Folia etiam arefacta & contusa iumentorum vlceribus traduntur vtilia. Auicēna. Rubus est frigidus, & siccus, stipticus, desiccatiuus, cū omnibus partibus suis. Sed folia eius nihil minora sunt propter aqueitatem suam. Decoctio stipitum & foliorum eius tingit capillos. Emplastrum de folijs eius prohibet ambolationem fraudulentam formicæ. Et valet super Erisipilam, & confortat stomachum debilem. Quod ex eo exiccatum est stringit, & flos eius similiter. Radix quidem rubi subtilitatem habet cum stipticitate, & ideo frangit lapidem. Item rubus confert vlceribus, quæ sunt super caput, & consolidat vulnera. Confert etiam exituræ oculi, & sputo sanguinis. Et morsui animalis venenosi, quod dicitur Karnees. Folia eius stringunt gingiuam, & sanant vlcera capitis, & alcola. Succus eorum sanat os calidum. Fructus etiam maturus, & succus fructus, ac foliorum eius sanant dolores gingiuæ. Plateanus. Rubi summitates dicit Constan esse stipticas. Et valent contra vsturas, & calida apostemata. Vnde videtur esse frigidus, & siccus, licèt a quibusdam dicatur calidus, & siccus. Valet & contra ruborem oculorum, & contra dissinteriam.

De Rubi speciebus. Cap. XL.

DIascorides. Rubi siue bacci, de quo videlicet sub hoc nomine dictum est supra, quædam est species communis, & omnibus nota. Alia vero quæ dicitur idea, siue chipinus, mollis, ac lenis, cuius succus cū vino ac melle sumptus ad superiora prodest. Mora vero cum melle ac vino sumpta sapientiam (vt ab antiquis dicitur) aperiunt. Ipsa cum pane & melle trita mirificè rūpunt apostema. Plinius, vbi supra. Inter medicamenta quæ stiptica vocantur, nihil efficacius rubi mora ferentis. Radice in vino decocta ad tertias partes, vt eo oris vlcera colluantur, sedesque foueantur. Tantaque vis eius est, vt ipsæ sponges lapidescant. Alterum est rubi genus in quo rosa nascitur, Pillulam castaneæ similem gignit præcipuo remedio calculosis. Alia vero est cynosrhoda, quā volumine proximo dicemus infra; Cynabaton quam alij cynasbaton, alij neurapaston vocant, habet folium hominis vestigio simile, de qua scilicet iam dictum est supra sub hoc nomine. Rosa ruborum allupicias emendat cum axungia. Mora vero capillum tingunt cum oleo omphacino. Flos autem mori per messes colligitur, candidus, pleureticis præcipuus ex vino potus. Item celiacis. Radix decocta ad tertias aluum & sanguinem sistit. Item quę dentes colluitos ex eius decocto. Eodem quoque succo fouentur sedis, ac genitalium vlcera. Cinis e radice, deprimit vuam. Ideus rubus est appellatus, quoniam in ida & non aliàs nascitur. Est autem tenerior ac minor rarioribus calamis, & innocentioribus, sub arborum vmbra nascens. Huius flos cum melle illinitur epiphoris, & ignibus sacris, daturque ex aqua bibendus stomaticis. Porro cætera eadem præstat quæ supradicta. Denique & ramnus computatur inter ruborum genera, frutex candidior & fructicosior, de quo scilicet in superiori libro dictum est. Auicen. Species eius, quæ dicitur rubus canis, habet fructū quasi oliuam, habentem interius lanam, quæ cocta stringit ventrem, & abscindit cursum humiditatis antiquæ ex matrice, & confert emorroidibus natis in ano ex quibus currit sanguis, facto ex eo emplastro. Ipse quoque & flos confert vlceribus intestinorum & solutioni, & frangunt lapidem subtilem in eis.

De Sorbo. Cap. XLI.

PLinius lib. 15. Sorbis quadruplex differentia, alijs enim eorum rotunditas mali, alijs turbinatio pyri, alijs ouata species ceu malorum aliquibus. Hæc obnoxia acri odore & suauitate iucunda cæteris vinit sapor. Generosissima quibus circa pediculos folia. Quarum genus torminale appellant, remedio tantum probabile, assiduum prouentu, minimumque pomo, arbore dissimili, folijs penè platani. Non ferunt ante trimatum, ex vllo genere. Idem in li. 17. Sorbus est arbor, quæ non habet ossa, sicut nec carnem sambucus, & plurimam ambæ medullam. Sorbus arbor infestatur vermiculis ruffis pilosis, atque ita emoritur. Sorba semine & a radice planta & auulsione proueniunt, & in locis frigidis, & humidis. Item sorbis, & prunis statutum tempus inserendi est post mediam hiemem intra idus Februarias. Palladius. Mense Ianuario Februario, & Martio, locis frigidis, calidis vero Octobri & Nouembri, sorba seruntur egregiè, ita vt matura in seminario ipsa poma pangantur. Ego expertus sum multas arbores ex pomis sponte progenitas, & in crescendo & in ferendo extitisse felices. Plantas etiam si quis ponere voluerit, habebit arbitrium dummodo calidis locis, mense Nouembri, temperatis Ianuario, vel Februario, frigidis Martio, inclinantem disponat. Amat sorbus loca humida: montana, frigidis proxima, solum pinguissimū cuius indicium certissimum si frequens vbicunque nascatur. Planta est transferenda robustior, scrobem desiderat altiorem, & spacia longiora, vt quod illi maximè prodest a ventis frequentibus agitata grandescat. Si vermes patietur infestos, qui in ea ruffi ac pilosi solent medullæ interna insectari. Aliquos ex his sine arboris iniuria detractos, vicino crememus incendio, credūtur hoc genere, vel fugere, vel perire. Si minus ferre cæperit, tedæ cuneus eius radicibus inferatur, vel circa vltimam partem fossa facta, cumulo ingesti cineris adæquetur. Mense Aprili sorba inferuntur in se, in cidonio, in spina alba, vel trunco, vel cortice.

De Vite & eius natura. Cap. XLII.

ISidorus. Vitis dicta est eo, quòd habeat vim citius radicandi. Alij vites, eo quòd inuicem se vitis innectat, vicinisque arboribus repando religentur. Est enim earum natura flexibilis, & caduca, vt quasi brachijs quibusdam quicquid comprehēderint, stringant, hisque se erigant, & attollant. Vitis florentis odore nihil grauius. Si quidem de flore earum succus expressus, poculi genus conficit, vt voluptati sic & saluti. Ambro. in exameron li. 3. Quis non miretur ex acino viuaci vitem vsq; in arboris summū cacumen prorumpere, q̄ velut quodā amplexu fouet, quibusdā brachijs ligat & circundat lacertis vestit, pampinis, sertis coronat vuarum. Quæ ad imitationem vitæ nostræ, primum vnam radicem defigit, deinde quia natura flexibilis est ac caduca quasi brachijs quibusdam, ita & clauiculis quicquid cōprehenderit stringit, hisque se erigit, & attollit. Ex lib. de nam. rer. Vitis est frutex inter omnia ligna fructu abundantior: cuius botriones præ ubertate ne cadant oportet sustentari. Itaque ligamen ex ipsa nascit quo videlicet in stipite alligetur. Arist. in lib. de animalib. Sāguis est materia totius corporis, & ob hoc in corporibus valde macilentis non apparet aliquid præter venas, sicut accidit folijs vitis, & ficuum: quia quando desiccantur nihil apparet in eis nisi venæ. Accidit que vitibus multum fertilibus propter multitudinem cibi, quòd corrumpuntur & diminuuntur fructus sui, sicut homines multæ carnis ac pinguedinis, non nisi modicum spermatizant, nec coitum nisi raro desiderant. Actor. Vitis est arbor humilis flexibilis & caduca. Quando floret odore suo venenata animalia fugat, laboriosè colitur, foditur propagatur, paxillatur ablaqueatur, & etiam vt magis fructificet purgatur. De hac quoque sunt vmbracula, vite infructuosa inter cetera ligna nihil inutilius, sicut scriptum est. Fili hominis quid fiet de ligno vitis, & cætera.

De vinearum Cultura. Cap. XLIII.

ACtor. Vinea (sicut iam dictum est) multipliciter atque laborios è colitur, videlicet plantatur vel seritur, foditur, stercoratur, propagatur, & etiam (vt magis fructificet) purgatur. Plinius libro. 17. Cato de omni cultura vitium ita præcepit, altissimam vineam facito, recteque alligato, ne tamen nimium constringas, & eam hoc modo curato. Capita vitium putato, circumfodito, arare incipito, vltra citraque sulcos perpetuos ducito. Teneras vites quam primum propagato, veteres quam minimum castrato, potiusque si opus erit deijcito, biennio vero post præscidito. Palladius libro primo. Vineis vtile solum per hæc signa cognosces. Si coloris, & corporis rari aliquatenus atque resoluti est. Si virgulta quæ protulit læuia sunt nitida procera & fœcunda, vt pyros siluestres, prunos, rubos, & huius cætera, neque torta habeat, neque sterilia neque macra sterilitate languentia. Idem in lib. 3. Vineis ponendis, vt dictum est superius, videlicet in tractatu de natura terræ, solum nec spissum nimis debet esse, nec resolutum, propius tamen resoluto, nec exile nec lentissimum, tamen proximum lento, nec campestre, nec præceps, sed potius edito campo, nec siccum, nec vliginosum, modicè tamē roscidum, nec salsum nec amarum, quod vitium vina contristat sapore corrupto. Cœlum quoque mediocris qualitatis conuenit esse, tepidum tamen magis, quam frigidum, siccum potius, quàm nimis imbridum. Sed ante omnia vitis procellas ventosque formidat. Denique plagam spectare vinea debet locis frigidis Meridianam, calidis septentrionalem, tepidis Orientem. Si tamen austros, vel euros regio non habeat inimicos. Quod si hoc est ibi vitium, melius in aquilonem vineta dirigentur, vel in fauonium. Sed locus, qui pastinandus est, prius impedimentis, & omnibus elisis arboribus liberetur, ne post assiduo calcatu terra fossa solidetur. Si campus pastinetur, duobus & semis pedibus, si cliuus, tribus, collis præruptis quatuor, ne terra decurtat citius, vallis etiam duobus pedibus. Sed ager vliginosus, qui humores altius fossos eructat, non amplius, quàm in pedem & semis effoditur. Idem in li. 3. Vineæ quidem in prouincijs fiunt generibus multis. Sed optimum genus est, vbi stat vitis velut arbuscula, breui crure fundata. Hic primo quidem calamo iuuatur, donec solidetur, sed altior sexquipede esse non debet, vt vbi robusta fuerit, sola consistet. Aliud vero genus est, in quo canna pluribus circa depositis, ipsa vitis per cannas sarmentis ligatis, in orbiculos flectitur se sequentes. Vltimæ positionis est vitis per terram proiecta, si se diffundit. Hæ autem omnes in scrobibus ponuntur & sulcis.

De vineis veteribus ac nouellis. Cap. XLIIII.

PLinius li. 17. Vites in iuuenta fertilissimę sunt, tardiusque maturescunt. Et hoc maxime notatur in vitibus, quod & vetustioribus est vinum melius, nouellis autem copiosius. Idem in li. 17. Vineam veterem si transferre volueris, duntaxat brachium crassum licebit. Vitem nouellam resecari tutum erit, tempus vbi valebit. Vbi vero fodere ceperis vinea, papinato. Vineas nouellas alligato crebro ne caules præfinganntur. Et quæ iam in perticam iuit, eius pampinos teneros leuiter alligato, atque vt rectè stent porrigito. Nō est autem festinandum ad putationem nouellę, sed primo quidem in circulos materia colliganda est, nec nisi validę putatio admouenda. Palladius li. 3. Nouellam vitem Columella dicit a primo anno ad vnam materiam esse formandam, nec rescindendam totam, sicut Italiæ mos est, Anno secundo expleto, vel quia intereant vites in totum rescisæ, vel infœcundā sarmenta producant, quæ tamen amputato capite, pampinaria de duro coguntur exire. Quare iuxta ipsam commissuram veteris sarmenti vnam vel duas gemmas relinquendas esse, quod est merito in vincula fortiora seruandum. Et fane excipiendam calamis nouellam, vel exiguis palis, vt tertio anno robustiores possit accipere. Nam quadrima nouella, vbi lætum solum est, tres materias merito nutrire cogetur. Statim post putationem sarmenta descisa vineis, & rubi & impedimentum fossuris omne sublatus. Idem in libro. 4. In mēse Ianuario vinea nouella primo pulueriżari debet, quod tunc ac deinceps per omnes Kalendas vsque ad Octobrem faciendum est, & hoc non solum propter herbas, sed ne tenera adhuc semina solidata terra constringat. Graminum quoque radices, quæ plurimum vitibus obsunt, extirpandę sunt, Tunc quoque locis frigidis fossio vinearum celebranda est, & palandę atque ligandæ sunt vites. Sed nouellæ mollibus vinculis alligādæ sunt, quia teneram ipsam vincula duriora præscidunt. Palus maioribus solidus, minoribus exilis ponatur propter vmbræ molestiam. Statuatur ab aquilone & plaga frigida spacio quatuor digitorum vel semipedis remotus a vite, vt circumfodi possit ex omni parte. Vineas veteres hoc mense aliquo altius a terra truncant reparationi studentes, sed vitiosum est. Nam plerumque vastior plaga sole putrescit & roribus. Quare hoc reparanda est genere. Prius ablaqueabitur altius, donec nodus eius appareat. Deinde iuxta terram supra nodum rescidetur, vt operta de frigore & de sole nihil timeat. Hoc faciendum est, si optimi generis est vitis, & altè posita. Alioquin melius erit sarmentis inserenda. Omnia supradicta extorquenda sunt primo mense locis calidis. Post idus autem ipsius locis frigidis. Idem in libro duodecimo. Mense Nouembri ac deinceps vinea vetus, quæ in iugo est aut pertula si robusto & integro trunco sit ablaqueata, fimo satietur, & angustius putata inter quartum & tertium pedem a terra viridissima parte corticis acuto ferramenti mucrone feriatur, ac fossa frequentius insidetur. Nam (vt asserit Columella) ex eo loco germen plerumque producit, ac veniente uere fundit materiā qua vitis reparet.

De vitium putatione. Cap. XLV.

VItium in mense Februario locis frigidis aliquatenus, & temperatis est multa putatio. Sed vbi multæ sunt diuidantur. Et pars quæ in septentrionem respicit verno putetur. Alia pars aduersa clementioribus plagis rescidatur autumno. Sed in putatione semper nitamur vt vitis fiat in cruce robustior, ne debilis viticulæ duo duramenta feramus. Auferenda sunt lenta intorta, debilia malis locis nata, sarmenta vocata. Etiam qui inter duo brachia medius nascitur debet abradi. Quod si pinguedine sua brachium quodcumque proximum debilitat, illi desciso ipso alter succedat. Erit tamen optimum putanti inferius sarmentū, quod bono loco natum fuerit, reparandæ vitis causa semper tueri & ad vnam vel duas gemmas relinquere. In locis clementioribus altius vitem licebit expandere. In exilibus, aut æstuosis, aut decliuibus, aut procellosis humiliorum cultura est habenda, locis pinguibus singulis brachijs vitium bina flagella dimitte, sed erit sapientis estimare vim vitis. Nam quæ altius colitur, & fœcunda est, plusquam octo palmites habere non debet, ita vt duseremus semper in inferiori parte custodem. Circa crus quicquid nascitur amputandum est, si non desideretur vinea renouari. Quod si truncus vitis sole aut pluuijs, aut noxijs animalibus, est cauatus, purgamur quicquid est mortuum. Plagasque eius amurca alumine & terra replemus, quod prodest aduersus prædicta. Cortex etiam rescisus, & pendens a vite tollatur, quæ res minorem fęcem reddit in vino. Muscus radatur vbicumque repertus, sed plagæ quas in duro vitis accipiet, obliquæ & rotundæ esse debebunt. Descisus (vt supra dixi) malę natis omnibus, & veteribus, nouellos, & fructuarios serua. Vngues etiam custodi siccos, & annotinos rescinde, & omnia quæ scabra vel vetera reperies. Hæc quæ altius coluntur, vt in iugo & pertula. Vbi quatuor pedibus super terram leuatæ steterint, quaterna brachia habeant. Si macra vitis erit, in singulis brachijs singula flagella dimittimus, si pinguis bina. Sed prouidendum est ne in vna parte sint sarmenta quæ seruas, quod cum fit vitis tanquam si fulgure tangatur, arescit. Relinquēda sunt sarmenta, neque circa durum, neque in summo, quia hæc velut pampinaria minus afferunt. Illa autem nimietate fœtus, onerant & longius ducūt. Quare in medio loco seruanda sunt q̄ tenemur.

De vitium propagatione. Cap. XLVI.

PAlladius vbi supra. Vites in Februario mense sunt propagandæ, sed vetus & exesa vinea, cuius duramenta longe processerunt (vt Columella dicit) mergis melius reparabitur, quam si infossione totius corporis obruatur, quod agricolis certum est displicere. Mergum dicimus, quotiens super terram sicut arcus relinquitur, alia parte vitis infossa. Nam (vt ait Columella) cum totæ stratæ sunt plurimis radicibus totius corporis fatigantur. Mergi vero post biennium rescinduntur, in ea parte qua supra est, & in loco iustas vites relinquent. Sed (vt agricolę asserunt) post biennium si rescindas, plerumque infirmas habent radices, & similes veteribus repente pereunt. Idem in libro vndecimo. Mense Octobri locis quibusdam ideirco propagatio melior est, quia firmandis radicibus vitis incumbit, cum proferendi palmitis eam cura non permouet. Idem in libro 12. In Nouembri quoque mense toto, locis calidis, & siccis, vel apricis, erit celebranda vitiam positio, tunc & propago. Iure locisque frigidis nouellas vites circumfoderi & operire conueniet, & ante idus. Mergus hic est propaginis curuatura post triennium quam pressa fuerit a vite rescidetur. Pl. li. 16. Propagines (vt dictum est) docuit natura. Rubi namque curuati gracilitate simul & proceritate nimia, rursus in terra defigunt capita, iterumque nascuntur ex sese repleturi omnia, nisi resistat cultura. Præter vitem Cato propagari tradit, ficum, oleam, punicam, malorum omnia genera, lauros, prunum, platanum, nuces, auellanas, & prænestinas. Propaginum uero duo sunt genera. Vnum fit ramo ab arbore depresso, in scrobem quatuor quoque pedum, & post biennium amputato flexu. Plantaque translata post trimatum, quas si longius ferre libeat, in vasis fictilibus defodere propagines aptissimum est, ut in his transferātur. Alterum vero genus fit luxuriosius in ipsa arbore, radices solicitando, traiectis per vasa fictilia ramis terraque circumpactis, atque hoc blandimento impetratis radicibus, inter ipsa poma & cacuminum summa.

De

De vitium insitione. Cap. XLVII.

PLinius vbi supra. Vitem Cato tribus modis inserit. Vno modo præsectam iubet per medullam findi, & in ea surculos exacutos addi, medullasque vniri. Altero modo si se vites contingant, vtriusque in obliquũ latera contrario adraso, medullis adiunctis colligari. Tertium genus est terebrare vitem in obliquum ad medullam, calamosque addere longos pedes binos, & ita ligatũ insitum intritaque illitum operire terra calamis subiectis. Item vitibus inserendis dedere tempus ab æquinoctio autumno ad germinationis initia. Duo quidem internodia medullam vitis includũt, quæ medulla siue vitalis anima ante se tendit longitudinem impellens, quamdiu nodi peruia patet fistula. Cũ vero concreti transitum ademerint, repercussa erumpit ab ima sui parte iuxta priorem nodum, alternis laterum semper inguinibus, quorũ dextrum ab imo intelligitur articulo, leuum in proximo, atque ita per vices & hæc vocatur in vite gemma, cum ibi cespitem facit, & antequam faciat oculos in concauo, & in ipso cacumine germen. Sicque palmites nepotes vuæ folia pampini gignuntur. Mirumque firmiora esse in dextera parte genita. Hos argo in surculis nodos quando seruntur sine inseruntur, medios oportet secari, ne profluat medulla. Oculi autem in arborum surculis proprie vocantur, vnde germinant, vnde vitis insitio cum vina florent optima est. Palladius lib. 4. Mense Februario calidis, & apricis locis celebratur insitio, quæ tribus fit generibus, sicut videlicet iam dictum est superius lib. 13. cap. 17. de diuersis speciebus insitionis. Mense Martio vineas oportet inserere, cum vites non aquatο, sed spisso humore lachrymabunt. Seruabimus ergo vt truncus, qui inseritur, solidus sit, & alimento humoris exuberet, neque vlla vetustate vel iniuria laceratus. Tunc descisæ vitis surculi qui inserendi sunt, sint solidi, rotundi, gemmis spissis, & pluribus oculati. Tres tamen oculi insitione sufficiant. Radendum est ergo sarmentum ad mensuram digitorum duorum, vt ab vna parte sit cortex. Aliqui non patiuntur nudam medullam, sed vites radũt, vt in scissura cum sim possit in acumen exire, & corticata pars cortici nouæ matris aptetur. Infimus oculus, ita infigẽdus est, vt trũco iunctus adhæreat. Qui oculus exteriorem partem debet aspicere, vinculo salicis infuso, & paleato luto desuper alligari, tegumentoque aliquo a ventis, & a sole defendi, ne hi quatiant, hic aduret: vbi calor temporis cœperit, ligaturæ ipsi penicello circa vesperam tenuis debet frequenter humor affundi, vt hoc alimento contra vim cœli torrentis animetur. Cum vero germen eruperit, & aliquod cœperit incrementum, calami adiutorio debet annecti, ne motus aliquis fragilem procedentis sarmenti quasset ætatem: vbi solidus quantulumcumque processerit, vincula oportet abscindi, ne adolescentia mollissimi germinis nodo duræ constrictionis angatur. Aliqui infra terram semis spacio effossæ vitis surculos inserunt, & beneficio ingestionis accumulant, vt hæc quoque nouis sarmentis præter nutricis alimenta conueniant. Nonnulli circa terram melius asserunt inserendum, quia in altiore difficilius comprehendunt. Idem in li. 11. Mense quoque Octobri vites, & arbores locis calidissimis inserere cõsueuerũt aliqui.

De vinearum fossione. Cap. XLVIII.

IDem in li. 3. Vites in mense Februario locis maritimis, & calidis sunt fodiendæ, vel si prouinciæ consuetudo est exaranda, & in eis locis palandæ aut ligandæ sunt vineæ, prius quam gemma procedat, cuius contusione vel attrita grande periculum proueniat. Idem in li. 5. In mense Aprili locis frigidissimis, ante idus peraganda est vinearum fossio, & siqua restabunt de mense Martio. Idem in li. 8. Mense Iulio vites nouellæ mane & vespere iam calore deposito debent effodi, & auertio graminε pulueranæ. Plinius lib. 16. Sulco vinearum pala satis, est longitudo latitudoque scrobibus ternorum in quamcumque partem. Altitudo in quocumque genere tripedalis sulcisque fimum miscere necessarium. Cliuosa scrobes poscunt altiores. In media scrobe oportet esse vitis radicem, sed ipsam solido innixam in Orientem æquinoctialem spectare, Plerique tota æstate post singulos rores vineam confodi iubent. Alij germinantem necant. Dicunt enim oculos decuti tactuque intrantium deteri. Ob id etiam procul omne pecus arcendum, sed maxime lanatũ, eo ꝙ facillime gemmas auferat. Inimicos & vua pubescente rastros. Satisque esse vineam confodi ter in anno ab æquinoctio verno ad Vergiliarum exortum, & canis ortu, & nigrescente acino. Quidam ita determinant, Veterem semel fodiendam a vindemia ante brumam. Cum alij quidem ablaqueare & stercorare satis putent. Iterum ab idibus Aprilis antequam concipiant, hoc est in sexto idus Maij. Deinde prius quam florere incipiat, & cum defloruerit, & variante se vua. Peritiores affirmant, si iusto sæpius fodiantur, in tantum tenerescere acinos, vt rumpantur. Et quæ fodiuntur, ante feruentes horas conuenit fodere, sicuti lutum nec arare congruum est nec fodere. Nec puluerẽ exiccatum fossione contra soles nebulasque prodesse.

De ablaqueatione vitium ac ligatione. Cap. XLIX.

PAlladius li. 3. Vites in mense Ianuario temperatis locis oportet ablaqueare, quod Itali appellant excodicare, hoc est circa vitis codicem de labro terram diligenter aperire, ac purgatis omnibus velut lacus efficere, vt solis teporibus vel imbribus prouocentur. Idem in li. 11. Post idus Octobris ablaqueanda est omnis nouella, seu in pastino, seu in scrobibus, aut sulcis, aut amputentur radices superuacuæ quas produxit æstate, quæ si valuerint interiores radices faciunt interire, & ita remanebit vitis in summitate suspensa, quæ res eam facit frigori obnoxiam & calori. Sed hæ radiculæ non ad surcum debent rescindi, ne aut plures replicantur inde, aut noua plaga cor vitis impressa in sequra vi algoris vratur. Rescindemus autem relicto digito pro spacio. Et si placida ibi hiems est, apertas relinquimus vites. Si violenta, ante Decembris idus operimus. Si perfrigida aliquantulum columbini stercoris sub ipsa hieme circa viticularum vestigia largiemur. Quod contra frigus nimium Columella dicit toto asse quinquennio faciendum. Idem in libro 3. Vites (vt dictum est) in Februario mense locis maritimis, & calidis palandæ sunt aut ligandæ, priusquam gemma procedat, cuius contusione vel attritu grande periculum proueniat. Idem in lib. 4. Mense Martio locis frigidis vinearum fossio celebranda est. Et palandæ ac ligandæ sunt vites, sed nouellæ mollibus vinculis alligandæ sunt, quia teneras ea vincula duriora præscindunt. Palus maioribus solidus, minoribus exilis est ponendus propter vmbræ violentiam. Deinque statuatur ab aquilone, & plaga frigida, spacio quatuor digitorum, vel semipedis remotus a vite, vt circumfodi possit ex omni parte. Plinius, vbi supra. Si per se vitis ordinabitur sine pedamento, qualecumque desiderabit adminiculum in initio, vt condiscat stare, ac recta surgere. Pedamentum quidam inter duas vites vtilius statui putant, & ablaqueantur ita facilius. Meliusque est iugo vineæ, si tamen & ipsi iugo fiant vites, nec statui regio infesta. In quadripartita quam proximum oneri adminiculum esse debet, ne tamen impedimentum sentiat ablaqueatio, non amplius abesse cubito, iubentur autem ablaqueari, priusquam putari. Optima viti pedamenta sunt a robore & olea, aut si non sint pali iunipero cypresso sambuco. In iugo salubertima est arundo connexa fasciculis, durat quinis annis. Iuga quidem oportet ad pedamentum quam artissimo nodo vinciri, vitem autem leui contineri.

De pampinatione atque rigatione. Cap. L.

IDem in eodem. Vitis pampinatio verna in confesso est, ab idibus Maij, inter dies decem vtique, antequam incipiat florere, & eam infra iugum fieri debere, de sequenti variantur sententiæ. Cum defloruerit aliqui pampinandum putant sub ipsa maturitate, nec hos detrahere conuenit pampinos, qui sunt cũ vua, id enim vuas supplantat, præterquam in vinea nouella. Inutiles iudicantur in latere nati, nec ab oculo. Palladius in libr. 6. Mense Maio conueniens est pampinatio. Sed tunc oportuna cum teneri rami stringentibus digitis crepant, sine difficultate carpẽtis. Hęc autem vuas pinguiores efficit, & solis admissu maturitati consulit. Idem in libro 9. Mense quoque Augusto frigidis locis fit pampinatio, locis autem ardentibus, & siccis obumbrantur potius vuæ, ne vi solis arescat, si aut vineæ breuitas aut operarũ facultas permittat. Plinius, vbi supra. Vites prouinciæ rigationibus aluntur præcipue. Vitis autem emplastra non recipit, nec arbores cęterę quibus tenuis, & caducus est cortex atque rimosus.

De his quæ vitibus contraria sunt vel nociua. Cap. LI.

IDem in eodem. Vites algore intereunt, & hoc est vitium soli, quia non euenit nisi in frigido. Vnit quoque vineas suillum stercus, nisi quinquennio interposito, præterquam si riguis diluatur: sydeationa quoque vexantur vineæ. Syderationis genus est in vitibus deflorescentibus roratio, aut cum acini priusquam crescãt, decoquuntur in callum. Aegrotant & cum alsere, vredine læsis attonsarum oculis, & hoc euenit calore intempestiuo. Fit etiam vitium culpa colentium cum præstringuntur, aut cum fossor iniurioso ictu verberabit, vel etiam subarator imprudens radices laxauit, corpusve desquamauit. Est & contusio quædã falcis hebetioris, quibus omnibus causis difficilius tolerãt frigora vel æstus, quia in vlcus omnis iniuria penetrat a foris. Pessimum autem est inter omnia cum florescentem vitem & oliuam imber percusserit, quia fructus simul defluunt. Quorundam quidem natura vitem nõ necat, sed lædit odore, vel succi mixtura, sicut raphanus, & laurus, Odit & caulam & omne olus, odit & corylum nisi procul absint hæc, tristis ægraque remanet. Proprium syderationis ast sub ortu canis siccatus vapor, cum insitæ ac nouellæ arbore moriuntur, præcipueque vitis, & ficus, vitibus præter syderationem ac vermiculationem morbus peculiaris est articulatio, quæ tribus accidit de causis. Vna vi tempestatum germinibus ablatis, altera in supinum excisis, tertia vero culturæ imperitia læsis. Omnes enim earum iniuriæ sentiunt in articulis. Nocet etiam plerumque nimia fertilitas vitibus, & oleis. Circa vergilias inimi-

Inimicissimus dicitur esse pulais oleæ viti, quia tunc est coitus earum. Per solstitia quoque vitibus imbres non conducunt. Arbores, quæ fructus suos diutius continent, longiorisque cibos desiderant, his & aquæ serotinę sunt vtiles, vt oleæ viti punicisque.

De remedijs morborum ipsarum. Cap. LII.

PAlla. lib. 3. Vites quę lachrymarum nimietate tabescunt ac deplorando vim sui roboris quærunt a fructu, trunco earum lacerato, signum græci iubent fieri, & si minus proderit, rescindi iubent robor pingue radicum, vt afferat medicinam vulnus impressum. Tunc amurca insulsa ad medietatem decocta & refrigerata plagæ excisæ perlinatur, & sub hac acetum acre fundatur. Idem in li. 4. Vites ęgras, vel quibus arescit fructus circumfode, & vrinam veterem superfunde. Item cinerem sarmenti vel querci aceto mixtum subijce, vel inscisas circa terram resoluem lætamine, & illis quæ germinant fortiora demitte. Cum autem bidente vitis lęditur aut ferro, plagam si terra iuncta est alline ouino stercore vel caprino. Tuncque terra rumpta & circumfossa ligare curato. Si vero læsa est in radice, aperiens liquidum lætamen admisce. Idem in libro 10. Vitis cuius fructus humore putrescit, per latera pampinanda est ante tricesimum diem vindemiæ, solaque frons illa seruanda est, quæ in summitate posita solem nimium defendit a vertice.

De preparatione quarundam vitium specialium. Cap. LIII.

IDem in li. 3. Vites tyriacę profectus est vt vinum eius vel acetum vel vua, vel sarmentorum cinis proficiat contra morsus omnium bestiarum. Fit autem sic. Sarmentum quod pangendum est, trium digitorum spacio in vna parte findatur, & sublata medulla ad eius vicem tyriacæ medicamen addatur. Tunc terræ mandetur vinculo diligenter astrictum. Aliqui eadem sarmenta tam medicamine satiata intra squillæ bulbum recondunt, & serius hac ratione committunt. Aliqui antidoti eius affusione radices vitis effundunt. Sane sarmentum si de hac vitæ sumatur ad transferendum potentiam materni medicaminis, non tenebit. Oportebit autem tyriacæ infusione assidua, vim fucci senescentis inserere. Est & pulchra species vuæ, quæ granis interioribus careat, hinc efficitur, vt summa iucunditate sine impedimento surberi possit. Fit autem græcis auctoribus hac ratione per artem natura succedente. Sarmentum quod obruendum est quantum latebit in terra tantum debes findere, ac medulla omni sublata, & diligenter exculpta, interim membra diuisæ partis adunare, vinculoque constricta deponere. Vinculum tamen e papyro asserunt esse faciendum, & sic in humida terra esse ponendum. Diligentius quidem sarmentum reuinctum, quãtum excisum est, inter squillæ bulbum demergunt, cuius beneficio asserunt sata omnia comprehendere posse facilius. Alij tempore quo vites putant, sarmentum frugiferum putate vitis in ipsa vite quam pouunt, de alto sublata medulla excauant, non diuisim & calamo affixo ligant, ne possit inuerti. Tunc opium quirinaicum, quod græci sic appellant, in excauata parte suffundunt, ex aqua prius ad sapę similitudinem resolutũ, & hoc transactis octonis diebus semper renouãt, donec vitis germina nouella procedant. Et in granatis malis fieri hoc posse firmatur a græcis, & in cerasijs opus est experiri. Vt autem vitis botriones albos afferre possit & nigros, græci sic fieri debere iusserunt. Si vicinæ sint vites nigra & alba, cum putantur, sarmenta vtriusque inter se diuisa sic iunge, vt medios vtrinsque generis oculos æ quando possis reddere vnitati. Tunc papyro ligabis stricto & molli atque humida terra curabis allinire, & interiectis ternis diebus adaquare, donec germen nouæ frondis erumpat. Hinc ex erupto tpe si libuerit, genus efficiet perplura sarmenta.

De diuersis generibus vitium. Cap. LIIII.

PLinius lib. 14. Vitium genera innumera prodiderunt esse & infinitatem. Principatus amineis datur propter firmitatem. Quinque sunt earum genera, ex quibus Germana minor acino melius deflorescit, imbres tempestatesque tolerat. Non itẽ maior sed in arbore quam in iugo minus obnoxia. Gemellarum quibus hoc nomen vuæ semper geminę dedere asperrimus sapor, sed vires præcipuę. Ex his minor austro læditur. Alia ventis alitur, vt in vesauio mõte surrentinisque collibus in reliquis Italiæ partibus, non nisi arbori accommodata. Quintum genus lanatæ, ne seres miremur aut indos, adeo lanugo eam vestit. Prima ex amineis ocyssime maturescit atque putrescit. Apianis apes cognomen dedere, præcipuè illarum auidi. Ex his duo genera sunt, lanugine & ipsę pubescunt. Distant q altera celerius maturescit, quamquam & altera properante. Situs non respuunt frigidos, & tamen nullæ reliquarum celerius imbre putrescunt. Vina quidem primo dulcia austeritatem annis accipiunt, & rubra fiunt. Nulla magis vite gaudet. Græcula non inferior amineis bonitate prætenera acino, & vua tam parua, vt conualere & coli non possit, nisi in pinguissimo solo. Est aliquibus tantus locorum amor, vt omnem in his gloriam suam relinquant, nec vsquam totæ transeant. Quod in rhetica allobrogicaque, quam & picatã appellauimus euenit, domi nobilibus, nec agnoscendis alibi, fęcundę tamen bonitatis vitæ copiam præstant. Eugenia feruentibus locis, rhetica temperatis. Alobrogica frigidis, gelu maturescens, colore nigra. Sed etiam e nigris vina vetustate in album colorem transeunt. Palladius li. 3. Vitium genera plura sunt, locaque naturam plerisque vitibus mutant. Solæ amineæ vndecumque sint vinum pulcherrimum reddunt, calidumque statum potius, quam frigidum sostinebũt, & de pingui ad macrum, nisi stercus adiuuerit, transferri nõ possunt. Harum genera sunt duo, maior & minor. Sed minor citius deflorescit, ac melior internodijs minoribus, & grano breuiore. Si applicetur arbori, terram desiderat pinguem, si colatur in ordines mediocrem. Imbres contemnit & ventos. Maior sæpe viciatur in flore. Sũt & Apianæ præcipuæ. Vitium genera non attinet mitari, satis est ista genera dixisse. Industrius vir probata deligat, terrisque talibus, quæ imitari possunt illam, vnde sumuntur mandet. Thiriacæ vitis profectus est, vt vinũ eius, vel acetum, vel vua, uel sarmentorum cinis, proficiat contra morsus omnium bestiarum. Isidorus. Labrusta dicta est a labris, id est extremitate terræ. Est enim vitis siluestris quæ in terræ marginibus nascitur. Ampeloſleu. æ sine brionia est quam latini vitem albam dicunt, siue a coloris qualitate, siue quia eius radix contrita, & corpori infricata teneriorem cutem & candidiorem reddit. Nam & faecis baccarum eius lac vberibus reddit siccis. Ampelosmelæna vitis nigra, eademque labrusta, folia habet hæderæ similia in omnibus maior quam vitis alba. Baccas similiter habens, quæ in maturitate nigrescunt. vnde & nomen habet. Argitis est græcula uitis generis albi fertilis, vastam materiam & breuem latumque folium mittens. Cuius fructus nisi primo tẽpore colligas, aut in terrã decidet, aut humore putrescit. Vitiicionia vuas grandes magisquam multas habet, nomen inde sumens q multum vini fluat.

De magnitudine quarundam & fecunditate. Cap. LV.

PLinius, vbi supra. Vites apud antiquos magnitudine quoque inter arbores numerabantur. Nam inde simulachra & tecta etiam faciebant. In urbe Populonio ex una conspicimus uitę Iouis simulachrum tot annis incorruptum. Metaponti templum Iunonis vitigeneis stetit columnis. Num etiam scalis tectum Ephesiæ Dianæ scanditur uite vna Cypria, ut ferunt, quoniam illic ad præcipuam altitudinem exeunt, nec est ulli ligno æternior natura. Verum ex siluestribus hęc facta crediderim, qua videlicet non quolibet anno tondebantur, ut modernæ. Hæ siquidem annua tonsura coercentur, & omnis earum uis (ut dictum est) euocatur in palmites, aut deprimitur in propagines. In agro Campano uites populis nubunt, maritatasque complexæ, & per ramos earum procacibus brachijs geniculatum cursu scãdentes cacumina ęquãt. intantum sublimes, ut uindemiator auctoratus rogum ac tumulum excipiat. Nullo fine crescunt, diuidique uel auelli potius nequeunt. Villas, & domos ambiri singularum palmitibus, ac sequacibus loris memoria dignũ. Inter prima Valerianus quoque Cornelius existimauit. Vna uitis Romæ in Liuiæ porticibus subdiales deambulationes umbrosis operculis opacat. Eademque duodenis amphoris musti fœcunda. Stat prouinciarum aliquarum per se vitis sine ullo pedamento artos suos in se colligens, ac breuitate crassitudinem pascens. Idem libro decimosexto. Vites quædam triferę sunt, id est ter in anno fructificant, quas ob id insanas uocant. Quoniam in his quædam maturescunt, quædam turgescũt, aliæ uero florent. Hoc euenit perpetuo in Frauennesi Aphricæ agro, sed hæc est fertilitas soli. Vitis sola bis parturit siue floret, scilicet cum primum vuam emittit & eum digerit. Breuis autem uita est uitibus, præcipueque fertilibus. Idem in libro decimoseptimo. Ante crassitudinem pollicarem imperare uiti temerarium est. Et (ut dictum est supra) nocet plerumque uitibus, & oleæ fœcunditas nimia. Itaque fœcunditas est inhibenda. Ea namque natura eius est, ut parere malit, quam uiuere. Quicquid materiæ adimitur accedit fructui, sed illa semina mauult quam fructum gigni, quam fructus caduca res est. Sic perniciose luxuriet, nec ampliat se, sed egerit. Sic ergo tẽperetur modus ut crescere etiam malit quam parere. Aristote. in libro de animalibus. Multis uitibus fertilibus accidit propter multitudinem cibi, q fructus sui corrumpuntur, & diminuuntur, sicut homines multæ carnis non spermatizant, nisi modicum nec nisi raro desiderant coitum.

De vitis geniminibus & emissionibus. Cap. LVI.

ISidorus. Vitis sarmentum a ferendo dictum est, quasi serimentum. Palmes est vitis materia mollis, qui per nouella brachia emissus fructum affert, & dicitur palmes a palma. Malleolus autem est nouellus palmes innatus prioris anni flagello. Sic dictus, eo q in parte qua descidit, ex veteri sarmento prominẽs, vtrinque mallei speciem præbet. Flagella vero dicuntur summitates vitium & fructicum, eo q flatu agitentur. Pampinus est folium cuius subsidio fructus vitis a frigore vel ardore defenditur, & contra omnem iniuriam munitur, qui ideo alicubi interscisus est, vt & solem ad maturitatem fructus admittat, & vmbram faciat. Di-

citur autem pampinus, eo quod palmite pendeat. Plinius vbi supra. Vitis sibi sufficit, mobili folio iactatu crebro solem vmbra temperans, eodemque ab imbre graui protegens. Inuenimus autem in arborum prodigijs vitem vuas protulisse sine folijs. Itemque vitem & malum punicum stirpe fructum protulisse non palmite, sed ramis. Isidorus. Capreoli dicti sunt, eo quod arbores capiunt. Sunt enim cincinni siue vinculi quibus se innectere vites, & suspendere solent arboribus, quo amminiculo freti palmites ventos ac turbines continere queant, ac sine lapsu periculosum fructus suos sustineant, & sese vaga proceritate diffundant. Corimbi sunt anuli qui proxima quæque ligant & comprehendunt, ne longius laxati palmites ventorum flatibus dissipentur. Actor. Inter gemmina quoque vitis præcipuum ac nobilissimum est vua. De qua uidelicet inter arborum fructus dicetur infra. Emittit & vitis tpe suo recisa lachrymam ad vsus medicinales proficuam.

De virtutibus earum in medicina. Cap. LVII.

PLinius li. 23. Vitis folio vel pampino capitis dolores, & inflationes corporum mitigantur cum polenta. Folia per se ardores stomachi ex frigida aqua. Cum farina vero ordei articularios morbos. Pampini triti & impositi tumorem omnem siccant. Succus eorum dissintericis infusus medetur. Ipsi quoque pampini sanguinem excreantibus prosunt in potu, & mulierum a conceptu defectioni diluti. Cortex vitium & arida folia vulnerum sanguinem sistunt, ipsaque vulnera conglutinant. Ciuis sarmentorum & vinaceorum condilomatis, ac sedis vitijs medetur ex aceto, & igni sacro ex vino. Itemque luxatis, & ambustis, ac lienis tumori cum rosaceo & ruta & aceto. Dant & bibendum cinerem sarmentorum ad lienis remedia aceto conspersum in aqua tepida. Clauiculæ ipsæ quibus vites repūt, tritę vomitionum consuetudinem sistunt ex aqua potæ. Vitium cinis cum axungia veteri contra tumores proficit, fistulas quoque purgat. Mox etiam neruorum dolores ex frigore ortos contractionesque persanat, contusas vero partes sanat cum oleo. Carnes excrescentes in ossibus cum aceto & nitro. Scorpionum & canum plagas cum oleo. Corticis per se combustis cinis pilos reddit. Lachryma vitiū quæ veluti gumma est, lepras, & lichenas nitro ante præparatas sanat. Eadem cum oleo sæpius illitis pilis, effectum habet psilotri, maximeque aqua quam vites exudant virides accensæ, qua & tolluntur verrucæ. Razi in Almansore. Vitis folia vel capreoli trita, et emplastri more super calidos flegmones posita, dolentiq; capiti confert. Succus eorum debilibus ventrem & vomitum constringit. Gummi vero eius lapidem frangit, scabiemque eius remouet. Auicenna. Cinis ramorum vitis ponitur in medicinis cancerizantibus. Lachryma eius valet super verrucas formicales, & est vtilis scabiei & impetigini. Cinis vinacij eius, quod scilicet post expressionem remanet, cum aceto valet fortiori neruorum. Idem ponitur super emorroidas, & est tyriaca morsui viperæ. Cinis ramorum eius cum oleo ponitur super contusionem lacertorum, & mollificationem iuncturarum. Et quandoque bibitur cinis eius propter casum. Folia eius ponuntur in emplastro ad soda calida, idest dolorem capitis. Folia eius in emplastro cum sawich ordei idest ordeo fracto, cum aqua multa cocto, prohibent fluxum ad oculum super ipsum posita. Valent & ad apostemata stomachi & inflammationem eius. Succus etiam foliorum eius confert sputo sanguinis, & dolori stomachi ex caliditate & dissinteria. Lachryma eius quæ est quasi gumma bibitur cum vino, & frāgit lapidem. Fructus eius ano conueniens est, prouocat urinam & stringit.

De medicinis ex vitibus siluestribus. Cap. LVIII.

VItis siluestris, & montana ramos habet longos ad modum domesticæ. Folia vero sicut vuæ lupinæ domesticę, idest solatri, sed latiora. Flos eius pilosus est, fructus eius sicut vua quæ rubent ante maturationem, grauum eius rotundum est. Eius folia statim cum nascuntur comeduntur. Vitis siluestris abstergit pannum & lentigines, ad quod domestica debilis est. Radix eius cum aqua aut vino bibita cōfert hydropisi, & solutione educit aquā. Item radix vitis nigræ & albæ, & siluestris, est ex summa medicinarum abstergentium sordes auris. Et est ex medicinis conficientibus surditati. Cortex eius, quæ siluestris est cum melle sanat gingiuam sanguineam. Lachryma eius forsan eradicat pilos cum oleo, & proprie quæ assimilatur ex ramis eius recentibus cum inflammantur. Oleum autem eius fortius est omnibus oleis. Flos vitis siluestris vehementis est stipticitatis. Fructus eius prohibet apostemari vulnera. Bibitus autem confert sputo sanguinis. Vtilis etiam est stomacho & nauseæ, & conturbationi, & acetositati cibi. Plinius vbi supra. Labrusca quæ a Græcis ampelosagria dicitur, spissis & candicantibus folijs, geniculata, cortice rimoso, fert vuas rubentes cocci modo, quæ cutem in facie mulierum purgant. Et varijs coxendicum ac lumborum vitijs tusa cum folijs, & succo prosunt. Radix decocta in aqua & in vino choi humorem ciet alui. Ideoque datur hydropicis. Hanc potius crediderim esse, quam vulgus vuam tamineam vocat. Et ad expeditionem sanguinis quoque adhibent. Est huic similis, sed in salictis nascens, ideoque nomine distinguitur, cum eosdem vsus habeat, quæ salicastrum vocatur. Hæc aceto mulso trita efficacius tollit scabiem & pruriginem hominum & quadrupedum. Vitis alba est, quam Græci ampeloleucen vocant. Alij staphilen. Alij melothron. Alij psilotrum appellant. Huius sarmenta longis, & exilibus internodijs geniculata scandunt. Folia vero pampinosa ad magnitudinem hædere diuiduntur, vt vinum. Radix alba grandis Raphano initio similis. Ex ea caules asparagi similitudine exeunt, qui decocti in vino aluum & vrinam ciuut. Folia & caules exulcerant corpus. Semen in vua raris acinis dependet succo rubente, postea croci. Nouerunt id, qui coria perficiunt, illo enim vtuntur. Psoris illinitur & lepris: abundantiam facit lactis cum tritico coctum & potum. Radix numerosis est vtilitatibus nobilis. Contra serpentium ictus duabus bibitur drachmis, trita vitia cutis in facie, varosque, & lentigines, & suggillata emendat & cicatrices. Eademque præstat decocta in oleo decocto, datur & in comicialibus potus. Item menie commotis, & vertigine laborantibus drachmæ pondere quotidie anno toto. Et ipsa largior sensus purgat: ossa fracta extrahit in aqua imposita.

De vindemijs. Cap. LIX.

PAlladius in li. 10. Vindemia mense Octobri locis tepidis atque maritimis est celebranda, frigidis autem apparanda in dolijs picandis. Hic erit modus vt dolium ducentorum congiorum duodecim libris picetur, ac deinde pro minoris æstimatione subducatur. Sed maturitatem vindemiæ cognoscimus hoc genere. Si videlicet expressa vua, vinacia quæ in acinis celantur, hoc est grana, fusca sint, & nonnulla propemodum nigra, quam rem naturalis maturitas facit diligētiores in viginti libris picis vnam libram miscent optimę ceræ, quæ & odori proficit, & sapori, picemque lenitate permulcens, frigoribus eam non patitur dissilire. Picis ramē dulcedo gustu exploretur, quia sæpe vina eius amaritudine vitiantur. Idem in lib. 11. Mense Octobri optima est vindemia. Cuius tempore notanda est fœcunditas vitium, & notis quibusdam notanda, vt ex his ad ponendum sarmenta possimus eligere. Asserit autem Columella vno anno explorari sterilitatem non posse, sed quatuor, quo nomine cognoscitur vera generositas surculorum. Plinius in lib. 18. Vindemiam antiqui nunquam æstimauere maturam ante æquinoctium. Iam passim rapi cerno. Quamobrem huius tempora notis argumentisque signentur, leges ita se habent, vuam calidam ne legito, hoc est in eius siccitate, ac nisi imber interuenerit. Quam nec legito rorulentam, hoc est, si ros nocturnus fuerit. Nec prius quam sole discutiatur ros. Vindemiare incipito, cum ad palmitem pampinus procumbere cęperit, vel cum exempto acino ex densitate interuallum apparuerit, non compleri acinum nou augeri, acino plurimum refert, si contingat crescente luna vindemiare. Iugeribus viginti vnum sufficit torculum. Spaciosa melius prēmunt. Antiqui funibus vitisque loreis ea distrahebant & vectibus. Iustum vindemio tempus est ab æquinoctio ad vergiliarū occasum dies. 44. Sed iam & in Kal. Ianuarij, defectu vasorū vindemiantes vidi, pastinisq; musta condi vel vina effundi priora, vt reciperētur noua, alias dubia.

De hipomelide ac Zizifa. Cap. LX.

PAlladius lib. 13. Ipomelides arbor est mediocris, flore candidulo. Seritur mense Decembri, nucleis in vasis positis. Mense autem Februario ipomelidis planta, sed pollicis magnitudine robusta transfertur breuissima scrobe, soluta terra. Plurimo stercore munienda est, quia cito arescit, si radices illius venius afflauerit. Terram qualemcunque non respuit, amat loca tepida, aprica, maritima, & sæpe saxosa, flatum frigidum reformidat. Inseri non potest exigua, dura æstate. Actor. Ipomelides (vt ex prædictis manifestum est) ipsa est quæ iuxta Isidorum superius pomelides dicta est. Item Palladius libr. 5. Zizifa locis calidis mense Aprili conserenda est. Frigidis autem Maio vel Iunio: amat loca calida, Aprica. Seritur ossibus, & stipite, & planta, crescit tardissime. Sed si plantam ponas Martio magis terra molli. Si ossibus seras in scrobe palmari, ita vt terna grana per scrobem cacuminibus ponantur inuersis, quibus in imo & in summo affundatur lętamen & cinis, & herbis adnascentibus manu planta liberetur erūpens. Cum pollicis soliditati similis fuerit, transferatur in locum pastinatum vel in scrobem. Terram diligit non nimis lætam, sed proximam tenui atque ieiunæ. Per hiemem prodest illi, vt circa codicem lapidum cumulus aggregetur, qui æstate debet auferri. Si arbor hæc tristis est, ferrea strigili subrasa, hilarior fiet, vel si fimū bubulum radicibus modicè & frequenter affundas. Actor. Hæc de arboribus frugiferis ad præsens sufficiant.

De arboribus aromaticis. Cap. LXI.

DIascori. Aromata sunt, quæ sui odorem diffundūt. Nomen autem traxisse videntur siue ex eo quod aris imposita, diuinis inuocationibus apta putentur. Vel quod aeri inseri atque misceri probantur. Quid enim est odor, nisi aer contractus. Aristoteles in lib.

lib. de vegetabilibus. Arborum autem aromaticarum quarundam radix amara aut aromatica est, quarundam cortex, quarundam flores, quarundam lignum. Aliquarum vero partes omnes aromaticę sunt. Plinius libro. 12. Arabia quorundam generum distinctionem flagitat in arboribus, quoniam his radice, frutice, cortice, succo, lachryma, ligno, surculo, flore, folio, pomo, constat fructus. Ex Syria storacem reuehunt acti eius odore in focis abigentes suorum fastidium. Cæterum non alia genera ligni sunt in vsu quàm odorata. Cibosque Sabei coquunt ligno thuris. Alij vero myrrhæ. Oppidorum vicorumque non alio existente, quàm ex aris fumo atque nidore. Ad hunc ergo sanandum storacem in pellibus hircinis vrunt, tectaque suffiunt, adeo nulla est voluptas, quæ non assiduitate sui fastidium pariat. Eundem vrunt, & ad serpentes fugandos in siluis odoriferis frequentissimos. Tradit Herodotus Arabes singula milia talentum annua thuris pensitasse Persarum Regibus. Non sunt eorum cinnamomum aut cassia, & tamen fęlix appellatur in Arabia falsi cognominis, & ingrati, quæ hoc acceptum superis ferat, cum plus ex eo inferis debeat. Beatum illa fecit hominem, etiam in morte luxuria, quæ dijs intellexerat genita, adhibens vrendis defunctis. Periti rerum astruxerunt non ferre tantum annuo fętu, quantum Nero Princeps nouissimo pompæ suæ die concremauit. Aestimentur postea toto orbe, singulis annis tot funera, aceruatimque congestæ honor cadauerum, quę dijs, per singulas micas dantur. Actor. Postquam ergo arborum communium atque frugiferarum naturas descripsimus, superest vt etiam arborum aromaticarum, quas odoris præcipui suauitate nobili natura dotauit more solito, videlicet secundum alphabeti nostri ordinem proprietates atque virtutes prosequamur. Ex libro de natura rerum. Arbores quidem eden preciosissimas: medicinales & aromaticas, in extremis ac excelsis ac temperatissimis partibus Orientis ab initio mundi plantauit in horto voluptatis Deus, quas magno chaos inter nostrum exilium, & ipsum Paradisum interposito tanquam ignotas describere non valemus.

De Aloe. *Cap.* LXII.

Aloe est arbor aromatica, quam nasci dicit Isidorus in India, & in Arabia. Dicunt tamen magister Iacobus de Victoriaco, & Platearius, quòd huius ligni arborem nemo comprehendere potuit, sed expulsione ventorum rami de montibus ex temporis vetustate cadentes, in flumine Babylonico retibus capiuntur. Vnde a quibusdam dicitur, quòd de terrestri Paradiso per Mediterraneos fluuios lignum aloes deferatur. Isidorus. Aloe est arbor odore suauissimi ac summi, quæ in India, & Arabia nascitur. Denique lignum eius vice thimiamatis altaribus adoletur, vnde & nomen traxisse creditur. Auicen. Xiloaloes est, venæ arboris quæ eradicantur, & sepeliuntur in terra, donec earum lignum, & cortex putrefiant, & remaneat xiloaloes purum. Vniuersaliter melius est, quod magis in aqua submergitur, natans vero malum est, priuatum vita, & Spiritu. Est autem (vt æstimo) calidum, & siccum in secundo, subtile, aperitiuum opilationum, frangitiuum ventositatum. Remouet superfluitates humiditatum, viscera confortat, & prohibet iram. Confert valde cerebro. Confortat sensus, & etiam neruos, & acquirit eis virtuositatem & viscositatem subtilem. Cor quoque confortat, & lætificat. Masticatio eius facit odorem oris bonum. Bibitum autem remouet humiditatem stomachi putrefactam, & cõfortat ipsum, & etiam epar. In ipso est virtus constringens naturam, & confert dissinteriæ, & melancoliæ. Constan. in Pante. Lignum aloe diuersæ naturæ est, sed tamen vniuersaliter est calidum & siccum, adiuuans cerebri stomachique humectationes, & defectiones eorum. Animam etiam & cor, & omnia interiora membra confortat. Platearius. Aloe lignum calidum est, & siccum in secundo gradu. Quod optimum est, cognoscitur ex eo, quòd valde ponderosum est, & nodosum, valdeque aromaticum, saporis subamari, coloris subnigri, vel subrubei, contritioni dentium non omnino resistẽs. Dum etiam commasticatur, statim odor aromaticus videtur cerebrum attingere, & quodammodo implere. Stomachum confortat, digestionem procurat. Valet contra debilitatem cordis, & cerebri, contra Cardiacam passionem, & contra syncopin. Fructus eius per nares receptus cerebrum infrigidatum confortat, & calefacit, & vt breuiter laudes eius concludam, omnia membra totius corporis debilitata valde confortat.

De Amomo, & Aspalatro *Cap.* LXIII.

Isidorus. Amomum dictum est, eo quòd velut Cinnamomi odorem referat. Nascitur in Syria, & Armenia. Frutex botruosum semen reddens sibi connexum, flore albo veluti violæ, foliis similibus brioniæ, odore etiam bono somnos suauificat. Auicen. Amomum est arbor, sicut botrus ligni, sicut rete inuoluti. Florem habet in colore similem emathiti, folia sicut vitis albæ, coloris aurei. Color ligni eius, sicut hiacinthi boni odoris. Et est ius species viridis, & crossa, nascens in locis humidis, & eius odor, sicut odor rutæ. Et est species Aegyptiaca, quæ non est longa neque lata, neque debilis, neque grauis ad frangendum, immo vuealis, & eius vber exuberat super transitum vuæ. Est autem calidum, & siccum in secundo. Iuxta Diascoridem ex eo melius est album, aut ad rubedinem decliuans, plenum semine, sicut botrus, grauis odoris absque fętore, coloris vnius, non diuersum, mordicans linguam, in quo non est contractio. Subtiliat, & maturat, & in ipso est stipticitas. Maturat quidem apostemata calida. Confert pleuresi frigidæ, aperit opilationes epatis, & est plurimæ digestionis. Membra expulsionis prouocat, & doloribus matricis confert. Grauat autem caput, facitque soda, & est de inebriantibus ac dormire facientibus. Eius decoctio vtilis est podagræ, & obtalmiæ calidæ, & bibitur ad ægritudines epaticas. In decoctione eius sedetur ad dolorem renum. Emplastrum ex eo factum cum bethorog, valet contra punctura scorpionis. Diascorides. Amomum est genus arborum, vel herbæ odoratissimæ, cuius frutex botro similis, in circuitu eiusdem arboris nascens, ramulos habẽs siccos, & duros, virgulis similes, coloris subrussi. Huius autem triplex est species. Vnum appellatur armenum, cęteris melius, aurosi coloris, vel sului, odoris boni. Aliud quod dicitur melicon, viride & tactu lene, saporem habens origani. Tertium vero ponticum russum, & non lõgum, neque difficile, botrosum, semen habens plenum, & odore stipticum. Eligendum est autem recens, & album ponderosum. Quod masticatum quodam acumine mordet linguam, somnum præstat. Tumores etiam cathaplasmis adhibitum sedat. Cum ocimo quoque tritum scorpionum ictibus occurrit. Item fœminarum fluxus fomento compescit. Idem cum vua passa mixtum, & cathaplasmatum tumores viscerum sedat, & eius aqua tumentes oculos fomento releuat. Adulteratur autem herba ammonæ, quæ similis est ei, sed caret odore. Razi. Himene, idest amomũ calidum est, & siccum. Opilationi epatis ex frigiditate proficit, dolorem matricis aufert. In capite tamen dolorem atque grauedinem, & schothomiam generat. Constantinus in libro graduum. Amomum calidum & siccum est in tertio gradu, prouocat menstrua, apozima eius potatum, optimum est epilenticis, vel freneticis, podagricis, & inflationem dissoluit. Plinius in lib. 12. Aspalathros in Aegypto nascitur, spina candida magnitudine arboris modicæ, flore rosæ. Radix eius vnguentis expetitur. Tradunt in quacunque frutice curuetur arcus celestis, eandem quęcunque sit aspalathro existere suauitatem odoris, sed in aspalathro quandam inenarrabilem. Quidam vocant sceptrum erisij, alij sceptrum elisci. Cuius probatio est, in colore russo, vel igneo, tactuque spisso, & odore castoreo.

De Balsamo. *Cap.* LXIIII.

Isidorus. Balsami arbor in Iudęa tantum intra terminos viginti iugerum erat. Postquam autem ea regione Romani potiti sunt. Etiam latissimis collibus propagata est, stirpe similis viti, foliis similis rutæ, sed albidioribus, semperq; manentibus. Arbor quidem balsamum dicitur, lignum eius xilobalsamum, fructus vel semen carpobalsamum, succus autem opobalsamum. Glosa super Cantica. Engaddi locus est, vbi crescit balsamum, cuius arbores, quia in modum vinearum excoluntur, vineæ Engaddi dicuntur. Plinius vbi supra. Omnibus odoribus præfertur balsamum. Vni terrarum olim Iudęæ concessum in duobus tãtum hortis regiis, altero iugerum viginti non amplius, altero paucioribus. Nunc aũt implet colles vinearum modo, quæ sine amminiculis seipsas sustinent: properatque nasci intra tertium annum fructifera, folium proximè tuberi perpetua coma procerior, proceritas intra bina cubita subsistit. Huius arboris tria sunt genera. Primum aspectu incuruum, fruticosum, odoratius. Tenui, & capillacea coma, quod vocant anthericeum. Alterum scabro. Tertium eumetes: quia reliquis procerius leni cortice. Huic secunda bonitas. Nouissima autem anthericeo Ferro lædi vitalia odit, protinusque moritur. Eadem amputari superuacua patiens. Quapropter incidentis manus artifici temperamento libratur, ne quid vltra corticem violet. Lignum huius xilobalsamum vocatur, quod in vnguenti succo coquitur: ex hoc buxosum est optimum, quod est odoratissimum, & semine maximum, & ponderosissimum, mordens gustu, feruensque in ore. Adulteratur petreo hiperico, quod arguitur sua magnitudine, inanitate, longitudine, odoris ignauia, sapore piperis. Diascorides. Balsamus est arbor nimis calida & sicca, malogranato similis, ramosa, ramis tenuibus, & exalbidis. Inciduntur autem eius truncus, & ramuli etiam per loca, & sic supponuntur vasa quæ lachrymum fluentem excipiant, cuius optimum est recens, sincerum, & exalbidum, austerũ, & odore acutum, & pernitidum. Glosa super ecclesiasticum. Arbores balsami more vinearum excoluntur, & adminiculis sustinentur. Viti enim similiores sunt, quàm myrto, perpetuo coma insignes, duobus cubitis eminentes. Semen habet vini gustum, colorem russum. Ramis crassior quàm myrti, quæ

ri, quę & certo anni tempore fundant balsamum. Agricolę quoque acutis lapidibus, vel osseis cultellis solent inscidere. Nam ferri tactus noxius est, & per inscisiones manat succus odoris eximij, & lachrymis pulchre rorantibus. Lanis exceptus parua in cornua colligitur. Gratia aūt precipua est lachrymę, secda seminis, tertia cortici debetur, minima uero ligno. Solinus. Balsama fiscis viribus stirpes hāt malleolis inseruntur, rastris ottesciunt, aqua gaudēt, amāt, amputari, tenacibus folijs sempiterno inūbrantur.

De medicinali virtute balsami. Cap. LXV.

COnstātinus, vbi supra. Balsamus est arbor nascens in Iudæa, super terram vnius brachij vel paulo plus mensura. Cuius rami sunt rubeo viridique colore perfusi, quasi rami Tinmalli, eiusque frondes sunt tenues, viridemque colorem habentes. In capite faciunt quasi gingiuas, parua præcedentes in modum piperis grana. Et ramorum eius fissuris quolibet anno in diebus caniculariibus succus egreditur quasi lac timmalli. Rami autem & carpo & liquor medicinæ conuenientia sunt, liquor tamen est laudabilior. Carpo laudabilis. Rami vero minus cæteris. Omnia tamen calidi sunt & sicci in secundo gradu. Oleum aūt cæteris est calidius. Auic enna. Balsamus est arbor Ægyptia nascens tm̄ in loco qui dicitur oculus solis. Huius folia & odor rutæ similantur, sed ipsa declināt ad albedinē. Statura eius vt arboris ersici. Et eius quidem oleum melius est semine eius. Semen vero fortius ligno ipsius in omnibus modis eius. Lignum.n. calidū est & siccum in secundo, & semen parum calidius. Oleum aūt calidius est vtrisq; Aperit aūt opilationes, & confert visceribus crossis, & vlceribus capitis, & epilentię ac vertigini. debilitati quoq; digestionis, & ischiaticę. Mundificat caput & vlcera, & extrahit fracturas ossiū. Bibitur eius decoctio propter spasmum. Item abstergit pannum oculi, & confert asmati crosso, stricturæ anhelitus ac dolori pulmonis. Mundificat stomachum, & confortat epar. Confert etiam dolori putsg ano, & doloribus matricis. Resistit venenis, & cōfert morsui viperæ. Semen eius confert peripleumonię & frigidi tussi.

De calamo aromatico. Cap. LXVI.

ISidorus. Calamus aromaticus a similitudine calami vsualis vocatur. Gignitur in India multis nodis geniculatus, fuluus, fragans spiritus suauitate. Qui cum frangitur in multas partes fit scissilis, similans gustu cassiam cum leui acrimonia remordente. virtutis vnctuales, & feruentis. Diascorides. Calamus aromaticus in India nascitur, & est optimus colore rufus, cum nodis spissis, & cum frāgitur scissilis, & arenosus apparet ac fuluus. odore suaui, gustu & viribus stiptico atque glutinoso. Plinius vbi supra. Iuncus odoratus nihil differt a cæteris sui generis aspectu. Sed calamus odoratus præstantior est. Odore statim e longinquo inuitat, mollior tactu, meliorque qui minus fragilis. Et qui a solo se potius, quam qui raphaoi modo frangitur. Inest autem fistulæ araneum, quod vocant florem, præstantior est cui numerosius. Reliqua probatio est, vt niger sit, dānātur albi. Melior quo breuior & crassior & lentus in frangendo. Calamo preciū est in librā vnā, iunco in quinq;. Traduntq; iuncū odoratū in Cāpania inueniri.

De medicinis ex eo. Cap. LXVII.

AVicenna. Calamus aromaticus calidus est, siccus vsque ad secundum. Melior est ille qui est hiacynctini coloris, propinquos habens nodos, qui in plurima frusta franguntur, & cuius canna plena re simili telæ araneæ, & in masticatione eius est acuitas. Et contritum est boni odoris, & est declinans ad citrinitatem & albedinem. Est autem subtiliatiuus, in ipso enim est substantia subtilis, sicut in pipere & cinnamomo, ac reliquis speciebus huiusmodi. In ipso est stipticitas pauca cum acredine. Et in eius substantia sunt terreitas & aereitas. Et est bonę commixtionis ad æqualitatem pertinens, sed eius exiccatio maior est. Confert occultationi sanguinis mortui, & contritioni lacertorum. Et apostemati epatis, & stomacho ac tussi. Valet etiam ad tumorem, abstergit visum, apostemata resoluit. Membra expulsionis prouocat. Et cum semine apij confert renibus, ac distillationi vrinæ. Constan. vbi supra. Calamus est subtilis citrini coloris, suauis odoris, concauus desiccatiuus, & facillimè rumpitur, digitis constrictus. In India & Persia nascitur, sed laudabilior est Indicus. Est autem calidus, & siccus in secundo gradu. Valetque ad dolorem stomachi & epatis potui datus. Menstrua prouocat, & veteri tussi prodest, si suffumigium inde fiat. Ad stringendum quoque sanguinis fluxum valet. Platearius. Calamus aromaticus calidus est & siccus. Quidam reperitur in Persia qui citrinus est. Et eo phisici non vtuntur. Alius in India, qui subalbidus est, & eo vtuntur. Est autem radix cuiusdam fruticis valde aromatica, calamo similis, quia concaua est. Cum enim colligitur, quoddam lignum quod interius est extrahitur. Eligendus est autem calamus subalbidi coloris, qui cum frangitur, non facile puluerizatur. Per tres annos seruatur. Habet virtutem confortandi. Puluis eius valet contra dolorem stomachi ex frigiditate vel ventositate. Ad digestionem stomachi confortandum detur puluis eius cum puluere cinnamomi, hoc etiam valet contra cardiacam.

De cassia lignea. Cap. LXVIII.

ISid. Cassia nascit in Arabia, Virga robusti corticis & purpurei, est virtutis cinnamomo similis, sed inferior potentia, vnde pro cinnamomi vice duplex eius pōdus in medicinis admiscet. Pli li. 12. Est cassiæ frutex iuxta cinnamomi cāpos nascens, sed in montib. crassiori sarmento, tenui cute verius quam cortice, quē cōteri & ex inanire, & in cinnamomo leuare precium est. Amplitudo fruticis trium cubitorum est. Color eius triplex cum primum emicat candidus pedali mensura, deinde rubescit, addito semipede, vltra vero nigricās, hæc pars maxime laudatur, deinde proxima, damnatur vero candida. Tum secāt surculos longitudine binum cubitorum, mox præsuunt recentibus corijs quadrupedum ob id interemptorum, vt illis putrescentibus vermiculi erodāt lignum & excauent corticem tutum amaritudine: probatur recens maxime, & quæ sit odoris mollissimi, gustuve quam maxime feruens, potiusque lento tepore leniter mordens. Colore purpureo, quæque plurima minimum ponderis faciat breui tunicarum fistula atq; nō fragili. Auicēna. Casia calida est & sicca in secundo. Dicitur autem q̄ est cortex radicis mori ascemij, & est plurium specierum Melior est illa quæ est rubei coloris, pura, plana, longi lignum, crossę cannæ, subtilis foraminis, solida, crossa, boni odoris, quæ mordicat linguam & cōstringit. Nigra vero mala est. Quod de ipsa administratur est cortex. In ligno enim eius nō est bonitas. In ipsa quidem est stipticitas, & resolutio cum acredine, plurima subtiliatio, multaque inscisio propter acredinem suam adiunat stiptica. Suaque resolutione & solutiua iuuat, confortat membra. Resoluit apostemata calida & frigida in visceribus, confert pectori, & ponitur in medicinis oculi. Vinum in quo infunditur confert stomacho. Syrupus eius cōfert epati. Item prouocat membra expulsionis. Vtraque cōfert doloribus renum ac vesicæ. Crossas uentositates resoluit. Et ad potum datur ad venenum tyriæ, Constantinus in lib. graduum. Casia calida est & sicca in secundo gradu. Stomachum, epar, & omnia principalia membra confortat. Opilationem aperit. Crossos humores & ventositatem dissoluit. Vrinam & menstrua prouocat. Si vero medicinę laxatiuę misceatur, ad eijciendum crossos humores iuuat, cum melle temperata & super dura apostemata imposita, ea soluit & citrat, Plateanius. Casia lignea calida est & sicca I tertio gradu. Eligēda est quæ non facile frangit, sed plicatur. Et cum frāgitur colores habet intus subalbidos, diuturnos, & plures subrufos. Saporem habēt acutum dulcedini mixtum cum aromaticitate, & potest per decē annos seruari. Sophisticatur autem quandoque ex admixtione corticis capparis, sed discernitur, quia cortex capparis est subamari saporis. Virtutem habet diureticam ex subtili substantia consumendi ex qualitatibus, confortandi ex aromaticitate. Valet contra frigidum reuma, vel aliàs passiones capitis, & epileniam, contra stranguiriam & dissenteriam & passionem renum, ac vesicæ, contra opilationes splenis & epatis, cōtra frigiditatem stomachi, contra fętorem oris, vel subasellarum, & corruptionem gingiuarum contra cardiacam passionem & sincopin. Razi. Salegcha. i. Cassia lignea calida est & sicca. Visum acuit, & vrinam prouocat.

De cinnamomo. Cap. LXIX.

ISidorus. Cinnamomum dictum est, eo q̄ cortex eius in modum cannę sit rotundus & gracilis, Gignitur autem in India & Æthiopia frutice breui, duorum tātum cubitorum, colore subnigro vel cinereo, tenuissimarum virgarum. Nam quod in crassitudine distenditur, despectum est, quod autem gracilius prouenit eximium. Quod cum frangitur visibile spiramentum emittit ad imaginem nebulæ seu pulueris. Plin. in lib. 12. Cinnamomum frutex est duorum altitudine cubitorum amplissimus, palmique minimus quatuor digitorum crassitudinis, statim a terra sex digitis surculosus arido similis, cum viret non odoratus, origani folio, siccitate gaudens, imbre sterilior, ceu dirę naturæ. Gignitur quidem in planis, sed densissimis in vepribus, rubisque, difficilis collectu. Non metitur nisi permiserit Deus. Nec ante solis ortum vel post occasum metere licet. Sarmenta quondam sacerdos hasta diuidebat, deoque Ioui partē reponebat. Reliquam vero partem mercator in massas condit. Est & alia fama, cum sole diuidi, ternasque partes fieri, deinde sorte germina discerni. Quodque soli cesserit relinqui, ac sponte conflagrare. Præcipua bonitas virgultorum est tenuissimis partibus ad longitudinem palmi. Secunda vero proximis, breuiore tamen mensura atque ordine. Vilissimum quod caudicibus vel radicibus est proximum, quoniam ibi minimum corticis, in quo summa gratia, Qua de causa præferuntur cacumina. Quidam cinnamomi duo tradiderunt genera. s. candidus, atque nigricans. Olim candidum præferebatur, nunc econtra nigrum laudatur. Varium quoque candido præfertur. Certissima vero æstimatione si scabrum sit atque vt inter sese tritum tarde frietur. In primis aut molle damnatur, aut

cui cortex albet. Auicẽna lib.4 Cinnamomi species nigra est bona, & est plana neq; nodosa. Montana est erossa & breuis, quod ex eo album est latum est inflatum, frangibilem habẽs radicem, declinantem ad molliciem. Et quòd declinat ad viriditatem habet casiæ ligneæ odorem. Eius virtus durat tempore longo, si teratur & ex eo fiant torisci cum vino. Cinnamomi species ammomum est. Ex libro de natura rerum. Cinnamomum arbor aridæ similis est cum viret & floret, siccitate gaudet. Itaque sterilis imbre fit, fœcundior autem in dẽsissimis vepribus fit ac prouenit.

De Medicinis ex eo. *Cap.* LXX.

AVicenna. Cinnammomũ calidũ est & siccum in tertio Meliusq; est illud, quod est boni odoris, & acuti saporis, sine mordicatione, coloris puri non cõmixti. Et vt ait Diasco. melius est nigrum ad igneitatem & rubedinẽ declinans. Planum ramos habens propinquos subtiles, in quo sunt dulcedo & salsedo & mordicatio parua, nec est valde frangibile. Et ex eius quidẽ bonitate est vt vincat omnem odorem præter suum, & non sentiatur cum eo. Est aũt vltimum in subtilatione, attractiuum, aperitiuum, rectificans omnem putrefactionem & virtutem corruptã. Oleum eius calidum est valde, resolutiuum, liquefactiuum. Platea. Cinnamomum calidum est in tertio gradu, siccum in secundo. Eligendum est illud quod subtile est, acutum, habens odorẽ dulcedini mixtum, cũ multa aromaticitate & subrufum. Quod aũt subalbidum est aut nigrum, abijciendum. Per decẽ annos põt seruari. Ex aromaticitate virtutem habet cõfortandi cerebrum. Ex glutinositate cõsolidandi. Contra debilitatẽ stomachi & digestionẽ debilẽ ex frigiditate valet puluis eius. Qui & compciẽter in salsamẽtis ponitur ad appetitum prouocandum ex superfluitatibus. Ad oris aromaticitatem commasticatur. Non enim adeo calidus est vt dissoluat, & os putrefaciendo corrumpat, sicut gariofilum & similia, quæ multum calida sunt. Ex horum n. vsu licet os ad ĩpus aromaticũ reddatur, in posterum tñ corrũpitur, quia ex caliditate dissoluũt, vnde fit putrefactio. Cinnamomũ aũt non est ita calidũ. Est tñ etiã conglutinatiuũ. Itẽ pulüis eius valet ad nouas scissuras labiorũ, vel aliorum vlcerũ cõtra sincopin & cardiacã. Razi. Cinnamomũ calidũ est & siccũ. Stomachũ & epar corroborando, digestiuam virtutẽ adiuuat & ventositatẽ expellit. Isaac in 3. libr. Cinnamomũ calidũ est & siccũ in 3. gradu, stomachũ confortat, opilationes aperit, vrinam & mẽstrua prouocat. Auicen. Cinnomomi operationes & proprietates. Vltimũ est in subtiliatione, attractiuum, aperitiuum, rectificans oẽm putrefactionem, & oẽm virtutem corruptorũ. Oleũ aũt eius calidũ est valde, resolutiuũ, calefactiuũ. Cinnamomũ ponitur super pannum, & maculas lentiginosas. Et est conueniens cũ aceto bothor leni, & impetigini & vlceribus. Confert & cotizę, panno, & tenebrositati oculorum. Et tussi, hidropisi, & dolori matricis ac renũ & apostematibus eorũ, rigori quoq; febrium & morsui vermiũ venenosorum. Eius ẽt oleũ mirabile est in tremore. Caput aũt grauat. Et ipsum mundat attrahẽdo humiditates ex eo. Et aurium dolorẽ sedat. Lenificatiuum est & mundificat quod est in pectore. Aperit opilationes epatis, & confortat ipsum & stomachum & desiccat humiditatem eius. Diasco. Virtus est omni cinnamomo calida & diuretica, malacthea & leptomerica & digestibilis. Potatũ cũ aqua secundinas mulierum excludit, & menstrua prouocat, meliusq; si myrrhæ fuerit admixtum, veneno potato vel morsibus venenatis occurrit. Caligines oculorum detergit. Cum melle tritũ maculas vel lentigines e facie purgat. Tussim sedat. Catarros mitigat, hidropicis medetur. Nefreticis ac diureticis vtiliter datur. Cinnamomi vero genera multa sunt. Sed omnibus melius est simile cassiæ masselaticę recens & nigrum, quod in vino missum soluit se, virgas habens tenuas ac leues nodis plenas cum odore pleno quasi rutæ, acri, mordax gustu quasi nasturtij semen, cũ quadam salsitate & parua viscitudine, huius hastas cum fregeris, puluerem emittunt odore omnia vincẽtem. Quas cum a terra euulseris, radices eas sequuntur. Hæc est probatio cinnamomi. Est autem alterum genus montanum asperius statuq; breuius & crossius, colore subrussum. Pariter simile est cassiæ masselaticæ subnigrum colore, tactu lene, non multos habens nodos. Quartũ genus est album, fragile, in robore erossius, & est radicibus maius. Quintum genus est corio simile cassiæ, odore similiter, colore subrussum, hastas multas retinens, sed non odore plenum. Sextum genus, qđ appellatur lothos & mathos, sed nec virtutẽ, nec odorẽ habet. Septimum est, qđ a Græcis xilocinamomũ, idest lignum cinnamomi dr̃, radicem habens maiorem cum hastis nodosis, odore non suaue. Est ẽt alterum genus quod aliqui pseudocinnamomum vocant, visu bonum, hastas habens crossas, odore & virtute inferius. Constantinus in libro graduum. Cinnamomum diuersum est. Est enim crossum quod de arboribus abscinditur, & gariofilatum, quod ramorum arboris suæ cortex esse dr̃ Omnia tñ calida sunt in tertio gradu sicca in secundo. Laudabilius est anthimum, quia stomachum confortat, & cum aromatizat, humiditatem eius desiccat, opilationem eius aperit, cibum digerit, flegma dissoluit, vrinam & menstrua prouocat. Et tussim de crossa humiditate & catarrum, sicut hidropisim, renum dolorẽ placat, & morsum reptilium. Et collirio mixtum super fluã humiditatem oculorum desiccat. Tritum & aceto temperatum impetigines & lentigines extirpat. Macer. Cinama tres species dicuntur habere, sed harũ. Est p̃ciosa magis, quæ plus subtilis habetur. Et q̃ plus mordet mixta dulcedine linguam. Humores stomachi siccat, corroborat ipsũ. Et facit acceptas vt digerat ocyus escas. Sumptum curat epar, lotum quoq; menstrua purgat. Humida tussis eo sedabitur atq; catartus. Hidropicis speciem, cui præbent timpana nomen. Sumpta non modicum reprimit renumq; dolorẽ. Reptilium morsus curat, sed iungitor illis. Quę curat oculos, humores curat aquosos. Si bene contritum, forti miscetur aceto. Liberat appositum, terra leotigine vultum. Sicque iuuat morbum qui ducit ab impetu nomen. Crossa magis species fluxus emorroidarum Stringit, aqua gelida bene si cõtrita bibatur. Tempore quo mundum patiens iciunia fregit. De specie geminas hæc quætit portio dragmas.

De Cypro. *Cap.* LXXI.

DIascorides. Cyprus est arbor habens folia oliuæ similia: sed viridiora & paulo erossiora. Semen nigrum, & florem album, cum germine & odore bono. Huius folia masticata tumorem oris compescunt, quia virtutis cohærentis sunt, sed cætera eiusdem arboris cathaplasmata hominotes & tumores calidos tollunt: Horum etiam elixatura fomento combustis medetur. Eadem quoque succo strucij mixta, si caput assiduè fomentes, capillos inficiet. Flos eius cum aceto cathaplasmatibus adhibitus, dolorem capitis soluit. Glo. super cantica. Cyprus est arbor aromatica in Aegypto semine candido & odorifero. Quæ coquitur in oleo & exprimitur, vnde paratur vnguentum regale, quod Cyperus dicitur. Plinius in li. 12. Cyprus est arbor in Aegypto ziz. si folijs, semine coriandri cãdido & odorato, hæc in oleo coquitur & postea p̃mitur, idq; Cyperus dr̃. Optimũ est in Canopica in ripis Nili nata. Secundum Ascalone Iudęæ. Tertium Cypro Insula, odoris suauitate. Quidam hanc dicunt esse arborẽ, q̃ in Italia ligustrum vocetur. Idem in libr. 23. Ex Cypro fit oleũ, cuius natura excalefacit neruos & emollit. Folia stomacho illiniuntur. Et vuluæ concitatę succus eorũ apponitur. Folia quoq; cõmanducata recentia medentur vlceribus in capite manantibus & oris collectionibus. Decoctum earum ambostis & luxatis prodest. Rufant capillum tusa adiecto strucij mali succo, flos capitis dolores sedat cum aceto illitos. Vlcera putrescentia per se vel cum melle sanat. Odor aotẽ floris olet, qui somnũ facit.

De Fistula. *Cap.* LXXII.

GLosa super Cantica. Fistula, quæ & calida arbor est aromatica, sed pauca, robusti corticis purpureiq; valet ad curandum viscerũ molestias. Glo. super Psalterium. Cassia, quæ & fistula dr̃, in aquosis dr̃ nasci. Crescit in immẽsum. Auic. Fistula; qoid est. Stipites albi pilosi similes polio, sed plus pilosi, immo quasi toti sunt pili. Et odor eius sicut myrrhæ. Est aũt calida declinãs aliquãtulũ ad aromaticitatẽ. Diasc. Cassia fistula plures habet species, sed optima est Arabica, q̃ est aspectu grauissima, colore subrubeo corallo similis, tenuis, tactu lenissima, longa fistula, gustu submordax, nescio qua calefactione, odore aromatico plena & in ore missa, vini saporem subtrahens. Hæc habet hastam longã cum corio suo. Foliaq; similia piperis arboris. Est & altera subnigella, colore purpureo, odore plena, sed minimè suaui. Est iterum pseudocassia lappacio similis, nec in gustu suauis. Alia quoque platea, idest lata, q̃ sitingos dr̃. Est enim lata, lenis, & mollis colore subalbida & scabrosa. Virtus cassiæ fistulæ calida est diuretica siccatoria, gustu submordax. Est etiam leptomeris; idest extenuatoria, satis acra, aliud habens stipticum, extenuat simul ac digerit, quæ in corpore superflua inuenerit, roborẽ imponit. Visceribus vtilissima est, vitijsq; toraeis oĩbus, ad caligines oculorũ malagmatibus necessaria est. Cũ melle trita maculas vultus emẽdat. Mẽstrua prouocat, tumores intraneorũ bibita sedat. Cum aqua bibita morsibus venenatis occurrit, fomento renũ dolorem compescit. Eius suffumigatio matricẽ ad secessum deponit. Duplici pondere pro cinnamomo miscetur in antidotis, & est in omnibus vtilis. Auic. Cassia fistula, Alia & Chebulia, alia Aegyptia. Melior est illa quæ sumitur a cãna, & quæ est splẽdidior & pinguior. Et melior canna ipsius est illa, q̃ splẽdida est & plana. Aequalis est in caliditate & siccitate. Et est humida, resolutiua, lenitiua. Confert apostematibus calidis in visceribus, & propriè in gutture, qñ ex ea fit gargarismus cũ aqua solatri, & linit super apostemata dura & cõfert eis. Linionẽ & ex ea podagra & iũcturæ dolorosæ. Qñ dissoluit manibus ĩ aqua coriandri humidi cũ spuma psilij, & deinde fit ex ea gargarismus. Cõfert p̃focationi. Mũdificat epar, & cõfert ictericię & dolori epatis.

Est

Est lenificatiua ventris, & educit coleram adustam & flegma, & soluit sine nocumento, & absque mordicatione. Adeo quòd ipsa est conueniens prægnantibus, & soluit eas.

De Libano. Cap. LXXIII.

GLossa super Ecclesiasticum. Libanus, vt aiunt, est in Arabia cortice & folio lauro similis, succum amigdali modo emittens, qui thus dicitur, & bis in anno colligitur, autumno, & vere. Regio autem thurifera saba appellatur, vndique rupibus inuia, & a dextera scopulis maris inaccessa. Arbores sponte nascuntur, quibus inscisis lachryma fluit. Helinandus lib. 10. In Libano monte nascitur arbor thurifera. Huius virgulta, vt ait Solinus, non sunt publica, sed quod est apud Barbaros, nouum ius per successiones transeunt familiarum. Qui autem dominium huius arboris tenent, sacri Arabicè vocantur. Hi cum lucos istos metunt, vel inscidunt, non funeribus intersunt, nec congressibus fœminarum polluuntur. Iuba Rex scripsit intorto ea esse vimine, & perplexo ad aceris qualitatem. Amigdalæ vero succum fundere, inscidiq; ortu canis flagrantibus solibus. Actor. Itaque arbor ipsa dicitur, & libanus, & thus. Gutta verò dicitur, & thus, & olibanum, de qua scilicet sub vtroque nomine dicetur inferius. Auicenna libro secundo. Ex olibano administratur in medicinis minutum & cortices, & fumus, & partes arboris eius omnes, & propriè folia.

De Matir. Cap. LXXIIII.

PLinius lib. 12. Matir aduehitur ex India, cortex rubens radicis magnæ, nomine arboris suæ Qualis ea sit, videlicet arbor incompertum habeo. Corticis melle decocti vsus ad dissentericos habetur in medicina præcipuus. Diascorides. Matir, vel machir est corium ligni venientis de barbarico, coloris russi cum calore, solidoq; robore. Cuius virtus est stiptica & remordens, quàm maximè in gustu. Tusa & bibita emoptoicis & dissentericis & celiacis singularem præstat effectum. Ex libro de natura rerum. Matir, vel machis est arbor in India, cortice prope rubeo radice magna. Ex hac fluit gutta, quæ mastix dicitur, odorifera multum, coloris punicei. Hæc granomastix dicitur, eo quòd in modum granorum aliis guttis est admixta. Splendorem faciei confert, & eam pulchrificat. Adulteratur tamen thure, vel resina. Cortex arboris machis cum melle decoctus ad dissenteriam præcipuus est. Vim habet constringendi, confortandi, consumendi, conglutinandi, & consolidandi. Contra humores fluentes a capite, ad oculos, vel ad dentes. In alia vero significatione secundũ alios dicitur macis flos muscatæ, vel cortex ipsam nucem continens. Actor. Hic videtur accipi macis pro lentisco, fortasse vitio scriptoris. Nam secundum Isidorum, & alios auctores, Mastix est gutta lentisci arboris, quæ dicta est granomastix. Hæc solum reperitur in India, sed melior est in Chio insula.

De Myrrha. Cap. LXXV.

ISidorus. Myrrha est arbor Arabiæ, altitudinis quinque cubitorum, similis spinæ, quam achantum vocant. Cuius gutta viridis est & amara, vnde nomen accepit. Gutta eius sponte manans preciosior est. Elicita corticis vulnere vilior. Sarmenta eius Arabes ignibus fouent. Quorum fumo satis noxio, nisi ad odorem storacis occurrãt, plerumq; morbos insanabiles contrahunt. Glo. super Exo. Myrrhæ arboris virgulas Arabes exurunt, vt melius pullulent, & fructificent. Huius arboris gummi propriè vocat stacte, myrrha vero abusiuè Plinius vbi supra. Myrrha multis locis Arabiæ nascitur, & est diuersi generis, conuehitur, & ex siluis laudata. Petuntq; eam etiam a Troglodítis Sabei transitu maris. Satina quoque prouenit multum siluestri prælata. Gaudet rastris & ablaquecationibus melior radice refrigerata, arbori altitudo ad quinque cubita, nec sine spina, caudice duro & torto, crassiore, quàm thuris. Solinus. In saltibus Arabiæ myrrha prouenit, cuius radices vt virium rastris proficiunt. Ablaqueationibus gaudent. Nudatæ pinguiori lachryma fluunt. Sponte manans ex ea sudor preciosior est. Elicitus corticis vulnere vilior iudicatur. Cortex in vertiginem flexus, & spinis hispidus, folium licèt crispius, oliuæ tamen simile. Ex lib. de natura rerum. Myrrha est arbor spinosa & aculeata, durior a radice, quàm reliqua sui parte. Corticem habet lenem, folium oliuę, sed crispius atque rotundius. Huius frondes & flores collecti, & ad Solẽ desiccati, habent efficaciam confortandi, & constringendi. Multum quoq; valent contra vomitum, ac fluxum ventris, & profluuiũ sanguinis. Huius gutta. f. myrrha viridis est & amara.

De Nardo. Cap. LXXVI.

PLinius lib. 12. Nardus est frutex graui, & crassa radice, sed breui ac nigra, fragilique, quamuis pingui, situm redolente, vt cypressi, aspero sapore, folio paruo, densoque. Cacumina in aristas se spargunt. Ideo gemina dote nardi spicas, & folia celebrant. Actor. De hac, quia frutex est inter herbas & arbores media, iam inter herbas communes dictum est supra, & alio nomine dicitur spica. Macer. Esse gradu primo calidam, siccamq; periti Testantur spicam, quæ dicitur Indica nardus. Confortat potata iecur, stomachique dolores Mitigat, & renes: illius apozima purgat. Vesicam, iuuat vrinas, & menstrua pellit. Ictericis prodest, nociuis humoribus obstat. Quos caput transmittit, & fundit sæpe per anum. Puncturas aufert, & morsus interiorũ. In stomacho clausum, solet hausta repellere ventum. Matricis nimium restringit subita fluxum. Cum gelida, si detur aqua sedare tumorem Dicitur & cordis, & nausea sistitur inde. Excitat hæc venerem cum vini sumpta liquore. Duritias stericas elixatura resoluit. Eius fomento per partes inferiores. Lumina si tepida foueantur sæpius illa. Affirmant acri prurigine libera reddi. Palpebræque pili bene confortantur eadem. Est nardi species, quæ celica spica vocatur. Celicarum tantum quæ nascitur in regione. Omnia quæ nardus valet indica, dicitur ista Posse, licèt vires videatur habere minores.

De Piperis arbore. Cap. LXXVII.

ISidorus. Piperis arbor nascitur in India, in latere montis Caucasi, quod Soli obuersum est. Folia habet ad iuniperi similitudinem. Cuius siluas serpentes custodiunt. Sed incolæ regionis illius, cum maturæ fuerint, eadem loca incendunt, & serpentes igne fugantur, sicque piper calidum colligitur, & inde ex flamma nigrum efficitur. Plinius vbi supra. Arbores, quæ piper gignunt, iuniperis nostris similes sunt. Semina a iunipero distant paruulis siliquis. Hæ priusquam dehiscant decerptæ, soleque tostę faciunt, quod vocatur piper longum. Paulatim vero dehiscentes per maturitatem candidum piper ostendunt, quod deinde tostum solibus colore rugisq; mutatur. Verum & his sua iniuria est, atque cœli, intemperieque carbunculantur, fiuntque semina cassa & inania, quod brechmasin sic significante aborum vocant Indorum lingua Hoc ex omni genere aspertimum est, leuissimumq; & palidum, gratius nigrum, leniusq; vero candidum. Non est huius arboris radix, vt quidam existimauere, quam vocant zingiuerim, alij vero zingiberim, quamquam sapore simili. Id enim in Arabia & Trogloditica in villis nascitur, paruæ herbæ, radice candida. Piper longum facilè adulteratur Alexandrino sinapi. Arborem piperis iam habet Italia maiorem, Myrto non absimilem. Amaritudo grano eadem, quæ piperi myrteo creditur esse. Deest tosta illa maturitas. Ideoque & rugarum, colorisque similitudo. Adulteratur iuniperi baccis mirè vim trahentibus. Mirum piperis vsum adeo placuisse. Nam in alijs suauitas cœpit. In aliis species inuitauit. Huic quidem nec pomi, nec baccæ commendatio est aliqua. Sola in eo placet amaritudo, & hac in Indos peti. Quis est ille, qui primo cibis experiri voluit, aut cui in appetenda auiditate esurire non fuit satius. Veruntamen siluestre gentibus suis est, & tamen pondere emitur, vt aurum, vel argentum. Auicenna. Radicis piperis est proprietas, vt dicitur, conferre doloribus frigidis, & spasmo. Valde confert etiam podagræ. Eiusq; proprietas est iuuamentum conferre ventositatibus frigidis, & colericæ. Ex lib. de natura rerum. Piperis arbor in foliis & lignis habet iuniperi similitudinem. Huius siluas serpentes custodientes, igne fugantur, & ex flamma nigrum piper efficitur. Iacobus rñ aliam causam nigredinis reddit, q. s. piper collectum sine adustione in clibanum mittatur, vt diutius conseruetur, vel ne alijs partibus semina proueniant. Piperis arborem Italia habuit quõdam, vt ait Plinius: sed magnam, vt est myrtus, Indica verò parua est. Porro Italæ piper amarum est, tosta quoque maturitas illi deest. Est & in Hispania piperis arbor, cuius fructus est amarissimus, & Indiæ piperi valde dissimilis. Nec vnquã verũ piper nasci credimus, nisi in India, quæ mater verarum specierum est.

De Storace. Cap. LXXVIII.

ISidorus. Storax est arbor Arabiæ, similis malo cidonio, cuius virgulę inter canicula ortum cauernatim lachrymam fluunt. Plinius vbi supra. Stiracem Arabes ex Syria reuehunt, acri eius odore focis abigentes suorum fastidium. Cæterum nõ alia ligni genera in vsu, quàm odorata, ciboq; coquũt Sabei thuris ligno. Alij vero myrrhæ, oppidorũ vicorumq; nõ alio, q̃ ex eius fumo, atque nidore. Ad hunc ergo sanãdum storacem in pellibus hircinis vrunt, tectaq; sufficiunt. Eundem ad serpentes vrunt fugandos in odoriferis siluis frequentissimos, proxima Iudeæ Siria supra Fenicem gignit storacem circa gabala, & marathunta, Cassiumq; Seleuciæ montem. Arbor est eodem noie, malo cotoneo similis, lachrymæ ex austero iucundiores, intus similitudo arundinis prægnansq; succo, In hanc circa canis ortũ aduolant pennati vermiculi erodẽtes, & ob id scobo sordescit. Auicẽna Lubne est arbor magna, cuius lignũ & folia similia sunt arbori cidoniorũ, & habet fructum album similem gallæ, in quo est granũ pingue, & illud, quod est in ipsa melius est, ex quo oleũ exprimitur. Huius arboris storax sicca est cortex. Cum autem incidirur arbor, exit lachryma, quæ dicitur storax liquida, vel mel lubue. Specierum storacis melior est illa, quæ per seipsam currit, mel-

sina, gummosa boni odoris. Adulteratur quandoque cum olinis & melle, peruenient ad citrinitatem, & non est nigra sulfurea. Calida est in primo, sicca in secundo. Inest et virtus maturatiua, lenitiua, calefactiua, resolutiua. Fumus eius est sicut olibani, & oleum, quod ex ea fit, lenificat fortiter. Confert duritiis in carne. Linitur super scabiem siccam & humidam, & etiam super bothor humidum & siccum cum oleis. Membra confortat, & prohibet spasmum, & contractionem nocturnam bibita, & linita, & ponitur in ulceis lassitudinis. Retinet, quod ex ea humidum est. Et quod ex ea siccum est catarrum. Ad corizam autem est vltima. Confert etiam tussi antiquæ, & flegmati ac dolori gutturis. Et clarificat vocem arteriaci cum lenitate vehementi. Digerit autem & subtiliter lenit, vrinam & menstrua prouocat. Lenit duriciem matricis. Quod ex ea siccum est, ventrem stringit. Liquida verò cum amigdalæ gumma soluit, educendo flegma viscosum absque impedimento. Illud autem, quod ex granis eius egreditur, dicitur sciregi storacis siccæ, & huius gumma alba, & est gumma hæremitarum.

De Thure. Cap. LXXIX.

Isidorus. Thus est arbor Arabiæ immensa, atque ramosa, lenissimi corticis ramis ad aceris qualitatem, amigdalæ modo aromaticum succum fundens & album. Dicitur autem thus a tundendo. Idem & libanum a monte Arabiæ vbi sunt Sabei. Nam mons eorum libanus dicitur; vbi thura colliguntur. Plin. vbi supra. Attolluntur in Arabia colles alti, in planaque decurrunt arbores thuris natæ sponte terram argillosam esse conuenit: raris fontibus ac nitrosis. Attingunt & minæi pagus alius: per quos euehitur vno tramite angusto. Hi primi commercium thuris fecere maximeque exercent; a quibus & minicum dictum est. Nec præterea Arabum alij thuris arborem vident. Ac ne horum quidem omnes. Ferunt. 300. non amplius esse familiarum: quæ id iure sibi vendicent; ideoque sacros eos vocari ferunt; thura præter Arabiam non inueniri alicui terræ, ac nec illi quidem vniuersæ. In medio eius sunt ferè atramite pago Sabeorum capite regni. Sabota in excelso monte, a quo octo mansionibus distat regio eorum thurifera. Saba appellatur, quod significare Græci mysterium dicunt spectans ortus Solis æstiuos, vndique rupis inuia, & a dextera maris scopulis inaccessis. In æstu flagrantissimo circa canis ortum vindemia prior & naturalis esse dicitur, quia tunc maximè prægnans esse, tenuissimusque tendi cortex arboris videatur, laxatur hic plaga, non adimitur. Indeque prosilit spuma pinguis, quæ concreta densatur. Adulteratur apud nos resinæ candidæ gemma perquam simili. Probatur autem candore, amplitudine, frangibilitate, carbone, vt statim ardeat. Item in lib. 13. Thus Syriæ mascula fert, sterili fœmina. Ex lib. de natura rerum. Thus est arbor nobilis, immensa, atque ramosa, lenissimi corticis, folio piri minore, atque subhirsuto. Naturalis eius vindemia est circa canis ortum, æstu. s. flagrantissimo, quando maximè videtur prægnans, tenuissimusque cortex eius. Tunc itaque cortex minuto vulnere laxatur, exinde prosilit spuma pinguis, quæ concreta densatur, & obduratur. Secunda vindemia est in initio hiemis, sed quod tunc capitur, ruffum est, nec priori comparandum.

De Gummis, & succis arborum. Cap. LXXX.

Actor. Hæc de arborum natura diximus. Nunc restat de gummis, vel de guttis, siue succis ex eis profluentibus, disseramus. Gummi, vel gummum Græcum nomen est, hoc enim illi dicunt gummi. Aristoteles in libro de vegetabilibus. Arbores quædam habent gummi, vt amigdali: planta siquidem, quæ lac emittit, lac in medio habebit, eritque calor subtersus fortis, & vnctuositas fit. Cumque calor digerere cœperit, vnctuositas in humorem istum vertetur, & ipsum coagulatione paruo coagulabit. Sicque locus calefiet, & aqua vnctuosa similis lacti fiet. Tunc eleuabitur ab humore vapor, qui lac illud attrahet ad extremitates, & calorem apparentem retinebit humor. Cumque frigus apparens in arbore fuerit, coagulabitur lac, postquam a loco caluerit, & inde gummi fit. Gummæ siquidem calidæ distillando egrediuntur, & cum aerem tetigerint, coagulabuntur. Quædam vero manent in loco temperato, & sunt similes aquis, Quædam manant & congelantur, similes lapidibus, vel conchis. Sed quod guttatim manat, remanens in forma sua, erit arbor, quæ dicitur alcafur. Quod autem alteratur, vt lapis erit in apparentia frigidum valde, & ipsum calor faciet apparere, cumque emanauerit, lapidescet, quod in terra calida fit. Plinius vbi supra. Gummi ex Aegyptia spina conuenit esse optimum, vermiculatum, colore glauco, purum, sine cortice, dentibus adhærens. Precium eius in libras 3. Deterius autem est ex amigdalis amaris & cerasis, pessimum vero ex prunis. Fluit & ex vitibus aptissimum infantium vlceribus, & aliquando in olea dentium doloribus. Vlmu etiam in Corico monte Ciciliæ ac iunipero ad nihil vtiles, & ex vlmi gumma nascuntur ibidem culices. Fit etiam ex sarcocolla, sic enim vocatur arbor, gummi simile pulueri thuris, pictoribus ac medicis vtilissimum. Ideoque melior est albæ, quàm ruffa, & eius precium quod supra. Idem in lib. 14. Arborum succum manantium, picem, resinamque, aliæ in Europa feruntur, aliæ in Oriente, Asia quæ interest, vtrinque quasdam habet. Idem in lib. 16. Arbores quæ gummi gignunt, post germinationem aperiuntur, & gummi non nisi fructu detracto spissatur. Auicenna lib. 2. Gummi species calidæ sunt omnes. Est autem gummi stipticum, & glutinatiuum cum exiccatione. Tussim calidam lenit, & nocumentum vlcerum pulmonis expellit, vocem clarificat, stomachumque confortat: & gummi eligendum est, quod melius est Arabicum, est enim purum habens ligni modicum.

Qualiter in sis variatur aqua nutrix omnium. Cap. LXXXI.

Ambrosius in Hexameron lib. 3. Vna quidem, & eadem est aqua, quæ est nutrix omnium, & in diuersas plerumque se mutat species. Aut inter floruleta discolor. Aut inter lilia fulgentior, aut inter rosas rutilantior, aut inter gramina liquidior, aut in palude turbidior, aut in fonte perspicacior, aut in mari obscurior. Assumpto enim locorum, quibus influit colore, decurrit. Rigorem quoque pari ratione commutat, vt inter vaporantia feruescat, inter vmbrosa frigescat. Sole repercussa æstuet, niuibus rigata glaciali humore canescat. Sed & sapor eius tempore conuertitur, vt nunc asperior, nunc amarior, nunc vehementior, nunc austerior, nunc dulcior, pro specie rerum, quibus infusa fuerit, qualitate varietur. Asperatur in maturioribus succis tolis corticis, nucis, foliisque contritis. Absinthio fit amarior, vino vehementior, aliis austerior. Veneno grauescit, melle dulcescit. Si autem lentiscus therebinthi quoque fructus, vel nucis interior misceatur in olei mollem naturam facilè transfunditur. Cum sit autem alitrix omnium virgultorum, diuersos singulis vsus ministrat. Si radices alat, vel nubibus fusa descendat, discretas omnibus vires dat, radicem impinguat, radicem prouehit, ramos diffundit, folia virescere facit, fructum alit, semina pomorum augere consueuit. Ergo cum eadem omnium nutrix sit, quædam arborum genera succus ferunt tristiores, alia discolores, alia tardos, alia præmaturos. Ipsæ quoque inter se discrepant suauitates, alia suauitas in vinea, alia in olea, alia in ceraso, alia in fico, discreta in malo, dispar in dactylo. Tactus ipsæ aquæ, alibi lenis est, alibi asperior, plerumque pinguior. Pondere quoque frequenter distat & specie. Nam alibi leuior est, alibi grauior. Non est ergo mirum, si cum ipsa in se discrepet, discrepent etiam inter se arborum lachrymæ, quæ eiusdem aquæ alimonia generantur, & cum vna omnium sit causa, diuersus singulorum sit vsus, diuersa natura. Aliam vim habet lachryma cerasi, aliam lentisci, disparem quoque balsami guttam, odorata orientis ligna sudare produntur. Diuersum quoque lachrymarum genus virgulta ferularum in Aegypto. Ac lilia quadam vi naturæ secretiores illachrymant. Quid autem referam. Clementem licet esse sermonem, quod electrum lachryma virgulti sit, & in tantam materiæ soliditatem lachryma durescit.

De Ammoniaca gutta. Cap. LXXXII.

Isidorus. Ammoniacus dicitur lignus succus, qui profluit ex arbore in Aphrica, quæ meloslos punica lingua dicitur. Plinius in lib. 12. Aethiopiæ Aphrica subiecta lachrymam ammoniaci stillat in arenis suis. Dicta ab ammonis oraculo, iuxta quod arbor gignitur. Huius genera duo sunt. Trastomacho, quod masculi thuris habet similitudinem, & hoc maximè probatur. Alterum pingue & arenosum, quod pirama dicitur. Adulteratur enim arenis velut nascendo apprehensis. Igitur, quàm minimis & purissimis glebis probatur. Idem in lib. 23. Ammoniaci lachryma mollit, calefacit, discutit, dissoluit. Claritati visus in collyria conuenit, pruritum cicatrices, albugines oculorum tollit, dentiumque dolores sedat. Prodest dispnoicis & pleureticis pulmonibus, vesicis, vrinæ cruentæ, lieni, ischiadicis potum. Articulis podagræ, cum pari pondere picis, aut ceræ, aut rosaceo coctum, alnum sistit, sed & duritias emollit. Platearius. Ammoniacum calidum est in secundo gradu, siccum in tertio. Hoc gummi vales contra tussim antiquam, humectam, & contra vitium splenis. Auicenna. Ammoniacum calidum est in fine tertij, siccum in primo. Aliquando nominatur id, per quod aurum adhæret, quia pergamena & libri eo deaurantur. In ipso sunt resolutio, & exiccatio fortes, mordicatio non fortis, apertio verò tanta vt currere faciat sanguinem ex orificiis venarum. Et ingreditur in rectificatione solutiuorum. In ipso est lenificatio, lenit asperitatem palpebrarum, & abstergit albuginem. Confert humiditatibus oculi, Confert etiam vulneribus malis, & corrodit carnem malam, & facit nasci bonam. Idem confert asmæ, & difficultati anhelitus, & eius dilationi, quando transglutitur cum melle, vel aquas ordei. Mundatque vlcera velaminis. Et confert præfocationi, quæ est ex flegmate, & colera nigra. Bibitum quoque confert duriciei splenis, & epatis. Et similiter cum aceto linitum, & confert hidropisi. Linitum etiam & cathaplasmatum confert scrophulis, & nodis, & apostematibus.

matibus. Cũ melle, vel aqua ordei bibitum confert dolori ischiadicæ & iliorum iuncturarum. Item prouocat vrinam, ita vt sanguinem mingere faciat. Interficit ascarides, & solutione educit, exire facit embrionem, siue viuũ, siue mortuum, & menstrua prouocat. Cõstantinus in lib. graduum. Ammoniacum calidum est in tertio gradu, siccum in secundo. Mollitiuæ & dissolutiuæ virtutis est. Valet ischiaticis, podagricis & arthriticis, purgat de viscoso flegmate potatum. Spleneticos curat cum oximelle. Emplastrum ex eo factum cum aceto compositum, & super splenem positum & epar durum, mox duritiã curat. Lumbricos & ascharides occidit. Vrinam & menstrua prouocat. Apostemata in articulis & in neruis nascentia, & crossas ventositates, & scrophas dissoluit. Si cathaplasmatum cum melle, & vino fuerit, albedinẽ oculorum detergit, & asperitates palpebrarum lenit.

De Asa fœtida. Cap. LXXXIII.

Plateatius. Asa fœtida est gũmi arboris in transmarinis partibus nascẽtis. Et est in quarto gradu calida & sicca. Aestiuo tpe colligitur, & quia maximè fœtet asa fœtida, fœtida dicitur, quantoq; fœtidior, tanto melior : diu absq; corruptione seruari valet, & in loco mediocriter sicco seruari debet, virtutem habet attrahendi, dissoluendi, consumendi. Pillulæq; ex ea formatæ, sim; liciter autem cũ ouo sorbili, in sero exhibitæ, prosunt asmaticis ex humida causa laborãtibus maximè, vel cum syrupo violaceo dentur purgatione præcedente. Nec aliquid vehementer diuisiuum, aut valde siccum, vel frigidum, dari debet in pectore patientibus, nisi prius dialtea, vel butyro vngatur locus. Contra quartanam, vel quotidianam purgatione præcedente, asa fœtida in vino, & malo terræ cauato decoquitur, & colatiuo melle addito, vel zuccaro ante horam accessionis patiẽti datur. Suppositorium ex asa fœtida, & galbano factum, vel ex asa sola prius oleo, vel melle, vel butyro inunctum, ne lædat interiora, miro modo secundinam educit, & menstrua. Vnguentũ ex asa & ammoniaco ac cera & oleo factum splenem mollificat & mundificat, lacq; coagulatum in mammillis soluit. Iterum asa foramini dentis immissa, dolorem eius placat. Gargarismum factum ex aceto, & aqua decoctionis asæ, atque rosarum matricem tumefactam desiccat, præcedente tamen purgatione contra paralisim, & podagram & arteticam & apoplexiam & contra omne vitium ex frigida causa. Asa fœtida & petrolium simul ad ignẽ resoluuntur, & in tali liquore puluis castorei & euforbij, ac sulfuris viui apponuntur, additaq; cera cerotum efficitur, & in loco patienti supponitur, vel vnguento patiens inũgitur. Si vitio cerebri fiat epilensia, tunc inungatur patiens circa spatulas & spinam & collũ & etiam caput. Si vitio stomachi, tunc pars illa inungatur, contra alias etiam passiones inũgãtur loca simpliciter patientia Vnguentum etiam ad podagram, ciragram, artheticã, ischiaticã, & cõtractionẽ, vel indignationẽ neruorũ ab Esculapio est inuentũ.

De Balsamo. Cap. LXXXIIII.

Isidorus. Balsami succus opobalsamum dicitur, de quo, s. sub hoc nomine plenius dicetur. Diascor. Balsami succus optimus est recẽns, & odore vehemens, sincerus, serenus, lenis, remordens, linguamq; mediocriter redarguens. Adulteratur autẽ oleo cyprino, vel lentiscino, vel balanino, siue myrtino, vel melle mixto. Sed optimum est, quod in aqua munda stillatum non protinus diffunditur, immo potius desidet, & postmodum totã aquã albidam facit, & lacti admixtum illud in caseum stringit. Habet autem vires acres, calefacit & relaxat, siccat, & extenuat. Hic succus opobalsamum dicitur. Plinius lib. 12. Balsami lachrymæ probatio est, vt sit pinguis, tenuis, ac modicè russa, & in fricando odorata. Secundus cãdido colore est peior viridi, crassusq; pessimus. Niger quippe vt oleum senescit. Maximè probatur, quod ante semen fluxit. Adulteratur seminis succo, vitiatur & oleo rosæ cypri, lentisci, balani, therebinthi, myrti, resina, galbano, cera. Cypria circulo candido cingitur. Summa autem eius probatio est, vt lac coagulet, & in veste maculas non faciat. Vt autem e ramo arboris fluat, vitro lapide, vel osseis cultellis inscidiτur. Nam si ferro læditur, protinus moritur. Razi. Balsamum lapidem frangit, & pessarizatum ad impregnandum valet. Ex lib. de natura rerum. Liquor balsami super omnes liquores vim penetratiuam habet intantum, vt cum Sol incanduerit eius gutta in manu infusa sustineri non possit, sed statim penetrat.

De Bernice. Cap. LXXXV.

Plateatius. Bernix est frigidæ, ac siccæ complexionis in secundo grado. Et est gummi cuiusdam arboris, quæ nascitur in partibus transmarinis. Tempore siquidem æstiuo ex arbore illa quædam gummositas effluit, quæ actione caloris siccatur & induratur, ac bernix appellatur. Huius tres sunt species. Quædam coloris est subcitrini, quædam subrusfi, quædam subalbidi, & quæcunque sit eius species eligenda est vt bona, dummodo lucida sit, & clara. Habetq; virtutem ex gummositate sua conglutinandi, clarificandi, & conseruandi. Quod ex hoc satis patet, quia pictores supra colores alios eam ponunt, vt luceseat, aliosque colores conseruet. Diu seruari potest, & vsus eius talis est. Contra fluxum sanguinis e naribus puluis eius cum albumine oui confectus, temporibus & fronti superponitur, & hoc simpasma dicitur, quia sit ex conglutinantibus. Puluis etiam eius inijcitur naribus. Contra vomitum colericum ex puluere ipsius emplastrum ex olibano & oui albumine conficitur, ac pectoris furculæ superponitur. Idemque fit contra dissenteriam addito aceto, & pectini supponitur. Puluis etiam eius in ouo sorbili datur. Denique valet puluis eius contra solutionem interiorem, & exteriorem. Sed & Salernitanæ mulieres apponunt eum d..m ad clarificandum faciem.

De Bidella. Cap. LXXXVI.

Isidorus. Bidellæ arbores Indiæ, ac Arabiæ lachryma, melior est Arabica. Est enim lucida, subalbida, lenis, pinguis æqualiter cerea, & quæ facilè mollescit, nec ligno, vel terræ commixta, amara, boni odoris. Nam ex India sordida est & nigra & maiori gleba. Adulteratur autem addito gummi, qui non ita gustum amarificat. Diascor. Bidella lachryma est arboris, quæ in Armenia nascitur, & in modum resinæ manat. Probabilior est Arabica, quàm Indica. Potest autem calefacere, relaxare, & vt traditur, neruorum connodationes soluere, duritias mollire, sudorem mouere. Vrinam & menstrua prouocare, singultus, atq; ventositatem soluere, lapides in vesica frãgere. Miscetur etiam tyriacis medicaminibus, tumores soluit, duritias spargit, diuersim prohibet, tussim mitigat, morsibus venenatis occurrit, doloribus lateris subuenit, neruorum indignationem mixto vino, vel aqua depellit. Hæc omnia operatur, quia malacticæ & operatiuæ virtutis est, & ideo potest calefacere, strictuream relaxare, & ea quæ sinus & collectiones habent euaporare. Auicenna. Bdelliũ, aliud Iudaicum, aliud mechum. Iudaicum aliud est Siculũ, aliud Arabicum, quod est aliud a bdellio palmarum siluestrium, & ambo sunt ex palmis siluestribus. Mechum autem est ex fructu palmarum siluestrium. Melior duarum gummarum est illa, quæ est ratia amara & clari saporis, & est munda a lignis, & est facilis resolutionis, boni odoris, cuius fumus habet odorem picis. Et cum antiquatur bdellium Iudaicum, egreditur a lenificatione ad exsiccationem. Mechum est frigidum & siccum, & aliud calidum in fine primi. Lenitiuum & propriè Siculum. Et Arabicum exiccat tempus. Resoluit itaque sanguinem congelatum, & est lenificatiuum, maturatiuum, dirumpit ventositates. Et Siculum est vehementis lenificationis. Et Arabicum est siccius eo nisi recens. Resoluit apostemata dura, & propriè dissolutum cum saliua ieiuni, & similiter resoluit reliqua frigida, & valet ad plura alia. Actor. Bidella, vt æstimo, nihil aliud est, quàm bidellium, de quo superius inter arbores habitum est. Nam Isidorus non loquitur de bidello sub hoc nomine, sed tantummodo de bidella iungens lachrymam cum arbore.

De Borace. Cap. LXXXVII.

Plateatius. Borax est gumma cuiusdam arboris trans mare nascentis. Et est calida & sicca in medio quarti gradus. In æstate siquidem effluit quædam pura viscositas ex arbore illa, quæ caloris actione condensatur, & induratur. Effluit etiam quoddam impurum, & aliquantulum molle, ac fœculentum & terreum. Est autem borax eligenda, quæ alba est, & dura, & lucida. Si verò superfluitates habeat abijcienda. Ad faciem clarificandum, & pannum remouendum, valet maximè, qui post partum fit, vel si fiat ex calore Solis. Puluis eius cum aqua rosacea conficitur, & facies illinitur. Ad mundificandum faciem ac depurandum conficiunt eam mulieres cum albo melle mixto & despumato, conficiunt etiam cum vnguento citrino. Sed & cum axũgia gallinacia resoluta, & puluere boracis vnguentum conficiunt, & facies illinunt. Ad menstrua prouocanda, & ad fœtum mortuum educendum, ac secundinam, fit ex borace, & succo contriti galli coctis simul in vino suppositorium.

De Camphora. Cap. LXXXVIII.

Constantinus vbi supra. Camphora est gumma cuiusdam arboris in India, quæ in tertio gradu est frigida, & sicca. Calorem cephalicam, colericam, vel sanguinolentam passionem naribus applicata, vel cum sandalis & aqua temperata mitigat. Huius enim confectio principalia membra, sensusque propter calorem defectum confortat. Odor eius assuefactus extinguit libidinem, potata vero melius operatur. Porro assuefactio citius venire facit caniciem. Cum medicina diptica aliquantulum ex ea colericam solutionem purgat. Sternutatio vero ex eo, & succo palmæ prouocata, sanguinem de naribus fluentem constipat. Auicenna. Camphora plures habet species, inter quas est illa, quæ permixta est ex ligno suo, & ex eo, quod ex eodem ligno sublimatum est. Dixerunt autem quidam, quòd est arbor magna non faciens hominibus vmbram, cui leopardi adhærent. Non ergo nisi in noto anni tempore per-

penitur ad eam, & est spongiosa marina, hoc est, secundũ quod estimauerunt quidam. Lignum eius multotiens vidimus, & est lignum album, frangibile, leue, in cuius rimis quandoque contineat aliquid de vestigiis camphoræ. Est autem frigida, & sicca in tertio gradu. Caniciem accelerare facit, & apostemata calida prohibet. Cum aceto fluxum sanguinis ex naribus prohibet, & soda calidæ confert. In febribus facit vigilias. Et calefactorum sensus confortat, & confert alcolæ vehementi. In medicinis etiam obtalmiæ calidæ confert, abscindit coitum, generatque lapidem vesicæ, ac renum. Et constringit fluxum ventris colericum.

De Cedria & colofonia. Cap. LXXXIX.

ISidorus. Cedria est cedri resina, quæ in conseruandis libris adeo vtilis est, vt ex ea perliniti, nec tineas patiantur, nec ipe consenescant. Plinius lib. 14. Cedrus magna, quam Latini cedrelaten vocant, dat picem, quæ cedria dicitur, dentium doloribus vtilissimam, frangit enim eos, & extrahit ac dolores sedat. Diascorides. Cedria pix cedri est. Est autem illa probabilis, & vtilis, quæ est spissa & lapida, & in odore fortissima. In qua cum digitum tinxeris, pinguedine sua tarius defluit. Virtus est ei siccatiua & reciprocatiua. Quapropter nimietate sui caloris inuncta pellibus vrit, & siccat. Caligines oculorum detergit, glaucomata cicatricesq; limpidat. In foramine dentium missa, vbi dolor fuerit, eos crepare facit, & ore diu retenta dolorẽ dentium excludit. Item sinanticorum causas curat, faucesque, si dein ius vnxeris, tumores earum tollit. Pediculos & lendes inuncta perneçat. Cum sale & dolcore bibita morsibus serpẽtum occurrit, percussum leporis marini sanat. Strumaticis etiam inuncta medetur, vulnera pulmonis optimè purgat. Multi oleum ex cedria, dum coquitur, desuper cum penna colligunt, & scabiis, ac pediculis animalium prodest, vulneribus etiam adhibetur. Platearius. Colofonia est gumma cuiusdam arboris, quæ multa quantitate in Græcia reperitur. Vnde & pix Græca dicitur. Est autem calida in secundo gradu, sicca in primo. Eligitur illa, quæ nigra est, & interius lucida. Virtutem habet calefaciendi, & ex gummositate conglutinandi. Vsus eius ad pilos de facie tollendos, & faciem dealbandam. Et contra asma ex frigida causa.

De Dragaganto. Cap. XC.

IDem. Dragagantum est gummi cuiusdam arboris vltra mare nascentis. Humiditas enim effluens ex actione caloris desiccatur, & in gummi substantia mutatur. Est autem frigidum in secundo gradu, humidum in primo. Huius triplex est maneries. Est enim album quod melius est, si sit clarum & purum. Est & subrufum & citrinum, quod non est adeo bonum. In medicinis frigidis album ponitur. Subrufum autem, vel citrinũ in calidis. Per annos quadraginta seruatur. Virtutem habet infrigidandi, mundificandi, humectandi, cõglutinandi. Vsus eius contra siccitatem pectoris. Contra calidam tussim, & siccam, contra sitim, contra fissuras oris & labiorum, & palati exulcerationem, vel excoriationem. Ad faciem dealbandam, & pannum superfluum remouendum, contra calida apostemata, contra combustiones, contra dissenteriam. Auicenna. Dragagantum est natura frigidum, ad siccitatem declinans. Virtus est ei sicut gummi, & in ipso similiter est pauca exiccatio, & ponitur in afeosol eo modo quo ponitur gummi. Constantinus vbi supra. Dragagantum frigidum est in secundo gradu, humidum in primo. In collirio miscetur, eoque tussis placatur, & asperitas cannalium pulmonis, & linguæ mitigatur, & vox clarificatur, & confortatur. Hoc etiam contra punctionem renum, & vesicæ vulneribus factum, vel ad scabiem valet, & asperitatem linguæ lenit. Repugnat & obstat acumini potionis, ne intestina vlcerentur.

De Euforbio. Cap. XCI.

PLatearius. Euforbium est gummi cuiusdam arboris crescentis in India. Est autem calida & sicca in quarto grado, subrufi, vel citrini coloris. Habet virtutem laxandi, & contrahendi, attrahendi, & flegma purgandi. Valet contra arteticam, podagram & ciragram, & contra fistulas. Valet & epilenticis, & obliuiosis, & eis qui subito amittunt loquelam in febribus materia circa posteriorem partem capitis existente. Est etiam inde sternutatorium optimum, quo euacuatur a capite materia. Et præcipuè valet in litargia. Eius puluis naribus insufflatur. Vel puluis eius cum aqua rosacea resoluitur, & penna intincta naribus apponitur. Auicenna. Euforbium gummi calidum. Cuius virtus post tres annos, vel quatuor alteratur, & quod antiquatur, tendit ad pallidıtatem & citrinitatem, nec dissoluitur in oleo, nisi cũ difficultate, recens autem econtrario. Sed dixerunt quidam, q; cum fabis excorticatis in vase positum, seruat virtutem suam. Quod de illo bonum est, recens est & clarum, citrinũ ad palllorem declinans, acuti odoris, & vehementis acredinis. Aliud autem ab hoc adulteratum est cum sarcocolla & gummi. Huius virtus est subtilis, adustiua, & abstersiua, & recens vehementioris est calefactionis, quàm asa. Cum pipere & cinamomo ac similibus mixtum confert sciaticæ, eiicitq; cortices ossium in vna die. Inunguntur eo paralisis, & tremor, ac stupor, & confert valde. Collirium ex eo factum est abstersiuum. Sed perdurat eius mordicatio tota die, Ideoq; miscetur cum reliquis colliriis, aut cum melle. Confert aquæ citrinæ, & renum frigoribus, & colicam habentibus. Os matricis vehementer coarctat, ita vt medicinæ abortum facientes fœtum eiicere prohibeat. Soluendo, vt diximus, educit flegma viscosum in vtrisque anchis, ac dorso, ac intestinis retentum. Interficiunt autem dragmæ tres eius in tribus diebus exulcerando stomachum & intestina. Et dixit filius Mesange, quòd eius rectificatio est, vt non multum teratur, & vt cum succo liquiritiæ misceatur, & cum oleo amigdalino liniatur. Dixerunt etiam quidam, quòd si cutis capitis a venenoso ver puncti, findatur & quod eam sequitur, vsquequo craneum appareat, & in ea ponatur hæc gummi tritum, non ei adueniet huius rei nocumentum.

De Gummi Arabico, & gutta. Cap. XCII.

PLatearius. Gummi Arabicum dicitur, eo quòd in Arabia reperitur, simile est dragagãto, & est calidum & humidum in gradu primo, excessus eius non determinatur ab auctoribus. Huius triplex est differentia. Vnum videlicet album, quod melius est, & tale est eligendum, quod clarum est. In frigidis ponendum est medicinis, & præcipuè in dragaganto. Est etiam citrinum, & subrufum, quæ similiter clara sunt eligenda, & in calidis medicinis ponenda. Cum autem simpliciter inueniatur gummi Arabicum album est ponendum. Habetq; virtutem relaxandi, humectandi, leniendi. Contra linguæ asperitatem in aqua, donec conglutinetur, & inde lingua humectatur atque fricatur. Contra vomitum ex defectu contentiuæ virtutis datur puluis eius cũ puluere cinamomi. Contra fluxum mulieris datur puluis eius cum puluere sanguinis draconis in aqua calida. Fit etiam suppositoriam aut pessarium. Idem & eodem modo naribus iniectum sistit sanguinis fluxũ, vel inde fit sinapisma circa tempora. Contra siccam tussim & siccitatem pectoris datur aqua decoctionis ordei cum puluere gummi Arabici. Auicenna. Gummi species omnes calidæ sunt. Inter quas melius est gummi Arabicum, est enim, vt dictum est, purum habens ligni parum. Et est stipticum & glutinatiuum cum exiccatione. Constantinus vbi supra. Gũmi Arabicum similiter operatur vt dragagantum gummi, tamen siccius, ac stipticum magis, proinde confortat stomachũ, & arcet sanguinis fluxum mixtum cum oui albumine, cõtra ignis vstionem fit optimum. Glo. super Eccles. Gutta quæ & ammoniaca dicitur quaslibet duritias suas, lachrymas stillat in arenis. Actor. Require de eo supra, vbi dictum est de ammoniaco.

De Charabe. Cap. XCIII.

EX sinonimis. Charabe vulgo labra vocatur, & dicitur gumma, licèt lapis esse videatur. Auicenna. Charabe gumma est tendẽs ad citrinitatem, & albedinem, & quandoque declinat ad rubedinem, attrahit paleas & fractutas plantarum ad se, & ideo nominatur charabæ. s. rapiens paleas per se. Est aũt arboris gummæ, quæ dr̃ nux Romana, quæ composita est terreitate subtili, & aqueitate sicca. & ipsa ergo est composita ex aqueitate tepida, & terreitate tam subtiliata. Natura est parumper calida, in secundo grado sicca. Est autem restrictiua quippe sanguinis cuiuscunque loci fuerit. Eiusq; virtus similis est virtuti floris suæ arboris, sed eo frigidior existit. Confert tremori cordis cum aqua frigida bibitum, prohibetq; valde sanguinis sputum. Retinet vomitum, & ventris fluxum, materiasq; malas a stomacho prohibet, & cũ mastice confortat stomachum, Cõfert etiam tenasmon, & vt dicunt quidam super apostemata calida suspensum cõfert eisdem.

De Lacca & licio. Cap. XCIIII.

EX sinonimis. Lacca quæ & alio nomine orobo dicitur, est gumma, de qua cum hominis vrina fit carminium. Constãtinus vbi supra. Lacca est in secundo gradu calida & sicca, aperit opilationem eparis, ipsumq; confortat, & prodest ictericis. Quæ si fuerit lota melius operatur, quam non lota. Diascor. Licium vnde fit arbor, est licios appellata, sicut videlicet dictũ est supra. Eligendum est autem licium intus colore ruffo, deforis nigro, gustu amaro. Tale Indicum est, quod & melius est. Caligines oculis detergit, scabiem ac pruriginem oculorum, & reuma cõpescit. Antiquas sanies aurium purgat, faucium tumorem sedat. Supticum. s. etiam gingiuis vulneratis prodest. Ragadies ex irinersis attritione mirificè curat. Dissentericis ac celiacis potus clysterizatus medetur, tussimq; sanat. Emoptoicis cũ aqua acceptũ est singulare præsidium. Morsibus rabiosi canis in modũ catapuciæ datum, subuenit. Capillos inficit. Panaricio vnctũ sanat. Pa scẽtium vulnerum putredines soluit. Mulieris profluuiũ stringit. Adulteratur aurẽ amurca cocta & admixta, vel succo absinthij, vel etiam felle bubuli. Constantinus vbi supra. Licium est calidum in primo gradu, siccum in secundo. Lentigines faciei

mundat,

mundat, pustulas oris, & gingiuarum putrefactas curat, oculosque clarificat. Valet contra scabiem, & pruritum oculorum. Humiditatem ab auribus extrahit. Humorea a matrice fluoses consumit. Potum autem suppositum diuturnam solutionem arcet, & intestina vulnera sanat. Actor. Licium est succus herbæ, secundum Platearium, ideo de ipso dictum est supra vbi de succis herbarum.

De Mastice. Cap. XCV.

ISidorus. Mastix est gutta arboris lentisci, quæ & granomastia dicta est, quia in modum granorum est. Melior autem in Chyo Insula reperitur, odoris boni candoris ceræ punicæ, vnde & splendorem guttis pulchrificat. Adulteratur autem interdum resina, vel thure. Plinius li. 12. Myrrha transit in masticem, quæ & ex alia spina fit in India. Item quæ in Arabia vocant lamam. Sed mastice quoque gemina est, quoniam & in Asia, Græciaque herba reperitur, e radice folia emittens & carduum similem albu, seminis plenum, lachrymaque, quæ erumpit incisa parte summa, vt via dignosci possit a mastice vera. Nec non & tertia in Ponto est bitumini similior. Laudatissima verò Chya candida. Cuius precium in libras 20. Nigræ vero 12. Chya e lentisco traditur gigni gummi modo. Adulteratur autem vt thura, resina. Auicenna. Mastix alius est Romanus albus. Et alius est nabati ad nigredinem declinans. Melior est albus magnus & mundus. Eius rectificatio ipsius est resolutio, & in aceto per dies aliquot dimissio, deinde vero exiccatio. Calidus & siccus est in secundo, minoris tamẽ calefactionis & exiccationis olibano. Stipticus est ac resolutiuus, omnesq; partes eius, & arboris suæ sunt stipticæ, & in ipso est maior calefactio, quàm in arbore. Totumque da stipticitate ac leonificatione, & exiccatione est in ipso, & sine impedimento est subtile valde, & liquefacit flegma.

De virtute ipsius in medicina. Cap. XCVI.

DIascorides. Mastix est resina, quæ ex arbore lentisco manat. Nascitur in asperis & petrosis locis, cuius alia est subuiridis. Alia est subalbida, sed optima est candidissima & perlucida, quæ diu maturatur, aliquatenus mollis. Adulteratur autem resina cypressi, vel nucleis pini, sed odore deprehenditur. Virtus ei stiptica, & malactica. Stomacho, ventrique, & intestinis, & epatis inflationibus vtilis est, copiosè calefaciendo. Rupturas tibiarum cum anagogia sanat, sed etiam cicatricantibus quoque miscetur medicaminibus. Isaac lib. 3. Mastix calidus est, & siccus in secundo gradu. Stomachum confortat, vrinam prouocat, digestionem adiuuat, stomachum de grossis humoribus mũdat. Platearius. Mastix eligitur, quæ clara est & alba, non obscura, vel terræ admixta. Virtutem habet constringendi, confortandi, conglutinandi, & consolidandi. Vsus eius ad dentes relaxatos confirmandos, & contra humores defluentes a capite, ad oculos, & ad dentes. Contra vomitum colericum, & fluxum ventris colericum, vel ex acumina medicinæ factum. Aqua decoctionis eius tepida data, digestionem confortat, stomachum relaxat, & corroborat. Mastix etiam masticata dentes dealbat, & confirmat, superfluitatem vuæ consumit. Cerebrum depurat, quia extrahere facit in multa quantitate. Auicenna. Mastix est minoris acuitatis ac spissitudinis, quàm reliquæ gummæ. Confert apostematibus viscerum, & ponitur in dentifriciis, & facit pulchritudinem. Nigrum autem nabati durities est conueniẽtius. Ipsumque confert apostematibus formicalibus. Eius masticatio extrahit a capite flegma, ipsumque mundificat, & similiter oris collutio ex eo facta, constringit gingiuas, confert tussi, & sputo sanguinis. Confortat epar & stomachum, & aperit appetitum. Confertque statim apostematibus stomachi, & epatis. Confortat & intestina. Confertq; fluxui sanguinis per inferiora dissenteriæ, atque rasuræ. Constantinus vbi supra. Mastix calidus est, & siccus in secundo gradu. Proinde stomachum calefacit, flegma dissoluit, appetitum excitat, ventositatem, apostemata stomachi, & tumores epatis, & intestinorum curat.

De Myrrha. Cap. XCVII.

ISidorus. Myrrha est gutta arboris myrrhæ viridis & amara, vnde & nomen accepit. Sponte manans preciosior est. Elicita corticis vulnere vilior iudicatur. Myrrha autem Trogoditæ ab insula Arabiæ dicta est, vbi melior & purior colligitur. Plinius vbi supra. Myrrhæ in plenum probatio est minutis glebis, nec rotundis in concretu albicantis succi & tabescentis, vt quę confracta candidos vngues habeat, gustu leniter amara. Secunda bonitas est intus variæ, pessimaq; intus nigra. Peior si sit etiam foris. Adulteratur autem lentisci glebis, & gummi. Itemque cucumeris succo amaritudinis causa, sicut ponderis argenti spuma. Reliqua vitia reprehenduntur sapore, gummi dente lentescentis. Facillimè vero adulteratur Indica myrrha, quæ ibi colligitur de quadam spina. Myrrha transit in masticem, quæ & ex alia spina fit in India. Itemq; in Arabia, quam vocant lamã. Auicenna. Myrrha est gummi super arborem crescens, quæ dimittitur, donec congeletur. Deinde colligitur. Melior est ista quæ non est admixta ligno, & cuius arbor boni odoris est. Adulteratur quãdoque cum lacticinio pernicioso, & fit ipsa perniciosa, quod lacticinium alferisins dicitur, & est perniciosa arbor. Est autem calida & sicca, apertiua, resolutiua ventositatum. In ipsa sunt stipticitas, & adhærentia, & lenificatio. Fumus eius vehementioris est subtilitatis absque mordicatione. Et est vt fumus olibani. Platearius. Myrrha est calida, & sicca in secundo gradu. Eligitur quæ citrina est, vel subrussa, interius aliquantulum lucida. Habet autem virtutem confortandi ex glutinositate, conducendo partes in vnum. Dissoluit & consumit mediocriter ex qualitatibus. Vnde & conseruat, quia quantum dissoluit tm̃ & consumit. Vnde & corpora antiquorum myrrha condiebantur, vt cõseruarent. Myrrha conseruatur per centum annos.

De Virtute ipsius in medicina. Cap. XCVIII.

AVicenna. Myrrha prohibet putrefactionem, & fętorem, & extrahit superfluitates crudas. Iuuat ad confortandum, & inspissandum capillos, abstergitq; vestigia vlcerum, & oris fętorem & ascellarum remouet. Confert apostematibus flegmaticis, consolidat & cooperit ossa nuda, administratur cum aceto super impetiginem, & sanat vulnera putrefacta. Abstergit albuginem, & vestigia vlcerum in oculo, & replet ea. Confert asperitati palpebrarum, & etiam tussi antiquæ, humidæ, & asmati, & anhelitui dilationis, ac doloribus lateris, & clarificat vocem propter suam abstersionem subtilem absque asperitate. Sub lingua quoque ponitur, & eius aqua glutitur, ad asperitatem gutturis. Mẽstrua prouocat, & extrahit fętus ac vermes & ascarides propter suam amaritudinem. Vnius fabæ quantitas ex eo datur in potu ad vlcera intestinorum, & rasuram atque solutionem. Datur etiam potui cum vino ad puncturas scorpionum. Item faba ex ea accepta cum pipere, & aqua ad initiũ rigoris febrium prohibet ipsum. Dicit Galienus, quò sudor myrrhæ sanis efficit soda nedum patientibus soda. Confert ipsa concussioni auris, & facit scotomiam, & somnum. Sparsa super vlcera capitis sanat ea. Nares ex ea liniuntur ad fluxus antiquos, & constringit eos. Caputpurgium ex ea fit, & mundificat cerebrum. Os ex ea cum vino & oleo colluitur. Et confirmat dentes valde. Prohibet corrosionem eorum, & stringit eos, ac remouet humiditatem eorum. Platearius. Pillulæ ex myrrha & storace calida dantur contra catarrum, idest fluxum humorum a capite, eadem valet ad digestionem confortandam. Contra viscosum flegma adhærens spiritualibus, vt in tussientibus, & contra asma. Vinum decoctionis eius valet contra fœtorem oris prouenientem ex fumositate stomachi. Et contra fastidium stomachi, & intestinorum. Puluis eius vulneribus impositus putredinem consumit, & ea conglutinat. Contra vitium gingiuarum ex puluere eius fricantur gingiuæ, putredinem consumit, & consolidat. Fumigium myrrhæ per os receptum cerebrum confortat. Optima est myrrha illa, quæ est mundissima, & tactu quasi aspera, arida, fragilis, lenis, & globillis pusillis, & extrinsecus vnius coloris, intrinsecus autem subrubea veluti oculos habens albicantes, odore suauis, gustu amara. Hæc quidem in montibus colligitur, sed altera melior, ac pinguior in planis inuenitur. Potest autem eius acrimonia vexabilis commouere corpus. Est etiam granalis & glutinatiuæ virtutis ac siccatiuæ. Diascorides. Myrrha dissentericos, & cęliacos, & humecta tussicula vexatos, & aurium fluores medicinaliter iuuat, oris fœtorem masticata pellit, cum alumine quoque pedorem alarum tollit, facit & ad lumbricos. Oris collutioni cũ vino adhibita dentes, & gingiuas confirmat. Constantinus in libro graduum. Myrrha sub lingua missa dissoluta, & inglutita asperitatem canalium pulmonis lenit, & vocem clarificat. Andromachus dicit, Myrrham mundificare vulnera, pectus, guttur, & omnia spiritualia in fabæ modum data. Item & visum clarificat, asperitatem palpebrarum lenit. Rasi. Myrrha calida est, & antiquæ tussi congruit, vocem clarificat. Scothomiam tamen inducit, propterea dormire facit, menstrua prouocat. Scorpionum puncturis bibita confert.

De Opobalsamo. Cap. XCIX.

ISidorus. Opobalsamum est succus arboris balsami, & ideo cum adiectione significatur, quia cortex ligni percussus ferreis virgulis per cauernas eximij odoris guttam distillat. Cauerna enim Græcè dicitur ope. Huius guttam adulterant admixto oleo cyprino cum melle. Sed sincera probatur a melle, si cum lacte coagulauerit, ab oleo autem, si instillatur aquæ, vel admixta facilè fuerit resoluta. Præterea etiam si laneæ vestes ex ipsa pollutæ fuerint, non maculantur. Adulterata quidem neque cum lacte coagulat, & vt oleum in aqua supernatat, & vestem maculat. Balsama autem, si pura fuerint, tantam vim habent, vt si Sol excãduerit, sustineri in manu non possint. Platearius. Opobalsamum calidum est & siccum in secundo gradu. Tempore æstiuo inscinduntur rami balsami aliquantulum cum

cultello, non penitus. Postea gutta inde emanans colligitur in vase vitreo scissuræ suspenso. Postea rami incisi aliquantulum desiccantur & colliguntur, & dicuntur xilobalsamum. Virtutem habet calefaciendi, & confortandi. Opobalsamum autem potissimam habet virtutem, sed quia charissimum est, multis modis sophisticatur. Quidam vendunt pro eo therebinthinam. Quidam autē admiscent. Alij verò oleum nardinum admiscent therebinthinæ. Sed Diascorides dicit, quòd si gutta opobalsami ponitur in lacte caprino, lac coagulatur & gutta descendit ad fundum. Sed multa sunt coagulantia. Sic ergo a sophistico dignoscitur. Opobalsamum citrinum est, & multum clarum. Si cū stilo ponatur suauiter in superiori parte aquæ, ibi remanet. Est & alia probatio. Si panno imponatur subtilissimo & mundissimo, & post hoc abluatur aqua in vasa mundissimo, quod purum est, ad vnam partem aggregabitur, velut viuum argentum. Si aliud gummi ibi fuerit in alia parte remanebit. Præterea si purum fuerit, pannus non inficietur. Eritque eiusdem ponderis, cuius fuit prius. Item si parum opobalsami ponatur in palato, cerebrum ita calefacit, quod videtur succendi. Virtutem habet dissoluendi, cōsumendi, attrahendi. Opobalsamum cum vino matricis superfluitates mundificat, fœtum mortuum & secundinam educit. Datur & contra dissuriam, vel stranguiriam, vel lapidem vesicæ. Si etiā opilatio fuerit ex frigido humore contra dolorem iliacum, vel dolorem stomachi factum ex frigida causa. Contra quartanam & quotidianā facta prius purgatione, in his omnibus datur cum vino. Contra oēs passiones capitis datur cum optaca aliqua illi passioni cōgruenti. Contra oēs cicatrices remouendas madefactū cera opobalsamū super cicatrices ponitur, & cū cera per 30. dies seruatur. Contra vitiū aurium parū instillatur. Cōtra vitiū dentiū ex parte dolente aliquid in aure mittitur. Corpora mortuorum incorrupta conseruat, quia quantum dissoluit, tantum consumit. Actor. Ex prædictis patet, quod arboris balsami succus non solum dē opobalsamum, sed etiam balsamum. pp quod & de ipso iam alias sub nomine balsami superius ast prælibatum.

De Pinea. *Cap.* C.

ISidorus. Pineæ lachryma in Germaniæ Insulis electrum gignit. Gutta enim defluens rigore, vel tepore in soliditatē durescit, & gemmam facit, quæ de qualitate & nomen accepit, idest succinum, eo quod succus arboris fit. Pinalium autem resinarū, alia liquida, alia arida, & afferuntur ex tirrena colofonia, vnde & nomen colofonia resina sumpserit. Actor. De colofonia dictum est supra, quæ dicitur & pix Græca. Nam pinus dicitur arbor picea, sm Isidorū, eo quod picem desudet. Plinius lib. 24. Pinea resina capitis vulneribus optimè medetur. Diascor. Resinæ pineæ differūt non solum in ariditate & liquiditate, verum etiam in colore. Nā alia est alba, alia olea, alia melina. Sed ex aridis meliores sunt pitimiæ, quæ de Insulis Hispaniæ afferuntur. Et probabiles sunt, quæ melioris odoris fuerint, aut eam referētes qualitatem, atque perspicuam. Ex eorum pinguioribus lignis colligitur pix, quæ a Græcis cinamonos dicitur. Probabilis autem est splendens, lenis, munda. Medetur autem cum melle, vt electuarium datum ptisicis, anhelosis, sanguinem exspuentibus, & ex torace, difficilibus excreationibus, venena curat, inflationesque turgentes, ac matricis duritias. Ad strophas etiam purulentas facit concocta farinæ vrina puerili, putredines quoque circumscribit. Itē admixta vua passa, & melle hiationes excalcat, quas Græci ragadias vocant in pede, siue pollice. Impetigines etiam, ac leprosos vngues despumat. Valet etiam secundum quosdam fisticis & ad glutinandus recessus, & ad serp[illegible], & aurium fluorem.

De Pice. *Cap.* CI.

ISidorus. Pix, vt quidam volunt, a pino dicitur. Pinus enim picem desudat. Cuius probabilis splendens, lenis ac munda Platearius. Pix alia liquida est, quæ picia, siue picula dicitur. Et est calida & sicca in secundo gradu. Alia naualis, quæ est minus calida & sicca. Dicunt tamen quidā, quod liquida fit sp̄a naualis, quæ dum excoquitur pix liquida quasi sp̄a residet, sed hoc falsum. Fiunt enim ex diuersis arboribus, quarum frusta in quibusdam vasis excoquuntur, a quibus in alia vasa, quæ sub terra posita sunt, defluit liquositas a lignis resoluta. Plinius lib. 16. Pix liquida in Europa e teda coquitur naualibus muniendis, multisque ad alios vsus. Lignum eius confectum furnis imponitur vndique igni extra circundato, vt primus sudor aquæ modo fluat in cannalibus, hoc in Syria cedrū dicitur. Cui tanta vis est, vt in Aegypto corpora defunctorum hominum eo perfusa seruetur. Sequens liquor crassior in picem funditur. Hæc rursum in cortinas æreas coniecta, aceto spissatur, & coagulata brucia vocatur, doliis ac cæteris vasis vtilis, ab alia pice differens colore rutilante, & quòd pinguior est. Zopissa resina de nauibus maritimis coagulatur in picem. Pix optima vbicunque ex apricis Aquilonis situ. Ex opacis horridior virusque præferens, frigida hiemem deterior, ac minus copiosa & decolor. Quidam arbitrantur in mōtuosis copia præstantiorem ac colorationem, & dulciorem fert, odore quoque gratiorem, dum resina fit, decoctam vero minus picia reddere.

De Medicinali eius operatione. *Cap.* CII.

PLinius li. 24. Picia natura excalefacit, explet, aduersatur priuatim cerastę morsibus cum polenta, sanat lichenas, aluū soluit, excreationes pectoris adiuuat, carbunculos purgat, & vlcera putrescentia. Diascor. Pix liquida colligitur ex lignis pinguib. sed illa melior est, quæ est lucida, lenis, & munda, bibita venenis occurrit, tussientibus ac ptisicis opitulatur. Emoptoicis ac spasmaticis subuenit. Toracis pinguedinē electuarij more accepta dissoluit. Tumorem faucium sedat. Vuæ ac squinantiæ penna tincta medetur cum sale trita, ac cera imposita. Morbos venenatis opitulatur. Zernas & vngues vlcerantes emendat. Sordida quoque vulnera mundat. Item cum myrrha, thure, ac cera vulnera siue osse replet. Ragadias pedum iniuncta curat. Melli & vuæ passæ mixta carbunculis occurrit. Putredines vulnerum tollit. Medicationibus stipticis necessariè miscet. Pix dura melior est, si limpida & pinguior, & odoris boni fuerit, ac subrufi coloris, & resinæ similis, in vulneribus saniem remouet, alta vulnera replet. Papulis quoque medetur, & medicaminibus adhibetur. Auicenna. Pix duarum specierum est, vna est marina liquida nigra, quæ ponitur in emplastris. Alia montana siluestris: & huius alia est liquida. s. ex arbore alhembuib. alia pini. Est autē maturatiua grossorum humorū, abstersiua, calefactiua. & humida quidem vehementius maturatiua est, sicca vero fortius desiccatiua. Pix extirpat albedinem vnguis. Attrahit sanguinē ad membra, & impinguat ea propriè, cū iteratur eius adhærentia, & euulsio subito cum violentia, linitur super fissuras pedum ac reliquorum membrorum, vt claudat eas. Emplastrū ex ea facit nasci pilos in alopicia. Item lenit apostemata dura, propriè pix humida. Cum farina ordei valet super scrofulas. Item delet impetiginem, & generat carnem in vlceribus profundis, & mundificat ea. Confert apostematibus in lacertis, & tussi frigidæ, ac siccæ. Et vlceribus capitis, in pleuresi & peripleumonia sputū facilè facit, & maturat cum oleo amigdalino. Prohibet sputum sanguinis, & vomitum saniei, humida palato illinita valet præfocationi. Item lenificatiua est. Et plurimus eius vsus soluit. Valet ad apostemata calida & dura in intestinis, & matrice, & testiculis. Et ponitur in medicinis vulnerum orificij vesicæ. Resistit venenis. Et confert, cum linitur super morsum viperæ. Constantinus vbi supra. Pix liquida calida est, & sicca in tertio grado, contra venenum est cū melle accepta. Valet vulnerib. pectoris & pulmonis, & tussim diuturnā habentibus. Gargarismus eius apostemata gulæ dissoluit. Pix quoque sicca oīa supradicta operatur, & sæpe in vnguēta ad vulnera recipitur. Platearius. Pix liquida virtutem habet dissoluendi, consumendi, lauandi. Ex picula fit vnguentum contra scabiē. Vsus etiā eius contra impetiginē & serpiginem & contra tineā. Contra splenem & frigida apostemata fit emplastrum ex picula cera & oleo resoluta. Pix cū naualis ponit in emplastris.

De resina. *Cap.* CIII.

ISidorus. Resina Græci retinam vocāt. Nam resi Græci dicitur quicquid manat. Est enim lachryma sudore exhalata lignosū, vt cerasi, lētisci, balsami, vel reliquarum arborum, siue virgultorum, quæ sudare produntur, sicut & odorata orientis ligna, vt gutta balsami ac ferularum vel succinorum, cuius lachryma durescit in gemmā. Prima est resina therebinthina omnium præstantior, hæc ex Arabia, & India, & Syria, Cipro, & Aphrica, ex insulis quoque Cicladibus affertur. Secunda est lentiscina, quæ mastix vocatur, & hæc de Chyo insula deportatur. Tertia pinalis, quæ ex Tirrena Colofonia. Plinius lib. 14. In Oriente optimam & tenuissimam resinam fundunt therebinthi. Deinde lentiscet, quæ mastix dicitur: postea cypressi acerrimam sapore, liquidæ omnes extant. Crassior vero est, & ad pices faciendas cedrus. Arabica resina alba est acri odore, difficilis coquenti. India callosior, & therebinthina quoque odoratior. Syria atteriti mellis habet similitudinē. Cypria antecedit melleo colore carnosa. Idē in li. 24. Resinę species duę sunt, sicca & liquida, sicca e pinu & picea fit. Liquida e therebintho, larice, lentisco, cypresso. Nam & hæ ferunt in Asia & Syria. Falluntur qui eam putant esse a picea, atque larice. Picea enim pinguem & succosam fundit. Laria gracilem ac mellei liquoris virus redolentem. Medici liquida raro vtuntur & in ouo fere. Diascor. Resina lachrymum est arboris. Omnis autem resina desiccat, & calefacit, & diuretica est. Alia quidem plus, alia vero minus. Meritoque præcedit omnis resina de Cyno. Quæ ideo mastix nominatur, quia modicum stiptica est, vnde stomachum & ventrem & epar defectum corroborat, & inflationes eorum iungit absque molestia. Aliquantulum autem habet acredinis, & ideo leptomeris est. Præterea therebinthina præcellit. Nā & ideo diaforetica est, plusquam mastix, ita vt scabies sanet, & pfundas plagas ac vulnera magis repleat & purget.

De

De Sagapino, & serapino. Cap. CIIII.

PLatearius. Sagapinum, vel serapinum est in tertio gradu calidum & siccum. Est autem gummi cuiusdam arboris in transmarinis partibus, & in Græcia nascentis. Humiditas enim quædam fluens circa arborem induratur, ita quòd euelli quandoque sine cortice non possit. Et in loco sicco diu seruatur. Virtutem habet dissoluendi, consumendi, attrahendi, relaxandi. Contra Litargiam fumigium factum ex ipso & cornu caprino super carbones positis sternutationem prouocat, & cerebrum a flegmatica superfluitate mundificat. Idem quoque mundificatum, vt debet datum asmaticis laborantibus ex humiditate valet, præcedentibus tamen mollificatiuis, & materiæ digestiuis. Aliter Gentiana in aqua decoquitur ordei, in qua colatura & serapinum soluuntur, & patienti datur. Suppositorium, vel fumigium ex eo factum contra præcipitationem matricis valet multum. Itemque fumus eius per os, & nares receptus multum valet ad suffocationem ipsius. Denique contra splenis duriciem ex eo fit vnctum, vel cerotum optimum. Siquidem in aceto per noctem ponitur, eoque mane decocto & colato, addita cera & oleo, vnguentum efficitur. Auicenna. Serapinum est arboris gumma, in qua non est ionamentum, sed in eius gumma, & dicitur, quod est quædam species galbani, quæ resoluitur & serapinũ fit. Melior est duarum eius specierum illa, quæ est spissior & clara, cuius pars interior ad rubedinem declinat, & velociter resoluitur in aqua. Non sicut id, quod adulteratum est cum galbano, quamuis galbano albo sit simile, & quod melius est de eo est illud de Saphan. Est autem calidum in tertio, siccum in secundo, & est resolutiuum, carminatiuum, calefactiuum, abstersiuum. Confert paralisi, ac rupturæ lacertorum & chordarum eorum, soluitque materias earum, quæ sunt in vertebris anchis. Clisterizatum & bibitum, similiter valet doloribus iuncturarum. Resoluit sodam frigidam, atque ventosam. Epilensiæ confert, & obscuritati oculi in ulcosal, & crassitudini palpebrarum, ac vestigiis in oculo, & est de medicinis, quæ sunt ad aquã descendentem ad oculũ. Tritaque cum aceto & posita super nidenlum delet ipsum. Cõfert pectori, laterisque dolori, & antiquæ tussi. Cum aqua rutæ valet ad malitiam anhelitus, fortiterque mundificat pectus, & extrahit humores crudos. Confert iterum hidropisi, & aquam citrinam extrahit. Confert & colicę clisterizatum & bibitum, & dolori ventris pongitiuo. Extrahitque lapidem ex ambobus, & augmentum efficit in coitu. Confert quoque matricis doloribus. Prouocat menstrua cum hidromelle bibitum. Sed interficit fœtum. Lenit cum facilitate ventrem, & extrahit viscosum humorem. Confert etiam febribus periodicis. In vino datur ad puncturam vermium venenosorum, & ad omnia venena mortifera: Eius operatio fortior est operatione galbani. Et quandoque confert delinitum in omnibus locis.

De Sanguine draconis. Cap. CV.

PLatearius. Sanguis draconis est gumma cuiusdam arboris in India & Persia nascẽtis. Sic dictus, quia sanguini similis est. Eligitur autem subrubicundus & interius clarus, sicut minium, & sophisticatur quandoque ex puluere minij cum alio succo indurato. Est autem frigidus & siccus in tertio gradu. Per annos 50. seruatur, virtutẽ habet constringendi. Contra fluxum sanguinis e naribus puluis eius imponitur, & nares cõstringunt, vt puluis adhęreat rupturæ venarũ. Vsus quoque eius cõtra emoptoicã passionẽ, & cõtra dissenteriã. Cõstantinus vbi supra. Sanguis draconis est de arboribus in Perside & Armenia nascentibus, qui frigidus est, & siccus in initio tertij gradus. Loca de gladio, aliisque rebus inscisa solidat, & vulnera intestinorũ curat, si ex eo clisterizetur. Ventrem cõstipat. Radices huius arboris de crossis viscerum humoribus & viscosis mundificatiuas esse Galienus affirmat. Aceto temperata morpheam & impetiginem inuncta sanat. Succus ex eo collirijs mixtus visum clarificat. Auicenna. Sanguis draconis est succus rubeus notus, non multum calidus. Dicunt etiam quidam, quòd est frigidus. Eiusque siccitas est in secundo gradu. Constrictiuus est, fluxumque sanguinis prohibet. Vlcera & plagas recentes conglutinat, stomachumque confortat. Denique constringit, & dissenteriæ confert, antiquæ fissuris.

De Sarcocolla. Cap. CVI.

AVicenna. Sarcocolla est arboris spinosæ gumma, in qua est amaritudo. Et bona est illa, quæ ad citrinitatem declinat, similis olibano. Et dicunt quidam, quod est calida in secundo, sicca in primo. Est autem glutinatiua, & ideo consolidat, & carnem creat. In emplastris administratur, & in ipsa est virtus adhærere faciens, opilatiua & amara, propter hoc in ipsa est resolutio, & digestio. Caluiciẽ facit frequens potus ipsius, & propriè senibus. Omnia sedat apostemata emplastri more superposita. Corrodit mortuam carnem, recentesque plagas consolidat, & restaurat corrosionem. Valet etiam ad aurẽ saniosam. Confert obtalmiæ, ac propriè lippitudini & fluxui oculi, propriè cũ lacte asinæ, humorem crudum, ac flegma crossum soluit, propriè que ex ancha, & iunctutis. Platearius. Sarcocolla est in secũdo gradu calida & sicca, & est gũma cuiusdã arboris ex partibus transmarinis. Huius generis alia est in puluerem redacta, quæ facilè ex alterius pulueris admixtione sophisticatur. Alia verò crossa reperitur, diu seruatur, ex glutinositate quã habet. Inest ei virtus constringendi & consolidandi. Eligenda est illa, quæ alba est, aut subalbida & gũmosa, quæ in maiori quantitate reperitur. Reducta in puluerem nõ valet. Ex illa emplastrum & albumine oui cõfectum, valet super tẽpora contra sanguinis e naribus fluxum. Contra maculam oculorum, puluis eius cum aquà rosacea conficitur & soli exponitur, donec aqua consumatur. Ex aqua rosarum iterum apposita, si fit ac tertio, vel quarto. Postea cum aqua rosacea, vel per se imponitur oculorum doloribus. Item puluis eius vulnera consolidat superposita. Denique contra tesnasmon ex frigida causa valet fumus ex puluere ipsius posito super carbones a patiente per emborum receptus. Diascorides. Sarcocolla est velut lachrymum arboris & quasi resina, nascens in Persia, rufa & gustu amara. Virtus est ei vulnerum peracollectica. Potest etiam lachrymas stringere, & quodammodo vultum hilarem facere, & oculorum reuma prohibere. Emplastris miscetur. Adulteratur autem gummi ac resina. Sed tactu facili deprehenditur.

De Stacte, & storace. Cap. CVII.

ACtor. Stacte dicitur gũmi, quod defluit ex arbore myrrhæ, quod etiam appellatur eodem nomine, videlicet myrrha, de qua dictũ est supra. Isidorus. Storax dicitur & dicta est, eo quod fit arboris gutta profluens & congelata. Nam Græci stiriã guttam dicunt. Græcè autem stirax, Latinè storax dicitur. Arboris storacis virgulæ intra caniculæ ortum, cauernatim lachrymã fluunt. Distillatio enim in terra cadens immunda, sed cum proprij corticis scrobe seruatur. Illa autem, quæ virgis & calamis inhæserit, munda est, & albida. Dehinc fulua fit solis causa: estque ipsa storax calamitis pinguis, resinosa, iucundi odoris, humecta, & velut mellosum liquorẽ emittens. Plin. lib. 12. Storacẽ Arabes ex Syria reuehunt acri eius odore focis abigentes suorũ fastidiũ. Cæterũ non alia ligni genera sunt in vsu, quàm odorata, ciboque coquunt Sabei thuris ligno, alij verò myrrhæ. Ad hunc & sanãdi causa, oppidorum vicorumque non alio, quàm ex aris fumo, atque nidore storacẽ in pellibus hircinis vrunt, tectaque suffiunt. Eũdem & ad serpentes vrunt fugandos in odoriferis siluis frequentissimos, proxima Iudeæ Syria supra Fenicem gignit storacem circa gabala & marathonta & Cassiũ Seleuciæ montem. Arbor est eodem nõe malo cidonio similis. Lachrymæ ex austero iucũdiosis, intus similitudo arundinis prægnans succo. In hanc circa canis ortũ aduolant pennati vermiculi corrodentes, & ob id scrobe sordescit. Auicẽna in lib. 2. Storax gumma per se extracta est citrina, & cũ antiquatur, ad colorem aureum declinat. Quæ autem extrahitur a decoctione corticis ipsius arboris est nigra. Diascor. Storax est lachrymum arboris eiusdem nominis, cuius virgæ intra ortũ caniculæ scrobem ex se ferræ similem emittunt, & cauernatim lachrymum fluunt. Eligenda est autem storax rufa, & pinguis, ac resinę similis, frustatim subalbida, & odore plena, quę cum malaxatione humiditatem emittit ex se melle similem. Est enim incisida naturaliter & odorata, calefaciens & molliens.

De virtute storacis in medicina. Cap. CVIII.

IDem. Storax ad tussim facit, & catarrum compescit, raucedinem faucibus detergit, aurium tinnitus prohibet. Strictis effocationibus, ac duritiis eius effectum præbet. Menstruis imperat, ventrem mollit, rhetebinthinæ mixta & glutita, malagmatibus quoque diaphoreticis, & acopis necessariè miscetur, fumigationem habet thuri similem. Et tantum vbique prodest, quantum masculum thus. Est & alba storax, quæ calamitis appellatur & Indica. Reprobatur autem nigra, fragilis, cantabrosa. Adulteratur autem arboris sectione, quam serraginem dicimus, aut mixta melle, & iris illiricæ puluere, cera, & adipe. Sed agnoscitur, quod non sit acrimoniæ maioris. Et quia mollitiuæ virtutis est, duras matrices, neruorũque duritias relaxat. Scrophas & vocis amputationes digerit, & brancos iuuat. Auicenna. Storax alia est humida, quæ extrahitur per se: alia, quæ cum decoctione: per se extracta est citrina, & cum antiquatur ad aureũ colorem declinat, & abundat. Quæ autem extrahitur e cortice est nigra, quũ extrahitur cum corticis decoctione, & ipsa quę extrahitur, est humida, & quę remanet, est sicut fęx & vinacia sicca. Suffumigatio storacis ponitur in omni re loco suffumigationis thuris. Melior est autem huius generis illa, quę est acutioris odoris. Calida in tertio, sicca in primo, lenificatiua est valde. Permiscetur cum medicinis laxitudinis, & catarro confert, ac corizæ. Confert etiam tussi & raucedini, caput autem grauat, & facit soda. Oleum eius confert duriciei matricis & menstrua prouocat. Storax sicca stomachi humorositati confert, ac ventrem retinet.

tinet. Plateatius. Storax est calida in gradu primo, ficca in secundo. Et alia quidem est calamita, alia rubea, alia liquida. Quælibet illarum est gummi arboris in India nascentis. Storax liquida reperitur in Calabria. Storax vero calamita dicitur non a calamo, sed a calo, quod est bonum, & mita quod est gutta, quasi bona gutta. Per decem annos durat. Eligenda est illa, quę subruffa est, vniusque caloris per totum, & sapore pontica & subamara, quæ malaxari potest in cera. Quæ autem dulcem saporem habet, sophisticata est. Nam itini triticeam cum melle conficiunt, & storacem calamitam, vt sophisticetur, addunt. Sed dignoscuntur, quia talis habet dulcedinem nimiam, & si manibus tractetur statim fit humida, & parum viscosa. Si vetus cum malaxatur, puluerizatur. Sed storax rubea plus accedit ad ruborem effectus similes habens. Storax vero calamita maior est efficacię. Virtutem habet ex ponticitate confortandi, & ex qualitatibus suis consumendi. Contra debilitatē ac frigiditatem cerebri & catarrū ex ea mellum informatur & naribus imponitur. Caphala ex eadem facta super dentes laxatos & gingiuas confortat & confirmat. Emplastrum ex eadem oleo factum contra frigiditatēm stomachi valet stomacho superpositum. Item cōtra frigiditatem stomachi, & contra frigidum reuma capitis dātur pillulæ storacis. Suffumigatio ex eadem facta per inferiora prouocat menstrua. Valet etiam suffumigatio ex eadem facta per inferiora, si fiat puta inferius contra matricis suffocationē. Si superius contra sui præcipitationem. Liquida storax in emplastris & vnguentis maximè contra tineam ponitur, & diutissimè seruatur. Contra tenasmon valet suffumigium ex ea factū. Seruatur autem diutiùs storax rubea, quàm calamita.

De Therebinthina. Cap. CIX.

ISidorus. Therebinthina est resina, quam generat therebinthus, omnium resinarum præstantior. Diascorides. Therebinthina resinis omnibus præcellit. Nam & diaphoretica est plusquam mastix, ita vt scabies sanet, & profundas plagas, & vulnera magis repleat & purget. Eligenda est alba & limpida, vitreum colorem habens, & odorem therebinthi retinens. Plinius libro 24. Placet therebinthina odoratissima atq; lenissima nationum Cypria & Syriaca, vtraque mellis attici coloris. Sed Cypria carnosior siccior q;. In sicca quærunt vt sit candida, pura, perlucida. In omni autem vt montana potius, quàm campestris. Item ab Aquilonio, quàm ab alio vento. Resoluitur autem resina ad vulnerum vsus & malagmata oleo. In potiones amigdalis amaris. Natura in medendo cōntrahere vulnera, purgare, discutere collectiones. Item pectoris vitia therebinthina, illinitur, & eadem calida membrorum doloribus. Spaticis quoque illinitur in sole tortisque corporibus. Platearius. Therebinthina est calida & ficca. Eligenda est alba, vel citrina in substātia valde clara, & non fœculenta. Per annos decem durat. Virtutem habet dissoluendi, laxandi, & maturandi. Ad apostemata frigida maturanda super carbones ponitur, & emboto imposito fumus interius a patiente accipitur. Contra suffocationem matricis mulier fumum subterius accipit, ad præcipitationem eiusdem fumus per os accipitur. Suppositorium ex bombace factum, & ea intinctam matricem mundificat.

De Thure. Cap. CX.

ISidorus. Thus a tumendo dictū est. Est autem succus aromaticus, quem arbor Arabiæ in modum amigdalæ fundit album, & masticatione resolutum velut in puluerem, & cum frangitur intus pingue est, ignique appositum facilè ardescit, & appellatur apud nos masculus, eo quòd sit natura rotundum in modum testiculorum. Reliquum vero planum & penè scabrosum minus optimum. Adulteratur autē admixta resina, siue gummi, sed proprietatē sua dignoscitur. Nam thus igni impositum ardescit, resina fumescit, gummi vero calefactum liquescit. Plinius libro 7. Thus expectatur (vt dictum est supra) in Sabotha Arabiæ monte excelso, a quo octo mansionibus distat regio eorum thurifera Saba appellata, quod significare Græci mysteriū dicunt, spectant ortus solis æstiui, vndique rupis inuia, & a dextra maris scopulis inaccessa. In æstu flagrantissimo circa canis ortum vindemia prior & naturalis esse dicitur, quia tunc maximè prægnans esse tenuissimusque rendi cortex arboris videatur. Secunda vindemia est vere, ad eam hieme corticibus inscisis. Ruffum hoc exit, nec comparandum priori. Adulteratur apud nos resinæ candidæ gemma perquam simili. Probatur autem candore, fragilitate, amplitudine, carbone, vt statim ardeat. Item ne dentem recipiat potius, quàm in micas frangatur. Diascorides. Thus lachrymum est arboris, quæ Græcè Libanus dicitur, quod quidem de Arabia affertur cādidum, quod autem de India subruffum, sed vtrumque masculum est. Et tertium valde minutum, quod manus dicitur, vel manna thuris. Adulteratur autem thus masculum picinia, idest pinali resina & gummi commixio. Sed in hoc deprehenditur, quòd non talem odorem emittit. Glossa super Ecclesiasticum. Thus bis in anno colligitur, in Autumno scilicet, & in vere. Sed autumnali collectioni præparatur inciso cortice in æstatis feruore. Inde prosilit spuma pinguis, quæ concreta densatur, nisi loci natura poscat tergere palma excipiente. Quod in arbore hæsit, ferro depectitur, ideo corticosum videtur. Purissimum, hoc est thus candidum. Secunda vindemia præparatur in hieme incisis corticibus. Rubrum hoc erit, nec comparandum priori. Nouellæ arboris veteris est odoratius, quod ex eo pependit rotunditate guttæ masculum vocatur.

De operatione thuris in medicina. Cap. CXI.

RAzi. Thus calidum est & siccum, carnem in vulneribus creat, ventrem ac vomitum arcet. Intellectum acuit. De qua tamen si multa sumatur quantitas sanguinem adurit, & amentes & vigilantes efficit, tremori cordis auxiliatur. Diascorides. Thus valet ad zernas & araneas & combusturas & quassationes, & aurium mammarumque dolores, & intraneorum tumores. Verum si a sano bibitum fuerit maniam, vel etiā mortem incurrit. Porro manna thuris eligenda est alba, munda, frusta habens minuta. Cuius virtus olibano similis est, sed paulo fortior. Denique tumores oculorum & reuma suspendit, oculorumq; vulnera medendo limpidat. Simili modo facit fumus storacis ac myrrhæ, quia similes sunt, & virtus vna est. Constantinus vbi supra. Thus est calidum & siccum in secundo gradu. Calefacit & constipat, visum clarificat, recentia vulnera solidat. Fluxum sanguinis vbicunque sit constringit. Pessima vlcera in ano, vel in alio loco nascentia, si superponatur cū lacte temperatum, dilatari non permittit, & crossum flegma dissoluit. Memoriam quoque corroborat. Item masticatum cum origano staphisagria, dissoluit flegma a capite extrahendo, & linguæ grauedinem alleuiat. Cum sepo anatis temperatum ad vulnera desiccanda fit optimum. Valet etiam ad vulnera propter adustionem ignis facta. Cum sapa dissolutum, & auribus instillatum mitigat dolorem earum. Macer. Thus calidum, siccumque gradu dixere secundo Lumina clarificat lacelnio si soluitur oui. Contritum, vel fœmineo cum lacte tepenti. Acri cum vino tritum pice lacteque mixtis. Vulnera præcipuè curare recentia dicunt. Pingui porcino mixtum medicabitur vstis. Admixtum melli panaricia decutit vnguis. Thus bene contritum vinoque repente solutum. Affirmant auri multum prodesse dolenti. Tritum cum cerea chimolea sicque rosato. Permixtum mammas dicunt curare tumentes. Nil credunt emptoreis magis auxiliari. Admixto vino si sumatur, vel aceto: Thus cum lacte recens muliebri si superaddas, Vlceribus fieri qui sæpe videntur in ano, Aut alio quocunque loco, medicabitur illis. Huic aloe iunges lachrymumque albuginis oui. Sic vt sit spissum, sectæ superaddito venæ. Aut his vulneribus nimio quæ sanguine manant. Nec soluas, nisi cum credas diutissa coisse. Si fit opus medicamen idem suppetadde priori. Donec firmari valeat solidata cicatrix. Affirmat melius nil sistere posse cruorem. Vim memorem cerebri proprio confortat odore. Origano iunctum siquis commasticet ipsum. Humores nociuos capitis per sputa repellit Alleuat ista grauem capitis purgatio linguam Anseris aut anatis mixta pinguedine thuri. Fit cathaplasma valens membris, quæ læserit ignis.

De Visco. Cap. CXII.

DIascorides. Viscus est lachrymum arboris lene & viride, deintus subruffum, & nihil habens asperum. Colligitur & de semine obrotundo arboris, quæ ditos appellatur, habens folia buxo similia. Semen quidem primo lauatur, postea decoquitur. Multi vero masticando illud conquassant, fit etiam ex arbore mali maciani, & ex pyro, & diuersis arboribus. Aliquando in radice arborum & in frutice inuenitur. Virtus est ei diaphoretica, & malactica, & epimastica, & pecticę, pustulas corporis mundat, parotidis necessario miscetur. Omnibus etiam apostematibus resina & cera mixtis æquali pōdere, auxiliatur. Thuri masculo mixtus vulneribus malis medetur. Splenem siccat, maximè cum calce & lapide gagatæ mixtus coctus & impositus. Auripigmento vero aut sandaracæ mixtus scabiosos excludit. Calce autem aut fęcibus vini mixtus virtutem acuit. Visculus in ramulis arborum nascens, a quodam volatili, idest turdela viscatur. Illud enim, quod in ramis ipsis formatur, conglutinatur, & inde nascuntur virgulæ plurimæ fitque viscus, qui in se viridis inuenitur. Est autem optimum quod in arbore quercu nascitur & est mundum, subniride, putridum, & si extenditur non rumpitur, sed vt membrana extenuatur. Vires habet acres, & quæ duritias mollire possunt. Nam de profundo extrahit humores, non tamen subtiles, sed pingues. Non autem calefacit mox, sed diuturno tempore impositum vt taxia.

De

De Zuccaro & candi. Cap. CXIII.

ACtor. Zuccara & candi (vt fertur) vltra mare vel in Hispania ortum habet cannis, quæ zuccarinæ cognominantur. Oritur enim zuccara intra cānam, sicut medulla intra sambucum vel arundinem. Isaac lib. 2. Zuccara calida est & humida in primo gradu: colat, dissoluit, & extenuat, ventrem humectat, absque vlla morsura stomachum mundificat. Nonnunquam tamen in coleram rubeam mutatur, si colericis detur propter eius dulcedinem. Sicut enim acetositatis acumen coleram rubeam extinguit, sic dulcedo rei acetosæ contraria, coleram rubeam augmentat & nigram. Platearius. Zuccarum est calidum, & humidum temperatè in gradu primo. Virtutem habet infrigidandi, & humectandi, relaxandi, & nutriendi. Fit autem zuccarum canna mellis in partibus transmarinis, & in Sicilia, & in Hispania. Nam versus festum Ioannis Baptistæ cannam mellis accipiunt incolæ, quæ ferè similis est alijs cannis, nisi quòd istæ sunt dulces & interius solidæ. Illæ vero scilicet palustres concauæ sunt & insipidæ. Inscidunt enim has per minima frustula, & pistant, postmodum in lebete ponunt, & ad lentum ignem vsque ad spissitudinem bulire faciunt, & spumant. De qua videlicet spuma fit zuccarum sophisticatū, quod est alio leuius intus cauernosius, ac per hoc ab illo discernitur. Cum ergo zuccarum emitur tortella frāgatur & gustetur. Nam siquidem intus sit foraminosum valde, vel gustu non sentiatur valde dulce, sed quasi euanescit in ore, ac non crepet in commasticatione, id vanum atque spumosum nuscitur esse. Bonum vero zuccarum faciū residente spisso liquore præfato, qui ferè infrigidatus ponitur in vase rotundo. Sicque ponitur ad solem in eo, & tam per solis calorem, quàm per decoctionem longam durum fit & album zuccarum, quòd seruari potest per quinquēnium, & hoc in loco non nimis frigido, nec multum calido. Cuius vsus in multis est necessarius, & in confectione medicinarum dandarum acutè febricitantibus. In syrupis si duæ sint libræ, vna fit aquæ. Si etiam multum fit de aqua, non nocet, propter diuturnam decoctionem. Et notandum, quòd zuccarū valet tussientibus & sitientibus, ac laborantibus, cum aquam in calida regione non habeant. Prodest etiam ptisicis consumptis & asmaticis positum in potibus eorum & in cibis. Reficit enim eorum extenuationem, reprimitque siccitatem.

De Eodem. Cap. CXIIII.

COnstantinus in Pante. Zuccarum temperatum, sed tamen aliqualiter calidum. Huius actio melli vicinatur, Cum farina coctum indigestiuum est, cum oleo amigdalino nutritiuū, Sed epatis constipationem facit, & in renibus lapides Auicenna. Zuccarum est vniuersaliter in fine primi calidum, & in ipso humidum. Antiquum vero declinat ad siccitatē in primo, & est humidū in ipso, & quanto magis antiquatur, tanto plus exiccat. Est aūt abstersiuū, lenificatiuum, sed & sulimenū magis est lenitiuū, & propriè alsenid, immo mel arūdinis ac zuccarū nō sunt inferiores melle in abstergendo vel mundificando. Ipsum zuccarum quanto plus antiquatur, tanto subtilius efficitur. Ab arundine sicut gumma assumptum abstergit oculum, & est bonum stomacho, in quo colera non generatur, ipsum enim lædit, eo quòd ad coleram conuertitur. Lenit pectus, ac remouet asperitatem eius, & apertiuum est opilationum. Sitim facit minorē, quam facit mel propriè antiquum, & generat sanguinem feculentum. Flegma stomachi abstergit & soluit, propriè illud, quod super arundinem sicut sal inuenitur. Et sulimentum & rubeum vehementioris sunt lenificationis. Denique zuccarum q̄nq; inflat, & q̄nq; inflationem sedat. Zuccarū albusar est manna cadens super albusar, & est vt salis frusta, in ipso est cum abstersione & resolutione ponticitas, & amaritudo, & ex ipso quidē aliud est ramenum, aliud est agiaium ad nigredinem declinans. Acue vsum, & est cum ponticitate abstersiuum, Confert pulmoni, & cum lacte cameli nouiter fœtæ confert hidropisi. Nec sitim facit vt reliquæ species zuccari, quia dulcedo eius est parua, & est bonum stomacho & epati, Confert quoque renibus ac vesicæ. Arundo zuccari in natura zuccari existit, & vehementioris est exiccationis. In ipso est iuuamentum ad vomitum. Ex libro de natura rerum, Zuccara calida est & humida. Sunt autē cannæ in partibus Hispaniæ, quæ cum maturæ fuerint radicibus euelluntur, earumque summitates ad mensuram duarum palmarum abscisæ, ad speciem germinis terræ infiguntur. Reliquū vero cannarum per frusta scissum terunt, & liquorem in vasis recipiunt ac buliunt. Cum totus in spumam transire videtur, exhauritur, & in vasis reponitur, paleaq; cooperitur & superspergitur. Citrinum autem remanet, & multo calidius est, & ob hoc in acutis poni nō debet. Album vero frigidius est ac laudabilius & contra dolores pectoris valet. Siccum quoque pectus humectat. Valet etiam contra dolores capitis ex calida causa, & ad solutionem ventris.

De Penidijs. Cap. CXV.

DIascorides. Ex zuccaro conficiuntur penidiæ. Quarum virtus frigida est & humida. Arteriarum asperitatem comestæ leniunt, oris & gutturis amaritudinem, & fellis temperant. Siccè tussientes humectant, consumptis, ptisicis, & ardorem in stomacho patientibus, vt rodostomachæ solutæ & potatæ refrigerium præstant. Acutè quoque febrientibus & hecticis cum micis panis confractæ, ac solutæ calores, & siccitates intollerabiles reprimunt. Vocem etiam ex calore debilitatam cum dragaganto & alijs quibusdam sæpius assumptæ restituunt. Platearius. Penidiæ sunt calidæ & humidæ. Fiunt autem sic. Aqua zuccaro admiscetur, & fit decoctio quousque gutta lapidi superposita adeo induratur, vt statim inter digitos frangatur. Postea super lapidē politum ponitur vsque infrigidetur, & clauo asseri in pariete infixo superponitur, ibique manibus tractatur quousque dealbetur. Postea cū forpicibus in frustella quædā inciduntur ac desiccantur, aspergendo desuper amidi puluerem, vt albi fiant penidiæ. Optimus est autem cibus iste laborantibus ex spiritualium apostemate, & contra tussim siccam. Valet etiam contra siccitatem pectoris in aqua ordei, & contra consumptionem per se datur, vel in cibarijs: contra scissuram labiorum, in aqua dragaganti penidiæ ponuntur, pennaque labia illinuntur. Diapenidion, idest electuarium ex eis factum in acutis febribus maximè, vt pleuresi, ac peripleumoniæ congruus est cibus. Auicenna. Penidij calidi sunt & humidi in primo, propriè albi, & sunt humidiores alijs, zuccaro crossiores. Lenitiui sunt ventris & vtiles tussi. Actor. Hæc de arboribus earumq; gummis & lachrymis collegimus: nunc restat, vt de fructibus earum ac succis fructuum dicamus, sed hæc libro sequēti reseruamus.

LIBER XIIII.

De Fructibus arborum. Cap. I.

ISidorus. Fructus dicitur a frumine, idest eminēte gutturis parte qua vescimur. Dicuntur autem propriè fructus arborum & agrorū, quibus vtrique vtimur. In animalibus vero abusiuè & translatiuè fructus vocatur. Poma dicta sūt ab opimo, idest ab copię vbertate. Omnia autem poma mollia dicuntur mala. Nuces quoque generaliter dicuntur omnia poma corio duro tecta, vt pineæ, nuces, auellanæ, glandes, castaneæ, amigdalæ. Ambrosius in Hexameron libro tertio. Quanta vero Domini prouidentia, vt vbi mollior fructus, ibi folij crassitudo validius tegumentum tuendo deferat pomo, quod videmus in ficulnea. Econtra autem vbi fructus validior est, ibi teneriora folia, vt arbor malus docet. Nam & ipsa protectionis crassioris vmbra pomo plus nocere posset. Deniq, docet pampinus naturæ gloriam & diuinam sapientiam. Videmus enim ita scissum ac diuisum, vt trium foliorum speciem videatur ostendere, media parte a cæteris distincta, vt & solem facilius admittat, & vmbram obtegat. Sicque vuæ præbetur munimen contra iniurias, vel aeris imbriumque violentiam, impedimentum non aufertur ad recipiendum solis calorem quo tepefacta alitur, coloratur, augetur, folium quoq; ficulneæ æquè prope, vt pampinus quadrifida diuisione intercinditur, quod eo quo maius est folium clarius videtur. Crassitudo ergo folij proficit ad tempestatis iniuriam repellendam, interscisio autem ad fructus gratiam vaporandam. Denique hoc genus pomi omne cito grandinem, sed cito maturitatem sentit, quia & latere videtur aduersum iniurias & patere ad gratiam. Aristoteles in libro de vegetabilibus. Omnibus autem arboribus, cum primo plantatæ fuerint, dominabitur amaritudo, vel ponticitas, quia fructus in principio non bene digestus est, digestio siquidem est cum calore, & humore, ideo fructus in principio amari sunt, quia calor & humor in digestione completa non sunt, Huius signum est, quia amarum in ignem missum dulcescit. Mirabolanorum tamen arboris fructus in principio dulces sunt, consequenter pontici, & in completione amari, Cuius videlicet rei causa iam dicta est supra, Meliores autem sunt fructus arborum hortensium, quàm siluestrium. Plinii lib. 12. Arabia quandam distinctionem generum in fructibus flagitat, quia fructus his radice, frutice, cortice, succo, lachryma, ligno, surculo, flore, folio, pomo constat.

De Varietate fructuum, Cap. II.

AMbrosius vbi supra. Quis autem comprehendere possit varietatem specierum, generumque pomorum, singulorumque vtilitatem fructuum, quemadmodum ægris hominum viscer-

visceribus amariora poma medicentur, inflationem asperitatemque interiorem temperent, & quemadmodum humorum aspera pomorum cultibus temperentur, alia sunt poma quæ coquuntur, alia quæ testis & corticibus clausa complentur. Mala pyra vuarumque genera omnia nuda soli obiecta sunt. Nucis autem & nucleæ nucleique fructus & testa opertus & cortice. Alitur tñ & ipse calore solis ac nutritur, & quantũ prorę densitate nucleus absconditur, tñ calore solis nutritur. Alia quoque species est masculorum fructuum, alia fœminarum sicut in dactilis. Aristoteles vbi supra. Fructuum quidam compositi sunt ex carne & osse & grano vt penna, quidam ex carne & grano vt cucumeres. Quidam ex humore & grano, vt malagranata. Quidam corticem habet exterius & carnem interius. Quidam vero carnem exterius & granum interius. Et quidam corticem exterius & granum interius. Item quidam sunt in siliquis vt grana. Quidam in coopertura quadam & tela vt triticum. Quidam in carne vt dactyli. Quidam in casa vt glandes. Quidam in casis multis & testis, vt nuces. In quibusdam quoque fit statim semen cum coperculo quo operiuntur, vt dactyli & amigdalæ. Quidam non sic. Quidam etiam comestibiles sunt, quidam nõ. Et quosdam animalia quædam comedunt, quosdam non. Item quidam cito maturant, vt mora & cerasa. Quædam vero tarde, vt omnes fructus siluestres, aut plures eorum a natura plantæ. Quidam quoque durabiles sunt, quidam non. Quidam citius putrescunt, quidam tardius. Quidam mollesiunt, quidam non. Quidam etiam venerem prouocant, quidam somnum. Quidam autem interficiunt: & quidam lac faciunt, quidam non.

Adhuc de eodem. Cap. III.

PLinius libro 15. Arborum quarundam fructus pediculis dependent, vt pyri. Alij vero racemis, vt vuæ palmæ. Alij pediculis & racemis, vt hæderæ atque sambuci. Magna est in baccis differentia. Cerasis pomum primo candidum, & ferè omnibus baccis. Mora alijs virescit. Rubet vero moris cerasis cornis. Deinde nigrescit moris cerasis, oliuis. Alia siliquis gignuntur, ipsis dulcibus, semenque complexis amarum, cum in pluribus semina placeant, in siliqua damnentur. Alia gignuntur baccis, quarum intus lignum, & extra caro, vt oliuis, cerasis. Aliquarum intus baccæ, foris lignum, vt in his, quæ in Aegypto dicimus gigni, quæ aũt baccis natura, eadẽ & pomis. Aliorũ intus corpus & foris lignũ, vt nucũ. Alijs foris corpus, intus lignũ, vt persicis & prunis. Putamine clauduntur nuces. Corio castaneæ, detrahitur hoc his, in mespilis manditur. Crusta teguntur glandes, cute vuæ, corio & membrana punica. Carne & succo mora constat, cute & succo cerasi. Quædam statim a ligno recedunt, vt nuces & palmæ. Quædam adhærent, vt oliuæ laurique. Quarundam vero generi vtraque natura est, vt persicis. Etenim duracinis adhæret corpus, vt a ligno auelli nequit, cum in cæteris facile separetur. Quibusdam nec extra, nec intus est lignum vt in genere palmarum. Aliquorum vero lignum ipsum in vsum & pomi vicem, vt genera nucis, quæ in Aegypto gigni dicimus. Quorundam extra gemina vitia geminantur, vt in castaneis & amigdalis, nucibusque iuglandibus. Quorundam vero natura est trigemina, corpus primum, deinde lignum, rursusque semen in ligno, vt in persicis. Quædam inter se sunt densæ, vt vuæ ac sorba, quæ racemis vel ramis circundata ex omni parte vuarum modo degranant. Alia vero sunt rara, vt persicis. Quędã alio ligno continentur, vt granata. Quędã pediculis depẽdent, vt pyra. Quædã vero racemis, vt vuæ & palmæ. Quædam & pediculis & racemis, vt sambuci & hæderæ. Alia ramo adhærent, vt in lauro. Quædam vtroque modo, vt oliuæ, quibus & breues pediculi sunt & longi. Quędam vasculis constent, vt mespila, & punica, lotosque in Aegypto & Eufrate. Iam vero diuersa est grana fructuum & commendatio. Carne placent palmæ, crusta thebaicæ, succo vuæ & caricæ, callo pyra ac mala, cartilagine mora, nuclei grana, cute cariceæ quædam in Aegypto. Detrahitur hæc ficis virentibus, vt putamen. Eademque in siccis maximè placet. In papyris & ferulis & alba spina pomum caulis ipse est. Quod in siliquis manditur, lignum est. Semen vero siliquæ nec lignum, nec corpus nec cartilago dici potest.

De Amigdala. Cap. IIII.

ISidorus. Amigdala (vt dictum est supra) Græcum nomen est Latinè nux longa dicitur. Cunctis arboribus prior se flore conuestit, & ad ferenda poma cætera arbusta præuenit. Ex his aliæ sunt dulces, aliæ amaræ. Sed agricolæ huic generi sic mederi feruntur. Terebrant eius radicem, & in medio inserunt surculum arboris, quæ picea dicitur, quo facto succi amaritudo deponitur. Palladius de agricultura libro secundo. Teneras nuces amigdalus creabit, si ante florem radicibus ablaqueatis per dies aliquot calida aqua irrigatur. Ex amaris dulces fiunt, si circumfosso stipite tribus digitis a radice fiat cauerna, per quã noxiũ desudet humorem, vel medius truncus terebretur, & cuneus ligni melle oblitus imprimatur, vel circa radices suillum stercus affundas. Amigdala ad legendum maturitatem fatentur, cum fuerint spoliata corticibus. Hæc sine cura hominis seruantur in longum. Si difficulter corium dimittent, paleis obruta continuo relaxabunt. Item si decoriata aqua marina lauemus aut salsa, & candida fiunt, & plurimum durant. Græci asserunt nasci amigdala scripta, si aperta testa nucleum sanum tollas, & in eo quodlibet scribas, & iterum luto & porcino stercore inuolutum reponas. Idem libro octauo. In mense Iulio temperatis locis amigdala matura sunt ad legendum.

De Virtute ipsius in medicina. Cap. V.

AVicenna. Amigdala plurimum vnctuosa sunt, minus tamen, quàm nuces, cum tamen in eis sit vnctuositas plurima, cuius causa rancidantur. Nux autem velocioris digestionis est, & velocioris conuersionis ad coleram. In omnibus speciebus amigdalę est mundificatio & abstersio & apertio. Sed dulcis debilior est in apertione, quàm amara, quoniam est subtiliatiua, abstersiua, & per accidens est inflatiua. In proprietatibus amaræ sunt, quòd ipsa omnino non constringit, & quòd vulpem interficit, & est medicina sine nutrimento. Dulcis vero bonum præbet nutrimentum, licèt paruum & impinguant amigdalæ. Cum melle liniuntur super ambulatiua & formicam, cum aceto & vino super imperiginem: vtiles valde sunt dolori auris, & sonitui, cum caput abluitur cum eis. Et cum acri vino purgant humiditatem, & furfures, & somnum faciunt. Item confortant visum, aperiunt opilationes epatis, & splenis, & renum, conferunt morsui canis rabiosi. Dulces quoque conferunt colicæ propter suam abstersionem. Amaræ vero conferunt panno superpositæ, & super lentigines & cicatrices & percussiones, ante vinum bibitæ prohibent ebrietatem. Eædem cũ amillo tritici conferunt sputo sanguinis, & tussi antiquæ, & asmati, & pleuresi. Aperiunt opilationes renum, & earum oleum mundificat renes ac vesicam. Et frangit lapidem proprièque cum ireos bibitum. Dioscorides. Amigdala vtraque stipticæ virtutis est, vsui tamen medicinæ aptior est amara, quia stringit quamdiu viridis est. Dulcis autem minorem habet virtutem, quam amara. Quæ si manducata fuerit, diuretica est & leptomerica. Viridis cum corio edita fastidium tollit. Amigdala amara extenuatoriæ virtutis est, fel purgat, & de thorace atque pulmone per tussim iactare facit, quæ in eis pinguia sunt & glutinosa constipata. Etiam aperit & purgat epar, & splen, ac renes & colum. Ius radici eius cathaplasmatum & coctum fel purgat. Ipsa etiam arbor tota similem habet virtutem.

Adhuc de eodem. Cap. VI.

ISaac in dietis lib. 2. Amigdalæ dulces calidæ sunt, & humidæ in medio primi gradus. Habent autem (vt ait Galienus) amaritudinem propter sui saporitatem, quæ tamen in eis palam ostenditur accedentibus ad vetustatem, & fit earum actio velut nucum modicum sapore nutritiua. Duræ tamen sunt, & crossæ substantiæ, digestioni inobedientes pro suæ vnctuositatis egestate. Non autem stomacho, velut nuces, sunt nociuæ, pectoris & pulmonis, renumque sordes mundificant, epatis constipationes reserant. Ideoque amaræ dantur pro medicina, dulces verò pro cibo. Oleum quoque melius est, quod ex eis cõficitur, quia corpus earum durum est. Amigdala autẽ virides laudabiliores sunt, propter earum aquositatem. Ideoque siccæ, si in aqua calida vna nocte fuerint excorticatæ, in actionibus viridibus erunt vicinæ. Porro si virides priusquam cortices habeant, edantur, gingiuas confortant, stomachum in eius calore refrigerant. Amigdalæ autem amaræ, calidæ, & siccæ sunt in medio secundi gradus, extenuant, perforant, suntque diureticæ, & crossorum humorum, ac viscosorum dissolutiuæ. Vnde pectus mundificant & pulmonem ex humoribus crossis flegmaticis. Epatis opilationem, & splenis aperiunt, ventositatem dissoluunt, vrinam prouocant, renum sordes mundificant, eorumque etiam constipationes aperiunt, putridos humores a corporibus expellunt, ventris dolorẽ mitigant, lapidem frangunt cum aceto temperatæ, faciei lentigines abstergunt. Potui etiam datæ cum vino diuturnis febribus mitigationem præstant. Constantinus in Pantegni. Amigdalæ inter calidum, humidum, & frigidum temperatæ sunt, pectus adiuuant. Et pulmonem, cum sint colatiuæ, mundificant, mediocriter nutriũt. Cum ficubus siccis comestæ solubiles sunt, amaræ magis colatiuæ sunt. Pectoris mundificatiuæ, constipationem epatis ac splenis aperiunt, & vrinam prouocant. Idem in libro graduum. Amigdalæ amaræ calidæ & siccæ sunt in secundo gradu. Opilationem epatis ac splenis aperiunt, pectus & pulmonem de viscoso humore & crosso flegmate mundificant, vesicam & renes purgant, vrinam prouocant, crossam

ventosita-

ventositatem colicæ inflationis dissoluunt, pessarizatæ mẽstrua prouocant, potatæ cum amilo & menta fluxum sanguinis arcent. Platearius. Amigdalæ amaræ contra asma & tussim ex frigiditate teruntur, & addito zuccaro ad reprimendum malum saporem. Contra surditatem ex humore, vel sanie, oleum ex eis auribus instillatur.

De Anacardo. *Cap.* VII.

Platearius. Anacardi sunt in tertio gradu calidi & sicci. Sunt autem fructus cuiusdam arboris in India nascentis, ponderosi meliores sunt, diuq; seruari possunt, per triginta.s.annos, nisi ponantur etiam in nimis humido loco. Per se sumpti mortem vel lepram inducunt. Contra obliuionem in aceto forti castoreũ decoquitur, postmodum anacardi humorositas abiectis interioribus additur, & inde posterior pars capitis præcedente scarificatione inungitur. Contra morpheam vero saluia, & absinthiũ & coloquintida puluerizantur, & cum anacardi succo conficitur, ac superponitur. Vel ista cum aceto conficiuntur, & decoctione facta, ex illis inde coctis emplastrum efficitur. Deniq; anacardi contra obliuionem valent & lepram curant. Sed & contra serpiginem & impetiginem cum anacardi succo conficitur auripigmentum, & abluto loco patienti superponitur alternatim vnguentum. Cauendum est autem, ne dimittatur ibi per longam moram, quia nimiam faceret dissolutionem & incisionẽ. Auicẽna. Anacardus est fructus similis ossi dactyli, & medulla eius similis medullæ nucis dulcis. Cortex eius rarus, frangibilis. Calidus est ac siccus in tertio gradu, habet intus mel viscosum odoriferum, quod est vlceratiuum apostematum. Adustiuũ sanguinis & humorum. Decoctio eius eradicat verrucas & allopiciam flegmaticam sanat. Apostemata calida in interioribus commouet, frigori neruorum & mollificationi atq; paralisi atq; torturæ confert. Corruptioni quoq; memoriæ valet, sed tñ alienationem & melancoliam cõmouet. Emorroides cũ eo suffumigãtur, & venena exiccantur. Constantinus vbi supra. Anacardi sunt in quarto gradu calidi & sicci, litargiæ valent, & omnibus capitis doloribus de humoribus frigidis venientibus. Memoriam custodiunt, neruos molles confortant. Soli vero accepti mortem aut lepram influunt. Oportet ergo vt eos tribuamus cum alijs odoriferis speciebus.

De Auellana. *Cap.* VIII.

Isido. Auellanæ, vel abellanæ cognominatæ sunt ab Abellano Campaniæ oppido, vbi abundant. Ex hæ quidem a Græcis appellantur ponticæ, eo q abundent circa Ponticum mare. Plinius vbi supra. Nucleis quidem iuglandis est distinctio quadripartita lignea intersecante aliàs intercursante membrana. Cæteris vero quicquid est nucleis solidum est, vt auellanis. Hæ etiam in Asiã & Græciam e Ponto venere, Ideoq; vocantur nuces ponticæ. Has quoq; mollis protegit barba, sed putamini nucleisq; rotunditas inest solida. Hæ quoq; torrentur, vmbilicus illis est intus in ventre medio. Cato maximè laudat abellanas, traditq; virides seruari terra ollis conditas. Palladius lib. 3. Auellanæ (vt dictum est supra) ponendæ sunt nucibus suis. Non amplius super terram ducenda est, quam crassitudine digitorum duorum. Plantis tñ & sobole expertus sum melius prouenire. Mense Februario seu planta seu semen exponitur. Gaudent loco macro humido frigido & sabuloso. Mense Iulio circa nonas auellana matura est.

De Virtute ipsius in medicina. *Cap.* IX.

Avicenna. Auellana declinat ad caliditatem quãdam & siccitatem paruam. Huius terreitas & stipticitas maiores sunt quàm nucis, & est nutribilior nuceque solidior. Est & minus vnctuosa, tardiorisque digestionis. Generatur ex ea colera, & inflat, facitq; soda, & in cerebro facit augmentum. Tardæ digestionis est, & exiccat vomitum. Confert morsibus venenosis, proptereq; cum ficubus & ruta puncturæ scorpionis. Comesta vero cum aqua mellis confert tussi antiquæ, & adiuuat ad spuendum. Quod ex ea adustum est, tingit capillos. Cortex eius stipticus est, & stringit ventrem. Idem. Auellana linita super frontẽ puerorum delet variationem oculorum. Auellana Iudica calida est & sicca, super scrophulas cum aceto conueniens est epithima. Confert etiam scabiei atq; pruritui. Fit etiam caput purgium ad torturam, & facit humiditatem e naribus currere, ac flegmã fluere. Confert etiam emigraneæ & soda & epilensiæ atqi maniæ ac melancoliæ. Confert iterũ aquæ in oculo & panno. Isaac in dietis lib. 2. Auellanæ nucibus frigidiores sunt & potentiores. Earum.n. corpora solidiora sunt & spissiora vnctuositate carentia. Hac de causa plus nucibus nutritiuæ sunt, tardiores tñ ad digerendum. Inflationem in ventre generant, maximè si cum interiore cortice comedantur. Sed eo ablato fiunt digestibiliores, & vtiles, antiquam tussim habentibus. Valet & contra reuma. Contra venenum, contraq; allopiciam. Locisq; denudatis capillos reuocant. Plinius lib. 22. Nuces auellanæ capitis dolorem faciunt, & inflationem stomachi, & pinguedinem corpori conferunt. Papias. Nuces auellanæ virides stringunt, coctæ autẽ minus. In cibo sumptæ capitis dolorem discutiunt, stomachiq; inflationem distendunt, corpori sano pinguedinem conferunt. Diascorides. Auellanæ in cibo sumptæ dolorem capiti incutiũt, stomachũ inflatione distẽdunt. Siccæ in vase fictili tostatæ, aliàs cõtritæ distillationibus vtilissimè offerunt. Alij tritas cum passo bibendas dederunt ad pulmonis & iecoris vitia sananda. Item allopicijs illitæ, capillorum damna restituunt. Constantinus in Pante. Auellanæ calidæ sunt & siccæ, ad dirigendum duræ, stomacho frigido grauissimæ, multum nutritiuæ. Quidam medici dicunt comedentes eos cum ruta ante cibos contra venenum, & contra reptilium morsus esse securos. Item manducatæ cum ficubus adiuuant contra reptilium morsus.

De Bacca. *Cap.* X.

Plinius lib. 15. Bacca, fructus lauri videlicet, non pediculis, vt pyra dependet, sed ramo adhæret, & primo quidem candescit, mox virescit, sicut & oliua. Palladius lib. 2. Ex baccis lauri oleum conficitur, sicut videlicet inferius inter olei species dicet. Idem in lib. 11. In Octobri mense postremo siccis & calidis locis ad oleum faciendum leguntur baccæ lauri. Razi in Almansore. Baccæ lauri calidæ sunt, scorpionum ictibus conferunt, & insufflatæ naribus, tyris. Diascorides. Bacca lauri calidior est, quàm folia, fortiorisque virtutis, quæ tusa & electuarij more melle confecta, tussim & ptisim ac toracis reumatismum sanitati restituit. Cum vino bibita scorpionum ictibus occurrit, maculas nigras corporis detegit.

De Beliricis. *Cap.* XI.

Platearius. Belirici marini sunt frigidi & sicci. Sed eorum excessus non determinatur ab auctoribus. Sunt autem quasi embilici, & inueniuntur circa littus maris, ad faciem declarandum ponunt in vnguentis, vt in vnguento citrino, & vsus eorum ad faciem est talis. Puluis eorum subtilissimus cum axũgia gallinacea prius resoluta resoluitur, & hinc vnguentum efficitur, potest autem diu seruari. Auicenna. Belirici sunt embilicorum naturæ propinqui, eorumque medulla fortis est ac dulcis. Natura frigidi sunt in primo, sicci in secũdo. In ipsis est virtus subtiliatiua & virtus contractiua. Confortant stomachum cum aptatione & aggregatione, prohibentque mollificationem eius & humiditatem. Nihil est, quod ita præparet stomachum, vt bellirici faciunt, & fortasse ventrem stringunt. Apud quosdam etiam ventrem tantum leniunt. Ipsique conferunt ano & intestino recto.

De Berberis. *Cap.* XII.

Platearius. Berberi sunt in secundo gradu frigidi & sicci, & sunt fructus arboris cuiusdam, rotundi aliquantulum, sublongi, & aliquantulum subnigri. Eligendi autem sunt continui non perforati. Valet contra febrilem discrasiam, vt in syrupis. Fit enim eorum decoctio in aqua, & addito zuccaro colaturæ, fit syrupus. Contra calefactionem epatis eorum succus cum solatri succo conficitur & epati superponitur. Contra dolorem capitis ex calore tota nocte in aqua maccrari dimittitur, & mane in potu datur: per annos sex seruari potest. Constantinus in lib. graduum. Berberus est calidus & siccus in secundo gradu. Sitim de calore extinguit, epat stomachumq; cõfortat, & cathaplasmatus apostemata calida refrigerat.

De Capparo. *Cap.* XIII.

Avicenna. Capparus est fructus habens radicem, quæ est incisiua, subtiliatiua, mundificatiua, aperitiua, & in eius cortice sũt amaritudo, atq; stipticitas, & acrimonia. Radix eius resoluit scrophulas & duricias, sic & ei⁹ folia. Cortices eius ponũtur super vlcera fraudulenta & sordida, & cõfert ischiaticæ atq; doloribus anchæ. Idem quoque cortices masticati humiditatem e capite extrahunt, & dolorem in eo factum sedant. Ex eius succo quandoq; clystere fit, & confert paralisi ac stupori, membraq; propter stipticitatem, quæ est in ipsa constringit. Idem quoq; succus distillatur in aurem, propter vermes ipsius. Cortex radicis eius bibitus confert spleni ac duriciei illius. Et cum farina ordei more emplastri superpositus, educit ex splene materiam crossam melancolicam. Solutione quoq; humorem crossum & crudum educit, menstrua prouocat, & lumbricos ac vermes interficit in intestinis. Confert iterum emorroidibus, & quod ex eo sallitum est, sumptum ante cibum soluit. Est autem tyriaca contra venena. Constantinus in Pantegni. Cappari calidi sunt in tertio gradu ac sicci. Cum aceto comesti, constipationem epatis ac splenis aperiunt, stomachum mundificant, & deflegmant, solutionem ventris faciunt.

De Cardamomo ac carpobalsamo. *Cap.* XIIII.

Plinius lib. 12. Cardamomum simile est amomo & amomis nomine & frutice, semine oblongo. Metitur eodem modo & in Arabia. Quatuor genera esse ferunt. Viridissimum ac pingue, acutis angulis, contumax fricanti, hoc maxime laudatur

tur, proximum eius russo candicans, tertium breuius & nigrius, peius tñ varium & facilè tritum, odorisq; parui. Quod aũt verius costo vicinius esse debet, hoc & apud Medos nascitur. Platearius. Cardamomum est fructus, vel potius semen cuiusdam arboris, & est calidum & siccum in secundo gradu. Maius melius est, & habet aliquantulum acuminis & dulcedinem etiam mixtam, per annos 10. potest seruari. Virtutem habet confortãdi ex aromaticitate, dissoluendi, & consumendi ex qualitatibus. Valet contra sincopin & cardiacam passionem ex frigida causa, & ad debilitatem stomachi, id est digestionem confortandã. Ad appetitum prouocãdum, & contra vomitũ ex frigida causa, contraq; debilitatem cerebri. Hipocrates. Cardamomum habet calidam virtutem, & habet aliquid amaritudinis, quia lumbricos necidit, & scabies fortiter sanat. Isidorus. Carpobalsamum est fructus arboris balsami. Constantinus vbi supra. Carpobalsamum bibitũ pleuriticis proficit, flegmaticis, tussientibus, schiaticis, epilenticis: vertiginem, scothomiam, & stranguiriam patientibus subuenit, morsus quoque reptilium curat.

De Cassia fistula. Cap. XV.

Platearius. Cassia fistula calida est & humida ante omnem gradum, quia paruus est excessus eius ab optima temperantia. Est autem fructus cuiusdam arboris semina longa producentis. Tempore postea succedente elongatur & incrossatur. Exteriora in corticem caloris actione condensantur, medulla interius existente. In vna copula inueniuntur, 30. vel 40. Deligenda est, quæ grossa est, quia multũ humida est, & nigra, quia matura. Huius medulla electis seminibus ponitur in medicina purgatiua cũ reubarbaro, vel mirabolanis, vel huiusmodi. Habetq; virtutem leniendi, mundificandi, feruorem sanguinis mirabiliter mitigat, colore sanguinem depurat, vnde valet in acutis febribus. Cassia frigida cum aqua vel per se ante purgationẽ in febribus ventrem mollit, & aptum purgationi reddit. Auicenna. Cassia fistula alia est Kebulia, alia Aegyptia. Melior est illa, quę assumitur ex canna, & quæ est splendidior & pinguior. Est autem æqualis in caliditate & frigiditate, humida, resolutiua, lenitiua. Confert apostematibus calidis in visceribus, propriè q; in gutture, si gargarizetur cum aqua solatri. Linita quoque super apostemata data confert eis. Liniuntur etiam ex ea podagra & iuncturæ dolorosæ, mundificat epar, & confert ictericiæ ac dolori epatis. Lenificat ventrem, & educit coleram adustam & flegma. Soluitq; sine nocumento & mordicatione, vnde conueniens est prægnantibus, & soluit eas. In gargarismo quoque confert præfocationi. Constantinus in libro graduum. Cassia mediocris est virtutis inter siccum & humidum, coleram rubeam purgat. Acumẽ sanguinis extinguit, & apostema ex eo generatum dissoluit. Diascorides. Cassia fistula plures habet species, sed optima est Arabica, quæ est aspectu gratissima, colore subrubeo, corallo similis, tenuis, tactu lenissima, longa fistula, gustu submordax, nescio tamen qua calefactione, odore aromatico plena Et in ore missa vini saporem subtrahens. Hæc habet hastam longam cum corio suo, foliaq; similia piperis arboris. Est & altera subnigella, colore purpureo, odore plena, sed minimè suaui, maximè vero arti medicinæ necessaria. Est & tertia, quæ vocatur pletones, suaui odore Et iterum pseudocassia lapatio similis, nec in gustu suauis. Alia quoque platea, idest lata, q̃ syringot dicitur. Est enim lata & mollis ac lenis, colore subalbida, & scabiosa. Virtus cassiæ fistulæ calida est, diuretica, siccatoria, gustu submordax. Est etiam leptomenis, idest extenuatoria, satis acra, aliquid habens stipticum. Extenuat simul ac digerit, quæ in corpore superflua inuenit. Ruborem imponit. Visceribus vtilissima est, vitijsq; e thoracis omnibus, ad caligines oculorum, malagmatibus necessaria est. Cum melle trita maculas vultus amendat. Menstrua prouocat. Tumores intraneorum sedat bibita. Cum aqua potata morsibus venenaticis occurrit, fomento renum dolorem compescit. Eius suffumigatio matricẽ ad secessum deponit. Duplici pondere pro cinnamomo miscetur in antidotis, & est in omnibus vtilis.

De Castanea. Cap. XVI.

Isidorus. Castanea dr̃, eo q̃ fructus eius gemini in modum testiculorum intra folliculũ reconditi sunt, qui dum eijciuntur quasi castrãtur. Hæc poma ex omnibus nucibus fortissima fiũt. Nam in cibo sumpta difficilè digeruntur. Viridia stringunt, cocta autem minus. Plinius lib. 15. Oleum fit ex castaneis sicut ex amigdalis. Ipsasq; castaneas vocamus & nuces, quanquam generi glandium accommodatiores. His est armatum spinato, vel echinato calice vallum, quia glandibus inchoatum. Mirumq; est vilissima esse, quæ tãm occultauerit cura naturæ. Trini quibusdã ex vno calice partus, cortexq; lentus. Proxima vero corpori membrana, & in his & in nucibus saporẽ, ni detrahatur infestat, has torrere gratius est in cibis modulantam. Laturas prę stant ieiunio fœminarum quandam imaginem panis. Sardibus hæ primum prouenere. Ideoq; apud Græcos Sardianos appellant balanos. Nunc autem plura sunt earum genera, faciles tarentinæ, nec cibo sunt operosæ, planæ figura, rotundiorq; vocatur balanitis, maximè purgabilis, & sponte prosiliens. Minus tractabilis est tarentina, laudatior corelliana & ex ea facta, meterana quam rubeus cortex præfert, triangulis & populatibus nigris, quæ coctiuæ vocantur. Itaq; cotto claudantur castaneæ, sed hoc illis detrahitur, ac in mespilis manditur. Iterũ in castaneis nucibus inglandibus interiora geminantur. Palladius libro 12. Castaneæ seruantur vel in cratibus dispositæ, vel intra sabulonem, ne inuicem tangantur immersæ, & in vasculis fictilibus conditæ, & loco siccitate defossæ, vel inclusæ virgeis ex fago receptaculis, & lutatę, vt spiracula non relinquas, vel ordei paleis minutissimis obrutę, vel palustri vlua figuratis densioribus sportis reclusæ.

De virtute castaneæ in medicina Cap. XVII.

Isidorus. Castaneæ calidæ sunt in medio primi gradus, siccæ in secundo. Si sępe comedantur, inflationem & capitis dolorem faciunt, propter digestionis duritiam. Sed vt eis auferatur nocumentum, & stiptiores fiant assari eas oportet, vt earum corpus rarificetur. Quæ etiam pectoris & corporis siccitatem temperant, & vrinę difficultatem dissoluunt, si in aqua tepida infundantur, sed cũ modico sale terantur, & cum melle distemperẽtur. Prosunt ad rabidi canis morsum, siue anguiũ, siue hoĩs. Plin lib. 23. Castaneæ ventris fluxiones vehementer sistunt, sanguinem excreantibus prosunt. Diascorides. Castaneæ ex omnibus fortissimum cibum corpori præstant, sed qui difficilè digeritur. In carbonibus coctæ, & in vase fictili sicco assatæ tussientibus prosunt. Aqua in qua cum cortice sua coquuntur, ciliacis, dissentericis, & sanguinem excreantibus bibenda vtiliter datur. Interior membrana, quæ fructum inter corticem discernit, ad tertiam partem in aqua decocta & potui data, fluxum alui mirè refrenat Constantinus in Pantegni. Castaneæ minus siccę sunt, quàm glandes, & inter calidum & frigidum temperatæ, inflatiuæ, coitum mouent, multum nutriunt, digestioni duræ sunt.

De Ceraso. Cap. XVIII.

Isidorus. Cerasum dictum est, eo quòd Luculus cum cerasum ciuitatem Ponti delesset, hoc inde genus pomi aduexit, & ab ipsa ciuitate cerasum appellauit. Hoc etiam ante Lucullũ erat in Italia, sed durum, vnde & cornum est appellatum. Aristot. in lib. de plantis. Cerasa & mora magis cito maturantur. Plinius lib. 15. Quibusdam fructibus est lignum intus & caro extra, sicut cerasis & oliuis, & est succus sanguineus cerasis. Cerasorũ aproniana maximè rubent. Actia vero nigerrima, Ceciliana vero & rotunda. Iulianis est gratus sapor, sed penè tantum sub arbore sua, adeo tenera, vt gestatum non tolerent. Principatus est duracinis, quæ Campania Pliniana appellat, in Belgica vero Lusitanis. Tertius his color e nigro ac rubenti, viridisque similis maturescentibus semper, laurea sunt non ingratæ amplitudinis insitę lauro. Idem in eodem. Cerasis pomum est primo candidum, mox rubet, deinde nigrescit. Siccatur autem sole, conditurq; cadis, vt oliuæ. Palladius libro 11. Cerasia vt sine osse nascantur, fieri docet Martialis. Hic dicit arborem teneram ad duos pedes rescindes, & eam vsq; ad radicem findes, medullam partis vtriusque ferro curabis abradere, & statim vtrasque partes in se vinculo stringes, & oblines fimo, & summam partem & laterum diuisuras. Post annum cicatrix ducta solidatur, hanc arborem surculis, qui adhuc fructum non attulerint, inseris, & (vt asserit) ex his sine ossibus poma nascentur. Cerasia non aliter quam in sole vsque ad rugas siccata seruantur.

De Medicinis ex eo. Cap. XIX.

Auctor. Cerasia (vt legi) triplicis virtutis sunt: quibusdam austerus est sapor, quibusdam acidus, alijs dulcis. Austera ventrem restringunt, stomachum confortant. Acida inscidunt flegma abundantius stomacho opportuna: nam magis siccãt. Dulcia vero stomacho contraria: citius tñ per intestina fluũt. Diascor. Cerasij pomũ viride ventrẽ humectat, & prouocat: aridum verò siccat, & detinet: stomacho cõtrarium est viride, siccũ per q̃ vero vtile. Hoc quidã æstimant vrinam mouere. A paucis aũt auctoribus traditur, si mane recentia cũ nucleis suis deuorata sint, alnum copiosè fluere: & vt eadem causa etiam morbo pedes in triplici liberentur. Ex his & fit diacerasion, quod omnib. notum est. Galieno placet non vnam in omnibus cerasis esse virtutẽ. Nam in quibusdam sapor austerus est, in quibusdã acidus: & in quibusdã dulcis apparet: & austera quidem ad hoc valere vult: vt ventrẽ constringant; stomachũ vero confirment. Porrò acida iudicat stomachis flegmate abundantibus oportuna. Magis enim siccant & densioris humoris crassitudinem inscidunt. dulcia verò stomacho pronunciat aduersa: citius tñ defluere per intestina. Isaac. Cerasa (sicut & matura pruna) frigida sunt & humida in secundo gradu, conuertibilia, crossum flegma generãt, & vi-

& viscosum, in concauitate epatis & splenis. Ideirco diuturnæ causæ sunt febris, omnibus modis sunt pessima. Ideo semper ante cibum accipi debent stomacho ieiunio. Nam post cibũ stomacho pleno in superioribus natant, & in putredinem vertuntur. Oleum ex nucleis eorum expressum valet emorroidibus.

De Cidonio. Cap. XX.

ISidorus. Cidonium malum nomen sumpsit a quodam oppido, quod est in Insula Creta, ex quo cidonium conficitur. Fit ẽt & eo vinum quo languentium desideria falluntur. Nam specie & odore & gustu cuiuslibet vini veteris imaginem repræsentat. Plinius libro 15. Mala quæ vocamus cotonea, Græci vero cidonia incuruatos (vt dictum est superius) trahunt ramos arboris suæ, prohibentque parentem crescere, plura sunt eorum genera. Chrisomelia siquidem incisuris distincta, colore ad aurũ inclinato. Et quæ candidiora nostratia cognominata, odoris præstantissimi. Est & Neapolitanis honor suus, minora ex eodem genere struthea vibrant odoratius serotino prouentu. Præcocia vero mustea, Struteis autem cotonea insita, suũ genus fecere muluianum, quæ sola ea his manduntur, vel cruda. Sunt præterea parua siluestria, struteis odoratissima, in sepibus nascentia. Est autem coroneis sapor asperrimus. His vt seruentur inclusis oẽ spiramentum adimendũ est: aut ea incoqui melle oportet. Sunt qui ea cæra pontica illita melle demergunt. Palladius lib. 3. Legenda sunt matura cidonia, quæ hoc more seruantur, vel inter binas tegulas posita, si luto ea omni parte claudantur, vel si defruto incoquantur aut passo. Alij, quæ maiora sunt fici folijs inuoluta custodiunt. Alij tm̃ locis ea ponunt, a quibus ventus excluditur. Alij cãnu vel ebore in quatuor partes diuisa, sublatis omnibus, quæ in medio sunt, in vase fictili melle obruũt. Alij in melle sic integra dimittunt, in quo genere condiendi sucis mutua deliguntur. Alij milio obruũt, vel paleis separata demergunt. Alij plenis vino vasculis immittunt, vel vini & defruti ad seruanda cidonia æquum corpus efficiunt. Alij in folijs musti mergunt, atque ita claudunt, vt quod odoratum est, vitium vini in se contrahant. Alij in patina noua sicco gypso obruunt separata cidonia. Idem in lib. 11. Ad cidonitum conficiendum, in mense Octobri abiecto corio, mala cidonia matura in breuissimas & tenuissimas particulas rescindes, & proijcies durũ quòd interius habetur. Dehinc in melle decoques, donec ad mediam mensuram reuertatur, & coquendo pipere subtili consperges. Vel aliter succi cidoniorum sextarios duos, aceti sextarium vnum & semis, & mellis duos septarios misces & decoques donec tota permixtio pinguedinem puri mellis imitetur. Tunc triti piperis atq; zinziberis binas vncias miscere curabis.

De Proprietatibus eius in medicina & cibo. Cap. XXI.

AVicenna. Cidonium assatum melius est, magisq; confert. Natura frigidum est in fine primi, siccum in principio secundi. Est autem stipticum fortiter confortatiuum. Flos etiam eius est stipticus, & similiter oleum ipsius. Dulce minus est stipticum, & semen eius est sine stipticitate lenitiuum ipsumque prohibet superfluitatum ad viscera cursum. Sudorem retinet, & eius oleum fissuræ frigoris, & formicæ confert. Vlceribus quoque scabiosis idem oleum vtile est. Multa comestio cidoniorum generat dolorem neruorum. Assatum ponitur super apostemata calida oculi; eius succus confert dilatationi nobilium, & oculis, & asmati, prohibetq; sputum sanguinis. Semen eius cõfert asperitati gutturis, & lenit cannam pulmonis, confert vomitui & ebrietati, ac sitim sedat, stomachumq; superfluitatem recipientem confortat. Syrupus eius & ipsius infusio prohibet ebrietatem. Idem syrupus appetitum deletum alias deiectum cõfortat & mortuum. Confortat etiam stomachum, & prohibet vomitum flegmaticum. Est autem prouocatiuum per accidens. Hoc enim ad eius constrictionem est consequens, & illud quod melle est elixatum vehementius est prouocatiuũ. Veruntamen ventrem quandoque soluit, & non stringit, generatq; colicam, & ventris doloris pungitiuum. Dissenteriæ quoque confert, & fluxum menstruorum retinet. Confert iterum eius oleum ictibus, vesicæ, & arsuræ vrinæ, post cibum soluit. Et cum ea eo plurimum sumitur ante digestionem cibum extrahit. Isaac. Cidonia diuiduntur in duo. Crudum ac ligneum pessimum est ac terrestre durum ad dirigendum. Crossos humores generat & crudos, sed nihil nutrit, Ideirco abijciendum est. Maturatum autem vniuersaliter frigidum est in medio primi gradus, siccum in medio secundi. Præterea ponticitas & stipticitas in eo maior est, quàm in cæteris malis. Ideo valet ad sanguinis fluxum, & egestionem ac vomitum, confortatiuum est stomachi, si moram in eo multum acceptam tamen facit fastidium, præsertim post cibũ. Platearius. Mala cidonia idest coctana frigida sunt & sicca, virtutem habent constringendi & confortandi. Semina quoq; virtutem leniendi & humectandi, vnde ipsa mala dantur cocta vel cruda ad comedendum. Contra vomitum post prandium, contra fluxum sanguinis ex calidtate vel debilitate virtutis retentiuæ ante prandium. Aqua vero decoctionis seminum valet ptisicis & consumptis, vel ponitur in syrupis eorum. Valent & contra asperitatem linguæ.

De Citreo id est pomo citrino. Cap. XXII.

PAlladius lib. 4. Citreum & in arbore potest per totum annũ propemodum custodiri melius si vasculis quibuscũq; claudatur; si velis legere, atq; seruare nocte luna tacente debebis cũ ramis foliatis capere, & discreta disponere. Alij singula vasis singulis claudunt, vel gypso allinunt, & opaco loco ordinata custodiunt. Plerіq; in cedri scrobe, vel straminibus minutis, vel paleis tecta seruarunt. Auicenna. Citrum quid est, notum est. Cortex eius est calidus in primo gradu, siccus in fine secundi. Caro autem eius est calida in primo, & humida in ipso. Quidam tamen dixerunt, quòd est frigida & humida in ipso primo gradu. Caro eius inflat, & folia eius inflationem sedant. Eius flos subtilior, & eius acetositas est stiptica, frangens coleram rubeã. Semen eius & cortex resolutiua sunt, & ipse cortex in pannicu lis positus prohibet tineas. Et eius odor aeris corruptionem ac pestilentiam rectificat. Acetositas eius abstergit colores, vel colorem, & aufert pannum, quod ex eius cortice est adustum bonum est, ad albaras liquorum eius decoctio bonum efficit odorem oris, & est impinguatiua corporis. Cortex etiam ipsius bonum efficit odorem in ore retentus. Eius acetositas valet impetigini illita, confert etiam oris tortura. Et oculi remouetur ictericia, collirio facto ex eius acetositate. Item eius acetositas sedat tremorem calidum cordis, & nutrimentum bonum est gutturi ac pulmoni, sed mala est pectori. Medullu citri cocta cum aceto & potata sanguisugas deglutitas interficit, & eas educit. Caro eius est stomacho malu, inflatiua, digestione tarda. Platearius. Pomum citrinum diuersæ naturæ indicatur propter diuersas sui substantias. Cortex enim eius est calidus & siccus, interior autem substantia est frigida. Mediu vero calida & humida. Cortex habet virtutem mundificandi, & ex aromaticitate sua confortandi, vnde & in ptisis ponitur eius puluis. Cortex hic crudus comestus digestionem ex frigiditate præpeditam confortat, & appetitũ prouocat. Valet etiam cõtra cardiacam. Media substantiã quidam comedunt cum melle, sed digeritur male. Interior autem, scilicet acetosa cum carnibus, vel piscibus comesta, confortat appetitum ex humiditate circa stomachi os existẽte præpeditum. Ponitur etiam in epithimatibus vt facilius penetrent, & in vnguento citrino vt magis extergat. Semina autem calida & sicca & diuretica, sed mihi videntur frigida & sicca, ex frigido & sicco nutrimento. Nutriuntur enim ea aceto in quo sunt, vnde virtutem diureticam habent ex subtilitate substantiæ. Contra opilationem splenis & epatis ex frigiditate detur aqua decoctionis seminum eorum.

De Cocco & coctano & cono. Cap. XXIII.

PLinius lib. 24. Coccum ilicis vulneribus ex aceto recẽtibus imponitur. Epiphoris ex aqua oculis sanguine suffusis instillatur. Est autem genus eius in Attica fere & Asia nascens, celerrimè in vermiculum se mutans, quod ideo scolecion vocãt, improbantq; Actor. Coctana ipsa sunt & cidonia, de quibus videlicet dictum est supra. Constantinus in Pantegni. Coctanu frigida sunt & sicca, dulcem stomachi confortantia. Matura quidem stiptica, & ad dige ẽdnm dura. Acida quidem frigidiora, dulcia & odorifera, inter calidum & humidum mediocria. stomaticos & cardiacos confortant, sed tantum neruis inutilia sunt. Isidorus. Conus cypressi fructus dicitur, qua rotunditas eius conum imitatur. Constantinus in libro graduum. Poma cypressi recentia nouam incisionem solidant, crepaturæ valẽt, mollia membra desiccant, humiditatem non naturalem attrahunt, virtutem & duritiam eis præstant. Platearius. Pomu cypressi stiptica sunt & consolidatiua. Itaque contra fluxum ventris ex debilitate virtutis contentiuæ recentia comeduntur.

De Cubebe. Cap. XXIIII.

PLatearius. Cubebe est fructus cuiusdam arboris in India nascentis, & est calida & sicca, sed nõ temperate, per 10. annos potest seruari. Eligenda est, quæ mediocriter habet saporẽ acutum cũ multa aromaticitate, vnde valet contra sincopim. Puluis eius datur cũ succo borraginis, contra frigidum reuma capitis, & ad cerebrũ confortandum odoratur, & frequenter naribus apponitur. Contra frigiditatem stomachi & discolorationẽ ex frigiditate puluis eius in cibis datur. Razi. Cubebæ calidæ sunt, opilationem aperiunt, virides, poros mundant, guttur quoque mundificant, & ventrem stringunt. Auicenna. Cubebæ virtutis similis est rubeæ, sed subtilior. Et est fere calida & sicca perueniens vsque ad secundum. Est autem apertiua, subtilis, ad acuitatem declinis, nec ad hoc peruenit, vt ponatur loco cinnamomi. Bona est vlceribus putridis ac membris & gingiuis, bona est etiam alcola in ore putridis, clarificat vocem quando tene-

tur in

tur in ure. Et fortis est ad aperiendas opilationes in epate. Vias vrinæ mundificat, arenolam prouocat, renumque lapidem extrahit ac vesicæ.

De Dactylo. Cap. XXV.

ISidorus Dactyli sunt palmæ fructus, a digitorum similitudine nuncupati. Quorum & nomina variantur. Nam alij appellantur palmulæ similes mirabolanis, alij thebaici, alij mucales, quos Græci & cariathos vocant. Aristot. in lib. de vegetabilibus. Succorum qui fructibus insunt, quidam dulces sunt ac meliores, vt dactyli, ficus. Item fructus quidam cum quibus statim semen fit aliquo operculo cooperitur, vt dactyli. Plinius lib. 13. Palmarum semen, id est lignum, quod intra dactylos est oblongum, non vt oliuis orbiculatum, & in aluo media fissura plerisque vmbilicatum, vnde radix primum spargitur. Seritur autem parium, & bina iuxta se composita semina, superq; totidē, quū infima singulis est planta, quaternæ vero coalescunt. Idem in lib. 15. Carne placent palmæ Crusta Thebaicæ, succo vuæ & caricæ. Dulcis nempe succus est palmis & vuis ac ficis. Palmæ fructus statim a ligno recedit, sicut & nux. Aegyptiæ palmæ id dactylis idem est odor qui & cidonijs. Sitim sedat, si prius, quàm maturauerit decerpatur. Nam si matura sumatur, sensum intercipit, gressum præpedit, linguam retardat, obsessis officijs mentis & corporis ebrietatis vitium facit.

De Proprietatibus eiusm medicina vel cibo. Cap. XXVI.

RAzi. Dactyli calidi sunt & crossi, multumque nutrimentum præstant. Qui si sæpe comedantur, sanguinem crossum in interioribus generant, dentesque ledunt, & sanguinem ac sperma accelescere faciunt. Diascorides, Dactylus viridis stipticus est. Qui si multum comestus fuerit, dolorem capitis & ebrietatē facit. Sicci vero dactyli hemaptoicis & stomaticis ac dissintericis medentur. Cum cidonio cæterisque cathaplasmati vesicæ dolorem compescunt. Item dactyli cariothæ commisti asperitatem arteriarum deliniunt. Ossa dactylorum thebaicorū in cacabo cocti & in vino retenta, & lota, virtutem habent stipticam & periplasticam. Scaphilomata oculorum & visionē tollunt. Crescentia vulnera in cicatricem ducunt. Omnesque dactyli virtutem stipticam habent. Articulos laxatos constringūt. Cathaplasmis adhibita hipocundrijs & stomaticis medentur. Eorum eliautura capillos inficit. Aqua vero eorum frequenter bibita nefreticorum ac vesicæ curando dolorem compescit. Reumatismum quoque stericum ventris abstinet. Cum resina vero & dactylis mista scabiem curat. Isaac. Dactyli sunt calidi & humidi in secundo gradu, crossi sanguinis generatiui, & digeri difficiles, vrinam prouocantes: Sed his assuescentes epatis ac splenis patiuntur constipationem & tumorem: gingiuis & dentibus nociui sunt, dolorem in ore stomachi faciunt. Diuersas tamen actiones habent secundum regionum varietates. Qui in calida regione nascuntur, dulcissimi sunt & viscosi, proinde parum nutriunt, cito tamen digeruntur & ventrem humectant. Plus cæteris constipationem epatis & splenis, & nocumentum capiti omnq; faciunt. Qui autem in frigida, sicciores sunt, & minus omnibus nutritiui, ad digerendum duri, a stomacho tarde descendunt, cæteris tamen amplius stomachum confortant. Qui vero in mediocri immaturitate seruari nequeunt, quia inest eis quædam liquoris superfluitas, vnde corpus replent copia crudorum humorum, quæ sunt materiæ diuturnæ, & periodicæ febris ad dissoluendum inobedientes. Constantinus in Pantegni. Dactyli bene maturati & non passi, calidi sunt & humidi, satis nutritiui, libidinem incitant. Passi vero solubiliores sunt, & magis coitum mouent, dolorem in capite generant. Non maturi vero, sed pontici, stomachi confortatiui sunt. Hos sæpe comedentes mali sunt sanguinis, & cito putrescentis. Idem in libro graduum. Oxiphenicia sunt dactyli Indiæ, qui frigidi & sicci sunt in tertio gradu, purgant coleram rubeam & adustam. Bullientem sanguinem & incendentem refrigerant. Acutam febrem & colericum vomitum arcent.

De Emblico. Cap. XXVII.

IDem in libro graduum. Emblici sunt poma, quæ desiccantur in arbore sua, vt in alio loco tripliciter diuidantur & ab ossibus separentur. Horum sapor amarus & ponticus est. Eorūque natura in primo gradu frigida est & sicca. Stomachum & anum confortant. Emorroides habentibus subueniunt, & capillos ne cadant confirmant. Bellirici sunt eiusdem naturæ ac iuuamenti. Ideoque possunt ad inuicem commutari. Auicenna in secundo canone. Emblicus notus est, & est debilior mirabolanis nutritiis, sed in eorum semita est. Cumq; lacte infunditur, siremblem nominatur. Apud Iudæam est natura calidus. Et apud plures aliorum est in tertio frigidus. Apud Syreck Indum in ipso est calefactio, & forsitan veritas est, quòd ipse siccus est, parum habens frigiditatis. Caliditatem sanguinis extinguit. Radices capillorum fortes efficit, ipsosque denigrat capillos. Neruis valde confert, oculosq; confortat, ipsumq; cor cōfortat & subtiliat, & augmentum intellectui præbet. Stomachū etiam confortat, & præparat ipsum. Sitim sedat, & cibi facit appetitum. Anum quoque confortat, & colum caciat. Et apud quosdam stringit ventrem, verum quod ex ipso natiuum est, ventrem absque labore lenit. Emorroidibus confert, flegma ac melancoliam soluit. Platearius. Emblici fructus sunt, qui vltra mare crescunt. Melancoliam ac flegma purgant. Ideoque contra talium humorum ægritudines valent. Item contra emorroides, si puluis cum capsi barbasti succo distemperetur atq; superponatur. Item contra casum capillorum puluis emblici cum aloes puluere in oleo distemperatur, & caput inungitur. Et siquidem ex apertione pororum ex caliditate cadunt capilli multum valet, quoniam eo coarctantur pori.

De Fagina. Cap. XXVIII.

PLinius lib. 16. Fagina glans omniū dulcissima est, qua homines obsessos oppido Chio durasse tradit Cornelius Alexander, nucleis similis, triangula cute includitur. Fagina glans muribus gratissima est, & ideo animalis eius vna prouentus. Glires quoq; saginat capetitur & turdis. Arborum fertilitas omniū fere alternat, sed maximè fagi. Huius folium tenue ac lenissimum, populo simile, celerrimè flauescens, & media parte plerumque gignens superne paruulam baccam viridem cacumine aculeatam.

De Fico. Cap. XXIX.

ISidorus. Ficus (vt dictum est superius) a fœcunditate vocatur quia ter quaterq; per annos singulos fructus ipsa generat, & altero maturescente alter aboritur. Plinius lib. 15. De genere pomorum ficus amplissima est, quædamque & pyris magnitudine æmula. Ficus Iudæa rubet, oliuæ magnitudine rotundior tantum, sapore mespuli. Alexandrinam hanc ibi vocant crossitudine cubitali, ramosam, materiæ validam, lentam sine lacte, cortice viridi, folio tiliæ, sed molli. Onesicritus tradit in Hircania multum nostris esse dulciores, fertilioresq;. Sūt & lidiæ, quæ sunt purpureæ. Et mammillanæ, quæ similitudinē mammarum habent. Item callistruciæ sapore præstantiores ficorum omnium frigidissimæ, ficis est succus dulcis, sicut & palmis & vuis, sed ficis lacteus in capite, non itē in corpore. Quædam in Aegypto cute caricæ, detrahitur hæc vt putamen viridibus ficis, quæ maximè placet in eisdem siccis. Aristoteles in libro de vegetabilibus. In quibusdam fructibus est humor, vt lac, sicut in ficubus, quibus est dulcis fructus atq; mellaris, sicut & palmis. Idem in libro de animalibus. Lac ex coagulo & lacte ficuum coagulatur, quoniam lac ficuum in lana aggregatur, deinde lana illa cum modico lactis abluitur, ac postmodum illud idem in residuo eijcitur, & ei admiscetur, lacti coagulatur. Ficubus ac cæteris dulcibus apes cibantur quando mel in aluearī remanens modicum inuenitur. Palladius lib. 4 Ficus quæ in mōtanis & frigidis locis nascuntur, quia minus lactis habent, ad siccitatē durare non possunt. Vsus illi in viridi est melioris magnitudinis & saporis acuti. Quæ nascuntur in campis & locis calidis pinguiores sunt, & in siccitate durabiles sunt.

De Ficorum custodia, Cap. XXX.

IDem in eodem Ficus virides seruari possunt, vel melle ordinatæ, ne se inuicem tangant, vel singulæ inter viridem cucurbitam clausæ, locis vnicuique cauatis, & item tessera, quę secatur inclusis, suspensa eas cucurbita, vbi ignis non sit aut fumus. Alij missas ficos recentes minus maturas in nouo vase fictili lectas cum pedculis, & a se separatas recludūt, & in dolio vini pleno vas natare permittunt. Martialis dicit caricas per genera multa seruari, cum ratio vna sufficiat. Ergo hoc genere quo Cāpania tota custodit, seruare debemus. In cratibus ficus vsque ad meridiem expanditur, & adhuc mollis in qualum retunditur. Tunc calefactæ furnæ ad panis coquendi modum, superpositis tribus lapidibus ne ardeat qualus includitur etiam clauso furno, vbi decocta ficus fuerit sicut est calida, folijs suis inter vas fictile conditur densius pressa, & operculo diligentius obducitur. Sed pluuijs abundantibus crates soli si non possis expandere, sub tecto eas ita pones vt semipede erigantur a terra, & eas ad inuicem solus cinis subiectus vaporet, & subinde ficus sicut est diuisa tergatur, vt & ficorum folia siccentur & pulpæ, deinde sublata in cistellis seruetur, aut loculis. Alij maturas mediocriter ficus & diuisas in cratibus expandunt toto sole siccandas, sed recipiunt nocte sub tecta.

De operatione ipsorum in cibo & medicina Cap. XXXI.

ISidorus. Ficus a senibus in cibo sumpta sæpius, rugas eorum distendere fertur. Isaac. Ficus cæteris fructibus est laudabilior ac nutribilior, humiditatis tamen suæ causa crossos creat humores. Ficus domestica viridis & cruda, idest non perfectæ maturæ minus calida est, magis autem crossa, propter dominationem terrestris partis in ea, habet tamen humores lactantes, qui

acui-

senitatem ei præstant & siccitatem in secundo gradu. Ideoque laudabilius est huiusmodi cocta, & cathaplasmate ex ea facto scrophulas & glandes dissoluit. Nitro & aceto commixta pustulis in capite valet, mixta cum melle ad morsionem canis. Cera adhibita apostema dissoluit. Ficus autem viridis perfectè matura minus sicca est, & magis calida. Calor eius est in primo gradu, humiditas & siccitas in ipsa temperie ex a triam rerum compositione consistit. Semen eius nullius est nutrimenti. Cortex siccus est & durissimus ad digerendum. Caro autem nutribilior & solubilior. Hæc (vt ait Diascorides) calorem extinguit, sitim aufert, sudoremq; prouocat. Sicca ficus calida est in principio secundi gradus, & sicca in medio primi, quamobrem calefacit & sitim creat, & in colericos mutat humores. Cæteris tamen fructibus nutribilior est, minusque inflationis habet. Sed si superfluos humores inueniat in stomacho, dura fit ad digerendum. In corruptionem mutatur, inflationem ventositatemque generat, & pessimum sanguinem. In superficie corporis pediculos creat. Si autem humoribus corpus mundificatum inueniat, bene digerit, ac sanguinem laudabilem generat. Vrinam prouocat, pectusq; mundificat, & pulmonem. Renesque & vesicam crossis humoribus, non tamen inflationis & ventositatisque est libra. Valet ad apostemata, & ad tinnitus aurium. Plinius lib 23. Fici succus lacteus aceti naturam habet. Itaq; coaguli modo contrahit. Podagris illinitur. Aluum soluit. Palpebrarum scabies emendat, & cum axungia verrucas tollit. Siccæ ficus stomachum lædunt, gutturi & faucibus vtiles, sitim afferunt. Aluum molliunt, vesicę vtiles sunt. Diascor. Ficus nimium comestę conturbant stomachum, venerem deponunt, feruorem nutriunt, sitim prohibent. Platear. Ficus mollis cacostomacha est, quæ si venerem soluerit: difficile abstineri potest, sudorem quoq; prouocat. Siccæ vero, q̃ carice vocantur, stomacho sunt vtiles ac termauticę, sitim incitant, reumatismo stomachi ventrisq; contrariæ sunt, arteticis & gulę ac vesicæ & renibus prosunt, & asmaticis. Auicenna. Ficus melior est alba, deinde rubea, deinde nigra. Et quando vehementer matura est, omnibus fructibus nutribilior, sed non est in robore, sicut carnes & grana. Et sicca quidem in operatio nibus suis laudabilis est, sed sanguis ex ea generatur non est bonus, & ob hoc pediculos facit. Verum si sit cũ nuce eius chimus fit bonus. Humida vero parum medicinalis est. Quæ sicca est, & propriè acris, fortis est abstersionis, maturatiua, resolutiua. Carnosa plurimę maturationis est. Et in ipsa sunt glutinatio, & infitio, & subtiliatio. Et siluestris acutior est & fortior in hoc. In fico est lenificatio vltima, & capelli superfluitates ad cutem, facitq; sudare, & caliditatem sedat. Immatura linitur super verrucas & morpheam. Et acceptio eius rectificat colorem corruptum causa ægritudinum & apostematum calidorum mollium, & maturat carbunculos. Emplastrum ex ea fit apostematibus durus, & erisipilæ. Sicca quidẽ nocet apostematibus epatis & splenis propter suam dulcedinem. Sed quando apostema est durum non nocet neque confert. Verum si coniungatur cum subtiliatiuis ac resoluentibus valde confert. Item ficus quę est humida & sicca confert epilensiæ & asperitati gutturis. Aperit opilationes splenis & epatis, & est conueniens pectori & cauonæ pulmonis. Velocis descensionis est, & velocis penetrationis pp suam dulcedinẽ. Eius administratio in vino multum iuuat in aperiẽdo vias cibi. Confert renibus & vesicæ. Et iuuat ad tollerandum retentionem vrinæ. Immatura posita super morsum canis rabiosi cõfert. Humida velocis est nutrimenti, & penetrationis in stomacho & in corpore. Sed iuxta Galienum mala est stomacho, sicca vero non. Decoctio ficus confert apostematibus gutturis, & ad radicum aurium, gargarizata cum cortice granati, sed & cum spuma synapis distillatur in aurem, in qua est tinnitus. Lac ficus coagulat liquefactionem sanguinis & lactis, & liquefacit coagulatum. Confert apostematibus difficillimæ solutionis, & scrofulis, & lacertis, & denti corroso. Idem cum melle confert panno humido, & crassitudini palpebrarum. Cum vitello oui mundificat matricem, & prouocat menstrua. Idem administratum extrahit a renibus arenam. Iniunctum autem confert puncturæ scorpionis, & rutelæ similiter. Vinum ficus subtile est mali humoris. Prouocat autem vrinam & menstrua, & confert tussi antiquæ, ac doloribus pectoris, & apostematibus cauonæ pulmonis. Potũ eius confert stomacho, & incidit appetitum cibi. Prouocat autem & lenit, & propter abstersionem suam velocis est delectionis & penetrationis. Cõstantinus in Pantegni. Ficus in primo gradu sunt calidæ, virides in secundo humidæ. Siccæ vero inter siccitatem & humiditatem temperatæ, mediocriter nutriunt, & sanguinem alijs fructibus æstiuis meliorem gignũt. Cito digeruntur, colatiuæ namque sunt, & solubiles sunt, maximè si maturæ sint, tussientes adiuuant. Pectus & pulmonem, vesicam ac renes mundant. Non maturæ ventositatem faciunt, maximèque ad digerendũ duræ sunt, siccæ vero meliores sunt.

De Fistico. Cap. XXXII.

AVicenna. Fisticus est quidam fructus testam habens & nucleum. Fisticum (vt dicitur) est vehementioris caliditatis natura, quàm nux & amigdala, & est in fine secundi calidum, licèt quidam æstimauerint esse frigidum. In ipso est humiditas, & ponticitas, & nutrimentum eius valde paruum. Aperit opilationes epatis propter suam amaritudinem & aromaticam sui virtutem. Bonum est stomacho, propriè asemium, grano pini simile, propter id quod est in ipso de amaritudine cum ponticitate. Epar mundificat, & aperit meatus nutrimenti. Eiusque oleũ confert dolori epatis ex crossa humiditate proueniente. Nauseam prohibet, stomachiq; subuersionem, & os eius consortat. Ventrem non lenit neq; constringit. Confert morsui verminum venenosorum, propriè cum vino forti decoctum.

De Galla. Cap. XXXIII.

ISid. Galla est fructus quercus. Ex hac vna est agrestis omphacites dicta, parua forma, sed firmo corpore atque nodoso, q̃ medicaminibus & incaustis adhibetur. Altera balanis leuis ac leuis & nimium perforata, lucernarum tamẽ vsibus necessaria. Plinius lib. 16. Arbores, quæ glandem ferunt, omnes & gallam, hemeris optimam & corijs perficiendis aptissimam alternisque annis glandem, sed gallam huic similem lata foliam, sed leniorem, multoq; minus probatam, fert & nigram tingendis vtiliorem. Nascitur autem galla sole de geminus caeunte noctu semper erũpens vniuersa. Crescit vno die candidior, si æstu excepta est, protinus arescit, nec ad iustum incrementum peruenit, hoc est, vt fabæ magnitudine nucleum habeat. Nigra diutius viret atque crescit, vt interdum mali magnitudinem compleat, optima est commagena. Ex robore vero deterrima. Signum eius est, quòd cauernę translucent. Robur pręter fructum plurima alia gignit. Namque fert vtrumq; genus gallæ, & quædam veluti mora ni distarent arida duricia, plerumq; capus tauri imitantia quibus inest fructus similis oliuæ nucleis. Nascuntur & in eo pilulæ nucibus non absimiles. Intus habentes flocculos molles lucernarum luminibus aptos, Nam & sicut galla nigra sine oleo flagrat. Diascorides. Galla est semen dendrios, idest quercus, huius vna species est, quæ conficitis dicitur, & hæc minor est, sed melior, & virtute fortior, rotunda, grauis, oodosa, & sine pertusura. Alia vero leuis & pertusa. Ambæ stipticæ sunt abundanter & catascalticæ.

De Operatione galla in medicina. Cap. XXXIIII.

IDem. Gallæ putrentia vulnera purgant, gingiuarum reuma suspendunt, & faucis medentur. In fotaminibus dentiũ missæ dolorem tollunt. Combustæ & aceto extinctæ & sale aut vino profluuium sanguinis mulierum desiccãt. Earum elixatura procidenti ano adhibetur fomento, reumatismum stringit, capillos inficit. Item aceto vel aqua infusæ & in puluerem redactæ, & in vino datæ dissenterieis prosunt. Vtimur etiam eis vbi nimium infrigidare necesse est. Platearius. Galla frigida est & sicca in quarto gradu. In Asia reperitur parua & non perforata. Inter has crossiores plus valent, habentq; virtutem constringendi. Valet contra fluxum ventris & dissenteriam. Contra fluxum sanguinis e naribus. Ad capillos albos vel canos denigrandos. Puluis quoque eius vulneribus superpositus ea consolidat &c. Auicenna. Gallæ sunt meliores immaturæ & ponderosæ ac duræ, Glaucæ vero molles virtutis sunt paruæ. Natura frigidæ sunt in primo, humidæ in secundo. Substantia earum est frigida, terrea, vehementer constringunt, & humiditates a cursu prohibent. Aqua earum capillos denigrat. Linita cum aceto super impetiginem auferunt eam, & puluis earum stratus super carnem additam remouet illam. Prohibent quoque cursum humiditatum corruptarum ad linguam & gingiuam. Cum aceto potę cõferunt in corrosione dentiũ, & puluis earum sparsus super aquã & bibitus ad vulnera intestinorum & fluxum antiquum. Constantinus in libro graduum. Galla frigida est in secundo, sicca in tertio. Huius quædam est nondum matura, quæ bullata est, nec perforata. Altera vero matura minori ac robori pertinens. Ideoque minus frigiditatis & stipticitatis habens. Hæc vsta sanguinulentę, vel egestioni, & de quocunque loco manauerit, sanguinis fluxui. Scissuras quoque calcaneorum sanat, & labiorũ fissuras curat. Denique valet galla locis quibus repugnatio & constipatio ac desiccatio sunt oportuna.

De Gariofilo. Cap. XXXV.

PLinius libro 12. Gariofilum tradunt in India gigni, piperis grauis simile, grandius, fragiliusq;. Aduehitur autem odoris gratia. Fert & in spinis piperis similitudinem, præcipua amaritudine, folijs paruis, densisque Cypri modo, ramis trium cubitorum, cortice pallido, radice lata lignosaque buxei coloris, hac in aqua cum semine excepta in æreo vase medicamentum fit, quod licium appellatur. Platearius. Gariofili quidem ex origine perfecti acuti saporis sunt, & hi sunt calidi & sicci in tertio.

tertio gradu. Quidam remissiores habent qualitates, & hi in secundo gradu iudicantur. Sunt autem fructus cuiusdam arboris in India, qui maturi collecti per annos quinq; seruantur. Per tu, vero sine corruptione, & hoc in loco sicco spatè, q a in multū humido putrescunt, in multum sicco arescunt & corrugantur. Eligendi sunt autem qui in superficie habent aliquantulam planitiem, & qui ea impressione vnguis aliquid humiditatis emittunt. Habent vi. autem confortandi ex aromaticitate, dissoluendi & consumendi ex qualitatibus, ad dolorem stomachi ex frigiditate, vel vētositate. Conferunt & ad cerebrum confortandū. Contra fluxum ventris ex acumine medicinæ. Contra cardiacā & sincopin. Diascor. Gariofilum calidum est, & siccum in secūdo gradu ponitur in collirijs, quia visum acuit. Potatum vero nauseam prohibet. Pis̄cos innat. Huius arboris gumma vires habet, vt therebintina. Auicenna. Gariofilus calidus est & siccus in tertio, corporis odorem bonum efficit. Visum acuit, & confert panno. Confortat stomachum & epar, & confert vomitui ac nauseæ. Constantinus vbi supra. Gariofili calidi sunt & sicci in secundo gradu. Stomachum & epar & interiora confortans cum sua aromaticitate, ventrem constipant, cibum digerunt. Macer. Gariofilum dicunt calidum siccumq; secundū Lisē gradu, iecur & stomachum corroborat haustum. Et fermè cunctis valet interioribus ipsum. Vim digestiuam mirè iuuat, abstinet aluum. Accendit venerem si dragmæ pondere tritum, Potatum fuerit cum vaccæ lacte recenti, Vim memorem cerebri confortat sæpius haustum.

De Glande. Cap. XXXVI.

ISidorus. Glande vixerunt antiqui homines, antequam frumenti vsus esset. Vnde Poeta. Mortales primi ructabant gutture glandem. Plinius lib. 13. & quindecimo. Ex glande autem Aegyptia fit oleum odoris causa. Idem in lib. 16. Glandes multarum gentium etiam pace gaudentium esse constat opes. Nec non inopia frugū arefactis farina molitur, atq; in panis vsum spissatur. Quin & hodie quoq; per Hispanias secundis mensis glans infertur. Eadem quoque dulcior in cinere tosta. Cautum est præterea duodecima tabularum lege, vt glandem in alienum procidentem fundum liceret colligere. Glandium genera sunt multa, distantque fructu, sapore, & situ, & sexu. Alia namque figura est glandi fageæ, alia quernę, alia iligniæ, atque inter se quoque generum singulorum differentiæ. Prętetea sunt aliquæ siluestres, aliæ placidiores, quæ culta iam obtinent. Iam etiam in montosis planisque distant. Sicut & sexu mares & fœminæ, itemque sapore dulcissima omnium fagi, vt qua obsessi etiam homines durasse in oppido Chyo tradit Cornelius Alexander. Non datur distinguere nominibus genera, quæ alibi sunt alia. Quippe cum vulgo nasci videamus robur quercumque, esculum vero non vbiq;. Glandem, quæ propriè intelligitur, ferunt esculus & robur ac quercus & ilex & suber, ac cerrus. Continentur autem glandes hispido calice per genera plus minusve. Item complectente folia præter ilicem grauia, carnosa, procera, lateribus sinuosa, nec cum cadunt vt fagi, flauescentia, pro differentia generum breuiora, vel longiora Glans optima quercui atque grandissima, mox esculo, nam robori parua. Cerro tristis, & horrida, echinato calice, sicut & castaneæ. Sed in quernea fœminæ dulcior atque mollior, maris vero spissior. Maximè autem probantur latifoliæ, ex argumento dictæ. Distant inter se magnitudine, & cutis tenuitate. Itemque quòd alijs subest tunica rubigine scabra. Alijs protinus candidum corpus, alijs ouata figura, alijs rotunda, alijs acutior, sicut equidem & colos vel nigrior, candidiorve qui præfertur. Amaritudo in extremitatibus, & mediæ dulces. Quin & pediculi breuitas proceritasq; differentiam habet. In ipsis vero arboribus, quæ maximam fert glandem hemeris est vocata, breuius, & in orbem comosa. Glans fagea suem facit hilarem, carnem coctibilem, ac leuem & stomacho vtilem. Iligna vero suem angustam, nitidam, strigosam, ponderosam. Porro diffusam atq; grauissimā facit q̄rna. Et ipsa glādium æquè dulcissima, proximā tradit Nigidius cerream, nec ex alia solidiorem carnem, sed duram. Iligna dicit tentari sues, nisi paulatim detur, & hanc nouissimam cadere, fungosam vero fieri carnem esculo, subere, ac robore. Pallad. lib. 12. Mense Nouembri glandes legendæ atque seruandę sunt, quod opus fœminæ ac pueri facilè exercere possunt.

De Medicinali operatione glandis. Cap. XXXVII.

AVicenna. Glans est sicca in secundo, & frigida in primo. Stiptica est, eiusq; cortex interior stipticus est. Folia verò glandis vehementioris sunt stipticitatis & minoris exiccationis. In omnibus his est stipticitas. Et fluxus sanguinis prohibent, propriè q; cortex eius interior, & omnia membra confortant. Secundum Galienum melior est glans & nutribilior omnibus glandibus, ita q̄ propinquior est grano panis. glans cum hędi & porci adipe salsata, confert duritiis. Eiusq; fructus in principio confert apostematibus calidis. Iterum adusta, & administrata vlcera prohibet ambulatiua. Plagas quoq; cohærere faciunt eius folia trita, & desuper puluerizata. Confert etiam sputo sanguinis, & humiditati stomachi. Constringit & confert dissenteriæ, & vlceribus intestinorum, & contra venena venenosorum. Vrinamq; multiplicat. Decoctio corticis eius cum lacte vaccino confert sagittatum armenatum veneno. Facit autem glans in capite soda, quia naturā constringendo vaporem coarctat. Isaac. Glandes frigidę sunt in primo gradu, siccæ in secundo. Ideo difficiles sunt digestiuui inobedientes. Ventrem constipant, sed tamen vrinam prouocant. Corporis nutritiuæ sunt quasi quędam grana. Tardè quoque de stomacho descendunt, & capitis dolorem faciunt, propter earum fumum in stomacho. Valent & ad sanguinis fluxum, & contra venenum. Constantinus in Pantegni. Glandes, quæ & celsi, frigidæ sunt in primo gradu, siccæ in secundo. Stipticæ, ad digerendum duræ, multum nutritiuæ, menstruorum opilatiuæ.

De Iniuba. Cap. XXXVIII.

ISaac. Iniubæ calidæ sunt & humidæ in primo gradu. Parum nutriunt, & ad digerendum difficiles sunt. Stomacho nociuæ, & sanguinis flegmatici generatiuæ. Quæ tamen cum sint ponticæ & immaturæ sanguinis acumen extinguunt. Et si ad maturitatis tēpus peruenerint, pectoris & pulmonis asperitatem humectant. Constantinus vbi supra. Iniubæ frigidæ sunt & humidæ, digestioni duræ, parum nutritiuæ. Aqua in qua coctæ sunt calorem & dolorē viscerum mitigant. Galienus tñ eas iniuriat, idest vituperat dicens. Sanitati custodiendæ, & infirmitati medicinandæ, nescio quomodo subuenire possint, hoc tñ scio, quia duræ sunt in digerendo. Auicenna. Iniubæ meliores sunt earū maiores. Natura frigidæ sunt in primo, in siccitate & humiditate æquales, & quasi parum ad humiditatem declinantes, acuitati sanguinis calidi conferunt, & hoc, vt æstimo, quia sanguinem incrassant, eumque viscosum faciunt. Illi autē errant, qui eas clarificare sanguinem putant. De his autē Galienus ait. Non reperi iniubas in conseruanda sanitate, ac remouēda ægritudine aliquid operantes, sed reperi digestioni difficiles.

De Malo. Cap. XXXIX.

ISidorus. Mala sic a Græcis sunt dicta, eo q̄ sint pomorū omnium rotundissima. Vnde & hæc sunt vera mala, quæ vehementer sunt rotunda. Ex his autem quædam nomina acceperunt ex locis, de quibus ablata sunt vt malummacianum, malumcidonium, malumpunicum. Plinius lib. 15. In vniuersum vero de pomis seruandis præcipitur. Pomaria in loco frigido ac sicco contabulari, fenestris Septentrionalibus sereno die patere, austros specularibus arcere. Aquilonis quoque afflatu poma rugis deturpante. Colligi oportet mala post æquinoctium autumnale, nec ante lunam sedecimam, nec ante horam primā. Cadiua separari stramentis storeis paleis ve substerni, rataq; componi, vt limites peruij spiritum æqualem accipiant. Iterum mala quidā folijs ficulneis præterquam cadiua iubent singula conuolui, cistisq; vitilibus condi vel creta figulinarum illini. Aliqui mala in patinis fictilibus fluitantia, quo genere & vino odorem acquiri putant. Aliqui vla hæc in milio seruare malunt, plerisq; vero in scrobe duorum pedum altitudinis, arena substrata & fictili operculo deinde terra operto. Creta quidem figulina etiam vuas illinunt, siccatasq; sole suspendunt. Mala vero generosissima eadem ratione gypso vel cera crustant, quę nisi matura sint, incremento calicem rumpunt. Semper autem in pediculos ea collocant. Alij cum surculis ea decerpunt, quos in sambuci medullam additos subtrunt. Alij singulis malis pirisq; singula vasa fictilia assignant & opercula eorum picata dolio iterum includunt, necnon aliqui & in floccis capsisque, quas luto paleato illinunt. Alij hoc idem in patinis fictilibus. Aliqui & in scrobe subiecta arena, & ita sicca mox operiunt terra. Malis succus est spumeus & odor acutus.

De Proprietatibus malorum in medicina vel cibo. Cap. XL.

ISaac. Mala, quæ pontica sunt, & q̄ stiptica, frigidiora sunt &icciora, & ad digerendum tardiora. Magis aūt confortatiua sunt stomachi, & constrictiua egestionis. Porro acetosa, quæ cæteris minus sicca sunt, subtiliora sunt, necesse est penetrabiliora esse. Quare acumen coleræ extinguunt, defectū cordis & calorem confortant, sitim mitigant. Item stomachum confortant, appetitum excitant, egestionem, vomitumq; colericū inhibent, maximè si ieiuni accipiant, quia cibi ante comesti ad locum decoctionis ea descendere prohibent, ideoq; in superioribus natār, os etiam stomachi superius comprimendo, inferius relaxādo solutionē faciunt, Dulcia vero, quia temperata sunt inter quatuor qualitates media, frigidu stomacho minimè nocent. Ad constrictionem, vel laxationē in manifesto non mutantur. Sunt & alia inter acidum & dulce media, quæ muza dīr. Horū actio media est ad sitim tñ mitigādum, coleræq; acumen extinguendū acido

vicina sunt. Cardiacæ vero quæ ex calore contingit, palam prosunt, pro sapore quem habent. Sunt & quædam in sapore aquosa, & abominabilia sunt, & fastidium faciunt, nec stomachum confortant, nec ventrem soluunt, nec sapiunt, nec iuuant. Diascorides. Mala æstiua sensit ita Diascorides, vt crederet flegma nutrire, fellis ardorem excitare, inflammationem mouere, neruosis partibus minime conuenire. Galienus autem non omnia reijcienda pronunciat, sed ea quæ sunt aquatici saporis, aut asperi, aut acidi, aut propter suauitatem dulcia occurrũt. Austera autem & stiptica quæ sola in hieme seruantur, & matura lecta salubriterque custodita proueniunt, etiam prodesse languentibus asserit. Denique in farina inuoluta vel in calido cinere decocta in querelis stomachi nauseanus vtiliter putãt offerri. Potest & malum maxime macianum sanguinem reijcientibus, pulmonis, & iecoris iniuriæ obnoxie subuenire. Melius tamen si nunquam ieiunis, sed post cibum detur. Vis ergo malis frigida est & humida. Quod eo maxime comprehẽditur, quia succus eorum expressus facile transit in acorem. austera mala & acida trita & imposita recẽtia vulnera statim claudũt, tumores atque liuores ex aqua cocta, & cum axungia trita compescunt.

De malogranato. *Cap.* XLI.

ISidorus. Malogranatum eo dicitur, ꝙ intra corticis rotunditatem granorum contineat multitudinem. Item & malum punicum a regione vnde sunt translatum. Plinius, vbi sup. Malis, quæ granata vocamus, sub cortice latet acinus. Aristoteles in libro de Plãtis. Succorum quidam potabiles sunt, vt est succus malorum granatorum. Nam malagranata sunt ex humore & grano. A quibusdam autem seminibus malis arbores bonæ proueniunt, vt a granatis acidis. Isaac. Malagranata vtiliora sunt medicinę quàm esui. Nutrimentum quippe eorum & si laudabile est, tamen paruum est, propter subtilem digestionem. Quatuor partibus composita sunt, quæ omnes stipticæ sunt. s. cortice, carne, liquore, nucleo. Flos vero omnibus stipticior est & siccior. Frigidus est, sed diuersis modis secundũ suos sapores, & liquiditates. Sunt nãque pontica acida Muza dulcia & in sapore. Similiter & liquor eius tenuissimus, & aquosus, & crossus, & paruus, & mediocris. Plate. Malorumgranatorum quædam dulcia sunt, & hæc temperate calida & humida: quædam acetosa, & hæc frigida & sicca. Possunt autem suspensa seruari per annum. Dulcia plus competunt esui, q̃ medicinę, danturq; colericis, & febricitantibus ex colera. Plus enim põt humiditas calorem reprimere q̃ caliditas intendere. Acetosa vero plus cõpetunt medicinæ q̃ esui. Daturque succus eorũ febricitantibus ex colera. Fit autem ex eodẽ succo & zuccaro syrupus ad modum acetosi, quem quidam oxizuccarã dñt. Flores & cortices maligranati per duos annos seruari pñt. Virtutem hñt constringendi. Puluis eorum valet contra vomitũ colericũ vel dissenteriacũ. Idẽ quoq; cõtra fluxũ sanguinis e naribus imponit. Razi. Malagranata dulcia nõ infrigidãt, inflatione ac sitim faciũt, & gulã leniũt. Acetosa vero pectoris asperitatẽ faciunt, stomachũ & epar infrigidãt. Colerã quoque rubeã ac sanguinis calorem extinguentia, febrem & vomitũ extinguũt. Constantinus in Pãtegni. Malagranata frigida sunt humiditate & siccitate mediocria. stomachũ & epar cõfortãt, & abominationẽ remouẽt. Dulcia vero īter calidũ & hũidũ ipsa sũt grana eorũ tussiẽtes ex calore adiuuãt.

De mespilo. *Cap* XLII.

ISidorus. Mespila dicuntur, eo ꝙ pilulę formam habeant. Plinius li. 15. Malorum pirorumque generi iure annumerantur mespila atque sorbꝰ. Mespilis vero tria sunt genera. Primum est anthedon. Secundum vero setania. Tertium degenerat, anthedoni tamen similius, quod gallicum vocant. Setaniæ maius est pomum atque candidius acini molliore ligno, cæteris pomum minus, sed odore præstantius, & quod seruetur diutius. Palladius libro. 4. Mespila ad seruandum leguntur needum nimia, quæ & in arbore diu durabunt, vel in vrceolis picatis, vel in ordinem suspensa. vel. vt quidam volunt, posca condita. Die serena legantur ac media, & paleis obruantur discreta, nec vicissim tactus afficiat. Vel cum pediculis lecta seminatura & salsa aqua per dies quinque macerata postea sæpe infundantur, vt enatent, sero & melle si nimis matura colligens.

De operatione ipsius in cibo & medicina. *Cap.* XLIII.

DIascorides. Mespila semen habet rotundum & minimum maciano simile, quod habet ossa tria, propter quod & tercorum dicitur. Stipticum & eustomachum est, ac ventrem abstinet. Est & alia quæ nascitur in Hispania, quam multi epimelidem vocant, semen rotundum habens, hoc aptum est ad edendum, & stipticum, tardeque maturescit. Idem. Mespili fructus austerissimus est, & ante virtutem gustui ostendit. Fluxus ventris immodicos potissime detinet, & stomachum dissolutum vehementer astringit. Sunt etiam qui putant eum dentibus non leniter subuenire, si in dolore mandatur. Isaac. Mespila frigida sunt & sicca in primo gradu. Stomachum confortant, colericam egestionem & vomitum auferũt, vrinam prouocant, ad medicinam magis quàm ad cibum pertinent. Parum. n. nutriunt, & crossum chimum generant, quæ ante cibum meliora sunt, q̃ post cibum, quia stomachi confortatiua sunt. eiusque neruositati nõ nociua.

De mirabolano. *Cap.* XLIIII.

PLatearius. Mirabolani fructus sunt arborum, & in India reperiuntur, eiusdem maneriei sunt, sed diuersorũ effectuum. & diuersarum formarũ. Horum species quinque sunt. Citrinus, chebulus, belliricus, emblicus, indus. Omnes frigidi sunt & sicci generaliter. Sed citrini frigidi & sicci in 2. gradu. Eligitur citrinus, qui crossus est & ponderosus, cum vero frangitur, gummosus, huius cortices abiectis nucleis in decoctionibus, vel in medicinis compositis ponũtur. Similiter chebuli. Sed alij cum nucleis ponuntur, vel quia nõ possunt separari a nucleis, vel quia & parui sunt nuclei. Citrini per decem annos seruantur, similiter & cęteri per multa tpa. Dicunt auctores ꝙ oẽs purgant coleram, quidam plus. quidam minus. Citrini principaliter purgant coleram, secundario flegma, chebuli econuerso. Emblici autem & bellirici flegma & coleram. Aristoteles in li. de plantis. Mirabolanorum fructus in principio cum apparent dulces sunt, consequẽter pontici, & in completione amari, sicut videlicet superius dictum est, vbi de arbore ipsa actum est. Constantinus in li. graduum. Mirobolani citrini sunt in primo gradu frigidi, coleram purgant, stomachumque confortant, in aqua calida infusi fortius sunt laxatiui. Dicunt quidam ꝙ vnius arboris sunt indi & citrini, citrini quidem immaturi, Indi vero maturi; qui & ipsi sunt in primo gradu frigidi & sicci: vterque colerã adustã æque purgant, & stomachũ confortant. Chebuli nascunt̃ in Insula Indiæ, quæ bolus nũcupatur. Cęteris mirabolanis meliores sunt, & in primo gradu frigidi ac sicci sunt. Coleram & alios humores purgant, stomachumque cõfortant & superfluitatẽ humiditatum eius desiccãt. Ideoq; visus obscuritatem pp fumum a stomacho venientẽ clarificant. Sunt & melancolicis vtiles, & patientibus Emorroides.

De myrtilis. *Cap.* XLV.

PLatearius. Myrtili sunt fructus myrti, qui proprie competũt vsui medicinæ, folia autem & flores secundario: fructus hi quanto recentiores tanto meliores. Virtutem habent constringendi ex ponticitate, confortandi ex aromaticitate. Valent contra fluxum ventris, & contra vomitum. Isaac. Myrtili frigidi sunt & sicci, habent modicum amaritudinis, & tenuem dulcedinem. Ideoque valent contra tussim de calore ortam, & contra fluxum sanguinis, & colericam egestionem. Et stomachi ac vesicæ confortatiui sunt Vrinam prouocant, & dolorem ventris mitigant. Nigri autem myrtili cæteris meliores sunt. Palladius libro 2. Mense Ianuario ex baccis myrti oleum & etiam vinum myrtinum conficitur, sicut videlicet inferius dicetur, vbi de oleo & de vino inter succos fructuum agetur.

De Moro. *Cap* XLVI.

ISidorus. Morus Gracè latinè vocatur rubus, sicut dictum est supra, eo quòd rubeant fructus eius vel virgulta. Siluestris mori fructibus in deserto pastorum fames ac penuria consolatur. Aristoteles in libro de plantis. Fructus quidam cito maturantur, vt mora ac cerasa, & succorum qui sunt in fructibus quidam sunt potabiles, vt est succus mororum. Plinius vbi supra. Moris est succus in carne vinosus. Trinicolores, primo scilicet candidus, mox rubeus, maturis vero niger. In nouissimis florent, inter prima maturescunt, manuusque succo tingunt. Matura ruunt, acerba minimum. Carne, & succo constant. Moro quidem & pyro ac myrto succus est vinosus, colorque succi moris ac cerasis est sanguineus. Palladius lib. 10. Ad diamorum conficiẽdum agrestis mori succum facies paululum deferuere: Tuncque duas eius succi partes, & vnam mellis admiscebis, ac mixta curabis ad pinguedinem mellis decoquere.

De Mori proprietatibus in medicina vel cibo. *Cap.* XLVII.

PLatearius Mora domestica quæ sunt sicomororum fructus, calida & sicca. Siluestria quæ sunt fructus rubi, frigida sunt & sicca. Virtutem habent dissoluendi, consumendi, mundificandi. Contra squinantiam, & vuam relaxatam, brancos, & vitia faucium, valet electuarium quod diamoron dicitur. Succus aliquantulum calefactus datus ventrem soluit, si constipatio sit ex frigida causa. Succus corticis, vel puluis eius cum melle datus lumbricos necat. Vinum decoctionis eius corticis intestina mundificat. Casula facta ex gummis eius circa dentem putrefactum sine dolore extrahit. Mora siluestria virtutem habent aliquantulum constringendi ex qualitatibus, & diuidendi ex aliquantula acetositate. Isaac. Mora celsi duobus modis sunt. Acria & matura frigida sunt & sicca, vim habent stipticam, stomachi & intestinorum confortatiuam. Ventrem constipant. Vnde multum valent ad Dyariam & Dissinteriam, maxime si colericæ sint. Succus eorum ad gutturis dolorem, vel faucium vel vuæ multum valet. Ma-

tura vero & dulcia calida & humida sunt, plus autem ad humiditatem pertinent, vnde cito e stomacho eijciuntur. Ventrem humectant. Vrinam prouocant. Si tamen in stomacho cibum ante se inuenerint, & eis obsistentibus commorentur, in corruptionem conuertuntur, & stomacho nocent & capiti. Si autem stomachum vacuum inuenerint, bene digeruntur, sed parum nutriunt. Razi. Mora dulcia in caliditate temperata sunt, fastidium in stomacho faciunt. Acetosa vero frigida sunt, & quæ ventrem commouent, & sanguinem fortiter reprimunt. Auicenna. Mori duo sunt genera. Vnum dulce, alterum amarum. Dulce quidem calidum est & humidum. Acetosum ad frigiditatē & humiditatem decliue. In dulci vero velocitas descensionis, aut propter humiditatem suam, aut propter acredinem ei admixtam, stomacho nocet, quia cito in eo corrumpitur. Acetosum retinet oris & gutturis apostemata. Confert vulneribus fraudulentis. Nec nocet stomacho sicut dulce, quamuis in eo sit malitia, nec est in ipso nausea. Nutrimentum eius paruum est, & facit appetitū cibi, ipsumque facit lubricum, & extrahit. Et oīno descensus eius e stomacho velox est, ex intestinis aūt tardus. Oēs species mori comedēdę sunt ante cibum. Et in stomacho in quo non sit corruptio recipienda, & in oibus est prouocatio vrinæ. Morum sallitū & exiccatū retinet ventrem vehementer. Et confert dissenteriæ. Succus mori stipticus est, & propterea qn̄ decoquitur in vase æreo, prohibetq; fluxum matricum ad mēbra. Constantinus in Pantegni. Mora frigida sunt in primo gradu, humida in secundo. Bene matura solubilia sunt, immatura vero stiptica: a ieiuno comesta, digestibilia sunt & bonos humores generant. Ecōtra vero contraria, maxime cū in stomacho malos humores inueniunt, qa conuertibilia sunt.

De muza. *Cap. XLVIII.*

EX sinonimis. Muza est fructus paradisi, vt dicunt quidam, in quo comedendo peccauit Adam. Sed alij verius dicunt φ peccauit in ficu. Fertur autem muza crescere in babylonia, alio quoque nomine Muza est opinea. Isaac in dietis. Muza est calida in medio primi gradus, & humida in fine ipsius. Cerebrum humectat & ventrem. Pectoris & pulmonis lenit asperitatem. Est autem nutrimenti multi & crossi. Quæ assueta generat stomachi grauitatem, ac splenis & epatis opilationem. Vnde q̄ eam manducant, post eius comestionem zinziber conditum, vel oximel accipiant, si tamen frigidæ naturæ sunt. Auicenna. Muza nota est. Nutrit velociter, ac lenificatiua est, multitudo eius generat opilationes, & addit in colera ac flegmate, secundum complexiones. Confert adustioni ignis gutturis, ac pectoris. Stomacho quidem conueniens, sed multitudo eius valde grauis est. Augmentum in spermate facit, & vrinam prouocat.

De nuce iuglande. *Cap. XLIX.*

ISidorus. Nucem alio nomine latini vocant iuglandem, quasi iouis glandem. Tantamque vim habet, vt inter suspectos herbarum vel fungorum cibos quicquid in eis est virulentum excludat, rapiat & extinguat. Plinius, vbi sup. Nuces iuglandes quamquam & ipse nuptialium fescēninorū comites multum quidem pineis vniuersitate minores, eadēq; portione nucleo ampliores, nec non & honor his naturæ peculiaris gemino protectis operimēto puluinati primum calicis, moxque lignei putaminis. Quæ causa fecit eas nuptijs religiosas, tot modis fœtu munito, quod est verisimilius, q̄ quia cadendo tripudiū faciant somnumve. Et has quidem e Perside a regibus trāslatas indicio sunt græca nomina. Optimum quippe genus earum Persicum atque basilicon vocāt. Et hæc fuere prima nomina. Carion a capitis grauedine, propter odoris grauitatē conuenit dictum. Tinguntur cortice earū lanæ. Ruffaturque capillus primum nucleis prodeuntibus. Idque compertum infectis tractatu manibus: pinguescunt vetustæ. Sola dīfia generum est in putamine duro, fragilive, tenui, aut crasso, simplici, aut loculoso. Solum id natura compactili operimento clausit. Sunt. n. putaminū carinæ bifidæ. Nucleorumque illis quadripartita distinctio lignea intersecante mēbrana. Ceteris quicquid est, solidum est, vt in auellanis, & in ipso nucum genere, quas ante abellanas appellabant patrio noīe. In Asiam Græciamque venerunt e Ponto, & ideo ponticæ nuces vocantur: has quoque mollis protegit barba, sed putamini nucleisque rotunditas inest solida, hæ & torrentur. Vmbilicus est illis, intus in ventre medio. Tertia ab his natura amigdalis, tenuiore, sed simili iuglandiū operimento summo. Item secundo putaminis nucleus dissimilis latitudine & acriore callo. Clauduntur itaque nuces putamine, statimque recedunt a ligno sicut & palmæ. Sunt qui honori nomen interpretantur, & iouis glandem esse dicunt. Nuper audiui, consularem virum biferas etiam & iuglandes habere se nuces profitentem. Ex iuglandis nucibus fit oleum quod vocatur carmon. Ambros. Nucis fructus testa operitur, & cortice alitur vel occulitur, tamē & ipso calore solis nutritur. Palladius lib. 2. Nuces seruantur, vel paleis obrutę, vel arena, vel folijs suis aridis, vel arca ex ligno suo facta inclusæ, vel cępis mixtę. Quibus hanc vicissitudinem reddunt, vt eis acredinem tollant. Martialis expertum se ait, virides nuces tantum liberatas putaminibus suis melle demergi, & post annum virides esse, & ipsum mel ita medicabile fieri, vt ex eo facta potio arterias curat & fauces.

De medicinali eiusdem operatione *Cap. L.*

PLinius li. 14. Nuces iuglandes græci a capitis grauedine appellauerunt. Etenim arborum ipsarum foliorumque vires in cerebrum penetrant. Hocque minore momento, sed in cibis nuclei faciunt. Sunt autem recentes iucundiores, siccæ vinosiores, & stomacho inutiles, concoctui difficiles, dolorem capitis infcentes, tussientibus inimicæ & vomituris ieiunis. Venena hebetant præsumptę. Aduersantur etiam cępis, leniuntque earū saporem, aurium inflationi imponuntur cum mellis exiguo, putamine nucis iuglādis dens cauus impletur. Putamen combustum, & in oleo tritum aut vino, infantium capite perunctο, capillum nutrit. Ad alopiciam etiam eo sic vtuntur. Quo plures quis nuces ederit, carbunculis medetur. Cortex iuglandium dissenteriсis prodest, contra rabiosi canis morsum, nuclei a ieiuno homine commanducati illitique præsenti remedio esse dicuntur. Isaac. Nuces virides minus siccis calidæ, aliquantulum humoris habent, propter imperfectam maturitatem, stomacho tamen nociuæ sunt, quæ si a ieiuno comedantur cum obsomogaro & aceto ventrem humectant. Cum ruta manducatę contra venenum fiunt. Siccę vero nuces quanto a tempore eas producente elongantur, tanto earum humiditas consumitur, eisque, vnctuositas dominatur. Quæ tūc manducatę cito in colericos humores conuertuntur. Nuces auellanę minus nutribiles sunt, propter corporum suorum raritatem & vnctuositatem & viscositatis suæ copiam, & stomacho semper contrariæ sunt nisi inueniant eum frigidum vel temperatū. Tūc enim boni nutrimenti sunt stomacho, bonæque digestionis. Calidum vero stomachum habentibus, præstant vstionem & in colericos humores, ac fumosos mutantur, dolorem capitis faciunt, ac vertiginem oculorum. Vt aūt ab eis omne nocumentum auferatur, mundantur, & per vnam noctē in aqua calida ponuntur, vt partem humiditatis ab aqua sibi mutuēt, fiantque quasi virides. Si aūt in cibo cū ficubus edant͛, cōtra rē venenosam corpus defendunt. Cathaplasma ex eis factum cum cępis, & sale & melle morsui canis rabidi proficit. Valent & contra apostema. Diascorides. Nuces siccæ duæ cū duabus caricis, & viginti rutæ folijs, addito grano salis pariter conterūtur, nullisque venenis opprimi poterit ea die qua quisque ieiunus acceperit. Circa Kal. & idus Iulij nuces fractæ vt arbori fuerint ademptæ cortice adhærente quassantur & his aluminis scissę li. 3. admiscentur, atque in nouo fictili vase imponuntur. Super hoc & olei boni librę tres infunduntur, & in loco nec humido nec sicco diligenter obruūtur. Post. xc. dies dabitur oleum quod fluentium damna restituet capillorum.

De nuce Alexandrina & Indica. *Cap. LI.*

DIascorides. Nux Alexandrina, quam multi Persicam dicūt, cacostomacha est & indigestibilis, coleram nutrit, dolorem capitis commouet. Tussientibus contraria est, & a ieiunis comesta, nauseam prouocat. Item comesta venenis est contraria. Cum caricis sumpta lumbricos latos excludit. Cathaplasmatibus adhibita, tumorem mammarum compescit. Cum melle & ruta laxationibus vtiliter adhibetur. Cum cępula & melle ac sale morsum canis sanat. Tusa cum corio & in vmbilico posita torminibus medetur. Corium eius combustum & tritum cum oleo & vino capillos infantibus inunctum bonos reddit. Alopecias limpidat, & emendat. Menstrua suspendit si caro eius combusta, cum aqua bibita fuerit. Nux Indica calida est & sicca, reperitur in India. Sanguinē bonum generat. Ex siccitate enim sanguis acuitur & subtiliatur, ex calore calescit. Est autem nux magna cuius interiora in medicinis ponuntur. Cortices per decem annos seruantur, hæc ventrem nutrit. Puluis eius cum succo ficuum siccarum in vino decoctarum, datur contra alma frigidum. Auicenna. Nux Indica bona est recens vehementis albedinis. Calida est in principio secundi, sicca in primo. In ipsa est humiditas superflua, & aqua quæ in ipsa est suauis est. Cumque non inuenitur aqua in ea, signum est φ sit antiqua. Oleum quidem veteris confert doloribus dorsi & geniculorum & emoiroidi. Grauis est autem huiūsmodi nux stomacho, sed cum pauco nocumento suo boni nutrimenti est. Cortex medullę eius nō digerit͛, & ideo auferenda est. Cū antiquatur interficit vermes & ascarides, & solutione educit eos comesta.

De nuce muscata. *Cap. LII.*

PLatearius. Nux muscata calida est & sicca in secundo gradu. Et est fructus cuiusdam arboris in India nascentis. Qui tpe maturitatis colligitur, & per septem annos seruatur. Eligēda est illa quæ plana est, & in suo genere grauis. Quæ cum frāgitur non puluerizatur interius, & acuti saporis inuenitur. Si illa defuerint in medicinis non ponitur. Habet aūt virtutem confortandi ex aromaticitate & ex qualitatibus suis. Contra frigiditatē stomachi & indigestionem, & discolorationem ex frigiditate,

data

data in mane multũ confert. Vinum decoctionis eius datur contra indigestionẽ stomachi, & epatis. Valet & contra dolorẽ stomachi & intestinorũ ex ventositate. Itẽ naribus applicata cerebrũ confortat & spiritualia. Auicen. Nux muscata est qualitatis gallæ, facile frangibilis, subtilis corticis, bonũ habens odorẽ & acutum. Calida & sicca in fine secundi, & in ipsa est stipticitas. Confert lentiginibus, & odorem oris efficit bonũ, confortat visum, epar & splen, & stomachũ, proprieq; os eius. Cõstringit aũt & prouocat & confert difficultati vrinæ, & cum in oleis ponitur confert doloribus & similiter in pessarijs, & prohibet vomitũ. Constantinus in libro graduum. Nux muscata calida est & sicca in secundo gradu: fœtidum os curat. Digestiuam vim confortat. Ventositatem expellit. Epatis & stomachi confortatiua est, & ventris constipatiua est. Vnde Diascorides. Nux muscata cutem ab impetigine, lentigine, scabie, mundificat. Splenis & epatis tumorem dissoluit.

De Macis. Cap. LIII.

IDem in eodem. Nucis muscatæ arboris ramorũ cortex est macis q̃ ab India venit. Cuius natura calida est & sicca in secundo gradu. Confortat epar & splen, stomachũ pariter, & eorum putredinẽ mũdificat. Sternutatio ex eo facta cum oleo violaceo curat emigraneam, q̃ fit de flegmate. Platearius. Macis calida est & sicca in 2. gradu, & ſm quosdam flos est muscatæ. Quod vr̃ falsum esse, quia flores ante decidunt aut in fructus mutantur. Sunt autem cortices quidam qui reperiuntur circa nuces moscatas sicut circa auellanas, per annos. 10. seruantur. Habentq; virtutem confortandi ex aromaticitate, dissoluendi & consumendi ex qualitatibus. Eligendus est autem macis russus vel subrussus, acutum habens saporem cum aliquantula amaritudine. Qui vero nigricat terreus est, & qui saporem acutum non habet, abijciendus est. Contra cardiacam passionem datur puluis eius in cibo & potu. Ad cerebrum purgandum masticatur & in ore tenetur, vt fumositas inde resoluta, cerebrum penetret, ac superflua purget. Contra stomachi debilitatem, & epatis ex frigiditate, & iliacam & contra vitium spiritualium & asmæ ex flegmate viscoso remedium optimum est, vt decoctio fiat ex macis & fœniculi succo, & in fine decoctionis modicum vinum addatur, sicq; coletur, & colatura patienti detur. Razi. Macis calida est & sicca: fluxum sanguinis intestinorum, vlcera & emoroides remouet. Auicenna. Macis, vt ait filius Mesuæ cortex est nucis muscatæ. Est autem similis folijs venosis compositis siccis declinans ad rubedinem & siccitatem et citrinitatem, & linguam sicut cubebe mordicans.

De Cæteris nucum generibus. Cap. LIIII.

IDem. Nux Romana vehemẽter calefacit in tertio, & desiccat in primo. Gũma eius est vltima calefaciendo. Et confert epilẽsiæ fructus eius cũ aceto. Nux thamarisci calida est in principio primi, sicca in fine eiusdẽ. Abscindit sanguinis fluxũ, & ex illa cum aceto colluitur os ad dolorem dentiũ. Eius quoq; decoctio valet duritiei splenis, si fiat cũ aqua & aceto. Nux cypressi emplastrum est rupturæ. Nux metel venenũ est, & stupefactiua est. Simile est nuci vomicæ. Eiusq; semen est semini citri simile. Cerebro est mala, cordi inimica. Pondus dauich vnius ex illa inebriat, & dragma vna ex illa sumpta venenum est diei suæ. Plate. Nux Romana est calida & sicca. Interioribus vtuntur medici, nõ cortice. Virtutem habet prouocandi vomitum, & purgandi flegma & coleram. Sed, quia cum angustia prouocat, talis est vsus. Si flegma, vel colera sit in ore stomachi, fit decoctio pulueris eius in aqua cum semine fœniculi. Et contra flegma datur aqua illa cum oximelle: contra coleram vero cum syrupo acetoso. Actor. Amigdala quoq; quæ latinè nux longa dicitur, & auellana & pinea, glandes & castaneæ quia corio duræ sunt tectæ, inter nuces iuxta Isidorum computantur.

De Nucleo. Cap. LV.

EX sinonimis. Nucleus qñ simpliciter ponitur, de nucleo pineæ intelligitur. Isido. Nuclei pinorum (vt ait Hipocras) minus calidi sunt. Ventrem cõmouent, stomachum & renes calefaciunt, vrinam purgant. Ex dulci vino potati ventrem mouent. Auicen. Nucleus habet in se stipticitatem & glutinationẽ. Quod de ipso adustum est, fraudulentis vlceribus confert, & abluitur, & extinguitur & in alcosol tuchiæ loco ponitur, retinetq; pilos palpebrarum, & facit eos nasci, & bonum est vlceribus. Idem Gelouum granum est pini maioris quam nux. Et est melioris nutrimẽti, sed tardioris digestionis est. Et ex aquea terreaq; substãtia cõpositũ est, natura est rpatum, & in ipso est caliditas pauca. Eius digestio rectificatur cum melle in frigidatis, & cũ zuccaro in calefactis, & per hoc augetur bonitas nutrimenti eius. Sanat sciaticæ dolores, ac neruorum & dorsi, & valet mollificationi. Mũdificat pulmonẽ valde, & extrahit quod est in ipso de crossis humoribus & sanie, excitat coitũ, propriè qđ est ex eo nutritũ. Confert sanici & lapidi vesicæ. Confert & scorpionis puncturæ, Constant. vbi supr. Nucleus est calidus in secundo, siccus in tertio. Lapides renum ac vesicæ frangit. Vrinam prouocat, & corpora de putridis humoribus purgat. Et secundum Galienum cu ram omni leproso certissimè præstat. Actor. De nuce quoq; pinea adhuc sub eo nomine dicetur infra.

De Oliua & eius speciebus. Cap. LVI.

ISid. Oliua est fructus oleę. Oliuæ aũt diuersis nominibus appellantur. Quædã. n. orcades dicuntur, & a similitudine testiculorum, quos Græci vocant orci. Radiolę autem dicũtur, eo q̃ oblongę sunt in modum radiorum liciniæ, eo q̃ optimum dent lumẽ. Nam licinus lumẽ est, vnde & lignũ nomẽ accepit, quia aptum est flammis & lumini. Syria dr̃ eo quòd de Syria allata, vel quia nigra. Volemus eo quòd volam idest mediam manum magnitudine compleat. Plin. lib. 15. Oliuæ constant nucleo, oleo, carne, amurca. Porro ex eadem oliua succi differunt. Primum omnium ex cruda & nondum inchoatę maturitatis, hoc enim sapore præstantissimo. Quin & ex ea prima vnda pręli est laudatissima, ac deinde per diminutiones, siue, vt nuper inuentum est, exilibus tegulis pede tamen incluso. Quantoque maturior est bacca, tanto pinguior succus, minusque gratus. Optima vero eius ætas est ad decerpendum inter copiam bonitatemq; incipiente bacca nigrescere. Cæterum distat an maturitas in torcularibus, an ramis fiat. Vtrum etiam arbor rigua fuerit, an suo tantum bacca succo, nihilq; aliud, quàm cęli rores biberit: baccas oleæ liciniæ nulla auis appetit. Quædam sunt purpureæ in nigrum colorem transeuntes. Posiæ sunt & superbę præter iam dicta genera. Sunt & prædulces per se tantum siccatę vuisq; passis dulciores in Aphrica, sed ratę, & circa emeritam lusitaniæ. Palladius lib. 3. Oleæ baccarum genus neruosum est & plurium vocabulorum sicut Pasia, Orcas, Radius, Sergia, Licinia, Commenia, & cæteræ quas nominare non attinet. Pausia tamen oleũ quod reddit dum viride est optimum: sed cito vetustate corrumpitur. Optimum Licinia dat, plurimum Sergia: sed de his generaliter hoc percepisse sufficiat, maiores baccas cibo, minores oleo profuturas.

De collectione oliuarum & expressione. Cap. LVII.

PLinius vbi sup. Oliuis, vt dictum est, optima est ætas ad decerpendum inter copiam bonitatemque incipiente bacca nigrescere. Malum est aũt expectare vt decidant oliuæ. Quidam perticis eas decutiunt, sed cum arboris iniuria, sequentisq; anni damno, quia ſm antiquos olea nõ est stringenda vel verberanda. Itaq; qui cautissimè agunt arundine ictu leui deijciunt, nec aduersos percutiunt ramos. Sic enim alternare cogitur fructus decussis germinibus. Si verò expectetur vt cadant, hætendo vltra tp̃s suum absumunt alimentum venientibus, & detinẽt locum. Argumentum est, q̃ nisi ante fauonium colligantur, nouas vires non resumunt, & difficilius cadunt. Primum ergo abinitio autumni colligitur opere nõ natura, posia cui plurimum carnis, Mox orchites, q̃ abundant oleo post radios. Nã quia sunt tenerrimę, has cito quidem occupat æstas & amurca cogit decidere. Quædam aũt colliguntur mense Martio callosę. Contra humorẽ pugnaces, & propter hoc sunt minimę, vt Licinia, Comenia, Sergia quæ dr̃ Regia ſm Sabinosos, non ante fauoni flatum nigrescit, hoc est ad 6. Idus Februarij. Tunc arbitrantur eas maturescere, & ex his fieri oleũ probatissimum. Dicunt & frigore sterilitatẽ fieri, sicut copiam maturitate, cũ illa sit bonitas nõ tp̃is, sed generis tardè putrescentis in amurcã. Similiter error est oliuã collectam seruare in tabulatis, nec priusquam sudet p̃mendi cũ omni hora oleum decrescat, amurca augeatur. Item error est publicus tumore oliuæ crescere oleum ęstimare, p̃sertim magnitudine copiã olei constare, demonstrent, quæ Regiæ vocantur ab alijs Bambiæ grandissimæ. In Aegypto minimus succus carnosissimis & olei exiguum. Decapoli vero Syriæ valde paruę, nec cappari maiores, carne tñ commendantur. Quamobrem transmarinę Italicis præferuntur in cibis, sed oleo vincuntur. Colimbades franguntur, herbarumq; viridium sapore condiuntur. fiunt etiam præcoces siue præcoques feruenti aqua perfusæ quamlibet immaturæ. Mirumq; est dulcem succũ oliuas bibere, alio quoq; sapore infici Idem in lib. 18. Vindemia facta oliua est rapienda, & quæ ad oleum pertinẽt, quæq; ad vergiliarũ occasum debent. Austium vero flantem oliueti metator vergiliarum occasu quadriduo caueat. Palladius lib. 11. Mense Octobri faciendum est oleũ viride de oliuis, sicut videlicet dicetur inferius in tractatu de fructuum succis. Plinius lib. 15. Cato laudat condi oliuas optimè orchites & posias, quàm vel virides in amurca vel fractas in lentisco.

De operatione oliuarum in medicinis. Cap. LVIII.

OLiuæ comlũbates in combusturis cathaplasmatæ, pustulas ebulire non permittunt, sordida vulnera purgant. Aqua in qua coquuntur gingiuis prodest, & dentes motos confirmat. Oliua russa ventrem abstinet, cacostomacha est.

Nigra vero stomachum vetsat, & bonā dyaforesim facit. Oculis contraria est, & capitis dolori. Assa & cathaplasmata pascentia vulnera curat, carbunculis quoq; medetur. Auicen. Vniuersaliter oliuæ calidæ sunt, & earum oleum ad humiditatem declinat temperatū. Immaturæ vero frigidæ sunt: & ligna eorum & folia frigida. Oliuæ parumper nutriunt, & cum ea eiade aqua cōditia cum aqua & sale fit emplastrū ad adustionem ignis, non vesicatur, & purgat vlcera sordida. Aqua oliuarū sallitarum clistetizatur ad sciaticam Gumma oliuarum abstergit oculum, & sordes vlcerum eius, & albuginem. Oliuæ cum dispositionibus suis difficilis digestionis sunt, & crossę earum subleuant appetitum, consortant stomachum, & generant humorem stipticū. Cū aqua calida, vel aqua ordei soluunt. Cum tuta coquuntur ad dolorem ventris punginuū & vermes, & conferunt colicæ apostemosæ. Oliuæ siluestres erisipilā, & formicam & apostemata calida soluunt. Gumma earum confert scabiei, & vlceribus & impetigini, & ponitur in emplastris vulnerum. Confert etiam dolori dentium corrosiuorum quando ea implentur. Oliuæ nigræ cum flora sua sunt ex summa vaporum qui fiunt asmati & ægritudinibus pulmonis. Acetosæ magis receptibiles sunt digestionis, quàm oēs, & velocius. Constantinus in Pantegni. Olearum quædam emittit oleum, & hæc est magis nutritiua, quædam vero aquam & hæc stomachum consortiant, præcipuè cum aceto comesta.

Adhuc de eodem. Cap. LIX.

ISaac. Oliuæ domesticæ sunt & siluestres. Domesticæ primo virides sunt & ponticæ. Deinde cum maturescere cœperint rubeæ, tādem cum perfectam maturitatem habuerint nigræ. Virides & immaturæ, aliæ sunt aquaticæ, quæ cęteris oliuis stomachi plus consortatiuæ sunt, sed tā ventris constipatiuæ, corporum minus oībus nutritiuæ, & ad digerendum tardiores. Aliæ quæ abusiuè vocantur aquaticę, prioribus nutribiliores, minusque stomachum consortantes, propter earum vętuositates Vnde facile a stomacho descendunt. Rubeæ autem stomachum cōfortant, & ventrem constipant. Nigrę aūt Idest perfectè maturę, calidæ sunt & humidæ, cito in humorum corruptionē inducuntur, stomachumq; molliunt, & ventrem humectant. Tritæ aūt & super loca igne vel aqua calida perusta positæ, vesicam vbi nascitur reprimūt. Plinius lib. 23. Oliuæ albæ stomacho vtiliores sunt, Vesti minus, præclarum habent antequam condiantur vsum, recentes per se cibi modo deuoratę, medentur arenosę vrinæ. Item dentibus aut attritis aut conuulsis. Nigra oliua stomacho inutilior est, ventri facilior. Capiti & oculis non conuenit. Vtraq; ambustis prodest trita & illita.

De Oxifenicia. Cap. LX.

PLatearius. Oxifenicia fructus est cuiusdam arboris in India nascentis, & assimilatur dactylis. Alio quoq; nomina dr̃ senitor & Indię dactyli & tamarindi. Est aūt frigidus & siccus in secundo gradu. Eligendus est, qui nec multum humidus, quia talis aut corruptus iudicatur, aut infectus. Eligēdus est, qui nigri coloris est, & aliquantulum acetosum saporem habet. In tempore maturitatis colligitur, ac cum seminibus conquassatur, & ad nos traducitur. Corticem habet tenerrimum, & semina interius, quæ non sunt in medicinis ponenda, sed in aqua resoluta colantur, per annos decem potest seruari. Habetq; virtutem purgandi coleram, & sanguinem mundificandi, eiusq; feruorem reprimendi, ac membra infrigidandi. In coctione ponitur, sed nunquam decoquitur, qīn potius in decoctionibus aliorum cū manibus comprimendo & malaxando resoluitur, & in colatura ipsius & cassiæ fistulæ puluis mirabolanorū citrinorū ponitur, talisq; colatura in mane datur. Aquæ etiā ipsius in qua resoluitur, multum in febribus proficit, quia corpus infrigidat, & materiam digerit. Constant. in lib graduum. Oxifenicia sunt Indiæ dactyli, qui sunt in tertio gradu frigidi & sicci. Coleram rubeam vstam purgant, bullientemq; sanguinem & incendentē refrigerant, acutam febrem & colericum vomitum arcent.

De Persico. Cap. LXI.

ISidorus. Persicam malum in Perside generatur interfectoriū, apud nos aūt suaue & iocūdum. Horum aliud præcox, aliud æstiuum. Plinius lib. 15. Persica nationum habent cognomina, Gallica & Asiatica post autumnum maturescunt, æstate pręcocea. Intra annos 30. reperta & primo denarijs singula venundata. Superuatia e Sabinis venrūt, popularia vndique. Pomū innocuū ægris expetitur, pręciumq; singulis iā triceni nummi fuere, nullius maiorē Fructuū quidam statim a ligno recedūt vt nuces & palmæ, quidā adhęrent vt oliuæ lauroq;, & quorundā generi vtraq; natura est, vt persicis, duracinis etenim adhęret corpus, e lignoq; auelli nequit, cū in cęteris facile separetur. Itaque quarundā natura est trigemina Corpus est primū, deinde lignū, rursusq; semen in ligno. Odor succi malis est acutus, persicis dilutus. Persicis uñ idest tertio generi, quod a persico dr̃, vel quod in Perside nascitur, nullus est succus, cū pręsertim duracina succo abundent. Pallad. vbi supra. Persica duracina cōdita in vrna, & melle, vel detractis ossibus, sicorū more in sole siccātur ac pendēt. Itē sæpe vidi detractis ossibus duracina melle condita & saporis est iucūdi. Itē bene seruantur si vmbilicū pomi gutta picis cadētis oppuleris, vt sic sæpe innatare cogantur vase concluso.

De Proprietatibus persicorum in medicina vel cibo.
Cap. LXII.

ISaac. Persica frigida sunt & humida in 2. gradu, flegma generant. A ieiunis cibus eorū stomacho inutilis est, & negantur a medicis mēbra nutrire. Verum minimè grauia est, dū in intestinis non diu moratur, sed ad ima semper exitu celeriora festinat. Galienus suadet nunquā post cibū ea sumere, corrumpi affirmans si cæteris cibis innatauerint. Nucleus persicorum capitis dolori cū aceto & oleo tritus illinitur. Deinde persica matura ventrem molliunt, maximè si matura fuerint. Immatura vero ventrem abstinēt. Eorū el [illegible] reuma stomachi ventrisq; cōpescit. Minora vero quę latini præcocia dicūt, eustomacha sunt & fastidiū tollunt. Auicen. Persica frigida sunt in fine secundi, & humida infra finem primi. Et humida quidē velocis sunt putrefactionis, lenificatiua & parum stiptica, incisa vero & siccata magis sunt stiptica. Immatura quoq; sunt stipticæ matura vero stomacho sunt bona, & faciunt appetitum cibi, sed post cibū debēt sumi, quia si pcedunt cibū comprimūt ipsum. Item matura ventrē leniūt. Immatura stringunt, & q̄ sicca sunt tardę digestionis sunt. Quæ licèt plurimi sint nutimenti non tamen boni.

De Pinea. Cap. LXIII.

DIasco. Pinea fortissimus ex cibis nucleus est, humores optimos gignit, sitim sedat, acrimoniam stomachi temperat, vrinam purgat, veneris vsus (vt creditur) excitat. Cum resina quam gerit tusa & in vino decocta sanguinem excreātes sanat. Cortices arboris eius in vino decocti, potionem efficacissimam contra ventris tormina subministrāt. Idē in arboris pini ramis fructus reperiuntur, qui coli dicuntur. Virtus est ais stiptica, & leuiter calida. Tussim mitigant, & thoracis causas addito melle sanant. Item cum dulcore & semine cucumeris diuteticia prosunt, renum ac vesicæ causas compescunt. Ardores vel dolores stomachi cū andgranę succo bibiti supprimunt, lassitudini corporis subueniunt, & reuma compescunt. Platearius. Pinea calida ē & humida. Qō in medicinis ponit, super carbones aliquātulum comburitur. Post abiectis duplicibus corticibus, & etiam quadam interiori pellicula nucleus exponitur. Virtutē habet leniendi, humectandi, aperiendi. Optimus cibus est laborantibus in spiritualibus, etiam apostemate, vel frigido humore, asmaticisque sicce tussientibus, ethicis & consumptis. Sanguinem augmentat, libidinem excitat. Cortex exterior valet contra dissenteriam. Plinius libro 23. Nux pineæ, quæ resinam habet, sanguinis excreationi medetur. Nuclei eius sitim sedant, & acrimoniam stomahi, renibus & vesicæ vtiles. Bilem etiam pellunt. Palladius vbi supra. Nuces pineæ vsq; in Nouembrem mensem in arbore esse possunt, & maturiores leguntur, prius tamen legendæ sunt, quàm patescāt. Nuclei nisi purgati durare non possunt, tamen aliqui in vasis fictilibus nouis & terra repletis cum testis suis missos, asserunt custodiri. Actor. De hac quoque sub nuclei nomina dictum est paulo ante.

De Pipere. Cap. LXIIII.

ISidorus. Piper in India nascitur, cuius natura alba est, sed ex flamma & calore ignis nigrum & rugosum efficitur, sicut videlicet superius habitum est. Vnde de arbore piperis inter aromaticas dictum est. Piperis itaque diuersus est fructus. Nam quod immaturum, est piper longum vocatur: quod incorruptum ab igne piper album: quod autem cutem habet rugosam & nigram, exiguo calore trahit & colorem & nomen. Piper si lene est vetustum est, si graue nouellum. Vitanda est ergo mercatorum fraus. Solent enim vetustissimo piperi humecto argēti spumam aut plumbum aspregere, vt fiat pōderosum. Plinius li. 12 Arbores vt dictum est superius, quæ piper gignūt, iuniperis nostris similes sunt. Semina a iunipero distant paruulis siliquis. Hæ priusquam dehiscant decerptæ, tostæq; sole, faciunt quod vocatur piper longum, paulatim vero dehiscentes per maturitatem, candidum piper ostenduot, quod deinde tostum solibus colore rugisque mutatur. Verum & his sua iniuria est atq; cęli tempestate carbunculantur, fiuntq; semina cassa, & inania, quod brechmasin vocant Indorum lingua sic significante abortum, hoc ex omni genere asperrimum est, leuissimūque & pallidum. Grauius nigrum, leuiusque vtroque candidum. Piper longum facillimè adulteratur Alexandrino synapi. Arborem piperis iam habet Italia maiorem myrto, nec absimilem amaritudine. Granorum deest tosta illa maturitas. Ideoque & rugarum colorisque similitudo. Adulteratur iuniperi baccis mirè vim trahentibus. Mirum piperis vsum adeo placuisse. Nam in alijs suauitas cepit, in alijs species inuitauit.

Huic

Huic autem nec pomi, nec baccæ commendatio est aliqua. Sola in eo placet amaritudo, & hanc in Indos petimus. Quis ille, cui non fuerit satis esurie, quàm illud in cibo sumere. Vtrumq; siluestre gentibus suis est, & tamen pondere emitur, vt aurum, & argentum. Auicenna. Piper in primis, cum eleuatur eius fructus, est longum piper. Deinde separatur in grano piperis. Ideoq; piper longum est humidius, & corrodit ac mordicat parum post initium sui gustus. Radix eius est costo nigro similis, sed vehementius acris, & album est caliditatis, & humiditatis debilioris: dixerunt quidam, quòd nigrum iam exsiccatum est, ceciditque virtus eius acuitatis, ac remansit in albo, quod non peruenit ad vehementiam exsiccationis.

De Medicinali eiusdem proprietate. Cap. LXV.

ISaac. Piper calidum est, & siccum in quarto grado. Valet humidis, & frigidis stomachis, si misceatur cum electuariis, optimum fit contra diuturnam tussim, quæ de crossis humoribus est; stomachum & pectus ac pulmonem de viscoso flegmate mūdat. Ventositatem ventris & inflationē aufert, vrinam prouocat. Platearius. Piper calidum est in quarto gradu, siccum in medio. Est autē fructus arboris in India. Quæ cum primo flores producit, flores in vnum reducuntur, & constringuntur in longum, fitque piper longum, quod macropiper dr̄. Postea producunt interius paruos fructus, qui leucopiper, idest piper album dicuntur, quia albi sunt, sed hi apud nos non habentur. Piper autem in tpe maturitatis collectū Saraceni ponunt in clibano, & vt diu seruetur, & vt in aliis partibus fructificare non possit. Efficacius est piper nigrum, quàm album, vel longum, seruaturq; per annos 40. Virtutem habet dissoluendi, consumendi. Puluis eius naribus impositus sternutationem prouocat, & cerebrum a flegmatica superfluitate mundificat. Idem puluis in cibis datus digestionem cōfortat. Vinum decoctionis eius, & ficuum siccarum a glutinoso humore spiritualia mūdat. Et miro modo valet contra asma frigidum. Piper albū posset poni pro nigro, si haberetur, quod diu seruatur. Piper longū per viginti annos seruatur, & amplius aliis confortat. Sanguineis & colericis non est vtilis vsus piperis, dissoluit enim, & quandoque lepram inducit. Puluis eius superfluā carnem corrodit. Diascor. Omne piper virtutem habet calidā, diureticā, leptomericam. Caligines oculorum limpidat. Frigoribus periodicis medetur, morsibus venenatis occurrit. Assiduè comestum iter genitale præstruitur, maximè si post coitum comesum fuerit. Tussim & omnes causas thoracis celeriter curat. Melle mixto squinanticis prodest, torsiones bibitum compescit. Piper fastidium tollit, digestionem celebrat, pice dura admistum scrofas fauciū spargit. Addito vero nitro maculas limpidat. Eligendum est autem piper integrum, graue, plenum, & non marcidum. Auicenna. Piper calidum est, & siccum tendens ad quartū. In ipso est attractio, & resolutio, & abstersio. Et masticatur cum vua passa, & eradicat flegma viscosum. Et est ea sedatiuis dolorū, & calefacit neruos, & est conueniens satis. Ipsum cum nitro abstergit morpheam, & extenuat. Ipsum cū pice resoluit scrofulas. Calefacit neruos & lacertos, adeo q̄ in hoc nō est ei aliquid par. Cum aceto confert dentibus. Confert albugini positum in alcosul, & abstergit. Quando administratur in electuariis, est conueniens tussi, & doloribus pectoris. Et est conueniens positum cum melle in palato ad squinantiam, & mundificat pulmonem. Est digestiuum faciens appetitum. Et bibitum cum foliis lauri recentibus. Et confert dolori ventris pungitiuo, & inflationi, & est cū aceto bibitum, & linitum bonum apostematibus splenis. Et albū magis conueniens est stomacho, & vehementius cōfortat ipsum. Et lōgum piper facit cibum descendere facilè, prouocat vrinam, & eiicit fœtum. Et post coitum corrumpit semen cum fortitudine, & paucum eius prouocat vrinam, & multum eius soluit ventrem, s̄m contrarium scamoneæ, & est exiccatiuum, & consumit sperma. Longum verò piper & album augumentū efficit in coitu pp̄ humiditatem suam superfluam. Et quando bibitur cū melle, & foliis lauri recentibus confert dolori ventris pungitiuo. Fricando fit inunctio ex ipso cum vnguento, & confert rigori. Ponitur illud, quod est album in tiriacis, & similiter longum piper, & confert morsui venenosorum vermium linitum cum oleo. Macer. Virtutis siccæ piper asseritur calidæq;. Tertius esse gradus conceditur huic in vtroque. Tres sunt huic species album, longumq;, nigrumq;. Sed quia sunt geminæ medicis tantummodo notæ. De specie nigrum dicam quædam mihi nota. Crudum, vel coctum sumptum, vel melle liquatum. Vim digestiuā stomachi, iecorisq; iuuabit Morsus pestiferos curat, fastidia tollit. Occurrit variis thoracis sæpe querelis. Quodq; mouere solet frigus periodica febris. Compescit febres, si sumitur ante tremorem. Cū lauri baccis, vel cum foliis bene tritis. Cum mero tepido potatum tormina sedat. Et scrofas reprimit admixtū cū pice dura. Et superappositum rectè quoq; iungitur illis. Et purgare solet oculos caligine dura Admixtum nitro maculas cataplasmate delet. Vsi stercoris humani cum puluere tritum. Experti nihil vtilius hoc puluere dicunt: Nemo potest oēs piperis describere vires. Namq; piper fermè medicamine cuncta requirit. Antidotisq; solet preciosis pluribus addi. Huic puto tam paucas laudes de simplice dictas. Cum sit innumeris hoc dignum laude medelis.

De Pyro. Cap. LXVI.

ISidorus. Pyra videntur dicta, eo q̄ in speciem ignis sint formata. Nam ab amplo incipiunt, & in angustum desinunt, hęc iumentis imposita, etiā si pauca, vehementer onerosa esse dr̄. Plinius lib. 15. Pyra crustumiana præ cunctis cæteris sunt gratissima, proxima his falerna a potu, qm̄ tāta vis succi abundat. Colorantur pyra magis Sole grandescuntq;. Tarbinatior his est figura. Serotina in his ad hiemem vsque ad matrem pendent, gelu maturescētis. Condiuntur autem pyra vt vuæ, & totidem modis vino & aqua coquuntur, & pulmētarij vicem implent. Quod nō alia præter crotonea, structea, seruanda sunt autem pira in vasis fictilibus picatis, quibus inuersis debent obrui inter scrobes. Tarentina serissimè legi. Aniciana in passo seruat Pyra dependent pediculis. Quibus est succus vinosus sicut moris. Palladius lib 3. Condienda sunt pira ita. Die placito descendēte Luna a 21. vsq; in octauā, eadē poma sicca, & mano lecta hora secunda in quintam, vel a septima in decimā, a caducis diligenter electa, integra, & prope dura, & aliquanto viridia, in picato vase clauduntur, q̄ operculo tegitur, & deorsum os eius ei inclinatur, atq; obruitur eo loco, circa quem perennis aqua decurrit. Item quæ dura sunt in carne, & ante prius in aceto posita, vbi se mollire cœperint, in fictile vas bene coctum, picatumq; ponuntur, & operculo superueniēte gipsantur, & vas breui scrobe demergitur in eo loco, qui quotidie Sole tangatur. Plurimi pyra obruta inter paleas, aut frumenta seruarunt. Alij statim lecta cum tenacibus suis picatis vtceis condiderunt, & oribus vasculorum gipso, vel pice clausis, ipsa sub diuo obruta, sabulone texerunt. Alij pira, quæ se non contingerent in melle seruarunt. Item pira diuisa, & purgata granis in Sole siccantur. Aliqui aquam salsam, cum cœperit vndare calefacta, despumant, & ei postea frigidæ pyra seruanda demergunt, tunc exempta post tempus exiguum condunt vrceo, & eius oblito ore conseruant, vel nocte, & die in frigida salsa manere patiuntur. Post in aqua pura biduo macerant, deinde in sapa, vel passo, vel dulci vino mersa custodiunt.

De Operatione pyrorum in medicina, vel cibo. Cap. LXVII.

DIascor. Pyrorum species multæ sunt, & oēs stipticæ, vnde & cathaplasmata reuma compescunt, & a ieiunis comesta ventrem abstinent. Siluatica quidē acida sunt, & tardè maturescūt, plusquam cæteris stiptica sunt. Perhibent aliqui fungos venenū amittere, si cum piris cocti fuerint. Pyra trita recentibus admota vulneribus quidam sanguinem profluentem sistere credunt, & vulnus ad cicatricem perducere. Galienus vnam ex pluribus mixtā putat esse virtutem. Quædam enim ex his austera sunt, quædā dulcia, quædam acida esse deprehendit. Austera concedit stiptica, & constrictiua esse. Acidis autem aliquid, & caloris inesse, vnde plerumq; dissoluunt inhærentem stomacho flegmati densitatem. Dulcia vero, cum sint aquati, soliciq; saporis, nihil in se calidi, vel frigidi continere. Ex quibus singulis pro similitudinem generum, & necessitate causarū ordinanda sunt, & subsidia medelarum. Austera quidē & acida in cibo sumpta, stomacho cōuenire existimāt, sed sui minimè cōgruere. In dulcibus autem vniuersa contraria In piris quidē id notatur, q̄ plusquā cæteri corpus nutrire credantur. Aqua decoctionis earum mirificè fluxum ventris inhibet. Galienus affirmat pyra ieiunis oblata ventrem constringere, post cibū verò dissoluere. Auicenna. In pyris est terrestritas, & aqueitas. Illa quæ nominantur scenia, frigida sunt in primo, sicca in secūdo. Scenebrud ipsæ humida, genitiuæq; naturæ, ac boni chymi valde. Oēs autē pirorū species stipticæ sunt, & intrant in emplastris retentionis intestinorum, & quæq; parum impet abstergunt. Plurimus est humor eorū, & melior humore pomorū, consolidant vulnera, propriè q; siluestria exiccata. Sunt & stomachū præparantia, propriè q; scenia stomachum confortant, & abscindunt tussim & colerā sedant. Præterea ventrem cōstringunt, propriè q; illa, quæ exiccata sunt. At verò colicam coenitre faciūt pyra, ideoq; post ipsa bibendū est hidromel cū speciebus, qualia sunt piper & cinnamomū, & similia. Cinis speciei eorum vehementis stipticitatis, & tardæ maturationis, est cura fungorū mortificantiū, & minorant nocumentū fungorū cum piris decoctorū. Pira quidē humorem generant viscosum, nō crossum laudabilē, paucarū superfluitatum. Tussi calidæ cum pulsibus ordei cōferunt, & sunt digestionis bonæ, quia cito inflāt, & cito dissoluuntur in decoctione, Nutrimentum eorum non est multum, & cū viscositate, quæ in eis est, soluunt. Isaac. Pira sola ante cibum nociua sunt, hæc præsertim, q̄ stiptica sunt cū aquosa dulcedine. Diuiduntur autē. Nā quoddam domesticum, quoddā siluestre, & iterum domesticorum, quoddam crudum, quoddam maturum.

Domesticum crudum, ponticum crossum & durum est, nec nutrimento prodest, nec boni saporis est. Maturum autem est in primo gradu frigidum, in secundo siccum, generat humorem in stomacho diuersum, secundum sapores & complexiones suas, quæ diuersæ sunt. Quoddam enim ponticum est, quoddam stipticũ, quoddam dulce, quoddam aquosum, quoddam insaporum. Ponticum minus nutrit cæteris, sed plus egestionis facit. Vomitum colericum stringit, magisq; stomachũ & intestina confortat, per suam tñ asperitatem, crossitudinem & duritiã, neruis stomachi nocet. Diascor. Vituperant, vt diximus, pyra ieiunis accepta: sed hoc intelligimus, si non secundum necessitatem & medicinam, sed secundum gulæ appetitum vsque ad saturitatem assumãtur, præcipuè si pontica fuerint: hæc enim crebro a ieiunis accepta, colericam generant passionem duram, & incurabilem. Secundũ medicinam autem a ieiunis melius, quàm saturis comeduntur. Saturis enim solubiliora sunt, & stomachum debilitant. Plinius lib. 23. Pirorum omniũ cibus etiam valentibus onerosus. Aegris quoque miro modo negatur. Decocta eadem mirè salubria, & grata præcipuè crustumina. Quæcunque verò cũ melle decocta, stomachum adiuuant; fiunt cathaplasmata e pyris ad discutienda corporũ vitia, & decocto ad duritias vtuntur. Ipsa aduersantur boletis atque fungis, pelluntq; pondere & pugnante succo. Pirũ siluestre tardissimè maturescit. Cõciditur, suspensumq; siccatur ad sistendam aluũ. Quod & decoctum eius potum præstat, decoquuntur & folia cum pomo ad eosdem vsus. Platearius. Pira frigida sunt & sicca. Domestica minus frigida sunt, quàm siluestria. Matura autem minus, quàm immatura. Pira cocta vel cruda comesta post cibũ comprimunt, alia cibaria, & ita competẽter euacuant superfluum, ante cibum sumpta ventrem sistunt. Cocta cũ aqua pluuiali, & posita super os stomachi, vomitum ex colera debili coercent, posita super pectinem fluxum ventris stringunt.

De Pistacio. Cap. LXVIII.

Isidorus. Pistacij fructus in cortice odorem habet nardi pistici. Ideoq; sic est appellatus, huius virtus est austera & stiptica, & in cibo sumpta stomacho fit accommoda. Plin. lib. 13. In nucum genere pistacia nota prodesse aduersus serpentium traduntur morsus & potu & cibo. Idem lib. 16. Pistacia in Italiam Vitellius primus tarulit, simulq; in Hispaniam Flaccus Pompeius eques Romanus, qui cum eo militabat. Idem lib. 23. Pistacia eosdem vsus & effectus habent, quos pinei nuclei, præterquã ad serpentũ ictus, siue edantur, siue bibantur. Platearius. Pistacia sunt fructus vltra mare nascentes similes pineis, & sunt calidi, & humidi. Horũ interior substantia ponitur in medicina, virtutem habet calefaciendi, humectandi, & leniendi. Contra frigiditatem pectoris valent comestæ vt amigdalæ, venerẽ nutriunt, & sperma augmẽtant. Diascor. Pistacia quæ nascuntur in Syria, strobilis pinea sunt similia. Sumpta quidẽ eustomacha sunt, & cũ vino bibita morsibus venenatis occurrunt. Virtus eorum austera est, & stiptica, & ppea aromatia grassa creduntur inuncta, pp hoc etiam thoraci commoda esse dixi. Item pulmonis, ac iecoris vitia purgare. Palladius lib. 11. Pistacia seruntur Autumno mẽse Octobri, & sobole, & nucibus suis. Sed melius ipsa pistacia tincta ponunt mas & fœmina. Marem dicunt, cui sub cortio velut ossei longa videntur latere testiculi. Qui diligentius facere voluerit, pertusos calculos & stercorata terra repletos parabit, & in his pistacia terna constituet, vt ea omnibus germen quodcunque procedat.

De Pomo. Cap. LXIX.

Actor. Poma, sicut iuxta Isidorum dictum est supra, ab opimo, id est a copiæ vbertate sunt appellata, & gñaliter in fructibus omnia mollia dñr poma, siue mala, sicut gñaliter nuces dñr omnia cortice duro tecta. Palladius lib. 12. Græcis docentibus vuas, vel poma in vite, aut arbore, si diu seruare volueris vasculis clausa fictilibus ab vna parte pertusis diligenter a summo tecto suspende, quamuis poma & gypso coopertæ in longam seruantur ętatẽ. Plin. lib. 15. In vniuerso, sicut iã dictum est de pomis seruãdis præcipitur pomaria in loco frigido ac sicco cõtabulari, fenestris Septentrionalibus sereno die patere Austro peculiaritur arcere, Aquilonis quoq; afflatu poma rugis deturpante. Idem in lib. 17. Aegrotant & aliquã poma per se sine arbore, si necessarijs tẽporibus imbres, aut tepores, aut afflatus defuere, aut econtra abundauere, aut enim decidunt, aut deteriora fiunt. Auicẽna. Poma quæ contracta sunt, frigidiora & humidiora sunt propter illud, quod habent de aquositate. Pontica & stiptica & acetosa frigida sunt & crossa. Dulcia verò sunt quidem aquea, & quamuis in eis magis dominetur frigus, decliuiora tamen sunt ad caliditatem, quàm alia; & omnino illud, quod in substantia dominatur, est humiditas superflua, frigida, & fortasse illa, q̃ iam vehementioris dulcedinis in caliditate temperata sunt, aut declinant ad eam.

De Operatione pomorum in medicina. Cap. LXX.

Ambrosius. Poma ęgris hominũ vlceribus arbitrariæ medicãtur, & inflationem, asperitatemq; interiorem temperant, quemadmodũ rursus humorum aspera pomis dulcibus reparantur. Isaac li. 2. Poma cruda, immatura, dura, & lignea mala nutriũt, stomacho nocent, & ibi doloram generant, ex quo electũ venas vt oportet, non penetrat. Assuefactio eorum causa fit febris diuturnæ, & duræ dissolui. Quod de cæteris fructibus intelligẽdum est, qui in arbore sua non perfectè maturati sunt. Perfectè autem maturatum in arbore sua diuersum est pro diuersitate saporum suorum. Est enim stipticum est & ponticum, est acetosum, est dulce, est insaporum. Pontici substãtia frigida, est & sicca, terrestris, conueniens eis, quorum stomacho, calor, & humiditas dominatur. Stomachum & intestina confortat, tñ se tamen crossum est, digeri durũ. Tardè penetrat venas, inflationem facit, neruis nocet. Hæc est ei natura a suo sapore. Liquor autem eius laudabilior est, vel lenior. Idcirco stomachum & intestina confortat. Valet ad sanguinis fluxum, dissenteriam, colericam egestionem, & vomitum. Auicenna. In pomis est inflatio, propriè in eis, quæ dulcia non sunt. Poma insipida mala sunt, & parui iuuamenti, similiter & immatura. Generant flegma, ac putredines, & febres proprietate sui humoris, & suæ cruditatis. Humor acetosorum subtilior est humore stipticorum, & vinum quidem pomorum, & reliquorũ antiquum melius est, quàm recens, pp resolutionẽ malorum vaporũ ab eo. Folia eorum, & succus eorum cõferunt inceptioni calidorũ apostemaũ. Folia eorũ consolidant, & succus eorũ, quæ stiptica sunt, poma ipsa confortant cor, propriè odorifera. Cõfortant & debilitatem stomachi, assata in pasta cõferunt paucitati appetitus. Succus eorũ confortat stomachũ, & prohibet vomitũ. Quæ in massa assata sunt, cõferũt ad vermes & dissenteriã, & q̃ ea eis dissenteriæ conuenientiora sunt, põtica sunt. Cõferũt aũt poma venis, silr & succus & folia eorũ. Assiduatio comestio pomorũ facit euenire dolorẽ neruorum, & propriè vernalia.

De Pruna. Cap. LXXI.

Isidorus. Pruna (sicut dictum est supra) a Latinis ob colorem sic sunt appellata. Cuius generis meliora sunt Damascena, ab oppido Damasco sic dicta, vnde prius arbor ipsa est asportata. Aristoteles in lib. de Plantis. Fructuum quidam ex carne & osse, & grano compositi sunt, vt pruna. Plinius lib. 13. Habet Syria pruna in Damasco monte nata, & mixta verasque iam familiarem Italiæ. Ea miatis in Aegypto, & vina fiunt. Idem in lib. 15. Ingens est turba prunorum versicolor, nigra, candicans, ordeaciam, appellata a comitatu frugis eius. Alia eodem colore seriora, maioraq; asinina cognominata sunt a vilitate. Laudatiora sunt nigra, cerina, atque purpurea, nec non ab externa gente Armeniaca, quæ sola & odore commendantur. Peculiaris impudentia nucibus est insitorum, quæ faciem parentis, succumq; adoptionis exhibent, ab vtroque appellata nucipruna. Hæc autem & persica & cerina, ac silueltria, vt eux Autumno cadis condita, ętatem sibi prorogant vsque ad alia nascentia. Reliquarum velocitas cito, praecoque in terra subolar. Nuper in Betica cœperũt appellari malina insita malis, Aliaq; amygdalina, amygdalis. His intus in ligno amygdalæ nucleus est, nec aliud pomum ingeniosius geminatum est. Damascena, quæ a Damasco Syriæ cognominata, iampridem in Italia sunt nascentia, quamquam ligno grandiore, & carne exiliore. Nec vnquam in rugas siccata sunt, quia Soles sui desunt. Simul autem dici possunt populares eorum myxæ, quæ & ipsæ nunc cœperunt nasci Romæ sorbis insitæ. Palladius lib. 12. Pruna siccantur in Sole per crates loco sicciore depolita, hæc sunt, quæ Damascena dicuntur. Alij in aqua marina, vel muria feruente recentia lecta pruna demergũt, & inde sublata, aut in furno tepido faciunt, aut in Sole siccari.

De Proprietate prunorum in medicina, & cibo. Cap. LXXII.

Isidorus. Prunorum (vt dictum est) meliora sunt Damascena, quæ videlicet sola stomacho mederi probantur, nam cætera noxia prohibentur. Isaac. Pruna parum nutriunt. Horum duplex est modus. Sunt enim alba & nigra. Alba sunt stomacho nociua. Digesti dura, ventrem solutiua, & quia crossa sunt comedi non debent, nisi grandia, & perfectè matura. Nigra diuidũtur, quia sunt domestica & agrestia, domestica verò trifariam. Est enim nigrum perfectè maturatum dulce. Est & crudum, durum viride ponticum. Est & rubrum medium maturitati & cruditati, habens in sapore quoddam acuminis. Primum est frigidum, & humidum in primo gradu. Stomachum humectat, & mollit. Ventrem soluit, coleram rubeam proijcit. Si tamen vtatur eo quis, stomacho nocet. Secundum genus pessimum est in cibo, & medicina. Durum est enim, ac stomacho noxium, minimè nutrit, atque fatigat. Tertium nigro frigidum est magis, humidum minus. Optima sunt carnosa, cortice subtili, & in sapore acredinem cum ponticitate habentia. Ante cibum sumpta non nocent. Agrestia stiptica minus sunt. Valent ad dyariam, & dissenteriam. Gummi eius valere quidam dicunt ad lapidem in vesica, si cum vino accipiatur. Si autem cum aceto tẽperetur, ad impetiginem valet. Platearius.

Prima frigida sunt, & humida. Sunt autem alba, nigra, & rubea. Quę nigra sunt, & aliquantulum dura, plus valent, pręcipuè Damascena. Cũ colliguntur matura finduntur & asperguntur aceto, soliq; exposita desiccantur, & sic in vase ligneo per annũ conseruantur. Virtutem habent infrigidandi & leniendi intestina, vnde valent in acutis febribus ad constipationem vẽtris ex siccitate. Constantinus in Pantegni. Pruna & cerasa frigida sunt in primo gradu, humida in secundo. Acida frigidiora sunt & solubilia, sed dulcia magis. Sicca verò minus soluunt, quàm recentia. Sed tñ aqua coctarum, si cum zuccaro bibatur, satis est solubilis. Diascor. Pruni pomũ ventrem soluit, stomacho contrariũ iudicatur. Sed oẽ hoc incommodũ celerius digestione finitur. Galienus putat, Syriaca tñ pruna minus aluũ mouere, quia strictiora sunt, Hispana verò plus, quia dulciora. Itẽ ex oĩbus prunis, quę maiora & lata sunt & tenera, digestione faciliora, ventriq; molliendo accõmoda præsumit, minora vero omnino esse contraria.

De Punico. Cap. LXXIII.

ISidorus. Punicum malum a punica regione, vnde translatum est dicitur. Idem & malumgranatum, eo q̃ intra corticis rotũditatem granorũ contineat multitudinem. Negant medici mali punici cibo corpora nostra nutriri, sed sic eo vtendum opinãtur, vt medicari potius, non alere videantur. Plin. lib. 3. Circa Carthaginem est malum cognomine punicum, siue malumgranatum, hoc in genera diuiditur, apyrẽ non cui lignosus nucleus abest, sed candidior ei natura, & blandior est acini minusque amari, membranis distincti. Nucleos habentium quinque sunt species, dulcia, videlicet, acria, mixta, acida, vinosa. Corticis maior est vsus ex acerbis ad coria perficienda. Idem in lib. 14. Vinum fit ex punicis, quod rhoiten vocatur, & hi musto madidi exprimuntur. Palladius lib. 4. Punica mala seruantur, si picatis pediculis ordinata suspendas, aliter lecta integra in aqua marina, vel muria feruente mergantur, vt combibant. Post triduum vero siccentur, vt sub diuo nocte non maneant, post in loco frigido suspendantur. Cum volueris vti aqua dulci pridie macerabis. Fertur hoc vtilia pomis recentibus ęmulari. Item si a tactu inuicem separata paleis obruantur. Item fossa fit longa & cortex eiusdem latitudinis paratur, cui mala acutis surculis suis affiguntur. Tunc inuersus cortex supra fossam ponitur, vt mala sine terræ tactu sobrius pendentia, ab humore defendat. Item si inducentur argilla, & ea siccata loco frigido pendeant. Itẽ si feriola sub diuo obruatur, ita q̃ habeat arenas vsq; ad medium, & mala cum tenacibus lecta imprimantur cannis singulis, vel sambuci virgulis, & ita separata in arenis figantur, vt ipsa quatuor digitis emineat ab arena, hoc & sub tecto in scrobe fieri potest, & vtilius est ad seruandum, si non ramo longiore tollantur. Aliter si in feriola, cui ad mediũ aqua immittatur, suspendantur mala, ne humorem tangant, & feria claudatur, ne ventus irrũpat. Item in loco intra dolium sic ordinantur, ne se inuicem tangant, & dolium desuper operitur.

De Medicinis ex eo. Cap. LXXIIII.

DIascorides. Punicorum malorum virtus quadrifariam diuiditur. Nam dulcia caloris aliquid continent, & ea hoc stomacho inflationem mouent, nec tutè febricitantibus dari valẽt. Acida stomacho commoda sunt. Vrinam mouent, pulmonem refrigerant, iecori blandiuntur. Vinolenta porro ex superioribus singulis ęqua parte composita, mediam sibi vendicant potestatẽ. Acerba vero sunt illa, quorum coria curata facilè siccatiuis constringentisq; virtutis sunt, efferuentemq; pellunt trita tabem, & aspera consumunt. Cibus quidem ex punico nullus est. Nam si dentibus mandatur, succus ad stomachum solus hauritur. Rectè ergo tradiderunt, qui negant punico corpora nostra nutriri. Mala punicea, si in duas partes diuisa per triduum in aqua cœlesti madentur, hæc potui data celiacis sanguinem reiicientibus salutaria est, aluumq; miro modo sistit. Item punicum in olla noua, operculo illito, in furno vstum, & in puluerem redactum, atque in vini potatione perductum, celiacis ac dissentericis, & emoroicis, & omnibus reumaticis causis succurritur. Plinius li. 22. Malum punicum in olla noua operculo illito in furno tostum, & contritum, atque in vino potum aluum sistit, tormina discutit. Cortices eorum aduersantur scorpionibus. Nuclei tosti tussique stomachum iuuant. Actor. De hoc quoque dictum est supra diffusius sub maligranati nomine.

De Roba. Cap. LXXV.

AVicenna. Roba est auellana Indica calida, & sicca, & est fructus arboris auellanæ magnitudinis, papaueri similis, qui separatur a grano sicut nerigil. Epitima est conueniens super scrophulas cum aceto. Confert etiam scabiei ac prurieui, dirumpitq; ventositates impedientes, in dorso, ad torturam quoque fit ex eo caputpurgium, & confert ei plurimum. Similiter & confert soda & emigraneæ. Et est caputpurgium conferens epilensiæ, ac scotomiæ & maniæ, ac melancoliæ. In tortura expertũ est caputpurgium, quod currere facit humiditatem e naribus, ac fluere flegma plurimum, & remouet ęgritudinem infra triduũ. Oportet autem, vt patiens torturam moretur intra domum tenebrosam. Confert quoque ventositatibus crudis, & confert aquæ in oculo alcofol ex eo facto. Et propriè succus minoris eius, & ventositati assabel & panno, & caputpurgiu facto ex eo cũ aqua amaricì. Fit etiam alcofol ex ea cum anthimonio tortos habentibus oculos. Datur & in potu de radice ipsius cum vino ad pleuresim frigidam, & asma, & tussim antiquam, & ad sputum sanguinis ex pectore, propter id quod est in ipsa de stipticitate. Confert iterum passioni colicæ. Præterea datur ex illa in potu ad stomachum & dolorem matricis. Succus eius menstrua prouocat, & fœtum extrahit, ac solutione coleram nigram, & flegma, & aquositatem. Educit coleram ex corpore toto absque difficultate, ita quod sanat albaras, & pannum, & ictericiam, & resoluit colicam. Denique cõfert febribus quartanis, & est tyriaca morsui iuialæ, ac scorpionis. Quidam de ipsius cortice superiore, sicut lens accipiunt, & in puncturæ fissuram proiiciunt.

De Siliqua. Cap. LXXVI.

ISidorus. Siliqua est fructus arboris, quæ Grecè xilon dr̃, eo q̃ eiusdem ligni dulcis sit fructus. Eiusq; pomo succus expressus a Græcis Acacia nuncupatur. Comestor. Siliqua fructus arboris a quibusdam esse dr̃, sonum faciens cum comeditur. Pli. libro 4. Ex siliquis Syriaca fit vinũ. Idem in lib. 15. Haud procul a castaneis siliquæ prædulces abesse vñr, nisi q̃ in his cortex ipse manditur, longitudo digitorum hominis est illis, & interim falcata latitudine pollicari. In siliquis autem, quod manditur quid nisi lignũ est. Semen earũ neque corpus, neque lignũ, neq; cartilago dici potest. Idem lib. 23. Siliquæ recentes stomacho inutiles, aluũ sistunt. Eædem siccatæ partes sistunt, stomachoq; vtiliores fiũt, vrinã cient. Syriacas in dolore stomachi ternis in aqua sextariis decoquunt. Quidã ad dimidiũ, eorumq; succum bibunt. Diascor. Siliquæ recentes stomachũ auertunt, siccæ vero in contrario possunt. Cibus earum ad vrinam proficit commouendam. Traditur ad stomachi dolorem non leue esse præsidium, si ternæ in aquæ sextario coquantur ad dimidium, isq; succus per dies quinque cõtinuos hauriat. Galienus de siliquis pessimè sentit, q̃ vix digerantur, & ventrem constringant, & humores noxios nutriant.

De Sorbo. Cap. LXXVII.

PLin. vbi supra. Sorbis quadruplex est differentia. Aliis enim est rotunditas mali, aliis turbinatio pyri, aliis ouata species, velut malorum aliquibus, hæc obnoxia sunt acri odore, ac suauitate succida præcellunt. Cæteris vini sapor & sunt generosissima, quibus circa pediculos tenera folia. Quartũ genus appellant torminale, remedio tñ probabile, prouentu assiduum, pomoq; minimum, arbore dissimili foliis penè platani, nec ante trimatum ferunt ex vllo genere. Cato & sorba condi tradit sapa. Palladius lib. 2. Sorba seruantur hoc genere, lecta duriora & posita, vbi mitescere cœperint, fictilibus vsq; ad plenum clauduntur, vrceolis gypso desuper tectis, & bipedanea scrobe loco sicco sub Sole merguntur ore peruerso, & desuper spissius terra calcatur. Item secta per partes siccantur in Sole, & seruãtur in vasculis in Hiberniũ. Cum volueris vti, aqua feruenti macerata reuirescunt sapore iucundo, aliqui cũ pediculis suis viridia lecta suspendunt locis opacis & siccis. Item ex sorbis maturis, sicut ex pyro vinũ traditur fieri, & acetũ, alij sorba in sapa asserunt diu posse seruari. Diascor. Sorba pro medicamento magis, quàm pro cibo placet medicis pluribus esse sumenda, & quidem alba, & semicruda accepta vehementer solutioni ventris obsistunt, stomachum prægrauant. Veruntamen matura siccata subleuant stomachum, ac depellunt fastidium. Vulnera in craneis inuam deliniunt. Quidã ex sorbo sicco subtiliter trito in pollinem vrinam soluerũt, & per polenta cum vino splene ac iecore laborantibus, maximèq; pulmonis molestiam sentientibus obtulerunt. Aqua in qua decocta sunt nõ minus prædictis causis succurrit potui oblata, & dissentericis medetur iniecta. Secundũ alios melius proficit sorbi polẽta si offeratur, & cum ouorum albuminis ęquali pondere cocta.

De Sumach. Cap. LXXVIII.

SVmach est cuiusdam arboris fructus similis granis, ex quibus tingitur pannus rubeus. Admixtione quoq; sumach sophisticantur illa grana. Est autem sumach frigidum in gradu secũdo, siccũ in tertio. Per annos quatuor seruatur. Virtutem habet constringendi, & incitat appetitum. Contra vomitũ ex calore spongia intincta in aceto decoctionis eius ori stomachi superponitur. Contra dissinteriam inferiorum intestinorum vitio factam, puluis eius cum aqua decoctionis ordei conficitur, ac per clistere iniicitur. Fit etiam emplastrum circa pectinem, ac renes ex eiusdem puluere, & oui albumine, & aceto. Si verò superiorum vitio fiat, aqua decoctionis eius, vel saltem puluis datur, & carnes in aqua decoctionis eiusdem decoquantur. Contra fluxum

sanguinis e naribus medulla sambuci in succo sanguinariæ intingitur, & puluere sumach a persa naribus immittitur. Contra emoptoicam passionem e vitio spiritualium diagagantum, & gummi Arabicum per noctem cum prædicto puluere dimittantur, & mollia cum aqua rosarum conficiantur, indeque pillulæ formentur, quas patiens sub lingua teneat, & paulatim transgluttiat. Contra dissinteriam nerum ex vitio superiorum intestinorum puluis sumach in olla cum anathasia datur. Suppositoriũ quoque factum ex illa, vel tali puluere & anathasia contra fluxum valet menstruorum. Contra pruritum oculorum ex calore & humore lauantur oculi ex aqua decoctionis eius.

De Tamarindo & tubere. Cap. LXXIX.

ACtur. Tamarindi (vt dictum est supra) sunt idem, quod Indici dactyli, siue ox fenicia. Vnde de his quoque dictum est superius sub illo nomine. Auicẽna. Tamarindi meliores sunt teneri, recentes nondum senescentes, nec exiccati, & quorum acetositas vera. In secundo gradu frigidi sunt, & sicci. Sunt quoque laxatiui. Conferunt multitudini vomitus, sitiq; in febribus. Stringunt stomachum ex multitudine vomitus mollificatum. Solutione coleram educunt, & febribus habentium syncopim, & conturbationem conferunt, propriéque quando necesse est naturam lenire. Palladius lib. 10. Tuberes seruntur in Septembri mense circa Calendas Octobris. Vel in Februario mense nucleo, vel sobole. Prosunt autem tuberibus ea, quæ mellis memorantur superius prodesse. Tuberes quidem seruabuntur, si nucleo, vel urceolis picatis, & oblitis obruantur.

De vua. Cap. LXXX.

ISidorus. Vuæ dictæ sunt, eo quòd humore plenæ sunt. Nam humidum est, quod humorem habet exterius, vuidum autem quod interius. Acina botrus est, racemus autem est botri pars. Palladius lib 3. Vitium genera numerare non attinet. Sed notũ est maiores vuas pulchræ speciei, grani callosi, & siccioris ad mẽsam fertilissimas. Minores verò & cutis tenerioris, & sapore nobiliores, & maximè quæ citius delitescunt, vindemiis esse seruandas. Idem in eodem. Est & pulchra vuæ species, quæ granis interioribus caret. Hinc efficitur rysinea, vt summa iucunditate sine impedimẽto sorberi possit. Fit autem Græcia auctoribus per artem succedentem natura, ea videlicet ratione, qua in tractatu de vite dictum est supra. Idem in lib. 7. Mense Iunio siluestres vuas, cum florent sine rore colligimus, & pendemus in Sole, ne quid resiet humoris, & flos ad excutiendum siccior apparebit. Tunc cribello spisso cribremus, vt grana non trãseant, sed flos solus decidat. Nunc in melle seruamus intulo, & enim diebus 30. fuerit conditum, temperemus eo genere & more, quo rosatum mulsum est tẽperare. Idem in li. 11. Græci dicunt si vuam irriguus, aliàs nimius imber infunderit, postea quàm mustum eius primo ardore feruebit, vt ad alia vascula transferatur. Ita propter naturæ grauitatem remanens aqua subsidet, & translatũ vinum purè seruabitur relicto quicquid ei illi ex imbre miscuerat. Idem lib. 18. Græcis asserentibus, vt vuam serues in vite vsq; ad veris initia, circa ipsam vitem, quæ fructu plena est, loco vmbroso scrobem fodies altitudine pedũ triũ, latitudine duorum, & intus sabulonem, & ibi calamos figes, in quibus retorques assiduè sarmenta fructibus plena, & illæsis botrionibus alligabis, vt solem non contingant, & cooperies, vt imber eo penetrare non possit. Item Græcis dicentibus, vuas vel poma in vite aut arbore, si diu seruata volueris, vasculis clausa fictilibus ab vna parte pertusis diligenter a summo tecta suspende, quamuis vt poma, & gypso cooperta in longam seruantur ætatem. Plinius lib. 18. Aridam colligi non oportet vindemiam, quam ante æquinoctium autumni nunquam eliminauerunt maturam. Itaque iustum vindemiæ tempus ab æquinoctio ad vergiliarum occasum dies 44. & si ros fuerit nocturnus, nisi prius Sole discutiatur, non est inchoanda vindemia. Cumque pampinus ad palmitem procumbere cœperit, aut eum exemptio acini, ea densitate interuallum non completi apparuerit, acinum verum etiam non augeri.

De multiplici vuarum differentia. Cap. LXXXI.

ISidorus. Vuæ quædam suburbanæ dicuntur, quia fructus earum ad escam, velut pomum in vrbibus venditur. Commendat enim eas & species & saporis iucunditas, ex quibus sunt præcoquæ, duracinæ, purpureæ, vnciariæ, dactyli, ceraunæ, stephanitæ. Durabiles autem per totam hiemem feniculæ, & numerianæ. Præcoquę dicuntur, eo quòd ante omnes Sole coquantur, & cito maturescant. Purpureæ a colore, vnciariæ a magnitudine, Cerauniæ ab igneo rubore, stephanitæ a rotunditate. Quædã autẽ vino deseruiunt, ex quibus est aminea, dicta quasi sine minio, idest rubore, album enim vinum reddit. Amineæ duæ gẽmæ dictæ sunt, eo ꝙ duplices vuas mittũt. Aminea Iagena, quia plus omnibus laoscit lanugine. Rubiliana, quia eius materia rubet. Fecinea minor acini est, & duræ cutis vuas habet. Nobilitate amineam sequitur, fœcunditate præcedit. Dicitur autem fecinea, eo ꝙ plusquam cæteræ fęcis afferat. Apianæ vinũ dulce faciunt, & nisi cito colligantur pluuiis & ventis, & maximè apibus infestantur, quarum depredatione apianę dũr. Balanitę a magnitudine. Balanen enim Græcè grande vocatur. Biturica a regione dicta, turbines & pluuias & calores fortissimè sustinens, nec in macra terra deficiens. Huius meriti est & basilica. Elbolæ appellant, & variæ ab elbo colore, qui est ex nigro & candido, subalbi autem musti sunt. Pli. lib. 14. Vuarum gñra differunt magnitudine, colore, saporibus, acinis. Innumera quoq; multiplicãtur vino, hic lucent colore purpureo, illic fulgent roseo, nitentq; viridi. Candicans enim color, nigerq; vulgares sunt. Durant aliæ per hiemes, pensili nodo concameratæ, aliæ in sua tm̃ anima continentur ollis fictilibus, & insuper inclusæ doliis stipatæ vinaceis circũsudantibus. Aliis gratiã, qui & vinit, fumus affert, fabrilis præcipuè fornacis, vt in Aphrica. Acinisq; passis datur nomen a patientia, condiunt & vuæ musto, ipsęq; vino inebriantur suo. Alię in musto decoctæ dulcescunt. Aliæ verò sobolem nouam in matre expectant translucidæ ac vitrũ. Affertq; acinis tandẽ duratricem illam firmitatẽ austeritas picis infusæ e pediculo. Apud thasos vitis rhatiacæ vocatur, cuius & vinũ & vna contra serpentum ictus medetur. Thasiã vuam Aegyptus vocat apud se prædulcem, quæ soluit aluum. Et est cõtraria in Licia, quæ firmat solutũ. Aegyptus etiã & echbolinã habet vuam abortiuos facientem. Idem in lib. 15. Dulcis est succus vuis, sicut & ficis & palmis.

De vua proprietatibus in medicina, & cibo. Cap. LXXXII.

COnstantinus in Panteg. Vuæ laudibus ficuum vicinæ sunt, multisq; meliores, pellem habentes tenuem, & multum interius humorem. Sunt enim solubiles, contrariæ verò contrarium. In dulcedine perfectæ calidæ sunt & humidæ. Acidæ & ponticæ frigidæ & humidæ. Acerbæ verò frigidiores & sicciores: in hieme durantes nutribiliores sunt. Item vuæ cum cortice, & acinis comestæ ad digerendum duræ sunt. Sine his autem digestibiles, atque solubiles. Razi. Vuæ multum dulces calidæ sunt, minus tamen quàm dactyli, nec opilationem faciunt vt ipsi. Inflatiuæ verò & ventrem mouent, ac cito corpus impinguant, virgæq; erectionem augmentant. Quæ quidem ex eis coriũ habent subtile, citius descendunt & minus inflant. Acetosæ verò non calefaciunt. Auicenna. Omnis autem vua nocet vesicæ. Nutrimentum vuæ cum sua dispositione plus est nutrimento succi eius, sed succus eius vehementioris penetrationis est & descẽsionis. Isaac. Vuæ vineæ tempore, quo a vite carpuntur acceptæ, si stomachum inueniant malis humoribus & cibis vacuum, & fortẽ digerere, bene digeruntur, & in bonum sanguinem conuertuntur. Ventris solutionẽ adiuuant, corpusq; malis humoribus purgant. Econtra si stomachũ malis humoribus plenum inuenerint, & imbecillem digerere, in eo mutantur inflationem generant, & in humores noxios conuertuntur, & fumum noxium plurimum creant. Appensæ autem & in aere ab humoris superfluitate desiccatæ, cæteris vuis fiũt laudabiliores, & subtilibus dictis cõuenientes, ab inflatione longæ sunt & fumositate, nec stipticæ tñ, nec solubiles.

De vua matura, & acerba. Cap. LXXXIII.

DIascor. Vua matura viridis comesta ventris solutionem facit & inflationem. Suspensa verò ponticitatem suam minuit. Porro immatura ventrem stringit, daturq; dissentericis. Isaac. Vua acerba, idest immatura, frigida est in tertio gradu, sicca in secundo. Tres habet in se substantias diuersas, granorum, corticis humoris. Granorum substantia sicca est, & dura, nullius conuersionis in egestione. Farina tamen ex eis facta si bibatur, stomachum confortat, colericam constringit egestionem, maximè si assentur. Cortex crossus & neruosus, nec conuertitur, nec nutrit. Humor autem propter stipticitatem suam, & ponticitatem durus est digeri, confortatiuus est stomachi, & epatis calorem extinguit, sitim aufert, acumen coleræ rubeæ mitigat. Vomitum, egestionemq; colericam stomachi, vel epatis propter virtutis cõtentiuæ defectionem constringit. Oculis appositus palpebrarum humores crossos desiccat. Valet etiam ad pruriginem oculorum & asperitatem. Diascorides præcepit extrahere succum, & ante dies caniculares ad Solem poni, donec spissetur vt mel. Hic valet humoribus in gulam descendentibus, & ad gingiuas, & auriculas. Vua matura sanguinem laudabilem facit, & cæteris fructibus, sicut ficus melior est cibus, ficus tamen plus nutrit. Habet autem adhuc in se quatuor substantias. Ossa frigida sunt & sicca & stiptica & dura, habent tamen acumen, ob quod cito exeunt de stomacho ante conuersionem. Cortex frigidus est, & siccus, & ad digerendum durus. Vnde si vua simul cum cortice & ossibus comedatur, indurat egestionem, & inflationem, ac ventositatem generat, humoresq; longinquos a sanguine laudabili. Caro etiam vuæ inflatiua est in sui substantia. Razi. Vuæ acerbæ frigidæ sunt, ventrem stringunt, & coleram ac sanguinem reprimunt. Auicenna. Vua matura minoris est nocumenti, q̃ nõ matura. Qñ etiã non digeritur vua, nutrimentum eius crudum est.

De

De Cæteris uuarum varietatibus, & proprietatibus,
Cap. LXXXIIII.

IDem. Vua alba laudabilior est, quàm nigra, cum æquentur in reliquis proprietatibus. s. spissitudinis, subtilitatis, dulcedinis, & reliquorum. Dimissa quoque post collectionem duobus diebus aut tribus, melior est, quàm statim collecta. Eadem enim hora collecta & inflatiua est, & mouet ventrem. Suspensa vero donec cortex eius detumescat, boni nutrimenti est sicut ficus, minoris tñ, sed ei similis in paucitate malitiæ. & vuam quidem stipticam speratur, quòd resoluat appensio, acetosa vero non est ita. Isaac. Vuæ diuersæ sunt aut sapore, aut colore, aut subtilitate, vel crossitudine. Sapor alius est subtilis & aquosus, vicinus acerbitati. Alius crossus & dulcis, meliúq; vicinos. Alius medius. Crossus & dulcis calidior est, & generat sitim fortiorem. Crossioris est nutrimenti, ad digerendum durus, inflationem faciēs, & tugitum, opilationem epatis & splenis. Subtilis & aquosus frigidior est, & digeri leuior, confortatiuos stomachi, & mundificatiuus a colericis humoribus, sitis mitigatiuus, & conueniens tēperatis cumplexionibus. Melior autem sapor qui inter crossum & subtilem est medius. Sicut enim medium est saporum, ita & potestatum. Diuersitates in colore quatuor sunt, album, nigrū, citrinū, ruffum. Alba vua subtilis est, minus nutrit, facilè digeritur, venas cito perforat, vrinam prouocat: vini eius ebrietas cito venit, velociter transit. Nigra crossioris nutrimenti est & plus, tardæ autem digestionis, tñ si bene digeratur, nutrimentum multum præstat, stomachum confortat. Ruffæ autem vel citrinæ superiorum sunt mediæ. Cuiuscunque autem vini ebrietas velociter venit, velociter & transit, & cuiuscunque tardè prouenit, & tardè transit.

De Vuapassa facienda. Cap. LXXXV.

EX libro de natura rerum. Vua in clibanum calidum ponitur, & ibidem desiccata vuapassa dicitur. Vuampassam Græcam si facies, Meliores acini & dulcis & lucidi botriones, in ipsa vite torquebis, & facies sponte marcescere. Deinde sublatos in vmbra suspendes, & vuam districtam in vasculis cum pennis substernis. Pampinos sicco algore frigentes & manu comprimis, ita & vuæ vas implenetis. Item pampinos addes ubiuloninus non calentes, & operculabis vas, ac statues in loco frigido sicco, quem nullus fumus infestet. Platearius. Ad vuampassam faciendā quidam dimittunt vuam desiccari in arbore, & postea desiccant in sole. Salernitani autem eligunt meliora grana vuarum, & prius desiccant ad solem, postea in furno calido. Deinde abluunt cum vino dulci, & superaspergunt puluerem cymini & aliarum specierum aromaticarum, & ligant in foliis ficus, & sic seruant per tres annos. Dicuntur autem passuli, & habent virtutem leniēdi.

De Proprietatibus ipsius in medicina & cibo.
Cap. LXXXVI.

AVicenna. Vuapassa est amica epati, & stomacho. Confert etiam renibus ac vesicæ. Vua quoque & vuapassa cum interioribus suis vtiles sunt doloribus intestinorum. Razi. Vuæ passæ, quæ in calore temperatæ sunt, bene incidentes opilationem, vt dactyli faciunt, licèt ipsi plus, & fortius nutriant. Diascorides. Vuę passæ virtus eustomacha est & stiptica, fastidiū tollit, egrotantibus vtilis est, ad aspredinem arteriarum dislenit, tussientibus & nefreticis subuenit. Vesicæ dissuriam spargit. Itē cathaplasmata cum polline fabæ tumorem testium spargit, viui addito maculas nigras emendat, clauos corporis tollit, humorosa vulnera siccat, canceris quoque fert auxilium. Sine ouci ce vero trita & imposita, podagricis medetur. Platearius. Vua passa calida & humida huius grana (sicut dictum est) dicuntur passuli, & habent virtutem leniendi. Valetq; comesta vel vinum decoctionis eorum contra tussim. Item in vino cocti & cathaplasmati valent contra frigida apostemata, & dolorem stomachi ex frigiditate. Isaac. Vua passa est quasi ficus sicca, ad comparationem viridis. Est autem triplex. Quædam enim perfectè dulcis, quædam acerbitatem habens, quædam ponticitatem continens & asperitatem. Dulcis calidior est & humidior, maximè si nigra sit. Ideoq; media est inter mollitiuum & constipatiuum. Si malos humores in stomacho inuenerit, temperat, Et morsionem mitigat, præsertim si carnosa sit & pinguis, corticis tenuis, nerui autem ossium exigui. Huiusmodi valet ad dolorem pectoris & pulmonis, & tussim mitigat, & renes mondificat & vesicam. Incommodum tamen est epati & spleni. Illa quæ acerbitatem habet minus nutrit. & dulcis frigididior est, sed minus humida, maximè si alba sit. Ideoq; stomachum confortat, calorem extinguit, ventrem constipat. Vua passa siue ossibus suis accepta commodior est tussientibus, & ad pectoris dolorem, pulmonis, & renum, ac vesicæ, ventrem soluit, sed epati nocet, ac spleni, præsertim si duritiem habeat. Accepta autem cum ossibus, stomachumque confortat, & splen & epar.

De Xilocaracta. Cap. LXXXVII.

ACtor. Xilocaracta quidam fructus dicitur, qui alio nomine lignum scriptum appellatur, & aliu lignum vaginatū, quia scilicet in vaginæ modum extenditur. Isaac. Xilocaracta modicum habent dulcedinis multumq; stipticitatis. Horum substantia est crossa & lignea, digestioniq; inobediens. Sed cum viridia sunt, solubiliora, stomachoq; nociua. Sicca vero sunt stiptica, minusque nociuitatis inferentia, hac videlicet de causa, quia liquores eorum parum habent acuminis. Vnde viridia sunt solubilia ventris. Cum autem desiccantur, liquorem amittunt in acumine, & fit eorum substantia terrestris, lignea. Proinde fit vētris causa constipationis, & vrinæ prouocationis. Est autem earū pessimitas, quòd e stomacho tardè descendunt. Propterea si assiduè commendantur, causa colericæ vel celiacæ passionis sunt. Vnde Galienus. Xilocaracta inquit vtinam non inuenissent in nostris partibus Assiriæ regionibus. Ibi namque solutiua sunt, & vt ad nos veniunt stiptica, corporique nociua fiunt.

De Ipomelida & zizife. Cap. LXXXVIII.

PAlladius lib. 13. Ipomelidea (vt asserit Martialis) sunt poma sorbo similia. Medinetri nascuntur arbore & candidulo flore. Huic fructui est dulcedo commista cum sapore acredo. Seritur mēse Decembri nucleis in vasculis positis. Terram qualemcunque non respuit, loca tepida, aprica, maritima, & sæpe saxosa amat, statum frigidum reformidat. Poma eius aut in picatis & minoris vrceolis, aut scrobe pomi, aut molles inter vuas vinaceis obruta seruabuntur. Idem in libro 5. Zizifum amat loca calida aprica, seriturq; ossibus & stipite atque planta. Zizifa collecta matura, in longo fictili vase seruantur oblito, & loco sicciore composito, vel recentia lecta poma si guttis vini veteris perfundas, efficitur ne ea rugarum deformet attractio. Seruantur etiam decisa cum ramis suis, aut sua fronde inuoluta atque suspensa. Actor. Hæc de fructibus arborum iuxta ordinem alphabeti collegimus, nunc restat etiam de succis fructuum, qui proprijs appellantur nominibus, & eorum proprietates, quę a Philosophis ac medicis describuntur, similiter differamus.

De Succis fructuum Cap. LXXXIX.

ARistot. in lib. de Plantis. Succorum, qui fructibus insunt, Quidam potabiles sunt, vt succus vuarum & malorum granatorum, ac mororum & myrtorum. Quidam vnctuosi, vt fructus oliuæ, nucis & pineæ. Quidam etiam dulces, vt ficus, & dactyli. Quidam vero calidi & acuti, vt synapis & origani Quidam autem amari, vt centaureæ & absinthij. Plin. lib. 15. Communia pomis, & omnibus succis saporum genera tredecim reperiuntur, dulcis, suauis, pinguis, amarus, austerus, acer, acutus, acerbus, salsus, acidus, præter hæc tria sunt genera mirabili, maximè natura. Vnum in quo plures pariter sentiuntur sapores, vt vinis. In his etiam & austerus, & acutus, & dulcis, & suauis, sentiuntur omnes alieni. Alterum est genus in quo sit, & alienus quidem, sed tamen & suus quidem, ac peculiaris, vt in lacte. Siquidem inest ei, quod tamen iure dici non potest dulce, ac pingue, & suaue, obtinente lenitate, quæ ipsa succedit in saporis vicem. Nullus hic est aquis, nec succus quidem, vt tamen ipso fiat aliquis, ac suum genus faciat, Sentire quidem aquæ saporem vllum, succumve vitium est. Nam & ipse quidem aquis (vt dictum est) nullus est, aut si sentitur omnino vitium est. Mirūq; sine sapore esse, sine odore, sine succo, tria præcipua naturę elementa, videlicet aquam, ignem, & aera. Ergo succorum vinosus, pyro, moro, myrto. Pinguis oliuæ, lauro, nuci, iuglandi. Amarus amigdalis. Dulcis vuis, ficis, palmis. Aquosis prunis. Magna differentia est in colore succi. Sanguineus moris, cerasis, cornis, vuis etiam nigris. Item albis candidus, lacteus, in capite ficis, & in corpore non item. Item spumeus malis, nullis persicis, idest nullius coloris, cū præsertim duracina succo abundent, sed quis vllum colorem eius dixerit. Sua sunt & in odore miracula. Malis est acutus, persicis dilutus, dulcibus nullus. Nam & vinum tale sine odore. Tenue odoratius, multoq; celerius ad vsum veniunt talia, quàm pinguia. Quæ odorata, in gusto non eadem sunt tenera, quia non sunt pariter odor & sapor. Quamobrem citreis est odor acerrimus, sapor asperrimus, quadam tenus & cotoneis, nullusque odor ficis.

De Achacia, Cap. XC,

ISidorus. Achacia Græcè dicitur succus pomorum arboris ailicon, quæ a Latinis corruptè siliqua dicitur. Platearius. Achacia est frigida, & sicca in tertio gradu, & est succus prunellorum immaturorum ab eis extractus, & ad Solem desiccatus. Virtutem habet constringendi, & confortandi. V sus eius est cōtra vomitum colericum. Contra fluxum ventris. Cōtra fluxum e naribus. Contra calida apostemata. Diascor. Achacia est fructus arboris spinosæ, quæ nascitur in Aegypto maximè. Hic fructus velut oliua premitur, & succus in Sole siccatur. Est ergo Achacia optima, quæ leuis est ac subrussa, suauitate odoris subacida

acida, & gustu valde stiptica. Hæc enim maximè de immaturo fructu premitur, nigra vero de maturo fructu efficitur. Omnis Achacia insidè stringit, ac nimia desiccat, abundanter etiam infrigidat. De tertio gradu est sicca, in secundo frigida. Idem succus collirijs vtiliter miscetur. Ignem sacrum extinguit, petniones sanat, pterigia oculis tollit, vulneribus ac tumoribus oculorum mirè proficit. Profluuium mulieris castigat. Cadentibus stercis subuenit. Fluxum ventris prohibet bibita, vel supposita, capillos inficit. Constantinus in libro gradnum. Achacia frigida est in primo gradu, sicca in secundo, habentibus erisipilam conuenit. Pustulas oris purificat. Anum exeuntem intus conuertit. Potus data, vel per clystere iniecta ventrem constipat, fluxũ sanguinis arcet. Collirijs multum vtilis est, & calida habentibus apostemata prodest.

De Olea in generali, & eius natura. Cap. XCI.

Actor. Oleum iuxta Isido. ab olea dicitur, quia videlicet ab oleæ fructu præcipuum, hoc est ab oliuis exprimitur. Oleũ cæteris liquoribus supernatat, lucernis pabulũ ignis ministrat. Pulmentis condimentum præstat, vulnerum dolorem mitigat, cutem nitere facit. Ambrosius in Hexameron. Quid autem miramur, si Deo loquente caliganti mundo lux emicuit, quandoquidem siquis inter aquas mersus oleum ore emiserit, clariora faciat ea, quæ profundi tegebantur occultis. Plinius lib. 13. Optima vnguenta seruantur in alabastris, odores in oleo, quod eorum diuturnitati tanto est vtilius, quanto pinguis, vt amigdalis. Idem in lib. 15. Vetustas oleo tędium affert. Est autem optimum in Italia oleum, maximè agro venefrano, eiusq; parte, quę Licinianum fundit oleum. Augetur oleum ab Arcturi exortu ad 16. Kalendas Octobris, postea increscunt nuclei & caro. Cumque sitienti imbres copiosè accesserint, vitiatur oleum in amurcam. Omnino quidem secundum Theofrastum olei causa calor est, quare & in torcularibus, & in macellis multo igne quæritur. Oleum ipsum a pinguedinis vitio sale vindicatur. Existimatur & ebori oleum vtile esse vendicando a carie. Certè Saturni simulacrum Romæ intus oleo fuit repletum. Idem in lib. 16 Oleo cedri perunctum, nec rimam, nec cariem sentit. Glos. super Psalmum 108. Agonistæ quoq; oleo vnguntur, vt sint fortiores. Aristoteles lib. de animalibus. Si vaccæ inunguntur cum oleo & pice, valet contra dolorem pedum, & nocumentum niuis.

De Cella olearia. Cap. XCII.

Palladius lib. 1 Olearis cella meridianis sit obiecta partibus, & contra frigus munita, vt illi per specularia lumen debeat admitti. Ita & operas, quæ hieme futura sunt, vt nullus algor impediat, & oleum cum premetur adiutum temporibus frigore non valebit astringi. Tapetis & torulis & prælo nata est forma, quam consuetudo dictabit. Receptacula olei semper munda sint, ne nouos sapores infecta veteri rancore corrumpant, ac si quis maiori diligẽtiæ studet subiectis hincinde cuniculis pauimenta suspendat, & ignem suggerat fornace succensa. Ita purus calor olei cellam sine fumi nidore vaporabit, quod sæpe calorẽ infectum corrumpitur & sapore.

De Virtute olei in medicina. Cap. XCIII.

Plinius lib. 8 Olei potu, quę corpori elephantis inhæresceũt, decidere inuento. Idem in lib. 12. Olei liquor membra recreat. Odorata vero & pinguis lachryma abietis ad domandum oleum additur in vnguentis. Idem in libro 15 Olei natura est corpus tepefacere, & contra algores munire, ac feruores capitis refrigerare. Veteri quoque oleo vsus est ad quædam genera morborum. Oleo vetustas tędium affert non vt vino. Vsum eius ad luxuriam Græci vertere vitiorum omnium genitores in gymnasijs publicando: hoc autem de oliuis exprimitur. Idem in lib. 23. Oleo omnium mollitur corpus, vigorem & robur accipit, omnia venena cohibet, tormenta pellit, & venenis animalia. Aluum soluit, vulnerarijs emplastris vtile, faciem purgat, inflationem sedat, vetera magis excalefacit corpora, magisque discutit sudores, Duritias magis diffundit, litargicos auxiliatur, oculorum claritati confert. Capitis doloribus remedium est, & ardoribus in febri. Auicenna lib. 2. Omnes olei species corpora confortant, motum alleuiant, & extinctiuæ sunt. Glosa super Exodum 27. Olei pinguedine lassi recreantur, & infirmi, & lumen præstatur, idest nutritur.

De Diuersis olei speciebus. Cap. XCIIII.

Actor. Oleum itaque non solum ex herbis, herbarumque floribus conficitur, vt superius diximus, verum etiam ex arborum fructibus, verbi gratia. Oleum amigdalinũ, balsaminum, cyprinum, & similia. Plinius libro 15. Oleum factitiũ ex oleastro fit, id est tenue multoq; amarius, quàm oleæ, & tñ ad medicamentum vtile: fit & e cyci arbore in Aegypto copiosè id in aqua coquitur, innatansq; oleum tollitur, ac in Aegypto vbi abundat sine igne & aqua sale aspersum exprimitur, cibis fędum, lucernis vero exile. Fit & oleum e citro, cypresso, nucibusq; iuglandibus, quod carinon vocant, & e malis cedri quod cedrelæon. Item ex lentisco, ex castaneis & sisama, atque oriza, Ichthyophagi quoque faciunt e piscibus oleum. Inopia cogit aliquãdo causa luminum & platani baccas aqua & salo maceratis. Fit etiam oleum ex calamo, balsamo, cardamomo, nardo, gallico, sansoco, pannace, melilote, cinnamomi, radice omnium succis in oleo maceratis expressisq;. Fit & oleum e pice, quod picinum appellant. Cum coquitur cum pix velleribus supra eius halitum expansis atq; ita expressis. Probatur maximè oleum e pice brucia, quia pinguissima est ac resinosissima. Color est oleo fuluus, sponte nascitur in Syriæ maritimis, quod eleomelli vocant. Manat ex arboribus pingue, crassius melle, resina tenuius, sapore dulci, & hoc medicis vtile. Glosa super Exod. 27. Oleum fieri solet de myrto, de raphano, de nuce, ac de speciebus diuersis, sed nullum offerri licuit in tabernaculo nisi de oliuis.

De Oleo amigdalino. Cap. XCV.

Plinius vbi supra. Oleum amigdalinum (quòd aliqui neopũ vocant) fit ex amaris nucibus arefactis & in offam contusis, aspersum aqua, & iterum tusis exprimitur. Idem in lib. 13. Vnguenta quidem optima seruantur in alabastris odores in oleo, quod eorum diuturnitati tanto est vtilius, quanto pinguius, vt amigdalis. Idem in lib. 23. Oleum amigdalinum purgat, mollit corpora, cutem erugat, nitorem commendat. Varos enim melle tollit e facie. Prodest & auribus cum rosaceo & melle & mali punici germine decoctum. Vermiculosq; in his necat, & grauitatem auditus discutit, sonos incertos & tonitus, obiter capitis dolores sedat. Medetur & oculorum furunculis, & a sole vstis cum cera. Vlcera manantia & furfures cum vino expurgat. Per se vero illinitum, capiti somnum allicit. Razi Oleum amigdalarum tpatum est pectori, pulmoni, ac vesicæ, & renibus auxiliũ cõfert, fastidiũ facit, tardèq; descendit. Diascor. Oleum amigdalarum ad dolorẽ matricis valet, & ad dolorem capitis. Aurium quoq; dolorem mitigat & tinnitum compescit. Nefreticis ac diureticis bibitum prodest. Calculosis & asmaticis medetur. Maculas e facie tollit. Admixtum melli cicatrices vulnerum purgat. Cui & si lilij radices admiscueris, & cerotum ex oleo roseo feceris, rugas extendit. Caligines oculorum detergit, furfures emendat. Diascor. Oleum amigdalarum amararum calidum est, & humidum in secundo. Oleum amigdalinum & propriè amarum aperitiuum est. Cõfert apostemati mammillæ, & soda, & pulsationi auris, & tinnitui, & sibilationi in aure, & vermibus in ea factis. Vtile est spleni, sed grauat stomachum. Valet doloribus renum, & difficultati vrinæ ac lapidi, & doloribus vesicæ ac matricis. Item cum melle propterèq; amarum & radix lilii & cera liquefacta conferunt rugis in facie, & panno, & huiusmodi, ac vestigiis & similibus. Valet etiam linitum cum decocto super squamas & furfures.

De Oleo balanino & balsamino. Cap. XCVI.

Diascorides. Oleum balaninum conficitur vt amigdalinum. Virtus est ei cathartica. Lentigines vultibus tollit. Nigras maculas emendat. Ore acceptum euertit stomachum. Tinnitũ aurium compescit, & dolores sedat, adipe anserino admixto. Plinius vbi supra. Balaninum oleum repurgat varos, furunculos, lentigines, gingiuas. Idem in eodem. Oleum balsaminum longè preciosissimũ omnium. Contra omnes serpentes efficax, oculorum claritati plurimum confert, caliginem discutit. Item dipnoeas collectionesq; & omnes duricias lenit; Sanguinẽ densari prohibet. Vlcera purgat. Capitis doloribus tremulis hoc vtile. Febres cum horrore venientes perunctis leuiores facit. Vtendum est tamen modicè; quia adurit: augetq; vitio non seruato temperamento. Constan. vbi supra. Oleum balsami calidius est, quàm carpo vel rami: licet omnes calidi & sicci in secũdo gradu. Valet obscuritati oculorum, & epirbimatum tollit horrorem febrium. Vrinam prouocat. diuturnã tussim mitigat. & duritiã anhelitus peragorizat, materiã digerit: eãq; per cannales expellit.

De Olea cypressina ac cyprina & citrea. Cap. XCVII.

Plinius vbi supra. Oleum cypressinũ eosdem habet effectus quos & myrteum. Oleum etiam ex Cypro fit, cuius natura excalefacit, ac neruos tollit. Diascorides. Olei cyprini amurca vsque ad spissitudinem mellis cocta dolorem dentium tollit, & ad alia multa medicinaliter proficit, sicut videlicet videbitur infra, vbi agetur de amurca. Plinius in eodem vbi supra. Cypros qualis esset, & quemadmodum ex ea fieret oleum docuimus. Natura eius excalefacit, emollit neruos. Plinius vbi supra. Oleum citreum ad illa proficit, ad quæ myrteum. Ex nuce iuglandium, quod carinum appellamus, allopiciis vtile est & surditati aurium infusum. Item capitis doloribus illinitum, cæterum iners, & grauis saporis corpori. Auicenna in secundo canone. Oleum citri fit ex ipso & eius cortice fortius. Et factum ex flore ipsius est in omni capitulo debilius. Oleum ex cortice citri, neruorum valet mollificationi, & confert paralysi.

De Oleo laurino. Cap. XCVIII.

PAlladius lib. 2. Oleum laurinum mense Ianuario ex baccis lauri conficitur hoc modo. Lauri baccas, quã plurimas, & maturitate turgentes in aqua calida bulire facies, & vbi diu feruerint, olei quod ex se dimiserunt supernatantis vadam pinnis leniter cogentibus in vasa transfundes. Plinius libro. 15. Oleum laurinum quidam baccis ea primum tantum. Alij folijs modo, & alij cortice & folio baccarum. Necnon & storacẽ addũt aliosque odores. Optima laurus ad id est latifolia, siluestris, nigris baccis. Idem in libr. 23. Oleum laurinum eo vtilius, quo recentius, quoque viridius. Virtutis excalefactoria, & ideo spasticis, suggillatis, paralyticis, capitis doloribus inueteratis, distillationibus auribus in calice punico, calefactum illinitur. Plateatius. Oleũ fit ex baccis lauri valens contra dolorem ex frigiditate, & arteticos dolores. Diascorides. Oleum laurinum vtilissimum est, quod fuerit viride & subamarum ac infcidum. Virtus est ei calida malactica, & anastomachia. Laborem itinerum corporibus soluit. Neruorum indignationem compescit. In frigore necessarium est. Aurium dolorem mitigat. Catarrum sedat, dolorem quoque capitis tollit quod graui odore plenum est. Auicenna. Oleum laurinum vtile est allopiciæ, & doloribus capitis antiquis, tortuositates resoluit, Idem. Oleum laurinum resoluit lassitudinem & soda. Cum vino odorifero bibitum confert dolori epatis. Facit autem nauseam & vomitum, & hoctpilationi confert inunctum.

De Oleo lentiscino. Cap. XCIX.

PAlladius vbi supra. Olei lentiscini Ianuario mense matura confectio est, quæ fit taliter. Grana matura lentisci quàm plurima colliges, & vna die ac nocte supra se aceruata esse patieris. Deinde sportam granis plenam oleariorumq; vasculo superpones, & aqua calida adiecta calcabis & exprimes. Tunc ex eo humore, qui defluxerit supernatãs oleum lentiscinum, sicut laurinum colligetur. Memento autẽ, ne rigore possit astringi, aquã calidam sæpe suffundere. Diascorides. De semine lentisci arboris fit oleum similibus causis vt aboris ipsius semen sulta, & conrium, & ramuli necessarium. Capillis cadẽtibus inunctum prodest, eo quòd calidam & stipticam vim habet. Huius arboris resina mastix vocatur, de qua videlicet dictum est supra.

De Oleo masticino & mellino. Cap. C.

ACcor. Oleum masticinum nihil aliud æstimo, quàm lentiscinum. Nam & arbor videlicet lentiscus, de cuius grano vel semine fit oleum, a mastice videlicet eius resina denominatur ab Auicenna. Sicut habitum est supra. Diascorides. Oleum masticinum conficitur sicut tamariscinum & crocinum, & aliæ multæ confectiones. Virtutem habet mastici similem. Facit autem ad maturas stericas leuiter calefaciens ac submordens. Stomachi duritia soluit, ceroteis miscetur. Dissentericis ac solutioni ventris vtile est. Maculas tollit, faciem limpidat, odoratis confectionibus & corporatiuæ virtuti miscetur. Plinius libr. 13: Oleũ melinum ex malis cotoneis fit, quod in vnguenta transit. Diascorides. Quidam ex cydonijs oleum, quod appellatur melinum faciunt, vehementer accommodatum ad ea corporis vitia, quæ stiptica virtute pellenda sunt. Maximè autem ex oleo sudores molesti solent detineri, & stomachi operta componi, vulneraque nata sanari.

De Oleo myrtino. Cap. CI.

PAlladius libro 2. Oleum quoq; myrtinum in mense Ianuario ex baccis myrti conficiunt hoc modo: vnciam foliorum per olei libram vnam mittes, & per vncias decem vini veteris heminam, & cum eo bulire facies. Iccirco & vino resperguntur folia, ne frangantur antequam coquantur. Plinius lib. 15. Oleũ myrtinũ diuersimodè fit. Tunduntur baccæ aspersa calida aqua, mox decoquuntur, alij foliorum mollissima decoquunt in oleo & exprimunt. Et alij deiecta ea in oleum prius sole maturant. Fit & hoc ex myrto nigra. Et hæc melior latifolia. Eadem est ratio & in satiuo, sed præfertur siluestris minore semine, quã quidem oxymirsinem vocant. Alij chamemirsinem, quia coronæ habet similitudinem. Hæc enim est breuis fruticosa. Oleo autem myrtino, altium dictu, inest quidam vini sapor, simulque pinguis liquor præcipua vi ad vina corrigenda fæcis ante perfusis. Retinet quippe fœcem, nec præter purum liquorem transire patitur. Datq; se comitem præcipua commendatione liquato. Idem in lib. 23. Olei myrtei ratio similis est laurino, astringit, indurat, medetur gingiuis, dentium dolori, dissenteriæ, vuluæ exulceratæ, vesicis, vlceribus vetustis, vel manantibus cũ squama æris & cera. Idem eruptionibus, ambustionibus, attritas sanat & furfures, ragadias, condilomata, articulos luxatos, odorem grauem corporis aduersatur cantaridi, bupresti, alijsq; malis medicamentis, quæ exulcerando nocent chamemirsine siue oximirsine. Diascorides. Oleum myrtinum eligendum est colore viride, odore plenum, gustu amarum, ac limpidum. Virtus est ei stiptica & sicca, facit autem ad scabiẽ. Medicationibus miscetur vtiliter, attritionibus vtile est. Condilomata soluit, incongruos humores vt sudores ægri compescit. Auicenna. Oleum myrtinum constringit origines capillorum, & confortat eos ac denigrat, vlceribus autem confert.

De Oleo nucum. Cap. CII.

AVicenna. Oleum nucum confert herpetæ, & erisipilæ, ac fistulis in partibus oculi. Oleum antiquarum nucum dolorem gutturis facit. Razi in Almansore. Oleum nucum vehementer est calidum ac dissolutiuum. Plinius vbi supra. Oleum fit e nuce iuglandium quod caricum appellauimus, alopicijs vtile est & tarditati aurium infusum. Item capitis dolori illinitum, cæterum iners, & graue sapore corpori. Actor. De hoc oleo, scilicet nucum iuglandium, quod maxime apud nos sumitur in vsum ciborum, mirum videtur q tam parum loquuntur antiqui libri medicorum, nisi quia tempore illo vel in partibus illis non erat in vsu communi sicut in locis & temporibus nostris. Est autem talis eius natura qualis & nucum ipsarum, de quibus videlicet dictum est supra. Non tamen omnino propter pinguedinem vnctuosam quæ abundat in oleo.

De oleo oliuarum. Cap. CIII.

ISidorus. Oleum ab olea dictum est: quod ex albis oliuis fuerit expressum, vocatur spanum, a Græcis autẽ onphacion. Quod ex fuluis & non dum maturis viride. Quod autẽ ex nimium maturis commune. Oleum si quis inter aquas mersus ex ore miserit clariora facit ea quæ profundi teguntur occulto. Glosa super exodum. 27. Oleum fieri solet de myrto, de Raphano, de nuce, ac de speciebus diuersis, sed nullũ afferri licuit in tabernaculo nisi de oliuis. Plin. lib. 15. Oleum oleæ quidem cortice inueniens sapore accipit. Odor autem in olea tenui astringutior, & is tamen in optima breuis. Cum siccitas, & imbres copiosè accessere, vitiatur oleũ in amurcam, cuius color oliuam cogit nigrescere. Ideoque nigritia incipiẽte minimum est amurcæ, ante illam vero nihil. Nec est hoc maturitatis initium, sed vitij proximantem. Oleum crescere oliuæ carne falso arbitramur, cum lignum omne tunc in corpus eat, lignumque intus grandescat. Tunc ergo maxime rigantur & vbi circa sui sine multis imbribus accidit, oleum absumitur, nisi serenitas quæ corpus extenuet, consequatur. Omnino quidem olei causa calor est, vt superius dictum est.

De olei oliuarum expressione. Cap. CIIII.

IDem in eodem. Oleum quam acerbissimum diu tradunt fieri optimum, oliuamque e terra colligendam, si inquinata sit lauandam. Siccari vero triduo satis esse tradũt, si gelent, frigore quarto die primi, & sale aspergi. Voletum autem in tabulato minui, deterisque fieri. Item in amurcam flagibus hæc fiunt carnes, & inde fæces, Ideoque sæpe in vile decapulandum, omnia hæc facienda sunt feruentibus clausisque cortinis, & quam minime ventilatis. Ideo nec ligna ibi cædi oportere, ipsarumque etiam oleis est ignis aptissimus, & e cortinis in labra fundendum, vt fæces & amurca liquentur, si fiscinas spongijs tergendas. Vasa crebrius mandanda sunt, vt constet sinceritas pura, postea lauentur est, vt aqua feruenti lauentur, prorinus prælo solidæ subijcerentur, sic enim amurca exprimitur, vt mox arapetis fractæ pêt memoriæ. Palladius lib. 12. Mense Octobri oleum viride faciendum est hoc modo. Oliuam quam recentissimam eum valida est colligis, & si diebus aliquot colligebris, expandes ne calefiat. Siqua ibi putris aut sicca est remoues, vbi vero complementum modum factorij, sales tritos, vel nõ tritos, quodque melius in oliuam mittes, & per decem modios tres salis, & mollis primo, & sic salitam in nouis canistris esse patieris, vt pernoctet cum salibus, & ducat in se eosdem sapores, cum mane primi incipiat olei meliorem fluxum reddere, salis sapore concepto. Canales fiant & ola receptacula olei calida aqua perlauabis, vt nihil de anni præterita rancore custodiant. Focos etiam non propinqua mouebis, ne olei saporem fumus inficiat. Idem in lib. 12. Oleum primum Liburnico simile fieri asserunt Græci. Si in pomo viridi, violam siccam, & lauri folia, & Cyperum pernia simul tusa & subtiliter trita permisceas cum salibus modefactis ac tritis, & diu in oleo iniecta perturbes. Dehinc tribus aut aliquanto amplius diebus cum quiescere paris. Græci conficiendi olei præceptis ista inserunt, tantum legendum esse oliuæ quantum nocte sequenti possimus exprimere. Molam primo oleo debere leniter esse suspensam. Ossa enim confracta sordescunt, quare de solis carnibus fit prima decoctio. Salinos canistros fieri debere vt gustu quia genus hoc oleum dicitur adiuuare. Nobilius erit quod sponte defluxerit. Sal deinde ac nitrum rubeum oleo nouo miscent; vt hæc res spissitudinem eius absoluat. Deinde cum amurca subsederit, oleum purum post dies exactis in vasa vitrea transferri, secundum d scripturam fieri, sed mola fortiore quassari.

De ipsius olei purgatione. Cap. CV.

IDem in eodem. Oleum si sordet, frictos & adhuc calentes

sales

aliquatenus salsum cõuenire vesicæ: & croceo colori blanditur: digestioni accõmodum. Quod album & stipticum prodesse stomacho laxiori: & transmarinorum pallorem facere: & tantum sanguinem non creare. Vuis nigris vinum fieri forte, rubeis suaue. Albis vero plerumque mediocre.

De Cella vinaria & vasis. Cap. CXI.

IDem in libro primo. Vinariam cellam Septentrioni habere oppositam, frigidam, vel obscuro proximam, longè ab alueis, stabulis, furno, sterquilinijs, cisternis, aquis, & cæteris odoris horrendi, ita instructum necessarijs, vt non vitietur a fructu, sic aût dispositam, vt basilicè ipsius forma calcatorium habeat loco altiore constructum, ad quod inter duos lacus, qui ad excipiêda vina hincinde depressi sunt, gradibus tribus ferè ascendatur aut quatuor. Ex his lacubus canales fictilis inibi aliàs structilis fictiles circa extremos parietes currant, & subiectis lateri suo dolijs per vicinos meatus manantia vina defundant, si copia maior est, medium spacium cupis deputabitur, quas ne ambulatra prohibeant, a sellis altioribus impositas, vel supra dolia possumus collocare, spacio inter se largiore distantes, vt si res exigat, curantis transitus possit admitti. Quod si cupis locum suû deputabimus, is locus calcatorij similitudinem podijs breuibus & pauimento testaceo solidetur, & vt etiam si ignorata se cupa diffuderit, lacu subdito excipiantur non peritura vina, quæ fluxerint. Plinius libro 14. Cellæ vinariæ latus aut certè fenestras obuerti oportet in Aquilonem, vel vsque in exortum æquinoctialem, sterquilinia & arborum radices procul abesse côuenit, omniaq; odoris euitandi, quoniam odor facillimè transit in vina, vicos etiam & caprificos abesse procul oportet. Ac dolijs etiã interualla dari, ne inter se serpant vitia, contagione vini semper ocyssima. Ventrosa dolia & patula minus sunt vtilia. Picari oportere protinus a canis ortu, postea sæpius cellas oportet aqua marina, vel salsa perfundi, ac cinere de sarmentis aspergi, vel argilla a ipsa myrrha suffiri. Imbecillissima vina demissis in terra dolijs sunt seruanda, valida expositis nunquam implenda, & quod superfit passo aut defruto perungendum admixto croco, pice veteri cum sapa sic coopercula doliorum medicanda, addito mastice & pice. Bruma vetant aperire, ac nisi sereno die, vetant & austro flante, lunave plena. Flos vini candidus approbatur, rubeus triste signum est, si non fit is vini color. Vasa incalescentia operculave sudantia ostendunt, Quod celeriter florere cœperit, odoremq; trahere nõ diutinum fore. Circa alpes ligneis vasis vina condunt, circulisq; cingunt, & hieme gelida ignibus rigorem arcent, mirum dictu, sed aliquû visum: Ibi ruptis quidem vasis stetere glaciatæ moles vini modo prodigij, quia vini natura non gelascit, sed aliàs ad frigus tantum stupet. Mitiores autem plagæ dolijs condunt, eaque tota terræ infodant, aut ad portionem situs. Itemque cœlum præbent. Albi vero tectis impositis arcent.

De Vini mutatione & emendatione. Cap. CXII.

IDem in libro 14. Vina in apothecis exnis ortu quædam mutantur, postea sibi restituuntur, Aphrica gypso musti asperitatem mitigat, & aliquibus sui partibus calce. Græcia vero argilla, vel marmore, vel sale, vel mari leuitatem excitat. Italiæ pars aliqua pice ac resina condit musta. Non nusquã vero prioris anni vina fæce acetove condiunt. Necnon ex isto musto medicamina fiunt. Quod quidem vt dulescat portione virium decoquitur, nec tale vltra annum durare proditur. Vinorum denique medicaminis tanta est cura, vt apud quosdam cinere temperentur, sed cinerem e sarmentis vitis præferunt aut quercu. Quin & aquam marinam eiusdem rei gratia ex alto iubent peti, ab Equinoctioq; verno seruari, aut certè nocte solstitio & Aquilone flante hauriri, vel si certa circa vindemiam hauriatur iubent decoqui, proprium est autem inter liquores vino mucescere, aut in acetum verti. Actor. Pluribus etiam modis vina vitiata amendantur, sicut notum est plurimis, vt verbi gratia, si fortè mollescens incrassetur. Idem vinum per media lignorum fragmenta transfunditur, vt oleagina mollicies confringatur: vel labruscæ, vel lignorum serrata, vel similia.

De Vini proprietate in potu. Cap. CXIII.

ISaac in dietis libro 3. Vinum bonum dat nutrimentum corpori: sanitatem reddit & custodit, si accipiatur vt oportet, & quantum natura sustinere valet: digestionem confortat stomachi, & etiam secundam quæ est in epate. Nec vllus inuenitur cibus vel potus adeo naturalis caloris confortatiuus & augmentatiuus sicut vinum, propter familiaritatis consortium quod habet cum natura; & quia calor eius similis est naturali calori: citoque conuertitur in naturalem & mundissimum sanguinem. Turbidum quoque sanguinem clarificat, & aditus totius corporis maximèque venarum aperit, & mundificat. Epatis opilationem aperit, tenebrositatem aufert, fumositatem tristitiæ generatiuam a corde expellit, totiusque corporis membra corroborat, sed animam ipsam facit obliuisci tristitiam, & angustiam, laborem, & dolorem, datq; ei lætitiam, & audaciam, ingeniumq; subtiliat. Igitur conueniens est oîbus ætatibus, & omnibus regionibus, si tamen sumatur secundum sui quantitatem & bibêtis consuetudinê, ac naturæ possibilitatê. Iuuenes enim & viri maiorem vini quantitatem sustinent, quàm mulieres & adolescentuli: vt decrepitis autem licèt optimum videatur ad confortandum corpora eorum, & augmentandum calorem naturalem, & excludendum humorum superfluitatem, tamen multo minus, quàm iuuenes eius tolerant quantitatem, propter defectum capitis, & corporis ac neruorum suorum molliciem. Vinum mundum & purum si fuerit conuenit, vt hiemali tempore & frigida regione bibatur. In æstate vero calida regione vini paucitas aqua multû commixtû necessario cõgruet. Corpora. n. refrigerat & humectat pp aquam cõmixtã. Vnde antiqui assimilauerunt vinû thiriacæ naturæ, quia virtutê habet conseruatiuã naturæ proficuã. Calefacit. n. corpora frigida, & infrigidat calida. Sicca humectat, & humida catenat, eius tamen calefactio & desiccatio est naturaliter humectatio & accidentaliter infrigidatio, quia cum sui subtilitate & perforatione portat aquam ad membra, quæ necesse est infrigidari & humectari. Plus etiam sitis ab eo, quàm ab aqua extinguitur. Præsertim si causa sitis est calor & siccitas in membris a stomacho remotis, quia sui tenuitate ducit aquam ad eadem membra, vnde humectantur & refrigerantur, sitisque extinguitur. Diascorides. Omnis autem vini natura calida est, vires ac motum corpori parat, eo quòd calefacit & resumit ac reficit.

Iterum de eodem. Cap. CXIIII.

HAli in libro regalis dispositionis. Vinum calorem naturalem confortat, humores colericos temperat purgans per sudorê & vrinam. Membra dura humectat, appetitum iuuat & digestionem. Ventositatem quoque soluit, opilationem aperit, melancoliam mitigat, & hæc maximè facit his, qui temperatæ complexionis sunt, & inclinantur ad frigidum, si mediocriter sumatur. Nocet autem illi cuius complexio superabundat in calore, vel qui febrem patitur epatis, aut cephaleam, & cuius nerui debiles sunt. Quod si quis omnino nolit abstinere, bibat albû subtile cum aqua multa permixtum. Si enim ad dolorem capitis accelerat, statim post eius potum modicum cibi, frustaq; cotanorum comedat, vt ascensum vaporis ad caput arceat. Similiter & si stomachi debilitas per eius potationem accidat, ad coctana cum pauco musto transeat, aut frutum myrti recentem vel huiusmodi. Razi vbi supra. Vinum quidem stomachum & epat calefacit, inflationem dissoluit, & cibum digerit. Vrinam prouocat, & ventrem soluit, præter hoc & lætari, & gaudere animam facit, & hunc vltimum bonitatis eius modum nondum inuenimus, quod suppleat vicem eius. Sed in alijs operationibus eiusdem reperiuntur quædam, quæ suppleant vicem, licèt in eis debiliora sint.

De Vino bibendo moderatè. Cap. CXV.

COnstantinus in Practica libro 1. Vinum magni iuuaminis est custodiendæ sanitati, si opportunè accipiatur. Calorem enim naturalem confortat, & per totum corpus extendit Colericos humores temperat, eosque cum sudore & egestione expellit: duritiã mêbrorû præ nimio dolore laboreq; extenuatorû humectat, cibos & appetere facit & digerere, humiditatem aquæ per membra totius corporis derivat, & inflationem ac ventositatem dissoluit. Opilationem aperit, melancolicos humores temperat, animum confortat & lætificat. Hæc omnia facit si conuenienter potetur, prout necesse est qualitati & quantitati complexionis eorum. Nocet tamen calidissimis natura, & assuetè calorem in epate, & dolorem in capite patientibus, & neruos debiles habentibus. Quod si bibendi necessitate cogantur, albû & subtile, vel roseum multû, mixtum eligatur. Hali vbi supra. Dicit autem, quòd ex multi vini potatione passiones accidunt graues frigidæ, sicut apoplexia, spasmus, epilensia, emigraneum, obstupefactio, & his similia. Replentur enim ventriculi cerebri vaporibus vini, & quod ad illud de venis ascendit, vnde calor naturalis refrigeratur, & huiusmodi passiones generantur. Razi in quarta parte. Vinum temperatè bibitum nutrimentum penetrare facit, digestionem adiuuat, multęq; bonitatis causa existit in corpore, & in senibus quàm maxime. Superflue vero bibitum epati ac cerebro & neruis nocet, tremoremq; & spasmû & paralysim & apoplexiã ac mortê subitam generat.

De Vitanda ebrietate. Cap. CXVI.

ISidorus. Vinum antiqui vocabant venenum. Sed pòstquam inuentum est virus lætiferi succi, hoc vinum vocatum est, illud venenum. Vnde & Hieronymus in lib. de virginitate dicit, adolescêtulas ita debere fugere vinum vt venenum, ne pro ætatis calore feruêti bibant & pereant. Inde est, quòd apud veteres Romanos fœminæ non vtebantur vino, nisi sacrorum causa

certis diebus. Plinius libr. 14. Androchides sapientia clarus ad Alexandrum Magnum scripsit, cohibens intemperantiam eius. Vinum potaturus Rex memento te bibere sanguinem terræ. Sicuti cicuta homini est venenum, ita & vinum. Quibus præceptis ille si obtemperasset, profecto amicos in temulentia non interemisset. Prorsus vt iure dici possit, neque viribus corporis aliud vtilius, neque aliud voluptatibus perniciosius, si modus absit. Romulus non vino, sed lacte libabat, & hoc propter inopiam rei. Nec vinum fœminis Romæ bibere licebat. Itaque cum vxor Egnati Merentini vinum e dolio bibisset, a marito fuste interfecta fuit, ipsumque Romulus cædis absoluit. Cato etiam propinquos fœminis dare iussit osculum, vt scirent, an olerent temeto, idest vino. Idem in libro eodem. Ebrij secreta quidem proferunt, alij mortifera loquuntur, & Solem Orientem non vident: hinc pallor, & pendulæ genæ, oculorum vlcera, manus tremulæ, somni furiales, & inquies nocturna. Præmium summum ebrietatis libido portentuosa, & iucundum nephas. Postero die halitus fœtidi ex ore, ac rerum omnium oblinio, morsq; memoriæ. Bibendi autem consuetudo auget auiditatem. Cõstantinus vbi supra. Cauenda est ebrietas, quæ mentis percussiua est, & qui morbo ptisico parati sunt, nisi caueãt, proculdubio ad eum peruenient. Aliorũ etiam morborum causa est, artheticæ. s. passionis, & tremoris, apoplexiæ, suffocationis, & subitaneæ mortis, quia ventriculos cerebri, & omnes venas replet. Vnde nullus locus, vel spacium restat, per quod calor naturalis dilatetur, sicut videmus in lucerna, quòd fundimus oleo plena, lumen & suffocat & extinguit. Qui autem multum vinum bibere cupiunt, & tardè inebriari, parum manducant, & vtũtur cibis pinguissimis, & caulibus pinguibus. Caules enim ebrietati repugnant, quia humiditatem vini desiccant. Amigdalæ quoque amaræ (vt dicit Galienus) ante vinum comestæ ebrietati repugnãt. Sed syrupus absinthij valet ebrietati.

De diuersitate vini pro ætatis tempore. Cap. CXVII.

ISaac. Vinum diuersum est pluribus modis. Dicit Galienus, quod vinum recens & torculari vicinum, calidũ est in primo gradu. Vetus autem septem annos transiens calidũ est in tertio. Mediocre vero, quod est a duobus vsque in quattuor, calidum est in secundo. Quanto autem minus calidũ est vinum, tanto humidius comprobatur, & quanto calidius, tãto siccius. Diascor. Vina recentia vetustis calidiora sunt, & venerem procurant. Vina vetera, si multum bibita fuerint, pro nimietate virtutis neruis, ac sensibus contraria sunt, pro suauitate vero modicum bibitum, bonũ est, hoc ęgrotis tñ dandum nondum est. Mustum autem recens bibitum vẽtrem inflat, & indigestibile est, somniaq; nugacia inducit. Porro vinum medium noui veterisq; virtutem præcedit, vnde causis & vsui humano necessarium est. Palladius lib. 11. Vinum vero velut vetus effici dicunt de nouo. Si amigdala amara, absinthium, pini frugiferæ gummi, fęnum grecum simul fricas quantũ sufficere ęstimaris. i. pariter tundas, & ex his vnum ciatũ per amphoram mittas, & antiqua vina conficies. Si verò senseris peccatura, huic confectioni aloen, myrrham, crocũ, manna, singula modis ęqualibus tusa, & in puluerem redacta cum melle miscebis, & vno ciato vnam amphoram curabis. Anniculum quoque vinum, vt longam videatur simulare ętatẽ, meliloti vnciam vnam, glicisidæ vncias tres, nardi celtici tantundem, aloes epatici vncias duas, tundis & ternis, ac in sextariis quinquaginta coclearia fęx rotundæ, & vas pones in fumo. In album colorem vina fusca mutari asserunt, si ex faba lomentum factum vino quis adiiciat, vel ouorum trium lageuæ infundat alborem, diuq; commoueat, sequenti die candidum reperire. Quod si ex asia pisa lomentum adiiciatur eadem die posse mutari.

De diuersitate ipsius in colore. Cap. CXVIII.

ISaac. Vini iterum alia diuersitas est quintupla; vna color; secunda sapor; tertia odor; quarta liquor; quinta debilitas, & fortitudo. Color vini generaliter diuiditur quadrifariam. Sunt enim duo colores simplices. s. albus & niger, & duo ex his compositi. s. aureus, & rubeus. Palam autem intelligimus album & nigrum cæteris esse minus calida, sed albũ magis humiditati pertinet, quàm nigrum, pro sui subtilitate & aquositate sibi dominãte, & crossitate, ac terrestreitate nigro dominantibus, hoc testari vr̃ nigri ponticitas, albi quoque insipiditas, & aquæ vr̃ in sapore vicinari. Vina verò mediocres colores habentia quanto sunt ab vtraque extremitate remota. s. albo & nigro, tanto sunt calidiora, & quanto illis sunt propinquiora, tanto frigidiora, præter ruffum, quod est de nigris vuis, & aureum, quod est de albedine, calidiora sunt. s. in tertio gradu. Rubeum quoque nigro in crossitudine & duritia vicinum. Icirco omnibus nutribilius est pręter nigrum: parum tamen vrinam prouocat, & tardè caput ascẽdit. Quod si ascenderit duram facit ebrietatem, dissolui difficillimam. Album subtile est, minusq; commixtionem suscipit. Est & sensui facile, cito digestiuum, velociter venarum perforatiuum, & vrinæ prouocatiuum, parum etiam nutrit propter sui leuitatem. Vnde caput ascendit, & ideo debilem facit ebrietatem, & cito dissoluendam. Nigrum vero huic contrarium est, quia crossius & durius ad digerẽdum, difficile ad penetrandum viam venarum, & vrinæ prouocatiuum, crossumq; dat nutrimentũ. Proinde tardè caput ascendit, fortem ebrietatem facit, & ad dissoluendum tardam. Diascorides. Album ac leue vinum eustomachum est, & digestibile, ad sanguinem citius digeritur. Nigrum autem ac spissum indigestibile est & citius inebriat, carnem addit, & ardorem facit. Ruffum vero medium est, cuius virtus media sanitati & ægritudini vtilis est. Palladius vbi supra. Vitibus hanc esse naturam dicunt, vt alba vel nigra si redigantur in cinerem, vinoque adijciantur, ei vnamquamq; formã sui coloris imponere, vt ex nigra fuscum, cãdidum vero reddatur ex alba.

De diuersitate ipsius in sapore. Cap. CXIX.

ISaac. Vini diuersitas propter saporem quatuor modis est. Est enim dulce, & est acerbum, est & insipidum, est & in sapore & odore fortissimum. Dulce calidum est in primo gradu, siccũ in secundo. Aliquantulum tamen humiditati pertinet. Icirco laudabile est in omni actione, nisi quia ventrem soluit, pulmonem quoq; adiuuat ad mundificandum, & expellendum ab eo fœcem, epatis dissoluit opilationem. Cauendum est tamen illis quibus generat sitim, eorum calorem augmentat, & humiditatem saliuæ desiccat & incrossat. Corpora etiam hydropisi apparata ab omni genere vini dulcis sunt cohibenda. Ponticum vero quod acerbum dicitur, durius est & grauius, tardiusque digeritur. Venas difficile perforat, neque vrinam neque egestionem neque sudorem prouocat. Non ergo bonum sanguinem generat, ventrem tamen & intestina confortat, stringit egestionem de stomachi defectione. Insipidũ autem melius est pontico, quia eius comparatione temperatum est. Vnde congruit calidas complexiones habentibus, maximè stomacho, parum tamen nutrit, citoq; per vrinam eijcitur. Fortissimum vero cæteris est calidius & fortioris actionis, citoq; ad caput ascendit, humoresque corporis feruescere facit, vnde fumus ad caput ascendens, nocet cerebro, mentem percutit. Cauendum est ergo his quibus calida dominatur complexio, nisi multum fuerit commixtum. Tunc enim si vt decet accipiatur, idest s'm quod conuenit ætatibus, tẽpori, regionibus, & consuetudini, laudabitur, quia crossos humores dissoluit, & vias venarum de putredine mũdificat, & sanguinem clarificat. Senibus autem conuenit, maximè si puritati sit vicinum, quia calorem eorum confortat, crudorumq; humorum abundantiam dissoluit. Proinde conuenit eis quibus collecti crudi & crossi humores fiunt. Diasco. Vinum dulce citius acescit, stomachum inflat, ad vtilitatem vero renum ac vesicæ facit. Vinum salsum cacostomachum est. Caput scotomat, sitim incitat, ventrem mollit, neruis contrarium est, humorem desiccat. Pallad. vbi sup. Suaue vinum de duro facere docent, si ordeacei pollinis cyatos duos simul cum vino subactos mittas in vini vasculo, & hora vna esse patiatis. Aliqui vini dulcis fęces admiscent, aliqui addunt siccæ aliquantum, & vtuntur cum diu vasorum commotione miscuerint. Vinum etiam fieri ad potandum suaue ita dicunt. Fœniculi, vel satureiæ singulorum cõgruum modum vino immergi, atq; turbari, vel fructum quem duæ nuces pineæ produxerint torrefactum & lintheo ligatum, mitti in vasculo, ac superlini, vsui esse quinq; diebus exactis.

De diuersitate in odore. Cap. CXX.

ISaac. Vini diuersitas propter odorem quadruplex est. Est. n. aromaticum cito perforans sensum odorabilem, in pelliculis cerebri stantem, hoc signat sui liquorem subtilem esse & temperatum, ab omniq; sorditie mundificatum, penitusque digestum, vnde sanguinem clarum generat & mundum. Cor confortat, animum lętificat, tristitiam & augustiam expellit. Est & vinum nullius odoris pro sui crossitie & grauitate, hoc illaudabilis est nutrimenti. Crossos humores augmentat, chimum turbidum & obscurum generat, vnde & tristitiam creat. Sed propter suam grauitatem non cito caput ascendit, & ebrietatem generat, quod si fecerit, durò tardèque dissoluitur. Est & vinum inter crossum & subtile mediocre, cuius odoris mediocris fit actio & passio bona vel mala, secundum quòd propinquum est vel remotum ab extremitatibus. Si enim remotum fuerit a bonitate, malum erit. Si a malignitate bonum. Quod si steterit in medio, mediocre. Est & vinum horribile & graue, quod odorem habet pessimum, cerebro nocet, mentem percutit, pessimũ sanguinem generat. Actor. Hæc dicta sunt de odore quem habet vinum ex se, idest naturali vel innata proprietate, sine alterius rei admixtione. Cæterum odorem accidentalem contrahũt vina pigmentorum pulueribus aut rebus alijs conspersa, vt gariofilatum, rosatum, & cætera, de quibus videlicet nonnulla dicentur infra.

De diuersitate in liquore. Cap. CXXI.

ISaac. Vini diuersitas propter liquorem triplex est. Aut enim subtile aquosum, aut terrestre & crossum, aut mediocre. Primum semper inuenitur cum albedine & claritate, vnde faciliter digeritur, & venas perforat, & vrinam prouocat. Ideo febricitantibus vtile est, quia non fortiter calefacit, nec mentem percutit, nec cerebro vel neruis infert nocumentum. Secundum huic oppositum est, vnde & crossius est, & plus caeteris stomachum grauat, durum est digestioni, & difficile ad venas perforandas. Vrinam non prouocat, tardèq; ad caput ascendit propter sui fumi grauitatem & crossitiem. Ideo non facit ebrietatem, vel si facit, cito dissoluitur. Tertium quod mediocre est, & mediam obtinet virtutem. Diasco. Vinũ album ac leue (sicut iã dictum est) eustomachum ac digestibile. Nigrum aũt ac spissum indigestibile. Vinum stipticum est indigestibile, ventrem stringit, & omne reuma intestinorum. Molle vero neruis valde contrarium est, veneremq; prouocat mediocriter. Actor. Vt autem dictum est superius iuxta Isidorum, limpidum dĩ vinum id est perspicuum siue clarum, quasi limphidum. Limpha enim est aqua. Torbidum autem quasi terra id est faece commixtum. Palladius vbi supra. Graeci iubent aquam marinam mundam de puro aut quieto mari, quam anno ante compleuerint, reseruari. Cuius talem dicunt esse naturam, vt & salsedine & amaritudine per hoc tẽpus careat, & odore dulcis fiat ex aetate. Ergo eius octogesimam partem musto admiscent, & gypsi quadragesimã, post tertium deinde diem fortiter commouent, & pollicentur non aetatem solum vino, sed splendorem quoque coloris afferre. Oportet autem & omni die vinum moueri, & si tardiua vindemia, frequens enim respectus faciet indicare vtrum vendenda sit species, an non.

De Diuersitate in fortitudine. Cap. CXXII.

ISaac. Vinum autem secundam fortitudinem & debilitatem diuisum est tripliciter. Nam fortissimum cunctis est calidius citoque caput ascendit, & mentem percutit, quia caput multis calidis replet fumis. Debilissimum autem actionem habet superiori contrariam, quod Hipocrates dicit & dixit vinum aquosum. Mediocre autem habet actionem, secundum quod est vicinum vel remotum a bonitate vel malignitate extremitatum illarum. Diasco. Vinum austerum id est forte ventrem prouocat, & citius inebriat. Molle vero neruis valde cõtrarium est, ac venerem prouocat mediocriter. Pallad. vbi sup. Vinum quidã asserunt ex molli forte sic fieri. Altea hoc est, euisci folia vel radices, aut eius caulem tenerem decoctum immitti, aut gypsum, aut cineres ad conchulas duas, aut cypressi pillulas tres, aut buxi folia quantum manus ceperit, aut oppij semen, & cinerem sarmentorum, cuius commixtio corpus relinquit exile, omni soliditate detracta. Vinum vero ex die ex turbido & austero limpidum atq; optimum fieri, si grana piperis decem pistacia viginti adiecto modico vini simul conteras, & in vini sextarios mittas, diu omnibus ante commotis, mox requiescere patieris, & colore vsui non fatorum. Item faeculentum statim limpidum reddi, si septem pini nucleos in vnum vini sextarium mittas, diuque commoueas, & paululum cessare patiaris. Mox sumere puritatem colareq; debere, & in vsum referri.

De Vino multiplici. Cap. CXXIII.

COnstantinus in Pantegni. Vinum quoddam est merum, quoddam de passis factum, quoddam mellitum, quoddam dactylicum, quoddam ordeaceum vel frumentinum, idest ceruisea. Merum vniuersaliter calidum est & siccum. Nouiter quidem e torculari tractum in primum transit gradum. Vetus autem augmentatur vel minuitur natura sua ex longitudine, vel propinquitate florum. Ex his quidam sunt subrussa, qdã citrina, quidam alba, qdã nigra, &c. Vina de passis facta superioribus vicina sunt. Meliora vero calidiora sunt & siccioria colerã generatiua, frigidis & flegmaticis iuuatiua, maximèq; si sint aromatica. Porro dactylica caeteris vinis crossiora sunt & nutribiliora, melancoliã pariunt, minusq; calefaciunt. Omnis aũt ceruisia de vino, vel quolibet grano facta, crossior etiam est, quam vina dactylica, & ad digerendum durissima, & inflatiua, sed digerentes multum nutriat. Diasco. vinum italum quod Falernum dicitur maximè vetus digestibile est pulsum incitans, ventrem abstinet. Eustomachum est, vesicae contrarium. Caliginem oculis inducit, multumq; bibitum totum corpus laedere potest. Vinum albanum fortius est salerno, gustu subdulce, ventrem mollit & digestibile est, neruis omnibus contrarium maximèq; capiti. Rasi vbi sup. Vinum & omne quod inebriat corpus calefacit. Vinum album & clarum, quod non multae patitur aquae commixtionem, minus est calidum, sed magis vrinae prouocatiuum. Ignei vero coloris & amarum, quod magis potest aquam recipere, calidius est. Vinum itidem pingue ac dulce in quo est ponticitas, crossioris est naturae, vinum nouum significationem magis generat, & venas citius implet.

De Agresta & omphacio. Cap. CXXIIII.

ACtor. Vuae acerbae succus agresta dicitur, ab agresto vel acerbo sapore, quẽ nos generaliter viride ius appellamus. Est autem frigidum & siccum, pectori nociuum, sed minus quàm acetum. Diasco. Vinum omphacinum sic conficitur in Lesbo ciuitate. Vuas in media maturitate colligunt, & in semetipsis maturescere post vindemias dimittunt, sicque calcant & exprimunt. Inde vinum collectum in vase nouo fictili reponunt, & in sole diebus aliquot suspendunt, hoc est vinum stiptica & eustomacha. Indigestionibus subuenit, ventris solutionem stringit, praegnantibus desiderium tollit. Tortionibus medetur, omnibusq; morbis bibitum occurrit. Idem. Omphacinũ est succus albarum vuarum immaturarum, quae ante dies canicularis sunt colligendae, siccandae, ac reponendae. Maximèque addita diligentia siccantur in aeramine. Nam cum siccari coeperint, colligendum est illud quod desuper fuerit, curae sit ne nocte ibi remaneant, nox enim siccis est contraria. Eligendum est autem rufum & fragile ac stipticum & linguam submordens. Multi vero succum acinorum expressum colligunt, & siccantes reponunt. Acceptum omphacinum faucibus & gingiuis opitulatur, & si habent reuma desiccat, impositum vero cum melle & passo dolorem aurium mitigat, fistulas & vulnera pascentia mordicas, dissentericis & fluxui matricis vtiliter admouetur. Inunctum caligines oculis detergit, prurigiinem palpebris tollit, empicis praestolatur, ac venae ruptae succurrit, hoc medicamentu vtendum est, liquidum, non amplius, sed parum. Secundum alios est omphacinum mori siluestris & immaturae succus, qui sole siccatus quousq; frãgi possit, in pastilos redigitur, & sic reponitur. Optimum est autẽ colore rubeastrum & fragile pastillum in gustu stipticum, linguam valde submordens, vnde stringit potenter & omne profluuium confestim retinet.

De Careno & sapa & passo. Cap. CXXV.

ISidorus. Vinum carenum dictum est, eo quòd feruendo parte musti amissa, quod remansit carenum est, cui contraria est sapa, quae feruendo ad tertiam est redacta. Passum vero dĩ quicquid ex vua passa compressum effluxerit, nam percutitur vua siccior ac decoquitur & inde passum efficitur. Palladius vbi supra. In mense Octobri, defrutum carenum & sapa congruè confici possunt. Cumq; omnia vno genere conficiãtur ex musto, modus his & virtutem mutauit, & nomina. Nam defrutum a deferuendo dictum, vbi spissitudinem fortiter despumauerit, effectũ est: carenum, cum tertia perdita duae partes remanserint. Sapa, vbi ad tertias redacta descenderit. Quam tamen meliorem faciunt si cidonea simul cocta fuerint, & igni supposita ligna ficalnea. Passum vero ante faciunt ante vindemiam. Quod Aphrica consueuit vuuis passa conficere leue atq; iucundum, & quo ad condimentum si vtaris mellis vice, ab inflatione te vindices. Leguntur ergo vuae passae quàm plurimum, & in fiscellis clausae iũ ao factis aliquantulum rariore contextu, virgis primo fortiter verberentur. Deinde vbi vuarum corpus ius contusionis exuerit cole superpositam sporta comprimuntur, hinc passum est quicquid effluxerit, & conditum vasculo mellis more seruatur.

De Musto. Cap. CXXVI.

ISidorus. Vinum statim e lacu sublatum dicitur mustum, dictumque creditur mustum, eo quòd in se terram limumque habeat mixtum. Nam mus terra, vnde & humus: cuius tanta vis feruoris est, vt vasa quamuis grandia eo plena absque spiramine repleta, illico disrumpat. Actor. Mustum validissimum est adeo, vt si aerem non habeat, vas etiam solidissimum penetret. Nempe feruet, ac se se tumultuosè commouet, & nisi respirationem habeat, in vase se continere non valet, dum autem sic paratur purificatur, & ad bibendum aptum efficitur. Palladius vbi supra. Mustum quod per pluuias frequentes leue est, sic curari iusserunt. quod probari gustu ipsius poterit. Omne mustum decoqui iubent donec pars eius vicesima possit absumi, meliusq; fieri si centesimam partem gypsi adijcias. Lacedemonia vero fetant eousq; decoquere, donec vini quinta pars pereat, & quarto anno vsibus ministrare. Vt autem fermentum mustorum serues, & nouo trunco purgato fasciculum facies, & musto sub pedibus rupto curabis infundere, ita vt modico fasciis lagenã musti adijcias, deinde sole siccabis & iterũ similiter infundis & siccas, hoc cum tertio feceris, panes ex eo breuissimos admodum facies mustorum, & in sole siccatos vasculis nouis fictilibus recondis & gypsas, sicq; pro fermento quo tempore anni [illegible] facere volueris, hoc vteris. Isaac. Recens vinum pro humiditatis suae abundantia, & caloris paruitate & propter ebullitionem, suique turbiditatem malos generat chimos, terribilia inducit somnia. Ventositatem & inflationem stomacho nociuam, & opilationem in vrinae vijs creat.

De

De Mero. Cap. CXXVII.

ISidorus. Vinum autem purum significamus cum merum dicimus, sicut & aquam meram nulli vtiq; rei admixtam. Constantinus vbi supra. Merum vniuersaliter calidum est & siccum. Quod multum calidum est in custodienda sanitate, si in aqua sit mediocre. Calorem naturalem confortat & augmentat, ac per omnia corporis membra dispergit. Animam quoque resocillat, gaudium & audaciam præstat, virtutem etiam corporis augmẽtat. Coleram rubeam cum sudore expellit vel vrina, coleramq; nigram temperat, quia calefacit & humectat. Solida ergo ac dura membra & sicca ex labore & fatigatione nimia humectat, defectionẽ ægrotis tollit. Vires reducit. Corpora impinguat, quia virtutem appetitiuam confortat, digestiuam adiuuat, membra nimium sicca ex ægritudine diuturna humectatione aquæ ac cibi recreat. Ventositatem & inflationem dissoluit, si quis temperatè non ad ebrietatem biberit. Frequenter.n. inde inebriati varias infirmitates patiuntur, turbationem mentis, stultitiam virtutis, & animi defectionẽ, quia venis cerebriq; ventriculis repletis, calor naturalis extinguitur & infrigidatur, vnde apoplexia generatur, epilensia comitatur, paralisis sequitur, tremor succedit, & spasmus. Actiones aũt fient diuersitates generant complexionum corporis & organi, cuius.s. meri natura quinque modis diuersa est, in colore, liquore, odore, in sapore, in tem: ore.

De Aceto & eius natura ac mira virtute. Cap. CXXVIII.

ISido. Vinum aqua mixtum cito redigitur in saporem acidũ, vnde dr̃ acetum quasi acidum, vel quasi aqueum, & acidum quasi aquidum. Isaac. Acetũ oẽ ex dulci vino fit. Nam cũ coquitur calore solis & aeris vt buliens non habeat vim qua custodiatur liquor eius & putrescit & in acetositatem vertitur. Platea. Acetum frigidum est & siccum in secundo gradu, penetratiuam habet virtutem & diuisiuam ex substantia, & constrictiuã ex qualitatibus. Si ponatur vinum bonum in vase, ita q̃ sit semiplenũ tm̃ & discoopertum sic põt fieri acetum vel etiam citius, si calefacias calibem vel lapides & pones in vino ore vasis remanente discooperto, vel si vas ponatur ad solẽ per duos dies vel tres. Vt aũt probetur acetum ponitur super terram, vel super ferrum, si bulierit bonum est, si u aũt non. Pallad. lib. 8. Fit & acetum scyllinum hoc modo. Squillæ albæ crudæ protectis duris & quę extrinsecus sunt positis omnibus teneram medietatem ad libram, & sex vncias per minutas partes rescindes & in aceti acerrimi xij. sextariis merges, vas signatum xl. diebus patieris esse sub sole, post abiecta squilla acetum digestioni & saluti erit accommodum. Squillæ dragmas. 8. aceti sextario. 20. mittis in vasculo, & piperis vnciã vnam mente & cassię aliquantum & post tp̃us vteris. Plin. lib. 9. Gustu aceti fuerunt murenas in rabiem agi: Aceti quoq; vis & asperitas in tabem resoluit margaritas. Idẽ in lib. 10. Qua aceto macerata intantum emolliuntur vt per anulos trãseãt. Fęmiox porcorum ipe coitus intantum efferantur, vt hominem lacerent, candida maximè veste indutum, eaq; rabies mitigatur aceto, naturæ aspersio. Idem in li. 13. E Cypria ficu fit acetum præclarus. Acetis aũt inest nequitiæ virtus magnos ad vsus Cerã accipientibus vasis compertum est acescere vina. Sed trãsferre in ea vasa in quibus fuerit acetum, vtilius est, quàm in ea in quibus fuerit dulce vel mulsum. Vitruuius de architectura li. 8. Ouum si in aceto diutius positũ fuerit, cortex eius mollescit, & dissoluitur. Item plumbũ, quod est lentissimũ & grauissimũ si in vase collocatũ fuerit, & in eo acetum infusum dissoluetur plumbũ, & fiet cerusa. Es & solidius natura si similiter curatum fuerit, dissoluetur, & fiet ærugo. Itẽ margarita nõ minus saxo silicea, quã nec ferrũ nec ignis dissoluere põt cũ ab igne percalefacta fuerit aceto sparsa dissilit & dissoluitur. Actor. De aceti quoq; proprietate dictũ est superius, vbi videlicet inter aeris impressiones dictum est de vaporibus & exhalationibus.

De Medicinali eiusdem operatione. Cap. CXXIX.

ISaac vbi sup. Vinum acidum vel acetum infrigidat in primo gradu, & desiccat in tertio. Vnde pp̃ suæ frigiditatis debilitatẽ perforat velociter corpus vsq; ad loca remota, & facit ibi quod in vino fecit. Est itaq; cõueniens ad mẽbra refrigeranda a stomacho remota, dissolutiuum est & attenuatiuum. Diuturnæ tussi ex flegmate occurrit. Nocet tñ nouę tussi maximè ex sicco e aagitatę. Coctũ cũ erbis vel cũ aliqua re si mãducetur stomachũ cõfortat, appetitum excitat & augmentat, ac malis humoribus ad stomachũ fluentibus repugnat. Platea. Vsus aceti contra vomitum est, & fluxũ vẽtris. Sirupus acetosus valet ad tertianam, & duplicẽ tertianã, ac quotidianam de salso flegmate, diuidit. n. mate ꝛ. fit aũt ex aceto & zuccaro, daturq; contra calidã materiam. Acetosum confortat appetitũ. Si inuenit stomachum plenum, tunc laxat. Si vacuum, stringit. valet contra debilitates ex ægritudine. Valet & cõtra litargiã & frenesim si fricatio fiat circa volas manuum & pedũ cum sale & aceto. Plinius lib. 23. Aceto summa vis in refrigerando, non tñ minor in discutiendo. Infusum terræ spumat per se haustum fastidia discutit, singultus cohibet, sternutamenta olfactu. In balneis æstus vini arcet, si ore contineatur, quin & si cum aqua bibatur, lepris, furfuribus vlceribusq; manãtibus, canis morsibus, scorpionum ictibus & scolopendrarũ murisaraneiq; medetur, & valet contra venena omnium aculeorum atq; pruritus. Item contra multipedum morsus. Sedit quoq; vitijs in sanguinis fluxione post excisos calculos medetur, ad conglobatum sanguinem bibitur & imponitur. Sistit aluum & reumatismos eum infunditur. Tussim quoq; veterem & gutturis reumatismos inhibet, orthopnoeam ac dentiũ labefactionem. Itemq; potum contra aspides valet. Vesicæ autem ac neruorum infirmatibus nocet.

Adhuc de eodem. Cap. CXXX.

AVicenna. Vinum acidum vel acetum ex caliditate & frigiditate compositum est, & ambæ eius substantiæ subtiles sunt. Frigida vero magis dominatur. Est autem fortis exiccationis, prohibetq; effusionẽ materierum ad interiora, & subtiliat, & incidit, prohibet etiam fluxum sanguinis, si est exterius, & super eum effunditur. Item prohibet apostema vbi est præparatio vt fiat, & adiuuat digestionem, aduersatr̃ flegmati. Confert colericis, nocet melancolicis, prohibet ambulationem omnis apostematis, & confert panaritio & formicæ, & erisipilæ, & vlceribus ambulatiuis, & scabiei & impetigini, & adustioni ignis omni re velocius. Nocet asit uctuis. Valet cum sulphure super podagram. Confert soda calidæ qñ lana eo infusa super caput ponitur calida. Oris ex eo collutio confert morsui vel sanguinatiuui dentium. Vaporatio aceti confert difficultati auditus, & aeris ipsum, & resoluit sonitum. Linitur autem cum melle super occultationem sanguinis, quæ est sub oculo, sed eius assiduatio debilitat visum. Minorat autem vuam, & abscindit gargarismus ex eo fluxum humoris ad guttur. Sorbetur & ad sanguisugas & ad tussim antiquam, & ad difficultatem dilatationis calefactum, conuenit autem stomacho calido & humido, dirumpens appetitum, & adiuuans ad digerendum i eius quoque euaporatio resoluit hidropisim, eius autem assiduatio quandoque hidropisim adducit. Effunditur autem super morsus venenosorum. Et confert ei qui in potu sumpsit opium vel iusquiamum. Bibitur etiam qñq; calefactum post medicinas mortales & confert. Razi. Acetum frigidum est & siccum. Quod & maximè efficit, & vires destruit, sperma quoq; minuit, & coleram nigram corroborat, rubeam vero coleram sanguinemq; debilitat, & cibos quibus admiscetur subtiliat. Diascorides. Acetum virtutem habet stipticam eustomacham, fastidium tollit. Omnem fluxum sanguinis bibitum, & tenuia ventris impositũ abstinet, pulmentarijs coctum accipi debet. Recentibus vulneribus, gingiuis sanguinolentis opitulatur. Pascentia vulnera sanat. Fomento sacrum ignem & lepras compescit, araneas ac acrnas & pterigia detergit. Cum melle superunctum liuores emendat. Aestuationes cum oleo & cum spongijs impositum iuuat. Podagricis cum hircina axungia impositum opitulatur.

De Fœce vini & aceti. Cap. CXXXI.

ISidorus. Vini fœx dicta est eo quod sese vasis immergendo affigat. Plinius lib. 14 Fœx vini siccata recipit ignes, ac sine alimento per se flagrat. Cinis autem vitri naturam habet, easdemq; vires, sed amplius est eo quod pinguior sentitur. Idem in lib. 20. Fœci vini tanta vis est descendentes in cupas enecet. Experimentum dimissa præbet lucerna, quàm diu extinguatur descensionis periculum denuncians. Illa miscetur medicamentis. Cum iridis pari pondere eruptionibus pituitę illinitur. Et sicca vel madida contra sphalangias, & testium mammarũq; inflammationes vel in quacunque parte corporis. Item cum ordeacea farina & thuris polline in vino decocta crematur & siccatur. Inde q; experimentum est legitimæ coctæ vt refrigerata linguam tactu videatur vrere. Celerrime exanimatur non incluso condita. Crematio multum ei virium adijcit. Vtilissima est ad componendas lichenas furfuresq; cum fico decocta, sic & lepris & vlceribus manantibus imponitur, fungorum naturæ contraria est pota, & magis cruda. Oculorum medicamentis cocta & lota miscetur, in vino contra stranguitias bibitur. Cum expirauerit quoq; lauandis corporibus & vestibus vtilis. Fęx aceti pro materia acrior sit necesse est, multoq; magis exulceret. Resistit suppurationum incrementis, stomachum, intranea, ventrem adiuuat. Sistit earum partium reumatismos, & mulierum menses, pannos discutit nondum exulceratos & anginas. Cum cera lacteos ignes vngues scabros aufert. E serpentibus contra cerastes validissima est cum polenta, cum melanthio autem contra cocodrili morsus & canis. Razi. Fœx vini calida & flegmones dissoluit. Fœx autem aceti non calefacit, sed flegmonum calorem super ipsos epithimata reprimit. Auicenna. Fœx melior & sanior est vini veteris, deinde quæ similis est ei. Fœx autem aceti fortior est omnibus alijs. Virtus eius abstersionis est stiptica. & adiu-

& adusta est adustiua, & putrefactiua virtute alia. Aduritur autem sicut spuma maris in vitreata luto linita, aut in olla, donec albescat, & puluerizetur. Omnis autem fæx administranda est, dum recens est. Vetus enim est debilis virtutis, & oportet vt in vase cooperiatur, & non appareat aeri. Adusta quidem administratur in vngue albificato cum gumma pini, & rectificat ipsum. Non adusta vero confert inflationi, & caiecat bothor, in quo sunt vlcera: prohibet fluxum materierum ad stomachum, & emplastrum ex ea cõfert fluxui sanguinis menstrui. Diascor. Vini fæx eligenda est vini stiptici, veterisq́;. Fæx autem aceti fortior est, comburendæ verò sunt, sicut alidenam. Nam ante siccatæ ponuntur super carbones in testa, quandiu ignescunt; Signum combustionis earum bonum est, qñ albæ, ac velut exanimæ exeunt, linguæq́; applicatæ caulecerant: virtus est ei caustica, & stiptica valde. Recentes vsui aptæ sunt. Nam vetustate virtutem perdunt, & etiam si a vento munitæ non fuerit, lauantur autem sicut pombilia: fæx non combusta pustulis prodest cũ myrrha adhibita. Reuma veteris, & stomachi abstinet, matrices similiter stringit, super pectinem imposita, lactis humorem mãmarum compescit. Combusta verò, & cũ resina imposita leprosos vngues excludit. Oleo lentisco mixta capillos rufos vnctione facit. Lauata verò collyriis nobilibus pro modio miscetur. Cicatrices limpidat, & caligines oculis detergit.

De Tartaro, siue granella. Cap. CXXXII.

PLatearius. Vinum quidem in doleo positum per ebulitionis motum terrestres partes at essentiam crossam mutat, quæ dolio adhærent: id tartarum appellatur, ac per annos 30. seruatur, Virtutem habet dissoluendi, extergendi, atque attrahendi. Sciendumq́;, ꝙ ex vino meliori est melius, ac purius est: ad scabiem, ac serpiginem litargiri puluis in aceto ponitur, & mane super ignem resoluitur: dehinc oleum nucum, & tartari puluis in duplo prędictorum imponitur, & ab igne statim deponitur, indeq́; patiens inungitur. Porro staphisagriæ semen in aqua diu bulliat, & ex aqua illa & tartaro commixtio fiat, hoc capitis furfuriscas remouet, ipso capite inde loto, vel inuncto. Item puluis eius pinguedinem cõsumit in cibis exhibitus. Datur autem hic puluis addito puluere mastices pp violentiam ipsius cum aliquo electuario delicato, vt dyapenidion, & similibus. Siquidem etiam hoc puluere cum aliquo electuario vtuntur Saraceni, sicut & nos laxatiuis. Actor. Id quod Platearius appellat Tartarum nos granellam dolij, vel alameo vocamus, de quo nihil aliud inuenisse me memini ab autoribus.

De vinis fictitijs, vel conditis. Cap. CXXXIII.

PLinius lib. 14. Quia laudatissima apud antiquos erant odore myrte condita, innumerabilia quoque genera vini fictitij sunt reperta. Omnia quidem ad vsum medicinæ pertinentia, In Archadia dĩ vinum fieri, quod fœminis importat fœcunditatem, viris rabiem, ac in Achaia par ???? abigi vino ferunt, atque etiam si vuam edant grauidæ cum differẽtia in gustatu non sit. Troecenium vinum, qui bibunt, generare negantur. Tasij vnum vinum faciunt quo somnus conciliatur, alterum quo fugetur: apud eosdem thalos vitis thitrace vocatur, cuius & vinum & vua contra serpentium ictus medetur. Palladius lib. 11. In condiendo vino aliqui Græcorum mustum ad medietatem, vel tertiam partem vino adijciunt. Quidã resinæ siccæ tritæ vncias tres dolio immergunt, & promoucoi, & vina diuretica sic posse fieri, persuadent. Item vinum, quod salutare contra pestilentiam sit, & stomacho prosit fieri fertur hoc genere. In optimi musti metreta vna, antequam ferueat tusi absinthei. 8. vncias lintheo inuolutas dimittas. Id vinum refundas lagenis minoribus, & vtaris. Actor. Sunt autem & multa vinorum genera condita ex rebus, quibus conficiuntur vocabula sortita, verbi gratia, absinthiacum, aisaiinam, camedrieum, cameleacum, daucinum, diptamnicum, eufagicum, giplatum, mandragoreticum, nardinum, squilliticum, ysopacum.

De quarundam proprietatibus per nomina singulorum. Cap. CXXXIIII.

DIascor. Vinum absinthiacum, videlicet ex absinthio, ac resina, & vino confectum, aliquantulum virtutem habet eustomacham. Eparicis & nefreticis & ictericis medetur, digestionem temperat, fastidium tollit, dolorem stomachi compescit, tensurant hipocondriarum soluit, inflationibus stomachi subuenit, lumbricos rotundos occidit & excludit, venenis opitulatur. Vinum asarinũ, idest asaro mixtum, hidropicos & ictericos medicatur, dissuriæ quoque & eparicis, ac sciaticis præstat effectum. Vinum camedricum conficitur, sicut ysopacũ. Virtus est ei termantica & solutoria, dolori lateris, & ictericia medicatur, & inflationibus opem præstat, digestionem parat, hidropicos etiam in initio iuuat, & maximè vetus factum. Vinum cameleacum conficitur ex camelea frutice, cum cęperit florere. Flores enim & folia collecta & tusa cribellantur, & in vasculo cum vino missa, post duos menses funduntur, atque liquantur, hoc hidropicis & eparicis medetur lassa corpora reficit, & causis quibus stiptica medicamina necessaria sunt, vtiliter adhibet. Vinum daucinum. i. ex dauci radicibus confectum sanguinem reiicientibus subuenit, tussim & lateris dolorem cõpescit. Renũ quoq́; dolores iuuat, quassationibus, & de alto cadentibus medetur, & menstruis imperat. Vinũ dictãnicum i. ex diptãno cõfectũ oris fętorẽ & stomachi cõpescit, menstruis imperat, secũdinas excludit. Vinũ ex saginum, i. saluiacum sanguinẽ reiicientibus proficit, tussim laterisq́; dolores compescit. Vinũ gipsatũ venenis oĩbus est contrariũ Est autem calidum, neruisq́; cõtrarium acceptum Caput ẽt grauat, & totum corpus similiter, vesicæ quoq́; inutile. Vinum mandragoreticum. i. ex cortio radicis mandragoræ lino inserto confectũ, adduto dulcore dari debet, facitq́; scaroticum. i. graue somnum Vinum nardi agrestis. i. ex ea confectum dissuriis & eparicis præstolatur, stomachi etiã inflationibus opitulatur. Vinum nectareum, videlicet ex herba, quam alij menalion, alij medicam, alij simphicõ, alij deamorestia, alij nectareã vocant confectum, dolorem stomachi compescit, vrinam prouocat, & causas thoracis medicando componit.

Adhuc de reliquis eorum. Cap. CXXXV.

VInum picinũ. i. ex pice liquida confectũ. Virtutem habet termanticam & pectică, vtile est intestinorum vulneribus. Tussim sedat, digestionem temperat, inflationibus medetur, asmaticis prodest, atq́; lassationibus. Vinum picuinum, videlicet, quod resinã picinã habet calidum, ac digestibile, emoptoicis, & vomitibus contrariũ. Vinum prassiten i. ex folijs prassij recentis confectũ oẽs causas thoracis soluit, & prassio simile est in virtute sua. Vinũ rosaceum, videlicet rosis siccis, ac tusis in lintheolo ligatis, & in musto missis datur vtiliter febrientibus. Stomachi dolorẽ lenit, digestionẽ pręstat, reuma quoq́; ventris, ac dissenteriam compescit. Palladius lib. 6. Ad faciendum rosatũ 5. libras rosæ pridie purgatæ in 10. sextarij vini veteris merge, & post 30. dies. 5. libras despumati mellis adijce. Idẽ in lib. 8. Vinum scillitæ sic faciendum. In Iulio mense Scillã de montanis, aut maritimis locis sub ortu caniculæ procul a Sole siccamus, ex hac in vini amphora vnius libræ mensurã mittimus, resecisse tũ ante superfluis, & abiectis folijs, quibus para extrema vallatur. Quidam velamena ipsa filo inserta suspendunt, vt vino infusa merganeur, & non admixta fęcibus põst 40. dierũ spaciũ iolens, quæ appensa sunt, auferantur, hoc vini genus tussi resistit, ventrem purgabit, flegma dissoluit. Spleneticis proderit, acumen præstabit oculorũ, concitabit digestionis auxilia. Diascor. Vinum scilliticum est vtile digestioni, escarumq́; corruptioni. Vomitũ & spissos humores stomachi compescit. Spleneticis & ictericis prodest, ventremq́; soluit, hidropicis & dissuriis opitulatur. Inflationibus paraliticis, & stomaticis pręstolatur. Venenatis etiam vtiliter datur, et à frigora, doloremq́; lateris iuuat, menstrua prouocat, Hoc tũ vinum si dulce biberint, ueteris contrarium inuenitur. Hoc etiam caueatur, ne febricitantibus, aut intraneis vulneratis detur. Vinum ysopacũ ad thoracis, & lateris dolores facit, tussim antiquam compescit, asmaticis & dissuriis opitulatur, frigora periodica prohibet, mẽstruis imperat. Actor. Multa quoq́; tẽpibus nostris increscente luxuria confitiunt alia vinorum genera, vt gariofilatum, spicatum, floratum, & similia. Palladius lib. 3. Porro conditum, vel absinthiacum, vel rosatũ, vel violaceum procedere sponte fertur ex vitibus, vt natura sui suscipiat, quod procurare fuerit industria. Si sarmenta in vas aliquod semiplenum supradictis pottonibus mersa fermentur, vt in vnam terram eiusdem simul resolutas ad liniendi modũ, donec oculi sarmentorũ mutantur ea re. Tunc eadem sarmenta germinantia in quo volueris loco vitium cæterarum more deponas.

De vinis pomorum, & primo malorum granatorum. Cap. CXXXVI.

IDem in lib. 11. Vina ex pomis in Octobri mense rectè conficiuntur omnia, quæ in locis suis leguntur. Vina pomorum omnium vtilia sunt necessitatibus medicinę, vt vinum, quod ex malis granatis, tusis, & expressis cõficitur, donec ad tertiam redeat, decoquitur, hoc intraneorum reuma prohibet febrientibus, ac dissentericis vtiliter adhibetur, eustomachum est, & ventrem stringit. Idem. Maligranati (vt supra dictum est) omnis succus eustomachus est. Duo sunt eius genera, dulce, & acre. Dulcis succus est stomacho contrarius, ex parte calefaciens, sed inflationem faciens. Vnde contrarius est febricitantibus, est etiam virtutis diureticæ, & stipticæ, & anastomachæ. In vino etiam virtutẽ habet mediam. Idem succus expressus, & coctus admixtus melle vulnera percutat oris, & naturæ prerigia, & pascentia vulnera, recentiaque abducit, dolores dentium tollit. Palladius libro quarto. Vinum de malis granatis conficies hoc modo. Grana matura purgata diligẽter in palmea fiscella mittis, in colea exprimis, & leniter coques vsque ad medietatem.

Cum refrixerint, picatis & gipsatis vasculis claudis. Alij succum non excoquunt, sed singulis sextariis singulas libras mellis miscent, & in prædicta vasa condunt, & custodiunt.

De vino cidoniorum, & pirorum, atque malorum. Cap. CXXXVII.

DIascor. Vinum cidonitem, quod. s. ex malis cidoniis abiectis purgatis & incisis musto commistis conficitur, Virtutem habet stipticam, eustomacham, ventrem stringit, dissentericis opitulatur, epaticis ac freneticis, & dissuriis medetur. Idẽ. Fit ex cidoniis vinum, cuius colore desideria falluntur languentium. Nam sæpe gustu & odore cuiuslibet vini veteris imaginẽ repræsentat. Ideoq; Græci hoc hidromel appellant. Ex multis autem compositionibus melius est hoc, & vtilius traditur. Post æstus caniculares aqua, quæ per se ex imbribus Nouembris infunderit, mundo vase suscipitur, & in vmbra posita transfusa colatur. Tunc cidonia iustę maturitatis seminibus ex ligno interiore purgata, & in frusta cõcisa eidem aquæ immerguntur, & tamdiu cum ea relinquuntur, donec in succum transisse malorum vim colore probatur: hanc diligenter liquatam in vase seruari solenne est in loco absque fumo maximè, & Soli negatur accessus, si fieri potest. Itaque mense septimo licebit vti pro vino. Vinum quoque piratum fit de piris non valde maturis, sicut de cidoniis tritis. Palladius lib. 3. Vinum de piris fit, si non tusa & sacco rarissimo condita ponderibus comprimantur, aut prælo, hieme durat, sed prima acescit æstate. Acetum sic fit de piris. Pira siluestria, vel asperi generis matura in cumulo reseruantur per triduum, deinde mittuntur in vascula, cui montana aqua, vel fontana, vel pluuialis aqua miscetur, & opertum vas per 30. dies relinquitur, ac subinde quantum sublatum fuerit ad vsum aceti, tñ redditur aquæ ad reparationẽ. Liquamẽ de piris castimoniale sic fiet. Pira maturissima cum sale calcantur integro, vbi carnes eorum fuerint resolutę, vel in capellis, vel in vasculis fictilibus picatis conduntur, post mensem tertiũ suspensæ hæ carnes liquorem demittunt saporis iucundi, sed coloris albiduli: contra hoc illud proderit, vt ipe quo sabũt vina nigella, pro aliqua parte permisceas. Actor. Vinum quoque fit ex diuersis speciebus malorum in locis, vbi hi fructus abundant, & est plurium insitiuum, appellaturq; sicera vulgariter, sed sicera teste Isidoro communiter dr̃ omne quod inebriare potest.

De vino mespilato, & dactilico, ac virtute fructuum caeterorum. Cap. CXXXVIII.

DIascor. Vinum mespilatum, & siliquatum similes habent supradictis confectiones. Virtutem habent stipticam, & eustomacham. Itaque reuma intraneorum compescunt. Plinius lib. 14. Vinum quoque fit e palmis quo Parthi & Indi vtuntur, & oriens modio in tribus aquæ congiis macerato, & expresso. Diascor. Vinum dactylicum, siue palmaticum conficitur e dactylis maturis non primis missis in dolium musti in fundo perforatum, linoq; operculatum, post dies 21. lintheolus de cauerna tollitur, & vt liquet vinum spissum dimittitur, & in vase reponitur. Est autem dulce, vitiusq; illi est suauis, & reumatismis est vtile, dolorem tñ commouet capitis, & est stipticum. Ideoq; stomachis medetur, ac celiacis & emoptoicis. Constantinus in Pantegni. Vinum dactylicum (vt supra dictum est) vinis cæteris crossius, & nutribilius est. Melancolicam parit, minusq; calefacit. Diascor. Vinum cedrinum conficitur ex cedria dulci aqua lota & musto immixta. Virtus est illi termantica & leptomerica, non febrientibus detur. Tussim veterem tollet. Dolorẽ lateris & thoracis compescit. Tortionibus & vulneribus intestinorũ medetur, vulnera ventris curat, empicis & hidropicis p̃stolatur, lumbricos occidit, morsibus venenatis occurrit, dolores & aurium mitigat infusum. Vinum myrtinum cõficitur ex myrtu matura, tusa, & expressa. Multi verò myrtũ in Sole siccatã tundunt, cui admiscent aquã, & vinũ austerũ & diutius insudere dimittunt, postea exprimunt ac reponunt. Virtus eius est stiptica, & eustomacha. Reuma ventris, & stomachi abstinet, interaneorũ vulnera curat, & capillos inficit. Palladius li. 2. In mense Ianuario vinũ myrticẽ fit hoc modo. In vini veteris vrbici sextariis decem mittis grana myrti confracta sextarios vrbicos tres, quæ sint 19. diebus infusa, postea expressis myrti granis colabis & in eo vino medium croci scrupulum, & folij vnum scrupulũ mittis, & ex mellis optimi decem libris oĩa temperabis. Idem in li 3. In Februario vero mẽsis initio myrtice aliter facies hoc modo. Mitte vini veteris decem sextarios in lagenam & baccarũ myrti libras quinque miscebis. Cum 22. dierum spacio confusa transegerint, per quos vas quotidie conuenit agitari, tunc palmea sporta colabis, & prædictis decem sextariis mellis optimi fortiter triti pondo quinque miscebis. Plinius vbi supra. Vinum etiam fit e fico, quod sicites dr̃, aut si dulce esse non libeat pro aqua tantundem vinaceorum adiicitur. E cypria, fico fit & acetum præcellens, Alexandrino quoque melius.

De Visco. Cap. CXXXIX.

PLinius lib. 16. Viscum fit ex acinis, qui colliguntur tpe messium immaturi. Nã si accesserint imbres amplitudine quidem augentur, visco vero marcescunt, vel inarcescunt. Siccant postmodum aridiq; conduntur, & in aqua condita putrescunt duodenis ferè diebus, vnumq; hoc rerum putrescẽdo gratiam inuenit. Inde vero in profluente rursus malleo tusi, amissis corticibus, interiore carne lentescunt, & hoc est viscũ pennis auiũ tactu ligandis, iuglandis oleo subactum, cum libet insidias moliri. Actor. In summa notandũ, q̃ viscus, siue viscum multipliciter accipitur. Siquidem & viscus nascitur, & viscus multipliciter conficitur. Ideoq; de visco pluribus in locis in hoc opere tãgitur. Vnum est, q̃ videlicet de plantis, siue de terræ nascẽtibus colligitur. Nam viscus, sicut in tractatu de herbis communibus dictum est superius, est species plantæ, quæ nascitur in arboribus, verbi gratia, ĩ robore, pruno siluestri, therebintho, quercu, & ilice. Sic etiam in arboribus crescit, ac viuit polipodium, & agaricum, ac serpillum. Propterea pro secundo, sicut in tractatu de gummis, ac succis arborum dictum est supra. Iuxta Diascoridem est lachryma arboris lenis ac viridis, intus obrussa, & nihil asperum habens. Colligitur & de semine obrotundo, qđ in arbore dicta nascitur, habente folia similia buxo. Tertium est genus visci, quod non nascitur, sed ad corpora conglutinãda ex diuersis rebus conficitur, verbi gratia. Ex grano frumenti, vel ex narcotio, quod inuenitur in quibusdam piscibus marinis, vel aliis etiam quibusdam rebus glutinosis. Fit etiam ex corticibus quarundam arborum ad capturam auium, vel muscarum. Denique (sicut dictum est superius) ex omni genere visci crescentis in arboribus ad aues capiendas per decoctionem fieri potest viscus. Hoc autem diximus occasione illius visci, qui ex acinis (vt dictum est) solet confici. Hæc itaq; nũc de fructibus arborum, ac succis eorum collecta sufficiant.

Quod nihil inutile terra germinat, vel producit. Cap. CXL.

AMbrosius in Hexameron lib. 3. Singula ergo eorum, quæ gñantur in terris, specialem quandam rationem habẽt, q̃ pro sui portione complent vniuersam creaturæ plenitudinẽ. Alia ergo esui, Alia nascuntur vsui. Nihil vacat, nihil inane terra germinat, quod tibi putas inutile, aliis immo tibi ipsi frequenter alio vsu est vtile. Quod escam non adiuuat, suggerit medicinam, & sæpe, quæ tibi noxia sunt, auibus aut feris innoxium pabulum ministrant. Sturni vescũtur & conio, nec fraudi est eis, quia pro qualitate sui corporis venenum pabulis letalis euadunt, dum vim eius frigidam præcoqua digestione præueniunt, priusquã vitalia ipsa præuentet elleborum pedes loquuntur escam esse coturnicum, eo q̃ naturali quodam tẽperamẽto sui corporis vim pabuli nocentis euitent. Nec illud prætereũ, q̃ mandragora plerumq; furores libidinum marcuerunt, & elleboro vetustæ passiones ęgri corporis solutæ. Non solum ergo nulla in his reprehensio creatoris, sed etiam incrementum est gratiarũ. Siquidem, quod ad periculum putabas esse generatũ, remedia tibi salutis operatur. Nam & id quod periculi est, per prouidentiam declinatur, & id quod salutis per industriam non amittitur. Actor. Hucusq; a principio sexti lib. prosecuti sumus opera tertiæ diei, quæ omnia cũ cæteris, quæ præcedunt ad dispositionẽ vtrunq; pertinent mundi. Nã & si plantæ mutantur per augmentum terræ, cũ fixæ adhærentes nequaquam mouentur de loco ad locum, ideoq; cum ipsæ sint terræ, dũt ad dispositionem terræ pertinere potius, quàm ad ornatum. Porro in libro sequenti prosequendum est opus quartæ diei, &c.

LIBER XV.

De Formatione cœlestium luminarium. Cap. I.

HVgo de sex diebus. Postquam in firmamento inter aquas posito ex ipsis aquis circumpositis tantus calor innatus est, vt per eum aquam stabilem in se contineret, ac sic arida appareret, contigit naturaliter, vt ex illa multitudine aquarum ad firmamentum per tertiæ diei calorem contracta stellarum corpora crearentur. Comestor. Sic ergo quarto die, quæ disposuerat, Deus cœpit ornare rebus illis, quæ intra mundum congruis motibus agerentur. Plantæ ergo, quia terræ hærent, ad dispositionem eius magis quasi spectant, & sicut dispositionem sic, & ornatum a superioribus inchoauit. Fecit enim eadem die luminaria Solem & Lunam & stellas, vt Sol illuminaret diem. Luna vero & stellæ noctem, ne non sine lumine indecora nimis esset, & vt operatores nocte sicut & nautæ & viatores solatiũ luminis haberent. Sunt & quædam

dam auiculæ, quæ lucem Solis ferre non possunt, & ferè nocte pascuntur. Nec superfluit Sol, licet nubes lucida prius eius vicem ageret, quia illa tenuem, & insufficientem habebat lucem, & fortè nō nisi superiora illuminabatur, sicut nec modo stellæ: de illa nube traditur, vel q̄ redierit in materiá, vnde facta fuerat, sicut stella, quæ apparuit Magis, & columba, in qua visus est Spiritus sanctus, vel q̄ Solem semper comitetur, vel q̄ de ea factum est corpus solare. Actor. Hæc autem tria luminarium genera ad ornatum firmamenti spectare dicuntur, secundum q̄ firmamentum largè pro tota natura, quæ est inter sphæram ignis, & cœlum aqueum sumitur. Sic autem distinguuntur, quia stellæ sunt altiores Sol medius Luna inferior esse ostenditur. Iterum Sol de luce plus habet, stellæ minus. Luna verò mediocriter. Non dico simpliciter, sed nobis, quā ea vicinitate sui ad nos maior est eius effectus, quàm stellarum, & maior apparitio sui luminis. Sed nihilominus, vt testantur Astrologi, Luna multum minor est, quàm terra. Minima verò stellarū fixarū notabilium maior est, q̄ tota terra, & per consequens, q̄ Luna.

De natura Solis, & eius magnitudine. Cap. II.

ISidorus lib 3. Sol dr̄, quia solus apparet obscuratis fulgore suo cunctis syderibus. Huius ignem Philosophi dicūt aqua nutriri, & ea contrario elemento virtutē luminis, & caloris accipere, vnde accidit, vt sæpe videatur madidus & rorans. Cūq; igneus sit præ nimio motu suæ cōuersionis amplius incalescit. Solis autem magnitudo maior est terra, & ideo eodē momento quo oritur in Oriēte, simul & in Occidente æqualiter apparet. Sed ideo nobis quasi cubitalis vr̄, quia valde longè a nobis remotus est. Arist. in lib. Metheor. 1. Corpus Solis maius est corporibus reliquarum stellarum, & est velocis motus nobis propinquus, plusque habet potentiæ quam omnes aliæ stellæ ad caliditatem generandam, eamq; multum excitandam. Est autem Sol maior tota terra, & quadam etiam stellæ maiores sunt terra post Solē. Sol qñ terrā inflammat motu suo super eā vapores ex vi caloris eleuat. Macrobius de somn. Scipionis li. 1. Philosophi hoc maximè in omni circa magnitudinem Solis inquisitione consequi voluerunt, quanto maior possit esse quā terra. Herastotenes in lib. diuisionis sic ait Mensura terræ septies & vicies multiplicata mensurā Solis efficiet. Possidonius multo, multoq; sæpius. Sed vera ratione probatur. Solē octies maiorem esse terra. Secundus Philosophus. Quid est Sol? oculus cœli, caloris circuitus, splendor sine occasu, diei ornatus, horarū distributor. Arist. in lib. Metheor. 2. Dicunt quidam, q̄ Sol cibatur. i. nutritur humiditatibus ascēdentibus ex diuersis locis in terra, vnde diuersificantur tpa s̄m modum diuersitatis illarum humiditatū. Verū si cibaretur, Sol corrūperetur, & mutaretur, sicut mutatur ignis cibatus per augmētū & diminutionē, per debilitatē & fortitudinē. Nūc aūt sempiterno more est Sol s̄m dispōnē suā. Præterea si cibaret, oī die augmētatus inueniret. Nec hoc credere proprium, sed cōitati stellarū. Inuenitur autem huic contrarium.

De Motu, vel cursu eiusdem. Cap. III.

AMbrosius vbi supra. Post autem diuersa constituit Deus cursus sui tpa, ne si semper in eidē moraretur locis, quotidiano vapore exureret. Isid. Sol cum igneus sit, præ nimio motu suæ conuersionis amplius incalescit. Mouetur autem per seipsum, non cum mundo vertitur. Nā si fixus cælo maneret, oēs dies & noctes æquales essent. Sed hinc apparet eum per seipsum moueri, & non cum mundo verti, quia loco alio eum occidisse, alio heri occidisse videmus eum. Spaciis et inæqualibus orbis annuos cōficit pp tpum mutationes. Ex ipso enim vicissitudines tpum distinguuntur & dies, & menses, & anni numerantur. Nā Oriens diem facit, Occidens noctē. Oriens enim per meridiem iter habet ad Occidētem, vbi postquā venerit, & Oceano se immerserit, per incognitas sub terra vias vadit, & rursus ad Occidentem recurrit. Qñ autem per meridiem currit, vicinior terræ est; qñ per Septentrionem, vel iuxta Septentrionem sublimius attollitur. Cui ideo Deus diuersos cursus instituit, ne eo semper in eidē locis morante, quotidianus eos eius vapor consumeret. Nunc autem aeris temperies pro ratione tpum dispensatur, & ordo vicissitudinum, permutationumq; seruatur. Nam dum Sol ad superiora conscenderit, ver temperat; vbi autem ad summum æstiuos calores ascendit, vt fruges maturitate durentur, & quæ humore veris incocta sunt, feruefacta maturescant. Rursum vero decidens, vel descendens autumni temperiē reddit, vbi vero ad inferiorem circulum redierit, ex glaciali compage cœli nobis rigorem hiberni frigoris derelinquit, vt iterū hibernis humoribus, & pruinis terra pinguescat. Circulum autem ab vno puncto in eundem peragit. 19 annis. Ab hoc etā Luna, q̄ cætera sidera illuminari dnt. Eclypsim verò patitur cū Luna. 30. ad eādem lineam qua Sol vehitur peruenit, eiq; se obiiciens lumen eius nobis abscondit. Ex lib. de natura rerum. Solis motus circularis est, perpetuus & cōtinuus, plus moratur in signis æsti-

ualibus, quàm in hiemalibus, quia circulus est eccentricus: huius corpus, cum positū est super sphæram suam, cuius cuspis egressa est a cuspide signorum duobus gradibus, & dimidio, voluitur q; in eo volutione æquali. Huic duplex est motus. s. vnus ab Oriēte in Occidentem, & hic est accidentalis. Alius ab Occidente in Orientem, & hic naturalis. Naturali quippe motu contra firmamentum nititur, quotidie tamen cum firmamento ab ortu ad occasum refertur. Præterea motus eius ab Occidente in Orientem duo sunt, quorum vnus est ei proprius in suo circulo egressæ cuspidis, quo mouetur in omni die, & nocte ferè per vnum gradum. Alius est motus tardus, qui est sphæræ Solis super axes circuli signorum, qui est æqualis motui sphæræ stellarum fixarum in annis centum gradu vno. Ex his duobus motibus colligitur cursus eius, qui videtur in circulo signorum ab Occidente in Orientem, per quem abscidit circulum signorum in 365. diebus, & ferè quartam vnius diei.

De Multiplici eius effectu in rebus inferioribus. Cap. IIII.

DIonysius de diuinis nominibus. Diuinæ bonitatis imago significatiua est magnus iste Sol visibilis, qui omnia, quæ eum participare possunt, illuminat. Ad generationem sensibilium corporum committitur, & ad vitam ea mouet, nutrit, & auget, & perficit, & purgat, ac renouat. Mensura est, & numerus horarum, & totius tpis sua. Congregat dispersa, & conuertit ad se omnia visibilia mota, & omnia sensibilia eum desiderāt, aut s. mouendi, & illuminandi, & calefaciendi, & ideo comprehendi a lumine appetentia. Orig. super princ. Ioannis. Si quæris quomodo in verbo Dei vitaliter, & vniformiter, & causaliter omnia subsistāt, conspicare quomodo omnium rerum, quas huius mundi sensibilis globositas cōprehendit, causæ simul & vniformiter in isto Sole visibili subsistunt. Inde namq; formæ omniū corporum procedunt. Inde distantium colorum pulchritudo, & cætera, quæ de sensibili natura prædicari possunt. Considera multiplicem & infinitam seminum virtutem, quomodo numerositas herbarum, fructicum animalium, in singulis seminibus simul continetur, quomodo ex eis surgit formarum pulchra varietas, & huiusmodi naturalia exempla perspice. Palladius lib. 12. Medius planetarum fertur amplissima magnitudine, ac potestate Sol, nec modo tpum, terrarumq;, sed syderum etiam ipsorum cœliq; rector hic lucem rebus ministrat, auferetq; tenebras, hic reliqua sydera occultat, & illustrat, hic tpum vices, annumq; semper renascentem naturæ tpat, hic tristitiam discutit cœli, atque humani nubila serenat animi, hic suum lumen cæteris quoque fœnerat syderibus, præclarus, eximius, omnia intuens. Ambrosius in Hexameron lib. 4. Mare ipsum ideo ferunt salsam & amaram habere aquam, q̄ ea, quæ fluminis in freta influat, calore absumatur, tātūq; vapore diurno consumi, quantum quotidie ex diuersis fluuiorum cursibus inueniatur. Quod ea Solis quadā diiudicatione fieri perhibetur, qui quod purum ac leue est sibi rapit, & quod graue, atque terreum relinquit, ex quo remanet salsum illud & aridum, quod sine vsu, & suauitate potandi sit. Arist. in lib. Metheor. 2. Causa enī prima mouēs terræ & aquæ vaporea. vt ex eis eleuatis fiunt impressiones aeris, est motus orbium stellarū. s. Solis & aliarum. Sol enim dum appropinquat his rebus, & elongatur ab his, causa est generationis, & corruptionis accidentium in illis. i. rerum huiusmodi, quæ in eis generātur, & dum calor eius ignit terram, eleuatur ex ea vapor siccus, atque in diuersas species separatur. Priscianus ad Cosdroe. Duplicem autem inflammationē faciēs est Sol, humidam. s. & fumeam, loca quibus appropinquat supergrediens vaporem facit, longius aūt absistens frigiditatis cā fit, & aqua in aere cōsistens iterum in terrā defertur. Per hoc ergo aquæ magis hieme fiunt, & noctu, quàm per diem, quia gelidiores diebus sunt noctes. Plinius lib 2. Celebrant Græci Anaxagoram Clazomenium Olimpiadis 78 2. anno prædixisse litterarum cœlestium scientia, quibus diebus saxum casurum esset a Sole. Idq; factum interdiu in Thraciæ parte ad eos flumen. Qui lapis nunc etiam ostenditur magnitudine vehiculi, colore adusto, cometa quoq; illis noctibus flagrante. Quod si quis pdictū credat, simul fateatur necesse est maioris miraculi diuinitatē fuisse Anaxagoræ, soluiq; rerum natura intellectum, & confundi omnia. si aūt ipse Sol lapis esse, aut vnquam lapidem in eo fuisse credatur, decidere tñ crebro nō erit dubium. In Abidi gymnasio ex ea causa colitur, hodieq; modicus quidā, quem in media terrarum casurum idem Anaxagoras prædixisse narrat. Colitur & Casandriæ, quæ Potidea vocitata est, ob id deducta. Ego ipse vidi in Vocontiorum agro paulo ante delatum.

De Calefactione aeris in Sole. Cap. V.

SEneca de naturalibus quæstionibus. Aiunt autem niuem in ea parte aeris fieri, quæ prope terram est: hanc ergo plus hře caloris ex quatuor causis; vna. q̄ cum omnis terrarū euaporatio multum in se feruidi, aridiq; habeat, eoq; calidior est, quo

recentior. Altera verò, quod radij Solis a terra resiliunt, & in el recurrunt. Horũ ergo duplicatione proxima quæque terris calefiunt, quæ ideo plus hñt teporis, quia Solẽ bis sentiunt. Tertia est, ꝙ magis superiora perflantur, quæ autem depressa sunt, minus ventis verberantur. Accedit his ratio Democriti. Omne nempe corpus, quo solidius est, eo calorem citius concipit, & diutius seruat. Itaque si in Sole posueris æneum vas & vitreum & argenteum, æneo citius calor accedit, diuiusq; habebit. His enim inquit corporibus, quæ duriora sunt, & pressiora, necesse est minora esse foramina, ac tenuiorem in singulis spiritum. Sequitur ergo, vt quemadmodum minora balnearia citius calefiunt, sic & hic foraminoa occulta, atque oculos effugientia, & calorem citios sentiunt, & pp easdem angustias quicquid receperint, tardius reddunt. Ois autem aer, quo terris propior est, eo crassior. Nã sicut in aqua, & omni humore ima fæx est, sic & in aere isto spissisima quæq; desidunt. Ideoq; fidelius calorem receptum custodiunt. Editior autem aer, quo longius a terrarũ colluuie recesserit, eo sincerior, ac purior est. Itaque Solẽ non retinet, sed velut per inane transmittit, ideo minus calefit. His ergo causis plerisque placuit in illa aeris parte niuem concipi, quæ terris vicina est, & ideo minus alligari, quia minore rigore coit. Nam vicinus aer plus habet frigoris, quàm vt in aquam vel imbrem transeat, & minus, quàm vt duretur in grandinem. Hoc itaque frigore nõ nimis intento coactis aquis niues fiunt. Econtra vero quidam aiunt cacumina montiũ eo calidiora esse debere, quo Soli propinquiora sunt. Sed hi mihi vñr errare, ꝙ alpes, & altissimos montes intm̃ crescere putant, vt illorũ magnitudo sentire possit Solis viciniam, excelsa sunt enim ista nobis cõparata. At vbi ad vniuersum orbẽ respexeris, oĩum humilitas est manifesta, atque intaorum nihil attollitur, vt in collatione totius, nec vlla sit in maximis portio Itaq; qui dicit altiorẽ mõtem magis calere debere, quia Solem propius recipit, ille dicere potest hoĩem longiorem, citius q̃ pusillũ debere calefieri.

De signis dispositionum aeris in Sole. Cap. VI.

Ex lib. de præsagiis tempestatum sexto. Sol purus oriens ac non feruens serenũ annunciat diem, pallidus autem grandinem. Si autem & occidit pridie serenus & oritur, tãto certior fides serenitatis hĩ. Croceus autem oriens, pluuias prædicit, idemq; ventos, cum ante ipsum exorientem nubes rubescunt. Quod si rubentibus interuenerit, & pluuias. Cum eius Oriẽtis, aut Occidentis radij coire vñr, pluuias designat. Circa Occidẽtem, cum rubescunt nubes, serenitatem futuræ diei spondent. Si autem in eius exortu spargãtur partim ad Austrum, partim ad Aquilonem, pura licẽt circa eum serenitas sit, pluuias tñ cũ vento signãt. Et si quidem in eius occasu pluat, aut radij nubes in se trahant, asperam in proxima die tempestatem signãt. Si autem in Oriente radij illustres emineant, quamuis circundati nube nõ fuerint, pluuiam prætendunt. Si nubes ante Solis ortum globentur, asperam denunciant imbrem. Si ab exortu repellantur, & ad occasum abeant, serenitatem. Si nubes Solem circuncludant, qui nihilominus in se purus vnius orbis, & serenus relinquatur, tanto tempestas erit turbidior. Si verò duplex etiam orbis fuerit, tanto atrocior. Quod si ex ortu, vel occasu fiat, ita vt rubescant nubes, maxima ostendetur tempestas. Si non ambiunt, sed incumbant, a quocũque vento fuerit, eũ portendunt, si a meridie & imbrem. Si oriens orbe cingatur, ex qua parte is eruperit, expectetur vẽtus. Si totus æqualiter effulxerit, serenitatẽ dabit. Si ante ortũ radij se ostendunt, pluuiã & ventum ꝑtendunt. Si circa Occidentẽ candidus circulus erit, noctis leuem tempestatẽ, si nebula vehementiorem, si candente Sole ventum.

De Luna. Cap. VII.

Isidorus. Luna dicta est quasi lucina, & habet nomen deriuatum a Solis luce, eo ꝙ ab eo lumen accipiat, acceptumq; reddat. Huius magnitudo minor esse fertur, quàm Solis, nam cum Sol Luna superior sit, & tñ a nobis maior videatur, quàm Luna, iam si prope nos accessisset, multo maior, quàm Luna conspiceretur. Sicut autem Sol fortior. i. maior est, quàm terra, ita terra fortior Luna per aliquã quantitatem. Secundus philosophus. Quid est ergo Luna? Cœli porpura, Solis æmula, malefactorum inimica, solamen iter agentium, directio nauigantiũ, signum solemnitatũ, larga roris, præsagiũ tempestatũ. Arist. in lib. de animalibus. Sol quidem facit æstatẽ oĩ anno, Luna verò facit hoc omni tpe. Noctes plenilunio calidiores sunt, in diminutione lunæ, dies frigidiores. Comestor. Quod autem Luna in plenilunio facta sit, ex alia perpenditur translatione, quæ sic habet, & luminare minus in inchoatione noctis. In principio enim noctis non oritur Luna, nisi pansilenos, idest rotunda.

De lumine Lunæ. Cap. VIII.

Isidorus. Lunam quidam philosophi dicunt propriũ lumen hĩe, globiq; eius vnam partem esse lucifluam, aliã vero obscuram, & ita paulatim se vertendo diuersas formas efficere. Alij econtra aiunt Lunam nõ suum lumen hĩe, sed Solis radiis illuminari, vnde & eclypsim patitur, si inter ipsam & Solẽ vmbra terræ interueniat. Sol enim illa superior est: hinc euenit, vt qñ sub illo est parte superiore luceat, inferiore vero quã hẽt ad terram, obscura sit, huius interlunium est tempus illud inter deficientem, & nascentem Lunam. Est autẽ tricesimus dies qua Luna non lucet, & ideo videri tunc non potest, quia Soli coniuncta obscuratur. Sed eodem momẽto renascens, paulatim ab eo recedendo vr̃, Luna amissi ac recepti luminis gratia mẽstrui spacia moderatur. Quæ ideo obliquo incedit cursu & non recto vt Sol, ne incidat in centrũ terræ, frequenter patiatᷓ eclipsim, vicinus est circulus terræ. Crescens aũt Orientẽ cornibus spectat, decrescens Occidẽtem meritoq;, quia occasura est, & amissura lumen. Alexander. Fallitur quoque quorundam litteratorum opinio, dum putant Lunã tanto magis accensam esse, quãto magis distat a Sole, cum enim per sex signa distat a Sole, dr̃ amphiriticos, siue pansilenos, cum autem est monoides, aut diathomos, aut triathamos, minus accensa vr̃, & quanto magis Soli vicinatur, tanto magis illuminatur, si et ecõtrario. Sed vulgus superiorẽ eius partẽ nõ attendit, nec illustratione eius solicitatᷓ. Idẽ. Radius Lunæ per angustũ foramẽ parietis intrans, si ad vicus caballi mossatũ peruenerit, mortẽ ei inducit, ꝙ nõ faceret, si sub diuo stantẽ lux eũ Lunæ passim occuparet. Albumasar. Præterea si sero, vel nocte qs diu sederit, aut dormierit in lumine Lunæ gñantᷓ in eius corpore pigritia & laxatio, & excitatur in eo catarrus dolor capitis. Carnes & animalium de nocte sibi expositas Luna corrumpit, & mutat odorem, earumq; saporẽ.

De his, quæ Luna recipit a Sole. Cap. IX.

Aristo vbi supra. Luna itaq; non habet oĩno principium. s. agendi in inferiora, nisi pp commutationem, & receptionem luminis Solis, & sic efficitur quasi alius Sol. Alfraganus. Sol rationes oĩum colorum habet in se. Cumq; Luna fuerit cũ Sole, tota eius medietas nobis exposita erit tenebrosa, quia terra est inter ipsam & Solem. Cumq; ambulãs præcesserit Solem versus Orientem, obscurabitur versus Orientem, & augebitur lux eius versus Occidentem. Cumq; reflectetur lumen eius ad nos, itaque quanto plus elõgatur a Sole, tanto plus apparet nobis ex lumine in eius corpore ₰m motum suum, donec sit in Solis oppositione, & tunc tota eius medietas lucida erit nobis opposita, quia terra tunc erit inter Solem, & Lunam posita. Helinandus in Cronicis. Hæc facit ratio Lunam non hẽe suũ proprium lumen, cæteras omnes stellas lucere suo lumine, quia illę supra Solem locatæ omnes in æthere purissimo sunt, in quo oẽ quicquid est, lux naturalis & sua est. Quæ tota cum igne suo, sphere Solis incumbit, vt cœli zonæ, quæ procul a Sole sunt, perpetuo frigore oppressæ sint, Luna verò, quæ sub Sole est, & caducorum regioni lucesua carenti proxima, lucem non de supraposito Sole, cui resplendet, hẽe nõ potuit. Terra quidẽ accepto Solis lumine clarescit tñmodo, & nõ relucet. Luna verò ad instar speculi lumẽ quo illustratᷓ, emittit. Quãuis enim densius corpus sit, q̃ cætera celestia, multũ tñ terreno potius sit acceptæ luci penetrabile, adeo vt eã rursus de se emittat, nullum tñ ad nos perferens sensum caloris. Nã lucis radius, cũ ad nos de origine sua. i. de Sole peruenit, secũ naturam ignis, de quo nascitᷓ, deuehit. Cũ vero Luna corpori infunditᷓ, & inde resplẽdet, solã refundit claritatẽ, nõ calorẽ, vt apparet ĩ speculo igni opposito.

De his, quæ accidit secundum augmentum, vel diminutionem Lunæ. Cap. X.

Albumasar. Crescente Luna crescit omne humidum, siue animatum, siue inanimatum, vt elementum. Ea quoq; crescente sunt animalium corpora fortiora, sicut patet in lupis, vnde tunc magis intẽdunt venationi. Sunt etiam tunc reptilia venenosa magis nociua, & infirmi melius habentes. Præterea dũ Luna est in augmento pili augmentantur, & crescunt in corpore. Omnino autem econuerso his omnibus contingit in Lunæ decremento, & in die, vel nocte, dum durauerit Luna, veniẽdo ad medium cœlum ab Oriente egrediuntur tam marina, quàm reptibilia a suis receptaculis, & iterũ inclinante Luna recẽdunt se. Isid. lib. 13. Omnium autem clausorum in mari animalium, atq; concharum in incremento Lunæ, & in die, vel nocte membra turgescunt, defectu euacuantur. Luna enim, cũ in augmẽto fuerit, auget humores, cũ in defectu venerit, humores minuũtur. Muribus quoq; in plenilunio iecur crescit. Arist. vbi supra. Spacia quoq; impręgnationis animalium oĩum, & eorũ vitæ sunt ₰m reuolutiones Lunæ. Plin. lib. 2. Aestus maris accedere, & reciprocare maximè mirum est, verum causa est in Sole, Lunaq;. Bisq; inter duos exortus Lunæ affluunt, bisq; remanãt, vel remeant vicenis, quaternisque semper horis. Omnia plenilunio maria purgantur, quædam & statuto tpe. Circa Messanã & Milias fimo sili ia expiãtur in littus purgamẽta. Cũ incremẽto eius augentᷓ cõchilia, & maximè spiritũ sentiũt, quib. sanguis nõ est.

Sed &

Sed & sanguinem huius & cum lumine eius augeri, vel minui. Frondes quoq;, & pabula sentire in oĩa eadẽ penetrante vi. Siccatur Solis ardore liquor, & hoc esse masculinum sydus accipimus, torrens cuncta sorbensq;. Sic mari latè patenti saporẽ incoqui salis. Ecõtrario ferunt Lunæ fœmineum ac molle sydus, atque nocturnum soluere humorem, & trahere non auferre. Id manifestum est, ꝙ ferarũ occisa corpora in tabem visu suo resoluat, somnoq; sopitis torporem cõtractum in caput reuocet, glaciem refundat, cunctaq; humifico spiritu laxet. Arist. in lib. Metheor. 3. Iterum terremotus prouenit apud eclypsim per Lunã, quia calor Solis tunc non peruenit ad terram, & ideo coarctatur vapor, nec ascendit, sed agitatur, & mouetur terra.

De Motu, vel cursu Lunæ. Cap. XI.

ISid. Est autem Luna vicinior terræ, inde & breuiore orbe celerius peragit cursum suũ. Nã iter, qđ Sol in diebus 365. peragit. Ista diebus 30. percurrit. Vnde & antiqui menses Lunæ, annos aũt in Solis cursu posuerunt. Patitur autem eclypsim Luna 15. vsq; quãdiu centrũ, atq; vmbrã obstantis terræ exeat, videatq; Solem, vel a Sole videatur. Ex lib. de natura rerũ. Luna est cursu Solis velocior, & nõ est ei retrogradatio. Ideo quia Solem attingit, & occidit in Oriente mane, transitq; eum, & occidit in Occidente vespere. Mãsio aũt Lunæ appellatur arcus circuli signorũ, siue spaciũ illud, quod ipsa motu proprio ad ortũ suũ in crastinũ describit. Hilpericus in cõputo. In quo aũt signo Luna moueat quotidie, vel quot partibus a Sole per singulos dies elonget, hoc ordine inuestigabis. Sume semper ætatẽ Lunæ quotacunq; fuerit, & multiplica quater, ipsumq; rursus numerũ ter ducito, & quot in summa repereris, tot partibus Lunã a Sole noueris separari. i. in eo loco esse, ad quem venturus est Sol per totidẽ dies. Itẽ Luna, ex quo prima dẽ, & a Sole recedit vsq; ad 15. quo lõgius ab eo recedere nõ põt, singulis noctibus quaternos pũctos lucis suæ crementu addit, totidẽq; punctos deinceps reproximando Soli ex altera parte eisdem vsque ad 30. minuit.

De signis dispositionum aeris in Luna. Cap. XII.

EX lib. de præsagiis, & tpibus M ra sunt p̃sagia Lunæ, quam obseruat Aegyptus, quartã maximè si resplẽdens, exorta puro fulserit nitore, serenitatẽ creditur portendere. Rubicunda vẽtos, nigra verò pluuiã. In 15. cornua eius obtusa pluuiã, erecta, & infesta ventos signat, quarta tñ maximè. Cornu vẽpe Septẽtrionale acutũ, rigidum, illũ præsagit ventũ, inferius Austrum. Vtraq; vero recta noctem ventosam. Si quarta die Luna recta fuerit, tempestatem magnã in mari præsagit, nisi habeat circa se coronã, eamq; sincerã, qm̃ illo modo nõ ante Lunã plenã hiematurã ostendit. Si plenilunio per dimidium pura fuerit, dies signat serenos, si rutila, ventos. Nigrescens & imbres. Et si orbe aliquo nubẽ incluserit, ventos designat, quã si ruperit, & surrexerint orbes gemini, maiorẽ tempestatẽ & minorẽ, ẽm qđ, aut albi, aut nigri quodã interrupti, aut distracti orbes fuerint. Nascens Luna, si cornu superiori ab atracto surgit, pluuias decrescens dabit. Si plena circa se orbẽ habuerit, ex ea parte ventum ostendit, ex qua is maximè splendebit: si Lunæ in ortu corona fuerit crassa, designat tẽpestas horrida. Si aũt quarta habuerit vẽto Fauonio flãte hiemalis erit tota mẽse. Si quadecima vehemẽtius flãmæ apparuerint, asperas tẽpestates p̃tendit. Sit & ipsius Lunæ 7. articuli quotiens in angulo Solis incidit plerisq; intra illos tantum obseruantibus præsagia hæc 3. 8. 11. 15. 19. 23. 25.

De Eclypsi Solis, & Lunæ. Cap. XIII.

EX sphera. Luna nihil habet luciditatis in se, sed corpus rotundum est ac politum, vnde radij solares eam illuminant, & ẽm appropinquationem, & remotionem eius à Sole fit eius augmentum, & decrementũ. Nam qñ infra 15. gradus est vicina Soli, & ei supposita, quia Sol multo altior est illa, tunc superior eius medietas tota illuminatur, & de inferiori nihil, vnde tunc nihil de illa videmus. Qñ autem incipit elongari ab eo vltra 15. gradus, tunc inferior eius medietas incipit illuminari, & hæc illuminatio nobis apparet, sed minima, vnde tũc eam dicimus esse in nouilunio. Quanto magis autem elongatur a Sole, tanto plus illuminatur de inferiori parte, & minuitur de superiori. Denique qñ Soli opposita est, tota inferior medietas illuminatur, de superiori vero nihil, & tunc dicimus Lunã esse in plenilunio. Iterum autem appropinquans Soli paulatim illuminatur superius, donec Soli vicina 15. gradibus tota ex illa parte illuminatur, & tũc apud nos dr̃ esse in defectu. Eclypsis Solis semper habet fieri, qñ Luna in directo est opposita Soli in eclyptica. Sed quia citius mouetur, quàm Sol, cito transit eclypticam, vnde parum durat eclipsis Solis. Raro etiã contingit, quia Luna mouetur per epiciclum motu amfractuoso. Eclipsis autem Lunæ semper habet fieri oppositione Lunæ ad Solẽ. Qñ enim Luna plena est, & Soli opposita, tunc vmbra terræ opponitur in oppositam partem Solis. Sed qñ directè opponitur Soli in ipsa eclyptica, vmbra terræ, quę a lato incipit, & protẽditur in acutum, peruenit vsque ad eam, & radios Solis impedit, ne eam illuminent, sed cito transit vmbram terræ, ideo parum durat eius eclipsis. Raro etiam fit, quia raro contingit, ꝙ opponatur Soli in ipsa ecliptica propter motum eius amfractuosum.

De Linea eclyptica. Cap. XIIII.

EX lib. de natura rerum. Eclyptica linea est, quæ diuidit Zodiacum in circuitu, ita ꝙ ex vna parte relinquantur sex gradus, & ex alia sex. Et dr̃ ecliptica, quia qñ Sol & Luna sunt linealiter sub ea, siue in superficie illius, contingit eclipsis. Tunc verò contingit eclipsis Solis, cũ fuerit nouilunium, & Luna interponitur rectè inter aspectũ nostrum, & corpus solare. Eclypsis verò Lunæ cõtingit in plenilunio, qñ Sol opponitur Lunæ diametraliter, & terra incidit media in eius diametro. Nihil enim aliud est eclypsis Lunæ, nisi interpositio terræ inter corpus Solis & Lunæ. Est autem eclypsis Lunæ generalis, si fuerit in capite, vel in cauda draconis. Particularis si prope caput, vel caudã. Et quia oppositio nõ in quolibet plenilunio est in capite, vel in cauda draconis. Ideo nõ est in quolibet plenilunio eclipsis. Item qñ est in capite, vel in cauda, vel prope, & fit in coniũctione cum Sole, vel in nouilunio, tũc fieri potest eclipsis Solis. Vnde patet, ꝙ in passione Dñi non erat naturalis Solis eclipsis, sed miraculosa, cũ esset Luna quindecima. Solis autem, quàm Lunæ minus moratur eclipsis, quia Sol a Luna admodũ cito præteritur, Lunæ vero magis, quia vmbra magna est, cuius in transitione cunctatur. Et dicunt quidam Chaldæorum Astrolog. ꝙ caput, & cauda draconis est quædam nubes solida, quę non dissoluitur, quod apparet, qñ Luna obscuratur, hæc impedit radiũ Solis, ne Lunã illuminãdo attingat. Dr̃ autem cauda draconis, quia venenosa est, & officina Lunæ. Qñ eclipsis Lunæ est, nõ in omni terra est, sed sicut qñ Solis est, sũ in vno climate. Est autem eclipsis Solis, qñ Luna ad eandem lineam, qua Sol incedit, ibidem se Soli obijcit. Alexander. Luna in veritate patitur eclipsim, Sol autem non, sed potius nos Solis propter Lunæ interpositionẽ. Plinius. Defectus Solis, & Lunæ vespertinos Orientis incolæ non sentiunt, nec matutinos ad occasum habitantes.

Morale Senecæ de spectaculo eclypsis. Cap. XV.

SEneca de naturalibus quæstionibus 6n. Quãdiu solita decurrunt magnitudine rerum, consuetudo subducit. Ita enim sumus compositi, vt nos quotidiana, etiam si admiratione digna sint, transeant. Econtra vero minimarum quoq; rerum, si insolitè prodierint, spectaculum dulce fiãt: hic itaque cœtus astrorũ, quibus vniuersi corporis pulchritudo distinguitur, populũ non conuocat, at cum ea more mutatum est, omnium vultus in cœlo est. Sol spectatorem nisi defecerit, non habet, nemo Lunam obseruat, nisi laborantem. Tunc vrbes conclamant, tunc pro se quisque vana superstitione trepidat. Quantu illa maiora sunt, ꝙ Sol totidem (vt ita dicam) gradus, quot dies habet, & annum circuitu suo claudit, ꝙ a Solstitio statum inclinat, ꝙ sydera abscondit, ꝙ terras, cum tanto maior sit, illas nõ vrit, sed calorem suum intensionibus, ac remissionibus temperando fouet, quòd Lunam nunquam implet, nisi aduersam sibi, nec obscurarur. Hoc tñ non annotatur, quandiu ordo seruatur. Sed si quid turbatum, aut præter consuetudinem emicuit, spectamus, interrogamus, ostendimus: adeo naturale est, magis noua, quàm magna mirari. Idem in lib. 15. Quotiens autem defectionem Solis deprehendere volumus, pelues ponimus, quas aut oleo aut pice implemus, quia pinguis humor minus facilè turbatur, & adeo quas recipit imagines seruat, apparere autem imagines non possunt, nisi in liquido, & immoto. Tunc ergo notare solemus, quomodo Luna se Soli opponat, & illum tanto maiorem subiecto corpore abscondit, modo ex parte, si ita competit, vt in latus eius incurrat, modo totum. Hæc autem dicitur perfecta defectio, quæ stellas quoque ostendit, & lucem intercipit, tunc s. cum vtrius vterque sub eodem libramento steterit.

De Stellis, & earum varietate. Cap. XVI.

ISidorus. Stellæ, & sydera inter se differunt. Nam stella est quælibet singularis, sydera verò sunt stellis plurimis facta, vt hyades, pliades. Astra autem sunt stellæ grandes, vt Orion, Lucifer, Boetes. Sed hæc nomina scriptores confundunt, & astra pro stellis, & stellas pro syderibus ponẽtes. Stellæ non hñt proprium lumen, sed a Sole illuminari dñr sicut Luna. Sunt autem immobiles, & cum cœlo fixæ perpetuo motu feruntur. Neque cadunt per diem, sed splendore Solis obscurantur. Feruntur quidem sydera, quæ in cœlo fixa sunt, & cũ cœlo voluuntur. Mouentur verò quædam vt planetæ. i. erratricæ, quæ cursus suos vagos, certa tñ diffinitione conficiunt. Stellæ pro eo, ꝙ per diuersos orbes cęlestiũ planetarum feruntur, quædam celerius ab ortu serius occidunt, quædam tardius carteræ celerius ad occasum perueniunt. Aliæ pariter oriuntur, & non simul occidunt. Oẽs autem suo tpe ad cursum proprium reuertuntur. Stellæ quoq; diuersis interuallis distant a terra, propterea dispari claritate

magis minusve nostris oculis apparẽt. Nã multo maiores sunt his, quas conspicuas videmus, sed longius positæ paruæ a nobis vñr. Dictæ sunt autem stellæ a stando, quia fixæ sunt semper in cœlo ne cadant. Nam ꝙ videmus stellas e cœlo quasi labi, non sunt stellæ, sed igniculi ab æthere lapsi, qui fiunt, dum ventus altiora petens, æthereũ ignem secum trahit, qui tractu suo stellas cadentes imitatur, nã stellæ cadere non possunt. Sydera vero dicta sunt, eo ꝙ nauigantes ea cõsiderando iter dirigũt ad cursus sui consiliũ, ne fallacibus vndis, aut ventis alibi deducantur. Ex imagine mundi. Sunt autem oẽs stellæ rotundæ, & igneæ, quarũ dispositiones & cursus & loca & tpa solus Deus nouit, qui numerat multitudinẽ stellarum, & omnibus eius nomina vocans. Sapientes verò mundi nomina eis animalium, vel hominum imposuerunt, vt ab omnibus dignosci possent. Alexãdes. Stellæ dispares sunt in proprietatibus, quæ remotæ sunt a terra scintillant, & q̃dã eorũ vñr habere colorem argenteum, quædam aureũ. De die non videntur, quia maius lumen confundit minus. Quædam earum quasi multitudine aliarũ coronatæ sunt, quædam vero singulariter & solitariæ sunt. Ex lib. de natura rerum. Oĩs stella in vertice capitis aspicientis existens minor vr̃, quàm alio cœli loco, & quanto magis a vertice capitis mouetur, tanto magis apparet maior, ita ꝙ in Oriente maior apparet, quàm in alio loco: est commune omnibus stellis tremula, & nõ remotis, quod est propter crossos vapores, qui magis sunt in Oriẽte.

De Stellarum origine. Cap. XVII.

HElinandus. Quod autem stellaria corpora ex aquis materialiter facta sint, certo argumento comprobari potest. Nã duo superiora elementa, s. ignẽ, & aerem ex natura sua ita absq; spissitudine esse, manifestũ est, vt nihil horum ex se, & ex natura sua, nisi ex accidẽte sui visu perceptibile sit, sed omne corpus visibile alicuius densationis est, quæ ea aqua, vel terra cõtingit. Sed terrea non possunt, vel per calorem, vel aliquo alio modo vsque ad firmamentum eleuari, hoc enim aquę naturæ propriũ est. Omnia ergo illa, quæ in cęlo visibilia apparent, ex aquis materiale principium sortiuntur, cuiusmodi sunt & fulgura. Similiter ergo stellaria corpora. Item omne nutribile ex eodem nutritur, ex quo materialiter constat philosophia, vel physica testatur, sed corpora stellaria ex humore nutriri philosophi dicunt, ergo ex humore constant materialiter. Guil. de Conchis. Corpora stellarum ex quatuor elementis facta esse potest probari ratione. Quod enim inuisibilia sunt ex visibili contrahunt. Nulla quippe qualitas suum contrarium operatur, ex visibili ergo habẽt, ꝙ vñr, sola verò terra, & aqua sunt visibiles, ignis & aer inuisibiles. Est ergo aliquid in eis ex terra, & aqua. Iterũ cum tres habeant dimensiones, & visum repercutiant, solida sunt, sed ſm Platonem nulla sine terra est soliditas: amplius, quicquid nutrit ex eodẽ nutritur, ex quo materialiter constituitur, &c. Corpora stellarũ ex humore Oceani nutriũtur. Quibus omnibus liquet, aliquid de terra, & aliquid de aqua in corporibus stellarũ contineri. Quod autem sunt splendida & mobilia, ea splendidis, & mobilibus habent, igitur ex igne, & aere. Cõstant igitur ex quatuor elemẽtis. Sed tñ de superioribus ignis de inferioribus aqua in eis dñantur. Fortasse dicat aliquis, cũ in aere sit humor spissior, quàm in igne, & etiam calor licet non tantus. Cur in aere similia corpora nõ sunt facta. Cui ergo rñdeo, quàuis aer sit calidus, tñ cum hoc est humidus, vnde non potuit, quod in se erat, desiccando spissare, & sic lucidũ, & visibile creare. Quod ex vulgari exẽplo potes perpendere. Aqua enim superposita igni spissatur, & in lapideã substantiam mutatur. Si autem calido, & humido, veluti alueo aquæ bullienti superponatur, calefit, & non spissat. Vel iuxta Constantinũ cũ ista quatuor elementa binas habeãt qualitates, vnã ex se, alterã ex altero. Ignis ex se calidus est, a terra siccus. Aer humidus ex se, calidus ab igne. Aqua humida ex aere, sed frigida ex se. Terra vero sicca est ex se, sed frigida ex aqua. Quod verò alicui inest ex se, præualet illi, quod ex alio inest. Cum ergo in aere, sicut ex se insit humiditas, calor ex alio, præualuit in eo humiditas, vnde non potuit desiccando corpora stellarum creare. Cum enim vicinus sit terræ, si in eo stellæ essent, ex vicinitate terrã accẽderẽt, nec aliqd ĩ ea viuere posset.

Opinio Albumasar, & Aristotelis de hac materia. Cap. XVIII.

ALbumasar. Auctoritate & ratione constat stellariũ corporũ substantiam, nec ex aliquo elementorum huius mundi effectã, nec ex pluribus omnino congestam. Si enim ex his essent ac elementaria, proculdubio necessariò consequeretur gñatio, & corruptio, augmenta, decrementa, resolutio, cæteraq; huiusmodi alterationes. Quæ cũ illis aliena sint, tã circulorum cœlestium, quàm stellarum corporum substantias ex quinta, & quadã alia natura consistere ratio concludit. Qualitas autem eorũ in forma .o. est. Sunt enim corpora sphærica perlucida naturali motu degentia. Arist. de cœlo, & mũdo, lib. 2. Stellæ sunt ex natura corporis quinti, quia positæ sunt in eo fixæ. Necessarium enim est, vt vnũquodq; corporum, sit ex natura corporis in quo est, sicut fixum. Ideo etiã dicimus, ꝙ orbiculatæ sunt, & rotundæ, quia sunt ex corpore quinto orbiculato. Caliditas autem, quæ venit ex stellis, & lumen est ꝑꝑ repercussionem, & fricationem aeris factam ex motu earum. De aptitudine namq; motus est, vt calefaciat & igniat etiam ligna, lapides, & ferrum. Et huius verificatio est, ꝙ in hastula sagittæ, qñ egreditur ex arcu, plumbum ex motu calefit, & ignitur, & cadit ex hastula. Si autẽ aer igni propinquior est, prior vtique & dignior est, vt calefiat, & igniatur quam res cæteræ, hunc ergo proculdubio calefacit motus. Qm̃ ergo excaleantur, & ignitũtur stellæ ex motu, ignitur ergo & aer, qui est in circuitu earum necessario, & qñ mouent ex motu stellarũ fit ignis quo calefiunt, & igniuntur. Præcipuè autem calefit, & ignitur aer, qui est prope nos. Ideoq; caliditas Solis est ſm modũ propinquitatis, & elongationis eius a nobis.

Refragatio eiusdem opinionis. Cap. XIX.

GVil. de Conchis. Platonis opinio est omne corpus, vel vnũ esse de quatuor elementis, vel quod est compositũ ex eis, ignemque esse a lunari circulo sursum. Alia vero tria elementa infra ipsum. Arist. autem præter quatuor elementa vnam voluit esse quintam essentiã, quatuor verò elementa esse a Luna deorsum, quintã essentiam ab eadem sursum. In omnibus, quæ sunt infra Lunam has quatuor qualitates esse, calorem, frigus, humiditatem, siccitatem. In eis quæ sunt supra Lunam, nullã de his, eadem nec grauia, nec leuia esse, nec a centro, nec ad centrum mobilia, sed circa centrũ, vt si Sol in medio aeris esset, nec ascenderet, sed circumuolueretur. Inde est, ꝙ semper a terra ęquali distantia corpora stellarum circũuoluuntur. Secundum hanc opinionem supra Lunam, nec calor, nec frigus, nec humiditas, nec siccitas, harum igitur locus est sub Luna. Inde nulla ibi est diuersitas, nulla mutatio, hãc quintam essentiam in æthere, & firmamentum diuidit. Ex eadem in æthere sex corpora splendida, quæ planetæ dñr, constituit, in firmamento infinita, quæ sunt stellæ infixæ. Stellæ ergo tã erraticæ, quàm fixæ ex quinta essentia, non ex quattuor constant elementis. Sed quomodo Sol, cũ non sit calidus, fons sit caloris. Saturnus quoque, cum non sit frigidus, frigus generet in aere. Mercurius, cum nõ sit humidus, Deus tñ humoris dicatur. Mars calidus est & siccus, Luna frigida & humida. Qui hanc sententiã immo dementiã tenere voluerit, si potest, fingat. Hoc ergo prætermittẽtes, aliud dicamus.

De situ, & magnitudine stellarum. Cap. XX.

IDẽ. In firmamento stellæ sunt. i. sub æthere, vel in æthere continentur, in quo infixæ dñr, non vt gemmæ in auro, sed quia in eo existentes semper in eadem eius parte vñr. Quarũ motus, quia tardissimus est, a nobis discerni non potest. Plinius lib. 2. Interualla quoque syderum a terra multi indagare tentarunt, Solem abesse a Luna, vnde 20. partes, quantum ipsam Lunam a terra prodiderũt. Pythagoras autẽ vir sagacis animi a terra ad Lunam 125. stadiorum esse collegit. Ab ea vsque ad Solem duplum. Inde ad 12. signa triplum, vel triplicatum, in qua sententia & Gallus Sulpicius noster fuit. Thebit. Orbis in quo graditur Luna, est orbi terræ propinquior, sed habet altitudinem, luna enim, qm̃ inter illos habet orbẽ ab ea parte, qua est altior, & a terra remotior, sequitur orbis Mercurij, cuius proprietas est, sicut proprietas orbis Lunæ ſm progressionem Mercurij in eo. Inferior autem locus orbis Mercurij contingit altiorẽ locũ orbis Lunæ. Secundũ hunc quoq; modum sequuntur hos cæteri orbes ab ea parte, qua est altior locus eorum, orbis Veneris prius, post orbẽ Solis, deinde orbis Martis, post orbẽ Iouis, deinde orbis Saturni, post orbẽ stellarũ fixarũ, in quo sunt signa, & in quo est orbis signorũ. Oĩum autem orbiũ quisq; cõtingit alterũ, qui eum sequitur. Nulla enim ratione aliqua vacuitas est inter circulos. Pli. vbi supra. Nec verò hæc tanta debent existimari quanta cernuntur, cũ nullum eorũ esse minus Luna tã immensæ altitudinis ratio declaret. Helinandus. Non solũ autẽ de Sole, & Luna, sed etiam de oĩbus stellis volũt probare, ꝙ omnes sint maiores terra. Gundisolinus. Oĩbus mundi corporibus maior est Sol, & post illum 15. stellæ fixæ. Tertius in magnitudine Iuppiter. Quartus verò Saturnus. Quintũ locum obtinẽt stellæ in ordinibus suis positæ. Sexto est Mars. Septimo terra. Octauo Venus. Nouo Luna. Decimo Mercurius. Cum ergo minor ex stellis fixis maior sit terra, & tñ illa respectu terræ pũctualis appareat, multo fortius terra respectu cœli punctualis apparebit.

De Motu stellarum in generali. Cap. XXI.

PLi. vbi supra. Quis autem æstates, aut hiemes quique in tẽporibus annua vice intelligũtur, syderũ motu fieri dubitet. Ergo vt Solis natura temperãdo intelligitur anno. Sic reliquorum syderũ propria est quibusq; vis, & ad suam cuique natura fertilis. Aliæ sunt in liquorem soluti humoris fœcunda, alia concreti in pruinas, aut coacti in niues, aut glaciati in grandines, alia flatus tepoꝛis, alia vaporis, alia roris, alia frigoris. Isidorus vbi supra.

Numerus

Numerus autem circularis stellarum est, per quem cognoscitur in quanto tpe circulum suum vnaquęque stella percurrat, siue per lõgitudinem, siue per latitudinem. Nam Luna 7. annis fertur caplere circulũ suũ. Mercurius annis 20. Lucifer annis 59. Sol annis 9. Vesper 15. Phetontes 12. Saturnus 30. Quibus peractis ad reuisionẽ circuli sui eisdem signis, & partibus reuertuntur. Quędã sydera radiis Solis præpedita ãnomala fiunt, aut retrograda, aut stationaria. Ex spheris. Cœli formam sphericam esse per hoc compertũ est, quod stellæ, quæ sunt in eius medio maiores describunt circulos, aliæ vero quanto remotiores sunt a mundi medio, tanto minores describunt, & talis est natura corporis spherici. Præterea stellæ, quæ sunt in mundi medio velocissimo cursu mouentur, quæ autem in extremitatibus firmamenti tardissimo, cum non lineares sint ad inuicem, quod non fieret, si firmamentum quadratum, vel longum esset. Oportet enim, quod quæcunque sibi inuicem linearia sunt, in alio latere quadrati, dum ipsum quadratũ mouetur, ęquè cito moueantur.

De motu stellarum fixarum. Cap. XXII.

GVil. de Conchis. Omnium ergo stellarum septem de loco ad locum mouentur, quæ a Græcis planetæ, a Latinis erraticæ dñr. Reliquæ omnes semper in eodem loco existentes impetu firmamenti circa terram cum firmamento mouentur, vnde & in firmamento infixæ dicuntur, firmamentum hoc superiorem ętheris partem voco, in quo stellæ (vt supra dictum est) infixæ dictæ sunt, non vt gemma in auro, vel vt radius in rota. Sed quia semper in eadem illius parte consistunt. Nec moueat, quod superius dixi, ęthera ignem esse, & eundem a centro moueri. Nunc autem ęthera moueri circa centrum, secumq; stellas infixas circumferre. Alius est enim motus naturalis, alius accidentalis. Naturalis motus ignis est a centro, sed quia supra illũ nullus motus est, a centro moueri non potest. Porro, quia stare contra naturam est, vel descendere. Moueri ergo a centro est motus eius naturalis, circa centrũ accidentalis. Sed cũ in superioribus videatur nil corporeum sine suo motu proprio sustineri posse, nisi alicui fundamento infixum, quæri potest, verum illę stellæ, quæ nullo solido dicuntur infixæ, motum habeãt proprium quo sustineantur. & sunt quidã, qui dicunt eas motu proprio moueri ad hoc tñ, vt sustineant se. i. in eodem loco. Alij dicunt de loco ad locum eas moueri more planetarum, nullum tamen motum earũ oculis nostris sentiri, quia tãta spacij in peragratione suorũ circulorũ consumunt, quod vita hominis, quæ breuis est, etiam ad breue punctum earundem ascensionis comprehendendum non sufficit. Et ego quoque dico eas de loco ad locum moueri, aliam tamen esse causam, quare motus, etiam si immortalis esset, homo sentire nõ possit, quæ talis est. Omnis motus, vel per immobile, vel per minus mobile discernitur. Cum enim aliquid mouetur, si iuxta illud immobile, vel minus mobile videatur, cum illud præteriri, vel elõgari, aut propinquius ferri vr, motus sentitur. Si autẽ extra illud, vel immobile, vel minus mobile videatur, non sentitur, quod per nauẽ currentem in mari probari potest. Motus verò stellarum per immobile, vel minus mobile sibi superpositum sentitur, per suppositum verò nunquam. vt signa per motum planetarum discernimus, modo enim sub hoc signo, modo sub alio vñt. Super prædictas verò stellas nil est visibile, ideo nõ est, quo motus earũ discerni possit. Mouentur ergo, sed infixæ dñr, quia motus earum non sentitur. Arist. Stellæ non mouentur per se, sed sunt quietę fixæ, in circulis suis cõpositæ, cum quibus incedunt, tñ enim circuli mouẽtur. Alfraganus. Stellæ fixæ tardiores sunt, quàm Sol, vnum gradum 10 centum annis in firmamẽto perficiunt, & ita in tribus milibus annorũ vnum signũ. Cumq; quodlibet signum habeat 30. gradus, & quilibet gradus 60. minuta. & duodecim sint signa, patebit in triginta sex milibus annorũ stellas fixas cursum suũ perficere, & hic est magnus annus, de quo dicitur Philosophis.

De Planetis. Cap. XXIII.

ISi. 3. vbi supra. Quædã itaq; stellæ, ideo planetæ. i. errãtes dñr, quia per totũ mundum vario motu discurrunt. Vnde pro eo, quod errant, retrogradę dñr, vel anomala efficiuntur. i. qñ particulas addunt & detrahunt, cæterum qñ tñ detrahunt, retrogradæ dñt. Stationem autem faciunt qñ stant. Planetæ ergo sunt stellæ, quæ non in cœlo fixæ sunt, vt reliquæ, sed in aere feruntur. Nam in Septentrionem interdum, interdum in Austrum, cõtra mundum, nonnunquã cum mundo feruntur. Quarum nomina Græci sunt, phiton, phetũta, phitonas, hesperus, stelbon: has Romani nominibus deorum suorum sacrauerunt. i. Iouis, Saturni, Martis, Veneris, & Mercurij. Decepti enim, & decipere volẽtes in eorũ adulatione, qui sibi aliquid ẽm amorem præstitissent, sydera in cœlo ostendebant dicentes, quod Iouis illud esset sydus, & illud Mercurij, & cõcepta est opinio vanitatis. hanc opinionem diabolus confirmauit, Christus euertit. Ex imagine mundi. In ęthere, quod purus aer dr, & perpetuo splendore lætatur. Septem stellæ singulis circulis contra mundum feruntur, & ob vagum cursum planetæ, idest erraticæ dicuntur, hæ immensa celeritate firmamenti ab Oriente in Occidentẽ rapiuntur, tamen naturali cursu mundum contraire probantur; sicut musca, si in rota circumferetur, ipsa tamen proprio motu cõtra reuolutionem eius ire videretur, hi planetę nunc superius, nunc inferius propter obliquitatem signiferi vagantes, radiis Solis præpediti anomali, vel retrogradi, vel stationarij fiunt.

De Nominibus & proprietatibus singulorum. Cap. XXIIII.

PRimus itaque planetarum est Luna stellarum minima, sed ideo maior cæteris vr, quia terrę proxima in primo circulo fertur. Huius corpus est globosum natura igneum, sed aqua permixtum, vnde & lumẽ proprium non habet, sed in mod in speculi a Sole illuminat, & ideo Luna quasi lucina. i. a luce nata nominatur. Quod autem quasi nubecula in ea vr, ea aquæ natura esse dr. Dr enim, quod si aqua permixta non esset, terram vt Sol illuminaret, & ima ob vicinitatẽ maximo ardore vastaret. Globus eius multo amplior est terra. Hæc licèt quotidie violẽtia firmamenti ab Oriente in Occidentẽ feratur, tñ contra mũdum nitẽs omnia Zodiaci signa. 27 diebus peruagatur, vel peragratur. Circulum autem suum 19. annis perambulare affirmatur. Luna 4 si rubeat vt aurũ, ventos ostendit. Si in summo corniculo maculis nigrescit, pluuiosũ mẽsis exordium. Si in medio plenilunium serenum. Secundus est Mercurius, qui & stelbon forma globosus, natura igneus, Lunam magnitudine vincens, lumen a Sole accipiens, signiferam 339 diebus percurrẽs. Tertius est Venus, q & hesperus Lucifer & vesper, rotũdus, igneus, contra mundum nitẽs vt Mercurius. Zodiacum percurrẽs 347. diebus. Quartus est Sol, forma sphericus natura igneus, magnitudine terram octies vincens, omnibus stellis lucẽ præbens, hic ab Oriente in Occidentẽ impetu firmamẽti fertur. Sed contra mũdum nitens totum Zodiacum 365. diebus graditur. Circulum autem suum 28 annis percurrere creditur. Quintus est Mars, qui & pyrois alias phitona, globosus igneus, percurritq; Zodiacum duobus annis. Sextus Iuppiter, qui & phetonta, rotundus, temperatus, Zodiacum peragrans 12 annis. Septimus Saturnus, qui & pheton sphericus. Zodiacũ 30 annis percurrens. Suus autem cuique color est, Saturno candidus, Ioui clarus, Marti igneus, Lucifero candens, Vespero refulgens, Mercurio radians, Lunæ blandus, Soli ardens. Mutant autem colores a circulis propinquis. Nam frigidior in pallorem. Ardentior in ruborem. Ventosus in horrorem. Ater in obscuritatem.

De Motu eorum per proprios circulos. Cap. XXV.

EX sphera. Planetæ ergo septẽ sunt, quorum altior & firmamento vicinior est Saturnus, postea Iuppiter, postea Mars, Sol, Venus, Mercurius, Luna, de quibus supra. Hi mouẽtur cõtra firmamentum, ad hoc vt dici solet, vt retardent eius impetum. Alioquin ex velocissimo motu illius posset destrui machina mundialis. Itaque in planetis duplex est motus. Motu enim violento rapiuntur a firmamento ab Oriente in Occidentem. Naturali vero contra firmamẽtum ab Occidente in Orientem. Oẽs aũt planetæ eccẽtricos hñt. i. circulos quosdã qui hñt centrũ suum extra cẽtrum terrę. Sol quidam motu corporis sui in medietate describit eccentricũ. Reliqui verò epicyclos. i. paruos circulos, vel potius spheras, qui terram non ambiunt, sed tñ vnõ circulum qui eccentricus dr, & cum centro suo describunt. Sol quidẽ directè mouetur cõtra firmamentum, iuxta illud Ouidij Nitor in aduersum, &c. Omnes ergo planetæ præter Solem, qui progressiuus tñ dr, Dñr progressiui, retrogradi, stationarij. Progressiuus dr planeta, qñ mouetur ab initio sui epicicli versus finẽ. Retrogradus vero qñ mouetur a fine versus principiũ. Stationarius qñ incipit esse progressiuus, & desinit esse retrogradus, vel econuerso. Directus autẽ dr, qñ mouetur in superiori parte epicycli. Indirectus verò, qñ in inferiori. Inter planetas autem duo luminaria principatũ habent. Ex lib. de natura rerum. Retrogradatio quinque stellarum est, cũ vnicuiq; earũ est circulus reuolutus. Cũ ergo fuerit stella in altitudine illius circuli, erit cursus eius in eo per partẽ Oriẽtis, qui suo cursu erit addens in circulo signorũ, & ex hoc contingit, quod cum fuerit in inferiore parte circuli reuoluti curret ad partẽ Occidentalẽ, & cũ fuerit cursus hic, qui est ad partẽ Occidentalẽ, vr planeta retrogradus. Soli ergo & Lunæ nihil horũ accidit. Horũ ergo vniuersi planetæ præter Lunã, cũ fuerint in superiore parte circuli breuis, mouentur contra cœlum. Cum autem in inferiori, cum cœlo. Gressus omniũ planetarum ẽm ipsos ęquales suos gradibus, qui sunt in tpibus ęqualibus, non tñ sic apparet in circulo signorum. Saturnus & Iuppiter & Mars tardiores sunt cursu Sole. Venus & Mercurius sunt cursu velociores Sole Luna est cursu Sole velocior, & non est ei retrogradatio, sicut iam dictũ est superius. Ex imagine mundi. Omnes autem planetæ 532. annis circulos suos peragunt, & eosdem vt prius repetunt.

De distantia eorum ad inuicem. Cap. XXVI.

POrro a centro terræ absides, idest circuli planetarum altissimæ sunt, Saturno aũt in Scorpione, Ioui in Virgine, Marti in Leone, Sole in Geminis, Veneri in Sagittario, Mercurio in Capricorno, Lunæ in Ariete. Medijs oĩum partibus & econtrario ad terræ centrum humillimę atq; proximę. A terra itaq; vsque ad firmamentum cęlestis musica mensuratur, ad cuius exemplar & nostra fuisse affirmatur. In terra namq; fit tonus. Gama in linea; a. In Mercurio b. In Venere c. in Sole d. In Marte e. In Ioue f. In Saturno g. Profecto mensura musicæ inuenitur, dum a terra vsq; ad firmamentũ. 7. toni reperiuntur. A terra namq; vsq; ad Lunam est tonus. A Luna vsq; ad Mercurium semitoniũ. Inde vsq; ad Venerem semis. Et inde vsq; ad Solẽ tria semitonia. Inde vsq; ad Martem tonus. Inde ad Iouem semis. Et inde ad Saturnum semitonium. Inde vero ad signiferum tria semitonia, quæ s. iuncta septem tonos efficiunt. Tonus autem habet. 15. dc. 25. miliaria. Semitonium vero septies, cccxij. miliaria & semissem. Vnde & philosophi septem musas finxerunt, qm̃ a terra vsque ad cęlum septem consonantias deprehendunt, quas homini naturaliter insitas inuenerunt. Sicut enim hic mundus septem tonis, & nostra musica septem vocibus distinguitur, sic corporis nostri compago septem nodis coniungitur, dum quatuor elementis corpus, in tribus viribus anima copulatur. Vnde & homo microcosmus id est minor mundus dicitur, dum sic cum sono numeroque cœlesti musicæ par cognoscitur. A terra itaque ad Lunam tum 15. dc. 25. miliaria. A Luna vero vsque ad Mercurium, 7. dccc. 12. miliaria, &c. Sunt ergo a terra vsque ad cœlum miliaria. c. & 9.

De Qualitatibus Saturni & Iouis & Martis. Cap. XXVII.

GVliel. de Conchis. Summus itaq; planetarum dr̃ Saturnus, in peragratione zodiaci fere 30. annos consumens, vnde in fabulis senex fingitur. Hæc stella frigida & nociua esse dr̃. Hanc esse frigidam sic probauerunt astrologi, cum scirent Solem existentem in Cancro terras calore adurere, sentiebãt in aliquo anno minus solito id contingere. Scientes autem ex natura Solis hoc non esse, quæsiuerunt quis planeta in eodem signo esset cum illo, reperientes quòd Saturnus, dixerunt ipsum causam frigiditatis esse. Ac inquis, cũ oẽ corpus stellæ sit igneæ naturæ, qđ probat motus & splẽdor, quomodo potest esse stella frigida. Nõ enim illud probo, quòd quidam dicunt stellam Saturni inde frigidam esse, ꝙ aquis congelatis est vicina, sicut est Luna, ex vicinitate terræ & aquæ. Probatum est enim superius, aquas congelatas ibi non esse. Verũ inquam plures sunt ignis qualitates, quæ in quibusdam corporibus sunt diuisę, in quibusdam coniunctæ. Vt ergo est quoddam igneum calidum & non splendidum, sic est & quoddam splendidum & non calidum. Illa enim sola sunt calida, quæ alicui spissæ & humidæ materiæ in qua accendantur sunt vicina, hoc per solem potest probari, qui in conuallibus vbi aer est spissior, magnum exercet feruorem. In altissimis montibus propter aeris subtilitatem feruorem minime operatur, cuius rei sunt indicium niues perpetuæ ibi existentes. hac eadem ratione super Lunam feruor non potest esse præ nimia Aetheris subtilitate. Sed dicis, ergo super Lunam non est ignis. Dicit. n. Aristoteles non posse non calere. Aliud est calere, aliud feruere. Superior ignis calet, non feruet. vel cum Aristoteles hoc dixit de inferiore nostro igne iuxta vulgarem sermonẽ locutus fuit. Nomina porrò sumpta à qualitatibus, tribus modis rebus attribuuntur, vel propter sensum, vel propter effectum, vel signum. Cum ergo Saturnus dicitur frigidus, effectui deputatur. Quid autem miraris, si quod non est frigidum frigus facit. Cum etiam hoc quod est calidum frequenter hoc agit. Alia, Serpillum, quæ nemo dubitat esse calidá, messores frigefaciunt. Calor ignis cũ sit siccus, nonne ferrum liquidum facit. Saturnus igitur si non est frigidus frigus generat. vel si Saturnum nec frigidum esse, nec frigus facere contendis, dic ꝙ frigus non facit, sed significat. Vnde propter illud, ꝙ frigus significat, frigidus dicitur. hæc eadem stella dicitur maliuola, vel quia facit, vel quia significat aliquid mali hominibus euenire, & maximè, quando est retrograda, vnde & in fabulis falcem deferre dr̃. Qui enim falcem gestat, si retrocedit, lædit. si antecedit non ita. Post Saturnum est Iupiter, in peragratione zodiaci 12. annos consumens: hæc stella est beniuola, quippe in qualitatibus est temperata, quod ex coniunctione eius cum Sole est probatum. Sed qm̃ inter Saturnum, & Martem quæ stellæ sunt maliuolæ, est media. Cum igitur in superiori, vel inferiori abside sui circuli existit, temperatur illorum nociuitas, & minuitur eius beniuolentia, vnde in fabulis dicitur: Iupiter Saturnum patrem mundo expulisse, quia vicinior factus Saturno, naturalem ei aufert nociuitatem. Dicitur etiam adulterando diuersos filios genuisse. Collocatus. n. inter planetas beniuolos & maliuolos, sicut hic Iouis cum Saturno, vel Marte in terrenis diuersa efficit. Tertius est Mars, Stella calida & sicca, idemq; nociua, in biennio zodiacum peragrans. Sed inter duas beniuolas stellas, videlicet, Iouem & Venerem positus, eleuatus vel depressus in suo circulo ex eorum vicinitate minus est nociuus. In prælijs dicitur dominari, quia calorem & siccitatem, ex quibus est impetus & animositas, confert. Calidi nanque, & sicci sunt animosi.

De Causis retrogradationis. Cap. XXVIII.

CVm aũt naturalis motus planetarum sit ab oriente in occidentem, quõ retrogradari vel stare isti tres dicuntur, q̃ inde audiui expediam, nullum tñ de his affirmans. Dicunt ergo quidam, solem esse attractiuæ naturæ, cum isti planetę præcedunt solem si propinqui sunt, attrahit eos ad se, vt adamas ferrũ vel magnes. Si n aũt remotæ cogit illos stare, donec transierit illos. Alij dicunt eos nunquã stare videri tñ ꝙ stent. Cum enim igneæ sint naturæ necesse est ꝙ moueantur. Videntur aliqñ ex arsi & thesi stare vel retrogradari. Constat aũt inter astrologos vnumquodque de planetis prædictis qñque plus solito remoueri a terra, tuncq; eleuantur quandoque plus solito versus terras descendere, quod deprimi dicimus. Cum enim Sol sit fons caloris, casu aliquo superiora & inferiora desiccat. Vnde corpora istorũ plus solito leuia ascẽdunt. Si iterum ad nutrimentum sui plus solito humorem attrahat, reddit illa plus solito grauia, vnde plus solito descendunt. Sunt qui dicunt hoc ex qualitate circulorum cõtingere, quia in quibusdã locis deprimuntur, in quibusdã exaltantur, & deprimuntur circuli aliqñ rectè, aliqñ obliquè. Dum ergo recto modo exaltãtur vel deprimuntur, quia semper sub eadem parte signi esse dñr, stare creduntur, si obliquè retrogradi. Chaldæi aliã retrogradationis istorum rõnem reddiderunt, q̃ talis est. Est vnus circulus qui æqualiter distat a terra, sub quo planetę discurrunt, hic est zodiacus. Præter hunc cõem circulũ hẽt vnusquisq; triũ supiorũ planetarũ duos circulos. Vnũ ecẽtricũ, q in vna sui parte est remotior à terra, in alia propinquior, q circulus cõtra firmamentũ nititur. Alterũ epicyclũ qui totus supra pẽdet, hic positus in ipso ecẽtrico, quẽadmodũ & ipse contra firmamentũ nititur, in quo ipse planeta fixus motu ipsius cõtra firmamentum rapitur, quia ẽm ipsos planeta nõ mouetur, sed motu epicycli quo situs est voluitur. Scimus aũt ꝙ si maxima rota in qua esset cereus inextinguibilis accensus, super caput nostrũ ab oriẽte in occidẽtẽ moueretur, dũ illa pars rotæ in qua esset cereus accẽsus esset superior, videret cereus ad oriẽtẽ moueri cũ eadẽ pars rotę descẽderet, videret ille cereus nec ad oriẽtẽ nec ad occidentẽ moueri, sed stare. Cum aũt eadẽ pars esset infima ab occidente ad oriẽtem videretur retrogradari pdictus cereus. Cũ vero eadem pars rotæ ascenderet, videretur stare. Simile contingit in quolibet istorum planetarum, vnde & geminus est locus stationis, vnus progressionis, & vnus retrogradationis.

De Qualitatibus Veneris, ac Mercurij & eorum dispositione. Cap. XXIX.

QVartus planetarum iuxta Platonem est Venus, stella videlicet epata in qualitatibus, vnde & beniuola dr̃, modo in 13. mensibus, modo in 12. zodiacum percurrens. Dr̃ aũt cum Marte adulterata, quia in superiori parte sui circuli existens, facta Marti vicina, minus est beniuola. Quintus est Mercurius, fere in anno cursum suum perficiens, cum quo Venus adulterata dr̃, cũ s. in inferiori parte sui circuli se illius commiscet qualitatibus. Ideo aũt dixi iuxta Platonem, quia Aegyptij (quos secutus est Plato) dixerunt solem esse statim post Lunam, supra ipsum vero Mercurium, supra Mercurium Venerem. Chaldæi aũt (quos secutus est Tullius) volunt post Lunam esse Mercurium, supra quem Venus, supra quem Sol. Quodq; de ordine istorum trium diuersæ senserunt, ex circulis eorũ cõtingit. Circuli nãq; Veneris ac Mercurij sunt epicycli. i. supra terrá existentes, nil de illa cõcludentes. Horũ circulorum centrũ est in Sole, sed mercurialis in medio Solis, venereus supra mediũ. Dũ ergo Venus, & etiam Mercurius in superioribus circulorũ suorum existũt, verè supra Solẽ sunt. Cũ verò in inferioribus circulorũ suorum sunt, verè infra Solem sunt, semperq; Mercurius propinquior est Soli. Ad hoc itaq; respiciẽtes Chaldæi, ꝙ qñq; inferiores sunt Sole, tucq; liberius appareant, Sol enim non tm̃ apparentię illorum oculis suppositus, quantũ subiectus subducit. Ideoq; dixerunt Solem illis superiorẽ Plato verò, & Aegyptij considerantes quantũ possint plus eleuari, viderunt, ꝙ Sol nõ eleuatur tm̃ quantum Mercurius, nec Mercurius quantũ Venus, & ideo Solẽ inferiorem Mercurio, & Mercuriũ Venere indicauerunt. Cui sententiæ, videlicet, ꝙ Sol sit sub Venere, & Mercurio nos potius accedimus. Cũ enim Luna sit frigida, & inde necesse est, vt Sol, qui calidus est, & siccus, sit ei cõiũctus, quatenus ex calore Solis tēperetur Lunę frigiditas, ex siccitateq; humiditas, ne cũ Luna terræ vicina sit, & in ea magis dñans, si distẽperati radij eius ad terrã venirẽt, illã distẽperarent. Præterea cũ Luna proprio careat splẽdore, illuminat a Sole. Oporteт ergo, ꝙ fonti luminis subiecta sit sine medio.

De

De Istorum retrogradatione. Cap. XXX.

ISti quêadmodũ cæteri planetę ab occidête in orientē, impetu tñ firmamenti ad occasum & ortum quotidie referuntur. Sic enim soli côcurrunt, vt Mercurius plus duobus & triginta gradibus ab eo non elôgetur, Venus plus.45. Sed cum in id spacium veniunt, ad Solem recurrunt. Mercurius fere in anno zodiacũ circuit. Venus aũt in illo anno in quo frequētius stat & retrogradiatur plus 12. mẽsibus in circulo nõ consumit. Alio quoq; anno qñ rectior incedit.11. Habent etiam matutinos & vespertinos ortus, quia qñ iuncti soli splendore illius occuluntur. retrogradientes apparere incipiunt mane ante solem, quæ dr̃ matutina effulsio. Aliqñ solem præcedunt, tuncq; Sole merso apparere incipiunt, tuncq; dr̃ vespertina effulsio. Stante Solem in ortum diu visæ applicant se ad Solem, & incipiunt non videri, dr̃ matutinus occasus. Achronico ortu nunquam oriuntur, quia nunquam integro diametro a Sole distant. Venus autem vna & eadem die ante Solem vr̃, tũc lucifer vocatur. In fine autem eiusdem post Solem vr̃, & tunc hesperus vocatur. Sed dicis. Cum planetę s̃m astrologos sint eiusdem velocitatis, circuliq; istorũ fere sint æquales, vnde poterit esse, quod Venus in principio noctis videatur post Solem, & in fine eiusdem ante Solem. At vt superius demonstratũ est, venus qñque Sole superior est, qñq; inferior. Vnde & post Solem vr̃ in vespere, & ante Solem in mane, non ergo localiter in fine & in principio eiusdem noctis, Solem p̃cedit & sequitur, sed altitudine sua post ipsum & ante ipsum videtur. Quod nunquam contingit, nisi qñ Sole superior existit.

De Retrogradatione Solis & Lunæ. Cap. XXXI.

SOlem ergo sicut & alios planetas ab occidente in orientem naturali motu moueri generalis ferè sententia omnium philosophorum fuit. Cum enim Aries sit positus sic, quòd qñq; sit in medio cęli, inter ilũ & oriētē est Taurus, deinde Gemini, post Cancer in oriēte. Inter eũdē & occidētē sunt Pisces, post Aquarius, in occidēte Capricornus. Si ergo Sol ab oriēte in occidētē tēderet, iã signum versus occidentem positum id est in Pisces ab Ariete transiret, inde in cætera. Cũ autem ab Ariete in signa versus orientem, prius in Taurum, deinde in Geminos transeat, sine cunctatione iudicij ab occidente in orientem credatur moueri. Fuit etiam necesse quòd sic moueretur. Cum enim firmamentum ab oriente in occidentem tendat, si planetę illi non cõcurrerent; tantus esset in terris impetus, quòd nil stare, vel viuere posset in eis. Vt ergo rapido motui firmamenti obuiarēt, impetumq; illius temperarent in contrarietatem motus retenti sunt. Sed quamuis contra firmamentum moueantur, quotidie tñ ad occasum & ortum secũ illos refert. Cum enim Sol ab occidente in oriētē motu proprio moueatur, nisi a firmamēto rapto motu econtrario referretur, 6. mensibus continuè esset super terram, beneficijs noctis careremus. Alijsq; sex mensibus inferius currens hemispęrium, ad nos non ascenderet, sicq; sex mensibus die careremus. Sed fortasse dicis, cum planetę sint extra firmamentum, quo modo possunt a firmamento referri, & maximè Luna, quæ est ab illo remotissima. Respondeo. Nonne superius probauimus ignem, vel æthera esse firmamētum. Illud quod homines in aquæ colore modo pellis extensum sibi confingunt nihil esse. Vnde etiam si extra firmamentum esset, impetu illius moueri posset. Impetu enim alicuius maximi, videmus minima quæ extra ipsum existunt frequenter moueri.

Falsa Opinio de concentu cœli. Cap. XXXII.

EX imagine mundi. Demiq; signifer primus circulus. 12. signorum diuiditur in duodecim partes per latum, sub his feruntur, 7. planetæ, & hi septem orbes (vt dicitur) cum dulcissima armonia mouentur, ac suauissimi concentus eorũ circumitione efficiuntur. Qui sonus ad aures nostras ideo non peruenit, quia vltra aerem fit, & eius magnitudo nostrum auditum angustum excedit. Nullus enim sonus a nobis percipitur, nisi qui in hoc aere efficitur. Rabi Moyses. Dixerunt quidam plures cœlos facere sonum magnum & horribilem, & hoc per similitudinem, quia etiam corpora parua, quæ inferius sunt, in festinatione sua sonum magnum faciunt. Quanto magis corpora Solis & Lunæ atq; stellarum, quæ plus habent & magnitudinis & festinationis, vnde & Pythagorici voces suaues & concordes hoc habere crediderunt, & antiqui oẽs Hebræi cum Pythagoricis conuenerunt. Actor. Hoc ideo forsitan Iudæi dixerunt cortici litterę semper carnaliter & inaniter adhęrētes. Quia scriptum est in lib. Iob. Quis enarrabit cęlorum rationem, & cõcentum cęli quis dormire faciet. Verum hæc opinio a prudentibus viris nequaquam recipitur, quia cum sonus materialis absque resistentia rei solidæ nunquam fiat, in illo cęlesti spacio quo sydera voluuntur, vbi purissimus ac subtilissimus ignis, vt pote purum elementum totum occupat, sonus vel cantus fieri naturaliter posse negatur. Sed hinc oritur quæstio difficilis, qualiter in cœlo empyreo vbi proculdubio purissimæ & quietissimæ sunt animæ omnium sanctorum iuxta Beati Gregorij sententiã futura sit laus vocalis. Ob hoc autem præcipuè prædicta sententia de cœlorum concentu respuitur, ne antiquus ille superstitionis error de cultu cœlestium sydertum, idest Solis ac Lunæ & vniuersæ militiæ cœli, tanquam non solum vitam & sensum ac motum, sed etiam numinis aliquid in se habentium, apud nos etiam locum habere videatur.

De Quatuor celis vel spheris habentibus stellas. Cap. XXXIII.

RAbi Moyses. Cęlum quidem Mercurij & Veneris olim inter astrologos in ambiguitate fuerũt, vtrum sub Sole sit an supra Solem. Antiqui quidem opinantes eos esse supra Solem. Sed postea Ptolomeus ordinauit eos sub Sole. Qui autem supra Solem eos esse dixerunt, quinque sphęras esse putauerunt. s. Lunæ spheram, quæ propinquior est nobis omni alia. Et spherã Solis, quæ supra illam est, & spheram quinq; stellarum erraticarũ, & spheram stellarum fixarum, & vltimum cœlum omnes circũdans in quo non est stella. Sicq; numerus cęlorum siue spheratũ habentium stellas est quaternarius & super hos vltima spera. Dixerunt autem Philosophi quòd cęlum Lunæ virtutem habet crementalem in elemento aquæ, & ad hoc dant pro signo crementum maris cum Lunæ incremento, & diminutionem similiter. In Sole vero manifestum est quomodo radius eius incrementum ignis mouet, sicut crementum frigoris in elongatione eiusdem apparet. Similiter & sphera stellarũ erraticarum cõparationem habet ad aerem in existendo principium qualitatũ eius, & in mouendo ipsum, & propter multitudinem mutationum istius sphęræ, & ipsam motum. s. retrogradationis & stationis ac progressionis. Est in aere facilior transmutatio s̃m multos modos quàm in alio elemēto. Sphera vero stellarũ fixarũ est principium motus in terra, & ideo põt esse, ꝙ tardetur motus terrę, propter tardationem stellarum fixarum in suo motu.

De Duodecim signis zodiaci. Cap. XXXIIII.

EX imagine mundi. In medio aũt firmamenti sunt. 12. signa per transuersum disposita, equaliter per circuitum distincta. Horum dispositio Græcè dr̃ zodiacus, Latinè signifer, eo ꝙ in eo sunt signa quę animalium habent nomina. Zodian enim animal dr̃. Ex compoto. Sciendum est aũt, quod sol quolibet mense intrat signum aliquod, quod s̃m ecclesiam debet fieri. 15. Kalend. in quolibet mense. Ad sciendum autē ordinem & nomina signorũ dantur hi versus. Est Aries, Taurus, Gemini, Cancer, Leo, Virgo. Libraq; & Scorpius, arcitenēs, Capricorn. Aquar. Pisces. Igitur. 15. Kalend. Aprilis, qui dies est in Martio, Sol intrat Arietē, in quo signo mundus factus esse dr̃, & creditur. s. circa principium veris. 15. Kalend. Maij intrat Taurum, & sic per ordinem signorum & mensiũ. Licēt ergo signa sint æqualia, sicut dicunt astronomici, nõ tñ ecclesia ponit ea æqualia. Plures. n. dies qñq; sunt in vnõ signo, q̃ in alio, cum vnus mensis plures habeat dies quàm alius, vnde plures erunt gradus vnius signi q̃ alterius. Gradus autem dr̃ spacium, quo Sol motu suo transit in zodiaco in die naturali. Et signũ dr̃ duodecima pars zodiaci. Ex iam dictis potest sciri, quoto gradu alicuius signi sit Sol in quocunq; die. Videndum est enim vtrum sit in mense ante 15. Kalend. vel post. Si dies de quo quæris in quo gradu sui signi sit Sol illo die, sit ante 15. Kalendas, computa quot dies transierunt a 15. Kalendas præcedentis mensis, & toto gradu illius signi quod sol tunc intrauit erit Sol. Si aũt dies illa est post 15. Kalend. vide quot diebus post, & toto gradu illius signi q̃d Sol tunc intrauit, erit Sol.

De Significationibus nominum eorum. Cap. XXXV.

EX imagine mundi. Primum ergo signum est Aries, constans ex pluribus stellis, quia sicut Aries tota æstate in dextro, & tota hieme in sinistro latere cubat, sic Sol sub illo signo gradiens, dextram partem cœli perambulat. Secundum dicitur Taurus ob significationem, quòd Sol sub illo positus radiorum suorum cornua fortius erexit, & terram arabilem reddit. Tertium Gemini, quia Sol sub illo duobus amplius diebus, quàm sub alijs moretur. Quartum Cancer, & significat, quod sicut Cancer retrocedit, sic Sol ad illud signum veniens cursum suum retroflectit. Quintum Leo, designans sicut in anteriore parte calidæ naturæ est, & posteriore parte frigidæ, ita Sol in illo signo mensem Augustum prius facit calidum, ad extremum tepidum. Sextum est Virgo ob significationem, quia sicut Virgo non parit, sic & Septembris mensis illius signi nihil gignit. Septimum Libra, significans ꝙ Sol æquinoctium faciat, cum sub illo signo ambulat. Octauum Scorpius, pro signo grandinum positus, quæ illo mense. s. Nouembri in quibusdam terris crebrius facit. Nonum Sagittarius, designans crebros fulminum ictus, qui in Decembri contingunt in aliquibus locis. Decimum Capricornus, quia sicut capra alta petit, ita tunc Sol ad astra conscendit, extrema pars eius desinit in Piscem, quod significat finem illius esse pluuialem. Vndecimum Aquarius, significans quòd solutis

lutis nubibus vndosum est illud tempus. Duodecimum Pisces, quod tempus pluuiale designat.

De Ratione numeri signorum. Cap. XXXVI.

Albumasar. Quicquid in hoc mũdo nascitur & occidit, ex quatuor elementis est compositum, tribus interstitijs educatum.s. principio medio & fine, quæ.s. tria in illa quatuor ducta duodecim producunt. Cum ergo huic numero signorum numerum respondere conuenerit, duodecim signa in zodiaco esse oportuit. Præsunt siquidem hæ signa quatuor elementis, eorũque tribus interstitijs. Sunt quippe stellarum loca non sua, seorsum substantia generationes eorum & corruptiones mouentia. Sed super inferiorem mundum oriendo & occidendo stellasque discurrentes recipiendo. Sic etiam elementa non per seipsa resoluuntur, rerum nec generationes aut corruptiones producũt. Sed & temporum alterationes, elementorum resolutiones, generationum quoq; causæ eadem consequuntur. Sic itaq; circuli signa, mundi præsunt quatuor elementis, eorumq; tribus interstitijs, vt re & numero necesse erat, quod expositione plenius vel planius constabit. Præest enim Aries igni, Taurus terræ, Gemini aeri, Cancer aquæ. Deinde initio repetito Leo item igni, Virgo terræ, Libra aeri, Scorpio aquæ. Deinde repetito ordine Sagittarius igni, Capricornus terræ, Aquarius aeri, Pisces aquę. Primus itaq; signorum ordo elementorum primum sortitur interstitium idest genituræ initium. Secundus ordo secundũ, quod vita medium est. Tertius tertium. Sunt ergo de signis tria quidẽ ignea, tria terrea, tria aerea, tria aquatica. Præest enim Aries calido siccove generationi genituræ, vel vegetationi ad vitam, ad incrementum atq; nutrimentum animantium atq; graminũ apto. Leo minus apto maturãtiq; rerum status. Sagittarius nocivo corrumpenti dissoluẽtiq; animantium ac graminũ compagem. Taurus frigido sicco genituræ amico, vt agro fertili graminumq; & animantiũ nutrimentis. Virgo inutili & inepto, vt sint agri steriles, & id genus. Capricornus nociuo & dissolutiuo æquale est cęnum & terra grauis. Gemini calido humido temperato, suaui rerum genituræ fomentisq; apto, quales sunt odores suaues confortatiui. Libra crasso & nubuleuto, vt sunt venti & vapores pingues. Aquarius graui & corrupto, vt vaporibus fœtidis, grauiq; aeri. Cancer humido temperato dulci nihilominus rerum naturis & nutrimentis alias incremẽtis idoneo, quales sunt humores sustẽtatiui. Scorpius minus habili, quales sunt humores salsi animantium graminumque naturæ inutiles. Pisces corrupto distemperato & dissolutiuo, vt sunt lacunę & paludes obscenę. Quatuor ergo rerum generationibus præsunt & quatuor corruptionibus. Habentque ista signacula duodecim suas quoque vires & proprietates in diuersis accidentibus ex quatuor elementorum tribus interstitijs.

De Dispositione eorum. Cap. XXXVII.

Gvilelmus de Conchis. Signorum itaq; talis est dispositio, quòd Cancer nobis est propinquius in confinio nostræ habitabilis & torridę zonę. Deinde Leo aliquãto descendit versus orientem, post Virgo, deinde Libra in medio torridę zonę existens, vltra quam est Scorpius, deinde Sagittarius, post quem est Capricornus a nobis remotissimus, deinde obliquè ascendendo est Aquarius, post illum Pisces, deinde Aries in medio torridę Libræ oppositus, supra quem est Taurus. Deinde Gemini, post Cancer, & illud signum in quo quilibet planeta est creatus, eius domicilium vocatur. Est ergo secundum Aegyptios Cancer domiciliũ Lunæ, Leo Solis, Virgo Mercurij, Libra Veneris, Scorpius Martis, Sagittarius Iouis, Capricornus Saturni, Libra Veneris. Sed quoniam adhuc restabant quinq; signa, minoribus planetis attribuerunt ea, concedentes Saturno Aquarium, Ioui Pisces, Marti Arietem, Veneri Taurum, Mercurio Geminos. Sol ergo & Luna singula habent domicilia, reliqui bina. Sed primum & proprium domiciliũ dicitur in quo est planeta creatus, reliquum dicitur secundum. Omnis planeta maiorem habet potestatem in proprio domicilio, quàm in alieno. Maiorem in proprio & primo, quam in secundario. Hęc quoque duodecim signa iuxta qualitates elementorum, astrologi in quatuor diuiserunt, afferentes Arietem Leonem & Sagittarium esse calidos & siccos. Taurum Virginem & Capricornum frigidos & siccos. Geminos Librã & Aquariũ, calidos & humidos. Caetũ Scorpionem Pisces, frigidos & humidos. Quædam etiam masculini sexus, quædam fœminini esse dixerunt, quæ omnia quasi falsa & nugatoria præterire duximus.

De Ratione ordinis eorum. Cap. XXXVIII.

Albumasar. Mirantur autem nonnulli cur inter signa naturali ordine intermisso, post igneum non statim aereum, sed terreum succedit. Quibus huiusmodi ratio non ineptè respondet, quod elementa simpla calor, frigus, siccitas, humiditas, ipsa quidem corpora non sunt. Sed omnium corporum origo & eorum quæ vulgo elementa dicuntur, quodq; licèt ex pluribus illorum congestum sit, singula tñ ex singulis superant, vt in igne licèr calida & sicca, calor tñ superat, sic in terra licèt frigida & sicca, siccitas tñ exuperat, sic in aqua frigus. Demũ quoque humor in aere pponderat. Sunt.n. elementorũ calor & frigus actiua, siccitas & humiditas passiua. Et calor qdẽ rerũ gñationẽ agit, frigus aũt corruptionẽ. Ideoq; in signorũ cõpositione ab igne sumit initiũ, quia calor in igne superat, qui est principiũ generationis & motus animantiũ. Aqua vero vltimũ locũ tenet, in qua frigus pest, quod genituram corrumpẽs, vitæ internicies est, primaq; est in rebus generatio, postrema corruptio. Idcirco merito primam extremitatẽ ignis, secundã aqua sortitur. Item qm̃ oẽs animalis vitæ passiones inter principiũ & finẽ sunt. Actiua quidem principij & finis extremitates, passiua vero medium locũ obtinere debuerunt. Item cum oĩs in mundo generationis cęlestia corpora causa existant, his aũt in ordine elemẽtorũ ignis proximus sit. Primum enim esse debuit elemẽtũ caloris, frigoris aũt qd contrariũ erat vltimum. Qm̃ aũt vt in igne calor, sic in terra siccitas abũdat, post igneũ signũ, statim terrenum succedere debet, primo quidem pp cognationem. Est eñ siccitas caloris cognatione quadã consequens. Deinde vero ex vtriusq; principalitate, vt eñ inter actiua calor, sic inter passiua siccitas virtute quadã pcedit. Cum ergo in ordine signorum primũ locũ ignis, quartũ aqua possideat. Post ignem aũt secundo loco terra iure dat, aeri tertium relinqui necesse est. Præterea cum signorũ virtus omnium gñationum causa existat. Gñatio vero maris & fœminæ coitu fiat, & actio quidẽ masculi, passio vero fœminæ. Sic ignea & aerea signa mascula, terrea vero & aquatica fœminea fore conueniebat, eo q inter elementa duo superiora:s. ignis & aer actiua sunt. duo vero inferiora passiua. Hac itaque ratione Aries masculinum signum est: Taurus fœmineum. Sicq; Gemini masculinum: Cancer fœmininum, & ita per ordinem. Item cũ signorum ordo quotidiana conuersione mundum ambiens, diei noctisq; vicissitudines alternet. dies vero calidæ sunt naturæ, noctes vero frigidæ. Noxq; diem immediatè sequatur: Arietem diurnum: Taurum nocturnum. Itemq; Geminos diurnũ, & Cancrum nocturnum esse ratio postulauit.

De multiplici diuisione signorum. Cap. XXXIX.

Alcabitius. Zodiacus ergo.i. circulus signorum diuiditur in duodecim partes æquales. & hæ partes vocantur signa. & referuntur ad imagines quæ sub eodem circulo sunt. Vnumquodque istorum signorum diuiditur in triginta partes æquales, quæ dicuntur gradus. Et gradus diuiditur in sexaginta minuta. & minutum in sexaginta secunda. & secundum in sexaginta tertia. Similiter q̃ subcadunt minuẽdo vsq; ad infinita. Et sex ex his signis sunt Septentrionalia.i. ab initio Arietis vsq; in finẽ Virginis. Et sex meridiana, idest ab initio Libræ vsq; in finem Piscium. Item sex ex illis dñr directè ascendentia.i. ab initio Cãcri vsq; in finem Sagittarij. Ex sex dñr tortuosè ascendẽtia.i. ab initio Capricorni vsq; in finem Geminorum. Et tortuosè ascendentia obediunt directè ascendentibus, hoc est duo signa q̃ fuerint vnius lõgitudinis a capite Cancri obediunt, sibi vt Gemini Cancro, Taurus Leoni, Aries Virgini, Pisces Libræ, Aquarius Scorpioni, & Capricornus Sagittario. Et duo signa quæ fuerint vnius longitudinis a capite Arietis dñr concordantia in itinere. vt Aries & Pisces, Taurus & Aquarius, Gemini & Capricornus, Cãcer & Sagittarius, Leo & Scorpio, Virgo & Libra. Et vocatur medietãs circuli, q̃ est ab initio Leonis vsq; in finem Capricorni medietas Solis, quia Sol in oĩ hac medietate habet principatum, sicut hñt alij planetæ in suis terminis. Et alia medietas, q̃ est ab initio Aquarij vsq; in finẽ Cancri vocatur medietas minima, & est medietas Lunæ, quia Luna similiter habet in hac medietate principatum, sicut Sol in maxima. Et vocatur illa medietas, quę est ab initio Arietis vsq; in finem Virginis medietas calida. Et alia q̃ est ab initio Libræ vsq; in finẽ Piscium, medietas frigida. Et vocatur illa pars quarta circuli q̃ est ab initio Arietis vsque in finẽ Geminorum, quarta calida & humida, vernalis, puerilis, sanguinea. Et illa q̃ est ab initio Cãcri vsq; in finem Virginis dr̃ quarta calida & sicca, autũnalis, melãcolica, & signat initiũ mediocris ætatis. Et illa quæ est ab initio Capricorni vsq; in finem Piscis dicitur quarta frigida & humida. simul hiemalis flegmatica. Omnibus autem planetis qui feruntur in his signis, non quòd sint in eis, sed quia feruntur sub eis, hoc est in directo cornu altior & promptior circulo signorum. Et cursu tardior est Saturnus, deinde Iupiter, Mars, Sol, Venus, Mercurius, Luna, quæ est terræ propior, & cursu omnibus velocior.

De Domibus planetarum in duodecim signis, & earum exaltationibus. Cap. XL.

Habent quoq; planetę in his signis potestates quasdam per naturam, quasdam per accidens. Per naturam sunt hæ, domus, exaltatio, terminus, triplicitas, & facies. Domus hæ sunt. Aries & Scorpius domus Martis. Taurus & Libra domus Veneris,

ris. Geminis & Virgo domus Mercurij, Cancer domus Lunæ, Leo domus Solis. Sagittarius & Pisces domus Iouis. Capricornus & Aquarius domus Saturni. Signa aũt, in quibus dũ fuerint planetæ dñr gratulari. Et dñi eorũ, sm Dorotheum sunt hi. Saturnus, dum intrat Aquarium, gaudere dr. Et Iuppiter in Sagittario. Mars in Scorpione. Venus in Tauro. Mercurius in Virgine. Sol exaltatur in Ariete, hoc est in 19. gradu eius. Luna aũt in tertio gradu Tauri. Saturnus in 21. gradu Libræ. Iuppiter in 15. gradu Cãcri. Mars in 28. gradu Capricorni. Venus in 27. gradu Piscis. Mercurius in 15. gradu Virginis. Caput draconis in tertio Geminorum, & cauda in quarto gradu Sagittarij. In septimo autem signo ab exaltatione vniuscuiusque planetæ in simili gradu erit eius distantia, verbi gratia. Sicut Sol exaltatur in 19. gradu Arietis, ita in 19. gradu Libræ cadit, & sic de cæteris. Ptolomeus autem ponit Arietem totum exaltationem Solis, & Taurum totum Lunæ, & sic de cæteris similiter.

De triplicitatibus eorum, ac terminis & faciebus. Cap. XLI.

Triplicitates verò sic distinguimus. Oĩa quidem tria signa, quę in vna natura vñr cõcordare, faciunt triplicitatẽ. Aries ergo & Sagittarius & Leo faciunt triplicitatem primam, quia vnumquodq; istorũ signorum est igneũ, masculinum, diurnum, calidum. sc. ac siccũ, colericum, sapore amarum. Est ergo hæc triplicitas Orientalis, cuius dñi sunt in die Sol, post Iuppiter, deinde Saturnus. Et in nocte Iuppiter, post Sol, deinde Saturnus. Triplicitas secũda est ex Tauro & Virgine & Capricorno, quia hęc signa sunt fœminea, nocturna, terrea, frigida. s. & sicca, melancolica, sapore acida, meridiana. Huius autẽ triplicitatis domus est in die Venus, postea Luna, deinde Mars. Tertia triplicitas est ex Geminis & Libra & Aquario, quia hæc signa sunt masculina, diurna, sanguinea, calida. s. & humida, & aerea, accidentali autẽ sapore dulcia. Cuius triplicitatis est in die dñs Saturnus, post Mercurius, deinde Iuppiter. Et in nocte Mercurius, post Saturnus, deinde Iuppiter. In mane est Saturnus, & in meridie Mercurius, in vespere Iuppiter. Quartã verò triplicitatem faciunt Cãcer, Scorpio, Pisces: hæc enim signa sunt fœminea, nocturna, septentrionalia, aquatica, flegmatica, frigida & humida, sapore salsa. Cuius triplicitatis dña est in parte prima diei Venus, in secũda Mars, in tertia Luna. In nocte Mars, post Venus, deinde Luna. Quatuor ergo ex his signis dñr mobilia. i. Aries, Cancer, Libra, & Capricornus. Et quatuor fixa. s. Taurus, Leo, Scorpio, & Aquarius. Reliqua vero quatuor. i. Gemini, Virgo, Sagittarius, & Pisces, sunt communia. Dñr mobilia, quia qñ Sol intrat aliqđ istorum signorũ mouetur. i. mutatur tps. Fixa verò dñr, quia qñ Sol in eis est tps figitur. i. in eodẽ statu perseuerat. Alia cõia. i. medietas eorũ erit vnius tpis, & medietas alterius, verbi gratia. Qñ Sol signum Arietis ingreditur, mutatur tps. i. mutatur hiems in ver. Et qñ intrat Taurum figitur. s. tps vernale. Qñ verò Sol ingreditur Geminos, fit tps cõe. i. dimidiũ erit veris, & dimidiũ æstatis, & sic de cæteris. Habet quoque in vnoquoq; signo 5. terminos per diuersos gradus dispositos. Nã ab initio Arietis vsq; ad sextum gradũ eiusdem Arietis est terminus Iouis. Et a 6 vsq; ad 12. terminus Veneris. Et a 12. vsq; ad 20. terminus Mercurij. Et a 20. vsq; ad 25. terminus Martis. Et a 25. vsq; ad 30 Saturni. Facies aũt sunt hæ. Vnumquodq; signũ diuiditur in tres partes ęquales, & vnaquæq; pars ex 10. gradibus constat, & vocatur facies. Quarũ initiũ a primo gradu signi Arietis. Prima ergo est a primo gradu Arietis vsq; in 10. & datur Marti. Secunda vsq; ad 20. gradũ, & dat Soli, qui succedit ei in ordine circulorũ. Tertia vsq; in finẽ prædicti signi, & est Veneris. Sicr prima facies Tauri & Mercurij, & sic per ordinem notantur & dñi istarũ facierum.

De virtutibus planetarum in eisdem signis. Cap. XLII.

Iam tractauimus de potestatibus planetarũ in signis, quę sunt domus, exaltatio, triplicitas, terminus, & facies. Nunc ergo tractemus de virtutibus, seu fortitudinibus eorum in ipsis. Nam dñs domus habet quinque fortitudines, & dñs exaltationis quatuor, & dñs triplicitatis. 3. & dñs termini 2. & dñs faciei 1. Intellige ergo ex hoc numero fortitudines planetarũ. Qui enim magis abundant in numero, magis abũdant in fortitudine. Quidã aũt ꝑponunt terminũ triplicitati. i. volunt vt dñs termini sit fortior dño triplicitatis. Sed iã superius exposuimus, in quo valet vnusquisque. Et in vnoquoque signorum sunt gradus, qui dñr lucidi & tenebrosi, vacui. Ab initio Arietis vsque in tertiũ gradum sunt tenebrosi, & a 3. in 8. & ab 8. in 17. tenebrosi, & a 17. in 20. lucidi, & a 20. in 24. vacui, & a 24. vsque in 29. lucidi, & a 29. vsque in finem Arietes vacui. Et in signis sunt quidam gradus, qui dicuntur putei, cum fuerit planeta in aliquo istorum dicitur esse in puteo, vt 6. gradus arietis, & 11. &c. Item quidam gradus dicitur azamena, idest gradus debilitationis corporis. Est autem azamena quędam debilitas temporalis, vt est cęcitas, surditas, amissio membrorum. Cum ergo fuerit Luna in his gradibus in natiuitate alicuius pueri, accidet ei prædicta azamena secundum signum loci, & aspectus, seu loca planetarum. Item quidam gradus dicuntur augmentans fortunam.

De Qualitatibus, quæ planetis effectiuè non propriè attribuuntur. Cap. XLIII.

Astrologus. Si ergo aliquis a me quærat quis sit effectus vniuscuiusque planetæ. Respõdeo, quàm breui potero narratione cõprehendens vniuscuiusque planetæ effectus quosdam proprios, sm ꝙ philosophi inuenerunt eos certis experimentis & rõnibus necessariis. Dico ergo, ꝙ Sol est calidus, siccus, igneus, colericus, masculinus, aureus, regnãdi cupidus, auri ambitiosus, amans munditiam, grauis in eloquio, magnificus, carnosus, pulcher facie. Has proprietates attribuũt philosophi soli, & sicr cæteris planetis vnicuique suas, non quia tales proprietates insint, vel inesse possint cęlestibus substantiis, cũ non participent contrarietatem, nec sexum in diuersitate, nec effectum in animi mutabilitate. Sed quia cœlestia corpora sunt efficiẽtia, & significantia tales proprietates, & earũ renouationes, & defectiones in rebus mutabilibus mũdi inferioris alterabilis, & sm oẽs partes sui corruptibilis. Oĩa enim, quæ renouantur in mundo inferiori, pter ea, quæ causantur a superiori facie rationis nostræ, habent suas causas efficientes in mũdo superiori inalterabili, & incorruptibili. Cuius demonstratio est, quia oẽ quod est prius in potentia, & deinde exit in actum ab aliquo actuali, vel per aliquid actualiter exit de potentia ad effectũ, quapp oĩa renouata in mundo inferiori, cum fuerint potẽtia prius, q̃ actu, per actuale aliquod, qđ est semper in vno modo in se, sed cõparatione ad effectũ asr & asr se hñs necesse est prodire in effectũ. Oĩa aũt corpora cęlestia sunt semp vno modo in seipsis se hñtia, renouãtia solũ corporationes situales, vt in ea videlicet, q̃ sunt in mundo inferiori. Nec reperitur in vniuersitate mũdi sensibilis aliud a corporibus cęlestibus sic se hñs. Manifestũ est ergo, ꝙ oĩa in his renouãtur.

De Proprijs effectibus Solis. Cap. XLIIII.

Sol autem virtute sua calefacit, & desiccat mundũ inferiorẽ, & gñat vitam in nascentibus vegetabilibus & animalibus, & augmẽtat in natis calorẽ, & spiritũ vitalem. Cuius signãtio est, ꝙ cũ incipit ascendere a tropico hiemali per pũctum vernalem ad tropicũ ęstiuũ, renouatur gñatio in terræ nascentibus, & animalibus plerisq; vigoratur vis augmẽtatiua. Vnde ipse est signator vitæ animalis, quæ vigẽt per calorem temperatũ. Cum verò recedit a nobis, corrũpuntur plantaq; terrę nascentia & animalia, & debilitatur vis augmẽtatiua, & nutritiua pp defectum caloris vitalis, & superabundantiã frigiditatis destruentis. Experimẽtis ergo sensibilibus scitur, qñ Sol est effectiuè calidus, & siccus. Ex hoc sequitur, ꝙ ipse sit igneus, & etiam ꝙ colericus. Idẽ est colera in homine, qđ ignis in mundo. Et idẽ effector & figurator vtriusque. Cũq; caliditas etiam sit actiua, & maritas sit per actiuitatẽ, & fęmininitas per passibilitatem. Patet quõ Sol est actiuè masculinus. Sol quoq; virtute sua mouet fumũ sulphureũ mundũ, & cõmiscet cũ argento viuo mundo, & decoquit ea calore tpato, & sic efficitur aurũ. Nihil enim est aurum, nisi fumus sulphureus mundus commixtus argento viuo, decoctis calore temperato. Quod aũt hæc operatio sit a virtute Solis, scitur per hoc, ꝙ in locis quibus præfuerit Sol, & in annis quibus dñatur Sol, magis abundant monetæ aureæ. Quod aũt affectus animi attribuuntur planetis, intelligendum est de affectibus, quos habet homo per naturã, & nõ ex consuetudine, aut ex consuetudine, aut philosophia. Nã affectus causantur ex planetis, quia planetæ sunt effectores, & motores spirituum mouentium affectus. Secundũ namq; affectus animi mouetur spiritus, & sm motus spirituum mouentur affectus, verbi gratia. Cũ irascitur homo, accenditur sanguis & spiritus, qui sunt in corde, & fertũtur spiritus sese impellentes, & supra seipsos impetuosè inundantes, & cũ talis fuerit motus in spiritualibus a causa aliqua extrinseca, erit ira in affectu, nisi restrĩgetur per bonos mores. Similiter in oĩ affectu animi est motus spirituum appropriatus illi affectui, quẽ efficit naturaliter, & significat planeta aliquis, & scitur de vnoquoq; planetarum, quorum affectuum, & cuius figuræ corporalis sit figurator, per hoc, ꝙ cõsiderauerunt philosophi dñium planetarum in horis natiuitatum, & inuenerunt semper in nato sub dominio Solis effectus vniuersales, & figurã corporalem, quos supra diximus. Et similiter in natis sub reliquis planetis inuenerunt effectus & figuras, quas reliquis planetis suo modo illos describentes secundum proprietates vnicuique assignauerunt.

De Proprijs effectibus cæterorum planetarum. Cap. XLV.

Reliquorum planetarum proprietates (vt vitem prolixitatẽ absq; expositione) narrabo, quia peritio in naturis & astronomicis sufficiunt, quæ dixi in exponẽdis proprietatibus Solis. Ad exponendum ergo proprietates aliorũ. Est ergo Saturnus frigidus & siccus, accidentaliter tñ humidus & terreus, melancolicus, plumbeus, obscurus, amans vestes nigras, tenax, religiosus, agricolator. Iuppiter est calidus & humidus, temperatus, aereus, dulcis,

dulcis, sanguineus, stagneus, sperans, gaudens, liberalis, eloquēs, amans vestes pulchras, rubeus, & pulcher, facie terram prospiciēs. Mars est calidus & siccus, vehementer igneus, ferreus, inuidus, amans malitiā & castra, pugnas & cædes, turpis, malignus, incōpositus. Venus est frigida, humida, & tpata, habens de metallis latonem, fœminea, amans vestimenta ornata & redimicula aurea & argentea, & cantilenas, gaudia & iocos, & ipsa est lasciua, dulcis loquelę, pulchra oculis & supercilijs, studens cōpositionē formæ, corpus hñs lene, plenum carne, mediocris staturę. Mercurius est calidus & siccus. Sed quia siccitas eius est multum passiua, ideo ipse est frigidus cum frigidis, humidus cū humidis, & cum oī planeta conuertibilis in suas qualitates, habēs in metallis argentum viuum, eloquens, ingeniosus, studens, amans scientias mathematicas, & diuinationes, corpus habens gracile, labia subtilia, completam staturam. Luna est frigida & humida, flegmatica, fœminea, argentea, mediatrix mundi superioris & inferioris, amans geometriam, & quicquid ei attinet, rotunda facie, mediocris staturæ.

De ordinatione motuum eorum. Cap. XLVI.

CVm aūt quæritur vtrum in motibus planetarum sit ordinatio. Hanc quæstionem qm̄ est ambigua diuido. Pōt ēm hæc q̄stio quęrere, an in motibus ipsorum acciderit prius & posterius in tpe. s. quod vnus planeta prius tpe motus fuerit, quàm reliquus. Vel pōt quærere, an motus eorum sint ordinati ad inuicem secundum proportiones musicæ commensuratas. Si q̄ritur primū, dico q̄ oēs simul inceperunt moueri. Oēs ēm sphęræ simul tpe creatæ erant, & in creatione moueri cęperunt. S. q̄ratur fm. Dico q̄ oīs sphera & oīs planeta, sicut est superior in ordine situali, sic est prior natura motus superioris, natura prior motu inferioris. Nō ēm mouet̄ inferior, nisi participans virtutē superioris. Si vero quæratur tertiū. Dico q̄ in illorū motibus est ordinata proportio musicæ, aliter ēm non esset mundus aptissimè & pulcherrimè compositus. Porro si quęratur, vtrum motus vnius planeta possit impediri per motum alterius. Respōdeo q̄ in corporibus cęlestibus non est contrarietas vel inobedientia, vel violentia, nec obuiant sibi ad inuicē cęlestia corpora, quare nullo modo possunt ad inuicem ꝑpedire se in mouendo. Si autē intēdat hoc q̄stio quærere, an effectus vnius planetæ impediatur per alterum, manifestum est qm̄ hoc est verū, quia cū alicui planetæ opponitur planeta sibi cōtrarius, aut ei cōiungitur a trino vel quarto, vel quaterno, vel sextili aspectu, impedit opus alterius. Sicut, v. g. cum Saturnus opponitur Marti in renouatione anni, aut coniungitur ei fm aspectum aliquem, & ꝑfuerit Mars anno, diminuit calorem qui ex virtute Martis deberet prouenire in eodem anno. Vtrū aūt motus planetarū sit circularis, hanc q̄stionem determinat Arist. in lib. de cęlo & mundo, & hæc q̄stio non est q̄stio, sed suppositio in astronomia, huius aūt demōstratio apud Aristote. hæc est. Simplicis corporis simplex est motus. Oīs aūt motus simplex, aut est circularis, aut rectus. Igitur planetæ cū sint corpora simplicia, aut circulariter, aut rectè mouentur, sed non mouentur fm rectum, quia oē quod mouetur fm rectum participat contrarietatem & est corruptibile. Planeta vero nō participat contrarietatē, nec corruptibilis est, quare, &c.

De Perpetuitate ipsorum. Cap. XLVII.

EX lib. de nat. re. Sicut superius dictum est. Cęlum & oīa corpora supercęlestia sunt, quoniā formæ cōtrarijs carent Ideo que ingenerabiles & incorruptibiles sunt, & subiectum eorū cōe non est, quia si hoc esset propriam formam nō haberet Nūc aūt propriam formam habet, quam & non separabit. Formæ ergo supercęlestium corporum existunt in suis subiectis tali existentia, q̄ non diuiduntur per diuisionem subiecti, & hoc ideo, quia istæ formæ non cōstituuntur per subiectū, & abstractę quidē adhuc sunt in esse. Ideoq; necesse est vt forma, qua mouentur, sit illa ad quā mouentur. In formis ēm constitutis per sua subiecta differt, q̄. s. forma qua. s. subiecta mouent̄, nō est illa ad quā mouentur. Et oīs huiōi forma qua mouetur ad se ipsam perficiēdā, per aliam formam necesse est moueri, vt mouere suū sit finitum, cū non moueat nisi cū mouetur. Et hoc est vnum eorū quæ mouerunt Arist. ad ponendum, q̄ supercęlestium corporum formæ non sint per subiecta sua constitutæ, quia tunc motus eorum essent finiti. Cæterū quodcūq; fit, siuē accipere necesse est, & finalitas oīs corruptionis est Oē aūt q̄ corrumpitur soluitur in hoc ex quo est. Astrologus. Si ergo q̄ratur a me, q̄uo planetæ sint natura dissolubiles, & volūtate cōditoris indissolubiles. Rñdeo cū Aug. q̄ non solum planetæ, sed oīs creatura ex se ipsa dissolubilis est atq; corruptibilis. Cuius rō est, quia oē quod est de natura sua facit periodum in originem suam. Omnis autem creatura est ex nihilo, ideoque periodus eius est in nihilum. Veruntamen diuidendus est iste terminus dissolubile siue corruptibile. Dicitur enim corruptibile, quod ex se ipso possibilitatem ad corruptionem habet, & sic omnis creatura corruptibilis est. Nulla enim creatura ex se ipsa esse potest, quia sola prima causa ex se ac per se est. Quapropter ex se ipsa omnis creatura est corruptibilis, idest ad corruptionem possibilis. Dicitur etiam corruptibile, q̄ ex seipso necessitatem habet ad corruptionem. Et sic omne & solum illud dicitur corruptibile, quod participat naturali contrarietate. Bonitas autem conditoris, eiusque sapientia & potentia tam immensæ sunt, quòd vnumquodque in optimo, quod ei possibile est seruant, nisi ipsum a conditoris bonitate se volūtariē subtrahat: esse autem melius est, quam non esse, perpetuū quàm esse temporale, propter hoc vnumquodque non habet in se necessitatem ad corruptionem, & quod non voluntariē a cōditoris bonitate se subtrahit, ab ipsa seruatur in perpetuo esse.

De Cooperatione omnium planetarum. Cap. XLVIII.

QVæri autem potest, vtrum oēs planetæ sint sicut vnum efficiens ad gñationem vniuscuiusq;, vel possit vnus illorum per se aliquid efficere. Ad hoc rñdeo quod omne quod efficitur in mundo inferiori ab omnibus planetis efficitur, & omnes participant in efficientia vniuscuiusque effectus, & etiam comparticipat eis in efficiendo singulare alicuius speciei imago aliqua cęlestis. Planetæ namq; sunt effectores & significatores vniuersales, nec efficiunt aliquod particulare, nisi cum eis in efficiendo cōparticipet aliqua de cœlestibus imaginibus, quæ. s. imagines sunt effectrices specierum specialissimarum mūdi terrestris. Demonstratio aūt quòd oēs planetæ sint sicut vnum efficiēs, & non possit aliquis eorum per se agere in hæc inferiora, hæc est. Virtus inferius nō agit nisi per virtutem superiorem. Sed & duo quæ distant aliquibus medijs naturaliter interpositis, non agūt vel patiuntur ab inuicem absq; medio. Propter hoc nullus planeta inferior agere pōt in hæc terrena, nisi per virtutem sui superioris, nec superior agere pōt in hæc terrena, nisi mediante suo inferiori. Vnumquodque igitur in mundo inferiori effectum ab omnibus planetis efficitur. Dicitur tamen effici proprio planeta illo qui maioris est super illo virtutis in efficiendo.

De Operatione eorum in dispositione embrionis. Cap. XLIX.

COnstantin. in lib. de cerebro. Habent igitur & septem planetę aliquid in compositione embrij in specie. Saturnus quidē frigidus est & siccus. Sua frigiditate primo mense spermati grauitatem, & sui siccitate compaginationem facit. Secundo Iuppiter calidus & humidus calefaciens confortando & humectando replens in longi & rotundi figuram sperma producit. Tertio Mars calidus & siccus, calore corroborans, & siccitate inscidēs, crura diuidit, & a lateribus brachia. Collum autem caputq; informat. Quarto vero Sol mīn' Marte calidus, cor & epar creat, & creator animam ingenerans naturaliter embrioni motum præstat. Quinto Venus frigida & humida oīa interiora informat. Aures, os, virgam, & pudicum circulum, manuum & pedū digitos diuidit. Sexto Mercurius fm calidum & humidum frigidū & siccum ęquus, componit supercilia, oculos scindit, pupillam crescere facit, capillos & vngulas producit. Septimo Luna frigida & humida, replens axungias, Carnes etiam & superficiem replet, venisq; arterijs humiditatem attribuens, toti corpori nutrimentum præstat, & quia omnia perficit, si prægnās parturiat, salubre perdurat. Sed quia adhuc membra, quæ in eo sunt, nec benè formata sunt, indiget alio tempore ad id operis implendū. Ideo octauo Saturnus redit, & certa vice simul infrigidādo embrioni & matri grauitatem infert, sua siccitate humores exterminans, quibus embrioni nutrimentū partus attribuitur, & propter hoc nati in hoc tempore ægrè perdurant. Nono autem Iuppiter calefaciendo infrigidata, & ita replendo tenuia, embrium corroborat, & maternos aperit aditus, & sic omnibus perfectis exitus concedittur.

Reprobatio fatalis constellationis. Cap. L.

ACtor. Hucusq; de potestatib. & virtutib. planetarū dixisse sufficiat. Prorsus ēm genethliaticorū, siue mathematicorū errorem cauere debemus, ne videlicet ea quæ in libero hoīs arbitrio constituta sunt, necessitati fatalium constellationum inaniter immo peruicaciter ascribamus. Fieri sanè pōt, vt qm̄ inferiorum corporum dispositio naturali lege creatoris voluntati subiecta ex superiorum situ ac dispositione quodāmodo dependeat, puer quilibet nascens fm complexionem signi vel syderis, in cuius dispositione nascitur, ad illos vel illos mores magis vel minus disponatur, & hoc dumtaxat fm corporis qualitatem. Si quidem corpus quod corrumpitur, aggrauat animam, & econtrario corpus dispositum subleuat, & iuuat eam. Quod aūt fatali necessitate cogatur bene vel male agere, procul a sana fide, qua credimus & hoīem voluntate propria male agere, vel libertate arbitrij grā Dei adiuta bene viuere, & Dei sapientiam oīa suauiter rectèq; disponentem inferiores causas pro voluntate sua, & pro meritis hoīum commutare. Grego. in Homilia de Epiphania. Verum hæretici Præsilliauistæ, qui vnumquemq; hoīem nasci sub stellarum constitutionibus ęstimant, hoc in adiutoriū sui

erroris

errotis assumunt, quod noua stella exijt, cum in carne dominus apparuit, cuius stellam eius fatum fuisse putant. Sed si Euangelij verba pensemus, hoc vtiq; inducet, quod non puer ad stellam, sed ad puerum stella concurrit. Si dici liceat, non stella fatū pueri, sed stellæ fatū is, qui apparuit puer fuit. Sed absit a fideliū cordibus, vt esse aliquid fatum dicant. Vitam quippe hominum solus conditor qui creauit administrat. Neque enim propter stellas homo, sed propter hominem stellæ factæ sunt. Et si stella fatum hominis dr̄, ipsis suis ministerijs subesse homo perhibetur. Certè cū Iacob egrederetur de vtero, & prioris fratris plantam teneret, prior nequaquam perfectè egredi potuit, nisi subsequēs inchoasset, & cum vno tempore eodemq; momento vtrumque mater fuderit, non tamen vna vtriusq; æqualitas vitæ fuit. Sed ad hæc solent tēdere mathematici, quia virtus cōstellationis est in ictu puncti. Quibus nos dicimus ecōtra, quia magna est mora natiuitatis. Si ergo in ictu puncti constellatio permutatur, necesse iam erit, vt tot dicantur fata, quot sunt nascentium membra. In Francorum terra regis ex genere prodeunt, quibus profecto nascentibus quis æstimet quanti eisdem momentis ex seruili conditione nascantur. Item solēt fateri mathematici, quòd quisquis signo Aquarij nascitur, piscator futurus sit, qui in Libra trapezeta. Sed piscatores (vt fertur) Gethulia non habet, trapezetas multæ prouinciæ ignorant. Quis ergo dicat, quòd in his signis nullus ibi nascatur, vbi huiusmodi artes non exercentur. Hæc de stella illa breuiter diximus, ne mathematicorum stultitiam indiscussam præterisse videamur.

Cur Magos per Stellam ad se dominus adduxit. Cap. LI.

IOannes Chrysostomus super Matthæum Homil. 6. Porro si fatalem cōstellationem Deus reprobauit, cur Magos per stellam in Nat. Chri apparēte, & non potius per Prophetas, vel p Angelum vocauit. Sed mira dispositione eorum saluti condescendens, per hæc eos vocabat, quæ eis familiaris consuetudo patefaciebat, hoc & Paulus imitādo de inspecta ara gētibus disserebat proferens testimonia Poetarum. Iudæis etiam aliquādiu sine interdicto circuncisionis. Christum annūciauit. Si ergo indignum æstimas, quòd Magi per Stellam vocantur. hoc modo quoque oēs cæremonias, omnesq; ritus & sacrificia, baptismata, templumq; reprobabis. Siquidem hæc omnia sui originem de gentium occasione traxerunt. Sed tñ Deus ob deceptorum salutem per ea ipsa coli se passus est, per quæ illi dæmones ante coluerunt, & aliquandiu illa in melius inflectēs donec a cōsuetudine sui cuius amicitia ligati erāt, paulatim eos reuocaret, & ad philosophiam altiorem perduceret, sic fecit & Magis Deniq; quos ad præsepe Stella præeunte perduxerat, non iam per Stellam, sed per Angelum alloquitur gradatim eos ad meliora perducens: hoc etiam legitur Philistęis fecisse. Nam diuinis eorum consilium dantibus de dimissione Arcę Domini in plaustro iunctis ad illud iumentis indomitis, &c. eorum præceptum populi regionū impleuerunt. Dn̄s quoq; condescensione solita, diuinorum sententiam comprobauit, nec maiestati suæ putauit indignum ad effectum verba prophanorum perducere, idq; agere, vt illi viderentur fideliter illa persuasisse. Nam ad maiorem Dei gloriam pertinebat, si virtus eius & testimonio inimicorum panderetur, & ipsi quoq; gentilitatis magistri consonam ferrēt de Dei vel potestate sniam. In Phitonissa quoque illud idem habet locum, teouit namq; dispensationis tenorem cū ad eius votū suscitauit Samuelem, multaq; his similia videri dispensationibus Dei inuenimus. Nunc ergo ipsum dispensationis suæ morem & in Magis seruauit, quibus ingēs & clarum ostēdit astrum, vt eos de magnitudine & pulchritudine necnō & de ipsa cursus nouitate admiratio moueret ad cultū. Cuius nimirum nouitas tribus signis iudicabatur. Primo quia ad meridiē ab oriēte venit. Sic.n. iuxta locorū sitū palestina spectat ad Persidē, cum Solem & Lunā & astra cætera ab oriēte in occidentē ferri videamus Deinde quia oō in nocte lucebat, vt cæteræ, sed clara luce ipsos quoq; Solis radios proprio suo fulgore superans. Tertio ex ipsa interpolatione lucendi. Nam vsq; ad Palestinam venientibus Magis quasi dux itineris semper apparuit. Cū aūt Hierosolimam venissent, se abscondit, & iterū exeuntibus apparuit, vsq; dum veniēs staret supra locum vbi erat puer. Greg. vbi sup. Itaq; nato eodē Redemptore Angelus in Iudæa pastoribus apparuit, Magos adhūc adorandum, non Angelus, sed Stella perduxit, quia Iudæis tanquam ratione vtentibus rationale aliquid, idest Angelus prædicare debuit. Gentiles vero quoniam vti ratione nesciebant, ad cognoscendum Dominum non per vocem, sed per signa perducti sunt, quia & illis prophetiæ tanquam fidelibus, & istis signa tanquam infidelibus data sunt.

De Numero stellarum. Cap. LII.

ALbumasar. Inter supremum autem orbem terreq; globum medij circuli stelliferi continentur. Quæ scilicet Stellæ cum innumeræ sunt, electæ sunt ex omni numero notabiliores. 1029. e quibus sunt septem velociores cursusq; dissimilis, s. Saturnus, Iupiter, Mars Sol, Venus, Mercurius, Luna, suisq; circulis feruntur, quapropter & erraticæ dicuntur. At vero. 1022. stabiles quia omnes vnius motus eiusdem circuli singulos gradus centenis fere peragunt annis. Depositæ sunt autem per sex ordines. Nam quæ reliquis omnibus lucis suæ quantitate nobiliores sunt, in primo ordine resident. Suntq; numero 15. his aut minus lucidæ, In secundo ordine. 45. Infra has in tertio ordine, 208. In quarto 444 In quinto 217. in sexto, 49. & præter has 5. nebulæ similes. Vnde & nebeculæ dicuntur 20. Nouem vero tenebrosæ sunt, quarum vna oblonga tanquam caudata. In hunc modum sunt ordinatę omnes ex. 1029. Deinde in 48. imagines omne cœlum permeantes compositæ sunt, quas Græci Latiniq; fabulę diuersis nominibus appellauerunt. Actor. Dicerūt autem quidam herbam non esse in terra, quæ non habeat in cęlo Stellam, quæ ipsam respiciat & crescere faciat. Cæterum vniuersitates Stellarum, quæ in cœlo sunt neminem æstimo scire mortalium, scriptura testante, quia numerari non possunt præ multitudine, apud illum ergo solummodo numerus earum notus est, de quo scriptum est. Qui numerat multitudinē Stellarū, & omnibus eis nomina vocans. Et quippe non est magnum illi nosse numerum Stellarum a quo creatæ sunt. Apud quē nimirū ipso testante, omnes etiam capilli capitis nostri numerati sunt.

De his, quæ ex situ vel motu Stellarum creantur in rebus inferioribus. Cap. LIII.

COnstant. in Pantegni. Aeris quidem mutatio propter Stellas est ex earum vicinitate ad Solem & longitudine. Si enī Stella Soli vicina fuerit, aer calefit, quia calori Solis iungitur Stellæ calor naturalis, & augmentatur, maximè si Stellæ maiores sunt siue instabiles, vt Iupiter, Mars, Venus, siue stabiles, vt prothion, canicula, cor Leonis, ocult Tauri, & similes. Si vero Sole longè remoto, in simul ex Stellæ multæ conueniunt, similiter mutatur aer & calefit: & si quidem æstas fuerit, ardor erit multus, si hiems, paruus æstus. Cum autem hæ Stellæ longè sunt remotæ a Sole, nec super nos positæ, omnia contingunt cōtrariè, vt.s paruus calor in æstate, multum frigus fit in hieme. Rabi Moyses, Dixerunt quoq; sapientes de gubernatione generationis & corruptionis, quòd fit per virtutes venientes a cœlis. Ab antiquis etiam dictum est non esse herbam in terra, quæ nō habeat Stellam in cœlo, quæ eam respiciat & crescere faciat. Vnde dicitur in Iob. Nunquid nosti ordinem cœli, & pones rationes eius in terra. Albumasar. Stellarum motuum eam necessariā causam intelligimus: vt superioris essentiæ motus inferiores naturas ad agenda misceret: quæ.s. commixtio ad oēm generationem necessaria erat. Superior.n. mundus inferiorem perpetuo ambiens, cum sibi alligarū trahat motu suo mundi materias agitans actus in passiones miscet: generationum oīum causas, & cęlestibus quidem non nisi circularis aptus erat motus, quia non nisi circularis est perfectus, qui cum tam principio quàm fine careat, nescio qua parte quietem admittat. Mundi vero inferioris corporum duplex est motus. Alter.s. rectus finem habēs, quo cum perducantur sistunt, vt ignis & aeris sursum, aquæ, & terræ deorsum. Alter vero circularis, qui resolutiones & alterationes ex alteris in altera, rursus ex illis in ista circumagitat. Hunc itaq; motum ambientis mundi motus trahens in rerum generationes, & corruptiones agit. Sunt.n. generationes in elementis potentia. Resolutio vero ex alteris in altera genitutam actu instaurat v. g. In isto ligno est fumus in potentia quasi motus, quem etiam ignis in lignum agens actu ipso generat. Haud secus generatio quidem & corruptio est in elementis potentia; quas motus syderum elementa alterando in inuicem resoluens, & in rem ipsam perducit.

De Stellarum significationibus. Cap. LIIII.

PEtrus Comestor. Deniq; prædicta cœli luminaria, i. solem ac lunam, & sydera creator oīum Deus non solum fieri voluit ad decorem & vsum luminis, sed etiam vt essent in signa, videlicet serenitatis & tempestatis, vel etiā, vt ex illis fierēt signa maiora 12. secundum cursum eorum, & posset quis metiri spacium. 12. signorum & quædam signa minora plura his. Et dn̄e signa vel sydera, tū quia magis diligentia signauit, & considerauit ea antiquitas. tum quia adhuc designant & considerant ea hoīes ad ipsum designationem. Nec dicendū est (vt genethliatici, vel geocratici somniant) quod posita sint in signa euentuum & operum nostrorum. Aut quod status vitæ nostrę significent, aut moderentur. quod & docent experimentis, quæ apotesmata vocant. Non.n. de cęlo credendum est his, qui alieni sunt a patre, qui in cœlis est. Isidor. Quædam namq; stellę ideo signa dn̄ qua ortu, vel occasu suo certis stationibus tporū qualitates signant. Has nautæ obseruant in gubernandis remigijs contemplantes earū aciem, atq; fulgorē, quibus rebus status cœli futurus ostenditur. Sed & omnes homines eas intendunt ad prouidendas aeris qua-

tes qualitates per æstates & hiemes vernalemq; temperiem. Ex lib. de Præsagijs tempestatum. Cũ repente stellarum fulgor obscuratur, vt id neq; nubilo, neq; caligine accidat, graues tempestates denunciat. Si voluutatiẽ plures videbuntur quo ferantur albescẽtes, vẽtos ex his partibus nunciabũt. Si cursitabunt, certos & constantes. Si idẽ in pluribus partibus fiat inconstãtes significant vẽtos. Si Stellarũ errantiũ aliquã orbis incluserit, imbrẽ protendit. Sunt autẽ in signo Cancri duæ paruæ Stellæ azelli, appellatæ, exiguũ inter se spacium obtinentes. Nubecula quoq; quam appellant præsepiam, hæc cum in cœlo serena apparere desierit, atrox hiems sequitur. Si altera earum aquiloniam. s. caligo abstulerit, auster sæuit. Si austrinam aquilo.

De Stellis signiferis. Cap. LV.

ISidorus. Arcton signorum primus, qui in Ariete fixus 7. stellis in se reuolutus rotatur. Nomen est Græcum, quod Latinè vrsa dr̃. Quæ quia in modum plaustri vertitur, nostri eam Septentrionem dixerunt. Triones. n. sunt propriè boues aratorii dicti, eo φ terram terant, quasi teriones. Septentriones non occidere axis vicinitas facit, quia in eo fixæ sunt. Arctofilax dr̃, quod arcton, idest elicen, idest vrsam sequitur, eandem & boetem dixerunt, eo quòd plaustro hæret, signum multis spectabile stellis, inter quas & arcturus est. Arcturus est stella post caudam maioris vrsæ posita in signo boetis, vnde & arcturus dicta est, quasi arcturoua, quia boetis præcordiis collocata est. Oritur autem autumnali tpe. Orion astrum ante Tauri vestigia fulget, & dictus est orion ab vrina id est ab inundatione pluuiali aut pluuiarũ. Tempore. n. hiemis obortus, mare & terras aquis & tempestatibus turbat, hunc Latini iugulam vocant, eo φ sit armatus vt gladius, & stellarum luce terribilis, atq; clarissimus, in quo si hæc fulgent omnia, serenitas portenditur. Si obscurantur huius acies, tempestas imminere cernitur. Hiades dictæ sunt a po tu hyan idest a ventu & pluuiis. Nam pluuia Græcè hyatos dr̃. Ortu quippe suo efficiunt pluuias. Vnde & Latini eas suculas appellauerunt. Sunt autem septem in fronte Tauri & oriuntur tpe vernali. Pliades a pluralitate dictæ sunt. Sunt. n. stellæ 7. ante genua Tauri, ex quibus 6. videntur, nam latet vna: has Latini vergilias dicunt a temporis significatione, quod est ver qñ oriuntur, nam occasu suo hiemem, ortu æstatem primæq; nauigationis tps ostendunt. Constantin. vbi sup. Stellæ quæ ortu vel occasu suo mutant aera temporum anni sunt pliades, canicula, cynozura, elyce. Vt autem Hypocras & Galienus testantur, pliades æstatis ac medendis temporibus oriuntur, hoc est in principio Maij. Earum quidem ortus est cum a Sole separantur. Occasus autem earum est hiemis seminandiq; principium. Cum aũt Sol ascendere incipit. & ipse quasi ad occasum tendere, canicula oritur 20. die Iulij. Cinosuræ autem ortus est inceptio autumni. Grego. in moralibus. Pliades stellæ vicinitate quidem sibi coniunctæ sunt, sed tactu disiunctæ. Vnde scriptum est. Nũquid coniungere valebis micantes pliades, aut gyrum arcturi poteris dissipare. Arcturus septem stellarum radiis fulgens, nocturna tempora sic illustrat, vt in arce cœli constitutus per diuersa se vertat, nec tamen occidat. Semper quidem versatur & nunquã mergitur, sed dum versatur, erigitur.

De Canicula. Cap. LVI.

ISido. Canicula stella, quæ & Syrius dr̃, æstiuis mẽsibus in medio centro cęli est, & dum Sol ad eam ascenderit, coniuncta cum Sole duplicatur calor eius, & dissoluuntur corpora, & vaporantur. Vnde & ex ipsa stella dies caniculares dr̃r, qñ & molestæ sunt purgationes: Canis aũt vocatur, eo φ corpora morbo afficiat, vel propter flammæ candorem quem emittit, eo φ huiusmodi sit, vt pręcæteris lucere videatur. Plinius lib. 2. Caniculæ exortu Solis vapores accẽdi quis ignorat. Cuius sydens effectus in terra amplissimi sentiuntur, feruent maria, ex oriente eã fluctuant in cellis vina, mouentur, stagna. Origen. appellat Aegyptus feram, quam in exortu eius contra stare & contueri tradit, ac velut adorare cum steterit. Canes quidem eo toto spacio maximè in rabiem agi, nulli dubium est. Constant vbi sup. Canicula (sicut dictum est supra) est ex stellis, quæ ortu vel occasu suo mutant aera tpum anni, hæc oritur vicesimo die Iulij cũ æstas mediatur, & æstus maximus est Ex cõputo. Ab hac ergo stella dñr dies caniculares, quæ sita est in frõte Lennis, propè quã est Sol in diebus illis Sunt aũt in vniuerso 52. in quibus pp temporis crudelitatẽ, idest caloris intemperiem malum est minuere vel potionari. Qñ quando incipiunt, & qñ finiuntur, his versibus insinuatur. Incipiunt Iulij pridie Idus caniculares. Septembris pridie nonarum fine resultant. Vel sic, & pridie nonas Septembris fine resultant.

De Lucifero. Cap. LVII.

ISido. Lucifer dictus est, eo φ inter oĩa sydera plus lucẽ ferat, vel habeat. Est autem vnus ex planetis, qui & propriè iubar dr̃, eo φ iubas lucis effundat. Vesperus est stella occidentalis quam a Vespero Rege Hispaniæ cognominatam perhibent. Est autem & ipsa ex 5. stellis planetis noctem ducens, & Solem sequens. Fertur autem, quod hæc stella oriens luciferum, occidẽs vesperum facit. De qua Statius. Et alterum deprehenduntur vnus in ortu. Ex lib. de nat. re. Eadem stella lucifer & hesperus dr̃. Sed lucifer cum ante Solem vr̃ in mane. Hesperus aũt qñ post eandem vr̃ in vespere. Vnde quæstio est an in eodem anni tpe possit vna & eadem stella, & lucifer & hesperus esse, & dicũt quidam hoc esse non posse, cum enim paris velocitatis sit cum Sole & ferè in eodem spacio cursum suum perficiens, quomodo ergo in vna & eadem nocte vesper sequeretur Solem & in mane præcederet. In vno ergo tempore præcedit Solem, & tunc est lucifer, in alio sequitur, & tunc est hesperus. Alij dicunt eã in vno, & eodẽ anni tpore & ante Solis ortũ, & post eiusdẽ occasum videri, non tñ eũ pcedere vel subsequi, quia dicunt stellam illam altiorem Sole, vnde diutius in vespere videtur & si Solem non sequitur citius in mane, & si illum non antecedat. Tertij dicunt Venerem & Mercurium eiusdem ferè coloris & quantitatis esse, semperq; iuxta Solem concomitari, ita vt vna præcedat reliqua subsequatur, præcedens in vespere propter Solis splendorem nõ vr̃, sed subsequens post eius occasum appatet, econtra altera in mane vr̃ præcedens, subsequens vero eius splendore occultatur.

De Cometa. Cap. LVIII.

ISidorus. Cometes est stella sic dicta, eo quòd comas luminis ex se fundat, qđ genus sydeiis qñ apparuerit, aut pestilentiã, aut famẽ, aut bella significat: ę Latinè appellantur crinitæ, quas stoici dicũt esse vltra 30. Et earum noĩa, & effectus quidã astrologi scripserũt. Seneca de naturalibus quæstionibus lib. 4. Quãdiu solita decurrunt, cõsuetudo magnitudinẽ rerũ subducit. Ita enim cõpositi sumus, vt nos quotidiana et si ammiratione digna sint, transeãr, econtra minimarũ quoq; rerũ si insolitæ pdierint spectaculũ dulce fiant. Is itaq; cætus astrorũ, quibus vniuersi corporis pulchritudo distinguitur, populũ non conuocat. Ac cũ aliquid ex more mutatũ est, oĩum vultus in cęlo est. Sol spectatorẽ nisi defecerit non hẽt. Nemo Lunã obseruat nisi laborantem. Adeo naturale est magis noua, q̃ magna mirari. Idem & in cometis fit. Si rarus & insolitæ figuræ ignis apparuerit, nemo non cupit scire quid sit, & oblitus aliorum de aduẽtio quærit, ignarus vtrũ mirari debeat, an timere. Non enim desunt qui terreãt, qui significationes eius graues pdicent. Itaq; sciscitantur, & cognoscere volunt, an sit sydus. Arist. ait cometas significare tẽpestatem, ventorumq; & imbrium intemperantiã. Quid ergo, non iudicas sydus esse, quod futura denunciat. Non enim sic tempestatis signum hoc est, quo futuræ pluuiæ putres fungos concrescere, vel sæuituri maris cũ in sicco ludunt fulices. Sed quomodo æquinoctium audeat calorem, frigusq; flectentis anni demonstrat. Vt ita scias esse non statim cum eres orituros vẽtos & pluuias minantur, vt Aristo. ait. Sed ad annum totum aspectum facit, vnde apparet illum non ex proximo quæ in proximum daret signa traxisse, sed habere reposita mundi legibus & cõpressa. Fecit hoc ille qui Patroculo & Eupisco consulibus apparuit, dumque ab Aristot. & Theophrasto prædictæ fuerunt maximæ & continuæ tempestates, vbique extiterunt. Ac vero in Achaia, & Macedonia vrbes terrarum motu perruptæ sunt.

Aristotelis sententia de cometis. Cap. LIX.

ARisto. in lib. Metheor. 1. Dixerunt quidam, quòd stellæ cometæ sunt stellæ multæ in orbem congregatæ, mobiles, nõ fixæ. Cum enim sibi inuicem propinquant, vr̃ apparere lumen oblongum continuum sicut coma. Alij dicunt, quod non sunt nisi stella vna ex mobilibus, quæ apparet in quibusdam horis. Qñ enim orit̃, quasi sit parua, postea mutatur per colores. Vnde quibusdam horis vr̃ sicut lumen quod diximus. Alij quoq; quod coma non est ex ea, sed quoniam mouetur in diuersitate loci sui videtur ei esse quasi coma lucida, quia lucet in humiditate aeris, & inde redit ipsum lumen ad aerem, & videtur oblongũ. Quod accidit ei ex eo, quod Sol attrahit. s. vaporem. Hæc autẽ stella moratur longiori tempore, quàm reliquæ, & videtur, φ fit ei coma ex parte Septentrionis & meridiei propter humiditatem, quæ est in illis duabus partibus aeris, & illi quidem sic opinati sunt. Nos autem videmus stellas cometas extra orbem stellarum fixarum. i. citra. Quod si essent ex stellis mobilibus, essent in orbe stellarum mobilium, non extra. Si aũt comæ earum essent ab aere, sicut dixerũt alij, oporteret, φ viderentur asq; coma, vel vt coma videretur in oĩ stella, q̃ fieret in hoc loco, & essent comæ infinitæ, sicut stellæ Nos aũt inuenimus stellas cometas quoq; tñ. Nec videntur tñ ex parte Septentrionis, sed et in parte alia, & videmus iterum cum Sole in ortu suo æstiuo, Dico ergo, φ stellæ cometæ sunt propter aerem continentẽ stellas, & inflammatum secundum propinquum continentẽ calorẽ ignis. Quando enim inflammatur, fit ignis, & continuatur cũ lumine eius, & fit oblongum.

De

Opiniones Apollonij, & Ephigenis de eisdem. Cap. LX.

SEneca vbi sup. Apollonius ait cometas in numero stellarū errantium poni, cursusq; earum tenere. Ephigenes aūt ait eas videri potius accēdi turbine quodam aeris concitati & intorti, multa secū arida humidaq; terris exhalatis versantis. Pōt enim spiritus per angustia elisus accendere aerem supra se positum alimentis ignis idoneis plenum Et (vt breuiter dicā) eadē rōne has cometas existimo fieri, qua fiunt ignes turbine eiecti. Hoc vnum interest, quod illi turbines ex superiori parte in terras deprimūtur, hi de terra in superiora eluctantur. Aduersus hoc multa dīr. Primum si ventus in causa esset, nunquam cometes sine vento appareret. Nunc aūt quietissimo aere apparet. Deinde si vento fieret, vento cederet, & si vento inciperet, vento cresceret, eo q̄ esset ardentior, quo ille concitatior. Praeterea ventus multas aeris partes impellit, cometes in vno loco apparet: & ventus in sublime non peruenit, cometæ aūt vīr supra iter vētis. Ac inquit. Quicquid aridi, humidiq; terra efflauerit, cum in vnum coit ipsa discordia corporū spiritū versat in turbine. Tunc illa vis vēti circueuntis quicquid intra se cōprehenditur cursu accēdit in modū, ac tādiu manet splēdor ignis expressi quādiu sufficiūt alimēta, quibus desinētibus, & ipse subsidit: qui hoc dicit, non notat qualis sit cursus sydērū, & qualis cometarū. Illorū raptus & violentus, ipsisque ventus citatior est, cometarum autem lenis, & qui per diē noctemque quantum transierit abscondat. Praeterea turbinum motus vagus est & disiectus, atq; verticosus. Cometarum autem destinatum iter compositus carpens. Nō.n. consulsè nec tumultuosè incedunt, vt aliquis eos causis turbulentis & incōstātibus pelli credat. Deinde & si vertices isti comprehēdere terrena humidaq; & ex humili in altū exprimere possent, nō tñ supra Lunā efferrēt. Ois.n. illis in nubilo vis est. Cometas aūt immixtas stellis videmus per superiora labētes. Itaq; verissimè nō est in tm̄ spaciū durare turbinē, qui quo maior est, maturius corrumpitur. Nemo quoq; toto die turbinem vidit, sed ne hora quidem. Iterum etiā si in summum procederet vbi sydesibus interest, vtiq; ab illo motu qui vniuersum trahit, mutaretur. Quid enim est illa conuersione mundi citacius, hac enim oīum ventorum in vnum congesta vis dissiparetur, & etiam terræ solida fortisq; compages, ne dum aeris torti particula. Itē manere non potest in alto ignis turbine illatus, cum ipse turbo non maneat. Quid autē de his cometis dicetur, qui senis mensibus apparuerunt. Praeterea turbinis rotunda facies est, in eodē enim vestigio versatur & columnæ modo circumagētis se voluitur, ergo ignē qui inclusus est, similem quoq; illi esse oportet, hic aūt longus est & disiectus, nec simul in orbem coactus.

Item aliorum positiones de cometis. Cap. LXI.

EPhigenē ergo relinquamus, & aliorū opiniones prosequamur. Illud tñ sciendum est in primis, cometas non in vna cœli parte aspici, nec in signifero tm̄ vrbe, sed tā in ortu quā in occasu, frequentissimè tñ circa Septentrionem: Forma eius non est vna. Sed quamuis Græci discrimina fecerunt, eorū quibus in morem barbæ flamma dependet, & eorum qui vndiq; circa se velut comam spargūt, & eorū quidē quibus fusus est ignis, sed in verticē tendens, istis tñ vēs eiusdē naturæ cometæq; rectè dīc, quorum cum post longum tp̄s appareant formæ, inter se eas cōparare difficile est. Nā & illo ipso tpe quo apparent inter se spectātes de illorū habitu nō conueniūt, sed prout cuiq; acutior acies aut hebetior est, ita dicit aut lucidiorē aut rubicūdiorē esse. Crinesque aut in interiora deductos, aut in latera demissos. Sed siue eorum aliquæ differentiæ, siue non, eadem rōne fiunt cometæ necesse est. Illudq; vnum cōstare debet pter solidū, aspici nouā syderis faciē circa se dissipatū trahentis ignem. Quibusdam autē antiquorū hæc ratio placuit. Cum ex stellis errantibus altera se alteri applicauerit, confuso in vnū duorum lumine, longioris syderis facies redditur. Interuallum.n. qđ inter duas est, illustratur ab vtraq; & inflammatur. Sicq; longus ignis efficitur. Hic rñdemus, certū esse numerū stellarum mobiliū, & Solē in eodē tpe & has cometam apparere. Ex quo patet, nō illarū coitu cometem fieri, sed propriū ac sui iuris esse. Itē si cometē stella stellæ superuenien s faceret, momento esse desineret. Summa.n. velocitas trāseuntium est, ideo ōis syderis defectio breuis est, quia cito illas idem cursus qui admouerat, abstrahit. Videmus & Solem & Lunā cum obscurari cœperint, in breui liberari, quanto celerior essa digressio debet in stellis tanto minoribus. At vero cometæ aliqñ senis mensibus manēt. Praeterea stellis intra signiferum cursus est, cometæ aūt vbiq; cernuntur. Nec magis certū est tp̄s illis quo appareant; quàm locus vltra quē non exeant. Placet itaque nostris, cometas sicut faces, trabesq; & alia ostēta cœli denso aere creari. Ideo circa Septentrionem frequentissimè apparent, quia illis plurimū est aeris pinguis. Ideo vero non stat cometes, sed procedit, quia ignium modo alimentum suum sequitur, & quamuis ad superiora visus sit, tñ deficiente materia retroiens ipse descendit In aere quoq; non dexterā leuamq; premit, nec illa est ei via Sed quo eum vena pabuli ducit, ille repit. Quare ergo per longum tp̄s apparet, & non cito extinguitur. Sex ergo mensibus hic quē Neronis principatu vidimus, spectandum se præbuit. In diuersum illi Claudiano circumactus. Ille etenim a Septentrione in verticem surgens, orientem semper obscurior petiit, hic ab eadem parte cœpit. Sed in occidentem tendens, ad meridiem flexit, ibiq; oculis se subduxit. Hinc ergo descendit imitante materia non inoere, cum hic in dextrum motus sit, ille in sinistrum. Omnibus autem stellis in eādem partem cursus est.i. mundo contrarius. Hic enim ab ortu voluitur in occasum, illæ autem currunt ab occasu in ortum. Vnde duplex est illis motus, vnus quo eunt, alter quo se auferunt.

Sententia Senecæ de eisdem. Cap. LXII.

EGo enim nostris non assentior. Non enim existimo cometæ subitaneum ignem esse, sed inter oīa corpora perpetuæ naturæ. Primū quidem, quia q̄cunq; creat aer breuia sunt. Nascuntur.n. in re fugaci & mutabili Fluit.n. semper, & breuis illi quies est, nunc pluuius, nunc serenus, nunc inter vtrūq; medius. Nec fieri pōt vt ignis certus in corpore vago sedeat, & tam pertinaciter hæreat. Deinde si alimento suo hæreret, semper descēderet, eo enim aer crassior est, quo terris propior Nunquam.n. cometes in imum vsq; demittitur nec appropinquat solo. Cæterum ignis pergit, quo illum natura sua ducit.i. sursum, aut quo trahit materia. cui adhæsit. Syderis aūt propriū est orbē ducere, qđ an cometæ fecerint alij, nescio, duo nostra ætate fecere. Demū vero oē quod causa tpalis accēdit, cito interscidit. Nā & fax, & fulmen, & stella transcurrens, & quisquis est alius ignis aere expressus, in fuga est, nec apparet, nisi dum cadit. Cometes aūt sedem suam habet, & ideo nō cito expellitur, sed spacium suum emetitur, nec extinguitur, sed excedit: ac inquit. Si erratica stella esset, in signifero esset. Si quis vnum limitē stellis ponit. Quis in angustum diuina cōpellit? Nempe hæc ipsa sydera, q̄ sola mouere creditis, altos & alios circulos habent. Cur ergo non & aliqua sint, qui in proprium iter & ab istis remotū secesserint. Cæterum cometes & sic pōt aliū circulum habere, vt in signiferum tñ incidat aliqua sui parte. Sed cur inquit splēdor eius longior, quam cæterorum syderum apparet? Non.n. ad vnā inquā natura formā effectus & opus suum pstat, sed ipsa varietate se iactat. Eiusq; potentiā ignorat, qui nō et aliqñ facere, nisi qđ sæpius facere putat. Cometas non frequenter ostēdit, locū aliū illis attribuit, alia tpa, dissimilesq; cæteris motus, voluit & his magnitudinem operis sui colere, siue amplitudinem eorum consideres, siue fulgorem, qui maior est cæteris atq; ardentior. Facies etiā insignem quoddam habet & singulare. Non in angustum comæ iactata & arctata, sed dimissa liberius ac multarum stellarum regionem amplexa. Denique Aristotel. ait, cometas significare tempestatem ventorum & imbrium intemperantiam. Quid ergo non iudicas sydus esse, quod futura denunciat.

Qualiter per cœli luminaria distinguuntur tempora. Cap. LXIII.

PEtrus Comestor. Præter causas superius expositas, ad hoc quoq; Deus luminaria fecit, vt essent in tēpora & dies & annos.i. in distinctionem tpum dierūq; & annorum. Non est.n. putandum, q̄ tunc per ea inciperent esse tpa, quæ cœperunt cū mūdo, sed quia per ea fit quatuor tpum anni distinctio. Sol quoque descendens ad Capricornū facit solstitiū hiemale, ascendens ad Cancrum æstiuale, inter vtrūq; pari distantia ab vtroq; æquinoctia facit. Ex Comporo. Est aūt tp̄s mora motus rerū mutabiliū.i. mora in qua mouentur res mutabiles. Arist in lib. Physicorum.4. Tp̄s quidam totius motum esse dicunt. Alij vero ipsam spheram, quia in ipe sunt oīa & in totius sphera, verū tp̄s est numerus motus ſm prius & posterius. Tp̄s ergo non est in motu, sed id ſm quod habet numerari motus: simul aūt & motus sentitur & tp̄s. Quod enim mouetur ex quodā in quoddā mouetur, & cū sit magnitudo continua, & motus erit continuus. quantusq; est motus, & tp̄s. Præterea vniuscuiusque mutatio & motus in ipso mutante est solum, tp̄s autē similiter & vbiq; & apud oīa est. Amplius autem mutatio omnis aut tardior aut velocior est, tempus autem non, tardum enim & velox tpe determinantur. Velox.n. est quod in pauco tpe multum mouetur. Tardum, quod in multo parum. Tp̄s aūt non determinatur tpe, non est ergo motus. At vero non est tp̄s sine motu, nec econuerso. Nec solum motum tempore metimur, sed & motu tp̄s, imitatur enim magnitudinem motus, hunc autem tp̄s, mensuratur & magnitudine motus, & econuerso. Multam.n. dicimus viam, si processus est multus, & econuerso. Tp̄s inquam determinat motum, cum sit ipsius numerus vt dictum est. Ipsum autem nunc est cōtinuatio temporis, continuat enim præteritum & futurum, & omnino terminus temporis est. Est enim huius quidem principium, illius autem finis. August. super Genes. lib. 5 Factæ igitur

creaturæ

creaturæ motibus ab initio cœperunt currere tpa. Motus igitur si nullus esset, vel spiritualis, vel corporalis creaturæ, quo per pñs præteritis futura succederēt nullum esset tp̄s omnino, potius ergo tp̄s a creatura, quàm creatura cœpit a tpe. Nec hoc dico quòd tp̄s creatura non sit, cum sit motus creaturæ ex alio in aliud consequentibus rebus s̄m ordinationem administrantis Dei oīa, quę creauit. Itaq; operum Dei quæ vsq; nunc operatur per volumina tpum explicandorum velut exordiū narrandi sumēs, ait scriptura, fons aūt ascendebat, &c. Idem in musica. lib. 6. Ab æternitate nullum est tp̄s. Fabricantur tpa & modificantur & ordinantur ipsam æternitatē imitantia, dum cęli conuersio ad eadē redit, & cęlestia corpora ad idem reuocat, diebusq; & mensibus & annis ac lustris, cęterisq; siderū orbibus, legibusq; ęqualitatis & vnitatis & ordinationis obtemperat. Idem cōtra epist. fundamēti. Species itaq; nostris vocibus emissa præterit, & tñ sermo ex prętereuntium verborum discessione ac successione peragitur, & moderatis silentiorum interuallis decenter, suauiterq; distinguitur. Ita ēt se habet temporalium naturarū infima pulchritudo, vt rerum transitu peragatur, & morte nascentiū distinguatur. Cuius pulchritudinis ordinem & modos si posset capere sensus noster, atq; memoria, ita nobis placeret, vt defectus quibus distinguitur, nec corruptiones vocare auderemus. Quid aūt in eius pulchritudinis parte laboramus, dū nos fluentia deserunt tpalia, q̄ diligimus, & peccatorū pęnas luimus, & æterna diligere cōmonemur. Alfraganus. Tp̄s est numerus non quo numeramus, sed qđ numeratur. Nec solúmodo motū tpe metimur, sed & motu tp̄s. Quę semper sunt, nō sunt in tpe, non. n. continētur sub tpe, nec eorū esse mensuratur tpe, eorum. n. esse est in tpe quorū esse mensuratur sub tpe, ita ꝙ tp̄s superfluit ab eis. In tempore omnia fiunt & corrūpunt̄, & est tp̄s corruptionis causa per se, generationis autem & ipsius esse secundum accidens. Ex lib. de natura rerum. Magni vero precij videtur esse tempus apud Deum, qui non per partes maiores vt terras per regiones, &c. sed per instantia distribuit ipsum.

De Quatuor anni temporibus. *Cap.* LXIIII.

TEmpora anni quatuor, ver, æstas, autumnus, & hiems. Isid. li. 5. Dicta sunt tempora a communionis temperamēto, eo ꝙ inuicem se humore, siccitate, calore, & frigore temperent. Cōstat aūt post factum mundum ex qualitate cursus Solis tempora inter nos menses fuisse diuisa. Quorum etiam temporum talē veteres discretionē faciunt, vt primo mense ver nouum dicatur, secundo adultum, tertio præceps, sic de æstate & cæteris. Dictū est aūt ver a virore quia viret. Tunc enim post hiemē tellus vestitur herbis, & in florem cuncta prorumpunt. Aestas dr̄ ab æstu, idest a calore, & æstas quasi vsta, idest exusta & arida. Autumnus autem a tempestate vocatur, qñ & folia arborum cadunt & omnia maturescunt. Hiemem ratio hemispetij nuncupauit, quia tunc Sol breuiori voluitur circulo. Vnde & hoc tempus bruma dr̄ quasi brachin. i. breue, vel a cibo, eo ꝙ tunc maior fit vescēdi appetitus, edacitas. n. Græcè bruma appellatur. Vnde & imbrumati dñr quibus fastidium est ciborum. Hęc tempora singulis ēt cęli partibus ascribuntur. Ver quippe orienti datur, quia tūc ex terris omnia oriuntur. Aestas vero meridiano, eo ꝙ ea pars calore flagrantior sit. Hiems Septentrioni, eo ꝙ frigoribus & perpetuo gelu torpet. Autumnus occiduo, quia graues morbos habet, & tunc omnia folia arborum defluunt. Vt autem Autumnus abundet morbis facit hoc confinium frigoris, & caloris, & repugnātia inter se cōtrariorū aerum. Ex cōputo. Horū quatuor temporū fines & initia s̄m ecclesiam his versibus hñr. Festum Clemētis caput hiemis est venientis. Cędit hiemes retro cathedrato Simone Petro. Ver figit Vrbanus æstatem Simphorianus.

De Hieme. *Cap.* LXV.

GVillelmus de Conchis. Mouetur ergo Sol & alij planetę ab oriente ad occidentē nō recto modo, sed obliquādo. s. modo descendendo ad australia, modo ad nostram habitabilē ascēdendo, vt quatuor anni diuersitates nobis operetur. Quod vt melius approbes, has diuersitates intimabo. Cum ergo Sol subintrat Capricornum, quod 15. Kalend. Ianuarij contingit. Sol enī quodlibet signum 15 Kalend. intrat, eiq; mensi signum tale attribuitur, ex quo Sol illud intrat, quia tunc remotissimus est a nobis, nostra habitabilis frigore riget. Terra namque, & aqua naturaliter sunt frigidæ, & si qñ calefiant, fit hoc a propinquo Sole. Item cum nō sit quo rarescat aer frigiditate in nubes spissatur, quæ in pluuias dissoluuntur, fit anni pars, q̄ hiems vocat̄, estq; frigida, & humida. Incipit vero hiems s̄m Græcos, & Romanos 7. Idus Nouembris, & extenditur vsq; ad Idus Februarij. Isido. tñ dicit illam 9 Kalend. Decembris incipere, & in 9. Kalendas Martij terminari. In hoc tempore pori superficiei terræ constringuntur frigore, & non pōt calore euaporare, hic intus remanens radices herbarum & arborum nutrit, vicemq; matris prægnantis obit. Crementum non confert, quia nec calor nec humor, ex quibus est augmentum, propter frigoris constrictionem pōt per medullas arboris vel herbæ ascendere. Huic tempori assimilantur aqua, flegma, ætas decrepita. Sunt etenim frigida & humida. In eodem melius se habent colerici, melius iuuenes, peius decrepiti. Pessimę sunt infirmitates q̄ nascunt̄ ex flegmate, vt est febris quotidiana, minꝰ malæ, q̄ ex colera, vt tertiana, vtile est in eodē augmētare cibū, sed minuere potū. Pori nāq; humani corporis ex frigiditate constringuntur, nec pōt calor euaporare, qui intus remanens plus cōsumit. Contra ergo interiorem defectum, necesse est infundere exteriorem refectionem. Ideo apud antiquos, Deus hiemis pinguis ventre pingebatur, & ab immunditia paludis spurius vocabatur. In eodem calidis vti & siccis vtile est. Sed fortasse dicis de potu qui fit ex aqua, constās est, quòd in hoc tempore debet minui. Sed potus vini quod est calidū & siccū, vnde frigiditati & humiditati hiemis repugnat, quare minuitur. Rñdeo, & si vinum naturaliter est siccum, tamē actualiter est humidum. Actualis vero humiditas ēt naturaliter siccis ignem extinguit, ꝙ in oleo lampadis probari pōt. Igitur in hieme mediocriter est potandum vinum forte & rubeum.

De Vere. *Cap.* LXVI.

CVm autem Sol ascendendo vsq; ad Arietē peruenerit, quē intrat 15 Kalend. Aprilis nec nimis est nobis remotus nec nimis propinquus, vt pote in medio torridæ zonæ positus. Vnde aer nostræ habitabilis, nec nimis est calidus, nec nimis frigidus, nec nimis est humidus, nec nimis siccus. Sed inter quatuor qualitates temperatus, fitq; tempus anni quod ver vocatur. Veris vero initiū s̄m Græcos & Romanos est 7. Idus Februarij. Sed s̄m Isidorum. 8. Kalend. Martij in hoc tpe anni pori superficiei terræ frigore hiemis prius clausi calore Solis aperiūtur. Sol vero ad radices herbarum & arborum penetrans, humorem quem ibi coadunatum hieme reperit, attrahit, herba vero, vel arbor suam inanitionem sentiens a terra attrahit humorem quem ibi sui similitudine adiuuante calore Solis transmutat, sicq; reuiniscit, inde est ꝙ quidam mensis huius temporis Aprilis dr̄, quia tunc terra p̄dicto modo aperitur. Est autē huius tpis proprium, ꝙ sit quantum ad effectum primarum qualitatum variabile & inconstans, pluuiosum ex vicinitate hiemis, siccum vero ex vicinitate æstatis. Eadem rōne modo calidum, modo frigidum, inde est ꝙ in Martio semper infirmant̄ homines. Qñ enim corpora humana aperta sunt calore, frigus subito ortum ad interiora penetrat, & infirmitatem iuxta materiam præparatam generat. Sed si aliquis sibi in hoc tempore prouideret, tardius in illo, q̄ alio vel alijs infirmaretur. Sed fortasse dicis. Cum tempus hoc sit temperatum: vnde est, quòd si aliquis intret hiemē cum aliqua infirmitate, non tam sæpe moritur, quàm in vere. Respōdeo, infirmitates ex malis humoribus generantur & frequentissimè frigiditate hiemes astringuntur, ne possint defluere. Ex calore autem veris dissoluuntur, quibus per membra discurrētibus, succumbit homo & moritur. Huic tempori assimilantur, aer, sanguis, pueritia. Sunt enim calida & humida, in illo melius se habent melancolici, peius sanguinei, melius senes, peius pueri. Pessima est infirmitas, quæ venit ex sanguine, vt sinocha. minus mala, quæ est ex melancolica, vt quartana. In eodem est conueniens vti frigidis & siccis.

De Aestate. *Cap.* LXVII.

CVm autem Sol vsq; ad Cancrum ascenderit, quem intrat 15. Kalend. Iulij, ex propinquitate sui terram incendit & desiccat: Estq; æstas, quæ est calida & sicca. Cuius initium s̄m Græcos & Romanos est 7. Idus Maij, sed secundum Isidorum 9. Kalendas Iunij. Huius temporis est herbarum & arborum radices desiccare: consimile est igni, coleræ, iuuentuti. Hæc enim calida & sicca: in eo melius se habent flegmatici, peius colerici, melius decrepiti, peius iuuenes. Pessima est infirmitas, quæ venit ex colera, vt causon, tertiana: minus mala, quæ ex flegmate, vt quotidiana. In eodem vtile est vti frigidis & humidis, augmentandus est potus, cibus est minuendus. Cum enim pori corporis ex calore sunt aperti, euaporat calor naturalis. Vnde non ita bene cibus digeritur. Sed quia potus cito transit in sanguinem, augmentandus est. Sed fortasse dicis: istæ diuersitates ex propinquitate Solis contingunt. Sol vero existens in Leone tantum distat a nostra habitabili, quantum in Geminis, & in Virgine quantum in Tauro, in Libra quantum in Ariete. Cur ergo in tribus his, Ariete, Tauro, Geminis Sole existente est tempus calidum & siccum, cum existit in Libra frigidum & siccum. Respondeo Sol existens in tribus vernalibus signis ex propinquitate sui operatur calorem. Sed ex vicinitate hiemis præcedentis est humiditas. Cum est in Leone & Virgine, ex propinquitate operatur calorem. Sed quia ex calore veris & partis æstatis iam est humor desiccatus, ideo nō est quo tēperetur calor, nec est vnde sit humiditas. Inde fit tempus calidum & siccum.

De

De Autumno. Cap. LXVIII.

CVm vero ad Libram sol descenderit, quia iã desiccatus est humor, & extinctus calor. Calor.n.non nisi humore nutrit', quo deficiente extinguitur: operatur tps autumni frigidum, & siccum. Cuius initium est ẽm Graecos, & Latinos 7. Idus Augusti, sed ẽm Isidor. 10. Kal. Septemb. huic assimilantur terra, melancolia, senectus, quia sunt frigida & sicca. In eo melius se hñt sanguinei, peius melancolici, melius pueri, peius senes. Pessima est infirmitas, q̃ nascitur ex melancolia: minus mala, q̃ ex sanguine. Vt ergo gñaliter dicamus, in ol tpe pessima est infirmitas, q̃ fit ex humore simile tpi. Qualitate.n.tpis augmẽtatur morbi materia. Minus est mala, q̃ venit ab humore contrario tpi. Minuitur nãq; qualitate tpis materia morbi. In illo est vtile, vti calidis & humidis. Inequale est hoc tps ex vicinitate æstatis, & hiemis ex quo tpe ex succis fructuum tunc abundantium periclitãtur hoïes indiscreti. Sed fortasse dicis. Sol existens in scorpione tñ distat a nobis quantum in Piscibus: in Sagittario q̃tum in Aquario. Quare ergo alias operatur qualitates in istis, alias in illis? Rñdeo, huius facilis est solutio. In pcedẽtibus nempe, i. in Sagittario, & Scorpione, quia calore æstatis desiccatus est humor: namq; sol medium torridę zonæ transiuit, est frigiditas & siccitas. in Aquario, & Piscibus, quia similiter est remotus a nobis: est frigiditas, sed quia iam dudũ defecit calor, qui aera desiccat: paulisper spissatur aer in nubes. fitq; tps humidum. Non solum aũt si sol nobis sp esset propinquus, vt est in æstate, & semper a nobis remotus, vt est in hieme, sequerentur inconuenientia. Sed & semper si æquinoctialẽ lineã curreret, licèt in ea existens operaretur temperiẽ, qua congaudent oïa, maxima tñ sequerentur incommoda. Continuè namq; humiditas sub luna dñaretur, vñ aqua intm̃ cresceret, q frequenter cathaclismum generaret. Nõ enim esset quod eã desiccaret. fructus & sine quibus homo viuere non põt, ad maturitatem non peruenirent. Oïbusq; bonis ęstatis autumni hiemis careremus. Ex lib. de pfagiis tẽpestatũ. Autũnũ serenum pfagit ver frigidũ. Si ver, & ęstas non sine aliquo refrigerio transierint: autũnũ serenũ, ac deosom minusq; ventosum facient. Autumni serenitas ventosam hiemem facit.

De qualitatibus aeris secundum quatuor tempora. Cap. LXIX.

COnstantinus in Pantegni, libro 5. Tpa anni sunt quatuor, quorum, vnicuiq; est aer proprius, ver inter calidũ, & frigidum, humidũ & siccũ, mediè tẽperatus est. Quod maximè contingit ex sole per rectã lineam exeunte, q̃. s. ab vtroq; polo ęqualiter distat. Dñi tñ quidam veris naturam esse calidã, & humidam, quod si esset, q̃libet res facilius in eo putrefieret, & morbos pessimos in eo generaret, sicut sæpe videre est in ventis meridianis, & pluuialibus æstiuis: caloris.n. & humoris complexio magnam in corporibus putrediñẽ generat. Quo ergo vernum tps calidũ est & humidum, cũ in eo oẽ corpus sit sanum, & oïa inimentur tpa, & ipsum sit tps augmentandi, sicut in hoïbus pueritiæ, & adolescẽtiæ? Est aũt æstas calida & sicca: hoc.n.tpe sol gradiatur summa ascensione, nostrisq; capitibus oppositus calefacit quodlibet corpus. Autumnus vero est frigidus & siccus, sed magis in eo dñatur siccitas, quia ibi vicina est æstiui solis caliditas. Hiems aũt frigida, & humida est, sed magis in ea põ: frigiditas, quia iã elõgauit se sol a capitibus nr̃is. Si ergo cõplexiones aeris in vnoquoq; sunt tpe, ẽm quod natura sua expetit, & dietant homines ẽm quod oportet, q̃tum ad morbos accidentes ex tpe, salubres esse necesse est. Sin aũt morbus, qui inde nascitur, non caret pessimis accidentibus & molestationibus. Aer quidẽ naturalem suã complexionẽ exit, vel q̃titate, vt si æstas calidior sit, vel hiẽs frigidior, q̃ esse debeat. Vel in qualitatum suarũ mutationa: vt si æstas cũ debeat esse calida, sit frigida. Aut hiems naturaliter frigida, incipiat esse calida. Deniq; anni tpa naturas suas custodiunt. Cum ver inter calidũ & frigidũ sit tpatũ, & tps pluuiosũ. Aestas vero non calidissima paucas, & raras hẽt pluuias. Autumnus quoq; non siccissimus, & ipse aliq̃tulum pluuiosus. Hiems autem frigida & pluuiosa, mensuram tamen non excedat. Præterea ver assimilatur horæ tertiæ diei, æstas meridiei, autumnus vesperi, hiems vero nocti. Et quicunq; morbos in aliquo tempore nascitur hora diei sibi competenti magis nocet, & augmentatur.

De qualitatum prædictarum variatione. Cap. LXX.

GVilhelmus de Conchis. Quamuis hiems, vt prædictum est, sit naturaliter frigida, & humida: in principio tñ est magis frigida, minus humida: in fine magis humida, minus frigida, in medio ęqualiter. Ver aũt cum sit calidum, & humidum in principio tñ magis humidum, minus calidũ: in fine magis calidum, minus humidum: in medio æqualiter. Aestas in principio magis calida, minus sicca, econtrario in fine, in medio ęqualiter. Autumnus in principio magis siccus, minus humidus & frigidus, in fine econtrario, in medio æqualiter. Sed fortasse dicis, cũ istæ sint naturales qualitates temporum, vnde est q quædam æstas sit frigidior, altera calidior, vel siccior, & sic de aliis. Respõdeo, vt asserunt quidam philosophi. Alij planetæ alias suas æstates faciunt, & suas hiemes. Vnde si in æstate solis contingat hiẽs alterius planetæ, fit æstas minus calida, & sicca. Si aũt ẽ æstates concurrant, fit æstus solis calidus & siccus. Similiter si in hieme solis contingat æstas alterius planetæ, fit hiems minus frigida, & minus humida. Sed si hiemes concurrant, intenduntur qualitates hiemis. Eadem ratione de cæteris tpibus iudicat, vt dictũ est. Illorum planetarum quidam est calidus, quidam frigidus, quidam humidus, quidam siccus. Si ergo in hieme sit cum sole planeta calidus & siccus: fit hiems minus frigida & humida. Si vero in æstate fuerit cum sole planeta frigidus & humidus: fit æstas minus calida & sicca. Idcirco prudenti phisico semper est obseruandum, quæ signa sol obtineat, & quis planeta sit cum eo in eodẽ signo, vt in eo perpendat quales futura sit æstas, vel alia tempora, vt contra futuram temporis qualitatem præsto sit medicamen.

De dispositione humanorum corporum secundum qualitates temporum. Cap. LXXI.

HYpocras. Ver tempus est suauissimum, minimèq; mortiferum ẽm tempora veris, quæ extremitates sunt, pueri & eorum affines ætatibus bene degunt, & maxime sunt sani, cum autem æstas fuerit similis veri, sudores in febribus multis expectare oportet. Aestiuæ quartanæ, vt multum breues fiunt, autumnales vero longę, & maximę, q̃ ad hiemem coniunguntur. Autumnus pthisicis malus est. In autumno sunt ægritudines acutissimę maximèq; mortiferę. Hiems si fuerit austrina, & pluuiosa, & tranquilla. Ver autem siccum, & boreale: mulieres quibus partus ad ver inest, ex omni occasione abortiuntur. Si vero genuerint: morbidos & imbeciles fœtus pariunt, aut vt statim dissoluantur, aut tenues, ac morbidi viuant: si autem æstas sicca, & borealis fiat: autumnus vero pluuiosus, & austrinus, capitis dolores in hieme fiunt & tusses, & branchi, & corizæ, quibusdam etiam pthisis. Si vero borealis fuerit & aquosa: humidis quidem natura, vt mulieribus confert. Reliquis autem fiunt obtalmiæ siccæ & febres acutę, & corizæ diuturnæ. Mutationes temporum maxime generant morbos. Aegritudines quidẽ omnes in omnibus temporibus fiunt, maxime vero quædam secundum aliqua eorum & fiunt & acuuntur. Constrictiones ani siccæ pluuiosis saniores sunt & minus mortiferæ. In siccis temporibus febres acutę fiunt. In pluuialibus autem, vt multum ægritudines fiunt & febres longę, ac ventris fluxus & putredines, & epilensiæ: & apoplexiæ, atque squinantes.

De his quæ obseruat ecclesia secundum quatuor Tempora. Cap. LXXII.

EX compoto. In his ergo quatuor temporibus celebrat ecclesia etiam quatuor ieiunia, quę etiam vocat ieiunia quatuor Temporum, quæ quando celebranda sunt: scitur his versibus. Dat crux lucia cineres charismata dia. Vt sit in angaria quarta sequens feria, idest quarta feria sequens festum exaltationis Sanctæ Crucis habet ieiunium autumni. Sequens autem diem Luciæ ieiunium hiemis. Sequens autem diem cinerum ieiunium veris. Sequens diem Penthecostes ieiunium æstatis. In his quatuor temporibus fiunt solstitia, & æquinoctia. Solstitium æstiuale fit in Cancro. hiemale in Capricorno. Aequinoctium vernale in Ariete, autumnale in Libra. Sicut enim testatur Beda, anno in quo natus est Dominus, & Ioannes Baptista solstitium æstiuale fuit in die Ioannis Baptistæ, & octauo gradu Capricorni. Vnde me, inquit Ioannes, oportet minui: illum autem crescere. Aequinoctia verò fuerunt in eorum annunciationibus octo gradibus Libræ, & Arietis. Nunc autem decem diebus ante prædicta festa sunt solstitia. Et decem diebus ante Annunciationes sunt æquinoctia. Quod docetur his versibus Solstitium decimo Christum præit, atque Iohannem. Et totidem sequitur parinoctia nuncius horum, id est annunciatio eorum. Cuius causa hæc est: Iolius & nos sequentes eum minus damus anno solari quinta parte vnius horæ. Nam sol zodiacum circuit in trecentis quinquagintaquinque diebus, & sex horis. Quinta parte vnius minus, quæ quinta pars in quinque annis vnam horam constituit: & in sex annis vnum diem. Et in mille & ducentis annis decem dies. Vnde cũ tot anni trãsierint ab incarnatione Domini, & etiam iam plures, decem diebus, & quatuor horis & tribus quintis, solstitia iam dicta festa præcesserunt.

De partibus temporis, & primo de momentis, & horis. Cap. LXXIII.

ISido. Tempora aũt momentis, horis, diebus, mensibus, annis, lustris, seculis, ætatibus diuiduntur. Momentum minimum, atq; angustissimum tps, a motu syderum dictum est. Est enim extremitas

extremitas horæ in breuibus interuallis cum aliud sibi cedit atq; succedit. Hora Græcum nomen est & tñ Latinū sonat. Est enim finis tpis, sicut & ora fines sunt maris, fluuiorum, vestimentorum. Guilhelmus de Conchis. Hora est spacium in quo dimidium signum oritur. Horæ æquinoctialis diei sunt æquales, horę vero aliorū inæquales. Oīs dies hēt 12. horas, & oīs nox. 12. Oī vero die sex signa oriuntur, & oī nocte sex alia. Nec obstat q̃ dictum est zodiacū diuisum esse in 12. ęquales partes, q̃ signa dñt, & quosdam dies esse prolixos, quosdam vero breues, sīr & noctes. Quãuis.n. signa q̃titate sint æqualia, q̃dam plus tñ alijs morantur motu eorū. q̃dam oriuntur recta, & occidūt obliqua: q̃dā oriuntur obliqua, sed occidunt recta. Quę vero recta oriunt, plus in nascendo morantur, q̃ q obliqua. Quod vulgari similitudine potes ppendere. Ex monte ergo opposito tres lanceæ ardentes incipiant ascēdere, prima recta, seda transuersa, tertia obliqua, i. nec pęnitus recta, nec pęnitus transuersa. Quæ trāsuersa ascendet, statim tota apparebit. Quæ recta prius ondet Mucronē, deinde Hastile ad vltimū extremum finē. Sed q̃ obliqua plus morabitur, q̃ transuersa minus, q̃ recta. Sic est in signis. Signa vero æstiualiū dierum oriuntur recta, signa vero noctium æstiualium obliqua. Vnde & q̃uis tot signa illis noctibus oriantur, quot illis diebus. breuiores tñ sunt noctes diebus. Econtrario est in signis hiemalium dierum, & noctium. In æquinoctialibus vero æqualia oriuntur, & occidunt, vnde dies & noctes adæquantur.

De distinctione horarum æquinoctialium in ortu, & occasu signorum, Cap. LXXIIII.

QVod vt melius itelligas, dicā quot vnūquodq; signorū moretur in ortu & occasu. Cancer ergo, ſm Martianum, oritur duabus horis æquinoctialibus: & duodecima parte vnius horæ, occidit hora & deunce. Leo oritur duabus horis, & tertia par. occidit hora semis, & sexta parte horæ. Virgo oritur duabus horis, & dimidia & sexta parte horæ. Similiter libra, occidit hora & tertia parte. Ac scorpius diminuit ortū, & auget occasum. Oritur.n. duabus horis, & tertia pte, occidit hora semis, & sexta par. horæ. Sagittarius oritur duabus horis duodecima parte horæ, occidit hora & deunce. Hæc aūt sunt signa sex. q̃ recta oriūtur, obliqua occidunt. Alia sex obliqua oriuntur, recta occidunt, vnde minus in ortu morantur. Capricornus nāq; oritur hora deunce, occidit duabus horis, & duodecima parte horę. Aquarius oritur hora, & dimidia, & sexta parte, occidit duabus horis, & quarta par. horæ. Pisces oriuntur hora, & tertia parte horæ, occidūt duabus horis & dimidia, & sexta parte horæ. Similiter & aries. Taurus oritur hora & dimidia, & sexta parte horæ, & occidit duabus horis, & tertia parte horæ. Gemini oriuntur hora deunce, occidunt duabus horis, & duodecima parte. Secundum eiusdem Martiani computationem, prolixior dies habet 14. æquinoctiales horas & sex minuta. Nox vero æquinoctialis habet horas 9. & dimidiam & tertiam partem vnius horæ.

De diebus in generali. Cap. LXXV.

ITaq; sicut iam superius habitum est, naturali motu ab occidente in orientem obliquę ascendendo contra firmamentum sol nititur, quotidie tñ accidentali motu ab ortu cū firmamento ad occasum refertur. Existensq; super terram agit splendorem q̃ dr̃ dies. Et eodem modo existēte illo sub terra in superiori parte est obscuritas, quæ dr̃ nox. Dierum tñ alius est naturalis, alius vsualis. Isidor. Itaq; dies ſm Aegyptios inchoat ab occasu solis. Sed ſm Persas, ab ortu solis. Scdm Athenienses a septima hora diei. Scdm Romanos à media nocte, tunc q̃si gallicinium est, quorum voa ostendit præconium. Dicti sunt autē dies a dijs, quorū noīa Romani quibusdam sideribus sacrauerunt. Primum.n. diē à sole appellauerunt, qui est princeps oīum siderum, sicut idem dies caput est cunctorum dierum totius septimanę. Scdm a luna, q̃ soli & splendore, & magnitudine proxima est. Tertium a stella Martis, quę vesper vocatur. Quartum a stella Mercurij, quem quidam candidum circulū appellant. Quintū à stella Iouis quā Phetontem aiunt. Sextum à Venere stella, quam Luciferū asserunt, quę inter oīa sidera plus lucis habet. Septimum a stella Saturni, quæ sexto coelo locata. 30. ann. fertur explere circulū suū. Proinde aūt ex his septem stellis noīa gentiles diebus dederunt, eo q̃ per eosdem aliquid sibi effici existimarent, dicentes se a Sole hr̃e spiritum: a Luna corpus, a Marte sanguinem, a Mercurio ingeniū & linguam, a Ioue temperantiam, à Venere voluptatē, à Saturno humorem. Apud Hebræos aūt prima dies dr̃ vna sabbati, quæ apud nos dies dñica, quem Gentiles soli dedicauerunt. Secunda sabbati, secunda feria, & sic vsq; ad sabbatum, quæ est septima a die dñico, quam Gentiles Saturno dedicauerunt. A fando aūt feriæ nuncupatæ sunt, eo q̃ sit nobis tempus dictionis, i. in diuino, vel humano officio fandi. Sed ex his festi dies hoīum causa. Feriati vero diuinorum sacrorum causa instituti sunt. Ex lib. de nat. rer. Dicunt aūt in anno tres esse dies, in quibus nunq̃ mulier nascitur, & virorū qui nati fuerint in eis corpora nunq̃ vsque in diem iudicij putredine soluentur, ij sunt nouissimus dies Ianuarij, & duo primi, s. dies mensis Februarij. Aliæ sunt dies in quibus arboris incisæ lignum a vermibus erit securum, & si vas aliquod inde fuerit factum, quicquid in eo reponetur, absq; vlla corruptione seruabitur, ij sunt vltimi dies veneris Septembris, s. post 15. diem eiusdem lunationis. Similiter intelligendum est de duobus vltimis diebus veneris Lunæ.

De die naturali. Cap. LXXVI.

EX compoto. Dierum ergo, vt supra dictum est, alius est naturalis, alius vsualis, siue artificialis. Dies naturalis est spacium quo sol ducitur circa totam terram ab oriente ad occidentem. Et dicitur dies a dijs, idest planetis quos Deos putabant. Vel a dia, quod est duo, quia continet duo tempora, s. noctem & diem vsualem. Ex libro de natura rerum. Dies vna, & nox vna, fiunt a tēpore quo oritur sol super nos ex nostro hemispetio orientis cūque verit circulus superius donec iterum eum ducat ad eūdem locum. Vnde dicit philosophus. q̃ dies est spacium vnius reuolutionis solis. & hic est dies naturalis. Dies ergo legitimus 24. est horarum, spacia duo concludens, s. meridianum, atq; nocturnū. Sed vocatur dies a parte meliori. Abusiuè autem dies vnus spacium ab oriente Sole, vsq; ad occidentem. Ex compoto. Dies naturalis continet quatuor quadrantes, & quilibet quadrans sex horas, & hora. 5. puncta, & punctum 8. momenta, & momentum duodecim vncias, & vncia. 47. athamos, hunc ecclesia inchoat a media nocte, quia tunc ortus est verus sol Christus. Arabes & Astronomi a meridie, secundum quem procedunt tabulæ astronomicæ. Iudæi a principio noctis. Secundum illud, factum est vespere, & mane dies vnus. Communis autem plebs ab ortu Solis. Guilhelmus de Conchis. Philosophi naturalem diem in quatuor diuiserunt. Et a nona parte noctis, vsq; ad tertiam diei vsualis illum esse calidum & humidum dicebant, a tertia parte diei vsualis, vsq; ad nonum eiusdem calidum, & siccum. Ab illa vsq; ad tertiam partem noctis, frigidum & siccum, & ab illa vsque ad nonam partem noctis frigidum & humidum. Inde contingit, q̃ quædam infirmitates in diuersis partibus eiusdem melius & peius se habent ſm prædictam rationem de temporibus.

De die vsuali, siue artificiali. Cap. LXXVII.

EX compoto. Dies artificialis est spacium quo moratur Sol in nostro hemispherio. Et dr̃ a Dyan, quod est claritas. Vsualis autem vel artificialis, quia aspectus est artificibus & huiusmodi. Isidor. Dies ergo est præsentia solis, siue sol supra terram. Partes diei tres sunt. Mane, i. lux matutina & plena. dictum a manu, quia manum antiqui dicebāt bonum. Quid est.n. melius luce? Meridies dr̃ quasi medidies. i. medius dies, vel quia tunc purior est dies. Merum.n. purum dicitur. Sero vocatum est a seris claudis, quando iam nox venit, vt vnusquisq; somno tutior sit. Guilhelmus de Conchis. Vsualis dies est spacium quo sol ab ortu vsque ad occasum refertur. Quem vt naturalē philosophi in quatuor diuiserunt. Prima.n. illiūs parte rubet sol. Secunda splendet. Tertia lucet. Quarta descendit & torpet. Inde est q̃ in fabulis poetarum quatuor equi Phebo attribuuntur, noīa prædictis proprietatibus conuenientia hñtes. Primus nempe eritreus vel eous, idest rubeus dr̃. Secundus lacteus, i. splendens. Tertius lampas, i. ardens. Quartus philogeus, i. amans terram. In his vsualibus diebus tres in anno contingunt diuersitates. Aliquando nāq; sunt æquales noctibus, aliq̃n prolixiores, aliq̃n breuiores. Cuius ratio est aperta. Cum enim sol est in hiemalibus signis, tumor terræ, qui est in medio torridæ zonæ inter nos & ipsum positus causa est quare tardè illum videamus. & quare cito postq̃ viderimus oculis nostris auferatur. Inde breuis est splendor super terram & prolixa vmbra. Sed quando est in Cancro, & in alijs æstiualibus signis, quia citra tumorem terræ nascitur, mane cito videtur, & tardè oculis nostris aufertur. Inde prolixior splendor, vmbra breuis. Eodem vero in Ariete, vel in Libra existente, quia æqualiter distat a nobis, æqualiter est super terram, & sub terra: vnde æqualis est splendor & vmbra. Duo ergo æquinoctia sunt in anno, alterum quorum in Martio 12. Kalend. Aprilis: Alterū est in Septembri. 12. Kalen. Octobris. Similiter duo sunt in anno solstitia. alterum quorum est in Decembri. 12. Kal. Ianuarij. Alterum in Iunio. 12. Kalen. Iulij. Primum dicitur hiemale, cuius dies est breuissimus octo horarum æquinoctialium & dimidiæ. nox prolixa. ab hoc vsq; ad solstitium æstiuale crescunt dies, à quo iterum tunc decrescere incipiunt. Et tunc est prolixa dies. 15. horarum æquinoctialium & dimidiæ. Ex libro de natura re. Quibuscunq; sol propior est, eis dies longior & calidior est, quibus autem remotior eis breuior & frigidior. Dies apparet longior eunti versus occidentē, quàm eunti versus orientem. Et, vt ait Hipocras, quoniam eadem die aliquando quidem æstus aliquando frigus fit, autumnales ægritudines expectare oportet. In febribus autem eadem dies cretica quibusdam est ad vitam, quibusdam ad mortem.

De noctibus. Cap. LXXVIII.

PLinius lib. 2. Noctem nihil aliud esse patet quam umbram terræ, cuius figura non excedit latitudinem lunæ superque in mucronem deficit. Spatio quidem umbras consumi colucrum indicant volatus præalti, ergo confinium illis est terminus aeris, & initium ætheris. Supra Lunam omnia pura sunt, & diuturnę lucis plena. A nobis aũt per noctem cernuntur sydera, sicut in tenebris reliqua lumina ꝓp has causas nocturno tpe deficit Luna. Non posset quippe totus sol adimi terris interiacente Luna, si terra maior esset q̃ Luna. Isid. Nox a nocendo dicta est, eo ꝙ oculis noceat. Noctis aũt & diei alternatio ꝓp vicissitudinẽ dormiendi, & vigilãdi effecta est. Et vt operis diuini laborẽ noctis requies temperet. Noctis partes 7. sunt. s. crepusculum, vespere, cõticinium, intempestũ, gallicinũ, matutinũ, diluculũ. Crespuculũ est dubia lux. Nã creperũ dubiũ dicimus, hoc est inter lucẽ, & tenebras. Vesper a stella occidẽtali vocatũ est, q̃ solẽ sequit occiduũ, & tenebras sequentes p̃cedit. Conticiniũ est qñ oĩa silent, conticescere. n. silere est. Intempestũ dr̃ quasi sine tpe, i. sine actu humano p quem dignoscitur tp̃s, est. n. mediũ noctis qñ nihil agi põt, & omnia sopore quieta sunt, vnde est intẽpestiuè venisti: ergo intempesta dr̃, quia caret tempore, i. actu. Gallicinium dictum est ꝓp gallos lucis præuncios. Matutinũ est inter abscessum tenebrarum, & auroræ aduentum, sic dictum eo ꝙ inchoante mane fit. Diluculum dr̃ quasi iam incipiens parua diei lux. Quæ aurora dr̃ quasi eororu. Est. n. primus splendor aeris, qui Græce dicitur eoos, dici scilicet clarescẽtis exordium.

De septimanis. Cap. LXXIX.

EX cõpoto. Septimana est spatiũ dierũ septẽ naturaliũ dicta a septẽ, & mane, vt sumatur pars pro toto. Idẽ spatiũ vocat hebdomada ab ebda qđ est septẽ, & dyas qđ est dies, quasi septẽ hñs dies. Vel ab ebda qđ est septem, & modos qđ est mensura, & ẽm hoc ebdomada cõius est q̃ septimana. Põt. n. dici de quolibet mensurato per septenarium, siue sint dies, siue menses, siue anni. Vñ ĩ Daniele vbi dr̃, post 62. hebdomadas occidet Chr̃us, sumuntur ebdomadæ annorũ, i. 62. anni. Sciendũ vero ꝙ septimanæ non pñt hẽre certa nõia, quia nec hñt certa initia. Singulis. n. annis variãtur ꝓp vnũ diẽ, vel duos qui supersunt integris septimanis. Iudæi principalẽ septimanę diem vocant Sabbatum quasi requiẽ, quia in eo Dñs requieuit ab oĩ opere qđ patrarat. Ecclesia vero principalẽ diẽ reputat primã feriam, q̃ vocat diẽ Dñicũ, quia Dñs multis eã dotauit priuilegijs, vtpote q̃a in illo natus, circũcisus, resurrexit, & Spũm sanctum misit. Ferias aũt dicimus, quia semper feriandũ est. i. cessandum a vitijs. Veruntñ Sabbatũ non vocamus septimã feriã, sed Sabbatũ, sicut & Iudęi. Credimus. n. & nos cum eis Dñm tunc requieuisse insuper & in sepulchro. Sexta vero feria vocatur parasceue, a para qđ est pre, & sceue qđ est paratio, quia tunc Iudæi præparant cibaria Sabbato, & tunc similiter præparatus est cibus Ecclesiæ, quo & militans modo, & triumphans tũc in futura requie perfruetur.

De Mensibus. Cap. LXXX.

MEnsis triplex est, vsualis, solaris, & lunaris. Vsualis est duodecimũ spatiũ Kalẽdarij. Solaris est spatiũ quo sol moratur in aliquo signo. Lunaris idẽ est qđ lunatio. Dr̃ aũt mensis a mene qđ est defectus, quia in singulis mẽsibus Luna deficit, vel a metiendo, quia his annũ mẽsuramus. Vel ẽ a mensa, quia singulis mensibus cibaria mensis apponenda, vt docẽt philosophi mutanda sunt. Isid. Mensis nomen Græcum est de Lunæ nõie dictũ, Luna. n. Græce mene vocatur. Vnde apud Hebręos mẽses lunares non ex solis circulo, sed ex Lunæ cursu enumerant, qđ est de noua ad nouã. Aegyptij aũt primi ꝓp Lunę velociorẽ cursum. n. & ne error cõputationis eius velocitate accideret ex solis cursu diem mẽsis adinuenerũt quo tardior solis motus facilius poterat cõprehẽdi. Ianuarius mensis a Iano dictus est, cui fuit a Gentilibus consecratus, vel quia limes, & ianua sit anni. Vnde & bifrons idẽ Ianus pingitur, vt introitus anni, & exitus demõstretur. Februarius dr̃ a februo, i. Plutone cui eo mẽse sacrificabatur. Ex compoto. Februarius dr̃ a februis, quæ sũt oblationes factæ pro mortuis. Antiqui. n. illo mense faciebant memoriam aiarũ. Vel a februo, i. Plutone quẽ tunc hostijs placabant vt parceret animabus. Vel vt quidã volunt a febribus, quia hoc mẽse de facili febricitant hoĩes. Martius dr̃ a Marte Deo belli, quem Romulus p̃rem suũ esse putabat. Vnde ab eo primum mensem anni sui nominauit. Isid. Vel dr̃ Martius, quia eo tpe cũcta animantia aguntur ad Martem, & ad concubendi voluptatẽ. Item appellatur & mẽsis nouorũ, quia anni initiũ est. Idem & nouũ ver ab initio, s. germinum. Aprilis dr̃ quia hoc mense omnia in florẽ aperiunt, quasi aperilis. Ex compoto. Vel Aprilis dr̃ quasi afrodilis ab afrodos quod est spuma. Aqua dr̃ Venus frodissa, quia de spuma maris fingitur nata. Ab hac Romulus ẽm unus sui mẽsem nominauit, quia Venus mr̃ fuit eorum Romanorum per Aeneam. Isid. Maius dictus est a maia matre Mercurij, vel a maioribus nato, qui principes erãt Reipublicæ. Nã hũc mẽsem maioribus, sequentẽ vero minoribus Romani consecrauerunt. Vnde & Iunius dr̃: antea. n. populus in centurias seniorũ & iuniorum diuisus erat. Iulius aũt, & Augustus de honoribus Iulij & Augusti Cęsarũ nuncupati sunt, nã prius quintilis, & sextilis vocabant. Quintilis quia quintus erat a Martio, quẽ principẽ anni restãtur etiam Romani. Sextilis quia similiter sextus. September nomen habet a septem, & himbre quia septimus est a Martio & himbres habet. Sic October, Nouember, atque December ex numero, & himbribus acceperunt uocabula.

De numero dierum in singulis mensibus. Cap. LXXXI.

QVot dies quilibet mensis habeat notatur his versibus. Sep. no. iun. ap. triginta dato reliquis magis vno. Sed tenet in numero viginti februus octo. Cui si bisextus fuerit superadditur vnus. Cur aũt aliqui plures, & aliqui pauciores habeant, hæc est causa. Iulius qui duodecim menses in anno instituit, perficiens annum ex 365. diebus, & 6. horis. Hoc modo dies distribuit. Nam cum duodecim mẽses instituisset ex triecentis sexagima, cuilibet dedit triginta, reliquos quinque ita distribuit. Ianuario vnum dedit qui ẽm eos erat superis consecratus, vt haberet in diebus numerum faustum, i. imparẽ, quia binarius primo ab vnitate recedit quasi sectionem faciens, & iõ infamem eum dicebant, & & quemlibet numerum ex paris binarijs compositum, omnem autem numerũ imparem faustum. Ideo Februario nihil dedit, vt sicut inferis consecratus fuerat, ita etiam numerum parem haberet. Martio dedit vnum & alternatim Maio vnum, Iulio vnum, & tunc superfuit vnus dies, & quinq; menses. Hunc ergo diem medio illorum, s. Octobri dedit. Post hoc Augustus sextilem suo nõie appellãs, noluit illũ habere infamem numerum dierum, & iõ Februario vnum abstulit, & dedit Augusto, & tunc ne numerus faustus remaneret Februario, alium diem illi auferens Decembri dedit, & sic ei remanserunt 28. In bisexto aũt ut patebit post vnus dies ei additur, vt aliquo modo damnum eius compensetur. Oẽs aũt dies mensium 7. primis alphabeti literis inscribuntur, a qua ergo quis mensis incipiat hr̃ his versibus. Altitonans Dominus diuina gerens bonus extat. Gratuito cęli fert, aurea dona fidei. Harum duodecim dictionum prima semit Ianuario, & sic de alijs per ordinem. Quæ ergo est prima littera in dictione eadem est prima in mense cui deseruit dictio.

De Kalendis nonis, & idibus. Cap. LXXXII.

ISidorus. Kalendas, nonas, & idus propter dies festos Romani instituerunt, vel ꝓp officia magistratuum: in his. n. diebus conueniebatur in vrbibus. Ex compoto. In quolibet ergo mense primus dies dr̃ Kalendis, quintus vel septimus dr̃ nonæ, tredecimus vel quindecimus dr̃ idus. Ab his etiam alij nominantur. Dicuntur autẽ Kalendæ quasi colendæ, quia tunc semper erat festum Iunonis. Vnde Ouidius. Vendicat ausonias Saturnia Iuno Kalendas. Vel a Kalo quod est voco, quia tunc vocabat præco populos ad nũdinas, & totiens dicebat Kalo, quot erant dies vsq; ad nonas. Vnde pluraliter dr̃ Kalendæ a pluribus vocationibus. Vel Kalendæ a Kalo quod est bonum, quia ad bonũ omen per totũ mensem habendũ, mittebant sibi tunc Romanæ encenia. Quintus vel septimus dies dr̃ nonæ, quasi nundinę, quia tunc inchoabant publicè conuentiones vel mercimonia. Vel a nouẽ, quia dies illæ nonus est ante idus in quolibet mense. Vel a non, quia nullius diei festum tunc erat. Vnde Oui. Nonarũ tutela Deo caret. Ideo aũt in aliquo mense quintus, & in aliquo septimus inchoat nundinas. Vel quia in kal. quorundã mensium duplex erat festum. Vnde Romani per duos, vel p tres dies solemnizantes non poterant statim ire ad nundinas. Et iõ in his oportet remotiores esse nonas a kal. q̃ in alijs mensibus. Vel ne prædones haberent certũ tp̃s quo possent mercatoribus insidiari. Quartusdecimus, vel quindecimus dr̃ idus, quasi diuisio, iduo. n. est idẽ qđ diuido. Inde vidua quasi viro iduata. Oẽs aũt dies qui sunt inter Kalendas, & nonas nocantur noĩbus ordinalibus siue numeralibus cum hac adiectione nonas, v. g. Secundus dies Ianuarij dr̃ 4. nonas Ianuarij. Intelligitur cũ suppletione 4. s. die ante nonas Ianuarij. Sequẽs illum dr̃ 3. nonas. Postea pridie nonas. Non. n. dicendũ est scđo nonas, quia scđs dr̃ a sequendo. Dies aũt ille non sequitur nonas, sed præcedit, & est idẽ pridie nonas, ꝙ priori die ante nonas. Oẽs vero qui sunt inter nonas & idus noĩantur ab idibus isti modo. Et q ab idibus vsq; ad finẽ mensis noĩant a kal. sequentis mensis. Quot aũt dies noĩatos a nonis quot ab idibus, & kal. quilibet mensis habeat sciturs his versibus. Sex nonas Maius, October, Iulius, & Mars. Quatuor at reliqui, tenẽt idus qlibet octo. Ianus, & Augustus necnon mensis duodenus. Denas, & nonas dñt habere Kalendas. Iulius, October, Marius epta decemq;. Iunius, Aprilis, September nec ne Nouember. Ter denas retinent februusque bis octo kalendas. Cui si bisextus fuerit superadditur unus.

De Diebus Aegyptiacis, & canicularibus. Cap. LXXXIII.

IN quolibet mense sunt duo dies, qui dicuntur Aegyptiaci, quorum vnus est a principio mẽsis, alter a fine. Quotus aũt sit a principio, & quotus a fine scitur his versibus. Argue discernẽs ad lucem coge loquelas. Ollas Abbatũ cole calibus excute gallũ. Hotũ doctrina talis est: duodecim dictiones sunt hic duodecim mensibus seruientes. Prima Ianuario, & sic per ordinem. Quota est ergo littera dictionis in alphabeto, totus dies a principio mensis cui deseruit illa dictio, est Aegyptiacus. Verbi gratia. Argue deseruit Ianuario. Vnde cum a sit prima littera in alphabeto, primus dies illius est Aegyptiacus. Item quota fuerit prima littera secundæ syllabæ in alphabeto totus dies a fine illius mensis est Aegyptiacus G, aũt prima littera secundæ syllabæ est septima in alphabeto, vnde septimus dies a fine Ianuarij est Aegyptiacus, & sic de alijs. Sed notandum ꝙ hæc dictio ad, quæ est monasyllaba, primam litteram primo diei Aegyptiaco Martij attribuit, secũdam secundo. Dñr autem dies Aegyptiaci, vt quidam volunt, quia in his flagellauit Dñs Aegyptum. Quamuis enim tñ decem plagæ principales legantur, multæ tñ secundariæ feruntur. Secundum autem alios dñr Aegyptiaci, quia Aegyptij astrorum periti inuenerunt dies malę constellationis, quibus periculosum dicebant esse minuere, vel potionem sumere. Alij econtra, ꝙ inuenerunt eos bene constellatos. Et ideo notauerunt, vt opera talia potius fierent his diebus quam alijs. Alij dicũt ꝙ Aegyptij sanguinem suum his diebus fundebant dæmonibus, quorum errorem ne sequatur Ecclesia, cauet ab omnibus talibus. Hos tamen dies in Kalendariis denotat, non quia credat in his potius aliquid incipiendum esse vel desinendum quàm in aliis, sed propter commemorationem diei. Item sunt quidã dies caniculares in quibusdam mensibus, de quibus supra iam dictum est, qui qñ incipiant, & qñ finiantur scitur his versibus. Incipiunt Iulii pridi eidus caniculares. Septembris pridie nonarum fine resultant. Dicuntur autem caniculares a canicula quadam stella sita in frõte leonis, prope quam est sol in illis diebus. Sunt autem in vniuerso 52. in quibus propter temporis crudelitatem, i. caloris intemperiem malum est minuere vel potionari.

De annis, & primo de solari. Cap. LXXXIIII.

ISidorus. Annus solis est amphractus, cum peractis 365. diebus ad eadem loca siderum redit. Sic dictus quia mensibus in se recurrentibus voluitur. Vnde apud Aegyptios ante inuentas litteras indicabatur picto dracone caudam suam mordẽte, quia in se currit. Alij annum dicunt a ꝟcoy auane oy&oy, i. ab innouatione, quia semper renouatur. Ex lib. de nat. rer. Annus est initiũ motus solis ex quibusdam locis circuli dum abscindit duodecim signa, & reuertitur ad locum in quo erat. Estq; quadripartitus ẽm naturam quatuor elementorum. Est enim ver calidum, & humidũ ẽm naturã aeris. Aestas calida, & sicca ẽm naturã ignis. Autumnus frigidus, & siccus ẽm naturam terræ. Hiems frigida, & humida ẽm naturam aquæ. Ex compoto. Est autem annus solaris, & lunaris. Annus solaris est spatium quo circuit sol totũ zodiacum minus sex horarum itinere. Vel plus 18. si sit bisextus, & dr ab am quod est circum, & eo is. Habet autem diuersa initia ẽm diuersos. Arabes, & Aegyptij a Septembre incipiunt, quia in creatione mundi legũtur arbores fructum habuisse. Numa vero, & Romani a Ianuario, quia tunc incipit sol nobis appropiare vel paulo ante. Iudæi a Martio, quia mundus in eo factus est. Nos omnes in aliquo imitantur compotistæ, quia a Septembre incipiunt regulares lunares, & epactas, & omnes annos lunares. A Ianuario vero aureum numerum, & quasdam litteras Dñicales. A Martio quoq; regulares solares, & concurrentes, & quasdam lras Dominicales. In anno solari sunt 52. septimanæ & vnus dies, vel duo si sit bisextus: propter illum diem variantur singulis annis initia mensium, & littera Dominicalis, & si bisextus sit, duplex erit variatio, secunda in festo Sancti Mathiæ. Vt ergo scire possent compotistæ qua feria quolibet anno quilibet mensis inciperet, inuenerunt duos numeros. Vnum inuariabilem, qui vocatur regularis ferialis. Alium variabilem, qui dicitur concurrens. Primo de regulari dicendum.

De regulari solari. Cap. LXXXV.

EST autem regularis solaris numerus quidam ostendens qua feria quilibet mensis inceperit primo anno seculi, vel incipere debuerit. Quod dr pro Martio, quia in primo anno non habuit initium, nisi post alios menses omnes. Legitur. n. mundus factus fuisse in Martio die qui dr 15. Kalen. Aprilis, vel octauo Kalendas, vt alii volunt. Si ergo computes retrogradè per dies septimanæ vsq; ad Kalendas Martii, inuenies ꝙ 5. feria incepisset Martius, si mundus ante fuisset factus. Et hæc est causa quare Martius 5. habet pro regulari: dr aũt regularis, quia inuariabilis, & immutabilis est sicut regula. Nam quolibet anno idẽ sunt regulares mensium. Dr aũt solaris ferialis, quia iunctus concurrenti facit inueniri qua feria quilibet mensis incipiat quolibet anno solari. Oritur ergo regularis in Martio, & oritur ex quinario, in quo Martius incepisset primo anno seculi, si mundus ante fuisset. Incepisset. n. quinta feria. Habito aũt regulari Martii, qui primus est, de facili hñr regulares aliorum mensium hoc modo, vide quot dies habet Martius supra 28. inuenies tres, quos iunge quinario, qui est eius regularis, & si crescit numerus vltra 7. residuum est regularis mensis sequentis. Cum enim in prædicta coniunctione crescant octo, abiectis septem, residuum, i. vnitas erit regularis Aprilis. Item Aprilis habet duos dies supra 28. Adde ergo binarium regulari suo, qui est vnitas, & crescit ternarius, qui est regularis Maii. Et sic semper per coniunctionem regularis & dierum quos habet mensis pręcedens super 28. excrescet regularis sequentis mensis, & semper abiicientur septem qñ numerus excrescit vltra septẽ, & residuũ erit regularis sequentis mensis. Quem aũt numerũ quilibet mensis pro regulari hẽat sci tur his versibus. Est astris clara fulgentibus ara Deorum. Grata bonis extat gratissima cuiq; fideli. Hę sunt duodecim dictiones. Prima deseruit Martio, & sic per ordinem. Vide ergo quota sit littera prima dictionis in alphabeto, & totum numerum habebit pro regulari mensis, cui deseruit dictio; & quotũ numerũ pro regulari, tota feria incepit in primo anno seculi.

De concurrente. Cap. LXXXVI.

COncurrens est quidam numerus oñdens quot feriis distẽt initia mensiũ ab initiis q̃ habuerunt in primo anno sęculi. Quotus. n. aliquo anno fuerit concurrens, tot annis distant mẽses ab initiis, v g. hoc anno sex est concurrens. Monstrat ergo ꝙ mensis qui in primo anno sæculi incepit a prima feria, hoc anno incipit a sabbato. Sabbatum. n. per sex distat a prima feria, & qui tũc incepit a prima feria, modo incipit a die dñica, & sic de aliis. Dr autem concurrens, quia sibi inuicem concurrit, sicut videbitur in formatione. Vel etiam ideo, quia cũ regularibus currit, vt monstret initialem feriam mensium singulis annis. Oritur aũt concurrens ab excessu illo qui est in anno solari supra integras septimanas, qui qñq; est vnus dies, qñq; dno. Primo ergo anno cicli solaris qui est, bissextilis est vnitas concurrens, quę. s. vnitas coniungitur diei, q̃ est in anno secundo vltra integras septimanas, & fit binnarius, qui est concurrens tertii anni, & quaternarius quarti. In quinto qui est bissextilis, additur binarius, quia tunc duo dies supersunt septimanis integris, & sic excrescet senarius, qui est concurrens anni quinti, & sic procede ad 28. annos, addendo semper vnum. In bissexto vero duas concurrenti pcedentis anni, & quod excrescit erit concurrẽs sequentis anni, nisi summa transeat septenarium. Quod si acciderit eo relicto residuum est concurrens, & inuenies ꝙ in 29. anno erit iterũ vnitas concurrens cũ bisexto, vnde iterũ redit ad principiũ. In 28. n. annis circularis fit hæc formatio, quia nunquã citra tot annos cadit bisextus supra quẽlibet septem cõcurrentiũ. Cõcurrens aũt ideo nõ excrescit supra 7. quia non sunt nisi septem feriæ. Nota ꝙ qñ septem est concurrens, illo anno habent menses eadẽ principia q̃ in primo anno sæculi habuerunt. Quælibet aũt feria distat a semetipsa per septẽ. Possunt aũt sciri formationes concurrentium per 28. iũcturas in quatuor digitis manus sinistræ excluso pollice, quia 28. loca notantur in eis iũcturis extrinsecus & intrinsecus & in summitatibus. Pone ergo vnitatem concurrẽtẽ cũ bisexto in radice indicis interius. In radice medii binariũ, medici ternarium, auricularis quaternariũ, & tunc rediẽs ad mediam iuncturã indicis tunc dices sextus cum bisexto, semper eni redeũs ad indicem addes binariũ. Nam illi septem bisextii qui sunt in ciclo concurrentium cadunt in indice, & sic procede vsq; ad radicem auricularis exterius abiiciendo semper septẽ dum numerus transcenderit, & inuenies, quòd sex est concurrens vltimo anno in radice auricularis exterius, & tunc rediens ad radicem indicis interius duo addes. Cumque sic excrescat octauus, relicto septenario, vnitas, quæ remanet est concurrens cum bisexto, vnde iterum ille est annus primus.

De Littera dominicali. Cap. LXXXVII.

SIcut aũt in his 28. annis variantur concurrentes, & sic & litteræ dñicales. Primo. n. anno f. est littera dñicalis, secundo e. tertio d. quarto c. quinto pp bisextũ trãsilit b. & a. est littera dñicalis. Sicq; semper retrogradando in locis indicis transilies vnã litteram tenẽdo sequẽtem, & inuenies in radice auricularis exterius a. & tunc rediens ad radicem indicis transiliens g. & tenebis f. sicut in primo anno, & inuenies in his 28. annis bisextum cecidisse supra quamlibet litteram dominicalem. Isti 28. anni dñr ciclus solaris. Possunt autem concurrentes & litteræ dominicales, quæ per ciclum istum ordinantur sciri his versibus. Fert ea dux cor amat gens factor eum colnit bis. Ais gens est de corde bono gignit ferus ensis. Dicta beant aqua gẽs fois dat cũctis bonis actor. Hic sunt 28. dictiones 28. annis seruientes. Prima primo & sic per ordinem. Semper enim prima littera dictionis est dominicalis illius anni cui deseruit dictio, & sic dictia desi-

desinat in t, bisextilis. Scita littera dominicali de facili poterint haberi concurrentes. Semper.n. dum f. est littera dominicalis, vnitas est concurrens, dum e. binarius, & sic ordine retrogrado vsq; ad g. cum qua est septenarius. Vnde versus. A sex b. quinq; c. quatuor e. duo d. tres. Primus concurrens f. littera 7 est g. Item concurrens sciri pōt his versibus. In quocunq; die celebratur festum Matthiæ. In tali numero concurrens seruter anno. Vel aliter. Concurrens totus est f. quota Martis erit i. quotam feriam f. repræsentat in Martio, totus numerus est concurrens. Quia vero multa est vtilitas in tribus versibus dñicalibus præcedentibus fisciatur inueniri dictio. Ad hanc inueniendū oportet scire quotus sit annus in cyclo solari. Ad qd sciendum addendus est nouenarius numero annorū Dñi, quia natus est Dñs in anno 10. cycli solaris. Ideo nouenarius qui præterit est addendus, & summa tota est diuidenda, per 28 & quod residuum fuerit, demonstrabit quotus sit annus cycli solaris Si.n. vnitas remanserit primus est, si binarius secundus, & ita de alijs. Si aūt super 28 nil remanserit, vltimus est annus. Sed qm̄ hoc sine algorismo difficile est inuenire, abijciendi sunt de annis Domini 1204. Illi enim dissimiles sunt in 28. 40. ter. Residuo addatur 9. & si summa vltra 28 creuerit, abijciantur illi quotiens occurrerint, & residuum monstrabit annum. Si nihil remanet vltimus est annus. Vnde versus. Desere Christi 1204. annos. Adde nouem reliquis aufer tunc octo viginti. Quot poteris vicibus, remanens tibi sit quotus annus solaris monstrat. Si nil remanet vltimus extat. Denique si vis scire de aliquo mense a qua feria incipiat, sume regulare eius & iunge concurrenti anni, & si summa fuerit citra 7. quotus erit numerus, tota feria ille mensis incipiet, si supra 7 abijciantur 7. & residuum idem ostendet.

De Bissexto. Cap. LXXXVIII.

BIsextus est dies quidā collectus in quatuor annis & sex horis singulorum quatuor quibus Sol moratur in zodiaco super integros dies. Dr̄ autem bissextus, quasi a bisse momentorū collectus. Nam Sol moratur in quolibet signorum zodiaci 30. diebus & 30 sextentibus horæ & 10. bisse momenti. Ex duodecies 30. diebus colliguntur trecenti & 60. dies ex 30. sextentibus horæ colliguntur 10 horæ in quolibet mense. Duodecies autem decem horæ faciunt 100 & 20. horas, q̄ constituunt quinque dies ex 30. bisse momenti fiunt viginti momenta id est dimidia hora, duodecim autem dimidiæ horæ sunt sex integræ, ex his quarto anno cōstituitur vnus dies qui dr̄ bissextus, a quo & annus dicitur bissextilis. Collocatur autē in Februario dies ille, quia mensis ille vltimus est in anno solari, qui dr̄ incipere a Martio, & ponitur 7. Kalendas Martij. Vnde versus Bissextum Martis septenis pone Kalendis. Posteriori die celebratur festa Matth æ. f. 7. Kalend. Martij. Cur autem non ponitur potius vltimo die Februarij cum in fine anni colligatur, causam require in computo. Si autem bissextus omitteretur, tm̄ accideret inconueniens, quòd initium anni vsualis, quod esse semper debet in Ianuario, circumiret oēs menses anni. Nā in quatuor anno incipereṫ annos, vltimo die Decembris. In 7. penultimo. Et ita in 134 annus inciperet annus in Kalend. Decembris, & eodem modo retrocedendo transit & omnes menses anni in 1460. annis. Si autem vis inuenire vtrum annus sit bissextilis, diuide annos dñi in quatuor partes æquales, quod si potes, annus præsens est bissextilis, si autem, non. Vnde versus. In quatuor partes Dñi si diuidis annos. Nihil superfuerit, crede bissextus erit.

De Anno lunari. Cap. LXXXIX.

ANnus lunaris quadruplex dr̄. Primo modo spaciū quo Luna circumit zodiacum, continens vigintiseptem dies & & octo horas, Secundo modo spacium quod est de vno nouilunio ad aliud, & est idem quod lunatio continens vigintinouem dies & dimidium. Cum n. Luna post coitū cum Sole recesserit, & circumit suum circulum, cum ad primum punctum redierit, nō inuenit solem vbi reliquerat. Sol. n. illis 27 diebus iam fere vnū signum transierat, vnde cum non possit esse nouiluniū nisi post Solis & Lunę coitum, Luna ad hæc sequitur Solem & consequitur eum duobus diebus & quatuor horis, ita vt iterū sit in coitu, tunc statim præcedens incipit illuminari in parte inferiori, & fit nouilunium. Ad quod intelligendū sciendum, q̄ semper media medietas Lunæ illuminatur a Sole, nisi sit eclypsis Lunæ, quæ medietas qñq; superior est, qñq; inferior, qñq; partim sic, partim aliter. Nouiluniū igitur est qn̄ post coitum Solis & Lunæ in quo tota superior medietas illuminatur a Sole, Luna præcedens Solem incipit illuminari ab eo in inferiori parte, & post apparere in occidente post occasum Solis, & ita magis ac magis recedens a Sole, suscipit magis ac magis lumē in inferiori parte decrescēte sm̄ eandē proportionē Lunę partis superioris. Et cū Luna magis nō possit elōgari a Sole, qd est in directa oppositione, & tūc tota medietas inferior illuminatur, & est pleniluniū. Statimq; incipit iterū appropinquare Soli, & quāto magis appropinquauerit, tanto magis illuminatur superius decrescente inferiori lumine, donec iterū cū Sole coeat. Ex his patet q̄ qlibet lunatio habet 29. dies & dimidium. Sed computistæ volentes lunationes per dimidios dies distinguere, dederūt alij triginta dies. Alij 29. & sic semper alternatim. Oēs ergo menses impares, vt sunt primus & tertius sumpto initio a Ianuario habent in lunatione 30. dies. Pares vero vt sēds & quartus, & alij habent in lunatione 29. dies. Vnde versus. Impar Luna pare, par fit impare mense. Et nota q̄ lunatio semper est illius mensis in quo fini t. Vn̄ versus. In quo cōpletur mensi lunatio detur. Hōc tñ versum quinq; falsificant embolismi. Ad sciēdū ista nouilunia singulis mensibus per 19. annos cycli decemnouēnalis inuentus est quidam numerus a Iulio, vt dicitur, qui propter sui valorem dicitur aureus, vel quia aureis litteris olim scribebatur.

De Aureo numero & anno lunari communi. Cap. XC.

ESt aūt hic numerus ab vnitate ad decemnouem ascendens, cyclo decemnouennali deseruiens, qui ostendit Lunam primam supra illam litteram cui inscribitur in Kalendario toto anno cycli decemnouennalis quot vnitates cōtinet ipse aureus numerus: verbi gratia, primo anno cycli decemnouēnalis, vbicūq; in Kalendar. reperitur vnitas in aureo numero, ibi est Luna prima sm̄ ecclesiam. In secundo anno vbi inuenitur binarius, & sic vsq; ad 19. a quo numero reditur ad vnitatem. Formatur autem hoc modo habito vno aureo numero, superadde 8. & connectū erit sequens aureus numerus, nisi summa excedat decē nouem. Tunc. n. 19 relictis residuum erit aureus numerus. Aliter vide si aureus numerus sit minor 12. Si sic, adde 8 & coniūctū est aureus numerus sequēs. Si vero fuerit 12. vel maior aufer 11. & residuū erit sequens aureus numerus. Ponēdus est aūt duplex aureus numerus in Februario, alioquin accideret duplex inconueniens, quia in anno bisextili lunatio Februarij tm̄ habebit 29. dies cum in illo anno semper debeat habere 30. Et etiam q̄ lunatio Martij habebit 31. quantum nulla lunatio debeat habere. Quæritur ergo quare nouilunia ecclesiæ discordent a veris nouilunijs, dicit.n ecclesia sæpe Lunā esse primā, cū sit tertia. Ad quod des sit hęc solutio, q̄ Adā tertio die post Lunā factus, dum primo vidit eam, dixit eam esse primā, cuius & nos eius filij sequimur auctoritatem. Ad pdicta vtile est scire inuenire singulis annis quotus sit annus in cyclo decemnouēnali, quia hoc scito scitur aureus numerus. Vt ergo hoc scias adde annis dñi vnitatē, & totā summā diuide per 19. & quod residuū fuerit monstrabit quotus sit annus. Si vero nihil sit residuū, vltimus est. Quod quia sine algorismo difficile est inuenire fiat aliter, ita q̄ relinquantur de annis dñi 1216. Isti.n. sunt diuisibiles in 19. 60. quater & residuo adde vnū, quia 2. anno huius cycli natus est dñs, & quantū excreuerit mōstrabit quotus sit annus, donec transcendat 19 tunc n illis abiectis residuū ostendet annum. Vnde versus Desere Chri. 1208. bis annos. Adde monos reliquis tunc denos atque nouenos. Abstrahere si poteris, reliquū tibi nunciat annū. Si nihil est reliquū, tūc vltimus annus hic. Tertio modo dr̄ annus lunaris cōis. Et est annus lunaris cōis spacium cōtinens 12. lunationes Vnde dr̄ cōis, quia cōicat duodenariū cum anno solari Sicut.n. ille cō stat ex 12 mensibus, sic & iste ex 12. lunationibus, & continet dies 354 vnde minor est anno solari 11. diebus, vel 12. si sit annus epactalis, siue lunaris. Vltimus.n. annus lunaris propter saltum Lunæ tm̄ habet 353 dies nisi sit bisextus Et propter excessum anni solaris super annum lunarem contingit variari ætatem Lunæ singulis annis. Ita q̄ vbi hoc anno est prima, futuro anno vt sæpius erit ibidem. 12. Qnq; vero. 11 vel tredecima, sed quia plures duodecima datur ille versus. Quinq; dies & sex adiungit Luna futura. Et est huius versus talis regula. Quota est hodie Luna addas vndecim, & tota erit anno sequenti, nisi summa transeat triginta. Quod si acciderit, illis relictis residuum erit ætas. Habet autem ille versus quinque vel sex instantias per duodecim menses anni. Alicubi enim non adduntur vndecim ad Lunam futuram, sed tantum 10. & quandoque 12.

De Regulari communi. Cap. XCI.

PRæterea & inuenti sunt duo numeri per quos ætas Lunæ in Kalend. & per consequens in alijs diebus innotescat, quorū vnus est inuariabilis, & dr̄ regularis. Alter variabilis, & dr̄ epacta. Regularis lunaris est numerus osdens quota sit Luna in Kal. mensium, in 1. anno cycli epactalis. Et inchoatur regularis a Septembre, qui habet quinque pro regulari lunari, quia Luna inuenitur quinta in kalend. eius in primo anno cycli epactalis. Ad quod probandum, sciendum est, q̄ cyclus epactalis & cyclus decemnouennalis eodem annorum numero complentur, vterq; n. 19. annos cōtinet, sed epactalis pcedit decemnouennalē quatuor mēsibus. Incipit.n in Septēbre, & decēnouennalis in Ianuario. Dū ergo I Septēb. est primus annus cicli epactalis, adhuc vsq; ad Ianuariū durabit vltimus cycli decēnouēnalis. Vn̄ adhuc. 19. currit pro aureo numero vsq; ad Ianuarium. Sumatur ergo ille

aureus numerus, qui est 19. ante Septembrẽ vbi primo repertus fuerit, & inuenitur super quartam lram a fine Augusti, & ita patebit Lunatu esse quintã illo anno in Kal. Septemb. Et idõ Septẽb. 5. habet pro regulari. Ex hoc formantur alij hoc modo. Vide si mensis ille cuius regularem habes habeat plures dies quam sua lunatio, vel pauciores, vel tot: si plures, adde hoc qđ plus est regulari, & coniunctum erit regularis sequentis mensis. Si pauciores, deme hoc quo lunatio mensem excedit a regulari, & residuũ erit regularis mensis sequentis. Illud aũt. s. q̃ dematur solum accidit in Februario, quia ille solus pauciores habet dies q̃ sua lunatio. Si vero tot habeat mensis quot lunatio, nihil mutabis, sed idẽ regularis erit sequentis mensis, v. g. Quinarius est regularis Septembris. September vero habet tot dies in mense, quot in lunatione vtrobiq; 30. Vnde idem quinarius est regularis Octobris, qui sequitur. October autem habet duos dies super suam lunationem, adde ergo binarium, ad regularem suum, qui est quinarius, & septenarius, excrescens erit regularis Nouembris, & sic de alijs mensibus, nisi q̃ in Februario vnitas qua lunatio excedit mensem subtrahitur a suo regulari, & residuum est regularis Martij. Quem vero numerum pro regulari lunari quiuis mensis habeat scitur his versibus. Aestuat exurit gramen grauat igne Kalendas. Igne Kalendarum lucet mihi nominis ordo harum duodecim dictionum prima deseruit Septembri, & sic per ordinem. Quota ergo fuerit prima litera dictionis in alphabeto totum numerum habet pro regulari lunari mensis cui deseruit dictio. Idem scitur hoc versu. Post e, bis g, bis & i, k, bis. Post manet ordo alphabeti, scilicet l, m, n, o.

De Epacta, & embolismo. Cap. XCII.

EPacta est quidam numerus collectus ex illis 11. dieb. quibus annus solaris lunarẽ excedit. Sic dicta ab epi, quod est supra, & acta, quasi Epacta. i. e. illo superfluo anni solaris acta. Formantur autem. Sic. Primo anno cycli epactalis nulla est epacta, quia nullus eum in cyclo praecessit. Epacta enim cuiuslibet anni colligitur ex anno vel annis, praecedentibus. In fine ergo primi anni supersunt 11. dies in anno solari super lunare, & illi sunt epacta secundi anni. Iterum in fine secundi anni supersunt 11. quibus iunctis ad eiusdem anni epactam fiunt 22. qui sunt epacta tertij anni. In cuius fine iterum supersunt 11. quibus cõiunctis ad epactam fiunt 33. Triginta ergo faciunt vnum embolismum siue lunationẽ embolismalem, quae tertio anno colligitur. Ideoq; annus ille dr̃ embolismalis, & habet 13. lunationes, s. suas 12. sicut & alij, & istam superadditam. Ternarius aũt qui remanet est epacta quarti anni, in cuius fine iterũ adduntur 11. & fiunt 14. qui sunt epacta quinti anni, in quo iterũ adde 11. & fiunt 25. q̃ sunt epacta sexti anni. In quo iterũ 11. & fiunt 36. 30. ergo faciũt embolismum qui dat sexto anno. Sex aũt quae remanent sunt epacta septimi anni, in quo iterum adduntur 11. & fiunt 17. quę sunt epacta octaui anni. In quo iterũ 11. fiunt 28. q̃ sunt epacta noni anni. Tunc quia parũ deest embolismo, sbinarius qui mutatur ab 11. noni anni, & fit embolismus q̃ datur 8. anno. Nouenarius aũt remanens in fine noni anni est epacta decimi anni, & sic sẽper addẽdo 11. inuenies embolismũ in anno vndecimo, & in 14. & in 17. & in 18. esse epactũ vltimi anni. s. decemnouẽ. In cuius fine adduntur 12. pp saltum Lunae, tunc n. annus solaris excedit lunarem 12. diebus. Additis ergo 12. ad 18. fiunt praecisè 30. q̃ remanẽtes anno 19. faciunt embolismalem. Vnde cũ nihil remaneat nulla est epacta primi anni sequentis. Põt aũt de facili inueniri epacta singulis annis sic. Vide quota sit luna 11. Kal. Aprilis, & totus numerus erit epacta. Vnde versus. Quae tenet vndena Aprilis Luna Kalendas. Epactae numerũ monstrat per quolibet annum. Dr̃ aũt embolismus ab embolon Graecè, quod est transcendens Latinè, quia ex praefato transcensu colligitur. Isid. lib. 6. Embolismi autem & cões anni sic inueniuntur. Sum. n. 14. Luna Paschae praecedentis vsq; ad 14. sequentis 384. dies fuerint est embolismalis annus, si 354. communis.

De Saltu Lunae. Cap. XCIII.

EX compoto. Saltus Lunae est quidam dies collectus in 19. annis, & ex eo qđ de superfluo datur lunationib. subtractus a lunatione Iulij vltimi anno cycli. Tunc vnum diem super quẽ alijs annis lunatio Iulij dr̃ 30. subtrahimus, non computantes eam nisi vigesimam nonam. Vnde saltus Lunae facit duas lunationes simul esse 29. dierum. Ideo aũt subtrahitur dies iste a lunatione Iulij, quia Iulius vlt. mus est in anno epactali inter menses habẽtes 30. dies in lunatione, & annus quidem epactalis s̃m menses semper incipit ante Septembrem 4. diebus. Oportet. n. omnes alios ibi incipere vbi incipit primus s̃m menses, & si nõ s̃m lunationes: dr̃ tñ incipere a Septembre licẽt incipiat 4. diebus ante. Sicut annos solaris dr̃ incipere in Martio, & tñ incipit 5. diebus ante a festo. s. Sancti Matthiae. Vide aũt quae sit epacta anni, & iunge regulari lunari mensis in cuius Kalendis aetatem lunae quaeris, & quantũ inde creuerit tota in Kalendis erit Luna, nisi summa transeat triginta. Quod si acciderit, illis relictis residuum idem ostendit. Veruntamen in cyclo epactali in 5. locis fallit haec coniunctio in tribus annis. Vnde versus. Octauo 11. postremo fallit epacta.

De Festis mobilibus. Cap. XCIIII.

SEquitur de festis mobilibus, qui quinq; sunt s. Septuagesima, Quadragesima, Pascha, Rogationes, Penthecoste. Quodlibet istorũ 35. dies hẽt in quibus semper celebratur. Quo aũt illorum celebrandũ sit indicant claues terminorũ. Est. n. clauis terminorũ quidam numerus qui debite inchoatus, & finitus indicat festum esse in proxima Dñica sequente. Et dr̃ clauis per similitudinem, quia aperit introitũ ad festum. Formantur aũt claues hoc modo. Prima clauis est 26. a qua formantur aliç sic. Adde 19. & coniũctum erit clauis sequens, nisi excrescãt 40. Quod si acciderit 30. residuum erit clauis, & sic formes alias vsq; ad vltimum annũ. s. 19. Sunt. n. 19. claues 19. annis cycli deseruientes. Cum. n. veneris ad vltimum annum, inuenies clauẽ eius 38. quibus adde 18. & abiectis 30. remanent 26. quae sunt clauis prima. Sicut. n. ad epactam singulis annis addũtur 11. vltimo aũt 12. sic ad clauem singulis annis adduntur 19. vltimo aũt 18. De formatione aliarũ clauiũ a prima hñt versus hi. Tu viginti sex pro prima collige clauẽ. Vt reliquas formes ter quinq; & quatuor addes. Si quadraginta superat triginta rescindes. Qui sequitur numerũ pones pro claue sequẽti. Possunt ẽt formari in summitatib. quinq; digitorũ hoc modo, vide quotus sit annus decemnouennalis, & consume numerum in summitatibus quinq; digitorũ incipiens a pollice, & si terminatur in pollice adde 25. Si in indice 13. Si in medio. 31. Si in medico. 19. si in auriculari 7. & si summa transierit ad 40. reiectis 30. residuum est clauis. Vnde versus. xxv. xiij. xxx. mnosq;. Vnde vigin, epta digitis pro clauibus apta. Vbi aũt incipiãt claues scitur his versibus. In Iano prima postremaq; Marte secũda Aprilis prima G, format ternaq; clauem. Oĩum. n. festorũ claues super G, incipiunt. Nam clauis Septuagesimae sedet super primã G. Ianuarij, Quadragesimae super vltimã. Paschae sup scdam G. Martij. Rogationũ super primã Aprilis. Penthecostes super tertiã Aprilis. Vna aũt clauis anni seruit oĩbus festis. Incipe ergo clauẽ loco suo & cõputa tot dies quot vnitates hẽt clauis, & vbi terminat super illũ diẽ dr̃ esse terminus festi, & proxima die Dñica sequenti erit festũ. Fallũt aũt claues Septuagesimae si sit bisextus, & claues terminentur in Sabbato, tunc. n. vnitas addetur claui, & Dñica proxima sequẽs erit Septuagesima. Idẽ accidit de Quadragesima si clauis terminetur ante bisextũ vel ipsa die bisexti. s. super primũ F, quod est vigilia Matthiae habens circa se 7. Kal. Ad Pascha aũt & sequentia festa inueniẽda nunq̃ fallũt claues.

De Quibusdam versibus ad praedictorum scientiam vtilibus.
Cap. XCV.

ITem Septuagesima potest his versibus inueniri. A festo stellę numerando perfice lunae 40. dies post Septuagesima fiet. s. Dominica proxima. Si cadit in lucem septenam siq; bisextus. Iungue diem primum Dñi retinendo s̃m. Quotacunq; n. Luna fuerit in die Epiphaniae, illi aetati adde tot dies numerando quoad compleas 40. & proxima Dñica sequens erit septuagesima, nisi quadragenarius terminetur in Sabbato, & sit bisextus, tunc. n. omissa proxima Dñica sequens erit, & est septuagesima. Itẽ de Pascha habentur hi versus. Post Martis nonas vbi sit noua Luna requiras. Quae post q̃ fuerit lux 7. pascha patebit. Erit. n. proxima sequente Dñica. Item nota alios versus ad multa vtiles. Ille grauem nobis bello carnem caueamus. Bellum sępe gerens etenim puto deijcit hostem. Mox animae luctum inuocata cum religiosis. Hi versibus primo possunt sciri anni embolismales & cões. Si. n. dictio desinit in M, sequens dictio est anni embolismalis. Item per eosdem possunt sciri epactae. Si. n. dictio desinat in M, adde 4. ad numerum illum quem prima littera habet in alphabeto & coniunctum erit epacta. Si aũt non desinat in M, computa a prima littera dictionis per alphabetum vsq; ad z. & illi numero adde 14. & coniunctum erit epacta, nisi excrescant 30. illa enim semper abijcienda sunt. Item per eos possunt sciri claues sic. Si dictio desinit in M, computa a prima littera dictionis per alphabetum vsq; ad 10. & ille numerus erit clauis. Si. n. desinit in M, adde 21. ad numerum quem hẽt prima littera dictionis in alphabeto, & coniunctum erit clauis. Item termini Paschales possunt haberi per eosdem sic. Si dictio desinit in M, terminus Paschae erit in Martio toto die a fine Martij quota est prima littera dictionis in alphabeto. Si vero non desinit in M, terminus Paschalis est in Aprili toto die a principio Aprilis, quota est prima littera dictionis in alphabeto. Aduentus Domini ante 5. Kalen. Decembris esse nõ põt, nec post ternas nonas Decembris. Sed quaecunque illarum 7. litterarum quae ibi includuntur praesentabit Dñicã ibi erit Aduentus. Vnde versus. Aduentũ Dñi nõ est celebrare Decembris. Post ternas nonas nec quintas ante Kalendas. Item aliter de eodem Andreę festo vicinior ordine quouis.

nis Aduent. Dñi prima colit feria, hoc eſt dñica vicinior feſto B. Andreæ, ſiue ante, ſiue retro, ſiue ipſa die feſti erit Aduent. Dñi.

Cur in celebratione paſcha obſeruamus numerum lunarem. Cap. XCVI.

Auguſtinus ad Iou. 2. Poteſt autem quæri cur anniuerſarius dies paſſionis Dñi celebrandæ non ad eandē diem redeat, ſicut & dies natiuitatis. Quia nimirum dies Natalis nō in ſacro, ſed tñ in memoriā reuocare ꝙ natus ſit celebratur. ideo tñ d'ē anni reuolutum quo ipſa res acta fuit, feſta deuotione ſignificari oportet. Sic aūt agimus Paſcha, vt non ſolum, quod geſtū eſt, videlicet ꝙ mortuus eſt Chriſtus & reſurrexit, in memoriā recolemus, ſed etiam cætera q̄ circa ea teſtantur ad ſacri ſignificationem connectere non ommittamus. Tranſitus quidem de morte ad vitam in Dñi paſſione, & reſurrectione ſignificatus eſt. Nam etiam Paſcha non a patin, quod Græcè pati dr̄ ſumptum eſt, ſed Hebraicum eſt, & interpretatur tranſitus: hic tranſitus nunc a nobis agitur in fide & ſpe. Vnde, ſi conreſurrexiſtis cū Chriſto, &c. tandem peragetur in noſtra reſurrectione. Vnde ſequitur. Mortui.n. eſtis, & vita veſtra abſcondita eſt cum Chriſto in Deo. Et iterum. Cum Chriſtus apparuerit, tunc & vos apparebitis cum illo in gloria. Propter hoc ergo initium nouæ vitæ, quod in fide agimus induentes nouum hominem, quem iubemur induere, & exuere veterem. Cum dr̄. Expurgantes vetus fermentum, vt ſitis noua conſperſio: q̄m paſcha noſtrum immolatus eſt Chriſtus. Primus menſis celebrationi Paſchæ attribuitur, qui etiā dr̄ menſis nouorum, & quia vero nunc in toto tempore ſeculi tempus tertium apparuerat. Primum.n. fuit ante legem, ſcm ſub lege, tertium ſub gratia. In quo iam manifeſtatio ſacri prius occulti apparuit. Septenarius ēt numerus qui ſolet in ſcripturis ad perfectionem myſticam apparere. Tertia hebdomada Lunæ Paſcha celebratur, i. die qui occurrit a xiiij. vſque ad xxj. Eſt etiam ibi aliud ſacramentum. Naturalium rerum ſtudioſi ex ipſis cornibus Lunæ, quæ a Sole auerſa ſunt, ſiue creſcentis, ſiue decreſcentis coniecerunt eam a Sole illuſtrari, & quanto magis ab eo recedit, tanto magis ab ea parte, quæ terris apparet radios eius excipere. Et quanto magis ad eum poſt dimidium menſem ex alio ſemicirculo propinquat, tanto magis a parte ſuperiori quam terris auertit nō poſſe radios excipere, & ideo videri decreſcere. Vel ſi habet lumen ſuum: illud habet ex vna parte in hemiſphærio quam partē recedens a Sole paulatim terris oſtēdit; donec totam oſtēdens quaſi augumenta monſtret, dum nō addatur quod deerat; ſed perdatur quod inerat. Ac rurſum paulatim abſcondit qd patebat, & itō videri decreſcere. Sed quodlibet horum duorum ſit, illud manifeſtum eſt, quia Luna non augetur ad oculos noſtros niſi a Sole recedēdo, neq; minuitur niſi ad ſolem ex alia parte propinquando. Attende ergo qd in prouerbijs legitur: Sapiens vt ſol permanet, ſtultus aūt vt Luna mutatur. Et quis eſt ſapiens niſi ille Sol iuſtitiæ, de quo dr̄. Ortus eſt mihi Sol iuſtitiæ. Et quis ſtultus niſi Adam in quo oēs peccauerunt. Aīa itaq; humana recedens a Sole iuſtitiæ, ſ. interna contemplatione incommutabilis veritatis, oēs vires ſuas in terrena conuertit, & eo magis & magis obſcuratur in interioribus & ſuperioribus ſuis. Sed cum redire cœperit ad illum incōmutabilem ſapientiam; quanto magis ei appropinquat affectu pietatis, tāto magis renouatur de die in diem. Omniſque illa lux ingenij quæ ad inferiora vrgebat, ad ſuperiora cōuertitur, & terrenis quodammodo aufertur, vt magis magiſque huic ſeculo moriatur; & vita eius abſcondatur cum Chriſto in Deo. Mutatur ergo in deterius ad exteriora progrediens, in vita ſua proijciens intima ſua. Et hoc certe in eis, qui terrena ſapiunt melius vr̄, cum laudatur peccator in deſiderijs animæ ſuæ. Mutatur aūt in melius cū intentionē & gloriam ſuā a terrenis, quæ in hoc ſeculo apparent paulatim auertit, & ad ſuperiora & interiora conuertit: & hoc certe in eis qui terrena ſapiunt deterius vr̄. Vnde dictūri ſunt: Hi ſunt quos aliqñ habuimus in deriſum, &c. Non ſolum ergo pp tempus tertium quod ſupra commemoraui, quia inde incipit hebdomada tertia, ſed ēt propter ipſam tertiam conuerſionem ab exterioribus ad interiora a xiiij. Lunæ trāſitum hanc de Luna ſimilitudo aſſumitur ab alia vita in aliam, qui Paſcha noiatur, voluit Spiritus ſanctus obſeruari vſque ad xxj. verum pp numerū ſeptenarium, quo perfectio vniuerſitatis ſæpe figuratur, qui ēt ipſi Eccleſiæ attribuitur pp inſtar vniuerſitatis. Vnde Ioan. in Apocal. ſcribit 7. Eccleſijs. Eccleſia vero dum adhuc in iſta mortalitate cōſtituta eſt, propter ipſam mutabilitatem Luna in ſcripturis appellatur. Vnde: Parauerunt ſagittas ſuas in pharetra, vt ſagittent in obſcura Luna rectos corde. Et orietur in diebus eius iuſtitia, & abundantia pacis, &c. Sed & Iudæi in Paſcha celebratione hæc eadem obſeruant, ſcilicet menſem nouorum & Lunam a xiiij. vſque ad xxj.

De Sabbato circa idem obſeruatione. Cap. XCVII.

Cvi ergo propter Iudæos hoc etiam obſeruamus vt Sabbatū occurrat. Quia illud eorum Paſcha quo paſſus eſt Dominus occurrit, ut inter mortem eius & reſurrectionem medius eſſet dies Sabbati. Ideo eundem diem addendum patres noſtri cenſuerunt, ut & noſtra feſtiuitas diſtingueretur, & ꝙ non fruſtra factum eſt ab illo, qui opportunam ſacro, quod commendare inſtituerat horam expectabat, cum diceret. Nondum venit hora mea, ſed ut in anniuerſaria paſſionis eius celebratione a poſteris ſeruaretur. Attende ergo ſacratiſſimum triduum crucifixi ſepulti ſuſcitati. Horum trium qđ ſignat crux in præſenti agimus vita. Quod autem ſepultura & reſurrectio, fide & ſpe gerimus. Nunc ergo dicitur homini. Tolle crucem tuam & ſequere me. Cruciatur aūt caro, qñ mortificantur membra noſtra, quæ ſunt ſuper terram, fornicatio, immunditia, luxuria, auaritia, &c. Vnde & alio loco. Vetus homo noſter ſimul crucifixus eſt cruci, &c. Nunc ergo eſt tempus crucis cum facimus opera bona, ſed adhuc laborioſa, quorum merces eſt requies. Crucis latitudo eſt hylaritas vel tolerantia, de qua dicitur. Spe gaudentes: in qua figuntur manus, ideſt opera. Longitudo qua totum corpus extenditur, longanimitas. Altitudo, ſpes, retributionis. Profunditas ſecretum ſacramētorum. Vnde Apoſtolus. Vt poſſitis comprehendere cum omnibus ſanctis, quæ ſit longitudo, latitudo, &c. Ea vero quæ nondum uidemus & tenemus, ſed fide & ſpe gerimus, in alio biduo figurata ſunt. Hæc enim quæ nunc agimus ſunt tāquam claui præceptorū in Dei timore crucifixis. Sunt.n. claui præcepta, quibus in Dei timore configimur. Vnde, confige inquit, timore tuo carnes meas. Poſt hanc uitā erit requies, quæ ſignatur per ſepulturā Dñi in Sabbato, nec interrūpetur in reſurrectione, ſed clarificabitur. Quadrageſima ſanè ieiuniorū hēt auctoritatem, & in ueteribus ex ieiunio Moyſi, & Heliæ, & in Euangelio ex ieiunio Dñi. Vnde in perſona Moyſi lex apparuit, in perſona Heliæ Prophetiæ accipiuntur, inter quos in monte Dñs ēt glorioſus apparuit, ut euidentius appareret, quod de illo dicit Apoſtolus. Teſtimonium habens a lege & prophetis. In qua ergo parte congruentius obſeruatio Quadrageſimæ conſtitueretur, niſi eam finis atq; contigua dominicæ paſſioni ſit, quia in eo ſignificatur hæc uita laborioſa, cui opus eſt continentia ſiue ieiunium a mundi amicitia, quæ utiq; fallaciter blanditur, & illecebrarum ſucos circumſpergere atq; iactare non ceſſat. Numero aūt quadragenario uitā iſtā propterea figurari arbitror, quia denarius in quo eſt perfectio beatitudinis noſtræ, ſicut in octonario, quia redit ad primum: ita in hoc, quia creatura quæ ſeptenario figuratur, adhæret Creatori, in quo declaratur unitas Trinitatis per vniuerſum mundum tpaliter annuncianda, qui mundus quatuor ventis delimatus; & quatuor elemētis erigit, & quatuor anni temporibus variatur, decem aūt quater in quadraginta conſumitur. Quadragenarius aūt partibus ſuis computatis, addit ipſum denarium, & fiunt quinquaginta, tanq̄ merces laboris & continentiæ. Nec fruſtra Dñs poſt reſurrectionem quadraginta dies cum diſcipulis in hac terra, & in hac uita conuerſatus eſt, & poſtquam aſcendit in cœlum, decem diebus interpoſitis promiſſum miſit Spiritumſanctum, completo die Pentecoſtes, qui dies quinquagenarius habet alterum ſacrm, quia ſepties ſeptem quadraginta nouem fiunt. Et cum reditur ad initium, quod eſt octauus, qui & primus dies quinquaginta complentur, qui celebrantur poſt Dñi reſurrectionem, tñ in ſignum, vel figuram non laboris, ſed quietis & letitiæ, pp hoc ieiunia relaxantur, & ſtantes adoramus, quod eſt ſignum reſurrectionis. Vnde in omnibus diebus dominicis id ad altare obſeruatur, & alleluia canitur, quod ſignat actionem noſtram futuram non eſſe, niſi laudare Dñm. Sicut ſcriptum eſt. Beati qui habitant in domo tua Domine: in ſecula ſeculorum laudabunt te. Qui etiam dies quinquageſimus non tantum Euangelio commendatur, quia tunc temporis Spirituſſanctus aduenit, ſed etiam in Exodo. Nam ab immolatione agni quinquaginta dies numerantur vſque ad diem quo lex data eſt ſcripta digito Dei, qui ſignat Spiritumſanctum. Vnde vbi vnus Euangeliſta dicit. Si in digito Dei eijcio dæmonia, alius dicit. In Spiritu Dei. Et Magi in tertio ſigno deficientes, & ſcientes ſibi aduerſum eſſe Spiritumſanctum, dicunt: Digitus Dei eſt hic. Sicut enim conciliatus & placatus Spirituſſanctus requiem præſtat mitibus & humilibus, ita contrarius & aduerſus immites & ſuperbos inquietudine exagitat, quam inquietudinem muſcæ illæ breuiſſimę ſignauerunt, ſub quibus magi Pharaonis defecerūt dicentes. Digitus Dei &c. Contrarius eſt autem Spirituſſanctus omnibus ſua quærentibus, & per hoc iugum aſperum & ſarcinam grauem portantibus, nec inuenientibus requiem animabus ſuis, quia charitas nō quærit quæ ſunt ſua. Vocantur aūt omnes ad illam requiem alterius vitæ, quo ab iſta tranſitur. Quod paſcha ſignat, in nomine Patris, & Filij, & Spirituſſancti. Ideo quinquagenarius numerus ter multiplicatus addito ad eminentiam ſacri ipſo ternario, in illis magnis piſcibus inuenitur, quos Dñs iam poſt reſurrectionem nouā vitam demonſtrans, a dextera parte leuare imperauit.

De cyclis annalibus. Cap XCVIII.

EX computo, Sequitur de cyclis. Cyclus est spatium aliquod annorum in se rediens secundum aliquos numeros. Et dicitur cyclus per duplicem syncopam quasi circulus. Sunt autem cycli sex. Vnus solaris continens 28 annos incipiens a Martio, idest 8. Kalendas Martij in festo Matthiæ, continens concurrentes, & regulares solares, & litteras dominicales, & annos bissextiles, & cōmunes. Secundus est cyclus decemnouennalis, constans ex 19. annis, qui inchoatur a Ianuario, continens in se aureum numerum, & claues terminorum. Tertius est cyclus lunaris, similiter incipiēs a Ianuario, & habens annos 19. Incipit autem in tertio anno cycli decemnouennalis. Hunc Romani inuenerunt, vt scirent, qua hora luna a sole accenderetur. Sed quia hæc inuentio processu temporis falsificata est, nihil operamur secūdum istum cyclum. Quartus est cyclus epactalis, incipiens a Septembre, i. 5. Kalendas Septembris, habens similiter 19. annos continens in se regulares lunares, & epactas, & annos communes, & embolismales. Quintus est cyclus magnus constans ex quingentis 32. annis, secundum quem formatur tabula Dionysij. Sextus est cyclus inditionalis constans ex 15. annis, & continens Inditiones. Vnde videndum est, quid sit Inditio.

De inditionibus, & lustris, & Olimpiadibus, & Iubileis. Cap. XCIX.

OLim Romani toti ferè mundo imperantes instituerunt tributa sibi dari ab vniuersis prouincijs. Sed quia difficile erat singulis annis Romam venire a remotis partibus, statuerunt, quòd saltem singulis quinquennijs venirent indicentes, vt in primo quinquennio afferrent ferrum pro tributo ad arma fabricanda. Secundo quinquennio argentum ad militum stipendia. Tertio vero aurum ad honorem Romanorum exprimendum, & ita semper post aurum quod quindecimo anno ferebatur, circulus fiebat ad primum illorum annorum quinque, quibus completis ferrum ferebatur, & quia Romani sic indixerant illi anni inditio appellantur, & est inditio æquiuocum ad illos 15. annos, & ad quemlibet illorum. Potest autem sciri quotus sit annus in cyclo inditionis additis 3. ad annos Domini, & sic diuisa summa per 16. quotus remanet totus est annus. Si nihil, vltimus est. Idem scitur his versibus. Desere Christi 1205. ter annos. Tres reliquis iungas, qui in denos inde rescindas. Quot possis vicibus inditio semper habetur. Per remanens si nihil remanet vltimus annus habetur. Lustrum dicebatur quinquennale spatiū, quia censu in republica peracto venientibus nuncijs prouinciarum cum tributo, cum cereis & alijs pomposis expensis lustrabant ciuitatem. Isidorus lib. 5. Olimpias apud Græcos constituta est apud Heolidem Græciæ ciuitatem, Heolijs agentibus quinquennale certamen, quatuor medijs annis vacantibus. Ob hoc Heolidum certaminis tempus Olimpiadem vocauerunt quadriēnio in vna Olimpiade supputato. Iubileus, Hebraicè dicitur remissionis annus, qui scilicet septenis annorum ebdomadibus, idest 49. annis texitur, in quo tubę clangebantur, & ad omnes reuertebatur antiqua possessio: absoluebantur debita, confirmabantur libertates. Hunc numerum etiam in diebus Pentecostes, & ipsi celebramus post resurrectionem Domini remissa culpa, & totius debiti euacuato chirographo, ab omni nexu liberi suscipientes adueniente in nos gratia Spiritus sancti.

De seculis, & ætatibus. Cap. C.

SEcula vero nationibus, siue generationibus constant, & inde secula dicuntur, quia sese sequuntur. Abeuntibus enim alijs, alia succedunt, hoc quidam Iubileum dicunt, eo quòd Hebræus ille qui propter vxorem, & liberos suos amans Dominum suum aure pertusa seruitio subiugatus seruire iubeatur in seculum, hoc est vsque ad 50. annum. Aetas dicitur plerumque & pro vno anno, vt in annalibus. Et pro 7. vt in hominibus. Et etiam pro centum, & pro quouis tempore. Vnde & ætas dicitur tempus quod de multis seculis instruitur. Dicta est autem ætas quasi æuitas, idest æui similitudo. Nam æuum est ætas perpetua, cuius nec initium nec extremum scitur, quod Græci vocant eonas. Et aliquando quidem apud nos pro seculo. Aliquando autem ponitur pro æterno, vnde & apud Latinos est deriuatum. Aetas autem propriè duobus modis dicitur: aut enim dicitur ætas hominis, sicut infantia, iuuentus, senectus, aut mūdi sicut illę sex, quarum discursus per generationes, & regna inspicimus. Actor. De his sex mundi ætatibus in fine huius operis Deo iuuante breuiter totius mundi temporalem cursum perstringendo, dicere intendimus. Hoc ergo de temporibus ad præsens dictum sufficiat, propter cœli luminaria quæ in signa, & tempora, & dies, & menses, & annos creata fuisse leguntur die quarto. Nunc ad sequentium dierum opera transeamus.

LIBER XVI.

De opera quinta diei, idest de formatione volatilium, & natatilium. Cap. I.

QVinta die ornauit Deus aerem volatilibus, & aquam natatilibus. Horum vtraq; ex aquis orta sunt: facilis enim est transitus aquæ in aera tenuando, & aeris in aquam spissando. Pisces vocat Moyses reptilia, quia impetu quodam totos se rapiunt vt serpentes. Non feruntur pedibus, vt feræ; his benedixit Deus sic. Crescite & multiplicamini, &c. Patet ratio cur sub eadem die factus est ornatus aeris & aquæ, quia scilicet hæc duo elementa tenent naturam mediam luminosi corporis, idest cęli vel ignis, & opaci, scilicet terræ. Vnde & in hæc conueniunt, quòd vtrunque est receptibile luminis, & obscuritatis, vtrumque rarefactibile & densabile, vtrumque etiam de facili in alterum conuertitur, vt dictum est. Ideo autem vtriusque ornatus ex vno productus est, scilicet ex aqua volatilia simul & natatilia, & non ex aere volatilia, cum sint ornatus aeris, quia in superiori parte iuxta regionem igneam est aer liquidus ac purus, ac tam tenuis siue subtilis, quòd nihil viuens possit ibi spirare nec respirare, ac per hoc neq; viuere, sicut patet in monte Olimpo: iccirco aer quantum ad illam sui partem non est ornatus animalibus, quia non possent ibi viuere, nec posset etiam auium corpora sustinere, sicut aer iste inferior crassus & humidus, qui suscipiens exhalationes humidas, & ventis cōcitatus condensatur in nubes, & effundit imbres. Hic ergo ornatus est suis animalibus, idest volatilibus, quæ possunt ex eo respirare propter crassitudinem humoris, & quorum corpora potest sustinere, sicut aqua piscium, dum ei pennis suis innituntur volando, sic pisces pinnulis suis aquæ natando. Et quia aer iste ratione humoris tenuis, quo contextus est, naturæ humidæ deputatur, i. aquę, & ideo dicitur aqua cōe productiuum vtrorūq;, cum dicitur. Producant aquæ reptile, &c. Cęterum ad fieri, vtrorumq; conueniunt aer & aqua, cęteris elementis admixtis, quæ sunt extrema, scilicet ignis & terra. Et quoniam aqua cedit in materialem naturam, aer in actiuam, in volatilibus autem dominatur actiua super materiale, & in piscibus econuerso. Ideo congrue volatilia locum habitationis suæ tenent aerem, pisces vero aquam. Vnde & piscium carnes sunt aggeneratiuæ humoris frigidi, volatilium autem calidi secundum genus suum. Rectè ergo aqua commune productiuum vtrorumque dicitur, quia ex aquis eleuatis in vapores nubium existit materia volatilium, ex aquis vero pinguescentibus inferius materia piscium.

De natura auium in generali. Cap. II.

ISido. lib. ethimolog. 12. Aues dictæ sunt, eo quòd certas vias non habeant, sed per auia quæque discurrant. Alites autem eo quod alis alta intendant, & ad sublimia remigio alarum conscēdant. Volucres autem dicuntur a volando. Nam vnde volare, inde dicimus & ambulare. Dicitur autē vola pedis, vel manus pars media. In auibus itaq; media pars alarum vola dicitur, quarum motu pennæ agitantur, inde & volucres appellantur. Aristote. in lib. de animalibus. Aues autē diuersificantur secundum magis & minus in suis membris. Oēs hñt plumas, vel squamas, vel cortices, & alas, & rostrum, & in maiori parte collum sequitur crura, s. longum longa, & curtū curta. Pręterquā in auibus hñtibus corium inter digitos. Et collū earum sicut harundo piscatorū, rostrum vero sicut hamus ad capiendum cibum. Hñt autē vias nasi non diuisas manifeste prope os propter anhelitum. Et quoniam incuruatę sunt & alatę, pondus capitis hñt paucum, & corpus angustum. Habent duos tñ pedes, quia in loco pedum anteriorum habent alas. Habent autem omnes aues pectus acutum & carnosum. Acutum quidem, quia si esset latum, multum aeris moueret, & esset grauis volatus, quanto ergo acutius est, tāto melius volant. Carnosum autem quoniam acutum est debile, nisi habeat operimentum ex multa carne, & impulsione aeris lęditur in volando. Aues non habent dentes, sed loco dentium rostra. Palpebras habent membranales, nō carneas, scilicet vt quadrupedia. Habent acutum visum necessario, quia vident a remotis. Claudunt oculum non nisi per palpebram inferiorem, cum ambulantia claudāt per superiorem. Lacertarum vero genus omnino non claudit. Aues habent pulmonem concauum spumę similem, & modicum. Habent & vmbilicum tempore partus, sicut & cętera animalia, sed crescentibus illis latet. Non autem mingunt aues, quia parum bibunt, & quod superest humidi transit in plumam. Auium generibus appropriatur carentia labiorum & dentium. Nec habent aures vel nasum, sed habent alia membra sensuum. Via nasi est in rostro, via auditus est in capite. Et nullum horum habet pilos, vel squamas, sed tantummodo plumas. In anteriori quarundam auium est papa,

vt in gallo ac perdice & columba. Nam quia non habet auis opus conueniens ad molendum cibum dentibus, habet huiusmodi membrum, vt faciat hoc opus. Huius creatio est ex corio magno profundo, & est in cocibus indigestus, & in quibus inuenitur isophagus. Ex libro de natura rerum. Aues indigent multo visu propter regimen vitæ suæ. Et quæ claudunt oculos suos, non claudunt eos nisi per palpebram inferiorem propter duritiam corij caput continentis. In locis spinosis nidificant, nidosq; rotundos & exterius asperos, interius molles faciunt. Amissis pullis dolent, & tamen iisdem locis reædificat, perennæ in altum se eleuant. Et qñ de terra surgunt versus ventum se erigunt, & caudis suis se regunt, aeremq; pennis volando perrumpunt.

De differentia auium multiplici. Cap. III.

AMbros. in hexame. Vnum autem est nomen auium, sed genera diuersa. Sunt n quæ carnibus vescuntur, sunt quę pascuntur in semine reperto, aliæ diuerso, & fortuito cibo. Est & diuersitas copularum, quarum gratia carent quæ rapinis intendūt, vt accipitres & aquilæ. Econtra vero grues & columbæ gaudent plurimorum conuersione. Alię quoque sunt incutię. Alię aduentitiæ. Aliæ ad manum se subijciunt, & herili mensę assuescunt, tactuque mulcentur. Alię reformidant. Aliæ quoque eisdem domicilijs quibus homines delectantur. Aliæ deserta frequentant, & quærendi sibi victus difficultatem libertatis amore compensant. Aliæ strepunt. Aliæ canunt. Columbæ simplices, astutę perdices, gallus iactantior, pauo speciosior. Iterum aliæ diligunt in commune cōsulere, collatisque viribus quandam rempublicam curare, & tanquam sub rege viuere. Aliæ sibi amant prospicere, Imperium recusare, & si capiantur indigno seruitio volunt exire. Aues vncos vngues habentes omnino non congregantur, & sibi cuæque prædantur. Quædam autem aggregatim volant, & quasdam etiam quibusdam locis negat natura, tanquam frugum fructicumve genera. Isidorus vbi supra. Aues sicut differunt specie, sic & naturę diuersitate. Nam aliæ simplices, vt columbę, alię vt perdix astutæ, alię ad manum se subijciunt vt accipitres. Alię reformidant, vt garamantes. Aliæ conuersatione hominum, vt hirundo delectantur, aliæ vitam in desertis secretam diligunt, vt turtur. aliæ solo semine reperto, vt anser, vescuntur, aliæ carnes edunt, & rapinis viunut, vt miluus, aliæ sunt incuriæ, quæ manent in locis suis semper, vt struthiones, aliæ aduentitiæ quæ proprijs temporibus reuertuntur, vt ciconię & hirundines, aliæ aggregatim volantes, vt sturni & cornices vel coturnices, aliæ solitaгię propter insidias deprædandi, vt aquilæ & accipitres, aliæ vocibus strepunt vt hirundo, aliæ dulcissimos cantus edunt, vt cignus & merula, aliæ verba & voces hominum imitantur, vt psitacus, & pica. Aristote. Animalium quædam habent reges, eisque obediunt, vt grues & apes. Auium quoque modus secundum operationes earum & regimen vitæ suæ diuersificatur. Quædam carnibus vescuntur, quædam grano, quædam vtroq;. Quædam se confricant super terram in cinere, quædam frequētat natare, quędam vero neutrum faciunt, & quędam in cinere confricantur, ac se abluunt. Ex lib. de natura rer. In auibus ergo multiplex est differentia. Nam quædam earum siluestres sunt, quædam domesticæ, quædam semetipsas regunt, quædam sub moderamine degunt, vt grues. Magna quoque dr̄ia vocum, & etiam morum. Lascivus est gallus, diligens pauo, libidinosa columba, dolosa perdix atque zelopita, gallina domestica.

De eodem. Cap. IIII.

PLinius libro 14. Volucrum distinctio prima pedibus maxime constat. Aut enim habent vngues aduncos, aut digitos, aut sunt palmipedes, vt anseres, & aquaticæ fere omnes. Et earum quę sunt aduncorum vnguium, quędam sunt diurnę, vt accipitres, & aquilæ, quædam nocturnæ, vt noctua, bubo, & vlulæ. Earum quoq; quædam carne tantummodo vescuntur, vt accipiter ac nisus. Quædam non tantum carne sed alio, vt cornix & coruus. De his autem videlicet vncorum vnguium auibus, plenius dicetur inferius. Secundum genus, scilicet digitos habentium, diuiditur in duas species, videlicet in oscines. idest cantantes, & alites. Illarum generi cantus oris, his magnitudo differentiam dedit. In his scilicet oscinibus est pauonum genus. Cantant enim pauo, & gallus, anseres, & grues, ciconiæ, & olores, coturnices, & hirundines, glutis, & citramus, merula. & ochus, turtur, ac turdus, ac sturnus, & huiusmodi. Harum quędam perennes sunt, vt columbæ, quædam semestres sunt, vt hirundines. Quædam trimestres vt turdi, & turtures. Quædam in locis manentes sunt. Quædam vt merulæ, & turdi, & sturni in vicina abeunt, vbi pabulum hibernum petunt, aliæ quoq; vt turtures, & palumbæ abeunt, & in his quo incertum est. Magna quoque admiratio est circa alites, quædam mutant colorem vocemq; in anni tempore, ac repente fiunt aliæ, quod in grandiore alitum genere grues tantummodo faciunt, nam in senectute nigrescunt. Merula & luscinia colorem mutant & vocem. Turdus colorem. Meanthe statutos habet dies latebræ exoriente syrio, prodit ab occasu eius, quod miremur in ipsis diebus. Clarion quoque qui totus est lucens circa solstitia procedit, hieme non visus. Porro de palmipedibus, quod est tertium volucrum genus, dicetur inferius, vbi scilicet agetur de auium pedibus.

De Mutatione in colore, & plumis, & voce, & loco, & tempore. Cap. V.

ARistoteles vbi supra. Quarundam etiam auium colores, & voces diuersificantur hieme, & æstate. Babaron dulci sono sibilat in æstate, & vox eius mala est in hieme. In gruibus color plumæ in iuuentute cinerius est, in senectute nigrescit. Kike vero auis est, quæ diuersis vocibus clamat, & ferè quolibet die vocem mutat. Turtures non apparent nisi in æstate, quoniam in nido latent in hieme. Similiter Miluus, & Hirundo, vel latent in cauernis arborum, vel transferunt se ad loca calida. Lehe auis in æstate manet in loco oppositionis austro & in vmbra, in hieme vero manet vbi sol abundat. Præterea quod venantur aues in æstate, diuersum est ab eo quod venantur in hieme. Ex libro de natu. rer. Aues multæ ad volatum multum debiles, horrentes hiemem, ad conualles in locis calidis fugiunt, sed ante recessum suum se præmuniunt, vt multum comedant & impinguentur, ac per hoc hieme melius pati famis inopiam possint. Iacēt enim pleręq; per totam hiemem in speluncis, & cauernis vallium calidis, quasi semineces inuicem conglobatæ, viuuntque sine cibo multo tempore conserente ad calorem multitudine. Post hiemem autem veniunt successiuè, secundum debilitatem suam. Plinius libro 10. Hæc quoq; mira naturæ differentia, alia volatilia alijs locis negat, tanquam frugum fruticumve genera. Nam in secessu quidem auium, & noctuæ paucis diebus latere traduntur, quarum genus in Creta insula non est, & etiam siqua inuecta sit emoritur. Bodos aquilam non habet. Perdices non transuolant Boetiæ fines in Attica. In Fidennate agro iuxta vrbem ciconiæ, nec pullos, nec nidum faciunt. Oscines vero mutāt colorem vocemq;. Merula quoque ex nigro rubescit. Luscinia æstate suam modulamine canit mox æstu aucto in totum alia vox fit, nec modulata aut varia, mutatur & color. Postremo hieme ipsa non cernitur. Ficedulæ quoq;, & vpupę formam simul & colorem mutant. Philosophus. Auis habens plumam albam non mutatur ad nigredinem, licèt econuerso contingat. Aues generosę (vt notum est) in casis ex virgis factis mutātur. Quædam vero vix operosa diligentia veteres plumas deponunt. Quibus sic subuenitur. Serpens in frumento diu coquatur, quo videlicet frumento gallina nutrita, auis illa reficiatur, sicque decenter mutatur.

De auibus rapacibus. Cap. VI.

AMbros. vbi supra. Aues quæ rapinis intendunt, copulæ gratia carent. Nam propter auiditatem prædandi, vel propter insidias explorandi, nec ipsis inter se conuenit, & ideo copulam suam declinant. Refugit enim auaritia consortia plurimorum. His ergo nihil est copulatorium præter iugale consortium, & columbæ gaudent plurimorum connexione. Arist. vbi supra. Auis rapax est acuti visus, qm̄ indiget vt cibum suum videat a remotis. Auis autem in terra manens, vt gallina non indiget acuto visu. Auibus autem rapacibus maximè fluunt pennæ, & redeunt ad vigorem. Aquila cęteræq; rapaces aues non nisi duos pullos, vel semel in anno faciunt, & si plures pullificant, eos proijciunt. Item quod venantur aues in ęstate diuersum est (vt iam dictum est superius) ab eo quod venantur in hieme. Non est autem auium cuius speciei, vt se comedant. Passer & auiculæ multæ similes pascuntur vermibus. Aues carnem comedentes, & vncorum vnguium boni volatus sunt, habent siquidem plumas multas, & alas magnas ac fortes. Ex libro de nat. rer. Omnes aues prædatrices venantur prædam alterius generis, quam de sua specie, & in hoc a piscibus differunt. Solus nisus expers est pietatis huius. Huiusmodi aues videlicet carnibus vescuntur ac prædatrices, quando fugam ineunt, cum loris reuocantur.

De rostris auium. Cap. VII.

ARistoteles vbi supra. Aues nasum non habent, quia rostra earum duos terminos non habent, & ideo qm̄ indigent cibo & vigore, habent rostra quasi de natura ossium. Nec meatus olfactus nisi in rostris habent. Loco ergo nasi, & labiorum, & dentium habent rostra, & propter cibum, & propter vigorem. Diuersantur autem secundum modum indigentiæ, & iuuamenti. Auium enim comedentium carnes rostra sunt incuruata, ut possent retinere quod tenent. Rostra vero paruarum auium subtilia sunt, conuenientia ad accipiendum grana. Earum quoq; quæ comedunt uermes, & quæ corium habent inter digitos, etiam multum in aqua morantur. Quædam etiam habent rostra lata ad cauandum apta, sicut porci inter animalia additamentum habent ad cauandum terram. Comedunt enim radices, & habent vitam porcorum similem. Figura ergo rostri est secundum quòd

competit

competit acquisitioni cibi, vt curuum in rapacibus ad discerpendum, longum in paludosis, ad extrahendum de profundo. Breue & rectum, ad accipiendum grana. Latum ad accipiendum herbas, & radices, & similia. In auibus non habentibus corium inter digitos mensura rostri proportionalis est mensuræ crurium. Nam, si crura longa, longum est rostrum, si curta curtum. In auibus autem piscantibus collum est sicut arundo, idest linea piscatoris. Rostrum vero sicut hamus. Vultur quando senescit, elongatur eius rostrum superius, & arcuatur.

De Alis, & plumis. Cap. VIII.

Isidorus lib. 12. Penna dicta est a pendendo, idest volando. Volucres enim pennarum auxilio mouentur, quando aeri se mandant. Pluma quasi piluma, eo q sicut pili in quadrupedibus, ita pluma in auibus. Aliæ sunt in quibus pennæ per ordinem fixæ velandi exhibēt vsum sic dictæ, eo q his aues complexos alant ac foueant. Aristot vbi supra. Aues ideo non mingunt, quia parum bibunt, & quod superest humidi transit in plumam. Omnes autem plumæ radices habent concauas vt calunç. Color autē plumæ quarundam auium mutatur ſm mutationem temporū, vt in gruibus color plumæ cinereus est iuuentute, nigrescit in senectute. Auibus autem maximè rapacibus fluunt pennæ, & redeunt ad vigorem. Bubonem vero cæteræ aues deplumant. Aues prætera carnem comedentes, & vncorum vnguium plumas habent multas, & alas magnas ac fortes. Quædam etiam aues aquaticæ plumam habent corpora sua tegentem, & peruenit vsque ad pedes. Estque conueniens ad natandum, quoniam est sicut remi, & alæ piscium. Strutio quoque multam habet plumam in inferiori parte corporis, sicut auis. Auis non volans propter grauitatem corporis, transit in ea pluma in crossitudinem corij, & ob hoc claudit oculos per palpebram inferiorem. Hirundo & ei similes aues sunt bonarum alarum, & minorum vel debilium pedum. Est autem & genus auium habens quoddam, preeminens in medio capitis ex pluma, & est sicut galea. Aues ædificantes eijciunt plumam. Et huius est causa diminutio humoris calidi & pinguis. Ob hoc econuerso non fluunt arborum folia, in quibus est humor pinguis. In senectute quoque, pluma auium durescit, sicut & cortices vel cutes animalium, propter diminutionem caloris, & transitum humoris cum calore, frigus enim indurat & inspissat corpus, calor rarificat. Alæ duæ sunt in auibus loco duarum manuum in homine, & duorum pedum anteriorum in quadrupedibus. Aues boni volatus habent corpora parua, & alas magnas. Aues aūt mali volatus econtrario, vel si magnas habent alas, debiles sunt. Ægritudines auium cognoscuntur ex alis, quando turbatur situs earum. Perdix ad modum gallinæ super pullos incubat, & colligit eos sub alis. Grus dormiens caput sub alis reclinat, & aliæ quædam aues similiter. vultur ea quę venatur, vel cum quibus pugnat stupefacit alis percutiendo. Strutio non habet alas, sed figuras alarum, & sunt tenues sicut pili. Plinius lib. 10. Aquilarum pennæ mixtas reliquarum auium pennas deuorant. Auicenna. In esca vero alarum meliores sunt alæ gallinarum.

De pedibus auium, & cruribus. Cap. IX.

Isidorus vbi supra. Inu nimus autem pedes auium quæ carne pascuntur, quasi incuruos ac sinuatos, veluti in prædam paratos. Ea vero quæ natandi consuetudinem habent & vsum latos pedes habent, & membrana quadam illos digitos pedum sibi copulatos atque coniunctos. In quo admirabilis patet ratio naturę, vt & illæ ad volandum vel ad rapiendum cibum vsum accommoda fulciantur, & istę ad natandum habeant adiumenta competentia, quo melius aquis supernatare valeant, & quasi remis quibusdam ita pedibus suis membranæ illius extensione latioribus aquarum fluenta propulsent. Plinius lib. 11. Auium quoque aliæ sunt digitatę, aliæ palmipedes, aliæ inter vtrumque diuisis abiecta latitudine. Sed omnibus quaterni digiti, tres in superiori parte, & vnus in calce, hic deest quibusdam longa crura habentibus. Aristot. vt supra. Rectè autem (vt dictum est) auis non habet nisi duos pedes, qm habet duas alas loco pedum anteriorum. Pauca vero auium genera duos habent tm̄modo digitos in anteriore parte pedum, & duos in posteriori vt bubo. Quædam vero hn̄t calcar in inferiori parte pedum, & tales sunt grauis volatus, nec aliqua curuorum vnguium cum hoc coicat. Quædam autem vt hirundo & eis similes bonas hn̄t alas & malos pedes. Quædam aues hn̄t longa crura, & huius causa est debilitas vitæ suæ. Natura namq, dat instrm ſm operationem suam qua indigetur, & non operationem præparat, sed instrm. Itaq; auium gn̄t quę nec stant, nec natant in aqua, non posuit natura corium inter digitos pedum earum. Et quia mansio earum in terra est, longorum digitorū sunt. Q in ergo mali volatus sunt, cibus qui transibat in posterius pectoris, transit in crura, & ob id crementū est, & fiunt magna, Itaq; qn̄ volat hm̄oi genus, vtitur pedibus loco posterioris pectoris & caudę, volatq; pedibus ad posterius extensis, & ſm hunc modum, fuit creatio crurū conueniens sibi. Quædam aūt aues hn̄t pedes & crura curta, & qn̄ volant ad ventrem ea stringunt, ne per eos prohibeantur a volatu. Pedes aūt auium vncorum vnguium conuenientes sunt venationi & prędationi. Et oēs aues longorum pedum hn̄t collum spissum & crossum, & volant extenso collo Si vero collum hn̄t longum ac debile, declinant ipsum in volando. Oēs aues habent anchas, licèt quidam aliter opinentur. Et sunt anchę in parte ani, vt possint eleuare corpus. In cruribus auium non est caro pp eandem causam, qua nec in quadrupedum pedibus. Etiam in quolibet pede auiū quatuor digiti sunt, prętetquam in strutione, quem opinantur non esse de gn̄e auium, pp diuersitatem suæ creationis. Et auis ista tres habet digitos in vtroque pede pp alas, & pp pondus, & pp hoc quod accidit auibus longorū crurium. Habet quidem strutio duos pedes vt auis, sed vngulam fissam vt quadrupes. Ex lib. de na. rer. Omnia volatilia digitos quidem hn̄t, quædam continuos vt anser, quædam disiunctos, ut bubo uel pica. Omnes aues in aquis natantes pellem in digitis pedum habentes gregatim ambulant. Omnis auis habens crura longa, longum etiam habet collum. Quæ autem crura breuia, breue collum, exceptis his quę corium habent inter digitos, ut auca.

De vnguibus. Cap. X.

Plinius libro 10. Aues vncos vngues habentes omnino non congregantur: & sibi quæque prædantur. Sunt autem ferè omnes altiuolæ, præter nocturnas & magis maiores. Omnibus quibus alæ grandes, corpus exiguum, ambulant difficulter. In petris raro consistunt, curuatura vnguium prohibente: ex parte magna vescuntur carne tm̄modo. Cornix & coruus non solū carne, sed alio. Sūt & vncorum vnguiū aues quędam nocturnæ, vt noctua, bubo, vlulæ. Oīum harū hebetes sunt interdiu oculi. Picus & Martius est vncorum vnguium. Eędem quoq; aues infecundæ sunt. Tribuit hoc auium generaliter natura: vt fecundiores essent fugaces earum q̄ fortes. Ex lib. de nat. re. Aues vncorum vnguiū boni volatus sunt. quæ hn̄t autem vngulam in crure, sicut gallus, praui debilisq; volatus. Item aues vncorum vnguium breuioris colli sunt, & curtioris linguæ. Denique aues huiusmodi, vt in plurimum paucorū sunt ouorū. Arist. vbi sup. Auis vncorum vnguium est acuti visus, quia videt cibū suū a longe remoto. Aues aūt huiusmodi pedes venationi, ac prędationi conuenientes sunt. Aues ponderosi corporis non hn̄t vngues curuos, quia nocerent eis. Inuoluerentur.n. super oīa super quæ ambularent. Propter hoc siquidē non incedit auis vncorū vnguiū, vel male incedit, nec sedet super lapides: quia natura vnguium eius est contra duras res. Deniq. auium vncorum vnguium corpora parua sunt & subtilia pp alas, quia cibus trāsit in alas, quæ sunt vigor, & arma earum. Aues aūt quæ mali sunt volatus pp pondus corporis, & manent in terra, hn̄t vnguem rectum. Nam curuus vncus impedit incessum. Quædam loco alarum hn̄t alarum iuuamen vngues in cruribus conuenientes ad pugnandū, in eundo fixæ super terram. Nulla vero auis hēt vngues in pedibus, & crurib. quia natura nihil facit superflue. Strutio scissam hēt vngulam, sicut quadrupedes. Itē aues vncorū vnguium sociales esse non pn̄t, nec multum coenant, nec potant aq oīno; prętet paucas. & parum bibunt. Super lapides quoq. diu nō manēt, quia durities lapidum nocet vnguium incuruationi. Itē aquila, & oēs vncorum vnguium, statim vt pullos suos posse volare vident, percutiunt eos alis: & nido eijciunt, præter harum, i. cornicem, quæ cogitat de pullis etiā postq volant. Aues vncorum vnguium breuioris colli sunt, & etollæ linguæ. Aues autem quædā rapacis vnguis transferuntur mollicis diebus, vt miluus & glutis. Aues vncorum vnguium habent pedes fixos & fortes, & crura crossa, & acutum visum propter regimen vitæ suæ.

De Carnibus earum. Cap. XI.

Aves plus hn̄t carnis anterius, q̄ posterius. oēs enim hn̄t pectus carnosum, quia cum sit acutū, ratione supradicta debuit esse, & impulsione aeris in volādo lędetetur, nisi ex multa carne operimentum haberet. Auic. Caro auis oīno leuior est carne quadrupedis. Carnes pullorū exiccant præfocatione, nisi acetosæ. Carnes magnarum auiū, & anserum, & miluorum crossa est Anatis aquaticarum caro vehementis est humiditatis, in hoc. propinqua carni ouinæ. Oēs volucres magnę aquaticæ hn̄tes colla longa, vt pauo, & miluus, & quorum generatio est plurima horum caro melancolica est. Alæ vero crossarum exercitantium sunt boni chimi. Item caro auiū magnarū facit euenire febres. Auium carnes assatæ, vel non assatæ constringunt ventrem. Auic. Pellis, quæ intrinseca est in stomachis auium, & in gutture earum, præcipuè gallorum, siccata & trita, & bibita cōfert dolori stomachi. Isaac in dietis lib. 1. Volatilia subtiliora, & leuiora sunt oībus carnem hn̄tibus vniuersaliter, & digestibiliora oībus ambulantibus, minus tā nutribilia. Sed siluestria minus domesticis sunt humida, & teneriorem carnem hn̄t, sunt etiam faciliora digestioni.

digestioni. Causa raritas est carnium pro laboris sui nimietate, & aeris siccitate. Domestica tñ plus nutriunt, ac temperantiora sunt pp suã humiditatem laborisq; temperiem, & laudabilẽ sanguinem generãt. Porro domestica campos inhabitantia sunt meliora comedentibus in casula pro sui motu, & quia escas recipiunt, quæ suis naturis sufficiunt. Rursus volantibus cęteris sturna subtilior est, & pulli perdicum, & pulli gallinacij, post hos perdix, fasianus, & gallina. Reliquis vero auibus duriores sunt & crossiores grues, pauones. Verum non oportet eas manducare, nisi mortui prius manserint vna die in æstate, vel tribus diebus in hieme, vt caro earum tenera fiat. Humidior autem cæteris anser, anas, & sturnus, & pulli columbini præcipuè si sint in casula nutriti. Ideirco crossi sunt, & ad digerendum duri, maximè si paludes & lacus inhabitauerint. Pulli aũt columbini meliores sunt. Anser ergo, sturnus, & similia stomacho nociuiora sunt, grauant.n. & putrefaciunt eum pp humorem nimium. Nihilq; ex eis commodum est, præter alas & collum. Alię namq; dissimiles sunt eis, quia faciles ad digerendum, & a corruptione longe remotę, pro sui laboris motusq; nimietate. Collum nihilominus est sui labore. Quinẽt volatilia non hñt membra adeo depurata, vt collum & alas. Aues terrestres meliores sunt aquaticis, & inter aquaticas anates omnibus deteriores. Omnibus aũt auibus siccio res sunt turtures, & oĩbus calidiores sunt passeres, alięq; paruæ aues. Stipticę ergo sunt, & sanguinis incensiui. Testatur Gal. extremitates volatilium hoc esse ad comparationem totius corporis, qđ sunt viscera aĩalium ad eorum corporis operationẽ. Venter oĩum volatilium lacertosus est durus ad digerendum, sed si digeratur multũ dat nutrimentũ. Oĩbus ventribus anseris venter laudabilior est, pp copiam humiditatis sui aĩalis, post hunc gallinaceus. Similiter iecur & hepar anseris cęteris nutribiliores sunt, & conuenientiores. De alis & collo supra dictum est. Colla anseris, & gallinæ meliora sunt oĩum auium. Similiter volatilia castrata omnibus ambulãtibus meliora sunt, vt galli castrati. Nam & laudabilius nutrimentum, & sanguinem generant perfectum.

De Incessu & volatu auium. Cap. XII.

PLinius vbi sup. Oĩbus animalibus certus & vnius modi suo cuiq; in genere est incessus. Aues autem solę vario meatu feruntur in terra & in aere. Aliq ambulant vt cornices; aliquæ saliunt vt merulę, passeres, aliæ currunt vt rusticulæ ac perdices, aliæ pedes añ se iaciunt, vt ciconiæ, & grues, alię alas expandunt pendẽtesq, raro interualla quatiunt. aliæ crebrius: sed & primas duntaxat penna aliæ, & tota latera pandunt. Quędã vero maiori ex parte cõpressis alis volant semelq; percussu. Aliæ quoq; gemino ictu aere feruntur, vel inclusum aerẽ iaculantes sese priumẽtes in sublime, in rectum, in pronum, impingi aliquas putes, aut rursus ab alto cadere has, illas salire. Quędã in sublime primitus sese tollũt, & e vestigio cęlũ appetunt, vt anates, & q huius generis sunt. Grauiores aũt nõ nisi ex pręcursu, vel altiori tumulo immissæ non euolant, vt vultur, aliæ cauda reguntur, aliæ circumspectant, aliæ colla flectunt. Nõnullæ vescuntur ea, q rapuere pedibus. Sine voce non volant multæ, aliæ in volatu silẽt. Quædam subrectę, pronę, in latera obliquæ: quædam, & in ora feruntur resupinæ. Ambros. Omnibus autem auibus, & piscibus est qđã cognatio, eo q vsus volandi species sit natandi aquam natando, & aerem celeri volatu secando, & vtriq; generi caudæ alarũq; suppetit remigium procedendo, & iter suum dirigendo. Cauda siquidem aues se, vel ad superiora adducunt, vel ad ima demergunt. Aristot. vbi supra. Auis habens vncos vngues non incedit, sed sedet super arbores Auium aũt quædam in volãdo pedes ad ventrem constringunt, quędã expandunt. Aues quędã sunt boni volatus, vt quę comedunt carnes, & quę sunt vncorũ vnguiũ, & ob hoc hñt plumas, & alas magnas, & ẽt fortes. Alijs ẽt dedit natura bonitatem volatus pp salutem, Et quia transferuntur de vna regione in aliam. Quædam vero mali volatus sunt pp pondus corporis. Et quia vita earum est ex terra. Volatile quoq; qđ hẽt calcar in pede grauis volatus est. Aues (vt dictum est supra) boni volatus habent corpora parua, & alas magnas. Aues autem mali volatus econtrario, vel si magnas habent tamen debiles sunt.

De Peregrinatione ac mansione illarum. Cap. XIII.

AMbrosius. Sunt autem genera quædam auium empotia, quæ semper in locis suis manent. Alia vero aduenitia, quæ in alias regiones abeunt, ac peracta hieme reuertuntur. Sunt autem & alia quę peregrinantur a nobis æstate ac redeunt hieme, siue quia hiemis tempore ad calidiora loca se conferunt. Siue quia pleraque rursus æstatem in his locis exigunt quæ amœniora nouerunt. Consideremus quoque diuersas malas volucres, quemadmodum imminente motu venturum ad tutiora, & tunc temporis dulciora se conferunt stagna, & in absconditis terrarum sinu incognita sibi reseruentur alimenta. Aristoteles. Aues inter digitos habentes corium in aqua manent. Habentes autem digitos diuersos, manent prope aquam & cibum ex terra capiunt, aues debiles in hieme frigida fugiunt ad valles quærendo calorem. Et in æstate redeunt ad capita montium propter calorem. Omnes quæ sunt pingues ante mutationem a locis frigidis ad calida, & in vere quidem magis festinant coitum, & inde commouentur a locis calidis ad frigida. Item aues agrestes mutant loca mansionum secundum conuenientiam vitæ, & euasionis pullorum, & quædam manent in lacubus, quædam in lapidibus, & scissuris. Et quædam in montibus, quædam apparent de nocte, & fugiunt de die. Quædam etiam manent in vmbra & in locis oppositis vento. Hieme vero in locis in quibus abundat Sol. Dedit natura quibusdam (vt dictum est) bonitatem volatus propter salutem, quia transferuntur de vna regione ad aliam. Quædam vero sunt mali volatus propter corporum pondus, quia mansio earum est super terram. Earum cibus est grana, & quod est in terra. Glosa super Hieremiam. Aues itaque sua tempora norunt, vt sciant quando ad calida loca festinantes debeant rigorem hiemis declinare, ac principio veris ad regiones solitas redire. Vnde scriptum est. Miluus in cœlo cognouit tempus suum, turtur & hirundo, & ciconia cognouerunt tempus aduentus sui &c. Actor. De singulis autem huiusmodi generibus dicetur sigillatim inferius.

De Cibo, & potu auium. Cap. XIIII.

AMbrosius vbi supra. Quædam volucres (vt dictum est) carne vescuntur. Quædam semine reperto. Aliæ diuerso & fortuito cibo. Aristot. Auium quædam comedunt carnem, quædam grana, quædam vtrumque. Quædam vero proprium gustabile, sicut apes cibantur melle. Quædam in nocte (vt bubo) sibi quærunt victum, quædam in die. Oẽs habentes uncos vngues cibantur carne, quædam etiam carnes comedunt, & tamen vncorum vnguium non sunt. Quędam vero comedunt vermes, vt passes. Quædam animatis non vescuntur, sed cadunt super spinas, & ex eis cibantur. Viuunt & ex fructu quædam aues, vt palumbi, & turtures. Quædam viuũt in ripis aquarum lacuum vel maris, & cibantur ex eis. Quarum autem digiti inter se quasi corium habent in aquis manent, & inde uiuunt. Aues curuorum vnguium animalia oĩa comedunt, quæ uenari possunt. & sanguine uiuunt. At vero se inuicem non comedunt, sicut pisces faciunt. Aues vncorum vnguium oĩno nõ potant, præter paucas. Tempora pluuiosa nocent auibus, quia nõ vtuntur multo potu. Plin. lib. 10. Bibunt quidem aues sicut cęteræ. Sed ex his quibus longa colla sunt intus intermittentes & capite resupinato veluti sibi infundentes. Porphirio solus morsu bibit, omnemq; cibum aqua subinde tangens, deinde pede ad rostrum uelut manu afferens. Grauiores omnes uescuntur fruge, altiuolę tantum carne. Inter aquaticas mergi soliti sunt deuorare ea quæ reddunt cæteræ. Ambrosius. Auibus autem quæ carne uescuntur vngues asperi curuatum os & acutum velocisque volatus sunt, qui rapto viuunt, vt facile possint prædam q sequuntur corripere, propeq; vel ore, vel vnguibus euiscerare. Iorath in libro de animalibus. Nulli vero auium magis accidit caducus morbus quã passeri & coturnici, & his qui iusquiamum comedunt. Ex lib. de nat. rer. Quædam aues gustabile comedunt proprium, vt apes comedũt mel, & pauca de numero dulcium. Aues quæ comedunt carnes, non ouant, nisi semel in anno, præter hirundines, quæ ouant bis. Aues carnibus vescentes masculi comparibus pullos in nido refouentibus certis horis cibos ministrant. Sed quoniam ille compares suos vtpote maioris virtutis reformidant ad illos pipiando, quasi aduentum suum protestantes cum carnibus veniunt ciboque a matre suscepto fugiunt. Aues (vt dictum est) vrinam non faciunt, quia multum siccę sunt, multumq; de humorositate transit in plumas, & consomitur per volatum, vnde nec vesicam habent. Philosophus. Omnes aues collum habentes lõgum bibunt, & eleuant caput quousque in ventrem aqua descendat. Omnes autem aues longum tractum faciunt in bibendo, præter gallum & hirundinem, & aues quæ in aqua maneat. Aues vncos habentes vngues ideo non bibunt aquam, quia carnes comedunt, quæ sunt humidæ magis quam aliarum auium cibi. Aues aquas claras & currentes diligunt, super cadauer fętidum non cadunt, nisi saporem habeat bonum, tunc enim fœtorem non curant. Aues vncos habentes vngues carne viuunt. Cæterę vero cibantur fructibus, & vermibus atque reptilibus.

De vocibus auium. Cap. XV.

AMbros. vbi supra. Volucrum autem aliæ vocibus tantum strepunt, aliæ canorę sunt, suauiq; modulamine delectantur. Quædam ex natura, quędam ex institutione diuersarum obloquuntur discrimina vocum, vt cum auis locuta sit, hominem putes esse locutum. Quòd expressa vox psitaci, quam dulcis merularum organum nobis est excitandæ deuotionis incentiuum cantus ipsę uolatilium. Quis.n. sensum hominis gerens non erubescat sine psalmorum celebritate diem claudere, cum & aues mattutinis diesũ ac noctium ortus prosequantur solenni deuotione

notione & dulci carmine. Reperiunt aues diuersæ auiariam suā in vespere, & in latibulis suis adducunt secum occasum diei canoro prosequentes carmine, ne immunes habeantur grātiarum, quibus vniuersa creatura collaudat creatorē suū. Hēt & nox carmina sua, quibus hūius vigilias mulcere cōsueuit, decurso deniq; vel adorto ipse nocturno atq; diurno laudes referunt creatori suo. Plin. lib. 10. Minimę auium cardueles imperata faciūt, nec voce tm̄, sed pedib. & ore ꝓ manibus. Est q̄ boum mugitus imitet' vt auis taurus appellata in Arelatēsi agro, alioquin parua. Est q̄ equorū hinnitus, vt anthus nōie, herbę pabulo aduētu eorū pulsa imitatur ad hūc modum vlciscens. Super oīa aūt humanas voces reddit psitacus. Imperatores salutat, & q̄ accipit verba pronūciat, in vino ꝑcipuè lasciua. Humanas quoq; voces reddit sturnus, luscinia, coruus. Quędā aūt, vt hirūdines nihil ad discunt, sed indociles sunt, q̄dā sine voce nō volant, aliæ in volatu sēp silent. Idē in lib. 11. Auiū loquaciores sunt q̄ minores, & maximè circa coitus. Alijs in pugna vox est, vt coturnicibus, alijs ante pugnā vt ꝑdicibus, alijs est deuicerint, vt gallinacijs: hisdē sua, i. ꝓpria maribus, alijs eadē vt fęminis, sicut & lusciniarū gñi, q̄dā toto anno canunt, q̄dā certis tpibus. Arist. vbi sup. Aues paruę multę sunt vociferationis, ita q̄ inuicē quasdā suas intētiones cognoscūt, & hoc oēs aues sm̄ magis & minus agnoscūt. Quędā ēt aues ab alijs quasdā voces addiscūt. Auiū aūt vociferatio magis est tpe coitus. Gallus vociferat post prœliū, & victoriam. Vultur quoq; clamosus. Kike auis est quæ vociferat diuersis tēporibus, & fere quolibet die mutat vocē. Quarundam ēt auium voces, & colores mutantur in æstate, & hieme diuersantur. Ioabam auis est quæ imitando vocem equi stupefacit eum ac fugere cogit. Kolkis auis est in cuius morte vociferantur aues vociferatione dolorosa suaui. Strepitus apum & cicadarum non est vox, quia non anhelant, sed fit pp aliquarum partium confricationem. Fęmina cubebi audiens vocem masculi, & olfaciens ipsum oui impletur. Quod ex auibus est latæ linguæ latitudine parua, loquitur. Et similiter quod ex eis est linguæ subtilis. Et in quibusdam generibus mas, & fęmina vociferant vno modo, quædam diuerso. Quorundam masculi dant voces, fęminæ non, vt gallus & mas coturnicum. Quædam vociferant dulce mas & fęmina vt hardon, & fęmina quiescit a voce cum incubat oua. Aues paruæ plus vociferant & loquūtur quam magnæ, & maximè (vt dictum est) coitus tempore. Isidor. Auiū autem nomina a sono vocis constat esse composita, vt grues, coruus, cygnus, pauo, miluus, vlula, cuculus, graculus.

De Sagacitate quarundam auium. Cap. XVI.

Actor. Patet aūt mira quadam naturali solertia callere volucres in nidis construendis, in pullis educandis, in insidijs præcauendis in mutationibus aeris ac temporis explorandis, & cognoscendis. In morborum quoq; remedijs adhibendis & huiusmodi, v.g. quædam (vt superius dictum est) pugnantes ad inuicem origanum siluestriæ super plagas in remedium apponunt. Hirundo (vt legitur) in nidis construēdis solertissima quoddam & præcium habens lapsitra deserit culmina, per fluxuosos circuitus volans, nunquam cęteris auibus efficitur præda, pullis suis cęcitate perfusis quodam medicamine reformat lumina. Hieme trans mare commorata, nouit aduentu suo nunciare veris initium. Plinius lib. 8. Cęlidoniam visui saluberrimam hirundines monstrauere vexatis pullorum oculis illa medentes. Ciconia origano in morbis sibi medetur. Idem in libro 10. Reddatur & coruis sua gratia indignationi quoq; populi Romani attestata nō solum conscia. Tyberio Principe ex fętu supra castrorum edem genitus pullus in oppositam sutrinam deuolans, etiam religione commendatus officinæ Domino. Is mature sermonibus assuefactus omnibus matutinis euolans in castra, in forum versus, Tyberium, deinde Germanicum, & Drusum Cęsares nominatim, mox transeuntem populum Romanum salutabat. Postea ad tabernam remeans plurium annorum assiduo officio mirus. Tradendum putauere memoriæ quidem visum per sitim lapides congerētem in situlam monumenti in qua plurima aqua durabat, sed quæ attingi non posset, ita descendere pauentē expressisse tali congerie quæ potaturo sufficeret. Non est aūt omittendum cum de ingenijs disserimus, e volucribus hirundines indociles esse sicut e terrestribus mures. Idem in eodem. Auibus ingenia varia sunt maximeq; ad pastum. Nam caprimulgus de nocte aduolat vberibus caprarum pp lactis succū. Quædā autem (vt dictum est) imperata faciunt nec tantum voce, sed pedibus & ore pro manibus, vt cardueles auium minimæ. Quædam etiam imitantur voces hominum, quædam animalium, vt equorum & boum. Alexander. Auis euitat laqueos, si ad superiora se conferat, & terrena superuolet. In superioribus enim nemo retia tendit, nemo laqueos abscondit.

De quarundam pugnacitate. Cap. XVII.

Arist. vbi sup. Aues & quædā contra se inuicē pugnāt, quarū vigor & arma sunt alę & vngues. Itaq; q̄dam carū, vt dictū est, hn̄t vngues coruos in pedibus venationi ac ꝑdationis aptos, quædam vero in cruribus aptos ad pugnādum in eundo fixæ super terram. s. vt gallus. Non est aūt auium vnius speciei vt se commedāt. Coruus & bubo sibi inuicē aduersantur in nidis. Bubonē quoq; multa pars auium odit, quæ & ipsum deplumant. Coruus amicus est vulpis, & iuuat eum cōtra inimicum suum, s. alcelon. Ascelō. n. est auis, q̄ cum vulpe pugnat, ipsamq; deplumat & nocet, ac pullos eius interficit. Item coruus niger pugnat cū asino, & tauro, volansq; super illos pungit eorū oculos rostro. Palumbi quidē naturaliter diligunt se, pugnant tm̄ inuicē pro nidis. Aues autem cum pugnant inter se ponunt super plagas origanum silvestre. Plinius lib. 10. Dissident olores & aquilæ, coruus & clorens noctu oua inuicem exquirentes. Simili modo coruus & miluus illo præripiente huic cibos, cornices & noctuæ, aquilę & trochilus si credimus, qm̄ rex auium appellatur. Noctuæ & cęteræ minores aues, rursus cū terrestribus mustela, & cornix, & turtur, & pyralis, ichneumones, & vespę, sphalāges, & aranei. Aquaticę anates & gauiæ, harpæ & triorches accipitei. Sorices & ardeolæ inuicē fętibus insidiantes. Egythus auis minima cum asino pugnat, spinetis. n. se scabēdi causa atterens, nidos eius dissipat, q̄d illa adeo pauet, vt voce omnino rudētis audita, oua eijciat, pulli ipsi metu cadunt. Ergo aduolans vlcera eius rostro excauat: vulpes & m lui. Esaclon auis parua est, oua corui frangens, cuius pulli infestantur a vulpibus. Inuicem hæc catulos eius ipsamq; vellit, quod vbi viderint corui contra auxiliantur, velut aduersus communem hostem. Et achantis in spinis viuit. Icirco asinos & ipsa odit, flores spinæ deuorantes. Idem in lib. 11. Auibus autem (vt dictum est) alijs in pugna vox est, vt coturnicibus, alijs ante pugnam, vt perdicibus, alijs cum vicerint, vt gallis.

De Nominibus, & naturis auium secundum alphabetum. & primo de accipitre. Cap. XVIII.

Isidorus vbi supra. Accipiter est auis animo plus armata quam vnguibus, virtutem maiorem in minori corpore gestans. Hæc ab accipiendo dicta, quia rapiēdis alijs auibus auida. Ambr. vbi sup. Accipitribus nihil est copulatorium ꝑter coniugale consortium, pp auiditatē ꝑdandi, & pp insidias explurandi. Refugit. n. auaritia plurimorū cōsortia. Accipitres durā aduersus filios proprios ferunt inclementiā habere in hoc, q̄ vbi eo tentare principia volatus aduerterint, a nidis suis eos eijciunt, continuoq; eliminant. At si morantur, pennis eos propulsant atq; præcipitant, alis verberant coguntq; audere q̄d trepidant, nec vllum posterius eis alimoniæ deferunt. Sed in hoc magis a tenero pullos suos instituere vn̄r ad prædam, q̄ partus abdicare compenunt. Cauent. n. ne in tenera ætate pigrescant, ne soluantur delicijs, ne ocio malacescant, ne discant cibum magis expectare q̄ quærere. Ex li. de na. re. Accipiter siluestris multum temmare permutatur, & sic mansuescit. Qui vult accipitrem habere pinguem, det ei de carne bouis, vel porci, & hoc masculi. Qui macilentum, det ei gallinas iuuenes aqua madefactas. Qui temperatum, gallinas veteres. Qui expeditum in aucupando, faciat ei bonam vesicam gutturis, & includat eum in tenebris, cum lumine tm̄ modico, & aucupet diebus alternis. De sanguine quoq; volucrum tenerarum multas vires & audaciam sumit auis in aucupando affectum. Super lignum salicis aut abietis sedeat, eiq; balneum aquę frigidæ detur. Nec multum alas eius contingas, nisi pendeant e diuersis. Si vis vt accipiter leporem vel cuniculum capiat, hoc eum in iuuentute doce, & liga gizos in cruribus prope pedes, intercepto spatio vnius palmæ, sicq; capiet sine læsione.

De eodem. Cap. XIX.

Aristoteles. Accipiter in altissimis montanis nidificat, & comedit auium corda quas capit. Congrediens cum aue: quæ dr̄ kokiæ conuincitur, Ipsa tn̄ pugnam non incipit. Fel habet in epate, & intestino tm̄, sicut & miluus. sterq; cubat. 20. diebus. Pulli accipitris pingues sunt, & bonæ carnis valdè. Vultor admiscetur in coitu cum accipitre masculo. Splen paruus est in auibus calidi ventris, sicut in accipitre & columba, & miluo. Plinius lib. 10. Qn̄ per mare veniunt coturnices, primā terræ appropinquantem rapit accipiter. Auis autem tinnunculus defendit columbas ab accipitre. Terret n. accipitres naturali potentia intantum, vt eius vocem visumq; fugiant. Accipitrum audita eius voce vitiant oua, q̄ cubamus. Alibi vero accipitrū genus in honore mensarū est. Idē li. 11. In accipitre fel iungit' intestino, sicut in colūbis & mutenis. Idē in lib. 20. Accipitres lactucam scalpendo, succoq; oculus tingendo, cum senserint obscuritatem, discutiunt. Idem in lib. 25. Centauream herbam triorchis nomine Theophrastus tradit a triorchæ accipitrum genere defendi, eamq; colligentes ab ipso impugnari. Idem in lib. 28. Cameleon accipitrum genus detrahere superuolantem ad se traditur, ac voluntarium præbere lacerandum cæteris animalibus. Glosa super Leuiticum. Accipitres assimilantur, qui mansueti videntur, sed cum potentibus & rapacibus rapere nituntur.

runtur. Ob hoc accipiter in lege comedi prohibetur, Gloſa ſup Ioa. Strutioni quidē eſt immane corpus,& raræ pennæ Econtra rio aūt herodio & accipitri, qui & aues reliquas tranſcendunt velocitate. Accipiter ſingulis annis auſtro flante pennam uete rem deponit, noua naſcēte. Vnde ſcriptū eſt: Nunquid ad ſapientiam tuam plumeſcit accipiter &c. Philoſophus. Accipiter autem quam ei ſors contra noctem offert, tota nocte ſub pedib. tenet. Sed illam ueniente ſole, & famelicus auolare permittit. Et etiam ſi eandem aliàs obuiam uenans habuerit, non perſequitur. Accipiter colorem oculorum mutat & roſtrum. Panis cum necat ſecundum Auguſtinum.

De diuerſis ſpeciebus accipitris. Cap. XX.

PLin.lib.10 accipitrum genera ex auiditate diſtinguuntur. Alij non niſi e terra rapiunt auem. alij non, niſi circa arbores, alij in ſublimi ſedentem, alij in aperto uolantē. Deniq; accipitrum genera.16.inuenimus. Ex his circon altero pede clau dū. triorche quoq; dictum a numero teſtium, hunc Romani buteonem appellant. Eſaloa aliàs epyleon Græci uocāt, qui ſo lus omni tēpe apparet. Cæteræ ſiquidem hieme abeunt. Noctur nus accipiter cymindis uocatur, rarus etiā in ſuis ſiluis interdiu minus cernens. Bellum internecium cū aquila gerit, cohærentesq; ſępe prenduntur. Coeyx ēt ex accipitre fieri vr. Ex auia rio. Duæ ſunt ſpecies accipitris, domeſticus & ſylueſtris. Idē tñ diuerſis tēporibus pōt eſſe ſylueſtris & domeſticus. Sylueſtris accipere cōſueuit domeſticas aues,& domeſticus ſylueſtres. Sylueſtris quas rapit, continuo deuorat. Domeſticus captas dño ſuo reſeruat, qui earum uentres aperit, cordaq; accipitri in cibum tribuit, & interiora vētris cū fimo eiicit, qui intus remanēs pu tredinē carniū cū fœtore gignit. Accipiter corrigia ligatur in pertica, quam quaſi cōpedes in pedibus habere cōſueuit, ne cū uoluerit euolare poſſit. In ſiniſtra manu geſtari ſolet, vt in dextrā ad aliquid capiendum uolet. Vt autē dicit B.Greg. Agreſti bus accipitribus moris eſt vt auſtro flāte alas expandant, quatinus eorum mēbra ad laxandū pennam veterē venti tēpore con caleſcant. Cum uero uentus deeſt, alis cōtra radiū ſolis expāſis, atq; percuſſis tepentē ſibi auram faciūt. Sicq; poris apertis, vel veteres exiliunt, vel nouæ ſuceteſcunt. Domeſticis aūt quo melius plumeſcere debeant, munita, ac tepentia loca requirunt. Ex auiario. Agreſtis moris accipiter aues domeſticas rapere con ſueuit,& captas occidit, cordaq; illarū extrahit & comedit. Ariſtot. ubi ſup. Accipitrū modi ſunt tres. Quidā qui colūbas non percutiunt, niſi ſuper terram. Quidam nonnūſi ſuper arbores. Quidam uero non niſi uolantes in aere, quæ oīa colūbæ agnoſcentes, cū horum aliquē uideriut ad locum ſe transferunt in quo genus illud non percutit. Ex lib.de nat.rer. Accipitrū quatuor ſunt genera. Primum eſt corpore magnum domabile mul rum: oculis uariis perlucidis, hilari uultu, croſſo pede, longis unguibus, delitioſe comedens, oēs aues inuadit, nullam timet. Secundum genus eſt priore minus, quod alietum dicere poſſumus, alas habens croſſas, ſecundum quantitatem ſui corporis breues & ungues croſſos & oculos magnos & obſcuros, non cito manſueſcit.& ideo pluribus odioſum. Anno primo donationis parum ualet, ſecundo plus: tertio imitatione aucupat ſatis bene. Tertium genus eſt niſus, paruus quidem aliorum reſpectu, ſed tamen velox, cito manſueſcit, & delicatè nutriri uult, & leuiter aucupat. Quartum genus eſt frogellus, quem manſuetum dicimus, multo quidem minor, ſed colore ſimilis, ſicut niſus accipitri couſimilis eſt in diſpoſitione habitus & colore. Hæc auis cito manſueſcit,& delicatè nutriri vult, ac leuiter aucupat. uelox ad uolatum.

De Medicinis ex accipitre. Cap. XXI.

PLinius lib.29. Accipiter in roſaceo decoctus ad omnium vitiorum in oculis accidentium inunctiones putatur efficaciſſimus, ſimiliter & fimi eius cinis cum attico melle. Idem in eodem. Fimus cenchridis accipitrum generis, ex melle oculorum albugines extenuat,& oculis claritatem facit. hanc Græci argema faciunt. Ex libro empyrices, Eſculapij magiſtri Hipocratis. Adeps accipitris ſi teratur in oleo, vnctio quoq; inde facta caliginem oculorum tollit.

De Achante, & acredula. Cap. XXII.

EX libro de na.re. Achantis eſt auis parua, ſed fęcunda. nam duodenos ſimul facit pullos, herbarum pabulo reficitur,& ob hoc odioſos habet equos quos vbi paſcenti ſibi ſuperuenire uiderit,& herbas diripere, fugit & uindicat ſe vltione qua pōt. Eorum hinnitus propriis uocibus imitans, ac deridens. Pli.lib. 10. Achantis iumentum odit autem egithum, ut non coire credāt ſanguinem eorum. Actor. Achantis iuxta Iſidorum ipſe eſt, qui apud nos uocatur carduelus, de quo etiam dicetur inferius. Iſidorus. Acredula ipſa eſt luſciuia, de qua .ſ. dicetur infra.

De Aeriophilone. Cap. XXIII.

EX libro de natu.rer. Aeriophilon, quaſi amatrix aeris dicta, vulgariter aelion appellata eſt. auis nobiliſſima, paulo maior aquila volatu potens,& alis velociſſima, pennas habet ſubtuſſas caudamq; longā: vngues ac roſtrum,& crura maxima: aeris fere na iuhabitat totū, vt vix vnq̃ vel parū in terra reſideat, aut quieſcat. Super nubes quoq; frequentius eleuatur: ita φ uideri non pōt ab hoie, cibumq; capit in aere,& hoc quoq; pdantiū auium more. Cui ſi ſe auis obuiā in aere tulerit mox ab eo corripitur, & de ſummo aere in terrā deiicitur. Nec ab hoīe uideri pōt, quis eā ab aere occiſā deiecerit. hæc auis dū adhuc in pullo eſt,& nec dū cognoſcit ſe, ab hoībus capit,& domeſticatur, & ad capturā inſtituitur. Sicq; natura eius ab alienatione ſiluatica mutatur, vt aliam conditionē non putet, niſi cum hoībus,& in domibus habitare, vbi nutrita eſt. vnde fit, vt contra conſuetudinem aliarum auium nobilium abſq; ligamentis in porticis,& in domibus maneat. Hæc auis capriolos,& hinnulos, capit vnguiū laniatione oculis in beſtia primū excuſſis: ſicq; terebrato cerebro vſq; ad vitę extinctionē: ſociat aūt duo volant, captāq; pdam diuidunt.

De Agochile, & alauda. Cap. XXIIII.

AGochiles Arabicè dr̃ Latinè caprimulgus. Eſt.n. auis otientis magna, q̃ duo, vel tria facit oua. Capras lacte irriguas petit, earū mamillis ſe ſupponēs, roſtro lato, qd ad hoc creatū hēt. Lac ex eis velut capreolus ſugit. ſed extunc in eis lac annihilat, earūq; mamillę deſiccantur. Dicit ēt Pliu. φ eadē ſuctione capræ viſum perdunt. Actor. Alauda eſt auis parua oībus nota ſuo modulamine cantus. In æſtate incipit in aurora, quaſi nuncians ortū diei. In hieme vero capitur, pcipuèq; tpe niuis. Ex lib. de nat. rer. Alauda eſt auis a laude dicta, quia mira iucunditate pennis exertis in aere vocis modulamine lętioris tpis aure congaudet. Nā obnubilato, vel pluuioſo cęlo vix aut nunq̃ canit. Dīe in aurora venientē vocis iubilo pdic. Sedens in terra vix, aut nunq̃ cantat. Sed in aſcendendo canit. Paulatim quidem aſcendit, ſed inſtar lapidis ſubito deſcendit. In aſcendendo aūt alas corpori coniungit,& leui motu eum cauda ſe regit. Accipitrē adeo timet, vt eum ab illo impetitur, in terra depreſſa ſinus hoīmi nuolet, vel eius manu capiendā ſe præbet, conſcia ſatis miſereri ſibi potius hoīem q̃ accipitrem. Nunq̃ impuris veſcitur. Nunq̃ auroræ ortus et accelerantis eam fallit. Alauda galeataq; & cytrita dr̃: exteris alaudis (vt ait Alexander) præferenda eſt in argutiis ſiſtematum diſtinctionibus. Eſt etiam ſm muſicos ſiſtema vocis particula. Razi in Alman. Cato alaudæ quæ pileata dicitur, uentrem conſtringit, eiusq; ius ventrem fluere facit.

De Alieto. Cap. XXV.

ACtor. Alietus iuxta Plin. eſt ſextum genus aquilæ, ſicut plenius dicetur inferius. Scdm alios vero ſm accipitris genus, ſicut dictum eſt paulo ſuperius. Et eſt auis immunda ſm legē, ut in Leuit. legitur. Plin.lib.10. Ex generibus aquilarum alietus tñ implumes etiā percutiens pullos ſuos. ſubinde cogit aduerſos intueri ſolis radios. & ſi queq̃ ex eis cōniuentē, humectantēq; i.lachrymantem aīaduerterit ipſum e nido velut adulterinum, atq; degenerē pcipitat. Illum vero cuius acies firma contra ſteterit educat. Eſt aūt alietus uolucris oculorū acie clariſſima ſeſe ex alto librans. uiſoq; in mari piſce, pceps in eū ruens, ac diſcuſſis pectore aquis rapiens. Alieti ſuū non hūt genus, ſed ex diuerſo aquilarū coitus naſcuē. Id quidem quod ex his eſt natum in oſſifragis genus bēt, e quibus minores progenerantur vultures.& ex bis magni, quæ oīno non generant. Radulphus ſuper Leuiite. Alietus rapina paſcitur, ſed quia viribus deſtituitur, minoribus tantum auibus quibus præualet, infeſtus eſt.

De Alcione. Cap. XXVI.

AMbroſius. Alcion eſt auis maritima, q̃ in littoribus fœtus ſuos edere ſolet. Nam in arenis oua ſua deponit, medio fere hiemis qñ maximè mare inſurgit, & littoribus uehemētior fluctibus illiditur. qua excubante mare ſubito miteſcit, & oēs uentorū procellæ cadunt. Fouet aūt oua ſeptem diebus, tūc pullos educit, quos aliis ſeptem diebus enutrit. Vnde hos 14. dies nautæ pſumptę ſerenitatis obſeruant, quos Alcionides uocant: eo φ alcione fouente, vel enutriēte fœtus nullos pcellæ motus horreſcāt. Ariſt. Nidus alcion aſſimilatur pineæ, niſi tñ in colore, qm eius color declinat ad rubotem. Figura eius aſſimilat ventoſæ hñti collū longū. In medio loci dura eſt cōcauitas, ita etiam cum ferro acuto de facili non pōt ſcindi. Introitus eius valde paruus. ideoq; non intrat ipſum aqua maris. Profunditas eius aſſimilat profundo ſpongiæ, & dubiū eſt, ex quo cōponatur nidus ille. Eſt āt opinio, φ cōpoſitus ſit ex ſpinis beloniæ aculeatis. Hæc auis poſt.4.mēſes coire incipit, & tota uita coit. Pli.lib.10. Alcion eſt auis paulo amplior paſſere, colore cianeo ex parte maiore tñ purpureis,& candidis admixta pēnis, collo gracili,& procero. Hanc uidere rariſſimū eſt, nec niſi vergiliatū occaſu & circa ſolſtitia ſeptem diebus ante brumam nidos faciunt & totidem ſequentibus pariunt. Dies fœtificationis earū alcionides dicuntur, Placito mari per eos & nauigabili, maxime

niè siculo. In reliquis siquidem partibus est mitius. Alterū genus earum magnitudine distinguitur & cantu minores in arundinetis canunt, piscibus uiuunt, oua quina pariunt. Nidi earum admirationem habent pilæ figura paulo eminente, aure perquā angusta, grandium spongiarum similitudine ferroq; intercidi non queunt, franguntur autem ictu valido, vt spumæ arida maris, nec vnde configantur inuenitur. Ex lib. de nat. rer. Alcion est auis minutissima in mari habitans, & fœtus faciens. Aues quædā domesticæ, vt gallina, & columba, indiscretis temporibus fœtus faciunt, quā ab hiemis intemperie tutæ sunt. Hæc autem sola inter aues siluestres hiemali tempore fœtificat. Huius nidus ferro nequit inscidi, sed ictu valido frangi, nec vnde configatur potest inueniri. Diciturq; alcion, quasi ales oceani, eo q in hieme in stagnis oceani nidos facit, & pullos educat.

De Anate. Cap. XXVII.

ISidorus. Anas ab assiduitate natandi aptum nomen accepit. Ex quo genere quædam germanæ dicuntur, quòd pre cæteris nutriant. Plinius vbi supra. Aues uolando iaculantur sese in sublime, in tectum, in pronum. Impingi putes aliquas, aut rursus ab alto cadere has, illas salire. Anates solæ quæque sunt eiusdem generis in sublime sese protinus tollunt, & e vestigio cœlum petunt. Itaque in foueas quibus feras venantur delapsæ solæ euadunt. Idem in libro 18. Anates ac mergi cęteræque aquaticæ aues, pennas rostro purgantes, ventum præsagiunt. Ex libro de natura rerum. Anas est auis aliquantulum maior gallo. Mas caput & collum viridis coloris habet, rostrum vero latum, & alas albo viridi nigroque distinctas. Torquem habet album circa collum, pedes rufos & latos, quibus in aquis subremigat. Nam aquis summum gaudet, difficileq; sine his viuere valet, maximè cum eam cibi sicci citius suffocant. Mares aliquando cum plures fuerint simul, tanta libidinis insania feruntur, vt fœminam solam coeundo vicissim ac certatim occidant. Horum pulli mox vt ouum exeunt tanta agilitate vigent, vtēt si matrem mori vel alienari contingerit, sine nutrice viuāt.

De cibo ac medicina ex anate. Cap XXVIII.

ANas cocta pectore melior est quam ceruice, de qua Martialis ita dicit, Tota quidem ponatur anas, sed pectore tantum ac ceruice placet, cętera redde coquo. Raz. vbi supra. Caro anatis plures habet superfluitates, & plus fastidire facit, & maioris est caliditatis non tamen plus nutrit quam caro gallinacea. Plinius libro 29. Sanguis anatum spissatur ac seruatur vinoque contra mala medicamenta. Auicenna. Anas calidior est omnibus domesticis auibus, & dicunt quidam q infrigidatum calefacit. Calefactum vero febricitare facit. Clarificat autem vocem. Augmentum facit in coitu, & sperma multiplicat. Eius pinguedo maxima est in sedando dolorem, pariterque mortificationem in profundo corporis. Et est melior cęteris auium pinguedinibus. Colorem quoq; clarificat. Caro eius impinguat, ventositates frangit. Tardatur autem in stomacho, & est grauis, propriequè anseris, sed quod in ipsa leuius est, & melius sunt alæ. Cum aūt digeritur caro anatis & anseris, nutribilior est omnibus carnibus auium. Idem. Caro anatis est vehementis humiditatis, & plurimi nutrimenti, sed non adeo boni, vt gallinæ, & similes. Ventres earum suaues sunt, & epata bona, ac suauia in cibo, boniq; humoris. Idem, alæ lectati, idest caro anatum emplastri more superposita bona est neruis inflatis. Adeps anatis impinguatæ, panno linita confert. Idem. Epar anatis pinguis sicut, & gallinę sanius est cæteris: cerebrum eius est ex medicinis apostematum atti. Plinius lib. 29. Sanguis anatum ponticarum aduersus omnia mala medicamenta pollet spissatusque seruatur, ac vino diluitur. Quidam vero fœminam anatis efficaciorem putant. Item sanguis infusus cerebro profluenti valet similiter, & adeps eius cum rosaceo coctus. Idem in libro 30. Anatum quoque masculorum sanguis aluum sistit. Marum vero tradunt in torminibus anate apposita morbum transire ventris, ipsamq; anatem emori.

De ansere. Cap. XXIX.

ISidorus. Anseri nomen anas dedit per deriuationem, vel a similitudine, vel quòd ipsa natandi frequentiam habeat, hæc vigilias noctis assiduitate clangoris testatur: nullum autem animal est quod ita odorem hominis sentiat sicut anser. Vnde & eius clangore gallorum ascensus in capitolio deprehensus est. Ambr. Merito anseribus debes Roma q regnas, dij tui dormiebant, & anseres vigilabant, illis potius deberes sacrificare quam Ioui. Cedunt enim dij nostri anseribus a quibus se sentiunt esse defensos, ne & ipsi ab hoste caperentur. Plinius libro 10. Anseres in aqua coeunt, vere pariunt. Aut si bruma coire post solstitium quadragesima prope. Bis anno si priorem fœtum gallinæ excludāt. Alias plurima oua 16. paucissima 7. Incubant fœminæ tm tricenis diebus. Si vero tepidiores fuit 25. pullis eorū vrtica contactu mortifera, nec minus auiditas, nunc quidē facietate nimia nunc vero suamet vi qū apprehensa radice morsu, sępe conātes auellere, ante colla sua abrumpunt. Contra vrticam aūt est remediū stramento ab incubitu subdita radix earum. Anseres aliena oua non excludunt. Incubanda subijci vtilissimum 9. vel 11. In Germania anseres candidi, sed minores gauze vocantur, præciū plumæ in libras denarij quini, eoq; deliciæ processere vt sine hoc in stramento durare iam ne virorum quidem ceruices possint. Anserum fœminæ mutua inter se libidinis imaginatione concipiunt aut puluere: mirum in hac alite amor nostriq; sapientiores eos iecoris bonitate nouerunt, quod fartilibus in magnam amplitudinem crescit. Idem in lib. 18. Anseres continuo clangore intempestiuo diras tempestates præsagiunt. Arist. Anseres sunt aīalia verecunda seque obseruantia. Magni & parui anseres, qui ambulāt more gregis, sunt prope flumina, & lacus. Anseres aūt parui volant congregatim. In anseribus quoq; sunt oua venti. Ex lib. de nat. rer. Anser vel auca est auis aquilæ magnitudinis. Huius gñis illæ quæ indomitę sunt, & proprię libertatis, glauci coloris sunt, & aeris alta petunt. Volant vt grues ordine litterato, & sm flatus ventorū volatus suos dirigunt. Aquilone flante petūt austrum, satis conscię frigidiora tpa imminere, vix a volatu cessant nisi cōmanducātes interim depascāt. Adeo nāq; delectabilis est eis uolatus, ut tam dormiāt. Ac contra domesticis aucis volatus est grauis, pascere officiosissimū, quiescere ac dormire præcipuum, horas noctis, & fures clangore prodūt. Est in alpium mōtibus anserum genus inter aues maximum, præter strutionē, sed adeo ponderosum, vt manu capiatur immobile super terrā. Anates & anseres cęteræq; aues herba se purgant syderite.

De generatione anserum, & impinguatione. Cap. XXX.

ANseres vero coeunt vere, aut si bruma post solstitium. Si quis subtripiat eis oua, pariunt donec rumpantur, aliena vero non excludunt. In cubando vtilissimum est 9. aut 11. subijcere. Aliqñ et sine coitu ouant, sed oua sine pullis sunt, pro pullis defendendis sibilant. Contra pluuiam frequentius se balneant. Carnes ad digerendum duras habent. Qñ impinguationis causa reclusæ sunt, si vna sola frustrata societate relinquatur, pre tristitia solitudinis vix vlterius impinguatur. Auca vt et impinguetur inclusa, infra nonem dies terminū impinguationis consequetur, vltra quem non progreditur, et si pluribus diebus includatur. Arist. Anseres ouant, & sine coitu. In aqua natant, vt in eis fiant oua venti. Palladius lib. 1. Anser sanè, nec sine aqua, nec herba facilè sustinetur. Locis consitis inimicus est, quia sata & morsu lędit & stercore, pullos præstat & plumas, quas & autumno vellere licet & vere. Vni masculo sufficiunt tres fœminæ. Albi fœcundiores sunt, varij vel fusci minus, quia de agresti genere ad domesticum transierunt. Incubant a Kalendis Martij vsque ad æstiuum solstitium. Plus parient, si gallinis oua supponas, exercitū pattum iam vacantæ matres educare permittunt. Gallinis sicut pauonina, sic & anseris oua supponenda sunt, sed anserina ne noceātur, suppositis vrtica subijciatur. Pulli decem primis diebus intus pascendi sunt, postea sereno educi poterunt, nisi non fuerit vrtica, cuius aculeos formidant. Quatuor mensiū bene saginantur, nā melius in tenera ætate pinguescunt. Ter in die eis polenta dat, & large natandi licentia prohibet. Loco claudi dēt obscuro & calido. Sic maiores scdo et mense pinguescūt. Nam paruuli sæpe 30. die saginantur, si ad satietatē miliū infusum præbeatur. Inter anserū cibaria legumen omne porrigi pōt excepto eruo. Cauendum est aūt ne pulli eorum setas glutiant.

De cibo, & medicina ex ansere. Cap. XXXI.

AVicenna. Anserum caro crossa est. Adeps eorum allopiciæ confert, & ad fissuras faciei atque labiorum valet. Sedat quoque dolorem auris, & confert matrici. Alæ earum bonæ digestionis ac nutrimenti sunt, nec sunt nisi leues propter multitudinem motus, & exercitij sui. Nec earum nutrimentum multiplicatur, nisi propter multitudinem carnium quæ in eis est. Plinius lib. 29. Adeps anseris cum melle impositus valet contra morsum rabidi canis. Sanguis eius contra leporis marini venenum contraque omnia mala medicamenta est vtilis. Adeps anserum in vase æneo cum cinnamomo, & cassia, & pipere albo, & herba quæ commagene vocatur, & calamo, niue multa obrutis, ac gelido rigore maceratis, ad vsum præclari medicamini sumitur, quod commagenum dr. Est & odore iucundum, medela vtilissimum, & ad confricationes, conuulsiones, cęterosve subitos dolores, vnguentum pariter est ac medicamētum. Idem adeps cum butyro sistit sanguinem. Igni quoq; sacro medetur anseris adeps, eoq; carbunculus curatur. Item adeps vlcera linguæ labiorumque sanat, & cutem in facie scienti dolorem, & grauitatem aurium sedat. Cerebro profluēti valet anseris adeps cum rosaceo coctus, & similiter sanguis infusus. Fel anseris confert oculis contusis, vt postmodum isopo ac melle inungantur. Celiacis vero prodest, anserum trium linguas in cibo sumere. Esculapius vbi supra. Adeps anseris omnes duritias soluit. Idem cum succo cepę instillatus auri aquam illapsam eijcit. Diascorides.

rides. Anſerinus adeps ſummè mitificus eſt ob dulcedinem pinguedinis. Rimas labiorum curat, totiusq; vultus factas ex frigore rimas optimè ſanat, & aurium dolores.

De Aquila. *Cap.* XXXII.

ISidorus. Aquila ab acumine oculorum vocata eſt. Tanti.n. contuitus eſſe dr̃, vt eum ſuper maria immobili penna feratur, nec humanis pateat obtutibus, de tanta ſublimitate piſciculos natare videat, & inſtar tormenti deſcendens raptã prædam pennis ad littus pertrahat. Nam & contra radium ſolis fertur obtutum non flectere. Vnde & pullos ſuos vngue ſuſpenſos radijs ſolis obijcit, & quos immobilem aciem tenere viderit, vt dignos genere conſeruat, ſi quos vero obtutum inflectere viderit quaſi degeneres abijcit. Ambroſius. Aquilæ autem pullum abiectum fulica ſuſcipit, quæ Græce ſçne dicitur, & eum cum prole ſua connectit, eodemq; quo fœtus proprios maternæ ſedulitatis officio paſcit & nutrit. Idem Aquila cum ſit acuti viſus valde, cogit pullos ſuos antequam alas completas habeant ſolem aſpicere. Et ſiquidem oculi alicuius lacrimantur, aliq̃n interficit ipſum. Aquila quoq; non redit ad ſuperfluitatẽ ſiue reliquias venationis ſuæ, vt aliqui pullorũ comedãt ex illa. Iorath. Aquila eſt auis magna regalis, de qua dr̃, ꝙ vbicunq; viderit ex alto ſerpentem, magno ſtridore oppreſſum unguibus laniat, & poſtquam extracta de viſceribus venena mortifera decerpſerit, adhuc ſaucium deuorat, & virus quod inerat extinguit, veneno calore decocta, hoc quoque experimento aut contriſtatur aut gloriatur: vnam ſedem & vnum nidum ſemper habent. Ariſtot. Aquilarum fœminæ maioris corporis ſunt quam mares. Plin. lib. 10. Aquilæ rapta non protinus ferunt, ſed primo deponunt expertęq; pondus, & tunc demum abeunt, oppetunt aũt non ſenio nec ægritudine, ſed fame, intantum ſuperiore roſtro accreſcente ut aduncitas aperiri non queat. A meridiano tpe operantur, & volant prioribus horis diei donec impleantur hominum conuentu fora, ignauę ſedent. Aquilarũ pennę mixtas reliquarũ alitũ pennas deuorant. Negant vnq̃ ſolam hanc alitem fulmine exanimatam, & iõ Iouis armigeram cõſuetudo iudicauit.

De eadem. *Cap.* XXXIII.

EX libro de natura rerum. Aquila habet alas rectas & extentas, ſed in ſummitate recuruas, dextrum pedem ſiniſtro maiorem, libenter ad ſolem cõuerſa ſedet. Sedens ſuos vngues ſemper reſpicit, ne recurui facti ſint. Super lapidem quoque non diu ſedet, ne acies eorum retundatur, hæc auium ſola non fulminatur. Oẽs aues nobiles ea viſa pertimeſcunt. Illaq; die audaciam perdunt, nec ad prædam de facili volare pñt. De ſolo gyrfalco dr̃ ꝙ aquilam capit, & in hoc eius audacia culpatur tanquã maieſtatis rea, ꝙ reginam auium lędit. Aquila rapinam captam nõ protinus fert. Sed primo deponit, expertaque pondus ẽm vires ſuas abit. Prædam quidem cœteris auibus partitur, eaſq; ſecum cõmedere patitur. Sed ſi cibus in medio poſitus ei non ſufficit, vnam ex conueſcentibus auibus rapit & comedit. Cornix aquilam inſequitur, ſed eum aquila diu diſſimulauerit eam tandem vnguibus apprehendit. Aquila etiam ſuo quaſi imperioſo clamore dr̃ aliarum auium motum retardare. Ieiunium diuturnũ multa cibi quantitate ſumpta recompenſat. Quod aquilarum pennę aliarum auium pennis adiunctę eas rodant illas, ſępe expertum eſt in ſagittis pennatis, his & aliarum pennis in pharetra coniunctis. Actor. Aquila ergo arduos volatus hẽt, & in petris manet. Roſtrum, vt dñt ad petram terit. Eſt rex auium, ſicut leo ferarum, & bos iumentorum. Venatur columbas, & cœteras aues minores, vel mediocres. Ieiunat uſq; ad meridiem, & tunc ad prædam volat. In nido gemmã ponit, vt pullos a ſerpentibus defendat. Sola auium ſolem intuetur in rota. Pullos quoq; ad ſolis radiũ probat: ſanguinẽ lambit, alas innouat, piſcatur piſces, & qñ ſtat reſpicit vngues, eſt autem fulua exterius, ſicut miluus. Clamoſa eſt, & de raptu viuit. Vnde verſus. Alta volat, manet in petris, roſtrum terit, eſt rex. Venatur, ieiunat, habet gemma, rota ſolis, Sole probat pullos, lambit, fons innouat alas. Fulua videns vngues piſces prædat, roboat vox.

De ſpeciebus aquilæ. *Cap.* XXXIIII.

PLinius. Aquilæ ex his quas nouimus aues, maximus honos, maxima & vis eſt. Harũ ſex ſunt genera. Melenetos alias melenotes a Græcis dicta. Eademque in valeria minima magnitudine uiribus præcipua, colore uigricans. Sola aquilarum fœtus ſuos alit. Nam cœterę, vt dicemus fugant. Sola ſine clangore, ſine murmuratione. Conuerſatur autem in montibus. Secundi generis eſt Pigargus in oppidis, & in campis albicante cauda. Tertij Morphos quam Homerus, & parcnon uocat, aliqui & plancum, & anatariam, cui uita circa lacus ſecunda magnitudine & vi: phemone Apollinis dicta filia dẽtes ei eſſe prodidit, mutę alias Carentiq; lingua, eędemq; aquilarum nigerrima, prominentiore cauda. Conſentit & Boetius. Ingenium eſt ei teſtudines raptas frangere e ſublimi iaciendo, quæ ſors interemit Poetam. Eſchilum prædictam fatis, vt ferunt eius diei ruinam ſecura cœli fide cauentem. Item quarti generis eſt percepturus, eadem moratur per lacus uulturnina ſpecie alis minimis, reliqua magnitudine antecellens, ſed imbellis & degener, vtpote quam verberat coruus. Eadem ieiunæ ſemper auiditatis, & quærulæ murmurationis, ſola aquilarum exanima fert corpora. Nam vt cæteræ cum occidere confidunt. Nec facit vt quintum quod genus geneſion vocatur, verum ſolumq; incorruptæ originis, media magnitudine, colore ſubrutilo, rarum cõſpectu. Supereſt alietus clariſſima oculorum acie ſeſe ex alto librans, viſoq; in mari piſce, præceps in eum ruens, & diffuſis pectore aquis rapiens. Illam quam tertiam fecimus, aquaticas aues circa ſtagna apperit, mergentes ſe ſubiude, donec ſopitas laſſataſque rapiat. Spectanda dimicatio aue ad perfugia littorum tendente, maximè ſi condenſa harundo ſit. Et aquila in deiectu alia abigente, & cum appetat in lacus cadente, vmbramq; ſuam nanti ſub aqua a littore oſtendente ruſus aue in diuerſa, & vbi minimè expectari ſe credat emergente. Hæc cauſa eſt gregatim auibus natandi, quia plures ſimul non infeſtantur reſperſo pẽnarum hoſtem obcęcantes. Sępe & aquilæ ipſæ non tolerantes põdus appræhenſum vna merguntur. Alietus tñ implumes ẽt pullos ſuos percutiens ſubinde cogit aduerſus ſolis radios intueri. Et ſi cõniuẽtẽ flentẽq; aĩaduerterit, velut adulterinũ, & degñem e nido pcipitat. Illũ vero cuius acies firma cõtra ſteterit, educat. Alieti ſuũ genus non hñt, ſed ex diuerſo aquilarum coitu naſcuntur. Id quidem qđ his natũ eſt, in oſſifragis genus habet, e quibus vultures progenerãt minores. Et ex his magni qui oĩno nõ generant. Quidam adijcient genus aquilæ, q̃ barbatam vocant, thuſci vero oſſifragam. Tribus primis, & quinto aquilarũ gñi nedificatur nido lapis ethites, quem aliqui dixere gagiten ad multa remedio vtilis, nihil igne diſperdens. Eſt autem lapis ille prægnans, intus cum quatias alio in vtero ſonante Sed vis illa medica, non niſi in nido direptis. Primo ac 2. generi non minorum tñ quadrupedum eſt rapina, ſed etiam cum ceruis prælia. Multumq; puluerem volutatu collectum inſidens ceruicornibus excutit in oculos, eius pennis ora verberans donec in rupes præcipitet. Acrior eſt cum dracone pugna, multoq; magis anceps etiam ſi in aere, hic.n. aquilæ oua auiditate malefica. At illa ob hoc rapit vbicunq; viſum. Illeq; multiplici nexu alas ligat, ita ſe implicans vt ſimul decidant.

De nidis aquilæ, & pullificatione. *Cap.* XXXV.

IDem in eodem. Aquilæ nidificant In petris, & arboribus, pariunt oua terna. Excludunt pullos binos. Viſi ſunt aliquando & tres, alterum expellunt tedio nutriendi. Quippe eo tpe ipſis cibum negauit natura proſpiciens ne oĩum ferarum fętus raperentur. Vngues quoq; earum inuertuntur diebus his. Albeſcunt inedia pennę, vt merito partus ſuos oderint. Sed eiectos ab his cognatum genus oſſifragi excipiunt, & educãt cum ſuis. Verũ adultos quoq; pſequit̃ parens, & longe fugat, ęmulos. ſ. rapinæ. Alioquin & unum par aquilarum magno ad populandum tractu, vt ſatietur indiget: determinãt ergo ſpatia, nec in proximo prædatur. Ariſt. Aquila ſuper oua ſua cubat 30. diebus, multũq; grauatur in nido, ſic vt venari non poſſit. Ideoq; plus q̃ duos pullos paſcere nõ ſufficit. Vnde tertium ouum tertium pullum proijcit, ſtatim autem vt pullos ſuos poſſe volare videt, alis ſuis eos percutit, & a nido eijcit. Iorath. Aquila de pullorum ſuorum cibo ſolicita ponit amatiſtin in nido ſuo, & ab eis venenum fugat. Ex libro de natura rerum. Aquila altiſſimis arboribus nidificat, vbi mala beſtia non accedat, pulloſq; cautè cuſtodiens non relinquit donec ſeipſos protegere ſciant ac valeant. Itaq; contra draconem, vel hoĩem, vel aliud animal, ſi eos turbare, vel rapere voluerit, mira animoſitate pugnat, ſeque mortis periculo pro eis exponit, quos ẽt in humeris ſuſtollit, vt eos prouocet ad volatum. Fertur ẽt quiddam habere præſcium, ut quantumcunq; longè ſit a pullis aduenire ſentiat aduerſarios eorum. Docet ẽt eos lambere ſanguinem. Lapidem æthitem habet in nido, qui uelut prægnans fętum habet intus lapidem minutum ſonantem, & hunc contra calorem nimium, quem habet aquila naturalẽr in nido hẽt, ne depereant oua decocta calore nimio, huic.n. lapidi calor ignis nocere nequit. Dñt & alij philoſophi, ꝙ duos lapides pretioſos nomine indes in ſuo nido collocat, ſine quibus parere non poteſt. Aquila multis diebus ieiunat, adultos pullos perſequitur, longe fugans, ęmulos, ſ. rapinæ. Eſt ẽt aquilæ peſſimum genus, quod pullos ſuos ante tp̃us expellit tędio nutriendi. Ratio autem hęc eſt ſecundum Ariſtotelem, quia poſt incubationem adeo debilitatur, vt venari non poſſit, etiam ungues eius incuruantur, vt prædam tenere non valeat, albeſcunt alæ, & aggrauantur, vt uix poſſit uolare. Aquilæ pulli ſine clangore ſunt, & ſine murmuratione. Eſt aquila grandis in ſeptentrione habitans, duo faciens oua ſemper, ut dicit Plinius, in cacuminibus ramorum ſuſpenſa captoq; de

lepore.

lepore, vel vulpe minutatim ei corium detrahit, & oua sua in illo aliàs uillo inuoluit, ac sub calore solis potuit, itaq; relinquēs ea non cubat. Sed quousq; naturali maturitate frangātur expectat. In egressu uero pullorum redit, & tunc eos vsque ad robur perfectum nutrit. Aristoteles. Aquila propter sui calorem ouis suis lapides interponit frigidissimos, ne oua suo calore dissipentur. Pullos suos radijs solaribus in alto oblatos, qui eos ferre nequeunt tanquam degeneres eijcit, natura tamen illis necessaria ministrat: diligenter pullos suos asportat tergo insidentes, & corpus proprium inter eos & sagittarium quasi scutum interponit, ut si necesse est, ictum suscipiat.

De Aquilæ senescentis renouatione. Cap. XXXVI.

AVgustinus super Psal. 102. Aquila fertur dum senio grauatur, rostri immodicè crescentis unco, non posse os aperire, & cibum capere, & inde langoescit, sed quodam naturali modo rostrum ad petram collidit, & rostri onus excusit, sicque ad cibum redit, & omnia reparantur ei, vt iouenis fiat vnde, renouabitur ut aquilę iuuentus tua. Glo. super Mich. Aquila siquidem auiū regina, certo tpe amissis plumis remanet implumis. Vnde Propheta. Dilata inquit caluicium tuum sicut aquila. Glosa super Ezech. Cum. o senio afficitur aquila, plumas & pennas quibus ad prędam solebat ire amittit. Ex Papia. Phisiologus dicit aquilam hanc habere naturam, cum senuerit grauantur alæ eius, & obducuntur caligine oculi eius, tūc quærit fontē aquę viuæ, & contra eum euolat in altū vsq; ad ęthera solis. Ibiq; alas suas incendit, simul & caliginem oculorum exurit de radijs eius. Tunc demum descendens in fontem se mergit, & statim tota renouatur, ita vt alarum vigore, & oculorum splendore, renouetur in melius. Ioráth vbi supra. Aquila senescentibus pennis, & hebetato visu ter sursum ascendens, visum suum, & alas contra Solem acuit, totiensq; descendens in fonte siliooro se mergit, ac rostrum suum ad petram acuit. Sicq; tribus uicibus redit uisus eius, & plumæ ac rostrū. Cum adhuc quarto attentauerit, tunc moritur. Ex lib. de natu. rer. Aquila est auis magna, & nobilissima, vtpote auium regina, quæ cum senecta grauatur, super omnes nubes in sublime volat, & ex calore solis oculorum eius caligo consumitur, & mox impetu cū ipso caloris ęstu descendens aquis frigidissimis tertio immergitur. Indeq; resurgens statim nidum petit, & inter pullos iam robustos ad prædam in qualitate frigoris, & caloris quasi quadam febre correpta, quodam sudore plumas exuit, fouetur q; a pullis suis, & pascitur, donec pennas plumasq; recuperans innouetur.

De medicinis ex aquila. Cap. XXXVII.

ESculapius. Aquilæ fel cum melle suffusos sanat oculos. Plinius lib. 29. Oculis inunctis aquilę cerebro aut felle cum attico melle claritatem visus dicunt restitui. Idem in eodem. Aquilæ felle, quam diximus pullos ad contuendam solem experiri, mixto cum attico melle inunguntur nubeculæ, & caligationes atque suffusiones oculorum. Idem in lib. 30. Lumborum quoque dolori pedes aquilę in auersum a suffragine euulsi alligantur, dexter quidem doloribus partis dextræ, sinister quoque leuæ: preterea morbo regio resistit cerebrum aquilæ in cyathis vini tribus. Actor. Cæterum, vt dictum est superius, iuxta Plinium quibusdam aquilarum generibus ædificatur nido lapis ęthites, ad multa remedia medicinalia vtilis, nihil igne deperdens. Veruntamen illa medica uis non inest, nisi nido direptis. De hoc autem lapide lector requirat superius in tractatu de lapidibus insignientibus. Nunc de cęteris auibus iuxta ordinem alphabeti, vt cępimus seriatim prosequamur.

De ardea, & ardeola, & asalon, & asida Cap. XXXVIII.

ISidorus. Ardea dī quasi ardua propter arduos volatus. Vnde Lucanus. Quodq; ausa uolare ardea. Cum altius volauerit tempestatem significat, hanc multi cantalum vocant. Ambros. Ardea, quæ paludibus inhærere consueuit, notas sedes deserit, imbresque formidans supra nubes volat, vt procellas imbrium non sentiat. Plinius lib. 18. Ardea dum in medijs arenis tristis extat, duras tempestates prænunciat. Ex lib. de natura rer. Ardea licèt in aquis cibum suum quęrat, in siluis tamen & altis arboribus nidum suum collocat. Fertur autem ꝙ pullos suos miro rigore nititur defendere. Accipiter eis infestus est. Sed ardea huic anum opponit, & stercus eijcit. Ad cuius tactum accipitris pennæ computrescunt. Vnicum habent sicut ciconia intestinum, plurimæq; earum colorem habent cinereum, quædam vero album. Est quoddam earū genus, quarū mares anguntur in coitu cum magna vociferatione, sanguinēq; sanguinē ex oculis præ dolore, nec minus ęgrè pariunt grauidę. Est & quoddam ardræ genus distans a cæteris tantum rostri magnitudine, quod quidem semissem cubitum habet in anteriori parte, & plus quam tres digitos in latitudine, & ad hoc solum creatum vr, vt ex eo sibi victum cōmodius quærat, hæc auis piscibus viuit, quos olim frustrato conamine rostro corripit, ac deglutit.

Est & earum genus vt dicit Plinius, quod nō nisi vnum oculum habet, vnde videre possit. Inde fit vt ab aucupe citius capi possit. Pli. lib. 10. Ardeolarum tria sunt genera, leucon, asterias, pellos: hi angentur in coitu. Mares siquidem coeundo cum vociferatu sanguinem etiam ex oculis profundunt, nec minus ægrè grauidæ pariunt. Sorices, & ardeolæ dissident inuicem fœtibus insidiantes. Idem in lib. 16. Inter ardeolarum aūt genera, quas leucos vocant, altero oculo tradunt carere. Ex lib. de natu. rer. Asalon est auis parua, quæ corui frangit oua, huius pulli a vulpibus infestantur. Ipsa uero vulpis catulos vellit, ipsamque vulpem, quod vbi coruus viderit auxiliatur vulpi, quasi contra communem hostem. Hæc auis in spinis viuit, & ob hoc asinos odit, flores ac folia spinarum deuorantes. Reperitur in diuersis codicibus variatum hoc nomen. Nam aliquando asalon, vt hic aliqñ assalon, aliquando aschelon, aliquando esolon, & fortasse errore, & vitio scriptorum varietas talis exorta est. Actor. asida iuxta Physiologum ipsa est strucio de qua dicetur infra.

De achaco, & auibus paradisi, & aurifrigio. Cap. XXXIX.

AChaeus, de quo legitur in Leuitico, est auis ignota et peritis Iudæorum. Ex lib. de natu. rer. aues paradisi vulgariter sic appellantur, non quia de paradiso sint, sed ob insignem pulchritudinem: tanti namq; sunt decoris, & gloriæ, vt nullus eis color credať deesse. Magnitudo earū est vt anserum. Vox ita dulcis, & pia, vt excitare possit in hoīe deuotionē & gaudium. Siqñ vero capta fuerit, & illaqueata, gemit, nec cessat plangere donec reddita fuerit libertati. Sup flumina Nili libēter habitat, & raro aliàs reperiť. Sūt & aliæ aues in eisdē partib. eodē mō appellatæ, fusci coloris, & subtutili, minores ꝗ monedulæ. Aues aūt paradisi vocanť, quia nescitur vnde veniant, aut quo vadant. Non. n. coitus earum vř, sed certis tpibus aggregatæ, terras quas inhabitabāt trāsituræ relinquūt, & sic recedunt. Aurifrigius est auis sic dicta, quasi aurā frigiam sequens. Hēt vnū pedem cū uncis vnguibus ad prædandum, alterū vero latū ad natādum. Gyro multiplici vtitur in aere, nūc more ludentis, nunc more insidiantis vsq; dum prædam in aquis cernens impetuosè descendit, altero pede prædam rapiens, altero natante rapientem adiuuans.

De bartlathe, siue berneka. Cap. X L.

BArtlathes sunt aues de ligno crescentes, quas vulgus bernestas siue bernekas appellat. Fertur. n. ꝙ lignū de abiete marinis aquis incidēs qñ successu tpis putrescere cęperit humorē ex se crassum emittit, ex quo densato formātur paruę spēi auiū ad magnitudinē alaudarū. Primumq; sunt nudæ, deinde maturantes plumescunt ac rostris ad lignū pendentes per mare fluitant vsq; ad maturitatē, donec se cōmouentes abrumpant, sicq; crescant, & roborentur vsq; ad debitā formam. Harum multas & ipsi uidimus, virosq; fide dignos, qui eas adhuc pēdentes se vidisse testati sunt. Anseribus minores sunt, colorē hñt cinereū ac nigrū. Pedes vt anates, sed nigros. De his aūt Iacobus Achonēsis Epus in Oriētali historia loquēs dicit, ꝙ arbores sunt sup ripas maris, de qbus hæc procreanť rostris initiatis arboribus depēdentes. Tpe vero maturitatis ex arboribus decidunt, ac per incremēta proficientes, sicut aues cæteræ volare incipiūt. Veruntū nisi decidētes cito aquas inuenerint, viuere nō pñt, qñ in aquis est nutrimētū earū, & vita. Notādū aūt ꝙ nō in ramorū sūmitatib. sed in arborū corticibus ac stipitibus pēdēt. Crescūt aūt arboris humore, & roris infusione, donec hñtes plumas, ac robur vitæ, corticibus abrūpaunt. De his itaq; certū est ꝙ in orbe nrō circa Germaniam, nec per coitū gñant, nec gñauť. Sed nec earū coitū apud nos vllus hoīum vidit. Vñ & carnib. earū I Quadragesima nōnulli & Chriani in nra ætate in locis, vbi auiū hmōi copia ē, vti solebāt. Sed Innoc. Papa III. in Lateranensi Concilio gñali hoc ultra fieri vetuit. Hęc volucres herbis, & graminibus, vt anseres viuūt. Potū vero differre sicca comedētes nullatenus pñt. Phil. Berneka ꝗ ex arbore nasciť, in qbusdā quoq; Flādriæ partibus inueniť. Hæc auis nō hēt superfluitatē, sicut nec arbores.

De bistarda, & bonosa. Cap. X L I.

EX lib. de nat. rer. Bistarda est auis aquilinæ magnitudinis, qui uolatu tarda, bis aut ter saltum in terra facit antequam ad æthera subleuetur. Vnde & nomen habere dicitur. Vngues habet vt aquila, & rostrum aduncum, carnibus vescitur, non tamen in uolando prædam diripit, sed sicubi ouem aut aliud animal inoffcosum inuenerit, plures earum aggregatæ inuentum deijciunt, & occidunt, sicq; carnibus eius satiantur, cadaueribus etiam libentissimè uescitur. Sola uero penè inter aues, quæ carne uescuntur, herbam depascit. In alis, & cauda albedinem habet, reliquo colore aquilam imitatur: Oua sua non in arboribus ponit, quoniam altè uolare non potest, sed in terra deponit, & illic ea fouet dum seges in fructu est. Bonosa est auis in Germaniæ partibus, habens carnem exterius nigram, interius albam, delicatam prope ad perdicis saporem. Habet autem fasiani magnitudinem. Cunque tempus venerem excitauerit,

uetit, maſculus hianti ore currit, donec ore ſpumet, tūc fœminę veniens ore ſpumam recipit, indeq; & concipit & oua parit.

De Bubone. Cap. XLII.

ISidorus. Bubo a ſono vocis compoſitum nomen habet, auis feralis, onuſta quidem plumis. Sed graui ſemper detenta pigritie, in ſepulchris nocte dieq; verſatur, ſemper commorans in cauernis. De qua Ouidius. Fœdaq; fit volucris venturi nuncia luctus. Ignauus bubo dirum mortalibus oēm. Deniq; apud augures malum portendere fertur. Nam cum in vrbe viſa fuerit ſolitudinem ſignificari dicunt. Plinius lib. 10. Bubo funebris & abbominarus publicis pręcipuè auſpicijs, deſerta incolit, nec tm̄ deſolata, ſed dira quoq; & inacceſſa, noctis monſtrū, nec cantu aliquo vocali, ſed gemitu. Itaq; in vrbibus, aut oīno in luce viſus dirum oſtentum eſt, priuatorum domibus inſidiantem plurimum ſcio non fuiſſe feralem. Volat nunquam quo libet, ſed trauerſus aufertur. Habet aūt & bubo vngues vncos, vt noctua & vlula. Omniumq; oculi eorū interdiu hebetes ſunt. Idē plus tradit bubonem & noctuā & picum arbores cauare. Idem in lib. 11. Pennatorum aīalium buboni tm̄ & oto plumæ velut aures, cæteris vero cauernæ ad auditum. Radulphus ſuper Leuit. Bubo die delitеſcit, & noctu egreditur, eo ꝙ aues reliquas vereatur. Nam oībus odioſus eſt, vt viſus mox ab oībus conclametur vel & diſcerpatur. Ex lib. de naturis rerū. Bubo nomē habet a vocis ſono, fugit lucem, in eccleſijs habitat, & oleum de lampadibus bibit, ſtercoribus tamen eas deſedat, oua quoque columbæ bibit, mures venatur, hae quoque volucres cæteræ capiuntur. Quando vero ab illis auibus, quæ in luce habitāt impugnatur, ſclupina pedum vnguibus ſe defendit. Dicit enim Plinius, ꝙ a cauda de ouo exit, quia pondere capitis poſteriorem partem corporis fouendam matri applicat. Ariſt. Bubo ſicut & veſpertilio victū ſibi nocte acquirit, & cum paucis auium generibus, habet duos tm̄ digitos in parte pedum anteriori, & duos in poſteriori. Gyratq; digitum vnū ad poſt, & habet linguā magnam vnguesq; magnos aquilæ ſimiles, & vociferatur fortiter. Monedula pugnat cū bubone, quia bubo debilis eſt viſus apud meridiē. Ideoq; cornua ille rapit oua bubonis & comedit, cornus quippe fortior eſt de die, & bubo de nocte. Itaq; bubo & cornus inuicem ſibi aduerſantur in nidis. Cornus meridie comedit oua bubonis, & bubo nocte comedit oua corui. Cæteræq; aues circa bubonē volant, ipſumq; deplumant. Multa nanq; pars auiū eum odit. Auicen. Sanguis bubonis valde confert aſmati, ſimiliter & ius & caro ipſius. Phiſiologus. Cor bubonis ſi appoſitū fuerit mulieri dormienti in parte ſiniſtra, oīa q̄ geſſit, vt dr̄, narrabit. Plinius lib. 29. Bubonis pedes vſti cum herba pulinagine cōtra ſerpentes auxiliantur. Oculorum cinis eius collirio mixtus claritatem oculis facere promittitur. Idem in lib. 30. Freneticis quoq; bubonis oculorum cinerem imponunt.

De Buteo & botauro. Cap. XLIII.

EX libro de natura rerum. Botaurus eſt de genere accipitrū, ſed paulo nigrior, & tarda nimium pigtaq; ad volandum, præda tn̄ viuit quam cum dolo vel languore aliquo aut pigritia detentam aſſequi poſſit. Hæc auis ſapore dulciſſima eſt. Botaurus eſt auis ſic dicta a ſono vocis, habet crura longa, collum extenſum, roſtrumq; longum & acutum, ſicut ardea, colore tamē diſtans ab illa, eſt enim terræ ſimillima, habitat circa ſtagna piſcium, cibi cupida, ranas etiam comedit & venenata, hæc ſola veris tempore pro cantu, vocem horrificam edit. Nec hoc poſſe dr̄ niſi caput ſuum aquis immergat, vt intra ſe denſitas elemēti cōceptam vocem inſtar cuiuſdam tonitruationis ſonoram reddat. In littore ſub ardore Solis in loco vbi piſces frequentare nouit, adeo quieta ſtat, vt quaſi mortua appareat, vnde fit vt cautis piſcibus minus ſuſpecta ſit. Sed cū collum longum habeat, breue recuruitate facit, vt cum piſces incautius ei quaſi nihil præmeditanti proximauerint, illos ad ſe colli extenſione trahat. Cumq; laqueo ſe nouerit irretitam, quietem ſimulat, quā cū aduenieus auceps manu ſe capere putat, illa inopinanter eor repēte roſtri iaculo quo potenter valeat lanceando vulnerat. Idē quoq; dormiendo, & vigilando roſtrum longum acutiſſimum ad deſcendendum ſe ſemper erigit, & cum accipiter eum apprehendere vult, in eius roſtrum ad mortem ruit. Carnes eius cum ad ignem torrentur mirum odorem reddunt, & ob hoc in cibos diuitū ſæpius cedunt. Huius ergo ſagina medicaminibus vtilis eſſe dr̄. Phiſiologus. Botaurus quaſi bootaurus dr̄ eo quòd tauri boatum.i. mugitum imitari vr̄. Roſtrum enim in terra paludoſa defigit, & ad modum tauri clamores edit. Excluſos pullos ſtatim mater ſub aſcellis collocat. Vnum. ſ. ſub vna, & alterum ſub altera. Pulli vero materno corpori adhærentes, iuxta extremitates alarum roſtra producunt prominentia. Inceditq; mater pullos ſub alis fouens, natorumq́ue roſtris prominentibus cibos dulciter commendans. Actor. Hæc auis mihi eſſe videtur onocrotalus, de quo dicetur inferius.

De Caladrio & Kalendre. Cap. XLIIII.

CAladrius vt dr̄, eſt immundus ſm̄ legem, dicit Phiſiologus, quòd auis eſt tota alba, nullam partem habens nigrā, cuius interior fimus curat caliginem oculorum. In atrijs regum inuenitur, per hanc cognoſcitur de homine infirmo vtrum viuat an moriatur. Si enim ęgrotat ad mortem, mox hæc vt viderit eum, auertit ab eo faciem ſuam. Si autem non ad mortē, intendit illa faciem ſuam, & aſſumit omnes infirmitates eius, & diſpergit eas, & ſanatur infirmus. Ariſtoteles. Caladrius infirmum ſi mori debeat, non reſpicit, ſed ſi conualeſcere poſſit, & ipſum videre velit, ab illo omnem infirmitatem ad ſe trahit. Itaq; ille ſanus efficitur, & auis ęgra, ita quòd ſæpius pro eo moritur: hæc auis habet vnum os croſſum in crure, cuius medulla oculos caligmantes ſi quis linierit, eos clarificatos boni viſus efficitur. Ex libro de naturis rerum. Caladrius eſt auis alba, quæ ſi ad infirmum ſanandum ducitur, omnes infirmitates eius intra ſe colligit, & in aere volans ibi eas comburit atque diſpergit. Pars interior fœmoris caliginem aufert ab oculis: has aues Alexander inueniſſe fertur in Perſide. Calendris eſt auis parua, prope conſimilis alaudæ, colore fuſca, plumis deſpecta, ſed mira modulatione vocis audientes lætificat. Omniumq́ue voces auium expreſsè imitatur. Itaque qn̄ capta ergaſtulo includitur, ibi quoq; captiuitatis & calamitatis ſuæ oblita, vix vnam dici horam ſine cantu prætcrit, adeoq; ſpaciari diuerſis auium cantibus gaudet, vt nec cibi ſolicita ſit.

De Capone & caprimulgo. Cap. XLV.

ACtor. Capo dicitur gallus caſtratus, ſiue gallinaceus de quo ſcilicet plenius dicetur inferius, hi ideo caſtrantur, vt facilius inpinguentur, ac teneriores comedantur. Dyaſcorides. Capones viui aperti & impoſiti morſibus venenatis occurrunt, ſi mutentur aſſiduè. Cerebrum caponis melius eſt cæteris. Acceptum in vino fluxum ſanguinis abſtinet. Pellis ventriculi eius ſicca tuſa & bibita cuſtomacha eſt cum vino. Iuſcellum maximè minoris eſtuationes ſtomachi miteſcit ſimpliciter compoſitum. Iuſcellum vero maioris artificialiter compoſitum, Ventrem mollit, crudos humores, ideſt coleram nigram deponit. Vtile eſt temporalibus febribus, & typicis ægritudinibus, tremoribus, & inflationibus ſtomaticis, & artheticis, ſingulare præſidium eſt. Fel caponis albi magnæ virtutis eſt, facit ad effuſionem oculorum, & ad caliginem & aſpredinem palpebrarum. Plinius libro decimo. Caprimulgi appellantur merulæ grandioris aſpectu, nocturni fures ſunt, interdiu enim viſu carent. paſtorum ſtabula intrant, caprarum vberibus propter ſuſtum lactis aduolant, qua videlicet iniuria vber emoritur, capriſq; cæcitas quas ita mulſere, oritur. Actor. Caprimulgus ipſe eſt quem Ariſtoteles agochilem vocat, de quo ſuperius dictū eſt. Ariſtoteles. Eſt auis montana modicum maior merula, aſtuti moris, raro videtur de die, nec bene tunc videt, ſed acuitur viſus eius de nocte, lac ex mammillis caprarum ſugit. Ideoque dicitur Agochiles, ſcilicet caprarum lac ſugens. Viuit autem nocte, manet in lapidibus de die.

De Carabdriene & cardulo & caliſta. Cap. XLVI.

RAdulphus ſuper Leuiticum. Carabdrion eſt auis garrula, de qua legitur in Leuitico, quòd ſecundum legem ſit immunda. Actor, hæc auis ipſa eſt, quæ ſuperius dicta calendris eſt, falluntur autem qui hanc eſſe caladrium putant, vt ſuper Deuteronomium, dicit Gloſa interlinearis. Iſidorus. Carduelus dicitur, eo quòd ſpinis & carduis paſcitur. Vnde & apud Græcos achantis dicitur ab achantis, ideſt ſpinis quibus alitur. Augures aūt dicunt, & in geſtu & in motu & in volatu auium eſſe ſigna conſtituta. Plinius libro decimo. Carduelí minimæ auium imperata faciunt, nec voce tantum, ſed pedibus & ore pro manibus. Eſt quæ boum mugitus imitetur in Arelatenſi agro tauros appellata. Eſt quæ equorum hinnitus authus nomine, herbæ pabulo aduentu eorum pulſa imitatur, ad hunc modum vlciſcens. Ex libro de natura rerum. Carduelus eſt auis parua, nigra, croceoque in corpore, rubeo vero in capite colore venuſtata. Mirum autem videtur quod hæc auicula carduorum acutis aculeis paſcitur. In hac ergo naturæ miraculum apparet, quæ talem aſtutiam ei dedit, quam nec boui nec aſino magnis animalibus impertiri voluit, vt videlicet ergaſtulo clauſa ſuppoſitam aquam ab imo per filum vaſculi ſuſpenſo ad ſe cum roſtro trahat, pedique filo interdum ſuppoſito cum attigerit vaſculū, ſitim potu ſedat. Cariſtę vt dicit Solinus, aues ſunt quæ impunè flammas inuolant, ita vt nec plumæ, nec carnes earum flammis ignium aliquatenus cedant.

De Ciconia. Cap. XLVII.

ISid. Ciconiæ quaſi cicaniæ a ſono quo crepitant dictæ ſunt, quę ſoni oris potius eſſe conſtat quàm vocis, quia cū roſtro quatiēte faciūt, hæ veris nūciæ, ſocietatis comites, ſerpētiū hoſtes, maria trāſuolāt, in Aſiā collecto agmine pgūt. Cornices eas

duces præcedunt,& ipse quasi exercitus prosequuntur. Ambro. Ciconias volantes exercitum credas cum signis suis pergere, sic oés vrandi comitandiq; ordinem seruant. Cornices autem deducunt eas,& dirigunt,ac stipant adeo, vt aduersus inimicas aues bellantibus auxiliari credantur.& proprio periculo aliena bella suscipere. Nam & cum vulneribus reuertentes manifesta quadã sanguinis sui voce.cæterisq; loquuntur indiciis, grauium se certaminum subisse conflictum Solinus, Ciconias ferunt linguas non habere,& sonum quo crepitant oris potius q̃ vocis esse constat, nocere eis oĩbus quidem locis nephas ducunt. Sed in Thessalia vel maximè,vbi serpentium immanis est copia, quos dum esc andi grã insectantur regionibus Thessalicis plurimũ mali detrahunt. Ex lib.de nat.rer.Ciconiæ serpentium ex tio tantus est honor in Thessalia, vt capitale fuerat occidisse ciconiam, sicut & hoĩem, multipharie namq; serpentibus insidiatur, eosq; comedit,& alia venenata,nec tñ moritur. Buffonē aũt non nisi in magna fame comedit,in quo naturale buffonis malũ notatur. Vr autem ciconia caput hēt valde reumaticum, quia rostro eius contra venenata remedium est, hæ nidos suos annuo repetunt, & vnum se e fœtibus suis dño loci sub quo fœtificant, plumatum quasi tributum,vt fertur,deiiciũt. Sed fortè causa magis est tędium nutriendi. Abituræ aũt,vt dicit Solinus,in certo loco cõgregantur,ita vt nulla sui generis, nisi captiua relinquatur. In Asia campus est, vbi congregatæ commurmurant, & eam quę nouissime venit, dilacerant, sicq; recedunt. Ciconia horas diei crepitatione sua diuidit,rostro aluũ purgare nouit, vnde ad eius imitationē clystere Galienus adinuenit. In hieme latet in aquis: vere in siccum ascendit. Pli.vbi supra. Ciconiæ quonam e loco veniãt,aut quo se referant adhuc incompertum est. E longinquo venire non dubiũ,eodem modo quo grues,illæ hiemis,hæ æstatis aduenę. Nemo discedentium,aut venientium agmen vidit, vtrumq; nocturnis tpibus fit. Ciconiæ nidos eosdem repetunt, & genitorum senectam in vicem educant. Idem in lib.8. Ciconia quoq; origano sibi medetur. Idem lib.29. Ciconiæ pullum, quæ ederit negatur annis continuis lippire oculis. Ciconiæ quoq; ventriculus valet contra oĩa venena. Idem in lib.30. furunculis etiã dr̃ mederi ciconiæ ventriculus ex vino decoctus. Diascor. Fimus ciconiæ cum aqua potui datus epilenticos curat.

De pietate Ciconiarum,& castimonia. Cap. XLVIII.

Ambrosius. Ciconiarum quoq; pietas & clementia considerãda est. Nam depositi patris artus per longeuũ senectutis plumis nudatos circumstans soboles pēnis ppriis fouet. Et quid dicã? collatitio cibo pascit,qñ ēt ipsa naturæ reparat dispēdia,vt hinc inde senem subleuantes,fulcro alarum suarum ad volandũ exerceant,vt in pristinos vsus dissueta membra reducant. Quis nostrum p̃rem ęgrum non leuare fastidiat? Quis fratrē senem humeris suis imponat? At vero auibus graue non est,quod pietate plenum est. Vnde & auis hæc Romanorum vsu auis pia vocatur. Isidor. Eximia ēt illis est circa filios pietas. Nam adeo nidos impensius fouent,vt assiduo incubitu plumas exuant, q̃tum aũt tps impenderunt in fœtibus educandis,tñ & ipsę in vicem aluntur a pullis. Ex lib.de nat.rer. Ciconia dr̃ auis pia, cum enim antiquiores ciconiæ pennis amissis proprium sibi victum acquirere nequeant,iuniores frigida gen.torum membra refouētes,eos in pastu procurant, donec ala fortis redierit. Nec dubium eas castitatis sectatrices esse, fœdusq; coniugij adinuicem seruare. Vnde fertur, q̃ in eminentiori loco domus cuiusdam par vnũ ciconiarum habitabat, vnde mare ad pastum recedente, sicq; frequẽter alius mas adueniens fœminam adulterino coitu polluebat. At illa statim eminus in fonte se mergebat, sicq; scelus adulterij per aquæ lauamentum delens: marem proprium deludebat, huiusmodi factum dñs habitationis frequenter aduertit: & quadã die post adulterium eam à fonte ne lauaretur prohibuit, nec mora masculus a pastu rediens in fœmina sua scelus adulterij deprehendit,& ad horam dissimilans abiit. Reuersusq; secũda die maximam ciconiarum multitudinem secum adduxit, quæ singulæ adulteram aggressæ,miseram crudeli laniauerunt morte.

De Cigno. Cap. XLIX.

Isidor. Cygnus Græcè Latinè olor dr̃, eo q̃ totus albus sit plumis,olon enim Græcè totum dr̃. Cygnus autem dr̃ a canendo,eo q̃ carminis dulcedinem modulatis vocibus fundit. Ideoq; aũt suauiter eum canere dñt,q̃ collum longum & inflexum hēt, & necesse est eluctantem vocē per longum & flexuosum iter, varias reddere modulationes. Ferunt in hiperboreis partibus præcinētibus citharedis olores plurimos aduolare, apteq; admodum concinnere. Nautæ vero sibi hanc auem bonam prognosim facere dñt, sicut Aemilius ait. Cygnus in auspiciis semper lætissimus alts. Hunc optant nautæ,quia non se mergit in vndis. Aristot. Cygnus est de genere auium coriũ inter digitos habentium. Manetq; in ripis lacuum,& in locis multarum arborum. Bonæ vitæ est,atq; naturæ,& senectutis bonæ, huiusmodi aues contra accipitrem pugnare non incipiunt. Sed si cum eis ille pugnare cœperit,pugnant cum ipso,eumq; vincunt. Plin.lib.10. Olorum morte narratur cantus flebilis falsis,vt arbitror, experimentis,iidem mutua carne vescuntur inter se. Iorath. Auis olor in dulci modulatione minimè delectatur,sed eũ suauissime modulatur tũc signat, q̃ morti suæ magis vicinatur. Ambr. Cygnea carmina sub graui terrore mortis imminentis delectant. Naturales eduni modulos cantilenæ quibus paludes resonant dulcissima suauitate. Cygnus proceriore collo vtitur, vt quia paulo corpore pigrior est, nec facilè aquarum interiora penetrare potest: ceruicem ad prædam extendat,eamq; de profundo rapiat.

Idem de eodem. Cap. L.

Ex libro de nat.rer. Cygnus habet plumas albas, sed carnes nigras,fortitudinem suam in alis: colericę complexionis est, & ob hoc iracundus. Dentes hēt in rostro minutissimos: vnde et bos inuadit,aliàs insedit: Oneris impatiens est,nec libenter volat,sed in stagnis requiescere delectatur. cum vno pede natat,& cum alio se regit veli modo: cum piscibus nutritus,eis est innoxius. Super aquas nidificat: in pullis educandis solicitus. tpe coitus blandiuntur sibi inuicem mas & fœmina, & alternatim capita cum suis,s.collis inflectũt,velut amplexandi gratia. Nec mora, vbi coierint.mas conscius læsionis in fœmina,fugit ab ea. At illa impatiens fugientē insequitur,nequaq̃ tñ rancor ille perseuerat in longum: imò læsione cessante pacificatur in aĩo., ac a masculi persecutione cessans post coitum frequenti caudæ motu & rostri se aquis immergens purificat. Olores, siue cygni, qñ ad alia loca pabuli gratia migraturi sunt, congregati commeant tali ordine natandi,vt impetu rostrato ferantur quo facilius aera findant, q̃ si fronte implerent. A tergo quidem sensim se dilatant,& cuneo porrigitur agmen. colla pręcedentibus imponunt, fessoq; duce tergo illum recipiunt. cygnus in capite percussus facilè moritur, quæ tñ alias multas sustinere potest læsiones. Instante morte pennam in cerebro figit, & sic dulciter canit. naturaliter enim mortem suam in cãtu lætitiæ iubilationisq; præit. Fulgentius in libro Mitologiarum. 2. Phisiologi ferunt huiusmodi auem ita conuitiis esse plenam, vt ea clamante taceant cæteræ aues quę præsto fuerint. Vnde & olor dictus quasi ab olo goria, quod latinè dicitur iniuria.

De Cynomulgo,& cispedo,& citramo. Cap. LI.

Isidorus. Cynomulgus est auis Arabiæ. sic dicta, eo q̃ in excelsis nemoribus texit nidos ex fructicibus cinnami. Et quia non possunt ibi homines conscendere propter ramorum altitudinem & fragilitatem. eosdem nidos plumbatis iaculis appetunt,ac cinnama illa deponunt & præcijs amplioribus vendũt, eo q̃ illud cinnamum magis, quàm aliud mercatores probent. Plinius lib. 10. In Arabia cinomulgus auis appellatur, cinnami surculis nidificat. plumbatis igitur eos sagittis decutiunt indigenè mercis gratia. Aristotel. Cynomulgus passere modicum maior est,eiusq; color cęlestis est cum citrinitate, & colores isti sunt in eo distincti. Rostrum eius longum ad citrinitatem declinans,super arbores magnas ex cinnamomis,vt dicitur, sphericè componit nidum suum habens introitum paruum. Plinius. Cypsedi, siue cypseli plurimum volant,qui & apodes dicuntur, eo quòd vsu pedum careant, hirundinum specie, nidificant in scopulis,hæ sunt, quæ toto mari cernuntur. Nec vnquam tam longo naues tamque continuo cursu recedunt a terra, vt non circumuolitent eas apodes. Cætera genera resident & sistunt, his quies nisi in nido nulla, aut pendent, aut em iacent, & ingenia ęque varia ad pastum. Aristo. Auium genus,quod pedes non haber, omni tempore apparet hæc auis longa gracilis,& paucę latitudinis, hirundini assimilatur. Nec inter illas leuiter distinguitur: ista nidificat in æstate,& hoc post lapides, vt animalia fugiat & hoĩes. Pli.lib.10. Citramus,aliàs cenchramus dr̃. aues remeantes comitata solicitat, ac perseueranter ad expectatas sibi terras peruenire festinat, easque noctu etiam itineris admonens excitat. Arist. Eokeramamor auis,de nocte cæteras aues clamat,eaq; audita sciunt venatores, q̃ in locis suis non remanebunt aues. Ex libro de naturis rerum. Citramus auis Asiæ recedentibus hirundinibus, ac ciconiis instante hieme comitans eas festinantior perseuerat,& præcedens solicitat.

De Cocice. Cap. LII.

Plinius vbi supra. Cocyx videtur ex accipitre fieri,tempore anni figuram mutans. Tunc enim non apparent reliqui accipitres, nisi diebus paucis. Ipse quoq; modico æstatis tempore visus, postea non cernitur. Est autem neque aduncis vnguibus accipitrum solus, nec capite similis illis, neque alio, quàm colore. At rictu columbæ potius. Alij habent, ac rictu columbæ potius similis est capite, & vnguibus. Quin absumitur ab accipitre: si qñ simul apparuerunt sola omniũ auis a suo genere interempta. Mutat aũt & vocem,procedit vere. Occultatur ortu caniculæ. Semperque ponit in alienis nidis, maxime

xime palumborum, maiori ex parte ſingula oua, quod nulla quidem auis alia. Raro autem bina. Cauſa vero pullos ſubiicië di putatur, q inuiſam ſe ſciat cunctis auibus. Nam minutæ quo que illam infeſtant, itaq; non fore tutam generi ſuo ſtirpē opi natur, niſi feſellerit. Quare nullum facit nidum, alioquin trepi dum aīal, educat ergo ſubditum adulterando fœta nixu. Ille ve ro auidus ex natura reliquis pullis cibos præripit. Itaq; pingue ſcit, & nitidus in ſe nutricem conuertit. Illa vero gaudet eius ſpecie, miraturq; ſe ipſam, q talem peperit, ac ſuos eius compa ratione damnat, vt alienos. Abſumi quoq; ſuos etiam ſe ſpe ctante patitur, donec corripiat ipſam quoq; iam volandi po tens. Nulla tamen auium carnis ſuauitatem comparatur illi. Ariſtoteles. Auis cocyx paucorum onorum eſt, vnius. ſ. aut duo rum, quia natura eius valde frigida eſt.

De Columba. Cap. LIII.

ISidorus. Columbæ dictæ ſunt, eo q eorum colla ad ſingulas conuerſiones mutent colores. Aues manſuetæ & hoīum mul titudine conuerſantes, ac ſine felle, quas antiqui venereas nun cupabant, eo q nidos ſuos frequentent, & oſculo amorem con cipiant. Gloſa ſuper Cantica primo cap. Columba felle caret: roſtro non lædit, in cauernis petrarum nidificat, alienos pullos nutrit, iuxta fluenta manet. Meliora grana eligit, pro cantu ge mitum reddit, gregatim volat, alis ſe defendit, viſum recupe rat. Actor Columba. vt legitur, ſuper aquas ſedet, vt accipitrē perquiſa in aquis vmbra declinet. Phiſiologus dicit eas eſſe di uerſorum colorum, albi, nigri, ſlumini, rubei, aerei, cineritij, aurofi, ruffi. Eſt autem arbor in India noīe peredixion Græcē, Latinē circa dextrā, cuius fructus dulcis nimis & ſuauis. Qua. ſ. arbore columbę delectantur, quia & eius fructu reficiuntur, & eius vmbra quieſcunt, ac ramis proteguntur. Eſt aūt draco cru delis columbarum inimicus. Sed adeo illam arborē euitat & ti met, vt nec vmbræ appropinquare audeat. Sed ſi vmbra eius ſit in parte dextra, ille ſtat in ſiniſtra, & econuerſo, vt ſiquam vide rit ex colūba modicū vel leuiter ex arbore ſegregatam, rapiat eam & deuoret. Sed columbæ ſcientes odiū eius in arborē ſe ibi concitant. Plin. Propriū eſt generi columbarum & turturū cū bibunt colla non reſupinare, largēq; iumentorum modo bibe re. Viuunt aūt columbæ, & turtures octonis annis, viſoq; acci pitre confidunt, vel ſubuolant contra naturam eius auxilian tes ſibi. Quidam. n. accipitres rapiunt e terra tm̄ auem. Alij tm̄ circa arbores volitantem. Alij aūt in ſublimi ſedentē. Alij vero in aperto volantem. Ariſtot. In auibus calidi ventris eſt ſplen paruiſſimus latens viſum, vt in columba & accipitre. Item aues quædam confricantur in cinere, & abluunt ſe, vt paſſer & co lumbæ. Columba, ſicut coturnix & hirundo, fel habet adiacēs inteſtino. Columbæ ſicut turtures qn̄ potant caput non erigūt, donec ſufficiat. Ante coitū oſculantur. Diuerſitatē accipitrū co gnoſcunt, & ab eis diuerſimodē cauent, vt ſupra dictum eſt.

De Eadem. Cap. LIIII.

EX libro de naturis rer. Colunba, vt dicit Beda, felle caret. Dicit tn̄ Ariſto. quod fel habet. Non eo loco quo cætera ani malia, ſed in inteſtino. Morticino non viuit, ſed puro grano, viſum recuperat nouem vicibus. In alta nidificat, vbi mala be ſtia attingere non valeat, ſup aquas libenter requieſcit, vt ſiīm ſedet, & vmbram accipitris venientis in aquis proſpiciat. Aliqñ vero ſola ſedet, colores ſuos varios circa collū admirans, alarū plauſu roſtroq; plumeculas fulcit, & in regimen volatus cōptio riſq; cultus pennas diſponit. Tunc niſus ſpeculator occultus congaudentē in huiuſmodi gloria, rapit. Columbæ calidiſſimę ſunt, & lapillos pp ſtomachi temperantiam comedunt, fimum & ardentem nimis hn̄t, quē & ipſę nido eiiciunt, & pullos eiice re docent. Pennis eleuatis pugnant, & columbā errantem cum viderint, ſibi aggregant. Dicit Iacobus, q trans mare verſus orientem columbæ ſunt, quæ nunciorū fungentes officio litteras dn̄orum ſuorum ſub alis breui ſpacio per longē deportāt. Ideo que valde neceſſæ ſunt, maxime quando per terras inimicorū alii nuncij tranſire non audent. Columbæ proprium eſt inter aues non eleuare caput, quando potat donec ei ſufficiat.

De Columbario. Cap. LV.

PAlladius, vbi ſupra. Columbarium accipere poteſt ſublimis vna turricula in prætorio conſtituta, leuigatis & dealbatis parietibus, in qua columbæ recipiantur, ac nutriātur, cuius cel lę duo ſubiecta cubicula fiant, vnum breue ac propē obſcurum, quo turtures claudi pōt, quos nutrire facilimum eſt. Aliud vero turdos nutriat. De quibus, ſ. duobus plenius locis congruis di cetur inferius. In columbariis a quatuor partibus feneſtrellæ breuiſſimę fieri debent, vt columbas ſolas ad introitum exitūq; pmittant. Nidi quoq; interius figurentur. A muſtelis tutæ fiāt, ſi inter eas vetus ſparcia proiiciatur. Inducunt alias ſi cimino aſſiduo paſcantur, vel hirci alarum balſami liquore tangātur. Rutæ ramulos plurimis locis oportet contra aīalia inimica ſu ſpendere. Pythagoras in lib. Romanorum. Zab. i. craneum ho minis antiquum, ſi ponatur in turre columbarum habitant in ea columbæ, atq; quieſcūt. Sed & ſi ponatur lac mulieris lactan tis virginem ſuam a bimatu in carara ta ac ſuſpendatur in tur ri apud introitum & exitum columbarum, habitant ibi & mul tiplicantur. Pli. lib. 10. Columbis ineſt quidam gloriæ intelle ctus, vt noſſe eredas colores ſuos, varietatemq; diſpoſitam, quę ēt ex volatu creduntur in cœlo plaudere variēq; ſulcare. Qua in oſtentatione, vt victæ præbentur accipitri implicatis ſtrepitu pennis, qui non niſi ipſis alarum eliditur humeris. Alioquin ſolito volatu multo velociorem ſpeculatur occultus fronde la tro, & gaudentem in ipſa gloria rapit. Ob id eum eis habēda eſt auis tinnungulus dicta, q̄ illas defendet terendo accipitres naturali potentia, ita vt viſum eius vocemq; fugiant. Hac de cauſa præcipuus eſt columbis amor eorum, feruntq; ſi in qua tuor angulis defodiantur in ollis nouis oblitis, non muta re ſedem columbas. multiuaga alioquin aue. Eſt. n. ars illis in ter ſe blandiri, & corrumpere alias, furtoq; comitatiores reuer ti. Quin & internunciæ in rebus magnis fuere, epiſtolas anne xas earum pedibus obſidione Mutinenſi in caſtra conſulum mittente Decio Bruto. Quid vallum & vigilum obſidia, atque ēt retia amne prætenta, pluere Antonio per cœlū eunte nūcio.

De Columbarum pudicitia. Cap. LVI.

IDem. Columbis pudicitia prima eſt, vt coniugij fidem non violent, cōem quoq; domum ſeruant. Niſi celebs, aut vidua domum non relinquit. Amor vtriq; ſobolis æqualis. Sæpe & ex hac cauſa caſtigatio pigrius intrante fœmina ad pullos. Partu rienti ſolatia & miniſteria ex mare. pullis primo ſalſiorē terrā collectam gutture in ora inſpuunt, præparantes tēpeſtiuitatē cibo. Columbæ proprio rictu oſculantur ante coitū, pariunt fe rē bina oua, natura moderāte, vt aliis fœtus ſit crebrior, aliis nu meroſior. Ex lib. de nat. rer. Columba, vt fertur amiſſo corporali conſortio ſolitaria incedit, nec carnalē copulam vltra requirit. Certum eſt aūt, q aliquæ ſunt columbæ, quæ mares non noue runt, aliæ vero quæ poſt habitos, atq; perditos remanſerunt vi duæ. Palumbus eſt ſpecies columbæ, q̄ amiſſa corporali conſor te ſolitaria incedit, nec couiugalē copulam vltra requirit, ſed nec viride quicquam ad requieſcendum petit. Et ille quidem q̄ celibes aut viduæ manent cæterarum conſortium, vel domū vi tant, ne vexentur a maſculis earum inquietationibus, fugiūtq;, & in parietinis habitant. Pli. vbi ſupra. Et etiam ex naturis rer. Imperioſos fœminæ mares & iniquos ferunt. Quippe ſuſpitio eſt adulterij q̄uis natura non ſit, tunc plenum querela guttur, ſæuiq; roſtro ictus, mox in ſatisfactione exoſculatio, & circa veneris preces crebris pedum orbibus adulatio.

De Generatione columbina. Cap. LVII.

EX libro de nat. rer. Columbæ pullos binos educant. ſemper que prius marem, & poſt triduum fœminam pariunt. Incu bant mas & fœmina viciſſim, qm̄ amor ſobolis vtriq; frequen ter æqualis. Incubat fœmina poſt meridiem, vſq; ad matutinū ac cætero tempore mas. Et 18. die excludunt. Inter pullos ple runq; inueniuntur, & oua. Dumq; alij euolant, alij erumpunt. Ipſi demum pulli trimeſtres fœtificāt. Columba valde grauatur in ouorum partu, q ſi parere tardauerit a mare percutitur. Mas adultos pullos a nido deiicit, ſed primo cum eis coit. Pall. vbi ſupra. Columbæ fœtus frequentant ſi ordeum torrefactum, vel fabam, aut eruum ſæpe conſumat. Ariſtot. Columbæ toto anno ouant & pullificant ſi fuerit locus manſionis calidus, & cibus paratus. Alioquin non niſi in æſtate. Earūq; pulli ſunt meliores in vere, & in autumno, peiores autem in hieme, & æſtate. Ma ſculus cum fœmina coit poſt vnum annum. Oua colūbæ ſunt albi coloris, ſicut & perdicis. Ouaq; venti ſunt in columbis, ſi cut & in gallinis, ac perdicibus, & pauonibus & anſerib. Aues deniq; ponderoſæ boni uolatus ſunt generationis multæ ſicut columbæ. Palumbes quidem & turtures ouant bis in anno, co lumbæ vero decies. Columba ſenex coire non pōt, ſed tm̄ oſcu latur, columba quoq; fœmina ſaltat ſuper fœminam, ſi non fue rit mas, & inuicem oſculantur. & ex illo quidem coitu oua fa ciunt, ſed non pullificant. columba cæteræ quoq; aues multi coitus plus cęteris oua faciunt, in quibus ſunt duo citrina pp cō gregationem duorum ſpermatum ex duobus coitibus colūbæ. mas p diē, fœmina p noctē oua cubant. circa pullos tn̄ fœmina magis ſolicita eſt. Itē colūba qn̄ vult pullos ſuos a nido eiicere, coit cū ipſis. Deniq; colūba & perdix viuūt & cubant ann. 15.

De Carnibus columbinis. Cap. LVIII.

DIaſcorides. Columbæ volantes quidem leuioris ſunt dige ſtionis ac melioris ſaporis quam pulli columbini. In pul lis aūt qui volare non pōt, eſt caliditas & etiam groſſitudo pp humiditatem ſuperfluā. Oua uero colūbæ, mali ſaporis ſunt, & calida valde. Ex lib. de nat. re. Pulli colūbarū in autūno & vere ſauiores ſūt, q̄ı̄ his tpibus grano maxime viuūt. Razi, vbi ſup.

Columbæ sicut passeres vehementis caliditatis sunt, sanguinem inflāmatum faciunt, & febrem. Auic. In pullis colūbæ q volare nō pñt, est caliditas & humiditas superflua, & illę q volare pñt, leuiores sunt. Isaac vbi supra. Pulli colūbini calidi sunt & humidi copiosè. Quāobrē crossum nutrimentū dant. Quod eorū grauitas ad volandum testatur, sed volare inchoantes illam emittunt grauitatem. Sicq; caro eorum leuior, & ad digerendum acceptabilior. Est autem conueniens flegmaticis, inconueniens colericis, & calidis natura. Iuuenes autem columbæ, & seniores duræ sunt digestionis. Illaudabile faciunt nutrimentum in parte nocumenti generatiuum.

De Operatione columbæ in medicina. Cap. LIX.

ESculapius. Columba occisa, & calida superposita, omni mor sui subuenit. Sanguis eius valet oculis confectus infusis, præcipueq; de subasellis tractus. Stercus eius omnes dolores soluit, & humores desiccat. Diascorides. Columbæ sanguis abscindit fluxum sanguinis narium, qui est ex velamine cerebri. Idem calidus distillatus super excoriationem contritam, & dolorosam. Plinius lib. 29. Caro recens columbę contra serpentes utilitur. Columbæ siluestris fimus valet contra potum argenti viui. Masculæ sanguis a vena sub ala infusa, eximiè prodest oculis cruore suffusis. Idem in lib. 30. Fimus columbinus linantie sanat, & sugillata. Eodemq; fimo ex aceto delentur stigmata. Celiacorumq; dolores mulcet tostus, & potus, & aluum sistit cum mellilibus. Idem iterum cum melle uerrucas tollit. Vim habet discussoriam per se, vel cum farina ordeacea, siue auenacea illitus. Hoc fimo carbunculus abolet per se illitus, vel cum semine lini ex aceto mulso. Sanguinem quoq; fluentem à naribus sistit sanguis columbinus, ob id seruatur concretus fronti illitus. Auicen. Sanguis columbæ confert podagræ, stercus columbarum calidissimum stercorum est, quæ administrantur in medicina, & earum quæ nutriuntur in domibus. Minoratur ab illarum stercore quę pascuntur. Est autem rubefaciens, & cum farina ordei resolutiuum est. Conueniens est super dolores iuncturarum, & valet impetigini. Cum melle vero, & semine lini vtile est icere ignis persici, & ignis adustioni. Item cum semina erucæ valet ad soda quæ galea nominatur, & est ex medicinis bonum colorem efficientibus. Confert etiam dolori colicę cum administratur in clysteri. Hali in secunda parte regalis dispositionis sermone secundo. Sanguis columbæ prodest oculorum maculæ fluxuiq; sanguinis a naribus si instilletur fimus eius omni frigidæ medetur hidropisi, si cum aceto cataplasmetur. Ex lib. de nat. re. Carnes columbæ recentes, & hirundinum simul & tritæ, vel conceptæ contra serpentes valent. Sanguis eius ala dextra acceptus oculo medetur impositus, ast.n. acutus, & hēt potentiam dissoluendi.

De coredulo, & cornice. Cap. LX.

EX lib. de nat. rer. Coredulus dī quasi cor edens, carne omniq; & præda viuens corde maximā inhiat saturari. Isidor. Cornix auis annosa apud Latinos Græco nomine appellatur. Quam aiunt augures hominum curas significationibus agere, insidiarū vias monstrare, futura prædicere, magnum nephas hoc credere, vt Deus consilia sua cornicibus mandet. his inter multa auspicia tribuunt, & pluuias uocibus portendere. Vnde est illud, tunc cornix plena pluuiam uocat improba uoce. Ambrosius. Gaudent cornices plurimorum connexione. Ciconias per loca sua transeuntes deducunt ac dirigunt, & contra inimicas aues adiuuant. Cuius rei indicium est, q nullæ per aliquantulum temporis in locis illis residere reperiantur. Et quia cum vulneribus reuertentes quadam aperta sanguinis sui voce graues se conflictus subisse testantur. Discant homines amare filios ex vsu, & pietate cornicum, quæ etiam volantes filios comitatu se dupio prosequuntur, & sollicitæ ne tenera forte deficiant, cibum suggerūt, ac plurimo tempore nutriendi officia non relinquunt: discant etiam homines ex auibus hospitalia iura seruare, cum ciconijs cornices etiam pericula sua negare non soleant. Plinius lib. 10. Cornices carne, & alio pabulo vescuntur, atq; duritiam nucis rostro repugnantem volantes in altum in saxa tegulas ve iaciunt iterū ac sæpius, donec cessam perfringere queant. Ipsa ales insausp icatæ garrulitatis. Sola hęc volantes etiam pullos aliquandiu pascit. Cęteræ omnes ex eodem genere pellunt nidis pullos, ac volare cogunt, sicut & corui. Cornicem incumbantem mas pascit. Hoc quoq; auis genus in cauda de ouo exire tradunt, quia pondere capitum peruersa oua posteriorem partem corporum fouendam matri applicant. Fuit in vrbe Roma cornix colore miro admodum nigro plura contexta verba exprimens, aliaque, & alia crebro addiscens. Idem in lib. 9. Cum autem terrestres volucres & maxime cornix contra aquam clangorem dant, sese quia perfundunt himbrem præsagiunt. Ex libro de natura rerum. Cornix in solstitio morbo corripitur, hæc auibus libenter vescitur, hæ nobiles aues quasi hostes suos impugnant, sed illæ frequenter cum impugnātibus multum detulerint tandem impatientia victæ lacerent importunas. Cornix pluuiam multo clamore prænunciet. Ouis columbæ insidiatur, vt ea dissipet, & exugat. Plin. lib. 29. Cerebrum cornicis coctum in cibo sumptum, capitis doloribus est remedium. Idem in lib. 30. Cornicis carnes esse, ac nidum illapire morbis longis potant vtilissimum.

De coruo. Cap. LXI.

ISidorus. Coruus siue corax a sono gutturis nomen habet, eo q voce coracinet: fertur hæc auis q editis pullis escam plene nō præbeat, priusquam in eis per pennarum nigredinem similitudinem proprij coloris agnoscat. Postquam eos atros plumis inspexerit, in toto ingenios abundantius pascit. hic prior in cadaueribus oculum petit. Plinius lib. 10. Corui pullos e nido pellunt, & volare cogunt paruulos cum plurimos quinos. Ore parere aut coire vulgus arbitratur, Aristot. negat ante solstitium generant. Ægrotant aiunt sexaginta diebus siti maximā. Ioriath vbi sup. Coruus per os concipit. Et quia pulli eius ante nigredinem completā non agnoscuntur e parentibus suis, clamant continuè post parentes, q in ore ipsorū gñatur humiditas & spuma. Cui cū supersederint muscæ atq; culices vt se rasiciant capiunt illas, & cibant ex eis. Corui venātes cū comederint oculos animaliū, postea cū pullis extrahūt cerebrū, & comedūt ipsum. Glo. super Ps. 146. Pulli coruorū dīr rore cęli velci, & beneficio ætatis ignorāt paternas escas, i. fętores cadauerum. Gregorius in moralibus. Pulli coruorū, vt fertur, anteq̄ nigrescant a parentibus vtcūq; neglecti inedia affectī, huc illucq; vagantur in nido, ac ciborū expetunt aperto ore subsidium. Vnde scriptū est. Quis præparat coruo escam &c. Sed cū nigrescere illi cęperint tāto eis alimēta præbēda coruus ardentius requirit, quanto illos alere diutius distulit.

De Eodem. Cap. LXII.

ARistot. Corui semper apparant, & loca sua non mutant. Coruus, sicut & aquila, ouum vel pullum si plus quā duo eueneint, eiicit. Et est hæc auis, q pullum eius proiectum nutrit. Coruorum genus est pauci coitus, & pauce generationis. Mutant autem plumæ illius colores pp mutationem tpis in frigiditatem. sicut accidit & passeribus & hirundinibus, qui mutentur e nigredine tendentes aliquantulum ad albedinem. Iam n. apparuit nisus & passer & coruus albus, quod non accidit n tpe generationis. Ambr. Corui quoq; gaudent plurimorum connexione. Ex lib. de nat. rer. Coruus auis clamosa nihil aliud sonare nouit q̄ cras cras. diuersas tā voces format 64. vt dicit Fulgentius, volando coit eliqū. plures sp q̄ duos pullificat. Grauidus fieri dī, si anim ouum coruinum edere contigerit. Ore parit se dīs, & concipere. Fœminæ coruorum oua solæ cubāt & mares eis escas dant. Pulli coruorum septem diebus absq; vlla cibi alimonia manere feruntur. Septima vero die nigrescūt, quorum nonnullos enecant tedio nutriendi. Fortior est coruus de die, bubo de nocte, & vicissim oua sua comedunt. Corui parū coeunt, sed multum osculantur ad inuicem, & putant quidam, q alio modo non coeant, sed hoc falsum est. Cadauere coruus vescitur, & vt dicitur e potu se abstinet: q̄diu ficus sui fructus dulcedine gloriatur. Vnde ouid. Ac tibi dum lacteus prodebit in arbore ficus. A nullo gelido fonte bibentur aquæ. Plinius lib. 29. Anser & coruus ab æstate in autumnum morbo conflictantur. Ouum corui in æreo vase permixtum & illitum deraso capite nigritiam affert capillis, sed donec marcescat oleum in ore habendum est, ne & dentes simul nigrescant. Atque id in vmbra faciendum est, neq; ante triduum abluendum. Alij quoq; sanguine illius, ac cerebro cū vino nigro contra alopicies vtuntur. Idem in lib. 30. Fimus quoq; corui lana adalligatus infantium tussi medetur. traduntq; porcos illum sequi, e quo aca pernos cerebrum corui. Ouum corui grauidis cauendum constat: quū transgressus abortus facere di. Esculapius. Corui cerebrū cum vino demum infusum rumpit, ac tollit mirabiliter dolorem.

De Sagacitate corui. Cap. LXIII.

PLinius libro 8. Coruus occiso cameleonte, qui etiam victori nocet, lauro infestum virus extinguit. Idem in libro 12. Tradendum autem memoriæ qualam putauere, visum coruum per sitim lapides congerentem in situlam monumenti in qua pluuiæ aqua durabat, sed quæ attingi non posset, ita descendere pauentem expressissa tali congeria quo potui sufficeret. Idem in libro 18. Corui singultu quodam latrantes, seque concutientes tempestatem præsagiunt, si tamen continuabunt. Si vero carptim vocem resorbeant ventosum himbrem significant. Actor. Reuera mira sagacitate coruus callere videtur. Nam etiam pecuniam sicubi reperit, eam rostro latenter, & quasi furtiua accipere, & diligenter abscondere fertur, & cui voluerit dare. Aristo. corui cum asino, & tauro pugnant, ac super eos volantes eorum oculos rostro pungunt. Coruus niger amicus est vulpis, & catea inimicum suum aschelon cum defendit. Aduersatur autem buboni. Vnde quandam species corui meridie comedit oua bubonis. Et bubo nocte comedit oua corui. Ex libro de natura rer.

Est coruo-

Eſt coruorum genus in Oriente quod cum aſino, & tauro pugnat eisq; fugientibus ſuper eos volat, ac ſic cum impetu eorum oculos impungit, & cũ potuerit eos excecãs roſtro dñis ſuis inutiles reddit. Itaq; per conſequens occiſi decoriantur, & eorũ cadauera volatilibus efferuntur ſicq; ab aue improba aĩalia fortia ſuperãtur. Coruus turres inhabitat, & ibidem nidificat citiſſimus eſt, mutationis aeris nuncius, & alia crocitationis voce prophetat aurã trãquillam, alia tempeſtatem. Coruus longęuus citiſſimè fit domeſticus, coruosq; ſilueſtres inuitos retinet ac ſeducit.

De Coturnice. Cap. LXIIII.

ISidorus. Coturnices a ſono vocis dictæ ſunt, quas Græci ortigeas vocant, eo ꝙ viſę primum fuerunt in ortigia inſula: hæc ad veniendum tempora habent. Nam ęſtate depulſa maria tranſmeant. Ortigometra autem auis dr̃ quę gregem ducit, eamq; terræ propinquantem accipiter videns rapit, & propterea cura eſt vniuerſis ducem ſolicitare generis externi per quem prima diſcrimina caueant, cibos gratiſſimos habent ſemina venenorum. Quam ob cauſam veteres eis veſci interdixerũt, ſolũ enim hoc animal ſicut & homo, caducum morbum patitur. Ambro. lib. 3. Elleborum periti loquuntur eſcam eſſe coturnicum, eo ꝙ naturali quodam temperamento ſui corporis vim pabuli nocentis euitent. Solinus. Coturnices æſtate depulſa cum maria trãſmeant impetus differũt, & metu ſpatij longioris vires ſuas tarditate nutriunt. Vbi aũt terram perſentiſcunt cateruatim coeunt, deinde conglobatę vehementius properant. Quæ feſtinatio plerumque exitium portat nauigãtibus. Accidit. n. noctibus, ut vela inuidant, & præponderatis funibus alueos mergant, auſtro nunq̃ exeunt. Nam vim flatus tumidioris metuunt, plerumq; ſe Aquilonibus credunt, vt corpora pinguiuſcula, & ideo tarda facilius prouehat ſiccior ac vehementior ſpiritus. Plinius lib. 10. Coturnix eſt auis parua, & cum ad nos venit terreſtris potius q̃ ſublimis. Semper aũt & antequam graues adueniunt, nec ſine periculo nauigantium, cum terris appropinquauerint. Quippe noctu ſępe vela inſcidunt, aliàs velis inſident, & nauigia mergunt. Iter eſt his per hoſpitia certa. Coturnices auſtro non volant humido, ſ. grauiore vento. Aura tñ vehi volunt propter pondus corporum, viresque paruas. Aquilone ergo maximè volant orthigometra duce. Mares inter ſe dimicant deſiderio fœminarum. Comeſtor. Coturnix in ſinu Arabiæ præcipuè nutritur, & eſt auis regia, quam nos vulgo curelium dicimus a currendo. Ex lib. de nat. rer. Coturnix eſt auis quam vulgariter quiſtulam dicimus, hę ducem habent ortigometram, quam in maris tranſitu iam terræ, i. portui maris appropinquantes accipitres ſpeculati rapiunt, & icciro cura eſt vniuerſis, vt externi generis ducem ſolicitent, ſ. cornicem per quã prima diſcrimina caueant, rariſſimas habent fęminas in genere auium, ſicut & pectines in genere piſcium. In hominum vero genere pauciores naſcuntur maſculi quã fœminę. Philoſophus. Coturnices habent fel adiacens inteſtino ſicut hirundines & columbę: his in pugna vox eſt. Auicenna. Ex comeſtione carnis coturnicum timetur ſpaſmus, & tetanus.

De crochilo. Cap. LXV.

EX libro de naturis rerum. Crochilos in Italia rex auium appellatur, omnium quidem eſt minima, ſed quanto minor tanto velocior, adeo animoſa, vt & contra aquilam audeat conatus acceptare. Homines quoque deludit, quia cum ſe propinquã quaſi manu capiendam obtulerit, caſſo hominis conatu, & labore impigra profugit. Araneis veſcitur, pullis fecunda eſt. Nam plurimos vno fetu producit, vno ſpecu vel antro in hieme multi conduntur, vt ad calorem turba conferente, calor qui paruus eſt in tam minimis corporibus augmentetur.

De cubeth. Cap. LXVI.

ARiſtoteles. Cubeth eſt auis luxurioſa, cuius mas ſi inuenerit oua fœminæ ſuæ frangit ea, ne fœmina ſit ſolicita circa ea, fœmina vero abſcondit ea. Quæ, ſiue coeat, ſiue non, olfaciendo, vel audiendo ſubito ouat. Item ſi præſenſerit maſculum venientem, occurrit ei & coeunt. Mas quidem pedetentim ad fœminam accedit ſine ſtrepitu, ne alij maſculi ſentiant, & pugnẽt cum eo, nec coire permittant. Item maſculi pugnant inuicem, & victor cum victo coit, ac verſa vice ſi victor victus fuerit. Solitariè tamen, & occulte coeunt eligente victore locum ad hoc, & victo ſequente. Mas autem, & fœmina in voluptate ſua frequenter depræhenduntur, & cadunt in manus venatorum. Cumq; luxurioſa ſit auis iſta, ſinguli tamen mares ſingulas fœminas accipiunt. Cubeth ex ouis duas acies facit, & fœmina cubat vnam, & mas aliam. Sed & quando teſtę fiſſæ fuerint, vterq; circa pullos ſuos ſolicitus erit. Cumq; maioris ſit coitus ſicut & gallina, maiores habet teſticulos, nec habet nidum ſicut cœterę aues, ſed in locis planis vbi non nidificant aues manſionem facit ex ſpinis aliaq; materia propter accipitrem, & vulturem, & propter calorem. Excluſos autem pullos eijcit ſubito, quia non bene volare poteſt ad adducendum eius cibum. Nec ouat minus 10. & forte 12. Eſt autem mali moris & aſtuti. Aues quæ non poſſunt bene volare, ſed manent ſuper terram vt gallina, & cubeth conſricantur in cinere. Item aues ponderoſi corporis quæ non ſunt boni volatus, multam hñt ſuperfluitatẽ, multumq; coeũt & multorũ ouorum hmõi ſunt vt cubeth, & ſtrucio, & gallina. Actor. Cubeth idem vr̃ eſſe quod perdix, quę. n. hic de illa dicuntur, eadem penè de perdice dicuntur inferius. Quod forte latuit tranſlatorẽ.

De cuculo. Cap. LXVII.

ISidorus. Cuculi a voce propria nominati, tempus habent & ipſi veniendi miluorum ſcapulis ſuſcepti, propter breues, & paruos volatus, ne per longa aeris ſpatia fatigati deficiant: horum ſaliuæ cicadas gignunt. Oua paſſeris nido reperta comedunt, & ſua obijciunt. Poſt hæc illa ſuſcepta, & fouent, & nutriunt, hi alio nomine tuci dicuntur. Ex libro de natura rerum. Cuculus eſt auis improba, quæ vocem ſuam in cãtando non mutat, ſed ſuper eandem replicat. Auis pigerrima eſt, & loco non ſtabilis. Turturis ferè colorem habet, hieme plumis ſpoliari dr̃, intratq; terræ latibulum vel concauitates arborum, illic æſtate congerit, quo hieme viuit. Oua ſua in nido minoris auiculæ ponit, & de ouis illius totidem demit, ne dum illa numero ſuperflua inuenerit, quaſi aliena repudiet. Itaq; cuculus ab aliena matre cum pullis eius fotus & eductus, dum adhuc in nido inualidus ſedet, quadã tñ auiditate naturalĩ cęteris pullis cibos rapit, & hac ſagacitate præ cęteris pingueſcit, atq; nitidior fit. In cuius elegantiam nutrix conuerſa, gaudet eius forma, miraturque ſeipſam, ꝙ talem peperit adeo deſipiens, vt magnitudine fœtũ a pullis minoribus non diſcernat, ſed omnes pullos ſuos in eius comparatione damnat. At vbi eum eduxerit, & ad robur volãdi nutrierit, ipſe viceuerſa, & in nutricem inſurgit, & inſequentem perimit. Plin. lib. 18. Mutatur & cantus alitis temperie q̃ cuculũ vocant. Idem lib. 3. Mirabile quoddam eſt de cuculo quo quis loco primum audiat aliẽ illam, ſi pes dexter circumſcribantur, ac veſtigium id effodiatur non gigni pulices vbicunq; aſpergat. Idem in lib. 28. Cuculi fimus in uino decoctus, & potus morſui canis rabioſi confert. Ariſtot. Cuculus ouis proprijs incubat, ſed vnum ouum in nido fulicæ ponens eiuſdem oua ſugit. Illa vero futuri euentus ignara, ouum ſedula nutrix fouet. Sed cuculo excluſo, & poſtmodum adulto nutrix a nonnullis quãdoq; necari perhibetur. In æſtate volat & laſciuit. Idem ſemper in cantu repetens. In hieme iacet languẽs, & deplumatus ac buboni ſimilis.

De Diomedijs auibus. Cap. LXVIII.

ISidor. Diomedię aues a ſocijs Diomedis appellatæ ſunt, quos fabulæ ferunt in eaſdẽ volucres fuiſſe conuerſos: forma fulicę ſiſes, magnitudine cignorũ, colore candido, duris & grandib. roſtris. Sũt aũt circa Apuliã in inſula Diomedia inter ſcopulos litorũ, & ſaxa volitantes. Iudicãt aũt inter ſuos & aduenas. Nã ſi Græcus eſt ꝓpius accedunt & blandiuntur. Si alienigena morſu impinguat, & vulnerant, lachrymoſis quaſi vocib. dolentes, vel ſuam mutationẽ, vel regis interitũ. Nam Diomedes ab illiricis interemptus eſt, hę aũt aues Latino Diomediæ vocant. Græci vero eos Herodios vocant. Plin. lib. 10. Nec Diomedias p̃teribo aues. Iuba cataractas vocat, & eis eſſe dentes oculosq; igneo colore. Cætero candidas tradens. Duos ſemper his duces. Alterũ ducere agmen: alterũ cogere. Scrobes excauare roſtro, inde crate conſternere & operire terra, q̃ ante fuerit egeſta. In his fætificare. fores binas oĩum ſcrobibus. Orientẽ ſpectare quibus exeat in Paſcua: occaſum quibus redeant. Aluũ exoneraturas ſubuolare ſp̃ & contrario flatu. Hæ in ſolo loco totius orbis viſuntur in inſula quã diximus nobilẽ Diomedis tumulo, atq; delubro contra Apuliæ orã fulicarum ſiſes. Aduenas barbaros clangore infeſtant. Græcis tñ adulant, miro diſcrimine, velut generi Diomedis hoc tribuentes. Aedemq; eius quotidie pleno gutture madentibus pennis perluunt, atq; purificant. Vnde origo fabulæ Diomedis ſocios in earum effigies mutatos. Solinus. Diomedas aues inſula qua oram Apuliæ videt, & tumulo ac delubro Diomedis inſignis eſt, ſola gignit, cui eſt color candidus, ignei oculi, ora dentata, congregatæ volitant, duæq; duces ſunt. Quarum altera agmen præit, vt ductu certum iter dirigat, altera inſequitˀ, vt inſtantia tarditatem vrgeat. Cum fætificum tempus adeſt, roſtro ſcrobes excauat, & ſurculis inuerſum poſitis ſubrecauata contegunt, & ne operimenta deſint. ſi fortè lignorum caſſa aliàs caſſia venti auferant, hanc ſtruem premunt terra quam egeſſerant, ſic nidos moliuntur bifori acceſſu. additus qui mittit ad paſtus in ortum deſtinatur, qui excipit reuertentes verſus occaſum eſt, vt lux & morantes excitet, & receptui non denegetur. Edem ſacram huiuſmodi ſtudio omni die celebrant, aquis plumas imbuunt & alis impendio madefactis roruleutæ conſluũt, & ſic edem humore excuſſo purificant. Tunc pennis ſupplaudunt, & inde quaſi peracta religione diſcedunt. Ob hoc aues factos. Diomedis ſocios ferunt. Aluum autem exoneraturæ ad verſis flatibus ſubuolant, quibus proluuies longius auferatur.

De Egytho, & emeria, & ercinia. *Cap. LXIX.*

PLiu. lib. 10. Egythus auis minima cũ asino pugnat. Asinus quippe spinetis se causa scalpendi atterens, nidos eius dissipat. Quẽ adeo pauet auiculæ, vt oĩno voce rudẽtis audita oua eiiciat, pulliq; ipsi metu cadant. Itaq; aduolans vlcera eius rostro excauat. Porro achantis egythũ odit intẽm: vt eorũ sanguinem credant non coire. Iorath. Emeriæ sunt aues, quæ de nocte volãtes illuminant aerẽ pp pęnarum suarum naturam, quæ magis in tenebris, q̃ in lumine lucent: sicq; produntur, & capiuntur. Isid. Ercinię aues dictę sunt ab ercinio saltu Germanię vbi nascunt, quarum pennæ adeo per obscurum emicant, vt q̃uis nox dẽsis tenebris obtenta sit, ad præsidium itineris dirigendi iactę interluceant, cursusq; viæ pateat indicio plumarum fulgentium.

De Faltone. *Cap. LXX.*

IDem. Falco dr̃, eo q incuruis digitis sit, hic Italica lingua capus dicitur a capiendo. Radulphus vbi supra. Herodius est quem vulgo falconem dicimus velox rapiduq; ad prædam. Ex lib. de natur. rer. Falco est auis nobilissima, volatu impetuosissima, & in custodia sui minus cauta. Ideoq; eum ad prædam dirigendus est, a domino suo retardatur, nec auis ei capienda ostenditur nisi prius aliquantulum elongetur, vt prædam cum impetu moderato subsequatur. In ardeæ captura duo falcones pariter relaxantur, quorum vnus summa petit, alius iuxta terrã inuolat, vt videlicet ille volantem ardeam impulsu præcipitet: iste vero præcipitatam accipiat. Aristo. Falco renes habet debiles, pectusq; robustum delitiosis vtitur cibis. Vnica versatione collum gyrat circulariter, pectore existente immoto adeo, vt oculi eius duo, certum atq; luminibus ratione huius visus cuiusdam naturalis discretionis videantur ex æquo respondere. Prædæ quoq; quæ post tergum est pronidus inuigilat.

De Diuersis generibus falconum. *Cap. LXXI.*

EX libro de nat. rer. Falconum genera duo sunt. Vnum nobile, quod auem vsu paruo naturaliter capit. Aliud ignobile, ac vile, quod nisi multo labore, & maceratione assuefactũ hoc facit. Hoc vltimum genus cum ardeam ad terram impulerit, iamq; in promptu est, vt eam capiat. Ardea anguillam, vel alium piscem quem recentius vorauerat, euomit, & tunc falco liberę eam volare permittens, ac munus fœtidum sibi oblatum præferens & gaudens ocius apprehendit. Non sic autem falco nobilis, sed erectum munus vilipendens, auẽ dolosam seuerius punit. Habet autem falco os acutum, ac durũ in pectore, quod ei natura prouidens indidit ad impulsionem prædę. Scripserunt Aquila Simachus & Theodocion epistolam Ptolemæo regi Aegypti: in qua tractauerunt de auibus nobilibus, & earum medicinis: de qua tm̃ hic pauca commemorare sufficiat. Falconum genera sunt octo. Primum est quod lanarium dr̃, & in duo genera subdiuiditur: quorum vnum habet caput, & rostrum crossa, pedes vt aquila, quod cum graui labore habilitatur ad aucupãdum: habilitatum tñ in secundo & tertio anno egregium est in volatu. Alterum vero staturæ minoris est, & vile reputatur. Secundum genus falconum peregrinorũ dr̃: & hoc duabus de causis. Quarum vna est, quia semper de terra in terram peregrinatur. Secunda secundũ opinionem falconiorum, q videlicet nescitur nidus eius, quia in altissimis præruptis montium nidos construunt, nec aditus ad nidum patet, nisi desuper a cacumine montium: homine per funem submisso. Tertium genus montanum dr̃ breue & spissum valde in corpore, & præcipuẽ est breuis caudæ, & spissæ, pectoris valde rotundi, & magni, & fortiũ crurum & breuium respectu quantitatis corporis sui: nodosorum pedum & fortium vnguium, & hoc in consuetudine habet q frequenter respicit pedes. Et est in dorso & exterius in alis coloris cinerei Hoc genus ferum est, malorum morum & iracundum, inconstantis iræ. Quartum genus pedibus, & cruribus cerulenm, vnde & nomen accepit, hoc primo & secundo anno nobile, quinto anno vilissimum est. Quintum genus gracile & longũ est in dispositione: exercitissimum in volatu. Sextum genus superanicum dicitur, quod ferè habet similitudinem aquilæ, excepto eo, quod in pedibus, & alis & oculis gutture assimilatur falconi. Septimum genus Britannicum est, quod omnium auium aucupantium obtinet principatum: vt nec vlla auis coram eo aucupari, vel etiam volitare audeat ipsa desuper volitante. hoc genus crura nodosa, pedes crossos, vngues crudeles, aspectum terribile: flãmeos oculos, caput & pedes crossa, iuga, i. cõplicationes alarũ magna, facillimẽ habilitatur ad volatum, multũq; ac diu volare potest, delicatissimẽ pasci vult, & tm̃ ferè quantum aquila comedit, hoc genus esse credimus, qd superius ariophilon diximus. Octauũ genus est, quod Herodius, aut vulgariter gyrfalcus appellatur, de quo inferius dicetur, hoc genus præcedẽti cõius est, & carius hr̃ pp temperantiam cibi, ac vitæ. Porro tiriolus aucupantiũ volucrũ minima, sed pro sexu, & natura sua ad aucupandũ promptissima, falconũ generib. adiungitur. Albertus in lib. de aĩalibus. Genus falconũ quatuor hẽt ꝓpria. Primũ figura corporis. Scdm color. Tertiũ proprius actus. Quartus sonus vocis, Figura oĩbus conueniens est grossius hr̃e caput & rotundũ, collũ breuius, breuius rostrũ, pectus maius cũ osse in pectore acuto. Alas longiores: caudã contractiorem. Crura breuiora, & fortiora respectu sui corporis. Color conueniens est in facie hr̃e maculas nigras in maxillis, albas circa foueas oculorũ vtrinq; & ex vtraq; parte rostri, & cilia hr̃e nigra, & cinereũ, siue subnigrum in cetaneo, in dorso, in superiori parte colli, & exteriori alarum, silr̃ in exteriori caudæ, vt in alis plenũ esse varietate, quasi virgulatim descendentibus interruptis q̃nq; virgulis. Et ista varietas semper quidẽ hẽt nigredinem pro colore vno. Scds color est ruffus remissę rubedinis, & scdm quod sępius mutatur magis, ac magis albescit. Color aũt oculorũ est croceitas, ita q ruffedini appropinquet, & acies, siue pupillæ nigræ. Et color pedum optimus croceus multũ vergeus ad albedinẽ, & quo minus albescit pedes, eo ignobilior est falco. & si vergit in colorẽ hiacinthinũ, siue saphirinũ, est color ignobilis. Proprius actus eius est, impetu ferri in prædam. Et ideo cauendum est falconario, ne statim prædã falconi ostendat, sed potius aue aliquantum remota dimittat falconẽ. Sonus aũt vocis generaliter crossior & prolixior est ab acuto in grauius procedens. Genera scdm eũ. x. quo ad nobiliores distinguuntur. Primũ sacrũ, qd Simachus Britannicũ vocat, aliàs aeliũ, vel aeriophilũ. Scdm girfalco. Tertiũ montanũ, siue montanarium. Quartũ peregrinũ. Quintũ gybbosum paruũ corporis quantitate, sed audacia & virtute mirabile. Gibbosũ dictũ eo q pp breuitatẽ colli ante iuga alarũ suarũ caput vix apparet. Sextũ gradũ nobilitatis possidet falco niger: aliquanto breuior falcone pegrino, sed in figura silr̃ per oĩa. Septimũ locũ sibi vendicat falco albus, qui venit a Septentrione, & mari Oceano, a regionibus Noruegię, & Sueciæ, & Ostomaniæ, & finitimis siluis & montibus. Octauũ gradũ falco rubeus obtinet, nõ q in toto rubeus sit, sed quia gutturæ, q̃ in aliis albæ sunt, in hoc genere sũt rubeæ & nigræ. Nonũ genus est illud, qd est hiacintini pedis, & azurini. Decimũ, qd minimũ est q̃titate, vulgariter smirliũ vocatũ. Regimen aũt falconũ in tria diuidit. Primũ est regimẽ domesticationis, qd duos in fines ordinat, quorũ vnus est, vt assuescat manũ hoĩs. Alter aũt vt audax, & ꝑceps in captura auiũ efficiatur. Scdm est regimẽ sanitatis, & maxime in hoc cõsistit vt cibet cibo hora & q̃titate, quo, qua, & qñ silnester cibari consueuit, & ꝑcipuẽ carne leui auiũ, & adhuc calore vitę spirante, & vt teneatur inter maciẽ, & pinguedinẽ mediocris. Tertiũ aũt est regimẽ infirmitatis, de quo ex pdicta epl̃a Aquilę Simachi, & Theodotionis. Albertus & liber de naturis, hæc q̃ sequũtur. Si infirmitas auib. crescit, in oculis, vnge illis oculos oleo oliuę. si albugo in oculo crescit: puluerẽ seminis fęniculi, & lac calidũ mulieris immitte. Si p senectute obscuratus fuerit, accipe habile ferrũ, & coque, & pone sup nares vbi vertex cõiungit oculo ad nares, si clausas nares habuerit, accipe puluerẽ piperis, & staphisagriæ, & insuffla eis in nares p q̃ paruã fistulã pennę, & fricabis postea solo puluere staphisagriæ palatũ eius. si reuma in capite habuerit: pone rutã iuxta nares eius, & carnẽ quã comedit intinge in succo rutæ. Itẽ alleũ tusũ cũ vino p nares eius immitte, & in loco obscuro resideat tota die, & eũ p vnã diẽ ieiunare pmitte. si pabulã habuerit, accipe linguã eius, & cũ puluere staphisagriæ cõdito melle frica eã, dabis ei butyrũ comedere, si dicta nõ valet. puluis caulis deficcati ad idẽ valet. Si vltra modũ clamosus fuerit, accepe vespilionẽ, & piper tritũ intus pone, & da ei comedere. si etiã aliã auẽ acceperit ad idẽ oberit. Qui nimiũ clamat oneratus interius est sępe, si fastidiũ habuerit sorices viuas ei dari facias. silr̃ & catellũ in proximo natũ, anteq̃ videat: si cibũ euomit freq̃nter accipe scamoneã in põdere quartæ par. oboli, tm̃q; cimini & tritis istis asperge eorũ puluere carnes porcinas pingues, & da aui in cibũ. si vero comedere nõ põt, accipe albumen oui, & in eo pone dictũ puluerẽ, & ori eius immitte. Itẽ ad idẽ si cibũ eiicit: accipe oua cruda & frãge in lac caprinũ, postea facias hoc totũ decoq̃, & da ter ad comedẽdũ accipitri, & saluabit. si pẽnas mutare inceperit exime eũ ab omni labore & cibum ei in abundantiam tribue. Quoties. n. esurierit, tot fracturas in pennis habebit, & in secreto naturæ notatur. Valent illæ glebæ virides substratæ sub pedibus & solis calor, nisi ingruent magnus æstus. Si febres habuerit da ei succum artemisiæ, ter vel quater, & carnes gallinæ in cibũ. Vel istud, liga ei tibiam dexteram fortiter, & in medio cruris apparebit vena, & illam diligentissimẽ minue. In eius crure quatuor venæ sunt, vna in anteriori, altera inferius, altera exterius, altera posterius super vnguẽ maiorem. Poteris autem scire si auis febricitat, si alæ dependent, & caput demissum teneat, & tremit, & quasi frigus ostendit in plumis, aut cibũ cum fastidio sumit, aut audẽ sumit & malẽ tñ inducit. Si valde sitit, accipe puluerẽ caulis leuistici, & cãuę d aneto, & fęniculi, & coq̃ cũ vino, & cõmiscens coclear mellis, & colatutam da ei bibere.

Vel

Vel iniiice ori eius. Vel vna die da ei carnē linitam oleo roſarum frigidā. Si felle laborat, puluerē florum ſalicis ſperge ſuper cibū eius. Si alæ pependerint, accipe de ſanguine, & adipe anſeris. De ſanguine frica eius alas ad Solē, de carne anſeris pingui da ei comedere. Itē melius, ſel porci accipe, & inde ei alas perunge. Vel ſucco verbenæ cibum eius intinge. Ad idē ſuccus ſaluiæ. Si alas guttoſas habuerit, hederā terreſtrem in aqua coque, & folia eius cocta, & bene contuſa alis eius circūliga, iuxta latera, & cibum eius in eadē aqua tinge. Idē ſi pedes guttoſos habet. Si tineæ comedant pēnas eius carnes hircinas comedat in aceto tinctas, & alas eius aceto calido, & oleo laurino ſæpius perfrica. Si pēnā fractā extrahere volueris ſine dolore, accipe ſanguinē parui anē malis galy. ſ. vel ſanguinē muris rati, & vnge locū pēnæ, & cadet. Et poſtea ex melle ad ſpiſſitudinem decocto fac virgulā ad modū foraminis, vbi penna fuerit, & iniice foramini, & exibit noua penna. Itē ſucco papaueris calido perunge pennas eius, & intinge cibū eius eidē ſucco. Si os fractū habuerit in crure, vel in ala, Aloe calidū ſuperliga, & dimitte vna die, & vna nocte. Itē fimū galli in aceto coctū ſuperliga. Si inquieta ſit auis, & in pertica, vel in manu geſtantis, myrrhā in aqua coque, & ex ipſa aqua aſperge corpus eius, & intinge cibū eius vſq; nouies. Si infirmitate, quæ tāna dī, infirmatur, ſucco arthemeſiæ cibus eiuſdē auis intingatur. Itē ſanguine agni calido pedes eius perfrica. Vel vino tepido, in quo decoctæ ſint vrticę, in ipſo vino cibū eius intinge. Si non pōt fimare, fel galli da ei comedere, vel teſtudines albas decoctas. Si nimium laxat, ſuccū iuſquiami modicū da ei bibere, & intinge eodē cibū eius. Si pediculos habet, accipe ſuccū abſinthij, vel aquā decoctā cū abſinthio. Et ad Solē eo ſedente infunde plumas eius, & corpus per totū. Si lapidē in ventre contraxerit, da ei vnguentū comedere, & butyrū. Ad idē aloes herbā cū puluere apij, & inuolue cordibus paruatū auium, & da ei comedere. Sic poteris de oī medicina, q̄ datur auibus cōmodius facere. Sed multo ampliora de hac materia reperies, per Albertum tradita in libro ſuo de animalibus. Hæc in epiſtola prædicta de nobilibus auibus, & alia multa de medicinis earum leguntur.

De Faſiano. Cap. LXXII.

ISid. Faſianus a Faſide inſula dictus eſt, vnde primum aſportatus eſt. Palladius vbi ſupra. Faſiani nouelli ad creandos fœtus parandi ſunt, qui anno ſuperiori editi ſunt. Veteres tñ fœcundi eſſe non pōt, fœminas ineunt Martio, vel Aprili, vel ſemel in anno fœtus creant. Viginti ferè ouis pariendi ordo concluditur, gallinæ his melius incubant. Ab aquæ prohibendi ſunt acceſſu, ne pituita concludant. Farina triticea ſaginantur, vel ordeacea, huius farina in breuiſſimas offulas redacta, oleo aſperſa leuigetur, & ita offulæ faucibus inſeratur, ne ſub infima linguæ parte mergantur, quod ſi euenerit, ſtatim peribunt: duabus fœminis vnus maſculus ſufficit, quia cæteras aues ſalacitate non æquat. Ex lib. de natura rerum. Faſianus eſt gallus ſiluaticus, auis pulchra, valde pennis coruſcis, inſtar ignis, ceruleus interdum, ac viridis, rubeisq; pennis interſeritur mirum. Aures geminas vt hīc in capite plumis extantibus, quas ſubrigit, qñ vult, atque ſubmittit. Criſtis autem in capite caret, & ſpiculis in cruribus, his tñ armis fruſtratus, animoſus, & audax eſt. Quod ſciens auceps ſcutum ex panno lineo facit, in cuius medio panniculum rubeum ponit, quem ſ. ruborem in albo gallus attentius contemplatur, inſolitumq; miratur. Tunc auceps hærentem viſu cernens, in dorſum retrocedere cogit ſcuti conamine, donec in retia eminus parata captiuum deuciat. Hæc auis in aura pluuioſa triſtatur, & tunc in tuberis, ac ſiluis latet. Circa veſperam, vel auroram de ſilua egreditur, & tunc de facile venatur. Roſtrum in terra figens abſcondit, & ſic abſconditum ſe totum credit, pennas præ pinguedine mutat, iterumq; ſeſe renouat. Carnes habet ſubtiliores, ac leniores cæteris auibus ſiluaticis, exceptis perdicum pullis. Plinius lib. 10 Faſianis in colchis geminas aures ex pluma ſubmittunt, atque ſubrigunt. Idem in lib. 11. Renibus autem ex parte tantum altera nitſtiuo iungitur fel faſianis. Ariſtot. Faſiani tantum coitus tempore ſimul habitant, cæteris vero tempoibus ſeparantur, nec cito rubricatas habent barbas, vel in pedibus calcaria, ſicut galli domeſtici, ſed tractu temporis. Faſianus ſic capitur, aliquando auceps pannum, in quo hæc auis depingitur coopertus, faſiano ſe oſtendit, qui ſequens coopertum, nec fugientem, nec retrocedentem, tandem a ſocio aucupis in inſidiis latitante reti inuoluitur.

De Fatatore. Cap. LXXIII.

EX libro de natura rerum. Fatator eſt auis in Oriente, quæ fœtuum procreandorum naturaliter cupida, tempus veris anticipat, quo ſcilicet aues cæteras ſolent initiare conceptus. Vnde fit, vt oua, quæ tunc facit, frigore corrumpantur, ne fœtuum habeant effectum; ſed iterum ſequenti tempore calido ponunt; & tunc pullos faciunt, quod eſt contra omnes ferè agreſtes aues, quæ ſemel in anno ouant, atque pulliſicant.

De Fœnice. Cap. LXXIIII.

ISidorus. Fœnix eſt auis Arabiæ ſic dicta, eo q colorem fœniceum habeat, vel q ſit in toto orbe ſingularis, & vnica. Nam Arabes ſingularem, & vnicam fœnicem vocant: hæc quingentis, & vltra viuens annis, dum ſenuiſſe ſe viderit, collectis aromatum virgultis, rogum ſibi inſtruit, & conuerſa ad radium Solis alarum plauſu voluntarium ſibi incendium nutrit, ſicque iterum de cineribus reſurgit. Ambroſius lib. 5. Fœnix, cum ſinē vitæ ſibi adeſſe animaduertit, facit ſibi thecam de thure & myrrha, & cæteris odoribus, in quam impleto vitæ ſuæ tpe intrat, & moritur: de cuius humorē carnis vermis exurgit, paulatimq; adoleſcit, ac proceſſu ſtatuti tpis alarum remigia induit, ſicque in ſuperioris auis ſpeciem, & formā reparatur. Doceat ergo nos hæc auis exemplo reſurrectionem credere, quæ ſine exemplo, & ſine rationis præceptione ſibi inſignia reſurrectionis inſtaurat. Solinus. Apud Arabes fœnix naſcitur, auis Aquilę magnitudine, capite onerato in comam plumis extantibus, criſtatis faucibus circa colla fulgore aureo, poſtera parte purpureus, extra caudam, in qua roſeis pennis interſcribitur nitor ceruleus. Quinto Plancio, Sex. Papinio Conſulibus, Aegyptum fœnix inuolauit, captusq; anno 800. Vrbis Conditæ iuſſu Claudij Principis in Comicio publicatus, quod geſtum actis etiam vrbis continetur. Plinius lib. 10. Senator Manlius maximis nobilis doctrinis doctore nullo auctor eſt, neminem extitiſſe, qui viderit veſcentem; ſacrum in Arabia Soli eſſe fœnicem auem annis 660. viuere, ſeneſcentem caſſia, thuriſq; ſurculis nidū conſtruere, odoribus replere, ac ſuperemori. Ex oſſibus deinde, ac medullis eius naſci primo ſicut vermiculum, inde fieri pullum, principioq; iuſta funeri priora reddi, & in totum deferre nidum prope pacaiam in Solis vrbē, & in ara ibi deponere. Cuius ſ. alitis vita magni conuerſionē anni prodit idem Manilius fieri, iterūq; ſignificationes tēpeſtatū ac ſyderū eodem reuerti, hoc autem circa meridiem incipere, quo die ſignum arietis Sol intrauerit. Et fuiſſe eius conuerſionis annum prodente ſe, Publio Licinio, Marco Cornelio Conſulibus 215. Cornelius Valerianus fœnicem deuolauiſſe in Aegyptum tradit, Q. Plautio Sex. Papinio Conſul. Allatumq; eſſe in vrbē Claudij Principis cenſura anno 800. Et in Comicio propoſitum, quod actis teſtatum eſt, ſed quæ falſa eſſe nemo dubitarit. Ex lib. de naturis rerum. Fœnix eſt auis in orbe ſine pari, per annos 340. ſola degens, caput hñs oneratum, vt pauo, caudamq; cerulei coloris, in qua roſeæ pennæ inter ſcribuntur varietate mirifica. Cumq; ætatis prouida grauēſcere cœperit, in altiſſimis Orientis partibus in arbore pulcherrima ſuper amœniſſimum fontem poſita, altare quaſi nidum inſtruit ex thure, myrrha, & cinnamomo, ac cæteris aromatibus. Tunc feruidos Solis orbes alarum agitatione in ſe concitans, ſuper ſtruem ruit, ipſaque pariter accenſa vermis ex eius cinere procreatur, qui in auem priſtinam reformatur. Hanc autem dicit Iſid. Heliopolim vrbem Aegypti menſe Aprilis ingreſſam fuiſſe oneratis alis diuerſis aromatibus, & ſtruem ſarmentorum accendiſſe, qui coniectus fuerat in ſacrificium a ſacerdote, ibique ſeipſam inter illa aromata combuſſiſſe: prima die ſequenti veniens ſacerdos, ligna, quæ poſuerat ſuper aram combuſta reperit, & ſcrutans cinerem, vermiculum odore ſuauiſſimo fragrantem inuenit, qui ſecunda die in auem formatus apparuit, quæ tertia in ſtatu ſuo perfectiſſima, ſacerdoti valefaciens euolauit.

De Ficedula, & ſilomena. Cap. LXXV.

ISidorus. Ficedulæ dictæ ſunt, eo q ficos magis edant. Panditur illo verſiculo veteri. Cum me ficus alat, cum paſcat dulcibus vuis. Cur potius nomen non dedit vua mihi. Plinius li. 10. Ficedulæ formam ſimul, coloremq; mutant, hoc tñ nomen hñt autumno, poſtea vero melancoriphi vocantur. Actor. Filomena eſt auis parua, canora, omnibus nota, quæ luſcinia dī, de qua plenius inferius dicetur. Ex lib. de nat. rerum. Filomena dī a filos, quod eſt amor, & mene, quod eſt dulcis. Hæc enim auis mira modulatione lætificat audientem, gaudet ad ortum Solis. Præterq; lætitia venientem, verno tñ tpe, cantat, hiberno nunquam. In initio quoque veris adeo ſuæ vocis amœnitate delectatur, vt rariſſimè comedat, & hoc cum ſumma feſtinatione. Itaque certāt inter ſe tam pertinaciter, vt victa ſæpe vitam finiat, prius deficiente ſpiritu, quàm cantu, vnde & dī a filos, quod eſt amor, & mene, quod eſt defectus, quaſi amore deficiens. Miramur igitur in tam paruo corpuſculo tā pertinacem ſpiritū, miramur in illo perfectā muſicæ ſcientiā. Modulatus enim editur ſonus, & nūc cōtinuo ſpiritu trahitur in longū, nunc variatur in flexum, nūc diſtinguitur & cōciſo copulatur in torto, grauis, acutus, creber, extēſus, vibrans, & aliqñ quidem medius, ſummus, imos. Meditantur interim aliæ minores, verſuſq; quos imiteatur, addiſcunt, audit attenta diſcipula, reddiq; vicibus cantū. Intelligitur, emēdatur, & a docente quodāmodo reprehenditur. Statim autem, vt coire cęperit, vocis amœnitatem perdit. Et (vt dicit Plinius)

alia vox fit, mutatur & color. Ab exitu namq; verni temporis aucto æstu in totum alia vox fit, mutatur & color. Linguis cãtum tenuitas illa non est, quæ cæteris auibus.

De Fulica. Cap. LXXVI.

ISidorus. Fulica dicta est, eo q caro eius leporinam sapiat, lago enim lepus dr. Est auis stagnensis, habens nidos in medio aquę, vel in petris, quas circundant, maximeq; profundo semper delectatur, quæ dum tempestatem præsenserit fugiens in vado ludit. Actor. Fulica (vt legitur) est auis magnitudine, & colore cygnio similis, & grandi rostro. In scopulis littorum commoratur, illas Latini dyomedias, Græci herodios vocant. Phisiologus. Fulica auis super omnes prudentissima, cadaueribus non vescitur, nec oberrat de loco ad locum, sed in vno loco permanet vsque in finem, ibique escam suam circa se colligit, & quiescit. Plinius lib. 11. Fulicarum generi dedit natura placabilem cristã, per medium caput a rostro residentem. Idem in lib. 18. Fulicæ matutino clangore tẽpestatem præsagiunt. Glo. super psal. 103. Fulicæ domus est fortis, sed non in excelsis. Vnde fulicæ, inquit, vel herodij domus, &c. Fulica enim est auis marina, vel stagnensis, cuius domus. i. nidus est petra in aqua, quæ tusa fluctibus frangit eos, sed non frangitur. Ex libro de natura rerum. Fulica (vt dicit Ambrosius) pullos Aquilæ nido deiectos reuerenda clementia cũ pullis suis pascit, ac nutrit, hominibus rationalibus exemplũ præbens, quanta debeant erga peregrinos & pauperes, ac tribulatos pietate moueri. Philosophus Fulica est auis boni moris, nigra, anati similis, nisi quia minor est anate. In stagnis delectabiliter commoratur, esca & pace contenta. Vnde patet, si locũ inueniat, vbi pacem & escam habeat nõ inde recedit.

De Gallo. Cap. LXXVII.

EX libro de natura rerum. Gallus est auis fauciburs, & capite cristata spiculis aduersis in cruribus armata, habet & quãdoque spicula gallinæ. Sed hoc errore potius, quàm opere naturæ: gallus nocte profunda cantat validius, & matutino leuius. Cantum enim cum vento fertur, & plusquam æstimari possit, longius auditur. Itaque cantu suo equos mitigat, camelos instigat, fantastica quoque propellere dicitur. Caudam sustollit, & ad modum semicirculi reflectit. Cum pennas circa collum erigit excutiens se audaciorem reddit, dormiturus in altum scandit, ac super vnum pedem requiescit, forma eius ecclesiarũ turribus insidet, & rostrum contra ventum conuertit: herbæ, quæ gallum reficiunt, animalia extera occidunt: si in vno præcinctu atrij plures galli fuerint vnus deuictis cæteris dominatur, & superbus graditur, finisq; duello sæpe commorientibus est. Gallus iccirco leonibus est terrori, quia basilisco assimilatur, vt quidã voluńt. Vel potius, vt credimus, naturaliter est insitus timor galli. Gallinis mortuis gallus mœrore confectus, abstinet de cantu præ dolore. Gallus in ætate decrepita facit ouum ex se, vnde basiliscus procreatur. Sed in generatione hæc oportet, vt multa cõcurrãt. In fimo namque calido, & multo ponit ouum, ibiq; fouetur vice patris, & post multo tpis exit pullus, & inualescit, sicut solent anatum pulli. Habet autem caudam, vt coluber, residuum vero corporis, vt gallus Dicunt autem hi, qui creationem eius se vidisse testantur, q nulla est oui testa, sed validissima pellis in eõ, vt resistere posset ictibus validissimis. Opinio quoque quorundam est, q ouum illud galli coluber aut bufo fouet: sed hoc incertum est, hoc tñ in antiquorũ scriptis habemus, q basilisci quoddam genus, ex ouo galli decrepiti gñatur. Gallus cantu suo diem prænunciat, & somnolentos excitat. Et dr, q ita cantu suo horas distinguit, quia ex multo calore certis horis humores in ipso recipiunt ebulitionem, indeq; salsedinẽ, & sic pruritum, ex qua nascitur delectatio, per quam excitatur ad cantum. In maiori nocte maiores, ac fortiores cantus edit, & sui ipsius imaginẽ in speculo intuens, vires consumit, leui susurrio gallinas suas vocat ad esum grani. Deniq; inter aues mas, & nõ fœmina dãt voces, vt gallus, & coturnix. Gallus gallinã aduocatã pascit, & sic eã ad labores imprægnationis, & partus cogit.

De eodem. Cap. LXXVIII.

GReg. in moralibus. Gallus diei nuncius, horas noctis discutit, & demum vocem exhortationis emittit. Cumq; cantus edere parat, prius alas excutit, ac seipsum feriens vigilantiorem reddit. Ambr. Est galli cantus suauis in noctibus, & vtilis, quasi bonus cohabitator dormientem excitat, & solicitum admonet. Viantem solatur, processum noctis signans: hoc canente latro suas insidias relinquit, hoc ipse Lucifer excitatus oritur, cęlũq; illuminat, hoc canente mœstitiam trepidus nauta deponit, oĩsq; crebro vespertinis flatibus excitata tempestas, & procella mitescit, hoc deuotus affectus exilit ad precandũ, legendiq; munus instaurat: hoc postremo ipse ecclesiæ pastor Petrus diluit culpã ante cantũ galli tractam. Istius cantu spes omnibus redit. Aegris leuatur incommodum, minuitur dolor vulnerũ, febriũ flagrãtia mitigatur, renouatur fides lapsis. Iesus titubantes respicit, errantes corrigit. Idem. Leo timet gallum, maximeq; album. Arist. Visi sunt autem galli, qui fœminas suas interficiebant. Deinde solliciti circa pullos suos regebant illos, & assimilabantur fœminis in nutriendo illos, ita q etiam in voce. Et nolebant coire, sed etiam patiebãtur. Plinius lib. 10. Galli vigiles nocturni, quos excitandis in opera mortalibus, rumpendoq; somnia natura genuit. Sydera norunt, & ternas horas interdiu cantu distinguunt. Cum Sole eunt cubitum. Quartaq; castrensi vigilia ad curas, laboremq; reuocant. Nec Solis ortum incautis patiuntur obrepere, diemq; venientem cantu nunciant, ipsum vero cantũ plausu laterum. Mortuis gallinis earũ mariti visi sunt in vicem lucedentes, ac reliqua fœminæ more facientes, seq; cantu abstinentes: proximè gloriã sentiunt galli post fasianos. Imperitant suo generi, & regnum in quaque sunt domo, exercent, dimicatione pariter hoc inter illos, velut ergo tela agnata cruribus suis intelligant. Nec finis sæpe commorientibus. Quod si palma contigerit, statim in victoria canunt, seque ipsi principes testantur. Victus vero silens occultatur, ęgreq; seruitium patitur. Et plebs tamen ęquè superbè graditur, ardua ceruice, cristis celsa, cœlumq; sola volucrum aspicit crebro: in sublime quoque caudam falcatam erigens. Itaque terrori sunt etiam leonibus ferarum generosissimis. Desinunt etiam castrati canere.

De Gallinacio. Cap. LXXIX.

ISidorus. Gallus autem a castratione vocatus est. Nam inter aues cæteras huic soli testiculi adimuntur. Veteres autem abscisos vocabant gallos. In ventriculis gallinaciis gemma, quæ dicitur electorius, reperitur crystallina specie, magnitudine fabæ. Plinius vbi supra. Galli (vt dictum est) desinunt canere castrati. Quod duobus modis fit, lumbis adustis candente ferro, aut imis cruribus mox vlcere oblito figulina creta, facilius itaque pinguescunt. Mares auium inter se dimicant desiderio fœminarum, victum autem Venerem pati. Id quidem & gallinacius aliquando. Idem in lib. 11. Gallinaciis quoque natura dedit plicabilem cristam per medium a rostro residẽtem, sed spectatissimum corpore consertum, nec carnem ita esse, nec cartilaginem. Idem in lib. 22. Vuæ florem si edant gallinacij, vuas non attingunt. Pituita generis gallinacij, herba sabinæ traditur sanari. Idem in lib. 28. Gallinacios tradunt a vulpibus non attingi, si vulpis iecur aridum ederint, vel si pelliculas ex eo collo induta galli inierit. Idem in lib. 29. Gallinarum membra venenum auri sunt, ipsique gallinacio circulo eramento in collum addito non canit. Idem in lib. 30. Mustelæ cinis, si detur gallinaciis, tuti sunt a mustelis. Ex lib de natura rerum. Gallinacius gallus testiculis viduatus dicitur, qui capo vulgariter appellatur. Fertur autem citius impinguari, qui a libidine arcetur. Cum gallinis quidem impinguatur. Sed nequaquam eas impinguando fœcundat, cum eis pascitur, sed non eas defendit. Non cantat, nec horas diei, vel noctis discernit. Igitur ad nihil vtilius est, nisi ad coquinam. Vnde satis eleganter quidam nuper ad clerum in synodo loquens ait. Transferetur, inquit, solina scriba, sicut gallus gallinacius, sed nusquam vtique, nisi ad coquinam diaboli, Et quare, quia non generat, neq; cantat. Aliquando gallus post triennium castratur, postea quinque, vel septem annis viuere finitur, & sic in eius iecore lapis inuenitur electorius, quem, vt ibi conceperit, non postea bibit. Vnde & si quis hunc lapidem in ore suo habuerit, sitim extinguit. Huic aui quandoque plumæ in pectore suo extrahuntur, & vrticis ad nudum vritur, vt pullos vice matris foueat, & ob calorem quẽ & eis nudato corpori præstat. Itaque postquam frigoris præsidium, & vstionis medelam in pullorum suppositione se adeptũ esse cognouerit, maternum affectum cõcipiens, eos fouet, & pascit, formatq; ẽm morem gallinarum voces, vt confracta voce aduocet elongantes. Alexander. Gallinacius si bene vrticetur, ducet pullos suos ad modum gallinæ, quod (vt dicitur) nõ facit propter commodum pullorum, sed propter commodum proprium, vt ex pullorum calore faciat venenum vrticę euaporare.

De cibo, & medicina ex gallo. Cap. LXXX.

EX libro de natura rerum. Galli carnes crossiores sunt ad digerendum, & minoris humiditatis, quam gallinæ, vel gallinacij. Decrepiti tamen galli carnes teneriores sunt, quàm iuniores. Gallinacius autem habet carnes validiores omnibus volatilibus, bonum sanguinem generant, & optimum nutrimentum. Habet quidem eius caro quiddam viscositatis, sed in coquendo dissoluitur. Plinius lib. 19. Ius ex veteri gallo aluum dissoluit, validius prodest, & circa longas febres, & torpentibus membris, ac tremulis, & articularis morbis, capitisque doloribus, & epiphoris, inflammationi vesicæ, & circa cruditates, atque suspiria. Præterea cerebrum galli potum valet contra rabidi canis morsum. Vnde etiam crista eius trita, & imposita, & fimus eius suffus cum aceto. Ius eius valet circa veneficia mustelæ, & circa omnia aconita, modico addito sale.

Auicenna.

Auicenna. Gallorum (vt ait Ruffus) melior eſt ille, qui nondum cantat, antiqui vero mali ſunt. Teſticuli autem gallorum multum laudabiles ſunt, velocis digeſtionis, ius gallorum cõfert dolori ſtomachi ex ventoſitate, ius galli veteris cum polipodio & aneto cõfert colicæ valde. Docet aũt Galienus in decoctione gallorum veterum vt poſtquam nutriti ſunt, fatigentur faciendo eos currere vt cadant & decoquantur. Deinde ventres eorum euacuati ac ſale impleti ſuantur. & coquantur cũ 20. ſext. aquæ donec veniant ad tres rotulas, & bibantur, hoc ius confert aſmati. Confert & tremori ac dolori iuncturarũ, ſed oportet vt coquatur cum polipodio, & aneto, & ſale. Item ius prædictum cum polipodio ſoluit melancoliam, & cum cardamomo ſoluit flegma. Quãq; vero coquitur cũ medicinis ſtipticis ad diſſenteriã, & cũ lacte ad vlcera veſicæ. Adeps galli, ſicut & ceruí vehemẽtioris eſt calefactionis, gallinæ vero minus. Gallinæ fiſſæ ſuper cor ſuum, aut gallus ponuntur ſuper locum læſum a vermibus venenoſis, & quaq; hora permutantur, prohibent nocumentũ veneni. In venenis & bibitis ſorbeatur eorum decoctio cum aneto & ſale, & euomitur. Pellis interiuſcca, q̃ eſt in ſtomacho & in gutture galli, ſiccata, trita, & bibita, cõfert dolori ſtomachi. Aeſcul. Cerebrum galli cũ vino bibitum, oẽs morſus deſtruit, & alia multa mirabilia facit. Sanguis eius leucomata oculorũ & cicatrices cũ aqua miatus ſanat. Eius teſticuli cum aqua bibiti caducos liberant, ſi tñ a vino per decem dies abſtineant. Pellis interioris eius ventriculi cum vino trita prodeſt auribus, & bibita ventrem ſtringit, ſputum mouet, calculos frangit, ac per vrinã eiicit. Stercus eius cum aceto mixtum furunculos & canis morſus curat.

De Medicinis ex gallinacio. Cap. LXXXI.

PLinius lib 29 Gallinacij carnes tepidæ appoſitæ, venena ſerpentium domant. Cerebrum quoq; ipſius in vino potum. Parthi malunt gallinæ cerebrum plagis imponere. Ius quoq; ex his potũ medetur præclarè, & in multis alijs vſibus eſt mirabile. Nam & pantheræ & Leones perunctos eo non attingunt, præcipuè ſi & allium fuerit incoctum: aluum ſoluit, validius e veteri gallinacio. Prodeſt & contra longinquas febres & torpentibus membris tremuliſq; & articularijs morbis & capitis doloribus. Epiphoris inflammationibus, faſtidijs, incipienti tenaſmo, iocineri, renibus, veſicæ. Contra cruditates, ſuſpiria. Itaq; & faciendi eius extant præcepta. Efficacius enim coctũ cum olere marino aut cibo aut cappari, aut appio, aut herba mercuriali, aut polipodio, aut aneto. Vtiliſſimè aũt in congijs tribus aquæ ad tres heminas cum ſupradictis herbis, & refrigeratum ſub diuo dari tempeſtiuis antecedente vomitione. Gallinaceorum fimus recẽs illitus alopicias replet. Fel candidi gallinacij ad ſuffuſiones oculorum valet. Fimus quoq; gallinaciorum rubens luſcioſis illinitur. Laudatur & gallinacij fel, ſed præcipuè adeps contra puſtulas in pupillis, fimus etiam candidus in oleo veteri corneis pixidibus ſeruatur ad pupillarum albugines. Ventris gallinaciorum membrana, quæ abijci ſolet, inueterata, & in vino trita purulentis auribus valet. Idem in libro 30. Ius ex gallinaceis diſſenteriæ medetur ac tenaſmis. Sed veteris gallinacij ius vehementius ſalſum mouet aluum. Porro iecur gallinacij aſſum aluum ſiſtit. Omnium verrucas generum ſanat fimus gallinaceus cum oleo & nitro. Sanguinem autem e naribus fluentem ſiſtit cerebellum gallinacium fronti illitum.

De Gallina & eius educatione. Cap. LXXXII.

ISido. Gallina dr̃ a gallo, ſicut a leone leæna. Hoĩs membra (ferunt quidam) ſi auro liqueſcenti miſceantur conſumi. Plinius lib 10 Gallinarum generoſitas ſpectatur criſta erecta interdum & gemina pennis nigris, ore rubicundo, digitis imparibus aliqñ & ſuper quatuor digitos trãſuerſo vno. Ad rem diuinam luteo roſtro, pedibuſq; puræ non vñt. Ad opertanea ſacra nigræ. Eſt & pumilionum genus in his non ſterile, quod non in alio genere alitum, ſed quibus certa fœcunditas rara & incubatio ouis noxia. Idem in lib. 29. Si auro liqueſcenti gallinarum membra miſceantur conſumũt illud in ſe, ita vt dici poſſit auri venenum gallinas eſſe. Ex libro de nat. rer. Gallina domeſticis partib. ſuis corporis, id eſt a medio dorſi ſuperius verſus imum & a pectore ſubtus verſus imum ſimiliter duplicem habet pẽnam ex vna cãna naſcẽtem. Inimiciſſima gallinis eſt pituita, quæ maximè eſt inter meſſis & vindemię tp̃s. Medicina vero eſt penna per tranſuerſas nares inſerta, & per oẽs dies commota, vel cibus allium. Ariſtot. Aues in terra manentes & non volantes vt gallinæ, eiſq; ſimiles, non vident acuto viſu, & confricantur in cinere. Item, quæ ſunt maioris coitus habent maiores teſticulos, vt gallina & cubeb. Item gallinæ qñque pugnant cum gallis & vincunt eos, tunc eleuant colla & pectora ad ſuperius, & vociferant, ac ſuper mares ſaliunt, & qñque criſtas habent paruas. Palladius vbi ſup. In gallinarum educatione fimo & puluere vtendum eſt ac cinere. præcipuè quæ nigri ac flaui coloris ſunt. Albæ vitandæ ſunt. Ordeo ſemicocto & pairere ſæpe coguntur, & oua reddũt maiora: Pituita his naſci ſolet, quæ alba pellicula linguam veſtit extremam. Hæc leniter vnguibus vellitur, & locus cinere tangitur. Aliòq; trito plaga mundata conſpergitur. Si amarum lupinum comedant, ſub oculis grana procedunt, q̃ niſi acu leniter apertis pelliculis auferantur extinguunt. Tunc ergo oculos earum portulacæ ſucco forinſecus, & mulieris lacte curari oportet, vel ammoniaco ſale, cui mel, & ciminum æquale miſceantur. Pediculos earum perimunt ſtaphiſagria & torrefactũ ciminum, paria & pariter tuſa cum vino & amari lupini aqua, ſi penetret ſecreta pennarum. Plinius vbi ſup. Inimiciſſima omni generi pituita, maximèque inter meſſis & vindemiæ tempus. Medicina in fame, & cubatus in fumo, ſi vtiq; ex lauro aut herba ſauina fiat Penna per tranſuerſas inſerta nares, & per omnes dies mota. Cibus allium cum farre, aut aqua perfuſus, in qua lauerit noctua auis cum ſemine vitis albæ coctus.

De Impregnatione. Cap. LXXXIII.

ARiſtot. Gallina cum appetit coitum, ſedet ante gallũ. Coit aũt ſicut columba toto anno, præterquam in menſibus tropicorum. Poſt coitum habet horripilationes. Ex & cęterę aues multi coitus plus omnibus faciũt oua habentia duo citrina, propter congregationem duorum ſpermatum. Harum quædã ouãt oua multa, & fortè duo in die, & illæ cito moriuntur. Oua quãque venti id eſt nondum coeuntium, non ſunt niſi auibus ouantibus oua multa, ſicut in gallinis. Ouum gallinæ completur poſt coitum 11. die pro maiori parte. Gallinæ veteres ouant in principio veris, & oua iuuenis gallinæ ſunt maioris corporis. Cum aũt coeunt cum horripilatione ſe excutiunt. Multotiens quoq; palea cum ſpica roſtro.ſ. deferunt, & aliqñ etiam cum ouant hoc faciunt. Item aues ponderoſi corporis & nondum boni volatus, vt gallinæ, multam habent ſuperfluitatem. Ideoq; mares earum multum coeunt, & fœminæ multam habent materiam. Plinius lib. 10 Villares gallinæ ouo edito inhorreſcunt, ſeſe excutiunt, & circumactæ purificant, aut aliqua feſtuca ſeſe & oua luſtrant. Ex libro de natura rerum. Quotidie rapiuntur oua gallinis, nec propter hoc oua proferre deſiſtunt, quinetiam poſtquam in abſcondito poſuerunt, clamando raptoribus produnt. Modum autem in ouando excedentes moriuntur cito. Oua de quibus exitura ſunt maſculi, gallina gerit in parte ventris dextra. Ex quibus autem fœminæ, in ſiniſtra. Fœminam proferunt illa quæ in acuminis loco rotundiora ſunt. Oblonga vero & in fine acuta mares pariũt, & hæc ipſa gratioris ſaporis ſunt. Gallus gallinam aduocans paſcit, & tunc eam ad laborem impregnationis & partus cogit. In ouando namq; multum laborat, & tamen poſt partum cantat quærendo cibum, puluerem cum pedibus vertit, & ſic victum acquirit. Multæ gallinæ & pauones & anſeres oua venti faciunt, id eſt oua ſine coitu, quæ parua ſunt & inſipida, ac cæteris humidiora. Et ſi quis aliquod ...torum poſuerit ad fouendum, non mutabitur modus eius, ſed manebit album atq; citrinum. A parte latiori primo exit ouum, & poſt ab acuto. Plinius auctor eſt, quod eo die quo gallina ouum ederit, aſpidis ictu nõ moriatur, imo percuſſis eſt medicina. Quędam gallinæ gemina oua pariunt, & geminos interdum excludunt. Philoſophus. Gallina ouat in omni tempore, præterquam in duobus menſibus tropicorum. Dum autem gallinæ pulueris fomento & crebra reſperſione fungentes vice balnei ſine coitu delectantur. Qua a pala ponunt, ſic dicta quaſi ſine pelle, ſed prolis gratiam non conſequuntur.

De ipſius incubatione. Cap. LXXXIIII.

PLinius vbi ſupra, & ex lib. de natura rerum. Gallinis ſupponenda ſunt oua ſemper impari numero Luna creſcẽte a 10. vſq; ad 15. Oua incubari intra decem dies edita vtiliſſimum eſt. Nam vetera aut recentiora infœcunda ſunt, ſubijci autẽ debent impari numero. Quarto vero die poſtquam cœperint incubari, ſi eorum cacuminibus contra lumen in manibus apprehenſis, purus & vniuſmodi color perluceat, æſtimantur ſterilia, & pro illis ſupponenda ſunt alia. In aqua quoq; experimentum eſt. Nã ouum inane fluctuat iniectum aqua, ſubſidens vero plenum eſt. Subijcienda concuti experimento vetant, quia non gignunt cõfuſis vitalibus venis. Incubationi poſt 11. Lunam datur initium, quia prius incohata ſæpe fallunt, & non proueniunt. Optima fetura ante vernum æquinoctium. Poſt Solſtitium vero nata nõ implẽt iuſtam magnitudinem, tantoq; minus, quanto prouenerint ſerius. Vniuerſaliter ſi gallinæ oua ſua non incubauerint, infirmantur. Et quædam gallinæ ſemper faciunt gemellos, ſemperque eſt vnus maior, alius minor. Gallina quando cubat in æſtate, citius excludit pullos, quàm in hieme. Nam in ęſtate finduntur oua in 12. diebus, hieme in 30. Vniuerſaliter autem ſi gallinæ non cubauerint ſuper oua ſua, infirmantur & conſumuntur. Poſtquam cubauerint oua ſua, per tres dies apparent ſigna pullorum. Porro gallina pullos ſuos ſequitur, ſicut & perdix. Palladius vbi ſup. Gallinis (vt dictum eſt ſup.) & pauonis ſic & an-

ſeris

feris oua conuenienter supponunt, sed anserina ne necantur, suppositis vrtica subijcitur. Electæ pauonum nutrices sunt, quæ a primo Lunæ incremento 9. diebus her 9 oua supposita 5. s. pauonina, & cætera sui generis, decima die oua gallinacea subtrahenda sunt, & iterum alia totidem gallinacia recentia supponenda, quot ablata sunt vt 30. Luna hoc est completis diebus 30. possunt cum ouis pauonis aperiri. Oua vero pauonum, quæ gallinæ subiecta sunt, sæpe manu conuertenda sunt, quia ipsa hæc ipsa facere valebit. Maiores tamen gallinas oportet eligere. Nam minoribus pauciora sunt supponenda. Fasianis quoque gallinæ melius incubabunt, ita vt 15. oua fasianina nutrix vna cooperiat. Cætera vero sui generis supponenda sunt.

De Generatione pullorum & educatione. Cap. LXXXV.

Actor. Gallina secundum August. ac cæteræ volucrum fœminæ ouis suis incubando fouent ea, ibique calor ipse materni corporis in suo genere naturaliter cooperatur ad formanda pullorum corpora. Plinius vbi supra. Et ex lib. de natura rerum. Omnibus quidem ouis inest in medio vitelli parua velut sanguinea gutta, quod esse autum cor existimant, primum in omni corpore id gigni semper opinantes, hæc gutta in ouis salit, ipsumque palpitat animal, & ex omni alio liquore oui, non incorporatur aliquid pullo. Cibus autem eius est in vitello vel luteo. Omnibus intus caput, totoque corpore maius est. Oculi compressi capite maiores. Increscente vero pullo, candor in medium vertitur, luteum circumfunditur 20. die. Si mouetur ouum iam viuentis intra putamen vox auditur. Ab eodem itaque tempore plumescit ita positus, vt caput supra dextrum pedem habeat, & alam dextram super caput. vitellus interim paulatim deficit. Quæ pars acuta caput continet pars autem rotundior posteriores pulli partes. In Aegypto homines oua stercore inuoluunt, & sabulo cooperiunt. Sicque debito tempore sine forma gallinæ complentur, & eis extractis testæ finduntur, & pulli prodeunt. Item gallina, quando cubat in calida æstate finduntur ouorum testæ per se, vt exeant pulli, citius quàm in frigido tempore, quædam semper gemellos faciunt. Sed vnus eorum paruus est, & alter magnus, quandoque vero paruus a maiore compressus efficitur monstruosus. In Gallia visus est pullus gallinæ, cum duobus capitibus, & vno corpore, ambo cibum capiebant, & in vnum corpus traijciebant, quatuor pedes habebant, sed duo pendebant inutiles, cæteris currebat. Pulli celerius calidis diebus excluduntur, & contra animalia cætera sicut aues omnes in pedes nascuntur. Si subito tonat, sæpe fallunt. & accipitris audita voce vitiantur, remedium est contra tonitrus, clauus ferreus sub stramine ouorum positus, aut terra ex aratro. gallina circa pullos est solertissima. frangit eis panis aut farris minutias, eosque conuocata voce aduneat, qui quandoque superbi blandas eius alas refugiunt, & sic alitibus præda fiunt. Augustinus de quæstionibus euangeliorum. Recte ergo mater nostra Dei sapientia gallinæ se comparat, quæ magnum affectum habet in filios suos, ita vt eorum infirmitate affecta, & ipsa infirmetur, & quod difficilius in cæteris animantibus inuenies, alis suis filios protegens contra miluum pugnat Actor. Notandæ sunt ergo proprietates gallinæ, quæ Christo conueniunt, & his versibus comprehenduntur. Simplex est volucris gallina domestica mitis, Hispida raucescit, affectu plena marcescit. Protegit, ægrotat, dux, pascit, pugnat, adunat. Pullis intendit, post omnia liberè scandit.

De Cibo & medicina ex gallina. Cap. LXXXVI.

Gallinarum in cibo melior est illa, quæ nondum parit oua, antiqua vero praua. Adeps pullorum calidior est, quàm gallinarum magnarum. Caro etiam gallinarum clarificat vocem & hishdebeg pullorum stomachi sedat inflammationem. Cerebrum gallinarum prohibet fluxum sanguinis narium ex cerebri velaminibus accidentem. Caro gallinarum pullarum & in intellectu efficit augmentum. Alarum quoque auium meliores sunt in cibo alæ gallinarum. Idem. Iecur gallinarum pinguium sicut & anatum lanius est cæteris: gallinæ saginis (vt dr) super cacoriationem contritam ac dolorosam calidus distillatur, & prohibet apostema generari. Idem. Adeps quidem galli, sicut & cerui vehementioris est calefactionis. Adeps autem gallinæ minus calidus est, & asperitati linguæ confert. Oēs autem adipes leues, vt gallinæ & similium conferunt doloribus matricis. Antiqui vero mali sunt eis. Fimus gallinarum confert colicæ. Ipsum syriacam esse fungis strangulantibus expertum est, & spuere facit humorē crossum. Oua gallinæ recentia cæteris ouis meliora sunt, & quod in eis melius est, est vitellus, qui et confert apostematibus calidis in ante. Plin. lib. 19. Cerebrum gallinæ Parthi plagis imponunt. Ius eius multis vsibus est mirabile. Fimus rectus illitus alopicias replet. Adeps illius puniceus infunditur auribus. Cæterum quo aliqui gallinas ederint die, non interficiuntur ab aspide. Carnes quoque percussis ab aspide cum sanguine testudinis illinite prodest valde. Idem in libro trigesimo. Membra gallinarum cocta & in oleo & sale data celiacorum dolores mulcent. Abstinere autem frugibus ante oportet, & gallinam & hominem. Adeps gallinæ custodit cutem in facie. Sanat et vlcera labiorum & linguæ Omnia quoque vlcera pedum sanat fimus gallinarum. Diascor. Adeps gallinaceus sicut & anserinus summè mitificus est ob dulcedinem pinguedinis. Mulierum causis vtiliter adhibetur. Rimas labiorum curat, & totius vultus frigore factas rimas optimè sanat, aurium que dolores. Aesculapius. Ouum gallinæ valet ad omnem dolorem oculorum, et albumen infusum oculis sedat punctiones. Totum ouum combustum & cum vino vel aceto bibitum oēs fluxus stringit. Ouorum quinque vitella bibita cum tribus vini cyathis emoptoicis valent. Adeps gallinarum pustulas oculorum reprimit. Tibiæ quoque cum pedibus coctæ & cum sale & oleo & aceto colli dolorem sedant. Stercus eius flegmones qui nascuntur in auribus impositum sanat.

De Girfalcone & gostardo. Cap. LXXXVII.

Aleaander. Girfalco venit a partibus transmarinis in cohorte multarum auium siluestrium, quarum vnam de nocte propter frigus pellens sub pedibus suis, aliam de die capit in cibis. Actor. Girfalco idem dicitur esse quod Herodius, de quo plenius dictum est superius. Ex libro de nat. rer. Gostordi sunt aues admodum paruæ, coloris terrei, cristam paruam ex plumis habentes in capite, nec aliarum auium more volantes, sed vndosos fluctus imitantes, qui vento cogente, nunc alta, nunc ima petunt. De his fertur vulgo, quod earum oua in terra posita a bufone foueantur, e quibus cum exierint pulli, tunc primum eos parētes curant, eisque cibos ferunt, quoadusque volatus tentare possint.

De Glotta. Cap. LXXXVIII.

Isidorus. Glottis est auis Græcè sic nominata, quia longā exerit linguam, hæc instante hieme recedentibus hirundinibus atque ciconiis blandiente sibi societate auidè cū eis iter aggreditur. Sed postmodum in volatu labore comperto pœnitētia ducitur, & quoniam incomitatam reuerti piget, sequitur aues aliquas, tanto tamen tedio tam paruulique dietis, vt eam incompleto itinere hiems auferat. Econtra vero citramus auis Asiæ festinantior perseuerat, & alias aues socias præit, redditque sollicitas, & excitat de nocte somnolentas. Aristo. Aues galator i. magnæ linguæ, linguā habet prominentem valde, & hæc adiungitur in redeundo cum gruibus & aliis auibus. Plinius lib. 10. Glottis quidem & cenchramus aliàs cithramus semper hinc remeantes, comitatum sollicitant, abeuntque simul per ipsa signa. Glottis vero perlongam exerit linguam, vnde ei nomen, hanc initio auide blandita peregrinatione pœnitentia subit in volatu cū labore. Incomitatam reuerti piget & sequi. Nec vnquam plus vno die peragit, Sed hospitium in proximo deserit. Verum inuenitur & alia præcedēte relicta anno per singulos dies simili modo. Cenchramus perseuerantior festinat etiam peruenire ad expetitas sibi terras, itaque noctibus is eas excitat, admonetque itineris.

De Graculo. Cap. LXXXIX.

Isido. Graculi a garrulitate dicti sunt, non (vt quidam volūt) pro eo, quòd gregatim volant, cum sit manifestum eos ex voce nuncupari. Est enim loquacissimum genus, & vocibus importunum. Plinius lib 8. Gracula quoque, sicut & aliæ quædam aues lauri folio annuum fastidium purgant. Idem in li. 18. Graculi sero a pabulo recedentes hiemem præsagiunt. Ex lib de natura rerum Graculus est auis nigra per totum corpus. Est enim de genere cornicis, licèt corpore minor, libenter in altissimis nidificat, & hoc in tanta multitudine, vt in vna sæpius arbore octo paria graculorum nidos constituant Optimæ namque aues istæ sibi inuicem compatiuntur. Est autem auis clamorosa nimium, maximè a coitus tempore, quem s. coitum tempus excitat verum. Amoris gratia masculus fœminam cibat. Carnes pullorum eius ed biles sunt, & maximè si excorientur. Hanc autem nonnulli falso opinantur eādem esse quam garrulum, sed multa inter eas est differentia. Nam graculus (vt dictum est) vnius est coloris, garrulus autem colore distinctus ex diuersis plumis. Dictus autē est a garriendo, de vno namque arbore in aliam garriendo trāsit, nec eam quisquam transire potest, contra quem nō garriat. Cæterarum etiam auium voces vel modulos non ad delectationem lætitiæ, sed tantum ad garriendum dicitur imitari. Tanta plumarum varietate distinguitur, vt nullus ei cæterarum auium color deesse dicatur. Captus in iuuentute clauditur, vt articulata verba loqui doceatur, quæ etiam vbi cualeseit magis garrire gestit. Et quandoque dum garrulitate intendens sibi nō prospicit, ossus eam inopinatè rapit. Frequēter iosaurre dicitur, ita quod plerumque inter furcatos arborum ramos se suspendit.

De Grippe. Cap. XC.

Isidorus. Grippes vocatur eo quod sit animal pennatum & quadrupes, hoc genus ferarum in hiperboreis nascitur mōtibus. Omni corporis parte leones sunt, alis & facie aquilis similes, equis vehementer infesti, nam & homines viuos decerpunt. Solinus.

In Asia-

In Aſiatica Scythia terræ ſunt locupletes, inhabitabiles tamen. Nam cum auro & gemmis abundant, gryphes vniuerſa tenent alites ferociſſimi, & vltra omnem rabiem deſæuientes, quorum immanitate obſiſtente, aduenis acceſſus rarus eſt. Viſos quippe decerpunt velut genitis ad plectendam auaritiæ temeritatem. Arimaſpi cum his pugnant, vt lapides qui ibi ſunt intercipiant. Ex quibus ſunt ſmaragdus, ſiauiacus, & cryſtallus. Ex lib. de natura rerum. Gryphes eſt auis quadrupes, capite & alis aquilæ ſimilis, ſed multo maior, tamen in nido ſuo lapidem agatem ponit, nec dubium quin ad aliquod remedium, hi equis & hominibus maximè infeſti ſunt, & homines armatos præliando ſuperant, & occidunt. Gryphes dicuntur aurum effodere, & in effoſſi inſpectione gaudere.

De Gruis. *Cap.* XCI.

Iſidor. Grues nomen de propria voce ſumpſerunt tali enim ſono ſuſurrant. Hæ dum pergunt, vna ſequitur aliam ordine litterato, de quibus Lucanus. Et turba parit diſperſis littora pennis. Aetatem in illis color prodit, etenim ſenectute nigreſcunt. Ariſtot. Gruibus quoq; natura dedit placabilem criſtam per medium caput a roſtro reſidentem. Regem habent grues, eiq; ſunt obedientes. Grus dormiens caput ſub alis declinat, & ſuper vnum pedem ſtat. Habent autem rectorem grues, qui cæteris dormientibus & capita ſub alis reclinantibus excubas eleuato capite. Grues ad inuicem pugnant, ita q in hora pugnæ accipi poſſent. In gruibus color plumæ in iuuentute cinereus eſt, & nigreſcit in ſenectute. Plinius lib. 8. Grues ac ſimiles aues, iunco paluſtri medentur ſibi. Idem in libr. 18. Grues in mediterranea feſtinantes tempeſtatem præſagiunt. Grues autem ſilentio per ſublimia volantes ſerenitatem. Idem in lib. 30. Gruum adeps incipientibus carbunculis tubera & quæcunque opus eſt emolliri efficaciter curat. Actor. Alibi quoque legitur, q grus cum veſpertilionem viderit fugit. Ex lib. de natu. rerum. Per grues domeſticas aliæ capiuntur grues, habent carnes reliquis auibus grauiores. Vnde occiſa grus vna die in æſtate, duobus in hieme ſeruari debet antequam comedatur, vt caro digeſtibilior fiat atq; tenerior. Razi. Caro gruis groſſa eſt, quæ & tardè digeritur, & ſanguinem melancolicum generat. Hali. Fel gruis calidum ſubtile ſi cum ſambuci naribus inſuffletur, paralyſi prodeſt, & facit titillationem.

De Gruum volatu & peregrinatione. *Cap.* XCII.

Iſidorus. Grues excelſa petunt, quo facilius videant, quas petant terras. Caſtigat autem voce, quæ cogit agmen, at vbi raueſcit ſuccedit alia. Nocte autem excubias diuidunt, & ordinem vigiliarum per vices faciunt, tenentes lapillos ſuſpenſis digitis, quibus ſomnos arguant, quod cauendum eſt clamor indicat. Ariſtot. Grues præcipuè loca ſua poſt æquinoctium autumnale fugiendo hiemem dimittunt, & poſt veruale redeũt: vna eſt q clamat inter illas de nocte, cuius vocem cum audiunt venatores ſciunt, quòd non remanebunt in locis ſuis aues iſtę. Grues abeuntes in mediterranea fugientes tempeſtatem præſagiunt. Cum autem ad alia loca ſe transferunt, prius aſcenſione multa volando aſcendunt, vt conſiderent æqualitatem aeris ad quem transferre ſe volunt. Ambro. lib. 5. Amant grues peregrinari frequenter. In his etiam reſidentibus diſpoſitas vigilias cernas, alijs .n. quieſcentibus aliæ circumeunt & explorant ne ex aliqua parte tententur inſidiæ. Impleto autem tempore, vigiliarum illa quę hoc officium compleuit, in ſomnum ſe præmiſſo clamore componit, vt excitet dormientem, cui vicem officij traditura eſt, at illa non inuite & ſponte & impigrè ſomno excuſſo, vicem conſequitur. Et ſi quid cauendum fuerit vel viderit clamore hoc alijs indicat. Hunc etiam ordinem volantes ſeruant, & hac moderatione omnem laborem alleuiant vt per vices ductus ſui munere fungantur, præcedit enim vna præſtituto ſibi tempore, deinde conuertitur ſequentiq; ſortem ducendi agminis relinquit. Solinus. Manifeſtum eſt in Septentrionalem plagam hieme grues frequentiſſimas conuolare, eunique ſub quodam ſigno militiæ. Ne autem pergentibus ad deſtinata vis flatuum renitatur, harenas deuorant, ſublatiſque lapillulis ad moderatam grauitatem ſubarrantur, pontum tranſiturę anguſtias captant. Cumq; contra medium alueum aduentaſſe ſe ſciunt ſcrupulorũ ſarcina pedes liberant, & ita nautę prodiderunt complures ſæpe ex illo caſu imbre ſaxatili, harenas nõ prius reuomunt, quàm ſecuræ ſuę ſedis fuerint. Cõcors omnium cura præfatigatis, adeo, vt ſi qua defecerit concurrant vniuerſæ, laſſataſq; ſuſtollunt, vſq; dum vires ocio reparentur. Nec in terris cura ſegnior, excubias nocte diuidunt, vt ſit ea ſomnus decernu, quęq; vigiles ponduſcula digitis amplectuntur, quę ſi fortè exciderint ſomnum arguant.

De Eodem. *Cap.* XCIII.

Ex libro de natura rerum. Grues volando ſe opponũt, fideſq; ſtatu prærit cæteruas, quæ nunc volatu eſt prima, aliàs ſine honore ſit poſtrema. Simulq; volãt oẽs ſub quodam militiæ ſigno, & quia circa medium ponti alueum cum aduentaſſe ſe ſentiunt ſcropulorum ſarcina pedes liberant, inde quod eſt aliqñ crediderint nautæ ſaxatiles imbres deſcẽdere. Grues aliqñ vſq; ad extrema terræ volant, vt terram complexionibus ſuis aptam inueniant, ſemperque volando ſe vento opponunt. Dicit Ariſtot. q ad plagam Septentrionalem vltra Aegyptum in hieme vaniunt, quibus Pigmei homines .ſ. cubitales occurrunt, & cũ eis pugnãt. Pugna gruum adeo fortis eſt & pertinax, vt manu capi poſſint. Qñ nubes pluuioſas proſpiciunt, clamant & vociferant, dum ducem ſuum celeriores captare volatus ſollicitant. Cum autem ſuper terram deſcenderint vt comedant, dux earum caput in altũ erigit, in cuſtodiam omnium, cæteræ vero ſecurę depaſcunt. Cũ vero grues illæ dormiunt, alternis pedibus conſiſtunt. Fertur aũt, q poſt hiemem volantes a mõtibus orientis arenas aureas & arenicalem lapidem tranſglutiunt, & poſt in partibus tranſmarinis reuomunt. Vnde dixerunt qui experti ſunt, quod lapis quẽ grues euomunt, igne mediante tranſit in aurum.

De Harpia. *Cap.* XCIIII.

Actor. Harpiæ dñe quædam aues maximæ, quæ nunquam ſanantur manducando. Plautus in aulularia. Harpiæ digitos ad prædam exacuunt, curuis timendos vnguibus ſuper menſas aduolant, & qđ contingunt auferunt, quod relinquunt polluunt. Ex libro de natura rerum. Harpia eſt auis in ſolitudine iuxta mare Ionicum, fame rabida, fere ſemper inſatiabilis. Vngues habet aduncos, & ad rapiendum ac diſcerpendum ſemper paratos, faciem tñ habet hominis, ſed in ſe nihil humanæ virtutis. Nam ſupra modum humanum ferocitate craſſatur. Primũ hominem quem in deſerto viderit, occidere fertur, etiam inde cum fortuitu aquas inuenerit, faciemque ſuam in eis contemplata fuerit, mox ſui ſimilem hoĩem occidiſſe ſe perſpiciens, immodicè triſtatur, & hoc aliquando vſque ad mortem, plangitq; occiſum omni tempore vitæ ſuæ. Hæc auis licèt careat rõne, aliquando tamẽ domeſtica & docta loquitur humana voce.

De Herodio. *Cap.* XCV.

Iſid. Herodios Greci vocãt, quos Latini Diomedes, de quibus videlicet ſupra dictum eſt. Gloſ. ſuper Pſal. 103. Herodius eſt auis rapaciſſima, omnium volatilium maior, & aquilam vincit. Glo. ſuper Deut. Herodius vulgo girfalco dicitur, & rapit aquilam. Actor. Quod ergo ſupra poſitum eſt de falcone, q ipſe ſit Herodius, iuxta Radulphũ vĩ fuiſſe vitiũ ſcriptoris, vt vbi debuit poni girfalco ſubtracta prima ſillaba poneretur falco. Ex lib. de nat. re. Herodius qui & girfalc (vt Glo ſuper Leuit. dicit) in loco vbi aues immundę prohibentur, ſiue girfalcus (vt dicit liber rerum) appellatur, eſt auis inter omnes nobiliſſima, colore ceruleo, in maxima tñ parte corporis ad albedinem declinans, præterquam in pectore, & alis, vbi cœleſtem colorem euidentius imitatur, adeo fortis eſt vt aquilam capiat, adeo quoq; animoſus, vt cum poſt quinq; grues vel alias quaſq; aues in aere volantes fuerit dimiſſus, ab earum perſecutione non deſiſtit, donec oẽs ad terram ſucceſſiuè deijciat. Eſt autem canis ad hoc educatus & doctus, qui Herodio deſuper volãte ipſas aues deiectas capiat & occidat. Herodius cum videt prædam, acutiens ſe ammaat, & diſcernit an ad capiendũ apta ſit. In altum quidem aſcendit, & cum impetu deſcendendo prædam deijcit, ad prædam etiam volando pedes pectori coniungit, & ſic prædam ferit: quam ſi primo impetu non capit, in altum conſcendit, & præ indignatione vix ad reclamatorem redit. Carnes crudas & ſeruatas non comedit, ſed recentes. Eſt genus girfalconum, quod cognominatur lacrum, & hoc validius eſt, & habet colorem fuſcum. Herodius parui corporis eſt reſpectu alarum ſuarum.

De Ibice. *Cap.* XCVI.

Iſidorus. Ibis eſt auis Nili fluminis, quæ ſemetipſam roſtro purgat, in anum aquam fundens, hæc ſerpentium ouis veſcitur, gratiſſimam ex eis eſcam nidis ſuis deportans. Solinus. Cũ Arabicę paludes pinnatorum anguium mittunt examina, quorum tam citum virus eſt, vt morſum ante mors quam dolor inſequatur, ſagacitate qua ad hæc valent aues ibices exercitatę, in procinctum eunt vniuerſæ, prius quam patrios terminos externum malum vaſtet, in aere occurſant catervis peſtilentibus, ibique agmen deuorãt vniuerſum. Quo merito ſacræ ſunt, & illęſę pariunt. Sicq; non tñ intra fines Aegyptios proſunt, dum oua ſerpentium comedunt, vnde fetus noxiorum rareſcunt. Sed etiã aratorum malum aduenientes (vt dictum eſt) deſtruũt, nigras ſolum peluſium mittit, reliquæ partes candidas. Phiſiologus. Ibis ſemper de nocte & die iuxta littora ambulat, quærens cadauer aliquod, quod ab aqua iam putridum eiectum ſit, refugiens altiores & puriores vndas, vbi mundi piſces habitant, quia natare neſcit, nec dat operam vt addiſcat, dum cadaueribus delectatur. Plin. lib. 10. Inuocant ibides ſuas Aegyptij contra ſerpentium aduentum. Glo. ſuper Iſa. 34. Ibis .n. eſt auis aquatica, ſerpentibus inimica. Huiuſmodi aues Ioſephus a Moyſe delatas in bellum

contra

contra Aethyopes narrat, quia serpentes abundant in terra illa, per quam aduectus erat. Ex libro de natura rerum. Ibis est auis super nilum requiescens, aquam tamen nunquam ingrediens, sed eiecta cadaucra comedens. Quæ cum cibis nimis constipata fuerit, rostro de naturæ secretis indigestibiles cibos detrahit. Mentiuntur plane qui dicunt ibices esse ciconias, nisi forte dicant genus esse ciconiarum in orbe nostro ignotum. Nam ibices dicit Plin. habere rostrum aduncum, quod vtiq; de ciconijs nostris falsum est, quæ rostrum habent longum, directum, in summitate acutũ. Hæc auis ore parit, & eius oua siquis comederit moritur.

De Hirundine. Cap. XCVII.

ISidorus. Hirundo est auis garrula, per tortuosos orbes ac flexuosos circumitus peruolans, & in nidis construendis educandisq; pullis solatissima, habens etiam quoddam præscium, quod lapsura deserat culmina nec appetat. Dr̃ aũt hirundo, eo q cibos non sumat residens, sed in aere edat. Alijs aũt auibus non impetitur, nec vnquã præda est. Maria transuolat, ibiq; hieme commoratur. Nouit aũt pia auis annunciat aduẽtus sui testimonio veris initium. Plin. lib. 10. Abeunt hirundines hibernis mẽsibus. sola est auis carne vescens ex his quæ aduncos vngues non hñt. Thebarum tecta subire negantur, qm̃ vrbs illa sæpius capta sit. Nec Bizeciarn Thracia propter scelera. Volucrũ soli hirundini flexuosi volatus & velox celeritas. Ideoq; nec a cæteris alitibus rapitur, nec nisi in volatu pascitur. E volucribus aũt hirundines sunt indociles, sicut e terrestribus mures. Idem in lib. 18. Hirundo iuxta aquam volitans, vt penna sæpe percutiat, tempestatem signat. Aristot. Hirundo sicut & turtur & miluus non nisi in æstate apparet, hieme. n. se transfert ad loca calidiora, vel latet in nido, vel in cauernis. Nocet autem apibus sola inter animalia carnem habentia & carnem comedentia, pullificant bis in anno & binos. Cæteræ namque aues carnem comedentes non nisi semel in anno ouant & pullificant. Hirundo sicut cornix & columba fel habet adiacens intestino. Habet etiam pedes debiles. Quædam enim aues sunt pedum debilium vel malorum pedum. Ideoque dicuntur habere non pedes vt hirundo. Item aues paruæ non hñt os stomachi latum neq; papum, sed hñt ventrem longum vt hirundo & passer. Accidit autem coruis & passeribus & hirundinibus q mutantur a nigredine tendentes aliquantulũ ad albedinem. Facit autem hirundo nidum ex luto. Ex lib. de natura rerum. Hirundo est auis leuissima, rostro paruo, cauda furcata, forma grata, nigredine decentissima, in vẽtre candida, sub gutture rufa, modicam habet carnem & nigrã plumas multas & alas magnas, ideoq; citũ habet volatum, diẽ pnunciando nunciat, dormientes excitat, & ad laudẽ creatoris inuitat. Apricos montium recessus hieme petit, ibiq; nuda & implumis reperitur aduentus sui tempora custodit, & aduentu suo veris initium prodit. Quædam in ventre lapidem celidonium portant, harum pulli in hoc cognoscuntur, si pro signo pacis ore ad os in nido conuersi sedent. Nam cæteri qui non habẽt aduersis posterioribus sedent. Hirundo volando pascitur culicibus ac muscis & apiculis. Hirundinis autem fimus si oculis inciderit vim habet efficacissimam ad obcecandum.

De Hirundinum pullificatione. Cap. XCVIII.

AMbrosius. Hirundinem accipiamus maternæ sedulitatis in filios grande documentum. Hirundo minuscula corpore, sed egregio psublimis affectu. In nido construendo iam sapiẽs est vt hominum domicilijs paruulos suos commẽdet, vbi nullus eos intuetur, ore festucas legit, & luto illinit, vt conglutinari possint, sed q lutum pedibus deferre nequit, aqua pennas infundit, vt eis puluis hæreat & limus fiat, quo festucas sibi colligat & hærere faciat. Si qua vero eius pulli fuerint cæcitate perfusi, oculos vel compuncti, habet quoddam genus medendi, quo eorum lumina intercepto visui alias visu reformat. Plinius lib. 10. Hirundines nidos luto construunt, stramento roborant. Si qñ luti est inopia, madefactũ multa aqua pennis puluerem spargunt. Ipsum quoq; nidum plumis mollibus floccisq; cõsternunt tepefaciendis ouis, simulq; ne durus sit tenerioribus pullis. In fœtu summa æquitate cibos alternant. Notabili mundicia pullorum egerunt excrementa. Adultos etiam circumagi docent & foras saturitatem. i. stercus emittere. Alterum est hirũdinum genus agrestium, q raro in domibus diuersum figura, sed eadem materia confingunt nidos totos supinos faucibus in angustum porrectis, vtero capaci, mirum qua peritia occultandis pullis habiles & substernendis molles. Tertium est earum genus q ripas excauant, sicq; in terra nidificant, harum pulli ad cinerẽ combusti mortifero faucium malo multisq; alijs morbis humani corporis medentur. Non faciunt hæ nidos, migrantq; multis diebus ante si futurum est, vt auctus amnis attingat. Hirundini primo cæci pulli sunt & omnibus quibus est numerosior fœtus. In ventre pullorum eius reperiuntur Celidonij colore candido atq; rubenti. Philosophus. Hirundines (vt dictum est) ouant bis in anno, sed oua prima qñq; propter hiemem corrũpuntur. Posteriora vero cõplentur & faciunt pullos. Hirũdines & Passeres pullos incompletos faciunt, & pullificant pullos multos, pp hoc si extrahatur oculus hirundinis pulli dũ paruus est, iterũ crescit. Ex lib. de natura rerum. Hirundinis fœmina libidinis imagine concipit, aut puluere. Celidoniam (vt dicit Plinius) herbam. s. visui saluberrimam monstrauerunt hirundines, vexatis oculorũ pullis illa medentes. Hirundinum quædam nidificant in domibus, quædam in fenestris vitreis, quædam in abruptis montiũ. Et hæ qualitate & quantitate differunt. Pullus hirundinis auide clamat, & ieiunat, & de nocte. Si pullo hirundinis extrahãtur oculi, alios natura restaurat et recuperat. In eius ventre lapis inuenitur multis deseruiens vtilitatibus, vnus scilicet rufus, & alius albus.

De Medicinis ex hirundine. Cap. XCIX.

DIascor. Hirundinis pullum primo defectu primæ Lunæ aperiens inuenies in eo lapides duos. Vnum beneficum, & alterum maleficum. Sed cum aperis eum, caue ne terram tangat, hic in pelle vituli vel cerui positus, & in collo vel brachio sinistro patientis ligatus epilensiam curat, si hoc assiduè fiat. Hi comestæ quasi ficedulę gustum habent. Maiores autem hirundines si combustæ fuerint, puluis earum melle mistus & manctus, caligines oculorum detergit. Hæc etiam synãticis prodest, & vuæ fauciumq; tumorem compescit. Esculapius. Hirundinis combustio vel puluis pullorum eius combustorum morbos fauciũ curat. Vulneraq; linguæ & labiorum sanat. Hirundo in mulso cocta pectus optimè purgat. Cor eius si bibatur, idem operatur. Auicen. Hirundinis cinis, & maximè adusti, acuit visum. Et dr̃ q eius cerebrum cum melle confert principio aquæ. Palatum ex eius cinere tangitur ad synanciam, & confert. Similiter qñ saliua, & excecata bibitur. Ait aũt Diasc. q qñ venter pullis hirũdinis finditur: in ipso duo lapides inueniuntur. quorum vnus habet colorem vnum. Alter vero plurimos. qui positi in pelle vituli nondum ad coitum ierunt, & epilenticis collo suspensi cõferunt. Auic. Hirundinum stercus valet albugini. & hoc ipsum esse mirabile sum expertus. Hali vbi supra Hirundo si supponatur locis in quibus est sanguis corruptus, aut serpedo, sanguinẽ illum malum fugit, hisq; manifestè proficit. Hirũdinum quoq; combustarum cinis si cum melle misceatur, & cathaplasmetur inde collum squinantiam patientis, cæteraq; apostemata gutturis prodesit. Præterea si cum melle collinientur, visum acuunt. Si vero sillę desiccentur, tritæq; bibantur suffocationem curant. Plin. lib. 28. Fimus hirundinis decoctus & potus cõfert morsui canis rabiosi. Idem in lib. 29. Hirundinum carotecens concepta contra serpentes auxiliatur. Pulli earum combusti conferũt morsui canis rabiosi. Similiter & glebula ex hirundinis nido illita ex aceto. Palpebras quoq; dr̃ gignere pullorum cinis cũ lacte tetimalli. Pulli hirundinum plena Luna excęcantur. Restituta q; acie illorum capita comburuntur, & cineribus cũ melle ad oculorum claritatem, ac dolores, ac lippitudines, & ictus vtuntur. Idem in lib. 30. Vlcera linguæ labiorumq; sanant hirudines in mulso decoctæ. Vua & faucium dolor mitigatur hirundinum cinere cum melle. Hirundines in Sole seruatę ad anginam bibuntur, cui malo ẽt nidi poti mederi dñr. Comicialis morbo medetur cum thure sanguis hirundinum, vel cor recens deuoratum. Quinetiam e nido earum lapillus impositus statim retrahere dicitur, & alligatus in perpetuum tueri. Item hirundinis sanguine vel felle pili euelluntur.

De Koki, & kaki. Cap. C.

EX lib. de nat. rer. kikes est auis, quæ vocibus diuersis vociferat, & quolibet ferè die vocem suam mutat. super arbores nidificat. & glandibus qñ maturę sunt cibum congregat sufficientem sibi. Educati vero pulli eius, & ad volatum roborati cibant parentes suos in senectute, faciuntq; eos manere in nidis absq; vllo labore. Ko kis est auis in cuius morte (vt superius dictum est) vociferantur aues vociferatione dolorosa & suaui. Oẽs quoq; aues vncorum vnguium cũ viderint pullos suos volare posse, illos percutiunt, & a nidis eiiciunt. nec postquã completi fuerint, de illis solliciti sunt, præter kokis, quæ lõgo tempore de pullis suis cogitat, & cum eis volantibus volat, eisque ad comedendum dat. Actor. Idem alibi de cornice dicitur, vnde hanc autem æstimo cornicem esse.

De Laga, & lara, & lucidio. Cap. CI.

BOrath vbi supra, Lagus est auis aquatica, mergo vtcunque moribus contraria. Nam sicut mergus, tempestatẽ maris fugit, sic lagus in tempestate lætatur, & ludit. Ehcius supra Leuit. Lagus est aial in terra, q in aqua habitans. volat enim & natat. Actor. Hæc est auis (vt fertur) quæ vulgo vocatur rassæ. Ex lib. de nat. rer. Lucidij dicti sunt quasi lucem dantes. Harum. n. auiũ pennæ per obscurum in nocte lucent. Vnde qui eas habent qñ

volunt

volunt præiactis luciferis pennis, harum gratia vias dirigunt. In hercinio Germaniæ ſaltu hæc auis habitat.

De Luſcinia. *Cap.* CII.

ACtor. Luſcinia ipſa eſt filomena, vt in Papa legitur. Iſid. Luſcinia dicitur quaſi lucinia, quæ cantu ſuo ſolet ſignare diei ſurgentis exortum, eadem & acredula a Cicerone vocatur. Ambroſius. Luſcinia peruigil cuſtos cum oua quodam ſinu corporis & gremio fouet inſomnem longæ noctis laborem cantilenæ ſuauitate ſolatur, quo poſſit non minus dulcibus modulis, vt mihi vr̃, quam fotu corporis oua animare quę fouet. Plinius lib. 10. Luſcinijs diebus ac noctibus continuis 15. garrulus ſine intermiſſu cantus eſt, denſante ſe frondium germine digna miratu auis. Primum tanta vox in tam paruo corpuſculo, tamque pertinax ſpiritus. Deinde in vna muſicæ perfecta ſcientia, modulatus editur ſonus, & nunc continuo ſpiritu trahitur in longum, nunc variatur inflexo, nunc diſtinguitur conciſo, copulatur intorto, promittitur, reuocatur, ex inopinato infuſcatur, interdum & ſecum ipſa murmurat, plenus, grauis, acutus, creber, extentus: Vbi viſum eſt vibrans, ſummus, medius, imus, breuiterq;, omnia tam paruulis in faucibus, quæ tot exquiſitis tibiarũ tormentis, ars hominum excogitauit. Nec idem omnibus, ſed ſuus cuiq; cantus. Certant inter ſe palamq; animoſa contentio eſt, victa morte ſæpe finit vitam, ſpiritu prius deficiente, quàm cantu. Meditantur aliæ minores, verſusq; quos imitentur accipiunt. Audit diſcipula intentione magna ac reddit, vicibusque reticent. Intelligitur enim dare correptio, & in docente quædam reprehenſio. Itaq; Cæſaris iuuenes habebãt Luſcinias Græco & Latino ſermone dociles. Præterea meditantes in diem aſſiduè, éque noua loquentes. Viſum eſt ſæpe iuſſas canere cœpiſſe, & cũ Simphonia alternaſſe. Sed hę tantæ tamq; artifices argutiæ a 15. diebus paulatim deſinunt, vt nec fatigatas dicere poſſis, aut ſatiatas. Mox æſtu aucto in totum alia vox fit, nec modulata aut varia, mutatur & color. Poſtremo hieme ipſa non cernitur linguis earum tenuitas illa prima non eſt, quæ cæteris auibus: pariunt vere primo plurimum ſena oua.

De Linacho. *Cap.* CIII.

EX libro de natura rerum. Linachos eſt auis aniũ viſus valde, quæ & pullos ſuos antequam habeant alas completas perimit, & ad ſolem aſpicere cogit, & ſi cuius oculus lachrymetur, ipſum interficit, alios vero nutrit, hæc etiam marinis auibus cibatur, eaſq; qñq; deſuper in aera leuata natantes cõtēplatur, quam illæ videntes ſe ſubmergunt. At illa prope aquas deſcendit, eas vſq; ad ſuffocationem in ſubmerſione manere cogit, & tunc plumis ad ſuperficiem aquæ deductas rapit.

De Meanta & mennonide. *Cap.* CIIII.

MEanta eſt auis marina maiora anate, cinerei coloris, habens collum & crura breuia, glaucos oculos, roſtrum ex parte croceum, & ex parte rubeum, a ſono vocis dicta eſt, ſemper enim clamat. Cadauerum cupidiſſima eſt, & hoc humanorũ. Itaq; imminente tempeſtate maximè clamat, quaſi iam exultans præda cadauerum inuenta, oculum autem primo petit in cadauere. Iſido. Mennonides ſunt aues Aegyptiæ, a loco vbi menno perijt appellatæ. Nam cateruatim aduolare dicuntur ex Aegypto ad Ilium iuxta Mennonis ſepulchrum. Quinto enim anno illuc veniunt, & cum biduo circumuolauerint, tertio die pugnã ineuntes, viciſſim ſe vnguibus roſtriſq; dilacerant. Plinius lib. 10. Auctores ſunt annis omnibus ex Aethiopia mẽnodides aues Ilium aduolare, & ad Mennonis tumulum cõfligere. Hoc idem anno quoq; quinto facere illas in Aethiopia circa Regiam Mẽnonis exploratum ſibi Cremucius tradit.

De Mergo. *Cap.* CV.

ISidorus. Mergus ab aſſiduitate natandi nominatur. Hi ſæpe demiſſo in profundum capite, auraram ſigna ſub fluctibus colligunt, & prudentes equoris tempeſtatem ad littora cũ clamore tendũt. Vnde in pelago iam grauiſſimã eſſe tēpeſtatē aiunt cũ ad littora mergi cõfugiunt. Plin. lib. 10. Mergi in arboribus plurimum terna pariunt, & vere nidificare incipiunt. Idem in lib. 11. Inſatiabilia vero animalia ſunt, quibus vẽs re protinus recto inteſtino, cibi tranſeunt, vt mergis. Idem in lib. 18. Mergi ſicut cæteræ aues aquaticę pennas roſtro purgantes, aut maria & ſtagna fugientes præſagiunt ventum. Ex libro de natura rerum. Mergus flumina ſtagnaq; innatat, & piſces perſequitur, ſic dictus, eo ꝙ in aquis ſe mergat, diutius tñ ſub aquis morari non valet, qñ in aere ſpiritum recuperat, qõ peracti debet in aqua mergitur. Serenus Sulpitius tradit, ꝙ quędam earum ſpecies eſt, quam a re cornutam vocant, eo, quòd rubeas plumas in capite inſtar cornuum habet. Contra omne genus auium pedes habẽt in cauda, ita vt cum in terra ſtant ſicut homo geſtu pectoris erigantur. Has aues B. Martinus diuina virtute coegit aquam cõtra naturam ſuam deſerere, & arida loca deſertaque petere. Harum pulli ſtatim vt oua exeunt, tanto vigore pollent, vt ſi matrem eos perdere contigerit, virtute propria viuant. Et vt dicit experimentator, in hieme pinguiores ſunt pp̃ auctam motus, omne enim animal ſereno aere gaudet, & in eo plus vagatur.

De Merillone ac merope. *Cap.* CVI.

MErillo auis eſt non multo maior merula, colore quoque prope ſimilis, ſed roſtro, pedibus, vnguibuſq; diſſimilis, prædæ cupidus eſt. Sed quia paruus & parui roboris, paruarum auium eſt perſecutor: hi ſicut accipitres & Herodij ſocialiter volant, imbuiq; quatuor ex illis poſſunt, vt cygnum hoc modo capiant, primus ex eis cygni caput inuadit, ſecundus & tertius ex vtroq; latere binas alas, quartus vero collum & pectus, & ſic auis grauida cygnus anguſtijs circumſepta mouere ſe non valẽs, ab aucupe præuenta capitur & occiditur. Merops eſt auis habens in dorſo colorem cianeum, pectore ſubrutilum, in ventre pallidum, hæc naturali calore abundans antra ſeptem pedibus altitudinis in terra fodit, ibiq; nidificat, ac fœtus facit, & eos vſq; ad robur debitũ illic abſcõditos paſcit & nutrit. Iſido. Meropes ſiue gaulos dicimus, qui parentes ſuos recondere atq; alere dicuntur. Iorath vbi ſupra. Meropes ſolliciti ſunt de pullis ſuis, & quando iam ſeneſcunt, & volare nequeunt, pulli fouent eos & alunt quouſque viuunt.

De Merula. *Cap.* CVII.

ISidorus. Merula antiquitùs medulla vocabatur, eo ꝙ moduletur. Alij autem merulam aiunt vocitatam, quia ſola volat, quaſi mera volãs. Hęc cum in omnibus locis nigra ſit, in Achaia tñ candida eſt. Plinius lib. 8. Merula folio lauri faſtidium annuum purgat. Idem in lib. 10. Abeunt & merulæ in vicinia, ſed plumam non amittunt, nec occultantur niſi ſpe cibi, quo hibernum pabulum petunt. Merula ex nigra ruffeſcit. Aeſtate canit, hieme balbutit, circa ſolſtitium mutat, roſtrũ annicults in ebur transfiguratur, dumtaxat maribus. Merulæ circa Cillenem Archadiæ, nec vſquam alibi candidæ naſcuntur. Item incedentes ſalliunt aliquæ vt merulæ. Ex libro de natura rerum. Merula dicebatur olim medula, quia mirabiles vocis modulos reddit, maximè cum veruum temporis imminere pręſpexerit. Nam hieme tacet, aut tñ balbutit. Olim merula fuit ſpectandum in cleſo miraculum, quæ arte humana edocta nouem notulas in ordine ſm̃ muſicam cantabat ita perfectè, vt nullus muſicorum eam aliquatinus imitari poſſet parilitate concordantiæ. Hæc auis croceum quantulumcumq; colorem habet in pectore, reliquũ vero corporis occupat nigredo. Merula domeſticata contra naturã carnes comedit, & hæc dulcius canit, libenter ſe balneat, & plumas roſtro purgat. Cumq; nigra ſit & turpis, in delectationem mouet ſeipſam propter amenitatem vocis, Merula plumas non exuit ſicut aues cæteræ, ſed roſtrum ſuum ſingulis annis mutat in candorem, & in hieme vix poteſt volare pp̃ pinguedinem. Eſt quoddam merularum genus cæteris multo maius, ꝙ agochile ideſt caprimulgi vocantur, vt dictum eſt ſuperius. Plinius lib. 10 Caprimulgi appellantur grandiores merulæ aſpectu, fures nocturni, interdiu viſu carent, intrant paſtorum ſtabula, capraſumque vbera volant ſuctum propter lactis, qua iniuria vber emoritur, capriſq; cęcitas quas ita mulſere oboritur. Halt vbi ſupra. Merularum fimus qui iſtum comedunt, ſi tritus ſit & cum aceto diſtemperatus, morphææq; nigræ ſuperponatur, eam extirpat ſic quoque lentiginem eliminat.

De Miluo. *Cap.* CVIII.

ISidorus. Miluus dr̃ quaſi mollis auis. ſ. viribus & volatu, rapaciſſimus tñ eſt, & ſemper domeſticis auibus inſidiatur. Plinius libro 10. Miluus rapaciſſima & famelica ſemper ales. Nihil eſculenti rapit vnquam ex funerum ferculis, nec Olimpiæ ex ara. Ac ne feretrum quidẽ manibus niſi lugubri municipiorum immolantium: oſtento vr̃ autem gubernandi docuiſſe caudæ flexibus, in cœlo monſtrante natura, quod opus eſſet in profundo. Milui ex genere accipitrum ſunt, ſed magnitudine differunt. Milui & ipſi hibernis menſibus latent, non tñ ante hirundinem abeuntes. Traduntur autem a ſolſtitijs affici podagra. Ex libro de natura rerum. Miluus vngues pedum & roſtrum aduncum habet inſtar accipitris, ſed alas curuas & non rectas, in quo eſt ei diſſimilis, audax eſt in paruis, timidus in magnis. Fugatur a niſo, quamuis in triplo ſit maior illo. Circa macella excubat, & circa cadauera. Iecur eius medicinale. Plinius laudat. Gloſa ſuper Hierem. 8. Aues ſua tempora norunt, qñ. ſ. ad calida loca feſtinantes rigorem hiemis debeant declinare, & a principio veris ad regiones ſolitas redire. Vnde ſcriptũ eſt. Miluus in cœlo cognouit tempus ſuum, &c. Miluus non apparet niſi in æſtate, ſicut nec turtur & hirundo. In hieme namq; manent in nido, vel latent in cauernis arborum, vel ad loca calidora ſe trãſferunt. Iorath. Miluus cubitus cum a nido egreditur, in complemento alarum ſuarum aues magnas venatur. Cumq; fortior ſit, magis debiles capit. In complemento autem virium ſuarũ muſcas & culices ac lumbricos terreſtres venatur, & tunc fame moritur.

ritur. Ex auiario. Miluus insidiatur auibus domesticis, maximèque pullis, & quos incautos viderit, statim rapit. Circa coquinas etiam & macella volitat, vt si quid carnis crudæ proijciatur foras velocius rapiat. Plinius lib. 29. Milui iecur ad inunctiones oculorum vitiorũ laudatur. Idẽ 10 lib. 30. E nido quoq; milui surculus vitis alligatis ceruicibus neruis & epistonio auxiliari dr̃. Comitialibus etiam iecur milui deuoratum medatur.

De Monedula & muscicapa. Cap. CIX.

Isidorus. Monedula dr̃ quasi monetula, quæ cum aurum inuenit aufert & occultat. Vnde Cicero pro Valerio Flacco, Non plus aurum tibi quàm monedulę committendum est. Arist. Monedula pugnat cum Bubone, quia bubo debilis est visus de die, pp hoc rapit coruus ille bubonis oua & comedit ea, sicut dictũ est supra. Plin. In arbusto agro monedulæ nõ sunt, nec octauũ citra lapidẽ viuunt, sed eualantur. Transpadana Italia iuxta alpes larium lacũ appellat amenum arbusto agrũ, ad quẽ ciconiæ non transmeant. Sicuti nec octauum citra lapidem ab eo. Immensa alioquin finitimo Insubrum tractu examina monedularum. Cui soli, s. aui mira est furacitas, præcipuè argenti & auri. Ex libro de natura rerum. Monedula quasi monetam tollens, aui diligens dr̃, auis est nigra, sed formosa, & grata, hominum voces in pullo edocta imitatur. In matutino cum ortu Solis sollicitius aliàs sola cibus discretius & tenacius retinere dr̃. Huius carnes pruritum capitis excitant. Nam & ipsa appetit in capite fricari. Muscicapa est auis maior columba, plumas habens vt lanarius, pedes & rostrum vt hirundo, quæ licèt oris rictum habeat amplissimũ propter muscas & ciniphes, quibus solummodo vescitur, Rostrum tamen inter aues comparatione sui corporis habet paruissimum, & pedes similiter.

De Nicedula. Cap. CX.

Nicedula est genus corui, quæ pugnat cum bubone. Coruus enim oua bubonis rapit, quia parum videt in meridie, & ea comedit, sed bubo comedit oua corui similiter de nocte. Actor. Item dictum est antea de monedula, vnde videtur idem esse. Sed fortè diuersitas illa nominis prouenit, ex vitio scriptoris.

De Nicticorace vel noctua. Cap. CXI.

Isidorus. Nicticorax ipsa est noctua, quia noctem amat. Est enim auis lucifuga, idest lucem fugiens, & solem videre non patitur. Noctua dr̃, eo quòd nocte circumuolet: hãc insula Cretensis non habet, & si veniat aliunde, statim moritur. Ambros. Noctua, quæ & nicticorax magnis & glaucis oculorũ pupillis nocturnarum tenebrarum non sentit horrorem, & quo fuerit obscurior nox, eo crebrius volatus exercet inoffensos. Diẽ aũt videre non potest, quia exorto splẽdore visus eius hebetatur. Habet autem & noctua cantus suos. Glo. super Psal. Nicticorax est auis vigil, teter, coruus noctis habitans in parietinis, quæ vulgo ruinæ dicuntur, vbi parietes stant sine fundamẽto, vnde scriptum est. Factus sum sicut nocticorax in domicilio. Glossa super Leuit. Noctua est auis rapax de nocte. Plinius lib. 10. Vncos vngues habet noctua, sicut & cæteræ nocturnæ aues, vt bubo & vlula. Tradit autem Illaphas quòd noctua sicut & picus & bubo arbores cauat. Noctuarum contra aues solers est dimicatio. Maiore circundatæ multitudine resupinæ pedibus repugnant, collectæq; in arcum rostro & vnguibus totæ teguntur, auxiliatur accipiter collegio quodam naturæ bellumq; partitur. Noctuas sexagenis diebus hiemis cubare, & nouem voces habere, tradit Nigidius. Idem in libr. 18. Noctua quoque in imbre garrula vel sereno tempestatem signat. Ex libro de natura rerum. Nicticorax dr̃ noctis coruus, lucifuga enim est, & nocte cibos suos q̃rit. Nam si de die volaret, a cæteris auibus impleretur. Nocte (vt vulgus opinatur) mortem hominum prænũciare vi vocibus importunis, caput habet ingens, nec vt aues cæteræ formatum, rostrum habet aduncum, vt nisus, vngues hamatos & asperos. In domicilijs & parietibus præcipuèq; ruinosis, quæ sine tecto sunt libenter habitat, & pullos suos fouet, humanis vocibus delectatur, mures & omne genus earum persequitur, huius carnes paraliticos curant. Plinius lib. 29. Noctua est contraria apibus atque vespis scabronibus & sanguisugis. Huius cerebrum coctum in vino vel cibo sumptum remedium est capitis doloribus. Idem in lib. 30. Oua quoq; noctuæ per triduum in vino data, tædium eius adducunt ebriosis.

De Niso. Cap. CXII.

Ex libro de natura rerum. Nisus est auis nobilis forma & robore, minor quàm Herodius, sed vnus est color plumarum ambobus, & tamen socialiter volare recusant. Nam rauidia fertur & fastu, & cum impetit auem, solus ambit honore victoriæ potiri, hoc quidem æstimari potest, & fortè merito, sed verum magis credibile est, cum solum prædæ inhiare, nedum in volatu socium habuerit, pastu quoque sodalem accipiat. Non tantum dubia fides est, nisum parem sui generis dedignari, & velut alieni generis auem persequi, & hoc contra omnium auium genus. Nam, vt dicit Aristo. Omnis auis in volatu prædam capiens, parcit sui generis auibus. Solus ergo nisus expers est generositatis huius, & hoc cum ipso homine, qui inter animalia terrestria animali sui generis insidiari nõ cessat. Alexander. Nisus ac tercellus siue tercinlus, locum eligunt in quo aues captas deplumant singulis diebus, multaque diligentia mundant, quamdiu compares ouis incubant, quibus & eas ministrant. Actor. Est autem tertiolus aucupantium volucrum minima, sed pro sexu & natura sua ad aucupandum promptissima. Falconum generibus adiungitur.

De Onocrotalo. Cap. CXIII.

Ex libro de natura rerum. Onocrotalus est auis, quæ simul multas in ventre recondit escas, & postmodum extrahit & manducat eas. Plinius. Onocrotalus similitudinem oloris habet, nec distare existimarentur omnino, nisi faucibus eius inesset alterius vteri genus, huc omnia inexplebile animal congerit, mira vt sit capacitas, mox perfecta rapina sensim inde os reddita in veram defert aluum ruminantis more. Hos Gallia septentrionalis proxima oceano mittit. Isidorus. Onocrotalon vocant aues rostro longo, quorum duo sunt genera. Actor. Onocrotalus (vt legitur) auis est rostro longo, similis cygno, sed maior. Porro iuxta Hiero. nisi fallor est auis illa, quæ sono in palude rostro horrendè clamat, quæ etiam in Isaia vocatur vlula, quasi ab vlulatu. Et dr̃ in vulgari botaurius, de quo dictum est supra, quæ etiam de profunditate terræ vel aquæ cibum trahere putatur. Alij putãt esse oriolum. Andreas autem dicit, quod Iudæi dicunt esse noctuam. Ex libro de natura rerum. Onocrotalus est auis in partibus orientis, quæ cum vocem edere voluerit, caput in aquis ponit, & illic instar rugitus clamorem emittit. In faucibus quosdam habet folliculos, in quo primo cibum concipit, & post horam in ventrem suum mittit, ibiq; eum digerit. Huius duo genera sunt. Vnum. s. aquatile, & aliud solitudinis. Sola hæc auium (vt dicit Aristot.) splene caret. Et vt dicit Isidorus multas simul escas recondit.

De Opimacho. Cap. CXIIII.

Ex libro de natura rerum. Opimachus est contrarius serpentibus, & pugnat cum eis. Ophis enim serpens, machus pugnans. Actor. Opimachus (vt in Leuitico legitur) est ex volucribus immundis secundum legem, ex his videlicet, quæ gradiuntur quidem super quatuor pedes, sed habent longiora retro crura per quæ saliunt super terram. Aestimo autem hunc inter volatilia minuta debere numerari, sicut bruchum & locustam, quæ sunt eiusdem generis, sicut ibidem legitur. De attaco vero qui ibidem in eodem genere reputatur, nihil penitus alibi legisse me memini.

De Oriolo & ortigometra. Cap. CXV.

Ex libro de natura rerum. Oriolus est auis sic dicta vulgariter a sono vocis, coloris aurei per totum, excepto quòd in alas habet pennas, quadam cerulei varietate distinctas. Nidum in ramis arborum minutissimis mira subtilitate dependit, ita vt in aere solo pendere videatur de terra cernentibus. Ipsum quoq; nidum ab imbre camerat, ac densa fronde protegit. Isidorus. Ortigometra dicitur, quæ gregem coturnicum ducit. Vnde de hac dictum est superius in capitulo de coturnice. Plinius libr. 10. Coturnices aquilone volant maximè ortigometra duce, primam earum propinquantem terræ rapit accipiter, ac sæpe hinc comitatum sollicitant abeuntque.

De Osina & ossifrago. Cap. CXVI.

Ex libro de natura rerum. Osina est auis magna vt cygnus, fluuios, ac piscinas inhabitans, rostrum habet magnum, & a gutture vsque ad pectus instar sacelli receptaculum longum & amplum, in quo magnã simul reponit copiam pisciũ, vt s. in tanta mole diffusa, natura non egeat, paulatimq; digestis in ventre cibis inueniat paratum, quod præbeat. Nunquam aues huiusmodi nisi in aqua diffusiori & piscibus abundanti habitant, quia citissimè paruam aquam etsi piscibus copiosam ingluuie sua vacuant. Isidorus. Ossifragus vulgo appellatur auis, quæ ossa ab alto dimittit & frangit, vnde & hoc nomen accepit. Plinius lib. 10. Alieti quidem suum genus non habent, sed ex diuerso aquilarum coitu nascuntur. Id autem quod ex alietis natum est, ossifragi genus habet. E quibus minores vultures progenerantur, pullos autẽ ab aquila deiectos ossifragi genus excipiunt, & cum suis educant. Idem in libr. 30. Ossifragi venter arefactus & potus confert his qui cibos non digerunt, vel si tãtum manu teneant capientes cibum confert adalligatus, sed non cõtinuè. Vnum autem est ossifrago intestinum omnia denorata cõficiens, cuius extrema pars adalligata prodest contra colum.

De Otho. Cap. CXVII.

Plinius libr. 10. Othus est auis bubone minor, noctuis maior, auribus plumeis eminentibus, vnde & nomen illi. Quidam Latinè asionem vocant, imitatrix aliarum auium ac parasita,

sita, & quodam genere saltatrix, capitur haud difficulter vt noctua intenta in alio circumeunte alio, quòd si ventus agmen aduerso flatu coeperit inhibere, pondusculis lapidum apprehensis, aut guttore arena repleto stabilitate volant. Idem in lib. 11. Itaque buboni & otho plumæ sunt velut auris. Aristote. Denique quidam othum vocant bubonem. Deprenditur autem qñ venator incipit se mouere ad oppositam partem. Ex libro de natura rerum. Othus est auis, quæ vulgariter huans dicitur a sono vocis. Nocte namq; hubu horrificè clamat, impropriè vocem humanam simulans, ita vt hominem contractum frigore clamare credas, Sed terra speciales habet in quibus huiusmodi voces profert. In cæteris aũt vt in plurimum muta est. Hæc auis bubone minor est noctua maior, aduncum habet rostrum ac pedes & eminentibus plumis habere vr̃ aures. Præda viuit, carnibus vescitur, mures persequitur, & ab auibus cæteris odio habetur.

De Palumbo. Cap. CXVIII.

ARistot. Palumbæ sunt aues, quæ naturaliter sese diligũt, pugnant tñ contra se pro nidis, eosq; sibi inuicem auferunt. Hi sicut & turtures in anno bis ouant, binosque pullificant. Hanc quoque continentiam seruant, quòd si quis patrem suum amiserit, viterius non coit, extra nidũ stercus eiiciunt, & cum eorum pulli creuerint ad hoc ipsum eos erudiũt, vt videlicet & ipsi eiiciãt. Est autem palumbus minor columba, nec domesticatur vt columba. Color eius ad nigredinem declinat. Pedes eius rubei sunt & asperi. Viuũt autem ex fructu sicut & turtur. Et palumbus semper apparet, turtur autem non. Huius generis fœminę non diligunt coitum. Plinius lib. 10. Cocyx de genere accipitris parit in alienis nidis, maximèq; palumbinis. Viuere palumbas ad tricesimum, reliquas & ad quadragesimum Aristot. auctor est, vno sũ incommodo vnguium, eodem & argumento senectæ qui citra perniciem reciduntur. Cantus omnibus similis, idemq; terno perficitur versu, præterquam in clausulæ gemitu, hieme mutis, vere vocalibus. Pariunt autem cũ solstitio, plurimumq; terna oua, nec plus quam bis fere, & quãuis tria pepererint nunquam plus duobus educũt, tertiũ irritũ est. Vrinum vocant, palumbes incubat fœmina post meridiana in matutinum, cætero mas. Isidorus. Palumba est columba siluana videlicet auis casta ex moribus appellata, est enim comes castitatis, cum amisso corporali consortio, solitaria incedat, nec carnalem vltra copulam requirat. Auicen. Sunt autẽ palumbæ duræ carnis. Ex libro de natura rerum. Palumbi fœmina incipit oua cubare a medio die vsque ad mane, mas vero residuo tẽpore. Mas palumbarum fugit terram salsam & humidam, ac ponit in os pulli vt assuescatur cibo. Palumbes amisso corporali consortio, nec viride quicquam in quo requiescat petit, nec carnalem copulam vltra requirit. Actor. Palumbus est ipsa species columbæ, quæ vulgo ramaria dicitur, quia videlicet ramis arborum insidere consueuit, ibique nidificare.

De Medicinis ex palumbo. Cap. CXIX.

PLinius libro 29 Palumbinus sanguis eximie prodest oculis cruore suffusis. Idem in lib. 30. Palumbæ caro decocta in aceto dissentericis ac celiacis medetur. Palumbi fœtus ex posca decoctus aluum sistit. Fimus palumbinus in faba sumitur cõtra calculos, & alias vesicæ difficultates. Similiter & cinis plumarum palumbium feratum ex aceto mulso Diosco. Fimus palũbinus calidus & causticus est aceto tritus & impositus scrophas curat, & carbunculos rumpit. Mixto vero melle ac semine lini & oleo vt cathaplasma adhibitus, combustionibus medetur, maximè vero fungos venenatos bibentibus præsidium est, id melius faciet si cum vino & aceto bibatur.

De Passere. Cap. CXX.

ISidorus. Passeres sunt minuta volatilia a paruitate vocata. Oua passeris in nidu reperta cuculi comedunt, & sua obiiciunt, & post illa suscepta fouent & nutriunt. Plin. lib. 10. Passeri inest minimũ vitæ cui salacitas par. Mares negãtur anno diutius durare, argumento quia nullo veris initio appareat nigritudo in rostro quæ ab æstate incipit, fœminis vero longiusculum spacium est. Idem in lib. 18 Pestem a milio & panico sturnorum passerum vt agmina scito abigi quadam herba cuius nomen est ignotum, in quatuor angulis segetis defossa, mirum dictum vt auis omnino nulla intret Ex libro de natura rerum. Passer in tectis habitat, gregatim ad pastum volat, omnibus auibus calidior est, cito digerit quicquid glutit. Vnde corpus eius nequaquam cibo sumpto impinguat, sed tñ sustentat. Stercus ẽt eius calidissimum est qñ emittitur. Supra modum quoque luxuriosus est, & in furorem citius concitatus, sed nulla mora discordix. Dicit Aristot. ꝙ mas tñ vno anno viuit, fœmina vero diutius, quod de passeribus orientis credimus, nam & illa nigredo de qua dicit ꝙ est in collo masculi, non est in eis qui sunt apud nos. s. in Europa, sed alba quædã in genis macula nigredine notata, & hi in vita perseuerãt hieme & æstate, sicut & eorum fœminæ Aetas passeris apparet in rostro, quia iuuenis habet illud tenerum, & circa fauces croceum. Senex vero durum & nigrũ. In quibusdam orbis partibus morbum caducum hæc auis patitur. Et hoc vt Aristoteles credit, quia semen iusquiami comedit. Huius pulli cum euolare debent, vicini passeres cum eorum parentibus conatus ipsorum euolantium comitantur, vt imbecilles si necesse sit plurium constipatione confortentur Aristot. Passer habet vocem sibi appropriatam, sicut & turtur. Pascitur autem & vermibus, sicut & aliæ multæ consimiles auiculę. Accidit passeribus sicut & coruis & hirundinibus ꝙ mutantur a nigredine aliquantulum tendentes ad albedinem. Visus est aliqñ passer albus, & similiter coruus. Passeres cinere confricantur & abluunt se sicut & columbæ Preterea passeres quidam sicut & hirũdines pullificant incompletos pullos: faciũtq; pullos multos. Glo. super Psal. 123. passer aliquo strepitũ magnum faciente volat, ne laqueo venãtiũ capiatur. Vnde anima inquit nostra sicut passer, &c. Phisiologus, passer est auis libidinosa, ideoq; & a patiendo nomen sortita, leuis, vaga, & astuta, fructibus humani laboris nociua, laqueos deprehẽdũ gnara, fertur autem nidum de facili mutare & columbæ nidum auferre. Actor. Passer est auicula valde circumspecta in tectis habitat, & in altis locis in petre foramine nidificat. Mas nigredinem habet circa os, fœmina vero albedinem. Fertur autem hæc auis muscas venari, & morbum caducum pati.

De Cibo & medicina ex passere. Cap. CXXI.

AVicenna. Passeres omnes malæ carnis sunt, & omnia quidem oua, sed præcipuè oua passerum in coitu faciunt augmentum. Razi. Caro passeris calidissima est, & luxuriam commouet. Plinius lib. 30. Cinis passerum sarmentis crematorum duobus coclearibus in aqua mulsa, regio morbo resistit Ex libro de natura rerum. Passer vt dictum est, omnibus auibus calidior. Vnde caro eius stiptica est & sanguinis incentiua. Stercus eius, vt dictum est, calidissimum est qñ emittitur, sed citissimè infrigidatur. Hali. Oua passerum augent venerem. Fimus eius a lentigine purgat faciem, ꝙ si cum hominis sputo distemperetur, eoq; varices cathaplasmentur extirpantur.

De Pauone. Cap. CXXII.

ISidorus. Pauo sicut & grus & alię quædam volucres, a sono vocis nomen habet. Aristoteles. Item pauo viuit annis 25. pullificat post triennium semel in anno tñ 12. oua vel minus, post triennũ quoq; pennæ eius colorãtur, & producit eas cũ prima arbore folia eiicientre. Deinde nascitur ei pluma cum primo incipiunt fructificare. Plinius. Pauo laudatus expandit colores aduerso maximè Sole, quia sic fulgentius radiant, omnesq; in acerium contrahit pennarum quos spectari gaudet oculos. Itẽ cauda annuis vicibus amissa cum foliis arborum, donec nascatur alia, cum flore pudibundus ac mærens quærit latebram. Ab auctoribus autem non gloriosum tantũ hoc animal traditur, sed & maleuolum. Viuit annis 25. Colores incipit fundere in trimatu. Actor. Pauo serpentinum caput habet, infirmum & crystatũ, vocem terribilem, carnes duras, pectus saphireum, caudam oculatam & longam, alas subrussas, pedes deformes, incessum simplicem, laudatus quidem caudam erigit, sed visis pedibus dimittit, qui cũ caudã erigit, & posteriora nudat. Phisiologus. Pauo suspenso gressu incedit, & quasi furtinè pennas eiicit cum prima arbore, & postea renascitur ei pluma cũ arbores incipiunt fructificare. Ex libro de naturis rerum. Pauo est auis pulcherrima, & pulchritudinis amica. Collum habet longum & caeruleum colore saphireum, & pectus similiter. In capite vero plumas desuper instar coronæ, vel potius crystę, caudam quoq; longam & oculatam, qua cum laudatur erecta, si pedum deformitatẽ viderit, mox deponit. Sed & si a tacito spectetur, pennas omnes quas spectari gaudet contractis oculis abscondit, a trimatu fundere colores gemmantes incipit, & tunc parit. Item nocte cũ euigilauerit, seq; in tenebris constitutum intueri non potest, clamans pauide, suam pulchritudinem amisisse se credit Idem clamore suo serpẽtes deterret, & omnia animalia venenata depellit, nec de facili prope habitare audent vbi vox illius frequenter auditur. Paulo qñ altè ascendit pluuiæ signum est. Huius oua si gallinis subiiciantur pulli exeunt. Nonnulli pauones album colorem per totum habent, & tamen gemmantes oculi qui in cæteris auro vel saphiro diuersis coloribus nitent, in his etiam albo splendore discernuntur ac resplendent. Pauones etiam habent deserta siluestres, sed nequaquam in nitore colore vel cauda domesticis similes. Nec mirum si caudarum eius pondus natura creasset, potius videretur onerasse volantes, quàm inexpertos honorasse gloria volucres.

De Pauonum generatione. Cap. CXXIII.

ISidorus. Pauo, sicut iam dictũ est, pullificat post triennũ, semel in anno ponẽs & cubans oua 12. tñ vel minus. Mas coit cum fœmina sua etiam super oua cubante, & plerunq; frangũtur.

tur. Ideoq; ponuntur aliqñ sub gallina ad cubandum. Ponuntur autem oua duo ibi, quia non possunt ab illis plus extrahere. Pauonis fœmina prima vice qua pullificat, facit oua octo, & qñque facit oua vëti. Et postquam posuerit vnum ouum, stat duobus diebus aut tribus, & deinde ponit secundum. Palladius vbi supra, Pauones ab idibus Februariis calere incipiunt, faba leuiter torrefacta in libidinem prouocantur, si eis quolibet quinto die tepida præbeatur. Cupidinem quoq; coeundi masculus confitetur, quotiens circa se amictum caudæ gemmantis intorquet, & singularum capita occultata pennarum locis suis exerit cum stridore procurrent. Plinius. Pauo a trimatu parit primo anno vnum, aut alterum ouum, sequenti quaterna, quina ve, cæteris duodena non amplius, intermittens binos dies ternos ve, parit & ter in anno si gallinis subijciantur incubanda. oiates ea fraugunt desiderio incubantium. Qua propter noctu & in latebris pariunt, aut in excelso cubantes. Et nisi molli strato excepta franguntur. Mares singuli quinis sufficiunt coniugibus. Cum singulæ aut binę fuere corrumpitur salacitate fęcunditas, partus excluditur diebus ter nouenis, aut tardius triginta. Phisiologus. Pauo suæ compatis oua dissipat & consumit, si ad illa accedere possit. Est enim inuidus teste Aristotele, prolem quoque propriam non dignatur agnoscere, antequam in cristam sibi similem ipsam venisse prospexerit.

De Ipsius educatione. Cap. CXXIIII.

PAlladius lib. I. Pauones nutrire facillimum est, nisi fures illis aut animalia inimica formides, qui plerumq; vagati per agros sponte se pascunt, & pullos educunt, altissimasq; arbores in vespere petunt. Vna his cura debetur, vt incubantes per agros fœminæ quæ hoc passim faciunt, a vulpe custodiantur. Ideoq; in breuibus insulis meliori sorte nutriuntur. Masculi oua pullosq; suos velut alienigenas persequuntur, antequam illis crista iam insignis nascatur. Sed si oua pauonũ gallinis supponantur, excusatæ matres ab incubatione tribus vicibus per annum fœtus edunt, primus partus quinq; ouorum, secundus quatuor, tertius trium vel duorum esse consueuit. Sed electæ nutrices galliiæ debent esse, maioresq; gallinas oportet eligere, causa superius dicta. Oua quoq; pauonum gallinæ subiecta sæpe manu oportet conuertere, quia vix hæc ipsa valebit facere. Natos autem si a pluribus ad vnam velis transferre, dicit Columella, vni nutrici 25. sufficere, mihi vero videntur 15. satis esse, primis diebus far ordei conspersum pullis datur, postea caseus recens adijcitur, sed expressus, nam serum pullis nocet, locustæ quoque ablatis pedibus præbeantur, ita pascendi sunt vsq; ad sextum mensem. Deinde ordeum potest præberi, tricesimoquinto tñ die postquam nati sunt, etiam in agrum tuto deijci possunt, comitante nutrice pascendi, cuius singultu reuocantur ad villam, pituitæ vero cruditates his remediis submouendæ sunt, quibus gallina curatur: maximum illis periculum est cum incipit crista produci. Nam patiuntur languores infantium similitudine, cum illis tumentes gingiuas denticuli aperiri nituntur.

De Virtute carnis eius. Cap. CXXV.

AVgustinus de Ciuit. Dei lib. 21. Pauonis autem carni quis nisi Deus creator omnium dedit, vt non putresceret, etiam mortui. Hoc vtique cum auditum incredibile videretur, euenit vt apud Carthaginem hæc auis cocta nobis apponeretur. De cuius pectore pulparum quantum visum est seruari iussimus, qđ post tñ dietum spacium quantum alia quæcunque caro putresceret prolatum atque oblatum, nihil nostrum offendit olfactũ. Item repositum post dies plusquam 30. idem quod erat inuentũ est. Idemq; post annum, nisi quod aliquantum corpulentiæ siccioris & contractioris fuit. Idem in eodem. Cum ergo dicimus corpora damnatorum in gehenna sic esse punieda, vt & sine detrimento ardeant, & sine interitu doleãt, homines infideles qui rõnem a nobis de talibus flagitant, ipsi de multis rebus mirabilibus, quæ nobis in prompto sunt, rationem reddant, vt de carne non putrescente pauonis, cum putruerit & Platonis. Isidorus, pauonis ita caro tam dura vt putredinem vix sentiat, nec facile coquatur, de quo quidam sic ait. Miraris quotiens gemmantes explicat alas. Si potes houe sæuo tradere iure coquo. Physicus. Caro pauonis diu reluctatur putrefactioni, & inobedientissima est digestioni. Diascor. pauonis autem fel magnæ virtutis est, eiusdem. f. cuius & perdicis, vel albi caponis, & scorpii marini, ad effusiones oculorum valet & ad caliginem asprediemq; palpebrarum. Heirony. contra Iouini. Fimus quoq; pauonis feruorem podagræ dicitur mitigare. Plinius lib. 29. Itaque fimum suum resorbent pauones vtilitatibus hominum inuidentes.

De Pegaso & pelargo. Cap. CXXVI.

IDem in lib. 8. Pegasos vocant pennatos equos & cornibus armatos, quos Aethiopia inter alia multa monstra generat. Ex libro de natura eorum. Pegasus est animal magnum & horrendum in Aethyopia formam equi habens, & alas vt aquila. Sed multo maiores, caput cornibus armatum. Adeoq; monstruosum, vt ipso cuncta ferè animantia terreat. Cumque sit grauis corpore, alarũ adiutus remedio, fuga mirabili potius currit, quã peruolet, & aere colliso virtute pennarum ad instar turbinis vẽtos impellit. Escas multas deuorat, & inquiete mouetur. Infestus est animalibus, & homini maximè. Papias. Pegasus est auis quæ auriculas equi habet, pegasus quoq; dicitur bellorophontis equus, cuius velocitate chimera dicitur interempta. Hinc pegaseus fons musis dicatus quem pede fecit pegasus. Pegasum ẽt singunt pagani equum fuisse, qui de Bellorofonte pennis volauit, hic de sanguine Gorgonis natus fuisse fertur. Plinius libro 10. Pegasos æquino capite volucres, & griphes auritos rostri adũcitate fabulosos reor, illos in Scythia, hos in Aethiopia. Ambrosius. Pelargos ciconia dicitur, cuius vocabulo gratiarum relatio quam parenti reddit, nominatur. Actor. Ciconiæ siquidẽ, vt superius dictum est, quantum temporis impenderint fętibus educandis, tantum & ipse inuicem aluuntur a pullis suis.

De Pellicano. Cap. CXXVII.

ISidorus. Pellicanus est auis Aegyptia, habitãs in solitudine Nili fluminis, vnde & nomen sumpsit. Nam Canapos Aegyptus dr̃. Fertur eam occidere natos suos, eosq; per triduum lugere, deinde seipsam vulnerare, & aspersione sanguinis sui filios viuificare. Phisiologus. Pellicanus amator est filiorum nimis, qui cum cæperint crescere percutiunt parentes in faciem. At illi irati repercutiunt eos & occidunt, & per triduum lugent. Tertia die mater eorum percutiens costam suam, & aperiens latus suum, incumbit super pullos & effundens sanguinem suum super corpora eorum suscitat eos a morte. Huius duo sunt genera. Vnum in aqua habitans, & esca eius pisces sunt. Aliud in solitudine, & esca eius animalia venenata, idest lacertæ, serpentes, crocodili. Et vocantur onocrotali, idest rostra longa habentes. Actor. De onocrotalo iam dictum est superius, de quo tñ varia est opinio. Ex libro de natura rerum. Pellicanus dicitur quasi pellem habens canam, idest plumas albas. In Aegypto circa Nilum habitat, & lacte crocodili viuit, quod vtique bestia præ nimia mammillarum abundantia in aliquo palustri loco in magna quantitate eijcit. Vnde & crocodilum libenter pellicanus sequitur: hęc auis macie semper afficitur, & quicquid glutit cito digerit, quia venter eius nullum habet diuerticulum quo teneat cibum, solum enim visceris habet ductum, qui ab interiori oris vsq; ad secreta naturæ pertingit, pullos suos sanguine lateris sui viuificat, cum eos propter importunitatem suam occiderit, vel a serpente qui eis insidiatur, interemptos inuenerit. Post sanguinis autem effusionem adeo debilitatur, vt exire de nido non valeat, sed eius pulli pro cibatione eius & sua exire compelliũtur. Quidam tñ eorum segnes exire nolunt, & pereũt. quidam autem seipsos quidem pascunt, sed matrem penitus negligunt. Quod cum illa post conualescenciam videtit, pios filios nutrit, impios autem abijcit & contemnit. Aristot. Pellicanus est auis sic dicta, eo q̃ pellis eius tractata canere videatur, hoc dum pullis applaudit, illi oculos ei eruere moliuntur, ideo ipsos occidit. At illa non modico dolore affecta, seipsam postea veste plumarum exuit, & rostro latus aperit, seq; sanguinis sui prodiga cruentat, quo pulli eius perfusi reuiuiscunt. Hæc auis macilenta est, quoniam vt dicitur iecuso per viscera intestino, quicquid escatum accipit, sine aliqua decoctione transmittit. Indeq; fit vt adipe proprio minime farciatur, quæ paruissimo succo reficitur: non congregatim, sed solitariè volat.

De Perdice. Cap. CXXVIII.

ISidorus. Perdix de voce habet nomen, auis dolosa & immunda. Nam masculus in masculum insurgit, & obliuiscitur sexum libido præceps. Solinus, perdices sanè cum vbique sint liberę vt aues vniuersæ, in Boetia non sunt. Non. n. cum volant, sui iuris sunt, sed in ipso aere metas habent, quas transire non audeant, nec in atticum solum transmeant. Plinius lib. 8 perdices sicut & palumbes & graculi ac merulæ lauri folio annuum fastidium purgant. Idem in li. 11. In Paflagonia bina perdicibus sunt corda perdices non pinguescunt sicut nec lepores, his ante pugnam vox est. Actor, perdix prope terram volat, quę eũ in multis sit astuta, in hoc dr̃ esse fatua, q̃ sicubi possit caput abscõdere, credat se totã latere, & cũ ipsa neminẽ videat, putat quoq; neminẽ se videre. in hoc quoq; q̃ alienos pullos fouet & nutrit, eũ eos enius amissura sit. Vnde Propheta Hiere. de illa in parabola dicit. Perdix fouit, q̃ nõ peperit, fecit diuitias & nõ in iudicio. In dimidio dierum suorum derelinquet eas & in nouissimo erit insipiens. Philiologus, perdix oua perdit, sed eius mos est ouorum perditorũ dãmna resarcire alterius matris oua surripiendo. Ex libro de naturis rerum. Perdix est auis dolosa & luxuriosa, masculis pro fœminis dimicantibus, victi calcantur a victoribus coitu. De nocte conuersis posterioribus perdices sedent, & libidinis tempore linguis ad inuicem exteosis præ desiderio

siderio coitus æstuant. Cum autem in gurgustio retiali ab aucupe capiuntur, vna aliã sequitur, nec discernit misera sequens vel retractat periculum iam captiuæ, sociarum delusa consortio.

De Perdicum incubatione. *Cap.* CXXIX.

SOlinus. Perdices nidos cõtinuant munitione solerti, spineis n. fruticibus receptus suos vestiunt, vt animalia quæ infestat arceantur asperis surculorum aculeis, ouis stragulum puluis est, atque clanculo reuertuntur, ne indicium loci conuersatio frequens faciat, plerumque fœminæ transferunt partus, vt mares fallant, qui eos sæpissime affligunt impatientius adulantes, dimicatur circa connubium, victosq; credunt fœminarum vice sustinere venerem. Ipsas libido sic agitat, vt si ventus a masculis flauerit, fiant prægnantes odore. Tunc si quis hominum vbi incubant propinquauerit, egressæ matres venientibus se se sponte offerunt, & simulata debilitate pedum, vel alarum, quasi statim capi possint, gressus fingunt tardiores, hoc mendacio solicitant obuios, & eludunt, quoad profecti longius a nidis reuocentur, nec in pullis studium segnius ad cauendum. Cum enim visos se præsentiunt resupinati glebulas pedibus attollunt, quarum obtentu tam callidè proteguntur, vt lateãt deprehensi. Plin. lib. 10. Perdices spinæ frutice sic muniunt receptaculum, vt contra feras abundè valeant, perdices ouis stragulum molli puluere cõtumulant, nec in quo loco pepererint incubant, sed alio trãsferũt, neve cui frequentior cõuersatio suspecta sit. Illæ quidem & maritos suos fallunt, quia libidinis intemperãtia frangunt earum oua, ne cubando detineantur: tunc inter se pugnant mares desiderio fœminarum, victum aiunt pati venerem. Trogus inquit. Capiuntur quoq; pugnacitate eiusdem libidinis contra aucupis indicem exeũte in prælium duce totius gregis, capto eo procedit alter, ac subinde singuli. Rursus circa conceptum fœminæ capiuntur, contra aucupem exeunte fœmina, vt rixando abigat eum: nec in animali alio par opus libidinis. Si contra mares fœminæ steterint, aura ab his flante prægnantes fiunt, hiantes aũt exerta lingua per id tempus æstuãt, concipiuntq; superuolantium afflatu, sæpe voce tm̃ audita masculi. Adeoq; vincit libido & fœtus charitatem, vt illa furtim, & in occulto incubans cum sit fœmina, aucupe accedente ad marem recauat, reuocetq; & vltro præbeat se libidini. Perdix in coitu rabie tanta fertur, vt in capite aucupantium frequenter cęcę metu sedeant. Si ad nidum is cęperit accedere, procurrit ad pedes eius fœta prægrauẽ aut delumbem sese simulans, subitoq; in procursu, aut breui aliquo volatu cadit fracta, aut ala, aut pedibus, aut procurrit iterũ iam prensurum effugiens spe frustrans, donec in diuersum abducat a nidis, eadem iam pauore libera, maternaq; vacans cura, in sulco resupina gleba terræ se operit pedibus apprehensa, perdicum vita durare existimatur ad annos 16. Perdices non transuolant Boetiæ fines in attica. Ambrosius. Perdix est auis astuta, quæ alterius perdicis oua diripit, corpore suo fouet, sed fraudis suę fructum habere non potest, quia cum pullos suos eduxerit, eos amittit, vbi enim vocem illius audierint quæ oua generauit, relicta ea ad illam se naturali quodam munere, & amore conferunt, q̃ veram sibi matrem cognoscunt. Arist. pdix si fuerit prope marem, & flauerit ventus impregnatur. In coitu facit odorem fœtidum. Ad modum vero gallinæ super oua cubat, & super pullos, & colligit eos sub alis. Ex lib de na. re. Perdicũ mater volat in circumitu venatorum quousq; pulli sui fugiant, & post fugam eorũ fugit ipsa, tũcq; vocat eos secura, &c.

De cibo ac medicina ex perdice. *Cap.* CXXX.

PErdicum carnes p̃ cæteris auibus siluestribus sanissimę sunt. Huius auis pectus cum superioribus sunt valde sapida, inferiora vero nõ ita. Perdix testante Plinio non pinguescit. Fel eius cum melle æquo põdere prodest ad oculorum claritatem. Dyascorides. Fel perdicis eiusdem virtutis est cuius, & pauonis, vnde valent ad effusionem oculorum, & ad caliginem asperitatemq; palpebrarum. Hali. Epar quoq; perdicis siccatum diligẽter tritum ac bibitum epilensiæ prodest. Plinius lib. 29. Oculis contusis valet perdicis fel cum ęquo pondere mellis. Per se quoque valet ad oculorum claritatem, quod in argentea pixide seruari iubent. Oua etiam perdicum in ęreo vase decocta cum melle vlceribus oculorum, & glaucomatibus medentur. Sanguis perdicis eximiè prodest oculis cruore suffusis. Idem in lib. 30. Ius perdicum recreat stomachum. Morbo etiam regio resistit cerebrum perdicis in tribus vini cyatis.

De pica. *Cap.* CXXXI.

ISidorus. Pica dicitur quasi poetica, eo q̃ verba in discrimine vocis, vt homo exprimat, per ramos enim arborum pendula importuna garrulitate sonat, & sonum humanæ vocis imitatur. De qua congrue quidam ait. Pica loquax circa Dominum te voce saluto. Si me non videas, esse negabis auem. Phisiologus. Pica garrula breuitatem alarum cauda longiore recompensat, nidum suum cum duobus foraminibus cõstruit, per quorum vnum intrat, p alterum caudam emittit. In hoc autem cõmendabilis, q̃ curiæ vel horto in quo nidificat, prospicit indemnitati, & insidias latitantium multo clamore prodit, ita vt a proposito reuocentur infelici. Plinius lib. 10. Picarum genera quæ longa cauda insignes appellantur variæ, proprium est his omnibus annis caluescere, cum seruntur rapæ, expressior autem est loquacitas certo generi picarum. Adamant verba quæ loquũtur. Nec discunt tantum sed diligunt, meditantesq; intra semet cura atq; cogitatione intentionem non occultent. Constant emori victas difficultate verbi. Ac nisi subinde eadem audiãt, memoria falli, quærentesq; mirum in modum hilarari, si interim audierint id verbum. Nec vulgaris his forma, quamuis non spectanda. Satis illis decoris in specie sermonis humani est. Verum addiscere alias negant posse quàm quæ ex genere earum sunt, quæ vescuntur glande. Et inter eas facilius quibus quini digiti sunt in pedibus, latiores his sunt linguæ omnibus, quæ in suo genere sermonem humanum imitantur, quamquam id in omnibus penè contingat auibus loquentibus: pica nouenos parit. Cumq; diligentius nidum ab homine visum senserit, alibi oua transferit. Ex lib. de nat. rer. Pica est auis calidissima alba & nigra varietate distincta, linguam habens latiorem, qua sermonem imitatur humanũ. Nidum suum inter loca spinosa constituit, eumq; terra interius, & spinis exterius in circumitu subtus ac desuper diligentissimè sepit, & munit. Artissimũ vero tm̃ foramen per quod ingrediatur in latere relinquit, & hoc eo loco quo nidus inaccessibilior est, quẽ cũ ab hoĩe visum senserit, oua trãsfert aliò cõmoditate digitorũ iuuãte. Cumq; laqueo se nouerit dep̃hẽsam, toto corpe qeta est, solo rostro nisu laqueũ aperire laborans, nec vsq; ad extremã desperationẽ reliqua parte corpis mouet. Carnes pullorũ eius ad acumẽ oculorum mãdi dñr, q tñ nisi prius excoriati fuerint, facilè coctioni nõ cedũt.

De pico, & pigargo. *Cap.* CXXXII.

ISid. Picus a pico Saturni filio nomen sumpsit, qui eo in auspicijs vtebatur: ferunt. n. hanc auẽ quiddam habere diuinum illo indicio, q̃ in quacũq; arbore nidificauerit clauũ, vel quicquid aliud fixũ est hærere diu non põt, qm̃ statim excidat, vbi illa insederit. Pli. vbi sup. Picus martius est auis parua vncorum vnguiũ in auspicijs magna, pullos educat in cauis autum sola. Adactus cauernis eos a pastore cuneus admota quadam ab his herba elabi creditur vulgo: vescuntur in hoc genere glande pomisq; multi. Hæc auis in agro tarentino negatur esse. picorum aliquis suspenditur in surculo primis in ramis cyati modo, vt nulla quadrupes possit accedere. Idem in lib. 11. Dedit & pico natura cryst ã plicabilem per medium caput a rostro residentem. Ex lib. de na. re. picus martius est auis parua, aduncos vngues hñs, & arbores rostro penetrans. Cumq; supinus corticẽ arboris percutit subesse pabulum intelligit, pullos in arboribus cauis educat. In quas cũ sagittam, vel aliud tale quis miserit, picus admota quadã herba statim ejicit quantalibet vi ingestũ sit. Ex eorũ gñe plures nigri sunt, vt merula, crocei, vt orioli. Sed illi species flores ac maiores, qui sunt in vertice russi, in pectore crocei, circa collum virides, in alis cerulei, in cauda chorusci. Picus in agro tarẽtino negatur viuere. Huic proprium est semel in anno caluescere, eo. s. tempore quo rapa seminatur. De hac auc quidam vr̃ versum dixisse. Parua loquax volucris, Dñm te voce saluto. Si me non videas, esse negabis auem. Pigargus est secũdum genus aquilæ secundum Plinium, de quo dictum est superius.

De platea, & plauiali. *Cap.* CXXXIII.

PLinius lib. 10. Platea est auis quæ ad aues in mari pro præda se mergẽtes aduolat, earumq; capita morsu corripit, donec capturam extorqueat, eadem cum deuoratis se conchis impleuit, calore ventris coctas euomit, atq; ita ex his esculenta excreans testas legit. Ex lib. de nat. rer. Pluuialis est auis prope ad magnitudinem perdicis, varijs pennis ornata croceo, & albo nigroq; distincta, aere solo viuere dr̃, huius argumentum est q̃ licet pinguescat, nihil tamen vnquã in eius visceribus inueniri potest. Baculos plumbatos habent aucupes, quos altius in aere iactantes deterrent aues, easq; in imo uolare cogentes, retia super terram tendunt, ac fugitantes capiunt.

De porphirione. *Cap.* CXXXIIII.

POrphirio est auis contra modum aliarum vnum pedem habens latum ad natandum, alium vero fissum ad ambulandum. In quo notatur q̃ vtroq; elemento gaudet, & in aqua natans vt anates, & in terra ambulans vt perdices. Hic solus pręter psitachum pede suo instar manus aquam suscipiens ad rostrum defert & potat, seq; humano modo cibat, quia cum omni cibo, & cum solo morsu oportet vt bibat. Virtutem. n. appetitus habet debilem natur in attrahendo cibum, & sibi incorporãdo: huius gñis laudatissimi sunt, qui rostrũ habẽt magnũ, & crura plõga. Actor. Porphirio vt fertur idẽ est qđ pellicanus. Vnde in Deut. vbi fm̃ Hieronymi translationẽ inter aues immũdas Porphirio

phirin enmedi prohibetur, iuxta 70. interpretes pellicanus populi. Plin. Bibunt aues suctu cæteræ, sed ea his quibus lõga sunt colla intromittentes capite resupinato quasi infundẽtes sibi, solus Porphirio morsu bibit. Idem ex proprio genere oẽm cibum aqua subinde tingẽs. Deinde pede ad rostrũ veluti manu afferẽst laudatissimi sunt i Comagene. Rostra his & plõga crura rubẽt. Baleares & insulæ nobilissimẽ supra dicto Porfirionem mittunt.

De Psitaco. Cap. CXXXV.

ISido. Psitacus in Indiæ littoribus gignitur colore viridi, torque puniceo, grãdi lingua, & cæteris auibus latiore, vnde & articulata verba exprimit, ita vt si eam non videris, hominem loquũ putes. Ex natura autem salutat dicẽs aue, vel kere, cætera nomina institutione discit, hinc est illud. Psitacus a vobis aliorũ nomina discã. Hoc didici per me dicere, Cæsar aue. Solinus. Sola India psitacum auem mittit cui rostri tanta duritia est, vt cũ e sublimi præcipitatur in saxũ, nisu se oris excipiat. Caput vero valens, vt si quando ad discendum plagis admonendus sit, Nam psitacus studet q vt homines loquatur, claua saltem ferrea verberandus sit. Inter nobiles vero & plebeos discretionem digitorum facit numerus, nã qui præstãt quinos in pedibus habent digitos, cæteri ternos. Hæc auis cũ in pullo est, atq; inter alterum ætatis suæ annũ, quæ monstrantur & discit velocius, & retinet tenacius, paulo senior & obliuiosos est & indocilis. Plin lib. 10. Super omnia humanas voces reddũt psitaci, & quidẽ sermocinantes. India autem hanc mittit. Psitacus est toto corpore viridis, torque tñ miniato in ceruice distincta. Imperatores salutat. & q̃ accipit verba pronuntiat, in vino præcipua lasciua. Capiti eius duritia eadẽ, q̃ rostro: cũ loqui discit verberatur ferreo radio, aliter ictus nõ sentit. Cum deuolat, rostro se excipit, illi nititur, ac leuiorem se ita pedũ infirmitati facit. Idem in lib. 11. Itaq; capitis ossa psitacis sunt durissima. Ex lib de nat. re. Psitacus aquas altas quocunq; modo patitur, sed pluuia moritur. Iccirco in montibus Gelboe nidificare fertur, quia raro, vel nunq̃ ibi pluit. Caudam suã summo studio custodit, pẽnasq; rostro suo frequentius extergit. Auis est luxuriosa nimiũ, bibitq; vinũ, semetipsam pede cibat, & illo ori suo defert escas, sicut homo manu. Phisiologus. Psitacus qui vulgo papagabio, i. principalis seu nobilis gambio dr̃, eoas siue indicas habitat oras. Monte quoq; Gelboe libenter inhabitat pp eius siccitatem, quia multa humiditate superabundante in eare moritur, aliquãtulum similis est obelo, & falconi. Virides habens plumas, pectus rotundum, rostrum aduncum, tantæ fortitudinis, vt caueam suam nisi ex virgis ferreis frangat, hominis vocem imitatur. Miræ quoq; calliditatis est in excitando risum. Homines etiam osculari domesticos consueuit, admoto speculo propria forma deluditur, & nunc gaudenti, nunc dolenti similis efficitur. In aspectu quoq; virginum multum delectatur, & cum vino inebriatur.

De regulo. Cap. CXXXVI.

EX lib. de nat. re. Regulus qui, & parra quasi auis parua dr̃, multa est in prole, & garrula. Condixerant aliqñ aues inter se, sicut fabula refert vt illa pro rege haberetur, quæ sublimi volatu omnes alias vinceret. Cumq; parra sub aquilæ ascella latitante, aquila omnes aues cæteras transcenderet, exiliens parra, insedit aquilæ capiti, & inde se esse victricem asseruit. Fertur autem q eius corpus veru infixum, & seipsum in veru gyrat, etiam post fata quasi regiæ non immemor nobilitatis.

De seleucide ac strige, & strophilo. Cap. CXXXVII.

PLinius lib. 10. Seleucides aues vocantur, quarum aduentum precibus impetrant incolæ Casii montis, fruges eorum locustis vastantibus, nec vnde veniant, quo ve abeant, compertum est, illis nunquam conspectis, nisi cum earum præsidio indigetur. Actor. Idem inferius de seleucide iuxta librum de natura rerum dicetur, ex quo vitium scriptoris ex altera parte esse videtur. Isidorus. Stria est nocturna auis, habens nomen de sono vocis, qñ enim clamat stridet. De qua Lucanus. Quid trepidus bubo, quid strix nocturna queruntur. Hæc auis vulgo dr̃ ama, vel amatrix, ab amando paruulos, vnde & lac fertur præbere nascẽtibus. Actor. Nota hoc nomen strix æquiuocum est ad auem illam, de qua dictum est, & ad bestiam herinacio similem, de qua dicetur inferius loco suo. Solinus. Strophilos est auis paruula, quæ dum escas affectat os crocodili paulatim scalpit, ac sensum scalpurigine blandiente, aditum sibi vsq; in fauces eius facit. Quod conspicatus ichneumon, beluam penetrat, populatisq; visceribus erosa ex aluo exit.

De strutione. Cap. CXXXVIII.

ISidorus. Strutio Græco nomine dr̃, eo q animal in similitudinem auis pennas habere videatur. De terra tamen altius nõ eleuatur. Oua sua fouere negligit, sed proiecta tñmodo fotu pulueris animantur. Vnde Dominus ad Iob. Tu forsitan in puluere calefacies ea. hæc a quibusdam asida vocatur. Phisiologus. Strutio siue asida pennas habet, sed non volat, sicut aues cęterę, pedes habet similes camelo, & idem Gręcè cameleon dicitur, hęc non ponit oua, donec oriatur stella vergilia nomine, quæ oritur circa mensem Iunium, qñ ęstas est, tunc eleuans oculos in cęlũ, & videns eam ascendisse, fodit in terram, & ponit oua sua, & operit ea sabulo, statimq; ascendens obliuiscitur ea. Est enim animal obliuiosum, nec vltra redit ad ea, sed quod eis fotura erat, calore corporis sedens super ea, hoc eis aeris temperies præstare videt. Nam æstate calefacta arena excoquit oua, vt educat pullos. Actor. Strutio aliqñ quidẽ alas erigit, sed volare nequit, est enim ingens corpore, rara in plumis. Habet autem alas similes herodij & accipitris, ferrum vero comedit. Aristoteles. De strutione est opinio, q non est de genere auium propter diuersitatem suæ creationis, partim enim quadrupedibus assimilatur, partim auibus. Non habet alas, sed figuras alarum, quę volatui non conueniunt, quia non sunt tenues vt pili, sed sicut quadrupedes: habet palpebras superiores, & in eis pilos, habet iterum plumam multam in inferiori parte corporis, & duos pedes vt auis, sed vngulam fissam vt quadrupes. Est enim magni corporis, cum auium corpora necesse sit esse parua, alioquin volare non possunt. Tres habet digitos in vtroq; pede propter alas, & propter pondus. Cumq; sit ponderosi corporis, & non boni volatus, multam habet superfluitatem, multumque coit, sicut & gallina, & perdix.

De eodem. Cap. CXXXIX.

EX lib. de nat. rer. Strutio est auis penè bestialis generis. Hẽt .n. pennas, sed nunquam eis vtitur in volatu, alas habet tenues, & plumas velut pilos. In eundo alas erigit, adeoq; in terra currit, vt equos celeritate præcedat. Habet autem vngulas bisulcas ad comprehendendos lapides, quos emittit in fuga cõtra insequẽtes: ferrum comedit, & digerit, quia calidissimæ naturæ est, & equum naturaliter odit, & miro modo persequitur. Equus & illam in tm̃ odit ac timet, q eã videre non audet. Officulum paruum sub alis hẽt, quo se in latere pungit, & agitat, qñ prouocatur ad iram. In pectore vero magnum os & latum, ad protectionem magni corporis sibi creatum. Porro stoliditas ei tanta est, vt cum frutice collum occultauerit, reliqui corporis latitudinem latere credat. Naturaliter aũt caluescit, & ita plumas exuit, vt & nudus ferè remaneat. Sed corium hẽt fortissimũ, quo implumis protegitur ab importunitate frigoris. Corpus hẽt ferè ad magnitudinẽ asini, statura mediocris. Oua quoque eius adeo magna sunt, vt ex tãluersio fecta vasa fiant ad bibẽdum pro amplitudine sua. Phisiologus. Strutio solo visu ita fouet oua sua in arena recondita, vt ex eis pulli egrediantur in lucem. Hæc inter aues cæteras duos tm̃ digitos continet, ad modum vngularum arietis, ita q de concauitate pedis sui subtus quasi de funda proijcit lapides super hostem. Ferunt & oculo vno intueri cęlum, & alterum terram. Razi. Caro strutionis omnibus crassior iudicatur.

De strutiocamelo, & sturno. Cap. CXL.

PLin. Strutiocameli Aphrici, vel Aethiopici aues sunt grandissimæ, & penè bestiarum generis, altitudinem equitis insidentis equo excedunt, celeritate vincunt, ad hoc demum datis pennis, vt currentem adiuuent, cætero non sunt volucres, nec a terra tolluntur. Vngulæ his ceruinis similes, quibus dimicant bisulcę, & comprehendendis lapidibus vtiles. Quos in fuga contra insequentes ingerunt pedibus. Coquendi sine delectu deuorata mira natura. Sed non minus stoliditas, in tanta reliqui corporis altitudine cum colla frutice occultauerint latere sese existimantium: præmia ex his ova pp amplitudinem pro quibusdam habita vasis, conosq; bellicos, & galeas ornantes pennæ. Actor. Vr̃ esse strutiocamelus species strutionis, vel ipsum & genus, sic appellari, quia sicut dictum est supra pedes habet similes pedibus cameli. Caluẽt aũt vt dicit Pli. li. 10. strutiocameli. Ex lib. de nat. ret. Sturni sunt aues paruę ad volandum extentæ fusco nitentes colore. Cateruatim volant, & quodã orbe circũaguntur omnibus in medium tendentibus, & hoc pp accipitres qui eis insidiantur. Vespere quidẽ aggregantur, & immensis turbis cõmurmurant, nocte silent, aurora rubẽte murmur excitãt. Demũ vero diuisæ per turmas ad cibum volant. Plin Est aũt, & sturnus ex auibus loquentibus, vnde & cęsares iuuenes habebãt sturnum loquentem. Razi. Sturnæ, vel sturni caro crossior est quam pulli vel coturnicis. Ventrem stringit, & multum nutrit.

De Tarda & tragopa. Cap. CXLI.

ISidorus. Tarda apud nos dr̃, eo q tardo, & graui volatu detenta, nequaquã vt cæteræ volucres, velocitate pennarum attollitur, Græcè aũt grandipes vocatur. Auicẽ. Oua auis tardę, ſm quod di, sunt tinctura bona Experitur hora quæ pręparata sunt ad illud cum filo lanæ in eis penetrante. Idem stercus auis tardę confert impetigini. Ex libro de natura rerum. Tragopales est auis in Aethyopia ferruginei coloris, maior quàm Aquila. Caput habet vt fœnta, excepto q in eo cornua hẽt vt aries. Vnde illud armatum profert aduersus omnes aues sibi cõtrarias.

tes. Solinus. Tragupa est auis maior Aquilis, cornibus arietinis præferens caput armatum.

De Turdela & turda. Cap. CXLII.

ISido. Turdela quasi minor turdus dr, cuius stercore viscum generari putatur. Turdi aũt a tarditate vocati sunt, hiemis enim confinio se referunt. Ex libro de natu. rer. Turdi sunt aues paruæ quidem corpore, sed prouidentia magnæ. In cacuminibus arborũ luto nidos ędificant, & penè contextim, i. continuè post coitum generãt, & mirũ quia in. diebus oua in vtero maturescunt, & post ea pariunt. Plin. lib. 10. At abeunt & turdi in vicina. Sed hi plumã non amittunt, nec occultãtur nisi spe cibi quo hibernũ pabulũ petũt. Itaq; in Germania hieme turdi maximè cernunt. Et sũt aues trimestres sicut & turtures, his color ęstate circa collũ vari⁹, hieme cõcolor. In cacuminib. arborũ luto nidificãtes penè cõtextim in secessũ gñant. Agrippina cõiũx Claudij Cęsaris turdũ habuit, q nũq̃ ante, sermonẽ hoĩm imitãtẽ. Pall. Turdi nutriendi sunt in cubiculo, ita q includantur illæsi ac recenter capti, mixtis aliquibus ante nutritis, quorũ societate ad cibos ipsos capiendos paulatim nouæ captiuitatis mæstitudinẽ consolentur. Sit aũt locus mundus ac lucidus, & vndiq; leuigatus, in quo transuersæ figantur perticæ, quibus possunt post inclusum volatum sedere. Rami quoq; virides sæpe mittentur. Caricę tunsę mixtis pollinibus præbeantur, myrti ẽt, si facultas est, lentisci oleastri edere semina interdũ ad excludenda fastidia, maximèq; aqua tribuatur munda. Turdi nãq; si alẽdo sagineutur, & voluptatẽ cibi & redditum maximũ præstant, parcitate beneficiũ ministrante luxuria. Auicenna. Turdorum stercus comedentium risi confert panno & morphææ & etiam impetigini.

De Turture. Cap. CXLIII.

ISidor. Turtur a voce nominatur, auis pudica, semperq; in montiũ iugis & in desertis cõmorãs. Tecta. n. hoĩm & conuersationem fugit, & commoratur in siluis. Quæ ẽt hieme deplumata in truncis arborũ concauis habitare perhibetur, cuius econtrario columba, humana hospitia diligit, domotũ semper blanda habitatrix. Ambro. Turtur est auis pudica, q̃ vbi coniugalis proprij fuerit amissione viduata, coniunctionẽ iterare recusat, ne iura pudoris, aut cõplaciti viri fędera resoluat, & primus amor eam decipiens plus doloris ex morte, quàm suauitatis ex charitate dilecti generat. Discite ergo mulieres quanta sit viduitatis gratia, q̃ ẽt in auibus prædicatur. Turtur. n. nescit primam fidẽ irritam facere, quia prima connubij sorte amissa nequit castimoniam seruare. Hæc auis in nido suo folia squillæ superiacit, ne pullos suos lupus incurset. Nouit. n. q hmõi folia lupi fugere consueuerunt. Ex lib. de natu. rer. Turtur socium diligit eũq; mortuo vel capto, incedẽs solitariè, siccis arborũ ramis insidẽs, gemẽs ac tristia, nulli auiũ est infesta, sed ad omnes infestationes patiẽtissima. In locis tutissimis & delectabilissimis habitat, per totũ hiemem in concauis arboribus implumis iacet, verè aũt producitur: multæ quidem earum terrãs calidas hieme petunt, & multæ remanent, si locũ habeant soli oppositũ ad quiescendum aptum. Aliqñ ita debiles sunt naturaliter, vt manu capi possint. Oua sæpe terna pariunt, sed nũquã plusquã duos educãt, similiter & palumbi. Turtur ouat in vere bis & sæpe ter. Sed hoc qñ vnum par ouorum corruptum fuerit, aut casu perierit. Solaq; auium pullos suos de nocte pascit, huius alæ dextræ sanguis medicinalis est immissus oculis.

De Eodem. Cap. CXLIIII.

PHisiologus. Turtur sola æstate pinguescit, austro flante nõ bene volare põt propter ponderositatem corporis, quia vẽtus ille humidus est & ponderosus. Ideoq; volando fatigãtur ab illo vento, & pp fatigationem non vociferant, atq; tunc a venatoribus de facili capiuntur. Cumq; mouẽtur ab austro ad Aquilonem non habent rectorem, cum econuerso habeãt. Turtur & columba s̃m Arist. & Pliniũ hoc habent propriũ, q non erigũt caput qñ potant quousq; illis sufficiat. Arist. Turtur ex fructu viuit sicut & palumbus, palũbus aũt semper apparet, turtur autẽ nõ. Masculi quidem auium vniuersaliter viuunt plus, quàm fœminæ. Masculi tñ turturum, vt dr̃ priusquam fœminæ moriuntur, qđ ex illis cognitum est, qui in domibus creantur. Testiculi auium tempore coitus magnificantur, & hoc præcipuè apparet in perdicibus & turturibus. Turtur habet vocem sibi appropriatam, non apparet nisi in æstate, hieme namq; manet in nido, vel latet in cauernis arborum, vel ad loca calida se trãsfert. Aestate vero ad loca frigida. Sępe quoq; remanent hieme in locis suis, cum habuerint loca in quibus opponantur soli: vnico mari in tota vita sua associatur, eoq; mortuo nullo modo s̃m admittit. Turtur sicut palumbus & hirundo bis in anno pullificant, & bina mas & fœmina cubant oua. Coit quidem turtur post tres menses, prægnans est diebus quatuordecim, & totidem cubat. Viuit aũt & cubat, sicut & columba quindecim annis. Palla. Turtures vt alãtur breui & prope obscuro cubiculo claudendi sunt, quos nutrire facillimum est, quia nihil eapetunt, nisi vt æstate qua sola maximè pinguescunt triticum aut milium molsa maceratum semper accipiant, aqua sanè frequenter eis mundior debet offerri. Auicenna. Sanguis turturis calidus distillatur super aurem contritam & dolorosam. Plinius libro 19. Turturum sanguis eximiè pro lesi oculis cruore suffusis, fimus earum albugines extenuat oculorum.

De Vanello. Cap. CXLV.

EX libro de natura rerum. Vanelli sunt aues quas Plinius sinphalides vocat, satis pulchræ, columbina magnitudine, cristato capite vt pauo, collo quidem colore viridi ac lucenti, reliqua vero parte corporis varietate distincta. Hæc auis cum hominem etiam a lõgè nido suo appropinquare senserit egressa, statim cum clamore occurrit. Sicque stulta dum hominem a nido suo amouere se credit, ipso clamoris indicio nidum prodit, quem progressus homo spoliare contendit.

De Vespertilione. Cap. CXLVI.

ARistot. Vespertiliones habent pedes sicut aues, & carent cauda, qñ sunt agrestes. Ipsorumq; alæ sunt membranales i corio indistinctæ, & si caudã habuissent, motum alarũ prohiberet, quia non sunt diuisa. Instar murium habent in vtraque parte mandibulæ dentes, & victum sibi de nocte acquirunt, vt bubones. Ambrosius. Vespertilio est animal volatile simul & quadrupes, dentibus etiam vtitur, qui in alijs auibus reperiri nõ solent. Parit autem vt quadrupedia, non oua sed pullos viuentes, crepusculo volare consueuit, volatque in aere non aliquo pennarum, sed membranæ suæ fulta remigio. Isido. Vespertilio dicitur, eo quòd lucem fugiens vespertino crepusculo circumuolet, præcipiti motu acta, animal murium simile non tã voce resonans quam stridore. Plinius. Volucrum animal parit vespertilio tantum, cui membrana ceu pennæ. Eadem sola volucrum lacte nutrit, vbera admouens geminos volitat amplexa infantes, secumque portat. Eidem coxendix vna traditur, huic in cibatu culices gratissimi. Idem in libro 11. Volucrum dentes nulli nisi vespertilioni, similiter lac & mammæ. Huius alæ articulos habent. Idem in lib. 29. Sanguis vespertilionis cum carduo contra serpentium ictus inter præcipua laudatur. Fel eius cum aceto contra murisaranei morsum est remedio. Cor eius contra salpugas valet, quod est genus formicarum venenatarũ. Idem in lib. 30. Vespertilionis caput aridum adalligatum arcet somnum. Huius quoq; sanguis illitus facit pilos non nasci. Denique iumentorum vrinæ tormina vespertilione adalligato finiuntur. Ex libro de natura rerum. Vespertilio quadrupedia cætera volans excellit. In partibus Indiæ sunt vespertiliones columbis maiores, habentes quasi hominum dentes, hæ in faciem percutiunt homines, nares eis & aures aliaq; membra amputãtes. Fertur quòd hæc auis strepitum quærit, & sanguis eius depilat. Glosa super Deutero. Vespertilio circa terrã volat, & pẽnis ambulat, immunda est secundum legem. Auicenna. Vespertilionis lac, vt dicitur est vrina ipsius. In ipso autem est abstersio & vehemens calefactio. Vnguentum vespertilionis prohibet mammillas puellarum a magnitudine. Cerebrum eius cũ mella confert principio aquæ descendentis in oculum. Eius cinis acuit visum. Et secundum ait confert vngulæ & albuginiꝗ.

De Vlula. Cap. CXLVII.

ISidorus. Vlula est auis a planctu & luctu nominata. Cum enim clamat, aut fletum imitatur aut gemitum. Vnde apud augures si lamentetur tristitiã, tacens ostendere fertur prosperitatem. Actor. Vlulæ, vt dicit Glosa super Isaiam, sunt aues magnitudinis coturnæ, maculis respersæ, quæ rostro in palude fixo horrendè illudunt, habentes vocem similem vlulatui luporum, vnde & nomen acceperunt, & vocantur Gallicè buhore. De hac iam superius dictum est, vbi de botaurio & de onocrotalo, quæ nomina sunt eiusdem.

De Vpupa. Cap. CXLVIII.

ISidor. Vpupa est auis spurcissima, cristis extantibus galeata, semper in sepulchris & humano stercore commorãs. Vpupa Græcè dicta, eo q stercora humana cõsideret, & fetẽti pascatur fimo. Cuius sanguine qui se inunxerit dormiturus pergẽs dæmones suffocãtes se videbit. Plinius lib. 10. Vpupa vt tradit Eiculus Poeta formã simulq; colorẽ mutat alias obscęna pastu auis, crysta visenda plicatili, contrahens illã subrigensq; per longitudinem capitis. Glosa super Leuiticum. Vpupa lugubris est, & luctum amans. Vnde & in lege comedi prohibetur, quia seculi tristitia mortem operatur. Phisiologus. Vpupæ pulli cum parentes suos senuisse viderint, ita vt nec; volare, neque videre possint, vetustissimas parentum plumas euellunt, & oculos eorum liniunt, fouentque eos sub alis suis, donec crescant eorum pennæ, & reilluminentur oculi eorum, sicque mutuam vicem parentibus reddunt. Iorath in lib. de aĩalibus. Vpupæ pulli parentes suos fouentes anhelant super oculos ipsorum, vt vi-

sum recuperent. Pythagoras in li. Romanorum. Sanguis vpupæ illitus homini dormienti, dæmoniaca gignit fantasmata. Pennæ vero vpupæ positæ super caput hoīs sedant sodam dolorem capitis. Huius & lingua super illū suspensa qui multam obliuionē patitur, ei confert. Ex lib. de natura rer. Vpupa est auis admodū pulchra, sed immunda, vna tñ voce fitur & cuculus importuna est, hieme latet, & nuda est, vere producitur, huius parentes senescētes inter pullos iam adultos in nido plumas cauunt, & interim a pullis pascuntur, donec vires plumasq; recuperent. Alia quoq; vr̄ eis inesse pietas erga parentes suos. Cum.n. senio visum perdiderint, pulli ontam naturaliter herbam colligunt, & eorum cęcatos oculos inde liniunt, vt visum recuperent. Huius auis cor malefactoribus & incantatoribus valere dr̄. Plinius libro 30. Vpupæ cor lateris doloribus prodest.

De Vulture. Cap. CXLIX.

ISidor. Vultur a volatu tardo nominatus putatur, magnitudine quippe corporis ꝑpetes volatus non habet, fertur penè vsque ad centum annos procedere. Vultures autem sicut & Aquilæ ēt vltra maria cadauera sentiunt. Altius quippe volantes, quę multa montiū obscuritate celantur, ex alto illi conspiciunt Plinius. Vulturum ꝑualent nigri, nidos nemo attingit, ideo ēt fuere, qui putarent illos ex aduerso orbe volare falso. Nidificant.n. in excelsissimis rupib⁹. Vultur ac ferè oēs grauiores, nisi ex procursu vel altiori tumulo emissę nō euolant. Aquilæ quidem clarius cernūt, sed vultures sagacius odorant. Ambro. Vultures dr̄r sine concubitu generare & cōcipere. Solent ēt mortem hominis quibusdā signis annūciare. Cū.n. lachrymabile bellū acies inter se instruunt, multo vultures sequuntur agmine, & eo significāt, q multa hominum multitudo bello casura sit futura ꝑda vulturibus. Arist. Sicari cū vulture pugnat, & eius nīda frangit. Auis verū, q̄ dr̄ nbrix non apparens de die, quia non est acuti visus venatur de nocte sicut vultur, & pugnat cū eo fortiter, ita q pastores multotiens ipsos deprehendunt. Glo. super Leuiticum. Lex vulturem comedi prohibet, qui bellis & mortibus gaudet. Ex lib. de natura rerū. Vultur est auis ponderosa, sed ad volandum admodum exerta, quamuis antequam in aerem eleuetur tres saltus faciat. Vnde q̄nq; agilitate canis intercipitur priusquā ad volandum saltibus consuetis in alta aeris erigatur. Itaq; si hominem viderit, libenter in terra graditur ob pōdus corporis, vnde & gradipes appellatur, volando cadauer olens respicit, & ad esum illius se deponit, in quo prius oculū petit. Et qm̄ indifferēter ad omne cadauer se inclinat, pericula & laqueos venatorum non euitat, ideo facilius capitur Exercitus aūt sequitur, vt mortuorū cadaueribus satietur. Vultur cum herodio pugnat, & in ipsum ruit. Sed cum herodius agilis sit, cum impetu ruenti cedit, antequā grauida se retinere non valēs semetipsam occidit. Physiologus. Sedet autem vultur in altissimo loco, quia retardatur in ascensu a terra ascendit in arborum altissimum, vt videat loca remota. Ideoque dicitur, q solus vultur est auis Dei, hic etiam maiores aues rapaces vt accipitrem insequitur, tanquam prædationis suæ debitas, minoribus parcens alitibus.

De Eodem. Cap. CL.

ARistot. Vultur grauis est & mali moris, famelicus, & clamosus, venatur in locis a nido remotis valde, & vt videat loca remota valde, ascendit ad locum altissimum, ibiq; sedet, quia difficilis est ei eleuatio a terra. Ideoq; dr̄ q solus vultur est auis Dei. Deprehēdit aūt lepores, & paruos ceruos, & capras ac vulpes & aīalia cætera q̄ retinere pōt. Ex vero quæ venatur, vel cum quibus pugnat, alis percutit atq; stupefacit, & vnguibus vulnerat. Est aūt quædam auis, quæ cum videt eum timens descendit in aquam, seque submergens expectat, vt vultur a loco transeat. Sed vultur qm̄ acuti visus est, videns eam in profundo nec recedit a loco superuolans, donec illa fatigata vel suffocata super aquā sedeat, & tunc accipit eā viuam seu mortuā. Venatu tñ qñ venatur aliquid & apprehendit, non subito fert ad nidū, donec pondus eius tentauerit. Venatur autem vultur a meridie vsq; ad noctem, & ab ortu solis vsque ad ips illud quiescit. Est autem fortis famis. Cumque famescit multum deprehendit.

De Multiplici vulturum genere. Cap. CLI.

IDem. Vulturum genera sunt plura, quorum vnus bargnt, a quibusdam dr̄ abiacbno, & est in locis multarum arborum, & q̄nq; ēt circa ciuitates. Volatq; ēt circa montana, & in locis multæ materiæ cibi pp confidentiam in ea. Aliud est genus, qd planoror dr̄ Græcè, & est minus primo genere. Eiusq; mãsio est in montanis, & in desertis. Porro secundum Homerum aliud est genus quod dicitur Græcè ianachne, nigri coloris quantitate minus alijs, sed maioris est vigoris. Et est vultur niger, qui proprie interficit lepores. Iste solus bono nutrimēto pullos suos nutrit, deinde illos extrahit, ipse quoque cito venatur. Itē aliud genus vulturum, quod est malarum alarum, inuenitur, quod a quibusdam Pigardus dicitur; habet caudam albam, & caput album. Eiusq; quantitas quasi vulturum aliorum medietas. Alas habet valde paruas, medium q; sui corporis est longum, & manet in locis multarum arborum, hic percipiutus dicitur. Habetq; ea malitia sicut cæteræ aues rapere cadauera mortua, sed nullum habet iuuamentum, coruiq; nigri & aliæ similiter aues deprehendunt, & eijciunt ipsum. Est autem grauis & mali moris, semperq; famelicatur, & vociferat. Aliud quoque genus, quod albanus dicitur, & est crassi colli, ampli pectoris, ac retortuosum alis. Manetq; in maris littoribus, & cum aliquid rapit secum fert ad pelagus. Est iterum, & aliud genus vulturū, quod Græcè dicunt crossion, id est verum, hoc enim genus creditum est verū genus vulturū. Alia vero genera sunt admixta, vel a coitu vulturum & accipitrum, auiumq; maioris corporis generata, & iste vultur est valde magnus sesquarto maior oībus vulturibus. Habet fortē vocem, & citrinum colorem, non aūt vr̄ nisi raro.

De Generatione vulturum & educatione. Cap. CLII.

PLin. Vultures, vt supra dictum est, nidificant in excelsissimis rupibus, fętus quidem sæpe cernuntur fere bini. Ombricius tñ aruspicus in nostro æuo peritissimus parere tradit oua 13. vno ex his reliqua oua nidumq; lustrare, mox abijcere. Ex genere ossifragi vultures minores progenerantur, ex ijs vero magni qui oīno non generant. Phisiologus. Vultures quosdam dicunt concubitu nō misceri, ac sine copula concipere & generare, natosq; illorum penè vsq; ad centum annos vitam producere. Ambro. autem hoc vr̄ ad oēs extendere. Aristo. Vultur aūt, vt dictum est, nidificat in locis altissimis & multotiēs super arbores. Inuidet pullis suis cū impinguātur, nec pascit eos nisi de cibi sui reliquijs, & illos antequam volare possit eijcit. Est aūt auis alia, q̄ proiectos illos cum pullis suis nutrit. Vnū par vulturum occupat vnum magnū locum, & ideo secum aliud nidificare non permittit, est aūt longę vitæ, quod ex eo cognoscitur, q nidus eius semper idem manet Cum vero senescit elōgatur rostrū eius superius & arcuatur, & in fine fame moritur. Iorath. Vulturis pulli dū impinguantur, pater eorū pinguedinē remouet ab eis percussione alarū atq; puncturis, sicq; macerantur, ne volatu deficiāt. Ex lib. de natu. rer. Vultur pullos suos quousq; possint volare nutrit, seq; pro eis periculo exponit, dū ēt fortiorem se volentē eos diripere suis vnguibus vulnerat, & & alis percutit. Post hoc eijciens eos a nido locis in quibus nati sunt appropinquare vetat, cibi s. æmula, qm̄ vnū par vulturū magnum locū occupat. Nec venatur nido proximis locis, sed remotissimis docente natura pacis amica, ne vicinarum gentium odium contra se excitet. Quod et de cibo superfluit, in nido reponit, vt inde se cibet & pullos, quia cibum de facili non acquirit. Quod si pullos suos ocyus impinguari viderit, dolet. Idemque rostro eos in pedibus vulnerat, vt macilentos efficiat. Vultur cum adulti fuerit, matremque senem & ad volatū debilem viderit eam occidit.

De Medicinis ex vulture. Cap. CLIII.

ESculapius. Vulturis pennæ combustæ fugant serpentes a domo. Iecur eius tritū cum sanguine per tri. dies bibitum, caducos liberat. Sanguis eius cum succo marrubij caliginē oculorum sanat. Adeps eius dolorē oculorū sanat, & dolorem neruorū euacuat. Diasc. Fimus vulturis medicinalis est, nā fumigiū eius secundinas expellit. Plin. lib. 30. Penna vulturis si scalpantur dētes, acidum faciunt halitum. Sāguis eius cum herbę cameleontis albę radice accedria tritus, herbaq; brasica cōtextus, lepras sanat: vulturis quoq; pulmo cōbustas [illegible] sāguinē reijciētibus. Iecur vulturis tritū cum sanguine suo ter potū septenis diebus medetur comitialibus. Sic & cor pulli vulturini adalligatū. Adeps quoq; vulturinus cū ventre arefactus & cū adipe suilla inueterato tritus, neruorum dolores mitigat. Idem in lib 29. Vulturis etiam fel ex aqua dilutum, albugines sanat oculorum.

De Iboz, & idrio, & isida, & xiane, & zelentide. Cap. CLIIII.

EX libro de natura rerum. Iboz est auis visu debilis, quæ imitatur vocem equi, & quandoque super eum volans, eundem stupefacit, ipsumque fugere cogit. Aristoteles. Iboa, ideo cum equo pugnat, quoniam ipsum a pascuis eijcit, & herbas comedit. Idemque stupefaciens eum fugere cogit, & fortè interficit. Est autem auis pulchri coloris, & vita eius bona, manetque apud fluuios & margines eorum. Idrus est animal volatile in Nilo flumine, satis inimicum crocodilo. Nam de natura & consuetudine eum viderit crocodilū in littore fluminis ore aperto dormientē, inuoluit se limo quo facilius possit eius faucibus illabi. Sicq; faucibus suis receptus crudis crocodili visceribus, tandem inde viuus exilit. Ex lib. de natura rerum. Isida a sono vocis dicta est. Auis quidem parua, sed pennarum venustate clarissima, in dorso colorem habet inter viridem & ceruleum. In pectore vero ꝑfert imaginē carbonum ardentium. Duos tm̄ habet in pede digitos, vngues aduncos, sed

rostrum

roſtrum paruum ac directũ. Circa aquas aſſidua eſt, piſciculis vi uit, terrã roſtro cauat, ibiq; nidum congerit, ac fœtus facit. De hac opinat vulgus, quia ſi pellẽ cũ plumis aui mortuę detrahas, & parieti infigas oĩ anno plumas ac ſi eſſet in corpore commutabit. Actor. Xiou eſt auis immunda ſcḿ legem, cuius natura non ſatis eſt nobis nota. Eſt aũt, vt legitur, de genere vulturũ, ſed minor, quàm vultur. Ex libro de natura rerum. Zeleucidę ſunt aues, vt dicit Plinius, quarum ſuffragium a Ioue Deo petunt incolę montis Caſini cum a locuſtis fruges illius vaſtantur. Itaque a Deo miſſę locuſtas depopulantur, & vnde veniant quove abeant ignoratur.

De Generatione auium. Cap. CLV.

EX ſacra Hiſtoria. Creatis aũt ex aqua volatilibus, dixit eis Deus. Creſcite & multiplicamini ſuper terram. Quod vtiq; dicere nihil aliud fuit, quàm virtutem generatiuam ad ſui generis multiplicationem inſerere. Plinius lib. 10. Generatio quidẽ auium ſimplex eſſe vĩ, cum & ipſa ſua habeat miracula. Pẽnatorum infęcunda ſunt generi, q̃ aduncos vngues hñt. Nulla ex his ſuper quaterna parit oua. Tribuit hic auium generi natura, vt fęcundiores eſſent fugaces earum, quam fortes. Plurima pariunt ſtrucio, camelli, gallinæ, perdices ſoli. Quædam oĩ tpe coeunt, vt gallinæ & pariunt, præterquam duobus mẽſibus hiemis brumalibus. Ex his iuuencæ plura, q̃ veteres, ſed minora. Eſt aũt tanta fœcunditas, vt aliquæ & ſexagena pariãt, aliquę quotidie, aliquæ bis in die, aliquæ intm̃ vt effetæ moriãtur. Volucrum aĩal parit veſpertilio tm̃, & lacte nutrit vbera admouẽs. Columbæ pariunt oua bina, palũbus & turtur plurimum terna. Pauo a trimatu parit anno primo vnũ vel alterum ouũ, ſequẽti quaterna vel quina, cæteris duodena. Accipiter parit ferè ſingulos, nunquã plus ternos. Is qui vocatur ęgolius quaternos. Coruus aliquãdo parit & quinos. Melancoriphus ſupra viginti parit, ſemper impari numero inæqualia, nec aliàs in pluribus tãta fœcunditas, maior tñ paruis eſt. Ariſto. Auium coitus eſt modis duobus, aut fęmina humi cõſidente, vt in gallinis, aut ſtãte vt in gruibus. Auium genera coeũt in fine veris ac principio æſtatis, & tunc ponunt oua, & pullos extrahũt. Sed alcion ſua ponit in principio hiemis, & cubat 14 diebus antequam compleantur, vt dictum eſt ſuperius. Sunt aũt q̃dam aues caſtæ, ſicut illa, q̃ non coit, niſi ſemel in tpe. Oſcines p̃ter exceptas faciunt fętus ante vernũ æquinoctiũ aut poſt autumnale. Ante ſolſtitiũ quidem dubios, poſtea vitales. Gñatio multa non eſt in auibus boni volatus, neq; curuorum vnguium, qm̃ aues multorum ouorũ; multæ ſuperfluitatis ſunt. In auibus aũt vncorum vnguium tranſit ſuperfluitas in alas & plumas & vngues, corpusq; earum eſt paruum, ſiccũ, acutum, ſed aues ponderoſi & non boni volatus, vt gallina & cubeth i. perdix, & alia ſimilia genera, multam habẽt ſuperfluitatẽ, & ob hoc mares multũ coeunt, fœminæq; multam habent materiam. Columbæ vero quaſi mediæ ſunt inter vtrumq; genus. Sunt. n. boni volatus ſicut vncorũ vnguium, & habent corpora ſicut ponderoſæ. Quoniam ergo boni volatus ſunt, de neceſſitate tranſit earum ſuperfluitas in plumas & alas. Ouaque earum pauca ſunt, ideſt bina, propter corpulentiã vero ſuam & calorem ventris onãt multotiens. ſ. decies in anno, maximè, quia cibus earum de facili inuenitur. Aues aũt vncorum vnguium non niſi difficile cibum acquirunt.

Iterum de fecunditate earum. Cap. CLVI.

ITerum aues modicę quanto magis paueſcunt, tanto pluriũ ouorum ſunt, quia corpora ſua maioris ſunt humiditatis, & eorũ crementum tranſit in ſperma. Alia vero genera magis ſicca ſunt, ideo magis iracunda, qm̃ ira fortis non eſt niſi in corporibus multæ ſiccitatis. Gracilitas quoq; crurium in paruis auibus & debilitas cõuenit huiuſmodi coitui & ouorum multitudini, ſicut accidit hominibus, quia cibus ad crura tranſiens tranſit eis in ſuperfluitatem ſpermatũ. Aues aũt vncorum vnguium hñt pedes fortes, & crura groſſa pp vitæ ſuæ regimen, & nõ putant. Itaq; cum humor naturalis & accidentalis cõueniens ſit gñationi ſpermatis, Aues huiuſmodi non ouant ad plus, niſi ad quatuor oua. Deniq; ſicut accidit arboribus, ꝙ quæ multũ fructificant cito deſiccantur, quia cibus tranſit in ſemen, ſic & gallinæ quædã quæ multum ouantes, & fortè duo in die, cito moriuntur, quia cibus tranſit in ſperma. Item auium fœminæ non deſiderãt coitum, ſicut maſculi, quia matrices earum ſunt ſub pariete prope renes, maſculi vero contracti ſunt interius, & indigent multo coitu pp ſpermatis multitudinem. Item aues paruæ, q̃ faciunt pullos multos, pullificant incompletos, non. n. generant cibum eorum gñationi ſufficientem. Ideo ſi oculus pulli hirũdinis, dum paruus eſt extrahatur, iterũ creſcet. Gallina & columba coeunt & pullificant toto anno, præterquã in tropicorũ menſibus. Turtur poſt tres mẽſes coit, prægnans eſt diebus 14. & totidem cubat. Pauo pullificat poſt trienniũ. Sola hirũdo inter volatilia carnes comedentia bis in anno pullificat. Itaq; turtur & palumbus & hirundo bis in anno pullificant & binos. Columba ſępe, pauo vero ſemel, gallina, & anſer, & anas, & perdix, & faſianus ſimul multos. Aquila vero cæteræque rapaces aues, non niſi duos vel in anno ſemel, aut ſi plures eos proijciunt. Eſt aũt auium vociferatio magis in tempore coitus. Perdix in coitu facit odorem fœtidum. Gallina poſt coitum horripilationes habet. Actor. De luxuria quoque & coitu columbæ & cubeth, ideſt perdicis multa ſuperius dicta ſunt.

De Nidificatione auium. Cap. CLVII.

ARiſtot. Hirundo qñ vult præparare nidũ, miſcet cum palea lutum. Quod ſi lutũ non inuenerit intrat aquam & poſtea cinerẽ, ſicq; domui parietes vt homo facit. Partes duras in fundamento ponit, & domum adeo magnã, vt ſibi ſufficere poſſit, extruit. Aues aũt graues non hñt nidum, vt aliæ, ſed vadunt ad loca plana, ibiq; manſionẽ faciunt ex ſpinis & alia materia, hoc pp accipitrẽ & vulturẽ & pp calorem. Quędã aũt ex auibus nidificãt in cauernis & lapidibus, & kiche auis nidificat ſuper arbores ex lana & pilis. Cinnomolgus nidum ſuũ facit ex cinnamomo ſphericè ſuper arbores altas, ad quas nemo põt aſcẽdere. Hacha kox. i. vpupa ſuum nidũ facit ex hoĩs ſtercore. Plinius vbi ſup. Alcionum nidi figura, reliquarũ quoq; ſolertiæ nos admonet. Neq;. n. auiũ ingenia magis aliqua parte ſunt admiranda. Hirundines vt ſupra dictum eſt, luto cõſtruunt, ſtramẽto roborant. Si qñ inopia eſt luti, madefactũ multa aqua pennis puluerẽ ſpergunt, Ipſum quoq; nidum mollibus plumis floccisq; conſtruũt tepefaciẽdis ouis, ſimul ne durus ſit infantibus pullis. Alcionũ quoq; nidi admirationẽ hñt. Pilę ſignta paululũ eminẽti ore per quàm anguſto grandium ſpongiarũ ſimilitudine. In genere vitæ riparum eſt, cui nidus ex arido muſco ſic abſoluta pila perficit, vt inueniri non poſſit aditus. Picorũ ars ſurculo primis in ramis ſuſpenditur cyati modo, vt nulla quadrupes poſſit accedere. Galgulos quidẽ ipſos pedibus dependentes ſomnũ capere confirmãt, quia tutiores ita ſe eſſe ſperant. Iã publicũ quidẽ oĩum eſt, tabulata ramorum ſuſtinendo nido proinde eligere cameraq; ab imbri aut fronde protegere denſa. In Arabia cinnamolgus cinnami ſurculis nidificat. Plumbatis igitur eos & ſagittis decutiũt indigenæ mercis gratia. In ſchitis auis q̃dam magnitudine otidis binos parit in pelle leporina ſemper in ramorũ cacuminibus ſuſpẽſa. Picæ cũ nidũ ſuũ ab homine videri ſenſerint, alibi oua transferunt. In auibus aũt quarũ digiti non ſunt accomodati complectendis ac trãsferẽdis ouis hæc traditur ſolertia mirabilis. Surculo quippe ſuper oua ſua bina impoſito, ac ferruminato alui glutino, ſubdita ceruice medio ęqua vtrimq; libra deportant alio. Nec his minor ſolertia q̃ cunabula in terris faciunt, prohibente corporis grauitate ſublimia petere. Merops nidificat in ſpecu defoſſa ſex pedum altitudine. Perdices ſic muniunt receptaculum ſpina & frutice, vt contra feras vallantur abundè. Ouis quoque ſtragulum molli puluere contumulant, nec in quo loco peperint incubant.

De Generatione ouorum. Cap. CLVIII.

ISidorus. Omnium aũt volucrum genera bis naſcuntur. Primum. n. oua gignuntur, inde calore materni corporis formãtur & animantur. Plinius lib. 10. Volucrum animal parit veſpertilio tantum, ſolaque pullos lacte nutrit admouens vbera. In terreſtribus autem oua pariunt ſerpentes. Ariſtoteles. Quædam animalia generant animalia non diſtincta neque formata, & qđ ex his habet ſanguinem facit oua. Cumq; generatur animal ex aliqua parte oui, reſiduum erit cibus nati. Oua duos colores habentia, non ſunt penitus rotunda, ſed ex vna parte acuta propter diuerſitatem, quæ ſemper in eis eſt, ex albo in quo eſt principium. Eſtq; pars oui acuta inferiori parte durior, quia debet cuſtodire principium, qđ eſt in ouo & exit vltimo pars acuta, quia cum matrice eſt continuata. Ex animalibus ouantibus auiũ genera faciunt oua cõpleta, duræ teſtæ, niſi accidat occaſio pp infirmitatẽ. Et oua quidem ex ſpermate fiunt, & hñt duos colores album & citrinum. Et aĩalibus quidẽ quorũ natura calidior eſt, diſtincta ſunt iſta duo, & citrinum maius eſt albo & terreſtre. In animalibus aũt humidioribus & minoris caloris, album maius eſt & humidius, ſicut accidit habitantibus in locis aquoſis, & q̃ abundant arboribus. Tale eſt & genus piſciũ, vnde nõ eſt in eis album ſeparatum propter paruitatem caloris, & multitudinem partis frigidæ terreſtris, ſed eſt quaſi mixtio ex albo & citrino, & ideo colorem vnum habet. Oua quoque venti duos habent colores. Non eſt cauſa diuerſitatis colorum mas & fęmina, tanquam album ſit ex mare, citrinum ex fęmina. Sed ambo ſunt ex ſuperfluitate fœminæ, & eſt pars calida, pars vero frigida. Cumque fuerit in eis calor multus, ſeparabuntur ibi duo colores. Cum autem modicus non poterit ibi diuidere. Sperma vero maris ſuſtentat tantum. Ideoque prius apparent oua parua alba, poſtea fiunt citrina, propter multitudinẽ mixtionis ſanguinis.

De Complemento eorum. Cap. CLIX.

APud complementum autem exit color, & fit album in circumitu citrini, sicut humor ebuliens circumquaque, quoniam album naturaliter calidum est, & in eo calor aiæ. Citrinū aūt intra, quia terrestre. Denique si quis oua multa miscuerit, & in vesica ponens decoxerit, inueniet citrinum in medio, & album continens ipsum. Crescit autem ouum, sicut crescit embrio per receptionē cibi, qui vadit in matricē per vmbilicum. Testa vero, q̃ est in circumitu oui, quidē mollis est, & postea durescit, non tñ molium, quia ponēti dolorē induceret. Cū vero exit coagulatur, & efficitur dura subito, q̃m infrigidatur. Exit aūt acuta pars vltimo, quia continuata est cū matrice. Et s̃m hūc modū accidit ēt seminibus arborum, & granis q̃ comedūtur: vbi.n. est aggregatio duarū partium vt fabæ & similium, ibi est principiū eius cōplementi, & ibi principiū seminis. Igitur exitus ouorū cōtrarius est exitui aīalis, q̃m exitus aīalis est super caput & principiū. ouum aūt exit quasi super pedes Et causa est huius continuatio cū principio.i. matrice. Gallinæ quidem & colūba cæteræq; multi coitus aues plus oībus faciunt oua, in quibus sunt duo citrina pp congregationem duorum spermatum ex duplici coitu, & in talibus ouis inueniuntur gemelli. Oua quoque quadrupedum sunt duræ testæ, & habent duos colores, & calida sunt & complentur ex calore terræ & temporis.

De natura ouorum. Cap. CLX.

ISido. Oua dicta sunt ab eo, q̧ sint vuida, vnde & vua dī eo q̧ intrinsecus humore sit plena., Nam humidum est, quod exterius humorē habet, vuidum qđ interius. Oua aūt quædā inani vēto concipiuntur, sed non sunt generabilia, nisi q̃ fuerint masculino concubitu concepta, & seminali spiritu penetrata. Ouorū vim tantam esse dicūt, vt lignum eo perfusum nō ardeat, ac nec vestis quidem contacta aduratur. Admixta quoq; calce glutinare fertur vitri fragmenta. Plinius vbi sup. Oua quidem aceto macerata in tm̄ emolliuntur, vt per annulos transeant. Seruari ea in lomento, aut hieme in paleis, æstate in furfuribus vtilissimum est. Sale aūt exinaniti eroduntur. Idem in lib. 29. Firmitas putaminis tanta est, vt recta, nec vi nec pondere frangatur. Nec nisi paruminflexa rotunditate tota. Et na quid ouorū gratiæ desit candidum ex his admixtum viuæ calci glutinat vitri fragmēta, tantaq; est vis vt lignū ouo perfusum non ardeat, & nec vestis quidē aduratur. Arist. 10 libr. de vegetabilibus. Ouū in aqua dulci mergitur, in salsa vero natat. Idem in lib. de animalibus. Dispositio citrini in ouo est, sicut dispositio matricis a qua exit cibus embrionis, q̃ est in matrice. Tela extrinseca est sanguinea. Testa vero dura nō est nisi ouorū custodia, pp occasiones, quæ possent eis accidere cum exeunt extra Citrinū tempore frigoris congelatur, & postquam calefactum fuerit humidū efficitur. Album vero non congelatur ex frigore, sed fit magis humidum, & cum assatur fit durum. Porro apud generationem pulli inspissabitur, quia sustentatio pulli est ex ipso. Citrinū autem est cibus pulli. Ideoq; citrinum & album distincta sunt telis propter diuersitatem naturæ. Pulli aūt in ouis exeunt ex parte acuta, per quam sunt oua cum matrice continuata. Vt autem dictum est oua auium completa sunt duræ testæ, vtraque habent duos colores, album. & citrinum. Oua vero piscium vnius coloris sunt, & non sunt completa, quia recipiunt cremētū extra.

De Varietate ouorum. Cap. CLXI.

IDem. Oua volucrum quædam sunt dura, quædam mollia sicut gallinarum. Oua quoq; diuersificantur in colore s̃m diuersitatē auium, quia q̃dam sunt albi coloris, vt columbarum ac perdicum. Quædam citrini, vt prope paludes manentium. Quædam vero sunt quasi picta & quædam rubra. Auium ēt exsistentium circa fluuios oua diuersantur ab ouis in sicco manentium, quia citrinum in istis est magis, quàm duplum ad citrinū auiū propa ripas cōuersantium. Item oua diuersantur in figura, quia q̃dam sunt acuta, q̃dam lata, & prius quidem exit latū, post acutū Diuersantur quoq; s̃m aīalium genera, quia q̃dam faciunt, oua cōpleta, sicut aues & quadrupedia, pluraq; serpētum genera, quædam vero nō cōpleta, sicut pisces & mollis testæ, & malachiæ. Omnia.n. oua istorum generū postquā ouantur crescūt. Siquidē & quadrupedia q̃dam ouant, vt lacertulus & chencra, idest crocodilus & tortuca. Plinius vbi sup Itaq; non solū aues gignunt oua sed etiam quadrupedes, vt cameleon & lacerta, vt pera terrestrium sola intra se parit oua, vt pisces, vnius coloris & mollia. Ouorum autem alia sunt candida, vt colūbis & perdicibus. Alia pallidā vt aquaticis, alia punctis distincta, vt meliagridum, alia rubri coloris, vt fasianis cenchridi. Intus autē omnia ouum volucrum bicolor. Piscium vero vnius coloris, in quo nihil candidi. Auium oua ex calore fragilia sunt. Serpentum ex frigore leuia, piscium ex liquore mollia. Quæ oblonga sunt oua gratioris saporis esse putat Oratius Flaccus, feminam edunt, quæ rotunditate gignuntur, cætera vero masculum. Item oua aceto macerata in tantum emolliuntur, vt per annulos transeant.

De operatione ouorum in cibo. Cap. CLXII.

AViceona. Gallinæ recentia cæteris ouis meliora sunt, & qđ in eis est melius est vitellus. Meliusq; earum artificium est, vt non cum aliquo coagulentur. Post oua gallinarum sunt oua auium, quæ cursu eius procedunt. Oua vero anatis & similium, mali humoris sunt. Razi vbi sup. Oua elixata & indurata plus nutriunt. Ad digerendum autē duriora sunt, tardiusque de stomacho descendunt. Mollia vero velocius, quæ his a quibus sanguis multus effluxit, ac vires imminutæ sunt conferunt. Isaac in dietis. Oua hoc sunt in animalibus volatilibus, quod sanguis & sperma sunt in animalibus ambulantibus: sicut.n. sanguis & sperma sunt materia oīum ambulantium, & nutrimenta, ita oua sunt materia & nutrimenta volatilium. Oua.n. volatilium masculis succumbentium hæc duo dūt in se retinere, sperma videlicet & nutrimentum. Proinde velociter & multum sunt nutrientia & confortantia, velociter nutriunt, propter substantiæ subtilitatem suiq; humoris temperamētum. Corporis sunt confortatiua, quia quanto plus calor naturalis in eis operatur, tanto magis induratur, sicut fieri videmus in exterioribus. Quanto.n. calor ignis in eis operatur, tāto indurari incipiunt. Nutrimentum multū dant, quia tota substantia eorum mutat, membris oīno non assimilatur pro sui natura humanæ naturæ. Maximèq; eorum vitella, quia in calore & humiditate sunt ipsa, magis vnt aste humanæ similia cōplexioni. Sed tñ si assentur ab igne calorem suscipiunt & siccitatē, vnde fiunt desiccatiua, minusq; caloris refrigeratiua. Si vero fuerint cū aqua elixa humiditatē sumunt. Proinde fiunt minus desiccatiua, magisq; caloris mitigatiua. Albumen aūt eorum aliquantulū frigidū & crossum, vnde est durum ad digerendū. Præterea oua inter se quatuor modis discrepāt. Primus pro animaliū est naturis & eorum ætatibus. Secundus propter longinquitatem tp̄is ouorū in aere manentium. Tertium est artificium coctionis eorum. Quartus si plusquam oportet vel minus coquantur.

De operatione ipsorum in medicina. Cap. CLXIII.

AVicenna. Oua quidē ad æqualitatē tendunt, sed ipsorū albumen ad infrigiditatem, & vitellus ad caliditatē, & ambo humida sunt, præcipuèq; albumen. Ex his aūt fortiora sunt oua anseris & struthij. In ipsis est stipticitas, propriéq; in vitello eorū assato. Albumen aūt sedat dolores mordificatiuos. propter sui glutinationem. Coagulata quidem tardioris sunt digestionis & plurimi nutrimenti. Ex his aūt meliora sunt sorbilia in aqua cocta. Suntq; velocioris penetrationis. Ex albumine oui factū epithima prohibet ac remouet corruptionem coloris a Sole: vitellus assatus ac tritus est epithima vtile panno ac nigredini. Oua autem auis tardæ, secundum quod dicitur, bona sunt tincturæ nigræ, & experitur hora qua præparata sunt ad illud cum filo lanæ penetrante in eis, & dimittitur donec consideretur an nigrescat. Item oua ponuntur in emplastris apostematum & in clysteribus, propter vlcera apostemata. Liniuntur quoq; cum oleo super erisipilam. Conferunt etiam adustioni ignis & aquæ. Leniunt neruos, & conferunt omnibus doloribus iuncturarum & corium, asperitati quoque pectoris & gutturis. Oua sorbilia tussi conferunt & pleuresi, & arbicæ, raucedini vocis ex caliditate, & strictura anhelitus, ac sputo sanguinis, propriè cum sorbetur vitellus tepidus. Oua cocta in aceto prohibent fluxum ventris, ac dissenteriam. Asperitatē quoque meri ac stomachi, & effusionem materierū ad stomachū & intestina. Ex eorum vitellus confert vlceribus renum ac vesicæ præcipuèq; si sorbeatur crudus. Oua assata super cinerem sine fumo conferunt solutioni ventris ac dissenteriæ, si comedantur cum aliquibus stipticis & aqua agresta. Conferunt etiam asperitati intestinorum ac vesicæ. Albumen oui sedat dolorem oculi. Vitellus autem cum croco & oleo rosato valde confert eius percussioni. Et cum thure linitur super frontem propter oculi fluxus. Albumen iterū si sorbetur crudū cōfert fluxui sanguinis & mictui sanguinis. Oua oīa præsertim passerum augmentū faciunt in coitu. Hali ouum album frigidū humidū prodest obtalmiæ calidæ si oculo instilletur, & ēt tussi, quæ est ex humorum acumine, asperitati quoque gutturis si sorbeatur totum sorbile, & ignis adustioni, si super locum frangatur. Cortices ouorum si abluti diligenter terantur, & eis oculus fricetur, in quo sunt pustulæ vel vlcera, elimat albedinem ex eo.

De Eodem. Cap. CLXIIII.

PLinius lib. 29. Oua cū lanis imponunt fronti contra epiforas. Nec opus est aliud, quàm ex ouo candidum infundi ac pollinē thuris. Oua quoq; per se infuso cādido oculis epiphoras cohibent, vrentesq; refrigerant. Infantibus aūt contra lippitudines admixto recenti butyro, vix aliud remediū est. Eadem cū oleo tusa ignes sacros leniunt folijs betę superligatis. Ouorum

candido

candido in oculis etiam pili reclinantur hamoniaco trito, & mixto. Et vari in facie cum pineis oucleis ac melle modico admixto. Ipſæque; facies illitæ ooo vtuotur. Ambuſta aqois ſi ouo ſtatim occupentur, puſtulas non ſentiunt. At quidā admiſcent farinam ordeaceam, & parum ſalis. Vlceribus aūt ex ambuſto cum ouorum candido toſtum ordeum & ſuillo adipe mirè prodeſt. Eadem curatione ad ſedis vitia vtuntur. Infaotibus ēt ſi qoid ibi procidat. Ad pedū rimas ouorū cādido decocto cū cerusæ duorum denariorum pondere, pari ſpumæ argeoti, exiguo deinde vioo. Ad ignem ſacrum candido ouorum trito cum amilo. Aiunt & vulnera candido glutinari. Calculoſq; pelli lutea ouorum cocta vt induteſcaot admixto croco modice. Item melle ex lacte mulieris illita dolores oculorum mitigaot. Vel cum roſaceo & mulſo lana oculis impoſita, vel cū trito apij ſemioe ac poleota in mulſo illita luteum oui deuoratum liquidum, ita vt ooo attingatur dentibus, prodeſt tuſſientibus. Toracis diſtillationibus, & faucium ſcabritiæ. Priuatim coutra emotroidum morſum illinitur, crudum quoq; ſorbetur oui luteum, & prodeſt renibus, veſicæ, roſionibus, exulcerationibus, cruentaque excreantibus. Quinq; ouorum lutea in vini hemina ſorbētur. Diſſeotericis cū iure ſui putaminis & ſucco papaueris, aut vino dantur. Celiacis vero cum vuæpaſſæ pinguis pari pondere & malicorio per triduum æquis portionibus. Et alio modo lutea ouorum tritum lardi veteris & melle quadrantibus. Vini veteris ciatis tribus trita ad eraſſitudinem mellis, & cum opos ſit auellaoæ nucis magnitudine ex aqua pota. Item ex oleo friicta terna totis ouis pridie maceratis in aceto. Sic & illinita lienicis. Sanguinem autem reijcientibus cum tribus ciatis mixti vtuntur eiuſdem ad liuentia ſi vetuſtiora ſint cum bulbis ac melle. Siſtunt & menſes mulierum oua cocta, & e vino pota. Iuflationes quoq; vuluæ cruda cum oleo, vel vino illita. Vtilia ſuot ēt ceruicis doloribus cum anſerino adipe & roſaceo. Sedis ēt vitijs durata igni, vt calore quoq; proſint, & cōdilomatis cū roſaceo Item ambuſtis durata in aqua mox in pruna putaminibus exuſtis cum luteo ex roſaceo illioiuntur. Fiunt & tota lutea, q̄ vocant ſitiſta cum triduo incubata tolluntur. Stomachum diſſolutum confirmant pulli ouorum cum gallæ dimidio, ita vt ne antè duas horas altus cibus ſumatur. Daut & diſſentericis pullos in ipſo ouo decoctos admixta vini auſteri hemina, & pari modo olei polentæq;. Membrana putamini detracta, ſiue crudo, ſiue cocto, labiorū fiſſuris mederur. Putaminis quoq; cinis in vino potus ſaoguinis eruptionibus. Ac comburi ſine mēbrana oportet, ſic fit & deotifriciū. Idem cinis & mulierū menſes ſiſtit cum myrra illitus. Oua quoq; tota adiuuant partū cum ruta, & aneto & cimino pota e vino. Scabiē corporū, & pruritū, oleo ac cedria mixtis tollūt. Vlcera quoq; humida in capite ciclamioo admixta. Ad potis & ſanguinis excreationes ouum crudum cū porri ſectiui ſucco pariq; menſura mellis Græci caleſactū hauritor. Dantur & tuſſientibus cocta, & trita cū melle, & cruda cū paſſo oleiq; pari modo. Inſunduotur & virilitatis vitijs ſingula cum ternis paſſi amilique ſemiuncia a balneis. Aduerſus ictus ſerpentinin cocta tritaque adiecto naſturcio illioiuntur: faoeiū tumorem cum tranſmeant caleſactu fouent, ſolaque in cibo alunt, nec oncrant, & ſimul vini vſum ac cibi hñt. Maceratorum in aceto molliri putamē diximus, talibus cū farina io panem ſubactis, celiaci recreantur. Quidam ita reſoluta io patinis torrere vtilius putaot, quo genere non aluos tm̄, ſed & menſes fœminarum ſiſtunt. Aut ſi maior ſit impetus cruda cum farioa cx aqua hauriuntur, & per ſe lutea ex his decocta rurſum io aceto donec induteſcant, iterumq; contrito pipere torreantur ad colubendas aluos. Fit & diſſeotericis remedium ſingulare ouo effuſo io fictili vaſe nouo, eiuſdemq; oui menſura, vt paria ſint oīa melle mixto mox aceto. Item oleo c onſuſis crebroque permixtis quo fuerint ea excellentiora, hoc præſeotaneum remedium erit. Alij eadem menſura pro oleo, & aceto, reſinā adijciunt rubentem, vinumq; & alio modo temperant, olei tm̄ mēſura pari pineiq; corticis duabus ſexageſimis denariorum. Vua eius qd̄ rhum diximus mellis obolis quinq; ſimul decoctis, ita vt cibus alius poſt qoatuor horas ſumatur. Torminibus quoq; multi medentur oua bina cum alis piſcis quatuor ſimul tercodo, & hemina vini caleſaciendo, ſicq; potando.

De Ouis venti. *Cap.* CLXV.

ARiſtot. vbi ſupra Fit autem in auibus qñq; conceptio per ſe, & faciuut oua venti. Sed hoc non accidit, niſi in auibus multæ generationis, vt io gallinis. & perdicibus. Non autem in auibus boni volatus, neq; in aoibus curuorum vnguium. Aues quæ ouant ex vento, recipiuot ventum in vere. Nec ſunt oua venti, niſi pp materiā ſpermētalem, q̄ eſt in fœminis, & ſunt imperfecta, qm̄ indigent ſemine maris. Oua quoq; venti, ſicut & cætera duos habent colores, & plura ſunt ouis co ueniontibus gñationi, ſed minora, quia non ſunt completa. Minoris ēt delectationis ſunt, qñ comeduntur propter multitudinem ſuam, quia quod digeſtum eſt in omnibus rebus dulcius eſt, & delectabilius, ſic ēt oua piſcium non complentur ſine maribus. Dicunt autem aues oon ouare priuſquā ſemel coeant. Si vero ſemel coierint, ſemper erunt in eis oua, ſed praua valde. Propter hoc dixeruot quidam, φ oua venti ſint ex reſiduo coitus. Sed hoc falſum eſt. Vidimus enim pullos gallinæ, & aucas paruas, quibus erant oua ſine coitu. Fœminæ quoq; cubeth. i. perdicum ſiue coeant, ſiue non olfaciendo mares, vel audiendo voces eorum implentur ouis. Columba quoq; fœmina ſaltat ſuper fœminam, & ſi non fuerit mas, inuicem oſculantur, atq; ex illo coitu faciunt oua, ſed non pullificant. Sine ſemine oamq; maris oua conceptui non conueniont. Oua itaq; venti ſunt in gallinis, columbis, perdicibus, pauonibus, & etiam anſeribus. Nec alterantur ſub eis, ſed qualia ſuut talia manent. Plinius li. 10. Irrita oua, quæ hypenemia diximus, aut quæ mutua fœminæ inter ſe libidinis imaginatione eoncipiunt, aut puluere, non columbæ tm̄, ſed & gallinæ, perdices, pauooes, aoſeres, ehenalopeces. Suot aūt ſterilia, & minora, & minus iucundi ſaporis, & magis humida. Quidam ēt vcoto putant ea generari, vnde ēt zephyri appellantur. Hæc autem fiuot tantummodo vere. Vrina fiūt in cubatione derelicta, qoæ alii cinoſura dixere.

De Incubatione ouorum. *Cap.* CLXVI.

IDem in eodem. Oua incubari intra decem dies edita vtiliſſimum eſt. Vetera, aut recentiora infœcunda ſuut. Subijci impari numero debent. Quarto die poſtquam cœpere iocubari, ſi contra lumen cacumine ouorum apprehenſo. ſ. manu, purus, & vniuſmodi perluceat color, ſterilia exiſtimantur eſſe, proq; eis alia ſubſtituenda fore. Sed in aqua experimentum eſt. Inaoe eoim fluitat. Itaq; ſidentia, i. plena ſubiici volunt. Conculi vero experimeoto vetant, qm̄ non gignant confuſis vitalibus venis. Incubationi datur initium poſt nouam Lunam, quia prius inchoata non proueniaut. In palumbis incubat fœmina poſt meridiem in matutinum, reliquo vero tempore maſculus. Anſeres in aqua coeunt & incubant fœminæ, tm̄ tricenis diebus 25. ſi tepidiores ſint. Aliena oua non excludunt. Coruus incubat aliquando diebus quinis, & totidem parit. Serpentes etiam excepta vipera oua contexta in terra cubant, & aono ſequenti fœtū excludunt. Crocodili vicibus incubant mas & fœmina. Cornicem incubantem mas paſcit. Ariſtoteles. Auium quędam fœminæ ſolæ cubant, & mas prouidet eis cibum. Aliæ partiuntur tp̄s cubandii Aliæ quoq; ipſa oua, & alia quidem cubat mas, alia vero fœmina. Turtures vero mas, & fœmina cubant ooa. Columbæ quoq; cubant ea, mas per diem, fœminæ per noctē. Pauo cum fœmina coit, etiam ſuper ooa cubante. Cubeth aūt auis luxurioſa, ſi iuuenerit oua fœminæ ſuæ frangit ea, ne fœmina ſolicita ſit circa illa. Ipſa tñ cubeth. i. perdix duas acies aliqñ facit ex ouis, & fœmina cubat vnā, mas aliam. Cumq; teſtæ fiſſæ fuerint, vtcrq; circa pullos ſuos ſollicitus crit. Gallina ſi non incubauerit ſuper oua ſua, infirmantur, & corrumpuntur. Qñq; vero io ſterquilinio, vel in terra calida, vel etiam ſub puluioari, vel in ſinu complentur ad pullificandum, quaſi gallina incubāte. Eſt auis, quę non cubat oua ſua, ſed inuoluit ea corio vulpis, vel leporis dooec frangantur. Oua, quæ gallina cubat in æſtate finduntur in 18. diebus, hieme vero in 25. Aquila, & anſer, & cæteræ aues magnæ cubant. 30. diebus. Mediocres. 20. vt miluus, & accipiter. Oua quadrupedum calida ſunt, & complentur ex calore terræ, quia ſuper terram ouaot, & ex calore temporis propter fortitudinem ſuam. Ideoque ſedens ſuper ea facit hoc, non propter incubatiooem, vt aues, ſed propter cuſtodiā. Oua autem auium pp debilitatem ſuam indigent caleſactione.

De corruptione eorum. *Cap.* CLXVII.

AVes vncorum vnguium, paucorum (vt dictum eſt) ſunt ouorum, & multoriens iouenitur vnum corruptum, quia modus iſte eſt auium calidæ naturę. Deniq; oua prima quarundam auium bis ouāium corrumpuntur propter hiemem, & oua poſteriora complentur, pulloſq; faciunt, vt hirundinum. Gallina quoq; (ſicut iam dictum eſt) ſi non incubauerit ſuper oua, infirmantur & corrumpuntur. Tonitrus autem in hora cubationis ſuperueniens oua corrumpit, in tempore quoque calido corrumpuntur, ſicut & vinum turbatur. Quod accidit in ambobus propter partes ſuas terreſtres. In ouis. ſ. propter citrinum, in vino propter fecem, quæ cum eo miſcetur. Rectè autem accidit hoc auibus ouantibus oua multa, quia non eſt facile in omnibus calor ſufficiens. Accidit autem auibus vncorum vnguium, quoniam ouant ouum vnum aut duo, & multotiens vnum corruptum. Natura namq; citrini multū calida eſt in iſtis, & quaſi contraria naturæ albuminis, & vadit ad humiditatē, q̄ eſt in ipſo albumine quaſi ebuliret. Plinius lib. 10. Si in cubatu tonuerit, ona pereunt, & accipitris audita voce vitiātur. Remediū vero contra tonitruū eſt, clauus ferreus ſub ſtramine

ouorũ positus, aut terra ex aratro. Præterea concuti ea experimento vetant, quia non gignant, cõfusis intra vitalibus venis.

De Complemento pullorum in ouis. Cap. CLXVIII.

AVgust. super Gene. Sicut autem superius iam dictum est, cũ oua fouentur ab alitibus super ea incubantibus, calor ille materni corporis & in formandis pullis adminiculatur, per quendam in suo genere dilectionis affectum. Aristo. Oua q̃n ponuntur in terra, calefiunt & complentur per se, sicut in Aegypto, quia ibi terram aperiunt, & ea ponũt in stercora. Sæpe quoque ponuntur oua in vasis calidis, & sic extrahũtur pulli ab eis. Ex ouis quidem gñatio pullorum diuersatur ẽm tempus generaq; auium, in gallinis.n. postquam cubauerint, per tres dies apparent signa pulli, & in maioribus quidem hoc fit post multos dies, in minoribus post pauciores. In hoc ipse citrinum ascendit versus acutũ, ad locum illum a quo incipit fissura, apparetq; in albo simile guttæ sanguinis, qđ est cor, & mouetur ẽm motum aĩati. Cum aũt transierint to. dies gñationis pulli, complebitur pullus, & erunt manifestæ oẽs partes eius. Habetq; caput maius toto corpore, oculi tñ nõ vidẽt illo tempore, in d.e. 20. quasi fistulat pullus, & si moueretur ouũ, ille moueretur. Cumque ante decem dies frangitur ouũ, inuenitur caput eius supra crus dextrũ, ante hoc tempus est quasi dormiens, & eius oculi tremulãt nec vociferatur, & in eius oculis & corde inuenitur ampulla, & quasi anhelãs. Multaq; gallinatum, & colũbatum aliarumq; auiũ oua & coitus pullos nõ faciunt. Plin. lib. 10. Oĩbus ouis medio vitellis inest parua velut sanguinea gutta, quod cor auium existimant. Primum in oĩ corpore id gigni opinãtes. Ouius autem intus caput est maius toto corpore, oculi compressi capite maiores, in crescente pullo, candor in medium vertitur luteum circumfunditur, vicesimo die si moueatur ouum. Iamque viuentis intra putamen vox auditur. Ab eodem tempore plumescit, ita positus, vt caput supra dextrum pedem habeat. Dextram vero alam supra caput, vitellus paulatim deficit. Aues omnes in pedes nascuntur contra, quam reliqua animalia.

De Nutrimento pullorum. Cap. CLXIX.

ARistoteles. Sic ergo ex ouis auium generatio fit, cum fœmina super ea sederit, eaque calefecerit, quoniam ex vna parte oui animal exit, & residua crementum recipit: quoniam siquidem auium creatio non potest interius compleri, posuit natura cibum pulli in ouo citrinum, sicut quemadmodum in animali lac in mammilla. Principium enim generationis pulli est ex albo oui, quia principium animæ est ex calido, cibus autem est ex citrino, idest vitello. Album enim naturaliter est humidum, & in eo est calor animæ. Et citrinum quidem congelatur, album vero nõ. Et primũ quidem quod generatur ex membris est cor, & vena magna, ex qua fit ramificatio in duos vmbilicos, quorũ alter procedit ad telam continentem citrinum, alter ad telã cõtinentem alas, & est sub tela testæ. Per vnum ergo accipit pullus cibum, ex citrino. Alter aũt extenditur & peruenit vsq; ad telã cõtinentẽ pullũ, & assimilatur secũdinæ. Tela quidẽ extrinseca sanguinea, qm̃ eius dispositio est, sicut dispositio matricis, & in circuitu citrini est secundina testa oui, & assimilatur telæ cõtinenti matricem, quasi coopertorium, quia cooperit embrionem & matricem.

De Exclusione pullorum. Cap. CLXX.

CVm autem creuerit pullus, diminuetur vmbilicus, quia debet animal illinc exire. Residuum vero citrini, & vmbilici quod peruenit ad citrinũ, exit vltimo, quia natus statim debet hr̃e cibum. Eritq; citrinum adhuc intra cum vmbilico, ideo quia nõ põt habere cibum ex matre, nec põt cibũ sta tim acquirere. Complentur aũt cito pulli in diebus calidis, quia tũc tps calidum adiuuat digestionẽ creationis. Cum aũt (vt dictũ est) ante dies decẽ frãgitur ouum, inuenitur eius caput supra crus dextrũ. Oua longa acuti capitis producũt mares, rotunda, & obtusa fœminas, & ex ouis quidem duorum citriuorũ, quę ex duobus spermatibus prouenιũt, si fuerit tela diuidens inter sperma primi coitus, & sperma secundi, pulli gemelli procreantur. Si vero continua fuerit, erit pullus monstruosus. Isidor. Pulli dñr oẽs auium fœtus recenter nati, eo quòd polluti sint, vnde & vestis nigra pulla dr̃. Plinius lib. 10. Aues autẽ oẽs in pedes nascuntur contra, quàm reliqua animalia. Tradunt tñ noctuam, bubonẽ, picum, arbores cauantem, trigonem, cornicem a cauda de ouo exire, quia pondere capitum peruersa oua posteriorem partem corporum fouenda matri applicent. Idem. Pulli celerius excluduntur calidis diebus. Ideoq; æstate fœtus educitur vndeuicesimo, hieme vero 25. Hirundini cæci primo pulli, & omnibus ferè quibus numerosior est fœtus.

De Educatione pullorum, & carnibus eorum. Cap. CLXXI.

QVod aũt ex animalibus est intelligentius, magis habet solicitudinem circa filios. Itaq; post complementum remanet inter parentes & filios amicicia, sicut accidit in hominibus, & quadrupedibus. Non est consuetudo, vt mares soliciti sint circa filios, sed fœminæ magis. Columba tñ cum pullificauerit, statim mas regit pullus. Et si fœmina tardet ad illus redire, percutit eam mas, & ad nidum redire cogit. Aquila vero proiicit ouum, vel pullum, si plus quàm duo euenerint, similiter & coruus, sed est auis quæ pullum Aquilæ proiectum nutrit, & est, quæ pullum coruorum. Item Aquila, & omnes aues vncorum vnguium statim, vt vident pullus suos posse volare, percutiunt eos alis, & eiiciunt a nido, super hanc i. cornicem, q̃ cogitat de pullis, & postquam volãt. Aues quoq; grauis volatus eiciunt pullos suos, qm̃ graue est eis adducere cibum. Est auis, q̃ cogit pullos suus, Solem aspicere, & cuius oculus primum lachrymatur interficit ipsum, & inde cibat cæteros. Vultur quã auis famelica est, inuidet pullis suis cum impinguantur, nec pascit eos, nisi de cibi sui reliquiis, ipsos quoq; eiicit antequã volare possint. Sed est auis, quæ proiectos illos nutrit cum pullis suis. Isaac in dietis lib. 1. Pulli sunt leuioris digestionis cæteris volatilibus domesticis, & laudabilem sanguinem generant, appetitus confortatiui, & omnibus naturis conuenientes. Actor. Columbini pulli cuius naturæ sint dictum est supra vbi de columba. Hæc de auibus dicta sufficiant.

LIBER XVII.

De Generatione piscium. Cap. I.

EAdem die creati sunt pisces, qua & volucres, videlicet die quinto, & ex eadem materia, quoniam ex aqua. Ideo enim sub eadem die factus est ornatus aeris, & aquæ, quoniam hęc duo elementa tenent naturam mediam luminosi corporis, id est cœli, vel ignis, & opaci, scilicet terræ. Vnde & in hoc conueniunt, quod vtrumque luminis & obscuritatis est receptibile, vtrumq; tarefactibile, & cõdensibile, vtrumq; in alterum de facili conuertibile. Sicut ergo aer ornatus est suis aĩalibus. i. volatilibus, q̃ possunt ex eo respirare pp crassitudinem humoris, & quorum corpora possit sustinere, sic & aqua suis, idest natatilibus, quæ pinnulis suis nituntur aquæ natando, sicut aues pennis suis aeri volando. Et quoniam aer iste inferior ratione humoris tenuis quo contextus est, humidæ naturæ deputatur, ideft aqueæ: ideo dicitur aqua commune productiuum vtrorumque, vbi legitur. Producant aquæ reptile aĩæ viuentis, & volatile super terram, &c. Isidorus. Ideo autem, quæ in aquis natant reptilia dicuntur, quòd reptandi speciem habent, vel naturam. Quædam vero genera piscium, ideo amphibia dicuntur, quia ambulandi in terris vsum, & natandi in aquis officium habent. Amphion eñ Græcè vtrumq; dicitur. Nam in aquis, & in terris viuunt, vt potę crocodili, hippotami, idest equi fluuiales. Cætera vero piscium genera viuere sine aqua non queunt, quia emergendi spiritus & respirandi naturalis eis non suppetit, sicut hominibus qui huiusmodi aeris spiraminę vtuntur. Quod enim nobis est spiritus, illis est aqua, quæ viuendi ministrat substantiam.

De Corporibus, & membris eorum. Cap. II.

ARistoteles in libro de animalibus. Piscium genus imperfectum est in membris exterioribus, quia non habet alas, nec pedes, nec manus, & corpus eius continuum est cum capite & cauda. Omnes quidem modi piscium habent caput anterius, & posterius caudas non separatas. Nullum vero genus piscium habet collum, aut virgam, siue testiculos, aut mãmillas, præter delphinum. Nec vias coitus habent manifestas, nec instrumentum manifestum sensus, præter oculos. Carent enim auribus, & naribus, sed habent vias tantum auditus & odoratus. Nec habent palpebras pilosas, quia palpebræ ipsorum duri corij sunt. Oculi piscium duri sunt propter crassitudinem aquæ. Non habent palpebras, quia nec habent aliud prohibens, sicut animalia, quæ habitant in aere, habent quasi prohibentia infinita. Habent autem linguã, sed non diuisam, quæ sensus humiditatum est in animalia aquoso paruo tempore. Cibusque festinè transit in ventrem, quia non potest in ore diu manere, extraheretur enim humiditate per aquam. Et si quis non declinauerit os ad vnam partem, non apparebit lingua. Eadem etiam causa dentes omnium piscium acuti sunt, præter scarum, quia scilicet propter humiditatem cibum in ore diu tenere non possunt. Omne quoque os quo indigetur ad vigorem, est multæ fissuræ, sicut animalium acutorum dentium, & pisciũ. In quibusdã aĩalibus inuenitur fel super epar, & quibusdã ab intestino pendet, quia natura fellis est ex natura ventris inferioris, & manifestatur prope in piscibus, quia pisces omnes habent

habent fel. Et omne animal oculos habet, præter marina, coriū durum in modum testę habentia. Omniaq; animalia marina pedes habentia multos habēt pedes. Quædam aīalia marina nō hñt auriculas, vt delphin & calane. Quædam habent aures discoopertas, vt cheleti, & halan. Ea quippe, quæ magni corporis sunt, habent aures manifestas, & sunt boni auditus. Item animalia magna, quæ sunt in mari, vt delphinus & balena, habent mammillas, & lac. Aīalia vero ouātia, vt pisces, non hñt illa. Itē quidam hñt orificiū in opposito, quidam in anteriori, quidam in dorso, sicut delphini. Et illi quidem qui comedunt carnem, habent orificia bonæ operationis. Qui vero non comedunt, habent orificium paruum paucæ operationis. Omnia quidem aquosa, quæ habent os & caput inferius, & pastum ex parte inferiori, habēt exitum superfluitatis superius in dorso, vt iricina marinus. In piscibus ouātibus natura creauit spinam. Quædam ēt genera hoc proprium hñt, q spinæ graciles sunt in carnibus ossium eorum. Item genera piscium carent voce, quia carent pulmone. Præterea quidam hñt corium corticibus plenum, & quidam asperum. Nullum aūt istorū generum habet testiculos, nec extra, nec intra, sicut nec aīal carens pedibus. Delphini quidem & similia: quæ magni corporis sunt, non hñt brāchos, sed cannam, quia pulmonem habēt, & cannalem, vt dicetur infra.

De Dentibus, & linguis piscium. Cap. III.

DEntes (vt dictum est) oīum piscium acuti sunt, vt serra, præter vnū genus, s. escarum, & in pluribus quidem linguis, & palatis piscium dentes sunt, quia pisces aquā cū cibo recipiunt. Quapp subito cibus vadit ad ventrem, nec diu manere pōt in orificijs eorum. Ideoq;, ne intret aqua ventres eorum, & impleat illos, pp hoc oīum corū acuti sunt dētes, vt cito cibum abscindant, & in locis diuersis ferant, quia cū multitudine dentium fit abscisio cibi citius in partes paruas, & hoc erit loco mollificationis. Dentes quoq; pisciū incuruati sunt, quia vigor illorū est in eis. Itaq; pisciū genus hēt dentes, præter quosdam paruos, vt quod Gręce dī escariā. Ideoq; dī, q iste solus ruminat, hac videlicet causa, qm̄ aīal dentes hñs in vtraq; mandibula, non ruminat. Et oēs qdem pisciū dentes acuti, vt possint abscindere cibū ac diuidere, qūs abscisio illa sit mala, & incōpleta, quia nō pōt cibus in ore suo manere longo tpe. Ideoq; pisces molares non habēt, & si haberent ociosi essent. Quædam gña duos habentia culmos aperiunt, & claudunt eos, vt pecten, & moor. Pisces (vt dictum est) hñt linguā, sed non diuisam, & hñt in parte mēbrū simile linguæ ad vsum sensus cibi. At in pisce non apparet lingua, nisi multa inspectione, quia gulosi sunt valde. In pluribus aūt est palatū carnosum, & quidam stomachū carēt oīno. Quidam vero stomachū hñt paruū pp decoctionis cibi iuuamentū. Quidam ēt pisces non hñt ventres carnosos sicut ventres auiū. Et quidā in vētribus hñt partes prominētes, in quibus deponūt cibū. Et ista quidē mēbra in piscibus inueniunt superius, in auibus aūt inferius, apud intestini cōplementū. Quidam itaq; dētes hñt acutos subtiles. Et quidā hñt additamēta sicut muscæ, per quæ cibū accipiūt. Et hæc ita fortia sunt, ut his qnq; testā aliorū aīalium perforent. Marina q̄dam duræ testæ fortē hñt linguam. Marinum aīal quod dī koiki oēs dentes habet acutos, & ēt ponit vnū super aliō, sicut genus suū diuersatur a generibus pisciū, quia pisces (vt dictum est) hñt dentes acutos. Et nō est in aliis aīal hñs duas acies dentium. Pisces non hñt propriè linguas, sed membrū simile spinæ non absolutū exterium, in quibusdam ēt nō apparet oīon lingua, sed inuenitur linguæ locus, lenis, continuus, non apparens, nisi p magnā oris apertionem.

De branchis piscium. Cap. IIII.

HAbent pisces quiddam in animalibus proprium, naturam, s. branchorum. Et horum quidam habent branchos paucos, quidam multos ſm q calor cordis est paucus, vel multus, quia semper calor ponit motum velociorem ac fortiorem. Et ob hoc habentes branchos multos viuere possunt in terra multo tempore. Omne animal recipiens humidum habet branchos, & sæpe vadit ad terram. Quidam vero pisces aqua sordida strangulatur, quia branchi eius sunt parui, & ideo piscatores turbant aquam quando volunt ipsum venari: quorundam piscium branchi sunt spinosi, quorūdam cartilaginosi, qui conuenientes sunt motui. Sunt autem parui, teneri, & caretiti. Pisces (vt dictum est) multos habentes branchos viuere possunt in terra longo tempore. Omnesq; modi quorum creatio similis est creationi serpentium, quia non indigent multa infrigidatione. Igitur habent pisces proprium, auriculas, s. in capite, idest branchus, per quot attrahunt aquam, & reijciunt. Et quidam eorum habent duos, quidam quatuor in vtraq; parte flexos. Delphin (vt dictum est) & similia magni corporis non habent branchos, sed cannam, quia pulmonem habent, & cannalem. Nullum autē ex piscibus potest habere branchos, & anhelare simul. Sub branchis in kabati pediculi multi inueniuntur, a quibus interficiuntur. Plinius lib. 9. Pisces branchos habentes non existimant quidam anhelitum reddere, ac per vices recipere, vt Aristot. Idem in libro eodem. Piscium alij branchias habent multiplices, alij vero simplices. Per has quidē emittunt aquam in ore acceptam. Ambr. in exameron. Pisces branchos habent sicut nos pulmonem, quas nunc quidem explicant, & aperiunt, nunc implicant, & operiunt, sicque aqua suscipitur, & transmittitur ac penetrat, & munus respirationis per eas implere videtur.

De pinnulis, & caudis eorum. Cap. V.

NAtatilia quędam habent alas, siue pinnulas, & quædam habēt alas quatuor, duas, s. in facie, i. in latere, & duas in dorso, ut piscis eartheca dictus. Quædam vero duas habent alas, ut omnes pisces longi ac lenes, sicut anguilla, & murena. Porro quædam non habent alas, ut cheleti. Nullumque quod ca eo est amplum habet caudam, ut haschea maris, & illud genus nō natat, nisi per amplitudinem corporis eius. Rana vero marina habet alas, & omnia quorum finis amplitudinis ad stricturam declinat. Omnes autem pisces marini habentes pedes natant cum eis, & cum alis, ut totum genus malachiæ, idest mollis carnis, & ex carne tenerum. Et hoc genus velociter mouetur in natando, ita q a ripa procedit ad pelagus, ut archosis, ac genus multorum pedum i. karabo ex piscibus duræ carnis mouetur cū sua cauda motu veloci, sicut motu alarum suarum. Thenchea vero, i. crocodilus mouetur, & natat cum suo pede, & cauda, & quicquid de minori confertur ad maius. Alæ piscium ad natandum conuenientes sunt, quia remis similia sunt. Ideo aūt alas habent, quia non ambulant, cum pedes non habeant. Nec est possibile piscibus habere quatuor alas, & duos pedes. Pisces aūt quidam hñt branchos & pedes, & non habent alas omnino, sed caudam latam non spissam. Quidam verò pisces lati corporis habēt quatuor alas, duas in ventre, & duas in dorso. Porro quidam pisces longi non habent alas in dorso, neque pedes. Quidam vero piscis longi corporis non habet alas, nec natat, nisi p flexionem corporis, quia mouetur in aqua, sicut serpens repit in terra. Pisces qui habent alas tñ, quia eorum creatio est longa, similis creationi serpentium, quæ vtuntur flexibilitate sui corporis loco duarum alarum. Quidam habent duas alas, tm̄ in dorso, qui non prohibentur a natatione, pp corporis longitudinē. Quidam hñt alas prope caput quia, s. non hñt longum corpus. Qui vero serpentibus assimilantur, non habent alas, ut murena. Et eadem est causa, quare serpentes non hñt pedes. Vtūtur .n. hmōi flexibilitate corporis loco duarum alarum, & ob hoc in terra repunt, & longo tpe viuūt. Habent aūt oēs modi pisciū caudas non separatas. Plin. vbi supra. Pinnarum vero piscium discrimina fiant, q̄ pedum vice piscibus datæ sunt. Nullis quidē supra quinas, quibusdam binæ, quibusdam trinæ, aliquibus nullæ. In fucino tm̄ lacum piscis est, qui pinnis octonis natat. Binę quidem oīno longis sunt, vt lumbricis, & anguillis, & congris. Nullæ vero mūrenis, quibus nec branchæ sunt. Hæc oīa flexuoso corporū impulsu ita vtuntur mari, vt serpentes terra. In sicco quoq; repunt, ideoq; talia ēt viuaciora sunt. Ex e planis quoque aliqua, vt pastinacæ, pinnas non habent. Ipsa quippe latitudine natant. Sed & quæ appellantur mollià, vt polippi, non habent, quia pedes illi pinnarum vicem præstant. Ambros. vbi supra. Sicut enim auis aerem volatu celeri secat, ita piscis aquam natando incedit, & vtrinq; geneci caudæ alarumq; remigium suppetit. Itaq; pisces ad priora se alis subrigunt, & vlterius procedunt. Caudæ quoq; gubernaculo, vel quo velint facilè se conuertunt, vel impetu quodam e regione iter suum dirigunt.

De Vita, & memoria piscium. Cap. VI.

COmestor. Motabiles aūt dñc alæ piscium, & auiū respectu aīæ hoīs, illæ namq; mouentur de esse ad non esse, illa vero non, quia perpetua est. Isidorus. Pleriq; putauere, ideo aīam nō viuam, sed animarum viuarum reptilia pisces appellatos esse, q eis nulla memoria sit, nec aliqua vita velut ratione vicinior, sed fallit eos experientia minor, nam pisces habere memoriam certissimum est, quod ipse sum expertus, & experiuntur, qui pñt, & volunt. Nam quidam fons magnus in Belleusium regione refertus est piscibus, vbi solent hoīes desuper intuentes eis aliquid iacere, quod sibi, vel præripiant confluentes, vel inter se diripiant concertantes. Quo pastu assuefacti, deambulantibus super oram fontis hominibus, Ipsi quoque cum eis gregatim natando eunt, & redeūt expectantes, vnde aliquid iactent, quorum præsentiam sentiunt. Plin. lib. 11. Aquatilia in ipso spiritu viuētia sensum habent victus ac gñationis, & operationis, atq; ēt de futuro curam, auditum, olfactum, & gustum, eximia præterea naturæ dona solertiā, animum, & artem. Ambro. vbi supra. Itaq; vnusquisq; piscis vsu naturæ impresso, tāquam in patriæ finibus se retinet, & vltra incolas prodire suspectum habet. Aliqua tñ piscium gña non ingenij facilitate loca mutant, sed fo-

uendi

uendi partus necessitate. Opportuno tpe ex diuersis locis ad plurimos sinus maris, quasi cõi consilio conuenientes, coniuncto agmine aquilonis flatus captant, & mare septentrionale petũt, & Propontidem situm uiolento impetu intrant. Quis piscibus hæc annunciauit loca, precepta, tempora? Quis tribuit dispositionem viandi, comeandi ordinem, meas, & tempora reuertendi? Agnosce quis ille sit Imperator, qui sensibus vniuersorũ suũ effundit Imperium, qui non solum magna penetrat, sed per minima quoq; se diffundit. Diuinæ legi pisces obsequitur, & homines contradicunt. Piscis solemniter obaudit mandata cœlestia, & homines irrita faciunt Dei præcepta. Ad ponti fretum in æstate transeunt, eo q sinus sit dulcior, quia Sol non tandiu in hoc freto imoratur, vt omnem aquã dulcem exhauriat, atq; putabilem, qua maritima delectantur. Itaq; nouit piscis tempus pariendo, nouit tempus eundi ac redeundi naturę inspiratione, quæ vera est magistra pietatis. Actor. Habent ergo pisces aĩam sensibilem, sicut & aues, cæteraq; animalia, quia non tm̃modo viuunt, sicut arbores, sed habẽt memoriam, sensum, appetitum. Aristoteles. Est autem marinum animal, quod cõe est inter naturam arborum, & animalium. Nam, quia qñq; absolutum est, ac cibatur, & sentit conuenientia sibi, vitiuq; asperitate corporis sui propter saluationem, cõicat cum animalibus. Quia vero non dormit, & est applicatum lapidibus, cõicat cum arboribus, nec habet superfluitatẽ manifestam. Idem in libro de morte, & vita. Animalia quidem aquatica breuioris sunt vitæ, quã pedibus gradientia, quia humida sunt, & aquosa, & tale velociter corrumpitur, quia frigidum est ac dẽsabile. Animal ẽt, quod est sine sanguine pp eandem causam cito corrumpitur. Idem in libro de animalibus. Illa tamen piscium genera quorum generatio est, vt serpentum, longo tempore viuunt in terra, quia non multum indigent refrigeratione, s. vt murena, & anguilla.

De sensibus eorum. *Cap. VII.*

IDem in eodem. Visus paucus est in animalibus palpebra carentibus, quorum oculi non clauduntur, vt spiritus uisibilis adunatus confortetur, & quiescens recreetur, vnde paucus est eorum visus, quia oculi eorum sępissime aperiuntur, & foras visus emittitur, hoc in marinis bestijs inuenitur. Pisces extremos discernunt colores. Vnde piscatores non utuntur colobijs albis, neq; nigris, neq; rubeis. Est autem piscis cuius aspectus in dextra parte acutior est, quamuis non sit naturaliter acuti aspectus. Pisces etiam audiunt, vnde & videmus ipsos a sono fugere. Item, & odorant. Ideoq; rem habent quælibet genera pisciũ venationi suæ appropriatam, qm̃ disconuenientem ipsi olfaciunt, & fugiunt. Et quidam per fętida deprehenduntur. Cumq; piscatores uolunt, ut exeant pisces in lapidibus manentes confricant ora cauernarum lapidum salsis, quæ cum illi olfaciunt cito exeunt ac deprehenduntur. Quidam etiam pisces diligunt odorem rerum combustarum in fumum. Ideo cremantur sepiæ carnes, comprehenduntur q; per odores earum. Pisces quoq; gustabilia sentiunt. Ideoq; plures eorum venantur aliquid quod in cibo diligunt. Habent, & tactus sensum, ideoq; plures eorum non tangunt vas quo venantur, nisi sit nouum. In oĩbus quoq; animalibus sensus visus est supra sensum auditus, & sub visu olfactus, maximeq; in modis piscium, qm̃ audiunt, & olfaciunt, & non habent in capite aliud instrm̃. Animalia magni corporis in mari, habent aures manifestas, & sunt boni auditus. Ex lib. de nat. rerum. Pisces in noctibus æque sicut in die cernunt. Plinius lib. 10. Pisces quidem auditus nec membra habent, nec foramina. Audire tamen eos palam est, vt patet, cum eos plausu congregari feros ad cibum consuetudine in quibusdam viuarijs spectetur, & in piscinis cęsaris genera piscium ad nomen venire quosdam singulos. Itaq; produntur etiam clarissimè audire mugil lupus salpa chromis, & ideo in vado uiuere. Olfactum his esse manifestè patet, quippe non omnes eadem esca capiuntur, & priusquam appetant odorantur. Quosdam & speluncis latentes salsamento illitis faucibus scopuli piscator expellit, velut sui cadaueris agnitionem fugientes. Sẽtinæ quidam nauium odorem fugiunt procul, maximè tñ piscium sanguinem. Conueniunt quoq; ex alto ẽt ad quosdam odores, vt ad sepiam vstã, & polippum, quę ob id coguntur in vasis. Idem in lib. 9. Pręgelidam hiemem oẽs sentiunt, sed maximè qui lapidem in capite habere existimãtur, vt lupi, coracini, sciena, pagri. Cum hiemes aspere fuerint multi cęci capiuntur, his itaq; mensibus iacent speluncis conditi. Aristot. Pisces licẽt non habeant certa instrumenta olfactus, olfaciunt tñ. Quidam. n. fugiunt cum olfecerint maximè sanguinem piscium, vel qñ vas venatium fuerit vetus, vel sordidum. Quidam ẽt habent auditum, vnde in quiete oportet eos uenari. Venantur autem pisces ante ascensionem solis, quia tunc non vident. Quidam etiam in hieme uadunt a profundo maris ad superficiem prope terram quærendo calorem, & in vere reuertuntur ad profundum.

De anhelitu, & somno piscium. *Cap. VIII.*

PLinius lib. 9. Pisces branchos habentes non existimant quidam anhelitum reddere, ac per nices recipere, vt Aristoteles. Accedunt apud me certę efficaciæ, vt credam, etiam omnia in aquis spirare suæ naturæ sorte. Sępe annotata est æstiuo tempore piscium quædam anhelatio, & alia tranquillo uelut oscitatio. Ipsorum quoq; qui sunt in aduersa opinione de somno piscium confessio. Quis enim sine respiratione locus somno. Pręterea bullantium aquarum sufflatio lunæq; effectu. Cõchatum quoq; corpora augescentia super omnia est, quod esse piscibus auditum, & odoratum ex aeris vtrinq; materia dubium non est. Odorem quippe non aliud, quam infectum aerem intelligi posse. Quamobrem opinetur quisq; de his, vt ei libitum fuerit. Miratur Arcadia suum exocetum appellatum ab eo, q exit in siccum causa somni. Circa clitorium vocalis hic traditur esse sine brãchis. Idem in lib. 10. Aquatilium quoq; exiguum quiddam, etiam qui de cæteris dubitant, dormire tñ existimant, non oculorum argumento, quia non habent genas, verũ ipsa quiete cernuntur placida, seu soporata, nec alia, quam caudas mouentia, & ad tumultum aliquem pauentia, plani vero piscium in vado ita dormiunt, vt manu sępe tollantur. Aristoteles, vbi supra. Somnus piscium plus est de nocte, quam de die, ideoque instrumento tres dentes habente figuntur, & non mouentur. In somno quiescit piscis, & non mouetur ex eo, nisi cauda solummodo motu modico. Si vero aliquid prope ipsum motum fuerit, cito euigilat, & fugit. Plures autem pisces, & animalia maritima dormiunt super terram, arenam, & lapidem, in maris profundo. Ex lib. de natu. rer. Omnes pisces, & animalia mollis testæ (vt dicit Aristot.) modici somni sunt. Quòd tamen dormiant, per clausionem palpebrarum non perpenditur, quia palpebras non habent, sed quia manu capiuntur, & in somno ferro tridente percutiuntur.

De alimento piscium. *Cap. IX.*

ISidorus. Pisces dicti sunt a pascendo. Nam pleriq; herbis pascuntur, ac minutis vermibus. Alij se inuicem deuorant, & minor apud illos esca maiorum est. Non autem ut bos, & ouis ex una tm̃ parte dentes habent, sed vtræq; partes armatæ sunt dentibus, quos ideo depressos, & acutos habent, ut edant cito, & sine aliqua mora transmittant, ne si diutius cibum versarent, aquarum illuuione dentibus eorum esca possit auferri ac dilui. Deniq; non ruminant, excepto scato, qui solus in his ruminare perhibetur. Ambro. Pisces non vt animalia terrena nutriuntur, nec manus humani tactu, & alimento, vllove delinimento delectantur, & tamen in vinarijs suis seruantur. Herbis pleriq; vermibusq; vescuntur, & quidam se inuicem deuorant, suaque carne pascuntur. Minor apud illos esca maioris est, ac rursus ipse maior a validiore deuoratur, fitq; simul in vno ventre prędæ vindictæq; consortium. Arist. vbi supra. Pisces in maiori parte carnem comedunt, omnesq; cibantur pullis suis tempore pullificationis. Piscium quidam habent orificium in opposito, quidam in dorso, sicut delphini, & omnes modi qui dicuntur cheleti, nec recipiunt cibum, nisi quando reuertuntur super dorsum. Quod non fecit natura propter salutem tantum, sed vt retardent se in accipiendo cibum, qm̃ hoc genus animalia comedit & habet additamentum tenue, pp hoc non potest esse bonæ abscisionis. Si enim esset leuis comestionis, cito moreretur, pp nimiam repletionem. Animalia testea immobilia cibant se ab aqua dulci. Et animalia mollis testę comedunt herbas, & quodlibet, vt cancri lapidosi. Omne uero malakie, i. molle creaturum ex carne tm̃, comedit carnem. Et animalia quædam, s. marina, vt cheleti, & onagri, atq; cætera vescuntur carne tantummodo, quædam herbis, quædam stercore ac luto. Omnesq; pisces sese comedunt, præter fastaleon. Quidam. n. non comedit carnem omnino, & quidam cibatur aceno, ideoq; ponderosus est, ac sępe natat, vt carnis suę lutum abluat. Nullum marinum animal comedit pullos suos, & iõ multiplicatur. Cum aũt complentur, ab illis comeduntur. Quidam piscis cum hẽt timorem, abscondit caput suum in corpore suo, & occultãs caput comedit carnem. Quidam vero ruminat, vt quadrupes, & alios venaẽ pisces cũ natant super aquam. Quidam ex aqua sordida strangulatur, quia branchi eius sunt parui, & iõ turbant aquam, qñ volunt eam venari. Motus piscium fit ad koykoz pp cibum & pastum, qui bonus est ibi, & utilis pp aquæ dulcedinem. Ex lib. de na. re. Oẽs pisces maris inuicem se comedunt, excepto quodam animali, quod Arist. fastaleon vocat, & hoc iõ, quia carnem oõ comedit oĩno. Quidam vero applicantur ad petrã, & absoluuntur qñ quærunt nutrimentum, & hoc nocte, post redeunt ad petram. Quidam cauernas in arena parant, quidam in luto, & tñ os emittunt. Omnes pisces cibantur a pullis suis tempore pullificationis. Parui quoq; comeduntur a magnis. Quidam piscis ex aqua clara cibatur, & aqua turbida strangulatur.

De

De Piscium impinguatione. Cap. X.

ARistoteles. Pluuiæ conferunt piscibus, præterquam paruis, tempora vero sicca nocẽt piscibus, sicut & humida volatilibus. Maior itaq; pars generum piscium impinguatur in annis pluuiosis, quia tũc inueniunt cibum multum, & aqua pluuiæ valet omnibus illis, sicut cõuenit terræ plantis. Qm̃ ergo maior pars piscium ad pluuias mutatur, ob hoc in fluminibus, & lacubus impinguantur. Et ex aquis pluuiarum eis maximè conuenit aqua pluuiæ æstiualis, præcipuè vero si Ver, & Aestas, & Autumnus pluuiosa fuerint. Et vl'r cũ annus hostibus bonus fuerit, tunc impinguantur pisces, sed non in locis frigidis. Multa quoq; pluuia quosdam pisces excæcat, non ea multitudine pluuię ipsius, sed ea frigore. Multa pluuia cõuenit oĩbus testei corij, quia inde mare dolcius efficitur. Oĩbus tñ testei corij cõuenit aqua pluuialis, præterq̃ vni, s. torteholich, quia si gustauerit, morietur illa die. Cõueniunt ẽt ad impinguationẽ propria loca piscibus, qm̃ aliqui prope terrã, & quidam in profundo maris impinguãtur, & quidã in ambobus. Quidam aũt impinguanť in locis in quibus est viridis aquæ nubes, & cũ ibi deprehẽ lunť sunt meliores. Pisces qui carnes comedũt, cibũ in aqua viridi multũ inueniunt. Non aũt impinguantur pisces in locis frigidis. Omnes pisces lapidosi pingues sunt, pisces qui latẽt in profundo maris in hieme, post eius latentiam impinguantur valde. Quidam impinguantur vento septentrionali, vt pisces longi, & ob hoc deprehenduntur in æstate multi. Quidam autem impinguantur vento meridionali, vt pisces ampli.

Qualiter elementum aqua sit eis connaturale. Cap. XI.

ISidorus. Quædam genera piscium (sicut iam supra dictũ est) ideo viuere sine aqua non possunt, quia emergendi spiritus, & respirandi naturalis non suppetit, sicut hominibus, qui huius aeris spiramine vtuntur, quod enim nobis est spiritus, illis est aqua, quæ viuendi ministrat substantiam delphini, quidem & similia magni corporis non habent branchos, sed cannam, quia pulmonem habent, & cannalem, propter exitum aquæ, qñ accipiunt cibum in aqua, nullusq; eis potest habere branchos, & anhelare simul. Locus aũt caunalis est in anteriori cerebri. Et hoc quidem genus anhelat, qm̃ ea animalibus magnus est, & indiget multo calore ad iuuamentum motus. Ideoq; pulmonem habet sanguine plenum, & naturali calore. Et sm̃ vnum modum est illud animal agreste, caretq; pedibus, & accipit cibũ ga humido, sicut aquosum. Mouentur pisces (vt dictum est) ad koykos propter pastum qui est ibi bonus, & vtilis, pp aquæ dulcedinem. Plinius lib. 9. Piscium oẽ genus præcipua celeritate adolescit, maximè in Ponto. Causa est, amnium multitudo dulces aquas inferentium. Pisces modicis himbribus gaudent aluntur q;. Quippe & arundines quamuis in palude natæ non tñ sine imbre adolescunt. Et vbicunq; pisces in eadem aqua sua sunt assidue, si non affluat exanimantur. Ambr. Bona mater est aqua piscibus, sine qua non est viuere. Nec a suæ parentis consortio separari, nec a suæ altricis munere diuelli. Quod enim nobis est spiritus aeris, hoc aqua est illis. Pisces oua gignunt, & aquis fouenda committunt. Non nidos, vt aues texunt, non diuturni fotus laborem induunt, nec cũ sui molestia nutriunt, quin potius ouum cadit, quod aqua suæ quodam natiuæ gremio, quasi nutrix blanda suscipit, & animal celeri fotu reddit.

De mansione piscium in aqua, vel terra. Cap. XII.

ARistoteles. Aquosa vero dicuntur animalia duobus modis. Vno modo, quia mansio eorum, & nutrimentum est in aqua, & aquam interius recipiunt ac reuomunt, nec sine ipsa viuere queunt, sicut pluribus accidit piscibus. Alio modo, quia licẽt mansio eorum ac nutrimentum sit in aqua, non tamen recipiunt aquam intus, sed aera, & quæ interius recipiũt aquam maris, non gustant aliud de agresti. Quædam autem viuunt in aqua, deinde mutantur in aliam formam, & viuunt extra. Quædam vero in aqua viuunt, quia ad petrã applicata sunt. Et horum quædam a petra cui applicantur non descendunt, nec separantur, nisi ab aliquo per attractionem ex insperato ad motum cogantur. Quædam vero sic sunt applicata, q̧ qñ quærunt nutrimentum suum sunt absoluta. Multa quoq; absoluta sunt, at non mouentur a locis suis. Item quædam manent in ripa, quædam in luto, quædam in arena. Item quædam animalia (vt dictum est) manent in aqua, nec viuere possunt extra, vt tortucæ aquosæ, crocodilus, hippotam, & ranarum genus. Quædam vero manent in aqua, & pariunt, vel creant in terra; & quædam in terra manent, & cibantur aqua. Delphinus, & balena, & omnia cannas habentia quibus anhelant, manent in aqua. Media sunt inter ambulantia & marina, & in vtroq; cõicant, quia recipiunt aquam per cannam, & aerem per pulmonem. Hæc animalia pp cibum, & cum cibo aquam recipiunt. & habent instũm, s. branchos loco anhelitus, quo aquam eijciunt, humiditatem cibi recipientia cannas habent. Malakie ac mollis testę recipiũt cibi humiditatem, & sunt marina sm̃ aliũ modum, s. pp complexionem corporis, & vitã. Pisces lapidosi manent pares mas cum femina. Quidam ẽt piscium manent in cauernis. Plin. vbi sup. Theophrastus tradit circa Babylonis rigua fluuijs descẽdentibus in cauernas aquas habentes quosdam remanere pisces. Inde ad pabula exire pinnulis gradientes crebro motu caudæ, contraq; venantes in cauernas suas refugere, & in his obuersos stare. Capita eorum esse ranæ marinæ similia, reliquas partes gobiorum, branchias, vt cæteris piscibus. Tradit etiam in Ponto vnum genus esse quod extremas sectetur fluminum aquas, sibiq; cauernas in terra faciat, & in his viuat etiam reciprocis amnibus siccato littore. Effodi ergo motu demum corporum viuere eos approbant. In Paphlagonia quoq; pisces gratissimos cibis, terrenos altis scrobibus effodi, in his locis in quibus nullæ restagnant aquæ.

De conuersatione piscium per aqua loca diuersa. Cap. XIII.

ARistoteles. Aquatilium animalium, quædam manent in aqua marina, quædam sunt fluuiatilia, quædam stagnea, & quædam vt ranæ paludosa. Marinorum vero quædam sunt pelagalia, quædam littoralia, quædam petrosa. Quædam etiam marina in hieme prope ripas sunt, æstate vero in pelago, qm̃ aliquando calorem, & aliqñ frigus quærunt. Vnde quidam in hieme vadunt a profundo maris prope terram quærendo calorem, & quidam fugientes a locis, quæ propè terram sunt intrant profundum maris fugiendo calorem. Iterum prope terram est profundo melius, quia ibi est bonus pastus. Propter ascensionem enim Solis oriuntur ibi molles arbores. Loco quoq; prope terrã magis tẽperata sunt. Et iõ carnes piscũ ibi conuersantiũ fortiores sunt. Multi vero pisces latitant in cauernis, nec deprehenduntur oĩno, nisi in tpibus determinatis. Quidã (vt dictum est) in profundo maris latẽt in hieme; & post latentiam impinguanť valde. Et quidam sibi cauernã parãt in arena, quidam in luto, nec emittunt, nisi os tñmodo. Non aũt latent in maiori parte, nisi in hieme. Pisces itaq; mollis testæ, & qui manent in lapidibus, latent in cauernis diebus frigoris fortis. Quidam vero manent æstate in cauernis, vt glaucus quasi per lexaginta dies, ac deprehenditur post ascensionẽ canis. Conueniũt, itaq; loca propria piscibus, qm̃ aliqui prope terram, & aliqui in profundum maris, & quidam in ambobus impinguantur. Diuersitas vero regionum diuersat pisces, non tñ in cibi abundantia, sed in magnitudine corpus, & impregnatione, & in partu, sicut plantas, & arbores, & animalia. Ideoq; plures frequenter pisces ouant in quibusdam locis, & in quibusdam non. Plin. vbi supra. Itaq; hibernis mensibus iacent in speluncis conditi, maximè hippurus, & coracinus. Hieme non capi, præterquam æstatis diebus paucis, & eisdem semper. Item murena, & orphus conger, perce, & saxatiles omnes terra quidem, hoc est vado maris excauata condi per hiemes, torpedinem pistam soleãq; traduut. Quidam rursus æstus impatientia medijs feruoribus sexagenis diebus latent, vt glaucus, aselli, aurata. Fluuiatilium sylurus caniculę exortu sydeiatur, & alias fulgore sopitur. Hoc ẽt accidere in mari Cyprio putant, & alioquin totum mare sentit exortum eius sydeiis, quod maxime in bosphoro apparet. Algæ enim, & pisces superferuntur ab imo versa omnia. Multi quidem in Propontide pisces æstiuant, & Pontum non intrant sumbi solummodo. Vera littera Plinij est. Item soleæ cum rombi intrent, nec sepia est cum reperiantur loligo. Saxatilium desunt turdus, & merulę, sicut cõchilia cum abũdant ostrea. Oĩa vero hibernant in mari Aegeo. Pontum intrantium soli non remeant trichiæ. Sed hi soli in histrum amnem subeunt, & ex eo subterraneis eius venis in Adriaticam mare defluunt. Itaq; & illic descendentes, nec vnquam subeuntes e mari visuntur. Isidorus. Illud sanè non sine quadam dote naturæ manere piscibus putant, q̧ vnumquodq; genus præscripta sibi domicilia habet, quę sui generis nullus excedat, nec alienus incurrat. Hoc quoq; genus piscium in illo sinu maris alitur, & gignitur, illud in alio. Denique non reperies confusa piscium genera, sed quod hic abundat, alibi deest. Nec iñ aut intercolula montibus copia, aut fluuijs interlabentibus transitus impeditur. Sed vlus naturę impressus est, tanq̃ patrię finibus vnumquemq; se retinere, & vltra incolas prodire inspectum. Sunt tñ aliqua piscium gña, q̧ non ingenij facilitate loca mutant, sed fouendi partus necessitate. Pergunt. n. æstatis tpe ad fretum Ponti, eo q̧ reliquo maris sinu hic sinus dulcior sit. Non. n. tamdiu Sol ipsi freto, q̃m cęteris immoratur, eaq; causa sit, vt nõ oẽm aq̃ exhauriat, quę dulcis, & potabilis sit. Hęc ergo causa Pontũ illis facit gratiorẽ, in quo, & gñare, & partus emittere possint, quia teneri fœtus laborẽ alueus regionis ferre via possent, quos illic fouet aeris magna clementia. Itaq; peracto munere, oẽs simul eo quo venerant agmine reuertuntur. Quis piscibus hæc loca annunciant, aut percepta tempora, vel dispositionem viandi quis tribuit?

Nimirum

Nimirum ille qui sensibus vniuersorum imperium infundit, qui mutis animantibus disciplinæ naturalis ordinem tribuit.

De variatione piscium secundum anni tempora. Cap. XIIII.

PLinius, vbi supra. Mutant colorem candidum in hieme menæ, s. pisces quidam, & fiunt æstate nigriores. Mutant & phicis reliquo tempore candida, vere varia. Eademq; piscium sola ex alga nidum facit, & in nido parit. Omnes hiemem prægelidam sentiunt, sed maximè qui lapidem habere in capite existimantur, vt lupi, sciena, & pagri. Cumq; hiemes asperæ fuerint, multi capiuntur cæci, quidam hieme iacent speluncis conditi, maximèq; hyppurus, & coracinus. Hieme non capi, vado maris excauato per hiemes condi turpedinem, & soleam traduntur. Quidam vero æstus impatientia medijs latent semestribus, vt glaucus & asellus Caniculæ exortu pisces insperseruntur, & cætera, vt supra. Aristoteles Garamen piscis est valde mollis, sed ventus, & frigus indurat ipsum, sicut & arborem, sed & ipse putrescit in locis valde calidis. Marina quædam in hieme ac vere prope ripas sunt, æstate in pelago, qm̃ aliqñ calorem, aliqñ frigus quærunt. Genus quoddam ex quo karabo generatur antequam oua ponat, est carnis bonæ, & malæ post. Hoc quoq; genus ad modum serpentis exuit spolium in vere. Animalia quædam viuunt in aqua, deinde mutantur in aliam formam, & viuunt extra. Tempora sicca (vt dictum est) piscibus nocent, pluuialia iuuant eos, & impinguant. Piscibus in capite lapidem habentibus hiems nocet, quia lapis infrigidatur in capite, & coagulatur. Pisces cum accidit glacies moriuntur, & ob hoc in fluuijs, & lacubus deprehenduntur. Aestate quoq; deprehenduntur, maximè pisces longi, quia impinguantur vento septentrionali. Piscis rodem de die natat, & de nocte quiescit, nisi nox lunaris fuerit, tunc enim natat, & non quiescit.

De varia motu piscium. Cap. XV.

AQuatilia quædam natãt per capita sua, vt karabo quædam vero cauda, & quædam sunt inambulantia, vt genus cancrorum cuius natura est aquosa. Quædam etiam natant socialiter, quædam solitariæ. Omnes marini pisces, qui habent pedes natant cum eis, & cum alis, sicut totum genus malakie, idest mollis carnis, quod. i. genus velociter in natando mouet: karabo ex piscibus duræ carnis mouetur cum sua cauda motu veloci, sicut motu alarum suarum. Crocodillus autem mouetur cum cauda sua, & pede Est etiam piscis de genere ostreę, i. testę durę, qui cauda natat, & repit. Quoddam animal marinũ habet dexterum pedem paruum, & sinistrum magnum. Ideoq; cum ambulat fert totum corpus super sinistrum. Alæ piscium conuenientes sunt ad natandum, quia sunt in modum remorum. Quidam vero piscis longi corporis non habet alas, nec natat, nisi per flexionem corporis. Mouetur siquidem in aqua, sicut repunt serpentes in terra. Quædam autem aquatilia petrę applicata sunt, nec ab ea separantur, nisi ab aliquo per attractionem ad motum cogantur. Quædam vero sunt ad petram applicata, sed qñ quærunt nutrimentum suum sunt absoluta. Multa quoq; sunt absoluta, & in locis suis non mouẽtur. Est quoddam applicatum testæ forti applicatione, & cum aer clarus fuerit, hoc aĩal erit absolutum, & ambulabit. Cumq; venti mouebuntur, applicabitur petris, & quiescet nec mouebitur. Quidam vero piscis qui non mouetur, vt echeleti, habet simile radicibus in terra crescentibus. Quidam etiam sine radicibus oriuntur, & si moueantur a locis suis moriuntur. Quidam piscis a mari ascendit ad flumen, & paludes, vt castonom. Alij aũt econuerso, vt halom. Rodem (vt dictum est) natat de die, & quiescit de nocte, nisi nox fuerit lunaris. Pisces sicut & aues mouent mandibulam superius, & inferius tñ, quia mutua ille conueniens est ad mordendum, & ad scindendum. Motus aũt in latus est cõueniens generi pisciũ. Est piscis qui ceno cibatur, ideoq; ponderosius existens sæpe natat, vt carnis suæ lutum abluat. Animalia marina duræ testę ambulant, & pascuntur, & a testa capita extrahunt, & qñ timuerint ipsum reponunt. Piscium greges habent rectorem, & mouentur ad locum vbi bonus est cibus, & pastus pp aquæ dulcedinem. Ambr. Quædam piscium genera fouendi partus necessitate mutant loca. Oportuno tempore ex diuersis locis ad plurimos sinus maris, quasi communi consilio conueniunt, agmine coniuncto. Flatus aquilonis captant, mare septentrionale petunt, & Propontidem sinum uiolento impetu tentant, multaq; maria transeunt, vt aliquam vtilitatem generi suo quærant ad Ponti fretum (vt supra dictum est) in æstate transeunt, eo q̃ sit dulcior sinus, quia Sol non tandiu in hoc freto moratur, vt aquam dulcem exhauriat omnem, atq; potabilem, qua maritima delectantur. Vnde & flumina sequuntur, & ad superiora ascendunt, sicque pisces alicui generis frequenter in fluuijs capiuntur. Illic pro congruentia loci temporisque sęctificant, ac teneros fœtus nutriunt, quo peracto, simul omnes eo quo uenerant agmine reuertuntur.

De morbis ac senectute illorum. Cap. XVI.

PLinius. Aegrotare singulos pisces manifestum facit aliquorum macies, cum eodem genere capiantur, alij præpingues. Senectutis aũt eorum indicium est duritia squamarum, quæ nõ sunt omnibus similes. Scribit Seneca, piscem in cęsaris piscina coniectum expirasse post 40. annum Arist. Siccitas (vt dictum est superius) nocet piscibus, quibusdam ẽt nocet pluuia, quia cœcat eos qñ fuerit multa. Non autem apparet infirmitas pestilentialis in piscibus, sicut in hominibus, ac cæteris animalibus, quibusdam tñ piscibus accidunt infirmitates propriæ. Sunt & pisces qui moriuntur cum a dracone mordentur. Draco quippe marinus est venenosus. Sunt ẽt pisces qui apud canis ascensionem moriuntur calore. Sub kabari branchis (vt supra dictũ est), multi pediculi inueniuntur, a quibus interficitur. Iterum pisces cum accidit glacies moriuntur, & pp hoc in fluuijs, & lacubus apprehenduntur. Est ẽt piscis habens in capite lapidem cui nocet hiems, qm̃ infrigidatur in capite lapis, & coagulatur, sicq; piscis ille cadit, i. moritur. Piscis qui dr̃ gladi, & est scorpioni similis pũgendo, magnum dolorem inducit piscibus alijs. Ideoq; multoties saliunt, sicut delphinus salit suo aculeo punctus. Pręterea quidam pisces (vt dictum est supra) qui & sine radicibus oriuntur, si moueantur a locis suis moriuntur. Garamen autem piscia valde mollis putrescit in locis valde calidis. Animalia quædam marina cauent senectutem. Nam astocom, & karabo coria sua exuunt aliqñ in Vere, aliqñ in Autumno. Oẽs quoq; cõcedunt, q̃ ea, quæ sunt mollis testæ senectutem cauent. Dr̃ ẽt hoc illis, quæ sunt testei corij accidere, quia cum cauerint, efficitur testa sua mollis valde. Pisces senes mali sunt ad salliendũ, quia maior pars eius, quod continebatur in ventre, iam est dissolutum. Cognoscitur autem senectus piscium ex magnitudine, & ex duritia testarum. Ex lib. de natu. rer. Pisces in glacie moriuntur, olei quoq; gutta extinguuntur.

De inimicitia quorundam ad inuicem. Cap. XVII.

PLinius vbi supra. Sunt autem in piscibus inimicitiarum, atq; concordiæ miracula. Mugil & lupus mutuo flagrant odio. Conger & murena caudas inter se prærodunt. Polippum intm̃ locusta pauet, vt si iuxta viderit, omnino moriatur. Locustam conger, rursus polippum congri lacerant. Nigidius auctor est, prærodere caudam mugilis lupum, eosq; statis mensibus esse concordes. Oẽs aũt viuere, quibus sic caudæ amputentur. Amicitiæ vero exempla sunt ad inuicem habere societatem. Balenæ masculus qñque pręgrani superciliorum pondere obrutia eius oculis infestantia magnitudine vada præuatans demonstrat, oculorumq; vice fungitur. Arist. Multis generibus piscium conuenit semper cũ multis sociorũ esse. Quidam separantur, & solitantur per se. Multis. n. non est possibile cum aliquibus sociorum esse. Quidam. n. diligunt se ad inuicem, & quidam non. Oẽs autem piscium greges habent rectorem. Piscis (vt dictum est) qui dr̃ gladius, scorpioni similis, pungendo magnum dolorem alijs piscibus inducit, ita q̃ eos salire facit. Delphinus de hac causa salit. Seneca de naturalibus quæstionibus lib. 5. Babillus auctor est, cum ipse præfectus obtineret Aegyptum, eradicaio hostio Nili, quod est maximũ, sibi spectaculo fuisse. Delphinorum a mari concurrentium, & crocodilorum a flumine aduersum agmen, agentiũ velut pro partibus prœliũ Fuga aĩal audaci, & audacissimũ timido, ac crocodili ab aĩalibus placidis morsuq; innoxijs inscidunt. Cum. n. his superior corporis pars dura sit, & impenetrabilis, & maiorum aĩalium dentibus, inferior tñ est mollis, & tenera. Hanc delphini spinis, quas dorso eminentes gerunt submersi, aut in aduersum eunt diuidebant. Rescisis ergo hoc modo pluribus, cæteri velut acie versa refugerunt. Ex lib. de nat. rer. Frequenter quoque visi sunt karabones ambulare, sicut greges, & ad inuicem bella parare. Huius enim generis monstra fortissimè pugnant inter se, sicut arietes, muniuntq; se multitudine sociorum aduersæ partes. Fiunt aũt in hmõi aĩalibus bella, sicut & in cæteris, quatuor de causis, s. pp naturalẽ superbiam, pp cibum, pp coitum, pp fœtũ. Et oẽs quidã piscium greges habent rectorem. Nullus aũt piscis es præda viuens socialiter natat, vt lucius, & sui similes. Omnes aũt pisces maris inuicem se comedunt, excepto vno, vt supra dictum est.

De diuersis generibus piscium. Cap. XVIII.

ARistoteles. Malakie dicitur genus piscium, quod est mollis carnis, exterum ex carne tantum. Habet ea membris extrinsecis pedes, & caput quod est inter vẽtrem, & pedes. Omniaq; huiusmodi quatuor pedes habent diuisos inter duo, præter vnum genus quod dr̃ multorum pedum. Malakie natant per capita sua, & omnia testem mollem habentia, sicut karabo. Et animalia quædam ambulantia, sicut genus cancrorum, quia natura eius est aquosa. Malakie genus augmentatur in locis calidis, & magis est in pelago, quam prope ripas, præcipueque in locis vbi multiplicantur aquæ insipidæ. In corpore malachie

non

non est ut, nec vlla pars terrestris distincta per se. Animalia marina duræ testę ambulant, & pascuntur, & a testa capita extrahunt, & qũ timuerunt, ipsum reponunt. Sunt & in mari quædã in quibus dubium est, verum animalia sint, vel plãtę, sunt enim continua cum locis in quibus inueniuntur, & corrumpuntur si ab illis mutentur. Omne quoque corei testei simile est plantæ, cum animali tñ cõsertur ambulanti. Et ea eis est, quod omnino sensu caret, & quod debilem sensum habet. Animalia testea immobilia se cibant a dulci aqua. Et est piscis (vt dictum est) habens in capite lapidem, eiq; nocet hieme quia lapis in capite infrigidatur, & coagulatur, sicq; piscis cadit, i. moritur. Piscium (vt dictum est) quidam sunt marini, quidam fluuiales, quidam lacuales, & quidam habent os in opposito, quidam in anteriori, quidam in dorso. Quidam a loco suo mouẽtur, quidam non. Piscis (vt dictum est) qui dr̃ gararen, est mollis valde, sed ventus, & frigus indurat ipsum, sicut arboribus accidit, & ipse in locis valde calidis putrescit. In quibusdam marinis non est sanguis, vt est sępia, & karabo, & omnia, quæ plures habent quatuor pedibus. Plinius vbi supra. Tria genera sunt aquatilium sanguine carentium. Primum, s. quę appellantur mollia. Deinde crustis tenuibus contecta, postremo testis duris conclusa. Mollia sunt lolligo, sæpia, polippi, & cætera huius generis, de quibus, s. dicetur infra. Silicea testa inclusis fatendum est nullum esse sensum, vt ostreis. Eadem quoq; natura, quæ frutici est multis, & olothyris, pulmonibus, vt stellis. Denique piscium species sunt 74. præter crustis intecta, quæ sunt 30 Isidor. Inter hoc autem amphibia sunt quædam genera piscium, sic dicta (vt iam dictum est supra) quia & in terris ambulandi habent vsum, & in aqua natandi habent officium.

De diuersis figuris piscium. Cap. XIX.

PLinius vbi supra. Marinorum piscium alij sunt, vt rumbi, soleæ, passeres, quę a rumbis situ tñ corporum differunt. Alij longi, vt murena, conger. Ideoq; pinnarum quoq; fiunt discrimina, quæ pedum vice datę sunt piscibus. Nullis supra quinas quibusdam trinæ, quibusdam binæ, aliquibus nullæ. In Fucino tñ lacu piscis est, qui octonis pennis natat. Binæ omnino longis, vt lumbricis, & anguillis, & congris. Nullæ vero vt murenis, quibus nec branchiæ. Hæc omnia flexuoso corporum impulsu, ita mari vtuntur, vt serpentes terræ in sicco, ideo etiam viuaciora talia. E planis ẽt aliqua non habent pinnas, vt pastinacæ. Ipsa enim latitudine natant, & quę mollia appellantur, vt polippi, quia pedes illis pinnarum vicem præstant. Planorum piscium quidam pro spina cartilaginem habent, vt rapæ, pastinacæ, turpedo, squatinæ, & quos bouis, lamiæ, aquilæ, & ranæ, nominibus appellat Græcia, quo in numero sunt squali quamuis non plani. Omnia talia carnosiora sunt, & supina vescuntur. Cumq; cæteri pisces oua pariant, hoc solum genus, vt ea quæ cetæ appellant, animal parit, excepto quam ranam appellant. Certissima securitas est planos pisces vidisse, quia nunquã sunt vbi maleficæ bestiæ, qua de causa vrinantes sacros appellant eos. Aristoteles. Pisces longi non natant, sed serpunt in aqua, sicut serpentes in terra, longoque tempore viuunt. Pisces longi (vt supra dictum est) impinguantur vento septentrionali, & ideo in æstate deprehenduntur cotem multi. Pisces autem ampli impinguantur vento meridionali.

De multiformi specie ipsarum. Cap. XX.

ARistoteles Animalia in aqua manentia multiplicioris formæ sunt, quam in terra, quia natura humidi conuenientior est creatio, quam terra, maximeque animalia marina. Nam & in mari sunt animalia corpulenta, plusquam in aqua dulci, quia natura maris est calida, & habet communicationem in oĩbus partibus, s. terra, humido, & vento. Ambr. Aduerte homo quanto plura in mari, q̃ in terra sunt, numera si potes omnium piscium gña, vel minutorum, vel maiorum. Quid attexã ẽt merulas, & turdos, & pauos. Quorũ colores in auibus videmus expressos, vt nigri merulę, pauo diuerso dorsa, & colla picta sunt turdi albo varij, & cętera quorum terræ sibi spẽs, & nola vendicauerunt. Nã prima in mari diuersisq; fluminibus ista cęperunt. Siquidem aqua prior aĩarum nuncupatum repulia diuino nutu imperata produxit. Adde & hanc gratiam, q̃ ea quæ timemus in terris, in aqua innoxia sunt, leo terribilis in terris, sed dulcis in fluctibus. Murena quam ferunt aliud habere noxium, esca preciosior est Rana horrens in paludibus, decora in aquis, omnibus ferè præstat alimentum. Mustelæ grauis in terris odor, in aquis suauis. Quid loquor corruorum, quid ẽt luporum teneritudines, Nescit hos lupos agnus timere. Tanta est aquarũ gia? quarũ vitulos fugiant, & leones. Quid ẽt purpuræ memorem, q̃ regũ cõuiuia, cœnã, amictus induunt? Aquarũ ergo est, qd in regibus adoratur. Adde porcos maris ẽt videns gratos, quia nihil est cõe, qd non aqua abluat, vnde cões eos, sicut in terra æditos, æstimare non pñt. Plin. lib. 9. Quòd aĩs in aquis cõplura sunt maiora ẽt terrestribus aĩalia. Causa euidẽs est humoris luxuria. Alia sors alitũ quibus vita pendentibus. In mari aũt tã latè supino mollįq; ac fertili accremẽto accipiente causas genitales sublimi, semperq; pariente natura, pleraq. ẽt mõstrifica reperiuntur, perplexis, & in semet aliter, atq; aliter, nunc flatu, nunc fluctu cõuolutos seminibus, atq; principijs. vt vera fiat vulgi opinio, qcqd nascitur in parte naturę vlla, & in mari esse præterq̃ multa q̃ nusq̃ alibi, rerũ qdẽ non solũ aĩaliũ simulachra inesse. licet intelligere intuẽtibus, vua, gladiũ, serras. Cucumim vero, & in colore, & in odore similem, quo minus miremur equorũ capita in tã paruis eminere cocleis. Piscium spẽs sunt 74 præter crustis intecta, q̃ sunt 30. piscium sanguine carentium tria sunt gña (vt dictum est supra) horũ mollibus caput est inter pedes, & in vẽtre, pediculi octoni. Sepiæ aũt, & loligini duos pedes ex his lõgissimi, & asperi, qbus ad ora admouẽt cibos, & in fluctibus se velut anchoris stabiliunt, cæteris cirricũ quibus venãtur. Ex lib. de na. re. Piscium alij branchias habent multiplices, alij simplices. Et alij quidem per capita sua natant, alij per caudas. Quidam vero pisces (vt ait Plinius) natũ tantæ leuitatis sunt, vt nisi capita maxima portione corporũ haberent, in aquis mergi non possent. In profundo maris multa piscium genera sunt, quæ nunquam, aut via ad visus hoĩum cadunt. Est piscis armatus, ad modum militis, & est piscis monachum repræsentans.

De diuersis tegumentis piscium. Cap. XXI.

PLinius lib. 9. Aquatilium quoq; tegumenta plura sunt Alia corio, & pilis teguntur, vt vituli, & hippotami. Alia corio tñ, vt delphini. Cortice, vt testudines. Silicum duritia, vt conchæ, & ostreę Crustis, vt locustę. Crustis, & spinis, vt echini. Squamis, vt pisces. Aspera cute, vt squatina, qua lignũ, & ebora polliuntur. Molli, vt murenæ. Alia nulla, vt polipes. Quæ pilo vestiuntur, aĩal pariunt, vt pistis, balena, vitulus. Itẽ pilo carentium duo oĩno sunt, quæ aĩal pariunt, delphinus ac vipera. Piscium (vt prædictum est) gña crustis intecta sunt 30. senectutis indicium est squamarum duritia. Arist. Piscium ac serpentium quidam hñt corium lene, quidam asperũ, quidam squamosum, quidã vero spinosum. Quidã ẽt piscium corium hñt corticibus plenũ. Habentes aũt corium lene pauci sunt. Chelcri vero corticem hñt, sed asperũ, quia creatio eius est cartilaginosa, atq; spinosa Pars. u. terrestris transit in corium eius. Aĩalium quidem sanguinẽ non habentium, quoddam est malakie, i. molle carens testa, & eius caro est extra. Qđ aũt durũ est ea intrius in modum sepiæ, quoddam est mollis testæ, vt cancer, quoddam vero est duræ testæ. vt ostrea, & anulosum. Est aũt piscis de genere ostreæ, i. duræ testæ, qui cauda natat, & repit. Animal aũt quod dr̃ thico, multæ superfluitatis est, magis q̃ aĩalia cętera, quia totũ corpus eius est absconsum in testa. Creatio vero testę eius est inter creationẽ tellæ, & corij. Testa eius est applicata lapidibus, & in eius corpore sunt duæ viæ paruæ, quæ difficile vdr̃, & per eas recipit humiditatem. Cumq; finditur corpus eius, inuenitur vna tela, cuius creatio numerosa est in circuitu testę, & in illa tela est caro. Eius autem caro nõ assimilatur carni alicuius aĩalis marini. Tela vero extensa est ex vtraq; parte vsq; ad vias extrinsecas, s. viam per q̃ recipit humiditatẽ, & viam per q̃ eijcit, & p vnam earũ recipit cibum suũ. Diuersitas inter aĩalia durę testæ & arbores hæc est, q̃ humidũ est propinquius vitæ suæ, & aqua propinquior est eis, i. conchilibus, q̃ terra. Et ob hoc natura aĩalium durę testæ propinquior est vitæ, q̃ arbores Et sicut est cõparatio arborũ ad terram, sic est aĩalium durę testę ad humidum. Aĩalia quoq; duræ testæ, ac mollis frigidæ naturæ sunt, & non habent sanguinẽ Oĩa gña duræ testæ partem hñt carnosam intra testã, præter ericium marinũ. Et quædam sunt asperæ testæ. Quædam hñt testas lanceatas, & diuersificantur in spissitudine, & gracilitate. Marina duræ testæ ambulant, & pascũtur. Quidam pisces habẽtes oua gracilia & rara sunt debilis corticis Quod aũt ex eis est longi corporis caret cortice, nec oua. Cortices piscium incrassantur, & durescunt pp eorum salsitem. Et quod in eis magis macilentum, ac senex fuerit, durioris est corticis. Ex lib. de na. re. Quidam pisces in cauernis latẽtes eijciunt senectutem, i. corium. Qui autem testei corij sunt non ea vitio senectutis in vere, & autumno. In mari occidentali pisces sunt, ex quorum pellibus homines ampla, & pulchra sibi vestimenta faciunt.

De carnibus piscium, & adipibus eorum. Cap. XXII.

AVicenna. Omnis piscis natura frigidus est, & humidus. Quidam tñ calidi sunt ad comparationem aliorum. Saliti quidem calidi sunt, & sicci, & quanto plus antiquantur, tanto plus in ambobus augmentantur. Pisces recẽtes gñant flegma aquosum, & mollificant neruos, nec cõueniunt, nisi stomacho valde calido. Et sanguis eorũ ad subtilitatem declinat. Spẽs pisciũ salitorũ extrahunt ea, quæ carni infixa sunt. Aqua piscium salitorũ confert vlceribus, & abluit ea a sanie. Capita piscium salitorũ exiccatorũ cõferunt vuæ apostemosæ. Comestio

stio tarefulæ cum est recens acquirit cæcitatem oculo, imo & omnes pisces. Glutem vero piscium apponitur sorbitionibus, & prohibet sputum sanguinis. Omnis piscis recens comestus dum calidus est, augmentat in coitum. Qn̄ clysterisatur cum succis salitorū multotiens, confert valde dolori anche. Oĩa iura piscium leniunt venerem. Capita simeros salitorum adusta ponuntur super morsum canis rabiosi, & puncturam scorpionis, & confert. Similiter & omnes pisces, & iura eorum. Ius omnis piscis confert venenis bibitis, & punctoris. Arist. Pisces autem senes mali sunt ad saliendum. Plin. lib. 32. Oium autem piscium fluuiatilium marinorumq; adipes liquefacti oleo admixto melle, oculorum claritati plurimum conferunt. Auicenna. Adeps piscis confert aquæ oculi, & acuit visum cum melle. Dioscorides. Adeps piscium fluuiatilium melle mixto solutus in sole caligines oculorum detergit. Auicenna. Cola de piscibus calida est, & sicca, glutinatiua, & catceatiua. Ponitur in simplasmatibus, & in medicinis albaram. Linitur quoq; super sahaphat, & confert vesicæ adustioni. Ponitur ẽt in emplastris vlcerum capitis, & scabiei vlcerosæ. Item in potu cum aceto datus ad sputum sanguinis. Hali. Pisces dormitantes si ponantur super illum, qui cephaleam patitur, proderit illi. Adeps quoque piscis liquefactus, si melli misceatur, & collirisetur, clarificat visum, & confortat. Prodestq; aquæ incipienti in oculo. Ex libro de nat. rerum. Carnes piscium in dorso, & anterius duriores sunt cæteris partibus corporis. Omnes pisces lapidosi pingues sunt. Et omnes quidem pisces qui per amplitudinem natant, vt bothe, & pectines, vento meridionali flante impinguantur. Qui vero in longum extenduntur, vt lucij, flante septentrionali. Pulmone marini piscis si fricetur lignum, ardere videbitur sicut & oleum. Vnde & ex quorundam pulmonibus oleum fieri consuetum est.

De Multiplici carnium eorum diuersitate Cap. XXIII.

ISaac. Oĩs aũt piscium natura naturalr est frigida, & humida, flegmatis generatiua, conueniens calidam, & siccam complexionem habentibus, & macidis, maxime in æstiuo tempore, & calidam inhabitantibus regionem. Inconueniens est frigidis, & humidis complexionibus, & carnosis, maximè si molles fuerint. Nostra enim corpus eorũ infrigidant, & humectant. Variantur autem pisces s̃m diuersitatem aquarum in quibus habitant. Et s̃m diuersitatem ventorum in quorum plaga sunt. Aristot. Loca prope terram magis temperata sunt. Et ideo carnes piscium ibi conuersantium fortiores sunt. Prope quoq; terram est profundo melius, quia bonus est in eo pastus, pp ascensionem autem Solis oriuntur ibi molles arbores, maximè in hortis. Carnes vero piscium qui in profundo maris sunt magis humidæ sunt. Omnesq; lapidosi pisces sunt pingues. Siccitas ipsis nocet piscibus. Maior vero pars eorum impinguatur pluuiosis temporibus. Tunc enim multum inueniunt cibum. Ipsa etiam aqua pluuiæ valet eis omnibus, & ob hoc impinguantur in fluminibus, & lacubus, maxime autem conuenit eis aqua pluuię æstiualis. Quidam autem impinguantur in locis, in quibus est nubes aquæ viridis. Pisces n. qui carnes comedunt, multum in aqua viridi cibum inueniunt, vnde & ibi deprehensi meliores sunt. Quidam etiam impinguantur vento septentrionali, vt pisces longi. Quidam vero meridionali, vt pisces ampli. Non aũt impinguantur in locis frigidis. Pisces testei corij, ac mollis testę cum impinguantur boni sunt, quidam vero pisces cõtrarii sunt. Oẽs aũt pisces habentes cortices, cum pullificant, in maiori parte mali sunt. Pisces quoq; veteres mali sunt. Pisces fluuiales, & lacuales boni sunt post pullificationem, & coitum, maximeq; si multũ habuerint cibum. In oĩbus aũt generibus piscium mares sunt meliores fœminis eorum. Isaac. Diuersitas quoq; piscium per artificium coctionis multifariam diuiditur. Aut enim assi comeduntur, aut cum oleo friti, aut cocti in aqua, & oleo, & condimentis, aut sola aqua elixi. Assi quidem, & friti minoris sunt viscositatis, & humiditatis. Vnde si neutrum sunt humefactiui sunt, duriores ad digerendum, vt pote stomachum grauantes. Assi tamen frixis laudabiliores, quia frixi quiddam habent viscositatis propter oleum. Pisces aũt cum oleo, & aqua, & similibus præparati, sunt cæteris digestibiliores, & ventris solutiui. Cum aceto cocti, erunt refrigeratiui, minus tamen humectatiui, qui vero cum aqua sola elixantur, sunt omnibus laudabiliores, qm̃ eorum viscositatem aqua coctionis in qua cocti fuerant abstulit, præcipuè si manducentur cum oleo obsomagaro menta, apio, ruta, carui pepere, zinzibere, & consimilibus,

De electione piscium meliorum ad esum. Cap. XXIIII.

AVicenna. Pisces meliores sunt illi, qui non sunt magni valde, nec habent carnem duram, nec siccam, & in quibus nõ est pinguedo superflua, nec crossa, nec acris, nec mussilago, nec malus sapor, vel odor, & quibus non cito fetor aduenit cum ab aqua separantur. Ex piscibus duram carnem habentibus eligitur minor. Ex mollibus autem ille, qui maior est ad terminum aliquem. Et ille quidem, qui carnem habet duram salsitus, recens melior est. Item s̃m locum meliores sunt illi, qui morantur in locis petrosis. Deinde qui in arenosis, & aquis dulcibus, in quibus non sunt sordes, nec sunt limosæ, nec lacuales, nec campestres. Item illi qui morantur in aquis discoopertis flatui ventorum super se, meliores sunt eis, qui sunt econtrario, & qui morantur in locis multarum agitationum, & vndarum, meliores sunt illis, qui habitant in aquis stantibus. Marini pisces optimi sunt, & subtilis carnis, præcipuè cum eorum habitatio est in littoribus petrosis, vel ẽt arenosis, & illi quidem, qui de mari vadunt ad flumina dulcia, quorum cursui contraria est aqua, natura subtiles sunt, & plurimi exercitij. Porro s̃m cibum meliores sunt illi, qui cibantur herbis bonis, & radicibus, q̃ illi qui comedunt sordes proiectas ciuitatibus, & radices plantarum malarum, quamuis sint in vltimo boni saporis. Modus aũt melior comedendi pisces est alsidabeg. i. condimenti, sicut cum aceto, & hmõi. Deinde illorum, qui assati sunt super testam. Frixi vero cõuenientes sunt habentibus fortem stomachum. Et assati quidem nutribiliores sunt, & tardioris descensionis, elixati autem econtrario. Quorum decoctio illa melior est, vt coquatur aqua, donec ferueat, deinde proijciantur in eam. Ex salsis meliores sunt recentes. Deinde propinqui termino quo salliti sunt. Aqua in qua elixantur pisces salliti vehementis est mundificationis, & ponitur in clysteribus exiccationis.

De venatione, siue piscatione piscium. Cap. XXV.

ARistot. Pisces (vt dictum est) qm̃ auditum habẽt, oportet eos in quiete venari. Venantur autem melius ante Solis ascensionem, quia tunc non bene vident. Quodlibet aũt genus piscium habet rem venationi suæ appropriatam. Plures enim aliquid diligunt, quod eis in cibo est cognitum, & venantur per ipsum. Fugiunt aũt ad quorundam olfactum. Plures illorum non tangunt vas quo venantur, nisi sit nouum. Quidam vero per fœtida deprehenduntur. Multi vero pisces latent in cauernis, & non deprehenduntur omnino, nisi temporibus determinatis. Qñ glacies accidit, pisces moriuntur, & pp hoc fluuijs & lacubus deprehenduntur. Cum aũt venatores volunt, vt pisces in lapidibus manentes exeant, ora cauernarum lapidum cũ salsis confricant, & tunc cito pisces egrediuntur, sicq; deprehenduntur. Quidam vero diligunt odorem rerum combustarũ, & fumum, & ideo cremantur sepiæ carnes, ac comprehenduntur pisces per odores earum. Quidam aũt cum senserint soccum ac strepitum fugiunt ad profundum. Quidam piscis ex aqua sordida strangulatur, quia branchi eius sunt parui, & ideo turbant aquam qñ volunt eum venari. Quidam vero qñ timet, abscondit in corpore suo caput suum. Et quidam, vt pecten, si quid appropinquauerit pedibus eius, subito claudit oculum. Pisces longi, maximè deprehenduntur in æstate multi, qm̃ impregnantur, vel impinguantur vento septentrionali. Plin. lib. 9. Oẽs fœminæ piscium ouis grauidæ facile comprehẽdunt, gregatim ferè vagantur squamosi, cuiuscunq; generis, capiuntur ante ortum Solis. Tunc. n. fallitur piscium visus, noctibus quidem illustribus certubi æque sicut in die. Aiunt & si gurges stereret iterasse capturæ, itaq; plures secundo tractu capi, q̃ primo. Gustu olei, maximè vberrima est captura piscium Sole transeūte piscium signum. Cumq, asperę fuerint hiemes, multi capiuntur cæci.

· *Adhuc de eodem.* Cap. XXVI.

EX lib. de nat. rer. Quidam aũt pisces venantur in cauernis, maximeq; vbi locus calidus fuerit. Sed & qñ desiderant cibum, exeunt modicum ad pascendum, maximeq; apud Lunæ complementum, & tunc venantur eos. Quidam vero manentes in lapidibus exire coguntur per hoc, q eorum cauernæ cum salsis confricantur. Est aũt piscis, quem cum aliquis extrahere vult a loco suo, constringit se, ac difficile extrahitur. Quod & facit qñ percutit ipsum vnda, vel ventus fortis, & si pars illius ceciderit, de residuo crescet, quale est ipsum. Qñ mare inspissatur, sæpe plures pisces vno reti deprehenduntur. Quidam vero pisces non intrant in vas vetus ac sordidum, sed in nouũ veniunt, & a remotis. Quidam ẽt capiuntur per odorem rerum combustarum, & facientium fumum. Piscatores venantur pisces a mari in hieme ad flumen fugientes, fouea facta prope ripam, ita q riuus a ripa decurrat ad foueam. Superponunt enim ligna, & herbam, sicq; per viam sibi pisces intrantes deprehenduntur. Porro in æstate, venantur eos, ponentes in medio flumine ligna multa, & lapides, ita q aqua transire potest, faciuntq; in eo vnum orificium, in quo ponunt instrumentum concauum, sicq; prendũt eos per ipsum. In reti vero sunt quædam, quæ nat̃r ad ima tendunt, vt plumbum, quędam vero leuia, q̃ rete ab imis eleuant, & natare faciunt. Itẽ pisces dormientes manu capiũtur, & in somnis ferro tridente (vt dictum est) percutiunt, vtrinq; capiũtur ante Solis ortũ, quia tũc maximè fallit visus eorũ. Quidam ẽt qñ fœtificant infirmant, & ob hoc eo tpe facilius plerumq; capiuntur.

pinnatus. Quidā nō tangunt vas quo venantur, nisi recens sit, hñt enim sensum tactus. Alij vero, qui non hñt, citius capiuntur. Est aūt & modus venationis piscium, vt fiat fossa iuxta fluuiū, ita ꝙ aqua ingrediatur, ibiq; ligna ponantur, tunc. n. pisces a fluuio veniunt, & ibi ꝑ quietem delitescunt, maximèq; in hieme. Oīs piscis (vt dictum est) natūr hñs in capite lapidem, hieme magis læditur, q̃ qui non hēt, quia lapis ille cerebrum infrigidat. Ob hoc ingruente frigore pisces huiusmodi profunda petunt. Actor. In summa nota, ꝙ pisces aliqñ capiuntur reti, vel sagena, aliqñ hamo, aliquando polidente, aliquando lutre, aliquando gurgustio, siue nassa, aliquando calatho, aliquando viuarij siccatione.

De Luxuria hominum in captura, & esu piscium.
Cap. XXVII.

SEneca vbi supra lib. 1. Incredibilia sunt opera luxuriæ. In cubili natant pisces, & sub ipsa mensa capitur, qui statim in mēsam transferatur. Parum recens vr̄ mulus, nisi qui in conuiuæ manu moritur, obseruatur morientium color, quem in multas mutationes mors ipsa luctante spiritu vertit. Rubor primum, deinde pallor suffunditur, longa somniculosæ inertisq; luxuriæ expectatio. Nolunt attingere, nisi eodē die captum, qui ipsum (vt aiunt) mare sapiat. Ideo cursu aduehitur, ideo gerulis cum anhelatu, & clamore properantibus via datur, & ad mortem muli concurritur in quam peruenere delitiæ, ad hunc fastum peruenit delicatorū venter, vt gustare non possunt, nisi quem in ipso conuiuio natantem palpitantemq; viderunt, & oculos anteq̄ gulam pascunt. Quotidie subtilius & elegantius aliquid excogitat luxuriæ furor vitiata contemnens. Audiebamus nihil esse mulo saxatili melius, ac nunc audimus nihil esse moriente formosius. Da mihi, inquit, vitreum in manus, in quo exultet, ac trepidet mulus. Vide quomodo rubor omnium multo acrior exardescat. Vnde quas per latentes venas agat. Hi itaq; non sunt ad popinam dentibus, ore, ventre contenti, sed oculis quoq; gulosi. Pli. vbi sup. Iā quidē ex tota rerum natura damnosissimū ventri mare est, tot modis, tot mēsis, tot saporibus piscium, quorum pretia capientiū periculo fiunt.

De Nominibus piscium. *Cap.* XXVIII.

ISidor. Pecoribus quidem, ac bestijs, & volatilibus antea hoīes imposuerunt nomina, q̃ piscibus, quia prius visa & cognita sunt. Piscium vero postea paulatim cognitis generibus nomina instituta sunt, aut ex similitudine terrestrium animalium, aut ex specie ꝓpria, seu moribus, seu colore, vel figura, aut sexu. Ex similitudine terrestrium animalium, vt ranæ, vituli, leones: ex moribus terrestrium, vt canes in mari à terrenis canibus, eo ꝙ mordeant, & lupi, eo ꝙ improba voracitate alios persequantur. A colore, vt vmbræ, quia ex colore vmbræ sunt. Et auratæ, quia in capite suo auri colorem hñt. Et varij, a varietate quos vulgo tructas vocant. A figura, vt orbio, quia rotundus est, totusq; in capite constat. A sexu, vt masculus eo ꝙ sit ipsius balenæ masculus. Eius. n. coitu concipere hæc belua perhibetur. Hinc & masculi cochleaꝝ dr̄, quarum lacte concipiunt ostreæ. Itaq; animalium in aquis viuentium nomina 144. Plin. ait, diuisa in generibus beluarum serpentium terræ, & aq̄ cōium cancrorum, concharum, locustarum, peloridum, polipporum solearum, atq; locustarum, vt est loligo, & sibi similia. Ex quibus & multa quodam intellectu naturæ temporum suorum ordinem agnoscunt. Actor, multa quidem genera piscium, præcipueq; fluuialium, atq; stagnalium apud nos in vsu satis hñt, de quibus nihil in philosophorum libris scriptū reperitur, vel forsitan alijs nominibus nobisq; ignotis apud eos appellantur, vt Salmo, Lucius, Tructa, Pertica, Vendesia, Gardo, Gobio, & cętera.

De Naturis piscium in speciali secundum ordinem alphabeti, & primo de abremone, & achande, & accipendre, albeream, alphoram. Cap. XXIX.

EX lib. de natu. rer. Abremon, aliàs abarenon est piscis, vt dicit Arist. multum fęcundus ouis, nec aliorum ea more contactu maris parit, sed naturali quodam instinctu ventrem suū ad arenam fricat, quæ contactu aspera est, & gustu salsa. Sicq; oua concepta parit, & post tempus debitum fœtus educit. Iorath in libro de animalibus. Piscis abren hora tempestatis maris, natos suos in ventre saluat, & post tempestatem aperit eos. Idem Achandes piscis solicitus de pullis suis, nauibus maris adhæret, sicque propter ipsum omnino fiunt immobiles naues. Ex lib. de naturis rerum. Accipender est, vt dicit Plinius, piscis apud antiquos nobilissimus, qui solus contra morem omnium piscium habet squamas toto corpore ad os versas. Plin. lib. 9. Apud antiquos piscis nobilissimus habitus accipender, vnus omnium squamis ad os versis, contra aquam nando meat, nullo nunc in honore est, quod quidem miror cum sit rarus inuentu, quidam eum elupē vocant. Albarem est piscis marinus habens cutem adeo spissam, & duram ac firmam, vt ea milites vtantur pro galeis. Alphoram est piscis, qui non gignitur, sed in loco limoso, vbi non est aqua, ex ipsius luti putredine in modum vermiculi creatur. Postea cum ascenderit aquam, crescit in piscem, durat autem modico tempore, citoq; dissoluitur.

De Allece. *Cap.* XXX.

ISidorus. Allec piscis est ad liquorem salsamentorum idoneus, vnde & nuncupatus. Actor. Fertur autem allec ex puro aquæ elemento viuere, sicut salamandra ex igne. Plinius, lib. 39. Allece scabies pectoris sanatur infusa per cutem inscisam, & contra canis morsus, draconisve marini prodest. Ex lib. de nat. rer. Allec est piscis marinus admodum paruus in occidum mari, quod Mediterraneum est inter maiorem Britanniam, & Germaniam. Cūque vnumquodq; ferè genus piscium marinorum habeat tēpus suum, in quo solo sit bonum, ab Augusto vsq; ad Decembrem, qui cum recens captus fuerit delicatiorem cibum præbet. Salsus autē in vsum hominem vltra, q̃ alij pisces sanus durare potest. Omnium quoque ferè piscium solus aqua viuit ista. Nec nisi in aqua viuere potest. Nam statim, vt aeris serena contigerit, expirat. Nec vlla mora est inter contactum aeris, & expirationem. Oculi eius instar luminis de nocte lucens in mari, sed horum virtus cum ipso pisce moritur. Vbicunq; super aquas in mari lumen vident, gregatim adnatant. Et hoc astu dum ad retia dictis temporibus alliciunt, quasi parati ad capiendum diuino munere in vsus hominum deducuntur. Hibernis autem temporibus secreto maris vsque ad tempus debitum absconduntur, & hoc circa Germaniam.

De Anguilla. *Cap.* XXXI.

ISidorus. Anguilla dr̄ ab anguis similitudine, huius origo ex limo est. Vnde & quando capitur adeo lenis est, vt quanto fortius presseris, tanto citius labatur. Ferunt autem orientis fluuiū Gangen anguillas tricenis pedibus gignere. Item anguillæ vino necatę, qui ex eo biberint, tædium vini hñt. Plin. lib 9. Anguillæ octonis viuunt annis: Durant & sine aquis diebus senis aquilone spirante, austro paucioribus. At hiemem in exigua aqua non tolerant, neq; in turbida. Ideo circa Vergilias maxime capiuntur, fluminibus tū præcipue turbidis, pascuntur noctibus, exanimea piscium solę non fluitant. Porro vice pedum pinnæ datæ sunt binæ piscibus omnino longis, vt anguillis, & congris. Item anguillæ scopulis se atterunt, eaq; strigmenta viuascunt, nec alia est earum procreatio. Diutius autem cæteris viuunt anguillæ aquis exemptæ. Idem in lib. 10. In anguillis omnibus, nec est masculinum, neq; fœmininum genus, quæ nec animal, nec ouum ex se generant, sicut neutrum est, & ostreis genus, cæterisq; vado, vel saxo adhærentibus. Ex lib. de naturis rer. Anguilla ex aliorum piscium limo nasci dr̄. Difficulter excoriatur, durissimam habet mortem, quæ etiam excoriata viuit, ad vocem tonitrui commouetur. Aquis claris fluuialibus gaudet, & in absconsione pliadæ maximè capitur, quia tunc ex ventis oppositis aqua turbatur, ad pisciculos inferioris potestatis rapax est, maxime tamen cum in senium reperiuntur. Exanimis sola piscium non fluitat, nisi cum aquis putrefacta dissoluitur, plus alio cibo decoquitur, alites nocuus est cibus eius: ad ignem assata plus competit, quia malitia eius ibi euaporatur, pinguedo eius auribus medetur.

De Aranea, & ariete, & arimi. *Cap.* XXXII.

ISidorus. Aranea genus est piscis, dictum, eo ꝙ aure feriat. Hēt enim in ea stimulos quibus percutit proximātes. Auic. Aranea marina, vr̄ ꝙ dispositiones eius propinquæ sint dispositionibus scorpionis. Huius itaq; morsus, cæterorumq; reptilium marinorum venenosorum, dixerunt curandos esse cum tiriacis, quib. curatur venenum frigidum, & cum medicinis rutelarum, & tiriaca earum. Plinius lib. 9. Araneus aculeo spinæ in dorso nocuus est, ac venenatus. Aries est piscis, qui grassatur, vt latro, nunc grādiorum nauium in salo stantium occultatus vmbra, si quem nandi voluptas inuitet, expectat, nunc elato extra aquam capite piscantium cimbas speculatur, occultusq; adnatans mergit. Esculapius, in lib. de animalibus. Arimi, siue arimi piscis, cum homo viderit eum inebriat, & mouet eum ad rixas, & contentiones postquam vero comederit placatur ira eius.

De Aspidochelone & aurata. *Cap.* XXXIII.

PHisiologus. Aspidochelone Græce dicitur belua quædam in mari, quæ Latinè dicitur aspidotestudo. Est autem cetus magnus habens super corium suum tanquam sabulum, quod est iuxta littora maris. Vnde plerumque eleuato dorso suo super vndas a nauigantibus nihil aliud creditur esse quam insula. Itaque applicantes, & descendentes super eam, figunt palos, alligant naues, accendunt focos ad coquendos cibos. Iste vero vbi sentit odorem ignis mergit naues in profundum. Alia quoq; huius beluę natura hæc est, quando esurit, aperit os suum, & quasi quendam odorem bene olentem exhalat de ore suo, quem sentientes minores pisces, confluunt in os eius, Quod vt̄ impletum fuerit, claudit, & eos transglutit. Aurata dicitur, ex eo quòd in capite suo auri colorem habet.

De Balena. Cap. XXXIIII.

ISidorus. Balena est immensæ magnitudinis bestia, ab emittendo, & fundendo aquas vocata. Cæteris enim bestiis maris altius iacit vndas. Balin aût Græcè dicitur emittere. Pliu lib. 9. Balenas in Gaditano Oceano non ante brumam conspici tradunt. Condi autem æstatis temporibus in quodam sinu placido, & capaci, miré gaudentes ibi parere, hoc scire orchas infestam his beluã, & cuius imago nulla repræsentatione alia possit exprimi, q̃ carnis immensæ dentibus truculentæ. Irrumpunt ergo in secreta vitulosq; illarum, aut fœtus, vel etiam nondum grauidas morsu lacerant, incursuq; ceu liburnicarum rostris fodiunt. Illę vero ad flexum immobiles, ad repugnãdum inertes, ac pondere suo oneratæ, tunc quidem in vtero graues, pariendive pęnis inualidæ, solum auxilium nouerunt in altum profugere, seq; toto Oceano defendere. Econtra orcæ laborant occurrere, seq; opponere, & cauatis angustijs trucidare, in vada vrgere, saxis illidere. Spectant huiusmodi prælia, ceu ipso mari sibi irato, nullis in sinu ventis. Fluctibus vero ad anhelitus, ictusq;, quantos nulli turbines voluũt. Ora balenæ hñt in frontibus. Ideoq; summa aqua annatantes, in summa nimbos efflant. Balenis branchiæ nõ sunt, sicut nec delphinis. Hæc duo genera fistulis spirant, quæ ad pulmonẽ pertinet Balenis a fronte, delphinis a dorso. Item quæ pilo vestiunt animalia pariunt, vt pistis, balena, vitulus. Idem in lib. 10. Balenæ, ac delphini dormiunt. Nam etiam stertentes audiuntur. Solinus. Indica maria balenas vltra spacia quatuor iugerum habent. Sed quos fasciturias nuncupant. Qui enormes supra molem ingẽtium columnatum vltra nauiũ antennas se extollunt, haustosq; fistulis fluctus, ita eructant, vt nimbosa alluuie plerunq; nauigãtium alueos deprimant. Ex lib. de nat. rer. Balenæ branchias non habentes fistula spirant, quod raro in marinis animalibus inuenitur, fœtus suos gestant cum infirmantur, & inualidi sunt, & si parui sunt, eos in ore suscipiunt. Hoc idem imminente tempestate faciunt, & post tempestatem illos euomunt. Quando pp defectum aquæ fœtus impediuntur, ne matrem sequantur, mater aq̃ in ore receptam instar fluuij ad eos eiicit, vt sic inhærentes terræ liberet, adultos etiam diu comitantur. Adolescunt autem celeriter, & decem annis crescunt.

De borbotha, & botha, & brenna. Cap. XXXV.

BOrbothæ sunt pisces quidam fluuiales, aliquatinus anguillis similes, lubricæ namq; sunt, & excoriantur, sicut anguillæ. Corium habent nigrum esu dulcem, & hepar prę omnibus piscibus melius, & efficacius. Caput magnum respectu corporis, os amplum, & latum valde. Cum autem ætate duodecim annos excesserit, in corpus magnum crescit. Et tunc nomen eius mutatur, & solaris vocatur, de quo inferius dicetur. Bothæ sunt pisces fluuiales, qui non natant, nisi per amplitudinem corporis. Tenuissimi namq; sunt, & lati valde. Pinnas habẽt in circuitu lati corporis, impinguantur vento Meridionali flante. Cumq; venatur hic piscis a piscatoribus, fundũ aquæ petens aq̃ supra se turbat, vt videri nequeat. Maximeq; corpore strato cum terræ adhæret, supra dorsum terræ simillimus est. Maculas autem in dorso rubeas habet. Alexander. Brena est piscis fluuialis, qui cum videt sibi lucium imminere declinat ad cęnosa, aquarum limpiditatem quas habet a tergo perturbans.

De cancro. Cap. XXXVI.

ISidorus. Cancri vocati sunt, quia conchæ sunt, crura habentes, inimica ostreis animalia. Eorum enim carnibus viuunt miro ingenio. Tradunt autem quidam decem cancris cum ocimi manipulo alligatis, omnes qui ibi sunt scorpiones ad eum locũ coituros. Duo sunt tamẽ genera cancrorum, fluuiales, & marini. Ambrosius. Cancer ostreis vescitur, sed quia ostreum clausum nulla vi aperire potest. Periculosumq; est si chelã eius includat ad argumenta cõfugit, & insidias noua fraude molitur. Explorat. n. si quã ostreum remotis in locis ab omni vento contra solis radios dispicum illud sinutu aperiat, vt aere libero viscerum suorum voluptatẽ q̃dam capiat, & tunc clanculo calculum immittens ostreæ conclusionẽ impedit, sicq; aperta claustra reperiens, tuto chelas inserit, visceraq; interna depascit. Pli. lib. 9. Cancri e mollibus hieme aprica littora sectantur. Aestate in opaca gurgitũ recedunt, hieme læduntur, autumno & vere pinguescunt, & plenilunio magis, qa nocte sidus tepido fulgore mitificat. Cancris vita longa, pedes octoni, Oẽs in obliquum flexi. Feminæ primus pes duplex, mari simplex. Præterea bina brachia denticulatis forcipibus. Superior pars in primoribus his mouetur, inferiore immobili, dextrũ brachium in omnibus maius: dimicant inter se, vt arietes, aduersis cornibus incursantes. Contra serpentium ictus medentur. Cancri sicut & locustæ marini, mensibus quinis latent, & occultantur eodem tpe. Ambo veris principio senectutem exuunt, more anguium, renouatione tergorum. Locustæ quidem viuunt petrosis locis, cancri vero mollibus. Aliqñ cõgregantur vniuersi, & euincere non valent os Ponti. Quamobrem egressi circumeunt, apparetq; tritum iter. Porrò in pauore retrorsum pari redeunt velocitate. Sole cancri transeunte signum, & ipsorum cancrorum cũ exanimatum sit corpus, in scorpiones transfigurari narrantur in sicco. Cancri, & locustæ coeunt ore. Idem in lib. 11. Cancrorum odore si iuxta apes coquantur, exanimantur. Cancri in obliquum aspiciunt, fragili crusta oculis rigentes inclusis. Octoni sunt pedes polippis ac sepijs, & loligini, & cancris, qui brachia mouent in contrarium, pedes in orbem, aut in obliquum. Idem rotundi soli animalium, cætera binos pedes duces habent: cancri tamen quaternos.

De eodem. Cap. XXXVII.

ARistoteles. Cancer habet octo pedes, per quos mouetur æquali motu, caret sanguine, durũ habet extra, & intus molle. Nec est illud durum conteribile, imò recipit ignem. In ripa maris, quod est iuxta Iudæam inueniuntur cancri parui, qui dñr milites propter velocitatem cursus, tñ enim currunt, q̃ deprehendi non possunt. Et cum aliquis finditur non inuenitur in eius corpore caro, vel superfluitas omnino, quia pascua non hñt. Genus cancri, quod dr̃ cantel, habet decem pedes cum aculeis. Et pedes omnium generum, siue octo, siue decem, siue duodecim flectuntur ad latera, sicut pedes animalis annulosi. Aculei vero cuiuslibet habentis ipsos flectuntur ad intrius. Genera cancrorum hñt duos aculeos, & duos pedes, & aculeus dexter est acutior sinistro ac fortior, vt in pluribus. Cancer minor, i. mas fœminam ascendit retro, & tunc ad ipsum declinat fœmina super latus sũmque completur coitus. Fœminæ maiorum membrorum sunt, q̃ masculi, & distantia coperitorij maior est, q̃ in masculis. Et ouãt per locum superfluitatis: nullum illorum habet membrũ intrans corpus alterius. Cancer paruus generatur ex terra & limo intra loca vacua testarum aliorum animalium. Cumq; creuerit aliquantulum, mutat se ab illo loco ad testam maiorem. Cancer, & karabo in senectute exuunt spolium. Vterq; accipit pisces in pfundo maris cum duobus suis labijs, & diuidit eos in duas partes, & ducit ad os suum. Cancri duos hñt dentes a primis anterioribus, inter quos est membrum, quod assimilatur linguę, deinde orificium, deinde stomachus paruus respectu magnitudinis corporis, & post stomachum venter & intestina. Sunt & alij dentes in quibusdam cancris. Hñt cancri duo labia, i. additamenta non ad ambulandum, sed loco manuum ad accipiendum ac retinendum, & ori adducẽdum. Non manent in loco prope terram, sed in fissuris & foraminibus lapidum. Quod eis est pelagosum. Habent pedes multum debiles propter paucitatem ambulationis. Cancri tpe in quo non bene psũt ambulare, non expoliantur semel, sed multotiens. Ex lib. de nat. rer. Cancer pedes habet, & brachia forcipesq; pro manibus, retrogradus est, nec vnq̃ ante faciẽ suam ambulare nouit. Mares duas hñt spinas inter ventrem, & caudam, quibus fœminæ carent. Quæ oua in ventre hñt, ictibus serpentium medentur. Coitus tempore mas ascendit in dorso sup fœminam. At illa motum eius sentiens a tergo coire volẽtis, inclinata super latus ad ipsum se conuertit. Sicq; coitus cõpletur, latent in hieme mensibus quinis. Veris tpe senectutem exuũt velut anguis. Cancer lacte potatus, sine aqua viuit multis diebus. Cum autem finierit, duos lapides albi coloris intermixto rubore inueniuntur in eius capite, quos tantæ virtutis esse dñt, vt in potum dati, cordis punctiones sanant. Cancri corniculis suis pugnant inter se, sole cancri signum transeunte. In occidentis mari, vt dicit Solinus, cancri sunt, qui hoĩes apprehensos submergunt. Habent autem terga dura velut crocodili. Cancer mutat colorẽ cum coctus fuerit, quia qui viridis, aut niger erat, rubeus fit.

De operatione cancrorum in cibo, vel medicina. Cap. XXXVIII.

AVicenna lib. 2. Cancer marinus propriè dr̃ illa species cancri maris, quæ habet omnia membra dura, vt lapis. Quod ex eo adustum est subtilius est reliquis adustis, & abstergit dentes, & delet pannum ac lentigines. Vlcera quoq; desiccat, & confert scabiei. Item probibet lachrymas, & resoluit cum sale vngulam. Fit quoq; ex eo collirium, & fricatur cum eo scabies palpebrarum. Prohibet etiam quartanam. Cancer fluuiatilis cõfert extenuatis valde. Testa cancri marini subtilior est, q̃ testa clibani. Exiccatius est, & abstergit pannum, ac lentigines, & scabiẽ. Cancer fluuialis est difficilis digestionis, ac plurimi nutrimenti, & ipsum quidem rectificat. Decoctioq; cum melle extrahit spinas, & acutas res infixas carni, sed marinus est subtilior. Præterea cinis eius fissuris ex frigore bonus est, & quod ex eo adustum est ponitur in medicinis morpheæ, ac panni, & confert. Item cancer fluuialis resoluit apostemata magna, cum ponitur super ea. Caro eius confert ptisi, propriè cum lacte asinæ, & ius etiam ipsius. Cinis eius ani fissuris est bonus. Et confert morsui scorpionum ac tarantulæ, emplastri more superpositus, aut comestus. Idem quoque cinis cum melle confert ad morsum canis rabiosi bibitus. Ex testa cancri marini fit cerotum super scrophulas. Emplastrum

plastrum ex ea factum est fortis consolidationis, & confert vlceribus. Ipsaq; scabiem abstergit. Idem in lib 4. Cancer fluuialis cum lacte, vel eius decoctio bibitur super morsione venenata. Sanantur etiam strumæ cancro fluuiali cocto, vel combusto ex melle. Cancri huiusmodi triti ex aqua poti aluum sistunt. Vrinam cient in albo vino ademptis brachijs. Calculos etiam pellunt cum myrrha triti. Porro de asinino maximè lacte triti rupta conuulsaq; sanant. Iidem in aqua, & oleo triti perunctis ante accessiones in febribus prosunt. Marinorum, & fluuialium cineres, aqua feruenti combusta cum cera sanant. Et pilos hęc curatio restituit: fluuiales triti extrahunt tela inhærentia corpori. Succus eorum cum ordeacea farina sanat in auribus, vel in alia parte corporis vlcera.

De Eodem. Cap. XXXIX.

PLin. lib. 32. Cancrorum cinis cum oleo ad lepras valet. Ius eorum contra doricnium hī efficacissimum. Cinis eorum potus, prodest ex morsu canis rabiosi pauore periclitantibus. Cancri fluuiales triti potique ex aqua recentes, contra venena omnia prosunt, priuatim contra scorpionum ictus cum lacte asinino, vel etiam caprino. Sed & cinis eorum seruatus, prodest contra venena, & contra canis rabidi morsus. Minus in his omnibus marini prosunt, vt Trasilius autor est. Nihil autem aquè aduersari serpentibus quam cancros, suesq; percussas hoc pabulo sibi mederi. Cum Sol sit in cancro, torqueri serpentes ictibus scorpionum. carnes fluuiatilium cochlearum resistunt crudæ, vel coctę. Quidam ob id salsas quoq; asseruant impunitum in ipsis plagis. Cancri oculos alligatos collo mederi lippitudini dicūt. Item cancrorum fluuiatilium succus cum farina ordeacea, vulneribus auriū efficacissimè prodest. Rupta quoq; & conuulsa fluuiatiles triti in asinino lacte maxime sanant. Isaac lib. 3. Cancros, & omnes pisces conchas habentes testatur Galienus esse solubiles propter salsitatem earum, & acumen. Proinde stomacho nociua sunt, maximè neruositati suæ.

De cancio, & capitato, & carpera Cap. XL.

EX lib de nat rer. Cancrius qui, & glanis anerius mordet hamos inescatos, nec eos deuorat, sed spoliat. Actor Secūdum Plinium per g, & l, in prima syllaba scribitur, vt glancius. Capitatus est piscis admodum paruus, habens caput prope ad reliqui corporis magnitudinem, os quoq; rotundum & amplum, hic in fluuijs habitans libenter sub lapidibus, & inter saxa delitescit. Carpera piscis est quasi squamis aureis in lacis, vel fluuijs, sic dicta, quasi quæ carpens parit, cum enim oua in ventre ad pariendum apta dictante natura præsenserit, marem suum adit, & ore innuit pulsu leui, vt adiuuet paritura, tunc ille loco seminis lac emittit, quod illa suscipiēs ore, statim oua parit in sobolem profutura. Nam oua parere nequit, nisi prius ore semen receperit. Semen aūt cum receptum fuerit non solum ad partum iuuare vi, sed etiam ad oua concipienda, & formanda, vnde soboles in anno futuro speratur. Semini carperę nōnunquam in anno primo natiuitatis oritur vermiculus quidam post aurē suam cabificus innascitur, & hoc sępius post Augustum, eaq; tabe moritur. Remedium est aqua dulcis, & fluuialis, cuius soboles paucis aquis prouenit, si in singulis fossi decem cubitorum recentes facti ponantur singulæ carperæ cum paribus suis ante partum proximè. Opinio vulgi est earum sic sobolem prouenire. Sed postquam pepererint eximuntur. Soboles quoq; trium, vel quatuor mensium spe roborata, fossis resecta reponitur, vbi habet crescere cum perfectis. Habet hic piscis astutias multas, vt reti capiendus euadat, cum enim rete intrauerit, circumiens foramen quærit, quod si non inuenerit, saltare nititur in auras liberas super rete, vt extra cadat. Aliqn̄ sub rete refugium quærit. Aliqn̄ herbā ore tenet in fundo aquæ, vt rete superueniens eludatur. Aliqn̄ etiam a superis veniens cum impetu caput in limo fortius figit, vt sic rete per caudam transiens captione frustretur. Huius cerebrum sm augmentum, & decrementum Lunæ crescere, vel decrescere dicunt. Et licèt hoc sit in omni pisce, in hoc tamen magis, sicut inter quadrupedia, in lupo, & cane.

De ceto. Cap. XLI.

AMbrosius. Cetus est piscis infinitę magnitudinis, vt si qn̄ supernarent fluctibus, ambulare insulas putes. Vnde nec in littoribus, sed Athlantici maris profundo videri feruntur, vt in eorum conspectu nautæ in locis illis nauigandi præsumptione reuocentur. Idem. Cete grandia, videlicet æqualia montibus corpora, vltra terminos orbis terrarum norunt mare, q̄ nullæ interpolant Insulæ, vbi nauigandi vtilitatis gratia mare intercludit audaciam, continere se feruntur, & tanquam solum patrium diligunt. Idem. Cete quoq; sicut delphines ac focæ, mustelæ ac camicula, viuos ædunt fętus de suo corpore. Et si quenquam insidias erga illos moliri præsumpserit, eos tuentur. Aetatis tenerę pauorem affectu materno comprimūt. Oraq; aperiunt, & innoxio illos dente suspēdunt. Interno quoq; corpore recipere ac genitali aluo feruntur abscondere, donec illos ad securitatem deferant, aut sic corporis obiectu custodiant. Actor. Cetus, vt fertur, qn̄ ludit in mari, signū est tēpestatis. Idē & Balena dr̄. Huius generis est aspidochelone, de quo dictū est supra Intali, vbi sup. In ceto magis terrestris, quàm aquea dn̄atur natura. Quando enim senescit, radices, frutices, & arbusta super se colligit, quæ crescunt super ipsum, & multiplicantur.

De eodem. Cap. XLII.

EX lib de nat. re. Cetus est piscium maximus, habens os in fronte magnum, & patulum, & oris meatus strictos. In iuuentute dentes habet nigros, in senectute albos. Hi pisces aliquando fluctus haustos, ita eructuant, vt allunie nimbosa, plerumque classem nauigantium deprimant. Sed & cum in mari tempestas oritur, se super fluctus attollunt, vt commotionibus ac turbinibus naues mergant, arenas aliqn̄ dorsis sustollunt, in quibus ingruente tempestate nautæ terram se inuenisse gaudentes, anchoris iactis salsa firmitate quiescunt, ac ignes accensos belua sentiens, subito commota se mergit, & homines cum nauibus in profundum trahit. Cetus postquam ætatem annorum trium excedit, cum balena coit, & in ipso mox coitu virtute virgæ genitalis emutilatur, ita q̄ vltra coire nequit Sed intrans alti maris pelagus intantum excrescit, vt nulla hominum arte capi possit, infra tres igitur annos ætatis suæ capi potest. Capiuntur autem sic Piscatores locum vbi cetus est notantes, illic congregantur cum nauibus multis, factoq; circa eum fistularum ac tubarum concentu, alliciunt insequentem, quia gaudet hm̄oi sonis, cumq; iuxta naues hęrentem sonu modulationis attonitum cernunt, instrumentum quoddam ad instar castri dentibus ferreis acuminatum, in eius dorsum clam proijciunt, clamque diffugiunt Nec mora si certum vulneris locum dederit fundum maris cetus petit, seq; ad terram dorso fricans vulneribus ferrū violenter impellit, quousq; perfossa pinguedine viuam carnem interius penetrauerit. Sicq; ferrum subsecuta salsa maris aqua vulnus inerat, ac vulneratum perimit. Mortuum ergo super mare resluitantem piscatores cum funibus adeunt, & ad littus cum magno tripudio trahunt.

De cibo ac spermate ceti. Cap. XLIII.

CEtus autem, vt legitur, non comedit, vt alij pisces masticando, cibumq; dentibus comminuendo, sed tantummodo gluttiendo, & intra corpus retinendo. Ex lib. de nat. re. Habet enim oris meatus, vt dictum est, strictos, vnde non nisi paruos pisciculos deglutit, quos odorifero anhelitu suo attrahens ac deuorans in ventrem suum mittit. Habet enim in gutture quandam pellem membranę similem, quę multis meatibus perforata, non sinit quicquam magni ingredi ventrem. Iorath. Cum autem cætus sperma proijcit in coitu suo cum fœmina, quod superfluit ex ipso spermate, supernatat aquæ, & colligitur ambra. Platearius. Ambra dicitur esse sperma ceti, idest balenæ Et est calida, & sicca in secundo gradu. Est autem alba, & si inueniatur coloris gipsei melior est. Sophisticatur autem cum puluere ligni aloes, & storace, & musco, & quibusdam alijs. Sed hoc agnoscitur, quia sophisticata potest malaxari, vt cera. Ambra vero non potest. Habet autem virtutem confortandi, & valet contra sincopin, & epilentiam. Auicenna. Ambra, vt æstimo, est manatio fontis in mari, melior est grisea fortis, deinde varia, post citrina. Et adulteratur cum gipso, & cera, & laudano. Nigra specie mala est. Multotiens autem assumitur ex ventre piscis, qui eam comedit moritur. Est autem calida, & sicca, & videtur esse calida in secundo gradu, sicca in primo. Confert autem decrepitis, propter subtilitatem suæ calefactionis. Confert autem cerebro, & sensibus, & cordi. Constantinus in lib. graduum. Ambra de ventre cuiusdam maximæ bestiæ egreditur. Quidam tamen dicunt, q̄ in fundo maris nascitur: calida, & sicca, in secundo gradu existens, frigidas naturas confortat.

De conchis. Cap. XLIIII.

PLinius lib. 9. Concharum genera firmioris sunt testæ, in quibus magna varietas apparet ludentis naturæ. Tot colorum differentiæ, tot figuræ, inter quas principatum tenent margaritæ. Isidorus. Conchæ, & cochleæ inde vocatæ sunt, quia deficiente Luna cauantur, idest euacuantur. Omnium enim clausorum maris animalium, atque concharum incremento Lunæ membra turgescunt, defectu euacuantur. Nam Luna cum in augmento fuerit, auget humorem, & cum in defectum venerit, humores minuuntur. Conchæ autem primæ positionis nomen est. Cochleæ vero per diminutionem quasi conchulæ. Concharum multa genera sunt, inter quas & margaritifera, quæ cecilula dr̄. de qua videlicet inferius dicetur. Fulgentius, in lib. Mitologiarum. Concha marina toto corpore simul aperto miscetur in coitum, sicut iuba refert in Phisiologis. Hali, vbi supra. Sadephum, idest concha marina melius est albū Rasi in Almansore. Conchę marinę adustæ abradendo pur-

gant dentes. Ex non adustis, aut attritis emplastrum factum, adustionem ignis sanat.

De Cochleis. Cap. XLV.

PLin. lib. 9. Cochleæ aquatiles terrestresq; sunt exerentes se domicilio, binaq; ceu cornua protendentes contrahentesq;, oculis carent. Ideoq; corniculis earum prætentant iter Idem in lib. 30. Cochlearum cibus stomacho est vtilis. Sed in aqua oporter eas intacto earum corpore subferuefieri, mox in pruna torreri, & e vino garoq; sumi: laudatissimę sunt Aphricanæ, & ex Insulis capreatum Nuper hoc compertum plurimis prodesse. Id quoq; obseruant, vt numero impari sumant. Virus tñ earũ grauitatem halitus facit. Prosunt & sanguinem excreantibus dempta testa tritæ in aqua potæ. Laudatissimę aũt sunt Aphricanę. Siculę modicè, qm̃ magnitudo duras facit, & sine succo Baleaticę quas cauaticas vocant, qm̃ in speluncis nascũtur laudatę, & ex Insulis capreatum. Nullæ vero earum cibis gratæ, neq; veteres, neq; recentes, fluuiatiles, & albæ virus habent, nec non siluestres stomacho vtiles, aluumq; soluunt Econtra vero sunt stomacho vtiliores marinæ. Efficacissimę tñ in dolore stomachi, laudatiores tñ traduntur quæcunq; viuæ cum aceto deuoratæ. Cochleę in cibo his quos aĩus inquietat, aut quorum alienatur mens, aut quibus vertigines expressi sunt ex cyatis passi tribus conferunt. Singulæ quoq; cochleę contritę, & cum sua testa calefactæ in potu datæ. Item cibi ipsarum cochlearum in typsana decoctarum laudantur doloribus laterum. Eædem quoq; sistunt aluum. Inflammationem discutit cibus earum. Et eædem in cibo sumptæ accelerant partum. Quartanis dñr mederi cochleæ fluuiales in cibo recentes. Eædem aũt venerem concitant sale asseruatæ, & in potu ex vino datæ. Oĩum cochlearum cinis spissat, & calefacit. Item cinis cochlearum cum melle, quæ passim inueniuntur latæ, & minutæ vitia tollit e facie. Prosunt & cochleæ sanguinem excreantibus, dempta testa tritæ in potu aquæ. Efficacissimæ vero sunt quædam in stomachi dolore cum aceto deuoratę. Cochleę crudę deuoratę, vel tritæ cum aqua tepida cyatis tribus, si sorbeãtur tussim sedant. Lumborum quoq; medentur dolori cum suis testis contritæ, & in vino cum pipere coctæ. Cinis earum cum vino sumptus dissentericis est vtilis, & ex vino austero potus aluum sistit. Idem quoq; cinis, s. cochlearum, quæ viuæ cõbustæ sunt, oĩa sanat vlcera pedum. Addito semine lini, & vrticę cũ melle linitum, comiciales sanat. Cochleę latæ potæ pedum, & articulorũ dolores dñr tollere. Quædam ẽt comusæ, & impositæ vtiles sunt ad arundines, & alia tela quæcunq; corpori extrahenda sunt. Idem in lib. 32. Ictibus scorpionum carnes fluuialium cochlearum resistunt crudæ, vel coctæ. Quidam ob id salsas quoq; obseruant, & imponunt ipsis plagis. Præcipuut & cochleæ crudæ carnem tritam bibere ex aqua calida in tussi cruenta.

De congro, & corem, & coruo. Cap. XLVI.

EX lib. de nat. re. Conger est piscis marinus, vt murena longus, sed corpore multo maior, hic vento flante vehementi, impinguatur, & eius carnes dulcissimæ sunt ad edendum. Cum murena cęterisq; piscibus inimicitias habet, & intantum robustus est, vt polippum fortitudine dentium laceret. Pli. lib. 9. Conger est piscis longus, vt anguilla, vel murena, flexuoso impulsu corporis, ita mari vtens natando, vt serpens terra rependo. Conger, & murena mutuo odio flagrant, caudam inter se præroden-tes. Congri mensibus Hibernis iacent in speluncis conditi, nec capiuntur nisi diebus æstatis. Pinnæ, quæ vice pedum datæ sunt piscibus, binæ sunt oĩno longis, vt anguillis, & congris. Polippum sua rodere brachia falsa opinio est, id enim a congris euenit ei. Nam polippum lacerant congri. Polippum vero locusta pauet, locustam conger: in siccum repant ẽt congri. Esculapius vbi supra Corem piscis est, qui tempore pluuiæ in cauernis occultat se. Nam dum pluuia cadit super eum, & haurit eam, excęcatur, & postea moritur. Isido. Coruus a cordis voce dictus est, quia pectore grunit, suaq; voce proditus capiẽ Iorath, vbi sup. Pisces, qui dicuntur corui, qñ pullificant, voce sua produntur, quia semper gemitus, vel gemitus proferunt, & sic capiuntur.

De dentrice, & die. Cap. XLVII.

EX lib. de na. re. Dentix, alias dentrex, vel pagrus a re nomen habet, quia dentes habet magnos multos ac duros, quibus crassatur in ostreas, & pisces innocuos. Actor. Nota ergo, ꝙ dentix idem est, quod pagrus, de quo et loco suo dicetur inferius. Dies est piscis marinus, vt dicit Aristoteles, sic dictus, quia post perfectionem suam non viuit, nisi per vnam diem: habet tamen alas duas, & duos pedes, & sanguine caret.

De eceloa. Cap. XLVIII.

ISidor. Eceloa dr̃ concha margaritifera, in cuius carne, s. preciosus calculus solidatur. De his enim tradunt hi, qui de animantium naturis scripserunt, ꝙ nocturno tpe littora appetunt, & ex cœlesti rore margaritam concipiunt, vnde, & eceloe nominantur. Solinus Conchæ certo anni tpe luxuriante conceptu faciunt rorem velut maritum, cuius desiderio hiant, & cum maxime liquitur humber lunaris, oscitatione quadã hauriunt humorẽ cupitum. Sic ergo cõcipiunt grauidæq; fiunt, & de saginæ qualitate redit habitus vnionis. Nam si clarum fuerit quod acceperunt, candicant orbiculi. Si vero turbidum, aut pallore languent, aut ruffo innubilantur, ita de cœlo magisquam de mari partus habent Deniq; quotiens aeris matutini semen excipiũt, fit margarita clarior magis, quotiens vespere, fit obscurior. Si repente micauerit chorusscatio, motu corrumpuntur intempestiuo, clauesq; formidine, subito vitia contrahunt abortiua. Aut enim paruuli fient scrupuli, aut inanes, hic lapis in aqua mollis est, duratur exemptus. Nũquam vero simul inueniuntur duo, vnde & vniones dicuntur. Hmõi conchis talis est sensus, vt partus suos maculari timeant. Itaque cum Sol feruescens emiserit orbes, ne calore nimio fuscentur lapides, conchę in profundum subsidunt, huic tamen prouidentiæ opitulatur ætas. Candor etenim senecta deperit, & grandescentibus conchis margarita flauescit. Piscantiũ quoq; timent insidias, & ob hoc inter scopulos frequentius delitescũt. Gregatim natãt, & quæ magis inter illas experta est gregem ducit, quæ si capta fuerit, cœteræ diffugiũt.

De ethenai, vel echino. Cap. XLIX.

ISidorus. Ethenais paruus & semipedalis pisciculus, nomen sumpsit ex eo ꝙ nauem adhærendo retineat Ruant licet venti, sæuiant procellæ. Nauis tamen radicata in mari stare vĩ, nec moueri, non retinendo, sed tantummodo adhęrendo: hunc latini mora appellauerunt, eo ꝙ cogat stare nauigia ipsa. Pli. lib. 9. Ethenai carinis adhærente naues tardius ire credũtur, inde nomine imposito. Quam ob causam amatorijs quoque veneficijs infamis est, & iudiciorum ac litium mora, quæ crimina vna laude pensat fluxus grauidarum vtero sistens, partusq; continens ad puerperium, tñ in cibos non admittitur. Mucianus dicit hũc esse muricem purpura latiorem, nec aspero ore, nec rotundo, nec in angulis prodeunte rostro, sed concha simplice in vtroq; latere sese colligente. Trebius niger dicit eum pedalem esse, & crassitudine quinque cubitorum, naues morari. Hanc quoque vim esse illius in sale seruati, vt aurum quod in altissimos puteos deciderit, admotus extrahat, documentum immensum, & occultum potentia semetipsam vincere natura. Idem in lib. 32. Heu vanitas humana cũ illa rostra nanium ære ferroq; ad ictus armata, semipedalis pisciculus inhibere possit, ac tenere deuincta: fertur tenuisse prætoriam nauem Antonij properantis circumire suos, & exhortari, donec transiret in aliam. Itaq; Cæsariana classis impetu maiore protinus eum pertransijt. Tenuit ẽt nauem Gaij principis. Quidamq; exilientes de naui inuenerunt gubernaculo adhærentem pisciculum, ostenderunt Gaio indignanti hoc fuisse, quod retineret ipsum, cum quadringentorum incederet obsequio remigum. Qui tunc eum postea viderunt, limaci magnæ similem dixerunt. Idem in lib. 9. Hunc arbitratur Arist. pedes habere, ita posita pinnarum similitudine. Arist. Piscis paruus in mari, prohibet nauem recedere potentia naturali, pluresq; hoĩes ipso vtuntur in multos ad odium, & amorem. Alæ illius assimilantur pedibus, nam reuera pedes non habet.

De eodem. Cap. L.

AMbrosius. Echinus est animal in mari exiguum vile, & despicabile, hic tamen cum ventorum procellã præsenserit, calculum validum arripit, eumq; velut saburram vehit, & tanq̃ anchoram trahit, ne excutiatur a fluctibus, sicq;, qui non potest se suis viribus liberare, alieno regitur pondere Quo indicio ẽt nautæ velut signum futuræ perturbationis capiũt, & sibi præcauent, ne hos imperitos turbo inueniat. Maximas quoque nauium plenis currentes velis in medijs fluctibus quasi radicatas sistit, nec sine munere creatoris, tantum ei potest suppetere virtutis. Plin. vbi supra. Echini sunt ex genere cancrorum, in quibus spinæ pro pedibus. Ingredi est his in orbem volui. Itaq; detritis sępe aculeis inueniuntur. Oua omniũ amara, quina numera. Ora in medio corpore in terram versa. Tradunt sæuitiam maris eos præsagire, correptosq; lapillis operiri. Mobilitatemq; pondere stabilientes nolunt volutatione spinas atterere. Quod vbi vident nautici, statim nauigia pluribus anchoris infrenant. Alex. Echinus ergo in medio maris stabilimẽtum dat alij, quod non potest dare sibimetipsi. Sibi enim a lapillis mendicat, quod nauibus abundanter tribuere potest. Ex lib de na. re. Echinus est pisciculus spinas habens pro pedibus, sicut cancer, alas autem sub ventre, quę pedibus assimilantur In ore uero dentium loco graues aculeos. Hoc aũt supra modũ mirabile est, ꝙ cũ sit semipedalis non ulla uiolentia, sed adhæsione tm̃ nauẽ 200. pedum cum suis intus ponderibus retinet, ita ꝙ nec ad punctũ moueri valet. Nec est alia rõ in tam stupendo prodigio, nisi ꝙ Deus in creaturis prædicetur mirabilis. Piscis iste comedi non põt, quia hominem a statu dispositionis suæ dissoluendo mortem infert.

De

De Medicinis ex eodem. Cap. LI.

DIascor. Echini marini sapor customachus est, ventrem mollit, & diaforeticus est. Huius corium crudum miscetur vtiliter medicaminibus, aut scabijs. Combustum vero sordida vulnera purgat, crescentia quoq; vulnera residere facit. Pli. lib. 22. Ethenas, vel echinus grauidis adalligatus vsq; ad maturitatem continet lubricos partus, idq; asseruatur sale. Idem quoq; piscia venerē inhibet. Præterea cōtra dorienū echini maximè prosūt, & his qui carfari succū biberunt præcipuè cius iure sumpto. Idē & ex aceto epinictidas tollunt. Echini cum spinis suis courusi, & e vino poti calculos tollunt, & aliàs in cibo ad hoc proficiūt. Echinorū testæ cōtusæ ea aqua illitę incipiētibus pānis resistūt. Echini quoq; viuētes vsti, & in vino dulci potati pfluuia sistūt. Echini cinis cū carnibus suis cremati cū oleo alopicias replet.

De effimerone, & escaro. Cap. LII.

IOrath vbi supra. Effimeron piscis est, qui sine coitu nascitur, & cum per tres horas diei vixerit moritur. Isidorus. Escarus dictus est, eo q solus escam ruminare perhibetur, alij enim pisces non ruminant. Tradunt autem hunc ingeniosum esse, inclusum quippe nassis, non fronte erumpere, nec infestis viminibus caput inijcere, sed auersum caudę ictibus crebris laxare fores, & ita retrorsum redire. Quem luctatum eius si forte alius escarus extrinsecus videat, apprehēsa mordicus cauda, nisus erūpētis adiuuare dr. Pli. lib. 9. Escaro vel scaro principatus nūc dat, q solus pisciū ruminare dr, herbisq; vesci nō alijs piscibus. Carpathio mari, maximè frequens. Promontoriū troadis lectū nunq̄ sponte trāsit. Inde aūt aduectus a Tiberio Claudio Principe, Optatus elipartius pfectus classis inter ostiensē, & cāpanię orā sparsus disseminauit, quinquennio ferè cura est adhibita, vt capti redderentur mari. Postea frequētes inueniuntur in littoribus Italiæ non ante ibi capti. Idem in lib. 11. Omnibus piscibus sunt dentes serrati præter scarū, cui s. vni aquatilium, plenis hic vtr prioribus pedibus, vt manibus cibum ori admouētibus.

De exocera. Cap. LIII.

IDem in li. 9. Exocetum suum Archadia miratur, appellatum ab eo, q in siccum somni causa exeat. Ex lib. de nat. re. Exna est piscis Danubij maximus, ita vt via in biga trahi possit ab equis quatuor, aut tribus, vnum hēt intestinum, ossa pauca, & parua in corpore cartilaginosa potius, q̄ solida, sed in capite multa fertur hēre ossa. Carnes vero fertur hēre dulcissimas gustu, vel spē carnibus porci simillimas. Per oē corpus lenis est, nec aliquid asperitatis in corpore, vel in moribus hēt, sed est mitissimus ac timorosus. Quippe qui nec a minimo pisciculo se defendere pōt, sed statim agitatur ad fugam. Huic sturio libentissimè, iocandi grā se affricat. Quē exna statim, vt sentit, a latibula fugit, q̄ sibi solet ad tutū in littoribus effodere, sed qñq; sturio importunus eum latitantem, sequiturq; fug. etem, & quia magni sunt ambo, nec ēt in validissimis aquis latere pñt, discurrendo, & ante se aquas agitādo, sæpe simul a piscātibus capiunt Piscis ista capeus vino fortissimo, vel lacte potat, qa vino inebriatus viuere pōt plurimis diebus, & hoc, vt ad remotas terras cibi grā deferat. Bibit aūt vini sextaria quatuor anteq̄ inebrietur.

De Fastaleone, & fastem, & ficis. Cap. LIIII.

ARistot. Fastaleon est genus piscis, quod solum inter cętera gnā genus suum non comedit. Nam oēs pisces sesa comedunt, præter fastaleon. Iorath in lib. de animalibus. Fastē piscis est, qui cum in ore suo coarctat aquā, fit ea eo dulcis. Vnde pisces minores sequuntur illam in os ipsius, ille vero sic eos capit, atq; deglutit. Plin. lib. 9. Ficis est piscis, qui colorem suum mutat, reliquo tempore candida, vere autem varia. Eadem sola piscium ex alga nidum facit, atq; in ipso nido parit.

De gardone, & gladio, & glauco. Cap. LV.

ACtor. Gardo piscis est fluuialis, gratissimi saporis dendesix similis, sed per ruborem oculorum ab ea discernitur. Vterq; autem mediocris quantitatis est. Isid. Gladius dictus est, eo q rostro mucronato sit, & ob hoc naues perfossas mergit. Arist. Hastaleos, alias hastatos, i. gladius marinus est similis scorpioni, & æqualis araneæ, & inducit magnum dolorē piscibus. Idq; salinot multotiens. Nam & Delphinus pp dolorē salit, quia sub pinna pungitur eius aculeo, qui gladius vocatur. Plin. lib. 9. Est paruum alal scorpionis effigie, aranei magnitudine, hic se, & thymo & ei, qui vocatur gladius, crebro delphini magnitudinem excedenti sub pinna aculeo affigit, tantoque dolore infestat, vt naues sæpenumero eatliant. Isid. Glaucus a colore dictus est, eo q sit albus. Græci enim album glaucon dicunt, hic æstate raro apparet, nisi tm̄ in nubilo. Plin. vbi supra. Quidam. n. pisces æstate impatientes, sexagenis diebus medijs latent feruoribus, vt glaucus, & asellus. Arist. Quidam etenim pisces in cauernis manent in æstate, sicut glaucus per 40. dies, ac deprehenditur post ascensionem canis.

De gobione, & grauo. Cap. LVI.

ACtor. Gobio est pisciculus fluuialis albus, sed nigris maculis respersus. Quem quidam dixerūt vesci cadaueribus, sed a piscatoribus dephēditur hoc esse fabulosum, quia potius dñr in aqua liquidissima cōuersari, & pabulo nutriri, in cibo tñ viles ac despicabiles reputātur, quia aquosi, & minimè solidi. Ex lib. de na. re. Gobio pisciculus est formæ rotūda, squamis paruis argento similibus, hic vbi aquas arenosas lapillulis in nutrimentum hēt accommodatiorem vtiq; cibum præbet. Grauus est piscis marinus, qui contra naturam oīum alsium vnum oculum in summo capitis hēt, quo superintēdens semper insidias cauet.

De Hamio, & hirundine. Cap. LVII.

ISidor. Hamio piscis est saxatilis, dextra sinistraq; lateribus, virgis puniceis perpetui alijsq; discoloribus designatur, & dictus est hamio, quia nō capitur, nisi hamo. Pli. vbi sup. Amiā, siue hamiam vocant piscem, cuius incremētum diebus singulis intelligitur cum thynnis, hæc & palamides in Pontum intrant gregatim ad dulciora pabula cum suis quęq; ducibus. Ex lib. de na. re. Hamius est piscis saxatilis, vt ait Isidorus, i. lapidem gerit interius, hic admodū speciosus est, habens in vtroq; latere quasi virgulas perpetuo colore puniceas, reliquo vero corpore diuersis qdē, & gratis coloribus, totus in modū pāui serice variatus. Hirūdo maris similis est aui huius nois, hęc ad modū loliginis in aqua manat, vt piscis, & alas hñs ad aerem eleuatur ętheris.

De icino marino. Cap. LVIII.

ISidor. Icinus marinus ab icino terrestri nomen traxit, quem vulgus ericiū vocat, cuius testula dr̄ spinis aculeata in modū castanearū, qñ adhuc opertæ de arboribus cadūt. Caro eius mollis, & minio similis. Actor. Icinus ipse est echinus, de quo dictū est supra. Idem ēt vr̄ esse ethenais, licèt Isidorus, de his agat separatim, tanq̄ de duobus, idem ēt dr̄ ericius, siue iricius. Ex lib. de na. re. Ericius est piscis marinus, hñs caput, & os inferius, vt ait Arist. & exitū superfluitatū superius, qd̄ est cōtra morē aīaliū cęterorum. Vtitur aūt spinis loco pedū. Eius anteriora separata sunt, & inferiora continua, horrori est cęteris piscibus, quia spinis hispidus, vnde nō de facili fit vlli pisciū præda. Carnes eius vehementer rubeæ sunt, colore minio similes, vt dicit Plinius.

De eodem secundum Aristotelem. Cap. LIX.

ERicius marinus non hēt carnē. Nam oīa quidem aīalia durę testæ partem habent carnosam intra testā in ventre, præter iricium marinum, hic. n. caret omnino carne, & hoc est ei proprium. Hēt aūt in ventre partes nigras. Et huius genera multa sunt, ex quibus est genus, quod comeditur, in quo oua multa inueniuntur. Alia aūt sunt duo genera, quæ inueniuntur in pelago, & sunt pauca, & ex his est aliud genus corporis magni, aliud parui, multarumq; spinarū, & durarū. In quadam regione Græcię est iricij genus albæ testæ ac spinę, & ouorū qd̄ est maius cæteris generibus. Iricius qui comeditur, multū mouetur, & hēt signū in spina manifestum. Oiaq; iricij gña habēt oua, sed in quibusdam sunt parua, & non comeduntur. Iricius debiliter audit, minusq; aīali ea testa corium habenti, ac super pedes ambulanti. Oīa aīalia durę testę apparent plena ouis in vere, & similiter in autumno, præter iricium comestibilem, ille siquidē apparet in quolibet tpe, maximèq; in complemento Lunæ, & diebus caloris, & hoc præter quosdam loci cuiusdam, qui oua generant, nisi hieme, suntq; parui corporis plena ouis. Sunt aūt in vētribus iricij oua multa distincta, & quodlibet per se ponit in vna tela, suntq; nigri coloris, & in oībus gñibus parua. Iricius propriè calidus est, quia testa circundat eū. Sed qm̄ est aīal sanguinē habens, iō sentit frigus malitiis, & indiget calore. In oī genere sunt oua æqualia numero impari, i. quinq;. Similiter, & numerus dentium, similiter & ventrium. Et oua quorūdam sunt maiora, quorundam minora. Est aūt circumquaq; rotundi corporis iricius, & vtitur spinis, sicut aīalia cætera pedibus, & manibus. Iricij caput, & os sunt inferius, & exitus superfluitatis superius, i. in dorso. Habet aūt quinque dentes, & inter illos partes carnosas loco linguæ, post illam orificium stomachi habet. Deinde ventrem diuisum in quinque plenus superfluitate. Iricij genus est ea inferiori parte continuum. In parte vero superiori, vbi spinetum est, separatum, & vtitur spinis loco pedum, & magnitudo spinarum ea hoc est, quia elementum corporis transit in eas, propter paucitatem caloris naturalis. Nam, quia cibus non digeritur, generatur in corporibus eorum multa superfluitas. Pili autem, & similia non nisi ea superfluitate generātur. Duricies spinarum, & ossa earum est, sicut lapis propter multitudinem frigiditatis congelatam. Ob hanc enim accidit, vt crescentes iricij terrestres fiant, valde duri similes lapidi, maximè in parte septentrionali, quoniam ibi sunt huiusmodi iricij plusquam in meridionali, & in parte multorum ventorum plusquam in plano, quia plus infrigidantur in huiusmodi locis, & eau ab eis humor, qui cum calore dissoluitur,

tur, quia non potest esse iricius sine calore, frigus autem non indurat tantum, sed inspissat corpus.

De Kalao, & kakora, & kilok. Cap. LX.

KAlaoz est piscis maris, specie multiformis, pluuia, quæ cæteris piscibus ad vitæ remedium, & impraegnationis iuuamento esse solet, huic pro exitio datur. Nam si multa pluuia fuerit oculis cæcatur, ac per consequens cum cibum quærere non possit, fame moritur. Kaikora vero piscis est, qui postquam deprehenditur multo uiuit tempore, & cibat se ex se, quia super eius ioiestina est aidor aquæ. Kilok est piscis marinus, in testa multum aspera latens, cuius orificium est in medio corporis. Sentit autem quicquid ei appropinquat, & applicatur lapidibus cũ suis pedibus posterioribus. Anterioribus autẽ quibus pro manibus vtitur, quicquid per eum transit ea piscibus, deprædatur. Si quid vero trãsit, quod nequaquam vincere se posse credit, tumescit, seque cõtrahit, & adhæret fortius lapidi cui applicatur.

De leone, & lepore. Cap. LXI.

ISidorus. Leo marinus dictus est a similitudine terrestris. Ambrosius. Leo terribilis est in terris, sed dulcis in fluctibus. Lepus est animal timidum in terris, in mari formidabile, nam citam, & quæ non facile possit auferri, corruptelam innehit. Isid. Lepus a similitudine leporini capitis nuncupatus est. Plinius. Venena dira non cessant in lepore, qui in Indico mari & tactu pestilens vomitum dissolutionemq; stomachi protinus creat. Idem in lib. 32. Lepus marinus venenũ est in cibo vel potu datus. Nullum est animal quin eius tactu intereat. Homo tactus ab eo, piscem olet, & moritur, & lepus similiter ea eo tactus moritur. Sic vterq; alteri venenum est. In India non capi viuentem affirmant. Auicenna in 4. canone. Lepus marinus est venenosos, si de ipso in potu datur, accidunt constrictio anhelitus, & rubedo oculorum, tussis sicca, sputum sanguinis, difficultas vrinæ, minctus sanguinis, vrina violacea, & egestio similiter, vel dolor in stomacho, vomitus superfluus coleræ, & sanguinis, hictericia, & angustia, ac dolor renum, sudor fœtidus, horror cibi. Et cum videt æger pisces terretur ab eis, & inuenit saporẽ fœtidi piscis in ore suo, & in eructatione cum salsedine. Plures autẽ, qui ex eo euadunt, in ptysim cadunt. Cõfert autẽ eius curationi lac caprinum, quod est iuuamentum vltimum. Lac quoq; asininũ, & lac mulieris ea mammilla, & ius cãcri fluuialis, & anseris assatus aut sanguis eius, fortes autẽ medicinæ sunt calamentum fluuiale calidum cerens, & sanguis anseris, & vrina hoĩs antiqua, &c. Signum vero sanitatis est, quõ videns pisces non terretur ab eis, & comedit. Cumq; cadit in ptysim, curetur ptysis.

De medicinis ex lepore marino. Cap. LXII.

AVicenna in secundo canone. Lepus marinus est animal ostreatum, intensum, declinans ad rubedinem aliquantulum. Sanguis eius calidus est mundificans pannum. Caput eius adustum generat pilos in alopicia proprie cum adipe vrsi, & in Tyria valde. Cum autem ea eo fit emplastrum, sicut est abradit crines, & pilos. Item abstergit visum emplastri more superpositum, & sicut collirium. Numeratur autem inter medicinas venenosas, & interficit cum vlceratione pulmonis. Plin. lib. 32. leporis marini fœminam si mulieres grauidæ aspexerint, stomacho nauseante statim abortum faciunt. Remedio est mas, ob id induratus sale, vt in brachialibus habeatur. Lepus marinus venenatus quidem est. Sed eius cinis in palpebris pilos inutiles euulsos cohibet. Idem lepos strumas sanat, ita vt celeriter remoueantur. E lepore quoque marino recenti, iubent quidam podagram fricari. Sanguis eius, & fel si necetur in oleo, valet contra carbunculos, & carcinomata.

De locusta. Cap. LXIII.

PHisiologus. Locusta marina iuxta Plinium quatuor habet cubitos in lõgitudine, hieme læditur, autumno, & verè pinguescit, & plenilunio magis. Plin. lib. 9. Locustę pisces crusta fragili muniuntur. In eo genere, quod caret sanguine, latent mensibus quatuor. Similiter, & cancri, qui eodem tempore occultantur. Et ambo veris principio senectutem more anguium exuũt, renouatione tergorum. Cæterum in vndis natant, locustæ reptantium more fluitant. Si nullus ingruat metus, recto meatu cornibus, quæ sunt rotunditate præpilata ad latera porrectis, & eisdem erectis, pauore obliquæ in latera procedunt. Cornibus inter se dimicant. Vnum hæc animalium, nisi viuum aqua feruenti incoquatur, fluida carne non habet callum. Viuunt autem huiusmodi locustæ in petrosis locis. In Indico mari locustæ quaterna cubita implent. Polippum intantum locusta pauet, vt si iuxta viderit, omnino moriatur. Locustam quoque conger inimicus lacerat. Ex lib. de natu. rer. Locusta fluuialis econtrario, quam locusta campestris pedes anteriores habet longiores, nec ruminat, in anteriori parte, sicut animalia cætera, sed ad posterius, scilicet in extremo stomachi sui, cum dentibus in ventre sibi hærentibus.

De lucio. Cap. LXIIII.

AUctor. Lucius est piscis fluuialis ore lato, & dentibus acutissimis, minorum piscium deuorator. Cui tũ parca squamis, & branchijs asperrimis armata resistit, vt non ei præualeat, nec dentibus eius præda fiat. Vescitur autẽ lucius venenosis, vt bufonibus, & hmõi, & tñ firmissimũ esse in cibo fatetur. Si qñ nassa, in qua inclusus fuerit, ex aqua leuata, & lucem diei viderit, raro, vel nunq̃ accidit, vt postea diutius remaneat, sed quęsita sibi via euadit. Ex lib. de natu. rer. Lucius est piscis, vt dicit liber rerum, qui & lupus aquatilis appellatur: hic si fluuiales aquas cibumq; pro vita sufficientem habuerit, per successu temporũ in longitudinem maximam eualescit. Cibus eius suos pisnes, & quicquid ranarũ more repit. Piscem ad magnitudinẽ prope suã comedit. Nã vbi victũ subegerit, caput primũ ore deuorat, quo digesto paulatim adit sequẽtia donec totũ cõsumat. Pari quoq; gñis sui parcere recusat, vel ob naturalẽ crudelitatem, vel quia auidus est cibi, rapinęq; impatiens. Nã & propria semina persequitur, vbi piscis formã susceperint. Est autẽ piscis quidam habẽs acres squamas, & pinnulas acutas, quẽ si lupus aquaticus per caput appręhẽderit, cito trãsglutit. Si vero a parte caudæ non põt, qñ in cõtrariũ aspera rigescũt. Lucius in cerebro lapidẽ crystallo silem gerit, sed hoc cũ ęuũ in lõgũ duxerit. Impraegnat hic piscis (vt dicit Arist.) flante vẽto septentrionali, tũc & pisces, q in longitudinẽ eualescũt, fęmina pręgnãs aquas ascẽdit quanto põt remotius a loco suo in quo habitare cõsueuit, ibiq; enim parit, vt filij sui non sint ei impedimẽtũ prędę. Et hoc pp crudelitatẽ naturalem, vel pp cibi rapinęq; inuidiam. Alij dicunt, q ascenderet pp dulciorẽ aquã, qñ aqua tãto semper est dulcior, quanto fonti proximior. Lucius tãtæ auiditatis est, vt piscẽ, quẽ totũ quantitas eius deglutire non sustinet, dimidiũ incorporet.

De lupo. Cap. LXV.

ISid. Lupus a voracitate appellat, in quo lupo terrestri assimilatur, quia s. improba voracitate alios persequit. Est autẽ piscis captura ingeniosus. Nam, & reti circũdatus fertur arenas arare cauda, & ita conditus transire rete. Plin. lib. 32. Lupus marinus in prouidendo minus hẽt solertiæ, sed magnũ robur in pœnitẽdo. Nam, vt hæserit in hamo, tumultuoso discursu laxat vulnera, donec excidãt insidię. Idem in lib. 9. Prægelidam hiemẽ oẽs sentiũt pisces, sed maxime, qui lapidem in capite existimantur habere. vt lupi, & pagri. Cumq; asperę fuerint hiemes, multi capiuntur cæci. Luporum vero sunt laudatissimi, qui appellantur lanati cãdore mollitiaq; carnis. Meliores sunt lupi in amne Tiberi inter duos pontes, q̃ alibi. Piscium lupus bis in anno parit. Nigidius est auctor lupũ mugili caudã prærodere, eosdemq; mẽsibus æstatis cõcordes esse. Idem in li. 10. Produntur, ut dictũ est, mugile, & lupus clarissimè audire. Et iõ in vado viuere. Idẽ, in lib. 32. Tradit & Ouidius lupũ reti circundatum, cauda arenas arare, atq; ita conditũ transire rete. Arist. Lupi marini cũ intrãt pelagus, postea redeunt, & ascendũt superius magna velocitate, sicut delphinus. Omnes autẽ lupi magnorum corporum anhelant, aerem attrahentes. Ambrosius. Lupi deniq; in mari sunt tenent quos nescit agnus timere. Et secundum Isaiam simul pascuntur lupi, & agni.

De Megara, & milagine, & milua. Cap. LXVI.

EX lib. de nat. rer. Megaris est piscis marinus duarum palmarum longitudinis. Vilis habetur in partibus in quibus capitur, sed cum ad remotiora salsus reducitur raritas eius pretium facit. Recentes tñ captus, & sine sale delicatiorem cibum edentibus facit. Est autẽ, vt fertur, nociuus pcipuè febricitantibus. Vñ Poeta dicit. Et megaris noxius ols erit. Iorath, vbi sup. Milago cum eius pulli volant, significatio est super tẽpestatẽ maris. Isid. Milago piscis est sic nolatus, quia super aq̃ euolat. Quotiens autẽ cernitur extra aq̃ volitans tempestates marxi designat. Ex lib. de nat. rer. Milago volitat super vndas, in signum lætitiæ, q cessauit tẽpestas, hoc contra morem aliorum piscium, & monstruorũ marinorũ, q oriente tẽpestate vñt quasi super aquas ludere. Plĩ. lib. 9. Miluus subit in summa maria, piscis ex argumento appellatus lucerna, linguaq; ignea per os exerta tranquillis noctibus relucet. Attollit e mari sesquipedalia ferè cornua, ab hisque nomen traxit. Iorath. Miluus piscis qñ grauidus est, visus hoĩs stupefacit, & obfuscat, atq; in eo, qui videt ipsum, lusuriã prouocat.

De Mugile. Cap. LXVII.

ISidor. Mugilis ex eo nomen habet, q sit multum agilis. Nam vbi dispositas senserit piscatorum insidias cõfestim retrorsum rediens, ita rete transilit, vt volare piscem videas. Plinius lib. 9. Mugilum natura ridetur in metu, capite abscondito, totos se occultare credentium. Iisdem tamen tanta facilitas, vt in Phœnice, & Narbonensi prouincia coitus tẽpore e viuarijs marem linea lõginqua per os ad branchias religata emissum in mare, eadẽq; linea retractum fœminæ sequantur ad littus, cursusque fœminã mares partus tpe. In Narbonẽsis prouinciæ, & in Nemausiensis

sicuti

fiensi agro, stagno, Laterna appellato, vbi hoĩes delphini societate, & mugilum piscantur. Populus a littore q̃to pōt clamore Simonem conciet ad spectaculi euentum cuius desideria delphini celeriter exaudiunt, aquilonis flatu vocẽ prosequente, austro vero tardius ex aduerso referente. Et iam quoq; ex improuiso in auxiliũ aduolant acies, q̃ propere apparet, ꝓtinus disponitur in loco, vbi in mugilum conuecta est pugna opponunt sese ab alto trepidosq; in vada vrgent. Tunc piscatores retia circundant furcisq; subleuant. Mugilum tñ nihilominus velocitas transilit. At illos delphini excipiunt, & occidisse ad praesens contenti, cibos in victoriam differunt. Mugilus, & lupus odio flagrant mutuo. Iuxta Nigidium lupus caudam mugilis praerodit, eosdemq; concordes esse mensibus aestatis. Mugiles aliorum piscium vim timentes super naues exiliunt, & tam ꝑcipuę velocitatis sunt, vt transuersa nauigia interim superiaciant. Idem in lib. 10. Produntur autem mugil & lupus clarissimè audire, ideoq; in vado viuere. Idem in lib. 32. Mugil scit in esca hamũ esse, atq; insidias non ignorat, tanta tñ est ei auiditas, vt cauda verberando, cibos excutiat. Iorath. Mugilis est piscis velocissimus in aquis fluuialibus, sed naturẽ incautus. Nã deridetur eius stultitia, cum in arctu capite abscondito, totum corpus absconsum, ac securum credit, hic cum lucio inimicitias habet hieme tñ, & huiusmodi causa creditur, quia tunc rarus est cibus pro quo dimicant. Aestate verò abundant, & ideo tunc ad concordiam rediguntur. Plin. lib. 32. Cinis e capite mugilum, & mulorum sciaticos liberat.

De Multipede. Cap. LXVIII.

EX lib. de nat. rer. Multipes piscis marinus est, a re nomẽ hẽt, huic pedes a latere procedunt, in hieme coit, & inter caeteros pisces sibi nidum ex surculis construit, p duos menses ouat, & hoc vnum ouũ tñ ad instar nucis paruum, foemina per 40. noctes sedet, & ouum a se editum fouet, ex quo fiunt pisces innumerabiles. Quod si non esset, multum eorum genus decresceret, quia seipsos inuicem consumunt, & multae comestioni sunt. Multipes astutia magnaq; fortitudine vincit charabo monstrum marinum, quod validũ est, ac robustum. Cuius victoriae signum est. Nã dum simul capti in reti reperiuntur, charabo frequenter mortuus inuenitur, aut lethaliter vulneratus. Est etiam quoddam genus multipedis naturaliter astutum, quod in aquae superficie nata, & dorsi testam ad solem ponit, vt desiccetur ac durior fiat, sic vt salsas maris aquas, & aduersa scopulorum pati valeat. Actor. Multipes ipse est polippus iuxta Plinium, de quo plenius dicetur inferius, vbi de monstris marinis agetur.

De Mulo. Cap. LXIX.

EX lib. de natu. rer. Mulus, vel mullus est piscis marinus, vt ait Plin. modicae quantitatis gr̃a nobilitatis, in esum tñ datus nobilibus. Rarissimus tñ est, quem septentrionalis tñ gignit oceanus. Horum tñ genera plura sunt. Quidam alga & ostreis, ac limo, caeterorumq; pisciũ carne vescuntur. Nobiliores aũt in inferiori labio, vel labro gemina barba insigniuntur. Victusq; eorũ est, quod iuxta ripas aeris serenitate concrescunt. Mullum nobilẽ expirantem numerosa colorũ varietate spectari proceres gulae narrant. Seneca, de naturalibus q̃onibus, lib. 7. Incredibilia, sicut iã superius dictũ est, sunt opera luxuriae, in cubili pisces natãt, & sub ipsa mensa capiuntur, qui statim in mensam transferantur. Parũ recens vr̃ mullus, nisi qui in conuiuae manu moritur. Obseruatur morientium color, quę; in multas mutationes mors ipsa luctante spiritu vertit. Robur primũ, deinde pallor suffundit, longa somniculosae mentisq; luxuriae expectatio. Noluo: attingere, nisi eodẽ die captũ, qui ipsum, vt aiunt, mare sapiat: ideo cursu aduehitur. Ideo gerulis cũ anhelitu, & clamore ꝓperãtib. via dat, & ad mortẽ moli concurrit. Quo peruenere delitiae! Audiebamus, nihil esse mullo saxatili melius. Ac nunc audiuimus, nihil esse morientem formosius. Da mihi, inq̃t, vitreũ in manus, in quo exultet, ac trepidet mullus. Vide quõ rubor oĩ minio acrior exardescat, vide quas p latera venas agat. Hi itaq; non sunt ad popinã dentibus, ore, & ventre cõtenti, sed oculis gulosi. Oculos n. anteq̃ gulã pascunt. Pli. lib. 9. Et reliqua nobilitate, & gratia maxima est, & copia mulis, sicut magnitudo modica, binasq; libras põderis raro admodũ exuperant, nec in viuariis piscinisq; crescunt. Septentrionalis tñ hos, & ꝓxima occidentis parte gignit oceanus. Caetera eorũ gñã plura. Nã & alga vescunt, & ostreis, & limo, & aliorũ pisciũ carne, & barba gemina insigniunt inferiori labro. Lutariũ ex his vilissimũ gñis appellant, hũc sp comitat sargus, noĩe alius piscis, & cœnũ fodiẽte eo excitatũ deuorat pabulũ, nec litoralio. gr̃a laudatissimi cõchiliũ sapiunt. Nomẽ his Fenestella à colore molliũ calciamẽtorũ datũ putat. Pariũt ter in anno. His certè toties fętura apparet. Mulũ exspirantẽ versicolori quada & numerosa varietate spectari, ꝓceres gulae narrãt, rubentiũ squamarum multiplici mutatione pallescẽtẽ, vtiq; si vitro spectetur inclusus. Molũ. 80 librarũ in mari rubro captũ, Lucinius Mucianus ꝓdidit, q̃ta mercatura cũ luxuria suburbanis littorib. inuentũ est, &

De Medicinis ex mulo. Cap. LXX.

hęc natura, vt alibi alij pisces principatũ obtineant. Idẽ in li. 32. Mulus tactu leporis marini tenerescit, & grauior vtiliorq; fit. Isid. Mulus vocatus est eo, ꝙ mollis sit, atq; tenerrimus, cuius cibo tradũt libidinẽ Ihiberi, & oculorũ aciẽ hebetari, hoĩes verò, q his saepe pasti sũt, piscẽ olẽt. Mulo ĩ vino necato q inde biberint tędiũ vini hñt. Alex. Mulus hoĩs fimo delectatur, adeo, vt in ipso iaceat, & fructuram caro piscis ex fimo mutuetur.

PLin. li. 32. Mulus contra pastinacas, & scorpiones terrestres, siue marinos, & dracones, atq; spalangia prodest illitus, aut in cibo sumptus. Eiusdẽq; recentis e capite cinis contra oĩa venena valet, & priuatim cõtra fungos. Iterũ cinis e capite mulorũ attritus ischiaticos liberat. Cõburitur aũt in vase fictili, & cũ melle dñr illini. Mulos aũt in cibo inutiles neruis inuenio. Eorũ quoq; cibo tradũt oculorum aciẽ hebetari. In menstruis vero mulierum auxiliatur mulus. Inueterati muli, & in potione triti, vomitationes concitant. Mulorum salsamenti cinis carbunculos discutit. Mulus autem in vino necatus, vt dictum est, his qui biberint inde, vini taedium affert.

De Murena. Cap. LXXI.

ISidor. Murenam, Graeci mirenã vocant, eo ꝙ plicet se in circulos, hanc foeminini tñ sexus tradunt, & a serpente cõcipe. Ob id à piscatorib. tanq̃ a serpente sibilo euocantur, & capit. Ictu fustis difficulter interimitur, ferula vero protinus, aiam eã hẽre in cauda certum est. Nã capite percusso vix interimitur, cauda statim exanimatur. Plin. lib. 9. Murena est piscis longus, molli cute intectus, hieme latet, nec capitur, nisi diebus aestatis, sicut cõger, & oẽs saxatiles. Exit in terrã, sicut & polippus, huic ęmula est mustella. Quibusdam piscibus datę sunt pinnae vice pedũ, quibusdã vero nullae sunt, vt mureois, quibus nec branchię. Haec fluxuoso impulsu corporum, ita mari vtuntur, vt serpentes terra. In sicco quoq; repunt. Murena quocunq; mense parit, cum caeteri pisces statuto pariunt. Oua eius citissimè crescunt. In sicco littore elapsas, vulgus coitu serpẽtium impleri putat. Arist. Zmiriũm, alias hẽ minium vocat marẽ, qui generat. Discrimen autẽ esse, ꝙ murena varia & infirma sit, Zmirus vnicolor & robustus, dentesq; extra os habeat, ferunt aceti gustu ꝑcipuè eas in rabiẽ agi. Inuenit in hoc aĩali documenta saeuitiae Vedius pollio eques Romanus ex amicis D. Augusti, viuariis earum immergẽs dãnata mãcipia, nõ tanq̃ ad hoc feris terrarum non sufficientib. sed quia in alio genere totum hoĩẽ distrahi spectare non poterat. Pli. lib. 32. Pitheas tradit murenã cum hamo capta sit, se inuertere, & spina quã in dorso cutellatã hẽt lineam ꝑsecare. Licinius macer tradit murenas sexu esse tñ foeminini, & concipere a serpẽtibus, & ob id sibilo à piscatoribus, tanq̃ serpentibus euocari, & capi: Idem, lib. 9. Viuarium autẽ murenarum primus excogitauit Chirius, qui mille murenas in vna triumphali cęna appendit. Nam permutare quidem pretio noluit aliave merce. In Gallia septentrionali murenis omnibus in dextera maxilla septenae maculae sunt ad formam septentrionis aureo fulgentes colore, duntaxat viuẽtibus, pariter cum anima extinguuntur. Tenuissimum est his tergus econtra vero anguillis crassius. Polipporum generis onigena dicta graui capitis odore, ob hoc murenis eam maxime consectantibus. Item murena melior est in Sicilia, quàm alibi. Huius oua in mari crescunt celeritate summa. Odio mutuo flagrant conger, & murena, caudam inter se praerodentes. Idem in libro 32. Murenam tertiam maculas appeti ipsas confictam Zeretis, ac lubrici tergi multiplici flexu rete laxat donec euadat, vt tradit Ouidius.

De eodem. Cap. LXXII.

EX lib. de natu. rerum. Murenae, sicut dicit Plin. libenter se tenent in arundinis, & ligna, vt si forte reti concludantur flexu multiplici euadant, hae morsum venenosum habent, sed capitis eorundem cinere morsus sanatur. Periculosum est eas in cibum sumere, nisi prius in vino optimè ac diutissimè decoquantur, & speciebus aromaticis, maximeq; pipere condiantur, venenoso namq; abundat humore, vnde nec de facili cedunt coctioni. Item murenã iuxta Basilium, vipera ex aquis in siccum euocat ad coitum. Iorath, vbi supra. Murena non a suo sibi simile, sed a serpente sibilo ad siccum euocata concipit, nec aliquid tamen serpenti, sed sibi simile gignit. Ambr. Vipera quidem ad littus maris sibilo murenam euocat. Venenumq; suum vomit, illa statim venit, & cum eo coit. Et post vipera venenum suum resumit. Caeterum murena quam aliquid habere noxium ferunt esca praeciosior est. Plinius vbi supra. Murenae morsus, capitis ipsius cinere sanatur. Lichenas etiam, & lepras soluit murenarum cinis cum tertiis obulis mellis.

De Murice. Cap. LXXIII.

ISidorus. Murex est cochlea maris, ab acumine, & asperitate dicta, quae alio nomine cõchilium dicitur, eo ꝙ circumscisa

scissa ferro, lachrymas purpurei coloris emittat, ex quibus purpura tingitur, & inde ostrum appellatū est, q̄ hæc tinctura ex humore testę elicitur. Mucianus aūt tradit muricem echineum, de quo, s. dictum est supra Pli. li. 9. Murices conchæ marinæ sunt, q̄ latēt circa canis ortū tricenis diebus, & statuto tpe exeunt, pretiosum liquorē tingendis vestibus in medijs faucib. hn̄t vulē. Sed is color in sola vena candida reperitur. Reliquū verò corpus sterile est. Viuis quoq; tm̄ hic color exprimitur, quia morientes cū vita succum euomunt, non hn̄t sphericū os, neq; rotundū, nec in angulos prodeunte rostro, sed ad conchę modū vtroq; latere clauditur. Idem, in eodem. Aīalia marina, q̄ sunt duræ testæ, vt murices, aut purpurę salmario leniore proueniunt, sicut acescēte humore culices, atq; spume maris incalescente cum admissus est imber, & hæ pariunt in vere. Idem, in lib. 32. Muricum testę cinis vtiliter cum melle illinitur vlceribus capitis. Idem quoq; cinis bonum est dentrificium, & maculas purgat in facie mulierum cū melle illitus, & cutem quę erugat, extendit septenis diebus illitus, ita vt octauo candido ouorum foueat. Idem ex oleo valet ad parotidas, & strumas. Panus q̄, resistit vtroq; modo, siue opus sit incipientes discutere, siue coctos emittere. Item muricum cinis cum oleo tumores tollit. Cinisq; testarum earum cum melle mammas mulierum efficaciter sanat.

De Mure ac musculo, & mustela. Cap. LXXIIII.

PLinius lib. 9. Mus marinus ad terram exit, ibiq; fossam faciēs oua parit, ac rursus terra obruit. Post 30. vero diem rediens, iterum fossam aperit, & fœtus in aq̄ ducit. Horum fœtus inter initia visu carent, sicut fœtus oīum ferè aquatilium. Isido. Musculus dictus est, eo q̄ sit balenæ masculus. Huius n. coitu hæc bellua concipere perhibetur. Sunt autem musculi cochleæ quorum lacte concipiunt ostreæ. Pliu, li. 9. Amicitiæ sunt exempla musculus & balena. Q̄nq; p̄grauis superciliorum pondere, obrutis eius oculis, infestantia magnitudinem in vada p̄natans demonstrat, oculorumq; vice fungitur. Idē in lib. 11. musculus marinus, quę balenam antecedit, nullos hēt dentes, sed pro his setas intus, ob id & hirsutam dūt appellatā. Idem in lib. 9. mustelæ pisces mēse deputantur, quas inter alpes lacus retbiæ bigrantium ęmulas murenis generat. Aristo. mustela, sicut delphinus, & foca viuos fœtus de corpore suo edunt, & cum partus ediderint, si erga suos catulos insidias quenq̄ moliri præsenserint, ipsos tuentur, ætatis tenerę pauorē affectu materno cōprimunt, oraq; aperiunt, & innoxio dente partus suos suspendunt. Interno quoq; corpore recipere, ac genitali aluo feruntur abscondere, donec illos ad securitatem deferant, aut sat corporis obiectu defendant.

De Narco, & nautilo, & nube. Cap. LXXV.

NArcos teste Aristot. tantę virtutis est piscis, vt mediante lino, & calamo ad manum piscatoris hamum tenentis accedat stupor, & insensibilitas. Immo & totum corpus obstupescit, nisi citius hamum deserat. Inde est q̄ ēt stuporifera, vt papauer, & huiusmodi cætera dn̄t narcotica. Plin. li. 9. Nautilos, q̄ ab alijs vocatus pompilos, inter præcipua miracula maris computatur. Nam supinus in summa ęquorū perueniēt, ita se paulatim subrigens, vt emissa omni per fistulam aqua velut exoneratus sentina faciè nauiget. Postea prima duo brachia retorquens, membranam inter illa miræ tenuitatis extendit, qua velificante in auras cæteris brachijs subremigans, media cauda, vt guberna culo se dirigit. Ita vadit alto liburnicarum gaudens imagine, si quid pauoris interueniat hausta se mergens aqua. Ex lib. de nat. rer. Nubes secundum Aristotelem, est piscis, in aqua viuens, applicatus ad petram. Aqua non descendit, nec separatur, nisi per attractionem inspirationis coactus.

De Orbe, & ostrea. Cap. LXXVI.

ISidor. Orbis dictus est e figura, s. quia rotundus est, & totus in capite constat. Plin. lib. 32. Durissimum esse pisciū constat eum, qui orbis vocatur, rotundus est sine squamis. Isidor. Ostrea dicta est a testis, quibus mollicies interior carnis munitur. Greci enim testā ostream vocant, ostrea vero neutro carnes fœminino dn̄r. Est aūt in ostrea pretiosissima margarita naturaliter infixa, quæ maris aqua in ea solidatur. Quæ etiam difficile apud reges inuenitur, & in littoribus quasi vilis iacens, a vulgo saxis asperis, & cautibus colligitur. Ex lib. de nat. rer. Ostreum, vt dn̄t Ambros. & Isidor. quandoq; testam aperit, vt clementioris auræ delitijs glorietur. Sed cancer insidias ei repentinas prætendit, & lapidem inter eius testa proicit, ne illas coniūgere possit, & sic ostreæ carnes corrodit. Ostreum siquidem in siccum, vel in sicco iacens, iam vt in domo conchas in tempore successionis maris aperit. Pliu. lib. 9. Silicea testa inclusis fatendum est nullum inesse sensum, vt ostreis putrescente limo proueniunt, ac spuma, circa nauigia diutius stante defixisq; palos, & ligna. Nuper compertum in ostrearijs humorem his fœtificum effluere in modum lactis. Idem in lib. 10. In marinis ostreis auditum esse non est verisimile, sed ad sonum dn̄t se mergere. Tactus quidē sensus inest omnibus etiam quibus alius nullus. Nam & ostreis, & terrestribus vermibus, quo existimauerim omnibus sensum inesse gustus. Idē in li. 11. Oculi quidem ostreis nulli, quibusdā conchartū dubij. Idē in lib. 32. Ostreæ dulcib. aquis gaudent, & vbi plurimi amnes influunt. Gignuntur tn̄ & in petrosis, carentibusq; dulciū aquarū aduentu. Grādescunt sideris ratione circa æstatis initiū multò lacte prægnantia & latentia, & vbi sol penetrat in vada. Hęc vī ratio quare minora in alijs locis repetiūtur, opacitas. n. p̄hibet incrementū, tristitiaq; minus appetunt cibos, variantur corporib. Hispania rufa, in illirico fusca, nigra & carne, & testa circeis p̄cipua, in quacunq; gente, vbicunq; habentur spissa, nec saliua sua lubrica, crassitudine potius, q̄ latitudine spectanda, nec in luto, nec in arenosis, sed solido vado capta spondilo breui, non carnoso, nec fibris lacinioso, ac tota in aluo. Gaudent, & peregrinatione transferriq; in ignotas aquas, in indico mari reperiuntur pedalia.

De Medicinis, & ostrea. Cap. LXXVII.

OStreæ specialr contra venena leporis marini aduersantur, eisq; mensarū diuitum palma tribuitur, stomachū vnicè reficiunt, fastidijs medentur. Addidque luxuriam frigus obrutis niue, summa montiū, & maris ima miscens. Aluū leniter emolliunt, coctaq; mulso tenasmo, qui sine exulceratione sit liberant. Vesicarum ēt vlcera repurgant. Cocta vero in conchis suis sicuti venerunt clausa mirè distillationibus prosunt. Harum testę cinis vuā sedat, & tonsillas admixto melle. Eodē modo parotidas, panos, mammarumq; duritias, vlcera capitū ex aqua. Cutē aūt mulierū extendit. Inspergitur & ambustis, ac dentifricio placet. Pruritibus, & eruptionibus pituitæ ex aceto medet̄. Ostreæ crudæ si tundantur strumas sanāt, & perniones pedum. Arist. Est aūt piscis de genere ostreæ, idest testę duræ, qui cauda natat, & repit. Diasco. Ostreæ porphiriæ, vnde purpura tingitur, cochleæ sunt, quę vstę desiccatiuæ virtutis sunt, quibus & cęterarum cochlearum virtute sunt similes. Nam & ego eis vsus sum in reumatica, & diuturna, & quæ difficile concauantur vulnera, & caua, & omnia profunda, quas vstas apposui cum adipe veteri.

De Pagro, pauo, pectine, & perca. Cap. LXXVIII.

ISidor. Pagrus piscis est, quē Græci fagrū, ideo nuncupant, q̄ duros dentes hēat, ita vt ostreis in mari alantur. Actor. Pagrus, & ipse est dentix, de quo dictū est superius. Pli. lib. 9. Oēs quidē pisces p̄gelidā hiemem sentiunt, sed maxime, qui lapidē hr̄e in capite existimātur, vt lupi, & pagri. Cūq; asperæ fuerint hiemes, multi ex eis cæci capiuntur, sicut de lupo iam dictū est superius. Ex lib. de nat. rer. Pauus maris dictus est à pauone volucre, qm̄ ei sīlis est in coloribus. Dorso n. & collo pictus est colore diuerso. Pectines maris armantur vnguibus, lucent in tenebris ignium more. In magnis frigoribus, & magnis æstibus reconduntur, q̄ a tpatum aerē oportet eos hr̄e, vt viuant, cum excessum passionū in elementis vngues eorum non pati valeant. Arist. Aīalis marini, quod dr̄ pecten, pedibus si quid appropinquauerit oculum subito claudit. Pli. vbi sup. pectines sponte naturæ arenosis p̄ueniunt. Actor. Perca est piscis fluuialis varij coloris, cutis velocissimus, squamis, & pinnulis acutis, & asperrimis armatus, q̄bus etiam se defendit contra pisces maiores, ne prædantes eam inuadant: præ cæteris piscibus fluuialibus, & stagnensibus infirmis in cibo præcipuè conuenit. Alexander. Perca videns sibi lucium imminere, horret pinnis, & sic euadit.

De Pinna, & platice. Cap. LXXIX.

PLin. lib. 9. Pinna est piscis concharum generis, nascitur in limosis subrecta sp, nec vnq̄ sine comite, quem pinnotherem vocant. Alij pinnophilacem, i. squilla parua, alicubi cancer, dapis assectator. Pandit autem se luminibus, orbum corpus, intus minutis piscibus præbens. Assultant alij protinus, & vbi licentia audaciā creuit, implent eam. At illa ore cōpresso quicquid concluserit exanimat, partemq; socio tribuit. Quo magis miror existimasse quosdam, aquatilibus nullum inesse sensum. Ex lib. de nat. rer. Pinna de genere concharum est, corpusq; rotundum habet: Mas & fœmina socialiter ambulant. aperit pinna conchas suas ad lunam, seq; paruis piscibus offert quasi mortuam. Qui protinus exultantes i. vbi licentia, sicut dictum est, audacia creuit, implet eius conchas. Mox vero pinna se plenam sentiens, apprehensum quicquid incluserit exanimat. Actor. Plais est piscis notus, & vsitatus apud nos, planus, s. & bicolor. Nam ex vna parte albus, ex altera niger; de quo sicut & de pluribus alijs, nihil in prænominatis authoribus reperi, nisi forte alijs nominibus vocentur ab eis, quàm a nobis.

De Porco marino. Cap. LXXX.

ISidor. Porcus marinus est, qui vocatur suillus, quia dū escam quærit, more suis terram sub aquis fodit. Circa guttur enim habet oris orificium, & nisi rostrum arenis immergat pastum non colligit. Ex lib. de natura rerum. Porcus maris est piscis esibilis, porco terrestri ex magna parte similis. Nam & caput habet

simillimum,

simillimum, & membra in corpore, costasq; simili modo dispositas. Tota ferè caro eius in pinguedinem trãsit. Lingua eius absoluta est, vt porci, sed voce differunt. Circa guttur orificium habet, & escam in fundo maris fodiens quærit. In eius dorso quædam spinæ sunt, venenum efficacissimum hñtes, & punctionibus suis valde cruciantes. Sed fel eorum puncturis remedio est. Pli. in lib. 32. Inter venena piscium, sunt porci marini, spinæ in dorso cruciatu magno læsorum. Remedio autem est limus ex reliquo corporis piscium eorum.

De Pungitiuo. *Cap.* LXXXI.

EX lib. de nat. re. Pungitiuus vero est omnium ferè pisciũ minimus, quibusdam spinis ſm nomen suum pungens. Mas in eis circa fauces rubeus est, fœmina verò illa rubedine caret. Ambo vero maculis nudati sunt, hos vulgus opinatur sine semine in aquis crescere. Et quod mirabilius est. Alios etiam horum semine propagari, vnde & hunc piscem matrem piscium vocant. Dicunt enim si stagnum nouum fiat, nullusq; piscis immittatur. Hos pisciculos anno primo in eo inueniri, & anno secundo diuersi generis pisces ex eisdem propagari.

De Purpura. *Cap.* LXXXII.

PLin. lib. 9. Purpura florem illum tingendis vestibus expetitũ in mediis hẽt faucibus, liquoris hoc minimi est in candida vena, vnde pretiosus ille bibitur nigrantis rosæ colore sublucẽs. Reliquum corpus sterile. Viuunt aũt purpurę plurimum annis septenis. Latent, sicut murices circa canis ortum tricenis diebus. Mutuoq; attritu lentorem cuiusdam ceræ saliuant, similiter & murices. Purpuras aũt vinas capere contendunt, quia cum vita sua succum illum euomunt, & maioribus quidem conchis detracta concha auferunt. Minores vero cum testis frangunt, ita demum rorem eum excipientes Tyrij lingua purpurę longitudine digitali, qua pascitur perforando reliqua conchilia tanta est aculeo duritia. Aqua dulci enecantur, & sicubi flumini immerguntur, alioquin captę etiam diebus quinquagenis viuunt saliua sua. Conchę oẽs celerrimę crescunt, pcipueq; purpuræ, anno magnitudinem implent. Capiantur aũt purpurę paruulis rarisq; conchis textu veluti nassis in alto iactis. Inest autem his esca clusiles mordacesq; cõcharum, quales videmus has semineces, sed mari redditas auido hiatu reuiuiscentes. Appetunt eas purpuræ, porrectisq; linguis infestant, at ille aculeo extimulato claudũt sese, comprimuntq; mordentia. Ita pendentes auiditate sua purpurę tolluntur, & vena præfata eximitur, laus summa in colorẽ sanguinis concreti aspectu nigricans. Idemq; suspectu refulgẽs. Concharum ad purpuras, & conchilia eadem est materia; sed tẽperamẽto distant, duo sunt genera. Buccinum minor concha dr̃, ad similitudinem eius buccinæ qua sonus editur, alterum purpura vocatur, caliculatim procurrente rostro, & caliculi latere introrsus tabulato quo lingua proferatur, propterea clauatũ est ad turbinem vsq; aculeis in orbem septenis ferè, qui non sunt in buccino. Sed vtrisq; sunt orbes totidem, quot hñt annos. Buccinum non nisi petris adhæret, circaq; scopulos legitur, purpuræ alio noĩe vocantur pelagiæ. Plura sunt earum genera, pabulo & solo discreta, lutense putri limo & algense. Vtrisq; melius Tenicũ in Tenei maris ora collectum. Hoc quoq; tñ etiã leuius, atque dilucius. Calculosę appellantur a calculo maris mire apta cochiliis, & longè optimo purpuris. Dilutense, i. vario soli genere pastum. Alga enutritum vilissimum. Purpuras aũt capi post canis ortum est vtilissimum, aut ante verum tẽpus, quia cum fœtificauere suos habent fluxus. Tantoq; vis succi maior, quanto recentior. Quæ durioris testę sunt, vt murices, ac purpuræ lentore præueniunt spuma maris incalescente cum admissus est imber. Item purpurę conuiuia regum adornant, amictus imbuunt. Aquarum ergo est, quod adoratur in regibus, & aquarum est illa species, q fulgent in vestibus. Ex lib. de nat. re. Purpurę sunt conchæ marinæ, quæ verno tpe congregantur, & attritæ liquorẽ ore saliuant, quem in mediis faucibus hñt. Horum piscium conchę, infra annum magnitudinẽ implent, φ si ante in crescendo transcurrant vim libidinis auferunt, nec vltra coire pñt, vt in tpe pretiosum liquorem patiant. Vnde summa diligentia primo anno detrahuntur eis conchæ, vel confringuntur ne crescant, hoc liquore vestis purpurea tingi solet, qui color nigricantis rosæ more sublucet. Purpuræ ſm Plinium fœtidis odoribus capiuntur, & cum semineces fuerint mari redditę reuiuiscunt.

De Medicinis ex purpura. *Cap.* LXXXIII.

PLin. lib. 33. Purpuræ contra venena prosunt: harum testæ cinis vtiliter cum melle illinitur vlceribus capitis. Idẽ quoq; cinis cum melle efficaciter sanat mulierum mãmas: pannis et resistit vtroq; modo: idem cinis, siue opus sit incipientes discutere, siue coctos emittere. Purpurarum, siue muricum minora genera sunt efficaciora, & oris halitum custodientia. Diasc. Purpura maritima & blata appellatur, quia quasi blitula sanguinis apparet; huius virtus sicca est, vnde vulnera putrida gingiuarũ in puluerẽ redacta & imposita, purgat & cicatrizat. Et si in eis maia caro supercreuerit, puluerizata adhibita depascit eam & extirpat, hoc & eius vngulę combustæ faciunt. Eędem vngulæ & coopertorium conchilij album fumigata, castorei odorem habent, ac fumigatione sua ictericis effocationibus laborantes liberant. epilenticos curant; bibita ventrem mouent. Conchilium ipsum combustum omnia supradicta facere nouit.

De Raithe, & raha. *Cap.* LXXXIIII.

EX lib. de nat. re. Raithę q̃ rais gallicè dr̃, est piscis maris inter pisces nobiles reputatus, admodum vilis, & hoc vbi est piscium copia: prope modum rotundus est, & in longitudine, & latitudine ferè æqualis. Oculos hẽt horribiles. Os quoq; deformitate liuidum, & hoc non eo loco quo pisces cæteri, sed loco ventris: vbi vero caput & oculi sunt os non hẽt. Caudam habet prælongam, vt coluber: & in ea spinulas quasdam acutas valde. Habet & qñq; in capite lapidem, nec credimus φ natura creauerit eum inutilem. Huius carnes indigestibiles sunt, vt carnes bouinæ. Impinguatur (vt dicit Aristot.) vento meridionali flãte. Iorath. Est autem piscis noĩe rahas stupefaciens, ita φ cum reti portatur, peruenit stupor eius ad manum qua portatur. Hic occultatur in arena & luto. Venaturq; totum quod ex piscibus appropinquat ei, & quia stupefacit eos, ita φ non possunt moueri, ipseq; consequitur illos, & comedit eos.

De Rana marina. *Cap.* LXXXV.

AMbros. Rana hortens in paludibus, decora in aquis, in quibus omnibus ferè præstat elementis. Arist. Rana marina habet alas, sicut & oĩa cætera, quorum finis tendit ad strictutam. Habet & branchos ad vnam partem declinantes, asperos, spinis similes, & coopertorium hẽt. In ranis maior est fœmina, sicut & in cæteris ouantibus, vt in lacertis, ac serpentibus. Hẽt rana marina supra oculos partes pendentes quasi pilos, habentes capita rotunda, quas ei præparat natura cibi causa. Cum enim rana mouet aliquid aquosum cum luto, & arena, tunc partes illas quæ sunt quasi pili erigit: easq; cum piscibus paruis inuoluit, & ad orificium suum cum eis adducit, sicq; comedit. Et si per partes illas, q̃ sunt super oculos, non venatur, qñ deprehenditur debilis & ęgra inuenitur. Ex his etiam, q̃ latent est rana: cũq; latuerit, vadit ad viride super aq̃, & cibatur piscibus paruis, qui sunt in ea: Rana continuæ generationis est, & ouat extra vnum ouum completum tñ. Et est duræ testæ, pp̃ salutẽ qua exterius indiget: huius causa est natura sui corporis, quia caput eius est in q̃titate multiplex ad suum corpus, & est spinosum. Ideoq; non recipit pullos suos in vltimo. Oẽs autem pisces nutriunt filios suos, præter rana. Plin. lib. 9. Rana sicut & quædam cætera marina cartilaginem habet pro spina. In coitu superuenit prioribus pedibus alas fœminæ mare apprehendente posterioribus clunes, sicut & testudo. Piscium vero diuersa genera nõ coeunt insimul, pter squarinam & ranam: ex quibus nascitur piscis parte priori ranæ similis. Nec parua est solertia ranæ, q̃ in mari piscatrix appellatur. Eminentia quippe sub oculis cornicula turbato limo exerit, assultantes pisciculos pertrahens, donec tam prope accedant, vt in eos assiliat. Idem in lib. 32. Ranarum marinarum ex vino & aceto decoctarum succus contra venena bibitur, & contra ranæ rubetæ venenum. Ranarum adeps instillatus auribus statim dolores tollit. Ranæ quoq; singulæ in aceto decoquuntur, vt dentes inde colluantur, & succus in ore contineatur. Quædam etiam ranarum binarum corpora præscisis pedibus in vino macerant, & inde collui dentes labentes iubent. Hæc aũt oĩa efficaciora sunt ex rana marina. Ossiculus e cauda ranæ marinæ ad strumas valet, ita vt non vulneret. Idq; quotidie faciendum est, donec percurretur. Auic. in 3. can. Rana marina rubea (sicut narrauerunt sapientes) maligna est, inuadens aĩalia. Nam ex longinquo ad ea salit, vt mordeat, & si mordere non potest, exufflationem nociuam ad ea sufflat. Ex eius morsu accidit apostema magnum, & perditio velox. Cura eius est cum tyriaca magna, & quod est eius generis. Actor. Rana marina rubea venenosa est, & eius potu accidit obfuscatio coloris, & apostematio corporis, & alia multa incommoda. Idem. De hac & aliis ranarum speciebus dicetur infra plenius in tractatu de vermibus.

De Rombo. *Cap.* LXXXVI.

PLin. lib. 9. Rombus est piscis planus, sicut passer, & solea: hi à passeribus tm̃ situ corporum differunt. Dexter hic resupinatus est illis, passeri lęuus. Idem in lib. 32. Rombi carnes tritæ, & ex aqua mulsa datæ febricitantibus proficiunt. Ex lib. de nat re. Rombus est piscis magnus, & fortis, & astutus, sed tardus. Hic quoq; piscis, vt rana marina simili modo deprædatur. Nã in limo turbato absconditus, pinnas exertas mouet. & vbi pisces approximare viderit, mox eos corripit & deuorat. Argm̃ est eius solertiæ, quia cum sit tardissimus omnium piscium, mugilum tamen velocissimum in ventre sæpissimè reperitur habere.

De Salmone. Cap. LXXXVII.

PHisiologus. Salmo dr̃ a saltu: caudam enim ore replicat, & reflectit, firmiter eam ore tenens donec saltus agilitate locū etiam abruptū conscendit. Sed nec colore multum valet, aut sapore, anteq̃ gustauerit mare. Ad quod tendens contra fluminis impetum, a proposito non desistit, quousq; reficiatur. deinde ad nota domicilia reuertitur. Ex lib. de nat. re. Salmo piscis est in longitudinē, & latitudinem magnam excrescens. Roboro quoq; fortis est, sed ponderosus & grauis. omnisq; quam hēt agilitas a potentia virtutis eius est; potiusq̃ a leuitate corporis: hic, vt dicit Pli. olim præferebatur omnibus piscibus fluuialibus; & maxime in Aquitania. Carnes eius rubeæ sunt, quæ licet dulces & grate sint valde: tñ satietatē cito manducantibus ingerunt. Piscis iste fœtus facit, nec diu viuere pōt in aquis dulcibus stagnorum, nisi liberum habeat trāsitum ad dulces vndas fluuiorum. Quinetiā vbi in transitu sepē, vel aliquid huiusmodi obstaculum inuenerit, caput caudæ coniungit: flexoq; corpore peruolat ad optata. Hoc ipsum ēt facit cum irretitum se senserit. Salpa piscis est obscenus & vilis. Hic miraculum sui præbet, vt nunquam decoqui possit, nisi prius fortiter fuste, vel ferula verberetur.

De Scolopendra, & scorpione. Cap. LXXXVIII.

PLinius lib. 9. Scolopendræ marinæ terrestribus similes, quas centipedes vocant, hamo deuorato oīa interanea euomunt, donec hamum egerant: deinde resorbent. Isido. Scorpio dictus est, quia lædit dum manu tollit. Tradunt aūt decem cancris cū manipulo ocimi alligatis, oēs qui ibi sunt scorpiones, ad eum locum congregari. Arist. Scorpio marinus ouat in vere latis, & iterum autumno. Pli. lib. 9. Cancri mortui in Scorpiones figurantūr in sicco. Idem in libro 20. Mentæ succus contra scorpiones marinos sumitur. Idem in lib. 32. Mulus etiam illitus, vel in cibo consumptus contra scorpiones marinos sumitur, & auxiliatur. Scorpionis aūt marini fel alopicias replet. Fel marini scorpionis ruffi cum oleo veteri, aut melle attico incipientes suffusiones discutit. Iterūq; fel scorpionis marini cicatrices tollit. Scorpius marinus necatus in vino, & oboli pondere potus vesicæ vitia & calculos sanat. Lapis quoq; qui inuenitur in scorpionis marini cauda. Cum sol est in Cācro torquentur serpentes ictibus scorpionum. Ictibus scorpionum carnes fluuiatilium cochlearum resistunt crudæ, vel coctæ. Quidam ob id salsas quoq; obseruant, & ipsis plagis imponunt. Diasc. Scorpiones maritimi colerā deponunt. suffusiones oculorum detergunt; caligines & glaucomata tollūt. Idem. Marini scorpij fel magnam habet virtutem, & ante fella quadrupedū primum: facit aūt ad effusionem oculorū, & ad caliginem, & ad aspredinem palpebrarum. Auic. in 2. can. Cerusa stagni consticata super marini scorpionis puncturam, confert. idem in 4. Ex morsu scorpionis marini accidit inflatio ventris & forma hidropica, & quandoq; ventositatis exitus absq; voluntate. Cura eius est cura draconis marini, & rutelæ.

De Sepia. Cap. LXXXIX.

ISidor. Sepia dr̃, quia sepibus interclusa, facilius capitur: in coeundo obscœnum genus. Nam ore concipit, sicut vipera: huius atramenti tanta vis est, vt lucernæ additum, Aethiopes videri, ablato priori lumine quidam tradunt. Plin. lib. 9. Sepia piscis est ex genere mollium sanguine carentium, quibus caput est inter pedem, & ventrem, oībus pediculi octoni. Sepię, & loligini pedes duo ex his longissimi & asperi, quibus ad ora admouent cibos, & in fluctibus se velut anchoris stabiliunt. Cæteri cutti, quibus venantur. Sepię coeunt linguis inter se brachia componētes, & in contrarium natantes, & ore pariunt. Sepia oībus mensibus parit oua. Oua eius glutino atramenti ad speciem vuæ cohęrentia. Masculus ea prosequitur afflatu, aliàs sterilescunt. In terreno inter arundines, aut sicubi enata alga parit, & 15. die excludit. Sepię, nec ossa sunt, nec spinæ. Ad odorem vllæ sæpius pisces conueniunt, & ob hoc in nassis ponitur, vt inde capiantur. Trebius dicit in littore carteie sepias esse duorū cubitorum. Nec viuunt vltra bimatum. Sepiarum generis mares varij sunt, & nigriores constantiæq; maioris, hi percussę tridente fœminæ auxiliantur. At fœmina icto mare fugit. Ambo autem ubi se senserint appræhendi, effuso atramento quod pro sanguine his est, infuscata aqua absconduntur. Ex lib de natu. rer. Sepia concipit ore, sicut & uipera. Oua eius dura sunt, hec non natant in mari nisi par & par, masculus & fęmina. Omni tempore ouant, & in 40. noctibus oua sua complent. Fœmina cum ouat, mas ea sequitur, & super oua semen insufflat, ut uiuificentur. Aristotel. Sepia membrum habet sub ore positum, quod dicitur mastim, in quo est sperma magnum, & quando accidit timor, eijcit illud in aquam, & turbat eam. Habet etiam in interiori suo vasa duo plena ouis in albedine similia grandini. Corpora uero marium magis aspera sunt quam fœminarum. Pullus sepiæ continuus est cum ouo in anteriori corporis parte. Nec potest aliter esse, anterior enim pars, & posterior in eodem loco conueniunt.

De medicinis ex sepia. Cap. XC.

DIascorides. Sepia cum atramento suo cocta cacostomacha est, ventrem mollit. Quod molle est ossis eius collirijs cacromaticis necessariè miscetur. Item ossa usta origuinem dentibus tollunt. maculas carnis integro colori restituunt. Glaucomata hoīm, vel aīalium in oculis insufflando maxime cum sale ad sanitatem perducunt. Item os eius tritum, & cum aqua bibitum, thoracis vitiis, & asmaticis, oīno prodest. Plin. li. 32. Oculorum tumorem ruboremq; sepię cortex cum lacte mulieris illitus sanat, & per se scabritias emendat. Cinis eiusdem corticis cicatrices oculorum sanat, & albugines iumentorum emendat. Sepię in cibo soluunt, earumq; testę ex aqua salsamentorum inhærentia corpori tela extrahunt. Medentur & lentigini cæterisq; vitiis ex ossibus sepiarum vstis. Idem cinis & carnes excrescentes tollit, & humida vlcera. Platearius. Os sepiæ, quod in eius ventre inuenitur, ad albandos dentes valet, si puluere eius subtili in panno lineo posito fricentur. Ad faciem quoq; dealbandā puluis eius cum vnguento citrino conficitur.

De sfungia siue spongia. Cap. XCI.

ISidor. Sfungia dicta est a fingere, i. nitidare, vel extergere: vnde Cicero. Et fingebatur sfungiis sanguis, i. extergebatur. Aīal aūt esse docetur cruore petris inhærente. Vnde & dū abscinditr: sanguinē remittit. Nam alia sunt viuentia in aquis, quæ discurrunt, vt pisces. Alia quæ stant fixa, vt ostreæ, ecinus, sfungiæ. Ex his aliæ mares dr̃, eo q̄ tenues sint fistulæ, spissioresq;. Aliæ fęminæ, quæ maioribus fistulis, ac perpetuis sunt. Aliæ duriores sunt, quas Græci appellant tragos, & nos hircosas dicere possumus ob asperitatem sui. Nouissimum genus earum penicilli vocatur, eo q̄ aptę sunt ad oculorum tumores, & ad tergendas lippitudines vtiles. Candidæ sfungiæ cura fiunt. Per æstatem enim ad solem sternuntur, & sicut cera punica candorem bibunt. Plin. lib. 9. Sfungiorum tria sunt genera, vt accepimus spissum ac prędurum & asperum tragos id vocatur spissum & mollius, magis tenue densumq; ex quo penicilli Achilleum, nascuntur omnes in petris. Aluntur conchis, pisce, limo. Intellectum his inesse apparet, quia vbi auulsorem senserint, contractæ multo difficilius abstrahuntur, hoc idem fluctu pulsante faciunt. Esca eas viuere manifestè conchæ minutę in his repertæ ostendūt. Circa Turonem vesci illis auulsas ēt aiunt, & ex relictis radicibus recrescere in petris. Intersunt autem fistulæ quædam inanes quaternæ ferè, aut quinæ, per quas pasci existimantur. Subesse autem membrana quædam radicibus earum intelligitur: viuunt longo tpe. Idem in lib. 31. In sfungiis sunt mas & fœmina. Salis spuma tinctè per æstatem ad Lunam & pruinas sternuntur inuersæ, i. qua parte adhæsere vt bibant candorem. Aīal esse docuimus cruore petris inhærente, auditu eas regi narrant aliqui, & ad sonum cōtrahi exprimentes abundātiam humoris, nec auelli petris possè. ideoq; abscindi, & saniem remittere. Aquilonares cæteris præferunt. Sfungiæ contra solem aptè capita protegunt. Idem in lib. 32. In mari Campaniæ vicino pauem abiectum rapiunt, & ibidem ad nullum cibum in quo hamus sit accedunt.

De medicinis ex ea. Cap. XCII.

ISidor. Sfungiarum genus mollissimum penicilli vocantur, eo q̄ aptę sint ad oculorum tumores, & ad extergendas lippitudines vtiles. Plin. vbi supra. Aquilonares (vt dictum est) sfungias cæteris præferunt, nec vsq̃ diutius durare spiritum medici asserunt. Harum genus nobilissimum penicilli, tumores oculorū sedant ex mulso impositi; Abstergendæ quoq; lippitudini vtilissimi. Imponuntur & ipsę sfungiæ epiphoris ex posca, & ad dolores capitis ex aceto calido. Recentes discutiunt, molliunt, mitigant. Veteres autem vulnera glutinant. Vlcera quoq; humida, & similia impositæ siccant. Fracturæ & vulnera sfungiis vtilissimè fouentur, quia sanguis rapitur in secando, vt perspici possit curatio. Imponuntur uulneribus nunc siccæ, nunc ex aceto aspersę, nunc vino, nunc ex aqua frigida. Ex aqua verò cœlesti impositæ, vulnera recentia siccant, nec patiuntur intumescere. Imponuntur etiam ad apostemata discutienda, decocto melle peruncte, & articularis iterum ex aceto salso madidæ, vel ex posca, si ferueat impetus ex aqua eadem e callo salso madidæ. Imponuntur quoq; contra scorpionum ictus ex aceto. In vulnerum autē curatione vicem implent succidę lanæ, nisi q̄ lanæ molliūt, sfungiæ vero coarctant, & vitia vulnerum rapiunt. præterea sfungię circumligantur hydropicis siccæ, & stomacho prosunt impositæ. Item ex aceto vel aqua frigida impositę sanguis profluuium sistunt, & liuorem ab ictu recentem ex aqua salsa calida sæpius immutata tollunt. Testium quoq; tumorem, ac dolorem ex posca auferunt. Ad canū morsus vtiliter imponuntur ex aceto conscissæ, aut aqua frigida, vel melle humectatæ. Cinis Aphricanæ cum porri succo sanguinem reiicientibus, haustu salis ex aqua frigida prodest. Idem quoq; cinis Aphricanæ ex posca tumorem discutit. Omnium autem cinis cum pice crematarum sanguinem

guinem vulnerum sistit. Item spongiæ cinis cum oleo, vel aceto illitus, frōti tertianas tollit. Idē in li.3 5. Infantiū quoq; siriasim, idest capitis vlcera spongia frigida cerebro humefacto sanat.

De Solari, & solea. Cap. XCIII.

EX libro de nat.re. Solaris dictus est, eo φ in sole libenter in ripis fluminum iacet: caput hēt magnum, orificium latum, cutē nigram ac lubricam, qualis est anguillarum. Epar hēt dulcissimum, & esibilitate pcipuū, in vastitatem, ac longitudinem maximam crescit. Plin. lib. 9. Solea est piscis planus, sicut & rhombus. Isid. Solea a figura denoīata est, eo. s. φ calceamentorum soleis assimiletur. Actor. Solea piscis est marinorum piscium iuxta medicos infirmis in cibo suauissimus, quia minus cæteris flegmaticus. Est etiam sapore gratus.

De Spinachia, & squatina. Cap. XCIIII.

EX lib. de nat. re Spinachia corpore quidē est pusilla, sed vtilissimè vndiq; spinis extantibus munita, a morsu cuiuslibet alterius piscis est tutissima. Isido. Squatus dictus, eo φ squamis sit acutus: vnde & eius cute lignum politur. Plin. li. 32. Squatina est ex piscium genere, qui pro spina cartilaginem hñt. Oīaq; talia carnosiora sunt, & supina, vescūtur. Diuersa piscium genera, non coeunt insimul, pter squatinā & ranam, ex quibus nascitur piscis, parte priori ranæ similis. Et nomen ex vtroq; cōpositum apud Græcos trahit. Pisciū quidam ter in anno pariunt, quidam bis, vere & autumno. Ex planis sola squatina bis, autumno, occasuq; Vergiliarum. Squatina vero intra se parit oua pmollia, in aliū locum vteri transferens, ibiq; excludens. Simili modo & oīa q̄ appellauimus cartilaginea, ita fit vt sola piscium & aīal pariant & oua concipiant. Ex lib. de nat. rer. Squatina piscis est in mari, quinq; cubitos hñs longitudinis, & caudam pedalem: hic absconditus in limo pisces corripit subito. Cutem tam asperam hēt, vt ex ea lignum, & ebora poliantur: pilus ipsius cutis breuis & niger est. Hunc adeo durum natura creauit, vt ferri, vel calibis acumine vix incidi possit.

De Stella, & sturione. Cap. XCV.

PLin. lib. 9. Stellam in mari sapiētia claros auctores video mirari: cuius figura hæc est, parua admodum caro intus: extra duriore callu, huic tam igneum feruorem esse tradunt, vt oīa in mari cōtacta adurat: oēm cibum statim peragat. Idem in li. 32. Carnes aūt marinæ stellæ contra marinis draconis ictus valēt appositæ. Ex lib. de nat. re. Stella piscis est in mari occidentali, cuius figura est ad modum stellæ: hæc cum aliquod aīal comederit, mox inuenitur in eius ventre durum, quasi bis coctus panis. Sturio est piscis magnus habitans in aquis fluuialibus, q̄ magnæ sūt & diffusæ. Viuere diutius non pōt in stagnis, nisi ad dulces fluuiorum aquas transitum habuerit. Cibi parum, aut nihil admittit in corpore. Cui quippe cibus in nutrimentum, sufficiens est ipsa sola aeris serena tranquillitas. Quapropter & modicum habet ventrem, ac propemodū solidus in loco ventris, sicut in reliqua corporis parte. Hēt intestina, licet parua respectu suæ magnitudinis. Epar vero satis magnum, & adeo dulce, φ vix comedi sine stumachi abominatione possit. Vnde eius felle, quod cōiguum est: epar fricari solet, vt excessus dulcoris in epate temperetur excessu amaritudinis in felle. Ore caret, & illa pars integra est: q̄ in cæteris aīalibus os occupare solet, nec nisi modicum sub gutture foramen habet clausum: cum voluerit apertum aeris serenitati. Austro citius impinguescit, Aquilone vero flante subsidet in profundis. Idem in lacte positus diu, sicut in aqua viuit.

De Tencha, & titimallo, & torpedine. Cap. XCVI.

ACtor. Tencha piscis est fluuialis, vel stagnētis, oībus notus: in limo, sicut anguilla nutritus; vnde & eius coloris est, s. lutei, siue nigri. Vterq; piscis dulcis saporis est, sed malę digestiunis. Isidor. Titimalus nomen ex floro accepit. Timsi quippe flos appellatur. Nam cum sit specie gratus & sapore iucundus, tñ sicut flos fragrat, & corpore odores aspirat. Torpedo dicta est, eo φ corpus torpescere faciat, si eum quisq; viuentem tangit. Narrat Plin. φ ex Indico mari torpedo etiam e longinquo si hasta virgaq; attingatur, quamuis prævalidos, lacertos torpescere, q̄libet ad cursum veloces pedes alligari. Tanta enim vis est eius, vt etiam aura corporis sui afficiat membra. Pli. lib. 9. Torpedo sicut & squatina est ex genere piscium, q̄ cartilaginem hñt p spina. Oīa talia carnosa sunt, & supina vescuntur. Tradunt torpedinem excauato maris vado condi per hiemem, circa æquinoctiū parit. Octogenos hēt fœtus: oua intra se parit pmollia in aliud vteri locū transferens, ibiq; excludens. Simili modo & oīa, quæ appellamus cartilaginea, vl rapa, pastinaca, squatina, & similia. Ita fit vt sola piscium, & aīal pariant, & oua concipiant. Nouit torpedo vim suā, ipsa non torpens, mersaq; in limo se occultat. Pisces, qui securi natantes obtorpuere corripiens: huius iecori teneritas nulla præfertur. Idem in lib. 32. Torpedo emollit aluū in cibo sumpta, & lieni medetur imposita, procidentis quoque morbum intestanei quoq; prohibet apposita. Deniq; si torpedo dum sol est in Libra capiatur, triduoq; sub diuo asseruetur, faciles efficit partus. Postea quotiens infertur, felle viuæ torpedinis illito genitalia concitantur. Huiusmodi quoq; cerebrum cum alumine luna sexta illitum medetur genitali mulierum.

De Trebio, & trutta. Cap. XCVII.

EX lib. de nat. re. Trebius est piscis niger, pedalis tñ in longitudine, hñs tñ quinq; digitos in crassitudine. Hanc eius vim inesse Plin. recitat, vt pars eius in sale seruata, aurum quod in altissimos puteos deciderit admota extrahat, ac fluctuare faciat: hic colorē candidum in hieme mutat, & æstate nigrior fit. Solus inter oēs pisces ex alga nidificat, & oua in nido parit. Trebius est in oceano, qui duro naues perforat rostro. Actor. Trutta exterius quidem varia est, sicut & pertica, sed interius rubea. Quæ quidē (vt fertur) q̄diu minoris ætatis, & corporis existit: in aquis tñ dulcibus nutritur, & trutta vocatur. Cum autem excreuerit, & descendens vsq; ad confinia maris de salsedine illius biberit: salmo efficitur, quod tñ verum esse nequaq̄ ab oībus asseritur. Est aūt vterq; piscis delitiosus & sapidus. Ex lib. de nat. re. Trutta piscis est habitans in fluuiis dulcibus, qui magno impetu currunt de mōtibus. Squamas hēt vt salmo, carneq; simillimas, sed multo esibiliores: & hoc in æstate tñ a mense Iulio, vsq; ad Noubrē: hieme verò carnes habet albas, vt cæteri pisces, minorisq; saporis: maculas habet in dorso croceas, atq; sanguineas.

De Venth, & vipera, & vmbra. Cap. XCVIII.

VEnth piscis est vulgariter sic dictus: Latinè vero aristosus, quia aristis innumeris armatur caro eius, ita vt incōmodè edi possit, & non sine fastidio: vnde pauperum cibus est, tanquā oīum piscium esibilium vilissimus. In aquosis dulcibus frequenter habitat, in his tñ q̄ fluxu & refluxu maris amaricantur. Capitur aūt sic: Retia tenduntur in longum aq̄, vel in transuersum: & ante retia super aquas instrm instar arcus, ita vt fluitet super vndas: In superiori aūt eius parte nola suspenditur, cuius sonū piscis audiens gregatim aduentat, tinnitum nolę stultus sequens. Et hoc indicio patet, quia sensum hñt auditus: incidentes ergo in retia, capiuntur multitudine magna. Vipera marina piscis est paruus: paulo plusq̄ cubiti vnius. In capite super oculos vnum cornu fert paruum, acutum & mortiferum. Eo nāq; quæcunque vulnerat, veneno inficit: quod cauentes piscatores, capto pisce caput ei amputant: Reliquum verò corpus in vsus hominū cedit. Isido. Vmbra dicitur à colore, eo φ sit color vmbræ.

De Vranoscopo, & vrtica, & vulpa. Cap. XCIX.

PLin. lib. 32. Vranoscopus vocatur ab oculo quem hēt in capite, a quo subter & supra intendit. Alio noīe gallio nuncupatur. Huius fel cicatrices sanat, & carnes oculorum supernatuas consumit, vt dicit Menander in comediis. Idem in lib. 9. Vrtica noctu vagatur, noctuq; mutatur. Carnosæ frontis est: carne vescitur. Vis eius pruritu mordax, eadēq; q̄ terrestris vrticæ. Contrahit ergo se q̄ maximè rigens, ac prænatante pisciculo frōtem suam spargit, complectens quem deuoret. Aliàs marcenti similis: & iactari se passa fluctu algæ vice, contractos pisces contritaq; petræ scalpentes pruritum inuadit. Eademq; noctu pectines & echinos perquirit. Cum autem admoueri sibi manum sentit, colorem mutat, & contrahitur. Tacta vredinē mittit: paulumq; si fuerit interualli absconditur. Ora ei radices esse traduntur, & excrementa per summa tenui fistula reddi. Et his ergo inesse sensum arbitror, qui nec aīalium, neq; fruticum, sed tertiā quandam ex vtroq; naturā hñt, vrticis dico & spongiis. Aristot. Animal genus, quod Græcè dr̄ akalabia, & credunt esse vrtica maris, est inugens alias inuitens per se. Nec hēt testam, sed eius curatio est sicut carnis. Et hoc genus sentit & rapit quicquid appropinquat manibus, & applicatur lapidibus cum suis pedibus, sicut aīal multorum pedum. Et forte tumescit corpus eius, qñ applicatur alicui rei. Hēt autem orificium in medio corporis eius, & venatur quicquid transit per ipsum ex piscibus paruis, & comedit ricium & pecten, i. plais. Nec in eius corpore superfluitas inuenitur vino, & in hoc assimilatur arboribus. Pli. lib. 9. Vulpes marinæ in periculo capturæ glutiūt non tñ hamū, sed amplius vsq; ad infima lineæ, q facilè prærodant. Actor. Hæc de piscibus dicta sunt, qui pure naturam ac speciem piscis habent.

De monstris marinis. Cap. C.

PLin. vbi supra. In mari aūt tam latè supino molliq; ac fertili acremento accipiente causas genitales sublimi, semperq; pariente natura: pleraq; esse monstrifica reperiuntur, perplexis & in semet aliter, atq; aliter, nunc flatu, nunc fluctu conuolutis seminibus, atq; principiis, vt vera fiat vulgi opinio, quicquid nascatur in parte naturæ, vlla ēt in mari esse, præterq̄ multa, quæ nusq̄ alibi. Rerum quidem non solū aīalium simulachra inesse licet intelligere intuentibus, vuam, gladium, serras. Cucumim vero & in colore & odore similem: Quo minus miremur equorum capita in tam paruis eminere cochleis. Plurima aūt & maxima aīalia in Indico mari esse, ex quibus balenæ quaternū iugerum;

gentium: pristes ducenum cubitorũ. Quippe ibi locustæ quaterna cubita implent. Anguillæ quoq; in Gãge amne tricenos pedes. Cedrosij amnẽ Arabin accolunt: Alexandri Magni Classiũ Præfecto prodiderunt. Io domibus fores maxillis beluarum facere, ossibus tecta contignare, ex quibus multa quadragena cubitorũ reperta sunt longitudinis. Exeunt & pecori similes beluæ, ibi in terram: pastæq; radices fruticum remeant. Maximum aũt aĩal in Indico mari pristis, & balena est. Nereidæ falsa opinio nõ est, squamis modo hispido corpore ẽt, in qua humanam effigiem hñt. Nam & hæc in littore spectata est: cuius morientis ẽt gemitum tristem accolę audiuere longè. Et diuo Augusto legatus Galliæ cõplures in littore apparere Nereidas exanimes scripsit. Auctores habeo in æquestri ordine splendẽtes, visum ab his in Gaditano oceano marinum hoĩem toto corpore absoluta similitudine ascendere nauigia nocturnis tpibus, statimq; degrauari quas insederit partes, & si diutius permaneat ẽt mergi. Tiberio Principe contra littus insularum Lugdunensis prouinciæ trecentas amplius beluas reciprocans oceanus destituit miręs varietatis & magnitudinis: nec pauciores in Santonum littore. Interq; reliquos elephantes marinos, & arietes candore tm̃ cornibus assimilatis: Nereidas verò multas. Turanius prodidit in Gaditana littora beluam expulsam, cuius inter duas pennas vltimæ caudæ cubita. 16. fuisse. Dentes eiusdem. cxx. maximi dodrantium mensura, minimi semipedum. Bestiæ cui dicebatur exposita fuisse Andromeda, ossa Romæ apportata ex oppido Iudæ Ioppe ostendit inter reliqua miracula in ædilitate sua M. Scaurus, longitudine pedum 40 altitudine costarum Indicos elephantes excedente, spinæ crassitudine sexquipedali. Ex li. de nat. re. Oẽ aũt marinũ aĩal, & omne genus pisciũ, quod ambulat p consequẽs anhelat.

De Ahune. *Cap. C I.*

AHune monstrum est maris, gulosius cũctis marinis beluis: præda viuit, & in crassitudine corporis sui vertitur ei quicquid comedit: vnde quia stomacho caret, venter eius, qñ comedit multum extenditur, & inflatur supra modum, & cũ amplius extendi nequit, pisces p os eiicit, & hoc de facili, quia cum collo careat, sicut & cæteri pisces, os eius contiguum est ventri. Est aũt adeo crassum aĩal, q̃ qñ periculum timet, pellem, & carnes suas cõtrahens replicat, & extremitates sui corporis intra se, sicut ericius abscondit, ita vt non appareant. Quod tñ aliqñ sine sui detrimento non facit. Mortem. n. adeo timet, q̃ cum periculũ senserit nõ laxari, nec abscedere bestiam, q̃ in insidiis latet, nequaq̃ caput foras extrahit, quod intra corpus suum abscondit, sed cũ affligitur fame, carnes suas deuorat, magis eligens in parte absumi, quàm præda facta beluis in toto consumi.

De Barchora. *Cap. C I I.*

BArchora est aĩal marinum, hñs orificium præ oĩbus animalibus fortissimum. Nam & lapidem si in ore suo acceperit, eũ frangit: hæc qñq; ad ripas exit, & herbas depascit: & qñ oportet in aq̃ reuertitur, ibiq; submergitur, ne cutis dorsi eius a sole exiccetur: & ad nutum debitum deflectere se non possit. Pisciculos quoq; comedit, & per illos deprehenditur. Piscatores namq; pisciculos paruos viuos filo consutos in mare proiiciunt, qui dum effugere non valent, sed insimul flutant, animalis prædicti morsibus patent. At ipsum animal dum vnum post alium transglutire laborat, interim occupatus deprehenditur.

De Caab. & cane marino. *Cap. C I I I.*

CAab est aĩal marinum, hñs pedes paruos respectu sui corporis, quod vtiq; magnum est. Sunt aũt pedibus vaccæ similes, horum vnus longus est, cartilaginosus, osse carens, quo vtit̃ loco manus in oĩbus. Per ipsum. n. eradicat, quod vult, & cibaria per eum accipit, eaq; ori suo reddit. Et cum natat in aqua spirat in ea. Sed spirando anhelitu suo aq̃ in corpus suum trahit, qua cũ repletus fuerit, ad aerem recurrens eam reiicit, & sic respirat. Canis est marina belua, terribilis & hostilis omni animanti, quod eius verberibus cedis, robustissimos hẽt branchos, clauorũ modo formatos. Hi venãtus per mare greges piscium, instar canum in terra feras venantium, exc pto q̃ latrare nequeunt, sed pro latratu afflatum horribilem hñt. Insequẽtes ergo piscium greges ad loca angusta coarctant, & sic in coarctatos crudeli morte crassantur. Piscatores vero loca notantes in quibus absconditi pisces ã fuga latebant, retibus capiunt circumclusos. Hæ vero beluæ difficiles multis tridentibus confici possunt. Isido. Canis marinus a similitudine morum canis terrestris dr̃, eo. s. q̃ mordeat. Auic. Fel canis aquæ dixerunt esse venenum, de quo si quis comederit quantitatem lentis vnius interficit post hebdomadam. Sed cura eius est, vt bibatur butyrum coctum vaccinum cum gentiana Romana, & cinnamomo & iterum coagulum leporis.

De Celethi, ac ceruleo. *Cap. C I I I I.*

EX lib. de nat. re. Celethi sm Arist. est animal marinum, quod præter morem aliorum oua in matrice sua gñat. Quibus illic debito tpe fotis, exeunt vermes ex illis. Quos cum pepererint incredibili celeritate fiunt animalia perfecta parentibus similia. Cor hẽt magnum, & tñ est valde timorosum. Grauiter dormit, ita vt manu capi possit. Aristo. Celethi est ex aĩalibus carnẽ comedentibus. Celethi quidem hẽt oua, vnum completum intra, quod & parit extra. Cæteri vero pisces ouant extra oua incõpleta, excepta rana marina. Oua hæc post paruitatem cito crescunt, sicut vermes, qui generantur ex aĩali paruo valde, deinde crescũt per se. Celethi non hẽt alas, sed habet simile radicibus in terra crescentibus. Generat aũt multotiens, s. sex mensibus. Exit a profundo maris, & pullificat prope terram, quod facit pp calorem, & vt a pullis suis auferat timorem. Ex lib. de nat. re. Ceruleũ est monstrum in flumine Gange instar cancri hñs brachia longitudine septem cubitorum, quibus elephantem corripit, & vndis submergit. Pli. lib. 9. In Gange Indiæ Statius sabosus haud modico miraculo affert: vermes branchiis binis sexaginta cubitorum ceruleos, qui nomen à facie traxerunt: his tantas esse vires, vt elephantos ad potum venientes mordicus comprehensa manu abstrahant in profundum.

De Chilone, & circho. *Cap. C V.*

EX lib. de nat. re. Chilon inter oĩum animalium genera nõ pascitur, sed tm̃ humiditate viscosa, q̃ exit ab eo, cibatur & nutritur. vnde fit, vt hoc animal semper sit ieiunum, & in corpore validum. Nam & in fœminis videmus plus posse differri ieiunium per multos dies q̃ in viris, pp superfluitates humidas & viscosas. q̃ magis abundant in eis, i. fœminis. Circhos, aliàs Circhos hẽt cutem testeam, lenem, nigram, & in aliqua parte rubeã: fissuras duas in pede, q̃ tres digitos faciunt, pedem dextrum habet paruum, sinistrum verò magnum. Et ideo cum ambulat, totum corpus fert super sinistrum, aere claro absolutus incedit. Commotis autem ventis applicatur lapidibus, & immotus quiescit. Cuicunq; verò rei adhæret, fortis applicatione adhæret. Et hoc mirũ est, quòd claro quidem tempore sui potestatem suam habet, tempestuoso autem debilitatur & infirmatur.

De Crocodilo. *Cap. C V I.*

ISidor. Crocodilus a croceo colore dictus est. Gignitur in Nilo, & est aĩal quadrupes, in terra & in aqua valens: longitudine plerunq; viginti cubitorum: dentium & vnguium immanitate armatum, tantaq; cutis duritia, vt q̃uis fortium ictibus lapidum tergo repercussus sit, non sentiat. Nocte in aquis, die humi quiescit. Oua in terra fouet. Masculus & fœmina vices seruans. Hunc quidam pisces serratã hñtes cristam, tenera ventrĩs desecantes interimunt. Solus ex aĩalibus superiorem maxillam mouere dr̃. Auic. Morsus aũt crocodili regitur, sicut morsus canis rabiosi cum attractione veneni, a quo morsus ipse vacuus non est, q̃uis crocodilus saluus sit à veneno, vel rabie. Plin. in lib. 23. Contra morsum crocodili valet cum melantio fęx aceti. Idem in lib. 26. Potamogiton herba crocodilis aduersatur: ideoq; secum hñt illam, qui eos venantur. Pli. lib. 32. Adipem ẽt & fel colũbæ aquaticæ hñtes, qui crocodilos venantur, mirabiliter adiuuari dñr. Contra crocodilorum verò morsus seruatis piscibus salsamenta comedere prodest. Solinus. Crocodilus malum quadrupes linguam non hẽt: maxillam superiorem mouet. Morsus eius horribili tenacitate connectitur stipãte se pectinatim serie dentiũ. Qualia anseres edit oua. Metatur locum nidi naturali prouidẽtia. Nec alibi fętus ponit, q̃ quo Nili crescentes aquæ non possint peruenire. In partu fouendo mas, & fœmina vices seruãt. His ichneumon & delphines aduersantur. Habitant in insula Nili hoĩes forma peresigui, sed audacia vsq; pertingunt, vt crocodilis obuios se offerãt. Nam hæc monstra fugientes sequũtur formidant resistentes. Capiuntur ergo, & metu perdomiti victores suos inequitantes dorso vehunt. Hanc ergo insulam & hanc gentem vbicunq; odoris iudicio persenserint, procul fugiunt. In aqua obtusius videt, in terra acutissimè. Hieme cibũ nullum capiunt. Phisiologus. Crocodilus siqñ inuenerit hominem, & potest eum vincere comedit eum, & postea super eum plorat. Solus in animalibus oris superiora mouet, & inferiora manent immota. De stercore eius fit vnguentum vnum, quo vetulæ, & rugosæ mulieres facies suas perungunt, fiuntq; pulchrę donec sudor defluens faciem lauet.

Item de eodem. *Cap. C V I I.*

EX libro de nat. re. Crocodilus lingua caret: os paruũ & apertum hẽt, & hiatum, vsq; ad aures. Per diẽ in terra quiescit, adeo immobiliter, vt nisi consuetudinẽ eius præcognoscas, mortuũ illum credas. Oculis clausis dormire se simulat & aues hiatu suo pabuli grã inuitat, quas ad escam descendentes perimit, & transglutit. Quidam hoc animal, sicut vrsum semper crescere crediderunt. Circa Nili ripas habitat, in insula gens hoĩum parua quidem, sed animosa, his beluis inimica: soli etiam innatare flumen audent, in quo crocodili habitant, saliuntq; supra dorsa eorum, & illos inquietant: hiantibus ergo beluis resupinato capite sessores dextra leuaq; clauam in ore hiantium quasi pro freno tenent.

tenent, & in terram captiuos agunt, solaq; esse voce territos euomere recenter absumpta corpora cogunt. Hoc aīal auulso corde postea viuit aliquantulum, quod est vtique contra naturam omnium animalium, quæ vitam habent in corde: huius carnes Saraceni manducant. Aristo. Crocodilus in aqua conuersatur, non tñ recipit aquam intra se, sed aerem, & parit extra. Habet sanguinem, duosq; pedes maiores, & caudam. Omniaq; talia sunt fissi pedis, multorumq; digitorum, & participant instrumentum sensus in lingua, præter crocodilum, cuius lingua similis est linguæ quorundam piscium. Hoc & animal non habet aures, sed foramina tm̄, q̄ sunt viæ auditus. Nec hēt mãmillas, nec testiculos, nec virgam apparentem extra, sed intra, nec habet pilos, sed per totum corpus est corij squamosi. Haberq; dētes magnos & acutos & distinctos, habet & oculos similes porcorum, & habet talmos. In aqua quidem debiliter videt, quia spissior est aere. Sed eius visus extra aquam est acutus valde. Maior est eius mansio in die super terram, & nocte in aqua, qm̄ aqua calidior est de nocte, quàm aer extra. Vnicum habet ventrem, sicut & cætera quadrupedia ouantia, vt hardun & lacertulus. Trochilos auis os eius apertum intrat, & eius dentes mūdificat, illorumq; sordibus se cibat. Crocodilus aūt in hoc sentiens iuuamentum, non nocet ei, sed cum vult eam extrahere, mouet collum, nec eam comedit. Solus ex animalibus sanguinē habentibus lingua caret. Nam quia est animal agreste, locum quidē linguæ habet, & qm̄ aquosum lingua caret. Huius squamę sunt sicut natura ossium, & multis ossibus fortiores. Ideo aūt commouet superiorem mandibulam tm̄, quia pedes eius eū sunt parui valde, non sunt conuenientes ad accipiendum & retinendum. Ideoque natura parauit ei loco pedum, duabus operationibus conueniens officium. Item propter indigētiam pulmonis habet collum, recipitq; cum canna spiritum. Plinius li. 8. Crocodilus plerumq; duodeuiginti cubita excedit magnitudine. Vnguibus hic quidem armatus contra omnes ictus cute inuicta. Parit oua, quę transferens extra locum illum incubat semper præ diuinatione quadam, quòd ad illum summo auctu eo anno Nilus aggressurus est. Nec aliud animal ex minore origine in maiorem crescit magnitudinem. In ventre quidem est ei mollis tenuisq; cutis. Ideoq; territi seu delphini merguntur, aluumque illius pinna cultellata, quam in dorso tanquam ad vsum huiusmodi habent, secant. Sicq; illum præda tanquam in suo tantum amne regnantem abigunt, & quis nunquam impares viribus astu tali perimunt. Crocodilum saturum cibo piscium, & semper esculento ore in littore somno datum parua auis, quæ trochilos ibi vocatur, rex auium in Italia inuitat ad hiandum pabuli sui gratia, modo dentes eius & intus fauces, ad hanc scabendi dulcedinem hiant. In qua voluptate somno pressum conspicatus ichneumon per easdem fauces, vt telum aliud immissum erodit aluum.

De Medicinis ex crocodilo. Cap. CVIII.

IDem in libr. 28. Crocodilorum genus cui vita est in aqua & in terra communis, dentes e maxilla dextera dextro lacerto adalligati, coitus stimulare dñr. Canini quoque dentes arcent febres. Lapillos etiam in ventre illius exemptos aduersus horrores febriū venientes pollere tradunt, & ob hoc Aegyptii suos ægros ipsius adipe perungunt. Alter vero minor illi valde similis in terra tantummodo consistit, odoratissimis floribus viuit. Ob id eius diligenter exquirunt intestina odore iucundo referta. Crocodileam vocant oculorum vitiis cum porri succo inūctis & contra suffusiones vel caligines vtilissimam. Illita quoq; ex aqua tollit a facie lentigines maculasq; omnes. Contraque comitiales morbos bibitur ex aceto mulso bini oboli. Apposita quoque menstrua mouet. Optima vero friabilis candidissima & leuis cum teratur inter digitos fermentescens. Cæterum eius felle inunguntur oculi ex melle contra suffusiones. Intestinis ac reliquo eius corpore suffitu vulua laborantes tradunt salutare, vestibusq; circundari eiusdem infectis vapore. Corij vtriusq; cinis ex aceto illitus his partibus quæ secari opus sit, aut nidor cremati sensum omnem scalpellis aufert. Sanguis vtriusq; claritatem visus dat, & munditis oculorum cicatrices emendat. Corpus ipsum exempto capite ac pedibus elixum manditur hisc hiadicis. Et tussim veterem sanat præcipuè in pueris. Item lumborum dolores. Adipem habent quo tactus pilus defluit, hic perunctos a crocodilis tuetur. Cor eius valet ad quartanas. Diasco. Fimus crocodili terreni collectus, & succus adhibitus gratum vultum ac nitentem facit, maximè si albus ac lenis fuerit, & in aqua missus cito se soluerit. Auicenna in secundo libro. Stercus crocodili valet albugini oculi.

De Delphino. Cap. CIX.

ISido. Delphini certum habent vocabulum, q̄ voces hominū sequantur. Vel q̄ ad Simphoniam gregatim conueniunt. Nihil in mari velocius istis. Nam plerumque salientes naues transuolant. Qn̄ aūt præludunt in fluctibus, & vndarum se molibus præcipiti feruntur, tempestates significare vnt. Hi propriè simonea nominantur. Plin. lib. 9. Velocissimum omnium animaliū, non solum marinorum, est delphinus, ocyor volucre, acrior telo, ac nisi multum infra rostrum os illi medio, penè in ventre foret, nullus piscium celeritatem eius euaderet. Sed affert moram prouidentia naturæ, quia nisi resupini atque conuersi non rapiunt, quæ causa præcipuè velocitatem illorum ostendit. Nam cum fame concitati in ima vada fugientem persecuti piscē diutius continuerint spūm, vt arcu emissi emicant ad respirādum. Tantaq; vi exiliunt, vt plerumq; nauium vela vento transuolent. Abduntur triceni s diebus circa canis ortū, occultanturq; incognito modo. Quod eo magis mirū est, si spirare in aqua nequeunt. Solent in terram erumpere incerta de causa, nec statim tellure tacta moriuntur, multoq; ocyus fistula obturata. Lingua est his cōtra naturam aquatilium, mobilis, breuis, & lata, haud differens suillæ. Pro voce gemitus humano similis, dorsum repandum, rostrum simum, quam de causa simonis nomen oēs agnoscunt. His branchiæ non sunt, sicut nec balenis, vt supra dictum est. Idem in eodem. Quæ pro spina cartilaginē habent, carnosiora sunt, ac resupina vescuntur, vt delphinus. Et hoc genus solum vt cetæ animal parit, excepta rana, nam cæteri oua pariunt. Aristo. Delphinus non habet fel, viuit annis 140. vel plus. Probatur aūt hoc cum captus est, & amputata cauda dimittitur. Sicque post multa ipa inuenitur, prægnans est 10. mensibus, & crescit 10. annis. Item delphinus spirat, quod alij pisces non faciunt, non aūt in aqua, sed in superficie aquæ. Item velocior est, & leuior omnibus animalibus. Non habet spinas, sed ossa. Nec virgam habet prominentem extra, sicut homo, & equus, sed intra. Et quamuis habeat auditū, non tū instrumentum auditus omnino manifestum, mammillas hēt non supra, sed propè iuncturas. Nec conos manifestos, sed duo profunda cannalibus assimilata, quibus lactat fetus. Parit æstate eomodo, & ambulat sub pelago pullis suis sequentibus cum longo tpe. Recipit aquam per cannam, sicut marina, & aerem per pulmonem, sicut ambulantia. Ideo aūt non habet spinas, sed ossa, quia generat animalia. Quædam aūt orificium oris habent in opposito, quædam in anteriori, & quædam in dorso, vel in ventre, sicut delphinus, & oē genus animalia quod dr̄ celethi, hmōi non accipiunt cibum, nisi qn̄ reuertantur super dorsum. Et hoc fecit natura non propter salutem, sed vt retardetur in accipendo cibum, qm̄ hoc genus animalia comedit. Et habet additamentum tenue rotundum, nec est bonæ abscisionis, quia cito moritur per nimiam repletionē. Testiculi eius, & omnium marinorum magni corporis sunt intra corpus, quia natura corij eorum non est conueniens propter duritiam ad cooperiendum eos, si essent exterius.

Idem de eodem. Cap. CX.

PHisiologus. Delphini oculos habēt in dorso, & ora in parte opposita, vnde non bene prædam suam capiunt pp distortionem oris a parte oculorum. Hinc est, q̄ ora sua conuertunt ad cœlum, & dorsum oculosq; ad terram, vt prædam suam cōsequantur. Imminente tempestate ludunt apparentes in vndarū superficię. Subsidium vero naufragantibus ea hibuisse dūr. Ferūtur ēt plorare qn̄ capiuntur. Plin. lib. 10. Delphini dormiūt, ita q̄ etiam stertentes audiuntur. Idem in lib. 11. Delphinus aures non habet, quem tñ audire manifestum est, nam & cantu mulcetur. Idem in lib. 18. Delphini flatum ex qua parte veniat præsagiunt, mari lasciuientes, & iterum aquam spargentes, itemq; tranquillitatem turbantes. Idem in lib. 8. Delphini quorū dorso tanquā ad hunc vsum cultellata inest penna, crocodilos q̄q; impares viribus, astutia tū interimunt. Ex lib. de na. re. Pro voce gemitus est illis humano similis, & hoc quia pulmonem habent, & venam asperam, & eorum lingua non est absoluta, nec eorum labia proueniunt, vel prominent ad distinguendam vocem. Aures non habent, sed aurium loco foramen. Horum aūt olfactus, nec vestigia quidem habet, cum tñ sagacissimæ olfaciunt. Dormiunt super aquas, vt possint audire stertere. Viuunt vsque ad annos 140. Mulcentur musica, vnde artionem cytharistam in mari nautis interficere parantibus, obtinuit ab illis, vt prius cythara caneret. Ad cuius cātum delphinorum gregibus congregatis, cum in mari se proiecisset, ab vno exceptus est & ad littus prouectus. Solus delphinus (vt dicit Aristoteles) inter pisces felle caret. Solinus. Delphines plerumque salientes vela nauium transuolant, & quoquo eant coniuges euagantur. Catulos edunt. Decimus mensis facit partum maturum. Contra naturam aquatilium soli linguas suas mouent. Aculeatæ sunt pinnæ dorsuales. Cum ira subiacet, inhorrescunt, cum animo conquieuerint quibusdam receptaculis operiuntur. Spirare eos in aquis negant, & vitales auras non nisi in aere supero respirare. Certum habent vocabulum, quo accepto vocantes sequuntur.

quuntur. Nam propriè Simones noiantur, voces hoīs aquilonis flatu celerius hauriunt. Contra spiratōe austro auditus obstruuntur. Mulcentur à musica. Gaudent cantibus tybiarū: & vbicunq; simphonia est gregibus aduentant. Est autē delphini genus in Nilo, quorum dorsa serratas habent cristas. Hi crocodilos studio eliciunt ad natandum, demersique astu fraudulento ventrium subternatates secant tenera & interimunt.

De amore delphinorum ad prolem, & adinuicem. Cap. CXI.

ARistotel. Delphinus valde diligit filios suos, & ideo longo tpe pascit eos. Solus inter pisces aīal cōpletum generat, & hēt mammillas, lact atq; fętus. Plin. lib. 9. Delphini coniugia vere agunt, decimo mense pariunt, æstiuo tpe rīi. catulos interdū binos vberibus nutriunt. Atq; ēt gestant fœtus in infantia infirmos, quin & adultos diu comitantur, magna erga partum charitate, adolescunt celeriter, decem annis ad summā peruenire magnitudinem creduntur. viuunt & tricenis, quod cognitum præscissa cauda expermentum. Solinus. Delphini vberibus fœtus alunt: teneros in faucibus receptant, inualidos aliquātisper ꝓsequuntur. Ex lib. de nat. re. Delphini solo ęstatis tpe pariunt. Hiberno nunq̄. Mares fęminis parientibus catulos deuorant, sed mřes cū fœtibus se occultant. Diligunt. n. eos tenerrime, lōgoq; tpe ducunt post se, & illi sub aqua mřes sequuntur. At vbi ad robur ætatis perueniunt, nisi sint validę, eas ēt mřes persequuntur. Fętus eorū (vt dicit Arist.) cito crescunt, & semper crescunt vsq; ad ann. 10. sed 10. mensibus cōpletis coeunt, & impregnantur. Delphini parui semper simul sunt tanq̄ greges, & hn̄t duos magnos delphinos custodes, q si quis eorū mortu⁹ fuerint alij super scapulas eum efferunt, ipsumq; custodiunt, ne ab alijs piscibus comedatur, donec tēp state maris ad littus eiciatur. Inuicem. n. se miro modo diligunt. Vnde Pli. testante narratur, q delphino capto a rege Chariç, conuenit ingens multitudo reliquorum ad portum vbi delphinus legatus tenebatur, quib. plangentibus, & quasi miserationē poscentibus, rex eum dimitti ꝑcepit. Delphinos sequitur aliorum piscium multitudo, quod scientes piscatores venantur pisces vbi illi transierunt. Si quis carnes delphini comederit, & in mari lapsus fuerit, si a delphinis inueniatur statim ab eis deuoratur. Si vero non comederit, super rostra eum eleuantes ad terram trahunt, & ab alijs piscibus defendūt. Arist. mortuo denique delphino, cęteri delphini cōcurrūt, ipsūq; circūdātes in ꝓfunda deferunt, atq; sepeliūt, ne a piscibus comedat.

De Familiaritate delphini ad hominem. Cap. CXII.

ACtor. Delphinus frater hoīs dr̄, qa moribus humanis quodāmodo assimilatur. Hinc. n. exēpla multa in diuersis auctorib. leguntur. Pli. vbi sup. Delphinus non tm̄ hoīs amicum aīal. verum & musicæ arte mulcetur simphoniæ cantu, & ꝑripuè hidrauli tono. Delphinus hoīem nequaq̄ vt alienum expauescit, sed obuiā nauigijs venit, exultans alludit. certat ēt & q̄uis plena ꝑterit vela. In Narbonēsi prouincia, & in Nemausiēsi agro stagnum est laterna appellatum, vbi cum hoīes delphini soc etate piscantur, innumera vis mugilum statuto tpe angustis faucibus stagni in mare erūpit obseruata æstus reciprocatione, qua de causa ꝑtendi non queunt retia, q̄ molem ponderis nullo modo tolerent, ēt si non solertia insidietur tpi. Simili ratione in altum ꝓtinus tendunt, quod vicino gurgite efficere: locumq; solum pandendis retibus habilē effugere festinant: qđ vbi animaduertere piscantes: concurrit aūt multitudo tpris guara & magis ēt voluptatis huius auida. Populus. n. e littore Simonem clamat, cuius desideria delphini exaudiunt aquilonis flatu vocē ꝓsequēte, austro vero tardius ea aduerso referēte. Et tunc ex improuiso in auxilium aduolant. Acies ꝓpere apparet, ac protinus dispunit in loco vbi coniecta est pugna opponunt sese ab alto, trepidosq; in vada vrgent. Tunc piscatores retia circundant, furcisq; sublenant. At mugilum nihilominus velocitas transilit. At illos delphini excipiunt, & occidisse ad pn̄s contenti, cibos in victoriā differunt: opere ꝑlium feruet: includiq; retibus se fortiter vrgentes gaudent: & ne id ipsum fugam hostium stimulet, inter nauigia & retia, hoīesve natantes sensim elabuntur, vt exitus nō appareat. Solinus. D. Augusto principe in Cāpania, Delphinum puer fragmentis panis primo allexit, & intm̄ consuetudo valuit: vt alendum ēt se manui illius crederet. Mox cum pueri eius audacia perstitisset, eum inter spacia Lucrini lacus euectauit. Vnde factum est, ut a Baiano littore puerum equitantem, vsq; Puteolos veheret. Hoc p annos plurimos tandiu gestum est, donec assiduo spectaculo desineret esse miraculum. Sed vbi puer obiit, sub oculis publicis desiderij mœrore delphinus interiit. In Aphrico quoq; littore delphinus ab Hipponensibus pastus est, tractandumq; se ꝑbuit. impositos quoq; frequenter gestitauit. Proconsul ēt Aphricæ Flauianus, ipse eum tōgit, & vnguēto delibuit. Qui odoris nouitate absopitus, aliquantisper ꝓ exanime iactatus est, multisq; mensibus destitit à solita conuersatione. Apud Iasum, vel ialisum vrbē Babyloniæ puerum delphinus adamauit, quē cum post assueta colludia impatientius sequeretur recedentem, arenis inuentus hæsit. Alexand. autē Magnus illum amorē numinis fuisse interpretatus, ꝑfecit puerum Neptuni sacerdotem. Iuxta eandem vrbē alium puerum per marina sibi insidentem cum vndosior fluctus necauisset, delphinus ad terrā reuexit, & velut reatum suum fateretur, pœnitentiam suam morte vindicauit, nec amplius in ꝓfunda reuerti voluit.

De Medicinis ex delphino. Cap. CXIII.

PLin. lib. 32. Delphini cinis ex aqua illitus lichenas, & lepras sanat. Porro exulcerationē sequi debet curatio, q̄ ꝑducit ad cicatricē. Quidā vero delphinum in fictili donec pinguedo sibi sit oleo fluat, ponunt, vel coquunt ac ꝑtungunt. Circuitus autē febrium tollit delphini iecur ante accessionē gustatum. Adeps delphini liquatus, & cum vino potus hidropicis medetur. Gingiuis autem atque dentitionibus plurimum confert dentium delphini cinis cum melle, & si dente ipso tangantur gingiuę. Idem adalligatus pauores tollit repentinos.

De Dracone marino Cap. CXIIII.

ISidorus. Draco marinus in branchijs aculeos hēt ad caudā spectantes. Qui dum percusserit, quaqua ferit, venenum fundit: vnde & vocatus est. Ex lib. de natu. rer. Draco marinus est monstrum crudelitate horridum instar draconis terrestris in longitudine extēditur. alis caret: caudam hēt sinuosam, caput ēm magnitudinē corporis paruum, sed hiatum oris horridum: squamas & cutē duram. Pinnas antē hēt pro alis, quibus vtitur in natando, vno impetu magna maris spacia transcurrit: & hoc potius robore virium q̄ remigijs pinnatum. Pestifer est albus, & ēt piscibus morsus eius. Mortē. n. infert. Cinis autem ossium eius dolores dentium sanat. Pli. lib. 9. Draco marinus captus, & immissus in arenam cauernā sibi rostro mira celeritate excauat. Idem in lib. 27. Absinthium adaersatur draconi marino. Idem in lib. 32. Carnes ēt stellæ marinæ valent contra marini draconis ictus impositæ. Imponuntur quoq; contra eum salsamenta ex aceto. Idē draco marinus ad spinæ suæ qua ferit venenum, ipse ꝓdest impositus. Auic. in 4. can. Morsus draconis marini similiumq; magis corporis serpentium curatur, inquantum est vlcus tm̄, non inquantum est venenum, de quo sit curandum. Draconis quidē marini morsus (vt dixerunt) liniatur cum sulphure & aceto. Cōferunt ei adeps crocodili emplastatus, & plumbum fricatum super ipsum. Idem in lib 2. Draco marinus, vt ait Gal. finditur, & ponitur super morsum suum, & confert. Succus etiam absinthij confert eius morsui. Stagni quoque cerusa confert super puncturam eius confricata.

De Equo marino, & equonilo, & equo fluminis. Cap. CXV.

ISidor. Equi marini vocan sunt, eo q prima parte equi sunt. postrema verò soluuntur in piscē. Ex lib. de nat. re. Equus marinus est monstrum fortissimum, nihil extra aq̄ pōt, vt dicit Aristotel. sed statim, vt aquarum caruerit natura, carebit & vita. Aliorum piscium carnib. viuit. In pugna crudele est, sed hoīem timet, & contra eum partis bella formidat. Equonilus (vt dicit Michael) monstrum est ingens ac ferocissimum, in Nilo habitans. Crura pedes & vngues hēt, vt crocodilus, sed multo maiora. Humanarum mortium cupidissimum est: tā cum ei nauis in portu occurrerit: vnum pedē in terra figens, altero nauē in anteriori arripiens facillime scindit, vel inclinatā aliqn̄ mergit. Vñ in locis in quibus habitat immanis multitudo hoīum perditur per eum, sed hoc malum rarissimè inuenitur. Nullis capi posset instrumenti nisi reti ferreo ex catenis apud Damascenos in hoc opus fabricato. Capium quoq; malleis tm̄ ferreis occiditur. Pellis eius vnius cubito spissitudinem hēre dr̄, tantæq; esse duritiæ, vt nullo iaculo & armatura penetrari possit. Equus fluminis (vt dicit Aristot.) est monstrum in oriente, forma mirabili, sublimis faciei. Crines habet vt equus, pedes fissos & sotulares, vt vacca, caudam vt porcus. Corium eius valde crossum est: interiora eius, vt equi: magnitudo autem vt asini: hinnit vt equus, in terra, & in aquis æqualiter manere dicitur.

De Feleo, & foca, & galata. Cap. CXVI.

FEleus, qui & vitulus marinus appellatur, cutē hēt pilosam, albis nigrisq; maculis distinctam. In terra pecudum morē parit, & nunq̄ geminis plures educat. Fętus ēt lactat mammis, nec ante. 12. diem in mare deducit. his in sono mugitus est. Nullum aīal grauiori somno ꝑmitur: vnde dexteris pinnis quibus vtuntur in mari, vim somniferā inesse dn̄t, si cuiusq̄ capiti subdantur. Difficulter autē (nisi capite eliso) interficiuntur. De hoc ēt aīali illud mirabile fertur, q eo mortuo & excoriato pilus in pelle vbicunq; fuerit, naturali quodam instinctu ꝑut mare se gerit. Nā si mare turbatum in fluctus surrexit, & pilus sibi erectus exurgit. Si vero mare pacificatum fuerit: pilus in planum sternitur: sicq; maris status in re insensata & mortiсina deprehenditur. Isid. Focas, siue bocas dn̄t esse boues marinos, quasi boacas.

boaris. Ex lib. de nat. re. Foca bos est marinus, aïal, s. in suo genere fortissimum, aïosum & iracundum, non tñ ad alia aïantia, sed & ad sua domestica. Sępe. n. cum fœmina sua pugnat, donec eam interficiat. Interfectam autẽ a loco eiicit, & sic aliam superducit, nec sic cessat eas fœminas superducere, donec eum cõtingat propria morte defungi, vel a fœmina sua superatum interimi. Nec mutat locum suum de facili, sed illic semper manet, vbi eum natura condiderit. huius pernicie ęmuli filij rapina viuunt. Diasc. Coagulus focæ marinæ virtutem hẽt castoreo similẽ. Epilenticis ꝓdest. Mulierum quoq; strictis, s. pfocationibus mñcis bibitum valet. Probatur aũt sic verum de foca sit coagulus, si coagulus agni solutus in aq̃ vna hora dimittatur, nec se digerat, & post hæc aqua ipsa coagulus focę perfundatur. Nam si ea accepta soluatur verus non est. Verus enim accepta aqua non se soluit. Ex lib. de natu. rer. Galata extra morem omnium animalium, cũ fœtus in aluo suo viuere senserit, illos extrahit. Et siquidem eos ad vitam maturos inuenerit, foris relinquit. Sin autem eos in matricem, vt foueantur reponit.

De Karabone, & Kilone. Cap. CXVII.

KArabo stercore viuit & luto: fœdaturq; cibo, pp hoc aïal ponderosum est: caudam hẽt latã. Et ideo qñ pugnat leuiter se vertit. Huius. n. generis monstra fortissimè pugnant inter se, velut arietes, muniuntq; se multitudine sociorũ aduersæ partes: vnde frequenter visi sunt ambulare sicut greges, adinuicẽq; bella partiri. Fiũt aũt in animalibus bella quatuor de causis, s. pp naturalem superbiã, pp cibum, pp coitum, pp fœtum: sicut gallina pp fœtum cum coruo pugnat, & anser cum cornice. Aristo. Karabo sicut & cancer sanguinem non hẽt: durum hẽt extra, & molle intra, nec est nutribile illud durum, imò recipit ignẽ. Accipit aũt pisces, sicut cancer in profundo maris cum duobus labiis suis, eosq; in duas partes diuidit, & ad os suum ducit. Item karabo & oïa quæ testem mollem hñt, per capita sua natant. karabo ex piscibus durę carnis mouetur cum cauda sua motu veloci, sicut motu alarum suarum. Est aũt genus quoddam ex quo generatur karabo, quod est bonę carnis anteq̃ oua ponat, postea verò malę. Hoc genus exuit spolium in vere, sicut serpens. Ita cancer, & karabo senectutem exuunt, & q̃ mollis testæ sunt. Marinum aïal mollis testæ karabo coit, & impręgnatur, & malachiæ sĩr accidit. Karabo & sibi sĩe in genere, s. aïal mollis testę, ouant coitu. Sĩr est generatio malachiæ, vt sepia, & sibi sĩe. Maresq; karabo tñ custodiunt oua. Malachiæ aũt ouant extra, & mas eiicit super fœminas sperma, sicut mares piscium super oua. Ex libro de nat. re. Karabo secundum Aristo. est piscis, qui qñ timet retrocedit, quando vero non timet ambulat ad anterius naturaliter. Kylon est animal marinum, quod contra naturæ cõis ordinem habet epar in sinistro, splen in dextro. Nam in omnibus animantibus terræ magnis & paruis est econuerso.

De Kolki. Cap. CXVIII.

ARistot. Kolki est marinum aïal hñs dentes acutos, & etiam ponit vnum super alium. Sic enim genus suum diuersatur a generibus piscium, quia pisces hñt quidam dẽtes acutos, & non est in eis aïal duas hñs acies dentium. Actor, kolki ipse est selchus, de quo dictum est paulo supra. idemq; vitulus marinus, de quo dicetur infra. Ex lib. de nat. re. Kolki est aïal in terra, sicut in mari manens: cartilaginosum hẽt corpus, vt sepia. Ossaq; minus debito robusta: vnde fit vt præ infirmitate crurium aliqñ vix ambulare possit, seq; in pedibus sustentare. Ambulatio ergo ipsius est potius ex vigore spiritus & leuitate corporis q̃ ex virtute. Dentes hẽt acutos valde, caudam paruã, vt ceruus, renes vt vacca. Venter eius sanguine caret, quia duæ venæ, quæ ramificantur super renes, vsq; ad ventrem in eis non perueniunt. Cætera verò corporis mẽbra sanguinem hñt, qui nunq̃ ingelatur: hoc animal habet quatuor pedes, & hñt inflectiones digiti quinq; in vtroq; pede: figuraq; pedis est, vt cauda piscis. In aquis spirare non valet, dormit aũt ꝓpe mare super terrã. ibiq; fœtus suos parit duos, aut tres. Transacto verò die 12. post partum sequitur fœtus matrem suam ad mare. & hoc multotiens in die, vt aquis marinis assuescat. hoc animal mammillas habet, vnde fœtus lactet. Vox eius est sicut tauri: maximèq; cum interficitur, difficulter autem interimi potest, nisi cum malleis.

De Leuiathan, & ludolachra, & loligine. Cap. CXIX.

LEuiã, siue Leuiathan est piscis serpentinus de quo, s. inferius dicetur in tractatu de serpentibus. Ludolachra est aïal natura & forma mirabile, duas hñs alas in facie, duas in dorso, quibus mira velocitate nititur, quocunq; volũtas eam impulerit. Loligo est monstrum in quo natura lusisse vr. Nam cute squamosum: cum gregibus piscium maris profunda scrutatur. Cum aũt aquas fastidierit, leuat se cum alis pẽnigeris quas in hoc illi natura dedit, & cum volucribus ęthera scandit. Sed quia flatus ventorum sustinere non põt, post modicum vbi ventis concutitur, ad aquas redire cogitur, & in profundũ relabitur. Pli. lib. 9. Loligo est piscis mollis sanguine carens, sicut & sepia, pediculis octonis. Caput hẽt sicut & sepia inter ventrem & pedes. Sepiæ & loligini pedes duo ex his longissimi sunt & asperi, quibus ad ora cibos admouent, & in fluctibus se velut anchoris stabiliunt. Loligo etiam volitat extra aq̃ se efferens. Sepia quidem in terreno parit inter arundines: ac in alto conseruata edunt loligines. Item loligines sicut & sepiæ coeunt linguis, brachia inter se componentes, & in contrariũ natantes. ore quoq; pariunt. Loligines & in littore Carceiæ miræ magnitudinis sunt, sed in mari nostro qnq; cubitorũ, nec ossa, nec spinas hñt. Idem in lib. 18. Loligo volans signum est tẽpestat s. Isido. Tradunt in oceano Mauritaniæ tantam multitudinem loliginum ex aqua euolare, vt & naues demergere possint. Phisiolgus. Loligo capitur aliqñ quinq; cubitorum. Caput habet inter pedes & ventrem. Vltra duos annos rara est earum vita. Aliquod earum genus asperrimum est, quæ pugnaturæ turmis se munientes stabiliunt.

De Monacho marino, & monocerente. Cap. CXX.

EX lib. de nat. re. Monachi maris dicti sunt, quia caput hñt in modum monachi recenter rasi, coronã desuper rasam & candidam, & circulum in modum crinium super loca aurium: faciẽ tñ non habet in toto similem homini, quia nasum habet pisci similem, & os naso continuũ. Cæterum in inferioribus hẽt formã piscis. Hoc monstrum hoïs super ripas maris ambulantes libenter allicit, & coram eis super aquas ludit. Quod si hoïem admirãtem propinquare viderit, appropinquat & ipse, & si datur facultas, hoïem rapit, & traiicit in profundum, sicq; carnibus eius satiatur. Monoceros est monstrum marinum hñs in fronte cornu maximum, quo naues obuias penetrare possit ac destruere, & hominum multitudinem perdere. Sed in hoc pietas creatoris humano generi prouidit, quia cum tardum animal creatum sit, naues eo viso possunt effugere.

De Nereide, & orcha Cap. CXXI.

NEreides sunt beluæ marinæ toto corpore hirsutis hispidę. Hñtq; speciem aliq̃ formatam cum hoïe. Horum aliqua cum mortalis conditionis imitatrix emori debet, audiunt ꝓcul gemitus eius ac planctus. Actor. De his autem superius dictum est plenius 10 cap. de monstris marinis, & & de orchis, in cap. de balenis. Ex lib. de natu. rer. Orcha monstrum marinum est, vt ait Plin. cuius imago nulla põt exprimi repræsentatione, nisi q̃ sit moles carnis immensæ: hæc balenas graui odio persequitur. dentibus truculentis secreta fœminarum irrumpit, ac morsu lacerat. Illę verò ad flexũ immobiles, ad repugnandum inertes, pondere suo onaratæ, ac pinnis inualidæ, solum nouerunt auxilium in altum mare refugere: seq; toto oceano defendere. Econtra verò orchæ in malitia pertinaces laborant fugientibus occurrere, & incautas angustijs trucidare: in vada vrgere: saxis illidere, &c.

De Perna, & pistre, & platanesta. Cap. CXXII.

PErna mõstrum est magnum, quod ostrearum more nascitur inter conchas colorem ceruleum hñtes, & inter illas vestitur nobilissimo vellere, fuluo nimis, ac rutilo: vnde vestes pretiosæ conficiuntur in decorem & ornatum virorum, ac mulierum, Pepla quoq; capitibus fœminarum. Pistes est in illa parte oceani, quæ Galliam respicit. belua tantæ altitudinis, vt attollẽs se super fluctus ingentis columnæ similitudinem præferat, altiorq; nauium velis, diluuium quoddam eructans paueficiat fluctuãtes. Platanista belua in Gange fluuio Indiæ nascitur, rostrum hñs delphini, caudam 16. cubitorum longitudinem habentem. Quibus socię sunt beluæ, quas statios vocant, branchiis binis. His tamen vires inesse dicunt, vt elephantes ad potum veniẽtes morsibus suis infestent, & eorum promuscides abstrahant.

De Polippo. Cap. CXXIII.

ARistot. Polippus, siue multipes habet iuuamentum squamositatem pedum: per illam enim inuoluit omne, q̃ sibi appropinquat. Aïal tñ hñs sanguinem, habet cerebrum, nisi hẽat aliud membrum cerebro conueniens, sicut animal multipes ac sibi simile. Membra vẽtris in sepia, & multipede consimilia sunt in figura & tactu. Multipes habet sperma in superiori parte, & accidit ei spermatis exitus ex timore, sicut etiam accidit ei pp timorem, quod mutatur in colore. Quicquid comedit aggregat in cauernis vbi manet. Et postq̃ omne idoneum sibi comederit, tũc testas residuas & cortices etiam cancrorum eiicit. Mutatur color eius, & colore lapidum, qui sunt prope illum fit coloratus, quod ei accidit cum timuerit. Multipedes in maiori parte non viuũt per duos annos, quia cum ex illis aliqua humiditas exierit: moriuntur naturaliter. Et sĩr accidit fœminis post partum, q̃ stupefactæ fiunt: & ideo moriuntur. Marium vero carnes durescũt, & viscosantur. Multipes habet quatuor medios pedes magnos, & in totum habet octo. Paruulũ quidem habet corpus, & quod in corpore natura diminuit, augmentat in pedibus: habet additamenta per quæ anchorat, & per ipsa mouetur, sicut nauis, ac per eadem apprehendit, quicquid à se remotum fuerit. Membrum

quoque

quoque qđ hēt vt sustentet, strictum est pp paruitatem corporis, nec visui manifestatur. Est autē frigidum natū pp corporis sui longitudinem. Multipes vincit & comedit karabonē. Ionagros aūt multipedem. Solinus. Polippi quidem in mari sunt, sicut camelcontes in terra, cuicumq; rei q; proximauerint, lenitate cutis assimilantur, licēt in natura sua sint glabrea. Plin. lib. 9. Polipporum multa sunt gñā, terreni maiores, q̃ pelagici. Oīa branchijs vt pedibus ac manibus vtuntur. Cauda vero quæ bisulca est, & acuta in coitu. Est aūt polippis in dorso fistula qua transmittūt mare, eamq; modo in dextram partem, modo in sinistrā transferunt: natant obliqui in caput, quod prædurum est sufflatione viuentibus. Cæterum per brachia velut acceprabulis dispersis, eo hausto quodammodo eni adhærerunt tenēt supini, vt auelli non queant, vada vbi apprehēdunt. Et grandibus minor est tenacitas, Soli mollium in siccū exeunt duntaxat asperum, nam leuitatem odere. Vescuntur conchiliorū carne, quorū conchas cōplexu crurium frangunt. Itaq; præiacentibus testis eorū cubile deprehenditur. Polippi binis mensibus conduntur. Vltra bimatū non viuunt: pereunt aūt tabe semper fœminæ celerius, & ferè a partu. Mutat polippus colorem ad loci similitudinē, maximeq; in metu ipsum brachia sua rodere falsa opinio est. Id. n. a congris euenit ei, sed renascuntur eis sicut caudæ lacertis: molli teguntur cute, sicut & murenæ. Pinnas nō habent, sed pedes earum loco. Polipporum generis ozigena dicta graui capitis odore, ob hoc maximè muræms eam consectantibus. Piscium sanguine carentium, vt dictum est supra, Primum genus est eorum quæ appellantur mollia, vt polippus, & loligo ac sepia, his caput est inter pedes, & in ventre pediculi omnibus octoni. Idem in lib. 10 Non potest a petris auelli polippus. Idem cunicula admota protinus ab odore resilit.

De Polippi sagacitate. Cap. CXXIIII.

Isidorus. Polippus, i. multipes plurimos nexus habet, ingeniosus est, hamum appetens brachijs complectitur, non morsu, nec prius dimittit, quam escam circumrosent. Ambr. Polippus vadoso in litiore petram nactus ei affigitur, atq; eius nebuloso colore terga obductus plurimos pisciū sine vlla suspitione fraudis adlapsos, dum natando non præcauent, & saxum opinātur, cassibus furtiuę artis includit, & sinu quodam suæ carnis intercipit. Habet enim nexus plures quibus irretit, quicquid in scopulos suæ fraudis inciderit. Ex lib. de nat. re. Polippus est piscis tantam habens virtutem in brachijs, vt nautam aliqñ de naui incautē stantem vi rapiat, & in mare trahat, eiusq; carnibus satietur. Carnibus. n. libenter vescitur. Sæpiuns adhæret scopulis, & auelli nequit: cui si fœtida res admota fuerit, ab eius odore protinus resilit. Hi in mari iuxta Venetiam frequētissimi sunt. Arist. Multipes (vt dictum est) karabo vincit, ipsumq; comedit. Vnde, & si ambo simul in vnum rete capiantur karabo pp commitatum eius motuus inuenitur. Ionagron aūt multipedem comedit, eumq; pp ipsius viscositatem vincit, at in or. kom, qui locus valde frigidus est neq; karabo, neq; multipes est. Plin. lib. 9. Polippus cum aliàs brutum aīal habeatur, vt q ad motum hominis adnatet, in re quodammodo familiari callet. Oīa siquidē in domum comportat. Deinde rosa carne putamina egerit, adnatantesq; pisciculos ad ea venatur. Denq; polippum locusta intm̄ pauet, vt si iuxta eum viderit moriatur. At polippū congri lacerāt Magna est solertia polippis aīalibus, videlicet hebetissimis. Trebius niger prodidit polippos esse concharum auidissimos. Illas ad tactum comprimi præscidentes brachia eorū, vtroq; escam ex prædante capere, carent conchæ visu omniq; sensu alio quam cibi, & periculi Insidiantur ergo polippi apertis, impositoq; lapillo extra corpus ne palpitatu eijciatur, ita securi crassantur, extrahuntq; carnes. Illæ vero se contrahunt, sed frustra diseuneatæ, tanta est polippi solertia: præterea negat vllum atrocius esse animal ad cōficiendum hominem in aqua, luctatur. n. complexu, & sorbet acceptabilis, ac numeroso suctu detrahit eum. In naufragos vrinantesve impetum capit, sed si inuertatur elanguescit vis, exporrigunt enim se resupinati.

De Polipporum generatione. Cap. CXXV.

Idem in lib. 9. Polippi crine vno fœminæ naribus annexo coeunt, & in terram verso capite, & in hieme, vere aūt pariunt, fœminæ aliqñ super oua incubant, aliqñ cauernam cancellato brachiorum implexu claudunt. Pereunt aūt (vt dictum est) polippi semper tabe, & fœminæ celerius a partu ferē, ita q vltra bimatum non viuunt, Arist. Multipes caput super terram ponit, pedesq; cum fœminæ pedibus extendit, ita q coniunguntur orificia venarum suarum, sicq; complent coitum suum, & hoc faciunt in hieme, onant aūt siue pariunt in vere. Caput maris longius est capite fœminæ, per duos menses nidificat, & vnum ouulū eiusmodo simile fructui nucis ouat, atq; ex oo illo multi oriuntur pisces sine numero. Cumq; ouauerit fœmina, sedet super oua. Ideoq; malæ carnis est in illo tempore, quia non pascitur, neq; saturatur. Oēs tñ pisces apud principium impregnationis boni sunt, & multipes. Oua vero ponit in aliqua re testea vel profunda, illa quoq; oua pendent a nidi capite, & sunt tot quot vas maius capite fœminæ ab eis impregnatæ possunt implere. Finduntur aūt post dies 50. & exit ab eis paruum aīal multipes, qđ ambulat sicut aranea, nec apparet membrorū eius figura, sed tota eius apparet forma. Propter debilitatem vero, & paruitatem talia cito corrumpuntur. Fœminis (vt dictum est) accidit post partum q stupefactæ fiunt, & undas non sentiunt, nec de facili rem pedibus accipiunt. Earumq; caro viscosa efficitur, nec aliquid venātur, & iō moriuntur. Marium vero carnes durescunt, & viscosantur. Itaq; non viuit hoc aīal duobus annis, huius rei sigm̄ est, q qñ pariuntur parui multipedes in vere, & autumno, non inuenitur ferè aliquid de magnis, cum parum ante illud inueniretur multum ex eis. Et dr̄, q cū ouant natant, & mares ac fœminę debilitantur intm̄, vt a piscibus paruis comedantur, & in cauernis facilè deprehenduntur, quod tñ non accidit eis ante pullificationē. Hoc aūt non accidit iuuenibus, & paruis, immo fortiores sunt magnis. Ex lib. de nat. rer. Polippi verso in terram capite coeunt, oua atq; tā multa fœcunditate faciunt, q hoīs occisi testa capi non pñt, superq; sedentes, & incubantes quasi cancellatis brachijs cameram faciunt.

De captura ipsorum uel uenatione. Cap. CXXVI.

Polippus vel multipes cornu cerui vel floracis sicci fumo deluditur, & deprehenditur, quia diligit ipsum, & ob hoc intrat vasa venātium. Ex ipso ēt assato in hamo posito venatores multos capiunt pisces. Multipes, & karabo si simul irretiti fuerint, karabo mortuus inuenitur. Plin. lib. 9. Mirè siquidem oīa marina odorem polipporum expetunt, qua de causa piscatores eos nassis illinunt. Lucullus narrat, q Carteiæ in cetariis polippus quidam assuetus erat exire in lacus eorum apertos e mari, ibiq; pisces & salsamenta populari. Custodes aūt æstimantes q alij fures caperent pisces, fecerunt ibi magnas sepes. Polippus vero per vnam magnam arborem transcendebat, nec nisi canū sagacitate percipi poterat, tandem custodes indignati redeuntē polippum noctu circumuaseruut, conciatiq; nouitatem expauerunt, prius etenim inauditum erat, qualiter odore diro afflatiq; terribili, qualiter ēt extremis crinibus, & branchijs clauarum modo canes flagellans cum ipsis pugnabat. Aegrè itaque multis tridentibus confici potuit. Ostenderunt Lucullo caput eius dolij magnitudine capax amphorarum 15. barbasq; vix vtroq; brachio posse complecti clauarum modo torosas, longasq; pedum 30. Acceptabulis siue caliculis vrinalibus peluium modo dentes vero magnitudini respondentes. Reliquiæ vero asseruatæ pondo 700. perpendere. Idem in lib. 32. Polippo tuso, & illito sanguinem sisti putant.

De scilla, & serra. Cap. CXXVII.

Ex lib. de na. re. Scilla monstrum est habitans in eo mari qđ Italum vocant, & Siliciam intercludit. Nautis quidem, & ceibus hominibus inimicum est, & eorum sanguine carnibusq; delectatur. Caput & pedes habet ad modum virginis formata, sicut syrenes, & rictus, & oris hiatum ac dentes horridos, vterū bestialem, & delphini caudam. Miræ fortitudinis est, nec in aqua facilè vincitur, in terra vero prope imbellis est. Habet & vocem aliquantulum musicam, ipsaq; belua carmine mirificè delectatur. Isid. Serra dicta est, quia serratam habet cristam, & subtus natans nauem secat. Phisiologus. Serra est marina belua pēnas habens immanes, quæ cum viderit in mari nauem velificantem, eleuat pennas suas, & contendit velificare cum naue. Vbi aūt cucurrerit stadijs 30. vel 40. laborem sustinens deficit, & pennas deponēs ad se trahit. Vndæ vero maris eam iam lassam reportant ad pristinum suum locum in profundum. Ex lib. de na. re. Serra cristam habet serratam, quasi nauibus occultè supernatans eas in fundo secat, vt intrante aqua homines astutia dolosa mergat, eorumq; carnibus satietur. Alia quoq; est eiusdem nominis marina belua ingens, pinnasque latissimas habens, quibus contra naues velificare contendit.

De stinco. Cap. CXXVIII.

Stincus est belua circa Nilum frequētissima, crocodilo similis, sed forma multo minori, & angusta: tēpestates prænidet, obturatisq; qua spiraturus est uentus cauernis, ex alia parte fores aperit, huic quoque vilosior cauda pro tegumento est, & eius carnibus infecta pocula vini, veneno extinguunt. Auicēna. Stincus est guatil de Nilo, qui capitur in Aegypto. Et æstimauerunt quidam q sit de partu crocodili. Melius aūt de ipso est illud quod est in parte renum, auget qñq; coitum, ita vt non sedetur, nisi sorbitione iutis lactucarum, & lentium. Diascorides. Stincus est animal quod inuenitur in India, quadrupes, & simile lacertę, sed longius atque ventrosius, hoc autem fallitur, & ad veternos vsus facit, si caro eius ex vini cyato potetur. Nam si plus sumatur, neruos lædit.

De

De Sirena. Cap. CXXIX.

PHisiologus. Sirenæ sunt aīalia mortifera, vsq; ad vmbilicū figurā hoīs habentia, extrema vero pars, vsq; ad pedes volatilis & piscis habet figuram. Musicum quoddam ac dulci sonum melodiæ carmen canūt, ita vt auditus hoīum longè nauigantiū ad se trahāt, ornniaq; suauitate prolixæ modulationis aures eorū ac sensus delinientes in somnū vertāt. Tunc demum cū vident eos grauissimo somno sopitos, ignauos ac per insipientiā suā deceptos inuadunt, & carnes eorum dilaniāt. Ex lib. de na. rer. Sirenæ sunt aīalia mortifera, q̄ a capite vsq, ad vmbilicum hñt figuram mulieris im; rocetæ magnitudinis horrenda facie, crinibus capitis lōgissimis atq; squalentibus. Apparent aūt cū fœtibus quos in brachijs portāt, māmis etenim fœtus lactāt, quas in pectore magnas hñt. Has qñ vident nautæ multū timēt, eisq; lagenam vacuā proiciūt, & ipsa cū lagena ludit, donec nauis pāsseant: reliquā vero partē corporis hñt vt aquila, & in pedibus vngues ad laniandū habiles. Porro in fine corporis hñt squamosas piscium caudas quibus vt remigijs in gurgitib' natāt. Quodā ēt musicū ac dulcissimū melos hñt in voce, quo delectati nauigantes & attracti resoluuntur in somnum, sopitiq; sirenarum vnguibus dilacerantur. Sed nōnulli nauigātium sapienti vsi cōsilio, fortiter aures suas obturāt, & sic immunes trāseūt, ne mortifero sirenarū cātu illiciantur ad somnū. hæ quidem beluæ in quibusdā profundi gurgitis insulis, & aliqñ in fluctibus cōmorantur. Et qd̄ de lagena dictū est, illi testati sunt, qui eas se vidisse dixerunt. Sirenas tñ has non in veritate beluas, sed meretrices quasdā Isido. fuisse descripsit, q̄ trāseūtes ad egestatem deducebāt. Sed & philosophi & sanctorū expositorū nonnulli cōtrariū senriūt, vera monstra marina esse dicētes. Sunt & sirenæ serpētes in Arabiæ partibus habitātes, equis cursu validiores, quarū ēt quædā alas habētes volare possunt: tantum tñ virus est, & sic efficacissimū ad nocēdū morsum, vt ante mors, quā dolor sequatur.

De Testeo. Cap. CXXX.

TEsteum est monstrū marinū, sic dictū, quia testeam habet cutē. In Arabico mari nascitur, & aliqñ infirmatur, ex eo q̄ calor interius in corpore pp cutis spissitudinē atq; duriciem respiraculum hēre non pōt. Cū aūt infirmatur, aquas dulces petit, & ex eis per aliquod tps bibit, earūq; mutatione cutis efficitur subtilis, & resudat a poris angustis & cōualescit. Sanatū ergo reuertitur ad aquas salsas, & ad primam suam dispositionē redit. Quod aqua dulcis in mari sit, sic probari pōt. Accipiatur vas cereum, & ex omni parte claudatur, vacuumq; proiciatur in mare, per spacium diei & noctis, postea plenū aqua dulci reperietur. Hoc animal maximum est in mari rubro.

De Testudine marina. Cap. CXXXI.

TEstudines marinæ pecudū more coeunt, & in terrā egressæ, oua vsq; ad centum, ouis anserum similia pariunt, q̄ & quidā ab illis tñ oculis spectando foueri dicunt. Isido. Testudo autem dicta est, eo q̄ regmine testæ in modum cameræ adoperta est. Horum quatuor sunt genera, quorum vnū est de quo hic agitur, testudo marina. Aliud vero est testudo lutaria, de qua in tractatu de vermibus agetur infra. Quin ēt ibidem dicetur plenius de oībus testudinum speciebus. Solinus. Tracię populi maximas testudines capere gaudent, quarum tanta est magnitudo, vt superficies earum domū faciat, & numerosam familiam nou aicte receptat. Plin. lib. 9 Testudines tantæ magnitudinis indicū mare emittit, vt superficie singularum habitabiles casas integant, & inter insulas rubri pcipuè maris his nauigēt cymbis. Capiuntur aūt multis quidē modis, maximè euectæ in summa pelagi eminēte toto dorso per tranquillia fluitantes, q̄ voluptas liberè spirādi intm̄ fallit oblitas sui, vt solis vapore siccato cortice nō queant mergi, inuita fluitent opportunè venantium pdæ. Testudines spirāt & dormiunt. Ferunt aūt & pastu egressas noctu, auidèque saturatas lassari, & vt remeauerint matutino tpe summa in aqua obdormiscere. Id prodit stertentium sonitus, leuiterq; singulæ capiuntur a ternis hoībus. A duobus siquidè in dorsum vertitur. Tertius laqueū inijcit, sicq; a pluribus ad terrā trahitur. In pheniceo mari capiūtur sine vlla difficultate, vltroque veniūt statuto anni tpe in amnē eleutherū, fusa multitudine: quidā oculis spectādo quoq; oua ab his foueri putāt, fœminasq; coitū fugere, donec mas festucā imponat auersæ, alias oui auersæ. Troglodytæ corrigeras hñt, vt in lyra annexis cornibus latis mobilibus quorum remigio in natādo se adiuuāt. Sunt eciā terrestres in desertis Aphricæ roscido viuētes humore. Cortice testudines teguntur, in coitu superueniūt, ouaq; illarum in sicco maturantur. Dentes non sunt testudini, sed rostri margines acuti, superiori parte inferiorē claudente pixidū modo, In mari conchilijs viuunt, tāta oris duritia vt lapides cōminuāt. In terrā egressæ in herbis pariunt oua ouis auiū similia ad centena numero, eaq; defossa extra aquas, & cooperta terra incubant noctibus, educunt aūt fœtus annuo spacio. Idem in lib. 11. Testudini marinæ lingua nulla, nec dētes, sed rostri acie comminuunt omnia, & quamuis prægrandem habeant pulmonem sub toto tegmine, habent tamen sine sanguine. Oua parientiū renes habet testudo sola, quæ & omnia quoque habet alia viscera. Item oua parientibus est fibulus obruptus testudini, serpentibus autem longus.

De Thinno. Cap. CXXXII.

EX lib. de na. rerum. Thinnus est monstrū marinū, caudam habens duorum latitudinis cubitorū. In mari fœtificat tm̄, sed in terrā exit ad pastum. Est aūt thinnus f'm Isido. nomē Grecum. hic aūt iuxta Plin. naues ob curiositatē videndi vela vento agitari persequitur, & eo stupore intm̄ afficitur, vt ēt tridente in eū iacto, terrore non moueatur: hiberno tpe latet gurgitibus, pinguescit intm̄, vt vita longissima per triennium sit. Plin. li. 9. In indico mari magna est thinnorum multitudo. Inuenimus in præcipua magnitudine thinnum talenta 15. pepend.sse, eiusq; caudæ longitudinē duo cubita & palmū. Mares sub ventre non hñt pinnam. Intrā te magno mari pōtum verno tpe gregatim, nec alibi fœtificant. Cordila partus appellatur, qui fœtas redeūtes in mare autumno comitatur, limosę vero aut e luto pelamidex incipiunt vocari, & cū annuū tps excessere thinni oculos hñt hebetes, aspectuq; saxi cuiusdā miri candoris a vado ad sūma perlucentis repente territi, aduersus Bizanciȷ promontoriū præcipiti agmine perūt. Bizācii vero magna est captura. Opperiuntur aūt aquilonis flatum, vt secundo fluctu e Ponto egrediantur, nec nisi Pontū Bizancium intrantes capiuntur. Bruma nō vagantur, vbicūq; deprehensi vsq; ad æquinoctiū hibernant ibi. Pinguescunt aut intm̄ vt dehiscant. Tinnorum captura est a vergiliarum exortu, ad arcturi occasum. Reliquo tpe hiberno latēt in gurgitibus imis, nisi tpe aliquo euocati, aut plenilunijs. Dextera ripā intrant, leua exeunt. Id accidere existimatur, quia dextro oculo plus cernant, vtroq; natura hebete, vita longissima his biennio. Idem in lib. 10. Thinni iuxta ripas, aut petras, dormiunt. Solinus. Plurimus thinnus est in Ponto, nec alibi fœtificant. Nusquam enim citius adolescunt, scilicet ob aquas dulciores ingrediuntur veris tēpore dextro latere, læuo exeūt.

De Medicinis ex thinno Cap. CXXXIII.

DIascor. Thinnus salsus si plurimum fuerit comestus mitigat viperæ morsus. Cataplasmatibus adhibitus medetur caninis morsibus. Plinius lib. 32. Thinni adipe recenti Attalus ad oris vlcera est vsus. Psilotium est thinni sanguis & fel ac iecur fine recentia siue seruata. Iecur etiam tritum atq; mixtū cedro plumbea pixide asseruatum. Emendatque palpebras psilotrum inutilibus pilis exemptis in vestigia euulsorum instillatum.

De Tortuca Cap. CXXXIIII.

EX lib de natu. rerum. Tortuca maris est monstrum ingens, formatum ad instar tortucæ terrestris, sed eius magnitudinem in immensum excedens. Nam octo cubitorum est eius longitudo, quatuor latitudo. Clippeum habet quo contra iacula tegitur. Ad instar visualis scuti triangularē, sed multo maiore, vtpote quinque cubitorū. Crura ēt habet magna, vngues magnos, & digitos in pede maiores quàm sint in leonibus. Fortitudine quoq; & audacia mirabiliter viget, quippe quæ sres homines inuadere non timet. Fortitudine quoq; frustratur, si dorsum ad terram vertatur. Difficulter enim surgit in dorsum conuersa propter latitudinem clippei, quo a dorso tanta belua includitur. Aristoteles. Tortuca postquam comederit viperam comedit origanum agreste ne moriatur.

De Vacca & vitulo marino. Cap. CXXXV.

EX lib. de na. rerum. Vacca marina monstrum est magnum ac validū, & ad iniurias iracūdū, nō habet oua, sed facit fœtu, vnū quidem sæpius, vel duos ad plus, fœtum tenerè diligit, & secum ducit vbicūq; vadit. Viuit hoc aīal 30. annis, qd̄ probatū est amputatis eorum caudis. Isido. Vitulus marinus a similitudine terrestris dr̄. Aristo. Vitulus marinus habet corpus durum & carnosum, ideoq; grauiter interficitur, nisi eum vulnare in maxillis: vox eius est vt tauri Quatuor habet pedes, nō aūt auriculas, quia regimen vitæ illius & māsio est in aqua. Nā si essent ei auriculæ super vias positæ, multū humorem reciperent, ac motū & natationē in aqua prohiberent. Aīal generans cōpletum. Eiusq; partus est omni tpe sicut hominis, & pręcipuè tpa partus caprarum. Plinius lib. 9. Vitulus marinus pilo vestitus est. Parit animal in terra more pecudū. Nūquam parit plures geminis, fœtum non ante 12. diem in mare deducit, ex eo subinde assuefaciens. Interficiuntur difficulter nisi capite eliso. Ipsis in sono mugitus, vnde & nomen vituli accipiunt. Tñ disciplina & voce populū salutāt, & nomine vocati respondēt. Nullum animal grauiore somno premitur: pennis quibus in mari vtuntur, humi quoque pedum vice serpunt. Pelles eorum ēt detractas corpori, sensum æquorum retinere tradūt, semperq; æstu maris recedente inhorrescere. Præterea dexteræ pinnæ vim soporiferam

inesse

inesse, subditamq; capiti somnum allicere. Idem in lib. 2. Pauidi fulminum tutissima putant tabernacula de pellibus beluarũ, quas vitulos marinos appellant, eo φ hoc solum aĩal e marinis fulmen nõ percutiat, sicut nec e volucribus aquilam. Suetonius in lib. 2. de 12. Cæsaribus. Octauianus Augustus licèt nõ minus seuerus, quam facilis & clemens patronus ac dñs esset, tonitrua fulguraque paulo infirmus expauescebat, ita vt semper & vbiq; pellẽ vituli marini pro remedio circumferret. Plinius lib. 32. Expauescentibus morsum canis rabidi faciẽ perungunt adipe vituli marini. Idẽ quoq; adeps lichenas & lepras soluit. Coagulũ eiusdẽ vituli comitiales bibũt cum equino lacte vel asinino. Eodem coagulo in litargiã vergentibus ad olfactum vtuntur. Theutonicos adiuuat Idẽ coagulũ ex vino sumptũ. Item adeps vituli marini instillatur inguinaribus inter mortuarũ fulnę vino, & cum coagulo eiusdem in vellere imposito. Actor. Vitulus marinus, vt supra dictum est, ipse est felchus, de quo pleuius actum est, ipse est quem vocat Aristoteles chochi, de quo etiam superius dictum est.

De Ippotamo. *Cap.* CXXXVI.

EX lib. de natura rerũ. Ippotamus est belua in terra nascens, sed in aqua & terra æqualiter potens. Elephantibus plerũque maior. Rostrum habet resupinum, dẽtes aduncos, noctibus segetes depascit, ad aquas quasi retro gradus pergit, libentius aũt præ cæteris partibus corporis in pedibus vulnera recipit. In Nilo habitat, & in partibus Iudiæ præcipuè reperitur, ex eius cute tornantur hastæ. Isidorus. Ippotamus vocatus est, eo quòd sit equo similis dorso, iuba, & hinnitu, rostro resupinato a primis dentibus, cauda tortuosa. Die in aquis commoratur, nocte segetes depascit hunc Nilus gignit. Solinus. Ippotamus vngulas habet bifidas noctibus ad depascendas segetes pergit auersus astu doloso, vt fallente vestigio reuertẽti ei nullæ insidiæ ꝑpareutur. Idẽ cum nimia satietate distenditur arũdines recenter cæsas petit, per quas tãdiu obuersatur, quoad stipitũ pedes acuta vulnerent, vt profluuio sanguinis leuiet saginã; plagã deinde cœno oblinit, vsq; dum vulnus conducatur in cicatricem.

De Eodem. *Cap.* CXXXVII.

ARistote. Ippotamus, i. equus fluuialis habet equinos crines, fissos pedes, sotulares vt vacca, & est sine facie, habẽs in pedibus kahad. Cauda eius vt porci, hinnitus vt equi, magnitudo vt asini. Coriũ eius crossum valde, ideoq; parantur ex eo sotulares & corrigiæ. Interiora eius assimilantur interioribus equi, & asini Et licet in terra maneat, sine aqua tñ viuere nõ põt, sicut tortuca & rana marina & crocodilus. Plinius lib. 8. Ippotamus est in Nilo belua altior crocodilo, vngulis binis in modũ bonis, dorso equi, & iuba, & hinnitu, rostro resupino, cauda torta, & dentibus aprorum aduncis, sed minus noxiis, tergoris ad scuta galeasq; impenetrabilis, præterquam si humore madeat, hic in quadã parte medẽdi magister extitit, assidua nãq; satietate obesus exit in littus, recentem arundinũ cæsurã speculatur, & vbi acutissimũ videt stipitem imprimens corpus, venam quandam in crure vulnerat, sicq; profluuio sanguinis aliàs morbidũ corpus exonerat, & plagam limo rursus obducit. Idem in libro nono Non solum autem corio, sed & pilis integuntur ippotami, sicut & vituli marini. Idem in lib. 11 Corii vero crassitudo talis est ippotamis, vt inde tornentur hastæ cum ingenio quadam medica diligentia. Idem in lib. 28. Cinis corii ippotami cũ aqua illitus, pannos sanat, adeps eius febres frigidas. Pellis eius e sinistra parte frontis adalligata ventrem inhibet, & eiusdem cinis alopicias explet. Testiculi dragma ex aqua bibitur contra serpentes, fimus suffitans dentes e parte leua, dolorem dentiũ scarificatis gingiuis sanat.

De Zedroso, & zidrach, & Zephio. *Cap.* CXXXVIII.

EX libro de natura rerum. Zedrosi beluæ marinæ sunt Arabiam incolẽtes. Quarum ossa adeo magna sunt, vt fores in domibus & palatiis tigna & alia structuræ necessaria de illis cõmodè secentur, 40. namq; cubitorum magnitudinis reperiũtur. Zidraach est monstrum forma mirabile, quod prætendit malitiam in sua figuratione, sed innocuum reperitur. Caput habet, vt equus, sed forma minori, corpus autem ex omni parte draconi simillimum est, totumq; diuersimodè coloratum. Caudã habet longam ẽm quantitatem corporis sui, gracilem & tortuosam, vt anguis, pinnas quoque habet sicut piscis aliquis. Zephius est marina belua valde formidabilis, & omnium animalium generi valde dissimilis, forma singularis, huius namq; caput si videris monstruosum est omnino. Si otis abissum, fugies velut imaginem mortis: si oculos, horrebis: si reliquum corpus, nihil in rebus simile te vidisse fatebris.

De Zitirone. *Cap.* CXXXIX.

ZItiton monstrum est, quod vulgus militẽ vocat, & est ingens atq; fortissimum. In anteriori parte quasi formã armati militis præfert, & caput quasi casside galeatum, & cute rugosa & dura ac firma nimis. Ab eius collo dependet scutum longum, & latum ac magnum, & interius cauum vt in eo possit cũ tra ictus pugnantium more defendi. Est enim forma triangulare, firmiter duritiaq; tam validum, vt vix vnquam possit iaculo penetrari. De collo eius & de spondilibus venæ qdam ac nerui fortissimi protenduntur in humerũ, quibus prædictũ scutum pendet in scapula. Brachia quoq; fortissima nimis habent, & quasi manum bisulcam, cum qua validissimè percutit, vnde fit vt difficulter nimis ab homine capi possit, & si captus fuerit difficulter etiam necari, nisi eum malleis poterit.

De Sexu piscium. *Cap.* CXL.

ACtor. Hæc de nominibus piscium ac monstruorum aquatilium & naturis breuiando transcurrimus, nunc ẽt de sexu ac generatione illorũ pauca subiiciamus. Ex lib. de nat. rerum. Piscesũ fœminę maiores sunt maribus ac longiores, & carnes duriores habẽt. Ante ĩps partus & coitus mares ac fęminæ vagantur, nataũtq; per greges simul. Tpe vero coitus & partus ambulat par cum pari. Oẽs autem ordinem seruant naturæ in sexu & in genere. Nunquam. n. videbitur piscis cum alterius generis pisce coire. Nullus piscis habet collum, aut virgam, aut testiculos, aut mammillas, vt dicit Aristo. De his tñ excipimus delphinum, & cetum, & cætera monstra maris, & hoc est, quia sibi simile generant, vnde & mammillas habent, quibus fętus lactant, non tamen supra sed iuxta iuncturas. Itaque non eminent, sed habent duo cannalia quibus egreditur lac, & filii matres sequuntur. Masculi piscium habent vias semine plenas, ita quod videtur sæpius extra decurrere, licet aũt fœminæ sint masculi lõgiores & carne duriores, masculi tñ fœminis sunt meliores. ꝓter habahot, & non dico fœminas nisi ẽm nomen, qm in veritate non sunt ita, sed diuersi sunt in aspectu. In quibusdam siquidem piscibus non sunt mares ac fœminæ, sed quædam genera sunt tmmodo fœminæ Phisiologus. Fœminarum aquatilium aliæ commixtione masculi tantummodo concipiunt & pariunt catulos, aliæ ponunt oua sine masculi susceptione concepta. Nũquam vero reperitur in piscibus innaturalis coitus, nec vna species vnquam accedit ad speciem alterius generis, nisi murena. Veruntamen & murenam non excipit philosophus. Vnde ẽm ipsum vr quod murena nõ sit piscis. Aristot. Piscium in quibus mares ac fœminæ sunt, mares habent vas in quo est semen, fęmina vero matricem, nec complentur eorum oua, donec exeãt extra, & tunc sequuntur ea mares, & eiiciunt sperma super illa, vt virtutẽ suam recipiãt & crescant. Marinum vero animal duræ testæ, non habet marem aut fœminam. Quædam ẽt duri corii sunt, vt arbores, qm ex eis est quod generat siue coitu maris & fœminæ. Plinius lib. 9 Piscium fœminæ maiores sunt, quàm mares. In quorundam vero genere non sunt mares omnino, sicut in erithinis & eromibus. Omnes. n. ouis grauidę capiuntur. Idem in lib. 10. In anguillis ẽt omnibus, nec est masculũ nec fœmininum genus, q̃ nec aĩal nec ouũ ex se generant, sicut nec tiũ est & ostreis genus, cæterisq; vado, vel saxo adhærentibus.

De Multiplici generatione piscium. *Cap.* CXLI.

ACtor. Piscibus itaque sicut & auibus ab initio creationis suæ benedictionem propagationis sui generis dedit etiã Deus dicens. Crescite & multiplicamini & replete aquas maris. Ambrosius. Piscium alii oua generant, vt varii maiores quos tructas vocant, alii viuos fœtus de corpore suo emittunt, vt mustelæ, caniculæ, ceti, delphines, focę, & huiusmodi. Et qui oua generant, non nidos texunt, vt aues. Nec sic cum molestia nutriunt, sed aquis oua fouenda committunt. Ipsaq; aqua fœtus animat & creat tanquam blanda quædam mater animantium. Vt ergo ouum cadit, aqua quodam naturæ suæ gremio, quasi blanda nutrix illud suscipit, & animal celeri fotu reddit, continuo enim iactu parentis animatum cecidit, & piscis exiuit. Qui autem viuos fœtus emittunt, cum partus ediderint, si quid fortè terroris præsenserint, insidiarumque circa catulos quẽquã moliri, quo tueantur eos, vel teneræ ætatis pauore, vel materno amore comprimant, aperire ora & fœtus suos innoxio dente suspendere, interno quoque corpore recipere ac genitali aluo feruntur abscondere, atque iterum fotu quodam eos sui caloris animare, & spiritu alere, tutosque in vno corpore viuere donec aut securitatẽ deferant, aut obiecto suo corpore natos suis periculis defendãt. Quis humanus affectus hãc piscũ pietatẽ imitari possit? Ecce natura seruat ĩ piscibus, qđ nõ seruat ĩ hoĩbus. Arist. Animalia magna ex marinis generãt animal, vt delphinus & ex his etiam, quæ gignunt animalia prius in matrice sua generant oua. Quæquando perficiuntur quiddam ex eis simile vermi efficitur, & quando vermis ille paritur, recipit formam perfectam, fitque ex huiusmodi marinum animal, qđ Græcè chele dicitur. Marinum animal duræ testæ non coit omnino, sed crescit ex limo & putredine. Vniuersaliter enim omne, quod est duræ testæ, generatur in limo per se. Quidam autẽ

ex

ex piscibus generantur in arena, quidã in lapidibus, quidam natando super aquam. Et quidã qui non mouentur, sicut cheleti, habent similẽ radicibus in terra crescentibus. In quodam loco ab aquis desiccato, cum incipit canis apparere, aufertur inde limus & putredo. Et cum ibi renertitur aqua, pisces parui qui nõ habent ouum, aut sperma generantur, sicq; per se sine coitu & ouis oriuntur, & quidã a limo, quidã ab arena, quidã per putrefactionem, quæ est super aquas, vt affrom, qui est ex aqua, qñ moritur alius ab eo generatur, quidã etiam piscis a terra generatur, cuius signũ est, quia qñ tempus frigidũ est venari nõ põt. Cum aũt dies clarus fuerit, ascendit de terra & calorem petit, & tunc venari potest. Quidã vero pisces sunt ex spuma, quæ venit ex aqua pluuiæ, & dicuntur spumosi, visiq; sunt in illa spuma ebullire, sicut ebulliunt vermes in stercore. Cumq; fuerit annus pluuiosus & calidus, erit abundãtia generis istius. Plinius lib. 9. Pectines ac vituli sponte naturæ in arenosis proueniũt. Quæ autem durioris sunt testę, vt murices, purpuræ saliuario lentore, sicut acescente humore culices atq; fuma maris incalescente cũ admissus est humber. Quæ vero siliceo tegmine operiuntur, vt ostrea putrescente limo, aut spuma circa nauigia diutius stante defixosq; palos & lignum maxime. Nuper cõpertũ in ostreis humorẽ his fetificum lactis modo effluere. Anguilę se scopulis atterunt, eaq; fragmẽta viuescũt, nec alia est illorũ procreatio, ex squatina & rana simul coeuntibus nascitur piscis parte priori ranę similis. Cætero vero genera nõ cõmiscent. Tradit Theophrastus circa Eracleã Lyco amne recedẽte, ouis relictis in limo generari pisces q̃ ad pabula petenda palpitẽt exiguis branchijs.

De coitu piscium. Cap. CXLII.

IDem in eodem. Pisces attritu ventrium coeunt, tanta celeritate, vt visum fallant. Delphini & reliqua cete simili modo & paulo diutius, fœmina piscis coitus tempore marem sequitur, ventrem eius rostro pulsans. Sub partu vero mares sequuntur fœminas, similiter earũ oua vescentes, nec satis est generationi per se coitus, nisi editis ouis inter se versando mares & fœminæ vitalu aspersèrint virus. Non omnibus id contingit ouis in tãta multitudine, alioquin maria & stagna replerentur, cum singuli vteri innumerabilia cõcipiant. Plani piscium quibus cauda nõ obest, aculeatiq; vt testudines, & rayę in coitu superueniũt, polippi enim vno fœminæ naribus annexo. Sepiæ ac loligines linguis inter se brachia componentes, & in contrariũ natantes ore & pariũt, sed polippi verso in terrã capite coeunt. Reliqua mollium tergis, vt cauęs & squillæ, locustæ. Cãcri ore, ranę vero superueniũt superioribus pedibus alas fœminæ mare apprehendẽte posterioribus clunes, pariunt minimas carnes nigras quas gyrinos vocant, oculis tamen & cauda insignes, mox pedes figurantur cauda findente se in posteriores. Mirumq; semestri vita resoluuntur in limũ nullo cernente, & rursus vernis aquis renascuntur quę fuere natę, perinde occulta ratione cum omnibus annis id eueniat. Diuersa vero piscium genera non coeunt insimul, præter squatinã & ranam, ex quibus nascitur priori parte similia ranę. Et nomen ex vtroq; compositũ apud græcos trahit. Aristoteles. Omnes masculi pisciũ habẽt semen, præter quendã qui dicitur habalom, nec habet sperma vel oua. Pisces velocis sunt coitus, coeunt enim cum vnus alterũ tangit, & sperma velociter eiiciunt, & sicut animalia cætera retinent anhelitum ante spermatis emissionẽ, ita & pisces tunc aquã maris nõ recipiunt, & qñ faciunt hoc citius corrumpuntur. Habẽt autem vias sicut homines, sperma est in vltima partium seminę. Itaq; pisces magni aliquãdo coeunt, & appropinquant in locũ qui dicitur vmbilicus, & ex illa via extrahit mas sperma, fœmina oua. Malachye & vacca & aquila, & lamiæ marinæ coeunt dorso ad dorsum. Fœminæ sequuntur mares tempore luxuriæ, & coitus, semenq; per os, vt dicitur, accipiunt, ipsumq; sub ventre ponunt. Genus quidem Malachye, vt sepia & mollis testæ, vt charabo & similia sunt ex coitu. Eorumq; coitus sicut annulosorũ tardior est, quia sanguine carẽt, ideo naturã frigidã habẽt. Nec faciũt nisi duo oua in æstate, qa matrix in eis in duo diuisa est. Quidã piscis generat sine coitu. Piscis aũt dictus tenobat ẽ ex coitu duarũ specierũ generatur. Ambrosius. Nullus pisciũ cõmiscet alteri, sed q̃libet suo generi, trimall⁹ trimallo, lupus lupo, scorpena quoq; suo generi seruat immaculati castitatẽ cõnubij.

De piscium impregnatione. Cap. CXLIII.

ISido. Fœminatũ in piscibus aliæ, sicut prædictũ est, cõmixtione masculi concipiunt, & catulos pariunt. Aliæ oua sine masculi susceptione concepta ponunt, quæ ijdem masculi in sequenti fœminis sui iactu perfundunt, & sic generabilia fiunt. Quæ aũt semine maris perfusa nõ fuerint, sterilia perseuerant, aut putrescunt. Arist. Sicut ergo in quibusdã fœminis auiũ sunt oua venti. Sic & in generibus pisciũ sunt oua per se, nec conueniũt generationi præter illa sup quæ mas eiicit sperma, nõ oẽs aũt pisces fœtum faciũt vno tẽpore, nec est tẽpus impregnationis eorũ æquale, Quidã. n. per xxx. dies impregnantur, & quidam. xx. diebus, oẽsq; pullificãt ad certũ tempus. Quidã vero habent paruos vermes alatos in matricibus, q̃ destruũt impregnationẽ ante pullificationis tẽpus. Errãt aũt qui fingunt fœminas cõcipere pisciũ, trãsglutiẽdo sperma mariũ. Quorũ errorẽ adiuuat velocitas coitus pisciũ, nec cogitant, quia quod intrat in os trãsit in stomachũ, nõ in matricẽ, & necessario digerit, ac cibus efficit. Marinũ aĩal mollis testæ, vt karabo, coit & impregnat. Similiter accidit, & Malachyę. Pisces testei corij ac mollis testę cũ impregnant boni sunt. Cũ aũt elõgat impregnationis tẽpus quidã boni sunt qdã mali. Oẽs aũt pisces ouãt p̃ter cheleon, qd̃ generat aĩal. Ex lib. de na. re. Non aũt inueniunt oua nisi in illis qui coeũt. Quidã pisces impregnant in vento australi, qdã aquilonari. Pisces paludũ impregnant ex maiori parte post quinque menses. Omnes aũt pisces generaliter post vnũ annũ fetificant.

De ipsorum ouatione. Cap. CXLIIII.

ARistoteles. Oua nõ inueniuntur in piscibus nisi in his qui coeunt, & quãdoq; sine coitu inueniunt, vt in fluuialibus. Maiorq; pars ouorũ, vt dicit a fœmina transglutit. Oua multa in humido damnant, nec saluãtur ex eis nisi q̃ ouantur in locis vbi fœtus eiicitur. Sed nec ex ouis fętus fit, nisi ex eis super quæ mas sperma suũ eiicit. Cũ aũt ouauerit fœmina, sequit eã mas, & sup oua eiicit sperma, quodq; ab ipso spermate tangit, piscis paruus efficitur. Mas piscis manet in loco, vbi ouat fœmina oua multa custodiẽs dũ vagat fęmina, masculus legiuom manet. xl. vel. l. diebus sup oua sua, quia nõ cito cõplent, nec pisces qui ex eis fiũt. Oua oĩa quæ tangunt ex spermate cito apparẽt magis alba post diẽ vnũ, & post tp̃s modicũ apparẽt in eis oculi pisciũ. Maior pars ouorũ damnat cũ fœmina ouat vagãdo. Illa quoq; oua q̃ exeũt in cursu aquę, dãnant, nisi cadãt in aliquã materiã. Oẽs pisces corticales. i. squamosi ouãt. Vulpes marinæ ac tortucę, q̃ dñr leues, habẽt oua in medio matricis, sicut canes marini. Oua pisciũ nõ sunt duorũ colorum separatorũ, albi. s. & citrini, sed vnius coloris quasi ex vtroq; mixti. Nec sunt cõpleta sicut auiũ, sed incõpleta, quia recipiunt cremẽtũ. Itaq; pisces eiciũt oua incõpleta, p̃ter modũ qui dr̃ rana. Cõplent aũt extra, & huius cã est, qa pisces multorũ sunt ouorũ. Ideoq; natura pp multitudinẽ eorũ cõtradicit ea tribuere corruptioni. Et qdã genera pisciũ crescũt anteq̃ ouent, vt genus qd̃ dr̃ aculeus, ouaq; huiõi generis magna sũt, qa natura q̃to diminuit ĩ multitudine, tãto augmẽtat in magnitudine. Pisces. n. nõ alia generãtes, prius ouãt interius. Oẽsq; pisces ouãt p̃ter cheleon q generat aĩal, q ẽt primo ouat in se. Errãt vero q fingũt q̃ fœminæ pisciũ trãsglutiũt oua mariũ, qa in eodẽ tp̃e inueniũt sperma in maribus, & oua in fœminis. Cremẽtũ quoq; spermatis maris & fęminę est ĩ eodẽ tp̃e, nec ouant fœminæ subito, sed successiue, nec mares eiiciunt sperma subito, sed successiue. Consumit aũt sperma mariũ cum ouis fęminarũ. Generatio Malachyę vt sepię, ac similis, & aĩalis testę mollis, vt karabo, custodiũt oua eodẽ modo. Malachiæ ouat extra, & mas eiicit sup fęminas sperma, sicut mares pisciũ super oua. Oua pisciũ in mari crescũt, qdã summa celeritate, vt mure naiũ, qdã vero paulo tardius. Fœmina, vt dictũ est, ouãte, subito mas sequit oua & eiicit sperma sup illa, vt fiãt aĩalia. Ex malenlo. n. est primus mot⁹. Itaq; cõplemẽtũ ouorũ auiũ & pisciũ nõ erit nisi ex maribus, sed auiũ intra, pisciũ extra, rõne prædicta. Malachie ac mollis testę nõ faciũt, nisi duo oua in ęstate, qa matrix in eis ĩ duo diuisa est. Pullus sepiæ cõtinuus est cũ ouo in anterioris corpis parte. Nec põt aliter esse, anterior. n. pars & posterior in eodẽ loco cõueniũt. Chseleti qdẽ ouat intra ouũ vnũ cõpletũ, & parit extra. Alij vero pisces ouãt extra oua incõpleta, p̃ter ranã marinã, q̃ ouat extra vnũ ouũ cõpletũ tm̃, & est duræ testæ ꝓpter calorẽ, quo exterius indiget. Huius causa est natura corporis, quia caput eius est in quantitate multiplex ad suum corpus, & est spinosum, ideoq; nõ recipit pullos suos ĩ vltimo. Oua hæc post paruitatẽ cito crescunt, sicut vermes q generãtur ab animali paruo valde: Deinde crescũt per se. Crescũt aũt ꝓpter calorẽ spermaticũ, quia superfluitas hæc similis est fermento.

De pullificatione. Cap. CXLV.

IDem. Semper partus pisciũ, vt iam dictũ est supra, mas sequitur fœminã & transglutit, vt dicitur pro maiori parte oua. Et ex ouis remanentibus fit generatio piscium. Cum autẽ efficiuntur in piscibus animalia intra, ponuntur in tela subtili, eruntq; in principio oculi eorũ magni. Pisciũ vero q generantur ex vermibus, sunt partes inferiores primo maiores, & ĩ fine generant oculi & caput. Et qñ priuat humiditas, q̃ est in ouo, tunc nõ cibat pullus. Cũq; modicũ creuerit, cibat ab aqua tm̃. Pisces paludũ ac fluuiorũ pullificant in ripis fluuiorũ ac lacuũ, ac præcipue vbi materiã inueniũt arborũ & cannarũ. Quidã vero pullificãt in locu cuius ꝓfunditas ẽ vnius stadij. Paruẽ pullificãt in locis vbi est aqua pauca, & p̃cipue vbi sunt radices salicum, aut aliarũ arborũ vel cannarũ. Item quidã pisces marini

pullificant in ripa fluuij, quia locus ille calidus est, nec est ibi vētus. & recipiunt in se dulces aquas. Est quidam piscis cuius oua, qñ venit hora partus funduntur ibi sub interiori, ac deinde exeunt pulli. Pisces ex quis paruorum piscium generati, crescēt in tribus diebus: & oua quæ sanguntur a multo spermate, crescunt in vna die. Piscis qui Græcè dr̄ hallam: oēs suos in loco aquæ multæ pullificat, & trahit eos post se sicut gregem. Quidā vero, qui dr̄ sylon pullificat prope ripam maris: in locis in quibus semper ventus percutit, & hoc genus in modum gregis discurrit. Quidam autem partus tempore vadunt ad loca paucæ aquæ. Vnam fœminam aliqñ sequuntur mares. 12. vel 13. Diuersitas aūt regionum diuersat pisces etiam in multitudine coitus & impregnatione & partu: sicut plantas & arbores, & alia. Ideoq; plures sæpe pisces ouant vel pariunt in quibusdam locis: & in quibusdam non. Ex animalibus aquosis illud, quod est magni corporis, est paucorum filiorum, & quod parui corpori econtra multorum. Pullificatio quidem piscium est magis in mari quieto a ventis, & calido, & vbi multas recipit aquas dulces: omnesq; pisces nutriunt pullos suos præter rauam. Quidam verò cibantur pullis suis tempore pullificationis. Delphinus solus inter pisces generat animal hñs mamillas, & lactat catulos suos. Pliu. vbi supra. Pisces stagna & amnes transeunt vt tutos fœtus edant, vbi non sunt, qui partus deuorent: fluctusq; minus sæuiant. Piscium sola phycis ex alga nidificat, & in nido parit. Torpedo fœtus octogenos habens inuenitur. Ea quæ intra se parit oua præmollia in alium vteri locū transferens, ibiq; excludens. Simili modo cætera quæ sunt cartilaginea. Ita fit vt sola piscium & animal pariant, & oua concipiant. silurus mas solus omnium edita oua quinquageuis sæpe diebus custodit, ne absumantur ab aliis. Cæteræ vero fœminæ in triduo excludant, si mas attigit. Acus, siue belone vnus piscium dehiscente pp multitudinem vtero parit, & a partu sanatur aliàs calescit vulnus. Omnium aūt aquatilium fœtus inter initia visu carent. Ambro. Igitur alij pisces oua generant, & aquis souenda committunt, vt varij & huiusmodi. Alij fœtus viuos de corpore suo edunt vt mustelæ, caniculæ, cetæ, delphinus, ac foce, & huiuscemodi, sicut iam superius dictum est. Ex lib. de na. re. Maior piscium pars in ripis fluminum fœticat si assit eis, qñ in eo loco non est ventus, & est in se calidus. Pisces parui fœtificant vbi pauca est aqua, & præcipue circa radices salicum, vel aliarū arborū. Plurima verò pars ouorum occasione multimoda perit, quia si omnia prouenirent, multiplicarentur nimis. Itaq; præcipue qñ fœmina ouat vagando, maior pars ouorum perit. Quidam aūt pisces vt pullificant infirmantur. Et quidā hñt vermes in matricibus, qui destruūt pullos.

De Temporibus ouandi, & pullificandi. Cap. CXLVI.

ARistoteles. Non autem vno tempore omnes pisces ouant, vel fœtificant. Scorpio marinus ouat semel in vere, & iterum in autumno: quidam ouat semel tantummodo, sed quia ponit oua successiue, putant homines eum bis ouare, & primo quidē ouat in vltimo hiemis, & finit in principio. Marina quædam ouant omni tempore, & oua parua faciunt huiusmodi fœminæ. Postea finduntur ac crescunt cito valde. Inde omnium ouorum marinorum piscium festinum ac velox est crementum. Quidam ouāt super terram inter graciles herbas & virides, quæ in aqua sunt. Quidam apud cursus fluuiorum. Et quidam in pelago maris; & hoc tm̄ in tempore veris. In tempore vero autumnali non ouant, nisi parum, sed quidam ouant in hieme, quidam in æstate, & quorundam vt fasearox. pars quædam ouat in hieme, quædam in æstate. Et quidam generant multotiens: sicut cheleti multotiens in sex mēsibus. Quidā vero pisces bis in anno, vt galeon sic dictus in Græco. Denique pisces ouantes non faciunt fœtus, nisi semel in anno præter sachadon paruum, qui pullificat bis in anno: malachiæ ouant super terram. Et quidā alij pisces super lapidem. Quidā pisces cū pullificant infirmantur. Quidam ante pullificationem multum in motu vagantur: & postq̄ pullificauerint, quiescūt. Quidā in matricibus hūt vermes paruos alatos: qui destruunt impragnationē ac pullos. Pisces in profundo maris existentes pullificant in æstate, quia tunc non deprehenduntur. Pli. lib. 9. Quædā anni tpe gignuntur, & in humore sicut in terra, verè pectines, limaces, hirundines eodē tpe euanescunt. Pisciū lupus & trichias bis in anno parit, & saxatiles oēs. Quidā ter pariunt, vt molli calchis cyprinus. Quidam bis, vt sargi. s. vere, & autumno. Ex planis squatina sola autumno occasu Vergiliarū. Plurimi piscium tribus mensibus Aprili, Maio, Iunio. Salpæ autumno. Spari, & torpedo circa æquinoctium: molles vero sæpia oibus mensibus. Itē polippi hieme coeunt. Locustæ ac reliqua tenuioris crustæ oua super oua ponunt vel pariunt, & ita incubant. Sæpia in terreno parit inter arūdines, & in alto cōseruata aliàs cōserta oua edunt loligines. Itē purpura & murices pariunt verè. Echini quidem oua plenilunijs hūt in hieme, & cochleæ nascuntur hiberno tpe. Ambr. Nouit itaq; piscis paruū tpa, nouit tps eundi, ac redeundi, naturæ inspiratione, quæ vera est pietatis magistra. Oportuno tpe ex diuersis locis ad plurimos sinus maris agmine cōiuncto, quasi cōi consilio conuenisūt: & mare Septentrionale petunt. Ad Pontum fretū in æstate transeunt, eo q̄ dulcior situs existat, quia sol tandiu in hoc fretu immoratur, vt omnem aquam dulcem, atq; potabilem qua maritima delectantur exhauriat. Illic pro temporis & loci congruentia fœtificant, & teneros fœtus nutriunt, quo peracto simul omnes eo, quo venerant agmine redeunt.

LIBER XVIII.

De Opere sexta diei: & primo de animalibus. Cap. I.

GVilhelmus de Conchis. Piscibus itaq; & auibus effectu superiorum ex aqua creatis, vbi fuit tenuior aqua ex istorum creatione, & superiorū calore est desiccata. Sed superficies terræ, quæ ex superposita aqua erat lutosa, ex calore bulliens diuersa aīalium genera ex se creauit. Et si aliqua ex parte dñabatur caliditas ignis: inde colerica nata sunt aīalia, vt leo. Si frigiditas terræ, melancolica, vt bos. Si aquæ flegmatica, vt porci. In orientali quippe regione est factum. Est enim cæteris regionibus tpatior. Comestor. Ornatis ergo cunctis superioribus mundi partibus, i. cœlo, & aere, & aqua: tandem sexta die ornauit Deus infimam partē, i. terrā, producens ex eā tria genera aīalium, s. bestias, reptilia, iumenta. Sciens Deus hoīem per peccatum casurum: in pœnam laboris dedit ei iumenta ad opus, vel esum. Reptilia vero & bestiæ sunt ei in exercitium. Sed quæritur de his & alijs nociuis animantibus, verum creata sint nociua: an primo mitia: postea facta sint nociua. Rñdetur, q̄ primo creata sunt mitia: sed post peccatum facta sunt nociua homini: tribus de causis, s. pp hoīs punitionem, correctionem, instructionem. Punitur enim homo cū læditur ab his, vel cum timet lædi, quia timor maxima pœna est. Corrigitur his, cum scit ista sibi accidisse p̄ peccato suo. Instruitur & admirando opera Dei: magis, s. admirans opera formicarum q̄ onera camelorum, vt cum videret homo hæc minima sibi posse nocere, recordaretur suæ fragilitatis, & humiliaretur. Forte diceret aliquis, q̄ quædam aīalia lædunt alia, quæ nec inde puniuntur, nec corriguntur, vel instruūtur. Sed etiam in his instruitur homo per exemplum, quia ad hæc creata sunt, vt alijs sint in esum. Sed fortè obijciet, q̄ etiam in mortuos homines sæuiunt. Ac per hoc instruitur homo, ne aliquod genus mortis horrescat, quia per quoscunque transeat meatus, nec capillus de capite eius peribit.

De Pecoribus in generali. Cap. II.

ACtor. Priusq̄ assignemus animalium terrestium naturam & singulorumq; membrorum anathomiam in generali, conuenit, vt de singulis per se generibus: ac singulorum generū speciebus, differamus in speciali more nostro, s̄m ordinem alphabeti. Illud enim ad pñs pp fastidium longitudinis euitandum, vtiq; p̄terimus, & sequenti operi diligentius, atq; diffusius prosequendum reseruamus. Nunc ergo de illis generibus, quæ præcipue in adiutorium hoīs facta sunt, i. de pecoribus & armētis, quos etiam ob hāc causam iumentorum noīe scriptura appellat, exordium capiamus. Isidor. lib. 12. Pecorum nomen accōmodari propriè his aīalibus solet: q̄ sunt aut ad vescendum apta, vt oues & sues, aut in vsus hoīum cōmoda, vt equi & boues. Generaliter tñ omne animal pecus à pascendo vocatur. Iumenta aūt dicta sunt, eo q̄ labores hominum, vel onera iuuent: vel subuectando vel arando. Item & armenta, vel q̄ sint armis apta, i. bello, vel q̄ his homines vtuntur. Alij armenta tm̄ boues intelligunt ab arando dicta, quasi aramenta, vel q̄ sint cornibus armata: discretio aūt est inter armenta & greges. Nam armenta equorum & boum sunt. Greges vero ouium & caprarum. Plin. lib. 9. Pecus potu pingue scit: & ideo sal est illis aptissimum. Idē in lib. 24. Onera pomorum a iumentis statim sentiuntur, ac nisi prius ostendantur eis, q̄uis pauca, ilico sudant. Solinus: Armenta gentis garamantum obliquis ceruicibus pabulantur. Nam si recta ad pastus ora dirigant: officiunt prona ad humum cornua obnixa. Valer. Max. de gestis & dictis memorialibus lib. 1. In Cephalonia insula, cum omnia vbiq; pecora vsu aquæ quotidie recreentur: in ea pecudes maiore ex parte anni ore aperto ex alto ventos recipientes, sitim suam extinguant.

De eisdem in speciali secundum ordinem alphabeti, & primo de agno. Cap. III.

ISidorus. Agnum Greci vocant à po m agno quasi pium. Latini aūt hoc oīno nomen eum hr̄e putant, q̄ p̄ cæteris aīantibus matrē agnoscat, adeo vt etiam si in magno grege errauerit, statim

balatu

balatu vocem parentis recognoscat. Ambrosius. Agnus simplicissimus cum a matre quoq; aberrat, frequenter eam balatu absentem excitat, multisq; licet versetur in millibus ouium, recognoscit vocem parentis & festinat ad eam. Nam quamuis cibi & potus desiderio teneatur, transeunt tñ aliena vbera: licet humore lactis grauida exundent: solumq; materni lactis fontes requirit. Plinius libro 8. Multi hibernos agnos præferunt vernis, quia magis interest ante solstitium, quàm ante brumam firmos esse, solumq; hoc animal vtiliter bruma nasci. C. strari vero agnos ui si trimestres, præmaturum est. Idem in lib. 18. Porrò decrescente luna castrandi sunt agni, vel arietes, sicut iuuenci & hedi, ac verres. Aristoteles. Agnus si renes eius sepo circunquaq; cooperiantur moritur. Palladius vbi supra lib. 15. Agnorum prima generatio est in mense Nouembri, sed agnus natus, maternis vberibus statim admouendus est manu, prius tñ exiguum lactis in [illegible] natura mulgendum, quod pastores colostram vocant, hoc enim agno, nisi auferatur, nocebit, ac per biduum natus cum matre claudatur & tunc septis obscuris & tepidis, seruetur. Item seclusis paruulorum greges, matres in pascua mittantur. Sufficit autem priusq; in mane procedant, & cum iam reuertuntur ad vesperam agni vbera haurienda permittere. Qui donec firmentur intra stabulum suffiribus, vel medica herba, vel si est copia farina ordei pascantur, ingestu donec cum septis pabulum per ætatis robur maturibus habere possint commune.

De Multiplici agni vtilitate. Cap. IIII.

Actor. Agnus est animal omnium simplicissimum & mansuetissimum, quia nec vlla fraude, nec astutia callet, nec [illegible] vnguibus nocet. Item patet vtilissimu, quia & immolandus non clamat & tondendus silet. Item ad plures vsus vtilissimum. Nam & [illegible] præbet ad nutrimentum, & lanam ad vestimentum, & carnes ad esum, corium quoq; ad calciandum, [illegible] & fimum ad agrum impinguandum, & fecundandum. Est autem & animal mundum sine lepra, quia & ruminat & findit vngulam, lupum vero naturaliter timet, & horret & fugit. Merito ergo, & pp præ[illegible] bonas proprietates, voluit Christus præ omnibus bonis in agno præcipuè figurari, sicut spiritus sanctus in columba. Isaac in dietis. Agnus quidè lactans in viscositate vi[illegible] est porcis siluestribus pp vicinitatè vuluæ, & humiditatem lactis, quo nutritur. Proinde caro eius non est laudabilis, quia indigestibilis & lubricitate sua de stomacho descendit. Indigestibilis autem præcipue, si comedentes stomachum humidum ex defectu habeant. Ideoq; Galienus vituperauit lactantes agnos, annuales vero mediocrem hñt copiexionem inter [illegible] humiditatem & [illegible] siccitatem. Ideo cæteris sunt meliores & ad digerendum faciliores. Sanguinem enim meliorem generant: maximeq; iuuenes iuuant calidam & siccam complexionem hñtes, & calidam & siccam regionem inhabitantes. Ex lib. de nat. rer. Caro [illegible] & sanis est valde bona, sed infirmis infirma, quia licet a stomacho facile descendit, [illegible] tamen a membris fit tutior, ideoque viscosum [illegible] generat. Pli. lib. 29. Coagulum agni contra oia mala [illegible] & contra [illegible] morsus, vel ictus valet. Aui. Sanguis agni sanat epilepsiam cum vino. Coagulum enim [illegible] venenis & morsibus [illegible]

De Apro. Cap. V.

Isidorus. Aper a feritate vocatus est, [illegible] & p, subrogata, vnde & apud Græcos, [illegible] i. ferus. [illegible] quod ferum est & immite, abusiue agreste vocamus. Porci agrestes valde belli [illegible] sunt tempore coitus, & [illegible] dimicantur, vt cornua sua sint eo tempore [illegible] se cum arboribus confricant, & postea [illegible] desiccant. [illegible] præliantur, interim vt vnus, aut ambo [illegible] q; pugnat cu porcis agrestibus. Est autem pertinax [illegible] & impiens, nec bonorum doctrinam morum [illegible] mutatio accidit in eo etiam si castretur. Apri quoq; fœmina [illegible] non indigeat coitu, vt cito impinguetur, sed prius biduo cibus prohibemi. Pli. lib. 8. Apris in coitu est asperitas plurima. Tunc inter se dimicat arborum attritu collas [illegible] q; luto tergentantes. Fœminæ quoq; in partu asperiores sunt [illegible] in omni genere bestiarum. Apris maribus non nisi annicul is est generatio. Apri nõ sunt in Creta insula, [illegible] in Africa, Apri in India cubitales dentium flexus [illegible] in rostro totidem in fronte, sicut vituli cornua exeunt. Idem in 11. Apro[illegible] sunt. Raro fœminæ & tñ [illegible]. Itaq; [illegible] pri pereuntiant, fœminæ sues mordent. M[illegible] plures [illegible] fœminæ [illegible]: caudæ vt hircis. Apro[illegible] sanguis non spissatur. In l. 8. Hedera sibi apri in morbis medentur, & cancros vescendo maxime mari electos. Idè in lib. 11. Apros[illegible] de, ac ceruos, nec nisi ad infantia educatos mingatri mirum est. In Macedonia muti traduntur apri. In Pamphylia verò, & Sicilia mo[illegible] salamandra ab ijs deuorata, qui ederint moriuntur. Physiologus. Aper agitatus cum fugere cogitur, ictu non repetit: dens apri ab eo separatus eo viuente acumen suum retinet, quod cum mortuus est, amittit. Ex lib. de nat. rer. Aper bestia fortis nigri coloris, quæ nullam bonorum morum doctrinam recipit vnq, sed semper fera ac ferox est: dentes hẽt magnos & recuruos insessionibus aptos: in quibus hoc mirabile est, q viua quidem bestia possunt idem, quod ferrum: Mortuæ vero detracti vim insessionis amisisse probantur. Hoc animal si mane anteq; mingat à venatoribus impetatur de facili lassatur. Si vero ante, vel interim dum venatur vrinam fecerit, difficulter captiuæ cedit. Veruntñ etiam lassatum nõ cedit, sed in posterioribus subsistit & atrocitate [illegible] lassitudinem dissimulat. duellum offerẽs venatori: ferire tñ hominem, vel inuadere non præsumit nisi prius ab illo ictum acceperit. Caueat aũt homo sibi, quia nisi [illegible] pungentis cuspidis letale vulnus inter armum & laterales costas dederit: periclitari de vita poterit: nisi fortè iuxta ad refugium arborem inueniat quam ascendat: aut in humiliori loco se iqua terræ planicie totis membris se premat. auersi enim ac curui dentes eius, quibus quasi quibusdam atrocissimis armis valent ad [illegible] dandam mortem, non possunt quequã nisi elatum & rectum attingere. Sustinebit tñ pedum illius conculcationem, quousq; sic iacenti a proximo succurratur. Aper cunctas bestias præcedit auditu: a dextris habet os ad modum scuti, quod venabulis & machæræ opponit.

De Medicinis ex apro. Cap. VI.

Plin. lib. 8. Apri cerebrum contra serpentes laudatur cum sanguine. Iecur etiam inueteratum cum ruta potum, & vino, adeps quoq; cum melle resinaq;. Simili modo & iecur verrinum exemptis duntaxat fibris quatuor obolorum pondere, & cerebrum ex vino potum. Item cerebrum apri vel sanguis veterum medetur carbunculis. Iecur eius letargicos excitat. In iecore fœminæ apri inueniuntur lapilli, qui contriti & in vino poti calculos pellunt. Apri pulmo ebrietatem arcet, assus eo die a ie iuno sumptus. Fel aprinum strumas discutit, lienem quoque sedat potum. Idem in eius adipe pulmo impositus perniones sanat. Vlcera quoq; serpentia sanat fel aprinum cum resina & cerusa. Cinis maxillarum apri sanat vlcera, quæ serpunt. Idem quoque confert fractis. Lardum eius elixum, atq; circumligatum mira quoq; celeritate solidat ea. Apri vrina & ipsa vesica pro cibo sumpta, vesicæ calculorumq; cruciatibus medetur si prius vtrumq; fumo macerat. Item apri vesica si assa mandetur vrinæ cohibet incontinentiam: hidropicis auxiliatur apri vrina, vel etiam vesica paulatim in potu data. Efficacius quæ inaruerit in vesica sua. Item apri vrina ex aceto prodest comitiali morbo. Prodest etiam testes apri [illegible] bibisse ex equino lacte, vel ex aqua. Vrina quoq; apri in vitro seruata aurium dolori vitijsq; medetur. denique tam grauis est: pro vrina vt effugere non sufficiat: nisi egesta ac ea velut deuicta [illegible]. Vnde illa exuri eos [illegible] Aprini [illegible] potionis tepidi vini, dissintericis medetur. laxatis quoq; valet idem fimus, vetusq; spuma recens ex aceto. in [illegible] quidem suis est vsus [illegible] cacior, quæ nõ peperit, in apris [illegible] multo præstantior. Vsus axungiæ valet ad emolliendas excalefaciendas discutiendas purgandasq; confricatis membris in iterum lassitudines. Ex lib de naturis rerũ. Fimus apri [illegible] & [illegible] præcipuum est remedium contra fluxum sanguinis e naribus.

De Ariete. Cap. VII.

Isidorus. Aries apo tu ari[illegible], i. a mare vocatus est. Vnde apud nos gregibus masculi mares dicuntur, siue q hoc pecus a gentilibus primum aris immolatum est. Vnde est illud. aries mactatur ad aras. Arist. in libra cito apparent cornua in capitibus arietum, & vt ait Homerus cornua sunt etiam in capitibus fœminarum arietum. Apud septentrionem vero non hñt arietes cornua in quodam loco. Animalia, quæ hñt cornua fissuras hñt in vngulis naturaliter, vt taurus, ceruus, & aries. Et vt in pluribus aries dux gregis est. Pastores enim in grege ponunt arietem vnum rectorem: sicque docent eum a pueritia, quod cum clamauerit eum pastor proprio nomine anteriorat se. Aesculapius in libro de mixti. Elephas cum arietem viderit timet eum & fugit. Plinius libro octauo arieti naturale est agnos fastidire senectam ouium consectari. Et ipse melior senecta & vtilior. Eius tercia columbre cornua iuxta autem terebrato. Dextro teste præligato fœminas generat lauo mares hũc autem castrari nisi quin quimestrem præmaturum est. Idem in codẽ. Aries cuius coloris sub lingua venas habuerit, eius & lanitium in fœtu est, variumq; si plures fuerint. Idem in 11 libro. Arietum generi cornua data sunt in [illegible] conuoluta. Idem in 18. arietes decrescente luna castrandi sunt. Actor. Aries dux gregis cornu socium impetit & primo retrocedit vt melius cornibus feriat.

De Arietibus ad coitum admittendis. Cap. VIII.

Palladius libro 8 Arietes mense Iulio eligendi, & admittẽdi sunt cãdidissimi mollibus lanis, in quibus non solũ corporis candor

candor considerandus est, sed & lingua, q̃ si maculis fuscata sit, varietatem in sobole reddit. De albo pleruműq; nascitur fœtus coloris alterius. De fuscis vero sicut asserit Columella nũquã creari post albus. Eligendus est autẽ aries altus, procerus, ventre promisso, & lanis candidissimis tecto, cauda lõgissima, velleris depressi, fronte lata, testibus magnis, ætatis primæ qui est vsq; in annos 8. põt vtiliter coire: admittẽdi sunt aũt vt dictum est mẽse Iulio, vt nati fœtus ante hiemem conualescant. Aristot. asserit si plures masculos creari velis, admissurę tpe halitum septentrionis eligendum, & contra eundem ventum greges ille pascẽdos. Si fœminas austri flatus captandos, & in eum pascua dirigenda, sicq; matres meauitas dirigas vt mortuarum vel vitiosarum numerus nouella sobole repatetur. Nonnulli vero duobus ante mẽsibus arietes a coitu reuocant, vt facile libidines augeat dilatio voluptatis. Quidã aũt eos sine discretione coire permittunt, vt hoc eis genere per annum totum fœtura non desit. Aristo. Aries vnus anni euit, sed debile quid generat, arietes ante tps coitus simul ambulant, tpe vero coitus se diuidunt, & pugnant, propriamq; vocem habent, qua sese tempore coitus clamant.

De Vsu eius in cibo & medicinis. Cap. IX.

ISaac. Arietes hñt carnes calidiores, ac minus humidas, quã sunt carnes ouium, ac duriores ad digerendũ Arietes in iuuentute manentes minutis sunt humiditatis, & viscositatis pp ætatis siccitatem eorum complexionis dominantem Icirco eorũ caro melior est agnis & ouibus, quia si bene digerunt, bonũ & multum sanguinem generant, maximè si castrati sunt, quia caliditas & humiditas eorũ tpatę sunt, vnde boni saporis sunt, nisi qñ sunt decrepiti, qui procuIdubio pessimi sunt, & non castrati sunt eis meliores. Omnes enim decrepiti in calore naturaliter defecti sunt. Qui defectus prouenit ex ætate & testiculorũ indigentia, animales mediocrem habent complexionẽ, inter lactantiũ humiditatẽ, & iuuenum siccitatem. Icirco mediæ ætatis arietibus meliores sunt, & ad digerendum faciliores. Sanguinem. n. meliorem generant, & maximè iuuant iuuenes calidã & siccam complexionem habentes, & calidam & siccã regionẽ inhabitãtes. Decrepiti vero vt dictum est cæteris deteriores sunt. Oĩa. n. decrepita in gñationem siccã frigidiora sunt, & sicciora. Sũt ergo lignea & insipida. Sed licet pp senectutẽ sint illaudabilia, tñ quia calida & humida naturaliter cęteris decrepitis meliora sunt. Auicen. Caro arietis adusta linitur vlis et super morpheã & super impetiginem Confert & morsibus serpentium ac scorpionũ, & cum fimo canis rabiosi Cinis eiusdem cõfert albugini oculi. Arietis pulmo calidus superpositus sanat excoriationem calcanei ex calciamento. Esculapius. Arietis liquor qui a pulmone decocto distillat, tertianas, & tenũ morbum in [illegible] sanat. Plinlib. 29. Ius ex carne arietum valet contra cãrhatidas. Hali. Arietis fel aurium dolori, qui est ex frigiditate medetur.

De Asino. Cap. X.

ISid Asinus a sedendo dictus est, quasi asedus quia priusquã equos caperent homines huic præsidere cœperunt. Aĩal quippe tardum, & nulla rõne renitens statim vt voluit sibi sibi subsliauit. Plinius l b. 8. Asinus opera gerit multifica arãdo quoq;, sed mulatum maximè pro generatione, patria spectantur in his, arcadibus in Achaia, in Italia reatinis, aial frigoris maximè impatiẽs. Mares in remissione operis d. teriores sunt. Partus eis charitas summa, sed aquarum tędio maius. Per ignes ad fœtus tendunt. Itemq; si riuus minimus interfit, horrent, ita vt pedes omnino tingere caueant. Nec nisi assuetos fontes potant, qui sunt in p[illegible], itq; ita vt sicco tramite ad potũ eant, nec põtes transeunt, per raritatem plantarum translucentibus fluuiis. Mirumq; dictu, sitiunt, & si mutentur aquæ, vt bibant cogendi [illegible] Idem in lib. 11 Ex corpore asini mortui na [illegible] languis [illegible] hominis te [illegible] Pilis longior est asinorũ quam equorum caudis. Sed serosus veterinis. Crassissimum est [illegible] vt [illegible] vice vtãtur Conferre aliquid & candori in mulierum cute existimatur. De numero [illegible] edum, animal vnicorne est asinus indicus tm. Idem in lib. 24. [illegible] aut [illegible] iumentis præstanti veneno. [illegible] animal [illegible] assignatum [illegible] eum & [illegible] Ar[illegible]. Asinus habet soleas sicut & equus, nec habet fel [illegible], [illegible] habet sanguinem [illegible] nigrũ valde [illegible] Asinus & aĩalia cetera magni cordis timida sunt plus [illegible], timet frigus, [illegible] spinas comedit qñ mollis [illegible] cum minus [illegible] quam equus. Et si non [illegible] dentium, [illegible] Cum [illegible] fructus, herbis pascitur, & aqua impinguatur. Quantoq; plus ex aqua bibit, tanto plus eius cibus proficit, ventrem habet ventrẽ sicut & cætera solas habentia. Infirmatur sæpe infirmitate q̃ dr mal[illegible], & eã prius in capite. Currit q; flegma multum e naribus, & si descẽderit ad pulmonẽ moritur. Asina sicut & vacca multũ euacuatur menstruis, propter magnitudinem corporis. Vrsus cũ asino pugnat, quia carnem crudam comedit. Coruus quoq; cum eo pugnat, & super ipsum volat, ei nocet, ac pungit oculos eius rostro. Asinus indicus simul habet cornu & soleas, contra morem animalium cæterorum. Actor. Asinus est animal stolidum, tardum, & luxuriosum. Crucem habet in anteriore dorsi parte super humeros, & ibi debilior est. In posteriori autem super renes, ibi fortior est: horribiliter clamat, lappas comedit, sonum citharæ, vt fertur, diligit, triticum serit, & non comedit.

De eodem. Cap. XI.

EX lib. de nat. rer. Asinus est aĩal desorme vile ac despectum, grandi capite, longis & latis auribus, corpore macilẽto, ne scium impinguari. In humeris stigmata Chri portat crucis. Est ergo asinus aĩal mansuetũ, & discordię nesciũ, onoriferum, & non rebellans sarcinis & vltra q̃ ferre possit sibi impositis, brutum & irrationale super oĩa aĩalia. Incessu quoq; pigrum & tardũ, patiens & inter verbera durissimũ, per viam incedẽs obuiãtibus cedere nescit. post menses 30. coit, sed nisi post annos tres gignit, spinas libenter comedit, frigidũ est naturaliter & frigoris impatiẽs, maximè tpe conceptus Ideoq; non gñatur in locis frigidis & in Scotia & in regionibus propinquis, nec in æquinoctio sicut coeũt equi, sed in æstate. In terra quoq; septentrionis, q̃ est frigidissima, nõ inuenitur, quia illic viuere non põt. Gestat aũt in ventre per annũ integrũ. Asini pullus aliquantulũ decoris hẽt in iuuẽtute, sed quãto plus senescit tãto turpior fit. Asinã si iuxta pullũ suũ positã amoueas, [illegible] columbeas, in eodẽ loco remanebit, nec ad quinq; passus alias gressum mouebit, sed mater vbi eũ dimiserat expectabit. Asinorũ ossa p̃ cęteris canora sunt, vt dicit Plin Asinę lac candidissimũ est, & cãdori in cute cõferre aliquid existimatur. Vnde & uenitur q; Poppea Neronis cõiux in lacte asinæ se balneabat Idẽ quoq; calidũ dentes confirmat, & eorũ dolores sedat. Asini ex marini parte infirmantur in vno latere, tenui in fine, si flant e naribus interius super pulmonẽ moriuntur. Ambr. Asinus piger, & [illegible] expositus. sensuq; tardior, docet nos viuaciores esse debere. nec desidia corporis animiq; pigrescere, sed ad fidẽ confugere, quæ onera grauia solet alleuiare. Phisiologus. Asinus est aĩal inertiæ [illegible] rũ, mancipiũ seruituti addictũ, respectu multitudinis laborum, quos sustinet, parum gratiæ cõsequitur, vocẽ bois consuetã intelligit, & nouit iter quod sæpe ambulauit, interdum q̃ sit dux agitatori suo cũ errauerit. Cum aũt videt lupũ venientẽ respicit in lumbum, & sic improuisus a lupo comprehenditur. Isaac. Asinina caro si comedat̃ difficile digeritur, stomacho nocet, vomitũq; facit. Subtilioris tñ est nutrimenti quam equus. Equus autem subtilioris camelo, mulus cæteris deterior.

De Asinorum generatione. Cap. XII.

ARisto. Asinus coit post triginta mensis, sed non generat an tequã compleantur anni tres, aut duo aut dimidius. In coitu aũt eiicit sperma velocius, q̃ equus. Asinæ vero maris sperma non recipiũt, sed ipsum statim mingunt. Et equę similiter. Ideoque postquã coierit asinus asina corrigit̃ percutitur, ac ne mingat prohibetur, habet aũt mammillas indistinctiones sub ascellaria sicut camela & equa. In regionibus frigidis non generatur asinus, quia naturaliter sentit multũ frigus. Ideoq; non coit in æquinoctio, sicut equus, sed introitu æstatis, vt in tpe calido fiat eius generatio & partus quia partũ in tpe simili tpi cõceptus. Impregnatur. n. per vnum annũ. Natura vero asini est frigida, & frigidũ est eius sperma Vnde si coierit equus cũ asina ex asino impregnata, non corrũpitur conceptum. Si aũt coeat asinus cum equa ex equo impregnata, corrumpitur cõceptum, pp frigus spermatis asini. Itaq; si coierit equus cum asina saluabitur mixtio propter calorẽ vnius. f. spermatis equi, sperma siquidem asini vt dictum est frigidũ est, materia vero equæ calida est. Cũque misceatur calidum cũ frigido fit temperatum, & erit ex eis conceptum Cum aũt asini sperma fuerit magis frigidũ, nõ generabitur ex eo nisi difficile, vel generabitur sterile. Plin. lib. 8. Asinus est aĩal maxime frigoris impatiens. Ideo non generatur in Ponto, nec æquinoctio vere no admittitur, sed solstitio Asinę partus a tricesimo mense ocyssimus a trimatu legitimus. Totidem quot equæ & iisdem mensibus, & simili modo Raro geminos parit. Parturia lucem fugit, tenebras quærit, ne conspiciatur ab homine. Gignit tota vita quæ est ei ad tricesimum annum. Partus est illis vt dictum est charitas summa, per ignes ad fœtus tendunt. Asina, quæ non prius quam dentes pullinos iaceat cõceperit sterilis intelligitur, & quæ non primo initu generare ceperit. Idem in lib. 11. Asinæ vero prægnantes continuo lactescunt, a fetu mammas dedignantur. Ideoque 6. mense partum arcent cum eque toto anno fetẽ præbeant. Pullos catũ biduo a partu maternum lac gustasse [illegible] est.

De Medicinalibus ex asino sumptis. Cap. XIII.

AVicen. vbi sup. Asinus sanat lepram, contractis ex siccitate

sedent

sedent in iure carnis eius, & caro & eius iuuat. Epar eius assatū, & a ieiuno comestū, confert epilensiæ, similiter & eius vngula adusta. Cinis carnis & epatis eius cum oleo valet superpositus fissuris frigoris. Item cinis epatis eius cum oleo, valet super scrophulas. Dr autē q eius vrina confert dolori renum. Vrina vero siluestris asini, sicut Galienus ait, lapidem in vesica frangit. Sanguis asini prohibet fluxum sanguinis narium ex velamine. Adeps eius valet ad vestigia cutis. Vrina asini confert vlceribus ambulatiuis, & humidis, & dolori renum. Stercus eius in omni cursu sanguinis administratur. Odoratur quidem ad fluxum sanguinis narium fortem, & exprimitur humiditas eius in narem ac retinetur. Item stercus asini pascentis siccum cum vino, valde bonum est punctura scorpionis: lac & asinarū minus butyrosum existens subtile est, & aquosum, valet tussi, extenuationi, ac sputo sanguinis, & hidropisi, ac duritiei splenis, ventrē lenit, & ethicę bonū est. Fertur & q cum os ex eo colluitur con firmat dentes, & gingiuam. Non est aūt conueniens habentibus soda, & vertiginem, & tinnitū, propriè q; dormire supra ipsum, & vniuersaliter nocet habentibus capita debilia. Esculapius. Sanguis asini cum vino potatus, febres quotidianas sanat, tribus vel quatuor guttis illius datis, lac eius valet lassescentibus, suspiriosis, tremulosis, dissentericis tenebrosorum oculorū vlceribus. Adeps eius cutim commouet. Splen eius cum aqua tritus, & mammillæ appositus attrahit lac. Diascorides. Adeps asininus dē cicatrices concolorare, lac eius ventrem mollit, & ore receptum dentes gingiuasq; confirmat. Vulnerationes quoq; ventris ac reumatismum optimè curat. Lotium eius bibitū freneticos sanat. Hali. Asini pulmo, & pulli eius si desiccatus teratur ac bibitur attractioni spiritus ac tussi prodest. Epar asini domestici si comederit eū epilenticus, prodest ei. Asini simus si opprimatur eo sanguinis fluxus de venatū, vel arteriarum incisione amputat eū vel stringit. Pari modo si de aqua eius instilletur naribus sanguinis fluxum patientibus stringit omnino: lac asinæ medicaminibus letalibus obest, & intestinorum vlceribus prodest ac tenasmo, sic quoq; prodest lac ouium, sed minus.

De Eodem. *Cap. XIIII.*

PYthagoras in lib. Romanorum. Et Plinius lib. 28. Anulum ex vngula & cruribus asini nigredinem non habentis, si induat epilenticus prohibet ipsum ne cadat. Præterea si domum suffumiges asini pulmone mundas eam ab oī reptili ac serpente. Asini accenso pulmone oīa venenata dicūtur fugere. Asinino quoq; lacte poto venena testificantur, peculiariter si hoscianū potum sit, aut viscum, aut cicuta, aut lepus marinus, sed recenti vtendum est, nullum enim celerius euanescit. Onagris vero oīa sunt efficaciora: asini ossa confracta, & decocta contra leporis marini dantur venena, aqua quæ relicta est ex potu asini pota, dolorem capitis sedat. Vngulæ asini cinis strumas discutit ex oleo vel aqua illitus. Fimus quoq; feruens ex aceto. Item vngulę asininæ cinis ex lacte suo inunctus cicatrices oculorum, & albugines tollit. Asini iecur reumatismos sanat cum petrosellino partibus duabus, & nucibus tribus ac melle tritum, & in cibo sumptum. Item iecur admixta modicæ panacę instillatum in os infantes tuetur a comicialibus, & alijs morbis. Pellis & asini iniecta, impauidos infantes facit: huius cerebrum ex aqua mulsa infumatum comiciali morbo prodest, vel vngularum eius cinis coclearibus binis toto mense potus. Item vngulę asininæ abortum partum euocant, viuentem. n. necant, asininæ carnes ptysicis medentur e iure sumptæ, asininæ medullæ scabiem hominis maximè abolent, & eius vrina cum luto luto illita. Sępum asini cicatrices nigras ad colorem reducit. Asini renes in mero triti ac poti incontinentiam prohibent. Item inueterati ac triti, & in vino turbitati vesicæ medentur, & calculos expellunt. Asini varina circa cauis ortum maculas in facie tollit, lactis eius potus cum melle dissentericis prodest valde. Tenasmos, i. crebra, & inanis egerendi voluntas tollitur poto lacte asinino. Fimus eius lentergicos excitat naribus illitus ex aceto. Idem recens impositus profluuia sanguinis inuné sedare dr. Eiusdem quoq; fimi cinis illitus sanguinem sistit. Efficacior aūt est vis e maribus aceto admixto, & in lana ad oē profluuiū imposito. Medetur quoque morbo regio fimus asinini pulli quem primum edidit a partu fabæ magnitudine datus e vino, & hoc intra diem tertium.

De boue. *Cap. XV.*

ISid. Bouem Greci boeten dnt, Latini trionē vocant quasi terionē, eo q terram terat, cuius latitudo pellium a mento ad crura, palearia dnt a pelle quasi pellearia, qd est signum generositatis in boue. Boum in socios eximia pietas est. Nam alter alterum inquirit, cū quo ducere collo aratra consueuit, & frequē ti mugitu piū testatur affectū si forte defecerit. Ambr. Bos com parem suum diligēs requirit, & si mutetur alius trahere ingum nescit. Porro impendente pluuia boues se tenere nouerunt ad præsepia. At vbi naturali sensu mutationem celi collegerint, foras spectant, & vltra præsepia ceruices suas extendunt omnes vna spe, vt prodire se velle testentur. Helinandus. Est in sylua hircinia bos cerui figura, cuius a media fronte inter aures vnū cornu exstit excelsius, magisq; directum, ijsq; nobis nota sunt cornibus ab eius summo sicuti palmæ ramiq; diffunduntur. Eadem est fœminæ marisq; natura, eadem formæ magnitudoque cornium. Pli. lib. 8. Bobus indicis camelorum altitudo inesse traditur, cornua latitudine quaternorum pedū. Sunt autem indici boues vnicornes, atq; tricornes. In ipsa quoq; sunt boues solidis vngulis vnicornes. Tauris minora quam boum sunt cornua atque tenuiora. Boues animalium soli, & retro ambulantes pascuntur, apud garamantes quidem haud aliter, vita fœminis 15. annis longissima maribus viginti, Robur in quinatu: lauatione calidæ aquæ leguntur pinguescere, & si quis inseisa cute, spiritum arundine in viscera adigat.

De eodem. *Cap. XVI.*

IDem in lib. 5. Boues, & aīalia quibus continui sunt dentes bibendo sorbent vt equi. Idem in lib. 11. Superiores priores dētes non sunt bobus, sicut nec ouibus, & oībus ruminantibus, boues aūt mutant dentes. Horū caudis est longissimus caulis atq; in vna parte hirtus. In gnē boum fęminis tm vox grauior, eū in oī alio gnē sit exilior q̄ maribus. Theofrastus probat boues pisce vesci, sed non nisi viuente: boum attritis vngulis aruina vngendo cornua medentur agricolæ. Adeoq; sequax carū natura est, vt in ipsis viuentiū corporibus feruenti cera flectantur inseisaq; nascentium in diuersas partes torqueātur, vt singulis capitibus quaterna fiant. Idem in lib. 18. Est in Narbonensi prouincia nobilis fons orge noīe, in quo nascuntur herbę intm̄ bobus expetitæ, vt eas mersis capitibus totis quærant. At illas in aquis nascentes certum est non nisi imbribus ali: Idē in lib. 23. Oleū bobus per nares infusum donec ructet inflationē sedat. Idem in lib. 15. Elleboro aūt nigro boues necantur, ioq; id caueut cum candido vescātur. Idem in lib. 28 Boum vero morbis medetur, sęuum fulfur vinū, allium siluestre, ouū coctū. Boues in egyptino cōtra tormina sibi medentur exetementis hoīum. Pedibus quoque boum medetur si cornua prius iam pice liquida perungant. Idem in lib. 30. Bupreftis aīal simile scarabeo fallit bouem inter herbas, deuoratumq; tacto felle ita inflammat vt rūpat. Idē in lib. 31. Sal tollit boum scabiem illitus datusq; lingendus. Idē in lib. 23. Rana parua muta, & sine voce viridis si hauriatur, ventrem boū distendit. Boues cęlum olfacientes seq; lambentes cōtra pilum tempestatem signant. Aristot. Bos coit post annum, & forte post octo menses. Post biennium autem prægnans est nouem mensibus: viuit annis quindecim, castratus autem viginti. Actor. Bos est animal mundum secundum legem ad immolandum, & ad comedendum, quia ruminat, & findit vngulam. Paleas comedit, iugo premitur, stimulo cogitur, terram arat.

De bobus comparandis, & eligendis. *Cap. XVII.*

PAlladius de agricultura lib. 4. Boues in Martio comparādi sunt, quia necdum sagma corporis plena, vt celare possint fallaciam venditoris, aut vitia sua, aut ad repugnandū domituræ, contumacē pleni roboris exercere fiduciā. Hæc aūt in bobus spectanda sunt, vt sint nouelli, quadratis, & grādibus membris, ac solidi corporis, musculis vbiq; surgentibus, magnis auribus, latę frontis, & crispę, labris oculisq; nigrantibus, cornibus robustis, ac sine curuaturæ prauitate, lunatus patulisq; naribus, & resiccis, ceruice chorosa atq; compacta, palearibus largis, & circa genua fluentibus, pectore grandi, armis vastis, ventre nō paruo porrectis lateribus, latis lumbis, dorso recto, & plano, cruribus solidis neruosis, & breuibus, vngulis magnis, caudis longis ac setosis, pilo totius corporis depresso ac breui, rubei maximè coloris aut fusci. Melius aūt boues de vicinis locis cōperabimus quæ nulla soli aut aeris uarietate tententur. Aut si hoc deest, de locis similibus ad sīlia transferamus. Illud aūt in vniuerso curandum est, vt viribus ad trahendum comparentur æquales, ne valentioris robur alteri procuret exitium. In moribus hæc consideranda vt sint arguti, mansueti, timentes hortamen clamoris, & verberis, cibi appetentiores, si regionis rō patitur nullus melior cibus est, q̄ viride pabulum: vbi vero deest, eo ordine ministretur, quo pabuli copia, & laborum coget accessio. Plinius lib. 8. Non autem degeneres æstimandi sunt boues etiam minus laudato aspectu, plurimum lactis alpinis, quibus minimum corporis plurimum laboris, capite non ceruice iunctis. Syriacis non sunt palearia, sed gibbus in dorso. Cariei quoque in parte Asię fędi sunt visu, tubere super armos a ceruicibus eminente, laxatis cornibus, excellentes in opere narrantur. Cæteri nigri coloris candidi ve ad laborem damnantur.

De bobus edomandis, & iugo præparandis. *Cap. XVIII.*

PAlladius vbi supra. Boues eodem quoque mense domandi sunt trimi, quia post quinquennium bene domari non possunt, ætatis repugnante duritia. Capti ergo statim domētur, qui

qui quidem prius cum teneri fuerint, assiduè frequenti manus attrectatione mansuescant. Sed stabulum noui boues laxioribus spacijs habere debent sic, & ante stabulum luca nullis concludantur angustijs, & producti non aliqua vitientur offensa. In ipso vero stabulo asseres transuersi a terra septenis pedibus alti configantur. Ad quos boues ligentur indomiti. Tunc eliges absolutam tempestatibus, & impedimentis omnibus diem qua capti perducantur ad stabulum, quorum si nimia fuerit asperitas, vno die ac nocte inter vincula mitigentur atq; ieiunia. Tūc appellationibus blandis, & illecebris oblatorum ciborum non a latere neq; a tergo, sed a fronte accedens bubulcus commulceat, naresq; & terga pertractet, mero subinde conspergat. Hac tamen cautione, ne aliquem calce contingat aut cornu, quod vitium si in primordijs effectum sibi cessisse senserit, obtinebit. Tunc mitigans os, & palatum salibus frica, & in gulam dimitte præsulsi adipis libiales offas, & inde sextarios singulos cornu infundentes per fauces, quæ res intra triduum totius sæuitiæ ità resoluet. Aliqui eos inter se iungunt, ac docent onera tētate leuiora. Et quod vtile est, si arationi parantur, subacto prius loco exercendi sunt, vt nouus labor tenera adhuc colla non quasset. Expeditior aūt domandi rō est, vt asperum bouem mansueto & valido boui coniungas, quo ostendente, facile ad omnia cogentur officia: si post domituram decumbit in sulco, non afficiatur igne nec verbere, sed potius cum decumbit, pedes eius ita ligentur vinculis, vt nō progredi possit aut stare vel pasci. Quo facto siti ac fame lassatus, carebit hoc vitio. Plinius vbi supra. Domitura boum est in trimatu, postea sera, ante præmatura. Optimè vero cum domito iuuencus imbuitur, socium enim laboris, & agriculturæ hoc animal habemus. Apud priores traditur quidam fuisse damnatus, quia bouem occiderat suum, actusque fuit exilium tanquam colono suo interempto.

De carnibus bouinis. Cap. XIX.

ISaac in dietis. Bouina caro ad comparationem carnis pecudum siccissima est, ideoq; sanguinem generat grossum, & turbidum, & melancolicum, multumq; dat nutrimentū inobediēs est digestioni, tardèq; de stomacho ejicitur, & ventrē constipat. Quòd si eo assueti melancolicę complexionis fuerint, fiunt splenetici, vel quartanarij, vel hidropici, vel scabiosi, vel leprosi, sm complexionem quam præparatam ijs morbis inuenit. Vituli tamen lactentis caro laudabile generat nutrimentum, facilis est digestionis, quia calor eius, & humiditas in quantitate multa est, pro vuluæ vicinitate, & lactis bibitione. Iccirco bonum facit sanguinem. Coleram rubeam expellit de stomacho, maximè si comedētibus calor naturalis dominetur. Aegritudinem autem exeuntibus, licèt non noceat, grauis est tamen digestioni propter defectionem virtutis eorum.

De operatione bouis in medicina. Cap. XX.

AVicenna. Bouinum fel cum nitro, & thimolea valet ad furfures, cum caput eo lauatur. Idem quoq; fel aperit orificia emorroidarum, ex eodem cum melle linitur palatum ad præfocationem. Diascorides. Lac bubulum oris vulnera recentia ducit ad sanitatem. Fimus boum iuuat ad apum, & vesparū ictus. Hidropicus etiam illitus ex eo iuuatur, si ad solem multum iaceat desiccatur. Maximum vero beneficium præstat fimus masculi bouis sterilis mulierum, fumigatus propendentibus. Plin. lib. 28. Bouis sępum cum adipe anserino, & ocymi succo vlcera oris ac rimas sanat. Item contra ea quæ ex vlceratione venena enecant sępum bubulum auxiliatur. Medulla quoq; bubula ex crure dextro priore trita cum sanguine, pilis palpebrarumq; vitijs, & angulorum occurrit. Si vero grauitas sit audiendi fel bubulum prodest cum vrina capræ vel hirci. Talus bouis accensus dentes cum dolore labentes confirmat admotus. Eiusdem quoq; cinis cum myrrha boum est dentrificium. Lien bubulus in melle datur, & illinitur ad lienis dolores. Lac bubulum cæteris medicatius est. Bubulo siquidem lacte cuncta venena expugnari tradunt vontinone. Præterea tenasmus poto lacte bubulo tollitur. Stomachū exulceratum lactis bubuli potus reficit, einsq; rosiones caro bubula mixta aceto, & vino cocta, ad hominis etiam morsum bubula caro cocta, & imposita efficax est. Canum scabies sanatur sanguine recenti bubulo. Iterumq; cum inarescat illito, & postero die abluto cinere lixiuio. Hali. Fel bouis tinnitibus, & auris sonitui medetur, si cū bombace supponatur. Si cum oleo mixtus instillatur auri, mitigat dolorem ex frigido. In locio quoq; boum si infundat se homo, optimum est stomacho dolenti ex frigido. Prodest ēt emorroidis. Fimus boum cathaplasmatus super apostemata grossa dissoluit ea, si vero comburatur, & naribus insuflatur, sanguinis fluxum ab eis sedat. Præterea si cathaplasmetur eo modico cum butyro ventri hidropici manifestissimè medetur. Sed si punctuæ vesprarum cathaplasmetur prodest. Iecur bouis si comburatur, & bibatur, ventris solutioni prodest, & fluxui sanguinis. Os quoque bouile si comburatur, dentes commotos ex se fricatos solidat. Et si cum squinantho bibatur splenem liquefacit, appetitum coitus excitat, ac lepræ prodest.

De bubalo, & bisonte. Cap. XXI.

ISido. Bubali per deriuationem vocati sunt, eo q̄ sunt similes boum, adeo indomiti, vt præ feritate iugum ceruicibus non recipiant, hos Aphrica procreat. Ex lib. de na. re. Bubalus est animal boue maius, & altius corpore, nigrum colore, hēt cornua longa, tortuosa, collum longū, caput ingens, mēbra macilenta, caudam paruam, aspectū beniuolum ac simplicem. Sed summæ peruicaciæ atq; crudelitatis est, cū ad iram fuerit prouocatum. Vsibus humanis accōmodatissimū est, fortitudine maxima pollet. Bubalus patiens est laboris, pilos hēt paucos, vocē terribilē, frontē asperrimā, cutē durissimam, pede spargit terram. In eius nare anulus æreus cum funiculo ponitur, vt facilius hoī cedat in opus qd ei fuerit impositum. Quòd si onus est graue, & vltra volūtatē suam imponatur, statim commotus in terra sternitur. Nec facile ictibus ad surgendum cogitur, nisi alleuiato onere quo grauatur: hic alio noīe bisontes dī, de quo dicit Solinus, q̄ bestia est boui similis. Lac bubalinū facile ventrē emollit, vulnera recentia sanat, & ijs qui venenū hauserint prodest. Fel ēt eius medicinale est, quia vulnerū cicatrices sanat, mixtumq; lacti dolores aurium sedat. Solinus. Bisontes in septemtrionali plaga sunt boues veris similes, setosi colla, iubas horridi, vltra tauros pernicitate, capti assuescere nesciūt, hos imperitum vulgus bubalos vocat. Pli. lib. 8. Germania Scithiæ contermina gignit insignia boum ferrarum genera iubatos bisontes, & velocitate excellentes vros, quibus omnibus imperitum vulgus nomen bubalorum imponit, cum id Aphrica gignat vituli potius ceruique quadam similitudine. Idem in lib. 11. Bubalorū sanguis non spissatur. Hali. Coagulum pulli bubali cōtra potum cicutę prodest, eique qui comedit fungos: vrina bubali si contrita misceatur myrrha aut oleo, & in aure ponatur dolorem eius ex frigido mitigat. Diascorides. Fimus bubali pascentis impositus tumores vulnerū tollit, & schiaticæ passioni cōuenit. In cathaplasmatibus positus duritias ac scrofas purgat, & pustulas soluit.

De camelo. Cap. XXII.

ISido. Camelis nomen dedit, siue q̄ quando onerantur vt breuiores, & humiles fiant, accubant, quia Græci cami humile, & breue dicunt, siue quia curuus est dorso, cami enim Græcè curuum signat: hos licèt & aliæ regiones mittant, sed Arabia plurimos. Differunt aūt sibi. Nam arabici bina tubera in dorso habent, reliquarū regionum singula. Mittit & bactria regio fortissimos camelos nunq̄ atterentes pedē. Solinus. Cameli bactrines nunq̄ pedes atterunt, quia sunt illis reciprocis quibusdam pulmunculis, & carnium pulpis vestigia carnulenta. Alij quidem sunt oneri ferendo accommodati. Alij vero pernicioresd. Sed illi non vltra instū pondera recipiunt, nec isti amplius q̄ soluta spacia egredi volunt. Oderunt equinum genus. Sitim ēt in quatriduū tolerant. Verū cum occasio bibendi data est, tūc implentur quantū satiet desideria præterita, & in futurū dio prosit, lutulentas aquas captāt, puras refugiūt. Deniq; vbi ceosior liquor fuerit, ipsi assidua conculcatione lutum excitant vt turbidetur. Durant aūt in annos centum, nisi forte in peregrina translati, insolentia murati aeris morbos trahant. Plin. lib. 8. Camelus inter armenta pascit oriens, quorum duo genera bactriæ, & Arabiæ differunt, q̄ illi bina habent tubera in dorso ij vero singula, & sub pectore alterū cui incūbant, deorsū superiore ordine vt boues carent, in vtroq; genere. Idem in lib. 11. Cameli soli ex ijs quæ non sunt cornigera, dentes priores non hn̄t in superiorum maxilla. Leo tm̄, & camelus pedatim gradiuntur, hoc est vt pes sinister non transeat dextrū, sed subsequatur, camelo tali sunt similes bubali, sed paulo minores. Est enim aīal bisulcum, discrimine exiguo, pes fimus vestigio carnoso vt visi. Qua de causa in longiore itinere sine calciatu fatiscunt. Ex lib. de nat. re. Cameli quatuor vētres habent. Primus recipit cibum crudum. Secundus aliquantulum digestū. Tertius magis digestū. Quartus complete digestum. Ambr. Camelus cum altior sit, vt herbis pascetur minutissimis, longiora vsque ad terram colla sortitus est ad vlum pastionis. Basil. lib. 8. Camelus habet tenacem malorū memoriam, deniq; si percussus fuerit, diu dissimulato dolore, cum opportunum tp̄s reperit, illatam protinus iniuriam reponit. Audite ergo hoīes iracūdi, cui bestiæ similes habeamini.

De Eodem. Cap. XXIII.

ARistoteles. Cameli sunt, sicut animalia cornuta, quia vterres eius sunt, sicut habentium cornua. Et quia cibus illius spinosus est, necessario fuit eius lingua carnosa propter duritiem palati. Natura ergo vtitur palato, sicut parte dentium terrestri. Ideoq; ruminat camelus, sicut animalia habētia cornua, quia ventres habet sicut illa. Creatio vero dentiū eius est, sicut animalis habētis cornua. Cameli est propriè dorsi gybbositas, & alt-

& aliqñ duas habet. Camelus non habet fel distinctum, sed venas paruas, in quibus est fel. Sub pede eius est multa carnositas, & ideo eius filium corii simile ei, quod est in pedibus anserum: ideoq; qñ motum habet tre, fiunt ei sotulares. Cum aūt ambulat prius mouet pedē dexterū, viuit triginta annis & plus, quidam etiā viuunt centum annis, his etiam rabies accidit sicut & quibusdam alijs animalibus. Mingunt ad posterius, sicut & leones. Nam cameli virgas hñt ad posterius, & caudas ad modum asinorum. In quolibet pedum est genu, super quod flectitur pedem. In vtroq; pede est caba sive cabæ vacuitas pedis, quia paruum est respectu corporis. Cameli patiuntur sitim per quatriduū, & postea bibunt multum, huic animali natura dedit magnitudinem corporis in modum immensi, sicut & elephanti. Animal quoq; cuius cibus est ex materia lignea, & spinosa: multos habet vētres, & in hoc genere est camelus. Ex lib. de nat. re. Camelus est animal deforme, gibbosum, habens collum longum, crura poplexa, lentū incessum, & dum graditur, nunq̄ pedes auertit: immundū animal sm legem, qm vngulam quidem habet, sed nō diuidit eam. Cū aūt onerandi sunt paululum super genua percutiūtur, & statim ad onera flexis ceruicibus inclinantur, aquas puras refugiunt, lutulentas bibunt, & hoc gratia nutrimenti, omne enim elementum quanto plus commixtū est alijs, tanto plus nutrit, & econtrario: irati cameli strident horribiliter. His etiam rabies accidit, & podagra, de quibus faciliter mori untur. Non aūt vngulas scindunt, sed vehementissimo dolore grauantur, qñ duras, & laboriosas vias incedunt. Ideo enim in pedibus hñt de forti corio sotulares. Ordeum etiā transgluti entes reseruant, vt rursum ruminādo tota nocte manducent. Camelis hęc pietas inesse dr, vt si in grege, vel stabulo aliquis ægritudine detentus nō manducet, alij compatientes abstineant. Hi qui recti cameli dicuntur, vnum tantum habent in dorso gibbum. Est autem & aliud genus eorum, quos Dromedarios vocant, cursu mirabili vigentes, & bina tubera in dorso habentes.

De Vsu camelorum in prælijs. Cap. XXIIII.

SOlinus. Camelorum fœminæ ad bella præparantur. putantq; validiores eas fieri, si castratione à coitibus arceantur. Camelę cum homines eis vtuntur ad præliandum castrantur, quia tūc non impinguantur. In locis quidam altissimis habitantes, intra milia camelorum hñt homines currentium velocius q̄ equus, & hoc non accidit eis, nisi propter amplitudinem passus. Plin. lib. 8. Camelos (vt dictum est) hñt Bactria, & Arabia differentes. Oēs autem in his terris iumentorum dorso funguntur, & equitatu in prælijs, velocitas his, vt equis, sed sua cuiq; mensura, aut vires. Nec vltra spacium assuetum procedunt, nec plus onere instituto recipiunt. Vegetius, de re militari, lib. 3. Camelos apud veteres aliquantulæ nationes in aciem produxerunt. Sed hoc genus animalium arentis quidem tolerabile, sic aptum, nam confusas etiam in puluere vento vias, absq; errore dirigere memorantur. Cæterū præter nouitatem hoc si vn videatur, inefficax bello est.

De Generatione camelorum Cap. XXV.

CAmelorum mares habent virgas ad posteriorem partem: vnde auersi coeunt. Sunt autem virgæ neruosæ, ac duræ: vnde ex eis arcuum chordæ fiunt. Coitus tempore solitudines, aut secreta petunt. Idem. Camelus est valde malus tempore coitus. Et si quod animal, vel homo tempore hoc appropinquauerit ad eū, lædit ipsum. Coit autem post triennium, tpe luxuriæ solitarius est cum fœmina ferus, ac siluestris, & coeundo per totam diem equitat. Sed cum aliàs luxuriosus sit, erga matrem continens est, vnde in quadam in ciuitate cooperiebatur camelæ caput, vt eius pullus super eam saltaret. Qui cooperto matris capite, super eā saltauit, & cooperimento sublato, matrem agnoscens, turpitudinis opere quod cœperat intercepto, descendit, ipsumq; ingeniatorem mordens interfecit. Camela prægnans est per annum, post partum quoq; quiescit a coitu per annum, vnum tantum filium facit, sicut elephas, equus, & omne animal habēs soleas. Solinus. Cameli genituræ cupidine efferantur, adeo vt sæuiant, cum venerem requirunt. Plin. lib. 10. Camelus coit auersus, sicut & cætera quibus auersa sunt genitalia. Solitudines, aut secreta petunt, hoc tpe nulli interueniendo datur sine pernicie. His coitus tota die, vt alijs tm̄ quibus est solida vngula, singulos gignunt. Fœminæ quattuor habent mām̄illas, vt vaccæ. Duodecim mensibus ferunt, & in vere pariunt, iterumq; post annum implentę a partu.

De Medicinalibus ex camelo. Cap. XXVI.

AVicenna. Caro cameli prouocat vrinam. Adeps, qui est in gybbo cameli suffumigatus confert emorroidibus. Cameli cerebrum exiccatum, & cum aceto bibitum confert epilensiæ. Ad idem valet eius sanguis. Qui etiam siccatus, & frixus retinet fluxum, cum vino quoq; bibitus sagittæ Armenæ nocumento confert. Post purgationem vero menstruorum potatum iuuat ad impręgnationem, & confert pręfocationi matricis. Idem Auic. Lac camelarum fętarum est subtile, & valde aquosum, nec facit opilationes, sicut cętera, propter paucitatem caseitatis, & abstersionem aqueitatis illius. In ipso est salsedo, quia cameli diligunt acetosum, & hoc est melius lac. Dr autem, q̄ est vehementis tarditatis in stomacho, & in superioribus ventris. Ex ipso non timetur sordities, sicut ex cæteris, nisi raro. Confert autem asmati, & frequentiæ spiritus, hydropisi quoq, valde nocet, cæterum splenetico, & epatico, sed confert. Excitat desiderium cibi, & facit tussim, menstrua prouocat, ventrem lęnit, & confert emorroidibus. Vrina cameli confert hydropisi, confert etiam vehementer fœtori narium, & aperit opilationes colatorij cum virtute vehementi, ablutione ex ea facta confert furfuribus. Stercus cameli mundificat, & destruit verrucas, abscindit fluxum sanguinis ex naribus. Et qñ bibitur cum medicinis epilensiæ confert. Item resoluit bothor & vlcera, scrophulas quoq; sortiter. Sedat etiam dolores iuncturarum, & apostemata eorum. Plinius lib. 24. Cameli cerebrum arefactum, & potum cum aceto, caducis medetur. Fel quoq; melle potum hoc idem facit. Vrina eius vtilissima fullonibus: vlceribusq; manantibus. Seta eiusdem contorta quartanis prodest. Fimi eius crispant capillum cum oleo. Dissintericis quoque prodest fimus potusq;, quantum tribus capiant digitis, & caducis morbis. Cauda eius arefacta soluit aluum. Diasc. Fimus camelinus albus cum melle tritus, & impositus tumores reprimit, & vulnera delitata permundat. Halt. Sanguis cameli siccatus dissinteriæ, & solutioni chronicæ, potuiq; veniens lac cameli prodest corruptioni complexionis, auget q; venerem.

De Capra. Cap. XXVII.

ISidorum. Capram à carpendis virgultis quidam dixerūt, alij q̄ capiet aspera. Nonnulli à crepitu crurium, vnde eas creas appellatas, quæ sunt agrestes capræ. Aristo. vbi supra. Capra est animal ruminans, quod tm̄ habet dentes in vtraq; mandibula. Capræ in pastu cito mouentur à locis suis, quod non oues faciūt, & accipiunt summitates herbarum tm̄. Qñ mouentur post meridiem plus aquæ potabunt, & qñ salam ante partum comederint, multum fluxum a mammillis habebunt. In Teutonia caprarum auriculæ sunt quantitatis vnius palmæ, maiorisq; fellis in quantitate mirabili. Capræ naturaliter veloces sunt, ideo pastores non ponunt eis rectorem. Capra non bene videt in die, sed acuitur eius visus de nocte. Habet aūt aliqñ oculos dissimiles in colore: qñ sagittata fuerit, pulegium ceruinum quærit & comedit, vt extrahatur sagitta. Si quis villum ad abigēdam cœperit caprā, aliæ subito eriguntur, & id aspiciunt vultu stolido. Est autem capra præda vulturis. Plinius lib. 8. Capræ traduntur de nocte non minus cernere, q̄ interdiu. Ideoq, ceprinum iecur si vescatur, restituit vespertinam aciem his quos noctilupas vocant. Capras in occasum declini sole in pascuis negant contueri inter sese, sed auersas iacere, reliquis autem horis aduersas, & inter se cognatiores. Dependet omnium mento villus, quem aruncum vocant, quo si quis apprehensam ex grege vnam trahat, exteræ stupentes spectant. Morsus earum arbori exitialis est. Oliuam quoque lambendo sterilem faciunt, eaq; ea causa Mineruę immolabantur. Huiusmodi aīalis, i. capræ solertiam. Mucianus sibi visam prodidit in ponte prætenui duæ sibi e diuerso obuiauerunt, quæ cum non possent præ Pontis angustia se in partem vertere, nec retrocedere præ longitudine in exilitate cęca, torrente rapido minaciter subter fluente, vna decubuit, & altera per eam transiuit. Capræ in Sicilia, sicut oues villo tonsili vestiuntur. Capris in Aethyopia vita est vsq; ad annos vndecim, in orbe reliquo plurimum octo. Oculos suffusos capra iuncei puncto sanguine exonedat, capri vero rubi. Idem in lib. 11. Oculi capræ de nocte splendent lucemq; iaculantur. Pili acute crassi exeunt hircis, fœminis aūt teniores. Item mares caprarum plures habent dentes, q̄ fœminæ. Nec hōt capræ dentes præter priores, geminos habent. Et binas in fœminibus mammas, nec alibi sicut & oues. Idem in lib. 16. Rododendros herba capris venenum est. Idem in lib. 25. Elleborū autem nigrum capras purgat comestum. Idem in li. 25. Elleborum autem nigrum capras purgat comestum. Idem in lib. 25. Picus & capra si folia roddnendros in aqua manducant, vel aquam biberint, mori dñr. Ex lib. de nat. rer. Capra est animal barbatum longis, & acutis cornibus, pascitur in conuallibus, & in montibus, & in ramis arborum quod ore potest attingere, sed morsus earum (vt dictum est) exitialis est arbori. Mel vero lambentes capræ moriuntur, herbis venenatis viuunt. Constantinus vbi supra. Si capræ ex vasis tamarisci biberint, aut comederint, non habebunt splenem. Serapion in libro de simplici medicina. Vidi, inquit, Gal. capras lingentes tamarisci frondes, & inueni eas sine splene, quasdam vero vidi lingentes serpentes pelle depositа, & post albescentes minus senescere.

De generatione caprarum. Cap. XXVIII.

PLinius lib. 8. Capræ pariunt & quaternos, sed raro admodum, ferunt quoque mensibus vt oues, veneno pinguescunt, pinguedine sterilescunt. Mutilum in vtroque sexu vtilius est, pri-

est primus in die coitus non implet, sequens efficacior, deinde concipiunt in Nouembri, vt Martio pariantur germinibus virgultis. Aliquæ anniculæ, semper bimæ in trimatu inutiles pariunt. Cum autem impraegnantur sunt pinguiores, sicut & oues. Mares quam maximè simos, longis auribus infractisq; armis, quam villosissimos probant. Fœminarum generositatis insigne laciniæ corporibus e ceruice binæ pẽdentes. Non oĩbus cornua, sed quibus sunt, in his & indicia annorum per incrementa nodorum. Multis maior est vbertas lactis. Auribus eas spirare non naribus, nec vnquam febre carere, Archelaus auctor est. Ideo fortassis aĩa his, quam ouibus ardentior, calidioresq; earum concubitus tradunt. Arist. Caper vnius anni coit, sed debile quid generat: in Aethiopia propriè capra viuit ann. 11. tota vita coit, & gemellos parit, & si cibus conueniẽs est, caper virtuosus erit. Capra sicut & ouis si impregnatur contra impetum venti Septentrionalis parit marem, si contra Meridionalem parit fœminam: cum autem non soleat esse lac in animalibus ante impręgnationem, in quibusdam regionibus non expectatur impraegnatio capræ, sed eius mammilla cum vrtica fricatur, & ex primo, quidẽ sanguis, deinde quasi sanies, postea verò lac bonum, non peius lacte impraegnatarũ. Est autem auis, quæ sugit vbera caprarum, & adnihilatur lac & exiccatur. Ex lib. de nat. rer. Capra lacte abundat, & lac eius suauissimum est, sed vt coagulatum fuerit vitiatur, nã caseus ex eo factus ad nihilum penè vtilis est. Capra geminos aliquando parit, sed admodum raro, fert quinq; mensibus, vt ouis, vtilius in Nouembri concipit, vt in Martio pariat. Octonis annis pariunt, & noxia in frigore abortiunt. Palladius lib. 12. Capra trima optimè põt educare, sed eligenda est capella magni corporis, crassis cruribus, breui collo, plenaq; ceruice, auribus flexis, & grauibus: paruo capite, nitido, ac spisso, longoq; capillo, magnis vberibus. Nec multæ capræ, sicut oues claudẽdæ sunt vna statione, quam & luto carere conuenit, & stercore. Quod teneriores mares generant, haud transeundum est. Sed vltra octo annos non sunt matres seruandæ, quia genus hoc languore sterilescit, & ætate.

De Carnibus caprinis in medicinis ex earum corporibus.

Cap. XXIX.

ISaac. Capræ & boues cum carnes habeant crossas digestioni inobedientes, & calor quiete viuentibus sit imbecillis, necessario ab eis non digeruntur, nisi cum lactantes sunt. Tunc.n. digestioni obediunt, pp carnium suarum teneritatem, & ætatis paruitatem. Hirci quoq; peioris sanguinis generatiui sunt, quàm capræ. Arist. Capra malam hẽt carnem pp pinguedinis paucitatẽ. Ideoq; Græci vocant capras, vitibus sterilibus similes. Auic. Caprina caro est sicca, & difficilioris digestionis, quã ouina, nec est multum bona, sed eius humor fortasse malus est valde. Porrò hircina caro mala est absolutè, facitq; febres quartanas euenire. Pli. lib. 28 Caprinæ carnes in rogo tostæ, comitialibus dantur ad remedium ægritudinis suæ. Actor. De carnibus aũt hædinis, quæ bonæ sunt etiam in cibo, dicetur inferius, vbi agetur, de hędib.

De Medicinis caprarum. Cap. XXX.

ESculapius. Capræ cerebrum cum melle carbunculos in vẽtre sanat. Sæpum eius omni morsui, & læsuræ subuenit. Axungia quoq; eiusdem cum rosis mixta pustulas, quæ in nocte grauescũt tollit, hoc ẽt auribus instillatum surdos sanat. Caseus eius impositus oẽs punctiones, atq; dolores reprimit. Pili eius vsti fluxus oẽs sedant Vngulæ eiusdem vstæ, & cum pice liquida tritę, & illitæ, allopiciam curant: lac eius bibitum arteriacum liberat, vermes occidit, pruriginem, & morsus sanat. Sanguis eius eadẽ facit, & venenum bibitum extinguit, locia eius bibita, hydropicos sanant. Stercus eius omni dolori interius, & exterius valet. Ex lib. de nat. re. Cornu capræ adustum si ante nares vere caduci teneatur, statim cadit. Auic. Cornu capræ adustum, & albificatũ dẽtes fortiter abstergit, stringitq; gingiuam, & sedat inflatę gingiuæ dolorem. Cum ex cinere vngulę caprinę cum aceto linitur. allopiciæ confert valde. Pellis caprinæ rasura super cursum sanguinis posita retinet eum. Dr̃ ẽt quod recens pellis capræ candida posita super viperæ morsum attrahit venenum. Adeps caprinus stipticior est omnibus adipibus. Confert mordicationi intestinorum, & vlceribus eorum, & est fortior in cura vlcerum intestinorum, quam porcinus, pp congelationis eius velocitatem. Porcinus tñ mordicationem sedat vehementius. Item adeps caprinus confert cantaridibus. Hepar caprarum, & propriè hircorum detegit esse epilentici. Et qñ epilenticus ipsum comedit, epilensiam incurrit. Aqua epatis caprini confert panno comesta, & in alcofol posita, & inclinatio super vaporem eius. Sanguis capræ bibitus cum melle confert dissinteriæ. Item exiccatus & frixus retinet fluxũ. Plin. lib. 28. Capræ cornu, vel pilis accensis fugari serpentes dñt. Cineremq; ex carne potum, & illitum valere contra morsus eorum. Idem quoq; cinis sudores inhibet. Sanguis capræ cum medulla decoctus contra venena toxica sumitur. Idem ẽt sic datur dissintericis, & auxiliatur hydropicis. Iecur capræ contra papillonẽ, qui luminibus adulat proficit, assum quoq; celiacis subuenit. Corium eius cum pilo suo decoctum, vel succo epoto lieni medetur. Fel caprinum cum creta cymolea & aceto allopicias emendat. Idem quoq; fel cum melle sumitur contra caligines, vngularum eius cinere cum pice, fluens capillus continetur. Ictibus vero serpentum, qui efficacius mederi desiderant, occisæ capræ desectam aluum cum fimo intus reperto statim illigãt. Laudabiles quoq; sunt medullæ hircinæ, & caprinæ. Diasco. Adeps caprinus cæteris magis est stipticus pascuarum causa, vnde dissintericis clysteribus miscetur. Ius fellis eius etiam phtisicis auxiliatur. Bibentibus quoq; cantarides subuenit. Fel caprinum adhibetur fistulis cum succo porri, adhibetur ẽt medicaminib. vulnerũ, & ea sine tumore sanat. Tyriacis ẽt admiscetur antidotis iuncto melle, dolorem testium veretriq; suspendit. Leprosis & his qui furfures habent in capite admixto nitro conuenit.

De Cæteris medicinalibus ex capra procedentibus.

Cap. XXXI.

ACtor. Caprinum lac (vt legitur) post fœmineum est temperatissimum, quod etiam patet ex sequentibus. Auicen. Lac caprinum temperatum est.s. in subtilitate, & crossitie. Ideo minus nocet visceribus, quam aliud, quia plurimum eius quo pascit̃ constrictiuum est. Confert catarris, ac retinet eos, & ipsorum acredinem meliorat, vlceribus quoq; palam confert, & tussi extenuationi ac sputo sanguinis, & vlceribus vesicæ, vtile ast ẽt ethicæ, & hydropisi ac duritiei splenis. Vrina caprarum domesticarum, & montanarum confert nerunsia, & propriè spasmo & extensioni. Eadem sola & cum myrrha sedat dolorem aurium, valet etiã hyposarchæ vrina præcipuè montanarum. Stercus caprarum habet in se virtutem attractiuam, attrahit enim venenum vespæ. Stercus caprarum siccũ cum lana prohibet fluxum matricis. Ex eo quoq; rectificatio per decoctionem in vino nigro, fit emplastrum morsui viperæ facientis sirim. Resoluit etiam scrophulas fortiter. Itẽ in omni fluxu sanguinis administratur, adustum autem subtilius fit, & non calidius, & hoc conuenit allopiciæ. Item stercus valet excoriationi, & cum aceto super adustionem ignis, cum cera & oleo roseo. Idem cum adipe porci conuenit podagræ superpositum, & super schyaticam. Valet etiam duritijs iuncturarum, & etiam apostematibus earum, propriè cum aceto mixtum. Plin. lib. 28. contra serpentum ictus valet lactis caprini haustus cum vna aminea, vel vrina, vel aceto. Item caseus eius cum origano impositus, vel sæpum cum cera. Milleq; præterea ex hoc aĩali remedia demonstrantur, quod equidem miror, cum febribus carere negetur, amplior quoq; potentia feris eiusdem generis. Idem in eodem. Lac caprinum stomacho est accommodatissimũ: quia fronde magis, quam herba vescuntur, eo lienes sanantur, eiusdem potu cum sale ac melle aluus soluitur, pinguissimum fit butyrum ex ouibus & capris. Ius caprinum contra cãtaridas valet, & lac similiter, hoc quoq; lacte tradũt lendes tolli, fimo cũ melle allopicias expleri. Caseus caprinus recens valet his, qui viscum biberint, siccus autem ex aceto ac melle purgat vlcera, sæpum caprinum cum calce strumas, vel fimus caprarum ex aceto bono decoctus, hunc etiam fimum ex vino illitum laudant cõtra rabiosi canis morsum. Capræ sæpo in pulte alicaçia ptisim, & tussim sanari tradunt. Costis vero fractis laudatur vnicè. Caprinus fimus ex vino veteri aperit, extrahit, persanat. Item capræ fimus illitus epiphoris valet, & cõtra dolores oculorum medulla. Idem etiam in aceto cum melle decoctum neruorum doloribus putant vtilissimum. Diasc. Lotium caprinum bibitum calculos frangit & excludit. Idem in vase coctum, & cum lanis pessarijs adhibitum dolores ftericos curat. Oculorum quoq, vulnera inlinit. Fimus caprarum acris est, & diaforeticus in virtute. Auic. Landanum (vt alibi iam dictũ est) humiditas est pendens in pilis caprarũ pascẽtiũ, & barbis earũ. Est autẽ subtile valde maturatiuũ humiditatũ crossarum viscosarum, resolutiuum, attractiuum, calefactiuum, aperitiuũ orificiorũ venarum, & cætera, quæ superius dicta sunt.

De Caprea. Cap. XXXII.

PLin. lib. 8. Capreæ transfigurantur in plurimas similitudines. Sunt enim capreæ, sunt rubicapræ, sunt ibices, sunt & origes soli à quibusdam dicti contrario vestiti pilo, & ad caput verso. Sunt & damæ & pigargi, & strepsicerotes, multaq; alia & dissimilia. Sed illa alpes, hæc transmarini situs mittunt. Capreæ, vel ibices pernicitatis mirandæ sunt, quamquam onerati capite, vastis cornibus gladiorumq; vaginis, in hæc se librant, vt tormento aliquo rotati, in petris potissimum, & monte aliquo in alium transilire cupientes, atq; recursu pernici quo libuerit exultant. Idẽ lib. 11. Natura cornua dedit ramosa capreis, sed parua, nec decidua fecit. Huius animalis sanguis non spissatur. Natura rubris capreis cornua dedit in dorsum adunca. Isidorus. Capreas agrestes capras dicunt, quas Græci, eo quod acutissimè videant rectè pandorces appellauerunt. Morantur enim in excelsis montibus, & quamuis de longinquo sint, vident tñ omnes qui veniunt. Eædem & capræ, eædem, &

dem,& ibices quasi auices, eo q ad instar auium ardua,& excel sa teneant,& inhabitent: ita vt de sublimi vix humanis obtutibus pateant,vnde & meridiana pars ibices aues vocat, qui Nili fluentis inhabitant. Hæc itaq; animalia (vt diximus) in petris altissimis commorantur, vt si qn ferarum, vel hoim aduersitatẽ persenserint, de altissimis saxorum cacuminibus sese ꝑcipitant, & in suis se cornibus illæsa suscipiunt. Ambr. Capra, vel caprea solo odore noxia declinat,vulnerata diptanum petit,& de vulnere sagittas excludit, huius sanguine hausto leopardus sanatur. Aristo. Agrestes capræ sagittis percussæ quærunt pulegium ceruinum,vt illas extrahant à corpore. Est autẽ capra vulturis præda. Ex libro de nat.re. Capra siluestris,q & capreola,vel rupicapra dr, bestia sæua est in comparem sui generis. In alias aũt bestias timida,ac mansueta nimis. Hæc in insula Creta, qn vulnerata est,pulegium quærit,quo comesto sagitta de corpore exilit: vix autem capi potest,quia celerrima est, & cum a canib. premitur, ad montes altissimos confugit. Plurima inter mares est discordia pp fœminas & hoc tempore coitus. Diasc. Fimus caprarũ siluestrium cũ vino bibitus ictericos sanat, cum folio spicanardi bibitus menstruis imperat Reliquos sanguinis fluxus cum aceto impositus abstinet,combustus,& tritus cum aceto,vel oximelle allopicias sanat. Axungiæ mixtus podagris medetur. Actor. Item de caprea sub ibicis nomine dicetur inferius, vbi de ibice.

De Capro. *Cap.* XXXIII.

CAper est duplicis generis,domesticus ac siluestris,de quibus loquuntur auctores confusè,sicut de capra & caprea, propter ipsius generis similitudinem ac nominis vnitatẽ. Arist. Finduntur capri pedibus in duo & in extremo illarum partiũ sunt sotulares vngulorum loco Somniat caper,sicut & homo. Caper vnius anni coit,filius autem quem primo genuerit melior est & crossior post generatis,quod non est in animalibus cæteris. Capri multum impinguati non multum coeunt,nisi raro, pp hoc macrificant eos pastores ante coitum. Capri vocem hñt propriã qua se clamant,quia tempore coitus se diuidunt,& pugnant. Caper multos habet ventres,sicut & vaccæ,& oues,malam habet carnẽ propter pinguedinis paucitatẽ. In Teutonia quidam capri detrahunt caudam,vsq; ad terram: in quadam etiam regione tonden tur capri,sicut oues in aliis locis. Pli.lib.8. Caper oculos suffusos exonerat sanguine,puncto rubi,capra vero iunci. Palladius, vbi supra. Admittendus aũt caper eligendus est,cui sub maxillis duæ vñr pendere verruculæ,magni corporis,crassis cruribus,breui plenaq; ceruice,auribus flexis,& grauibus,paruo capite,nitido spisso longoq; capillo,ad ineundas fœminas, & ante anniculũ congruus,nondum durat vltra sexennium. Capella quoq; similis eligenda est corporis,sed vberibus magnis. Ex lib. de nat.rer. Inuentus est aliquando caper vtranq; naturam habẽs,sicut in Hermofroditis hominibus accidit. Caper siluestris est animal sagacissimum,altos montes amat,& homines de longè ambulantes,si venatores sint,an viatores spectat. Auicenna. Fel capri confert cecitati propriè,q; montani.

De Ceruo. *Cap.* XXXIIII.

ISidor. Ceruus dictus est Apo tu cerastou,i.cornibus: cerasta.n. Græcè cornua dñr. Plin.lib.8. cerui mulcentur fistola pastorali & cantu, fugiunt audito canum latratu, ceruus ad omnia stupet. Ideoq; facilius obium se præbet sagittantibus. Dentibus in his senecta declaratur,senex enim paucos habet, aut nullos, nec in cornibus imis alioquin ante frõtem prominent senibus, sicut iunioribus. Idem in lib.10 Aquila cum ceruis præliatur, multũq; puluerem collectum insidens cornibus excutit in oculo, pennis ora verberãs,donec in rupes præcipitat. Ne vnus hostis acrior est illis: horum fœminæ vim non tolerant,& ea de causa ingrediuntur in conceptum. Cerui vicissim ad alias transeunt, & ad priores redeunt. Idem in lib.11. Nec alibi maior lasciuia natura lusit animalium armis,ceruisq; cornua sparsit in ramis. His tñ cornua sunt solida, & omnibus annis decidua. Nec supernè primores dentes cerui hñt. Qui verò putant eos in cornua absumi facili coarguuntur ceruarum natura,quę dentes superiores non habẽt, nec mares,nec tñ habent cornua: cæterorũ ossibus adhærent cornua, Ceruorum tantummodo cutibus enascuntur: ceruis in capite sunt vermiculi,sub inanitate linguæ, & circa articulum quo caput humero iungitur numero 20. produntur. Ceruis aures sunt scissæ,ac velut diuisæ,ceruis sunt renes quaterni,ceruorum aĩa,i. flatus serpentes vrit,eorumq; sanguis non spissatur. Glos. super Cantica canticorum. Cerui caligantes oculis,serpentes comedũt, & fonte hausto visum recuperant,ac superflua deponunt. Aristote. Ceruus est animal timidum,cornua quidem habens, & fissuram in vngulis. Dentes eius declinant ad inferius,habet quatuor dentes in vna parte oris,& in alia quatuor per quos molit, habet etiam duos magnos alios,quę sunt in masculo maiores,& in fœmina minores. Vox masculi crossior est,& altior, q̃ fœminæ. Masculus vociferatur multum tempore coitus,& fęmina qñ timet. Ceruus itaq; sicut & cætera magni cordis animalia timidus est,vocem vulpium timet. In sibilo autem,& cantu delectatur,itaq; sibilantem,& cantantem sequitur,& alius eum occidit, vnde cum aures erectas habet, insidias subsequentis aduertit, postquam verò demiserit non aduertit. Item cerui pugnant, & victus obedit victori obedientia forti, cum autem impręgnatur ceruus, latet propter venatores. Intestina cerui valde fœtida sunt, vnde non comeduntur a canibus, nisi sint valde famelici. Sanguis cerui non coagulatur fortiter, sed leniter,sicut lac, in quo coagulum non miscetur. Solus animalium mutat cornua, quorum eiectio fit semel in anno cum fuerit ceruus biennis, deinde oriuntur alia. Si castretur ante crementum cornuum,non ei oriuntur,& si post,nunq̃ amplius crescunt,nec illa eijciunt, pro alleuimento eiiciunt cornua,quia dura sunt solida & ponderosa. Nullum animal agreste videtur ruminare,præter ceruũ, hic non habet fel epati applicatum. Habet autem pedes duos fissos, & in extremo vngularum loco sotulares,sicut & capri, & oues. Vrsus pugnat cum ceruis, cerui quoq; ad inuicem pugna forti percutientes sese cum cornibus,& deuictus obedit victori. Ex libro de nat.re. Ceruus est animal velocitate mirabili, frontem habens ramosis cornibus asperatam. Quorum creatio fit,si biennis fuerit, tunc vsq; ad sex annos pro ætate ramos augent. Deinde numerosiora fieri non possunt,sed maiora. Solum hoc animal cornua mutat, & supra modum gloriatur. Habet vnum vermem in capite, qui eum ferè vexat assiduè. Sed & omne animal, & ipse homo vermem habet sub lingua.

De Inimicitia cerui cum serpente. *Cap.* XXXV.

PLinius lib.8. Ceruis cum serpente pugna est, inuestigant cauernas,nariumq; spiritu attrahunt renitentes. Ideo singulares odor abigendis serpentibus est,adusto ceruino cornu. Contra morsus vero præcipuum remedium ex coagulo hinnuli matris in vtero occisi. Isidor. Cerui serpentium inimici, spiritu narium ipsos de cauernis extrahunt, & superata veneni pernicie ipsorũ pabulo reparantur. Ambros. Coluber itaq; fugit ceruum,ceruoq; cibus est venenum. Phisiologus Ceruus vbi serpentem agnouerit esse,implet os suum aqua,effunditq; in foramine, deinde tũ quodam oris sui spiramine serpentes foras attrahit, & pedibus suis conculcans ipsum interficit. Ceruorum autem duo sunt genera,vnum quod vt inuenerit serpentem in cauerna, vbi latitat, flatum immittit,vt exeat & egredientis collum percutiens hinc, & inde occidit eum & deuorat. Postea vero propter tumorem ad aquas purissimas currit,ac venenum euomit, sed inter hunc tumorem pilos mutat,& cornua abicit. Aliud est genus, quod si serpentem inuenerit occidit, & post victoriam ad montem, vbi pabulum inueniat tendit. Plin.lib.28. Ceruos exitio serpentibus esse nemo ignorat,extractos mandentes. Nec ipsi quidem spirantes tñ aduersantur, sed membratim quoq;. Nam eorum cornu si vratur,serpentes nidore dñr fugari, ac e summo gutture vstis ossibus congregari. Pelles eius substractæ securos præstant ab illo metu somnos. Sanguis ẽt cerui valet contra serpẽtes. Fugiunt omnino cerui quoq; dentem hñtes,aut perunctos medulla, sępo, vel illius tactu. Coagulum eius ex aceto potum ab ictu serpentis reddit securum. Et si tractatum sit,eo die serpens non ferit.

De Ceruorum sagacitate. *Cap.* XXXVI.

ARistot. Ceruus est animal sapiens,de quo etiam opinantur, q inter animalia quadrupedia discretius sit,quia super viã vbi se non applicãt animalia, prope homines parit. Pli.lib. 8. Ceruis quoq; sua malignitas est, quis placidissimo animaliũ, vrgente vi canum,vltro confugiunt ad hominem, & in pariendo semitas minus cauent humanis vestigiis tritas, q̃ quæ secretę sunt ac feris opportuna. Maria tranant gregatim natantes, ordine porrecto capita sua præcedentium clunibus imponentes, vicibusq; ad terga redeuntes, hoc maximè notatur a Cilicia Cyprũ traiicientibus. Nec terras vident,sed in earum odore natant: his cum serpente pugna est,vt supra dictum est. Bene quoque bono suo inuidentes,dextrum cornu negant inueniri, tanq̃ præditum aliquo medicamento. Idq; mirabilius est,q cum omnibus annis & in viuariis mutent,defodi ab his putant, fœminæ quoq; cerui purgant ante partũ herba,q sesselis dicitur,& sic facilius pariunt. Febrem hoc animal non sentit,quin potius huic medetur tumori. Ambrosius. Ceruus cum nondum habet cornua,tamen fronte præludit,& ea quæ nondum expertus est, tela minatur, vel minitatur. Ceruus quando ægrotat ramusculos oleæ comedit, & sanus fit. Isidorus. Cerui (vt dictum est) serpentium inimici, cum infirmitate grauari persenserint,spiritu narium eos extrahũt de cauernis,& superata veneni pernicie, eorum pabulo reparãtur. Diptanum herbam ipsi prodiderunt. Nam eo pasti sagittas acceptas excutiunt. Mirantur autem sibilum fistolarum, arrectis auribus acute audiunt,sub missis nihil: sed quando immensa flumina,vel maria transnatant capita clunibus præcedentium supponunt,sibiq; inuicem succedentes,nullum laborem ponderis sentiunt.

tiunt. Solinus. Cerui acceptis canum latratibus, secundum ventum vias dirigunt, vt odor cum ipsis recedat. Si maria tranant, nō aspectu petunt littora, sed olfactu. Infirmos ponunt in vlnimo & lassiorum capita clunibus per vices sustinent. Ex lib. de natu. rer. Cerui cornua in aquis mutant, quia dextrum cornu medicaminibus vtile nolunt reperiri ab homine, cum autem serpentem vorauerit, veneno aestuante permotus ad fontem aquarum festinat: amat enim aqua dulci potissima associari.

De Ipsorum venatione, Cap. XXXVII.

ARistoteles. Ceruus mas cum impinguatur latet, vt non ipse propter pinguedinem venetur. Cerua quoq; cum filijs suis vadit ad loca latentia, sicut fissuras lapidum, quae non hn̄t, nisi vnum introitum. Venatura aūt ceruorum est s̄m hunc modum, homines duo vadunt simul ad venandum, quorū vnus sibilat, & cani, ceruusq; sequitur cantum, quia delectatur in ipso, & tunc alius transit ipsum venabulo. Et siquidem auriculae cerui fuerint eleuatae audiet fortiter, statimq; cognoscet illū, qui transire volet, si vero fuerint demissae non cognoscet. Plin. lib. 8. Cerui mares soluti desiderio libidinis, auide pabula petunt, at vbi praepingues se senserint, latebras quaerunt, fatentes incommodum pondus. Alias verò semper in fuga quiescunt, stantes quoque respiciunt & cum prope ventum est, rursum fugae praesidia repetunt, fugiunt autem latratu canum audito secunda semper aura, vt habeant cum ipsis vestigia. Fistula vero pastorali mulcentur, & cantu, caeterum animal simplex est omnium rerum miraculo stupens, in t̄m, vt e iuo, vel buccula propius accedente, hominem iuxta venantē non cernat, aut si cernat arcum ipsum sagittasq; miratur. Porro diptannum herbam extrahendis sagittis potentem cerui monstrauere, eo percussi telo pastu herbae illius eiecto. Vrgente quoque vi canum vltro ad hominē confugiunt. Glosa super cantica. Cerui canibus insequentibus per dumeta cornibus dorso impositis illaesi euadunt. Ex lib. de natu. rer. Dīt venatores, quia si ceruus à canibus insecutus, aquas bibent intrauerit, a lassitudine refocillatur, & ad cursum reparatur.

De Ceruorum generatione. Cap. XXXVIII.

GLosa super Cantica. Cerui tēpore amoris, a patria discedūt, & tunc alter clunibus alterius capite imposito se sustentāt, ordinatè incedentes, primoq; fatigato vltimus succedit. Plin. vbi supra. Cerua in pariendo semitas minus cauet, vt dictum est, humanis vestigiis tritas, q̄ quae secretae sunt, ac feris opportunę. Conceptus earum post arcturi sydus, octonis mensibus ferunt partus interdum & geminos, à conceptu separat se, at mares relicti, rabie libidinis saeuiunt, & fodiunt scrobes. Tunc rostra eorum nigrescunt, donec aliqui abluant imbres. Iam vero soluti desiderio libidinis, auidè pabula petunt. Ceruae (vt dictum est) purgantur ante partum herba, quae dicitur syle, & sic vtero faciliore vtunt. Idem in lib. 28. Tradunt quoq; ceruas cum se grauidas senserint deuorare lapillum, in excrementis repertum, qui adalligatus custodit partum. Aristo. Ceruus (vt dictum est) masculus vociferatur multum tempore coitus. Cerua non potest coitum pati propter duritiem virgę maris, recipit autem fugiendo. Cerua paritura prius dracōteam comedit: cum vero parit, subito comedit secundinam fętuum antequam cadat ad terram, & est eius secundina venenum. Parit aūt super viam, q̄m ad locum illum animalia se non applicant propter homines. Post partum vero filios ad loca latentia vnum introitum habentia ducit. Vnde cum aliis animalibus pugnare pōt. Ex lib. de nat. rer. Ceruorum mares statuto veneris tempore saeuiunt libidinis rabie. Foeminae vero concipiūt ante arcturi sydus, i. Augusto exeunte: ac Septembri intrante. Separant autem se conceptus tempore. Parit autem cerua in via calcata, & cum fętu suo currit sequendo ventum, ne si curreret obuiam vento, ventus vaporem eius deferens nunciaret iter suum insequentibus eam, vt moreretur. Porrò iuxta Solinum cerui teneros fętus studiosè occulunt, & absconditos inter profunda frōdium, vel herbarum pedum vbere castigant ad latendum. Cūq; maturuerit ad fugam robur, exercitio cursus docent, ac per abrupta salire assuescunt.

De Morbis, ac senectute eorum. Cap. XXXIX.

PLinius lib. 7. Ceruus quandoque fit intestino dolore ita infirmus, vt rumpatur interius. Febrium morbos (vt dictum est) hoc animal non sentit, quinetiam huic medetur timori. Cerui quoque à sphalangio percussi, quod est araneae genus, aut aliquo simili, cancros edendo sibi medentur. Isidor. Cerui cum infirmitate grauari persenserint, spiritu narium serpentes de cauernis extrahunt, ac superata veneni pernicie, illorum pabulo reparantur. Herba quoque diptanno pasti sagittas acceptas excutiunt. Ambros. Cerui quoque (vt dictum est) quando aegrotant, ramusculos oleae comedunt, & sani fiunt. Solinus. Cerui per aetate ramos augent. Item incrementum in sexennes perseuerat. Denique numerosiora fieri vltra non possunt, sed crassiora, quae quidem castratis, nunquam crescunt, nec tamen decidunt, patuit eos nunquam febrescere. Dentes verò monstrant in eis senectutem, cum aut pauci inueniuntur, aut nulli. Ad dignoscendā vero eorum viuacitatem Alexander Magnus torques plurimos ceruis inuexit, qui post annum centesimum capti, needum senij indicium praeferebant. Glos. super psalmum. 41. Ceruus senio grauatus excrescentibus pilis, & cornibus, serpentem naribus haurit; quo hausto aestuat veneno, vnde fontem ad bibendum ardentissimè desiderat, quo hausto pilos deponit, & cornua. Ex lib. de naturis rerum. Ceruus senex (vt ait Aristoteles) dentes non habet, vel paucos habet. Venatores autem pro experimento certissimo prodiderunt, q̄ ceruo ad aetatem grandem veniente, osse capitis sub oculo terebrato naturaliter vespe concretae ac formatae interius ex humore superfluo, vel (vt alij autumant) ex medulla prodeunt euolantes. Et tunc dicunt eum non posse diutius viuere; nisi secundum q̄ supra dictum est innouetur. Aliquando etiam eodem modo vespas dicunt prodire concretas e naribus cerui.

De Carnibus ceruinis, & adipe, & sanguine. Cap. XL.

ISaac. Ceruina caro data est ad digerendum, & melancolica, sed tn̄ diuersa s̄m complexiones & aetates, sicut de boue diximus. Nam lactantes caeteris decentiores, iuuenes autem duriores, decrepiti vero pessimi. Sed iuuenes si castrati fuerint, meliores sunt, quia calore temperantur & siccitate. Auicenna. Carnes ceruorum cum crossitudine sua velocis sunt descensionis, & faciunt euenire febres quartanas. Idem, caro cerui confert spasmo, & adeps sifit, qui scilicet adeps vehementis calefactionis est. Et si suffumigium ex eo factum venenosa fugat. Aristoteles. Epar vero cerui valde malum est, quia corpus eius valde malę complexionis est. Solinus. Patuit ceruos, nunquam febrescere, quam ob causam confecta ex medulla ipsorum, & vngula, sedant calores hominum languentium. Legimus plurimos matutinis diebus ceruinam carnem degustare solitos sine febribus longaeuos fuisse, quod demum proderit: si vno vulnere fuerint interempti. Plin. lib. 25. Omnes animalium medullae molliunt, complent, siccant, excalefaciunt, laudatissima vero ceruina. Idem in eodem. Cerui medulla liniendo sanantur vlcera, sanguis eius aluum sistit. Diascorid. Sanguis cerui perunctus araneas, & vulnera mala compescit. Hali vbi supra. Sanguis cerui fricatus, valet contra venenum, quod sagittis supponitur.

De Ceruorum cornibus. Cap. XLI.

ARistoteles. Ceruus solus habet cornua solida radicitus, & dura, solusq; mutat ea quolibet anno, scilicet postquā fuerint completa. Deiicit enim propter necessitatem, & propter pondus, habetq; iuuamentum ad velocitatem corporis, nā multa ramificatio cornuum magis ei nocet, quàm iuuat. Eiicit autem ea, vbi graue est inuenire. Vnde prouerbium. Vade vbi ceruus eiicit cornua. Praecipuè verò cornu cerui dextrum, sinistrum enim aliquando inuenitur, abscondit enim ipsum, vnde putatur, q̄ in eo sit aliquod magnum iuuamentum. Eiectis autē cornibus non apparet, q̄m armis caret. Itaq; timens lupos latet, nocte verò exit ad pascua, cumq; redeunt cornua, sub sole stat quasi maturans, & desiccans ea, cum autem creuerint, experitur ea confricando ad arbores, & tunc exeunt securè, q̄m habent arma. Olim deprehensus est ceruus, super cuius cornua creuerant ederae, scilicet ex arborum fricatione iuxta Plinium, & hoc accidit, quia cornua tunc erant mollia, profunditates in se concauas habentia. Solus ceruus (vt dictum est) habet cornua dura, non concaua, caeterorum namq; sunt vacua. Cornua eius vsq; ad sex annos augmentantur, & extunc aetas illius cognoscitur. Senex autem cognoscitur, quia dentes non habet. Quidam tamen dentes habent, sed paucos. Plinius libro 8. In ceruis cornua mares habent, soliq; animalium annis omnibus statuto veris tempore amittunt. Latentq; amissis velut inermes. Indicia quoque aetatis in illis gerunt, singulis annis adiicientibus ramos, vsque ad sexennes. Ab eo tempore similia reuiuiscunt, nec potest aetas discerni, sed dentibus senecta declaratur. Non decidunt castratis cornua, nec nascuntur: quandiu carent his, noctibus procedunt ad pabula. Erumpunt autem renascentibus tuberibus, primo aridae cum similia. In crescentia solis vapore durant.

De Medicinis ex cerui cornibus. Cap. XLII.

CEruis (vt supra dictum est) cum serpentibus pugna est. Ideoq; singularis serpentibus abigendis odor est adustum cerui cornu. Plinius. Cornu ceruini vsti nidor comicialem morbum, siue caducum deprehendit. Eiusdem cornu cinis illitus ex aceto, vel rosaceo dolorem capitis sedat. Idem cinis dentes mobiles fricando, vel colluendo confirmat, eorumq; dolores mitigat. Idem quoq; valet crudi cornu farina. Item cinis praedictus reumatismos sanat, & sanguinis excreationes curat. Celiacis ac dissentericis medetur tribus digitis in potione aquae acceptus. Tiniarum quoque genera, idest vermes, pellit potatus. Regio morbo prodest ex vino. Vlcera quoq; sanantur eo, vel medulla cerui (vt dictum est) liniendo. Solinus. Ex cornibus autem cerui,

dextrum

dextrum efficacius est ad medelam. Si uero angues fugare gestias utrumue vias. Quodq; ustum præterea nidore suo vitium aperit ac detergit, si cut morbus inest comicialis. Actor. Quia vero cornu dextrum (vt dictum est) ad medelam efficacius est. Id dicit Plinius, quod ceruus hoc bono suo inuidens, homini cornu dextrum abscondit ne queat inueniri. Idem quoque dicit lib. de nat. re Aristoteles, vero dicit eum abscondere cornu sinistrum, tanquam in eo sit aliquod iuuamentum. Auicen. in 2. can. Cornu cerui adustum donec albescat, abstergit dentes fortiter, stringitq; gingiuam, & sedat inflaxæ gingiuæ dolorem. Item cornu cerui, & capræ adustum, & albificatum, sicut sal ablutum prohibet materiam ab oculo. Cornu cerui adustum ablutum confert sputo sanguinis, & dissenteriæ. Item dentum escere facit latus, nec stomacho nocet, & confert ictericiæ. Esculapius. Cerui cornu oës humores exiccat, & in collirijs ponitur. Combustū dentes ex eo fricatos confirmat. Puluerizatum, & cum vino bibitum caducos sanat, & fluxus ventris restringit ac lumbricos occidit. quod si adustatur in domo, serpentes odorem illum fugiunt.

De cæteris ex ceruo medicinalibus. *Cap. XLIII.*

Phisiologus. Ceruorum lachrimæ collectæ, & ossa inuenta in corde ipsorum apta sunt potui cordis pulsu laborantibus. Plateatius. In corde cerui reperitur quoddam os in sinistra parte, in qua est quædam concauitas, ad quam splen habet respiraculum, & emittit superfluitatem, quæ ibi propria siccitate in substantiam mutant ossuosam. Illud est de sanguine cordis subrussum, habet virtutem depurandi fumum melancolicum. Datur & contra cardias, & sincopim, & contra emoroides. Esculapius. Præterea si quis in corio cerui voluitur, serpentes non timet: medulla quoque cerui dolores sedat. Hali. Coagulum cerui contra potum cicutæ, & fungorum esum prodest. Vrina cerui splenis dolorem adiuuat. Ventositati stomachi, & intestinorum prodest. Auribus instillata medetur earum vlceribus. Insufflato quoq; naribus illius, qui odoratu priuatus est, manifestius prodest, hac etiam si caput lauetur furfures extirpat. Testes cerui siccati, & in vino sumpti tyriç morsum iuuant. Extremitas vero caudæ cerui si bibatur interficit. Auicen. in 4 can. Extremitas vero caudæ cerui venenum est, & ipsam bibenti accidit angustia vehemens, & sincopis, & mors. Sed cura eius est, vt euomat cum butyro, & aneto, deinde in potu dentur auellanæ, & fistici, & forlasahaiagi confecta simul. Plin. lib. 28. Pulmo ceruinus cū gula subarefactus in fumo, deinde tusus ex melle tussim sanat. Coagulum cerui ex aceto sanguinem sistit, hinnuli vero coagulum matris vtero execti summis præfertur remedijs.

De cuniculo. *Cap. XLIIII.*

Isidorus. Cuniculi sunt genus agrestium animalium, sic dicti quasi caniculi, eo quod canum indagatione capiantur, vel a speluncis excludantur. Plin. lib. 8 Leporum genera sunt, quos Hispani cuniculos appellant. Varro auctor est a cuniculis suffossum in Hispania oppidum. Cuniculi fœcunditatis innumeræ sunt, famemq; Balearum insulis populatis messibus afferunt, certumq; est Balearicos aduersus eorum prouentum auxilium militare a diuo Augusto petijsse. Fetus ventrem excisos, vel vberibus ablatos nō repurgatis interraneis in cibatu gratissimos habet, lanrices vocant. Magnaq; propter eorum venatum in terris est gratia. Inijciunt eas in specus, qui sunt multifores in terris, vnde & nomen animali, atq; ita eiectos supernè capiunt. Auctor est Archelaus quot sint corporis cauernæ ad excrementa lepori totidem annos esse ætatis. Varius certè numerus reperitur. Idem vtrauq; vim singulis inesse. At eos sine mare æquè gignere benignaq; circa hoc natura. Innocua, & esculenta generauit animalia fecunda. Ex lib. de na. rer. Cuniculus est bestia lepore minor, colore, & forma prope temeu similis. Hæc in antrosa habitacula terram fodiens nocte vineta frugesq; depascit. Mane vero aut. uim ingrediens os eius æquat terræ puluere, per intrinsecus., ne superuenientes homines per diem eius habitaculum deprehendant. Vbicunque habitant cuniculi multiplicantur nimis, quia sæpius in anno pariunt, cumque aliqui ex eis aliquid illic aduersi senserint, alias fugiunt. Nec mori cæteri sociorum iniuria dedignati, locum cum illis dimittunt. Hi auersis posterioribus coeunt, quoniam illis auersum est membrum genitale. Isaac: kuniculus vim habet dissoluentem, propriè etiam stomachum confortat, ventrem dissoluit, vrinam prouocat, vtilius quoque eis, qui elephantico morbo apparati sint.

De damula, & dromeda. *Cap. XLV.*

Isidorus. Damula vocata est, eo quod de manu effugiat, timidum animal, & imbelle. Vnde Martialis. Dente timetur aper, defendunt cornua ceruum. Et imbelles damæ, quid nisi præda sumus? Glosa super Parabol. Damula est animal mundum, velox, perspicax. Vnde scriptum est. Eruere quasi damula de manu, &c. Plinius vbi supra. Damæ raro mansuescunt, cum feræ iure dici non possint. Complura namque sunt nec placida, nec fera, sed mediæ inter vtrumque naturæ, vt in volucribus hirundines, apes in campo, in mari delphini. Idem in lib. 11. Natura dedit cornua damis in aduersum, erecta autem rugarumque ambitu contorta, & in leue vestigium exacuta, vt liras decerent. Auicenna in 2 canon. Damulæ caro more emplastri ponitur super dolores iuncturatum. Eadem cum vino miscetur, & bibitur propter epilensiam, vel soda. Item exiccata cum vino in potu accepta confert venenis. Hali. Virga damulæ siccata trita, & bibita morsui serpentium prodest. Idem facit, & virga cerui. Isidorus. Dromeda genus est camelorum, minoris quidem staturæ, sed velocioris, vnde & nomen habet. Nam dromos Græcè cursus, & velocitas appellatur. Centum enim, & amplius miliaria vno die pergere solet. Quòd scilicet animal sicut bos, & ouis, & camelus ruminat.

De edo, siue hædo. *Cap. XLVI.*

Edus ab edendo dictus est. Parui enim pinguissimi sunt, & saporis iocundi. Inde, & edulium vocatur. Pallad. vbi supra. Edis autem nutriendis supra lactis abundantiam edera, vel lentisci cacumina sæpe præbenda sunt. Plinius lib. 8. Edi Luna decrescente castrandi sunt, sicut & vituli. Idem in libro 28. Sanguis edi recens cum aceto acri feruens potus sanguinis excreationes iuuat. Eius pulmo ebrietatem arcet, & vrinæ incontinentiam cohibet. Quidam etiam carnem edorum recentem cum pilo suffumigant, eodemq; nidore serpentes fugant Vtuntur & ipsorum pelle recente ad plagas. In profluuio mulierum vtile putant eorum pilos suffumigari, & in profluuio sanguinis edi coagulum bibi. Edi coagulum prodest contra viscum, & contra cameleonem, album sanguinem, & taurinum. Idem ex aceto sanguinem sistit. Capræ quidem sanguis (vt dictum est supra) decoctis cum medulla sumitur contra venena toxica. Edinus autem sanguis contra reliqua. Fœminum edi cinis intestina rupta mirè sanare traditur. Edi quanto fuerint a natiuitate remotiores, tanto erunt deteriores. Econtra autem est de fetu porci. Nam fetus siccæ quanto fuerit natiuitati propinquior, tanto erit melior, humidæ vero deterior. Edi, siue capti dum lactantes sunt, digestioni obediunt, propter carnium suarum teneritudinem, & ætatis paruitatem Econtrario est de carnibus caprinis, vt superius dictum est. Auicenna. Caro quippe capratum veterum crossi nutrimenti est, ac vehementis calefactionis, & difficilis digestionis. Caro vero parui melior est, sicut edi, hæc enim subtilioris nutrimenti est, magisq; susceptibilis digestionis. Idem. Caro edina minorum est superfluitatum aue tina. Et etiam omnis animalis siccæ complexionis caro melior est parui, quam magni, vt caro edi. Coagulum edi sanat a venenis omnibus morsuris. Sanguisq; edi recens, antequam coaguletur acceptus, & cum aceto tribus diebus bibitis calefactus valet, vt quidam testificati sunt, & ad conseruandam mamillam, ita vt remaneat stans. Renes edi lactantis laudabiliores sunt renibus cæteris. Hali. Coagulum eduli contra potum cicutæ prodest, eique qui fungos comedit.

De equo. *Cap. XLVII.*

Isidorus. Equi dicti sunt, eo quod quando quadrigis iungebantur, æquabantur, paresq; forma, & similes cursu copulabantur. Caballus autem antea dictus est a cauo, eo quod gradiens vngula impressa terram concauet, quod reliqua animalia non habent. Inde & sonipes, quia pedibus sonat. Plinius lib. 8. Scytæ per bella fœminis equorum vti malunt, quoniam vrinam cursu non impedito reddunt. Viuunt mares annis aliquando quinquagenis, fœminæ minore spacio. Eædem finem crescendi capiunt quinquennio, mares anno addito. Idem in lib 10. Animalia quibus continui dentes sunt, in potu sorbent, vt equi, & boues. Idem in libro 28. Equis adalligati dentes lupotum infatigabilem præstare dicuntur cursum. Aristoteles. Equus oculos habet diuersi coloris vnius ab altero. Nec est oculorum varietas nisi in hominibus, & equis. Contra naturam etiam omnium animalium est, quod cum senescit equus dentes eius albescunt. Item equus felle caret. In corde equi, & vaccæ sunt ossa. Ibis auis est, quæ odit equum, & vocem eius imitando stupefacit ipsum, ac fugere cogit, & forte interficit. Equus diligit aquam turbidam ad bibendum, sicut vacca claram. Glosa. Ideo Aegyptus fortè abundat equis, quia Nilus turbidus est. Idem Aristoteles. Deniq; si fuerit aqua clara plerumque turbat equus illam pede. Multum quoque diligit per aquam natare. Habet fel epati applicatum, sicut ceruus, & mulus. Voces equorum diuersificantur secundum ætates. Nam in primo sunt debiles. Sed vox masculi maior est, in senectute firmātur voces, & fiunt maiores. Et quando coire incipiunt, erit vtriusque vox maior, fœminæ tamen clarior. Item animalia dentes æquales habentes, quæ non ex eis faciunt ferram, sugunt aquam vt equus, & taurus. Animalia quoque soleas habentia, sicut equus, & mulus, & asinus vnicum habent vterum: animal fissuris pedum carens,

rens,& paucos filios habens, distinctionem habet mammillarũ sub ascellaria, sicut equa, & camela. Lac equæ, & asinæ non est conueniens, vt sit casei materia. Natura ordinauit caudas equorum longas cum pilis, & iubas in collo, deditq; pro iuuamento velocitatem equis. Somniat & equus, sicut homo, & taurus, & caper, & canis: pugnat autem, & tpe dentes mutat, non tñ omnes simul. Ex lib. de nat. rer. Sola quidem animalium equus ac ceruus, & vacca habent in corde ossa cartilaginosa, & hoc propter sui magnitudinem, vt s. cor suis ossibus sustentetur. Esculapius in lib. de mitil. Si calcauerit zosach, i. equus vbi vestigium fuerit dorim, i. vrsi, accidit stupor eius pedi. Renatus Vegetius de re militari lib. Equorum setæ de caudis ac iubis ad balistas vtiles asseruntur, licet arcus vel balistæ cæteraq; tormenta, nisi funibus neruilibus intenta, nihil prodesse dicantur.

De ingenio, & affectu equorum. Cap. XLVIII.

SOlinus. Equis inesse industriam, documentis plurimis est patefactum. Nam equus Alexandri Bucifalus cum ab equario suo alias mollitee sederetur, accepto Regio stratu neminẽ vnq̃ alium præter dñm vehere est dignatus. Documenta eius in prælijs plura sunt, quibus Alexandrum eruditissimis certaminibus ope sua extulit. Equus Caij Cæsaris nullum præter Cæsarem dorso recepit, cuius priores pedes, facie vestigij humani tradunt fuisse. Regem Scitharum, cum singulari certamine interemptum, aduersarius victor spoliare vellet, ab eius equo calcibus morsuq; laceratus est. Affectum & equinum lachrimæ probant. Deniq; interfecto Nichomede Rege, equus eius inedia vitam expulit. Inimicos & patris suæ norunt, ita q hostes inter prælia morsu petunt. Verum hi mores in equorum genere præstantissimo reperiuntur. Nam qui infra nobilitatem sati sunt, nulla documenta sua præbuerunt. Voluptatem in his inesse, circi spectacula prodiderunt. Quidam enim equorum, cantibus tybiarum, quidam saltationibus, quidam colorum varietate, nonnulli & accensis facibus ad cursus prouocantur. Isidor. Equorum quidam hostes in bello sentiunt, adeo vt aduersarios morsu petant. Aliqui & proprios dños recognoscunt, obliti mansuetudinis si vincentur. Aliqui præter dñm dorso nullum recipiunt. Interfectis, vel morientibus dñis, multi lachrymas fundũt. Solum enim equum fertur pp hominem lachrymari, & doloris affectum sentire, vnde in Centauris equorum & hominum natura permixta est. Solent & ex equorum, vel mestitia, vel alacritate, futurum euentum dimicantes colligere. Alexander. Certissimũ autem est, q equi generosi suos dños affectuosè diligunt, quod patuit in equo Rodati, qui mortuo Carolo Magno monachus apud Melde effectus, post multa tempora irruentibus Paganis, equum quẽ ibidem deposuerat insiliit. Quem gaudenter equus, licet iam grandæuus suscepit, portauitq; gratanter, quousq; de hostibus suis triumphauit. Et hic erat de illis, qui nullum sessorem præter dñm proprium admittere voluit. Plin. lib. 8. Equis est cognationum intellectus, & in grege prioris anni sorore libentius, q̃ matre comitatur. Inuenimus equum, detracto operimento oculorum, cognito cum matre coitu, prærupta petisse, atq; exanimatum fuisse. Et eadẽ causa equam in agro teatino, laceratumq; aurigam pariter inuenimus. Equus ergo est animal fidelissimum ante homines sicut & canis. Pugnam præsagit, & amissum dominum luget. Tantaq; illi docilitas est, vt vniuersus Sybaritani exercitus equitatus, ad Symphoniæ cantum saltatione quadam inueniatur moueri solitus.

De generatione ipsorum. Cap. XLIX.

ARistoteles. Equus, & equa plus diligunt coitum quam animalia cætera, præter hominem. Equa quoq; furit concupiscentia coitus, olfaciendo scinorem ore ad os concupiscentiam prouocant. Masculus supra matrem suam non salit. Vnde equus aliquando, sicut supra dictum est, matrem suppositam agnoscẽs, subito fugit, seq; præcipitauit. Coit autem equus duum, vel trium annorum, sed debile generat. Fortis autem est a quatuor annis vsq; ad vicesimum, & fortis est quousq; generat. Tota vita sua coit. Et vsq; ad annos 30. vel vsq; ad 35. viuit. Equa vero vsq; 40. Equus cum equa coit etiam impregnata. Nullaq; fœmina post impregnationem recipit coitum, nisi mulier, & equa. Equus implet matricem fœminæ non determinatis diebus, sed aliquando vno, vel duobus, aut tribus, vel amplius. Et est equorum coitus iuuenum ante tempus determinatum, si bonum habuerint cibum. Non est lædens coitus æquorum, sicut coitus taurorum. Partus equarum melior est, quam omnium aliorum quadrupedum. Apparetq; præcipuè in equabus, & vaccis menstruum. Plinius vbi supra Ad generandum quidem paucis animalium minor fertilitas est, quam equis. In hoc genere grauida stans parit: præter cæteras fetum diligit, amissa parente in armenti grege, reliquæ fetæ cibum educant. Coitus equinoctio verno, partum in eo genere vndecim mensibus ferunt, duodecimo gignunt. Constat in Lusitania circa Vlixipponem oppidum, & Tagum amnem equas stante Fauonio obuersas, animalem concipere spiritum, idq; fieri partum, & ita gigni pernicissimum, sed triennium vitæ non excedere. Idem in lib. 10. Equi singulos gignunt, sicut cameli, & elephanti. Equarum iubas tonderi præcipiunt, vt asinorum coitum patiantur humiliatę, comantes enim gloria superbire, a coitu solę animaliũ equæ, currũt ea aduerso ad aquilonem austrum ve, prout marem, aut fœminam concepere. Colorem illico mutãt rubiore pilo, vel quicumq; sit pleniore. Equos, & canes ac sues initum matutinum appetere. Fœminas aũt post meridiem blandiri diligẽtiores tradunt. Item equas post vnum aut tertium diem ab enixu admitti vtilitet putant, eguntq; inuitas. Solinus. Equarum libido extinguitur iubis tonsis. In quarum partu amoris nascitur veneficiũ, quod in frontibus præferunt recentes editi, fuluo colore, caricis magnitudine simile, hippomanes nominatum. Quod si perceptum statim fuerit, nequaquam mater pullo præbet vbera vellicanda. Quo quis acrior fuerit, speiq; maioris, eo profundius nares mersitat in bibendo. Mas (vt dictum est) ad bella nunq̃ producitur apud Scytas, eo q fœminæ exonerare vesicas, & in fuga possunt. In proximis Vlixipponis oppidi equæ lasciuiunt mira fœcunditate. Nam aspirante Fauonij vento concipiunt, & sitientes viros, aurarum spiritu maritantur. Edunt ergo equę, & ventis conceptus. Sed hi nunquam vltra triennium æuum trahunt. Ex lib. de nat. re. Equa sterilis intelligitur esse, si non primo coitu cœperit generare. Impregnata vero quandoq; facit abortum, si ante nares eius candela cerea extinguatur.

De emissarijs ad equas admittendis. Cap. L.

PAlladius lib. 4. Equi vero admissarij saginati ante vel pasti mense Martio, generosis equabus admittendi sunt, & repletis fœminis, iterum ad stabula colligendi. Neq; tamen æquale numerum omnibus debemus exhibere, sed æstimatis viribus vniuscuiusq; admissarij submittenda sunt pauca, vel numerosa coniugia. Quę res efficiet, admissarios non parua ætate durare. Iuueni cum equo, & viribus formaq; constanti, non amplius q̃ duodecim, vel quindecim debemus admittere pro qualitate virium suarum. Eadem in equabus consideranda sunt, maximè vt sint longi, & magni ventris, & corporis, sed hoc in generosis seruetur armentis. Cæteræ passim toto anno inter pascua dimissis secum maribus impleantur. Equarum natura est partum spacio duodecimi mensis absoluere. Illud in admissarijs est seruandum, vt membris aliquibus spacijs separentur, propter noxam furoris alteram. Sed his armentis pascua legantur pinguissima hieme. Aprica frigida, & opaca prouideantur æstate, nec adeo mollibus locis nata, vti vngularum firmitas de asperitate nil sentiat. Si equa marem pati noluerit, trita squilla naturalia eius infecta libidinem concitabunt. Deinde grauidæ non vrgeãtur, nec famem frigusq; tollerent, nec inter se locis comprimantur angustis. Plinius lib. 8 In equorum genere partum vndecim mensibus ferunt, duodecimo gignunt. Coitus verno æquinoctio bimo vtrinq; vulgaris, sed a trimatu firmior partus. Generat mas ad annos 33. vtpote cum a circo post 20. annum mittantur ad sobolem. Zenon in lib. de animalibus. Equa fœta cum odorat quod est in sępo renũ vaccæ, egreditur partus eius.

De pullis equorum nutriendis, atq; domandis. Cap. LI.

PLinius. Equinum autem fetum mater præter animalia cætera diligit, quem ore terram attingere posse negant triduo proximo, quam genitus sit. Aristot. Genus equorum naturaliter speciem suam diligit, ita q equa mortua, pullum eius relictum aliqua nutriendum suscipit. Aliquando quidem accipit eum equa sterilis, sed quia non habet lac, periclitatur pullus. Pullus equi posteriori parte pedis caput suum tangit, equus autem nõ potest. Palladius vbi supra. Generosas equas, & quæ masculos nutriunt, alternis annis submittere debebimus, vt pulli puri sint, & copiosi lactis robur infundant. Cęteræ passim replendæ. Aetas incipientis admissarij quinti anni initio esse debebit. Fęmina rectè, & bima concipiet, quia & post decennium, quod ex ex ea nascetur erit tardum. Pulli equarum nati manu tangendi non sunt, quia eos tactus lædit assiduus. Quantum ratio patitur, defendatur a frigore. In pullis pro ætatis merito, ea sunt consideranda, quæ signum bonæ indolis monstrant, quæ in matribus, vel patribus spectanda pręcepi. Dabit, & hilaritas, alacritas, agilitasq; documentum In Martio domandi sunt pulli, nisi tempus bimæ ætatis excesserint. Consideranda sunt autem magna longa nigra musculosa, & arguta corpora, testiculi pares, exigui, & cætera, quæ in patribus dicta sunt. Mores, vt vel summa quiete facile concitentur, vel excitata festinatione non difficile teneantur: ætatis consideratio talis, Bimo, & sexto mensium, dentes medij superiores cadunt. Quadrimo canini mutantur, infra sextum annum molares superiores cadunt. Sexto anno quos primo mutauit exęquat, septimo anno omnes dentes eius explentur. Latent hinc ætatis notę, sed prouectioribus

bus tempora cauari incipiunt, supercilia canescere, dentes plerumque prominere.

De Melioribus equis eligendis. Cap. LII.

EX lib. de na. re. Equi vniuersis ferè partibus orbis generantur, sed illi præcipui qui in Scythia, & Capadocia, hi ad sonitū buccinæ gaudent, & congressionibus gloriantur. Horum libido iubis tonsis extinguitur. Harum enim gloria ad coitū agitantur. In equis præcipuè, & oī genere iumentorum aures indicia animi præferunt. Marcidæ fessis, nutantes pauidis, ęgris resolutæ, furentibus subrectæ In coloribus equorum niger est optimus, Rufusq; vel glaucus. Albus ēt plerumq; bonus. Cæteri vero deteriores iudicantur. Isidorus. In generosis equis (vt aiunt veteres) quatuor expetuntur. Forma, pulchritudo, meritum, & color. Forma, vt sit validum corpus, & solidum robore, conueniens altitudo, latus longum, maximi, & rotundi clunes, pectus latè patens, corpus omne musculorum densitate nodosum. Pes siccus ēt cornu concauo solidatus. Pulchritudo, vt sit exiguum caput, & siccum, pelle prope ossibus adhærente, aures breues, & argutæ oculi magni, nares patulę, erecta ceruix, comę densę, & cauda, vngularum soliditas, fixa rotunditas. Meritum, vt sit animo audax, pedibus alacer, trementibus membris, quod est indicium fortitudinis, quiq, ex summa quiete facilè concitetur, vel excitata festinatione non difficile teneatur. Motus equi intelligitur in auribus, virtus in membris trementibus. Color hic præcipuè expetendus, badius, aureus, rosens myrteus, glaucus, scutulatus, canus, candidus guttatus, niger. Sequenti aūt ordine varius ex nigro badioq, distinctus. Reliquis varius color, & cinereus deterrimus. Badium aūt antiqui vadium dicebant, quia inter cætera animalia fortius vadat. Ipse est, & spadix quem fenicatum vocant, & dictus spadix a colore palmæ, quam siculi spadicam vocant. Glaucus est velut oculos pictos habens, & quodam colore perfusos. Canus, qui ex colore candido, & nigro est. Scutulatus dictus est, propter orbes quos habet candidos inter purpuras, myrteus autem est pressus in purpura.

De vsu equorum in prælijs. Cap. LIII.

ACron. Equus aūt (vt ait Salomon) ad diem belli paratur cuius videlicet nobilitatem, & audaciam describit Dominus ad Iob, ita loquens. Nunquid præbebis equo fortitudinem, aut circumdabis collo eius hinnitum. Gloria narium eius terror, terram vngula fodit. Exultat audacter in occursum pergit armatis, contemnit pauorem, nec cędit gladio seruens, & fremens, sorbet terram, nec reputat tubæ sonare clangorem, vbi audierit buccinam, dīr quoq, procul odorare bellum exortationem ducum. & vlulatum exercitus. Tales (vt dictum est) præcipuæ in Scythia, & Capadocia solent esse aīalia, alia quoq, documenta in prælijs superius dicta sunt in capitulo de ingenio, & affectu equorum, & similiter de electione meliorum. Dicit aūt Aristoteles, q cum equus audit illius cum quo præliatur hinnitum, cognoscit ipsum. Solinus. In bellis equi suæ parti inimicos norunt, adeo vt inter prælia hostes morsu petant. Ad bella nunquam Scythę mares producunt, eo q fœminæ exonerate vesicas ēt in fuga possunt. Renatus Vegetius in libro de re militari primo. Equorum salitio non solum a Tyrentibus, sed ēt a stipendiarijs militibus districte superexacta est. Tantaq; [illegible] huius rei solet esse, vt non solum a dextris, sed ēt a sinistris partibus, & insilire condiscerēt de silice, hoc enim assidua meditatione faciebant, vt sine mora in tumultu prælij ascenderēt, qui tam studiosè in pace se exercebant. Idem in lib. 3. Equi catafractari pp munimenta, & arma, quæ gerunt a vulneribus quidem sunt tuti, sed pp impedimentum, & pondus armorū facilè est ipsos capi, quia frequēter cōtra dispersos pedites, quam contra equites in certamine sunt obnoxij. Melius tamen ante legiones positi, vel cum legionarijs mixti sunt, quando cominus hoc est manu ad manum pugnatur, quia acies hostium sepe rumpunt.

De viuacitate equorum, & morbis. Cap. LIIII.

ISido. Equorum viuacitas multa est. Exultant enim in campis, odorant bellum, excitantur sono tubæ ad prælium, voce accensi ad cursum prouocantur. Dolent cum victi fuerint, & exultant cum vicerint. & cætera, quæ superiùs dicta sunt. Est ergo ætas longęua equis Persicis & Epyroticis, ac Siculis in annos quinquaginta. Breuior aūt Hispanis, & Numidis, & Gallicis. Solinus. Aetas longior est maribus. Legimus equum in annos 70. vixisse. Arist. Equus solus aīalium in senectute canescit præter hominem. Est enim canities quidam modus debilitatis humoris in cerebro, paucitasq. digestionis, & tū apparet in equis pp tenuitatem ossium capitis. Fortis (vt dictum est) equus a quatuor annis vsq; ad 20. & forte est quod generat, viuit vsq; ad annos 30. vel 35. Equa vero vsq; ad 40. Contra naturam vero omnium aīalium est q cum senescit equus albescunt dentes eius. Ex lib. de na. re. Equus habet dentes 40. quorum primos amittit a natiuitate mense 30. vtrinque binos, & anno sequenti totidem illis proximos. Quidam tū dīt, q in nostro orbe (vt dicit Plinius) a quinto anno incipiente binos amittit, qui anno sexto renascuntur. Septimo vero habet renatos oēs dentes, & immutabiles. Porro in senectute albescunt, vt dictum est. Plin. lib. 8. Equum annis 75. proditur vixisse, huic aūt fere qui, & homini morbi sunt. Idē in lib. 11. De carnibus aūt equorū vespe scabronesq; nascuntur. Idem in lib. 28. Tradunt equas mēstruo tactas dum grauidæ sint abortum pati quin, & aspectu omno quamuis procul visas. Damnatur aūt inter venena tū fel equinum, ideoq, flumino sierorum tangere non licet equum, quamuis Romæ publicis sacris immoletur. Idem in lib. 32. [illegible] scabiem extenuantur tanq in aqua decoctæ, donec possint illini, aiuntq, ita curatos postea non repeti. Arist. Equis pascentibus accidit podagra, & eis fiunt fistulares, notnq, nascuntur eisdem. Item cum pascuntur in domibus, accidit eis illeos. Et eius signum est, q adunantur membra posteriora pp constrictionem. Item equi [illegible] scinditur, q̄nq; a comestione, & cum minuatur ei sanabitur. Item equis accidit humorum contractio, cuius signum est, q oēs extendunt venæ, similiter caput, & collum, & grauat eos ambulare. Accidit in eis cōgregatio veneni. Et accidit eis ēt infirmitas alia in ore, quæ dr̄ tormi. Cuius signum est, q palatum cadit, & eius anhelitus calidus fit, hæc infirmitas [illegible] hominj curatur per se. Accidit equis rabies. Cuius signum est, q tunc declinant eorum antes ad colli partes. Est & infirmitas vesicæ. Cuius signum est, q non possunt mingere, trahuntque coxas suas & foris tres. Equa impręgnata cum olfecerit candelam extinctam abortit.

De diuersis equorum generibus, & equisfero, & equiceruo. Cap. LV.

ISidorus. Equorum tria sunt genera. Vnum generosum, prælijs, & honoribus aptum. Alterum vulgare, atq; gregarium, ad vehendum, vel equitandum aptum. Hos antiqui veredos dixerunt, quasi vehentes redas, i. ducentes. Tertium ex permixtione diuersi generis ortum, quod ēt dr̄ bigenerum, quia ex diuersis nascitur, vt mulus. Plinius. Ex Asino enim & equa mula gignitur mense tredecimo, alias in labore viribus eximium ad tales partus equas, nec quadrimis minores, nec decennibus maiores legunt arcentq. vtrumq; genus ab altero nasci, nisi in infantia eius generis, q meatis lacte hausto. Quapropter subreptos pullos in tenebris equarum vbera, asinarumve ceuleos a lmouēt. Itaq; quod obseruatum est ex duobus diuersis generibus, nata tertij generis fieri, & neutri parentum esse similia, ipsaq;, quæ ita nata sunt, non gignere in oī animalium genere. Iccirco mulas non parere. Theophrastus tū in Cappadocia parere tradit, & esse id aīal ibi sui generis. Isidor. Centauris aūt species vocabulum indidit, i. hominibus equo mixtis. Quos quidam equites thessalorum fuisse dicunt. Sed pro eo q discurrentes in bello velut vnum corpus equorum, & hominum viderentur, inde Centauros fictos asseruerunt. Dicuntq; quædam fabulosa portenta hominum, quæ non sunt, sed ficta in causis rerum. Idem. Equiferos aūt [illegible] dicimus equos qui de siluestri genere orti sunt, & proinde ad vrbanam dignitatem transire non possint. Ex lib. de na. re. Equiceruus est animal Orienti ad magnitudinem cerui sed habens in pedibus soleas, & in collo pilos, vt equus per scapulas descendentes. Cornua mas habet, his fœmina caret. Arist. Equiceruus inuenitur in regione Gręcię secundum quosdam circa Phasidem. Pilos habet sub colli domestico, qui barbę assimilantur, & cornua hinnuli cornibus similia.

De medicinis ex equo. Cap. LVI.

DIascorides. Equorum, i. admissariorum sanguis medicaminibus causticis admiscetur Lac equinum ventrem mollit, & hominem turbat. Fimus caballinus, & crudus, & combustus sanguinem abstinet profluentem. Hali vbi supra. Coagulum equi solutioni Chronicæ prodest, & intestinorum vlceribus. Fimo equorum si vaporetur mulier, secundam fœtumq; mortuū educit. Esculapius. Equæ lac bibitum matricis dolorem ledat, & caducos eijcit. Castus eius ventrem reprimit, & torsiones tollit, coagulum eius cum vino propinatum omnes dolores sedat. Stercus equi siccum aspersum sanguinem sistit, auribus instillatum dolorem tollit. Auicenna in 2 can. Sanguis equi adustius est putrefactiuus totusq; debilis digestionis, præcipuè qui crossius est. Lac equarum sicut & lac camelarum partui menarum subtile est, acuetiuum, & ventrem lenit: coagulum eius contentens est fluxui antiquo, & vlceribus viscerum ac fluxus. Corium pullę equæ si adustur, & linatur ex eo cum aqua super bothor, infrigidat eas. Dr̄ quoque q additiones illę, quæ fiunt in genu equi tritę, & bibitę cum aceto sanant soda. & epyleniam. Stercus etiam equi facit operationes stercoris asini. Pli. lib. 28. Sanguis equorū & equarum præterquam virginum vim habet sistit, eicant, Emolit, marginat, vlcerat: carne ne fimo equi in agro pasti vtuntur ad plagas. Equino lacte leporis marini venena expugnantur, & toxica, cæterum si magna sit aluum grauitas, equi spuma, vel

entis

eius fimi recentis cinis, cum rosaceo instillatur. In equi eiusdem inuenitur [illegible] dentibus [illegible] simile, quo dentes dolentes [illegible] cantur. Hippomanes [illegible] dentibus medetur cinis equinæ [illegible] exoleo, vel aqua [illegible] fissuras discutit fimusq; feruens ex aceto. Lienem [illegible] sedat [illegible] equi inueterata ex vino. Coagulum [illegible], & [illegible] equi potus. Item equi coagulum [illegible], ac [illegible] prodest, [illegible] detrahant, [illegible] eius [illegible], ac dentium [illegible] tonsorum farina [illegible], & calculos expellunt lienes equini ex mulso [illegible]. [illegible] est & equinæ vngulę cinis in vino [illegible]. [illegible] potui datur morbis co[illegible]. [illegible], quæ serpunt, [illegible] sanguis equi [illegible] septica vi, & [illegible] fimi equini inueterati. Partum mortuum eicit [illegible] ex aqua dulci potus, aut [illegible] suffumigatio, vel fimus [illegible].

De hirco. Cap. LV[illegible]I.

ISidorus. H[illegible] est lasciuum animal, & petulcum, & semper [illegible] tum. Cuius oculi ob libidinem in transuersum aspiciunt, vnde & nomen traxit. Nam hirci secundum Suetonium sunt oculorum anguli. H[illegible] natura adeo calidissima est, vt adamantem lapidem, quem nec ignis nec ferri materia domare valet, solus huius cruor dissoluat. Maiores hirci [illegible] dicuntur, a fluuio [illegible] in Libia, vbi grandes nascuntur. Actor. Est etiam hircus [illegible] fœtidum, vt dicit [illegible], si sumatur in cibum [illegible] quàm capra. Plin. l[illegible] 8. Mares caprarum, idest hircos [illegible] maxim[illegible] simos, ac longis auribus, infractisq; armis, [illegible] fissimos probant. Idem in libro 11. Pili acute crassi extenuat hircis, tenuiores autem fœminis. Item caprarum mares plures habent, quàm fœminæ dentes. Idem in [illegible] 28. Hirci rabiem, [illegible] barba, mitigare dicunt. Eadęq; præcisa non abire illos in gregem alienum. Hircino sanguini tanta vis est, vt ferramentorum subtilitas non aliter acuatur, aut induretur, aut scabricia polfatur, vehementiusq; quàm lima. Palladius, libro 12. Hircos mense Nouembri admittendi sunt, vt fœtum primum fouere possit veris exortus. Sed caper (vt superius dictum est) [illegible] gendus est, cuius [illegible] maxillis duæ videntur pendere verrucula, magni corporis [illegible] cruribus, breui plenaq; ceruice, auribus flaccis, & grauidis, paruo capite, nitido spisso, & longo capillo [illegible] ad [illegible] fœminas [illegible] congruus, non [illegible] durat vltra sexennium. [illegible] capella similis corporis [illegible] sed magnis [illegible] est [illegible] legenda. Ex libro de naturis rerum Capræ mas, idest hircus est animal animosum, ac bellicosum, & robustum. In fronte autem, & cornibus est illi maxima fortitudo.

De operatione hirci in ciborum remedio. Cap. LVIII.

AVicenna. Hircina caro mala est [illegible], & facit euenire [illegible] quartanas. San[illegible] mista calida cito maturat, & administrat [illegible]. Item potatus frangit lapidem renum. [illegible], & cum vino bi[illegible] mentæ sagittæ nocumento [illegible]. Epar hircor[illegible] esse epileptici, nam quando epi[illegible] ipsum comedit epilensiam incurrit. Aqua epatis caprini [illegible] comesta, & in alcohol posita, & inclinatio super vaporem eius. Hircinum adeps vehementius est resolutiuum, quàm cæteri. [illegible] carnem [illegible] eradicat, confert vlceribus in aure [illegible] confert etiam super elefantiam, & varices positus. Fel hirci [illegible] est tyriaca morsibus venenosis. Calcaneus hi[illegible], idest os calcanei eius [illegible] oxime[illegible] aufert splenem, & [illegible] coitu. Isaac in dietis. Hircina caro [illegible] generatiua, quàm caprina. Sang[illegible] hirci [illegible] ctus (vt dicit Diascorides) araneas & mala [illegible] compescit. Hircinum sepum [illegible] si cum san[illegible] vi[illegible], & [illegible] podagris [illegible]. Maxime [illegible] crocum acceperit. Fel hircinum [illegible] crassitudinem palpebrarum tollit. Et strumas eis conuenit. [illegible] adhibi[illegible] & m[illegible] positum in an[illegible] ventrem [illegible]. Plin. vbi supra. Hirci sanguis in carbone decoctus [illegible] med[illegible] quod lu[illegible] [illegible] putant [illegible] in vino austero [illegible] dum [illegible] phantasin fel ca[illegible] [illegible] tollit, admixto cum spongiæ [illegible] fit [illegible]. M[illegible] sus canis [illegible] hirci [illegible] posito medetur. Sepum hirci [illegible] cum [illegible] parte æqua [illegible] podagris medetur. M[illegible] fit [illegible] propter [illegible] nat[illegible] [illegible] caprinu [illegible] est [illegible] medu[illegible] hydropicis auxiliatur. [illegible] palcatur.

De Ibice. Cap. L[illegible].

IDem in lib. 8. [illegible] capreæ sunt animalia de capra[illegible] per [illegible] mirandæ, quanquam onerato capite cornibus vastis, gladiorumq; vaginis. In hoc ita se li[illegible], vt tormento aliquo rotati in petris potissimum, & monte aliquo in alium transilire cupientes, atque recursus pernici, quo libuerit exultant. Ex libro de naturis rerum. Ibex est animal paruum, velocissimum, in capite vastis cornibus oneratum, in petris commorantur, ibiq; fœtus faciunt, de quo videlicet plenius dictum est iam superius. Est etiam ibis genus volucris, de quo nihilominus dictum est superius in tractatu de auibus: vnde est ille versus: Ibex est animal, auis ibis, & inuidus ibis. Itaque de ibice animali dictum est superius sub capreæ vocabulo in hoc eodem libro, vbi scilicet agitur de pecoribus.

De Hinnulo. Cap. LX.

ISidorus. Hinnuli sunt ceruorum filij, sic ab innuendo dicti, quia scilicet ad nutum matris absconduntur. Solinus. Ceruinamq; (sicut dictum est supra) teneros fœtus studio occulunt, idest abscondunt, inter profunda frutica arborum, vel herbarũ, vel eos pedum verbere castigant ad latendum. Cumq; maturauerit ad fugam robur exercitio docent cursus, assuescunt salire per abrupta. Hinnuli vero in vtero suæ matris occisi coagulũ aduersus venena est munificum. Auicen. Coagulum hinnuli ceruorum sanat a venenis & morsuris omnibus. Actor. Hinnulus quoque (vt legitur) ag[illegible] est, cursu vel[illegible]x, visu perspicuus, vngulam findit, in excelsis moratur, & in summis pascitur. Vnde scriptum est. Similis esto dilecte mi capreæ hinnuloq; ceruorum super montes Bethel. Ambr. in Hexameron. Hinnulus [illegible] nondum habet, & tamen fronte præludit, & ea, quæ nondum expertus est tela minatur. Aristoteles. Ceruorum hinn[illegible] si castrentur ante crementum cornuum, non oriuntur eis cornua, si vero post ortum cornuum, non crescunt, nec amplius eijciunt ea. Ex libro de naturis rerum. Hinnulus cerui ab homine captus, & ad modicum in vinculo ductus sequitur illum etiam non ligatus.

De Lepore. Cap. LXI.

ISidorus. Lepus, quasi leuipes, quia velociter currit, velocissimum est animal, & satis timidum. Ambrosius. Lepus hieme albescit, æstate in colorem suum redit. Plinius libro 7. Leporum plura sunt genera. In alpibus candidi sunt, quibus hibernis mensibus pro cibatu niuem esse credunt. Certe liquescente ea rubescunt annis omnibus. Leporum generis sunt, & quos Hispania cuniculos appellat, fœcunditatis innumeræ, famemq; Balearibus insulis populis messibus inferentium. Inijciunt eas in specus, qui sunt multifores in terra. Vnde & nomen animali, atque ita electos superne capiunt. Idem in libro 10. Vnum animal digitos habentium herba alitur lepus, sed & fruge. Idem in lib. 11. Patentibus oculis dormiunt lepores, & non pinguescunt, sicut nec perdices. Animalium vi[illegible]imus est lepus traditq; Trogus ei pilos esse in buccis intus, & in pedibus. Aristoteles. Lepus vtique multorum [illegible]sorum est, & intra mandibulas pilos habet, & in pedibus similiter. Solus in his, qui dentes habent in vtraque man[illegible]la, coagulum habet. Lepus fœmina quandoque matrem equitat coitus tempore. Est autem pili mollis, sed valde tenuis. Cor habet magnum, sicut & animalia cætera, quæ timida sunt. V[illegible] leporem deprehendit, & interficit. Lepores etiam si ad terram Ithacam inferantur, non viuent, sed aliquando reuerti ad mare videntur. Ambrosius. Lepores co[illegible] hieme albescere, æstate autem in colorem suum redire. Quod ideo dicimus, vt in resurrectione futura bonorum im[illegible]tationem credamus. Actor. Lepus est animal mollissimum, de[illegible]e, timidum, ac fugiti[illegible]um, a[illegible]culatum, habet crura retro longiora, vnde & facilius ascendit, [illegible]am descendit. Immundus est secundum legem, quia non ruminat, sed quidem [illegible] vngulam diuidit. In petra cubile suum collocat, apertis ocul[illegible] dormit. Habet autem simul vtrunque sexum. Vnde Terentius Comicus [illegible] te, inquit, es lepus, & pulp[illegible]mentum quæris, quasi dicat: Ex quo nunc fœmina, nunc maris vsurpas officium, quidnam, quod palpes quæris mulierem. Habet autem lepus labia semper in motu.

De eodem. Cap. LX[illegible]I.

EX [illegible]bro de naturis rerum. Lepus celeritate vigens, inter [illegible]estias timidissimus est, vnde & raro, nisi in noc[illegible] ad pa[illegible]n, tempore messis ex[illegible]tat, & mouetur ad ludum. Testante [illegible], nunquam pinguescit. Si autem intra tecta domus nutriatur cum hominibus & moni velocitatis careat [illegible] er[illegible] super ren[illegible] erectus, & moritur. Multis itaque [illegible] tas in animali pinguedinem minuit, quam vt[illegible] ex m[illegible]bo posset contrahere. Lepus cum omnium p[illegible] opus tuit, vt supra modum multiplicaretur. [illegible] fere animalium [illegible] parieus, alium insertum in vtero [illegible] vestit, alium sine p[illegible]s, & alium in semine repositum [illegible] ger[illegible]. Ita[illegible] Ba[illegible] quod vbicunque [illegible] int habitare, non faci[illegible] dele[illegible] [illegible]. In aliquibus autem regi[illegible] iuxta Amb[illegible] [illegible], hieme albescunt, & æstate in colorem pristinum [illegible]

Festur,

Fertur, quòd mustela cum lepore ludit, & tandem lassati guttur dentibus apprehendens acerrimè stringit. Qui morsum sentiens, euadere fugiendo conatur, sed doloso pondere aggrauatur. Tandemq; currentem improba bestiola necat, & manducat. Lepus autem sexum suum per annos singulos mutat. Phisiologus. Fœmina leporis equitat marem in coitu. Pedibus leporis granula auri colliguntur, ne pereant. Non autem sic os totum plenum pilis, sicut os leporis interius, sed sunt pedes ini pilosi subtus sine pondere, sicut pedes leporis, ne lædantur in saltu. Alexander. Ferunt leporem caracterem sexus nobilioris habentem, lepusculos in vtero gestare. Nunquid Hermafroditus est? Addunt etiam quod postquam semel conceperit, & lepusculis etiam grandescere incipientibus iterum concipit.

De medicinali leporis operatione. Cap. LXIII.

ISaac. Lepus licèt siccus sit, & crossum sanguinem generet, melior tamen est hircis, & capris iuuenibus. Proinde conuenit siccas habere volentibus complexiones. Contrarius vero est tenuem dietam seruantibus. Auicenna. Lepus siluestris frigidus est, & siccus, stomachum mundificat. Sanguis eius mundificat pannum, & cinis capitis eius medetur alopiciæ. Cerebrum eius assatum confert tremori accidenti in successione ægritudinis. Itẽ cum eodem cerebro gingiuæ puerorum inunguntur. Proprietas, quæ in ipso est, velociter oriuntur dentes, & facilè exeunt sine dolore. Coagulum eius melius est omnibus coagulis in specie, hoc cum aceto bibitum confert epilensiæ. Idem cum aceto Tyriaca est venenis. Item sanguis leporis frixus confert disinteriæ, & apostemati intestinorum, & resolutioni antiquæ, veneno quoq; sagittæ armenæ. Caro leporis calida est, & sicca, assata bona est vlceribus intestinorum. In iure carnis eius sedent podagrici, & habentes dolorem iuncturarum. Et eius operatio proxima est operationi iuris vulpis. Sanguis leporis calidus, morpheæ pannoq; suppositus, confert eis. Idem cibo maturat apostemata calida, & apostemata lenia. Diascorides. Sanguis leporis perunctus araneas, & vulnera mala compescit. Pulmo leporis oculorũ dolores mirificè tollit, superpositus, & ligatus. Item contritus, & illinitus perniones, & pedes a calciamentis læsos sanat. Locinum leporinum cum spicanardi, & aqua bibitum hidropicos curat. Infantibus vrinam prouocat, ventrem mollit, dolores aurium cõpescit. Idem. Cerebellum leporis comestum, tremorem corporis tollit. Tritum comestum dentes infantium confirmat. Caput eius combustum cum sepo vrsino, & vt cathaplasma adhibitum alopicias emendat. Coagulum eius bibitum abstinet menstrua, fluxum sanguinis stringit. Epilenticis medetur, venenis subuenit. Cum aceto lac in mulierum mammis coagulatum dissoluit. Bibitum quoq; morsum viperæ nocere non sinit. Sucens eius calidus perunctus, maculas emendat. Itẽ cerebrum leporis tritũ, & potatũ submeliosos emendat, & vrinam emittere non patitur.

De eodem. Cap. LXIIII.

RAzi phisicus. Leporina caro plus alijs melancoliæ generatiua est. Phisicus. Coagulum leporis frigidum est & siccum, virtutem habet constrictiuam ex frigiditate. Abstergendi & mundificandi ex proprietate lactis. Constringit quemlibet fluxum. Et confortat membra: maximam habet vim contra epilensiam. Aesculapius. Leporis pulmo super oculos positus dolorem tollit. Cor eius recens collo suspensum, quartanarios iuuat. Siccatum contritum & bibitum caducis conuenit. Fel eius oculos claros facit. Renes exiccati & bibiti calculos pellunt. Sanguis cum aqua calida idem facit. Zenon vbi supra. Ei cui aduenit rigor ex febre, si suspendatur cor leporis, aut pes soricis confert. In ægritudinibus quoq; colicis orcob, id est coagulum leporis super patientem suspensum iuuat eum. Aristoteles. In animalibus, vt dictum est, in vtraq; mandibula dentes habentibus nõ inuenitur coagulum, nisi in lepore tantum: valet coagulum cõtra fluxum ventris, & maxime leporis. Plinius libro 28. Coagulo leporis ex aceto quidam vtuntur contra scorpionem & murem & araneam, eoq; perunctos aiunt non feriri. Valet idem cõtra marinorũ morsus, vel ictus. Et contra sanguinem tauri haustum. Et contra venena antidotis additur: per narem infusum, valet contra dolorem dentium. Confert etiam grauitati auditus: eoq; vbere illito sistitur infantium alaus. Cerebrum leporis in vino continentiam vrinæ exhibet. Eiusq; testiculi tosti, vel coagulum cum anserino adipe in polenta: Renes quoq; illius tunc terati calculos pellunt, & pedes eius adalligati podagris conferunt. Cinis pili leporis confert pedibus frigore adustis. Eiusq; pulmo contusis dissectus, aut pulmonis cinis. Sanguinem quoque sistit coagulum leporis & pilorum eius cinis. Leporinus cinis cum oleo myrteo sedat dolorem capitis. Somnos fieri lepore in cibis sumpto arbitratur Cato. Fimi quoq; leporini cinis in vino tepido confert dissentericis.

De Mulo. Cap. LXV.

ISidorus. Mulus ex Græco tractum habet vocabulum, eo, quod iugo pistorum subactus tardas molendo ducit in gyrum molas. Iudæi asserũt, quod Anas abnepos Esau greges equarum ab asinis in deserto fecerit primos ascendi, vt mulorum inde noua contra naturam animalia nascerentur. Plin. lib. 8. Ex asino siquidem & equa, sicut dictum est supra, gignitur mula mense 13. videlicet animal ad labores viribus eximium. Ad tales partus equas, neque quadrimis minores, neque decennibus maiores, legunt. Arceriq; vtrunque genus ab altero narrant: nisi in infantia eius generis, quod ineant lactis hausto. Quapropter surreptis pullis in tenebris equarum vberis, asinarumve eculeos admouent. Itaq; obseruatum est ex duobus diuersis generibus nata tertij generis fieri: & neutri parentum esse similia. Eaq; ipsa, quæ ita nata sunt non gignere in omni animalium genere. Ideirco mulas non parere: mulæ calcitratus inhibetur vini crebriore potu: Mulum annis octuaginta vixisse Atheniensium monumentis apparet: hoc aĩal maxime frigoris impatiens est: Ideoq; non generatur in Ponto, nec æquinoctio verno, sicut pecora cætera, sed solstitio. Idem in lib. 30. Vngulæ mularum tñ a venenis, vel veneno stigis aquæ quo perijt Alexander Magnus, non produntur, sed omnis alia materia. Idem. Mulas non calcitrare cum vinum biberint. Alexander. Mulus est animal versutum, retrocalcitrando quippe mulioni insidias prætendit, ac pede magistrum suum cum stimulantem perentit. Stimulis etiam inobediens est, cumq; villam cernit in qua se pernoctaturum putat: repente claudicans impotentem se esse vlterius progredi mentitur. Sed ascensor cui notæ sunt fraudes ipsius crebra iteratione calcarium potentiam pristinam ei restituit. Phisiologus. Mulus est quasi medium inter equum & asinum, cui qui insidet quasi temperantia vehitur. Nam qui superbia vehitur, quasi vehitur equo: qui pigritia, quasi asino: hoc aĩal omni tpe domesticatur, sicut & homo. Ex lib. de nat. re. Mulus ex asino & equa genitus: habet quædam asini propria, s. aures longas: hinnitũ horridum, crucem in humeris, pedes exiguos, & corpus macilentum. Reliqua vero, vt habet equus. Mulæ nunq̃ cõcipiunt, quia menstrui superfluitas in eis cum cibo transit in nutrimentũ corporis. Item sanguis quo natura non indiget, exit cum superfluitate vesicæ. Est & alia ratio, quia hoc animal extra naturam generatum est: & eius natura diuersificata est, in equo, qui calidæ naturæ est, & asino qui summæ frigiditatis. Itaque in fœtu diuersificè generato & male complexionato, non potest esse cõcordantia partium & ordinata natura, vt quasi ex propria, sibi simile generet qui mulam propriam generis sui substantiam habet. Itaque in annalibus Romanorum mulas peperisse, prodigij loco habitum est.

De eodem. Cap. LXVII.

ARistoteles. Mulus est animal pilosum: in eo vicinantur anteriora colli vsq; ad partem capitis & spatularum extremitatem, habetq; iubas, sicut & equus. Nec habet fissum pedem, sed in extremo pedis soleam. Eiicit dentes, sicut equus & asinus: habetq; fel epati applicatum. Comedit & ipse fructus, herbisq; pascitur: & ab eo equa impregnatur. Quantoq; potat ex aqua plus tãto magis proficit ei cibus. Pilos habet molles, splenem strictum, sicut homo & asinus: ventrem vnum, sicut & cætera soleas habentia. Mularum genus eiicit humiditatem menstrualem, quod non faciunt cætera quadrupedia, pedes ad posterius flectentia. Corporaq; mularũ magna sunt, quia superfluitas menstrui transit in creationem & cibum corporis. Sanguis quo non indiget cum vesicæ superfluitate egreditur. Ideoq; muli nõ olfaciunt mularum vrinas, sicut aliæ bestiæ habentes soleas: deniq; mulorum genus coitu æstuat, quamuis muli & mulæ non possunt generare: possibile tamen est, quod impregnetur mula: sed raro, quod accidit in tpe præterito: sed nutrire non põt ac cibare, quousq; cõpleatur eius creatio: mas vero gñare põt in quibusdam tpibus, quia calidior est q̃ fœmina. Et quod generatur ex eis extraneum, occasionatum erit. Mulus cum sit magni cordis: est timidus, nec habet fel omnimodè, sicut equus & asinus.

De Mulorum generatione. Cap. LXVII.

PLin. vbi sup. Muli vt dictũ est, in solstitio generantur. Partus a tricesimo mẽse ocissimus, sed à trimatu legitimus. Mulas tradunt non parere. Theophrastus aũt eas in Cappadocia parere tradit, sed esse id aĩal ibi sui generis. Gñantur ex equa & onagris mansuefactis mulæ veloces in cursum: duritia eximia pedũ, verum rigoso corpore, indomito aĩo, sed generoso. Onagro aũt & asina genitus oẽs antecellit. Ex lib. de na. re. Ex asino quidẽ & equa, vt dictum est generãtur muli. Ex asina vero & equo burdones siue burduli. Pall. li. 4. Si quẽ ergo mulorũ genus creare delectat, eq̃ magni corporis, solidis ossibus & forma egregia debet eligere, in qua nõ velocitatem, sed robur exquirat. Aetas a quadrima vsq; in decennẽ huic admissura iusta conuenitet. Si asinus eq̃ fastidiat admissus ostensam prius asinã, donec coeundi voluptas solicitetur, adhibemus, qua subducta, eq̃ libido incitata non

ta non spectet, & raptus illecebris generis sui in permixtionem consentiet alienam. Si morsu fuscus lędit obiectas, aliquantum labore mitescat. Creantur ex equo & asina, vel onagro & equa; sed generosius nullū est huiusmodi aīal, q̄ quod asino creante nascetur. Vtiles autem admissarij nascentur ex onagro & asina, quæ post in sobole secutura agilitatē fortitudinemq; testificat. Admissarius sit asinus sic huiusmodi, corpore amplo, solido, musculoso, strictis & fortibus mēbris, nigri, vel murini coloris aut rubei. Qui tñ si diuersi coloris pilos in palpebris aut auribus geret variabit. Minor trimo, maior decenni non debet admitti. Annicula mula debet a matre depelli, & per montes asperos pasci, vt inueniens laborem in tenera ætate assuescat, & sollicitata non contemnat. Minor uero asellus maximè agro necessarius est, qui & laborem tolerat, & negligentiam propemodum non recusat.

De Medicinis ex mulo. Cap. LXVIII.

AVicenna. Mulorum pellis ac similiū cinis ponit super adustionem ignis. Et vlcera calida quę non sunt cum apostemate. Est etiam medicamē excoriationi pedum a calciamentis, atq; coxarum & fistulis. Albertus in li. de sensibus. Si domum fumigaueris cū vngula muli sinistra, nō remanebit in ea sorex. Plinius lib. 28. Cinis vngularum muli vel mulæ ex oleo myrteo alopicias replet. Esculapius. Auriculæ mulæ, & burdonis testiculi, si ferantur a muliere, non concipiet.

De Oue, Cap. LXIX.

ISidorus Ouis molle pecus lanis, & corpore inerme, caro placida, ab oblatione dicta. s. eo q̄ apud veteres in initio non tauri sed oues in sacrificio mactarentur. Ex his quasdam bidentes vocant, eo q̄ inter octo dentes duos altiores habēt, quos gentiles maxime in sacrificium offerebant. Actor. Ouis odoreniarum solū sibi noxia declinat, sub aduentu hiemis insatiabiliter herbam rapit. Aristoteles. Oues cæteris animalibus magis quietę sunt, & propinquiores hominibus. In eis abundat priuatio intellectus plusquā in cæteris animalibus quadrupedibus, habent pedes fissos in duo, & in extremo soculares vngularum loco sicut caper ac ceruus, habēt lac plusquā indigeant fœtus, sicut & vaccę cōuenit, vt sit materia casei, præcipue lac vtrunq;. Renes ouium impinguantur cito. Impinguantur autem potu, ideoq; pastores sæpe dant eis sal. Sed cum eis pinguedo multiplicatur in renibus, moriuntur. Oues in theutonia caudā habēt magnam, ita q̄ vnius cubiti est eius longitudo. Inter animalia vero cætera dant oues lac multo tpe. s. p septem menses. Pastores docent oues ambulare festinas ad auditum alicuius uocis. Idem etiam cognoscunt quæ possint hiemem pati, q̄ in illa debilis est, quæ glaciem a se non excutit. In libia cito apparent cornua in capitibus arietum. Et secundū q̄ dicit Homerus cornua sunt & in capitibus fœminarum. Ouiū oculi sunt nigri, & magis q̄ aliorum aīalium. Pinguedo illarū maior est pinguedine aliorū, vaccę & caprę & oues habent multos ventres. Ex lib. de naturis rerum. Oues impinguantur multū bibentes, hoc & magis post meridiem, si bibeant aquam turbidam, pinguedine vero sterilescunt. Itē oues ad pastū in locis aridis ductæ, viuūt diutius. In locis aūt palustrib⁹ si frequēter Pascua sumpserint, morbide fiunt, nec diu viuere possunt. In maio vero, vel post maiū, si ros melleus sup gramina nocte ceciderit, eas cito mori dicunt. Sed in augusto si spicas siccas vsq; ad satietatem comederint, & postea biberint, illico disruptis visceribus moriunt. Ouis de domo incensa, vix eijci pōt, & si eiecta fuerit nisi ui retineatur in ignē recurrit. Boni generis oues sunt, quæ pastorem proprium ab alijs recognoscunt, & fures fugiunt. Pastores solent ouibus dare sal in cibum, vt plus bibant ac per hoc lacte magis abundent. Signum quoq; sumunt earum, quæ durare possunt, in hieme glacialem aquam eatū caudas proijciunt. Nam illa quę excutit fortis, quæ vero non excutit in omnibus debilis.

Adhuc De eadem. Cap. LXX.

PHisiologus Oues plerunq; fortes exeunt ad loca deserta, & manent sub pluuia. Nec mouent, donec pastor ad eas veneris cum arietibus, & tunc sequuntur arietes ipsos. Lauantur aūt oues ex aqua clara, pastores cognoscunt oues, quæ possunt hiemem tolerare, quia quæ ex illis debilis est, non excutit glaciem a se, ouis morbida gregem maculat. Ex pelle quoq; ouis occisæ vnoq̄ fit bonū pergamenum, nec vnquā ex pelle crassa. Ouis non sentit nec dolet tonsuram vellerit patitq; tondentem sa lacte & carne. Pythagoras in lib. romanorum, oues & animalia quadrupedia domestica, cum viderint oculum adipe lupi eradicatū, timent & fugiunt. Belbetus vbi sup. Oues si comedant ex herba vbi coeunt sanguisugę in eis generantur, & ep. illarum comedūt, pestilentia quoq; in omnibus pecoribus accidit, cum in vere ac postremo ęstate araneæ p herbas agrorum pallificāt in telis suis. Quæ. n. ea cū gustauerit moritur. Palladius lib. 8. Magna est pecoris gratia vel in placamento deorum vel in vsu vellerum, vtq; boues hominum sumptus excolunt, ita corporum tutela pecori debetur. In hoc satis generositatis ostenditur, breuitate cruris, ventris vestitu. Quibus. n. nudos esse videris ventres, rapicas vocabant, damnabanturq;. Infirmissimum pecori est caput, quamobrem aut a sole auersum pasci cogendum est. Stultissima quippe animalium lanata. Quo timuerint ingredi, vno cornu rapto sequuntur, vita his longissima decem annis. In ethiopia tredecim. Actor. Manifestū est, q̄ ouis simplex est, quieta, mansueta multum, nullum lędens, timida, ruminat, & vngulā findit, aridis vescitur, lac & carnes prebet ad esum, lanam ad indumentum, pellem ad scribendum, & ad alios plures vsus. Fimum quoq; ad solum impinguandum & fecundandum, hæc quippe in phisica vocantur pecora, siue pecudes, & carnes earum carnes pecorum siue pecorinæ, sicut patebit inferius.

De Diuersis generibus ouium. Cap. LXXI.

EX libro de na. rerum. Ouiū quatuor sunt genera. Quędā. n. ad pastum longius ire nō valent & hęc hortis ac tuuis indigent. Quędam etiam fętę sunt & graues, quę indigent, vt pastorem solicitum habeant, qui fętas portet ne grauentur in transitu. Quędam etiam pingues & validę sunt pariter pastore indigent, qui eas procuret, vt nunquam salubri careant pastu ne deficiant & moriantur. Quędam autem excurrentes & vagę sunt & hæc quoq; pastore indigēt, qui eas virga vel manu corripiat & reducat ad gregem. In multis autem orbis partis, vt dictum est, oues faciūt duos fętus, & maxime in Æthiopia. Comestor. Natura ouium Mesopotamiæ & Italiæ eadē esse dicitur, ita vt bis in anno pariant. Vnde poeta. Bis grauidæ fętus. i. verni meliores sunt. Vltimi vero. i. autumno concepti deteriores. Similiter etiam illi qui in extremitate veris, qa in tarde appetentibus coitum, minus viget natura. Vnde in serotina admissura, non ponebat Iacob virgas in cannalibus, sed tantū in prima, vt in eorum aspectu oues tales fœtus conciperēt. Valerius maximus lib. 2. Porro. sicut iam dictū est sup. in cephalia insula cum omnia vbique pecora vsu aquæ quotidie recreentur, in ea pecora maiore ex parte anni, ore aperto, ex alto ventos recipientes, sitim suā extinguunt. Plinius vbi supra. Est in hispania & maxime corsica non multū absimile pecore genus mosmonū, caprino villo q̄ pecoris velleri propius, quorū e genere ouibusq; natos prisci vocauerunt vmbros. Sitæ cubitales ouium caudæ, plurimumq; in ea parte lanificæ. Ouiumq; deinde summa genera duo sunt, scilicet tectum, & colonicum. Illud mollius hoc in pascua delicatius cum rubis tectum vescatur.

De pastu ouium. Cap. LXXII.

EX libro de naturis rerum. Ouis, vt superius dictum est, iuxta Ambrosiū in aduentu hiemis ad escam inexplebilis, & insatiabiliter herbam rapit, eo q̄ asperitatem hiemis præsentit, vt se prius herbæ pabulo satiat, q̄ gelu adurēte debeat, herbam quidem dei aiunt læse oues radicitus Arbores autem si depauerint via vnquā proficient. Morsus etiam illarum arboribus multis est exitialis. In locis aridis pastę diutius viuunt. Aristoteles. Quibus in autumno cucurbitę paratę cum sale dantur ad multiplicationem lactis. Impinguantur autem lenticula & palea cum sale. Impinguantur etiam aquam bibendo. Et in æstate quidem valet eis aqua septentrionalis frigida. In autumno vero aqua meridionalis tepida. Iuuat eas pastus in fine diei, motusq; per itinera, labore vero macrescunt, ouis vel agnus si renes eius impinguauerint, vt sepo circunquaq; cooperiantur, moritur, vnde quia propter bona pascua sepum in renibus multiplicatur. Ideoq; plerumq; oues a suis pascuis mutantur, vt non accipiant plus necessario. In Ægypto sunt oues magnæ valde, quia ibi multum habent cibum. Palladius libro 12. Pascua ouillo generi vtilia sunt, quæ vel in nonalibus, vel in pratis siccioribus excitantur, palustria vero noxia sunt, siluestria damnosa lanatis, salis tamen crebra cōspersio vel pascuis mixta, vel cannalibus frequenter oblata, dicunt leuare fastidium. Nam per hiemē si penuria est, fœnū, vel paleæ, vel vitia, vel facilior victus vlmi seruatis frondibus prębeat, aut fraxini. Æstiuis mensibus pascantur sub lucis initio, cum graminis teneri suauitatem totis mixtura commendat, Quarta hora calescente potus sint fluminis, aut putei præbeatur, aut fontis. Medios Solis calores Vallis, aut arbor vmbrosa declinet. Deinde vbi flexo iam die arbor infringitur, & solū primo himbre vespertini roris humescit, gregem reuocemus ad Pascua. Sed canicularibus, & æstiuis diebus, ita pascēdę sunt oues, vt capita gregis semper auertantur a Solis obiectu. Hieme autē vel vere, nisi resolutis gelicidijs ad Pascua prodire non debent. Nam pruinosa herba huic generi morbos creabit, ac tunc semel adaquare sufficiet. Græcas oues, sicut alcanas, vel tarentinas moris est stabulo potius nutrire, quām campo, & præclusis tabulis solum, in quo claudentur substernere, vt sint tuta cubilia

propter

propter iniuriam preciosi velleris, ne humor reddat elabent. Sed tribus per annum totum diebus: aprico die, lotas oues vngere oleo oportebit, & vino, propter serpentes, qui plerunq; sub præsepibus latent, cedrum vel galbanum, vel mulieris capillos, aut ceruina cornua, frequenter vri oportet.

De generatione Ouium. Cap. LXXIII.

ARistot. Ouis post annum coit, & vsq; ad 9. annos parit, vel vsq; ad 11. siue tota vita sua si bene custodiatur, oues aquã salsam potantes, anteriorant coitum. In coitu facies ad septentrionem vertere debent, vt mares concipiant. Et si quidem albæ venæ fuerint sub lingua eius faciet fœtum album, si nigræ nigrum, si duos similiter duorum colorũ, & si rubei rubeum. Versus Thraciam sunt duo flumina, quorum vnum potatum ante coitum, facit colores agnorum nigros, & aliud albos, aliud quoque rubeos. Cum autem impinguantur capræ, & oues sunt pigriores. Viuit autem ouis propriè in Aethiopia. 14. annis, & capra 11. pariuntq; gemellos. Et si cibus conueniens est aries, vel caper erit virtuosus: ouis & capra si impregnantur in loco contra impetum venti septentrionalis, pariunt mares. Si vero contra meridiem, pariunt fœminas: ouis quidem si acciderit tonitruus, & sola remanserit impregnata abortiet Plin. vbi sup. Ouium coitus est occasum arcturi, i. a tertio idus maias: ad aquilæ occasum. i. vsq; in 13. Kalend. Augusti. Generant partum diebus centũ quinquaginta, postea verò concepti sunt inualidi, & post id tempus natos cordos vocabant antiqui. Tonitrua solitariis ouibus abortus inferunt. Remedium est eas congregare, vt cœtu iuuentur. Aquilonis flatu mares concipi debent, Austri fœminas, atq; in eo genere arietum maxime spectantur ora, quia cuius coloris sub linguis habuere venas, eius lanificium in fœtu est, variumq; si fuerint plures: immutatio aquarum potusq; variat. Ambrosius. Ouis autem inter multa millia agniculorũ solum agnoscit suum filium, vnus est balatus, eademq; species plurimorum, illa tñ suum a cæteris discernit fœtum pastor errat in ouium discretione, falliturq; specie, sed ouis non fallitur pietate. Vnus odor est omnibus. Sed tñ habet natura domesticũ odorem suum quem soboles speciali quadam proprietate redolere vr̃. Ex lib. de nat. rer. Quod si iuniores oues festinant ad coitũ: pessimum est signum, sq; pestis sit inter illas. Similiter ouis antiqua, si post tempus debitum, quærit coitum, malum est signũ. In multis orbis partibus oues faciunt duos fœtus & maxime in Aethiopia. r sicut autem agnus matrem propriam inter alias oues balatu cognoscit, sic mater agnum cum eum odoratur in cauda vberibusq; admittit.

De Carnibus ouinis. Cap. LXXIIII.

ISaac. Ouina caro siue pecorina calidior est ac siccior porcina. Bobus etiam & capris calidior est & humidior, vnde tenerior est, & ad digerendum facilior, & a stomacho facillimè descendit, ventrem magis caprina, & ouina humefacit, minus tamen q̃ porcina humida est, non enim habet humiditatem digestioni repugnantem sicut porcina, nec humiditatem lubrificantem, vt ante excoctionem egrediatur. Sed tamen eius nutrimentum diuersum est, secundum ætatis & complexionis diuersitatem. Diuersitas nutrimenti ex ætate quadruplex est. Est enim lactans, & annualis, vel iuuencula. Adulta siue iam completa & decrepita. Lactans viscola est & indigestibilis. Iuuencula minoris est humiditatis, atq; viscositatis. Adulta vero mediocris complexionis. Decrepita vero deterior cæteris, quia frigidior, atq; siccior: ideoque lignea & insipida. Oues comestę viscosum flegma generãt, nisi manducantes siccæ complexionis existant. Auic. Ouina caro bona est, quæ cum caliditate est subtilis, & siccior est omnino carne quadrupedis. Actor. De carnibus arietinis & agninis iam dictum est superius, quæ videlicet animalia cum oue sunt eiusdem generis, carnes tamen in cibo diuersificantur pro differentia sexus vel ætatis.

De Torsione ouium, & lana. Cap. LXXV.

PAlladius lib. 5. Oues in locis calidis mense Aprili oportet tonderi, ac serotinos fœtus eodem mense signari. Idẽ. Porro in locis temperatis mense Maio ouium tonsio est celebranda. Sed tonsas oues hoc vnguine medicari oportet. Succum decocti lupini, fęces vini veteris, & amurcam, pari mensura miscebis, & in vnũ corpus oĩa redacta curabis allinere. Post triduũ deinde si mare vicinũ est, littori merguntur extremo, si in mediis terris pascimus, aqua cœlesti cum sale paululum decocta sub diuo debebit pecorum tonsa & vncta membra diluere. hoc. n. modo curatum pecus toto anno, nec scabrum fieri dr̃, & prolixas lanas erecta re fertur ac molles. Plin. vbi sup. Oues non vbiq; tondentur, sed durat quibusdam locis mos vellendi lanæ, & per se coactæ vestẽ faciunt, & si addatur acetum ferro resistũt, imò vero ẽt ignibus. Syriæ vt dictum est supra. cubitales sunt ouium caudæ, plurimumq; lanificij in ea parte lanarum: nigræ nullum colorẽ bibunt. Aristot. Lana ouium quas comedit lupus, post tonsionem illius panni plus recipiunt pediculos. Ex lib. de natu. rer. Oues quæ plurimum in caudis lanatæ sunt, bonitate spectabiles sunt, harum lanæ probantur eximiæ subtilitate velleris, & recuruata crispitudine, atq; condensitate. Isidor. Lana a laniando, i. vellendo dicta est. Hinc & vellus dictum, quia prius lanæ vellerentur, non tonderentur. Mineruam aiũt Gentiles primam lanificij vsum monstrasse. Hanc ẽt telã ordinasse & lanas colorasse perhibent Quam etiam multis ingeniis præditam fuisse dicunt.

De Vsu lanæ in medicina. Cap. LXXVI.

PLinius lib. 29. Ouium lanæ præter cultum & tutelam contra frigora, Succidæ plurima præstant remedia. Ex oleo vinoq; aut aceto: prout quæq; mulceri, morderiq, opus sit, & adstringi laxariue, luxatis membris dolentibusq; neruis impositæ, & crebro suffusę, halitus quoq; oris gratiores facere traditur confricatis dentibus, ac gingiuis admixto melle: prodest & freneticis suffitu. Sanguinem in naribus sistit cum oleo rosaceo & allio indito modico: auribus obturatis spissius. Vulnera ex vino, vel aceto, vel aqua frigida & oleo aspera sanat. Succida lana imposita subditaq; mulieribus mortuos partus euocat. Sistit etiam profluuia earum, ac canis rabiosi morsibus inculcata post diem septimum soluitur. Eadem nitro, sulphure, oleo, aceto, pice liquida: feruentibus tincta, q̃ calidissima bis in die imposita, lumborum dolores sedat. Laudatissima omnis e collo. Cinis eius illinitur attritus, vulneratis, ambustis, & in oculorum medicamentis additur. Item in fistulas auresq; suppuratas: vis eius stiptica est efficacissimèq; genas purgat. Genitalium quoq; vitiis confert. Diascor. Lanæ succidæ bonæ sunt de collo quidem molles sunt & vtiles: fęmorumq; vulneribus & fracturis, vel liuoribus vtiliter adhibentur. Infusæ aceto, & oleo, aut vino plus malacticæ sunt: dolores capitis tollunt. Cicatrices indurant, lana combusta in concha lauatur, & si quid resederit, collyriis admiscetur. Succi lanæ virtus est calida plerotica vulnerum malactica. Suppositus cum lanis & melle, ac butyro menstruis imperat, secundinas excludit. anserino sæpo addito dolorem aurium curat. prurigines ciliis tollit. aspredinem & scabiem palpebris limpidat. Capillis fluentibus occurrit. Succus ipse si in testa noua igne lento comburatur, donec igne pinguedo finiatur. Huius cõbustionis puluis colliriis miscetur. Triobolo vno cum vino accepto morsibus venenatis occurrit. Celiacis, ac dissinteriicis medetur. Fluxum sanguinis mulieris stringit. Sanguinem coagulatum soluit. Toracis vulnera purgat, mulieremq; post partum bibitus fęcundam facit. Isopos autem appellatur illa pinguedo, quæ ex succidis lanis colligitur & malagmatibus pessariisq; miscetur. Auicenna. Isopus est humida sordicies aggregata super lanam illorum ouium in Armenia pascentium, & sternitur super herbas titimallorũ & accipit virtutes & lac earũ. Calida est in quarto, humida in primo: maturatiua est & resolutiua. Resoluit apostemata dura cum ex ea fit emplastrum. Linita vero & bibita confert frigiditati epatis & apostematibus oculorum. Resoluit duritias, quæ sunt in partibus vesicæ & matricis, & confert frigiditati earum & renum.

De Cæteris vtilitatibus ouis. Cap. LXXVII.

EX libro de natu. rerum. Omnia quæ in oue sunt, vtilia sunt, scilicet lana, pellis, caro, sed & fimus ouium omnium animalium fimo melior iudicatur. Hali. Ouis caput si coquatur, & clistere cum eius iure fiat, intestina inferiora & renes humectat, corpus impinguat, venerem auget si ex calido & sicco ablata est. Epar ouis assatum & comestum ventrem stringit. Fimus ouium si tritus cum aceto distemperetur, varicibus formicalibus medetur, prodestq; carnibus superfluis. Plinius lib. 29 Coagulum pecoris & similiter ius ex carne arietis valet contra cantaridas. Prurigines quoque tolluntur a capite felle ouilo cum creta cimolia capiti illito donec marescat: lac ouis etiam valet multis cum calidum fuerit: valet contra omnia venena exceptis his qui bupestrem, vel aconitum biberint. Fel quoq; pecudis cum melle aures purgat. Iecur oculis cruore suffusis prodest. Fimi pecudum cinis cum oleo cyprio, ac melle allopicias replet. Auicenna. Pellis ouis recens ponitur super percussionem in hora, idest statim, & prohibet ex ea nocumentũ. Est etiam conueniens vlceribus fraudulentis, & scabiei ac prurimi. Fimus pecudis, idest ouis confert erisipilæ. Adustum vero præcipuè confectum cum aceto linitur super morsum canis rabiosi. Item cum aceto cõfert verrucis formicalibus. Et super adustionem ignis cum cera, & oleo rosaceo. Lac ouium crossum est & pingue, caseitatis & butyrositatis plurimæ. Iuuat sputum sanguinis plus etiam quàm caprinum. Isaac. Lac pecorinum grauius est in odore quàm vaccinum, & ideo magis flegmaticum. Diasc. Caseus ouinus plus cæteris nutrit, & minus ventrẽ stringit, quia pinguior est.

De Porco. Cap. LXXVIII.

ISidorus. Porcus dicitur, quasi spurcus. Ingurgitat enim se ceno, luto immergit, limoque illinit, hinc & spurcitiam,

vel spurios dicimus: horũ pilos setas vocamus à sue dictas: vnde & sutores vocantur, eo φ ex setis suant. Aristo. Porcus habet pilos crossos, propter crossitudinem cutis, & splenem similẽ spleni hominis, & ventrem fitr, i. intestina. Fluxus autem ventris in eo caret remedio, habet autem vnicum ventrem, sicut animalia cætera dentes in vtraq; mandibula & vngulas fissas habentia. Culmos hñt mares: fœminæ culmos prominentes non habent, nec nisi propter acuitatem mordent. Porcus dentes in vtraq; mãdibula habet, nec eiicit omnino dentes, habet & in pedibus sotulares. Cor eius est pauci sanguinis, habens diuisionem menstruæ, pugnat vero cum lupo, & si vnus ei oculus extrahatur, in maiori parte moritur: scorpiones mordent porcos nigros, & interficiunt eos. In quibusdam regionibus venter porci magnus est, & pedem fissum non hñt: porcus ita cũdus valde, qñ in eius sanguine multi sunt pili, i. res subtiles ad modum pilorum: porcus plus omnibus animalibus radices comedit, & eis cito impinguatur, serpentes & comedit. Ex lib. de nat. rer. Porcus, i. aper domesticus est bestia fœda & immunda, & obscenis locis gratissimè commoratur. Inter hos vnus semper fortior dominatur cæteris, & si fortior illo superuenerit, fortitudine victoriam obtinere nititur, moxq; victo cedente, victor reliquis dominatur. Cuius stercore totus grex accurrens, vsq; ad rabiem animatur, & in eorum ira periculosum est incedere. In vltimo lunæ defectu cerebrum in porco plusquã in alio animali fertur decrescere. Actor. Porcus non ruminat, & ideo inter immunda secundum legem reputatur. Mundis & immundis indifferenter vescitur, in luto delectatur. Rostro lutum suffodit, horrẽdè grunnit, præcipuè autem vno percusso cæteri grunniunt, & quasi compatientes illuc conueniunt. Sed statim obliti sui planctus, ad lutum vel ad cibũ redeunt. Fertur autem nullum corpus animalis interius & dispositione & numero partium sic assimilari humano corpori, sicut corpus porci, vnde phisici, vel alij interiora humani corporis inuestigantes porcorum interiora quasi quoddam exemplar inspiciunt. Phisiolog. Oculi porci naturale figmentum hñt ita, vt in terram necessitate semper intendat. Porcus, vt fertur plerunq; moritur, si vnus ei oculus extrahatur. In partibus Hierosolymis sunt porci miræ magnitudinis, habentes dentes vnius cubiti.

De Porcorum cibo. Cap. LXXIX.

EX lib. de natur. rerũ. Porci proprium est terra subacta escam quærere, & oretenus lutosis, ac vilibus insudare. Mundis. n. & immundis, vt dictum est, indifferenter vescitur & luto delectatur. Arist. Porcus inter animalia quadrupedia est, habens additamentum rostri latum ad cauandum terram, & comedẽdum radices: plus enim omnibus animalibus radices comedit, & eis cito impinguatur, serpentes etiam comedit. Ventrem habet maiorem canis ventre, hñtem in se inuolutionem, vt sit decoctio cibi longo tempore. Impinguatur autem cum ordeo, ac milio & palea, præcipuè vero quiete impinguatur, & deliciatur, & impinguat illum cibus diuersus, adiuuatq; cibus compositus. Et quidam cibi cum inflant, quidam carnem, quidam pinguedinẽ generant. Delectatur autem in comedendo glandes, quæ reddunt humidas eius carnes, culmos duos habet. Fœmina vero eius impregnata si multum de glandibus comederit: abortiet: porco etiam valent cicere. Ordeum bonus est cibus salientibus masculis. Ordeum quoq; coctum fœminis impregnatis. Cibi porci sexta pars transit in pilos & sanguinẽ, & similia. Pallad. lib. 3. In porcis autem præter alia illud etiam commodum reperitur, φ immissi vineis, nec dum turgentibus vel post vindemiam gramine præfecto diligentiam fossoris imitatus.

De Generatione porcorum. Cap. LXXX.

ARistot. Porcus octo mensium coit, sed tunc debile quid generat. Multos filios facit, propter multitudinem spermatis: cætera bisulca paucos faciunt. viuit autem vsq; ad annos 15. Cũ impinguatur coire potest omni tempore: æstate & hieme nocte & die: porca prægnans est quatuor mensibus, fertilis est in fœtu, parit enim 20. filios, & lactare non sufficit: per totum ventrẽ habet mammillas, & non omnes æquales. Quarum primam, i. subascellarem dat primo filio. porco solicitante fœminam illa aures erigit, & anteq̃ demiserit, non consentit. porcus multos filios facit propter multitudinem spermatis. Multotiens etiam in anno parit: pp caliditatẽ & abundantiam cibi: post octo menses saltat porcus: & porca vnius anni parit. In quibusdã verò regionibus: porcus post quatuor menses coit, & porca post sex parit. Cũ autem parit macrescit. Item porca si prius fuerit virgo pariet filios pauci corporis. Et cum ad 15. annos peruenerit nõ pariet. Et si multum pinguis & in delicias fuerit, tunc lac eius post partum erit paucum. Item meliores sunt porcæ filij, qui nascuntur in eius iuuentute: meliores quoq; qui nascuntur in hieme: deteriores autem qui in æstate, parui, & macri, & humidi. Ex libro de nat. rer. Porcus habet potestatem coeundi maiorem præ alijs animalibus & tñ pinguis fit, porcę autem intantum efferatæ dñr in coitu, vt hominem lanient: maxime candida veste indutum. Castrantur autem rescissa iuba: sicq; celerius pinguescunt, à coitu abstinentes. Si multas glandes comederit, qđ impregnatum est, abortum faciet. Qũ multas habet fętus lac pauci firmũ: pessimæ vero sues sunt qui natos filios laniant. In calidis regionibus melior est fœtus porcæ in hieme q̃ in æstate. In frigidis autem contrarium, & hoc propter intemperiem regionum. Phisiologus. Agrestes porci tempore coitus bellicosi sunt: & vt habeãt durum corium confricant se arboribus, & postmodum intrant lutum. Deinde lutum illum desiccant, postea pręliantur in tantum, vt ambo aut vnus eorum moriatur. Coit autem porcus mane, sed quod agrestis generat postquam intrat ætatem malum est.

De Morbis eorum. Cap. LXXXI.

ARistot. Porcis accidunt tria genera ægritudinum, vna videlicet, quæ dr̃ brancos, & est apostema in auricula & mãdibula, in alio quolibet membro, accidit eñ sæpe in pedib. ita caro illius loci corrumpitur, & transit corruptio paulatim, donec perueniat ad pulmonem, & postea moritur: hæc infirmitas cito augmentatur, & statim in principio qñ cognoscitur, abscidatur membrum in quo est, aliter sanari non potest. Secunda est ponderositas & dolor in capite & ex ipsa moritur maior pars porcorum. Tertia est fluxus ventris, & hanc opinantur non hr̃e remedium. Infirmitas auricularum accidit qñ dolor est grandis. Cum autem porcus est crassus, iuuat eum comedere mora. Iuuat etiam cum balneum & aqua calida. Minuatur quoq; vena, quę est sub lingua. Porcis mollis carnis contingunt pustulæ in crure, & collo, & spatulis, sæpe quoq; in lingua, & subascellaribus. Et si eradicentur pili sui capitis, exhibit e radicibus pilorum quasi venenum: valent ei cicere & ficus in cibo: delectatq; comedere glãdes, redduntq; carnes suas temperatas & humidas. Quod si impregnatæ porcæ comederint multũ de glandibus abortiẽt, sicut oues. Porcus cum mordetur a scorpione, parum sentit, & si post morsum intret aquam, cito morietur. Actor. Ad ægritudines quoq; porci pertinere vr̃, φ vt superius dictum est, vno oculo perdito citius moritur, & quod porca quando parit macrescit.

De Carnibus porcinis. Cap. LXXXII.

ISaac. porcina caro multum nutribilis est. Bonum generat chimum, ventrem humefacit propter humiditatis suæ copiamq; viscositatis, vrinam tñ prouocat, & tenui dieta vtentibus est inconueniens: diuersæ tñ qualitatis est, propter ætatum suæ complexionis varietatem. Lactantes. n. cæteris humidiores sunt, & ideo conuertibiles in malos humores, & in putredinem. præcipuè tñ si stomachum malis humoribus inuenerint præoccupatum. Sed stomachũ forte habentibus vtiles sunt, quia bene digeruntur, & perfectum dant nutrimentum: humidis verò naturæ sunt pessimi; maxime si stomachus eorum malis humoribus plenus fit. Flegma enim viscosum generant, & inde podagram. alij dolorem, lapides in renibus, paralisim, & similia ſm cõplexiones & naturas quas inueniunt. Adolescentes autem meliores quidem sunt, & bene nutribiles: laudabilem. n. sanguinem generant. Iuuenes autem cæteris meliores maximè si castrati fuerint: decrepiti vero pessimi. Sunt enim frigidi & duram carnem hñt, ligneam & insipidam, quibus assueti incidunt melancoliam, & diuturnas febres, vt quartanã. Caro porcina cæteris animalibus est frigidior & humidior, maxime domestica, quia siluestris ad comparationem domesticæ calida est & sicca: vnde minoris est nutrimenti. Domesticam ergo non oportet accipi nisi raro. Et solum extremitates eius comedantur, vt pedes & nates, quæ semper in motu sunt, sed & comedentes debent post cibum exercitari. Quiete autem viuentibus cauenda sunt siluestria, multo magis & domestica. Auicen. Caro porci siluestris & domestici ſm quod dr̃, est velocis digestionis ac descensionis: & fortis nutrimenti, viscosi & crossi. Dicunt autem Christiani & eorum imitatores, φ melior caro siluestris est caro porci syluestris, quia cum hoc, φ leuior est carnibus domesticis: fortis ac plurimi nutrimẽti est, & velocis digestionis, & est melior q̃ pôt esse in hieme. Porcelatum vero caro parui nutrimenti est: pp fortitudinem suę resolutionis & vehementiã humiditatis. Ex lib. de na. re. Porcinę carnes in æstate nociuæ sunt, ad comedendum vsq; ad æquinoctium autumnale, quia dormit porcus calido tp̃e plusq̃ cõpetit naturæ. Adeo aut inhiat somno maxime porcus debilis, φ nisi in: eritu excitetur, quasi somno litargico moriretur.

De Diuersis porcorum medicinis. Cap. LXXXIII.

AVicẽna. Porci sanguis & hominis similes sunt in omni re: similiter & carnes amborum: ita vt quidam vendiderunt carnem hominis pro carne porci, & latuit, donec in ea inuenti sunt digiti hominis. Sanguis tamen porci debilioris est virtutis sanguine hominis. Fel porcinum cæteris fellibus debilius est: solutiuum tamen est mali chimi. In ipso est quædam stipticitas, & generat sanguinem melancholicum

ficum tardæq; digestionis esse, dicitur propter stipticitatem suam. Adeps porcinus valet ad apostemata, & ad ignis adustionem. Confert & puncturæ vermium venenosorum, sedatq; mordicationem intestinorum vehementius etiam q̃ caprinus. Stercus porcinum cum aqua & vino confert spum sanguinis, & dolori lateris. Item stercus siccum cum aceto bibitur ad infirmitatem lacertorum. Cum ceroto quoq; ponitur super contusionẽ in neruis & super duricias oẽs. Diascor. Adeps porcinus sallitus vetus & calidus malactior est. Qui cum vino lotus fuerit, plen reticis est vtilis ac matrici, & ignis adustionibus, cũ cinere mixtus aut cum calore tumores tollit, & vulnera ad sanitatẽ perducit. Fel porcinũ lanis adhibitum & in vmbilico positum ventrem soluit infantium. Hali. Fel porcinum prodest vlceribus aurium. Adeps porci minus calidus est q̃ leonis, sed declinans ad humidum, maturans & humectans. Prodestq; venenosorũ morsui. Pulmo quoq; porci & agni combustus & puluerizatus prodest ocrearum excoriationi. Epar siluestris porci cum aceto comestum prodest morsui reptilium. Os cauillę porci si comburatur, & fricentur eo dentes, solidantur, prodest etiam propriè torsioni & inflationi ventris: locinm porcorum prodest albedini oculorum. Sed eius proprietas est vt lapides frangat & cætera.

De Sue. Cap. LXXXIIII.

ISidorus. Sus dicta est, eo q̃ pascua subigat, i. terra subacta escas inquirat. De qua Horatius. Est amica luto sus. a sue autẽ dictæ setæ, vnde & sutores vocãtur, eo q̃ ex setis suant. i. consuant pellea. Solinus. Scenitæ in Arabia, qui in tentoriis cilicinis habitant, suillis carnibus prorsus abstinent. Sanè huius animalis genus si illic inuentum fuerit ilico moritur. Plin. lib. 8. Sues pinguescunt sexaginta diebus, sed magis media tridui ante saginationem orsa. Animalium hoc maxime brutum. Castrantur fęminæ post inediam bidui prioribus alias pernis suspensę, recisa vulua, celeriusq; pinguescunt ita. Semel in anno gignunt. Suem oculo amisso, putant cito extingui. Aliquibus vita est ad quindecim annos: aliquibus ad vicenos, verum efferantur alias obnoxium genus morbis anginæ maxime & strumæ. Index suis inualidę cruor in radice setę dorso euulsę, caput obliquum in incessu. Penuriam lactis præpingues sentiunt, & primo fœtu minus numerosę sunt. In luto volutatio huic generi grata: intorta cauda. Id etiam notatum facilius iacere in dextrũ, q̃ in lęuum detortam. Idem in lib. 10. Equos & canes ac sues initum matutinum appetere. Fœminasq; post meridiem blandiri diligentiores tradidere. Sues quoq; tantum in coitu ore spumã fundere. Verremq; subantis audita voce, nisi admittatur, cibum vsque in maciem nuncapere. Fœminas in tantum efferari ob coitum, vt hominem lacerent, maxime candida veste indutum. Rabies ista mitigatur aceto naturæ asperso. Auiditas coitus putatur ex cibis fieri, sicut viro eruca, pecori cepa. Quadrupedum pręgnantes arcent venerem præter equam, & suem. Solidipedes & bisulci sues omni cibatu & radicibus aluntur. Idem in lib. 11. Apro quidem exerti sunt dentes, raro autem fœminæ, & tamen sine vsu. Itaque cum apri percutiant fœminæ sues mordent. Maribus quoq; plures sunt dentes q̃ fœminæ, sicut in capra, & homine. Suibus dentes nunquam decidunt. Guttur homini tantum & suibus intumescit, aquarum quæ potantur plerunq; vitio. Animalium plerisq; pinguedo sine sensu est: quam ob sa... sues spirantes a muribus tradunt rosas. Sues habent pluses mammas imo ventre, duplici ordine. Generosę quidẽ duodena. vulgares autem minus binis. Primogeniti in quaque parte sunt, primas premunt. Et si esę sunt fauci proximę, tũ suã q̃sq; nouit in fœtu, qua genitus est ordine, eaq; alitur nec alia. Detractu alumno suo illa sterilescit ilico, ac resilit. Tunc ex oĩ turba relicto vno, sola munifex, q̃ genito fuerat attributa descendit. Caudam sues intorquent. In illirico quibusdam locis vngulas solidas hñt. Idẽ lib. 25. Helleborũ nigrũ sues necat: itaq; id cauent, cũ candido vescantur. Idẽ lib. 29. Salamandra à sue mandi... dñante eadẽ, illa rerũ dissidentia venenũ eius extingui primum oĩum ab his, q̃ vescatur illa verisimile est. Idẽ lib. 32. Sues a serpentibus percussæ, cancros edendo sibi medentur. Ex lib. de nat. re. Sus apro sequitur venatori occurrit cũ morsu, ictus acerrimè iterante, cum vt superius dictũ est, porcus agrestis ictũ non iteret.

De Verribus ad sues admittendis. Cap. LXXXV.

PLinius vbi supra. Suillo pecori partus bis in anno. Tempus vtero quatuor mensium, numerus fęcunditatis ad vicenos, sed educare nequeunt tam multos. Mares non vltra trimatũ generant. Fęminæ senectute fessæ cubantes coeunt. Palla. Mense Februario verres maxime fœminas inire debebunt. legendi sunt vasti & ampli corporis, sed rotundi potius q̃ longi, ventre & clunibus magnis, rostro, breui ceruici glandulis spissis libidinosi, annicul.., qui vsq; ad quadrimos inire fœminas pñt. Scrofas longi lateris debemus eligere, & quibus ad sustinendum

fœturæ onus magnus se venter effundat, cætero verribus similes. Sed in regionibus frigidis densi, & nigri pili, in tepidis qualescunq; proueniunt. Fœmina tandem vsq. in annis septem partus nuera gestare sufficiet. Ad concipiendum annicula debet incipere. Quarto exẽpto mense pariunt vbi quintus incipiet. Incipiunt autem vt dixi, mense Februario, & solidioribus herbis nati, & stipula succedente pascantur. vbi facilitas est transigendi, venditis qui subinde nati sunt, celerior matribus fęrura reparatur. Genus hoc omnibus locis haberi põt, melius tñ agris palustribus q̃ siccis: pcipuè vbi arborum fructuosarum silua suppetit, q̃ subinde maturis fructibus alterna per annũ mutatione succurrat. Maxime locis graminosis, & cannatum iuncis radiceq; nutriantur. Sed deficientibus alimentis per hiemẽ nonnunquã præbenda sunt pabula glandis, castaneæ, vel frugum vilia excrementa cæterarum. Verno magis cum lactent: nouella virẽtia plerunq; solent porcis nocere. Neq; gregatim claudendæ sunt porcæ more aliarum pecudum, sed haras interstitio sub partibus faciemus: quibus mater cũ porcellis claudatur: vt alumnum gregem tutiorem ipsa defendat à frigore. Quare a superiori parte derectæ sint, vt liberè numerũ pastor exploret & oppressis a mre fętibus sæpe subueniat subtrahendo. Curabit antẽ vt fętus proprios cum vnaquaq; recludat, plus vero q̃ octo sicut Columella dicit, nutrire non debet. Mihi vero vtilius probatur expertoq; porcam cui pabula suppetunt, vt plurimum sex nutrire debere, quia licet plures possint educare: tamen numero frequenter sicca deficiet.

De Medicinis suillis ac verrini. Cap. LXXXVI.

PLinius lib. 28. Suis cerebrum, atq; sanguis medetur. carbunculis verendorum. Medulla eius oculos fricari contra lippitudines recipiũt. Fel quoq, suis aurium dolori medetur a viuis. Idem etiam potum lienem sedat. Cum adipe verò pollinio impositum perniones curat. Maxillarũ eius cinis vlcera, quæ serpunt sanat. Vngularum quoq; ipsius cinis potione susperfus vrinæ incontinentiam cohibet, & vesica eius combusta & pota. Lardum elixum, atq; circumligatum ossa fracta mira celeritate solidat. Lac suillum dissintericis necnon ptisicis est vtilissimum. Eodẽ lacte poto cum mulso adiuuantur partus mulierum, per se vero potum deficientia replet vbera puerperarum. Eiusdem animalis lien, Cinueteratus ex aqua illitus mammis abundantiã facit. Medela suis hausta coitum stimulat. Pulmo eiusdem assus eo die a ieiuno sumptus ebrietatem arcet. In iecore suis inueniunt lapilli, qui contriti & in vino poti, calculos pellunt. Adipi suillo magna fuit laus apud antiquos. Inueteratur duobis modis, aut cum sale, aut sinceris, tanto vtilior quanto vetustior. Græciq; axungiam vocant. vsus est ad emolliendа, & calefacienda discutienda purgandaq; ambustis & confricatis membris: iterum lassitudines & fatigationes leuat. In fimo suis innumeri vsus. Quamobrem ne de alia loquemur sue: multo efficaciore fœmina, & quæ non peperit: multo vero præstãtior in apris est. Fimus suis sub tecto calefactus & tritus cum oleo valet ad tumores. Idem incoss illitus sanat vlcera, quæ serpunt. Idem quoque fimus recẽs vel inueteratus cum farina illinitur ferro factis vlceribus. Fimi suilli cinis insperfus potioni vini tepidi medetur dissintericis: Sanguis si profluat iumentis, suillus fimus ex vino infundendus est. Luxatis quoq; valet fimus suillus, at verris spuma recens ex aceto. pustulis quoque confert fimi suilli cinis ex aqua illitus. Contra serpentes valet iecur verrinum & cerebrum ex vino potum.

De Tauro. Cap. LXXXVII.

ISidorus. Taurus Græcum nomen est, sicut & bos. Fertur aũt q̃ taurini haustus sanguinis est homini lætalis. Ambr. Haustus quidem sanguinis taurini lætalis est homini, nec adeo putandum est laboriosum aĩal debuisse non nasci, aut sine sanguine generari, cum eius virtus sit ad cultum agrorum vtilis, ad vsum plaustrorum habilis, ad alimoniam suauis. Plin. lib. 8. c. 45. Tauris minora bobus cornua sunt, atq; tenuiora. Tauris in aspectu generositas torua fronte, auribus setosis. Cornibus in procinctu dimicationem poscentibus, sed tota comminatio prioribus in pedibus statuta gliscente alternos replicans pedes ac spargens in altum arenam, solumq; aĩalium eo stimulo ardescens. Vidimus ex imperio dimicantes rotari cornibus, cadẽtes excipi iterumq; resurgere, modo iacentes in humo tolli, atq; etiã curru citato velut bigis aurigas insistere. Actor. Taurus est animal luxuriosum, petulãs, ferox, & cornu petens, armentum metur, & fęcũdat. Arist. Taurus sicut & porcus ꝓpe iracundię, & coitus vel de indiscretè iracundus est: qm̃ in eius sanguine multi sunt pili. Ob hoc & audax est pp iracundiam: q̃ mouet calorem. Sanguis quoq; tauri citius omnibus sanguinibus congelatur siue coagulatur. Est enim spissus ac aiger valde. Corui pugnãt cũ tauris, & volant super eos, ac pungunt oculos eorum rostro. Taurus mutat dentes post duos annos, & non omnes simul, sicut equus,

Vrsus aliqñ se super taurum proijcit, & super dorsum illius cadit. Cumq; taurus vult eum ferire cornibus, tenet cornua manibus, & spatulis, & tunc ipsum in terra prosternit. Taurus comedit fructus, & impinguatur a fructibus ventositatem generantibus vt ordeo, & faba. Et ët pinguatur cibis dulcibus, vt ficubus, & vuispassis. Vel si quis corium eius sciderit, & insufflauerit eum, postea det ei ad comedendum. Impinguatur ët multum si remanserit sine coitu. Multis annis viuunt tauri, in maiori parte 15. annis. Et si castrentur 20. Aĩalia dentes æquales habẽtia, q̃ non ex illis feram faciunt, aquã sugunt, sicut taurus, & equus, verum tauri faciunt contrarium eqois, quia nolunt aquã bibere, nisi claram, & frigidam. Equi vero diligunt turbidam. In Aegypto sunt aĩalia quædam valde magna, vt tauri, & oues, quia .s. ibi sunt bona cibaria. tauri ët aliqui pilos habent super spatulas, sicut cameli. Somniat & taurus, sicut caper, & canis: tauri sicut, & capri, & ante tp̃s coitus simul ambulant, & tempore coitus se diuidunt, & pugnant. Cornua taurorũ siluestrium propin quiora sunt nocumento suo q̃ iuuamento. Pugnat. n. cornibus cum eo quod est debilius, qñque fugit lupos ac debiliores se.

De Eodem. Cap. LXXXVIII.

Plinius vbi sup. Tauri si coitum in dexterã partem habeant, mares, vt tradunt, generantur, si vero in leuã fœminas, conceptio peragitur ictu vno. Quæ si forte peretrauerit, post viginti dies marem fœmina repetit. Idem in lib. 11. Cornua vero dedit natura tauris infesta. Et in hoc quidem genere tribuit ët fœminis, maribus tñ in aliis multis. Idem in lib. 2. Lasiete herba taurus inflammat naribus illitis. Idem in lib. 23 Caprificus, & collo ferocium taurorum circundata, intm̃ eos compescit vt immobiles p̃stet Idem in lib. 28. Taurinus sanguis recens venenum est, ac contra hoc venenum auxiliatur edi coagulum. Idem in lib. 39. Nitrum quoq; cum lacte datur his qui sanguinẽ tauri biberint. Ex lib. de na. re. Taurus est aĩal robustum, & inter oẽs bestias sociales satis mansuetum, præterq̃ ad eas quæ rapacitate cæteris aduersantur, hi simul aduocati crebertime pugnant, & in præliando linguas extras habent, dentibus nil agunt, sed tm̃ cornibus, frontem habẽt validam ad oẽ prælium. Membraq; in eis fortiora sunt caput, & collum: pp hæc iuga liganturcis in capite, & in humeris sicut equis. Et caro quoq; cartilaginosa, & forti est eorũ collũ, & ob hoc inflexibile quodammodo ad pondus debitum a: quam claram libenter bibunt, & cum herbas depascunt radices non lædunt, sed hoc tm̃ quod in superficie apparet sumunt. Qui si castrati libidine arceantur, meliores sunt, aptiq; ad oẽ opus, & maximè ad iuga fiũt. Tauri cornua si calefiant, ad libitum flecti possunt. Solus aĩalium taurus est, qui stimulo ardescit. Quanto senior est tanto teneriores hẽt carnes, si fuerit impinguatus: bos habet neruos cordis fortiores ac duriores aĩalibus cæteris, taurus tñ fortiores hẽt. Taurus si manserit multis annis sine coitu multum impinguatur, & cum venerit excessus subito moritur. Arist. In amphitos custodiunt tauros annis 9. ne errant, & hoc non faciunt, nisi in principio choruscationis crescant. Phisiologus. Taurus vero timens tonitrua, in principio choruscationis remanet in prato pascens, voce vero fugit. Taurus siluestris ligatus ad arborem fici mansuescit, & cætera.

De tauris indicis. Cap. LXXXIX.

Isidorus. Taurus Indicus est fului coloris, pernicitatis volucris, pilorum in contrarium versorum. Caput quando vult circumflecti, tergi duricia cœlum omne respuens immitis feritate. Rabanus. Indicus taurus immitis feritate, grandi capite, & oris rictu ab aure vsq; ad aurem patescente. Solinus. Indici tauri cornua circumflectunt, flexibilitate qua volunt, tam immites feritate sunt, vt capti aĩas furore proijciant. Plin. &c. Apud Indos sunt atrocissimi tauri siluestres, maiores agrestibus, oculis ceruleis, & pilo in contrarium verso, rictu ad aures dehiscente. Feras oẽs venantur, & ipsi non aliter quam foueis capti, feritate semper intereunt. Ex lib. de na. re. Tauri indici grande caput, & setas condensas, & horridas habent. Conseruant cornua sua flexibilitate qua volunt, vel ad libitum, vel ad pugnam, & ea deponunt vel producunt: habent & aliud iuuamentum, scilicet eiectionem stercoris in longinqua cuius calore, & fœtore canes, & venatores retardantur. Sunt & in oriente boues qui vnum tantum cornu habent, Alij vero qui tria: hi non habent vngulas fissas, sed equorum more solidas.

De tauris ad vaccas admittendis. Cap. XC.

Aristoteles. Taurus pascitur solus, nisi cum appropinquauerit tempus coitus, tunc enim cum vaccis pascitur, & contra masculos omnes præliatur. Pugnant quidem tauri post vaccam, & victus salit super fœminam, vacca vero fugit coitum, propter virgæ maris duriciem. Pli. Tauri generationẽ quadrimi implent. Pariunt autem mense decimo. Quicquid ante genitum est inutile est. Pall. lib. 4. Itaque mense Martio qui vult armenta construere, tauros tenera ætate his signis debet submittere, vt sint alti, & ingentibus membris, ætatis mediæ. Et magis qui in iuuentute est minor, quam qui declinat in senium, torua facie, paruis cornibus, thorosa vastaq; ceruice, vẽtre substricto: vaccas ët tunc maximè parabimus, sed eligemus forma altissima, corporis longi, vteri capacis, & magni, alta fronte, oculis nigris, & grãdibus, pulchris cornibus, & præcipuè nigris, aure setosa, palearibus, & caudis maximis, vnguis breuibus, & cruribus nigris, & paruis, ætatis maximè trimæ, quia vsque ad decennium fœtura ex his procedit vtilior, nec ante ætatem trimam tauros his oportet admitti. Sed erit studium diligentis, amotis senioribus nouella subinde conducere, & steriles aratio, ac laboribus deputare. Græci asseruut, si mares creare velis, sinistrum tauri in coitu ligandum est testiculum. Si fœminas dextrum. Tauros tñ diu abstinendos, vt cum tp̃s est, acrius in causas dilati feruoris incumbant. Sed his armentis hieme maritima, & aprica loca, æstate opaca paremus, ac frigida, montana maximè, quia melius frutectis, & his herba internascente saturantur, quia quamuis circa fluuios rectè propter loca amena pascantur, fœtura tñ aquis tepidioribus adiuuatur, vnde magis vtiliusq; pascentur vbi pluuialis aqua repentes format lacunas. Tolerat tñ frigus hoc armenti genus, & potest facilè hibernare sub diuo. Quibus tamen septa fieri propter iniuriam grauidarũ conuenit laxiora. Stabula vero vtilia sunt strata saxo, aut glareis, aut areois, deuexa aliquatenus, vt humor possit elabi, parti meridianæ obuersa, propter flatus glaciales, quibus aliquis resistere debet obiectus. Idem in lib. 8. Mense quoq; Iulio maximè tauris submittendæ sunt vaccæ, quia decem mẽsium partus sic poterit maturo vere concludi, & certum est eas post vernam pinguedinem gestientes Veneris amare lasciuiam, vni tauro quindecim vaccas Columella asserit sufficere posse. Curãdũq; ne concipere nequeant nimietate pinguedinis. Si abundantia pabuli est in regione qua pascimus, potest annis omnibus in fœturam vacca submitti. Si vero indigetur hoc genere, alternis temporibus onerandæ sunt, maximèque si eædem alicui operi seruire consueuerunt.

De diuersis ex tauro medicinis. Cap. XCI.

Esculapius. Tauri cornu serpentem fugat, & sanguis eius eos interficit, maculas quoq; faciei delet. Fel eius cũ melle, & balsamo, oculorum vitia curat. Sepum eius cum resina, & cera duritias omnes mollit. Medulla eius cum uino temperata tremulosos curat. Fimus eius tumores atq; duritias soluit. Plin. lib. 28. Tauri felle cum Aegyptio alumine tepefactis alopicias illinuntur. Ad ulcera quoq; capitis ex eodem felle cum oui albo collíria fiunt aqua quæ dissoluta per quadriduum inunguntur. Idem addito nitro lepras, & furfures tollit, pterigiaq; digitorũ, idem fel aridum aqua calida dissolutum aufert, eodem felle colluí dentes confert. Felle taurino ulcera sanantur. Idem quoque cum succo porri fistulis immittitur. Recentes etiam plagas ferro factas curat illinitum glutinum taurinum liquefactum tertio die solutũ. Item glutinum aqua calida resolutum inflationes sedat, mulierum quoque purgationes adiuuat fel taurinum lana succida appositum. Taurinus sanguis aridus tritos patentidas comprimir, sedis vitijs medetur. Taurinum fel in lintheolis concerptis timasq; ad cicatricem perducit. Inflationibus quidem in parte illa medetur sepum sanguis taurinus aridus tritus. Podagris etiam valet vesinus adeps taurinumq; sepum, hidropicis auxiliatur fimi taurini liquor. Eodemq; fimo malas rubescere aiunt. Vlcera vero capitis manantia efficaciter sanat tauri vrina. Auicenna in secundo canone. Fel taurinum confert vlceribus in aure recentibus. Etiam vlceribus ani, Fitque ex eo linimentum ad dolorem matricis ac testiculorum, & ponitur super apostemata osei. Est autem tyriaca morsibus venenosis vrina tauri cum nitro dissoluta, & in aurem subtiliter distillata, sedat dolorem eius, ablutioneque ex ea facta confert furfuribus. Stercus tauri propere uermes effugat venenosos ac cimices, quando fit cum eo suffumigatio. Ex eodem quoque suffumigatio fit eminentiæ matricis. Sanguis tauri calidus super apostemata dura linit. Idem in lib 3. Sanguis tauri recens uenenum est, ipsumque qui biberit accidit ei difficultas anhelitus, & dolor branchos & meri & rubedo linguæ, & frusta sanguinis congelati in dentibus ac gingiuis, & nausea uehemens, & angustia deinde in lingua apparet corrosio, deinde perducit ad præsocationem, & spasmum, oportet itaque properare ad elistere, & solutionem ventris, uomitus enim periculosos est: quoniam enim quandoque expellitur, cuius expulsio qñq; non toleratur, & ideo præfocat. Dandæ sunt aũt medicinæ conferentes in congelatione sanguinis, ut ficus immature plene crude, semen caulis &c. Diascorides. Fel taurinum mixto felle hircino squanticos curat, uulnera & cicatrices sanat, mixtum lacti dolores aurium mitigat, plusque mixto lacte mu-

et mulierum. Sanguis taurinus diaforeticus est, & malacticus, duritias soluit, & cathaplasma adhibitus medetur, &c.

De vacca. Cap. XCII.

ISidorus. Vacca dr̃ quasi boacca. Est enim ex qualitate mobilium nominum, sicut leo leena, draco dracena. Aristoteles in lib. de animalibus. Vacca est animal mansuetum, & irascundiæ paucæ, multæ vero insipientiæ. Huius ventres in aspectu quasi compositi sunt ex pluribus partibus ventribus, ventres habet multos, vt cibi complexitur vsus, & quod diluminatur ex eo propter digestionem habet ventrem post alium. Primus ergo venter cibum recipit crudum, secundus digestum, tertius tam digestione meliorutum. Quartus vero bene digestum. Cornua vaccæ si calefiant, in oẽm partem declinant. Cornua fœminarum sunt fortiora cornibus masculorum. Desiderium coitus vaccarum manifestatur per tumorem inguinum, & continuus mugitus earum; vaccis quæ sunt in armentis accidunt infirmitates duæ. Podagra.s. quia pedes earum astringuntur, sed ea hac non moriuntur, & si vngantur earum cornua vtique sanabuntur. Alia vero exsiccator; quæ cum accidit velociter anhelitus suus tenetur, & hæc febribus in hominibus assimilatur, huius infirmitatis signum est qñ demittunt auriculas, & non comedunt, citoq; ex illa moriuntur. Cum aũt impinguãtur vaccæ pigriores sunt, hę pascuntur ad posteriora. Vacca in corde habet os, sicut equus, propter cordis magnitudinem. Et mammillas quatuor vt camela. Vox eius, & maximè ex coulæ grossior est q̃ bouis masculi, cum in cæteris aĩalibus sit eõtrario. Ad potandum diligit aquã claram, equus turbidam. Pugnant tauri post vaccam, & victor salit super eam. Cum aũt debilitatus pp multitudinem coitus, iterum victus pugnat cõtra illum, & qui vincit, fœminam salit. Ipsa vero fugiendo non sustinet coitum, vt supra dictum est, & tempore coitus domari non potest. Vaccę & [illegible] habent, & viuunt diutius pp bonum pastum. Quòd si vacca separetur a grege perditur, qm̃ a bestiis comeditur. Vacca siluestris habet cornua declinantia adinuicẽ, & ob hoc dedit ei natura munimentũ aliud, s. eiectionem stercoris in remotũ, vt ab ipso detineat venatorem. In regione Græcię circa phasidam abundant agrestes vaccæ. Sunt aũt nigræ, fortes valde, pedes in duas vngulas fissas habentes, & crines longos faciesq; declinantes. Lac vaccæ inter alia spissum est valde, habet aũt lac, sicut & nutrix, plusquam fœtus indigeat. Ideoq; conueniens est, vt ex illo caseus fiat. In regione quæ Græcè dr̃ Ephesis sunt vaccæ paruæ, a quibus subtrahitur lac in multitudine. Sunt vero pascua quædam instantia, quæ multiplicant lac, vt fabæ, quæ comedunt vaccæ, & capræ. Vacca circa coitum sequitur taurum, & salit super ipsum. Ipsiusq; tauri saltus super illam grauis est, ita q; ipsam incuruari oportet. Tempus aũt coitui conueniens, & partui aũt post duos annos. Tempusq; impregnationis vaccæ sunt nouem menses, & partus erit in decimo. Cumque vaccæ multoties fetierint, multam hieme futuram esse pluuiam significari putant. Viuit autem vacca pro maiori parte 15. annis. Vaccæ, & asinæ menstruant, & euacuantur multum, pp magnitudinem corporum. Ex lib. de na. re. Vaccas grauidas Plinius ferre negat præterquã in dextro vuluæ sinu, & cum geminos ferunt menstrua apparent, & in vaccis, & in equabus, præcipuè in calidis regionibus, vbi magis abundant humores ac superfluitates in animalibus. Sed ipsa menstrua egeruntur, quandoq; per vesicam in vrina. Vrina vaccæ acuta est valde. Vacca in prato pascens tempore tonitrui fugit a facie chorusca tionis, tauro remanente, & non timente.

De carne vaccina, & lacte. Cap. XCIII.

RAzi. Vaccina caro crudi est, multumq; nutrit, sanguinem fœdum, & crassum generat, non congruit nisi iis qui multo vtuntur exercitio: ab hac oportet illos abstinere quibus accidunt ægritudines melancolicæ. Auicenna in 2. can. Vaccina caro plurimi nutrimenti est, crassa, melancolica, generans ægritudines melancolicas. Quod melius eius est, est caro vitulorum. Caro vaccina generat morpheam, cancrum, scabiem, impetiginem malam, lepram, elephantiam & varices, ac febres quartanas. Item caro vaccina, & reliquæ carnes malæ faciunt, cuertere alienationem propter exiccationem, & incrassant splenem. Ius vaccinæ carnis acetusę solutioni colericę bonũ est, abscindit.n. ipsam. Carnem vaccinam dissoluunt cortices melonum, qñ.s. cum eis decoquitur. Melius aũt tps in quo comedatur est ver, & principium æstatis. Ex lib. de na. re. Caro bouina sicca est, turbidumq; sanguinem, & crassum generat, multum tñ nutrit, sed tardè digeritur. tuti cũ vino, & allio sumatur. Vaccarũ lac valde spissum nec de facile per frigus ingelatur, sed aquositas ab eo segregatur, residuumq; crassum efficitur. Per ignem aũt incrassatur. In regione Ambedor magni corporis sunt vaccæ ita, q; oportet mulgentem in pedes stare, hęc supra modum lactis abundantiam præbent, sed & canes in illa regione magni sunt, & animalia alia præter asinos. Auic. Lac vaccinum plurimi butyri est, crassum, & pingue plusquam ouinum. Isaac. Lac vaccinum minus cæteris est aquosum, & serum, ac magis nutritiuũ. Stomacho cõuenit, membra confortat, calorem epatis, & stomachi refrigerat. Est ẽt bonum, ad alia butyrositate remota. Nam ad bibendum datum calidiorum humorum morsoras mitigat, calorem iecoris confortat, & temperat, carnem augmentat, diarrhœam colericam aufert tenasmon colericum, vulnera intestinorum, & vesicæ, & matricis adiuuat. Sic aũt dandum est, & erit optimum, vt tantum aquæ frigidæ apponatur quantum lactis est, & tam diu coquatur, donec aqua tota auferatur. Et quotiens hoc fecerit tanto melius his actionibus erit.

De medicinis ex vacca. Cap. XCIIII.

AVicenna in 2. can. Vaccinum fel fortius est cæteris fellibus quadrupedum. Ponitur in emplastris ad vulnera quæ sunt erisipila, dolorisq; vehementis. Crura vaccina, i. ossa crurũ adusta cum sanguinis abscindunt, & solutionẽ ventris. Stercus vaccinum est ex his, quæ dantur pulmoni, & ptisi, & similibus. Ex eo fit emplastrum super sciaticam. Item cũ aceto super exituras calidas positum sedat eas. Conuenit ẽt apostematibus, quæ post aures sunt. Colla de cornu vaccino linita cum aceto in per impetiginem, & scabiem excoriabilem cum non est vehementis profunditatis confert. Sulf. & linita cũ melle, & aceto super vulnera, adusta quoq; & lota valent ad curationem lędium. Bal. Sanguis vaccę si super vulnus infundatur sanguinem stringit. Arist. Vaccæ cornua si calefiant in omnem (vt dictum est) partem declinant, & siquidem vngantur cum oleo ac pice valẽt contra dolorẽ pedum, & contra murium nocumentum. Pli. lib. 28. Vaccinum etiam iecur celiacis atque dissentericis medetur.

De verruca. Cap. XCV.

ISid. Veruex a viribus dictus est, q; cæteris ouibus sit fortior, vel eo q; sit vir, idest masculus, vel q; vermes in capite habent; quorum excitati prurita inuicem concutiunt, & pugnantes cum magno impetu feriunt. Ex lib. de na. re. Veruex siue aries habet cornua in modum circuli replicata, quibus gregem defendere nititur. Ex naturali feritate dextro pede terrã percutit, qñ irascitur, aut stupet, vel timet, & hoc maximè amoris tempore. per dimidium annum iacet super vnum latus, & per dimidium super aliud. Carnes eius calidiores sunt & minus humidæ, quã ouiũ ac duriores ad digerendum. Agnus vero natiue lupum abhorrent, licet nunquam eum viderit, statim fugit, qui tñ equo vel alio animali viso, nec fugeret, nec timeret. Carnes eius non facilè egestiuni cedunt, facilè tamen a stomacho descendũt, sed a membris difficillimè soluuntur. Nam vliginosum humorem generant. Agnus aũt anniculus laudabilis est propter humiditatis, & siccitatis temperiem. Oĩa quæ in oue sunt vtilia sunt, (lana, pellis, caro, lac. Diascorides. Adeps veruecinus similẽ habet virtutem porcino. Stericas aut ani causas vtiliter curat, & combustis opitulatur. Fel veruecinum lanis adhibitum, & eo vmbilico positum ventrem soluit infantium. Fimus veruecinus cũ aceto vt cathaplasma impositus, maculas nigras emendat: nascentes clauos corporibus tollit. Ignem acrum impositum curat. Cum cera, & oleo mixtus combustionibus medetur, &c.

De vitula. Cap. XCVI.

ISidor. Vitulus, & vitula à viriditate dicti sunt, i. a viridi ætate, sicut virgo. Vitula ergo parua est, & nondum enixa. Nam enixa iuuenca est aut vacca. Iuuencus aũt dictus eo q; iuuare incipiat hominum vsus in excolenda terra, vel quia apud Gentiles Ioui semper nisi iuuencus immolabatur, nunq̃ taurus. Nam in victimis ẽt ætas considerabatur. Pall. lib. 5. Mense Aprilis nasci solent vituli, quorum matres abundantia pabuli iuuentur, vt sufficere possint tributo laboris, & lactis. Ipsis aũt vitulis tritũ molitumq; milium cum lacte misceatur fartaci more pbẽdũ. Arist. Partus vitulorum dñt esse decem mensium, & si ante hoc tempus pariatur non viuet, qm̃ eius vngulæ non complebuntur. Si castretur vitulus, viuere potest viginti annis, & amplius: si saltem fortè fuerit eius corpus. Solus vitulus inter omne genus animalium grauiorem habet vocem vocibus seniorum boum. Nam cætera quidem oĩa vocem habent acutiorem in iuuentute, grossiorem in senectute. Cum aũt inierint vituli mares ætatẽ sollicitantur, ac sine fœminis vsq; ad tps coitus pascuntur. Cum aũt appropinquat tpe coitus, iam non solus, sed cum vaccis pascitur. Incipit coire post duos annos, sed tunc eius filij sunt parui, debiles, & parui. Plin. lib 8. huic soli omnium animalium quibus procerior est cauda, non statim nato, vt cæteris, est consumatæ mensuræ, crescit enim donec ad ima perueniat vestigia. Quamobrem in vitulo victimarum probatio consistit vt articulorum suffragines contingat, breuiore non litant.

De vitulis castrandis. Cap. XCVII.

PAlladius lib. 6. Vituli aũt Maio castrandi sunt, sicut Mago dicit, tenera ætate, vt fissa ferula testiculi comprimantur,

& paulatim confracti resoluuntur. Sed hoc luna decrescente, verno vel autumno fieri debere præcipit. Alij ligato ad machinam vitulo, duabus angustis regulis stagneis, sicut forcipibus, ipsos neruos appræhendunt. Qui Græcè cremascere dñt. Hiis comprǽhensis centos testiculos ferro resecant, & ita rescidunt, vt aliquid de his capitibus neruorum suorum dimittatur hærere. Quæ res, & sanguinis nimietatem prohibet, & non omno iuuencos subducto robore virilitatis effeminat. Nec dimittendum est, quod plerique faciunt, vt statim castratos coire compellant. Nam certū quidem est ab eis generari, sed ipsos fluxu sanguinis interire, vulnera vero castratorum cinere sarmentorum, & spuma linentur argenti. Castratus abstineatur a potu, & cibis pascatur exiguis. Ac sequente triduo præbeantur ei teneræ arborum summitates, & frutecta mollia, & herbæ virides, comę dulciores saginatoriæ, aut fluuiales. Pice et liquida, mixto cinere, & modico oleo post triduum vulnera diligenter vngenda sunt. Sed melius genus castrationis sequens vsus inuenit. Alligato enim iuuenco atq; deiecto, testiculi stricta pelle clauduntur atq; ibi regula lignea premente, descidantur ignitis securibus vel dolabris. Vel quod est melius, formato ad hoc ferramento, vt gladij similitudinem teneat. Ita enim circa ipsam regulam acies ferri candentis imprimatur vnoquoq; ictu sic moram doloris, beneficio celeritatis absumit, & vstis venis ac pellibus fluxu sanguinis strictis, plagam cicatrix quodammodo cum ipso vulnere nata, defendit. Aristot. Vituli post vnum annum castrandi sunt. Alioquin parui erunt. Castrati vero diutius viuunt. Plinius libro 18. Porro decrescente luna castrandi sunt iuuenci.

De medicinis ex uitulo. Cap. XCVIII.

IDem in lib. 28. Vituli carnē ad hominis morsum imponunt, nec ante quintum diem soluunt. Oēs quidem medullæ molliunt, explent, siccant excalefaciunt. Inter cæteras aūt laudabilis est vitulina. Sæpum quoq; vitulinum capitis vlceribus cum sale tritum laudatur vtilissimum. Sed & ad oris vlcera, & rimas sępū vituli vel bouis cum adipe asinino vel ocini succo sanat. Præterea testium tumor cohibetur sæpo vituli, addito nitro, vel etiam fimo eiusdem ex aceto decocto. Inflationibus quoq; quę fiunt in parte sedis, medetur sępum vituli cum ruta. Item contra venena quæ exulceratione enecant auxiliantur sæpum vituli, contraq; aconita, & cicutas. Fel vituli calefactum cicatrices nigras extenuat. Vlcera quoq; capitis manantia fel vituli efficaciter sanat. Quo et cum aceto calefacto lędines tolluntur. Lycn vituli cum melle in vino decoctus ac tritus, & illitus, vlcera manantia sanat. Vituli quoq; fimus in vino decoctus intestinorum vitijs prodest. Eodem fimo suffumigare percussos a scorpione est eis vtile. Vituli fimus, qui non de herba gustauerit, medetur podagris. Et hidropicis auxiliatur, fimus vituli masculi illitus. Igni quoq; sacro illinitur fimus vituli recens. Eiusdem fimi cinis illitus ex aceto, sanguinem sistit. Varricum quoq; dolores sedat cinis eiusdem fimi cum lilij bulbis decoctis addito melle modico. Et omnia inflammata, & suppurationes minantia. Podagris quoque prodest, & articularijs morbis e maribus pręcipuè vitulis.

LIBER XIX.

De Bestijs. Cap. I.

ISidor. Bestiarum vocabulum propriè conuenit leonibus, pardis, tigribus, lupis, ac vulpibus, canibus ac simijs, ac cæteris quæ vel ore vel vnguibus sęuiunt exceptis serpētibus. Bestiæ autem dictæ sunt a vi qua sæuiunt. Feræ vero sunt appellatæ, eo ꝙ desiderio suo ferantur naturali vientes libertate. Liberè enim huc illuc vagantur, & quo animus duxerit, eo feruntur. Aristoteles. Pugna bestiarum non est nisi pp cibum, & pp mansionem, & pp fęminam. Ex lib. de na. re. Fiunt in animalibus bella quatuor de causis, videlicet pp naturalem superbiam, pp cibum, pp fętum. & defendendum. Auic. in 4 can. Bestiarum quædam morsu grauant et sine rabie, quia venenū in dentibus hñt, vt cattus, & cocodrillus, & hmōi. Quædam et in rabiem incidunt vt canis, dr et ꝙ vulpes rabiosa fit, & mustela sistr. Multi quoq; ſm quosdam rabiosi facti sūt, & dños suos momorderunt, & insaniam quæ ex reliquis tabiebus accidit, incurrerunt. Leopardus aūt, & leo isti rapaces, & eis similes, non sunt sicut canes salui & homines Imo dentes eorum, & vngues vacui non sunt, sunt aūt venenosi. Qua pp oportet vt curentur morsus eorum, & vulnus vnguiū eorū in primis attractione, deinde cōsolidatione, sed in eorū quidem attractione sufficit res parua. Sudor bestiarū venenosus est, & ex eius potu fit facies viridis, & apostematur, & currit ex corpore sudor fętidus vt a scellarum. Cura eius est vomitus cum aqua tepida, & tiriaca de terra sigillata. Hali. Vrina vero bestiarum arteticis est remedium. Actor. Quædam aūt sunt aīalia, quęq; mediū locū inter bestias, & pecora tenere, vel ad vtrumq; genus cōiter pertinere vr. Nam v.g. cōstat aprum maximè dentibus sæuire, quem tñ iuxta Isidorum inter pecora computauimus, quia hominibus aptus est ad vescendum. Origem quoq; Plinius feram vocat, & Hieronymus, quem tñ Deutronomij liber inter aīalia munda, & ad vescendum apta computat. Plura quoq; talia repe riuntur aīalia. Vnde Plinius (vt dictum est supra) damæ inquit raro mansuescunt, & tñ ferę de iure dici non pnt. Cōplura nāq; sunt nec placida nec fera, sed mediæ inter vtrumq; naturæ, vt in campo apri. In mari delphini. Dicto. n. de pecoribus iuxta ordinem litterarum alphabeti, consequenter de bestiis secundum eundem ordinem prosequi Deo iuuante intendimus.

De ahane, & alche, & alei. Cap. II.

EX lib. de na. re. Ahane ſm Aristot. est animal magnitudine cerui, contrà consuetudinem omnium animalium habens fel in auribus simile felli hominis in colore, & est amarum valde, causatiuum vehementis iræ, ferocitatisq;. Helinandus. Alches est animal in silua hercinia, harum consimilis est capris figura, & varietas pellium, sed magnitudine paulo antecedunt. Mutila sunt cornibus, & crura sine nodis, articulosq; non hñt. Nec quietis causa procumbūt, neq; quo afflictę casu ceciderant erigere se se aut subleuare pnt. His sunt arbores pro cubilibus, ad eas se applicant, atq; ita paululum reclinantes quietem capiunt. Quarum ex vestigiis cum animaduersum a venatoribus fuerit quo se recipere loco consueuerunt, eo loco a radicibus subruūt, aut abscindūt arbores, tm vt summa species, vel stirps earū stantium relinquatur, huc cum se consuetudine declinauerint, infirmas arbores pondere affligūt, atq; vnà ipsę concidūt. Est alche mulis comparanda, adeo propenso labro superiore, vt nisi recedens in posteriora vestigia pasci nō queat. Gangamma Insula e regione Germanię mittit animal quale alches, & cuius sicut nec elephantis flecti nequeunt suffragines. Ideoq; non cubat, cum dormiendum est, sed somnolentam arbor tūmodo sustinet, quæ prope casum minatur, vt fera ruinam faciat, dum assuetis fulcimentis innititur, ita capitur. Alioquin eam mancipare difficile est, quoniam nullo rigore poplicum in comprehensibili fuga pollet. Actor. Hæc bestia eadem quæ & maclis est se viderur, de qua scilicet inferius dicetur.

De anabulla, & anthaplone vel aptalo, & aukacinere. Cap. III.

ANabulla bestia est Aethiopiæ, collum habens vt equus, pede, & crura velut bos, caput vt camelus, albas habet maculas, colorem rutilum valde, membra singula distinguentē. cumq; tanto decore sit animal respersum, pellis multum spectabilis, carius venditur ad luxum oculorum. Anthaplon vel aptalos animal simile capriolę, fętidum nimis, cui non potest homo approximare. Et habet duo cornua acuta valde, quasi duas falces, & recuruata sunt: hoc animal cū sitit, accedit ad Eufratem, vt bibat, & cum biberit, adit dumetum quoddam virium minutis uirgulis, & subtilibus consitum, ut ibi quasi ludendo se in illis uiminibus confricet. Quo fit ut in illis illaqueetur, ita ꝙ se inde non possit auellere. Et tunc uocem magnam emittit, quā cū audit uenator irruens in ipsum occidit illud. Ex lib. de na. rer. Aptalon est animal acerrimum, ita ut uenator ei non possit appropinquare, habet aūt longa cornua serrę figuram habentia, ita vt possit et arbores magnas, & altas secare, & ad terram deponere. Cumq; sitit uenit ad flumen Eufratem, & bibit. Est aūt frutex qui Græcè dr hercinie habens uirgulta subtilia, & prolixa ad quæ ludens cornibus suis obligat ea uirgultis eius, sicq; diu clamans auditur, & a uenatore occiditur. Aristot. Aukacinor est animal æquale catulo leuerario, huius intelligentia maior est cum est paruus, quàm cum est magnus.

De bonacco. Cap. IIII.

SOlinus. Bonuacon est animal quod in locis Frigiæ nascitur, huic taurinum est caput, ac deinceps omne corpus, iuba tantum equina. Cornua uero tam multiplici flexu in se recurrentia, ut siquis in ea offendat non uulneretur, sed quicquid præsidij monstro illi frons negat, aluus sufficit. Nam cum in fugam se uertit proluuie citati uentris fimum egerit per longitudinem trium iugerum. Cuius ardor quicquid attigerit, adurit. Ita egerie noxia submouet insequentes. Actor. Forsitan hoc animal idem est quod uacca siluestris, de qua dictum est supra secūdum Arist. quæ habet cornua declinantia adinuicem. Nā & boues siluestres siue bubali alio noīe dñr bisontes, ut superius dictū est. Arist. Bonnacus est animal in cathonia in quodam monte tauro simile, sed & in eo crinis descendens ad duas

partes

partes spatularum, huius pili molliores sunt q̄ equi, & breuiores, crines eius oēs continui sunt, & vsq; ad oculos perueniunt. Et qui ex pilis eius sunt inferius lanę assimilantur. Pili vero qui sunt super eius frontem conueniunt, vsq; dum separentur ẽm discrimen. Color eius est rubeus, & forte erit ad nigredinem declinans. Huius vox assimilatur voci tauri, nec habet dentes superiores, sicut nec taurus. Habet duos sotulares, & caudam breuē respectu corporis, & cauat terram. Habet & corium multos ictus patiens, huius caro dulcis est, & ideo depræhenditur. Cumque percutitur fugit, & quiescit. Cum autem debilitatur pugnat, & stercus per quatuor passus eijcit. Cum vero tempus partus eius appropinquat, adunantur ex eo genere multi, priusque circa ipsum stercus congregant, & ipsum quasi murum ponunt. Est autem animal multi stercoris.

De Caco. *Cap. V.*

EX lib. de na. re. Cacus est monstrum in Archadia totum setosum vt porcus. Et vt scribit Adelinus philosophus, anhelitu suo pectora flammas eructat, i. spiritum flammeum, maximè cum ira fuerit permotum. Hic in antris super tiberim cōmoratur, & inuadit subito taurorum & vaccarum greges per caudas tres vel quatuor appræhendens, & vi suæ fortitudinis in antrum occulte trahens gressu retrogrado, ne. s. de facili possit inuestigari. Nec solum animalibus est infestus, sed bubone grauissimè insidiatur, cum tamen ipsum hoiem plurimum timeat. Si quæritur qūo de aīalis ore flamma possit euomi, tam efficax, vt proximè contectata aliàs contacta comburat, & non ipsum corpus animalis flamma tali absumatur. Respōderi potest, quia cum anhelitus adhuc in visceribus animalis per membra varia latè diffusus est, est tepidus, vsquequam non exuberatur in flammas. Sed eructuatus continuatur se multiplicatur in obiectum aliquod corpus, virtutemq; recipit comburendi, sicut videmus per medium berilli lumen solis multiplicare radios, & in summo mucronis acumine radiorum ignis virtutem in subiectam materiam suscipere, ignemq; effici violentum, huic animali similia fuerunt illa, de quibus in lib. Sapientiæ legitur, q̄ ignes ex ore suo spirabant.

De cameleonte. *Cap. VI.*

ISid. Cameleon non hēt vnum colorem, sed diuersa varietate conspersus est, vt pardus. Huius cameleontis corpusculum ad colores quos videt, facillima conuersione variatur, cum aliorū aīalium non sit ad conuersionem facilis corpulentia. Rudolphus super Leuiticum. Cameleon in infirmitate mansuetum esse se fingit, cum aliàs sit immansuetum animal. Glosa super Leuiticum. Cameleon aīal est natum ad deridendum, dolosum, rapax, ingluuiosum, & iō ẽm legem immundum. Ambr. Cameleon diuersas species, colore vario fertur mentiri. Arist. Cameleon est aīal valde timorosum, ꝑp quod in multos colores mutatur. Causa vero timoris eius paucitas est sanguinis, & caloris. Vnde & valde macer est, & vocatur leo terræ. Huius facies est sicut aīalis ex porco, & simia compositi. Vngulas habet similes vncis auium vngulis. Alteratio coloris eius fit, qū corium eius insufflatur. Manet in cauernis sicut lacertulus. Solinus. Per oēm Africam cameleon plurimus est, animal. s. quadrupes, facie qua lacertæ, nisi crura recta, & longiora ventri iungerentur, prolixa cauda, eademq; in vertiginem torta. Hamati vngues, subtilique aduncitate. Incessus vero piger, & idem fere qui testudinum motus. Corpus asperum cute, qualem ex crocodilis depræhendimus. Subducti oculi, & recessu cōcauo introrsum recepti, quos nunquam nictatione obnubit. Visum non circularis pupillis, sed obtutu rigidi orbis intentat. Hyatus eius æternus, ac sine vlius illius ministerio. Quippe cum neq; cibum capiat, neq; potu alatur, nec alimento alio q̄ haustu aeris viuat. Color varius, & in momento mutabilis, ita vt cuicunq; rei se coniunxerit concolor ei fiat. Colores duo sunt, quos fingere non valet. Rubeus & candidus. Cæteros facilè mentitur. Corpus penè sine carne. Vitalia sine lyene, nec nisi in corculo pauxillum sanguinis deprætenditur. latet hyeme, producitur vere. Impetibilis est coraci, a quo cum interfectus est, victorem suum perimit interemptus. Nam si vel modicum ales ex eo ederit, illico moritur. Sed corax habet præsidium ad medelam natura manum porrigente. Nam cum afflictum se sentit, sumpta fronde laurea recuperat sanitatem. Idem. In terra ergo cameleontes in mari polippi, cuicunq; rei approximauerint similes fiunt. Cutis enim eorum lenitas æmulatur proximantia.

De eodem. *Cap. VII.*

PLinius lib. 8. Cameleontem quamquam frequentiorem India gignat figura, & magnitudo erat lacerti, nisi crura essent recta, & excelsiora. Huius latera ventri iungūtur vt piscibus, & spina simili modo. Eminet rostrum, in vt paruo sit haud absimile suillo. Cauda eius prælonga in tenuitatem definens, seque viperinis orbibus implicans. Vngues adunci, motus tardior, vt testudini. Corpus asperum vt crocodilo. Oculi eius in recessu cauo, tenui discrimine, prægrandes, & corpori concolores. Nunq̄ eos operit, nec pupillæ motu, sed totius oculi versatione circūaspicit. Ipse celsus, hiante semper ore. Solus animalium, nec cibo, nec potu alitur, sed aere tantum. Circa caprificos ferus innoxius alioquin Et coloris natura mirabilior. Mutat eum namq; subinde oculis, & cauda, & toto corpore. Redditque semper quæcunq; proximè attingit, præter rubrum candidumq;, defuncto pallor est. Caro in eius capite, & maxillis, & ad commissurā caudæ admodum exigua, nec alicubi toto corpore. Sanguis in corde, & circa oculos tm̄. Viscera sine splene. Hibernis mensibus latet, vt lacerta. Idem in lib. 11. Cameleonis oculos tradunt circumagi totos. Est aūt pulmo cameleonti portione maximus, & nihil intus aliud. Idem in lib. 28. Cameleon similis est magnitudine crocodilo, spinæ tm̄ vitio ac recuruatura, & caudæ amplitudine distans. Nullum aīal pauidius existimatur, & iō versicoloris esse demutationis. Vis eius maxima est contra accipitrum genus. Detrahere namq; superuolantem ad se traditur, & voluntarium præbere lacerandum cæteris animalibus.

De medicinis ex cameleonte. *Cap. VIII.*

CAmeleon quoque multa in se fertur habere vtilia medicinæ. Caput eius, & guttur si roboreis lignis accendātur himbrium ac tonitruum concursus facere Democritus narrat. Item iecur in tegulis vstum. Reliqua ad veneficia pertinentia quæ dicit, tanq̄ falsa existimantes obmittemus, præterquā irrisu coarguentium. Oculo eius dextro si viuenti exemptur, albugines cū lacte caprino tolluntur, lingua quoq; adalligata pericula puerperij Eundem salutarem esse parturientibus circa domum. Sin vero domibus inferatur perniciosissimum. Linguam si viuenti exempta sit, ad iudiciorum euentus pollere. Cor eius aduersus quartanas est proficuum, lana nigra primæ tonsuræ illigatum. Pes prior dexter in pelle hienę adalligatus brachio sinistro, dicitur prodesse contra latrocinia terroresque nocturnos. Item dextram mamillam contra formidines pauoresq;. Sed & pedē eius sinistrum in furno torreri cum herba eiusdem nominis, addito vnguento pastillis factis inde, si credimus, fertur hominem inuisibilem facere. Dextra quoq; maxilla sicut & pes valet contra formidines ac terrores. Eius felle glaucomata, & suffusiones corrigi creditur, propriè tridui vnctione, creditur etiam eo humibus instillato serpentes separari, & ad alia multa.

De camelopardo. *Cap. IX.*

ISidorus. Camelopardus est dictus, eo quòd cum sit vt pardus albis maculis super aspersus, collo equo similis pedibus bubulis, capite tamen cameli similis est. Hunc Aethyopia gignit. Plinius lib. 8. Camelorum aliqua similitudo in duo transfertur animalia. Nabuna siquidem Aethyopes vocant bestiam collo similem equo, pedibus & cruribus boui, capite camelo, albis maculis, colorem rutilum distinguentibus, vnde & camelopardulus appellata est. Hæc primum quidem dictatoris Cæsaris circensibus ludis Romæ visa est. Ex eo subinde cernitur aspectu magis quam feritate conspicua. Quapropter, & ouis ferè nomen inuenit.

De cane. *Cap. X.*

ISidorus. Canis ex Græco nomen habere videtur. Græcè enim cynos dicitur, licet eum a canore latratus quidam appellatum existiment, horum natura est extra homines esse non posse. In canibus duo sunt fortitudo, & velocitas. Arist. Canis est animal iracundum, & applaudens hominibus, pilosum secundū vniuersum, sicut porcus, & vrsus, habet dentes superius, & inferius, & ventrem vnum, ac post ventrem intestinum. Multos habet fœtus, multasque fissuras in pedibus, & multas mamillas, sicut & porcus. Quinque digitos habet in pedibus anterioribus, & quatuor in posterioribus, sicut leo, & lupus. Fimum etiam habet siccum, sicut & lupus, splenem longum, sicut homo & porcus, præterea somnus, & vigilia, crementum, & corruptio, & vita, & mors, cæteraque accidentia ex sensibus sunt in canibus, sicut in equis, & hominibus: dentes non eijciunt canes, nisi caninos, idest anteriores, & hoc vno modo eiiciunt illos mas, & fœmina post quatuor menses. Ideoq; dicunt quidam quòd ipsi non eiiciunt dentes, alii vero quòd mutant omnes. Fugit autem canis demissis auriculis. Canis habet ventrem, i. stomachum ventri hominis similem, quamuis amplior homini sit Canis non eiicit dentem aliquem donec ægredíatur in loco suo similis. Nec sunt cogniti canes iuuenes a senioribus nisi per dentes, quia dentes iuuenum albi sunt, & acuti, senum vero nigri, & obtusi. Alex. Canis aīal est immundum, rediens ad vomitum, iracundus, latratu horrendus. Canem extraneum lacerans, ossa corrodens. Quæ cum habuerit, consortium alterius canis refugit. Solus autem nomen suum cognoscit. Phisiologus. Canis viuere non posse fertur sine homine. Cum autem fluuium transnatauerit, carnē in ore vel tale quid tenēs, & viderit

vmbram carnis os aperit, & dum aliam habere sperat, ipsam quã tenet perdit. Idem applicatus intestinis hominum, vel hominis vulnerati vulneribus alligatus ea curat. Lingua eius vlcera sanat. Vox eius ætate intrante altior est, & crassior quam in principio. Pythagoras in lib. Romanorum. Si portauerit secum homo lignum, quo furca hominis vstulatum os, non latrabunt, nec insurgent canes aduersus eum. Cæterum si posueris in vino alicuius hominis lapidem, quem canis rabidus momordit, iracundus, & contentiosus erit qui biberit.

De Eodem. Cap. XI.

EX lib. de na. re. Canes masculi non lædunt canes fœminas de facili. Consuetudo canũ indigna est, quod pulcherrima quæque ac virentia loca fœde deturpant. In mingendo autem crus eleuant, & vrinas suas odorant. Nam quædam certis aliquando spirant suorum odoris, & hoc aĩal multũ afficitur odore suaui, maximeq́; in hmõi canum vrinis, & ob hoc & inuicem posteriora sua odorant. Dicitur plurimi canem si extra hominum habitationem sit, fieri agrestem. Canis lingua medicinalis est, lambendoq́; sua vulnera, vel aliena sanat. Qui si vulnus proprium attingere lingua non possit, pedem lambit, & saliuæ medicamine delinitum ad vulnus apponit, certus de medicamine, quod linguæ suæ natura indidit. Plin. lib. 11. Canes habent plures mammillas toto ventre duplici ordine. Medulla non est in cruribus canum sicut iumentorum. Mutantur dentes leoni, & cani, sed nõ nisi canini appellati. Impetus eorum sæuitia mitigatur ab homine humi considente. Pl. lib. 29. Antiqui catulos lactantes adeo puros existimabant ad cibum, vt etiam numinibus placandis vterentur ea vice hostiarum. Porro sicut anseres honorem meruere capitolium defendentes silentibus canibus, ita canes supplicia annua furca sambucea armo alias arbore fixi pendunt, qui vrinam suam in vrinam canis egesserit, torporem lumborum sentit. Auicenna in 2. cano. Aqua casei canes impinguat valde, & nutrit eos bene. Actor. Canis ergo, vt legitur, cęcus nascitur, lunaticus est, odoratu multum viget. Dentes habet acutos, & ea fissum valde, mordet, & lingit, non ruminat, sed rodit. Ad vomitum redit, priusquam recubet lectum circuit. Bolismum patitur, id est rapidissimam famem.

De canis sagacitate. Cap. XII.

EX lib. de na. re. Canis est bestia docibilis ad omnem ludum, dñm suum diligit, & eius hospicium vigilando custodit, nocteq́; latratu nocentes prodit. Est & quoddam genus canũ, quod odoratu fures intelligit, & a cæteris hominibus implacabili odio discernit. Isid. Nihil autem sagacius canibus. Plus enim sensus cęteris aĩalibus habent. Nam soli noĩa sua cognoscunt, recognoscunt dños suos, & diligunt, & eorum tecta defendunt. Pro dñis suis se morti obijciunt sponte, & voluntariè cum eis ad prædam currunt. Corpus dñi sui & mortuum non relinquunt. Ambr. Canis est aĩal sagax, quod vbi vestigium lupi, vel leporis inuenerit, argumenta quædam ad eum directa semita insequendum colligit, ad diuerticulum semitę venit, singularumq́; semitarum exordia tacitus percunctatur, vt per odorem agnoscat, in quam partem directum sit. Huic & alati insitum est naturaliter, impartitę alimoniæ memoriam seruare, gratiamq́; referre, ac solicitas excubias pro dñorum salute protendere. Solinus. Canes soli noĩa sua recognoscunt, itineris meminerunt. Aegyptij canes nunquam e Nilo nisi currentes lambunt, dum a crocodillis insidias cauent. Pl. lib. 8. Canes soli dñm suum nouerunt, ignotorumq́; si repente veniat, intelligunt. Itinera quamuis longa meminere. Soli domesticam agnoscunt vocem, nec vlli memoria est maior præter hominem. In venatu est illis solertia, & sagacitas plurima, vestigia feræ scrutatur canis, atq; persequitur. Comitantem ad feram inquisitorem trahens loro, & quamuis aquam transilierit se occultasse ventum, & odorem captat, & rostrum ad cubilia protendit. Idem in lib. 25. Inuenerunt canes canariam herbã, qua fastidium deducunt, eamq; in nostro conspectu mandunt, sed ita vt nunquam, quæ sit intelligatur, quia iam di pasta cernitur, mederi quoq; sibi quadam herba dicuntur percussos a serpente, sed illum hoĩe spectante non decepit ex sua malignitate. Vomitiones quoq; hoc aĩal vr̃ hoĩ monstrasse. Arist. Cum. n. infirmatur canis, radicem alicuius herbæ comedit ad vomẽdũ. Phisiologus. Canis cætera bruta in cribus excellit. In discernendo, amãdo, seruiendo. Discernit n. dñm ab extraneis, nec eos quos insectatur odit, sed pro eo quẽ amat aclat, & ex conscientia solliciti amoris inuigilat. Mos eius est cum pastore alludere, gregẽ nostrũ insidiantes feras persequi. Huic soli a natura insitum est, voluntariè ad quod præparatur ingeri, & per quandam obedientiæ formulam sola disciplinati timoris expectatione suspendi, donec ad peragendi licentiam nutu vel signo mittantur.

De affectu canum ad dominos suos. Cap. XIII.

SOlinus. Canis dños suos æqualiter omnes diligunt, sicut exemplis patet. In epyro namque dñi percussorem in cętu agnitum latratũ canis prodidit. Iasone licio interfecto canis aetus aspernatus cibum inedia obijt. Lysimachi regis canis flammæ se iniecit, accenso rogo dñi, & pariter igni absumptus est. Garamantum regem ducenti canes ab exilio reduxerunt, præliantes aduersus resistentes. Colofonij, & Castabalenses in bella canibus ductis primas acies instruebãt. Appio, Iunio, Publio, Silan, consulibus damnatum dñm canis dum abigi non posset comitatus in carcerem, mox percussum vlulatu prosecutus est. Cũq; pp hoc ex miseratione ei potestas cibi fieret ad os defuncti escã tulit, vltimo vero abiectum in tyberim cadauer adnatans sustentare est conatus. Ph. lib. 8. Ex animalibus, quæ nobiscum degunt fidelissimos accepimus ante oẽs homines, & equos, & canes. Aduersus latrones quoq; pugnasse pro dño suo canem, confectumq; plagis a corpore non recessisse volucres ac feras abigentem. De alio quoq; in epyro habemus, & agnitum in conuentu percussorem dñi, laniatu atq; latratu adactum vt cogeretur fateri scelus. Ambr. Nullum aĩal tam tenax esse beneficij potest, vt canis, & memor gratię. Quandoquidem pro dño suo, & latrones insilire, & extraneis nocturnos accessus nouerit prohibere, mori pro dominis, & commori dominis sunt parati. Sępe & illatæ necis euidentia canes ad redarguẽdum reos indicia prodiderunt. Nam Antiochiæ in remotiore orbis parte ferunt virum necatum, qui canem sibi haberet adiunctum. Hunc enim quidam miles prędandi studio interfecerat, & in alias partes esset ferat, iacente aũt cadauere inhumato frequens spectantiũ vulgus astabat, canis asit vultu lachrymabili erumnas dñi sui deflebat. Is vero qui necem intulerat humani ingenij versutia quo præsumptã fidẽ asciret innocentiæ, ad illã circũspectantis populi coronã, quasi miserans accessit. Tunc canis sequestrato paululum doloris questu, audaciam vltionis assumpsit, & apprahẽsum tenuit, ac velut epilogo quodam miserabile carmẽ immurmurans vniuersos in lachrymas conuertit, fidemq́; probationi attulit, quia solum eum ex plurimis tenuit, nec dimisit.

De diuersis generibus canum. Cap. XIIII.

PHisiologus. Canum aũt genera sunt plura. Alij enim ad capiendum feras siluarum inuestigant, alij volucres, alij vero greges, alij domos custodiunt. Ex lib. de na. re. Tria sunt genera canum, horum nobilissimi sunt leporarij alias leuerarij, quibus forma elegantior, & ad cursum celerior, aptiorq́, venatus, hi pectore valentes sunt, latratus edere nesciunt, & nisi producantur ad cursum, infra domum se continent. Alij sunt apti venatui, longis auribus ac dependentibus, hi odore, & importunis latratibus bestiam insequuntur, coguntq́; ad lassitudinem, donec eã in manus venatorum vel leporariorum deijciant. Et quã iussu venatorum insequi ceperint, non relinquunt, & si multas alias inueniunt. Tertium genus est quod oĩbus cõiter in custodiã datũ est. Et hi licet cæteris rusticiores, tñ in ministerijs hoĩum sunt aptiores. Ex his aũt, quidam sunt magni, quidam medij, quidã vero parui. Sunt & minorissimi caniculi, quos matronę nobiles in sinibus suis portant. Oẽs hi domos latratu defendunt, & alienis importuni sunt. Cum ante mensas iacent, ita se deponunt aliàs disponunt, vt vno oculo largam dñorum suorum manum obseruent, altero vero vt hostium domus videre queant. Arist. Canibus leporarijs accidit proprium, quod magis põt saltare cum labore quàm in quiete. Coit aũt leuerarius 8. mẽsium, viuuntq́; leuerarij mares fere annis decem, & leuerarij fœminæ duodecim. Maior aũt pars cęterorum canum 14. In leuerarijs fœminæ magis conuenientes sunt instructioni quã masculi. Leuerarij magni nasi sunt olfactus boni. In Aegypto sunt canes valde parui, quia cibus eorum paucus est ibi. Item canes qui oues sequũtur in quantitate diuersantur. Pl. lib. 10. Laconici, i. leuerarij canes viuũt annis denis, fœminæ duodenis. Cætera vero genera quindecim annis aliquñ, & viginti. Idem in lib. 11. Degeneres autem canum reflectunt caudam sub aluum. Solinus. Apud Albanos nati canes feris anteponuntur, tauros frangunt, leones premunt, detinent quicquid obiectum est. Ex quibus causis meruerunt annalibus tradi. Legimus petenti Indiam Alexandro a Rege Albaniæ canes duos missos, quorum alter sues sibi, & vrsos oblatos eousq. impreuit, vt offensus degeneri præda ignauo similis diu accubaret, quem per ignorantiam velut inertem Alexander imperauit extingui. Alter vero monitu eorum qui donum prosecuti fuerant, leonem missum necauit. Et mox viso elephante notabiliter exultans beluam primo astu fatigauit. Deinde cum summo spectantium horrore terræ affixit. Huius generis canes crescunt ad formam amplissimam terrificis latratibus, vt rugitus insonantes. Hæc canibus albanis sunt propria, reliqua vniuersis communia, dominos enim omnes æqualiter diligunt, & cætera quæ superius dicta sunt.

De sexu canum. Cap. XV.

PHisiologus. Canes (vt dictum est) masculi non de facili lædunt canes fœminas, & ita fit in pluribus generibus bestiarum.

stiarum. In omni autem genere animalium masculi plus fœminis viuunt, exceptis leuerarijs, in quibus accidit contrarium. Arist. Leuerarij quippe viuunt annis ferè decem, leuerariæ duodecim. In leuerariorum quidem genere plus viuunt fęminæ maribus, ꝑp laborem ipsorum masculorum. In alijs autem plus viuunt mares fœminis. Item in leuerarijs fęminæ leuiores sunt ad instruendum. Canes fęminæ cum applicantur ad ætatem coitus hñt signa, sicut homo, qñ earum mammillæ intumescūt, & inuenitur in eorū pectore cartilago, sed hoc difficile est cognoscere, nisi exercitato: maribus aūt nō accidit hoc, sed in maiori parte crus eleuant in mingendo, & hoc nō nisi post sex vel octo mēses faciunt, & vniuersaliter postquā rigescunt. Oēs aūt fęminæ sedent, qñ mingunt. Quædā tñ fęminæ videbantur aliqñ crus eleuare in mingendo. In canibus fœmineis lac inuenitur ad 5. dies ante partum, & in quibusdā per septē, earūq; lac post partū est conueniens. Leueraria lac habet post coitum per 30. dies, & primo quidem est spissū, postea subtiliatur. Estq; lac caninum spissius omni lacte, præterquam porcorum & leporum.

De Generatione ipsorum. Cap. XVI.

IDem. Canis est multorum filiorum, multarumq; mammillarum. Canis sicut & porcus octo mēsium coit, sed debile quid generat. Toto ferè vitæ suæ tpe coit, & vsq; ad annos 14. viuit, prægnans est 40. diebus, vel 70. vel 90. Parit autē catulos quinque vel sex, pōt & duodecim. Leuerariæ vero octo pariūt. Et mares ac fœminæ semper vtuntur coitu, dum viuunt. Acciditq; leuerariis, ꝙ magis possunt saltare cum labore, quàm in quiete. Monstruositas accidit aīalibus multas fissuras pedū habentibus, plusquā alijs propter multitudinem filiorum, & quia filios pariūt incompletos, vt est canis, quia parit in maiori parte cęcos. Ex tygride (sicut dr̄) canes indici generantur, nec veniūt a coitu primo, sed tertio, & dr̄ quòd ille qui est primi vēris silueste erit. Accidit ēt alicui ꝙ canes cum lupis coeunt ac leuerarios gignunt. Item aīalia quorum natura propinqua est adinuicem sicut canes & vulpes ac lupi, coeunt adinuicē, vnde putant de canibus Indiæ, ꝙ ex cane lupoq; gignuntur. Plin. lib. 8. Et tygribus ēt canes Indi concipi volunt, & ob hoc in siluis coitus tpe fęminas alligant, ac primo secundoq; fętu nimis fęroces gigni putant. Tertio demum educant, hoc idē ex lupis galli, quorum greges suū quisq; ductorem e canibus hñt, & illum in venatu comitātur, eiq; parent, nam inter se quoq; magisteria exercent. Idem in lib. 10. Leueraricæ vel laconicæ octo mensium vtrinque generant 60. diebus, & plurimum tribus mensibus portant. Cæteræ aūt canes coitum patiuntur & semestres. Implentur omnes vno coitu, & q̄ ante iustum tp̄s cōceperint, diutius cęcos hñt catulos, partus duodeni sunt quibus numerosissimi, cæteris autem quini vel seni, aliqñ autem & singuli, sed id prodigiosum putāt, sicut oēs mares & omnes fęminas gigni: primos aūt mares pariūt, in cæteris alternant. Ineuntur & a partu sexto mense, octonos pariunt leuerariæ, propriaq; laboris est alacritas in eo genere. Cætera canum genera viuunt annis. 15. aliqñ & viginti. Nec tota ætate sua generant, sed ferè a duodecimo desinunt. Ex libro de natura rerum. Octauo mense generare incipiunt canes, & anno 12. desinunt. In medio coitus vtrinq; cohærent ex nimio libidinis ardore. Fetum autem diebus 60. prodigiosum putatur, si catulum vnicum canis ediderit.

De Catulis ac cecitate ipsorum. Cap. XVII.

CAnes omnes cęci nascuntur, & manent cęci duodecim diebus. Quidam aūt per menses tres. Plin. lib. 8 Quidam tradūt si gignatur vnus sulos, nono die cernere, si gemini 10. Idēque in singulos adijci totidemque tarditatis esse ad lucem dies, optimum in fętu esse, qui cernere nouissimus incipit, aut quē primum fert in cubile fęta: canes itaq; catulos cęcos gignunt, & quo largiori lacte aluntur, eo tardiorem visum accipiunt, nūquam tñ vltra diem 21. nec ante 7. Idem in li. 10. Canes (vt dictum est) fęminæ, q̄ ante iustum tp̄s conceperit filios diutius habent cæcos. Catulique oēs totidem diebus existimantur in vrina crus attollere ferè semestres. Id aūt est signum consummati roboris. s. in masculis, fœminæ vero hoc idem faciunt sedentes. Phisiologus. Canis natus qñq; videt ante sextum diem, qñq; & vt in plurimum non ante nonum. Qñq; etiā nō ante sedecimū, quod totū ideo est, quia viscosa humiditas cū caliditate remissa, quæ inest ei in palpebris, debili calore naturali, qui est ætatis primę consumi nō potest. Pōt autem consumi calore, qui vigoratur ætate maiori. Iuuenes canes dentes hñt acutos & albos, senes autem nigros & obtusos. Isid. Canum aūt sunt proprię catuli per diminutionē dicti. Abusiuè tñ dñr catuli quarumlibet bestiarum filii. Licisci autem dñr canes nati ex lupis & canibus, cum inter se fortè miscentur. Solent (vt dictum est) indi fęminas canes in noctu In siluis alligatas admittere ad tigrides bestias, a quibus insilici & nasci ex eodem fętu canes adeo acerrimos & fortes, vt complexu leones prosternant. Aristot. Deniq; quodlibet aīal quadrupes multas in pedibus habens fissuras, vt canis ac leo & lupus & vulpis filios cæcos generant, & vtrinq; separantur oculi eorum, & vident. Leuerarij fęmina impregnatur sexaginta circiter dies, quod est sexta pars anni, & tunc eius filij duodecim diebus stāt cęci. Itemq; saltat eam masculus post partum sexto mense, vel fortassis ante. Et quędam impregnantur septuaginta diebus, quod est quinta pars anni. Earumq; filij ad quatuordecim dies sunt cæci. Quædam vero per tres menses, qđ est quarta pars anni, & illorum filii per 17. dies erunt cæci. Esculapius. Catulus canis ante nonum diem occisus & mūdatus coctus & comestus, intestinorum dolorem in ęternum curat. Plinius libro 30. Præcordia siue exta hominis dolentia sanantur, si catulus lactans partibus dolentibus apprimatur, & morbus in eum transire dr̄. Comicialibus quoq; morbis cōfert ex myrrha & vino catulus lacteus sumptus absciso capite & pedibus. Platea. in lib. de simplici medicina. Contra frenesim valet catulus per dorsum inscisus, vt porcus, abiectis interioribus & capiti impositus, ita quòd in eo remaneat cor epar & pulmo.

De Aetatibus & morbis canum. Cap. XVIII.

EX lib. de nat. rer. Canum genera (vt dictum est supra) viuūt annis quindecim, Aliqñ & viginti. Nec tota sua ætate gignunt, sed anno primo incipiūt, & circa duodecimū desinunt. Porcu in oī animalium genere mares (vt dictum est) plus fœminis viuunt, excepto genere canum leuerariorum, in quibus mas decem annis viuere pōt, fęmina duodecim, & hoc propter laborem, & in hoc genere semper vtuntur coitu dum viuunt mares ac fœminæ. Aristo. Canes cogniti non sunt a senibus iuuenes, nisi per dentes, quia dentes iuuenum albi sunt & acuti, dētes autem senum nigri & obtusi. Canes menstruant per quinq; dies, & in hoc tpe apostemantur ora matricum earū, nec appetunt coitum, post partum ergo crassam humiditatem multam flegmaticam eijciunt, & propter hoc eorum corpora macrescunt. Præterea canibus accidunt infirmitates canities & squinātia canina, & podagra. Squinantia canes interficit, & pauci eorum euadunt a podagra. Monstruositas ēt (vt dictum est) accidit canibus, & huiusmodi animalibus multas habētibus fissuras in pedibus ꝑp multitudinem filiorum, & quia pariunt filium incompletum, nam & canis parit filios in maiori partes cæcos. Cum autē infirmantur canes, comedunt alicuius herbę radices ad euomendum. Actor. Est autem ēt inter canum ægritudines lunaticus morbus & rabies, de qua dicetur postea. Plinius lib. 36 Odor autem ex argentifodinis inimicus est omnibus aīalibus, sed maximè canibus. Idem in lib. 34. Halitus quoq; fornacum plumbi noxius ac pestilēs sentitur, sed ocyssimè canibus. Auicen. in 4. canone. Elleborus etiam interficit canes, & muscus similiter.

De Latratu canum. Cap. XIX.

ACtor. Canum vox dr̄ latratus, sicut vulpium gannitus, boum mugitus, equorum hinnitus. Plinius in lib. 25. Perlitros herbā qui hñt a canibus eos latrari negant. Idē in libr. 28. Eos quoq; qui linguam hyene in calciamento habent sub pede tradunt magi a canibus non latrari. Idem in lib 29 Cor caninū habentes fugiunt, & non latrant canes. Lingua quoq; canina in calciamento pollici subdita, vel cauda mustelæ viuenti abscissa non latrant canes eum qui hoc habet. Pytagoras in lib. Romanorum. Si portauerit secum homo lignum quo fuerit hominis os vlulatum, nec latrabunt, nec consurgent canes aduersus eū. Actor. Est ēt ranunculus viridis modicus, qui calamites dr̄, de quo dici solet, ꝙ si proiiciatur in os canis, reddit eum mutum, vnde ab effectu mutus dr̄. Vnde in Ecclesiastico dr̄. Exenia altās enecnia & dona excęcant oculos iudicum, & quasi mutus in ore canis auertit correptiones eorum. Huiusmodi ranūculus super arbores corilos frequenter reperitur, ibique assiduè catabdrion voces emittit, sed & tortelli de posca proiecti in ore canum impediunt eorum latratum. Cuius rei satis apparet causa, scilicet humiditas poscæ viscosa.

De Morsu eorum ac remedijs contra eum. Cap. XX.

AVicen. in 2. canone. Canis non rabiosus si momorderit aliquem locus aceto statim aspergatur, manuque multotiens quassetur. Deinde super ipsum nitrum cum aceto ponatur, omnibusq; tribus diebus remoueatur: vel curari potest cum cepa ac sale, & ruta, & fabis, & amigdalis amaris, cum melle vel arnoglossa Plinius lib 20. Folijs cuiuscunque peponis satiui cum vino, canis morsus sanatur. Cepæ quoq; siluestres ex aceto illitæ vel siccæ cum melle ac vino, ita vt post tertium diem soluantur, eodem curant. Allium quoq; ad morsus canum & vulnera imponitur cum melle. Præterea fęniculi siluestris radicem in succo vel cum melle multi contra morsus canis solent illinire. Idē in lib. 22. Vrtica morsibus addito sale medetur. Boleti ēt eisdem ex aqua illinuntur. Idem in lib. 22. Acetum canis morsibus medicinale est. Aceti quoq; fęx cum melotio contra eosdē prodest. Item fici camorū teneri cauliculi imponuntur cuti. Surculo quoque

que caprifici coagulatur in caseo lac qui morsus canis sanat. Preterea folia caprifici mollissima canis morsus recentes cum vino sanant. Amigdale quoq; cum melle. Nuces etiam iuglandes cũ cepa & melle & sale canis hominisq; morsus curant. Idem in lib. 28. Aggrauant quodammodo vulnera intrantium eorum qui vnquam icti fuerunt dente canis aut serpentium. Virorum autem capillus medetur ex aceto canis morsibus. Vrina quoq; propria cuiq; maximè prodest, confestim perfusu canis morsu. Idem in lib. 29. Lapis & morsus a cane vsq; in prouerbium venit discordiæ. Idem in lib 31. Nitrum valet contra morsus canis addita resina cum aceto illitis.

De Medicinis ex cane. Cap. XXI.

ESculapius. Canis sanguis potatus tremulosos liberat. Caput eius vstũ tritũ & puluerizatũ, vel eius caro neruosa & ficus, morsus canis si bibat sanat. Puluis dẽtiũ eius dolores dẽtiũ ac gingiuas curat. Cor eius potatum canes a latratu detinet. Fel eius cũ melle curat oculos. Lac eius bibitũ pilos & capillus crescere nõ sinit, cũ melle vel vino datum mox fœtũ mortuum eiicit. Dens ea eo iactus citu emittitur, & cicatrices oculorum extenuat. Adeps eius podagram & aurium dolorem sanat. Auicẽ. Sanguis canis prohibet ortum pilorum euulsorum, vt scripsit. Gall. Vrina quoq; canis administratur super verrucas. Testiculus canis est sicut testiculus vulpis, resoluit apostemata flegmatica, mundificat vlcera, prohibetq; ne formicam dilatari, & aperit fistulas & incarnat vlcera fraudulenta corrosiua. Confert ẽt alcola, & qñ vir maiorem amborum sumit fit fortior masculus. Mulier vero si sumat debiliorem fit magis femina. Dr ẽt, q̃ ille qui est humidus facit augmentum in coitu. Siccus autẽ ipsum abscindit, & vnusquisq; amborum destruit alterius operationẽ. Stercus canis ex ossibus nutriti confert cum melle vlceribus antiquis. Idẽ in palato cũ digito ponitur ad squinantiã. Cõfert ẽt solutioni & vlceribus intestinorũ clysterizatũ aut bibitum in lacte decocto cum ferro aut lapidibus. Diascor. Lac primi partus canis capillorum ortus amputat, & in vtero infantes excludit. Lotium caninum addito nitro aut medicamine facto lepras, & prurigenes tollit. Fimus caninus in canicularibus diebus collectus, & siccus bibitus, ventrem abstinet cum vino. Albus vero fimus eiusdem arenato morbo medetur. Plinius lib. 29. Sanguine canino nihil præstantius contra toxica putant. Canino felle cum melle curabat Apollonius oculorum suffusiones, item albugines. Canini lactis instillatio dolorẽ & grauitatẽ aurium sedat. Adipe canino lendes a capillis tolluntur. Idem in lib 30. Canina cutis cuilibet digito circundata distillationes sedat. Fel caninum podagris confert penna illitum, verrucarum omnium generum sanat vrina canis recẽs illita. Fimũq; eius cum cera. Ambro. Oĩs quoque fera ęgra haustu canis sanguine curatur.

De Cane rabioso. Cap. XXII.

PHisiologus. Canis qñq; postquã comedit de cadauere mortuorum insanit, & tunc limphas reformidat, vnde morbus hominis a cane rabido vulnerati limphaticus dr̃: præterea canis, sicut aliæ quædam bestiæ, linguam attenuat lãbendo, cuius saliua si linguæ sanguinem attigerit in rabiẽ agit. Isaac in viat. Canis (vt dictum est) naturaliter frigidus & siccus est, cui nigra dominatur colera, vnde ex sui abundantia immutata & putrefacta & toto corpore dñans ita corrupta, necesse est q̃ rabidos faciat, & maximè in autumno & vere. Plinius li. 2. Caniculæ exortu vapores solis accendi quis ignorat, canes quidẽ toto eo spacio maximè in rabiem agi nulli dubium est. Idem in lib. 8. Canum rabies ardente Syrio pestifera est hominibus lætalisq; ita morsis est aquæ metus. Quapropter obuiam itur per 30. dies gallinaceo maximè fimo canum cibis immixto, vel si præuenerit morbus veratro. Auctor est Columela, si quadragesimo die, quã natus sit canis castretur morsu cauda, summus eius articulus auferatur sequenti neruo exempto, nec caudam crescere, nec canes rabidos fieri. Idem in lib. 29. Est & vermiculus in lingua canũ, qui vocatur a Gręcis lytta, quo exempto infantibus catulis, nec rabidi fiunt, nec fastidium sentiũt. Mali vero huius tanta vis est, vt vrina quoq; canis rabiosi calcata maximè noceat vlcus habentibus. Remedium est equi fimus aspersus aceto calefactus, & in fico impositus. Est iterum limus salinæ sub canis rabiosi lingua, qui in potu datur, & limphaticos aliàs hydrophobos fieri non patitur. Saliuntur & carnes eorum qui rabidi fuerint ad eadem remedia in cibo dandæ. Idem in li. 30. Canum qui rabiem præferunt cinis capitum crematorum sine carnibus dentium doloribus medetur ex oleo Cyprio, per aurẽ cuius e parte dolent instillatus, lateris quoque doloribus per se illinitur canis rabiosi caluariæ cinis potioni inspersus. Auicen. vbi sup. Sanguis autẽ canis rabiosi cõuenit eiusdẽ morsui, & veneno sagittæ Armeniæ. Epar canis rabiosi datur in potu morsui eius, & confert, prohibet ẽt meatum aquæ. Idem in 4. cano. Canis rabies accidit, q̃ est conuersio complexionis ad melancoliã malignam venenosam. Et accidit ei conuersio hæc, aut ex aere, aut ex cibo & potu. Ex aere quidem, quia calor vehemens adurit humores eius. Vnde fit rabiosus in autumno, vel frigus vehemens congelat sanguinem eius faciens declinem ad nigredinẽ, & inde fit rabiosus in vere. Ex cibo autem & potu, quia sanguinem interfectorum lambit, & ex cadaueribus comedit, & ex aquis putredinis bibit. Quamobrem melancolia putrida impletur, & eius complexio alteratur, sicut accidit leprosis &c.

De Signis rabiei in cane. Cap. XXIII.

ISaac in viatico. Canis vero rabidus signis huiusmodi potest cognosci, qm̃ alii canes eum fugiunt, & profugus & solivagus nutat quasi ebriosus, ore aperto, linguæ dependentis. Saliua nimia semper de ore currit. Oculi eius sunt inuersi & rubicundi, auriculæ inuersæ: cauda inter coxas, oculi aperti, & cum de lapide siue de aliquo alio obiecto offenditur dentes concutiens frendet & stridet, & cuiuslibet rei visæ repugnans, etiam vmbræ suæ latrat. Quem cum canes vident fugiunt, & eum timentes super ipsum latrant. Auicen. vbi supra. Canis (vt dictum est) qñq; rabiosus fit, qm̃ ex cibo vel potu putrido melancolia impletur, eiusq; complexio alteratur, sicut leprosis accidit. Et qñque corpus eius apostematur, & color eius ad cineritatem conuertitur. Ipse quoque famem patitur, & non comedit nec bibit. Sed qñ obuiet aquæ timet, & abhorret eam, & tremit. Et multiplicatur eius horripilatio, & est in cute faciei suæ Immo qñq; moritur ex ea timẽdo. Accidit ẽt ei multa tenebrositas oculorũ, & est semper solitarius, ignauus, non agnoscens dominum suũ. Oculos habet vehementis aspectus & horribilis, & extrahit linguam, & currit de ore eius saliua spumosa. Fluit ẽt nasus, capite iam demisso, & auribus mollificatis, quare mouet eas ambas. Iamq; curuatum est dorsum eius, & inclinatum ad latus. Vnde vr̃ iã tortus & ad superiora & ad latus Et si firmatur cauda eius, ambulat timidus, declinis, quasi sit ebrius, tristis, angustiosus, pręceps cum passu, & cum apparet ei forma aliqua, vt parietis, vel arboris, vel aĩalis, currit contra eam inuadendo ipsam, nec pacificatur eius inuasio cum latratu ad id quod inuadit, secundum consuetudinem canum, sed tacitus est & squalidus. Et quando latrat, videbis canes ab eius via fugere. Quod si præsens fuerit alicui eorum, repente hic blanditur ei, & obediens fit inter manus eius, & conatur ab eo fugere.

De Morsu canis rabiosi. Cap. XXIIII.

EX libro de natu. rer. Canis rabidi morsus limphaticus dr̃. & sic cognoscitur. Emplastrum de nuce bene pistata factum, & super locum vulnerum per vnam diem, & noctem positum, postea esurienti gallo, vel gallinæ detur, si post esum biberit, nõ est morbus rabidi canis, si vero moritur, licèt non statim, salubre consilium est, vt vulnus patulum seruetur, & cicatricibus nihil superinducatur. Mirum autem, quòd aliquis a cane rabido morsus, quandoq; catulos lingit, & latrat. Auicenna, vbi sup. Cum autem canis rabiosus mordet hominem, primo quidem non apparet nisi vulnus dolens, sicut cætera vulnera, sed post dies aliquot apparent in eo corruptæ cogitationes, & somnia, cæteraq; signa, de quibus. s. dicetur infra. De mirabilibus autem dispositionibus est, q̃ promptus est ad mordendum hominem, quem si momorderit post commutationem suam accidit illi hoĩ illud idem quod accidit ei. i. eadem rabies. Et quandoq; quidem huiusmodi canis morsus interficit inter hebdomadam, si multum vsq; ad sex menses. Spacium vero paratum est quadraginta dies. Aristot. Animalia omnia a cane rabido morsa, furiunt p̃ter hominem. Plinius lib. 8. Canum rabies (vt dictum est superius) est homini pestifera, lætalis quoq; morsus eius. Pythagoras vbi supra. Si quis autem posuerit in vino alicuius hominis lapidem, quem canis rabidus momorderit, iracundus & contentiosus erit qui biberit.

De Signis eiusdem morsura. Cap. XXV.

AVicen. vbi sup. Canis (vt dictum est) rabiosus cum hominẽ mordet, primo quidem non nisi vulnus dolens simpliciter apparet. Post dies aliquot apparẽt in eo corruptæ cogitationes, & somnia, & dispositio quasi ira, & murmuratio, & commixtio sonus, & responsio absq; quæstione, & vides in eo spasmari extrema eius contrahendo ea ad se. Inest ei singultus, & sitis, & siccitas oris, & fugit ex p̃ssura, & amat accensionẽ luminis. Qñque lumen abhorret, & eius membra rubent proprièq; facies, & raucescit vox eius, & putat in timore aquæ, & quotiẽs ei appropinquatur aqua, imaginatur canem & timet ab eo. Qñq; vero non terretur, sed nauseat eam, & qñq; diligit inclutari in terra. Quæ ideo dicit Ruffus ei accidere, quia cõplexio eius iam diligit siccitatem. Ideoq; abhorret contrarium, præterea accidit ei proiectio spermatis absq; desiderio, & qñq; perducitur ad sudorem frigidum, & sincopin, & mortem. Quandoque vero moritur ante has dispositiones sitiendo, & qñque desiderat aquam, deinde proclamat ex ea cum ei obuiat, & qñq; sorbens ex ea,

strangu-

strangulatur per eam & moritur. Item quandoq; latrat sicut canis, & est quasi timens, qñq; autem vox eius abscinditur, & fit sicut apoplecticus, qñq; vero mingit pinguedinem in qua sunt res cai notæ mirabiles, quasi parui canes, qñq; mingit nigrũ, & quandoque retinetur eius vrina nec mingere põt. De mirabilibus autẽ dispositionibus eius est, ꝙ promptus est ad mordendum hominem, & cum aliqñ rabidum facit, aliqñ interficit, vt prædictum est. Idem in eodẽ. Sumatur aũt nux regalis aut alia, & ponatur super vulnus morsuræ canis, & vna hora dimittatur. Deinde gallinæ proijciatur, si eam tenuit, patet ꝙ canis rabiosus fit qui momordit. Et si comedit eã & moritur, tũc canis verũ est rabiosus. Eodẽ etiã modo potes idem probare si frustum panis cum eo, qđ currit ex illo vulnere linias, & canibus proijcias, nã si tenuerint eũ, patet canis rabidi fore morsum. Isaac vbi supr. Certum vtiq; signũ morsuræ huius est, vt buccella panis linita (vt dictum est) canibus proijciatur, talibus somnia sunt terribilia. In somni expergefactione sunt timorosi, sine causa irascuntur, stupidi, & cõtinuè circumspicientes, inspici ab aliquo non patientes. Qui cũ inciderunt in passionem timent aquam, & quasi canes latrant, & rauci fiunt timentes cum in aquam inspiciũt, aut etiam tremẽtes cadunt, quibus nisi medicina succurratur moriuntur.

De Remedijs contra eum in vsu medicinæ. Cap. XXVI.

AVicen. in. 2. can. Canis rabiosi morsui confert hoĩs vrina super illum effusa. Confert ẽt aqua cepæ si liniatur super ipsum, vel emplastratur ex eo cum ruta & sale, ex nuce quoq; ac cepa fit emplastrum super eundem morsum. Item linitur super eũ stercus pecudis adustum, pcipuè cum aceto confectum. Sanguis ẽt canis rabiosi iuxta Diascori. valet eiusdem morsui. Triticum quoq; tritum & puluerizatum, eidem est iuuamẽtũ. Item epar rabiosi canis morsui datur, & confert, ipsumque meatum aquæ prohibet. Amigdalę quoq; conferunt eidem, & folia cucumeris, & similiter fęniculi radix trita & superposita. Ficus ẽt immatura, vel folia eius recẽtia. Deglutitio ẽt mellis est cum cura rabiosi canis. Ex prassio cum sale fit emplastrũ ad eius morsum. Confert ẽt caro ostreæ eius morsui. Similiter gentiana cũ vino, vel caro arietũ adusta similiter cum vino, vel capilli hoĩe in emplastri modum superpositi cum aceto. Præter ea mel calefactum cũ oleo rosato deglutitum. Idem in. 4. cano. Vulnus hoĩs a rabioso cane morsi non permittas vsq; ad dies. 40. consolidari, sed dilata & aperi & in primis occupare in trahendo ad exteriora, quia quando trahit humores ad interiora, cum eis venenum trahit. Cepæ autem & allia venenis resistunt, eaque abscindunt & a corpore repellunt.

De Eodem. Cap. XXVII.

PLin. li. 20. Canis rabiosi morsus brassica siluestris imponitur quæ erratica dĩ, melius si cum lasere & aceto acri. Olusa crũ quod hypposelinum vocant, eidem morsus potum & illitũ medetur, vel ẽt rutæ succus ex vino bibitur. Folijsq; trita vel commanducata cum melle vel sale vel cum aceto ac pice decocta imponũtur. Item eundem morsum folia fici ex aceto restinguunt. Idem in lib. 28. Vulnera canis rabiosi morsu facta circũcidũt vsq; ad carnes viuas, admouentq; vituli carnem, & iure eius carne decoctum potui dant, vel ipsam cum calce tusam. Hirci iecore imposito nec tentari affirmant metu aliquo, laudant & capræ fimum ex vino illitum culiq; & hirundinis decoctũ ac potũ. Idem in lib. 29 In canis rabiosi morsu tuetur a pauore aquæ canis canini capitis vulneri illitus, idem ẽt in potione proficit, & quidã ob id edendum illud dederunt. Est ẽt limus saliuæ sub lingua canis rabidi, qui si in potu datur, limphaticos fieri non patitur. Item ex cerebro galli succurritur, sed eo tm̃ anno prodest deuoratum. Crista ẽt galli contrita efficaciter imponitur & anseris adeps cũ melle, valet quoq; cũ aceto impositus. Fimus galli pulliq;, hirundinum combusti membrana ẽt anguiũ vere alias vernatione exuta cum cicere masculo trita. Præterea succida lana maribus canis rabiosi inculcata imponitur, & post septimũ diem soluitur. Item contra limphaticum morbũ vtilissimẽ iecur eius qui in rabie momorderit datur crudum, si fieri põt mandẽdum, sin autem coctum, vel coctis carnibus ius ipsum. Idem in lib. 3 c. Imponuntur & salsamenta piscibus seruata cõtra canis rabiosi morsus. Item hmõi morsu potum expauescentibus adipe vituli marini faciẽ perungunt. Idẽ in lib. 3 4. Vitione ferri morsus canis rabidi sanantur, expauescentesq; potum præualente morbo, vsta plaga illico liberantur. Idem. Plin. li. 8. Ad morsum rabidi canis remedium nuper repertum est radix rosæ siluestris, quæ cynorhoda appellatur. Hali. Epar etiam canis rabiosi si assetur & comedatur, manifestẽ prodest morsui canis.

De Castore. Cap. XXVIII.

EX lib. de nat. rerũ. Castor est aĩal ad modum canis pontici, longum. s. & gracile. Dentes habet acutissimos, pellem delicatam ac nobilem, quæ quanto nigrior est tanto pciosior. Colores in pilis habet velut taxus, sed pili subtiles sunt & pulchri. Non potest diu sustinere alias subsistere nisi caudam in aqua teneat, quam habet vtiq; piscium caudæ similem, saporemq; eius & speciem. Vnde & a Christianis in ieiunio comeditur. Pars. n. caudæ ipsius edibilis est, pare vsibus interdicta, residuũ aũt eius est caro, ipsaque cauda longitudinis cubitalis est pinguedinem multam habens, pedes aũt posteriores habet vt anser, & si maiores & cum vnguibus, anteriores aũt vt canis. Hæc. n. illi natura parauit, vt & posterioribus velut auis in aqua nataret, & anterioribus in terra sicut quadrupes ambularet. Isido. Castores a castrando dicti sunt, nam testiculi eorum apti sunt medicaminibus pp, quod cum venatorem persenserint ipsi se castrant, & virilia sua morsibus amputãt. De quibus Cicero in Scauriana. Redimunt se a parte corporis, pp quod maximẽ expetuntur. Iuuenalis. Qui se eunuchum fecerit cupiens euadere damna testiculi. Ipsi sunt & fibri, qui ẽt pontici canes vocantur. Solinus. Castor lutheri similis est aĩal morsu potentissimum, adeo vt cum hoĩem inuaserit conuentum dentium nõ prius laxet, quàm ossa fracta concrepuisse persenserit. Plinius lib. 8. Castor est aĩal horrendi morsus. Arbores. n. iuxta flumina vt ferro cedit, hoĩs parte comprehensa nõ antequã fracta concrepuerint ossa, morsu resoluit. Cauda pisciũ his, cætera species lutheri, vtrumq; aquaticum, vtriq; mollior pluma pilus. Ioiath in lib. de animalibus. Castor aĩal aquaticum ac terrestre, quod ex hoc genere fortius est, debiliorem sibi in seruitutem redigit, morsuq; testiculos & eius folles præscidit, vt leuior in fugam conuertatur.

Iterum de eodem. Cap. XXIX.

EX lib. de natu. rer. Castores (vt dicit experimentator) in grege viuunt, & simul ad siluas pergunt lignaq; dẽtibus abscindentes ad cauernas suas ex miro modo referunt. Vnum enim ex castoribus pro vehiculo resupinatum pedibus eleuatis in terram proijciunt, & inter crura eius abscisa artificiosẽ componunt, & sic eum trahentes cauda ad propria tecta deducunt. Verũ iniuriam talem non faciũt his qui inter illos educati sunt, sed illis qui de alienis partibus ad se venerunt, hos enim in seruitutem sub certa custodia redigũt. Aliorum tñ opinio est, ꝙ hoc illis faciant, qui senectute laboribusq; confecti dentes obtusos habẽt, & qui lingua secare non valent. Tales ergo in seruitutem redactos per absumptionem pilorum in dorso venatores agnoscũt, eosq; pietate commoti illæsos abire permittũt. In duplices autẽ vsus ligna secata habent. Nam & corticem comedunt, & ex lignis habitacula valde artificiosa faciũt. Amaris quidem arborũ folijs & corticibus castor ꝓ summis delicijs vescitur, vnde & tota eius caro, & si bono, tñ amaro odore perfundit. Comesturus autem corticem in posterioribus pedibus residet eleuatus, & anterioribus pedibus ligna tenes, eam tantum partem comedendo decorticat, quam inter pedes tenebat, quod autem extra pedes est abijcit, & non curat. Domum vero suam ædificat super aquas, faciens in ea mansiones diuersas, vt cum aquis excrescentibus, vel decrescentibus ascendat & descendat. Cum autem castor arborem secat, dentibus ictu dato eminus ab arbore currit, vt vitet casum eius, & hoc tamdiu, vel tam sæpe facit, donec crebris ictibus percussa ceciderit.

De Venatione castoris. Cap. XXX.

PHisiologus. Castor cum eum venator persequitur abscisos testiculos ante faciẽ eius proijcit, & venator habens, quod ab eo capiebat, vltra non sequitur. Si aũt alius venator eum sequatur, erigit se, & ostendit virilia se non habere, & sic euadit. Est aũt animal mansuetum nimis. Ex libro de natu. rer. Huius animalis venatio fit hoc modo. Canis ad hoc instructus in aquã proijcitur, qui ad foramen mansionis illius perueniens ingreditur, nec cedit castor morsibus donec a venatoribus artificiosa illa mansio confringatur. Quod autem dicitur castorem iam castratum erigere se, iamq; testiculos amputatos esse venatori ostendere, plurimi esse falsum dicũt, in illis castoribus qui apud nos sunt, quia testiculi castoris non exterius eminent, sed intus in ventre iacent, sicut renunculi. Egerit autem sicut auca. Fel ẽt euomit, vt Plinius dicit, ad multa vtile medicamenta. Præterea, quod dicitur se ipsum castrare, quando venatores insequentes præsentit, sibique præscidere testiculos vt euadat, Plateatius negat, præsertim cum eum magis venentur homines propter pellem, quam propter testes, etiam cum ipsum animal non sit tantæ discretionis. Fel eius (vt dictum est) ad multa vtile est. Eius quoq; coagulum sedat morbum caducum.

De Castoreo. Cap. XXXI.

PLatearius. Castoris testiculi abscisi in vmbroso loco suspensi desiccantur, vt in vsum medicinæ reseruentur, & dicũt castoreum. Bonum aũt castoreum. i. non sophisticatum, habet saporem mediocriter acutum. Glutinosum est, & saporem habet multum horribilem, neruos intricatos & pelliculis adhærentes. Per annos sex in magna efficacia seruari põt, melius tamen est quãto recentius. In medicinis ponitur abiecta pellicula exteriori,

virtutem

virtutem habet dissoluendi, attrahendi, & maximè neruosa loca confortandi. Cõtra epyli. & alias frigidas passiones capitis, datur castoreum cum succo rutæ in potu, vel decoctionis eius vinum. Cõtra paralysim linguæ puluis eius sub lingua ponitur donec per se resoluatur & consumatur. Cõtra paralysim totius corporis datur vinum decoctionis eius & rutæ & saluiæ. Contra litargium prouocatur sternutatio ex castoreo, cerebrum commouet, & confortat. Diascorides. Castoreum testiculi sunt animalis, quod castor dr, & sæpe aquaticam, sæpe vero terrenam sustinet vitam. Optimum est ponticum, quod sit interius cereum, & obstrusum membranulis naturalibus: quidam autem testiculos adulterantes immittunt vesicis, cum ammoniaci gutta sanguine castoris conspersa. Eligẽdi sunt ergo qui annuẽti sunt ex vna radice sibi cohærentes, pleni, inscidi, fragiles, ipsis folliculis se tractius separãtes. Purgari.n. debent, & medium ipsum medicaminibus misceri. Calefacit autem castoreum & desiccat & attenuat: illis ergo qui ex plenitudine spasmum patiuntur, aut tremorẽ neruorum vtilissimũ est. Quibus aũt hoc contingit ex inanitate vel siccitate cõtrarium. Vitia quoq; pulmonis emendat, & humidum frigidumq; cerebri humorem cum pulegio. Cũ vino bibitũ inflationes tollit, torsionibus medetur, potiones venenatas nocere non sinit. Litargicis singulare pſidiũ est. Tremoribus & cõtractionib⁹ & oĩbus neruorũ causis delitũ & vnctũ medetur: virtus.n.ei termãtica est & recorporatiua, mixtũ malagmatibus & acopis paraliticis seu schiaticis & his similibus subuenit.

De Eodem. Cap. XXXII.

AVicen. Castoreum habet corticem subtilem, qui quolibet tactu frãgitur. Est aũt subtilius & fortius oĩ quod calefacit & desiccat. Inflationem resoluit & illinitũ corpus calefacit, cõfert vlceribus perniciosis, ac neruis, ac tremori, & humido spasmo, ac stupori, & paralisi. Confert & oblimoni & litargiæ cum aceto & oleo rosaceo, surditatiq; frigidæ ac ventositati in aure dissolutũ in oleo nardino. Attractio p nares ex fumigatione ipsius cõfert apostematibus pulmonis & infirmitatibus eius. Bibit cũ aceto pp singultũ, & facit sitim. Delet dolorẽ vẽtris pugitiuũ cũ aceto bibitũ, vẽtositatẽ resoluit, mẽstrua prouocat, secundinã & fœtũ extrahit. Confert morsui paruorũ venenatorum, & qd ex eo declinat ad nigredinem est venenum, ita q interficit qñq; in vna die. Plin. lib. 32. Castoreum.i. castoris testes dicit Sestius esse paruos, substrictos, spinæ adhærentes, nec sine aĩalis vita posse adimi. Adulterari vero renibus eiusmodi qui sunt grãdes, cũ veri testes parui admodum reperiuntur: hi per se poti ex aqua freneticis sunt vtiles, litargicos & odoris suffitu excitant, & cum pulegio secundinas eijciunt, ac menses ciunt. Medentur quoq; vertigini, tremulis, spasticis, neruorum vitijs, ischiadicis, stomaticis, paraliticis. Oĩbus perunctis vel triti ad crassitudinem mellis cũ semine vrticæ aliãs viticis & aceto rosaceo. Sic & contra comitiales valent sumpti. Poti vero contra inflationes, tormina, venena. Aduersus quippe scorpiones bibuntur ex vino. Aduersus sphalãgias & araneos ex mulso, ita vt vomitione reddãtur, aut vt retineãtur cum ruta. Aduersus chalcidas cum myrrite, aduersus cerasten & præsteras cum panace aut ruta ex vino. Aduersus cęcos serpentes cum vino. Priuatimq; contra viscum ex aceto auxiliatur. Aduersus aconitum ex lacte aut aqua. Aduersus ellebotũ albũ ex aqua mulsa nitroq;, medẽtur & dentibus cũ oleo triti, & in aurem ad cuius partem dolor est infusi. Claritatẽ visus faciunt inuncti cum melle attico. Cohibent & singultus ex aceto. Idem in eodem. Capitis vlceribus confert castoreum cũ peucedano & rosaceo. Oculorum quoq; claritati cũ melle, auribus & vtilissimum est cum succo papaueris, rigoremq; ceruicis mollit, cũ pipere ex mulso mixto tanis decoctis ex oleo & sale vt sorbeatur succus, in aceti mulsi tribus ciatis comitialibus datur ieiunis. Iuuat etiam castoreum tremulos, si perunguantur oleo. Idem ex mulso potum prodest purgationibus fœminarum, si tamen supergrediatur grauida, faciet abortum, valet etiam ad alia plura in medicinis. Actor. Cætera itaq; de castore & castoreo require inferius vbi agitur de fibio.

De catoblepa & catto. Cap. XXXIII.

PLinius lib. 8. Catoblepa appellatur fera modica & iners iuxta fontem Nigrim, qui est apud hesperios Aethyopes, vt plerisq; existimauere, Nili caput. Fera hæc cæteris quoq; mẽbris iners caput tñ prægraue ægrè fert, id deiectum semper in terrã. Aliàs internitio est humani generis, oĩbus qui oculos eius viderint confestim expirantibus. Eadem & basilisci serpentis est vis. Solinus. Iuxta fluuiũ Tygrim nascitur catoblepa, modica & iners bestia, pestilenti aspectu. Isido. Catus.i. ingeniosus, a Græco venit. Musio est appellatus, eo q muribus infestus sit. Hunc vulgus cattum a captura vocat. Dicunt alij quòd captat idest videt. Tam.n. acutè cernit, vt fulgore luminis noctis tenebras superet. Auicenna. Ex catti morsu qñq; accidit dolor vehemens, & viriditas in corpore, & curatio eius est curatio communis. Iuuatur autem emplastro cepæ, vel calamenti siluestris. Razi. Catti siluestres ex fumo rutæ & amigdalarum amararũ fugiunt. Hali. Carnes catti calidæ sunt & siccæ, medentur emorroidarum doloribus, renes calefaciunt, dorsi doloribus prosunt. Esculapius. Stercus catti vel cattæ cum synapi & aceto allopiciam curat. Actor. Idem & musio siue murilegus appellatur, de quo etiam plenius infra dicetur.

De Cepho & centrocora. Cap. XXXIIII.

PLinius lib. 8. Cæphos Aethyopia mittit. Quorum pedes posteriores humanis pedibus & cruribus, priores manibus sunt similes. Hoc animal Roma postea non vidit, nisi in ludis Pompeij. Solinus. Tempore dictatoris Cæsaris monstra Romæ visa sunt, q cæphos dicunt, horum posteriores pedes crure ac vestigio humanos mentiuntur actus, priores hominum manus. Phisiologus. Centrocora est, q bestias vniuersas pcedit, huius corpus asini, clunes cerui, pectus & crura leonis similitudinẽ hñt, oris hiatum vsq; ad aures vastum, imitatur autem hoĩs vocem. Plinius vbi sup. Crocutas Aethyopia inter alia monstra generat velut ex cane lupoq; conceptos, omnia dentibus frangentes, protinusq; deuorata ventre conficientes, Idem in eodẽ. Hyene coitu leæna Aethyopica parit crocutam, hominum pecorumq; voces imitantem. Acies ei perpetua in vtraq; oris parte nullis gingiuis continuo dente, quæ ne occursu contrario hebetetur, capsarum modo includitur. Solinus. Crocuta nunquã aciem orbium commouet, sed in obtutum sine nictatione intendit, in ore gingiua nulla, dens simus atque perpetuus.

De cirogrillo. Cap. XXXV.

ROdolphus super Leuit. Cirogrillus est animal spinosum, & ericio simile. Actor. Alibi legitur, q maius sit ericio, spinosum tñ, vnde patet, quòd quidam falso dixerunt hunc esse cuniculum. Alibi quoq; legitur, quòd cyrogrillus ipse sit ericius vel erinacius, animal videlicet porcelli formam habẽs, sed spinosum de quo plenius dicetur inferius. Vnde in Psalm. 103. vbi legitur in nostra trãslatione, petra refugium erinacijs, Alia translatio habet cyrogrillis. Glossa super prouerbia Salomonis. In prouerbiis quoq; vbi iuxta translationem nostram legitur. Lepusculus plebs inualida, qui collocat in petra cubile suum. Alii pro lepusculo habent cyrogrillum. Et est animal non minus ericio, simile muri & vrso, cuius in palestina magna est copia in foueis & in petrarum cauernis. Hinc in Psalterio vbi dicimus. Petra refugium erinaciis, alii ponunt leporibus alii cyrogrillis. Sed quidam hic pro lepusculo ericium habent. Hieron. enim verbum Hebræum saphan interpretatur, & cyrogrillum, & ericium, & leporem. Esicius super Leuit. Cyrogrillum animal debile quidem, sed rapax, & mortiferum esse dicunt.

De Duran. Cap. XXXVI.

EX lib. de nat. rer. Duran (vt dicit Aristo.) est aĩal velox atq; fortissimum, quod a venatoribus insecutum, cum euadendi desperatione frangi cęperit, astutia naturali stercus intorquet valde contra canes insequẽtes se, eosq; retardat putridę egestionis odore. Actor. Fortassis & hoc nomine videlicet duran vocatur bestia, q superius iuxta eundem Aristo. bonacus siue bonacon est appellata, & ipsa est (vt vr.) siluestris vacca, de qua dicit Aristo. q habet cornua cõtra seinuicem inclinãtia. Et ideo natura dedit ei aliud iuuamentũ, videlicet eiectionẽ stercoris in remotũ, vt ab ipso venatorẽ detineat, ne ad eam prope accedat.

De Eale. Cap. XXXVII.

SOlinus. Eale est animal apud Indos, alias vt equus, cauda elephanti, nigro colore, maxillis aprinis, cornua præferens vltra cubitalem modum lõga, ad obsequium cuiuslibet motus accommodata. Neque enim rigent si vsus exigit prælandi. Quorum alterum cum pugnat, prætendit, alterũ replicat, vt si ictu aliquo alterius acumen offenderit, acies succedat alterius, hyppotamis comparatur, & ipsa sane aquis fluminum gaudet. Plin. lib. 8. Eale magnitudinem habet equi fluuiatilis, cornua mobilia, q alterna sistit in pugna, variaque & obliqua. Ex libro de natura rerum. Eale est bestia cuius corpus est quasi equi, maxilla vero sicut apri, nigro colore horrens, in aqua & in terra æqualiter potens, habet cornua maxima, quorum pugnans aliud reflectit post terga. Quo quidem obtuso illo videlicet vnde pugnauit, reliquum ad pugnam dirigit.

De Elephante. Cap. XXXVIII.

ISido. Elephantem Græci a magnitudine corporis vocatũ putant, eo q formam montis pferat. Græcè.n. mons elephon dr, apud Indos aũt a voce barro vocatur, vnde & vox eius barritus, & dentes eius ebur. Solinus. Horum duo genera sunt, nobiliores indicat magnitudo, minores nothos dicunt. Truncos edunt, lapides vorant, gratissimas habent palmas in cibatu. Indicos elephantes timent Mauri, & quasi paruitatis suæ conscii, aspernantur ab his idem. Impatientissimi sunt frigoris. Siquis tamen cameleontem vermẽ deuorauerit, oleastro sumpto pesti medetur.

medetur. Duriſſimum dorſo tergus eſt, venter mollis, ſetarū hirſutiæ nullæ. Ariſto. Elephantorum aliqui potant oleum, & aliqui non. Et qui potāt oleū, ſi in eorum ventre fuerit ferrum extrahitur per olei potum. Elephas quoq; bibit vinum, & qñ bibere non pōt, medicinas cū oleo decoquūt, & ei bibendū tribuūt. Hoc aīal eſt valde fluuiale, maneꝗ; prope fluuios, ac mergit ſe in aqua, ita ꝙ eius additamentum eſt ſuper faciem aquæ ac per ipſum ſpirat. Nec pōt multum durare natando, ꝑꝑ ponderoſitatē corporis. Natura quippe dedit in iuuamētū modū elephanto magnitudinē corporis, ſicut & camelo. Magnitudo etenim corporis ꝓhibet occaſiones ab aīalibus. Elephas ergo oībus maior eſt, quia naſcitur magnus ſicut canis, & creſcit annis ſexaginta Viuit aūt annis 200. qñq; 300. Huius habitatio in deſertis eſt, arbores magnas fortitudine ſua proſternit, culmisꝗ; ſuis parietes deiicit magnos. Plinius li. 8. Elephanti gaudent amnibus, & circa fluuios vagantur, cum alioquin nare nō poſſint, propter corporum magnitudinem. Palmas excelſiores fronte proſternunt, & ita iacentium aſſumunt fructum. Ore mandunt, ſpirant, & bibunt, & odorant, haud improprie appellata manu. Traditur elephas veſtigio hoīs animaduerſo, priuſquā hoīem, intremiſcere inſidiarum metu, ſubſiſtere olfactu, circumſpectare, iras proflare, nec calcare, ſed erectum proximo tradere. Illum ſequenti nūcio ſimili vſq; ad extremum, tunc agmen circumagi, ac reuerti, aciemꝗ; dirigi. adeo oīum odori durare virus illud maiori ex parte, ne nudorum quidem pedum. Elephanti gregatim ſemper incedunt, ex oībus minimè ſoliuagi, ducit agmen natu maximus, cogit ætate proximus. Ex lib. de nat. rer. Elephas non niſi laceſſitus nocet, muſcas eius dorſo inſidentes cute in rugas cōtracta necat, & hoc illis pro villo caudæ eſt. Hoc animal (vt dictum eſt) valde fluuiale eſt, qm̄ in India vbi generantur ſemper habitant ſuper fluuios. Et quando purgari vult in aquis vſq; ad promuſcidem ſe immergit, per hanc enim ſpirat.

De Humanitate & obedientia elephantorum. Cap. XXXIX.

ARiſtot. Elephas eſt aīal māſuetum quod cito domeſticatur, & obediētior atq; diſciplinatior eſt oībus aīalibus, vnde inſtruitur ēt adorare regem, & in hoc oībus melior eſt aīalibus. Plinius vbi ſup. Magna quoq; narratur eorū clementia, nec niſi laceſſiti nocēt. Equitatu vero circumuenti infirmos aut feſſos ſiue vulneratos in medium agmen recipiunt, ac velut imperio, vel rōne per vices ſubeunt, capti celerrimè mitificantur ordei ſucco. Domantur rabidi fame verberibusꝗ;, aliis elephantis admotis, qui tumultuantem cathenis coerceant. Ambr. Ita videbatur natura nihil robuſtius elephantis habere genitū, nihil tā terribile, tam proceium, & hi tamen hominum ad nutum ſeruiunt, naturamq; ſuam humana inſtitutione deponunt. Docētur vt paruuli, ſeruiunt vt infirmi, verberantur vt timidi, corriguntur vt ſubditi. Obliuiſcuntur quod nati ſunt, & quod iubentur induunt. Dumꝗ, in mores noſtros tāſeunt, proprios motus perdūt. Phiſiologus. Elephas dū arte hoīum ſucciſis arboribus, ingētia mēbra cōmittit, tāto pōdere ſuppinatus propriis viribus ſurgere nequit, quia pedes eius nullis inſtituuntur articulis, ſed homano ſolatio ſurgit, cuius arte iacuit. Itaq; belua ſuis greſſibus reſtituta, memor eſſe beneficii nouit in magiſtrum, quem ſibi ſubuenīſſe agnoſcit. Ad ipſius arbitriū greſſus mouet, eiuſdem voluntate cibos capit. Deniq; vice manus promuſcidē tendit magiſtro, profutura gratanter accipit, quia ſe illius cura viuere poſſe intelligit Flatum ſuum dolori capitis humani mederi dr̄, quē rugatus exhalat. Dū aūt ad aquas venerit ꝑ cauū aliàs cannam promuſcidis in pluuię modū imbrem poſtulatus effundit. Deniq; motu corporis a diuerſis poſtulat, qđ magiſtro porrigat, & cōpēdia nutritoris alimenta ſua putat. Quod ſi aliquis poſtulata præbere contempſerit, collectaculo veſicę patefacto tantam dr̄ aluuionem egerere, vt in eius penates fluuius quidam videatur intraſſe, contemptum vindicans in fętore. Scurriliter ludentes deſpicit, honeſtum aliquid gratanter attēdit. Solinus. Ineſt autem illis clementiæ bonum. Nā ſi per deſertum hoīem fortè vagabundum viderint, vſq; ad notas vias ductum præbēt, vel ſi in cōſtrictis pecoribus occurſitent, itinera ſibi blāda & placida manu faciūt, ne quod aīal obuiū interimant. Conflictu forſitan ſi fortè pugnatur, nec mediocrē habent curā ſauciorum.

De Sagacitate ipſorum. Cap XL.

ISidor. Elephanti ſiquidem intellectu & memoria multa vigent, gregatim incedunt, motu quo valent homines ſalutant. Solinus. Elephanti iuxta ſenſum humanū intellectus habent, memoria pollent, ſyderum ſeruant diſciplinam, luna niteſcente gregatim amnes petunt, mox quoq; liquore aſperſi ſolis exortum motibus quibus poſſunt ſalutant, deinde in ſaltus reuertuntur. Gregatim oberrant, & natu maximus agmen ducit, Aetate vero proximus ſequentem cogit: flumen tranſituri minimos antemittunt, ne maiores ingreſſu alueum atterant, & profundos gurgites depreſſis vadis faciant. Cum venatu premūtur, vtroſq; dentes pariter effringunt, vt ebore damnato, nō requirantur, hanc. n. ſibi cauſam ineſſe periculi ſentiūt. Plinius lib. 8. Elephātis eſt intellectus patrii ſermonis. Et imprimis obedientia officiorūꝗ; q̄ didicere memoria. Amoris & gloriæ voluptas, immo q̄ ēt in hoīe rara eſt probitas, prudentia, ęquitas. Et qđ ad docilitatem attinet, regem adorāt, genua ſubmittunt, coronas porrigunt. Indicis Arabici minores, quos nothos appellant. Germanici Cæſaris munere gladiatorio quoſdā ēt motus inconditos edidere ſaltantium modo. Item narrāt in maritimis Aethyopię quinos elephantos inter ſe cratium modo implexos erectis promuſcidis alias capitibus velificātes, ad meliora Arabiæ pabula fluctibus vehi. Plin. Elephas cameleone concolore fronde deuorato, occurrit oleaſtro huic veneno ſuo. Ex libro de nat. Elephanti teſte Caſſiodoro, oīum quadrupedū ſuperant intellectum, vnde non dubitat elephas primo aſpectu adorare, quem cunctorum intelligit rectorem eſſe. Cui ſi tyrannus appareat, inflexus permanet: farinam ſimilæ minutiſſimo pulueri permixtam ſeparat optimè, ita ꝙ farinam in paſtum colligens nihil admittit de puluere: læſi vero dicuntur offenſam ſeruare, longoꝗ; tempore poſt iniuriæ vindictam reddere.

De Pugna elephantorum cum draconibus. Cap. XLI.

SOlinus. Elephantorum cum draconibus iugis eſt diſcordia. Deniq; inſidiæ hoc aſtu ꝑparantur. Serpentes prope ſemitas deliteſcunt, per quās elephanti aſſuetis callibus euagantur, ſicꝗ; prioribus prætermiſſis poſtremos adoriuntur, ne qui anteceſſerint opitulari queāt, primumꝗ; pedes nodis alligant, vt laqueatis cruribus impediant gradiendi facultatē. Nam elephanti niſi præuēti hac ſpirarum mora, vel arboribus ſe, vel ſaxis applicāt, vt pondere nutabundo attritos necent angues. Dimicationis vero præcipua cauſa eſt, ꝙ elephantis (vt aiunt) frigidus ſanguis ineſt, & ob id a draconibus auidiſſimè torrente captantur æſtu, quamobrem nunquam inuadunt eos, niſi potu grauatos, vt venis propenſius irrigatis, maiorem ſumāt de oppreſſis ſatietatē. Nec aliud magis quàm oculos petūt, quos ſolos expugnabiles ſciunt, vel interiora aurium, eo ꝙ is tm̄ locus promuſcide defendi non pōt, itaq; cum biberint ſanguinem, dum ruunt beluæ, dracones obruuntur. Sic vtrimꝗ; fuſus cruor terrā imbuit, fitꝗ; pigmentum quicquid ſoli tinxerint, quod cynabrim vocāt. Plinius vbi ſupra. India cum elephantis perpetua diſcordia bellantes tam magnos habet dracones, vt eos circumflexu facili ambiant, nexuꝗ; nodi perſtringāt Itaꝗ; cōmoritura dimicatio, dum victus corruens, complexum elidit pondere. Idem in eodem. Dracones primum cauda greſſus elephantium alligant, & illi nodos manu reſoluunt. At hi caput in nare condunt, pariterꝗ; ſpiritū percludunt, & molliſſimas partes lanciuāt, quia ſanguis elephantis frigidiſſimus, ob id æſtu torrente præcipuè a draconibus expetuntur. Dracones autem tanti ſunt, vt totum ſanguinem capiant. Nam elephantos ab illis ebibi ſiccatoſque concidere, & dracones inebriatos opprimi commoriq́ue certum eſt. Rinoceros etiam impugnant elephantem cornu petens aluum, quem ſcit eſſe molliorem.

Qualiter homines vtuntur elephantibus in prælijs. Cap. XLII.

ISido. Elephātorum genus in rebus bellicis aptum eſt. In his enī Perſæ & Indi ligneis turribus collocatis, tanquam de muro iaculis dimicant. Vegetius renatus de re militari li. 3. Elephāti in ꝓlijs magnitudine corporū, barritus horrore, formæ nouitate, hoīes quoq; conturbant, aduerſus quos diuerſa reſiſtendi excogitauerunt genera armatorum. Curio in Lucania gladio manū, quam promuſcidē vocāt, viri abſcidit. Et bini cathaſtriati equi iungebantur ad currum, quibus inſidentes longiſſimos contos in elephantes dirigebāt. Præcipuè velites antiqui aduerſum elephantos ordinauerunt. ſ. iuuenes leui armatura, corpore alacri, qui ex equis optimè miſſilia dirigebant. Latius tn̄ contra eos inferius ꝓfigitur ferrū, vt in magnis corporibus maiora ſint vulnera. Illud additū eſt, vt funditores cū fundibolis & fundis rotundis lapidibus deſtinatis, hos per quos regebantur elephāti cū ipſis curribus affligerent, atq; mactarent quo nihil tutius inuentum. Præterea venientibus beluis, quaſi irrupiſſent aciem, ſpacium milites dabant. Quæ cū in agmen mediū peruenīſſent circunfuſis vndiꝗ; armatorū globis, cū magiſtris abſq; vulneribus capiebātur illęſę. Solinus. Magnū in rebus bellicis vſum elephāti miniſtrāt. Indi gensꝗ; Perſarū ferox bellis, validaꝗ; ſagittis elephantis quaſi grandibus turribus ſepti, procedunt in medijs campis, de his tanquā de muro dimicantes, & velut in ſpecula poſiti magis ſpectant bella, quàm ſubeant. Elephanti ſiquidem intollerabili impetu in hoſtes ruunt, nec repelli, vel retardari poſſunt, velut montes quidam immobiles in prælijs verſantur, mugitus fragore confidentiam omnium perturbant. Et nec nudi quidem facile ferro penetrabiles ſunt, muniti vero lorica ſine ſui periculo ſecant acies, turmasꝗ; conterunt, dētibus quoq; ſuis tanquam naturalibus ſpiculis ſemper armati ſunt, &

pro-

promuscide sua quicquid inuouerint frangũt. Quicquid et pede presserint, velut quodam lapsu ruinæ ingentis exanimant.

De eodem. Cap. XLIII.

EX lib. de natu. rer. Elephanti ergo in bello quoq; promuscide vtuntur, & in ea capiunt hoĩes, partibus suis aduersantes. Sunt enim bellicosi & audaces nimis, maximè cum eis in prælio sanguis vuæ vel mori ostenditur, intollerabili (vt dictum est) impetu ruunt in hostes, vt nullo bellorum agmine, nulla militũ constipatione, nullo clipeorum obiectu retardentur. Cumq; vociferantur, per os vociferatio est horribilis, quia cum multo spiritu. Persæ & Indi cum his pugnare solent, turres ligneas cum armatis, 40. vel 50 super eorum dorsa portãtes. Itaq; legitur, quod Alexander Magnus contra Indos pugnaturus, æreas statuas impleri iussit prunis ardentibus, quas elephanti putantes homines esse labia protendentes comburebant. Statimq; cæperunt fugere, de cætero neminem audentes contingere. Alia vice grinnitu ac stridore porcorum, cum sonitu buccinarũ multos elephantes superauit, eo quod talibus assueti non fuerant. Elephanti confligẽtes vna nõ mediocrem sauciorũ curam hñt. Nam fessos & sauciatos in medium ipsorum recipiunt. Auicen. Iuuantur hoĩes in pugna & elephantũ fœminis sicut masculis, sed corpora fœminarum minora sunt, quam marium & cum hoc et audaciæ sunt minoris. Elephas aũt (vt dictum est) tantæ fortitudinis est, vt cũ suis culmis prosternat magnos parietes, & cum sua fronte magnas arbores. Plin. lib. 7. Elephantes phaleris argenteis maximè gaudent & gloriã appetunt, domiti militant. Ac turres armatorũ in hostes ferunt, magnaq; ex parte conteruut, iidem tñ suis et minimo terrentur stridore, vulnerati ac territi semper retrocedunt, haud minore partiũ suarũ pernicie. Indicũ elephantẽ pauent africi, nec audent contueri. Nã & maior magnitudo est Indicis. Elephanti alterius dẽtis mucroni ne sit hebes in pliis parcunt. Alterius operario vsu radices fodiunt, ac molles impellũt. Tpe Hannibalis vnus homo cõtra elephãtum in arena pugnauit, & magno dolore penorum interficit. Elephantorum promuscidem facillimè amputari patuit experimentis præliorum Pyrri. Circa hos itaq; cura belli summa est, mitumque pudore victus vocem victoris fugit. Phisiologus. Vt autem animentur ad prælium ostenditur eis vuæ sanguis. Sed si veniat porcus coram eos grinniens, totam animositatem amittit.

De Coitu elephantorum & generatione. Cap. XLIIII.

ELephanti concupiscentiam fœtus in se non habent, sed tpe quo volunt filios procreare, vadunt ad oriẽtem vsq; in proximum paradisi, vbi inueniant mandragoram, de cuius fructu prior gustat fœmina, deinde masculus eius suasione, & tunc cõueniunt, & concipit fœmina. Tpe vero partus ingreditur aquã vsq; ad vbera, & ibi parit super aquam, pp draconem qui insidiatur ei. Ex si extra aquam pareret, fœtum eius deuoraret. Masculus quoq; non recedit ab ea dum parit, pp serpentem qui inimicus est eius sicut draco. Nã huius aĩalis ossa & pellis in quocunq; loco incensa fuerint, statim odor eorum serpẽtes fugat, & quodlibet venenosum non accedit. Solinus. Venerem ante annos 10. fœminæ ante quinq; mares nesciunt. Biennio coeunt quinis nec amplius quàm in anno diebus, non prius ad gregarium numerum reuersuri, quàm viuis aquis abluantur, propter fœminas nunquam dimicant nulla enim adulteria nouerũt. Isid. Elephãti aucsi coeunt, cum aũt parturiunt, in aquis & insulis fœtus dimittunt pp dracones, qui eis inimici sunt, & ab eis implicati necantur. Biennio aũt fœtus portant, nec amplius quàm semel gignunt, nec plures, sed vnum tñ. Viuũt aũt annis trecẽtis. Apud solam Aphricam & Indiam elephanti prius nascebantur, nunc hos sola India gignit. Aristo. Elephas coit in agresti loco maximè prope fluuios fœmina sedet, mas equitat super illã. Fœmina post annum 10. vsq; ad quidecimum coit, mas aũt post quinquenniũ, & hoc in vere. Vnicum filium gignit, sicut equus & camelus. Fœmina per duos annos impregnatur. i. in vtero trahit pp extremitatẽ magnitudinis concepti. Impregnata quoq; a masculo non tangitur omnino, & post partum cessat triennio. Parit aũt fœtum similem vitulo duorũ vel trium mensium. Elephanti tempore coitus efficiuntur siluestres, domosque dirimunt, & alia miranda multa faciunt. Iorath. Elephantes partum suum in desertis locis conseruant propter draconem, quẽ dum ipsum inuenit, subito interficit. Plinius. Elephanti præ pudore nunquam nisi in abdito coeunt. Huius generis fœminæ multo pauidiores sunt. Annis decem vulgus existimat gestare in vtero. Arist. autem biennio, nec amplius, quàm singulos semel gignere. Cæteris animalibus inter se propter fœminas perniciosa sunt prælia, his nulla, non quia desit eis vis amoris, nec mirum his amorem inesse, quibus est memoria. In India maximè circa tempus coitus elephanti efferantur, & Indorum stabula dentibus sternunt. Quapropter illos arcent coitu, fœminarumque pecuaria separant, quæ haud alio modo, quàm armentorum habent. Ex libro de natura rerum. Solinus ait elephantem semel parere. Sed reuera ter vel quiquies parit in ętate.

De Membrorum elephanticorum creatione. Cap. XLV.

ELephas statim vt nascitur apparent dentes subito cũ eo generati, sed non apparent dentes magni, donec iuuenescat. Huius lingua valde parua est, & interius valde, nasus eius longus ac fortis, felle caret, nec multos in pedibus anterioribus digitos habet. Nec habet pedes fissos vel suleas habentes, sed pp grauedinẽ corporis posuit natura pedes eius fortes ad portandum corpus tñ. Ideoq; non vtitur anterioribus pedibus loco manuũ, sicut aĩalia cætera. Pedes eius anteriores multo sunt posterioribus maiores. Flectẽs duos pedes sedet, ac fulciens latus alterum dormit. Circa coxas. n. iuncturas alias, quatuor enim iuncturas flectit. Pes sinister in aĩalibus non est leuis motus, pręterquã elephanti. Digiti pedum eius non sunt diuisi diuisione manifesta, sicut in aliis animalibus, & habet quinq; digitos in pedibus posterioribus. Fœminas duas habet mammillas, non in pectore, sed prope. s. sub ascellaria. Et est mammilla elephantis valde parua, non conueniens magnitudini sui corporis. Ideoque non apparent in vtroq; latere. Mares qñq; duas mammillas habent Fœmina duas habet tñ, quia non parit nisi vnicum filium. Nec sunt prope coxas, quia fissi pedis est aĩal, sed in parte subascellari sunt, qui proprius est locus mammillarũ. Elephas intestinum habet inuolutũ, villosum. Ideoq; putatur, quòd habeat quatuor ventres, nec habet alium stomachum. Totumq; suum interius simile est interiori porci. Epar eius est quadruplo maius epate bouis, & similiter est residuũ sui interioris. Splen eius respectu sui corporis est modicus. Oẽ animal habens pedes fissos, habet digitos, pter elephantem, qui hẽt quidem digitos iũctura latẽti coniunctos. Non. n. fissi sunt, & ideo nõ hñt vngues oĩno. Itaq; natura dedit eis fortes multum, ad portandum corpus tam ponderosum. Situs virgæ elephanti similis est situi virgæ equi, sed parua est, non conueniens corpori suo. Eius testiculi non apparent extra, sed sunt prope renes intra. Ideoq; vt locis saltus est in coitu. Huius itaq; testiculi sicut & tortucæ & ericij, sunt. n. intra corpus, quia cutis animalium illorum nõ est conueniens ad cooperiendum. Fel non habet elephas distinctum, sed venas paruas, in quibus est fel. Ex lib. de naturis rerũ. Elephanti cadentes surgere non possunt, qũ ossa solida sine iũcturis habent. Vnde & crura tybiasq; flectere non valent nisi in iuuentute. Crura vero æqualia habent in crossitudine. Instar stipitum ab imo pedis vsque ad ventrem. Pedes vero rotundos ad instar pomi. Quoniam dum gradiuntur, & pondere sui corporis, & virtute suæ fortitudinis, altissimè pedes suos imprimunt terræ, ita vt periculosum sit aliis animalibus, vt equis & tauris, post eos ambulare.

De Eodem. Cap. XLVI.

PLin. vbi supra Elephanto durissimum tergus est dorsi, ventres molli. Setarum vero nullum tegumentum, nec in cauda quidem, præsidium abigendo tędio redditur muscarum. Idẽ in lib. 11. Elephanto dentes ad manducandum quatuor sunt, pter illos qui prominent, masculis quidem reflexi, fœminis aũt recti ac proni. Ventres elephanto sunt 4 cætera vero suibus similia. Elephantorum tergora impeuetrabiles hñt pelles. Cum tñ inter oĩa quadrupedia subtilitas animi perhibeatur illis præcipua. Testiculi sunt eis occulti parentium lumbis abhærentes intus, ob hoc in venere. i. coitu ocyssimi Ambrosius. Elephanto parua ceruix est respectu corporis. Genua non flectit, vt rigidioribus crutibus quasi columnis tanta membrorum machina sustineri possit. Calcaneum leuiter incuruat. Rigent cætera pedũ a summo vsque ad imum. Fulcitur aũt hincinde maximis trabibus, vt in somno aliquantulũ reflectatur, quia pes eius nulla cõiunctione attuũ distinguitur. Ad hæc fulcra fiũt mansuetis tñ. Feris aũt & agrestibus imminet periculũ, arbori siquidẽ innixi aut costas fricant, aut in somno sese relaxant. Quę aliqñ vincta atq; inflexa tanto corpore frangitur & elephas corruit, nec se pòt eleuare, sed ibi iacens interit, aut gemitu suo proditus sternitur, dum ventrem extetaq; exteriora non facile solẽt aliqua penetrare tela. Deniq; artus elephantis sunt compacti nõ vt nobis distincti, quo sunt robustiores quam hoĩs. Phisiologus. Elephas nec se, vt nos in anchos aliqñ deponit, nec genua flectit, sed solùmodo calcaneum leuiter incuruat. Residuũ vero corporis nequaquã. Oculi eius parui, sed grauiter se mouentes. Scurriliter quidẽ ludentes despiciunt, honestum aliquid gratãter attendunt. Cutis vlcerosis vallibus exaratur, a qua leprosorũ passio. s. elephantia nomen accepit. Cutis hæc in tantam duriciem solidatur, ut illam osseam esse putes. Nulla deniq; vi trãsmittitur, nullo feri acumine penetratur. Ideoq; Persarum Reges illam ad bella traxerunt, quia nullis ictibus pulsata cedit. Venter aũt elephanti, & quæ iuxta sunt, mollia sunt. Interius simile est interiori porci, ac per consequens interiori hominis.

De

De Promuscide: Cap. XLVII.

ISido. Elephanti rostrum promuscidis dr̄, qm̄ illo pabulū ori admonent, & est angui similis, vallo munitus eburneo. Arist. Elephāti nasus longus & fortis, & vtitur eo loco manuū in accipiendo cibum & potum, & in oībus quibus indiget, in eradicatione quoq; arborum. Itaq; membri huius creatio fuit in eo mollis atq; flexibilis, vt possit retinere cibum quem accipit extra, & adducit ad os. Item pp anhelitum, & pp traditionem vius in caua, & pp mãsionem eius in aqua posuit natura additamē-tum illud longū, potens inuolui & duplicari. Itaq; priuauit ipsum natura vsu pedū, vtitur aūt illo additamento, sicut vtuntur aīalia pedibus anterioribus. Huic nasus est quasi caleaneus ex cartilagine creatus, quo vtitur loco manus. Per hūc cibos & potus accipit & ori suo reddit, ac per ipsum dño suo, quod voluerit. Solusq; aīalium hoc facit. In aqua quoq; cū natat eo inspirat, & aquam eicit, huius siquidem animalis natura conueniēs ad habitandum in desertis & prope aquas, vt sic cibus eius in humido. Et qm̄ est aīal habens sanguinem & difficile ambulat a loco sicco ad humidū, pp hoc indiget anhelitu multo, fm corporis eius magnitudinem. Denigi sicut hoīes in aqua submergentes se, præparās instrumentū sibi quo anhelāt in aqua longo tpe, vt patueniat illis aer in humido mediante isto instrumēto, sic ēt ingeniata fuit natura dando elephantis additamēta longa, q̄ illi super aquam eleuant, qō natant, ad aerem attrahendum, vtantur & his vociferando. Sed elephas qñq; vociferatur per os sine naso, & tunc eius vociferatio est cū multo spiritu, sicut qñ magnus inanhelat homo. Cum autem ex parte nasi vociferauerit, tunc sicut fistula dulcissona erit. Plin. libr. 11. Elephas citra nares ore ipso sternutamento similem elidit sonum, per nares autem rauciati turbatum. Anima siue anhelitus elephantis serpentes extrahit. Ambrosius. Equus quidem & bos prolixiora colla sortiti sunt, qm̄ herbas pascunt. Elephas vero quia cunctis eminentior inclinare se non pōt ad pascendum, habet promuscidem. i. rostrum in anguis similitudinem, ad colligendum cibū, & largo potoi humorem infundendum, quę videlicet promuscidis est concaua, vt ad restinguendam sitim bestiæ sitim in plenos lacus hauriat. Ex lib. de natu. rer. Elephas ergo animal videlicet magnum & robustum habet rostrum decem cubitorū prominens quasi amplum intestinum, ex carne cartilaginosa, & dura, quod promuscidem vocant, & vtitur eo loco manus ad oēm actum habituatum. Vnde & per hunc cibum & potum capit & ori suo reddit. Nam & vinum, quod natura libenter bibit sibi datum, promuscide sorbet, oriq; infundit, & tunc palato iucūditatem sentiens, ore mulcebri congratulatur danti &c.

De Aetatibus & morbis & nocumentis elephantorum.

Cap. XLVIII.

PLinius lib. 8. Elephantorum iuuentus ab anno 60 incipit, viuuntq; plures annis ducentis, & quidam ēt tricentis. Frigoris impatientia sunt, inflationem & profluuium aluii sentiunt. Olei potu tela, quæ corpori eorum inhæserant, iaculo decidere, a sudore vero facilius adhærescere. Animalium maximè murem oderunt, & cruciatum in potu maximum ab hirudine siue sanguisuga, cum in ipso amne canalis se fixe fuerit, sentiunt. Draco, vt dictum est supra, contra elephantem pugnat, oculosq; maximè petit, ita fit vt plerunq; cæci & fame ac mœroris tabe confecti reperiantur elephāti. Rinoceros quoq; impugnat cornu aluum petens quem scit esse molliorem. Elephantis terram edisse tabificū est, nisi sępius mandant. Elephas cameleonte verme calu deuorato, occurrit oleastro huic suo veneno. Setarum nullum hn̄t segumentum, nec in cauda quidem præsidium abigendo tędio muscarum. Solinus. In elephantis candoredentiū iuuentus intelligitur, quorū alter semper in ministerio est. Alteri parcitur, ne hebetatus assiduo repercussu minus vigeat, si fuerit dimicādum. Cum aūs venatu pmuntur, verosq; pariter affringunt, vt ebore damnato non requirantur. Hanc. n. sibi causam inesse periculi sentiunt: viuunt annis tricentis impatientissimè frigoris. Odorem muris maximè fugiunt. Ambro. Elephas itaque tauros formidat, murem timet. Nec amplius miror elephātem, quia procerus est quam murem, quia elephanti tricentis & amplius annis feruntur vitam producere, quia cum artus habeāt cōpactos, non distinctos, si diu steterint aut velocius incurserint, aut iugiter ambulauerint eorū genua vexātor & plantæ. Esculapius ex lib. de sensibus. Elephas cū Arietē viderit, timet illum & fugit. Aristote. Elephantis nocet ventus, & si comederit elephas terrā, moritur, nisi fuerit ad hoc assuetus, & fortè lapides transglutiet. Accidit aūt eis & infirmitas inflatiua, pp quā nō possunt vrinam aut stercus eiicere, cum aūt vexatur elephas ex eo q̄ non dormierit, eius spatulæ cum oleo & aqua vnguntur & curabitur. Si vero doluerint eius spatulæ, caro porcina assata super scapulas illius ponatur, & sanabitur. Accidit eis qñq; dolor iuncturarum, & cōtra hoc iuuat eos potus aquæ calidæ, & gramina submersa in melle. Istę namq; duę res prohibent fluxum ventris. Si quis eorum habuerit in ventre ferrum, extrahitur per olei potum. Cumq; bibat elephas vinum, qñ bibere non pōt, accipiunt medicinas, & cum oleo decoquunt, eiq; dans illud ad potandum. Per annos sexaginta crescunt, & tunc frigus & hiemem ventumq; frigidum sentiunt. Ex libr. de nat. rer. Elephantis vt dictum est, multum nocet ventus, ac per hunc infirmitates contrahunt. Elephas si terram comederit, moritur. Aliqui tamen assueti sunt comedere, nec inde moriuntur, quia præualet in eis ipsa consuetudo, quæ est altera natura. Vinum quod libenter potant, qñ bibere non possunt, signum est, quod infirmantur, & ideo medicina purgandi sunt.

De Venatione ipsorum. Cap. XLIX.

ACtor. Elephas in tibiis iuncturas non habet, & vt legitur in bestiario, dormientes elephanti nunquam recumbunt, sed cū labore defatigati sunt, arboribus magnis applicati se recreāt, & in ipsis suffulti dormiunt. Quod eorum venatores attendētes locum & arbores notant, easq; penè succidunt. Quibus cū elephantes initi fm consuetudinem suam putant, ruunt arbores, & elephanti cum eis ad terram prosternantur, sicq; capiūtur. Cum enim elephas ceciderit, surgere non valet. Sed ad eius barritum elephantes plerumq; cæteri currunt, & cum se incuruare ac sociū erigere non possunt, gemunt pariter & barriunt. Paruuli vero elephantes prout valent se se cum sua promuscide supponētes, aliqn̄ erigunt, sicq; illum de manu venatorū liberant. Ideo aūt maior elephas cadens surgere non valet, quia ossa solida sine iuncturis habet. Vnde tibias & crura flectere non pōt, inuenis tñ pōt. Plinius lib. 8. Elephantos capit Aphrica vel India foueis, in quas aliquo deerrante, cæteri protinus congregantur, molles ramos deuoluunt, aggeres construunt, omniq; vi extrahere conantur. Dentium causa, pedes eorum iaculantur. Ambr. Elephanti, vt supra diximus, siluestres arbori iuixi aut costas fricant aut in somno se relaxant. Quæ aliquando victa, tantoq; in corpore inflexa frangitur, & elephas corruens ibiq; iacens interit, aut gemitu suo proditus sternitur. Quidam etiam propter ebur insidias eis parant. Arbores rescindendo aliquantulum ex illa parte, qua se frequentius applicare consueuerunt, vt illis se reflectentibus facilius ruant. Ex libro de naturis rerum. Elephantes audito hominis vestigio post se, nec prius viso, intremiscunt, & insidiarum metu subsistunt. Sic autem capiuntur, duæ puellę virgines in desertum vbi habitant nudę pergunt vna ferens vrnam, altera gladium. Quibus alta voce cantantibus cum audierit elephas prope accurrit, moxque naturali instinctu virgineæ carnis innocentiam recognoscit, & amoris dulcedine castimoniam in eis veneratur, earumq; pectus & vbera lambēs, mirificè delectatus & in soporē resoluitur. Nec mora puella cū gladio teneram eius ventrem perfodiens ruentis sanguinē fundit, altera vero fusum in vrna suscipit, hoc sanguine regalis purpura tingitur. Est & alia eorum venatio secte philosopho.

De Ipsorum domesticatione. Cap. L.

ARistoteles. Elephantem enim domesticum equitat homo venator elephantes alios quærendo. Quos vt comprehenderit, elephantibus domesticis aliquos ex siluestribus percutere quousq; obediant, pręcipit. Cumq; comprehenditur elephas rector super eum saltat. Ipsumque instrumento quod pelte assimilatur, percutit, & tunc subito quiescit, & quamdiu rector super eum est obedit. Cum autem descendunt rectores, quidam eorum domesticantur, quidam non, & ideo quousq; quiescant ligantur pedes illorum anteriores. Omnibus tamē animalibus agrestibus elephas domesticior & obedientior est, ac bene recipit instructionem, intelligitq; vt iam superius dictū est. Plinius vbi sup. Elephanti domātur rabida fame ac verberibus, aliis elephātis admonitis alias admotis, qui tumultuantes coerceant cathenis, aliasq; circa coitus maximè efferantur, & Indorum stabula sternūt dentibus, quapp illos coitu arcent. Fęminarūq; pecuaria separant, q̄ haud alio modo, quàm armentorum hn̄t. Domiti vero vt supra dictum est, militant, & turres armatorū in hostes ferunt, magnaq; ex parte orientis bella conficiunt. Solinus. Elephāti vt dictū est, qū capti venerint in manus hoīum, ordei succo hausto mansuescunt. Ex lib. de nat. rer. Itaq; venatores, vt supra dicit Arist. in deserto q̄rētes elephātos siluestres, cū eos inueniūt, domesticis pcipiūt illos psequi, ac percutere quousq; obediant, & defatigati stando quiescāt. Tunc venatores illos ascendunt & percutiunt, ac pungunt, & mouent eos ad hoc, vt hoīes timeāt, ligantq; pedes eorū anteriores, quousq; māsuescat. Mānsuescunt aūt & domesticantur citius agrestibus alalibus. Est & alius elephantum domesticādi modus. In primis captus a venatore percutitur, multisque verberibus tribulatur. Alius qui vult eū hic sibi obedientē accedit, eūq; de manu verberantis eruit. Quod aduertēs elephas in manibus eius māsuescit, eumq; liberatorem sui recognoscens, semper ac diligens ei obedit.

De

De Ebore. Cap. LI.

AUctor. Elephanti parum habent de carnibus, multumq; de ossibus. Ipsum autem os, quod dicitur ebur, candidum est, planum, lucidum, frigidum, quanto que vetustius, tanto rubicūdius, & hoc in dentibus consistit. Solinus: Candore dentium intelligitur, sicut dictum est, iuuentus elephantorum. Quorum alter in ministerio est semper, alteri vero elephas parcit, ne assiduo repercussu hebetatus minus vigeat, si dimicādum fuerit. Cumque venatu premuntur, vtrosq; pariter dentes affringunt, vt ebore damnato non requirantur: hanc etiam, vt iam dictum est ante, sibi causam periculi sentiunt inesse. Plinius vbi supra. Elephanti siquidem, vt dictum est, a venatoribus circumuenti, sciunt prius prædam expetendam in se, solam in armis suis esse, quæ Iuba cornua vocat, cumque fessi fuerint, impactos arbori dentes frangunt, prædaque se redimunt, dentes autem deciduos aliquo casu vel senecta diffodiunt, hoc solum ebur est. Amplitudo vero dentium iam raro præterquam ex India reperitur. Ex libro de natura rerum. Elephas, vt dicit Plinius, quatuor habet dentes intus ad mandendum, præter illos qui prominent, masculis reflexi, feminis aūt recti aut proni. In his est præcipua nobilitas eboris, q̄ non in cæteris ossibus corporis habetur. Cui si ebori si pannus superponatur, igne superposito pannus non exuritur, sed naturali frigiditate eboris extinguitur.

De Diuersis medicaminibus ex elephante. Cap. LII.

ELephanti sanguis & maximè masculi fluxus reumatis sistit. Fumo quoque qui fit ex vngula & pilis elephantis, animalia quælibet venenata fugantur. Platearius. Elephas habet ossa quædam solida vt dentes, & hæc nō cōburuntur, sed ad diuersa officia reseruantur. Quædam vero sunt medullam habentia, & hæc combusta dicuntur spodium frigidum in tertio gradu, siccum in secundo. Sophisticatur autem quandoq; ex ossibus canis combustis, quādoq; ex marmore combusto, sed id est minus ponderosum. Vnde illud eligendum est, quod est subalbidum, & valde leue, & continuum. In syrupis ponitur ad infrigidandum. Puluis eius cum succo plantaginis datus valet ad dissenteriam & emoptoicam passionem. Contra profluuium quoq; puluis naribus impositus sanguinem sistit. Dicit tamen Auicenna, quòd spodium est radices cannarum vstæ. vt autem dicit Hieronymus. Segmenta eboris in varias medelas assumuntur. Plinius libro vigesimooctauo. Sāguis elephantis præcipuè maris reumatismos omnes sistit, dissentericis quoq; prodest. Rasura siue ramentis eboris cum melle attico, vt aiunt, nubeculæ in facie tolluntur. Promuscidis tactu capitis dolor euacuatur, efficacius si & sternutet. Dextera pars promuscidis cum lemnia rubrica alligata impetus libidinum stimulat. Sanguis etiam bischiadicis prodest. Iecur autem comicialibus morbis. Auicenna in secundo canone. Adeps elephantis cum ex eo fit linimentum, fugat venenosa. Fimus eius suppositus vt fertur, prohibet impregnationem. Hali. Fimus elephantis si vaporetur eo venter febriē patientis prodest, sed si cum lana submittatur mulieri, non concipit.

De Enchiro. Cap. LIII.

EX libro de natura rerum. Enchires est animal in oriente tauro simile, sed habens longos crines ad scapulas descendentes sicut equus, cornua vero multum recuruata, & ad pugnandum habilia, caudamque breuem respectu corporis. Corium valde durum & ictuum patiens, huius etiam caro dulcissima est. Cum venatores fugiens debilitatum fuerit pugnat, & in pugna stercus eiicit per quatuor passus causa timoris est, enim animal multi stercoris. Deinde cum appropinquat ei tempus partus, multa eiusdem generis animalia circa ipsum adunantur, & egerentes aggregant stercora ad instar muri in circuitu eius. Actor. Videtur autem eochires eadem esse bestia, quæ superius duram, vel bonnacon iuxta Aristotelem est appellata.

De Enidro & enitra. Cap. LIIII.

ISidor. Enidros est bestiola ex eo nuncupata, quòd in aquis versatur & maximè in Nilo. Quæ si crocodillum dormientē inuenerit, voluitat se primo in lutum & intrat etiam per os eius in ventrem, & carpens omnia intranea eius sic vt moritur, hæc ichneumon Græcè vocatur, sicut inferius sub hoc nomine ichneomon dicetur. Ex libro de natura rerum. Enitra est animal modicum in Germania, mas & femina, cumulos in terra facientes, congerunt cibos in æstate, quibus viuant in hieme. Fœmina naturaliter e borum est auida, ac prodiga. Mas econtra super modum parcus & auarus, vnde & aditum obstruit, ne fœmina cibos attingere possit. At illa naturaliter callida foramen occultum ex alia parte facit per quod furetur, quod auiditati suæ sufficiat. Sicque fit vt masculus parcus macie tabescat. Fœmina vero pinguedine rutilescat.

De Erinacio & erminio. Cap. LV.

ERinacius qui & cirogrillus, est aīal, porcelli formam hñs, sed spinosum vbiq; præterquam in ventre. Vndiq; vero spinis suis clauditur ꝑꝑ insidias, difficulter se videndum ꝑbet atq; palpandum, sed qn in aquam calidam mittitur, statim ea delectatus in planam membrorum detectionem ostensionemq; resoluitur, & sic inoffensè vr̄, atq; palpatur. Hic, vt dicit Aristo. obtusius audit omni aīali habente testam in capite. Nam ex testa substantia, q̄ fit in testa sonus auditur. Ericius habet quinq; dētes & inter eos, membrū carnosum, spinis vtitur loco armorum, sicut bos cornibus. Nutrimentum.n. corporis eius in spinas transit, ꝑꝑ paucitatem caloris, qui digerere cibum nō sufficit. Ob hoc enī multa superfluitas in eius corpore generatur, & ex qua ꝑꝑ frigiditatem multam spinæ duræ generantur sicut lapides. Ericius pinguis est & medicinalis. Solus hēt duos anos, per quos feces emittit. Solus aūt inter aīalia generantia quadrupedia testiculos habet prope renes, sicut aues. Nā cætera in anteriori parte hñt. huius speciei mas & femina stando coeunt applicati, & adinuicē coniuncti, & hoc ꝑꝑ spinarum aculeos qui in eius dorso sunt. Si.n. a dorso coirent aculeis se inuicem pungerent. Plin. Præparant hiemi & erinacii cibos. Nā supra iacentia poma spinis affixa voluti, vnum non amplius tenentes ore portant in cauas arbores. Iidem mutationem aquilonis in austrum condentes se in cubile ꝑsagiunt, vbi vero senserint venantem, ore cōtracto, pedibusq;, & omni inferiori parte qua raram & innocuam hñt lanuginem conuoluuntur in formā pilę, ne quid comprehēdi possit præter aculeos. In desperatione vero vrinā ex se reddunt tabificam, tergori suo spinisq; noxiam, gnari ꝑꝑ id se capi. Quamobrem exinanita prius vrina venari ars est, tunc.n. ꝑcipua dos tergoris corrupta fragilis est putribus spinis atq; deciduis. Ex lib. de naturis rerum. Erminius est bestiola de genere mustelarum, sed forma minor, & color dissimilis in hieme candet instar niuis propter extremitatem caudæ. Aestate vero tantum in ventre candet, & dorso fuscus apparet. Mures persequitur, carnibus vescitur. Harum bestiolarum pellibus hominum curiositas vti solet ambitu supremo in vestibus.

De Falena & fibro. Cap. LVI.

FAlena est aīal, quod naturali quadam indignatione superbiā in hoīe detestatur. Itaq; si congrediendi occasionem acceperit, pugnæ constanter insistit, victorq; superbiæ inclementer nititur hoīem decerpere. Contra vero si in homine obuio ex fuga & timore signum humiliationis deprehenderit, interdū subsistit, & illū euadere permittit. Solinus. Fiber per vniuersum pontum plurimus est, quem castorem dicunt, luthers similis est, animal morsu potentissimum, adeo vt cum hominem inuaserit, conuentum dentium non prius laxet, quam ossa fracta concrepuisse persenserit, vt videlicet iā superius dictū est. Plin. li. 8 Fibri pōtici periculo vrgente testiculos ipsi amputant sibi, gnari ob hoc ipsum se peti medicamentū. Ad comiciales quoq; morbos valet eius coagulum. Idem in libro 32. Fibers victus est in terris. Castorea testes eorum dicuntur, quos ab ipsis amputari fertur, cum capiuntur. Sestius medicinæ diligentissimus illos esse paruos, substrictos, & adhærentes spinæ dicit, nec adimi sine animalis vita posse, asserit. Adulterari vero renibus eius qui grandes sunt. Valent autem ad multam medicinam, sicut iam dictum est supra. Vrina quoque fibri resistit venenis, ob id additur in antidota, optimèque seruatur, vt aliqui æstimant, in vesica sua. Idem in lib. 32. Podagricis confert fibrinis pellibus calceari, maximèq; fibri pontici. Aqua vero feruenti cōbustis prodest fibrinarum pellium cinis. Idem quoq; cinis cum pice liquida narium sistit profluuia, succo porri mollitus extrahit inhærētia corpori tela. Actor. Cætera vero de fibro & eius medicinis iam superius dicta sunt sub nomine castoris.

De Furone & furunculo. Cap. LVII.

ISid. Furo a furuo dictus est, vnde & fur. Tenebrosos.n. & occultos cuniculos effodit, & eiicit prædam quā inuenerit. Aris. Furonum feminæ sunt obedientes ad coitum valde, clamantq; mares ad coitum ꝑpe luxuriæ. Nec coeunt mares cū femina retro, sed mas eleuatur & femina equatur subiacendo. Ex libr. de nat. rer. Furuneulus putorio valde consimilis est, paulo amplior quam mustela. Inter album & buxeum colorē habet, & est aīal audosum ac ferox. Ferrum nimis vltra quam in viribus ei natura cōceditur. Ad hoc edocetur vt antris quibus cuniculi delitescūt, a venatoribus imponatur, qui foueā audacter penetrat, impetitque morsibus bestiolā, donec angustiatā in terra expulsam deiiciat. Nec hanc tātūmodo bestiam oderunt, sed quicquid aīalium spirare vr̄, quantumcumq; magnum sit pro viribus impetūt, nō pro desiderio carniū, quibus vtiq; non vescuntur, sed voluntate malignādi, vel pro sanguine bestiarū, vt aliqui dicunt, quē vtiq; in potu libēter accipiunt. Coire dñr prostrati. Femina si masē nō habet, qñ luxuria stimulatur tumescit & moritur. Partu quidē

fœcunda

secunda est, vt pote septem vel octo fœtus simul edent, portat in vtero quadraginta diebus. Et cum nati fuerint catuli cæci sunt diebus triginta, a tempore verò quo videre incipiunt vsque ad 40. dies venari incipiunt.

De Gali & genetha. Cap. LVIII.

GAli est animal multæ audaciæ, cum serpentibus pugnans. Mures enim libenter comedit, & ipsum genus serpentium carnibus murium viuit. Ideo quasi cibi sui æmulos serpẽtes persequitur, & cum eos deuictos comederit, mox totam quæ serpẽtibus aduersa est comedit, hoc animal ad septemtrionalem partem ingressus fouearum suarum facit, vt vento sibi contrario non fatigetur. Genetha est bestia paulo maior vulpecula, colorẽ habens inter croceum, & nigrum. Maculas interdum nigras ordinatè in pelle dispositas habet. Mãsueta satis est bestia, nisi fuerit iniuriis lacessita. Nec ad ardua cõscẽdit, sed in humilibus locis & super riuos aquarũ deambulat, ibiq; cibum cũ esurit, quærit.

De Hericio. Cap. LIX.

ARistoteles. Hericius est animal spinosum, cuius sensus apparet multotiens contra ventos septemtrionales, & meridionales. Foramina namque facit in terra è contra in opposito ventorum. Plinius li. 8. Huius cutre vestes expoliunt. Isidorus. Hericius est animal spinis coopertum, quod inde nominatur, quia subrigit se, quando spinis suis clauditur, quibus vndique protectus est contra insidias. Nam statim vt aliquid persenserit primũ se subrigit, & in globum conuersus, in sua se arma recolligit, & ita spinoso defenditur tegmine, vt nec contingi quidem possit. Huius prudentia quædam est, dum vuam de vite absciderit, supinus sese super eam voluat, & sic eam exhibet natis suis. Iorath. Hericius cum spinis dorsi colligit fructus. Si quid autem ex huius cibo ceciderit, residuum a se totum reijcit ac reuertitur, vt spinas suas repleat, sicut prius, hunc autem lupus timet ac fugit. Ambrosius. Hericius siue ericius futuri prouidens, geminas sibi respirandi vias munit, vt scilicet quando boream flaminum colligere, septẽtrionalem obstruat. Quando notho cognouerit aeris nubila detergi, in septemtrionalem conferat se, vt flatus obuios declinet Gregor. in moralibus. Hericius vel ericius cum capitur, caput & pedes & omne corpus ut est videtur. Sed mox vt apprehensus fuerit, in sphæram seipsum colligit pedes introrsus trahit caput abscondit, & intra tenentis manus totum simul absconditur, quod totum simul videbatur.

De Medicinis ex hericio. Cap. LX.

AVicen. Hericius alius est terrenus habens spinas sagittales. Alius marinus & est species piscium habentium ostrata. Vtriusque cineres sunt abstersiui, & resolutio, & acuitas, & exiccatio. Adeps hericii prohibet effusiones ad viscera, similiter & eius epar. Caro eius confert scrophulis, & prauis & duris nodis, & morsui vermium venenosorum. Item confert hericius malitiei complexionis, & quod ex eo salitum est cum oximelle, bonum est hidropisi. Quod adustum est de cute hericii, confert alopiciæ mixtum cum pice. Cutis eius confert vlceribus sordidis. Et mundificat carnem additam. Terrenus hericius bonus est stomacho, ventrem leuit & prouocat. Quod de eo salitum est cõfert alopiciæ, caro eius confert lepræ propter vehementiam resolutionis eius. Eadem confert extenuationi, & febribus antiquis. Confert etiam puero qui in lecto mingit, ita quod assiduatio comestionis eius fortasse faciet, vt vrina cum difficultate egrediatur. Eadem verò salita confert paralisi & spasmo, & omnibus neruorum ægritudinibus & elephantiæ. Cum oximelle quoq; confert dolori renum. Cutis hericii marini ponitur in medicinis scabiei, & eius caro valde confert scrofulis. Hali. Hericij caro est si cum haursah, idest squilla ac eo cõptimantur, elephanticis prodest, & exilibus corpore, & spasmum habentibus, & repletionẽ. Sed asiticis valet, & dolutica in renibus patientibus, & hidropicis. Congregat enim virtute dissolutionis ac spissationis. Hericii fel vlcerum quæ sunt in oculis maculas extirpat. Elephanticis quoq; si biberint prodest i huius coriũ siccatũ, & cum melle distemperatum si cataplasmetur alopiciæ prodest. Ex li. de natu. rerum. Carnes hericii vim habẽt desiccatiuam & dissolutiuã, propterq; stomachũ cõfortant, ventrẽ soluũt, vrinã prouocant, vtiles sunt his qui ad lepram & elephantiam dispositi sunt.

De Hiena. Cap. LXI.

SOlinus. Hienã mittit Aphrica: huic cũ spina riget collũ cõtinua vnitate flecti nequit nisi toto corpore circumacto. Multa de ea mira sunt. Primum quod sequitur stabula pastorum, & audiens assiduo addiscit nomen quod exprimere possit ad humanæ vocis imitationem, ut in hominem astu accitũ nocte sæuiat, vomitusq; humanos mentitur falsis singultibus, solicitatusq; canes sic deuorat. Qui fortè si venantes vmbram eius dum sequuntur, si attigerint, latrare nequeunt voce perdita. Eadem hiena inquisitione corporum sepultorũ busta eruit. Præterea promius est marem capere. Fœminis n. est ingenita callidior astutia, varietas multiplex inest oculis colorumq; mutatio. In quarũ pupillis lapis inuenitur, quẽ dicunt tali potestate præditum, vt cuius hoĩs linguæ fuerit subditus, prædicat futura: præterea hiena quodcunq; aĩal ter lustrauerit, mouere se non põt, vnde & magicã ei scientiã inesse dixerunt. In Aethiopiæ parte coit cũ leæna, vnde nascitur monstrũ cui leucrocuta vel crocuta nomen est. Aristo. Hiena aĩal est magnitudine lupi. In cuius collo sunt pili, sicut in collo equorũ. Pilos habet duros vel fortes super nla spondilia. Pastores & canes singultando, quasi esset canis deludit, & sic pecora comedit. Ipsos n. homines & canes deludens deprædatur, & sepulturas cauat, quõ talem carnem comedere desiderat. Ex li. de nat. rer. Hiena duas habet naturas, maris s. & fœminæ, colorẽ cum voluerit variat, & in sepulchris mortuorũ semper habitat, gemmam portat in oculis, vel, vt aliqui dicunt, in fronte. Pli. li. 8 Hienis vtranq; naturam esse alternis annis mares, alternis fœminas fieri, & parere sine mare, vulgus credit, Aristoteles negat. Collũ & iuba cõtinuitate spinæ porrigitur, nec nisi circumactu totius corporis flectitur. Idem lib. 11. Hienæ oculi transeunt in mille colores, eiusq; ceruix rectis ossibus riget. Idẽ in li. 28. Hienam magi ex omnibus animalibus in admiratione maxima posuerũt, cui & magicas artes dederũt, vimq; vt ad se homines mẽte alienatos alliciat. Præcipuè vero pantheris esse in metu hienæ dicuntur, vt ne resistere quidẽ conẽtur, & aliquid de corio eorũ habentẽ non appeti. Mirumq; dictu, si pelles vtriusq; suspendãtur contrariè, pantheræ pilos decidere. Cũ autẽ venantẽ fugiũt, ad dexteram declinant, vt prægressi hominis vestigia occupent. Quòd si successerit alienare mẽtem, vel ex equo decidere hominem. Et si detorserit in læuã, deficientis argumentũ esse, capturamq; facilem Glosa super Hieremiam. Hienæ nocturna bestia mortuorum deuorat cadauera, de sepulchris etiã effodit corpora, cunctisque sordibus vescitur, cuius immunditiæ populus Israel comparatur. Vnde & per prophetam a domino dicitur. Nunquid spelunca hienæ hæreditas mea mihi.

De Medicinis ex hiena. Cap. LXII.

HIeronimus contra Iouinianum. Hienæ fel oculorum claritatem restituit, stercus eius putrida curat vulnera. Pli. li. 28. Cutem quoque capitis hienæ, dicunt capitis dolori alligatã prodesse, lippitudini vero fel eius frontibus illitum aut ne omnino lippiant coctũ cum attici mellis cyatis tribus, & croci vncia illitum. Sic & caligines discuti, & in claritatem suffusiones excitari. Melius autem inueterato medicamento, & in Cypria pixide asseruari. Eodem quoq; argema sanari & scabricias in oculis excrescentia. Item cicatrices: glaucomata vero iocineris recentis in assati sanie cum despumato melle iunctis dẽtes eius dentium doloribus ex tactu prodesse, vel alligatos ordine humeros, humerorũ, & lacertorũ doloribus. Eiusdem quoq; dentes si de sinistra parte eruti sint alligatos pecoris aut capri pelle stomachi cruciatibus, pulmones in cibos sumptos celiacis, ventriculis cinerem eum oleo illitum. Neruis medullas e dorso cum oleo veteri ac felle. Febribus quartanis iecur degustatum ante accessiones. Tremulis sciadicis, exilientibus, & quibus cor palpitet, aliquid mandendum ex eius corde, ita vt partis reliquæ cinis, cũ cerebro hienæ illinatur, venerem stimulari eius genitali ad scaus suos in melle sumpto Etiam si viri mulierũ coitus oderint. Spinæ illius articulum primum in remediis habent comicialiũ. Adips illius accenso, serpẽtes fugari dicũt. Palato eius arefacto, & cũ Aegyptio alumine calefacto, aut ter in die permutato, fœtores, & vlcera emẽdari, Eos aũt qui linguã in calciamento sub pede habeãt, a canibus nõ latrari. Sinistra quoq; parte cerebri naribus illata, morbos pestiosos mitigari, siue hominum siue quadrupedũ. Frontis quoq; coriũ fascinationibus resistere, Iecur potũ torminibus, & calculis mederi. Cor in cibo potu vel sumptũ oĩbus doloribus corporũ auxiliari. Medullas quoq; spinæ doloribus ac neruorum lassitudini renum, multaq; alia huiusmodi.

De Histrice. Cap. LXIII.

HIeronimus contra Iouinianum Histrix in Aethiopia frequentissime bestia: in similis est, spinis tergum hispida. Quas plerumq; laxatas emittit iaculatione voluntaria, vt assiduis aculeorum nimbis vltrà iaculis canes vulneret ingruẽtes. Plinius li. 8 Histricem generat India & Aphrica spina contectas ac herinaciorum genere, sed histrici longiores aculei, & cũ intẽdit cutem missiles, hibernis autem mensibus se condit. Quæ natura est multis, & præcipuè vrsis. Ex li de nat. rerum. Histrix est bestia quæ vulgo porcus spinosus dr̃, circa marina habitat, & in cauernis moueri nõ nunquam, quõ si iuxta marina refugium nõ habet, in terra & aqua potenter valet. Ira eius ad vindictam citissima est, vnde plerumq; iaculis e tergo sponte laxatis, canes vel homines vulnerat proximantes. Aristoteles. Animali quod dicitur porcus spinosus, loco pilorum sunt spinæ sut corii, & cooperiunt ipsum ut pili. Sunt etiam illi sicut arma, quibus ipsum quærentem deprehendere, torquet.

De Icino & inachli. Cap. LXIIII.

ISido. Icinus est animal terrestre, quod volgus ericium vocat, a quo & icinus marinus nomen trasit. Actor. De icino marino qui & echinus appellatus est, superius in tractatu de piscibus sufficienter dictum est. Icinus aũt terrenus similiter pluribus appellatur nominibus. s. echinus & ericius & herinacius. Quæ, s. nomina qñq; scribuntur cum aspiratione, qñq; sine illa, & ideo de hoc aĩali in pluribus locis dictum est. Diasco. Echini tes iæ cotta cōbustum & pice liquida commistum, alopitiis medet. Carnes eius est os melle bibitę nefreticis singulare est pſidium, ypposarcidis, & hidropicis contractis, & strumaticis, & caleticis siccat interraneorum tenuia. Iecur eius in testa siccatum in feruenti sole atq; repositũ & inunctum oĩa supradicta mirifice sanat. Plinius li. 8. Inaclio in Scadinauia ferunt nullo suffraginũ flexu, ideo non cubantem, sed arbori in somno acliuẽ, eaq; incisa ad insidias capi, alias est velocitatis memoratæ, labrum eius superius est prægrande, & ob id retrogradiunt in pascẽdo ne in prima tendens inuoluatur. Actor. Inaclin alio nomine videtur eale dicta, de qua dictum est supra.

De Lamia & lauzani. Cap. LXV.

EX lib. de nat. rer. Lamia, sicut dicit liber rerum, est aĩal magnum & crudelissimum. Nocte siluas exit, & ortos intrat, arbores frangit, ramosq; ramos dissipat & hoc per brachia fortia nimis ad oẽm actum habilia. Cũq; superuenerint homines ad prohibendum, pugnat cum eis, & mordet eos, hoc aũt in eius morsu mirabile est, vt Aristote refert, quòd homo sauciatus lamię dentibus, non sanatur a morsu, donec rugientis bestiæ vocem audierit. forsitan istę sunt lamiæ de quibus Hiere. dicit Lamiæ nudauerunt mammas, &c. Ibi namq; dicit Glo. ꝙ lamia est bestia ferocissima, q̃ tamen fętibus teneris petẽtibus lac præbet. In quo Iudæos crudeliores ostendit esse lamijs, quia paruuli petierunt panem, & non erat qui frangeret eis. Hoc aĩal Hebraicè vocatur ledith. Et Iudæi quidam suspicantur vnam esse de furijs, q̃ parcę dñt, eo ꝙ nulli parcunt. Audiui quòd lamiæ bestiæ sunt in oriente circa partes illas, quæ continent turrim Babel, in campo Senaar, & eæ maiores sunt capris, irriguæ lactis supra modum, domesticantur ab hoibus, vt ducãtur ad Pascua, viles enim sunt in abundantia lactis. Glos. super Isa. Lamia pedes habet equinos, cætera vero capiti conformia, de qua dicit Propheta. Ibi cubauit lamia & inuenit sibi requiem Glo. super Trenos. Lamia dĩ quasi lania, quia durior & crudelior est suis fętibus, quã cæteræ bestiæ, fertur. n. eos laniare, & tñ eos lactare, sicut scriptũ est lamiæ nudauerũt mãmas &c. Ex li. de na. re. Lauzani est aĩal a cuius crudelitate nulla bestia esse tuta põt. Nã & ipsum leonẽ oĩbus formidabilẽ deterit, suo tñ generi parcit, in cætera crassatur, quæ reliquas bestias deprędat Et cũ hoc scelus in aliis persequatur, propriæ tñ imagonatis non meminit, &c.

De Leone. Cap. LXVI.

ISido. Leo vocabolũ habet inflexum ea Græco, leo siquidem Græcè rex interpretat Latinè, eo ꝙ sit princeps oĩum bestiarum. Aristo. vbi sup. Leo est animal audax, forte, largum, nobile, magnanimũ: huius generis maris habet comas. Leo est ex aĩalibus quadrupedibus, q̃ fissa sunt in extremitatibus, vocos habet vngues & incuruatos. Mingit ad posterius, & in modũ canis eleuat crus. Cũq; os suũ aperit, odor ab illo exit, animal est multorum digitorum, habet quinq; digitos in pedibus anterioribus, & quatuor in posterioribus vt linx & canis & lupus. Item oẽ animal dentes habens superius & inferius, habet ventrẽ vnũ vt leo, & post ventrẽ intestinum. Animal vterũ habens sanguinẽ & generãs animal vnũ, habet ventrẽ vnũ tantũmodo, vt leo & canis & homo. Leæna duas tm̃ habet mammillas paruas in medio ventris non conuenientes magnitudini sui corporis, & huius causa est, non quia paucorum filiorum est, sed quia modici lactis: Cibus enim in corpus transit, qui nõ nisi raro comedit, & carnem edit. In ossibus leonis non est medulla nisi parua, propter hoc fingitur, quòd non est eis omnino medulla. Dentes habet acutos diuisi situs, & ponit vnum in alio. Omniaque huiuſmõi animalia fissioris sunt oris. Totum autem interius leonis assimilatur interiori canis. Itaq; leo comatus est. Serratum dentium habet, & fissurã oris terribilem. Ossa habet valde dura, ita ꝙ si confricentur ad inuicem, exibit ex eis ignis, sicut ex lapidibus. Nec est in eis medulla, nisi in osse coxę & forilis, sub armo vsque ad cubitum. Os colli leonum continuum est, & in eo nõ est nodulositas, leo & camelus cum ambulant primo dexterum pedem mouent. Plinius libro. 8. Leonum mares vrinam crure sublato reddunt, grauem odorem, nec minus halitum. Rari sunt in potu, vescuntur alternis diebus. Triduo cibis carent, vt possint in mandendo solida deuorare, nec capiente aũt dicatem aluo, cornectis in fauces vnguibus extrahunt, vt si fugiendum sit non in satietatem habeat. Color autem leonum niger est in Syria tm̃. Marium vero pantheras & pardos ac leones & similia condito in corporis vaginas vnguiũ mucrone ne refringantur, aut hebetẽtur incedere, auersisque falculis currere, nec nisi in appetendo protendere. Idem in lib. a. Mutantur dentes leoni, sed non nisi canini appellati, leonibus est lingua felibus limbriatę asperitatis, ac limę similis attenuansque lambendo cutem hominis. Leo tortuosos habet talos. Leo tantum, & camelus pedatim incedunt. Hoc est vt pes sinister non transeat dextrum, sed subsequatur pilus caudę leonis est in infima parte vt bobus. Esculapius. Sarim idest leo cum dormit, si qua nauis eum gestauerit, mergitur plus solito. At vero dum euigilat leo, tunc eius redit potius. Ex lib. de naturis rerum. Leo fœtidus est maximeque in ore, dormiens apertos habet oculos. Cum autem dormit in naui periclitatur nauis.

De Virtute leonis siue fortitudine. Cap. LXVII.

ISidorus. Leonum virtus est in pectore, firmitas in capite, animos eorum indicat frons & cauda. Aristoteles. Leo ergo est animal forte, vt diximus, dentes habens acutos, vt serram, & fissuram oris terribilem, ossaq; durissima, ac penè omnino non medullata. Nec in omnibus ossibus est medulla, sed in his tantummodo quæ sunt concaua, & fortasse non est in quibusdam concauitas sicut in ossibus leonis, habet ergo ossa spissa, & fortia, quia non est eis medulla, nisi parua, & ideo fingitur ꝙ omnino nulla. Itaq; si confricentur ad inuicem ossa leonis, exibit ab eis, vt dictum est ignis. Plinius. lib. 8. Vrso quidem est caput inualidissimum, quod econtra leoni est fortissimum. Idem in li. 11. Ceruus riget leonibus rectis ossibus, his medulla in femorum & brachiorũ ossibus paucis admodum est exigua, cæterum ossibus tanta duritia, vt ignis elidatur inde velut a silice. Ambro. Ideo autem natura leonibus sicut & vrsis & tigribus angustiora formauit colla, quia in terra ceruicem & ora non deiiciunt pascendi gratia, sed aut ceruum inuadunt, aut bouem ouemque discerpunt. Ex li. de natu rerum. Virtus leonis est in pectore, & in pedibus, & in cauda. Ossa eius maiora sunt aliorum ossibus animalium, tantæq; duritiæ, vt ex eorũ mutua collisione ignis emicet, sicut e silice. In his tamen est concauitas parua, nullaq; medulla nisi rarissima. Os colli eius, & caro colli cartaliginosa, vnde potest ad tergum vel in partem collum flectere. Aliqui putauerunt, quòd hoc esset indignationis causa, vel stoliditatis, ignorantes causam ossis in collo continui, fortitudine celeberrimus est, natura vero grauis, & propter hoc difficilem habet digestionem. Cumque valide currit, propositi cursus metas transit, quoniam in vehementia spiritus se retinere nequit. Leo nũquam crassus vel sagina inuenitur onerans. Interiora eius assimilantur commodè canis interioribus. Ossa eius duriora sunt ossibus aliorũ aĩaliũ præterquam delphini. In anteriori parte est calidæ naturæ, in posteriori frigidæ. Sic & Sol cum est in Leone.

De Leonis ferocitate. Cap. LXVIII.

AMbrosius. Leo naturæ suę ferocia superbus aliarũ ferarum quasi rex cõsortia dedignatur. Sed nec vlla ei fera sociare se audet, cum eius voci tantus insit terror naturaliter, vt etiam animantia quæ per celeritatem imperũ eius euadere possent, rugitũ eius sonitu velut quadã vi attonita, atq; icta deficiãt. Qui etiam cibum fastidit hesternũ, & ipsas escæ suæ reliquias auersatur. Gallũ vero & maximè album veretur. Cũ autem ægrotat simiam quærit & deuorat, qua sanari valeat. Ex li. de nat re. Deniq; ad leonis rugitũ aĩalia oĩa figũt gradum etiã quæ eũ nunquã viderunt, vel experta sunt. Ex hoc iubente natura, quæ timorẽ eis indidit leonis. Huius crebrior est ira: nã & aliqñ cum immoderatus est furor interius, igneo ernore, & iracũdię calore consumi di & interimi. Proinde in principio quidẽ in ę terram cauda verberat, & in cremento terga cũ quodã incitamẽto flagellat. Ita leonis capti iste tali sedatur. Verberatur catulus corã eo, creditq; illius exẽplo se debere timere hoĩem, quem in canis coertione videt potentẽ, hinc in prouerbio dĩ ꝙ pulchre castigatur, qui per aliũ se castigat. Non solũ aũt rugitu suo cæteras terret feras, sed & prædæ semper inhiãs, caudę suæ descriptione sup faciẽ pulueris aut niuis ꝓ tractæ circulũ describit, cuius circũferentiã transire nõ præsumũt bestiæ inclusę. Pli. li. 8. Leo saltu insilit dũ insequitur, quo in fuga nõ vtitur. Leæna cũ pro catulis dimicat ięta, oculorũ aciẽ in terra defigere traditur, ne expauescat venabula. Glos. super Amos. Nũquid aũt rugiet leo in saltu nisi habuerit prædam. Leo cũ famẽ patitur si videt prædam, dat rugitum, qua voce audita feræ stant fixo gradu stupefactæ.

De ipsius audacia & nobilitate. Cap. LXIX.

PLinius vbi supra. Leonũ animi index est cauda, sicut & equorum aures. Nã & has notas generosissimo cuiq; natura tribuit. Immota ergo est cauda leoni placido clemens blandiẽti, quod rarum est, crebrior enim iracundia eius, cuius cauda in principio terra verberatur & incremento terga ceu quodã incitamento flagellantur, vis summa in pectore. Ex omni vulnere siue vngue impresso, siue dente, ater profluit sanguis, sidem

satiati

satiati innoxij sunt. Generositas in periculo maximè deprehenditur. Non in illo tantummodo, quod spernens tela diu se solo terrore tuetur ac velut contestatur. Cogiturque non tanquam periculo coactus sed tanquam iratus. Illa nobilior animi significatio, quòd quamlibet magna canum vel venantium vrgente vi, vel contemptim resistens cedit in campis, & vbi spectari pôt. Idem vero vbi virgulta siluasque penetrauerit, acerrimo cursu fertur velut turpitudinem deputans absconsionem. Dum sequitur, vt dictum est, insilit saltu, quo in fuga non vtitur, vulneratus obseruatione mira percussorem nouit, & in quantalibet multitudine appetit. Eum vero, qui telum quidem miserit, sed non vulnerauerit, correptum raptatumque sternit, nec eum vulnerat. Cęterum dolis caret ac suspitione, nec limis intuentur oculis, aspicique simili modo nolunt.

De eius humilitate & docilitate. Cap. LXX.

Isido. Leonum circa hominem est natura, vt nisi lęsi nequeant irasci. Patet eorum misericordia exemplis assiduis. Prostratis. n. parcunt, captiuos obuios repatriare permittunt, hoîem nô nisi in magna fame interimunt. Plinius vbi supra. Leonum clementiæ indicia multa sunt. In viros potius quàm in fęminas sęuiunt, infantes non nisi in magna fame perimunt. Leoni tamen ex feris clementia in supplices, prostratis parcit vbi sęuit. Credit libia intellectum ad eum precem peruenire. Captiuam certè reducem audiui referre multorum in siluis impetum a se mitigatum alloquiu ausę se dicere fęminam profugam, infirmam, supplicē, animalis omnium generosissimi cæterisque imperantis indignã eius gloria prædam. Ambrosius. Leones quoque iugum subeunt, & dociles sunt, & ij homini seruiunt, naturamque suam humana institutione deponūt. Obliuiscuntur quod nata sunt, & quod iubentur induunt. Denique docentur vt paruuli, seruiunt vt infirmi, verberantur vt timidi, corriguntur vt subditi. Dumque in mores nostros transeunt, motus proprios deperdunt. Ex li. de natu. rer. Leo nisi læsus facile non irascitur, sed cum vltro concitatur, constringit totaliter aduersantem. Refert Plin. quod Syracusanus in Syria leone obuio suppliciter voluntate pauore attonitus, cum vndique refugienti se leo opponeret eiusque vestigia quasi adulando prolamberet, in ipsius pede vulnus animaduertit, extractoque surculo cum cruciatu liberauit. Similiter & helpis cum obuio leone ad arborem confugisset, hianti ore leo ante eum vlulans indicabat, quod os auidiori morsu dentibus inhæserat. Quod ille cernens approximauit, & impedimentum ab hiantis ore medio tulit. Cuius manu se curatum cernens leo gratias referebat quodammodo blandiendo. Cauda quidem blandienti & placiti est immota, sed hoc rarum, crebrior enim iracundia, homini vel etiam humilianti coram ipso parcere dicitur, etiam cum acerrima fame agitatur, vnde parcere subiectis sciunt nobilissimi leones.

De Diuersis generibus leonum. Cap. LXXI.

Isidor. Leonum breues & iuba crispi, sunt imbelles. Longi vero & coma simplici, acres, animos eorum indicat frons & cauda. Virtus eorum in pectore, firmitas in capite. Solinus. In terra Aphricæ plurimæ quidem bestiæ, sed principaliter leones tenent. Qui, vt Aristoteles perhibet, soli ex eo genere, quod dentatum vocant, vident protinus cum nascuntur. Quorum trifariam genus scinditur. Nam breuiores & iuba crispi, plerumque ignaui sunt & imbelles, longiores & coma simplici, magis acres. At hi quos creant pardi in plebe remanent iubarum inopes. Pariter omnes a sagina pereunt. Primum, quòd alternis diebus potum alternis cibum capiunt, ac frequenter si digestio non est insecuta, diem solitæ cibationis superponunt. Tunc & carnes iusto amplius deuoratas cum grauantur insertis in ora vnguibus sponte protrahunt, sane & cum fugiendum est in satietate idem faciunt. Plinius libro octauo. Leoni tunc est præcipua generositas cum armos & colla vestiunt iubę. Id enim ætate contingit e leone conceptis. Quos vero generauerunt pardi, semper hoc carent insigni, similiter & femina. Europa longò viribus præstantiores habet leones his quos Aphrica, & Syria gignunt. Leonum duo sunt genera compactiles ac breues crispioribus iubæ, pauidiores sunt, quam longo simplicique villo, suntque vulnerum contemptores. Generositas autem in periculis maximè deprehenditur, vt iam dictum est superius: vitam his longam esse docet, quod plerique dentibus inueniantur deficere. Polibus. Emiliani comes hominem ab his appeti refert in senecta, quoniam ad persequendas feras vires non suppetunt, & tunc Aphricæ vrbes obsidere, eaque de causa crucifixos vidisse se cum Scipione, quò cęteri metu pęnę similis absterrerentur eadem noxa.

De Venatione ipsorum. Cap. LXXII.

Phisiologus. Leo cacumina montium amat ire. Et cum a venatoribus quæritur, ordinem eorum sentit, suaque vestigia cauda tegit, vt per ea venatores eum inuestigare nequeant. Pli. vbi sup. Ardui quondam operis erat leones capere, foueisque maximè, principatu Claudii casus rationem dedit pudendam penè talis ferę nomine pastoris getuli cuiusdam sagu contra ingruentis impetum obiecto. Quod spectaculum in arenā protinus translatum est. Vix quoque credibili modo tanta illa feritate torpescent, quamuis iniectu leui operto capite, ita vt deuinciatur nô repugnans, qm̃ omnis vis constat in oculis, quo minus mirum sit, a Lisimaco Alexandri iussu simul incluso leonem strangulatum fuisse. Isidorus. Leones septi a venatoribus terram contuentur, quo minus conspectis venabulis terreātur. Rotarum timēt strepitus, sed ignes magis. Cum dormierint vigilant oculi. Cum ambulant cauda sua cooperiunt vestigia sua, ne venator eos inueniat. Solinus. Leones cum a canibus premuntur, contemptim recedunt, ac subsistentes interdum, ancipiti recessu timorem vel fugam dissimulant. Id autem in campis etiam nudis & patentibus agunt. Nam in locis siluestribus quasi testem ignauiæ absconsionem reformidant, quantum etiam possunt, fuga se subtrahunt. Et quidem cum insequuntur, saltu visum adeunt. Cum fugiunt salire non valent. Gradientes vero mucrones vnguium vaginis corporū claudunt, ne attritu acumina retundāt. Et hoc adeo custodiunt, vt non nisi auersis falculis currant.

De Generatione leonum. Cap. LXXIII.

Ex lib. de natu. re. Leones adeo sunt calidæ naturæ, vt omni tpe desiderēt coire. Fęminis magna libido coitus. Et ob hoc maribus ira, hæc habet in pectore duas mamillas in medio. s. vētris, & has paruas respectu sui corporis. Et hoc ideo quia modicī lactis est, cibus. n. in corpus transit, & quia non nisi raro comedit, nec nisi carnem crudam & prædalem q̃ non facile in carnis suæ materiā transit. Solinus. Leones aūt auersi coeunt. Lęęnę primo fetu quinque catulos pariunt & educāt. Deinde per singulos numero detrahunt annis in sequentibus & postremo cū ad vnum materna fecunditas redit, sterilescunt in ęternum. Plinius. Magna leonibus fęminis libido coitus, & ob hoc maribus ira. Odore comum pardi leo in adultera sentit, totaque vi in pœnam insurgit Idcirco aut culpa lęęnę flumine abluitur, aut longius comitatur. Semel autem edi partum, vtero vnguium acie lacerato in enixu, video vulgum credidisse. Aristot. autem tradit lęęnam primo fętu quinque catulos parere, ac per annos singulos vno minus. ab vno sterilescere. Cum autem lęęna pro catulis, vt dictum est, dimicat fęta, oculorum aciem in terram defigere traditur, ne expauescat venabula. Traditur informes leonū fętus, minimasque carnes magnitudine mustellarum esse initio. Semestres vix ingredi posse, nec nisi bimestres moueri. Aristot. Animalia fissorum pedum generant filios non completos, & forte patenter indistinctos, occasionatos, vt vulpis & lupus ac leo. Denique quodlibet animal quadrupes habens multas fissuras in pedibus, vt leo & canis ac lupus & vulpes generant filios cæcos, & extra separantur oculi, & vident. Causa vero paucitatis generationis leonis hæc est, quia cibus in sperma nô transit. Cumque iuuentus transierit & diminuetur sperma, generatio penitus cessabit. Itaque lęęna primo parit sex vel quinque, deinde quatuor, deinde tres, deinde duos, & post hoc vnum, postea vero nullum. Phisiologus. Porro lęęna catulos suos mortuos parit, sicque tribus diebus custodit donec veniēs pater eorum in faciem eorum exhalet, vt viuificentur. Isidorus. Leo & lęęna cum genuerint catulum, tribus diebus & noctibus dormire fertur. Tunc deinde patris fremitu vel rugitu veluti tremefactus cubilis locus, suscitare dicitur catulum dormientem. Iorath. Leo nimium solicitus de se & catulis suis dormit apertis oculis quasi vigilantibus, vestigiaque sua terram cauda spargens operit vsque ad antrum suum.

De Aetatibus & morbis ac nocumentis eorum. Ca. LXXIIII.

Phisiologus. Leonum itaque fetus producti vsque in diem tertiam sunt mortui. Nā leones quidem calidissimi ac siccissimi sunt natura, quod probat eorum nobilitas & fortitudo cū audacia & iracundia. Fętus autem humiditatem habent ex generis temperie, quæ siccitate cōplexionis & caliditate viscosior redditur, & maximè circa cerebrum dominante siccitate, & sibi animali spiritu cooperante. Vnde cum opilantur nerui, spiritus non possunt ingredi, nec virtutes ad actiones suas mouere. Parentibus ergo rugientibus circa fętum spiritus per os & aures, & poros capitis ingredientes, præbent fetui motum. Porro senectam in leonibus defectio probat dentium, vt ait Solinus. Cum autē leo sit omni bestię formidabilis, exiguo tamen aculeo scorpionis agitatur, & eum vbicumque viderit velut hostem vitę suæ fugit. Onagrū venatur cumque naturaliter adit, fugit etiā ignē, vel eū qui portat illum, fugit & a strepitu rotarum. Timet gallū & eius cantum, maximeque gallū album. Leo ex hoîs visu febricitat. Et sanus esse vr̃ in hieme, sed in qualibet febricitat ęstate. Denique febre semper quartana febricitat, & tūc maximè carnes symiæ appetit, vt sanetur. Idē etiā hausto sanguine canis ægritudini suæ medetur. Razi in Almansore. Leo & pro murę fugit,

pro ligno quoq; quod dr̃ sethim timet. Elleborus etiam & sqi illa canes & leones plurimasq; beluas interficiunt. Esculapius in lib. de membris. Cæterum si super cortices quercus calcauerit aa ... leo formidabit continuo. Ambros. Leo rex ferarum exiguo scorpionis aculeo exagitatur, & veneno serpentis occiditur. Eximia leonis pulchritudo per comantes ceruicis thoros excutitur, cum subito a serpẽte os pectore attollitur. Itaq; coluber eterum fugit, sed leonem interficit. Leo veretur gallum, maximè album. Cum autem ægrotat simiã quærit & deuorat, qua sanari valeat. Ex lib. de nat. rer. Leonis vt supra dictũ est, crebrior est ira. Et aliquã cum sit immoderatus furor internus, igneo cruore, & iracundiæ calore consumi dr̃ & interimi. Plin. lib. 8. Creditum est a moriente leone humum morderi, lachrymasq; leto dari, atq; hoc tale tanquam seuum animal rotarũ orbes circumactũ, currusq; inanes, & gallinaceorum cristæ cantusq; magis terrent, sed maximè ignes. Vita leonibus argumento longa esse docetur, quia plerũq; dentibus deficere reperiuntur. Polibius Emiliani comes in senectũ hominem ab his appeti refert, eo q ad feras prosequendas non suppetant vires, & tunc Aphricæ vrbes obsidere, eaq; de causa crucifixos se cum scipione vidisse, vt cæteri absterrerẽtur eadẽ noxa metu similis pœnæ. Aegritudinẽ fastidij tantum sentit, in qua medetur ei contumelia in rabiem agente annexarum lasciuia simiarum. Gustatus deinde sanguis in remedio est, &c.

De Medicinis ex leone. Cap. LXXV.

ISaac. Leonina caro cæteris est calidior, crossa, grauis & difficilis. Si comedatur, dolorem & torsionem in ventre generat. Esculapius. Leonis caro fantasticos sanat, antiquum dolori & omni alijs valet. Si quis sederit super pellem leonis, recedit ab illo emotroides. Qui vero linit corpus suum sepo renum leonis, terretur ab eo lupi. Hali. Adeps leonis calidior est cæteris & fortioris dissolutionis in apostemata dura. Diasco. Adeps leoninus oĩbus quadrupedibus calidior est, & minus extenuatorius. Vetus autẽ factus a seipso calidior fit. Dr̃ aũt veneris esse cõtrarium, cum vino adhibitus bestias oẽs expellit. Et est repercussibilis odoris, quo serpẽtes persequitur. Auicenna. Adeps leonis resoluit duritiat apostematum. Plinius li. 28. Leonis adeps cum rosaceo cutẽ in facie custodit a vitijs. Candoremq; seruat, & sanat adusta niuibus, articulorum quoq; tumores: & magorũ vanitates perunctis eo adipe faciliorem gratiam apud reges populosve promittũt, præcipuè iõ eo pingui quod sit inter supercilia, vbi esse nullũ põt. Idem & adeps cũ rosaceo quotidianis febribus prodest, eo q perunctos eo bestiæ fugiũt. Fel eius aqua addita claritatẽ oculis inunctis facit, & cum eiusdem adipe comitiales morbos leui gustu discutit, & vt protinus qui sumpsere cursu id digerant. Cor in cibo sumptum quartanis medetur.

De Leopardo. Cap LXXVI.

ISid. Leopardus ex adulterio leænæ & pardi, siue leonis & pardæ nascitur, & tertiam originem efficit. Sicut & Plin. dicit, ex huiusmodi coitu degeneres partus creari, vt mulus ex equa & asino. Ambr. Hic cum ægri fuerit, agrestis capreæ sanguinem bibit, & vim languoris euitat. Alliũ vero fugit. Deniq; sic vbi aliquis allium confricauerit, ille eatode exilit nec resistit, quia odorem eius sustinere non põt. Ex lib de natura rer. Leopardus est aĩal quod ex leæna & pardo generatum est, colore subruffum, maculas habens nigras per totum. Fœmina mare fortior est. Cũ pardus bestia crudelissima sit, aliqñ quidem domesticatur, sed nunquam sic, vt suæ crudelitatis obliuiscatur. Domesticatur, aũt ad venandum. Itaq; cum ad p̃dam in venatione ducitur, relaxatur, quã si quarto vel quinto saltu capere nequiuerit, ferociter iratus subsistit. Et nisi statim venator fuerit bestiã aliquã obtulerit cuius sanguine placet, in ipsum venatorẽ vel in quos libet obuios irruit. Impossibile est. n. eum placari, nisi in sanguine. Sed in hoc prouidi sunt venatores, vt agnos penes se vel alia animalia semper habeant, quibus iratos placant, huic autem furenti qui resistere vult, inter manus allia fricet, & statim ille resilier, quia odorem allij sustinere non valet: hic cum venenosum aliquid comederit, stercus hoĩs quærit, eoq; comesto sanatur. Phisiologus. Leopardus est animal leoni simile in capite ac membrorum dispositione, licèt non sit tam magnus nec tam robustus, hic ab hoĩe ita domesticatur, vt eo sicut cane ad venandum vtatur. Qui nequaquam p̃dam capit currendo, sed saltum faciendo. Et si quidẽ in secundo, vel in tertio saltu p̃dam non ceperit, indignando sibi prorsus eam dimittit. Hic interna ægritudine detẽtus agrestis capreæ sanguinẽ bibit, & vim languoris euitat. Arist. In animalibus masculi femininis fortiores sunt exceptis vrso & leopardo, in quibus opinatur, q fœminæ fortiores sint & audaciores. Ambros. Pardus coloris varietate motus varios prodit animæ suæ. Vnde Hieremias, si potest inquit pardus varietates suas mutare &c. Auicen. in 2. cano. Fel leopardi venenum est ita eo bibenti. Cui romanus & tyriaca propria subuenit. Idem in 4. canone. Leopardus etiam & leo isti rapaces & ei similes non sunt sicut canes silui & homines, immo dentes eorum & vngues rabidi non sunt a natura venenosa, quapropter oportet vt curentur morsus & vulnus vnguium eorum in primis cum attractione. Deinde cum consolidatione. Sed in eorum quidem attractione sufficit res parua. Esculapius. Leopardus cum hominis cranium viderit, fugit. Razi. Herba quoq; quæ leopardi herba dicitur, leopardus terretur. Et herba, quæ leopardum strangulans dicitur, interficitur.

De Leonthophono & leucrocuta. Cap. LXXVII.

ISidorus. Leonthophonos est bestia modica, ea eo vocata quia capta exuritur, eius cinere aspersæ carnes & positæ per compita semitarum, leones necant, si quantulumcunq; ex illis sumpserint. Solinus. Propterea leones eas naturali odio premunt, & vbi facultas datur morsu quidem abstinent, sed dilaniatas pedum ossibus exanimant. Plinius libro octauo. Leonthophonon accepimus paruum animal vocari, nec alibi, quàm vbi leo gignitur nasci. Quo gustato a leone, tanta ei vis inest, vt cæterũ quadrupedum imperitans illico expiret. Huius itaque corpus exustum aspergunt alijs carnibus polentæ modo insidiantes feræ, necantq; illam tam contrario feras cinere. Igitur haud immerito hunc odit leo, visumque frangit & citra morsum exanimat. Ille vero econtra vrinam spargit, prudens hanc quoque leoni exitialem. Solinus & Plinius libro octauo. Leucrocuta velocitate præcedit feras vniuersas. Ipsa est asini ferè magnitudine, ceruinis clunibus, collo, cauda, pectore, & cruribus. Leonis caput melium bisulca vngula, ore vsq; ad aures dehiscente aliàs rescisso, dentium locis osse perpetuo, hanc quoque feram humanas voces eradunt imitari. Nam voce loquentium hominum sonos æmulatur, apud Indos inuenitur. Actor. Videtur leucrocuta eadem esse bestia, quæ superius vocata est centrocuta, vel est crocuta siue cherocruta. Et fortassis ex scriptoris vitio prouenit hæc nominum variatio.

De Lichaone & lincisco. Cap. LXXVIII.

SOlinus. Lichaonem mittit Aethyopia, lupus est ceruice iubatus, & tot modis varius vt nullum colorem illi dicant abesse. Ex libro de natura rerum. Lichaon in orientis partibus est bestia, quam in genere luporum nonnulli ponunt, sed lupo longior est, & habet crura breuiora ac dissimilia, ceruicem quoque iubatam & multipharium coloris varietatem. Saltu velox, & innocua homini. Venatu viuit, habitum mutat secundum tempora. Nam hieme hirsuta est & pilis horrida, æstate vero nuda. Actor. Sed a Plinio hoc genus thoes dicitur. Nam de lichaone sic loquitur. Plinius lib. 8. In Indis ex his, quæ pilo vestiuntur, nec aliud mutat colores, nisi lichaon cui iubata traditur ceruix. Actor. Et de thoe iam dictum. Ex lib. de naturis rerum de lichaone continuat. Plinius in eodem. Nam thoes luporum id genus est, procerior longitudine, breuitate crurum dissimile, velox saltu, venatu viuens, innocuum homini, habitum non colorem mutat per hiemes hirti, æstate nudi. Ex lib. de natura rerum. Lincisicus animal quadrupes est, vt dicit experimentator in libro suo, quod ex cane & lupa nascitur. Est autem vterque parens adeo luxuriosus, vt odio naturali sibi contradicente, quod est inter canem & lupum, in copulam tamen conueniunt, propter luxuriæ delectamentum. Sicque fit vt fetus attrahat sibi colorem & mores vtriusq;. Plinius vbi supra. E lupis galli canes concipi volũt, quorum greges suum quisque ductorem e canibus & ducem habent. Illum in venatu comitantur, illi parent. Isidorus. Lincisci dicuntur, vt ait Plinius, canes nati ex lupis & canibus, cum inter se forte miscentur.

De Lince. Cap. LXXIX.

ISidorus lib. 12. Linx dictus est, quia in luporum genere numeratur bestia maculis in tergo distincta, vt pardus, sed similis lupo, vnde & ille lucos, iste linx. hunc ait secundum Pliniũ catta fœtum vnum non admittere. Algazel super de sensu & sensato. Maximè vero linx animal mouetur secundum sensum visus. Nam viso suo res solidas penetrat, & si aduenit ei res transparens, cito excæcatur ab ea. Ex libro de natura rerum. Linx adeo perspicaces oculos habet, vt subtilitate visus etiam solida corpora penetret. Constat enim quòd oculus in humido situs est iuxta philosophum. Tria vero sunt in aqua, scilicet aquea humiditas, diaphanitas, & lucis perspicuitas, & hanc vltimam obtinet cum natura cœlesti. Et hæc vltima depuratio a materia est in natura lucis. Qm̃ ergo lux est vltima perspicacitas in corpore terminato si ponitur aquæ substantia in vltima sui depuratione, quantum ad perspicuitatem in oculo lincis poterit penetrare corpus solidum & obscurum. Linx habet linguã serpentis similem, sed maiorem, quã in longitudinem magnã porrigit, & collũ circũcingit. Vnges hẽt grandes, vnicum fœtũ facit, & vrina eius in gemmã durescit. Alexander. Linx acumine visus prospicere noscitur parietes penetrare, adeo vt si

quis

quis nouem interpositis parietibus carnē crudā deferat, incedēs iuxta parietē. Lina sequitur incedētē, statq; illa, illo stante qui carnem defert. Nonnulli tñ in rerū naturis instructi potius hoc ascribūt olfactui, q̄ visus virtuti. Plin. li. 28. Peregrinę sunt lin ces, q̄ clarissimè oium aialiū cernūt, vngues lincum oēs cū corio tradūt in carpato efficacissimè exuri, eoq; cinere poto præputia virorum, eiusdem aspersu fœminarum libidines inhiberi.

De Vrina lincis. Cap. LXXX.

ISidor. Lincis vrinam preciosi lapidis in duritiā conuerti dicūt, qui ligurius appellatur. Quod & linces ipsas sentire hoc argumento comprobatur. Nam egestū liquorem arenis contegunt, inuidia quadam naturæ, ne talis egestio transeat in vsum humanum. Plinius lib. 8. Lincum humor redditus vbi gignuntur glaciatur, arescit ve in gemmas carbunculis similes, igneoque colore fulgentes ligurium vocatas, atq; ob id succino etiā a plurimisq; ita generari prodito, nouere hoc facinorq; linces & inuidētes, vrinam terra operiunt, eoq; celerius solidatur. Idem in lib. 28. Pruritus corporum vrinæ lincis stillicidio traditur inhiberi. Eademq; prodesse monstratur & vngulatum dolori. Solinus. Vrinam lincis in duritiam preciosi calculi coire fatentur qui ligurium dr̄. Huic lapidi ad succinum color est pari spiritu attrahans appropinquantia. Dolorem renum placat, regio medetur morbo. Ioiath. Lina habet formam, vt lupus. Lapisq; ligurius ab eius vrina distillata septē dierum spacio generatur. Diascorid. Locum lincis quem ligurium vocant, mox vbi minxerit lapis fit, dolores stomachi tollit, & vētris abstinet reumatismū. Actor. De hoc lapide videlicet ligurio qui ex lincis vrina congelata creatur, & eius virtute, vel efficacia, dictum est plenius supra in tractatu de lapidibus preciosis.

De Locusta. Cap. LXXXI.

EX lib. de natu. rer. Locusta est animal quadrupes, paruum ad cuniculi ferè modū, caput hēc carnosum & magnū & coma subile, habitatq; circa partes Hierosolymæ. Vnde Ioannes Baptista huiusmodi carnibus animalium vescebatur. Quidam tñ dicunt q circa Iordanis solitudines est herba dulcis ad edendū, quæ locusta vocatur, & huiusmodi cibo non locustis animalibus Ioannes vescebatur: hoc animal gregatim incedit. Vnde Salomon ait. Regem locusta nō habet &c. Quod vtiq; de locustis vermibus intelligi non pōt, q̄ in multo timore sunt, & non per turmas, sed solitariè incedunt. Dicit. Aristot. q fœmina quædā locustam nutriuit ab eo tempore quo iuuenis & parua fuit, quā cum creuisset per se & sine masculo impregnatam inuenit.

De Lupo. Cap. LXXXII.

ISido. Lupus Græcè licos a morsibus appellatur, eo q rapacitatis rabie quicquid inuenit trucidet. Quidam lupos vocatos dicunt quasi leopos, eo q quasi leoni in pedibus sit illis virtus, vnde & quicquid pede presserint, nō viuit. Est aūt bestia rapax, & cruoris appetens. De qua rustici aiunt hoīem vocem perdere, si lupus eum prior viderit. Vnde subito tacenti dr̄, lupus in fabula est. Certè si se prius visum senserit, ferocitatis audaciam deponit. Isido. lib 9. Habet aūt lupus dentes inæquales, vnde & eorum morsus vehementer obest. Glos. super Lucam. Lupus natura corporis rigidus, de facili se inflectere non pōt. Impetu suo fertur, & ideo frequenter illuditur. Esculapius. Cepas agrestes si calcauerit zebet i. lupus grauatur crus eius, fugit aūt lupus iricium. Quod si quis corpus suum liuerit cum sepo renum leonis, vel cum eius fimo inunxerit, terretur ab ipso lupo. Pythagoras. Oculum vero lupi eradicatum cum viderint quadrupedia domestica, timent & fugiunt. Et si quod animal minxerit supra vrinam lupi, caldam non concipiet vnquam. Actor. Lupus velocissimum est & rapidus, horrendum habet vlulatum. In vespere autem maximè esurit. Vnde scriptum est. Iudices eius lupi vespere nō relinquebant in mane: propriè vero timet ignē, ſm Aristo. Lupus omni tempore agrestia est, sicut & leo, & vrsus: est & fortis & astutus. Vnde ceruí amissis cornibus latent, & pascūtur de nocte, quia lupos fugiunt. Et ipsi tñ lupi aliqñ fugiūt demissis auriculis, sicut & canes. Et ſm Homerum lupus quamuis vigil sit, timet ignē & fugit. Virga eius est ex osse, sicut & vulpis & huiusmodi. Aīal est multorum digitorum, habet. n. quinq; digitos in pedibus anterioribus, & quatuor in posterioribus, vt leo & canis, & linx & lupus. Item animal pilosum habet caudā breuem paucorum pilorum, sicut accidit lupis. Animalia quoq; dentium acutorum carnes comedentium, os multū aperiunt, vt fortius mordere valeant. Ob hoc oris luporum apertio maxima est. Lupi membra interna debilia sunt, & de facili corruptionē in suis vulneribus recipiunt. Residuum autem corpus eius multas percussiones patitur. Caput et eius forte. Ossa masculorum fortiora sunt dentibus fœminarum. Dentes luporum fortes, ac culmi eorum sunt vnes ad scindendum atq; molendum & ēt ad vigorandum: habet aūt lupus dentes superius & inferius, facitq; lassam in dentibus, vnum habet ventrem sicut homo & leo & canis & vrsus & post ventrem intestinum. Porro venenum aconitum interficit pantheram & ēt lupum. Plinius lib. 9. Lupo sicut & capræ splendent oculi lucemq; iaculantur. Dexter lupi dens caninus in magnis habetur operibus: lupo ac leoni & hyenę tantummodo ceruix est singulis rectisq; ossibus rigens In vesica lupi nascitur lapillus qui syrites vocatur. Ex libr. de naturis rerum. Lupus est animal rapacissimum & fraudulentum, hunc nonnulli canem siluestrem esse dixerunt, quia forma eius canis, vlulatusq; consimilis, sed latratu caret. Audax est magis eorum genus, quod breue, quam quod longum est. Cerebrum eius crescit & decrescit secundum statum Lunæ. Quod licèt in omnibus quadrupedibus, in lupo tamen & in cane plus, villus autem lupi in cauda vermiosus est.

De Astucia luporum. Cap. LXXXIII.

AMbrosius. Lupus si primo hominem viderit, vocem ei eripit & eum tanquam victor vocis ablatę despicit. Si autem se præuisum senserit ferociam deponit, & currere nequit, folia squillæ odit & fugit, q̄ turtur in nido suo ne lupus pullos suos incurset, ponit. Glosa super Lucam: Lupus etiam ouibus insidiatur, ouila circuit, canis somnum, & pastoris desidiam vel absentiam explorans. Si quam vero apprehenderit, guttur inuadit, & vitalibus venas instrigit Solinus. Cauda lupi villus inest amatorius perquam exiguus, quem spontaneo damno abijcit, quam capi metuit, nec habet potentiam nisi viuenti detrahatur. Aristoteles. Lupi cum e cauernis exeunt, psius draconteā comedūt, lignaque masticant, quasi ad acuendum dentes. Cum autem fugiunt, filios secum deferunt. Et si venatores ipsos deprehenderit, super arbores saltant ibique iacent. Porro si lupus fug ēs viderit multos venatores ipsum angustiantes, ambulabit paulatim ac retro aspiciet. Et si quidem fugere necessarium fuerit, curret & non saltabit Eiusque cursus est continuus, sicut canis cursus. Si autem aliquod animal fugiendo inuenerit super ipsum cadit. Ex libro de naturis rerum. Lupus aliquando folia salicis in ora colligit, & sub illis se abscondit, vt capras ad folia venientes latenter capiat. Item cum inter folia incedit, ne percipiatur ex sonitu lingua pedes suos lambit & sic eos lubricos & humidos facit. Fertur etiam, quòd cum ouem rapuerit insequente pastore, dentibus eam non lædit, sed super dorsum suum eam suauiter iacere facit, ne forte si læsionem illam sentiret ouis dum se ipsam moueret, lupi fugam retardaret: lupi dicuntur inter se raptorum ęqua diuisione diuidere. Lupus per sepem transiens occultè insidiaturus ouibus, si fortè pede strepitum fecerit, mox pedem quasi reum mordet. Intrans ouile omnes occidit oues, antequam aliquam ad comedendum attingat. Escas superstites in terra fodit. Aliquando vero domesticatur, & cum hominibus ludit, vt catulus. Venatores tamen naturaliter fugit nec odij perpetui obliuiscitur & pristinæ dolositatis in agnis & huiusmodi animalibus comedendis. Quoddam etiam genus lupi profert humanas voces, & sic deludit pastores. Canes quoque decipit singultiendo quasi esset canis, nonnunquam vero canis & lupus aliqua societate amica confœderantur adeo, vt & ipsi fures nocte pariter caulas ingrediantur.

De Malitia & noxietate ipsorum. Cap. LXXXIIII.

PHisiologus. Lupus, vt dictum est, hominem quem prius viderit, conticescere facit, quia radios oculorum suorum in eum mittit, & desiccat spiritum eius visibilem. Qui desiccatus desiccat alios hominis spiritus, & illi tandem desiccant arterias, & sic homo raucus efficitur. Lupus obtusum de die visum habet, nocte clarius videt. Qui si te prior videns tibi vocem abstulerit, solue amictum tuum, vt sermonem resoluas. Si vero te insequitur, paulatim vt tibi insidietur, ipso vidente signum aliud medium inter te & illum pone, & illaqueationis metu subsistet. Cum autem ouile lupus ingreditur, non est contentus vna oue strangulata famem sedare, sed omnes strangulat pro posse. Plinius lib. 8. In Italia creditur luporum visus noxius esse, vocemq; homini quem priores contemplantur ad præsens adimere, hos autē inertes paruosque Aphrica & Aegyptus gignunt. Asperos trucesq; frigidior plaga. Aristot. Lupus est fortis & audax & ignis non timorosus. Si tamen inueniatur qñ comedit famelicus, ferocissimus est, & si saturatus quodammodo sine fame, quiescit. Et aliquando fiue ita domesticatur, immo cum amore valdeq; diligit ludere: prope mare quod dī palus meotida, veniunt lupi ad loca piscatorum propinqua. Et si dederint eis pisces, non eis nocebunt. Sin aūt corrumpunt retia, cum eas super terram ad exiccandum extendūt. Lupi qñ senuerint frequenter accedunt versus ciuitates, & nocēt hoībus, quia iā venari nō possunt: lędit aūt lupus dētibus & vnguibus. Pythagoras. Si quis induat pellem ouis quàm lupus comedit, nō cessat in eo scabies, vehemēsq: pruritus. Si vero ponatur pellis ouis cum pella lupi abraditur lana de pelle ouis. Deinque si ten-

datur chorda lupi vel intestini eius cum ouium chordis, rumpit eas,& aufert omne temperamentum ab eis, vulnera etus quæ ex morsu eius & vnguibus accidūt, valde mala sunt, quia virus ab eis exit, ac per ligamenta in spongiam quæ super ipsa ponitur, transit. Medicina vero contra hæc vulnera eadem est, quæ & cōtra morsum rabidi canis. Si qñ vero lapidatur, primum iactantem lapidem considerabit. Et si quidem lapis ei nocuerit intendet in illum vt interficiat ipsum. Si vero ei non nocuerit, tunc etiam intendit in eum, non tamen nocebit ei eum vnguibus, nisi modicum velut irritando ipsum. Glosa super Actus Apostolorum. Lupi sæuiores sunt vicina nocte citati ad rabiem diurna fame. Vnde scriptum est. Velociores erunt lupis vespertinis Lupi rectè intelliguntur hæretici, callidi videlicet in fraude, fortes in disputatione, crudeles in occisione. Vnde Apostolus ad Ephes. Intrabunt inquit lupi rapaces in vos.

De Cibis eorum. *Cap.* LXXXV.

ARistot. Lupi famem quidem diu portant & post longa ieiunia multum deuorant. Lupus gulosè comedit sine masticatione, & vna die φ ad tres dies sufficiet. Non aūt comedunt nisi carnes, post medicinam aliquam accipiunt cōtra infirmitates & vomitant, & sanantur. Lupus famelicus audax est, & qñ comedit, ferocissimus est, vulnera quæ infligit, sicut canes rabiosi sunt, & eadem illis est medicina. Itaq, comedunt etiam hominesqñq; lupi, maximè illi qui sunt solitarii. Cumq; multas carnes comederint ac sine abscisiōe & masticatione ingluttierint, manent sine cibo duobus diebus, quia multū satiantur in vna commestione, viuitq; aqua modica, & egerit similiter diebus tribus. Eiusque fimus est siccus, sine aquæ humiditate, sicut canis stercus. Et exit cum eo fortis ventositas ab inferiori parte, & vrina eius olofacit, propter hoc vt canes, olofaciunt arbores. Oris lupi apertio maxima, vt fortior sit morsus eius, quia comedit carnes. Comedit ēt pisces, vt superius dictum est, immo & dī φ lupi comedunt aliqñ terrā, non aūt comedunt aliquid de herbis, nisi vt prædictum est, causa medicinæ. Lana ouium quas lupi comedunt, eius panni pediculos plus recipiunt. Plinius lib. 8. Lupum aiunt in fame terra vesci: hunc ēt quamuis in fame mandenti, aiunt, si respexerit obliuionem cibi surripere, digressumq; aliud quærere. Idem in lib. 11. Insatiabilia sunt aīalium quibus a ventre protinus intestino recto cibi transeunt, vt lupis ceruarijs. Ex lib. de naturis rer. Lupus nequaquam pinguescit, quia cibos vorat, quos sine masticatione transglutit, & ideo non trāseunt in corporis nutrimentum. Ob hoc ēt frequenter accidit ei infirmari, manetq; sine cibo per biduum pp digestionem cibi, viuit aūt aqua modica, quia non iuuat potus cibum indigestum. Stercus ēt omnino siccū & difficulter egeritur. Vrina eius olofacit, leuat aūt pedes vt canis qñ mingit. Cūq; infirmatur, terram & herbas pro medicina comedit, statimq; vomit, & sanatur, hoc idem facit canis cum infirmatur. Nullū enim animal quod carne vescitur herbas impunè comedit, præter hominem & vrsum. Præterea lupus in fame terram comedit. Tunc quoq; cibo terræ se onerat, cum bouem aut equum aut animal huiusmodi robustum inuadere quærit. Id nempe per nares inuadit, & cum animal excutere illum a se voluerit, doloso pondere defatigatur, & in terram victum cadit. Tunc comesta terra se exonerat, & ad prædam redit: dicitur autem lupus hominem non comedere nisi prius aliquo casu de cadauere hominis occisi comederit, quod per arma fortassis exanimatum inuenerit, tunc enim illectus humanæ carnis dulcedine, non formidat hominem impetendo periculum incidere.

De Generatione & ætate luporum. *Cap.* LXXXVI.

ISido. Lupi toto anno non amplius quam duodecim dies coeunt. Ex lib. de nat. re. Lupi virgas osseas hñt, anno per duodecim dies coeunt, & solum eo tpe gregatim incedunt. Vlulant quoq; pariter vno præcinente, & cæteris conclamantibus, magisq; tunc formidabiles & infesti sunt. Luporū vero catuli aliqñ quidē arte magistra mansuescunt sed iniectum artem vincit natura. Vnde relicto magistro genus suū repetunt. Arist. Lupus coit sicut canis, tpe coitus qñ filios habet, valde malus est. Qdlibet aūt aīal quadrupes hñs multas in pedibus fissuras vt canis & leo & vulpis & lupus filios generat cæcos. Extra vero separantur oculi & vident. Itaq; vulpis & leo ac lupus filios pariunt nō distinctos, occasio natos. Aīalium quorum natura est ad inuicē propinqua simul coeūt, maximè si nō diuersantur in aspectu & magnitudine, suntq; s̄m impregationis spaciū cōuenientia. Et hmōi oīa sunt in canibus & lupis & vulpibus. Vnde quidā putant de canibus Indiæ φ generātur ex cane & lupo. Canes autē & lupi & aīalia q̄ fissos hñt pedes multa fissura, ponūt filios multos. Interdū canes cū lupis coeunt, & leucratios generant. Qñ senescunt ad loca ciuitatibus proxima vadunt, vt facilius p̄dam inueniant, quā iam difficillimè venari possunt. Vita nāq; lupi est longissima, & in senectute dentes perdit. Vnde deprehensus est aliquando lupus claudus cui plures erant dentes confracti, quod erat signum senectutis.

De Diuersis generibus luporum. *Cap.* LXXXVII.

ISid. Lupos Æthiopia nutrit ceruice iubatos & tanto varios, vt nullum colorem illis abesse dicant. Solinus. Aethiopicis lupis proprium est, φ insiliendo ita nisus alitis habent, vt non magis proficiant cursu, quàm in saltu, homines tamen nunquā impetunt. Bruma comati sunt, æstate nudi, hos autem thoes vocant. Plinius libro 8. Inertes lupos paruosque Aphrica & Aegyptus gignunt, asperos trucesque frigidior plaga. Euantes inter autores Græciç non spretus tradit, Arcadas scribere ex gente antei cuiusdam sorte familia electum ad stagnum quoddam regionis eius duci, vestituque in quercu suspenso tranare, & abire in deserta transfiguratique in lupum, & cum cæteris eiusdem generis congregari per annos nouem. Quo in tempore si homine se abstinuerit, reuerti ad idem stagnum, & cum tranauerit effigiem recipere ad pristrinum habitum, addito nouem annorum senio. Mirum est quo procedat Græca credulitas. Nullum tam impudens mendacium est, vt teste careat. Homines siquidem in lupos verti, rursusque sibi restitui falsum esse confidenter æstimare debemus. Sunt lupi qui ceruatii vocantur, qualis e Gallia in Pompei Magni arena spectatus est, huic quamuis in fame mandenti si respexerit obliuionem cibi surripere aiunt, digressumque aliud quærere, scilicet præsentis copię oblitum. Thoes luporum genus est procerius longitudine, breuitate crurium dissimile, velox saltu, viuens venatu, homini innocuum. Idem in libro 11. Lupi vero ceruarii, vt supra dictum est, insatiabiles sunt, quibus nimirum a ventre protinus intestino recto cibi transeunt. Aristoteles. Caboneca lupus est comatus vt leo. In Græcia lupus est, qui dicitur maricorion, i. manticora, tres acies dentium habens superius & inferius. Item iuxta aliquod mare genus luporum quoddam ad piscatores accedit, & si dederint eis de piscibus non eis nocent. Sin autem eorum Retia quando exponuntur ad exiccandum obseruant, ipsisque absentibus ea dilacerant. Alicubi vero canes cum lupis coeunt. Luporum quidam est rotundus, quidam vero longus & asperi eius pili. Eorumq; genus audacius quod breue est, quā quod longum est. Actor. De genere quoq; luporum sunt lichaō & linx & lycisceus & hiena, vt superius dictum est.

De Medicinis ex lupo. *Cap.* LXXXVIII.

PLinius lib. 8. Lupi caudę vulgo creditur inesse amatorium virus exiguo in villo, eumque qui capiatur abiicere, nec idem valere aliàs pollere nisi direptum viuenti. Idem in libro vigesimoquinto. Lardum lupi medicinale est. Fel eius prodest capitis vlceribus cum sinapi pari modo illitum. Iecur lupinum ex vino tepido tussim sanat. Adipe lupino contra lippitudines fricari præcipiunt oculus. Idem adeps illitus vuluas mollit, eatum dolores iecur: iocinoris quoque dolores lupi iecur aridum ex mulso sedat. Testes lupini strumas discutiunt. Lupi quoque carnes edisse perituris prodest. Ossa in extremitatibus lupi reperta collo medentur brachio adalligata. Lupi quoque excrementis circumliniri prodest oculorum suffusiones. Et eorum cinere cum attico melle inungi obscuritates. Eadem alligata dentes mobiles confirmant, eorūq; dolores mitigant. Itē illitus adeps e lupis optimè mollit oēs duritias corporis. Lupi dēs adalligatus pauores infantium prohibet, dentientiq; morbos. Equis ēt alligatus infatigabilē cursum (vt dicitur) p̄bet. Equos aūt rumpi tradunt, qui sub equite sequuntur vestigia luporū. Lupos ēt in agrum nō accedere traditur, si viuis capiti pedibus infractis cultroq; adacto paulatim sanguis circa fines agri spargatur, ipseq; in eo loco ex quo ceperit tradi defodiatur, aut si vomerem quo primus sulcus eo anno in agro ductus sit excussum aratro focus lariū quo familia cōuenit absumat, ac lupum nulli aīalium nociturū in eo agro quamdiu id fiat. Rostrum lupi inueteratum veneficijs resistere aiunt, ob idq; villarum portis p̄figunt. Ex lib. de na. re. Lupi cor, si deficcetur ac seruetur, multū fieri dr̄ aromaticum. Idem cōbustū contritum & potatum iuuat epylenticum, si nulla patiens postmodū luxuria maculetur. Phisiologus. Epar lupi siccatum & tritum & cū dulci vino sumptū, facit ad oēs distēperantias. Et epatis propriā iuuat substantiam. Esculapius. Lupi caro cocta & esa phantasticos sanat. Adeps eius & fel quantum canis. Hali. Epar lupi siccatum diligenter tritū ac medicaminibus epatis doloris admixtum, manifestē cōfert. Pellis lupiculi si suspendatur ei, qui a rabido cane percussus est, non timebit aquam, fimus albi lupi coliceę prodest. Auicen. in 2. cano. Caro lupi mala est. Caro tñ luporum habentium rostra & vngues oculo confert & confortat ipsum. Valet etiam emorroidis, sed abhorret eam stomachus. Phisicus. Nec solum lupi sanguis, sed etiam fimus confert in colica passione. Pythagoras. Homo in passione sua qua Lunam sensierit canini dentes adib, id est lupi, curant eum.

De

De Luthero. Cap. LXXXIX.

EX lib. de nat. rer. Luther est aial astutum & malitiosum, magnitudine mustelegi, formæ prope consimili, præterquã in capite, colore fuscum, & in nigrum pellem nitens, cui mollior plumæ pilus est, cuius nitor non de facili cedit vetustati, vnde de pelle ipsius fiunt ornatus circa collum in vestibus virorum ac mulierum. Hæc bestia circa stagna & fluuios habitat, ibiq; foueas habet, & fœtus facit. Piscibus viuit quos mirabili frequentia venatur. Qui licèt sub aquis diu viuere possit, respiraculum tamen ab aere trahit. Vnde q̃nq; auiditate prædæ gurgustium i. nassam ingreditur. Et quia tunc nec per introitus locũ redire, nec nassam tã cito discerpere possit spiritum in aere recuperare non valens, in aquis suffocatur. Adeo vero ciborum cupida est & auara, quòd pisces captos in specu suo tanto cumulo congregat, vt ex putredinis eorum fœtore non solum foueam, sed etiã aerem inficiat. Quod nõ sine periculo sui quidam experti sunt, qui hanc bestiam capere voluerunt. A piscatoribus aliquando domesticatur & arte inducitur, vt pisces suo circuitu cogat pericula retium ingredi, suoq; iuuamine capi. Vnde magnum emolumentum dominis suis præstare videtur.

De *Mammoneto & manticora.* Cap. XC.

MAmmonetus est animal simia minus, in dorso fuscum, in ventre candidum, caudam hñs villosam, & collũ ita crossum, vt caput. Vnde captum nõ ligatur per illud sicut cæteræ bestiæ, cum laqueus id tenere non possit, sed per ventrem. Habet aũt propriissimè faciem humanæ similem, nigram duntaxat & sine pilis, a collo desuper frontem. Nec est nasus ore continuus, sicut in simia, sed certum spacium inter vtrumq;, sicut in hoĩe. Inter has bestias & simias odium est implacabile, bellumq; frequens & licet viribus non præualeant, astutia tñ & animositate bellandi simijs præferantur. Tenaci quoq; & ingenti memoria pollere dñr. Solinus. Manticora inter bestias Indiæ nascitur triplici dentiũ ordine coeunte vicibus alternis. Facie hominis, glaucis oculis, colore sanguineo, corpore leonino, cauda velut scorpionis aculeo spiculata. Voce tam sibila, vt imitetur modulos fistularum, tubamq; concinnẽtem. Humanas carnes auidissimè affectat. Pedibus sic viget, saltu sic potest, vt eam remorari, nec spacia extentissima possint nec obstacula latissima. Plinius li. 8. Apud Indos Ctesias scribit nasci manticoram. s. bestiam triplici dentium ordine pectinatim coeuntium, facie & auriculis hominis, oculis glaucis, colore sanguineo, corpore leonis, cauda scorpionis modo spicula infigente, & voce fistularum ac tubarũ mixtos concentus imitante. Est aũt velocitatis magnæ, humanum corpus appetens præcipuè. Auicenna. In partibus Indiæ lupus quidam est, qui Græcè dr̃ maricorion, Latinè s. manticora. Tres habens dentium acies inferius & superius. Est autem magnus & pilosus, cuiq; pedes vt leonis, facies & oculi & aures vt hominis. Fusci sunt eius oculi, & color eius est rubicundus, vt minii. Cauda eius est vt Scorpionis agrestis. Et in ea est rubedo. Ipseque pilos eiicit, & loquitur, & hinnit. Vox eius est vt vox tubę, & velocitet currit sicut seruus, estque agrestis hominem comedens.

De Melone & meloso ac monocerote. Cap. XCI.

ISidorus. Melo dictus est, vel quòd sit rotundissimo mẽbro, vel quòd fauos petat, & assiduè mella captet. Est autem animal quadrupes armatum vngulis. Glosa super Epistolam ad Hebræos. Melo vel melotus est animal, quod & taxus dicitur, cuius pellis hispida valde melota vocatur. Vnde de quibusdã sanctis antiquioribus legitur. Circuierũt in melotis. De hoc ergo inferius plenius dicetur. Plinius libro octauo. Melibus autem in metu solertia hoc est, quòd cute sufflata desistente ictus hominum & morsus canum arcent. Ex libro de natura rerum. Melosus est bestia valde magna, quæ truculentos hostes persequitur, tanquam ad hæc creata. Rictus habet ingentes, dentes quoq; fortes & prominentes, cum quibus audacter bella cũ aduersariis partitur, hæc cum hominibus fortibus terribilis sit, puerorum tamẽ innocentiam & eorum paruitatem mirabiliter perhorrescit, eorum verbera fugit. In quo dignè magnificentia innocentiæ comprobatur. Monoceros est monstrũ, equino corpore, ceruino capite, cauda suilla, pedibus elephantis, mugitu horrido, cornu tamen vno. s. acutissimo in medio frontis armatum. Captum quidem perimi potest, sed nunquã domari. Immo vt dicit Iacobus, quòd nunquam viuum in hominis potestatem venit, quia vinci se cernens, furore vitam exuit. Phisiologus. Monoceros est animal pusillum, hædo simile, acerrimum, habens vnum cornu in capite. Plinius libro octauo. Asperrimam feram monocerotem reliquo corpore equo similem, capite ceruo, pedibus elephanto, cauda apro, mugitu graui, vno cornu nigro media fronte duorum cubitorum eminente, viuam capi negant.

De Musione. Cap. XCII.

ISidorus. Musio (vt supra dictum est) cattus est appellatus, eo q̃ muribus sit infestus. Ex libro de natu. rer. Musio sine murilegus aut catus Græcè dicitur, quasi astutus, animal est immundum ac venenosum, & omne murium genus persequitur, cum bufonibus quoq; pugnare dicitur. Quorum licèt venenatis aculeis repugnetur, non tñ necatur. Mures captos primo lusibus afficit, post hoc illusos comedit. Oculis carbunculosis tam acutè cernit, quòd ẽt in antris tenebrosissimis velut in luce mures cõspicit. Dentes habet ad modum serræ. Pilos autem circa os habet, quibus ablatis audaciam perdit. Blanditiis gaudet, loca calida diligit, vnde præ nimia pigritia pellem suam comburit, hominis manu contrectari gaudet, & ad ludum facillimè prouocatur. Loturam faciei lambendo prioribus pedibus imitatur. Libidine impatientissimè accenditur, & libenter coitus tẽpore siluester efficitur. Sed cum siluescere domesticus ceperit, aures illi amputantur, vt scilicet aurium locis infusioni patẽtibus guttas noctis ac pluuiæ non possit sustinere, sicq; domus tecta cogatur repetere. Non solum autem cum prædictis animalibus, verum inter se musiones crudelissimè pugnant, & hoc frequẽtius vt terminos consuetos suæ venationis obtineant.

De *Musquelibet & musco.* Cap. XCIII.

MVsquelibet est bestia orientis, capreolæ magnitudinẽ habens. In cuius vmbilico crescit apostema de collectis humoribus. Quod cum maturatum fuerit, collidit illud & fricat ad arborem, sicque soluitur, & discurrit sanies, ibique condensatur & induratur, & huiusmodi substantia muscus vocatur. Omnis etiam caro eius & stercus dicitur muscus, sed ille multo melior est, qui ex apostemate currit. Muscus odore perdito virtutẽ suam in fœtoribus & latrinis recuperat, contra fœtorem eluctatur, & sic quasi inflamine reuiuiscit. Valet contra syncopin & cordis debilitatem, cerebrique, & epatis, & stomachi. Constantinus in libro graduum. Muscus pustula est in ventre cuiusdam animalis nascens, capreoli similis, quod est in India, quæ coagulata & plena, animali quempiam ad palum vel arborem scalpente se necessario cadit. Huius natura calida est & sicca in secundo gradu. Ideoque congruit senioribus in hieme, membra quidem defecta aromatizando confortat, timorem melancolicum amputat, & audaciam præstat. Quidam autem dicunt musco non inuento castoreum æquipollere. Idem in Pantegni. Muscus maior est in aromatibus, calidus & siccus in tertio gradu. Membra desistentia confortat, sternutationes de musco etiam contra paralysim adiuuant. Auicenna. Muscus est folliculus animalis sicut gazel, nisi quia habet duos dentes albos ad interiora flexos sicut duo cornua. Calidus est & siccus in secundo gradu, subtilis & confortatiuus. Confert sodæ frigidæ, & confortant cerebrum temperatum, & cor, & sanat tremorem eius, & melancoliam ex sollicitudine. Confortat etiam oculum, & exiccat humorem eius, & abstergit albuginem subtilem, & etiam tyriaca venenorum, propriéq; napelli. Diasc. Muscus calidus est in secundo gradu, siccus in tertio. Mittitur etiam in colliriis & pilulis seu pulueribus oculorum, cuius vires albugines oculorum extenuant, noxium humorem desiccant. Inunctum capitis grauedinem depellit, eiq; vires præstat, quia confortatiuum est. Dat solaciũ membris omnibus, & fortitudinem auget ossibus. Scotomiam ex abundanti humore natam emendat, somnum inuitat, venerem stimulat, cor & omnia viscera confortat, in modum cataplasmæ impositum.

De Onagro. Cap. XCIIII.

ISidorus. Onager interpretatur asinus ferus, onos quippe Græci asinum vocant agrion ferum. Onager 25. die Martij 12. vicibus in nocte rugit, similiter in die, & in hoc cognoscitur æquinoctium esse. Eius quoque rugitibus per singulas horas rugientis numerus horarum cognoscitur. Actor. Onager (vt legitur) in solitudinibus & in altis habitat, vbi propter beneficiũ ventorum diuisus a potu viuit. Vnde Hieremias. Onagri inquit steterunt in rupibus, traxerunt ventum quasi dracones. Plinius libro octauo. Aphrica multitudinem asinorum siluestrium fundit. Onagri mares singuli feminarum gregibus imperitant, & libidinis æmulos timent. Ideoque grauidas custodiunt & natos mares morsu castrant. Econtra grauidæ latebras petunt, & parere furtim cupiunt, gaudentq; libidinis copia. Ex onagro mansuefacto & equa generantur mulæ veloces in cursu, eximia duritia pedum (vt dictum est supra) corpore rugoso & indomito animo, sed generoso. Ex onagro autem & asina genitus mulus omnes antecellit. Iorath. Onager æquinoctiali tempore per horas diei 12. & similiter noctis vociferatur, terrã pedibus terit, & fodit, & tunc ad sitim & fugam prouocatur. Ex li. de naturis rer. Onager inter omnia aĩalia odit hoĩum frequentiam & habitationem, nec domari põt. Sitis impatiens est, aquã limpidissimã bibit, nec de facili aliam. His industria naturali

qñ canes eũ insequuntur, emittit stercus suum canibus odoriferum, circa qd illos detentos illudit, & euadens ad tutiora fugit. Fœmina gaudet libidinis copia, modumq; non seruans, per hoc sæpe masculo fit odiosa. Masculi fœminas non habentes tpe coitus, in montes ascendunt, & desiderio libidinis æstuantes ventũ naribus attrahunt, ac vehementer rugiunt, ita quod aĩalia cętera horrore cõcutiunt. Onager inter aĩalia cætera fertur cor habere pinguissimum. Et quantum patiens est domitum tñ cum filiis retinẽtibus efferatur seuum. Dolet cum dies æquatur nocte, vellet. n. noctem die longiorem esse. Glosa super Osee. Asinus silnestris domestica non tenet pascua, sed sponte vagatur p deserta & solitariam diligit habitationem Cui similes sunt qui recedentes a Deo diuersa idola fabricant, & ob hoc a Deo deserti sunt. Vnde scriptum est, Onager sibi solitarius Effraim.

De Diuersis generibus onagrorum. Cap. XCV.

EX libro de natura rerum. Onager Indiæ magnum est aĩal ac crudele, formam asini habens, & vnum solum cornu in fronte, durum nimis & acutum ac longum ad bestias cõtrarias debellandas, & hoc habet in medio capitis. Soleas etiam fortes & acutas habet, vt iuuamen naturale, quod in alterius cornu defectu perdidit, in eis recuperet. Hi tantæ fortitudinis sunt, vt ingentia saxa de rupibus euellant, & hoc ad nihil aliud nisi vt fortitudinem suam ad saxarum molem attentent. Plinius libro octauo. Onagri in Frigia & Licaonia præcipui sunt. Pullis eorum ceu præstantibus sapore Aphrica gloriatur, quos lalisiones appellant. Isidorus. Onagros etiam habet Aphrica magnos & indomitos & in deserto vagantes. Singuli etiam fœminarum gregibus præsunt. Nascentibus masculis zelant. Testiculos eorum morsibus detruncant, quod cauentes matres eos in secretis locis occultant.

De Medicinis ex onagro. Cap. XCVI.

AVicenna. Onagri fel idest asini silnestris eradicat morum, & confert super apostematum vestigia linitum. In emplastris etiam erisipilę ponitur, ac prohibet ipsam. Idem propriè super elephantiam & varices confert. Caro dorsi asini siluestris cũ oleo emplastratur super dolores iuncturarum. Adeps eiusdem panno linita confert. Eadem adeps cum oleo costino bona est dolori renum & dorsi ex ventositatibus crossis. Vrina quoque asini siluestris (vt Galineus ait) lapidem in vesica frãgit Actor. Vngula siluestris asini si comburatur & bibatur epilensiæ prodest. Cinis eius si misceatur oleo oliuæ, scrophulas dissoluit. Et si cathaplasmetur super alopiciam prodest. Idem facit & virga cerui.

De Onocentauro & orasio. Cap. XCVII.

EX libro de naturis rerum. Onocentaurus est animal monstruosum & natura biforme, capite. s. asinino, & corpore velut humano. Faciem habet setis horridam. Manusq; formatas habiles ad omnem actum. Dum vocem promit quasi loqui incipit. Sed insueta labra vocem humanã formare non possunt. Hic ẽt post insequentes se ligna vel lapides mittit, vt Experimentator dicit hoc monstrum dicit. Adelinus Philosophus inter cæteras bestias ab initio non fuisse tale creatum, sed aliqñ & alicubi casualiter ex adulterina commixtione generari. Ac huic opinioni contradicunt plurimi. Orasius animal in anteriori parte altum & eminens valde, ita vt extenso capite viginti cubitorum altitudinem possit attingere. In posteriori vero parte demissum est instar cerui. Collum habet extensum, caput equinum, licet minus, pedes autem & caudam vt ceruus. Pellẽ vero sic omni colorum genere diuersimodè variatam, vt homo frustra tentet artificio naturalem eius pulchritudinem imitari. Nec ignara videtur propriç venustatis, nam cum homines viderit circumstare, vertit & inuertit se ex omni parte, vt omnium obtutus in admirationem sui conuertat, huic enim natura dedit decorem super omnes bestias in colore: hoc animal nostris temporibus a soldano Babyloniorum transmissum est Imperatori Friderico.

De Orige. Cap. XCVIII.

ACtor. Orix est animal immundum ſm legem, iuxta librum Deuteronomij. De quo etiam dicit Isaias. Dormierunt sicut orix illaqueatus, &c. Hunc quidam putauerunt esse glirem, sed glis videtur potius inter mures deputari, & ideo eius esus in lege prohibetur. Hiero. super Isaiam dicit origem esse genus bestiæ nascẽtis in eremo, quæ laqueo venatoris capitur. Videtur autem esse de genere capratum, per ea quæ superius sunt dicta iuxta Plinium, nam capræ transfigurantur in multas similitudines. Sunt enim capræ, sunt rupicapræ, sunt etiam ibices, sunt & origes. Plinius lib. 2. Origem appellat Aegyptus feram, quã in exitu caniculæ contra stare & contueri tradit, ac velut orare cum sternuerit. Idem in lib. 8. Sunt origes soli a quibusdam dicti contrario pilo vestiti, & ad caput verso. Idem in. 10. In Aphrica maior pars ferarum non bibunt æstate præ inopia imbrium, quam ob causam capti mures lybici, si biberint, moriuntur. Origem perpetuo sitientem Aphtica ex natura loci potu carentem præbet mirabili modo ad remedia sitientium. Nam getuli latrones eo durant auxilio repertis in eorum corpore saluberrimi liquoris vesicis. Ex libro de natura rerum. Orix est bestia capreę magnitudinis, hirco ex parte similis, villum habens sub mento. Hæc in illa parte Aphricæ, quæ caret aqua generatur, & ideo perpetua siti ardet. Admirabile vero remedium sitientium latrones Getulię terræ aqua carentis certissimis experimentis prodiderunt, quo hõ in siti eo duraret auxilio, qui illo saluberrimo liquore vesicis dictarum bestiarum infuso pro parte modica vterentur. Hæc bestia (sicut Aegyptij tradunt) in exortu caniculæ naturaliter tripudiare videtur compage corporis eius visibiliter sentiente, quòd imber & frigus abijt, instentque vapores ignei solis, vt vestiatur terra floribus, herbasque proferat & fructus. Est autem frigoris impatiens, Vnde, nec frigus, nec niues de facili sustinere potest.

De Panthera. Cap. XCIX.

ISidorus. Panther dictus est, siue quòd omnium animalium sit amicus, excepto dracone, siue quia ex sui generis societate gaudet, & ad eandem similitudinem quicquid accipit reddit. Pan enim Græcè omne dicitur. Est autem bestia minutis orbiculis superpicta, ita vt oculatis ex fuluo circulis nigra & alba varietate distinguatur. Glo. super Osee. Nihil leone fortius, nihilque panthera velocius. Ideo per Prophetam ait dominus. Ego quasi panthera Effraim, & quasi leo domui Iuda. Phisiologus, Panthera est animal preciosum & mansuetum nimis, solũ draconem non habet amicum. Hæc cum cibis variis satiata fuerit, spelunca sua se recondit & dormit. Post triduum exurgens mox rugitum magnum emittit cum odore suauissimo quasi omniũ aromatum, quem audientes bestiæ omnes, quæ longè, & quæ prope sunt, ad odorem illum confluunt, & sequuntur pantheram quocunq; ierit. Solus draco audiens, & vim odoris non ferens in seipso timore contrahitur, & in cauernis terraneis fugiens obtorpescit, & manet immobilis. Plinius lib. 8. Panthera & tygris prope bestiarum solæ speculantur macularum varietate. Pantheris tradunt in armo maculam esse Lunæ similem crescentem in orbes, & cauantem pari modo cornua, nunc varios & pardos qui mares sunt appellant in omni genere creberrimo in Aphrica Syriaq; Quidam ab his pantheras solo candore discernunt. Mirum vero pătheras & leones ac similia (vt dictum est supra) condito in vaginas corporis vnguium mucrone, ne refringantur & hebetẽtur incedere, auersisq; falculis currere, nec nisi in appetendo protendere. Idem in libro 11. Habentq; pantheræ quatuor mammas in medio ventre. Mares autem in omni genere fortiores sunt fœminis, præterquam in pantheris & vrsis. Idem in libro 28. Hiena (vt dictum est supra) terrorem infert pantheræ, vt nec ei conetur resistere. Et si quis aliquid ex corio eius secum habeat, non appetitur a panthera. Mirumq; dictu, si pelles vtriusque contra sese dependeant pantheræ pili decident. Solinus. Pantheræ numerosæ sunt in Hyrcania. Tradunt earum odore & contemplatione armenta mirè affici, & nisi eas præsentiscant properato conuenire, nec terreri nisi sola oris toruitate, quam ob causam pantheræ abscõditis capitibus, quæ corporis reliqua sunt, spectanda præbent, vt greges stupidos in obtutum secura vastatione populentur. Sed Hircani, vt hominibus intentatum nihil est, frequentius eas veneno quam ferro necant. Ex libro de natura rerum. Panthera est animal varium ac speciosum nimis. Sunt qui tradunt huic in armo maculam esse Lunæ similem, & interdum crescere rotundam, & ad Lunæ mutationem variari. Auicenna. Panthera & pardus quando venenum comederunt, stercus hominis quærunt & comedunt.

De Generatione ac venatione pantheræ. Cap. C.

ISidorus. Panthera semel omnino parturit, cuius causæ ratio manifesta est. Nam cum in vtero matris coaluere catuli, maturisque ad nascendum viribus pollent, odiunt temporum moras. Itaque oneratam fœtibus vuluam tanquam obstantem partui vnguibus lacerat, & effundit illa partum seu potius dimittit dolore cogente. Ita postea corruptis & cicatricosis sedibus genitale semen infusum, non hæret acceptum, sed irritum resilit. Nam & Plinius dicit aĩalia cum acutis vnguibus frequenter parere non posse. Vitiantur. n. intrinsecus se mouentibus catulis. Phisiologus. Pantheris venandis insistẽtes Hyrcani, veneno carnes illiniunt, easq; per compita semitarum spargũt, vt illarum esu pantheræ seducantur. Sed illę dum excrementa hoĩs deuorant euadunt. Plinius lib. 8. Pantheras per carnes aconito fricatas veneno barbari venantur, scilicet per compita seminarum eas spargentes. Quas vbi ederint pantheræ, fauces earum illico occupat angor. At fera contra hæc excrementis hominis sibi medetur, & aliàs tam auida eorum, vt a pastoribus ex

industria

industria in aliquo vase suspensa altius, q̃ vt queat saltu contingere: iaculando petendoq; defigi: & postremo expirare. Aliogoin vinacitans est tam lente, vt euectis interaneis diu pugnet. Tradit Demetrius phisicus iacentem in media via pantherā hominis desiderio repente apparuisse patri cuiusdam philinit affectatoris sapientiæ. Illumq; pauore cæpisse regredi: feram vero circumuolutari piè blandientem, seseq; mœrore conflictantem sęta siquidem erat; catulis procul in foueam delapsis. primum ergo mirationi fuit non expanescere, proximum ei curam intendere. Secutus itaq; quæ trahebat vestem vnguium leni iniectu: vt causam doloris intellexit; simulq; salutis suæ mercedem, catulos exemit, eaq; cum his prosequente vsq; extra solitudines deductus est lęta, atq; gestiente, vt facile appareret gratiam referre, & nihil in vicem imputare, quod etiam in homine rarū est.

De Parandro, & pardo. Cap. C I.

SOlinus. Parandrum nutrit Aethiopia boum magnitudine: ibico vestigio, ramosis cornibus, capite ceruino, vrsi colore, pariter villo profundo. Hunc parandrum affirmant habitum metu vertere, & cum delitescit, assimilem fieri cuicunq; rei proximauerit, siue saxo alba fit: seu frutecto, virens, siue quem aliū modum præferat. faciunt hoc idem in mari polippi, in terra cameleontes. Sed & polippus & cameleon glabra sunt, vt pronius sit cutis lenitatem proximantia ęmulari. In hoc autem est nouū, ac singulare hirsutiam pili colorum vices facere. hinc euenit vt difficulter capi possint. Isidorus. Pardus secundus post Pantherem est, genus varium, ac velocissimum & præceps ad sanguinē. Saltu.n. ad mortem ruit, ex adulterio pardi, & leęnę leopardus nascitur: & tertiam originem efficit. Ex libro de naturis rerum. Vt dicit Magnus Basilius. Pardus est bestia torua, & acuta nimis in impetu corpusq; motibus auium conueniens habet, & varium in colore. Saltu potius quam cursu prædam insequitur. Vnde sæpius accidit, vt vehementi saltu ruat ad mortem. In Aphrica propter inopiam aquæ congregantur diuersæ ferę ad amnes: ibique Leænæ bestijs varijs, vel vi, vel voluntate miscentur, & inde pardi procreari dicuntur. Solinus. Pardorum adulterinis coitibus leęnarum partus degenerantur, & ab eis equidem leones, sed ignobiles generantur. Plinius libro octauo. Odore pardi coitum sentit in adultera leo; totaque vi consurgit in pœnam: ideirco aut culpa flumine abluitur, aut longius comitatur. Nunc varios & pardos, qui mares sunt, appellāt in omni genere creberrimo, vt in Aphrica, & Syria. Quidam ab his pantheras solo candore discernunt. Idem in lib. 10. In Aphrica insidunt arbore condensa pardi; earumq; ramis occultati in prætereuntia desiliunt, atque e volucrum cęde crassantur. Ambrosius. Pardus coloris varietate prodit motus varios animæ suæ. Vnde propheta Hieremias. Si potest inquit pardus mutare varietates suas. Aristoteles. Pardus (vt dictum est) sicut & panthera, quando venenum comedit, stercus hominis quærit, & comedit.

De Piloso, & pirolo, & putorio. Cap. C I I.

EX libro de naturis rerum. Pilosus (sicut Glosa dicit super Isaiam) est animal quod in hominis figura superius incipit: sed inferius in pedes bestiæ desinit; qualem beatus Hiero. in vita Pauli eremitæ primi describit, q superius sit homo frontem asperam habens cornibus, & in capramum pedes desinens. Satyros, vel fauoos, vel incubos vocant talia monstruosa. Asserit idem nulli esse dubium istud monstrum in oriente esse captum, & in Alexandriam missum: & inde mortuum saleq; infusum, ac à calore dissolueretur, deportatum fuisse Constantinopolim, vt ab Imperatore videretur. Nostra ætate delata fuit Regi Franciæ bestia ad magnitudinem canis. Caput quidem non multum distabat a capite canis: cætera corporis membra, vt homo prorsus habebat. Crura quidem nuda vt homo, manusq; brachia, collum album ac nodum habebat: carnibus coctis vescebatur. Ita decenter & modeste manibus capiebat cibum, & ori suo inferebat, vt nullus dubitaret in hoc, quin humanum modum in talibus haberet. Erectum vt homo stabat: sedebat vt homo. Puellis & fœminis libentissimè iungebatur. Et in sexu viri & fœminæ discretionem habebat. Genitale membrum vltra quam corporis quantitas exigebat habebat magnum: furijs igitur agitatum hoc animal crudelissimè mouebatur, & in homines sæuiebat. Cæterum cum placatū esset: instar hominis mitissimè & decentissimè se gerebat, & mulcebatur alloquiis, & colludentibus applaudebat. Pirolus est bestia parua, maior quidem, sed non longior quam mustela: colore rubea, sed in ventre candida. Mira agilitate viget; in arboribus habitat, & fœtus fouet. Inquiete se gerit, & de arbore in arborem saltu potius quam volatu transit, quamuis aliquando cauda pro pennis vtatur. Caudam enim villosam prope ad suis magnitudinem habet, cuius ad vsum saltu mouetur. Et si quando gratia pastus aquam transire cupit, Lignum admodum leue super aquam congerit. Cui supersidens quasi velum nauis caudam suam erigit; sicq; vento flante velificans ligno transuehitur. Aestate cibum congerit: quo viuat in hieme. Viuit autem nucibus, & cibo quidulcis est libentius vescitur. Putorius a putore dictus est: quia nimium fœtet. & hic maxime cum irascitur. hic sicut & taxus habet crura in sinistro latere breuia, in dextro longiora. Arduæ domorum inhabitat & penetralia: gallinarum ac pullorum cupidissima est. Talibus enim viuit. Cūq; gallinam capit aut pullum, caput in initio petit, vt hoc deuicto in cęteris eius membris laborare difficilè non sit. Pathyo animal est, quod natura ad videndum & mirandum in orbe creasse vr. Corpus eius quasi rubro sanguine coloratum est. Relucetq; visu mirabili, dū radiis solis obiicitur. Et mirum in modum cum viuente bestia hæc relucentia videatur, mortuæ mox bestiæ pulchritudo tanta subtrahitur: quasi indignum sit morticinium tanto virtutis decore pollere: non tamen penitus subtrahitur mortuæ decor innatus, cum rubor satis pulcher in pelle permaneat. Ossa huius bestiæ fortissima sunt ac durissima. Nerui vero adeo validi ac fortes, vt nisi eis violentia magna fiat de facili non rumpantur. Credūt nonnulli hanc esse eandem bestiam, cuius genus quidam occidentalium gentilium quasi Deos adorant. Tales enim bestias coloris rubei nutrire dicuntur illi gentiles, dantq; eis in cibum delicatissima fercula, & adorant eas. tenentq; captiuas in thalamis, & has summopere custodiunt, ne extra terram suam aliquatenus efferantur. Et in hoc lex capitalis sancita est. Sunt autem ad magnitudinem canum. Pegasus animal magnum est & horridū in Aethyopia, equi formam habet, alas vt aquila, sed multo maiores. Caput armatū cornibus habet, adeo monstruosum, vt ipso cuncta ferè animantia terreat. graui corpore fuga mirabili. Alarum remigio adiuti potius currunt quàm prouolant: & collisa aere virtute pennarum ad instar turbinis impellunt ventos. multas escas deuorant: inquiete mouentur, infesti sunt animalibus: & hoc maxime homini.

De Rangiuero, & rosurella. Cap. C I I I.

RAngiuer est animal de genere ceruorum, vel dammarum, habitans in Noruegia, magnum corpore, fortissimum robore, fuga præcelsi. Ex re nomen habet, quia rangiuer quasi ramos gerens. In capite namq; tres ordines gerit cornuum in modum virgultorum: quorum duo maiora cæteris habet eo loco quo ceruus, sed maiora & longiora, vtpote cubitorum quinq; ramos augens ad numerum q̃nq; quindecim. Alia vero duo rectè in medio capitis, & hæc ferè, vt cornua dāmæ lata, duntaxat, ramusculis circunstantibus: breuibus tñ. Porro alia duo contra frontem habet cornua non cornibus, sed ossibus, q̃ in scapulis esse solent prope consimilia. His itaq; cornuum ordinibus armata contra aduersarios: decus etiā admirationis auget in bestiis monstruosis. Rosurella est animal circa aquas habitans vt frequenter, mustela maius & pirolo minus, in dorso subrussum in ventre candidum. In terra facit habitacula, digerit stercus odoriferū valde, & musco simile in odore, sed impar virtute, & odoris violentia: visus hominum fugit: vno tñ in loco stercus illud congerit. Et hoc mirum in bestia, quia bonum suum præsto omnibus accipiendum ponit, quo videatur bonum non inuidere.

De Rinocephalo, & rinoceronte. Cap. C I I I I.

PHisiologus. Rinocephalus ceruicem habet equinam cū vniuerso corpore: flammis quas in ore aspirat, homines perimūt. Isidor. Rinocerō Græcè Latinè interpretatur in nare cornu. Idē & monoceron, i. vnicornis, eo q vnū cornu in media fronte hēat pedū quatuor, ita acutū & validū, vt quicquid impetierit, aut ventilet, aut perforet. Nā & cū elephantis sæpe certamen hēt, & in ventre vulneratū prosternit: tantæ aūt dr̃ esse fortitudinis, vt nulla venantium virtute capiatur. Sed sicut asserūt, qui naturas animaliū scripserunt. virgo & puella ꝓponitur, q̃ venienti sinū aperit, in quo ille oī ferocitate deposita, caput ponit, sicq; soporatus velut inermis capitur. Solinus. Ante ludos Gnei Pompei rinocerontem Romana spectacula nesciebant. Cui bestię color buxeus: cornu in naribus vnicū & repandū, quod subinde attritū in mucronē exit, eoq; aduersus elephātes ꝓliatur. Par ipsis lōgitudine, breuior cruribus, aluū natr̃ petens, quā solā intelligit ictib. suis peruiā. Idem. Atrocissimus monoceros, monstrū mugitu horrido, equino corpore, elephantis pedibus, cauda suilla, capite ceruino. Cornu a media fronte eius ꝓtenditur splendore mirifico. Ex li. de na. re. Rinoceros, qui & monoceros: hēr dr̃ in media fronte cornu robustissimū in longitudine quatuor pedū. Eoq; aduersus elephantes ꝓliatur, natr̃ aluū petens, quā solam intelligit ictib. suis peruiā. Cū aūt à venatoribus capitur, ex sola indignatione superbū animal moritur. Plin. lib. 8. Eisdem ludis & rinoceros vnius in nare cornu qualis sæpe visus. Alter hic genitus hostia elephanto, cornu ad saxa limato, præparat se pugnę. In dimicatione aluum maxime petens, quā scit esse molliorem: longitudo ei par. Crura multo breuiora, color buxeus.

De Sciuro

De Sciuro, & scurulo, & strige. Cap. CV.

PLinius li.8. Sciurus hac solertia viget, quod tempestatem præuidet Obturatisq; qua spiraturus est ventus cauernis, ex alia parte fores aperit decretas, villosior ei cauda pro tegumento est. In hieme pabulum alijs prouisum: alijs vero pro cibo somnus est. Scurulus a currendo dictus est. Hic fluuium transire consueuit, vtens assere vel cortice pro naue, & cauda pro velo. Strix est animal in Aphrica erinacis simile, vocatum à stridore spinarum: quas tergo laxatas emittit, vt canes vulneret insequentes. Solinus. Strix in Aphrica & India generatur, animal videlicet spinosum, longiores habens aculeos, quàm erinacius, hibernis autem se condit mensibus. Actor. Hanc æstimo esse eandem feram quã Solinus & Plin. addita in principio, y, littera cum aspiratione vocant hystricem vt superius diximus. Ipsa est enim porcus spinosus, siue (vt vulgo dr̃) spicatus. Dicit enim Plin. lib. 8. Hystrices generat India & Aphrica spina contecta, ac erinaciorum genere, sed hystrici longiores aculei: & cum intendit cutẽ missiles. Ora vrgentiũ figit canũ, & paulo longius iaculatur. hibernis autẽ mensibus se condit, quæ natura multis & ante omnia vrsis.

De Simia. Cap. CVI.

ISidorus. Simiæ nomen Græcum est, i. pressis naribus. Vnde simias dicimus, eo quod suppressis naribus sint. & facie fœda rugis turpiter follicantibus, licet & capellarum sit pressum habere nasum. Alij simias Latinè vocatas arbitrantur, eo quod multa in eis similitudo rationis humanæ sentitur, sed falsum est hoc: hæ enim elementorum sagaces noua luna exultant, media & caua tristantur. Aristoteles Simiam mixtæ naturæ esse quis dubitat? naturæ enim hominum & naturæ quadrupedũ conueniens est. & vtitur itidem pedibus sicut & manibus, quia compositæ sunt ex manu & pede. Simia ergo est vnum ex animalibus, quæ communicant in naturis, scilicet hominis & quadrupedis. Simiæ nõ sunt pilosæ anterius, Earumq; cilia sunt curta & subulia valde. Habent enim dentes anteriores etiam molares sicut homo: & in palpebris cilia. Cætera verò quadrupedia non habent pilos, nisi in superiori tanmmmodo. In pectore simiæ sunt mammillæ paruæ, & in eis coni duo. Eius quoq; brachia sunt vt hoĩs, sed pilosa. Flectit manus & pedes, vt homo. Sed manus hẽt minores, & ẽt digitos & vngues, vt homo. Ambulat super pedes quatuor. Et qñq; erigitur tẽpore modico. Non habet anchas, vt aĩal bipes, nec caudam vt quadrupes. Vmbilicum prominẽtem non habet, sed ille locus in eo durus est. Fœminæ vulua est vt mulieris. Masculi virga vt canis. Illa tamen species simiæ, quæ dicitur kiboz caudam habet. Interius vero eius sicut & interius hominis omnino. Plin. lib. 11. Simiarum genera perfectam hominis simulationem continent. Facie, naribus, auribus, palpebris, quæ solæ quadrupedum & inferiorem habent genam. Nã mammas etiam in pectore & brachia, & in contrarium crura similiter flexa, similiter in manibus etiam vngues, digitos, longioreq; medium: pedibus paululum differunt. Sunt enim vt manus prolongi, sed vestigium palmæ simile faciunt: his quoq; pollex & articuli vt hominum, præter genitale tantum, & hoc in maribus. Viscera quoq; interiora omnia ad exemplar. Idem. Ea quæ animal generant, genua ante se flectunt, & suffragium artus in aduersum. vrsis autem & simiarum generi contrarium, ob id minime pernicibus, quia quadrupedum parientibus verior littera Plinij habet. Oua parientibus quadrupedum crocodili. & forte per errorem lectum est, quia pro oua. Idem in lib. 23. Simias & quadrupedes quibus sunt digiti, crescere negant assuetas pote meri. Ex lib. de nat. rer. Simia est bestia condensa villis in exterioribus membris super omnia animalia simulans humani corporis dispositionem. Interius autem nullam cum homine dispositionẽ hñs communem, aut omnibus animalibus minorem: ergo oẽs ferè bestiæ mammillas habent in posteriori contra renes, vt eas inferius positas fętus attingere possint, & promptas habere cum velint. Homo verò & simia habent eas in pectore, quia natura dedit eis manus habiles ad omnem actum, quibus eleuare possint fœtus a terra, & aptare illos ad vbera. Hoc autem illi deest humani corporis, quia caret vmbilico. virga quoq; masculi est, vt virga canis. Calcaneum habet in pedibus, & propter hoc erigitur, vt homo, stat & currit quandoq;, sed hoc non potest nisi modicè, quia natura bestiam hanc condidit, in faciem esse prostratam. Nam solus homo naturaliter erectam habet staturam: hæc bestia gestu inquieta est, morsu ferox, cauda caret, & præ cæteris animalibus gustu viget. Nuces & poma libenter comedit, sed cum in eis corticem amarum reperit, totum proiicit, sicq; propter amarum dulce respuit. In India dicit Plin. esse simias toto corpore candidas. Alex. Simia domestica dominum suum agnoscit, post multa reuertentem annorum curricula.

De Ridiculositate simiarum. Cap. CVII.

PLinius. Simias mira solertia visa singula quoque facere: nam visco inungunt laqueos, calcariq; venantium imitatione tradunt. Mucianus tradit eos & latrunculis lusisse fictis. Ex lib. de natris rerum. Simia ad nimiem ludum docibilis est, & ad ferocitatis obliuionem. Nunquam tamen sic est mansueta, vt non sit rabida. Libenter cum pueris ludit, & si copia data fuerit: eos aliquando strangulat. Si quis eam læserit, diu cõtra eum rancorem custodit. Ingenio pollent, & æmulantur quicquid vidẽt. Vnde facilius incidunt in manus venatorum. habitant autem in arboribus vel rupibus. At vbi eas venatores viderint, acceptis calciamentis hominum vadunt & sedent in locis vbi ab illis videri possint. Induuntq; calciamenta illa pedibus suis, ac diligẽtius ligant. & post hæc exponentes ea sub arbore relinquunt, & procul abeunt: mox simiæ descendentes, quod eos facere viderunt imitantur, sicq; calciatæ capiuntur. Solinus. Omne lati fundum quod inter Aegyptum, Aethyopiam, Lybiamq; diffunditur, quantumcũq; lucis opacum est, varium impleuit simiarum genus. Nec sine ingenio ęmulandi sunt, quo facilius in manus hominum veniunt. Nam dum auidè venantium gestus affectãt: relicta consulto visa vngilla, quod mendacio factum vigent, oculos suos oblinunt, & ita obducto visu pronum est eas corripi. Immoderatè fœtus suos amant.

De Fœtibus simiarum ac speciebus earum. Cap. CVIII.

PHisiologus. Simia cum geminos peperit, vnum diligit, & alterum odit. Si quando autem a venatoribus quæritur, ante se illum quem diligit amplectitur, & alterum quem odit collo portat. Sed cum bipes eundo lassa fuerit, proiicit volens quem diligebat. seruatq; nolens quem odio habebat. Isidorus. Simiæ fœtus quos amant ante se gestant: neglecti circa matrẽ hærent. Horum genera quinque sunt. ex quibus arcopetici caudas habent. Sfingiæ villosæ sunt comis: mammis prominentibus: dociles ad feritatis obliuionem. Cinocephali & ipsi similes sunt simiis, sed facie ad modum canis: vnde & nuncupati sunt. Satyri facie grata, & gesticulatis motibus inquieti sunt. Callitrices toto penè aspectu à cæteris distant. Sunt enim in facie producta barba, & lata cauda. Solinus. Cinocephali e numero simiarum in Aethyopiæ partibus frequentissimi sunt: violenti ad saltum feri morsu. Nunquam ita mansueti, vt non sint magis rabidi. Callitrices in toto diuersę sunt a cæteris, has quidem capere nõ arduum, sed proferre rarum. Non enim viuunt in altero quam in Aethyopia, hoc est suo cœlo. Plinius lib. 8. Simiarum quoque genera figura hominis proxima, caudis inter se distinguuntur. Cornelius distinguit luna caua tristes esse, quibus in eo genero, cauda sit, noua vero exultationem adoriri. Namq; defectum syderum, & cæteræ pauent quadrupedes. Simiarum generi præcipua est erga fętum affectio. Gestat catulos, quos mansuefactæ, intra domos perperere, omnibus demonstrant, tractariq; gaudent, gratulationem intelligentes, itaque magna ex parte complectendo necant. Efferacior cinocephalis est natura, sicut mitissima satyris. Callitrices aspectu differunt a cæteris, barba est in facie, cauda latè diffusa priori parte. Hoc animal negatur esse nisi in eo quo gignitur cęlo Aethiopiæ. Oesei, aut Indi simias toto corpore candentes venantur.

De Tarandro. Cap. CIX.

PLinius vbi supra. Tarandrus est animal cui magnitudo quę boui est, caput magis ceruino nec absimile. Cornua ramosa, vngula bifida, villus magnitudine vrsorum. Cumque libuerit sui coloris esse, asini similis est. Tergori tanta duritia est vt toraces ex eo faciãt. Colorum omnium arborum, florum, fruticum, locorumq; reddit, in quibus metuẽs latet. Ideoq; raro capitur. Hoc ergo animal ferarum mutat colores, nec aliud ex his quæ pilo vestiuntur, nisi in Indis, & Licaon, cui iubata traditur ceruix. Nam thoe quod est luporum genus longitudine procerius, breuitate crurum dissimile, saltu velox, venatu viuens innocuũ homini, habitum, non colorem mutat, per hiemes hyrtus, æstate nudus. Actor. Hoc animal quod Plinius vocat tarandrum, idem esse æstimo, quod iuxta Solinum vocaui parandrum, quod vitio scriptoris attribuendum puto, & quæ debeat esse littera capitalis. s. virum. p. vel. t. incertum habeo.

De Taxo. Cap. CX.

TAxus est animal agreste, magnitudinem ferè vulpis habens in corpore, sed humilioris staturæ, quia tibias habet curtas, pilum habet grisei coloris, cutem duram atq; fortissimã, dentes acutos, & cum a canibus, vel cæteris animalibus infestatur, se ipsam resupinat, & dentibus pedibusq; repugnat. Fertur autem huic vulpes quodammodo esse contraria, vulpes enim nunquam sibi foueam parat, sed foueam taxi per dolum occupat. Cum enim eum exisse inde scit ad introitum vadit, & ibi stercorat sicque taxo propter immunditiam locum deserente, vulpes eum occupat. Idem dicitur, & melo siue melota de quo

dictum

dictum est supra. Ex lib. de na. re. Taxus est animal magnitudine vulpis, habet crura breuia, nec in vtroq; latere æqualia, sed in sinistro breuiora. Vnde fit vt in valliculas rotę, quas attritione curtus faciunt, positis pedibus dextri lateris valenter currat sicq; suos persecutores effugiat. Pellem habet villosam, & setis rigidam, albis nigrisq; pilis contextam. Phisiologus. Taxi mansiones sibi subterraneas labore parant, & vnum taxum eligunt, terrę pedibus suis effossę vectorem, itaq; supinatus quidem, extensisque cruribus, & erectis supra ventrem suum terra effussa accumulatur, oneraturque per pedes ab alijs exportatur. Totiensque hoc faciunt, quousque domus latitudo habitatoribus sufficere possit.

De Medecinis ex taxo. Cap. CXI.

EX lib. de nat. re. Taxi sagina Luna crescente augetur, decrescente minuitur, ita q si occidatur in vltimo Lunæ defectu, non inuenitur: hmōi sagina conficiuntur vnguenta, quibus sedantur renum dolores, membrorumq; læsiones, & hoc mirum q bestia licèt ex vna parte sit medicinalis, morsus tamen eius plerumq; grauissimus est, & exitialis. Sed huius ratio est, quia viuit scabronibus, & animalibus quæ in terra repunt, ac venenifera sunt. Ideoq; dentes eius inficiuntur. Quamquam & sine cibo venenoso, luporum ac vulpium, & multorum aīalium dentes esse venenatos experientia comprobauit, vnde morsus luporum bestia inflicti, ferro calido aduruntur, ne morsus virus nocuus, contrahat corruptionem. Cibus autem venenatus internorum mediante natura bene disposita, in optimam materiam transit. Et quod est ex parte veneni, digestio propellit, reliquum vero purgat, & in nutrimentum carnis mundificatæ transmittit, hac itaq; ratione fit vt sagina sit medicinalis, & morsus exitialis. Quod melius in tyro serpente qui veneniferis vescitur, & tamen carnes eius in tyriacam confectę, venenis omnibus opponuntur. Esculapius. Adipe taxonis iniuncti febrientes sanantur. Cerebrum eius cum oleo coctum omnes dolores curat. Eiusq; testiculi cum melle cocti, libidinem accendunt.

De Tygride. Cap. CXII.

ISidorus. Tygris vocata est propter volucrem fugam, sic enim nominant Persi, & Indi sagittam. Est bestia varijs distincta maculis, virtute & velocitate mirabilis, ex cuius nomine Tygris fluuius appellatur, eo q rapidissimus sit omnium fluuiorū. Has aūt magis hircania gignit. Phisio. Est aūt tygris animal sęuissimum, & incomparabili rabie sęuiens, præcipuè qn raptis catulis insequitur venatores. Arist. Nam tygribus sicut & vrsis, & leonibus angustiora formauit colla, quia viuunt carne, nec in terras ceruicem, & ora deijciunt pascendi gratia, sed aut ceruum inuadunt, aut bouem ouemq; discerpunt. Nihilq; tam ferum q̄ leones vel tygrides sunt, & tñ hæc homini plerumq; seruiunt, suamq; naturam humana deponunt institutione, sicut dictum est supra de leonis institutione. Tygris vbi vacuum raptæ suæ sobolis cubile inuenerit, illico raptoris vestigijs insistit. At ille quamuis equo vectus fugaci, videns tñ velocitatem ferę se non posse effugere, vbi se ei contiguum viderit, sphæram de vitro proijcit. At illa imagine sua illuditur, & sobolem putans impetum reuocat, colligere fętum desiderans. Rursus vana spe retenta totis se viribus ad comprehendendum equitem fundit, & ita iracūdiæ stimulo velociter fugienti imminet. Ille iterum sphæræ obiectu sequentem retardat, nec tñ sedulitatem matris memoria fraudis excludit. Cassam versat imaginem, & quasi lactatura fętum residet. Sicq; pietatis suæ studio decepta, & vindictam amittit, & prolem. Solinus. Tygres fuluo nitent, & hoc fuluum nigricantibus segmentis interundant. Auersę coeunt, adeo veloces sunt, q nihil tā longum est, qđ non tn breui penetrent, nihil adeo antecedit, vt non illico assequantur. Maximè aūt eorū potentia probatur, cum catulorum insistit raptoribus. Succedant sibi equites licèt, & astu quantolibet emoliri prędam velint, nisi in præsidio maria fuerint, frustra est ausum oē. Notantur frequentissimè, sqn lattones suos renauigantes videre, in littore irrita rabie tenuari velut propriā tarditatē voluntatis ruina castigantes. Plin. lib. 8. Tygris, & panthera prope bestiarū solę macularū spectantur varietate. Nam cæteris vnus ac suus vnicuiq; gn̄i color est. Tygrum Hyrcani, & Indi ferūt aīal velocitatis tremendæ, maximèq; dum capitur cognitæ. Tygris totus fętus, qui semper numerosus est ab insidiatore rapitur. At vbi cubile vacuum fęta reperit, maribus. n. sobolis cura non est, fertur præceps odore vestigans, raptor appropinquante fremitu abijcit vnum ex catulis. Tollit illa morsu, & pondere etiam ocyor acta remeat. Itemq; consequitur ac subinde, donec eo in nauim regresso irrita feritas sæuit in littore, &c.

De Tragelapho, & tragodita. Cap. CXIII.

ISid. Tragelaphea Græco nominati sunt, qui cum eadem specie sint vt cerui, villosos tñ hn̄t armos vt hirci, & prolixis mentu hyrsuta barbis, qui nō alibi sunt quam circa Phasidem. Plin. Tragelaphus est eadem specie barba tm̄, & armorū villo distās, quem tragelaphon vocant, non alibi q̄ iuxta Phasin amnē nascens. Helinandus 11. lib. Dictus est aūt tragelaphus quasi hircocerus. Nam tragos hircus, laphos ceruus. Est aūt quantitate, & forma ceruo simillimus, sed villosos habet armos vt hircus. Actor. Idem, & platocerus dr̄ lata. i. habens cornua. Ex lib. de na. re. Tragodita sola inter bestias deiectis cornibus obliqua ceruice pascitur, vt magis videatur herbam sic ore attractam secare, quam aliorum animalium more carpere, habet. n. cornua longa per decliuium capitis, & maxillarum ad terram vsq; dependentia, quę prohibent eam in terra iuxta morem pascere.

De Vario, & vnicorne, & vncia. Cap. CXIIII.

VArius est bestiola de genere piroli, paulo amplior q̄ mustela. In arboribus habitat, & fętus facit, a re nomen habet. In ventre namq; candidus est. In dorso colorem habet cinereum, elegantem atq; spectabilem. Harum pellibus in ornatu vestiū gloriantur homines vtriusq; sexus. Ipsa tñ bestiola minime gloriatur in pelle propria, necdum in aliena. Vnicornis est animal paruum, sed corporis fortitudinem habens crura breuia ad suā magnitudinem, ferrum una timet. In excelsis montibus vastissimisq; solitudinibus commoratur. Vncia est animal sęuissimum, non altius cane, sed longius corpore, canibus inimicum valde. Prędam non comedit, nisi eam in altum portet, sed qn̄ ad arborem venit, ad supremum eam ramum defert, eamque pendendo comedit. Cum aūt in calore coitus existens aliquem vulnerauerit, mures super ipsum conueniunt, ac super eum mingunt, & moritur. Vnde quidam ab ea vulneratus se per barchā in mari portare fecit, & mures ad mare venerūt, vt ad eum accederent, sed pp mare nō poterant. Huius aīalis fel mortiferū est.

De Vro. Cap. CXV.

VRi sunt boues agrestes, adeo fortes, vt arbores, & armatos milites in cornibus eleuent. Isid. Vri dicti sunt a poton oreina, i. a montibus. Sunt boues aūt agrestes in Germania, habentes cornua intm̄ protensa, vt regijs mensis insigni capacitate ex eis gerulæ fiant. Solinus. Vri sunt in Germania, quos imperitū vulgus bubalos vocat, cum bubali penè ad ceruinam faciem in Aphrica procreentur. Isti aūt quos vros dicimus, taurina cornua intm̄ protenduntur, vt dempta ob insignem capacitatem inter regias mensas potuum gerula fiant. Helinandus lib. 26. In hircinia silua Germaniæ sunt vri, hi sunt magnitudine paulo infra elephantos, specie, & colore, & figura tauri. Magna vis eorum est, & magna velocitas. Neq; homini, neq; feræ quam perspexerint parcunt. Hos studiosè foueis captos interficiunt, & relatis in publicum cornibus quæ sint testimonio magnam laudem ferunt. Sed assuescere ad homines, & mansueti fieri, nec paruuli quidem excepti possunt: amplitudo cornuum, & figura, & species multum a nostrorum boum cornibus differt. Hæc studiosè conquisita a labris argento circumcludere, sicque hia in amplissimis epulis pro poculo vtuntur.

De Vrso. Cap. CXVI.

EX lib. de nat. rer. Vrsus dr̄ quasi orsus, i. in ventre, sed extra completus, & hoc ideo quia præmaturè parturitur. Vnde lingendo informatur. Est autem vrsus animal sęuum nimis deforme membris. Indifferenter comedit carnes, & fructus terræ vel arborum, pp humiditatem corporis. Formicas etiam cancros instinctu naturali pp medicinam infirmitatis naturalis. Arbores ascendit, vel pp metum, vel pp cibum, alnearia frangit, & eorum fructus comedit, aquam vorat potius quam bibit, hieme parum ambulat, vere autem procedit. Et tñ tunc præpingues sunt maximè mares. Sed hyberno tempore parum valde dormiunt, huius anhelitus ita pestilens est, vt eius halitu contactum nulla attingat fera, ociusq; putrescunt afflata. Sanguis eius paucissimus est præterquam circa cor. Coctæ carnes eius increscere videntur, ut dicit Plinius, quod est contra omnium carnium morem. Vrsus inter omnia fere animantia semper quam diu vixerit crescit. Vnde inueniūtur ursi magni, atq; fortissimi. Vrsos habet orbis cōiter nigros, sed nonnullæ partes habent albos, & hos ita magnos ut in quindecim cubitorum longitudinem exalescant. Vrsa fortior est quam ursus, & audatior, & astutior, citiusque domesticatur, habet quatuor mām̄illas. Arist. Vrsus est animal habens dentes superius, & unum uentrem inferius, ac post uentrem intestinum sicut & lupus. Est autem in aliquibus animalibus venter maior, ut in porco, & urso. Manifestum est autem q ursus agrestis hieme latet, sed utrum hoc faciat propter frigiditatem an propter aliud, quæstio est. Mares enim, & fœminæ in tempore illo pingues sunt ualde, ita q de facili moueri non possunt. Fœmina quidem eo tempore in cauernis parit quousque filios extrahere uoluerit, quod erit post initium tertij mensis ac ueris. Suaque latentia est ad minus per dies 40. & dr̄ per 14. dies non mouetur omnino, nec uexatur ipsam nisi raro, his etiam diebus non comedit aliquid. Vnde si

qui

qui venãtur eos isto tpe, inuenient intestina eorum vacua, & vt dr̃, propter pituitationem cibi efficiũtur quasi cõcreta. Animaliũ fœminæ vniuersaliter maribus sunt debiliores præter vrsum, & leopardum, in quibus opinantur, ꝙ fœminæ fortiores, & audaciores sunt, habet autem vrsus mammillas quatuor. Isidorus. Vrsis caput est inualidum, sed vis maxima in brachijs, & lumbis, vnde & interdum erecti sistunt. Ambro. Vrsis angustiora colla data sunt, quia non pascuntur herbis in terra, sed carnes animalium comedunt. Plin. lib. 8. Inualidissimum est vrsis caput, quod leoni fortissimum. Ideo vrgente vi præcipitaturi se ex aliqua rupe, cooperto manibus capite iaciuntur, ac sæpe in arena colapho infracto moriuntur. Cerebro veneficium esse Hispaniæ credunt, necatorumq; in spectaculis capita cremant testato, qm̃ potum in vrsinam rabiem agat. In Aphrica non sunt vrsi. In creta quoq; insula nõ sunt vulpes nec vrsi. Idẽ in lib. 11. Vrsis medulla nulla est, pedes autem in vestigio sunt carnosi. Caudæ vero paruæ sunt animalibus villosis, vt vrsis: mamm in oĩ genere fortiores sunt fœminis, præterquam in pantheris, & vrsis. Vrsæ mammas gerunt quaternas. Solinus. Vrsi numidi cæteris præstant. Messala lucius vrsos numidicos centum, & totidem Aethiopicos venatores in circo Romano habuit. Idq; spectaculum inter memorabiles titulos annotari fecit. Esculapius. Si calcauerit sosach, i. equus vbi vestigium fuerit doum, i. Vrsi accedit stupor eius pedi. Alex. Vrsus quodam murmure vtens, pedes sugit tanquam alimenta quædam sumat ex eis. Vrsus excoriatus expresse videtur hominem nudum repræsentare.

De astutia vrsi, & sæuitia. Cap. CXVII.

SOlinus. Vrsi insidiantur aluearibus apium. Cumq; gustauerit mandragoræ mala, formicas vorant ad recuperandam sanitatem. Si qñ tauros adoriuntur, sciunt quibus potissimum partibus immineantur. Nec aliud quam cornua vel nares appetunt. Cornua quidem vt pondere defatigent. Nares vt acrior fit dolor in loco teneriore. Arist. Itaq; pugnat vrsus (vt dictum est) non solummodo cum ceruis, sed et cum agrestibus porcis. Et quandoq; super tauros se proijcit, ac super dorsa eorum cadit. Cumq; taurus vult eum ferire cornibus, ipse cornua spatulasq; tenet manibus. Tunc prosternit ipsum in terram, & ambulat super pedes posteriores erectus, comeditq; carnes eius. Plin. vbi supra. Ingrediuntur vrsi bipedes. Auersi arborem diripiunt, tauros adoriuntur, cornibus illorum pedibus omnibus suspensi eos pondere fatigant, nec in maleficia est alteri animalium solertior stultitia. Glosa super trenos Hieremiæ. Est ergo vrsus bestia fera, & fraudulenta, capite quidem infirma, sed in brachiis, & in membris fortissima. Vnde Propheta. Vrsus ait insidians factus est mihi. Glosa super Daniel. Danieli quoque sub regni Persarum typo monstrata est bestia similis vrso, qui. s. vrsus est victu parcissimus, sed fortis, & seuerus. Glosa super Osee. Vrsa denique nihil esse dr̃ sæuius cum catulos perdiderit, vel cum cibo indiguerit. Vnde & Dominus per prophetam comminando peccantibus dicit. Occurram eis quasi vrsa raptis catulis. Ambr. Vrsa insidiãs fera fraudis plena, fertur informes vtero partus edere, sed eos lingua fingere, & in similitudinem sui formare: sauciata quoq; sibi mederi nouit, & vlcera sua herba quæ flomus dr̃ Græcè solo attactu curare. Ex lib. de na. re. Vrsus quidem hominem nunquam impetit, nisi ab ipso prius ictum acceperit. Graui autem cæde affectus, & vulneratus herbam flomum vulneribus applicando mederi se nouit. Præter vulnera vero, & letales ictus oẽs læsiones lambendo pedes fertur educere. Præliantur autem non solum cum ceruis, & porcis agrestibus, sed etiam cum tauris. Taurum vero sine cornibus non facilè vincit. Ambulat autem erectus quando vult, & cum brachijs luctatur. Pugnat etiam cum vulpe, & asino. Comedit enim carnem crudam. Et hanc ferunt esse pugnæ causam. Formicas autem, & cancrum vorat propter medicinam. Solinus. Numidi vrsi cæteris præstant rabie duntaxat, & villis profundioribus. Nam genitura par est quoquo genitis.

De Generatione vrsina. Cap. CXVIII.

VRsi coeunt non sicut quadrupedes alij, sed apti amplexibus mutuis, velut humanis coniugationibus copulantur, desiderium veneris hiems suscitat. Secreto honore mares grauidas reuerentur, & in eisdem licet foueis, partitis tamen per scrobes secubationibus diuiduntur. Vterum dies tricesimus liberat. Vnde euenit, vt præcipitata fœcunditas informes creet partus. Carnes itaq; pauxillulas edunt, quibus color candidus, & oculi nulli, & de festina immaturitate tm̃ rudis sanies, exceptis vnguium lineamentis, has lambendo sensim figurant, & interdum appectoratas fouent, vt assiduo incubitu calefactæ animalem spiritum trahant. Interea cibus nullus. Sanè diebus primis quatuordecim matres in somnum ita concidunt, vt nec vulneribus excitari queant. Enixæ quaternis mensibus latent, mox egressæ in diem liberum, tantam patiuntur lucis insolentiam: vt putes obsitas cæcitate. Isidorus. Rectè ergo vrsus dr̃ quasi orsus, eo ꝙ ore suo formet fœtus. Vnde, & illud. Sic format lingua fœtum cum protulit vrsa. Sed hoc immaturitas partus facit. Pli. lib. 8. Vrsi hibernis se mensibus condunt. Horum coitus hiemis initio nec vulgari quadrupedum more, sed ambobus cubantibus complexisq;, deinde secessus in specus separatim in quibus pariunt die tricesimo, plurimum quinos. Hi sunt candida informisq; caro, paulo muribus maior, sine oculis, sine pilo, vngues tm̃ prominent, hanc lambendo paulatim figurant. Nec quicquã rarius hoĩes quam parientem videre vrsam. Ideo mares quadragenis diebus latent, fœminæ quaternis mensibus. Specus si non habent, ramorum fruticumq; congerie ædificant impenetrabiles imbribus, mollique fronde constratos. Primis diebus bisseptenis graui somno premuntur, vt ne vulneribus quidem excitari queant. Tunc mirum in modum veterno pinguescunt. Illi sunt adipes medicaminibus apti, contraq; defluuium capillitenaces, ab his diebus resident, ac priorum pedum suctu viuunt. Fœtus rigentes apprimendo pectori fouent, non alio incubatu quam oua volucres. Mirum dictu credit Theophrastus per id eps coctas quoq; vrsorum carnes si asseruentur increscere. Cibi tunc nulla argumenta, tunc minimum humoris in aluo inueniri. Sanguinis exiguæ circa cor guttæ tantummodo, nihilq; sanguinis inest corpori reliquo: procedunt vere, sed mares præpingues cuius rei causa non prompta est. Quippe nec somno quidem saginatis, præter quatuordecim dies vt diximus. Exeuntes autem herbam nomine charon alias aron laxandis intestinis alioquin concretis deuorant, circaq; surculos dentium ora prædomant. Oculi eorum hebetãtur crebro, qua maximè causa fauos expetunt, vt cõuulneratum ab apibus os leuent sanguine, grauedinem illam. s. oculorum. Idem in lib. 11. Animalia quorum in digitos pedum fissura est diuisa, eo sunt in fœtus numerosiora, hæc & partus inchoatos pariunt, in quo genere vrsæ, & vulpes ac leænæ sunt. Informia namq; pariunt, rarumq; est videre parientes. Postea lambẽdo fœtus calefaciunt, & sic eos figurant, plurimumq; quaternos pariũt. Ex lib. de na. re. Vrsa nimirum est calida valde, quod docet motus eius continuus. Est itaq; matrix eius calida multum, & sicca. Vnde desiccantur cotilidones quibus fœtus alligatur matrici, & ob hoc rumpitur. Ideoq; nascuntur fœtus informati. Alijs placet matricem humidam esse multum, vnde & cotilidones rumpi dicunt. Et hac etiam de causa non potest fœtui forma imprimi, eo ꝙ humidum non bene retinet impressionem.

De Venatione vrsi, & captura. Cap. CXIX.

VRsus hoc modo capitur: venatores arborem concauam notantes, in qua melleos fauos congesserint apes, malleum ingentis molis ibi quodam fune suspendunt, ita ꝙ foramẽ per quod aditus est ad fauos obstruunt. Indeq; sub arbore palos ex acuto in terram figunt. Cum ergo ursus mellis cupidissimus inaditum malleum appensum inuenerit irascitur, & pẽdentẽ eijcere nititur. Sed malleus ad locum rediens, eum reuerberat. Cumq; sæpius hoc fit, ursus tandem ictibus mallei fatigatus, & victus, ac & mellis (vt dictum est) auidus in palos acutos sub arbore defixos cadit, sicq; venatores obseruantes deiectum capiunt vel occidunt. Plerumq; uero uenatores facta fouea in qua uolunt ursum cadere, ut ibi capiatur, uel occidatur, uiam, quæ uersus foueam tendit spargunt melle, ut ille lingendo sequẽs uiam mellicam, tandem incidat in foueam. Cum autem capitur, si nõ ad nutum hominis mansuescit, oculi eius ære candenti excæcantur. Dum n. æs candens respicit, quasi sensibiliter uisum amittit.

De Medicinis ex vrso. Cap. CXX.

ISaac. Vrsina caro uiscosissima digestioniq; inobediens pessimum dat nutrimentum, unde plus pertinet medicinæ quàm cibo. Phisiologus. Fel ursi calidum est, & siccum, ualet contra epilempsiã, & paralisim. Debet autem fel cum folliculo suo ab epate separari, & ita suspendi, & desiccari, per duos annos seruatur. Esculapius. Si oculos doum. i. ursi eradicaueris, & supra sinistrum hominis adiutorium ligaueris, eius quartanam mitigabunt. Pli. lib. 28. Oculorum suffusiones circumlini prodest ursino felle: pterigia quoque digitorum sedat admixto melle. Item in aqua sumptum laxat spirandi meatus. Vrsinus sanguis pannos, & apostema in quacunq; parte discutit. Adeps ursi medetur podagris, tauri adipe quoque scœpum pari pondere, & ceræ. Idem adeps admixta cabrica sanat in tybijs, & cruribus vlcera, lumborum quoq; dolores, & alia quæcunq; opus est molliri, conuenit ursino adipe fricari, denique testes ursini comicialibus conferunt comesti. Auicenna. Adeps ursi confert alopiciæ. Diascor. Dicitur adeps ursi capillorum incrementis præstare, & alopicias emendare. Fel ursinum ut electuarium datum, epylenticis medetur. Item lanis adhibitum, & in umbilico positum infantium uentrem soluit. Actor. Vt autem dictum est superius iuxta Plinium, Vrsi primis diebus 14. graui somno premuntur. Tuncq;

mirum

mirum immodum ueterno pinguescunt. Et illi sunt epti medicamentibus adipes. Contraq; pupillæ desl anium tenaces.

De Vulpe. Cap. CXXI.

VVlpes est animal dolosum, aues etiam domesticas, vt gallinas, insidiosè rapit, & deuorat. Villos habet vberes, & alios, caudamq; magnam, fertur autem q vulpes nunquam facit sibi foueam, sed fouearn taxi dolose occupet. Cum enim iste taxū exijsse de fouea, accedit ad introitum, & ibi stercorat, sicq; propter immunditiam fugit taxus, & vulpes occupat locum eius, hanc insequuntur venatores pp pellem, non pp carnes, quæ sunt inutiles. Plin lib. 8. In Thracia vulpes locis rigentibus animal alioquin solerti auditu, gelatos amnes lacusq; non nisi ad pastus itur redituriq; transeunt. Itaq; obseruatum est vulpe ante ad glaciem apposite coniectare gelu crassitudinem. Idem in lib. eo. Vulpes sicut & vrsæ ac leænæ fetus inchoatos edunt, informia enim pariunt, raramq; est videre parientem. Postea vero lambendo fetus calefaciunt, & figurant, plurimū aūt quaternos pariunt. Idem in lib. ee. Vulpibus genitalia sunt ossea, sicut & lupis, & mustelis. Idem in lib. 24. Vulpes si ederint amigdalas, nec e vicino aquam lambere contigat moriuntur. Idem in lib. 28 Gallinacios aūt feadunt a vulpibus non attingi, qui vulpis iecur aridum ederint, vel si pellicula ex eo collo induta galli inierint similia quoque in felle mustelæ. Aristot. Vulpis est animal ingeniosum, & malarum operationum, habet virgam ceruse, coit ad terram proiecta. Vrsus, & kirukos auis. s. vocatam vnguium cum vulpe pugnant, quia carnem manducant. Tyrus autem, & vulpes, amicantur amboq; in cauernis terræ manent. Vultur quoq; vulpem deprehendit. Omne animal quadrupes habens multas fissuras in pedibus, vt canis, & vulpis ac leo, & lupus generat filios cæcos. Etiam vero separantur oculi, & videat. Item animalia quorum natura propinqua est adinuicem, maximèq; si non diuersantur in aspectu, & magnitudine, ac etiam impregnationis spatium conuenientia sunt, ad inuicem coeunt. Hæc aūt sunt in canibus, & in lupis ac vulpibus. Vulpium vocem timent corui. Atcelon auis est quæ cum vulpe pugnat, eam deplumans, & nocet, & pullos eius interficit. Coruus autem amicus est vulpis. & iuuat eam contra escelon. Est & auis quæ non cubat oua sua, sed inuolait ea corio Vulpis aut leporis donec frangantur. Ambrosius in Hexamerō. Vulpes est animal odio dignum, propter rapinam, despectum pp infirmitatem. Incautum suæ salutis dum insidiatur alienis: vulpes lachrymula pinus sibi medetur, & tali remedio mortis imminentis spacia profert. Auicenna in 4. canone. Vulpes quoque sicut & alia quædam animalia efficitur rabiose. Ex lib de na. re. Vulpes est animal fetidum, maximèq; in ore, & ēi posteriori parte imminēte mortis periculo. Succum qui de pino fluit in cibum sumit, sicq; salutem recuperat, & auum vitæ in longum protendit. Habet enim vulpes in terra foueas ad tutamen, sed plerumq; capiuntur in eis. Nam venatores vbi eas delitescere nouerint in foueis peruios, catulos arte doctos immittunt, qui foueæ summitatē penetrantes, eas latratu produnt Ibiq; e contra venatores fodiunt, sicq; incentem vulpem attingunt, & capiunt. Vulpes si amigdalas comederint, mori dr. Calefactionem epatis æstali tempore patitur, vnde sanguis ad exteriora fluens eum relaxat, & cutis eius vlceratur, & per hoc pili de corpore ipsius cadunt, sicut ait Constantinus in viatico vulpes in fame pre angustia latratus canum imitari dr, hoc est cum esurit, nec inuenit quod manducet, fingit se mortuam, & resupina flatum retrahit lingua protracta, tunc aues incautè descendentes quasi ad cadauer, aperto suo ore rapit, & deuorat. Coeunt autem vulpes in latere proiectæ, maremque fœmina amplexante. Catuli vero vulpium in vtero materno gestati pelliculam vnguibus penetrant ventris materni.

De Vulpis dolositate. Cap. CXXII.

ISidor. Vulpes rectè dicta est, quasi volipes. Est enim volubilis pedibus, & nunquam rectis itineribus, sed tortuosis amfractibus currit fraudulentum animal insidijsque decipiens. Nam dum non habuerit escam, fingit mortem, sicq; descendentes aues quasi ad cadauer rapit, & deuorat. Phisiologus. Vulpes qñ esurit, nec inuenit quod manducet, inuoluit se in rubra terre, vt appareat quasi cruenta, & proijcit se in terram, retinetq; flatum suum Quam videntes aues non spirantem, & quasi cruētatam, linguamq; eius ore eiectam, putant esse mortuam. Tunc descēdentes ad sedendam super eam, illa rapit, & deuorat eas. Ex lib. de nat. rer. Canes etiam quandoq, vulpes euadit, dum se canem inter canes consimili latratu fingit, & dum se ramo suspendit, canes errare cogit, qui vestigia sequuntur incerta. Consueuit & canes ac venatorem deludere, dum gregem caprarum intrās, vnam ex eis occupat, eius dorso insistens. Sic enim per cursum capræ fugientis propter insperati, & odiosi sessoris terrorem euadit. Nam, & aliæ capræ sequuntur, quas cum venator turbati timet, odor insequens, i. canes odorem vulpis sequentes reuocat. Capta quoq; in pedica quandoq; morsu sibi pedem præscidit, vt vel sic euadat. Cum vero fuga nulla patet, se mortuam simulat, vt a pedica extracta fugam arripiat. Cum autem (vt dictum est) taxi habitacula sua præparauerint, absentibus illis accedit vulpes, & initiat eorum labores. Signumq; turpe nouorum hospitum relinquit, vt egestionis putore fouea polluta vilescat. Et reuera taxus fetorem detestans locum dimittit, sicq, dolose bestiæ illum occupet. Vulpes cum eam canis insequitur, & affectat eam apprehendere nititur, villosam caudam suam per insequētes ora trahit. Sicq; canem deludit, donec ad cōdensa filuarum attingere possit. Maximè vero domesticis animalibus insidiatur. Leporem quoq; venatur, & primo quidem cum ipso ludit, deinde dentibus eum enecat, & tandem capit, nisi lupus effugiat. At nonnulli lepores eius malitiam experti fugiunt ludum eius tanquam inimici. Vulpes fugiens anfractuosis cursibus fertur, ne a venatoribus eius vestigia percipiantur. Dñs et vulpem lacus gelatos transiturem, ante apposita glaciei coniectare spissitudinem, nec audere trāsire, nisi sufficienter inuenerit fortem:

De Medicinis ex vulpe. Cap. CXXIII.

VVlpis carnes si comburantur, valent asmaticis cum vino sumptæ Sanguis, & adeps eius multum confert asmatum doloribus. Heli. Vulpes si cum oleo decoquatur alimæ, oleum hoc nodis, & duritię quę fiunt ex arterica prodest. Adeps vulpis cum oleo liseos, i. ireos liquefactus aurium dentiumq; medetur doloribus. Pulmo eius cum aceto causali compressus attractioni spiritus, & asmati medetur Fel vulpis acuit visum, & prodest in principio aquæ, quæ descendit ad oculum. Plin. lib. 28. Vulpes decocte donec ossa tantum restent medetur podagra. Linguam vulpinam habentes in armilla lippituros negant. Iecur vulpis aut pulmo in vino nigro meatus spirandi laxat. Idem quoque pulmo cinere siccatus, & in aqua potus prodest lieni vitiato. Adeps eius confert capitis vlceribus. Testes quoq; vulpini petoridas comprimūt. Auicenna. Vulpes in aqua cocta, & embrocata iuncturæ dolorosæ confert vehementer. Adeps eius in aurem distillatus sedat dolorem eius. Ad hoc enim conueniens est valde. Item eius pulmo siccus confert asmaticis valde. Pellis eius calidior est cæteris, & hac iuuantur humectati propter eius resolutionem. Testiculus vulpis calidus est in primo, & humidus in ipso, & est in eo humiditas superflua. Confert spasmo, & thetano qui sunt in posterioribus ex paralisi, facit appetitum coitus, & adiuuat ipsum propriè q; cum vino, & fiat loco fiunci. Diascorides. Pulmo vulpis siccus, & cum vino nigro potatus asmaticis subuenit. Adipes eius collecti, & soluti dolores aurium mirificè curant. Esculapius. Pulmo vulpis assatus in prunis ac bibitus splenem consumit suspiriosos sanat. Cor eius cursus sanguinis, & recursui valet. Fel eius aures, & oculos curat. Cum melle ualet ad facies maculas, & ad surditatem aurium cum lucidè mollitum. Iecur eiusdem esum vel cum vino bibitum epilenticos sanat, & oculos ex eo suffumigatos atq; cum aqua calida salsa lotos clarificat. Splen eius bibitum torminosos mirabiliter curat. Adeps eiusdem auribus, & membris podagricis prodest. Sepum eius tremulosis, & omni dolori valet Renes eius cum melle cocti faucium dolores pellunt. Testiculi quoque eius podagram sæpe siccatam fugant, & gingiuarum parastatulos dissoluunt. Idem in oleo veteri cum bitumine cocti atq; inpositi siccatam meliorem sanant: auribus etiam ac splenis & elopicia valent. Item pellis eius circumuoluta pedi podagrico sanat eū. Cerebrum eius infanti si sæpe datum fuerit nunq̄ caducus erit.

De Ichneumone, & hippotamo. Cap. CXXIIII.

ISidorus, Ichneumon Græcè vocatur, eo q odore suo salubria ciborum, & venenosa produntur, de quo diatoncias ait, Præscidit sui illic vim eiuisdamq; veneni. Dictus est autem suillus a fera, hic etiam serpētes insequitur. Qui cum educerint aspidem pugnat, caudam arrigit quam aspis maximè incipit obseruasse quasi minantem, ad quam cum vim suam transfert decepta corripitur. Arist. Ichneumon cum videt serpentem qui dr hosiom, non pugnat cum eo quousq; clamet adiutores. Et quum timent a morsu serpentis, intrant aquam, & post arenam, deindè cum serpente pugnat. Plin. lib. 8. Habet animal aspis internecinum bellum cum ichneumone. Notum est autem animal hac gloria, maximè in Aegypto natum. Mergit se limo sæpius, siccatq; sole. Mox vbi pluribus eodem modo se corijs loricauit, contra aspidem in dimicationem pergit, caudaq; se attollens ictus irritos auersus excipit, donec obliquo capite speculatus inuadat in fauces. Nec hoc contentus aliud haud mitius debellat animal, scilicet crocodillum. Hunc enim somno pressum conspicatus, per fauces vt telum aliqđ immissum rodit aluū. Actor. De hoc require supra vbi de crocodillo dictum est in fine. hanc bestiā, s. ichneumon eandem esse patet, quam vocet Isidorus enidros, de quo superius diximus. Ex lib. de na. re. Hippotamus in terra nascitur,

ſcitur,licèt in aquis ſicut in terra potens ſit,& habitet. Caudam habet tortuoſam,dentes prurigineos,dorſo & hinnitu ſimilis equo, de quo ſupra plenius dictum eſt in tractatu de monſtris marinis,& piſcibus. Plin.lib.8. Hippotamus etiam in quadam medendi parte magiſter exiſtit, aſſidua namq; ſatietate abelus exitio ſinus recentes arundinum cęſuras perſpeculatus,atq; vbi acutiſſimam videt ſtirpem imprimens corpus venam quandam in cute ſua vulnerat.Sicq; profluuio ſanguinis morbidum alias corpus exonerat,& plagam limo rurſus obducit.

De Zubrono. *Cap.* C X X V.

EX lib,de nat.rer. Zubro eſt beſtia de genere taurorum ſilueſtrium,fortiſſima maximaq;, vtpote quindecim cubitorum longitudinis, Tantæ quoq; velocitatis eſt,vt ſtercus, quod cum impetu egerit, retroacta in cornibus recipiat,ac longius poſt terga proijciat. Hoc itaq; ſtercore egeſto largiſſimè perſequentes canes execat atq; debilitat,& penitus inutiles reddit. Pilos habet ſubnigros, cornua maxima trium cubitorum, ampla ſupra modum,ita vt ad menſas diuitum gerula fiant potuum.Cum ergo hominem aut canem obuium habuerit, in cornibus ſubtollit eum,& tam diu in altum proijcit,iterumq; in cornibus recipit,donec penitus interimat conquaſſatum, hãc quidam propter eius velocitatem dicunt eſſe tygridem,ſed falſo. Nam tygris eſt beſtia ſatis modica,& habitat in oriente,hæc autem reperitur in Bohemia. Quæ a venatoribus hoc aſtu decipitur,nec eſt ars alia venandi qua de facili poſſit capi, laſſato zubrone primitus a canibus, venator ei ſe circa arborem magnæ molis opponit,quem zubro videns ad arborem accurrit, eamq; cornibus,& fronte cingens putat ſtolidus,ꝙ venatorem obruere poſſit,interim venator ſemper arbore protectus lactauis latera cu ſpide perfodit, & ſic humanis viribus inuincibilem ſapientia deijcit,aliud autem eſt zubronum genus quod poloni thurones dicunt. Forma quidem minus,ſed velocitate pręſtantius.

De Minutis beſtiolis,& primo de mure. *Cap.* CXXVI.

ACtor.Hucuſq; de iumentis ac beſtijs diximus. Præter has vero maiores beſtias ſunt & minutę quędam beſtiolæ,quę partim reputari poſſunt in genere beſtiarum,partim in genere vermium,vt ſunt mures,glires,migale,muſtela,rattus,ſorex,talpa, & ſiqua ſunt ſimilia. De his ergo reſtat dicendum, quæ omnia generaliter videntur eſſe de genere murium,& primo de mure in generali, cuius tamen vocabulum ſorici vulgariter eſt appropriatum. Iſidorus. Mus eſt animal puſillum, cui Græcum nomen eſt.Quicquid autem ex eo trahitur latinum fit. Alij dicunt mures,eo ꝙ ex humore terræ naſcantur. Nam mus terra dr̃,vnde & humus.His iecur plenilunio creſcit, ſicut quædam maritima augentur,quæ rurſum decreſcēte Luna deficiũt. Plinius lib.8. Mus eſt animal ſemiferum,i. nec placidum, nec ferum,ſed mediæ inter vtrumq; naturæ Incolas domorum mures poſuerunt,hi conduntur hieme, genitoresque ſuos ſenecta feſſos alunt inſigni pietate.Senium hiberna quiete finitur.Conditi namque,& hi cubant,& rurſus æſtate iuueneſcunt. Idem in libro eodem. Sicut e volucribus hirundines indocibiles ſunt, ſic e terreſtribus mures. Auctore Ariſtotele,& Alexandri Magni militibus generatio murium lambendo conſtare, non coitu dicitur.Ex vna genitas 120. tradiderunt. Apud Perſas vero prægnantes,veneris patientes,& vtero parientes repertas,& ſalis guſtatu fieri prægnantes opinantur.Itaque deſinit eſſe mirum,vnde vis tanta meſſes populetur murium agreſtium. In quibus illud quoque adhuc latet, quonam modo illa multitudo repente occidat. Nam nec exanimes reperiuntur, nec extat qui murem hieme in agro effoderit. Plurimi itaq; ad Troadem prouenĩũt, & iam accolas inde fugauerunt prouentus eorum ſiccitatibus tradunt.Idem in lib 11.Murium aliqui habent fel Et pleriſque animalium pinguedo ſine ſenſu eſt,quam ob cauſam ſues ſpirãtes a muribus tradunt adroſas. Idem in lib.16. Muribus fagi glans dicitur eſſe gratiſſima, & ideo animalis vna prouentus eſt. Idem in lib.29. Nullum animal eſtimatur minus docile, vel minoris intellectus quam mus.

De Mure. *Cap.* C X X V I I.

ARiſtoteles. Mus ſicut & animalia cætera magni cordis, timidus eſt.Mures etiam habent habitacula,ſicut & talpę. Animalia in Lybia non aſſueuerunt potare aquam in æſtate, propter paucitatem aquarum, Et propter hoc ſi mus potauerit aquam morietur. Inueniuntur animalia quædam ruminantia, dentes in vtraq; mandibula habentia ſicut mures. Item animalia quædam parua multos filios ponunt ſicut genus murium.Et in quibuſdam animalibus eiuſdem generis quandoque inuenitur fel,quandoque non,vt in mure,& in homine.Nam quidam homines habent fel manifeſtum ſuper epar,& quidam non. Auis quædam galy pugnat cum ſerpentibus mures comedentibus,qm̃ & ipſa mures comedit. Item aliquod animal quod facit ſerram dẽtibus,accipit aquam lingua ſicut mus. Ambroſius. Elephantus formidabilis tanto murem timet. Ex lib.de nat.re. Mus eſt beſtiola panis cupida,& eorum quę ex frugibus ad humanos vſus fiunt.In perquirẽdis cibis ſolertiſſima,pro quibus etiam nulla plerumq; vitat pericula, eorumq; cupidine duriores ſolidaſq; materias demollitur.Porro ſi aquam biberit moritur,quia valde humidę naturę eſt. Plinius dicit murem lybicum non bibere. Quia vero certum eſt murem mingere, probabile eſt eius cibum in vrinam verti, ſicut homines quidam fere nihil bibunt,& tamen mutatis in liquidam ſubſtantiam cibis vrinam plurimam faciunt.Mus plurimos caſeos in vno loco reperiens omnes attentat,& illum quem optimum inuenerit comedens,deteriores damnat.Odor murium elephantos vexat. Harum ſubito multitudinem oriri, ac repēte occidere manifeſtum eſt,nec tamen exanimes reperiuntur. Lapillos etiam candidos cum earum fętibus inueniri frequenter certum eſt. Vnde vulgus edocuit eas non poſſe parere,niſi præſente lapillo.In Aegyptiacis Thebis ſi pluuias largiores æſtiuo tempore cęlum fuderit,mox infinitis muribus regio tota repletur. Muribus in plenilunio iecur creſcit,Luna quoq; plena voces edunt,in nouilunio mutæ ſunt. Hæc dubium eſt in quibuſdam partibus eſſe mures albos, ruffos autem nonnullos. Gloſa ſuper Leuitic.11. Mus in terra mouetur, & inter polluta reputatur. In quo ſcriptura ingluuiem prohibet, quia mus pro ventris ingluuie nulla pericula cauet.

De Diuerſis generibus murium. *Cap.* CXXVIII.

PLinius lib.8. Murium plura genera ſunt in regione Cyrenaica. Alij lata fronte, alij acuta, alij erinaciorum genere pungentibus pilis cum candidi prouenere lætum faciunt oſtentum mures, & ipſos hieme cõdi. Autor eſt Nigidius,ſicut glires quos cenſorinæ legis principes Q.ſcaurus,& M,in conſulatu nõ alio modo cenis admittere quàm cõchilia,aut ex alio orbe connectas aues. Idem Theophraſtus auctor eſt, in Gyaro inſula cũ incolas fugaſſent,ferrum quoque roſiſſe,conſtat id quod iacturam quidem,& ad calibes fecere in ferrarijs officinis. Aurarijs quidem in metallis,ob hoc aluos eorum excidi, ſemperque id furtum deprætendi.Idem in lib.10. Tradunt autem muribus obituris uermiculum in capite gigni. Aegyptijs muribus durus eſt pilus ſicut erinatijs. Idem bipedes ambulant, ſicut alpini. Idem in lib.8. Conduntur & alpini mures,quorum magnitudo media eſt,pabulo autem ante in ſpecubus conie&to. Quidam autem narrant alternos marem & fęminam ſupra ſe complexo faſce barbæ ſupinos cauda mordicus appræhenſa inuicem ad ſpecum detrahi,& ob hoc illo tempore detritos eſſe dorſo.Sunt & his pares in Aegypto.Similiterq; reſident in clunes, & binis pedibus gradiuntur, prioribus autem vt manibus vtuntur. Ex lib.de natd.rer. In Oriente mures,vt dicit Iacobus,ad modum vulpium magni ſunt,qui animalia perimunt, & homines licèt non occidant,morſibus tamen moleſtant. In Arabia mus magnus inuenitur,cuius pedes anteriores ſunt magni, ſcilicet vnius palmæ, poſteriores autem vnius digiti.

De his cum quibus mures fugantur. *Cap.* CXXIX.

PLinius lib. 8. Mures abiguntur a frugibus cinere muſtelæ vel felis diluto, & ſemine ſparſo, vel in aqua decoctarum. Sed huius animalis virus redolet etiam in pane, ob id felle bubulo attingi ſemina vtilius putant. Idem in lib.26. Cucumeres aguini dicti vel erratici decoquuntur,& ex hac decoctione ſparſa mures non attingunt. Allium valet contra venenatum murium morſum, maluæ quoque contra omnes aculeatos ictus ſunt efficaces præcipuè muris. Idem in lib.22. Cameleonis herbæ ſuccus additis aqua & oleo mures in ſe contrahit ac necat, niſi protinus aquam ſorbeant. Idem in lib.24. Taxi quoq; arboris fumus,necat mures.Idem in lib.25.Elleborum etiam polentæ admixtum mures necat. Idem in libro,ſcilicet 26. Porro ſi cerebrum muſtelæ coagulo addatur,dicunt caſeos a muribus non attingi.Idem in lib.27.Item aconitum e longinquo mures odore necat. Idem in lib.22. Affodillum alias aſphodelum eſt de clariſſimis herbarum, cuius radice mures fugantur,cauerna vero præcluſa moriuntur.Razi in Almanſore. Mures de domo calchento fumigata fugiunt. Ex ſquama vero ferri vel gallia metallina vel ex elleboro moriuntur ſi ex aliquo,ſ.iſtorum cum farina conſperſo comederint. Auicenna in 2.cano. Squilla eſt cepe muris ſic nominata, quia murem interficit. Item argentum viuum interficit murem. Oleum autem abſinthei cum infunditur in aqua encauſti mures librum non corrodunt. Idem in 4.cano. Murem interficit litargirum, & elleborus, & idem elleborus,ac ſemen iuſquiami albi,& radix caulis. Sunt ex his cepa muris,& ſcoria ferri. Ad effugandum autem mures mus maſculus excoriatur,& in domo dimittitur, aut caſtratur, aut cauda eius abſcinditur.Sed excoriatio fortior eſt. Et dicitur,ꝙ ſi vnus eorum ligato pede cum filo ligatur ad paxillum in domo,reliqui effugiunt. Item qñ ponitur ſuper cauernam eorum

chiran,

chitsn, i. pix fugiunt ab ea. Similiter ex felle tauri, & ex asa fugiunt, & ea fumo formicarum. Palladius de agricultura. Mures si amurcam spissam patinæ effuderis, & in domo nocte posueris adhærebunt. Necabuntur autem si alleboro nigro caseum, vel panem, vel adipes, aut polentam permisceas, & offeras. Agrestis quoque cucumeris, & coloquintide suffuso sic nocebit. Aduersus mures agrestes Apuleius asserit semina bubalo felle macerada antequam spargas, nonnulli folijs rodaphnes aditũ eorum claudunt, qui corrosis his dum in exitum nituntur intereunt. Mures rusticos si querno cinere aditus eorum obtures, a tactu frequenti scabies occupabit ac perimet.

De Medicinis ex mure. Cap. CXXX.

AVicenna in 2. ca. Mus assatus, & siccatus, & infanti datus ad comedendum, abscindit saliuæ fluxum ab ore eius. Conuenerunt etiam omnes in hoc ꝙ mus si findatur, & ponatus super puncturam scorpionis sanat eam. Sanguis muris eradicat verrucas. Stercus autem eius super alopiciam confert, propriè q; adustum, & cum cepe linitum. Cum thure vero, & aqua mellis hibitum frangit lapidem. Item suppositum, soluit ventres puerorum. Et quando cum aqua coquitur, & sedet in ea qui difficultatem vrinę patitur, cõfert ei. Plinius lib. 26. Muris illito fimo cohibetur virorum venus. Idem in lib. 29. Aduersus serpentum ictus valent dissecti mures impositi. Et si mus araneus iumenta momorderit, mus recens cum sale imponitur. Murium fimos alopicias replet iuxta Varronẽ, ad vlcera quoq; alij capita murium, fel murinum, & fimum cum elleboro, & pipere illini iubent. Capitis doloribus remedio est, murina pellis cremata ea aceto cinere illito, murini capiti caudę q; cinere inunctis claritatem visus dicunt restitui, multoque magis cinere muris siluestris. Præterea murium cinis cum melle instillatus, vel cum rosaceo coctus, aurium dolores sedat. Et si aliquod animal intrauerit, præcipuum remedium est murium fel aceto dilutum. Idem in libro 30. Cinis ex murino fimo dolori dentium mederi traditur. Pulmonum vitijs medentur mures Aphricani maximè detracta pelle, in oleo, & sale decocti, atq; in cibo sumpti. Oculi quoq; pannos murium fimus aperit, admixto polline thuris: podagris iuuant mures impositi, cuiusq; muris siluatici cum melle ad cicatricem vulnera producit. Sanguis murinus recens illitus, vel mus ipse diuulsus verrucas sanat. Cerebrum muris ea aqua potui datum freneticis prodest. Arundines ac tela, & alia quæq; corpori infixa extrahit mus, dum sectus impositus est: murinus fimus pluuia dilutus mammas mulierum a partu tumescentes reficit. Hali. Murium capita combusta, & trita, si cineres eorum cum melle misceantur, alopiciæ prosunt, capillosq; producunt, horum quoq; fimus cum oleo oliuæ cathalasmatus alopiciæ prodest, pueris autem quorum ventres constipati sunt submissus eos mollit. Et si es en colli;esentur oculi album extirpat. Esculapius. Mures paruuli cum vino pilos crescere non sinunt. Ex lib. de nat. re. Fimus muris vehementer laxat, vnde & mutammi medicinam ex eo acciunt.

De Glire. Cap. CXXXI.

ISidorus. Glires dicti sunt, quia pingues eos efficit somnos. Nam glisci dicimus crescere: hieme autem tota dormiunt, & immobiles quasi mortui iacent, sed æstiuo tempore reuiuiscunt. Plinius lib. 8. Glires conduntur hieme, in mesia silua Italiæ nõ reperiuntur nisi in parte. Idem in lib. 16. Glires fagus saginat, & glande sus. Idem in lib. 29. Oculis cinere glires inunctis claritatem visus dicunt restitui. Præterea glis detracta pelle mestitusq; ea emptis in vase nouo discoquitur melle, mediciq; ma lint e nardo vsque ad tertias partes decoqui, & ita seruari, atq; cum opus sit strigilis repefacta infundere, constat enim aurium deplorata vitia eo remedio sic sanari. Ex lib. de na. re. Glis est animal modicum coloribus albo nigro subrusso variatum, per totam hiemem dormit, & quasi pila contractus in vnum iacet, miroq́ modo iuxta Isidorum ipso somno pinguescit. Interea sopito vitali spiritu nulla est ei commotio. Sed hoc mirum est, quia si sopitum animal ad aeris serena deferatur, paulatum inter manus tenentium conualescente spiritu resoluitur. Itaq; veris intrante tepore cum sol radios emisit, naturali mote ad robur redit. In arboribus velut in terra currit, & pomorum succo cupidius delectatus: huius pinguedine decocta, si inungantur membra, paralisim timentibus, vt dicit Plinius profuturum.

De Migali. Cap. CXXXII.

ACtor. Migale bestia quæ cameleonti similis esse dicitur. Rudolphus super Leuiti. Migale dicitur quasi mus gulosus. Est autem, & fraudulentus. Nam cum dolo rapit quæ postea veneri committit. Auicenna vbi supra. Migalem esse dixerunt animal minus mustela. Color eius ad cineritatem declinus est cum subtilitate, & tenuitate, lõgitudo oris eius est ad vltimum, & labium eius in vltimo. Cumque videt animal, salit ad ipsum, & cum testiculis eius suspenditur. Dixerunt autem quidam, ꝙ habet formam, & colorem muris. Verum muscida eius est acuta, & oculi parui, dentes eius habens tres ordines, quorum alij super alios torti sunt retorsione parua ad superiora. Ex eius morsu dolores accidunt vehementes, punctura in corpore, & apparitio ruboris in locis secundum dentes eius, & accidunt in circuitu morsus vesicæ plenæ humiditate sanguinea super bases fuscas. Quandoque autem peruenit res ad puncturam in intestinis, & difficultatem vrinę, sudoremque frigidum corruptam. Cum ergo cadit caro corrupta, curetur vulnus curatione sua.

De Mustela. Cap. CXXXIII.

ISidorus. Mustela dicta est quasi mus longus, nam & telum a longitudine dictum est, hęc ingenio subdola domibus vbi nutritur, catulos suos transfert, mutatq; sedem. Serpentes, & mures persequitur, duo sunt autem genera mustelarum. Alterum. n. siluestre est distans magnitudine, quod Græci ictidis vocant. Alterum in domibus oberrans. Falso autem opinantur qui dicunt mustelam ore concipere, & aure partum effundere. Phisiologus. Dicuntur autem mustelæ peritę esse medicinæ, ita vt si forte fętus earum occisi fuerint, & eos inuenire potuerint, rediuiuos faciant. Ambrosius in Hexameron. Mustelæ grauis est odor in terris, in mari suauis. Terrena se nouit fętore vlcisci, hęc non minorem gratiam habet capta quam libera. Plinius lib. 8. Mustela medetur sibi ruta cum serpentibus dimicatione conserta, mustelæ virus exitio est basilisco, hunc enim interficit cauernis facilè cognitis sola tabe, & illa simul odore moriuntur q;, & naturæ pugna conficiunt. Idem in lib 11. Mustelis genitalia sunt ossea. Idem in lib. 18. Mures (vt supra dictum est) abiguntur a frugibus cinere mustelæ vel felis diluto, & sparso semine, vel in aqua decoctarum, sed redolet huius animalis virus etiam in pane, & ob id vtilius putant attingi semina bubalo felle. Idem in lib. 20. Contra serpentium ictus efficax ruta probatur esse, cum mustelæ rutam prius edendo se muniãt cum serpentibus dimicaturæ. Idem in libro 28. Hiene tali fuisset cinere decocto cum sanguine mustelæ perunctos omnibus odio venire tradunt. Felle vero cameleontis in aquam coniecto mustelas contrahi dicunt. Fel caprinum contrarium veneficijs ex mustela rostica factis. Idem in lib. 29. Mustela quæ domibus oberrat catulos suos, vt auctor est Cicero, quotidie transfert, sedem mutat, serpentes persequitur. Stellionum vero fel tritum in aqua, mustelas congregare dicitur. Porro non latrant canes caudam mustelæ quæ abiecta sit dimissæ habentes. Item veneficijs ea mustela siluestri factis contrarium est ius gallinacei veteris largè haustum, oculis mustelæ puncto erutis aiunt visum reuerti. Idem in lib. 30. Cinis mustelæ si detur gallinaceis, & columbis tutos esse dicunt a mustelis. Præterea si cerebrum mustelæ coagulo addatur, caseos negant vetustate corrumpi aut muribus attingi. Auicenna in secundo canon. Ex immatura ficu cum herba fit emplastrum super mustelæ morsum. Idem in lib. 4. Est autem mustelæ morsus velocis doloris. Contra quem fit emplastrum cum cepis, & alijs. Amborumque comestio cum vino puro, & cum farina herbi. Odor autem rutæ mustelam effugat.

Adhuc de eodem. Cap. CXXXIIII.

EX lib. de natu. rer. Mustela est bestiola subdola, catulos sedulè nutrit, eosque de loco ad locum sępius transfert, ne forte inueniantur. Hæc rupes, & cauernas inhabitat, diutissimè dormit. Quando cum serpente pugnare vult, agresti ruta se munit, proinde super omnem medicorum artem perita esse dicitur, ita vt si mortuos fętus suos inueniat, per herbam naturaliter notam rediuiuos faciat. De hac Clemen. Papa dicit ꝙ ore concipit, & aure parit. In Proselena insula mustelæ non transeunt, & si fuerint illatæ moriuntur. In Boetia quoque quæ Lebedis dicitur, illatę statim fugiunt. Harum genera duo sunt, quorum maius ictides dicitur In ventre candet. In dorso rubet. Mustela, vt dictum est, serpentes persequitur, adeo vt ipsum basiliscum interimat, sed eo interfecto commoritur, ipsum quidem intrantem basilisci cauernam fugit basiliscus, sed mustela insequente occiditur. Sic ergo breuis corpore, sed astutia magna, & animositate, vincit etiam animalia magna agilitate corporis. Genus quoque venatrix est murium, idest rattorum in quantitate suum corpus excedentium, & tam vrgerè quam nociuè promptissima est vltrix iniuriarum. Alexander. Mustela vero animalium læsa quorundam veneno, herbarum salubrium virtute sibimet festinanter succurrit. Quinetiam tantum habet salubrium herbarum delectamentum, vt fętus suos reanimare putetur, præterea friuolum est quod dicitur, ab imperitis mustelam ore concipere, & aure parere. Constantinus vbi supra. Mustelæ morsus nimium dolorem infert patientibus, & color plagæ illius est liuidus.

De Medicinis ex mustelis. Cap. CXXXV.

ESculapius. Mustelæ cinis, & sanguis eius elephantitiosos sanat. Hali. Carnes ebenais, i. belulæ vel mustelæ, si comprimantur cum hansali aceto epilensiæ prodest, huius quoq; venter si eductus sale condiatur, & in vmbra siccetur, ac cum vino decocto bibatur epilensiæ prodest, & morsui venenosorum, resistitque medicaminibus pessimis, si aūt in olla comburatur ænea, cinis eius podagricis medetur. Cerebrum eius siccū si bibatur, epilensiam iuuat. Sanguis eius cathaplasmatus super scroffulas, dissoluit eas, fertur & artetice prodesse. Plinius lib. 29. Mustelę siluestris fel contra aspides dī efficax, cætero venenum. Hæc autem quæ in domibus oberrat sale inueterata datur ex ea percussis denarij pondus in tribus cyatis. Contra toxica quoq; valet mustela vulgaris inueterata binis dragmis pota. Item mustelæ cinis suffusionem oculorum sanat. Cerebrum eius coctum tritum, frontesq; illitum, epiforas sedat, siue per se, siue cum polline, siue cum thure, sic & solatis prodest, idest sole corruptis. Idē in lib. 30 Humeri doloribus cinis mustelæ cum cera medetur. Iocinoris quoque doloribus medetur, mustela siluestris in cibo sumpta, vel eius iocinera. Sanguis mustelæ podagris confert, cum plantagine illitus. Viuæ quoq; combustę cinis ca aceto, & rosaceo si pēna illiniatur, vel si cera, & rosaceo admisceatur fel caninum, ita ne manu attingatur, sed penna illiniatur. Morbis comitialibus prodest mustelæ cerebrum inueteratum ac potū, & iecur eius. Testiculi quoque vel ventriculus inueteratus cum coriandro. Præterea cinis mustelæ ex aqua potus freneticis prodest. Elephantiam quoque sanat, & mustelæ cinis, & sanguis.

De ratto, & sorice. Cap. CXXXVI.

ACtor. Rattos, & sorex species sunt. Et tamen sorici nomen muris communis vulgariter appropriatur, & contrario rattus in medicorum libris quasi proprio nomine mus vocatur. Vnde & medici fimo ratti ad alopicias vtuntur, qui tamen videlicet rattus venenum in cauda gestare dī. Est autem rattus duplicis generis, scilicet terrestris, & fluuialis. Ex lib. de nat. re. Rattus est murium genus, multo cæteris maius. Hi adeo perniciosi sunt cum libidine accenduntur, vt si eorum vrina partem aliquam hominis nudam attigerit, carnes eius vsq; ad ossa putrescere faciat, nec vulnus in cicatricem vlterius inducitur. Isid. Sorex Latinum est vocabulum, sicut dictum est, eo q animal huiuscemodi rodat, & in modum serre præscidat. Beluacus vbi ra. Si domum suffumigaueris cum vngula muli sinistra, non remanebit in ea sorex. Plinius lib. 11. Aures soricis sunt pilosę. Diascorides. Fimus autem soricis cum aceto tritus alopicias emendat, cum rore marino tasus ac bibitus calculos excindit.

De talpa. Cap. CXXXVII.

ISidorus. Talpa dicta est eo, q perpetua cęcitate tenebris damnata sit, est. n. absque oculis, semper terram fodit, & humum egerit, & radices subter frugibus comedit, quam Græci affalata vocant. Rudolphus. Talpa est animal cæcum quod dicunt ex terra simul ac pluuia creari. Aristo. Animalia quædam habent habitacula, sicut talpa, & mures, formica, & aues. Oīa animalia quæ sibi similia gignunt, habent oculos præter talpam quæ priuata est oculis, secundum quod apparet, nam ipsa omnino non videt. Sed, & si quis sciderit in ea corium quod est super loca oculorum, & inuestigauerit, inueniet oculorum loca, & nigredinem eorum sm dispositionem oculorum. Quare non accidisset et occasio, & priuatio luminis, nisi in principio partus propter fixionem cutis super oculos. Itaque genus talpæ non habet visum, quia non habet oculum manifestum. In Boetiæ loco qui dicitur cohomonia inueniuntur talpæ, & in lebadiki non inueniuntur omnino, quamuis loca sint propinqua inter se. Et si quis ad illam regionem ferat talpam non cauabit terram, neq; viuet. Plinius lib. 8. Talpæ in Leucadia Boetiæ illatæ solum ipsum fugiunt, quæ iuxta in orchomeno arua tota subruūt. Quarum e pellibus cubicularia stragula vidimus, adeo ne religio quidem a portentis submouet delitias. Idem in lib. 10. Talpa est animal quod obrutum terra tam denso videlicet ac surdo naturæ elemento, liquidius tamen audit quam homo, cum omnis vox in sublime tendat. Idem in lib. 11. Quadrupedum talpis visus non est, oculorum tamen effigies inest si quis prætentam detrahat membranam. Idem in lib. 17. Multi talpas amurca necāt, quæ arboribus nocent. Palladius vbi supra. Talpas Græci hoc modo persequantur, nucem perforari iubent vel aliquod pomi genus soliditatis eiusdem, ibiq; paleas, & cedria cum sulphure sufficienter includi. Tunc omnes paruulos aditus ac reliqua talparum spiramina diligenter obrui, vnumque foramen quod amplius est reseruari. In cuius aditu nucem intus incensam si ponitur vt ab vna parte flatus possit accipere, quod ab illa diffundat parte. Et sic impletis fumo cuniculis, talpas vel fugere protinus vel necari.

Adhuc de eodem. Cap. CXXXVIII.

IOrath. Talpa radicibus herbarum nutritur, & ex illis per hiemem reficitur. Cumq; peruenerit ad lucem solis, & aerem tunc moritur. Cum autē effoditur, si contra impetum venti effoditur, sentit ipsum qui effodit, ac se occultat in terra. Glosa super Leuit. De his quę mouentur in terra inter immunda reputatur talpa, videlicet animal cęcum de terra genitum. Ex lib. de natu. rer. Talpa est animal paruum, nigrum, & cęcum, de terra genitum, complura, & lutulenta, sed corrupta, huius pellis multorum pilorum est, & suauis valde, sed teterrimum colorem habet. In terra habitat, vermium esca viuit, in fame quoq; terram comedit. Aliquando vero terra siti arente egreditur, sed quia cęcum est ad locum vnde exijt, redire nescit, vnde plerumq; fit vt anticipatum occidatur, licet autem cęca sit, habet tamen in ipso oculorum loco quandam nigredinem, & in medio eius papillam oculorumq; colorem ad dispositionem, sed corio tectam: In quo consideranda est prouidentia creatoris, qui bestiolæ in tenebris, & in terræ latibulis habitanti dedit oculos ad plenum formatos, & tamen lumine priuatos, vt & vtilitati, vel necessitati satisfaceret, & naturæ decus omnino non negaret: licet autem terra tam denso videlicet ac surdo elemento obruta, omni tamen animali liquidius audit, quod in hoc vsque magis mirum est, quoniam omnis sermo in sublime contendit.

De medicinis ex talpa. Cap. CXXXIX.

TAlpa combusta in puluerem, & sparsa cum albugine oui super faciem, remedium est contra lepram. Sanguis eius si super capite pilis nudatū delinatur, pilos redire cogit, vt dicitur. Auicenna. Stercus quoque talpæ magni iuuamenti est ad curationem alopiciæ. Hali. Sorices magni, idest talpæ si findantur, & super scorpij percussionem ponantur, sanat. Plinius lib. 30. Magi cunctorum animalium maximè mirantur talpas cecitate perpetua damnatas, tenebrisq; defossas, & sepultis similes. Iudicant tamen nullum animal religionis capacius, si & tamē quicquam probabile inuenitur, nisi q muris araneis morsibus aduersantur, cum sit vtrumque terra obrutum. Actor. Fertur etiam, q cinis talpæ combustæ valet contra fistulam, videlicet ad eius putredinem consumendam. Huc vsque de iumentis ac bestijs diximus. Nunc restat de tertio genere terrestrium animalium, scilicet de reptilibus.

LIBER XX.

De Reptilibus in generali. Cap. I.

PEtrus comestor. Reptilia cum bestijs, vt supra dictum est, homini sunt in exercitium sicut iumenta in adiutorium. Reptilium autem tria sunt genera, videlicet serpentia vt coluber, qui costarum vi se rapiunt. Repentia vt lacertæ, vel botracæ, quæ pedibus repunt. Trahentia, vt vermes, qui ore se trahunt. Aristoteles in lib. de animalibus. In animalibus ouantibus ac generantibus vermes fęmina maior est vt in lacertis, & tauis serpentibus, & aranea. Vermes qui generantur ex animalibus cibantur prius, deinde non recipiunt cibum, sed remanent immobiles, sicut qui dicuntur apidem, & sunt coloris aurei. Animalia squamosa sicut lacertulæ ac serpentes comedunt indifferenter herbas, & carnes. Viuunt autem hmōi, & manent in lapidum parietumq; rimis, & in locis angustis. Porro caudæ serpentium atq; lacertorum crescunt postquam abscisæ sunt. Andromachus in lib. de tyriaca. Natura ingeniauit vt magnificaret mandibulas, & dilataret os reptiliū rapacium, & habentium venena, vt esset ei facilius, & conuenientius in rapina. Vnde magnificatio mandibularum, & dilatatio super vehementiam virtutis, & audaciam eorum. Archides in lib. de vene. Ex confectione arnoglossæ ac redim reptilia congregantur, & ex eo reficiuntur. Porro si sputum hominis quando ieiunus est cum aristologiæ puluere misceatur, reptile quod ex eo gustauerit moritur.

De serpentibus in communi. Cap. II.

ISidorus. Serpens dicitur, quia occultis accessibus serpit, nec apertis passibus, sed squamarum minutissimis nisibus repit. Illa autem quæ quatuor pedibus vtuntur vt lacertæ, & stelliones, non serpentes, sed reptilia nominantur. Serpentes autem etiam reptilia sunt, quia ventre, & pectore reptant. Quorum tot venena quot genera, tot pernicies, quot species, tot dolores, quot colores habentur. Aristoteles in lib. de animalibus. Serpentes abscondunt se, & latent in terra. Sunt autem medij inter animalia sanguinea agrestia, & aquosa, plus enim manent super terram, & pauci in aqua. Sunt quidem in mari varia serpentum genera, nec manent in profundo, sed prope ripam. Accidit

cidit serpentibus quod & pullis accidit hirundinũ, quia videlicet si quis eis perforauerit oculum & excęcauerit, reuertetur visus iterũ. Caudæ quoq; serpẽtum, vt dictum est, crescunt postquã abscisæ sunt. Plin. li. 8. Aĩalibus in hiemes quibusdam prouisum est pabulũ, & aliis pro cibo somnus. Sola serpentium vipera dr̃ condi terra. Cæteræ autem arborum vel saxorum cauernis vel cauis & aliás vel annua fame durãt algore modo dẽpto. Oĩa vero secessus tpe veneno orba dormiunt. Idem in libr. 11. Sibilus serpentibus est longus, affectus autẽ indicia sunt ẽt in serpentibus minimi animalium genere. Ex lib. de nat. rerum. Serpentes hieme latent saxis vel arboribus concauis ac sine cibo durant. Verno tpe prodeunt. Natura feruidi sunt. Vnde postquam insiguerint, parum aut nihil nocent. Itaq; nocte minus, quam die lædunt, quia nocturno rore frigescunt. Hiemali frigore in nodos torquentur, æstate vero resoluũtur. Ambro. Pulchritudo leonis eximia per comantes ceruicis choros excutitur, cum sublato pectore serpens attollir ora.

De Anathomia serpentum. *Cap.* III.

ARist. Serpẽtum intestina & interiora similia sunt aĩalium quadrupedum ouantium præcipuéq; lacertuli. Non tñ hñt testiculos. Matrices aũt habẽt duas in duo diuisas. Est autẽ partium vtraq; procedens ad superius in vtraq; parte spinæ. Serpentes magni squamas hñt duras & aliis fortiores, quia natura est, sicut natura ossium. Hoc genus non habet palpebram superiorẽ, nec claudit oculos, quia cutis eius durior est cute auiũ. Nec indiget visu acuto, qm̃ in lapidibus & foraminibus ac fissuris est mansio eius. Huius aĩalis caput in duo diuisum est, s. in partem capitis superiorem, & mãdibulã inferiorem. Collũ vero non habet serpens, sed aliud collo conueniens, quia non est eo membrum ex extremitatibus notis distinctum. Dentes serpẽtium acuti, diuersi, cõiũcti ẽm serram. Linguæ eorũ subtiles sunt, longæ nigræ, bifurcæ, i. duos habentes aculeos. Collum nõ hñt distractum. Animalia quidẽ pedibus carentia, sicut serpentes, assimilantur lacertis longi corporis. Sed qđam illarum hñt pulmonem, quia anhelant, quædã vero non, sed branchos loco pulmonis. Nullumq; istorum generum etiã habet vesicam, præter tortucam, qm̃ humiditas illorum parua est sicut auium, & trãsit in squamas. Omniaq; hmõi habent vnum ventrẽ, sicut aĩalia dentes hñtia in vtraq; mandibula. Habent ẽt interiora mẽbra parua sicut cætera vesica. Mẽbra quidẽ interiora serpentiũ stricta sunt & longa ẽm creationẽ sui corpis, nec assimilantur aliorum aĩalium interioribus membris. Nullũ aũt genus serpẽtiũ habet pedes, sicut nec vllum genus piscium. Nullũ genus serpẽtiũ habet testiculos, sed habet vias sicut sunt viæ pisciũ. Cannna pulmonis eorum est lõgissima, & similiter stomahi eorum. Extremũ canna est post os. Venter strictus est similis amplo intestino. Post ventrem hñt intestinũ subtile pertingẽs ad exitum superfluitatis, prope collum hñt cor paruum, longũ, reni similem in aspectu. Post cor est pulmo in quo sunt partes neruosę, subtiles inuolutę, longę pẽdentes a corde. Post pulmonem est epar longum, extensum. Splen vero paruus est ac rotundus, sicut splẽ lacertuli, hñt fel aũt simile felli piscium, & est super epar in magnis super intestinum in paruis. Costas hñt multas ęquales numero dierũ mensis. s. triginta. Membrum hñt cõueniens pectori, sed non hñt mammillas, nisi vias hñt prope os pp anhelitũ, & illæ viæ nõ sunt manifestẽ diuisæ. Linguas hñt valde lõgas, & extẽdũt eas valde, ita q̃ extrahũt ab ore. In quibus hñt duos ramos subtiles in extremis suis ad modum pilorum, propter insaturitatem naturæ ipsorum. Et est in eis sapor humiditatum duplex, quia sensus gustus in eis est duplex. Vias etiam habent a quibus exit superfluitas sicut animalia cætera, sed non habẽt exitus vrinæ viam, quia non habent vesicam. Plinius libr. 11. Serpentibus sicut & canibus & piscibus sunt dentes serrati pectinantes coeuntes, ne contrario atterantur occursu, lingua vero tenuissima & trisulca serpenti, coloris atri, idest nigri.

De Generatione ipsorum. *Cap.* IIII.

ARisto. Serpentum oĩum genera reliqua faciunt oua. Tyrus aũt generat animalia. Et in matricibus serpentiũ diuersitas est ad matrices cętetorum aĩalium, & ad seinuicẽ. Matrix nẽpe serpentiũ incipit ab inferiori parte & procedit ad superius ex vtraq; parte spinæ, vtraq; vero partiũ similis est viæ procedenti ad patiẽ patiẽtis. Et in ea sunt oua ẽm acies posita. Cũq; serpens ouat, non omnia continuẽ simul ouat. Et matrices quidem serpentiũ super ventrem sunt intus & extra. Matrices vero generantiũ animalia sunt prope spondilia. Porro animalia longitatis magnæ, quasi applicantur adinuicem reuoluto coitus tpe. Serpẽtes itaq; implicantur reuolutæ, q̃ putãt aspiciens vnum corpus capita duo habens esse. Carent vero testiculis pp longitudinem corporis. Et animalia, q̃ non habent testiculos pp melius, sed pp necessitatem solum velocis sunt coitus sicut natura serpentiũ. Inuoluuntur aũt in coitu serpẽtes adinuicem, nec hñt virgam quia non habent crura, sed habent vias sicut sunt viæ piscium, pp longitudinem vero corporis nõ nisi difficile aptantur ad coitum, & separatio ipsorum est tardior sẽparatione pisciũ. Plura quidem serpentiũ genera faciunt oua completa. Ouant siquidem serpentes prius interius oua perfecta, & postmodum ex ouis extra generant aĩalia. Et illud aĩal ouat exterius non pp calorem, sed pp frigus. Porro genus serpentium multorum est ouorum, nec inueniunt in eis mõstruositas nisi raro, pp matricis figuram, qm̃ ipsorum oua sunt disposita ẽm aciem in matrice propter longitudinem suam, iam tñ apparuit serpens capita duo habens. Plinius lib. 10. In terrestribus oua serpentes pariunt, oua quoq; cõtecta in terra incubãt, & anno sequenti fętum excludunt. Coeũt aũt complexu adeo inuicem cõuolutæ sibi, vt vna biceps possit existimari. Anguem gigni ex medulla spinæ hoĩs accipimus a multis. Porro fabulosas reor quas nomĩando aues tradit Democritus, quarum sanguine confuso serpẽns gignatur, quẽ quis ederit alitũ colloquia intellecturus sit. Isid. De mortui hoĩs medulla q̃ in spina est, ẽm Pythagoram & Ouidium serpens creatur, vt sicut per serpentẽ mors hominis, ita & hominis morte serpens gignatur.

De Cibo eorum. *Cap.* V.

ARistot. Serpẽns de terra viuit, & animalia squamosa, sicut lacertulæ ac serpentes, indifferenter comedunt herbas & carnes, serpentesq; desiderãt indifferẽter comedere & sunt pauci potus aquæ. Diligunt aũt valde serpentes vinum, propterea venantur per ipsum, qm̃ imbibuntur. Sugunt ẽt animalis ad qđ applicantur humiditatem, & exit residuum per eiectionem. Et frequenter humiditatem sugunt, residuumq; dimittunt. Diu vero viuere possunt sine cibo. Et hoc a serpentibus illis cognoscitur, qui Apothecariis venduntur. Plinius vbi supra. Serpentes draconum comedunt oua quadam arte spectanda, aut eñi solida hauriunt, si eam fauces capiũt, quæ deinde in semet conuoluti intus frãgũt, sicque putamina excutiunt: aut si tenerior est catuli adhuc ætas orbe apprehensa spira ita sensim vehemẽterq; præstringunt, vt amputata parte quasi ferro, reliquam, quæ amplexu tenetur sorbeant. Simili modo etiam auibus deuoratis solidis contentione plumas & ossa reuomunt. Cumq; occasio est vinum præcipuẽ appetunt & potant, cum alioquin exiguo potu indigeant. Eędem autem minimo nulloque cibo peuẽ cum serantur inclusæ. Deniq; nullum interit venenatum siti vel fame, quia neq; caloris habent vim, neq; sanguinis, nec sudoris, quæ auiditatem naturalem sale augent. In quo genere magis exitialia extant, si genus suum ederint antequam noceant. Ambr. Serpens fęniculi pastu cæcitatem repellit, moritur autem si sputum hominis ieiuni gustauerit. Ex libro de natu. rer. Omnis serpens indifferẽter carnes & herbas comedit, parum vero bibit, nec habẽt exitum vrinæ, sed potus superfluitas consumitur naturali calore, qui maximus est in eis.

De Motu & viuacitate ipsorum. *Cap.* VI.

SErpens linguam mouet tanta celeritate, quòd triplicem cum vna sit videtur habere. Serpentium corpora valde sunt humida. Et quocunq; vadunt, viam humore designant. Cumque pedibus careant, costis tñ & squamarum nisibus repunt, quas a summo gutture vsq; ad ima alui parili modo dispositas habent. Squamis. n. innituntur quasi vnguibus, & costis quasi cruribus, vnde quacunq; parte corporis ab aluo vsq; ad caput ictu aliquo collisa fuerit, debilis reddita cursum habere non poterit. Nam vbicunque ictus ille inciderit, spinam per quam costarum pedes ac motus corporis agebantur, soluit. Serpentes aũt diu viuunt, quia deposita veteri tunica senectutem deponunt, & in iuuentutẽ redeunt. Eorumq; tunicæ dñr exuuię, qm̃ his exuunt se. Arist. Serpens cum ambulat, flexione quam facit, eleuat a terra partem corporis vnam & aliam ponit super illam. s. terram. Est aũt genus serpentium simplex in caueis habitans, sanguinem naturaliter habens, & est squamosi corporis, reptatione super ventrem suũ ambulãs: serpentes mouere possunt caput ad posterius quiescente corpore, & quia spondiliũ eorum armillæ cicatę sunt & cartilagine. Ideoq; sunt flexionis bonæ. Et hoc in serpentibus factum fuit pp melius, vt corpus suum longum & strictum aspicerent posterius, quia non habẽt pedes nec instrumentum ad accipiendum cibum, & ad custodiendum quod est posteriùs, nec iuuarentur in capitis eleuatione, nisi posterius valerent aspicere: hoc itaque datum est eis ad custodiam sui corporis, qm̃ est imbecille. Plinius lib. 11. Porro si quis oculos eruat serpentium catulis renasci eos tradunt, sicut & hirundinum pullis. Serpentibus etiam & lacertis caudæ renascuntur amputatæ. Ex lib. de natu. rer. Serpens longo tempore viuit, quia in senectute carnes suas ieiunando consumit. In Hibernia nullus serpẽs viuere potest, sed nec aliud venenatum. Quin etiam vbicunq; terra de Hibernia allata super animal venenatum proiecta fuerit, ilico moritur.

De Astutia eorum. Cap. VII.

Isidorus. Serpens astutus est, nam in naturalibus bonis, quæ nobis & irrationabilibus animantibus videmus esse communia, quadam viuacitate sensus excellit serpens. Vnde & legitur, quòd serpens erat sapientior cunctis animantibus terræ. Dicit Plinius, creditur, quòd si serpentis caput etiam cum duobus euaserit digitis, nihilominus viuit, vnde & totum corpus obijcit pro capite. Idem in libro. 17. Serpentes etiam gustu feniculi deponunt annuam senectutem. Auicenna in secundo canone. Serpentes de cauernis suis post hiemem egredientes, fricāt oculos suos super feniculum, vt illuminentur. Phisiologus. Serpens cum senuerit, caligant oculi eius. Et si voluerit nouus fieri abstinet se a cibo. 40. diebus & noctibus, donec pellis eius relaxetur in eo. Tunc quærit in petra scissuram angustam, & inde se vehementer angustat, ac corpore contribulat, sicque deponit senectutem, & nouus efficitur. Cum autem ad fontem bibere venit non secum affert venenum suum, sed in cubili suo illud deponit, & sic aquam indeficienter bibit. Hominem si viderit nudū timet, inuestitum insilit. Ex libro de naturis rerum. Serpens caput abscondens totum ferienti corpus obijcit. Nam si caput euaserit, amisso corpore nihilominus viuit. Viuit autem, vt dictū est, longo tempore, quia cum senuerit, carnes suas ieiunando cōsumit. Donec cute laxata macie per foramen petræ transiens veterem pellem deponit, ac iuuentutem induit. Exuit autem pellē a capite prius. Alexander. Serpens vt dictum est, feniculi pastu cæcitatem exceptam expellit. Itaque vbi oculos sibi obduci senserit nota remedia petit, nec fraudatur affectu.

De Venenis serpentium. Cap. VIII.

Isidorus. Serpentium tot sunt venena, quot sunt genera. Tot pernicies quot species, tot dolores, quot colores habentur. Omnes autem serpentes natura sua frigidæ sunt, nec percutiūt nisi quando calescunt. Nam quando frigidæ sunt nullum tangunt. Vnde & venena earum plus de die quàm nocte nocent. Torpent enim noctis algore, & merito, quia frigidæ sunt nocturno rore. In se enim adducunt vaporem corporis gelidæ pestes, & natura frigidæ. Vnde & hieme in nodis torpēt, æstate soluuntur. Inde est, quòd quicunque serpentium veneno percutitur, primum obstupescit, & postea vbi in illo calefactum ipsum virus exarserit, statim hominem extinguit. Actor. Platearius tamen in libello qui dicitur, liber iste tractat de tyriaca, dicit, ꝙ venenum quoddam est frigidum, & quoddam calidum, omne tamen siccum. Auicenna quoque sentit contrarium. Auicenna in quarto canone. Quidam æstimauerunt, ꝙ venenum serpentium etiam viperarum sit frigidum, sed error est. Nam illud qđ accidit ex frigore morso ab eis, est propter mortificationem caloris innati per contrarietatem veneni. Calor enim innatus est, qui calefacit corpus sua sparsione, & inflammatione. Cum autē non est calor innatus, & si inflammetur cor igne leui, non oportet tamen vt propter ipsam calefiant extremitates. Ex libro de naturis rerum. Cum autem venenum sit mors homini, est tñ vita serpenti. Vnde ingressurus quidem aquas serpens venena deponit, exiens autem resumit. Quòd si fortè casu quolibet amissa venena non inuenerit, caput terræ frequenter allidens moritur præ dolore. Dicit autem Plinius, quòd nihil aliud est venenum, quàm fel serpentium. Inde ad venas sub spina, & postmodum ad os peruenit, vel ad caudam, vt scorpionibus.

De Nocumentis & remedijs Cap. IX.

Actor. Serpentis venenum, vt dictum est, quod est vita serpenti, mors est homini. Isidorus. Venenum autem dictum est, eo quòd per venas vadit. Infusa enim pestis eius per venas, vegetatione corporis aucta discurrit, & animam exigit. Vnde non potest venenum nocere, nisi sanguinem hominis tetigerit. Lucanus. Noxia serpentum est admixto sanguine pestis. Omne autem venenum frigidum est, & ideo anima, quæ ignea est, venenum fugit. Fertur autem, ꝙ serpens hominem nudum cōtingere ausus non sit. Aristo. Morsus serpentium diuersatur secundum loca. Est enim draco in Aethiopiæ terra ex quo generatur tyrus, vnde accipitur entikon, & contra illud non est medicina, & in loco qui dicitur krikiar alias akier serpens est paruus, a cuius morsu lapide in sepulchris regum antiquorum sanantur. Submergunt enim lapidem in vinum, & dant illud vinum ad potandum, denique omnium animalium venenum habentium morsus est valde malus, & maximè si comedant se inuicem, sicut comedit draco scorpionem. Pli. li. 8. Animalia quædam vt serpentes indigenis innoxia sunt, aduenas interimunt. Idem in libro 13. Syria peculiares habet arbores in nucum genere pistatia nota, eorumque traduntur aduersus serpentum morsus, & cibo, & potu prodesse. In Asia & Græcia frutices epicactis quem alij embolinem vocant folijs paruis, quæ pota contra venena prosunt sicut berices contra serpentes. Idem in libro. 16. Fraxini quoque folia succo expresso ad potum, & imposita contra serpentes sunt opifera. Rododendron iumentis, & capris, & ouibus est venenum, sed idem homini remedio est contra venena serpentum.

De eodem. Cap. X.

Constan. in pantegni lib. 8. Serpentium venenum calidum est, & qui mordentur nimium dolorem in illo loco patiūtur. Postea verò dolor secedit ad totum corpus. In loco morsus duo foramina separata videntur, quæ sunt dentium illorum locus, post ab ipsis humiditas quasi oleum currit, deinde humiditas fumosa. Et in circuitu loci est apostema calidum pati, qđ habet ruborem, & liuorem ac vesicas, & quasi ab igne combusti sint corporis color mutatur. Abominationem & uomitum coleræ patiuntur, & defectionem ac tremorem, & frigidum sudorem. Caro comeditur, & de membro in membrum corroditur, de gingiuis quoque sanguis effluit, & stringitur. Ex libr. de na. re. Qui ueneno interficitur, primitus obrigescit. Postquam autem venenum fuerit calefactum, hominem ariditate sitis interficit. Terra serpentem homine percusso, sicut Pli. dicit, amplius non recipit, sed post paululum moriturus pœnas luit. Itaq; serpens non plures interimere potest quàm solum vnum, nisi salamandra tantum. Priscianus ad Coldroe. Non omnibus animalibus reptilia nociua sunt. Nam & sues & cerui serpentes comedunt, & alij ab alijs innocui deuorantur. Multaque alia inuenire est, quibusdam quidem salutaria, quibusdam autem nociua, talemque ad se inuicem habitudinem habentia connaturalitatis & fugæ. Schiticum venenum ex viperæ, & hominis saniæ compositionem habet, quo tingunt sagittas ad velocitatem plagæ mortiferæ. Canum verò morsus, & luporum cum rabiāt ex alio effectu nociui sunt. Auicenna in secundo canone. Serpētis puncturæ confert sulfur superpositus emplastri more. Prodest etiam allium cum vino bibitum. Denique galbanum tyriaca est venenis serpentium. Iterum planta, quæ dicitur agnus castus, semen eius bibitum confert serpentium morsibus. Idem in quarto canone. In morsuris venenatorum prohibetur consolidatio vulneris vsque ad horam sanationis ægri a malitia veneni. Ex his autem, quæ super puncturas venenatorum liniūtur, est petroleum cum butyro cocto, vel castoreum cum oleo. Succus etiam porri quem aqua non tetigit, & calamentū fluuiale optime venenum attrahit, & sulfur cum vrina. Item gallus & gallina dum viui scinduntur, & cum eis punctura vel morsus emplastratur, assiduè quoque permutatur, & administratur.

De multiplici varietate serpentium ac nocumentis ipsorum. Cap. XI.

Aristoteles. Serpentium, sicut & piscium, quidam habent leue corium, quidam verò squamosum, quidam & asperū, & quidam spinosum. Plures manent super terram, & pauci in aqua. In mari quoque serpentes sunt similes serpentibus terræ, præterquam capita, quia caput in eis est durissimum, & asperū. Priscianus vbi supra. Serpentium quidam in morsu venenum inferunt, quidam punctione, aut etiam quadam occulta virtute siue spiritu, aut voce vel aspectu, sicut in quibusdam alijs animalibus, & fascinantibus hominibus accidit. Quædam etiā ex natura venenosa sunt, quædam ex translatione, & quædā quidem præcipitium inferunt, quædam passionem, quædam verò periculum. Secūdum quoque qm̄ & loca & tempora, & esce differentem faciunt morsuum varietatem, hieme namque cum foueas intrant, aut continuo post foueam infirmantur, morsus ferè innocui sunt. In montanis autem & asperis locis velut aridis, & calidioribus, omnes mordaciores sunt, quia ibi fortiores. In altera verò parte humidi sunt & dissoluti. Per hoc etiam et ex cibum plurimum sequi. Sed a qualicumque esca potest argumentari quis eorum impetum, & fortitudinē. Quædā autem reptilia non solum mordendo, sed etiam flatu per media arua, & ligna aut lapides nocent, & interimunt. Talis & quorundā mordentiū virtus est, vt si radicē arboris momorderint, omnis arbor folia proijciat. Dicunt serpentem paruum, qui vocatur ieronos apparere raro circa thessaliā, & veluti sola voce vētes interimit. Dū autē apparet fugiūt viperæ, & serpentes, & alia omnia. Plinius vbi supra. Serpentium innumera sunt genera, alijs insunt squamæ, alijs vero picturæ, omnibusq; virus exitiale. Nec est satis, vtrum rerum natura largius mala genuerit, an remedia.

De Eodem. Cap. XII.

Auicen. vbi supra. Serpentium quidam vehementis sunt acuitatis, non morantes scilicet interficere ex sua dispositione vltra tres horas. Nec morsus eorum curantur, idest prouidentur vel cauentur, quia muti sunt idest in silentio clā mordentes. Nec ad eorum morsus valet nisi incisio membri statim, aut combustio membra vltima penetrans, & comburens venenum, & constringens meatus, & quandoque in eorum curatione confert postea vomitus super repletionem ex piscibus sallitis, & post hoc curationes aliæ succedūt. Ex horum genere sunt

basiliscus

basiliscus, hirundo, aspis sicca, serpens qui vocatur expuens, & cornuta. Morsus tamen basilisci nulla curatio. Aliud autem est genus viperarum, quarum species iterum tamen diuersæ sunt. Ex his enim sunt viperæ alesilati & de eis sunt viperæ quercinæ, & viperæ facientes sitte, & reliquæ quas dicturi sumus. Accidit iterum serpentibus diuersitas non in specie sed secundum conuenientiam in specie vna, verbigratia, propter sexum. Nam masculi pauciores habent dentes, & plus veneni, & acutius: licet quidam dicant, quòd fœminæ deteriores sunt propter similitudinem dentium suorum. Item propter ætatē, quia senes deteriores sunt iuuenibus. Item propter corpus, quia magni deteriores sunt paruis vel curtis, cum species eorum sit vna: vel propter locum, quia illi qui inhabitant montes, & loca inaquosa, deteriores sunt eis qui in littore vel plurium aquarū loca. Item propter dispositionem suam in repletione, & vacuitate. Nā illi qui sunt famelici deterioris sunt veneni. Item pp passiones eorum animales, qm̄ irati, & audaces sunt eorum deteriores. Item propter tempus, quia venenum eorum in æstate est deterius.

De Monstruosis serpentibus. Cap. XIII.

PHisiologus. Serpentes in Aethiopia esse dicitur alas habētes. Sunt & quidam serpentes piper album comedentes, lapides pretiosos in capitibus habentes, qui singulis annis inter se præliantes, sese mutuo ea parte magna interficiunt. Quidam etiam serpentes habent cornua in frontibus velut arietes, quibus ventilando percutiunt homines. Aristoteles. In Aethiopica terra sunt serpentes, vt dictum est, alas habentes. Iamque apparuit serpens capita duo habens. Nec tamen inuenitur monstruositas in serpentibus, nisi raro, propter matricis figuram, quoniā ipsorum oua sunt disposita secūdum aciem in matrice propter longitudinem suam. Ex libro de naturis rerum. Aristoteles loquens de serpentibus orientis, quæ bina habent capita, dicit causam monstruositatis huius esse in spermate, vt si duo spermata contineantur in vna matrice, nullusque paries inter ea distinguat, ambo verò serpentis capita cibum capiunt, & in vnum corpus transmittunt. Ambo etiam in diuersoria serpunt. Solinus. Indicis serpentibus enormitas tanta est, vt ceruos & animantium alia ad parem molem tota hauriant, quin etiam oceanum indicum quantus est penetrent, insulasque magno spatio a continenti separatas, populandi gratia petant. Plinius vbi supra. Megastenes quoque scribit in India serpentes in tanta magnitudine adolescere vt solidos hauriāt ceruos taurosque. Methrodorus verò circa thindacum amnem in ponto, vt superuolantes quamuis alte perniciterque hausta rapias absorbeant alites. Nota est in punicis bellis ad flumium bagradam a Regulo fuit serpens. 120. pedum longitudinis, vt oppidum aliquod expugnatum balistis atque tormentis. Obuiam serpentes cantu extrahuntur, atque in pœnam coguntur. Orosius lib. 4 Regulus bellum carthaginense sortitus iter cum exercitu faciens, haud procul a flumine Bagrada castra constituit. Vnde cum plurimos militum aquandi necessitate descendentes ad flumen, serpens miræ magnitudinis deuoraret. Regulus ad expugnandam bestiā cum exercitu profectus est. Sed cum nihil in eius tergo proficientibus iaculis, & omnium telorum irrito impetu, quæ per horrendam squamarum cratem quasi per obliquam scutorum testudinē labebantur, mirumque in modum ne corpus læderent, ipso corpore pellebantur, insuper magnam multitudinem morsu cōmunis, & impetu proteri, halitu etiam pestifero exhalari videret, balistas deferri iussit per quas molare saxum spinæ eius incussum compagem totius corporis soluit. Nam serpens costis, & squamis instructus, & in qualibet parte corporis ictus inciderit, & spineam solam per quam costarum pedes, & motus corporis agebantur. Vnde etiam hic serpens qui tamdiu iaculis tot inuincibilis obstitit, ad vnius ictum saxi debilis cessit, ac mox circumuentus telis facile oppressus est. Corium autem eius Romam deductum, quod fuisse. 120. pedum spacio ferunt, & aliquandiu cunctis miraculo fuit.

De his quæ contraria vel nocia sunt serpentibus. Ca. XIIII.

ARistoteles. Serpentibus animalia quædam infesta sunt, vt porci, qui serpentes comedunt. Est etiam gali animal, quod cum serpente pugnat, & rutam comedit, quia serpenti contraria est, & etiam odor eius. Præterea galli auis quædam in maiori parte pugnat cum serpentibus comedentibus mures. Est etiam animal quoddam in Aegypto, quod cum videt serpentem quendam, non pugnat cum eo quousque clamet adiutores. Et quia timet a morsu serpentis, aquam intrat, & postmodum arenam. Deinde cum serpente pugnat. Cæterum hominis salina cōtrariatur animalibus venenum habentibus. Plinius libro octauo. Quorundam hominum odore qui Syri vocantur serpentes fugantur. Idem in libro decimo. Cornu quoque cerui odore fugātur serpentes, Cæterum se librat araneos filo super caput serpentis, sub vmbra porrectæ arboris tantaque vi cerebrum morsu apprehendit, vt serpens subinde stridens vertigine rotata ne filum quidem pendentem rumpere aus fugere possit, nec finis ante mortem est. Idem in libro vndecimo Locustę quoque serpentes necant. Cæterum se liberant cum libuerit singulę faucibus eorum mordicus apprehensis. Item elephantorum anima, id est flatus vel halitus serpentes extrahit, ceruorum autē vrit. Suibus serpentes in pabulo sunt, quæ aliis venena sunt. Vespæ quoque vescuntur auide serpentibus, quo alimento mortiferos faciunt ictus. Idem in libro. 12. Apud gentes cedrosas est herba præcipui odoris referta inimica serpentibus, quarum ictu moriendum est protinus. Galbanum de Syria sincerum si vratur, eius nidore serpentes fugantur. Item in libro. 18. Fraxini tanta vis contra serpentes extat, vt ne matutinas quidem vel occidētales vmbras quamuis longissimę sint, serpens huius arboris attingat, sed procul ipsam fugiat. Experti prodimus si fronde illius gyro circuncludat quis serpentem, & ignem, in ignes potius, quàm in fraxinum fugere serpentem. Mira naturæ benignitas prius, quam eæ prodeant fraxinum florere, nec ante conditas folia dimittere. Denique contra serpentes opifera sunt fraxini folia succo expresso ad potum, & vlceri imposita. Isidorus libro duodecimo Fertur etiam de serpente, quòd hominem nudum non audet contingere. Item in libro. 16 Lapis gagates incensus fugat serpentes Idem in libro 17. Raffani semine macerato quisquis manus suas infecerit serpentes impune tractabit.

De Eodem. Cap. XV.

AMbrosius. Serpentem interimunt rubi folia eidem superiecta. Sputum etiam hominis ieiuni si serpens gustauerit moritur, itaque si sputo suo ieiunus homo terrenum interficit serpentem, merito & ieiunio interficit spiritualem. Rasi vbi supra. Serpentes expelluntur, si domus cum cornibus cerui vel vngulis capræ, vel galbano, vel pice, vel bdellio, vel lignis malorum granatorum, vel capillis humanis suffumigetur, vel si ex aquis in qua sal ammoniacum dissolutum fuerit roretur. De hac etiam aqua si in eorum foraminibus immittatur fugiunt. Auicenna secūdo canone. Ex planta quoq; quæ dicitur agnuscastus facta suffumigatio, & eius folia fugant venenosa. Item in 4. canone. Ex illis etiam quæ fugant serpentes ex suffumigationibus sunt cornua cerui, & radix lilii, piretrum, sulphur. Sinapis quoque serpentes interficit, & qn̄ ponitur super semitas eius ab ipso refugit. Iterum serpentem occidit ieiuni sputum in os eius proiectum, propterq; qn̄ sumis in ore suo sal ammoniacū. Palladius de agricultura li. 1. Serpentes prope omni austeritate fugātus, & nocentes spiritus innocentia fumi graue olentis exagitat, vtamus galbanum, vel cerui cornus, radices lilii, capræ vngulas, hoc genere monstra noxia prohibentur. Ex li de natu. re. Serpens hominem nudum fugit, etiam odorem bonū, quo plerumque necatur. In hibernia nullus serpens viuere potest, sed nec aliquid venenatum. Quin etiam vbicumque terra de hibernia allata super animal venenatum proiecta fuerit, ilico moritur. In Syria angues non lædunt. In lacedemonio monte hospites a scorpionibus non læduntur, indigenas autē interimūt.

De Medicinis ex serpentibus. Cap. XVI.

AVicen. in. 2. can. Serpentis in carne est exiccatio fortis, & in cute etiam vehemens, sed calefactio non est vehemens in carne eius. Caro fœminæ melior est, & melior cutis eius est cutis masculi: proprietas carnis eius est, qꝛ ipsa facit penetrare superfluitates ad cutem. Ideoq; comestio eius facit pediculos, & corrumpit. Vnde cuidam accidit ex comestione eius, & caitnia magna in collo. Quā cū apparuisset exiuit caro eius tota in pediculos cōuersa. Itē eius caro cū in vsu habetur, prolongat vitam, cōfortat virtutē, & conseruat sensus & iuuēntē. Confert autē lepræ magnificè, & alopiciæ. Caro & ius eius post extremitatū suarū præcisionē prohibeat augmentationē scroffularū, & similiter eius cutis, hæc ēt cōferūt doloribus neruorū. Itē ius & caro eius cōfortiāt visum Cutis eius in vino cocta, & in aurē distillata, sedat dolorē eius. Ex aceto quoq; in quo cutis ipsa decoquitur, ad dolorē dētiū os colluitur. Dyascorides. Tunica colubri in vino cocta & in ore distillata, sedat dolorē eius, & dolori dētiū medetur. Est ēt adiutoriū oculorū, maximè tunica de vipera. Hali. Coriū serpentis si siccetur, & terratus, colirtiū ex eo factū acuit visum. Item si cum aceto bulliatur, doloribus succurrit dentium.

De Anguibus. Cap. XVII.

ISidorus li. 12. Anguis autem est vocabulum omni serpentiū generi, quod plicari, & torqueri potest. Inde etenim anguis dictus est, quòd angulosus sit, & nunquam rectus Anguibus vniuersis hebes visus est, raro in aduersum contuentur, nec frustra cum oculos non in frontibus, sed in temporibus habeant, adeo vt citius audiant quam aspiciant. Plinius libro octauo. Angues exuunt senectutem. In Syria circa Eufratis ripas

maxime dormientes angues Syros non attingunt, aut etiam si calciatos momorderint, illa malefacta non sentiunt. Alijs tamen cuiuscunque generis hominibus infesti, auidè, & cum cruciatu eos exanimans. Quamobrem & Syri nequaquam illos necant. Anguis hiberno situ membrana corporis obducta fœniculi succo impedimentum illud exuit, nitidusq; vernat, exuit autem à capite primum, nec celerius quàm vno die & nocte replicans, vt extra fiat membranæ, quod fuerit intus. Item hiberna latebra visu obscurato marathro herbæ sese affricans: oculos inungit ac refouet: si vero squamæ obtorpuerint, spinis iuniperi se scabit. Idē lib. 10. Anguem ex medulla hominis spinæ a multis nasci accepimus. Pleraq; enim occulta & cęca origine prouenisse etiam quadrupedum genere: sicut salamandra nunquam nisi magnis imbribus prouenient & serenitate deficiens: hæc autē ex non genitis genita, nihil quoque gignit, nec est in ea masculinum genus, vel fœmininū, sicut nec in anguillis omnibus, quæ nec animal, nec ouum ex se generant. Neutrum est & ostreis genus, & cæteris adhærentibus vado vel saxo. Actor. Ecce postquam de serpentibus in generali dictum est; nunc de singulis serpentibus & serpentium generibus more nostro secundum ordinem alphabeti dicendum est.

De Afforato, & assundio. Cap. XVIII.

AVicenna vbi supra. Afforati & alterati, id est saliens & volans de primo, quod hic habetur afferati in Auicenna habetur, casezati serpentes sunt parui, breues, minuti, qui quandoque occultātur in arboribus insidiantes, vt proijciant se ad transeuntes: horum genus vtile. Callidi valde sunt, & ad rubedinē declinantes, ex eorum morsu accidit, vt dicitur, dolor vehemēs, & totum corpus pertransit: quo etiam mors accidit. Cura eorū cura communis est: vt cura viperarum. Assudius & sabrin pro primo in quibusdam originalibus habetur ausudius, vt dixerunt sapientes, sunt duo serpentes arenosa corpora habentes, & super capita eorum puncta alba & nigra, & quandoque sunt nigri & rubei & albi. Super eorum capita sunt squamæ albæ incisæ, eorumq; incessui strepitus inest propter siccitatem corticum ventrium ipsorum. Et sunt grauis motus, æqualium dentium. Horum morsus disrumpit poros & meatus naturales, faciens ex eis fluere sanguinem, ita quòd ex angulis etiam oculorum. Et comprimitur in sanguine & sputo sanguinis & fluxu sanguinis narium & vomitu & dolore in stomacho. Et dixerunt, quòd locus apostematur, ac denigratur, & currit ex eo res parua aquosa: & soluitur venter & constringitur anhelitus, & difficultas vrinæ fit & absconduntur vox & membra mollificantur, & vincit super corpus dispositio obliuionis. Et accidit spasmus, & cadunt dentes, & moritur patiens. Cura autem eorum ex parte proxima est curæ viperarum.

De Ansibena, & Armena. Cap. XIX.

ISidorus. Ansibena dicta est, eo quòd habeat duo capita, vnum in loco suo, alterum in cauda currens ex vtroque capite tractu corporis circulato. Hæc sola serpentium frigori se committit: prima omnium procedens. De qua Lucanus. Et grauis in geminum vergēns caput ansibenæ: huius oculi lucent velut lucernæ. Plinius libro 8. Ansibene caput est geminum, hoc est & ad caput, & ad caudam: tanquam parum esset ore vno fundi venenum. Iorath vbi supra. Ansibena serpens frigori committit se: vigil & solicitus de ouis suis valde cum ea cubat. Nam dū quædam pars eius dormit, altera tunc vigilat. Et cum per semitam incedit, duo capita regit, nuncq; caput anterius, nunc vero posterius consequitur. Est alius super calcaneum ambulans in costa sua, & super caudam suam. Actor. De huiusmodi monstris serpentium, videlicet capita duo habentibus, dictum est iā superius secundum Aristotelem in capitulo de monstruosis serpentibus. Auicenna. Armena est serpens: proprietates habens reguli proprietatibus proximas, non enim interficit morsu tantum, sed visu & sibili sui auditu. Quodcunq; animal mordet dissoluitur: & quodcunque ei appropinquat ex animalibus moritur. At vero quantitate dixerunt eum a regulo differre. Aestimauerunt enim quòd est ab vno cubito vsque ad cubitum & semis: & dixerunt quòd morsu ab eo non confert aliquid. Si vero aliquid confert ei, tunc semen papaueris, & castoreum: hoc enim iam quidam testificati sunt.

De Aspide. Cap. XX.

ISidorus. Aspis dicta est, eo quòd morsu venenato interimat: ias enim Græci venenum dicunt: huius diuersa sunt genera, & dispares effectus ad nocendum. Fertur, quòd aspis cum incantatorem pati cœperit, qui eam quibusdam carminibus euocat, vt eam de cauerna educat. Illa cum exire noluerit vnam aurem in terra premit, alteram cauda obturat & operit, ac voces illas magicas non audiens ad incantatorem non exit. Ex generibus aspidum sunt dipsa, ipnalis, emorrois, præster, seps. Phisiologus. Aspis si momorderit hominem, statim eum cō sumit, ita vt liquefiat totus more serpentis. Glosa super Iob. 20. Aspis est paruus serpens: vipera prolixioris est corporis & venenum aspidis concitè, vipera tardius occidit: vnde scriptum est Caput aspidum suget, & occidet eum lingua viperæ. Andromachus vbi supra. Aspidis habitatio est in sicco: & in locis in quibus non est aqua. Et hæc est quandoque cineritia: quandoque citrina: Aspis est serpens cerulei coloris, cuius dentes super modum longi sunt: ita quòd extra os sicut apro apparent. Morsu venenum immittit & spargit: vnde & nomen accepit. Virtute quorundam verborum incantatur: ne veneno interimat: vel vt quidam dicunt, vt quietè capi possit: & gemma de fronte eius auferri, quæ naturaliter in eo nascitur. Aspis non nocet afris, vel syris. Vnde pueros ex eo natos eis obijciunt. quos si læserint tanquam adulterinos proijciunt. Si autem, eos tanquam suos nutriunt. Auicenna. Aspis est ex serpentibus surdis: hac sicca dicitur propter vehementiam siccitatis suæ cutis, & est in quantitate sua inter tres cubitos & quinque. Color illius cinerinus, & ad citrinitatem decliuis: oculi eius sunt vehementis luminis, & interficit a duabus horis vsq; ad tres. Quem autem momorderit, alteratur color eius & stupescit: ac multiplicatur eius singultus: & infrigidantur membra eius. Palpebræ quoque eius clauduntur, & profundè dormit. Ad eius morsionē est iuuatiuum emplastrum cum calce, ac melle & oleum.

Adhuc de eodem. Cap. XXI.

ACtor. Aspis habet cum ichneumone internitium bellum, iuxta Plinium, sicut iam superius dictum est. Plinius lib. 8. Aspidum colla intumescere nullo ictus remedio asseritur, præterquam si partes contactæ confestim amputentur. Vnus est huic animali tam pestifero sensus, vel potius affectus. Coniuga fermè vagantur, nec aspidi, nisi cum compari vita est. Itaque alterutra interempta in interfectorem sequitur altera incredibilis vltionis cura, vnumq; illum in quantolibet agmine populi, notitia quadam infestat. Omnes difficultates perrumpit, spatio permeat, nec nisi amnibus arcetur, aut præceleri fuga illius: Non est autem fateri vtrum rerum natura largius mala an remedia genuerit: ideo primum hebetatos oculos huic malo dedit: eosq; non in fronte, nec ex aduerso cernere, sed in temporibus fecit. Excitatur itaque sępius auditu quàm visu. Idem in libro 10. Recitatur & de aspide traditum à Philarcho miraculum. Is enim auctor est aspidem, cum ad mensam cuiusdam veniens in Aegypto aleretur, assiduè catulos enixam: quorum ab vno filium hospitis interemptum. Illam vero reuersam ad consuetudinem cibi culpam intellexisse & catulo necem intulisse, nec postea in tectum id reuersam. Idem in libro 11. Aspidum dentes in os vergentes sunt: ne cibi excidant, nullum habentium adminiculum retinendi, sed duo sunt in superiori parte dextra leuaque longissimis tenui fistula perforati, venenum infundētes, vt scorpionum aculei. Idem in lib. 9. Aspides a se percussos torpore, & somno necant, omnium serpentium minime sanabiles. Venenū eorum si sanguinem, aut vulnus recēs attingit, statim interimit. si autem inueteratum vlcus tardius, de cætero quantalibet copia potum, non nocet, ei vero rabifica vis est. Itaq; occisa morsu eius altera animalia, cibis sunt innoxia. Cunctarer ex his in proferendo remedia, nisi Varro prodidisset, aspidum ictus efficacissimè sanari hausta à percussis ipsorum vrina: mustelæ quoq; siluestris fel contra aspides efficax est. Solinus. Plures variæq. sunt aspidum species, vt dypsas, ipnalis, emorrois, præster, sunt autem ammodatæ, est & cenchris elephantiæ chersitra chamedra cortes. Postremo quantus nominum tantus est numerus mortium. Monstra hæc sibilant & vt ferunt affectus habent, nec temere nisi coniuges euagantur, altero capto vel occiso vter superfuerit efferatur: subtiliora sunt capita fœminis, aluusq; tumidior, pestis nocentior, masculus æqualiter teres sublimior, atq; mitior. Phisiologus. Aspidem Lucanus somniferam vocat, quia vulneratus ab ea somnum morti continuat. Fertur autem sic incantari. Dæmones discurrunt cum verbis ad serpentes, & infectione interiori hoc faciunt vt serpentes ad nutum eorum moueantur, ac sine læsione tractabiles exhibeantur.

De Basilisco. Cap. XXII.

ISidor. Basiliscus Grecè, Latinè regulus interpretatur, eo q rex serpentiū sit, adeo vt videntes eū fugiant, quia olfactu suo eos necat. Nam & hominem, vel si aspiciat, interimit, siquidē & eius aspectui nulla auis volans illæsa pertransit, sed quis procul sit, eius ore cōbusta deuoratur. Solinus. Prope Aegyptū est solitudo inaccessa, quæ basiliscū creat, malū in terra singulare. Neq; n. hominis tm̄ vel aliorū animantium exitijs datū est, sed terrę adiutum quoq; ipsius quam polluit, exurit vbicunq; ferale sortitus receptaculū. Deniq; extinguit herbas, necat arbores, ipsas & corrumpit auras spiritu pestilenti, mouetur media corporis parte:

media

media vero arduus est, & excelsus, sibilum eius etiam serpentes perhorrescunt, & cum acceperint, qua possunt fugiunt. Quicquid morsu eius occiditur, non depascit fera, nõ attrectat ales. Mustelis tamen vincitur, vis autem nec defuncto quidem deest. Deniq; basilisci reliquias Pergameni comparauerunt, vt ędem Apollinis manu insignem, nec araneæ intexerent, nec alites inuolarent. Phisiologus. Edes nimirum in quibus aliqua corporis basilisci particula reseruatur, nec serpentes ingrediuntur, nec aues fędant, nec intexunt araneæ, media parte sui corporis serpit, media vero arduus est, & excelsus. Plinius lib. 8. Basilisci vis est, vt omnes qui oculos eius viderint, confestim expirent. Hunc Cyrenaica generat prouincia, duodecim enim non amplius digitorum magnitudine. Candida in capite macula, vt quodam diademate insigni, serpentes omnes sibilo fugat, nec flexu multiplici, nec vt reliquæ corpus impellit, sed celsus, & erectus in medio incedit. Necat frutices non modo contactas, verum & afflatas. Exurit herbas, rumpit saxa. huic tali monstro mustelarum virus exitio est, adeo naturæ nihil placuit esse sine pari, interficiunt eos cauernis facile cognitis sola tabe. Necant & illi simul odore moriunturq;, & naturę pugnã cõficiunt. Idem in lib. 29. basilisci sanguinem qui & olfactu serpentes alios necat, & visu hominem, magi miris laudibus celebrant coeuntem picis modo, & colore dilutum cinnabri clariorem fieri. Attribuũt ei successus petitionum a potestatibus, & a dijs & precium, & in morbis remedia. Quidam id Saturni sanguinem appellant. Iorath vbi supra. Basiliscus omne animal super quod anhelat, statim interficit. Et omne animal præter mustelam naturaliter ipsum fugit. Nam illa eum consequitur, & vincit, morsuque suo inficit, & sic interficit.

De basilisco. *Cap.* XXIII.

AVicen. in 4. ca. Basiliscus est serpẽs qui solo visu interficit, & auditu vocis suæ. Hunc ait quidã vocari regulũ, quia caput hẽt coronatũ. Cuius longitudo duorũ palmorũ est, & caput acutũ valde, oculi rubei. Color eius ad nigredinẽ, & citrinitatẽ decliuus: hic adurit totũ super qđ incedit, nec in circuitu cauernæ eius oritur aliquid, & cũ habitationi eius opponitur auis, cadit, non sentit ipsum aliqđ aĩal quin terreat, & si propinquus fuerit stupescit, ita ꝙ nõ mouet: sibilo suo qñ exhalat eũ interficit, & ille quoq; moritur sup quẽ visus eius ex longinquo cadit. Corpus aũt illius quẽ mordet liquescit, & inflat, & currit virus, & statim morit. Oĩs aũt morit, qui illo mortuo appropinquat, raroq; euadit, qui eius vicinitati pręsensit. At vero possibile est in quibusdam horis, vt quis tãgat eũ virga sm Plin. moriturq; qui sic eũ tangit, & hoc mediante virga. Vnde tetigit eũ miles quidam cũ lancea sua, & mortuus est ipse, & equus illius, hic serpẽs multiplicatur in terra Atoreh, & Nubia. Signũ ergo eius morsus est si videris mortuũ subito absq; causa primitus apparente, propriè qñ est in loco vbi scitur illud aĩal esse, nec est prorsus vlla curatio. Ex lib. de na. re. Basiliscus hoĩem si primo viderit, solo visu eum interficit, quia radij oculorum eius spũm hoĩs visibilem corrumpunt. Quo corrupto cæteri quoq; spũs corrũpuntur, qui a cerebro, & vita cordis descendunt, & sic homo moritur: serpentem vero si prius viderit, serpens extinguitur, vt dicit Iacobus Aconensis vbicũq; cinis eius fuerit delinitus, nec araneæ possunt intexere, nec venenifera quęlibet attrectare, dr̃ argentum cinere eius delinitum mutari in colorem aureum. De hoc iterum aliquid dicetur inferius sub reguli nomine.

De generibus basiliscorum, & remedijs contra illos.
Cap. XXIIII.

BAsiliscus interdum ex gallo nascitur, quia gallus in ætate decrepita, facit ouum ex se, vnde basiliscus procreatur. Sed in generatione hac oportet vt multa cõcurrant. In fimo namq; calido, & multo ponit ouum, ibique fouetur vice patris, & post multũ temporis exit pullus, & inualescit, sicut solent anatum pulli. Habet aũt caudam vt coluber, residuum vero corporis vt gallus. Dicunt aũt hi qui creationem eius se vidisse testantur, ꝙ nulla est oui testa, sed validissima pellis, intm vt resistere possit ictibus validissimis. Opinio quoq; quorundam est, ꝙ ouum illud galli coluber aut bufo foueat, sed hoc incertum est, hoc tamen in antiquorum scriptis habemus, ꝙ basilisci quoddam genus ex ouo galli decrepiti generetur. Philosophus. Tria sunt genera basiliscorum primus alocrisus qui croceus dr̃ hic quod viderit insufflat, & incendit. Secundus stellatus, qui & crysocephalus, i. capitis aurei, hoc quod viderit pauescit, & occiditur. Tertius emathitis, i. sanguineus vt minium, & ipse capite aureo, hoc quod viderit vel percusserit defluescit, & ossa per se remanent, hos omnes facile obtinet qui herbam basilicam secum habuerit. Isidorus. A mustelis quoque basiliscus vincitur, quas illic homines inferunt cauernis in quibus delitescit, itaque eo viso fugit, quem illa persequitur, & occidit. Nihil enim parens ille rerum sine remedio constituit.

De beemoth, & bero, & boa. *Cap.* XXV.

IOrath. Beemoth serpens quodcunq; animal cinxerit cauda, ligat ipsum quousque morsibus interficit. Ex lib. de nat. re. Berus inter omnes serpentes nequior est, & astutior, murenam sibilo marinam ad littus euocat, eiq; blanditur, & eam ad copulam concitat. Quę mollis animo coitum patitur, sed ad exitium sui, quandoque nam aduersarijs intercepta, priusquam ad aquas reuertatur, occiditur. Boa est anguis in kalabria quæ sugendo lac vaccarum in immensam molem conualescit, in tantum vt ceruos bouesque solidos transglutiat. Huius generis fuisse creditur ille quem regulus Romanorum dux apud Aphricam centum & viginti pedum longitudinis interfecit, pellisque detracta Romæ ad spectaculum est delata. De hoc scripsit Plinius, ꝙ quando capiebatur oportuit adhiberi balistas, & tormenta varia sicut in expugnatione castrorum. Isidorus. Boa est anguis Italiæ immensa mole, hæc persequitur greges armentorum, & bubalos, & plurimo lacte irriguis vberibus se innectit ac sugens interimit. Inde ergo a boum depopulatione boas nomen accepit. Iorath. Boas vt lac de vberibus sugat pecora consequitur, & quod sugerit, postea moritur. Solinus. Calabria boas gignit, hic anguis in immensum, vt feruntur crescit. Captat primo gregem, vel greges bubalos, & vberibus lactè irriguis se innectit, suctuque continuo saginata longo in seculo ita sellebri satietate vltimo exuberatur, vt obstare magnitudini eius nulla vis queat. Postremo depopulatis animalibus regiones quas obsederit, ad vastitatem cogit. Diuo denique Claudio principe vbi vaticanus ager est, in aluo occisę boę spectatus est solidus infans.

De cacula, & chelidro ac chenchri. *Cap.* XXVI.

ISidorus. Cęcula dicta est eo ꝙ parua sit, & non habeat oculos. Chelidros serpens est, qui & chersidros, qui in terris, & in aquis moratur. Nam cherson Græci dicunt terram, idros aquam: hic terrã per quam graditur fumare facit, quam Macer sic describit. Seu terga expirant spumantia virus, seu terra fumat, qua teter labitur anguis. Et Lucanus. Tractiq; via fumante chelidri. semper autem directus ambulat, nam si torserit se dum currit, statim crepat. Solinus. Calabria chelidris frequentissima, boam quoque gignit. Isidorus. Cenchris serpens inflexuosus est, qui semper rectum efficit iter, de quo Lucanus. Et semper recto lapsurus limite cenchris.

De ceraste. *Cap.* XXVII.

IDem. Cerastes dictus est, eo ꝙ habeat cornua arietum similia, cerasta enim Græci cornua vocant. Sunt autem huic quadrigemina cornicula, quorum ostentatione velut esca illiciens sollicitata animalia perimit. Totum enim corpus arenis tegit, nec vllum indicium sibi præbet nisi ex illa parte qua inuitatas aues, vel animalia capit. Est autem flexuosus plusquam alij serpentes, ita vt spinam non habere videatur. Ex lib. de natu. rer. Cerastes est serpens octo cornua in capite habens, ex quibus fieri solent manubria cultellorum ad mensas Imperatorum, quia sudore produnt venenum appositum. Auicenna. Cornuta est genus serpentium surdorum, cuius longitudo est ab vno cubito vsque ad duos, & super caput eius sunt duæ eminentiæ, quasi duo cornua. Color corporis eius est cinereus, & venter eius sicut squamæ siccæ duræ, quæ strident super terram cum strepitu. Dentes eius sunt æquales, non recurui, plurimum aũt eius est in locis arenosis. In locis quidem morsus eius sentiuntur quasi acus aut claui infixi in eis. Et dixerunt ꝙ continuatur eius corpori grauitas maxima. Et eius labia inflantur, & accidunt ei vertigo, & tenebrositas oculorum, & destruitur rõ. Curę aũt eius appropriatur, vt semen raphani cũ vino in potu detur.

De colubro. *Cap.* XXVIII.

ISidorus. Coluber ab eo dictus est ꝙ colat umbras, vel ꝙ in lubricos tractus flexibus sinuosis labatur. Nam lubricum dicitur quicquid labitur, dum tenetur, vt piscis serpens. Ambros. Coluber autem, & ceruum fugit, leonem interficit. Phisiologus. Colubri pellis quæ exuitur, in oleo decocta mirè aurium dolorem mitigat. Actor. Patet de colubro verum esse in speciali quod supra dictum est de serpente in generali, videlicet ꝙ exuuijs suis depositis per foramen petrę transiens senectutem suam deponit, sed prius ieiunãdo carnes suas subtiliat, vt eidem transitui habilior fiat. Est autem longus vt anguilla, tortuose incedens, & sibilans. Transeuntibus insidiatur, & mordens lingua venenum infundit. Vnde scriptum est, fiat Dan coluber in via. Et alibi. Qui dissipat sepem mordebit eum coluber. Plin. lib. 33. Contra rubetę venena auxiliatur coluber viuens in aqua Huius adipem aut fel secum habentes, qui crocodilos venantur, eosque mirè his adiuuari testantur, idris a Græcis uocatur coluber viuens in aqua, de quo scilicet dicetur infra. Diascorides. Tunica colubri in uino cocta dolori medetur dentium. Est etiam oculorum adiutorium.

De dracone. *Cap. XXIX.*

PHisiologus. Draco super omnes serpentes maximus, & super omnia terræ animantia. Qui quandoq; super aerem fertur ipsum concitando, ac vehementer impellendo. Isidorus. Draco maior est cunctorum animantium super terram, hunc Greci dracontam vocant, vnde & deriuatum est in Latinum, vt draco diceretur. Qui sæpe a speluncis abstractus in aerem fertur, & propter eum aer concitatur. Est autem crystatus, ore paruo, & artis fistulis, per quas spiritum trahit, & linguam exerit. Gignitur autem in Aethiopia, & in India in ipso incendio iugis æstus. Actor. Draco iuxta Isidorum apo tu idochete, quod & videre dicitur, quia cæteris animantibus acutius videt. vesis autem draconibus, vt ait Solinus, ora parua sunt, & morsu non dehiscentia, sunt autem sine pedibus, & in speluncis requiescũt. Leuiathan iuxta Gregorium fertur esse draco in terra serpens, in aquis natans, in aere volans. Auicenna. Minor specierum draconum est, vt dixerunt, quinq; cubitorum, magni vero 30. Sunt autem draconi duo oculi magni, & sub inferiore mandibula est eminentia, sicut mentum, quare sunt ei dentes plurimi, multiplicantur in partibus Nubiæ, & sunt in regione Asiæ. Indi vero sunt magni valde, facies habent citrinas, & nigras, ora vehementis amplitudinis. Supercilia cooperiunt oculos eorum, & super eorum colla sunt squamæ, & in qualibet mandibula tres dentes. Vidi ego quendam huius generis, super cuius collum in latitudine descendentes erant pili crossi. Plinius lib. 8. Dracones Aethiopia generat Indicis pares vicenũ cubitorum. Id modo mirum vnde Iuba cristatos crediderit. Asadhei Aethiopes narrant in maritimis suis quaternos, & quinos inter se cratium modo implexos velificantes erecti capitibus ad meliora pabula Arabiæ vehi fluctibus. Draco verno tempore nauseat, sed hoc malum silvestris lactucæ succo restringit. Ex lib. de nat. re. Draconis mansio frequenter est in speluncis propter æstum naturalem sui corporis, & propter accidentalem Solis, qui maximus est in partibus orientis. Raro enim inuenitur hoc animal nisi in calidioribus orbis. Itaq; libenter etiam in rupe lapidea speluncam sortitur. Circam turrim Babel, & in desertis illius antiquæ Babylonis ac ruinis eius maximi dracones habitare dicuntur, quorum vox ac rugitus homines terret, ad 25. cubitos, & amplius crescens sępius conualescit, ad senium autem, & debitam magnitudinem veniẽs sine cibo tempore multo viuit. At vbi comederit non de facili satiatur. In abyssis terræ, sicut dicit Augustinus, aliquando draco moratur, & cum in aere sentit humiditatem, egreditur, & super aera fertur, magnis alarum remigijs aerem concitans, & impellens. Alis quidem pellicea volubilitate catantibus, & secundum corporis sui magnitudinem latè diffusis, vbicunque mouetur, aerem inficit. Quoddam genus eorum pectore super terram repit, aliud vero pedes habet, sed hoc rarius inuenitur. Aristoteles. Draco cum infirmatur comedit fructum ebetascon cum lacte.

De Pugna draconis cum elephante ac cæteris. Cap XXX.

AMbrosius. Draco elephantem ligat, cuius ruina mors victoris est, & ideo summè in vtrumq; certatur, ille vt pedem alliget, in quo casus ictu sibi nocere non possit, iste ut posteriori pede extremus vel calce capiatur angusto, vbi vel ipse se non queat explicare. Et draconem vestigio graui proterere, vel sequentis elephantis auxilium non habere. Pli. vbi sup. India dracones habet, & elephantes perpetua discordia bellantes, tantæ magnitudinis, vt facili circumplexu elephantes ambiant, noxioq; nodo perstringant. Commoritura dimicatio victusq; corruens complexum elidit pondere. Primo quidem draconis cauda gressus elephantorum alligãt, sed illi nodos manu resoluunt. At vero dracones in nares ipsos caput condunt, pariterq; spiritum præcludunt, & mollissimas partes laniant. Idem obuij deprehensi in aduersos se erigunt, oculos maximè petunt. Ita fit, vt cæci, & fame ac meroris erbo confecti reperiantur. Est & alia dimicationis huius fama, videlicet elephantis sanguinem frigidissimum esse, & ob id a draconibus expeti, præcipuè æstu torrente. Quamobrem in amnibus mersos insidiari bibentibus, arctatusq; alligata manu, morsum in aurẽ defigere, quoniam his tantum locus defendi non possit manu, ipsasque dracones esse tantos, vt totum sanguinem capiant. Itaque elephantes ab his ebibi, siccatosq; concidere, & dracones inebriatos opprimi commoriq;. Idem in lib. 10. Aquilæ quoq; satis est pugna cum dracone, multoq; magis anceps & si in aere. Arist. Vultur etiam, & draco præliantur. Quia comedunt animalia. Iorath. Est arbor zilanim quam draco timere consueuit, & fugere, in cuius fructu delectantur columbæ. Et siquidem arboris vmbra venit ad orientem, draco fugit ad occidentem. Si vero ad occidentem draco fugit ad orientem. Sic itaq; columbis insidiatur, & ipsas interficit, & deuorat, cum ab arbore sepatãtur.

De Nocumentis draconum. *Cap. XXXI.*

ISidorus. Draco vim in cauda non in dentibus habet, & verbere potius quam ictu nocet. Innoxius autem est a venenis, sed ideo huic ad mortem faciendam venena non sunt necessaria, quia si quem ligauerit occidit, a quo nec elephas tutus est sui corporis magnitudine. Nam circa semitas delitescens per quas elephanti solito gradiuntur. Crura eorum solidis nodis illigat, ac suffocatos perimit. Arist. in lib. de animalibus. Est in terra Aethiopiæ draco ex quo tyrus generatur, & ex illo entichon accipitur, contra quod non est remedium. Omniumq; animalium venenum habentium morsus est valde malus, maximèq; si se comedant inuicem, sic comedit draco scorpionem. Item de proprietatibus elementorum. In diebus Philippi Regis via in monte Armeniæ fuit de qua rex interrogauit, cur super illam nullus transiret, quin mortuus caderet. Socrates ergo speculum de calibe contra illum posuit, in quo duos dracones magnos vidit. Qui aperuerunt os suum, & egrediebatur corrumpens aerem fumus ex artificijs eorum. Rex vero præcepit ad montem illum exiri, & ipsos interfici, sicque saluatus est locus ille. Actor. Dracones, vt dictum est cum in aera sustolluntur, aer propter eos concitatur, & lucet sicut ignis. De his Lucanus. Vos quoque qui cunctis innoxia numina terris, serpitis aurato nitidi fulgore dracones, pestiferos ardens facit Aphrica ducitis altum aera cum pennis armentaq; tota sequuti, rumpuntq; ingentes amplexu verbere tauros. Nec tutus spacio est elephas datis omnia leto. Nec nobis opus est ad noxia fata veneno. Narrat Petrus Damianus de quodam agricola, qui quadam die valde mane surrexit, & videns draconem enormis magnitudinis, lignum putauit, sessusq; super eum vt requiesceret sedit, quem mox indignata bestia deglutiuit. Draco iuxta Hieronymum Hebraicè dr̃ leuiathan, sicut inferius dicetur, vbi. s. de leuiathan agetur. Ex lib. de nat. rer. Draco (vt dictum est) venenum non habet, ore quidem dehiscit, sed dentibus non nocet. Morsus tamen eius pessimus, & si paruus, quia venenifera comedit. Visus etiam draconis intollerabilis est hominibus, ita vt quandoque sola eius visione terreantur ad mortem. Cauda quoque si quid ligauerit occidit, auram etiam spirando inficiens flatu mortifero pestem ingerit.

De vtilitatibus ipsorum. *Cap. XXXII.*

SOlinus. Draconum ex cerebris exciditur dracontias lapis, sed lapis non est nisi detrahatur viuentibus. Nam si obeat prius cum anima simul euanescit duricies sola. Phisiologus. Graminibus quidem medicatis dracones dormire coguntur, sicq; lapis acquiritur, cuius vsu reges orientales præcipuè gloriantur. Draconum adipem fugiunt venenata, nec ipse draco habet venena. Draconis capite prosperam, & fortunatam domum promittunt facere. Oculis eius inueteratis, & cum melle tritos inunctos, non expauescere ad nocturnas imagines etiam pauidos. Ex lib. de nat. rer. Ex cerebro draconis inopinate percussi, & adhuc in pleno vigore palpitantis, extrahitur dracontias lapis lingua eius, & fel in vino decocta remedio sunt his, qui vexantur ab incubis, eorum corporibus ex hoc inunctis, draconis caro vitrei coloris est, ac vescẽtes illa refrigerat. Hinc est q̃ Aethiopes in feruida plaga manentes, draconis carne libenter vescuntur, adeo quoque auaritiæ sitis in immensum creuit, vt institores quibusdam carminibus draconem ad tempus mansuetum reddant, eiusque tergo insidentes freno ipsum regant, vsque dum in Aethiopiam perueniant. Isidorus libro 19. Cinnabarum aiunt esse draconum sanguinem dum implicant elephantos. Ruunt enim beluæ, & dracones obruuntur. Quorum cruor fusus terram inficit, fitque pigmentum quicquid solum tinxerit. Est autem puluis coloris rubei, quo scilicet utuntur pictores ut cæteris coloribus. Inde cinnabarum ex dracone, & barro, idest elephanto cognominatum dicunt. Actor. Porro sanguinem draconis quo phisici utuntur in medicinis, aiunt gummi cuiusdam arboris, sic dictum propter sanguinis similitudinem, ut superius dictum est.

De draconcopede. *Cap. XXXIII.*

EX libro de nat. re. Draconcopedes serpentes magni sunt, & potentes, facies uirgineas habentes humanis similes, in draconum corpus desinentes. Credibile est huius generis illum fuisse, per quem diabolus Euam decepit, quia (sicut dicit Beda) uirgineum uultum habuit. Hoic etiam diabolus se coniungens uel applicans, ut consimili forma mulierem alliceret, faciem ei eiusdem ostendit, & reliquam partem corporis arborum frondibus occultauit. Augustinus super Genes. Dicitur autem serpens ille callidissimus fuisse, uel secundum alios sapientissimus non proprié sicut in bono solet accipi sapientia Dei, uel angeli, uel animæ rationalis, sed translatiuè sicut apes, uel formicas dicimus sapientes, propter opera sapientiam imitantia, quamuis serpens non anima rationali, sed spiritu diabolico, quo ple-

nus

mus erat possit sapientissimus dici. Mali enim angeli quamuis superbia deiecti, natura tñ excellentiores sunt omnibus bestijs, propter eminentiam rationis. Serpens enim non intelligebat verba, nec rationalis est facta. Quod enim verbis magorum, vel incantatorum serpentes trahuntur de latebris, diabolica est vis. Quod permittitur ad memoriam illius primi facti, vt sciatur quia cum hoc genere familiariter sit ei locutus. Est autem ille serpens sicut asina Balaam, sed hoc fuit diabolicum, illud angelicum: boni enim, & mali angeli similiter operantur, sicut Moises, & Magi Pharaonis.

De Dypsade. Cap. XXXIIII.

ISidorus. Dypsas est genus aspidis, qui Latinè situla dr̃, quia quem momorderit siti perit. Tantę autem exiguitatis esse fertur, vt dum calcatur non videatur. Cuius venenum extinguit antequam sentiatur, vt facies præuenta morte, nec tristitiam indicat morituri. De quo poeta, signiferum iuuenem tyrrenis sanguinis aluum. Torta caput retro dypsas calcata momordit, vix color aut sensus dentisq; fuit. Andromachus. Dypsas cum aliquem pungit, inflammatur in eo caliditas valde superflua. Indeq; accidit ei vehemens sitis, & adustio inflammata, nec bibere cessat aquam, donec corpus eius scinditur, & sic moritur. Helinandus lib. 11. Dicitur dypsas situla per contrarium. Vas enim quod situla dicitur, sitim aufert. Hoc infert, sicut pharetra dicitur quæ mortem infert, & feretrum quod fert, vel aufert mortuum. De his ait Lucanus dicens. Stabant in margine siccæ aspides, & in medijs sitiebant dypsades vndis. Et post pauca de illo quem torta caput retro dypsas calcata momordit. Lucanus refert. Ferroq; aperire tumentes sustinuit venas, at os implere cruore. Legi in quibusdam Glos. antiquis super Deuteron. sic: dypsas est genus serpentis pede, & semis longus, & duorum pal morum. Phisiologus. Dypsas etiam torrida dicitur, quia vulneratus ab ea tanto feruoris ęstu succenditur, vt nulla aquarum abũdantia sitis eius compescatur. Dicitur etiam eadem ex causa situla, de qua dicetur infra. Auicenna. Serpentis facientis sitim secundum quosdam longitudo est palmi vnius, & super corpus eius sunt vestigia nigra plurima. Caput eis est paruũ, & collum crossum, a quo incipit creatura eius vsq; ad caudam subtilem, inceditq; quatiendo caudam suam. Est autem in littoribus, & accidit morso ab eo, vt aduratur venter eius, & inflammetur adeo vt non satietur aqua, nec bibere cessat absq; exitu alicuius rei per vrinam aut sudorem, ita q̃ inflatur venter eius totus, & aqua currit in venis eius. Huius autem regimen post communia regiminum est indesinenter eum facere bibere oleum plurimum, & euomere, deinde clysterisare cum his quæ educunt feces, & humiditates.

De Emorroide, & enidro, & excedra. Cap. XXXV.

ISidorus. Emorrois est aspis ex eo nuncupatus, q̃ sanguinem sudet, qui ab eo morsus fuerit, ita vt dissolutis venis quicquid vitæ est, per sanguinem euocet. Græcè enim emath sanguis dicitur. Alexander. Emorrois ergo rectè dictus est a sanguine, eo q̃ ab eo punctus nimium emittit sanguinem, vnde mulier men struata dicitur emorroissa. Isidor. Enydros est coluber in aqua viuens Græci enim aqua hydor vocant. Excedra dicitur hydra Græcè, s. draco multorum capitum, qualis fuit in Lerna palude, prouinciæ Archadiæ. Latinè vero dicitur excedra, eo q̃ vno cęso tria excrescebant (vt dicebatur) capita. Actor. De hac ergo plenius dicetur in loco congruo secundum ordinem capitalium litterarum, vbi de hydra tractabitur. De hac enim Hiero. in procemio Esdræ contra detractores suos loquens versum poeticum tractat dicens. Licet excedra sibilet, victorque. Si non incendia iactet, nunquam meum iuuante Christo silebit eloquium, & præcisa lingua balbutiet.

De Glandosa, & gnatrice. Cap. XXXVI.

COnstantinus vbi supra. Glandosa serpens est, cuius morsus est putridus, & de qua pessimus odor eminus egreditur. Dicunt autem quidam, q̃ pedes super illam incedentis excoriantur. Et apostema in crure patitur, illius quoque qui ei medetur manus excoriantur. Qui vero hunc serpentem occiderit, odor eius putridus fit, & omnem nisi solius huius fętoris perdit: huius morsus significatio est, q̃ in illo loco subsequitur apostema cum rubore, vesica illa membra circundat, aliquando summatim currit sanguis quasi aqua dolorem quoque patitur in ore stomachi. Isidor. Gnatrix est serpens aquam veneno inficiens. In quocunque enim fonte fuerit, eum veneno immiscet. De quo Lucanus est gnatrix violator aquæ.

De Iaculo, & ipnali. Cap. XXXVII.

IDem. Iaculus est serpens volans, de quo Lucanus. Iaculique volucres. Exiliũt enim in arboribus, & dum aliquod animal obuium fuerit, iactant se super illud, & perimunt, vnde & iaculi dicti sunt. Iorath. Iaculus serpens volatilis, animal quodcunque occurrit ej dum volat interficit. Et est alius quo sine sensu doloris animal moritur. Alius qui s. quem tetigerit dolore diu no fatigabitur, & postea moritur. Ex lib. de nat. rer. Iaculus est serpens, qui volans alis arbores subit, & in eis delitescit. E quibus vi maxima turbinatus penetrat animal quodcunq; obuium inuenerit. Ipnalis est serpens ab aspide genus trahens, qui somno quos morder interimit, veneno enim immittit somnum, quo nullo impulsu deserit insectum. Hunc Cleopatra sinistro brachio suo apposuit, iuxta suum Antonium se collocans, vt eius attactu dormiret, & vitam quieta morte finiret.

De Leuiathan. Cap. XXXVIII.

ACtor. Leuiathan iuxta Hierou. Hebraicè dicitur draco. Fertur autem q̃ draco, & in terra serpit, & in aqᵘis natat, & in aere volat, vnde etiam in Isaia tribus nominibus appellatur, s. serpens, & cetus, & leuiathan. Loquens enim in spiritu de diabolo sub leuiathan typo, ita dicit idem Propheta. In die illa visitabit Dominus in gladio suo duro, & grandi, & forti super leuiathan serpentem vectem, & super leuiathan serpentem tortuosum, & occidet cetum qui in mari est. Iorath. Leuiathan vel leuiathan pisci aspedo, i. ceto frequenter insidiatur, & pugnat cum eo, omnesq; pisces maris qui pugnam vident inter illos subito ad caudam ceti confluunt, etsi quidem cetus ab illo deuictus fuerit, morientur & ipsi statim. Quos enim cauda cinxerit, mox deglutit. Quòd si cetus superari non potuerit, tunc leuin a faucibus suis fętidissimum odorem cum aqua emittit. Cetus autem econtrario, & respuit, & odorem fętidissimum repellit, & sic se suosq; saluat, & defendit.

De Nepa, & obite. Cap. XXXIX.

PHisiologus. Nepa quibusdam placet serpentem esse fęmineam, quæ in hora libidinis æstuantis mari suo compari caput præscidens ipsum necat. Vnde & ipsa in partu necantur vicecuersa. Sic ergo eadem est nepa, quæ & vipera, sic dicta, quasi vi pariens. Cum enim prope partum est, catuli matris visceribus corrosis, erumpunt cum interitu ipsius matris. Actor. De hac ergo specie plenius dicetur infra, vbi agetur de vipera. Isidorus. Obites dicta est eo q̃ arenæ colorem habeat. De qua poeta, quam sparsis pictus maculis theophanus obites concolor exustis atque indiscretus arenis admotus, &c.

De Padera, & paria, & præstere. Cap. XL.

EX lib. de na. re. Padera est serpens in Germania ad crossitudinem humani brachij, colore in ventre aureo, & dorso virenti. Huius flatus adeo noxius esse dr̃, vt si virgam recenter cesam ori eius adhibeas corticem eius flatu suo faciat in vesicas felleas ebullire. Sed & fulgentem gladium si ori eius adhibeas lingua veneno eum inficit, & vsq; ad summum gladij percurrens terro ceruleoq; colore afficit, ac si flamma violenta corriperetur. Hic cum hominem in pede percusserit, uenenum & ad extera membra per momenta decurrit, & hoc præ nimio excessu caloris eiusdem naturæ, cuius & ignis, qui semper ascendit. Cum autem ascendens cor tetigerit, tunc homo cadit, & moritur. Contraq; remedium est, ut homo percussus in pede, suspen datur in altum per pedes demisso capite, sicq; uenenum nequit ascendere, sed infectus locus exciditur, & per medicamenta sanatur. Isid. Parias est serpens quæ semper in cauda ambulat, & sulcum facere vr̃. De qua Lucanus: quo cõtentus iter cauda sulcare paras. Præster est aspis qui semper ore patenti, & vaporãti currit. Vnde Poeta. Oraq; distendens auidus fumantia præster, hic quem percusserit, distẽditur enormiq; corpulentia necatur, exuberatum enim putredo sequitur. Alex. Præster est serpens fumum exhalãs, & in morsu suo tumorem tantum homini læso adducens, vt humana prorsus forma pereat, &c.

De Regulo. Cap. XLI.

ISidorus. Regulus ipse est basiliscus, s. serpens longitudine semipedalis, albis maculis lineatus. Idem & sibilus dicitur, quia sibilo occidit, antequam mordeat vel exurat. Reguli sicut, & scorpiones arentia quæque sectantur, & postquam ad aquas venerit Hydrosabas, & limphaticos faciunt. Glosa super Isaiam 14. Regulus ipse rex serpentium, qui solo visu vel flatu absorbet volucres, occiditque homines. Vnde, & de Achab, & filio eius Ezechia sic loquitur Propheta. De radice colubri egredietur regulus, & semen eius absorbens volucrem. Est autem regulus serpens pennatus, vnde vbi iuxta translationem nostram legitur volucrem absorbens, in Hebræo iuxta Hierouymum legitur, serpens uolans. Actor. Hinc etiam alibi per eundem Prophetam dicitur. In terra tribulationis, & angustiæ leęna, & leo, ex eis uipera, & regulus uolans. Andromachus in libro de confectione tyriacæ. Regulus qui & basiliscus, serpens est subalbidus, super cuius caput sunt tres pili. Quem cum uidet aliquis paulopost moritur, & quando sibilat moritur, qui audit sibilum eius. Omnis quoque bestia de illo mortuo comedens, statim moritur. Et est malignior serpentium, nec aptus tyriacę. Iorath. Regulum si quod animal viderit,

derit, vel audierit, hydropicum efficitur, & moritur. Actor. De hoc autem serpente, idest regulo plenius dictum est superius, vbi agitur de basilisco.

De Salpiga, & scitali ac sepe. Cap. XLII.

Isidorus. Salpiga, vel salpigna serpens est quæ non vr̃. Scitalis dicta est eo, ꝙ tanta tergi varietate præfulget, vt notarum gratia retardet aspicientes, & quæ reptando pigrior est, quos assequi non valet, miraculo sui stupentes capit. Tãti autem feruoris est, vt etiam hiemis tempore exuuias corporis feruentes exponat. De quo Lucanus, & scitales Persis etiam nunc sola pruinis exuuias positura suas. Solinus. Scitalis hiemalis exuuias pruina ponit. Isidor. Seps est exigua serpens, quæ non solum corpus, sed & ossa veneno consumit. Cuius poeta sic meminit. Ossaq; dissoluẽs cũ corpore tabificus seps. Idem seps est tabifica aspis, qui dum momorderit hominem statim eum consumit: ita vt liquefiat totus more serpentis. Lucanus: parua modo serpens, sed quasi nonnulla cruenta mortis habet tantum, &c. & post eripiunt omnes animam, tu sola cadauer.

De Situla, & spuente ac sirena. Cap. XLIII.

Ex lib. de nat. re. Situla serpens est paruus, & maliciosus, qui hominem siti interficit, hic tanta varietate refulget, vt intuentes pulchritudine retardet, & quem natura dedit reptando pigriorem, miraculo stupentes detinet, quos assequi non valet. Est autem tanti feruoris, vt & in hieme pellem deponat, huius morsu qui tangitur, igneo correptus ardore, succenditur. Actor. Situla genus est aspidis, quod Græcè dr̃ dypsas, de quo plenius dictum est supra. Auicenna. Spuens dr̃ quidam serpens, quia sputo suo interficit illud super qđ cadit, quod. s. sputũ proijciunt dentes eius constricti super alios. Odor ẽt sputi ipsius interficit: longitudo eius est vsq; ad duos cubitos, & color eius cinericeus ad citrinitatem declinans, & illum quem mordet interficit antequam redeat. Quem enim mordet sine sensu remanet, & sine motu quietus, & profundo dormiens post saltus continuos, & clausionem oculorum, & torsionẽ colli, & spasmum, & pulsum inordinatum, & non sentit dolorem intestinorum, & intromittit digitos in guttur suum, vt euomat. Isid. Syrenæ sunt in Arabia serpentes cum alis, q̃ plus currunt q̃ equi, sed ẽt volare dñt. Quarum tñ virtus est vt morsum ante mors insequatur q̃ dolor.

De Taranta, & tortuca. Cap. XLIIII.

Phisiologus. Tarantę serpentes sunt modicæ quantitatis, a quibus puncti vehementer angustiantur. Et nisi tyriaca eis subueniatur qñq; anxietate moriuntur. Ex lib. de na. re. Tortucã de gñe serpentium quidam esse volunt, veneno quidem in vita caret, sed nequaq̃ post mortẽ. Nam renes eius (vt dicit Ambr.) si quis post mortem nudo pede calcauerit, veneno statim inficitur. Est aũt duorum pedum, caput habens vt bubo, caudam vt scorpio, duobus scutis durissimis quasi testis tegitur, quibus adeo se induit, vt difficulter ẽt validissimis ictibus perimi possit. Ouat vt gallina, sed oua eius ad comedendum sunt nociua. Tortuca femina (vt dicit Arist.) non habet nisi vnam viam exitus superfluitatis, quamuis habeat vesicam cõtra oĩum aĩalium naturã habẽtium plumas, aut squamas, aut corticem. Nam ista oĩa non hñt vesicam. Actor. Tortuca dr̃, & testudo, quia testę tegminibus adoperta est in cauernæ modum. Harum plurimæ sunt aquaticæ, de quibus iã dictũ est superius in tractatu de piscibus. Quędam vero terrestres, quę & siluestres dñr, nec sunt venenosę, sed ab hominibus comeduntur. Arist. Tortuca est aĩal quadrupes, habens linguam, & pulmonem, ac debilem vocem, hẽt pulmonem paruum, & siccum, nec sitit, sed abstinet se a potu longo tpe. Epar habet malum valde, quia corpus eius est complexionis malæ, habet vesicam, & facit oua completa. Animal autem quadrupes ouans habet instr̃m sensus, vt os, & nasum, & auriculas, quę non sunt ei quasi vię canonæ pp cutis duritiem. Quod manifestum est in tortuca, & in serpentibus magnis, & in crocodillis. Item animalia in cauernis latentia non eijciunt senectutem, nisi ea quæ corium habent subtile, non testeum, vt tortuca. Nam & ipsa manet in cauernis. Animal plumam aut squamas, aut corticem habens non habet vesicam, pp paucitatem potus, & quia superfluitas aquæ transit in plumas, & alia, præter tortucam, quia pulmo tortucæ maximè carnosus est, & sanguineus, quia similis pulmoni vaccæ. Tortuca cum comederit viperam, comedit origanum agreste. Cuius locum antea signat, eiusq; radicem eradicat. Cum autem venit, & radicem non inuenit moritur. Actor. Nota ꝙ tortuca ipsa est testudo terrestris, de qua dicetur inferius inter species vermium, propter limacẽ, qui vermis est, & est genus testudinis. Ambr. Testudo visceribus pasta serpentis, cum venenum aduerterit, origanum sibi semper medicinam exercet salutis. Auicenna in 2. canon. Sanguis testudinis siluestris sanat epilensiam cum vino. Fel eius distillatus in nares epilenticorum, & odoris eius cum naribus attractio confert epilentico. Ad præfocationem quoque palatum eo linitur cum melle. Ouum eius valet ad tussim infantium, eius: fel quoque ad scrophulas valet illinitum.

De Tyro. Cap. XLV.

Phisicus. Tyrus est serpens, qui vltra mare in Hiericho inuenitur, cuius carnes sunt calidæ, & siccæ Venenosus quidem est, sicut cæteræ serpentes, habet tamen virtutem expellendi venenum, horum venenum calidum est, & siccum. Inueniuntur quidem tyri in mane, propter aeris frigiditatem penè mortificari, vnde a quibusdam iudicantur frigidi. Sed in antidotario Arabico inuenitur, ꝙ sunt calidi, & hanc mortificationem habẽt propter pororum apertionem illic intrante. Aristo. Serpens qui dr̃ tyrus, vbicumque nidum inuenit, pullos comedit, oua transglutit. Cumq; aliquid in cibo acceperit erigitur, & transglutit. Deinde constringitur, donec perueniat illud quod transglutitur ad inferius, quia stomachus eius est subtilis, & paruus. Multa quidem animalia sanguinem habentia se abscondunt, vt tyrus, & lacertula Illorumq; animalium quę in cauernis latent, quædam eijciunt senectutem, quæ. s. habent corium subtile non testeum. Tyrus autem prius corium quod est inter oculos expoliat, ita ꝙ ille qui non cognoscit hoc accidens, tyrũ cęcum esse putat. Deinde corium capitis aufert, totumq; vsque ad caudam in vno die, & vna nocte, suaq; expoliatio est sicut exitus embrionis, qñ finditur ab eo tela. Est in terra Aethyopiæ draco, ex quo generatur tyrus, vt dictum est supra, & ex illo accipitur enticon, contra cuius venenum non est medicina. Inuenitur & tyrus quidam dictus a quibusdam kakiem, quẽ fugiũt serpentes magni. Quantitas eius est quasi cubitus, & habet pilos super totum corpus. Cumq; mordet aliquid, omnia subito quę sunt in circuitu morsus putrefacit. Inuenitur ẽt paruus tyrus in India, cuius morsus est ita fortis, vt non inueniatur contra ipsum medicina. Tyrus, & vulpes amicantur inter se, amboque manent in cauernis terræ. Animalia quædam pedibus carent, & animal generant, vt tyrus, & cheleri. Tyrus siquidem animal generat, sed prius in suo interiori ouat. Deinde ex illo efficitur animal interius antequam exeat.

Adhuc de eodem. Cap. XLVI.

Ex lib. de nat. re. Tyrus est serpens in partibus Hiericho circa solitudines Iordanis infestus auibus, & animalibus, maximè ouis auium, quæ cum ipsis auibus comedit. Huius carnes confectæ cum quibusdam admixtis, oẽ toxicum venenum expellunt, quam confectionem tyriacam dicunt. Ferunt aũt nonnulli hunc ante passionem Christi nullum habuisse remedium, maximèq; fuisse hominibus infestum. Ipsa vero die passionis vnum ex eis infestissimum circa partes Hierusalem casu fuisse comprehensum, & ad Christi latus fuisse cruce suspensum, atq; ex illo die totum illud serpentis genus accepisse virtutem contra omne venenum. Tñ contra venenum ipsius tyri quod ticon aliàs thirhicon dr̃, tyriaca nihil valet. Et hoc veneni genus, i. thirhicon quod est irremediabile malum, accipit draco de ipso tyro. Tyrus senectute confectus hoc modo pellem suam deponit, excoriat prius corium quod inter oculos est, ita vt si nescias bestiam cæcam putas. Deinde corium capitis aufert, quo facto reliqua pars corporis facilius spoliatur, & cum spoliatus fuerit, habet modum, & formam embrionis. Tyrus ouat intus, & antequam egrediatur fit animal, & generat sibi simile. Achilles in lib. de venenis. Venenum tyri serpentis aliorum venena expellit. Constantinus. Tyrę venenum calidum est, qui ab ea mordetur, dolorem nimium in loco morsuræ patitur, & cætera quę de serpentium venenis in generali dicta sunt supra. Est autem tyria quæ vocatur esinus, cuius collum sursum erigitur, & extenditur, & de ore sanguis sputatur, plaga quam morsu facit, parua omnis est, quasi acus perforatio, parumq; sanguinis ab ipsa effluit, nec apostema vel tumorem facit. Qui aũt ab ea mordentur obscuritatem visus patiuntur, & dolorem totius corporis, & sensus perditur, nec euadunt ab ea morsi. Est, & tyria quę vocatur pychronis parua quidem, sed colli latioris, quę si quem momorderit molliciem in carne sicut hydropis facit, & caro eius ex humiditate cadit.

De Tyri carnibus, & tyriaca. Cap. XLVII.

Hali. Tyriarum carnes quæ captæ sunt in locis laudabilibus, ac veris temporibus, postq̃ abscideris a parte capitis, & caudæ longitudinẽ quatuor digitorum, venena desiccant, ab oĩbus superfluitatibus interiora mẽbra purgãt, & ad exteriora corporis educũt, ac per sudorẽ acutè dissoluunt. Prosunt ẽt humoribus crossis, ex qbus fiunt lepra, & morphee, & elephantia; morsuiq; venenosorũ, ac letabilibus medẽt potionibus. Phisiol. Tyri venenum pp leuitatem sui facile petit extrema, s. caput, & caudam. Vnde capite, & cauda abscisis quatuor digitis, considerata tñ longitudine, illud qđ mediũ est optimè lauatur, & bene decoquitur quousq; spinę possint separari, quibus abiectis terit, & inde trocisci formant. Actor Tyrus idẽ esse fertur, qđ vipera. Nam,

ra. Nã, & auctores in medicina loquẽtes de carne serpẽtina, vel tyriaca conficienda, raro vel nunquam de tyro sub hoc nominẽ faciunt mentionem, sed de vipera. A tyro verò denominatione dr̃ tyriaca. Isidorus li. 4. Tyriaca est antidotũ serpentium, quo venena pelluntur, vt pestis peste soluatur. Auicenna in 5. cano. Tyriaca affarath. i. a morte liberans sublimior est & melior medicinarum compositarum pp multitudinẽ sui iuuamenti, propterq; in venenis qui sunt ex puncturis vel morsibus, vt serpentiũ, & scorpionis, & canis rabiosi. Venenis etiã bibitis interficiẽtibus. Ad ægritudines quoq; flegmaticas, & melancolicas, & febres earũ, atq; ventositates malignas, & ad paralisim, & ad appoplexiã, & epilensiã, & torturã ac tremorẽ, & maniã, & ꝑpriè ad leprã. Confortat etiã cor & stomachũ, & acuit sensus, & appetitus, alleuiat anhelitũ, & delet pulsus cordis, & retinet sputum sanguinis. Confert doloribus renum ac vesicæ, & vlceribus intestinorũ, frangit lapidẽ in vesica, propriè valet etiam duricias intrinsecas in epate splene & in aliis. Ex li. de na. re. Tyriaca cum ex tyri carnibus admixtis quibusdã sit confecta, oẽ aliud venenum extinguit, sed contra venenum ipsius tyri nihil prodest.

De Vipera. *Cap.* XLVIII.

AMbro. Vipera nequissimum bestiæ genus est, & super oẽ, quod serpentini generis est astutior. Pli. li. 8. Serpentiũ vipera sola terra dr̃ condi, cęteri verò arborũ vel saxorũ cauis. Idẽ in li. 11. Viperæ cauernas tm̃ habẽt loco aurium, quę tñ audiũt, his dentes conduntur gingiuis. Scythæ sagittas tingunt viperino sanguine & humano saniè, irremediabile id scelus est, quia mortem illico leui tactu affert. Ambrosius. Siquis etiã os viperæ recens calcauerit, grauius quàm venenũ phibetur nocere, & immedicabile vulnus serpere. Phisiologus. Vipera cum senuerit, impeditis oculis eius vt nõ videat, ieiunat. 40. diebus ac noctibus, donec laxetur pellis eius. Tunc vadens excisum petræ quærit, & per ipsum transitũ facit, sicq; expoliatur vt iuuenescat Razi. Fertur de vipera, ꝙ si boum zamored oculi eius intueantur, illico eliquantur, & a capite fluunt. Auicenna vbi supra. Viperæ sunt serpentes habentes capita plana & lata collũ minutum ac subtile valde, quorum caudæ curtæ sunt strepitũ facientes ac sonitũ in incessu, Capiuntur aũt a medicis in fine veris, & principio æstus, vt inde trocisci fiant. Quibus nõ oẽs conueniunt viperæ, sed flauæ, & de flauis feminæ. Itẽ in secũdo can. Viperæ post hiemem de cauernis egredientes oculos suos sup fęniculũ fricant, vt illuminentur. Vrina hoĩs vtiliter effunditur sup morsũ viperæ, proprieq; viperæ petrosæ. Idẽ in quarto cano. Viperarũ deteriores sunt masculi, fęminæ sunt incolumiores. Et morsus quidẽ fęminæ cognoscitur p inuentionẽ fixionis pluriũ dentiũ quàm duorũ in parte qua momordit. Egreditur autẽ a principio rei ex loco dentiũ sanguis, deinde virus feruens, & fortassis incipit aquosus, deinde spumosus, deinde vt ærugo æris. Et tũc qdẽ conuertitur ad substantiã veneni, & colorẽ eius, & dolet locus. Deinde perambulat dolor eius, & apparet apostema calidũ, rubeum habens bothor, & vesicas, sicut ex adustione ignis. Et accidit in visceribus inflãmatio, in corpore rubedo cum rigore, deinde sudor frigidus, & corruptio coloris ad viriditatẽ decliuis, & commotio vertiginis, & frequentia anhelitus, & nausea, & singultus &c. Et plurimũ quidem moritur in tribus diebus, qñq; autẽ vsq; ad 7. post radices autẽ cõmunes in curatione, Fortior huius curatio est ad tyriacã de viperis properare. Aristo. Tortuca comedit viperã, & tũc radicem origani siluestris comedit, cuius locũ antea signat. Alioquin moritur in tribus diebus, si radicẽ illã non inueniat. Glosa super Iob. 20. Vipera prolixioris est corporis quàm aspis, tardiusq; veneno suo occidit. Ex lib. de na. re. De vipera dicit Phisiologus, ꝙ habet faciẽ humanam vsq; ad vmblicũ ab vmbilico verò vsq; ad caudã crocodilli figurã. Meatus digestibilis quasi foramẽ acus est, & ideo more cæterarũ concipere nõ põt, sed tm̃ per os. Cauernas habet loco auriũ, & tres dentes tm̃. Morsus eius tumorem, & inflationem inducit, & irremediabilis esse perhibetur. Hic serpens in hieme in terra conditur. Ambrosius, & Basilius Sacri Doctores referũt, ꝙ si quis viperæ mortuæ renes incaute calcauerit, grauius quàm venenũ perhibetur nocere, & irremediabile uulnus serpere.

De Generibus viperarum. *Cap.* XLIX.

ANdromachus in lib. de confectione tyriacæ. Viperarum ac serpentium tria sunt genera. Ex his enim est, quæ dr̃ aspis, cuius habitatio est in sicco, & in locis aquosis. Hæc qñq; cinerea est, qñq; citrina. Aliud genus dr̃ hirundineum, quia simile est colori hirundinum. Ex his etiam est, quæ dr̃ spuens, & sic nominatur, quia venenum suum expuit super hominem. Est iterũ alia species aspidi similis, cuius habitatio quandoque est in aqua, & illa nominatur hydra, quandoq; vero est in sicco, & hic nominatur terrestris, scilicet non aquosa, & hæc species minor est aspide, sed capitis latioris. Item ex speciebus viperarum est illa quæ astros dicitur, quæ cum videt aliquem, collum suum extollit, & mensurat an consequatur hominem, deinde salit super ipsum, & expuit venenũ in ipsum & faciem eius, statimque interficit eum. Huius autẽ viperæ species sunt tres. Vna dicitur sersin, alia selidosa, tertia vero basilida. Et cum huiusmodi vipera fertur semetipsam interfecisse Cleopatra Aegypti regina. Cum enim Augustus vicisset Antonium eius amantem, voluit Cleopatram capere viuam; vt eam Romanis ostenderet, ipsamque propalaret. Quæ postquàm id comperit, volens inimici manus euadere, serpentem prænominatum accepit, ipsumque mamillæ suæ sinistræ adhibuit, quia cor in latere sinistro esse cognouit, punxit ergo eam serpens, statimque mortua est. Quidam vero dixerunt, ꝙ illa se interficere volens brachium suum momordit, donec sanguis exiuit, postea de veneno huius viperæ quod apud se habebat accepit, ipsumque super vulnus proiecit, & statim mortua est. Nos quoque viperam hanc in Alexandria vidimus, & velocitatem interfectionis eius. Cum enim iudex aliquem nobilem iudicat ad mortem, uolentes eum subito interficere adducunt huiusmodi viperam, & faciunt ut ipsa circa pectus pungat eum, statimque moritur.

De Generatione ipsorum. *Cap.* L.

ISidorus. Vipera dicta est, eo ꝙ vi pariat. Nam cum venter eius ad partum intumuerit, catuli non expectantes maturam naturæ solutionem, corrosis eius lateribus inde erumpunt cum matris interitu. Lucanus. Viperei coeũt abrupto corpore nati Fertur autem ꝙ masculus ore inserto viperæ semen expuat. Illa autem ex voluptate libidinis in rabiem versa, caput maris ore receptũ præscidit. Ita fit vt parens vterque pereat. Masculus dum coit, fœmina dum parturit. Ex vipera autem fiunt pastilli qui trocisci dicuntur a græcis. Ex libro de natu. rer. Viperæ mas cum inter omnia ferè serpentium genera crudelior sit, ad fœminam tamen suam blandus est, ut dicunt Ambrosius, & Basilius Absentem namque fęminam mas requirit, & blãdo sibilo proclamat. Et ubi comparem aduentare senserit, uenenum euomit ob reuerentiam eius, honorans gratiam nuptialem. Ambrosius. Vipera vbi coeundi cupiditatem assumpserit murenæ maritimæ notam sibi copulam requirit, vel nouam præparat. Progressaque ad littus, sibilo testificante sui pręsentiam ad coniugalem complexum illam euocat. Illa autem euocata non deest, & uenenato serpenti vsus suæ coniunctionis expetitos impartitur. Cum autem sibilo murenam euocat, uenenum suum vomit, & post coitum illud resumit. Plinius lib. 10. Viperæ mas (vt prædictum est) coeundo fœminæ caput in os inserit, quod illa dulcedine voluptatis abrodit. Terrestrium vipera sola intra se parit oua vnius coloris, & mollia, vt pisces, tertia die intra vterum catulos excludit, deinde singulos singulis diebus parit. 20. ferè numero. Itaque cæteri tarditatis impatientes perrumpunt latera matre occisa. Cæteræ serpentes contecta oua in terra incubant, & fętum sequenti excludunt anno. Idem in libro 21 Porro vipera prægnans veneno impresso dentium repulsu virus fundit in morsus. Est autem vulua viperæ, & intra se parientibus duplex.

De quibus viperis conficienda sit tyriaca. *Cap.* LI.

AVicenna in 5. can. Viperæ non omnes (vt dictum est) trociscis medicinalibus conficiendis conueniunt, sed flauæ ac de flauis fęminæ Quarum signum est, ꝙ masculi in omni latere dentem vnum habent, fęminæ verò plures. Oportet autem deuitari cornutas uarias, & aspides ad albedinem declines. Nec capiantur ex piscinis, & littoribus fluuiorum, & marium, neq; petrosæ, quoniam in eis sunt quæ sitim facientes, sed capiantur in loco longinquo ab humositate, nec illæ quæ sunt debilis motus, sed quæ velocis habentes caput eleuatum, & aspectum audaciæ. Andromachus vbi supra. Ex omnibus serpentium generibus viperæ tantum eliguntur in tyriaca, quia genera serpentium in radice sunt tria. Quidam enim habent venenum fortæ velociter interficiens, vt basiliscus, & aspis ac quercinus serpẽs. Alij vero debiles ac pigri sunt, nec multum lędũt, nec omnino interficiunt, sed dolorem ac læsionem, & apostema in loco puncturæ faciunt. Inter hęc est medium genus viperę, quia nec sunt multi veneni, nec iterum debiles valde. Eliguntur & fęminæ, quia minoris veneni sunt in sua quantitate. In omnibus enim generibus animalium fęminæ frigidiores sunt masculis, eisq; natura ingeniauit, & multitudinẽ frigoris, vt multiplicetur humiditas in eis, & vt minoretur resolutio ac diminutio ex earum corporibus, quia humiditate superflua indigent, quę cibus est ipsarum fœtibus. Ideoq; fiunt masculi pluris caliditatis ac siccitatis, quàm fęminæ, & maioris iræ, vindictæq; velocioris, & chius veneni ac fortioris. In fęminis autem est venenum debile & minimum, quia non est in eis caliditas vincens generans venenum, & iterum, quia humiditas vincens extinguit acuitatem veneni earum, atq; alleuiat ipsum. Ideo autem fęminis plures fiunt dentes, quàm masculis, quia masculi propter multitudinem ac virtutem veneni eorum non indigent, vt sint eis dentes

plusquam

plusquam duo: fęminę autem decertatio vt eradicatione dentiū ęquiuitet ei quod est in masculis ex veneno Eliguntur aūt flauę pp bonitatem complexionis huius coloris, quia non est malę qualitatis sicut niger, nec virtutis debilis sicut albus, sed ęqualis, niger enim significat vehementiam inflationis & cōbustionis. Albus vero debilitatem & paucitatem caliditatis & multitudinem humiditatis. Flauus autem inter hos medius est æqualis. Oportet ēt vt sint velocis motus, facilis incessus, ac festini saltus Sint quę capita earum alta, & ad superiora subleuata. Hæc.n.est significatio virtutis caliditatis earum & magnæ virtutis in earum corporibus, & q ipsæ mundæ sint ex superfluitatibus. Oportet ēt vt earum oculi trahant ad rubedinem, & sit aspectus earū vehemens & acutus, & nari similis, hoc.n. totum significat vehemētiam naturalis caliditatis & sanitatem corporis. Alioquin oculi earum essent citrini vel albi, pp paucitatem sanguinis in corporibus suis Item oportet vt habeant capita cum rotunditate plana, latorum syncipitum, quod est signum vehementiæ fortitudinis. Item vt sint rugati ventres earum, quod est signum vehemētiæ virtutis, & paucitatis superfluitatum. Mollicies enim est propter debilitatem, & superfluitatem multimodam.

De Ipsorum præparatione. Cap. LII.

AVicen. vbi sup. Viperę cum ad hoc capiuntur, nun moriātur si possibile est, & abscindantur a parte capitis 4 digiti, & similiter a caudæ & ani. Quod si cucurrerit ex ea sanguis plurimus, fueritq; plurimus in illa dispositione motus, & mors ipsius tarda, tunc est & electa Si econtrario mala. Cumq; mortua est extrahuntur viscera eius, proiiciturq; fel ipsius, & abluatur cū aqua & sale, ablutione exquisitissimè facta, deinde decoquatur in aqua & sale, & si cum ea fuerit anetum, non erit malum in ea decoctione discoquente, cum qua leuis fiat collectio carnis eius ab osse ipsius. Deinde mundificetur ab osse caro, & teratur in mortario. & pcipiatur illi qui facit illud, & odoret oleum balsami, & inungat ipsum super digitos. Cum ergo contrita est misceatur cum tortellis sm descriptiones diuisas, & non eligatur supra descriptionē Andromachi, deinde fiant ex ea trocisci minuti, & exiccentur in vmbra. & reponantur in repositorio, nec radius solis oīno super eos cadat, vel ante exiccationem, vel post, quia sol expoliat a virtute appropiata carnibus viperarum interficiente venena, q̄ sunt ex morsione & ebibita. Andromachus. In vere capiendæ sunt viperæ, quia tunc fortes sunt, per caliditatem aeris temperati, & nutriuntur cibis conuenientibus sibi. Et hoc ex locis mari propinquis, quia vehementioris sunt siccitatis, nec in eis superfluitas & humiditas multa est, q̄ virtutem carnium earum debilitet. In quibus.s. locis sint plantæ & arbores, vt sint eis ex illis cibi conuenientes. Nec qn̄ captæ sunt dimittantur, sed statim abscindantur & mundentur, quia quāto plus morantur venenum earum acuitur, & in deterius alterantur. Nā & hoīs ieiuni sputum venenum est quo interficiantur ēt scorpiones, & si mordet aliquid ieiunus, non sanatur morsus eius. Abscinduntur autem capita earum, quia plurimum in eis generatur & aggregatur venenum, propterq; in vtificijs, earumq;.e venenum non est aliud nisi sputum ipsarum. In reliquo aūt corpore non est penitus venenum, aut ex illo parum: abscinduntur & caudæ, quia in eis est malę qualitatis, & aggregantur in eis superfluitates multæ. Attrahunt enim eas, q, sordes ex toto corpore, per multitudinem motus sui, multitudo namq; motus causa est attractionis. Ideo pisciumi partes, q̄ caudas earum sequuntur, pluris sunt nutrimenti. Resecantur ergo caudæ propter superfluitatum aggregationem, & propter carnis paucitatem. Excoriantur etiam ex causa simili, quia de proprietate cutis est, vt recipiat oēs superfluitates corporis, & ad hoc eam natura p̄parauit, vnde quia natura vult, vt interiora membra mūdet ex nocumentis, fit ipsa cutis sparsa super totum corpus debilis, vt cū aggregantur superfluitates corporis, quas natura expellit ex interioribus membris, non repellat eas per fortitudinem suam ad membra, q̄ sunt in profundo corporis. Immo cum recipit totū quod ad ipsam expellitur, quod ex eo tenue ac subtile est, possit exire paulatim per resolutionē corporis sui, & quod grossum est ex ipso remaneat in ea necessario. Sic quod tantummodo corrumpantur ipsa, vt non corrumpat interiora membra. Nam vt ipse ait Hipocras, corruptio cutis exterioris, conueniens interioribus est membris. Cutis ergo tyriacę non conuenit, tum propter eius debilitatem, tum quia superfluitates grossæ, quæ non possunt resolui, adhærent ei & corrumpunt eā. Zyrbus ēt & viscera extrahuntur ab eis, propter aggregationē omnium superfluitatum in intestinis, & quia zyrbus est vehementioris caliditatis & adustionis. Nā in intestinis retentæ sunt superfluitates stercoris, & in fellibus est colera rubea, & in splenibus nigra & in epatibus sanguis immundus permixtus cum colera Sal vero cum ea permixtum decoquitur, vt intra carnē profundetur, & sic ab ea cum aquæ humiditate venenum resolnat. Super prunas decoquitur, vt eius decoctio spaciosa sit cum æqualitate. Spaciosa quidem, vt non aduratur. Cum æqualitate, vt non ex parte, sed ex toto coquatur. Prunarum enim calefacio est æqualis cum temperamento. Signum autem in decoctione separatio est ossis a carne Panis autem cum ea miscetur, vt eius humiditas ne putrefiat tyriaca exiccetur, ac per ipsum panem venenum remanens resoluatur.

De Diuersis medicinis ex vipera & contra eius morsuram.

Cap. LIII.

AVicen in 2. cano. Viperæ adeps prohibet (vt quidam dixerunt) descensum aquæ in oculum. Caro viperæ cōfert lepię. Item funditur & ponitur super morsum ipsius viperæ, sedatq; dolorem. Viperæ pellis adusta & linita super alupiciā confert. Item adeps viperæ recens confert panno, & aquæ, & vt non nascantur pili euulsi ex palpebris. Prosunt super morsuram viperæ proprie dētes huīs triti vel adusti & puluerizati, itemq; oleū balsami, & similiter colloquintidæ radix, vel emplastrū ex herbo, costus quoq; bibitus cum vino vel absinthio. Item pix linita, & vrina hominis bibita Fertur ēt q pellis capreæ recens calida cum ponitur super viperæ morsum attrahit venenum. Præterea butyrum venenis resistit, præcipuè cum ex eo linitur super viperę morsum Fimus ēt capratum montanarum cum aceto decoctus ac bibitus valet contra viperę morsus. Idem in li. 4. Vinum in quo cadit vipera, cōfert venenosorum mordicationi. Plinius lib 29 Viperæ caput impositum ei quod percusserit vel ēt alteri sine fine prodest Si quis etiā baculo sustinent ipsum in vapore, aiunt eum futura p̄cinere. Si quis caustæ viperæ cinere illa vtatur, Nigidius auctor est, ad percussum serpentem reuerti necessitate naturæ. Scythæ caput viperæ dissecant inter aures ad eximendum lapillum, quem ab ea territa deuorari aiunt, alij toto capite vtuntur Fiunt aūt ex vipera pastilli qui a Græcis vocātur tyriaci. Eximuntur interanea & hinc spinæ, reliquo corpore in patena cum aqua & aneto discocto, ac spinis exemptis additaq; similagine. Sicq; pastillis siccatis in vmbra ad multa vtūtur medicamenta. Quidam ēt non tantū corpus, sed ēt adipem cū oleo decoquunt ad medietatem redigentes, cum opus fuerit ternis stillis eius additis in oleum perunguntur, vt oēs bestiæ fugiant eos. Præterea constant contra omnium serpentium ictus quamuis insanabiles ipsarum serpentium exta imposita auxiliari. Eosq; qui aliquando viperę iecur excoctum hauserint, nunquam postea feriri a serpente. Cuius pellis viperinæ alopiciat explet cellebertimè, viperam quoq; viuam in nouo fictili comburere addito fœniculi succo, & oculus iniunge vtilissimum est ad effusiones & caligines, fit & collirium e vipera in olla putrefacta vermiculisq; enatis cum croco tritis. In olla ēt cum sale exuritur quem lingendo claritatem oculorum consequuntur, & stomachi totiusq; corporis tēpestiuitates, hoc sal & pecori datur causa salutis in antidotum contra serpentes. Quidam viperis vtuntur in cibis. Primum oīum occisę statim salem in os addi iubēt, donec liquescat humor quatuor digitorum mensura vtrinq; p̄scissa, exēptisq; exterraneis discoquunt in aqua aut oleo sale & aneto, & omnibus aut statim vescuntur, aut a pane colliuunt vt sępius vtantur. Ius p̄ter supradicta pediculus ex corpora toto expellit atq, pruritus summæ cutis. Effectum ēt ostendit & per se capitis viperini cinis, valet quoq; oculis inunctis. Idemq; adeps similiter viperinus. Porro de felle non audacter suadeo, quæ p̄cipiunt, quia non est aliud venenum serpentium. Diasco. Adeps viperinus suffusiones oculorum & ambliosinnes & caligines, mixta cedria tanti ponderis, & melle attico & oleo veteri curat. Ala tumq; pilos inunctis nasci non sinit. Ex lib. de naturis rerum. Exta viperę valent contra omniū serpentiū ictus, vt dicit. Plin. Tunica eius quā proiicit cū innouatur, in vino cocta, dentibus & oculis medetur, adeps eius caliginem oculorum tollit.

De Hydra. Cap. LIIII.

ISid Hydra dr̄ draco multorum capitum, qualis fuit in Lerna palude prouinciæ Archadiæ, hæc Latinè excedra dr̄, eo quòd vno cæsu tria capita excrescebant, sed hoc fabulosum est. Nam constat hydrā fuisse locum euomentem aquas vastantes vicinā ciuitatem, in quo vno meatu clauso multi erumpebant. Quod Hercules videns loca ipsa exussit, & sic aquæ meatus clausit. Nā hydra ab aqua dicta est, hydros aūt est aquatilis serpens, a quo icti obturgescunt. Cuius quidem morbum boam dicunt, eo q fimo bouis remedietur. Plin. lib. 32. Enydros (vt dictum est supra) vocatur a Græcis coluber viuens in aqua. Huius quatuor dentibus superioribus in dolore superiorum gingiuas scarificant, inferiorum in inferioribus. Aliqui vero canino eorū tm̄modo contenti sunt. Phisiologus. Hydrus in Nilo habitat, & est statu minutior crocodilo. Cumq; videt eum in littore dormientem aperto ore vadit & inuoluit se in luto, quo facilius possit illabi faucibus eius Crocodillus ergo subito eum viuum transglutit, qui dilaniās oīa viscera eius, viuus & illæsus ab eo exit. Ex lib. de

de nat.rer. Est aũt hydros (vt scribit Plin.) pulcherrimmus anguium in orbe terrarum. Huius serpẽtis iecur ad percussorum remedium seruatur. Fabulosè vero dicta est hydra serpẽs, cuius cum vellet caput Hercules amputare, statim duo subcreuerunt, & sic semper amputatis quibusdam alia statim subcreuerunt. Hæc de serpentibus dicta sunt, sequitur de secundo genere reptilium, idest lacertis.

De Genere lacertorum. *Cap.* L V.

ISidor. Lacertus est reptilis genus, sic vocatus eo ꝙ habet brachia & quatuor pedibus innititur. Genera vero lacertorum plura sunt, vt botracha, salamandra, saura, stellio. Actor. In eodem genere non immerito reputantur rana & bufo. Nam & Botracha videlicet similis est ranæ, & rana dr̃ Botracha Grecè. Aliqñ vero sumitur Lacertus siue lacerta pro Botracha, videlicet genus pro specie. Aristo. Lacertarum genus omnino non claudit oculum. Lacertulæ apes & oẽ animal annulosum hieme latent in cauernis. Lacertulæ vero manent in rimis lapidũ & parietum in locis angustis. In his fœmina maior est. Sicut in Ranis ac serpentibus & araneis. Hñt testiculos spondili applicatos. In coitu ita reuolutę, sicut & serpentes implicantur, vt vnum corpus capita duo hñs esse videantur, vnicum habent vẽtrẽ, & eorũ caudæ crescunt postquam abscisæ sunt. Animalia squamosa sicut & lacertulæ ac serpentes indifferenter comedunt herbas & carnes. In Arabia inuenitur lacertula maior cubito. Aranea multotiens lacertã venatur, & prius incipit texere super ipsum, donec orificium eius fortiter ligetur. Deinde vadit ad ipsum & mordet eum quousq; moriatur. Hoc animal oua completa facit, eiusq; pulmo paruus & siccus cum inflatur tumescit. Plin. libr. 8. Lacertę quotiens cum serpentibus conseuerint pugnam vulneratę herba diptanno ad serpentium ictus præcipuè se refouent. Idem in lib. 10. Quadrupedum oua gignentium lacertas ore parere, vt vulgo creditur, Aristo. negat. Nec incubant eędem oblitę quo in loco sint enixæ, qm̃ huic animali nulla est memoria, itaq; per se catuli erumpunt. Idem in lib. 11. Lacertis est bifida lingua & pilosa. Palpebræ tñ in superiori gena. His plerumq; sunt geminę caudæ. Idem in libro 17. Contra erucas & mala ne putrescant viridis lacertæ felle tangi cacumina iubent. Idem in li. 29. Lacerta in vino pota, ipsa morsus suos sanat. Ex lib. de natu. rer. Lacertam potius vermem dicunt, quam serpentem, quia clementius ferit, sibilat tñ vt serpens, & caudam habet consimilem, linguamq; bifidam & pilosam. Pedibus vero graditur. Vno ex duobus capto reliquus efferatur. Huic animali nulla est memoria, & ideo non cubat, oblita quidẽ in quo loco sit enixa, per se erumpunt catuli numero vndeni. Quidam dicunt fetus a matribus deuorari, vno relicto, qui se matris clunibus imponit, & hic vltor fratrum patentes suos occidit. Lacertæ sunt in India numero pedũ, 24. colore fulgẽti. Est & de genere lacertarum bestiola quædam forma sed colore dissimilis, quę caudam habet nigrã, & araneis siluestribus vescitur. Iorath vbi sup. Lacerta cum senuerit obscurantur oculi eius & execęcãtur. Tunc contra Solem ad eius radios intendit, & oculos suos aliquandiu tempore matutino per foramẽ dirigit, quousq; redeat visus eius, ac perfectè videat vt prius. Glo. super Leuit. 11. Lacerta immundum animal ꝭm legem, in sepulchris habitat, & incõstantiam vitæ signat. Auic. in 2. can. Lacertæ natura stellioni vicina est, sed melior. Sanguis eius confortat visum. Stercus eius albugini confert oculi & prurituí, & visum acuit, coloremq; bonum efficit. Idem in 2. cano. Lacertæ caro mortificans est, & ei qui bibit eam, accidit apostema linguæ, & pruritus, & dolor capitis, & adustio & tenebrositas oculorum.

De Borace & botracha. *Cap.* L V I.

EX lib. de natu. rer. Borax est genus bufonis quod in capite portat gemmam sui nominis, hic vulgo crapondina vocatur, sed qñ bufoni viuo & palpitanti extrahitur, tunc ipse lapis in medio sui oculum habere dr̃. Cum aũt aliquamdiu mortuo extrahitur, tunc malitia veneni oculus extinguitur, & lapis viciatur. Phisiologus. Borax de genere bufonis est, hic pp veneni quantitatem qñ tangitur inflatur. Cum aranea pugnat, & ab ea vincitur. Nam cum illa frequenter pupugerit, ille se vindicare non valens, in tantum inflando se extuberatur, quòd medius crepat, & moritur. Huius morsus pessimus est, & insanabilis efficitur. Gemmam in fronte nutrit, pro qua occiditur, & quæ ab ipso animali borax appellatur. Quando extinctum haber oculum, herba speciali vtitur, in qua visum recuperat, ruta vero interficitur, humida loca & matida libenter inhabitat, odit claritatem solis, nec eum de facili videre patitur, nocte ambulat, & hoc magis per vias hominum tritas vestigijs, per diem vero latet in abditis. Odorem florentis vineæ fugit, & prope cubitalem magnitudinem aliquando crescit. In Hispaniæ partibus illud præcipuè boracis genus habitat, quod lapidem in fronte portat. Isidorus. Botracha dicta est, eo quod habeat ranæ speciem. Nam Græci ranam botracham vocant.

De Bufone. *Cap.* L V I I.

ACtor. Bufo est animal venenosum omnibus notũ, quod vr̃ ab auctoribus dici iube, vel crassancium, de quo dicetur inferius. Est aũt bufo frigidissima bestiola, & aspectu fętidissima, ꝙ fertur habere cor in gutture, vnde nec de facili interficitur, nisi per medium guttur transfigatur. Ex putredine aũt vel corruptione terræ nasci putatur. Ex lib. de natu. rer. Bufo ẽt reptile venenosum habet visum pestilentem, attactum sordidum. Terra vescitur, & hoc pondere & mensura. Quantum.n. in anteriori pede concludere põt, hoc illi pro cibo quotidiano est. Timet.n. ne sibi terra pro cibo deficiat. In Galliæ partibus est bufonis genus, quod cornutum dr̃, quia cornisare vr̃. Vnde a sono vocis sic appellatur. Colores habet duos, terrum & croceum. Hi vero prodeunt, & tunc voces tubarum edunt, duoq; & duo voces tubarum reddunt inuicem. In sola Gallia vociferi viuunt, elati vocem perdunt & muti sunt. Phisiologus. Bufo est animal horroris, quod nunc cum aranea, nunc cum lacerta, qñq; vero cum colubro, vel ẽt cum serpente prælium subit. Lęsus aũt veneno alterius animalis venenosi, a plantagine medelam accipit. Saluia libenter vescitur, cuius radicem venenositate nonnunquam inficit. Hinc est, ꝙ areola saluię, ruta cingi debet, cuius ros bufoni mortalis est. Lapis in capite bufonis inuentus, & ab homine gestatus, veneni malitiam arcet. Ex bufone quoq; per combustionem in puluerem redacto cum sibi relinquitur bufo viuus regeneratur, nec tantum vnus, sed etiam plures.

De Gamaleone. *Cap.* L V I I I.

GAmaleon siue camelcon est aĩal quadrupes, hñs faciẽ quasi lacertę, caudam prolixam & tortuosam, corpus asperũ, cutem qualis est in crocodillis, profert autem ex cute quasi lanã quandam de qua zonæ contextæ comburi non possunt. Est autem animal pigrum incessu, sed victorem suum interfectus perimit. Nam cum ales ex eo comederit, illico moritur. Hoc idem animal dr̃ & salamandra Græcè, & ẽt (vt quidam volunt) stellio Latinè. Sed fortasse diuersæ sunt species, quamuis eiusdẽ generis, sicut capræ & capreæ & rupicapreæ. Vnde Isido. cameleontem ponit in genere bestiarum, salamandram ac stellionem tanquam diuersas species in genere lacertorum. Plinius aũt dicit stelliones habere quodammodo naturam cameleonum. De his ergo plenius dicetur infra, vbi agetur de salamandra, quæ.s. salamandra, quandoque vocatur & salamandra sicut etiam cameleon dici videtur, & gamaleon siue camelcon.

De Rana. *Cap.* L I X.

ISido. Rana a garrullitate vocata est, eo ꝙ circa genitales paludes strepit, & sonos vocis importunis clamoribus reddit. Ex lib. de nat rer. Ranarum coitus magis est de nocte, quam de die, & in eorũ coitu magna est mora, multumq; seminis effundunt. Ranas habet mare, quæ alas habent, & omnis piscis fętus nutrit, præter ranam. Auicenna in 4. cano. Venenum ranæ cognoscitur per abominabilem saporem, sicut leporis marini per odorem. Sunt ranæ fluuiales virides, & marinæ tubeæ, vtræque venenosæ. Earum potu accidit obfuscatio coloris, & apostematio corporis ꝭm semitam mulliciei & adustio in gutture & ore, difficultas anhelitus & tenebrositas oculorum, & vertigo ac fętor oris. Qñq; etiam accidit spasmus, aut tetanus, & qñq; vẽtris solutio, dissenteria & nausea, & vomitus, ac permixtio rõnis, & syncopis. Et qñq; sperma & vrinam & menstrua sine voluntate expellit: eius quoq; qui euadit ex eis non soluantur dẽtes, immo caduut. Horum curationi cõferunt vomitus, & exercitium plurimum, & balneum, & inunctio cũ oleis calidis, & vinum plurimum, & radices arundinis, & similiter cyperũ, & calamus aromaticus cum vino, & oẽ quod confert hydropisi. Sũt aũt & ranæ citrinæ, ex quibus abscinditur appetitus cibi, & acerat eructuatio, & corrumpitur color. Fitq; syncopis & nausea & vomitus ac dolor stomachi, & apostematur venter & crura. Harũ cura proxima est curæ pdictarum. Plin. li. 32. Est rana parua & viridis & muta, ꝙ fortè si hauriatur bouem distendit. Hæc in arundinetis & herbis maximè viuit. Carnes eius supponuntur oculorum doloribus, huius corporis humorem spiculis densum claritatem oculis inunctis narrant afferre. Ranarum carnibus in hamum additis, purpuræ alliciuntur: canes vero quibus in offa rana viua data sit, latrare negantur.

De Diuersis ranarum speciebus. *Cap.* L X.

ISidor. Ranarum quædam aquaticę dñr, quædam palustres, quædam rubetæ. Ob id quæ in vepribus sunt, grandiores cũctarum. Aliæ calamitę vocantur, eo quòd inter arundines & frutices viuunt, minimę omnium & viridissimę, mutæq; & sine voce sunt. Agredulæ autem sunt ranæ paruæ, in sicco vel agris morantes, vnde & nuncupatæ. Strabus super Exod. Tria sunt genera ranarum. Vnum fluuiale & vocale. Alterum mutum

natum quod calamitũ dicitur, quod si in os latrantis canis proiiciatur, statim obmutescit. Tertium maximũ quod rubetum dĩ, pessimum & venenosum, quod vulgo crassantium dicitur. Ex libro de natura rerum. Rana vermis est, quandoq; colore viridis: sed illa, quæ rubet, deterior est, loquax est, & vocibus importuna, vocem habet propriam coax, nec aliud quicquam dicere põt nisi cum premitur aut læditur, tunc enim mutat vocem, & instar muris emittit exilem. Huius vocis ratio ſm Aristotē. ex hoc perpendi põt, q̃ ore clauso & inflatis lateribus coalonat gutture, ad syllabam vero ax os aperit & instar follium latera reprimit, vt fortiori spiritu vox elata promatur, multiplicat vocem, quando posuerit æqualiter in aqua mandibulam inferiorem & extenderit superiorem. Cum autem ambas extenderit, eius oculi sicut candelæ lucent. Timet omne quod spirat. Et ab omnibus odiosè haberi suspicatur. In Augusto mense nunquam potest os suum pro quolibet ministerio cibi, vel potus, vel vocis aperire. Quod si etiam manu, vel baculo tentaueris, difficulter aperire poteris. Est & rana viridis ac paruula coriens cognominata, quæ arbores ascendit, ibique inter folia requiescit, hæc naturali præsagio pluuias in nubibus sentiens, fortiter clamat, futuræ scilicet inundationis nuncia, reliquo vero tempore vix vsquam coaxat. In ora canum proiecta eis vocem demere putatur.

De Medicinis ex ranis. *Cap.* LXI.

PLinius lib. 32. Ranę iecur geminum esse dicunt, abiicique formicis eam partem quam appetant oportere, & illam contra omnia venena quæ ex ipsis fiant, & si viuæ concrementur in olla, cinis earum cum melle allopicias replet, ac melius cum pice liquida, singulæ quoq; ranæ in aceto decoquuntur, ita dentes dolentes colluantur, & in ore succus contineatur. Ius ranæ in patinis decoctæ, tussim fertur sanare. Cor earum cum melle tritum medetur dissintericis, morbo quoque regio salsamentum earũ valet cum pipere, ita vt abstineatur reliqua carne. Podagris & articularijs vtile est oleum in quo decocta sunt intestina ranarum. Item ranæ myrrhino decoctæ oleo, carnibus abiectis, perunctos liberant quartanis. Cor earum adalligatum frigora minuit febrium. Si tumeant aures, ranarum adeps instillatus statim dolores tollit. Vermes innati in homine ranarũ tolluntur felle, prodest & febri ranum fellium cinis. Ignes lactos ranarum siuentium ventres impositi restinguunt, pedibus posterioribus prunas adalligari iubent, vt crebriore anhelitu prosint, ad sanguinem quoq; narium sistendum ranarum cinerem illinunt, vel sanguinem arefactum. Syriasim siue capitis infantium vlcera, rana inuersa efficacissimè sanat adalligata. Iecur ranæ calamitis in pellicula gruis adalligatum venerem excitat. Equorum scabiem ranæ in aqua decoctæ donec illini possint extenuant. Ranis ex oleo & sale decoctis vt succus sorbeatur, tetano medetur. Esuuialibus ranis si carnes edantur, vel ius decoctarũ si sorbeatur, prosunt contra leporem mariuũ, & contra serpentes, & contra scorpiones ex vino. Auicenna in secundo canone. Crus ranæ positus super sanguinis locum, retinet eum. Idem confert apostematibus cordarum iuncturarũ superesfusus. Rana cum sale & oleo decocta dicitur esse beaabar lepræ ac vermium venenosorum comesta. Ex decoctione ranæ fluuialis os ad dolorem dentiũ colluitur & sedatur. Corpus ranæ petrosę & propriè pinguedo eius facilem facit dentiũ radicationem, ipsaque dentes eijcit animalium q̃ sumunt eã.

De Rubeta. *Cap.* LXII.

ACtor. Rubeta siue rubetum (vt dictum est) pessimum est ac venenosum ranæ genus, quod vulgo crassantium dĩ. Plin. li. 8. Ranæ rubetę, quarum & in terra & in humore vita est plurimis referte medicaminibus deponere ea assiduè ac resumere pastu dñr, venena sibi tñ reseruantes. Idem in lib. 11. Rana insidiatrix est vitæ. Idem in li. 25. Sunt venena ranis maximè in betinis. Porro Arthemisia prodesse traditur contra ranam potã. Idem in lib. 28. Marsion Smirneus tradit sputo rumpi rubetas, aliasq; ranas, & si ranam quidem saliua sua aspersérit oculum, præcipuum remedium est lac mulierum. Idem quo contra morsum eiusdem bibitur & instillatur. Iecur cameleonis cum rubetę pulmone illitum pilos detrahit. Idem in lib 32. Succus ranarum marinatum ex vino & aceto decoctarum bibitur contra rubetę venenum. Dictę sunt autem rubetę, quia in vepribus viuunt tñ, grandissimè cunctarum geminis veluti cornibus plenæ veneficiorum. Mira de his certatim tradunt auctores, ossiculo quod est in dextro latere in aquam feruentem iniecto, refrigerari vas, nec postea feruere. Canũ impetus eo cohiberi, amorem & iurgia in potione addito cõcitari. Venerẽ adalligato stimulari. Rursus a dextro latere feruentia refrigerari, & hoc in agnina pellicula recenti adalligato quartanas & alias febres sanari, eoq; amorem inhiberi, podagris articularisq; morbis cũ adipe veteri prodest rubetę cinis. Porro ueteri rubetę lacerto dextro adalligati, venerem concitant, amorem vero finit rubeta in recenti corio pecoris adalligata, eadem aqua excocta potui data, suum medetur morbis, vel cuiusq; ranę cinis. Ex lib. de nat. rer. Rubeta diuersis referta medicaminibus, q̃ vult deponit ac resumit, & hoc assiduè in pastu facere dĩ, venena vero nunquã deponit, sed tanquam arma sua penes se reseruat, habens gemina cornua veneficiorum plena. Mira de his certatim narrant auctores. Carnibus earum in hamum positis, præcipuè purpuras allici certum est. Contra venena marini leporis & rubetę cinis earum remedio est in aqua potatus.

De Salamandra. *Cap.* LXIII.

ISidorus. Salamandra dicta est, eo q̃ contra incendia valeat. Cuius inter omnia venenata maxima vis est. Cætera enim singulos feriunt hæc plurimos pariter interimit. Nam si arbori irrepserit, omnia poma veneno inficit, & eos qui ederint occidit. Quæ etiam si vel in puteum cadat, vis veneni potantes interficit. Ista contra incendia repugnans, ignes sola animalium extinguit. Viuit enim in medijs flammis sine dolore & consumptione. Nec solum non vritur, sed extinguit incendium. Plinius libro decimo. Salamandra est animal lacertæ figura, stellarum occulta & cæca origine, nunquam nisi magnis imbribus prouenient, & serenitate desinens: huic tantus est rigor, vt ignem tactum extinguat, non alio modo, quàm glacies, eiusdẽ saniẽ, quæ lactea ore vomitur, quacunq; parte corporis humani contacta, toti defluunt pili. Idque quod contactum est colorem in vitiliginem mutat. In his non est masculinum genus aut fœmininum. Item in libro vndecimo. Venenatis pasta nonaria bruti & ipsa. Apros in Pãphilia, & in montuosis Cyliciæ salamandra ab his deuorata, qui ederint moriuntur, nec vllus est in odore vel sapore intellectus. Idem in lib. 29. Panis coctus lignis a salamandra contactis interficit. Ex libro de natura rerum. Salamandra quam nonnulli cameleontem idest, leonem terræ vocant, Est animal quadrupes, faciem habens lacertæ, vel (vt dicit Aristote.) faciem habet inter faciem porci & simiæ. In igne viuit, & incendium extinguit, profert etiam quandam lanam pallidam, de qua contextæ zonæ comburi non possint. Est autem splene carens, & contra omnia animalia iecur habet in sinistra parte. In extis quoque viscerum magna est in eo varietas a cæteris animalibus, macra est valde, quia parum habet de sanguine. Ideoque timorosa est valde, quia diminuitur in ea calor, qui est incentiuus audaciæ. Timor etiam eius causa est, quòd color eius sit varius ac per momenta mutabilis. Oua gallinarum more gignit, & ex eis fętus producit. In hoc autem genere non est masculus neque fœmina, sed omnes gignunt. Alexander Papa (vt fertur) ex huius animalis lana vestimentum habuit, q̃ cũ ad munditiam aliquando lauari deberet, non alijs aquis abluebatur, nisi quòd in ignem proijciebatur, & per ignem candescebat.

De Salamandræ nocumento ac remedijs. *Cap.* LXIIII.

AVicenna vbi supra. Salamandra species est mordicantium, accidunt ex eius potu dolores vehementes in ano, & apostema sicut hydropisis, & in ventre spasmus, & vrinæ retentio. Idem in eodem. Salamandra æstimatur esse bestia lacertæ similis habens quatuor pedes, & caudam curtam, & quòd ipsa non aduritur, sed si proiiciatur in larem extinguit ignem. Accidit autem ex eius morsu dolor vehemens & inflatio in corpore, & grauitas linguæ, & punctio eius, & tremor ac stupor. Multotiens etiam accidit nigredo membri secundum figuram rotundam & casus eius. Cura eius (vt quidam dixerunt) est cura cantaridum. Et proprium quo curantur est, vt in potu detur resina pini cum melle. Detur etiam decoctio lilij cum folijs vrticę. Quidam vero dant ranas coctas, & de iure earum in potu. Plinius libro trigesimosecundo. Testudinis marinæ carnes admixtæ ranarum carnibus, præclarè contra salamandras auxiliantur. Diasco. Salamandræ virtus stiptica est & calida, rectèq; miscetur medicaminibus stipticis, & improbos capillos qui sunt in palpebris amputat. Seruatur autem sic, exenteratur, caput & pedes ei tolluntur, sicq; quod remanet in melle mittitur, & cum opus fuerit in vsum assumitur.

De Saura & stellione. *Cap.* LXV.

ISid. Saura lacertus est, qui q̃ senescit excæcantur oculi eius, & intrat in foramen parietis aspiciẽtis cõtra orientẽ, & ortũ solis intendens illuminatur. Stellio nomen inditum habet de colore, est enim tergo depictus lucẽtibus guttis in modum stellarum, de quo Ouidius, aptumq; colori, nomen habet varijs stellatus corpore guttis. Hic scorpionibus adeo cõtrarius esse traditur, vt eo viso, pauorem his afferat & torporem. Plinius lib. 7. Theophrastus auctor est, stelliones quoq; sicut & angues senectutem exuere, protinusque deuorare, præripientes comitiali morbo remedia. Eos pestiferos ferunt in Græcia, innocuos esse in Sicilia. Idem in libro vndecimo. Cameleonum stelliones

quodammodo

quodammodo naturam habent, tote.n.vitiates. Stelliones putant innocuos esse duntaxat his qui, & ipsi carent sanguine. Pariuntur aũt vndæ. Quidam ab ipsis deceẽ arbitrantur deuorari, vnum modo solertissimũ relinqui, qui se ipsius matris clunibus imponendo tutus, & a cauda, & a morsu loco fiat, atq; hunc esse reliquorum victorem, qui postremo genitores superatè conficiat. Idem in lib. 30. Stellione nullũ animal fraudulentius, hunc inuidere homini tradunt, & inde stellionum nomen in malum esse translatum dicunt: sic eum capiunt, æstatibus obseruant cubile ipsius quod est in locis hostiorum, vel cardinibus fenestrarũ, aut in cameris, vel sepulchris. Ibi vere incipiente fissis arundinibus textas opponũt casas, quarum angustiis ẽt gaudet, eo facilius exuens torporem circundatum, sed eo relicto remeare nõ potest. Glosa super parab. 30. Stellio non habet alas, & ideo manibus vtitur, &c. Rodulphus super Leuitic. Stellio, & lacerta sunt animalia infirma, malitiosa tñ, & reptilia venenata. Ex lib. de na.re. Stellionis venenum mortiferum est, contra illud remedium fit ex tritis carnibus scorpionis. Fel eius in aqua tritum mustelas occulto quodam instinctu congregare dr̃: hic scorpioni maxime contrariatur, seq; inuicem odio naturali insequuntur. Sed quia stellio maior est atq; validior, hunc miro modo scorpio timet, ita vt eo viso sudore frigido perfundatur.

De Medicinis ex stellione. Cap. LXVI.

PLinius lib. 29. Stellio visus pauorem infert scorpioni, & torporem sudoris frigidi, vnde & ipsum oleo putrefaciunt, vulneraq; a scorpionibus facta perungunt, sed & tritus scorpioni stellinuum aduersatur veneno. Fit & malum e stellionibus medicamentum, nam eo mortuo in vino, qui biberit, lentigine faciem eius obducit, ob hoc in vnguento necant illum pelicum formæ insidiantes. Sed contra hoc est remedium oui luteum, & mel, & nitrum. Fel quoq; stellionum in aqua tritum mustelas congregare dr̃. Idem in lib. 30. Stellionis nihil in comicialibus morbis præfertur remedio. Cinis ẽt ex ipso factus in aceto potus, & tunica quam exuit pota confert. Auicenna in 2 canon. Guaril. i. stellio longam habet caudam, & paruum caput, & non est lacertus. Nam lacertus aut raro, aut nunquam est nisi in ruribus. Caput ẽt, & corpus eius ab illo sunt diuersa, sed fortasse proximus ei est in natura. Caro eius multum calida est. In ipso est virtus extrahens surculos, & spinas. Sanguis eius valet albugini oculorum. Adeps eius fortiter impinguat, caro quoq; eius, & proprie quasdam mulieres. Stercus eius sicut, & lacerti valet ad albuginem oculi. Confert ẽt panno, & lentiginibus, colorem efficit bonum. Idem quoq; stercus tritum eradicat verrucas. Epar stellionis super molares corrosos positum sedat dolorẽ eorum. Idem in 4. cano. Caro stellionis mortificans est, quandoq; cadit in vino, & moritur in eo ac dissoluitur, sitq; vinum illud sicut venenum, & ei qui bibit ipsum accidit vomitus, & dolor nris stomachi vehemens. Stellio qñ mordet, dimittit in loco morsus sui dentes paruos, subtiles, nigros. Nec cessat dolere locus, & prurire, donec auferantur cum seta, vel cucullo transeunte super eos, & eos assumente, & colligente. Quandoque autem eos extrahit oleum, & cinis. Deinde sugatur locus, & ponatur in aqua calida, & si magnificetur dolor in morsu, tyriaca iterelæ detur in potu. Hali. Papion idest stellin gladus si cum aceto, & cicere coquatur, arteticæ prodest manifeste. Fimus stellionis a facie lentigines extirpat, & ab oculis albuginem elimat. Actor. Hæc de lacertorum generibus sufficiant. Sequitur de tertio genere reptilium, i. de vermibus.

De Vermibus in generali. Cap. LXVII.

ISidorus. Vermis est animal quod plerunq; de carne, vel de ligno, vel de quacumq; re terrena, sine vllo reruro concubitu gignitur, licẽt nonnũquam, & de ouis nascantur, sicut scorpio. Vermis aũt non vt serpens apertis passibus, vel squamarum nisibus repit, quia non est ei spinæ rigor vt colubri, sed in directum corpusculi sui partes gradatim porrigendo contractas, & contrahendo porrectas motum explicat, sicq; agitatus perlabitur. Arist. Vermium reptatio super ventrem est. Animalia quædam generant vermes, & horum quidam in hora ipsa generationis mouentur. Quidam non nisi post dies. Muscæ quidem generant vermes. Et ex coitu apicularum fiunt vermes omnis similes. Porro quæ generantur ex vermibus ab animalibus generatis non completa sunt, deinde extra crescunt. Et quod habet figuram sicut vermis, magnum fit qñ crescit, sicq; figura eius sicut ouum, quia cortex, s. cotis continens indurescit. Illa nunq; in tempore mobilia sunt. & manifestatur hoc in vermibus qui generantur ex vespis, & apibus, & in eis qui generantur ex oleribus. Vermes qui generantur ex animalibus cibantur primo, deinde cibum non recipiunt, sed remanent immobiles, sicut apiculæ quæ coloris aurei sunt. Quidam autem vermes habent in se qui cibantur, & eiiciunt superfluitatem cibi, sicut pulli vespasum, vel apium. Quidam ab extrinseco, sicut vermes olerũ, & aliorum modorum. Principium crementi vermium est ex parte superiori, & cibus ex inferiori. Ambrosius. Vermis Indicus niger fertur conuerti primum in speciem caulis, post fieri bombilius, & post laxis, & latioribus folijs videtur pennas assumere. Ex his folijs illa mollia fiunt, quibus vestiuntur qui in domibus regum sunt. Plinius li. 15. In Gange Statius sebosus affirmat esse vermes brachijs binis, sexaginta cubitorum, ceruleos a facie nominatos, de quibus scilicet iam superius dictum est inter monstra marina, & adhuc dicetur infra. Idem in libro 29. Terreni vermes triti plagæ scorpionum prosunt impositi, multaque aliæ ex his remedia inueniuntur, propter quæ in melle seruantur.

Item de eodem. Cap. LXVIII.

ACtor. Vermes dicuntur propriè, qui nascuntur ex putredine, itaq; de carne, vel de terra nascuntur, sine coitu, & concupiscentia. Natura eorum est, singulis moueri momentis, silentio repunt, mordent, & penetrant: viles, & abiecti sunt, frequenter pedibus conculcantur. Eorum originì sal resistit. Ideoq; carnes, & alij cibi saliuntur. Achildes in lib. de venenis. Si hortus ex elixatura vermium aspergatur, tunc fructus eius vermes, qui comederint, cito morientur. Ex lib. de nat. re. Insectæ dr̃ omnis vermium propagatio, nullus aũt insectorum, i. vermium, vt dicit Plinius, habet sanguinem nisi in modica quantitate. Quidam vermes sine pedibus sunt, vt serpentes, & hi per terram repunt. Alij nec ossa, nec pedes habent, & hi potius quasi rugis quibusdam subtilissimis in cute extensis se trahunt. Alij duos habent pedes, alij quatuor, & hi currunt, & aliquantulum sanguinis habent. Alij vero plusquam quatuor pedes habent, & hi ẽt currunt, sed omno sanguine carent, quia sanguis transit in nutrimentũ multorũ pedum, vel quia motus ipsorum pedum annihilat sanguinem. Oẽ genus vermium hẽt humorem velut saniem pro sanguine. Est aũt aliud vermium genus, quod pedes habet, & graditur, & nihilominus pinnas habens, vel potius mẽbrana volando ad æthera sustollitur, & hi folijs arborum maximè viuunt, eaq; dentibus rodunt, nõnulli quoq; vermium ex genere volantium minimè rodunt, sed potius ex humidis viuunt, vermes aũt gñal'r sm nutrimentum elementorum colores vel potentias sortiuntur, vt qui multum habent de elemẽto ignis, aera sursum petunt. Qui multum de aqua vel terra, nat'r tardiores sunt. Secũdum hoc.n. creaturarum visibilium ordo disponitur. In Celidoniæ regione, sicut dicit Augustinus, in quibusdam aquis nat'r feruentibus sunt vermes sicut in aqua frigida sunt pisces. Et extra feruentem aquam cum veniunt in frigida moriuntur. Licẽt aũt vermis nomen conueniat vermibus vniuersis, specialiter tamen vermis appellatur ille, qui de pura, & munda terra nulla seminis commixtione generatur, quo etiam in deceptione, vel captura piscium hamus inescatur. Et huic se Dominus de virgine natus per Prophetam se comparat dicens: Ego autem sum vermis, & non homo.

De Diuersa vermium origine. Cap. LXIX.

ISidorus. Vermes sunt aut terræ, aut aquæ, aut aeris, aut carnium, aut frondium, aut lignorum, aut vestimentorum, proprie aũt vermis in carne putrida nascitur. Tinea in vestimẽtis, eruca in olere. Teredo in ligno, tarmus in lardo. Vermes carnium sunt emigraneus, lumbricus, ascaride, costi, pediculi, pulices, lendes, tarmus, ricinus, vsia, cimex ventris. Emigraneus est vermis capitis, lumbricus ventris siue intestinorum, dictus quasi lumbicus, quia labitur, vel q̃ in lumbis sit. Vsia vermis porci sic dictus eo q̃ vrit. Nam vbi momorderit adeo locus ardet, vt vesicæ fiant. Ricinus vermis est canis vocatus, quia hæret in auribus canum, pediculus capitis, tarmus lardi. Ex lib. de natu. rer. Vermium multa genera, cum æstate incipiunt, & cum æstate desinunt, quia potius in corruptione nascuntur quam ex semine. Aliud autem est genus quod incipit cum æstate, & cum posuerit semen in arboribus, aut dumicilis cum æstate vitam finit, manentq; parẽtibus mortuis semina per hiemem, & verno tempore prodeunte aeris serenitate solisq; calore animantur ad vitam. Aliud quoq; genus est, quod hieme conditur lateriq; velut mortuum, & cum venerit ad æstatem renouatur ad vitam. Petrus Comestor. Quæritur autem de quibusdam huiusmodi minoris animãtibus, quæ vel ex cadaueribus, vel ex humoribus nasci solẽt, verum sexta die creata sint. Horum quidem sex genera sunt. Nam quædam ex exhalationibus esse habent, vt bibiones ex vino, papiliones ex aqua. Quædam ex corruptione humorum, vt vermes in cisternis. Quædam ex cadaueribus, vt apes ex iumentis, scarabei, & scabrones ex equis. Quædam ex corruptione lignorum, vt teredines. Quædam ex corruptione fructuum, vt gurgulione ex fabis. De his ergo dicitur, quia quæ sine corruptione nascuntur, vt illa quæ ex exhalationibus tunc facta sunt, quæ vero ex corruptionibus post peccatum ex rebus corruptis orta sunt.

De

De Anulosis. LXX.

ACtor. Ex his autem quædam dicũtur anulosa, quoniam eorum corpora quasi per quosdam anulos videntur esse formata & distincta, quorum etiam quædam sunt volatilia vt apes; quædam gradientia vt formicæ, & illi qui propriè dicuntur vermes. Eadem quoq; genera ſm Aristotelem dicuntur & rugosa, secundum Plin. insecta. Aristot. Animal anulosum dr̃ & rugosum, quia rugationes habet in corpore, anterius & posterius: hoc genus sanguinem non habet, & anulositas eius, aut est in vẽtre, aut in dorso, aut in vtroq;. Nec est in huiusmodi corporibus os separatum per se, neq; caro, sed aliud cuius creatio est inter carnem & ossa. qm̃ huiusmodi corpora ſm eundem modum dura sunt intra & extra. In his autem quæ longi corporis sunt multorum pedum est æqualiter anulositas. Animalium anulosorum nouem modi sunt, quorum sex congregantur, vt greges, ex quibus sunt vespæ & apes. Genera vero solitaria sunt tria. Omnia quidem anulosa manent in cauernis suis in hieme, nisi sint domestica. Et quædam ibi manent diu, quædam parum. Apes in cauernis manent in diebus magni frigoris, manentq; post occasum pleiadum vsq; ad tempus veris. Anulosa quædam senectutem exuunt: & ex his quæ alas habent coopertas. Et quæ animalia pariunt: telam eiiciunt. Quæ autem vermes pariunt, id quod fallator dicitur eiiciunt. sicut accidit vespis & locustis. In corpore animalis anulosi non est pars vlla terrestris per se distincta, sed collatum ad os carnosum est, ad carnem vero terrestre. Omnia hæc habent tria membra, s. caput & ventrem, & tertium quod est inter illa, sicut in aliis est pectus & dorsum: & illud membrum in pluribus est vnum. Item animalia corporis anulosi multi laboris sunt, vt formicæ & apes & araneæ. Plin. lib. 11. Insecta sunt immensæ subtilitatis animalia, nec vsquam rerum natura magis quàm in minimis est tota. Et iure insecta sunt appellata ab incisuris, quæ nunc ceruicum loco, nunc pectorum, & alui præcincta separant membra tenui modo fistula cohærentia. Aliqua vero non tota incisura rugas ambiente, sed in aluo, aut supernè tm̃ imbricatis flexilium vertebris, nusquã alibi spectatiore naturæ rerum artificio. Ex libro de natu. re. In anulosis minus est mas, maius fœmina. In apibus ac vespis vndiq; incisiones apparent, quoniam in his non est respiratio, neque pulmo, sed tota per totum aerem nutriuntur. Ideoque & oleo infusa corrumpuntur poris obstructis, acetoq; confestim immisso reuiuiscunt exitibus apertis.

De Pedibus eorum. Cap. LXXI.

ARistoteles. Pedes animalis anulosi corporis ad latera flectuntur, & aculei flectuntur interius. In eis autem, qui longi sunt corporis & multorum pedum, est æqualiter anulositas: & huiusmodi animalia viuere solent aliquantulum post abscisionem capitis, vt dicetur infra. Quædam ex anulosis faciunt coitum cum ambulant: & habent pedes posteriores anterioribus maiores. Et quædam faciunt coitum, ac flectunt pedes posterius, vt quadrupes, & horum corporum creatio non est sicut caro intra testam, sed inter illa. Ideoque non habent os, vel spinam, nec saluabuntur nisi per corporis duritiam, & hic modus habet corium, quod est subtile membranum. Item animalium anulosæ cutis quædam habent multos pedes, propter sui tarditatem & naturale frigus, vt leuior sit eorum motus: Ideoq; fuit animal frigidum naturaliter multipes: propter longitudinem sui corporis, & propter multitudinem carnis corpus eius anulosum fuit, multosque pedes habuit. Quod autem ex eis est parui corporis & paucę carnis, pauciores habet pedes aliis, & maxime id, quod solitarium est volatile. In quorundam huiusmodi animalium corporibus duo pedes qui sunt in anteriori, maiores sunt, quia duri sunt oculi eorum, nec acuto visu cernunt: & non possunt accipere volatum, nisi per virtutem pedum anteriorum, sed hoc facit muscarum genus, & modi qui assimilantur apibus. Pedes autem posteriores sunt maiores quàm medij propter ambulationem, & vt eleuentur a terra cito, cum volare voluerint, & quod ex his coit, hoc manifestius facit, vt locusti ac pulices. Nam ista pedes constringendo flectunt. deinde illos extendunt, & sic a terra eleuantur, necessaria siquidem est flexio in pedibus declinans ad interius. Pedes autem anteriores talis dispositionis esse non possunt, omnesq; illi modi sex pedes habent cum duobus pedibus per quos coeunt. Plin. vbi sup. Insectorum pedes quibus sunt in obliquum mouentur, & quorundam extremi longiores foris curuantur, vt locustis. Insectorum pedes primi longiores sunt, duros oculos habentibus, vt subinde tergant eos pedibus, sicut in muscis notamus. Quæ autem ex his nouissimos habent longos saliunt, vt locustæ. Omnibus autem his semipedes, araneis quibusdam prælongi accedunt bini, & internodia terna singulis.

De Quorundam alis. Cap. LXXII.

ARistoteles. In anulosis itaque quædam habent alas, vt apes & vespæ: quædam autem non, vt formicæ. Est etiam genus, quod volat nocte, & apparet igni simile. Item alas habentium quædam non habent nisi duas tantum, vt muscæ. Quædam vero quatuor, vt apes. Sunt & quæ habẽt coopertuuram cortici similem. Nullaq; istarum alarum habet cannam, sicut auium alæ. Et quædam illorum maculas habent supra oculos, vt apiculæ. Nullum habens alas membranatas habet aculeum. Illa vero quæ duas habent alas tantum, pungunt aculeo, qui est in interiori capitis sui, sicut muscæ, ac mustiliones, muscæque bestiarum. Volatilia solitaria parui corporis & paucæ carnis pauciores habent pedes cæteris. Quæ aũt in comitatu volant: habentq; quatuor alas, & sunt leuis corporis, vt apes & similia: habentque duos pedes in dextra: & in sinistra, nec plusq̃ quatuor pedes hñt, vt volatum suum nõ prohibeãt. Quod autem ex animalibus huiusmodi paruum est alas duas habet tm̃, vt genus muscarum. Quodq; ex istis est paruum hñs regimen vitæ suæ fixum, habet multas alas, sicut apum, a-læq; ipsius sunt membranales, sicut vespæ, vt saluentur alæ. Et qm̃ animal illud est fixum pauci motus, accidit ei citius occasio, q̃ boni motus animalibus. Aliquæ ipsius fissa est in domo, nec habet id quod assimiletur cannæ, & sunt alæ membranales, non plumatæ. Et necessario illa separatur a corpore tela, qm̃ infrigidatur in eis pars carnosa. Ac per istam anulositatem cõgregatur corpus, efficiturq; curtum, postq̃ fuerit longum. Et quod eis non est inuolutum, efficitur valde durum, qñ in se constringitur, & adunatur. Quod manifestum est in vespa, quia qñ timet nõ mouetur, & valde dura efficitur. Non aũt potest aial esse duas tm̃ hñs alas & aculeum potest hr̃e, quia debile est & carens sanguine. Quodq; multarum alarum est habet eas pp magnitudinem corporis & pp vigorem cũ membris, quæ sunt posterius, s. qui est loco armorum pp acumen eius. Pliu. vbi sup. Insecta sunt multa & multigena terrestriũ volucrumq; vita. Alia quidem, vt apes sunt pennata. Alia vero gradientia, vt formicæ. Alia vero vtroq; modo vt locustę, aliqua pennis pedibusq; carentia. Quædã itaq; pennas gerunt binas, vt muscæ, quædam quaternas vt apes, quæ- dam & mẽbranis volant, vt cicadæ. Quaternas habent quæ aculeis in aluo armantur. Nullum cui telum est in ore pluribus q̃ binis aduolat pennis. Illis enim vltionis causa datum est, & his auiditatis, nullis eorum pennæ reuiuiscunt auulsæ, nullumque cui aculeus in aluo est bipennæ. Insectis omnibus pennæ sunt sine scissura, nulliq; nisi scorpioni cauda.

De Quorundam aculeis. Cap. LXXIII.

ARistot. Animalia quædam anulosi corporis hñt aculeum propter fortitudinem & iuuamentum. Quod autem ex huiusmodi non habet aculeum: in anteriori parte corporis habet dentes quosdam ad accipiendum, & quosdam ad sentiendum, vt formicæ & genus apum. Non autem potest animal esse duas tm̃ hñs alas, & aculeum in posteriori corporis habere, qm̃ est debile, & carens sanguine. Nullumq; alas habens membranales aculeum habet. Illa vero quæ duas hñt alas tm̃ pungunt aculeo, qui est in anteriori capitis sui, vt mustiliones ac muscæ bestiarum. Itaq; anulosa quædam hñt lanceam interius, vt vespa, quædam exterius vt scorpio, qui longam habet caudam, & duos aculeos. Nullũ animal in posteriori lanceam hñs alas duas habet tantummodo, sed quatuor. Sicut autem dictum est anulosorum pedes flectuntur ad latera. Aculei vero flectuntur ad interiora. Item anulosa quædam hñt membrum per quod sentiunt cibum extra sicut aculeum, per ipsum enim attrahunt & gustãt cibum, quod manifestum est in muscis & apibus tibiq; similibus: & huius membri natura mollis est & vacua. Per hoc enim membrum muscæ bestiarum perforant corium bouis & animalium cæterorum, habet enim virtutem labiorum & linguæ, & quibusdam intra dentes est aculeus iste. Itaq; in quibusdam est aculeus apud locum linguæ, & in quibusdam apud locum caudæ. Et quædam intra corpus, quædam exterius. Nam si aculeus apum, ac vesparum esset exterius, de facili corrumperetur propter debilitatem & sui gracilitatem. Et si aculeus esset extra, sicut aculeus scorpionis, esset causa ponderositatis. Aculeus qui est similatus linguæ, est ad attrahendum cibum, sic est nasus in elephante conueniens ad fortitudinem & cibi vsum. Quod autem in posteriori corporis habet aculeum, habet eum ibi, quia quasi arma mouet illum. Apis qñ pungit eijciens aculeum moritur: quia non potest aculeus exire, nisi exiret eius intestinum. Plin. vbi supra. Quibusdam insectorum aculei sunt hebetes, nec ad punctum, sed suctum, vt generi muscarum, in quo euidens est linguæ fistula, nec sunt talibus dentes. Aliis autem cornicula ante oculos ignauia prætenduntur, vt papilionibus. Nullum vero cui telũ in ore sit, pluribus q̃ binis aduolat pennis. Aculeũ apibus dedit natura ventri consertũ ad vnum ictũ, asilo & culici

& qui-

& quibusdam muscis pro lingua sunt aculei. Omnibus his quibus aculeus in ore fistulosus ex his, nec lingua, nec dentes sunt.

De vita insectorum, siue anulosorum Cap. LXXIIII.

ARistoteles. Animalia corporis anulosi præcipuè multorũ pedum, ac longi corporis, viuunt aliquandiu post abscisionem capitis, nisi naturæ frigidæ sint, ac cito infrigidentur propter paruitatem corporis. Nam & nos videmus sæpe, quod scinduntur in duo, & viuunt aliquanto tempore. Quod quidem erit si caput amputetur cum pectore, aliter vero minime. Omnia vero anulosa cum inunguntur oleo moriuntur, & etiam cũ eorũ caput oleo inungitur: & contra solem imponuntur. Plinius vbi supra. Insecta nonnulli sanguine carere prodiderunt. Multiq; spirare negauerunt: id quoq; ratione persuadentes, eo quod per interiora viscera nexus spirabilis non inesset, itaq; dixerunt ea viuere sicut arbores frugesq;. Sed plurimum interest viuat aliquid an spiret. Eadem ex causa, nec sanguinem dixerunt his esse, qui nullis sit corde carentibus ac iecore. itaq; nec quibus desit pulmo spirare: itaque vocem etiam his negant esse in tanto cicadarum sono: & apum murmure: item insecta non videntur neruos habere, nec ossa, nec spinas, nec cartilaginem, nec carnes, nec pinguia, nec crustam quidem fragilem, vt quædam marina: neque iure dicatur cutis: sed mediæ cuiusdam naturæ corpus inter hæc omnia. Nec aliud iterum intus, nisi admodum paucis intestinum implicatum. Itaque diuulsis sic est præcipua viuacitas: & partium singularum palpitatio. Nam quæcunq; est vitalis ratio, illa non certis inest membris, sed toto in corpore: minime tamen in capite, solumq; non mouetur nisi auulsum cum pectore. In nonnullo autem genere plures pedes sunt, & quibus plurimi ex his diutius viuunt diuulsa, sicut in scolopendris videmus. Oleo quidem non apes tantum, sed omnia insecta exanimantur, præcipuè si capite vncto in sole ponantur. Item ex insectis pennata quidem autumno moriuntur ferè: tabani etiã cæcitate. Muscis autem humore exanimatis, si cinere condantur vita redit. Actor: Dictum est iam superius, quod apes, ac vespæ oleo infusæ corrumpuntur poris obstructis: acetoq; confestim immisso reuiuiscunt exitibus apertis.

De Sensibus ac vocibus eorum. Cap. LXXV.

ARistoteles. Omnium huiusmodi animalium genera habẽt oculos, nec aliud instrumentum sensus manifestum omnino. Et quædam illorum, vt dictum est, habent membrum linguę simile. Quodlibet autem eorum habet membrum per quod recipit cibum: & quandoq; quidem molle, quandoq; durũ: hoc autem membrum est in modo carentis lancea loco armorum, nec est in animali dentes habenti nisi in paucis modis. hoc membro muscæ, ac mustiliones pungunt, & sanguinem extrahunt: habẽt quidem anulosi corporis animalia omnes sensus, sentiunt enim remotæ subtili sensu, sicut apum genus: Quædam etiam olfactu sulphuris moriuntur: & si quis sulphur & origanum agreste puluerizauerit super domos formicarum, inde fugabuntur. Anulosa quædam habent sanguini conuenientia, & maioris ac subtilioris intelligentiæ sunt aĩalibus hñtibus sanguinem, vt apes, formicæ, & huiusmodi. Item animal anulosum anhelat per telã parietis, sentitq; modos odoris. Horum autem quædam oculos hñt, & palpebris carent. Ideoq; natura creauit oculos eorũ maxime mobiles: habetq; aĩal huiusmodi membrum inter os, per quod sentit cibum, sicut genus formicarum: animal pulmone carens & modicum aquæ potans, vesica caret, nec recipit aquam in potum, sed propter cibum vt anulosa & pisces. Anulosa quoqua non hñt venas, nec anhelant, nec nisi membrũ quod cordi necessario conueniat hñt. Mẽbrũ. n. in quo est aĩæ sensus, & quod est causa vitæ, necessarium est, vt sit in principio mẽbrorũ corporis in oĩ aĩante. Et oĩa quidem hmõi hñt mẽbra cibi cõuenientia, sed in locis diuersantur, quia loca, quę cibos recipiunt variantur. Deniq; in animali anuloso inuentum est membrum: in quo est sensitiua virtus inter caput & residuum corporis, quod cõtinet caput: huiusmodi animalis strepitus, est in corporis interiori, nec est per spiritum exeuntem: quia non anhelat, ut patet in apibus & huiusmodi. Ex his aũt sunt dulcem hñtes vocem, vt paruũ animal, quod assimulatur locustę, & quod sibilat nocte. Oĩum autem istorum strepitus & sibilus fit per telam sub pariete in loco abscisionis corporis in duobus, vt patet in apibus, & similib⁹. Ista quippe non faciunt strepitum nisi volando, in extendendo alas & contrahendo, & hoc per aerẽ intra corpus & alas cadentem. Silr faciunt & locustæ: hmõi aũt animalia dormiunt, quia quiescunt de nocte, & non vociferant, quia non vident, q̃uis omnium aĩalium duros oculos hñtiũ sit debilis visus. Itaq; si quis applicauerit candelam de nocte videbit eas quiescere. Est autem animal quoddã genus huiusmodi, quod dat vocem de nocte, & nõ habet os, sed membrum longum, quod supra caput nascitur simile linguę & illud membrũ fissum non est, nec aliqua superfluitas in ventre aĩalis est. Plin. vbi sup. Insecta, vt dictum est: immensæ subtilitatis sunt animalia: aeq; vsq; rerum naturæ magisq̃ in minimis est tota: habẽt huiusmodi sensus & oculos tactum, atq; gustatum, aliqua & odoratum, pauca & auditum.

De generatione ipsorum. Cap. LXXVI.

ARisto. Ex anulosis quædam generantur ex coitu, q̃dam per se, & q̃dã faciunt vermes: & illud quidam generatũ quod habet figuram sicut vermis, qñ creuerit fit magnum, & eius figura sicut ouum, quia continens, scutis indurescit, & tunc est immobile. Cuius causa est, quia natura quasi præparat creationem ouorum ante tempus suum propter priuationem cõplemẽti. Vermes. n. crescunt post illud aumentum, & generant ouũ molle: & hoc accidit aliis generibus, quæ non ex coitu generantur, sed ex lana. Oẽs isti modi primo non mouentur. Et cũ desiccatur cortex ea continens ac finditur, tunc exeunt sicut aĩalia cõpleta exeunt ex aĩalibus, & exitus eorum est in tertia generatione. Volatilia quidem ex eis maiora sunt, q̃ ambulantia: Et hoc apud multos homines mirabile est, quod s. vermes, qui generantur ex aĩalibus cibantur prius: deinde non recipiunt cibũ, sed manent immobiles, sicut apiculæ quæ sunt aurei coloris, & ex vermibus vespæ. Natura quidem ouorum qñ completur non crescit, sed in prima creatione crescunt & recipiunt cibũ quousque diuidunt quod interius est: & tunc sunt oua completa. Quidam autem vermes in se habent id quo cibãtur: & eijciunt a se superfluitatem cibi: sicut pulli vesparum & apum. Quidam vero cibum recipiunt ab extrinseco, sicut vermes oĩum aliorum generum. Anulosa quæ faciunt coitum cũ ambulant, posteriores pedes anterioribus maiores hñt. Quædam vero coitũ faciunt, & pedes ad posterius sicut quadrupedes flectunt. Item animal anulosum in hieme coit, si cõueniens ac meridionalis ventus fuerit. Maximeq; illa quæ nidificant, vt formica & musca. Non autem separantur anulosa nisi grauiter, quia coitus multũ durat in eis, vt patet in muscis & araneis. Hoc genus à posteriori coit, & minus super maius, i. mas super fœminã ascendit. Pinguescunt in tpe suæ generationis, maxime si tps veris calidum & humidum fuerit. Quædam ergo anulosa ex coitu sunt, & animalia sibi similia gignunt, quædã vero coeunt & generant dissimilia in gñe: quia vermes faciunt tñ, nec sunt ex aĩalibus: sed quædam ex humiditatibus, & quædã ex rebus siccis, vt apicula & musca & cantaris: q̃dam aũt non sunt ex aĩalibus, neque coeunt, vt culices & mustiliones & hmõi: quorundã fęminæ maribus imponunt mẽbrũ recipiens sperma, & hic modus inuoluitur adinuicẽ in coitu longa mora. Cũq; separantur citũ pariunt, & non nisi rem incompletã, q̃m oẽs isti modi vermes gignunt. Itẽ modi, qui non semper spermatizant ligantur adinuicem diu, donec compleatur sustentatio suscepti, sicut coeunt animalia corporis anulosi. Plin. vbi supra. Insectorum plurima vermiculum procreant: nam & formicæ similem ouis generant.

De Apibus. Cap. LXXVII.

ISidorus. Apes dictæ sunt, vel pro eo, quod se pedibus inuicem alligent, vel quia sine pedibus nascuntur, nã postmodum & pedes, & pennas accipiunt, &c. Aristot. Apis est aĩal anulosi corporis, hñs membrum, vel additamentum ab ore exiens, per qđ gustat, & cibum contrahit, ac recipit, sanguine caret, dentes aliorum aĩalium dentibus siles habet. In comitatu volat, & est leuis corporis, hẽtq; quatuor alas: duosq; pedes habet in dextera & duos i sinistra, nec plusq̃ quatuor hẽt, ne volatũ suũ prohibeãt. hoc aĩal non recipit aerẽ, non anhelat: aĩalia multos cibos comedentia sunt diuersi coloris in parte maiori corporis: Ideoq; color apum est vnus, color aũt vesparum diuersus. Comedunt mel maxime in necessitatis tpe. Vnde qñ incipiũt infirmari apparet mellis diminutio, quia videlicet comedunt ex eo, nec reparant ipsum: bonos odores diligunt, & aquis currentibus delectantur. Plin. lib. 11. Aculeum apibus natura dedit ventri consertum. Ad vnũ ictũ hoc infixo quidam eas statim emori putant. Aliqui nõ nisi in tantum adacto vt intestinum quippe assequatur, sed fucos postea esse, nec mella facere, sed vt castratis viribus pariterq; & nocere & prodesse. Est in exemplis equos ab his occisos. Gaudent vero plausu tinnituq; æris, eoq; conuocantur. Idem in lib. 25. Apes in mella mortuæ, vlcerũ labra duriora emolliũt. Actor. Apes munditiam diligunt, frigus & fœtorem ac fumum odiũt. Gregatim volant, circa opus suum sollicitæ sunt, & ociosas abijciunt, exterius asperæ, intus dulcedinem habent, cito læduntur & lædunt, amisso aculeo inutiles sunt.

De excellentia apum. Cap. LXXVIII.

PLin. lib. 11. Apibus inter oĩa insecta principatus existit. Solis ex eo genere hoĩum causa genitis mella contrahũt, succũq; dulcissimũ, ac subtilissimũ & saluberrimũ, fauos & cerã curi fingunt. Similem ad vsus vitæ laborẽ tolerant, opera conficiunt. Rẽpub. sempq; cõcilia priuatim ac duces gregatim hñt. Quodq; mirũ sit maxime & mores hñt, nihilq; nouerũt q̃d non sit cõe. Aristot. Apis plusq̃ aĩalia cætera munda est. Ideoq; stercus suum

eijcit

eijcit volando, quia multum fętet. Odor. n. fętidus apes grauat, dulcis aũt eas delectat. Ambro. Apes quasi quandã rempublicã curare vñt: hæ solæ in omni genere animantium cõem oĩbus sobolem habent, vnam incolunt mansionem. Cõis oĩbus labor est, communis cibus, communis fructus, cõis volatus, cõis generatio. Ex lib. de natu. rer. Apes cæteris animalibus præminẽt dignitate & vtilitate, præclaris dotibus & nobilitate, vigẽt agilitate, strenuitate, animositate, ingenij subtilitate. Oĩbus virginalis integritas corporis, quæ subito maximum examen filiorum emittit. Virgilius 4. Georg. Solæ cões natos consortia tecta Vrbis habent, magnisq; agitant sub legibus æuum, Et patriam solę ac certos nouere penates. Venturæq; hiemis memores æstate laborem Experiuntur, & in mediũ quæsita reponunt Nãque aliæ victu inuigilant, & fędere pacto, Exercẽtur agris, pars intra septa domorum. Narcissi lachrymam, & lentum de cortice glutem Prima fauis ponunt fundamina, deinde tenaces Suspendunt ceras, aliæ spargentes adultos. Educunt fętus, aliæ purissima mella Stipant, & liquido distendunt nectare cellas Sũt quibus ad portam cecidit custodia sorti. Inq; vicem speculantur aquas & nubila cęli. Aut onera accipiunt venientium, aut agmine facto, Ignauum fucos pecus a præsepibus arcent. Omnibus vna quies, operum labor omnibus vnus.

De Solertia earum. Cap. LXXIX.

AMbro. Apis cum infirma sit corpore, valida est vigore sapientiæ & virtutis more: Quis. n. architectus apes docuit, examina discreta laterum qualitate componere, ac tenues inter domorum tecta ceras suspendere, mella stipare, & intexta floribus horrea nectare quodam distendere. Aristot. Apes a remotis sentiunt quod non nisi ex subtili sensu faciunt. Quædam ad operationem in principio diei exeunt, & quædã donec expergefiant aliæ quiescunt. Deinde volant & exeunt simul ad operandum. Cum autẽ reuertuntur vociferant prius, deinde paulatim quiescit earũ strepitus, donec vna illarum remaneat volans & circuiens, quasi iã esse tpˢ dormiendi significet. Deinde quiescũt simul oẽs. Maiorem quippe habent intelligentię subtilitatẽ multis animalibus habentibus sanguinẽ. Hiemẽ cognoscũt, quia tunc non exeunt, nec volant ab alueatibus, sed interea vagãtur, sicq; pluuiam futurã custodes agnoscunt. Cumq; aũt intra aluearia pẽdent ex se se significatur, ꝙ ab aluearı volunt discedere. Oẽs aũt stercus eiiciunt in volãdo, vel in parua & propria sibi domo. Plin. lib. 11. Itaq; quantulum põt esse in tantulis estimemus postea ingenium in eis. Conduntur hieme; nã vnde vires ad pruinas & niues aquilonumq; flatus perferendos? Conduntur aũt tertio Idus Octobris vesperi. s. occasu vergiliarum, & latent vltra exortũ, ante fabas florentes non exeunt ad opera & labores, nullusq;, cum per cęlum licuerit, ocio perit dies. Primũ fauos constituunt, ceras fingunt, hoc est domus cellasq; faciunt, deinde sobolem, postea vero mella, ceram, ex floribus, melligenẽ e lachrymis arborum, q̃ glutinum pariunt. Gerulæ fecundos flãtus captant, & si oriatur procella, apprehẽsis lapillis pedusculo se librant, iuxta vero terrã volãt in aduerso flatu vepribus hebetato. Miras in eis obseruationes operis, cessantium inertiam notant, mox & morte punientes castigant, miraq; operis munditia. Amoliuntur de medio omnia, nullęq; iacent spurcitiæ inter opera. Quin & operantium excrementa intus, ne longius recedãt in vnum congesta locũ, turbidis diebus & operis ocio egerũt. Cũq; aduesperascit in alueo minus ac minus strepũt, donec vna circũuolet eodẽ quo excitauit bõbo vel murmure, quasi quietem imperans capere castrorũ more. Et tunc omnes repente conticescunt. Quodq; mirum sit maximè mores habent, nihilq; nouerunt nisi commune.

De Generatione apum. Cap. LXXX.

AMbros. Apes nullo concubitu miscentur, nec libidine resoluuntur, nec partus doloribus quatiũtur, sed integritatẽ corporis virginalem seruantes, subito maximũ filiorum examen emittunt. Actor. His Ambrosij verbis contradicere vñr sermones Arist. Plin. vbi sup. Apes quõo fętus progenerent magna inter eruditos fuit disceptatio harum. n. coitus nunquam est visus. Plures existimauerunt oportere cõfici compositis floribus. Et aliqui coitu vnius qui rex in examine quolibet appellatur, ipsumq; solum marem esse pcipua ne fatiscat. i. deficiat magnitudine. Ideo fętũ sine eo non edi, apesq; reliquas tanquam marem fęminas comitari non tanquã ducẽ. Quam probabilẽ aliàs sñiam fucorũ euentus coarguit. Quæ. n. ratio vt idẽ coitus alios perfectos, imperfectos generet alios, proprior, vel prior existimatio fieret, ni rursus alia difficultas occurreret. Quippe nascuntur aliqñ in extremis fauis apes grãdiores quæ cęteras fugant. Oestrus vocatur hoc malum quonã modo nascens si ipse se fingunt. Quod certum est gallinarum modo incubant, id qđ exclusum est, primum vermiculus vĩ candidus iacens transuersus, adhærensq; ita vt pascere videatur. Rex statim mellei coloris, vt electo flore ex omni copia factus, neq; vermiculus sed statim pẽniger. Cętera turba cum formam capere ceperit, nimphe vocantur, vt fuci, sirenes, atq; cephenes. Si quis alterutris capita demat priusquã pennas habeant pro gratissimo sunt pabulo matribus. Tempore procedente instillant cibos atq; incubant tum maximè murmurantes, caloris vt putant faciendi gratia necessarij excludendis pullis, donec ruptis mẽbranis, q̃ singulos cingunt ouorũ modo vniuersum agmen emergat. Spectatũ hoc Romę consularis cuiusdã suburbano alueis cornu laternæ trãslucido, factis: fętus infra 45. diẽ peragitur. Fit aũt in fauis quibusdam qui vocatur clerus a mare duritia, cerę, cũ fętũ inde nõ eduxere morbo vel ignauia siue naturali infęcunditate, hic est abortus apum. Arist. Nos aũt dicimus ꝙ apes ex apibus generantur, qñ coeunt adinuicem. Et reges generantur ex regibus. Aliæ apes ex adulteriusmodi apibus, aut omnes ex regibus aut ex kikenæ, & his quæ dũr fęminę apum. Apes assimulantur regibus in aculeo & vigore, kikenes aũt regibus in magnitudine, & si aculeum haberent reges essent. Necessario vero debent esse reges ex aliquo. Cumq; non sint ex apibus, neq; ex kikene, necessario debent esse apes ex regibus. Ex apicularum coitu vermis ouis similis erit, & non generabitur ab eis aliud aĩal si sic remanebit. Itaq; fœtus apũ nec suo generi assimilantur, nec ab eo diuersantur, quia vermes ab eis egrediuntur. In prima creatione apum & similiũ est pars inferior parua, superior magna. Nec accidit multitudo api ac vespæ, quia cuilibet earũ pullus est in foramine per se. Qñ ergo reges creati sunt pp conuenientiam generationis semper remanẽt intra domos, & nihil operãtur, & hñt magnũ corpus pp generationem, alioquin nisi generatio apum esset ex eis, non dimitterentur intra domos & nihil kikenes aũt sunt mares apum ociosi, quia nõ hñt membrum conueniens pugnæ pp grauitatem corporis. Apes vero magnitudinis mediæ sunt inter istos duos modos, & ẽm hũc modũ cõuenientes sunt creationi pullorũ, sicut aũt accidit leęnæ, ꝙ parit. v. filios, deinde pauciores, quousq; peruenitur ad vnũ, sic accidit regibus apũ, ꝙ primo gñant multos, postea paucos, quia diminuuntur superfluitates, q̃ sunt in corpore, ꝙ aũt gñatio apũ sit ex coitu. s. inter reges & apes signum est quia in foraminibus domorum inueniuntur. Isido. Apes, vt supra dictũ est, vno modo dñr, eo ꝙ sine pedibus nascuntur, nã postea quàm natæ sunt & pedes & pẽnas accipiũt. Has vero plerıq; experti sunt de boũ cadaueribus nasci, nã pro eis creandis vitulorum occisorum carnes verberãtur, & ex putrefacto cruore vermes creantur, qui postmodum apes efficiuntur. Isid. Apes ex corio taurino recondito in terra nascuntur, ex corio aũt asini vespæ, ex stercore muscarum eruca, ex atriplicibus ranæ, ex aere infecto anhelitu culices.

De Pullis earum. Cap. LXXXI.

ARisto. Apes e folijs atq; herbis ore suo prolẽ legũt, subitoque maximũ examen filiorũ emittunt, & cum aues cæteræ vix tn anno fętus singulos edãt, apes geminos creãt, & duplici cæteris fęcunditate ꝑponderant. Aristot. In annis pluuialibus multiplicantur valde pulli apũ, quia propter humiditates multiplicantur superfluitates in corporibus regum. In annis autẽ contra complexionis diminutio fit in pullis. Fertur autẽ ꝙ cum inuenitur tn aliquo loco pullus, rector subito q̃rit ipsum quousque inueniat, quia cognoscit eũ ex odore ipsius kikin. Et coz aliàs coth, & fortasse intelligit, oestrũ inter apes nihil faciũt, sed aliorum operationes corrũpunt. Ideoq; bonę apes eos vincũt, & corũ rectores interficiunt, qñ illi pullos apũ extrahunt. Apes quidẽ postquam cerã faciũt, pullificare incipiũt, cũq; pullificant non est prohibitũ, quin adueniatur in eadem cera pulli & mel ac kikines. i. mares apum. Rex apũ nõ exit aluearia nisi cũ apum stipatu magno, & ipse est in medio. Exit aũt in tribus diebus antequam pulli exeant. Deinde paucæ apes exeũt, & circa aluearia volãt. Cũq; adunabuntur pulli, volabunt & separabuntur inter se, ibique caterua vna cum quolibet rege. Plinius vbi supra. In extremis autem fauis aliquando nascuntur apes grandiores, quæ cæteras fugant. Oestrus vocatur hoc malum. Ruptis autem membranis, quæ singulos cingunt pullos apum ouorum modo emergit agmen vniuersum. Porro fœtus intra dies 45. peragitur. Protinus autem educti quadam disciplina cum matribus operantur, regemque iuuenem æqualis turba comitatur. Reges inchoantur plures nec desunt postea soboles ex his cum adulta esse cepit concordi suffragio deterrimos negant ne agmina distrahant.

De Sexu & ætatibus earum. Cap. LXXXII.

ARisto. Apum in genere sicut & in cęteris annulosis minus est mas & maius est fœmina. Fęmina vero rectoris dupla est ad apem meliorem, mares aculeis carent, & q̃nq; quasi cum aculeo pungere volunt, sed non possunt, apes autem mares interficiuntur, cũ angustatur locus in quo sunt. Multitudo nãq;

ma-

masculorum in aluearí nō facit eas magis negociosas. Corpora iuuenum a apibus sunt mollia, & veterum dura. Genus apū quod est forte, facit mel durum, & dicitur q̄ sunt iuuenes apū, quia non exercentur in arte, præterea iuuenes nequaquā pungunt fortiter, sicut veteres. Plinius vbi supra. Quidam apes existimant progenerari coitu vnius qui rex in quolibet appellatur examine, & hunc solum esse marem, præcipua ac fastigat, idest deficiat magnitudine. Ideoque sine illo fœtum non edi, apesque reliquas tanquam marem fœminas nō tanquam ducem comitari. Ex libro de naturis rerum. Dicitur q̄ si rector apū viuus fuerit mares erunt ex vna parte. Si vero mortuus fuerit, mares erunt intus cum fœminis. Denique mares cum sint solitarij occupāt domos plures domibus apum, & mares faciunt sibi multotiens dumos. Meliusq; est apibus, quando pauci secum masculi sunt, quoniam apes magis negociosas non faciunt. Corpora iuuenum apum mollia sunt, & veterum dura. Iuuenes etiā apes nequaquam fortiter pungunt sicut & veteres. Apes autem senes dulcius mellificant quàm iuniores, qm̄ experientiā habēt.

De Regibus apum. Cap. LXXXIII.

APum rectores duorum sunt modorum, melior est rubeus, alius autem est niger. Fœmina rectoris dupla est, ad fœminas apum. Ambrosius. Apes regem sibi ordinant non sorte sed iudicio, & quamuis sub rege positæ tamē liberæ sunt, quia prærogatiuam tenent iudicij, & fide deuotionis affectum & regem ipsum tanquam a se constitutum diligunt, hic autem rex naturæ claris formatur insignibus, vt & magnitudine corporis præstet & specie. Et quod in rege præcipuum est morum mansuetudine. Nam & si habet aculeum, eo tamen nō vtitur ad vindictā. Sunt enim leges naturæ non litteris scriptæ, sed moribus impressæ, vt leuiores sint ad puniendum, qui maxima potestate potiuntur. Sed apes quæ legibus regis non obtemperant, pœnitentiæ condemnatione seipsas mulctant, vt aculei sui vulnere moriantur. Denique ipsum regem suum summa protectione defendunt, & pro eo perire pulchrum putant. Incolume rege iudiciū mutare, nec mentem flectere nesciunt. Eo autem amisso, fidem seruandi muneris derelinquunt, ipsæq; sua mella diripiunt, eo q̄ is interemptus sit qui principatū muneris habuit. Non Indi, non Sarmatorum populi, tantam quantam apes deuotionis reuerentiam obseruant, vt nullæ e domibus exire audeant, nec aliquos adire pastus nisi rex fuerit egressus, & volatus sibi vendicauerit principatum. Aristoteles. Apes sicut & grues habent solicitores circa se reges, quibus sunt obedientes. Rectores apum duorum sunt modorum, melior rubeus est, alius vero niger. fœmina rectoris dupla est ad apem quæ melior est. Si rex de aluearibus ceciderit, apes subito ipsum exigunt, ac sub ipso sustentamentum ponunt. Domus in quibus manent reges, non sunt nisi in fine. Eorumq; numerus est multus. apes sunt ex regibus, & reges per se generantur. Quoniam autem reges, vt dictum est supra, creati sunt propter generationis conuenientiā. semper remanent intra domos, & nihil operantur. habentq; magnū corpus propter generationem. Hi quasi patres percutiūt. & extrahunt apum mares. Bonū est enim vt filios ociosos castigent patres. Sunt autem reges pauci, & apes quæ generantur ab eisq̄m in prima vice generant multos, & in secunda paucas, eo q̄ superfluitates quæ sunt in corpore minuuntur. Reges apum non exeunt alueara, nisi cū omnibus apibus. Quia si amiserint apicula, quærit eam rector apum volatu circa ipsam. Præcipue quoque moriuntur apes, si fuerint rectores multi. aliquando regem suum dimittunt, & ad regem qui pluribus præest transfugiunt. Et si insequitur eas rex primus, ipsum interficiunt.

Adhuc de eodem. Cap. LXXXIIII.

SEneca in lib. de clementia. Apes iracundissimæ ac pro corporis captu pugnacissimæ sunt, & aculeos i vulnere relinquūt. Rex ipse sine aculeo est. natura ei telum detraxit, & iram eius inermem reliquit. Exemplar hoc magnis regibus ingēs, pudeat ab exiguis animalibus mores non trahere cum tanto moderatior animus hominum esse debeat, quanto vehementius nocet. Pli. lib. xj. Rectore a peste consumpto, mæret plebs ignauo dolore, non cibos conuehunt. non procedunt. tristi tantum murmure circa corpus eius glomerantur. & ni subueniatur, fame moriuntur. Apum fœtus educti, quadam disciplina protinus cū matribus operantur. regemq; iuuenem æqualis turba comitatur. reges plures inchoantur, nec postmodū ex his soboles desinit, eū adulta esse ceperit. Duo sunt genera eorum, niger variusq; melior, forma semper egregia, & duplo quàm cæteræ maior, huic breuiores pennæ, crura recta, nigrior in fronte macula quædā, candidans diademate, multū quoq; differunt a vulgo nitore. Nec constat inter autores an rex solus nullum habeat aculeum, maiestate tm̄ armatus. an dederit quidē eum natura, sed tātum illi negauerit vsum eius. Hoc igitur constat Imperatorem aculeo non vti, miraq; circa eum obedientia plebis. Cum procedit, vna est totū examen, & circa eū conglobatur, cingit, protegit, cerni non patitur. Reliquo tēpore quo cū in labore est populus, ipse intus operā circuit, exhortanti similis. Solus immunis. Circa eū quidā satellites, lictoresq; assidui custodes. Foras procedit auctoritate, non nisi migraturo examine. Idq; aliquot diebus intelligitur ante murmure intus strepente, tēpestiuum diem eligentium apparatus indicio, siquis alam ei detruncet. examen non fuget. Cum processere se quæq; proximam illi cupit esse, & in officio conspici gaudet, fessum humeris subleuant, validius fatigatum ex toto portant. si qua lassata defecerit vel aberrauerit, odore prosequitur. Et ibi cunctarum castra sunt. vbicunque ille cōsederit semper duce patresq; totum agmen tenetur, quo amisso agmen ad alios magistros dilabitur. Esse etique sine rege non possunt. Inuite autem eos cū fuerint plures interimunt, potiusq; nascentium domos diriment.

De speciebus apum. Cap. LXXXV.

APes autem sunt rusticæ, siluestresq; horrido aspectu, multo iracundiores, sed opere ac labore præstantes, sunt & vrbanæ quarum duo genera, optimæ sunt breues variæq;, & in rotūditatem compactibiles. Deteriores vero longæ, & quibus similitudo vesparū. Deterrimæ autem ex his pilosæ. In Ponto q̄ sunt apes albæ sunt, quæ bis in mēse mella faciunt. Circa Thermodoontem fluuium duo sunt genera earum. Aliarū quæ mellificant in arboribus, aliarū sub terra triplici ceraiū ordine, q̄ sunt vberrimi prouentus. Aristoteles. Apum plura sunt genera, apis bona est parua & rotunda, in sese densa, constricta. Est apis cubi similis longa, & est kakolati ventris magna kakin omnibus sunt maiores, ponderosæ, aculeos nō habētes. Apes illæ sunt bonæ, q̄ faciunt mel subtile. Forte genus apū facit mel durū. Apes parui corporis meliores sunt, & artificiosius ædificant, laborisq; patientiores, & plus mellificant ea floribus montanis, faciūtq; mel subtile, hnt aūt alas subules & color earū niger est, & sunt quasi cōbustæ. Sunt aūt apes q̄dam solitariæ ociosæ, q̄ volando p aera, quasi exercētes se cū apibus operosis intrāt aluearia, & comedunt mel, sed apes q̄dā operosæ pugnāt cū ociosis, & interficiūt eas, maximeq; reges apū hoc faciūt, & extrahunt eas de alueariis. Melius etenim vt patres castigēt filios ociosos. Apes autē nate de numero sunt illarū, q̄ nihil faciūt e a mellibus. Apes puenientes ex his q̄ pascunt flores mōtanos, minores sunt ac fortiores, plusq; laboris patientes. Apes verò nascentes ex his quæ flores hortulanos sugunt, cōtrario modo se habent.

De vita earum & voce vel sono. Cap. LXXXVI.

ARistoteles in lib. de morte & vita. Apes longioris vitæ sunt cæteris animalibus maioribus. Ex li. de animalibus. Apum strepitus in interiori corporis non est per spiritū exeuntē, quia non anhelant, horū enim sibilus fit per telā sub parietē loco abscissionis corporis. i. diuisionis in duo, nec faciunt strepitum nisi volando. i. alas per aerem inter ipsas & corpus, eadem extendendo & contrahendo. Non aūt vociferant de nocte. Ambrosius. Habent etiā apes in rauco vocis suæ murmure suauitatem, cū pulmonem respirandiq; vsum nequaquā habere prodantur, sed aereo vesci spiramine. Denique si quis eas oleo casu perfundat prope necantur, eo q̄ obstructis poris aereum illud spiramen haurire non possunt. Continuoq; si quis acetū his superfundat, illico reuiuiscunt, eo q̄ cito vis aceti poros illos qui cōpruntur alias magis continuo olei humore obsidentur aperire dicitur. Plinius vbi sup. Insectis nō vocē sed sonū putāt esse intus meāte spiritu & incluso sonante. Aliqua vero murmur edere, vt apes. Receptū est enim muscas & apes duobus sub pectore cauis spiritū mobili occursant mēbrana intus attritu eius sonare, itaque post laborē diurnū cū aduesperascit, vt dictū est, strepunt minus ac minus in alueo, donec vna circūuolet quasi capere quietem imperās, eodē quo excitauit bombo. Gaudēt vero plausu æris, tinnitu, eoq; cōuocantur, quo manifestum est his quoq; inesse sensum auditus. Effecto quidē opere, deducto fetu, functæq; omni munere, exercitationē tū solēnē habent, spaciatæq; in aperto & in altū datæ gyros volatu editis, tunc demū ad cibū redeunt. Vita his est lōgissima, vt prospero inimica & fortuita cedant, septenis annis vniuersa. Aluearium nunq̄ durasse proditur vltra x. annos, sunt q̄ apes mortuas reuiuiscere putāt, si intra tectū hieme seruent. Deinde sole verno torreant. In totū vero amissa reparari putāt ventrib. bubulis recentibus cū fimo obrutis. Virgilius aūt, corpe iuuencorū exanimato, natura mutāte in alia q̄dā ex aliis

De cibo earum & potu ac somno. Cap. LXXXVII.

ARistoteles. Apum vita & nutrimentum super terram est earumque gustabile proprium est mel, diligunt dulcia, nec sedent super fœtida, vel mali saporis vel odoris. Odor fœtidus eas grauat, & odor dulcis delectat. Ideoque id quod olet, pungunt, stercusque suum volando, quia multum fœtet,

tet, eiiciunt. Itaq; solę super rem fœtidam non cadunt. Aquas & claras & currentes diligunt. Non aũt omnino venantur, sed operantur, ac cibum deponunt: habent & alium cibum qui kokinon dr̃, & est ita dulce sicut ficus. Iasum super crura adducunt, ficos & ceram ferunt. Cum aũt extrah tur mel de aluearí, dimittẽdum est quod in hieme ad cibum suffi. iat apibus, alioquin aluear damnabitur. Apũ enim cibus in hieme ac vere est ex melle. Parant & sibi cibum alium, quandoq; inducto marmore, quod assimilatur ceræ. Præterea custodes alueariorum propter paucitatem mellis remanentis, quõq; cibant apes ex ficubus, alijsq; dulcibus. Debent autem mel dimittere ſm multitudinem apum, quia si dimiserint multum, postea non multum operabuntur. Et si fuerit modicum, segnescent ad operandum Bibunt aũt ex proximo fluuio si eum habuerint & non ex alio, alioquin potabunt in alio loco, nec bibent quousque pondus eiecerint, quod super se afferunt. Plinius lib. 11. Apes de cithisi flore nunquam pabula contingere prodit Aristomachus. Idem in lib. 14. Apianis vitibus apes cognomen dedere, præcipuè illarum auidę. Idem in libr 21 Apum causa oportet serere timũ, rosam, violas, lilium, fabam, papauer, & huiusmodi. Horum. n. florum auidissimæ sunt, & etiam sinapis, quod miremur, quia florem oliuę nõ attingunt. Porro si cibus apibus deest, vuas passas siccas vel ficus tusas ad fines earum ponere vtile, est, vel lanas tinctas passo, vel aqua mulsa madentes, gallinarum etiam nodas carnes, idem cibi æstate ficta flores tollente sunt præstãdi. Aristote. Animalia quidem anulosa dormire manifestum est, per hoc quod apes quiescunt, & non vociferant de nocte. Nam si quis applicauerit eis candelam de nocte videbit eas quiescere. Quædam ergo in principio diei ad operationem exeunt, q̃dam vero donec expergefiant, altæ quiescunt, deinde volant, & ad operandum simul exeunt, ac reuertentes vociferant. Deinde paulatim strepitus earum quiescit, donec vna illarum remanet volans & circumiens quasi iam tempus esse dormiendi significet, deinde quiescunt simul omnes Plinius li. 21. Apes a bruma arcturi exortu aluntur somno diebus 60. sine vllo cibo Et ab arcturo ad æquinoctium vernum tepidiore tractu iam vigilant, sed etiam tunc aluo se continent, seruatosque ad id tempus repetunt cibos.

De Mansionibus earum. Cap. LXXXVIII.

ARistu. Apes assignatas sedes incolunt, domicilia inenarrabili arte componunt, apis est ex animalibus hñtibus habitacula, sicut formica & mus & talpa, apes manent in cauernis in diebus magni frigoris, nec de præparato cibo comedunt aliquid. Signum huius, quia cum a foramine suo exiet aliqua illarum, vt̃ quasi purum, & nihil est in eius interiori. Manetq; post occasum pliadum, vsque ad tp̃s vernum. Deferuntur autẽ domus martum, si mel fuerit modicum. Quodq; inuenitur in domibus apũ est aut pulli, aut mel, aut kikenes. Itaq; primo incipiunt ex cera facere domos apum, deinde cum alremon multum fuerit, domos regũ, deinde domos kikicon qñ mel fuerit multum, & incipiũt ędificare sub parietibus aluearis supra, nec cessant descẽdere paulatim donec perueniant ad aluearis ima, & vna domus habet duas portas, quarum vna est exterius, alia interius, habentq; locum introitus & exitus. Domus aũt ceræ, quæ sunt ceris coopertæ, cera plenæ sunt maiori parte. Domus autem in quibus manent reges, non sunt nisi in fine. Plinius vbi supra. Apes domos primum plebeis exędificant, deinde regibus. Sic autem prouentus largior speratur, contubernia & fucis adiciuntur hæ cellarum minimę, sed ipsi maiores apibus. Regias domus Imperatoribus futuris in vna parte aluei extruũt, amplas, magnificas, separatas, tuberculo eminentes. Quod si exprimatur, soboles non gignuntur. Sexangulæ oẽs cellæ, a singulorum pedum opere. Solstitio cum thimus florẽre incipit & vua præcipua est cellarum materia.

De Apibus inuestigandis. Cap. LXXXIX.

PAllad. lib 5. Apes mense Aprili locis apris quærendæ sunt. Sed loca melliflua indicant apes si circa fontes frequentissimæ pascantur. Nam si rariores videbuntur in his locis, mellificari vtiliter non potest. Quod si frequentes aquãtur, vbi sunt examina earũ hoc genere possumus inuenire. Ac primo quàm longè sunt exploremus ac proximè. Rubricam liquidam breui vasculo infusam geramus, & obseruemus fontes aut aquas vicinas. Tunc dorsa apum bibentium tangat illo liquore, tincta festicula atq; ibidem moremur. Si cito reuersæ fuerint quas tinxerimus, hospitia earum proxima esse notemur, si tardè spatio longiore submota pro mora temporis æstimamus, ad proxima. facile venit, ad longinqua hoc genere perduceris Cannę vnũ internodium cum suis relictis articulis, & in latere aperies, ibi mel exiguum, vel defrutum mittes, & iuxta fontem pones. Cũ ad eũ conuenerint apes atq; ingressæ fuerint prius odorem foramen pollice claudes oppositu, & vnam tantum patieris exire, cuius fugam persequere ea tibi partem demonstrabit hospitii. Cum ipsam inspexeris non videre, alteram continuo dimittes, & sequeris. Ita subinde singulę dimissę te facient vsque ad locum examinis peruenire. Aliqui mellis breuissimum circa aquas vasculum ponunt, de quo cum apis aquanda gustauerit, ad commune pabulum pergens alias exhibebit. Quarum frequentia subinde crescentem notata reuolantium parte vsque ad examina prosequaris. Quod si examen in spelunca reconditum, fumo eiicietur, & cum exierit æris sonum territum, in frutice, vel in aliqua siluę se parte suspendet, & ita admoto vasculo recipietur Si vero in cauę arboris ramo fuerit, acutissima serra idẽ ramus supra infraq; deiectus, & nuda veste coopertus, poterit afferri & inter aluearia collocari. Vestigantur aũt mane, vt tota die sufficiat ad sequẽdũ. Nã vespere peracto opere ad aquas plerumq; non redeunt. Vasa aũt quibus recipiuntur perfricanda sunt citreagine, vel herbis suauibus, & conspergenda imbre mellis exigui. Quod si veroo fiat & circa fontes, aluearia sic tincta ponantur locis quibus apum frequentia est; multitudinem sibi sponte conducent, & si tamen seruari a furibus possunt.

De apibus collocandis. Cap. XC.

EX libro de nat. rer. Apes vt dictum est, meliores sunt paruæ rotundę in sese densæ atq; constrictæ, facientes mel sobtile. Palla. li. 1. Apes si emẽdę sunt, prouidesmus vt plena cõparentur aluearia. Quã rem, vel inspectio, vel murmuris magnitudo, vel frequentia monstrat commeantis examinis. Ex vicina potius quam longinqua regione, ne aeris nouitate tententur. Si vero longius aduehendæ sunt, collo nocte portentur, nec collocare, nec aperire aluearia, nisi vespere instante debemus, speculemur deinde post triduum ne omne ianuas suas egrediatur examen, hoc. n. signo fugam meditantur assumere. Cætera. n. suo vnaquæq; reddemus. Tũ credunt non fugere si stercus primogeniti vituli allinamus oribus vasculorum. Apibus stationem nõ longè a dñi edibus vel in horti parte secreta & aprica & a vẽtis remota & calidiore locare debemus, quæ in quadratam constituta mensuram fures & accessus hominum pecudumq; submoueat, sit abundãs floribus, quos vel in herbis vel in fructicibus vel in arboribus procuret industria. Herbas nutriat, origanum, thimũ, violas agrestes, affodilum, amaracũ, iacinctum qui iris vel gladiolus dr̃ similitudine foliorum, narcissum, crocum, cæterasq; herbas suauissimi odoris & floris. In froctibus vero sint rosæ, lilia, violę flauæ, rosmarinus, hederę. In arboribus zizifa, amigdalus, persicus, pirus, pomiferęq; arbores, quibus nulla amaritudo respondet floridę succo. Siluestria vero, glãdifera, robora, terebinthus, lentiscus, cedrus, tilia, ilex minor, & thimus, sed taxi remoueantur inimici, sint aũt arbores a septentrionali parte dispositæ, frutices atq; virgulta ordines suos sub materija exequantur, herbas deinde plano, post frutices conseremus. Fõs vel riuus huc conueniat ociosus, qui humiles transeundo format lacunas, quas operiant rara & transuersa virgulta sedes tutas apibus præbitura cum sitient. Aristo. Apibus in hieme conuenit locus calidus, in æstate frigidus. Aluearium quoq; foramina clauduntur propter fortem ventũ ne ingrediatur. Oportet etiam prope aluear plantare mirtum & pinum montanum, & pisa & fabas & papauer & amigdalas. Plinius libro 21. Oliuæ florem non attingunt apes, & ideo ab eis procul esse debet. Aliqua vero seri conuenit proximè, quæ examina euolantium inuitent, nec longius patiantur abire. Arborem quoque carnum oportet cauere, quia moriuntur, degustato eius flore. Remedium his est sorba contusa e melle, & hominis aut bouis vrina vel malipunici grana vino aminco conspersa. At vero genestas aluearis conseri grauissimum est.

De Examinibus excipiendis & custodiendis. Cap. XCI.

PAllad. lib. 2. Apum Iunio mense vltimo noua egrediuntur examina. Ideo custos esse debet attentius, quia nouellæ apes vagantibus animis facile nisi seruentur effugient. Exercitia quidẽ in aditu suo morantur vno aut duobus diebus, q̃ statim nouis aluearijs excipiẽda sunt. Obseruabit aũt custos assiduus vsq; ad octauã vel nonã horã, quia post hæc tpa nõ facile fugere aut emigrare cõsueuerunt, quamuis aliæ statim & procedere & abire non dubitent: signa fugę hęc sunt, ante biduum vel triduum acrius tumultuantur & murmurant. Quod vbi ante apposita frequenter explorator agnouerit, solicitior aduet fum hæc esse debebit; solẽt hoc signũ & cũ pugnaturę sunt facere, quarũ pugnas cõpescit puluis, aut mulsæ aquæ imber aspersus. Inest illis ad originis sui reparandam concordiam dulcis auctoritas, sed cum se agmina sic pacata in ramo vel quocũq; loco suspenderint, si vnius vberis eductione pendebunt noris, aut vnum regem esse vniuersis, aut reconciliatis omnibus manere concordiam; si vero duo, vel plura vbera suspendent se populus mutatur, & discordes sunt, & tot reges esse, quot velut vbera videris, confitentur, vbi globos apum frequentiores videris,

videris, vncta manu succo mellis fossili vel apii, reges requiras, sunt autem paulo maiores, oblongæ magis quàm cæteræ apes, rectioribus cruribus neq. grandibus pennis, pulchri coloris & nitidi, leues sine pilo, nisi forte pleniores quasi capillum gerunt in ventre, quo tñ non vtuntur ad vulnus. Sunt alij fusci atque hyrsuti, quos oportet extingui & pulchriorem relinqui. Qui si frequentius vagatur cum examinibus, ereptis alis retinetur, hoc.n.manente nulla discedit, sed si nulla nascantur examina duorum vel trium multitudinem vasculorum in vnũ conferre possumus. Dulci tñ liquore conspersas apes atq; inclusas per triduũ tenebimus, apposito cibo mellis, & exigua tñ spiracula relinquamus in cella. Arist. Apes strepitu delectantur, & ab eo cõgregãtur Nec hoc faciunt nisi pp delectationem, aut pp timorem. Cum aũt intra aluearia pendent ex se se, signat ꝙ ab aluearii volunt discedere, quod vbi senserint custodes irrorent intra aluear dulce. Plinius lib. 21. Apes non effugiunt si aluei meli sophillo perungantur, nulloque in flore magis gaudent, & scopis eius examina facillimè continentur. Idem quoque præstantissimum contra ictus earum.

De Eisdem supplendis vel reparandis. Cap. XCII.

Pallad. vbi sup. Apum deinq; si velles alueatium cui per aliquam pestem multitudo subducta est populi adiectionem reparare, considerabis in alijs abundantibus ceras fauorum, & extremitates, q pullos habent, & vbi signũ nascituri regis inueneris cum sobole sua rescides, & in id alueariũ pones. Est autem hoc futuri regis signum. Inter cætera foramina, quæ pullos continent vnum magis ac longius velut vber apparet. Sed tunc transferendi sunt, quando erosis operculis ad nascendum maturi capita nituntur exeri. Nam si immaturos transtuleris, interibunt, si autem se subitum leuabit examen, strepitu æris terratur, aut testolæ, tunc ad aluearium redict, aut in proxima fronde pendebit, & inde in nouum vas herbis consuetis & melle conspersa manu contrahatur aut trulla, & cum eo loco requieuerit, vespere inter alia collocetur.

De Processu apum ad operandum. Cap. XCIII.

ARistot. Apes congregantur, vt greges. Et quędam in principio diei ad operationem exeunt. Quædam donec expergefiunt aliæ quiescunt. Deinde volantes simul ad operandum exeunt, ociosas vero extrahunt, plusq; laborant, quando fames accidit eis & in principio veris, reges earum creati sunt propter generationis conuenientiam. semper intra domos remanent, & nihil operantur, sed & K kenes qui sunt mares apum, ociosi sunt ex causa superius dicta. Ambro. Nullæ autem apes e domibus audent exire, nec in aliquos procedere pastus, nisi rex primus egressus sibi vendicauerit principatum volatus, processus autem earum est per rura redolentia, vbi horti sunt inhalantes floribus, fluensq; riuus per gramina, herbisq; dulcibus prima ponunt castrorum fundamenta. Plinius lib. 11. Apũ ignauia fumo crebriore excitatur ad opera. Nam vbi incubauere fauos faciunt liuidos, rursusque fumo inficiuntur nimio. Operis aũt ratio interdiu ad portas more castrorũ statio, quies vsq; in matutinum, donec vna excitet omnes gemino, vel tripli ci bombo vt buccino aliquo, tunc si dies mitis futurus est, omnes prouolant, ventos.n.& imbres prædiuinant, seq; tunc tectis continent. Apes ante fabas florentes non exeunt ad opera & labores, nullusq; cum per cęlum licuerit ocio perit dies. Bini limitibus circa singulos actus incedunt, vt alijs intrẽt, alijs exeãt. Cumq; aduesperascit strepunt minus ac minus in alueo, donec vna circumuolet quasi quietem capere imperãt, eodem quo incitauit bombo, & hoc castrorũ, more tuncq; conticescunt omnes repente. Cæterum effecto penitus opere, educto fœtu functæ omnium munere, exercitationem solemnem habent, spatiatæque in aperto, & in altum datę gyris volatu editis, tunc demum ad cibum redeunt.

De Diuersis officijs earum. Cap. XCIIII.

ARisto. Apes ordinantur ad opera diuersa. Nam flores adducunt quædam, aliç mollificant ceram, & aliç adducunt aquam. Earumq; operationes tempus determinatum non habent, sed cũ habuerint res conuenientes subito pparant & in sereno tpe operantur assiduè. Ambr. Cernas nũc certare de munere. Alias victui quęrendo inuigilare. Alias sollicitam castris custodiam adhibere, alias quoq; futuros imbres explorare, & nubium concursus speculari acie, alias decentes ceras fingere, alias rorem infusum floribus ore colligere, nullam tñ alienis insidiari laboribus, & raptu vitam quęrere, atq; vtinam raptorũ insidias non timerent, hñt tñ spicula sua, & inter mella fundunt venenum, si fuerint lacessitę animasq; ponunt in vulnere. Plinius vbi sup. Cumq; ergo agmen ad opera processerit, aliæ flores pedibus aggerũt, aliæ aquã ore, guttasq; lanugine totius corporis Adolescentiores ad opera egrediuntur, vt supra dictum conuehãt, seniores aũt intus operãtur. Quæ flores cõportant, prioribus pedibus onerantur, & propter ipsum natura sunt scabra, pedes priores rostro, totæq; onustæ remeant sarcina aggrauatæ. Excipiunt illas ternæ quaternæq; exonerant, sunt n. & intus officia diuisa. Nã aliæ struunt, aliæ poliunt, aliæ suggerunt, aliæ cibum ex eo quod allatum est parant, non enim vescuntur separatim, ne inæqualitas operis & cibi fiat & temporis.

De Pugnacitate ipsarum. Cap. XCV.

AMbro. Apes, vt dictum est, habent spicula sua quibus venenum fundunt inter mella, si fuerint lacessitæ, animasq; ponunt in vulnere ardore vindictæ. Isidor. Apes exercitum ac reges hñt, & ꝓlia mouent. Aristo. Apes non fugiunt aliquod animal, sed quædam illarum fugiunt alias, quia pugnãt adinuicem, & si quid appropinquauerit, interficiũt ipsum si potuerint. Moriuntur aũt quę pungunt, quia non potest exire aculeus nisi exierit intestinum. Et multotiens nocet ei quod ab apibus pungitur, nisi locũ exprimat, & ab eo aculeũ extrahat Nã & ex apis punctura interficiuntur animalia magna, sicut de quodã equo visum fuit aliqñ. Porro rectores apum nunquam pungunt, sed illę quoq; illo demisso si eas insequatur, ipsum interficiunt, & ab aluearibus extrahũt, siquidẽ & k kin & coreh inter apes nihil faciunt, sed operationes aliarũ corrumpunt. Ita bonę apes illos vincunt, multosq; rectores eorum Interficiunt, quia pullos ipsarum extrahunt, & tũc oẽs illi discedunt. Pugnant & apes cum volentibus ab eis extrahere mel Item apes breuiores pugna fortiter cũ longis pugnãt, & ab aluearibus ipsas eijciẽdo laborãt. Deniq; si qđ non est ex aluearibus ad eas intrauerit, interficietur ab eis. Quædã itaq; sigillatim sedentes aspiciunt ne quid extraneum intret, qđ si per negligentiam earũ intrauerit, vix euadet. Pli. vbi sup. Apes quoq; si cibus defecerit in alueo, impetũ quoq; faciunt in proximas rapinæ proposito At illę dirigunt aciẽ ecõtrario. Si custos adsit alterutra pars quę sibi fauere senserit, nõ eum appetit. Ex alijs ẽt sępe causis dimicãt, Easq; acies cõtrarias Imperatores duo instruũt. Maxima est ira in cõuehendis floribus, & suos quibusq; euocantibus. Quæ.s. dimicatio iniectu pulueris aut fumo tota discutitur, lacte vero vel aqua reconciliatur. Idem in lib. 20 Asparago trito ex oleo perunctum ab apibus pungi negant. Contra illarum aculeos rutæ succus e vino bibitur, & folia trita imponuntur vel mãducãtur. Succo ẽt eius peruncti ab eis feriri negantur Idem in li. 21. Apibus cuspides natura dedit venenatas, aduersus quas succo maluæ vel foliorũ hæderæ perungi est salutare, vel percussos eas bibere. Idẽ in lib. 23 Contra apes vinum remedio est Sed & decoctũ ex folijs lauri sumptum resistit venenis. Idem in lib. 24. Gutta quoq; propolis ex aqua remedium, quam efficax est, populi namq; guttam in folijs ferunt, ex qua propolim apes faciunt. Idem in li. 29. A scorpione percussi, nunquam ab apibus postea feriuntur. Auicenna in secundo canone. Decoctio altheę cum aceto commixto, vel cum vino confert apis puncturę liniendo. Item oleum lauri confert ei. Idem in quarto canone. Apis habet dispositiones proximas vespæ, nisi quia dimittit aculeum in punctum, & cura eius est cura vesparum proxima.

De Operationibus apum. Cap. XCVI.

ISido. Apes in officio mellis generandi solertes sunt, & inenarrabili arte domicilia componunt. Arist. Apes non venãtur, sed operantur, aducunt in aluearibus suis quo indigent ad pręparationem ex modis florum. s. glandis & salicis & aliorum, in quibus est glutinositas aliqua, & illiniunt ex eo superficiem aluearis propter animalia nocentia. Et strictificant introitus aluearis, si fuerint ampli. Deinde congregant mel, & incipiunt ex cera facere domos apum. Deinde domos regum, deinde aliorum, & incipiunt ædificare sub parietibus aluearis supra, nec cessant descendere paulatim donec perueniãt ad eius ima, vnaquæque domus habet duas portas vnam interius, aliã exterius. Cumque volat apis non intendit ad flores diuersos, ex vno id quod indiget colligit, & ad aluear redit. Plinius lib. 11. Apes primum fauos construunt & ceram fingunt, hoc est ex cera cellas faciunt. Deinde sobolem, postea mella. Ceram floribus melligenerm ad lachrymis arborum, quæ glutinum pariunt, vt salicis, vlmi, arundinis succo, gummi resina, & huiusmodi; his primum aluear intus totum vt tectorio quodam illiniũt, & alijs amarioribus succis contra bestiarum auiditates id se facturas, conscię, quod ab eis concupisci possit. Deinde his quoq; fores latiores circumstruunt.

De Fauo. Cap. XCVII.

ISido. Apes itaq; fauum ex varijs floribus condunt, textisq; ceris innumera prole castra replent. Ambro. Apes fauos ordinant in castrorum modũ, in quibus minutæ ac rotundæ cellulę sui connexione inuicem fulciuntur. Opus suaue de floribus herbisque dulcibus confectum. Quis architectus docuit eas exagonia cellarum indiscreta, laterum æqualitate componere, ac tenues inter domorum septa ceras suspendere, mella

stipare, & intexta floribus hostrea nectare quodam distendere. Plinius vbi supra. Faui superiori parte affixi paulatim etiam lateribus simul hærent, & vnà pendent. Alueum non contingunt, nunc obliqui, nunc rotundi, qualiter alueus poposcerit, aliquã & duorum generum, cũ examina duo concordibus populis dissimiles ritus habuerint. Ruentes ceras pilarum instar interius a solo fornicatis fulciunt, vt sit aditus ad sarciendum. Primi ferè tres versus inanes finguntur, ne promptum sit quod furantẽ inuitet. Nouissimi vero maximè melle implentur, ideoq; auerso alueo faui eximuntur. Sexangulæ omnes cellæ a singulorum hæ pedum opere. Ex libro de naturis rerum. Fauus autem iuxta Isidorum dicitur, eo quòd comedatur magis, quàm bibatur. Fagæ enim Græcè comedere dicitur. Fauus autem dulcis & sapidus, quia mel intra ceram continet.

De Cera. *Cap.* XCVIII.

ARistot. Apes a floribus accipiunt ceram, & cum pedibus anterioribus congregant eã, dehinc ad pedes medios illã mittunt, deinde ad crura pedum posteriorum, postea volant cũ ipsa & tunc manifestatur ponderositas in ea. Ex lib. de natu. rerum. Cera itaq; in fauo large, quæ pura est & odorifera, pabulum luminis, & materies literarum, mollis est, & tenax, & fragilis. Indurata vero ad ignem mollescit, & quamlibet formam impressam recipit. Isidorus lib. 6. Ceræ litterarum materies paruulorum nutrices, ipsæ dant ingenium pueris, primordia sensus, quarum studium primi Græci tradidisse probantur. Plinius vbi supra. Apes ceras ex omnium arborum satorumq; floribus confingunt, excepta rumice, ac chenopode, falso excipiunt spartũ, quippe cu Hispania multa in spartarijs mella herbam eam sapiunt, vlcas falso arbitror excipi, quippe oliuæ prouentu certum est plurima examina gigni. Nullis vero fructibus nocent. Idem in libro 21. Cera fit expressis fauis, sed ante aqua purificatis ac triduo in tenebris siccatis. Quarto die liquatis igne in nouo fictili aqua fauis tegente. Tunc sporta colatis rursus in ea lem olla coquitur cera cum eadem aqua. Excipiturque alia frigida vasis melle circumlitis. Optima est cera, quæ vocatur punica, proxima quæ maximè fulua odorisq; mellei pura. Natiuæ autem pontica, quam cõstare equidem miror inter venenata mella, deinde vero Cretica est. Plurimum enim ex propoli habet, post has Corsica, quoniam ex buxo fit, habereq; aliquantulũ iam medicaminis putatur. Punica fit hoc modo, ventilatur sub diuo sæpius cera fulua. Deinde feruet, & in aqua marina ex alto petita addito nitro. Inde lingulis eligunt florẽ, id est candidissima quæq;, transfunduntq; in vas, quod exiguum marinæ habeat frigidæ, & rursus marina decoquunt separatim, deinde vas ipsum refrigerant. Et cum hæc ter fecere, iuncacea crate sub diuo siccant sole Lunaq; hoc enim candorem facit, si sic siccatur. Et ne liquefaciãt protegunt tenui linteo. Candidissima vero fit post insolationem etiam non recocta. Punica medicinis vtilissima. Cera nigrescit addito cartarum cinere. sicut anchusa admixta rubet, variosq; in colores pigmentis trahitur ad reddendas similitudines & innumeros mortalium vsus parietum, que etiam & armorum tutelam.

De Operatione ceræ in medicina. *Cap.* XCIX.

IDem in libro 21. Apum omnis cera mollit, & calefacit, explet corpora. Recens melior est in sorbitione datur dissentericis, fauique ipsi. Dyascorides. Cera vtilis est rufa, & pinguis, & odorata, mellis odorem habens, & munda, vt est Pontica & Cretica. Alba cera & pinguis secundam habet virtutem, virtus est omni ceræ termaotica & pletotica, miscetur succis & pultibus propter dissentericos confectis, adiuncto ad eam aliquid mellis quo decoctio fiat comestibilis. In modum pisi accepta coagulatum lac mammis soluit. Vires habet omnis cera relaxandi diastaticasque mollis. Est enim media inter calidum & frigidum, siccum & humidum, vnde materia est aliorum medicamentorum, quoniam ex ea construinguntur epithimata & alia. Cera propolis vtilis est rufa, & odorata, sicut storax, & mollis non valde, quam manibus si volueris, duces, vt storacem, virtus est ei calida & pispatica, id est adtractoria & recorporatiua & mollitiua. Infixas corpori stirpes eijcit, fumigatio eius ore aperto veteribus tussibus medetur, zernas emendat. Hæc in vase apum inueniunt, vbi apes corpora fricant. Virtus habet eisdem similes, sed efficaciores. Calefacit enim nimis. Et proiectoriam & catenuatoriam habet substantiam. Auicen. Cera dicta est in capitulo, demum addit in coitu & prouocat.

De Melle. *Cap* C.

ISidorus libro vigesimo. Ab apibus mel Græcè nomen habere probatur, nam apis Græcè melissa dicitur. Prius autẽ mella de rore erant, & inueniebantur in arundinum folijs. Vnde Virgilius Hactenus aerei mellis cœlestia dona. Si quidem huc vsque in India & Arabia colligatum reperitur iamis inhærens in similitudinem salis. Omne autem mel dulce, sardum tamen amarum est absinthii causa, cuius copia regionis eius apes nutriuntur. Plinius libro vndecimo. Est autem initio mel vt aqua dilutum, & primis diebus feruet, vt musta, seq; purgat, vicesimo die crassescit, mox obducitur membrana tenui, quæ feruoris ipsius spuma concrescit, hoc apes rapiunt diebus serenis, verumq; hoc ex aere & maximè syderũ exortu, præcipuèq; ipso Syrio explendente fit, nec omnino prius vergiliarum exortu temporibus sublucanis. Itaq; cum aurora prima inueniuntur arborum folia melle roscida. At siqui matutino Augusto sub diuo fuere, vnctas liquore vestes, capillumq; concretum sentiũt. Siue ille est cœli sudor siue quædam syderum saliua, siue purgãtis se aeris succus, siue aq est, & purus ac liquidus suæq; naturæ. Nũc aũt ex altitudine tanta cadẽs, multumq; dum venit sordescens, & obuio terræ halitu infectus. Præterea a fronde pabulisque potus & in vterculos apum congestus, ore enim eum vomunt. Ad hæc etiam succo florum corruptus, & alueis maceratus, totiensque mutatus, magnam tamen affert cœlestis naturæ voluptatem. Fumo enim inficiuntur apes nimio, quam iniuriam celerrimæ sentiunt mella vel minimo contactu totus acescentia. Idem in libro 12. Fluit autem mel horis matutinis. Idem in libro vigesimoprimo. Mellis prouentum sperant apiarij large florescente thymo, qui circa solstitia floret cum decerpunt & apes. Attici mellis in orbe toto summa laus est. vnde & thymum translatum est. Aliud in Creta miraculum mellis. Mons est carina nomine milia passuum ambiens, totta quod spacium moscæ nõ reperiuntur, ibiq; natum mel nusquã attingunt, & hoc experimento singulare medicamentis capitur, Ambrosius. Apes medijs castrorum vallibus humorem infundunt totis, qui paulatim in mella cogitur processu temporis, & coalitu ceræ florumque odore suauitatem mellis incipit fragrare. Qui scilicet apum fructus non personarum discernitur diuersitate, sed regibus pariter ac mediocribus æquali dulcescit suauitate. Nec solum est voluptati, sed etiam saluti, fauces obdolescit, vulnera curat, interius quoque visceribus medicamentum infundit. Aristoteles. Mel propriè apum est gustabile, & est cibus earum in hieme ac vere. Cumque mel custodes ab alueis extrahunt, illæ mel ipsum propter pietatem quam super illud habent vltra solitum comedunt, cumque flores apparent, tunc faciunt mel, & ideo tunc mel confectum castos extrahere debet, quia loco illius subito facient aliud mel. Herbæ autem a quibus accipiunt illud sunt coronæ regis, myrtus, Penthafilon & aliæ multæ. Apum genus quod dicitur forte, facit mel durum. Et dicunt hoc facere iuuencas apum, quia non exercentur in arte. Est autem paruus vermis in alueariis profundo inuentus, qui quando crescit creaturam in araneæ modum similẽ facit, & dominatur super totum alueare. Ideoq; mel putrefacit.

De Diuerso mellis genere. *Cap.* CI.

PLinius libro 11. Apum mellis tria sunt genera in quocunque tractu siue prouincia. Vernum e floribus constructo fauo, quod ideo Anthinum vocatur, hoc quidam attingi vetant, vt largo alimento valida soboles exeat. Alia ex nullo minus apibus relinquunt, quia magna sequitur vbertas magnorum exortu syderum. Qui vero diligentiores sunt, ex hac vindemia duodecimam partem apibus relinquunt, dies statutus inchoandi tricesimus ab educto examine, ferèque Maio orsa includitur hæc vindemia. Alterum genus est mellis æstiui, quod ideo vocatur horæum a tempestiuitate præcipua ipso Syrio explendescente, post solstitium diebus 30. ferè. Item ab exortu, sed nobilium maximè sideris cuiuscunque, aut celestis arcus, si non imbres sequantur, sed ros tepescat solis radiis. Medicamentota gignuntur non mella oculis vlceribus internisq; visceribus dona cœlestia, gignuntur mel oẽ rutilum, vt sicciorib9 confectum. Aptissimum in æstimatione e thymo coloris aurei saporis gratissimi, cum sit palam dolinis pingue, æstiua mellatione decimã partẽ Thasio Dionysio placet apibus relinqui, si plenæ fuerint aluei. Si vero minus pro rata portione. At siquidem inanes ideo non attingi, huic vindemiæ auctori signũ capricale dederunt diem Vulcano sacrum. Tertiũ est genus mellis minimè probatũ, siluestre s. quod vocant ericeũ, conuehitur post primos imbres autumni, cũ erica sola floret in siluis, ob id arenoso simile, hæc itaq; mellatio siue vindemię vergiliatũ occasu, Idibus Nouembris ferè includitur, relinqui apibus ex ea duas partes iõ persuadet. Idem in li. 12. Saccaron fert Arabia, sed laudatius est in India. Est aũt mel in harundinibus collectum. Sunt & arbores occhi dictæ ficis similes in Hircaniæ conuallibus, ex quibus mel defluit matutinis horis duabus. Glosa super Matthæum 3. Mel siluestre in deserto erat esca Iohannis, quod scilicet illa inueniebat, de truncis vel de herbis.

De Mellis electione & probatione. *Cap.* CII.

AVicenna in 2. cano. Apum mel melius est, quod est verè dulcedinis, boni odoris, declinãs ad acredinem & ad rubedinem,

nē, oū subtile & viscosum. Et melius est vernale, deinde æstiuū, hiemale vero malum. Est & genus mellis acre venenosum. Plinius libro 11. Mel ibi optimum vbi optimorum doliolis conditur florum videlicet. Atticæ regionis hic & Siculę hiemeto & hibla ab locis mox Calimne insula. Sorbetur autem optimum ac minimè fronde infectum, e folijs quercus & harundinum. Summa quidem bonitatis natione pluribus modis constat, alibi namq; faui cera spectabiles gignuntur, vt in pelignis Siciliæ. Alibi copia mellis, vt in Creta, & in Cypro, & Aphrica. Alibi vero magnitudine, vt septentrionalibus, in Germania quippe visus est 8. pedū longitudinis fauus in caua parte niger. Mel plenilunio vberius capitur, sereno die pinguius. In omni melle quod per se fluxit, vt oleum mustumq; appellaturq; acetum, maximè est laudabile. Aestiuum omne rutilum, vt diebus confectum siccioribus. Aptissimum in æstimatione e thimo coloris aurei, saporis gratissimi, cum fit palam doliolis pingue e-rore spissum marino. Quod autem cōcrescit minimè laudatur, thimosum non coit, & tactu prætenuia fila mittit, quod primū grauitatis argumentum est. Abrumpi vero statim ac resilire guttas vilitatis habetur indicium. Sequens probatio est, vt sit odoratum, & ex dulci te glutinosum, pellucidum. Aristo. Mel bonum simile est auro, album quoq; melius nigro. Valet ad ægritudines oculorum & caecitas. In annis fertilibus multiplicatur mel, & est tempus mellificandi cum flores apparent, & catrahendi de aluearibus, tunc cum fit subito nouum multum. Vernale mundius est & dulcius, & omnino melius autumnali. Ex cera quoq; noua melius, nam ex veteri rubeum est, & corrumpitur sicut vinum ex vtribus. Item mel inferius mundius est.

De Operatione mellis in cibo & medicina. Cap. CIII.

AVicenna 2. cano. Apum mel calidum est & siccum in primo. Mel autem thabarzed & de cannis est calidū in primo, non aūt siccum, sed fortè humidum in primo. Virtus mellis est abstersiua, apertiua orificiorum venarum, resolutiua humiditatum. Expellit humiditates ex profundo corporis, prohibetque putrefactionem & corruptionem carnis, linimentum ex eo factum prohibet pediculos & lendes, & virosq; interficit. Item mūdat vlcera sordida profunda, & abstergit tenebrositatem visus, & confortat auditum. Coctum autem donec incrossetur, facit adhærere vulnera recentia. Coctum vero cum aceto sanat impetiginem. Gargarismus ex eo sanat præfocationem, aqua mellis confortat stomachum & facit appetere cibum. Mel cannarum lenit ventrem. Mel autem thabarzed non lenit, & mel quidem cuius spuma non est decocta, inflat & soluit ventrem, sed qñq; stringit flegmaticos & nutrit plurimum. Decoctum cum aqua prouocat vrinam plurimam. Mel calefactum cum oleo rosato bibitum cōfert morsui vermium venenatorum, & ei qui bibit opium. Deglutitio quoque illius est cura morsus canis rabiosi. Plinius lib. 22. Mellis quidem ipsius natura talis est, vt putrescere corpora non sinat iucūdo sapore atq; non aspero. Alia quàm salis natura faucibus tonsillis angine omnibus oris desideriis, vtilissimum. Arescētiq; in frebribus linguæ. Iam vero peripneumonicis & pleureticis datur eius decoctura, & vulneribus a serpente percussis, & contra venena fungorum. Stomachum inflat, bilem auget, fastidium creat, oculis per se inutile aliqui arbitrantur. Idem in lib. 22. Mel in quo apes mortuæ stant, contra mel venenatum valet. Item oculis est vtilissimum. In vino potum remedium est vitiorum, quæ gignuntur e cibo piscium. Idem in libro 30. Mel in quo mortuæ sunt apes præcipuè sanat vomitiones, dissintericis et medetur, eodemq; tormina curantur. Idem in lib. 22. Rursus quidam angulos exulceratos melle tangi suadent, auribus instillatum cum rosaceo lendes & fęda capitis animalia necant, visus despumati semper aptior est, stomachum tñ inflat, & bilem auget, fastidium creat & oculis per se inutile aliqui arbitrantur. Constantinus in Pantegni lib. 5. Mel calidum & siccum in secundo gradu, frigidæ complexioni congruum, flegmaticis & senibus bonum sanguinem generat, calorem naturalem confortat, colericis & iuuenibus nocet, quia coleram rubeam generat calidosque morbos & acutos & maximè in æstate. Colatiuum est, & inde laxatiuum. Acutum est etiam & inde sitim facit. Actor. De melle quoque superius habes in tractatu de rore cœli, &c.

De Diuersificatione mellis multimoda. Cap. CIIII.

AVicenna. Apes quidem colligunt mel, quod est ros occultus cadens super flores, ac super huiusmodi cætera. Eleuatur enim vapor, & conuertitur & maturatur in aere, & incrossatur in nocte, & mel factum cadit. Diuersificatur autem secundum ea super quæ cadit, quæ sunt arbor & lapis, & manifestum ipsius colligunt homines, occultū autem apes, vt eo nutriantur & ipsum reponant. Aestimo autem, quòd apum labor in ipso aliquam habeat impressionem. Isaac. Mel calidum & siccum in secundo gradu aliquantum habet acuminis, quod ab apum natura acquisiuit. Ideo inscidit & mundificat cacochimia & de interioribus corporis malorum humorum copiam per poros cutis abijcit. Venarum sordes optimè detergit. Ideoq; frigidis & humidis bene cōuenit, & præcipuè senioribus. Cito enim in eis sanguinem generat, calidis vero inconueniens est, maximè si eorum complexio sit sicca, quia eorum corporibus acumen incendiosum donat, & in humores colericos mutatur, si vero mutatur in humorem sanguineum, non tamen eum laudabilem facit, sed calidiorem. Nullisq; eorum corporis dat nutrimentum. Calefactum autem si cum Oleo roseo misceatur, tussim mitigat. Vrinæ difficultatem soluit, & ventrem humectat. Decoctum impetiginosa loca suppositum mundificat. Cum farina fabæ temperatum lentigines abstergit. Mel autem apum calam eorum exteraq; edentium calidū & siccum est. Ideo cōuenit epilenticis, paraliticis, & putrefactos dissoluit humores. Vulnera saniosa mundificat. Rursus absinthium & similia pascentes, faciunt mel præ cæteris mundificatiuum, aperitiuum, maximè constipationis stomachi & epatis, & splenis. Iccirco hidropicis confert cum lacte camelæ, vel sero caprino potatū. Quod si dispumatum potetur, valet contra canis rapidi morsum. Præterea mellis actio variatur secundum diuersos accipiendi modos. Quidam enim accipiunt crudum, quidam coctum, & diuersimodè coquunt. Mel crudum māducantibus inflationem & ventositatem generat, asperitatem pectoris propter sui acumen augmentat, vomitum & egestionem producit, mel cum aqua multa coctum tenuius est & humidius. Vnde nihil in eo reperitur acuminis, proinde a suauitate dulcedinis suæ minuitur, & ventrem humectum facit, non inflat, nec vomitum prouocat, sed edentium corpora cito perforat, ac velociter nutrit, pectoris asperitatem lenit, & vrinam abducit. Coctum vero sine aqua & dispumatum minus cæteris habet acuminis. Est tamen eius actio vicina præcedenti, veruntamen vrinæ difficultatem non dissoluit.

De Aqua mulsa cæterisque poculis mellitis. Cap. CV.

PLinius lib. 22. Aquæ mulsæ duo sunt genera, recentis & inueteratę, hæc in ægrotantium cibis valet viribus recreandis ori stomachoq; mulcendo, ardores refrigerando, ventrem mollit. Anhelitus siue spiritus transitum lenit. Omnesq; impetus animi cibo emollit. Vtilis est tussicotibus. Calefacta vomitionē inuitat, contra venenum infunditur, longa vetustate transit in vinum stomacho vtilissimum, neruisq; contrarium. Mulsum ex vino veteri est vtilissimum, reuocat cibi appetitum, aluum mollit potu frigido pluribus, calido sistit. Corpora auget multisq; longam auget senectam, vigor enim animi corporisq; custoditur intus mulso, foris oleo. Idem in libro eodem. Aqua mulsa contra venenum psimithij salutaris addito oleo, contra hiosciamum quoq; cum lacte asinino. Isido. lib. 20. Mulsum quasi ex melle mixtum. Est.o. potio ex aqua & melle quam Græci vocant melicratum, porro vinomellum est mustum melli admistum & vehemēter agitatum atq; commotum. Oximellum vero appellatur, eo q aceti & mellis admixta materia conficiatur. Vnde & dulcedinem retinet, & acorem Rodomellus dicitur eo q in rosę succo mel admiscetur, dicitur & medus, quia ex melle fit quasi melius Razi in Almansore. Potus ex melle factus vehementer calidus & colerę rubeæ generatiuus est, frigidas tamen ægritudines patientibus confert.

De Melle venenoso. Cap. CVI.

PLinius lib. 21. Apum quoq; sunt & mella quædam in Hispania & venenata, Heracliæ in Ponto quibusdam annis perniciosissima extiterunt ab eisdem apibus facta. Herba siquidē est alba vexatio quidem iumentorum est, sed præcipuè caprarū egelothron appellata. Huius flore concipiunt noxium virus aquoso vere marcescens. Itaq; fit vt in omnibus annis sentiatur hoc malum. Venenati mellis signa sunt, q omnino non densatur, q color magis rutilus est, odor alienus, sternutamenta protinus mouens. Quod ponderosius innoxio, qui ederint, humi se proijciunt refrigerationem q̄rentes. Nā & sudore diffluunt. At contra hmōi remedia sunt mulsum vetus e melle optimo & ruta, salsamenta quoq; si reijciantur crebro sumpta. Certū est aūt id malum per excrementa et ad canes peruenire, eosq. similiter torqueri, mulsum tñ ex eo inueteratum constat innocuum esse, fęminarumq; cutem nullo melius emendari cum costo sigillata & aloe. Aliud et genus mellis in eodem Ponto viget ex annona mellis, quod ab insania quam gignit menomenon vocant. Istud existimatur contrahi a flore rododendri, quo scatent siluæ. Gensque illa cum ceram in tributum Romanis mittebat, nequaquam tamen mittebat, vel vendebat mel, quoniam exitiale erat. In Perside quoque & in Mauritania Cæsariensi Getulia cōtermina Massilis venenati gignuntur faui. Ipsis etiam apibus, vt dictum est supra cuspides venenatas dedit natura aduersum quas remedium maluæ succo, aut foliorum

ædere perungi salutare est, vel percussos eas bibere. Idem in lib. 29 Contra venenatum mel valet mel in quo mortuæ sunt apes. Auicen in 2. canon. Odor mellis acris & venenosi intre facit, aufert rationem. Sed & eius comestio facit ablationem rationis subito, & sudorem frigidum, eius autem cura est comestio piscis salsi. & bibere aquam mellis & vomere cum eo. Idem in quarto. Mel quod affertur plurimum de regione Heracliæ, malum est ac venenosum. Est acutum, sternutare faciens odorantem ipsum, & habere sincopin, sudoremq; frigidum & accidentia mala. Cura vero eius est, sicut iusquiami nigri, scilicet vt comedat rutam & pisces salsos, ac potet vinum autmeli, nec cesset comedere aut vomere quantum possibile est ei.

De Aluearibus apum fabricandis atque purgandis. Cap. CVII.

PLinius lib 21. Apum aluearia sunt optima cortice. Secunda vero ferula. Tertia vero vimine. Multi ea & e speculari lapide fecere, vt operantes intus spectarent. aluearia si circumliniãtur fimo bubalo vtilissimum est. Operculum a tergo esse. Etiã opus est deambulatorio, vt properatus intus fit prospect si magnue sit vterus aluearis, prouentus aũt sterilis, ne operandi desperatione curam abiciant, id paulatim re luci oportet fallente opers incremento. Alueos iterum vtile est hieme operire stramento, crebroq; suffire maximè fimo bubalo Item aluearia cõuenit orientem æquinoctialem spectare, aquilonem vero cuitem, nec fauonium minus. Pallad lib. 1. Aluearia meliora sunt quæ cortice formabit raptos et subere, quia non transmittunt vim frigoris aut caloris. Possunt in ferulis fieri. Si hæc desint salignis viminibus fabricentur, vel ligno cauatæ arboris, aut tabulis more cuparum, fictilia deterrima sunt, & hieme gelantur, & æstate feruescunt, sed podia tertiis alta pedibus fabricentur, pp lacertas cæterorumq; animalium nozam, quibus est mons irrepere, & supra hæc podia aluearia collocentur, ita vt non possint imbre penetrari, spaciolis inter se patentibus segregata, angustiis in aditus admittat examina, propter frigoris & caloris iniuriam, siue ventis frigoribus altus paries resistat, qui locum possit defensis sedibus apricare. Aditus oẽs sols opponantur hiberno, qui in vno cortice duo vel tres esse debebunt, ea magnitudine, quæ apis formam non possit excedere, sic enim noxijs animalibus ingressu resistetur angusto, vel si apes obsidere voluerint, exeuntes alio cum non defuerint veniunt egressu Idem in lib. 4. Martio mense circa kalendas Aprilis curandi sunt aluei, & ola purgamenta tollantur, & sordes quas ipsi contrahunt hibernum, & vermiculi & tineæ & araneæ quibus corrumpuntur vsus fauorum, & papiliones qui vermiculos stercore suo faciunt nasci, tunc fimus incensi sicci bubali stercoris adhibeatur, qui est aptus apum saluti. Quæ purgatio frequenter vsque in autumni tempora celebretur, hæc omnia cæteraque effi. ies castus, & sobrius, & alienus ab aliis vel a cibis acribus & odoria immundi, atq; omnibus salsamentis. Idem in lib 5. Mense quoque Aprili purganda sunt aluearia sordibus, & papiliones qui maximè tunc abundant sinentibus maluis, sicut videlicet inferius dicetur, vbi de papilionibus agetur.

De Alueariibus apum castrandis. Cap. CVIII.

IDem in lib. 8. Apum aluearia mense Iunio castrantur, quæ matura esse ad mellis cedasctam signis præsentibus edocentur. Primum quidem si plena sunt, apum subtile murmur audimus. Nam vacuę sedes fauorum velut concaua ędificia voces quas ceperint, in maius extollunt Quare cum murmuris sonus magnus & raucus est, agnoscimus non esse idoneas ad metendum crates fauorum. Item cum fucos a sedibus suis, qui sunt apes maiores grandi intencione detrahant, matura mella testantur. Castrabuntur aũt aluearia matutinis horis cum torpent apes, nec caloribus asperantur Fumus admouetur ex galbano & arido fimo bubalo, quem in pultarin factis carbonibus conuenit excitare, quod vas figuratum sit, vt velut inuersum in fundi angusto ore fimum possit emittere atq; ita cedentibus apibus mella rescinduntur, ad examinis pabulum hoc tempore pars fauorũ debet quinta dimitti. Sanè putres ac vitiosi faui de alueariibus auferantur. Tunc mella conficimus congestis in mundissimum sabanum fauis, ac diligenter expressis. Sed antequam premamus, partes fauorum corruptas, vel pullos habentes rescidemus. Nã malo sapore mella corrumpunt. Mel recens paucis diebus apertis vasculis habẽdum est, ac in summitate purgãdum, donec refrigeratio musti calore ferueat. Nobilius mel erit quod ante expressionem secundam velut sponte profluxerit. Hoc & mense ceram conficimus, quæ in vase æneo feruẽti aqua pleno, minutè conscisis fauorum reliquiis mollietur, & deinde ex aliis vasculis sine aqua resoluta digeretur in formas. Idem in libi 11. Mense quoq; Octobri aluearia castrabuntur more quo dictum est. Quæ tñ opportet inspicere, & si abundãtia est demere, si mediocritas partem mediam pro hiemis inopia relinquere, si vero sterilitas apparet in cellis, nihil prorsus auferre. Arist. Cum apparent flores, tũc mel vt dictum est faciunt apes. Ideoque tunc debet custos mel extrahere de alueariibus, quia tunc subito mel facient loco illius, ac in extrahendo mel relinquendũ est, quod apibus ad cibum in hieme sufficiat, aliter damnabitur aluear. Debet aũt custos eis dimittere de melle sẽm multitudinẽ apum, quia si multum dimiserit eis mel, nõ operabuntur postea multum, & si fuerit modicum seguescent ad operandum. Cęterum qũq; propter paucitatem mellis remanentes custodes, cibant apes ex dulcibus, vt ex ficubus & ex huiusmodi aliis. Plin. lib. 11. In eximendis fauis est dispensatio necessaria, quia desperant apes aut moriuntur, aut effugiunt cibi inopia. Econtra vero ignauiam affert copia. Cumq; mella eximuntur, Apes abigi fumo vtilissimum est, ne irascantur, aut ipse mel auide vorent. Præcipitur autem vt loti purique mella eximant. Furem quoque oderunt apes, ac mulierum menses, idest menstrua. Idẽ in lib. 21. Cum eximitur mel, exitus oportet genesta aut alba vite pcingi, ne diffugiant apes, vasa vero mellaria & fauos aqua lauari pcipiunt, hac decocta saluberrimum acetum fieri dicũt.

De Vtilitate ipsorum alueariorum in medicinis. Cap. CIX.

AVicen. in 2. cano. Apum aluearia proficiunt & in medicina. Nam sordicies earũ calefactiua est in fine secundi. Melior est ex eis viridis. Abstergit autem cum equalitate, & attrahit valde. Abstergit quidem impetiginem, & extrahit surculos & spinas, hæc quoq; ponitur loco ammoniaci. Idem in eodem. Mum purum est, paries domorum apum, in quibus oua faciũt & pullos, & aduenit in eis mel. Mum vero nigrum est sordes fenestrarum forinsecarum. Est autem mum natura æquali lenitiuum. Replet vlcera sordicie; & humectat per accidens, quia conglutinat & oppilat poros, & est materia emplastrorum infrigidantium & calefacientium omnium. In ipso est maceratio parua, & aliquantulum resolutionis ex multitudine resolutionis mellis. Et in mum quidem nigro est attractio vehemens ex profundo. Attrahit enim surculos & spinas carni affixas. Et in ipso sunt subtilitas, & mundificatio pauca, & lenitas vltima. Lenit autem neruos, & duritiam apostemarum. Confert & asperitati pectoris linitum & propriè deglutitum, valet quoq; ad vlcera intestinorum. Dicitur etiam quod extrahit venena, & ponitur super vulnera sagittarum venenosarum. Mum quidem nigrum odoris sui fortitudine facit sternutationem. Aristoteles. Apes in aluearis circuitu in extremitate introitus includunt illud quod micoz dicitur, & est valde nigrum quasi fex, quod de cera exit, eiusq; odor est valde acutus, & valet vsturis. Plinius lib. 21 Propolis quæ est tertia in alueariibus crusta, magni vsus est ad medicamenta. Grauis est odore, vt qua pro galbano vtantur plerique. Plinius libe 22. Propolis aluearum aculeos & omnia infixa corpori extrahit, tubera extutit, dura concoquit. Neruorum dolores mulcet. Vlceraq; iam desperantia in cicatricem claudit.

De His quæ contraria sunt apibus vel nociua. Cap. CX.

PAllad. lib 4. Apibus nocet plerumq; felicitas sua, nam si nimiis floribus annus exuberat, dum solam curam generandi mellis exercent, de prole nil cogitant, cuius omnissa reparatione populus idem labore confectus extinguitur, totus generis exitio. Itaque cum mellis nimietatem videris ex florum grãdi & copiosa messe defluere, totericetis tertiis diebus clausis foramine, nisi eas pariaris exire. Ita ad generandam sobolem conferentur. Isidorus. Apes fumo fugantur, tumultu exasperãtur. Plinius libro 11. Oderunt apes fumum, mulierumque menses. i menstrua, vnde cum mella eximuntur, fumo abiguntur. Oderunt & odores fędos, sed & fictos. Itaque vnguenta redolentes infestant. Ipse plurimorum animalium iniuriis obnoxię, impugnant eas eiusdem naturę degeneres vespæ & scabrones, & e culicũ genere qui vocantur muliones, populantur hirundines, & quędam alię aues, insidiantur aquatilibus ranæ, maximè cum sobolem faciunt, rubetę quoq; vltro venisse adrepentesq; floribus opertos insilire, ab hoc spacio prouolant, confestimq; abripiuntur, nec sentire ictus apum ranę traduntur. Inimicę & oues difficile e lanis earum se explicãtibus. Cancrorum & odore si quis iuxta coquit exanimantur. Inimica & echo est resultanti sono, qui pauidas alterno pulset sua. Inimica & nebula. Aranei quoq; vel maximè hostiles cum præualuerint vt intexant, alueos enecant, papilio & ignauus adauolitat pestifer, accensis luminibus. Nec vno modo, nam & ipse ceras depascitur, & relinquit excrementa quibus teredines gignuntur. Filo & aranea quocunq; incesserit alarum maxime lanugine obtexit. Nascuntur & in ipso ligno teredines, quæ pcipuè ceras appetunt. Infestat & eas auiditas pastus, nimia florum satietate verno maximè tempore aluo exta. Idem in libro 28. Adeps fugere certum est aluearius menstruo tactis. Ambrosius. Siquia apes oleo exsu perfundat, protinus necantur, eo quòd obstinctis poris aerem

aereũ illud spiramen haurire non possunt, vt videlicet superius dictum est. Aristo. Apes in operatione debilitantur per hoc, ꝙ a paruis bestiolis patiuntur. Illę siquidem apibus nocent, sed apes illas interficiunt & extrahunt. Animal quod circa candelã volat, eijcit fauos in terrã cum inspirat. Et apes quidem nõ pugnant illud, sed fugit cum apes suffumigauerit. Vespæ quoq; & hirundines & ranæ apibus nocent; quæ deprehendunt eas qñ potant. Apes vero non fugiunt aliquod animal, sed quædam il latum fugiunt alias, quia pugnãt adinuicẽ. Coyeanos iottoitum apum obseruat, & in eo fortiter oppugnat, vt exeant. Et si aliqua euolauerit, deprehendit eam & comedit. Nec ab apibus ei nocetur, sed ab aluearijs custode fortassis interficitur. Præterea nocet apibus appropinquare vespis & ouibus. Multitudo quoq; masculorum negocia impedit apum. Tpora ẽt pluuiosa nocent apibus. In aluearijs inuenitur vermis, qui in modum araneæ telam facit, & dñatur super totum aluearium, & putrefacit mel. Sunt & apes solitariæ quædã & ociosæ, q̃ volando per aera quasi exercentes se, cũ apibus operosis intrant aluearia, & comedũt mel, sed apes operosæ cũ ociosis pugnãt, & eas interficiũt, ac de aluearijs extrahunt, maximèq; reges earum hoc faciunt.

De Morbis apum. Cap. CXI.

EX li. de nat. re. Apibus ęgritudines accidũt pro maiori parte in aluearibus fertilibus, & accidit eis infirmitas ex quiete ipsarum, & ex stercore aluearium. Cũq; infirmantur, plus co medunt, quàm ante solebant, pp pietatem quam hñt super mel. Moriuntur aũt ex multis casibus, præcipuè si rectores multi fuerint, & vnusquisq; rexerit turbam vnam. Et si aliqua pars in aluear. moriatur, extrahunt illam residuæ. Habent quidem apes bestiolas nascentes aliàs nocentes paruas, & si fuerint apes fortes interficiunt illas & extrahunt. Aliæ vero apes in operatione debilitantur, & per hoc ꝙ ab illis bestiolis patiuntur. Palla. li. 4. Mense Martio maximè apibus solet morbus incumbere. Nam post hiberna ieiunia titimalli & amaris vlmi floribus qui prius nascuntur auidius appetitis solutionem ventris incurrũt & pereunt nisi affueris velocitate remedij. Præbebis ẽt maligranati cum vino amineo grana contrita vel vuę passæ cum rore Syriaco & austero vino, vel simul oĩa leuigata & incocta vino aspero, quæ deinde in ligneis cannalibus refrigerata ponantur. Itẽ rosmarinus aqua mulsa decoctus cõgelatur, & in imbrice ponitur succus huiusmodi. Quod si horridę vñr, atq; contractæ torpere silentio, & mortuorum corpora frequenter efferre, canoalibus ex canna factis, mel cum gallæ puluere vel siccæ rosæ coctũ debebis infundere. Illud ante oĩa expediet, vt putres partes fauorũ, vel vacuas ceras quas aliquo casu examen ad paucitatem redactum non valebit implere, semperq; rescidas acutissimis ferramentis subtiliter, ne mota alia pars fauorũ, cogat apes domicilia concussa deserere. Arist. Infirmantur apes præcipuè cum ex arocheki intumescunt flores, quia ips illud siccum. Moriuntur aũt cum oleo caput earũ inungitur, & contra solem ponũtur. Apis ala cum absciditur, non orietur iterum, & cũ eijcit aculeum moritur. Moriuntur ẽt apes, si multi fuerint eorum rectores. Aegritudines ẽt accidũt sæpe ex alueariũ fertilitate. Aliqñ aũt ex quiete, vel ex aluearium fętore. Plin. lib. 11. Apum sanitas existimatur hilaritate ac nitore. Nam & morbos sua sentiunt natura, quorum index est torpens tristitia, funerantiumq; more comitantur exequias. Rege illarum peste cõsumpto plebs męret dolore ignauo, non cibos conuehens, non procedẽs. Tristi tm̃ murmure circa corpus glomerãtur, & nisi tunc eis subueniatur, fame moriuntur. Sunt & operis morbi cum fauos explent cleron vocant. Iidem blasphigoniam si fętum non peragant. Oleo autem exanimantur pręcipuè, si vncto capite in sole ponantur. Aliqñ sibi causas mortis contrahunt, & ipsę cum mella senserint eximi vorantes illud auide. Idem in eodem de vocabulis operis. Prima fundamenta operis metyn vocant periti. Secunda pissoceron. Tertia propolim inter coria cerasq; magni ad medicamina vsus. Metis crusta est prima saporis amari. Pissoceros super eam venit picantiũ modo ceu dulcior ceræ ioitium populorumq; mitiori gummi. Propolis crassioris iam materię additis floribus, nondum tñ cera, sed fauorum stabilimẽtũ, qua oẽs frigoris aut iniurię aditus obstruuntur, odore ẽt nũc graui, vt qua plerią; pro galbano vtantur, præter hæc conuehetur sithichace, quam alij sandaracam, alij cherinthum vocant, hic erit apum dum operantur cibus, qui sæpe inuenitur in fauorum inanitatibus sepositus, & ipse amari saporis, sed plenus humoris cibus. Gignitur autem rore verno & arborum succo gummi modo. Aphrici minor, austri flatu nigrior, aquilonibus melior, & rubens plurimum in Græcis nucibus.

De Aranea. Cap. CXII.

ISido. Aranea vermis est aeris, ab aeris nutrimento nominata. Quæ exiguo corpore longa fila deducit, & telæ semper intẽta, nunquam laborare desinit, perpetuum sustinens in arce suspendium. Aristote. Aranea gustabile habet propium, viuitq; de venatione muscarum. Cum. o. patitur famem, muscę captę fugit humiditatem, eiusq; vita non est nisi humiditate illa. Aranea q̃ Græcè dr̃ felidrom, generatur in domibus apum, & nocet eis, corrumpens mel, facitq; texturam in circuitu domorum illarũ. Plinius lib. 11. Araneæ suctu viuunt diffidenteq; vespæ & phalangia & araneæ. Idem in libro eodem. Araneæ maximè sunt hostiles apibus. & cum præualuerint, vt intexant, alueos enecãt. In araneis pnostica sunt, nam in incremento amnium futuro telas suas altius tollunt. Præterea sereno non texunt, sed tñ nubilo frequenter texunt. Ideoq; multitudo aranearum signum est imbrium. Fęminam putant esse quæ texit, marem qui venatur, sicq; paria fieri merita. Coniugio araneæ cõueniunt clunibus: puluis creat tineas in lanis ac vestibus, pcipuè si araneus vna includatur, sitiens enim oẽm absorbet humorem, & sic ampliat ariditatem. Araneis quibusdam prælongi pedes bini antecedunt, & interiora singulis trina sunt. Glo. super Psal. 38. Aranea corpus habet tenuæ, nec stat in terra, sed in alto telas inanes texẽs viscerum egestione. Ipsa quoq; aranea calidum quoddam & infirmum est, leui tactu deficiens. Vnde scriptum est. Tabescere fecisti sicut ara. a. e. Glos. super Psal. 79. Aranea texit inanes telas, vt dolo capiat muscas. Sic nos in annis nostris studemus dolosis & inanibus occupationibus laborantes. s. in rebus corruptibilibus, vnde anni nostri sicut aranea meditantur non operantur. Ex lib. de nat. re. Aranea succo viuit, & ideo nulla fame interit. In caput serpentis sub arboris vmbra porrectæ aranea filo se librat, tantaq; vis est morsus ipsius. vt eius cerebrum vsq; ad finem mortis apprehendit: humiditatem crossam & siccam substantiam fugit aranea, delectatur autem media & temperata. Phisiologus. Aranea seipsam euiscerat vt contexendis cassibus non desit materia. Fœmina quidem texit & parit, mas venatur. Aranea dorsum suum ad terram in somno dormiens, & faciem versus cęlum conuertit. Dormitq; in aere dependens a filis quę texuit. Tumorẽ ex araneæ morsu prouenientem sedat emplastrum de muscis factũ doloris loco superpositum. Actor. Aranea vt legitur, dr̃ quia aeris infusione in frondibus nutritur. Hęc sex habet pedes, & seipsam euiscerat, & de visceribus suis texit telas vnde capit muscas, veneno tabet. In aere se suspendit, muscas quas capit irretit. Turgida est & quasi tota in ventre. Multæq; proprietates eius notantur his duobus versibus. Crossa retro, succinta breuis virus timet ignem. Pro muscis pendens vixere texit opus.

De Araneorum generatione. Cap. CXIII.

ARistot. Araneæ non nisi grauiter separantur, quia coitus in eis multum durat. Cumque coire voluerint, fęmina per filũ telæ attrahit marem, & mas postea fæminam. Nec cessabit attractio, donec coniungantur, & mas super ventrem fęminæ ponitur. Modus ille coitus est in eis propter rotunditatem ventris, maximèq; fit in fine veris, & æstatis principio, quia coitum desiderant in tpe illo. Cumq; pariat aranea, subito interponitur in textura. Et exitus eius ab interiori, non est sicut exitus superfluitatis, vt Democrites dixit, sed ipsam velut a corpore corticem eijcit. Plinius lib. 11. Araneis est fœtus inequalis vt barbarus, alius euolat, alius in infantia est, alius in vermiculo, & autumno non verno hæc oĩa maximè crescunt plenilunio. Vespæ, quæ ichneumones vocantur, sunt autem minores quam aliæ vnũ genus ex araneis spalangium appellatũ perimunt, & in nidos suos ferunt, deinde illiniunt, & ex his incubando genus suum procreant. Coniugio aranei cõueniunt clunibus, pariunt vermiculos ouis similes. Pariũt aũt oĩa in telas expãsa, quia saliunt atq; ita emittunt. Sphalangia tm̃ in ipso specu incubat magno numero. Qui vt emerserit matrem consumit q̃nq; & patrẽ. Pariũt autem & tricenos, cęterę pauciores, & incubant triduo. Consumantur aranei diebus quater septenis. Philosophus. Aranea inuoluit oua sua intrat telam valde spissam. Cumque filii peruenerint ad completionem, aperiunt telam suam per mordicationem. Coeunt aranei in veris fine, quædam tamen in autumno & in hieme, libidinis tempore mas & fœmina localiter distantes, ligant pedes suos cum filo, & alternatim alliciunt se inuicem per attractionem, quousq; perueniunt ad amplexum.

De Venatione araneæ. Cap. CXIIII.

EX libro de naturis rer. Aranea de visceribus suis subtilissima retia texit, euisceratque se pro captura muscarũ adeo frequenter, vt prorsus vacuata morte deficiat. Cum autem satiata fuerit, his quæ retia inciderint, quod superfluum est diligenter irretit, vt non euadat, sed cum iterum esurierit, cibum iam captum & paratum inueniat. Aristoteles. Aranea sicut & formica cæteraq; animalia anulosa est multi laboris, & est etiam artificiosior cæteris anulosis. Texit autem & in textura sua stãs expectat quousq; bestiola aliqua cadat in telã, & tũc salit super ipsam, & prædit eam, fertque ad locum in quo deponit.

deponit. Si quid aũt in telã sic inciderit, vt rumpatur, non venatur aranea, donec illud qđ ruptum est reparauerit, apud occasum solis & ascẽsum venatur reparata textura, quĩ isto tpe maximè in eius telam inuoluũtur bestiolæ. Venatur ergo aranea, sed non deponit cibum. s. ad multum tps, sicut formica. Magna quidem aranea sub tela suspendit se ne a bestiolis videatur. Minor aũt extendit aliquã texturæ suæ partem, & latens in ea sic venatur bestiolas, q̃ cadunt in eã. Venatur & lacertulũ paruulum, quia prius incipit texere super ipsum donec forti ligatione liget eius orificiũ. Deinde vadit ad ipsum & mordet eum donec moriatur. Sugit aũt humiditatem bestiolarum quas capit, & reliquum dimittit. Phisiologus. Aranea cũ venatur per figurã ad similitudinẽ retis ordinatam, ponit sedẽ suam in medio eiusdẽ figuræ, velut in centro superficiei circularis, vt inde muscarum illaqueationes in oĩ retis sui parte percipiat, ad quod videlicet centrũ colliguntur oẽs lineæ circumferentiæ retis sui per fila ligantia ipsas ex transuerso, bestiolam vero incidentem inuoluit in textura quousq; debilitetur. Deinde fert eã ad locũ, in quo ponit ea quæ deprehendit, & qñ patitur famem, humiditatem illius sugit, in qua vita eius existit. Cũ aũt esurit reuertitur ad venandum, prius tñ reparans quod de textura fuerit ruptum.

De Diuersis araneæ generibus. Cap. CXV.

PLin. libr. 10. Aranearum plura sunt genera, sphalangia ea his appellãtur, quorum noxii morsus corpus exiguum, varium, acuminatũ, ingredientium ad saltum. Altera eorũ species nigri prioribus cruribus longissimis, omnibus internodia terna in cruribus luporum modo. Minimi nõ texunt. Maiores in terra cauernarum exigua vestibula præpandunt. Tertium eorũ genus erudita operatione conspicuum. Orditur telas, tantæque operis materiæ vterus ipsius sufficit, siue ita corrupti alui natura statuto tpe, vt Democrito placet, siue est intus quædã lanigera fertilitas, tam moderato vngue, tã tereti filo, & tam æquali deducit stamina, ipsa se pondere vsus. Texere aũt a medio incipit circinato orbe subtegmina adnectẽs, maculasq; paribus semper interuallis, sed subinde crescentibus, ex angusto dilatãs indissolubili nodo implicat. Camq; captura inciderit, quàm vigilans & paratus ad cursum, licèt extrema hæreat plaga semper in medium currit. Ea quo sic maximè totum concutiendo implicet. Scissa protinus reficit ad pollituram sarciens. Arist. Araneæ multa sunt genera. Vnũ est simile, quod Græcè dĩ Locoz, & est genus quoddam paruum, diuersi coloris, acutum, saltãs. Aliud aũt maius, & nigri coloris, anteriora crura habens longiora, & est tardi motus, multiq; saltus tpe coitus. Alia vero residua, q̃ Apothecarii ferunt, aut oĩno nõ mordent, aut debiliter. Genera vero locoz multa sunt. Vnum eorũ est paruũ, aliud magnũ. Paruum quidem non texit, magnum autem asperum est & malum, texitq; prope terram. Intra foramina stat, & manens in textura sua spectat, donec aliqua bestiola incidat. Dein desuper ipsam salit, eamq; præcidit. Inuenitur & aliud genus maculatum in vere sub arboribus paruam texturam & malam texens. Est aliud genus isto discretius, quod fila texturæ prius extendit, eamq; in terminis ponit. Deinde inter extremitates istos in medio texit, texturãque sufficientem imponit, & præparat locum venationi conuenientem. Ipsa aũt in mediũ quasi speculator venit, & si qua bestiola inciderit, subito mouetur, & a loco suo exit, ligatq; illam, & inuoluit textura donec perueniat ad debilitatem, postea fert illam ad locum in quo deponit, & humiditatem eius sugit cum esurit.

De Morsu araneæ. Cap. CXVI.

PLin. libr. 10. Aranea (vt dictum est) filo librat se super caput serpentis porrectæ sub vmbra arboris suæ. Tantaq; vi morsu cerebrum eius apprehendit, vt stridens subinde ac rotata vertigine, ne filum quidem desuper pẽdentis erumpere adeo non fugere queat. Nec finis ante mortem est. Auic. in 4. cano. Ex morsu araneæ accidit plurima ventositas in ventre, cũ horripilatione & frigore extremitatum, & erigitur virga. Ex huiõi medicinis sunt nigella & vinum & ruta sicca. Constant. in Pãtegni. Araneorum species multæ sunt, quæ vbi mordẽt dolorẽ multum faciunt, ruborem, frigidum sudorem, & citrinum colorẽ. Aliqñ quasi stranguriã in vrina duritiem ac virgæ extensionẽ intra inguina & genua, resinositatem in stomacho, linguæ extẽsionẽ, vt eorũ sermo discerni nõ possit. Vomit humiditatem quasi araneæ telam, & ventris emollitionem similiter, si aqua calida infundatur, dolor dimittitur, si autem exeat reuertitur. Alia species in loco quem mordet dolorem facit & ruborem, sub diafragmate constipationem, in vrina frigiditatem, in virga quoque extensionem.

De Tela araneæ. Cap. CXVII.

ACtor. Araneæ tela (vt patet ex prædictis) de visceribus eius procedit. Euiscerat. n. se texendo illam adeo frequenter, vt protinus euacuata deficiat in mortẽ. Est aũt tela eius inanis ac debilis, & modico vento dissipatur ac dissoluitur. Vnde de Hipocrita legitur, q̃ sicut tela aranearum fiducia eius. Multis iñ eadem tela proficit medicaminibus, sicut habetur ex diuersis auctoribus. Auic. in 5. can. Araneæ crossæ alba tela cum oleo rosaceo in aurẽ distillata, dolorem eius sedat. Itẽ araneæ tela posita super vulnera stringit fluxũ sanguinis. Vlcera quoq; & vulnera prohibet apostemari. Dixerunt & quidam, q̃ araneæ tela quibusdam emplastris mixta, & super frontem & tpora posita sanat febrem tertianam. Fracto capite araneæ tela ex oleo & aceto imposita non nisi sanato vulnere abscedit. Araneæ telam vires habet constringentes, admixta quibusdam vnguentis temporibus imposita febres curat. Sanguinem defluentem retinet. Supposita vulneri non cauo prohibet saniem fieri. Sine tumore vulnera seruat, cum oleo roseo cocta dolorem aurium mitigat. Album opus araneæ, idest alba tela corio ligatum, & collo suspensum, quartanas (vt dicitur) tollit.

De Bibione & blata. Cap. CXVIII.

ISido. Bibiones sunt qui in vino nascuntur, quos vulgo mustiones a musto appellant, vnde Afranius. Cum a me expectasset fabulare incipis, ex ore bibiones inuolant in oculis tuis. Blactæ a colore dictæ sunt, siquidem & comprehensæ manum tingunt. Vnde & blateam colorem dicunt, hoc animal lucem non patitur videre contrarium muscæ. Musca enim est lucipeta, blata vero lucifuga. Ex lib. de natu. rer. Blata vermis est qui lucem videre nõ patitur, vnde per noctem tñmodo ambulare consueuit. Pallad. de agricultura. Blatæ sunt apibus inimicæ, sicut & lacertæ. Vnde huiõi aĩalia & his similia oportet apũ castris vel aluearibus longè fugare, qui vult apes bene cõseruare. Plinius lib. 11. Lucent ignium modo noctu laterum & clunium colore lampyrides, nec pennarum hiatu refulgentes. Nunc vero cõpressa eodem obumbratæ non ante matura pabula, vel post defecta conspicuæ. Econtrario tenebrarum alumna est blatis natura, lucemq; fugiunt, & inualidiores & in balneis maximè humido vapore prognatæ vel progenitæ. Idem in libr. 20. Herbæ cunilaginis obiecto manipulo tradunt ad eam conuenire blatas oẽs de tota domo. Idem in lib. 29. Blatam auulso capite vna cum rosaceo tritam auribus mirè dicunt prodesse. Alij vero binas ternasq; in oleo decoctas auribus efficacissimè scribunt mederi, & in linteo tritas imponi. Plura fecerunt earum genera, vnum. s. molles, quas in oleo decoctas efficacissimè illini verrucis experti sunt. Alterum genus Mylochũ appellauere, circa molas nascitur, & his detracto capite attritis sanasse lepras. Musa & picton in exemplis reliquerunt. Tertium genus ex odoris tædio inuisum exacuata clune cum pissileo tradunt sanare vlcera aliàs insanabilia, & strumas & pannos 21. diebus impositas, percussa contusa cachoethæ scabiẽ, furunculosq; detractis pedibus pinnisq; curant. At Hercule Diadorus & morbo regio & orthopnoicis restinisse tradunt cum resina & melle. Humanissimũ eorũ cinerẽ crematorũ in cornea pixide seruant ad hos vsus, traduntq; tritas reumaticis & orthopnoicis infundendas clisteribus, corpori quoq; infixa extrahere illita cõstat.

De Bombice. Cap. CXIX.

ISido. Bombex est frondium vermis, ex cuius textura bombicinum conficitur. Hoc aũt nomine appellatur eo q̃ euacuetur dum fila generat, & aer solus in eo remaneat. Plin. vbi supra. Bombices telas aranearum modo texunt, ad vestem luxumq; fœminarum, quæ bombicina vocatur. Bombicum genus est in Assyria prouenien̄s, nidos luto fingunt, salis specie applicatos lapidi, tanta duritia, vt spiculis perforari vix possint, & ceras largius quàm apes faciũt. Deinde maiorẽ vermiculum, & in Choo insula traduntur nasci cypressi, therebinthi, fraxini, quercus, florem imbribus decussum terræ halitu animante, fieri aũt primo papiliones paruos nudosq;, mox frigoris impatiẽtia villis inhorrescere, & aduersus hiemem tunicas sibi densas instaurare, pedum asperitate radentes foliorum lanuginem in vellera. Phisiologus. Bombex vermis est faciens sericum, filosum de ore suo in quo sepeliat se, ad hoc vt renascatur completus. Et postquam reiecerit omne quod stercoratum est, ac feculentum ac nigrum de corpore suo, tunc corpus eius translucens est, cum aspicitur ad Solem. Foliis quidem celsi vescitur, q̃ vulgo morus dĩ. Sed postquam operari ceperit, escam renuit, Delicioso labori operam diligentem impendens. Calathi vero parietes industrius textor circuit, lanam educens crocei coloris, quæ niuei candoris per ablutionem efficitur antequam artificialis tinctura superinduatur. Consummato aũt opere nobilis textoris, thecam in opere proprio inuolutam centonis subintrat tandem similis Papilioni. Semina postea minuta eiicit ex naturæ penatibus secretis, quæ per hiemem reseruantur, vt aere clementiore redeunte, carni humanæ admota in sinu fomenta suscipiunt, vsq; dum natura motum seminibus animatis conferat animalem. Incrementa vero suscipiunt postea,

tam

tam virtute naturæ, quàm beneficio ciborum. Idem vermis etiã lanificus appellatur, ex lana serica, quam de propiis visceribus operatur, De quo etiam inferius dicetur. Sericum, porro putrida vulnera combustum mundat, & confortat. Et si cum sale comburatur, rubiginem dentium curat.

De Bruco. Cap. CXX.

RODulphus super Leuit. Bruchus modicus est, & fului coloris. Bruchus vocatur fetus locustæ antequam habeat alas. Deinde cum incipit volare paruum dr̃ athelabus. Cum vero pleniter volat dr̃ locusta. Est autem bruchus multo grauior, quam locusta vel athelabus, quia iacens in vno loco radicitus rodit fructus. Ex libro de naturis rerum. Bruchus olera herbasque ac frondes arborum amaro morsu depascit, nullumq; in loco remedium est, vbi bruchorum multitudo concurrit. Plus ergo lædit, quàm locusta, sed minor est corpore, quàm adlacta, minusq; in saltu valet. Est autem adlacta colore quidem dissimilis, salit tamen, & crura retro habet lõgiora vt locusta. Oua vero edit, ex quibus fetus verno tempore procedunt.

De Bufone ac bupreste. Cap. CXXI.

BVfo inter alios vermes deputatur reptiles, venenosum ac visu pestilẽs bufonẽ rñ & rana superius in genere lacertorũ deputauimus, eo q quatuor lacertis siue brachijs innin rependo videantur, vnde & ibi de vtroque plenius diximus. Isido. & Plinius lib. 30. Buprestis est animal paruum in Italia simillimũ scarabeo, longipedum, fallit inter herbas, bouem maximè, vnde & nomen habet. Deuoratumq; tacta felle ita inflammat, vt rumpat. Plinius li. 23. Oleum venãtinum contra buprestim valet, ex aqua per se lotum vomitionibusq; redditum. Idem in libr. 30. Buprestis cum hircino sepo illita lichenas tollit ex facie smetica vt. Idem in libro 28. Lac resistit veneno buprestis. Idem in lib. 31. Si buprestis pasta sit nitrum, ea aqua vomitiones euocat. Ex libro de naturis rerum. Cum autem bos buprestim inter herbas iacentem deuorauerit, ac fel eius tetigerit, ita inflammatur atque tumescit, vt protinus rumpatur laceratis visceribus.

De Cantarida. Cap. CXXII.

ACtor. Cantarida vermis est terrenus, qui humano corpori statim vt applicatus fuerit, adustione sui vesicas efficit humore plenas. Ex libro de natura rer. Cantarides sunt vermes, qui in summitate ramorum fraxini vel alni ex humore in foliis generantur, colorem viridem habent, auro sub solis radio micant, sicut erucæ conualescunt, sed & alas perfectè concipiunt. Per diem volant, nocte vero pariter in vnum globum cõgregantur. Circa mensem Augustum de nocte ad remediũ colliguntur, & in aceto mersæ necantur, mortuæ vino superfuso & super membrũ quodcunq; sub vasculo cereo instar ciphi formato positæ adustionem suscitant, & vesicam sui applicatiune, quæ. s. vesica cum acu aurea, vel acumine festucæ in locis plurimis persorata, malum humorem eiicit. Tantumq; valet eius eiectio per annos quindecim, quantum aliquod cauterium infra annum. Auicenna in secundo canone. Cantarides sunt acutè mordicatiuę, facientes puncturam ac dolorem in membris accidere, vesicam vlcerant vlcerositate dolorosa & apostemante. Apostemant etiam virgam, & pectinem, & partem eius cum inflammatione vehementi. Cum hoc etiam accidunt qñq; solutio ventris cum adrasione, & syncopis, & permixtio rõnis, & grauitas. Plurimum lęsionis earum est in vesica.

De Virtute cantaridum in medicina. Cap. CXXIII.

IDem in 2. cano. Cantarides calidæ sunt & acutissimæ, quæ licèt scabiei conferant, vesicam tñ si multa sumatur ex eis, quantitas, vulnerant, aut sanguinem mingere faciunt & interficiunt. Ex his autem accepta parua quantitas, vrinam vehemẽter prouocat, & morpheæ albæ adeo intensæ vt lepra putetur, cum aceto epithimatæ remedium afferunt. Diascorides. Cantarides virtutem habent putrificam, sunt autem ad repositionem bonæ, quæ in triticea segete colliguntur, & in vas fictile missę, ligato desuper panno super cacabum imponuntur, vbi acetum bulliat, cuius vapore eædem inclusæ necentur. Postea lino inseruntur, & in vase non picato reponuntur. Meliores quidem sunt variæ, crossæ, longiores. Quæ posnę super testam & combustę virtutem habent stipticam & calidam, vnde medicaminibus miscentur, quæ valent cancrosis leprosis siue zerooͬsis, & menstruis imperant. Quæ vero circa rosas colliguntur, infirmiores sunt, & vnius coloris, quas faciunt tñ in aliquibus antidotis. Hali vbi sup. Cantarides calidi & acuti prosunt prurigini, pediculos necant, lepræ medentur, si cum aceto superponantur. Plinius lib. 29. Cantarides aduersantur ac resistunt omnibus formicis, & etiam salamandris. Palladius vbi sup. Denique contra animalia, quæ vitibus nocent, cantarides quas in rosis inuenire consueuimus, oleo mersæ, in tabem resolui patiendę sunt. Et cum putandæ sunt vites, hoc oleo falces perungendæ sunt. Porro ne cantarides vitibus noceant, in cote qua falces acuuntur ipse conterendæ sunt.

De Ceruleo ac ceruo volante. Cap. CXXIIII.

ACtor. Ceruleus (vt aiunt Solinus & Statius sebosus) vermis est mirabilis in Gange flumiõ abundans. Habet eñ brachia bina longitudinis sex cubitorum, quibus etiam elephãtem corripit, vndisq; submergit. Sed qm̃ hic vermis ingens ac monstroosus est & aquaticus, Ideoq; superius eum inter monstra marina vel aquatica deputauimus, ibiq; de illo plenius diximus. Ex lib. de natu. rer. Ceruus volans fertur esse genus cicadę, hunc tñ experimentator scrabronem vocat, sub alis (vt dicit) crossioribus alas habet, subtiles ac tenues sicut bruchus Circa vesperam potissimè volant, & volando strepitum faciũt. Habent cornua medicinalia grandia prælonga bisulca dentata & lucida quasi forcipibus in cacumine cum libuerit ad morsum coeuntibus. Crura vero lõga & reflexa, lucent ignium more noctu partes laterum & clunium colores pinnarum refulgentes, aliquando compressæ obumbratur; amputatum caput earum viuit diutius sine corpore, sed & ipsum corpus sine capite, sed non tandiu sicut caput.

De Cicada. Cap. CXXV.

CIcadæ vermes sunt, quorum genera duo sunt, quædam paruis locustis similes sunt, & hæ domos inhabitãt, eaq; loca quę magis calida sunt, vbi. lignium feruor est. Aliud vero genus aerum colore papilionibus simile: fertur & q earum genus est, quod nos ceruos volantes dicimus, & hoc Experimentator supra scabrones vocat, sicut iam dictum est. Cicadæ habent in pectore quoddam aculeatum, linguis simile, quo rorem lambunt. Ipsum vero pectus fistulosum habent, & hoc dulciter canunt. Mares quidem canunt, fęminæ silent, supinę coeunt. Oua candida sed corrupta. In terra fæturæ locum excauant, ibiq; prolem faciunt. Ambro. In caigno cicadarum gutture dulcis est cãtilena, quarum cantibus ęstu medio rumpunt arbusta, eo quòd magis canent meridianis caloribus; quo puriorem aerem spiritu attrahunt, eo cantus clariores reddunt. Isido. Cicadæ ex cuculorum sputo nascũtur, eę in Italia apud Regmos mutę sunt, nec vsquam alibi. Nam alibi dulciter canunt, quarum cantibus medio ęstu arbusta rumpuntur. Plin. lib. 11 Cicadæ non nascũtur in raritate arborũ, nec in frigidis aut vmbrosis nemoribus, pennarum illis natura, quæ apibus, sed pro corpore amplior. Cicadæ rrũ viuunt rore, quarum duo sunt genera, minores, quæ primæ proueniunt, quæ vt sunt mutæ & nouissimæ pereunt. Sũt aũt multæ quæ canunt, & vocantur acbetæ, & quæ minores ea bis sunt tetigometræ, sed illę magis sonorę. Mares canunt in vtroq; genere, silent fęminæ. Gentes his vescuntur ad orientẽ, & Parthi opibus abundantes. Ante coitum mares præferunt, a enitu fęminas, circa solsticium est coitus ipsarum. Ouis earum corruptis quæ sunt candida, coitur supinus. Est illis asperitas in dorsu præacuta qua fæturæ locum cacauant in terra. Fitq; primo vermiculus, deinde ex ea quę vocatur tetigometra, cuius cortice rupto circa solstitia euolant noctu semper, primum nigræ atq; duræ, vnũ hoc ea his quæ viuunt, & est sine ore, sed pro eo quidam est aculeatum linguis simile, & hoc in pectore quo rorem lambunt. Pectus ipsum est fistulosum, hoc vt diximus canũt acbetæ. De cætero nihil est in ventre. Excitatę cum subuolant, reddunt humorem, quod solum rore ipsas ali est argumentum. Solis eisdem nullum est ad excrementa foramen. Oculis tam hebetes, vt si quis digitum contrahens ac remittens his appropinquet, transeunt velut folia, quidam alia duo genera earum faciunt. s. surculariam quæ fit grandior. Et frumentariam quã alii auenariam dicunt, apparet. n. simul cum frumentis arescentibus: cicadis sicut & apibus linguę prolongę, & contractu pectantur stridorem edere. Quidam vero negant vocem insectis esse in tãto cicadarum sono, & apum murmure. Solinus. Nusquã alibi cicadę mutę sunt quam regmo, quod est a loci tanto miraculo, cum vicinæ quæ sunt Locrensium, vltra cæteras soneut,

De Cicendela & cimice ac costro. Cap. CXXVI.

ISido. Cicendela genus scarabęorum est, sic dictum, eo q gradiens vel volans lucet. Ex libro de natura rerum. Cicendela est vermis in Italia nocte volans, & inter noctis tenebras fulgidus radians, ita vt si eum in tenebris videas exhalationem scintillarum putes. Isidor. Cimex autem ex vermibus carnium est, vt superius dictũ est. Dictus aũt est cimex ex similitudine cuiusdam herbæ, cuius fętorem habet. Auicenna in 2. cano. Ex fraxino capita inflata sicut granata egrediuntur, in quibus est humiditas de qua cimices oriuntur. Cum enim capita huiusmodi aperiuntur, cimices ex illis egrediuntur. Cimices autem effugat propriè stercus tauri, quando cum eo fit suffumigatio. Idem in quarto. Effugantur etiam cimices, si fiat linitio cum oleo de raphano, vel si fiat ex serraturis ligni pini aut cum nigella suffumigatio vel cętera, quæ de culice simul ac cimice dicentur

centur infra. Razi in Almansore. Cimices ex fumo paleæ & ex fumo vacini stercoris & quam maximè ex fumo calami & nigellæ fugantur. Palladius vbi supra. Hortis quoque cimices nocent, extinguuntur autem amurca & felle bubalo iectis, aut locis earum perunctis, vel foliis ædera tritis ex oleo vel incensis sanguisugis. Isidorus. Cosdros Græci appellant eos, qui extremis fauorum partibus maiores creantur. Quos aliqui reges putant dictos eo quod castra ducant.

De Culice. Cap. CXXVII.

CVlex ab aculeo dictus est, eo ꝙ sanguinē sugit, habet.n. in ore fistulā in modum stimuli, quo carnem terebrat, vt sanguinem bibat. De quo quidam ait. Parue culex pecudum custos tibi plura merenti. Aristo. Animal corporis anulosi membrum habet, per quod cibum sentit, & quædam habēt hoc membrum extra, sicut aculeum, cuius natura est mollis & vacua, per ipsum gustant, & sentiunt, & cibum attrahunt. Culices autem & muscę minimę bestiarum per hoc membrum perforant hominis corium, & aliorum animalium. Ex libro de natu. rer. Culex acida petit, & dulcia fugit, lucem diligit, ita ꝙ ad lumen aliquando se vrit. Nomen habet ab aculeo quo sanguinem sugit. Plinius libro 10. Culices acida petunt; ad dulcia non aduolant. Vespertilioni culices sunt in cibatu gratissimi. Idem in libr. 11. In tam paruis atq; tantillis aliàs tam nullis, quæ ratio, quanta vis, iam inextricabilis perfectio, vbi tot sensus in culice collocauit, sed sunt alia dictu minora. Sed vbi visum in eo prætendit, vbi gustatum applicauit, odoratum inseruit, vbi vero truculentam illā & portione maximam vocem ingenerauit. Qua subtilitate pennas aduexuit, pedum crura prælongauit. Ieiunam cauam sicut aluum disposuit, auidamque sanguinis ac potissimum humani sitim accendit. Telam vero perfodiendo tergori quo ingenio spiculauit, atq; in capaci cum cerni non possit exilitas ita arte reciproca generauit, vt esset pariter fodiendo acuminatum, sorbendoq; fistulosum. Itaq; aculeus est in ore culici, sicut & quibusdam muscis. Impugnant autem apes e culicum genere, qui dicuntur muliones. Caprificus generat ficarias culices. Idem in lib. 17. Sunt & culicum genera quibusdam arboribus molesta, vt glandibus & fico, qui nasci videntur ex humore tunc dulci sub cortidibus. Caprificatio maturat ficum, in qua culices nasci crossis est manifestum. Cum enim euolauere, non inueniuntur intus grana, quæ apparent in eos versa. Exeundi tanta est auiditas, vt erumpant pleriq;, aut relicto pede aut pēnę parte. Est & aliud genus culicum, quos centrinas vocant, similis fucis apum ignauia malitiaq; cum pernicie verorum & vtilium, ipsos enim interficiunt, atque ipsi moriuntur. Idem in lib. 19. Napis quoque culices innascuntur.

De His quibus effugantur culices & necantur. Cap. CXXVIII.

IDem in eodem. Culices infestant hortus riguos, & præcipuè si ibi aliquæ sint arbustulæ. Sed galbano fugantur accenso, lupinorum crematorum fumo culices necantur. Idem in libro 32. Absinthio quoq; ex aceto perunctο culices abiguntur, eiusque fumo si vtatur. Idem in libr. 33. Fornacum etiam omnium metallorum fumus sentitur noxius ac pestilens muscis & culicibus. Ambrosius. Culices nō tangunt hominem, si absinthium cum oleo coquat, & eo se perungat. Palladius. Contra culices ac limaces in hortis, vel satis amurca recens, vel ex cameris fuligo spargitur, galbano quoque infuso aut sulphure fugantur. Auicenna in quarto canone. Ad effugandum culices & cimices fit suffumigium cum serraturis ligni pini, aut cum nigella. similiter cum myrto sicca, & cum sulphure, & bdellio, & spina fœtida, & stercore vaccino, & cum foliis cypressi, ac nuce eius. Item ad idem aspergitur domus ex decoctione radicis lupinorum, aut ex decoctione nigellæ, aut absinthii, aut rutæ.

De Cynomia. Cap. CXXIX.

ISidorus. Cynomia Græcè dicitur musca canina. Nam canis Græcè cynos dicitur. Ex libro de natura rerum. Cynomia est musca canina, catulorum auribus importuna. Quam licet catulus frequenter excutiat, semper tamen importunè reuolat. Vbi autem eum pigrum ad excutiendum inuenerit, vsque ad sanguinem & vulnera procedit. Actor. Cynomia est illa musca grauissima, qua percussa est Aegyptiorum populus in quarta plaga. De hac enim in Exodo legitur, Venit musca grauissima in domos Pharaonis ac seruorum eius, & in omnem terram Aegypti, corruptaque est terra ab huiusmodi muscis. Per hanc enim secundum Glosam canini mores significantur, in quibus humanæ mentis voluptas, idest libido arguitur. Sic enim & ciniſes quibus in tertia plaga percussi sunt Aegyptii significant inquietudines mundanorum, qui prouocatores rixarum amatores calumniantium non admittunt quietem spiritualis Sabbati. Vnde Psalmista. Dixit & venit cynomia.

De Engula & eruca. Cap. CXXX.

EX libro de natura rerum. Engula est vermis a re nomen habens. Habet enim semper in sanguine caput, continuèque fugens ita intumescit, vt medius crepet. Non enim exitum superfluitatis habet, hic a quibusdam pediculus siluestris dr̄. In iumentis nunquam sed in lupis & canibus frequenter gignitur. Eruca est vermis longus multis distans pedibus, colore varius. Olera & arborum folia depascitur. Circa ips Septembris cœlesti rore vel imbre perfusus mutare subito colorē & formam dr̄, vt qui pedibus repebat innumeris, volare possit conceptis alis. Vniuersa consumit, ipsa demum consumitur. Eruca postquam in sumitatibus arborum instar bombicis contexta reliquit, sequenti æstate vermibus coalescunt. Quædam vero tecta domorū intrantes, mutata forma penitus & colore subaura in parietibus pendent, ibiq; in nihilum rediguntur. Eruca per carnem hoīs transiens, eam inficit, ac post se pustulas relinquit. Et hoc est veneni signum, & si non est efficax ad magnum malū. Isido. Eruca est frondium vermis in olere, vel pampino inuoluta, ab erodendo dicta, de qua meminit Plautus. Imitatus nequam bestiam maleficam inuolutam in pampino. Implicat se item, nec auolat vt locusta, vt huc illucq; discurrens semipasta dimittat, sed permanet parituris frugibus, & tardo lapsu pigrisq; morsibus vniuersa consumit. Plin. lib. 17. Erucæ multo imbre animalia dira nascuntur, & aliæ frondem, aliæ florem erodunt, ac depastam arborem turpi facie relinquunt, hoc malum oritur tpe humido & lento. Pallad lib. 2. Contra erucas semina quæ spargenda sunt semperuiuæ succo, vel erucarum madefaciunt sanguine. Aliqui vero cinerem de fico super erucas spargunt, nonnulli squillam in horto serunt, vel aliqui etiam mulierem mēstruatam nudis pedibus contra erucas & cætera noxia hortum circuire faciunt, aliqui fluuiales cancros intra hortum plurimos & pluribus locis affigunt.

De Formica. Cap. CXXXI.

ACtor. Formica est animal paruum, sollicitum, prouidum, & sagax. Terrā de cauernis egerit, arto calle incedit, grano pascitur. Isido. Formica dicta est ab eo ꝙ forat micas farris. Arist. Formica est animal anulosum sine alis, & sine sanguine, & est ex aīlibus, q̄ cū socijs suis manēt, & ex his q̄ habitacula habent, sicut mures & talpæ. Formica sicut & musca coit in hieme si consueueniens aer fuerit & ventus meridionalis flauerit, habet intra os membrum per quod sentit cibum, anulosa siquidē animalia quæ non habent additamentum in anteriori corporis aculeo simile, habēt aliud membrū in ore sicut formicę. Quodque non habet in anteriori corporis aculeū, habet dentes quosdam ad accipiendum, & quosdam ad retinendū, vt formica & genus apū. Formicæ generatio fit ex aīalibus sibi similibus. Formicæ terram ad domificandum extrahunt. Regem non habēt, multiq; laboris & industriæ sunt, laborant & in nocte cum plena est luna, cibumq; suum deponunt, & semper ambulant vna via. Plinius libro sexto. Silices formicarum itinere vidimus attritos, & in opere semitam factā, ne quis dubitet quid possit in qualibet re quantulacunq; assiduitas. Sepeliunt inter se viuētium solę præter hominem. Et in insectis habet intus linguā formica. Idem in lib. 17. Pillulæ e cypresso fęmina, mas.n. non gignit, collectæ siccētur sole, ruptæq; semen emittunt miræ formicis expetitum, ampliatoq; miraculo tantuli animalis cibo natalem absumi tantarum arborum. Idem in lib. 18. Segniterq; & contra industriam suam, formicæ absconditæ conuersantes, aut oua progerentes, tempestates aeris significāt. Ex libro de natu. rer. Formica est animal miræ prouidentiæ sibi, hæc sola inter aīalia senio fortificatur & crescit. Formicæ labores cōicant vt apes, sed apes cibos faciunt, eæ vero condunt. Efferunt etiam mortuos suos atq; sepeliunt, & hoc solæ inter oīa aīalia præter hominem faciunt. Formica in suo genere fortissima est, pondus enim fert æquale sibi in quantitate. Granum frumenti solum colligit, non ordei. Plin. lib. 11. Formicæ vermiculum gignunt similem ouis, Et apes quidem vtiles faciunt cibos, eæ vero condunt, ac siquis cōparet onera corporibus carum, fatetur in illis portione vires esse maiores. Gerunt ea morsu, maiora auersæ postremis pedibus moliuntur humeris obnixæ.

De Formicæ solertia. Cap. CXXXII.

ISidorus. Formicæ solertia multa est, prouidet.n. in futurū, & præparat in æstate, quod comedat in hieme. In messe.n. eligit triticum, ordeum non tangit, & dum pluit eis super frumentum, totū eiicit. Dñr in Aethiopia esse formicæ ad formam canis, quæ arenas aureas pedibus eruunt, quas custodiunt, et ne quis auferat, captantesque ad necem persequuntur. Ambr. Formica cum sit exigua, maiora suis viribus audet, nec ad operandum seruitio cogitur, sed spontaneæ prouidentiæ proposito, futura alimentorum subsidia sibi præstruit, de alienis laboribus sibi messem recondit, Et cum agricola plerumq; egeat, illa non

la non ind get. Nulla sunt ei clausa horrea, nullæ impenetrabiles custodię. Nouit & explorare serenitatis tempora. Nam cum aduerterit madidatos imbre fructus suos humescere, explorato diligentius aere, qñ ingenium possit seruare tempestem, aceruos suos reserat, & de cauernis totas humeris suis portat, vt iugi sole propria frumenta siccentur. Denique nunquã illis diebus imbres erumpere de nubibus videbis, nisi cum fruges suas horreis proprijs formica reuocauerit. Phisiologus. Formicæ exeuntes de spelunca sua ambulãt ordinatę quærentes grana. Et cum aliqua illarum spicam inuenerit, ex odore intelligit, vtrum tritici sit an ordei. Si ordei, transit donec inueniat spicam tritici, tunc accedens sursum in spicam granum deponit, sicq; singulæ singula grana in ore deferunt ad speluncam. Aliæ aũt vacuæ eis obuiantes non dicunt eis, Date nobis de annona vestra, sed vadunt quærentes per earum vestigia donec inueniãt, & similiter deferant. Recondentes aũt grana in spelunca diuidũt illa media ne germinent. Arist. Formicarum manifesta est operatio, laborant (vt dictum est) & nocte, apud complementum Lunæ non venantur, sed cibum deponunt, & vna via semper ambulant. Multa namq; animalia carentia sanguine subtiliora sunt quibusdam habentibus sanguinem, vt apes & formicę. Plin. lib. 10. Cibum formicæ condunt in annum. Idem in 11. His respublicę rõ est, & memoria, & cura, semina cõdunt abrosa, ne rursum in frugem exeant a terra. Maiora ad introitum diuidunt, madefacta quoq; imbre proferunt & siccant. Operantur etiam noctu in plenilunio, cessant aũt interlunio. Et quoniam e diuerso conueniũt, altera alterius ignara, certi dies, ad recognitionem mutuã nundinis dantur. Quæ tunc earum concursatio, quàm diligens cum obuijs collocutio quædam ac percunctatio. Glo. super Parabolas 6. Tantillum animal, formica, videlicet, princip e carẽs, rationis expers, natura duce, in posterum sibi prouidet. Vnde scriptum est. Vade ad formicam o piger &c. Ex libro de natu. rerum. Formica frumenti granum eligit, & si compluuium in fossa sua fuerit, illud exponit vt siccetur, sicque iterum reponit ipsum vsq; ad tempus. Vt autem granum conseruet absque germine fertur ipsum in tres partes diuidere.

De His quæ contraria sunt formicis. Cap. CXXXIII.

Pallad. vbi sup. Formicæ autem quoniam hortis satisq; nociuæ sunt, abiguntur si origano ac sulphure earũ foramen earum aspergatur. Iterum si coeleatam vacuas testas vsseris, eoque cinere foramen earum inculcaueris. Præterea contra formicas, si foramen in horto habent, noctuæ cor admouetur, si aũt foris veniunt, omne horti spacium cinere aut cretę candore singetur. Achilles in lib. de venenis. Cum intromiseris in antrũ formicarum azath id est vespertilionem cohęrentem, illæ formicæ non exibunt antrum, nec per ipsum amplius colligent cibum. Locus & cui sanguis menstruus fuerit aspersus, nunquã ad eum accedent formicæ, & arescunt ex eo plantę. Plinius li. 10. Styracis origani aut calcis aut sulphuris odore necãtur formicæ. Idem in lib. 11. Rauarum altera fibra rubentarum a formicis non attingitur, propter venenum, vt arbitrantur. Idem in lib. 17. Arborum pestes sunt & formicæ, has abigunt rubrica & pice liquida perunctis caudicibus, necnon & pisce suspẽso iuxta in vnum locum cõgregant, aut lupino trito cum oleo linitis radicibus. Idem in lib. 19 Si rigui nõ sint remedium est; limo marino vel cinere foramina earum obturare, sed heliotropio herba siue solsequio necantur efficacissimè. Quidam & aquam diluto latere crudo his putãt inimicam. Idem in lib. 30. Est formicarum genus venenatum, non eas nouere in Italia, quas solifugas apellat Cicero, vel salfugas betica. His contrarium est cor vespertilionis, sed & cantarides resistit omnibus formicis. Aristot. Si quis acceperit sulphur & origanum agreste, & puluerizauerit super mansiones formicarum, dimittent illas, & fugient. Similiter etiam fugiunt a fumo storacis sicci. Razi in Almansore. Formicæ ex aikitram, & ex sulphure, & ex alia fętida fugantur, & si ex istis mittatur aliquid in earum foraminibus, morientur. Porro si ex eo circa foramen epithima fiat, non exibunt. Ex libro de naturis rerum. Domus formicarum ex sulphure & origano agresti fumigata formicas effugere cogit ab illa.

De Maioribus formicis. Cap. CXXXIIII.

Solinus. Formicæ (vt dictum est) dicũtur esse in Aethyopia ad formam maximi canis, quæ araneas aureas pedibus quos leoninos habent, eruunt, ac ne quis auferat custodiunt. Plinius libro vndecimo. Formicę in regione septentrionalium Indorum, qui dardæ vocantur, e terrę cauernis egerunt aurum, quibus color felium, magnitudo Aegypti luporum. Erutum ab eis hoc aurum tempore Hiberno, Indi furantur feruore æstiuo conditis propter vaporem in cuniculos formicis. Quę tamen odore sollicitatę prouolant, crebroque quamuis camelis præuelocibus fugientes lacerant. Tanta pernicitas est his feritasq; cum auri amore. Phisiologus. Qui volunt a formicis Aethyopicis aurũ abripere, accipiunt equas cum pullis suis & fame affligunt tribus diebus, denique pullos earum ad littus aquæ religant; quæ currit inter eos & formicas. Et equas agunt trans aquam illam impositis clitellis super dorsum earum, quæ vbi vident trans flumen herbas virentes, pascuntur per campos vltra flumen. Formicæ autem videntes ferinia & clitellas super dorsum earum, comportant in eas aureas harenas volẽtes eas ibi recondere, vesperascente autem die postquam satietæ sunt equæ & auro onustæ, pullos suos audientes præ fame hinnientes regrediuntur ad eos cum auro multo. Ex libro de natu. rer. In India sunt formicæ circa mõtes aureos vulpibus maiores fortes ac sæuę nimis, pedes quatuor habentes, & in pedibus hamatos vngues. Tãtæ vero fortitudinis sunt, vt visos homines discerpant. Bestias autem de facili non lædunt satis conscię, quod aurum illud quod ipsę custodiunt inuitis non auferant. Ad plectendũ ergo temeritatẽ auaritię illic a Deo collocatæ sunt bestiæ.

De Formicoleone. Cap. CXXXV.

Isidorus. Formicoleon ideo sic vocatur, quia formicarum est leo, vel quia formica pariter & leo. Est enim animal paruũ, formicis satis infestum, quod in puluere se abscondit, & formicas frumenta gestãtes interficit. Proinde autem formica & leo vocatur, quia alijs aĩalibus est vt formica, formięis aũt vt leo. Glo. super. Iob. Mirmicoleon, id est formicarum leo, est paruum animal, quod clam insidiatur formicis, & easque comedit, volatilibus autem & alijs animalibus a quibus comeditur, formica existit. Vnde mirmicoleon perijt, & cætera. Ex li. de natura rerum. Formicarum leo qui mirmicoleon dicitur, vermis est de genere formicarum, sed multo maior. Qui dum adhuc paruus est & inualidus robore, pacem ac modestiam simulat, sed cum vires acceperit, pristina consortia despicit, & vnam maiorum turbam comitatur. Itaque inualescens audacia formicis ad vsus conuenientes laborantibus insidias deiicesit, & qui sibi nihil in æstate parauerat, in hieme labores earum diripit ac destruit.

De Fuco. Cap. CXXXVI.

Isido. Fucus est maior ape, vel maior apis, minor scrabrone. Et dictus est fucus, eo quod alienos labores edat, quasi fagus, vel focus. Depascit enim quod non labborauit. De hoc Virgilius ait Ignauum fucos pecus a præsepibus arcet Oriuntur aũt fuci de nullis motuis. Arist. Kikines (vt dictum est) ab apibus sublatarum est, nec operatur, sed viuit ex eo, quod operantur apes. Ipsiq; & pulli apum cibantur a melle, & quasi se extreentes volant in aere. Deinde ad aluearia reuertuntur & cibantur. Plinius lib. 10. Apes primum domos plebeis ędificãt, deinde regibus. Si speratur largior prouentus, adduciũtur contubernia & fucis. Ex quidem cellarum minimę, sed ipsę maiores apibus. Sunt aũt fuci sine aculeo, velut apes imperfectę, nouissimęq; a fessis, & iam emeritis inchoatę, serotinus fętus, & quasi seruitia verarum apum, quamobrem imperant his, primosq; in opera expellunt, tardantes vero sine clementia puniunt. Nec tñ in opere, sed in fœtu quoq; adiuuant eas, multum ad calorem turba conferente. Certè quo maior fuerit multitudo earum, eo maior fiet & prouentus examinum. Cumq; mella ceperint maturescere, abigunt eos Et trucidant multę singulos aggressæ. Nec id genus nisi vere conspicitur, fucus ademptis alis in aluearium reiectus ipse adimit cæteris. Porro si desperatur prouentus, tunc fucos abigunt. Proprium his genus esse aliqui æstimauere, sicut furibus inter illas grandissimis, sed nigris, lataque aluo, sic appellatis, quia furtim mella deuorent. Certum est ab apibus fucos interfici, qui vtique regem non habent. Et quomodo sine aculeo nascantur, in quæstione est.

De Grillo & gurgulione. Cap. CXXXVII.

Isido. Grillus a sono vocis nomen habet, hic retro ambulat, terram terebrat, stridet noctibus, venatur eum formica circumligata capillo in cauernam eius coniecta, efflato prius puluere ne se abscondat, & ità formicæ complexibus trahitur. Hali in libro regalium dispositio. Locustę longę, id est grilli, si collo suspendantur quartanam patienti prodest. Plinius lib. 29. Grillus prodest purulentis auribus cum terra sua effossus. magnam huic animali perhibet Nigidius auctoritatẽ, magi quoque maiorem. Auriculæ parotidæ prosunt grilli sine illis, sine adalligati. Idem in libro 30. Strumis quoq; suadent illinere grillum cum terra sua effossum. Porro contra calculos & alias difficultates vesicæ prodest grillum aqua calida dilutum sumere; præterea grillorum crematorum fauilla ex oleo perducit ad cicatricem vlcera. Petrus Comestor. Gurgulio vermis est, qui nascitur in corruptione fabarum, sicut tinea ex corruptione olerum, teredones ex corruptione lignorum. Isidorus. Gurgulio dicitur, quia penè nihil est aliud nisi guttur.

De

De Lanifico & limace. *Cap.* CXXXVIII.

EX libro de natura rerum. Lanificus vermis est longus, maculosus, ex multis distans pedibus, sparsim colore albus, hic lanam sericam ex propriis visceribus operatur, & arboris mori foliis vescitur. Qui. s. cibus mediantibus ipsius visceribus in lanã eam vertitur. Itaq; lanæ suæ fusos in ramusculis faciunt, & in circuitu sui operantur, ita vt perfectis fusis vndiq; in opere suo includantur post hoc exitum sibi faciunt in summitate fusorũ, egredientesq; natura mirabili mutati protsus apparent a forma priori, adeo vt vermes qui repebant innumeris pedibus, habentes alas iam apti sunt ad volandum. Demum venerẽ ineuntes diebus tribus coeunt, quo peracto masculus moritur, fœminæ vero ordine iterato oua parit innumera, substrato sibi panniculo vel albo vel rubro. Deinde emoritur, tunc panniculus cum ouis suscipitur, & vbi non possit hiemis attingere frigus reponitur, postea calore veris inualescẽte oua ad solem exponuntur, & calore fouentur, donec animata in vermes formẽtur. Duos tñ colores lana naturaliter in verme suscipit, albũ. s. & croceum. Cęteri vero artificio fiunt. Dr̃ quòd oua de panno in exceptione supposito vel album colorem vel croceum trahunt. Isidorus. Limax est vermis limi, dictus eo ꝙ in limo nascatur, vnde & sordibus semper & immundus habetur. Actor. De hoc plenius infra dicetur, vbi de testudine agetur.

De Locusta. *Cap.* XXXIX.

ISido. Locusta dr̃, eo quòd longis pedibus sit veluti hasta, vnde & tam maritimam, quam terrestrem Græci Hastago vocant. Arist. Locustæ non faciunt strepitum, nisi volando in extendendo alas & contrahendo per aerem inter alas & corpus cadentẽ. Senectutem exuere accidit locustis sicut & vespis, quorundã annulosi corporis pedes posteriores sunt maiores, quam medii propter ambulationem, & vt eleuentur cito a terra cum volare voluerint. Quod autem ex eis erit, hoc manifestius facit, vt locustæ ac pulices, ista namq; pedes constringẽdo flectũt, deinde illos extendunt, & sic a terra eleuantur. Necessaria. n. est flexio in pedibus declinans ad exterius. Pedes autẽ anteriores non possunt talis esse dispositionis. Et oẽs isti sex habent pedes cum duobus pedibus, per quos coeunt. Plinius libr. 11. Insectorum pedes quibus sunt in obliquum mouentur, & quorundam extremi longiores foris curuantur, vt locustis. In India ternũ pedum longitudinis esse traduntur, cruribus & feminibus serrarum vsum præbentes cum inaruerint. Est & alius eorum obitus. Gregatim sublatæ vento & in maria aut stagna decidunt & moriuntur. Fortè hoc casu euenit, non vt prisci existimauere, madefactis nocturno humore alis. Iidem quippe nec volare eas noctibus, propter frigora tradiderunt, Parthis hæ in cibo gratę. Vox earum ab occipitio proficisci videtur. Et loco in commissura scapularum quasi dentes existimantur habere, ipsosq; inter se terendo stridorem edere, circa duo æquinoctia maximè, sicut cicadæ circa solstitium. Locusta sanè minimè creditur sonare, sed pennatum sonum esse. Insectorum, quæ nouissimos pedes habent longos saliunt, vt locustæ. Ambro. Locustæ foliis oliuæ abrosis se liberant ab ægritudine. Ex lib. de natu. rer. Locusta dicitur quasi loco stans, colore viridis est, caput habẽs formatum vt equus, os ad modum quadranguli, aculeum pro cauda, crura longiora, & ad seipsam reflexa, vnicum intestinũ sanie & immũditia repletum. Locustæ a vento australi generãtur septentrionali moriuntur & aquilonari. Floribus arborũ amigdalorũ citius impinguantur. Infirmitatis suæ remedium habẽt, nam folia lauri abrosa, eas ab ægritudine liberant, mutuo se comedunt, maioresque minores deuorant, hoc animal est leue ac mobile, cuius alacer volatus, sed cito deciduus. Strabus. Locusta dicitur quasi longa hasta, quia longiora retro habet crura. Gregor. Locustæ plusquam animalia cætera minuta frugibus nocent, & ideo linguas adulantium figurant, quæ mentes bene operantium corrumpunt, & ad appetitũ laudis declinant. Glo. super Iob 39. Locustæ cum se in aerem attollere conantur, primum se cruribus impellentes subleuant, & postmodum alis volant. Et matutinis quidem horis vix a terra se subleuant. Cum autem æstus exarserit, altius volant. Vnde scriptum est. Nunquid suscitabis eum quasi locustas?

De Generatione locustarum. *Cap.* CXL.

ARistot. Locustam vociferantem habuit mulier quædam, eamque nutriuit paruam. Cum autem creuit, ipsam per se impregnatam inuenit. Et hoc argumentum est, ꝙ fęmina quælibet sperma naturaliter habent. Animalia quædam anulosi corporis coeunt. Eritq; ex animalibus sibi similibus generatio eorum, sicut accidit animalibus carentibus sanguine, vt sunt locustæ ac vespæ & formicæ. Plinius vbi supra. Locustæ pariunt in terram demisso spinæ caule oua condensa autumni tempore, ea durant hieme sub terra, anno sequenti exitu veris emittunt paruas nigrantes, sine cruribus pennisq; reptantes. Itaque vernis aquis oua intereunt, sicco vero maior est prouentus. Alii duplicem earum fętum geminumq; tradunt exitum, vergiliarũ. s. exortu parere. Deinde ad ortum canis obire, & alias renasci. Quidã vero arcturi occasu renasci tradunt, matres cum pepererint eas mori certum est, vermiculo statim circa fauces innascẽte, qui eas strangulat. Eodem tempore mares obeunt, tam friuola ratione morientes, serpentem cum libuerit necant singulæ faucibus eorum mordicus apprehensis. Non autem nascuntur nisi in locis planis & rimosis. Circa duo maximè æquinoctia coitus est locustarum, sicut cicadæ circa solstitium. Coitus locustarum qui insectorum oĩum quę coeunt fęmina portãte marem vltimo caudæ reflexo tardoq; digressu. In omni hoc genere mares fœminis sunt minores. Idem in lib. 29 Locustæ autem minimę, i. minores athelabi dictę, aduersantur apibus ac vespis, & scabronibus atq; sanguisugis. Ex libro de natu. rer. Locustæ (vt dictum est) a vento australi generantur, septentrionali & aquilonari moriuntur. Circa solstitium est coitus earũ. Oua condensa in autumno pariunt, quę tota hieme durent, & exitu veris erumpunt. Fętus forma pusilli sine cruribus pennisq; reptantes mori eas cum pepererint certum est. Glo. super Iohel. Bruchus vocatur fętus locustæ antequam alas habeat. Deinde cum incipit paruum volare athelabus dicitur. Cum vero pleniter volat, locusta vocatur. Multoq; grauior est bruchus quam locusta vel athelabus, quia iacens in vno loco radicitus comedit fructus. Glosa super Naum. 3. Bruchus autem & athelabus & locusta incalescente Sole auolant, teste Propheta.

De Nocumentis earum. *Cap.* CXLI.

PLinius vbi supra Locustas certum est maria longinqua trãsire, continuata plurimarum dierum fame, maximèq; mirantur, ꝙ propter externa pabula nouerunt tam remota petere loca, mira pestis, nam & grandiores cernuntur. Tantoq; pennarum stridore volant, vt aues esse credantur, solemq; obumbrant, populi autem vbi a longè veniẽtes spectãt solliciti sunt, ne suas terras operiãt Nã vbiq; dira messibus nube terras contegunt, multa contactu adurentes, & omnia morsu corrodunt, vt fruges tectorumq; fores. Aliquando autem vento sublatę in maria vel stagna decidunt. In Cirenaica regione lex est has ter in anno debellandi, primo quidem oua obterendo, deinde fœtum, & tandem adultas. Desertorisq; penis adiudicatur, qui ab hac lege cessauerit. Italiam ex Aphrica maxima sæpe infestant cohorte, populo sæpe ad sibilina coacto remedia confugere metu inopiæ. In Lemno Insula certa pręfinita est mensura, quam singuli enecatarum ad magistratus referant. Graculos et ob id colunt, aduerso volatu earum exitio ac necci occurrentes. Tot orbis partibus malum id vagatur. In Syria quoq; militari Imperio necare coguntur accolæ, & eas debellare, Parthi vero eas in cibum sumunt. Ex libro de naturis. rerum. Locusta est animal dente noxium, & cum regem non habeat ordinatum ducit exercitum. Hoc animal (vt dictum est) plusquam cætera inimica frugibus nocet. Ambro. Locusta collecto agmine occupans latitudinem regionis, non nocet habitando, nec fructus depascitur, nisi signum acceperit diuinæ præceptionis, & tunc exequitur vltionem cælestis offensionis, hanc auis Græcè dicta seleuchis, vel zeleutis ad remedium data insanabili pastu deuorat, & plagam extinguit. Glo. super Amos 7. Locustę cũ in principio imbris serotini. i. verno tempore qñ cuncta virent, & oĩs ager parturit, veniunt, cuncta fere cõsumunt. Glo. super Naum, 3. Locustæ in frigore torpent, in calore volitant. Porro athelabus modicis pennis reptans potius, quàm volans, vbicunq; oritur, vsque ad puluerem cuncta consumit, quoniam abire non potest donec pennę crescant, porro bruchus & athelabus & locustæ incalescẽte sole ad alias regiones aduolant, nec meminerunt sepis in quo tempore frigoris sederant, vnde scriptum est. Custodes tui quasi locustæ, & paruuli tui quasi locustæ locustarum, quæ consident in sepibus in die frigoris. Sol ortus est, & auolauerunt, & non est cognitus locus earum vbi fuerint.

De Remedijs contra eas. *Cap.* CXLII.

GLosa super Isaiam 33. Locustę fossis obruuntur ne a vento in mare rapiantur, & ad terram deiectæ ex ouis, quæ viuæ cõceperant, et bruchos in morte gignant. Vnde dr̃ per Prophetam. Cõgregabuntur spolia vestra, sicut colligitur bruchus, velut cum fossæ ex eo fuerint plenæ. Plinius libr. 10. Seleucides aues vocantur, quarum aduentum ab Ioue precibus impetrant Cassini montis incolæ, locustis fruges eorum vastantibus. Idem in lib. 11. Lemnii certa mensura sibi præfixa singuli locustarum enecatarum ad magistratus referunt. Ob id quoq; graculos colunt, quoniam aduerso volatu earum exitio necaturi occurrũt. Palladius lib. 1. Opinio Græcorum est, si nubes locustarum repẽte surrexerit, latentibus infra tecta cunctis hominibus, eã posse transire. Quod si & obseruãtes homines sub aere deprehendãt, nullum fructum noceri si continuo omnes ad tecta confugiãt.

Pelli

Pelli et dicant amari lupini aut agrestis cucumeris aqua decocta simuriæ mixta fundatur. At estimant aliqui locustas, vel scorpiones posse fugari, si aliquo ex his vtantur in remedio.

De Medicinis ex corporibus locustarum. Cap. CXLIII.

Actor. Locustæ sicut & animalia cætera plura in se habent medicinalia, corporis humani morbis curandis vtilia. Plinius lib. 30. Locustarum pedes cum sepo hircino triti lepras sanant. Auicenna in 2. can. medicinæ. Locustæ meliores sunt crossæ, quæ alas non habent, & hæ assantur & comeduntur propter punc̃turam scorpionis. Pedes locustarum eradicant verrucas, vt dicitur. Ex rotundis autem earum 12. grana sumantur, abiectisque capitibus & extremitatibus earum, ponitur que cum eis parum myrti siccæ, bibuntur que propter hydropisim sicut sunt. Item conferunt guttationi vrinæ & difficultati eius. Fitque cum eis suffumigatio, & confert difficultati ipsius, ac præcipuè mulieribus. Fitque cum eis vaporatio emorroidibus. Stercus locustarum panno confert, & morpheæ, &c.

De Lumbrico. Cap. CXLIIII.

Isidorus. Lumbricus est vermis intestinorum, sic dictus quasi lubricus, quia labitur, vel eo quòd in lumbis fit. Horum tria sunt genera. Rotundi longi & lati. Plinius libro 11. Intra hominem tineæ tricenum pedum, aliquando & plurium in longitudine, iam in carne inueniuntur exanimi, viuentium quoque hominum capillo. Qua fœditate & Silla dictator & Alcman ex clarissimis Græciæ Poetis obiere, hoc quidem & aues infestat: Aliquando interimit phasianas, nisi puluerantes sese. Pilos habentium Asinum immunem hoc malo credunt, & oues tantum. Hali in libro regalis dispositionis. Lumbrici nascuntur ex humoribus flegmaticis putrescentibus in intestinis, vbi nascitur calor extraneus, hos impossibile est nasci de sanguine vel colera rubea. Nam colera rubea cum amaritudine & acuitate ac siccitate sua huiusmodi occidit animalia. Sanguis autem de venis vel arterijs non exit, & si exierit, apostema gignit cum passionibus alijs, vnde passionem hanc habent pueri flegmaticam & crossam humiditatem habentes cum dieta sua crossa & purgādi negligentia. Maximè vero in autumno hæc passio nascitur ex fructuum comestione. Huius species sunt tres. Vna lumbricorum, qui quasi tanti portulacæ sunt, & in intestino subtili nascuntur propter nimiam humiditatem cibi, quæ in eo adunatur. Sunt & alij lati, sicut semina cucurbitæ, plurimum in intestino crosso maximoque morbo. Sunt etiam alij minuti vermiculi, sicut qui fiunt in aceto, plurimum in recto nascentes intestino. Lumbricorum accidentia sunt tortura, abominatio, punctura, maximè cum intestina propter humectationem subtiliata sunt. Nam lumbrici de eorum humectatione trahunt, qui si creuerint in intestinis virtus deficit, quia Chylos ea nutriens ad lumbricos nutriendos vadit, vnde deficit humiditas corporis, strident dentes, labia pruriunt, abominationem habent & vomitum. Aliquando autem vsque ad stomachum ascendunt, & cum vomitu.

De Multipede. Cap. CXLV.

Isidorus. Multipes est vermis terrenus, ex multitudine pedum vocatus, qui contractus in globum complicatur. Nascitur sub petris ex humore & terra. Aristoteles. Animal anulosum longi corporis & multorum pedum æqualem habet anulositatem, & viuit aliquātulum post capitis abscisionem. Item per fumum storacis sicci multipes, deluditur ac deprehenditur. Ex libro de natura rerum. Multipes a re nomen habet, & sanguine caret. Hoc animal dicit August. aliquando corpus ipso allatū, eoque spectante in multas partes concisum, & tamen vnaquæque pars vixit ab alijs partibus separata. Auicenna. Vermis rubeus qui est sub vrceis aquæ, plurimos habet pedes, & cum tangitur rotundatur. Si palatum ex eo cum melle tangitur, valet contra præfocationes, & similiter cum comeditur. Confert etiam asmati, & ad dilatationem anhelitus, secundum quod dicitur. Item vermes multipes cum vino bibitus confert ictericiæ, & difficultati vrinæ.

De Musaraneo. Cap. CXLVI.

Isidorus. Musaraneus est animal peregrinum in Sardinia araneæ forma, quæ solifuga dicitur, eo quòd diem fugiat, in metallis argentarijs plurima est occulto reptans, & per imprudentiam supersedentibus pestem facit. Plinius lib. 8. In Italia muribus araneis venenatus est morsus. Eosdem autem vlterior apennina regio non habet. Idem vbicunque sunt orbitam si transierit moriuntur. Idem in libr. 20 Murisaranei morsus foliorum aridorum brassicæ farina sanatur. Erucæ quoque semen scorpionum & murisaranei venenis medetur, Idem in lib. 22. Canis et ordei morsibus aduersatur murisaranei. Idem in libr. 23. Item acetum murisaranei morsus sanat haustum. Idem in lib. 27. Absinthium etiam aduersatur murisaranei morsibus. Idem in lib. 27. Leporis coagulum ex aceto valet contra muremaraneum. Idem in libr. 29. Murisaranei morsus sanatur agnino coagulo poto vngulæ iumentinæ cinere cum melle. Item mustelæ catulo Item si iumenta momorderit mus recēs cum sale imponitur, aut vespertilionis fel ex aceto. Ipse quoque musaraneus contra se remedium est diuulsus & impositus. Optimum quidem erit si imponatur ipse, qui momorderit. Sed ad vsum hunc seruant alios, oleo vel luto circumlitos. Præterea contra morsum eius est remedium terra ex orbita. Feruntenim orbitam ab eo non transiri torpore quodam naturæ. Idem in libr. 30 Murisaranei morsibus aduersantur talpe terraque orbitis depressa, vel semen erucæ. De solifuga quoque dicetur infra.

De Musca. Cap. CXLVII.

Isidorus. Musca ex Græco venit, sicut & mus, eæ sicut & apes necatæ in aqua aliquotiens post vnius horæ spacium reuiuiscunt. Aristoteles. Animalia duas alas habentia tantum pungunt aculeo, qui est in interiori sui capitis, vt muscæ & mustelliones. Cumque quodlibet anulosum habeat membrum per, quod sentit cibum, muscæ ac mustiliones hoc membro pungunt, & sanguinem extrahunt. Musca sicut & apis non facit strepitum ac sibilum, nisi volando, & alas per aërum inter ipsas & corpus cadentem excidendo & contrahendo. Musca & formica non sunt nidificantes. In hieme cucum si aer conueniens fuerit, & ventus meridionalis flauerit. Non autem separantur in coitu nisi grauiter quædam anulosa, quia corpus in eis multum durat, vt patet in muscis & araneis. Musca habet aculeum sicut apis extera, cuius natura est mollis & vacua, per ipsum gustat & sentit ac cibum attrahit, habet itaque dentes muscarum genus & apum, qui non sunt similes dentibus aliorum. Animalia quædam nascentia nec suo generi assimilantur, nec a suo genere diuersantur, vt muscæ & apiculæ. Nam & ex istis oriuntur animalia quorum natura non est similis generi a quo fiunt, immo vermes ab illis exeunt. Actor. Muscæ (vt fertur) ex immunditia nascuntur, immundis adhærent, & loca immunda frequentant. Inquietæ sunt, & importunæ & infestæ, pungitiuæ ac tumultuosæ. Ex libro de naturis rerum. Musca proteruè volat, & circumuolando strepitum facit ex aere circumagitato Inter alas rostrum habet quasi cannā concauā, pedibus posterioribus alas tergit, anterioribus autem rostrum & caput, lucem diligit, nec in tenebris ambulare nouit. Ad calorem se libentius confert, humidis insidet, ardorem appetit, falsa & aspera fugit, albaque & mundiora libenter coinquinat. Carnes recenter cæsas vbicunque tetigerit statim vermes insequuntur, qui corrumpunt infectas, hoc maximè diebus canicularibus, infesta est omni animali, & maximè homini, ex corruptione fimi generantur muscæ, in aqua mersæ reuiuiscunt ex positæ, hieme latent extinctis similiter. Et in Augusto prouolant importunæ. Vermiculos autem nigros ac duros edunt, e quibus muscæ proueniunt.

De Eodem. Cap. CXLVIII.

Plinius lib. 10. Musca præcipuè pabulum est aui dictæ hematopodes. Quædam vero generant aliquid coitu, sed imperfectum est ac dissimile, & ex quo nihil amplius gignitur, vt vermiculos muscæ. Idem in libro 11. Muscæ binas gerunt pennas. Vespes muscas grandiores venantur, & amputato his capite reliquum auferunt corpus, insectis aliquibus sunt in ore pro lingua aculei, quibusdam hebetes nec ad punctum, sed ad suctum vt muscarum generi, in quibus lingua fistula euidens est, nec sunt talibus dentes. Muscis humore exanimatis si cinere condantur, vita redit. Insectorum pedes primi longiores sunt oculos duos habentibus, vt subinde tergant eos pedibus, sicut in muscis notamus. Idem lib. 21. Est mons in Creta carina nouem milium passuum ambitu, intra quod spacium muscæ non reperiuntur, ibique mel nusquam attingunt. Idem in libro 24. Muscæ quidem necantur, si locus foliorum sambuci decoctione spargatur. Idem in lib. 25. Elleboro quoque muscæ necantur albo, trito, & cum lacte sparso. Idem in libr. 27. Porro litteras a muscis tuetur, atramentum librorum ex diluto absinthij temperatum. Idem in libro. 29. Alopicias replent capita muscarum recentia folio ficulneo prius asperata, alij sanguine vtuntur muscarum alij decem diebus cinerem illarum illinunt cum cinere carthæ, vel etiam nucum, ita quod tertia pars sit e muscis. Idem in lib. 34. Halitus fornacis plumbi qñ decoquitur muscis & culicibus noxius ac pestilens sentitur. Auicenna in 4. canone. Muscas interficit arsenicum quando de illo ponitur aliquid in lacte, & fugiunt muscæ. Interficit etiam eas fumus eius, & fumus thuris, atque decoctio ellebori nigri. Hali vbi supra. muscæ prosunt oculorum doloribus, & casui palpebrarum, quæ si comburantur & cum melle super alopiciæ loca ponantur capillos producūt.

De Opimacho. Cap. CXLIX.

Ex libro de naturis rer. Opimahus est vermis corpore admodum exiguus, sed audacia animi & ingenio robustus nimis. Dicitur autem cum serpentibus habere certamen, & ingenio

genio præliandi vitam defendere. Cumq́ corpore sit exiguus, ac viribus impar, exercitio tñ pugnæ serpentem vincit fortiorẽ se, viuitque securus audacia potius, quàm naturali fortitudine. Actor. Hunc tamen, quia in Leuitico inter volatilia numeratur, superius inter volucres deputauimus, ibiq; nonnulla de illo inseruimus. Sed quia corpore (vt dictum est) admodum exiguus est, rectius arbitror eum sicut apes & muscas in numero vermium esse deputandum.

De Papilione. Cap. CL.

ISidorus. Papiliones auiculæ sunt, quæ maximè florentibus maluis abundant, quæq; stercore suo vermiculos nasci faciunt. Plinius lib. 11. Papilio ignauus & inhonoratus luminibus accensis aduolitans, pestifer apibus infestus est non vno modo, nam & ipse ceras depascitur, & relinquit excrementa, quibus teredines gignũtur, q̃ ceras appetunt. Quibusdã insectis corniculа protendũtur ignaua vt papilionibus. Idẽ in li. 20. Genus cognatũ apibus bestiolas necat innascẽtes, vt araneas & papiliones. Tollũtur aũt papiliones cũ maturescit malua noctu in tectunio, sereno cœlo, cũ lucernis accensis ante alueos, in eandem flammam sese ingerunt. Idem in lib. 28. Papilio lucernarum luminibus aduolans inter mala numeratur medicamenta. Huic est contrarium iecur caprinum. Ex libro de natura rerum. Papiliones sunt vermes volantes, qui maximè floribus nitũtur, & ex eis cibos capiunt. Post Augustum coeunt, & masculo moriente post coitũ fœmina edit oua, quibus æditis moritur. Quidam vero per hiemem durant, & in æstate vermes faciunt, qui calore solis ac nocturno rore inualescentes, alas concipiunt euolantes. Palladius libro 5. Papiliones quoniam apibus obsunt, mense Aprili necandæ sunt. Tunc enim maximè abundant florentibus malius, quos hoc genere intercipiemus. Vas æneũ miliario simile, idest altum & angustum vespere inter aluearia collocemus, & in fundo eius ponamus lumen accensum, illuc & papiliones conuenient, & circa lumen volitabunt, & angustia vasculi ab igne proximo interire cogentur.

De Pediculo. Cap. CLI.

ISidorus. Pediculi sunt vermes cutis a pedibus dicti. Vnde pediculosi dicti sunt, quibus pediculi in corpore efferuescũt. Ex lib. de naturis rerum. Pediculi dicuntur a numerositate pedum, hoc malum ex ipsa hominis carne creatur indubitanter, & tamen inuisibiliter. Hos nonnulli de sudore hominis, alij de poris & euaporationibus gigni dicunt. Contra hos præcipuum remedium esse dicitur frequens ablutio corporis marinis aquis, aut vehementius salsis, vel argentum viuum in oleo oliuę diutius bulitum, & zonam ex eo intinctam portare. Hali. Accidit autem peregrinanti copia pediculorum in corpore propter sudorem & puluerem, ac balnei paucitatem. Quod cum euenerit, corpus eius cathaplasmetur cum argento viuo, occiso cum oleo, adiuncta Aristologia longa, & desalo; mane quoque balneum ingrediatur, & corpus eius fricatione valida mundetur, caputq; cum Carthania blito, & boraco lauetur. Razi vbi sup. Pediculorum generationem prohibent vsus balnei & lauacri, pannorum frequens mutatio; propriè que vt pannus qui carni adhæret lineus sit, tardè namq; pediculis repletur. Huiusmodi pediculos generatos interficit argentum viuum extinctum, si oleo misceatur, ex oleoq; fila lanea inungatur, quæ super se aliquis appendat, aut ex eis se cingat. Auicenna in 2. cauo. Staphisagria cum arseoico pediculos interficit, & similiter argentum viuum extinctum. Idem in 4. Pediculus vulturis (vt ait Galienus) paruus est, a quo non cauetur, & forte non videtur morsus eius. Facit autem erũpere sanguinem per vrinam, & per nares, & in ano, & in stomacho per vomitum, & ex pectore, & pulmone, & radicibus dentium, & q̃nq; non recipit medicinam. Huius morsui confert lac dulce. s. captinum, & butyrum crudum, & terra sigillata, & portulaca & reliqua extinguentia.

De Pulice. Cap. CLII.

ISidorus. Pulices vocati sunt, eo quòd in puluere magis nutriuntur. Patet pulicem esse vermiculum nigrum & minutum quidem, sed valde pungitiuum, maximè autem tempore æstiuo & pluuiali. Ex libro de naturis rerum. Pulices atro colore de puluere calefacto, & postmodum humore corrupto procreari dicuntur. Saliunt potius, quam volant, nocte quam die magis hominem infestant, & nisi vehemens torpor aut somnus grauis in membris sit, se tueri non potest. Cum quis manum adhibet, celerius fuga dilatabuntur, nec inueniri queunt. Vbi vero quies esse creduut, celerius ad infestandum redeunt, hominẽ morsu pungunt, ac virtute faucium sanguinem attrahunt, eoq; tam subtiliter reficiuntur, vt integra pelle, q̃ media est, sanguinẽ tantum per poros & euaporationes excipiant. In carne tamen cui insident vestigia relinquunt aere humectato. Terraq; adiecta maiori virtute crassantur. Contra pulices optimum remedium est omni vespere corpus absinthio fricare, vel herba eadem cum oleo cocta corpus perungere, præterea si frigus, scilicet circa lunium mensem fuerit, cito pereunt, nec earũ prouentum copia reliquo æstatis tempore erit. Pulex in duas partes diuisa reuiuiscit. Razi vbi supra. Pulices cum herba, quæ dr̃ canthar in lecto posita fuerit, nec salire nec mouere possunt se. Si vero aqua in qua tribuli cocti fuerint domus roretur, pulices omnino destruentur. Aqua similiter in qua ruta coquitur aut oleander eos interficit. Auicenna vbi supra. Ad effugandum pulices aspergitur domus cum infusione coloquintidæ, tunc. n. saliunt & fugiunt, & similiter ex decoctione rubi. Dixerunt autem quidam, quòd quando sanguis hirci ponitur in fouea in domo, apud eum congregantur, deinde moriuntur. Smiliter aggregantur super lignum linitum ex adipe ericij, & fugiunt ex odore caulis & foliorum oleandri. Est etiam herba nota recũcimen, scilicet herba pulicum, quæ cũ in lecto ponitur, inebriat eos & stupefacit. Ideoq; non viuificantur. Palladius vbi supra. Pulices fugantur amurca per pauimenta frequenter aspersa, vel cimino agresti cum aqua trito, vel cucumeris agrestis semine aqua resoluto sepe infuso.

De Pirali & rana & ricino. Cap. CLIII.

PLinius libro 11. Piralis siue pirotes, vel pyraustra est musca maioris magnitudinis, & quæ in Cypri æratiis fornacibus e medio igni volat pennatum quadrupes, quamdiu est in igne viuit. Cum euaserit longiore paulo volatu tunc emoritur. Ex libro de naturis rer. In Cypri partibus est muscarũ genus quadrupes, quæ pennatæ sunt, & molto maiores, quàm nostræ. Et piralæ dicuntur, quoniam in fornacibus e medio ignium volant impunè. Et quidem mirabile est, quòd quamdiu in igne sunt viuunt. Cum autem extra volauerint paulo longius, moriuntur. Actor. Rana quoque vermis est, vt superius dictum est, quam tamen pari ratione qua buffonem superius in genere lacertarum deputauimus, ibiq́ue de illa plenius disseruimus. Isidorus. Ricinus est vermis canis, sic dictus, eo quòd hæret in faucibus canum, cinos enim Græce canis est.

De Rutela. Cap. CLIIII.

AVicenna vbi supra. Rutela, vt ait quidam, est animal simile araneæ, quæ vocatur Alphehed, & est venatrix muscarum. Species eius sunt multæ secundum Galienum. Est enim quædam rubea, rotunda, quædam autem alba, rotundum habens ventrem, paruum os, stellata, & ipsa est acuti dorsi cum lineis lucidis. Quædam vero citrina, pilosa. Et quædam vuea, scilicet ad nigredinem declinans. Quædam etiam cuius medij capitis & pedes sunt breuia decliua ad posteriora. Quando vult pungere super pedes suos se proiicit, & q̃n bibere vult humiditatem paucam euomit. Quædam vero formicalis, formicæ. s. similis, habens collum rubeum, caput nigrum, dorsum album, punctata diuersis coloribus est. Quædam etiam vespalis rubea, scilicet vespæ similis. Item quædam in eis dr̃ al kersnari, vel al kursunati propter paruitatem suam, & est rotunda, paruum habens os, subalbidum ventrem, albos pedes multorum pilorum. Cæteris autem deterior est Aegyptiaca maligna, ventrem habẽs magnum, & est ei caput simile animali quod volat in circumitu candelæ, vnicuique autem eorum propria sunt accidentia. Ex morsu quidem rubeæ dolor paruus accidit velocis sedationis. In nigræ autem aut variæ morsu, fit fortis dolor cum horripilatione & frigore & tremore & grauitate in coxis, & pruritu aut putrefactione ventris ac fluxu eius. In stellatæ quoq; morsu fit dolor fortis cũ pruritu & horripilatione ac stupore & grauitate capitis, ac mollificatione corporis. Ex vuea vero dolor accidit vehemens in loco percussionis, & frigoris totius corporis, & horripilatio ac tremor & spasmus, & sudor currens frigidus, & abscisio vocis ac stupor in toto corpore, & apostema in ventre, tẽsio in virga & pectine, vomitus & vrina turbida. Ex morsu citrinę fit dolor fortis valde, tremor ac sudor frigidus cũ inflatione ventris & multotiens interficit. Formicalis autem morsus est vehemens, parum dolorosus, sed eo accidunt vesicatio corporis, & grauitas linguæ. Ex vespali vero somnus dominans profundus & spasmus accidunt, apostemaq; in loco & debilitatio genuum. Porro al kũrsunati idest berbina maligna est. Cuius accidentia sunt de genere accidentium vueæ, sed difficiliora. Aegyptiaca quoq; maligna est, & facit accidere dolorẽ capitis vehemẽtem & profunditatem somni, & succedit ei mors. In cura morsuum ipsorum administratur canon vniuersalis de attractione & suctione, & linitur cum aqua salsa, danturq; tyriacæ dictæ in capitulo scorpionum. Balneum & tina velociores sunt res in sedando dolores eorum. Cum enim humectantur in tina dolor sedatur, & cum egrediuntur ab ea redit. Vnde oportet, ut iugiter & omni hora balneentur.

De Sanguisuga. Cap. CLV.

ISidorus. Sanguisuga est vermis aquatilis, sic dicta, eo quòd sanguinem sugat. Ceno alitur, potantibus insidiatur. Cumque

que illabitur faucibus, uspiam adhærescit, sanguinem haurit, & cum nimio cruore madverit, evomit quod hausit, ut recentiorem denuo sugat. Ex libro de naturis rerum. Sanguisuga est vermis aquatilis ossibus carens, & pedibus, ac pennis, hominem impetit ac bestias, vt sanguinem eorum sugat. Cuius satietate nimia mortem sibi sæpius accersit. Os habet ad modum trianguli, vnde & vulnus relinquit. Cumque carni adhæserit, quanto magis trahitur, tanto fortius insidet, donec rumpatur. Itaq; sanguinem putridum extrahit & alium sanando se ipsum occidit. Quidam autē his vermibus minus sapienter ad superfluum corporis sanguinem hauriendum se præbēt, nisi corruptionem nimiam tusentiāt. Nam & in homine sano, nobiliorem ac bene digestum sanguinem extrahunt. Meliores sūt ac minus nociu; dūr illę, quæ rugatæ ac lineatæ in dorso, sunt, deteriores vero, quæ nigræ: sanguisuga cū vrticis ac rubulis pungitur, vt venenum euomat. s. quod in bestiis aut bufonibus aut serpentibus aquaticis hauserit. Auicenna in 2. can. Aliqn̄ quædam aquæ sanguisugas habent paruas, quarū occultatio difficile facit ab eis cauere. Ideo degluciuntur & aliqn̄ pendent in manifesto gutturis, quandoq; interiori parte meri, qn̄que vero perueniunt in stomachum Cumq; diu moratur sugit ea sanguine quantitatē magnā, sicque crescente illius corpore, quantitas eius apparet, ei ergo in quo suspenditur accidit angustia & tristicia, ac sputum sanguinis. Et quandoque quidem curatur cum medicinis gargarismorum, si fuerint prope guttur. Cum eis vero, quæ vomitu & solutione vermes educunt, si fuerit stans in profundo, & in stomacho.

De Operatione illius in medicina. Cap. CLVI.

Hieronymus. Sanguisuga si faucibus hæserit, fumo eius excepto statim euomitur, & vrinæ difficultas huius appositione laxatur. Auicen. in 2. cano. Dixerunt Indi quòd in quarundam natura sanguisugarum existit venenositas, ab illis ergo cauendum est, quæ magna capita habent, vel quæ lanuginē & quæ colores antimonialis & nigros, vel quarum color viridis, aut similis inachion, idest aut diuersorum colorum. In his etiam oībus exist[it] venenositas, & ex eis proueniunt apostemata, & sincopis, & fluxus sanguinis, & laxitas. & vlcera mala, sed neque capiendæ sunt ex aquis malis in quibus limus aluei niger est, ac cenosus, statimq; motus turbat aquam, & fœtet, immo colligendæ sunt ex aquis occalibus, in quibus morantur ranæ quarum color viridis sit, & tendantur super eas duo fila coloris arsenici habentia, & russæ, rotūdæ coloris epatis, & q̄ similātur paruę locustę, & q̄ muris similes existūt, & minuta & parua hūtes capita. Istæ oēs eliguntur ad minuendū sanguinē superfluum de corpore, nullæ vero magis eligendæ, quam ventres rubeos hūtes, & dorsum viride, præcipue si fuerint ex aquis currentibus: extractio quidem sanguinis a sanguisugis facta profundior est illa, quæ fit cum ventosis, & earum appositio cōfert ægritudinibus intercutaneis, sed antequam apponantur, per vnum diem colligendæ sunt, & si fieri pot[est] illi constrictione faciendum est, vt quod in earum ventribus est, euomant, & interim donec ponātur, modico sanguine agni vel alterius animalis nutriantur, post hoc viscositas earum aliqua in ... cum aliquo spongioso corpore mundentur, & ipse locus vbi sunt apponendæ lauetur cum baurache, id est nitro, ac fricatione rubificetur. Deinde in aquam dulcem proiectæ mūdentur, & sic apponantur. Quod autem efficit eas volūtarias ad se suspendendū, est vt locus luto vel sanguine liniatur. Cumq; plenæ fuerint, & eas proicere volueris, pulueriza super eas parum salis, aut cineris, aut baurach, aut sethæ combustæ, aut lini, aut spongiæ combustę, aut lanæ combustæ, & cadent.

De Scabrone. Cap. CLVII.

Isidor. Scabrones a cabo, idest caballo vocati sunt, eo q̄ ex eis creentur. Sicut autem scabrones nascantur de carnibus equorum putridis, ita ex eis iterum sæpe nascuntur scarabei vnde cognominati sunt. Plin. libr. 11. Apes impugnant scabrones eiusdem generis degeneres. Sunt qui putēt in totum amissas reparari ventribus bubulis recentibus cū fimo obrutis. Virgilius, Iuuencorum corpore examinata sicut equorum, vespas & scrabrones, sicut asinorum scarabeos, mutante natura, quædam ex aliis in alia. Scabrones cauernis ac sub terra nidos faciūt, & horum omnium cellæ sexangulæ. Scrabronum siluestres in arborum cauernis degunt, hieme, vt cætera insecta, conduntur. Vita bimatum non transit. Ictus eorum haud temere sine febri nō est Auctores sunt ter nouenis punctis interfici hominem, aliorum vero qui mitiores sunt vñr duo sunt genera. Opifices quidem minores corpore, qui moriantur, matresq; biennio durant hi & clementes. Nidos vere faciunt fere quadrifores, in quibus opifices generantur, his educatis, alios deinde maiores nidos fingunt, in quibus matres futuras producant. Itaq; producti opifices munere funguntur & pascunt eas. Latior matrum species, dubiumq; est an habeant aculeos, quia non egrediuntur, & his sunt sui fuci. Quidam opinantur his omnibus aculeos ad hiemem decidere. Porro, nec scabronum nec vesparum generi reges sunt aut examina, sed subinde renouatur sobole multitudo. Idem in li. 20. Sisimbrium siluestre nascitur in riguis, nasturcio simile. Et vtrunq; aduersus aculeata animalia efficax est, vt scrabrones. Idem in lib 24. Vrtium quoq; contra scrabrones remedium, lactisque ficulnei natura veneniis eorum aduersatur. Idem in lib. 28 A scorpione aliqn̄ percussi nunquā postea feriuntur a scrabronibus. Idem in libr 29 Noctua scrabronibus est contraria. Pici quoq, Martij rostrum secum habentes non feriuntur a scrabronibus. Aduersantur & locustarū minimę sine pennis quas athelabos vocant. Idem in li. 31. Aduersus scrabrones salis natura cum aceto valet. Ex libro de naturis rerum. Scabronum cellæ sexangulares sunt, ceræ vero cortice araneosæ. liber de naturis allegat ibi Pliniū, cuius vera littera est. Cæteri autem cortice. Nam a principio sic continuat. Vespæ in sublimi e luto nidos faciūt & in his ceras, scrabrones cauernis ac sub terra. Et horum omnium sexangulæ cellæ Cætera autem cortice, Araneis fętus & ipse inæqualis est, & barbarus, alius euolat, alius in infantia est, alius in vermiculo Et autumno non verno omnia hæc carnes vescuntur, in plenilunio crescunt hieme reconduntur. Auctores dicunt interfici puerū bimum ter nouenis pūcturis scrabronum. Scrabrones ac vespæ nequaquam reges sicut apes habent, & ideo periculis plurimis subiacent, horridos sonos ac murmura depromunt, & hoc magis in cauis locis. Horum mella sunt humanis vsibus inutilia, quæ qui rapere voluerit, stulto periculo se subdit, nam eorum aculeis iaculatur. Actor. In genere quoque scrabronum punit experimentaliter illos quos ceruos volantes appellauimus, de quibus iam dictum est superius. Et scias, q̄ in Plinio & libro de naturis a. c. non ab, inchoat crabrones.

De Scarabeo. Cap. CLVIII.

Isidor. Scarabei dicti, eo q̄ carnibus equorum putridis sæpe nascuntur. Tauri vocātur scarabei terrestres ricino similes. Cicendela quoq; scarabeorum genus est, vt superius dictum est. Plinius lib. 11. Quibusdam insectis pennarum tutelæ crusta superuenit, vt scarabeis, quorū penna tenuior atq; fragilior existit, his negatus est aculeus, sed in quodam eorum genere grandi cornua prælonga, bisulcis dentata forficibus in acumine, cū libuerit, ad morsum coeuntibus. Infantum remediis ex ceruice suspenduntur, hos Nigidius vocat Lucanos. Aliud eorum rursus est genus, qui e fimo ingētes pilas auersis pedibus voluūt, paruosque in his contra rigorem hiemis fœtus sui vermiculos nidulantur, alii magno cum murmure vel mugitu volitant, alii focos & prata crebris foraminibus excauant, nocturno stridore vocales. Ex eodem genere rutilant scarabei prægrandes, qui tellurem aridam fodiunt, fauosque paruæ ac fistulosæ spongię modo medicato melle fingunt, sunt qui putant scarabeos asinorum examinato repertos corpore, naturæ quædam ex aliis in alia mutante: scarabei rosam appetunt. Idem in libr. 18. Scarabeus paruus cantaridis frumenta rodit. Idem in lib. 28. Menstruosa mulier si segetem ambiat nudata, scarabei decidunt & animalia noxia. Idem in libro 30. Viridis scarabei natura contuentium exacuit visum. Ideoque contuito eo sculptores gemmarum aquiescunt. Tauri, vt dictum est vocantur scarabei terrestres ricino similes, nomē eis dedere coturcula, alii pediculos terræ vocant, qui strumis impositi consumunt. Auicen vbi supr. Oleum in quo fricatur scarabeus, valet ad dolorem auris in ea effusum, similiter & corpus eius optimè contritum.

De Scinife. Cap. CLIX.

Isidorus. Scinifes sunt muscæ minutissimæ, aculeis permolestæ, quibus tertia plaga superbus Aegyptiorum populus est cæsus. Origenes super Exodum. Hoc animal pennis suspenditur per aera volitans, sed ita subtile & minutum, vt oculi visum nisi acutè cernentis effugiat. Corpus cui insederat, acerbissimo stimulo terebat, vel terebrat, vt quam volantem videre quis non valet, sentiat stimulantem. Glosa super eodem. Scinifes natæ sunt in terra Aegypti de limo, muscæ scilicet minutissimæ & inquietissimæ, inordinatè volantes, atque in oculos ruentes hominum requiem auferunt, & dum abiguntur redeunt. Gelbeles in libro de sensibus. Extende pilum azuchi equi super portam domus non ingredientur domum illam scinifes dum stat in ea pilus. Ex libro de naturis rerum. Scinifes sunt vermes minuti volantes, qui pecudum anhelitum sequuntur, & homines maximè. Pungunt autem aculeis dormientes acri satis dolore pro posse. Vnde in locis vbi abundat earum proteruitas, homines delicati circa lectos suos retia tam subtiliter laqueant, vt per hæc scinifes ad nocendum transire non valeant.

De Scorpione. Cap. CLX.

ISidorus lib. xii. Scorpio vermis est terrenus, qui potius vermibus ascribitur nō serpentibus, animal armatum aculeo, & ex eo græce vocatum, ꝙ caudam figat, & arcuato vulnere venena diffundat, proprium est autem scorpionibus, ꝙ manus palmam non feriant. Idem in lib. xi. Pleraque per naturā recipiūt mutationem, & corrupta transformantur in diuersas species, sicut de equis scarabei, de mulis locustæ, de cancris scorpiones, vnde Ouidius. Concaua littore, si demas brachia cancri. Scorpius exibit caudaq; minabitur vnca. Aristoteles. Scorpionū genus est longæ caudæ, & habet lanceam exterius habētq;. scorpio duos aculeos. In Persia non sunt scorpiones magni & mali. Sed tales sunt in multis locis alibi, ita ꝙ si hominē vel aliud animal mordeant ipsum interficiunt. Cumque mordent porcos nigros, interficiunt eos. Animal quod habet aculeū, in posteriori corporis habet illum, quia ipsum quasi arma mouet. Scorpiones, quia repunt & aculeum habent, necessario habent extra, & est vigori conueniens Ex lib. de natu. rerum. Scorpio blandū & quasi virgineum dicitur vultum habere, sed habet in cauda nodosa venenatum aculeum, quo pungit & inficit proximantem. Ferit autē obliquo ictu & inflexo, nulloq; momento meditari cessat & occasiones inuenire feriendi. homini autem ab eo percusso putatur remedio esse cinis eius potatus cum vino. Solus insectorum scorpio caudā habet, & brachia; & spiculū in cauda. Duos habet aculeos, vt dicit Aristoteles. Terra viuit, & in vere ouat, & in Autumno similiter. Pariunt vermiculos ouorum specie, quos cum parens deuorare voluerit, illi immunes sunt, quia succlunibus matris imponunt Porcus niger si a scorpione percutitur; proculdubio moritur. Alterius vero coloris porcus euadit quandoque, etsi non semper. Plin lib x. Scorpiones de terra viuunt. Idem in lib. xi. Scorpiones terrestres vermiculos ouorū specie pariunt. pestis importuna veneno serpentum, nisi ꝙ grauiore supplicio lenta per triduum morte cōficiunt. Virginibus lætali semper ictu, & fœminis fere in totum. viris autē in matutino exeuntes cauernis priusquam aliquo ictu fortuito ieiunū egerant venenum. semper cauda est in ictu, nulloque momento meditari cessat, nec vnquā desit occasione, ferit obliquo ictu, & inflexo. Idem in lib xii. Cum sol est in cancro torquentur serpētes ictibus scorpionum. Glosa super Eze. ii. Scorpiones arcuatō vulnere ac fistulato aculeo percutiunt. Vt eadē plaga & corē aperiant, & venena effundant. Glosa sup Lucā. Ecce inquit dominus, dedi vobis potestatem calcandi super serpentes & scorpiones; sunt enim scorpiones, qui cauda insidiantur occulte. serpentes qui dente lædunt aperte. Ipsorum venenatus aculeus retro est timendus. Glosa super Apocal. scorpio blandus facie cauda pungit occulte, non sentitur quando pungit; sed postea venenum effundit.

De diuersis speciebus scorpionum & morsibus vel ictibus eorum. Cap. CLXI.

PLinius li. xi. Scorpionibus Apollodorus autor est geminos quibusdā aculeos esse, maresq; sæuissimos. Nam coitum his tribuit, intelligi autem gracilitate & longitudine. Venenū omnibus medio die cum incanduere solis ardoribus. Item cum sitiunt inexplebiles potu. Venenum albius fundit candidū Apollodorus autor est in ix. generibus descriptis per colores maxime superuacuos semper autem. vt dictum est. cauda in ictu est. nulloq; momento meditari cessat, nequando desit occasione ferit obliquo ictu & inflexo. Constat & septena caudæ internodia sæuiora esse, pluribus n. sena sunt. Hoc malum Aphricæ volucre etiam Austri faciunt, pandentibus brachia, vt remigia subleuātes Apollodorus idem plane quibusdam inesse pennas tradit. visuntur tamen aliquando in Italia, sed innocui multisq; aliis locis, vt circa Pharū in Aegypto In Scythia vero interimunt etiā sues alioquin vinaciores contra venena alia. Auicenna in 4. canone. Scorpionum, vt dixerūt quidā, fœmina masculo maior. Masculus extenuatus est & minutus, fœmina vero pinguis & magna, sed aculeus fœminæ subtilis est, masculi vero crassus est. Quibusdā autē scorpionibus, vt æstimant quidā. aculei duo sunt; quia dimittunt duo foramina in punctura sua, & infrigidatur punctura & calefit reliquum corpus. & iterum sudor infrigidat. Est enim scorpio cum alis magnis, quē volantē multoties ꝓhibet ventus, ita ꝙ cadat Quare vadit cū eo ad regionē. In spondilibus quidē caudæ scorpionū est diuersificatio. Quidam. n. sex spondiles hñt, quorū malitia fortis fit in tpe ortus alsechara, & morsus eorū interficit. Quidā vero pauciores. Et æstimauerunt qdam ꝙ scorpiones ix. colorū sunt, albi, citrini, rubei, cinericii ferrandi, virides, quidā aūt aurei nigras caudas habentes & qdā vinosi coloris, de quorū percussione sentiunt puncturā acus, & dolor nocitiuus Quidā vero somnosi; de quorū morsuris ꝓuenit & permixtio rationis. Cōstantinus vbi supra Scorpius qui vocatur Restellarius paruus est & non habet caudā recto restellatam. Hic plurimum oritur vbi zucarum efficitur. Quem vero momorderit, dolorem non patitur in primis, sed in secunda & tertia pessima patitur accidentia, sicut in lingua tumorem, mingere sanguinem, tremorem, cordis defectionem, & angustiam, multique de morsibus huiusmodi moriuntur.

De accidentibus puncturæ vel morsus scorpionis. Cap. CLXII.

AVicenna vbi supra. Scorpionis autem puncturæ accidit ab hora apostema rubeum, & dolor protensus. Et cū inde inflāmatur, quāque infrigidatur. & imaginatur apud eum ꝙ corpus eius comprimatur cum pilis salis, & accidit punctura sicut acus. Sequuntur autem sudor & tremor labii ne frigus eius. & ex processu cum vomitu rei viscosæ, quæ congelatur sup ipsum & horripilatio & ruptura pilorum, & tremor ac frigus extremitatū, mollificatio quoq; totius corporis, & eminētia amborū inguinū, ac tensio virgæ, & inflatio in vētre. Ascellarū apostemata, & eructatio plurima. Quia si fuerit scorpio vehementis malitiæ, erunt accidentia mala valde Fit enim punctura, sicut cauterium in adurendo, totumq; corpus rigorē patitur cū frigore. Humiditas viscosa sup labium eleuat, & sup ipsum congelatur, similiter humiditas currit ex oculis, deinde lippa coagulatur in angulis. Incrassatur lingua; strident dentes, & qñ ꝗ quidē sup alios componuntur nec aperiuntur. Egreditur & anus, & apostematur priapus. Plinius lib. xi Scorpioni sunt aculei venenū infundentes, quibus vt dictū est. nocet hominibus, quosdā occidit serpentes. Ambrosius. Leo ita feratū exiguo scorpionis aculeo exagitat, ac veneno eius occiditur. Cōstantinus vbi sup. Scorpii venenū frigidū est. Vnde ꝗ mordentur, quasi niuē frigidā percussionem patiunt, locus cito tumet. & rubore atq; duricie habet & extensionē, rigorē aliqñ & frigiditatē, aliqñ dolor augmentat, aliqñ mingat, & est quasi punctura acus, aliqñ faciunt defectionē, si sup arteriā ceciderit, aliqñ epilēpsiā si in neruū inciderit. Ex li. de nat. rerū. Sole, vt dictū est, existēte in cancro, iuxta Plinium torquētur serpentes ictibus scorpionū. Cū aūt mordēt porcos nigros interficiunt eos, & eo citius, si cito aquā ingrediuntur.

De remediis contra scorpiones ac medicinis eorum. Cap. CLXIII.

PAlladius vbi sup. Scorpiones existimāt aliqui posse fugari, si aliqui ex eis vrantur in medio domus. Auicenna in i. canone. Sputum hominis ieiuni scorpiones interficit. Itē raphanum scorpioni aduersatur, ita ꝙ si frustum raphani ponatur sup eū morit. Eius et aqua in hoc experta est, & fortior est. Deniq; si scorpio momorderit aliquē qui raphanū comederit, nec ei nocebit. Idē in li. 4. Scorpiones quidē expelluntur suffumigationibus arsenicū & raphanus aufert eos. De quo si fiat apud foramen eorū suffumigatio non timet, ꝙ egrediantur cū eo. Scorpiones aūt interficit sputum ieiuni hoīs calidæ cōplexionis sup eos ꝓiectum, & raphanus masticatus, & succus eius cū tangit eos & folia ipsius. Isidorus li. ii. Genicularis herba sufternitur ob vim scorpionū repellendā. Rasis in Almansore. Scorpiones fugantur a domibus cum alliū vngula, & sulphure, galbanoq; suffumigetur. Oleum quoq; si infusum fuerit in eorū foraminibus, inde non exibunt vlterius. Item asa fœtida si in aqua dissoluatur, & domus ex ea irroretur non ibi approximāt; præterea si multi ex eis capiantur, & domus ex eis suffumigetur, oēs alii fugient. Plinius li. xxviii. A scorpione aliqñ percussi nunquam postmodum a scrabronibus aut vespis apibusve feriuntur. Idem in lib. xxix. Stellio adeo scorpionibus contrarius est, vt eo viso pauorem iis his inferat & torporem, proprium est scorpionū ꝙ manus palmam non feriunt, nec nisi pilos attingunt.

De his quibus punctura vel morsus sanantur. Cap. CLXIIII.

IDem in lib. xxviii. Scorpionū ictus sanāt sordes ex auribus. Viros & ab his percussos coitu prodūt leuari, fœminas autē venere lædi. Idē in lib. xxix. Lapillus qualiscūq; ab ea parte qua in terra erat, plagæ appositus scorpionis dolorē leuat. Cinis quoq; fimi gallinacii albicantis, draconis & iecur vel lacerti diuisa, vel mus diuulsus iuuat. Itē vermes terreni triti & impositi. Scorpio & ipse suæ plagæ impositus aut assus in cibo sumptus aut potus in meri cyathis duobus. Idem in lib. xxxii. Ictibus scorpionum carnes fluuiatilium coclearum resistunt crudæ vel coctæ. Quidā ob id salsas quoq; asseruant, & ipsis plagis imponunt. Auicenna in ii. canone. Scorpionis autē morsui confert succus absinthii, fructusq; myrti cū vino potus cōfert punctis eius. Idem radix albæ spinæ si masticetur & ponatur sup morsum, vel puncturam: scorpionis venenū attrahit. Oleum quoq; balsami cum lacte bibitō confert. Et iterū aurllana cū ficubus & ruta prodest, similiter granū pini cū ficubus & dactilis. Itē herba gentiana huic puncturæ est vltima medicina. Polium et confert. Et radix coloquintidæ super oīa valet. Itē emplastrum ex amomo cū herba rug factū, ad hoc ēt crossæ locustæ quæ alas nō habent assantur & comeduntur, ob id ex herba

ba maiorana cum aceto fit emplastrum vel myrrha cum vino datur ad bibendum fit etiam emplastrum ex sale cum lini semine, ad idem confert scamonea bibita vel linita. Confert etiam fur eidem puncturę. Itemq; calamentum siluestre, mus quoq; si findatur, & ponatur super huiusmodi puncturam, sanat eã, ad idem valet lac ficuum. Lac quoq; lactucæ siluestris in potu datũ, oleumq; lauri cũ vino & arob. Itẽq; lilium. Cancer fluuialis cõfert scorpionũ morsibus emplastri more superpositus, aut comestus. Deniq; galbanum est tyriaca veneuis scorpionum. Idẽ in.4. canone. Scorpionis punctura curatur per canones communes, & per vaporationem cum sale & milio & similibus.

De medicinis ex ipsis scorpionibus. Cap. CLXV.

PLinius lib. 11. Scorpio si momorderit hominẽ putatur esse remedio eius ipse scorpionis potus in vino. Idẽ in lib. 29. Scorpio tritus veneno stellionum aduersatur. Siquidem & ipse stellio, vt supra dictum est, scorpionibus adeo contrarius est, vt eis pauorem visus eius inferat & torporem. Ipse quoq; scorpio suę plagæ auxiliatur inpositus, aut assus in cibo vel in potu sumptus. Auicenna in.2. canone. Oleum scorpionum valde confert dolori aurium. Idem in.4. Scorpio etiam ipse est emplastrũ bonum ad scorpionẽ, & iterum cauda eius, & etiam planta quæ dicitur planta scorpionia, propter similitudinem quam habent cum eo. Idem in 5. Scorpiones etiam in natura suis contrarij sunt lapidibus generatis in renibus & vesica, sicut carnes viperæ contrariæ sunt veneuis serpentium atq; ceterorum reptilium venenosorum. Itaq; cinis scorpionum frangit lapides, & facit eos in vrina statim descendere. Dyascorides. Scorpius etiam crudus tritus & inpositus percussuræ suæ sanorumq; contrarius est.

De seta, & simultate ac solifuga. Cap. CLXVI.

EX lib. de naturis rerum. Seta est vermis, vel, vt quidam volunt, serpens a re nomen habens. Est enim tenuissimus instar setę, fere cubitalis longitudine, durus, & albus nihil differens vtraq; extremitate, quippe cui caput non est, sed serpit vtrobiq;, hic in aquis corruptis nec tamen fœtidis nascitur, adeo durus est, q; via pede conteri potest. Huius veneni tanta vis est, vt ab homine potu haustus elanguere eum & tabescere faciat, donec cum diro cruciatu vita cauat. Ex papia. Simultas est propriè vermis in capite arietis, qui dum mouetur facit eum arietare. Ex eodem. Simultas est vermis in capite animalis cornua habentis, commouens eum ad feriendum cornibus. Isidorus. Solifuga ipsa est musaraneus de quo supra dictum est. Solinus. Sardinia quidem absq; serpentibus est. Sed quod alijs locis serpens est, hoc est solifuga sardis agris, quæ occulta reptat, & per imprudentiam super se insidentibus pestem facit huic incommodo accidit herba sardonia, quæ in deffluuijs fontanis prouenit largius iusto, hæc si edulio fuerit vescentibus neruos contrahit, deducit ora rictu, vt qui mortem oppetunt intereant facie velut ridentium. Econtra quicquid aquarum est, varie commodis seruit, sane calidi fontes & salubres aliquot locis efferuescunt, qui medelas afferunt, aut ossa fracta solidant, aut a solifugis insertum venenum abolent, aut etiam occultas ægritudines dissipant. Et qui oculis medẽtur, etiã arguendis furibus valent.

De sphalangione. Cap. CLXVII.

ACtor. Sphalangion iuxta plinium est quoddam aranei genus, sicut dictum est superius. Cuius videlicet morsus noxius est, corpus exiguum, varium, acuminatum, hic ex araneorum generibus tantum in ipso specu incubat magno numero, qui vt emerserit, matrem consumit, quandoq; etiam patrem Contra sphalangionum morsus remedia sunt multa particularia, de quibus per diuersa loca dictũ est superius. Plinius li. 10. Dissident vespę & sphalangę & araneæ. Idem in lib. 18. Nascitur quasi morbus quidam in hemo sphalangion aranei generis bestiola, si hiems fit aquosa. Idem in libro. 29. Sphalaogium ita hæ ignotum plurium generum est, vnum est simile formicæ, sed multo maius est russo capite, nigra vero reliqua corporis parte, albis interuersantibus respersus guttis, & acerbior est huius quam vespæ ictus, maximeq; circa furnos & molas viuit Et in remedio est si alterum eiusdem generis percusso ostendatur & ad hoc ipsum seruantur cum mortui inueniantur, sed & cortices eorum contriti ac poti medẽtur. Aeque sphalangion græci vocant inter genera araneorum, sed distinguunt lupi nomine. Tertium genus est eodem sphalangij nomine, araneus lanuginosus, capite grandissimo, quo dissecto inueniuntur intus vermiculi duo, qui adalligati pelle mulieribus ceruina, ante solis ortum præstant eis ne concipiant. Cecilius in commentarijs reliquit, vis ea anima est, quam solam ex omnium tacito dixisse phas sit, quoniam aliquarum fœcunditas plena liberis, tali venia indiget. Vocatur & chachino nigro similis, ore minimo in balbo, pedibus breuissimis tanquam imperfectis, dolor a morsu eius qualis a scorpione, vrina similis araneis textis. Idem

erat Asiortion, nisi distingueretur virgulis albis, huius morsu genua labefactantur. Omnibus autem peior est ceruleus, lanugine nigra, caliginem concitans, & araneosos vomitus. Deterior etiam est a scrabrone pennis tantummodo differens, hic & ad maciem perducit Myrmecion formicæ similis capite aluo nigra guttis albis distinguentibus. Vesparum dolore torquet. Tetragnathij duo genera habent, peior medium caput distinguente linea alba & transuersum altera, hic oris tumorem facit. At cinereus posteriori parte candicans, lentior, minime autem nostris calore, qui telas muscis in parietibus latissime pandis. Contra omnium vero morsus remedio est gallinaceorum cerebrum cum piperis exiguo potum. Item formicæ quinq; potæ, pecudum quoq; fimi cinis illitus ex aceto, & ipsi aranei quicumq; putrefacti in oleo. Ex lib. de natura rerum. Sphalangia est araneæ genus morsu venenosum, corpore exiguum & acuminatum. Nares hominum pecudumq; libenter ingreditur. Cumq; ceruos in siluis percusserit, nisi cancros in cibum sumant, de vita sua periclitantur, hæ specus incubant, & oua multa numero pariunt Statimq; vbi fœtus erumpunt, patrem & matrẽ cõsumunt, adiuuat enim pater fętus incubare.

De spoliatore colubri ac stella. Cap. CLXVIII.

EX libro de naturis rerum. Spoliator colubri est vermis coloris aurei, qui etiam virorem ad vmbram habet, hic paruus & inualidus cum sit anguem astutia decipit, & inde nomen accepit. Nam ibi colubrum ad æstum cubare viderit, per caudam eius ascendens ad caput, transcurrit. Cumq; prius quasi fricando permulcet, & demum morsibus carnes eius aggreditur, anguis læsa fugit, persecutor insequitur, ac letali morsu insistit, donec interiora cerebri penetret, ac perempti carnibus satietur, hic a quibusdam vermis aureus dicitur. Dicit autem Aristoteles de vermibus coloris aurei, quòd quando nati sunt, primo quidem a parentibus cibantur, deinde sine cibo permanent diebus multis, & ita iacent immobiles, vt mortui videantur. Post tempus autem a natura præfixum reuiuiscunt, sibiq; prout sunt ad pastum surgunt Stellæ figura varius est, vt dicit Plinius, qui nocte vt stella lucet, nunquam nisi magnis imbribus prouenit [illegible] signat, huius tantus rigor est, vt ignem tangens non alio modo quam glacies extinguat, huius sanie si caro hominis contacta fuerit, toti capilli defluunt. Idq; quod contactum est colorem in [illegible] mutat, hi vermes nihil gignunt, nec est in eis mas vel fœmina.

De tabano. Cap. CLXIX.

ISidorus. Tabanus vulgo, qui & latinè dicitur asilus, & græcè oestrus, est animal volatile armentis aculeis suis permolestum. Plinius libro 11. Aliquando nascuntur in extremis fauis apes grandioresque ceteras fugant. Oestris vocatur hoc malum, & incumbant modo gallinarum. Id quod exclusum est primo vermiculus candidus vt iacẽs transuersus, & adhærẽs ita, vt pascere videatur, multa siquidem insecta nascuntur aliter, q̃ locustę; atq; in primis asilus insidet ex rore hic raphani folio, primo vere & sole spissatus in magnitudinem milij cogit, inde vermiculus paruus oritur, & tridua eruca: mox vtrica quæ adiecta dieb. crescit immobilis cortice duro. Atq; ad tactum aranei tantum mouetur, hęc eruca quam chrysalidem appellant, rupto deinde cortice, volat papilio. Ex ligno & tabani nascuntur cæcitate aũt moriuntur. Ex li. de natura rerum. Tabanus ipse est asilus, vt quo propheta Oseæ iuxta. 70. interpretes loquitur. Nã vbi legitur in editione nostra: quasi vacca lasciuiens declinauit Israel, reperitur in translatione 70. Sicut vacca asilo percussa.

De Thamur & tabula. Cap. CLXX.

EX lib. de na. re. Thamur dicitur vermis Salomonis. Nam Salomon cum marmor parium ad edificationem templi de remotis partibus connechi præcepisset, conscius prohibitionis legis quæ vetuit altaris ędificande lapides ferro incidi, quæsiuit experimẽtum in vermibus quod ars humana nesciuit. Nam pullum strucionis in vitreo vase reclusit, quẽ cum videret strucio, & habere nequiret, naturaliter agnitam artem attentas, ad desertum cucurrit, rediẽsq; vermiculum tulit, cuius sanguine vitrum liniuit; & cõfractum est, sicq; fœtum eripuit quod vidẽs Salomon, hoc experimento eodem genere vermis inscissione durissimi marmoris vsus est. Tabula vermis ẽ quadrupes in terra & aqua ęqualiter viuẽs. In terra q̃dẽ velocissimè currit, sed magis sup aquas ita vt lõgos aquarũ tractus impetu trãscurrat. Interdũ tñ subsilit, & virib. lassus respirat, hoc aũt ĩ eo mirabile ẽ, quod currens super aquas sicco corpore, pedibusque manet. Qui si etiam diu sub vndis violenter teneatur, non tamen humectatur, aut moritur.

De Teredine. Cap. CLXXI.

ISidorus. Teredonas græci vocant lignorum vermes, eo quod terendo lędant, hos autem latini termites dĩc, quos in importuno tempore cęsę arbores gignũt. Ex li. de na. re. Teredo

est vermis ligni caput habens rubeum, & corpus albũ. Successione lignum perforat, & in puluerem illud redigendo domum sibi edificat, lignum consumendo se purificat, & in puluerem illud eijcit. In orientalibus partibus pauca ligna vermes generãt. In partibus autem Italiæ, Germaniæ, Galliæ, Hispaniæ, ferè omnes arbores excepta quercu & tilia, & paucis aliis. Et hoc mirum est, q buxus & alba spina, quæ ferè arborũ durissimæ sunt, vermes generãt. Tilia vero cum sit arborũ tenerrima, vbicunq; sub sicco ligna eius seruantur nequaquã ex eis vermes crescũt, sed perpetua sine vermibus manent. Glosa super regũ.2. Dauid tenerrimo ligni vermiculo comparatur, quia vermiculus ligni tener quidem & fragilis ac modicus apparet, Fortissimus tamẽ lignum terit & consumit: Ideoq; a terendo teredinis nomen accepit. Pli.lib.11. Teredini ad perforanda robora cum sono testæ natura dentes affixit etiam potissimũ ligno cauatum facit. Papilio luminibus accensis aduolitans, apum ceras depascitur, & excrementa relinquit, ex quibus teredines gignuntur. Idem in lib.17. Mollis ac pessima ligni pars etiã in robore facilè putrescens, teredini est obnoxia. Ideoq; semper amputabitur. Laricem in maritimis nauibus teredini tradunt obnoxiã omniaq; præterquã oleastrum & oleam. Teredinum infestantium quatuor sunt genera, quorum vnum genus capite ad portionẽ grauissimo dentibus rodunt, hæc tantummodo sentiuntur in mari, nec aliam putant teredinem propriè dici. Terrestres autem vocant tineas, Culicibus vero similes triphas. Quartũ est & e vermiculorum genere. Quorum quidem alij putrescente succo, ipso materiæ, alij pariuntur sicut in arboribus. Ex eis qui cerastes vocant cum crasescit vt se circunagat, alium generat, hæc nasci prohibent in alijs amaritudo, vt in cypresso, in alijs duricia, vt in buxo.

De testudine. Cap. CLXXII.

ISidorus. Testudo vermis dictus est, eo q tegmine testæ in cameræ modum adopertus est, morphos quod est tertium genus aquilæ, testudines raptas frangit e sublimi iaciendo. Actor. Testudinis quidem plura genera sunt, sed illa quæ in luto nascitur propriè testudo lotaria siue limaa appellatur, & hoc in genere verminm deputatur. Ex lib. de naturis rerum. Testudo vermis est de corruptione graminũ per excedens humidũ & calidum tempus. Animal tardum est & multo sanguine crassum, harum aliquę rubeę sunt, aliç albę, aliç nigrę, aliç croceę, secundum mutationes aeris & corruptionis, hæc miro modo ex sputo quod lubricum est & crassum, format sibi habitaculum osseæ vel potius marmoreæ substantiæ mirabiliter testudinatũ, quia calore solis paulatim durescit in lapidem. Cumq; volutabris palustribus mersa sit, curare cum antidoto proprio se nouit, herbarumq; vires se scire ostendit. Nam, vt refert Ambrosius, visceribus pasta serpentis, cum serpere sibi venenum aduerterit origano sibi medetur, si vero sal sup eam aliquis proiecerit, ferè tota liquescit in nihilum, & vix de illa reperies aliud, quam sagimen quod vtile est ad medelam. Phisiologus. Limax est testudo in limo nascens, terramq; comedit. Quatuor habet cornua, sed duo longiora. In rependo cornua extendit, sed quam cito tangitur, cornua retrahit, & se ipsam in se flectit, hieme latet, vere proditur. Sanguis eius poros claudit, & ne pili crescant efficaciter impedit. Contracta & contrita in quibusdam vulneribus, sanat apostemata.

De quadruplici testudinum genere. Cap. CLXXIII.

ISidorus. Testudinum quatuor sunt genera, scilicet terrestres, maritimi, lutarię, id est in cęno & paludibus viuentes, & fluuiatiles, scilicet, qui in aqua dulci uiuunt. Tradunt aliqui quod incredibile est, tardius ire nauigia dextrum pedem testudinis vehentia. Testudo visceribus pasta serpentis, cum venenũ aduerterit sibi subrepere, origano medicinam suæ salutis exercet. Pli.li.x. Sunt testudinũ genera terrestres, marinę, lutarię, & quæ in aqua dulci viuunt. Terrestrium carnes suffitionibus propriè magicisq; artibus refutãdis cõtra venena salutares produntur. Plurimę sunt in Aphrica: hæ ibi amputato capite pedibusq; pro antidoto dari dũt. Et ex iure in cibo sumptę strumas discutere, & lienes tollere atq; morbos comiciales. Sanguis earũ claritatẽ visus facit. Suffusionesq; oculorũ tollit, & cõtra serpẽtiũ omniũ & araneorũ ac similiũ & ranarum venena auxiliatur. Sanguine seruato in farina pilulis factis & cũ opus sit in vini datis. Felle testudinum cum attico melle glaucomata in vino prodest, & scorpionũ plagę instillari. Tegumenti cinis vino & oleo subactus, pedũ rimas & vlcera sanat. Squamę ex summa parte derasę, & in potu datę, venerẽ cohibent. Quod eo magis mirũ est, quia totius tegumẽti farina tradit libidinẽ accendere. Marinarũ carnes sorbeat in stomachi doloribus admixtę ranarum carnibus cõtra salamandras præclare auxiliant. Sanguine autẽ alopiciarũ inanitas, & prurigo, omniaq; capitis vlcera curantur. Instillatur & dolori auriũ cum lacte mulierũ. Aduersus morbos cõmiciales manditur cũ polline frumẽti. Fel testudinũ claritatem facit oculorum, cicatrices extenuat, tonsillas sedat, & anginas & omnia oris vitia. Valet & cõtra salamandras. Testudo lutaria lata & incurua est, ingrata visu. Ex hac quoq; tamen aliqua cõtingunt auxilia. Carnes eius vsum habent contra paralisim & articularios morbos. Fel vero extrahit pituitas sanguinemq; vitiatum. Sistitur ab eo remedio aluus aquę frigidę de potu. Quarti generis testudinũ, scilicet, quæ sunt in amnibus diuulsarum pinguia quartanis valere dicuntur. Sanguis instillatus cerebro capitis dolores sedat. Itẽmq; strumas. Palladius vbi supra. Vt olera quidẽ animalia infesta nõ generent, in corio testudinis omnia semina quæ sparsurus es, sicca, vel mentẽ locis pluribus maxime inter caules sere. Potio contra limaces vel amurcam recentem, vel ea caminis fuliginem sparge.

De tinea. Cap. CLXXIIII.

ISidorus. Tinea est vestimentorũ vermis, sic dicta, eo q teneat & eo vsq; insidiat quo erodat. Inde & pertinax eo q eandẽ rem identidẽ vrgeat. Ex lib. de naturis rerũ. Tinea est vermis ex aere corrupto in vestibus ex humore marcido, q in lana eorum est procreatus. Adeoq; insidet vt eas erodat. Plinius lib.11. Puluis tineas creat in lanis & vestibus, præcipue si vna includat araneus. Sitit. n & oẽm absorbens humorẽ, amplisat ariditatẽ, hæc & in cartis nascitur. Est aũt genus earum tunicas suas trahentiũ quæ coclez modo, sed cum harũ pedes cernunt spoliati expirant. Idẽ in lib.17. Vexant ficorũ semina tineę, cõtra quas remediũ est in eadẽ scrobe defodere lentisci taleam, inuersa parte quæ fuit a cacumine. Idem in lib.18. Tinearũ genera pellit cornu ceruini cinis. Glosa sup Oseæ.5. Tinea vestimentũ, & putredo ligna lente corrodit. Sed tinea citius q̃ putredo cõsumit, vnde de captiuatione decẽ & duarũ tribuũ dñs per prophetã dicit Ego quasi tinea Effraim, & quasi putredo domui iuda. Greg. in moralibus, lib 4. Tinea de veste nascitur, & eandẽ vestem nascendo corrumpit de qua oritur. Vnde dicit scriptura q qui terrenũ habent fundamentũ, consumentur velut a tinea. Homo nanq; velut tinea cõsumitur, cum de ipso.i. de carne quæ est vestis animę tentatio carnalis oritur, vnde conterat. Tinea quoq; damnum facit, & sonitum nõ facit, sic mentes iniquorum, quia damna sua considerare negligunt, integritatem quasi nescientes perdunt, quasi ergo a tinea consumitur, quia non sonitu culpę morsum tolerant dum quanta vitæ innocentiæ detrimenta patiantur, ignorant. Vnde & ibidem rectè subiungitur. De mane vsque ad vesperam succidentur. de mane vsq; ad vesperam peccator succiditur, dum a vitæ suæ exordio, vsq; ad terminum iniquitatis perpetratione vulneratur. Auicenna in 4. canone. Pannos a tinea prohibet absinthium & similiter calamentum, & etiam cortices citri.

De vespa. Cap. CLXXV.

Isidorus. Vespa est animal exiguum volatile, aculeis venenosum, quæ dicitur de putridis asinorum carnibus nasci, sicut fuci de mulis, scrabrones de equis, & apes de vitulis. Aristoteles. Vespa est animal amdosum volatile, quod aerem non recipit, id est non anhelat, suaq; vita & nutrimentum est circa stercus & carnes. Et est de animalibus quæ manent cum sociis suis sicut formica & apis, habet autem lanceam interius, sicut scorpio exterius. Sanguine caret, alasq; membranis coopertas habet. Accidit vespis senectutẽ exuere. Apesq; nocentur a vespis propriè, ideoq; nocet spibus illas appropinquare. Itaq; custodes aluearum deprehendunt vespas per hunc modum, accipientes ollam, carnes in eam ponunt, & cum in eã multę vespę ceciderint, eam cooperiunt, ac super ignẽ ponunt, habet autẽ aculeum intra corpus vespa, sicut apis, quia si esset extra de facili corrumperetur propter debilitatem sui. Siquis vespę pedes acceperit, eamq; dimiserit vagari cum alis, tunc volant circa ipsam vespę carentes aculeis, habentes autem aculeos non volant super ipsas, propter hoc multoties in hieme deprehenduntur in sepulturis. Ex libro de naturis rerum. Vespæ ex equinis carnibus aliquando procreantur. In plenilunio magis crescere dicuntur, harum vita circa stercus est. Ceras quidẽ faciunt, sed non ex collectione florum, & ob hoc inutiles sunt.

De diuersis generibus vesparum. Cap. CLXXVI.

ARistoteles. Vespę duplicis sunt generis: vnum est agreste, quod non est in montanis, nec pullificat in terra, sed in arboribus, & est maius quam vespa domestica, longius, ac nigrius, & fortius, pungitq; forti punctura, huius etiam aculeus maior est aculeo alterius generis respectu sui corporis, harum vitæ tempus est anni duo, & multoties cum abscinduntur arbores in hieme exeunt ab eis vespæ volando, quia tunc latitant in arboribus, & ibi est semper eorum mansio: Vespæ autem domesticæ duo sunt genera. Vnum genus illarum sunt rectores, & dicuntur mutira, aliud dicitur argilta quæ non viuit duobus annis, sed omnes moriuntur apud præsentiam hiemis, quod

apparet ex hoc, quia cum hiems incipit, argilæ accidit infirmitas. s. capitis euacuatio, & si fuerit hiems fortis nõ apparent omnino. Rectores aũt qui mutia dñr apparent hieme tota, & nidificant in terra, vnde multi videntur eas terram cauantes, & nunq̃ videntur argilæ hoc facientes. Genus vesparũ quod dicitur mutiæ, lata sunt & ponderosa, grossioris corporis q̃ kikenes, & propter earum ponderositatẽ nõ sunt virtutis bonæ, nec possunt multum saltare. Apparet aũt nobis q̃ rectores habent aculeũ similẽ illi, qui est in rectoribus apum, sed nõ extrahunt eum, nec pungunt aliquid per ipsum. Itẽ quędã vespæ nõ habẽt aculeũ, aliæ vero habẽt: aculeis carentes minores ac debiliores sunt, nec pungũt, habentes aũt aculeum magnæ sunt & fortes, ideoq; dicunt a quibusdã mares, fœminę vero, aculeis carentes. Visæ sunt aliquando vespæ coire cum alio vesparum genere, vt cum agrestibus domesticæ. Et videbatur, q̃ vna quidem aculeum habebat, sed vtrum alia similiter haberet incertum erat.

De cibis & mansionibus ipsarum. Cap. CLXXVII.

VEsparum cibus est ex floribus & fructibus. Sæpe quoque vtuntur ex cibis animaliũ. Mutia venatur in fine hiemis, & plures earum venantur circa calem, venanturq; mutiæ prope aggeres magnos, & altissima loca, ossiq; videntur cum aculeis. Non aũt congregãt vespæ flores, nec cibantur ex eis sicut apes. Sed cibus earũ in maiori parte est ex carne. Ideoq; circa stercora manẽt: muscasq; magnas deprehendũt & caput earũ abscindunt, corpusq; ferentes cum ipso volant, fructus etiã dulces comedunt. Nidos sub terra faciunt, & vt formicæ terrã extrahunt, aliæ quidẽ paruos faciunt nidos, aliæ magnos. Cumq; aluearia fuerint sterilia, duos aut tres fauos extrahunt, & nõ deponunt, vt dictũ est, sicut apes faciunt, sed hieme manent in aluearibus. Ideoq; plures earum moriuntur, nec in vno nido plus rectore vno, sicut habent apes in alueari vno. Cumq; aliquis ex iis recor a nido suo amittitur, oẽs prope locũ aliquẽ in quo sunt pascua congregantur, vbi & nidum sibi faciunt, & apparet cera quæ in maiori parte est oscia, atq; in vno nido rectorẽ vnum ponunt. Cum autẽ rector ille creuerit, & exierit accipiet aliquem secum, & ponet in quadã illius nidi domorũ. Plinius lib. 11. Vespæ in sublimi e luto nidos faciunt, & in his ceras. Scrabrones cauernis aut sub terra, & horũ sexangulæ cellæ. Apes nullum corpus attingunt, hæ carne vescuntur. Sed vespæ muscas grandiores venantur, & amputato capite reliquum corpus auferũt. Vespæ, quæ ichneumones vocantur, & sunt minores q̃ aliæ, vnũ genus ex araneis perimunt, phalangiũ appellatum, & in nidos suos ferunt, deinde illinunt & ea his incubãdo genus suũ procreant. Omnes autem carne vescuntur, serpentem quoq; auidè comedunt, quo scilicet alimento ictus mortiferos faciunt.

De generatione ipsarum. Cap. CLXXVIII.

VEsparum generatio fit hoc modo: rectores in æstate conuenientem locum quærunt, & in eo paruas domos ex cera quatuor habentes portas vel simile faciunt, & in eis vespæ gignuntur, non illæ quæ mutiæ dicuntur. Cum aũt istæ creuerint, generantur post aliæ minores istis. Et cum creuerint illæ, generantur & aliæ, propter hoc sunt kikenes in fine autumni multæ & magnæ, habentq; rectores scilicet, qui dicuntur mutiæ & illud nõ generat kikines, sed mutias. Eruntq; magni vermes in quatuor foraminibus cõtinuis, & sunt frequenter foramina plusquã quatuor, in quibus sunt rectorum pulli. Cumq; pulli creuerint, adducũt seruientes eis vnde cibentur, qđ apparet nobis ex hoc, quia rectores seruientiũ non volant sed in domibus manent. Cumq; moriuntur rectores earũ qui anno præterito illos regebant, rectorẽ nouũ super eas ponunt. Vespæ multiplicantur in locis suis & in regionibus asperis. Suntq; sub terra, & parant nidos ex terra & luto, atq; omnes attingũt ab vno principio, sicut generantur res ab aliqua radice. Vermes aũt ex vespis generantur, sicut ex apibus, vespæ rubeæ ac citrinæ non generant nisi ex vespis quæ mares dicuntur. Et ipsæ prius præparant domos in quibus maneant, ipsasq; emendant. Cumq; coierint adinuicẽ generantur pulli vesparũ, multoties. n. apparuit coitus earum. Non autem apibus ac vespis monstruositas accidit, quia quilibet pullus earũ in foramine per se consistit. Actor. Dicuntur etiam, vt habitum est supra iuxta Isidorum, vespæ de putridis asinorum carnibus nasci, sicut de mulis fuci. Præterea iuxta Plinium quędam vespæ phalangiorum genus perimunt, & in nidos suos portant, deinde illinunt, & ea his incubando genus suum procreant.

De puncturis earum. Cap. CLXXIX.

COnstanti. vbi sup. Vespæ & apes eis quos pungunt tumorem calidum & ruborem faciunt, æstiumq; earum remanet vbi tangunt, & aliquando morsi sudorẽ patiuntur & abominationẽ, labiorũ sũgationẽ, inguinũ tumorem, virgę erectionẽ. Auicenna in secundo canone. Vesparum puncturæ bonum est polium emplastri more superpositum. Similiter folia siluestris maluæ sedant illam emplastrata. Item stercus caprarũ attrahit vespæ venenũ. Ex sale quoq; cum aceto & melle fit emplastrũ ad puncturã vespæ, sed & oleũ lauri confert eius mordicationi. Idem in lib. 4. Effugiunt autẽ vespæ ex suffumigatione sulphuris & aliorum, nec propinquãt ei qui linitur ex altea vel succo maluę & oleo. Porro accidunt ex morsu vespæ dolor & rubedo & apostema, ex vespis magnis est genus caput nigram & aculeos plurimos habens, ac per hoc interficiens, magnæ siquidem maioris sunt prorsus cautelæ, magisq; perniciosæ. Ideoq; perducunt ad spasmũ, & ad debilitatẽ genuum, sed & in paruarum quoq; morsu quandoq; tumor magnificatur. Nam plerunq; faciunt accedere vesicas, & grauant linguam. Cura vero eius in succis infrigidantibus ac refrigeratiuis potibus, porro de ipsius optimatibus est aqua maluę. Althæa quoq; confert, ac ficus, & acetũ, & lutum. Stercus etiã vaccinũ confert cum aceto ꝓprie. Itemq; folia sambuci, & folia lauri recentis, & viriditas quæ accidit super cursum aquæ, præterea si hora vna in aqua calida dimittatur, deinde subito ad aquam salsam cum aceto mixtã permutetur, statim sedabitur. De fricationibus autẽ eius sunt mutisçę, quia dolorẽ sedant. Aristoteles. Agrestis vespa pungit forti punctura, aculeus siquidẽ illius maior est aculeo alterius generis respectu sui corporis, quędã vero carentes aculeis minores ac debiliores sunt, & illæ nõ pungũt. Plinius lib. 11. Vespæ serpentem auide comedunt, ex quo alimento mortiferos ictus faciunt. Idem lib. 20. Folia vero rutę trita ex vino sumpta, valent contra vesparum aculeos. Maluę quoq; satiuę ac siluestres contra omnes aculeatos ictus præcipue vesparum sunt efficaces. Trita vero qualibet earum oleo peruncti ante, vel eas habentes nõ feriuntur a vespis. Idem in lib. 21. Melisophilum contra vesparum ictus est præstantissimũ. Idem in lib. 33. Vinum contra vespas est remediũ, lactis quoq; ficulneę natura, & decoctũ ex folijs lauri resistit venenis earũ. Idẽ in li. 28. A scorpione percussi nunq̃ postea feriuntur a vespis. Idem in li. 29. Noctuę a vespis nõ feriuntur, locustarũ etiã minimę quos vocãt atelabos vespis aduersantur. Salis quoq; natura valet ex aceto contra vespas.

Liber 21.

De vniuersali natura animalium. Cap. I.

POSTQVAM de animalium natura, sigillatim proprietates eorum speciales assignando breuiter differuimus, superest, vt etiam eorum naturam in vniuersali per singulas quoq; partes, & membra totam eorum anathomiam describendo, vt supra in principio superioris libri promisimus, impleamus. Aristoteles. Diffinitur autem animal quod habet sensum, & prius primum sensum, idest tactum. Animalia quidem generantur in terra & aqua, quoniam in terra est pars aquæ, & in aqua pars aeris, & in eis est calor animę. Aliquo etenim modo dicimus, q̃ omnes istę res plenę sunt virtute animæ. Itaq; creatio corporis est propter animam, membra vero creata sunt propter operationes. Quando igitur animal siue membrum caruerit anima, non remanebit animal, neq; membrum vere, sed tantum in figura & forma. Perfectius quidem animalium naturaliter est, quod maioris caliditatis est & humiditatis, & quia calor est causa crementi, & rectificat animalium corpora, propter hoc homo est erectioris corporis, & animal generans animal plus cæteris quadrupedibus. Animalia vero naturaliter frigida, sunt magni timoris, & accidit animalibus propter timorem, effusio ventris vel vrinę. Animalia sanguinis calidi subtilis & mundi communicatiora sunt in sapientia, & audacia, & similibus. Ira vero fortis non erit nisi in corpore multę siccitatis. In quibusdam animalibus est sanguis & in quibusdam alia humiditas conueniens sanguini, scilicet humiditas incompleta, sicut venenam, & omne quidem habens sanguinem & generans animal, habet omnia sensus instrumenta, pręter genus talpę. Item omne animal anhelans habet pulmonem & cannam & stomachum. Denique accidit omnibus animalibus, q̃ emittunt vocem. Alia quoq; res communis est, scilicet appetitus coitus, & delectatio, & etiam garrulitas, strepitusq; multus tempore coitus pręter hominem. Item omnia animalia mouent mandibulam inferiorem pręter cocodrillum, quod mouet superiorem. Item omne animal generans sibi simile animal dentes habet, & masculina plurium dentium sunt quàm fœminina. Animalia cornuta superius nõ habent dentes, nec aliquod animal habet simul dentes acutos vel dentium culmos & cornu. Omne animal habens serram dentium comedit carnes, & quæ comedunt carnem crudam, in omnibus animalibus pugnant.

De multimoda diuerſificatione animalium. Cap. II.

ANimalium modi diuerſantur ſecundum vitæ ſuæ regimen & operationes & nutrimentū, horū quædā vadunt, quædā repunt, quædā ſolitaria ſunt, quædā cum ſimilibus ſuis coniuncta, quædā ſemper in locis ſuis manent, quædā aliqñ recedunt. Item quædā venatiua ſunt, & quædā ſuum cibū accumulantia. Item quædam habitant in rimis lapidū, & parietum, quædā in foueis, quædā ſuper terrā. Iterum quædā taciturna ſunt, quædā ſtrepunt, quædā rugiunt, quædā etiā pulchrè canunt. Itē quędā bellicoſa ſunt, quædā magnæ refrænationis, quędā audacia vigent, vt leo, quædā aſtutia, vt ſerpens, quædā manſueta ſunt vt vacca, quædam iracunda vt aper. quædā cito domeſticantur, vt elephans, & quædā etiā hoībus applaudunt, vt canis. Omnibus aūt aīalibus eſt vnū genus cōmune. ſ. ſenſus, quædā habent oīa membra, quædā non. Quædā pariunt animalia cōpleta, quædā vermes & quædam oua. Idem in lib. de vegetabilibus. Sunt & animalia q̄ ſexu fœminco carent. Et ſunt q̄ non generāt: Sunt & q̄ motum nō habēt. Et ſunt quædā diuerſorū colorū. Et ſunt quæ creſcūt. Et ſunt quæ prolē ſibi diſſimilē faciunt. Pli. lib. 8. animaliū. Alia qdē in vtero matris geſtant, alia vero ex nō geni tis generant, vt mures agreſtes, & Salamādræ, & quæcūq; æſtas aut ver ſtatutūq; tēpus anni generāt. Ex his etiā quædā nihil gignūt, vt Salamādræ, nec eſt in his maſculinū genus, aut fœmininū, ſicut nec in anguillis oībus, q̄ nec animal nec ouū gignunt.

De corporibus animalium. Cap. III.

ARiſtoteles, Corpus animalis diuiditur in duo, ſuperius & inferius, dextrum & ſiniſtrum, anterius & poſterius. Declinatio vero corporis brutorū neceſſario fuit ad terrā propter cuſtodiam, Et poſuit eis Natura loco manuum pedes anteriores. Fueruntq; neceſſariò duo pedes antè, & duo poſt, ſ. ſimul quatuor pedes in omnibus illis generibus, vt poſſint ferre pondus. In oībus etiā his anterius corporis maius eſt poſteriore, præterq̄ in homine, quia pars ſuperior corporis eius eſt temperata reſpectu inferioris, & minor quidē eſt in ſenibus, q incuruantur ex ætate, econtra vero in pueris. ſ. q pars ſuperior inferiori ponderoſior eſt, & ob hoc incedūt curui, nec poſſunt eleuare corpora ſua. Cum autem iuueneſcit homo, pars inferior augmentatur. Animaliū vero quadrupedū diſpoſitio eſt econuerſo. ſ. q inferior pars eſt prius valde magna, cumq; aūt iuueneſcunt creſcit pars ſuperior, propter hoc eleuatio corporis multorū equorum maior eſt in anteriori, q̄ in poſteriori, & pullus equi tangit caput ſuū poſteriori pede, cum aūt intrat ætatē nō pōt hoc facere. Itaq; crementū partis ſuperioris ſecundū diminutionē eſt inferioris. Genus etiam auiū ac piſciū plus habet carnis in ſuperiori, i. in anteriori corporis parte, propter hoc animalia oīa minoris intellectus ſunt, q̄ homo, & etiā pueri reſpectu ſeniorū, quia qñ pondus eſt ex parte ſuperiori minuit intellectū. Item qñ fuerit calor in animalibus minor, & pars terreſtris maior, neceſſe eſt, vt corpus illius animalis ſit minus. i. maioris declinationis ad terrā, habebitq; multos pedes, & qñ complebit hoc erit ſine pedibus, & repet ſuper terram, eritq; membrū in quo eſt prima virtus verſus terram. ſ. caput, nec habebit ſenſum, ſed virtus eius erit inferius, ſicut eſt in arboribus, quia pars eorū inferior ſuperiori maior eſt, & in extremitatibus pectus hominis latum eſt, & hoc facit rectū, qm̄ humeri poſiti ſunt in lateribus. In quadrupedibus non pōt hoc eſſe. ſ. latitudo pectoris, propter extenſionē pedū anteriorū, & ꝓpter ambulationē. Ob hoc etiam nō habet animal quadrupes duas māmillas in pectore, quia ſtrictū eſt. Itē homo recti corporis eſt, ideo coxas & crura habet multum carnoſa. Abſtulit. n. natura a ſuperiori parte corporis eius carnē, & addidit eam ſup inferiorē, propter pondus corporis, & vt ſit corpus rectū. In aliis aūt animalibus coxæ & crura carne priuant, & ſunt ex oſſibus ac neruis ad portandū corpus, & quatuor eorū pedes ſunt quatuor ſuſtentamenta, pp hoc naſcit aīal quadrupes ſtans ſine labore, homo vero nō pōt eſſe rectus longo tpe. ſed indiget corporis quiete. Animalia magni corpis vnū filiū generāt. Parui vero corporis multos. Magnis etenim, cibus in cremētū corpis tranſit, nec remanet ex eo niſi modicū.

De membris animalium. Cap. IIII.

IN corpore animalis ſunt tres modi compoſitionis. Prima ſcilicet mixtio elementorū in membris conſimilibus. Secunda mixtio conſimiliū in officialibus. Tertia organorum ex diſſimilibus, ſicut manus cōponitur ex neruis, & oſſibus, & huiuſmodi. Senſus quidē prius eſt in oībus membris conſimilibus, operationes aūt in membris organicis, ſunt p virtutē ſenſus & motus & appetitus animaliū. Neceſſariū eſt ergo, vt ſit membrū in corpore recipiens illa principia, qm̄ ergo recipiens eſt omnia ſenſata. ſ. cor, debet eſſe ex ſimplicibus, & qa motor eſt & principium appetitus, debet eſſe organicum, hoc membrū in animalibus ſanguine carentibus eſt illud quod aſſimilatur cordi. Cor aūt diuiditur in partes conſimiles, ſicut vnumquodq; aliorum membrorū interiorū, & illorum omniū natura ſanguinea eſt, quia ſitus eorū eſt ſup vias venarū, & vacuitas eſt inter ea. Omnia ergo membra corporis cōpoſita ſunt ex venis in qbus currit ſanguis, in corde verò eſt principium venarum, & prima virtus creans ſanguinē, membra quidē creata ſunt propter operationes, ſicut corpus propter animā. Et dicit membrū ſanum, cum ſine diminutione cōpleuerit opus ſuū, & cum ꝓpter opus ſuū nō fuerit debilitatū. Sicut aūt corpus animalis in duo diuiditur. ſ. in dextrū & ſiniſtrū &c. ſic & pleraq; membrorū dupla ſunt, vel numero, ſicut duo renes, & quorumlibet ſenſuū inſtrumenta, vel ſi non duo numero, tñ in duo diſtincta, vt cor vnum duos habet vētriculos, & pulmo duas pennas, & hepar ſimiliter, quāuis de ſplene ſit opinio dicentiū, q ſit hepar impurū, lingua quoquo vna eſt, ſed diſtincta, & ſic vnum animal eſt quaſi duo. In quibuſdā animalibus ſunt oīa membra interiora. In qbuſdā nō. Et membra q̄ cōueniūt in numero, in quibuſdā animalibus diuerſant in eſſe. Cor enim eſt vniuſmodi in oībus animalibus. Hepar in qbuſdā fiſſum eſt multis fiſſuris, & in quibuſdam nō oīno, maximèq; hepar piſciū, & quadrupedū ouantiū, & auiū, qm̄ iſtorū corpora ſunt rōne reſpirationis ac diſſolutionis, & nō eſt in eis malū ſuperfluū multū. Ideoq; multa felle carent, oīa mēbra interiora intromittunt in telam ea cōtinentē, quia coopertorio indigēt & telæ natura talis eſt, vt ſit lenis & ſpiſſa ad pariēdū occaſionē. Et ſit carnoſa, ne attrahat ad ſe ſuperflua. Omnia animalia habent duo membra cōmunia. ſ. membrū per qd recipiunt nutrimentū, & membrū per quod eiiciunt. Aliud quoq; membrum cōmunicans ad qd vadit nutrimentū poſt ingreſſum eius in os, q eſt venter. Omne ergo aīal habēs veſicam, habet & ventrē non aūt econuerſo. Hepar autē & ſplen poſſunt decoquere cibū qm̄ ex ſanguine ſunt, & habēt calorē multum. Hepatis qdē ſitus eſt in dextera, ſplenis in ſiniſtra. Renes vero ſunt, ad colandū ſuperfluitatē humidi qd currit ad veſicam, & quia calor naturalis regit corpus, ſicut Principes regionē, ideo oē animal habens ſanguinē habet cor & hepar. Cor ad ſeruandum calorē ſicut in fornace, & hepar ad digerendū, animal anhelans habet & tertiū membrum. ſ. pulmonē. Membra magni corporis ſunt caput collū clibanus, ideſt totū qd eſt inter collū & finē ventris, duo quoq; brachia, & pedes maiores. ſ. ab ancha vſq; ad articulos. Cōſtantinus in pantegni. 2. parte. Vnūquodq; autē animal habet corporis inſtrumenta virtuti animæ competentia. Nam leo cum ſit animi audacis & iracundi, corpus habet forte & graue, in pedibus vngues, & acutiſſimos in ore dentes. Lepus autē cum ſit timidiſſimus habet membra leuitate nimia fugæ aptiſſima, homini quoq; fecit natura manus, vt in eis operaretur, in quibus digiti multi ſunt & diuiſi vt per eos magna & minima poſſent retineri. Hepar fecit rubeum prout competebat creando ſanguini: Mammillas & teſticulos ad creandū lac & ſperma fecit alba; hoc modo fecit omnia membra propriis actionibus conuenientia.

De capite. Cap. V.

PLinius lib. 11. Nunc per ſingulas partes corporū membratim animaliū tractetur hiſtoria. Caput habent cuncta quæ ſanguinē, quædam autem & capita criſtata. Ariſtoteles. Pars capitis in qua eſt origo capillorū dicitur olla: pars eius anterior ſinciput, poſterior occiput, medium vero ſummitas. Sub ſincipite quidē eſt cerebrum, in occipite vero eſt vacuū. Teſta capitis creata eſt ex oſſe duro, quod continet corium & caro, in hac eſt ſutura naturalis, quæ in mulieribus eſt vna circundans. Virorum autem capita multas continent ſuturas. Solus homo caput habet rectum & eleuatum præ cæteris animalibus. Fuitq; caput creatū ſine carne, vt eſſet melioris ſenſus, & perfectioris ac velocioris. Nam ſi eſſet multæ carnis, eſſet operatio cerebri contraria operationi naturali, propter quam creabatur, ſcilicet ad infrigidandum cor, nec in eo poſſent eſſe ſenſus, ſi eſſet cerebrū ſicut aliquod ſuperfluitatū. Principiū vero ſenſus eſt in corde, & duo quidē ex ſenſibus ſunt continui cum corde, guſtus ſcilicet & tactus. Tres vero reſidui ſunt in capite, viſus. ſ. in anteriori circa cerebrum, auditus in poſteriori quod eſt vacuum. Olfactus autē anterius in medio trium inſtrumentorū. Item ſi eſſet caput carnoſum, eſſet & ponderoſum, cum econuerſo in omnibus animalibus eſſe debeat eleuatū & rectum, ꝓpter hæc tria ergo nō eſt caro in capite. ſ. propter ſubtilitatem ſenſus, & operationē cerebri, & ipſius capitis leuitatem. Quod autē inferius eſt ſub ſutura capitis facies dicitur, non rectè tamen niſi in homine, pars vero faciei ſuperior frons Omne animal habens caudam piloſam, habet caput paruum, & mandibulas magnas, homo vero maius habet caput comparationi ſui corporis. Pueri minoris ſunt intellectus, quia caput groſſum habent & ponderoſum: Serpentis proprium eſt mouere caput ad poſterius: reliquo corpore quieſcente, & hoc ſibi datum eſt ad cuſtodiam ſui corporis, quoniam imbecille eſt.

De Vertice & Cerebro. Cap. VI.

PLinius vbi sup. Vertices bini bolum tantum, aliquibus capitibus ossa plana & tenuia sine medullis. Serratis pectinatim structa cōpaginibus, pfracta nō queunt solidari. Sed excēpta modicè non sunt letalia in vicem eorum succedente corporea cicatrice. Infirmissima sunt vrsis, durissima psitacis. Cerebrū hñt oīa animalia, quæ sanguinē, sed homo portione maximū & humidissimū, omnium viscerū frigidissimū, duabus supra subterq; mēbranis velatum, quarū alterutrā rūpi mortiferum est. omnium aūt cerebro medio insunt ossicula parua, vni homini. s. in infantia palpitat, nec roboratur antequā primos sermones exordiū, hoc est viscerum excellētissimū, proximumq; celo capitis, sine carne, sine cruore, sine sordibus, hic habet sensuum arcem, huc venarum a corde omnis vis tēdit, hic desinit vel definit. hic culmen altissimum, hic mentis est regimen, ab eo pficiscitur somnus, hinc capitis nutatio. Quæ cerebrū non hñt, nō dormiunt. Aristoteles. Omne animal habēs cerebrū habet ipsum in anteriori parte capitis, quia sensus in anteriori sunt, & etiā cor cui ex directo debet esse cerebrum. Cerebrum autē & cor indigent multa custodia, quia in eis est præcipua virtus vitæ. Cerebrum est valde frigidum plus cæteris membris, & est magis priuatum sanguine quàm aliquo alio humore, quia nullus in eo sanguis apparet, nec est in eo vena magna vel parua. Est autem membrum diuinum, cuius operatio est intellectus & sensus, nec posset supra se ferre pondus alterius membri, quia pondus grauat intellectus motum. Itaque cerebrum est instrumentum sensus. Eiusq; natura est æterna, & cum nullo mēbro cōtinuatur. homo quidē respectu sui corporis maius habet cerebrum cæteris animalibus. Cerebrum quoq; viri maius est cerebro muliebri.

De Cerebro. Cap. VII.

IDem. Quia vero medulla est continua cū cerebro. Multi putant q cerebrum sit principiū medullę & spondilium, sed veritas contradicit, quia natura cerebri diuisa est a natura medullæ, quæ calida est. Et ob hoc medulla spondilium. i. nucha continua est cum cerebro, quia natura semper laborat in dando virtutem adiuuantem, & eiicientem distemperātiam cuiuslibet mēbri per suum contrarium, & ponit illam propè ipsum. Ideoq; etiam ingeniata est natura ponere cerebrum in opposito cordis, quia non potest esse membrum in aliqua complexione per se sine contrarietate alterius. Itaq; cerebrum ex terra & aqua compositum est, & eius tactus est valde frigidus, propter hoc omne animal habens sanguinē, habet cerebrū nec habetur ab alio. Animal itaq; multipes & huiusmōi genera, calida sunt ppter priuationē cerebri. Cerebrum ergo meliorat complexionē caloris & ebullitionis cordis, vt habeat cor temperatum calorem in vena maiori & aorte, quarum peruentio est in tela continente cerebrum, id est pia matre. Et vt non accidat cerebro nocumentum ex calore, venę continentes ipsum, spissę sunt graciles & sanguis mundus subtilis. Itaq; si cerebrum complexione tēperata frigidius fuerit, accidēt catarrus, quia vapor fumi sursum ascēdit & infrigidatur, sicut accidit generatio pluuiarum ex vaporibus, quia vapor per calorem ascendit, & cum ad aerem frigidum peruenerit sustentatur & alteratur, & fit aqua ppter frigiditatem, deinde cadit inferius. Quando vero cerebrū exsiccatur, vel humescit plusquā debet, nō facit opus suum, sed infrigidatur corpus, & accidit amissio intellectus & infirmitas, & mors, quia calor cordis & primi membri malus est & de facili læditur ab alijs, & sensus est fessus valdè & immutatur, vel concurrit aliquid ex sanguine cerebrum contingenti. Somnus est etiam in animali cerebrum habente, quoniam infrigidat cibum venientem ad ipsum ex curso sanguinis. Calor vero cum sanguine fugit & aggregatur ad inferius, & tunc efficitur somnus. Isaac in dietis libro primo. Cerebrū dicit Aristoteles in libro de animalibus calidum esse naturaliter, & frigidum accidētaliter, proinde humidum est & crossum viscosum, abominabile, appetitū corrūpit in stomacho, citòq; in putredinem vertitur. Auicenna. Cerebrū frigidum est & humidum, generat flegma, & humores crossos, lenitq; ventrem, facit autem nauseam apud digestionem suam ac delet appetitum, & oportet vt comedatur cum seminibus, qui vero post cibum vomere vult, sumat ipsum super cibum suum. Est aūt tardæ digestionis inuoluitum faciens stomachum. Meliora quidem sunt cerebra volatilium, & propriè montanorum. Ex cerebris autem quadrupedum, cerebrum arietis, deinde vituli.

De Cornibus. Cap. VIII.

ARistoteles. Cornua naturaliter sunt in aīalibus generātibus aīalia, in alijs trāssumptiuè, creata aūt sunt propter vigorē & iuuamētum. Quædam aūt hñt cornua debilia, nec ad vigorē, nec ad pugnā cōuenientia. Itaq; hōc animal fissi pedis multę fissurę nō habet cornua, qm aliū habet vigoris modum, pluraq; fissas vngulas hñtia habent cornua, etiam quædam habentia soleas. Animalia quibus natura non dedit aliom modum iuuamenti, sicut dedit velocitatem equis & ceruis. Elephāti & camelo magnitudinem corporis. Calmos prominentes porcis, rectè autem animalia soleas habentia nō habent cornua, quia natura posuit vigorē in soleis, & priuauit caput a cornibus, nisi forte habeant vnū cornu, sicut asinus Indicus. In capite debēt esse cornua non in alio mēbro, quia pondus magnū esset phibens operationes, & non esset per ipsa iuuamen aliquod. Ceruis tñ cornua durissima sunt & solida pp necessitatē, ea deiiciunt pp pondus. Eiiciunt aūt vbi graue est inuenire, eisq; eiectis nō apparent cerui, qm carent armis. Aliorū autē animalium cōcaua sunt ppe radicē. Residuū vero durū est, qm illud cōueniens est ad impellēdū. Ramificatio vero cornuū sicut est in ceruo, pptr quod est nocumento q̄ iuuamento. Itaq; fœminæ ceruorū hñt dentes masculorū & tñ cornua non hñt, quia non sunt ad iuuamen eis, sicut sunt in masculis. Itē solus ceruus omni anno cornua mutat. Omne animal cornua hñs, naturaliter vngulas dēnidit. Animaliū cornutorū lac coagulatur, aliorū vero nō. Item animalia cornuta non habent dentes superius, & ideo rumināt, & masticare non valent. Nec hēt animal aliquod simul dentes acutos vel calmos dentiū & cornu excepto lepore. Sola aīalia cornuta coagulū hñt. Colores qdem cornuū & vnguium & solearū sunt secundum colores corij & pilorū. Colores autem dentium secundum colores ossium, & sic dentes Æthiopum, sicut eorum ossa. Item cornua magis applicantur corio & fixa sunt super ipsum, quam super os, & ob hoc forte quædam animalia mouent cornua sicut auriculas.

De eodem. Cap. IX.

PLinius vbi supra. Cornua quidē multis & aquatilium & marinorum & serpentium varijs data sunt modis, sed quæ iure cornua intelligantur quadrupedi tantum generi, nec alibi maior naturæ lascinia lusit animalium armis spatijs, hæc quorundam in ramos vt ceruorum. Alijs vero simplicia tribuit, vt in eodem genere subulonibus ex argumento dicta. Aliorum finxit in palmas digitorūq; emisit, vnde platycerotas vocant. Dedit ramosa capreis, sed parua, nec decidua fecit. Conuoluta vero in anfractum arietum generi. Infesta vero tauris. In hoc quidem genere & fœminis tribuit, in multis tantum maribus. Rupicapris in dorsum adunca, dammis in aduersum. Erecta autem rugarumq; ambitu contorta, & in leuæ fastigium exacuta, vt lyras decerent, strepsicerotis, quem addace Aphrica appellat. Mobilia autem vt aures Frigiæ armentis. Troglodytarum vero in terrā directa, qua de causa obliqua ceruice pascuntur. Alijs etiā singula, & hoc in medio capite vel naribus. Alijs ad incursum robusta, alijs ad ictum pluribus modis spina conuersa, connexa, omnia in mucronem migrantia. In quodam genere pro manibus ad scabendum corpus. Cochleis ad prætendendum iter. In corpore cornua hæc sicut cerastis aliquando & singula, cochleis semper bina, & vt prætendantur, ac resiliant. Vrorum cornibus Barbari Septētrionales potant, vrnasq; binas capitis vnius cornua implent. Alij præfixa his pila cuspitant. Apud nos in laminas secta transluccent, atq; etiam lumē inclusum latius fundunt, multasq; alias ad delitias conferuntur, nunc tincta, nunc sublita, nunc quæ cerostrata picturæ genere dicuntur. Omnibus autē caua & in mucrone demum cōcreta sunt, ceruis tñ tota solida & omnibus annis decidua. Boum attritis vngulis cornua vngēdo armoa medētur agricolæ. Asinus Indicus vnico armatus est cornu. Bisulcis bina insunt. cæterorum ossibus adhærēt, Ceruorū tñ cutibus enascuntur. Hali. cornua omnia desiccatiua sunt, cornu capræ & cerui combustum firmat dētes commotos, gingiuas solidat. Si autem ex eis diligenter tritis collirium fiat, eliminant virum, oculoq; prosunt, ad quem materiæ fluxum faciūt, sed post combustionem abluenda sunt. Si vero cum vino teratur, ac super dentes ponantur, confortant eos & producunt. Cinis eorum si lauetur diligenter, & bibatur, dissenteriæ prodest & excoriationi, porro si non combustum in aceto coquatur morbarum doloribus prodest. Si vero tritum bibatur percussioni Tyriæ prodest, & si cum dragagantho bibatur, dolorem vesicæ mitigat.

De Auribus. Cap. X.

ARistoteles. Aurium compositio est ex cartilagine & carne. Pars auris interior dicitur seposa, & exterior rotunda dicitur concosa. In interiori quidem est foramen tortuosum simile armillę spiralis. Finis autem auris est in osse, & similis in creatione firmę auris. Omnisq; sonus & tinnitus deuenit ad ipsum, & ab ipso reuertitur ad cerebrum. Exit enim a cerebro vena vna, & peruenit ad aurem dexteram atq; alia ad sinistrā, & motus aurium est super eas. Omne animal habens aures, habet eas mobiles, præter homines. Omne vero squamosum &

volatile nō habet aures, sed foramen tantum & viam auditus, animalia matiora magni corporis habent aures manifestas, & sunt boni auditus. Cum eo in aurium creatio manifesta fuerit, & tela continens, idest timpanons auditus tenuis, erit acutus auditus. Auriculæ mediocres bonitatem significant. Auriculæ vero prominentes & magnæ stoliditatem signant & garrulitatē. Albertus. Quadrupedia non habent aures in medio capitis, sicut homo, sed in superficie super caput retro, & hoc duplici ratione. Vnam ponit Auicenna, quia. s. talia caput habent dependens, & ideo libere non peruenitet aer commotus ad aures nisi essent in eminenti, nec bene possent audire. Iuxta terram enim turbationes multæ sunt sonos impedientes. Vnde campanę altius suspensæ vbi aerem liberum attingunt melius sonant, & remotius audiuntur. Alia ratio est, quia in his mandibula inferior est valde longa & magna pertingens vltra medium capitis loeū impediens congruā in medio positionem auriū. Ideoq; natura optime ordināns omnia, inuenit eis altum locū. Cæterum aures animaliū prominentes multum eriguntur ac reflectūtur a posteriori capitis versus anterius, quia nerui audibiles diriguntur ad capitis anterius. Ideoq; natura vt reflectio soni fiat ad eandem partē, erexit aures retro, vt percussus sonus retro veniat ad ante. Cuius signū est φ animal a mox, vt audiunt sonum, caput ergūt, & faciem versus eū dirigunt, eo φ venientē ad ante melius audiunt, q̄ a retro. Nam ab ante planus est soni ingressus, sed retro per carnis prominentiā impeditur. Porro aues ꝓpter duo nō habent aures prominentes, vnum est quod aues impediretur in volatu suo, eo φ multū capeteot ventū. Aliud est φ in volatu fieret multa repercussio aeris ad aures, ac per hoe esset sonus cōtinuus, & ex hoc accideret incōuenientia duo. s. φ ex sono continuo auditus confunderetur, & φ ex continua cerebri cōmotione, auis interficeretur. Plin. vbi supra. Aures tantum hominum immobiles sunt. Animalium aliis maiores, aliis minores. Cetuis tamen fissæ sunt, ac velut diuisæ, forieibus pilosæ, vitulo marino ac viberis cauernæ tantum insunt aurium loco. Pennatorum animalium buboni tantum & otto plumæ velut aures. Cæteri autem caoernæ ad auditum. Simili modo squamigeris atque serpentibus. In equis & omnium iumētorum genere iodicia animi præferunt, marcidæ fessis, nutantes pauidis, subrectæ furentibus, resolutæ ægris.

De Fronte & superciliis. Cap. XI.

IDem in eodem. Facies quidem homini tātum, cæteris os aut rostra. Frons & aliis inest, sed homini tantum tristitiæ, hilaritatis, clementiæ, seueritatis index in assensu eius. Aristoteles. Frons est superior pars faciei, quæ incipit & oculos intelligit. Facies tamen non recte nominatur nisi in homine solo. Frons magna signat ponderosum declinaotem ad stultitiam. parua vero significat bonitatem motus operationum. s. animæ, & qū fuerit lata signat prauitatem discretionis. Quando vero rotunda iracundiā. In fronte supercilia sunt quæ demissa significant inuidam, & cū fuerint recta sicut linea, significatur mollities ac fœminea fluxibilitas. Quando vero fuerunt arcuata, quousq; coniunguntur ad conum nasi, significatur leuis ac subtilis & studiosus in omnibus operibus suis. Quando vero arcuositas illa declinis fuerit ad tpa vel gibbositates genarum, significatur negligens & male disponens. Supercilia quidē creata sunt, vt ꝓhibeant humiditates, quæ ad frontem a capite descenduot. Palpebræ vero, vt prohibeant quod cadit sup oculum ab extrinseco, sicut sepes prohibet introitum in hortum. Supercilia super ossa posita sunt, & ob hoc augmentantur in eis pili apud senectutē. Plinius vbi supra. Supercilia homini & pariter & alterne mobilia sunt, & in his pars animi. Negamus annuimus hoc maxime indicant. Fastus superbia alibi receptaculum, sed hic sedem habet. In corde irascitur, hic subit, hic pendet.

De Oculis. Cap. XII.

ARistoteles. Sub superciliis vero sunt oculi. partesq; eorum sunt palpebræ superior & inferior. Ad hoc quidem creatę, vt prohibeant, quod cadit super oculū ab extrinseco. Intra oculum aūt humiditas illius per quā videtur est pupilla, & quod sequitur eam dī nigredo oculi. quod aūt est extra illā nigredinē, albedo. locus aūt oculorū conueniens est extrui spermatis. Itē partium oculi sunt & anguli. s. apud conum nasi, & gibbositatē genarum, & lachrymale superius & inferius. Cūq; lachrymale, & quod sequitur angulū oculi fuerit paruū & subtile. signat malitiam dispositionis & consuetudinis & figurę. s. oculi. Quando vero locus ille fuerit multæ carnis. sicut accidit oculis milui, significatur astutia & formidatio mala. i. appetitus decipiēdi alium cū timore ne decipiatur ab alio. Item oculi mediocris quantitatis, significant bonitatē discretionis intellectus. si fuerint profundi significatur acuitas in oībus animalibus. Si antē ꝓminentes significatur perturbatio discretionis, & malitia dispositionis, si vero mediocres signū est bonitatis. Item si multæ apertionis fuerint & paucę clausurę, significatur stultitia & inuerecundia. si vero multæ clausuræ, significat φ multū sit mobilis, leuis discretionis, non fixus in operationibus. Qn̄ vero mediocris inter duo, significatur bonitas ēt dispositionis & discretionis in oī opere vel tpe. Via qdem oculorū puenit ad venas, q̄ sunt circa cerebrū, & ēt exeunt vsq; ab auriculis, & continuanē cū posteriori capitis. Oculus ꝓfundus benè videt ēt a remotis, qa motus eius nō diuiditur neq; cōsumitur, sed virtus visibilis exiēs ab eo rectè vadit ad rē visam. Oculus verò ꝓminens, non sic. Cūq; extra oculū non fuerit coopertoriū necessariò debilitatur visus. Creatio quidē oculorū est ex aqua, & ex multitudine humoris fit color niger. Cū aūt fuerit humor modicus, fit color glaucus, sicut patet in mari. Itaq; oculi glauci nō sunt acuti visus in die neq; in nocte, quia glaucitas pp paucitatem humorum magis disgregatur ex luce solis. Oculi verò nigri minus in nocte propter multitudinem humorum, quia lumen noctis debilius est, & etiam humor vniuersaliter grauis motus de nocte, & motus oculi est ex elaritate, non ex humiditate.

De Palpebris. Cap. XIII.

PAlpebrę, vt dictū est. sunt partes oculorū superior & inferior. omne animal sibi simile gignēs hēt oculos pter talpā, & habet palpebras similiter & coopertoriū sensus visus. Nam quia natura oculi creata est ex humiditate, īdiget ista custodia, & vt sit visus acutus valde. homo claudit oculū plus oībus animalibus, quia tenuis cotij. super palpebrā. i. est coriū continēs ipsam, & ob hoc non consolidaē palpebra, neq; prępuciū, quia sunt coriū sine carne. aois uno claudit oculū. nisi p palpebram inferiorē, & eius clausura debet esse valde festina, qm̄ aoes necessario indigent acuto visu, qa vidēt a remotis, ꝓcipueq; aues vncorū vnguiū. ambulantia vero claudunt oculū p superiorē, lacertorū genus omninò non claudit. animal quadrupes ouās, est squamosi corii, & quod vinciatur capiti eius est valde durū, pp hoc non hēt palpebrā in superiori parte, sed tm̄ inferiorē habentē carnē & duriciē & extensionē ad claudendū oculū conuenientē. Piscis, & alia animalia aquosi duriq; corii maximè carent palpebris, ꝓpter duriciē corii, qm̄ opus palpebratū debet esse festinū. sed loco huius operrorii, atq; custodię habēt duros oculos, & ob hanc duriciē vident debiliter. omnia deniq; animalia habentia pilos habent palpebras. Aues autē & squamosi nequaquam, nec habent pilos in palpebris, nisi in superiori tātum, præter hominem qui habet in vtraq;, quia natura semper parat iuuamentū animali nobiliori. Omne animal claudit oculum ne cadat aliquid super eum, & hoc non ex voluntate, sed ex natura. Ex libro de naturis rerū. Omne animal habens palpebras claudit eas in somno, pręter leporem & leonem.

De diuersitate oculorū in diuersis generibus animaliū C. XIIII.

PLinius vbi supra. Subiacent oculi superciliis, pars corporis ꝓciosissima, vt lucis visu vitā a morte distinguant, non antē omnibus animaliū. hi etenim ostreis nulli. quibusdā concharum dubii, pectines enim si quis digitos aduersum hiantes eos moneat, coortahuntur vt vidētes. & olentes fugiunt admota ferramenta. Quadrupedum, talpis visus non est, oculorum effigies inest, si quis pręrētam detrahit membranam, inter aues autem ardeolarum genera, quas leucos vocant, altero oculo carere tradūt. Cocleis oculorū vicē cornicula bina ꝓtētatu adimplēt, nec lombricis sunt vlli vermiumvè generi. Oculi homini tm̄ diuerso colore sunt. Cęteris in suo cuiq; genere similes. Et equorū quibusdam glauci. Oculi vnicolores nulli sunt, sed cū candore oībus mediusculo differentes. Nec vlla ex parte maiora animi indicia cunctis animalibus, sed homini maxime. i. moderationis, clemētię, misericordiæ, odii, amoris, tristitiæ, lętitię. Contuitu quoq; multiformes sunt, truces, torui, flagrātes, graues, trāsuersi, limi, submissi, blādi, ardēt, incēdunē, humectāt, cohibent. Profecto in oculis animus inhabitat. Hinc illę misericordię lachrymę. Hos cum osculamur. animū ipsum videmur attingere. hinc fletus & rigantes ora riui. Quis ille humor est in dolore tam fecundus & paratus. aut vbi reliquo tpe. animo aūt videmus, aīo cernimus. Oculi ceu vasa q̄dam visibilem eius partē accipiunt, atq; transmittūr. Sic magna cogitatio obcęcat abducto intus visu. Sic in morbo comicials aīo caligante aperti nihil vident. Quin & patentibus dormiunt lepores. Tenuibus moltisq; mēbranis eos natura cōposuit. callosis contra frigida caloresq; in extremo tunicis. quas subinde purificant lachrymationū salinis. lubricos propter incursantia & mobiles, vni animalium homini deprauātur. vnde cognomina scabionū & petorum ab eisdē, qui altero lumine orbi nascerenē, coclites vocanē. Quis parui vtrinq; ocelli lucini inturię cognomen habuere. Nocturnorū aīalium velut feliū in tenebris fulgent. Capreis luporq; splēdēt & lucē iaculanē. Vitulo marino & hyene in mille colo-

le colores transeunt subinde. Quin & in tenebris multorum piscium resulgent sicut aridi robustiq; caudices vetustate putres. Non commouere diximus quæ non obliquis oculis, sed circumacto capite cernerent. Cameleonis oculos ipsos circumagi totos tradunt. Cancri in obliquum aspiciunt. Crusta fragili inclusis rigentes. Locustis squillisq; magna ex parte sub eodem munimento præduri eminent. omnia talia quorum duri sunt oculi minus cernunt, quàm quorum humidi. Serpentium catulis & hyrundinum pullis siquis eruat, renasci tradunt. Insectorū omnium & quibus testatia & operimenta sunt, oculi mouentur sicut quadrupedū aures. Quibus operimenta sunt fragilia his non sunt duri. Omnia talia & pisces & insecta non habent genas, nec integunt oculos. Omnibus autem membrana vitri modo translucida obtenditur. Mulieribus etiam infectæ quotidiano tanta est decoris affectio, vt tinguntur oculi quoq;. Alia de causa hoc natura dederat ceu vallum quoddam visus & prominens munitionem circa occursantia animalia, aut alia fortuitu incidentia. Defluere autem & meritò venere abundantibus.

De Oculis Cap. XV.

ARistoteles. Oculi puerorum apud generationem virides sunt, deinde mutantur ad naturam in eis vincentem. Oculi aliorum animalium non habent nisi vnum colorem, sicut oculi vaccarum, qui nigri sunt; & oculi ouium, qui sunt aquosi magis quam aliorum animalium. Oculi vero equorū inter animalia sunt diuersi coloris, & fortè vnus oculus erit glaucus, alius et contrarius, quod non accidit in alijs animalibus præter hominem. Causa glaucitatis oculorum in pueris est, quoniā ista mēbra sunt in eis debiliora quàm alia, & glaucitas oculorū in homine & equo. s. vt sit vnus oculus hominis vel equi glaucus & alius non, eadem est cum illa, qua homo tantum & equus in senectute canescunt. Nam canicies est quidam modus debilitatis humoris in cerebro, & paucitatis digestionis, & similiter glaucitas. Cum ergo natura fuerit debilis ad decoquendum quod est in vtroque, & decoxerit quiddam, & quiddam non, tunc accidit, vt quidam oculus glaucus fit, quidā non. capra quandoq; sicut & equus habet oculos dissimiles in colore. Ex libro de natura rerum. Oculi hominis appropinquant sibi secundum magnitudinem ipsius, plusquā cæteris animalibus. Animalia omnia marina oculos habent ossecos, & corium durum, quoniam aqua salsa subtilis & leuis penetraret, nec possent subsistere nisi natura pelles alijs fortiores haberent. Quædam animalia melius vident nocte quàm die, quoniam oculi eorum albissimo abundant humore. Vnde magis spiritus in diffunditur, sicq; distractum videndorum amittitur, nocte verò colligitur.

De Genis & Naribus. Cap. XVI.

PLinius lib. 11. Genæ quadrupedibus in superioribus tantū. Volucribus in inferiore, & quibus molle tergus, & serpentibus, & quadrupedibus quæ oua pariunt vt lacertæ. Structio camelus alitum sola. vt homo vtrinq; palpebras habet. Nec genæ quidem omnibus, ideo neq; nictationes his quæ animal generant. Grauiores alitum inferiore gena côniuent Eædem nictantur ab angulis membrana obeunte. Columbę & similia vtraq; conniuent. At quadrupedes quæ oua pariunt, vt testudines, crocodili, inferiori tantum sine vlla nictitione propter praeduros oculos. Extremum ambitum genę superioris antiqui cilium vocauere. vnde & supercilia. hoc vulnere aliquo deductū non coalescit. In paucis humani corporis membris. Infra oculos malę homini tantum, quas priscei genas vocabant, duodecim tabularum interdicto, radi a fœminis eas vetantes, pudoris hæc sedes. Ibi maxime rubor ostenditur. Infra eas hylaritates, risumq; indicantes buccæ. nasus altior est homini tantum, quem noui mores irrisione subdola dicauere. Non alij animalium nares eminent. Auibus, serpentibus, piscibus, foramina tantum ad olfactus sine naribus. Aristot. Nasus est instrumentum sensus odoratus & anhælitus, & via sternutationis. quando multiplicatur in cerebro ventus, & exit ex insperato; anhælitus verò qui ex ore præter necessitatem est, & est fœdus & inconueniens, quia per naturam exit nisi per nares. Nasus autem est boni sensus & motus, & paries qui est in medio eius est ex cartilagine. Transitus vero anhælitus & mustilaginis est vacuus. & hoc quidē instrumentum. s. olfactus, dicitur nasus in animalibus habentibus duas voces longas. In alijs autem diuisum est propè maxillas. Nasus elephantis est mēbrum longum & forte, molle ac flexibile, per quod adducit cibum ad os, & vtitur eo loco manuum in omnibus quibus indiget, etiam in eradicatione arborum. Et quando natat, eleuat illud additamentū sursum ad attrahendū aerem. Iruetarij longi nasi, sunt boni olfactus. Aues autē & serpentes & alia animalia habentia sanguinē habentia, habent vias nasi non diuisas, manifeste propè os, propter anhælitum. Ex potest dici quòd habent nasum, sed tantum rostra, quasi de natura

ossium in quibus sunt viæ olfactus. loco ergò nasi, oris, & dentium habent rostrum, & propter cibum, & propter olfactum vel anhælitum. Cætera vero animalia anhælantia anhælant per cānas, aut per branchas. Animal autem annulosi corporis anhælat per telam patientis, ac sentit odores. Isaac. Nares frigidæ sunt & siccæ. sunt enim cartilaginosæ, ideoque difficiles ad digerendum, & parum nutrimenti faciunt.

De Ore & Labijs. Cap. XVII.

ARistoteles. Os & partes quæ in eo sunt, & instrumēta sunt, & ad vsum cibi conuenientia; quoniam quidem animal quod cibatur, indiget incisione cibi in partibus paruis, & hæc incisio non est causa digestionis cibi omninò, sed velocioris digestionis. Operatio quidem oris est mittere cibum ventri, qui digerit eum calore naturali. Os quo indigetur ad vigorem, est multæ fissuræ, vt in lupis ac cæteris venantibus, & rapientibus piscibus; homo autem in cōparatione sui corporis, parui oris est. Animalia verò dentium acutorum os habent multum fissum. Labia sub naribus creata sunt ex carne boni motus, propter salutem & custodiam dentium. Et vt conueniant ad exitum sermonis, & ad gustandū humiditates. Plin. vbi supra. Labia sunt a quibus brochilabrones dicti sunt. Et os probū durius animal gignentibus. pro ijs cornea & acuta volucribus rostra. Eadem rapto viuentibus adunca, collecto recta herbas rodentibus, limumq; tuentibus reducta, vt sunt generi. lata in vsum iumentis vice manus ad colligenda pabula. Ora apertiora laniatu viuentibus. mentum nulli præter hominem nec malæ. Maxillas crocodilus tantum superiores mouet. Terrestres quadrupedes eodem quo cæteræ moræ, præterquam in obliquum. Isaac. Labia in cibis auibus laudabiliora sunt, quia auriculæ de cute & cartilagine sunt compositæ. Cartilago verò nisi de iuuenibus sit animalibus & bene coquatur, erit indigestibilis. Si verò de lactante & bene cocta sit, digestibilis erit.

De Lingua Cap. XVIII.

ARistoteles. Lingua creata est mollis carnis, & quandoq; lata, quandoq; stricta. Si verò mediocris, in hoc est laudabilis, quia conuenientior bonitati motus, & interpretationi vocabulorum. Quædam enim dicuntur per linguæ percussionem, quædam & labiorum côiunctionem. Lingua quidem hominis absoluta est valde, mollis & lata, vt vtatur duabus operationibus, primo. s. sensu & gustu humiditatum. Omne enimq; corpus molle conueniens est ad bonitatem sensus tactus, nec erit gustus, nisi per aliquem modum tactus. Lingua ergo, est instrumētū sensus gustus, sed ille sensus non est nisi in extremitate eius. Quod enim ex ea amplum est minoris est sensus, præterea quando lingua fuerit absoluta lata, & mollis, potest sermocinari bene, quoniā extēditur & extrahitur ac gyratur ore circunquaq; modis diuersis Ideoq; etiam auis latæ linguæ proferre potest aliquas litteras magis quàm aues strictæ linguæ. Linguæ verò animalium ambulantium & nutrientium habentium sanguinem nō iuuant ad vociferationem, quia duræ sunt & ligatę non absolutę, sed valent ad gustum. Linguę porrò serpentium & lacertorū longę sunt, & extenduntur extensione magna, habent. s. duos ramos in extremis suis, sicut pili, propter insatiabilitatem naturę ipsorum. & ideo sapor humiditatum in eis est duplex. Pisces autem hñt linguā, sed non diuisam, quia sensus humiditatū est in animali aquoso paruo tpr. Cibus. n. festinè transit ad ventrem, quia non pôt in ore diu manere, qm̄ extrahitur humiditas eius per aquā. siquis non declinauerit os ad vnā partē, non apparebit lingua. Item in capitibus aīalium omniū sub lingua vermis est in pfundo eius. Ideo mēbrum est inquietū. Plin. vbi supra. Linguę non omnibus eodē modo. Tenuissima serpentibus & crisolea vibrans, atri coloris. & si extrahas, prælonga, lacertis bifida & pilosa. Vitulis quoq; marinis duplex. Sed supradictis capillamenti tenuitate. Cęteris ad circumlambenda ora. Piscibus paulominus quàm tota adhęrens. Crocodilis tota Sed in gustatu linguę vice carnosum aquatilibus palatum. Apibus etiā prę longa eminens, & cicadis. Quibus aculeus in ore fistulosus, ijs nec lingua, nec dentes, quibusdam insectis intus lingua, vt formicis. Cęterum lata elephanto, Reliquis in suo genere semper absoluta. Homini tantum ita sępe constricta venis vt incidi eas necesse sit. Intellectus sapor est cæteris in lingua, homini & in palato. testudini marinę lingua nulla, nec dentes, sed rostri acie comminuunt omnia. Leonibus ac Pardis omnibusq; generis eius etiam felibus imbricatę asperitatis, & limę similis, attenuansq; lambendo cutem hominis. Quę causa etiam mansuefacta vbi ad viciuum sanguinem peruenit, saliua inuitat ad rabiem. Ranis prima cohæret. Intima absoluta a gutture qua vocem mittunt. Mares tum vocantur Ololygones, stato id tpe eueniunt, cientibus ad coitum fœminas. Tū siquidem inferiori labro demissu ad libramētū modicæ aquę receptæ in fauces pal-

pitante sibi lingua violatus elicitur. tunc externi buccarum sinus perlucent, oculi flagrant labore propulsi. Quibus est posteriori parte aculei, his & dentes & lingua. Isaac. Lingua inter lacertos & teneram carnem mediocris est. iccirco sola comesta dat nutrimentum molle & mediocre. Aristoteles. Omnia quidem animalia habent appetitum cibi. Animal anulosi corporis habet tale membrũ per quod sentit cibum intra os, sicut genus formicarum & alia multa testei corũ. Quædam etiam eorum habẽt illud membrum extra sicut aculeum, & eius natura mollis est & vacua, per ipsum gustat & sentit & attrahit cibum, sicut patet in Muscis, & Apibus, atque similibus.

De Maxillis & Dentibus. *Cap. XIX.*

Acrot. Maxillę, vt ait Isidorus, per diminutionem a malis dicuntur, sicut Paxillos a Palo, Taxillus a Talo. Mandibulæ verò sunt maxillarũ partes. s. a mandendo dictæ, cõtinent enim dentes. Aristot. Omnẽ animal habens caudã pilosam, habet caput paruum & mandibulas magnas. Homo quidem & Quadrupedes amouẽt mandibulas superius & inferius & in latus. quia mordent, masticant, & ruminant. Aues autẽ & Pisces mouent superius atq; inferius. sed non in latus quia non masticant, sed solum mordent. Omne animal mouet inferiorẽ mandibulã pter Cenchelia quæ mouent superiorẽ. Plin. li. xi. Maxillas Crocodilus tñ superiores mouet. Arist. Dentes habet omne animal generans Animal sibi simile. Qualitas quidem & quantitas dentium hominis conuenientes sunt ad loquẽdum, & maximè anteriores. In quibusdã aũt Animalibus natura dentium est ad vtendum cibo. In quibusdã ad vigorẽ contra nocumẽta. Et qđã habent dentes acutos, fortes, intrantes sese in modum serræ. vt non obtundantur. Quædã verò duos culmos prominentes, vt Porci; & horum modorũ vnus est ad vigorẽ, alius ad pugnandum. Nullũ animal habet vtrunq; simul, quia Natura nihil agit superfluè. propter hoc non habent Porci culmos prominentes, nec mordent, nisi per acuitatem dentium. Natura siquidẽ non dat membra vigoris conuenientia, nisi animalibus indigentibus illis, vt aculeum, vngues, cornua, culmos prominentes, & similia. Itaque non est aliquod Animal quod habeat simul dentes acutos vel dentium culmos & cornu. Animalia quoque cornuta superius dentes non habent: Animalia dentium acutorum hñt os multæ fissuræ. quia indigent eo ad vigorẽ. Et oẽ Animal habens serram dentiũ comedit carnes. Et qm animalium masculi fortiores sunt q̃ fœminæ fortè pdicta mẽbra vigoris. s. cõuenientia erunt in masculis tm̃. vel in masculis fortiora, q̃ in fœminis. Ob hoc mares Ceruorum habent cornua, fœminæ non. Inter cornua quoq; Thaurorũ & Vaccarum diuersitas est & in cornib. Ouiũ, similiter dentes Pisciũ acuti sunt præter Scarum, quia pp humiditatem in ore cibum diu tenere non pñt. Sunt etiam incuruati, quia vigor illorũ in eis est. Aues autẽ non hñt dentes, sed rostra loco labiorum & dentium. Serpentium dentes acuti sunt, diuersi conuncti. Ceruus senex dentes non hẽt, vel paucos habet. In India legitur esse Lupi genus hñs tres acies dentium inferius & superius. Est & Animal quod dã quod aperit os, & intrãtes Auiculæ mundãt dentes eius, cibantes se sordibus eorũ. Animalia masculina plurium dentium sunt, q̃ fœminea, sicut patet ĩ hoĩbus, porcis, & capris. In aliis autẽ nõ apparet. & illa quidẽ q̃ multorũ sunt, longę vitæ sunt vt in pluribus. Quæ verò paucorum separatorum, breuis vitæ. In animalibus quæ carent dentibus superius coagulatur lac. lac verò dentes habentis in vtraq; mandibula, nequaquam.

De Dentium varietate. *Cap. XX.*

Plinius vbi supra. Dentium tria sunt genera, serrati, aut continui, aut exerti. Serrati pectinatim coeuntes, ne contrario occursu atterant, vt serpentibus, piscibus, canibus. Continui, vt hoĩ, equo. Exerti Apro Hyppotamo elephanto. Cõnuorũ qui digerunt cibũ lati sunt & acuti qui cõficiunt duplices qui discernunt eos canini appellant, hi sunt e serratis longissimi. Continui, aut in vtraq; parte oris sunt, vt equo aut superiores primores nõ sunt, vt bobus ouibusq; q̃ ruminãt. Capræ superiores nõ sunt, pter primores geminos. Nulli exerti sunt quibus serrati. Raro insunt fœminæ, & tñ sine vsu. Itaq; cũ Apri percutiant, fœminæ sues mordent. Nulli cui cornua, sunt exerti, sed oẽs sunt cõcaui. Cæteris verò solidi. Pisciũ oĩbus serrati pter Scarũ, huic vni Aquatiliũ plani. Cæterũq; multis eorũ in lingua & toto ore vt turba vulnerũ molliant, q attritu subigere non queunt. Multis & in palato, atq; ẽt in cauda. Præterea in os vergentes ne excidant cibi nullũ hñtibus retinẽdi adminiculũ. Similes aspidi & serpẽtibus, sed duo in superna parte dextera leuaq; lõgissimi tenui fistula perforati, vt Scorpionũ aculei venenum infundentes. Nõ aliud hoc esse q̃ serpentium, & inde venis sub spina ad os peruenire, & has per ventrẽ diligentissimi Auctores scribunt. Quidã vnum esse eũ, & quia sit aduncus resupinari cum momorderit. Aliqui tunc decidere eum rursusq; recrescere facilẽ decussu, & plerisq; ternos. Viperæ dentes gingiuis conduntur, hæc eadẽ pgnans veneno impresso, dentiũ repulsu, virus fundit in morsus. Volucrũ nulli dentes, pter Vespertilionem. Camelus vna ex his q̃ nõ sunt cornigera, in superiori maxilla priores nõ hẽt. Cornua habẽtiũ nulli serrati sunt. Et Cochleę dentes hñt, indicio est a minimis earũ derosas vires. At in marinis crustata & cartilaginea priores hẽre, Irẽ Echinis quinos esse, vnde intelligi potuerit miror. Dentiũ vice aculei insectis. Simiæ dentes vt hoĩ. Elephanto intus ad manendũ quattuor, pterq; eos qui prominẽt. Masculis reflexi, Fœminis recti atq; proni. Masculus marinus qui balenã antecedit nullos hẽt. sed p his setis intus os hirtũ & linguã ẽt ac palatũ. Terrestriũ minutis quadrupedibus primores bini, vtrinq; longissimi. Cæteris cũ ipsis nascunt, hoĩ postq̃ natus est 7. mẽse. Ex lib. de Naturis rerũ. Omne animal dentes hñs serrales haurit aquã lingua. Animalia dentes ęquales habẽtia sugẽdo trahunt aquã in ventrẽ. Aĩalia multorum dẽtiũ longę vitæ sunt in pluribus, paucorũ aũt breuis. Itẽ animalia ruminantia nõ hñt dentes nisi ex vna parte. quia nõ erat necesse. Cũ. n. ruminãt cũ deliberatione masticãt, & cibos trãsmittunt. Oĩa vero animalia q̃ in aqua manent & dentata sunt. cõstipatos & acutos dentes hñt, vt citius inscidant & in ventrem trãsmittant, ne aquarũ ablutione esca eorum dentibus auferat.

De eorum mutatione. *Cap. XXI.*

Plinius lib. xi. Reliquis animaliũ dentes ppetui manent, mutant homini, leoni, iumento, cani, & ruminantibus. sed leoni, & cani, non nisi canini appellati, Lupi dexter caninus in magnis habetur opibus. Maxillares qui sunt a caninis nullũ animal mutat, hoĩ nouissimi qui gemini vocant, circiter vicesimũ annum gignuntur, multis & octogesimo. fœminis quoque, sed quibus in iuuẽta nõ fuere nati, decidere in senecta & mox renasci certũ est. Zanclen Samothracenũ ciuẽ cui renati essent post centũ & quatuor annos, Mucianus visum a se pdidit. Maribus plures q̃ fœminis in hoĩe pecude capris ve. Timatehus. Nicodis filius Papij duos habuit ordines maxillarũ. Frater eius non mutauit primores, ideoq; pteriuit. est exẽplum dentes hoĩ in palato gigni, canini amissi casu aliquo nunq̃ renascuntur. Cæteris senecta rubescunt, equo tm̃ candidiores fiunt. Aetas veteranorũ dentibus indicatur. Equo sunt dẽtes numero xl. Amittit xxx. mense primores vtrinq; binos. Sequenti anno totidem pximos cũ subeunt dicti columellares. Quinto anno incipiẽte binos amittit, qui sexto anno renascunt. Et septimo oẽs habet & renatos & immutabiles. Equo castrato prius nõ decidunt dẽtes, Asinorũ genus xxx. mẽse similiter amittit, deinde senis mẽsibus. Quod si nõ prius pepererint, q̃ decidãt postremi, sterilitas certa. Bobus his mutantur. Suibus decidunt nunq̃. Assumpta hac reseruatione senectus in equis & cæteris veteranis intelligitur dentiũ brochitate, superciliorũ canicie, & circa ea lacunis, cũ ferè xvi. annorũ existimant. Hoĩum dentibus quoddã inest virus, nã & speculi nitorẽ ex diuerso nudati hebetant, & colũbarũ fœtus implumes necant. Reliqua aĩalia q̃ serratos hñt, sæuissima dentibus. Arist. Hõ eijcit dentes, sed anteriores tñ, & nõ molares. Equus quoq; & mulus & asinus dẽtes eiiciunt, Porcus nõ eiicit omnino Canis vero non eiicit aliquẽ, donec egrediatur in loco suo similis. Aĩalia quoq; agrestia culmos eiiciunt. Nã de anteriotibus dubitat. Nõ aũt cognitũ sunt canes iuuenes a senibus nisi p dentes, qa iuuenũ albi sunt & acuti, senũ nigri nõ acuti. Oẽ animal cũ pcedit in ætate nigrescunt dẽtes eius, pter equũ, cui econtrario albescit. Elephas cũ generatur apparent dentes subito generati cũ eo, dentes vero magni non apparent. donec iuuenescunt. Dẽtes qui nascuntur intra gingiuã, nõ oriuntur in viris & mulieribus, nisi post xx. annos. & fortè in quibusdam mulieribus post annos 70. & origo eorum est cum magno dolore, maximè quando intempestiuè oriuntur &c.

De Collo & gutture. *Cap. XXII.*

Colli creatio propter anhelitum est. & propter cibũ. In collo nanq; sunt Trachea propter anhelitum, & Isophagus p quem intrat cibus ad ventrẽ. Animal si non habet collum, non habebit pulmonẽ. Potest quidem esse situs ventris post situm capitis. sed non potest esse situs pulmonis post situm capitis, quia inter ea debet esse canna, per quam diuidatur aer, per concauitatem pulmonis. qm instrumentum anhelitus longum est. Isophagus autem carnosum est, & habet extensionem ad modum neruí, & ampliatur, vt sit obediens ad introitum cibi. Canna vero & vena aspera corpus est cartilaginosum, quia creatio eius non est propter anhelitum tantum, sed etiam propter vocẽ. Et vox debet esse dura & lenis, vena aũt magna quæ corã Isophago est posita, magno exposita est nocumento, quia si quid in eã ex cibo ceciderit erit causa strãgulationis & multæ occasionis. propter hoc natura posuit super orificium cãnæ coopertoriũ, s. Epiglo-

Epiglotum. Et est mêbrum super radicê linguæ, quod aperitur apud indigentiam anhelitus, & clauditur, vt non cadat in eam cibus. Quod si neglexerit animal & anhelauerit comedendo & bibendo, cadatq; in cannam aliquid de cibo, accidit tussis & strangulatio. Fuit autem necessario locus canoŭ certâ Isophagu, quia mêbrum nobilius & melius dignius est, vt sit in parte anteriori, & non in posteriori, & similiter in dextra non sinistra, & in superiori non inferiori, nisi si alia res nobilior prohibens ipsum ibi esse. Cor autem positum est in anteriori pectoris, & in anteriori cordis est oîs sensus & motus. Principium vero vitæ & anhelitus per cannã & pulmonem vadit ad anterius cordis, quod autê intrat Isophagum, vadit in ventrê. Os colli leonum est continuum, & non est in eo nodositas. Serpentes non hñt collum distractum in maiori parte. Autum colli magnitudo, sequitur magnitudinê crurium. Excipiuntur aût natantes, hütes corium inter digitos. In auibus piscantibus collum est sicut arũdo, rostrum sicut hamus. Ex lib. de naturis rerum. Quibusdam animalibus longiora colla formauit Deus, vt equis, camelis, & elephantibus, & hoc vt ad visum pastionis extendant. Cum. n. altiora sunt animalia, non possent aliter herbis minutissimis pasci. Animalia quoq; ruminantia ferê oîa longum collum hñt. Quibusdam vero breuiora dedit & angustiora, vt Leoni ac Tigribus, quia non in terram pascendi gratia extricem & ora deflectant, sed aut cetuû inuadunt, aut bouem, vel ouê decerpunt. Plin. vbi supra. Tõsillæ in homine suoi io sue glandolæ. Quod inter eas vuæ noîe vltimo dependet palato hoiũm tñ est. Sub ea minor lingua. Nulli oua generantium. Opera eius gemina duabus interposita fistulis. Interior earũ Epiglosis appellatur arteria ad pulmonem atq; cor pertinens. hanc operit in epulãdo ac voce illac meante, ne si potus cibus ve in alienum detrauerit tramitê, torqueat. altera exterior est, appellatur Saoc gula, qua cibus atq; potus deuoratur. Tendit hæc ad stomachũ, is ad ventrem. hanc per vices operit cum spiritus tñ aut vox cômest, ne restagnatio intempestiua alui obstrepat. Ex cartilagine & carne arteria, gula neruo & carne côstat. Ceruix nulli nisi quibus vtra que hæc. Cæteris collû quibus tñ gula sed quibus ceruix e mul tis vertebratisq; orbeculatim ossibus flexibilis ad circũspectũ articulorum nodis iungitur. Leoni tñ & Lupo, & Hienæ, singulis rectisq; ossibus rigês. Cætero spinæ adnectitur. Ipsa lumbis ossea, sed tereti structura per media foramina a cerebro medulla descendente. Eandem ex esse naturam quam cerebro colligunt. qñ prætenui eius mêbrana modu incisa statim expiratur. Quibus longa crura, bis longa & colla. Itê aquancis quamuis breuia crura habentibus simili modo vncos vngues. Guttur homini tantũ & suibus intumescit aquarum quæ potantur plerunq; vitio. Summum gulæ fauces vocantur, postremum stomachus. Hoc nomine est sub arteria iam carnosa inanitas adnexa spinæ ac latitudinem ac longitudinem lagenæ modo fusa. quibus vo ces non sunt, nec stomachus quidem est. nec guttus, vt piscibus, & ora ventribus iunguntur. Testudini marinæ arte sia & stomachus denticulatus callo in modum rubi ad côficien dos cibos decrescentibus ctenia quicquid appropinquat vêtri. Nouissima asperitas vt scobina fabri.

De armis & Pectoribus & Costis. Cap. XXIII.

Actor. Armi iuxta Isiduorũ propriæ sunt quadrupedum sicut humeri hominum. Sunt aût armi duo animali, quorum dexter dicebat in lege armus separationis, quia in separatione mêbrorum hostiæ legalis primus ab ea separabatur, & tan quã cæteris membris dignior in partem sacerdotum deputabat. Traduut etiã quidam q formatio corporis animalis in vtero matris ab humero dextro inchoatur. Ijs anteriores pedes animalium cũ cruribus suis, sicut humeris hominum manus cum brachijs iunctantur. Arist. Homo quia pluris est intellectus su per animalia cætera, natura dedit ei manus sicut dantur fistulæ fistulatori, vt possit eis vti diuersis modis, quia cum sit valde intelligens, multis indiget instrumentis. Itaq; manus non est viiũ instrumentum, sed multa, cætera quidem animalia nô hñt, nisi vnum modum vigoris, nec possunt alium habere vel arma sua mutare. homini vero manus est sicut vnguis & vngula, & lancea, gladius, & alia instrumenta. quia facere potest omnia ista. In animalibus autem natura posuit loco manuum pedes anteriores. Itaq; animal multos digitos habens in pedibus, vtitur anterioribus, sicut homo manibus, quia pugnat eis, & eijcit a se nocumentum. Animal autem hñs solcas facis hoc cum posterioribus, quia anteriores non sunt ad hoc convenientes. Simia vtitur manibus sicut pedibus & manibus quia composita sont ex manu & pede. Elephas naso vtitur loco manus in accipiendo cibum & potum, & hoc in omnibus in quibus indiget, etiam in eradicando arbores. Manus sinistra in hominibus nô est leuis motus, nec pes sinister in animalibus, præterquã in elephante. Plinius vbi supra. Pectus præcordijs & vitalibus natura circumdedit homini latum reliquis carinatum. Aristo teles. Pectus est homini latum, in quadrupedibus hoc autê esse non potest, propter extensionem pedum anteriorum, & propter ambulationem. Ideoque non habent mammillas in pectore solus ergo homo pectus habebit latum. Cætera nanque animalia habent angustum: Pectus hominis paucæ carnis est. Aues autem pectus carnosum & acutum habent, ratione supradicta. Plinius vbi supra. Costæ homini tantum octonæ, Suibus denæ, cornigeris. xiij. Serpentibus 30.

De Mammillis. Cap. XXIIII.

Aristoteles. Mamillas habent animalia quædam in pectore, quædam in ventre, quædam prope coxas. Mulieres quidem in pectore vbi costæ concurrunt propter amplitudinem loci, & a se inuicem diuisas, quia carnosæ sunt, & locus ille carnosus. Et in matibus quidê propter ambulationem. in mulieribus autem propter cibum fœtus. Et in annis nubilibus incipiunt intercissari Cætera vero animalia non potetant eas habere in pectore ante pedes anteriores, propter grauitatem, quia multum ꝑ hiberent. Animalia quidem paucorum filiorũ habentia solcas & cornua duas tantum mammillas hñt prope coxas. Animal vero multorum filiorum multæq; fissuræ in pedibus, habet mã millas multas, sicut canis & porca. Quoddam habet duas tñ. in ventre sicut læna. Cuius causa est non, quia sit paucorum filiorum, sed quia modici lactis est. Cibus eius transit in corpus, qa comedit nisi raro, & comedit carnê. Elephas vero fœmina duas tantum habet, quia tãtum vnicum parit fœtum, & habet eas in subascellarũ, quia locus primus est mãmillarum. Non aût ꝑpe coxas. quia fissi pedis est Non enim animal fissi pedis pôt esse, mãmillas habens prope coxas Item quædam animalia multas habent mammillas, & multum lac, vt Porca. & hoc habet proprium q primam mammillam dat primo filio. Primæ verò mã millæ sunt ꝑpe subascellaria, & propter hoc habet ille elephas fœmina duas mammillas, vt dictum est. Mammillæ autem animalium multorum filiorum sunt in ventre, quia multæ sunt, maius enim indigent, & quoniã in latitudine non possunt esse plusquã duæ. s. in latere dextro & sinistro. Situs earum est in longitudine ventris. Aial autem carês multis fissuris in pedibus & manibus, habens paucos filios, habet distinctionem in mãmillis apud ascellaria. vt camela & equa & asina. Quoniam huiusmodi animalia non pariunt nisi vnum. Similis est etiam dispositio in habentibus sorulares, vt in cerua, vacca, capra, & similibus. Causa huius est quia corporis incrementum est in parte superiori, & ob hoc indigent cibo pluri. Alia vero pars econtra, propter hoc posuit natura mammillas in parte illa.

De eodem. Cap. XXV.

Mammillæ sunt in animali, quod generat animal, & in aoi mali habête pilos, vt est homo vel equus. & in animalibus quadrupedibus. Et in marinis magnis, vt in Delphino & kcky. Et totum lac animalis est in mammillis. Animalia vero ouantia, non habent mammillas, vt pisces & aues. Item prædictorũ animalium fœminæ omnes habent mammillas, quorundam vero mares non habent Equi quando matribus assimilantur, habent mammillas. Quando vero patribus nô habent. & quorundam marium mammillæ magis apparentes sunt, maximeq; habentium corpora humida & leuia In quorundam etiam mariũ mammillis est lac, sed paucum: declinatio vberis ad inferiora ante partum signum est multitudinis lactis. Lac animalium multas mammillas habentium, non conuenit ad caseum. Plinius vbi supra. Mãmas homo solus e maribus habet. cætera animalia mãmillarum notoras tantum. sed nec fœminæ quidem in pectore nisi quæ possunt partus suos attollere. Oua gignêtiũ nulli, nec lac nisi animal pariens. Volucrum vespertilio tantũ. Fabulosum enim arbitror de strigibus vbera eas infantium labris immulgere. Esse quidem in maledictis iam antiquis strigem conuenit. sed quæ sit auium constare non arbitror. Quibus solida vngula, nec supra geminos fœtus, hæc omnia binas habent mammas, nec alibi quàm in fœmoribus. eodem loco bisulca & corrigera. Boues quaternas, & capræ binas. Quæ numeroso fœcunda fœtu, & quibus digiti in pedibus hæc plures habêt toto vêtre duplici ordine, vt sues generosæ duodenas. vul gares binis minus, similiter canes. Alia vêtre medio quaternas, vt Pantheræ, alia binas vt Leænæ, Elephas tantũ sub armis duas, nec in pectore, sed citra in alis occultas Nulla in fœminibus digitos habentium. primi geniti in quaq; parte suis primas premunt, & si esce sunt faucibus proximæ, tamê suam nouit quisq; in fœtu quo genitus est ordine, eaq; alitur nec alia. Detracto il la alumno suo sterilescit ilico ac residit. Vno verò ex omni turba relicto, sola munifica quæ genito fuerat attributa descendit. Vrsæ mammas quaternas gerunt. Delphini binas. in imo aluo. papillas

papillas tantum nec euidentes, sed paulo in obliquum porrectas. nec aliud animal in cursu lambitur. Balenæ quoq; & vitulæ mammis nutriunt fœtus.

De Corde. *Cap. XXVI.*

ARistoteles. Cor est in omnibus habentibus sanguinem. Vasa nanq; sanguinis venæ sunt. & harum principium est cor, vnde venæ videntur exire a corde, non transire per ipsum. Natura verò creationis cordis est ex venis, & est ex genere venarum. Situsq; eius est conueniens ad suũ esse prius. quia positũ est in loco superiori & anteriori. quod nobilius est ordinatum in loco nobiliori naturaliter, s. in medio corporis, quo indigetur necessario, hoc enim est inter membrum recipiens cibum, & membrum per quod exit superfluitas. quoniam his duobus membris & tertio in quo est vitæ principium indiget omne animal. Illi vero qui fuaciũt, ꝙ principium venarum in capite sit, errauerunt, quia ponunt multa principia distincta esse in loco frigido. Vbi autem possibile est vnam radicem esse, melius est ꝙ multa principia facere. Cor itaq; quia principium venarum est concauum ad recipiendum sanguinem, & spissum ad custodiendum principium motus. Et in nullo membro est sanguis sine venis, nisi in corde tantum. Nec venit ad cor ex alio loco, quia fons est & principium sanguinis, & mẽbrum recipiens sanguinem. venæ vero cannales vel aluei: & hoc patet quia causatio cordis primo apparet sanguinea, & est principium motus rerũ delectabilium, ac sensibilium. & vniuersaliter motus cuiuslibet sensus ex ipso incipiunt. & ad ipsum redeunt. Debet ergo esse vnum, & in medio tanq̃ principium, quia locus ille conuenientior est, & medium & vnum. Virtusq; eius expãditur ad omnia membra secundum vnum modum Et hoc apparet etiam p sensum, quia cor apparet in corpore embrionis in initio sue causationis, & videtur moueri inter alia membra quasi animal. quia principium est naturæ animalis habentis sanguinem. Positum est autem cor in anteriori pectoris, vt non infrigidetur cito, ꝓpter hoc fuit causatio pectoris paucæ carnis. posterius vero maioris carnis. habet enim cooperimẽtum multum ex parte dorsi. Et in alijs quidem animalibus positum est cor in medio pectoris. In homine vero declinat ad sinistram, vt sit infrigidatio sinistræ partis æqualis infrigidationi dextræ, quia sinistra pars in homine frigidior est, quàm in alijs animalibus. Iterum pars acuta cordis est in oppositione capitis, & est in ea motus. Cor diuiditur in partes consimiles, sicut vnumquodq; aliorum membrorum interiorum, quæ oĩa sunt in habentibus sanguinem & non in alijs. Omniumq; illorũ natura sanguinea est, quia situs eorum est super vias venarum, & vacuitas est inter ea. Oĩa itaq; membra corporis composita sunt ex venis, in quibus currit sanguis. In corde est principium venarum, & prima virtus creans sanguinẽ. In corde animalis magni sunt tres ventres, & in parui corporis, duo, quia locus est receptionis sanguinis puri. Principia nãq; venarum in corde sunt duo, s. vena magna, & adorti, quia natura sanguinis diuisa est in duo. Melius autẽ est vt sint tres ventres quatinus sit vnum principium cõe, & est mediũ singulare. In vẽtribus quidem qui sunt in parte dextra, sanguis est multũ calidus, ob hoc dextra pars calidior est q̃ sinistra. & sanguis in sinistra minor est atq; frigidior. Habent aũt ventriculi sanguinem temperatum in quantitate & qualitate, & est valde humidus. & ita debet esse in membro in quo est prima virtus. In cordibus autem debet esse diuisio quæ assimilatur suturæ. In cordibus equi & vaccæ sunt ossa, est & in corde cerui

Item de eadem. *Cap. XXVII.*

COrda diuersantur in magnitudine & paruitate. mollicie & duricie. Corda nanq; animalium habentium sensum mollia sunt, carentium vero sensu dura Item animal magni cordis timidũ est. vt asinus, ceruus, lepus, mulus, sicut. n. paruus ignis in domibus magnis minus calefacit quàm in paruis. sic calor paruus in corde magno nõ põt ipsum implere. quia dilatatur, & ob hoc efficitur sanguis frigidior. propter hoc etiam non erit pingue animal magnorum ventriculorũ, nec animal magnarũ venarum. sed econtrario potius. Animal autẽ habens cor mediocre, magis est audax. Item cor inter omnia mẽbra interiora nõ potest dolorẽ pati, nec infirmitatem ferrẽ. Quando enim; corrumpitur principium, in nullo adiuuantur membra residua. & huius signum est, quia in corde mortui naturaliter nunq̃ apparet infirmitas. sicut apparet in alijs membris interioribus, vt in renibus lapides, aut vulnera aut apostemata. similiter in hepate vel pulmone. Oẽs ergo occasiones quæ accidunt animalibus, non apparent in eo. Cor & cerebrum indigent custodia, quoniã in eis est præcipue virtus vitæ. Principium autem vitę & omnis sensus a corde est Accipiter corda comedit auium quas capit. Plinius vbi supra. Cor animalibus alijs est in medio pectore homini tantũ infra leuam papillam turbinato mucrone in prio-

ra eminens. Piscibus solum ad os spectat. hoc primum nascentibus formari in vtero tradunt, deinde cerebrum, sicut tardissime oculos. sed hoc primum mori, cor nouissime, hinc præcipuus calor. Palpitat certe & quasi alterum mouetur. Inter animalia molli firmoq; opertum membranæ inuolucro, munitum costarum & pectoris muro, vt pariat præcipuam vitæ causam esse & originem. Prima domicilia intra se animo & sanguini præbet sinuoso specu. & in magnis animalibus triplici. In nullo non gemino. Ibi mens habitat. Ex hoc fonte duæ grandes venæ in priora & terga discurrunt, sparsasq; ramorum serie ꝑ alias minores omnibus membris vitalem sanguinem rigãt. Solum hoc viscerum vitijs non maceratur, nec supplicia vitæ trahit. Læsumq; mortem illicò affert. Cæteris corruptis vitalitas in corde durat. Bruta existimantur animalium quibus durum riget. Audacia quibus paruum est, pauida quibusdam prægrande. Maximum autem est proportione muribus, & lepori, ac ceruo, pantheræ, mustelis, hyenis, & omnibus timidis aut propter metum maleficis. In Paphalagonia bina perdicibus corda, in equorum corde & boum ossa reperiuntur interdum augurio. Id per singulos annos in homine ad binas drachmas ponderis ad quinquagesimum annum accedere. Ab eo detrahi tantundẽ, & ideo non viuere hominem vltra cẽtesimum annum defectu cordis Ægyptij existimant, quibus mos est cadauera seruare medicata, hirto corde gigni quosdam homines produnt, nec alios esse fortiores industria, sicut Aristomenem Messenium q̃ trecentos occidit Lacedæmonios. Ipse autem conuulneratus & captus semel per cauernam latomiarũ euasit angustias vulpiũ aditus sequutus. Iterum captus sopitis custodibus somno ad ignem euolutus. lora cum corpore exussit. Tertiò capto Lacedæmonij pectus dissecuere causa videndi, Hirsutumq; cor repertum est. negatur posse cremari cor in his qui cardiaco morbo obierunt, negatur & veneno interemptis. Isaac vbi sup. Cor duræ substantiæ est, tardeq; de stomacho exeitur, sed tamen cũ bene digeritur, multum & bonum dat corpori nutrimentum.

De Pulmone. *Cap. XXVIII.*

ARistoteles. Pulmo est instrumentum anhælitus, & principium motus eius est in corde. Ipse est preparatus ad amplitudinem in introitu aeris propter mollitiem & vacuitatem & concauitatem & magnitudinem sui corporis. Cumq; inflatur intrat aer, & cum constringitur exit aer. Quia vero pulmo conueniens est pulsui cordis, non inflatur, eleuatur multum. Pulsus autem cordis non accidit præcipuè nisi in homine, quoniã homo sperat & timet. Animal ambulans habet pulmonem, quĩa indiget infrigidatione: Et animal habens sanguinem, eò magis indiget, quia maiorem habet calorem. Animal vero carens sanguine, sufficit ei de infrigidatione spiritus naturalis, qui est in eo Sanguis qui est in pulmone non est fixus, sed ille q̃ est in corde fixus est. Omnia animalia anhælantia pulmonem habent. Anhælant autem omnia ambulantia, & etiam quædam aquosa, sicut delphi. & omnes lupi marini magnorum corporum, quoniam attrahunt aerem Multa quoq. animalia communis naturæ sunt, aquosa. s. & siluestria, & anhælitus est complementũ vitæ illorum. Animal generans habet pulmonem magnum multiq; sanguinis, ꝓpter calorẽ naturæ. Pulmo vero animalis ouantis est paruus & siccus, aues habẽt pulmonẽ modicum concauũ spumæ similem. huiusmodi ergo animalia non multũ sitiunt, & abstinent a potu longo tpe pp paucitatem caloris. Infrigidantur. n. ex motu pulmonis, quia motus eius adducit multum aeris. In animalibus generantibus animal pulmo diuisus est in duo, pp hoc putant multi ꝙ habeant duos pulmones. Plin. vbi sup. Sub corde est pulmo spirandi officiũ attrahens, & reddens animã. Idcirco spongiosus ac fistulis inanibus cauus. pauca eũ hñt aquarilia ac cætera oua pientia exiguũ, spumosum, nec sanguineũ, ideo nõ sitiunt. Eadẽ est causa quare sub aqua diu ranæ & phocæ viuunt. Testudo quoq; q̃uis ꝑgrandẽ & sub tegumẽto hẽat, sine sanguine tñ habet. Quãto minor hic corporibus, tãto velocitas maior. Camæleoni portiõe maximus, & nihil aliud intus. Auic. Pulmo ois nutrimentũ paruũ est, declinans ad flegmaticũ. In ipso est cõstrictio vẽtris, & est eius digestio facilis. sũt aũt pulmones medicinales, vt arietis, vulpis, & leporis. Isaac vbi sup. Pulmo facilis est digestionis, & velociter de stomacho eijcit pp leuitatẽ & raritatẽ substantiæ, ꝓinde cæteris membris minus generat nutrimentũ, flegmatico pertinet humori.

De Hepate. *Cap XXIX.*

ARistoteles. Hepar est principale mẽbrũ in oibus aĩalibus habentibus sanguinẽ, & est ad decoquendũ & digerendũ. Hepar enim & splẽ possunt decoquere cibũ, quia sunt de sanguine, & habent calorem multum. Est autem opinio, ꝙ splen sit Hepar impurum. In animali vero, carente splene, vel habente splenem valde paruum quasi punctum, inuenitur Hepar

in duo diuisum, & maior pars est in dextra, minor in sinistra. Et qui situs hepatis est in dextra. Situs splenis erit i sinistra. Quorum natura hepatis sana, eius fel modicum est. Hepar hominis simile est hepati tauri. Auicen. Hepar est tardi incessus i venis nisi hepar auium pinguis, humor ab hepatib⁹ generatus crossus est, & sanius ex eis est hepar anatis & gallinarum pinguium. Idem. Praeter hoc autem sunt & alia quaedam hepata medicinalia, vt hepar caprae, & canis etiam rabiosi. Haec vbi supra. Hepar omnibus membris crossius est & durius ad digerendum, sanguinem tamē generat laudabilem. Nutribilius est etiā carne pinguedinem habente, sed lactātium hepar caeteris melius. Gallinae vero melius lactantibus.

De Splene. Cap. XXX.

ARistoteles. Splen est in corporibus animalium accidentaliter & non necessariò, quia, s. non est vas nutrimēti, sed in pectus, & assimilatur superfluitati, s. ventris & vesicae. propter hoc autem est paruus in quibusdam animalibus, maximeq; in auibus calidi ventris, vt in columba, accipitre, miluo, & animalibus ouantibus quadrupedibus & in multis habentibus cortices s. carentibus pedibus, quia superfluitas corporis declinat ad partem carnis, & de parte carnis procedit ad partem plumarū. Attrahit quidem splen ex vētre superfluitatem humiditatis, & decoquit ipsam quia creatio est sanguinea, & si quando multū attrahit hoc erit causa exiccat onis ventris. Causaq; duriciei splenis est propter aggregationem humidi in eo. Similiter etiā accidit eis qui bibunt multum, ꝑpter extractionem humidi extra locum suum. Splen hominis est simile spleni porci. Splen autem habentium cornu & vngulam fissam, rotundus est. habētium vero multas fissuras in pede longus, & habentium soleas medius. Plin. vbi supra. Ventri adnectitur splen in sinistra parte aduersus iecur cum quo locum aliqñ permutat. sed prodigiose. Quidam putant eum inesse parientibus oua. Item serpentibus admodum exiguum. Ita certè apparet in testudine & crocodilo & lacertis & ranis. Cynocephalo aui non esse constat, neq; his quae careant sanguine peculiare cursus impedimentum aliquando in eo. Quamobrem inuritur cursorū laborantibus. Et per vulnus etiam exēpto viuere animalia tradunt. Sunt qui putant adimi homini simul risum, intemperantiamq; eius cōstare lienis magnitudine. Auicēna. Splenum melior est Splen porci, & tā est mali chimi. In ipso est q̄dam stipticitas, & generat sanguinē melancolicū. tardeq; digestionis ꝑpter stipticitatē suam.

De Iecore & Felle. Cap. XXXI.

PLinius vbi supra. Iecur in dextera parte est, in eo quod caput extorum vocant magnae varietatis. Et bina iocinera leporibus circa brilesum & tharnen & in Cheronneso ad ꝓpontidem. Mirumq; translatis alio interit alterum. In eodem ait fel, non omnibus datum animalibus, in Euboeae chalcide nullū pecori. In naxo praegrande, geminumq;, vt prodigij loco vtrinq; aduenae. Equi, muli, asini, cerui, caprae, apri, cameli, delphini nō habent, murium aliqui habent, hominum paucis non est, quorum valitudo firmior, & vita longior. Sunt qui equo nō qdem in iecore, sed in aluo esse putent. Et ceruo in cauda, aut intestinis. Ideo tantum habent amaritudinem, vt a canibus non attingantur. Est autem nihil aliud quàm purgamentum pessimi sanguinis. Certè iecur nulli est nisi sanguinem habentibus. Accipit hoc a corde cui iūgitur funditq; in venas, sed in felle nigro insaniç causa est homini. morteq; toto reddito, hinc in mores etiamen bilis nomine. adeo magnum est in hac parte virus cum se fundit in animum. Quin & toto corpore vagum, colorē quoq; oculis aufert. Illud quidem redditum etiā Athenis. Nigrescūtq; contacta eo. Ne quis miretur id venenum esse serpentium. Carent eo qui absinthio vescuntur in Ponto. sed auibus ex parte tantum altera intestino iungitur, vt coruis, coturnicibus, fasianis. Quibusdam intestino tantum vt columbis, accipitri, murenis. Paucis autem in pectore. Serpentibus portione maxime copiosum, & piscibus. Est autem toto plerisq; intestino, sicut accipitri, miluo, praeterea in pectore est caeteris auibus. Vituli quoque marinis ad multa quoq; nobile. Taurorum felle aureus dicitur color. Murium iecusculis fibrae & numerum lunae dierum in mense congruere dicuntur. totidemq; inueniri, quotum eius lumen sit. Praeterea biuma increscere. Cuniculorum exta in betica geminae saepe repetiuntur. Ranarum rubetarum altera fibra a formicis non attingitur propter venenum vt arbitrantur. Iecur maxime vetustatis patiens, centenis durare annis obsidionum exempla prodidere. Omnia quidem principalia viscera mēbranis proprijs ac velut vaginis inclusit prouidens natura.

Iterum de Felle. Cap. XXXII.

ARistoteles. Animalia quaedam habentia sanguinem habēt fel, in quibusdam inuenitur super hepar, in quibusdā ab intestino pendet. Quoniam natura felis est ex natura ventris inferioris, quia videlicet superfluum est. Omnes vero pisces fere habent fel. Quaedam autem animalia fel non habent omnino, sicut equus, mulus, & asinus. Camelus quoq; non habet fel distinctum, sed venas paruas in quibus est fel. koky vero non habet fel neque delphinus. In eodem etiam genere in quibusdam inuenitur fel, & in quibusdam non, vt in homine & in mure, quaedam enim habent fel manifestū super hepar, & quaedā nō. similiter accidit & in capris, & in ouibus. Videtur autem nobis ꝙ sit fel sicut residuum corporis, & vt fex quç aggregatur in vētre & intestinis. & fortè vtitur natura superfluis aliquo modo causa iuuamenti. In illis itaque quorū hepatis sana natura est, & natura sanguinis est dulcis, aut non inuenitur fel. aut inuenitur in venis valde gracilibus, aut in ventre. In quibusdam propter hoc hepar eorū carēs felle, boni coloris est & dulcius alijs. Quādo vero habuerit aliquod animal fel super hepar inuenitur pars, hepatis quae sub felle valde dulcis. si ergo fellis substantia fuerit ex superfluo, cōtrarium erit cibo, quia superfluitatis cōplexio debet esse cibo contraria. Itaque amarum dulci contrarium est, & sanguis est dulcis, Fel autē amarum. Fellis ergo causa non est propter aliquid, sed est superfluum, sicut flegma crudum & fex ventris. Et impossibile est ꝙ appropinquent cordi tales humiditates, quin statim accidant, quia non potest pati fortes infirmitates omnino. Hepar autē huiusmodi superfluitatem habet propter necessitatem. Omnia genera piscium & volatilium, & omne ouans, & quadrupes habet fel secundum maius & minus, & fortassis erit in vijs subtilibus extētis ab hepate ad intestinum, & tunc illae viae foetidae sunt, forte vero erit in intestino superiori, & forte in medio, & forte in inferiori. sic accidit generi volatilium. Quaedam enim ex eis habent fel in ventre, quaedam in intestino. vt columbae & coturnices, hyrundines & gallinae. quaedam autem in hepate & intestino tantum, vt accipiter & miluus. Cetuus vero secundum opinionem multorū habet fel in auricula. Anaxagoras ait, ꝙ fel est causa infirmitatū acutarum, carentia verò fellis boni coloris, & priuatio fellis putatur causa longae vitae.

De Medicinis ex felle. Cap. XXXIII.

AVicenna. Fel omne calidum est & siccū in quarto, & fortiora quidem fella quadrupedum sunt fel vaccinum. dein de fel adhubuli. lupi, fel vrsi deinde caprinum post nimium & magis incolume fellium autem est felgalli. Reliqua autem fella auium sunt fortiora fellibus quadrupedum, quandoq; enim parantur rapaces eorum cum pascentibus & venantes cum feris siluestribus. & fel quidem forte valde viscosum est, fel rapacium propterq; magnorum. Et ex eis electum est illud cuius color citrinus est naturaliter. quod autem pure rubeum est, malum est. debilius vero ex eis est porcorum. Porrò fel piscis qui scorpio nominatur, & testudinis fortius est fellibus quadrupedū. est autem omne fel abstersiuum. & diuersificatur secundum masculū & foeminam, & secundum dispositionem sitis ac famis, & dispositionem satietatis & dispositionem quietis & exercitij. Fel mixtum cum nitro & gumma pini & chimolea confert scabiei vlcerosae. & fel vaccinum ponitur in emplastris cōferentibus vulneribus, quae sunt ab erisipila & doloribus vehemētibus & fel hircinum eradicat carnem malam, & necessitas quidem vlcerum in hoc, vt eis adhibeatur, fel fortè ac debile. diuersificatur secūdum horas suas, & secundum mundificationem ac sordidationem eorum. Omne fel confert obscuritati visus, & fel quidem rapacium propriè siccum confert in initio aquae & dilatationi pupillae. Nec conceditur vt administretur, nisi post mundificationem corporis ac capitis. Item omne fel confert stricturae narium opilationes aperiendo valde quae sunt in colatorio. Omne quoq; fel solutiuum, & quando linitur, & quando supponitur. specialiter autem quorundam fella medicinalia sunt, vt bouis, asini, tauri, vaccae, hirci, caprae, testudinis, & marini scorpionis. Diascorides Virtus omni felli termātica est, & infecda, sed aliqbus plus aliqbus minus. Magna q̄dē est virtus fellis marini scorpionis, perdicis, pauonis, caponis albi, caprioli. Oium istorū fella virtutem vnam habēt, faciuntq; ad oculorum effusionem, & ad caliginem, & asperitatem palpebrarum. Veruecinum autē, hircinum, porcinum, & vrsinum, secūdū virtutem habent, post taurinum, & haec omnia lanis adhibita atq; in vmbilico posita, infantiū ventrē soluunt maximeq; si in ano ponātur. Taurinū aūt ad multa est vtile. Fella denique maioribus optanda sunt in passionibus, nam lepras & cacoethem cum cimolea medētur.

De Ventre. Cap. XXXIIII.

PLinius vbi supra. Subest venter stomachum habentibus, caeteris simplex, ruminantibus geminus, sanguine carentibus nullus. Intestinus enim quibusdam ab ore incipiens quadā via eadem reflectitur, vt sepiç & polippo. In homine annexus est infimo stomacho similis canino, his solum animaliū inferior

parte

parte angustior. Itaq; & sola vomũt, quia repleto pp angustias supprimitur cibus, quod accidere non põt his quorũ spaciosa laxitas, cum ad inferiora trans mittit. Deniq; magis auidi sunt ciborum, quibus ab aluco longius spaciũ. Iidẽ minusq; solertes, quibus obesissimus venter. Auibus venter carnosus est callo susq;, ventriculi atq; intestina pingui omento integuntur præterq̃ oua gignentibus, Aues quoq; geminos sinus habẽt. Quædam vnũ quo merguntur recentia & guttur. Alterũ in quẽ ex eo dimittunt concoctione maturata vt gallinæ, palumbes columbæ, pdices. Cætera fere carent eo, sed gula patentiore vtunt, vt graculi, corui, cornices. Quædã neutro modo. Sed ventrẽ ꝓximũ hñt, quibus ꝓlonga colla & angusta vt porphirioni. Vẽter solipedũ asper & durus. Terrestriũ alijs dẽticulatę asperitatis. Aliis cancellatim mordacis. Quibus neq; dẽtes vtrinq;, nec ruminatio, hic conficiunt cibi, hinc in aluũ delabunt. Medio hæc vmbilico adnexa oĩbus. In hoĩe ille infima parte simile suillo, a græcis appellat colon, vbi dolorũ magna causa est. Angustissima canibus. Qua de causa vehementi nisu, nec sine cruciatu leuãt eã. Insatiabilia animaliũ quibus a vẽtre ꝓtinus recto intestino trãseunt cibi, vt lupis ceruariis, & inter aues mergis. Vẽtres & elephanto quatuor. Cætera suibus similia. In ventre hyrundinũ pullis lapilli candido, aut rubenti colore qui chelidonii vocant magicis narrati artibus reperiunt. Et in iuuencarũ ventre pilæ rotunditate nigricans tophus, nullo põdere, singulare vt putant remediũ ægrè parientibus, si tellurẽ non attigerit. Aristoteles. Sub pectore est vẽter, pueniens vsq; ad locũ exitus supfluitatũ. Est. n. mediũ cõuincans inter mẽbrum p quod nutrimentũ recipit, & illud p quod eiicitur. Et in quolibet aĩali sunt hæc tria. Nõ aũt possibile fuit vt poneret natura ventrẽ supra cor in quo est virtus prima, neq; supra 2m mẽbrũ. i. cerebrũ in quo est operatio intellectus. Præter parietẽ ergo est vẽter in aĩalibus habẽtibus. Isophagũ. In carẽtibus aũt est post os applicatus cum eo, & post ventrẽ est intestinũ. Aĩal generans aĩal, hñs dẽtes in vtraq; mãdibula, siue habeat soleas, vt equus & mulus, siue findat vngulas, vt porcus, siue multorũ digitorũ, vt hõ leo & canis, habet vnũ ventrẽ. Animal aũt in superiori mãdibula dentibus carens, & hñs cornua, & cuius cibus est ex materia lignea spinosa, multos hẽt ventres, pp hoc, & cameli venter talis dispositionis est, q̃uis careat cornibus, hẽt. n. dentes creatos sicut aĩalia cornuta, & ob hoc ruminat sicut illa, & vẽtres eius sicut illorũ, & quia cibus eius spinosus est, necessario fuit eius lingua carnosa, pp duriciẽ palati, natura siquidẽ vtitur palato, sicut parte terrestri dentiũ. Venter aũt primus in istis aĩalibus recipit cibũ crudũ. secundus digestũ. tertius recipit eũ in meliori digestione. quartus bene digestũ, & hoc aĩal dicitur ruminans, qm̃ os stomachi recipit a parte oris, & procedit ad partẽ pulmonis ac p parietẽ transit, quousq; perueniat ad ventrẽ maiorem, & quod est intra ventrẽ illum est asperum. Deinde est alius eidem applicatus, & post tertium quartus longus, villosus lenis, & post intestinum.

De eodem. Cap. XXXV.

Ex libro de naturis rerum. Omne ergo animal habens sanguinem & quatuor pedes habet quatuor ventres. Proprie tamen dicitur venter, illa corporis pars quæ cuncta vniuersaliter interiora sua diffusione circundat, hæc crassitudine sua quãdoque tãtam enormitatem excedit, vt mortem inferat nutrienti. Itaque omnia quæ vicinantur ventri parua sunt, vt non tumorem ventris impediant ꝓpter cibum animalis. Omnis quidem vẽter recipiens superfluitates humidas, recipit & siccas, sed non ecõuerso. Nã omne quod habet vesicã habet & ventrem, sed nõ conuenitur, vt patet in auibus. In his aũt venter recipit superfluitatem humidi & sicci temperati, & p vnũ exitum eijcit. Insatiabilia sunt animalia quibus a ventre protinus intestino recto cibi transeunt, vt mergi, lupi, pellicanus. Causa ergo vẽtris est ꝓpter cibum vt digerat. Itaq; natura ventris in animalibus est, quod terra terræ nascentibus, & omne animal ruminans, habet quatuor ventres. Aues etiam ad ventrem hñt additamentũ quod dicitur papum. s. vesicam gutturis. Nam qm̃ aues dẽtibus carent, cibus in papo morando pparationem recipit, quam in aliis animalibus masticando reciperet. Ob hanc causam aues ẽt plures stomachos hñt depressos & fortes, vt facilius posset digeri, quod non põt masticari. Animalia quoq; quæ ruminant, carent dentibus in mandibula superiori. Qm̃ ergo masticare nõ possunt, ruminant, & multos hñt ventres. Pisces etiam qm̃ non masticant, habent additamenta ad ventres. Venter hominis. i. stomachus assimilatur ventri canis quãuis amplior sit. Item venter hominis, i. intestinum, assimilatur ventri porci. Fluxus aũt ventris in porco caret remedio. Auicenna. Vẽter animalis patri nutrimenti est, & mali chimi, & tardę digestionis. Ventres autem auium qui digeruntur melioris, & plurimi nutrimenti, præcipueq; gallinarum & anserum. AEstimãt autem q tunica ventrium animalium interior exiccata, confert ori stomachi, ac dolori eius, proprieq; ventris galli.

De Vmbilico. Cap. XXXVI.

Actor. Vmbilicus est membrum quo mediante adhærent fœtus vtero materno, & accipit inde nutrimentum. Arist. Omne animal generans animal & ouans habet vmbilicum tẽpore partus, & cum crescit animal latet vmbilicus. Vmbilici creatio non est nisi cortex continens venas. Nam natura binas magnas venas a corde extrahit, ex quibus exeunt venę subtiles ad matricem peruenientes, & in earum circuitu est coopertoriũ corii, qm̃ indigent saluatione, pp earum debilitatem, quę, s. venæ in animalibus magni corporis multæ sunt, in mediocribus duæ, in paruis aũt vna, ex hac recipit embrio cibũ sanguineũ. Dum aũt embrio paruus est & impotens accipere cibũ, multum erunt venæ amplæ Cũ vero creuerit, diminuuntur & adunabuntur in se. Crementũ itaq; mẽbri cuiuslibet est ex parte vmbilici, quia in aĩalibus est virtus aĩæ pascitiuæ, qua cito emittit vmbilicus ad matricẽ cocilidones, sicut radices arborum, & qñ iam nõ potuerit cibari sufficienter, s. conceptus p vmbilicum pp magnitudinem, tunc præparatur lac, vt supra dictum est, &c.

De Coagulo. Cap. XXXVII.

Physicus. Coagulum est stomachus animalis, sic dictum, quia lac coagulare facit. Extrahitur autem ab animali antequã incipiat herbas comedere, & sallitur ac conseruatur. Aristot. Coagulum non inuenitur, nisi in ventre animalis ruminantis adhuc sugentis & leporis. Omnia ergo animalia vnum ventrẽ habentia carent coagulo, quia lac habent tenue, & ideo nõ coagulatur. Lac vero multos habentium ventres coagulatur, & inuenitur coagulum, non in duobus primis ventribus, sed in tertio qui est ante vltimum. Animal vero pilosi pedis caret coagulo, quia pascitur herbis multæ humiditatis. Dioscorides. Coagulus omnis acris virtutis est, & diaforeticæ & extenuatorię & stiptice. Vnde ad omne profluuium aptissimus est. Lac in ventre coagulatũ vel vesica, potatus dissoluit. Id tñ plus oĩbus leporis coagulus si fumigetur facit. Triobolo vno cum vino acceptus, morsibus venenatis occurrit, celiacis ac dissentericis mire prodest. Coagulus agninus vitulinus & caprinus oẽs vnam habent virtutem, cum vino bibiti stomacho venenum excludunt, Lac coagulatum soluunt. Coagulus focæ marinæ similem castoreo virtutẽ habet. Epilenticis prodest & matricis præfocationibus, tunc aũt, ex his animalibus coagulũ collige, dum adhuc breuitate naturæ non pñt pascere. Omnis coagulus tantam habet virtutem, vt constricta relaxet, & laxa constringat. Auicẽna. Coagulum omne calidum est & siccum, & igneum & subtilitatiuũ & delicatiuum. Resoluit oẽ cõgelatum sanguinis, & lactis caseati, & humoris crossi. Et coagulat nẽ liquidũ, & incisiuũ, prohibetq; cursum omnẽ ac fluxum sanguinis mulierum. Dicit Galenus, vt nõ administretur quod ex coagulis acutum est, in loco vbi necessaria est constrictio. Coagulum omne bibitum epilensiæ confert, & proprie camelinum, resoluit quidem sanguinem cõgelatum in pulmone & in stomacho Lac quoq; caseatum in stomacho resoluit bibitum cum vino, sed ipsum est malum stomacho. Post purgationem aũt menstruorum si bibatur vel supponatur iuuat ad impregnandum, & confert præfocationi matricis proprieq; camelinum. Confert ẽt vlceribus intestinorũ, & proprie coagulum pulli equi. Omnia vero cõferunt iusquiamo nigro, maximeque coagulum hædi & hinuli ceruorum, ac vituli & agni, & sanant a venenis, morsurisq; omnibus. Ex coagulis autem melius est in specie coagulum leporis.

De Intestinis. Cap. XXXVIII.

Actor. Intestina iuxta Isidorum sic dicuntur, eo q interiore corporis parte cohibẽtur, quæ icciirco longis nexibus in modum circulorum ordinata sunt, vt escas susceptas paulatim digerant, & superadditis cibis non impediantur; hæc etiam viscera dicuntur. Aristoteles. Intestina diuersificãtur secundum diuersitatem vẽtris. In quibusdam. n. animalium intestinum est simplex. i. vniforme, & cum dissoluitur assimilatur in partibus. Et forte pars intestini quæ ventri vicinatur exit amplior, quæ vero termino. i. ano strictior, pp hoc exit superfluitas canis cum dolore. In quibusdam vero animalibus est econuerso, & hñt inuolutionem multam, sicut in habentibus cornua: Et magnitudo ventrium illorũ maior est, similiter & intestini pp magnitudinem corporum. Omnia nanq; corpora habentium cornua magna, sunt propter humiditatem vsus cibi, & habent colon & partem intestini, quod orbon dicitur. Deinde vero efficitur intestinum strictius inuolutum, & deinde rectum, donec perueniat ad locum exitus superfluitatis. Animal vero gulosum non habet in intestino multam amplitudinem in eo quod vicinatur inferiori ventri, quia ibi manet superfluitas, vt non exeat subito. Omne vero animal cuius intestina vasa sunt ampla, & cuius intestinum

intestinum est rectum, valde gulosum est, quoniam exitus cibi cito fit, & sic ipsum cito appetit,

De Renibus. Cap. XXXIX.

REnes creati sunt, vt sit operatio vesicę melior & perfectior. Nec vtitur natura renibus, nisi ad superflui humidi exitum per venas. In omnibus itaq; renibus est profunditas, & maximè in quibusdam animalibus propter multitudinem cibi, & in eis est fex propter colamentum humiditatum in ipsis. Ob hoc etiã plus fœtentes sunt aliis membris interioribus. Ex medio siquidem eorum exit quasi superfluum & vadit in duas vias fortes, quousq; perueniat ad vesicam. In renibus sunt virtutes essentiæ conuenientes, & in eis multum sepum, proprieq; plus aliis mẽbris interioribus propter calamentum superfluitatis, quia sanguis qui remanet ibi post colamentum est bonæ digestionis. Et complementum bonitatis digestionis sanguinis, est pinguedo, quæ tamen nõ est in corpore renum, sed extra circundans eos, propter salutẽ verò, fuit creatio renum calida, quia cum sint ex vltimis interiorum membrorũ, indigent calore magno, & etiã pinguedine multa propter digestionẽ humidi, quia pinguedo conuenientior est digestioni, & calor digerit. In omnibus autẽ animalibus, ren dexter minoris est pinguedinis, quam sinister, & altior illo, ita q̃ attingit hepar, quia natura membrorũ quæ sunt in parte dextra leuior est, & maioris motus. Motus vero cõtradicit virtuti coagulatiuæ pinguedinis, quia dissoluit pinguedinem. Oues quãdo multiplicatur in renibus earum pinguedo, cito moriuntur: harum.n. pinguedo maior est quàm aliorũ animalium, & renes earũ cito impinguantur. Pinguedo.n. in animalibus pinguibus humida est. Humiditas ergo quę est in renibus comburitur, & mouet vẽtositatem, ex cuius dolore cito moriuntur, quia dolor transiens per viam maiorem & adorti, cito peruenit ad cor. Viæ nanq; procedentes ab istis ad renes sibi cõtinuantur succedendo. Itaq; cum augmentantur dolores renũ, cito ducunt ad mortẽ. Renes hominis valde duri sunt plus aliis membris, & assimilantur renibus vaccæ, quasi essent ex multis renibus paruis, nõ ex carne leui equali sicut renes ouiũ, & aliorũ quadrupedum, propter hoc dolor renum hominis difficilis est curationis, quando infirmatur, quia infirmitas est quasi in multis renibus. Plinius vbi supra. In brileto & tharne quaterni renes ceruis, econtra pennatis squamosisq; nulli, de cætero summis adhærẽt lumbis. Dexter hominibus est latior, & minus pinguis, siccioriq;. Vtriusq; aũt pinguedo e medio exit, præterquam in vitulo marino Animalia in renibus pinguissima. Oues quidem lætaliter circum eos concreto pingui aliquando in eis inueniuntur lapilli. Renesq; habent omnia quadrupedia quæ animal gignunt, oua parientium testudo sola quæ & alia omnia viscera, sed homo bubulis similes velut e multis renibus compositos. Pectus hoc & ossa præcordijs & vitalibus natura circũdedit, ac ventri quem necesse erat increscere, ademit nulli animalium circa ventrem ossa. Auicenn. Renes natura sunt æquales ad siccitatem tendentes. Parum nutrimenti, difficilis digestionis, & horridi saporis, humor eorum malus est, laudabiliores eorũ sunt renes hædi lactentis. Isaac vbi supra. Renes duobus modis sunt illaudabiles, vno propter substantiæ suæ corruptiuũ, duritiem & crossiciem. Alio quia eorum nutrimentum fuerat pinguedo vrinæ, vnde sanguinẽ generant crossum & pessimũ.

De Vesica. Cap. XL.

ARistoteles. Quoniam autẽ operatio renum & vesicæ vna est, de natura quoq; illius sciendum est, & videtur quidem naturã dedisse vesicam animalibus habentibus pulmonem sanguineum tantum. Quodlibet.n. animal habens pulmonem multum sitit, & ob hoc indiget cibo non sicco tantum, sed humido plusquam sicco, necesse est ergo, vt habeat membrum recipiens istam superfluitatem, & hoc est vesica. Animal vero pulmone carens & potans modicum aquæ, caret vesica, non.n. recipit aquã in potum, sed in cibum, sicut animal anulosi corporis & pisces. Animal quoq; plumam, aut squãmam, aut corticem habens nõ habet vesicam propter paucitatem potus, & quia superfluitas aquæ trãsit in plumas, & alia, præter tortucam, quia pulmo tortucæ maxime carnosus est sanguineus, similis pulmoni vaccæ. In carentibus aũt vesica caro ad renes extensa separatur in partes. Quarũ creatio similis est creationi renum in quibusdam auibus. Serpentes ergo & lacerti non hñt vesicam, quia humiditas eorũ parua est, sicut auium & transit in squãmas. Plin. vbi sup. Infra aluum est a priore parte vesica, quæ nulli oua gignentiũ inest pter testudinem. Nulli nisi sanguineum pulmonẽ hñti. Nulli pedibus carentiũ. Inter eã & aluũ arteriæ ad pubem tendẽtes, q̃ ilia appellãtur. In vesica lupi lapillus qui sirites appellatur. Sed hominum quibusdam diro cruciatu subinde nascentes calculi & setarum capillamenta. Vesica mẽbrana constat quæ vulnerata cicatrice non solidescit, neq; qua cerebrũ aut cor inuoluitur.

De Coxis & Pedibus. Cap. XLI.

ACror. Coxæ iuxta Isidorũ dicuntur quasi coniuncti axes, ipsis enim fœmora mouentur. Quorum concaua vertebra vocantur, quia capita fœmorum in eis vertuntur. Aristoteles. Crurium gracilitas atq; debilitas conuenit coitui, quia cibus illuc transiens, transit in spermaticam superfluitatem. Viri quoq; multorum pilorum apud coxas, & in parte pedum inferiorum, multi sunt coitus. Coxæ hominis & crura multũ carnosa sunt, quoniam homo recti corporis est, vt ergo sit declinatio corporis, & via ad partem superiorem, abstulit natura ex illa parte carnem & addidit inferiori propter põdus corporis, & vt sit corpus rectum. Coxæ vero & crura animalium carne priuata sunt, & sunt ex ossibus & neruis ad portandum corpus. Quatuor autem pedes, quatuor sustẽtamenta sunt, propter hoc nascitur animal quadrupes stans sine labore. Homo vero non potest esse rectus longo tempore, sed indiget corpus quiete. Animalia cætera mammillas habent apud coxas, homo vero in pectore. Pedes ergo animalium s. maiores ab ancha vsq; ad articulos paucæ carnis sunt, præter hominem qui duos habet pedes. In cæteris vero loco manuum posuit natura pedes anteriores, his enim necessarij fuerunt quatuor pedes, vt possint ferre tanti corporis pondus. Et animal quoddam habens multos digitos in pedibus, vtitur anterioribus, sicut homo manibus, quia pugnat cum eis, & eijcit a se nocumentum. Animal autem habens soleas facit hoc cum posterioribus, quia non sunt anteriores ad hoc cõuenientes; propter hoc animalia multorum digitorum, sicut leo, linx, canis, lupus, habent quinque digitos in anterioribus, & quatuor in posterioribus. Quædam vero animalia hñt quinque in posterioribus, quia quasi repunt incedendo, & ob hoc super multos vngues sustentantur, & fit motus eorum velocior ac leuior, & vt eleuentur eorum latera a terra, sicq; etiam caput eleuetur. Pedes autẽ animalium pares sunt. In omnibus animalibus carentibus pedibus, & habentibus duos pedes, aut quatuor est sanguis. Quæ autem plures habent, carent sanguine. In pedibus quidem quadrupedum est diuersitas, quia quædã habent soleas tantum. Et quædam sotulares. Quædã vero sunt fissi pedis. Soleæ sunt in animalibus magni corporis. Pars enim terrestris quæ in eis transit in soleas loco cornuum & dentium, & sunt soleę sicut vnus vnguis loco multorum vnguium, propter hoc huiusmodi animalia nõ habent chaab in pedibus pro maiori parte, & ideo motus flexionis pedum eorum posteriorum difficilis est. Habentia vero sotulares habent in pedibus chaab, & ideo pedes eorum leuioris sunt motus, nec habent soleas. Animal autem habens multos digitos non habet chaab. Si enim haberet, non esset multorum digitorum. Sunt ergo sotulares in pluribus pedibus habentium chaab.

Adhuc de pedibus. Cap. XLII.

SVb pede cameli est carnositas multa, & in fissura pedis est corium quale in pedibus anserum. Ideo quando multum habent ire fiunt eis sotulares. Leo & camelus cum ambulant prius mouent pedem dextrum. Pes sinister in animalibus non est leuis motus, preterquam in elephante. Pedes elephantis anteriores multo maiores sunt posterioribus. Flectens enim duos pedes sedet & fulciens latus alterum dormit. Nequit enim flectere quatuor. Quadrupedia natã statim eleuãt se super pedes, & incedunt. Pullus equi caput suũ posteriore pede tangit, equus autem non potest. Recte vero non habet auis nisi duos pedes, quia duas habet alas loco pedum anteriorũ. Structio duos quidem habet pedes, vt auis, sed vngulam fissam, vt quadrupedes. Manus simię composita est ex manu & pede. Recte autem homo habet pedes magnos valde respectu corporis sui, quia debent pedes qui ferunt corpus habere magnitudinem & latitudinem, & digitos. Magnitudo quoque digitorum pedum econtra magnitudini digitorum manuum. Operatio nanq; manuũ est accipere & retinere, & ob hoc digiti manuũ longiores sunt. Operatio vero pedum est ad fugiendum & ad portandum pondus, & ob hoc fortis sunt creationis. Porro fissura finis pedum melior est, nam si non esset fissura digitorum multotiens accideret occasio toti membro, propter hoc etiam sunt vngues in extremo digitorum manuum ac pedum ad custodiendum.

De membris genitalibus & primo de testiculis. Cap. XLIII.

ARistoteles. Terrestrium solus homo bipes. Huic manus sunt intus carnosæ, extra vero neruis & cutæ constant, digiti articulos habent ternos, pollex binos, & digitis aduersus vniuersis flectitur, per se vero in obliquum porrigitur crassior cæteris, huic minimus mensura par est, duo reliqui sibi, inter quos medius longissime protenditur. Quibus ex rapina victus quadrupedum quini digiti in prioribus pedibus, reliquis quaterni. Leones, lupi, canes & pauca in posterioribus quoq; quinos vngues habent, vno iuxta cruris articulum dependente.

Reliqua

Reliqua quæ sunt minora digitos quinos. Brachia non omnibus paria esse. Animalia quædam vt manibus vtuntur priorum ministerio pedum, sedentq; ad os illis admouentia cibos, vt sciuri. Vngues sunt his omnibus, quibus & digiti. Sed simiæ imbricati. Hominibus autem lati sunt vngues, rapacibus vnci, cæteris tecti. Omnia digitos habent quæ pedes, excepto Elephante, huic enim informes sunt, numero quidem quinque, sed indiuisi ac leuiter discreti. Vngulisq; non vnguibus similes & pedes maiores priores. In posterioribus articuli breues. Idem poplices intus flectit, hominis modo, cætera animalia in diuersum, posterioribus articuli pedibus quam prioribus. Nam quæ generant animal ante se genua flectunt & suffragium artus in diuersum. Hominum genua & cubiti contraria. Item vrsis & simiarum generi ob id minime pernicibus. Oua parientibus quadrupedum crocodilo. Lacertis priora genua post curuantur, posteriora in priorem partem, sunt autem eorum his obliqua humani pollicis modo, sic & multi pedibus præterquã nouissima salientibus. Aues & quadrupedes alas in priora curuant, suffragines in posteriora. Hominis genibus quædam & religio inest obseruatione gentium, hæc supplices attingunt, ad hæc manus tendunt, hæc vt aras adorant, fortassis quia inest his vitalitas. Nanq; in ipso genu vtriusq; commissura dextra leuaq; a priore parte gemina quędam buccarum inanitas inest, qua perfossa ceu iugulo spiritus fugit. Varices in cruribus viro tantum mulieri rarò. Omnia animalia a dextris incedunt partibus, & sinistris incubant, reliqua vt libitum est gradiuntur. Leo tamen & camelus pedatim, hoc est, vt sinister pes non transeat dextrum, sed subsequatur, pedes homini maximi: feminis tenuiores. In omni genere suræ homini tantum & crura carnosa. In quadrupedibus solidas habent vngulas, quæ non sunt cornigera. Pro his ergo telum vngula est illis. Auicenna. Pedes generant humorem viscosum nõ crossum, sed laudabilem, & paucarum superfluitatum. Significatio bonæ digestionis eorum est velocitas inflationis eorum ac dissolutionis in decoctione. Sed nutrimentum eorum non est multum. Conferunt autem tussi calidæ proprie cum pultibus ordei, soluunt cum sua viscositate. Isaac in dietis libro primo. Pedes secundum medicinam sunt vtiles, pectoris.n. & pulmonis asperitatem leniunt & contra tussim siccam valent. Adiuuant etiam patientes discoriationes in vesica, quos etiam si manducauerint qui desenteriam patiuntur, intestinorum vulnera solidantur, & solutionẽ accidentaliter stringunt. Natura.n. eorum lubrificatiua est, propter viscositatem quã habent. Pedes tñ anteriores posterioribus meliores sunt, propter fundamentum caloris naturalis eis vicinũ. Sed omnibus extremitatibus animalium pedes meliores sunt. Aristoteles. Omne animal habens digitos, habet vngues. Sunt autem vngues vt dictum est in extremo digitorum manuum ac pedum ad custodiendum.s. ne toti membro accidat occasio, vngues tamen hominum vnci non sunt sicut cæterorum, sed vt cooperiant extremitates. Omne animal habens vngues curuos cibantur carne, aues mali volatus habẽt vnguem rectum. Nam curui impedirent incessum. Actor. De aribus autem vncorum vnguium iam superius dictum est.

De Membris genitalibus & primo de Testiculis.
Cap. XLIIII.

ARistoteles. Testiculorum dispositio diuersatur in animalibus habentibus sanguinem, quidam enim mares carent testiculis omnino, sicut genus piscium atque serpentium. Nec habent nisi duas vias in quibus est semen tantum, quidam vero testiculos habent intra corpus propè renes, & de illis exeunt duæ viæ ad exitum spermatis, quæ in vno loco congregantur. Tales enim viæ reperiuntur in omnibus animalibus ouãtibus recipientibus aerem, & habentibus pulmonem sicut in tortuca & lacertulis & in omnibus generibus squamosi corij, quædam autem animalia testiculos habent pendentes vt homo, quædam prope anum vt porcus. Sicut autem quodlibet animal recti intestini gulosum est in cibo, sic quodlibet animal habens vias spermatis & catena testiculis cito coit, & quod est huic dispositioni contrarium, est magis castum, sicut animal inuoluti intestini minus est gulosum. Natura testiculorũ est de natura ossiũ, vt sint vasa istius superfluitatis. Et cum abscinduntur, viæ contrahuntur ad superius. Ideoq; non potest animal castratum facere filium, quia viæ non sunt fixæ secundum propriam viam. Animalia vero quæ non habent testiculos propter melius, sed propter necessitatem solummodo, sunt velocis coitus, sicut genus piscium ac serpentium. Pisces enim coeunt cum vnus tangit alium, & eiiciunt sperma velociter, & sicut accidit hominibus & in alijs generibus, ꝙ retinent anhelitũ ante emissionem spermatis, sic & piscibus accidit ꝙ non recipiunt tunc aquam maris, & quando hoc faciunt citius corrumpuntur. Pisces autem vias habent sicut homines, quia sperma est in vltima parte tiuum fœminæ, serpẽtes inuoluuntur in coitu, quia carent testiculis & etiam virga, quia non habent crura. Testiculis autem carent propter longitudinem corporis, quoniam infrigidaretur sperma propter tardationem exitus sui.

De virga & matrice. Cap. XLV.

MEmbrum vero marium coitui conueniens.i. virga, inter omnia alia membra crescit & minuitur sine aliqua subiecti læsione. Substantia.n. eius talis est, vt possit ei augmentum & diminutio conuenire. Ideo nanq; creatio eius est ex neruo & cartilagine, & extenditur a vento illo adueniẽte, & augmentum quidem eius conueniens est coitui. Diminutio vero in alijs operationibus. Quædam feminæ quadrupedum mingunt retrò, vt est elephas, leo, camelus, & animal pilosum. Non potest autem soleas esse habens & mingens retrò. Matrices in omnibus animalibus habent duas partes, sicut diuiduntur testiculi marium in duo. Multum etiam diuersantur matrices quoniam animalia quæ generant animal, intra habent matrices super ventrem, sicut vacca, capra, canis, & similia, quia non debet esse pondus super matricem omnino propter salutem, & ꝓpter crementum. In animalibus autem facientibus oua imperfecta, sicut in omnibus piscibus ouantibus est matrix sub ventre, & sub loco renum, quia crementũ ouorum non prohibet aliquã operationem naturæ, eo ꝙ extra complentur. Pisces siquidem eiiciunt extra oua imperfecta, & ibi crescunt. Cuius causa est, quia multorum ouorum sunt, nec potest ea natura in interiori complere ꝑ multitudinem. In muliere matrix in inferiori est.

De cauda. Cap. XLVI.

CAuda animalis est ad custodiam membri vnde exit superfluitas. Ideo posuit eam natura super illud. Homo caudã non habet, sed anchas, sed nullum animal quadrupes habet anchas, sed caudam, quia coxæ & crura hominis multum carnosa sunt. In cæteris autem animalibus extræ permanent, & sunt ex ossibus & neruis, & horum omnium ferè vna est causa, quia.s. homo recti corporis est, vt supra dictum est in capitulo de coxis, propter hoc homo nõ habet caudam, quia cibus eius transit in carnem coxarũ & crurum, habet ergo anchas & cauda caret. Animal vero quadrupes est econtrario, quia multitudo carnis est in superiori parte, propter hoc non habet anchas & caudam habet. Animal vero quadrupes est econtrario, ideo etiam crura habet valde crossa, sicut homo. Cibus.n. qui transibat in coxas, transit in caudam. Simia quoq; quia forma eius communis est inter formam hominis & quadrupedis, non habet anchas. In caudis multæ sunt differentiæ, nec vtitur eis natura solum ad custodiendum anum, sed ad iuuamentum. Omne animal habens caudam pilosam, habet caput paruum & mandibulas magnas, boues in theoria caudam habent magnam, ita ꝙ latitudo eius est vnius cubiti. Scorpio duos habet aculeos in cauda. Est autem piscis de genere ostreæ, qui cauda natat & repit. Plinius lib. 11. Caudæ propter hominem ac simias omnibus ferè animalibus oua gignentibus pro desiderio corporum. Nudæ hircis & apris, paruæ & villosæ vt vrsis, setosæ prælongæ vt equis, amputatæ lacertis & serpentibus renascuntur. Piscium meatus gubernaculi modo regunt. Et in dextrum ac leuum motæ, vt remigio quodam expellunt. Aristoteles. Sunt qui ceruo fel esse putant in cauda vel intestinis. Ideo tantam habent amaritudinẽ, vt a canibus non attingantur. Auicenna. Extremitas caudæ cerui venenum est, & ipsam bibenti accidit angustia vehemens, & sincopis, & mors. Isidorus lib. 12. Murenam habere animum in cauda certum est. Nam capite percussæ vix interimuntur, cauda statim exanimantur.

De tegumentis animalium & primo de pilis. Cap. XLVII.

PLinius vbi supra. Animalia quæ pariunt animal pilos habent. Quę oua, pennas vel squamas, aut corticem, aut testã, vt testudines, aut cutem puram, vt serpentes, pennarum caules omnium auiũ præcisę non crescunt, vulsæ renascuntur. Membranis volant fragilibus insecta. Humectantibus hyrundines in mari. Siccis inter tecta vespertilio, horum quoq; alæ articulos habent. Pili a cute exeunt crassa hyrti, fœminis tenuiores. Equis in iuba largi. In armis leoni. Dasipodis in buccis intus & in pedibus. Quæ vtraq; Trogus & in lepore tradidit, villosissimus animalium lepus, pubescit homo solus, quod nisi contingat sterilis est in gignendo, seu masculus seu fœmina. Pili in homine partim simul, partim postea gignũtur. Cõgeniti aũt non desinunt, sicut nec fœminis magnopere. Inuentę tamẽ quędã defluuio capitis inualidę, velut languidiores cum menstruus cursus stetere. Quibusdam post genitę. Viris sponte non gignuntur. Quadrupedibus pilum cadere atq; subnasci annuum est, viris crescunt maxime in capite mox in barba. Recisi non vt herbæ ac cætera in scissura augentur, sed a radice exeunt, crescunt & quibusdam morbis maxime tussi, & in senecta, defunctorum quoq; corporibus, libidinosis congenitus ma-

curius

turius defluunt, at nati quidē celerius recrescunt, quadrupedibus senectute crassescunt lanæq; rarescunt. Quadrupedum dorsa pilosa sunt, & ventres glabri. Aristoteles. Solus homo lenis corporis, veruntamen nullum animal est multorum pilorum in capite præterquā homo, quia cerebrum eius comparatione sui corporis plus est humidum, quam cæterorum animalium. Caput etiam paucæ carnis est, & ex pluribus suturis, & ob hoc indiget custodia capillorum. Itē homo apud pubem pilos habet, cęterorum animalium partes illæ nudæ sunt. Viri multorū pilorum apud coxas & in parte pedum, molli sunt toitos. Impubes castrati non barbescunt. Barbati vero si castrentur imberbes fiunt. In cæteris quoq; locis pili rarescunt, præterquā in pectine. Nam & mulieres habēt pilos. Corpora tamen fœminarū molliora sunt & leniora pauciorisq; pili corporibus marium. Pilorū nuditas & maxime in pectore, signū est naturalis frigiditatis. Pili decaluatis non redeunt. Causa vero priuationis caluiciei in cæteris animalibus minus quam in homine est, quia cerebrum eorum parum humidum, & ideo nō debilitatur calor in eius decoctione. Nam in homine accidit caluicies propter diminutionem humoris calidi & pinguis. Dali vbi supra. Pili quidem medicinales sunt, lana cōbusta desiccatiua est, acuta, subtilis, carnem liquefacit, quæ in vlceribus est. Sic quoq; capilli si combusti supponantur adustionis ignis loco prosunt. Cilicium etiam combustum, & super anum puluerizatum, ad suum eum locum conuertit. Omnes capilli combusti, & cum aceto triti, si supponatur morsui rabidi canis optime prosunt. Sic autem lana vel capilli comburendi sunt, vt eis fictile vas impleatur, & opereulo proforato cooperiatur, & sic igni apponatur.

De diuersitate pilorum. Cap. XLVIII.

ARistoteles. Diuersantur autem pili secundum duriciem & molliciem, longitudinem & breuitatem, lenitatem & asperitatē, multitudinē & paucitatē & secundū colores & ætates maxime in hominibus. Causa vero differentiæ pilorū est ex parte cutis, non. n. pili generantur ex corpore, sed ex cute, quando dissoluitur humor qui in ea est, & efficitur vapor. Ob hoc pili crossi generātur ex cute crossa, & tenues ex tenui. Cumq; cutis porosa fuerit & spissa, erunt etiam pili crossi, propter multitudinem partis terrestris, & amplitudinem viarum. Cum vero multū continua fuerit, tenues ac subtiles erunt, propter strictu ram viarum. Itē quando humor qui est in cute fuerit aquosus ac velocis siccitatis, nō erunt pili magni vel longi. Cū fuerit vero humor crossus ac pinguis, erit econtrario. Nam pingue, non cito desiccatur. Ob hoc ergo erit animal crossæ cutis crossorū pilorū, sicut pilis porcorum crassiores sunt pilis vaccarū. Itaq; longitudo pilorum capitis hominis est, quia cutis ipsa valde pinguia est, & est in ea multus humor. Crispitudo autem & lenitas propter vaporem accidunt. Cum autem vapor fuerit fumosus, calidus & siccus, capilli fiunt crispi, quia vadunt p duas vias contrarias. Pars. n. terrestris vadit ad inferiorem partem, calor autē ad superius, sic inuoluuntur pili & crispi fiunt propter debilitatem suam, possumus etiam dicere, ꝙ hoc accidit propter paucitatem humiditatis pilorum, & multitudinem partis terrestris, quæ desiccatur ex aere continēti, & corrugatur, sicq; crispa efficitur, hoc enim accidit leni, quando humiditas quæ est in eo dissoluitur, sicut accidit pilis ex igne, quando corrugantur & inuoluuntur. Et huius signum est, ꝙ pili crispi sunt plus humidi, quam lenes. Quod enim siccum est, durum est. Pili vero lenes non sunt in animalibus, nisi ex multitudine humorum. Humor nāq; lubricādo decurrit donec ad pilos perueniat, propter hoc eorū pili qui morant' in Tracia, lenes sunt, quia cōplexio eorū est humida. Et aer cōtinēs eos est humidus. Æthiopes vero crispi sunt propter siccitatem cerebri, & aeris cōtinentis.

De eadem. Cap. XLIX.

QVædam animalia sunt crossæ cutis, gracilis pili propter gracilitatem viarum. Talis dispositionis sunt pili ouiū, & quædam animalia sunt mollis pili non valde tenuis, sicut sunt pili leporum. Sunt. n. in manifesto cutis, & ideo non habent longitudinem. Et accidit illis sicut ei quod componitur ex lino, quia molle est, & non habet longitudinem. Oues autem manētes in regione coeleuata duros habent pilos, quia frigiditas indurat per congelationem atq; desiccat, & quando calor exprimitur, humiditas cum eo dissoluitur, & fiunt pili cutis terrestres ac sicci. Vnde & ericij quorum mansio est in mari frigido, spinas habent multas ac duras cū sint parui corporis. Et magnitudo spinarū ex hoc est, quia crementū corporis trāsit in eas pp paucitatem caloris naturalis. Nam quia cibus non digeritur, generatur in corporibus eorum multa superfluitas. Pili autē & similia nō nisi ex superfluitate generantur. Duricies autē spinarum & esse earum est sicut lapidis propter multitudinē frigiditatis congelati. Ob hanc causam accidit, vt crescentes pili fiāt terrestres valde duri similes lapide, maxime in parte septētrionali, quā ibi sunt huiusmodi ericij plusquā in meridionali, & in parte multorū ventorū plusq̄ in plano, qa plus infrigidantur in huiusmodi locis, & exit ab eis humor, q cum calore dissoluit, quia non potest humor esse nutritiuus sine calore. Frigus autem nō indurat tm̄, sed inspissat corpus & condensat, calor vero rarificat: propter hoc etiam animalia pilos habentia quando senescūt, eorū pili plusquā prius indurescūt. Sed & pluma auiū & cortex vel cutis animaliū crossiora ac duriora sunt in senectute, propter diminutionē caloris, & transitum humoris cum calore: animalia, viri propriè calui fiunt, non tamen omnes &c. vt dicetur inferius in tractatu de homine.

De coloribus pilorum & mutatione eorum. Cap. L.

COlor capillorū ac pilorū in animalibus est secundū colorem cutis, in homine verò non. Nam quidā habent corium album valde, & pilos nigros valde: huius causa est, quia cutis hominis valde tenuis est plusquā aliorū animaliū respectu corporis, & ideo pilos mutare non pōt, sed color cutis alterari pōt in nigredinē ex sole & vētis. In cęteris aūt animalibus cutis habet virtutem, quasi terræ, propter spissitudinē suā, & ob hoc alterantur pili cum alteratione cutis. Color tamen capillorū nō diuersatur in homine, præterquam albedo quæ accidit eis non solū in senectute, qđ fit naturaliter absque cutis albificatione, sed ēt aliqñ ex infirmitate, & tunc arbescunt cum albedine corij, qm̄ infirmitas illa in cute est, & ideo cū albescit cutis necessario albescūt & pili. Canicies autē naturalis & propter debillitatē caloris, q exit a corpore, & abūdantiā frigoris. Nā senectus infrigidat & desiccat corpus, vapor autē vel cibus terrestris est, qui in pilis, qñ nō bene digeritur putrescit ex calore aeris cōtinentis, & ex illo generant' cani. Omnis. n. putrefactio est ex calore non naturali, sed accidentali, & hoc accidit aquæ & terræ, oībus corporibus & similibus. Causa vero albedinis caluorū est, quia in eis vapore terrestri, est virtus aeria crossi, & si congelatur vapor erit ex eo glacies vel canicies, si vero putrefiat erit corrugatio, pp hoc erūt illa duo accidētia in manifesto corporis, corrugatio. s. & canicies, in infirmitatibus aūt est canicies, q a calor debilitat' in decoctione cibi. Cibus. n. ad quodlibet mēbrū corpis puenit, & digeritur ex calore naturali, q est in eo. Cū ergo debilitatur ille calor corrumpitur cibus, & tunc mēbro accidit occasio vel infirmitas, & radix canescunt pili. Cū ergo redit sanitas reuertit' virtus, & pili nigrescunt. Vnde rectè pōt appellari infirmitas talis senectus accidentalis, senectus verò infirmitas est naturalis. Pili temporū prius canescunt, posterius. n. capitis vacuum est ab humiditate, quia nō est in eo cerebrū. In parte vero sincipitis est multus humor, nec cito putrescit. Tpa vero sunt inter illa duo accidētia, quia nō est in eis modicus humor ita ꝙ digeratur, neq; multus ita vt non putrescat, propterea eorū pili ante alios albescunt. Causa vero priuationis caniciei in cæteris aīalibus, est secundū causam caluiciei q̄ diximus, quia cerebrū eorū est modicū humidum, & ob hoc nō debilitatur calor in eius decoctione. Equi inter alia animalia canescunt, propter tenuitatē ossiū capitis. Vnde percussio q̄ cadit super illa ossa mortalis est, & maximè quæ cadit in temporibus. Pili ruffi citius albescunt quā nigri, qa ruffitas & albedo sunt quasi infirmitates accidentes pilis, & omne quod debilitatur ex animalibus citò canescit. Fingūt aūt quidā, ꝙ grues qñ senescant nigrescunt, huius mutationis causa est, quia natura plumæ earū alba quidē est & qñ senescunt, in earū pluma multiplicat' humor, ac cito putrescit. Signum vero ꝙ canicies fit quidā modus putrefactionis, & nō siccitas, vt quidam dicūt, est, quia pili cooperti canescunt cito. Coopertoriū nanq; prohibet ventū vel eapitationē, euentatio vero eijcit putrefactionem, & forte exibunt pili albi a radice, ac nigri in extremitate. Forte vero albescūt extremitates illorū, quia paucus est ibi calor. Pili albi in corporibus cęterorum animalium ab homine naturaliter sunt, & non ex infirmitate.

De causis diuersitatis colorum in pilis. Cap. LI.

DIuersitas colorum duplex est, aliquādo ex toto genere, sicut in pauone & in leone quia color omniū leonū vnus. Quādoq; vero nō ex toto genere, sed qdā diuersi coloris sunt, sicut accidit capris vaccis, & columbis. Et aīalia quidē multorū colorū mutantur secundū colores plusquā vnū colorem habentia, quia color mixtus est ex vtroq;, & hoc est ex toto genere, qa s. in natura est, vt nō vnū tm̄ colorem recipiat, sed diuersos, quia natura velocis est mot' in trāsferēdo. s. eos in alios. Genus aūt aīaliū vnius coloris est ecōtra, quia non mutāt colorem nisi ppter infirmitatē, & hoc raro. Iam. n. apparuit cubeg. i. perdix albus & nisus, & passeres albi, & coruus, sed non accidit hoc a tempore generationis. Alteratio quidē animaliū quę sunt naturaliter multorū colorum, multoties accidit pp diuersitatē aquarum, nam aquæ calidæ faciunt pilos albos, & frigidæ nigros, sicut accidit ēt arborū generibus. Et huius causa est qm̄ in aquis calidis est spiritus plusquam aqua, & cum aqua clarefit, efficitur

albedo

albedo ex ea, sicut accidit spumæ. In atandaria sunt duo flumina, quorũ vnũ facit colores agnorũ nigros, aliud albos. Fluuius aũt qui vocatur aschamida eos facit rubeos. Colores itaq; pilorum diuersantur pp infirmitates, & secundũ ætates & secũdum naturã. Et albedo quidem qñq; accidit ex calore naturali, qñq; accidẽtali. Fit.n. ex vaporali calore tepẽto in oĩbus mẽbris. Idq; calor eius qđ est sub ventre aĩalis non attributi vni colori magis albus est quam alterius, pp multitudinẽ caloris in illo loco. Caro ẽt eius saporosior est, pp eandem causam. Digestio.n. quæ nõ est nisi ex calore, carnẽ facit saporosam. Ex illa etiã est causa animalis attributi vni colori.s. albi vel nigri. Nã calor & frigus sunt causa naturæ cutis & pilorũ. In quolibet.n. mẽbro calor est proprius. Item quędam auium agrestiũ quadrupedũ genera mutant colores secundũ temporũ mutationes, sicut hominibus accidit alteratio secundũ ætates. Nam diuersitas temporũ fortior est diuersitate ætatũ. Itẽ animalia comedẽtia multa genera ciborũ, diuersi coloris sunt in maiori parte, propter hæc apum color vnus est. Color autem vesparum rubearũ & citrinarũ diuersus. Recte namque diuersa superflua generantur ex diuerso cibo, & ex illis superfluis generantur cutis & pili cortex & pluma.

De cute. *Cap.* L I I.

CVtis est in quibusdam animalibus tenuis, & in quibusdã crossa, in quibusdam dura, & in quibusdam spissa. Cuius diuersitatis causa, diuersitas humorũ est, humor.n. aliquãdo aquosus est aliquãdo crossus. Et humor quidẽ qui est in manifesto corporis qñ dissoluitur in vaporẽ residuũ durũ ac membranale efficitur. Ex cute vero pili generãtur, qñ dissoluitur humor qui in ea est, & efficitur vapor, pp hoc ex cute crossa, generantur crossi pili, tenues ex tenui, sicut iã supra dictum est. Quędam tñ animalia crossæ cutis sunt gracilis pili, pp strictură viarum siue gracilitatem, quam necessario sequitur gracilitas pilorũ. Ideo pili nouum talis sunt dispositionis. Frigus autẽ vt dictũ est corpus non tantum indurat, sed etiã inspissat, calor vero rarefiicat. Ob hoc animaliũ cutis crossior est & durior apud senectutem, propter diminutionem caloris, & transitum humoris cũ calore. Item in animalibus color pilorũ est secundũ colorẽ cutis. In homine vero non ratione supradicta, homo solus recipit titillationẽ caloris, q̃a coriũ eius est valde tenue. In corporibus aũt senum cutis rugosa est. Apri coria sua indurant assidua fricatione ad arbores, quando pugnare volunt. Piscium ac serpentium quidã habent corium lene, quidam squamosum, quidã asperũ, quidam spinosum. Serpens autem eijcit senectutẽ per excoriationem corij. Est auis quæ non cubat oua, sed inuoluit ea corio leporis aut vulpis, donec frangantur. Auium palpebræ mẽbranales sunt, alæ quoq; vespertilionum. Auibus natantibus posuit natura coriũ inter digitos, cęteris autem nõ. Camelus ẽt in fissura pedũ habet simile corium. Plinius lib. 11. Bouũ corijs glutinum excoquitur, taurorumq; præputium. Sunt qui subtilitatẽ animi constare non tenuitate sanguinis putent, sed cute. Et operimentis corporum magis aut minus bruta esse, vt ostreas testudines boum tergora, setas suum obstare tenuitati innati spiritus, nec purũ liquidumq; trãsmitti. Sic & in homine cum crassior callosiorve excludat cutis. Quæ vero ratio crocodilis si nõ cruoris sed duritiæ tergoris tribuatur & solertia. Hyppotami corij crassitudo talis est vt inde torneantur hastæ, alias torreantur escæ. Elephantorum quoq; tergora impenetrabilia sectas habent, cum tamen omnium quadrupedum subtilitas omni præcipua perhibeatur illis. Ergo cutis ipsa sensu caret maxime in capite, vbicunq; per se ac sine carne est vulnerata non coit, vt in bucca etiã q; Auicenna. Pelles vel cutes meliores sunt animalium lactentium, propter humiditatem illorum. Nutrimentum earum purum est viscosum & propinquum nutrimento pedum. Sunt autem pelles animalium medicinales, ouina, caprina, serpentina, mulina quoq; & similes, & pellis auium: Iuttin. Sera colla de corijs calida est & sicca in primo. Inest et virtus glutinatiua & exiccatiua, linitur super sahaphat, & confert vesicis adustioni. Adusta vero & lota valet ad curationem lendinum. Rami in almazore. Glutem de corijs antiquis confert faciei pustulis, quæ cum duricie cutis ac robore existunt. Ramici quoq; instanti & emptoicis auxiliatur. Diascorides. Corium vetus combustum & tritum & cathaplasmatibus adhibitum combustionibus & tortinibus valet. Item soleę calciamenti veteris vstæ, viridia vlcera sanant. Desiccatiuus n est cinis earum.

De carne. *Cap.* L I I I.

ARistoteles. Caro est instrumentum tactus & primum istius sensus, sicut pupilla oculi sensus visus. Necessarium est autem huius sensum esse in corpore & instrumento corporeo, magisquam alia sensus instrumenta. Manifestum est enim quòd animalia omnia non sunt creata, nisi propter istum sensum. Item caro est primum membrum, & est per se corpus animalis, Omniaq; membra alia dico ossa neruos corium, vngues pili & cætera, sunt propter salutẽ corporis mollis, i. carnis. Caro hominis præ cæteris animalibus habet coxas carnosas, quia recti corporis est, & ideo crura, quæ illud sustinere debent habere magnitudinem & latitudinem. In cæteris autem animalibus carne priuantur. Isidorus lib. 20. Carnes dictę sunt, quia caræ, vel a creando. Vnde a gręcis creas vocantur, hę post diluuiũ hominibus in vsum concessæ sunt, quibus antea ligniũ pomiferum & herba seminalis tantum in escam datæ fuerunt. Auicenna. Caro est cibus cõfortãs corpus & magis propinquæ conuersionis ad sanguinem cibis cæteris. Assata vel in patella cocta siccioris est nutrimenti. Elixata vero humidioris. Pinguedo autem & adeps mali nutrimenti sunt & pauci & subleuant cibum, nec est in eis conueniens, nisi parua quantitas secundũ mensuram qua delectet. Caro quidem pinguis lenit ventrem; cũ paucitate sui nutrimenti, & velocitate suæ conuersionis ad fumositatẽ & coleram, velociterq; digeritur. Caro vero salsa quamuis humida fuerit in principio, vehementiorẽ habet exiccationem quã omnis caro, & nutrimentum eius paruũ est. Melior est autem & nutribilior caro quæ est circa os, & dextra melior ac leuior sinistra, & quæ in medio lacertorum mundior est carne neruorum. Caro vero laxa super quã non est neruus fortasse suauis est, & proprie quę est pp generationem lactis, vt caro mamillarũ, aut saliuæ vt caro radicis linguæ. Minus vero bona est quæ ad hoc creata est, vt sit sustentaculũ, sicut q̃ ecurẽ intra venas hepatis, & caro cordis ac radicis ei°. Mãmilla qdẽ nutrimẽtũ bonũ est, sed si sit in ea lac crossum est. Testiculorũ vero melior est alijs. Caro illorum natium mala est in digestione & nutrimẽto calidior & crossior quam pinguedo. Omnis aũt animalis siccæ complexionis caro parui.i.iuuenis melior est, vt hędi, hæc.n. bona est Caprina vero non valde bona. Hircina vero mala est absolutè. Caro lactentis a lacte laudabili bona est, a nõ laudabili mala. Debet etiã considerare dispositiones aĩaliũ & in ętate, & in loco sui pastus, exercitij sui, & reliquorũ huiusmodi.

De differentia carnium in cibo & medicina. *Cap.* L I I I I.

ISaac in dietis lib. 2. Carnes animaliũ quædam humanã naturam nutriunt, quę complexioni eius vicinæ sunt, vt porcinæ, aguinæ hædulinę. Quędam vero mortiferæ & repugnatiuæ, aut ex calore nimio, vt ytiæ & serpentes & similia, vel frigore magno, vt scorpiones & araneæ. Quædam aũt sunt mediæ.i. nec similes nec contrariæ, sed tamen repugnatiuæ, & ideo nociuæ, vt ericius, vel pes, lepores, & similia, quorũ nutrimenta sunt vel ferentes a complexionibus humanis sunt pessima, non tñ mortifera. Testatur hoc grauitas odoris suæ carnis, & vicinitas fęcoris. Inde Galienus. Quorum animalium carnes graues sunt differentes, quorum vero non similiter, humanis naturis sunt viciniores. Nutrientes autem in duo diuiduntur, siluaticas.s. & domesticas. Item in 3. Animalia siluestria calidiora sunt, & sicciora sunt vel indigestibiliora, illaudabile nutrimentum generant propter multitudinem motus & laboris eorum & propter calorem & siccitatẽ aeris inhabitatæ. Sunt ergo non boni nutrimenti, pręter sola siluestria caprina. Nã superfluitate celeris motus & laboris quẽ assuescunt, eorũ naturalis temperatur frigitudo. Nimioq; eorũ exercitio saporis carnium eorum & odoris grauitas amputatur. Adiutorium etiam virtutis digestiuæ datur, vt.s. caro facillimè digeratur & optimè. Cætera vero domestica animalia ad siluestrium comparationẽ calorẽ & siccitatẽ habẽt temperatiorẽ, propter suam quietudinem, & aeris temperiem, proinde nutribiliora sunt & laudabiliora, crossiora sunt tñ & duriora ad digerendũ. Rursus animalia diuidũtur in masculina, & fęminina & castrata. Masculina sunt fęmininis calidiora, & minoris humiditatis, sunt ẽt laudabiliora, & digestioni faciliora. Fœminina aũt minorẽ habent calorẽ, & maiorem humiditatẽ. Iccirco ad digerendũ tardiora sunt. Castrata vero quamuis pp humiditatẽ fęmininis vicina sunt, in calore tñ discordãt, qa calor eorũ inter vtrũq; scaũ est medioeris.s. maior q̃ fœmininorũ, & minor quã masculorũ Iccirco digestibiliora sunt fęmininis.

De eodem. *Cap.* L V.

RVrsus vnũquodq; animalium masculinorũ & fœmininorum, aut est lactens, aut decrepitum, aut iuuentute perfectum. lactens naturaliter calidum est & humidum, cæteris omnibus teneriorem carnẽ habens propter sanguinẽ naturaliter suæ complexioni dominantem. Verum animalium quædam in suo genere humida sunt, vt porci & pecudes, horũ itaq; lactentes necessario ex duabus partibus habent humiditatem, ab ætate.s. & complexione. Quare quod ex eis generatur viscosum est digestioni difficile tamen a stomacho descendit, sed non facile a membris dissoluitur, viscosum generans flegma, maximè si non fuerint de masculis animalibus. Quod si fuerint in suo genere animalia sicca, vt bouina & caprina complexionum earum siccitas eam ætatis humiditate temperatur. Vnde sunt leuiora & digestioni congrua, maximè si masculina sunt. Ideoq;

lacten-

lactentium caprina & bouina laudabiliora sunt porcinis & pecorinis, quę omnia quidem laude indigent. Animalia autem in iuuentute manentia calidiora sunt lactentibus. Est etiam eorum caro siccior pro suę natiuitatis remotione. Vnde si etiam naturaliter sicca sint, vt boues & capræ, siccitatem habent e duabus partibus, ætate.s.& complexione. Sunt ergo dura & indigestibiliora, ad dissoluendum tarda. illaudabile quoq; nutrimentum dantia: q si in eo genere humida sint, vt pecudes & porci, naturalis eorum humiditas cum ætatis suæ siccitate comparatur. Iccirco iuuenes porci & pecudes meliores sunt iuuenibus bobus & capris. Animalis vero annalis sunt inter lactentium humiditatem & iuuenum siccitatem mediocria, & ideo laudabiliora quia temperata. Meliora tamen animalia quæ sunt naturaliter calida, quia calor eorum adiuuamentum dat suę digestioni, vnde laudabilius dant nutrimētum, propter hoc animalia porcina & bouina cęteris meliora sunt, quia naturalis calor est vehementior & dominantior. porrò decrepita aīalia sicciora & duriora, quia naturalis eorum calor defectissimus est, & eorum vicinitas humiditas finienda, & quia digestiua eorum virtus est defecta, accidentaliter acquisitam habent humiditatem, crudā, & innaturalē Ideoque ad digerendum difficilia sunt & ad dissoluendum tarda. Nā illaudabilem chimum vtpote viscosum flegma generant. Tamē si calida naturaliter fuerint minus nocua sunt. Et econtrario si fuerint, pessimam inferunt lęsionem. pecudes sunt calidiores bobus capris & porcis, humidiores, etiam bobus & capris, minus tamen porcis humidę. Porcina enim caro cæteris animalibus est frigidior, & humidior maxime domestica.

De carnibus extremitatum animalium. Cap. L VI.

Extremitates animalium, quia carent omni pinguedine, tarde digeruntur sunt enim de substantia cutis & neruorum. Sed quia sunt in motu & labore digestibiliores sunt neruosis membris & immobilibus. Paruum tamen est eorum nutrimentum: Pedes secundum medicinam sunt vtiles, pectoris enim & pulmonis asperitatem leniunt. Et contra tussim siccam valent. Adiuuant etiam patientes discoriationes in vesica. Quos enim si manducauerint qui dissenteriam patiuntur intestinorum vulnera solidantur, & solutionem accidentaliter stringunt. Natura enim eorum lubrificatiua est, propter viscositatem quam habēt. Pedes tamen anteriores posterioribus meliores sunt, propter fundamentum caloris naturalis eis vicinans. Labra auribus laudabiliora sunt, quia auriculæ de cute & cartilagine sunt compositæ. Cartilago uero si de iuuenibus sit animalibus, & bene coquatur, erit indigestibilis. Si uero de lactente & bene cocta sit digestibilis erit, sed omnibus extremitatibus animaliū pedes meliores sunt. Nares frigidæ sunt & siccæ. Sunt enim cartilaginosę. Ideoq; difficiles ad digerendum, & parum nutrimentum faciunt. Lingua inter lacertos & teneram carnem mediocris est. Iccirco sola comesta dat nutrimentum molle & mediocre. Cerebrum dicit Aristoteles in libro de animalibus calidum esse naturaliter, & frigidum accidentaliter. Proinde humidum est & crossum, & viscosum, abbominabile, appetitum corrūpit in stomacho, citoq; in putredinem vertitur. Cor duræ substantiæ est, tarde de stomacho eijcitur Sed tamen cum bene digeritur multum & bonum dat corpori nutrimentum. Pulmo facilis est digestionis & velociter de stomacho eijcitur, propter leuitatem & raritatem substantiæ. Proinde cæteris membris minus generat nutrimētum & flegmatico pertinet humori. Hepar omnibus crossius est, & durius ad dirigendum, sanguinem tamen generat laudabilem. Nutribilius est etiam carne pinguedinem habente. Sed lactentium hepar cæteris est melius. Gallinę uero melius lactentibus. Renes duobus modis sunt illaudabiles. Vno modo propter substantiæ suæ corruptionem, duritiem, & crossiciem. Alio modo quia eorum nutrimentum fuerat pinguedo vrinæ. Vnde sanguinem generant crossum & pessimum.

De Neruis & cartilagine. Cap. L V I I.

Plinius lib. vndecimo. Nerui orsi a corde bubuloque circumuoluti similem naturam habent & causam in omnibus lubricis applicati ossibus, nodisque corporum qui vocantur articuli. Alibi interuentu, alibi ambitu, alibi transitu ligantes, hic teretes, illic lati, vt in vnoquoque poscit figuratio, nec hi solidantur incisi, mirumque vulneratis summus dolor, præfectis nullus. Sine neruis quædam animalia sunt vt pisces. Arterijs enim constant. Sed neque hæ molli piscium generi, ubi sunt nerui, interiores conducunt membra, superiores reuocant. Aristo. Virtus animalium omnium non est nisi in neruo, propter hoc iuuenes in animalibus pueris fortiores sunt, quia nerui puerorum & iuncturæ fortes non sunt similiter neque senum, propter debilitatem quoque neruorum voces animalium castratorū similes sunt vocibus fęminarum. Venæ quidem post abscisionem iunguntur, non autem nerui. Cartilaginis & carnis eadem est natura, nec diuersatur nisi secundum magis aut minus, & quando absciditur os, vel cartilago non crescit. In animali ambulante est cartilago sine medulla, si enim esset medulla distincta efficeretur mollis mustilaginosa. Nam uero spōdilium celeti idest piscis cuiusdam, cartilaginosa est & in ipsa est medulla, quia propter humiditatem oportet esse sustentamentum molle, non siccum. Pars autem terrestris illius animalis transiuit in corium. In animali generante animal sunt ossa multa similia cartilagini quibusdam locis, ut in auribus & naso. Isaac vbi supra. Cartilago si de iuuenibus animalibus sit, & bene coquatur indigestibilis erit. Si uero de lactente & benè sit cocta digestibilis erit. Plinius vbi supra. Vituli marini cartilaginem habent, non ossa. Item omnium articuli ac nares quę modicum eminent flexibili mollicia naturæ prouidentia ne frangerentur. Cartilago rupta non solidescit nec præcisa ossa recrescunt præterquam veterinis ab vngula ad suffragines.

De ossibus. Cap. L V I I I.

Isidorus libro vndecimo. Ossa sunt corporis solidamenta. In his omnibus positio roburque consistit, & vbique cute visceribusque obtecta celantur. Actor. Ossa sunt pars corporis durissima & solidissima, & foris candida sunt intus medullata, pars corporis durissima & solidissima, foris candida sunt intus medullata, fracta uero resolidari non valent. Aristoteles. Ossium creatio fuit propter carnem. Nam & qui fingere volunt animal ex luto, corpus aliud durum sub illo ponunt, deinde lutum super ipsum componunt, sic fecit natura per ossa. Posita ergo sunt ossa sub partibus carnosis. In membris quidem motus propter constrictionem. In membris autem quæ non mouentur ad custodiam, sicut costa continens pectus. Non enim fuit creata costa, nisi ad salutem continentiū cor. Ossa vero quæ vicinantur ventri parua sunt, ut non prohibeant tumorem ventris propter cibum animalis, & propter impregnationem quæ accidit fęminis. Ossa quidem animalis generantis animal intra & extra sunt secundum eandem dispositionem in duritie ac fortitudine. Et valde maiora sunt ossibus animalis quod non generat animal respectu sui corporis. Animal magnum indiget magno sustentamento, & fortiori ac duriori, maximeque si fuerit animal forte viuens ex venatione. Ossa quoque masculorum fortiora sunt ossibus feminarum, & maximè quando fuerit animal ex comedētibus carnes, sicut leo, cuius ossa valde dura sunt. Vnde si confricentur ad inuicem, exibit ex eis ignis, sicut ex lapidibus, nec est in eis medulla, nisi in osso coxę. & focilis scilicet ab armo vsque ad cubitum. In animalibus autem habentibus sanguinem & non generantibus aliud animal, natura paulatim mutauit creationem ossium. In auibus namque fecit ossa debiliora cæteris. In piscibus autem ouantibus creauit spinam. Ossa quoque serpentium sunt de natura spinæ piscium, nisi sint serpentes valde magni.

De Eodem. Cap. L I X.

In animali ergo carente ossibus est membrum aliquod conueniens naturæ ossium, ut spina in piscibus, & cartilago in quibusdam animalibus. Hoc autem iuuamentum in quibusdam sanguine carentibus est intra corpus, & in quibusdam extra, sicut in animalibus mollis testæ, vt sunt cancri, & duræ testæ, ut ostreę. Pars enim ea custodiens est extra. In anulosis autem & malichie idest in animalibus causatis ex carne tantum, ut est sepia, non est os, neque ulla pars terrestris per se distincta. Sed ut non sit corpus huius velocis corruptionis posuit natura creationem eius inter carnem & neruum, ut sit molle sicut caro, & habeat extensionem sicut neruus. Natura ossium assimilatur naturæ venarum, quoniam utrunque continuum est cadens ab vno principio. Principium quidem venarum est cor, ossium uero spondile. Spondilia namq; custodiunt rectitudinem corporū animaliū. Et quia necessarium est, ut reflectantur corpora, ligata sunt & alia ossa continua cum spondilibus. In animali quoque habente manus & pedes, in extremitatibus manuum & pedum sunt loca conuenientia ad introitum quorundam in quędam. propter hoc extrema quorundam concaua sunt, quorundam prominentia, & ligata sunt cum neruo. Per sensum vero tactus ossium est sicut tactus rerum consimilium, ut sunt vngula, solea, cornu & rostra auium. Os nec incuruatur, nec inflectitur, nec comeditur, nec recipit diuersitatem colorum.s.naturaliter. Post abscisionem quoq; nec crescit, nec solidatur. Os colli leonū continuum est, & non est in eo anulositas. In cordibus equi & vaccæ sunt ossa, nō autem in cordibus aliorum animalium, nisi in corde cerui. Auicenna. Ossa adusta sunt desiccatiua & resolutiua: horum quędā medicinalia esse dicuntur, ut calcaneus porci & hirci similiter & crura vaccæ, & ossa hominis.

De Medullis. Cap. L X.

Aristoteles. Medulla est naturæ sanguineæ, est enim superfluitas cibi sanguinis ex quo cibantur ossa recen-

tia & spinę animalium, propter hoc inter ossa retenta est, nec generatur nisi a sanguine bonæ decoctionis, & multi quidem putant quòd cerebrum est principium medullæ ac spondilium, quia medulla est continua cum cerebro, sed contradicit veritas; quia natura cerebri diuersa est a natura medullę quæ calida est, vt superius dictum est. Medulla quidem aïalis multę pinguedinis est valde pinguis. Et medulla Aïalis hñtis dētes in inferiori mandibula tm̄ similis est zirbo. Aïalis autē hñtis dētes in vtraq; mandibula similis est pinguedini In ossibus fortibus ac spissis sicut sunt ossa leonis, non est medulla: & si est, parua est: quia cibus transit in ossa, Nam medulla est superfluitas cibi vt dictum est ea quo generantur ossa. In ossibus itaq; leonis & porci nulla vel modica est medulla. Glosa illius, In leone puto pp̄ nimiam siccitatē, & calorē consumentē. In porco vero pp̄ nimiā humiditatē & frigus nō coagulans, Plinius li. xi. Medulla vi esse a iuuēta rubens, in senecta albescens: nō nisi cauis hęc ossibus, nec iumentorū cruribus aut canū. Quare fracta non ferruminantur. Est aūt pinguis his quibus adeps. Sepoïa cornigeris. Neruosa & in spina tm̄ dorsi ossa non habentibus: vt piscium generi. Vrso nulla. Leoni in femorum & brachiorum ossibus paucis exigua admodū. Cęteris, n. est tanta duritia vt ignis elidatur velut silex his dura q̄ non pinguescunt. Asinorū ad tubas canora. Delphinis ossa non spinę aïalia pariunt Serpētibus s, i. spinę. Aquatilium mollibus nulla, sed corpus circulis carnis iunctū, vt Sepiæ, atq; Luliginis. Isaac vbi supra Medulla spōdilis ad comparationē medullę ossiū frigidissima est & humidissima, q̄ si bene digerat. crossius & plus cerebro dabit nutrimentū. Medulla tñ ossium saporosior est, sed fastidiū facit. Bene tñ digesta multū generat nutrimentū Auicēna. Medulla calefactiua est abstersiua: multiq; nutrimēti: si digerat. Ex his cōuenientior est medulla vituli & cerui deinde tauri: post caprarū: deinde ouium. Et medulla quidem hircorū & taurorū propter nō castrationē siccior est. Medulla vero extremitatū est pinguior, Medulla duritiebus ac lapidositati bona est illa quidē quę est vt vituli & Cerui, nō sic Hircorū siluestriū: illorum. n. sicca est & nō bona. Conturbat aūt medulla stomachū: ac delet appetitū. Suppositoriū ex medulla laudabili confert duritiei matricis, Dr̄ ēt q̄ linimentum ex caprę, propterque ex medulla ossium Cerui. fugant vermes venenosos, Hali. Ois medulla ossium emollit dura mēbra & asperitatē, prodest fissuris manuum ac pedum, laudabilior autē est Ceruina: post quā Vitulina. dehinc vero Taurorū & Caprarū, sunt n. hę plurimū siccę.

De Pinguedine. Cap. LXI.

ARistoteles. Pinguedo & zirbus differunt s̄m superfluitatē sanguinis: quā vtrunq; est sanguis coctus pp̄ meliorationem cibi, Et huius signum est, quia non inueniuntur nisi in animali fertili bonę dispositionis, Pars namq; pinguedinis cōicat cum igne & aere: & hoc non inuenitur in animali carenti sanguine. Quantum augmentatur pinguedo tantum diminuitur sanguis, & quando est pauca in mēbris animalis iuuat, quia non prohibet bonitatem sensus, & adducit sanitatem ac fortitudinem. Cum vero multiplicatur nocet & corrumpit aïal. ita q̄ si totum corpus efficiatur pinguedo, necesse est vt moriat. Nam Pinguendo quidem & zirbus sunt in membra in quo est sensus tactus. i. in carne. sanguis vero non hēt sensum, & ob hoc nec Pinguedo nec zirbus, quia non sunt nisi sanguis bonę decoctionis. Ergo si totum corpus efficitur tale: non habebit sensum: ppter hoc senescit animal multę pinguedinis, quia sanguis eius est paucus: eo quòd transit in pinguedinem Corruptio namque in senectute non est nisi paucitas sanguinis, & multarum occasionum, quia recipit citius ex frigido & calido.

Adhuc de pinguedine ac sepo & adipe Cap. LXII.

ITerum animal multæ pinguedinis paucæ generationis est; aut nullius omnino: ppter eandē causam, quia sanguis qui efficeretur sperma, transit in pinguedinem. Quod prope pupillam oculi est in omnibus aïalibus est multi sepi. In renibus etiā est multum sepi, & pinguedinis: plusquam in alijs membris interioribus, pp̄ colamentū superfluitatis, quia sanguis q remanet ibi post colamentum, est bonę digestionis & complementū bonitatis digestionis est pinguedo & zirbus. Pinguedo tamen nō est in corp; nec renum, sed extra, circundans eos in omnibus animalibus. Ren dexter est minoris pinguedinis quàm sinister, rōne superius dicta Sed Oues quando multiplicatur eis pinguedo in renibus, moriuntur. Impinguantur autem Oues potu: & ideo Pastores sępe dant eis sal, & laux sunt. Porcus vero radicibus impinguatur cito, & cum impinguatur porcus coire pōt omni tpe. hieme & æstate, nocte & die. Animal latæ venæ non impinguat, sed aïal gracilis venæ. Pisces aūt in pluuiosis temporibus impinguantur. Pingue nō cito desiccatur: motus autem dissoluit pinguedinem Omne animal multi sæpi: pauci seminis est. Homines etiam & Mulieres valde pingues raro generant ex renibus magna pinguedine ligatis impedimētū inhērēs. Hali vbi supra.

Ois pinguendo calida est & humida. Sed variæ sunt actiones earum s̄m naturam aïalium ea quibus sunt, & s̄m cibum & ætatē, & sexum castratosq; & testes habentes. Dyascorides. Ois Adeps virtutem habet calidam & humidā: & ois adeps recens sine sale malaxat & indulcat pinguedinis causa-obtūdit et venena eiusq; vitellum contra quodlibet venenū iuuat. Vetus aūt vel sallitus vel aromatibus conditus recorporatiuæ virtutis est, sed spāliter p Animalibus vel Pascuis. Alius magis vel minus laxatiuus siue mitific is inuenitur, ois tamen duricies emollire potest. Porcinus quidē caldus est: Taurinus aūt calidior & Dyaforeticus & Malacticus. Est etiam Stipticus sicut & Bubalinus magis autem Caprinus pascuarum causa. Auicenna. Adeps Anatis valde subtilior est & calidior adipe gallinæ. Adeps autem Galli & Cerui vehementioris sunt calefactionis. Adeps Vaccæ medius est inter Leoninum & Caprinum. In his autem omnibus adeps masculi fortiorem. Hircinus autem vehementioris est resolutionis.

De Differentia prædictorum inter se. Cap. LXIII.

HElinandus li decimo. Adeps dicitur pinguendo animalis interior, ut sepum in Bobus & Ouibus ac cæteris ruminātibus & axungia in Porcis, Comestor. Pinguedo enim exterior videlicet, quæ super carnem est, dicit proprie aruina vel lardus. Quę autem carni admixta proprie. pinguedo, Quę vero in intestinis adeps. Est aūt adeps triplex videlicet adeps vitalium. i. cordis & ventris. Adeps renis, i. hepatis quem reticulum dicimus, quia inuoluitur ad modum retis. Et adeps renum. hi tres adipes in sacrificijs de pecoribus olim a sacerdote legali adolebantur super altare. Plinius, animalia cornigera una parte dētata, & quę in pedibus talos hñt sepo pinguescunt. Bisulca vero scissisve in digitos pedibus & nō cornigera, adipe. Quędam nō pinguescūt vt lepus, perdix. Sterilior a uero cuncta pinguia & in maribus & in fęminis. Senescunt celerius præpinguia, Oibus animalibus quoddam in oculis pingue. Adeps cunctis sine sensu qui, nec arterias nec venas hñt, plerisq; animalium est pinguendo sine sensu. Quam ob cām sues spirantes a muribus tradūt rosas. Qui & L. Apronij consularis viri filio detractos adipes leuatūque corpus immobili onere. Isaac vbi supra. pinguendo est mixta cum carne & ossibus, sicut quæ in costis & cauda & huiusmodi locis inuenitur, adeps vero a carne & ossibus, sicut axungia, & quæ in renibus sunt, adeps autem crossior est pinguedine, & cum carne mixta fastidiosior & solubilior, ambo etiam fastidium inferētia, cibique in stomacho mollientia, habentq; proprietatē super oēs cibos natand. & cibū viscosum crossum digestioniq; inobedientem faciendi, atq; falsam saturitatem generandi, precipueq; si cum dulcibus comedantur. Vnde rufus. Quęcunq; inquit mēbra pinguedinis habuerint abundantiam, parum nutrimēti suggerūt corpori. Pars enim pinguosa pro sui lubricitate stomachū & intestina egreditur decocta. Actor. Item da sepo dictum est superius, in capitulo de animalibus ruminantibus, de adipe quoq; & pinguedine in capitulo de carnibus.

De Arterijs & venis. Cap. LXIIII.

PLinius lib. vndecimo. Inter hos, scilicet neruos latent arteriæ. s. spūs semitæ, ijs innatant venę. i. sanguinis riui. Arteriarum pulsus in cacumine maxime membrorum euidens iudex fere morborum in modulos certos, legesq; metricas per ætates stabilis, aut citatus aut tardus descriptus ab Erophilo medicinę uate miranda arte. Etenim obseruatione crebri aut lāguidi ictus gubernacula vitæ temperat medicus. Arterię carent sensu, nam & sanguine Nec oēs vitalem continent spiritum, præscisisq;, torpescit tantum pars ea corporis, aues nec venas nec arterias hñt, Item serpentes, testudines, lacertæ minimumq; sanguinis, veneni præterea postremo fibras super totam cūtem dispersæ, adeo in angustam subtilitatem tenuantur vt penetrare sanguis non possit, Aristoteles, in li. de somno & vigilia, venæ sunt locus sanguinis, harum uero principium est cor. Idem in libro de animalibus Quoniam anima vna est in actu, conueniēs vt unū membrū sit, in quo est virtus. i. calor vitalis. Est ergo calor sanguinis ex vno principio. s. ex eodē, quia in eo est principiū sensus & primus calor. Itaq; venæ sunt ex vno principio. Et vena quædā magna nobilior adorti, a pulsatile, quia posita est in anteriori. Adorti aūt in posteriori Et rectum est ut cat cursus sanguinis in venis & in toto corpore naturaliter, quia sustentatio cuiuslibet membri ex sanguine est, & hoc assimilatur canalibus aquæ præparatis in hortis, quæ exeunt ab uno fonte vel vno principio & diuiduntur prius per canales, & illæ iterum per alias, ita quòd vna uenit ad quenlibet locum, Ex superfluitate vero paruarum venarum exit sudor, quādo calefit corpus, & aperiuntur orificia earum. Vena quædam maior procedit a ventriculo maiori ex parte superiori dextra, in quo sempest sanguis, & transit p mediū colli, pfundū. Adorti aūt exit a uentriculo medio, nec participat corde sicut p dicta, & eius interius strictus est. Creatio venæ maioris est ex tela & corio, Alterius aūt ex neruo.

Ceto-

Cerebrum vero caret omnino ſanguine in omni animali: & ideo non eſt in eo vena magna vel parua. In nullo mẽbro ſanguis eſt extra venã, præterquã in corde. Animal latæ venæ non impinguat: ſed aĩal gracilis venæ. Venæ quidẽ poſt abſciſionẽ coniungunt, nõ aũt nerui. Natiua venarũ magnarũ nõ apparet in corporib. mortuorũ, qa ſubito cõtrahunt in caira ſanguinis.

De ſanguine. *Cap.* LXV.

ITem in eodem. Sanguis eſt in omnibus animalibus carentibus pedibus, aut in habentibus duos pedes, vel quatuor tm̃. Quæ verò plures habent, ſanguine carent. Igitur in quibuſdam animalibus eſt ſanguis. In quibuſdam autem alia humiditas cõueniẽs ſanguini. ſ. humiditas incompleta, ſicut venenum. Et humiditas declinans ad pallorem, quę aſſimilatur aquoſitati intus. In habentibus ſanguinem, omnia membra corporis compoſita ſunt ex venis, in quibus currit ſanguis. In corde autem eſt principium venarum: & prima virtus creans ſanguinẽ. Et debet eſſe ex cibo quẽ recipit. Nec in alio membro ſanguis eſt extra venam, præterquã in corde. Sanguis terreſtris coagulatur, aquoſus autem non. In quodã itaque ſanguine eſt res ſubtilis, ſicut pilus, & eſt naturæ terreſtris. Tale animal iracundum eſt, & audax, pp iracundiã, quæ mouet calorem, & efficitur ſicut carbo ignitus tpe iracundiæ, pp hoc porcus & taurus ſunt iracũdi valde, qm̃ in eorum ſanguine multi ſunt hmõi pili. Sanguis quoque tauri citius omnibus ſanguinibus congelatur, ſiue coagulatur. In quodã verò ſanguine non ſunt hmõi pili, vt in ſanguine ceruorũ, & ob hoc talis ſanguis non coagulat. Animalia multæ aquæ. i. ſanguinis aquoſi, quæ naturaliter infrigidantur, multi ſunt timoris, quia timor infrigidat animal. Aĩal quoque ſanguine carens maioris eſt timoris, & ob hoc non mouetur niſi modicũ. Aquoſitas verò ſanguinis eſt illud, quod eſt ex eo ſubtile, quia nõdũ digerebatur, vel quia corrũpebatur. Sanguis ſemper eſt in corpore, dũ viuit animal. Et oẽ corpus ſanguineũ cito putreſit, maximè circa nſa. Oẽ aĩal multi ſanguinis eſt multi ſeminis. Menſtruũ aũt eſt ſuperfluus ſanguinis animalis. Mulier ergo, quia maioris eſt ſanguinis interiori, q̃ feminę aliorum animalium, pp hoc accidit ei menſtruũ. Ob hoc etiam minus infirmatur, q̃ vir. Guſtus ſanguinis naturaliter dulcis eſt, cũ fuerit ſanus, & color eius rubeus non multum ſpiſſus. Quantũ aũt pinguedo augmentatur, tm̃ ſanguis diminuitur. Dormiens ſi pungatur, nõ exibit tm̃ ſanguinis, quantũ ſi vigilaret, Quia tũc in manifeſto modicus eſt, in occulto vero multus. Item omnia animalia ſanguine carentia minoris corporis ſunt habentibus ſanguinem. Et oẽ ſanguine hñs, & gñans animal, habet omnia ſenſus inſita præter genus talpæ. Ex lib. de nat. rer. Quod ait. Ariſt. Animalia pluſquã quatuor pedes hñtia, ſanguinem non hñt, intelligitur de ſanguine ordinato per venas, hinc vermes & pediculi vel pulices non habent, & venis carent. Anima brutorũ ſanguis eſt. Sanguis autem gelatus conuerti ſolet in carnẽ, & caro corrupta redit in terram. Meritò ergo tabida eſt anima iumentorũ. Eſt ergo ſanguis humiditas naturalis ſemper remanens in habentibus ſanguinem. Et non eſt ſanguis vitalis, niſi in venis & in corde. Guſtus eius eſt dulcis, & color eius rubeus, niſi ſit corruptus. Oẽ aĩal hñs ſanguinẽ habet cerebrũ, dormit, & vigilat, & ambulat. Auic. in 2. can. Sanguis quorundam animalium medicinalis eſt, vt ſanguis equi, tauri, cameli, aſini, hirci, capræ, agni, cerui, cani, leporis, lacerti, teſtudinis, ranæ. Auiũ quoque vt columbæ, miluis, bubonis, veſpertilionis. Eſt etiam ſanguis menſtruus mulieris. Oportet autem vt ſanguis, qui adminiſtratur in medicinis ex animalibus ſanis aſſumptus ſit, in cuius colore non dominetur humor, neque putredo.

De diuerſitate ſanguinis in animalibus. *Cap.* LXVI.

ARiſt. vbi ſupra. In ſanguine nempe ſunt differentiæ. Quidam enim ſubtilior eſt, quidã ſpiſſior. Quidam mundior, quidam turbidior, quidam frigidior, quidã calidior. Sanguis ſpiſſus pluris cibi eſt corpori, & minoris ſenſus. Mundus verò maioris eſt ſenſus, & cõuenientior intellectui ac frigidior. Similiter & ſanguis, qui eſt in membris ſuperioribus, diuerſatur ab eo, qui eſt in inferioribus ſm has drĩas, pp hoc apes, & hmõi animalia maioris intelligentiæ ſunt habentibus ſanguinem. Meliora quoque ſunt animalia ſanguinem habentia ſubtilem, mundum, calidum, quia cõuenientiora ſunt in ſapientia, & audacia, & ſimilibus: Membra quoque ſuperiora diuerſantur ab inferioribus ſm iſtam drĩam. Et membra maris a membris fœminæ. Et membra dextræ partis a ſiniſtra. Neceſſarium autem eſt, vt cibetur omne quod creſcit. Itaque venæ accipiunt cibum a ventre, & ſunt quaſi vaſa ſanguinis. Et qñ non cibatur animal ſanguine, vel eo quod conuenit ſanguini macilentum erit, & malæ diſpoſitionis. Quando verò cibatur bene creſcit, & eſt bonæ diſpoſitionis: & ſiquidem fuerit cibus ille clarus ac bonus, erit corpus ſanum. Si vero malus infirmum. Pli. lib. 11. Sanguis quibus multus & pinguis iracundia. Maribus, quàm fœminis nigrior eſt. Et in iuuenta magis, quàm ſenio, & inferiore parte pinguior, magna & in eo vitalitatis portio. Emiſſus ſpiritum trahit ſecum, tactum tñ non ſentit. Animalium fortiora quibus ſanguis craſſior. Sapientiora ſunt quibus tenuior. Timidiora quibus minimus: at quibus nullus hebetia. Taurorũ ſanguis celerrime coit atque dureſcit, ideo peſtifer, potu maximè. Aprorum ac ceruorum, caprarumq; & bubalorũ nſum non ſpiſſatur. Pinguiſſimus aſinis, homini tenuiſſimus, his quibus plus, quàm quaternt pedes nullus. Obeſis minus copioſus, qm̃ abſumitur pingui, profluuiũ eius vni ſit, in naribus homini. Aliis nare altera. Aliis vtraque. Quibuſdam per inferna. Multis per ora ſtatuto tpe. Hoſtiæ ſiquidem abundantiorẽ ſundunt, ſi prius biberint, Quæ animalium cæteris tpibus latent, tunc ſanguinẽ nõ hñt, præter exiguas admodũ circa corda guttas miro opere naturæ, ſicut & in hoĩe ius eius ad minima momenta mutatur, nõ modo tm̃ in ore materia ſuffuſa, verum ad ſingulos animi habitus, pudore, ira, metu, palloribus plurimis modis. Itẽ roboris, alius enim iræ, & alius verecundiæ. Nam in metu refugere, & nuſquã eſſe certũ eſt. Multiſq; nõ transfluere transfoſſis, quod homini tm̃ euenit, morbi & oẽs, morsq; ſanguinem abſumorit. Actor. Hæc de ſingulis partibus, vel membris animaliũ ſimilibus ac diſſimilibus breuiter diximus. Nunc de cæteris animalia conſequentibus. i. alimentis eorũ ac ſenſibus, & motibus, ac gñationib. & ſuperfluitatibus ſubiungamus.

LIBER XXII.

De potu & cibo animalium. *Cap.* I.

ARiſt. vbi ſupra. Igitur omne animal habet appetitum guſtus ſaporis cibi, & appetitus non eſt niſi ad dulce & delectabile, ac perdigeſtum valde. Quod enim digeſtum eſt in omnibus rebus dulcius eſt, & delectabilius. Quod autem modicum eſt, citò digeritur. Neceſſarium quidem eſt, vt cibetur oẽ quod creſcit, & hoc a ſicco & humido. Quorũ digeſtio eſt per fortitudinẽ caloris. Venter itaq; ſuperior & inferior digerunt cibũ calore naturali. Animal verò ruminãs habet quatuor ventres, vt ſupra dictũ eſt. Operatio quidẽ oris eſt inſcidere cibũ, & mittere ventri, vt melior ac velocior ſit eius digeſtio. Venæ autẽ accipiunt cibum a ventre, & ſunt quaſi vaſa ſanguinis. Animal anuloſi corporis habet tale membrũ, per qđ ſcout cibũ intra os, ſicut genus formicarũ, & alia multa ſecti corij. Horũ q̃dam hñt membrum illud extra, ſicut aculeum eius, quia natura mollis eſt & vacua, & per ipſum guſtat ac ſentit, & attrahit cibũ, vt patet in apibus & muſcis & ſimilibus. Elephas vtit naſo loco manus in accipiendo cibũ & potũ. Oẽ aĩal recti inteſtini valde guloſum eſt, qa cibus valde velociter egredit, & ſic iterũ cito appetit. Similiter & aĩal hñs in inteſtino multã amplitudinẽ. Aĩal aũt guloſum pp nimiũ appetitũ, ante maſticationẽ traiicit cibũ. Oẽs piſces pp diminutionẽ vſũs cibi, eiiciũt ſuperfluitatẽ cibi crudã & indigeſtã, & ob hoc valde ſunt guloſi. Aĩalia malios cibos comedẽtia diuerſant in coloribus. Modi nãq; ciborũ cauſæ ſunt diuerſitatis colorũ. Qm̃ ex diuerſo cibo diuerſa ſuperflua fiunt: pp multitudinẽ aũt cibi, fructus in arboribus, & fętus in aĩalibus corrũpunt. Quodlibet aĩalium genus rẽ ſibi appropriatã diligit, & aliã odit. Oẽ aĩal hñs ſerrã dentiũ comedit carnes. Aſinus comedit ſpinas, qñ molles ſunt. Porcus verò comedit ſerpentes. Itẽ porcus plus oĩbus aĩalibus comedit radices. In his velociter impinguat. Lupi nõ comedunt niſi carnes pter medicinã aliquã, quã accipiunt infirmãtes, & vomitãt, ac ſanantur. Comedit aũt lupus ſine maſticatione, & vna die, quod ad tres ſufficit. Cabonetia lupus eſt comatus vt leo, cadauera verò de ſepulchris extrahit, & comedit. Paſſer & auiculæ multæ ſimiles paſcuntur vermibus. Formica cibũ reponit. Apes quoque comedunt mel in tpe neceſſitatis, & delectantur aquis claris currentibus. Piſces pullis ſuis cibant, tpe pullificationis. Vaccæ diligunt bibere aquã claram, equi verò turbidã. Oues impinguantur potu. Aues vncorũ vnguiũ non potant niſi paucæ & parum: Ex lib. de nat. rer. Omne animal dentes hñs ſerrales haurit aquam lingua. Animalia dentes ęquales habentia ſugendo trahunt aquam in ventrem. Cauſa verò, cur aues uncorum vnguium non bibunt aquã, hæc eſt, quia carnes comedunt, quæ magis humidæ ſunt, quàm cibi aliarum auium. Oẽ animal vorans cibos, vt leo, vel lupus macilenti corporis eſt, qm̃ vbi nõ eſt ciborum maſticatio, malè tranſeunt in naturam. Omnes beſtiæ graminees ſuge veſcuntur, agiliores autem carne. Plinius lib. 8. Inſatiabilia verò ſunt animalia, quibus a ventre protinus inteſtino cibi tranſeunt, vt lupi, cerui, & inter aues mergi,

De diuersitate pastus animalium. Cap. II.

PLinius lib. 10. Venena capreæ, & coturnices pinguescũt placidissima animalia. Serpentes autem ouis. Spectanda quidem draconum arte, aut enim solida hauriunt, si iam fauces capiunt, quæ deinde in semet conuoluti frangunt intus, & putamina extussiunt aliàs excutiunt. Aut si tenerum est & catuli adhuc ætas, orbe apprehensa spira ita sensim vehementerq; præstringunt; vt amputata parte ceu ferro, reliquam quæ complexu tenetur sorbeant. Simili modo auibus deuoratis solidis contentione plurima & cætera oua reuomunt. Scorpiones terra viuũt. Serpentes cum occasio est, vinum præcipuè appetunt, cum alioquin exiguo indigeant potu. Eędem minimo & pœnè nullo cibo cum asseruantur inclusiuè, sicut aranei quoque alioquin suctu viuentes. Nullum interit fame aut siti venenatum. Nam neque caloris vim habent, neq; sanguinis, nec sudoris, quæ auiditatẽ naturali sale augent. In quo genere omnia magis exitialia, si suum genus ederint, antequam noceant. Condit in thesauros maxillarum cibum spongiosum & satyrorum genus, mox inde sensim mandendum manibus exprimit. Et quod formicis in annum solemne est, his in dies vel horas. Vnum animal digitos habentium herba alitur lepus. sed & fruge. Solidipedes & bisulci sues omni cibatu & radicibus. Solidipedum volutatio propria. Serratorum dentium carniuora sunt omnia, visi & fruge, frõde, vindemia, pomis viuũt & apibus, cancris etiam & formicis. Lupi etiam terra in fame; pecus potu pingueſcit. Ideo sal ipsis aptissimum. Rumināt præter iam dicta siluestrium ceruis, cum à nobis aluntur. Omnia autem iacentia potius quàm stantia, & hyeme magis quàm æstate septenis ferè mensibus. In potu autem quib. serrati dentes lambunt. Et mures hi vulgares quamuis ex alio genere sunt. Quibus continui dentes sorbent, vt equi boues. Neutrũ visi sed aquam quoq; morsu vorant. In Africa maior pars ferarum æstate non bibũt inopia imbrium. Quam ob causam capti mures libici, si biberint moriuntur. Animalium quoq; alia, alios sapores appetunt, alia dentib. prædantur: alia vnguibus, alia altitudine iuuant. alia acumine excauant, alia rostri aduncitate capiunt: alia sugunt, alia lambunt, sorbent, manducant, vorant, nec minor varietas in pedũ ministerio, vt rapiant, detrahant, tencāt, premant, pendeant, tellurem scabere nõ cessent. Idem in lib. 11. Apri sont in Pamphilia & Ciliciæ montuosis. Salamandra ab his deuorata, qui ederint moriuntur, nec intellectus vllus in odore vel sapore. Vespę serpentes auidè vescuntur, quo alimento mortiferos ictus faciunt. Teofrastus prodit boues quoq; pisci vesci, sed non nisi viuente. Hominum cibus vtilissimus simplex. Aceruatio saporum pestifera, & condimenta perniciosiora. Difficulter autem perficiuntur omnia in cibis acria, nimia, & auidè hausta, & æstate quam hieme difficilius: & in senecta quàm in iuuenta. Vomitiones homini ad hæc in remedium excogitatę, frigidiora faciunt corpora. Inimicę oculis maxime aut dentib. Somno concoquere corpulentiæ quàm firmitati vtilius. Ideo athlethæ ambulatione malunt cibos perficere. Peruigilio quidẽ præcipuè vincuntur cibi.

De animalibus ruminantibus. Cap. II.

ARistoteles. Animalia quæ ruminant, carent dentibus in mandibula superiori, quoniam ergo masticare nõ possunt, ruminant, quatuor ventres habent, vt superius dictum est. Animalia cornuta ruminant. Camelus quoq; ruminat, quamuis careat cornibus, quia dentes habet serratos, sicut animalia cornuta, & ideo ruminat sicut illa, & ventres eius sunt sicut illorum. Isidorus; Ruminatio dicta est à rumine eminente. s. gutturis parte, per quam dimissus cibus reuocatur à certis animantib. Helinandus in Cron. lib. 10. Adhęlardus Anglicus phisicè quærit, vnde contingat, quòd animalium quædam ruminant, quædam non. Quod sic soluit. Animalium quædam calidæ naturæ sunt, quædam frigidæ. Quæ calida sunt perceptos cibos melius digerunt, & in sanguinem facilius cõuertunt. Quæ vero frigida sunt peius. Omne enim quod mutatur calore leuius, quàm frigore conuertitur. Habet enim ignis quasi proprium, vt cuncta dissoluat. Illa itaque animalia quę calidum habent stomachum, cibos suos facile coquunt. Quæ verò frigidum dum cibos vertere ex defectu caloris nequeunt eos ad dentes reuocant, vt ibi secũdo triti, facilius emoli queant, vt boues, capræ, cerui, & similia. Quorum naturam frigidam ostendit & pinguedo durior & solidior, quam vulgus sepum vocat. Animalia verò calidiora molliorem habẽt pinguedinem, vt pote magis decoctam, quam vulgus in communi vsu vnctum vocat. Ad hoc autem sic obijcitur, si frigiditas causa ruminationis est, ergo equus & asinus qui secũdum Phisicos melancolici sunt, ruminare debent. Ad quod ipse respondet, quòd non adeo frigida sunt, & habent stomachum aliquanto calidiorem, & dentes ad molendum efficaciores. Sed cõtra dicitur, quod oues calidę sunt, quæ tamen ruminant & sepum habent. Ad quod ille respondet, quòd quamuis calidæ naturæ sint, tamen laborem ruminandi facit eis dentium penuria, quæ non nisi duos habent, vnde & bidentes appellantur, & tàm modici caloris sunt, vt etiam sepum ad modum melancolicorum habeant. Quid si inquit quæratur, cur homines quidam frigidi non ruminent. Habent dentes efficaces ad molendum, & omnes generaliter respectu animalium calidi dicuntur. Quorum tamẽ quidam adeò frigidos stomachos habent, vt cibos sumptos non digerāt, sed male retineant, & non multo post prandium indigestos reijciant. Sunt autem hæc tria pariter comitantia, ruminare, sepum habere, à posterioribus prius accumbere, ex eadem causa. i. frigiditate orientia. Frigiditas autem non æqualis omnibus adest membris. Maior est enim in posterioribus à corde remotis. Igitur & grauitatẽ maiorem eis inesse necesse est, & ideo ab eis prius accumbunt, & prius surgunt. Quicquid enim quiescit, ideo id facit, vt vires resumat, quas eis labor minuerat, hæc enim animalia per quietem viribus reparatis, dum vires illę recentes efficaciores sunt, illam partem suæ molis aggrediuntur prius leuare, quę ponderosior est. Sicut quilibet operatius recẽs & virosus primum grauia, ni fallor, ad disponendum aggreditur. Deinde cum fatigatus fuerit leuiora. Actor. Aliam rationem de bidentibus supra posuit Isidorus, vbi dictum est de ouibus.

De vocibus animalium. Cap. IIII.

ARistoteles, Vox est p pulmones & tracheā. Vocis autem distinctio per linguam. Animalia quædam sunt grauis vocis, quædam medię, quædam etiam paruæ, & quædam pulchræ, & quędam econtra. Causa acuminis & grauitas vocis est secundum alterationem ætatum, quia vox animalium iuuenum est acutior quàm senum. Vituli tamen econtra est. Voces quoq; fœminarum omnium aliorum animalium acutiores sunt sunt graciliores quàm marium, sed voces vaccarum econtra, vox grauis est ex motu tardo. Acuta verò ex veloci. Grauitas itaq; vocis est ex magnitudine motus & ex fortiori virtute motiua, quia si virtus moti superat virtutem motoris. i. causæ, necessario motus moti grauis erit. Si autem econtra, tunc erit velox, fortis autem propter fortitudinem suam. Et forte voces infirmorum & fœminarum ac iuuenum acutæ sunt, quia propter debilitatem mouent aerem paucum, & quod paucum est mouetur velociter. Vox autem velox est acuta. Vaccæ autem & vituli quæ mouent rẽ multam, faciunt grauem vocem, voces masculorum & fęminarum apud principium exitus spermatis alterantur. Et quia virtus animalium non est nisi in neruis, Voces animalium castratorũ propter debilitatem neruorum, similes sunt vocibus fœminarum. Voces ergo masculorum mutantur quando coeunt, vel cũ eum titilantur, aliàs euirantur vel enuchizantur. Itaque mutatio vocis significatio est motus ad coitum. Res quoque communis est animalibus omnibus præter hominem, garrulitas, & strepitus multus tempore coitus maximèq; in auibus, vt supra dictum est. Omne animal tempore coitus vocat comparem suum per vocem propriam, & specialiter rana. Aues paruę sunt multæ vociferantis, ita quòd quædam agnoscunt intentiones quorundam vociferando. Strepitus autem apum & cicadarum non est vox: quia non anhelat, sed fit propter aliquarum partium confricationẽ, locutio vero soli homini appropriatur.

De eadem. Cap. V.

PLin. lib. 11. Vocem non habere nisi quæ pulmonẽ & arterias habent, hoc est nisi quæ spirant Arist. putat. Iccirco & insectis sonum esse non vocem intus meante spiritu & incluso sonante. Alia murmur edere, vt apes. Alia cum tractu stridorem vt cicadas. recepto. n. intus vt duab. sub pectore cauis spiritu mobili occursante membrana, intus attritu eius sonare viscera fat notũ est. Cęteraq; simul cũ volatu & incipere audiri & desinere vt muscas apes. Sonũ. n. attritu, & interiore aura, non aïa reddi. Aquatiliũ pectines stridere cũ volāt mollia & crusta intecta vocẽ nec vllũ sonum habere. Sed & cæteri pisces quis pulmone & arteria careāt. nõ in totũ sine vllo sono sunt. Stridorẽ cũ dẽtib. fieri cauillant. Et is qui caper vocat in acheloo amne grunitum hẽt. Oua parientib. sõgus. Testudini obrupius, raoit sonus sui generis, nisi & in his sciẽda dubitatio ẽ, q mox in ore concipit nõ in pectore. multũ. n. in his refert & locorũ natura. Mutæ in Macedonia tradunt. Muti & apri. Auiũ loquaciores sũt q̃ minores & circa coitus maximè. Alijs in pugna vox, vt coturnicib. Alijs ante pugnā, vt pdicib. Alijs cũ vicere, vt gallinaceis. Eisdem sua marib. Alijs eadẽ vt fœminis vt lusciniarũ generi. Quædā toto anno canũt q̄dā certis tẽporib. Elephas circa nares ore ipso sternutamento similẽ elidit sonũ. Per nares aũt tubarum raucitati. Bobus tm̃ fœminis vox grauior est. In alio oĩ genere exilior q̃ marib. In bõe & castratis. Infantis nascentis nulla vox auditur anteq̃ totus emergat vtero. Primus sermo anniculo ẽ. Semestris locutus est. Cresi filius in crepũdijs, quo prodigio totũ id concidit regnũ. Qui celerius fari cęperint, tardius ingredi incipiunt. Vox roboratur à tredecim annis, Eadẽ in senecta exilior. Neq;

in alio

in alio aīalium ſępius mutatur. Mira de voce digna dictu. Eadem recto vel concauo parietū ſpacio quamuis leui ſono dicta verba ad alterum caput perfert ſi nulla inæqualitas impediat.

De varietate vocum in diuerſis generibus Animalium. C. VI.

EX libro papię. Sciendum autē ꝙ vox articulata hominū eſt tantum, quæ ſcribi poteſt. Confuſa eſt autem quæ ſcribi non poteſt, vt hominis gemitus, bouis mugitus,& huiuſmodi. Nam vocem tam mutorum aīaliū q̃ hoīum eſſe declarantes, aiunt aquilas clangere, accipitres pipiare, vultures pulpare, Coruos crocitare vel craxare, Miluos lupire vel ingere. Olores drenſare. Grues gruere. Ciconias glocolare vel crocolare. Pauones paupulare. Anſeres glutire vel ſclutere verius ſic lingere. Gallos cucurrire vel cantare. Anates teſtriſſicare. Turtures & columbas gemere. Palumbos paueitare. Cuculos cuculare. Perdices cacabare. Graculos fringulire. Noctuas cacubire. Merulas fundire vel zinziare. Turdos trutilare vel ſoccitare aliàs ſurcitare. Sturnos paſſitare. Hirundines fritinire vel mirmirrire, vel vt quædam dicunt mirmirire. Paſſeres cinciare. Apes bōbire vel bōbilare. Cycadas frieunire vel frinicare. Feras etiā proprias voces hr̄e vt Leones fremere. Tigrides raccharare alias racanare. Pardos felire. Pantheras caurire. Vrſos vreare vel ſeruire. Apros frendere. Linces lincare. Lupos vlulare. Serpentes ſibilare. Elephantos barrire. Onagros mugilare. Ceruos rugire. Tauros mugire. Equos hinnire. Aſinos rudere. Porcos grunnire. Verres quiritare vel curricare. Arietes lorcitare alias lorectare. Oues balare. Hyrcos miccire vel miclire. Edos bebare. Canes mutire vel latrare. vulpes gannire, Catulos glattire vel glatilare. Lepores vagire. Muſtelas trinolare. Mures mincare vel pipicare. Sorices deſticare, Ranas rabire vel coaxare.

De ſenſibus animalium. Cap. VII.

ARiſtoteles. Principium ſenſus in corde eſt. Omniumque ſenſuum motus a corde incipit,& ad ipſum redit. Duo ſēſus continui ſunt cū corde. ſ. guſtus & tactus. Tres vero reſidui ſunt in capite. ſenſus viſus in oībus animalibus eſt ſupra ſenſū auditus,& ſubtus olfactus. Maxime etiam in generibus Piſciū, qui audiunt,& olfaciunt. Et recte ſenſus viſus eſt circa cerebrū, quia natura huius ſenſus eſt frigida, & humida. Eſt.n. aqua ex humiditatib. claris valde,& claritas eius, eſt fixa remanens. Nec debemus opinari, ꝙ viſus ſit ex igne, & aqua, ſicut fingit Empedocles, ſ. ex aqua, & nō ex igne. Neceſſe, eſt etiam, vt ſit ſubtilior ſenſuum prope membrum cuius ſanguis melior eſt, & purior. i. cor. Cerebrū ergo inſtrumentum ſenſus, per quod in anteriori ſentitur, & ob hoc eſt in anteriori capitis, & quia ſenſus iſte debet eſſe in corde, cor autem in anteriori corporis. Et ſenſus quidem, eſt p membra ſanguinea. Inſtrumentum autē auditus eſt aereum,& poſuit illud natura in medio rotundi capitis in poſteriori, quod vacuum eſt, quia nō audit recte tantum; ſed circunquaq;. Viſus autem eſt in anteriori, qm̄ aīal debet videre ad anterius. Olfactus vero non eſt niſi per attractionem aeris, in animali naſum habente, & hoc inſtrumentum eſt in anteriori capitis in medio trium inſtrumentorum, quaſi vna trutina poſita, pp motum anhelitus. Oīa quoque aīalia guſtū habent ſaporis cibi,& huiuſmodi ſenſus, eſt apud tranſglutientē, id eſt hiſophagi apertionē. Quod autem digeſtum eſt, dulcius eſt,& delectabilius. Aīalium ſenſus corda mollia ſunt, non habentium vero dura. Plinius libro decimo. Ex ſenſibus quidem, eſt ante cætera homini tactus, deinde guſtus. Cæteris vero ſuperatur a multis, Aquilæ clarius cernunt. Vultures ſagacius odorant. Liquidius audiunt talpæ, obrutæ terra tam denſo ac ſurdo naturæ elemento, prætera vocem oīum in ſublime tendere ſermonem exaudiunt, & ſi de his loqueris intelligere etiam dicuntur,& profugere. Auditus cui hominum primo negatus eſt, huic & ſermonis vſus ablatus. Nec ſunt naturaliter ſurdi, vt non ijdem ſint & muti. In marinis oſtreis auditum eſſe non eſt veriſimile, ſed ad ſonum mergere ſe ſolent. Ideo, eſt ſilentiū in mare piſcantibus. Piſces quidem auditus nec membra habēt, nec foramina. Audire tamen eos palam eſt, vt patet, cum plauſu congregari feros ad cibum conſuetum in quibuſdam viuariis ſpectetur. Et in piſcinis Cęſaris genera piſcium ad nomē venire quoſdam ſingulos. Itaque produntur etiā clariſſime audire mugil, lupus, ſalpha, chromis.& ideo in vado viuere. Olfactum his eſſe manifeſtum patet. Quippe non oēs eadē eſca capiuntur,& priuſquàm appetant odorantur. Quoſdam & ſpeluncis latentes ſalſamento illitis faucibus ſcopuli piſcator expellit, velut ſui cadaueris agnitionem fugientes. Conueniuntq; ex alto etiam ad quoſdā odores vt ſepiam vſtam,& Pylopiū, quæ ob id coguntur in naſſas Sentinę quidē nauiū odorem fugiunt procul. Maxime tn̄ piſcium ſanguinem. Non pōt pectis auelli polipus. Idē cunicula admota ab odore protinus reſilit. Purpurę quoq; fętidis capiuntur. Nam de reliquo Animalium genere qs dubitet? Cornu ceruini odore ſerpētes fugantur. Sed

maxime ſtyracis, origani, aut calcis, aut ſulphoris fomite necātur. Culices acida petunt ad dulcia non aduolant. Tactus ſenſus omnibus eſt, etiam in quibus nullus alius, Nā & oſtreis,& terreſtribus vermibus, quo exiſtimarim omnibus ſenſum guſtus eſſe. Cur enim alios alia ſapores appetunt?

De proprietate tactus, & viſus. Cap. VIII.

ARiſtoteles vbi ſupra. Factus eſt primus ſenſus. Aīal ergo, eſt, quod habet ſenſū,& prius primū ſenſum. ſ. tactū. Caro verò, eſt inſtrumentum tactus,& primum iſtius ſenſus, ſicut pupilla viſus Iſte ſenſus neceſſe eſt, vt ſit in corpore, quàm alia ſēſus inſtrumenta, quia manifeſtum eſt, oīa alia membra nō eſſe creata niſi pp hunc ſenſum. Homo vero melioris eſt ſenſus. i. tactus oībus aliis aīalibus, & ideo caro eius mollis eſt. Homo quoque, & quadrupedia coitū deſiderantia ſubitò ſpermatizāt, qdam per ſimplicē, & leuē tactum, quædam per ſolum viſum. Aīalia multi motus neceſſariò indigent multo viſu. Oculi glauci nō ſunt acuti viſus in die, nec oculi nigri in nocte, ratione ſupradicta. Et generaliter qn̄ fuerit viſus debilis, nō pōt videre lucidas, quia patitur ex eis,& mouetur humor motu multo. Viſus autem acutus erit ex humore temperato in quātitate, ſic.n. non prohibebit motū colorū pp paucitatem, nec grauabit pp multitudinem, nec ſolum aūt humor cauſa eſt acuminis viſus, ſed & cutis, quæ ſuper pupillā eſt, quia debet eſſe clara valde. Ideirco debet eſſe tenuis pp leuitatem motus viſus,& ēt lenis, vt non ſit in ea ruga,& efficiatur ſupra oculū quaſi vmbra, pp hoc enim viſus ſenum acutus non eſt, quia cutis eorum rugoſa eſt. Debet etiam eſſe alba, quia nigrū non pōt eſſe clarum. Quædā aīalia ſunt acuti viſus, quædā non, Acutū aūt in viſu,& auditu, & olfactu dupliciter dr̄. aut, quia videt a remotis, aut quia differentias rerum viſarum bene diſcernit, qn̄quidē fuerit humor, qui eſt in pupilla mūdus, tēperatus,& motus eius temperatus. eiuſdē tunica tenuis,& oculus profundus, bene videt a remotis, quia motus eius non diuiditur neque conſumitur. ſed exiens ab eo virtus viſibilis recte vadit ad rem viſam. Oculus autē prominēs non bene videt a remotis. Cū.n. extra oculū non ſit coopertoriū: neceſſariò debilitatur. Viſus non pōt ante remotis videre, niſi debiliter; Aues vncorū vnguiū ſunt acuti viſus, qa valde vident cibū ſuum ante remotis. Aues aūt in terra manētes, vt gallina, nō indigent acuto viſu. Homo qn̄ fuerit multi coitus, debilitatur eius viſus. Ex lib. de na. rerū. Quędā aīalia melius vidēt nocte q̃ die, qm̄ in oculo plures ſunt humores, vnus. ſ. albus & clarus, p quē viſibilis ſpūs diffundit. Alius vero niger p quē cauet ne humor albus ac ſplēdidus nimiū diſgregetᷣ. Illa ergo aīalia q̄ minus in die vidēt, in albiſſimo humore abundāt. Vn̄ ſit vt magis ſpiritus diffundatᷣ,& rōne diffuſionis in die diſcretio videndorū amittitᷣ. Nocte vero pp tenebras ſpūs colligitᷣ,& ita diſcretio maior efficitᷣ. Nā & nos cū aliquid diſcrete videre volumus, ſupercilia ſtringimus, vt collect⁹ oculi ſpūs nō vagetᷣ.

De tribus reliquis ſenſibus. Cap. IX.

ARiſtoteles vbi ſupra. Auriū creatio ſi manifeſta ſit,& tela continens. i. tympanū auditus fuerit tenuis, acuti auditus erit. Et ſimiliter de olfactu. Vię nāq; oīum ſenſuum extendunt ad cor, vel ad mēbra cordi cōuenientia. Et inſtrumentum auditus plenum, eſt ſpiritu naturali, quia ſpiritus naturalis facit in venis motū pulſatilē, itaque facit in naſo motum anhelitus,& in aure ſimiliter motū auditus, pp hoc addiſcuntur res p ſenſum auditus,& homo dicit quod audit, quia ſicut intrat ſermo per aurē, ita etiam exit motum vocis exercendo p linguam. Cum autem gemit alius gannit. i. oſcitat homo, debilitatur eius auditus, quia principio inſtrumenti huius ſenſus. i. mandibulæ poſitū eſt ſuper membrū in quo eſt ſpiritus, & cū eo mouetur, id eſt cum motu mandibulæ, qn̄ ſpūs mouetur in inſtrumento in quo eſt. Et hoc accidēs. i. grauitas auditus, accidit in temporibus humidæ complexionis. Cauſa ergo bonitatis auditus, & olfactus erit pp munditiam inſtrumentorum illorum & telarū continentium. Si.n. inſtrumenta hæc habeant coopertoriū extrinſecū, ſentient a remotis, qm̄ iſte ſenſus, id eſt virtutes eorū exeunt ab inſtrumentis ſicut aqua a canalibus, propter hoc leuarij longi naſi ſunt boni olfactus. Similiter, & auditus habentium auriculas bonę creationis,& inuolutionis, erit acutus. Sēſus aūt hominis ex rebus,& vocibus, & odoribus remotis debilior eſt, quàm in aliis animalibus reſpectu ſui corporis, De prope vero melius diſcernit differentias colorū,& odorū,& vocū: quoniam inſtrumenta ſenſuum iſtorum in hoīe valde munda ſunt nec eſt in eis ex parte terreſtri niſi modicum. Auditus ēt, & olfactus ſicut & viſus ſi fuerit valde patuli, debilitantᷣ. Femina cubech. i. perdicis audiens maſculi vocē,& ipſum olfaciēs ouis impletur. Mulieres aūt, & eq̄ abhorriūt ad olfactū cādelę.

De vi Animalium motiua. Cap. X.

IN libro de anima. De motu quoq; poteſt aliquis dicere, ꝙ cognatus eſt ſenſui in Animali: diuulgatum eſt tamen, ꝙ

Aĩalium quoddã est habens sensum tãgendi virtutẽ: & nõ mouendi sicut species Cõchilium. Dicimus autem quòd duplex est motus: voluntarius, scilicet motus localis qui est de loco ad locum. Et motus contrahendi, & retrahendi membra animalis: ex quo non prouenit motus totius de loco suo. Itaque impossibile est Animal habere sensum tangendi: quin habeat in se motum aliquo modo. Quomodo enim sciretur habere sensum tangendi, nisi videretur in eo motus aliquis refugiendi contactum vnum, & appetendi aliud? Exemplum ergo de Cõchilibus in hoc valeat. Videmus enim motus constrictionis & dilatationis & reflexionis & extensionis in partibus: quàmuis a loco suo non descendant: & ex hoc cognoscimus, quia tactu sentiunt: videtur ergo quòd quicquid habeat actum habet in se motum voluntarium, aut in se aut in partibus suis. Philosophus. Excepta quidem motiua rationali, quæ est in homine: videlicet in intellectu practico, qui non est situs in organo. Et in Animalibus motiua: quæ sita est in organo: & hoc secundum duplicem modum. Quędam.n. sita est in organo interiori videlicet fantasia. quædam vero in exteriori videlicet illa motiua quæ est in neruis ac musculis membrorum mobilium. Sed hoc iterum duplicem habet modum: quædam enim secundum obiectum ordinatur ad virtutes animales: quæ sunt intellectus & fantasia & sensus: vt illa quę est in pedibus & manibus musculis oculorum atque palpebrarum: & huiusmodi. & hæc per somnum immobilitatur: eo q; fundata sit sup virtutem sensibilem quæ est in membris illis. vnde & primo immobilitatur sensus, ac per consequens motus. Quędam autem ordinata est ad virtutes naturales: vt est illa quæ est in mẽbris genitalibus: & hæc non semper in somno ligatur. Somnus quoque nõ est fantasię vinculum, quia non est nisi vinculum exteriorũ. Sed & intellectus practicus quia non est in organo situs, non immobilitatur p somnũ nisi per accidens: sicut nec intellectus speculatiuus. Est itaque somnus passio sensus primo & virtutis motiuę per cõsequẽs. Eędẽ etenim sunt vię spiritus sensibilis & motiui. eademque organa vtriusque virtutis: & virtus motiua fundatur in sensu.

De Somno & vigilia. Cap. XI.

ARistoteles. Sõnus est in animalibus habentibus cerebrũ: quĩa infrigidat cibum venientem ad ipsum ex cursu sanguinis. Calor autẽ cum sanguine fugit ad inferiora, qui cũ in inferiori loco aggregatur fit somnus. Itaque quadrupedũ & aĩalium capita grauant ante somni tps. Somnus vr̃ esse medium inter viuere & non viuere. Itaque si pungatur corpus dormientis non exibit inde tantum sanguinis, quantum si vigilaret. quia tunc in manifesto est modicus, interius autem multus. Piscis etiam in somno quiescit: nec mouetur ex eo nisi cauda, & hoc modicum. Idem in libro de Vegetabilibus. Vigilare est effectus sensus: dormire vero debilitas eiusdem. Et quando cibatur animal vapor ascendit ad caput, & dormit. Cum autem idem vapor consumitur, vigilat. In quibusdam Animalibus est hic vapor multus: quæ tamen parum dormiunt: & dormitio est compressio motus. & compressio motus, est quies rei motæ. Idẽ in lib. de somno, & vig. Vigilia & somnus animalium propria sunt. Si autem vigilare in nullo alio est, quàm in eo quòd sentire, manifestum est quòd in quo sentiunt, in hoc & vigilant. Somnum itaque dicimus esse passionem quandam sensibilis particulæ: velut vinculum sensus: & imbecillitatem quandam. solutionem autem remissionemque vigiliam. Itaque somnus, est primi organi sentiendi interceptio, vt agere non possit. Ideo autem plantis non inest, quia sine sensu, nec somnus, nec vigilia est. Quibus vero inest sensus, & tristari, & gaudere: quibus autem hęc, & concupiscentia. Plantis vero nihil horũ inest. Tactus autem passio somnus est, & vigilia. ideo, & omnibus inest animalibus. Nam, & tactus solus omnibus inest animalibus. Cumque organum tactus impotens fuerit: necesse est organum omnium sensuum habere defectum. Requies autem & somnus quasi propter salutem animalium existit. Quietem enim omni quod natum est moueri, cum non possit semper, & continuè moueri cum voluntate necessarium est inesse, atque vtile. Nã, & opus suum facit nutritiua particula, magis in dormiendo, quàm in vigilando, tanquàm nihil egens ad hoc sensibus, moueri etiam quenquàm, & aliquid facere sine robore, possibile non est. Vigorem autem facit spiritus perseuerantia in respirantibus. Plinius, lib. x. In terrestribus omnia, quæ cor habent dormire manifestum est. Aquatilium quoque exiguũ quiddam. etiam qui de cętaris dubitant dormire tamen æstimant nõ oculorum argumento: quia nõ habent genas. Verum ipsa quiete placita cernuntur ceu soporata: nec alia q̃ caudas mouẽtia, & ad tumultũ aliquẽ expauentia. De Thynnis confidentius affirmatur. Iuxta ripas siquidem, & petras dormiunt. Plani autem Piscium in vado: vt sępe manu tollantur. Nam Delphini Balę neque stertentes & audiuntur. Insecta quoque dormire silentio apparet: quia nec luminibus quidem admotis excitãtur. Homo genitus premitur somno per aliquot menses: deinde longior indies vigilia: Somniat statim infans. Nã, & pauore expergiscitur, & suctum imitatur. Quidã vero nonquàm, quibus mortiferũ fuisse signum contra consuetudinem somniorũ inuenimus exempla. Magnus hic inuitat locus, & diuersis refertus documẽtis. Verũ ne sint aliqua præscita animi quiescentis? Qua fiant rõne, an fortuita res sit, vt pleraque? Et si exemplis agatur profecto paria fiant. A vino & cibis proxima atq; in redormitione vana esse visa prope cõuenit. Est aũt somnus nihil aliud q̃ aĩi in mediũ sese recessus. Præter hoĩem somniare equos, canes, boues, pecora, capras, palã est. Ob hoc credit, & in oĩbus q̃ aĩal pariũt. De his q̃ oua gignũt incertũ, ẽ, sed dormire ea certũ ẽ.

De diuersis causis somni. Cap. XII.

ARistoteles. vbi supra. Non, est aũt somnus quælibet impotentia sensibilis particulæ: sed ex vaporatione circa nutrimentũ fit passio hæc. Necesse.n. quod euaporatũ est consq; impelli. Deinde cõuerti, & transmutari. Calor aũt aĩalis ad superiora natus est ferri, & cũ in superioribus locis fuerit subitò reuertitur, deorsumq; refertur, deorsumq; descẽdẽdo, calores propellit, grauat, & dormire facit. Ideo maximè fiunt loia post nutrimenta. Nã repente tunc multa humiditas & corpulenta sursum fertur. Cũ ergo stet, grauat, & dormitare facit. Cũ ergo repẽdo deorsum, & reuertendo pellat calores, tunc fit somnus, & aĩal dormit. Horũ signũ, est, q; oĩa somnifera grauedinẽ capitis faciunt, & potus, & cibus opium, mandragora, vinũ, lolũ, & quę deorsum feruntur, & qui dormitant hoc videntur pati q; nõ possunt leuare caput & palpebras. Et post cibaria maximè somnus fit. quia multa a cibis euaporatio est. Ex laboribus & accidit somnus, & a quibusdã ægritudinibus, quæcunque.s. a superfluitate calida, & humida sunt, vt febris, & litargia. Amplius aũt & prima ætas somnum facit, pueri nanque vehementer dormiunt, eo q; nutrimentũ oẽ ferat sursũ. Vnde & in his fit augmentũ. cuius signũ, quia excedit magnitudo superiorũ inferiora in prima ætate. Ob hanc.n. causã, & epilẽtici fiunt. Similis.n. est somnus Epylensię, & accidit pluribus huius passionis principiũ dormientibus, quia cũ multus ferat spiritus sursũ, descẽdẽdo rursus venas tumefacit, qbus coarctat porum, vbi respiratio fit. Ideo pueris vina nõ cõferunt, neq; nutricibus, sed Aquatica. & modicũ oportet bibere. Vẽtosũ.n. est vinũ, & hoc magis merũ. Olnõ aũt somni amatores sunt, q occultas venas hñt, vt vani, & magna capita habẽtes. Nam venę eorũ angustę, vt non facile defluat, quæ descendit humiditas. Manifestas autem venas habentes, non sunt somnolenti, pp facilem fluxum pororum. Neque Melancolici, quia infrigidatus est intus locus, quare nõ fit multitudo eius euaporationis. Nigra.n. colera cũ naturaliter frigida sit, nutritiuum etiã locum frigidũ facit. Patet ergo quod somnus est conuentus.i. congregatio quædam caloris intrinsecus, & naturalis reciprocatio. Ideoq; multus est motus dormiẽtis. Post cibũ aũt somnus fortissimus est, cũ vinum & alia huiusmodi calida somnifera sint. Causa verò dormiendi caliditas fit. Ex glosa super eundẽ librũ. Ecce hic tangit Aristoteles quadruplicẽ cãm somni, vnã, quæ est causa per se, scilicet euaporatio cibi, tres vero p accidens.s. labor, ægritudo q̃dam, & prima ętas. Deinde ostẽdit qño infrigidatio, & aggrauatio sẽsuũ fit cã somni.

Adhuc de eodem. Cap. XIII.

ARistoteles. vbi sup. Venter vero cum fit vacuus calidus est. Repletio vero infrigidat pp motũ.i. cibus replens infrigidat pp casum eius in ventrẽ, & sic quidẽ in capite pori, & loca calida infrigidantur sublata.i. sursum lata euaporatione. Amplius multo.s. incidente nutrimento. Id quo sublevat calor, sicut ignis suppositis lignis refrigidat & languescit, quousque digeratur. Fit.n. somnus. vt dictũ est, dũ corpulentũ sursũ fertur a calore per venas ad caput. Cũ verò amplius non possit, sed n. altitudine excedit quod eleuatũ est, iterũ repellit ac deorsũ fluit. Et aũt locus circa cerebrũ, oium quę sunt in corpore frigidissimus. Vnde in eleuatione calidi ad cerebrũ superflua quidẽ euaporatio in flegma redigitur. Nutritiua vero deorsum congesta fertur, & refrigeratur quod calidum est. Expergiscuntur autem cum digestio facta fuerit. Et discreti quoque sunt corpulentior sanguis, atque purissimus. Est autẽ tenuissimus quidem, & purissimus sanguis in capite, densissimus autem ac turbidissimus q̃ inferioribus partibus. Glosa. Sicut ergo ex infrigidatione & immobilitate sensuum creatur somnus, sic ex dissolutione infrigidationis post cõpletionẽ nutrimẽti, & post separationẽ sãguinis puri ab impuro fit vigilia. Et qdẽ partes superiores nutriuntur ea puriori sãguine. Inferiores aũt ea crassiori & minus puro. Vñ, qa maximè post nutrimẽti oblationẽ sãguis fit indiscretus, quare & somn⁹ fit, & tunc concernat sãguis hoc idẽ purissimũ sursũ. illud aũt turpidissimũ deorsũ. Qd cũ acciderit expergiscun-

tur

tur nutrimenti absoluta grauitate. Actor. Itaq; præter quatuor supradictas somni causas adducũtur & aliæ. s. caloris subtractio, vt in studij circa aliquid attentione, de quibus plenius dicetur in tractatu de anima. Auicenna quoq; dicit ꝙ cura vel pannus, quandoq; somnum inducit. Quidam etiam addunt languorem, sed hæc causa reducitur ad ægritudinem & laborem.

Vtrum in omnibus animalibus sit causa somni euaporatio nutrimenti. Cap. XIIII.

CVm autem prima somni causa ſm Aristotelẽ sit euaporatio alimenti, & omnibus animalibus cõis sit somnus. Manifestum est eãdẽ causam participari a cunctis animãtibus. Nam & quædam aliæ somni causæ, sicut labor, & prima ætas, & infirmitas non causant somnum, nisi per actum nutrimenti. Dicit .n. philosophus, ꝙ labor eolatiuus est nutrimẽti ex multiplicatione caloris, qđ videlicet nutrimentum eliquatum eleuatur ad cerebrum, & inducit somnum. Prima ẽt ætas eo, ꝙ in ipsa nutrimentum eleuatur ad superiora, & caput grauat. Similiter & languor ex lassitudine, ex hoc, ꝙ calor subtractus a membris exterioribus, multiplicatus circa locum digestionis, dissoluitq; nutrimẽtum illic intrortum, & eleuatur ad caput, ac sic inducit somnum. Sic ẽt est de alijs causis. Vnde patet, ꝙ omnes agunt actione nutrimenti, & hoc vt dictũ est in cunctis aĩalibus. Sed forte obijciet aliquis, quia somni principiũ est a corde, & hepate, ac cerebro, vel membris similibus a quibus procedit euaporatio nutrimenti. Nulla quoq; euaporatio causa est somni, nisi illa, quæ primo calida est a calore digestiuo, & postea infrigidata cerebri frigiditate. Sed in quibusdam animalibus non est caput, neque cerebrum, sicut in illis, quæ tñ habẽt tactus sensum. Vnde nõ est in eis euaporatio sursum in capite infrigidata, & ideo non omnibus dormientibus vniuersalis est prædicta causa. Respondere possumus, ꝙ in omni animali est cerebrum, vel membrum cerebro simile, sicut expressè habetur in lib. de animalibus. Nec oportet, ꝙ illud membrum habeat oẽs operationes cerebri. Alioquin animalia hmõi haberẽt sensum cõem, & memoriam, & fantasiam, qđ falsum est: vt .n. legitur in principio Metaphysicæ, Natura sensum habentia sunt animalia, & ex sensu quibusdam eorum memoria, quibusdam nõ. Vnde patet, ꝙ quædam animalia carent memoria. Cũq; iuxta Philosophũ memoria sit passio sensus cõis, probat̃ ẽt ex hoc, ꝙ careant sensu cõi. Et hoc concedunt quidam inducentes ẽt rõnem, quia s. sensus cõis est ad duo, videlicet ad discernendum sensata cõia, quæ tactu minimè sentiuntur. Et ad conferendum sensata propria. Vnde cum in hmõi animalibus sit solus tactus, frustra inesset illis sensus cõis, quantum ad vtrumq; suum actum. Nos aũt dicimus, ꝙ sicut animalia hmõi deficiunt in numero sensuum exteriorum, sic ẽt in numero interiorum. Vnde non habent, nisi sensum cõmunem debilem, & exiguam fantasiam. Dicimus ẽt, ꝙ sensus cõmunis non tantum confert sensata diuersorum sensuum, sed etiam sensata eiusdem sensus, vt calidũ & frigidum, lene, & asperum. Nec enim verum ꝙ sensus communis per tactum non accipiat magnitudinem. Alioquin nec acciperet ẽt calidum in aliqua magnitudine existens. In talibus ergo animalibus accipit sensatum proprium, qđ est magnitudo, licet indeterminata, & cõponit sensata tactus inter se & cum magnitudine. Est ẽt in eis fantasia discernens nociuum, & conueniens, licet debiliter. Vnde si dicat Philosophus, ꝙ habẽtia solum tactum non hñt fantasiam. Intelligendum est, ꝙ nõ hñt completam, eo ꝙ non mouentur, nisi ad rei pñtiam. Ad quem tamẽ motum exiguntur tria, scilicet, fantasia, nociuum, vel conueniens determinãs, & sensus cõis sensatum cũ magnitudine componẽs & sensus proprius apprehendens. Si aũt obijcitur, ꝙ hmõi animalia sint immobilia ſm locum, Dicendum est, ꝙ licet non procedant de loco ad locum, mouentur tamen motu dilatationis, & constrictionis. Nam constringuntur ad tactum nociui, & dilatantur ad tactum conuenientis. Sine enim hoc motu, vt dicit Auicenna, nullum est animal, nec potest dignosci, nisi per motum illum.

Quod animalia quædam impinguantur somno, etiam cessante alimento. Cap. XV.

CVm autem ſm Aristotelem nullum sit animal, qđ semper vigilet, vel qđ semper dormiat. Nutritiua semper quidem agit in vigilantibus, & magis ẽt in dormientibus. Sic .n. ait idẽ Aristoteles in libro de somno, & vigilia, ꝙ opus suum facit nutritiua particula in dormiendo, magis q̃ in vigilando. Nutritur .n. magis tunc & augetur animal, tanquam nihil agente sensu. Vnde & quædam animalia vt glires, per totam hyemem, vt supra dictum est, dormiunt, miroq; modo iuxta Isidorum somno pinguescunt. Intrante aũt veris tpr, cũ sol radios calidos emiserit, naturali more ad robur redeunt. Dicit Arist. in lib. de aĩalibus ꝙ quædam aĩalia & quidã serpentes pñt diu sine cibo viuere, & ideo latent in cauernis qñq;. Auicenna quoq; dicit in li. de animalibus ꝙ sunt quædam squamosa sicut serpentes & conchea, quæ manent in locis suis quatuor mensibus in hieme, & nihil comedunt. Similiter vrsus & ericius qñq; abscondunt se. Vrsa quoq; qñq; abscondit se per 40. dies, & aliqñ per multos menses. Vnde & tunc parit, cuius experimentum est, ꝙ non benè dignoscit̃ de partu ei⁹ & ꝙ filij eius sunt valde macilẽti, qñ sunt parui, hmõi vero animalia cũ abscondũt se, vel dormiunt, vel non quiescit in eis nutritiua, nisi ſm acceptionem nutrimenti exterius. Sunt .n. quædam frigida debiliq; caloris, non habentia multã famem. Causa namq; famis, est dissolutio nutrimenti vehemens. Causa vero dissolutionis, est paucitas materiæ, ac subtilitas eiusdem, & raritas pellis caloris; naturalis fortis, calor quoq; aeris adiuuans extrinsecus, & similiter motus. Iccirco cũ aliqđ istorũ deest, aut plura, quædam animalia quæ sunt gulosa pp appetitũ, contrahunt multas superfluitates quas naturalis calor debilis non põt dissoluere, præcipuè qñ non iuuãtur calore exteriori, nec motu. Hmõi ergo animalia pp multã superfluitatẽ frigidam contractam, & calorem naturalẽ debilẽ, tpe frigido efficiuntur pigra valde, ac desiderantia quietẽ & immobilitatẽ sui corporis, & ideo abscondunt se, & siquidẽ in aliquibus eorum fuerit calor adeo fortis, vt illas superfluitates cõsumere possit, ac dissoluere toto tpe absconsionis suæ, tunc animalia ipsa attenuabuntur ac debilitabuntur. Si verò adeo debilis, vt non possit natura decoquere, tunc indecocta superfluitas frigiditate intestinorum coagulatur in arvinam, & sic efficiuntur animalia pinguia in tpe absconsionis. Porro ſm ꝙ calor põt hoc facere, vel citius, vel tardius, ſm hoc, & tps absconsionis eorum, vel breuius est, vel longius. Hoc accidit ẽt plerũq; in aliquibus hoĩbus, ac præcipuè mulieribus, si fuerint immobiles ſm locum, sicut in ciuitate Paduana quędam abstinuit diebus 40. Sciendum quoque ꝙ virtutes quædã animæ mouent organa sua proprio motu ipsius animæ, & non natura, vt virtus motiua ſm locum, & virtus sensitiua. Et quia talis motus non est de natura organorum ſm compositionem ex elemẽtis ideo pœnam inducit & laborem organis. Ex hoc ergo nascitur desiderium quietis & immobilitatis, sicut in vigilia desiderium somni. Quædam virtutes mouent organa ſm naturam ipsorum organorũ, & ille motus semper organis est delectabilis, sic mouẽt omnes virtutes potentiæ vegetabilis, ac præcipuè nutritiua. Ideo dicit Philosophus, ꝙ motus generationis nutribilis est naturam assequens in mouendo, & si ergo quiescat in somno virtus sensitiua motiua pp desiderium quietis rõne prædicta, virtus nutritiua tñ sicut dictum est supra nunquã cessat ab actione sua. Vnde dicit Philosophus de generatione & corruptione quòd nutritur quidem corpus, quousque soluitur & corrumpitur, sed non semper augmentatur.

De somnijs animalium. Cap. XVI.

ARistoteles in lib. de animalibus. Somniat quoq; non homo solus, sed equus & canis, & taurus, & caper. & omne animal generans simile sibi, quod manifestum est ex latratu canis in somno. Idem de somno & vigilia lib. 2. Sensibilia quidẽ ſm vnũquodq; organũ sentiẽdi sensum in nobis afficiũt, & q̃ ab eis passio fit, nõ solũ inest organis sentiẽdi, dũ sensus agũt. Sed & dũ abeunt manet in eo, qđ Phantasticũ est. Phantasia .n. est a sensu ſm actum motus. In Phantastico aũt somniũ est. Est itaq; somnium Phantasma a sensu exteriore præacceptum in Phantasia repositum. sensui vero interiori & phantasiæ in somno, non tam verum q̃ deceptorium abiectum. Recedente nãq; sensibili extrinsecus, cõmanẽt simulachra sensibilium intrinsecus. Circa hoc aũt facile decipimur cũ in passionibus existimus vt trepidus in timore, & qui amat in amore, ita vt videat̃ hic a modica similitudine hostes videre, ille vero dilectũ. Eodẽ mõ & in ira & in oĩ concupiscentiã. Quantoq; laborant vehementius in his passionib⁹, tanto magis decipiuntur. Magis aũt apparẽt somnia in nocte q̃ die, quia sub die operãtur sensus & intelligentia somnia repellũtur & exterminant̃ sicut iuxta multũ ignẽ minor, sic & tristitię & oblectationes paruæ secus magnas. Post acceptionẽ aũt nutrimẽti ĩmediatè & olno teneris existẽtibus velut pueris, nõ fiũt somnia. Multus .n. est motus pp eã q̃ ex nutrimẽto est caliditatẽ, quibusdã vero cõturbatę visiones apparẽt vel monstruosę, & deteriora somnia velut melãcolicis & febricitãtibus & malè valentibus. Oẽs .n. hmõi passiones multũ motũ faciũt, & turbationẽ. s. circa cerebrũ. Plinius lib. 10. Somniat statim infans, nã & pauore expergiscitur, & suctũ imitat̃. Est aũt somnus nihil aliud q̃ animi in mediũ sese recessus, post hoĩem somniasse equos, canes, boues, pecora, capras palã est. Ob hoc creditur & in omnibus quæ animal pariunt. De his autem quæ oua gignunt incertum est, sed dormire ea certum est.

De ingenijs & affectionibus animalium. Cap. XVII.

ARistote. vbi supra. Sensus aĩalium est ſm ingeniũ eorũ. Quædã aũt hñt cogitationem fortiorẽ & magnã partem memoriæ.

memoriæ. Intelligere aũt oportet mores magis in paruis aĩalibus q̃ in magnis, & plus in auibus. Animalia quidẽ sanguinis calidi subtilis ac mundi cõcitatiora sunt in sapientia, & audacia, & similibus. Aĩalia vero naturaliter frigida sunt magni timoris. Ita aũt fortis non est nisi in corporibus magnæ siccitatis. Aĩalia magni cordis timida vt Ceruus, Asinus, Mulus, & lepus. Quod ex aĩalibus magis intelligentius est, magis hẽt sollicitudinem circa filios. In medendis ẽt proprijs morbis, vel læsionibus hñt aĩalia multa quãdã peritiam naturalem, Lupi nanq; & Canes cum infirmant, comedunt alicuius herbæ radicem vel aliã medicinã, vt euomant, & sanantur. Caprea sagittata quærit pulegium ceruinum, vt extrahatur sagitta. Pardus & Panthæra cũ venenum comederint, stercus hoĩs quærunt & comedunt. Tortuca cum Viperam comederit, origanum agreste comedit: alioquin moritur. Aues similiter cum ad inuicem pugnaut, origanũ ageste super plagas ponunt. Galy est aĩal quod cum Serpente pugnat, & comedit rutam, quia Serpenti cõtraria est ẽt odor eius. Draco cũ infirmatur, comedit fructũ cherafton cũ lacte. Plinius vbi supra Reddatur & Coruo sua gratia. Tradendum putauere memoriæ quidã visum per sitim lapides congerentem in situlã monumenti in qua pluuia aquam dabat, sed quæ attingi nõ posset, ita descendere pauentem expressisse tali congerie, quantum potui sufficeret. Non est aũt omittendũ dũ de ingenijs disserimus, è volucribus Hyrundines indociles esse. Et è terrestribus Mures, cum Elephanti iussa faciant: Leones iugum subeant. In mari ẽt Vituli totq; piscium genera mitescãt. Actor. Sunt ẽt inter aĩalia quædã in prouidendis sibi necessarijs solertia, vt Formica. Quædã dolosa, vt Vulpes. Quædã cibi appetentiora vt Canis. Quædã ad coitũ feruentiora, vt equus Quædam mitiora vt Ouis. Quædã iracundiora, vt Leo, &c. de quibus dictũ est supra.

De appetitu & motu animalium. Cap. XVIII.

AVgustinus super Gen. lib. 9. Omnis anima siue rationalis, siue irrationalis visis mouetur, sed anima rationalis voluntatis arbitrio vel consentit visis, vel non consentit. Irrationalis aũt non habet hoc iudicium, pro eo tñ genere atq; natura viso aliquo tacta propellitur, nec in ptãte vllius animæ est, quin illi visa veniãt, siue in sensus corporis, siue in ipsum spiritũ interius, quibus visis appetitus moueatur cuiuslibet animantis, ac sic cum ea visa per angelorum ministerium desuper ministrãtur peruenit iussio Dei, non solum ad homines, vel ad Aues & Pecora, sed etiã ad ea quæ in aquis latent, sicut ad Cetum qui conglutiuit Ionam. Nec solum ad illa maiora, sed etiam ad Vermiculum. Nam & hunc legimus diuinitus iussum, vt radicem cucurbitæ roderet, sub cuius vmbraculo Propheta requieuerat. Aristoteles in 4. de anima, De motu vero locali quo mouet aĩal, manifestum est, quia non est a potentia vegetabili, siue a virtute nutritiua. Semper. n. motus huius fit pp aliquid, & est aũt cum phantasia, aut appetitu. Nihil. n. mouet nisi, aut p desiderium ad aliquid, aut per fugã ab ipso, nisi motus eius sit violentus. Similiter aũt neq; quod sentire põt, i. virtus sensitiua, est mouẽs aĩal de loco ad locum. Multa nanq; aĩalium sunt, quæ sensum hñt, & tñ nõ mouentur omninò, sed in eodem loco quiescẽtia sunt. At vero nec rationatiua, siue cognitiua pars quæ vocatur intellectus speculatiuus est mouens, Speculatiuum. n. nihil intelligit actuale, nec dicit de fugiendo & imitabili, i. quod fugiendũ sit, aut imitandũ. Amplius extendente se intellectu practico & dicente, q aliquid fugiendũ sit, aut imitandũ, non mouet, s. malus homo ẽm intellectum, sed facit illud, quod conuenit delectationi, qa non potest se retinere. At vero nec appetitus est mouẽs. i. non dominatur in eo motus omninò vel semper Abstinentes. n. appetunt & concupiscunt, nec tñ operantur ea, quorum hñt appetitũ, sed sequunt intellectũ. Sed sciẽdũ q duo sunt motiua ẽm locum appetitus. s. & intellectus. Intellectus dico q ratiocinatur pp aliquid, s. actuale bonũ, & practica est. Et forte quis posuerit phantasiam, sicut intelligentiã quandã. In alijs. n. animalibus, i. brutis, nec intelligentia, nec rõ est, sed phantasia, s loco cognitionis aut intelligentiæ. Intellectus oĩs quidẽ rectus est, appetitus aũt & phantasia & recta sunt, & nõ recta, Ideoq; appetitiuũ semp mouet. Intellectus aũt supple nõ semp, qa non mouet nisi ad rectum. Et illud ad quod mouetur appetitiua pars, aut bonũ est, aut vĩ bonum. Porrò phantasia cum mouet, non mouet sine appetitu, sed & intellectus sine appetitu non videtur mouens. Vnum ergo est mouens, quod est appetitiuum, vel appetitus.

De naturali pietate Animalium, & concordia & inuicem. Cap. Cap. XIX.

IDem in libro de Animalibus. Congregãtur Animalia ad inuicem non solum vnius generis, sed ẽt quæ consimilem hñt pastum. Q̃n pastus ille multum abundat. Coruus amicus est Vulpis, & iuuat eum contra inimicum suum. Genus equorum naturaliter speciem suam diligit, ita q equa mortua pullũ eius relictum alia nutriendũ suscipit. Palumbi quoq; naturaliter se diligunt. Est aũt aĩal cui si aliud appropinquauerit ad nocendũ, multi de specie sua, & maximè magni conueniunt ad defendendum. Mortuo delphino circundant alij delphini, ne comedant pisces mortuum, & deferunt eũ in profundum atque sepeliunt. Ko kas est auis, in cuius morte vociferãtur aues eiusdem speciei vociferatione dolorosa atque suaui. Turtur mortuo cõpari suo, nullo modo ẽm admittit. Pulli lacliã in senectute parentes suos cibant. Maco kam autem cibant parentes suos, non solum in senectute, sed in omni tempore ex quo incipiunt posse. Quod ex animalibus intelligentius est, magis habet solicitudinem circa filios, fœminæ plusquam masculi. Columba tamen cum pullificauerit, statim mas regit pullos, & si fęmina tardet ad eos redire, percutit eam ac redire cogit. Pisces omnes nutriunt pullos suos præter ranam. Specialiter autem delphinus pullos suos diligit, & ideo longo tempore eos nutrit. Aues econtra grauis volatus pullos suos deijciũt, quia graue est eis adducere cibũ. Aues ẽt vncorum vnguium statim vt vident pullos suos posse volare, percutiunt & a nido eijciunt præter haum quæ cogitat de pullis, ẽt postquam volant. Est aũt auis quę pullum aquilæ proiectũ nutrit, & ẽt quæ pullum corui. Plinius lib. 10. Amici sunt pauones & columbæ, turtures & psitaci, merulę & turdi, cornix & ardeolæ, contra vulpium genus communibus inimicitijs harpæ, & miluus, contra triorchi. Idem in li. 9. Amicitiæ quoque exempla sunt, vt balena & musculus, qui quandoque prægraui superciliorum pondere obrutis eius oculis, infestãtia magnitudinem vada prænatans demonstrat, oculorumque vice fungitur.

De naturali discordia quorundam animalium, & pugna ad inuicem. Cap. XX.

IDem in lib. 10. Sunt in animalibus bella quædam & amicitiæ ad inuicem. dissident olores & aquilæ, coruus & cloreus noctu oua inuicẽ exquirẽtes. Simili modo coruus & miluus illo percipiente huic cibos. Cornices & noctuæ. Aquilæ & trochilus, si credimus, qñ rex auium appellatur. Noctuæ & cæteræ minores aues. Rursus cum terrestribus, mustela & cornix. Turtur & pitalis, ichneumones & vespæ. Sphalanges & araneæ. Aegyptus auis minima cum asino. Spinis. n. se scabendi causa atterens nidos eius dissipat, quod adeo pauet, vt voce omnino rudentis audita, oua eijciat. Pulli ipsi metu cadunt. igitur aduolans vlcera eius rostro excauat. Vulpes & milui. Angues & mustelæ, & sues. Esalon auis parua est, oua corui frangens, cuius pulli infestantur a vulpibus. Inuicem hæc catulos eius, ipsamq; euellit. Quod vbi viderint corui, contra auxiliantur, velut aduersus cõmunem hostem, & achantis in spinis viuit. Iccirco asinos & ipsa odit, flores spinæ deuorantes: Dissidẽt thaos, & leones, & minima æquè ac maxima. Formicosam arborem sorices cauent. Librat araneus se filo in caput serpentis porrectæ sub vmbra arboris, tantaq; vi morsu cerebrum apprehendit, vt stridens subinde & vertigine rotata, ne filum quidem pendentis rumpere, adeo non fugere queat, nec finis ante mortẽ est. Plinius lib. 11. Sunt & in aquatilibus inimicitiarum miracula. Mugil & lupus mutuo odio flagrant. Conger & murena caudas inter se prærodentes. Polipum intantum locusta pauet, vt si iuxta viderit omnino moriatur. Locustam conger. Rursus congri polippum lacerãt. Nigidius auctor est prærodere caudã mugili lupũ, eosdẽq; statutis mensibus concordes esse. Oẽs aũt viuere quibus caudæ sic amputent. Aristoteles. Amicitia quidẽ & inimicitia aĩalium ad inuicem accidunt cũ cibi & vitæ. Nec est pugna bestiarũ nisi pp cibum, & pp mansionem & pp fœminã. Oĩa itaq; aĩalia tpe coitus bellicosa sunt. Similiter si cibus paucus fuerit, pugnant & eijciũt se inuicem. Pugnant tauri post vaccam, & victor salit super fœminam: Quæ comedunt carnẽ crudam in oĩbus aĩalibus pugnant, & dicuntur diuinatores, q aĩalia cum inter se diuiduntur prælium significãt. Cum vero se inuicem sequunt, pax erit. Coruus niger pugnat cum asino & tauro, volansq; super ipsos, pungit oculos eorum rostro. Ibim est auis quæ odit equũ, eiusq; vocem imitando stupefacit eum: ac fugite cogit & forte interficit. Aschelon auis cum vulpe pugnat, eamq; deplumat & nocet ac pullos eius interficit. Coruus aũt amicus est vulpis, & inimicus buboni. Bubonem quoque magna pars auium odit.

De armis quibus vtuntur ad pugnandum, vel ad tuitionem. Cap. XXI.

IDem. In quibusdam animalibus, vt superius dictum est. creata sunt cornua pp vigorem & iuuamentum. quædam autem animalia habent cornua debilia, nec ad vigorem, nec ad pugnam conuenientia. Quædam vero omnino non habent, quia natura dedit eis aliam modum vigoris, & iuuamenti, vt velocitatis equis, & ceruis, magnitudinem corporis elephantis, & camelis, culmos prominentes porcis. Quibusdam etiam posuit vigorem in soleis, & ideo eorum capita priuauit cornibus, nisi forte habeant vnum cornu sicut asinus indicus. Multitudo vero ramificationis cornuum in ceruis, nocumento suo propinquior

pinquior est, q̃ iuuamēto. Ideo datum est eis aliud iuuamentũ. s. velocitatis cursus, vt dictũ est. Vacca quoq; siluestris habet cornua declinantia ad inuicem. Et ob hoc ei natura dedit aliud iuuamentum. s. eiectionem stercoris remotè. i. longè, vt ab ipso detineatur venator. Elephas & habet nasum longum & fortem, quo vtitur loco manus in accipiendo cibum & potum, & in omnibus quibus indiget, & in eradicando arbores. Animal quoq; multos habens digitos in pedibus, vtitur anterioribus, sicut homo manibus, quia pugnat cum eis, & eijcit a se nocumentum. Aı̃al vero soleas hñs, facit hoc cũ posterioribus, qm̃ anteriores non sunt ad hoc cõuenientes. Animalia quidẽ cætera nõ hñt nisi vnum modũ vigoris, nec pñt aliũ habere, vel arma sua mutare. Homini vero manus non est vnũ instrumentũ, sed multa, quia pōt ea vti in multis, secundum multos modos, vt in loco suo dicetur. Est itaq; sicut vnguis & vngula, gladius & lancea, & alia instrumenta, quia facere pōt oı̃a ista. Auium carnes comedẽtiũ, rostra incuruata sunt, vt possint retinere qđ tenẽt. Vigor. n. earũ in rostro est, habent etiam aues vncorũ vnguium plumas multas, & alas magnas ac fortes: aliis aũt dedit, natura bonitatem volatus propter salutẽ. Quædam etiam alarum loco iuuamentum habent vngues in auribus, conuenientes ad pugnã, eundo sicut super terrã. s. vt Gallus. Nulla vero Auis hẽt vngues in pedib⁹, & in crurib⁹, q̃a Natura nihil facit superflue.

De eodem. *Cap.* XXII.

GRegorius Nisenus in lib. de imagine. Leo quidem, & aper & si quid simile sufficienter pro salute sua virtutem naturaliter possidet. Insunt tauro cornua, pernicitas lepori, ceruoque saltus ac certus intuitus. Et aliis Aı̃alibus magnitudo, cæteris verò promuscidis oris officium. Volatilibus quoq; pennarum officium, & Apibus aculeũ, cunctisq; prorsus, vnũ naturale præsidium constat esse collatũ. Solus aũt Homo naturalibus tegumentis nudus, inermis, & inops oı̃umq; necessariarũ rerũ egentissimus, in hãc vitã producitur. Et iuxta id qđ cernitur miseratione potius q̃ felicitate dignus esse vr̃. Non. n. productione cornuũ armatũ, non vnguium, vel dentium acuitate munitur, nec aliquo aculeo lætiferũ vulnus infundit. Nec pilis corpus obtegitur. Sed, & his qui currendi velocitate ꝑeminẽt, pinguior, & illis, qui mole corporis eminent tenuior, his quoq; qui naturalibus armis ꝑolluẽt, despectior esse cognoscitur. Verũtñ per id qđ eius naturæ deesse creditur, certa datur occasio, qua subditorũ oı̃um dñium consequatur. Nam si hmõi adminicula corpori suo naturaliter attributa haberet, Primũ quidẽ bestiis similis existeret, deinde in alia dñatum exercere negligeret, quorũ nullis prorsus adiutoriis indigeret. Itaq; corporis nostri tarditas equorũ nobis adhibere prouidẽtiã fecit, & ad cohibẽdas vl tione bestias, id qđ nobis defuit, Canũ natura suppleuit, ꝑ cornib; ãt vel vnguib. Natura fortı⁹ ac penetrabili⁹ ferrũ inuẽtũ ẽ.

De motibus membrorum & extremitatibus animalium. *Cap.* XXIII.

ARistoteles. Animalia multi motus necesse est vt indigeant multo visu. Motus aũt dissoluit pinguedinẽ & virtuti coagulatiuæ pinguedinis contradicit. Omne animal hñs sanguinem, si habeat extremitates ordinatas ad motũ, non habet nisi quatuor, sicut in hoĩe sunt duo pedes, & duæ manus. In Auibus duo pedes & alæ duæ. In Quadrupedibus quatuor pedes. Piscibus quatuor pinnulæ. In Serpentibus aũt & quibusdã Piscibus, quia longi corpis sunt, quatuor non sufficerent, & ob hoc extremitatibus hmõi carẽt. Vnde Serpentes per terrã repent. Pisces aũt longi per aquam repunt, & non natant. Serpentis proprium est mouere caput ad posteriora, reliquo corpore quiescente. Oculi multę apertionis stultitiã signant, & inuerecundiã. Oẽ Animal fere claudit oculũ, nõ voluntate, sed natura, ne cadat aliquid super ipsum. Sed Aues claudunt oculum per palpebrã inferiorẽ, ambulantia per superiorem. Lacertorum vero genus oı̃no non claudit. Homo claudit oculum plus omnibus animalibus, quia tenuis est eorũ. Omne Animal hñs aures, habet eas mobiles præter hoı̃em. Elephas nasum mouet vtens eo loco manus, vt supra dictũ est. Omne Animal mouet mandibulam inferiorẽ præter Fochas. Crocodillũ, qui mouet superiorẽ. Homo quidẽ & Quadrupedia mouent mandibulas inferius & superius, & in latus, quia mordent & masticant vel ruminant. Aues aũt & Pisces inferius & superius sed non in latus, quia non masticant, sed solum mordent, sinistra manus in hoı̃bus, & pes sinister in animalibus, non est leuis motus, præterquã in Elephãte. Elephans flectit duos pedes & sedet, ac fultẽs latus alterum dormit. Nequit. n. flectere quatuor. Leo & Camelus cum ambulant, prius mouent pedẽ dextrũ. Itẽ quadrupedia nata, statim se eleuant super pedes & ambulant. Pullus equi caput suũ posteriori pede tangit, equus aũt non pōt. Augustinus de ciuitate Dei li. 24. Omitto q̃ animalibus quibusdam naturaliter insitum est vt tegmen quo corpus omne vestitur, si quid in quocũque loco eius senserint abigendũ, ibi tñ moueãt, vbi sentiunt, nec solũ incidentes muscas, sed & hærentes hastas crebro tremore discutiant. Nunquid quia id homo nõ pōt, ideo creator omniũ quibus voluit animantibus dare non potuit. Sed & hominum quorundam naturas nouimus ipsa raritate mirabiles, de corpore suo facientiũ, quæ alii nulli. ceteri nõ pōt, & audita vix credũt. Sunt. n. qui & aures singulas mouent, vel ambas simul. Sunt qui totam cesariẽ immoto capite ad frontẽ deponunt, reuocantq; cũ volunt. Sũt qui eorũ quæ incredibiliter varia & plurima vorauerint, paulalam præcordiis contrectatis tanq̃ ex sacculo qđ placuerit integerrimũ proferunt. Quidã & vocem auium pecorũq; & aliorũ quorũlibet aı̃aliũ sic imitantur & exprimunt, q̃ nisi videantur, oı̃no discerni non pñt. Nonnulli & ab imo sine vllo pedore ita numerosos pro arbitrio sonitus edũt, vt ea illa quoque pte cantare videãtur. Expertus sum hoı̃em solere cũ vellet sudare. Notũ est quosdã cũ volunt vbertim lachrimas fundere.

De sexu animalium. *Cap.* XXIIII.

ARistoteles. Mas & fęmina sunt principia generationis animalium. Diffinitione quidẽ Mas est qui generare pōt. Fęmina vero quæ pōt in se generare, vel potius q̃ generat ex alio. Non. n. generat fęmina per se, qm̃ ipsa indiget principio motus qui est ex masculo. Fęmina vero est sicut materia. Et in coitu quidẽ natura ex mare & fęmina facit vnũ, ideo fit animal vnũ. Dicit aũt Empedocles, q̃ causa generationis masculi est matrix calida. fęminæ vero frigida &c. sicut dicet̃ infra. Adolescẽtes quoque plus generãt fęminas, & senes similiter & qui corpora hñt humida. Glosa. Quia omnes tales malè digerunt q̃. s. indigestio causa immediata est & necessaria, superius aũt assignatę, nec ꝓximæ sunt, nec necessariæ. Arist. Omnia mẽbra interiora maribus & fęminis eadẽ sunt, præter matricẽ. Oı̃um aı̃alium fęminæ gracilioris vocis sunt q̃ masculi, ꝓter vaccã. Voces aũt masculorũ mutantur cũ emuttlant. Masculi quoq; fęminis fortiores sunt nisi in vrso & lepardo, in quibus est contrariũ. Itaque membra vigoris non sunt, vel minus sunt in fęminis. Quibus aũt indigent necessario sunt & in eis. Cerebrum viri maius est cerebro mulieris. Masculina quoq; pluriũ dentiũ sũt q̃ fęminina, sicut patet in hoı̃bus & capris & porcis. Mulier & equa super oẽs aı̃aliũ fœminas diligunt coitũ &c. sicut dicet̃ infra. Vniuersaliter aũt dico mares siluestres aũ tp̃a coitus non pasci cũ fœminis. In oı̃bus citius in ventre formantur mares q̃ fęminæ. Post partũ vero citius crescunt & senescunt fęminæ q̃ masculi. Non est aũt consuetudo mariũ, vt sint solicito circa filios, sed fœminarũ. In interiori mulier maioris ẽ sanguinis, q̃ fęminæ aliorũ animalium pp qđ accidit ei menstruũ ob hoc & infirmatus minus q̃ vir. Omnis aũt animaliũ fœmina mingit ad posterius, & mari naturaliter fœmina contraria est. Fęminæ ceruorũ nec hñt cornua nec dẽtes. koky est animal cuius fœmina simul habet virgã & vuluam. Si homo hẽt membrum maris & fęminæ, erit vnũ principale, aliud non. Razi in Almasore. In oı̃bus aı̃alium generibus fœminæ magis abiectum hñt aı̃um, & minus vim patiẽtes sunt, & timidiores, ac deterius morigerati, citiusq; commoueri pñt, & citius sedantur, maioris quoq; caliditatis sunt, ꝑcipites & inuerecundæ, caput hñt paruum, faciẽ & collum subtilia, pectus & spatulas angusta, carinasq; subtiles, coxas aũt verũq; crossas hñt, & nates similiter. Crura vero gracilia, manus & pedes tenues. Plinius lib. 8. Ex animalibus aũt, quædã sunt, quæ nihil gignunt, vt salamandræ, nec est in his masculinũ genus aut fœmininum, sicut nec in anguillis omnibus, quæ nec animal nec ouum gignunt. Actor in Metaphisica quidẽ dicit Arist. masculinũ ac fœmininũ sexum omnibus animalibus accidere, sed in lib. de animalibus excipit quoddã genus piscis in quo nunq̃ visus est masculus. Quod necesse est contingeria pp similitudinẽ partium ipsius piscis. Cum. n. corpus aı̃atum oı̃no est simile in partibus, vel minimã hẽt diuersitatẽ, tunc e bi superfluum ab vltima digestione procedit ad proferendũ tale corpus, nec est necesse, vt a virtute organi specialia recipiat vltra hoc aliquẽ influxum. Ideoq; cum organa generationis influentia specialẽ virtutẽ superfluo quartæ digestionis, faciant distinctionẽ maris ac fęminæ, nõ pōt in hmõi animali distinctio sexus esse. Et dicũt quidã experimentatores ac phisici, q̃ hoc genus piscis est anguilla, in qua nũq̃ apparuit mascul⁹ nec fęmina.

De animalibus castratis. *Cap.* XXV.

ARistoteles. Animalia omnia castrata mutantur in naturã fœminarum. Nec solũ corpus, sed & animus eorum effeminatur, vt parũ distent a fęminis. Itaq; pp debilitatẽ eorum voces castratorum similes sunt vocibus fęminarum, & siquidem castretur puer. i. impubes, non orientur ei pili in loco vbi debẽt crescere. Si vero castretur post somnum pollutionis orient̃ pili pectinis tñ sed pauci subtiles & graciles. Denique cũ homo castratur, aut non crescũt in eo pili qui crescunt viro aut cadunt eos, si castratus fuerit post originẽ eorum, præter pilos pectinis.

nis, quia mulieres ēt habent pilos in pectine. Caluicies quoq; nulli castrato accidit, propter alteratione complexionis sui corporis ad complexionem fœminæ. Quando castrantur animalia quadrupedia mutātur figuræ corporis eorū, præterq̄ in porcis agrestibus. Omnia nanq; animalia si castrentur in iuuentute, maiora efficientur. Si vero post perfectionem non augmentabuntur. Cerui si castrentur ante crementū cornuum nō orientur eis cornua. Si vero post non crescunt amplius, nec eiiciunt ea. Vituli castrantur post vnum annum. Quod si tpe illo non castrentur, parui erunt. Si aūt in castratione vituli acciderit apostema in loco fissuræ, cremabunt testiculū, ponentq; cinerem super illud. Multotiens ēt abscinditur in porcabus matrix, vt non indigeant coitu sed cito impinguent, phibent aūt a cibis duobus diebus, & tunc posterioribus pedibus suspendunt, abscinditurq; ab eis id qđ dr̄ Antaron, & est locus vbi sunt testiculi marium. Cameli quoq; quibus viuuntur hoīes ad pliandū, castrātur, quia tunc nō impinguantur. Qm̄ aūt mas ac fœmina sunt principia generationis aīaliū, cū corrumpit membrū coitu conuenniens, alterabitur cū eo residuum corporis. Necesse est.n. illud alterari cū alteratione sui principij. Animal castratum non pōt facere filiū, quia quādo testiculi abscinduntur, vix spermatis ad superius contrahuntur. Accidit tamen, quòd quidā taurus coiuit subito postq̄ castratus erat, quia vix nōdum erant cōtractæ.

De generationibus animalium. Cap. XXVI.

PEtrus Comestor. Quod in Genesi pmisit scriptura dixisse dn̄m auibus & piscibus. Crescite & multiplicamini, ēt de his animalibus q̄ sexta die creata sunt intelligēdū est, licet nō sit scriptū: hęc est cāus causa creationis oīum. Arist. io lib. de aīalibus. 2. Actio quæ magis est conueniens naturæ oīs viuētis, est generare sibi simile in specie. Animal quoq; facit aīal, & planta plantam, quatinus ipso semper diuino participent. i. ipsam diuinitatis perpetuitatē imitentur fm̄ q̄ pn̄t. Oīa.n. appetunt illud. s. diuinum, & ipsius causa agūt, quæcunq; agunt fm̄ naturam, qm̄ ergo cōicare non pn̄t ipso semper & diuina continuatione, quia nihil corruptibiliū contingit vnum, & idem numero permanere, secundū qđ pōt participare, vnūquodq; sic cōicat, hoc quidem magis, illud vero minus, & sic permanet nō illud idē, sed suū simile, numero quidē nō vnum, specie aūt vnū. Idē in lib. de aīalib. Animalia quidē generātur in terra & aqua, qm̄ in terra est pars aquæ & in aqua pars aeris, & in eis est calor animæ. Generatio aūt aīalium ex suæ naturæ specie diuersatur. Quædā nanq; generant & emittunt animal completū, s. non magnitudine sed forma sicut animalia soleas & sotulares habentia. Ex piscibus quoq; delphinus. Et omne animal simile sibi generans hēt dentes & sanguinem. Animalia nanq; sanguine carentia non generant simpliciter. Quædā vero generant animal incompletum. id est non distinctum neq; formatū, vt animalia fissi pedis multa fissura. Et quod ex istis habet sanguinem, facit oua. Quod aūt eo caret, facit vermes, qui paulatim in sua specie complentur, vt apes. Vermes quidē & oua diuersantur, qm̄ in ouis animal ex vna parte generatur, & residuū erit nato cibus. Vermes aūt totaliter transeunt in substantiam generati, & quædam oua completa faciunt vt aues, & quadrupedia, vt tortuca, lacertulus, & plura serpentium genera. Quædam autem incompleta sicut pisces mollis testæ, & malachię.

Adhuc de eodem. Cap. XXVII.

ARistoteles Susteotatio quidē.i. generatio aīaliū duræ testę, quorundā fit per se, quorundam per aliam virtutem exeūtem ab eis, i. a generantibus, sicut in arboribus, quædam generant ex seminibus, quædā ex arborū stipite, quædā ex ramis. Omne aūt generatum per se, generatur ex putrefacto admixto cum suo aquoso, quia quòd ex superfluitate primæ sustentationis remanet, congregatur, & formam suscipit. In his putrefactū est quasi mater, & calor cęlestis quasi motor, vel pater. Est aūt in mari multa pars terrestris, a qua duræ testæ generantur, quia pars cōtinens conceptū, circunquaq; congelat & indurat, sicut cornua & ossa cōgelantur. Et istæ res non liquescunt in igne, sicut nec ossa. Nec vllū istorum generum visum fuit coire, nisi genus qđ dr̄ kailioo. Nec adhuc visum est, vtrum istiusmodi generat siut ex coitu, an nō. Horū, i. aīalium duræ testæ, quorū, s. testa nec aqua, nec igne mollificat, cib⁹ erit ex mēbro, sicut ei⁹ qđ generatur ex ouis, coitūq; eremētū sicut vermiū. Principiū.n. crementi vermium est ex superiori parte, cibus aūt ex inferiori. Hoc manifestum est in prima creatione apum sibiq; similium, quia pars inferior parua est, superior aūt magna. Sic & animal duræ testæ crescit prius i parte superiori, sitq; anterius illius partis & membrum qđ caput dr̄, maius residuo corporis. Plinius. li. 10. Anguē ex medulla hoīs spinæ gigni a multis accipimus. Pluraq; .n. occulta & cęca origine pueniunt, ēt quadrupedū genera sicut salamādra, aīal lacerti figura stellatū, nunq̄ nisi magnis imbribus pueniens & serenitate deficiens, hæc aūt ex nō genito genita, nihil quoq; gigni, nec est in ea masculinū genus vel fœmininum, sicut nec in anguillis oībus, quæ nec aīal, nec ouum ex se generant. Neutrum est & ostreis genus, & cæteris adhærentibus vado, vel saxo. Quæ aūt per se generantur, sicut mares, & fœminæ, descripta sunt, generant quidem aliquid coitu, sed imperfectum ac dissimile, ex quo nihil amplius gignat, vt vermiculos muscæ. Porro generatio auiū simplex vr̄ esse, cū & ipsa habeat sua miracula, sicut dictum est supra in tractatu de auibus. Ex lib. de naturis rerum. Porro vermium sunt multa genera sicut ēt dictum est superius. Nascuntur ex corruptione potius, q̄ ex semine. Vn̄ cū æstate incipiunt & cum æstate desinunt. Aliud aūt est genus q̄ cum æstate quidē incipit, & cum posuerit semen in arboribus, aut domicilijs, cū æstate vitam finit. Manentque parentibus mortuis semina per hyemen & vere tpe prodeunte, aeris serenitate solisq; calore, animātur ad vitā. Aliud quoque genus est quod hyeme conditur, latetque velut mortuum, & cum venit ad æstatem renouatur ad vitam.

De coitu animalium. Cap. XXVIII.

COnstantinus in lib. de coitu. Creator ergo volens genus animalium firmiter ac stabiliter permanere, & non perire, per coitum illud ac per generationem disposuit renouari. Tria vero sunt in coitu, appetitus ex cogitatione fantastica ortus, & spūs, & humor. Appetitus ab hepate. Spūs a corde, Humor a cerebro. Nam cū delectabilis motus sit in coitu, dū oīa membra corporis per motū calescunt, per calorem eliquatur humor, qui est in cerebro, & eliquatus attrahit per venas, quæ per aures ducuntur ad testiculos, & inde per virgā in vulua iacitur. Vnde Hippocras dicit. Quibuscunq; venæ, quæ post aures ducuntur, excisæ fuerint, semine cum effuso gignere non præualent. Si vero aliquid emiserint non est semen, sed aquosus humor. Vnde nullus conceptus fieri pōt. Arist. vbi supra. Gracilitas quidē & debilitas crurium conuenit coitui, quia cibus illuc transiens, transit in spermaticā superfluitatem, hinc & auis parui corporis multi coitus est, & multorum ouorum, quia crementum transit in sperma. Viri quoq; multorum pilorum apud coxas & in parte pedum inferiorum, multi sunt coitus. Sed qñ fuerit homo multi coitus, debilitantur eius oculi. est & aīal qđ grauiter coit. Vnde fœmina in coitu vociferatur, & exit ab eius oculis sanguis, & grauiter parit. Omne animal coitus tpe comparem suum vocat per vocem propriam, & specialiter rana. In coeuntibus aūt voces mutantur, vn̄ vocis mutatio est motus ad coitum significatio. Actor Multa quoq; animalia de diuersis modis coeundi superius dicta sunt, per diuersa capitula.

De diuersis temporibus coeundi. Cap. XXIX.

ARistoteles. Homo, & animalia viuentia cū homine coeūt omni tpe. Sed omne quadrupes magis desiderat coitū in vere. Homo naturaliter incipit coire post duo septēnia, sed nondum generat, nisi raro & debile. Cessat aūt menstruum in muliere post annos quadraginta, sed in aliquibus manet ad quinquaginta. Nec vsquā visa est mulier, quæ post annos quinquaginta peperit. Viri quoq; generant vsq; ad annos. 60. & forte vsq; ad 70. Aries & caper vnius anni coeūt & maxime aper, sed debile quid generant. Canis & porcus octo mensium coeūt, sed debile quid gignunt. Ouis post annum coit, & vsq; ad annos. 9. parit, vel vsq; ad 11. i. tota vita sua, si bene custodiatur. In Aethiopia prope viuit ouis annis. 14. Capra. 11. totaq; vita sua coeunt ac gemellos pariunt, si cibus est conueniens, & aries vel caper virtuosus. Equus duorum annorum vel trium coit, sed debile quid gignit. Fortis est aūt a quatuor annis vsq; ad 20. & qđ generat forte est. Coit autem & viuit vsq; ad annos. 30. vel. 35. Equa vero vsq; ad annos. 40. viuit, & coit, & coitū desiderat vsque ad furiam. Asinus post menses. 20. coit, post duos aūt annos vel duos & dimidium gignit. Camelus coit post annum, cuius fœmina prægnans est per annum. Elephas masculus post annos quinque coit, fœmina post. 20. quæ pręgnans est per annos duos. Impregnata vero non tangitur omnino a masculo, post partū vero quiescit triennio. Porcus coit oī tpe, s. hyeme & æstate, die ac nocte. Porca vero prægnās est quatuor mēsibus. Bos coit post annū, & forte post octo menses: post bieniū aūt īpregnat.

De luxuria, & continentia animalium. Cap. XXX.

IN omnibus quidē animalibus ē appetitus, & delectatio coitus. Mulier aūt & equa diligunt coitum super omnes fœminas valde. Nam equa coitū vsq; ad furiam desiderat. Vniuersaliter autem dico mares siluestres ante tps coitus cum fœminis non pasci. Accidit aūt in hominibus & quadrupedibus coitū desiderātibus ad tactum, vel ad visum subito spermatizare. Aīalia bellicosa sunt tpe coitus masculi adinuicem, cum ante hoc fuerunt pacifica. Pugnant tauri post vaccam, & victor salit sup fœminam. Apri quoq; tpe coitus inuicē pugnant vsq; ad mortem. Vacca aūt tpe coitus domari non pōt. Fugit aūt coitū pp duriciam virgæ maris. Camelus tpe coitus ferus est ac siluestris,

&

& est solitarius cum fœmina, plusquam coeundo tota die equitat. At vero aues vncorum vnguium non multum coeunt. Turtur vnico mari tm̄ associatur in vita, & paluuibus nun coit, si patē suū amiserit. Cubech quoq; cū sit auis luxuriosa, singuli tū mares singulas fęminas accipiunt. Elephas, vt dictū est, prægnantem fœminam non tangit. Ipsa fœmina post partū triennio quiescit. Sed & camela post partum ipso coitu quiescit per annum. Camelus cū luxuriosus sit, tū matrem suā non cognoscit, aliquādo vero cooperto capite matris eius, super eā saltauit, & operimento sublato matrē agnoscens turpitudinis opere qđ ceperat intercepto descēdit, & ingeniatorē interfecit. Similiter cū equo fiebat q̄ matrē suppositā agnoscēs, fugit, & se pcipitauit. Plinius, lib. 10. Serpentes coeunt complexu, adeo circūuolute sibi, vt vna biceps existimari possit. Viperę mas caput in os inserit fœminæ, qđ illa dulcedine voluptatis abrodit. Crocodili vicibus incubant mas & fœmina, hominum tm̄ primi coitus pœnitentia augurium, s. vitæ a pęnitenda origine. Cæteris animalibus statuti sunt per tpa anni cōcubitus. Homini, vt dictū est omnibus horis dierum noctiumq;. Cæteris satietas in coitu, homini prope nulla. In hoīum genere maribus diuerticula veneris excogitata sunt, omnia scelera naturæ, fœminis vero abortus, quantum in hac parte multo nocentiores, q̄ feræ sumus. Viros auidiores veneris in hyemę. Fęminas æstate Hesiodus prodidit. Tradūt sues coitu spumā ore fundere verrem subātis audita voce, nisi admittaꝛ cibum nō sumere vsq; in maciem. Fœminas in tm̄ efferari, vt hominē lacerent candida maximē veste indutū. Rabies aūt hæc aceto mitigaꝛ naturæ aspersō. Auiditas coitus putatur ex cibis, sicut viro eruca, pecori cepa. Quadrupedes prægnantes venerem arcent, præter equam & suem.

De fecunditate, & sterilitate animalium. Cap. XXXI.

ARistoteles, vbi supra. Omnia quidem animalia in quibus est mas & fœmina, generantur ex coitu maris, & fęminæ. Et omne animal specie differens a generantibus, natura sterile est, vt multorū genus. Animalia quoq; multæ pinguedinis cito senescunt, & parum generāt, hn̄sq; multas occasiones: Animalia vero quædā sunt multorum filiorū, sicut est omne animal fissi pedis multa fissura, vt canis & lupus. Animalia quoque parua sicut mures. Quædam aūt vnius, vt elephas, equus, camelus, & omne animal hn̄s soleas. Animalia quoq; habentia duas vngulas, excepto porco, qui multos facit filios. In animalibus siquidem magnis sperma transit in cibū corpis, nec remanet ex eo, nisi modicum, ex quo generant vnicū filiū. In paruis aūt natura diminuit a cremento corporis, & ponit in sperma. Possunt ēt animalia parua simul esse in eodem loco. s. matrice, qđ non possent animalia magna. Magnitudo ergo est huius rei causa, nō soleæ, vel sotulares, aut fissura pedum. Hoc etiam accidit in animalibus aquosis, & auibus, quia qđ est ex eis magni corporis est paucorū filiorū, & ecōtrario. Similiter, & in arboribus accidit. Si mirari licet quomodo animalia parua ex vno coitu multos concipiunt, & non potius vnum magnū, huius causa est, quia spermatizant plusq̄ vni creationi sufficiat. Quodlibet genus animaliū habet determinatā magnitudinē ad quā peruenit, nec illam pertrāsit. Ob hoc ēt ex illa superfluitate spermatis & materiæ creantur multi, non vnus. Pōt. n. masculi virtus creare & sustentare fęminę superfluitatē in multas partes, ēt si temperantia sit in vtroq;. Sed & in animalibus magnis vnum filium generantibus, sicut si mas multū spermatizauerit fœminęq, superfluitas multa fuerit, creabuntur ex eis ēt duo filij. Homo vero est inter illa genera duo. Naturaliter. n. vnū generat, sed pp calorē & humiditatē corporis forte multos generabit, quia natura spermatis est calida & humida. Ex vno itaq; coitu si multū spermatizabit, & cū sperma diuidetur, multi filij generabuntur. Animal pilosum ex parte pedum & coxarū vt lepus secundo concipit, & parit filios completos propter multitudinē spermatis. Ob q̄ ēt causam viri multorū pilorū multi sūt coitꝰ.

Adhuc de eodem. Cap. XXXII.

IDem Quando vero natura diminuit in multitudine, addit in magnitudine, & econtrario, quia nihil agit superflue. Porcus itaq; 20. filios generat, & sæpe in anno. Canis quoq; simul. 12. Et sæpe leæna, primū n. generat sex vel quinq; deinde quatuor deinde tres, deinde duos & post hoc vnū, tandē vero nullū. In Aethiopia pariunt oues & capræ gemellos. Similiter & in auibus generationis diuersitas est, vt superius dictū est. In ouis quoque gemelli fiunt in quibus duo citrina sunt. Animalia magna fere nulla impręgnantur post primam impręgnationem, huius causa est. quia superfluitas transit in crementum primi concepti, quod oportet esse magnū, quia conceptus magnus est, vt filius elephantis est sicut taurus. Animalia vero multorum filiorum post primam impręgnantur, cuius causa est paruitas corporis, scilicet fœtus, & amplitudo matricis & abundantia spermatis ac menstrui, & hoc ēt accidit mulieri quia conuenitā habet cum animalibus multorū filiorū, pp multitudinem superfluitatis. Nec est inter animalia magna, q̄ post primū coitū recipiat fm̄, nisi mulier & equa, & hoc pp magnitudinē matricis, & diuitiem materiæ ipsius. Sed non cōplebitur secundus cōceptus pp cibi paucitatem. Itaq; hæc genera duo diligunt coitū pp sensibilitatē matricis, ac neruositatem. Plinius li. 10. Omnia animalia quo maiore corpore, eo minus fęcunda, singulos gignunt elephant', cameli, equi, achantis duodenos aūs minima. Super cuncta vero murū fęras quamquam auctore Aristotele & Alexandri magni militibus, generatio eorū lābendo constare non coitu dicatur. Ex vna genitas 120. tradiderunt, & salis gustatu prægnantes fieri opinantur.

De temporibus impregnationis animalium. Cap. XXXIII.

ARistoteles In animalibus non est idem tempus impręgnationē. Omnia aūt modus habet tempus fertilitati suæ conueniēs & bonitati suæ dispositionis. Itaque cū ventus septentrionalis fuerit, generantur mares. Cū aūt meridionalis fęminæ, sic accidit in ouibus & capris. Si. n. impręgnantur contra impetū venti septentrionalis pariunt mares, si contra meridionalē, fęminas. Nulla vero fœmina recipit coitū post impręgnationē nisi mulier & equa. Et tpa quidē impręgnationis aliorum animalium determinata sunt, hoīum vero multa sunt & diuersa. Spacia impręgnationis aliorum animalium determinata sunt nō fm̄ vitas eorū sed fm̄ magnitudinē animalis concepti, quia nō pōt aīal corporis magni modico tpe creari, propter hoc elephātis impręgnatio per biennium prolongatur. Recte vero spacia impręgnationis & vitæ oīum generū aīalium distincta sunt, fm̄ stellarū reuolutiones & tempora secundū hoc numerata. Nam & venti non mouentur aut quiescunt nisi fm̄ reuolutiones solis & lunę. Videmus aūt mare & omnia aquosa stare & moueri fm̄ motum & quietē ventorū, & necesse est vt motus terū viliorum sequatur motus nobiliorū. Deniq; calores & frigiditates tpa conueniunt modis generationis, & post hoc conueniunt corruptioni. Naturaliter ergo erit numerus tpum generationis & complemēti eorū, fm̄ reuolutiones stellarum. Itaq; camela prægnans est per annum, elephantis fœmina per annos duos. Vacca vero. 9. mensibus. Porca quatuor mensibus. Canis aūt fœmina. 60. diebus aut. 70. vel 110. Delphini fœmina decē mensibus. Mulier prægnans est mensibus 9. 7. vel 8.

De distantia mulieris pregnantis a fœminis cæterorum animalium. Cap. XXXIIII.

IDem In pluribus quidē mulierum dispositio peiorātur impręgnationis tpe, cæterarū vero fœminarū non. Mulier & equa ad olfactum extinctæ candelæ abortiunt, propter cibi quoq; multitudinē, & fructus in arborib', & fętus ī animalibus corrumpitur. Mulieres ēt prægnātes citius ob quietem aborsum patiuntur, quia propter hoc accidit eis mala dispositio, dū in eis multa superfluitas congregatur. In laborantibus aūt non sic, q̄a labor multū facit euaporare de superfluo, ita q̄ mulier tpe partus anhelitum suū retinere poterit. Quod cū fecerit, partus facilis erit, & qn̄ non, econtrario erit. Fœminæ vero cæterorū aīalium remanent multæ fertilitatis corporis longo tpe post impręgnationem. Ideoq; non accidit eis aborsus. Præterea mulieres multum menstruant. Animalia cætera non multum vel nihil. Quædam aūt mulieres in principio impręgnationis fatigantur multū & ægrotant pp retentionem menstrui, quia pp paruitatem concepti non consumitur in eis superfluitas, q̄ magis in vltimo consumitur in cibo. s. fœtus, & tunc eorum corpora meliorabūtur. In cæteris aūt animalibus est superfluitas pauca, temperata fm̄ indigentiā crementi concepti. Infirmitas quoque q̄ mola dr̄ accidit mulieribus impręgnatis, & nō alijs animalibus, quia matrix mulieris est continua respectu aliorū animalium, & sanguis qui in eo congregatur multus est. nec digeri pōt. Cum ergo sustentatio concepti fuerit ex vapore & humore malæ digestionis, tunc frustum in matrice generatur, qđ mola dr̄. Mulier infirma & dolorosa non pōt impręgnari. qđ si impręgnatur, fœtum corrumpit. Non aūt enim impręgnatur fœmina proprie nisi qn̄ locus i. matrix ad motum aptus fuerit.

De transfusione seminis in preparatione embrionis. Cap. XXXV.

ARistoteles. Sperma quidē exit ab animali spissum & albū, & postq̄ infrigidatur efficitur humidum & aquosum, causa albedinis eius non est nisi spuma. Spuma. n. est albi coloris, quia sustentantur ex partibus paruis & ampullis latentibus, & qn̄ fuerint ampullæ tenuiores atque latentiores fit spuma magis alba. Sic & oleū qn̄ cū aere admiscetur inspissatur, & scoria argenti cum oleo & aqua admixta propter aerem mixtum clarescit & crescit, sicut accidit spumæ & niui, quia nix ē spuma est. Aqua quoq; quando cum oleo admiscetur inspissatur & albescit, quia aer intrat in ipsam ex motu, & ex ipso etiam oleo multum aeris intrat. In pinguedine nanq; olei nihil est

ex

ex aqua & terra, sed ex aere, propter hoc natat super aquã, qm̃ aer qui in eo est, defert ipsum quasi esset in vtre. In ipso vero frigiditatis inspissatur quidem, sed non coagulatur propter aerẽ. Denique scientes antiqui naturam spermatis esse spumosam, nominauerunt & Deam spermatis spumosam. s. venerem. Non aũt exit sperma ex toto corpore, nec sic sicut pars generans, sed est sicut motor & forma. Nec sperma viri conuenit quantitati animalis, sed qualitati. Cum spermate vero exit spũs, qui est virtus principij animæ, habetque sperma in conceptu animam potentia, sed non actu. Matrix vero semen maris attrahit propter calorem, qui in ea est, ipsumque sustentat. Cum aũt sustentatum fuerit, & qd̃ exit a fœmina per virtutem maris, sicut accidit in lacte per virtutẽ coaguli, quia natura lactis & coaguli eadẽ est, ex hic humiditas in circuitu corporis, cuius partes terrestres cũ desiccatę fuerint, efficientur continentes conceptum, vt nõ sit animal in humiditate, sed ab ea distinctum. Siccantur aũt necessario quando calefiunt, & post infrigidantur. Harũ quædam vocantur secundinæ, quæ. s. fœtum retinent immediatè. Quædã vero telæ, quæ prohibent humiditatẽ, ne intret secundinã. Huiusmodi est istud in animalibus generantibus animal & ouantibus. Cum aũt conceptum hoc modo sustentatum fuerit, accidit ei quod & seminibus accidit. s. herbarum & arborum. In his namque prima virtus. i. vegetatiua mouens cũ in actu apparuerit, quæ prius in potentia fuit, tunc oriũtur rami, & radices exeũt, per quas cibũ attrahit, qm̃ & arbores indigent creatione & cremento. Secundum hunc ergo modum fiet & crementũ omniũ membrorum concepti. Post primam virtutem quæ in ipso est. Iam enim viuit, quasi vita simili vitæ arboris.

De impressione formarum visarum in conceptu. Cap. XXXVI.

Hieronimus super Genesim. Iacob vt legitur, posuit virgas variss añ oculos ouium, vt ex duplici desiderio vel feruore. s. bibendi & coeundi, tales fœtus conciperent quales vmbras arietũ & hyrcorum ascendentium super eas in aquarũ speculo contemplabantur. Nec mirum hanc in conceptu fœminarum esse naturam. s. vt conspectę imagini similem sobolẽ cõcipiant in extremę voluptatis æstu, cum hoc ẽt in equarum gregibus apud hispanos fieri dicatur. Quintilianus quoque matronam accusatam, q̃ Aethiopẽ peperisset, ex imagine conspecta hoc ei accidisse argumentans defendit. In libris Hipocratis legitur, q̃ quædam suspicione adulterij fuerat punienda, eo q̃ pulcherrimum peperisset vtrique parenti dissimilem, nisi memoratus medicus soluisset quæstionem, mouẽs quærere ne forte talis pictura esset in cubiculo. Qua inuenta mulier a suspicione liberata est. Augustinus li. xi. de trinitate. Si cum magna auiditate respiciatur res exterior, sicut fit in libidinosis aspectibus fœminarum, non solum ipsum visum, sed etiã exterũ corpus animantis vehementius afficit. & vbi non resistit durior pinguiorque materies, in similem speciem & colorem commutat. Vnde licet videre corpusculum cameleontis ad colores quos videt, facillima conuersione variari. Aliorum aũt animalium quorum non est ad conuersionem facilis corpulentia, fœtus plerumque prodũt libidines matrum tales, quale est illud, qd̃ cũ magna delectatione conspexerint, quanto. n. teneriora & formabiliora sunt primordia seminũ, tanto efficacius & capacius sequuntur intentionem vel appetitum aĩæ maternæ, & fantasiam quæ in ea facta est per corpus, qd̃ cũ auiditate conspexit. Arist. vbi supra. In Thracia sũt duo flumina quorũ vno potato, oues pariũt nigros, alio vero potato, pariũt albos, & ẽt aliud de quo rubeos.

De distinctione sexus in embrione. Cap. XXXVII.

Et quoniam embrio priusq̃ in matrice cõpleatur eius creatio, distinguitur mas & fœmina. Dubium est verum illa differentia sit ex mare aut ex fœmina, an ex locis matricis, quia mas erit in parte dextra, fœmina vero in sinistra. Dicit aũt Empedocles q̃ sperma cadens in matricem calidã fit mas, in frigidam vero fit fœmina. Democritus ponit, q̃ sm̃ maiorẽ & minorem abundantiã spermatis exeuntis a mare fit ista differentia. Porro quidã hoĩes fingunt, q̃ si pars dextra testiculorũ ligata fuerit generabitur fœmina, si sinistra masculus, qd̃ ẽt dicebat Lucanus, sed hoc rectum non est, qm̃ animalia multa sine testiculis generantur, vt carentes pedibus, sicut genus piscium & serpentes. Sermo aũt illorũ qui fingunt q̃ calor & frigus est causa generationis maris & fœminæ. Et ẽt illorũ qui fingunt q̃ causa huius est exitus spermatis a parte dextra vel sinistra, est aliquid differentię secundum aliquem modum. Dextra namque pars est sinistra calidior, & qd̃ calidius est, magis est digestibile, sed hoc est causam remotam assignare. Secundũ vero causam propinquã mas & fœmina distinguuntur per fortitudinẽ quandam & debilitatẽ, siue per digestionẽ seminis & indigestionẽ. Sperma namque põt aliquid digerere, & si hoc est in eo principiũ mouens, necessario erit mas. Est. n. sperma quasi operans, & materia fœminæ quasi patiens. Et cũ oẽ digestum non nisi per calorẽ distinguatur, necessario sunt mares aĩalium fœminis calidiores. Cum ergo primũ vincere non põt, sed debile ad digerẽdum est pp̃ caloris paucitatem, nec embrionẽ causare põt ad suæ formæ similitudinem. i. masculini sexus. Vnde necessario fit alteratio ad contrariũ. Fœmina vero mari contraria est, & qm̃ hi duo diuersantur in virtute, necesse est vt diuersentur ẽt in instrumento, quia natura dat oĩ membro simul instrumẽtum & virtutem, habetque mas instrumentum suum. s. membrum ei conueniens, & fœmina suum. s. matricem. Cũ aũt alteratur aliquod membrum principale, necessario ẽt alteratur sustentatio totius animalis, vt patet in castratis, & non dr̃ mas nisi quia põt. Fœminæ vero debilitas attribuitur. Fortitudo aũt & debilitas attribuitur cibo, qm̃ non sunt nisi digestio & indigestio cibi vltimi. Causa ergo illius. s. maris & fœminæ est prima virtus existens in membro, in quo est principium caloris naturalis. pp̃ hoc est sustentatio cordis ante sustentationem aliorum mẽbrorum, siue sit illud quod creatur mas siue fœmina.

Adhuc de eodem. Cap. XXXVIII.

Sperma aũt est vltimi cibi superfluitas. i. cibi pertranseuntis in quodlibet membrum. Nec est differentia inter sermonem dicentis, q̃ sperma exit a quolibet membro, & dicentis q̃ sperma transit in quodlibet membrum. Cumque semen maris vincens fuerit, filius patri similis erit, qm̃ eũ ad formam suã adducet. Cũ vero victum fuerit, ibit ad formam contrariam. i. fœminam. Et hoc testantur accidentia. Nam adolescentes & senes plus generant fœminas q̃ cæteri, quia calor in illis. s. adolescentibus, nondum completus est. In his aũt. s. senibus diminutus est. Corpora ẽt humida. i. flegmatica, quorũ creatio similis est corporibus mulierum, generant fœminas. Item cum ventus septentrionalis flauerit, generatur mas. Cũ vero australis siue meridionalis fœmina, quia tũc corpora sunt humida. pp̃ hoc sperma multiplicatur & indigestũ manet. Dicunt aũt pastores, q̃ mares & fœminæ generantur nõ pp̃ ventum septentrionalẽ & australẽ tm̃, sed ẽt pp̃ aspectum ad partes illas. Alteratio ergo forte parua erit causa frigoris & caloris, quæ sunt cã diuersitatis generationis. In hominibus aũt occasionantur plus mares concepti, q̃ fœminæ, quia pp̃ calorem naturæ maioris sunt motus, & ob hoc eis accidunt læsiones & fracturæ. In cæteris animalibus nõ est sic. Propter hoc ẽt. i. pp̃ fortitudinem caloris est diuersitas in complemento creationis masculorum & fœminarum, in genere hominis, qd̃ nõ apparet in cæteris animalibus, quia non est diminutio fœminis brutorum a maribus. Itaque mares in matricibus mulierum distinguũtur in minori tpe q̃ fœminæ, quia fœminę frigidiores sunt, & ob hoc debiliores. Fœmineitas aũt occasio naturalis est. propter frigus ergo tarde distinguuntur, quia distinctio quidam modus est digestionis, calor aũt digerit. Post partum vero citius crescunt fœminæ q̃ mares, citiusque senescunt, similiter propter naturæ suæ debilitatem. Omnes enim res minores ac debiliores citius ad complementum perueniunt. Cum aũt mulier impregnatur gemellis, & fuerit mas vnus, alter fœmina, non erit æqualis eorum distinctio, sed maris distinctio prius fiet. Ob hoc etiam minus saluabũtur, idest citius aborsum patiuntur. Non sic autem accidit in animalibus cæteris: pp̃ dictas aũt causas, quidam filiorum assimilãtur patri & matri secundũ totum corpus, & quidam non; quidam etiam patribus & non auis, & forte econuerso. Forsitan etiam erunt mares fœminis similes, & fœminæ maribus. Quidã vero nulli parentum assimilantur, sed naturam habent a genere suo extraneam. Sed quando vincit motus primi generantis, & bene operatur in superfluitate menstrui, ita q̃ compleatur forma embrionis ex motu maris, tunc erit natus mas patri similis.

De formatione membrorum animalis. Cap. XXXIX.

Omnia vero animalia principiũ hñt intra, propter hoc apparet cor prius distinctum in omnibus animalibus habẽtibus sanguinem, quoniam ipsum est principium mẽbrorum consimilium ad inuicem, qd̃ enim habet generationẽ augetur cibo, vt vltimus cibus non est nisi sanguis, vel qd̃ ei conuenit. Vasa vero sanguinis venæ sunt, & harũ principiũ est cor. Qm̃ ergo aĩal imperfectũ necessario cibũ accipit ex alio loco. s. a matrice, pp̃ hoc natura duas venas extrahit a corde magnas, ex quib⁹ exeũt venę subtiles ad matricẽ peruenientes, & ex eis fit vmbilic⁹. Est. n. vmbilicus vena in quibusdã vna, & in quibusdam multæ. In quarũ circuitu est coopertoriũ corij, qm̃ indiget saluatione pp̃ earũ debilitatẽ. Cor ergo est primũ mẽbrũ in aĩalibus hñtib⁹ sanguinẽ; in alijs aũt ẽ mẽbrũ ei cõueniẽs. Hoc ẽt patet p̃ hoc, q̃a virtus spũalis vltimo remanet in corde quasi natura via circulari p̃cedat, membraque interiora sunt ante exteriora, & prius apparet eorũ magnitudo. Pars quoque superior distinguit, q̃ est a pariete ad superius, & est maior respectu inferioris, quæ apparet non distincta. Inferior namque non est nisi per superiorem, & ob hoc in embrionis creatione prius apparẽt caput & oculi

& oculi valde magni, ꝙ autem est sub vmbilico paruum valde. Cæterum animal quod anhelat, dum est in interiori matricis, recipit ibi distinctionē, nec anhelat ante pulmonis creationem. Generatio uero membrorum consimilium in partib. sustentatur ex calore & frigore. Quædam.n.coagulantur ex calido, quædā ex frigido. Ex venis ergo & vijs quæ sunt in quolibet mēbro. s. a corde procedentes, peruenit cibus ad sua loca. Et primum quidē ꝙ erit ex illo cibo, erit caro vel membrum sibi conueniens. Sustentatio uero carnis est ex frigore, propter hoc dissoluitur ab igne. Membra vero terrestria in quib. est pauca humiditas & calor, qñ calefiunt, exit ab illis illa humiditas, atque dissoluitur ex multitudine terrestri, sicut vngues, cornua, sotulares, & solex: pp hoc mollificantur in igne, & quædam ex humiditate. Ex calore vero interiori desiccantur venę & ossa: & ob hoc ossa non dissoluuntur ab igne, sicut nec vas fictile, quia sunt quasi res assatæ in fornace. Ossa ergo concurrunt ex calore generationis. Frigus ergo ē cibus caloris, quia natura ambobus vtitur. Sic natura itaq; diuersimode operatur singula membra, cruq; caro mollis, neruus siccus attrahens, & ossa sicca veloris fracturæ. Corium autē fit à calore carnis faciens exhalare humidum frigido restringēte, sicut accidit in rebus decoctis quando super eis eleuatur aliquid declinans ad siccum. Nec est inter corium & testam differentia, nisi quòd in testa plus est de terrestri.

Adhuc de eodem. *Cap.* XL.

Omnia vero membra prius terminos & signa recipiunt. Deinde vero colores & duritiem ac mollitiem. Nam & signator. i. pictor vel sculptor imaginum prius signat, & postea colores supponit. Quoniam ergo in corde dēt esse principium sensuum & oēs virtutes animales, ideo creatꝰ prius. pp calorem vero cordis & exitum venarū ab eo, posuit natura membrum frigidum in eius opposito. s. cerebrum ad illius calorem temperandum. Et ob hoc creatur caput post creationem cordis: Cuius. s. capitis magnitudo maior est quàm aliorum membrorum, & oculi prius apparent magni valde, qui tamen vltimo creantur. s. post alia membra. Horum causa est, quia cerebrum magnum est & humidum ex prima creatione, nec vllum membrum in capite frigidum est & humidum vt cerebrū & oculus, propter cerebrum ergo caput est valde magnum, & pp humiditatem apparent oculi prius magni; sed complentur in vltimo, quia completio cerebri non nisi difficile sit Frigiditas.n. & humiditas quę sunt in eo, nō desiccantur nisi valde tarde, hoc accidit oīb. animalib. magnum habentibus cerebrum maximéque hominib. Ob hoc in eis locus sincipitis est valde humidus, nec etiam duratur nisi vltimo. In infantib quidem os sincipitis est valde molle, quia cerebrum hñt magnum & humidū, maiusq; cerebris aliorum animalium: vnde non possunt caput longo tēpore fere pp pondus cerebri. Creatio ergo oculorum & complementum fit post longum tps pp retardationem digestionis humiditatis cerebrum continentis. Itaq; quodlibet animal habēs multas fissuras in pedibus, vt canis, leo, lupus, & vulpes, generant filios cæcos: extra vero separantur oculi & vident. Oculorum aut creatio non erit nisi ex cibo. Membra quidem nobilia dominantia ēdificationem habentia ex primo motore, cibū hñt mundum bonæ decoctionis. s. primum cibū. Membra vero quibus nec ssario indigetur, & eorum creatio pp ista, cibum havēt peiorem. Porro natura tanquam rectificator & rector est, quia cibum mundum, bonum valde dat membris nobilibus, & quod ex eis superfluum ac malum est, dat membris seruilibus. Ex materia ergo valde munda, creantur instra sensus corporea. Ex superfluitatibus vero sustentantur pili, cornua, solex, vngues, & similia, pp hoc vltimo erit eorum creatio, quando. s. in corpore fuerit superfluitas sustentans. Natura dentium vero est sicut natura ossium. Verumtamen inter ossa cætera dentes solúmodo crescunt quandiu viuit animal, aliàs enim cito consumerētur. Nam & dentes animalium multum comedentium, & magnis dentibus carentium, cito teruntur. Differunt ēt hi ab ossibus; quoniam ossa cætera creantur ex prima sustentatione corporis id est spermate. Creatio vero dentium ex vltimo, id est ex cibo. Crementum autem cuiuslibet membri ex parte vmbilici, vt supra dictum est. In hominibus citius formantur in ventre mares quàm fœminæ. Si masculus est conceptus figuratur in diebus 40. sed fœmina quasi in 70.

De monstruosis fætibus animalium. *Cap.* XLI.

Aristoteles. Quandoque vero cum motus virtutis agentis debiles fuerint, & non vicerint materiam, remanebit quidem vniuersalitas & erit animal, sed habebit forte caput arietis aut tauri, aut aliud huiusmodi, & forte generabiꝰ vitulus habens caput hominis, vel agnus caput tauri. Huiusmodi monstruositas accidit quandoq; secundum modum hunc, i. per coitum diuersorū in specie, vel etiam p modum impregnationis, i. concubitus, s. innaturalis. Dr̄ autem aliquid monstrum pp membrorum suorum multitudinē, & formæ suę diuersitatē, quia fortè multorū pedū erit, vel multorū capitū. Democritus fingit, ꝙ monstruosus est filius pp duo spermata in matrice cōtinuata, & hoc verum est in auibus, maxime in gallinis, vnde in ouis inueniunꝰ qñq; duo vitelli, pp spermatū congregationem. Itaq; cū nullus paries inter eos diuiserit, tūc generabiꝰ ex eis pullus monstruosus hñs vnū caput & vnū corpus, sed quatuor pedes & quatuor alas: quia pars superior prius ex albo creaꝰ, & ex citrino cibaꝰ, deinde pars inferior creaꝰ posterius, & cib. est vnus non p parietes distinctus. Si vero fuerit tela diuidēs inter sperma primi coitus & secundi, erunt duo pulli. Sic ergo ex coitu sup coitū generanꝰ filij gemini, vel monstruosi. Iā.n. apparuit serpens hñs duo capita pp eandem causam, quia serpens ēt ouat, & est multorū ouorum, non aūt inueniꝰ in eis mōstruositas, nisi raro pp figurā matricis, qm̄ eorū oua disposita sunt in matrice secundū aciē, pp suā longitudinē. Porro apib. & vespis non accidit hoc, quia quilibet eorū pullus est in foramine p se.

De eodem. *Cap.* XLII.

Itaq; debemus opinari, ꝙ accidit monstruositas ex materia, & ob hoc inueniꝰ in generantib. multos filios, & maxime in ouib. & capris. In mulierib. aūt & in cæteris nō nisi raro. In aīalib. quoq; fissorū pedū multis fissuris accidit magis q̄ in alijs. pp multitudinem filiorū, & quia non pariunt filiū cōpletū vt canis q̄ vt pluries parit cæcos. Multitudo nanq; prohibet cōplemētū creationis, & illa diminutio procedit qñq; ad creationē monstruosam, q̄ accidit ex errore operationis naturæ. Et fortè pariꝰ filius hñs multos digitos, vel vnum tm̄, & similiter in alijs membris. Forsitan aūt habebit virgā & membrū mulieris, ꝙ accidit mulierib. & capris. Iam ēt apparuit caper hñs in crurib. suis cornua. Huiusmodi alteratio & diminutio inueniꝰ etiā in mēbris anterioribus quia quorūdā creatio qñq; diminuta est, qñq; aūt inuentū est animal carens corde & hepate, s. forte carebit splene vel forte habebit vnicū renem, vel duo fella, forte vero hēbit splen in dextro, & hepar in sinistro. Hoc totum sicut diximus, visum fuit in cōpletis viuis aīalib. Sed quod exit a natura modico tpe viuit, & quod multū a natura recedit, nō viuit, maxime si in mēbris principalib. alteratio naturæ fuerit. Causa vero generationis geminorū eadē est cū causa mēbrorū superfluorū. In prima nanq; conceptione cū in aliquo mēbro sustentatur multa materia. s. plusquā dēt, accidet ꝙ illud mēbrum erit maius alio: sicut digitus, manus, vel pes: & forte si diuidetur materia, fietq; ex eis creatio geminorum, sicut accidit radicib. arborū, quas tangit ictus fulminū, qm̄ in duo diuidunꝰ, & ex vna radice sustentatio duarū arborū efficiꝰ. Illud quoq; quod accidit quibusdā, vt habeant naturam maris & fœminæ, fit etiam ex declinatione superflui seminis ad illam partem, cuius, scilicet materiæ pars vincitur, pars vero non, eritque membrum vnum principale, & aliud non. Denique sciendum quòd portētosa accidentia animalium signa sunt futurorum.

De animalibus bigeneribus. *Cap.* XLIII.

Isidorus in animalibus aūt bigenera dr̄, quę ex diuersis nascūtur, vt mulus ex equa & asino, Burdo ex equo & asina, Ibrides ex apris & porci, Tityrus ex oue & hirco, Musino ex capra & ariete, est aūt dux gregis. Iudęi asserunt ꝙ Ana nepos Esau equarū greges ab asinis in deserto primus fecerat ascēdi, vt mulorum inde contra naturam animalia noua nascerenꝰ. Onagros quoq; ad hoc admissos esse ad asinas, & ipsum istius modi reperisse concubitum, vt velocissimi ex his asini nascerētur. Sic & Iacob contra naturam colorum similitudines procurauit. Nam tales fœtus oues illius concipiebant, quales vmbras arietum de super ascendentium in aquarum speculo contēplabantur. Deniq; & hoc ipsum in equarum gregibus fieri fertur, vt generosos obijciant equos visibus concupiscentium, quo eorum consimiles concipere & creare possint. Nam & columbarū dilectores depictas ponunt pulcherrimas columbas in locis quibus illæ versantur, quo rapiente visu similes generent. Inde est ꝙ quidam grauidas mulieres iubent nullos intueri turpissimos animalium vultus, vt cynocephalos & simias; ne visibus occurrentes similes fœtus pariant. Hanc enim fœminarum esse naturam, vt quales prospexerint sine meote conceperint in extremo æstu voluptatis dum concipiunt, talem & sobolem procreent. Etenim animal in vsu venereo formas extrinsecus transmittit intus, earumque satieta typis rapit earum species in propriam qualitatem. Itaq; industria humana diuersum quoque animal in coitu coegit, sicque adulterina commistione genus aliud reperit. Solent enim & Indi fœminas canes noctu in siluis alligatas admittere ad tigrides bestias, a quibus insiliri & nasci ex eodem fœtu canes adeo acerrimos & fortes dicunt, vt complexu leones prosternant. Dicuntur & lycisci, vt ait Plinius, canes nati ex lupis & canibus, cum inter se forte miscentur. Leopardus quoque ex adulterio leænæ & pardi nascitur. Plinius libro 10.

Equarum

Equarum iubas tonderi præcipiunt, vt asinorum coitum patiantur. Aristoteles vbi supra. Omne autem animal specie differens generantibus, natura sterile est. Glosa. Sicut mulus, & burdo, non enim oportet vt generent simile, cum ad id sufficiat permixtio specierum. Natura nanque nihil agit superflue. sed neque dissimilia generare potest, sic enim per dissimilia cursus esset in infinitum, quod respuit natura.

De Naturali partu animalium. Cap. XLIIII.

ARistoteles. Omne animal paucos filios generans facile põt eos creare, sed huiusmodi pariũt aĩalia completa, vt habentia soleas vel sotulares. Animalia vero fissorum pedum generant filios non completos, & habent multos, tosque creare possunt in principio, cum autem creuerint non pascunt eos, sed pariunt, sicut animalia faciunt quæ pariunt vermes, fortassis ergo parient filios non distinctos, occasionatos, sicut vulpes, leo, & quidam istorum filiorum erunt cæci. Porca verò generat multos filios, completos, quia natura eius est inter duos modos prædictos. Illud enim animal non est magnũ, sicut animal habens soleas. Sed cibus qui transire debet in corpus, transit in superfluitatem seminis, completque quod concipit propter bonitatem ac fertilitatem sui corporis. Est enim sicut arbor plantata in terra pingui multum cibum habenti. Quædã ergo animalia generant incompletos propter diminutionem cibi, sicut patet in filiis, quos generant mulieres in mense septimo. In hoc etiam impregnationis tempora diuersificantur in homine, & in alijs. Mulier namque septimo mense parit, & in nono, & fortè in octauo, sed in maiori parte moritur. Mulieribus propriè in tempore partus accidit fortis dolor. Cæteris autem animalibus non. Omnes autem animalium filii quando pariuntur dormiunt propter consuetudinem dormiendi in matrice. Et in ventre quidem vsque ad tempus partus caput habent conuersum superius, quando verò mouentur ad partum, vertunt caput inferius. Igitur naturaliter exitus omnium animalium est super caput, quia pars superior maior inferiori, sicut accidit trutinæ, quia ponderosius ad terram declinat.

De eodem. Cap. XLV.

PLinius vbi supra. Terrestrium vipera sola intra se parit oua vnius coloris, & mollia vt pisces. Tertia die intra vterũ catulos excludit, deinde singulos singulis diebus parit 20. fere numero. Itaque cæteri tarditatis impatientes latera perrumpunt occisa parante. Cæteræ serpentes contexta oua in terra incubant, & fœtum sequenti anno excludunt. Ocyssime pariunt, quæ plurimos gignunt. Quo maius est animal, tanto diutius vtero formatur, diutius gestantur quibus longiora vitæ spacia. Neque crescentium tempestiua ad generandum ætas. Quæ solidas habent vngulas, singulos, quæ bisulcas geminos pariunt, quorum in digitos pedum fissura diuisa est, eo numerosiora in fœtu. Sed superiora omnia perfectos edunt partus, hæc inchoatos. In quo genere sunt & Leænę, vulpes, & vrsæ. Informia magis quidem quàm supradicta. Postea lambendo calefaciunt fœtus, & figurant, pariunt plurimum, quàm ternos. Cæcos autem gignunt canes, lupi, pantheræ, thoes. Canes qui antè iustum tẽpus conceperint, diutius cæcos habent catulos. Dasipodes omni mense pariunt, & superfœtant sicut lepores. Nam dasipus & lepus tantum superfœtant, a partu statim implentur, concipiuntque, quãuis vbera siccante fœtu pariunt non cæcos. Quæcunque animal pariunt, in capita gignunt, circumacto fœtu subniaum. Alia in vtero porrecta, quadrupedes gestantur extẽsis ad longitudinem cruribus, & ad aluum suam applicatis. Homo verò in semet conglobatus inter duo genua naribus sitis. Quadrupedũ oua gignentiũ lacertas ore parere, vt vulgo creditur, Aristotiles negat. Neq; incubant oblitæ quo sint in loco enixæ. Quoniam huic animali nulla memoria. Itaque per se catuli erumpunt.

De cremento animalium, & etate. Cap. XLVI.

ARistoteles. Crementum animalium non est, nisi ab eo in quo naturaliter delectantur, & illud a quo generantur, idem est cum eo a quo crescit, idest cibus. Pisces pluuialibus tẽporibus impinguantur, & vniuersaliter nihil bene crescit nisi pluuia imbibatur. Fœminæ citius crescunt, & senescunt quàm masculi. In hominibus tamen, vt dictum est, citius formantur mares, quàm fœminę. Corpus viri crescit quinq; annis quasi ẽm medietatem sui crementi. Elephas crescit annis quadraginta, & magnus est præ omnibus animalibus. Posterius minus est, quàm anterius, præterquam in homine in quo pars superior proportionalis est inferiori, minor etiam in decrepitis, sed in pueris èconuerso, propter hoc infantuli non possunt eleuare se, quia superius maius est, & ponderosius inferiori earũ. Cum verò iuuenescunt, pars inferior supercrescit. In quadrupedibus èconuerso. Dũ n. nascuntur, pars inferior maior est superiore, deinde superior pars supercrescit. Ideo quadrupedia nata se erigunt statim, & incendunt. Ob hoc etiã pullus equi posteriori pede caput suũ tangit, equus autẽ factus non põt. Similiter, & aues, & pisces plus habẽt carnis anterius, quàm posterius, propter hoc ergo omne animal minoris est intellectus, quàm homo, quia pondus superioris partis diminuit intellectũ, pp eandem quoq; causam pueri minoris intellectus sunt, quia caput habent crossum, & ponderosum. Aĩalia magni corporis vnum filium generant, & aĩalia parui corporis multos, quia multus cibus in crementũ corporis transit, & ideo remanet ex eo nisi modicũ. s. vnde sperma generatur. Qđ vero natura diminuit in multitudine, addit in magnitudine, & èconuerso, nihil. n. agit superflue. Pueri non hñt causam spermẽtalẽ. Vnde nec caluescunt sicut nec mulieres. Homo aũt, & equus in senectute calscunt causa supra dicta. Cætera vero animalia nequaquam. Iuuenes in animalibus fortiores sunt pueris, quia iuncturæ puerorum fortes non sunt, nec eorum nerui, similiter neq; senum, vox quoq; iuuenum animalium acutior est voce senum, excepto vitulo, in quo accidit contrarium. Itẽ in iuuene sanguis est tenuis, & aquosus, multus. In sene verò, spissus, niger, paucus. Animalia pilos habentia qñ senescunt, indurescunt eorum pili. Similiter & in auibus plumæ. Cortices verò siue cutes animalium incrossantur, & indurantur tunc, pp diminutionem caloris, & pp transitũ humoris cũ calore magis indurantur. Frigus eñi non indurat tñ, sed etiã inspissat corpus atq; condensat. Aĩal multę pinguedinis cito senescit, & parũ generat, multasq; habet occasiones, in prima ætate, & in senio, & infirmis nõ est sperma. Glosa. In prima quidem ætate, quia cibus transit in crementum corporis. In senio verò, & infirmis, propter debilitatem vel paucitatem caloris.

De Superfluis humiditatibus animalium. Cap. XLVII.

ARisto. in lib. de vegetabilibus. In omni animali & planta, & minera finita humoris materia prouenit siccitas loco humoris, pp victoriã indigestionis. Digestio. n. est vbi humor, & calor qñdoq; terminum consequuntur. Eritq; indigestio in lapidibus, & mineris, in animali vero, & planta non sic, quia partes earum cõpactæ sunt, vnde & ab eis fluxus venit, in mineris non est fluxus neq; sudor, quia partes earũ raręe non sunt, ideo nihil ab eis egreditur, sicut ab animali, & plãta superflua quædam, quia calor humorem ad extremitates trahit, dispergiturq; materia per oẽs partes eius, & qđ superfluit, emanat. Sicut. n. in balneo calor humorem trahit, qui in vaporem cõuersus eleuatur, & qñ superfluit, vel superfluum fuerit, in guttas conuertitur. Sic in animali, & planta superfluitates ascendunt, & iterum descendunt in actionibus suis. Idem in li. de animalibus. In animalibus quidem magni corporis necesse est modicum esse superfluum, & ideo paucę sunt generationis, quia superfluum transit in magnitudinem corporis indigentis multo cibo. Omnia superflua habent in corpore loca nota, ut superflui cibi sicci locus est intestinum inferius, & superflui humidi vesica. Locus autem spermatis matrix, & loca coitui conuenientia testiculi scilicet & virga. Locus verò lactis vbera. Est & aliud de corpore exiens nõ ẽm viam superflui quo indigetur, sed secundũ viã dissolutionis, nec habet in corpore naturalẽ locũ, sed vagat casualiter. s. vt sudor, & hmõi.

De Sudore. Cap. XLVIII.

EX superfluitate quidem humida paruarũ venarum exit sudor, nec fit nisi qñ calefit corpus, & aperiuntur orificia venarũ. Iã verò quibusdam hoibus accidit sudor sanguineus pp malitiã cõplexionis, quia corpus eorũ valde rarũ fuit, & paratũ ad fluxũ, sanguisq; valde humidus, & aquosus pp debilitatẽ caloris in venis paruis. Sanguis. n qñ digeritur, inspissatur. Calor verò non potest digerere pp multitudinem ipsius cibi. Auicẽna in secundo canone. Sudor est aqueitas sanguinis plus colericum admixtũ est, & est digestus, quàm vrina. Est. n. superfluitas noctuositatis, & humiditatis post digestionẽ vltimã. Vrina est superfluitas secundæ digestionis. Diuersificatur autem calor ẽm animalia, & in ipso est resolutio non pauca. Sudor athletarum confert apostematibus inguinis, & ea resoluit. Sudor siccus luctantium cũ oleo de alchana resoluit apostemata mammillæ, cum oleo verò rosato ponitur ad cõgelationem lactis in mammilla. Præterea sordicies luctantiũ, quæ cõgregatur in corporibus eorũ, qñ inunguntur oleo, & permãscentur puluere, sine q̃ cõgregatus super parietes ex vaporibus, & sudoribus earum resolutiua est sciaticæ. Confert etiam duriciei matricis. Idem in 4. canone. Sudor bestiarum venenosus est, & ex eius potu fit facies viridis, & apostematur, & currit ex corpore sudor fœtidus, & ex ascellis. Cura eius est uomitus cũ aqua tepida; & tyriaca ex terra sigillata.

De Lachryma, & salina. Cap. XLIX.

ACtor. Lachrymam, vtait Isidorus, quidã a laceratione mẽtis dictã putant, quia. s. ex dolore mentis solet procedere,

dere, ipsamq; quodãmodo doloris affectu laceratã ostendere. Sed hoc dumtaxat in hoïe rationali mente prędito, veruntamẽ cæterorũ etiã aïaliũ nonnulla ex affectu consimili reperiũtur fletus. Est aũt lachryma stilla vel gutta liquida, lucida, vel salsa, ex oculis profluens, aliqñ quidẽ ex ira, & indignatione, aliqñ ex cordis vel corporis angustia vel dolore, aliqñ ex pietate vel cõpassione, aliqñ verò ex desiderio, vel gaudio, vel amore procedens. Isidorus in li. etymologiarum. Solũ equũ fertur pp hoïem lachrymari, & doloris affectũ sentire. Interfectis itaque vel morientibus dñis suis multi lachrymas fundũt. Gregorius in moralib. Saliua in os a capite labitur, ab ore verò ducitur ad ventrẽ dũ glutitur. Aui, in 4. cano. Saliua diuersificatur ẽm spẽs, & cõplexiones singulariũ. Virtus eius oĩno maturatiua est resolutiua, abstergit pannũ, & lentigines, ac sanguinẽ mortuũ, venenis quoq; resistit, & sputũ hoïs ieiuni scorpiones interficit. Item fricatur impetigo cũ saliua hoïs ieiuni, & cãpbora. Eadem quoque dum distillatur in aurem a vermibus lęsam, eos interficit, & statim educit.

De Vrina. *Cap.* L.

ARistote. vbi sup. Oĩs aïaliũ fęmina mingit ad posteri⁹. Ex maribus aũt quadrupedum, quæ mingunt retro est elephas, leo, camelus, & animal pilosum. Non potest autem esse animal hñs soleas, & mingens retro. Aues nõ mingunt, quia parum bibunt, & quod superest humidi trãsit in plumã. Similiter neq; pisces, & generaliter, nec aliquod ouãs. Auicenna vbi supra. Vrina calida est, & sicca. Omnis aũt abstersiua est, Itaq; Morphęã abstergit, confert doloribus neruosis, & præcipuè vrina caprarũ domesticarũ, & montanarum, propriè spasmo, & extensioni vel tetano. Item in vase æreo coagulata confert albugini, & scabiei, propterq; vrina puerorũ. Similiter, & cocta cum porris. Fex vrinę confert Erisipilę supposita. Confert etiã linita scabiei, & Sahapha, & vlceribus venenosis, vlceribus pedũ. Ex vrinis quidẽ magis iuuatiua est vrina Cameli Arabici. Vrina verò hominis est ceteris, ea tñ debiliores sunt vrinæ porcorũ domesticorũ castratorũ, & ea eis fortiores sunt antiquæ. Porro vrina hominis castrati eis generis vrina debilior est. Ex vrinis autẽ magis abstersiua est vrina hominum. Sũt autem vrinæ medicinales humana, asinina, camelina, caprina, taurina, porcina, canina, leporina, lyncea, de quibus inferius locis suis dicetur.

De Stercore, & sterquilino. *Cap.* LI.

IN libro etymologiarũ. 11. Stercora sunt sordes quæ ex animalis purgatione diffluunt, Haly. Fimus oĩs est calidus, & siccus, virtus eius variatur ẽm animal de quo est, ciborũq; eius naturam. Auicenna. Stercus oẽ calefactiuũ est, resolutiuũ, & siccatiuũ. Diuersificantur aũt stercora ẽm diuersitatẽ specierũ animaliũ, imo q̃nq; ẽm diuersitatẽ indiuiduorũ speciei vnius, & propriè hoïum. Stercus quidẽ anatis non administratur pp superfluitatẽ suę caliditatis, Stercus etiã accipitris, & cristarellæ cęteraq; rapaciũ raro administraẽ, qa superflua sũt valde. Administraẽ aũt in medicina stercus hoïs, equi, cameli, asini, bouis, capræ, porci, canis, locustæ, talpæ, muris, lacerti, crocodili. Ex auibus verò gallinæ, colũbæ, ciconiæ, tardę, turdi, palũbi, vulturis, & hirundinis. Aug. in li. de moribus manichęorũ. Quid stercore aspernabilius? tatã tñ agris vtilitatẽ affert, vt eius inuẽtori sterqucio, a quo & stercus nomẽ accepit, diuinos honores Romani deferendos putarẽt. Palladius de agricultura li. 1. Stercus auiũ maximè necessariũ est agriculturæ, excepto anserũ latramina, qd̃ satis oĩbus inimicũ est Stercorũ cõgestio locũ suũ tenere debebit, qui abundet humore, & pp odoris horrenda a prętorij cõuertatur aspectu, humor. n. abũdans hoc pstabit sterco ri, vt si qua in sunt spinarum semina, putrescant. Stercus asinorũ primũ est maximè hortis, deinde ouiũ, & caprinũ, & iumẽtorũ. Porcinũ verò pessimũ. Cineres optimi. Columbinũ feruidissimum. Cæterarumq; auiũ satis vtile excepto palustrũ. Stercus qd̃ anno requieuerit segetibus vtile est, nec herbas creat. si vetustius sit, minus proderit. Pratis vere recentia stercora pficient. At vber herbarũ, & maris purgamenta si aquis dulcibus lauentur, mista reliquis vicem stercoris exhibebunt, & limus, quem scaturiens aqua vel fluuij incrementa respuerint.

De Spermate. *Cap.* LII.

ARisto. Sperma dicebant antiqui illud esse, qd̃ ex toto corpore exit, p hoc & id pbãtes, quia maxima est in ea delectatio, & quia ea perfectio generatur pfectũ, similiter ẽcontrario. Et quia geniti generantibus assimilantur, non in creatione naturali tm̃, sed & in accidentibus, multiq; genito maculas habent similes generãtibus, & in eisdẽ locis. Nos aũt dicimus esse sperma, qd̃ habet naturã essendi, conueniens toti, & nõ exiẽs a toto. Dicebãt illi q sperma est dissolutio corporis. Nos autẽ dicimus ipsum esse superfluũ quo indigetur, & melius est, q sit vltimũ. Qd̃. n. ẽm viã superflui fit, & nõ ẽm viã dissolutionis, signũ est, qm̃ aïalia magni corporis sunt paucæ generationis, quia necesse est, vt sit in eis multũ dissolutũ, & paucũ superfluũ, ratione supra dicta Oẽ quoq; qd̃ dissoluitur a corpore, corrũpitur, naturã suã mutat, præterea dissolutũ nõ habet in corpore naturalẽ locũ, sed vagatur casualiter. Itẽ dissolutio semper debilitat, exitus aũt spermatis alleuiat. Et nõ exit a viro sperma tm̃, sed sperma cũ superfluitate, q̃ mala est, & infirma pp hoc hoïes mali nõ generãt. Non est aũt sperma in iuuenibus pp incrementũ, sperma namq; transit in incrementũ corporis. Nec est etiã in senibus pp indigestionẽ, quia natura non põt benè digerere, sed nec in infirmis, pp debilitatẽ. Quidã aũt sunt multi spermatis, quidã pauci, quidã verò nullius, nõ pp infirmitatẽ sed pp contrariũ, qñ. n. sani sunt, & multæ carnis non spermatizãt nisi modicũ, nec coitũ desiderãt nisi raro, similiter, & accidit mulieribus, superfluũ nãq; in corporibus pinguibus digeritur, & transit in pinguedinẽ. Huiusmodi occasio etiã accidit in vitibus fertilibus pp multitudinẽ cibi, qa fructus earũ diminuuntur, & corrũpũtur. Itaq; capri, qa, qñ multũ impinguãtur, non coeunt nisi raro, pastores sapientes macerificãt eos antè coitum, similiter & cultores vitibus fertilibus faciunt. Igitũ manifestum est, q sperma est superfluũ cibi, quo indigetur, & cibi vltimi, cibi sanguinei. s. qui per membra spargitur, & magnũ eis vigorẽ dat. Ideoq; sperma corpus debilitat, cumq; digeritur, & decoquitur, exit mutatũ, & alteratũ. s. albũ, nõ in colore sanguinis, nisi exierit indigestũ. Qñ aũt vir multum coire satagit, exit sperma sanguineũ. Rectè verò filij patribus, & parentibus similes sunt, qm̃ id qd̃ a membris exiuit, simile est ei, qd̃ remansit. Itaq; sperma, quamuis in eo nulla appareat membrorum distinctio, potentia tñ simile est cuilibet membro. Sperma multiplicaẽ in corpore cuius cõplexio calida est, & humida. Oẽ animal multi spi pauci seminis est. Hũ verò inter alia aïalia comparatione sui corporis est multi seminis, humor quidem naturalis, & accidentalis conueniens est generationi spermatis. Calor itaq; solis, & calor animalis sunt in spermate, &c.

De Menstruo. *Cap.* LIII.

IDem. Menstruũ in fęminis simile est spermati in maribus. Nec est aliud, quã sperma indigestũ, sed non est conueniens generationi, quia si fuerit sperma non erit menstruũ, & ẽconuerso. Huius signũ est, q natura fęminarũ debilis est, & minoris caloris, earũq; corpora molliora sunt, & leuiora, pauciores, q pili corporibus mariũ. Minora quoq; sunt eis in omni genere aïalium generantium aïal. Nec est exitus menstrui, nisi in istis generibus tm̃. Sed generatio spermatis, & menstrui nõ fit ẽm eãdẽ viã. Nec est fętus ex cõmixtione duorũ spermatũ, quia multotiens impręgnatur mulier sine delectatione tpe coitus, & qñq; spermatizant vir, & mulier, nec tñ ab eis aliquid generatur, nisi in matrice fuerit humiditas tẽperata ex residuo menstrui, pp hoc omnino non parit mulier, qñ menstruat, neq; qñ multum menstruat. Aïalia quanta non menstruant pp corporis siccitatẽ. Aïalia verò q̃ generãt aïal, eijciunt humiditatem, prӕterquam in illis, quę occasionantur in generatione, sicut est genus mularum. Fluxus autem sanguinis non manifestatur in fœminis aliorum animalium, sicut in mulieribus. In interiori namq; mulier est maioris sanguinis, quàm fęminæ cæterorũ: & ob hoc accidit ei menstruũ. Ob hoc etiã minus infirmatur quàm vir. Lactantes omnino non menstruant vel modicum. Quæ verò menstruo carent, vt plurimum steriles sunt.

De Lacte. *Cap.* LIIII.

ISido. li. 11. Lac a Græco declinatũ est pro candore. Græci. n. album Leucon dicunt. Lac verò, & sanguis sunt, qd̃ nutrit, & qd̃ nutritur. Nã lacte nutrimur, sanguine viuimus. Caseũ aũt vocant quasi careũ, eo qd̃ careat sero. Nã oẽ serũ ei deducitur, vt ponderibus arguatur. Ex lib. de natu. re. Lac est humiditas in animalibus separata post impręgnationẽ Qñq; tñ vt dicit Aristoteles erũpit etiã in masculis, sed non apparet pp creationis eius spissitudinẽ. Lac mulierũ nigrarũ melius est, quàm albarum. In capris aũt est cõtrariũ. Aristoteles. Oues præcipuè inter oĩa animalia dant lac per multũ tps. s. per. 8. menses, quędam verò pascua minuunt lac, & quædã multiplicant, vt ea q̃ sunt inflatiua, sicut faba, quæ capræ conuenit, & vaccæ. Signũ vero multitudinis lactis antè partũ est declinatio vberis ad inferius. Piscũ Delphinus habet lac in mammillis, & lactat fœtus. Isaac in dietis. Lac temperatã habet cõplexionẽ in calore, & humiditate, quæ sunt in primo gradu. Vnde minus q̃ pisces humidum est, flegmatisq; generatiuũ, viciniũq; est sanguini, nec aliud est nisi sanguis secundo coctus in vberibus. Habet tñ a mammillis albedinẽ, saporitatẽ, & habilitatẽ Idem lac tripliciter diuidimus, aut. n. dulce est vicinitus mammillas exiens, aut acidũ tã diu mulsum, aut horũ mediũ. Dulce minus calidũ est, quàm in medio primi gradus, & in initio secundi. Qd̃ mõstrat eius saporitas, & sanguinis saporis vicinitas, ac facilis in eum

matu-

mutabilitas. Vnde & minus, quã pisces est humidũ, & a phlegmatè longè remotũ. Itaq; laudabilius est eius nutrimentum, & carni, cæterisq; mẽbris facile assimilandũ. Nõ aũt est accipiendũ lac, nisi corpus sit tẽperatũ, & stomachus sit inanitus de cholericis, & phlegmaticis humoribus. Corpus. n. si his sit mundatũ, & lac benè digestũ multum nutrimentum dat, laudabilẽ sanguinem generat, carnem augmentat, & totum corpus laudabiliter humectat, exteriora tenerat, & pulchra facit. Vnde Rufus. lac bibentes ieiunos esse oportet, & bibatur calidum cum exit vbera: nec aliquid commedatur quousque digeratur, & labor, & motus nimius caueantur. Si enim cum nimio motu stomachi inuenerit defectionem, eijcitur lac antequam digeratur, si verò fortitudinem inuenerit in corruptionem mutatur.

De Lactis origine. Cap. L V.

ARisto. Lac aĩalis totũ est in mãmillis. Mãmillæ verò sunt in aĩali, qđ generatur vel interius vel extra. Mulieres lactantes, & impraegnatæ non menstruant, quia natura lactis, & sanguinis menstrui eadẽ est. Nec põt ista materiare natura, ꝙ duobus sufficiat. s. cursui menstrui, & lactis. Sed qñ superfluitas illa transit in aliã partẽ, abscindetur ab alia: nisi accidat contrariũ naturæ. Et qñ quidẽ iam non potuerit esse cibus concepti ꝑ vmbilicũ pp magnitudinẽ, tunc ꝑparatur lac, & iterũ cũ transitus cibi non fuerit ꝑ vmbilicũ statim constringuntur venæ super quas posita est tela, q̃ dr̃ umbilicus, pp hoc exit natura extra. Icirco non dr̃ esse lac ante tp̃s partus, nec multo post, nisi contra naturã accidat. Qm̃ ergo tp̃s partus aliorũ aĩalium non diuersatur, erit digestio, & complementũ lactis in illo tp̃e. Tp̃s autem partus mulierũ diuersatur, & ideo necessariò debet esse lac bonũ post septimũ mensem. Iam. n. non auferret ab ea pars bonæ digestionis, q̃ accipiebatur antea, & non indigetur illa. Cibus, n. omnium animalium non est nisi dulce, valdeq; digestum, & qđ ex eo remanet salsum est, & malæ digestionis. Icirco lac ante tp̃s illud tale est, tunc verò congregatur lac bonum in mãmillis fœminarũ, & in locis superioribus pp ordinẽ sustẽtationis, qm̃ in loco qui est supra parietẽ, est principale mẽbrũ in quo est vita, & locus superior proprius est cibo, & superfluo Ex istis ergo locis, pp cãs dictas, erit etiam superfluitas spermatis, q̃ est ea natura sanguinea. In illo quidẽ genere animalium erit lac ante impregnationẽ, nec est iuuatio in primo aut in vltimo. Fœminæ verò quæ non impraegnantur, qñq; lac habent in mãmillis ex herbis quas comedũt, & hoc raro accidit. In quibusdã etiã regionibus nõ expectat impregnatio capræ, sed fricatur eius mamilla cũ vrtica, & exit primo sanguis, deinde saniei simile, postea verò lac bonũ nõ peius lacte impꝛgnatarũ. In mamillis quoq; marĩũ qñq; reperitur lac, sed paucũ cũ exprimitur, & si fortè multũ exprimatur, hoc accidit paucis, & raro.

De Multiplici lactis diuersitate. Cap. L VI.

ISaac Lac diuersificatur quatuor modis, aut ẽm naturam animalis, aut pascuæ suæ, aut tp̃ibus, anni, aut nouitate, & vetustate. Ex natura animalis, q̃a aut est ex temperato animali bene carnoso, & huius melius est, maximè si ab vberibus nouiter mulgeatur. Aut ex animali infirmo, & malę cõplexionis & macro. & huiusmodi peius est, & illaudabilẽ sanguinẽ generat, maximè si diu mulsum fuerit. Ex pascuis aũt diuersat, quia alia ex teneris, & recentibus herbis pascuntur, & hæc aquosũ, & subtile lac habent, & stomacho nociuũ. Alia ex siccis, & ramosis extremitatibus, hæc habent lac minus aquosum, nõ solũ nociuũ, sed stipticum, & stomachi confortatiuũ vt capræ. Ex tp̃ibus anni diuersatur lac, q̃a in veris initio subtilius est, & aquæ assimilatur, tũc. n. animalia vicina sunt partui, & aquosi humores adunantur in matrice, quibus necesse est admisceat. Ideoq; hoc tp̃e aquosum est nociuũ stomacho, fastidium mouens, & vomitum, stomachi asperitatem emolliens, & lubricans. Vnde & ventrem laxat. Sed post. 40. dies vsq; in fine veris, & in initio æstatis illa humiditas crossa consumitur, & obediẽs actioni temperatur. Perfectè. n. mamillis iam digeritur, & laudabile ac nutribile efficitur. In fine verò æstatis, & initio autũni calor aeris augmentat sicq; minoratur humiditas, & fit lac crossum, durum ad digerendum, ac stipticum. Vnde hæc lactis sp̃es in stomacho maximè coagulatur, & infirmitates pessimæ generantur, q̃a fumo capiti ascendente fiunt suffocationes anhelitus, & dolet caput oẽ. Si autem ad finem autumni peruenerit, iam humiditas sua substantialis propius cõsumitur, & incrossatur. Ex nouitate, & vetustate diuersatur, q̃a aut nouiter mulsum est, aut iam diu, aut mediũ. Nouiter mulsum magis calidũ est, & tẽperatũ, q̃ñ naturæ animalis fit vicinũ. Vnde laudabilior, & nutribilior erit cibus, maximè acceptũ ẽm qđ oportet. Lac verò iam diu mulsum naturam dulcis lactis egressum ad frigidinem accessit iam, & siccitatem naturalem, sicut acetum ex vino, ad qđ cũ lac deuenerit, ad digerẽdũ tẽperato stomacho durum est. Quanto ergo durius frigido: Calido tñ stomacho ẽm medicinam prodest parum vel paucũ, multũ sumptũ, crossum & malum dat nutrimentũ. In renibus, & vesica lapidẽ generat, & arenam. Non tamẽ sicut dulce coagulatur in stomacho, quia iam duæ qualitates sibi ablatæ sunt humiditas, & calor. Vnde aufertur & coagulatio. Lac aũt inter hæc mediũ tardius est, q̃ dulce ad digerendum, & velocius quàm acidum. Ablata ergo butyrositate nutribilius erit alio lacte, & vaccinum maximè.

De Lacte meliori eligendo, Cap. L VII.

AVicenna. Lac melius est, qđ ex vbere sugendo bibitur, & illud ex eo melius, qđ est vehementis albedinis, æqualis essentiæ, qđ super vnguem distillatũ figitur, & nõ currit, & cum pastus ipsius animalis bonus est, & in ipso lacte non sapor extraneus, vt amarus vel acris, nec odor horribilis. Et oportet vt administretur statim vt mulgetur, antequam conuertat. Haly. in 2. parte regalis dispositionis. Lac melius qđ est mundæ albedinis, temperati liquoris, de sano corpore animalis, qđ nec nimis est a partu longinquũ. Diascorides. Lac simplex bonum est, solutorium ventris, & bonos nutriẽs humores, sed inflationẽ stomachi facit, & interioribus molliciem. Est autẽ bonum lac nineum, & pingue. Et melius est vernale, q̃ æstiuale. Oẽ lac coctum ventrem stringit, & maximè si lapides in illo cocti fuerint. Lac coctum vulneribus intestinorum cõfert. Lac verò cum melle temperatum, & parte aquæ, valet causis intestinorum renum, vesicæ, prurigini quoq; & cacochimiæ, huic & sal adhibendum est, quia sal infistri ventrem non finit. Lac quidem magnificũ est ad nutrimẽtũ, & maximè cũ calor naturalis in eo est, & primũ quidẽ lac mulierũ benè nutritarũ. Post hoc asinoiũ lac cõtrariũ est spleneticis, hepaticis, neruis oĩbus, & febrientibus, & capitis doloribus, & scotomaticis, & epilẽticis. Si tñ veluti purgatorium detur, non lædit, sicut lac artificiose decoctũ. Habet aũt oẽ lac muccã, q̃ per decoctionẽ separat, hæc si accepta fuerit, vẽtrem plus mollit, maximeq; melancolicis, & leprosis prodest. Lac recens contrarium est venenis acceptis & calorem habentibus. Et bibentibus cantarides aut iusquiamũ prodest. Oẽ autem lac melius iuuat si sugatur, quia plus nutrit, & nõ facile corrũpitur. Lac mox mulsum oẽs inflationes bibitum paragorizat. Item oẽ lac ad oculorum acre reuma valet, & si deforis cum oui vitello, & oleo roseo in inflammatione oculorum ponitur, somnum facit, & dolorem mitigat.

De Lacte malo ac venenoso. Cap. L VIII.

AVicenna vbi supra. Lac acetosum frigidum est, & siccum crudi humoris, & tardæ digestionis valde, fluxum colericum, & sanguineum constringit, & multotiens ethicas febres expellit cum aufertur eius butyrum, & fit ita q̃ bene digeritur. Idem in 3. canone. Lac corruptum, qđ in via acetositatis conuertitur ad putrefactionem aliam venenum est, & ab eo generatur vertigo. & sincopis, & punctura in ore stomachi, qñq; ẽt accidi ex eo colerica passio mortifera. Cura autẽ eius vomere cũ aqua mellis. deinde potare vinum purum cum diapiperon, & vaporare stomachum cum oleo nardino. Præterea lac qñq; congelatur in stomacho pp aliquam causarum lędẽtium congelantium, aut ꝑparationẽ fortẽ in ipso lacte aut pp coagulum ebibitum. Et accidunt ex eo sudor frigidus, & sincopis, & febres rigoris. Et est huiusmodi congelatio venenum, sicut congelatio sanguinis, est. n. ex genere illius. Ex ipsa iterum accidit frigus corporis, & paruitas pulsus, & præfocatio constringens anhelitum, qñq; verò inflammatio ventris. Ad huius curationẽ dat in potu calamẽtum siccum, & statim resoluit ipsum pp virtutẽ suã, q̃a ꝓhibet etiã a coagulatione lac mulctũ & conseruat ipsum. Datur etiam in potu de coagulis aliquid. Ipsum namq; resoluunt, aut ꝑ vomitum vel solutionẽ educũt.

De Coagulatione lactis. Cap. L IX.

ARistote. Quædam animalia multum habẽt lac plusquam quo fœtus indigeat. Et est conueniens materia casei, maximeq; lac ouis, & vaccæ. Aliud verò lac nõ est conueniẽs ad caseum, & maximè animalis multas mamillas habẽtis. Coagulatur autem lac, & coagulo, & lacte ficuum Lac namque ficuum aggregatur in lana, deinde abluitur illa lana cum modico lactis. Postea lac illud ibi residuum eijcitur, & cum admiscetur ei coagulatur. Lac verò multi casei plurimi cibi est, & quanto densius est tanto caseacius. Lac cornutorum animalium coagulatur, aliud autem non. Lac per frigus non coagulatur, sed aquositas ab eo separatur. Residuũ vero fit spissum atq; crossum, per ignem autem incrassatur. Item lac animalis carentis dentibus superius coagulatur. Lac verò dentes habẽtis in vtraque mandibula nequaquam, sicut nec eius sepum, & eius lac tenue est atque dulce. Lac cameli tenuissimum est respectu aliorum. Et ipsum sequitur lac equæ, & post asinæ, lac vaccæ spissum est valde. Et ęst conueniens materia casei lac ouis, & vaccę, lac quoque capræ bonum est. Palladius vbi supra. Coagulandũ autẽ est lac coagulis agni vel hædi, vel etiã pellicula, quæ solet

pullorum

pullorum uentriculis adhęrere, uel agrestis cardini floribus, uel lacte ficulneo. Pli. lib. 28. Sicuti e lactis vsu vtilissimū cuiq; maternum concipere, nutricis exitiosum est. Hi sunt. n. infantes q colostrati appellant, densato lacte in casei speciē. Est aūt colostra prima a partu spongiosa dēsitas lactis. Maxime aūt alit qdcunque humanum, mox caprinū. Vñ fortassis fabulæ Iouem ita nutritum dixere, dulcissimum ab hoīs camelinū, efficacissimū ex asinis. Magnorū aīalia & corporū facilius reddit. Stomacho ac cōmodatissimum caprinum, qm̄ fronde magis q̄ herba vescū tur. Bubulum medicacius. Ouillum dolcius & magis alit. Stomacho minus utile, qm̄ est pinguius. Oē autem vernum, aquatius æstiuo, & de nouellis, probarissimum vero qđ in vngue hæret nec defluit, Innocentius decoctum, pręcipue cum calculis marinis. Aluus maxime soluitur bubulo. Minus inflat quodcunque decoctum. Sanat vuas, lichenas. Ad oē vtile contusa aut luxata, maximè renes, vesicā, interanea, fauces, pulmones, foris pruritū cutis, eruptiones pituitæ cibi, aut potus abstinentia. Nam ut in Achaia bubulum biberent pthisici syntæriciq; diximus in rōne herbarum. Sunt inter exempla q asininū bibēdo liberati sūt podagra chyrograve. Medici speciē, vnā addidere lactis generibus, qđ schiston appellauere. Id fit hoc modo: fictili nouo feruet. maxime caprinum, ramisq; ficulneis recentibus miscet, additis totidem cyathis mulsi quot sint hemiox lactis. Cum feruet, vt circunfundatur, præstat cyathus argenteus cū frigida aqua demissus ita ne quid infundatur. Deinde igni demptū refrigeratione diuidit, & discedit serum a lacte. Quidā & ipsum serum iam multo potentissimum decoquunt, ad tertias partes, & sub diuo refrigerant. Bibit aūt efficacissime heminis per interualla fanis diebus quinq; a potu illius solitis gestari, daē comicialibus, melancolicis, paraliticis, in lepris, Elephantijs, articularibus morbis. Infundit quoq; lac contra rosiones a medicamentis factas. Et si vrat dissenteria decoctū cū marinis lapillis aut cū ptisana ordeacea. Itē cōtra rosiones intestinorū bubulum aut ouillum utilius, recens quoque dissentericis iofundit. Ad collū aūt crudū. Item vuluæ, & contra serpentium ictus, pthisicis, cantaridum, aut salamandræ, aut buprestis, aut phithocampes venenis. Priuatim bubulum his quæ calastrum biberit aut cicutā, aut dorienium, aut leporē marinum, sicut asininum, contra gypsum & cerusam & sulphur & argentū viuum. Itē duræ aluo in febri. Gargarizatur quoque faucibus exulceratis vtilissime, & bibit ab imbecillitate vires recolligentibus quos atrophos vocant. In febri ēt q̄ careat dolore capitis, pueris ante cibū lactis asinini hæminam darī conuenit, aut si in exitu cibi rosiones sentiant. Antiqui in arcanis humerum. Sed hoc si non esset habuerunt e caprino. Actor. Est aūt coagulū, ut superius dictū est, stomachus aīalis, sic dictū ex eo q lac coagulari facit. Extrahit aūt ab aīali anteq̄ incipiat herbas comedere, & salitur, & cōseruatur ad vsum prædictum.

De triplici substantia lactis. Cap. L X.

ISaac. Lac itaq; compositū est ex tribus substantijs in virtute & actione diuersis, vna subtiliatiua & mundificatiua. Altera crossa & opilatiua, tertia mollitiua & ęgnatiua. Quod aquosum est acutum est & subtiliatiuū. Caseata substantia est frigida & crossa & opilatiua. Butyrosa & mollificatiua & vnctuosa. Cuiuscunque ergo lactis maior est aquositas, salubrius est alio, minoris nocumenti ēt si sæpe accipiat, qa crosso sanguine generando remouetur. Inde Galienus. Qđcunq; lac subtile est & aquosum, sicut asininū & caballinum non sanguinem crossum generat. Qđ vero plus abundat ad caseū sicut vaccinum & pecorinum sanguinem facit crossum, tñ naturaliter plus vaccinū. Quodcūq; aūt in tribus substantijs est tēperatū, sicut fæminiuum & caprinū, pfectū generat nutrimentū & temperameotum. Vñ antiqui elegerunt serum caprinū. Lac cū sua substantia butyrosa mutat in fumositatem & genera colerica, qa butyrū naturaliter est nutrimentū caloris. Crossities vero casei in acetositatem mutatur & putredinē. Vñ non est accipiendū nisi corpus sit tēperatū, & stomachus exinanitus de colericis & flegmaticis humoribus, sicut iam dictū est superius. Auice. in 2. Canone. Lac compositum est ex soluēte qđ est eius aqueitas, & constringēte, qđ eius caseitas. Et colustra quidem est tardæ digestionis, & crossi humoris, tardęque descensionis. Mel autē ipsum rectificat & acquirit ex ea corpus plurimum nutrimentum.

De sero. Cap. L X I.

DIascorides. Serum habet vim purgatoriā educens ventris humores. Isaac vbi supra. Substantia lactis aquosa & acuta, sicut iā dictū est supra crossos humores incidit atque subtiliat, lauat quoque viscera, mordet intestina, & mouet adhibita velociter expellendo. Ideoq; ventris solutiuum est, & est laudabilis aquositas lactis in his quæ suauiter mundificare vis. Maxime si in corpore interiori uel exteriori cute sunt humores putridi & corrupti uel acuti melancolici de incensione coleræ rubeæ uel sanguineæ. Cuiuscunq; ergo lactis maior est aquositas salubrius est alio & minoris nocumenti, sicut iā dictū est. Auice. ubi supra. Aquositas lactis calida est, subtiliatiua, lauatiua, solutiua, & in ipsa non est mordicatio. Itē aqua casei impinguat habentes cōplexionem calidā & siccā, cum eius potu soluunt pp causam suā. Nō aūt eos impinguat, nisi qa humectat, & qa malum humorē extrahit, et ob hoc nutrimētū rectificat. Itē delet pannū et cicatrices linitum, et qñq; confert eis ēt bibitū. Soluendo aūt educit colerā adustā et epithimo soluit melancoliā adustā. In corporibus quoq; calidæ complexionis excitat coitum. Item in aqua casei est caliditas quædam, eo q in ipsa sunt untrositas acquisita ex sangoine primum, et pars colerica, impinguat ualde canes et nutrit eos. Potus eius cū medicinis mundificatiuis melancoliæ confert et panno. Eadem recens cocta cum tanto vino quanta ipsa est in cortice granati donec consumatur, prohibet spasmū faciei. Item soluendo educit coleram et adiuuat eius abstersio propter nitrositatem suam, mixta uero melle fit magis iuuatiua. Bibitur etiam propter scabiem.

De caseo. Cap. L X I I.

ISidorus. Caseum vocāt quasi careuu, ex eo q careat sero. Nā oē serū ei deducit vt pondus arguat. Palladius vbi supra. Caseus mense Maio coagulandus est lacte sincero, cui serū oē deduci dēt, ut et pōderibus arguat, vbi vero solidari cęperit, ī opaco ponendus est loco aut frigido, et subinde pressus adactus pro acquisita soliditate ponderibus, trito ac torrefacto sale debet aspergi, et iam durior vehementius primi. Post aliqt dies soliditate iam formulæ per crates ita statuant, ne inuicē se unaquæq; contingat. Sit aūt loco clauso, et a uentis remoto, ut teneritudinē seruet atq; pinguodinem. Vitia casei sunt, si aot siccus sit, aut fistulosos, qđ euenit si aut parū premattur, aut sales nimios accipiet, aut calore salis uratur. In recepti cōficiendo aliqui nucleos uirides pineos terunt, atque ita lacte mixto gelant. Aliqui tunitritum et frequenter colatum cōgelāt. Qualēcunq; ēt saporē uelis, efficere poteris, adiecto qđ elegeris cōdimēto, seu piperis seu cuiuscunque pigmenti. Isaac li. 1. Caseus ex tribus substantijs cōponit, una ex lactea, alia ex coagulo, tertia ex sale. Lac quoq; sicut diximus cōponitur. s. caseitate, butyrositate, et aquositate, pter q̄ diuisionē et caseus incidit triplicitatē, aut. n. recens est et aquosus, aut vetus et parū aquosus, aut inter humiditatē recentis et siccitatē ueteris medius. Coagulum. n. uirtute sui acuminis et caloris ac siccitatis in eo dñatur, qbus sua finitur humiditas. In recēti uero non sic finitur. Et si. n. coagulum cuilibet caseo insit inseparabiliter, recenti tñ insensibiliter pp humiditatis suæ multitudinem. Idem in li. 3. Caseus vniuersaliter pessimus est stomachi grauatiuus, digestioni difficilis. Ideo sæpissime illo utentes colicam incidunt passionem. Et lapides in eorum renibus generantur, sed tamen diuerso modo est. Caseus recens minus calidus est cęteris et acutus. Vnde uicinus est frigiditati et humiditati quasi in primo gradu, qđ est pp humectationem lactis aquositatē in se continentē, quare cæteris nutribilior est, et uētrē humosacit absq; vllo stomachi nocumēto, pręcipue si sale careat. Vetus aūt et siccissimus acumen et calorē hēt palā pp sal et coaguli siccitatē. Proinde cito in fumositatem et colericos humores conuertit, qđ duobus modis contingit, unus est, quia eius unctuositas in propatulo est, ob eius aquositatis carentiam. Alius pro acumine, qđ acquisiuit coagulo et sale. Ideoq; stipticus est et uitād⁹, qa nō ē bon⁹ ad nutrimētū, nec ad bonū sāguinē gñrādū, nec ad uētrē humectādū. Case⁹ ergo iter nouū et uetus mediocris, fit laudabilis ẽm aliquarū extremitatū vicinitatē.

Adhuc de eodem. Cap. LXIII.

AVicenna, ubi supra. Caseus melior est medius inter illum q extendit ut uiscus, et frangibilē, ambo quidē mali sunt, et q sapore priuatus est, et declinans ad dulcedinē. Factus aūt ex acetolo melior est eis. Casei malitiā augmentāt subtiliātia, qa faciunt ipsum penetrare, dū eū impellunt. Et caseus caprarū q̄ uescuntur subtiliatiuis est melior, q̄ earū q̄ nil et robelijs. In ipso est abstersio, et ex eo fit emplastrum obtalmiæ, et extremitati palpebræ percussę. Generat autē lapidē in renibus et uesica, propterq; humidus. Sed confert ulceribus intestinorū, proprie assatus, et prohibet solutionē. Coctus aūt in aqua et in potu datus ablactantibus lac earum multiplicat. Dr̄ ēt q caseus cum colamento montano super uenena epithimat. Caseus recēs frigidus est et humidus in ij. nutritiuus et impinguatiuus, et co meditur post ipsum mel. Caseus qdē recens non sallitus prohibet plagas apostemari, lenit naturā, et eius aqua soluendo educit colerā. Salitus aūt non uetus uelocior est indigestione et descensione. Verū salitus et non salitus malus est stomacho. Dixit tñ Dioscorides, q recens stomacho bonus est sed illud est ex eis in qbus ambiguitas est. Caseus autē uetus calidus est, abstersiuus, mundificatiuus, et humorem colericum efficit comestus. Bonus est autem ulceribus malis, et vulneribus lenibus recentibus. Recens autem fortior est in hoc, et prohibet eorum apo-

stemationem. Item vetus cum oleo ualet in emplastro super duriciem iuncturarum. Valet etiam secundum Galienum ad podagram, & contractionem membrorũ,& alijs quoq; doloribus valet. Caseus antiquus sallitus calidus est & siccus, extenuat apostema,& bothor. Salsus aũt non vetus est inter vtrunq;. Diascorides. Caseus viridis sine sale eustomachus est: Pingues facit humores, carnes replet, ventrẽ mollit. Elixus aũt & assus ventrẽ stringit, tumoribus oculorum medeť, liuores tollit. Sallitus autẽ maciẽ pinguibus facit. Cacostomachus est, quia facit ardorẽ,& maxime bubalus, q tñ coagulatus oĩbus tumoribus medeť suppositus,& oculis maxime. Caprinus q̃dem stringit,& ẽt bubalus, sed plus ardorẽ facit, q̃a siccior est. Ouinus q̃dẽ plus nutrit, & minus uentrẽ stringit, q̃a pinguis est. Item sallitus ventrem mollit, vetus aũt stringit, aqua vero casei canes impinguat. Pli. lib. 11. Caseus non fit ex vtrinq; dẽtatis, qm̃ eorum lac nõ coit. Idem lib. 28. Sestius eosdem effectus equino caseo quos bubulo tradit. Stomacho vtiles, qui non sunt salsi. i. recentes. Veteres aluum sistunt corpusq̃; minuunt, stomacho vtiliores. In totũ salsi minuunt corpus, alunt mollia. Caseus recens cũ melle suggillata emendat. Mollis aluũ sistit. Sedat tormina pastillis in vino austero decoctis. Rursusq̃, in patina tostus cũ melle, qd̃ sapruni vocant, qui cum sale,& sorbis siccis cũ vino tritus potusq̃; medetur celiacis. Genitalium carbunculis caprinus tritus,& impositus. Itẽ acidus cũ oximelle. Ex lib. de naturis rerũ. Quia ergo dicit Galienus, caseum generaliter esse malũ, de substantia caseata pura est intelligendũ. Nam ex triplici lactis substantia caseus est, serum quidẽ bonum est,& butirum melius. Caseus aũt perfectissimus. Itaque caseus lacti uicinus,& crassius ac butyrosus, bonus est,& sanis sanus, vnde dicit. Plin. Zoroastrẽ in deserto solo caseo vixisse annis viginta ita temperate, vt non sentiret dolorem alicuius morbi.

De butiro. Cap. LXIIII.

ISaac li. 1. Butirum, vt dictum est, naturaliter nutrimẽtũ est calorem,& est butirosa substãtia mollificatiua, & vnctuosa. Idem in lib. 3. Est aũt butyri natura quasi pinguedinis, quæ est cũ carne,& ossibus cõmixta, propterea vulneribus pulmonis, pectoris, & diafragmatis est conueniens. Mundificat. n. & colat,& vulnera ad maturitatẽ perducit. Gingiuis ẽt infantiũ dolentibus pp̃ dentes nascentes, dat mitigationẽ. Quod si cũ melle mixtũ potui deť, fit cõtra venenum. Et assuefactũ stomacho nocet, q̃a villos eius & asperitatẽ mitigat vel mollificat. Auicẽ. ubi supra. Butirum calidum est,& humidum in primo, maturatiuum, resolutiuum, mollificatiuum, & eius resolutio est in corporibus teneris vel medijs, nõ duris. Fumus eius exiccatiuus est,& facile cõstringit,& est sedatiuus dolorum materiarũ effusarũ ad mẽbra. Linitur ex eo corpus ac uenter,& nutrit,& impinguat. Confert vlceribus neruorum,& implet ac purgat vlcera. Confert ẽt tussi frigidæ & siccæ, proprieq; cum amigdalis & zuccaro. Similiter in pleuresi & peripleumenia. Sputũq; facile facit & maturat, prohibet aũt sputum sanguinis. Et confert vomitui sanguinis & saniei, qñ cũ melle lambitur. Itẽ cum eo bibuntur medicinę, quę sunt ad exituras uelaminũ cerebri, & apostemata radicũ auriũ, & narium,& oris,& gingiuæ, & ad colla. Liniť ẽt ex eo caro gingiuarum infantium, & facilis fit ortus dentiũ. Itẽ lenificatiuum est, plurimus eius vsus soluit. Ex eo quoq; clistere fit ad apostemata calida & dura in intestinis & matrice, & poniť in medicinis vulnerum orificij vesicæ. Resistit aũt venenis, præcipueque cum eo linitur morsus viperæ. Diascor. Butyrum ouium melius est, quia colore subrussum & pinguius est. Oẽ tñ digestibilẽ habet virtutem. Et q̃a virtus eius malactica est, ventrẽ mollit, ad siccitatem pulmonum iuuat. Cathaplasmatibus miscetur & tumentia vulnera reprimit. Pruriginem tollit capitis. Neruorumque dolorem. Vulnera sordida purgat,& replet. Carnesq; superfluas increscere vulneribus non finit. Morsus serpentium lõgius arcet & dissentericis ac lientericis & ad colli vulnerationes ano suppositum valet. Butirũ quidem in lucerna pro oleo ponitur, & sic fumus eius colligitur, huic virtus siccatoria est, oculorum reuma sicca & cicatrices eorum sanat. Plin. lib. 28. E lacte fit & butirum barbararum gentium laudatissimus cibus, & qui diuites a plebe discernat, plurimum e bubulo & inde nomen. Pinguissimum ex ouibus fit, & ex caprino, sed hieme calefacto lacte æstate expresso tantum, crebro iactatu in longis vasis angusto foramine, spiritum accipientibus sub ipso ore alias præligato. Additur paululum aquæ vt acescat. Quod & maxime coactum in summo fluit, at id exemptum addito sale, oxigalia appellant. Reliqua decoquunt in ollis. Ibi quod supernatat butirum est oleosum natura, quod magis uirus respuit, hoc præstantius iudicatur. Pluribus compositionibus miscetur inueteratũ. Natura eius astringere, mollire, replere, purgare. Oxigalia fit & alio modo acido lacte addito in recens, quod dum acescit, utilissimum est stomacho.

De uniuersali proprietate lactis secũdum medicinam. Cap. LXV.

AVicenna vbi supra. Lac q̃dẽ nutrimentũ est & æquat chimos, confortat corpus & abluit. Itẽ lac ꝓpinquę digestionis est, cũ sit generatũ in sãguine, q est in summo digestionis, cui superuenit digestio quędã alia, q̃uis sit ex mẽbro qd̃ ad frigus declinat. Non. n. nutrit ab eo. s. mãmilla nisi fiat in dispositione cibi, qui indiget digestione plurima. Sed qñ dñať ei caliditas bona, reducit ad naturam sanguinis æqualis uelociter, pp̃ declinationẽ aũt suã frigus flegmaticus nocet, q̃a caliditas eorum conuertit ipsum ad sanguinẽ sicut dẽt. Magis aũt consistẽtibus conuenit, q̃ adolescentibus calidæ cõplexionis, q̃a conuertiť in ipsis ad coleram. Senibus vero confert, eo q humectat,& remouet pruritũ q est eis ꝓprius. Sed oportet ut iuueniť ad ipsum digerendũ cum melle Lac cũ melle bibitũ interiora vlcera mũdat ab humoribus crossis, eaq; maturat & lauat. Et est boni chimi, facit ẽt exuberare sanguinẽ. Oẽ aũt lac facit opilationes & proprie in hepate, nisi lac camelarũ fętarũ, & similiũ pp̃ paucitatẽ caseitatis,& abstersionem aquositatis eius. Nocet aũt fluxũ sanguinis habentibus, nec est bonũ uisceribus. In substantia q̃dem sua uelocis conuersionis est,& ꝓprie ad caliditatẽ, nec est aliq̃d nocibilius corpori q̃ malũ lac. Plurimus eius usus generat pediculos. Sed ipsum abstergit cicatrices fędas in cute liniũ. Et bonũ colorẽ efficit bibitum. Multotiens tñ facit accidere sordes. Nocet ẽt dentibus, & concauat,& consumit eos, & ꝓprie cũ frigidę complexionis sunt, laxam efficit gingiuã, facit ẽt caliginem infũs. Verũtñ cum mulgetur in oculo, confert obtalmiæ,& asperitati. Est ẽt conuenientius pectori q̃ capiti & stomacho. Medeť vlceribus pulmonis,& extenuationis. Et gargarizatum cõfert suffocationi & squinantiæ,& apostematibus vuæ & amigdalarum. Nocet tñ habentibus tremorem cordis humidum. Nocet ẽt spleneticis & hepaticis, & indigentibus regimine subtiliatiuo, præter lac camelarũ fætarum, hoc. n. non nocet, sed iuuat. Itẽ lac facit euenire lapidem. Et decoctum donec cõsumať eius aqueitas constringit uentrẽ, ac fluxũ sanguinis per interiora retinet. Omne ꝑterea lac crossum excitat colicã & generat lapidẽ ꝓpr. eq; colustra. Itẽ lac excitat coitũ, ita q ẽt aceto sum & mesit. s. aqua lactis in corporibus calidę complexionis, hoc facit eo q humectat & inflat,& sępe uentrem lenit. Decoctum aũt in quo carbones extincti sunt & calefactum cum lapidibus ignitis & laminis ferri, proculdubio uentrem stringit. Itẽ lac confert rasuræ intestinorum,& potui medicinarũ mortaliũ. Est aũt cura obliuionis siccæ, ac tristitię & alienationis. Multotiens quoq; sanantť illi q̃bus accidũt apostemata mala,& carbunculi,& scabies & prurit[a] bibitone lactis, cũ in eorũ cõplexionibus nõ fuerit qd̃ ipsũ corrũpat & cõuertat ad colerã. Nocet aũt hñtibus apostemata intrinseca. Lac recẽter mulsũ crossũ multotiẽs facit incurrere febres.

De diuersitate lactis secundum differentiam animalium. Cap. LXVI.

DIuersificatur autem lac ſm species aĩalium, & ſm ætatem, ut si est paruũ aut magnum, aut mediocre. Et ſm formã, ut si est lenis carnis aut duræ, extenuatũ aut pingue. albi coloris aut alterius. Nã debilius dť oẽ lac albi aĩalis & est uelocioris desceñsionis. Et uaccinũ q̃dẽ lac multũ hẽt butyrositatis. Lac uero camelarũ partui uicinarũ minus & ẽt caseitatis, & est subtile ualde. Lac sitr asinarũ & equarũ subtile. Caprarũ uero tẽperatũ. Ouiũ aũt crossum & pingue. Itaq; caseitas in lacte camelino pauca est, postea in equo, deinde in asino,& ob hoc raro caseať in stomacho et superioribus uẽtris plus q̃ aliud. Et lac q̃dẽ oĩs aĩalis cuius impręgnatio ꝓlixior impręgnatione mulieris malũ est. Quapp̃ ꝓportionale est illud qd̃ est ꝓximũ, sicut uaccinũ. Et sicut lac uernale aquosum cõparatione ad æstiuũ, sic et lac aĩalis cuius pastus est ripa, uel terra limosa. Plãtæ siquidẽ ueris aquosæ sunt, cõparatæ ad plãtas ęstatis, et quãto magis ęstas accedit ad autumnũ, tanto fit lac magis crossum. Et illud meli[us] est qd̃ est in medio ęstatis. In ipso tñ timeť, q calor illud cõuertat postq̃ potatũ fuerit, hoc aũt in uere nou timeť Ventrẽ quidẽ leniunt ꝓprie lac equinũ, camelinum, et asininũ, deinde uaccinũ, post caprinũ, et quãto plus minuiť aqueitas. Isaac vbi supra. Ouium aũt lac laudatissimũ est, quod est subtilissimũ, ut fœmininum, Secũdo asininũ, post caprinum. Asininum tñ est ita in subtilitate uicinũ. Crossissimũ est plus nutritiuũ uaccinũ, dehĩc porcinũ. Magis aũt caseatum est porcinum, q̃ uaccinum, plus aquaticum porcinum, post hoc camelinum, tunc caballinum et asininum. Tẽperatius et in tribus substantijs mediocrius fœmininũ, secundo caprinum. Nã oẽ lac naturã et cõplexionẽ aĩalis cuius est, imitať. Si ergo est de crosso animali, crossum erit. Si de subtili, subtile. Vt autem ait Galenus, lac porcinum grauius est in odore q̃ uaccinum, et 16 magis flegmaticum. Actor. Sunt autẽ species lactis medicinalis, ſm Auicennã uaccinum, ouinum, caprinum, camelinum, equinum, asininum, caninũ, muliebre. De quibus fere omnibus locis congruis iam dictum est superius.

Plinius

Plinius lib. 11. Mulieri ante septimum mensem þfusum lac inutile. Ab eo mense quo vitalis est partus, salubre. plerisque autẽ totis mãmis atq; ẽt in alarũ sinus fluit. Cameli lac mulgeť ne iterum grauescat suauissimum hoc existimať ad vnã mensurã tribus aquæ additis Bos ante partũ non hẽt. Ex primo semp a partu colostra sunt, ni admisceať aqua in punicis modũ coeunt duritia. Asinæ þgnantes continuo lactescunt. Pullo earum ubi pingue pabulũ, biduo a partu, maternum lac gustasse lætale est. Genus mali vocatur colostratio Tenuissimũ camelis, mox equabus, Crassissimum asinæ, vt coaguli vice vtanť. Conferre aliqd & candori in mulierum cute existimať. Omne autem igne spissatum humore feruescit. Bubulum caseo fertilius, q̃ caprinum, ex eadem mensura pene altero tanto. Quæ plures quaternas mammas habent caseo inutilia. Et meliora, quæ binas.

De vita, & morte animalium. Cap. LXVII.

ARistoteles in libro de vita & morte. Aĩalia alia longioris vitę sunt, alia breuioris. Ignis aũt & aqua, & his ꝓxima cã sunt gñationis & corruptionis. Quæcunq;.n. composita sunt naturã earũ participant ex qbus sunt, corrumpunť ergo aĩalia, qa sub sunt contrarijs. A contrario.n. solũ contingit corrũpi. Impossibila est aũt materiã habẽti non inesse cõtrariũ. Mox.n. cũ potentia inest cõtrariũ possibile materiæ., Iõ longioris vitæ aĩaliũ sunt hõ & elephas. Et similiter maiora, sicut frequentius est dicere lõgioris uitæ sunt q̃ minora. Oportet aũt accipere qđ aĩal nãtura calidũ est, & humidũ & hmõi iuuentus. Seniũ aũt frigidũ est, & ẽt siccũ, & moribundũ. Vñ oportet humidũ non leuiter. i. de facili esse siccabile, sed pingue. Neq; iterũ paruũ humidũ: qa defacili paruũ humidũ siccabile est. Itaq; magna aĩalia, & plantæ longius viuũt. Rõnale est.n. maiora plus hr̃e humidũ. Duæ aũt causæ longioris vitæ sunt. ſ. quale, & quantum, idest caliditas & humiditas, & horum quantitas. Est aũt in quibusdam calidum & pingue, qđ simul facit & non cito siccari, & non cito frigescere. Interimiť aũt hmõi, aut ęgritudine, aut natura, aut ẽt dieta, aut ẽt ætate. Oportet ergo calidum & humidum nõ superfluum esse, contraria est.n. naturæ superfluitas, & corruptiua. Vñ & superesfusa multaq; semina cito senescunt. Amplius quæcunque masculinorũ fatigantia sunt, cito senescunt. Desiccat.n. labor, senectus aũt sicca est naturaliter. Sed in hoĩe masculina fœminis plus uiuunt, qa masculus fœmina calidior est, pp eãdẽ ẽt cãm, q̃ in calidis locis sunt, lõgioris uitæ sunt q̃ q̃ in frigidis. Quia uero semẽ superfluitas est, lõgioris uitæ est mulus equo, & asino, ex quibus est, & fœminæ maribus, si accidunt masculi, dũ passares breuioris uitæ sunt fœminis. Alimentũ aũt accipientia, ut plantæ, & aĩalia corrumpunť, consumunt.n. seipsa. Nã sicut multa flãma cõburit, & corrũpit paruã in alimentũ assumẽdo. Sic & phisicus calor. i. naturalis primũ digestiu⁹ est, cuius est digestio cõsumit materiã in qua est. Aquatica aĩalia breuiores uitæ sunt q̃ pedibus gradiẽtia, qa humida sunt & aquosa, & tale uelociter corrumpit, qa frigidum est, & densabile, & ẽt aĩal, qđ est sine sanguine pp eandẽ cãm cito corrũpiť. Apes aũt longioris uitæ sũt alijs aĩalibus maioribus.⁹ Idem in lib. de aĩalib⁹. Elephas uiuit annis 200. & forte 300. Equus aũt uiuit usque ad annos 30. uel 35. equa uero usque ad 11. Bos masculus uiuit annis 15. castratus aũt 20. Camelus uiuit annis 30. & plus. Canis usq; ad 14. Porcus usque ad 15. Ouis in Ethiopia ꝓpe uiuit annis 14. Capra uero 11. Delphinus uiuit annis 120. uel pl⁹, qđ ꝓbať qñ captus amputata cauda dimittiť, & sic post multa tpa inueniť. Pauo uiuit 25. annis. Colũba & turtur 15. Homo uero diutius oĩbus aĩalibus uiuit þter Elephantẽ. Hoĩs aũt longęuitas non est, nisi qa complexio eius assimilať aeri continẽti. Infans natus infra 7. menses oĩno non uiuit, natus aũt in 8. forte uiuit, sed ut in plurimũ moriť. In corporibus mortuorũ nõ apparet nã venarũ magnarũ, qa subito cõtrahunť ĩ exitu sanguinis. Capilli qdẽ post mortẽ magis duri sũt, & silr̃ accidit ĩ vnguib⁹.

Quæ animalia in quibus regionibus non sunt. Cap. LXVIII.

PLinius lib. 8. Hoc quoq; mirũ est, naturã non solũ alijs dedisse terris aĩalia, sed in eodem quoq; situ q̃dã aliquibus locis negasse. In mesia silua Italiæ, non nisi in parte reperiunť hi glires. In licia dorcades non transeunt montes syris uicinos. Onagri montẽ q̃ Cappadociã a Lyciã diuidit. In hellesponto in alienos fines non cõmeãt cerui. Et circa arginusam elaphũ montẽ non excedũt, auribus ẽt in monte fissis. In pordoclene insula viciniã mustelæ non transeunt. In boecia leucadia illatæ solũ ipsũ fugiũt. Quæ iuxta in orchomeno tota subruunt talpæ arua, quarũ ex pellibus cubicularia uidimus stragula. Adeo ne religio qdẽ a portentis submouet delicias. In ithaca lepores illati moriuntur, extremis qdẽ in littoribus. In ebuso in littoribus cuniculi scatent iuxta Hispaniam, balearesq; cirenis mutæ fuere ranæ. Illatis e continente uocalibus durat genus earum, in Italia muribus araneis uenenatus est morsus. Eosdem ulterior appennina regio non habet. In olympo Macedoniæ monte non sunt lupi, nec in creta insula. Ibi quidem nec vulpes vrsive, aut ullum omnino maleficum aĩal, præter sphalangiũ. In Aphrica nec apri sunt, nec cerui, nec capreæ, nec ursi. Iã uero aĩalia indigenis innoxia aduenas interimunt. Sicut serpẽtes parcunt in myrintho quos terra nasci prodiť. Nam in Syria angues circa Eufratis maxime ripas dormientes syrios non attingont. Aut ẽt si calcati momordere, non sentiunť maleficia. Alios vero cuiuscunq; gentis infesti auidẽ, & cũ cruciatu exanimantes. Quãobrem & syri eos non necanť. Econtra uero in altenio cariæ monte Aristoteles tradit a scorpionibus hospites non lædi, indigenas interimi. Solinus. Scenicæ in Arabia quæ in cilicinis tentorijs habitant, suillis carnibus protsus abstinent. Sanẽ si hoc genus aĩalis illic inuectũ fuerit, illico moriť. Psytacũ autem sola india nutrit. Isidorus. Illud quoq; sine quadã naturæ dote manere piscibus nõ putant, q̃ vnumquodq; genus eorũ præscripta sibi domicilia habet q̃ sui generis nullus excedat, nullus alienus incurrat. Hoc quippe genus pisciũ in illo sinu maris alitur, & gigniť, & illud in alio. Denique non reperies confusa genera piscium, sed qđ hic abundat, alibi deest. Et ille sinus maris cephalos alit, ille lupos. Et ille sexatiles locustas. Ex libro de naturis terũ. Diuersificanť ẽt animalia ſm loca in quibus habitant, ut porci qui in locis calidis manent, nigros habent pilos, duros, & crispantes. Qui uero ĩ frigidis stratos molles atq; pẽdẽtes, sic & lana ĩ ouib⁹. Actor. Hæc de aĩalium natura in generali & in specie dicta sufficiant.

LIBER XXIII.

De causis hominis creandi. Cap. I.

EX glosa super Genesim. Facta igiť & ornata habitatione mundana, homo tanquam habitator oĩum erat creandus. Isidorus in sententijs. Omnia quidem sub cęlo pp hominem facta sunt, homo autem pp seipsum. Inde & oĩa per figuram ad eius similitudinem referunť. Cõia quidem homini patet oĩa naturalia esse, atque in eo oĩum rerũ naturam consistere. Vniuersitatis creaturæ homo magna quædã portio est tantoq; gradu cęteris excellentior, quãto diuinæ imagini uicinior. Arist. in 2. lib. Phisic. Vtimur ergo tanq̃ pp nos oĩbus quæ sunt, sumus.n. & nos quodãmodo finis oĩum. Hugo in libro de tribus diebus. Deus hoĩem pp se fecit, non q̃ ipse indigeret hoĩe, sed ut hoĩ, quia melius dare nihil potuit seipsũ fruendũ daret. Aliã uero creaturã sic fecit, ut & subiecta homini esset p condõnem, & seruiret ad utilitatẽ. Hõ ergo quasi in quodã medio collocatus, hẽt sup se Deũ, subter se mũdum. Et corpore qdẽ deorsũ mũdo iungiť, spũ aũt sursum ad Deũ sublimať. Necesse ergo fuit, ut uisibiliũ condõ ita ordinareť quatinus in eis hõ foris agnosceret, quale esset inuisibile bonũ qđ intus q̃rere dẽret, hoc est, ut subtus se uideret, qd sopra se appeteret. Comestor. Sicut aũt factus est hõ pp Deũ. i. ut ei seruiret, ita mũdus factus pp hoĩem. ſ. ut ei seruiret. Positus ergo est in medio hõ, ut seruireť ei, & ipse seruiret, ut acciperet utrũq;, & refluerct totũ ad bonũ hoĩs & qđ accipit obsequiũ, & qd impendit. Ita.n. uoluit Deus sibi ab hoĩe seruiri, ut ea seruitute non Deus, sed hõ seruiẽs iuuareť & uoluit ut mundus seruiret hoĩ, ut exinde siľr iuuareť hõ. Totũ igiť bonũ hoĩs erat, & qđ factũ est pp ipsum, & pp qđ factus est ipse. Oĩa.n. ut ait apostolus nostra sunt. ſ. superiora & æqualia & inferiora. Superiora qdẽ nr̃a sunt ad pfruendũ, ut Deus Trinitas. Aequalia ad cõuiuẽdũ. ſ. angeli, qui & si mõ sunt superiores, in futuro erunt æquales, q̃ & modo nr̃i sunt, qa ad usum nobis sunt, sicut res dñorũ dr̃ esse famulorũ non dñio sed qa sunt ad usum eorũ. Ipsiq; angeli in qbusdã scripturæ locis nobis seruire dhr. dũ pp nos in ministerio mittunť. Petrus Lũbardus. Qđ igiť interdũ in scriptura reperiť de hoĩe q̃ factus sit pp reparationẽ angelicę ruinę, non ita est intelligẽdũ quasi non fuisset homo factus si non peccasset angelus, sed qa inter alias causas þcipuas hæc ẽt nonnulla extitit. Boetius in lib. de Trinitate. Qm̃ igiť illius supernæ ciuitatis, cuius ciuẽs angeli sunt, numerũ imminutũ noluit cõditor pmanere, ex terra hoĩem formauit, ac spũ uita aĩauit, rõne cõposuit, arbitrij libertate decorauit, vt qa supior natura p supbiæ malũ pecierat ima. ĩ serior su͂ba p humilitatis bonũ ascẽderet ad supna.

De hominis formatione. Cap. II.

COmestor. Dixit ergo Deus, faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram, & c. loquitur pater ad filiũ & spiritum sanctum, uel est quasi uox cõis trium personarũ faciamus & nostram. Factus est autem homo ad imaginẽ & similitudinẽ Dei quantũ ad aĩam, sed imago Dei est in essentia eius & rõne, qa spũs est, & rõnabilis ut Deus, similitudo aũt in uirtu-

uirtutibus, quia bona iusta, sapiens. Cum imagine pertransit homo, quia illã habet homo ẽt & in peccatis existens Similitudine uero priuaẽ sæpe. Masculũ, & fœminã creauit eos, hoc quãtũ ad corpus, qđ tñ dr̃ creasse pp animã. Eos aũt dicit pluraliter ne andregenos .i. hermafroditos factos putaremus. Tñ ẽt ẽm corpus est homo quodãmodo ad imagine Dei, qm̃ os homini sublime dedit, ut Deum, & cælestia uideat, & imiteẽ, uñ cũ q̃situ esset a quodã philosopho ad quid homo factus esset. rñdit, ut contẽplareẽ cœlũ, & cœli numina. Formauit dñs Deus hominẽ de limo terræ, & inspirauit in eo spiraculũ uitæ. Ad carnẽ spectat, qđ dicit, formauit hominẽ de limo terræ, ad animã uero, quod dr̃ inspirauit in faciẽ, &c. quasi diceret corpus fecit de terra, animã de nihilo. Alia translatio hẽt, & insufflauit, quod non est incongruum de Deo, vt quidã putauerunt, cũ fauces, & spiritum non habebat. Dr̃. n. inspirauit. i. spũm fecit. Similiter insufflauit. i. flatũ, hoc est animã fecit. Vñ in Isaia dicit. Oẽm flatum ego feci. Quod aũt dr̃ in faciem, per synegdochen a parte intelligiẽ totũ: totũ n. hominem animauit, sed faciem tanq̃ partẽ digniorem, quia sensuum capacem solam nominauit, eandem aũt animam ẽt spiraculum uitæ nominauit, quia per eã homo spirat, & uiuit. Et post dicit, animam uiuentẽ in se, idest in perpetuitate uitæ mentem non mutabilem, ut animã pecodis. Hunc locum non sane intellexit Plato dicens Deum animã creasse, sed angelos corpus formasse, ut ibi dij deorũ quorum opifex paterq; ego. Quod aũt quidam asserunt animã ex diuina essentia factam, stare non põt, quia tunc nullo modo peccare posset. Alij distinguunt inter spiraculum uitæ, & animã. Spiraculũ uitæ dicentes spiritum sanctũ, quẽ & tunc datũ homini asserunt ẽt ad prophetandum. Alij ẽt distinguunt, spiraculum uocantes quendam spiritum corporeum in corpore animalis, qui & quinque sensus operatur in eo. Qui ẽt paulatim extinguiẽ in eo. Et dum moriẽ animal in aliqua parte corporis, adhuc sentiẽ spũs ille, cũ in alia extinctus sit. Factus est aũt homo in uirilitate mortalis, & immortalis. i. potens mori, & potens non mori, & anima corpori prius formato infusa. Sed quæriẽ utrum in ipso corpore dũ infunderetur creata, uel extra creata sit, & datum sit ei naturaliter uelle incorporari. Quicquid circa illam actum sit, de post creatis dictum est, quod in ipsis corporibus cum infunduntur creantur.

De dignitate, vel nobilitate conditionis humanæ. Cap. III.

IN tribus aũt notatur hominis dignitas in sua cõditione. Primo, quia nõ solum factus est in genere suo, ut prædicta. Sed quia ẽt imago est Dei. Secundo quia cum deliberatione factus est. In alijs siquidẽ corporibus, dixit & facta sunt. In hoc tãquã inter se deliberantes personæ aierunt, faciamus. Tertio, q̃ dñs statutus est animaliũ, ut essẽt ei, quẽ futurũ mortalẽ Deus sciebat, in alimentum, indumentum, & laboris adiuuamẽtũ. Ante peccatum. n. herbas, & fructus arborũ dedit Deus in escã hominibus, & animalibus, & quod in escã inde colligiẽ, quia ante peccatum nil noxiũ aut sterile terra ꝓduxit. Et nota, q̃ in maximis, ut in leonibus perdit homo dñiũ, ut sciat se amisisse & in minimis. Et in muscis perdidit, ut sciat uilitatẽ suã. In mediis habet dñiũ ad solatiũ, & ut sciat se habuisse. Augustinus super Genesim li. 6. In hoc ẽt homo bestijs excellentior est, q̃ ad imaginẽ Dei creatus est. Non tñ hoc ẽm corpus, sed ẽm intellectũ mentis, q̃uis in ipso corpore habeat quãdã ꝓprietatẽ, q̃ hoc indicet ei. s. erecta statura factus est, ut hoc ipso admoneret nõ sibi terrena esse sectãda, uelut sunt pecora, quorũ uoluptas omnis ex terra est. Vñ in aluũ cuncta prona atq; ꝓstrata sũt. Congruit ergo & corpus eius animæ rõnali non ẽm figuras, & lineamẽta mẽbrorũ, sed potius ẽm id, qđ in cęlũ erectum est, ad intuenda q̃ in corpore ipsius mundi superna sunt, sicut anima rõnalis dẽt erigi in ea, q̃ spũalibus natura maxime excellunt, ut q̃ sursum sunt sapiat, non q̃ sup terrã. Ouid. in lib. Methamorph. Pronaq; cum spectant aĩalia cætera terrã. Os hoĩ sublime dedit, cælũq; uidere Iussit, & erectos ad sidera tollere vultus. Bernardus Siluester in Megacosmo. Quærẽti Empedocles cur uiueret, inquit ut astra cõspiciã, cęlũ subtrahe, nullus ero. Seneca ad Lucillũ in Epist. 65. Vetas me cælo interesse, si iubes me capite demisso uiuere. Maior sum. i. ad maiora genitus, q̃ ut corporis mei sim mãcipiũ. Qđ eqdẽ nõ aliter aspicio, q̃ uinculũ aliqđ libertati meę circundatum, cuius cõteptus certa libertas est. Seruiãt ergo deteriora melioribus. Ambro. in Exhameron lib. 6. Cũ ergo cæteris animãtibus sunt quaterni pedes, bini aũt auibus, hõ hẽt tñ duos, qa quasi de uolatilibus est, q̃ alta uisu petat, & quasi quodã remigio alarũ uolitet sublimium sagacitate sensuũ. dicatq;. nr̃a conuersatio in cęlis est. Augu st. in lib. q̃onũ 83. Inter multa documẽta q̃bus ondit ꝑt. hominẽ rõne bestijs antecellere hoc unũ est, q̃ beluę ab hominibus domari, & mãsuefieri pñt, hoĩes a beluis nullo modo. Oĩs ẽt creatura in hoĩe numeraẽ. Corporalis, q̃ per locũ distendiẽ, aĩalis q̃ uiuificat corporalẽ, & spũalis, q̃ regit aĩalẽ, & tũc bñ regit, cũ ipsa se regendã Deo subijcit. Gregorius Nazanzenus Eps. Deus igiẽ hoĩem factũ uelut alterum quendã mundum in breui magnũ, atque exiguo totum, in terris statuit. Aĩal, qđ hic q̃dem instituaẽ, sed alio trãsferaẽ. Aĩal qđ imitatione Dei Deus efficiaẽ. Aristo. in metaphysica lib. x. Anaxagoras quoq; dicebat, q̃ hõ est mẽsura oĩum rerũ. Idẽ in libro de aĩalibus. Nobilissimus, & altissimus aĩaliũ apud nos notior ac magis fixus est homo, cuius etiam partes principaliter creatæ sunt, & positę ẽm creationem, & situm totius mundi.

De imagine Dei in homine. Cap. IIII.

ACtor. Porro excepta illa potissima Trinitatis imagine, q̃ est in mẽte hoĩs, in qua cõicat cum angelo. In quinq; specialiter imaginẽ Dei gerit homo. Primum est auctoritas dñationis, qa sicut Deus est oĩum Dñs. s. cælestium, terrestriũ, & infernorum, sic & homo mundo sensibili plãtus est. Secundum auctoritas principij, qa sicut Deus est principium oĩum per creationẽ, sic Adã oĩum hominum per gñationẽ. Tertium qa sicut Deus hẽt conuenientiã cum oĩbus, uel econuerso. Vñ, & dr̃ mũdus archetypus, sic & homo uñ dr̃ microcosmos. Quartum, qa sicut Deus finis est oĩum, sic & homo totius creaturæ, q̃ ꝓpter ipsum facta est. Vñ licet primus omnium sit ẽm ordinẽ rõnis, ultimus tñ ẽm ordinẽ naturæ, qa ultimus omnium creatus est. Quintum, qa sicut Deus est ubiq; totus in maiori mundo. Sic & aĩa hoĩs in suo mundo. i. in corpore humano. Itaq; non exprimit scriptura de angelo, q̃ ad imaginẽ Dei factus sit, sed tñ de hoĩe, qa in pluribus assimilaẽ Deo, q̃ angelus. Licet angelis magis assimileẽ quantum ad simplicitatẽ intellectus, uel qa forte maius de Deo dr̃. s. q̃ sit lux, & hoc sufficit ad exprimendã dignitatẽ illius, uel ẽt qa de angelo nihil dicit scriptura, qđ uideatur eius nobilitati derogare. De hoĩe aũt dicit uile qđ. s. q̃ ẽm corpus sit formatus de limo terræ. Ideoq; oportuit eius dignitatem infamari, q̃ est ex parte aĩæ. Mulier quoq; licet ꝓdita sit rõne sicut uir. dr̃ tñ esse gloria uiri, non autem imago Dei. eadẽ ratione qua nec angelus, & etiam maiori. s. uiro subdita est. non dña oĩum, & quia non est origo oĩum sicut ille, & qa non est a Deo facta immediatẽ, sed formata de uiri latere. Et quia non habuit ab initio rationem ita limpidam sicut uir. Vnde a diabolo seducta est, non uir. Item propter duplex misterium scilicet Christi, & Ecclesiæ superioris & inferioris partis rationis. In utroque enim præfertur uir mulieri.

De proprietatibus hominis. Cap. V.

AVgustinus in libro de ordine. Est autẽ homo aĩal rationale mortale. In hoc, q̃ rõnale discernit a bestijs. In hoc, q̃ mortale a diuinis. Arist. ubi supra. Loquutio soli hoĩ appropriaẽ, homo quoq; solus inter aĩalia ridet, cui titillatio risum ẽt præter uoluntatem adducit. Solus autem recipit titillationẽ, qa corium eius est ualde tenue, uñ & præ cæteris aĩalibus melioris est tactus. Hoĩs membra ẽm naturã sunt, & maxime mẽbrum superius. i. caput, qa conueniẽtiã hẽt cum toto superiori. i. mundo. Nec est aĩal eleuati capitis, nisi homo. Qui ideo erecti corporis est, qa natura eius cal̃ida est, & calor efficit crementũ ẽm eãdẽ uiam. In cæteris animalibus color pilorum est ẽm colorem cutis, in hoĩe uero non. Itẽ homo solus est multorũ pilorum in capite, qa cerebrum eius plus est humidus cõparatione sui corporis, q̃ cęterorum animalium. Caput ẽt eius paucæ carnis est, & sic melioris ac pfectioris sẽsus, & est ex pluribus futuris. Ob hoc indiget custodia capillorum. Hẽt aũt & pilos apud pubem, cum cæterorum aĩalium partes illæ nudæ sint: ꝓprium hoĩs est in senectute canescere, nisi q̃ accidit hoc ẽt equis: cæteris autẽ aĩalibus non. Itẽ homo solus hẽt pilos in utraque parte palpebrę, cætera tñ in superiori. Nec oculorũ uarietas est, nisi hominibus & in equis. Oẽ animal habens aures habet eas mobiles ꝑter hominem. Itẽ homo in cõparatione corporis sui parui oris est. In hoĩe pars sinistra superior est q̃ in cæteris aĩalibus, & in oĩbus aĩalibus posterius minus est anterius præterq̃ in hoĩe, in quo pars superior ꝓportionalis est inferiori. Minor oĩt ẽt in decrepitis, sed in pueris econuerso. Ideoq; infantuli non pñt eleuare se, qa superius eorum maius est ac ponderosius inferiori. Cũ uero iuuenescunt pars inferior supercrescit. In quadrupedibus autẽ econuerso est, & ideo statim nata se erigunt, & incedunt, ob hoc ẽt pueri minoris intellectus sunt, qa caput habent grossum, & ponderosum. Qm̃ aũt homo super aĩalia cætera pluris est intellectus, natura dedit ei manus, ut eis in multis uti possit. Non est. n. manus unum instrm̃, sed multa, ut diceẽ infra. Manus autem sinistra in hoĩe non est leuis motus, sicut nec pes sinister in aĩalibus præterq̃ in elephante. Solus homo pectus habet latũ & paucæ carnis, animalia uero cætera angustũ. Cætera quoque animalia mammillas habẽt infra pectus apud coxas, mulier aũt in pectore. Cũq; cæteris aĩalibus cor in medio sit, in hoĩe declinat ad sinistrã, ut. s. partẽ sinistrã temperet, q̃ in eo superior est, q̃ in cæteris animalibus. Splen hominis simile est spleni porci.

Venter

Venter eius, idest stomachus assimilatur uentri canis, quis amplior sit: animalium pedes. s. maiores. i. coxę modicæ carnis sunt, præter hominem. Homo inter animalia cætera, comparatione corporis, modici seminis est, animalia cætera caudã habent, homo uero non, sed anchas. Ideo caro eius mollis est, præ cæteris animalibus, post hūc aũt gustus. Cæteri verò sensus, hebetiores sunt in eo, q̃ in cæteris aĩalibus. Homo claudit oculũ eius, plus omnibus animalibus, quia tenuis est corij. Plinius lib. 11. Terrestrium solus homo bipes est, huic aũt pedes maximi sunt, sed fœminis teneriores. In omni quoq; genere suræ homini tñ, & crura carnosa, homini tñ pectus latũ cęteris carinatum, facies homini tñ, cæteris os aut rostrum: frons, & alijs inest, sed homini tantum tristitiæ, & hylaritatis clementiæq;, & seueritatis index. Mentum verò nulli præter hominem nec malę.

Cur Deus in homine spiritum rationalem uniuit terreno corpori. Cap. VI.

PEtrus Lumbardus. Cum aũt maioris dignitatis esse uideret̃ anima, si absque corpore permãsisset, põt tñ dici, q̃ ideo voluit eam Deus vniri corpori, vt in humana cõditione nouũ exemplum beatæ vnionis ostẽderet, quæ est inter Deum, & spiritũ, in qua toto corde diligitur, & facie ad faciem vĩ. Ob hoc, & animæ corporibus vnitæ sunt, vt in eis Deo famulantes maiorem coronam mereantur. Hugo in libro de spiritu, & anima. Fecit ergo Deus hominem de limo terræ, & inspirauit in facie eius spiraculum vitæ dans ei sensum, & intellectum, vt per sensum lutum sibi sociatum uiuificaret, ac per intellectũ regeret, ut ẽt per intellectum ingrederet̃, & contẽplaret̃ Dei sapientiã, & per sensum foris egrederet̃, & contemplaret̃ opera sapiẽtiæ. Intellectu intus illustratur, sensu foris decoratur: ut in utroque refectionem inueniret, intus ad fœlicitatem, foris ad iucunditatem. Ex carne igit̃ & aĩa constat homo, in utroque bonum suũ habet in quo gaudet. Bonum aĩæ Deus est, cum affluentia dulcedinis suæ. Bonũ carnis mundus est, cum abundantia iucunditatis suæ. Quicquid oculis corporis vĩ: pp corpus factũ est, corpus pp aĩam, aĩa pp Deũ. Vita corporis aĩa est, uita aĩæ Deus est. Igneus est illud uigor, ac cœlestis origo spiritus uitæ, & limi terræ. Sane sine miraculo non fuit, q̃ tam diuersa, & ab inuicẽ diuisa potuerunt coniungi, nec minus mirabile fuit, q̃ limo nr̃o Deus se ipsum coniunxit, ut sibi inuicẽ uniren̄t Deus limus tãta sublimitas, & tanta uilitas. Nihil. n. Deo sublimius, & nihil limo uilius. Mirabilis fuit coniunctio prima, mirabilis, & secũda, nec minus mirabilis erit tertia, cum homo, & angelus, & Deus, unus erunt spiritus. Si. n. tam disparem naturã carnis & aĩæ ad unam confœderationem Deus coniungere potuit, nequaquam erit ei impossibile rationalem spiritum, qui usque ad consortiũ terreni corporis humiliatus est, cum eodem corpore glorificato, ut sit ei gloriæ, qđ fuit sarcinæ ad consortium bonorũ spirituum, qui in sui puritate perstiterũt, exaltare atque ad suæ gloriæ participationẽ sublimare, subijciat̃ ergo corpus animo, animus Deo, & unus spiritus erit cum eo. Mercurius Trimegistus ad Asclepium. Solũ igitur aĩal homo duplex est eiusque pars illa simplex, quã uocamus diuinæ similitudinis formam. Isidorus Etym. lib. 11. Abusiue aũt pronunciat̃ ex utraque substantia totus homo i. ex societate aĩæ & corporis. Nam ꝓpriẽ homo ab humo. Græci autem hominem antropũ appellauerunt, eo q̃ sursum spectet subleuatus ab humo, & ad cõtemplationẽ artificis sui. Duplex est aũt homo. s. interior, & exterior. i. aĩa, & corpus.

De anima humana. Cap. VII.

CAssiodorus in lib. de aĩa. Anima ꝓpriẽ hoĩs dr̃, non ẽt pecudis, quia illorũ uita in sanguine constituta nosceñ, hic uero, quia immortalis est aĩa, rectẽ appellat̃, quasi a uena. i. a sanguine longe discreta, quia ẽt post mortem corporis perfectã eius constat esse substãtiã. Alij uero aĩam appellatã dicunt, eo q̃ animet corpus ac uiuificet. Hæc mox, ut data fuerit, ineffabili conditione corpus suum diligit, carcerẽ suũ amat, pp qđ libera esse non põt. Doloribus eius uehemẽter afficit̃, ad eius casus trepidat, & formidat interitum, q̃ mori non põt. Ipsius quoque carnis salubri tẽperatione perfruit̃, sensuum delectationibus pascitur, & licet ijs rebus nullatenus ipsa uescat̃, illis tamẽ subductis, graui mœrore conficit̃. Desiderans non sibi naturaliter ac cõmoda, sed adiunctis artubus profutura. Huic subrepũt plerunque uitia rõni contraria, qñ aĩa dilecto corpori indulgentius remittendo locum præbet peccato, si qđ fortasse vulnus acceperit statim condolet, quia ibi substantialiter inserta est. Aristoteles in 1. lib. de aĩa. Diffiniunt oẽs aĩam tribus, motu. s. & sensu, & incorporeo. Mouet̃ autem aliquid aut s̃m se, sicut nauis, aut secundum alterum, vt nauta in naui, sic, & anima videlicet in corpore, maxime verò vĩ ipsi animæ esse propriũ intelligere.

De nobilitate ipsius, & virtute. Cap. VIII.

ISta aũt, quod agit anima, est ualde nobile, videlicet intelligere. Impossibile igit̃ est, ut aliquid nobilius, ac principalius sit, quàm aĩa, habet. n. esse rationabilissimum, ac nobilissimũ, & proprium s̃m naturam. Idem in lib. 3. Anima est quodãmodo omnia, quæ sunt. Omnia nanq; sunt aut intelligibilia, aut sensibilia. Est aũt scientia. i. aĩa sciens, quodammodo oĩa scibilia, sensus aũt sensibilia. Itaque s̃m q̃ diuiduntur res, ita sciẽtia, & sensus, quia potentia, & actu sunt. i. oĩa sensibilia sunt in sensitiua actu, uel potẽtia, & oĩa intelligibilia similiter in intellectiua. Verumtñ non ipsę res in aĩa sunt, sed eorum formæ, uel species. Igitur aĩa sicut manus est, manus. n. est organũ organorũ, & intellectus est species specierũ, sensus quoq; species est sensibiliũ, diuidentibus aũt partes aĩæ si potentias eius diuidant, ac separent multæ sunt ualde. Vegetabile, sensibile, intellectiuũ, appetitiuũ, deliberatiuũ. Ex libro fontis vitæ. Aĩa scientiæ subiecta est, & ipsa est assequutrix oĩum rerũ uiribus suis, quæ penetrant omnia. Itaque sicut ille est uirtus receptibilis formarũ sensibilium, sic anima uirtus est receptibilis formarum intelligibiliũ. Hugo, vbi supra. Creata est igit̃ anima magna a magno, recta, a recto, eo magna, q̃ capax æternorũ, eo recta, q̃ appetens de aspectu diuino supernorũ. Eo beata, quo Deo unita. Anima nanque quam Dei pietas respicit, humilitas subijcit, pœnitẽtia reducit, iustitia deducit, obedientia conducit, perseuerantia perducit, deuotio introducit, puritas iungit, charitas unit, habet igit̃ anima amorem in se, qui semp põt stare cum Deo, uel redire. Solus. n. est amor ex cunctis sensibus, & affectibus animæ in quo potest, & si nõ ex æquo auctori suo rndere, uel de simili mutuam uicem rependere. Nã & si minus amet, quia minor est, tñ si ex toto diligit se, nihil deest, ubi totũ est. Nobilis creatura est anima. Ciuitas nãque Dei est, de qua tã gloriosa dicta sunt. Ciues huius sunt naturales uigores tanq̃ indigenæ, quorũ distincti sunt gradus. Superiores sunt quidem intellectuales sensus, medij rationales, infimi animales. Intellectuales sunt tanq̃ animæ consiliarij dicentes ei. Deum time, & mandata eius obserua. Rõnales sunt tanq̃ milites, qui hostes concupiscẽtiarũ impugnant p arma iustitiæ. Animales sunt sensuales tanq̃ rustici, & artifices q̃ corporalibus rudimẽtis insistũt, & corpori necessaria ministrãt.

De quibusdam eius diffinitionibus. Cap. IX.

ACtor. Videndũ est ergo de anima, primo qđ sit, & hoc dupliciter. Primo, quid sit s̃m diffinitionem, deinde quid sit s̃m rem, & hoc dupliciter. primo quantum ad fieri, qđ est eius originem cõsiderare. Deinde quantũ ad esse, & hoc dupliciter. primo quantũ ad esse ipsius absolutũ, ut q̃ ipsa sit substãtia simplex & incorporea, q̃ sit vna in tribus potẽtijs, quod sit imago Dei, postea uero quantũ ad esse comparatũ. s. ad corpus suum, & ad extremũ de uiribus eius. Iohannes Damascenus. Anima igitur est substantia uiuẽs, simplex, & incorporea, corporalibus oculis s̃m ꝓpriã naturã inuisibilis, immortalis, rõnalis, intellectualis, infigurabilis, organico utens corpore, & huic uitæ, augmentationis, & sensus, & generationis tributiua, non hñs præter se ipsam intellectũ, sed & partẽ sui ipsius purissimã. Sicut. n. oculus in corpore ita in anima est intellectus, arbitrio libera est, uolũtatiua, & operatiua uoluntate uertibilis. qñ creabilis. Aristo. in 2. lib. de anima. Dicamus ergo unũquodq; genus rerũ esse substantiã, & huius aliud qdẽ materiã aliud formã ac speciẽ. Tertiũ uero, qđ est ex his. Est aũt materia quidẽ potentia. Species aũt endelechia. i. actus, qđ aũt ex utroque est animatũ. Igit̃ anima est actus primus physici corporis organici potentia uitã habentis. Vñ non oportet q̃rere si anima & corpus unũ sunt, sicut nec de cera & figura, nec omnino de materia, & eo enim est materia. Glosa Organicũ aũt illud corpus est, in cuius qualibet parte diuersa s̃m speciẽ anima est principiũ diuersarũ operationum s̃m speciẽ. In uisu nãque, & auditu, & hmõi anima diuersas habet operationes s̃m speciẽ. Arist. ubi supra. Materia quidẽ s̃m se non est hoc aliquid. Secundũ speciẽ uero dr̃ hoc aliquid. Itaque oculus est materia uisus, quo deficiente nõ est oculus, nisi æquiuoce sicut lapideus aut depictus. Debet igit̃ accipere, qđ in parte est, & in toto uiuente corpore. s. ad hoc ut sit organũ, uel corpus organicũ. Anima denique. i. qua uiuimus, & sẽtimus, & mouemur, & intelligimus primum. Alexander in libro de motu cordis. Anima est substantia incorporea intellectualis illuminationum a primo ultima relatione perceptiua. Seneca. Anima est spiritus intellectualis ad beatitudinem in se, & in corpore ordinatus. Plato. Anima est substãtia incorporea mouens corpus. Bernardus Cartusiensis. Anima est res incorporea rationis capax uiuificando corpori accommodata. Hugo ubi supra. Anima est substantia spiritualis simplex, & indissolubilis, inuisibilis, & incorporea, passibilis atque mutabilis carens pondere figura, & colore. Augustinus in libro de quantitate animæ. Anima est substantia rationis particeps regendo corpori accommodata. Remigius. Anima est substantia incorporea regens corpus.

De Diuersis rationibus vel modis animam diffiniendi Cap. X.

Actor. Ad videndū autem distinctè quid sit aīa ẽm diffinitionẽ substantiæ. Notandum, ꝙ substantia creata quędam est spiritus, & nō anima, sicut Angelus. Quædam anima non spūs, vt sensibilis in brutis, & vegetabilis in plantis. Quædā aīa est spūs, vt anima rōnalis. Est.n. spūs p naturam rōnalem, per quam separabilis est a corpore. Et est aīa p naturam viuibilitatis in corpore per quam corpus animando viuificat. Quædā verò nec spūs est, nec anima, vt quælibet alia creatura. Diffinitur ergo aīa qnq; vt spūs, sicut in libro de motu cordis, vt dictū est hoc mō. Anima est substātia incorporea intellectualis, & illuminationis a primo vltima relatione per prima. Angelus namq; prima relatione suscepit lumẽ a primo, quia statim cū creati fuerunt, illuminati sunt a suo principio. Vnde ipsa illuminatio est eis connaturalis, & coæua. Aīa verò non prima, sed vltima relatione, quia non ẽm, qđ exit a suo principio per creationem, sed ẽm accessum ad ipsum, vt ad finem, est in ea receptio luminis, hoc autem dico de illuminatione naturæ non gratiæ vel gloriæ. Qñq; verò diffinit̃ vt aīa, & hoc dupliciter, quia cōparatur, & vnitur corpori dupliciter vno tanquam motor mobili, vel nauta naui. Scdm hoc a remigio sic diffinitur. Aīa est substantia incorporea regens corpus, Nam & si aliqñ Angelus vniatur corpori assumpto vt motor, non tñ vt rector, nec vt motor naturalis, sed vt voluntarius, humanus autem spūs corpori coniungitur vt regno suo rex, eiq; quadam necessitate naturalis amoris, & gubernationis alligatur, & inclinatur. Alio mō vnitur ei tanquam actus, & pfectio ipsius, & forma. Scdm hoc ab Aristotele sic diffinitur in libro de aīa. Aīa est actus primus corporis physici, organici, potentia vitā habentis, ibi dr̃ actus pfectio rei. Quæ quia duplex est, s. pfectio ẽm habitū vt rationalitatis in puero, & hic est actus primus, Et ẽm actū vt in viro, qui pōt rōne vti, & hic est secundus. Aīa dr̃ actus primus ad differentiā secundi. Corpus autem physicū. i. naturale, dr̃ ad differentiā corporis artificialis, vt est statua vel domus. Potentia vitā hñs ad differētiā ignis lapidis & hmōi. Organicū verò dr̃ ad differentiam corporis naturalis. Potētia vitā habētis, qđ adhuc imperfectū est, & ob hoc actioni aīæ incongruū, vt est semẽ, & partus nōdū formatus. Præterea qñq; diffinitur vt spūs, & aīa, & hoc dupliciter, vno mō p cōparationẽ ad creaturas generaliter, & ẽm hoc ab Augustino sic diffinitur. Aīa est oīum similitudo. Alio mō p cōparationẽ ad corpus, cuius est perfectio, & ẽm hoc etiā ab Augustino sic diffinit̃ in libro de quātitate aīæ. Aīa est substātia qđā rationis particeps, regendo corpori accommodata. Alio modo per cōparationẽ ad Deū, & hoc dupliciter, qa vel ĩ relatione ad Deū ẽm qđ est principium, & ẽm hoc sic diffinitur. Anima deiforme spiraculum vitæ. Deiforme. s. quātum ad vim rationabilẽ. Spiraculum quantum ad sensibilem. Vitæ quantum ad vegetabilem. Vel in relatione ad Deum, vt ad finem, & ẽm hoc diffinitur sic a Seneca. Anima est spiritus intellectualis ad beatitudinem in se. & in corpore sociatus vel ordinatus.

De Origine animæ. Cap. XI.

Vgo vbi supra. Anima non est credenda pars, sed creatura Dei. Neq; enim de substantia Dei, vel de qualibet elementorum materia, sed ex nihilo est creata. Si. n. ex semetipso De⁹ eā fecisset, nequaquā vitiosa aut mutabilis vel misera esset. Si āt ex elemētis facta fuisset ēēt corporea. Cū itaq; ĩcorporea sit ignotā hñs originẽ initiū habet, finẽ nō habet. Et cū sit spūalis naturæ, nihil habet mixtū cōterrūq; terrenū, nil humidū aereū, vel igneū, nullū habet colorẽ, nullo loco continet̃, nullis mēbris circūscribit̃, nullo spacio diffinit̃, sed ita est cogitanda, & intelligenda sicut sapientia iustitia, & cæteræ virtutes ab omnipotente creatę. Philosophus. Dixerunt autem quidam, quòd exitus animæ vegetabilis est secundum propagationem ex traduce. Exitus aīæ sensibilis secundū motionẽ & influentiam cęlorum. Exitus verò animæ æternalis per creationem. Exitus animæ vegetabilis ab eo, qđ est principiū productionis secundi post primā conditionẽ vegetabilium. Exitus aīæ sensibilis non a virtute corporea cęli, sed a virtute mouētē cęlū, quæ est virtus intelligentiæ siue Angelica, quæ intelligētia cū sit incorporea bene pōt esse principiū incorporeæ substantiæ. Exitus vero aīæ rōnalis solū est a virtute diuina. Et pp hoc dicit Aristoteles, ꝙ solus intellectus diuinitus ab extrinseco aduenit. Anima enim sensibilis, & si adueniat ab extrinseco quemadmodum dictū est, non tñ diuinitus per creationem. Tradit autem Augustinus animam Adæ cum Angelis sine corpore creatam fuisse, postea sponte ad corpus accessisse, quia naturaliter inditum ei fuerat hoc velle. Alij verò dicunt eam creatam in corpore, sed quicquid de illa æstimetur certissimè de alijs tenendum est, quòd in corpore creato infundūtur. Nec illa pręscia fuit operis sui futuri iusti vel iniusti.

De simplicitate eiusdem in compositione. Cap. XII.

Aristoteles in Metaphysica lib. 8. Anima quidem & esse animæ idem, homo verò & esse hominis non est idem. Philosophus. Est autem propriè loquendo duplex materia scilicet materia ex qua fit aliquid, vt in generabilibus. Materia ex qua est aliquid, & si non fiat vt est in cælestibus. Ideo ibi est quantitas absque contrarietate. Communiter autem loquendo notandum, ꝙ est materia in qua, & est materia ex qua est aliquid, vel ex qua fit. Quod autem est in anima se habet per modū materiæ in qua, qa ẽm hoc est receptibilis, & passibilis, & perfectibilis ẽm scientiam, & virtutem. Quo est verò se habet per modum formæ. Iuxta illud Boetij de Trinitate. In omni eo, qđ est citra primum, est hoc, & hoc. Sciendum ergo, quòd partes entis essentiales dicuntur dupliciter, vno modo dicuntur, quod est, & quo est, & istæ inueniuntur in omni eo, qđ est citra primum, in omni scilicet creatura. Quæ cum sit p participationem ens non sua essentia, non est bona per essentiā, sed per participationem ipsius summæ bonitatis, quam habet ex ordine ad ipsam. Ideo differt in creatura quod est bonū, & quo est bonum, hoc est bonitas. Similiter ergo erit differens in ente creato, quod est, & quo est. Præterea oẽ ens creatū est ens a Deo de nihilo. Igitur in eo quod dicitur quod est, creatura intelligitur, quę est ens de nihilo. In eo aūt qđ dicitur, quo est, intelligitur essentia a Deo, siue quā accepit a Deo. Secundū primū modū est in creatura potētia receptiua, & passibilis, iuxta ẽm modū potētia actiua. Alio mō dicuntur partes entis essentiales materia, & forma, & eę solū inueniūtur in illis solū, quę a Deo sunt de aliquo. Corporalia ergo, quæ sunt de aliquo cōpositionem habent materię, & formæ. Materia enim est, de qua est aliquid. Forma verò per quam est aliquid. Dicendum ergo, quòd spiritualia, & anima rationalis compositionem habēt ex partibus essentialibus, quæ partes sunt, quod est, & quo est, qa sunt a Deo, & de nihilo, & non habent compositionem, quæ est ex materia, & forma propriè dictis, quia non sunt a Deo creata de aliquo. Sic ergo a Boetio intelligatur hoc, & hoc, & dyasic quando in monade a Beato Dionysio. Et secundū hoc recipere, & agere in anima differens est, scilicet recipere per naturam eius, quod dico, quod est, agerẽ verò per naturam eius quo est. Sic intelligendum est, quòd compositio essentialis pręcedit accidentalem.

De eodem. Cap. XIII.

Actor. Est igitur anima simplex, non tñ ita vt careat omni compositione. Est. n. compositio multiplex partium ad totum, & hæc diuersificatur sicut & partes, sunt eñ partes integrales, vt partes, & tectum, & fundamētū in domo. Essentiales vt materia, & forma in cōposito. Artificiales vt statua, & figuratio. Quædā etiā sunt partes multitudinis, ut in numeris: quædam magnitudinis, vt in continuis. Secunda cōpositio est accidentium ad subiectum, quæ dr̃ concretio. Tertia potentiæ ad actum. Quarta causæ ad effectum, & hæc etiam variatur ẽm quadruplex genus causæ. s. vt dicatur compositū, qđ est ab alio vt in materiam, vel ad aliud vt ad finem. Oī tali cōpositione Deus caret, vnde simpliciter, & omnino simplex est. Angelus autẽ, & aīa primo genere compositione partiū carẽt, sed tres alias habent. Habet igitur aīa, qđ est, & quo est in sui compositione, id est potentiam passiuā siue receptiuam, quæ se habet ad modum materiæ, & actiuam, quæ se habet ad modū formæ. Sed hæc in aīa differunt solum rōne, & nō re, quia ẽm substantiam suam est vtrunq;. s. & passibilis siue receptiua, & ẽt actiua, & ita ẽm idẽ. In rebus aūt corporeis differūt, & re & rōne. Angelus quidẽ cōpositionẽ habet creationis, & etiā causalitatis. s. ad efficientẽ, & finẽ. Et etiā cōparatio eius ad nihilū ex quo est, quædā cōpositio est. Aīa verò plures habet etiā, quā Angelus, qui cōponitur alij. s. corpori ad faciendū vnū. s. hominẽ. Præterea vnus Angelus alio, & vna anima alia simplicior est, scdm maiorem accessum ad diuinæ naturæ simplicitatem. Hugo in primo lib. Dydascolicon. Probata sententia apud philosophos animā ex cunctis naturæ partibus asserit esse cōpactā, quia. s. siue per sensus ad sensibilia exeat, siue p intelligentiam ad inuisibilia ascēdat, ad seipsam rerū similitudines trahēs regirat, sectaq; in orbes geminos motus glomerat. Pythagoricū oāq; dogma erat, similia similibus cōprehēdi, vt. s. aīa nisi ex omnibus composita foret, nullatenus omnia comprehēdere posset. Nec tñ existimemus viros ĩ rerū natura peritissimos hoc de simplici essentia sensisse, ꝙ ulla se partium quantitate diffunderet. sed ut eius mirabilẽ demōstrarēt potentiā. Dicebant ex omnibus naturis eā constare, nō scdm cōpositionẽ, sed scdm cōpositionis rōnem. Neq; eñ hæc omnium rerū similitudo aliunde vel extrinsecus venire est credenda, sed ipsa potius eam in se, & ex se natiua quadam potentia, & propria uirtute capit. Itaque omnium capax, & rerum omnium similitudine insignia,

insignia, oīa esse dī, & ex oībus cōpositionem suscipere, non integraliter, sed virtualiter ac potentionaliter omnia cōtinere.

De Virtute animæ in tribus potentijs. Cap. XIIII.

IDem in libro de spū, & aīa. Aīa igitur spūs intellectualis, rōnalis, semper viuens, semper in motu, bonę malęq; voluntatis capax, s̄m benignitatē creatoris, atq; s̄m sui operis officium varijs nuncupatur, nominibus. Dr̄ nāque anima dū vegetat, spūs cum contemplatur, sensus dum sentit, &c. Per concupiscibilitatem appetit, per irascibilitatem temnit, p rationabilitatem inter vtrumq; discernit. Nec p partes diuiditur, cū sit simplex, nec aliud, nec minus est rō vel substantia, quàm aīa, nec aliud, nec minus est ira vel concupiscentia, quàm aīa, sed vna eadēq; substantia s̄m diuersas potentias diuersa sortitur vocabula. Genandius in diffinitionibus Ecclesiasticorū dogmatum: Non igitur aīas duas esse dicimus in hoīe, sicut Iacobus, & alij Syrorum dicunt, vnam animalem, qua corpus animetur, quæ & immixta est sanguini. Aliam verò spiritualem, quæ rationē ministret, sed vnā eadēque dicimus esse, quæ & corpus sua societate viuificet, & semetipsam sua rōne disponat. Actor. Vna est aīa in hoīe, cuius potentiæ sunt vegetabilis, sensibilis, rōnalis, in vna substantia fundatę. Vr̄ quidem Aristoteles velle, qđ corpus hoīs in vtero matris prius vegetetur, quàm sentiat, & prius etiam in eodem sit sensus, quàm intellectus. Nō tñ oportet qđ ibi sint tres animæ, vel incorporeæ substantiæ, sed vna quæ prius habuit solam vim vegetandi, & tandem vim intelligendi. Prima est quasi materialis dispositio ad secundam recipiendā, & secunda ad tertiā, quæ est vltima pfectio siue cōpletio. Vnde & sola dr̄ aīa. Ideoque etiam licet videatur puer esse aīal antequam hō, quia corpus habet, & aīam sensibilem antequam rōnalem, non ob hoc sequitur, qđ sit asinus vel capra, vel aliqđ aliorū ab hoīe, quia nōdū est aīal perfectū, Illud.n. qđ habet materiale est ab vltimo cōpletiuū.i. ab intellectu, qui est vltima perfectio corporis. Est.n. cōpletissima oīum virtutū, quę sunt in corporibus, & est in corpore mediante sensibili, quæ tñ non est medium per modum materialis dispositionis ex toto, quia exercet operationes suas in corpore. Nec est mediū rōnis vel intellectiuæ ad hoc, vt sit, sed ad hoc vt sit in hoīe. Vnde illa destructa, destruitur & ista, nō in se, sed in hoīe.i. ad hoc vt nō sit in hoīe. Itaque illæ duæ, quæ sunt quasi materiales ad tertiā, corrumpunt cū corpore.s. in morte, & tertia manet ab alijs separata, & ab ipso corpore. In viuentibus quoq; nihil ꝓhibet eā ad operationes intelligibiles rapi, nec ob hoc ab alijs potētijs oīno separari, sed ea ex toto illuc cōuersa, sicut in raptu Pauli, remanēt aliæ duæ, penes quas cōsistit regnū corporis, & p quas cōseruat̃ in esse vitali. Patet igr̄, qđ aīa est vna ī tribus potētijs, qs cū idē sit in hoīe earū pfectibile.s. vnus hō s̄m rē, vna quoq; earū erit pfectio s̄m substātiā Præterea cum est triāgulus in q̄dragulo, nō differt in substātia, immo idē sunt Igr̄ similiter vegetatiuū cū est in sensitiuo, & vtrūque in rōnabili, nō differūt s̄m substātiā Itē si essent multa s̄m substātiā, & s̄m potētiā, & in vno genere, actus vnus non impediretur p actū alterius. Occupata ergo aīa rationali circa sensibilia, non impediretur ad spiritualia. Item essent tres animæ, qđ damnatur in li. de Ecclesiasticis dogmatibus. Concedendū ergo est eandem substantiā in homine esse vegatabilē, sensibilē, & rationalem, secundum potentiam tamen differentem.

Responsio ad obiectiones contrarias. Cap. XV.

FVerunt tamen qui dixerunt tres substantias incorporeas inesse sicut tres vitas.s. vitam vegetabilem, sensitiuam, intellectiuam. Habet enim homo substantiam incorporeā, qua viuit, crescit. & nutritur, & hoc ex tradnce per generationem, in qua conuenit cum plantis, habet substantiam incorpoream qua sentit ex cœlo, & stellis, secundū quā conuenit cum brutis. Habet, & substantiam incorpoream, qua viuit, & intelligit, immediatè a Deo per creationem, & quāuis sint tres substantiæ, non tres aīæ in homine, quia anima est nomen perfectionis, & ideo substantia vegetabilis non est aīa, nisi in plātis quarum est perfectio, sensibilis non nisi in brutis. In homine autem sunt quasi materiales ad rationalem, & rationalis est cōpletio. Et ideo in primo sola est anima in homine alijs existētibus, vt dispositionibus materialibus ad ipsam. De ratione autē illarum quidam adducunt exemplum in radijs ignis, & solis, qui quandoque vniuntur in aere in quo nō est nisi quasi vnus, & hoc propter eorū simplicitatē. Et sicut cōtingit, quòd radius ignis cum igne corruptibilis est, radius solaris cum sole incorruptibilis. Sic duæ corrumpuntur in corpore.s. vegetabilis, & sensibilis, tertia remanet cū separatur a corpore, vt radius ab aere. Dicunt etiam cum Aristotele, quòd prius tēpore est ipsa vegetabilis cū semine qua nutritur ac crescit. Inde cū creuerit subsequatur per influētiam corporis cælestis sensitiua. Vltimò verò infunditur per creationem rationalis, vt perfectio vltima.

Illud ergo, qđ ante rōnalis infusionem est animatum, & sensibile, imperfectum est, & materiale ad vltimū cōpletiuum Non sunt igitur illę tres in hoīe differētes spēs vel substantiæ, quia vna est dispositio materialis ad aliam. Ideo vna, & simplex est anima, quia vna est perfectio vltima. Si autem obijcitur, ꝙ nō est eadem substantia corruptibilis, & incorruptibilis, & sensitiua quidem corrumpitur, rōnalis autem non. Respōderi potest, ꝙ sensibilis in hoīe corrumpitur, nō secundum essentiam, nec secundum potentiā, sed tantūmodo s̄m actū s. cū aīa separatur a corpore. Vnde in libro de anima, & spū legitur, ꝙ aīa secum trahit imaginationem in separatione Si igitur iterū obijcitur, ꝙ non est eadē substātia separabilis, & inseparabilis mixta corpori, & non mixta. Rn̄deo, ꝙ misceri corpori s̄m operationē virtutis alicuius, & non misceri s̄m operationē alterius: vel separari s̄m actum, & non separari s̄m habitū, vel vtrumq; s̄m diuersas potentias nihil prohibet esse vnius substantiæ.

Adhuc De eodem. Cap. XVI.

SEd adhuc obijciunt, ꝙ non est eadem substantia prius tp̄e, & post tp̄e. Vegetabilis autem prior est tp̄e sicut patet in semine, & in embrione, qđ prius vegetatur, q̄ nutriatur, crescit antequā anima rōnalis infundatur. Ad hoc dici pōt, ꝙ est vegetatiua disponens, & vegetatiua perficiens. Vna est forma in fieri, alia in esse. Prima traducitur, & seminatur cum corpore. Secunda verò infunditur rōnali anima. Prima ergo transit cōpleto fieri, id est corde formato, & organizato. Et similiter distinguēdū est de sensibili. Tertiò sic obijciunt substantiæ separabilis non est potentia inseparabilis. Ergo anima rōnalis non est potentia vegetabilis, & sensibilis. Rn̄deo vt supra, quia potentia sensibilis in hoīe aliter est, quàm in brutis Nā in brutis cum sit forma substantialis, & incorporea, non est separabilis a corpore, nec s̄m potētiam, nec s̄m actum. In hoīe verò cū sit substantia, & potentia animæ rōnalis, separabilis est s̄m actū non s̄m potentiā. Itaq; s̄m oēs philosophos, & naturales aīa rōnalis est vna substantia incorruptibilis, ex qua fluunt quædā potentiæ operantes in instrumentis corporalibus, & quædam operantes sine instrumentis corporalibus, vnde corruptio non est ex parte ipsius animæ, sed ex parte organorum, & est corruptio operationis, nō potētiæ operantis. Nā & s̄m philosophos intellectus practicus innititur corpori, eo ꝙ actuale bonum nō acquiritur sine operatione corporis. Nec tñ ideo dicimus ipsū corrumpi s̄m substātiā corrupto corpore, vel esse diuersæ substantiæ ab alijs partibus animæ rationalis, Corruptio.n. hæc accidit ex parte corporis, & non ex parte partium animæ, sicut & debilitas operationis accidit ex debilitate organi, non ex debilitate virtutis organi. Dicit.n. philosophus, ꝙ si senior accipiat iuuenis oculū, videbit vtiq; sicut iuuenis Itaq; potentiæ animę rōnalis etiam separatæ, ibidem quoq; sunt in substantia animę sed s̄m operationes ex organis deficientibus corrūpuntur. Infunditur autem animæ rōnalis substantia secundum se totam per creationem corpori organico, & in quibusdā partibus eius operatur opera vegetatiuę, in quibusdā sensitiuę. Vniūtur autem tria in anima rationali tripli modo.s. vt potentia, & actus vt prima causa & consequentia, vt partes virtuales in toto.

De Imagine, & similitudine trinitatis in anima: & primo in sensu. Cap. XVII

AVgu. de Trini. li. ii. Sicut autem interior hō intelligentia ita exterior sensu præditus est. In hoc ergo exteriori q̄ramus; qūo possumus quandam Trinitatis effigiem si non expressiorem, tñ fortassis ad dignoscendum faciliorem Sensu igitur corporis exterior hō præditus corpora sentit, & ille sensus quinq; partitus est. Sed qđ vnus eorū nobis renunciat, hoc etiam in cæteris valet. In visu igitur hæc tria dignoscenda sūt. Primo res ipsa quam videmus, quæ vtiq; iam esse poterat, & tā quam videretur. Deinde visio, quæ non erat, prius quàm rē istā obiectam sensu videremus. Tertiò, qđ in ea re, q̄ vr̄, quamdiu vr̄. sensum detinet oculorum.i. animi intentio. In his non solū est manifesta distinctio, sed etiam discreta natura, & cū sensus non procedat ex corpore illo, qđ vr̄, sed ex corpore sentientis, & animantis, cui anima suo quodam miro mō cōtemperatur, tñ ex corpore, qđ vr̄, gignitur visio.i. sensus ipse formatur, vt iā non tm̄ sensus, qui etiam in tenebris est integer dum est incolumitas oculorum, sed etiam informatus sit, quæ visio vocat̃. Gignitur ergo ex re visibili visio, sed non ex sola, nisi adsit & videns, quocirca ex visibili & vidente gignitur visio, ita sanè vt ex vidente sit sensus oculorum, & aspicientis atq; intuentis intentio, illa tñ informatio sensus, q̄ visio dr̄, a sola re visa imprimitur, qua detracta nulla remanet forma, q̄ inerat sensus dum adesset illud, qđ videbatur. Sensus tñ remanet, qui erat & prius quàm aliquid videretur, velut in aqua vestigium tādiu est, donec ipsum corpus, qđ imprimitur inest, quo ablato nullū erit, cum remaneat aqua, quæ erat, & antequam formā illam cor

pus caperet. Ideoq; sensum non gignit res visibilis, gignit tñ formam velut similitudinem suam in sensu. Sed formam corporis, qđ videmus, & formam, quæ ab illa in sensu videntis fit, p̃es cum seorsum non discernimus, quia tanta coniunctio est, vt non pateat discernendi locus. Sed rõne colligimus, nequaquam nos sentire potuisse, nisi fieret in sensu nr̃o aliqua similitudo conspecti corporis. Neq;.n. anulus cum ceræ imprimitur, ideo nulla imago in eo facta est, quia nõ discernit, nisi cũ fuerit separata. Horum itaq; trium primum.s. res ipsa visibilis non pertinet ad animantis naturam, nisi cum corpus nostrũ cernimus. Alterum autem ita pertinet, vt & in corpore fiat, & per corpus in anima. Fit.n. in sensu, qui neq; sine corpore est, neq; sine aĩa. Tertiũ verò solius animæ est, quia voluntas est. Cum igitur hæc tria tam diuersas habeant substantias, tñ in tã tam coeunt vnitatẽ, vt duo prima vix intercedente iudice rõne discerni valeant.s. spẽs corporis, q̃ vĩ, & imago eius, quæ fit in sensu.i. visio. Voluntas autem tantam habet vim copulandi hæc duo, vt & sensum formandum admoueat ei rei, quæ cernitur, & in ea formatum teneat. Et si tam violenta est, vt possit vocari amor aut cupiditas, aut libido, etiã cæterum corpus animantis vehementer afficit, & vbi non resistit durior pigriorq; materies in similem speciem coloremq; commutat. Licet videre corpusculum camelenotis ad colores quos videt, facillima conuersione variari. Aliorum animalium, quia non est ad conuersionem facilis corpulentia, fetus plurimumque produnt libidines matrum tale quale est illud, qđ cum magna delectatione conspexerint. Qm̃.n. teneriora atq; formabiliora sunt primordia seminum, tam efficaciter atq; capaciter sequuntur intentionẽ maternæ aĩæ, & quæ in ea facta est fantasia per corpus, quod cupide aspexit, sicut patet in exemplo de Iacob.

De Imagine Trinitatis in memoria vel imaginatione.

Cap. XVIII.

POrro etiã detracta spẽ corporis, quæ corporaliter sentiebatur, remanet in memoria eius similitudo, quo rursus voluntas aciem conuertat, vt inde formetur intrinsecus, sicut ex corpore subiecto sensibili sensus extrinsecus formabatur, atq; ita fit illa Trinitas ex memoria, & interna visione, & q̃ vtrũq; copulat voluntate. Quæ tria cũ in vnũ coguntur, ab ipso coactu cogitatio dĩ, nec iam in his tribus diuersa substãtia est. Sicut aũt rõne discernebatur spẽs visibilis, qua corporis sensus formabatur, & eius similitudo, q̃ fiebat in sensu formato vt esset visio. Alioquin ita erant coniunctæ vt omnino vna, & eadẽ putaretur, sic fantasia illa cũ animus cogitat spẽm visi corporis cũ constet ex corporis similitudine quã memoria tenet, & ex q̃ inde formatur in acie recordantis animi, tñ sic vna, & singularis apparet, vt duo quidẽ esse non inueniantur nisi iudicãte rõne, qua intelligimus aliud esse illud, qđ in memoria manet & cũ aliũde cogitamus, & aliud fieri cũ recordamur, id est ad memoriã redimus, & illic inuenimus eandem spẽm, q̃ si iã nõ ibi esset ita nos oblitos esse diceremus, vt oĩno recolere nõ possemus. Si aũt voluntas, quæ hac atq; illac fert, & refert aciem formandã, coniungitq; formatã ad interiorẽ fantasiã tota confluxerit, atq; a sensibus corporis animi aciẽ oĩno auerterit, atque ad eã, quæ intus cernitur imaginẽ penitus cõuerterit, tanta funditur similitudo spẽi corporalis expressa in memoria, vt nec ipsa rõ discernere sinatur. Vtrũ foris corpus ipsum videatur, an intus tale aliquid cogitetur. Vnde memini me a quodã audisse q̃ tã expressã, & quasi solidã spẽm feminei corporis in cogitãdo cernere soleret, vt ei se quasi misceri sentiens, etiã genitalibus flueret. Sed multũ differt verũ sopitis corporis sensibus sicut sunt dormientiũ, aut ab interiore cõpage turbatis, sicut sũt furentiũ, aut alio quodã mõ alienatis sicut sunt ꝓphetãtiũ, cũ intentio quadã necessitate incurrat in eas, quæ occurrũt imagines, siue ex memoria, siue ex alia vi occulta p quasdã spũales mixturas spũalis substantiæ, an sicut sanis interdũ contingit etiã vigilantibus, sicut iã cõmemorauimus. Nõ aũt tñ cũ appetendo in talia voluntas intendit fiunt illę impressiones imaginũ, sed etiã cũ deuitandi, & cauendi cã rapitur in ea cõtuẽda quæ fugiat. Vnde nõ solũ cupiendo, sed etiam metuendo infertur vel sensus ipsis sensibilibus, vel acies animi formanda ipsis imaginibus sensibiliũ. Itaq; aut metus, aut cupiditas quãto vehementior fuerit, tantò expressius formatur acies siue sentiẽtis ex corpore, qđ in loco adiacet, siue cogitantis ex imagine, quę memoriæ continet. Qđ ergo est ad corporis sensum aliquid corporis in loco, hoc est ad animi aciẽ similitudo corporis in memoria. Et qđ est aspiciẽtis visio ad eã spẽm corporis, ex qua sẽsus formatũ, hoc est visio cogitantis ad imaginẽ corporis in memoriã constitutã ex qua formatũ acies animi. Et qđ est intentio volũtatis ad corpus visum visionẽq; copulandã, ut ibi quædã vnitas triũ fiat, quamuis eorũ sit diuersa natura, hoc est eadem volũtatis intẽtio ad copulãdũ imaginẽ corporis, quę est in memoria, & visionẽ cogitantis.i. formã quã cepit acies animi ad memoriã rediẽs, vt fiat, & hæc quædam vnitas ex tribus nõ iã naturæ diuersitate discreta, sed vnius, & eiusdẽ substantiæ, qa hoc totum intus est, vt totum vel commune vnus animus.

De Fallacia Trinitatis exterioris hominis secundum quam homo conformatur huic seculo. *Cap.* XIX.

ANima itaq; rõnalis deformiter viuit cũ s̃m Trinitatẽ exterioris hoĩs viuit.i. cũ ad ea, quæ forinsecus sensum corporis formant, non laudabilẽ voluntatẽ, qua hæc ad vtile aliquid referat, sed turpẽ cupiditatẽ qua his inhærescit accõmodat. Sicut autẽ cũ forma, & spẽs corporis interierit, nõ põt ad eã reuocare voluntas sensum cernentis. Sic cũ imago quã memoria gerit obliuione deleta est, non erit quo animi aciem formandã voluntas recordando retorqueat. Sed qa p̃ualet animus non solũ oblita, verũ etiã non sensa, nec experta cõfingere ea, quæ nõ exciderũt augmentãdo, minuendo, & cõmutando, & pro arbitrio cõponendo, sæpe imaginatur quasi ita sit aliquid, qđ aut scit non ita esse aut nescit ita esse. In quo genere cauendũ est ne aut mentiaẽ, aut decipiat, aut opineẽ, vt decipiatur. Quibus duobus malis euitatis nihil ei obsunt imaginata fantasmata, sicut nihil obsunt experta sensibilia retenta memoriter, si neq; cupide appetantur si iuuant, neq; turpiter fugiantẽ si offendunt. Cũ autem in his volũtas relictis melioribus auide volutatẽ, immunda fit, atque ita, & cũ absunt perniciosè, & cũ adsunt perniciosius cogitantur. Male itaq; & deformiter viuitur secundum Trinitatem exterioris hominis, quia illã Trinitatẽ, quæ licèt interius imagineẽ exteriora tñ imaginatẽ, sensibiliũ eã vtendorũ peperit, nullus.n. eis vti possit etiã bene, nisi sẽsarũ rerũ imagines memoria tenerentẽ. Et nisi pars maxima voluntatis in superioribus habitet, eaq; ipsa, quæ cõmodatẽ siue foris corporibus, siue intus imaginibus eorũ, vbi quicquid in eis capit ad meliorẽ, & veriorẽ vitã referat, atq; I eo fine, cuius intuitu hæc agenda iudicat acquiescat. Quid aliud facimus, nisi qđ nos Apostolus facere ꝓhibet, cum dicit: Nolite conformari huic seculo. Quapp nõ illa Trinitas est imago Dei, nec tamen oĩno dissimilis. Cũ.n. Deus fecerit oĩa bona valde, nõ ob aliud nisi qa ipse summè bonus est, profecto inquãtũ bonũ est qcqđ est, habet non nullã similitudinẽ ipsi⁹, & si naturalẽ, vtiq; rectã & ordinatã, & si vitiosam, vtiq; turpẽ atq; peruersam. Nam & aĩæ in primis suis peccatis non nisi quandã similitudinem Dei superba, & præpostera, & seruili libertate sectantur. Itaq; nec primis parentibus nostris persuaderi peccatũ posset nisi diceretur. Eritis sicut dij. Illa autem sola imago Dei est, qua solus ipse superior est. Ea quippe prorsus de illo exprimitur, inter quã & ipsum nulla interiecta est natura.

Quod in sensu non sit vera Trinitatis imago. *Cap.* XX.

VIsionis ergo illius idest formæ, quæ fit in sensu cernentis quasi parens est forma corporis ex qua fit, sed parens illa non vera, vnde nec ista vera proles est, neque enim idẽ omnino gignitur, quia aliquid aliud corpori adhibetur, ut ex illo formetur idest sensus videntis. Quocirca id amare alienari est. Itaque voluntas, quæ vtrunque coniungit quasi parentem, & prolem magis spiritualis est, quàm vtrumlibet eorum, nã corpus illud, quod cernitur, omnino spirituale non est, visio verò, quæ fit in sensu habet admixtum aliqđ spirituale, quia sine anima fieri non potest, sed non totum ita est, quia ille qui formatẽ corporis sensus est. Ideo autem nec prolem visionis possumus dicere voluntatem, quia erat autẽ visionem, nec quasi parentẽ, quia non ex voluntate, sed ex viso corpore formata, & impressa est. Finem forsasse voluntatis, & requiẽ possumus dicere visionem ad hoc duntaxat vnum Neq; pp hoc nihil aliud volet quia videt aliquid qđ volebat. Non itaque ipsa omnino voluntas hominis, cuius finis non est nisi beatitudo, sed ad hoc vnũ interim voluntas vidẽdi finem habet visionem, siue id ad aliud referat siue non. Tanquam si quisque velit videre cicatricẽ, ut inde doceat vulnus fuisse. Aut si velit videre fenestram, vt p fenestram videat transeuntes. Omnes tales voluntates suos proprios fines habent, qui referuntur ad finem illius volũtatis, qua volumus beatè viuere, & ad illam peruenire vitam, quæ nõ refertur ad aliud, sed amanti per se ipsam sufficit. Rectæ ergo sunt voluntates, & omnes sibimet religatæ, si bona est illa, quo cunctæ referuntur. Si autem praua est, prauæ sunt omnes, & ideo rectarum voluntatum cõnexio iter est quoddam ascendẽtium ad beatitudinem, quod certis velut passibus agit. Prauatarũ hæc atque distortarum voluntatum implicatio vinculum est, quo alligabitur, qui hoc agit, ut proijciatur in tenebras exteriores. Beati ergo qui factis ac moribus cantant canticum graduum, & vę his qui trahunt peccata, velut restem longam. Sic est autem requies voluntatis quam dicimus finem, si adhuc refertur ad aliud, sicut possumus requiem dicere pedis esse in ambulando, cum ponitur, vnde alius innitatur quo

passibus

passibus pergit, sic enim aliquid ita placet, vt in eo enim aliqua delectatione voluntas acquiescat, nondum est tamen illud quo tenditur, sed & hoc ad aliud refertur, ut deputetur non tanquã patria eius, sed tanquam refectio, vel mansio viatoris.

Quòd Nec in fantasia similiter, vbi fit infinita trinitatũ alternatio. Cap. XXI.

PОrro in alia trinitate illam speciem quę in memoria est, quasi parentẽ dicimus eiu quæ fit in fantasia cogitãtis, sed nec illa vera parens, nec alia uera ꝓles est. Quamuis enim forma quæ est in acie recordantis ex ea fiat, quæ inest memorię, tñ ipsa acies non inde existit, sed erat ante illam. Difficilius iam plane discernitur, vtrũ uoluntas q̃ memorię copulat visionem, nec parẽs nec proles sit alicuius eorum, quandoquidem utrumque ita cõiungit vt tanq̃ vnum singulariter appareat, vt discerni nisi rõne possit, atq; illud primũ videndũ est, nõ esse voluntatem reminiscendi, nisi vel totũ vel aliquod eius rei quã reminisci volumus in penetralibus memorię teneamus. Quod.n. omni ex parte obliti sumus, ab eo nec reminiscendi voluntas exorit̃. Vñ intelligi põt, voluntatem reminiscendi ab his rebus q̃ memoria cõtinentur procedere. Adiunctis his simul q̃ mõ per recordationẽ credendo exprimũtur. i. ex copulatione rei cuius recordati sumus, & visionis q̃ inde facta est in acie cogitantis cũ recordati sumus. Ipsa q̃ vtrunq; copulat voluntas requirit aliud quod quasi initium est atque contiguum recordanti. Tot igitur huius generis trinitates, quot recordationes sunt, quia nulla est earum vbi hęc tria non sint. Quia vero non potest acies animi simul omnia quæ memoria tenet uno aspectu contueri, alternãtur vicissim trinitates cogitationum, fitq; illa innumerabiliter numerosissima trinitas. i. quæ facultatem numerantis excedat, nec tñ infinita, si numerus in memoria reconditarum rerũ non excedat̃. Sed hinc etiã aduerti põt aliud esse quod recõditum memoria tenet, & aliud quod inde in cogitatione recordantis exprimit̃, quamuis tñ vtriusq; copulatio vnũ & idem videatur, quia meminisse non possumus corporum species nisi tot quot sensimus, & quãtas sensimus & sicut sensimus. Ex corporis enim sensu eam in memoria cõbibit animus. Visiones aũt cogitationum ex his quidẽ rebus q̃ sunt in memoria, sed tamen infinite multiplicant̃ & variant̃. Vnum quippe solem memini, quia sicut est unũ vidi. Si aũt voluero duos vel tres, vel quot volo cogito, sed ex eadem memoria qua unũ memini, format̃ acies multos cogitantis, & tñ memini, si.n. maiorẽ vel minorem q̃ vidi memini, tam non memini quod vidi, & ideo nõ memini. Maiorem tñ pro voluntate cogito vel minorẽ q̃ memini & uidi. Quadrũ ẽt cogitare in promptu mihi est, cũ rotundũ meminerim, & cuiuslibet coloris cũ solẽ viridẽ nunq̃ viderim, & ideo nec meminerim, atq; ut solẽ ita cetera, hę aũt rerũ formę q̃a corporales sũt errat q̃dẽ animus cũ eas opinat̃ eo mõ foris eẽ, quo intus cogitat, vel cũ iterie it foris, & adhuc memoria retinent̃, vel cũ aliter ẽt q̃ meminimus cũ recordãdi fine, sed cogitãdi varie formant̃.

Quòd non solum vera sed etiam ficta per trinitatem memoria vel imaginationes aduertuntur. Cap. XXII.

SAepissime tñ credimus ẽt uera narrãtibus quę ipsi sensibus perceperunt, quæ cum ipso auditu qñ narrant̃, cogitamus, nõ uiẽ ad memoriã retorqueri acies, vt fiant visiones cogitãtium, atq; illa trinitas nõ hic vĩ expleri, quę fit cũ species in memoria latens & uisio recordantis tertia voluntate copulant̃. Sed si intelligentius cõsideremus, nec tunc excedit̃ memorię modus Neque.n. vel intelligere possem narrantẽ, si ea q̃ dicit, & si contexta tunc primũ audirẽ, non tñ generaliter singula meminissẽ, qui.n. mihi narrat aliquẽ montẽ silua exutũ, & oleis indutum ei narrat, qui meminerim species & montiũ, & siluarũ, & olearum, quę si oblitus essem. quid diceret oĩno nescirem, & ideo narrationẽ illã cogitare nõ possem, ita fit vt oĩs q̃ corporalia cogitat, siue ipse fingat aliquid, siue audiat, aut legat, vel pręterita narrãtẽ, vel futura pronunciantẽ, ad memoriã suã recurrat, & ibi reperiat modũ atq; mẽsurã oĩum formarũ quas cogitans intuent̃. Ita neq; colorẽ quẽ nunq̃ vidit, neq; sonũ quẽ nunq̃ audiuit, nec aliquid q̃d nunq̃ sensit, põt quisq̃ oĩno cogitare, ac si corporale aliquid, ꝓpterea nemo cogitat nisi quod sensit, quia nemo corporale aliquid meminit nisi quod sensit, sicut in corporalibus sentiendi, sic in memoria est cogitandi modus. Sensus.n. accipit speciẽ a corpore, quod sentit̃ & a sensu memoria, a memoria vero acies cogitantis. Voluntas porro sic adiungit sensum corpori, sic memoriã sensui, sic aciẽ cogitantis memorię. Quę aũt conciliat illa atq; cõiungit, ipsa ẽt disiungit & separat. i. volũtas. Sed a sentiendis corporibus motu corporis separat̃ sensus corporis, ne aliquid sentiamus, velut sentire desinamus, ut cũ oculos ab eo quod videre volumus auertimus, uel claudimus, vel aures a sonis, & sic de alijs. Ita motu corporis agit volũtas, ne sensus corporis rebus sensibilibus copuletur, & agit hoc quantũ põt. Nam cum in hac actione ꝓp conditionẽ seruilis mortalitatis difficultatẽ patit̃, cruciatus est cõsequens, vt uoluntati nihil reliqui fiat nisi tolerantia. Memoriã uero sensu voluntas auertit, cũ in aliud intenta nõ ei sinit inhęrere pręsentia. Nam mihi sępissime euenit, vt perfecta pagina vel epistola, nesciam quid legerim & repetam: in alio quippe intẽtio nutu uolũtatis nõ sic est adhibita memoria sensui corporis, quemadmodũ ipse sensus adhibitus est literis. Ita & ambulãtes intẽta in aliud volũtate, nesciunt q̃ transierũt. Iam porro ab eo q̃d in memoria aĩ est, aciẽ velle auertere, nihil est aliud q̃ inde non cogitare. In hac igit̃ distributione ubi quatuor species reperiunt̃, volũtas quasi ꝓlem cum parente tertia copulat. Et vndecũq; ꝓcedat, nec parens nec proles dici põt.

Quòd Ex his quæ meminimus coniicimus aut fingimus ea quæ non vidimus Cap. XXIII.

ET enim si non meminimus, nisi quod sensimus, neq; cogitamus nisi quod meminimus, cur plerũq; falso cogitamus, cũ ea q̃ sensimus, nõ utiq; falso meminerimus, nisi q̃ volũtas illa q̃ coniunctricẽ & separatricẽ huiusmodi rerũ demõstraui, formãdam cogitãtis aciẽ per cõdita memorię ducit, vt libitũ est. Et ad cogitanda ea q̃ nõ meminimus ex eis q̃ meminimus, aliud hinc, aliud inde ut sumat appellat, q̃ in unã uisionẽ coeũtia faciũt aliquid q̃d ideo falsum dicat̃, quia vel nõ est foris in rerũ corporearum natura, vel non de memoria vĩ expressum, cũ tale aliquid nos sensisse meminimus. Quis.n. vidit cignũ nigrũ, facile est tñ figurã illã q̃ vidẽdo nouimus, nigro cãdore ꝑfundi quẽ ẽt in alijs corporibus vidimus, & quia utrunq; sensimus ẽt vtrunq; meminimus. Quapropter dũ cõficta cogitamus, q̃ sigillatim sensa meminimus, videmur nõ id q̃d meminimus cogitare, cũ id agamus moderante memoria, vñ sumimus oĩa q̃ multipliciter & uarie ꝓ nostra voluntate cõponimus. Nã neq; ipsas magnitudines corporũ quas nunquam uidimus, sine ope memoriæ cogitamus. Quantũ.n. spacij solet occupare ꝑ magnitudinem mundi noster obtutus, intantũ extẽdimus quaslibet corporũ moles, cũ eas maximas cogitamus. Et rõ quidẽ ꝑgit in ampliora, sed fantasia nõ sequit̃. Quippe cũ infinitatẽ quoq; intueri rõ nõ renũciat, quam nulla visio corporalia cogitantis apprehendit. Eadẽ rõ docet ẽt minutissima corporalia infinite diuidi. Cum tñ ad eas trinitates vel minutias ꝑuentũ fuerit, quas ui sas meminimus, exiliores minutioresq; fantasias iam nõ possumus intueri, quãuis rõ nõ desinat ꝑsequi ac videre. Ita nulla corporalia nisi q̃ meminimus, aut ex his q̃ meminimus cogitamus, sed q̃a numerosę cogitari possũt, q̃ sigillatim sunt expressa memorię, vĩ ad memoriã mẽsura, ad visionẽ vero numerus ꝑtinere, q̃a licet innumerabilis sit multiplicitas taliũ visionũ, singulis tñ in memoriã ꝑscriptus intransgressibilis modus. Mensura igit̃ in memoria, in visionibus numerus apparet, sicut in ipsis corporibus est mensura q̃dã, cui numerosissime coaptat̃ sensus videntiũ, & ex uno visibili multorum cernentiũ formant̃ aspectus. Ita ut ẽt vnus ꝓp duorũ oculorum numerũ plerunq; vnã rem specie geminata videat. In his igitur rebus vñ visiones exprimuntur, quędã mensura est. In ipsis autem visionibus est numerus, voluntas autem quæ illa coniungit & ordinat, & quadam vnitate copulat, nec sentiendi aut cogitãdi appetitum, nisi in his rebus vñ visiones formant̃, acquiescens collocat, ponderi similis est. Quapropter hęc tria mensuram numerũ & pondus etiã in cęteris rebus oĩbus aduertamus.

De Imagine trinitatis in mente. Cap. XXIIII.

HVgo vbi supra. Aĩa rõnalis ex imagine Dei hẽt rõnem, & ex similitudine charitatẽ. Charitas vero in semetipsa repręsentat trinitatẽ. Hanc in præsenti fides sequitur, spes in cęlũ vsq; comitat̃, charitas perenniter amplexatur. Appareat ergo similitudo dei in moribus ꝓ natura, in operibus ꝓ iustitia, in uirtutibus pro gratia, ut moribus natura perornet̃, vt & iustitia operibus cõprobetur, vt gr̃a virtutibus compleat̃. Actor. Trinitatis imago est aĩa quo ad memoriã, intelligentiã, & uoluntatem, vel amorẽ, & hoc triplici similitudine, quia. s. hęc tria sunt vna essentia, una uita, & cũ ad se inuicẽ referunt̃ sicut illę tres ꝑsonę, & ẽt quia æqualia sunt, & quia se inuicem capiunt. In his tñ etiã triplex est dissimilitudo. s. quia ita sunt in hoĩe vno, quę tñ nõ sunt homo. Et quia homo habens illa tria non est tres, sed una persona. Et quia sunt hoĩs vnius: non autem homo vnus. Aliter autẽ assignatur in aĩa hęc imago. s. quantũ ad mentẽ, & sui notitiam & amorẽ. De mẽte.n. sui notitia nascitur, quia si super seipsam reflectatur sciet quid est, & q̃ imago dei est, a quo est, & ad quẽ finẽ est. Et ex vtroq;. s. mente & sui notitia procedit amor suipsius. Hec quoq; tria ęqualia sunt, & se inuicẽ capiunt. Similitudinem autem dei aĩa habet in se, quo ad uirtutes & effectus earũ. Nam etsi deo non conueniat credere vel sperare, proprius tñ effectus fidei est assentire primę ueritati super oĩa, & ꝓp se, quod vtiq; facit deus, etiam verius q̃ homo. Effectus spei est deo cõfidere super oĩa, & ꝓp se, hoc ẽt facit deus. Similiter & de effectu charitatis, q̃d est diligere. Sed tñ similitudo multiplex est. Prima oĩmode identitatis, quia filius dei similis est patris. Secunda

pro-

proprietatũ confirmitatis,de qua.s.dicit Aristo.Propriũ est qua litatis ẽm eam simile vel dici.Tertia repręsentationis,qua.s.aliquis patri suo similis dicitur, quando mores eius imitatur. Et hoc vltimo modo assimulatur deo homo, scilicet discreta operatione, quæ est virtutis effectus.

De Similitudine omnium rerum in anima. Cap. XXV.

HVgo vbi supra.Porro sicut mundus iste.s.visibilis quinque partita quadã distinctione est ordinatus,terra.s.aqua,aere æthere siue firmamento,ipsoq; summo cęlo,qđ empyreũ vocãt. Sic aię in mundo sui corporis peregrinãti quinq; pgressiis sunt ad sapientiã,sensus.s.imaginatio,rõ,intellectus & intelligentia. Quinq; .n. progressionibus rõnalis exercet ad sapientiam, & quatuor effectibus ad charitatẽ. Aia igitur ad similitudinẽ totius sapientię facta,oĩum similitudinem in se gerit,vñ & a philo sofis diffinita est oĩum similitudo. Habet siquidẽ in se vires,qui bus nia inuestigat,& oĩbus similis existit,cũ sit una.Similis terrę per sensum,aquę p imaginationẽ,aeri per rõnẽ, firmamento per intellectũ cęlorũ,cęlo per intelligentiã.Similis est lapidibus per essentiã,arboribus p uitã. Aialibus per sensum & imaginationẽ,hoĩbus per rõnem.Angelis p intellectũ, deo p intelligentiã. Et sicut deus oĩbus est capabilis & participabilis,sic aia capax est oĩum.Ex li. fontis v.tę. Substantia simplex forma est oĩs rei . Intelligentia igit & aia non apprehendunt res,nisi per formas suas, & forte non coniungũtur nisi cum formis,pp similitu dinẽ & conuenientiã eorũ in genere.Itaq; sicut ille virtus est receptibilis formarũ sensibiliũ, sic & aia virtus est receptibilis for marũ intelligibiliũ. Tu vero si res visibiles ponas intelligibiliũ exemplũ , apud te facilis erit imaginatio rerũ intelligibiliũ Oĩs aũt forma vnit id quod imaginat per eã, deniq; postquã intelligentia non hẽt ,ppriã formę in se, & est apprehendẽs oĩum formarũ semp, necesse est vt formę rerũ oĩum sint sibi formę . Ex li.de causis.Oĩs intelligentia plena est formis,scitq, qđ est supra se,& qđ est sub se,intelligit res sempiternas,ĝ non destruuntur, neq; caduot sub tẽpore.Ex li.Aristo.de aia.3.Est igit aia(sicut iam dictũ est supra)quodãmõ oĩa ĝ sunt.Oĩa nãq; sunt aut intelligibilia aut sensibilia.Verunth in aia nõ sunt ipsę res , sed ea rũ formę vel species. Itaq; sicut manus est organũ organorũ, sic intellectus est spẽs spẽrum, sensus quoq; species est sensibilium.

De Differentia animæ humanæ ad brutalem & ad Angelum. Cap. XXVI.

HEnnadius vbi supra.Solũ aũt hoiem credimus aĩam habere substantiuã,ĝ etiam exuta corpore viuat,& sensus suos & ingenia uiuaciter teneat.Non.n. cũ carne moritur, qñ (ut dictũ est) non carne seminat.Aialiũ aũt aię substantiuę nõ sunt,sed cũ ipsa carne carnis viuacitate nascunt, & cũ carnis interitu finiunt.Ideoq; nec rõne regunt,sic Plato & Alexand.putant,sed ad oĩa naturę incitamẽta ducunt.Hugo vbi. supra Sensum quidẽ & imaginationẽ cũ ceteris aialibus cõia habemus , vident siquidẽ visibilia,& visorũ recordant.In quibusdã ẽt sensibus nos superant,qm iustũ fuit , vt quibus nihil dandũ erat in intellectu,aliquid amplius daret in sensu.Et ecõtrario tanto maior necessitas induxit homini exercendę rõnis, quãto maiorem defectũ patit sensualitatis. Ratio aũt inde incipit , vnde aliquid occurrit,qđ nobis cũ aialibus nõ sit cõe. Actor. Aia quoq; humana in hoc differt ab angelo , quia corpori est uniblis, & quia non hẽt distinctionẽ psonalitatis, & quia viam quandã hẽt cõponendi & diuidendi intelligibilia cũ sensibilibus , quã non habet angelus.Et quia licet inter eã & deũ nihil est mediũ quantũ ad naturã,& ẽt quãtũ ad ęternã fruitionẽ,est tñ quãtũ ad psentem illuminationẽ quã ipsa recipit ab angelo, angelus aũt a deo. Itẽ quia aĩa ad beatitudinẽ ordinata est in se & in corpore, angelus aũt tñ in se.Et notãdũ q cũ psona sit naturę rõnalis indiuidua substantia,in tribus tñ est psonalitas.Vñ sequit q triplex est di stinctio psonalis.In deo.s.tñ ẽm originẽ. In angelo tñ ẽm qua litatẽ.In hoĩe ẽm vtrunq;.Quia & ẽm qualitatẽ vnus differt ab alio.Et ẽm originẽ vnus est ab alio , sicut in psonis diuinis, vbi hęc distinctio tripliciter variat.Aut.n.est origo & nõ hẽt originẽ,& sic est in patre.Aut hẽt originẽ,& est origo,& sic est in filio.Aut hẽt originẽ, & non est origo , & sic est in spũtu sancto. Ecce distinctio psonalitatis in tribus psonis ẽm tres differẽtias. Quarta vero differentia q faceret quartã psonam.s. q nec esset origo,nec haberet originem,ibi esse non potest. Talis enim persona increata esse non posset,quia distinguibilis ab alijs non esset,sed hec est diuina essentia,quæ nec distinguit nec distinguitur, sed communiter congruit personis. Harum autem omnium personalium distinctionum nulla in anima reperitur.

De quantitate animæ. Cap. XXVII.

ESt autem aia in singulis partibus corporis tota , quantum ad totalitatem essentię ideſt perfecti esse , non tamen tota idest secundum omnẽ suã potentiã vel virtutẽ siue operationem. Multitudo aũt potẽtiarum non infert maioritatem vel minoritatem in anima, sed multiplicitatem . Tanta est igitur in sui corporis vna parte vel in duabus,quanta in omnibus, sed nõ tam multiplex. Non est ergo proprie quanta quantitate,sed uirtute,& hec quantitas penes operationem attenditur.Prima aũt eius operatio est viuificare,alię vero fiunt illa mediante. Aliter etiam potest dici quanta,scilicet quantũ ad certum naturę suę terminum vel modum quem habet omnis creatura , quia solus deus est immensus . Augostinus in li. de quantitate animæ . Si figurarum planarum optima circulus est,in quo nihil est puncto potentius,quod impartabile est.Quid mirum si anima neq; corporea sit neque alicuius quantitatis, cum tamen & tãtum ualeat in corpore,ut penes eam sit regimẽ oĩum membrorum,& quasi cardo quidam in agendo cunctarũ corporaliũ motionũ. Sic.n.& pupilla quasi quidã punctus oculi est,in qua th tãta vis est vt ea dimidiũ cęlũ,cuius ineffabile spaciũ est, ex aliquo eminẽti loco cerni collustrariq; possit.Oculus ẽt aquilę q nostro breuior est, cum illa tam sublime volat , vt ẽt a nobis in tanta luce difficile cernatur,latentẽ videt sub frutice lepusculũ , & piscẽ sub fluctibus. Non est ergo mirũ,si ratio incorporalis, ĝ aspectus est aiæ, tot imagines & tantas contineat , cum corporalis oculus tanta comprehendat ẽt in bestijs . Si uero magnitudo corporis magnipendenda esset,plus nobis saperent elephanti,& asini plus apibus. Nõ ergo aberrat a uero aĩam carere oĩ corporea magnitudine, q̃uis quaslibet corporũ magnitudines imaginari queat.

Quòd Crescente corpore anima non crescit,nisi forsitan in virtute & disciplina. Cap. XXVIII.

SIc autẽ quæritur quñ aĩa non crescat pueris crescentibus & proficientibus,cum ratio & intelligentia in eo crescatur. Ad hoc sic rñdetur . Virtus est æqualitas qđã uitę,rõni vndiq; consentiens.Si aũt virtus ęqualitas est, similior est illis circulus quã quęlibet alia plana figura. Hinc est illud Horatij, cũ sapientem describit Fortis in se ipso,totus teres atq; rotundus. Si ergo circulus non qualitate sed æqualitate ceteris figuris pręstat,quãto magis uirtus non magnitudine sed congruentia rationũ atq; cõcordia ceteras affectiones animi superat.Cum aũt puer proficit laudabiliter,non ad aliud q ad virtutẽ pficit.Et si aliud est profectus,aliud magnitudo,aliud maius , aliud melius, utiq; pueri cũ crescendo pficiant , in aia nõ maiores sed meliores fiunt. Si aũt id faceret membrorũ magnitudo,eo quisq; prudẽtior esset, quo longior.Sed quęritur quomodo pfectus iste temporũ spacio,licet non mẽbrorum fiat? Ad quod rñdeo,q nec ipsa corpora ex tẽpore habent vt crescant, cũ multotiens inueniantur annosiora breuiora,non solũ in senibus,sed ẽt in pueris. Vis.n.crescendi in corporibus est,nõ in tẽporibus,in quibusdam.s.naturę numeris occultis,& ad dignoscendũ difficilibus . Est aũt uirtus & potentia quoddã genus magnitudinis , ẽm quã magnus fuisse dr non solũ Hercules gigas, sed ẽt Alexan.quinq; pedalis statura.Itẽ quęritur,quare est hoc,q puer infans non loquitur,sed crescendo hoc assequitur?Ad quod rñdeo,q aia non crescendo sed discendo hoc aliequitur. Si aũt dr crescere discendo , ergo obliuiscendo decrescit.Est th peritia crescendi genus, & crescit aia discendo,dediscẽdo decrescit,sed translato uerbo.Magni tamẽ refert,qualia sint illa ĝ discit. Nã sicut in corpore tria sunt genera incrementorũ,unũ necessariũ,quo naturalis conuenientia implet in mẽbris.Alterũ superfluũ , quod integra valitudine in mẽbris augetur,ut sexu digiti & similia.Tertiũ noxiũ,vt gibbus & quilibet tumor, qui expugnata bona valetudine supercrescit. Ita in animo sunt quędã quasi naturalia incrementa, cũ honestis & ad bene beateq; viuendũ accõmodatis disciplinis augeri dr.Cũ uero ea dicimus,q mirabiliora ĝ utiliora sunt,quãquam nonnullis rebus plurimũ oportuna de secũdorum genere super fluorum dicenda sunt.Non.n.si tibicen(vt Varro auctor est)ita populũ delectauit,vt rex fieret,ideo nostrum animum nullo artificio augendum putare debemus,quia nec maiores q humani sunt dentes habere vellemus , si audissemus q aliquis dentium morsu hostem suum occidisset. Noxium uero genus est artium, quo animi valetudo sauciatur. Nam odore & sapore mirabiliter diiudicare pulmenta,& quo lacu piscis captus sit, uel quotennis vinum sit nosse miseranda quędam peritia est.

Quòd Nec fortitudo corporalis consistat in incremento corporis vel ætatis. Cap. XXIX.

ITem quęritur quomõ vires aię ẽm ętatem aliqñ crescant,sicut & vires corporis,ĝ ipsius aię sunt?Ad quod rñdeo:Vires non magis est in corporis uel ętatis incrementis q in exercitatione ac conformatione membrorum.Inde est q pueri & iuuenes multo plus itineris conficiunt sine defectu & fatigatione quam athlete fortissimi , & quam ipsi postea cum se ad studia tradiderint.In ipsis quoque luctatoribus non tam faciunt vires magnitudo corporis quam nodi quidam & thori lacertorum & neruũ figuraque congruens,quæ tamen omnia parum ualent,nisi vis artus exercitationis accedat.Vnde sępe maiores a minoribus

bus in certamine virium vel cursu superantur. Hinc etiam celeberrime vulgatum est, hominem tollendo quotidie vitulum parvum egisse, vt cum etiam taurum sine sensu maioris oneris, qđ paulatim additur, tollere ac sustinere possit. Dum aũt quorundã aĩalium maiora corpora eo amplius aliquid habent virium, quo maiora sunt, inde est, quia naturali lege cedunt pondera minora maioribus, non mõ cum ad propriũ locũ suapte nutu feruntur, vt humida & terrena corpora in ipsius mundi medium, qui est infimus cursus, aera & ignea sursum versus. Nec ẽt cum aliquo tormento aut tactu aut impulsu in aliena ire coguntur. Nam si ex alto dimiseris duos lapides disparis quantitatis, citius maior ad terram perueniet. sed si ei minor subijciatur, eo φ ineuitabiliter occupetur, cedit profecto simulq; in solum deducitur. Item si maior sursum iacularetur, & minor in terrã iactaretur, minor repulsus ire cogeretur in cęlum. Multum tñ interest, quanto in se agantur impetu. Nã si minor aliquo vehementi tormento iactetur, & maior languidus, quãuis ab eodem resiliat, retardat illum tñ, aut etiam retro agit, pro mõ ictuum & põderum. Huic rõni congruunt vires aĩalium, pondus.n.corporis nutu aĩę actũ multũ valet magnitudine ꝓpria, sed virtus aĩę ad mouendum corporis pondus neruis quasi tormentis vtitur. Neruos autem uegetat nobilioresq; efficit siccitas calorq; moderatus, laxat aũt & infirmat humidus rigor. Vñ est φ per somnũ qui frigidus & humidus est membra languescunt, & conatus expergefacti multo est debilior. Ideoque nihil est fractius, & eneruius litargicis. Econtra uero quidam frenetici quibus vigilię, & vini vis & acutę febres.i. tot calida, plus nimio neruos tendunt atq; durant, maioribus viribus sunt, quã cum erant integra valetudine cum eorum corpus ęgritudine fit attenuatius & exilius.

Quòd Anima de viribus corporis non crescat. Cap. XXX.

HIc igitur nutu aię, & neruorum quodam machinamento, & pondere corporis, cum fiunt ea quę vires vocãtur voluntas nutum exhibet, qui ꝓmptior fit spe vel audacia. Retunditur autem timore, & multo magis desperatione. Nam in metu cum aliqua spes subest, vehemẽtiores vires apparere solent. Machinamentum vero & configuratio quędam corporis coaptat, temperatio modificat, valetudo cõfirmat exercitationis industriam, pondus dat moles membrorum, quã ętas & nutrimenta cõparant, instaurant aũt sola nutrimenta. His oĩbus qui ęqualiter ꝓualet, mirandus est viribus, & tanto est alius alio validior, quanto plus eum illa deficiunt, fitq; sępe ut pertinaci nisu, melioreq; machinamento, alius quamuis paruum corporis pondus egerit, alium maiori mole prǽditum uincat, rursusq; nõ nunquã tanta moles est, vt ẽt si imbecilliore nisu agatur, obruat tñ paruum aduersarium multo vehementius innitentẽ. Nõ ergo crescit aĩa cum puer crescit in viribus. Nam cum puero nutus sit integer ad trahendum aliquid vel repellendum. Veruntamen propter recentem minusq; perfectam cõfirmationẽ adhuc sunt inhabiles propter humorem qui in illa ętate exuberat. Marcidi propter nullam exercitationem languidi. pondus vero corporis adeo est exiguum, ut ne ab alio quidẽ impactum grauiter vrgeat, oportunius ad accipiendam quam ad inferendã molestiam. Hęc autem postea omnia per ętatem adduntur corpore non anima crescente. Item si anima crescit de viribus corporis quibus solum nutum accommodat, quanto magis crescere dicẽda est de copia doctrinarum, quam ipsa sola possidet? Quod si crescit anima cum uires illę crescunt, decrescit ergo cum deficiunt, ut in senecta, & in labore studiorum. Sed hisdem temporibus doctrinę augeri solent & extrui. Nihil aũt eodem tempore simul augeri potest & minui. Non ergo crescit anima de uiribus maioribus in maiori ętate. Alioquin dicenda erit crescere de insania & frenesi, de quibus plerunq; vires crescunt.

Quòd Anima corpori non commensuratur, licet per totum diffusa sentiat. Cap. XXXI.

POst hęc quęritur cur aĩa sentit vbiq; corporis si non tanta est, quanta & corpus. Ad quod respõdeo. Sensus est passio corporis per se ipsam non latens aĩam. Potentior aũt & melior est aĩa quam totum corpus. Si igitur oculi tãtum per aĩam possunt, ut ibi sentiant ubi non sunt, quanto magis hoc ipsa põt aĩa.i. ut aĩa ibi sentiat ubi non sit localiter diffusa, qñ quidem oculus qui corpus est visum non in loco suo patitur, qđ tñ nunquam sine aĩa pateretur, deniq; si magnitudo corporis magnipendenda esset, elephas hoĩe plus saperet, odore autẽ & sapore mire pulmenta diiudicare, & quo lacu piscis captus sit, vel quo territorio vinũ nosse miseranda quippe quędam peritia est. Et his artibus cum quasi creuisse aĩa ur, quia neglecta mente defluxit in sensus, nihil aliud q̃ tumuisse uel etiam cõtabuisse indicãda est. Idẽ in li. de mortalitate aĩę. Moles quidẽ oĩs qui occupat locũ nõ est in singulis partibus tota, sed in oĩbus. Quare alia pars eius alibi est, & alibi alia. Aĩa uero non mõ uniuersę moli corporis, sed ẽt vnicuiq; particulę illius tota simul adest. Partis enim corporis passionẽ tota sentit, nec in toto tñ corpore. Cum enim quid dolet in pede oculus aduertitur, lingua loquitur, manus admouetur, quod non fieret, nisi id quod animę in eis partibus est, & in pede sentiret, nec sentire quod ibi factum est, absens posset. Non.n.nũcio aliquo credibile est fieri nõ sentiẽte qđ nũciat, quia passio q̃ fit nõ per cõtinuationẽ molis currit, vt ceteras aĩę partes q̃ alibi sunt latere nõ sinat. Sed illud tota aĩa sentit qđ in particula pedis fit, & ibi tñ sentit vbi fit. Tota igitur singulis partibus simul adest, q̃ tota simul sentit in singulis. Nec tñ hoc mõ adest tota, vt candor vel alia huiuscemodi qualitas in vnaquaq; parte corporis tota est. Nam quod in alia parte patitur candoris immutationem, potest ad candorem qui est in alia parte non pertinere. Quapropter secundum partes molis a se distantes, & ipse a se distare conuincitur. Non autem ita esse in anima per sensum, de quo dictum est, probatur.

Quòd Animę & lacertarum ac vermium incorporeę sunt & indiuisibiles. Cap. XXXII.

IDem in li. de quantitate aĩę. Sed hic quęritur de caudis lacertarũ, quę amputatę a certo corpore palpitant, quę palpitatio mirũ est si sine aĩa fiat. Si aũt fit per aĩam, qñ aĩa nullũ habet spaciũ, quę ẽt pręscidi cum corpore põt. Ad quod rñdeo, ignem & aerẽ q̃ duo per aĩę ꝓsentiã tenent in corpore terreno & humido, ut oĩum quatuor fiat contẽperatio, dum post eiusdẽ aĩę abscessum ad superna euadere ac se mouere expediunt illa corpuscula, tanto cõcitatius quãto plaga recentiore subito erũpũt, deinde motum languescere. Postremo desinere dum minus minusq; fit quod effugit, ac deinde totũ euolat. Sed huic rõni obuiat qđ nuper aspexi in vermiculo qui multipes appellatur. Hunc.n.cũ unus de adolescẽtibus, quos ego in Liguria docebã, uerso stilo quẽ tenebat, medium ꝑcussisset. continue ambę partes corporis ab illo vulnere in contraria discesserunt, tanta pedũ celeritate ac nihilo imbecillore visu, quam si duo huiuscemodi animantia essent. Quo miraculo exterriti, causęq; curiosi, attulerunt eadẽ frustra ad me & alipiũ adhoc alacriter currẽtia. Neq; nos parũ cõmoti, ea currere in tabula quaqua versum poterant cernebamus, atq; unũ ipsorũ stilo tactũ cõtorquebat se ad doloris locũ, alio nihil sentiẽte sed suos alibi motus peragẽte. Quod plura tentauimus quatenus id valeret, atq; vermiculũ immo iã vermiculos in multas partes conscidimus. Ita oẽs mouebantur, vt totidẽ separatim natos, ac sibi quoq; vixisse putare possemus, nisi a nobis id factũ fuisset. Sed nihil est, φ istum vermiculũ pueriliter timeamus, quamquam viuacitatis & numerositatis eius causam non valeamus afferre: cum nobis constet multis rationibus animam non contineri loco, & ideo nullius talis esse quantitatem qualem cernimus in corporibus.

Ostensio Eiusdem sententia per exemplum. Cap. XXXIII.

CVm sonus ad aures pertineat, significatio ad mentẽ, sic est in aliquo noĩe sonus & intelligentia, uelut in animãte corpus & aĩa. Et cũ nomẽ per litterã tanquã ꝑ partes diuidi põt, intelligentia non põt, quia nec longa nec lata est. & cũ noĩe ita diuidit, quasi dilaniato corpore aĩa discedit, qñ significationem quã habuerit perdit. In quibusdã tñ noĩbus uiuũt partes literarum, quasi frusta corporũ aĩa non diuisa, ut in hoc noĩe lucifer, quod in duas partes sectũ in utraq; uiuit uel potius quasi uiuit. Non.n.eandẽ uitã.i.significationẽ hẽt diuisum quã integrũ. Sũt aũt locus & tempus duo q̃dã, quibus oĩa quę sequunt occupant, vel potius q̃ occupant. Quod oculis sentimus, ꝑ locũ diuiditur, quod auribus, per tẽpus. Sicut aũt ille uermiculus plus loci totus quàm pars eius occupabat, ita maiorẽ tẽporis morã tenet, cũ lucifer dr, q̃ si luci tñ diceret. Quare si hoc uiuit significatione in ea diminutione tẽporis q̃ diuisio illo sono facta est, cum eadẽ significatio diuisa non fit. Non.n.ipsa ꝑ tẽpus distendebat, sed sonus, ita existimandũ est secto uermiculi corpore quãquã in minori loco pars eo ipso quo pars erat uiueret, nõ oĩno aĩam sectã, nec loco minore minorẽ esse factã, licet integri animantis mẽbra oĩa per maiorẽ locũ porrecta simul possederit. Non.n.locũ ipsa, sed corpus quod ab eadẽ agebat tenebat, sicut illa significatio nõ distenta ꝑ tẽpus, oẽs tñ noĩs literas suas moras ac tẽpora possidentes, ueiut aĩauerat atq; compleuerat. Actor. Ex his uerbis Augustini patet, φ etiam animę lacertarum incorporeę sunt indiuisibiles. Vnde constat, quòd immateriales sunt, & de nihilo factę. Quod si uerum est, etiam in singulis animalibus singulę animę creantur nouę, non nascuntur de traduce.

De Loco animę corporali. Cap. XXXIIII.

CAssiodorus in li. de Aĩa ergo tota est in partibus suis, nec alibi minor, alibi maior, sed alicubi intentius, alibi remissius ubi tñ uitali intentione porrigit colligit in unũ & copulat, mẽbra sua nõ sinit diffluere uel contabescere, quę uitali uigore custodit. Huius ergo susceptę ꝓsentia corporis uita est. Mors aũt eius abscessus. In corpore aũt posita, ubiq; cogitatione quasi distendit, nec tñ a se uel a corpore discedit, sed in seipsa tanquam

in magno currens ſpacio peruagat̃. Actor. Anima eſſe dr̃ in loco multipliciter. Dr̃ enim eſſe aliquod in loco ꝓprie per circũſcriptionẽ, & ſic cõuenit ſoli proprie: Minus aũt proprie per diffinitionẽ. vel per determinationẽ, & ſic conuenit angelo & aĩę ſeparatę. quia ita eſt vtcunq; alicubi quod nõ alibi. Tertio mõ per pręſentiã in operatione, & ſic dr̃ deus eẽ oĩ loco. Aĩę aũt cõueniũt oẽs illi modi. Primus tñ non eſt ꝓprie, ſed per accidens. ſ. inquantum eſt corpori, & corpus quidẽ ꝓhibet aliud corpus a loco in quo eſt, ſed nec aĩa corpus, nec ecõtrario. Verũ ſicut corpus vnũ aliud, ſic aĩa animã ꝓhibet a loco ſuo, quia ſeparantur ab inuicẽ & eſſentia & operatione, & loco, vñ non pñt duę aĩę in eodẽ corpore eſſe, nihil tñ ꝓhibet dęmonẽ eſſe in humano corpore, licet aĩa ſit in qualibet eius parte, quia aĩa eſt ibi ꝑ unionẽ dęmõ aũt nequaquã, ideo pñt ibi ſimul eſſe. Quidã ẽt dicunt, ꝙ dęmõ in vacuitate ventris vel capitis eſt, ubi anima nõ eſt. Vugo ubi ſupra. Aĩa ſi corporea eẽt, partibilis eſſet, & partes haberet, nec tota ſimul in vno loco eẽ poſſet. Nullũ. n. corpus totũ ſimul aũt tangi aut tangere poteſt. Aĩa vero in quibuſq; ſuis motibus vel actibus tota ſimul adeſt tota videt, tota tangit. tota diſcernit, tota meminit &. Quodãmõ tñ loco circũſcribit̃, q̃a in carne clauditur. Ideoq; & in loco eſſe & locata dr̃, quia dũ alicubi præſens eſt, alibi nõ eſt. Nec tñ corporalẽ dimenſionẽ aut circũſcriptionẽ habet, quia corporalis quãtitatis expers eſt, ſed quia per præſentiam & operationẽ in loco cõcludit̃, localis & ipſa dr̃, non tñ ſicut corpus, cui ſm locũ principiũ & mediũ & finis aſſignat̃, nec ita ꝑ ſpacium loci ſiſtit̃ aut mouet̃, & maiore ſui parte maiorẽ locum & breuiorem occupet, minorq; ſit in parte quam in toto. Per omnes quippe corporis particulas tota ſimul adeſt.

Adhuc De eodem. Cap. XXXV.

ACtor. Notandũ ergo ꝙ eſſe in loco per diffinitionẽ conuenit aĩę ratione ſubſtantiæ, quæ eſt terminata & finita. Vñ ei conuenit ita eſſe alicubi, quod non alibi, ad differentiã diuinę ſubſtantię, quæ interminata eſt & infinita & ideo vbiq;. Et hic modus eſſendi in loco cõuenit aĩæ ſeparatę. Eſſe vero per pſentiã in loco ei cõuenit ꝑꝑ operationẽ. Vñ Iohan. damaſcenus de angelo dicit, ꝙ ẽ vbi operat̃. Eſſe ꝑ vero in loco ꝑ circunſcriptionẽ ei cõuenit ꝑ accidens. i. ꝑ eã quæ eſt ad corpus vnionẽ. Debet̃ ergo ipſi eſſe in loco per determinationẽ rõne ſubſtãtiæ. Eſſe per pſentiã rõne operõnis. Eſſe ꝑ circũſcriptionẽ, ſed ꝑ accidẽs rõne corporis. Itẽ notandũ ꝙ hæc tria ſe habẽt hoc mõ, vt eẽ per pſentiã ponat ſolũ coexiſtentiã rei & loci. Eſſe uero per determinationẽ ponat coexiſtentiã, & ẽt ſuperaddat terminationẽ & diſtinctionẽ. Eſſe vero ꝑ circũſcriptionẽ ſuperaddatis dimẽſionẽ. Cũ ergo dr̃ deus eſt in loco per pſentiã, ſenſus eſt, quia nõ abeſt loco, ſed eſt ſimul cũ illo, ita vt hoc quod dico ſimul cũ illo, nõ notet paritatẽ. Cũ vero dr̃ angelus eſt in loco ꝑ determinationẽ vel aĩa ſenſus eſt, ꝙ nõ abeſt loco, imo pſens in illo & non in alio. Cũ vero dr̃ corpus in loco eſt ꝑ circũſcriptionẽ, ſenſus eſt, pſens eſt cũ illo loco ens in illo loco & non in alio, & ẽt in tanto ita ꝙ in minori vel in maiori loco eſt. Eſſe ergo in loco per pſenciã nõ excludit pluralitatẽ loci. Eſſe vero in loco ꝑ determinationẽ excludit pluralitatẽ loci, & ẽt minoritatis vel maioritatis loci aſſignationem. Eſſe aũt per circũſcriptionẽ excludit tñ loci pluralitatẽ. Igit̃ aliquid dr̃ eſſe in loco corporali ſm tres modos. Primo vt ſit in loco vt nõ determinet̃ ei locus corporalis, & ſic dr̃ deus eſt in loco corporali. Secundo vt determinet̃ ei locus corporalis nõ quantũ ad ſubſtantiã, ſed quantũ ad operationẽ, & ſic ſpũalis. ſ. ſubſtantia creata. Tertio mõ ut determinet̃ ei locus corporalis, & quantũ ad ſubſtantiã, & quantũ ad operationẽ, & ſic ſubſtantia corporea. Cũ. n. diuina ſubſtantia nullã depẽdẽtiã habeat ad locũ corporalẽ, nec quãtũ ad eẽ, nec quantũ ad operari, nõ determinabit ſibi locũ corporalẽ. Spũalis vero ſubſtantiæ quantũ ad operari determinat̃ locus corporalis, maxime rõne illarũ operationũ, quas facit in corpus vel ꝑ corpus q̃ quidẽ operationes habẽt ſuã depẽdẽtiã, & quãtũ ad eſſe, & quantũ ad operari a cõtinẽte corpore. Ideoq; determinatur ei locus quantum ad ſubſtantiam, & quantum ad operationem.

De Loco eiuſdem ſpirituali. Cap. XXXVI.

POrro intellectualis locus dr̃ dupliciter. ſ. ſimpliciter & ſm quid. Simpliciter qđ eſt corporale in ſe, ſed tñ rõne contenti dr̃ ſpirituale. Secũdũ primũ modũ ponit̃ locus ſpiritus creati dupliciter. Vno mõ vt nihil ſit extra qđ contineat, & hoc mõ ponitur locus ſpiritualis ſubſtantię terminatio ſiue finis ſuę virtutis & potentię. Cuiuſlibet enim ſpiritus creati eſt & potentia finita & eſſentia, nec eſt iſta poſitio mirabilis. In genere. n. corporum eſt aliquod corpus cõtinens & nõ cõtentũ ab aliquo extra, ſed ſe ipſo cõtentũ & terminatũ, ut ultimũ cęlũ. Multo ergo magis hoc eſt poſſibile in ſubſtantia ſpũali incorporea. Alio mõ ponitur locus ſpũalis ut ſit aliquid extra cõtinẽs, & ſic ipſe increatus ſpũs ſm quẽdam modũ põt dici locus ſpũalis, in quo habẽt quieſcere, & ad quem moueri, & in quo contineri & ſaluari ſpirituales ſubſtãtię. Nec accipit̃ ſm ambitum dimenſionis continentia, ſed ſecundum ambitũ virtutis, intra quem ambitum currunt ſpirituali motu animę & angeli. Et quod dr̃ de angelis ꝙ extra mittant̃, intelligendum eſt non extra ambitum huius virtutis diuinę. ſed quia egrediũtur extra ambitũ illius, in quo maxime relucet ſua operatio. ſ. cęli empyrei. Sic ergo duobus modis ponitur locus ſpũalis per ſe. ſ. terminãs intra locus proprius. Continens extra locus cõis. Secundũ qnid aũt dr̃ locus. ſ. ſpũalis locus corporalis in quo operat̃ ſpũalis ſubſtãtia, ſed corporalis eſt in ſe & ſimpliciter, ſpũalis vero rõne operationis ſubſtancię ſpũalis in eo. Et locus hoc mõ dictus non eſt locus per ſe, ſed ꝑ accidens. Nam ipſa operatio ꝑ illud dr̃ eſſe in loco, & iterum ꝑ operationem ſpũalis ſubſtantia. Vñ ibi intercedit duplex mediũ, ſiue duplex ꝑ aliud, & ideo duplex per accidens. Dicitur ergo deus locus vt continens cõe nulli appropriatũ, & differentia nulla eſt ex parte cõtinentis, ſed ex parte contentorum ab eo. Sicut enim prima cauſa eſt in omnibus cauſatis ſm vnũ modũ & diſpoſitionem. Res aũt cauſatę non ſunt in ea ſm unam diſpoſitionem, quia non ęqualiter participant bonitatem cauſę, vt dicit philoſophus. Sic diuina ſubſtantia quantum eſt de ſe ſm ambitum uirtutis, uno modo continet ſpirituales ſubſtantias creatas. Ipſę tamen quantum eſt de ſe diuerſum habẽt ordinẽ in ambitu virtutis diuinę, & ſic differt circunſcriptio ipſarum ſpũalium ſubſtantiarum. Verum licet prima eſſentia ſit continens omnes ſpiritus circunſcriptos, non tñ habent in ea proprie circũſcriptionem differentem, quia non habent longitudinem & latitudinem & profunditatem, ſecundum quam in ea diuerſi ſpiritus creati ſituentur intelligibiliter, ſicut eſt de loco corporali, ſed habet ambitum virtutis in operatione: intra quẽ poſſunt currere diuerſę animę, & angeli qui dicunt̃ extra mitti reſpectu cęli empyrei.

Iterum De Vtroq; Cap. XXXVII.

CVm autem dicat Diony. ꝙ duo lumina indiſtincta ſunt in eodem loco, non tñ confuſa, multo magis ſpũales ſubſtantię eſſe videntur. Sed ſi locus dicatur ſenſibilis, dico ꝙ pñt eſſe in eodem loco. Si vero intellectualis, diſtinguendum eſt. Nã aut dr̃ vt communis locus, quemadmodum dr̃ deus locus, & ſic iterum nihil prohibet eſſe in eodem loco. Aut dicitur vt locus proprius, & hic qui attenditur quantum ad terminum uirtutis, vel etiam qui ſm figurationem operationis, & ſm hunc modũ non pñt eſſe duę ſpũales ſubſtantię in eodem loco, quia non operant̃ ſm idem in eodẽ loco, ut dicit Damaſcę, quemadmodũ non eſt poſſibile duas animas rõnales eẽ in vno corpore. De luminibus reſpondetur, ꝙ non eſt ſimile, quia non ſunt corpus, ſed corporum formę. Nihil aũt prohibet plures formas eſſe in eodem ſuſceptibili, quarũ vna ab alia diſtincta eſt. Spũales autem ſubſtantię ſunt hoc aliquid: & iterum ſi ponerentur corpora eſſe, nõ ſequeretur ꝙ ſpũales ſubſtancię poſſent eſſe in eodem loco ſpũali, ſed ꝙ in minimo loco corporali. De dęmoniacis dico, ꝙ nihil ꝓhibet dęmonẽ & animã eſſe in corpore ſm diuerſam omnino operationem. Anima. n. eſt in corpore vt perfectio, & motor uoluntarius, dęmon aũt vt motor violentus. Itaq; ſpũalis ſubſtãtia non eſt in loco corporali, niſi per accidẽs ratione vnionis ad corpus, vel rõne operationis in corpus. Cum aũt locus animę dicat̃ vel per ſe vel per accidens. Locus animæ qui eſt per ſe idem eſt in anima ſeparata & coniuncta, quia huius locus ponit̃ terminatio & finis ſuę virtutis & ſubſtantię. Vnde in li. de anima & ſpiritu. Sicut deus vbiq; eſt in ſemetipſo, ſic anima vbiq; eſt in ſemetipſa, quodammodo, & per hoc ibi eſt anima poſt corpus, ubi erat agens in corpore, ſicut & deus ibi eſt modo, ubi fuit priuſquam fieret mundus. Vbi etiam foret, ſi mundus non eſſet. Si uero dicatur locus per accidens, qui ſcilicet eſt corporalis, dicendũ, ꝙ ſpũalis ſubſtantia dr̃ eſſe in loco corporali, non ſolũ ratione operationis, ubi. ſ. operatur ſm potentiã actiuã, ſed etiam rõne paſſionis, vbi. ſ. operatur ſecundum potentiam receptiuam ideſt ubi ſuſcipit paſſiones gaudij vel pęnę. Ibi ergo determinatur locus animę ſeparatę, in quo ſuſcipit lætitiam uel pęnam, vt cœlum empyreum, & purgatorium, vel infernum.

De Motu animæ locali. Cap. XXXVII.

ARiſto. in li. de anima. De motu locali quo mouetur anima, manifeſtũ eſt, ꝙ non eſt a potentia vegetabili, ſiue a uirtute nutritiua. Semp enim motus huiuſmodi fit ꝑꝑ aliquid, & eſt actu cũ fantaſia, aut appetitu. Nihil. n. mouet̃ niſi aut ꝑ deſiderũ, aut per fugã ab ipſo, niſi motus eius ſit violentus, vt ſupra dictum eſt. Actor Cũ aũt locus ſubſtãtię ſpũalis dr̃ tripliciter. ſ. locus cõis intellectualis. i. ipſe ambitus diuinę virtutis. Et locus ꝓprius per ſe. ſ. ambitus ꝓprię uirtutis. Et per accidens locus corporalis, ubi opat̃: primo mõ nõ mutat locũ, ſed mutat̃ in loco, q̃a inter ambitũ diuinę virtutis decurrit. Scđo mõ nõ mutat locũ, nec mutat̃ in loco, q̃a nõ relinquit ambitũ proprię virtutis. Ter-

tio

tio modo mutat locum, & mutaẽ in loco. Sed aliud est mutare locum aliud moueri per locum. Nam quod mouetur ꝑ locum, per loci spacium distenditur, ut pars parti se cōmetiatur, & sic solum corpus mouetur per locum. Quod verò mutat locum ꝓcedit de loco ad locum, sed non est necesse, ꝙ distēdatur per spacium loci. Spiritualis ergo substantia non mouetur per locū, quã uis mutet locum, qa non habet de se partem cōmetientẽ parti corporali, eiusq; motus est subitus, & totus simul. Porro anima qñ a corpore separaẽ, localiter moueẽ. Dẽ tñ per locum non moueri, quia nõ trãsit per locū eodem mõ quo corpus, ita. s. vt pars se cōmetiaẽ parti, cum spũalis sobstantia partẽ non habeat cōmetientẽ se parti corporali. Dẽ ẽt moueri per tẽpus quia modo est in vno loco, & iã in alio. Motus aũt eius est subitus & simul totus. Quodãmõ tñ (vt dictum est) loco circumscribitur, quia in carne clauditur. Ideoq; & in loco esse, & locata dẽ, quia dum alicubi præsens est, alibi non est. Nec tñ corporalem dimensionẽ aut circūscriptionẽ habet, quia corporalis quantitatis expers est. Sed quia per præsentiã & operationem in loco concluditur, localis & ipsa dẽ, non tñ sicut corpus, cui ẽm locum principium & medium & finis assignatur. Nec ita spacium loci sistitur aut mouetur, ut maiore sui parte maiorem locum, & breuiorẽ occupet, minorẽq; sit in parte q̃ in toto. Per oẽs quippe corporis particulas tota simul adest. Ex libro fontis vitæ. Locus nõ est nisi applicatio superficiei corporis ad superficiẽ alterius corporis. Substantia vero simplex locum non occupat, & omne quod non habeat eam distat secundum essentiam ab omni.

Quod Rationalis anima non sit virtus organica siue corporea. Cap. XXXIX.

Actor. Quia vero dicit Iohãnicius ꝙ de ordinatiua & cōpositiua virtute procedont fantasia in fronte, cogitatio in cerebro, memoria in occipitio. In li. quoq; de differẽtia spũs & aĩę legitur, ꝙ intellectus & prouidentia & cogitatio fiunt per speciẽ quæ est in ventriculo priori capitis & in medio, rõ ẽt debilitatur media capitis cellula debilitata. Ex his huiusmodi videri põt alicui ꝙ anima rõnalis cū suis uiribus sita sit in organo vel in organis, ac ꝑ hoc ꝙ sit organica virtus atq; corporea. Sed sciẽdum ꝙ rõ uel intellectus in media cellula capitis, & in spiritu mediæ cellulę dẽ esse, nõ quia sit actus illius partis corporis, sed quia spẽs abstrahit a fantasmatibus, quæ tanq̃ in vehiculo sunt in spiritu cellulę illius. Porro ẽm Auicennam & Algazelẽ duę sunt causę quibus anima retrahitur ab actu intelligendi in corpore, in dolore capitis lęsioo vna, quia de natura ipsius animæ est, ut cum multū circa unū occupaẽ, ab alio retrahaẽ. Maxime uero occupatur circa id quod maxime monet, dolor aũt lęsiuus medię cellulę maxime mouet, & ideo retrahit animã ab actu intelligendi & ratiocinandi. Sicq; per accidens impediri contingit in corruptione cellulę capitis, & non per se. Alia uero causa, quia motus animę fortiores excludunt debiliores. Cū aũt corrumpitur caput anterius uel posterius confortatur fantasia uel memoria. Nam si corruptio fiat anterius per frenesim aliquid aliud, multa erunt ibi fantasmata, & inordinate fortiterq, mouẽtia. Eritq; retractio animę ab actu rõnis ac memorię. Si uero nimis sicca sit & frigida cōplexio cerebri, tunc memoria confortatur in parte posteriori, & fantasmata teneñ fortissime. Tūcq; iterū fiet retractio rõnis ab actu suo, & sic iterū ꝑ accidẽs impedẽ usus rationis, sicut in freneticis, & maniacis, ac melãcolicis. Tertiã quoq; causam possumus addere, uidelicet ꝙ licet intellectus ratio non sit uirtus in organo sita tñ accipit ab illis, quę sitę sunt in organo, ut a sensibus, & fantasia. Ideoq; illis impeditis per corruptionem impediẽ ẽt actus intelligendi per accidens & non per se. Si aũt obiciatur ꝙ ẽm Aristo. intellectus egrediẽs de potentia in actum, ut frequenter lassatur, quia frequentiã intelligendi inducit ei lassitodinẽ, quod etiã probat per experimentū, lassatio uero sicut dicit Auicenna, non fit nisi per inobedientiã organi ad uirtutem mouẽtem, sicq; uiẽ intellectus esse uirtus in organo sita corporali. Responderi põt, ꝙ lassitudo quidẽ accidit ex frequenti intelligere, non propter intellectum ipsum, sed propter illa quæ antecedenter ordinantur ad ipsum, ut sunt motus fantasmatum & discursus spiritus animalis, qui nimis calefacit ac desicat caput, caosatque lassitudinem.

Rationes collecta ad idem probandum. Cap. XL.

Quod autem rõnalis anima non sit uirtus corporea uel organica, multis qdem signis & rõnibus ꝓbabilibus, & etiã necessarijs põt ostendi. Nam quæcunq; uirtus est corporea. i. actus alicuius organi ꝑ se debilitatur eiusdem organi debilitate, & confortatur bona ipsius habitudine, quod per inductionem patet io omnib. uirtutibus in organo situm habẽtibus. Virtutes autem animę rationalis, nequaqũam per se debilitantur, alicuius partis corporis debilitate, nec per se iuuantur bona ipsius habitudine. Quod patet ꝑ hoc, ꝙ species impressa in organo corporeo semper est particularis. Rationes autem veri, uel boni, quæ sunt in anima rationali sunt uniuersales. Ergo uirtutes eius per se non sunt corporeę. Item nulla uirtus corporea se appræhendit, uel instrumentum suum, sicut patet per inductionem omniom. s. sensuū interiorum & etiam exteriorum, ut imaginationis ac cęterorum. Tales enim uirtutes non apprehendūt nisi organo corporis aliquid passo. Nullum ergo organum patiẽ a se ipso, nec a uirtute quæ est in ipso. Sic enim semper patereẽ. Cum igitur intellectus ac cęterę uirtutes animę rationalis apprehendant se, & omnia instrumenta uirtutum, patet quod non sunt uirtutes corporeę. Pręterea uirtutes corporeę nihil appręhendunt, nisi sub diffinitione ac motu sicut patet in tactu. Ethichus. n. non sentit calorem suum, licet maior sit q̃ febricitantis, eo ꝙ iam quasi uersus est in naturam, & assimilatur mẽbris. Intellectus autem cæteręq; uirtutes animæ rõnalis appræhendunt quicquid est in ipsis, siue sit qualitas rationalis, siue adueniens. Item secundum Aristote. nulla uirtus hñs in organo situm, appræhendit omnia. Non enim talium instrumenta complexionata sunt, nisi ad appræhendendum sensibilia, ut speciem qualitatis sensibilis & figurã quantitatis. Intellectus autem appræhendit omnia, diuidens inter subiectum accidens, ac determinãs rẽ subiecti per eius substantialia. Ergo separatus est ab omnibus, non habens organum complexionis alicuius. Item omnis uirtus corporea lęditur ab excellenti appræhenso, ita ꝙ postea minus appræhendit. Quod fit duobus modis, uno. s. quando res mouet plus quã uirtus mobilis sit, & sic lęduntur omnes appræhensiuę exteriores ab excellenti sensibili appræhenso. Alio modo ex frequentia ipsius uirtutis corporeę, sicut ex frequenter imaginari lęditur imaginatiua, & alię interiores organicę. Et ex frequenter intelligere & ratiocinari efficitur anima rationalis habilior & mobilior ad hoc ipm. Similiter excellẽti intellecto melius intelligit minus intelligibile. Præterea omnis corporea uirtus nobis cōis est cū animalibus cæteris. Nam bruta quædam habent oẽs sensus & uirtutes quæ determinantur in tribus cellulis capitis. Anima uero rõnalis cum suis uiribus inest solum hominibus, in quorū capitibus non determinatuẽ illi cellulę terminus. Præterea uirtutes corporeę confortantur, & accipiunt quasi generationem uel augmentum, ꝑ processum temporis, ẽm ꝙ alteratur cōplexio sui organi, & debilitaẽ in senectute, qñ. s. iam nõn sit sufficiens restauratio deperditi in organis. s. a. 40. uel 50. annis & ultra. Illo aũt tẽpore intellectus ac cęterę uirtutes rõnales aĩę, sunt in maximo sui robore. Nõ est itaq; uirtus corporea rõnalis aĩa.

Alia Rationes ad idem necessaria. Cap. XLI.

Prędictis rõnibus ac signis probabilibus addi possunt & alię ad idem demonstrandum necessariæ. Quicquid enim est perceptibile specierum indiuisibilium corporis quantitati quanti diuisione, ipsum est incorporeum & indiuisibile. Nã si dẽtur oppositum, tunc erit aliquid corporeum ac diuisibile specierum indiuisibilium susceptibile. Qood eo patet falsom esse, quia species ꝑ accidens diuiditur subiecti diuisione. Anima uero rationalis secundum uires suas est specierum indiuisibilium susceptibilis. Si. n. species intelligibiles diuiderentur, aot diuiderẽtur per se, aot per accidens. Si per se, cum nihil diuidatur per se, nisi quantum essent species quantitatis continuę uel discretę. Neque enim sunt linea uel superficies, aut corpus uel tempus aut locus nec oratio uel nomerus. Si uero per accidens diuiderentur, tunc diuidereñ diuisione eius quod per se diuiditur. Et ẽm hoc intellectus haberet situm in partibus quantitatis. Ex quo duplex inconueniens sequeretur. Vnum ꝙ intellectus esset corpus, qđ iam improbatū est multis rõnibus. Alterū uero ꝙ uniuersalia q̃ sunt in anima, essent ibi per accidens situm habentia. Cumq; oẽ situm habens eo modo quo habet, habeat figuram determinatã, secundum hoc omnia uniuersalia figurę determinatę essent. Et sic uniuersalia essẽt particularia. Homo. n. in figura determinata nõ cōuenit omni homini, sed alicui singulari, ut Socrati uel Platoni. Item intelligere contingit abstractum, quod a materia & appẽditis materię & consequentibus illam est separatum. Cum ergo intelligibile non habeat, nisi duplicem comparationem scilicet ad intellectum, & ad rem cuius est species intellecta, huius separationem oportet fieri de intelligibili ex altera comparationum istarum. Non autem fit ex illa quæ est ad rem, quia res frequenter est cum materia, & appenditijs materiæ, ac consequentibus eam. Relinquitur ergo quod fiat ex illa comparatione quæ est ad intellectum. Cum igitur huiusmodi separatio simplex etiam, & immateriale, & incorporeum esset dat intelligibili, propter intellectum necesse est intellectum per se ac primo esse simplicem & incorporeum, similiter & animam rõnalem. Præterea quęcunq; uirtus est potens super corporea & incorporea, ipsa est incorporea. Nulla quippę uirtus corporea siue sit animæ, ut sensus exterior uel interior siue corporis, ut calidū uel frigidū, extendiẽ extra corpus sibi obiectū. Virtus aũt aĩæ rõnalis potẽs est sup utraq; in appræhendẽdo. Intelligibi-

ligibilium.n. quædam sunt corporea,quædam incorporea, licet omnia incorporea, sunt inquantū intelligibilia.Oēs hę rōnes ,p b bilcs ac necessarię sumptę sunt ab Auicēna & Algazele.Qui bus etiā alias possumus adicere.Nā virtus materialis aīæ sensibilis delectat in medijs,corrumpit in extremis.Sed virtus intus intelligibilis non sic.Non.n.fatigatur intelligendo. Et si intelligat valde intelligibilia,non ideo minus intelligit alia . Post oīs virtus materialis debilitatur per recessum ab eo in quod agit, vt virtus calefaciendi,sed intellectus indifferenter se habet,siue intelligibile sit propinquum siue remotum.

De Vnione animæ ad corpus. Cap. XLII.

AVgusti.in li.de aīa & spiritu Deus itaq; sola charitate,nulla sui necessitate rōnales spūs creauit,vt eos suę beatitudinis participes faceret,aliosq; in sua puritatæ in cęlo cō firmauit. Alios aūt propter superbiam in infernū pręcipitauit , atq; alios ad ,pbādū humilitatem terrenis corporibus sociauit vt ad vitę sensum luteam naturā vegetarent Habent nāq; in natura sua quandā vnibilitatem , s̄m quā viuificandis corporibus appropinquat.In qua quidem nihil suę puritatis deponūt.Cum aūt delectatione corporis afficiuntur quasi quādam corpulētiā inde trahunt,quæ puriorem eorū naturam corrūpit. Et hoc uitium quāto altius eis corporibus inhęserit, tanto difficilius eas a corporibus discendentes deserit. Qm̄ non tollitur actio,ēt cū tollit̄ causa passionis , nisi ab huiuscemodi fęculentia se in hac vita mūdare studuerint. Actor. De vnione quidem aīę ad corpus vr̄ q̇ aīa pōt considerari dupliciter.Vel ut est substantia, & sic propric dicitur spiritus,& est in corpore per coexistentiā tantum,non per informationem , vel vt est forma & sic dicitur aīa quasi animās & perficiens corpus.Secundum hoc est in eo,ut p fectio in suo pfectibili sicut forma in materia . Vnde destructo corpore,destruit̄ aīa inquantū forma,non tamen inquantum est substantia.i.spiritus, Quod autem dicit Augustinus animā non esse in corpore vt formam in materia, intelligendum est secundum omnem modum, quia scilicet anima separatur a corpore, secundum q̇ est substantia . Forma vero secundum rem nullo modo separatur a materia.

De Modo illius vnionis. Cap. XLIII.

ITaq; non est anima vnita corpori per modum continuationis,quia continuatio terminum habet secundum quē res alteri coniungitur,nec est per totum illud cum quo continuat̄. Anima autem est per totum corpus absq; termino & situ.Vnde dicit Augustinus q̇ nō est in corpore sicut vinū in utre,sed tota toti corpori coniuncta est. Eadem rōne nec per modum contiguitatis,sed nec per modum mixtionis, quia in mixtione oportet esse partiū diuisionem & quia non pōt quodcunq; quantocūque misceri.Aīa vero quātocunq; cōiungitur corpori.Similiter nec p modū impressionis.Impressum.n. nō subsistit sine eo cui fit impressio,sicut patet in forma impressa statuę vel sigillo, sed per modū agglutinationis. Quando.n. egredit̄ vel excidit̄ semē ab hoie in pueri generatione , quidā spūs qui dr̄ ędificator vel artifex simul egreditur , qui dispositiones acquirit in corpore priusquā aīa infundat̄, & quasi ad eā recipiendā corpus habilitas vel coaptat,sicq; duo illa in vnū agglutinat.Sunt aūt vnum, non vt continuum vel indiuisibile sed vnum ratione,nō quia eadem sit ratio vtriusq;,sed quia illa faciunt vnum cuius est una ratio.s.hominē.Est aūt triplex vnitas in corporibus , prima quę surgit ex duplici dependentia,scilicet materię ad formā & eō uerso. Et talis est in eis q̄ sunt ingenerabilia & incorruptibilia, vt corpora cælestia.Hæc est maior vnitas in corporibus,quæ scilicet nec materiam separari sinit a forma,nec econuerso . Secūda quæ consurgit ex vnico respectu vel dependentia . s. formæ ad materiam,& non econuerso,talis est in omnibus corruptibilibus.Et hæc est minor quæ.s.materiam separari sinit a forma , & non econuerso,vt quando ex igne fit aer,perit forma ignis, & manet materia transiens in illā formam. Tertia qua aliqua duo ita coniunguntur,vt vtrunq; separabile sit , & hęc est minima , talis est inter animam & corpus. Veruntamen miro modo cum homo habeat in se continuare superiora & inferiora,hanc triplicem vnitatem habet in se secundum diuersa.Prima enim est in anima s̄m se cōsiderata.Secūda in corpore.Tertia in toto hoīę.

Quod Nequaquam sine medio possit fieri illa vnio. Cap. XLIIII.

CVm autem anima rationalis maxime distet a corpore, qa simplex est & incorporea,& incorruptibilis . Corpus vero compositum,& corporeum & corruptibile,non possunt vniri nisi per medium conueniens siue per media . Hugo in tractatu de vnione spiritus & corporis.Vtiq; si nihil inter spiritum & corpus medium esset,neque spiritus cum corpore , neq; corpus cum spiritui conuenire potuisset.Multum enim distāt inter duo hęc.Est ergo quiddam quo ascendit corpus vt appropinquet spiritu,& rursus quiddam quo descendit spiritus, vt appropinquet corpori.Id quo ascendit corpus altius est corpore . Et iterum id quo descēdit spiritus,infertus est spiritu, sed ipsa corpora sunt alia superiora,alia inferiora,alia suprema,& corporeā naturam pęne transcendentia.Similiter & spiritus sunt alij superiores,alij vero infimi,& pęne infra spiritualem naturam prolapsi,vt in hunc modum una cum summis copulentur . Ex lib. fontis vitę.Spissum quidem subtili non coniungitur,nisi per medium conueniens vtriq; extremorum , nec recipit eius impressionem nisi per medium,sicut corpus humanū non recipit actionem animæ rationalis, nisi per medium spiritus animalis . Vis etenim animalis effluit a virtute rationali:cuius sedes est cerebrum in neruos & lacertos,per se vero notū est , quia quicquid ab alia fluit,eiusdem generis est cum eo a quo fluit,quamuis in dispositione diuersa sint nec fluit quicq̄ ab aliquo nisi sibi simili.

Qualiter In homine supremis infima conectuntur. Cap. XLV.

HVgo vbi supra.Pone ergo primum eorū quæ infima sunt vt ab his incipiens ordine ad superiora conscendas , Sunt igitur in hoc mundi corpore quatuor elementa,proprijs qualitatibus distincta.Primum.i.terra,sola per se immobilis est,quia moueri non potest nisi extrinsecus impellatur.Reliqua tria mobilia sunt,hoc tamen interest , q̇ aqua teneri potest vt non moueatur,aer & ignis non potest.Rursum aer ad statum teneri nō potest,ad præsentiam potest.Ignis nec ad statū tenetur , vt non moueatur,nec ad præsentiam vt non elabatur. In se omnē motum habens & ex se.In his ergo quatuor quæcunq; a sensu plus longe sunt,magis a natura corporum recedunt, & ad naturā spirituū accedūt Hinc est quòd aer, quia præ sui subtilitate videri non potest spiritus appellatur.Sed ignis qui ipso longe subtilior est & mobilior, & non sicut aer extrinsecus terrena corpora afflando mouet, sed interius vegetando viuificat , magis proprie spūs vocatur.Sed quædam tm̄ vegetat,sicut arbores, quædā aūt vegetat & sensificat,sicut bruta aīantia.In quibus quædam sensum tantum habent,quædam aūt & sensum & imaginationem. Cum itaq; sensificari maius sit,quam vegetari tm̄, constat profecto hanc vim subtiliorē esse,vbi sensum præstat,quam vbi solum vegetationem.Vbi auem magis subtilis est,magis incorporeę naturę approximat.Nihil autem in corpore altius vel spirituali naturæ vicinius esse potest,quam id vbi post sensum & supra sensum vis imaginandi concipitur, quod quidem in tantum sublime est,vt quicquid supra illud est aliud nō sit quam ratio. Ipsa itaq; vis ignea quæ extrinsecus formata sensus dicitur.Eadem forma vsq; ad intimum transducta,imaginatio vocat̄.Forma nanq; rei sensibilis per radios visionis foris concepta, operāte natura ad oculos vsq; retrahitur atq; ab eisdem suscepta visio nominatur.Deinde per septem oculorum tunicas, & tres humores transiens nouissime purificata & colata introrsum ad cerebrum vsq; transducitur et imaginatio efficitur.Postea eadem imaginatio ab anteriori parte capitis ad mediam trāsiens,ipsius animę rationalis substantiam contingit,et excitat discretionē , intantum iam purificata et subtilis effecta,ut ipsi spiritui immediatę coniungatur,ueraciter tamen naturam corporis retinens. Sicut enim de spiritu corpus nō nascitur,sic nec de corpore spiritus,tamen quod summum est in corpore,propinquum est spiritui, et in ipso uis imaginandi fundatur super quam est ratio , Quod enim imaginatio extra substantiam animę rationalis sit, argumentum est q̇ bruta animalia v m habēt imaginandi,hæc est itaq; imaginatio similitudo sensus in summo corporalis spiritus et in imo rationalis,corporalem informans, et rationalem contingens.

De quatuor rebus ad prædictas vniones cōuenietibus. Cap. XLVI.

AD considerationem medij uel unionis humani corporis et animæ notanda est conuenientia et distantia vtriusque substantię.Est.n.in hoie substantia quædam simplex et incorporea,sed corruptibilis,scilicet anima sensibilis.Quod enim simplex sit,patet per hoc, quòd potest abstrahere species materia,per quās ipsa fit cognoscitiua. Hęc ergo conuentum cū corpore,et anima rationali.Sed cum anima in duabus dispositionibus, scilicet in eo quòd simplex et incorporea. Cū corpore autē in una scilicet in hoc q̇ est corruptibilis , unde necesse est hanc esse mediam inter animam rationalem et corpus . Et est quasi materialis dispositio ad recipiendum animam rationalem in corpore,cuius perfectio est anima ipsa rationalis . Et iterum alia quędam substantia,quę est incorporea sed composita , et incorruptibilis.s.anima uegetabilis. Et hęc præcedit animam sensibilem , et est quasi materialis dispositio ad recipiendum animam sensibilem in corpore , quę est eius perfectio,hęc autē nō habet nisi unicam conuenientiam cum anima rationali, scilicet incorporeitatem.Non enim est simplex,cum non sit cognoscitiua,neque incorruptibilis,cum non sit separabilis a corpore,sicut nec anima sensibilis . Exigitur ergo utranque coniungi corpori ad hoc ut ei coniungatur anima rationalis Item ex parte corporis similiter inueniuntur dispositiones quę habent conuenien-

nientiam cum anima rationali. Est enim quoddam corpus simplex & incorruptibile.s. corpus supercęleste, quod nunquam ab hominis operatione siue generatione sęparatur. Vnde dicit Aristo.q homo generat hominé & sol. Et est corpus simplex sed corruptibile.s.elementum. Hæc ergo exiguntur tãquam media conuenientia ad coniunctionem animæ rõnalis cum corpore.s. anima sensibilis, & anima vegetabilis, & spũs qui est a natura corporis superioris,& etiam calor elementalis. Spũs aũt qui est in natura corporis superioris, triplex est. Est enim quidam qui dicitur animalis,& hic est in cerebro. Quidam vitalis,& hic est in corde. Quidam naturalis & hic est in hepate. Qñ ergo generatur homo triplex iste spũs egreditur cum semine, & operat in corpore antequam infundatur anima acquirendo organizationem. Et quando infunditur anima ex ipsa relinquitur quædam qualitas in corpore etiã propter organizationem scilicet quandam complexiõ,quæ qñ incipit deficere incipit pariter deficere & homo. Cum autem hi tres spũs sint a natura corporis supercęlestis, ut dictum est,sicut corpus supercæleste continue mouetur,ita & per virtuté contentam in his tribus mẽbris principalibus est motus indeficiens & continuus, scilicet in cerebro,in corde & hepate. Ad coniunctionem autem animæ sensibilis cum corpore non exiguntur tot dispositiones, cũ non habeat tantã oppositionem cũ corpore. Item pauciores adhuc exigũtur adaptationes ad coniunctionem animæ vegetabilis quia pauciores habent inter se oppositiones. In corporibus autem non exigitur nisi elementorum cõmixtio. Si autem obijcitur q forma se ipsa vnit materię,ergo & anima se ipsa corpori, & non p medium. Respondeo q quædam sunt formę primę,quędam mediæ,quędam vltimę Primę.formę absq; medio coniunguntur materię,vt est corporeitas. Vltimę per medium coniunguntur, & talis est aĩa rationalis,est.n.vltima forma naturalium. Medię autem & quandoq; coniunguntur per medium,& quãdoq; sunt media,& quasi dispositiones materiales ad aliarum coniunctionem. Verbi gratia, potentia sensibilis per medium coniungitur suo subiecto.s.mediante potentia vegetabili,vt dispositione materiali,& hoc quãdoq; est ultima perfectio,sicut in brutis: qñq; aũt ipsa eadem in nobiliori subiecto. i. in hoĩe est medium, & quasi dispositio materialis ad compositionem potentię intelligibilis siue.animæ rationalis,licet ergo anima rationalis sit vt forma,non tamen eam per se necesse est coniungi,quia non est corporis forma prima sed vltima.

De alio modo distinguendi mediorum prędicta vnionis. Cap.XLVII.

PHilosophus. Est igitur anima rõnalis natura simplex non cõtraria.i.non habens contrarium, incorporea, cognoscitiua, non depẽdes.i.absolutę libertatis. Porro econtrario corpus humanum est natura compositum,contrarium.i. ex contrarijs,corporeum,obtusum,dependens.s.ab anima, tanquam a suo rectore,hę sunt ergo quinq; oppositiones siue distãtiæ. Idoq; a tam distantium naturarũ vnionem necesse est media quatuor intercurrere,quibus conuenientissima proportione sibi inuicẽ coniũctis,ambę naturæ quinq; distantijs seiunctę valeant copulari. Quia uero media debent æqualem habere conuenientiam cũ extremis, duo ex illis quatuor esse debent ex parte animę, & duo ex parte corporis. Ex parte animæ sunt natura sensibilis & vegetabilis. Est enim natura sensibilis simplex,& non contraria, incorporea,& cognoscitiua,dependens. Simplex quidem est,aliin quin species & imagines sensibiles in ea facerent distantiam & replerẽt eam. Est & incorporea,caret.n.dimẽsione,nec est in maiori,quam in minori corpore. Non cõtraria uero.i. non habens contrarium sicut elementa,vel non ex contrarijs sicut elementatur. Cum enim ipsa ex natura susceptiua sit oĩs contrarietatis corporalis,ut secundum tactum calidi & frigidi, secundum uisum albi & nigri,& sic de cæteris,in se nullam habet contrarietatem. Depẽdens etiam est non solum natura rationali,quæ rẽctrix ipsius est in hoĩe,sed etiam a natura vegetabili, cui unitur tanquam materię,& per quam operatur. Porro natura vegetabilis est simplex,non contraria,incorporea, obtusa, dependens. Simplex quidem ad differentiam compositionis,quę est in elementatis ex elementis. Non contraria vero, ad differentiam cõtrarietatis quæ est in elementis ratione qualitatum contrariarum. Incorporea quoq; ad differentiam naturę cæli,& corporũ cęlestium quæ quamuis non sint ex elementis composita, nec contrarietati subiecta,corporea tñ sunt. Obtusa vero ad differẽtiã naturę sensitiuę,q̃ est cognoscitiua. Dependens aũt ad differentiã naturę rõnalis quę est absoluta. Hæc ergo sunt duo media ex parte animæ. Et ex parte quoq; corporis duo sunt,unum pertinẽs ad cęlestẽ naturã.i.ad quintã essentiã,qđ dr spũs,& uocatur a philosophis uehiculũ uitæ animę. Est aũt corpus subtile spũale, diffusum in concauitate membrorum a natura quintæ essentię. Vnde motus eius a fontibus est,sicut motus irradiationis & illuminationis a corporibus luminosis. Et dicuntur fontes principalia & radicalia mẽbra,scillcet cor,cęrebrũ,& par, secundũ quę distinguit triplex differentia spũs, id est naturalis in hepate,vitalis in corde,aĩalis in cerebro. Aliud uero mediũ pertinet in ęqualitate & temperantia,quę est in sanguine. Est itaq; spũs natura simplex,non contraria.corporea, obtusa,dependens. Simplex est quia cõposita non est ex elementis. Corporea vero ad differentiã naturarũ uegetabilis, sensibilis,& rõnalis. Obtusa quoq; ad differentiam sensibilis,& rationalis. Dependens autẽ ad differentiam rõnalis. Natura uero elementaris est simplex, contraria,corporea,obtusa,dependens. Quę oĩa dicunt ad differentiã prædictorũ. In his ergo vide naturalem ordinem & proportionẽ. In principio quidẽ natura est rõnalis tanquã vnũ extremum,deinde uero media ordinantur. Primum, scilicet natura sensibilis. Secundum vegetabilis. Tertium natura spiritus cęlestis. Quartum natura elementaris. Vltimum uero est natura elementati corporis, quod medijs armonia decentissima dispositis copulatur cum natura animæ rationalis.

De Differentia vnionis anima in homine & in animalib9 in planta. Cap. XLVIII.

POrro de differentia vnionis animæ rõnalis in hominibus, & sensibilis ac vegetabilis in aĩalibus,& plantis. Dicendũ, q vnio aĩæ rõnalis ad corpus,est per depẽdentiã ipsius corporis ab ea,& non econuerso. Vnio vero vegetabilis & sensibilis est per dependentiã corporũ ab eis,& econuerso. Hinc est q sola rationalis est separabilis,& manet separata. Ad hoc poni põt exemplum in luce ignea & solari. Lux.n. solaris in radio vnitur aeri, non tñ eius esse dependet ab aere, sed potius aer a luce tanq̃ ab eo pfectibile. Vñ destructo aere,remanet adhuc radius, quod uideri potest per interpositionẽ alicuius corporis transparentis in loco aeris vt crystalli,remoto.n.aere, remanet idem radius illuminans crystallum Sic est in vnione aĩæ rationalis ad corpus. Lux aũt inflãmata vnit subtiliori materiæ, q̃ est vapor resolutus a corpore inflãmato, & est radiosa. Verunth lux siue in carbone siue in flãma, dependet & vnit materię ita q deficit ipsa deficiente materia Itaq, secũdũ tres differentias lucis corporeę uisibilis,in carbone s.& in flamma & in aere,potest intelligi triplex differentia lucis incorporeę quæ est in aĩa corpori vnibili,ut anima vegetabilis in plantis cogitetur ẽm modum lucis in carbone,eo q vnitur corporibus plantarum crossis ac terrestribus,& ad motum localẽ ineptis. Hæc est radiosa per cognitionem ut in ea fulgeat cognitionis lumẽ Aĩa uero sensibilis cogitet ut lux in flãma,q̃ corporibus subtilioribus vnit, & aptioribus ad motũ,& est radiosa,hæc duę ẽm naturã a corporibus dependentes sunt,& ideo cum eis deficiunt. Aĩa deniq; rõnalis cogitetur ut lux naturę cælestis incorruptibilis in aer radians. Sic enim & ipsa in humano corpore,hoc tñ excepto,q lux unius radij determinat sibi partẽ aeris aliquã,plusquã aliam. Sed unus & idẽ radius põt diuersas aeris partes illuminare,quod aĩæ rõnali non conuenit, quæ est lux incorporea incorruptibilis Nam vna rõnalis aĩa determinat ad corpus,nec est possibile, vt aliud corpus splendore suo perficiat, sicut mentiti sunt hæretici dicẽtes,aĩas de corpore ad corpus reuolui. Fortassis aũt requirit ẽt ex parte corporis sensibilis natura lucis nobilioris ad unionẽ disponens in aĩali quam in planta, & in homine, q̃ in bruto. Est enim differẽtia lucis cęlestis & ẽt ordo, ẽm nobilitatẽ essentię lucis. Nã sup lucẽ cęli syderei est lux cęli aquei siue crystallini & supra utraq; lux empyrei. Cum ergo constat q influentia lucis cæli siderei disponat corpora vegetabiliũ ad susceptionẽ uitę vegetabilis. Influentia lucis nobilioris quę est cęli aquei disponet corpora sensibilium ad dispositionẽ uitę sensibilis, quæ ẽt forte propter virtutẽ q̃ est ex receptione impressionũ imaginum, quæ necessaria est in apprehensione sensitiua dicta est aquea siue crystallina. Influentia uero lucis nobilissimæ, quæ est empyrei, disponet corpus humanum ad susceptionem vitę nobilissimę,quę est anima rationalis.

De Perfectione ipsius organi.i.corporis humani. Cap. XLIX.

COrpus autem non solum humanum uel animalę, sed esse vegetabile constat ex quatuor elementis, & quinta essentia accurrente ad unam armoniam in eis conciliandam, alioquin nec esset corpus visibilis,cum elemẽtalis natura sit habens contrarium,& omnis contrarietas repugnet vnionis rationi. Verum cum anima rationalis perfectissima sit inter omnes naturales formas,humanum quoq; corpus eiusdem formę perfectibile oportuit esse perfectissimum cęterisq; perfectius Elemẽta nãque cum sint materialia respectu corporum elementatorũ imperfectiora sunt illis. Inter elementata vero quędam corpora sunt,in quorum generatione tantum exigitur elementorũ mixtio ut mineralia,quędam in quibus non solum requiritur mixtio,sed etiam complexio vt uegetabilia, quędam etiam in quibus pręter hęc duo requiritur organorum siue membrorum compositio,vt aĩalium corpora. Cum ergo elementorum mixtio

tio materialis sit respectu complexionis, & ipsa cõplexio respectu compositionis, & hæc oĩa respectu humani corporis, imperfectiora sunt corpora mineralia vegetabilibus, & hęc aĩalιũ corporibus, istaq; oĩa corpore humano. Præterea cum aĩa sit oĩum similitudo, quia similitudinẽ rerũ oĩum nata est cõpręhendere, scilicet spũalium per se, corporalium uero mediante corpore, necesse est, ut ipsum corpus mediante quo recepit oĩum corporalium similitudines habeat similitudinẽ oĩum, quod fieri non posset nisi ex oibus corporibus compositũ esset. Deniq; cũ corpus unibile animę debeat esse organicũ, impossibile est vt sit simplex & vnius naturæ. Porro nõ erit vltima actio nutritiuæ per naturam elementarem, quæ est habens contrarium, ut dictum est, sed per cœlestem quæ est natura lucis & quinta essentia. Organum quidem & instrumentum in hoc conueniunt, ꝙ vtrunq; est illud quo artifex opus suum exercet. Sed in hoc differunt, ꝙ instrumentum separatum est ab artifice secundum eẽ, licet cõiunctum ſm operationem, vt dolabrum vel securis. Organum vero coniunctum est ſm vtrunq;, ut pupilla virtuti uisiuę. Et tunc operatio nõ attribuitur organo, nec virtuti, sed tertio quod ex his coniunctis efficitur. Vñ proprie non est dicere virtus visiua uidet, vel pupilla videt, sed oculus videt, q ex utroque constituitur. Corpora uero mineralia vnibilia non sunt, licet in eorum cõpositione concurrat lucis natura concilians elementorum contrarietatẽ. Cum enim actiones animæ non sint vnius modi respectu corporis, sed multorũ modorum. s. nutritiua, generatiua, &c. necesse est etiam organa ipsa differre. Itaq; corpus animale quod est organicum, nõ erit vnius modi scilicet vt similis sit in toto & in partibus, quia si in toto simile esset nõ nisi uno modo per illud anima suum opus exercere posset. Igitˀ corpora mineralia non sunt animalia, quia lux in eis est secundum vnum modum armoniæ concilliantis elementa in toto & in partibus. Corpus organicum necessario multiplicis est armonię ut congruat operationibus animæ.

De Naturali fœdere amborum. *Cap. L.*

HVgo in li. de anima & spiritu. Quadam igitur amicitia anima corpori coniungitur, secundum quam nemo carnem suam odio habet. Nam licet eius societate pregrauetur, amat tamen carcerem suũ, & ideo libera esse non potest. Doloribus eius vehementer afficitur, & formidat interitu, quę mori non potest. Oculorum speculatione depascitur, sonoris delectatur, cibis suauissimis iucundatur, odoribus larga epulatione reficitur. Et licet his rebus nullatenus ipsa utatur, grauι tñ męrore affligitˀ si subtrahantur. Hinc & nonnunquã subrepunt vitia contraria rationi, dum anima se dilecto indulgentius remittendo locum nosciˀ præbere peccato. Carni nãq; ita vnitˀ aĩa, ut cum carne sit una persona, unde salua proprietate vtriusque naturæ, adijcitur carni, quod aĩæ est, & aĩę quod carnis est. Exinde fit aĩa originali culpę obnoxia quam caro contrahit, & aĩę refundit. Caro nimirum contracta de carne per legẽ concupiscentiæ, quam cito viuificatur, originalis culpę vinculo premitur, eiusq; affectionibus aĩa quæ carnẽ uiuificat aggrauatur. Deniq; fatigatur corpus cogitationibus mentis, afficitur & mẽs in corpore doloribus corporis. Conuenientissima ergo media sunt carnis & animę sensualitas carnis, quæ maxime ignis est. Fantasia spiritus quę igneus uigor dr̃. Vnde Virgili. de aĩalibus loquens ait. Igneus est illis uigor, & cęlestis origo. Cassiodorus vbi supra. Tempera igitur bone artifex organum corporis nostri, ut armonię mentis possit aptari, nec sic roboretur, ut superbiat, nec sic languescat, ut deficiat. Childebertus cęnomanensis. Caro certe viuificationis officium amat, tantamq; cum eo pacẽ pepigit, vt siquid ei contrarium nouerit, & implicabili odio abhorreat, & curiosa similitudine auersetur. Hinc est ꝙ illi quoq; qui cum Paulo clamant, cupio dissolui & esse cũ Christo, mortem tñ ideo formidant, quia caro hic aĩę lętatur officio, Christus mori uenerat, & tñ dicebat, pater si fieri põt transeat a me calix iste Idem cum remotus a discipulis ꝓlixius oraret, vsq; ad sudorẽ sanguinis anxietate turbatus est passionis. In quibus uerbis nihil aliud intelligendũ est, q̃ quædam conuificatio carnis, q̃ sic inerat ei lege naturæ, vt tñ bonum non impediret obedientiæ. Augustinus super genesim li. 20. Deniq; dubitandum nõ est & raptam hoĩs a corporis sensibus mentẽ, & etiã deposita carne per mortem, non ita videre posse incõmutabilẽ substantiã dei, sicut vident angeli sancti, siue alia latentiore causa, siue ideo q a inest ei quidam appetitus naturalis corpus administrandi, quo retardatur quodammodo, ne tota intentione in summum illud cęlum pergat, quamdiu non subest corpus, cuius administratione appetitus ille conquiescat.

Quod fœdus illud quandoq; molestijs irrumpitur. *Cap. LI*

CHildebertˀ. Quę cũ ita sint, tñ in amorẽ, tãq; germanũ fędus corporis & aĩę plerũq; superuenientes irrũpũt molestię, quibus excitata caro ad viuificationis odium, spũm solicitat ad consensum, q a sicut illecebrarũ desiderio, sic etiã pniciosa cõmouetˀ anxietate solicitudinũ. Quibus dũ venatrix illa deliciarum diu subesse, diuq; fatigari formidat, paulatim incipit cedere vitæ, placetq; viuificationis gratiã obiurare, cuius obsequia permixtis incõmodis amarescũt. Nasciˀ inde turpis ac ridiculosus mortis appetitus, nequã. s. ꝓgenies, & q̃ more vipereo suosq; plerumq; suffocat, & extinguit genitores, nõnullos etenim quoque tpa habuere, quos uel in aquas vel ad laqueum egit dolor amissę pecuniæ. Nã de ueteribus qd loquar, quorum mortes similis ꝓuocatas insania veridicis assertionibus nequaq̃ poetę tacuerunt. Num recolis idem te attestatum cum affectatę mortis originẽ suppositis decantares versiculis. Cum placet carni, ꝙ viuificatur, ametq; hoc animæ obsequium, tñ euenit vt diuturnis fracta malis vitam fastidiat, abdicet annos. Malit obire semel, q̃ sæpius, atq; suprema morte rapi, q̃ tot pereuntibus esse supstes. Sed licẽt his instet, nõ est homicida voluntas. Donec declinet, faueatque uxorius illi Spũs, hæc & stimulis blanda lite subacta. Gignitˀ excessus, q a dum caro clamat eãq; spũs exaudit consensu culpa creatˀ. Inq; creando nephas, caro fit uir, spũs uxor. Actor Manifestũ est autẽ, ꝙ ꝓdictum corporis, & aĩæ fędus, & q̃nque molestijs irrumpatˀ, nequaquã tñ penitus rumpitur, qm̃ quidem iuxta sententiam Augustini, aĩa etiam exuta desiderat incorporari. Sed nec simpliciter interrumpitˀ, quia nec in ipsis molestijs anima corpus ipsum abhorret, sed tñ molestias corporis. Vnde etiam illi qui hm̃oi molestijs fatigati uitam sibi extorserũt, nequaquam propriẽ corporis uita, sed potius eius molestia carere uoluerunt, sicut ẽcontra Apostolus dissolui cupiens, & esse cum Christo, nequaquam ꝓprie simpliciterque dissolui optabat, sed exoptatum sequens præmium, de quo securus erat.

De Modo essendi anima in corpore. *Cap. LII.*

PHilosophus. Modus essendi animã in corpore est ſm triplicem comparationem. Vna est, q̃ perfectionis est ad pfectũ. Alia, q̃ est motoris ad motum siue artificis ad organũ. Tertia radij luminis ad illuminatum. Secundum primum mõdũ est in toto, ita ꝙ in nulla parte. Non. n. est perfectio alicuius partis, sed ipsius totius inquantum hm̃oi. Vnde nota, ꝙ quædam sunt ita perfectiones totius, ꝙ etiam quarumlibet partium ſm eundem modum, ut in omnibus corporibus quorum est eadem species in partibus, & in toto. Qd̃ ita totius, ꝙ nullius partis, & talis perfectio est anima ſm omnem sui differentiam. s. uegetabilis, sensibilis, rationalis. Vnde quælibet plãta ita est planta, ꝙ nõ aliqua pars eius. Ita etiam est de qualibet animali, & homine. Porro ſm modum alterum ita est in toto anima, ꝙ in qualibet parte, quia operatio uirtutis motiuæ inuenitur per totũ corpus. Nam quia non est uirtus sine substantia in qua est, erit substantiæ aĩæ per totum corpus tota, & in qualibet parte corporis, & hoc est, quod dr̃ in lib. de spiritu, & anima. Sicut Deus ubiq; est totus in toto orbe, & in omni creatura sua, sic anima ubique tota, & in toto corpore suo, tanquam in suo etiam quodam mũdo. Intentius tñ est in corde, & in cerebro, quemadmodum Deus præcipue dr̃ esse in cœlo. Secundum tertium modum est separabilis a toto, & a qualibet parte, nec maior in maiori, nec minor in minori, quemadmodum radius luminis separabilis est ab aere illuminato, nec in minori minor, nec in maiori maior. Aristoteles in lib. de anima. Videtur autem pluribus animam nihil sine corpore pati neq; facere, nec omnino sentire, omnesque passiones eius uidentˀ esse cũ corpore, ut desideriũ timor, gaudium, tristitia, amor, & odium. Similiter. n. cum his cõpatitur corpus, dicere igitur animam irasci similc est ac si dicatur animam texere uel ędificare, meliusque est non dicere animam misereri uel addiscere, sed hominem in anima, siue per animam.

Qualiter anima corpus vegetat & sensificat. *Cap. LII.*

HVgo ubi supra. Anima non aliter, quam sɩ̃d lucem dici uitam tribuit carni cum uenerit, mortem efficit cum recedit. Cumque sit incorporea per subtiliorem naturam sui corporis, idest per ignem, & aerem, quę in ipso quoque mundo præcellentia sunt corpora spiritui similiora corpus administrat. Ista siquidem priora accipiunt nutus animę uiuificantis, eo quod incorporeę naturę sunt propinquiora, quàm humor, & terra, & ut ad eorum proximum ministerium tota moles administretur. Vnde non est sine his duobus uel in corpore sensus, uel ab anima spontaneus motus. Ignis, & aer, quia leuia sunt, mouent terram, & aquam, quę grauia sunt. Quapropter corpora post animę abscessum moueri non uidemus, quia ignis, & aer, quę duo per animę pręsentiam tenentur in corpore terreno, & humido, ut omnium quatuor fiat tẽperatio, post eiusdem animę abscessum ad superna euadunt, ac sese expediunt. Igitur anima pręsentia sua corpus uiuificat, & sic colligata est ei, ut nec cum uelit se inde segregare possit, nec retinere cum iussionem creatoris audierit. In uita siquidem animę consistit uita corporis, & de morte corporis descẽdit mors animæ. Sicut

enim

enim anima uita sua facit carnem uiuentem, & de fonte suæ naturæ irrigat eam animando, sic caro per corruptelam materiæ suæ animã si cupiditatib. illicitis illigauerit, occidit. Et cum alterutra naturæ uideat alterius, transit unaquæq; in uictricis naturã. i. vt ad carnẽ spiritualem aĩa virtutib. suis præstet, aut animam carnalẽ caro victrix eius efficiat. Aĩa tamen de morte nihil hic põt nisi per uitia carnis ei propinatum fuerit, nec caro aliquid de uita retinere põtest nisi ab aĩa fuerit irrigata. Nec altera in alterius naturam transire põt, nisi aut uitiis infecta aut uirtutib: deserta fuerit. Sensim quoq; aĩs progreditur ad corpus muniendum & uiuificandum. In corpore duo foramina sunt quib. sm naturalẽ contẽperantiam influit & effluit oẽ quo idem corpus uegetatur ac regitur. Sunt & quædam utriusq; similia corporis supremum, & spiritus infimum, in quib. sine naturarum confusione, personali tamẽ unione facile coniungi possunt. Similia quippe similibus gaudent. Vnde anima quæ natura spiritus est, & caro quæ natura corpus est, in suis extremitatib. facile atque conuenienter uniuntur, ut iã superius dictum est, hoc est in fantastico animæ, quod non corpus, sed simile corpori est. & sẽsualitate carnis, quæ fere spiritus est, quia sine anima fieri non potest. Sicut. n. animæ supremum, quod est intelligentia, seu mens imaginem ac similitudinem sui superioris. i. Dei gerit. Vnde & eius susceptiua esse potuit, & ad unionem personalẽ, et ubi ipse uoluit, absq; nulla mutatione naturæ suscepta fuit. sic supremum carnis, i. sensualitas animæ gerens similitudinem, ad personalem unionem eius essentiam suscipere potest. Ita in uiuificatione descendit anima ad corpus. Præsentia nanque sua illa viuificat, colligit in unum, atq; in uno tenet, defluere atque contabescere non sinit. Congruentiam eius atq; modum seruat non tantum in pulchritudine, sed etiam in crescendo atq; gignendo.

Qualiter anima corpus sensificat. Cap. LIIII.

ITaq; corpus humanum ex quatuor elementis compositũ est, sed in carne, & ossib. terra maxime apparet propter terrenam soliditatem. Aqua in humoribus, aer in pulmone continetur. Icirco semper in motu est. quia ventilabrũ est cordis, ne nimio calore cor consumatur & dissoluatur. Sedes ignis est in corde, & ideo inferius est latum, & superius acutum, quia formã ignis retinet. Quædã aũt ignea vis aere temperata a corde ad cerebrum ascẽdit, ibiq; purificata & colata per oculos, aures, nares, cæteraq; instrũa sensuum, foras egreditur, & ex contactu exteriori formata, quinq; corporis sensus facit. Quorum tactus ab anteriori parte cerebri ad posteriorem transiens, & inde per ceruicem ac medullam spinæ descendens, per totum corpus diffunditur. Itaque sensus corporis sic fiunt, quod est in corpore subtilissimum, & ob hoc animæ similius, & uicinius q̃ cætera. i. lux primum per oculos ipsa diffunditur, eminens de radiis oculorum ad visibilia intuenda. Deinde mixtura quædam. Primo cum aere ponitur. Secundo cum aere & caliginoso, ac nebuloso. Tertio cum corpulentiore humore. Quarto cum terrena crassitudine, sicque quinque sensus cũ ipso sensu oculorum pficit, ubi ipsa sola excellit. Isti sensus, quia sola facie prælocati sunt. Ideo scripsisse arbitror, quoniam in faciem Deus insufflauit homini spiraculũ uitæ, cum factus est in animam viuentem. Anterior quippe pars posteriori merito præponitur, quoniam ista ducit & illa sequitur. Ab illa sensus, ab illa motus, sicut consilium præcedit actionem.

De naturali animæ cognitione. Cap. LV.

ANima quidem a creatore principium hũs ex quo est, perfecta est in genere suo. Vnde ex quo est sciret oĩa q̃ ab hoĩe sciri possunt, nisi grauitas carnis esset. Quod p primũ hoĩem qui ante corruptionem humanitatis ex quo fuit perfecte hẽt scientiã humanã probari põt. Sed corrupta humanitate, ex quo coniungit corruptioni corrumpit, nec proprietates suas põt exercere, donec vsu, & experientia, & alicuius doctrina excitata incipit discere: veluti si quis cum acie subtili oculorũ in tenebrosa detrudatur, videre tñ non põt ibi nisi prius assuescat tenebris, & lumen accendatur. Aug. de Trin. lib. 14. Anima et paruuli infantis se nosse credenda est, sed intenta nimis in eas res quas p corporis sensus tanto maiore quãto nouiore cœpit delectatione sentire, nõ ignorare se põt, sed cogitare se non põt. Ita. n. in oẽs corporis sensus quantũ sinit illa ætas se quasi coartat, ut quicq̃d per carnẽ offendit vel allicit hoc solum abhorreat uehementer vel appetat. Sua vero interiora non cogitat, nec admoneri põt vt hoc faciat, quia nondum admonentis signa nouit ubi præcipuum locum uerba tenent. In omni quidem tẽporaliũ rerũ sciẽtia, quædã cognoscibilia cognitionẽ tpe antecedũt, sicut sunt ea sensibilia quæ iã erant in reb. anteq̃ cognoscerentur, vel ea oĩa, quæ per historiã cognoscunt. Quædã vero simul esse incipiunt velut si aliqs sonet ubi adest auditor. Sed siue sic, siue sic cognoscibilia cognitionẽ gignunt, cognitione uero facta, cum ea quæ agnouimus posita in memoria recordatione reuisimus, quis nõ videat priorẽ esse tẽpore in memoria retentionem, q̃ in recordatione v. sionem, & huius utriusq; tertia uoluntate iunctionem? Porro aũt in mente non sic est. Neq;. n. aduentitia sibi est, quasi nõ ibi fuerit, antequã seipsã cognosceret, cũ pfecto ex quo esse cœpit, nunq̃ sui meminisse, nunq̃ se itelligere uel amare desistit.

De multiplici eius operatione. Cap. LVI.

IOannes Damascenus. Operationes aũt autem sunt & naturales, & artificiales. Operatio. n. est naturalis vniuscuiusque substantiæ uirtus & motus innatus. Dicuntur autem & operationes gestiones & actus, vt loqui, ambulare, comedere, bibere, & huiusmodi. Sed & passiones naturales multotiens dicuntur operationes, puta fames, sitis, atque talia. Dicitur rursus operatio & opus uirtutis, quod Græci apotelesma dicunt, i. effectum. Chilcebertus cenomannensis. Vis animæ septem proprios sibi uendicat actus. Viuificat, sentit, uarias amplectitur artes. Corrigit excessus, virtutibus instat in ipsam. Dirigit intuitum deitatem gaudet in illa. Seminibus quoque prius inest animalia bruta participant aliunde nostræ proprietatis. Tres sunt & superum, superi tamen anteferuntur. Ex actu primo uegetantur corpora crescunt. Prouenit inde uigor, nexus, complexio mutus. Et status & species, & conuenientia quædam. Ex alio tangit, uidet, audit, gustat, odorat. Odit amat petit apta sibi, contraria uitat. Soluitur in somnos, in somnia mente vagatur. Præteriti meminit, uenturis instat, agitq; Plurima, quæ sensu & non ratione gerantur. Tertius ingenuas aliasq; perambulat artes. Quæque uel ingenium, uel disciplina ministrat. Colligit & vario profectu mentibus hæret. Quartus ab illicitis reuocat, residemq; reatus. Abiurare docet, ea tunc agnoscere sese. Incipit inq; nominiti ac transire decorem. Dicimus ẽ quinto naturæ lege teneri. Res inconcessas uirtutis amore cauere. Concessis aliquot etiã sine teste carere. Sextus in aspectum solis lucisq; supernæ penè parem animam capit immaculatam. Septimus astringit, stabiliq; subarrat amore. Collateratque Deo quam dotem tam speculetur. Quos thalamos, quis cultus, eam quæ festa serenent. Quis dicat speciosa veni dicere beatæ. Maioresq; animæ, nec eis tamen aut ea visus. Aut ea lingua fuit, quibus hæc aperire liceret. Excedit sensus vndecunque recondita merces. Primus itaq; naturæ actus est viuificatio, secundus sensus. Tertius ars, quartus correctio, quintus virtus, sextus contemplatio, septimus quies, hos actus si carnis desiderijs impediri negas, profecto vel penitus infra hominem defecisti, vel supra hominem profecisti. Qui solus tam libere beatus es, vt eam concupiscentiam nescias, quæ aduersus præfatos actus & innumero militat exercitu, & diuerso triumphat affectu. Neque enim in omnes animas par ei licentia est. Ipsa quoque actus nec eodem tempore omnes, nec omnes eadem infestantur molestia. Alij quippe in ortu quasi seges in gramine præfocantur. Alij iam in prouectu uelut in spicis grana. quæ fere nocturnis exurit, marcescunt. Est etiam quod illos intrinsecus impugnet, quod illos extrinsecus euacuet.

De ipsius passibilitate. Cap. LVII.

ACtor. Passibilis aũt est anima non solum corpore inclusa, sed etiam a corpore separata, sicut dicetur infra. Augustinus de ciuit. Dei li. 14. Sunt quidem in quatuor animæ perturbationes, quibus omnis motuum humanorum vitiositas continetur. De quibus Virgilius mentionem faciens, de animabus inclusis corporibus ita loquitur. Hinc metuunt, cupiunt, gaudentque, dolentq;. Nec auras suscipiunt clausæ tenebris & carcere cæco. Et postquam de terrenis moribundisque membris hæc dixit, sequutus adiunxit. Quin & supremo cum lumine uita relinquit, i. cũ die nouissimo uita præsens eos relinquit. Nõ tamen oẽ malum miseris nec funditus oẽs. Corporeæ excedũt pestes, &c. Ioannes Damascenus. Dicitur autem æquiuoce passio. Est enim passio dicta quæ animalis est, ut concupiscentia, & ita quam sequitur voluptas & tristitia, sequitur enim passionem ipsa tristitia, & non ipsa passio est tristitia. Nam insensibilia quidem patientia non dolent. Nõ igitur passio est dolor, sed passionis sensus. oportet autem esse hanc dignam ratione. i. magnam ut sensui subiaceat. Itaq; cõiter ac generaliter passio animalis est quã sequitur voluptas atq; tristitia. Animalium denique passionum terminus est hic. Passio est motus appetitiuæ virtutis sensibilis, in imaginationes boni vel mali, vel ut dicit Remigius. Passio est motus irrationalis animæ per susceptionem boni uel mali. Susceptio nanq; boni mouet concupiscentiam. susceptio vero mali iram. Sed & sm alium modum operatio dr passio. Nã operatio quidem est motus qui est sm naturam. Passio vero quæ pter naturã. Secũdm hanc igitur rõnem operatio dr passio, cum nõ sm naturã mouetur siue ex se ipso, siue ex alio. Itaque cordis cui sm pulsus est motus naturalis existens, operatio est. Qui vero sm saltus est immoderatus existens, & non secundum naturã, passio est non operatio. Non omnis autem motus passiui, vocatur passio, sed qui vehementiores sũt, & in sensus pcedẽtes. Nã qui paruuli sunt, & insensibiles nõdum passiones sunt. Oportet siqui-

dem passionem hic magnitudinem ratione dignam: quia parui motus latentes sensum non faciūt passionem, Philosophus. Sciēdum vero q̃ est actio corporis in corpus; & est actio spiritus in spiritum, & est actio corporis in spiritum. Actio corporis in corpus est per contactum. Actio aūt spiritus in spiritum est per applicationē, sicut accidit in demoniacis; quod anima patitur a demone, qui coniungitur ei per applicationem ad corpus; cuius ipsa est perfectio. Actio vero corporis in spiritum est per colligationem ipsius spiritus ad corpus, non per contactum; ut patet in colligatione animæ & corporis. Et quamuis inter illa non sit qualitas communis: est tamen relatio & inclinatio communis. Inclinatio enim animæ appetitu eius & amore naturali; & econuerso, ratione cuius est quasi symbolum ad corpus.

De multiplici eiusdem passione. Cap. LVIII.

Actor. Vt ergo de passionib. aiæ plenius veritas elucescat. Notandum q̃ passio duplex est, uidelicet naturalis, & innaturalis. Porro naturalis multipliciter dr. Primo mō & generalissime passio idē est quod receptio. Vnde oē receptibile est passibile; & hoc mō ēt Angelus & aia sunt passibiles per naturā. Generaliter aūt secundo modo passio est motus ex alio in aliud. Et hoc modo et aia cuius per naturam est passibilis intellectus & cum tpe passibilis est per naturam. Tertio modo dr passio specialiter, s. aialis, quam diffinit Ioannes Damascenus motum appetitiuæ sensibilis in imaginatione boni uel mali. uel ſm Remigium. Passio est motus irrationalis partis aiæ per susceptionem boni uel mali. Motus uēr hmōi si fuerit moderatus est aiæ per naturam. Porrō innaturalis passio non est aiæ ex natura; ſm quod dicit Damascenus. Passio est motus præter naturam, siue ex se, siue ex alio. Sic. n. dr passio cum contrarietate ac disconuenientia receptibilis & recepti. Et huius passionis respectu dr passibilitas ad patiendum potētia remota; uel necessitas ad patiendum potentia remota; uel necessitas ad patiendū potentia proxima; passibilitas aūt ad patiendum est ex origine de nihilo, & hæc non est pœna sed defectus. Vnde passibilitas sic dicta non est ex natura, ut est natura, sed ex conditione creaturæ, ut est nihilo facta. Necessitas vero ad patiendum est ex culpa. Si aūt quæratur utrum aia sit passibilis ſm oēm vim suam; dicendū est, q̃ passio quædam ex imaginatione boni uel mali sensibilis est in anima ſm partem irrationalem. Passio vero ex susceptione boni uel mali intelligibilis est in ea ſm partem rōnalē. Quamuis ergo intellectui nihil contrarium sit, nec pœna ex rō iunctione disconuenientis vel contrarii. Est tamen passibilitas ex separatione conuenientis, & hic modus magis conuenit passioni rōnali. Alius uero passioni sensibili. Verum in anima subiecta Deo, videlicet suo superiori, non erit passibilitas ſcdm partē superiorē ab aliquo inferiori; sed a superiori recedens p culpā; iuste patitur ab inferiori pœnam, ut dicit Augustinus in li. ciu. Dei. Dolet & patitur anima tripliciter. Primo. n. dolet in corpore: ut cum corpus læditur, ipsa condolet & cōpatitur. Scdo modo dolet sola q̃uis existens in corpore, q̃n. s. ex aliqua cā inuisibili tristis est in corpore incolumi. Dolet et extra corpus, sicut dolebat ille diues apud inferos constitutus. Est itaq; passio duplex, s. subiectionis & cōpassionis. Passio subiectionis est naturæ infirmioris quemadmodum a fortiorib. patiantur infirmiora sicut ab igne ligna. Passio cōpassionis est naturæ fortioris; quemadmodum patitur dominus in pena serui; & nō in pœna filii. Et hoc mō patitur anima in passione corporis, uidelicet compatiendo.

De passibilitate animæ coniunctæ & separatæ. Cap. LIX.

Porro sicut anima duob. modis patitur in corpore: vno mō per viam colligationis ad corpus, quando. s. dolendi cā est a corporis læsione. Alio modo per uiam comprehensionis, quando. s. comprehendit inconueniens aliquod tristabile. Sic & separata duob. modis patitur ab igne. Vno modo. s. per uiam colligationis ad ignem: ſm q̃ dicit Augustinus in præfato li. de dæmonibus; adhærebunt inquit dæmones licet incorporei corporeis ignib. cremandi modis ineffabilib. accipientes ex ignibus pœnam, non dantes ignibus vitam. Alio modo per comprehensionis viam: secundum quod ponitur similitudo formarum imaginabiliū, quæ mouent fantasiam. Vnde & Dialogo Gregorii dr, q̃ ex igne visibili ardor inuisibilis trahitur, vt per ignem corporeum mens incorporea crementur. Hinc ēt in huius rei typo de Aegyptiis in b. sapientiæ legitur; personæ tristes illis apparentes pauorem eis præstabant. Apparebāt. n. illis subitaneus ignis terrore plen⁹. Ex quib. colligitur q̃ ignis hēt vim ut ex ipso imagines in anima terribiles ac tristabiles imprimantur, uel per ipsum in anima similitudines terribiliter, quas secum traxit detinētur uel exercentur. Si autem obiicitur: q̃ natura corporalis non est potens uel dominans super incorporalem. Respondeo q̃ hoc quidē uerum est, si natura incorporalis custodiat ordinem naturalem. Si vero non custodiat ordinem, ordine transmutato corporea esse tur dominans super illam; vnde ergo q̃ aia corpori colligata perficit illud modis duobus. Vnc modo ut agens in corpus vel per corpus. Alio modo ut recipiens a corpore ac per corpus. Primum est virtutis perfectionis, s. agere. Scdm imperfectionis & infirmitatis, s. recidere, hoc secundo modo vnitur igni. non ut ignem animādo perficiens, sed vt ab igne pœnam recipiens. Si aūt obiicitur: q̃ non est aliqua conuenientia ignis ad animam. Dicim q̃ imō cōe aliquid est ibi: prout in lib. de anima & spiritu dicitur, quod. s. affectio inordinata dilectionis corporalium infor mat animam ad quandam corpulentiam, ex qua. s. est ei separatæ conuenientia quædam ad corpus afflictiuum, s. ad ignem.

De separatione animæ a corpore. Cap. LX.

Corpus quidē cōstat ex officialib. membris, officialia ex consimilib, consimilia ex humorib. humores ex cibis, cibi ex elementis. Et nihil horum est anima, sed in istis tanquam organis agit. Ac per hoc corpori cōstituitur & huic vitæ in qua factus est homo in animam viuam. Quæ cum temperata & ordinata fuerint & congruum uiuificationi; nunquam anima recedit. Si vero distemperata & confusa fuerint in uita recedit anima secū trahens omnia, sensum. s. imaginationē, & rationē, intellectum, intelligentiam, & concupiscibilitatem & irascibilitatem. Et ex his ſm merita afficitur ad delectationem siue ad dolorem. Corpus aūt quod prius integrum tanquam organum contemperatum & dispositum erat, ut melos musicū in se contineret, & motum resonaret, nunc confractum & inutile e regione iacet. Anima vero recurrentibus ad regiones suas elementorum partibus, non habens vbi vires suas exerceat, requiescit ab his suis motibus quibus corpus per locum & tps mouebat. Ipsa per tps illocaliter mota, qm & si organū perit: sed non melos. Augustinus super Genesim lib. 12. Si autem quæritur cum anima de corpore exierit, utrum ad aliqua corporalia loca feratur cito. Respondeo non eam localiter ferri, nisi cum corpore. Porro vtrum habeat aliquod corpus cū ex hoc corpore exierit; ostēdat qui pōt; ego autem non puto. Ad spiritualia vero loca pro meritis fertur, vel pœnarum vel gaudiorum. Actor. Anima quando a corpore separatur localiter mouetur, dicitur tamen per locum non moueri, quia non transit per locum eodem modo quo corpus, i. a. s. vt pars commetiatur parti; cum spiritualis substantia partē non habeat commetientem se parti corporali. Dicitur etiam moueri per tempus, quia modo est in uno loco, iam in alio; Motus autem eius est subitus & simul totus.

De statu & loco animæ separatæ. Cap. LXI.

Hugo vbi supra. Anima dum carne cauta est, videt, viuit, audit, & oēs sensus ingenua viuaciter tenet, vpote pura, subtilis, cita, & perpetua. Et sicut Deus vbiq; est in semetipso, sic anima vbique est quodammodo in semetipsa. At per hoc ibi est anima post corpus, vbi erat in corpore agens. Incorporea quidem est anima, potest tamen habere similitudinem corporis non corporalem, sed corpori similem; & corporalium omnino membrorum cum de corpore egreditur. Sicut. n. ad spiritualia pro meritis fertur, aut ad loca pœnalia similia corporibus; qualia sæpe demonstrata sunt his qui rapti sunt, cum & ipsi in seipsis similitudinem quidem gererent corporis sui, per quam possent ad animalia ferri, & talia similibus sensibus experiri. Animæ siquidem quæ corporibus uiuentes per dilectionem rerum visibilium corporalibus imaginibus afficiuntur, a corporibus exeuntes in eisdem imaginibus tormenta patiuntur; propter hoc eorum corporalibus ibi passionibus teneri possunt; quarum a corruptione corporalium affectionum hic mundatæ non fuerunt, quoniam corpulentiam de corporis dilectione traxerunt. In eisdem ergo locis in quibus culpam commiserunt, puniuntur. Studeat ergo anima in hac uita se ab huius federantia mundare; quatenus cum hinc exierit, inde nihil corporeum secum trahat; & a corporali passione immunis exiistat. Aug. vbi supra. Animum quidem corporeum non esse me plane profiteor scire; habere iā similitudinem corporis & corporalium omnino membrorum posse quisquis negat, pōt negare animam esse; quæ uidet in somnis vel umbulare se, vel sedere, vel hac atque illac ferri gressu, vel etiam volatu; quod sine quadam similitudine corporis non ut posse fieri. P. oinde si hanc similitudinem & apud inferos gerit non corporalem, sed corpori similem. Ita & uidetur in locis esse non corporalibus, sed corporalium similibus, siue in requie, siue in dolorib. Idem in encheridion. Tempus itaque quod inter hominis mortem, & ultimam resurrectionem interpositū est. animas abditis receptaculis continet, sicut unaquæque digna est, uel requie, vel ærumna, pro eo quod sortita est in carne cum uiueret.

De immortalitate animæ secundum assertiones sanctorum. Cap. LXII.

Gregorius in Dialogo libro quarto. Quod autem post mortem carnis uiuat anima; patet ratio, sed fides adiuuata. Homo namque sicut in medio creatus est, ut esset inferior Angelo, superior iumento, & etiam haberet aliquid commune

mune cũ summo.aliquid cũ infimo,immortalitatem.s.ipsius cum Angelo,mortalitatẽ vero carnis cũ iumẽto.Hugo vbi.supra. Immortalis est aïa,ne a creatoris similitudine discrepare videatur. Non.n.poterat esse imago Dei & similitudo, si mortis termino clauderetur.Itaq; ẽm quandã modũ uitæ & nullo mõ amittere põt immortalis est. Scdm verũ quãdã mutabilitatẽ qua põt uel deterior fieri mortalis est. Petrus in itinerario li.3. Ecce nonnulli Deũ blasphemantes,& oẽm uitã suã in iniustitia & uoluptate ducẽtes in lectulis sui defuncti sunt,& inter suos honorabiliter sepulti. Alii uero Deum timentes & colentes, & cum omni iustitia & sobrietate viuentes pro iustitiæ obseruantia in desertis interierunt.ita ut nec sepultura digni haberentur.vbi est ergo iustitia Dei,si aïa immortalis non est, q si bene egerit & pie p mia,si aũt impie pœnas in futuro consequetur? Actor. Vtiq; cũ certum sit Deum esse iustum, consequens est, ut animæ post mortẽ uiuãt,ac pro meritis suis recipiant qd hic vtiq;non sentiunt. Cassiod.li.de aïa. Aïa denique, rõnaliter & a philosophis probatur eẽ immortalis,quia cum viuificet aliud in semetipsa utiq; viuit.Et quia non est armonia, neq; constat ex plurib.sed simplex est natura,quia a contrarietate originali non corrumpitur,& quia seipsã mouet. Nos aũt veredica lectione ipsamq; immortalẽ esse facile approbamus, qm ad imaginẽ & similitudinem actoris sui facta legitur, qui vtiq; viuit semper ac perhenniatẽ custodit.

De quibusdam modis ad probandam animæ immortalitatem. Cap. LXIII.

ACtor. Certe sicut probat Aug in li.soliloquiorum, Veritas est immortalis, eũ ergo proportionaliter in nobilitate se habeat cõprehensiuũ. Aïa quæ nata est & habilis ad cõprehensionem veritatis,erit & ipsa immortalis. Præterea cuius actus est sine corpore & substantia põt esse sine corpore. Aïa vero intellectũ eternit formas, quæ nec corpora sunt, nec habẽt formas corporib.similes, ut mentẽ ipsam & eius affectiones. Cũ igitur actus eius sit sine corpore,& ipsa viuere pt sine corpore. Idẽ coijci põt ea ordine & cõnexione rerum,quæ est aurea cathena Pythagoræ. Nam inter creaturas est quædã simplex & incorruptibilis,& intellectiua, vt Angelus. Alia his contraria habens,vt cętera. Necesse est aũt extrema per mediũ cõiungi, oportet igiẽ esse mediã ex vtroq; cõpositam.s. ex simplici & composito, &c. Et hoc est homo, in quo connexionis ordo completur, sed quod est in eo corruptibile corpus est, ergo anima est incorruptibilis. Item intellectus hois & Angeli non differunt nisi in modo apprehendendi. Idem.n. cognoscit sed differenter.s.intellectus hominis nisi per speciem abstractam, quia corpori coniunctus est:Angelicus aũt non sic. Et est in se incorruptibilis,ergo & intellectus hominis,quia gratia coniunctionis non corrumpi substantialiter. Ergo cũ separatur a corpore non destruitur nisi modus ille, quia gratia coniunctionis non habet aliud. Itẽ oẽ quod intelligitur,aut est uniuersale,aut est subsistẽtia indiuidua separata a materia corruptibili. Intellectus aũt intelligit se. Et non primo mõ,ergo secũdo. Sed nota quod ad hoc intelligendum exiguntur tria. Nam intellectus agens abstrahit species a fantasmatibus, & abstrahendo vnit eum passibili qui est recipiens. Formalis aũt dr quæ recipitur. Inter has aũtẽ tres differentias solus intellectus formalis destructibilis est, quia acquisitus est & tolli põt,& sm diuersa intellecta diuersus est. Iõ destructibilis est,& hoc ex parte corporis habet. Ex quo aïa multas recipit passiones,& contrahit obliuionem & hmõi. At vero quia intellectus agens species a materia & materialibus dispositionib.abstrahit Passibilis aũt abstractas recipit. Intellectus ẽm vtramque differentiam est separabilis,ac p hoc incorruptibilis.

De eodem Cap. LXIIII.

PRætereа omne quod naturæ legib.subiicitur habet vnam viam determinatam ad quam cogitur, & solum quod tale est,corruptibile est. Aïa uero non cogitur,sed libera est. Item in potentia intellectiua maior est assimulatio creaturæ ad creatorẽ, quam in perpetuitate essendi,quam tñ dedit Deus corporibus cœlestibus. Cui ergo dedit & minorẽ,l.animæ rõnali. Præterea nulla virtus materialis mouet ad non esse subiecti sui,nec inclinat illud ut cõmutet esse pro bene esse. Anima uero rõnalis est hmõi,imperat enim mori pro bono fine. Item omne corruptibile debilitatur ẽm accessum ad sui tẽporis terminum. Sed anima rationalis non debilitatur per accessum & senium, immo magis fortificatur eius operatio quantum ad vim intelligibilẽ, quia in antiquis est sapientia. Iterum cum nobilius sit esse formæ,quam esse materiæ. Sed in esse materiæ incorruptibilis est materia prima scilicet ille, igitur in esse formæ incorruptibilis erit forma vltima, s.anima rationalis, quæ est perfectio dignissima. Præterea sicut se habet ille ad omnes formas sensibiles & corruptibiles, & ita se habet substantia intellectiua ad formas intelligibiles & spirituales. Ergo sicut ille est incorruptibile corruptione corporali. Ita est substãtia rationalis corruptione spirituali,quare & multo minus corruptione corporali, cum ad eã propter sui ilitatem essentiæ suæ corruptio corporalis non possit attingere. Relinquitur ergo eam esse incorruptibilem & immortalem. Item omne quod naturaliter mouetur, non est naturali possibilitate prohibitum a fine ad quem mouetur, quia nullius motus naturæ naturaliter frustra est. Sed anima rationalis naturaliter mouetur per appetitum ad felicitatem, & beatitudinem perpetuam,non ergo naturaliter prohibetur ab illa, sed si esset mortalis naturaliter prohiberetur, ergo immortalis.

Assertiones Platonis & Aristotelis de eodem. Cap. LXV.

MAcrobius de somnio Scipionis lib secundo. In phedone Platonis,quem transtulit Cicero, validissimus argumentis animam immortalem asseritur, & potest omnis assertio in vnius syllogismi compendium ita redigi. Anima ex se mouetur, quod ex se mouetur principium motus est, quod autem principium motus est natum non est. Et quod natum non est,immortale est,anima igitur immortalis est. Actor. Aristoteles quoque in secundo libro de anima, ubi loquitur de anima vegetabili ac sensibili, secundum quod eas contingit diuidi diuisione corporis in animalibus & plantis,subiungit de intellectu hoc modo. De intellectu autem ac perspectiua potentia nihil adhuc manifestum est.s. quod ita sit in corpore sicut uegetabilis ac sensibilis,sed uidetur alterum genus esse animæ. Et hoc solum contingit separari,sicut perpetuum a corruptibili. Ecce ex his uerbis Aristotelis habetur,quod intellectiua potentia non sit in aliquo corporis organo Ac per hoc q sit uirtus incorporea, & quod in corruptione corporis intellectus separaretur, sicut perpetuum a corruptibili. In eode n quoque libro,dicit,quod anima non sit a corpore separabilis,aut saltem partes eius, si est separabilis,i.separabilia apta nata est,manifestum est. Quarundamm partium actus est ipsa. Ac uero secundum quasdam nihil prohibet separari, propter hoc.s.quod nullius corporis sunt actus,sic autem est corporis actus anima,sicut nauta nauis. Ex his uerbis causa duplex habetur.Cur anima rationalis a corpore separetur. Anima quippe secundum genus suum est actus corporis,& partes quædam animæ sunt actus quarundam partium corporis, ut uegetatiuum ac sensitiuum,& ideo nõ separantur. Anima vero rationalis non illius corporis est actus nec partis corporis. Hæc igitur est una eius ratio q a corpore separatur. Alia uero causa est, quod ipsa est in corpore sicut nauta in naui sedens ac mouens nauem. Nauta quippe separatur a naui, licet actum regiminis nauis nõ hẽat extra nauim. Similiter & aïa separatur a corpore, licet ibi non regat corpus qn separata est. Iterum idem in primo lib. dicit.q intellectus uidetur substantia quædam esse, & non corrũpi. maxime eum non corrumpatur ab illa quæ in senio est debilitata. Ecce hic habetur rõ probabilis,quod intellectus sit substãtia incorruptibilis. Si.n.corrumperetur corruptione corporis,tũc maxime corruptione senii,eo quod illa sola fit corruptio secundum naturam iuxta Aristotelem. Vnde & amp'ius ait,quod antiquatur & senescit prope interitum est.

Assertiones aliorum Philosophorum de eodem. Cap. LXVI.

PLinius in li. de spermate. Sicut ergo lux solis quæ est incorruptibilis,officium suum complens nullam patitur diminutionem. Sic & anima quæ incorruptibilis est. Sicut etiam lumen solis quod est corruptibile separatur ab aere, & ab omnium oculorum intuitu sine corruptione, sic & anima sine sui corruptione separatur a corpore. Porphirius. Non est autem mirum, animam quæ substantia est incorporea posse separari a corpore,cũ igitur quoque qui est substantiis corporea corruptibilis a lignis quibus est uinctus separari possit, in suam naturam reuerti sinit sui corruptione. Ex lib. de differentia spiritus & animæ. Spiritus quidem ille qui corpus est subtile, quod oritur ex corde,ac fertur in uenis pulsus ad corpus uiuificandum,oritur.s.ex cerebro, similiter in neruis ut operetur sensum, & motum separatur a corpore perit. Opera quoque animæ quæ in organo fiunt, visus & auditus, & huiusmodi pereunt eum ipsa separatur a corpore. Ipsa uero aïa non perit in semetipsa. Isaac in li.de diffinitionib. Cũ itaq; tres ordines sint alarum.s.rationalia, & bestialis,& uegetabilis,est excellentior est rationalis eo quod ipsa creata est ex intelligẽntia & de illius natura. Ob hoc factus est homo rationalis disciplinæ perceptionis discernens inter bonum & malum,& inter illa per quæ saluãdus sit uel damnãdus. Idẽ in explanatione diffinitionis philosophiæ. Philosophia quidam est assimilatio operib.creatoris ẽm veritatem humanitatis. Hominis ergo finalis eã specialis est vt vnio aïæ cum corpore sit ad hoc ut hoi manifestetur veritas rerum particularium, ut discernat inter bonũ & malum,faciatq; quod expedit uiuens in sanctitate & iustitia,quousq, remuneret, & coniungatur splendori intelligentiæ ac pulchritudini sapientiæ, fiatq; spũalis coniunctus splẽdori cãto ex veritate creatoris sine medio,quod est præditus eius, ac retributio & bonitas aĩma sublimitasq; inte-

grã: & pulchritudo eius perfecta; propter hoc dixit Plato, quod philosophia est cura mortis, & solicitudo.

Item aliorum ad idem. Cap. LXVII.

AVerrois super librum metaphisicæ 12. Anima rõnalis manet post mortẽ, & finis prosperitatis eius erit, si coniungatur primo motori. Auic. Anima quidem in corpore degens dum fortunata fuerit pp habitudinem recipiendi infusionem ab intelligentia agente, & confidentur locata propter sui cohærentiam insolubilem, supersedet a negocio regendi corpus, & ab his, quæ cõueniunt sensibus. Non tñ cessat corpus eam retrahere, & impedire ac prohibere a perfectione cohærendi cum ea. Cum aũt liberatur a corporis occupatione post mortem, remouetur velamen, & prohibens, duratq; spiritualiter cohærentia, qm̃ aĩa permanet spiritualiter, & intelligentia agens spiritualiter, & infusio ex parte illius ex largissima. Algazel. 2. lib. Cum ergo separata fuerit aĩa a corpore, durabit eius cohærentia cum intelligentia agente, perficieturque eius dispositio ac delectabitur in delectatione. Cuius esse non põt explicari sermone. Porro in hoĩe malo post mortem amisso rei desideratæ instrumento manet desiderium eius, & amor in anima, & hoc est cruciatus eius ineffabilis. Quod .n. animalit post mortem maneat ex hoc constat, ꝙ non deducitur de materia, nec est in spermate potentia, sed causatur a substantia separata. Non ergo destruitur, materia quæ corpus est destructa, quia non destruitur forma destructione materiæ, nisi quæ per transmutationem educitur de ipsa. Actor. Alpetagoras ẽt in principio Astrologiæ suæ dicit de quodam philosopho mortuo, ꝙ locus eius est inter Sanctos. Qđ vtique quia non posset esse, nisi anima maneret post mortem, patet eum intellexisse animam immortalem esse. Similiter Ptolomeus in almagesti dixit, ꝙ sciẽtia stellarum in actionib. & honestatibus morum laudibilium ducit hominem ad diuini studii perseuerantiã, & contingit ipsum ei qđ est animæ simile propter bonitatẽ formæ, & assimilat creatori suo, facitq; cœlestẽ pulchritudinẽ diligere, qđ patet eũ in statu post mortem intelligere, quia antea dixit, qa nõ est mortuus, qui sapiẽtiam viuificatur.

Rationes Prisciani ad idem. Cap. LXVIII.

PRiscianus ad Cosdroe regẽ persarum. Si hẽt anima operationem sine corpore oĩno ibi & essentiã hẽbit separatim, proprium aũt est aĩæ uirtus rõnalis, per quã irrationali vitæ dominaẽ, proprium ẽt eius est, diligẽs eorum, q̃ sunt sr̃ia; s. diuinorũ, & intelligibiliũ, per utrãq; .n. philosophi digni sunt, & circa contẽplationẽ, & circa actũ. Philosophari aũt nihil aliud est, q̃ & unã hr̃e mundã, & incõtaminatã naturã. & sciam eorum, quæ uere sunt nõ errãtẽ. Scire aũt ea, quæ sunt, nescientes prius semetipsos, impossibile est. Necessarium est aũt cognoscẽtes seipsos naturã corporalẽ hr̃e, & familiariter ad id quod cognoscendum est se habẽte. Nullũ .n. corporũ seipsum cognoscere consueuit, nec oĩno ad seipsũ conuerti. Omnis aũt cognoscentis est conuerti ad cognoscibile, & ideo seipsum cognoscentis ad seipsum cognitiuã operõnẽ conuersam esse, necessario quoq; separatã essentiam hr̃e. Igiẽ aĩa philosophãs, & incorporalis ẽ, & separata corporib. Cõsequẽter nec soluiẽ, nec cũ corpore perit. Itẽ aĩa cuicũq; corpori adest, vitã ei sp̃ infert, ergo nõ recipit vitæ cõtrariũ, qa sp̃ eã hẽt ẽm esse suũ, & naturaliter. Cõtrariũ aũt vitæ mors est: ergo aĩa immortalis est. Addidit ẽt Ptolomeus aliquid maius, si .n. nec ipsã q̃ infert vitã põt iterũ aĩa recipere, multomagis eius cõtrariũ. i. mortẽ, hr̃s .n. eius cãm cõnaturalẽ, nõ ea indiget. i. vita. Etem̃ nihil oĩno cãlũ indigẽs est cãtiui, meliores sp̃ hñs virtutes his quas cãtiuo largitur. Nã & ignis nõ caliditatẽ recipit, q̃ a se calefactis infert, sed hãc connaturalẽ hẽt, ac per hoc multomagis nec frigiditatẽ, quæ est ei contraria. Itẽ oẽ quod sua malitia non corruperit, hoc ab alterius corrũpi impossibile est. Solum .n. vniuscuiusq; corruptiuũ est ipsius malũ. Aĩæ aũt malitia maior est morte corporis, ut indisciplinatio, intẽperantia, iniustitia, & hmõi, his aĩa nõ corrũpitur, nec eius vita materatur, ergo incorruptibilis est. Idẽ aĩa a seipsa mouetur, quia uita est, & aliis eam tradẽs, per totã seipsam uiuit. Et ẽm ꝙ uita est mouet, ẽm verò, ꝙ uiuit mouetur, est igitur, & mouẽs, & motũ uiuẽs, & vita prius in seipsã operans, & tota in totam seipsã intrans, & est alius cã motus, seipsam primo mouens autem de sola rõnali dicimus. Irrationalis enim quasi sanctissiam proprie motionis habet cum alio. i. cum corpore, & non per seipsam mota est, quod autem a seipso mouetur causalis immortalitatis ostenditur. Igitur anima rationalis est immortalis.

Exempla quorundam philosophorum ad idem. Cap. LXIX.

LActantius in li. de falsa sapientia. Multi etiam e philosophis, qa æternas esse aĩas suspicabantur, tanquã in cælo migraturi essent sibiipsis manus intulerunt ut Crisippus, Zeno, Empedocles, & in Romanis Cato. Actor. Plato etiam de immortalitate animæ librum cõposuit, quẽ cum legisset Cherobrotus ambraciensis e muro se pcipitem dedit p desiderio vitæ melioris. Tullius in li. de senectute. Apud Xenofontẽ Cyrus maior moriens hoc dixit. Nolite arbitrari o mihi carissimi filii, mecum a vobis discessero nunq̃, aut nullum fore. Nec .n. dum erã vobiscũ aĩum meum videbatis, sed eum esse in hoc corpore ex eis reb. quas gerebã intelligebatis. Eundem igitur aĩum esse creditote, ẽt si nullum uidebitis. Nec uero clarorum uirorum post mortẽ honores permanerent, si nĩl ipsorum aĩa efficerent, quo diutius memoriã sui teneremus. Mihi qdẽ nunquã persuaderi potuit, aĩos dum in corporib. essent mortalib. uiuere, cum excessissent ex his emori. Nec vero tunc aĩam esse insipientẽ, cum ex insipiẽti corpore exisset, sed cum oĩ admixtione corporis liberatus purus, & integer esse cepisset, tunc esse sapientem. Neq; me uixisse pænitet, qm̃ ita vixi, ut non frustra me natum existimẽ. Et ex vita ita discedo tanquã ex hospicio, non tanquã ex domo. Cõmorandi .n. natura diuersorium nobis, non habitãdi dedit. O p̃clarũ diẽ, cum ad illud diuinorum aĩorum cõcilium cetumq; proficiscar, cũq; ea hac turbæ colluuione discedã. Proficiscar ẽ. ad Catonẽ meũ, quo nemo uir melior natus est, nemo pietate præstantior, cuius a me corpus est crematũ, qđ cõtra decuit ab illo meũ. Animus vero eius non me deserens, sed expectans, in ea profecto loca discessit, quo mihi ipse esse cernebat remeandum.

Rationes ad idem. Cap. LXX.

ACtor. Et .n. in li. de morte, & vita probat philos. ꝙ nõ fit corruptio nisi trib. modis. Corrumpitur .n. qđ compositum est ex cõtrariis ab actione cõtrariorũ agentium, & patientium. Et hoc per corruptionem tollitur in parte non in toto. Sic corrumpitur elementum, & elementatum remanẽte materia, & nõ forma. Fit ẽt corruptio cõtrarii a cõtrario, & hoc tolliẽ in toto sicut sanũ ab ægro. Sic ẽt corrũpitur habitus p priuationem. Tertio ẽt mõ fit corruptio per accidens eius quod nõ hẽt contrariũ. Ex hoc, ꝙ est in corruptibili per se, sicut in materia vel in subiecto. Anima vero rõnalis ut patet primam corruptionis cãm non hẽt, quia non ex contrariis agentib. & patientibus. Neq; secũdam, quia nõ hẽt contrarium. Sed neq; tertiam, quia sicut habetur in li. de animalibus, cum operatio principiorum fuerit corporalis, non possunt illa principia, esse sine corpore. E contrario igitur si operatio principiorũ non est corporalis, principia erunt sine corpore. In cã quippe immediata si affirmatio cã est affirmationis, & negatio negationis. Vt autem superius dictum est operatio animę intellectiuæ est sine corpore, & ipsa igitur, sine corpore. Non ergo est in ipso sicut in materia uel in subiecto, sed sicut in moto, & ita non corrumpitur per accidens corporis corruptione. Præterea qđ corrumpitur corruptione alicuius alteraẽ ẽt per accidens alterõne ipsius. Anima vero rõnalis non alteraẽ per accidẽs alterõne corporis dicente Ari. ꝙ intellectus ẽm se alteraẽ corporis senio vel debilitate. Nõ ergo corrumpiẽ ẽt per accidẽs ipsius corruptione. Idẽ arguiẽ ẽt p̃t ex cõsiderõne potentiarũ animæ. Potentiæ quippe ex obiectis cognoscũtur. Cũ igitur perpetuum sit obiectum intellectus, & intellectus erit ppetuus. Na spẽs in aĩa per hoc, ꝙ est in intellectu sicut accidens in subiecto, corrumpitur qdẽ per obliuionem, sed hoc mõ nõ est obiectum intellectus. Est autem obiectum intellectus per hoc ꝙ est rõ rei, & natura, & sic non corrumpitur, hãc rõnẽ innuit Au. in li. soliloquiorum, ubi probat animam esse immortalem, ex hoc ꝙ est subiectum ueritatis, cum ueritas sit immortalis. Iterum vniuersale est intelligibile. Est autem vniuersale semper & vbiq;, aut ergo secundum ꝙ est in re, aut ẽm ꝙ est in intellectu. Constat autem, qa non primo mõ, qa in re est in materia. Materia vero diuiditur contrahendo, & sic nõ põt esse vbique. Similiter etiam subiecta est transmutationi, & ita non põt semper esse. Necesse est itaq; ut secundum ꝙ est in intellecto separante a materia, & loco, sit semper & vbique. Per hoc autẽ est perpetuum. Ab intellectu igitur habet, quod est perpetuum. Intellectus ergo perpetuus est alioquin perpetuitas a transmutabili secundum quod est transmutabile causaretur, & oppositum ad esse iuuaret oppositum.

Adhuc ad idem. Cap. LXXI.

ITem. Intellectus de natura sua omne, quod apprehendit expoliat a transmutatione, ac tempore causisque transmutationis, & temporis. Vnde dicit Philosophus, quod intellectus est simplex, & immixtus. Nulli habet commune, per hoc ergo, quod separatus est a transmutabili, & tempora materia ipse est potentia omnia. Quod non est verum de aliqua potentia in organo corporali sita, ut habitum est supra. Præterea quicquid in aliquo recipitur ut in subiecto, recipitur secundum potestatem recipientis, & non recepti, quod probatur per inductionem omnium agentium, quorum actus a suis patientibus recipitur secundum potestatem patientium, verbi gratia calor solis aliter recipitur a semine plantæ, & aliter a semine animalis, & aliter ab elemento. In elemento enim est vnificans tantum. In semine autem plantæ diffundit, & pullulare f. c... In semine

ne vero aialis dissoluit, & format, & sic est de aliis. Igitur & intelligibile recipiunt in intellectu sm potẽtiem intellectus & non intelligibilis. Cum ergo omne intelligibile recipiatur sub ratione simplicis ac perpetui & intransmutabilis, igitur &c. Itẽ in li. de causis habetur, ꝙ ois aia nobiles tres habet operationes. s. diuinã, intelligibilẽ, & animalẽ. Exponit cõmentator, ꝙ hẽt diuinã, inquantum est a cã causante ipsam. Intellectualem aũt, in quantũ est causata a prima causa posita super instẽm intelligibile, in quo. s. de lumine suo influit intelligibilia. Animalem uero habet in cõparatione ad corpus. Porro q̃libet substantiã sequitur operatio sua naturalis, & quælibet substantia ponitur, posita sua operatione naturali. Vnicuiq; aũt substantiæ naturalior est operatio illa, quã habet in comparatione ad prius, a quo accepit esse ad substantiã, q̃ illa quam habet in compatõne ad posterius. Cum igitur anima, ut dictum est, operationem diuinam intellectualem habet in comparatione ad prius, animalẽ vero in cõparatione ad posterius. Et causę priores non pñt destrui. Anima quoq; nõ destruetur in operatione diuina, & intellectuali. Huic rationi conuenit Auicenna in 6. lib. de naturalibus, vbi dicit, ꝙ hoc nomẽ anima non est nomen illius rei, quã nominat ex essentia eius vel ex pdicamẽto in quo cõtinetur, sed ex accidẽte quod accidit. s. animare corpus, anima quippe ab animando dr.

Responsio ad obiectiones contrarias. Cap. LXXII.

SI autem contra prædictas rationes obiiciatur, quòd destructo perfecto, destruitur eius perfectio. Anima vero est perfectio corporis. Respondeo ꝙ reuera rõ perfectionis inquantum perfectio, est esse in perfecto, nec est sine illo. Sed substantia rei perficientis bene potest esse sine illo, sicut in casu proposito. Veruntamen anima rõnalis sm quandã sui partẽ est perfectio corporis intrinseca & organo coniuncta, ut sm potentiã vegetabilẽ ac sensibilem, & sm illas sui partes destruitur quantum ad actus suos destructo corpore, sicut iam superius dictum est. Porro sm aliam sui partẽ est perfectio corporis extrinseca ab illo. i. non cõmixta corporis organo. Et hæc non destruitur organo destructo. Porro si obijciatur, ꝙ corruptio nihil est aliud q̃ formæ naturalis supra materiã corruptio, & icirco in corruptione hominis vr destrui forma eius naturalis quę est anima rõnalis. Respõdeo, ꝙ inualida est ista ratio. Nam propositio quidẽ uera est de formis, quæ non sunt substantiæ per se existentes. Aia uero rõnalis forma talis non est, ut ex supradictis manifestũ est. Porro si obijciatur iterum ꝙ nulla sit operatio animæ sine corpore, quia sm Arist. Non est intelligere sine phantasmate, & fantasma non est sine corpore, & aliqua operationũ aię esset sine corpore, nulla potius q̃ intelligere. Sicq; vr nec principium aliquod illarum operationum esse sine corpore. Rñderi põt, ꝙ intelligere quoddam est ex fantasmate, quoddã non, sicut ostendetur in sequenti opere. Siquidem, ut Philosophi dicunt, & intellectus post mortem erit per conuersionẽ ad intellectũ agentem. Et dicit Arist. in suo lib. de somno, & vig. ꝙ ẽt in somnis qñq; fiunt intelligẽtiæ veræ præter fantasmata. Cuius causa determinabitur infra, quia. s. per illuminationẽ substantiarum separatarum fiunt quędã somnia.

Iterum ad idem. Cap. LXXIII.

ITerum aũt obijci potest, quia quicquid disponitur diuersimode de diuersa corporis complexione illud est forma, non ens sine corpore, non enim forma diuersificatur in operationibus suis ex materia, nisi quia est ex illa, nec habet esse seperatum ab ipsa. Anima uero rationalis diuersimode disponitur diuersa cõplexione corporis, ut. n. ait Arist. in lib. de anima 2. Molles carne videmus bene aptos mente, & duros carne male aptos mente. Et ita vr anima rationalis esse forma non ens sine corpore. Ad hæc dici potest, ꝙ anima rationalis nõ alteratur permixtione corporis, nisi inquãtum accipit a fantasmate, & hoc est per accidens. Vnde per se non alteratur, & ideo non sequitur, quod destruatur. Si aũt adhuc obiicitur, quod in ecclesiaste dr, vnus est interitus hominis, & iumẽtorum, & æqua vtriusq; cõditio, ac cæteræ q̃ sequũtur, & iterũ, vnus & stulti & meus occasus erit. Rñdeo ꝙ ibi loquitur Salomon concionando Ideoque subinfert, quod hoc quoque uanitas est. De philosophis quoque solet obiici quod dicit Hippocras in afforismis. Quicunq; dolentes aliquid corporis plurimum dolere non sentiunt, his mens ægrotat. Nam si mens ęgrotat cum corpore, vr etiam commori. Aristoteles quoque dicit in li. de morte, & uita. Corrupta animab. corrumpitur doctrina & sanitas quæ sunt ĩ animab. Verũ Hippocras ibi uocat mentẽ uirtutẽ animalẽ in organo sitã. Et hæc non ægrotat corpori nisi per accidens. Inquantum. s. a morbo impeditur sensum influere, sicut accidit in cancro, vbi sensum intercipit frigiditas melãcholiæ, itaq; efficitur locus insensibilis. Qđ aũt hæc uirtus ægrotet p accidens, patet per Arist. dictum in primo li. de anima, videlicet qđ si senior accipiat oculũ iuuenis uidebit utique sicut iuuenis. Quod autem dicit Aristoteles in li. de morte, & vita, intelligit de aĩa quæ non separatur a materia & organo, vt est vegetabilis, & sensibilis, vtraque etenim destruitur destructione corporis. De rationali vero probat ipse ꝙ non est ita in corpore. Et ideo ei non conuenit modus ille corruptionis.

Qualiter intelligi debeat immortalitas animæ. Cap. LXXIIII.

MAcrobius vbi supra. Sciendũ est aũt ꝙ duobus modis immortalitas intelligitur, aut ideo est immortale qd, qa p se nõ est capax mortis, aut qa procuratione alterius a morte defendit. Actor. Tribus de causis dr aliquid corruptibile, vel quia cõpositum est ex contrarijs, vel per applicationem contrarij, ac per dñium. & istæ duę causæ nõ sunt generales, cũ omne creatũ naturaliter desibile est, sed tertia. s. quia de nihilo est. Sic ẽt aĩa & Angelus naturaliter desibiles sunt. Notandũ igitur quod Deus solus immortalitatem habet per essentiam, quia idem est essentia sua ꝙ imortalitas sua. Aĩa uero rõnalis hẽt sm Hieronymũ participationem, quæ attẽdit sm imaginis vel similitudinis rõnẽ. vnde in li. de aĩa, & spiritu legitur, ꝙ immortalis est anima a similitudine sui creatoris discrepare videatur. Cum ergo dicit Ioannes Damascenus de Angelo, ꝙ ipse est sm gfam, no natura suscipiens immortalitatem, naturam appellat originem de nihilo, gfam vero donũ similitudinis vel imaginis ex quo immortalitas est, & in aĩa, & in Angelo. Sciendũ tñ est, ꝙ anima, considerata sm origiuẽ suã. s. inquantum habet esse post nõ esse ex natura sua corruptibilis est, quia apta redire ad non esse, nisi voluntas primi impediat. Considerata vero sm essentiam suam vel substantiã est incorruptibilis, quia eius substantia non est ex contrarijs, nec aliquid eius naturæ cõtrarium habet, a quo possit corrumpi. Similiter considerata quantum ad formã q̃ est potentia intelligendi, quia intellectus capax est omniũ formarũ intelligibiliũ, q̃ per se sunt incorruptibiles. Similiter si cõparetur ad finem suum, quia. s. data est ei virtus speculatiua, & motiua per quã põt se ordinare ad summum bonum, sed in hoc etiã uoluntate primi incorruptibilis manet ad magnitudinem pęnæ, vel præmij. Et ex creatione quidem habet, ut ex actione alterius quidem nõ possit corrũpi, nisi ex actione Dei. A relatione vero ad finem habet, ꝙ Deus velit eam non corrumpi.

De quorundam philosophorum errore super animarum reuolutione. Cap. LXXV.

AVgustinus de ciui. Dei lib. 10. Platonem uero scripsisse certissimum est, animas hominum post mortem reuolui vsq; ad corpora bestiarum. Quam sententiam Porphirij doctor tenuit Plotinus, eandem tenuit & Macrobius. Hæc autem animarum reuolutio, ideo credita est a quibusdam Platonicis, quia ipsi credebant animam esse coæternam, & mundum ipsum; & hoc ideo, quia sciebant animam immortalem necessario semper esse victuram. videbaturque eis, quod sempiternum esse nihil posset, quod semper antea non fuisset. Helinandus lib. 8. Et quoniam sciebant animam in hoc mundo non posse sine corpore viuere, putabant eam ante dispositionem huius corporis aliud habuisse, & adhuc post istud aliud habituram esse. Quia vero corpus hominis immortale posse fieri, nec legerant, nec audierant, animas semper ad mortalia corpora redituras putabant. Hunc autem errorem apud græcos, vt ait Hieronymus Pythagoras inuenit, qui se primum fuisse Euforbium, secundo Dalidem, tertio Hermocinium, quarto Pyrrhum, ad extremum Pythagoram dixit. Vbi forte dicendum est reuolutionem animarũ fieri de quadrupedibus in aniculas, quando apes nascuntur ex putrefactis boum cadaueribus, iuxta illud Ouidij, de boue mille animas una necata dedit, & notandum quod non dixit mille animas natas esse de una, sed de ipso boue. i. de bouis cadauere, cuius animã iam necatam fuisse testatur, & de necata anima viua propagari non potest. Anima autem pro animato posuit methonomicæ contentum pro continente.

De erroris eiusdem causa uel origine. Cap. LXXVI.

VNde autem tãtus error accipere potuit initium nisi ex peruersa suggestione dæmonum? Quorum omnis conatus est persuadere hominibus, neminem ex suis operib. æternaliter cõdẽnandum, neq; aliã beatitudinẽ sperandam esse homini, quam uitæ huius fœlicitatem, ut damnationis æterne timore postposito, uiuat sicut equus, & mulus in quibus non est intellectus. O quanti sunt etiam hodie qui vellẽt post mortem aut reuerti in nihilum secundum Epicurum, aut secundum Platonem, aut Pythagoram in iumentum conuerti. Auxit autem hunc errorem, & sparsit in uulgus quarundam fortassis animarum apparitio damnatarum, quæ diuino iudicio olim suis aut notis aut extraneis in formis bestialibus apparebant, vt aut caruini corrigerentur exemplo territi, aut grauius damnarentur admoniti nec correcti. Sic. n. apparuisse refert Papam Benedictum iuniorem Petrus Damianus dicens. Gimbertus alias Humbertus archieps mihi narrauit, ꝙ Benedictus iunior nepos Benedicti maioris, post mortẽ apparuit cuidã Vasco alias Vagnlo iuxta molẽdinũ equo insidenti, & iter agenti, apparuit autem in specie animalis mon-

struosi. Cuius aures, & cauda asini erant, cætera vrsi. Cumq; Vascus tremefactus fugã iniret, clamauit monstrum illud. Noli inquit. O vir expauescere scito me fuisse holem sicut tu es. Sed quia bestialiter vixi, post mortem præferre speciẽ bestię merui. Ad quẽ ille. Quisnã fuisti: ego ait ille solo noĩe benedictus fui, q nuper apostolicam sedẽ indignus obtinui. Cui vascus q̃d habes retributionis? Nunc inquit vsq; ad diem iudicij per dumosa & squalentia loca sulphurea, & fetida buliẽtia rapior & protrahor, post iudiciũ vero corpus meũ, simul cũ aĩa irremediabilis crucia tus, & irreuocabilis olla gehẽnalis baratri me deglutiet. ita, vt mihi nulla spes in posterum recuperationis restet. post hęc verba disparuit. Fuerat aũt teste eodem Damiano benedictus ille, vel potius maledictus ab ipso põtificatus sui primordio vsq; ad finẽ vitæ in luxuriæ cæno cõuersatus. Et ideo Incipiebat ab auribus asini pferre speciẽ, & in caudã desinebat, duxerat & totã vitã suam reliquã carnalẽ, & iccirco p cętera vrsus erat. Potuit ergo fieri, vt aię carnaliũ corporalibus exutę frequẽter antiquus in mõstruorũ similiũ figuris appareren:: & q a pferrebãt quasdã similitudines bestialiũ corporũ, putatæ sunt a rudibus hoĩbus vera gestare corpora bestiarũ. Magi quoq; & malefici, q ante aduentũ solis iustitiæ totũ suis tenebris orbẽ nebulabãt, quibus & illustres reddebant stupentibus cunctis ad insolitis magis q̃ indignantibus ad illicita, huic errori per sua pstigia vires nõ modicas pstabant. Nã cũ vel se, vel alios in diuersas spẽs trãsformarent, putabat eos imperitũ vulgus diuina quadã virtute alternatis vicib. de humana natura in bestialem ruere, & rursus qñ vellẽt de bestiali in humanã resurgere: sic ille iuppiter magorũ celeberrimus, & totius sceleris officina, apud vulgus ignobile arcẽ diuinitatis obtinuit, qñ ad perpetrandos incestus nepharios se in quaslibet formas deformauit. Ouidi. hãc sniãi irrisit dicẽs. Seu quãtũ scelus est in viscera viscera condi. Alteriusq; animantem animantis viuere loco.

Qualiter animæ corporibus exutæ patiuntur in inferno.
Cap. LXXVII.

AVgustinus super Gen, lib. 12. Aĩam plane sicut iã dictũ est, certũ est non esse corporeã, sed iñ corporis corporaliumq; membrorũ, ut in somno patet hẽre similitudinẽ, quã videlicet similitudinẽ si & apud inferos gerit ibi quoq; vr esse in loco non corporali, sed simili corporali: q̃d si ita est, ideo inferi sub terra esse dñr: quia cõgruenter in spiritu p illas corporaliũ rerũ similitudines sic demõstrantur, vt qñ aiæ defunctorũ inferis digna carnis amore procreauerũt, hoc eis per illas corporaliũ rerũ similitudines exhibeat, q̃d ipsi carni mortuæ solet. s. vt sub terra recondatur. Denique inferi eo q infra sint latinẽ sic appellantur. Sicut aũt ẽm corpus si ponderis sui ordinẽ teneãt inferiora sunt oĩa grauiora, ita & ẽm spũm inferiora sunt oĩa tristiora. Vnde etiam in græca lingua origo noĩs quo inferi appellantur, ex eo quod nihil suaue habeant resonare perhibetur. Si quis autẽ putat aĩas exutas locis corporalibus contineri, cum sint sine corpore nõ deerunt qui faueant, & diuitẽ illum sitientẽ contendant in loco corporali fuisse, ipsamq; aĩam linguam corporeã præparasse, ac stillã de digito Lazari cupiuisse. Sed melius est dubitare de occultis q̃ litigare de incertis. Gregorius in dialogo lib. 4. Sicut aũt electos beatitudo lætificat: ita credi necesse est, q a die exitus sui reprobos ignis exurat. Nam si viuentis hoĩs incorporeus spiritus tenetur, in corpore, cur & non post mortẽ spũs licet incorporeus etiã corporeo teneatur igne, dumq; peccatorem diuitẽ damnatũ veritas in ignib. perhibet, q̃s iã sapiẽs reproborũ aĩas teneri ignib. neget? Cæterum si diabolus, & angeli eius cum sint incorporei, corporeo sunt igne cruciandi. Quid mirum si aĩæ, & anteq̃ recipiant corpora, possunt corporea sentire tormenta? Hugo de sacramentis lib. 2. Quidam aũt putant aĩas corporalibus pęnis cruciari non posse, nisi per corpora, & in corporibus manẽtis. Quapropter a corporibus exutas nullas alias pęnas sustinere credunt nisi eas solũ quas intus cõscientia accusatrix irrogat. Sed si lęduntur, dũ cędunt indutæ, cur non lædant cũ cędantur exutæ. Si affici possunt, qñ inter ipsas, & illud a quo afficiunt mediũ est illud per quod afficiunt, nõne pbabile oĩno est, multo magis eas affici debere, qñ illi a quo afficiuntur immediate cõiungunt? Tñ hoc vbiq; quęrendum non est, ut quod credere iubemur, nostra semp rõne discutere conemur. Scriptura sacra magistra fidei nr̃æ hoc nobis dicit, q̃d amplius quęrimus? B. Greg. dicit, q in eo ipso ardent, q se ardentes vident. Poterat & Deus sine materialibus elementis aĩabus cruciandis sensum doloris dare, sed dignũ est vt in eis puniant in quibus peccauerũt. Greg. in homilia de diuite, & Lazaro. Ex hoc aũt q̃d ardentis in inferno diuitis postq̃ de ipso spes sublata est, animus ad propinquos recurrit, patet, quia reproborum aĩas pęna sua qñque ad charitatẽ erudit, ut iam tũc etiam suos spiritualiter diligant, qui hic dum peccata diligerent nec amabant. Seruit ergo diuiti ad pœnam & cognitio pauperis quẽ d[illegible] a frat si quos reliquit, ut de visa gloria despecti, & de p[illegible] amatorũ amplius torqueatur.

De his, quæ patiuntur in purgatorio. *Cap. LXXVIII.*

HVgo, vbi supra. Maxima, itaque tormenta locum habent in imo, maximeque gaudia in summo Media vero bona, & mala mixta sunt in medio, idest in hoc mundo. Est autem & alia pœna post mortem, quæ purgatoria dicitur, cuius locum omnino determinatus non est, nisi, quia multis exemplis, & reuelationibus animarum in eiusmodi positarum sæpe monstratum est hoc mundo illam exerceri. Et fortassis probabilius erit, vt in his potissimum locis singulæ pœnam sustinere credantur, in quibus culpam commiserunt. Itaque de perfectẽ quidem bonis dubium non est, quin egredientes statim ad gaudia transeant. Similiter, & de valde malis, quin sine mora ad inferni tormenta descendant. De imperfecte quoque bonis certum est, q nunc interim quibusdam pęnis vsque ad plenam videlicet purgationem a venturis gaudijs differantur. Gregorius in dialogo, libro 4. De quibusdam etenim leuibus culpis ante iudicium esse credendum est ignis, pro eo quòd ueritas ipsa dicit. Si quis in spiritum sanctũ blasphemiam dixerit, non remittetur ei neque in hoc seculo, neque in futuro. Hanc. n. sententia datur intelligi quasdam culpas in hoc seculo, quasdã in futuro laxari. Bern. Clareuall[illegible]. Est itaque regio quædã expiationis, vbi scilicet animæ corporibus exutæ cruciantur ad tempus, vel calore ignis, vel rigore [illegible]oris, vel alicuius grauitate doloris. Ibi pius pater filios glorificandos in manu tentatoris relinquit, non quidem ad occisionẽ, sed ad purgationem Ad illos nobis transeundum est per compassionẽ, quibus iuncti sumus per humanitatem. Surgam igitur illis in adiutorium, interpellabo pro eis ieiunijs, & orationibus, & sacrificio singulari. Huiusmodi enim officijs, potest earum pęnitentia resecari, & pęna finiri. Augustinus, in Encheridion. Neque enim negandum est animas defunctorum pietate viuentium releuari cũ pro illis, vel in ecclesia eleemosynæ fiunt, vel sacrificium offertur mediatoris. Sed hæc illis tantummodo prosunt, qui cum hic viuerent, ut hæc sibi postea prodesse possent, meruerunt. Est enim quidam viuendi modus nec tam bonus, ut requirat ista post mortem, nec iam malus, ut ei non prosint ista post mortem. Est autem in bono talis, ut ista non requirat. & est rursus in malo talis, ut nec his cum hæc uita transierit adiuuari valeat. Quocirca meritum omne comparatur in uita præsenti, quo post illam possit quispiam grauari, uel releuari. Cum ergo sacrificia altaris, uel eleemosynarum quarumcunque pro valde bonis offeruntur, sunt gratiarum actiones, pro non ualde malis propiciationes. Si autem pro valde malis, etiam si nulla sint adiumenta mortuorum, sunt tamen qualescunque consolationes uiuorum, quibus uero prosunt, uel ad hoc prosunt, ut sit plena remissio, uel certe, ut tolerabilior sit ipsa damnatio.

De his, qui iam requiescunt in Paradiso.
Cap. LXXIX.

AVgustinus ad Ianuariũ, lib. 1. Quod aũt nunc fide ac spe gerimus, & ut ad id perueniamus, dilectione satagimus, est animarũ requies quædam ab omni labore molestiarum omnium sancta, atq; perpetua. In eam nobis ex hac uita fit transitus, quam dominus noster Iesus Christus sua passione prẽmonstrare, ac consecrare dignatus est. Inest autem in illa requie non desidiosa segnicia. Sed quædam ineffabilis trãquillitas agnitionis ociosæ. Sic. n. ab huius uitæ operibus in fine requiescatur, ut in alterius uitæ actione gaudeatur, sed quia talis actio in Deĩ laude agitur, sine labore membrorum, sine angore curarum, non sic ad eam fit transitus per quietem, ut ipsi quieti succedat, i. nõ sic esse incipit actio, ut esse desinat quies. Neque. n. redditur ad labores, & curas, sed permanetur in actione quod ad quietẽ pertinet, nec in opere laborare, nec in cogitatione fluctuare. Quia ergo per quietem ad primam uitam reditur, unde anima lapsa est in peccatum: præterea sabbato requies significatur. Illa uero prima uita, quæ a materia sabbati quem diem dominicum figurari dicimus. Quare 6. dies Genesim legens inuenies septimum sine uespera, quia requiem, sine fine significat, denique de solo sabbato dictum est, & sanctificauit diem 7. Amant enim requiẽ, siue piæ animæ, siue iniquæ, sed qua perueniant ad id q̃d amant plurimæ nesciunt, nec aliquid appetunt etiã ipsa corpora põderibus suis, nisi quod aię amoribus suis. Nã sicut corpus tã diu nititur pondere, siue deorsum uersus, siue sursum, donec ad locum quo nititur ueniens cõquiescit, sic & aĩa affectione, & multa quidẽ corpus delectãt. s. nõ est in eis ęterna requies, nec saltẽ diuturna: & præterea magis sordidant animam, & aggrauant potius, ut sincerum eius pondus quo in superna nititur impediant. Cum uero anima se ipsa delectatur, adhuc superba est, quia se pro summo habet, cum superior sit Deus. Cum autem in Deo delectatur ibi ueram certam, & æternam inuenit requiem, quã in alijs quęrebat nec inueniebat. Quia ergo charitas, i. amor Dei diffusa est in cordibus nostris, per Spiritũ sanctũ, qui datus est nobis. Ideo sanctificatio. 6. die cõmemorata est, ubi requies commendatur,

ut oia, quæ bene operamur non habeant intentionem, nisi in futurum requiem sempiternam. Ideo dr, spe gaudentes, ut uidelicet futuram requiem cogitantes in laborib. hylariter operemur. Idem super Genesim, lib. 12. Inest autem, ut supra dictum est, animæ deposita carne quidã naturalis appetitus administrandi corpus, quo retardatur quodammodo, ne tota intentione in summum illud cœlum pergat donec appetitus illic conquiescat.

Qualiter animabus exutis ea, quæ fiunt apud nos innotescunt. Cap. LXXX.

PEtrus Lumbardus. Vt autem dicit Aug. super Psal. 108. licet animabus defunctorum cura sit de charis, sicut de illo diuite legitur, qui dum apud inferos pateretur, habuit curam de quinque fratribus suis uiuis, non tamen ideo consequens est illos scire, quæ circa charos suos hic aguntur, uel læta, uel tristia. Veruntamen incredibile non est sanctorum animas, quæ in abscondito faciei Dei ueri luminis illustratione lætantur, in eius contéplatione intelligere illa, quæ foris aguntur quantum prodest, uel illis ad gaudium, uel nobis ad auxilium. Si n. de illis angeli a Deo per eius uerbum petitiones nostras discunt, & quid de implendum est, uel non, cur non credamus, & animas sanctorum Dei faciem contemplãtium in eius ueritate intelligere preces nostras, & quæ implendæ sint, uel non. Adeo quippe adinnexi sunt ueritati supernæ, vt nil pter eius uoluntate queant velle: intercedũt igitur ad Deum pro nobis, & merito, dum earum nobis suffragãtur merita, & affectu dum implere cupiant vota nostra. Quæ tñ non faciunt, nisi cum illa in Dei uoluntate implenda didicerint. Hugo, vbi supra. Certum est itaq; sanctorum animas in secreto diuinæ contemplationis constitutas eorum, quæ foris agũtur tm̃ scire, quantum uel illis ad gaudium, uel nobis ad auxilium constat prodesse. Quid amplius vis? Times ne forte non orent, qui sp orant? Quõ nõ orabunt pro te, qñ tu oras eos, qui, & qñ tu non oras, orare tamen non cessant? sed non audiunt inquis, & ego in uentum verba effundo. Qui est audire, nisi scire verum lumen, in quo & audiunt ad percipiendum, & uident ad cognoscendum? in quo si quid forte foris agitur, quod nõ interim non audiunt, aut vident, misterium est dispensationis, non detrimentum fœlicitatis. Glosa super Cantica Canticorum. Ergo, inquit, quæ habitas in hortis, amici auscultant te, fac me audire vocem tuam, in hortis habitare, hoc est in viriditate spei ac bonorum operum permanere. Talib. igitur dr a domino, amici, i. angeli quos tibi adiutores dedi, ac spũs iustorum, qui iam cum Deo sunt, & pro fratribus orant, auscultant te, quasi internuncij inter me & te; ideo fac me audire vocem tuam, s. in oratione, dũ non potest mihi iungi per præsentiam, ita age uitam, ut quicquid vel voce, vel opere oraueris dignum sit a me exaudiri.

De quibusdam animabus, quæ post mortem viuentibus apparuerunt. Cap. LXXXI.

AVgustinus in lib. de cura pro mortuis gerenda. Cum autẽ defunctorum aiæ viuis aliqñ vñr apparere, credibile est hoc fieri eis nescientib. mortuis, & istas esse operationes angelicas per dispensationẽ prouidentiæ Dei bene vtentis, & bonis, & malis ſm altitudinẽ iudiciorũ suorum inscrutabilẽ, siue hic instruantur mẽtes mortalium, siue fallant, siue cõsolẽtur, siue terreant, prout vnicuiq;, vel pbenda est misericordia, vel irroganda uindicta, si reb. uiuentium interessent aiæ mortuorũ, & ipsæ nos quando eas uidemus, alloquerent in sõnis, ut de aliis taceã, meipsũ pia mr mea nulla nocte desereret, quæ terra mariq; secuta est, ut mecum uiueret. Absit. n. ut facta sit uita fœliciore crudelis, adeo, ut qñ cor meum aliqd angit, ne tristẽ filium cõsolet, quẽ unice dilexit, quẽ nunq̃ mæstũ uidere uoluit. Deniq; si mortui sciunt ea, quæ i humanę uitæ calamitate cõtingũt, qd est q pijssimo regi Iudæ flẽti in cõspectu Dñi pro magno beneficiu promisit Deus, q essee ante moritur, ne uideret mala, q̃ illi populo, & loco uetura minabat. Sed diceret aliquis. Si nulla est mortuis de uiuis cura, quõ diues ille apud inferos uocabat Abrahã, ut mitteret Lazarũ ad fratres suos, q ageret cum eis, ne & ipsi uenirent in locũ tormẽtorũ? Sed nunquid, quia hoc dixit, iõ quid agerent tunc fratres uel quid paterent sciuit. Ita iuit illi cura de uiuis, q̃uis qd agerẽt oĩno nesciret, sicut nobis cura est de mortuis, q̃uis quid agãt oĩno utiq; nesciamus. Sed rursus occurrit, quõ Abrahã quid hic ageret nesciebat, ubi Moysen & Prophetas, i. libros eorũ quib. hoies obediendo tormenta deuitarẽt esse sciebat, ubi deniq; diuitẽ illũ nouerat in delicijs, pauperẽ uero uixisse in miserijs, quia dixit fili recordare, &c. Verum hæc non cũ agerent in uiuis, sed eis mortuis potuerit, Lazaro indicante cognoscere, ne falsum sit, quod ait Propheta, Abraham nesciuit nos: proinde fatendum est nescire quidẽ mortuos, qd hic agatur, dum hic agitur, postea uero audire ab eis qui hinc ad eos moriendo pergunt, nõ quidẽ oia, sed q̃ sinuntur indicare, qui sinuntur etiã ista meminisse, quæ illos quos hæc indicant oportet audire. Pñt ẽt ipsi mortui aliquã, quæ hic aguntur

spiritu Dei reuelante cognoscere præsentia, vel pterita, vel futura, sicut hic Prophetæ, nec ipsi oia, sed quæ illi esse reuelanda prouidentia Dei iudicat. Mitti quoq; ad uiuos aliquos ex mortuis, sicut econtrario Paulus ex viuis in Paradisum raptus est. Nam & Samuel Propheta defunctus viuo regi Sauli etiam futura prædixit. Vnde & liber Iesu filii Sirach continet in laude Patrum, quod mortuus Samuel pphetauit. Et Moyses qui in Deuteronomio legitur mortuus, in Euangelio cum Helia qui mortuus non est, legitur apparuisse viuentibus.

LIBER XXIIII.

Vtrum anima sit suæ uires, atque potentiæ. Cap. I.

ACTOR. Dicto de aia ſm esse suum absolutum, & ſm esse cõparatum ad corpus, restat dicendum de viribus eius, s. ab inferiorib. ſm quas unitur corpori, vel administrat corpus incipiendo, & hinc ad superiora progrediendo. De his tamen in generali præmittenda sunt duo, s. utrum anima sit suæ vires, uel potentiæ. Deinde uero, vñ sit distinctio uirium animæ. De primo dicunt aliqui, q anima dupliciter potest considerari, uno modo vt est quędam substantia. Alio modo, ut est substantia naturalibus habitibus disposita ſm primum modum est aia suæ potẽtiæ, ſm alium uero minime. Habitus quippe naturales super essentiam addentes distinguunt illã a potentiis. Alii vero dicũt, q idem est oĩno aia, qd suæ potentiæ. Sed differt tñ ratione, qd hr in lib. de anima & spiritu. Aia cũ tota meminit, tota est memoria, cum tota vult, tota est voluntas, &c. Dicunt ergo ergo q potentia, quæ est accidens in re cuius est potentia. Et est potentia, quæ consequitur essentiam, sicut eius proprietas. Et est potentia, quæ est ipsa essentia adiiciens quandam relationẽ ad actum, v. g. Potentia recipiendi similitudines colorum est accidens pupillæ, desicit enim in ea per senium. Potentia calefaciendi in igne est sequens essentiam ignis, & ab hoc inseparabilis. Porro naturalis potentia recipiendi formam est in materia, vt ipsa materiæ substantia, vel essentia. Quantomagis ergo potẽtiæ ipsius animæ sunt ipsa anima. Sed adiiciunt relationem ad actus differentes, penes quam. s. relationem non est differentia potentiarum secundum rationem. Alii porro dicunt q in nullo alio a primo est idem rei essentia, qd sua potentia. Et ita ponũt, q nec in aia est idem essentia, quod sua potentia, dicunt tamen q idem est in substantia. Sicut enim non est idem esse, & operare, ita nec essentia animę est potentia. Essentia quippe animæ est per quam anima est absolute, essentia uero potentię est id per quod anima est ad aliud efficiendum, vel recipiendum. Dicunt tamen q idem sunt in substantia, eo quod sine suis potentiis, nec subsistat, nec ẽt intelligatur anima, nec ipsæ potentiæ sine aia. Identitas igitur, quæ ponitur in libro de anima & spiritu, referenda est ad substantiam, diuersitas ad essentiam.

Vnde sit distinctio virium animę. Cap. II.

DIstinguũtur autem a seipsis animæ uires non per actiones, sicut causa, uel per organa, uel per obiecta. Cognitio tamẽ distinctionis uirium est aliquando ſm differentiam actionum, vnde dicit philosophus, q actus priores sunt potentiis, & obiecta actibus secundum rationem cognoscendi. Quædam autem uires differunt in organo, & actu, & obiecto. Accidit uirtutibus, siue potentiis, q differunt in organo. Actionum uero differentium in fortitudine ad debilitate, uelocitate, & tarditate principaliter est una uis, sed vni ui accidit, ut actionem suam faciat fortiorẽ, vel debiliorem aliquando secundum quod fuerit actio, aliquando uero secundum idoneitatem, vel defectum instrumenti, & aliquando secundum prohibentiam extrinsecus, quæ uel addunt, uel diminuunt ad operationem uirtutis. Actionum etiam differentium secundum priuationem, & habitum principium est una uis, quia priuatio, & habitus nata sunt circa idem fieri. Actionum quoque differentium secundum comparationem sui ad contraria principium est vna uis ratione consimilis, quia contraria similiter nata sunt circa idem fieri. Sed actionum in genere differentium duplex est differentia, quædam enim differunt genere vltimo, siue proximo, quod diuiditur in species specialissimas, & secundum hunc modum differunt actiones in genere uidere, & gustare. Quædam autem in genere remoto, & hoc modo differunt in genere sentire, & intelligere. Itaque differentia actionum in genere propinquo differentiam ostendit virium in specie, sicut videre, & audire circa uires sensibiles uisiuam, & auditiuam, intelligere ac uelle circa uires intelligibiles cognitiuam, & affectiuam. Differentia uero actionum in genere remoto differentiam ostendit uirium in genere, sicut apprehendere & mouere differentiam uirium apprehensiuæ & motiuæ, scilicet

re,& ratiocinari differentiam sensitiuæ & rationalis, quæ sunt genera ad alias. Sic ergo manifestum est, secundum quā dīam actionum fit dīa virium,& similiter intelligendū est de differētia obiectorum. Differentia namque virium cognoscitur per differentiam actionū per obiecta, vel ex obiectis ſm distinctionem,quæ posita est. Nota ergo φ est potentia operans sine organo, & sine obiecto,& hæc est prima potentia Dei. Non.n. cognoscit res per ipsas res,vel similitudines in rebus,sed cognoscendo seipsum. Eodem modo potentia operandi ipsius est sine organo,nec requirit materiam quasi subiectum. Et est potentia operans habens organum,& obiectum, sicut potentiæ animæ operans per corpus,vt potentia visiua organum pupillam,& obiectum colorem,vt videat. Et est potentia operans sine organo: non tamen sine subiecto,ut potentia intellectiua. Differētia igitur obiectorum secundum illum modum qui dictus est,semper comitatur differentiam virium. Sic ergo manifestum est, vnde fit distinctio virium in anima. Est enim distinctio ex seipsis,sed cognitio distinctionis est ex actionibus,& obiectis.

De viribus animæ,quibus commiscetur corpori. Cap. III.

HVgo in lib. de anima,& spiritu. Habet autem anima vires quo ad se, & habet vires quibus corpori admiscetur, virium autem quibus commiscetur corpori, prima est naturalis, secunda uitalis,tertia uero aīalis. Deus trinus,& unus,verus ac perfectus omnia tenet,omnia implet,oia sustinet,oia superexcedit,ac circumplectitur. Sic anima tribus his uiribus per totum corpus diffunditur,non locali distensione,sed vitali intentione. Naturalis uirtus operatur in hepate sanguinē, & alios humores quos per venas ad omnia corporis membra transmittit, vt inde augeantur,& nutriantur. Vis ista quadrifariam diuiditur,in appetitiuam,retentiuam,expulsiuam,& distributiuam. Appetitiua,quæ necessaria sunt corpori apperit. Retentiua uero sumpta detinet donec ex illis decoctio, vel digestio fiat. Expulsiua vero nociua & superflua expellit. Distributiua bonos ciborum humores omnibus membris distribuit,prout cuique expedit. Istas vires habent omnia animalia. Vis vitalis est in corde, quæ ob temperandum feruorem cordis aerem hauriendo, atque reddendo, vitam,& salutem toti corpori tribuit. Aere nāque puro sanguinē purificatum per totum corpus impellit per venas pulsatiles, quæ arteriæ uocantur,& quarum motu temperantiam atque distemperantiam cordis physici cognoscunt. Vis animalis est in cerebro,& inde uigere facit quinque corporis sensus. Iubet etiam voces edere,membra mouere. Tres nanque sunt ventriculi cerebri,vnus anterior,a quo est omnis sēsus,& alter posterior,a quo est omnis motus,tertius inter utranque est medius, idest rationalis. Istæ uires tam corporis, quam animæ dici possunt, quia ab anima in corpore fiunt.

De uirtute naturali & eius speciebus. Cap. IIII.

HAli in lib. regalis dispositionis. Virtus naturalis incipit ab hepate, tenditq; non pulsantes in omnia corporis membra venas dans illis uirtutem hāc. huius triplex est differentia,s. virtus generans,& nutriens,& pascens. Generans dr̄ illa,q̄ fœtū ex spermate,& in menstruo sanguine generat, huius actio est a momento, quo sperma cadit in matricem, vsque ad generationis fœtus complementum. Nutriens est illa,quæ facit crescere membrum,huius actio est a principio generationis fœtus, vsq; ad perfectionem iuuentutis,& tunc deficit. Porro natura pascētis uirtutis est membris afferre subām eorum subāæ similem, restaurans, q̄ illis dissoluunt̄. Huius actio est a principio gn̄ationis vsq; ad mortē ipsius aīalis. Virtuti generāti seruiunt duæ,s. immutans,& informans. Immutans est illa,quæ spermatis substātiam, & menstruorum sanguinem, in quæque mēbra fœtus immutat Huius actio p̄ quatuor est, fiuntq; variarū mēbra subāarū. Nam si p̄ calorē,& humiditatē opat̄,caro p̄cedit: Si p̄ calorē, & siccitatē caro cordis. Si aūt in frigido,& humido, cerebrum producit. Si ī frigido & sicco,ossa uidebis oriri. Erit aūt eius actio ſm qualitatū augmentū,& diminutionē in oib. reliq̄s mēbris sequunturq; deinceps mēbra,q̄ operat̄ virtus,cōplexionesq; ipsas sequunt̄ qualitates quatuor, ex habitudinib. visus,tactus, odoratus,& degustatis. Sunt aūt qualitates visæ, vt color rubeus calorē sequens,albus frigidū comitans, qualitates vero tactus, vt durū,& molle,quæ humidū sequunt̄,& frigidū,leuitas calorē grauitas humiditatē,subtilitas calorē,crossicies frigiditatē. Gustus aūt,& sapor dulcis calorē sequit̄. Acerbus fridigitatem. Olfactus aūt,vt odores iucundi,& fœtidi. His aūt virtus immutans vtit̄ q̄litatē vnicuiq; mēbro necessariā. Differūt aūt uirtus immutans prima,& secunda,prima nanq; suas operatur actiones in t̄pe gn̄ationis fœtus,trāsferēs.s. mēstruorū sanguinē,& sperma a tenuitate ad crossiciē, eorumq; subām alterans in mēbrorum singulorum subām, & est eius actio p̄ quatuor qualitates. Secunda vero substantiā sanguinis immutat in substantiam mēbri,q̄d iā generatum est,& cōplectum,assimilatq; in eis,& inhærere facit.

Virtus aūt informās est,quæ mēbrū vnūquodq; format, & figurat p̄ut cuiq; necesse est,& cauat ea, q̄b. necessaria sunt foramina, asperat ea quib. necesse est asperitas. Lenienda quoque lenit, & vnienda cōiungit. Hæ duæ uirtutes, prima.s. immutans, & informans nō cessant operari donec forma fœtus,& imago cōpleat̄; perficit̄ aūt fœtus si masculus est 30. dieb. aūt 35. si fœmina in 40. Virtus nutriēs generanti seruit in augmentando membra fœtus extendens ea.s. in lōgū,& in latū,& altū, huius actio est a principio gn̄ationis vsq; ad finē iuuētutis, quæ est annorū 35. tūc.n. ab actione sua deficit: virtus pascens nutrienti seruit, cibū fœtus immutās eiq; inhærere faciēt,& assimilās. Quæ nisi nutrientis actiones adiuuaret, fieret eius extēsio qua mēbra distēdit,sicut vesica q̄ inflat̄,& tumesci,eiusq; p̄fundū ē vacuum.

De quatuor virtutibus uirtuti pascitiuæ subseruientibus. Cap. V.

VIrtuti vero pascēti quatuor virtutes seruiunt, quæ singulis mēbris insunt,& p̄ quas eorum ē essentia atq; permāsio.s. attrahēs,retinēs,& secunda īmutāa, & expellēs. Attrahens est illa,quæ de cibis ad vnumquodq; mēbrum attrahit id q̄d ei cōpetit,& cōuenit,sicut ad carnē t̄patæ cōplexionis trahit̄ sāguis. Ad ossa uero,q̄ ad frigidum,& siccum declinat. Ad cerebrum vero,q̄ ad frigidum,& humidum. Eodē quoq; mō sup̄fluitates cōtrahunt uasa,quæ illis parata sunt,ut fel a sanguine superfluitatē colericā, splen uero nigrā, renes aquositatem. Operatur hæc aūt virtus actionē suā per calorē,& siccitatē, cū caloris sit attrahere,siccitatis vero magis,q̄ humiditatis in trahendo durare. Fit autē attractio tripliciter. Primo mō ex necessitate euacuationis, & cōsecutionis eorum,quæ vacuantur. Sicut cum hō fistula sugit aquā in una extremitate impositam,aqua nanq; fistulam ingreditur causa euacuationis eius ab aere. Secundo mō per calorem, sicut ignis attrahit oleum in lucerna positum. Tertio mō per potentiam naturalem,sicut magnes ferrum. Et hoc tertio modo attrahunt materias sibi cōpetens. Virtus retinens est,quæ in ipso membro retinet,q̄d ei cōuenit,donec digerat̄,& immutet̄, sicut cibum retinet stomachus,sperma quoq; matrix, huius actio magis fit per frigidum,& siccum. Virtus immutatus est, q̄ illud mēbro conueniens immutat,& in subām membri conuertit,eiq; assimilat,& conglutinat;huius actio fit per calorem,cū eius natura sit immutare, & maturare. Virtus expellens est,q̄ superfluitates eorum,quæ uirtus attrahens attrahit, a membro expellit,cum ei non conueniant,huius actio magis fit per calorem,& siccum. Horum quatuor virtutum una pascentis actioni propria est.s. immutans,secunda,quæ vocatur digerens,q̄ cibum assimilat cibato,sicut quæ sanguinis immutat subām in carnis naturam. Tres aliæ autem.s. attrahens,retinens, & expellens tanq̄ seruientes sunt digerenti. Natura etenim attrahentem in membro parauit,ut cibū ei configuratum,& conuenientem ad ipsum pertraheret. Quem virtus immutans transformat eiq; unit. Quemadmodum in plātis fieri conspicimus, quæ cum in una terra eademque rigentur aqua,unaquæq; eū quod sibi competit, & cōfiguratum est,& ex terra,& ex aqua contrahit,immutansq; uirtus, quæ in eis est assimilat earum essentiæ,q̄d attractū est. Vnde uidemus agricolas in terris salsis sæpius blitum seminare cū eas ad dulcorem uolūt reducere,quia natura bliti salsa est,& terræ salsuginem ad se trahit naturæ suę competentem,fitq; terra iucundior,quā eius cum nescit salsugo,sic, & portulaca substantiam acerbam, & oēs aliæ plantę naturæ suæ,configuratum attrahunt ex terra. Eadem quoque ratio est in oibus corporis membris, sicut dictum est. Porro ſm proximitatem naturæ membri,& materiæ, quę ad illud uenit, opus habet natura spacio temporis in eius mutatione cōplenda: sicut caro,quia naturæ sanguinis proxima est, paruo indiget t̄pe ad illius in se mutationem celebrandam. Ossium natura,quoniam a natura sanguinis est longe remota, necesse habet natura longius habere spacium in eis ex sanguine generandis. Ob hoc ergo uirtutem retinentem in unoquoque membro fecit,qua teneat id,quod ei configuratum est,eo t̄pis spacio, quod illius opportunum est immutationi,ut membro simile fiat, ne forte fluxionem non stet in membro;prætetea,quia reliquiæ quędam materię,quæ ad membra deuenit superfunt non eis consimiles, necessaria quoque fuit uirtus expellens, quæ superfluitates illas a corpore depelleret atque mundaret.

De actione virtutis digestiuæ. Cap. VI.

ACtio igitur huius cibi proprie fit per uirtutem secundam immutantem,quæ,& digerens dr̄. Quæ.s. actio est augmentum,& coniunctio,& assimilatio. Membrum.n. quod pascit,cum per uenas ad ipsum peruenerit sanguis necesse habet illum omnibus suis partibus immorari,donec omnes augeantur, & ut id, quod ad ipsum uenit membrum ei commoretur,ac conglutinetur, & assimiletur. Signum quidem augmentationis est corpus prisicorum, quod in nullo penitus augetur. Conglutinationis autem corpus hidropicorum,qui hiposarca laborant. Et si enim augetur,augmentum tamen hoc eis non conglutinatur, quia sunt

corum

orum corpora tenuia, & aquosa, in quib. calor naturalis nihil peratur, quo immixta illis materia conglutinetur. Ideoq; fluxiua est, & a membris decurrit. Assimilationis vero signũ est lepra; corpus.n.leprosi cibo quidem augetur, qui & ei conglutinatũ. Sed non assimilatũ pp debilitatẽ uirtutis immutantis secundæ, vel quia cutis ad quam humor flegmaticus peruenit, immotãsq; virtus a conuertendo illũ in sanguinẽ deficit. Propter hæc igitur, quę dicta sunt, Hipocras nomẽ cibi trib. sententijs declinat. Ait .n. esse cibum, qui augmentat, & conglutinatur, & assimilatur, & cibum, qui augmentat, & conglutinatur, sed non assimilatur; & eum quoq; qui nondum est cib. sicut est ciborum, & sanguinis succositas. Nam ad omne membrum peruenit cib. duob. tpibus. Stomachus.n. tempore quo cibos digerit, quod naturę suæ proximum est; ex eis sumit, vt in essentiam suã alterans illo pascatũ. hinc ẽt sanguis ab hepate mittitur per venas, quæ ab hepate ad exteriorem eius tunicam veniunt, & ille quoq; pascitur. Eodem mõ tpe transitus cibi, qđ in eo subtilius est, vaporisque naturæ propinquius, os, & nerui sumunt, eoq; nutriuntur. Sed & sanguis ad ea venit ex hepate per uenas, quæ ab ipso a radicib. germinãtur, eoq; nutriuntur. Intestinorum aũt subtilia ex cibo, qui ad ipsa a stomacho, & per ea ad hepar mittitur, sumunt quod eis necessariũ est, ipsiusq; sanguis ab hepate mittitur per uenas, q̃ porta fundunt quo pascuntũ, & eorũ subtilia augetur. Similiter, & intestina crossa ex purgamẽto ciborũ, quod eis competit sumũt, & pascuntũ, eisq; sanguis cõtinuatũ per venas, quę ipsis ab exterioribus eorũ iungunt. Ad hepar autem a stomacho cib. mittitur tpe quo in stomacho cib. digeritur, q̃a trahit eũ hepar per uenas quib. stomachus & ipse cõtinuãtur. iuiq; illi alius; postq̃ in stomacho cib. decoctus ab ipso in intestina descendit, ad oĩa uero reliqua mẽbra cib. ab hepate mittitur per venas, q̃ ab ipso ad illa dissunduntur tempore quo cibi succositas ad hepar intestinis mittitur, anteq̃ digeratur, & sanguis fiat, subiũgiturq; illis alius cib. per easdem venas, postquã digestio facta est, & in sanguinẽ conuersa. Horum igitur oium mẽbrorum singulum trahit ad se cibum; aut a mẽbro debiliori, ut ab hepate cor, & ab intestinis hepar, & a venis non pulsantib. stomachus, Aut a fortiori se, sed in quo plurima est materia, qua tota non indulget, vt stomachus ab hepate trahit; cũ ipse sit vacuus, & hepar multum hẽat sanguinem, ut eo pascatur. Expellit ẽt mẽbrum superfluã materiã, quæ in eo est, ad id, quod in eo debilius est, ut stomachus ad intestina aut in propinquiora mẽbra, ut si materia collecta sit in stomachi superioribus, eam ad os vomitu expellit. Si autem ab inferioribus ab intestina, per solutionem demittit. Per hanc itaque virtutem naturalem, idest digestiuam cibi regimen est, & materiarum, quę sunt in corpore.

De actionib. attractiua, & retentiua, virtutũ in stomacho. C. VII.

Qvaliter aũt cuiusq; naturalium uirtutum actio sit in corporis mẽbris, duob Galeni proponimus exemplis, in stomacho.s.& matrice, eo, q̃ in his amplius sensui naturales pateant actiones. Attractiuis actionem transgluciendi tpe pater esse in stomacho. Primo quidem ex motu meri, & stomachi, qm̃ qñ magna est cibi necessitas, vterq; cibũ ab ore trahit, curtaturq; meri, & stomachus ad superiora ascendit nimio cibi attrahendi desiderio. Vñ plura uidemus aialia quib. & meri breue est tpe quo cibum sumunt, & stomachus eorum in tantũ ascẽdit, vt ori copuletur. Quod fit cũ & os latum est, & ipsa animalia gulosa. Deniq; videmus meri cũ ei dulcis ac delectabilis cib. porrigitur ipsumq; stomachum eum citissimẽ trahere; intantum ut hepar quoq; velocius illum a stomacho trahat pp delectationẽ, & naturæ suæ propinquitatẽ; vñ & si quis alium cibũ post dulcem comederit, & deinceps vomat, inuenit, qđ vomitus expellit vltimo dulce, q̃m illud in fundo sui stomachus traxerat. Si autẽ abominabile porrigitur, & meri & stomachus illud expellunt, nec transglutiendi, nisi in quadam difficultate aditum parant. Præterea hõ ẽt capite demisso, & pedibus ad superiora reuolutis optime cibum transglutit, & ad stomachum, qui superior est prouehit. Ex his patet, q̃ in stomacho virtus naturalis sit, q̃ qđ illi configuratum est, & conueniens ad ipsum trahit. Retinens quoq; uirtus, & in stomacho, & intestinis apparet, quia cum cib. ad ipsum peruenit; stomachus super eum undiq; stringitur, ei usque inferiora clauduntur, locus.s. qui ianitor dr̃ tanta quidem artatione, ut nihil oino ẽt humidi possit effluere, sicut apparet qñ ipsa hora, qua alicui animalium datus est cibus, eius interiora inquiruntur. Inuenitur nanque stomachus super cibum complicatus, & ianitor constrictus, & quasi olligatus. Sic quoque si adem fiat, postquam in intestina cibus causa stomacho descendit, reducta inuenientur intestina: super ea, quæ in ipsis sunt in ciborum purgamenta eisque inhęrentia.

De actione digestiua virtutis in eodem. Cap. VIII.

Digerentis actio virtutis est cum principijs retinẽtis, stomachus nãq; cibum per meri ad se tractũ statim retinens incipit mutationem. Cuius actio duabus causis fit vna est, vt ei cib. competens fiat idq;, qđ in eo sibi cõueniens, & naturæ suæ proximum est sumens operimẽtis, & tunicis suis addat. Altera est, vt hepati facile fiat ipsũ immutare, & in substãtiã sanguinis vertere: sicut & os quadã alteratione prius eum immutat, quo stomacho facilis eius immutatio fiat. Non.n. repente põt aliquid sed paulatim in contrariã mutari qualitatẽ. Ideoque panis non statim, vt in corpus intrauerit sanguis fieri põt, sed in ore quidẽ prius aliquatenus alteratũ, qđ patet ex eius reliquijs inter dẽtes remanentib. quorum putridus odor fit, induuntq; gingiuarũ ac dentiũ qualitatẽ carnis qualitatib. similem. Immutantur igitur in ore cũ substantia carnis, quæ in ore est, occurrunt, & flegmati admiscentũ, qđ digestũ est, eiq; calor datus est. vñ, & impetigines ac serpedines curat, & vlcera quædã maturat, scorpiones, quoq; necat, hac igitur rõne, & cibus immutatũ in ore, dehinc vero stomachus circũamplectens eius substantiã, quas habet imprimit qualitates, eiusq; naturali calore cibus immutatũ, dũ in eo quoq; flegmati humido admiscetũ. Fit aũt in eo maior immutatio q̃ in ore, q̃a calidior est q̃ os pp coleras ad ipsum influẽtes, & q̃a locus ei⁹ mẽbris calidis est vicinus. A dextris.n. est illi hepar, & a sinistris splen, à superioribus cor, & dyafragma, a posterioribus spinæ lacerti. Sic ergo stomachus cibum immutãs digerit, & ad intestina subtilia mittit, vbi ẽt immutatione quadã alteratũ. Porro hepar illũ p venas, q̃ inter ipsũ, & intestina implicitæ sũt, & irretitæ trahit eũq; immutans sanguinẽ facit. Nã, & in hepate maior fit immutatio, q̃ fuerat in stomacho, quia multo calidior est ipsius cõplexio. Sanguinea est.n. natura eius, & fere sanguis coagulatus. Cũ igitũ ad eũ soccositas cibi peruenerit, ipsam naturæ suæ assimilat, & in substantiã suã cõuertit. Simili rõne, & venæ ab hepate sanguinẽ attrahũt, eumq; mẽbris distribuũt, & fit facillima cibi immutatio, suæq; substantiæ assimilatio. Patet igitur & in stomacho, & in omnibus membris immutantem esse virtutem, quæ cibum in eorum alterat naturam.

De actione virtutis expulsiua in eodem. Cap. IX.

Expellentis actio virtutis incipit, cũ retinentis pariter, & immutantis desinit. Stomachus.n. cum cibos digesserit, & quod sibi opus est assumpserit, reliquum, q̃ incõueniens est, & ipsum grauat, ad intestina expellit. Tunc.n. eius superiora ad os ipsius reducta plurimum artantũ, & inferius aperitur ianitor, quo cibus egrediatũ. Tunc illũ intestina subtilia attrahũt, sumuntq;, quod in eo sibi necessariũ inueniunt. Huiusq; cibi succositatẽ, & mesaraice, & hepar ab intestinis trahũt. Iam vero tunc intestina subtilia ad crossa purgamẽta cibi mittunt, a quibus.s. purgamẽtis, & crossa similiter, q̃ sibi necessarium est sumunt, reliquũ vero quo grauantũ ad exteriora ꝓpellunt; eadẽ rõne, & oĩa mẽbra cum ex cibo, q̃ ad ea mittit, q̃ sibi necessariũ est sumpserint, reliquum eius abominabile est, & onus graue. Ob hoc illud ad mẽbrũ cui cõuenit expellunt. Expellit aũt stomachus, q̃ ad se trahit, cum ei nocere incipit, aut pp nimiã copiam aut pp eius corruptionẽ, qñ quidẽ nimietate grauatũ expellit grauantia, aut vomitu sicut cõtingit ebrio, aut solutione sicut fit in fastidio. Qñ vero cibus vel potus corruptus est, & alteratus in eam, qua pungitũ stomachus qualitatẽ, expellit eum, aut vomitu, siquidẽ in ore stomachi supernatauerit, aut solutione, si fundo ei⁹ immersum fuerit. Sic igitũ in stomacho oñditur esse virtus expellens intus, vt & in uomitu stomachus a loco suo ad superiora deferatũ, & intestina nõnulla secum trahat. Et in egestione simul cum intestinis, q̃ vicina sunt eis isert⁹ viscera moueantũ lacertorum uẽtris motu, quo intestinis ad expellẽdum grauãtia ferãt opẽ, nõnunq̃ ẽt intestinũ rectũ, virtute motus expellẽtis, a loco suo euallatũ, sicut tenasmõ patientib. cõtingit. Expellit ẽt hæc virtus, a mẽbro in membrum nocentes materias intus, ut ossa quoq; superfluitates, q̃ in eis oriuntũ, postq̃ super ea caro ꝓducta fuerit, expellant, & a corpore emittãt. Patet igitũ, esse quattuor virtutes ꝑdictas naturales in stomacho, & in omnibus reliquis membris eodem modo.

De actionibus prædictarum quatuor uirtutum in matrice. Cap. X.

In matrice si quidem fecit natura virtutem attrahentem, quia suprema ad se traheret, ꝓpter generandi necessitatem, q̃ in ipso momento cõcubitus apparet. Retinens quoq; virtus in ea esse ostendit, ab hora conceptus vsq; ad horã partus. Matrix.n. cũ ad se sperma cum desiderio traxit, congregatũ super illud, eo q̃ ei in amore sit, unde & undique super illud firmiter constringit & angustatũ os eius intus, vt nec acus illud intrare possit. Sed & actio uirtutis immutantis eodem tẽpore manifestatur ex ipsius immutatione spermatis in uarias membrorum fętus substantias eorumq; qualitates, & figuras. Porro uirtutis expulsiuæ duobus temporibus actio manifestatur. s. qñ fœtus, ipse cõpletus est, ac perfectus, vel qñ mortuus. Cũ.n. membra fuerint cõsumata, uirtus retinens imminuta qescit, & expellẽtis initiũ fit ad emittendum. s. fœtum, quod fit, aut septimo aut octauo mense, aut certe usque ad decimum. Matrix quidem fętum completũ pellit, &

com-

aiæ primus & continuus actus est uita: patet ꝙ uita non est aia. Item aliud est, qđ ab aliquo infunditur, & aliud a quo infundit. At Ambros. in lib. de bono mortis, sic de aia loquitur. quõ substantia eius interire possit, cum aia sit quæ uitã infundis. Ex his ergo patet, ꝙ vita non est aia, nec econuerso formaliter loquẽdo, quod & nos cõcedimus dicẽtes, ꝙ aia est causæ vitæ in corpore, & causa vitæ in ipsa, est causa ipsius aiæ. Vnde vita qua viuit aia in se, non est causa vitæ suæ, sed illud qđ est causa ipsius animę. Cũ ergo dicit Ambr. ꝙ anima est vita, ibi prædicatur effectus de causa. Nec dr̃ propriè mors animæ cõtraria, sed eo modo quo incontingentia vel incompossibilia. Et hoc patet ex serie verborum ipsius Ambrosij. Dicit enim ꝙ anima non moritur sicut nix calorem non recipit, quia statim resoluitur. Similiter & lux tenebras nõ recipit, quia statim eas dissoluit. Infuso quippe lumine tenebrarum horror aufertur, & sicut igne admoto rigor niuium desinit. Sic & anima, quæ vitam causat, mortem non recipit.

Qualiter anima dicatur esse vita. Cap. XV.

Anima ergo dr̃ vita per concomitantiam causalitatis, vt patet ex ipsis Ambrosij verbis. Et licet animal uiuat tñ ex anima, nihilominus animal viuit & vita. Nam qm̃ animalis vita est ab anima, per hoc ꝙ dr̃ animal viuere tñ ex anima non excluditur quin ipsum viuat vita. Cũ.n. dr̃ animal viuit tñ ex aia notatur præcisio causæ primæ siue principalis, & hoc intelligendum est rõne vitæ partis aialis.s. corporis. qm̃ animal rõne totius viuit vita, sed rõne partis.i. corporis vita aia: aia quippe non viuit.s. formaliter loquendo, licet effectiuè, sed viuit vita: præterea cum dr̃ animal viuit vita, & animal viuit anima, habito respectu ad idem.s. ad animal rõne corporis, notatur rõ diuersa causalitatis. In prima quippe rõ causalitatis formalis. In secunda effectiuæ, anima enim est causa vitę in corpore effectiua, vita vero est ipsius viuentis forma. Cæterum & si corporis vita sit aia, vt vult Isidorus, quia tñ hoc est intelligendũ ꝑ concomitantiã causalẽ, non ex hoc sequitur, ꝙ sit anima per identitatẽ essentialẽ & aia quidem dr̃ viuere seipsa. quia vitę principium est in ipsa. nec est aliquo extra ipsam sicut est de vita corporis, quę est ab extrinseco.s. ab anima teste Ambro. Dicit.n. ꝙ aia causat vitã in corpore.i. facit, ꝙ vita sit in corpore. Notandum ergo ꝙ dupliciter est viuere se ipso, aut vt se toto, aut vt sui aliquo. v.g. Aliter viuit aia se ipsa, aliter vita. vita quippe viuit se ipsa tota sicut est, vnde viuere vitæ ipsius esse est. In vita quippe non est aliquid, quod vita non sit. Anima vero viuit seipsa.i. aliquo sibi intrinseco, vt potẽ formali principio, quod non est alterius naturæ, q̃ ipsa. Ideoq; non sequitur ex hoc ꝙ anima sit vita. Si.n. hæc esset vera necessario oporteret, ꝙ idem in eo informans, & informatum esset.i. ipsa forma sua. Idemq; illi esse, ac viuere, quia vita viuit seipsa, hoc autẽ dico de rõnali aia. Vnde quoq; Bern. super Cantica. Vita inquit aiæ est viuens, sed non aliunde q̃ seipsa, ac per hoc nõ tã viuens q̃ vita, vt propriè loquamur de illa. Hinc est ꝙ infusa corpori corpus illud viuificat, vt sit corpus viuens de uitæ præsentia. Vnde liquet ꝙ nec unitæ quidem corpori est idẽ uiuere qđ esse anima se minime possit viuere. Nec sequitur hmõi argumentatio. Aia viuit seipsa, & viuit uita. ergo ipsa est uita. est.n. simile. Aial mouetur motu, & mouetur a seipso, ergo aial est motus. Anima quippe mouetur seipso.i. ab aliquo principio sibi intrinseco, & tñ dr̃ moueri motu formaliter loquendo. Eadẽ est in aia & uita rõ. Denique cũ dr̃, animare est uiuificare, potius est hmõi ꝑdicatio ꝑ concomitantiã, q̃ per formã uel essentiã: sicut.n. esse hoiem tangit formam consequentem totũ cõpositũ, ita respectu animæ, & corporis esse viuum, animatũ uero uel animari tangit perfectionẽ partis, q̃ est altera pars cõpositi.s. corporis. Sicut ergo non sequitur si esse perfectum aia rõnali, est esse perfectũ humanitate, ꝙ aia sit humanitas qa ꝑfectũ aia rõnali est homo rõne partis, ꝑfectũ aũt humanitate est homo ſm se totum, ita non sequitur, si animare sit uiuificare, ꝙ anima sit uita. hmõi.n. consequentia per locum a coniugatis tenet in prædicatione formali.

Vtrum vita sit animæ potentia. Cap. XVI.

Habito ꝙ uita propriè loquendo non sit anima, restat quærere utrũ sit aliquid ipsius animæ, & primo utrum sit eius potentia. Nam super librum Ethicorum cõmentator dicit, ꝙ uita plantæ potentia est, quæ nutrit, & augmẽtat, & generare facit. Vita uero animalis est potẽtia sentire faciens. Illamq; habet iã delectans q̃ tristans. Præterea cũ anima uiuat nõ, alio aliquo, sed seipsa, sicut probatũ est supra, aut uiuit se tota, aut aliqua sui potentia. Si se tota, ſm hoc non poterit uita sua priuari, & ita nec mori quod si esset, anima quælibet immortalis esset, quod utiq; falsum est. Si uero aliqua sui potentia, relinquitur ꝙ uita sit eius potentia. At ecõtrario uita in eodẽ animali est unica & indiuisa multiplex uero potentia. Non est ergo uita potentia. Præterea non est potentia uisiua, nec sensitiua, & ita de alijs. nam si esset aia potentia, aut esset potentia q̃libet, aut una tñ, aut duæ, uel tres. Si quælibet tunc uisiua potẽtia, uita esset, quod falsum esse patet. sic.n. corrupta uisiua corrumperetur uita. Si oẽs simul, tũc planta uel brutum animal uitam nõ haberet. Sed solus homo q̃ oẽs animæ potentias insimul hẽt. Si uero esset aliqua tãtũ una, tunc aut sola sensitiua, & tũc non uiueret planta, aut solũ uegetatiua, tunc non esset diuersa plantę, & aialis uita. quod utiq; falsum & contra Arist. Si uero duæ, uel tres simul, ut uegetatiua, & sensitiua, tunc non esset planta uiua. Et similiter inferre possumus de cæteris obuiationib. Ex his uero uł ꝙ uita non sit potentia, uerum cum uita multipliciter dicatur, ut inferius ostendet. in una quidem uita põt dici potentia extenso nõie.s. eo modo quo uirtus potentia dr̃. licet.n. q̃nq; dicanr idem potẽtia & uirtus. Id tñ magis propriè dr̃ potentia, quod ab actu est remotum. Virtus uero quod actui magis coniunctum. Secundum hoc ergo concedimus, ꝙ uita est potẽtia siue uirtus. Vnde in libro de motu cordis hr̃, ꝙ omnium potentiarum animæ prima est uita: quam etiã quasi primam cæteræ sequuntur, & sine qua nullam cæterarum inesse est possibile. Ibidem etiã dr̃ ꝙ prima uirtus.i. uita certum præcipue organum uendicauit. Et hæc est forrasse uirtus uitalis, ut uł ex Auicennæ uerbis. Vita.n. quæ est esse uiuentis efficaciore uirtute. uigens in organo primo.i. in corde, motu ipsius alijs operatiuis uirtutem operandi ministrat. Ideoque dicitur virtus cordis, & hoc plane in præfato libro determinatur. ubi motus cordis omnium aliarum uirtutum esse principium ostenditur.

Quod ipsa sit potentia, vel virtus indiuisa. Cap. XVII.

Ad id ergo quod objicitur in contrariũ, ꝙ.s. in eodem animali unica, & indiuisa est uita, multiplex aũt potentia dicimus, ꝙ est alia potẽtia ab illis quę diuiduntur, qa nec est uirtus apprehẽsiua, nec motiua quarũ utraq; diuidit. Neq; uero diuiditur oĩs potẽtia, sicut illa, q̃ hẽt esse determinatũ in ultima dr̃ia. Ideoq; nõ sequitur, si uita est indiuisa, & potẽtia diuisa, ꝙ uita nõ sit potẽtia. Rõ uero, cur uita manet indiuisa, nec diuidit uel multiplicat sicut uirtus, uel potentia: una est, ꝙ illa quidẽ ab aiæ substãtia in corpus egredit immediate per indistãtiã ab esse. Vnde uiuere dr̃ uiuentis esse. Ideoq; sicut esse in eodem manet indiuisum, sic & uita indiuisa. Hæc est igitur ratio, quare manet indiuisa ſm ꝙ ad actum primum refertur, a quo uiuens esse dr̃. Alia uero est, ſm ꝙ refertur ad actũ, qui distinguit per sensum, & motũ, prout sibi determinat ad organũ unũ.s. cor. Vnde Auicẽ. Vitalis, inquit, uirtus est illa, q̃ cõseruat esse spũs, qui uehiculum existit sensus, & motus. Ipsumq; reddit aptũ ad eorũ impressiones recipiẽdas, tũ ad cerebrũ peruenerit, eumq; potentẽ dare uitã ubicũque expandit, facit. Et huius quidẽ uirtutis sedes, & operationis eius processus est cor. Vnde nec in relatione ad actũ primũ, quo perfectibile suum perficit, neque in relatione ad organum, quo egrediuntur operationes illius in esse est diuisibilis, Nec ẽt in relatione ad motorẽ: imoq; egrediunt operationes illius in esse ex immediata coniunctione cũ primo motore. Ideo decet indiuisa esse. Vñ in li. de motu cordis scriptum est. Sẽper enim motori est proximũ quod ab eo est primũ. Omnisque uirtus quo magis accedit principio, est perfectior, multitudine, ac diuisione minor potentia & unitate præstantior, perseuerantia, & operatione accõmodatior, essentia integrior sibiq; sufficientior, hæc aũt non reperiunt in potentiis, siue uirtutibus quæ diuiduntur. Itaque uita nec est una potẽtia, nec duæ, nec oẽs simul, sed alia a cæteris q̃ est prima & quasi aliarũ origo. Vñ Auicenna. Quemadmodum inquit ex humorũ spissitudine ſm aliquã cõplexionẽ substantia spissa quæ mẽbrũ est, aut pars mẽbri generatur, ita ex humorũ uaporib. eorumq; subtilitate ſm aliquam cõplexionẽ substantia generatur subtilis, quæ spiritus appellat. & hic quidem spiritus qñ ſm cõplexionẽ quam dẽt hr̃e prouenit, ad hanc virtutẽ recipiendam præparatur. Deinde uero alia omnia membra præparat ad recipiendum oẽs alias uirtutes.s. animales, ac reliquas uirtutes equidẽ animales, non perueniunt in spiritu & membris, nisi postquam peruenerit hæc uirtus uitalis. Ideoq; licet uirtutes animales alicuius mẽbri destruantur, uiuum tamen adhuc existit, nisi hæc uirtus in eo destructa fuerit. Et dicuntur hæ uirtutes animæ communiter.

Cur inter vires animæ non agit Aristoteles de uitali sicut Auicenna. Cap. XVIII.

Verum si uita est animæ potentia diminutus esse uł Aristoteles in libro de anima potentias animæ distinguendo, nec istam inter cæteras assignando. Si uero non est, tunc enim uł esse superfluus Auicen. cæteriq; periti in mẽdicina, qui uirtutem uitalem inter alias ponunt uirtutes. At uero alterius intentionis est medicus, Alteriusque philosophus in eorum determinatione, quæ ad animam referuntur. Medicus.n. primo, ac per se intendit de illis, quæ aĩam conseruant in uita, uel unione cum corpore, ꝑꝑ quod eius est propriè, ac per se de uita profundius, ac perfectius inuestigare, ac determinare. Physicus autem siue philosophus intendit de illis quibus peruenitur in animæ cognitionem, hoc est de obiectis, & actibus, & potentiis exteriorib.

quæ

quę scilicet respiciunt motum, ac sensum exteriorem. Vnde de vita sufficienter determinat Aristot. in 2. de anima fm intentionem eius in comparatione, scilicet ad subiectum illius, idest Philosophicum corpus. Ibi namque determinat quæ corpora phisica participant animam, & quæ recipiant alimentum, & augmētum, ac detrimentum. Et in comparatione ad causam suam. s. animam, vbi determinat, ꝙ non est actus corporis nisi habentis vitam. Et etiam in ordine naturæ. Quia vero intencio medici est circa vitam per se. Ideo de vita multiplicius quam phisicus habet determinare. Vnde medico determinare conuenit, & de vita secūdum ꝙ est actus, & de virtute vitali, & de alijs ad vitā pertinentibus, quæ non oportuit a phisico determinari. Possumus autem dicere, ꝙ vbi dicitur in libro de anima, multipliciter, aut ipso viuere &c. Illa multiplicitas viuendi est a virtute vitali, vnde fit ibi comparatio actuum ad vitam siue uirtutem consequentium: prout est quodammodo causa illorum: cum autem dicitur ꝙ anima viuit, aut se tota, aut aliqua sui potentia, dicimus, ꝙ neutro modo proprie loquēdo, sed aliquo sui, scilicet suo quo est. Si autem objicitur, quod omnis actus a substantia exiens aliqua potentia mediāte in esse egreditur, sola enim essentia prima agit seipsa: & ita sicut actus videndi exit ab anima mediante potentia visiua, sic videtur quod actus viuendi procedat mediante vita, quæ est aliarum potentiarum prima. Respondemus, ꝙ illud subiectum, omnis actus exiens a substantia egreditur in esse mediante aliqua potentia, non est uerum de actibus primis, qui exeunt in esse ex coniunctione substantialis formæ cum sua materia siue perfectibili. Anima siquidem vnit se cum sua materia nulla interueniente dispositione media. Ex cuius scilicet vnione relinquitur aliquis actus in corpore, scilicet actus animandi siue viuendi.

Qualiter vita sit actus animæ. Cap. XIX.

QVod autem uita sit actus animæ dicit Arist. in lib. Ethicor. expresſē. In libro quoque de motu cordis scriptum est, quia primus actus animæ vita est. In eodem etiam legitur, ꝙ æqualis, & continua est uita, & primus actus formæ ex quieto & sempiterno fluens. Cæterū Bernar. in lib. de libero arbitrio, sicut dictum est supra, dicit, ꝙ vita est internus, & naturalis motus, &c. Cum igitur in actione firmetur omnis motus, relinquitur ꝙ vitā sit actio, vel actus. Ambrosius quoque dicit, ꝙ uita est spirandi munere frui. Porrò frui est quidam actus. Nos quoque dicimus, ꝙ vita est actus formaliter loquendo siue essentialiter, & actus primus atque continuus substantiæ nobilis. Nam omne quod primo perficit, est actus primus. Vita vero est id quod primo perficit. Ideoq; dr̄ esse viuentis. Præterea, oēs actus rei uiuentis uitam subijciunt, uel supponūt quasi radicem & principium. Vnde in lib. de motu cordis legitur. Potentiarum hæc prima distantia est, ꝙ vitam quasi primā, vel præuiā cæteræ sequuntur. Cæterū vita est actus cōtinuus. licet. n. viuens aliorum actuum interpolationē recipiat, non tn̄ uitæ: quia uero uita est forma inter oēs nobilissima, non potest esse actus cuiusq; substantiæ: sed est actus primus & continuus substantiæ nobilis. unde quia nobilitas substantiæ consistit principaliter in duobus. s. in mouendo, & in cognoscēdo, propter hoc oēs diffinientes animā quæ est nobilis substantia, solent eam diffinire penes motum & cognitionem. & dicit philosophus in 1. lib. de anima, vita igitur est actus primus cōtinuus nobilis substantiæ mouentis, uel cognoscentis, vel vtrunq; facientis.

Responsiones ad obiecta in contrarium. Cap. XX.

SI autē objicitur in contrarium, ꝙ uita est perfectio viuentiū, actus vero cum sit accidens non pōt esse perfectio taliū. dicimus, ꝙ est primus actus formæ substantialis. & actus consequens ad primum. Et actiuum quidē cōsequentiū est aliquod accidens. nō tamen actus primus, qui est perfectio substantiæ est accidens, qualis actus est uita. Si fortassis objiciat aliquis, quia legitur in li. de motu cordis. Primus & continuus actus animæ est uita, quæ motu cordis efficitur, quod autem efficitur motu cordis, accidēs est. Respondemus, ꝙ uita multipliciter dr̄. Qnq; dr̄ actus primus simpliciter siue perfectio uiuentis. qua. s. in coniunctione animæ, & corporis talis, ipsum corpus viuificatur; Alio modo dr̄ potentia in quantū nigens abundanti uirtute in corde motu ipsius alijs operatiuis uirtutem operandi ministrat. Tertio modo dr̄ actus, vel operatio uitę. Sicut ergo intellectus uocē quandoque intelligitur intellectiua potentia, qnq; actus eiusdē accidentalis, ut qui prouenit ex reiū extrinsecarū cōprehensione. sic etiā est de uita. Vnde uita qnq; nominat uitæ actū. s. accidentalē, siue secūdum. Et hoc modo uita est accidēs de qua dr̄, ꝙ motu cordis efficitur. Nam in corde quidē est anima mouens, & ex hoc motu uita efficitur, q̄ effectus est huius motus. Vt tn̄ ꝙ ibi loquatur philosophus de uita q̄ est primus actus, quia dicit ꝙ primus, & cōtinuus actus animæ uita est. Ad hoc autē dici pōt ꝙ uita quidē perficit uiuentem, & sic dr̄ actus primus. i. perfectio prima, cæteris q; operatiuis ministrat operandi uirtutem, mediantibus uirtutibus siue spiritibus uitalibus & operationibus, siue motibus, quæ exercet organo primo, mediante. s. corde. Secundū hoc dr̄ virtus, siue potentia, & pōt dici prima. Præter hos aūt modos dr̄ motus vel actus, quo cæteris operatiuis ministratur operandi virtus. Secundum hūc modū dr̄ actus primus. s. rōne prioritatis, ac præcessionis actuū cæterarum operatiuarū. Aliter ēt intelligi posset illud verbū, vita motu cordis efficitur, eo. s. mō quo aliqd in effectu suo effici dr̄, vt vita dicatur effici. i. extra fieri. s. effectu suo. i. in operib. viriū operatiuarū, q̄ ab ipsa uita principium hn̄t, & potentiā opandi. hoc mō sumeretur uita in significatione prima, p hæc itaq; pn̄t solui & multa, quæ contra prædictā sententiā possunt obiici. Nā actus est signū vitæ, & nihil est signum sui ex quo vr̄ actus vitæ esse. Et dicimus vt quidam dicunt, ꝙ uita qnq; dr̄ continuatio esse viuentis. qnq; ipsa vis continuatiua, qnque ipsa comparatio, vel actus sequens, qui est eiusdem vis effectus, & signum continuationis illius. Itaq; dicimus ꝙ uita est signum vitæ, secundum quod vita sumitur in diuersis acceptionibus.

Quod uita diuersimode sumpta sit actus & potentia. Cap. XXI.

FOrtassis dicet aliquis, ꝙ cum vita potentia sit, nō pōt actus esse. quia differunt actus, & potentia. Cæterum cū oēs actus sit alicuius potentiæ. Non vr̄ aliqua potentia esse, cuius vita sit actus, nisi forte dicatur, ꝙ hæc sit uitalis uirtus, sed non pōt esse actus uirtutis vitalis, qm̄ illa posterior est uita, quæ dr̄ esse uiuētis. Deniq; uita, nec vr̄ esse actus primus, neque secundus. Primus quidem non est, quia talis actus ipsa aīa est. Quod patet ex illa diffinitione Arist. Aīa est actus primus philosophici corporis organici potentia vitam habentis. Secundus quoq; non est, quia talis actus accidens est. Ideoq; viuentis esse non est, ac p hoc nec est uita. Ad hæc itaq; dicimus. Quod uita sicut ex pdictis patet, fm diuersas acceptiones, & potentia, & actus est. Nec hoc inconueniens videatur esse, quia simile repetitur in intellectu cęterisq; potētijs aīæ. Iā uero superius dictū est, ꝙ non oēs actus alicuius ē actus alicuius potētiæ, sed excipit actus primus a quo est esse. Actus igr̄ aīandi non est ab aliqua aīa potētia. sed potius ab ipsa eius essentia qua vnit̄ Imediate cū corpore seipsa, non mediante potentia, vel dispositione aliqua. Porro alio modo est actus primus aīa, & alio mō uita. Cū. n. actus qdā sit vt scientia; quidam, vt considerare, vt dicit philosophus. Vita inquantum hmōi est actus, vt considerare, non vt scientia. Consideratia igitur omnib. actibus existentib⁹, ut considerare, quorum principium est aīa, primus oīum est uita. Primus inquam natura, vt a quo non conuertitur consequentia, & primus, ut a quo motus, & operationes hn̄t alia. Vñ in libro de motu cordis determinat ꝙ vnū est organū primū. s. cor, & unus est actus primus, & ab his est motus, & operatio aliorū. Vel potest dici aliter, ꝙ aīa est actus primus simpliciter. Vita vero est actus primus sequens vnionem animæ cum corpore. Ad hoc aūt dicendū est, ꝙ duplex est genus formæ in genere formarum, quæ sunt subię. Quædam. n. est forma, quæ substantia tantum est, quædam uero quæ substantia, & motor est, & talis forma est anima. Et ex coniunctione quidem aīæ cum tali corpe in quantum est substantia est esse aīatum. Ex coniunctione vero animæ cum tali corpore inquantum est motor est esse viuum. Ex eo siquidē ex quo aliquid se motum habet, ex hoc viuum siue uiuens est. Dico autem ex se pp grauia, & leuia, quæ motū hn̄t non ex se, sed a generante vel prohibens remouente. Est itaque uita primus actus sequens vnionem animæ in corpore, in quantum anima est motor, & actus primus, relictus ex coniunctione animæ cum corpore, in quantum anima est huiusmodi.

Quod uita sit habitualis potentia. Cap. XXII.

CVm aūt habitus sit qualitas difficile mobilis, ut dicit philosophus, vr̄ ꝙ uita ēt sit habitus. A uita quippe dicimur uiuentes, sicut a scientia scientes, & qualitas est, ut Arist. testatur, fm quam quales dicimur. Quod aūt difficile mobilis sit, patet ex hoc, quia non est separabilis a uiuente dummodo anima corpori unita sit. Cæterum habitus est, quo habilitatur potētia, vel uirtus ad exitum in opus, uel actum sibi conuenientē. Vt aūt superius habitum est, per uitam habilitantur potētiæ uel uires animales ad exeundum in opera uel actus conuenientes. Deniq; habitus tollitur priuatione, sic & uita morte. Ex his oībus ergo colligi pōt, ꝙ uita sit habitus. At obici pōt in partē contrariam ꝙ habitus consistit in distantia ab actu. Vita uero nequaquam. Cæterū habitus actiuū habile reddit ad actum, uel opus, uita uero, ut dictum est supra, est ipse actus. Deniq; cum ut superius habitū est uita sit potentia, uel uis animæ non ur̄ habitus esse. At ut supra iam tactum est, uita dr̄ multipliciter. Dicitur enim actus primus, & hoc dupliciter, quia uel vt actus dicit esse uiuētis substantiale uel accidentale. Dr̄ etiam potentia uel uirtus nomine extenso, quæ rōne alicuius proprietatis habitus, dici pōt vis vel uirtus habitualis. s. ppter facilitatē uel habitualitatē exeundi in actus sibi proprios. Sicut enim liberum arbitrium, potentia dr̄ habitualis, propter hmōi facilitatē, sic & uirtus uitalis

lis põt dici uirtus habitualis, pp habilitatem exeundi in actus suos, & continuandi se in eisdem. Non est aũt habitus sumendo habitum proprie, licet quodãmodo habeat proprietatẽ habitus vel potius habitualis potentiæ, nec est verum, ꝙ uita sit qualitas difficile mobilis. Non.n. ſm uitam dicimus quales, ſm quod quale dicit accidens & qualitatem, sed secundũ quod dicit substantiã vel dñiam substantialẽ. Nã uiuens licet modum qualitatis uideat sonare, res tñ, quæ subest illi modo dicit substantiale. Porro licet uita quodammõ expediat vel habilitet potentias animales ad exeundum in proprias operationes, non propter hoc habitus dici dẽt. Secundum hoc enim una potentia, vel habitus potentiæ unius esset habitus alterius. Potentia quippe vel habitus cognitiuæ affectiuam reddit habilem quodammodo ad exitum in actum suum, quia cognitio excitat, & habilitat eam ad amandum. Sed cum aliquid additum est ipsi potentiæ, vt inhærens eidem, disponens illam, & habilitans, & in actum proprium efficiens facilem, illud recte dici põt habitus. Nõ sic autẽ est de uita quæ nimirum est quasi radio vigoris ipsarum potentiarum, & ei esse illatum mediante quoque spũ uitæ, uel potius irradiatione virtutis vitalis ad potentiarum organa iuuantur ipsa operatiua. Vnde in libro de motu cordis scriptum est. Motus, & sensus uitæ obnoxii sunt, ex ea.n. sunt. Dr ergo uita potentias expedire, & tantos ad effectus vel actus suos faciles efficere. Mors vero proprie non est priuatio sed potius corruptio vel destructio. Priuatio.n. aptitudinem relinquit ad habitum priuatione sublatum. At vero vita morte sublata non relinquit aliqua naturalis aptitudo ad illam ex aliqua.s. aiæ influentia, licet ſm aliquos ex ordine diuinæ iustitiæ relinquatur aptitudo, & appetitus aliquis ad eandẽ siue ad unionẽ corporis cũ aia.

A quo uita effectiua. Cap. XXIII.

QVod aũt vita sit a creatore tanquã a cã immediata, patet dicente scriptura. Formauit hoiem Deus de limo terræ, & inspirauit in faciem eius spiraculum vitæ uerum hoc de uita hominis intelligitur, de qua ibi scriptura diuina specialiter loquitur. Sciendũ est aũt quod est aliquid quod uiuit ex se, & in se & per se, ut vita prima quæ Deus est. Et est aliquid qđ viuit in se, ac p se, sed non ex se, ut Angelus & aia siue spũs rõnalis. Est iterum aliquid quod uiuit in se, sed non ex se, neque per se, ut anima sensibilis. Et illorum quidem quæ uiuunt per se, & in se, quædam pñt vitam aliis cõicare, ut animæ rationales organicis corporib. potentia uitã hñtib. Quędam vero non pñt, ut Angelici spiritus. Sic ergo quædam sunt quę per se viuunt, ut Angelici spũs & rationales, quædam non per se sed solũ participando vitam illis mediantib. quæ per se uiuunt, ut corpora humana. Dicimus ergo ꝙ vita illorum quæ per se uiuunt est immediate a Deo, sicut eorum substantia vel essentia. vita vero illorũ quæ uiuunt participando vitam mediantibus illis quę uiuunt per se non est immediate a Deo, sed illis mediantibus quę uiuunt per se; quod ergo scriptum est de homine, inspirauit Deus in faciem eius spiraculum uitę, non intelligitur de uita eorum, quæ uitam participant mediantibus aliis, sed de uita illorum, q̃ viuunt per se. Nam per spiraculum uitæ signat anima rõnalis, siue uita rõnalis animæ. Vñ & ibidẽ glosa exponit, quod inspirauit. i. uita rõnali eum animauit. Hinc & Aug. super Gen. ad litteram ita dicit. Cur aia ipsum Dei flatum dicere dubitemus, dum intelligitur esse de natura Dei atque substantia? Sed hoc ipsum est sufflare, quod est flatũ facere. Quod autem flatum facere, hoc est animam facere. Et dr anima inquantum uita participatur in corpore vel a corpore ea mediante, spiraculum uitæ Methaphorice ad similitudinem inspirandi interius, & expirandi exterius. Vita.n. q̃ ab anima est motus est reciprocus & in se reflexus. Vitalis enim animæ motus est quędam de se spiritalis egressio, & in se reciproca reuersio &. Ex hac reciprocatione motus animæ in se, sequitur motus cordis qui in se reciprocatur. Mouetur enim cor continue ſm systolem, & dyastolem, siue secundum dilatationem, & constrictionem, imitans, ut põt per dilationem corporalem extensionem virtutis animæ uitalis, & per constrictionem corporalem reciprocationem spiritalẽ, & sequitur ex motu cordis naturaliter motus inspirationis, & respirationis. Quia ergo anima secundum quod est uita, est quędã sui de se spiratio, in se reflexa, mouens proportionaliter corpus cui vnitur, sicut motor & forma, & primo primum membrum organicum, non inconuenienter dicitur spiraculum uitæ.

Quod infatigabilis sit actus uitæ. Cap. XXIIII.

POrro actus uitæ siue qui ui a est, infatigabilis est. vñ libr. de motu cordis scriptum est. Necessario continuum est actus uitæ, cæterarum vero potentiarum, minime, at ut habetur in libro de somno, & uigilia, omne cuius opus est secundum naturã hẽt fatigari & languere si indesinenter agat, vt oculi uidentes, & manus facientes &c. Non est ergo uita alicuius actus, ut uſ agẽtis ſm naturã, sed actus progrediẽs ab agẽte supra naturã. Nos aũt dicimus, qđ in operando fatigat actiuũ, vel operatiũ, cuius operõ exit in esse p organũ fatigabile, cuius illud est perfectiuũ. Vita vero ſm qđ est actus prim⁹ simpliciter, nõ determinat sibi organũ aliqđ, sed totum corpus organizatũ hñs vitã potẽtia. Vñ vita diffinitur principiũ actus aię in corporis adaptati motu. ſm aũt ꝙ vita est virtus quædam eodẽ mõ quo dictũ est, vendicat sibi cor tanq̃ domiciliũ, & organũ ſm qđ dr, in lib. de motu cordis. Cor est organũ, & domiciliũ vitæ. Et illius motu vita, q̃ est actus secundus, quæ rõnabiliter accidẽs dici põt, distribuitur aliis partib⁹ corporis. Vnde in eodẽ virtus cordis in motu est, & motu vitã distribuit. Et quia vt hr in eodem solus motus cordis est infatigabilis, pp hoc est cõtinuus. Vñ ista consequenter se habent infatigabilitas, & continuitas. Quare aũt motus cordis est infatigabilis, eã vna est, maior approximatio & iniiεntia a motore. s. anima. Vñ in lib. de motu cordis. Ibi. i. in corde est mouẽs. s. anima. Semper enim est motori proximũ, quod ab eo est primum. Omnis vero virtus quo magis accedit principio, pfectior est, multitudine & diuisione minor, potentia & virtute præstantior, & opationi accõmodatior. Alia eã est organi pfectio, primo enim organo ſm exigentiam officij sui & situm & perfectionem contulit artifex optimus & potentissimus. s. Deus. Vñ in lib. de motu cordis. Anima cũ ex se immobilis & imperfectibilis vsquequaq; sit, cũq; certã in corpore sedem obtineat instio, cuius actu & ministerio vitam virtutesq; corpori ministraret, indigebat. Creator ergo ve perfectum optimus efficeret instrm, aĩam acto, & materialiter primæ materiæ impressit, quod velut a cẽtro in circumferentiã potestas circũquaq; deferret. Primã materiam vocat ipse primum instrm, cui Deus animam virtuali pminentia impressit, vel posset aliter dici, ꝙ est spũs vitalis, & animalis. Similiter est virtus siue vis quædã cuius operatio est mediante spiritu vitali. Quædam cuius opatio est mediante spiritu animali. Opus spiritus uitalis a causa intrinseca perficitur. propter qđ eius causa sibi sufficit, nec fatigationem recipit, Opus spiritus animalis est ab extrinseco adueniente excitante, vnde quando illud extrinsecum excedit, vis siue virtus operans fatigatur. Vnde in libro de motu cordis. Duplex est spũs, animalis & vitalis. Animalis interpolatur operatione, vitalis nequaquam. Spũs.n. vitalis opere vniformis est, aĩalis vero multifariam partibilis. vitalis irradiando vnificat, animalis vero resolutione sensum & motum exterius inducit. Et quidem spũs opus. i. vitalis intrinseca causa mouet & perficit, ideo sibi sufficiens est & semper in actu. Animalem vero in effecto extrinsecus aliquod adueniens tanq̃ minus perfectum excitat, complet aũt innatũ. Ideoq; qñ metam excedit, fatigatur potentia, & dolet animal. Quod ergo dicitur in libro de somno & vigilia, intelligitur de illis quorum operationes fiunt mediantibus spiritibus animalibus, & quæ sine aliquo extrinseco cooperante, non egrediuntur in actum.

Qualiter uita fluere dicatur ex quieto & sempiterno. C. XXV.

SEd fortassis obijciet aliquis quod scriptũ est in libro de motu cordis, ꝙ uita est primus motus fluens ex quieto sempiterno, ea quo uidetur ꝙ a solo Deo. Nã quietum sempiternum est solum primũ. Nos aũt dicim⁹ ꝙ anima ipsa quieta dicitur ac sempiterna, inquantum est principium motus ea seipsa, qui. s. motus est internus, & dr uita. Ad cuius rei declarationem notandũ, ꝙ Plato & eius sequaces posuerunt ꝙ anima principium motus est, & ex seipsa mouetur, & ꝙ seipso mouetur semper atque cõtinue mouetur, & motus ab eo separari nõ potest. Ideoq; motũ illũ posuerunt in anima sempiternum & animam immortalem pp ipsum. At huic positioni uidetur Ari. contradicere, ostẽdens principium motus esse in omnibus immobile, cui ẽt uſ August. super Genesim ad literam consentire, ostendens & ipse principiũ motus esse immobile. Macrobius aũt contrarietatẽ istã dissoluit utriusq; rõnes recitans, & ostendens, quod Aristoteles Platoni non contradicit. Dicit enim quod illud cui Aristoteles innititur, quod in omnib⁹ rõnibus suis probare intendit, uidelicet ꝙ oẽ quod mouetur necesse est ab alio moueri. Verũ est in eis in quibus motus non est de essentia rei. In quibus autẽ ipse motus est rei essentialis uel rei essentia, mouetur ex se. Vnde non contingit ibi duo ponere. s. mouens & motum, sed unum solum. Huius. xẽplum ponit in igne ac ferro calido, qñ ignis calet seipso, nec ibi ponere contingit duo, s. vnum quod calefaciat, & alterum quod calefiat, eum idẽ sit qđ se ipso caleat. At in ferro calido, quia non calet ex se, duo contingit ponere. Sic ergo dicit ꝙ ẽt aiæ mot⁹ est eius essentia vel ei essentialis. Ideoq; in ea duo. i. mouẽs & motum ponere non contingit. Sicq; contrarietatẽ inter illos dissoluit, ponens tñ cũ Platone aĩam motu continuo ac sempiterno intrinsecus moueri, ac p hoc in se principium habere uitæ immortalis. Motus ergo iste in anima immutabilitatis causa est, nec facit distare quod est Vñ moueri in ea non cedit in gen⁹ passionis, nec cũ aliis motibus eiusdẽ generis. Ideoq; dr anima huiõi motu quieta. Cũ aũt dicunt Plato & Macrobius, ꝙ mo-

tus

aia quo viuit aia in se est ipsa essentia animæ, hmōi pdicatio nnm est formalis siue essentialis, sed potius causalis. Vnde is est sensus. Motus quo viuit aia fundatur in principijs substantialib. vel essentialibus suis, siue causatur ab illis. Cum.n. esse rei causetur ea eisdem principijs ex quib. res ipsa, viuere & qđ rei viuentis esse in eisdem principijs fundatus, vel ab eiusdem causat a quib. & ipsa. Quod aūt ait Dionysius in libro de diuinis noib. ꝙ omnis vita, & vitalis motus ex ipsa vita est, quæ super omnē vitam est. Intelligitur de vita eorum quæ per se viuunt, vt supra dictū est. Similiter, & illud quod in lib. de intelligentijs scriptū est. Vita est processio procedēs ab ente primo quieto & sempiterno, & primus motus. Sic.n. exponit commentator res viuę sunt oēs motæ per essētiā suam pp vitam primam, res aūt viuę quę ſm essentiam suam mouentur, sunt illæ quæ per se viuunt. Harum vita est eā prima, ꝙ notatur cū dr ex ente primo & quieto ac sempiterno. Vnde ens inquit primum est quietū, & causa eārum. Porro quod in libro de motu cordis legitur, ꝙ vita motu cordis efficitur, non intelligitur de vita a qua esse viuentis est, & q̄ est actus primus simpliciter, sed de illa quæ accidentalis est. Sed & illud qđ ibidē scriptum est, cor esse primū organū aiæ, cuius actus primus est vita, qua mediāte cæteras corporis virtutes producit. Intelligitur de vita q̄ est actus secundus, licet primus sit respectu actuum aliorum motus cordis est terminus.

Vtrum in plantis & brutis vita sit immediata a Deo creata.

Cap. XXVI.

Quia vero scriptum est, creauit Deus omnem aīam uiuentē atq; mobabilem, uf ēt in brutis animalibus esse vitam immediate a Deo creatā. Et si fortasse dicat aliquis, ꝙ in principio conditionis rerum aiæ cunctorum viuentiū immediate p creationē exierunt a Deo Non sic aūt mō. Econtra pōt objici ꝙ scriptū est in ps. Emitte spūm tuum & creabuntur. Hoc.n. de vitis aialium & plantarū intelligitur. Vn super librū de diuinis noibus cōmentator de uita sic loquit. Irrōnabilium ac germinū vitæ non sunt diuinæ, sed materiales ignis & spūs. De his ergo solis nouissimis vitis ait illud dauidicum. s. Auferes spūm eorum & deficient & in puluerem suum cōuertentur Emitte spiritum tuum & creabuntur & rēnouabis faciem terræ Insensitiua.n. tā tum anima & natura sine uita hic accipitur per ista diuina eloquia. Aug. quoque dicit in lib. de vera religione, ꝙ nulla est uita q̄ non sit ea Deo, quia Deus summa vita est, & ipse fons vitæ. Et si forte dicatur, ꝙ illud intelligendum est mediate, vel immediate, hoc videtur nihil esse. Nam hoc dicit Augustinus ad commendationem uitæ, quæ in nullo commendaretur, si sic intelligeretur, cū ēt creaturę vilissimę sint a Deo mediate. Cæterum ibidē quoq; dicit Augustinus, attēdendum est, quę sit natura vitalis q̄ cuncta sentit, q̄ profecto quia uitam corpori dat, necesse est vt pstantior illo sit. Non.n. qualiscūq; moles q̄quam ista uisibili luce præfulgeat magna est æstimanda, si uita careat. Quælibet nanq; uiua substantia præponitur lege naturæ cuilibet nō uiuæ substantiæ. Si ergo multorum non uiuentium creatio est immediate a Deo, & nobilitas causati attestetur nobilitati causæ, vr ꝙ omnis uita cuiuscūq; conditionis sit dēat a Deo immediate esse. Deniq; non solū aia rōnalis, sed & aialis, & plantæ corporis motor est, cuius perfectio est. Quod aūt tale est, substantia simplex est. ac p hoc totū esse suū simul hēt. Quod ergo cā ipsi⁹ est, in totū illius esse pōt, hoc aūt solius Dei proprium est. Relinquitur ergo, ꝙ solius Dei sit in esse producere plantæ vel animalis aiam, ac per hoc & eorū uita. At objicitur econtrario, quod scriptum est, producant aquæ reptile aię viuentis, & producat terra aīam uiuentem in genere suo. ꝙ utiq; non diceretur, si esset immediate a Deo, sicut illa quæ fiunt ea nihilo, quorū Deus est tota cā. Cæterum dicit philosophus, ꝙ omne corruptibile est generabile. Cū ergo sensitiua in brutis & uegetatiua in plantis sit corruptibilis per se vel per accidens, relinquitur quod & generabilis sit per se, vel per accidens Non ergo creabilis tantummō. Præterea nulla forma constituta in esse per subiectū suū creatur nisi subiectū illud concreat. Talis aūt forma est uegetatiua in plātis, quod patet ex hoc, quia per subiecti sui diuisionē est diuisibilis. Similiter ēt est in anima sensitiua, qđ patet in anulosis Neutra ergo illarū per se est creabilis. Denique sola rōnalis aīa siue intellectiua exit in esse immediate a Deo, philosopho etiā attestate, qui dicit ꝙ solus intellectus intrās ab extrinseco. De sensitiua vero dicit. Quod eius prima mutatio a generante fit.

Opiniones diuersæ de multiplicatione uitæ in plantis & brutis.

Cap. XXVII.

Itaq; de ista materia diuersi senserunt diuersa. Quidā.n. ponūt hmōi animarū in esse progressu [illegible] per participationē, & multiplicationem [illegible]. Modū aūt participationis & multiplicationis a signare [illegible] ponunt exemplum tale: Linea qñ diuiditur [illegible], nec tñ punctus diuiditur sed ipsa diuisione totus cadit [illegible] partem, & existit in utraq; linea. Similiter aia cū sit īpartibilis nō diuiditur, sed ad diuisionē materiæ siue decisionē tota cadit utrobiq; in partibus diuisis. Et hoc quia impssa est materiæ. Quia.n. sequitur materiā, & non pōt diuidi, tota cadit vtrobiq; hoc aūt non vr verū nec est simile. Quia si pūctus actu esset in linea, ut linea esset ex pūctis, sicut aia actu est in corpore, nec pūctus diuideret in linea, nec in duo caderet. Sed si secantis opationem susciperet destrueretur. Nūc vero quia ibi est in sola potentia, & tñ qđ erat in potentia in actu deduceretur, nec qđ erat vnus punctus in potentia, efficit duo. Sed duo potentia reducuntur in actum & fiunt duo actu. Alij uero modum multiplicationis per similia volunt ostendere in alijs, in qbus est potentia multiplicandi se, vt igne & luce, q̄ se multiplicant sine sui diminutione. Cādela.n. accensa multa potest accendere sine sui diminutione, & lux seipsam multiplicare in qualibet parte aeris circūadiacētis. Similiter dīt de aīa, ꝙ ēt nō vr verū Nec est simile de aīa & de illis, quia multiplicatio ignis & lucis non est per diuisionē uel descisionē materiæ alicuius. Cū.n. ignis multiplicat se, nō diuiditur materia in qua est ignis. Quia si sic minoraretur, sicut qñ ligna subtrahuntur. Similiter si subiectū lucis diuideretur in duo vel plura de luce minus esset in partib. q̄ in toto. Cum ergo ponitur productionē aiarū hmōi in esse fieri per diuisionē materiæ nō per sui operationē solum, sicut est de igne & de luce, patet ꝙ non est simile.

Iterum opiniones aliæ de eodem. Cap. XXVIII.

Aliter ēt posuerunt quidā. s. eas fieri ex formis substantialibus elementorum quæ simplices sunt, ut generatio simplicis ea simplici fieret, sicut fit corporalis ex corporali & quemadmodum ex qualitatib. actiuis & passiuis elemētorum generatur forma complexionis, ita ex eorū formis substantialib. forma addita cōplexioni, & sicut ex accidentalib. accidentalis, ita ea substātialib. substantialis. Hæc autem positio euidenter apparet falsa, primo per hoc ꝙ aliquid fieri ex formis puris est impossibile. Forma.n. pura non est ea quo aliquid fieri hēt, cū ex quo dicit circunstantiam materialis causæ. Præterea substantia ex formis fieri non posset, nisi per earum immutationē, forma aūt de se est inuariabilis. Præterea si ex formis puris substantialib. elementorum fit forma hmōi q̄ est forma & substantia, aut ergo erit ex formis eorum in quib. subsistit, aut aliorum. Si aliorum tunc ab aliquo formā suam substantialē superari contingeret, ipso in essentia manente præter illud cuius erat forma, quod est impossibile. Si ex formis eorum in quib. subsistit, tunc aut ipsa manebunt sine forma substantiali, aut necesse est aīam esse formam quasi sine substantiæ, & non solum aiatæ, ꝙ falsum est, aut aliam formā nouā recipiēs q̄ vn cōtingit, nō erit assignare. Non ergo corpus pōt eē, nec forma corporis, ea quo fiat aia uegetabilis & sensibilis. Aliter autē existimāt aliqui. s. spiritus brutales esse ex traduce, & educi de potentia in actum mediantib. corporib. cœlestib. ab eorum motorib. Qui. s. motores. quia spiritus rōnales sunt, ut ponunt, possunt in pductione spiritus inesse, sed quia nō immediate, sed mediāte, corpore cœlesti. Iō pducunt spiritum rōnali ignobiliorē, & talē quidem qui sine corpore non uiuit, eo ꝙ per corpus cœleste in esse productus est. Sed hæc opinio pōt reuelli per hoc, ꝙ motores orbium intelligentiæ sunt, quorum operatio est operō artis, & per ꝙ virtus corporum cęlestium est virtus corporalis, iō sunt minoris nobilitatis nobilitate spirituū. Alij ponūt huiusmodi spūs oino creari a Deo, & nullo modo eē ex traduce, sicut nec spūs rōnales, dicētes ꝙ iō dr in Gen. aīam de terra produci, qa corpus organicū de terra producit & ei influit seminaliter cū omnib. dispositionib. materialib. facientib. necessitatē respectu animæ, cui materiæ sic dispositæ Dei bonitas aīam infundit. Quia ergo, in terra sunt rōnes seminales, nō tm̄ intendentes corpus, sed ēt intēdētes ultimā eius cōplexionem. s. [illegible], & habentes naturalem appetitum talis formæ.

Alexandri sententia probabilior. Cap. XXIX.

Aliter uir susipiētiæ meæ dicendū. s. ꝙ in elemētis mūdi indita est a cōditore eorū natura quædam, alia a natura elementari, quæ est simplex & incorporea, ut possit esse principiū substantiæ simplicis. vnde philos. in li. de aīalib. omnia ista inferiora plena esse virtute animæ posuit Au. vero dicit, rōnes seminales inditas mundo siue partib. mundi, ex quib. mundus grauidus est, ex quo accepta oportunitate prodeunt plantæ & animalia, non tm̄ ſm corpora, sed quodammō ſm animas. Nam sicut matres inqt grauidæ sunt fœtib. sic ipse mūdus grauidus est causis nascētium, quæ in illo nō creantur, nisi ab illa summa essentia, vbi nec oritur, nec moritur aliquid, nec incipit esse, nec desinit. Præterea uirtus primi orbis & aliorum inferiorum cooperantur uitæ, siue productioni rei viuentis. Vnde de cœlo, & mundo secundo libro veteris translationis dicitur, ꝙ orbis primus est principium & causa in uita omnis uiui pluiquam reliqui orbes valde: Et in noua translatione dr, quod primus orbis principium est potentia, & causa in uita cuiuslibet uiui

plus·

plusquam alii orbes,& per naturam lucis suæ quam vbiq; diffun dit,quæ vitam & motum operatur in oib.in quib.est vita & mo tus uitalis.Sed hoc solum potest esse per modum disponentis & cooperantis siue adiuuantis, quia quodlibet corpus siue celeste siue aliud,aut uirtutem corporis, conuerti in naturam corporeã non contingit.Vñ non pôt esse,sicut ex quo fiat substantia spûa lis nec sicut a quo vt dictum est. Ex his ergo mundi partib.quæ sunt plenæ uirtute ẽm Philos. siue rõnib.seminalib.quib.mũdus est grauidus ẽm Au.opportunitate accepta, ut qñ confluunt uir tus primi orbis & orbium inferiorũ,& virtus generatiua in plãta & in aiali,& virtus simplex indita istis elementis sit corporis or ganizatio & productio animæ sensibilis in esse & animę vegeta bilis. Vnde scriptum est in libro de dogmatib.ecclesiasticis. ani malium animæ non sunt substantiæ, sed cũ carne ipsa carnis ui uacitate nascuntur. Ex his ergo.s. rõnibus seminalib.siue uirtute aiæ qua plena sunt hæc inferiora, est origo & principium aiæ ve getabilis atq; sensibilis. Sicut aũt substantiarum corporalium ab initio creauit Deus principia.s.elementa . sic in elementis cor poralib.substantiarum simplicium q̃ a corpore dependent crea uit elementa. Et sicut corpora ex elementis generantũ,elementa tñ non sunt generata,sed creata; sic animæ habent principia vn de generantur, tamen illa principia non sunt generata sed crea ta. Et iterum sicut corpora quæ fiunt ex elementis sunt corru ptibilia , Elementa tamen in quę resoluuntur incorruptibilia. Sic animæ vegetabilium & sensibilium sunt corruptibiles,semi na tamen eorum incorruptibilia.

Responsiones ad obiecta in contrarium. Cap. XXX.

CVm igitur audis scripturam dicentem, ꝙ creauit Deus om nẽ animã uiuentẽ atq; motabilẽ , intellige ꝙ ibi creare ex tenso nomine dr̃ producere. Porro commentator super librũ de diuinis nominib. vbi dicit, ꝙ uitæ irrationabilium ac germinum non sunt diuinæ,sed materiales ignis & spûs,intendit ostende re differentiam inter uitã intellectiuam sensitiuam & vegetati uam quantum ad hoc,ꝙ intellectiua est perpetua, cæteræ uero nequaq̃,immo pereunt istæ, & creantur aliæ. Intellectiua vero est diuina.i.omnino ex nihilo creata . Porro cæteræ ex materiæ conditæ,non ergo intelligit,ꝙ ille ex nihilo sint creatæ, sed po tius qđ ex elementis habent originẽ . hoc patet ꝑ hoc qđ dicit ꝙ ex terra siunt renouatæ,& ꝙ non sunt diuinæ, sed materiales ignis & spûs.Cæterum Au. vbi dicit ꝙ nulla est uita quæ non sit ex Deo, non intendit ponere omnem u tã esse immediate a Deo,sed uitam rationalem tantummõ. Vnde & verbo prædicto subiungit opponendo,nec aliqua vita inquantũ est uita malũ est, sed inquantum ad mortem uergit. Mors uitę autem non nisi neqtiã est,q̃ ab eo ꝙ nequaquam vel nec qcq̃ sit,est sic dicta. Ideoq; neqssimi homines nihili homines appellantur : licet aũt nobilitas causati quandoq; attestetur nobilitati cãæ,hoc tamen non est uerum generaliter loquendo & proportionaliter , ita ut ꝙ nobilius est sit a cã nobiliore , & hoc maxime quando agens per electionẽ agit . Agens.n.per electionem diuersa considera tione habita nunc,nobiliorẽ ꝑducit effectũ . nũc minus nobilẽ . Vnde in actionib.vbi tota cã est Deus, ipsa uoluntas quæ est cã ꝑ se ẽ n beneplacitum suæ uoluntatis omnino in differentis in te,differentes producit effectus. Ad hoc autem ꝙ obiectum est, quia ꝙ est cã simplicis alicuius, pôt in totum esse illius . dici mus ꝙ omnis cã creata operatur ex suppositione materiæ, vel ex materia supposita. Vnde solus Deus potest in totam rei sub stantiam solusq; pôt creare.i.aliq d de nihilo facere. Cum igitur anima uegetabilis ac sensibilis originem habeat ex rationib.se minalib.inditis mundi partib.in quib.sunt aliquo mõ , patet ꝙ natura producens eas in esse , operatur ex suppositione materiæ quodammodo. Deniq; ad id quod obiectum est, ꝙ anima hmôi substantia simplex est,ac per hoc totum esse suum simul hẽt. Di cimus ꝙ simplex inquantum simplex dicit carentiam partium q̃titatiuarũ,non tamen carentiam partium substantialiũ, eo mõ quo quod & quo dicunẽ partes substantiales rerũ quodammõ simplicium,habent.n.hmôi aiæ quod est,& quo est, quæ sunt & quasi partes earũ substantiales. Vnde cũ quod est hmôi animarũ sit in seminalib. rõnib.inditis mundi partibus. licet natura pro ducat eas in esse. Non iõ dicendum est in totam substantiã pos se cũ agat uel operetur ex eis qđ est quasi materiæ suppositione .

Quod uita causatur a creatura media inter corporalem & spiritualem. Cap. XXXI.

CVm aũt ex corpore incorporeum fieri sit impossibile, uř ꝙ uita causari non possit a corporali creatura,ut.n. dicit Au. super Gen.ad literam. Oẽ quidem corpus in omne corpus mu tari credibile est, qđlibet aũt corpus mutari posse in animã cre dere absurdum est. Non ergo pôt corpus esse cã ut ex qua fiat uita,sed nec sicut a qua,quia tunc effectus nobilior esset cã sua. Quælibet enim simplex substantia nobilior est omni substantia & uirtute corporea. Præterea dicit idem August. in libr. de Gñ ad Petrum.Si Deus vita non esset, non viuentia corpora nõ fecisset.Non.n.fecit rem nõ viuentẽ,nisi res viuens. Multo for tius ergo si non esset vita non fecisset vitam vel corpora viuen tia,ex quo argui pôt ꝙ res viuens siue vita non pôt esse, nisi a vita. Porro nec a creatura spûali viuẽte pôt esse , quia creatura spûalis ẽt nobilissima vt Angelus,in productione rerum natura lium in esse non operatur, vt natura, sed potius vt ars. Est enim vt dicit Aug.in mundo gemina prouidentiæ operatio.s. partim naturalis,& partim voluntaria per angelorum & hoium opera . Ex quo patet,ꝙ operatio Angeli in mũdo est voluntaria,& est operatio artis nõ naturæ. Cũ igitur vitæ animalis & plantæ ꝓ ductio in esse non sit opus artis,hmôi productio angelicũ opus non est nec esse pôt.eadẽ rõne patet,ꝙ ab aia rõnali esse nõ pt. Dicimus itaq; vt supra ꝙ elementis mundi est indita quædã na tura simplex & incorporea,alia .s. ab elementari natura q̃ dum cooperatur virtuti operatiuę in plantis & in animalibus virtute corporum cœlestium concurrente,prodeunt in esse vegetabiliũ & animalium animæ. Et hæ quidẽ virtutes siue naturæ possunt dici corpãles,quia radicanẽ in corporibus siue corporum naturis & ẽt spûales,quia carẽt mole corporali.& ab hmôi corporali,& ex tali pôt spirituali fieri,sed non ex corporali molem habente corporis in quãtum hmôi. Estimo itaq; ꝙ illa natura quæ sim plex est & incorporea mundi partibus indita,qua dicit Philoso phus hęc inferiora plena esse,principiũ est & origo, vt ex quo est quod est hmôi animarum. A virtute vero descisa a generãte est quo est illarum. Porro a virtute primi orbis & aliorum corpo rum supercælestiũ sunt ipsę hmôi animę vt a disponente, & cor roborante alia operatiua ad hoc, vt prodeant in actum. Et sic in telligitur verbum illud Philosophi,ꝙ.s.orbis primus est princi pium ac virtus & causa in vita omnis viui. Ad hoc etiam vř vale re ꝙ ponit Philosophus.s.ꝙ de virtute animæ descisa a generã te fit anima sensitiua,& quodammõ consimili aia vegetatiua . Dicit.n.ꝙ virtus a generante descinditur, quę materiã organi zat. Quã.s. organizata ingreditur eã vt artifex in artificio, sitq; nõ solum eius motor,sed & actus ac perfectio. virtus.n.animę , quia cum materia sibi proportionali descinditur , in ipsa for tius radicatur,ac vehementius vnitur. Vnde ab ipsa facile non recedit. Et iterum a calore,mat ris adiuuantis calescit & vigo ratur & fortificatur, vt animæ accipiat robur. Hoc aũt dico,quia virtutem aliquam per elongationem ab eo cuius est debilitari videmus,& vt in motu proiectorum & similibus. In hac aũt vir tute secus est propter causas prætactas. Ex prædicto aũt Philoso phi verbo vř,ꝙ virtus a generante descisa uirtutem illam siue naturam alimentis inditam q̃ sola potentia erat ad animã ꝑdu cit in actũ. Deniq; concedimus qđ ꝓbatum est, videlicet quod uita non nisi a vita esse potest. Nec esse potest ab intelligentia ut a causa effi iente, licet eius ministerio accelerari possit ani marum productio huiusmodi in esse sicut alibi dictum est.

Quod non possit causari a spirituali creatura in specie sibi consimili. Cap. XXXII.

SI aũt ab aliqua spûali creatura possent hmôi animę uel uitę produci in esse, hoc maxime videretur fieri posse a consimi libus in spẽ.s.ab animabus animalis & plantę,sed hoc, vt vř, nõ pt esse,quia non pôt fieri per modum diuisionis cũ hmôi animæ sit impartibiles substantiæ . Sed forte dicet aliquis,ꝙ hoc quidem impossibile est tali substantiæ ẽm se, tñ quia uirtus impressa est materiæ,ad ipsius diuisionẽ potest po tionem recipere . Vnde , & anima rationalis,quia non est impressa materiæ diuisionem non recipit,nec est ex traduce . At uero nec hoc dicere sufficit, quia cum materia diuiditur , aut cum ipsa cedit aliquid quod animæ sit,aut nihil. Si nihil,qũo ex eo quod descisum est sit idẽ in specie? Et quid erit materia illa principium vitę ? Si vero ali quid,aut illud est uirtus sola,aut de animæ substantia. Si de sub stantia animæ,tunc accidit quod est impartibile secundũ essen tiam,esse indiuisibile. Si uero descinditur virtus sola,cum virtus sit accidens,uidetur impossibile ꝙ ex ea fiat anima uel substan tia. Non.n.accidens potest esse principiũ essentiale substantiæ . Nos aũt sine præiudicio dicimus,ꝙ hmôi animæ fiunt,ut tactũ est,per diuisionem uirtutis,nec dicimus ꝙ illa uirtus sit accidẽs sed substantia extenso nomine. Nempe diuisiones entis in sub stantiam & accidens præcedunt diuisiones istæ. Entium aliud in potentia,aliud in actu,aliud vnum,aliud multa,has autem seq tur hæc viã aliud substantia,aliud accidens. Est ergo diuisio in substantiam & accidens entis cõpleti. Sed uirtus non est ens cõ pletũ. Ideoq; nec substantia,nec accidens, Ad substãtiam tñ cui' est principiũ est reducibile,& ideo fieri potest substãtia. Sed qm̃ alicui vř insolitum & minus bene dictum uirtutẽ substantiam fieri posse. Aliter dicunt quidam .s. exponendo illud uerbum virtutem descindi a generante, manifestando quæ sit ista virtus dicentes,ꝙ anima uegetabilis cuius est potentia generatiua ali mentum attrahit,& sibi assimilat, assimilat aũt sibi non partem

sui

sui vel virtutem in eam re'inquendo, sed virtutem sibi similem quæ in alimento erat in potentia remota, in proxima faciendo. In ipso.n.alimento est virtus aiæ indita a creatore.s.rõ seminalis, quę p virtutẽ aiæ assimilantẽ alimentũ & disponentẽ ad organizatione, de potentia in actum educitur. Et hæc virtus nec est de substantia aiæ quæ in alimentum agit & assimilat, nec virtus eius, sed ai similis. Et sic virtus quæ erat semini originaliter indita, cum semine descinditur. Nihil aũt de substantia aiæ generantis & descindentis semen descinditur, nec ẽt virtus eius q̃ cadat in alam generati. Secundũ hanc expositionem dicendum est, q̃ aiæ hmõi & quantũ ad qđ est, & quantum a quo est, sunt de illa natura quæ est indita partibus mundi a cõditione illorũ & quantũ ad vtrunq; erant in illis potentia, & producuntur in esse a virtute cooperante virtuti cœlesti, vt.n.hr In li.14. primę philosophiæ omne quod fit, fit ex aliquo in potentia ad illud q̃ fit. Vnde animæ huiusmodi cum fiunt, fiunt illud quod fiunt ex aliquo ente in potentia.s.in rebus seminalibus.

Quod principia vitæ fundantur in essentialibus rei principijs. Cap. XXXIII.

POst hęc determinare oportet a quo vita sit originaliter, & vr aliquid esse in substantia viuente ex se, vnde habeat uiuere. Nulla quippe rõne debet dici viuere ex se, quod viuit per aliud a substantia viuente, & ita quæ viuunt ex se, habent aliquid in se, quod est illis origo vel principium intrinsecum vitæ. Cæterũ vt hr ẽt a Platone, illud quo ala viuit essẽtia est animæ. Intelligendum est itaq; qđ dicit Bernardus. Vita est internus motus tñ vigens intrinsecus, vt ergo videamus quid sit in substantia viuente ex se, vnde sit iste vigor ac motus Et vr q̃ sit a principio generali motus intrinseco in oĩbus. Est.n.duplex motus, principiũ.s.intrinsecũ & extrinsecum. Hic aũt intenditur de principio intrinseco. Notandum ergo, q̃ in omni motu siue ad formam siue ad sitũ appetitus est principiũ motus primũ intrinsecũ. Hæc est.n.vis a creatore omnib. indita creaturis, per quã ad sui complementum ordinanr & in sui complemẽto stãt, & radicanr, nec solũ sic est i creaturis, sed ẽt in creaturarũ essentialib. principijs, quæ sunt materia & forma, actus & potentia. Neque.n.materia seipsa mouetur ad formam determinatam, quia cũ nullam sibi determinet, non magis mouetur ad hãc quam ad illã. Neq; forma seipsam facit in materia, sed per appetitũ insitũ utriq; adinuicẽ ordinantur, & per appetitũ hmõi inseparabiliter coniunguntur. Nec solũ appetitus iẽ cõpletã in esse sequitur, sed in ipsis ẽt rerum principijs essentialibus radicatur & fundatur. Et sicut est in motu ad formã, sic est in oĩ motu nõ uiolento. In omni.n.motu appetitus excitat motorẽ ad motum, ex quo patet ipsum esse principiũ motus uniuersale intrinsecũ. Ex hoc igitur patet, q̃ appetitus in oĩbus excitat ad motũ, & quẽdã efficit vigorẽ in illis. Nec tñ vigorẽ vitæ facit in oĩb. sed solũ in simplicibus, q̃ manifestius patebit p dfas appetituũ & eorum in quib. est appetitus.

Eiusdem sententiæ declaratio. Cap. XXXIIII.

SVpponatur ergo, q̃ omnib. rebus naturalibus inest appetitus sed differenter sicut diuersæ sunt res naturales. Rerum.n.naturalium quædam magis hñt de materia & minus de spẽ. Quædam vero quasi totaliter species siue actus sunt, sicut substantię simplices quæ semper in actu sunt. In quibus autem magis est de materia minus de specie, ut in terra quasi sopitus & obtusus est appetitus. In quibus vero magis de specie & minus de materia, vt in igne quasi acutus & vigens est appetitus. Vnde ignis sẽper est in actu, & cito generatur. Quare in eis quæ quasi totæ actus sunt, ualidior adhuc & acutior erit appetitus, ergo cũ anima sit substantia simplex & semper in actu, in ea fortis & potens acutus & uigens erit appetitus, huius vigoris modũ exprimẽs maximus poetarum Virgilius dixit. Igneus est illis uigor, q̃a subtilis & acutus, & cœlestis origo, quia vis est indita diuinitus. Ecce vñ tantus est motus & uigor in aĩalibus. Manifestũ est ẽt, ut dictũ est, si uita est origo & motus internus quare appetitus operatur uitã in simplicib. In quibusdam tñ corporeis, ut in illis quę minus hñt de materia magis de specie & de actu, ut in igne & luce quandã imaginẽ operatur uitæ quia semp in actu sunt. Vñ & argentũ fusile uiuũ uocatur, quia semper & continue mouetur, & eadẽ rõne fons uiuus dr. Appetitus aũt iste qui uigorẽ internũ & uitam operatur in substantijs simplicibus, fundatur in earũ principijs essentialibus. Sicut.n.corporaliũ principia sũt materia & forma, sic simpliciũ actus & potentia, siue qđ & quo, p appetitũ.n.potentia actui coniungitur & perficitur. Et sicut per appetitũ mediũ forma cũ materia unir & actus cum potẽtia ut fiat substãtia, sic p appetitũ fortẽ acutũ, & uigẽtẽ potẽtia simplicis cum actu ipsius ordinatur, ut fiat nõ solum substãtia, sed substantia uiuens. Vñ manifestũ est.principia uitæ in fundari essentialib. rei principijs. Addunt tñ aliquid supra principia substãtiæ uiuentis. Patet ergo quid est illud quod uigorem facit in substantijs simplicibus, & quod uigor ille fundatur in principijs earum essentialib. & vitã opar. Patet ẽt quod uiuere addat in esse in substantijs uiuentibus, & q̃ motus internus substantiæ simplicis est vigens appetitus, qui vitam operatur in simplicibus. Et ita uidetur necesse ponere, quod præter appetitum aut desiderium impossibile est aliquid reperire, quod uigeat intrinsecus.

Responsiones ad obiecta in contrarium. Cap. XXXV.

FOrtassis autem obiiciet aliquis contra prædicta, q̃ anima, ut dicit Ambros. est uita. Vnde cũ anima non sit originaliter a seipsa, vr q̃ nec uita originẽ hẽat in viuente ex se.s.ex ala. Cęterum in re uiuente ex se nõ sunt nisi, in duo principia.s. materia & forma, siue quod, & quo, vel potentia & actus, quæ, in simplicib. dicuntur ab aliquib. esse quasi materia & forma. At uero a materia vel quasi materia non est vita sicut ab originali principio, cum vita sit primus viuentis actus, & inter oẽs actus nobilissimus, tanq̃ ille a quo uel quæ, est esse. Ipsa quoq; uita semp est in actu suo. Ideoq; diffinit p actũ continuum, & nihil tale est a materia sicut originali principio. Sed nec vt vr a forma uel quasi a forma. cũ uita sit quædam forma, & forma non sit ex forma. Cũ igir res sit ex illo qđ est eius origo vel principium originale, non vr esse forma viuentis origo eius uitæ. Deniq; origo vel principium siue cã nobilioris est cõditionis eo cuius est cã. Cum igitur in genere formarũ uita sit nobilissima, nulla forma vr esse origo uitæ uel cã. Porro si dicar q̃ vita non est a viuentis materia, neq; a forma, sed ab vtroq; contrariũ argui põt ex prædictis iuxta modũ, quo philosophus arguit concludens, illud qđ ex neutro est aliquorũ duorum, non esse ex utroq;. Ad hæc ola breuiter possumus dicere, q̃ aĩa, ut supius tactum est, dr uita p concomitantiã causalitatis non per identitatem essentiæ. licet aũt materia inquantum hmõi nõ sit actiua per se vel operatiua tñ rõne qua inclinatũ hẽt appetitum ad actum, põt origo esse quodammõ formæ oĩno actiuæ, quæ est vita. Principia quippe vitæ, vt dictũ est quodammõ fundantur in essentialib. principijs rei viuentis, ideoq; uita quodãmõ hẽt originẽ ex ipsis. Quod aũt formæ non est forma uerum est per se loquendo.s. in rõne, qua forma est informans. Forma quippe loquendo per se non est perfectibilis forma, nec est formæ perfectiua. Sed potius materiæ siue existentia in potentia inquantum hmõi, põt tñ forma una esse originale principium alterius formæ. Forma namq; siue perfectio totius quodammõ hẽt originem a forma quæ est plectiua materiæ. Quod aũt cã nobilioris sit conditionis eo cuius est cã, non est uerũ de cã quacunq; sed de causa efficiente completa & sufficiente. Principium aũt originale rei nequaquam de necessitate est hmõi, sed potius deterioris est conditionis eo cuius est origo, ut patet in limo, qui fuit originale principium corporis hoĩs primi quodammodo. Deniq; in multis ita fortir a duob. aliquid esse, quod a neutro per se. Quod aũt dicit auctor sex principiorum. Si quis primam & secundam destruxit, & tertiũ utiq; destruxit, quæ ex coniunctione efficitur utriusque, intelligit ubi aliquid esse ponitur ex utroq; aliquorum diuisim sumptorum. Intendit.n.ibi determinare a quo dicar aliquid magis & minus suscipere. Quidã nempe ponebant hoc esse a cremẽto uel decremento suscipientis. Quidã aũt ab eius quod suscipitur cremento uel decremento. Quidã ab utroq;.s. & ab hoc & ab illo. In hoc ergo casu dicit, q̃ si non dr aliquid suscipere magis uel minus ab ipso subiecto suscipiente, nec ab illo quod suscipitur.i.forma uel qualitate, non suscipit ab utroque.

Quod res ex se viuens habet aliquid in se vnde uitam alij tribuit. Cap. XXXVI.

QVod autem ex se uiuens uitam alij tribuat, ut aĩa corpori, dicit Aug. in li.13. de ci. Dei. Viuit ait corpus ex aĩa, cũ aĩa uiuit in corpore, seu uiuat ipsa seu non uiuat ex Deo. Cum igitur ala sit actus siue perfectio corporis organici teste Philosopho, corpus ab anima uiuit, ut ab ea quæ est eius perfectio, ipsaq; uitam tribuit corpori, ut eius perfectibili. Conque perfectio tribuat aliquid perfectibili inquantum tale, id rñ hoc illi tribuit, aliquo mõ est originaliter in ipso tribuante. Viuens ergo ex se aliquo mõ originaliter hẽt in se, uñ tribuat uitam uiuenti per participationẽ. Verũ ad huius rei notificationem considerandum est, quod sicut per appetitum anima in se uigorar, sic per appetitum in corpore quod uiuificat uitam operatur, p appetitum.n.corpori unitur & per appetitum corpus uarijs motibus mouet, ut & ipsum perficiat, & ipsa etiam pficiatur. Quod ut manifestius fiat, modum unitionis animæ cum corpore, & quare necessarium est ipsam uniri corpori uideamus. Sciendum ergo est, quod appetitus in substantia simplici nec uigorem actualem facit, nec uitam operatur nisi cum perficit. Cum aũt actui suo coniungitur, & suo desiderabili unitur, & in eius unione delectatur, perfectus est, & uitã operatur. Tunc.n.uiget anima & delectatur. Sicut autem dicit Auic. delectatio cuiusque uirtutis plena est, acquisitio suæ perfectionis. Cum autem caret suo desiderabili, minuitur aut deficit appetitus, & uita languet aut

ex-

extinguitur. Vnde argumentum efficax sumitur, quod supra appetitum vita fundatur. Si.n. cōpleto appetitu vita perficitur, eoq; debilitato debilitatur, & deficiente extinguitur, aut sunt idē appetitus, & uita, aut unū est alterius cā. Quia igitur appetitus uitam nō facit in actu nisi pficiatur. In quibusdā uerò nō est cōpletus de se, sed aliquo indiget exteriori ut perficiatur, in eis uitā non facit in actu, nisi ei quo indiget cōiungatur. Et est rō quare substātia simplex corpori unitur, vt uidelicet appetitus suo desiderabili cōiungatur, & sic in actu uigeat, & vita in ea pficiatur. Si n. cōpletus esset in se eius appetitus, nūquā corpori essentialiter uniretur. Per appetitū ergo corpori unitur, & inseparabiliter se tenet, nisi sit defect⁹ ex parte corporis, ut p hoc actui iungatur, & vita pficiatur. Per appetitū etiā uarijs motibus mouet corp⁹, vt & ipsum perficiat, & ipsa pficiatur. Et hæc est rō colligationis aīæ cū corpore, quamuis hæc rō multiplex sit & differens in diuersis. In quibusdā.n. maior in alijs vero minor reperitur uis colligationis. In quibusdā eñ quodammō idē est viuere, & vitā alij tribuere. Vnde quarundā animarū, & corporū est quasi uita una, & unum uitæ cōplementum, ut in uegetabili, & sensibili. Hæc .n. de se nō habent aliquā differentiam uitæ nisi quam trahunt a corpore, unde & ſm uitā suam dependet a corpore, & ideo uita eorum non est separabilis. In alijs verò ut in rōnali, non est idē uiuere, & uitā corpori tribuere, quis ab eodē fit, ut ab appetitu mō quo tactū est. Hæc eñ habet uitā propriā, q non est corporis, ab ipsa tñ deriuatur vnde tribuitur uitā corpori, & ideo hæc sola ſm uitā suam a corpore est separabilis, sic igitur patet quomō per appetitū uitam corpori tribuit, & qūo per ipsum est rō unionis, & colligationis aīę cū corpore, & qūo in diuersis diuersimode. Et ex his patet, quod eodē vigore quo uiuit anima uitam potest corpori tribuere.

Oppositiones in contrarium. Cap. XXXVII.

Sed fortassis obijciet aliquis, quod idem est genus distantiæ inter substantiam spiritualem, & corporalem, quę est inter animal rōnale, & irrationale, sicut igitur animali rōnali nihil est inditū, unde tribuat uel tribuere appetat rōnali animali, id qđ est in illo nobilissimū, ita vr quod & substantiæ spirituali nihil inditum sit, unde tribuat uel tribuere appetat substantiæ corporali, quod est in ea nobilissimum siue potissimum. s. uitam. Sic ergo vr, quod in substantia viuente ex se nihil sit, unde uitam tribuat ei, quod per participationem uiuit. Cæterum actus siue perfectio nobilis requirit perfectibile nobile sibi conuenienter respondēs. Cū ergo vita sit de perfectionibus nobilissimis, vr quod eius appetitus sit determinatus circa perfectibile, quod est de genere nobilium, qualis est substantia spiritualis, nō autem corporalis. Et ita quod fixus sit eius appetitus circa istam, & non extendat se ad illā. Nam & conditiones istę vnitas, & simplicitas eorum nobilitati, quorum conditiones sunt attestantur, & habent determinatum esse circa unum & idem, nec ad plura diffunduntur uel extendūtur. Multo fortius ergo videtur hoc de uita, quæ nobilior est forma, quod scilicet quadam indiuisione uel vnitate in vno materiali habeat esse, & non cum diuisione, & extensione ad plura, scilicet spirituale, & corporale. Denique cum aliqua proprietas communicatur a duobus, necesse est hoc esse mediante aliquo uno in quo conueniant, uno inquam non generali, sed propinquiori. At uerò substantia spiritualis, & corporalis non habent conuenientiā nisi in genere, nec uidentur in aliquo propinquiori conuenire secundum quod requirit communicatio uitæ. Et ita uidetur, quòd nihil habeat in se substantia spiritualis vnde commmunicet uitam corporali.

Responsiones ad easdem. Cap. XXXVIII.

Nos itaque respondemus ad hoc, quod licet distantia sit inter substantiam ex se uiuentem, & illam, quæ uiuit per participationem inquantum hoc est corporale, & illud est spūale. Est tñ quidam illarum ordo ac respectus, qui est perfectionis ad perfectibile. Vnde illarum est appetitus mutuus, & ratio quædam colligationis eorum adinuicem quibus mediantibus est influentia uitæ ab uno in aliud. Itaque licet nihil inditū sit spirituali substantiæ unde appetat corporali uitam tribuere, inquantum distant ut corporale & spirituale, tamen inquantum huius appetitus est illud perficere, & ut in perficiendo illud pleniorem sibi perfectionem acquirere, habet aliquid unde uitam illi appetat, & possit tribuere. Cæterum aliqua est substantia spiritualis, cuius nullo modo dependet a corporali perfectio, & est aliqua cuius perfectio dependet aliquo modo. Qm̄ igitur appetitus rei nullo modo terminatur nisi adepta ipsius perfectione, illius igitur substantiæ spiritualis appetitus cuius perfectio dependet aliquo modo a corporali. non terminatur nisi in coniunctione cum substantia corporali. In nullo igitur deterioratur cōditio uitæ ex hoc, quod appetitus substantiæ spiritualis uiuentis est ut coniungatur cum substantia corporali, a cuius coniunctione pleniorem perfectionem sortitur, immo melioratur. Nobilitas ergo huius actus, qui est uita, non impedit quin appetitus substātiæ. s. spiritualis uiuentis conuenienter se extendat ad hoc, quòd uniatur cum corporali substantia. Et uerum est, quod unitas attestatur nobilitati, cuius cōditio in nullo deterioratur, ex ipsius uni⁹ multiplicatione, immo magis perficitur, & perfectior ostenditur Sicut patet de luce cuius uirtus ipsius multiplicatione maior efficitur, & perfectior ostenditur. Similiter est in proposito. Vita.n. ut tactum est, ex coniunctione substantiæ spūalis cum corporali, ex qua quodammodo multiplicatur in substantia corporali magis uiget, efficiturq; iucundior, & perfectior. Nec hæc multiplicatio aliquid tollit de unitate ipsius uitæ, cum semper illa sit una, quæ est substantiæ spūalis, sed est causa perfectionis illius, & ostēsio nobilitatis. Porro substantiæ spūalis. s. animæ, & corporalis, q ab anima perficitur, est conuenientia quædam præter illam, quę est generalis, quæ attenditur in multiplicitate potentiarum siuē uirtutū operatiuarū ex parte animæ, & multiplicitate naturarū siue partium organicarum ex parte corporis. Nā corpus humanū inter oīa corpora cōpositissimū est. Et hoc requiritur pp hoc, quod anima, quæ est perfectio eius, & motor est multarū operationū effectiua. Quarū tñ nō possit aīa effectiua esse per se, immo necessariū est ut exerceantur per corpus. Necesse est ergo, quod corpus hmōi multiplicitatē habeat organorū ꝓterea conueniunt in mutuo appetitu perfectionis. Appetit⁹.n. corporis est, ut ab aīa perficiatur. Similiter, & appetit⁹ animæ est ut corpus perficiat, & illud perficiendo pleniorem perfectionē sortiatur. Iste autē appetit⁹ mutuus est cā colligationis illorū ad inuicē, & cō. cationis uitę.

De duplici uita, scilicet creata, & increata. Cap. XXXIX.

Est autem, & uita quædam increata, de qua dicit Aug. in lib. de fide ad petrum. Deus naturaliter est uita Iohāues quoq; Damascenus dicit, quod excepta diuina tres sunt species uitæ. s. plātaria, sensibilis, intellectualis. Et reuera in Deo est uita, non per differentiam a substantia, sed ipse est uita, & suum esse est suum uiuere, tantoq; uita est nobilior, quanto simplicior, et qm̄ esse diuinum est simplicissimum nihil habens admixtum de passibilitate, ideo est plena actualitate, et uigore. Qm̄ ergo uita est quidam uigor internus, ut supra tactum est, uiuere quoddam uigore, hinc est, quod in Deo est uitam ultima perfectione reperire. Si autem econtra obijcitur, quod uita uel uiuere addit supra esse, In Deo autem nihil additur ad esse, alioquin in ipso esset aliqua cōpositio. Respondemus, quod uiuere quidem addit supra esse in eis in quibus est uita per differentiam aliquā, ita quod in uiuente differt illud, quod uiuit, et quo uiuit, hoc autem est in rebus creatis tñ, quæ. s. habent passibilitatem esse actui permixtam. At uerò solus Deus est in actus puritate siue actus purus. Ideoque in ipso uiuere non addit ad esse, sed eius essentia est uita sua. Porro si obijciet aliquis, quod uita contrahit in aliquod genus entis. Entium.n. quædam uiuunt, et quædam non uiuunt, et ita non vr illi conuenire, quod est supra omne genus, et non in genere. Dicimus, quod duplex est uita, una. s. increata, quæ est origo omnis uitę, nec cadit sub determinatione temporis uel motus, sed est æterna. Et hoc est per se uiuifica, et substantifica. Vnde Dionysius in lib. de Diui. nominibus. Laudanda est inquit uita æterna, quæ p seipsam est uita, omnisq; uita, et uitalis motus est ex ipsa. Hæc ergo non cadit sub aliqua differentia, q trahat in genus, sed est idem cum eo, quod est simplex ac per se. s. Deus. Et est uita causalis siue cā uitę scđę videlicet uitæ createę, q participata est per distinctionem ac ꝓprietatē uniuscuiq; uniuscuiq; uiuenti cōuenientem. Hæc aūt uita. s. secundo mō sumpta trahit in genus. Sed fortassis adhuc obijciet aliqs, qa scriptū est in libro de motu cordis, aīatum et uiuēs paria sunt ad se inuicē. Ex quo vr, quod esse uiuētem; et hre aīam cōuertantur. Cū ergo Deus nō habeat animā, uf nec hre uitam. Cæterū ut superius est ostensum, in quo est uita est appetitus, et desideriū. At in nullo est desideriū alicuius quin sit et indigentia, respectu illius. Cum ergo in Deo nulla sit indigentia uf per consequens, quod nec uita. At philosophus in motu cordis inquirit de uita, q habet esse in corporibus, et de illa uerū est, quod aīatū, et uiuēs ad se inuicē paria sunt. Sed loquendo generaliter falsum esse constat, qa uiuit Angelus licet aīam non habeat. Porro est appetitus rei distātis, et hic habet imperfectionē annexā. Et est appetitus rei indistātis, quod pōt esse dupliciter uel qa cōiungit appetitus appetibili, uel qa idē est per essentiā. Aliqñ.n. est appetitus appetibili cōiunctus, et tñ est aliud per essentiā. Aliqñ aūt idē est appetens, et appetibile per essentiā, et hæc est in primo, ubi. s. idē est delectās, et in quo delectatur, fruēs, et quo fruitur. Vbi uero talis appetitus nullus est affectus, sed uita perfecte delectabilis, nullo indigens existens in fine nobilitatis, et delectationis. Quod autem dr a Dionysio, quod nec aīa, nec uita est in Deo, intendit ostendere, nec uitā, nec alia de Deo dicta ꝓprie sumpta Deo conuenire. Denique in illo uerbo Bernardi. Vita est motus internus, causalis est prædicatio, quia. s. uita est cā motus. Est itaque in Deo uita principium motus, non quo moueatur Deus, sed quo mouet omnia uiuificatque uiuentia.

Verum uita creata, & increata conueniant in re aliqua. Cap. XL.

CVm autem participantis ad non participans nonnulla sit cõparatio, patet q uita increata, & vita creata, q̃ cõparabiles sunt ad inuicẽ ẽm prius & posterius, ac ẽm plus & minus cõueniũt in aliquo vno. Cæterũ cũ vita creata causata sit ab increata, patet q vestigiũ eius est ac similitudo. At verò aliquorũ similitudo, conuenientia illorũ est in aliquo vno. Præterea cum oẽ exemplar cũ exẽplato conueniat, vitã increatã exẽplar esse vitæ creatæ cõstat. Secũdũ hoc ergo vita increata ĩ aliquo cõuenit cũ creata. Ecõtra vero quæcũq; cõueniũt, & nõ simpliciter idẽ sũt, penes aliqd cõueniũt, & penes aliud differũt. Nõ.n. penes idẽ cõueniũt, & differũt. Si ergo vita increata & creata p aliquid cõueniũt p aliud differũt, & sic in vita ĩcreata est vnũ & aliud. Nõ ergo oĩno simplex est, qđ impossibile est. Deniq; si vita creata & ĩcreata nõ cõueniũt nõ tñ ĩ noĩe, sed ẽt ĩ aliqua re, tũc illa res nõ est simpliciter ĩcreata, nec creata, qđ est ĩpossibile. Nos itaq; dicimus q differt vnũ uniuocationis, & analogiæ, vnũ uniuocationis est cũ unũ pluribus inest, vniens illa in aliqua re vna illis priore. Sic autẽ nõ cõueniũt uita creata & increata. Vnum uerò analogiæ est, qñ unũ pluribus inest, ita q alicui eorũ primo, & principaliter, in quo est aliorũ oĩum origo prima, cæteris verò posterius, & secundariò ac p modũ quo descẽdũt ab origine prima. Et tale unũ nõ unit ea qbus inest in aliqua re naturaliter illis priore. Sed tota prioritas est in aliquo eorũ naturaliter sicut in cã respectu causati. Et illud vnũ licèt nõ sit uĩno vniuocũ, nõ tñ est penitus æquiuocũ, sed mediũ, & dr̃ analogũ. Sic itaq; vita creatoris, & creaturæ cõueniũt in re vna vnitate analogiæ, non autẽ vna vniuocationis vnitate. Neq;.n. cõparatio neq; similitudo neq; cõueniẽtia, q̃ est creati ad increatũ concludit vniuocationis unitatẽ. Si obijciaẽ illud verbũ philosophi, solũ uniuocũ est cõparabile, dicimus q ibi sumiẽ vniuocũ extẽso nomine ẽm etiam, q analogo conuenit, facta solius æquiuoci exclusione.

De multiplici vita differentia. Cap. XLI.

MVltiplex est autem differentia uitæ. In spẽs quippe trahitur ẽm q appetitus in substãtijs simplicibus siue spiritualibus, & corporeis uariaẽ: ut.n. superius tactũ est, appetitus substantiæ spũalis nisi suo actui coniungatur, & sic perficiatur, nec in se uiget, nec uitã operaẽ. Vnde ex cõiunctione cum suo desiderabili in se uiget, & quasi suscitatur ad uitã. Cũ autẽ caret suo desiderabili, aut languet uita aut extinguitur. Sed intelligendum est, q non uno mõ appetitus iste differenti perficitur, & ẽm hoc uarias uitæ differentias operaẽ. Aut.n. iste appetitus in substãtijs simplicibus ĩtrinsecus uĩno finitur, aut totaliter extrinsecus terminaẽ, aut partim sic, partim sic. Si autẽ intrinsecus totaliter finitur, ut nullo penitus ĩdigeat, neq; pp esse neque propter bene esse, sed in se, & ex se habet quicquid requiritur ad esse, & ad bene esse, utpote ubi est idem appetitus siue appetens, & appetibile, siue fruens, & quo fruitur, tunc est uita p se, & ẽm se delectabilis, & perfecta. s. in fine perfectionis, & nobilitatis sicut ĩ primo bono, & summo. Si uero totaliter extrinsecus terminaẽ, vtpote ad aliquid quo ĩdiget ad esse, sine quo neq; ĩ uita esse põt, tunc est uita ipsa minime delectabilis, & minime pfectionis, ut in uegetabilibus, & sensibilibus. Vnde Dionysius in libro de diuinis nominibus. Aĩalia inquit uĩa, & germina ẽm nouissimã consonanciã uitæ habent uiuere. Cum autem appetitus partim terminatur intrinsecus partim extrinsecus, tũc aliquo indiget non pp uitam, sed pp uitę illustrationem, & delectationem, hoc est non propter esse, sed propter bene esse, illud autem quo indiget aut seipso potest adipisci. i. sine aliquo corpore sibi unito, & sic est uita in Angelis. Aut seipso nõ põt, sed indiget unione cum corpore, ut illud possit adipisci, & sic est uita animæ rõnalis. Vnde dicit Auicenna, q anima uniẽ corpori ut perficiatur. Adhuc nota, q appetitus substantiæ simplicis terminatur extrinsecus, qñ indiget aliquo extrinseco sine quo non est in sua perfectione. Sed hoc põt esse multipliciter. Illud.n. extrinsecũ potest esse uel res, uel rei species siue similitudo uel utrumq;. Nã substantia spũalis cuius est uita, aut indiget re tñ a qua dependet quãtũ ad essentiã, & spẽm rei, aut quãtũ ad illustrationẽ, & benè esse. Si aũt illud extrinsecũ quo indiget sit solũmõ res a qua dependet essentialiter siue ẽm essentiã, tũc est uita uegetabilis. Si uerò illud extrinsecũ sit res a qua depẽdet quãtũ ad essentiã, & spẽs siĩtudo rei a qua depẽdet quãtũ ad illustrationẽ, tũc ẽ vita sensibilis. Substãtia aũt aĩæ sensibilis essentialiter depẽdet a corpore. Et qa uita ĩ sensibilib⁹ est cognitiua, nõ solũ re siue corpore indiget, sed specie rei siue similitudine. Vis autẽ sensitiua bipartita est. Habet enim quosdam sensus propter esse, quosdam propter bene esse, quosdam propter uitam, quosdam propter illustrationem uitæ. Vnde duplici principio naturali indiget. s. calore & luce, siue qualitate feruida, & luculenta ẽm Augustinũ, Calore siue qualitate feruida propter uitam, luce siue qualitate luculenta propter uitę illustrationem. Qualitas autem luculenta est in cerebro, unde est origo sensuum, ut dicit Augustinus super Genesim ad litteram. Et etiam philosophus dicit in libro de anima, sine igne non est sentire. Qñ autẽ extrinsecum quo indiget substantia spiritualis non est res a qua dependet quantum ad essentiam, sed similitudo quantum ad illustrationem, tũc est uita rationalis. Hæc autem non dependet essentialiter a corpore, indiget tñ rei specie propter bene esse, uel propter illustrationem uitæ, quę fit per rei similitudinem, quę accepta ducit in aliud, & facit cognitionem, quæ est uitę illustratio, & ideo hęc uita est separabilis. Vita ergo ista continetur quodammodo sub duplici membro diuisionis prædictę, quia & uita eius interius est terminata, & non terminata exterius. Quantum ad esse terminata, quo ad benè esse non terminata. Similiter ex parte creaturarũ corporearũ uariaẽ appetitus ẽm uariationẽ appetitus animarũ, a qbus uitã hñt. Vnicuiq;.n. corpori inditus est ab eius cã proprius appetitus respectu sui delectabilis siue suę perfectionis, a qua uitam participat, sic & ex parte perficientis formaliter est inditus appetitus respectu sui perfectibilis. Et ex isto duplici appetitu est colligantia eorum ad inuicem.

Quòd calestia corpora non sunt uiua. Cap. XLII.

VIdetur autem, q uita sit etiam in corporibus cælestibus per hoc, q in secundo libro cœli & mundi, dicit philosophus. Sciẽdum est inquit, q primus orbis principium est potentię, & causa in uita cuiuslibet uiui plus, quàm orbes alij. Dicit etiam ibidem commentator, q isti orbes non sunt causę uitę illorum, quę hic sunt, nisi per stellas, cum uisum sit, q nobiliora, quę illic sunt, stellę sunt. Et q principia, quę sunt in istis orbibus sunt uiua, & uitę, quę hic est, principia. Ex his siquidem uerbis uidentur innuere, q stellę sint uiuę. Si enim orbes p stellas sunt causa, & principia uitæ. Sequitur, q stellę sunt causa, & principium uitę. Et ut dicit commentator. Principia, quę sunt in istis orbibus, idest stellę, sunt uiuę. Præterea nulla causa efficiẽs principaliter ac per se minus nobilis est causato. At uerò sicut in multis locis habetur ab Aristote. corpus cęleste causa est efficiens per se, ac principaliter tam uegetatiuæ, quàm sensitiuę uitę. Non ergo est eis minus nobile, quod ut uidetur esset si uita careret: econtra uerò cum non sit uita creata nisi tripliciter, scilicet uegetatiua, & sensitiua, & intellectiua, nulla uidetur in prędictis corporibus esse uita. Neque enim plãtę, nec animalia, nec Angeli uel homines sunt. Ex quo relinquitur, q nulla illarum uitarum uiuunt. Ideoque nec uiuunt. Si autẽ quęritur cur in creaturis non sit nisi triplex genus uitæ, patet ratio, quia scilicet uita in inferioribus istis actus est animę. Anima uerò non potest esse nisi ad uegetandum uel ad cognoscendum. Ad uegetandum igitur est uegetatiua. Ad cognoscendum uerò nõ potest esse nisi uel respectu sensibilis, & sic est sensitiua. Vel respectu intelligibilis, & sic est intellectiua. Cęterum sicut in corporibus dimẽsio non stat citra ternarium, nec extenditur ultra ipsum, & hoc ppter completionem huius numeri, ut habetur in principio, cœli & mundi, sic anima siue uita, quę est corporum completio siue perfectio completur in eodem numero. Est itaq; uera sententia, q cęlestia corpora non sunt uiua. Nec sine ratione disputatur a Theologis ista quęstio, quia non posset poni cęlestia corpora niuere sine fidei periculo. Ex hac enim opinione ponebant antiqui gentiles huiusmodi corpora Deos esse. Ideoque dicit Ioannes Damascenus Nullus cęlos animatos uel luminaria existimet. Inanimati enim sunt, & insensibiles. Dicendum est ergo, q non habent uitam ut formam uel actum, sed effectiue tñ habent calorem, & frigus, nec tamen calida sunt uel frigida formaliter loquendo. Et hoc uidetur uelle philosophus dicens, q principium potentię causa in uita est orbis primus. Quod autem dicit commentator, quòd principia, quę sunt in orbibus uiua sunt, intelligi potest de intelligentijs, quę uiuunt, quas motores orbium esse ponunt. Vel etiam possumus dicere, q uiua dicuntur, ut prętactum est effectiue. Intendit autem commentator, quòd primus orbis non solummodo sit uitę principium. sed etiam causa conseruationis uiuentium. Vnde dicit philosophus, quod principia, quę sunt in orbibus sunt effectiue uiua, idest conseruantia uiuẽtes in uita. Cum autem dicitur, q nulla causa efficiens minus nobilis est causato. Distinguendum est inter nobile, & ignobile, sicut dicetur inferius, ubi patebit, quod cœlestis corporis forma nobilior est omni uita inferiori quodammodo, uel potest dici, q illud uerũ est de efficiẽte ꝓprio, & immediato in ꝓductione uniuoca, ut cũ animal producit ex animali, uel planta ex planta.

Responsiones ad quadam in contrariũ obiecta. Cap. XLIII.

POtest autem aliquis contra pręd̃icta opponere, quod ut dicunt Aristoteles, & Auicenna, omne generans habet apud se spẽm rei generãdę, & efficiẽs uel producens rei producẽdæ. Species autẽ rei uiuẽtis non nisi apud rem uiuentem potest esse, cũ ipsa res spẽs nõ sit minus spiritalis ipsa re, sed magis uel æque. Cum ergo superceęlestia corpora sint productiua res uiuentes

uentes in esse, uidentur ipsa viuere. Cæterũ nihil dat, quod aliquo modo non habeat, quin potius oẽ dans vel agens habet illud quod dat vel agit aut vniuoce cum recipiẽte aut aliquo mõ excellentiore. Cum itaq; nullus sit excellentior modus habendi vitam, q̃ viuendo, necesse est viuere qđ dat vel agit vitam in aliquo. Deniq; dicit Augustinus in libro confessionum, q nullum corpus corpori uitam præstat. s. q sit corpus tñ. At verò generans siue producens animalia ex putrefactione siue materia putrefacta, non est nisi cælũ cũ stellis ac uirtutibus cælestibus, quæ agunt in illa materia. Relinquitur ergo, q cælũ cum stellis siue virtutibus cælestibus sit res viuens ut uř. Nos aũt dicimus, q reuera sicut in prima philosophia vult philosophus. Oẽ qđ fit, fit ex conuenienti tam in naturalibus quam in artificialibus. In naturalibus, ut cum aĩal facit animal. In artificialibus, vt qñ mediãte forma in mente artificis efficitur forma consimilis in artificiali. Sed determinatur ibidem a commentatore quibus concurrentibus hoc intelligi debet, ut. s. forma rei siue similitudo sit in agẽte non in instrumẽto. & in agente ꝓpinquo nõ remoto, & essentialiter nõ accidẽtaliter. Spẽs. n. rei ꝓducẽdæ in esse p instrumẽtũ aliqđ, nõ est in ipso instrumẽto, vt spẽs imaginis nõ est in securi uel dolabro. Nec spẽs hoĩs producendi in esse est in sole, neq; in agente accidentaliter, ut in agente non ẽm intentionem neq; propter finem. Sed qñ est agens proprie non vt instrumentũ, & agens propinquum, ut homo agit in generando hominem, essentialiter non casu, vt est in eis, quæ fiunt ex causis agentibus propter aliquid, tunc fit quod fit ex conuenienti, & generãs uel producens habet spẽm rei agendæ vel producẽdæ. Porro dãs uel agens aliquid actione uniuoca habet illud mõ vniuoco. Agens autem aut dans spẽm alicui ex proposito habet illud, quod dat, s. spẽm illius excellentiore mõ. Agens. n. aliquid ex proposito, q a agit comprehendendo habet spẽm eiusdem in intellectu. Spẽs autem rei modo excellentiore est in intellectu, q̃ in ipsa re, quia est in maiori puritate, & immaterialitate. Et hoc maxime verum est in intellectu, q̃ in primo agente. In quo excellentiori modo sunt species rerum q̃ in ipsis rebus. Vt. n. dř in. 11. primæ philosophiæ, causæ non tñ sunt in eis, quæ fiunt, sed ea, quæ sunt extrinsecus sunt causa. Super quod dicit cõmentator, q primũ mouens mouet ad oẽs formas, & q forma primi mouentis est aliquo modo oẽs formæ, ut autem ibidem exponitur, est principiũ extrinsecus dupliciter primum & ẽm. Primum est cõe omnibus mouentibus, & hoc est principium de quo dicit, q forma primi mouentis est aliquo modo omnes formæ. Secundum autẽ principium, quod est commune, & remotum, non est de necessitate conueniens, idest conforme. Hoc autem principium est illud, qđ est cœli actio, quod est agens ex natura non ex proposito. Vnde tale agens uel dans aliquid non habet illud, quod dat.

Adhuc ad idem. Cap. XLIIII.

ITaque quod dicit Augustinus, q nullum corpus corpori vitã præstat, uerum est de principio intrinseco, quod per sui vnionem uiuificat, tale enim non potest esse nisi forma spũalis. Et huius ratio est, quia ut supra dictum est, uita est uigor, qui non potest procedere nisi a substantia simplici carente extensione propter suam actualitatem, & nobilitatem. Si autem intelligiť de principio extrinseco, sic non est uerum, nisi intelligatur, q nõ dat uitam per uirtutem omnino corporalem. Potest. n. corpus cæleste hře uirtutem aliquam uiuificatiuam, per quam dat uitam aliquo modo, quæ quidem non est omnino corporalis, licet habeat esse in corpore. Et ideo ex hoc non sequitur, q hmõi corp⁹ uiuat. Potest etiam & aliter dici ad hoc & pręobiecta. Qđ illud est uerum de eo, quod dat vitam sicut principium effectiuum, cui principaliter attribuitur forma rei generandæ; & ideo locũ non habet, q̃ agens exterius se habet in ratione excitãtis illud, quod latitat interius. Sicut calor fimi (ẽm quod experientia docet) de ouo facit pullum. In alia. n. de ouis positis in fimo producuntur pulli sine decubatione gallinæ, nec tñ habet vitam, nec spiritualem uirtutem, sed per corporale exterius excitatur spirituale latens interius. Nec hmõi productio attribui debet excitanti tanquam principali efficienti, sed magis illi qui illam rationem indidit, qui etiã hoc explicat tpe oportuno. Vnde Aug. lib. 12. de Ciuitate Dei. Deus operatione qua nunc usque operatur facit ut numeros suos explicẽt semina, & a quibusdã latentibus ac inuisibilibus inuolucris in formas uisibiles huius quas aspicimus decoris euoluãt: & sic intelligi põt in proposito. Sicut enim ex causis nascentium quibus mundus grauidus est ẽm August. tpe oportuno animalia quædam producuntur in esse operatione consimili in specie virtute cęlesti cooperante, ut in generatione uniuoca. Simili modo ex eisdem causis producuntur quædam animalia in esse, mediante virtute cælesti excitante virtutem intra latentem sine operatione consimili. Hmõi sunt illa, quæ exeunt in esse ex corporum corruptione. Et sicut prima ꝓductio siue uirtus ad producendum est indita creaturis mõ uno

a prouidentia conditoris, sic & secunda, modo secundo. Vñ Aug. ad Orosium. Multa itaq; uidemus animalia ex corruptione corporũ maxime mortuorũ nasci. Nunquid tunc creata sunt qñ ipsa corpora, absit vt tũc creata dicanť qñ ipsa corpora, sed corporibus insita sunt, & quodãmodo initiata, quæ sũt tpe exoritura. Sicut. n semẽ cuiuslibet arboris habet quãdã vim, vt cũ obrutũ fuerit in terra oriatur & virgultũ ꝓducat. Deinde ramis nihilominus cõstipata dilatetur. Et frondibus ab eisdẽ ac floribus decorata fructificet: ita est in corpore ut ita dicã quoddã seminariũ. vnde suo tpe curãte ꝓuidentia Dei aliqua genera oriantur.

De comparatione formæ cælestium corporum ad vitam inferiorum. Cap. XLV.

FOrma vero cœlestium corporum licet uita non sit. tñ quo ad quędã nobilior est omni uita istorum inferiorũ. Est eñ omnino separata a contrarietate, ideoque incorruptibilis est per se ac per accidens loquendo physice, & quantum ad hoc est nobilior tam uita sensitiua, q̃ uegetatiua. Licet. n. neutra cõposita sit ex contrarijs, utraque tñ sequitur contrariorũ mixtionem, & ideo utraq; est corruptibilis. Præterea forma corporis cęlestis omnino est inalterabilis, & impassibilis, & quantũ ad hoc est nobilior etiam, q̃ vita intellectiua hoĩs, qm hmõi uita est alterabilis, & passibilis quodammodo sequendo complexionẽ corporis. Deniq; nobilioris sunt cõditionis corpora cęlestia, quãtũ ad uirtutem influunt in inferiora, qua. s. illa in esse ꝓducuntur, & conseruanť, & etiã quantũ ad eorũ formæ nobilitatẽ, qua omnino appetitus materiæ terminať, quæ. s. duo nõ inueniuntur in illis, q̃ uita perficiunť. Verũ licet corpus cæleste nobilius sit corporibus uegetabiliũ ac sensibiliũ quantũ ad luminositatis, & incorruptibilitati ac cęterorũ ꝑtactorũ ꝓprietatẽ, tñ non quantũ ad uitã suscipiendi aptitudinẽ siue dignitatẽ. Forma qppe uiuificatiua multarũ operationũ est principiũ. Ideoq; corp⁹ ad hmõi formã aptũ non põt esse, nisi corpus ethrogeniũ. & quantũ ad naturã cõplexionis, q̃ ex multis est causis, & quãtũ ad esse organizationis. Quæ q a nullũ cęleste corpus habet, ideo tãlẽ idoneitatẽ respectu vitæ non habet. Sed forsitã aliquis obijciet, quod in 11. primæ philosophiæ scriptũ est, principiũ mouens cęlũ mouet sicut mouet desideratũ, & intellectũ. Ex quo arguit cõmẽtator, q cęlũ est animatũ, si. n. mouet cęlũ, sicut desideratũ, & intellectũ, tunc illud mobile, quod mouetur ab illo. s. cęlũ est desiderãs, & intelligens, ac per cõsequẽs animatũ. At philosophus de ultimo mouente loquitur, qui nullo mõ nec per se nec per accidẽs mouetur, & dř mouere, vt desideratũ, & intellectũ, non q a desideratũ sit & intellectũ ab ipso primo orbe uel alijs, sed a motore primi orbis. Ponebant. n. intelligentias motores orbiũ, vt iã superius ostensum est. Dř autẽ mouere vt desideratũ, & quantũ ad effectus, qui fiũt in inferioribus per motũ orbis primi, & aliorũ, & quantũ ad effectũ assimilationis ipsorũ orbiũ ipso primo. Motores. n. orbiũ desiderant, & intelligũt ab ipso primo mouẽte aliquos effectus fieri in istis inferioribus mediante motu corporum supercęlestiũ, & etiã in ipsis corporibus cęlestibus, quorum ipsi sunt motores coniuncti. Effectus in orbibus istis est assimulatio ipsi primo. Vel põt aliter dici, q primũ mouet, sicut mouet desideratũ, & intellectũ, non q a ipsa mobilia seu mota. s. corpora cęlestia desiderent, & intelligant ipsum, sed quia ipsum primũ mouens mouet sicut illud, quod desideratur, & intelligitur, idest sicuti finis mouet desiderantes ipsum, & intelligentes. Hoc est, mouet nullo modo motus. Vnde cõmentator ait. Cũ primũ mouẽs mouet, & non mouetur, neq; ẽm accidẽs neq; ẽm seipsum sicut mouetur anima, quæ est in corpore. Necesse est ut iste motor moueat quemadmodum desideratum. & affectatum mouet nos.

Vtrum viuat aliquod animal carens sanguine. Cap. XLVI.

QVoniam aũt in multis locis dicit scriptura, q aĩæ. i. uitę sedes est in sanguine. Vř q nec anima, nec uita sit in carentibus sanguine. Econtra verò certa nouimus experientia, q multa genera piscium uiuunt sanguine carentia. Cumq; aĩa sit spiritualis substantia, non habens situm, nec determinans sibi partem in qua sit per inscisionẽ. Merito quæri potest cur in sanguine dicatur habere sedem. Cæterum cum sedes animæ vel vitæ ẽ in sanguine cũ in omnibus membris sit sanguis, in omnib⁹ erit sedes uitę. At huic contrariũ habetur in libro de motu cordis, ubi dř q cor est proprium uitę domicilũ. Nos itaq; dicim⁹, q quędam carentia sanguine uiuunt, & animas habent. Cũ autẽ dř animę sedes esse in sanguine, ibi dicitur anima uita carnalis, quę finiť morte. Vnde super illud uerbum Leuitici. Anima carnis est in sanguine, dicit Augustinus, q in sanguine aliquid est uitale, quia per ipsum maxime in hac carne uiuiť, quia per oẽs corporis uenas diffundiť, ipsaq; corporis uita anima uocať, non uita quæ migrat, sed quæ morte finitur, qua uidelicet locutione utitur & Apostolus dicens. Nõ facio animã meã preciosiorem, q̃ me. Vita ergo hominum temporalis, & uita pecudum in sanguine dicitur esse, quia inter quatuor humores sanguis est tem-

peratiſſimus, & maximè amicus naturæ. Oĩaq; mēbra tā ſolida quàm mollia a ſanguine tanquā nutrimento hñt ortū, q̃a membrorum oium ſanguis eſt nutrimentum. Quod ergò dr̃, anima & vita in ſanguine habent eſſe vel ſedē, intelligi debet in habentibus ſanguinem. Nec ibi ſumitur anima pro ſpūali ſubſtantia, q̃ eſt corporis perfectio, viuificans illud ſua præſentia, ſed ut dictū eſt, pro corporali uita, cuius ſedes dr̃ eſſe in ſanguine, quia ſanguis eſt maxime amicus naturæ, ac per hoc maxime conſeruatiuus uitæ. Et ut legitur I libro de motu cordis. Calor, & humor conſeruatiua ſunt uitæ, quæ ſunt propriæ qualitates ſanguinis, maxime quia nutrimentum membrorū eſt ſanguis, quorū eſſe, & ordo eſt propinqua diſpoſitio ad informationem animæ. Ex cuius colligantia cum corpore eſt uita corporalis. Denique cor dicitur uitæ domicilium ratione præſidentiæ uis uitalis, & hoc non impedit, quin etiam uita ſit in alijs membris.

De quadruplici aſſignatione ſedis uitæ in corpore. Ca. XLVII.

Porro quia ſedes animæ vel vitæ quñdoq; dr̃ eſſe ſanguis, ut in leuitico, q̃nq; cor in Euangelio, & etiam in libro de motu cordis. Q̃nq; verò caput, ſicut ponitur a Caſſiodoro. Et q̃nq; cerebrus aſſignationis. Ad hoc de facili poteſt ex prædictis reſponderi ex parte, cur. ſ. ſanguis dr̃ ſedes uitæ, quia maxime eſt amicus naturæ, ac per hoc maxime conſeruatiuus eſt uitæ. Similiter ēt dr̃ cor domicilū vitæ, rõne. ſ. pſidentiæ vis vitalis, q̃ primò uiget in corde. Cur aūt caput dr̃ ſedes aīæ, rō eſt membri ſublimitas, & figura q̃ bene cōpetit ſublimitati rõnalis creaturæ. Vnde Caſſiodorus, plurimi ait, in capite manifeſtāt aīam inſidere ad ſimilitudinē aliquā diuinitatis, ſi fas eſt cū reuerentia tñ dicere, quę licet oĩa ineffabili ſubſtantia ſua repleat, ſcriptura tñ cerebro eā inſidere confirmat. Dignū eſt.n.ut peteret arcē, q̃ ſe nouerat cæleſti operatione ſublimē, & tali loco p̃ cæteris uerſari, unde reliqua mēbra debuiſſent cōpetenti regimine gubernari. Nā & ipſa figura capitis ſperoyde pulcherrima eſt, quā ſibi immortalis atq; rõnalis aĩa digne faceret manſionem. Itē medici ponunt cerebrum eſſe templū ſiue ſedem aīæ, & hoc maximè quantum ad illā partē aīæ, quæ eſt cognitiua. Sicut.n.in templo tres ſunt partes principales. ſ. veſtibulū, conſiſtoriū, & apotheca, ita fantaſtica cellula, logiſtica, & memoralis, partes ſunt cerebri principales. Anima ergo fantaſtica cellula quaſi in veſtibulo diuerſas per imaginationem ſuſcipit formas. In logiſtica cellula quaſi in conſiſtorio de imaginatis ratione diſcernit. In memorali verò cellula quaſi in apotheca anima ea, quæ imaginatio recipit, ratio diſcernit, per memoriam conſeruat.

Vtrum ante organizationem uita ſit in embrione. Cap. XLVIII.

Habet autem quæſtionem, vtrum in embrione uita ſit ante organizationem, vr̃.n.hoc in libro de animalibus ſentire Ariſtoteles dicens, q̃ oē cōceptū uiuit, ſicut uiuunt arbores. Et uocat conceptū ſemen a generante in matrice relictū, In eodém quoq; dicit, q̃ non pōt aliquis dicere conceptū aiam oīno non hr̃e, & vita priuatum eſſe. Cæterum in libro de motu cordis ſic ordinantur actus aīæ. Viuit aīa, & vegetatur, ſentit & mouetur, diſcernit & intelligit, & quæ ex illis oriuntur non facile, mirabilia habet efficere. Harumq; potentiarum hæc prima diſtātia eſt q̃ vitam quaſi primam ſequuntur cæteræ, ſine qua nullam cæterarum ineſſe poſſibile eſt. Actus verò conſequentes neceſſario præſupponunt priorem. Cum ergo in embrione uigeāt actus cōſequentes ad uitā actus uegetandi, & augmentandi, & hmōi. Relinquitur q̃ in illo ſit actus prior qui eſt vitæ ſiue uita. Prętereà cum ſine uirtute uegetabilis ac ſenſibilis non poſſit organizari corpus hoīs, & præparari conuenienter ad ſuſceptionem animæ rõnalis, neceſſe eſt ut vr̃ prius eſſe uegetabilem ac ſenſibilem in ſemine, quam organizato corpori rõnalis infundatur. Hoc etiam vr̃ velle philoſophus in libro de animalibus dicens. Neceſſariò erit in conceptu prius aia cibatiua, & cū creuerit erit in eo ſenſibilis aia per quam dr̃ aīal, & non eſt aīal ſimul. Deniq; in libro de motu cordis ſcriptum eſt. Vitam actu æqualiter oībus ineſſe neceſſe eſt. Aeque enim eſt uiuens embrio, & adoleſcens Et ecōtrario poteſt obijci, quod dicitur in eodem libro, aīatum & uiuens paria ſunt ad ſe inuicem. Si ergo uiuit embrio eſt corpus animatum, ac per conſequens planta vel animal, quorum vtrūq; falſum eſt. Cæterum ex hoc ſequeretur, q̃ plures animæ ſecūdū ſubſtantiam eſſent in homine quolibet. Cuius contrariū legitur in libro eccleſiaſticis dogmatibus, ut iam ſuperius de dictum eſt.

Opiniones variæ de eadem materia. Cap. XLIX.

Circa hanc itaque materiam diuerſi diuerſa ſentiunt. Quidam enim prædictis uerbis Ariſtotelis innitentes dicunt, q̃ embrio uiuit ante organizationem, & habet animam uegetatiuam ac ſenſitiuam ante animæ rationalis infuſionem. Et hi ponunt hominem hr̃e tres animas, vel tres animæ ſubſtantias, vt iam dictum eſt alias. Quidam.n.dicūt q̃ tres animæ ſunt in homine. Quidam vero q̃ quamuis tres ſunt ſubſtantiæ, non tamē tres animæ. At hæc poſitio cōtraria eſt Auguſtino manifeſte dicenti nō eſſe plures animas in uno homine. Nam in libro de anima, & ſpiritu legitur. Anima dū carne exuta eſt, uiuit ac uidet, audit, omneſque ſenſus, & ingenia uiuaciter tenet. Homo enim anima ſentire diceretur exuta, niſi potētiam ſentiendi haberet ex eſſentia ſua. Illaque virtute qua anima ſentit ſenſificat corp' quod perficit. Alij verò ſuppoſito, q̃ rationalis habeat ſuam uegetatiuam, & ſenſitiuam, ponunt neceſſariò duas uegetatiuas, & duas ſenſitiuas in eodē eſſe, prioreſq; ceſſare ab operatione fortiori virtute ſuperueniente. At uero, nec hoc uidetur probabile, quia teſte philoſopho, Natura nihil agit fruſtra, multoque forti' actor naturæ. Si autem eſſet in homine duplex uegetatiua, & duplex ſenſitiua, altera eſſet fruſtra. Ex hoc etiam ſequeretur, q̃ in homine plures eſſent animæ per ſubſtantiam diſtinctæ, cum animę potentia non ſit ſine ſubſtantia. Quidam autem ponūt priores corrumpi rationali adueniente, & tanquam ad tempus commiſſas completa organizatione deficere. Sed hoc quoque nō ur̃ probabile cum organizatione completa fortius uigeant uegetatiua, & ſenſitiua eo q̃ fini ſuo ſunt magis coniunctæ. Denique unde eſſet illis deficiendi ratio uel cauſa, cum animę huiuſmodi non habeant deficere, niſi ex aliqua diſſolutione ſiue corruptione facta circa earum ſubiecta.

Probabilior Alexandri ſententia. Cap. L.

Poſſumus ergo dicere ſine prępiudicio, q̃ propriè loquendo non uiuit embrio eo modo quo illud, quod habet animam ſiue formam ac perfectionem dicitur uiuere, ſed impropriè loquendo, & extenſo nomine. Sic enim omnia illa dicuntur uiuere quibus communicatur aliqua operatio uitę, ſiue hoc ſit ex animæ pręſentia uiuificantis id, & informantis, ſiue ex contiguatione vel continentia cuiuſlibet uiuificati, uel viuentis ex animę præſentia illud informantis. Sic etiam poma uiuere dici poſſunt non quia uiuificentur ex animæ pręſentia informantis uel viuificantis illa, ſed ex influentia q̃ ex planta recipiunt, cui contigua ſunt, ſic ergo embrio uiuit loquendo impropriè, quia non ex p̃ſentia informantis animæ, ſed ex influentia quam recipit a corpore continente. Vbi autem dicit Ariſtoteles, q̃ conceptum uiuit ſicut arbores, ibi ſumitur viuere pro vegetari. Et hęc dictio ſicut notat ſimilitudinem quantum ad genus actus, non quantū ad modum, vt ſit ſenſus. Conceptum, & arbores hanc habent ſimilitudinem inter ſe, q̃ vegetatur vtrumque. Quod autē dicit idem philoſophus, q̃ dici non poteſt cōceptum animam oīno nō hr̃e. Sic debet intelligi, q̃ habet animam operātem in ipſo, id eſt operationem animę, non tñ habet animam informantem ſe. Vnde facienda eſt vis in hoc, quod addit omnino, quia. ſ. non poteſt vere dici animam omnino. i. quantum ad ſubſtantiam, & quantū ad operationem ſeparari a concepto. Ad hoc autem, qđ obiectū eſt, q̃ viuere eſt primus actus animę, quem pręſupponunt conſequentes dicimus, q̃ eodem modo habent ordinem quo habent eſſe. Cum.n.datur alicui uita mediante anima illud informante, conſequenter vegetatur ac ſentit eadem mediante. Cum autem datur alicui uita aliquo mō ex contiguatione, & continentia alicuius alterius, quod ex animę pręſentia ſe informantis uiuificat̃, conſequenter uegetatur ac ſentit illo mediante a quo continet̃, & hoc per influentiā quā ab illo recipit. Et notandū, q̃ in deciſione ſeminis a generante derelinquitur uirtus in ſemine, q̃ inualeſcit, & uigorat̃ a uirtute continentis, ſicut natura q̃nq; confortatur, & roboratur opere artificis. Vnde uirtus illa ſeminis ſic roborata operatur ad organizationem, pręparatque corpus ac reddit congruum ad animę rationalis ſuſceptionem inceſſanter cooperante, & influence ipſo continente. Vnde non eſt neceſſe prius uegetabilem ac ſenſibilem embrioni per modum informātis, ut ſic pręparet̃ ad ſuſceptionem rõnalis, ſed ſolūmodo p modum exterioris ipſum corpus pręparantis, qđ debet eſſe organū ac perfectibile ipſius animę perficientis. Qđ autem dicit philoſophus, q̃ erit in conceptu prius anima cibatiua, & poſtea ſenſibilis anima, poteſt intelligi quantum ad operatiuam non quantū ad ſubſtantiam informatiuam. Prius enim in eo fiunt operationes vegetatiuę, quę ſunt alimento uti, & augmentari, quam opera ſenſitiuę, & prius opera ſenſitiuę, quàm intellectiuę. Si autem obijcitur, q̃ non eſt virtus ſine ſubſtantia, dicimus, quod eſt ſubſtantia in qua uirtus radicatur, & eſt ſubſtantia, qua quandoque uirtus defertur. Vnde poteſt dici vere, quòd nunquam eſt uirtus ſine ſubſtantia radicabili uel deferente. Quod autem animatum, & uiuens ad ſe inuicem paria ſunt, intelligitur de uiuente per pręſentiam viuificantis animę, quod dicitur uiuens propriè. Vbi autem dicit philoſophus, q̃ ęque eſt uinēs embrio, & adoleſcens, embrio extenſo nomine dr̃ fœtus, & organizatus.

Vtrum in humoribus ſit uita. Cap. LI.

Videntur autem etiam humores uiuere, quia nihil reſurget, niſi quod uiuit. Cum illud, quod reſurget de ueritate ſic humanæ naturæ. Quod autem reſurgant humores, patet in corpore ſaluatoris, in quo reſurrexit ſanguis,

sanguis, cuius sacramentũ est vini specie in sacramento altaris. Sanguis.n.ibi sumptus est glorificatus viuunt ergo humores vt vr. At obijci pôt econtrario, quia nihil viuit qđ non sit colligatũ membro, humores aũt non sunt colligati membris, sunt eñ in partibus corporis sicut in vase.ſ.in venis, vnde fit horũ diminutio sine læsione corporis. Præterea ipsis humoribus nutriũtur membra. Alimentum autẽ quo mẽbra nutriuntur non est uitæ subiectũ, donec cõuersum fuerit in membrũ. Deniq; ab aïa nihil instabile, & fluxiuum uiuificatur, & ideo, nec dr̃ uiuere, nisi quod habet stabilitatẽ, & fixionẽ in corpore, at humores hmõi sunt, quia continuè fluunt ac refluunt. Dicimus ergo, q; viuere dictum de corpore tripliciter accipi pôt.ſ.proprie, minus propriè, & minime proprie. Propriè dr̃ viuere illud corpus, qđ unitur aïæ ipsum perficienti, sicut corpus organicũ iam actu ab aïa perfectum. Minus propriè dr̃ uiuere, quod licèt non sit coniunctum animæ perficienti, coniunctum tñ est corpori habenti animam vt perfectionem, & licèt non habeat animam, tñ habet aliquam vitalẽ uirtutẽ, per quã & per uirtutẽ alienam.ſ.alicuius contigui vel continentis habet operationes consimiles rei uiuẽ, sicut in præcedentibus dictum est de embrione, & sicut de capillis est, & unguibus. Minimè propriè dr̃ uiuere, quia ex colligatione sui cum corpore viuente recipit aliquam vegetationẽ, vnde est in dispositione ad unionem cum corpore viuificato, & est sicut instrumentum respectu vitalis uirtutis, quamuis nõ sit vnitum animæ, nec habeat uirtutem uitalem intra se. Et per hunc modum dicuntur uiuere spiritus, & humores, qui deseruiũt uirtuti uitali, & per illã quodammõ in corpore uegetanẽ, & augmẽtantur, & restaurantur. Vegetanẽ dico cõiter loquẽdo, eo modo quo dr̃ uegetari in corpore, qđ non putrescit uel corrumpitur. Sic ergo impropriè, accepto uiuere, cõcedi pt, q; humores viuũt. Si autem propriè accipiaẽ, sic dicendũ est, q; non uiuunt. Nõ solũ resurget, qđ uiuit primo mõ dicto uiuendi, sed & qđ secũdò sicut capilli, & ungues. Et ẽt qđ tertiò sicut humores, qui resurgent, ut dicunt quidã, forte ad decentiã repletionis, & vacuitatis in corpore siue in uenis, uel ad cõplementũ corporis humani. Qđ autẽ dicit Damascenus Chr̃i corpus esse factũ ex purissimis beatæ Virginis sanguinibus, nõ intelligit de sanguine, q est vnus ex quatuor humoribus, sed ibi sanguis p carne sumit. Rectè tñ illa portio carnis dr̃ sanguis, q̃ vim habeat seminis. Sãguis aũt magis ppinq conformis est semini, q̃ caro. Vnde ẽm Damas.ſ.in Virgine erat semẽ diuinum. Si aũt obijcit, q; sanguis est propinquior vitæ, quàm cætera, q̃ magis distãt a corde, qa ſ.in cor ẽm Cassiodorũ est purissimus sanguis, qđ est domiciliũ vitæ, & ita vr̃ sanguis uiuere. Dicimus, q; hmõi ppinquitas nõ est eẽ uitæ, sed potius aptitudo suscipiẽdi uiuificationẽ, q̃ puenit ex ppinquitate uel conformitate armoniæ ac numerorũ, q̃ est rei uiuentis ad aĩam uiuificantẽ. Deniq; licèt humores nutrianẽ, & augmentenẽ ex cibis sanis, & naturæ amicis. Nõ tñ sicut q̃ uiuũt ex influẽtia aĩæ pficiẽtis illud, qđ cõtinet ipsos humores. Vñ eadẽ impropriet ate qua dñr uiuere, dñr & nutriri, & augmẽtari, put & dñr opera uegetatiuæ, qđ iõ dico, qa in aliquo nutriri, & augmentari nõ est opus uegetatiuæ sicut ĩ igne.

Quòd virtus vitalis causa sit anhelitus ac respirationis, & cęterorum. Cap. LII.

SIcut autẽ superius dictũ est, p uirtutẽ uitalẽ fit dilatatio similiterque reductio, p quas utrasq; fit anhelitus, ac respiratio. Est aũt anhelitus vnus ex uoluntarijs motibus, mouet.n.pectus, & pectoris motus fit p neruos, q lacertis inter costas positis continuantur. Oĩs aũt motus, qui fit p neruos & lacertos uolũtarius est, Hinc est, q; hõ qñ uult spũm suũ artare pôt, & respirationẽ phibere: utilitas anhelitus ac necessitas est custodia naturalis caloris in sua tẽperãtia, uitalisq; spũs refectio, sed & animalis spũs generatio. Custodia namq; naturalis caloris in sua tẽperantia fit p ingressum aeris frigidi tẽperantẽ, quo refrigeret eoq; tetreeẽ, q̃ ex ipso fit inflãmatio ualida fumosoq; uapores emittat, qui fiunt ex sanguine, q est caloris naturalis materia. Refectio quoq; spũs uitalis, & generatio spũs aĩalis fiũt aeris ingressu tẽperate frigidi. Vtilitas ergo, q̃ ad corpus ex anhelitu puenit magna est, cum sit & firmitas, & subsistẽtia uitæ per spũs. Spirituũ aũt firmitas, & robur p naturalis caloris fit tẽperãtiã, q.ſ.tẽperantia est p tẽperatũ anhelitũ, bonitatẽq; regiminis p cibos, & potus sanguine tẽperãtis, quẽ cõstat esse materiã caloris naturalis. Necessitas tñ caloris naturalis prior est ad anhelitũ, q̃ ad cibũ, & potũ, maiorq; huius q̃ illorũ utilitas est. Nã abstinere a cibo, & potu diutius pôt homo, uiuere uerò diutius non poterit si anhelitus priuaretur officio. Deniq; si quẽ quasi suffocaueris, quoddammõ uiuũ dimiseris. Primo oĩum ad respirationem accelerat aeri quo quæ ex calore sunt cordis incõmoda, sedemur. Vaporesque fumosi, qui in eo congregati sunt egrediantur, sicque calor ad temperantiam suã reuertatur. Dehinc ad aquam appetitus eius conuertitur, deinde uerò ad cibos.

De corruptione naturalis caloris ex interioribus causis. C. LIII.

QVod autem dicit. Galienus mortis causam esse naturalis caloris temperantiæ corruptionẽ. intelligi oportet hmõi corruptionem aut ex mouentibus ab interioribus corporis esse causis, aut exterius aduenientibus. Et quæ quidẽ ab interioribus mouentur, aut sunt causa corruptionis organorũ eius aut qualitatis ipsius aut materiæ. Corruptionem organorum dico, quæ accidit cerebro uel cordi uel hepati. Cerebrum.n.si corrumpatur, cessat uirtus mouens, quæ ab eo ad pectus mittitur, cessãtque anhelitus, & naturalis calor extinguitur. Corde uerò corrupto, uirtus uitalis deficit, qua aer a pulmone ad cor trahebatur. Porro si corrumpitur hepar cessãt uirtus generans sanguinem, qui est materia caloris naturalis. Horum autem corruptio pp incommodum accidit aut ex malo complexionis, aut ex malo organi. Complexionis malum aut calidum est ultra modum exurẽs, sicut accidit in febre causon. Aut frigidum, sicut in passione, quę coagulatio dr̃. Morbus organicus est, ut apostemata calida uel frigida, quę alicui membrorum illorum accidunt, sicut frenesis cerebro, uel etiam opilatio, quę aliqñ accidit cerebro, ut in apoplexia aut epilepsia, quibus utriq; uentriculi cerebri frigido, & crosso humore corrumpuntur. Vnde nec uirtus ab eo mouens ad pectus mittitur, et ob hoc anhelitus artatur, et deficit. Aliqñ uerò accidit pulmoni, unde nec ad illum penetrat aer, nec per ipsum ad cor, et ob hoc naturalis extinguitur calor. Similiter, et si uenis hepatis opilatio fiat, ad eum non peruenit aeris recreatio, sed refrigeratur, et deperit sanguinis generatio. Hæ itaque causæ mortem afferunt, et accelerant, et magis, quę ad cor descendunt. Nam quidem, et hepar si uehemens illis inferatur incommodum, & mortem pariũt cito Si uerò paruũ quoquomodo portaẽ, et curari potest. Naturali uerò calor accidens corruptio causa qualitatis ipsius. Aut pp fortissimum fit calorẽ sicut in esurientibus febribus, quę calorem naturalem penetrãt ipsumque dissoluunt, et anihilant. Et similiter qñ quis medicamen nimis calidum sumpsit, ut euforbium uel huiusmodi. Aut propter exuberantem frigiditatem, sicut in paralisi cęterisq; frigidis morbis, qui naturalem calorem extinguunt. Similiter, et medicamen bibenti frigidum ut opium uel cicutam accidit caloris naturalis extinctio, et ipsi* materię coagulatio. Corruptio denique materiei naturalis caloris aut ipsius imminutione fit aut augmento. Imminutione quidem sanguinis aut aliquo aliorum humorum euacuatione superabundanti aut fame aut siti. Dissoluuntur enim corporis humiditates, et calor naturalis extinguitur materię suę priuatione. Augmento uerò materiei, sicut in morbis, qui ex repletione fiunt humorum aut aliarũ materierum ut cibi uel potus. Corpus.n.cum sic repletum est non superest in eo locus aeris respirationi, quem percurrat. Fitque ab inde naturalis caloris suffocatio, sicut accidit ultra modũ ebrio ex uenarum cerebrique repletione. Fit etiam plerumque mors subita, sicut his quibus corpora sunt pinguissima.

De corruptione eiusdem ab exterioribus. Cap. LIIII.

COrruptio uerò quę naturali calori ab exterioribus causis accidit, aut ipsius euacuatione fit, aut eiusdem ad interiora suppressione, aut etiam repletione, aut anhelitus priuatione, aut substantię uel qualitatis ipsius corruptione. Euacuatio eius fit, aut per euacuationem substantię ipsius aut materię, euacuatio substantię fit quãdoque nimio gaudio. quod huiusmodi tepente accidit, egrediturque calor ad exteriora corporis simul, diffunditurque ac dissoluitur, et refrigeranturque exteriora corporis, sequiturque mors. Accidit autem in hac specie naturali calori, quod lucernę, si uentus in eam sufflat ualidior, ignis etenim soluitur, et extinguit. Itaq; contingit, et nos quodam nimio subitoq; gaudio exultantes, repente mortuos esse. Qñq; uerò pectori uel cerebro uulnus accidit, et ad eorum concaua peruenit, substantiãq; naturalis caloris euacuat. Euacuatio materię fit, ut si uulnus alicui fiat, aut uenę, aut arteriarum inscisio ac ruptura, defluatque tãdiu sanguis, donec extinguatur calor naturalis, et fiat mors. Accidit enim tunc calori naturali, quod lucernę, cum ab ea defecerit oleum, ut extinguatur. Corruptio naturalis caloris ex eius ad interiora suppressione est, sicut accidit illi cui subitus magnusque fit timor. Ingreditur enim totus naturalis calor ad interiora corporis simul, et conglobatur, et extinguitur, fitque abinde subita hominis mors. Corruptio eiusdem causa repletionis est, ut fit illis, qui aqua suffocantur ex concauitatis corporis eorum repletione a multitudine aquæ, ita vt anhelare non possint. Accidit enim tunc ei, quod et igni lucernę, si multa fit in ea olei superfusio. Illi enim immergitur ignis, et extinctus perit. Corruptio eius ex anhelitus priuatione fit, sicut accidit illi, cuius os, et nares obturantur, cuiusque iugulum artatur fumo, et aeris ingressu prohibito, superfluitates fumosę cordi superfunduntur, sicque calor naturalis extinguitur. Accidit enim ei, quod et igni lucernę, cum super eum uas spissum

inuoluitur,& ꝓhibet illi obuiā esse aera fumus,qa super ignem conglobatur, vnde & extinguitur. Corruptio substantiæ ipsius fit qñq; per aeris mali respirationē,quem miscent humidi putridiq; vapores,sicut illi qui soluuntur a cadaueribus mortuorum, quæ putrida sunt,quiq; a paludibus surgunt, & a veteribus foueis,in quibus est lutum magnę putrefactionis. His.n.corrumpitur substātia caloris naturalis, vñ mortui sunt plurimi ad hmōi loca descendentes.Illic.n.accidit calori naturali,qđ & igni lucernę si in multo ponit̄ fumo, vel in loco vbi multi fortesq; vapores surgūt,q illū extinguūt. Qñdoq; verò fit reptiliū venenatorū morsu vel ictu, quorū virus per corpus hōis diffundit̄, calorisq; naturalis substātia corrumpitur. Corruptio qualitatis eius fit qñdoq; quia nimio calore calesit, dissoluiturq; & refrigerat̄, sicut accidit ei qui diutius in balneo magni caloris immorat̄, aut ad æstū solis plurimū,tunc.n.accidit ei quod & luci, si iuxta magnum ponatur ignem,aut ad maximum solis calorē. Extinguitur etiam qñdoq; ubi frigore nimio refrigeratur intantū ut coaguletur,sicut accidit illis qñdoq; sup quos cadit nix.Cōgelantur.n.& moriuntur a naturalis extinctione caloris,cui tūc accidit,quod lucernę,si ponatur in frigoris nimij loco. Hæc de uitali uirtute agente sufficiant.

De virtute vitali patiente. *Cap. LV.*

Virtus aūt vitalis patiens est per quā ira fit & disceptatio queq; indignationem,& extollētiam ministrat. Et dicta est patiens,eo q̄ naturali calore fiat,cum ab exteriori b⁹ eum aliquid cōmouerit,ita q̄ sanguinis cordis ebullitio fiat, naturalisq; caloris egressus ad corporis exteriora simul, & ad ultionem mouetur animę desiderium in eum qui sibi nocuit.Sic etiam dominatio ac decertatio est naturalis caloris exitus ad exteriora cum anima videri desiderat,& apparere in propatulo, fugam & detectionem indignans ne formidulosa dicat̄.Manifestum ex autem harum contraria passionum ex contrarijs causis fieri.Iræ namq; cōtrarius est timor, qui fit per naturalis ingressum caloris simul ad corporis interiora,cū alicui quęuis exterrentia superueniunt,aut ex sonis vt tonitrui, aut ex uisis ut̄ serpentes,feræ vel imagines subitaneæ.Dominationis autem atque certaminis contraria sunt formido,& fuga, quæ fiunt per caloris naturalis recessum ad interiora,sic etiam est de alijs.Hę sūt virtutes vitalis passibilis,& agentis diuersitates. Huius uirtutis originem, & formam communiores philosophi mediciq; consenserunt esse cor. In hpc autem sicut & in naturali participat homo cum omni irrationali animali. Virtus.n.vitalis agens per quam dilatationis,& reductionis est actio, uitam omni animali ministrat.Virtus autem passibilis grauitatem,audaciā, & iram animali dat,& in homine quidem ira, & audacia cū eum regimine,& discretione virtutis rationalis, cuius sedes est cerebrū. Habet enim homo potentiam disponendi iram suam. Scitque discernere tempora quibus certamen est necessarium. Animal autem irrationale cum aliquid ei superuenit, hoc operatur sine vlla animi discretione.Hęc de vitali uirtute dicta sint.

De virtute animali,& eius speciebus. *Cap. LVI.*

Virtus autē animalis est illa cui cerebrum sedes, & fornax est deputata.Huius species sunt tres. Prima est per quam cerebrum suas operatur actiones, hoc est per quam regimen stat,& huius totalitas dicitur mens. Aliæ verò duę sunt p quas mediantibus neruis sensus fit, & voluntarius motus. Prima quidem quæ mens,& cogitatio dicitur,si diuisionem susceperit in tres partes distribuitur,in virtutem.s.per quam fit fantasia,& in illam,quę cogitationi preest,& illam per quam fit memoria. His autē a cæteris animalibus differt homo,suntque ei proprię,maximè autem cogitatio. Hæc enim aliarum duarū firmitas est & robur,fantasiæ.s.& memoriæ,quæ pp illam sunt facta:per cogitationem namque discretio fit,& iudiciū regimenque,& rerum ad inuicem intelliguntur discrepantiæ. Animalia verò irrationalia propriam operantur actionem sine aliqua discretionis via. Sicut equi propria actio cursus est,tauri aratio, Accipitris venatio,canis quoq; custodia domus,&c,Harū trium virtutū cuiq; statio,& locus proprius deputatus est. Fantasiæ.s. duo ventriculi proræ cerebri, memoriæ verò posterior cerebri pars,& cogitationi mediū. In his ventriculis est spūs animalis, cuius per has virtutes actio est.Et vnaquęq; ꝓpriā habet actionem.Fantasiæ actio est res formare,& imaginari, & ad cogitationem transmittere.Cogitatio verò res imaginatas speculatur, ut actiones,& artes,& scientias,earūq; regimen atq; dispositionem.Et siquidem est de his actionibus, quæ manu fiunt,sequit̄ constitutio,& propositum agendi, deinde verò membrorū motus voluntarius.Si autem est ex his,quæ tm̄ conseruantur,sequitur illā custodia.i.actio memoriæ. Ipsa enim est uirtus qua res cōseruat,quas cogitatio intellectus ordinauit,& formauit,suisq; locis impressit. Durant ergo firmę stabilesque donec necessaria sit earum eductio a potentia in actum. Hæ sunt ergo actiones virtutis animalis per quas regimen fit.Porro virtutis sentientis, & uirtutis mouētis operationes extrahet cerebrum mediatione neruorū, quæ sensui motuiq; sunt organa voluntaria,cū aliquis spūs animalis,qui in cerebri uentriculis est, & in neruis mittat ad oīa membra.Vnde cū aliquis neruorum qui ad aliquod mēbrorū illud ꝑuenit inscidit̄ur,mēbrū illud sensu motuq; priuat̄.

Alia diuisio virium animæ secundùm quosdam. *Cap. LVII.*

Guil.de cōchis. Virtus ergo est possibilitas in membris cōstituta,quod est suum perficiens. Cumque tres sint spēs uirtutis.s.naturalis,& spiritualis, & animalis. Naturalis quadrifariam diuidit̄.Est.n.appetitiua,retentiua, digestiua,expulsiua.Vis appetitiua per calidum,& siccum operatur. Hoc.n. in hoīe sic contingit,hoīs superficies calore exteriori,uel longo labore exiccatur,quæ suam inanitionem sentiens trahit succum a carne,caro ab intestinis, intestina ab hepate, hepar a patrefamilias.i.a stomacho, qui omnibus ministrat unde uiuūt,sed nullum sibi. Stomachus sentiens inanitionē sua per quosdā neruos calidos,& siccos,qui in ore eius existunt,potum & cibum desiderare incipit,& appetere, & hoc est opus appetitiuę uirtutis. Sed qa cibus crossus est,& durus,necesse fuit, ut priusquam stomachum intraret subtiliaretur,ad hoc ergo dentes parati sunt, nati ex flegmate per gingiuas descendente ex frigiditate densato,& spissato,& indurato, vt cibum conterant. Quorum primi dicuntur incisorij,horū est partem a parte separare.Circa istos sunt qui dicuntur canini,horū est quo similitudine cibū sub dētes reducit.Cibus,quæ dura frangere.Vltimi sunt molares. Lingua etiā huic operi deseruit, quia ad manus molendinarij more sic in ore præparatus per isophagū in stomachū per portā, cuius est amplius introitus descendit.Sed qa nil valeret recipere, si statim emitteret̄,fuit necessaria vis retentiua. Hanc operatur stomachus per frigidum,& siccum, quia iterū nil valeret retinere,nisi mutaretur.Incipit vis digestiua,quæ per calidū,& humidum operatur.Cibo ergo in speciem ptisanę mutato, stomach⁹ quod cibi necessariū est retinet,& in sui substātia mutat. Reliquū verò sibi superfluum,& alijs mēbris necessarium vi expulsiua,q̄ per frigidū,& humidum operatur expellit,ut postea plenius dicet̄:Hæ sunt ergo naturales uirtutis operationes in hoīe, præter quas sunt ei,& aliæ duæ.s.augmentū, & somnus,de qb⁹ ad præsens breuiter tangemus. Augmentū ergo in nobis ex calido humidoq; perficitur. Quòd.n.aliquid ascendit, est caloris, q̄ spissatur humiditatis,huius.n.est dilatari,& diffundi. Sōnus autem est quies animalium uirtutum cum intētione naturaliū. Dum.n.homo dormit,cessant animales virtutes, quia tunc nec intelligit,nec discernit,nec meminit,nec sentit, nec uoluntariè mouetur. At uerò tunc actiones naturales augmentātur, quia natura scilicet a cura exteriorum libera intus operatur.

De virtute spirituali,& eius instrumento. *Cap. LXVIII.*

Actor.Porro secunda virtus,quæ dr̄ spiritualis, ipsa est, q̄ a cæteris auctoribus dr̄ uitalis, & ut̄ hic sumi genus pro specie,quia sicut legitur in libris medicinæ,spūs per quos firmitas corporis,& sustentencia fit,sunt tres.s.naturalis,uitalis, & animalis, a quibus nomina sortiuntur tres uires animę. Vt.n.dicit Hali in libro regalis dispositionis. Spiritus naturalis generatur in hepate.vitalis in corde,animalis in cerebri ventriculis. Guil. de Conchis.Virtus ergo spiritalis est possibilitas attrahendi, & emittendi aera. Huius fundamentum ac sedes est cor.Si autem quæris,quæ fuit necessitas attrahēdi, & emittendi aera,dico q̄ maxima,ne.s.interior calor intestina comburat, sed debito modo temperētur.Sed qm̄ ter conuertibilis est,citoq; in interioribus accēditur,oportet,q̄ expellatur,& frigidus recipiatur.Hinc est,q̄ in acutis ægritudinibus os aperimus grauiusque spiram⁹, quia natura propter nimium feruorem captat aeris temperiē. De huius autem instrumento scito,q̄ fumi pars,quæ in hepate nascitur,transiens per arterias,quę a corde ad hepar extenduntur,quod spissitudinis habet deponit, subtiliataque ad cor perueniens ipsum dilatat, & tunc aerem attrahit. Deinde ipsum constringit,& tunc aerem expellit:huic actioni pulmo deseruit, qui ideo cordi suppositus est,ut superfluitates,quę cum aere influunt expellat, ne uenientes ad cor ipsum lędant. Habes ergo uirtutis spiritualis instrumentum,& opus,restat nunc ut de uirtutis animalis instrumento aliquid dicamus.

De instrumento virtutis animalis. *Cap. LIX.*

Actor.De ipsa quippe virtute animali,& eius speciebus,in quibus sensus, & ratio comprehenduntur,latiores tractatus libris sequentibus reseruamus, quoniam in præsenti libro de illis animę uiribus quibus corpus suum uegetat, & sustentat principaliter intendimus. Quod ergo ad hanc materiam vtrinque attinet, de instrumento uirtutis eius corporeo ad pręsens pauca dicere sufficiat. Guiel.de Conchis. Prędicta ergo substantia, quę in hepate fumus humidus exiliit, subtiliataque perueniens ad cor ipsum dilatat, & constrin-

constringit a corde ad cerebrũ per vasa subtiliata ascendit. Deinde transeundo p subtilissimũ rete, qđ est circa cerebrũ colãdo ita subtilis efficitur, q ibi præ sui subtilitate spũs dr, cum th aerea substãtia sit. Et hoc est instrumentũ virtutis aĩalis, qa trãsiens ad diuersa loca diuersas actiones aĩales perficit. Hãc verò substãtiã voluerũt quidã esse aiam, qđ qđ in brutis aĩalibus facile possent cõcedere, sed nullo mõ in hoĩe. Et si.n. subtile quid est, th corpus est, quotidieq; crescit ac decrescit, quorũ nihil in hoĩs aĩa cõtingit. Cæterũq; hęc eadẽ substãtia, cũ indissolubilis sit aĩa, dissolui põt. Hæc th aerea substãtia igniri, & in ignẽ trãsire, vel in aquã spissari põt. Hoc.n. aeris propriũ est. Denique si aĩa esset, cũ igni similis sit nõ læderef ab igne, vt qđ ergo timeremus flãmas gehennę. Est itaq; substãtia hæc in hoĩe non aĩa, sed instrumentũ aĩæ. Huius instruméti vel potius aiæ per hoc instrumentum actiones eius prodeunt a capite. Sub craneo ąppe sunt duæ pelliculę, quarũ ppinquior craneo durior ac siccior phisicis dura mater dr. Quæ verò propinquior est cerebro, ne ipsum lædatur, est tenerior, & pia mater appellatur. Ex his oẽs humani corporis nerui nascuntur, vnde & matres dhr. Sed ex pia matre nascunť illi, qui sensuũ instrumẽta sunt, & ad prorã capitis tendentes ibi tumorẽ quendã faciunt. Ex dura verò matre nascunť illi, qui volũtarij motus instrumenta sunt, & ad puppim capitis tendũt, ibiq; tumorẽ quẽdã efficiũt. Sub his autem pelliculis est cerebrum natura frigidũ, & humidũ. Porro in capite sunt tres cellulę, vna.s. an prora, & altera in medio, tertia in puppi. Prima dr fantastica.i. vsualis, qđ in ea videt aĩa. & intelligit. Huius cerebrũ calidũ est, & siccum, vt calore sicco eius est attrahere formas, & colores sibi attrahat exteriorum. Media verò dr logistica.i. rõnalis, qđ aĩa res viuas in ea discernit, figuras.n. & colores quas vis fantastica intus trahit, logistica vis ad se cotrahit, ibiq; rem a re discernit, huius cellulę cerebrũ tẽperatũ existit, qa distẽperies rõnem impedit. Postrema deniq; dr memorialis, quia in ea exercet aĩa memoriã. Qđ.n. aĩa per primã cellulã attraxit, & in media discreuit per quoddã foramen, quod inter mediã, & postremam est, ad postremam transmittit. Hoc quidem foramen caruncula similis capiti muliebris vberis obstruxit. Cumque aĩa vult aliquid nouũ memoriæ cõmendare, vel netus ad memoriam reuocare, remouet se caruncula illa, sicque foramen aperitur, quo peracto ne alia donec reuocencur exeant, iterũ obstruitur, huius cellulæ ulcerebrum frigidũ est ae siccum, frigidi enim ac sicci est constringere ac retinere.

De impedimentis actionum eius per impedimenta instrumentorum. Cap. LX.

SI vero qualitates istę cerebri qñ mutatę sunt pdictas actiones minount. Si.n. aliquis habet cerebrum postremę cellulę humidum malæ memoriæ est, qñ humiditas defluit ac figuras & colores turbat. Ideoq; malã memoriã vocant authores madidã. Si verò distemperatum est cerebrum mediæ cellulæ homo penitus est amens sine rõne. Veruntamen quantò plus distempe ratum est, tantò est homo minoris rõnis, & quanto minus, maioris. Similiter etiã est de priori cellula. Si.n. cerebrum frigidissimum est, homo stupidus est ac sine ingenio. Et quantò plus frigidum est, erit ingenij tardioris, quantò minus, acutioris. pbata sunt ista per vulnera in partibus illis recepta. Cum.n. aliqs esset boni ingenij rõnis ac memoriæ, notauerunt physici, q accepta in prima cellula vulnere, tum quidẽ intelligendi amiserat, rõnẽ tñ ac memoriam retinebat. Quod esse Galienus sic se probasse narrat. Cum quidam accepto ibi vulnere demens fieret, & in cenaculo figuli esset, dixit ei Gal. Ostende mihi ollam, qui statim deiecit illam, deindeq; subiunxit. Ostende mihi figulum, qui statim præcipitare uoluit illum. Apparet ergo, q discretionem habebat, qui figulum ab olla discernebat. Eodem argumento constat, q memoriã prius cognitorũ habebat. Item qñq; uisum est, q aliquis accepto vulnere in postrema cellula, memoriam amisit, & intelligentiã rõnemq; retinuit. Narrat etiã Solinus in polihistorijs quendũ accepto ibi vulnere ad tantam obliuionem deuenisse, q nesciebat se nomen habuisse. Alius quoq; uisus est, qui læsa cellula media rõnem amisit, memoriam th, & uim fantasticam retinuit. Iure ergo dixerunt antiqui, caput sapiétię sedem esse, vel Mineruam in cerebro natã esse, qñ ea, quæ sapientem faciunt, intelligentia.s. rõ ac memoria sedem habent in capite. In eodem quoque capite sunt quinque sensuum fenestræ.

Alia diuisio virium animæ secundum philosophos. Cap. LXI.

ACtor. Sciendum autem, q supradicta uirium aiæ diuisio posita est a medicis, sed est alia, quæ posita est ab. Auicenna cæterisque philosophis. Siquidem & Auicenna, qui in primo can. medicinæ supradicto modo diuidit eas ut medicus, Idem ipse in libro de anima alio modo diuidit eas, ut philosophus. Iuxta quem modum.s. physicum de his amodo differendo procedemus. Auicenna in libro de anima. Vis & uirtus, & potentia ex eo, quod est vis essentialiter, & principaliter est ad aliud cuius est principium, & non alterius. Ergo vires non sunt, nisi principia propriarum actionum principaliter. Possibile th est, ut una uis sit prime pium multarum actionum secundariò, q sunt quasi rami ipsius. Oĩs itaq; uis habet actionem principalem, in qua non conuenit cum alia ui. Dicamus ergo q uires animales primo diuiduntur in tres. Prima est uegetabilis, quæ est prima pfectio corporis naturalis instrumentalis, in hoc, q generatur, & nutritur, & augmentatur. Secunda sensibilis, quæ est perfectio prima corporis naturalis instrumentalis fm quod apprehendit particularia, & materialia, & mouetur uoluntate. Tertia humana, q est perfectio prima corporis naturalis instrumentalis, fm quod attribuitur ei agere actiones deliberationis electione, & adueni re meditando, fm hoc quod apprehendit uniuersalia. Vnde de natu.re. Potentiæ th aiæ fm Aristotelem quinq, sunt.s. vegetatiuum, sensitiuum, appetitiuum, motiuum fm locũ, intellectiuũ. Sed Auicenna sub sensibili cõprehendit tres medias quinq; pdictarum. In plantis quidem est uegetabilis sola, & ibi non debet dici potentia, sed anima. In brutis autem sunt duæ, nec vegetabilis debet in eis dici anima, sed potentia, quia materialis est ad sensibilem. In hoĩe verò sunt tres, quarum duę non debẽt in eo dici aiæ, sed potentiæ, quia materiales sunt ad aiam rõnalẽ.

De differentia earum ad inuicem. Cap. LXII.

VEgetabilis a cæteris differt, quia cognitiua non est. Cæteræ verò differunt inter se, quia sensibilis per affectum in rem spiritalem non potest. Rationalis uerò põt. Cæterum rationalis a cæteris differt, quia separata esse põt. Cæteræ uerò sunt inseparabiles. Deniq; rationalis ab intellectiua differt, quia rationalis ratiocinando mouetur de forma in formam, intellectiua uerò nequaquam: Albertus. Aĩa fm oẽs philosophos uegetabilis, & sensibilis, & rõnalis in hoĩe sunt una substantia, & aĩa una, & actus uoos. Nec aĩa uegetabilis est in eo ante sensibilem tempore, licet prius manifestentur operationes eius. Non.n. uegetabilis, & sensibilis in hoĩe fiunt ab agente intrinseco, sed aiæ rationalis substantia fm se totam est per creationem, quia infunditur corpori organico. Et in quibusdã partibus eius operaĩ opera uegetatiuę, in quibusdam sensitiuę. Nec est dicendum, q anima uegetabilis nel sensibilis in semine sit sicut actus io potẽtia, sed sicut artificium in artifice. Non est ergo eiusdem rõnis uegetabile in plantis, & animalibus, quia in plantis est species, in animalibus autem potentia tñ, & non spẽs. Similiter sensibile in brutis est species, in hoĩe uerò potentia, non spẽs. In plantis quidem sufficit ad uegetabile materia seminis cum uirtute cælesti sine operatione masculi. In brutis autẽ oportet in materia masculi esse semen, quod substantificat, & mouet materiam, qñ aliter non egrederetur animal sensibile. In hominibus uerò pp uirtutem diuinam ipsius intellectus exigitur ipsius animæ creatio extrinsecus. Ex libro fontis uitæ. Actio animæ uegetabilis est uegetare, & generare. Vegetare est mouere partes uegetabiles a centro ad extrema. Generare uerò est rem ex re consimilẽ procreare. Actio animæ sensibilis est sensus, & motus. Sentire quidem formas crossorum corporũ in tpe, & mouere per loca. Actio animæ rationalis est sentire formas intellectuũ subtiles, & moueri intellectibus non in tempore, & nõ in loco. Actio intelligentiæ est apprehensio omnium formarum intellectuũ sine tempore, & sine inquisitione, sine negocio, & sine alia causa, præter suam essentiam, quia perfecte plena est.

De anima vegetabili, & eius operationibus. Cap. LXIII.

ARisto. in li. de anima. Anima quidem uegetatiua siue nutritiua omnibus uiuentibus primo inest, maximè, qa cõis est potentia animæ, fm quam inest omnibus uiuere, cuius opora sunt generare, & alimento uti. Nihil autem augmẽtatur uoque corrumpitur physicẽ, nisi quod aliter, nec quicquam aliter, quod non uitam communicet. Et aĩa quidem est causa alimenti, & augmenti ac decrementi. Ignis uerò natura non est horum causa simpliciter, ut quibusdam falsò vr, sed concausa quodammodo. Ignis autem augmentans est in infinitũ, quousque cõbustibile est, ea uero quæ per naturã constituuntur, hñt oĩa finem ac terminum quantitate, & augmento. Et aqua quidem igni alimentum est. Ignis autẽ non alit aquã. Qñ ergo tria sunt, alens, & quod alitur, & quo alitur. Primum quidem aĩa, fm uero corpus, tertium est alimentũ. Porro alimentũ oẽ necessariũ est posse decoqui, & operari calore decoctionem uel digestionẽ, unde animatum est calorem habet. Differt autẽ animatũ ab inanimato io uiuẽdo, sed multiplex dr uiuere, & ideo multæ sunt actiones uel differentię uitę. s. intelligere, sentire, moueri, quiescere, nutrire, augeri, & minui. Oẽ.n. quod nutritur, necessariò uiuit, nec uiuit nisi dũ põt accipere nutrimentũ. Illud autem uiuere solũ dicimus, cui inest unũ aliquod pdictorũ modorum.i. aliqua prædictarum quatuor actionũ uel differentiarũ uitæ. Idẽ in lib. 2. Dicit autem Leucippus uitę terminum esse respirationẽ, uel secundum translationem anhelitum esse diffinitionem uitę.

De viribus vegetabilibus. Cap. LXIIII.

AVicenna vbi ſupra. Aĩa itaq; vegetabilis habet tres vires. Vnam.ſ.nutritiuam,quæ conuertit nutrimentum a corporalitate in qua erat,in ſimilitudinem corporis in quo eſt,& vnit ei pp reſtaurationem ipſius,qđ reſolutum eſt ab illo. Aliam augmentatiuam,q̃ auget corpus in quo eſt corpore, qđ ei nutritiua aſſimilat augmento proportionali in omnibus ſuis dimenſionibus,quæ ſunt longitudo,latitudo,ſpiſſitudo,vt rem ad perfectionem perducat. Tertiã generatiuã, q̃ accipit in corpore in quo eſt partẽ ei ſimilẽ in potentia, & operatur in ea per attractionẽ aliorũ corporũ,q̃ aſſimilantur illi generi, & cõmiſcetur, conuertiq; eã in ſimilitudinem ipſius in effectu. Albertus. Vis quidem generatiua ſemper adeſt,ſed non ſemper operaẽ,q̃a frequenter ab opere p accidens impeditur,& hoc vel debilitate organi,vt in iuuenibus,Vel ex defectu inſtrumenti,qđ eſt calor,vt in ſenibus,& frigidis,Vel ex defectu ſeminis. Similiter augmentatiua ſemp adeſt, ſed impeditur plerũq; tã ex parte inſtrumẽti,quã ex parte illi⁹,qđ debet augeri.Porro nutritiua ſemp operaẽ quamdiu viuiẽ.Eſt aũt generatiua finis a quo denominatur, & diffinitur vegetabilis aĩa. Nutritiua qppe nõ attingit niſi reſtaurationẽ materiæ indiuidui.Vnde cũ materia nõ ſit finis, nutritiua nõ põt eſſe finis.Idẽ quoq; iudiciũ eſt de augmentatiua, q̃ tñ ducit ad pfectionẽ,& figurã quantitatis. Generatiua verò tendit ad ſaluationẽ formæ ac ſpẽi,q̃ ſimpliciter eſt finis.Ideoque dr̃ eſſe finis in his dũtaxat,in quibus vegetatiua eſt vt ſpẽs, hoc eſt in plantis.Poſſunt itaq; oẽs uires aĩæ vegetabilis dupliciter ordinari,vel ẽm reſpectũ indiuidui,uel ẽm reſpectum ſpeciei.Secundum primum modũ generatiua erit prima,& ſequeẽ eam nutritiua.Vltima verò erit augmentatiua. Porro iuxta ẽm modum generatiua erit ultima,cui ſcilicet miniſtrat augmẽtatiua corroborando organa a quibus deciditur generationis ſemen. Nutritiua uerò ſeruit utrique miniſtrando materiam.

De inſtrumento earum ac finibus. Cap. LXV.

OMniũ aũt viriũ uegetabiliũ calor eſt inſtrumẽtũ. Sed ꝓbat Auicen.ꝙ maior calor eſt inſtrumẽtũ augmẽtatiuę, q̃ nutritiuę, quia.ſ.maioris eſt uirtutis extendere mebra radicalia,q̃ dura ſunt,& conuertere cibũ in ſubſtantiã, & quantitatẽ acuti,qđ p inſtrumentũ ſuũ facit augmentatiua, q̃ cõuertere ſubſtantiã cibi tñ in ſubſtãtiã nutriti, qđ p ſuũ facit nutritiua.Sic utiq; maioris uirtutis calor eſt inſtrumentũ augmẽtatiuę,q̃ nutritiuę.Eius tñ calor agit triplici uirtute.ſ.ignis ac cęli,& aĩæ.Et huic calori obedit frigiditas coagulans,illiſq; ambobus obediunt humidũ, & ſiccũ recipiendo ac tenẽdo figurã,uirtutis quoq; generatiuę inſtrumẽtũ principale eſt calidũ, ẽm qđ eſt coniunctũ calido cęli,& calido aĩæ. Secundario aũt eius inſtrumentũ eſt frigidũ.Quibus.ſ.duobus (ut dictũ eſt) obediũt humidũ,& ſiccũ. Quòd ãt his adiũcta debeat eſſe uis cęli,& vis aĩæ patet p Ariſto.in li.de aĩalibus ſic dicentẽ. Duricies,& mollicies atq; viſcoſitas,atq; oĩa accidentia ſimiliter erũt in mẽbris animatis ex calore,& frigiditate, mixtura uero ex qua q̃dã caro,& quãdã os nõ ex caliditate,& frigiditate erit, ſed ex motu generationis ẽm quẽ illud,qđ eſt in actu,eſt ex illo,qđ eſt in potẽtia,ſicut etiã accidit rebus artificialibus. Calor.n.& frigus faciunt molle ac durũ in ferro,gladius aũt efficiẽ ex motu inſtrumẽti,qđ mouet ẽm ſciẽtiã artificis,qm̃ ars eſt principiũ, & forma illius,qđ erit.Finiũ quoq; differẽtia eſt,finis.n.nutritiuę eſt p icorporationẽ cibi corp⁹ aĩatũ ſaluare.Finis augmẽtatiuę eſt p incorporationẽ cibi quãti corpus ad pfectã magnitudinẽ ẽm figurã cõducere.Vnde augmentatiua indiget maiori calore,qui ſufficiat organa extendẽdo , & cibũ addendo ad magnitudinẽ debita ſpẽi pducere.Similiter & ſuperfluũ nutrimẽti ſup quod operaẽ generatiua,eſt potẽtia totũ corpus organicũ nõ alij corpori addibile,ſicut fuit cibus nutritiuę,& augmẽtatiuę,pp hoc ibi maxime oportet ut operetur ſeminis tranſmutatiua,& organorum formatiua.Sic ergo patet,ꝙ licet nutrimentũ ẽm ſubſtãtiam materiæ ſit idem, non tñ idem eſt ẽm ſpẽi rationem.Alia quippe uirtus eſt in ipſo a virtute nutritiua , quæ eſt in hepate. Alia uerò a uirtute augmentatiua, quæ eſt in fonte caloris.ſ.in corde.Alia quoque a uirtute generatiua,quæ eſt in uaſis ſeminarijs.Per has ergo uirtutes in cibum deſcendentes trahitur in diuerſas rationes,quæ ſunt ei ſpecificæ , ſecundum quod ad diuerſas potentias uegetabilis comparatur.

De inſtrumento vis nutritiuæ. Cap. LXVI.

PRimũ itaq; nutritiuę inſtrumentũ eſt calor naturalis , ſed ille calor eſt in triplici uirtute ſicut dicit Ariſtote.in li.de aĩalibus.Natura inquit,q̃ eſt cõueniẽs elemẽto terminanti uirtutẽ.ſ.ignis generat aĩalia neq; apparet ſuſtẽtata,niſi ſuſtentetur in rebus humidis aut ſiccis.Et ꝑter hãc in corpore ſunt calor animalis,nec in ſpermate tñ , ſed in qualibet aĩarũ naturæ ſuperfluitatũ.i.in materia ſeminis,& in ſanguine,& in humoribus.Calor.n.digeſtiuus, qui congregat partes homogenias ſibi, hoc eſt ſubtile,& ſpiritale,dulce,humidum,& diſgregat ethrogenia ſibi,hoc eſt groſſum terreſtre aquoſum expellẽdo. Ille eſt de natura ignis, ſed calor , qui eſt principiũ uiuificabilitatis in parte cibi,qui incorporaẽ eſt ꝓprie calor cęleſtis , ac ꝓcipue q eſt a lumine ſolis.Calor aũt alteratiuus ad ſpeciem carnis,& ad ſpẽm oſſis dr̃ calor aĩalis , & eſt ab aĩa. Et calor q̃dem unus eſt in ſubiecto,ſed triplex in uirtute.ſ.cęli,& elementi,& aĩæ. Cũque iſtæ ſint operationes principales aĩæ uegetatiuæ,rectè ponitur calor ut propriũ inſtrumẽtum eius in triplici uirtute. Patet itaq; ꝙ neceſſe eſt calorẽ agere in uirtute aĩæ, qđ et ꝓbat Ari. in li.de aĩalibus hoc mõ. Calor inquit innaturalis cõſumptiuus eſt ac deſtructiuus ſubſtantiæ.Calor aũt naturalis cõſeruatiuus eſt principiũ uitæ.Agit ergo in cęli uirtute,quia calor cęli principiũ eſt uitæ.Porro frigiditas,q̃ eſt in corpore humano obſequitur,ut dicit Auicẽna,ſecũdario mẽbra coagulãdo. Frigiditas.n. propriũ eſt coagulare humidũ illud intra cõtinendo.Hiſq; duabus uirtutibus obſequunẽ duæ uirtutes paſſiuę.ſ.humidum , & ſiccũ,& hoc duobus modis.ſ.ad ſubſtãtiã mẽbrorũ, & ad figurã ac ſpẽm eorum.Ad ſubſtantiã,q̃a humidũ p actionẽ caloris digerentis,& frigidi cõtinẽtis continuat ſiccũ.Siccũ autẽ p actionẽ eorundẽ terminat humidũ. Ad figurã uerò ſpeciemq; membrorũ, q̃a humidũ calido cedit, quaſi imprimenti circũſtãdo ipſum,ut legiẽ in 4.li.Methoo.Sicque ſpẽi ac figuræ eſt receptiuũ ſed non retẽtiuũ.Siccum autem retẽtiuũ eſt, ſed nõ receptiuũ. Ideoque cõmixtũ ex humido,& ſicco bene receptiuum eſt, pp humidum,& bene retentiuum pp ſiccũ.Ideoque humidum eſt cauſa uitæ,& materia.Oẽs.n.cauſę longioris uitę cõſiſtũt in humidu difficulter ſiccabili, & in calido difficulter infrigidabili.

De ipſius actione. Cap. LXVII.

AVicen.ubi ſupra. De actionibus quidem uirtutum uegetabilium ſciendũ , ꝙ nutrimentum non ſemper permutatur in naturam nutriendi ſubito, ſed primo permutatur aliquantulum a ſua qualitate,& aptatur p mutationem in ſubſtantiã nutriendi.i.eius quod nutriendo debet uniri , in quo operatur uirtus digeſtiua nutritiuę deſeruiens. Hæc eſt.n.quæ nutrimentũ in animali diffundit,& præparat ad hoc ut diffundatur æqualiter.Deinde uirtus nutritiua pmutat illud in aliud primo ſanguineum,& poſt in ſanguinem,& humores,ex quibus fit cõſtitutio corporis,ſed oẽ mẽbrum habet nutritiuã ꝓpriam,quę pmutat nutrimentum in ſimilitudinem eius ꝓpriã,& unit ei. Virtus ergo nutritiua reſtaurat,& aſſimilat,et unit. non ſolũ ad hoc neceſſarium eſt nutrimentũ,ut reſtauret,qđ ſolutum eſt , ſed etiã natura eo indiget ad augmentandum corpus quouſque.ſ.perficiatur augmentum.Poſtea.n.non eget eo,niſi ad ſupplendũ, qđ ſolutum eſt.Ex uirtutibus ergo aĩæ uegetabilis uirtus nutritiua operatur oĩ tempore uitæ ſingularis , quæ dum permanſerit actiones ſuas exercens,uegetabile,et aĩal uiua erũt. Si autẽ deſtructa fuerit,uita nõ erit.Inſtrumentũ autẽ (ut dictũ eſt)primum huius uirtutis eſt calor naturalis,calor.n.aptus eſt ad mouendũ materias.Poſt hunc ſequiẽ frigiditas ad faciẽdũ eas quieſcere in ſuis operationibus,et pfectionibus.Qualitatũ uero paſſiuarũ inſtrumentum primũ eſt humiditas, quæ eſt receptibilis figuræ,quam ſequiẽ ſiccitas,q̃ conſeruat figurã,et iuuat eam ad retinendum formã.Albertus. Nutritiuę uirtutis actus nõ ſunt eiuſdem rõnis in animalibus,et plantis,niſi ẽm genus.Cum eñ nutriens plantã ſit aſſimilatiuũ plantę,et nutriens aĩal ſit aſſimilatiuum animalis.Patet,ꝙ id,qđ nutrit hunc,et inde nõ eſt in eadem ſpẽ nutrimenti,alioquin ex eiuſdem ſpẽi nutrimento aptũ natum eſſet fieri lignum,et caro,quod utiq; falſum eſt,ſimiliter etiam eſt de generatiua. Nã in plantis quidem generat lignum ex ſuperfluo nutrimenti,ex quo aptũ eſt natũ fieri lignũ. In animali uero generat carnes,et oſſa corporis animati, quæ apta nata ſunt fieri ex ſuperfluo alimento uel nutrimento animalis.

De unitate virtutis nutritiuæ. Cap. LXVIII.

VNa ſola eſt nutritiua,q̃ eſt pars uegetabilis aĩę,plures tñ ab ipſa cauſatæ ẽm diuerſitates cõplexionis oĩum mẽbrorũ ſimiliũ.Cũ.n.aĩa ſit motor corporis, nõ mouet ipſum niſi impreſſiones influendo illi, ẽm quas aĩa põt ab ipſa et moueri, q̃.i.impreſſiones animales ſunt uirtutes affixę mẽbris. Et in corpore q̃dem ut in ſubiecto ſunt, ſed tñ ab ipſa cauſatæ, et influxæ ſunt ipſi corpori. Cũque mẽbra diſſimilia nõ nutriãtur immediatẽ,ſed p ſimilia,q̃ immediate nutriuñẽ,& ex q̃bus illa cõponunẽ,oportet illas uirtutes affixas mẽbris ꝓcipuẽ multiplicatas eſſe ẽm numerũ,et cõplexionẽ mẽbrorũ ſimiliũ.Verũ licet una cõuertat in os,alia in carnẽ,alia in uenã,et ſic de cæteris.Quia tñ hmõi termini q ſunt particulariũ operũ , nõ ꝓpriẽ ẽm ſpẽm diſtinguũt operationẽ efficiẽtis. Ideo uirtutes illę nõ ꝓprie differũt ſpẽ,ſed numero,et materia.Neque.n.dicẽdũ eſt, ꝙ neruus,et os,et hmõi ſunt organa nutritiuę, ſed potius materia circa q̃ operaẽ nutritiua in organo exiſtens,ut in hepate uel in corde. Organa quippe ſunt officialia membra , quæ ad officium

cium aliqđ spirituale sunt ordinata, vt oculus ad visum, auris ad auditum. Est ergo alia reductio istarũ virium ad nutritiuã, quã uirium ad aĩam, & mẽbrorũ ad cor. Vires.n. reducunt ad aĩam ut ad substantiam & subiectũ in quo sunt. Mẽbra uero ad cor ut principium ex quo generantur, & a quo recipiunt influxũ ui tæ. Istę aũt uires reducunt ad nutritiuã, sicut influxa q̃dã in quibus operat nutrimentũ. Et nutritiua quidẽ hẽt actũ & motũ, q est assimilando nutrimentũ unire substantię nutriendi per cibũ aduenientẽ. Est tñ nutritio vnus motus, q est in nutrimento, simplex quidẽ. Quẽ tñ præcedunt quidam motus ex parte nutrimenti, qđ per digestiuam transmutat ex contraiacentibus passionibus, & assimilatur membris, ac per calorẽ naturalẽ purius eleuatur sursum ad nutrimentum superiorum, & crossius deprimitur inferius ad nutrimẽtum inferiorum. Et calor quidẽ ignis cõsumit, sed calor digestiuus nõ agit tñ ſm proprietatẽ ignis, immo ẽt ſm aĩæ uirtutem, & ſm uirtutem cælestẽ. Cunq; nutritio sit motus in partibus nutrimẽti, cuius est reficere ſm materiæ partes effluentes ac refluentes, manifestum est id qđ recipit hunc influxum esse motus illius subiectum, videlicet ipsum nutrimentum. Nam & si cibus transmutatur, non transmutatur motu nutritionis, sed alterationis quæ ad nutrimentum exigit. Denique licet nutrimentum eiusdẽ sit dispositionis añ & post ſm formã, non tñ ſm materiæ partes, ut ex prædictis apparet.

De digestione prima ei subseruiente. Cap. LXIX.

GVil. de conchis. Cum (vt superius dictum est) vim retentiuam operetur stomachus p frigidũ & siccum qualiter dr̃ digerere & coquere cibũ. In hoc.n. designari vr̃ ipsum esse calidum. At vero stomachus quidẽ naturaliter frigidus est, quia neruosæ naturæ, vt qñ plus homo comederit solito possit extendi, qñ minus contrahi, & cum aliquid durum trãsigit non lædatur. Et vt melius retineat intus est uillosus. Quãuis aũt naturaliter frigidus sit, tñ ex accidente calescit. Hepati nanq; supponitur, itaque ferè totus ab illo claudit. In dextra quoq; parte illius est fel, cor in sinistra, q̃ oĩa sunt calida, fit ergo accidentaliter calidus, vt igne supposito calescit olla, uel cacabus. Si ergo velimus proprie loqui in stomacho non a stomacho dicamus cibum coqui. Illic ergo cibus in speciẽ typsanæ mutat, qualẽ uidemus si post dormitationẽ modicã euomat. Et hæc est digestio prima, nec moueat, q oĩs res simile sui appetit, cõtrariumq; fugit, ut stomachus cum sit frigidus & siccus, frigida uideatur appetere, calida vero & humida fugere. Nam stomachus & sibi & alijs membris appetit. Oĩbus.n. membris seruit, vñ qđ sibi est simile sibi appetit, & qđ sibi dissimile alijs tribuit. Cibo ergo sic mutato stomachus qđ sibi necessarium est retinet, & in sui substantiã mutat. Reliquũ uero sibi superfluũ & alijs membris necessarium ui expulsiua q̃ per frigidũ & humidũ operatur per inferius foramen expellit in duodenum intestinum, sic dictũ eo q in uno continet quantitatẽ duodecim digitorum. Ibiq; relicto, qđ eius conuenit nutrimento, transit in aliud intestinũ, qđ ieiuniũ dr̃, quia quacunque hora aĩal occidat, nil in eodẽ de succo inuenit, huic aũt ieiunio se cõiũgũt q̃dã subtiles venę, q̃ progrediunt ab hepate. Est.n. hepar principiũ venarum, cor arteriarum, cerebrum uero neruorum. Per has quod subtile est in loco sicco ad hepatis summa trãsmittitur. Vnde & a mittendo miseraice uenæ dicuntur. Quod vero fęculentum est per longationem emittitur, & hoc est superfluitas primæ digestionis.

De secunda digestione. Cap. LXX.

ILlud uero liquidum per miseraicas uenas ad hepatis summa perueniens eiusdem calore digeritur, qdque in eo calidum est & siccum transit in coleram rubeam, atq; per quasdam uenas ad cistam fellis transmittit. Quædã tñ pars illius ad confortandum uim appetitiuam ad stomachum transit. Qđ aũt frigidũ in eo est & siccum in melancoliã transmutat, & ad splenem melancoliæ sedem trãsmittit, parte tñ quadã quæ uim retentiuam confortet ad stomachum transmissa. Qđ vero ibidẽ est frigidum & humidum in flegma mutatur, atq; pulmoni qui est sedes flegmatis commendat. Cuius pars ad confortãdã uim expulsiuam ad stomachum transit, qđ uero calidũ & humidũ ibi remanet a calore hepatis in sanguinẽ mutat. Inde est q naturalis sanguis colorẽ habet hepatis. Sed fortasse dicet aliquis, q natura exigit, ut res alias res sibi similes gignant, qũo ergo hepar cũ sit calidum & humidum poterit, uel coleram, quæ est calida & sicca, uel flegma qđ est frigidum & humidũ, uel melancoliã q̃ est frigida & sicca gignere. Huius solutionẽ sic accipe. In pdicto succo sunt quatuor humores mixti atq; confusi, quos, in hepate natura separat & diuidit. Atq; qđ calidũ est & siccũ cum nondum sit colera, sed materia colerę ad cistam fellis trãsmittit, & in ea ad coleram transit. Non ergo hepar, sed cista fellis coleram gignit. Similiter ẽt intellige de melancolia & flegmate. Hepar uero sanguinẽ solũ gignit qm illi confert esse sanguinẽ. Materia ergo quatuor humorum a quatuor elementis in cibo, & potu contrahitur & in stomacho pparatur. In hepate autem in quatuor humores diuiditur, & in eodem sanguis format. In felle colera. In splene melancolia. In pulmone flegma. Eaque in quibus humores illi formantur, sedes eorum dñr, quamuis de flegmate dicunt quidam, q non habet sedem propriã, sed cum sanguine duabus de causis a natura retinet, uidelicet, ut auxilio labilitatis eius possit sãguis per uenas arteriasq; facilius discurrere. Et si sanguis deficiat, ex flegmate restauretur, habilius.n. est ad creationem sanguinis quam humores cæteri. Quod in illa mixtura superfluum fuerit, per venam kilym quæ spinæ adiacet, ad renes descendit, qui partem inde ad sui nutrimentũ retinentes, reliquum trãsmittunt ad uesicam, quod urina dr̃, exiẽs per uirgam, & hæc est superfluitas secundæ digestionis.

De tertia digestione. Cap. LXXI.

SAnguis uero prædicto modo generatus in hepate per uenas ad oĩa membra pergit, quorum calore digestus in eorum similitudinem transit, superfluitas uero partim per sudorem exit, alia pars ad hepar reuertitur, ibiq; decocta cũ vrina exit, & dimenque uocat. Et siquidem in vase in quo urina colligit in fundo appareat, hipostasis dr̃, si aũt in summo nephyle, in medio enormia nuncupatur. Quid aũt significet positum in locis diuersis, si nosse desideras, lege librum Theophili, uel Isaac de vrinis. Sed fortassis obijciet mihi aliquis. Tu dicis coleram, uel melancoliam a sanguine in hepate diuidi, & ad sua loca transmitti. Deinde dicis sanguinem per uenas & arterias ad cætera loca transmitti, eaque sic augmentari atque nutriri. At huic sẽtentiæ tria vñt repugnare. Videmus siquidem in minutione cũ sanguinem coleram & melancoliam exire. Iterum phisica ratio est similia similibus suis nutriri. Qũo ergo ex sanguine qui calidus & humidus est, mẽbra calida & sicca pñt nutriri. Deniq; phisica testatur ex colera accẽsa in uenis uicinantibus cordi causon gigni, & ex eadẽ putrefacta intra uasa tertianam continuã. Similiter ex melancolia intus putrefacta quartanam? At uero facilis ac breuis est ad hoc rñsio. Cum.n. coleram ac melancoliam dicimus a sanguine separari, non dicimus eas pœnitus auferri. Remanet ergo de his aliquid cum sanguine, vnde mẽbra similia nutriuntur, & infirmitates oriuntur. Dicunt ẽt multi ex solo sanguine tales infirmitates nasci. Quasdam tñ ex sanguine colerico, quas ideo nasci dicunt ex colera, quasdam ex melancolico, quas etiam ideo nasci dicunt ex melancolia, & ita de cæteris. Non est ergo mirum, si in minutione colera, uel melancolia, sine potius colericus, uel melancolicus appareat sanguis.

Qualiter per nutrimentum fit restauratio deperditorum. Cap. LXXII.

ALbertus. Ex supradictis aũt est manifestum, q agens transmutationem nutrimenti est in nutrito restituens autẽ deperditum in partibus materiæ est uis nutritiua in ultimo actu nutriendi, & patiens in hoc actu est corpus aĩatum ſm materiã. Vt aũt uideamus, utrum in oĩbus materię partibus deperditio fieri possit, ac restauratio, aut in quibusdam tñmodo. Notandũ q substantia corporis cuiuslibet aĩalis naturaliter constat ex duplici humido. Primo quidem ex humido seminali, qđ nõ tñ est materiale, sed ẽt factiuum organorum, & ex illo principaliter fit illa substantia, in qua est prima corporis organizatio. Recipit autem augmentum per aliud humidum, qđ attrahit quasi pro cibo, & uocatur a quibusdam humidum nutrimentale. Nec tñ est semper adeo conueniens facturæ corporis, sicut primum. Ideoque uirtutes naturales operãtes in corpore aĩato hebetant in primo. Et in primo quidem humido deperditio non recipit restaurationem per eiusdem rõnis humidum. Licet.n. radicalia membra nutrimentum & augmentum recipiant per cibũ, nunq̃ tñ adeo conueniens fieri potest humidum cibi, ut efficiat radicale. Ideoque consumpto radicali humido uniuersaliter, uel in tanto ut non sufficiat corpori aĩato, inducitur mors necessario, nec potest fieri restauratio, sed impeditur eius consumptio per continuam infusionem humidi nutrimentalis. Humidum.n. radicale est illud qđ est in ipsis membris radicalibus imbibitũ, Et est quasi qđdam uas & instrm̃ naturale, in quo uirtutes aĩę, quæ sunt in organis conuertunt humidum nutrimentale attractiuum in membra, & in cõplexionem membris, & sine quo hoc facere non pñt, sicut nec artifex põt operari sine instro. Et inde est, q si distinguatur humidum per locum, triplex humidum recipitur in corpore humano. Primum. s. radicale, qđ est intra mẽbra radicalia, & per qđ tanq̃ per instrm̃ natura operatur in humidum cibi. Et ẽm est humidum nutrimentale, qđ iam attractum est ad singula membra. Et est humidum nutrimentale sicut per insensibilia uenis quæ sunt uix nutrimenti. Et huius exẽplũ ponitur in oleo lucernæ, cuius quędam pars est imbibita intra lichinium. Et quædam pars attingit lichinium undique. Et quædam circumnatatat in plures lucernas. Et cum apponitur ignis agit quidem immediate in humidum, qđ est intra lichiniũ cõtinue

tinue & paulatim & attrahit continue humidum circunstans li chinium. Sed ne subito possit consumere humidum primū, impeditur a cōtinua infusione olei circumnatantis. Et sic calor naturalis continue agit in humidum radicale, continue deperdendo partem eius, sed ne subito possit consumere, impeditur a cōtinua infusione humidi nutrimētalis. Dicendum ergo q̄ deperditio fit i oībus partib⁹ corporis s̄m materiā, siue sint ex humido nutrimētali siue radicali, sed non eodē mō fit restauratio. Licet .n. stituat caro ex humido nutrimētali tñ illa caro non erit instrm, & vas sicut est illa caro, quæ fit ex humido radicali.

De vi augmentatiua. Cap. LXXIII.

Vis augmentatiua proprie sumpta est tñ in aiatis. Ibi namque proprie est faciens maiorem quantitatē ex aliquo extrinseco qđ in substantiam rei augmentatæ conuertit, ita q̄ res aucta in sua specie formaq; maneat, & res augens eandē numero speciem ac formam accipiat. Large vero dr̄ vis augmētatiua, quælibet vis auctiua, q̄ consumptiua est substantiarū sibi appositarum, ac generatiua suæ speciei in speciem ipsam, ac per hoc augens obiectum suū, sicut est virtus ignei caloris in igne. Vñ hoc modo dr̄ ignis augmentari, non tñ augmentaē ꝓprie, quia non eadē numero spēs ignis efficitur in maiori quāto, sed potius noua spēs ignis generaē a materia aquæ, & hanc generatione nouā consequit̄ maior quantitas, nec auget aqua hoc modo ignē, vt subintret q̄libet ignis partem, sed sufficit si ei addit̄ in parte vna. Igitur augmentū est motus aīati ꝓprie, & s̄m q̄titatē. Eiusq; termini sunt ꝑfectū, & imperfectū s̄m figurā & magnitudinem debitam corpori aīato. Operatur aūt vis augmētatiua ꝑcipue ab extensione oīum membrorum radicaliū ad perfectam figuram & magnitudinem ipsorum. Et s̄m q̄ illa sunt in corpore toto, sic & augmentum est in toto corpore. Sed vltimū eius s̄m q̄ ipsa dr̄ virtus determinaē in sursum, s̄m qđ est principium longitudinis membrorum. Est aūt hæc virtus in augmēto & nō in augēte. Huius.n. virtutis est extendere radicaliū membrorum substantiam, & in ipsis transmutare ad se cibum aduenientem, q̄ videlicet cibus q̄ s̄m totam substantiā suā transmutaē in id qđ augetur, ideo necesse est ipsum corrūpi s̄m formā q̄ prius habuit. Vñ philosophus dicit, ingrediens ḡnatur species sed corrūpitur hæc patiens. Denique motus cibi non est augmentum, sed potius transmutatio substantialis. Nec tñ est generatio, quia non est in specie q̄ non est, sed potius in specie aucti q̄ præexistit. Et licet materia cibi non ferat quantitatē actualē, Cū tñ additur substantialiter ad cibatū, efficitur quantitas maior in cibato. Quantitas.n. est mēsura substantiæ s̄m partes, ideoque necesse est ipsam extēdi multiplicatis materiæ partibus, ac decrescere deperditis partibus eodem modo se hñtibus in situ, quia per rarefactionē una non distat ab alia, nec per inspissationem contrahitur. Dixerunt aūt quidā, q̄ de augentis substantia nihil transit in id qđ augetur, sed tñ per ipsum resocillatur calor naturalis, qui confortatus dilatat substantiam in qua est. Verum hoc est contra sñiam philosophi, qui expresse dicit, q̄ nutrimentum transit in substantiam nutriti. In lib. quoque de generatione & corruptione dicitur, quòd adueniente aliquo oportet augere, recedente autem diminui &c.

De augmento corporis animalis. Cap. LXXIIII.

Gvilhel. de conchis. Si aūt ex calido & humido est augmētum, ut supra dictum est, ex calido in altum fit, & humiditate in spissum & latum. Vñ & colerici & sanguinei quia calidi sunt crescunt in altū, flegmatici vero & melancolici breues statura fiunt. Sanguinei quoque & flegmatici, quia humidi sunt ēt in spissum & latum crescunt. Melancolici aūt & colerici quia sicci, graciles fiunt. Nullus est homo, qui non sit calidus, & humidus, sed qdā plus, quidam minus. Primus.n. homo inter quatuor qualitates fuit tēperatus, sed postq̄ amenitate paradisi expulsus in ualle lachrymarum, & miseriæ in labore manuū suarū cœpit vesci pane suo, labore, ieiunijs, vigilijs, cœpit desiccari atq; naturalis calor extingui. Similiter ex intēperie aeris, ex qualitate cibi & potus. Oēs ergo ex eo nati, vtpote ex corrupto, sunt corrupti. Neq; postea perfecta sanitas in hoie fuit inuēta. Est.n. perfecte sanū, qđ est in omiomeris eucrasicum, & in organicis æquale.i. qđ in membris q̄ in partes sibi similes ꝑñt diuidi, q̄ a Græcis dñr omiomera est bonæ cōplexiōnis, & in officialibus mēbris q̄ a Græcis dñr organica, nec in q̄titate nec in numero modū, uel in maius, uel in minus excedit. Nimirū cū corrupta sit natura, non tñ æqualiter & eodem modo. Quidā.n. plus, quidam minus, quidam sic, quiddā aliter. In quibusdā.n. intenditur calor & remittitur humiditas, qui dñr colerici, idest calidi & sicci, non sunt tñ sine humiditate. In quibusdā intenditur humiditas, sed remittitur calor, hi dñr flegmatici.i. frigidi & humidi, non sunt tñ penitus expertes caloris. In alijs intenditur siccitas, & remittitur calor. Hi dñr melancolici idest frigidi & sicci, habent tñ calorem, & humiditatem. Si aūt plus ad æqualitatē accedant humores, dñr sanguinei. Quemadmodū ergo sine quatuor elementis non inuenitur hoīs corpus, ita nec sine quatuor qualitatibus, sed intenduntur ac remittuntur, recipitq; nomē intensæ, & nomen contrarij remissæ. In oī complexione potest homo crescere, plus tñ in vna q̄ in alia. In quadā in longū, in quadā in latum. Colerici nanque longi sunt & graciles. Longi ex calore cuius est ascendere, ex siccitate graciles. Sanguinei pp calorem longi sunt, propter humiditatē pingues. Flegmatici pp frigiditatem sunt parui, pp humiditatem pingues. Melancolici uero frigiditate sunt parui, siccitate graciles. Istorum proprietates sæpe ex accidente variantur. Colerici nanque & Melancolici, uel ex ocio, vel ex comestione sæpe sunt pingues. Sāguinei & flegmatici ex labore, & abstinentia graciles. Itē colerici & sanguinei ex paruitate matricis & spermatis fiunt breues, flegmatici, & melancolici propter contrarium longi.

Vnde augeatur corpus animatum secundum quamlibet partem sui. Cap. LXXV.

Albertus. Si aūt de corpore quæritur aīato utrum augeaē s̄m quamlibet sui partem, uel s̄m aliqua tñmodo. Dicit expresse phylosophus, q̄ q̄libet pars augeē s̄m speciem, & non q̄libet s̄m materiā, qđ intelligendū est de augmento generali, qđ est s̄m quantitatē. Alioquin videretur esse contrariū qđ ait Auic. videlicet q̄ augmentatiua plus addit de cibo longitudini q̄ latitudini, uel spissitudini. Sed hoc est intelligendum de augmento speciali, & qđ producit corpus ad perfectā quantitatem & figuram. Qđ videlicet augmentū spāliter attenditur in extensione radicalium membrorū per additionē cibi. Verū tñ s̄m utranque augmentationē fit additio cuilibet particulæ pro portionate, ita. s. ut in maiori membro plus, & in minori minus. Calor siquidem in minima diuidit & nutrimentum & nutriēs, subintroducit.n. undique cibum in corpus nutritum, nihilq; prohibet quin pars cibi tantę sit dimensionis, quantę est pars corporis nutriti anteq̄ additur ei. Sed cibus ita cibato additur, ut nō maneat in propria forma substantiali, nec acquirat formā nouā substantialem, quæ prius non fuit, sed accipiendo formam, quæ actu est in nutrito. Ideo etiam non additur manens in ea quam habet, nec accipiendo quantitatem aliquam nouam, sed accipiēdo quantitatem eius qđ nutritur. Ideoq; non est necesse illud augmentari in duplum, uel in triplum. Itaque materia cibi aduenientis eadem accipit formam substantialem numero, q̄ est in nutrito, & eādem quantitatem & qualitatem & idem vbi. Si vero quæritur, qualiter tunc fiat augmentum. Dicendum est, q̄ p calorem extendentem radicalia membra in omnem dimensionem, & plus in longum. Ideoq; cum est extensio fortior, q̄ multitudo partium additarum inspissare possit, tunc est corpus nutritum subtile & rarum, sicut sunt corpora puerorum. Cum autem vtrunque proportionatū est utrique, tunc est corpus in medio modo se habens, sicut corpora iuuenum. Si uero stat extensio, & nihilominus ingeruntur partes materiales per cibū, tunc necesse est corpora fieri spissa & crossa propter humidi consumptionem, sicut sunt corpora senum.

De statu augmenti, & motu diminutionis. Cap. LXXVI.

Motus autē augmēti stat in corpore animato tribus rationibus. Quarū prima sumitur ex calore naturali, q̄ est in membris radicalibus, cuius posse in extendendo limitatum est. Secūda est ex parte materiæ membrorum radicalium, cui licet addatur nutrimentum, non est tñ extensibilis ultra debitā speciei quantitatem. Tertia est ex comparatione mobilis ad motorem, hoc est organi ad virtutem animæ, quæ est in ipso, hoc.n. quantitate & tali figura proportionatum est uirtuti, quę est in anima. Itaq; si obijciatur, q̄ continue cibus additur corpori, & quantū. Vñ sicut nutritiua continue ingerit substantiam, sic & augmentatiua vi ingerere quantū. Rñdemus q̄ nutritiuę finis est saluare indiuiduum, & hunc finem non consequitur, nisi continue nutriendo, sicut & continua fit deperditio. Finis augmentatiuę est perfectio s̄m magnitudinem & figuram organorū, & cum illam assequitur quiescit, eo q̄ supernacuū esset vltra mouere. Itaque nutritiua subseruit augmentatiuę ministrādo plus de nutrimento longitudini q̄ latitudini uel spissitudini, quoadusque stat augmentatiua, tunc.n. incipiunt plus inspissari & dilatari membra ex maiori influxu nutrimenti ad dimensiones illas. Porro si obijcitur iterum, q̄ oīs uirtus crescit ac fortior efficitur ad multiplicationē materiæ, sicut patet in calore, qui maior est in maiori igne, & minor in minori, & ita vī similiter in animato, q̄ quanto plus crescit, tanto maior efficiatur in ipso calor naturalis, qui est instrm augmentatiuę uirtutis. Rñdeo reuera virtus crescit in multiplicatione materiæ proprię, sed nō alienę. Proprie aūt propria materia caloris naturalis est substantia radicalium membrorum. Substantia quippe humidi nutrimentalis ingeritur ab extrinseco, & ideo non est proprie propria materia illius. vnde calor ipse tanto in illa remittitur, quanto ma-

gis

gis multiplicatur. Si autem quęritur, vtrum illo tpe quo augetur animatum continue augeatur. Dicimus ꝙ nequaquam, sed qñque additur quanto, & qñque non. Si autem obijcitur, ꝙ calor naturalis semper agit nutrimentum conuertendo, & ita vr̃ semper fieri additio in quolibet momento. Dicimus ꝙ calor non semper addit aucto, sed qñque disponit vt postea facilior fiat additio. Vnde si quæratur, cur potius in hora vna fiat augmentum quàm in alia. Respondemus huius differentię rationem esse, quòd non eodem modo dispositum est in qualibet hora id cui additur, nec etiam id quod additur, & ideo discontinuatur additio.

Quod aliter fit assimilatio in augmentatiua quam in nutritiua. Cap. LXXVII.

ASsimilatio diuersimode fit, nutritiua, & augmẽtatiua, ẜm diuersos eorum terminos. Nutritiua siquidem assimilat, vt potentia nutriens substantiam in qua saluatur esse indiuidui. Augmentatiua vero vt potentia extendens indiuiduũ ad maiorem quantitatem. Denique nutritiua non ponit augmentum per se, nec in latitudine, nec in spissitudine, sed per accidens, quia.s.id restituit qđ quantum est, non tñ in eo ꝙ quantum est restituit, sed in eo ꝙ substantia. Veruntñ ut superius habitum est, quædam partes sunt in corpore aïato vt vasa, ex quorum extensione principaliter est augmẽtum naturale, vt sunt ossa nerui ac venæ. Has extendere difficillimum est, eo ꝙ duræ sunt, & ob hoc ẽt extensę non reuertuntur. Non.n.videmus aliquem hoĩem effici minus longum q̃ fuerit per aliquam diminutionem, & sic etiam in latitudine & spissitudine substantiæ radicali. Hęc ergo augmentatio propriè virtutis est augmentatiuę, & est ẜm materiam. In hac expresse apparet qđ dicit Auic. videlicet ꝙ multo plus additur longitudini q̃ latitudini & spissitudini. Alia vero est augmentatio in partibus q̃ sunt ex humido nutrimentali, q̃ non sunt vt vas, sed potius vt in vase effluentes & influentes. Secundum has accidit frequenter incrossatio, & attenuatio. Vñ multos videmus quorum latitudo & spissitudo non correspondent longitudini ẜm proportionẽ. Et hæc augmentatio pertinet ad nutritiuam, q̃a causaẗ a nutrimento maiori uel minori. Sic ẽt videmus in paruulis, ꝙ quia calor est fortis & corpus rarum, ideo de nutrimento ipsorum transit ad mẽbra superiora, efficiũturq; maiora inferioribus ẜm corporis sui proportionem. Postea vero dum corpus inspissatur, calorq; debilior efficitur, non transit ad membra superiora de nutrimento, nisi qđ est subtile, ac penetratiuum, & leue, totumq; residuum transit ad inferiora. Ideo tunc inferiora efficiuntur maiora superioribus membris ẜm proportionem corporis sui. Auic. vbi supra. Augmentatiua vero nutrimentum alio modo distribuit q̃ nutritiua. Quod .n. nutritiua ex se habet, æqualiter distribuit. Augmentatiua vero vni subtrahit, & dat alij, hoc est. Nutritiua virtus dat.s.vnicuique mẽbro de nutrimento ẜm eius magnitudinem vel paruitatem, & vnit ei æqualiter. Augmentatio vero tollit ab vna parte corporis, & addit alij quæ indigebat, vnitq; ei vt illa pars augmentetur potius q̃ alia, ministrãte sibi in hoc nutritiua. Si aũt esset dñiũ nutritiua vtiq; adæquaret illas, aut ẽt plus largiretur parti cui subtrahit augmẽtatiua. Videmus.n. ꝙ nutritiua qñque sola est.s. aucto iã aïali & eius actio fortior, ita ꝙ corpori restituit amplius q̃ resoluatur. Ipsaq; & in latitudinem & in crossitudinem membrorum apponit augmentum manifestum, sed longitudini non apponit augmentum qđ appareat. Augmentatiua multo plus addit longitudini, quis hoc difficilius sit q̃ addere latitudini. In augmento nanque longitudinis necesse est diffundi nutrimentum in membris duris, vt in ossibus ac neruis per oẽs partes eorum in longum propagando & elongando. In augmento vero latitudinis sufficit carnes augeri & ossa nutriri. Nutritiua itaque deseruit augmẽtatiuę in eo qđ non est vincens, sed operans ad nutum illius, ut nutrimentũ distribuat, vel diffundat illuc, vbi augere debet augmentatiua, quæ non appetit nisi perficere rem.

Sequitur nunc de vi generatiua. Cap. LXXVIII.

POrro vis generatiua sicut dictum est supra, vis est accipiẽs de corpore in quo est partem ei similem in potentia, & operatur in ea per attractionem aliorum corporum quæ illi assimilantur generari & commisceri, cõuertitq; illam in similitudinem ipsius in effectu. Alber. Hæc diffinitio Auic. data est per comparationem virtutis ad genus suum, ad proprium materiã, proprium finem & actum. Genus quippe virtutis supponitur ꝑ hoc quod dr̃, vis animę.s.vegetabilis. Actus aũt eius supponitur dupliciter.s. per accipere & per operari. In generante siquidem accipit primo per contractionem ad vasa seminaria, quæ attrahunt semen a toto corpore, & ab ipsis vasis descendit in ipsum vis generatiua. Vis aũt operans est in semine non in organo aliquo, & illius operatio est eius qđ nasciẗ. Materia quoq; duplex supponitur. Principalis.s.per hoc qđ dr̃ partem illi similẽ in potentia. Hæc est.n. quæ profundatur in radicalibus membris, & hoc est humidum quod est in substantia seminis. Secũdario vero per hoc quod dr̃ per attractionem aliorum corporum quę illi assimilãtur. Illa.n. est materia seminis mẽstrui ac seminis mulieris quæ attrahitur a semine viri, & commiscetur illi, vt sufficiat ad quantitatem corporis. Alia vero pars sanguinis mẽstrui deriuatur ad mammillas ad nutrimentum, quo generatio debet præparari. Similiter etiam finis duplex est, per hoc.n. quod dr̃ generari tangitur figuratio corporis ẜm lineamenta membrorum, per hoc autem quod dicitur in similitudinem illius in effectu, tangitur finis vltimus, qui est finis intentionis, & est inductio formæ specificę in eo, quòd generatur.

De actionibus generatiuæ. Cap. LXXIX.

AVicenna vbi supra. Generatiua vero duas habet actiones. Quarum vna est creare corpus.i. substantia generantis corpus seminale descindere & figurare, & lineamentare.s. ad similitudinem generantis. Alia vero attribuere partibus eius in permutatione secunda formas earum.s. virtutes & dimensiones ac numeros, & asperitatem & lenitatem, & his adhærentia, subiecta gubernationi eius q̃ solus oĩa potest. Huic aũt seruiunt duę uires, nutritiua.s. in nutriendo, & augmẽtatiua dilatando. Et huius quidẽ actio perficitur in principio generationis. Deinde gubernatio remanet augmentatiuę & nutritiuę commodata. Cũque iam augmentatiua quasi circa perfectionem operatur, tunc iterum generatiua cum duabus ministris suis ad generandum semen quo quiescat virtus q̃ est eiusdem sui generis excitatur. Nutritiua siquidem hoc appetit, vt per eam cuiuslibet singularis substantia obseruetur. Augmentatiua, vt per eam perficiaẗ. Generatiua vero vt per eam remaneat spẽs, qm̃ appetere ꝑmanere, res est q̃ ex Deo prouenit in omne qđ est. In singulari itaque qđ non est aptum ad permanendum in se, sed in sua specie, virtus ad reparandum aliquid vice illius excitaẗ, vt per hoc ei spẽs conseruetur. Nutritiua ergo restaurat qđ de singulari, generatiua vero qđ de specie resoluiẗ. Alber. Itaque virtus generatiua, q̃ est pars aïæ, in organo est in generante, & huius actus est ille primus, qui est decisio seminis. Sed ab hac virtute refluxa est alia virtus in semine, cuius est substantiam seminis in similitudinem spẽi primi generantis conuertere. Et hic est secundus actus generatiuę, nec est virtus in generante, sed in semine. Actor. Ex prædictis ergo ordo prædictarum trium virium, & ratio distinctionis patet, & quantum ad operationes, & quantum ad fines. Et ẽt quantum ad tps patet distinctio. Nam operatio nutritiuæ incipit in principio vegetabilis, & terminaẗ in fine vitæ, & non ante. Operatio augmentatiuę incipit similiter in principio, sed terminatur perfectio circa finem determinatũ ẜm naturã. Operatio vero gñatiuę incipit in iuuẽtute iã aucto corpore, & terminaẗ circa finẽ determinatũ ẜm naturã in senectute.

Qualiter semen decidere sit proprius actus generatiuæ. Cap. LXXX.

ALbertus. Videbitur aũt fortassis alicui, ꝙ semen decidere non sit proprius actus generatiuæ. Siquidem & in fœmina est vis generatiua. In libro tñ de aïalibus habeẗ, multiplici quoque ratione probatur, ꝙ in fœmina non sit decisio seminis, quæ aliquid effectiue ad conceptum operetur. Idem ẽt vr̃ ex diffinitionibus masculi ac fœminę, colliguntur ex libro aïalium, & ex libro vegetabilium, videlicet ꝙ masculus est, qui generat in alio suæ speciei ex proprio semine. Fœmina vero quę generat, in se ex semine alterius speciei suæ. Ex hoc.n. vr̃, ꝙ fœmina generando non decidat semen ꝓprium ad hoc vt effectiue opereẗ conceptum. Nos aũt dicimus cum Auic. ꝙ ab aïa, q̃ est in toto corpore generatiua virtus emanat in organũ generationis, q̃.s. virtus influit semini virtutem generationis, q̃a generat mẽbra ẜm vnamquamque virtutem congruam illius actioni, ita ꝙ vnumquodq; mẽbrorũ fit aptũ ad recipiendum virtutẽ propriã, quæ in eo apparet. Et ẜm hoc dicimus, ꝙ virtus generatiua prima, q̃ est pars aïæ vegetabilis, est in generante. In semine aũt est uis generatiua causata ab illa q̃ nec est aïa, nec pars aïæ, licet actiones operetur aïæ. Itaque decidere semen a superfluo digestionis quartæ, est actus generatiuæ primæ, q̃ est pars aïæ, & hoc tã in aïalibus quam in plantis. Porro generatiuæ secundę, quæ est in semine, non est actus ille, qm̃ aliter semen decideretur a semine. Distinguendum est autem duplex semen. Vnum.s. materiale, aliud effectiuum, qđ tamen est pars materiæ ẜm primum subiectum, in quo saluatur. Et primum quidem.s. materiale deciditur a fœmina per attractum seminis menstrui, vel humoris alterius, qui est in loco eius. Secundum antem.s. effectiuum deciditur a viro, & hoc in omnibus animalibus, in quibus est masculus & fœmina. Nam in quibusdam piscibus non est huiusmodi distinctio, ut in anguilla. Dicendum est itaque ꝙ fœmina non solum generat in se ex alio semine, quod est effectiuum, sed etiam ex proprio semine, quod est materiale.

Qualiter

Qualiter vis generatiua sit in plantis, & in animalibus. Cap. LXXXI.

DVbitare quoque potest aliquis, vtrum vis generatiua sit in plantis, quia non vr in eis esse descisio seminis. Vñ quæret fortasse aliquis, quid sit semen descindere. Si.n. hoc est tñ separare quandam partem nutrimenti, hoc etiam facit augmentatiua in augmento. Si vero dicatur, q hoc est per aliqđ organum attrahere superfluitatem quartæ digestionis, ipsamq; materiã, ita q recipiat virtutem informatiuam seminis in simile speciei generantis, tunc non vr esse actus generatiuæ in plantis. Non.n. in eis est attractio partis nutrimenti ad organum vnum, quod influat ei virtutem formatiuam, quin potius videmus q planta in radice & in stipite & ramis profert surculos, virgas, folia, flores, ac fructus. Nos aũt dicimus q in plãtis est descisio seminis. Descisio quippe seminis in genere considerata, est separatio quædam nutrimenti a cibo qđ natum est sustentare indiuiduum, in quo separato per generationem saluatur species. Talis autẽ generatio fit in planta, qñ illud vñ fit generatio, separatur ab eo qđ est cibus ad sustentationem corporis plantę necessarius. Sic ergo descisio seminis est in plantis, licet non eijciant semen extra se in morem aialis. Verumtñ recte possumus ẽt dicere, q in planta dupliciter est generatio, vna videlicet per quã ad ipsam plantam generatiuem redit iuuentus, & in hac generatum semp pars est generantis. Alia vero est plãtę similis in specie per quã saluatur species plantę tñ, & non indiuiduum. Et hæc fit per semen a nutrimento descisum & extra plantam proiectum, sicut patet in nucleis & fructibus. Dicimus ergo q semen descidere est ipsum a nutrimento separare, eiq; virtutem generatiuã materialem, vel effectiuam influere. Qui videlicet influxus a generatiua fit, vel quæ est in organo speciali, sicut in aïalibus, vel in toto corpore generantis sicut in plantis. Nam in aïalibus quidẽ situm habet in organo generationis determinato. In plantis autem ẽm oẽm partem est vis impræ gnans, nec impraegnatio certum habet situm, sed est in toto corpore plantę. Quodq; in plãtis est generatio multiplex. i. multorum. s. surculorum & foliorũ & florum ac fructuum, contingit pp æqualitatem & similitudinem corporis plantæ in partibus suis. Ex hoc.n. accidit, q nutrimentum aptum nutrire partem vnam, aptum est ẽt nutrire partem aliam. Et ex hoc iterum contingit q nulla est dña inter humidum radicale & humidum nutrimentale in ipsis nisi per accidens. Ex hoc quoque contingit vlterius, q ex humido nutrimẽtali potest esse generatio partium in plantis, cuius signum est, q partes eius abscisæ recrescunt, qđ non accidit in aïalibus multã in organis diuersitatem habentibus, ergo ex nutrimento in quo dominatur humidum aquosum quod facile est dilatari, folia ꝓducuntur. Ex nutrimento autem in quo dominatur subtile aereum cum aqueo facile digestibili atque maturabili fructus generantur, & ita de alijs.

Quod in plantis non sit distinctio sexus. Cap. LXXXII.

CVm autem in omni natura sit aliud agens, & aliud patiẽs, alia materia, & alia forma. Fœminaq; ad masculum se habeat, vt materia ad formam, vt patiens ad agens, videbitur alicui fortasse, q in plantis quoque sicut & in aïalibus debeat esse distinctio sexus masculi ac fœminæ ẽm actum virtutis generatiuæ. Præterea cum generatiua virtus sit vegetabilis aïæ, vr q eius distinctio ẽm actum suum debeat omni naturæ vegetabilium conuenire. Nos aũt dicimus cum Arist. q in plantis non est distinctio sexus masculi & fœminæ. Hoc.n. probat in libro de vegetabilibus multis rõnibus, vna est qa masculus qñ generat, in alio generat. Fœmina vero ab alio generat. Sunt & ambo separata ab inuicem, & postea cõmiscentur: q in plantis non inuenitur. Alia est q plantæ non indigent effectiuo nisi solæ in hora pullulationis. Cum ergo & effectiuum sit per masculum indigent masculo. Dicimus ergo q in eis non est distinctio masculi ac fœminæ per sexum, sed per proprietates q̃ sunt, formam, speciem ac figuram imprimere, & hæc impressa recipere. Ideoque ambæ istę proprietates adunantur in planta vna, sicut ibi dicit Arist. Calidi.n. ac sicci quæ sunt proprietates masculi est imprimere, & quasi sigillare formam & figuram, quia calidum est penetratiuum, & siccum est terminatiuum. Cum ergo hæc vbiq; sint in planta, sequitur q & proprietates masculi erit vbiq; in ea proprietates autem fœminæ sunt frigidum & humidum. Et humidum quidem est figuræ ac speciei receptiuum. Frigidum vero per coagulationem humidi acquosi eorundem est retentiuum, & istæ proprietates vbique sunt in planta. Ideo dicit philosophus, q planta est ubique impræ gnans & impræ gnata.

Cur non sit in plantis sicut in animalibus. Cap. LXXXIII.

IN animalibus quidem est distinctio maris & fœminę per sexum, qñ aïa sẽsibilis diuersas habet virtutes & operationes, præcipue vbi perfecta est. Ideoque magnã exigit diuersitatẽ partium in corpore quo vtitur, vt organo in illis virtutibus & operationibus. Cumq; talia difficilioris sunt generationis ẽm naturam, ex hoc contingit q nutrimentum assimilatum vni parti nõ est assimilatum alteri, & qđ est assimilatum parti, non est assimilatum toti. Et ẽt vlterius qđ est potentia pars, non est potentia totum, vñ species non saluatur, nisi in eo qđ est potentia totum. Oportet talia speciale organum hr̃e, in quo sit virtus aïæ q̃ trahat cibi partem a toto corpore, faciatq; ipsum potentia totum, vel materialiter vel effectiuẽ. Et horum organorum distinctio facit distinctionem sexus in aïalibus, qđ patet ex hoc, qa cũ sint aïalia in partibus suis completa, eorum facilis est generatio. Pręcipue tñ qñ non sunt completa in sensuum numero, multa horũ generant ex putrefactione ac stellarũ virtute (vt dicit Arist.) in lib. de aïalibus. Qđ aũt non distinguitur sexus in plantis, hoc est pp æqualitatem corporis plantæ in partibus suis. Ex hoc.n. contingit, q nutrimentum assimilatum parti, est ẽt assimilatum toti, qđque est potentia pars, est potentia totum. Cum itaq; nutrimentum in planta vbique sit potentia, pars erit vbique potentia totum, & sic vbique generatio. Qđ aũt idem in planta sit humidum nutrimenti & humidum generationis, patet per experimentum, q.a.s. partes eius abscisę recrescunt, qđ utique non fieret, si humidum diuersum esset. Ideoq; cum ad humidum nutrimenti non exigatur distinctio sexus, sed tñ calor agens cũ virtute cœlesti, sequitur q ẽt ad generationem plantæ non exigitur nisi calor agens cũ virtute animæ ac cęli. Et hoc est qđ ait philosophus, q oĩum vegetabilium terra est mater, & sol pater.

Vtrum anima vegetabilis sit ex traduce. Cap. LXXXIIII.

CVm aũt circa generatiuam quęritur, qđ & ex quo generet, occurrit illa qõ. Vtrum aïa sit ex traduce, & vtrum sit in semine, & an sit per creationẽ & infusionẽ a creatore, vel per generationem, q̃ est actus naturæ. Dicimus aũt q oẽs formæ pter animam rõnalem potentia sunt in materia ipsa generabiliũ & corruptibiliũ, & educunt per actionem calidi & frigidi, sicci & humidi per commixtionem. Sola vero rõnalis aïa in fundendo creat, & creando infundit a prima cã, q̃ Deus est gloriosus atq; sublimis. Porro aïa plantæ ac bruti in semine potẽtia, non actu, & non potentia materiali tñ, sed potentia efficientis & operantis. Rõnalis aũt non sic, nec hẽt efficientẽ, nisi solum Deum. In semine quidem hoĩs est virtus formatiua membrorum humani corporis, quibus formatis aïa per creationẽ a Deo infundit, & infundendo creat. Et corpus quidẽ qđ generat, corruptũ est corruptione duplici. s. passionis & vitij. Ex qua videlicet vitij corruptione tanq̃ ex filia peccati causat in aïa originale, cum tñ pœna tñ sit in corpore. Licet aũt aïa statim dum est, orignali peccato commaculata sit, illam tñ maculationem a parentibus non trahit, tanq̃ sit ex traduce, sed potius sequit ipsa vnionem aïæ ad corpus, sicut aliquis liquor purus corruptionem contrahit ex vase in quo est. Itaq; bonitas Dei cooperat naturæ in hominis generatione. Etenim qñcunq; natura sufficienter formauit organa corporis humani, Deus creando aïam rõnalẽ infundit, qđ non est ex potestate efficiẽtis naturæ, sed ex ordine operationis Dei ad opus naturæ. Sic etiam eadem bonitas Dei semper cooperatur voluntati ad se operanti. Etenim quandocunq; aliquis quod in se est facit, Deus illi gratiam infundit.

Vtrum anima sit in semine. Cap. LXXXV.

SI ergo q̃rit utrum aïa sit in semine. Dicimus q aïa humana cum oĩbus potentijs suis non est in semine sicut in effectiuo, neque per substantiã, sed a Deo creatur, & corpori infundit. Non.n. dicimus sicut qdã dixerunt, q in hoĩe sit trina aïæ substantia, sed vna sola habens tres vires. Ióque non possumus dicere, q hæc substantia in parte causet a Deo immediate per creationẽ q̃tũ ad potentias rõnales, & in parte educat ex substantia seminis q̃tũ ad potentias sensibiles ac vegetabiles. Quin potius dicimus totã a Deo creari, & corpori simul infundi. Porro aïas brutorũ & vegetabiliũ non ita creãdo infundi, sed potius per generationẽ ex materia seminis educi. Si aũt q̃rit, vtrũ sunt in semine vel nõ. Dicimus q ibi sunt per aliquẽ modũ, & per aliquẽ non. Vt.n. hr̃ in libro de aïalibus, nõ sunt ibi actu, sed ibi sunt in potentia efficientis & materię. Et si qdẽ vltra q̃rat, qđ sit illud efficiens. Dicimus ẽm philosophũ, q illud non est aïa, sed est calidũ, materia vero est humidũ cõmixtũ ẽm cõplexionẽ seminis & naturã. Calidũ aũt id qđ agit multiplici agit virtute, sicut in li. de aïalibus hr̃ expresse, videlicet in uirtute ignis, ẽm q̃ hẽt attrahere subtilia apta aïationi. Et in uirtute cęli, ẽm q̃ põt esse principiũ formæ ac spẽi. Et in uirtute aïæ, ẽm q̃ recipit a uirtute generatiua partis uim informatiuã & ğnatiuã organorũ. Iõq; dicit philosophus, q aïa est in semine, sicut artificiatũ in artifice. Artificiatũ siqdẽ non est in artifice ẽm esse ac speciẽ suam, sed sicut in effectiuo, in quo est operis rõ, quę. s. rõ est efficientis ad opus ꝓportio. Similiter ergo & aïa sensibilis ac uegetabilis sunt in semine sicut in effectiuo, in quo est ad talẽ formã ac speciẽ ẽm naturã ꝓportio. Qualiter aũt cõtingat, q calidũ elemen

tare efficiat subiectū calidi cęli & calidi aīæ, aliâs ostensum est. Cõcedimus ergo q̄ aīa nõ est in semine neque per genus, neq; per spēs, neque per virtutem, q̄ sit pars aīæ, sed quemadmodum dictum est. s. in potentia efficiētis & materiæ. Vel sicut artificia sunt in artifice, & hoc dico quantū ad aīam bruti, vel plantæ. In his. n. semē est causa efficiens generationis. Secus est in aīa hoīs. Hęc etenim ſm partem sui principalem absoluta est a materia, nec est alicuius partis corporis actus. Ideoq; cum eius operatio non dependeat a corpore, principiū non habet a virtutibus corporalibus, sicut expresse ꝓbatur in li. de aīalibus. Vñ aīa rationalis dr̄ differentia, quæ egrediatur ab extrinseco, scilicet a creāte Deo. Hinc etiam Auicenna, attribuens inquit esse animæ nō est corpus, nec virtus corporalis, sed est sine dubio essentia existens nuda a materijs & mensuris. Itaque virtus quæ est in semine hominum, non est nisi formatiua & gñatiua organorum.

Vtrum vegetabile, vel sensibile per diuisionem corporis sit multiplicabile. Cap. LXXXVI.

Vtrum aūt vegetabile, vel sensibile per diuisionem corporis in quo est fit in plura multiplicabile. Disputat Augu pp diuisionem quorundam vermium, in quibus vr̄ eadē aīa numero manere in vtraque parte. Huius quoq; signū apparet in plantis, q̄a cum planta diuidit̄, frequenter contingit vtrāque partem conualescere ac germinare. Vñ patet q̄ in plātis est aīa vna q dem actu, sed potentia plures, sicut forma materialis, ac per diuisionem plantæ fit actu plures. Quod aūt planta diuisa conualescit, pp similitudinem partium eius cōualescit. Licet .n. radices habeant ori similes tñ figura radicis non diuersificat̄ multum a figura stipitis & ramorū. Radix. n. nutrimentū trahit per poros qui sunt & in ramo, & ideo frequenter contingit q̄ ramus in loco nutrimenti fixus incipit trahere nutrimentū sicut radix, & conualescit. Huius aūt signum est, q̄ cortex, inspissatus circa radicem plantæ, pp hoc opilat̄ in poris, impedit attractum nutrimenti. Ideo minus fructificat planta & tandē arescit. Econtra vero si scindat̄ radix in plantis antiquis, & scissurę imponat̄ lapis ne iterum coniungi possit, incipiet radix trahere nutrimētum sicut prius per apertionē pororum in medio radicis. Sicq; planta incipiet germinare atq; viuere, nisi forte superiores partes ita desiccatę sint, vt non possint attrahere nutrimentum qđ est in radice. Similiter & vr̄ in quibusdā aīalibus q̄ similia sunt in corporis partibus, vt anguillæ, serpentes, & rugosa. Hoc solum excepto, q̄ non vñr conualescere diuisa. Et hoc ideo contingit, quia nullū aīalis corpus ita simile est in suis partibus q̄n semp dissimilitudinē habeat in ore. Ideoq; per defectum oris quo cibum accipit, & defectum membri quo cibum digerit, cognoscūtur partes deficere, licet vtraque habeat animam sensibilem.

De varietate generationis secundum varietatem agentis, & materiæ. Cap. LXXXVII.

Generatur aūt cōueniens ſm proportionem agentis & materiæ. Calidum. n. & humidum mouentia in generatione diuersas accipiunt proportiones ad formas substantiales inducendas, ex diuersitate luminis descēdentis a sublimi de stellis, & ex diuersitate materiæ, quæ. s. materia q̄nq; cōmixtionem tñmodo nata est suscipere, & tunc generantur mineralia. Q̄nq; vero commixtionem & complexionem non tñ ad ęquale, sed in qua dominat̄ substantia terrestris ac dura, tunc generantur plātæ. Q̄nque aūt complexionē accidentē ad æquale, & tunc generant̄ aīalia. Sic ēt intelligit̄ qđ dicit philosophus, q̄ oīs generatio est ex conuenienti. Conueniens. n. supponit proportionē agētis & materiæ ad formam quæ inducit̄. Et huius simile ponit Auic. in actione ignis, qui cuidam materiæ non cõicat nisi calorem, alij vero calorē & lumen & alicui calorē & lumen ac speciem ſm q̄ magis & minus apta est materia suscipere impressiones q̄ sunt ab igne. Arist. in lib. de causis proprietatū elementorū. In habitatoribus aūt climatis primi qđ est propinquius lineæ æqualitatis, hoc est æquinoctiali, pp assiduā fixionē motus solis, accidit siccitas & caliditas, & moraꝉ in eis frigiditas, & humiditas. Quapp calefiunt matrices mulierum, & cõicant eis nigredo corporum, & crispitudo capillorum, aqua. n. viri quando cadit in mulierem, decoquit eam matrix caliditate sua, & commiscetur aqua illa cum sanguine matricis, donec fit frustum, deinde formatur & fit in ea spiritus uitæ iussu Dei.

Quod perfectiorem habeant generationem animata quam inanimata. Cap. LXXXVIII.

Alber. Cum aūt videamus inanimata generari non per decisionem a materia, sed q̄dam p̄ cõmixtionem elementorum vt mineralia, q̄dam vero p̄ transmutationē materiæ alterius in speciem suam, ut cum ignis transmutat in se aeris materiam, uideri pōt alicui, q̄ perfectior modus generationis sit in rebus inaīatis q̄ in animatis, tanq̄ pfectius sit speciē suā generare super aliam materiā, q̄ super materiā a seipso descisam. At uero pfectiorem hñt generationē aīata q̄ inaīata tam ex parte agentis q̄ ex parte materiæ. Ex parte quidem agentis, quia in illis agit qualitas actiua tñ ut calidum, frigidum. In istis aūr hoc non sufficit, sed calori oportet adesse uirtutem aīæ, ac uirtutē cœli. Ex parte uero materiæ q̄m in illis gñatio pparat materiā. In istis aūt oportet esse materiam ante pparatam. Quod aūt illa non generant de substātia sua, huius cā est, q̄a sunt homogenea. In homogeneis aūt nihil est in potētia sic ad formam, sed totū est in actu. At uero in animatis sunt quędam partes potentia, & quædam actu. Nutrimentum ei assimilatum est pars potētia & non actu. Cum itaque generatio fiat ex ente potentia in actu, in his q̄ sunt aīata debet fieri generatio ex talibus partibus. In illis aūt quæ non sunt aīata fieri non potest, quia oēs partes eorum sūt actu, & ex ente in actu non fit generatio sicut dictū est. Ióq; oportet ut generent speciē suam super materiā alienā extra se.

LIBER XXV.

De prima diuisione virium animæ per cognitiuas, & affectiuas siue apprehensiuas & motiuas. Cap. I.

Vgo in lib. de anima & spiritu. Cum aūt homo constet ex duabus substantijs. s. aīa cum ratione sua, & carne cum sensibus suis. Ipsos quidem sensus caro non mouet absque societate aīæ, sed aīa rōnale suum tenet sine carne. Est quippe in ea uis rationalis, concupiscibilis irascibilis. Per uim rationalem habilis est illuminari ad aliquid cognoscendum infra se, & supra se, & in se, & iuxta se. Cognoscit siquidem Deum supra se, & se in se. Angelum iuxta se, & quicquid cœli ambitu continetur infra se. Per concupiscibilitatem, & irascibilitatem habilis est affici ad aliquid appetendum uel fugiendum, amandum uel odiendum. Ideo de rōnabilitate aīæ oīs sensus oritur, & de alijs omnis affectus. Affectus uero quadripartitus esse dignoscitur, dum de eo quod amamus iā gaudemus uel gaudendum speramus, & de eo qđ odimus iam dolemus uel dolendum metuimus. Et ob hoc de concupiscibilitate gaudium & spes, de irāscibilitate dolor & metus oriuntur. Qui q̄dem quatuor affectus animi oīum sunt uitiorum atque uirtutum quasi quædam principia & cōis materia. Affectus siquidē omni operi nomen imponit. Et q̄m uirtus est habitus mētis bñ dispositæ, componendi & instituendi atque ordinandi sunt animi affectus ad id qđ debent, & q̄uo debent, ut in uirtutes proficere possint. Alioquin in uitia facile deficient. Sensus uero unus est in anima, & est quod ipsa. Cunq; corpus non sit, corporeus dr̄. Et cum intus nō sit nisi unus, tñ pp uaria exercitia uariatus uariē nuncupatur. Dr̄ nanque sensus imaginatio & ratio intellectus intelligentia. Et hæc oīa in anima nihil aliud sunt q̄ ipsa. Aliæ quidem & aliæ sunt inter se proprietates pp uaria exercitia, sed una essentia. s. rationalis, & una aīa. Et sicut mūdus iste uisibilis quintupartita quadā distinctione est ordinatus, sic aīæ in mundo sui corporis peregrinanti quinque progressus sunt ad sapientiam. Actor. Ecce prædicta trimembris diuisio reducitur ad duo membra, dum. s. uires aīæ diuiduntur in sensum & affectum. i. in uires cognitiuas & affectiuas, siue in apprehensiuas & motiuas. Et iterum membrum utrunque subdiuiditur, affectiuum scilicet in quatuor, & cognitiuum in quinque.

De viribus cognitiuis, vel apprehensiuis. Cap. II.

Hugo ubi supra. Animæ nanq; (ut supra dictum est) in mūdo corporis sui peregrināti quinque progressus sunt ad sapientiam. Cum. n. ab inferioribus ad superiora ascendere uolumus, primus occurrit nobis sensus, deinde imaginatio, postea ratio, postea intellectus, & postea intelligentia, & in summa est sapientia. Summa nanque sapientia ipse Deus est. Sapientia hominis est pietas, idest cultus Dei. Sensus ea uis animæ est, quæ rerum corporearū corporeas formas percipit. Imaginatio est uis animæ, q̄ rerum corporearū corporeas percipit formas, sed absentes. Sensus nanque formas in materia percipit. Imaginatio extra materiam. Et ea usque est exterius formata sensus dr̄. Eadem usque ad intimum transducta imaginatio uocatur. Imaginatio nanque de sensu oritur, & ſm ipsius diuersitatem eius uariatio est. Multa uidet aīa carnalibus oculis. Multa ēt ficta fictione imaginatione concipit, & ubique quasi distēditur, mouetur, erigitur, & fluctuare uī, non a se egrediens, sed in semetipsa tanq̄ in magno percurrens spacio peruagatur, non exit ab illa, sed tractatibus suis illa sibi repręsentat. Habet siquidē in se quasi quādam latitudinem longitudinem & altitudinem. Nam per charitatem Deum & omnes fideles sibi complectitur. Per meditationem uniuersa quæ a principio mundi usque ad finem Deus pp salutem nostram operatus est meditatur. Per contemplationem ꝗ quæ

quæ sursum sunt cęlestia contemplatur. Ratio ea uis animę est, quę rerum corporearum naturas formas, differentias, propria & accidentia percipit, & omnia quidem incorporea, sed non extra corpora nisi ratione substantia. Abstrahit.n.a corporibus q̃ fundantur in corporibus non actione, sed consideratione. Natura nempe ipsius corporis, sm quam omne corpus est, nullum vtiq; corpus est. Intellectus ea vis animę est, quæ inuisibilia percipit, sicut angelos, dæmones, animas, & omnem spiritum creatum. Intelligibilia ea uis animæ est, quæ immediate supponitur Deo. Cernit siquidem summum verum & veræ incommutabilem. Iohannes de Rupella. Nota q tres vltimæ differentiæ. s. ratio intellectus & intelligentia comprehenduntur sub virtute intellectiua siue rationabili. Cuius virtutis nota triplicem actum, inuestigare, discernere & retinere: sm inuestigationem est ingenium, secundum rationem discretio, sm memoriam retentio. Ingenium igitur inquirit ignota, Ratio discernit inuenta, Memoria recondit iudicata.

De mutua illorum connexione. Cap. III.

HVgo ubi supra. Sic ergo anima sensu percipit corpora, imaginatione corporis similitudines, Ratione corporum naturas, Intellectu spiritum creatum, & quicquid sensus percipit imaginatio repræsentat, cognitio format, ingenium inuestigat, ratio iudicat, memoria seruat. Intelligentia comprehendit, & ad meditationem siue contemplationem adducit. Ingenium ea uis animæ est siue intentio qua se extendit aīa & exercet ad incognitorum cognitionem, sic fit a scē sus ab inferioribus ad superiora, & ima a summis dependent. Intellectus nanque quædā imago & similitudo est intelligentiæ. Ratio intellectus, rationis fantasticum spiritus. Cui etiam supremum corporis. s. ignis quadam similitudine iungitur, vt igni aer, aeri aqua, aquæ terra. Sēsus iuuaf exterius, quia oculus carnis ex natura q̃uis habeat facultatem videndi, nunq̃ tñ per se consequitur visionem nec auditum auris, nisi beneficio exterioris lucis & soni. Imaginatio iuuatur exterius, quia ex sensibus concipitur. Ratio iuuatur interius, quia spiritus rationalis ex dono creationis habilis ad cognoscendum verum & diligendum bonum, nisi radio interioris lucis fuerit perfusus, & calore succensus, nunquam consequitur sapientiæ cognitionem, seu charitatis affectum. Intellectus & intelligentia iuuatur superius, quia Deus & ignis & lux est. Lux ergo splendorem emittens, sed non amittens inflammat affectū ad amorem virtutis, & sicut solem non uidet oculus nisi in lumine solis, sic uerum ac diuinum lumen non poterit uidere intelligentia nisi in lumine ipsius. Domine inquit propheta, in lumine tuo videbimus lumen.

De differentia earum secundum Hugonem. Cap. IIII.

HVgo. Anima innumerabiles differentias saporum odorum sonorum formarum dijudicat, atque in his oībus ea quæ sm naturam sui corporis sunt appetit, fugitq; cōtraria, remouetq; se ab his sensibus certo interuallo temporum, & eorum motus quasi per quasdam ferias reparans rerum imagines quas per eos hausit secum cateruatim & multipliciter uersat. Cum aūt vult intelligere, vel diuina, uel Deum, uel seipsam, suasq; considerare virtutes, abstrahit se ab oībus sensibus corporis, & spiritu ac ratione se conspicit, & contemplatione ad Deū ascendit. Deus vero reuelatione a diuina inspiratione ad eā descendit. Meditatio siquidem est occultæ veritatis studiosa inuestigatio. Contemplatio est perspicuæ ueritatis iucunda admiratio. Illam itaque diuina illuminat reuelatio, vt veritatem cognoscat. Illam diuina inspiratio inflammat ut eam diligat. In sensu quidem instrm est sensualitatis, & origo imaginationis. Sensus itaque parit imaginationem. Imaginatio cognitionem. Cogitatio meditationem. Meditatio acuit ingenium. Ingenium rationem. Ratio conducit intellectum. Intellectus intelligentiam. Intelligentia contemplationem. Contemplatio ipsam veritatē admiratur, & per charitatem in ea delectatur. Sensus est passio animę in corpore ex qualitatibus extra iacentibus. Imaginatio est uis animę quę figuram corporearum rerum absente corpore sine exteriore sensu dignoscit. Cogitatio est circa quælibet animi occupatio. Meditatio est frequens cogitatio modum & causam & rationem vniuscuiusque rei inuestigans. Ingenium est uis q̃dam naturaliter animę insita per se dignoscere valens. Ratio est quędam vis animæ quæ omnia discernit & iudicat, sed maxime cum inhiat spiritualibus & imaginem Dei in se conseruat. Intellectus est rerum uere existentium perceptio. Intelligentia est de solis rerum principijs, idest de Deo, ideis, yle, & de corporeis substantijs pura certaque cognitio.

Item de eodem secundum Aristotelem. Cap. V.

ARisto. 10 li. de aīa. Apud Platonem nihil cognoscii nisi per suum simile. Terrā namq; terra cognoscimus, aquā aqua, & ignem similiter p ignē. Dicunt ēt, q aīa cognoscit oīa, & q non cognoscunt res nisi per sua principia. Iudicant aūt. i. considerant res aliæ quidem intellectu, aliæ scientis, aliæ uero opinione, seu æstimatione, aliæ quoque sensu. Idem in li. 2. Qđ aūt idem nō sit sentire & intelligere manifestum est. Sensus. n. inest oībus aīalibus. Intellectus aūt paucis nulliq; cui non sit rō. Amplius intelligere contingit recte & non recte. Sensus aūt propriorum semper uerus est. Porro imaginatio aliud est a sensu & intellectu, sed hæc non fit sine sensu siue hac aūt non fit opinio. Et differt ab opinione, quia passio hęc. i. imaginatio in nobis est, cū uolumus præ oculis ponere res, sicut dispositæ sunt in recordatiuis siue in conseruatione & fingere formas. Opinari vero non in nobis est cum uolumus, quia necesse est uerum aut falsum dicere, idest asserere. Præterea q fantasia non sit sensus, manifestū est in his. Sensus. n. aut potentia aut actus est, ut uisus & uisio. Sed q̃nque imaginat̄ qđ neutrū est, ut in somnis. Item sensus sēper est pñs. i. semp fit cum pñtia sensibilis. Imaginatio uero nō. Præterea sensus quidē ueri sunt. Fantasiæ vero falsæ. Itē imaginatio fit clausis oculis, sensus aūt nō. At uero neque fantasia est sciētia aut intellectus. Est. n. fantasia falsa. Restat ergo uidere an opinio sit. Opinio namq; fit & uera & falsa, sicut fantasia. Sed opinioni quidem inhæret fides, uel sm aliam translationem æstimationem sequit̄ fides, quia non contingit opinantē non credere qđ æstimat. Bestiarum uero nulli fides inhæret, multis tñ earum inest fantasia. Amplius opinionem sequit̄ fides. Fidē uero suasio, suasionem aūt ratio. Sed bestiarū quibusdā uī inesse fantasia. Ratio uero non. Deniq; fantasia motus quidam esse uī, & non fit sine sensu, sed in his qui sentiunt & quorum est sensus. Fantasia ergo est motus a sensu sm actum factus. Vel sm aliam translationem, imaginatio est motus a sensu qui est in actu. Porro sensus quidem propriorum sensibilium uerus est, aut paruissimum habens falsum. Circa sensibilia uero communia est maxime decipi secundum sensum.

De modis apprehendendi. Cap. VI.

EX libro fontis uitæ. Anima sensibilis apprehendit formas sēsibiles sine comprehēsione materiarum illius subiectarum: & hoc non fit, nisi quia materia est extra essentiam aīæ. Formæ sunt in essentia aīæ. Porro omne qđ apprehendit res per se, inter ipsum & id qđ apprehendit non est medium. Substantia uero simplex est hmōi, & forma omnis rei est ipsamet. Apprehendit ergo omnes formas per formam sui. Impressio uero non fit nisi per applicationem imprimentis ad impressum. Sensus autē & intellectus non applicantur nisi formæ sensibili & intelligibili. Intelligentia ergo & anima non apprehendunt res nisi per formas suas, & forte non coniunguntur nisi cum formis pp similitudinem & conuenientiam earum in genere. Itaq; sicut ille uirtus est receptibilis formarum sensibilium, sic & aīa uirtus est receptibilis formarum intelligibilium. Tu uero si res sensibiles ponas intelligibilium exēplum apud te, facilis erit imaginatio rerum intelligibilium. Oīs aūt forma unit id quod per eam imaginatur. Denique postq̃ intelligentia non habet propriam formam in se, & est apprehēdens omniū formarū semp, necesse est ut formæ rerum oīum sint sibi formæ. Oēs formæ aūt sustinentur in q̃litate, & quantitas in substantia. Et sicut figura finis est formę quantitatis ac terminus circundans eam, ita scientia finis est formæ intelligentiæ, & terminus circundans eam.

Quod diuersa vires apprehensiuę formas abstrahant a materia diuersimode Cap. VII.

AVicenna ubi supra. Vt aūt q oē apprehendere nihil fit, nisi apprehendere formam apprehensibilem abstractam a materia aliqua abstractione. Species aūt abstractionis diuersæ sunt, & gradus earum differentes. Formæ namque materiali pp materiam accidunt dispositiones & alia, q̃ non habet ex sui essentia, uel sm qđ est formā. Vñ abstractio illius a materia aliqñ fit non sine illis appēdicijs adhærentibus prope materiā. Aliqñ vero est perfecta abstractio illius a materia, & ab alijs appēdicijs. Itaque sensus cum apprehendit formā, abstrahit q dem illā abstractione uera. Sed necessarium est ei adesse materiā, ut hæc forma apprehendat̄ ab illa. Imaginatio uel imaginatiua discernit formā a materia maiori discretione, capit. n. eam sine materia, ita q ad hoc, vt hæc subsistat in illa, non est necesse materiā existere, qm̄ abstrahit eam p fecta collatione q̃ habet cū materia. Non tñ diuidit eā ab accidentibus materialibus. Itaq; sensus non denudat formam a materia perfecte, nec ab accidentibus materiæ. Sed imaginatio denudat q dē illā a materia, nondū aūt ab accidentibus materiæ. Formæ namq; sunt in imaginatione sm q sunt sensibiles, & sm quantitatē aliqñ & sitū. Non pōt aūt imaginatio formam apprehēdere in tali dispositione in qua possibile est oia illius speciei indiuidua conuenire. Homo. n. imaginatus est sicut vnus ex hominibus. Aestimatio uero trāscendit aliquantulum hunc ordinem huius abstractionis, qm̄ apprehendit intentiones quæ non sunt in materijs, q̃uis accidat eis esse materia, ut bonitas, malitia, & his similia, non sunt res mate-

materiales in se, alioquin non intelligerentur sine corpore. Accidit tñ eis esse in rebus materialibus. Hęc autem & similia tñ apprehendit æstimatio. Hæc abstractio vicinior est simplicitati q̃ duæ primæ. Non tñ expoliat formam hanc ab accidentibus materiæ, quia particulariter apprehendit eam, & ẜm vnamquãque materiam, & ẜm comparationem eius ad illam, ligatamq; cum forma sensibili, ac stipatam accidentibus materiæ. Virtus autem intellectiua capit formas q̃ non sunt materiales vllo modo, nec rerum materialium, sed ab omni colligatione cum materia denudatæ. Apprehendit ergo eas apprehensione nuda a materia omni modo. Et in eo quidem quod est ex seipso nudum a materia res manifesta est, vt.s.cum apprehendit oĩno intellectu alia. Id aũt cuius esse materiale est, vel qđ habet esse in materia, abstrahit a materia & ab oĩbus appendicijs materiæ quæ cum ipso sunt, & apprehendit illud apprehensione nuda. v.g hominem ẜm q̃ de pluribus prædicatur sequestratum ab oĩ quali & quanto & ubi & situ materialibus, nisi enim denudaretur ab his non esset aptum de omnibus prædicari.

De vi apprehensiua sensibili. Cap. VIII.

HVgo vbi supra. Anima sensibilis aĩalia bruta vegetat atque sensificat. In quibus ẽt quædam habent sensum & non imaginationem, quædam aũt vtrunque. Cumq; plus sit sensificari q̃ uegetari tñ profecto constat hanc vim esse subtiliorem q̃ vegetabilem, quæ magis ẽt incorporeæ naturæ appropinquat, cum imaginationem format, q̃ cum sensum pręstat. Iohannes de Rupella. Et vis quidem sensibilis diuidiẽ primo p̃ cognitiuam & motiuam. Cognitiua vero siue apprehensiua sensibilis duplex est, quędam.n.apprehensio est modo materiali, quędam aũt modo animali. Prima est apprehensio fantasiæ. Dr̃.n. operans per modum naturæ, quæ semper vno modo est, & quæ non regitur nec persuadetur rõne, sicut in somnis patet, vbi eius operatio maxime apparet. Nam operaẽ quidem semper, sed aĩa intentata circa sensibilia singula non attendit continuam operationem ipsius fantasiæ. Relinquitur ergo, q̃ eius apprehensio est in modum naturæ, & inquantum hmõi consideratur ut natura quædam, & dr̃ fantasia, nec est obediens rationi. Inquantum vero consideratur, vt sensus, sic dr̃ sensus cõis, & subijcitur rationi. Cognitiua vero siue apprehensiua modo animali, hoc est, in obedientia rationis subdiuiditur. Nam quędam est apprehensiua exterior, quædam interior.

De sensibili apprehensiua exterius. Cap. IX.

HAli in libro regalis dispositionis. Virtus quidem exterius sentiẽs, est illa, quæ singula mẽbra sẽtiẽtia in rem sensam immutat, & hęc in quinque sensus diuiditur. Visus cæteris subtilior est. Vnde & remotiora q̃ cęteri cõprehẽdit, & eius natura est ignea. Ignis quidem species sunt tres, flamma.s.& rubor, & lumen. Natura vero visus est natura luminis eiusque res sensa lux est diuturna. Post visum in subtilitate est auditus, cuius natura est aerea, eiusq; sensa res est aer, & quæ fiunt in aere percussiones. Post hunc est odoratus, huius sensa vapores sunt, quorum natura ex aquę & terrę naturis est contemperata. Subtilitatem eius sequitur gustus, cuius natura quæ & aquæ est, sensa uero sapores quæ ex humida re generantur. Oĩbus autem spissior est tactus, qui & terræ comparaẽ, eiusque sensum est terra, & ipsius accidentia durum & molle, calor & frigus. Aristo. in lib. de sensu & sensato. Sensus inest animę per corpus, & animali ẜm q̃ animal est, vnumquenque sensum hr̃e necesse est proprieque tactum & gustum. Cæteri uero p̃p̃ exteriora proficientibus eorum insunt. Oẽ aũt sensibile uelut in colore albũ & nigrum, in sapore dulce & amarum, & in oĩbus alijs sunt ultima contraria. Oĩaque simplicia magis sunt sensibilia q̃ commixta, sicut uinum intemperatum q̃ temperatum. Idem in lib. de aĩa a. Sentire quidem duplex est, potentia.s.& actu. Potentia nanq; videns videre dicimus, ẽt si forte sit dormiẽs. Sensus aũt in actu singularium est, scientia uero uniuersalium. Et hæc vniuersalia quodammodo sunt in ipsa aĩa. Vnde intelligere quidem est in aĩa qñ vult, sentire uero non semper, sed necesse est esse sensibile.s.extra agens. Ipsorum nanque sensuum non est sensus: non.n. sentiunt se. Sicut ergo combustibile non comburit seipsum sine combustiuo, ita sensitiuum non sentit sine alijs quæ sunt extra, idest medijs & organis, in quibus s. dominantur quatuor elemẽta, quorum est sensus per se. Actiua ergo operationis sensibilis extra sunt, ut uisibile audibile &c. idest principia actiua, in sensu extra. Nec manet species sensibilis in sensu, nisi quandiu sensibile extra eius mouet sensum, sed species ulterius ad fantasiã fertur. Sẽsus ergo in ipso moueri & pati accidit, idest sentire fit per aliquam passionem & actum a sensibilibus, a quibus scilicet alteratur sensus aliquo modo. Est.n. de uirtutibus passiuis & nõ actiuis. Omnia vero patiuntur & mouentur ab actiuo. Et pati quidem est qñque a simili, qñque a dissimili. Passum autem assimulatur, idest agenti simile efficitur. Itaque sentire pati quidẽ est. Omnia uero sentimus per medium. Vnde cum sensibilia fuerint posita supra sentiens, omnino non sentiet. Omne autem habens sensum, habet fantasiam & appetitum siue imaginationem & desiderium, & ętiam tristitiam & lætitiam, siue triste & dulce. Appetitus enim dulcis est.

De instrumento, vel medio sentiendi. Cap. X.

EX uerbis Aug. super Gen. Cum aũt corpus hoĩs compositũ sit ex quatuor elementis, quorum q̃dam subtiliora sunt, q̃dam crassiora. Vnumquodque eorũ quanto subtilius tanto naturæ spirituali uicinius.i. animæ. Vñ anima cui inest vis sentiendi atque mouendi per subtilius corpus agitat vigorem sentiendi.s.per ignem. Inchoat itaque motum in oĩbus sensibus a subtilitate ignis, sed in oĩbus ad idem peruenit. In uisu.n. peruenit repressio calore vsque ad eius lucem. In auditu.n. calor ignis penetrat usque ad liquidiorem aerem, In olfactu transit aerem purũ, & peruenit vsque ad humidã exhalationem, vñ hæc crassior aura existit. In gustu transit hanc, & peruenit usque ad humorem corpulentiorem: quæ.n. sapiunt ipsius oris humori commiscentur, ut sapiant ẽt si arida uideanẽ qñ accipiuntur. In tactu aũt penetrato atque traiecto corpulentiori humore, peruenit usque ad terrenam grauitatem. Vñ quidam subtilissima cõsideratione referunt hos quinque sensus p̃ ordinem ad quatuor elementa, ex quibus conuenit mundus, & ex quibus corpus hoĩs commixtum est, qui dr̃ microcosmus.i. minor mundus. Dicunt .n. oculus pertinere ad ignem. Aures ad aerem. Olfactũ & gustum ad aquam. i. ad naturam humidam Olfactum quidẽ ad humidas exhalationes, quibus hæc aura crassaẽ. Gustũ uero ad humores corpulentiores. Tactum vero ad terrenum elementũ. Vnde & hic sensus uiget per totum corpus, qđ maxime ex terra subsistit. Ignis tñ in oĩbus sensibus omnia cætera elementa penetrat, ut motum in eis faciat. Ideo ẽt priuatione caloris sensus obtunduntur, cum corpus.s.nimis frigescit, q̃a motus pigrescit qui ex calore inest corpori, dum ignis aera, & aer humida, & humor terrena afficit.s. subtilioribus crassiora penetrantibus.

Qualiter omnes sensus & voluntarij motus a cerebro diriguntur. Cap. XI.

OMnes aũt sensus & motus volũtarij diriguntur a cerebro. Nam in anteriori parte cerebri est quędã qualitas ignis luculenta, quę quasi eliquari & subuolare ostenditur in excelsũ cerebri locum tanq̃ in cœlum corporis nostri. Vñ & radij oculorum emicant, & de cuius medio quasi centro quodam non solũ ad oculos sed etiam ad sensus cęteros tenues fistulæ deducunẽ .s. ad aures & nares, & ad palatum p̃p̃ audiendum & olfaciendum & gustandum. Tactus etiam qui per totum corpus uiget, ab eodem cerebro dirigitur per medullam ceruicis, & per illam quæ continetur in ossibus, quibus spina dorsi conseritur, vt inde tenuissimi quidam riuuli per cuncta membra se diffundant, qui tangendi sensum vbique faciant, & his quinque sensibus quasi quibusdam nuncijs accipit anima quicquid de rebus corporalibus ad eius notitiam peruenit. Et qm̃ anterior pars cerebri vñ omnes sensus distribuuntur ad frontem collocata est, & in facie sunt ipsa organa sentiendi excepto tactu, qui per totum corpus diffunditur, qui tñ ipse ab eadem cerebri anteriori parte ostenditur hr̃e uiam suam, ut dictum est.s. quę retrorsum per ceruicem atque verticem ad medullam spinę dorsi deducitur, vñ & ipsa facies habet sensum tangendi sicut & totum corpus, exceptis illis quatuor qui in sola facie pręlocati sunt. Ideo in Genesi de infusione aĩę in corpore Adę, quę illud totum uiuificaret & sensificaret specialiter facies exprimitur & dr̃. Inspirauit in faciem eius spiraculum uitę. Anterior.n. pars.i. facies merito posteriori pręponitur, quia & ista ducit, illa sequitur, & ab ista sensus ab illa motus dirigitur. Ideo recte eam pręcedit, sicut consilium pręcedit actionem. Sed quia motus corporalis qui sequiẽ sensus, sine interuallis temporum nullus est. Agere aũt interualla temporum motu spontaneo non ualemus, nisi per adiutoriũ memorię. Ideoq; in cerebro tres quasi uentriculi esse demonstrantur. Vnus anterior ad faciem, a quo est sensus oĩs, ut dictũ est. Alius posterior ad ceruicem, a quo est motus oĩs. Tertius inter utrunque in quo uiget memoria, q̃ę nunciat corporis motus pręcedentes in qualibet operatione, vel ambulatione, vt homo mediante sensu continuet sequentes motus cum pręcedentibus. Cum.n. sensum sequitur motus, non põt homo conijcere quid faciendum est, si fuerit oblitus qđ fecit, & ita auertit uel sistit imperandi nutum a ministerio motus, uel operationis, ut qñq: nesciat q̃d fecit uel quo vadit, q̃a aĩę intentio auersa a memoria in aliquam cogitationem uehementer applicata est.

Qualiter sensus sit sensibilium susceptiuus. Cap. XII.

ARistoteles ubi supra. Sensus est susceptiuus sensibiliũ specierum sine materia sicut cera annuli sine ferro & auro signum recipit. Nihil aũt sine calore sensitiuum est, quia uidelicet nullus sensus potest actionem suam facere cum infrigidatur.

datur. Sensibilia quoque intensa corrumpunt instra sensuum. Porro si deficiat nobis aliquis sensus, necesse est organum nobis deficere. Est aūt vnus & idem actus sensibilis & sensitiui.i.sentientis, sed ipsorum esse non idē. Gulhelmus de Conchis. Arist. quoq; in metaphisica sensum ita diffinit. Sensus est animati corporis applicatione non leuis exteriorum mutatio, sed quo in oī sensu fit exteriorum applicatio, & quo aīatum corpus inde mutetur, tractando de vnoquoque dr̄. Omnium vero sensuum quędā aerea substantia est instr̄m quam oportet in naturam rei sensę mutari prius q̄ fit sensus. Alber. Sensus itaque dr̄ potentia passiua, non quia recipiat formam quæ transmutat substantiā suam in substantiam eius s̄m esse, sed potius transmutat in speciē sensibilem s̄m intentionem. Et hæc potentia tres habet gradus, sicut etiam potentia sciendi. Dr̄.n.scientia sciendi sicut in puero quæ est de numero scientium s̄m possibilitatem naturæ tm̄. Et hæc potentia dr̄ remota & materialis & imperfecta & indisposita. Dr̄ etiam sciendi potentia in discente nondum habitū habente, q̄ tm̄ iam cognoscit in parte, & hæc est potentia disposita & propinqua. Tertius est gradus potentiæ, q̄ cōpleta est per habitum perfecte. Et hæc dr̄ potentia per actum completa. Similiter etiam in sensu. Cum.n.animæ potentia coniungitur organo, tunc est potētia ad sensum in primo gradu. Cum aūt dispositio fit per spiritum animalem & calorem naturalem & organi armoniam, tunc est potentia sensus in secundo gradu. Cum vero speciem habet sensibilem, tunc est in tertio gradu, scilicet potentia per actum completa.

Qualiter sensus dicatur esse sensibilis & non sensibilis. Cap. XIII.

Sicut aūt de visu dicit Arist. in 2.lib.de anima, q̄ visus est visibilis & inuisibilis. Et q̄ tribus modis est inuisibile, sed nullo modo visibile. Et uix uisibile pp paruitatem. Et corruptiuū visus pp excellentiam. ita dicimus & de alijs sensibus. Notādū ergo q̄ cum dr̄ visus est inuisibilis, hæc propositio in adiuncta visibili per compositionem priuare pōt obiectum visus respectu visus, vel respectu armoniæ ipsius. Si respectu visus tunc inuisibile dr̄ non habens colorem, tm̄ aptum natum hr̄e, sicut aer vel aqua. Si uero respectu armoniæ, pōt hoc fieri s̄m duplicem modum.s. s̄m diminutionem, tunc inuisibile dr̄ qd̄ paruam habet inuisibilitatis diām. Vel s̄m excessum, tunc inuisibile dr̄, qd̄ nimis est lucidum. Similiter etiā de auditu dicimus.s. q̄ auditus est audibilis, & non audibilis. Et nō audibile dr̄ duobus modis. Primus est s̄m q̄ priuat actum audibilem potentiam relinquendo. Et s̄m hoc dr̄ non audibile ad sonū siue vacuum sono. Alius est s̄m q̄ priuat armoniam obiecti ad auditum. Et hoc iterum s̄m duplicem modum, videlicet excessum, & hoc est excellens corrumpens sensum. Et s̄m diminutionem, qn̄.s.minus immutat auditum, q̄ immutabilis ad audiendi actum. Similiter etiā gustus est gustabilis & nō gustabilis. Et non gustabile dr̄ tribus modis, vno modo.s.per priuationem habitus, sic non gustabile est insipidum. Alio modo per priuationem armoniæ ad sensum, sicut excellens est non gustabile, quia corrumpit gustum. Tertio per priuationem harmoniæ ad immutationē gustus s̄m immutantis debilitatem, sic non gustabile dr̄ qd̄ paruum habet saporem. Denique similiter & tactus est tangibilis & non tangibilis. Et non tangibile tribus modis dr̄, videlicet aptum natum tangi, & non actu. Vel corrumpens tactum propter excellentiam, sicut calidum ignis, Vel paruum habens tactum, sicut aer.

De sensibili per se & per accidens. Cap. XIIII.

Distinguitur autem sensibile tripliciter ab Aristo. horū inquit duo quidam dicimus sentire per se, vnum autem per accidens, deinde vero quæ sentiuntur per se, aliud quidē proprium est vniuscuiusque, Aliud vero oīum cōe. Dico autem proprium qd̄ non contingit altero sensu sentire, & circa qd̄ non contingit errare, vt est coloris visus, & soni auditus. Communia uero sunt quinque.s. motus, quies, numerus, & magnitudo. Porro s̄m accidēs sensibile dr̄, vt si album qd̄ diarrij filius. Hoc.n. s̄m accidens sentitur, qm̄ diarrij filium esse accidit album qd̄ per se sentitur. Sed nota q̄ sensibile per se duobus modis dr̄.s. quod est oppositum ei quod est per accidens. Et s̄m q̄ ei quod est per aliud. Et cum dicit Aristo. q̄ sensibile per se est propriū & commune, accipit per se s̄m q̄ opponitur per accidens, & ideo sic ordinanda est diuisio. Sensibile quoddam est per se, & quoddam per accidens. Sensibile quoque per se, quoddam est per se commune, quoddam proprium. Nihilominus tm̄ per accidens dr̄ duobus modis, dr̄ enim per accidens oppositum substantiali, & oppositum immediate conuenienti. Nam sortem dicimus esse album per accidens, eo q̄ substantialiter non est albus. Dicimus etiam sortem esse animal rationalē per accidens & mortale. Non quia non sit hoc substantialiter, sed quia hoc immediate non conuenit ei,.s. inquantum sortes est, sed inquantum homo est. Secundum hunc enim modum dicit philosophus q̄ isocheli accidit habere tres angulos duobus rectis ęquos. Per se vero inest triangulo. Notandum est ergo, q̄ ad hoc q̄ aliquid sit sensibile per se & proprium tria exiguntur, scilicet q̄ non sentiatur alio sensu per se. & q̄ circa ipsum non contingat errare illū sensum cuius est sensibile, & q̄ substantia sensus illius organi apta nata sit pati ab illo, & non ab alio, sicut uisus coloris est, quem non contingit sentire per se auditu, uel olfactu, uel aliquo alio sensu. Et circa colorem non errat visus. Licet enim circa cōpositionem coloris cum subiecto uel diuisionem ipsius ab ipso contingat error, tamen circa colorem nunquam est error. Visus enim semper rubeum dicit esse rubeum, componere autem rubeum cum hoc subiecto qd̄ est cuprum, uel cum hoc subiecto qd̄ est aurum, non est visus, sed sensus cōis, ut infra hr̄. Et circa illam compositionem & diuisionem frequenter contingit mentiri, multi.n. crediderunt cuprum esse aurum, & multi mel fel putauerunt, eo q̄ citrinum est utrunq;. Similiter organum uisus non immutatur nisi a colore, & nō a sono uel odore, & sic est de alijs sensibus & sensibilibus. Quæ aūt exiguntur ad sensibile cōe, infra dicentur. Sensibile uero per accidens dr̄ hic per oppositum ad substantiale. Substantiale.n.sensibile est qd̄ ex sui forma facit sensum. Vn̄ per accidens est illud qd̄ non facit sensum ex sui forma, sed potius coniungitur in eodem subiecto cū illo qd̄ per se facit sensum: sicut album per se obiectum est uisus, id aūt qd̄ cum albo est in eodem subiecto per accidens sentitur a uisu. Sicut dicit philosophus, q̄ uisus per accidens sentit dulce, quia album est dulce, & uisu per accidens sentimus filiū diarrij uel deonis, quia album est filius deonis uel diarrij, & sic de alijs. Cū autem dicit philosophus, q̄ sensata cōia sentimus per accidens proprijs sensibus, non accipit per accidens s̄m q̄ substantiali opponitur, sed prout opponitur immediato. Figurā .n.non sentimus sensu proprio gratia sui & immediate, sed gratia proprij sensibilis inuenti in figura & magnitudine.

Qualiter sensibile sit in obiecto & in medio, & in sensu. Cap. XV.

Manifestum est autem q̄ sensibile in obiecto habet s̄m naturam esse. In sensu uero habet esse intentionis .i. speciei, quæ principium est cognitionis sensibilis. Vr̄ itaque q̄ in medio habeat esse medio modo. Econtra uero per quasdam rationes quas ponit Aristot. in libro de anima secundo ur̄, q̄ nihil patiatur a sensibili nisi sensus, & ita quod sensibile nullo modo sit in medio. Ideoque dicimus, q̄ reuera in tribus sensibus q̄ sunt per mediū extrinsecum sensibile aliud in obiecto, & aliud in medio, & aliud in sensu habet esse. Nam in obiecto quidem habet esse materiale. In sensu uero tantum esse spirituale, in medio autem sensibile. Color quidem qui.s. est sensibile proprium siue obiectum uisus, est in re colorata tanq̄ in materia, in aere uero tanq̄ in medio, sicut dictum est supra. Sed sensibile auditus.s.sonus s̄m esse suum in medio.s.in aere est, ut in materia, non tamē agit in auditum actione materiæ, sed actione medij, & similiter est de odore. Et ut hoc intelligatur notandum, q̄ actio materiæ proprie est actio qualitatum transmutantiū materiam siue naturaliter, siue uiolenter, uel si non transmutat materiam, tamen disponit eam s̄m qualitatem propriam. Et propter hoc aer habens colorem ut medium, non agit actione materię s̄m colorem, quia nihil colorat. Similiter habens sonū non agit actione materiæ s̄m sonum, quia illud qd̄ mouet, non facit sonare. Sed bene s̄m modum uiolentum aliqñ agit actione materiæ, quia impulsus a tonitru scindit lignum, sed tm̄ actione medij, & nō materiæ agit in sensum, facit enim sensum in actu per sensibile, quod ut in medio est in ipso. Et propter hoc sensibile quod est in medio, non est in potentia, sed s̄m q̄ est in materia & sensu est in actu. Aliquod tamen sensibile in aliquo vno est ut in materia, & ut in medio, sicut supra de sono est expeditum. Et hoc est quod dicit philosophus, q̄ colores & soni & odores in aere sunt, sicut in transitu & in uia. In sensu autē & obiecto s̄m actum, quia sensibile & sensus est vnus actus, ut dicit philosophus. Et per hoc patet solutio ad rationes philosophi, quæ tantum sunt de sensibili, qd̄ est per medium extraneū, quia sensibile in medio, sicut in medio non est nisi s̄m uiam & potentiā & transitum. Sed si est in medio, ut in materia, tunc mediū est in ratione obiecti, & non in ratione medij. Et tunc sensibile est in actu. Duo sensus autem qui sunt per medium intra habent sensibilia quæ actu sunt, & in obiecto, & in medio, & in organo, & sensibilia eorum esse spirituale acquirūt per spiritum animalem attrahentem & deferentem intentiones ipsorum sensibiliū ad cerebrum. Et hoc patet, quia intentio calidi per spm̄ attractiuum animalem ab origine tractus non calefacit cerebrum.

Qualiter forma singularis recipiatur in sensu. Cap. XVI.

Præterea dicit Arist. in secundo de anima, q̄ sensus cōis est susceptiuus sensibilium specierum sine materia. Et ad hoc dat exemplum in cera, quæ recipit figuram annuli sine materia eius, quæ est ferrum uel aurum. Idem etiam per rationem probatur, quia.s. materia coloris est colorata res, ut lapis uel

equus,

equus, quæ.ſ.res in oculo non recipiuntur, licet eorum ſpecies ibi recipiantur. Similiter eſt & in alijs ſenſibus. At contra hoc poſſet aliquis obijcere, q in hoc differunt vniuerſale & ſingulare, q vniuerſale eſt a forma, & ſingulare a materia, & appẽdicijs materiæ. Si ergo ſenſus eſt ſingularis, erit eorum quæ ſunt cum materia & appendicijs materiæ, ſicq; non erit receptiuus ſenſibilium ſpecierum ſine materia. Præterea dicit Auicenna, q omnis forma eſt vniuerſalis, & non particularis niſi per naturam. Si ergo ſpecies ſenſibilis ſine materia eſt forma materiæ conſuẽta, erit vniuerſalis, & ita ſi ſenſus recipit ſpecies ſenſibiles ſine materia, recipiet vniuerſalia, qđ fieri non põt. Dicimus itaq; quod aliud eſt ſingulare ſm eſſe naturę, & aliud intentio ſingularis in aĩa. Nã ſingulare ſm eſſe qđ habet in natura, eſt a materia, ſed intentio ſingularis in anima eſt ab appendicijs materiæ, q̃ ſunt præſentia materię, & apprehenſio ipſius cum hic & nunc & cæteris indiuiduãtibus. Et illa bene ſunt in ſenſu, licet materia ſm eſſe non ſit in ſenſu. Cæterum forma quantum eſt de ſe, ſemper cõicabilis eſt multis, & q non cõicatur ſm eſſe eſt a materia. Intentio tñ incommunicabilitatis & ſingularitatis eius eſt ab appendicijs cum quibus apprehenditur in ſenſu. Denique particulare ſicut & ſingulare ſm eſſe eſt a materia, ſed ſm intẽtionem ab appẽdicijs materiæ, cum quibus apprehenditur a virtutibus ſenſibilis animę, & ab illa intentione particularis intellectus abſtrahit intentionem vniuerſalis.

De numero & nominibus ſenſuum. Cap. XVII.

Isidorus in lib. Etymologiarum 11. Senſus itaq; corporis quinque ſunt, viſus auditus guſtus odoratus & tactus, ex q bus duo aperiuntur & clauduntur, duo ſemper patentes ſunt. Senſus aũt ideo dicti ſunt, quia per eos anima ſubtiliſſimè totum corpus agitat vigore ſentiendi. Vñ & præſentia nuncupanť, q ſint præ ſenſibus, ſicut præ oculis q̃ præſto ſunt oculis. Viſus eſt qui a philoſophis humor vitreus appellať. Hunc aũt quidam aſſerũt fieri aut externa æthera luce, aut interno ſpiritu lucido per tenues uias a cerebro venientes, atq; penetratis tunicis in aerem exeuntes, & tunc commixtione ſimilis materiæ viſum dãtes. Viſus aũt dictus eſt q viuacior ſit cæteris ſenſibus ac præſtantior ſiue velocior ampliuſq; vigeat, quantum memoria inter cætera mentis officia, vicinior eſt.n. cerebro, vnde oĩa manant. Ex quo ſit, vt ea quæ ad alios pertinent ſenſus videre dicamus, veluti cũ dicimus, vide q̃uo ſonat, vide q̃uo ſapit &c. Auditus appellatus, q uoces hauriat, hoc eſt aere reuerberato ſuſcipiat ſonos. Odoratus quaſi odoris attractus, tracto.n. aere ſẽtitur, ſic & olfactus q odoribus afficiatur. Guſtus a gutture dictus eſt. Tactus eo q pertractet & tãgat, & p oĩa mẽbra vigorem ſenſus aſpergat. Nã tactu probamus qcqd cæteris ſenſibus iudicare non poſſumus. Duo uero genera tactus eſſe patet. Nã aut extrinſecus venit qđ feriat, aut intus in ipſo corpore orit. Vnicuiq; aũt ſẽſui ppria natura datur. Nã qđ videndum eſt oculis capiť, qđ audiendũ eſt, auribus. Mollia & dura tactu æſtimanť. Sapor guſtu. Odor naribus ducitur. Ariſt. in 3. lib. de anima. Guſtus vero quidã tactus eſt, & hi quidem.ſ. guſtus & tactus neceſſarij ſunt animali, cæteri uero pp bonum ſunt.i. pp bene eſſe. Viſus quidem ut uideat in aere & aqua. Guſtus aũt in alimento dulce ſentiat & amarũ. Et de olfactu ſimiliter. Auditus vero vt ſignificet ſibipſi, ſicut & lingua, vt ſignificet aliquid alteri. pp hoc autem oſſibus & capillis & hmõi partibus non ſentimus, quia terreæ ſunt. Idem in li. de animalibus. Tactus quidem in hoĩe ſubtilis eſt pluſquã alij ſẽſus, & poſt eum guſtus. Cæteri vero ſenſus hebetiores ſunt in hoĩe pluſquam in aĩalibus. Philo. Conueniunt autem quinque ſenſus in hoc q ſunt potentiæ paſſiuæ. Sentimus.n. intus ſuſcipientes nihil extra mittẽtes. In hoc quoq; q quilibet ſenſus indiget obiecto medio organo & ſpiritu. Vñ forma abſtracta eſt primo in medio, ſecundo in organo, tertio in ſpiritu, quarto in potentia ſenſibili, quinto in rationali. Itẽ in hoc q ſenſibile poſitum ſupra ſenſum non ſentitur. Differunt aũt in hoc, q tactus & guſtus neceſſarij ſunt, cæteri vero non, ſed ſunt pp melius. In hoc etiam q guſtus & tactus habẽt medium intrinſecum quod eſt pars animalis, cæteri verò extrinſecum.

De ratione numeri eorum. Cap. XVIII.

Albertus. Quod aũt non ſint ſenſus præter quinq; probat Ariſt. in 2. de anima duplici ratione. Vna ſumitur penes numerum organorum. Altera vero in adductione animalium ſentientium. Prima itaque ratio per diuiſionem colligi poteſt hoc modo. Organum quod habet naturam receptiuam ſm quã habet mediũ, ut ex ſuperioribus patet, aut eſt extrinſecus, aut intrinſecus, vel hoc eſt ſimplex uel compoſitum: ſi eſt compoſitũ, tunc medium eſt organum tactu. Si aũt eſt ſimplex mediũ, aut eſt ſiccum aut calidum, aut humidum aut frigidum, ſed nõ põt eſſe de natura calidi uel frigidi, qa qualitates hmõi actiuę sũt. Natura autem medij paſſiua eſt, eo q receptiua ſenſibilis. Similiter non poteſt eſſe de natura ſicci, quia ſiccum repugnat receptioni, ergo relinquitur q ſit de natura humidi, ergo erit dẽ natura aerei humidi vel aquei, non autem de natura aerei. Aereũ enim humidum non poteſt incorporari. vt habetur in lib. de ſenſu & ſenſato. Sed omne intrinſecus animali neceſſe eſt ipſi incorporari. Et ſic relinquiť q ſit de natura humidi aquei, & ſic habetur medium in guſtu. Si autem eſt extrinſecus, tunc neceſſe eſt ipſum eſſe ſimplex. quia cõpoſitum eſt poſſibile ad animationẽ, extrinſecum aũt ſm q extrinſecum impoſſibile. Et tunc cũ calidum & frigidum nihil operentur ad naturam medij, ſiccum autem repugnet, Oportebit iterum eſſe humidum ad hoc qđ recipiat impreſſiones ſenſibilium. Aut ergo recipiet per actionem agentis naturaliter, aut agentis violenter. Si primo modo, tunc eſt natura diaphani in medio. De cuius natura eſt organum uiſus, quia lumen eſt actus corporis quinti principaliter, vt ſupra oſtenſum eſt. Si ſecundo modo, tunc eſſet per actum frigidi, vel per actum calidi. Nõ aũt per actum frigidi, quia frigiditas ſiſtit motum. Ergo per actum calidi, qđ eſt diffuſiuum ſicci vaporatiui. Si aũt per motum violentum tunc eſt medium in auditu, de cuius natura eſt inſtrũm auris. Sed quia aliquis poteſt quærere, an per organum vnius ſenſus ſentiantur plura ſenſata genere in ſenſu apprehendente per medium diſtans. Ad hoc dicit Ariſto. q hoc non eſt cõueniens, quia tunc cõpoſitio illius organi apta eſſet ad diuerſa genera, qđ non põt eſſe, cum ſimplex in organo uno non dominetur, niſi ſm vnam naturam, ut ſm naturam diaphani in oculo, & ſm naturam fractiui trementis in aure. Eadem ratione non poteſt dici, q per duo orgãa diuerſorum ſenſuum accipiatur vnum ſenſibile, quia hoc eſſet ſuperfluũ ponere in natura. Præterea hoc probatur per inductionem, quia in nullo animali inueniuntur plures quàm quinq; ſenſus, licet pauciores in aliquo inueniantur. Et iſtę ſunt rationes philoſophi.

De eodem. Cap. XIX.

Si quis aliter vellet dicere, poſſet probare numerũ ſenſuum ex parte ſenſibilium, & ex parte mediorum, & ex parte ipſorum ſenſuum. Et ex parte ſenſibiliũ ſic, ſenſibile aut eſt cõmixtum in ſimili complexione cum eſuriente aut ſimplex. Si primo modo, aut ſentimus ſm ipſa complexionantia, & eſt ſenſibile tactus. Aut ſentitur ſm ſequelas complexionis proximas, & hoc duobus modis.ſ. coniunctum uel remotũ. Et ſi primo modo tunc eſt ſenſibile guſtus. Si ſecundo modo tunc erit ſenſibile odoratus. Si autem eſt ſimplex non coniunctum complexionantibus neceſſario. Aut eſt motiuum ſenſus per agens ſm naturã, & ſic eſt ſenſibile uiſus. Aut per agens violentum, & ſic eſt ſenſibile auditus. Ex parte mediorũ ſic, mediũ aut eſt ĩtra, aut extra. Si intra aut eſt intrinſecũ ſenſibili, aut eſt extrinſecũ. Si primo modo tunc eſt mediũ in tactu, ſi ſecundo modo tunc eſt mediũ in guſtu. Sapor.n. ſentiť per cõmixtionem ad humidũ, qa humidũ ſubiectũ ſaporis eſt. Si aũt eſt extrinſecũ, tunc oportet q ſic ſimplex. Aut ergo ipſũ eſt in rõne medij tñ non materiæ, & ſic eſt mediũ in uiſu. Aut in rõne medij & materiæ, & hoc duobus modis, aut.n. ſm ſuum eſſe ſimplex eſt mediũ & materia, & ſic eſt medium in auditu, quia aer ſm ſuum eſſe ſimplex medium eſt & materia ſoni. Aut eſt medium & materia p alterũ qđ cõmiceť ipſi, & ſic eſt mediũ in odoratu. Aer.n. & aqua ſunt media odoris per ſiccũ uaporatiuũ tñ quod cõmiſcetur eis. Ex parte ſẽſuũ ſic, ſenſus aut eſt ad eſſe, aut ad bene eſſe, ut dicit Ariſt. in 3. de aĩa. Si primo, aut eſt ad eſſe cõſtituẽdo, & ſic eſt tactus. Aut conſeruando, & ſic eſt guſtus. Si ad bene eſſe, aut ſm regimen in cibo, aut ſm regimen in motu proceſſiuo. Si primo, tunc eſt odoratus. Si ſecundo modo, aut ſm rectum motum aut ſm motum circularem. Si primo modo tunc eſt uiſus, ſi ſecũdo modo, tunc eſt auditus. In homine uero iſti tres ſenſus alio modo ſunt ad bene eſſe, ut probat Ariſto. in lib. de ſenſu & ſenſato. Eſt enim in homine cerebrum multum frigidum & humidum. Et ad illius conſeruationem eſt odoratus, ut ſupra oſtenſum eſt. Viſus aũt & auditus proficiunt ad ſapientiam. Et ſm quod ſapientia eſt per inuentionem, & ſit ex differentijs & conuenientijs rerum, & ſic proficit ad ipſam uiſus quia uiſus multas drĩas rerum oſtendit. Vt habetur in principio Methaphiſicæ. Secũdum autem q eſt per doctrinam acceptiuam ex cognitione nominũ & ſignorum uocalium, ſic proficit ipſam ad auditus

Item alia rationes ad idem. Cap. XX.

Iohannes de Rupella. Aliter etiam numerus ſenſuum accipiť multipliciter. Primo per ordinem ſenſuum ad finem potiſſimum in hoĩe. Nam quidam ſunt ordinati ad animam, quidã ad corpus. Ad animam viſus & auditus, habet enim viſum qui deſeruit maxime rationali inquiſitioni. Habet auditum qui deſeruit diſciplinæ & uerbis. Ad corpus ordinati ſunt olfactus guſtus & tactus. Corpus enim ſaluatur nutrimento. Ad diſcernendum ergo ſalubre & nociuum in nutrimento ordinantur hi ſenſus. Quidam enim diiudicat in diſtantia, ſicut olfactus per odorem bonum vel malum. Quidam in propinquita-

te & hoc dupliciter: aut .n. qualitates elementares quæ antecedunt natura ut per caliditatem, frigiditatem, humiditatem, siccitatem. Et sic est sensus tactus. Aut per qualitates consequẽtes complexionem, vt est sapor, & sic est gustus. Potest .n. iterum accipi numerus sensuum ſm naturam mediorum. Nam cum sensus fiat per corpus compositum ex quatuor elementis, erit venire in cognitionem sensuum per naturas quatuor elementorũ. Per naturam ergo igneę lucis quæ radiat in oculis & colore illuminato, & peruio lucido mediante peruenit visus in suũ obiectum. Per naturã vero aeris, auditus: per naturam humoris, olfactus & gustus. Nam duplex est humor, in materia concretus mũdabili, vt in aqua. Rarefactus in aura flabili, vt in vaporibus. Mediante ergo humore rarefacto, s. vapore peruenit olfactus. Mediante vero humore concreto, vt saliua peruenit gustus. Per naturam vero terræ, hoc est solidi, vt est caro, peruenit tactus. Et hæc diuisio sumitur ab August. super Genesim. Lux .n. quam tribuit ignis, vt supra dictũ est, medium est in visu, aer in auditu. Aliter etiam potest accipi ſm dñiam modi sentiendi. Est .n. sentire ſm distantiam, aut ſm applicationem. Secundum applicationem duobus modis, aut .n. applicatur sensus sensibili ſm superficiem, & sic in tactu, aut ſm profunditatem, & sic in gustu. Vnde gustabile frangitur & masticatur, vt gustus veniant ad sensum intimæ profunditatis gustabilis, ſm vero distãtiã est tribus modis, aut respectu sensus & sensibilis ſm vnã partẽ, aut ſm oẽm, vel plures. Si ſm vnam, sic est sentire in visu. Non .n. videmus coloratum ſm oẽm partem, sed ſm illam q̃ opponitur visui ex directo, Sed ſm oẽm in auditu, sed ſm plures ĩ odoratu. Auditus .n. ſm quamcunque partem percipit sonum. Odoratus aũt odorem ſm plures nõ ſm oẽm. i. ſm emissionem vaporibus ab odorabili, qui emanat ad modum fumi. s. non ſm nõ orbem circulariter ad modum soni. Præterea vaporis applicatio non ſm rectum, immo magis ſm diffusionis obliquum & expansum motum. Et iden secundum plures partes non tamen secundũ oẽm.

Item alia ratio ad idem. Cap. XXI.

ITem accipiĩ numerus sensuum secundũ numerũ principiorũ io rebus sensibilibus, q̃ quinque sunt, quatuor. s. elementa, & quinta essentia. Et habent inter se ordinem naturalem, prout vnum alio nobilius est. Supremum aũt est quinta essentia, quæ secundũ suam virtutem influentem determinat sensibile visus. Nam lux quæ est in corpore luminoso sicut est sol, vel aliud cęlestium corporum, derelinquit in corpore transparenti sicut est aer effectum. s. lumen. In corpore vero opaco quẽadmodum est terra & omne corpus præbens resistentiam, splendorem. In corpore vero mixto colorem. Vñ diffinitur color extremitas pspicui in corpore terminato. Secundũ corpus est ignis & secundum suam virtutem efficit simile olfactus. Nam in medio deferente qoemadmodum est aer, habet esse vaporis aut fumi resoluti ab odorabili virtute caloris, cuius principium est ignis. Tertiũ corpus est aer, cuius natura & de virtute determinatur sensibile auditus. Aer .n. habet virtutem rari cum dẽso, vñ citissime rarescit & condensaĩ. In ipso autem est plus de natura rari q̃ densi. In aqua vero econtrario. Faciens vero sonum, duplex est causa, quædam. s. intrinseca & quædã extrinseca. Extrinseca est motor violentus aeris, qui facit eum moueri tpe breuiore, q̃ additum sit suæ naturæ. Intrinseca vero causa est partium diuersarum aeris ad raras resistentia, q̃ facit tremorem in aere vel aqua. Et hæc est causa immediata soni. Qnartum corpus est aqua secũdũ cuius virtutis influẽtiã determinaĩ obiectum gustus. Humiditas .n. aquosa influens ab aqua sicut ab effectiuo principio commixta substantiæ gustabili efficit saporem, & differentem secundum dñiam complexionis saporalis calidæ frigidæ uel tẽperatæ, subtilis crossæ vel mediocris, secundũ quas sunt sapores differẽtes. Humiditas vero saliualis recepta in corpore linguæ spongioso, perueniens vsque ad instrm gustus est determinans rationẽ medij. Qointum corpus est terra, secundum naturam cuius primo determinatur sensibile tactus. Quamuis .n. elementares qualitates. s. calidum frigidũ humidũ & siccum sunt sensibilia seosu tactus, hoc tñ est inquantum in composito terreo recipiuntur.

De dispositione quinque sensuum in corpore. Cap. XXII.

ISidorus in lib. Etymologiarũ 11. Sicut aũt præcellunt sibi corporei sensus dioersitate locorũ, ita sibimet virtute sentiẽdi pcellunt, nam præstantior est odoratos sapore, & positione loci, & sentiendi longinquitate. Sic & aures odoratu, longius .n. audimus q̃ odoramus. Sic oculi auribus, longius etenim uidemus, q̃ audimus. Aĩus aũt & loco & merito his uniuersis sensibus superfertur. In arce .n. capitis constitutus, qđ illi corporaliter non attingunt, iste intellectualiter contuetur. Arist. vbi supra. Principium sensus est in corde, duoq; sensus cum corde sunt cõtinui. s. gustus & tactus, tres uero residui sunt in capite. In oĩbus aũt aĩalibus est sensus uisus supra auditum, & supra olfactum. Recte nãque suis sensus visus circa cerebrum, quia natura sensus ipsius est frigida & humida. Est .n. aqua. s. ut soperius dictũ est in cap. de sensibus aĩaliũ. Ex li. de na. rerum. Bene quoq; ordinauit natura sensuum instrã, quæ posoit aures in medio capitis rotũdi, qm aoditus audit nõ solũ recte contra se, sed circunquaq;. In posteriori quoq; parte sunt positæ, qa pars illa capitis plena est aore, nec est ibi caro, neq; cerebrũ. Et qdẽ sensus auditus & odoratus viæ continuę sunt cũ aere. s. extrinseco, plene spũ naturali habente transitũ ad venas sobtiles a corde ad cerebrum extensas.

De ordine ipsorum. Cap. XXIII.

ALbertus. Vt autem dicit Arist. in 1. lib. de somno & vigilia. Primom organum sensus est organum tactus, qđ cum impotens fuerit necesse est oĩa sentiendi organa defectũ sensus hre. Cum autem aliquid aliorum defecerit, non est necesse hoc deficere. Est itaque tactus organum vel instrm fundamentum organorum aliorum sensuum. Idem ẽt dicit in li. de aĩa. q viuere inest aĩalibus secundũ sensibile primum, & primũ sensibile vocat tactũ. Ex his ergo vr, q tactus sit sensoum primus, pcipuẽ quia quocunq; sensu posito sequiĩ inesse tactũ & non econuerso. Econtrario aũt dicit Damasce. qđ uisus est primus sensus. Quod etiã per rationem vr, quia cum vires sensibiles sint principia cognitionis, uisus aũt facit cognoscere plus cæteris, qa plures dñas ostendit, ut in Methaphisicis legitur. Certius quoq; p uisum accipitur sensatum proprium quãm per aliquem aliorũ, ut hr in libro de sensu & sensato. Nos itaque dicimus, q sensus duplicem habet comparationem. s. ad sensitiuum & ad rem sensibilem. Ad sensitiuum in ipsum constituendo. Ad sensibile ut in cognoscendo. Secũdum primum modum tactus est sensus primus. Secundus uero gustus, qui est alimenti sensus & quidam tactus, ideo dicit philosophus in 3. lib. de anima q isti duo sensus sunt pp esse. Reliqui uero tres pp bene esse. Tertius autem est odoratus, quia sicut legitur in lib. de sensu & sensato non habẽt odores propriam delectationem in cæteris ab homine animalibus, nisi tantum illa qoæ est cibi, quoniam odores indicant cibum. Ideoque dr in Ethic. q canes non gaudent odoribus leporum, aut ceruorum pp delectationes odorum, sed quia propinquus est. s. ceruus ad deuorandum. Io hominibus autem propriẽ sunt qoædam delectationes eorum ut florum & aromatũ. Quartus sensus est auditus, & ultimus uisus, hunc ordinem sequitur Aioc. Porro secundum rationem cognitionis uisus est sensus primus, & consequenter auditus. Tertio autem odoratus, qui ducit animalia qoędam ad cibum longẽ distantem. Deinde gustus, & ultimo tactus, hunc ordinem sequitur Aristoteles, & etiam Damascenus, & Gregorius Nissenus.

De organis quinque sensuum. Cap. XXIIII.

IOhannes de Rupella. Dicto numero sensuum dicendum est de differentia organorum ac mediorum. Nota ergo q ab anteriori parte cerebri descendentes nerui cum spiritibus sensibilibus sunt organa sensibilium perfecta in suis extremitatibus, verbi gratia, a cerebro anterius descendens quidam neruus ramificatur, ex quorum ramorum extremitatibus formantur pupillæ & dispositio oculorum, q̃ suot organum visus. Itẽ alius ramus descendens ramificaĩ, & in extremitatibus ramorũ formantur solles intra cõcauitatem aurium, & sunt organũ auditus. Itẽ ab eadem parte descendens ramus ramificaĩ in extremitatibus suis, habens ramusculos nariũ, & sunt organum olfactus. Quartus generaĩ ab eodẽ, sed vniĩ in lingua in homine, diuisus autẽ manet in serpente. Vnde duas habet linguas, nec habet vnitas sicut homo, & sic est organum gustus. Quintus neruus ramificatur in modum retis totum corpus vestiens, & est organum tactus. Et ideo generalis est sensus tactus, est enim in qualibet parte corporis, etiã in organis sensuum aliorum. Guilhel. de Cõc. Sicut ergo in capite sunt sensuum fenestræ, & quia longius uidemus quam audimus, & longius audimus quãm odoramus, loogiusque odoramus quãm gustu sentimus. Ideo instrumentum uidendi est super instrumentum audiendi, uel instrumentum audiendi est super olfaciendi, & olfaciendi super instrumẽtum gustandi. Tactus uero per totum corpus est diffusus, licet frequentius manu quam cæteris partibus corporis tangamus.

De medijs ipsorum. Cap. XXV.

IOhannes de Rupella. Dñia mediorum manifesta est ex prædictis. Nam perspicuum peruium est medium in uisu. Sũt .n. quædam corpora solida, uel superficialiter opaca, ut terra, q̃ impossibile est uisum pertrãsire. Sunt ẽt peruia, ut aer aqua crystallus. Sunt superficialiter perspicua, sed ſm soliditatem opaca, ut aurum & argentũ, q̃ similiter impenetrabilia sunt uisui. Mediũ ergo in uisu est perspicuũ ſm superficiem & ſm profunditatẽ. In auditu uero mediũ est aer: sed ille duplex est, exterior, i. ex quo fit sensus. Interior connaturalis auri contentus infra folles auriũ. In olfactu uero medium est vapor, q̃ emanat ab odorabili ĩ modũ subtilissimi fumi. In gustu vero mediũ est caro cooperiens neruos. Si aũt quæratur, quare adhibita sunt media in

sensibus

sensibus & nõ perueniat sen sus in cognitionem obiecti sine medio. Dicendum est, ꝙ hoc est, quia sensibile appositum supra sensum non sentitur. Sensus.n.fit per receptionem speciei vel similitudinis obiecti sm essentiam. Si.n.reciperet sensus essentiã sui obiecti, nunq̃ esset sensus contrariorum. Igitur non esset videre album vel nigrum, qđ patet. Nam si in oculo reciperetur essentia albedinis, iam visus alteratus non esset receptiuus nigredinis. Sed constat ꝙ non alterat̃ oculus cum recipit videndo albedinem vel nigredinem. Si vero recipit eam sm essentiam, tunc contraria essent sm essentiam in eodem. Relinquit̃ ergo aut ꝙ non erit susceptiuus nisi tm̃ alterius contrariorum, aut ꝙ nõ recipitur color ab oculo sm essentiam, sed sm speciem suam, vel similitudinem. Auic. vbi supra. Sentire est recipere formam rei nudam a sua materia, ita vt informet̃ per eam sentiens. Dixerũt aũt aliqui possibile esse ꝙ aĩa sentiat sensibilia sine medijs & sine instr̃is. Exempli gratia, vt videat sine medio aere, & sine oculo, si ita esset, tũc instr̃a hæc ociosa in creatura essent & inutilia. Præterea cum aĩa sm eos aliud sit a corpore non habens sitũ, oportet vt non sit diuersitas in situ corporum quantũ ad ipsam, nec occultatio nec manifestatio, qm̃ hæ dispositiones corporum sunt & circa corpora: impossibile est itaque vnũ corpus ei esse propinquius, & aliud remotius, & vnum manifestum, & aliud occultum. Si ergo aĩa per seipsam sine instr̃is sentiret, oporteret ut esset æque apprehendens oĩum corporum, aut nullius, qm̃ absentia sensati non prohiberet eam ab apprehensione eius. Nam vñ aliqñ res esset aĩæ presens, aliqñ esset absens, qđ fit ex loco situali: præterea si anima non indiget medijs ad apprehendẽdũ res, visus non indigeret lumine, & applicatio rei ad oculũ non ꝓhiberet uisum, nec auris obturatio sonum. Languores quoq; qui accidunt instr̃is huiõi, non prohiberent sensum. Fuerunt aũt & alij qui posuerunt medium disturbans, dicentes, ꝙ medium q̃to tenuius fuerit tãto magis peruium erit. Vñ si purum esset, visio perfectior existeret, & esset possibile videri qcqd ĩ cœlo est. Sed hoc quoque dictio falsa est. Et si.n. ꝑꝑ attenuationẽ proueniat augmentum uisus, non tñ ꝑꝑ aeris priuationem, nõ.n.attenuatio uia vel causa est annihilandi corpus, sed inane sm eos est priuatio corporis, si autem aliquis inane esset, tunc inter sentiens & sensatum remota non esset continuitas vllo modo, nec esset ibi actio vel passio.

De obiectis eorum. Cap. XXVI.

PHilosophus. Visus quidem dignitate prior est cæteris sensibus licet tact⁹ prior sit natura. Visus obiectũ est color. Est.n. immutatiuum visus sm actum lucidi.i. sm lucem, quia lux in corpore quidem luminoso lux est. In diaphano.i.transparenti lumẽ, & in denso splendor. In mixto vero color est formaliter. Radius aũt addit supra lucem, sicut virtus supra gratiã, quia radius est lux directa, sicut virtus est gratia ordinata ad opus: Medium aũt eius est aer. Instr̃m oculus ad quẽ peruenit neruus opticus spũm uisibilẽ, continens q̃ recipit colorẽ ab humore crystallino .i.oculi pupilla. Obiectũ auditus est sonus, qui in aere fit, ex eo quod corpus densum mouet aerem velociter, eiq; resultens sonat. Faciens tremorem in aere cõtinuum vsq; ad aurem ad modum tñ sphæræ cuius cẽtrum est locus percussionis. Vñ uox ex omni parte auditur, ut dicit philosophus. Generat aũt tremorẽ semper debiliorem circulariter quousq; deficiat, cuius simile apparet qñ lapis in aquam proijcitur. In hoc sensu mediũ est aer continuatus aeri posito in concauitate auris. Instr̃m est timpanum auris, ad quod peruenit neruus continens spiritum audibilem. Et hoc proprium est in sensu, ꝙ eius sensibile non habet esse nisi in medio. Et ideo caret abstractione prima, quæ,s.fit ab obiecto. Obiectum odoratus in re odorabili dr̃ odor, in medio vero dr̃ fumus aut uapor, quẽ calor resoluit ex odorifero. Et inde fit ꝙ res odorifera sæpe odorata citius putrescit, vt pomum. Huius medium est aer. Organa sunt duæ caruncule pendentes ex cerebro similes capitibus mãmillarum, ad quas peruenit spiritus odorabilis. Obiectũ gustus est sapor. Res.n. saporifera qñ coniungitur humiditati saliuarum immutatur ab ea mediante carne spongiosa, quæ est in superficie linguæ, & est medium intrinsecum, redditq; saporem spiritui, qui est in neruo interiori, hinc est ꝙ si humiditas saliuaris infecta fuerit amaritudine coleræ, gustus indicat oẽm cibum amarũ esse, sicut patet in ęgris. Idem est de salsedine cæteris q; saporibus. Sic ergo duplex est medium in hoc sensu. s.intrinsecum, ut caro & extrinsecum, s. humiditas. Tactus numerari potest ab eo a quo sentit̃, & sic est vnus sensus, vel ab his quæ sentiũtur & sic non est vnus sed quatuor. Apprehendit.n.calidum & frigidum, secundo siccum & humidum, ex quibus sunt durũ & molle. Tertio asperum & lene. Quarto graue & leue. Quarum..s. qualitatũ non est vnũ genus proximum, sicut color oĩum colorũ. Medium aũt tactus hẽt in sui natura formas alias eiusdem generis cum formis tangibilibus. Vnde non reddit sensum nisi formam interrescisam, & quã to magis temperatum est medium, tanto magis & melius reddit sensui etiam id qđ remissius est. Vnde homo melioris est tactus cæteris animalibus, quia magis temperatę cõplexionis est, est etiam in homine uola, magis autem summitas indicis.

De inclinatione sensuum ad obiecta. Cap. XXVII.

HAli vbi supra. Horum autem sensuum singuli si in suo sint habitu & qualitate naturali ad quædam sentita inclinant̃ eisque delectantur. Contraria uero fugiunt, & abhominã tur, ut uisus coloribus albo & nigro mixtis fusco. s. & uiridi ac fenecto. Albo uerò & si quid eius naturæ est, aduersatur, quia fortes in eo passiones efficit, diuiditq; & lædit, quemadmodum cũ quis solem intuetur, contingit. Color aũt niger lumen eius congregat & ad interiora reducit, sicut & in tenebris paucitas visus accidit. Minus autem nocet uisui color niger, quàm rubeus & nitens ac fulgurans. Omnis ẽt in visu alteratio q̃ simul subitoq; fit magis nocet, ut illa quæ ab albo, quæ uero a nigro non simul fit & statim, sed mediocriter & paulatim, ideoque minus nocet. Auditus similiter uocibus leuibus planis q; delectatur, grauibus autem ut tonitruis, aut peracutis, ut collisionibus læditur. Odoratus iucundis delectatur ꝑꝑ uaporis temperantiam. Fętidis autem & abhominabilibus læditur, eo ꝙ sint extra temperantiã. Gustus porrò dulcibus delectatur, eo ꝙ huiusmodi linguam ab asperitate leniant. Fugit aũt amara, quia linguã exasperãt, eiusq; substantiæ immerguntur, ita ut etiam continuationes partium ipsius disiungant. Tactus quoque delectatur corporibus temperatis in calore & frigore, duricie & mollicie, fugit autem acuta calidaq; corpora, quæ dissoluunt & continuationes separant. Frigidissima quoque quæ spissant & congregant, intm̃ ut alię partes alijs astringantur. Porro si aliquis sensuum a suo naturali habitu labefiat, contrarijs recreatur ex suo genere sensorum: exempli gratia, si uisus ex coloribus infirmatur, cõtrarijs reficitur. Nã si factum est nocumentum a colore albo, prodest ei color fenectus & uiridis ac fuscus. Si ex nigro albus. Sic & in gustu si pontico sapore uel insuaui & aspero læsus est unctuosis roboratur, eo ꝙ hic sapor lenit & uacua replet. Similiter & in cæteris.

De diffinitionibus visus. Cap. XXVIII.

IOhannes Damascenus lib.2. Visus est primus sensus, cuius organa sunt qui ex cerebro nerui & oculi, sentitque sm primam rationem colorem, & cum colore coloratum corpus. Gregorius Nisenus. Visus est sensus qui in anterioribus cerebri sm lineã rectam accipit colorem, & cum colore coloratum. Auicenna. Visus est uis ordinata in neruo optico ad apprehendendum formam eius quod formatur in humore crystallino, ex similitudine corporum colorem habentium, quæ per corpora radiosa ueniunt in effectum ad superficies corporum tersorum. Actor. Hæ sunt tres diffinitiones uisus sm qđ est potentia quædam organo in quo operatur coniuncta, & ab obiecto exteriori passiua. Prima tamen cum substantia uisus tangit ordinẽ ipsius ad alios sensus, & ordinem obiectorum ipsius uisus, per hoc enim ꝙ dicitur primus sensus tãgit ordinem ad alios sensus, licet enim tactus sit primus sensus in aĩali constituendo, uisus tamen primus est in apprehendendo. Per hoc aũt ꝙ dr̃ sentire colorem sm primam rationem, tangit obiectorum ipsius ordinem. Licet.n.sm primam rationem uideatur sentire lucem, quia. s.sentit eã actu proprio, colorem actu alieno, tamen lux & color sm esse formale coloris non differunt ratione obiecti uisus. Esse quippe formale coloris sm ꝙ est actu color uisibilis est a luce, sm ꝙ etiam color dr̃ extremitas perspicui in determinato corpore. Et sic ęque vtrunque primo uidetur, quia per vnam rationem vident̃. Per hoc autem ꝙ dicitur cuius organa sunt qui ex cerebro nerui & oculi, tangit substantiam uisus secundum ꝙ est uis ad organum determinata. Vbi quod dicitur qui ex cerebro nerui, cum supponat organum commune omnibus uiribus motiuis ac sensibilibus per quod additur oculus restringitur ad neruos opticos idest uisibiles. Virtus siquidem visiua, sm sui perfectionem est in anteriori parte cerebri, sed secundum inceptionem est in humore crystallino. Secundum autem progressum ad perfectionem est in neruo optico & spiritu uisibili, qui decurrit in illo. Sicque nihil prohibet quin uis illa, scilicet uisiua diuersimode considerata diuersa habeat instrumenta, sicut etiam una uis habet duos oculos. Secunda uero uisus diffinitio datur penes substantiam & obiectum uisus modumque uidendi, qui importatur per hoc quod dicitur, secundum lineam rectam. Tertia uero magis exprimit esse uisus, quia tangit proprium organum uisus, quod est neruus opticus ad oculum terminatus, & dicit esse ipsius secundum quòd est potentia passiua recipiens impressa humore crystallino.

De organo visus. Cap. XXIX.

HAli ubi supra. Ostendimus aũt ꝙ uidens spũs per duos neruos concauos ad oculos decurrit, & ꝙ earũ origo est a duo

bus pro re cerebri ventriculis. Et qua parte mediastino ventriculo vicinant anteq̃ ad oculos tendant conueniunt & descendunt, mitturq́; meatus alterius ad alterum. Deinde vero diuisi tendunt in alterutro quisq́; in oppositum originis suę oculum, consolidaturq́; crystalleidos tunicæ q̃ primum est organum visus, & est in vltimo claritatis & luminis ac nitoris. Qđ ideo factum est vt a coloribus cito alteraretur. Itaq; spiritus, vt dictum est, videns subtiliatus & clarificatus cum ad humorem crystalleidos peruenerit, qui grandini clarę lucentiq́; similis est, cum & ipsius spiritus natura sit q̃ & aeris igne illuminati, facilis est foras egredi, continuariq́; & vniri aeri illuminato, pp eam q̃ inter vtrunq; est configurationem. Est aũt vterq; facilis alterationis, vñ & aer exterior, facile ac celeriter in colorẽ alterat̃, & spiritus interior cum aeri continuat̃ egressus & vnitus in eũ in quẽ & aer prius alteratur, & candẽ ab oculis defert alterationẽ. Alteraturq́ue ea crystallina humiditas eo q alterationis sit facile susceptibilis, sẽtitq́; alterationem eiusmodi mens q̃ est in cerebri ventriculis. Sic ergo res exteriores manifestant̃, dum aer exterior per colores alterat̃, eadẽq́; spiritui videnti p̄sentit alterationẽ. Guilhel. de Conchis. Hæc quoq; sñia est academicorum, quibus philosophorum nullis potius credendũ est in natura rerum. Est inquiũt in cerebro quædam aera & subtilis substantia, qua nil corporeũ subtilius esse põt, vnde pp nimiam simplicitatẽ sui & splendorẽ a Platone ignis vocat̃. Ignem vnus neruus & cauus a pia matre nascitur, qui integer ad frontẽ p̄uenit, sed ibi in duos ramos diuiditur. Estq́; similis Græcę figuræ quæ labda dr̃ ad hũc modũ. Huius dextra pars ad dextrũ tendit oculũ, sinistra ad sinistrum. Prædicta ergo rara & subtilis substãtia p hunc neruum ad oculos uenit, ac per illorum medietatẽ quæ pupilla dr̃, exiens si splẽdorem in exteriori aere reperit, illi se coniungit, atq; cũ eo vsq; ad obstaculum in speciem coni peruenit. Qđ cũ tangit naturali subtilitate per totam superficiem se diffundit, formamq́; illius, & colorẽ ĩ se recipit, ꝓpriũ ẽ.n. aeris formas rerũ & colores ĩ se recipere. Cũ figura vero & colore p oculos ad fantasticã cellulã reuertit̃, inde ad logisticã, ibiq; aĩæ figurã & colorẽ ꝓpẽdimus.

De celeritate spiritus visibilis. Cap. XXX.

Quæris aũt cum tãta distantia sit inter nos & stellas fixas, easq́; statim ut aperimus oculos videmus, q̃uo illa substantia in momento tã breui põt ad illas p̄uenire, & ad nos reuerti. At vero si subtilitatem, & agilitatẽ ipsius substãtiæ cognosceres nunq̃ inde dubitares. Est.n. tãta eius velocitas, & statim est hic & statim ibi. Sed adhuc quæris, cum aliq̃d diu aspicimus vtrũ hæc substantia immobilis maneat, an sine intermissione currat & recurrat. Nã si continue currit ac recurrit, sibimet obuiat, & seipsam repercutit. Ad hoc ergo rñdeo, qa ero ſ sim crossa decet obiectio hæc substantia ita velox est q nulla distantia inter cursum ac recursum illius notari põt. Ita quoq; subtilis est, vt si sibimet obuiaret, non se impediret. Deniq; nihil æque subtile, vel ęque velox est in corporibus. Vñ statim est hic, statim alibi, & q̃uis aliqua sit inter itũ & reditũ illius dr̃ia, non tñ põt perpẽdi. Si ergo ad simplicitatẽ tp̃is velis respicere, non est hic, & ibi in eodẽ tp̃e Si vero ad hoc, q tarditas nostra nullam ibi põt distantiã perpendere, videbit̃ hic & ibi simul esse. Hali vbi supra. Non est oĩno tp̃is aliquid inter momẽtũ, quo loci spiritus occurrit & quo mens illũ sentit pp occursus ei⁹ ad mentem celerrimam p̄uentionẽ. Sed & si res visa longe remota sit, eam tñ absq́; mora spiritus videns cõprehẽdit. Dũ tñ aer circundans alterationẽ ad spiritum uidẽtẽ deferens lucidus & clarus sit, eaq; mens alteratione colorẽ sentit, & a coloribus figuris q̃ue corporum & magnitudine motũ cõmensurat. Si aũt aer circundans nebulosus est aut obscurus, spiritus ab oculis progrediens amputat̃, & in loco suo congregatur. Eo nanque loco sistitur, quo & tenebrositas obuiat, nec rem uisibilem comprehendit. Similiter & si corporeum aliquid inter rem uisam & spiritum videntem intersit, res illa comprehendi non poterit.

Reprobatio quorundam opinionum de progressu radij visualis. Cap. XXXI.

Gvilhelmus de Conchis. Quærunt aũt qui dixerunt radiũ visualem non usque ad rem uisam peruenire, sed in medio aere formas rerum & colores inuenire, q̃bus sibi a suĩ ptis ad aĩam reuertitur. Cui uĩ ratio obuiare. Sint.n. duo alter albus alter niger sese respicientes. Tunc quidem in medio quo vnius radius visualis nigrum inueniret, sicut illi opinabant̃, alterius pariter & album reperiret colorẽ, quare alternis radijs sic simul & semel utrosque colores sentirent. Ergo tam ex parte radij uisualis, q̃ ex parte medij vbi vtrorumq; colores conuenirẽt duo contraria simul & semel in eodẽ essent, qđ est falsum, & impossibile: dixerunt alij non instrm illud ad rem ipsam vel ad medium peruenire, neque figuras neque colores ad aĩam se ipsam aĩam per oculos eminus perpendere figuram & colorem. O bestiale iudicium ex seipsis falluntur, quia nec suum corpus vadit ad rem visam nec res visa ad ipsum. Simile iudicant de aĩa sed nil ab anima ad rem uisam, nil a rẽ visa ad animam peruenit, cũ anima non sit corpus, ad quid sibi sunt oculi necessarij. Quare plus uidet per oculos qui solidiores sunt carne potius q̃ alia. Et quare non potius per foramina aurium uel narium quæ semp patent uĩ. Et iterum q̃ extra se sunt, & contra se intuetur, vñ seipsum in speculis uidet. Stoici dixerunt neq; animam res eminus intueri, neque radiũ usque ad res peruenire. Sed figuras & colores ad aĩam tendere. Etq, velut in cera imprimi, huius erroris destructio per se patet. Si.n. figura & color ad aĩam p̄uenisit, uel in subiecto sunt uel sine subiecto. Sed cum sint accidentia, sine subiecto esse non p̄nt. Si in subiecto sunt, tunc non solũ ipsi, sed ẽt res uisa ad animam peruenit. Qđ esse falsum patet omnibus. Si in alio subiecto, tunc res uisa semper in sua figura & colore permaneat, vnum & idem indiuiduum accidens in eodẽ tempore erit in diuersis substantijs. Ad ultimum anima nil habet corporeitatis, quomodo ergo poterit illa figura imprimi.

Assertio opinionis academicorum de eodem. Cap. XXXII.

Est aũt aliud, qđ & hanc & alias duas prædictas opiniones de uisu destruit, sed primam videlicet academicã & platonicã quæ sola uera est astruit. Nam academica & platonica sñia est, ut superius dictum est, q uisibilis sp̃us a neruo cauo per oculorum pupillam exiens, si splendorem in aere reperit, illi se coniungit, & cum illo usq; ad obstaculum in specie coni p̄uenit, qđ cum tangit naturali similitudine per totã superficiem se diffundit, formamq́; illius & colorem in se recipit, cum q̃bus per oculos ad fantasticã cellulam redit. Itaq; si aliquem lippentẽ oculis aspicimus, eãdem infirmitatẽ oculos illius aspiciendo cõtrahimus. Prædicta siquidẽ substantia per illos se diffundit, atq; rubiginem illorũ in se assumit. Cũ qua uidelicet ad oculos aspicientis redit, sed interius ad aĩam penetrans, rubiginem illã in oculis deponit, q si sint ad talem ĩfirmitatẽ dispositi, statim corrumpunt̃. Sed si nil a nobis ad illos procederet, q̃uo ex uisu hec infirmitas prouenirer, ẽt eiusdem rei est argumentum quod sic prouenit. Omnis.n. res suo simili nutritur, contrario læditur. Si ergo aliquis distemperatę complexionis in tenellam paruuli faciem radium immittat uisualem, ille distemperatus, vtpote ex distemperato prodiens tangendo illam inficit & corrumpit. Inde est quod uetulæ faciem lingentes & expuentes hanc infirmitatem curant, quod enim ibi nocuum est expellunt.

Quia oculus secundum Aristotelem existit in humido. Cap. XXXIII.

Alber. Veterum inter Aristotelem & Platonẽ ac sequaces eorum de uisu ex parte organi fuit altercatio. Vtrũ s. oculi consistentia sit tñ in humido & aquoso, uel igneo luminoso. Nos aũt cum Aristotele dicimus, q aqua dominat̃ in oculo quãtum ad illam partem in qua fit expressio. Est.n. in oculo duplex humor, quorum unus est in acie qui dr̃ crystallinus pp puritatẽ & glacialis siue grandinosus pp frigidum complexionale dominans in ipso. Ocul⁹.n. ut ait philosophus, est adeo frigidus, q seruata complexione non infrigidat̃ amplius. Ideoq; in temporibus & locis in q̃bus infrigidantur oculi supra temperamentũ generatur obscuritas uisus. Quod ẽt patet ex hoc, q diu ambulantibus in niue uel glacie, uel in fumo, uel in mari apparent obscura loca niuium, & ripæ aquarum, & littora marium. Alius autẽ humor est post nullum in textura venarum, qui habet colorem vitri uergentis ad ruborem, ideoque a quibusdam philosophis dicitur uitreus, claritatem enim habet uitri ex conuenientia cũ crystallino, cuius ille nutrimentum est. Sed ruborem participat ex conuenientia cum sanguine ex quo generatur, ab extremitate uenarum tangentium oculum, superfluitas autem in albugine ponitur, ut sit scutum humoris crystallini. Porro circa hos humores sunt tunicæ siue retia oculi, quæ sunt ex parte ante, ut per ipsas fieri possit immutatio humoris crystallini. Et circunducitur acies cum circunferentia nigra uel glanca, ut ex illo colore fit congregatio & coadunatio uirtutis uisiuæ, cuius natura est turbari nimia claritate, hac etiam de causa ponuntur exterius palpebræ ac supercilia.

De quibusdam accidentibus visum impedientibus. Cap. XXXIIII.

Hinc etenim accidit, q aspiciens diu ad magnam albedinẽ uel claritatem, postea non bene uidet nisi prius coadunetur uisus. Cum autem humidum crystallinum receptibile sit luminis & coloris, oportet q pelliculæ quæ sunt ante ipsũ peruię sint, ita q per ipsas possit immutando ingredi color & lumen, quia color non immutat uisum nisi per actum luminis. Ĩdq́ue contingit cum aliquis oculos diu clausos habuit uel in tenebris fuit, & postea subito ad lumen vadit, q non bene uidet, anteq̃ ingrediat̃ lumẽ tp̃ate immutans ab extrinseco. Quia uero iterum visus perficitur spiritu visibili, qui defertur ad oculos p neruos opticos & cõcauos ab interiori parte cerebri, qui. s. spiritus

tus secum trahit colorem temperatum. Ideo contingit q post somnum in quo spus omnes ad interiora mouentur ad locu digestionis relinquendo sensum organa exteriora, statim apertens oculos non bene videt ante reditum spirituum & caloris ab interioribus ad exteriora organa sensuum. Et qm illi spiritus qui deferuntur ad oculos clari ac puri sunt super omnes spiritus sensibiles, ideo turbatio quæcunque contingens in cerebro magis apparet in ipsis. Vñ contingit in ebrijs, in quibus multus vini vapor ad cerebrum fertur q visus eorum obscuratur. Eadem etiã est causa, cur in iratis obscuratur, quia. s. ira sanguinem accendit circa cor, & eleuat vapores ad caput. Cumque iterum spiritus ille fluidus fit, iterũ in quibusdam infirmitatibus & ebrietatibus, & ita ipsum a vaporibus calidis extra situm proprium remoueri contingit, & tunc talibus apparet de vno q sint duo, spiritus accipiens formam in vno situ antequam renunciet eam ac plene imprimatur ab ista eandem accipit in alio situ. Et sic vnũ in duplici situ acceptum apparet duo. Hæc eadem causa est, vt vnũ appareat duo qñ digitus supponitur & eleuatur oculus ad situ altiorem, uel deprimitur ad inferiorem. Vñ quanto magis ponitur inferius uel altius extra situm proprium, tanto magis apparet distantia inter idem in duplici situ acceptum. Huius simile est uidere in sole super aquam fluentem percutiente, qui vr esse minoris quãtitatis ad duplum vel triplum sm motum ipsius aquæ. Est & oculus tersum corpus & politum in acie, vt ad ipsũ fit extrinseci luminis reflexio, sub quo fit immutatio a coloribus & colorum abstractio. Guilhelmus de Conchis. Porro cum duo equaliter a se distant, si fuerit alter in obscuro loco, alter in splendido. Ille qui est in obscuro videt eum qui est in splẽdido, non autem econuerso. Radius quippe visualis quanto ab origine sua remotior est tanto debilior. Vñ non tam determinate de cernimus remota quàm prope sita. Ideoque natura salubre tegmen palpebrarum oculis constituit, quibus conuenientibus radius visualis in oculis congregatur & conuenit. Illis vero apertis cum fortiore impetu exit. Si oculos teneas desicit visus. Cum ergo radius visualis ab illo qui est in loco splendido procedit, & ad locum obscurũ peruenit solis splendore dissipat, & remotione ab origine sua debilitatus, tangendo suum contrarium nil reportans ad oculum redit. At vero procedẽs ab illo qui est in obscuro, quia nigredo est congregatiua visus, nondum est debilitatus cum ad splendorem venerit. Ideoque perueniens ad hominem figuram eius reportant illi qui eum misit.

De quibusdam animalibus nocte videntibus. Cap. XXXV.

Porro quædã animalia de nocte vident apertius, quia in oculis eorum abundat humor albugineus. Ideoque nimio splendore tam oculorum substantiæ, quàm solis ac diei visus eorum dissipatur, sed idem splendor noctis obscuritate temperat. Hinc etiam hoĩes qui nimis oculos albos habent, parum aut nihil de die vident. Sed vnde inquis bubo id habet, qui non nimis oculos splendidos habet, dico quia naturale est odium buboni cum cæteris auibus. Timẽs ergo eas, die in obscuris latet, ob hoc ex consuetudine in tenebris videt. Alber. Ex hoc autem vr quibusdam, q in oculo dominetur lumen vel ignis, quia visus perficit sm actum lucidi. Quædam autem animalia de nocte vident, vt lupi & catti, quando scilicet medium non est actu lucidum a luce exteriori. Vnde vr lucidum esse a luce ab oculis egredienti. Præterea nihil in tenebris vr, nisi in quo lux dominatur. At oculi animalium prædictorum vĩir in tenebris ad modum candelarum, vnde vr in eis lumẽ dominari. Cumq; de omni oculo quãtum ad uidere sit eadem ratio, vr in omni oculo cuiuslibet animalis esse dominium ignis. Dicit enim Arist. in 2. lib. de coelo, & mundo, q in uidendo stellas fixas inuoluitur uisus pp elongationem earum, nec con sequitur eas consecutione forti, sed tremit. Planetas vero consequitur, & ideo non tremit. Hic aũt tremor vr esse per aliquid quod exit & elongatur ab ipso, & hoc vr esse radius, qui vtiq; non egreditur nisi a luminoso. Idem et dicit in secundo de somno & vigilia, q oculus est splẽdentium, nec vr esse splendentium, nisi quod est luminosum. Nos itaque dicimus ad hoc, q animalia prædicta debilem habent visum, & non bene coadunatum. Ideoque claritate diei vincuntur, & de nocte mouentur. Oculi uero talium & capita piscium, ac quercus putrefacta, & hmõi noctiluca lucent actu in tenebris, non tamen sic semper vt medium illuminent, quia si medium illuminatum esset, illa tunc nequaquam lucerent, q patet ex hoc q de die nõ lucent, vnde illa lux in talibus lucens est a partibus ignis, quæ sunt in exteriori parte, nec progreditur ab interiori oculi ad protectionẽ radiorũ per quos illuminet medium & obiectũ uisibile. Alter. n. aer circunstans & oĩa colorata circunstantia illuminarent, sicut a candela. Qđ vtiq; non fit, non. n. vĩr et pximia q sũt iuxta noctiluca, vt lupi natus & maxilla. Porro tremor ille de quo loquit Arist. est in spũ visibili interiori, q sicut exigit proportionem in claritate, & obscuritate visibilis, ita et exigit proportionem in distanti & conueniente sibi. Et si tremor aũt quis est in radio, ipse est in radio ad oculum reflexo & nõ ab illo emisso. Oculus aũt splendentium dr esse sicut tersum ac politum reflectens lumen, & sicut proijciens lumen per se. Porro lucis illius quæ apparet in tenebris, vel clausis oculis in refractione vel repercussione oculorum, cã est claritas spũs visibilis quĩ tunc dispergitur in seipsum. Ideoque retro in oculo apparet quĩque luminis immutatio crystallinum enim oculi est immutabile sm ante & retro & profundũ. retro siquidem ad ipsum fluunt imagines somniales, & ante recipiuntur imagines sensibiles, ac p ipsum transeunt ad sensum communem & fantasiam.

De opinione Platonis, quòd in oculo dominetur ignis. Cap. XXXVI.

Aliter aũt de prædicta materia vr sensisse Plato dicens in thimeo, q oculi radius interior exteriori radio coniungit, & ad sensibile terminat. Qui. s. radij percussi motu recto redeũt ad oculum, ac recurrentes interius ad aiam operantur uisum. Platonem quoque Calcidius sequit dicens, q iubar exterius descendens interiori cõiungit, tanq; ei qđ est eiusdem natura. Cum. n. sit duplex ignis natura. s. edax quæ est ardor. Et lux quã influit super inferiora. Secũdum naturæ lucis influentiam superius corpus constituit oculum. Ideoq; exteriori coniungit ad operandũ visum. Aristoteles aũt econtra pbat, q fallebant antiqui philosophi, qui dicebant ignẽ in oculo dominari. Si tñ dicebant visũ sm actũ sine duce non persici, lucem q; appellabant, sm hoc verum dicebant. Non itaque sñiam tenemus aspectiuorum ponentium radios esse corpora ab oculis egredientia. Sed dicimus radios esse immutationes sm rectas lineas in diaphano factas. Et qm oculus est corpus politum ac tersum, super ipsum reflectitur lumen qđ est actus rei visibilis, sicut super speculum. Et q a lucis reflexio fit ad pares angulos cum incidẽtia eiusdem. Ideoq; sicut radij a primo illuminante dirigunt sm figuram pyramidalem, cuius punctũ est in corpore proijciente radios & dilatant plus sm qđ radij ab illo procedunt, sic & in corpore reflectente lumen & radios colligunt radij in punctum pyramidis; & ampliantur plus ac plus sm q radij magis distant a corpore lumen & radios reflectẽte. Comque tale corpus sit oculus, per hõc modum sit reflexio lucis ab ipso, & non ita q radij procedant ex ipso, sicut ex luminante primo. Nec est et de proprietate scientiæ aspectiuorum determinare de natura radij, quin potius ipsum ponunt in passionibus geometricis, quæ sunt curuum ac rectum & hmõi. Naturalis aũt habet quærere vtrum sit corpus an qualitas alia. s. a corpore. Qđ aũt dicit August. sup Genesim ad literã, q in oculo est lux ignis, & q radij egrediuntur ab oculis prius tãgentes aerem vicinum q̃ remotum, põt intelligi de exterioribus radijs, vel potius loquitur iuxta sententiam Platonis.

Qualiter Aristot. rationibus improbat aliam opinionem. Cap. XXXVII.

Deinque ad probandum Aristo sñiam & imitãtium eã, q aqua uidelicet dominet in oculos plures sunt rõnes quarum quædam sunt in li. de sensu & sensato. Verbi gratia, si dominaretur ignis in oculo, sicut dixerunt Empedocles & Plato. Cum ignis emittat radios ad illuminationem diaphani, sicut lux egrediens a lucerna, tunc accideret q lux egrediens ab oculo medium illuminaret, & sm hoc colores in tenebris videri cõtingeret, qđ vtique non ita habet. Nec stare põt solutio quæ dicit radium egredientem ab oculo extinguit a tenebris, sicut dr in thimeo. Hoc. n. vanũ est oino, qa nihil extinguit nisi a suo cõtrario, ut calidũ a frigido. Ignis aũt non hẽt contrariũ. Sed nec illa stare põt q dicit lumen quidẽ ignis qđ est in oculo nõ extingui, sed nimis ut nos lateat debilitari. Si. n. talis ignis est in oculo, tunc oportet eũ et p diẽ extingui frigido & humido. Qđ si uerũ esset, tunc maiores tenebræ fierent in glaciebus & in aqua, qa in his extinguunt flãma & corpora ignita. hoc aũt patet esse falsũ, deinde ponit philosophus rõnẽ ab ordine oculi ad actũ recipiendi uisibilia sũptã. Cũ. n. vna sit forma uisibilis q recipit a medio & ab oculo, vnam oportet esset naturã receptibilitatis in medio & in oculo. Cũ ergo recipiat pspicuũ naturã in medio, restat q aliqđ perspicuorũ dominet io oculo. Perspicua uero sunt duo rñ modũ. s. aer & aqua, q̃ differunt in recipiendo. Nã aqua seruabilius est elemẽtũ q̃ aer, & hoc tripliciter. Melius. n. seruat q̃titatem & figuram ipsius oculi qui fabricatur ex ipsa. Similiter etiam melius seruat actum luminis ab extrinseco ingrediente in ipsum humorem oculi. Melius quoque seruat uisibiles species receptas, quæ per ipsum aerem tantummodo transeunt. Cum ergo oculi sit recipere & aliquantulum tenere, relinquitur quod in ipso dominetur elementum aquæ.

De cæteris rationibus quas idem adhuc inducit ad idem. Cap. XXXVIII.

Consequenter ponit philosophus ad idem quatuor rõnes a quatuor operibus oculi. Prima est, quia videmus oculo corrupto

rupto aquam exire. Vnumquodque autem corrumpitur in eo ex quo materialiter consistit. Secunda est experimentū in ebrijs sumptum, in quibus vinum calidum superat cerebrum frigidū, & calore resoluit ac fluere facit humidum oculi frigido coagulatum, atque ex vaporibus calidis & crossis in parte diminuit ipsum, turbatq; perspicui quantitatem, & facit tremere spiritum visibilem. Qđ non accideret si ignis in oculo dominaretur, quia calidum a calido non diminueret̃, sed potius augeretur. Tertia sumpta est per experimentum in multum calido sanguine abundantibus, in quibus natura ponit cerebrum frigidissimum, & album oculi facit crassius. Quod ideo fit vt permaneat humidum incoagulatum. Oculi nanque corpus adeo frigidum est, vt non possit amplius infrigidari salua complexione oculi. Si aũt esset oculi natura ex igne, non oporteret naturam ingeniari, qualiter oculus saluaretur a calore cordis in abundantibus calido sanguine. Tanto.n. melius saluaretur oculus, quanto cor esset calidius. Quarta sumit̃ ab experimento in non habentibus sanguinē. In his.n. pp defectum caloris intrĩ coagulatur exterior oculi tunica & indurat̃, ꝙ non indigent palpebris velantibus. At in quarto libro metheororũ ꝓbatur, ꝙ a frigido non nisi aqua vel species aquæ coagulatur. Ex his ergo relinquit̃ ꝙ aqua in oculo dominat̃. Dehinc ēt ponit philosophus hmōi rōnem ad idē: si in oculo dominaret̃ ignis a quo exirēt radij, oporteret visum in radijs illis vsque ad astra q̃ videmus extendi, ipsuuq; prodeuntem ex oculo per radios cohærere oībus visis. Ex quo sequeret̃, ꝙ visiua virtus extra oculum extenderet̃, qđ inconueniens esse probatur, cum nulla virtus per essentiam extra subiectum ꝓprium extendat̃. Præterea in oī figurato & aīato corpore necesse est ẽm naturam elementi dominare receptibile illius figuræ. At ignis & aer pp spiritualitatem sui non sunt corpora receptibilia figurarum. Ex quo sequit̃ ꝙ in oculo neutrum dominet̃ istorum. Sed nec terra, quia non est perspicua. Relinquit̃ ergo ꝙ aqua. Alphorabius quoque dicit in suo li. de sensu & sensato, in oculo inquit q̃ est instrm̃ virtutis visibilis dñat̃ aqua, quæ est substantia dyaphana, ut fiat talis in quo describantur formæ sensibilium sicut in speculo. Ideoq; pars glacialis est valde clara. Item Auic. in li. suo de aīalibus, dico inquit ꝙ uisus exigit humiditatem clarã, q̃ recipiat impressiones. Arist. etiam in lib. de aīalibus dicit, ꝙ qa in oculo aqua dñatur. Ideo ēt vltimo inter corporis mēbra complentur. Idem quoque cōiter dicunt auctores naturalium. Ideoque multas ad hoc inducere auctoritates puto superuacuum.

De obiecto visus. *Cap.* XXXIX.

DIcto itaque de uisu ex parte organi, consequenter dicendum est de uisu ex parte obiecti aut medij. Et quia lumē est actus utriusque. Ideoq; de illo dicendum. Sed de hoc iam supra dictum est. s. in tractatu de luce. Sicut aũt corpora luminosa uel noctiluca obiecta sunt uisus in tenebris, sic colores obiecta sunt eiusdem in lumine, dicente Auic. ꝙ color est qualitas q̃ percipitur ex luce. Arist. quoque dicit in 2. de aīa, ꝙ color est motiuũ visus ẽm actũ lucidi, & hoc est ipsius natura. Aristo. in lib. de aīa 2. Visus est sensus rei uisibilis. Visibile aũt per se color est, sed & in se causam habet, vt aliquid fit uisibile. Oīs.n. color motiuum est visus ẽm actum lucidi, & hoc est ipsius natura. Vñ nec aliquid est visibile sine lumine, sed oīs color in lumine vr̃. Lucidum autem siue dyaphanum dico, qđ est visibile, nō ẽm se simpliciter, sed pp extraneũ colorē. Hmōi sunt aer & aqua, multaq; planorum. i. perspicuorum. Non.n. ẽm qđ est aqua uel aer lucidum est, sed qm̃ eadem est natura in his & in perpetuo corpore superius. i. supercælesti, vt in sole, uel igne. Lumen autē siue lux est actus lucidi siue dyaphani ẽm qđ est lucidum. Potētia vero illud in quo hoc est, tenebra, cui contrarium vr̃ esse lumen. Est enim tenebra priuatio hmōi habitus. s. lucidi ex lucido, uel lucis ex lucido. Huius ergo pñtia lumen est. Est enim lumen quasi color lucidi. Susceptiuum autem coloris est non color, idest quod non habet colorem, sicut & soni a sonum. Et uix quidem vr̃ omne quod tenebrosum est, hmōi tamen, idest tenebrosum lucidum est non actu, sed potentia, idest materia lucidi. Eadem enim materia qñque tenebra est, qñque lucida. Ignis autem in vtroque vr̃, & in tenebra & in lumine. Si quis vero ponat coloratum super ipsum uisum, non uidebitur, quia scilicet sensus uisus fit per medium sicut & cæteri. Actor. Itaque de coloribus & de formis quæ apparent in speculis satis dictum est superius in eodem tractatu, scilicet ubi occasione lucis actum est de corporibus luminosis.

De eodem. *Cap.* XL.

ALbertus. Quod autem excellens color destruit visum non est ex natura coloris, ẽm quod color, sed ẽm naturam lucis per cuius actum color mouet oculum. Hæc enim qñ est nimia, spiritum visibilem superat, & confundit ipsum, ac per consequens hebetat uisum. Et quoniam ad multitudinem luminis sequitur multiplicatio coloris, plerunque nimia lux oculum ingrediens humidum crystallinum incendit, ipsumque remouet a temperamento suæ complexionis, partemq; illius subtilem in fumum resoluit. Qua uidelicet resoluta fit inspissatio partium crossiorum, sicut dicit philosophus in 4. lib. Metheo. Cumq; sic humidum crystallinum inspissatum fuerit, iam non erit susceptibile uisibilis spiritus, qui ꝑ neruos opticos a cerebro uenit. Sicque perfecta cæcitas accidit aliquibus ēt cum tamē oculi pulchri appareant exterius. Patet itaque ꝙ oculi corruptio per accidens est a luce & colore. Similiter accidit de quibusdã, q diu in tenebris fuerunt, & postea cum labore ualde alba respiciunt & inspiciũt. Talia quippe nequaquam accidunt a colore per se, sed per accidens. Calor enim naturalis & spiritus in organis seu suum diffunduntur, & in eis duabus de causis multiplicant̃. Vna est exercitium in operibus sensuum. Exercitium enim calorem multiplicat, & calor multiplicatus attrahit spiritum. Inde fit ꝙ in uno sensu magis quàm in alio multiplicatur spiritus, uidelicet pp maius exercitium illius sensus. Alia uero causa est intentio animæ in unius sensus opere. Ex hoc enim ipso extrahitur ab altero, dirigitq; spiritum & calorem ad illum sensum, in cuius opere est intentio. Cumq; calor sit aperitiuus pororum, facilem efficit discursum spirituum ad illum sensum. At uero per oppositum diu manentes in tenebris non habent exercitium uisus. Nec anima intenta est operibus ipsius. Ideoque spiritus visibilis ab oculis subtrahitur, ac nerũs opticus exiccatur & cōtrahitur, ita ēt ꝙ qñ ueniunt ad lucem spiritus non pōt subintrare nisi modicũ & paulatim. Iōq; uincit̃ & lædit̃ ab excellēti albo.

De medio eiusdem. *Cap.* XLI.

POrro medium uisus (ut ait philosophus) sunt aer & aqua non ẽm ꝙ aer & aqua. Ideoque non hæc tm̃modo sunt eius media, sed etiam alia, in quibus eadem est natura, sicut ins quinta essentia in partibus non stellatis, & ignis in sphæra sua. Nec tñ adeo proprie sunt illa duo media, sicut aer & aqua, duplici de causa. Vna est, ꝙ aer & aqua cōicant in humido. Et humidi sunt uirtutes duæ. s. bene recipere, & ad aliquid fluere, qa male terminabile est in se. Ideoq; illa duo, s. aer & aqua bñ sensibilia recipiunt, & ad sensus fluendo bene referunt. At uero tale humidum non est in igne, nec in quinta essentia. Alia rō est, qm̃ aer & aqua simpliciter nō sunt leuia, nec simpliciter grauia, quamobrem minus obuiant motui sensibilium per ipsa ad omnem partem. Talis quoque proprietas non est in igne, ideoq; nō est adeo conueniens medium. Est tñ alia medij natura, s. ꝙ ipsum sit rarum ac paruum, & hæc magis est in igne, & in quinta essentia, quàm in aere, plusque in aere, quàm in aqua. Sic ergo hæc oia differenter medium efficiuntur. Per hoc cessat obiectio, quę fit contra philosophum dicentem, ꝙ aer & aqua, tm̃ in uisu sint medium. Nobis autem apparēt stellæ per quintæ essentiæ partem, ac per ignem, & aerem. Sed (vt dictum est) inter media diuersitas est. Si autem quærit̃, quæ sit illa natura, quam idē philosophus dicit aquam, & aerem cōicare cum perpetuo superius corpore. Respondemus, ꝙ est ibi cōicantia duplicis naturæ. Vna est ex parte potentiæ, s. diaphaneitas, quæ causatur ex raro subtili in partibus materiæ. Et quanto plus illud abundat in aliquo corpore, tanto magis est diaphanum, i. transparens, siue peruium. Alia uero est ex parte actus, s. luminis receptiui, quod facit transparens esse transparens in actu. Vtraque etenim harũ naturarum inuenitur in cœlis, quia in stellis est lumē, & in alijs partibus orbium transparentium. Humidum autem in sua uirtute duplici addunt aer & aqua ad facilitatem mediandi, præcipueque hoc est in aere, quia ibi coniungitur humidum cũ magis transparenti, quam in aqua. Denique aer & aqua (sicut dictum est supra) non sunt media, ẽm ꝙ aer & aqua, sed ẽm cōicãtiam, quam habent cum perpetuo superius corpore, s. ẽm transparentiam, quæ est aptitudo ibique recipiendi speciem uisibilem, ubi apponitur res colorata secundum actum lucidi.

Qualiter species visibiles sunt in medio, & in oculo. *Cap.* XLII.

AD sciendum vero qualiter species uisibiles in medio sunt, & in oculo, tria sunt necessaria. Vnum est natura colores agens & abstrahens, & hæc est natura luminis, quod est qualitas non habens contrarium, cuius transitus non in tempore, sed subito fit per medium. Ob hoc & colores cum non agant in medium, & oculum, nisi per luminis actum, secundum quod agunt in actione sua non habent contrarium. Secundum est natura coloris abstracti. Non enim abstrahitur cum causis generantibus ipsum in subiecto, idest cum calido, & frigido, humido, uel sicco. Si abstractio fit in propria coloris specie, sine omni parte materiæ, & sine omni causa materiali, & hoc est quod uocat Auerrois super librum de anima esse spirituale. Tertium est medij natura, de quo dictum est supra. Si autem obijcitur, quod in oculo nequaquam per actum medium uidetur esse uisibile, cum æquè primo generatur in utroque. Respondemus

demus q ibi non est prius & posterius ſm tempus, vt dictum, est sed tantmodo ſm ordinem causæ. Itaque non mouentur colores ad oculum motu locali, sed potius immutationis est motus eorum, quo generant se primo in medio, & post in oculo ſupradicto modo. Denique tres sunt differentiæ speciei uisibilis in medio & in oculo. Vna est q oculus ex eo qđ in aquæ substātia consistit, seruat speciem & colligit eam, ita q apparet in ipso, hoc autem aer non facit. Secunda est q oculus habet speciē visibilem vt habitum vel dispositionem, quæ principium est cognoscendi rem visam, pp hoc etiam color in oculo non est ut colorans ipsum, sed vt habitus qui est forma colorati totius, & ipsum cognoscendi principium. Et sic iterū non est in aere. Tertia est quod in oculo est color sicut in termino, sed in medio sicut in via, propter hoc etiam in oculo est aliquo modo vt in actu, sed in medio sicut in potentia.

De modo actus videndi secundum diuersos. Cap. XLIII.

AVlus Gel. in lib. 5. atticarum noctium. De videndi ratione cernendiq; natura diuersas esse opiniones philosophorum animaduertimus. Stoyci dicunt videndi causas esse radiorum ex oculis in ea quæ vīr emissionem, aerisq; simul intensionem. Epycurus autem effluere semper ex omnibus corporibus simulacra quædam corporum ipsorum, eaq; sese in oculos inserere, atq: ita fieri sensum putat. Plato existimat quoddam genus ignis atque lucis de oculis exire, idq; coniunctum continuatūq; cum luce solis, vel cum alterius ignis lumine, sua vi & externa visum efficere, vt quæcunque ostenderit, illustraueritq; cernamus. Helynandus in cronicis suis libro. i. Intuenti autem subtiliter apparet nil esse visibile nisi ex obstaculo qđ ex aqua vel ex terra contingit. Nam & nubes etiam ex vapore aquarum densatæ visibiles apparent. Flammæ vero quæ in nubiloso aere vel in aliqua materia quæ comburitr̄ fiunt, ex vaporibus aquarum substantiam habent. Radius quoque solis qui per fenestram decurrere vr̄, non aliunde est visibilis, nisi ex athomis pulueris in radio decurrentibus & ad lumen solis relucentibus, sic & in cæteris rebus. Alber. Itaqoe de modo & actu videndi diuersa senserunt antiqui philosophi. Quorum opiniones recitant Alphorabius in lib. de sensu & sensato, & Auic. in lib. 6. Omnesq; reprobat Alphorabius præter illam quæ est Aristotelis, cui & nos cōsentimus, videlicet q sensibilia veniunt ad sensus per medium, in quo scilicet primo fiunt, & postea in sensu, & q ab oculo radius non egrediatur, sed lux exterior quæ est in aere super oculum reflectitur, & ex illa reflexione radij generantur, sub quibus oculus immutatur.

Cur non videamus ad omnem partem secundum aeris immutationem. Cap. XLIIII.

EX hoc tamen vr̄ sequi q videamus ad omnem partem. Nā aer immutatur ante & retro & a dextris & a sinistris. Aer ergo qui est post nos immutat aerem per longum spacium ante nos. Si ergo aer immutatus oculum immutat, vr̄ q aer qui est ante & retro nos immutare debeat oculos nostros colore rei q̄ est retro nos. Et ſm hoc ita videbimus qđ est retro nos, sicut id qđ est ante nos. Et nos quidem concedimus q aer immutatur ad omnem partem, & vt non videamus ea quæ retro sunt, non est hæc causa, quia non fiat immutatio ad omnem partem, sed quia color non agit nisi ſm actum lucidi. Ideoque processio immutationis a colore in aere fit ſm processionem locis reflexæ uel incidentis. Lux autem quæ est post nos abstrahens colorem immutat quidam aerem ante nos, sed hæc immutatio aeris ad visum non sufficit, quin etiam oportet uisibiles species in oculū pcedere actu ſm actum lucidi. Quoniam ergo lux quæ est post nos recedit remouendo se ab oculis nostris, & non in oculos nostros. Ideoque visus non fit, nisi fiat reflexio super speculum qđ est ante oculos nostros. Concedimus tamen radios sub quibus immutatio fit oculos attingere, sed illi non egrediuntur ab oculo, sed exteriori luce, ac reflectuntur super oculum, non quidem a luce quæ fit immediate circa oculum, sed ab illa quæ est in extremitate perspicui, quæ facit esse colorem actu, quoniam illa sola sufficit ad visum.

Cur non ante nos saltem actu videmus simul ad omnem partem. Cap. XLV.

CVm autem immutetur aer ad omnem partem, cur non videmus ante nos saltem actu simul ad omnem partem. Expanditur. n. visus noster super totum pauimentum & denarium superiacentem non videmus, donec discurrat visus ad illam partem ubi iacet denarius. Et ex hoc concludit Euclides q uidemus per lineas ab oculo egrediētes, videlicet per triangulū, cuius basis est res uisa, & angulus expansus est in oculo, cuiusq; dyameter super partes rei in se discurrit, ne apprehendamus partē visibilis nisi quam dyameter attingit. Ideoque dicit q non statim uidemus denarium in pauimēto iacentē, qđ ēt probatur p demōstrationē. Nos aūt dicimus, q hoc non est causa, quia dyameter egrediens ab oculo attingit rem visam, sed potius, q a virtus visiua quæ apprehendit formam impressam, dirigit eam ad rem quam apprehendit per ipsam. Et q̄nque illam in totam rem ſm rōnem totius dirigit, & tunc in ipsa totum visibile accipit. Q̄nq; dirigit eam in partem ut apprehendat partes rei uisiuæ per ipsam, & tunc simul operari non pōt ad multas partes, sed comparatur ad partem post partem. Et tunc fit quasi discursus quidam uirtutis uisiuę super partem uisibilem. Cunque venit ad partem illam in pauimento in quo denarius iacet, tunc ipsum videt. Licet aotem dyameter non egrediatur ab oculo directo, tamen spiritus visibilis & uirtus uisiua in rem uisam est p dyametri modum. Meliosq; apprehenduntur, quæ per dyametrum opponūtur ad oculū, q̄ quæ opponuntur extra dyametrū.

Rationes ad probandum quòd non videmus extra mittendo. Cap. XLVI.

QVia uero ad opinionem contrariam multa sunt argumenta uel rōnes aspectuorum, nitamor ēt rōnibus oī contrarium. Nam reuera videndo nihil extra mittimus, sed tn processus luminis in colore ſm rectam oppositionē describit intellectuales angulos super oculum, ita q angulus pcedentis luminis est in oculo, sicut iam supra diximus. Cæterū si radius qui est linea, vt dicūt, est ab oculo egrediens, aut est substantia, aut accidens. Et si accidens est, esse nisi in subiecto non habet. Cum ergo exit, aerem qualem facit, multiplicato ergo radio multiplicabitur aeris illuminatio. Si ergo stet aliquis iuxta multos apertos habentes oculos, melius q̄ alibi videbit iuxta eos. Præterea secundū hoc melius uidebit debilem habens uisum cōiunctus ei qui fortem habet uisum. Præterea multis aspicientibus simul in tenebris stantibus aer illuminabitur eorum aspectibus. Quæ oīa falsa sunt & absurda. Præterea visus nō aerem tm̄ penetrat, sed etiā cœlū usq; ad stellas, secundū hoc ergo cęlū impressionem luminis a uisu recipit, quod est cōtra philosophum dicentem, q cœlum non recipit impressiones peregrinas. Iterum secundū hoc radius reflexus a speculo aliud erit ab incidente in eo pp diuersitatem subiectorū. Similiter & radius existens in aere non erit idem numero cum illo qui est in oculo. Et ideo per sensum radij non fiet apud videntem iudiciū de re uisibili. Secundum hoc ergo ad uisum non prodest radius. Iterum visibile in proprio lumine a nō indiget ad hoc radioso lumine a visu emisso mediū immutante. At verò lucentia per se ad hoc sibi sufficiunt proprio lumine. Si verò dicatur esse substantia, constat, q nō est incorporea, quia s. nec angelus, nec anima. Sed neque corporea, quia nec aliquis mathematicorū ponit radios esse corpora. Præterea si radius egrediens est corpus, non erit in eodem loco cum aere medio: oporret ergo, q totus aer, & aqua & ignis & totum cęlum, per quæ visus est, eijciantur de locis suis per visum, aut pleni sunt poris vacuis, per quos fit transitus linearū corporalium, quorum etiam vtrunque est absurdū. Præterea non potest paruū misceri multo ampliori, quin virtus eius vincatur a multo. Cū ergo radius ille paruus fit mixtus lumini totius hemisperij virtutē amittit. Nō ergo videbit in multo lumine, cū virtus eius sit videre. Cæterū cū agens & patiēs in natura sint pportionata, q̄ri pōt ab eis, qua virtute radius agat inuisibile, nec erit assignare. Quærit ergo hic ab eis causa huius actionis & passionis ſm naturā. Quærit ēt, cū oculus videat radiū de se egredientē, quo radius ille videatur. Si dicar̄, q radio, tūc radij erit radius, & sic in infinitū ibit pcessus. Si vero dicar̄, q oculus seipso videt radiū, multo magis, q̄ nō sunt adeo subtilia videbit per seipsum: & sic iterū inutilis erit radius. Denique ab surdissima q̄dā ſm oēm naturā consequunt̄ opinionē illā, videlicet, q linea fit in esse naturali, q linea moueat̄ motu locali, q videat̄ longitudo sine latitudine, q linea secundū indiuisibile punctū apprehēdit diuisibile aliaq; plura, quæ abhorret natura.

Solutiones ad obiecta econtrario. Cap. XLVII.

SEd illi inquiūt, quorū visus debilitat̄ præcipue in tpe humido vidēt imaginē suā corā oculis suis. Quod vtiq; non posset esse, nisi quia cū radijs egredientibus ab oculo ēt figura egreditur in radio vidēte. Præterea creator oīum Deus perfectissime cōstituens organa sensuum fecit instrm̄ organi odoris frigidum & humidū, quod saluaretur calido & sicco vaporatiuo, in quo deferuntur odores. Fecit & instrm̄ auditus concauum & strictum, in quo saluarentur soni, qui nihil aliud sunt, quam aer pressus. Fecit ergo & instrm̄ visus optimè, & hoc fecit sphericum, super quod. s. sphericum non stant formæ. Non ergo fecit eum ad hoc, vt formæ aduenientes starent super ipsum. Non itaque sunt in ipso forma, sed potius ab ipso lux egreditur, qua possit anima sensata iudicare. Mobile quoque fecit ipsum, mobilitas verò repugnet receptioni formarum. Ad hoc ergo fecit illud mobile, vt motu suo centrum suum ad omnia visibilia conuerteret, ac per radios pyramidales virtutem suam visiuam ad ipsa moueret. Hoc etiam videri habetur ex hoc, quòd centro subsidens

optime uř. Remota vero a centro, eo q̃ longius distant, minus uħr. Ad hoc ergo rñdemus, q̃ vt videat homo debilis vi sus imaginem suam tpe humido non est cã q̃ ponunt, p cã. s. egrediens ab oculo radius, nec vnq̃ homo videret in aere imaginem suã, nisi possit aer vt speculum effici. Vř autem sibi q̃ eã videat, cũ tñ non videat. Qđ contingit ex fluxu imaginum a loco cellulæ imaginatiuę ad organum sensus cõis, & ab illo ad organum visus, sicut accidit in melancolicis & infirmis. Nec ideo fecit creator oculũ sphericũ, vt non imprimerent in eo imagines rerũ, sed ideo potius ut esset facile mobile sicut speculum aiatũ, in quo imprimanť imagines rerum. Nã super rotũdũ rectius imprimẽtur q̃ super latũ & planum, vel sup concauũ. In loco etenim plano pp diuaricationem luminis q̃ facit quęlibet pars æque eminens cuilibet parti confundiť, & dilatať imago sicut patet in ense limato ac terso. Porro in concauo vna pars imaginẽ receptã proijcit super alteram. Ita q̃ iterum non fit directa rei cõprehensio. At vero in rotundum recte contineť imago. Cũque illa pars æque alteri emineat, nulla pars processionum luminis diuaricat, in qua forma visa ꝓcedat, nec alia super aliã proijcit, sicut in concauo fit. Porro mobilitas oculi non contraria impressioni formarum, quin potius ad hoc valet, vt ab oĩ situ visibilium immutatio dirigatur ad oculum, deniq; propinquitas eius qđ cadit sub oculi cẽtro non est tota & sola causa cur melius videat. Sed rectitudo immutationis & confortatio visiuæ virtutis in oculi centro. Veruntamen oĩs virtus cuiuslibet rei, ac per hoc & visiua maior est in centro rei quàm iuxta extrema.

Ad experimenta quæ contraria videntur responsioni. Cap. XLVIII.

VErum & alia adhuc experimenta contra nos inducunť, vt q̃ colores ac figuræ rerum visarum corporibus in q̃bus sunt nec motu locali nec ad visum mouenť. Cũ ergo inquiunt, necesse sit in vi'n rem visiuam & oculos coniungi, oportet visum ad rẽ visam per aliquid moueri. Et hic est radius ab oculo emissus, in quo est visiua virtus. Præterea videmus q̃ in oculo diu clauso vel excæcato, foramen alterius oculi repletur lumine qđ fuit in priori oculo, meliusq; videt oculus ille q̃ prius viderat alio vidente. Vñ patet lumen in oculis esse. Et nos quidem concedimus, q̃ reuera colores (vt dictũ est) non mouentur ad oculum localiter, sed motu immutationis quo generant se in medio, ac per illud in oculo. Cum aũt oculus vnus claudiť vel cęcať, & lumen illius redit ad alium, hoc non contingit pp emissionem radiorum, sed alijs tribus ex causis: vna est quia virtus apprehensiua naturaliter ad apprehensiones formarum moueť, & in ipsis delectať. vñ mouendo ad locum secum trahit spiritũ visiuum. Cum ergo formas non inuenit in loco vnius oculi moueť ad reliquum, & trahit secũ ex alio visibilem spiritum. Secũda est quia neruus opticus oculorum in anteriori parte capitis bifurcatur. Ideoq; spũs visiuus in vno impeditus, retrorsum agiť vsque ad bifurcationem & transfunditur in alium oculum. Tertia est attentio, quia. s. oculo vno amisso maior fit circa reliquũ intentio. Attentio vero frequens opus facit, & operis frequentia calorem inducit. Calor autem animalem affluere cogit.

Cur aliquando visui vnum apparet duo. Cap. XLIX.

VT aũt vnum appareat duo quatuor sunt causæ ẽm naturã. Vna est q̃a oĩs sensus particularis referť ad sensum cõem in quo perficitur eius operatio. Spiritus ergo visiuus p neruum opticum currens reddit formã apprehensiuam, & licet fiat in duobus oculis, tñ quia venit & vnitur in loco bifurcationis nerui, ibi fit forma vt vna in ambobus oculis apprehensa. Cum aũt comprimiť oculus, egreditur linea vnius spũs extra lineã alterius in loco bifurcationis, & ideo ibi non contingit aliũ spũm in puncto oculi anguli bifurcationis. Et ideo tunc forma apprehensa in duobus oculis non unitur. Et ideo sensus cõis qui componit & diuidit sensata propria, tunc iudicat & apprehendit eã sicut duo sensata eiusdem sensus. Huius aũt signũ est, q̃ si vnus oculus comprimatur, & alter claudatur, expressione vnius tãtũ oculi non apparebit vnum duo. Secunda causa est ex reflectu spiritus ad intus & extra. Cum. n. currat inter sensum cõem & sensum particularem accipiendo ab vno & dando alteri, & sit velocissimus sicut per apprehensionis velocitatem põt probari. Accipiens formam in oculo exundantẽ ad sensum cõem refluit formam ad partem aliam anteq̃ spiritus egrediatur plene ab oculo. Et tunc apparet in vna parte spiritus & in alia, & iudicanť duo. Et hoc maxime contingit in quibusdam ęgris ebris, & infirmis, in quibus vapor & ventositas eleuata impellit spũm visiuum, sicut ventus aquam. Vnde talibus frequenter prominent oculi vẽtositate vel vapore eos extra loca sua præmente. Signum autem huius est, quia videmus sole apparẽte in aqua & vento aqua mouente, formam solis in aqua fieri pluribus locis, & sic incidere formam q̃ vna continuetur ad aliam. Tertia causa est ex fluxu spiritus ẽm latum per amplitudinem nerui, vel ẽt q̃ neruus est cellæ imaginatiuę & sensus cõis, tunc. n. apparet res uisa in duobus locis, eo q̃ in uno situ apprehenditur anteq̃ vnam spiritus perfecte relinquat. Sicut patet in virgula circumducta, quæ vř facere circulum sensu particulari accipiente extremitatẽ eius hic & ibi, & sensu cõi continuante illa loca per circumuolutionem spiritus ad formam apprehensam. Hac de causa ẽt forma. s. motus q̃nque infigiť intra spiritum sensus cõis imaginatiue, q̃ aliquis stans iuxta aquam, vř sibi moueri, & cadit. Et hac de cã ẽt post nauigationem vř nobis moueri terra longo tpe postq̃ venimus ad portum, quia forma manet in spũ, & spũs vndat se ẽm motum formæ ad latitudinem cellæ anterioris capitis. Quarta est ipso compositio oculi, sicut enim supra probatum est, compositio sua est in humido aquoso seruabili formæ apprehensiuę. Habet autem tunicas, quarum quædã habent foramen ad anterius, sicut vuea. Et ideo bñ imprimiť oculus, extumescit humor crystallinus, & diuaricať forma, & vĩr duo, uel tres quandoque.

De diffinitione auditus. Cap. L.

AVicenna. Auditus est vis ordinata in neruo expanso in superficie nerui optici ad apprehendendum formã eius qđ sibi euenit ex commotione aeris, q̃ contingit inter percutiẽs & percussum resistens constrictione coacta, ex qua ꝓuenit sonus, & peruenit eius commotio ad aerem collectiuũ quietum, q̃ est in concauitate nerui postici mouẽs illum instar sui motus, & cõmotiones illius motus tãgunt neruum. Alber. Neruus posticus, qui est neruus audibilis (ut dicit Auic. in li. de aĩalibus) reuera ab anteriori parte medullæ cerebri nasciť, & vadit ad telam auricularem, q̃ tympanum dř, & in ea dispergiť. Et qm̃ eius ramus in duo diuidiť, maior illius rami pars in auris tympano diffundiť, minorq; pars exit per foramen ossis penetrosi, qđ foramen cęcum dř. Vñ q̃ dicit Auic. In superficie nerui optici, q̃ est neruus visibilis, esse in neruum posticum, hoc est, q̃a tangit eum in origine neruorum sensibilium, non q̃a cum illo sit idem: sic ẽt dicimus in loco capitis, ubi occurrunt oẽs nerui sensitiui esse sẽsus cõis organũ, q̃m aliter non cognosceret sensus cõis sensibilia oĩum sensuum particularium. Itaq; ẽm dicta naturaliũ neruus posticus immutať ẽm sonum ex aere percutiente ac sonante p hunc modum. Aer extrinsecus fractiuo motu sonans aerẽ connaturalem in aure ꝑcutit, & ille quoq; efficiť ꝑcussus ac sonans ad similitudinem exterioris. Neruus aũt audibilis expansus in tympano auris, ab aere quidem ꝑcusso tangiť, sed non de necessitate, nisi ẽm sonũ immutať, & hoc ideo, q̃a sensus recipit spẽs sine materia. Vñ cum soni materia sit aer ꝑcussus, sine aere percusso sonũ accipit auditus. Quia tñ aer ꝑcussus non alterat neruum nisi agat, nec agit nisi tangat, necesse est vt neruum tãgat, Sonus itaq; ẽm esse suum qđ habet in materia, est in aere, & alterat aerem. At vero ẽm qđ considerať ut spẽs sensibilis est in sensu. Si aũt obijciť q̃ esse soni nõ est nisi cũ motu fractiuo aeris. Rñdemus, q̃ uerum est hoc de esse soni, qđ habet in materia, & non de esse qđ habet de sensu, ut species sensibilis. Ex his patet vñ contingat q̃ nos percipimus sonum, & non aeris motũ, q̃a. s. licet in aere duo sunt. s. sonus & motus, non tñ de necessitate sensibilem neruum alterat nisi ẽm alterum. i. ẽm sonum.

Cur auditus dicitur secundus sensus. Cap. LI.

ARistoteles in lib. de sensu & sensato. Sensuum quidem ad notitiam melior est uisus ẽm se, quia multas & multimodas annunciat differentias. Oĩa nãq; corpora colorẽ participãt. Discenti aũt auditus multũ confert ad sapientiã ẽm accidens. Sermo. n. audibilis existens causa est disciplinæ, non ẽm se, sed ẽm accidens, ex noĩbus. n. constat. Nominũ autem unumquodq; simbolum est, quare sapientiores a natiuitate sunt cæci priuatis ab utroque sensu mutis & surdis. Alber. Auditus itaq; dř secundus sensus ex causis tribus. Vna tangitur in libro de sensu & sensato, quia. s. ad notitiam melior est uisus, eo q̃ multas ostendit rerum drĩas. Per uisum enim deprehenduntur oĩa corporalia, q̃m oĩa uel habent colorem, uel lucem, uel sunt dyaphana, quæ oĩa sunt uisus obiecta. Auditus autem strepitus. i. soni ostendiť drĩas, & confert disciplinæ, non ẽm se, sed ẽm accidens. Ex nominibus. n. constat. Cum ergo visus ad sapientiam conferat ẽm se, quia. s. ostendit rerum similitudines ẽm se. Auditus aũt per accidens, quia ostẽdit eas non ẽm se, sed in sign. s. i. noĩbus. Recte primus sensus inter disciplinabiles dř uisus, & secundus auditus. Quia uero noĩa quæ percipiuntur per auditum, signa sunt omnium. s. uisibilium, odorabilium, gustabilium, tangibilium, & ꝑsonum etiam audibilium atque intelligibilium. Ideo per auditũ accipitur doctrinabiliter prudentia de oĩbus, per uisum aũt non de omnibus. Ideoque cæci a natiuitate habentes auditum, prudentiores sunt surdis & mutis a natiuitate, habentibus tamen uisum. Secunda causa est, quia post uisum habet filium in homine, qui omnibus animalibus dignior est. Tertia est, quia de quinque sensibus duo sunt ad salutem animalis necessarij. s. gustus & tactus. Duo uero ad disciplinam. s. uisus & auditus. Tertius

tius autem cōicat cum utrisque.s. odoratus. Sunt autem duæ causæ, cur auditus non est in facie. Vna est, quia sensus alij magis necessarij obtinuerunt locum faciei, ita quod congrue nō potuit auditus in facie locari, hęc est ratio Auic. Alia vero fortasse melior est, quod auditus est sensus aīalibus perfectis ac moti ſm motum processiuum, qui.s. motus processiuus oīs aīalis vt plus in ante est. Idcoq; natura nequaꝗ aīalia rotundauit vel acuit ante, vt facilius aerem diuiderent, per quem motus habet esse. At vero si foramina auditus essent ante in facie, in motu processiuo continua fieret aeris inundatio in auditus foramine, cuius scilicet inundationis sonus confunderet auditum, aut destrueret cerebrum. Ideoque natura ordinauit auditus organum a latere, vel retro in capitis summitate, vt ad ipsum nō perueniat aer in motu processiuo, nisi prius diuisus a facie.

De organo auditus. Cap. LII.

NEruus autē audibilis, qui dr̄ posticus ipse est organum auditus, q.(vt supra dictū est) ab anteriori parte medullæ cerebri tendit ad telam auricularem ꝗ tympanum dr̄, & in ea dispergitur. Hali vbi supra. Auditus fit per par neruorum qui ex prora cerebri oriuntur.s. a loco quinti paris, & ad duo perueniūt aurium foramina, quæ sunt in duobus lapideis ossibus capitis, vt aūt eorum quisque peruenit ad foramen dilatatur, & foramē operit, & hoc operium eorū præcipuum est auditus organū, cuiusque eadem est vis in auditu, ꝗ est crystallinæ tunicæ in visu. Huius operimenti natura aerea est. Auditus itaque fit, cum in aere sonus intonuerit. Iisque percussus aer vsque ad aures peruenerit, vel ad foramen auditus, sicut vndarum motus ab alijs locis ad alia peruenit, quandiu earum est moueri. Itaque commota aliqua aeris parte mouet hæc aliam, qua mouentur & alia contigua, donec ad aures venerit, & aurium foramina. Ingreditur ergo locum vix similem vsque ad operimentum, quo foramen ab interioribus operitur, ipsumque operimentum in aeris sonoris naturam alterat, cum sit auditus aeris natura naturæ sonori configurata facileque in aliam alteratur, & eius alterationis sensus per duos neruos qui ad foramina veniunt, ad mentem peruenit. Sicque vocis & soni naturam mens sentit.

De concauitate ac mobilitate aurium. Cap. LIII.

ALbertus. Auris concauitas est longa pp tria. Vna causa sumitur ex parte teneritatis medullæ cerebri, qa si esset breuis subintraret frigus ad cerebrum & interficeretur aīalia. Alia vero ex parte nerui audibilis, qui pp hoc quod oritur ab anteriori cella, quæ medullosa est in suo initio est mollis. Vñ qa molle non est aptum tenere commotiones ac sonos, ideo necesse fuit ipsum prolongari, vt induraretur ex coniunctione sui ad os petrosum, & ex prolongatione in foramine tortuoso. Tertia ex parte soni, quia sonus ex multis repercussionibus ac circumuolutionibus saluatur, ut magis possit per auditum deprehendi, sicut patet in sono facto in concauo, vt in campana & fistula. Si autem quæritur, cur homo non habet aures prominētes ac mobiles sicut animalia cætera. Rñdemus quod in aīalibus habentibus rotundum caput viæ sensuum ab organis ad anteriorem cellam propinquę sunt. Et pp immutationes sensuum de facili veniunt ad sensum cōem & fantasiam, sicut est in auibus & in homine & in symia. Et ideo non fuit necesse vt mouerent aures eorū. Sed in aīalibus cum longis capitibus aures sūt retro in capite, & difficilis est reflexus a retro in ante ad locum sensus cōis & fantasiæ. Et pp hoc oportuit quod aures haberent mobiles & multum prominentes, vt ex mobilitate possent eas dirigere in oēm partē vnde veniret sonus, & ex prominentia multum caperent de soni commotione. Qñque tñ contingit per accidens, quod quidā hoīes mouent aures, quia nerui motiui qui sunt in musculis maxillaribus pertingunt ad radices auris in ipsis, sicut & quidam mouent superiorem partem capitis. Ex hoc quod nerui qui sunt in musculis frontis pertingunt in ipsis usque ad pellem crinosam, quæ est super caput.

De obiecto eiusdem quod est sonus. Cap. LIIII.

ALgazel in sua phisica. Auditus fit per sonum qui prouenit ad aerem intus quiescentem intra concauitatem auris, & imprimit neruum expāsum in concauitatis profunditate, quemadmodum corium extenditur in tympano. Aug. de ordine lib. 2. Ad iudicium ergo aurium nihil aliud pertinet nisi sonus, qui triplex est. s. aut in uoce aīantis, aut flatu in organis, aut pulsu. Aristo. in 2. de aīa. Sonus est motus aeris. Et quædā sunt quæ sonum habent vt ęs, & quæcunque plana ac lenia sunt & concaua. Nā concaua ex repercussione multos faciunt ictus post primum in potentia exire qđ motum est, quædam uero non dicimus hēc sonum, ut spongiam pilos & lanam, quia.s. mollia sūt. Item quædam sunt quæ habent sonum in actu, quædam in potentia. Sonus in actu semper fit per aliquid, & apud aliquid, & in aliquo, quæ tria sunt percutiens, percussum & medium.i. aer uel aqua. Auditur enim in aere uel in aqua, sed in aqua minus. Vacuum enim recte dr̄ proprium audiendi, vr̄ autem esse vacuum aer. Auditus itaque connaturalis est aeri. Et sicut colores sine lumine non vṙr, ita graue & acutum sine sono non sentiuntur. Et hæc dicuntur per transsumptionem ex rebus sensibilibus. Acutum enim mouet sensum in modico tempore multum. Graue autem in longo tempore parum.

De soni diffinitione. Cap. XV.

ALgazel vbi supra. Sonus est quoddā qđ fit in aere pp inundationem accidentem aeri ex motu fortissimo proueniente ex vehementi aliquorum inter se percussione uel separatione. Alber. Dicimus ergo quod sonus est qualitas sensibilis, pueniēs ex motu fractiuo aeris & ens cum illo. Ex fractione dico, quia non ex quolibet aeris motu fit sonus, sed ex motu frangente aerem anteꝗ diuisibilis sit per naturam. Dico ēt ens cum illo, qa sonus non habet esse nisi ꝗdiu durat motus ille. Verum qa motus debile habet esse pp duo.s. quia ipse est actus existens in potentia, & tale esse nō est nisi ſm quid. Et iterum quia sic est successiuum quod non permanens, de ipso nihil est accipere neq; ſm esse. neque ſm substantiam. In hoc.n. differt a tpe, quia tpis est accipere permanens ſm substantiam, licet non ſm esse, sicut est probatum in tractatu de tpe. Cum ergo sonus causetur a causa debili esse.s. motus fractiui, etiā taliter cum ipso tpe adhuc debilius habet esse. pp hoc non inuenitur ab auctoribus determinatū expresse quid sit sonus, sed modo supra dicto diffiniri pōt ſm naturam eius. Per illam.n. diffinitionem tanguntur cā eius materia & forma & finis ac permanentia. Nam forma & finis tāgitur p hoc quod dr̄ qualitas sensibilis.s. sensu auditus. Per hoc autem quod dicitur ex motu fractiuo aeris prouenients, tangitur efficiens & etiam materia. Denique per hoc quod additur ens cum illo, tangitur permanentia eius in esse.

De voce. Cap. LVI.

CVm autem dicit Arist. in 2. li. de aīa, quod in voce oportet esse animatum uerberans cum imaginatione aliqua. Sciendum est, quod animalia quæcunque per pulmonem attrahunt aerem, habent & arteriam uocatiuam, & imaginationem, & nō alia, & uox eorum est imaginationis signum. At uero duplex est signum.i. formatum siue distinctum & confusum. Distinctum autem uocis signum non est a natura, sed a placito & institutione, nec est nisi in aīalibus illis in quibus dñatur imaginatio super instinctum naturæ, ita quod potest & ipsum imitari, & ab ipso abstinere, sicut est in homine. In cæteris aūt aīalibus in quibus imaginatio causatur ab instinctu naturę. & eum per oīa sequit̄. Cuius signum est, quia nec faciunt consilia nec inquisitiones operum suorum. In illis etiam signum est imaginationis, sed tñ per naturam, & non ab institutione. Et quia natura eadem est in oībus, ideo suæ uoces manserunt indistinctę, nec vnum aīal percipit ex alterius uoce, nisi desiderium eius in cōi.s. indigentiā cibi, ac desiderium coitus, & nocumentum læsionis, & uocationē societatis. In his autem desiderijs aliquo modo uariant uoces suas. Quod autem in libro suo de aīalibus probat Auicenna, quod apes construunt casas, & aues nidos, non ad imaginationem, sed ad instinctum naturæ, non intendit ab huiusmodi animalibus imaginationem excludere, sed hoc tantum significare, quod scilicet imaginatio eorum instinctui naturæ non dominatur, quin potius ab ipsa regitur, uel additur &c.

De vocis significatione. Cap. LXII.

POrro significatiuus sermo duplicem habet comparationē. Vnam.i. ad rem signatam, quæ est extra animam. Aliam uero ad illam quæ est in intellectu vel imaginatione speciem. Vnde Arist. Sunt inquit ea quæ sunt in uoce, earum quæ sunt in anima passionum notæ. Secundum primam comparationem causa eius significationis est uoluntas instituentis. Vt enim dicit Aug. quando non profertur, tunc est in potentia, & statim quando profertur actu rem significat. Si ergo quæratur ſm quē modum rei significatum in sermone uenit, quando primo institutus fuit. Dicendum est, quod per nutum instituentis dirigentem talem sermonem ad talem rem in ratione significandi intentionem proferentis. Secundum aliam uero comparationem significatiui sermonis accipit rationem significandi ab intentione proferentis. Si uero quæratur qualiter significatum cum uoce coniugatur. Dicimus quod in uoce sunt rationis partes duæ, sicut dicit Damascenus. Vna, scilicet quæ sermonem interius disponit, & hæc pars rationis est propria, quam non in aliquo amittit. Alia uero quæ per uocem interpretatur intentionem, & hāc quandoque ratiu amittit, in his scilicet, qui loqui non possunt. Prima itaque pars rationis est per comparationem ad imaginationem & intellectum mētis, & dicitur potestatiua. Secunda vero per comparationem ad corpus & ad organa locutionis, & dicitur interpretatiua. In huius uirtute generatur significatum in uoce; nec oportet esse continuationem uel contactum corporalem inter imaginationem & intellectum, quia generatio significa-

gnificationis in sermone signante non est materialiter, sed potius uirtualiter atque potestatiue, sicut omnia spiritualia per ordinem habent ad corpus uirtualiter atque potestatiuè, ꝙ impressionem in corporibus faciunt, & illa corpora, quæ sunt ꝓpria materia illarũ impressionũ statim eas recipiũt. Similiter & rõnis potentia, quę dr interpretatiua, percutiendo aerem per organa uocalia imprimit uocibus formatis speciem imaginantis, & intelligentis speciem similem, ac per instrumenta uocalia tangit aerem illas species suscipientem. Porro ſm quod tangit agit in ipsum, & ſm quod agit transmutat eum ad signandi actum. Nec est uerum, quod aiunt, ꝙ species imaginatiuæ, & intellectiuæ deferuntur ab anteriori parte capitis ab linguam, & ad instrumenta uocalia per neruum ab interiori cella descendentem. Neruus enim ab interiori cella descẽdens non est principaliter motiuus nec actiuus, sed sensitiuus, & passiuus. Et ideo ille non facit ad interpretationẽ, sed potius ad gustũ. Et est natus recipere spẽm, & nõ dare eã. Sed neruus descẽdẽs a posteriori parte capitis est ille, ꝙ principaliter est actuus, & motiu⁹. Et duo ex illis ptingũt in linguã, & faciũt eã mueri, & quidã alij ad pulmonẽ, & qdã ad mandibulã inferiorẽ, & ad labia. Vnde quidã sunt treuguli & male proferunt litteram. R. ex eo, quod nerui illi non sufficiẽter pertingunt ad principium linguæ, in quo formatur. R littera quia principium linguæ eorũ non est sufficienter mobile. Et isti nerui sunt, qui deseruiunt potentiæ interpretatiuæ. Si enim ponamus, ꝙ sit uia per quam fit descensus ab imaginatione, quæ erit uia per quã erit descensus a speciebꝰ intelligibilibus, cũ species intelligibiles non sunt aptæ natæ imprimi in spiritu corporeo. Ideo hoc absurdum est dicere, & contra naturam.

Qualiter ad auditum perueniat uox, & echo, & sibilus. C. LVIII.

GVilhelmus de Cõchis. Boetius dicit, ꝙ auditus uocis hoc modu fit. Aer naturalibus instrumẽtis percussus in ore loquentis formam quamdam accipit, qui exiens particulam aeris quam tangit simili forma informat, & illa aliam, donec ad aures, quæ ad modum tympani sunt concauæ perueniat, quo in earum concauitate resonante excitatur anima, emittitque partẽ prædictæ aereæ substãtiæ per neruos, qui a medio cerebri hinc, & usq; ad aures extenduntur. Quæ tangens aera, quæ in aure reperit simili forma informatur cum qua ad animam in logistica cellula recurrit. Ibi anima figuram nostræ uocis perpendit, & auditus fit. Ad quod demõstrandum inducit idem Boetius tale exemplum. Lapis proiectus in medio stagni facit breuissimũ circulum, & ille alium, & huc sit donec vel ad ripas peruenerit uel impetus defecerit. Diuersæ ergo aeris particulæ, sed simili formæ informatæ sunt in auribus diuersorum. Dr tñ eadem uox ibi esse propter expressam similitudinem. Porro de echo est physica ratio. Vox enim quã in antro uel silua emittis, usq; ad summum antri vel ad patulos ramos arborum peruenit, cuius prima pars ex reuerberatione resultat, & ad te redit. Extremęq; partis sonans formam sibi assumit, atq; cum ea ad te reuertitur. Inde est quod per echo solus fines uerborum audimus. Sed dicis: uerum est qhq; istis percussionibus auditum fieri, non tamen semper. Aliqñ enim labia constringimus aeraque attrahentes, & nõ emittentes sonum sibili exprimimus, tamen a diuersis auditur. At inquam dum sibilamus stringendo labia aerem attrahimus, quis attractus uicinum sibi attrahit, & ille alium, donec illum, qui est in auribus attrahat, qui secum prædictum instrumentũ usque ad os sibilantis attrahit, ibique forma accepta ad animam reuertitur, sicque sibilus auditur.

Cur densa corpora penetrat sonus potius, quàm uisualis radius. Cap. LIX.

AT inquis, ut ex uerbis perpendo tuis nõ est auditus nisi vel aer a loquẽte ꝓdeat, vel ab audiẽte ad os loquẽtis perueniat. Quid ergo si ferreus paries inter ipsos sit nõne uox audieẽ, & qñu per tã solidã materiã aer transibit. Nullũ est inquã corp⁹ tam solidum, qnin poros infinitos habeat, per quos aer subtilitate sua penetret: sed dicis, si aer qa subtilis est ferreum parietem penetra', quid est ꝙ radius uisual is, qui adhuc est subtilior, nec etiã tenuem parietem ligneũ, ut uideamus ea, quæ ultra sunt, penetrat. Nã unde uelocior est auditu ui sus, nisi qa instrumentum habet uelocius. Bene, inquam opponenti bene oportet respõderi. Ad hoc ut uisus fit non solũ instrumentum aut res uisa sufficit, sed exteriorem quoq; splendorẽ necessariò inquirit. Cum enim obscura noctæ uel obscuro loco, nec instrumentum, nec res uisibilis deficiat, quia tamen deficit splendor, deficit & uisus. Cum ergo splendida die ad parietem radium illum dirigimus, qui repetit obscuritatem sibi inimicã, & contrariam, fugiensque eam non intrat, sed circa superficiem cui superior splendor adhæret diffunditur, atque prædicto modu uisum operatur.

De medio sonus uel auditus. Cap. LX.

ALbertus. Sicut superius iam dictum est. Sonus ſm Aristo. te. duplex habet medium, s. aerem, & aquam, sed hoc diuersimode. Aer enim est materia. & medium in quo generatur sonus, & sine quo non est esse illius. Aqua uerò medium est tñ in quo uel per quod transit sonus in materia sua, quæ est aer inpullus, propter hoc etiam aqua confundit, & prohibet sonos, aer autem conseruat, quia conseruatio rei est in materia propria. Si autem obiicitur in contraria, ꝙ sonus non est ſm esse suum, nisi tñ in materia, ꝗ est aer, & aer ut legitur in li. de sensu, & sensato, non est in aqua. Respondemus, ꝙ immo, ſm quod legitur in a. li. de ce. & mun. Aer leuis est in aqua. Ideoque ſm naturã ascẽdit, nisi commixtus sit, sicut in his, quæ generantur sub aqua. Cũ autem uirtus auditiua sit in organo suo. s. in neruo audibili concauo, qui est appraens uersus tympanum auris, ut claudat in se partem aeris connaturalem, qui impellitur ab exteriori aere impulsu. Vr, ꝙ nõ tñ species soni perueniat ad uirtutem auditiuã, sed etiam esse soni ſm materiam. At uerò econtrario cum auditus sit potentia apprehensiua, non vr percipere nisi speciem sine materia. Nam omnis apprehensiua est abstractiua speciei a materia, licet una quidem abstrahat plus, & altera minus. Nos autem dicimus, ꝙ aer quidem tangit neruum in sui principiu, sed spiritu descendente ab anteriori capitis parte non imprimit ibi species soni, nisi uehementissima fiat impulsio. Et illa est, ꝗ corrumpit per excellentiam. Et siquidem philosophi dicunt a sono uirtutem auditiuam tangi, intelligitur quantum ad principium nerui, Et in quibusdam animalibus tantum. s. non aquaticis. Porro si quęratur, utrum soni transeant per aerem subito, sicut accidit in uisu, patet ꝙ non subito, sed quando sonans est propinquũ tunc ueniunt ad auditum repente, idest imperceptibili tempore. Quando uerò distat, tunc bene percipitur tempore.

De diffinitionibus olfactus. Cap. LXI.

AVicenna. Olfactus est vis ordinata in duabus carunculis anterioris cerebri partis similibus mammillarum capitibꝰ ad apprehendendum illud, quod ei offert aer attractus de odore, qui est in uapore permixto, aut de udore impressõ in illo ex permutatione, quæ fit ex corpore odorifero. Algazel. Olfactus fit per uirtutem, quæ est in duabus carunculis cerebri, quæ similes sunt sumitatibus uberum capreæ, quæ apprehendit mediantẽ corpore, quod patitur ex odoribus, ac retinet eos, uel partes odoriferorum permiscentur illi corpori, sicut est, & aer, & aqua. Secundum utramque diffinitionum istarum patet, ꝙ olfactus sit uis nequaquam in neruo ordinata, sicut est uisiua, & auditiua. Et reuera ſm Auicennam, & Constantinum, & Gregorium, & etiam ſm Aristo. in li. de sensu, & sensato, Organum olfactus immediate est in cerebro. Et huius ratio est, qm odor ſm esse suum naturale, & materiale, quod habet in uaporatiuo sicco, cerebri iuuatiuus est. Ideoque oportuit, ꝙ ad ipsum pertingeret in sua materia, & non tñ per speciem sensibilem separatum a materia, sicut accidit in alijs sensibilibus. Si autem esset uis ordinata in neruo concauo deferente odoratiuum spiritum, spiritus non reciperet impressionem, nisi speciei sine materia tantũ. Cunque species a materia separata nõ sit calida, nec frigida, nõ conferret ad cerebri iuuamentum. Nasus autem consistit inferius ex cartilagine, & superius ex osse. Naresque distinguuntur ꝑ os ueniens in mediu, suntque quasi trianguli duo, ut naris una recipiat superfluitatem a capite descendentem, aer inspiretur ꝑ alteram. Nam aer inspiratus licet ex parte magna descendit ad pulmonem, & ad pectus, tamen in aliqua parte ascendit ad cerebrum, ut mitiget calorem cerebri accidẽtalem, qui ex membris nutritiuis, & spiritualibus a scendit in ipsum. Per immixtos asit odores, & uapori feros efficitur aer leuior propter calurem uaporum, & habilis ad a scendendum. Et quantum ad hoc temperat naturalem cerebri frigiditatem, & humiditatem. Porro ſm Gregorium nysenum anterior capitis pars dicitur uaporatissima, nõ quia uapores emittat, sed quia nata est uaporibus immutari.

De Organo ipsius. Cap. LXII.

GVilhel. de Conchis. Aer ergo cum aliquod corpus odoratum tangitur, odorem qui est in eo assumit, cum quo nares ingrediens usque ad foramen quoddam uri naribusq; commune peruenit, ubi quædam carunculę, quæ a cerebro prodeunt in modum mammillarum dependent, has penetrat quidã neruus a cerebro exiens, per quem anima partem instrumenti prædicti, quæ plus se habet ad hanc qualitatem, quàm ad alias usque ad prædictum locum tran smittit, quæ odorem prædictũ in se recipiens animæ in logistica cellula illum repræsentat. Hali supra. Odoratus itaque sentit uapores, qui a corporibus humidis dissoluuntur. Huiusmodi namque uapor aeri miscetur & ad nares ingreditur, trahuntque illum ad se duo uentriculi prorę cerebri per augmenta duo mammillarum uberibus similia, quæ propriè sunt organum huiusmodi sensus. Eurumque natura mutatur in huiusmodi uaporis attracti naturam, et alterationem huiusmodi sentit mens. Cerebri namque natura est anhelare propter aeris frigidi attractionem, quod sit per dilatationem,

tionem,& ſuperfluitatum emiſſionem, qua reductione efficitur, vt calor naturalis in ſtatu ſuo cuſtodiaẽ. Hæc dilatatio reſpiratio vocatur,p quã odores ſentiunt, dum per hæc augmenta vapores odoriferorum corporum,aeri mixti a naribus trahuntur.

Quòd eius organum ſit frigidum,& humidum. Cap. LXIII.

ALbertus.Cum autem (vt dicit Grego. Nyſſenus) vnumquodq; organum ſenſus ad ſimilitudinem quandam,& familiaritatem propria ſenſibilia comprehendat, vr ꝙ organũ olfactus calidum, & ſiccum eſſe debeat cum odor ſit uaporatiui ſicci,quod olfactus eſſe ſenſibile conſtat. At verò ècontrario,ut dicit philoſophus ,natura cerebri frigida eſt,& humida. Et nos quidem bene concedimus,ꝙ proprie propria ſenſibilia ſunt , ad quæ cõprehendẽda apta nata eſt ſubſtantia cuiuſlibet ſenſus immutari.Comque igitur contraria nata ſint ſe inuicem transmutare,quia materia eorum ac ſubiectum eſt vnum, & odor transmutans olfactum ſit in calido ſicco aut vaporatiuo,erit humidũ & frigidum actu organum tranſmutabile ab ipſo. Si autem obijcitur,ꝙ habentium ſimbolum facilior erit tranſmutatio,dicim°, ꝙ ea,quæ ſymbolum habẽt in toto tranſmotantur ad inuicem, quia nec agunt,nec patiuntur ab inuicem,ſed quæ ſimbolum habent in aliqua qualitate , & in alia contrarietatem , illa defacili tranſmutantur ad inuicem ſm ſubſtantiam , ita ꝙ alterum corrumpitur.Et talis conuenientia inter cerebrum , & odorem eſſe non debet, quia ſm hoc per facilem alterationem ab odoribus cerebrum temperamento recederet, & animal corrumpereẽ. Nã & uaporibus calidis,& ſiccis vehementer hõ caput dolere incipit,pp nimiam cerebri ſiccitatem,ſicut in fumo carbonũ.Ideoq; carbones aliqñ ſale vel vino reſpergentur , ut humidum ſalis vel vini ex ipſis reſolutum temperet ſiccitatem illius uaporis ita,ꝙ non nimis cerebrum exiccet, propter hoc ergo natura ordinauit contrarietatem,ut ab odoribus calidis , & ſiccis non immutareẽ cerebrũ niſi ſm ſuperfluum frigidum,& humidum. Non autem ſm frigidum,& humidũ, quod eſt de ſuo naturali tẽperamẽto.

De obiecto eiuſdem. Cap. LXIIII.

IOhannes Damaſcenus. Eſt ergo odoratus vis ſenſitiua uaporum ſuſceptiua. Ariſtote.ubi ſupra.Odorabilis rei olfact° ſenſus eſt,& boni odoramenti,& mali. Corrumpi autem vr a fortibus odoribus,vt ſulphure, & aſſ.itura foetida,& hmõi. Eſt aũt odor ſicci,ſicut ſapor humidi. Reſpirantia ſiue anhelantia non odorant in aqua,ſiue in humido , qñ inſpiratio neceſſaria eſt in olfactu,hoc autem in humido facere eſt impoſſibile. Idem in li. de ſenſu & ſenſato. Odor verò eſt fumalis euaporatio,quę eſt ab igne.Quare inſtrumentum odoratus eſt proprius locus , qui eſt circa cerebrum. Virtute.n.calidum.i.poteſtate eſt materia frigida.Et oculi generatio a cerebro conſtat. Cerebrum.n.frigidius eſt,& humidius omnibus partibus corporis. Ad adiutorium aũt ſanitatis facta eſt ſpecies odoratus.Frigido namque exiſtente cerebro,& ſanguine, qui circa illud eſt in uenis exiſtente ſubtili,& puro defacili infrigidabili,cibi fumoſitas infrigidata infirmitatẽ facit. Aſcendentibus autem odoribus ad cerebrum pp leuitatẽ caloris,qui circa illos eſt,lenius habere facit.Odoris enim virt° natura calida eſt.Itaque non confert ad nutrimentum odorabile ſm quod odorabile,ſed ad ſanitatem confert.Quod enim ſapor confert in nutritiuo,& in nutribilibus, hoc ad ſanitatẽ odorabile.Elementa quatuor inodorabilia ſunt , qñ humida,& ſicca eorum achima ſunt , niſi commixta odorem faciant. Actor. Porro de ſonis,& odoribus plenius tactum eſt ſuperius,vbi actũ eſt de cælo aereo,& aeris impreſſionibus.

De medio eiuſdem ſenſus. Cap. LXV.

ALbertus.Porro de olfactu ex parte medij dicit Ariſtot.ꝙ medium eius eſt aer,& aqua. At vero, ꝙ aqua non poſſit eſſe medium,vr per ipſas rõnes quas in libro de ſeotu,& ſenſato ponit Ariſtote.contra Heraclitum:dicebat enim Heraclitus odorem eſſe fumalem euaporationem terræ, & aeri communẽ exiſtentem.Et etiam ſi omnia ſomus fierẽt,nares in omnibus entibus odorem diſcernerent. Obijcit autem contra eum hoc mõ, fumalis euaporatio nõ põt eſſe,ꝙ ſit in aqua,quod patet ex hoc, ꝙ aer in aqua exiſtens aſcendit ſuperius , & ſimiliter uapor aereus.Cum ergo odor ſit fumalis euaporatio non poteſt eſſe in aqua.At vero econtrario piſces in aqua ſentiunt odores , & corrumpuntur fœtidis,eoſque.ſ.odores fętidos fugiunt. Cum ergo aerem non contingant,oportet ꝙ per medium aquæ ſentiant, & ſic odor eſt in aqua.Heraclitus autem errabat dicens, ꝙ odores reſoluuntur a quolibet ente pp quod non ſunt in medio niſi in aere.Simplicia quippe non ſunt odorabilia , etiam ſi euaporent. Nam dicit ibidem Ariſtote.ſ.de ſenſu,& ſenſato.Amplius euaporatio ſimiliter dr,huius.ſ.aeris,& illius.ſ.terræ, ſi enim nec illa bene,nec iſta bene,volens ꝙ ſi aer,& terra, quotum Heraclitus euaporationem commune eſſe dixit,non ſunt bene odorabilia,nec illa euaporatio facta ab iſtis erit bene odorabilis. Et ſic patet,ꝙ odor nõ eſt talis euaporatio.Pręterea odores sũt ĩ aqua & in aqua non eſt aer.ſ.inquantũ eſt mediũ odoris. Nam etiam ſi aer eſt in aqua non tñ per eum tanquam per medium piſces odorant,nam nequaquam per ipſum ſpirant,& reſpirant.Nã dicit ibidem Ariſto.qñ autem ineſt.ſ.aer, nec ipſa ſpirant. Dixerunt etiam quidam , ꝙ quia odor eſt fumalis euaporatio,& fumus eſt uapor terræ,ut habitum eſt ſupra, Odor non reſoluitur niſi a terra.Nos itaque dicimus cum Ariſtotele,ꝙ elementa inodorabilia ſunt,& achima,& per conſequens terra , ſic neque & euaporationes fumales,ut iam tactũ eſt. Et ꝙ odor eſt in aqua, & terra,& in aere ut in medijs, ſicut dicunt Ariſto.& Algazel, & Auicen. Quòd autem obijcit Ariſto.contra Heraclitum non ſic intelligendum eſt,ꝙ uelit odores in aqua non eſſe,ſed deductio eſt ad inconueniens. Dicebat.o.ille odores non eſſe in medio niſi in aere,& a terra reſolui.Et ex hoc ſequitur,cum aer nõ ſit in aqua niſi commixtus ſm quod herbas generari uidemus ex commixtione elementorum in aqua, ꝙ odor non ſit in aqua, quod eſt inconueniens.Fumalis enim euaporatio non eſt in aere tali ut in medio,qñ aer commixtus alijs ad generationem uegetabilium,non eſt alicuius ſenſus medium. Vnde licet ille non aſcendat in aqua,tamen aer purus aſcendit , & ſm hunc tamen non ſunt odores in aqua ut iam tactum eſt.

Secundum quam naturam aer,& aqua ſint media olfactus. Cap. LXVI.

IVxta hoc autem quæritur, ſm quam naturam aer , & aqua ſint media.Vr enim ꝙ ſm nullam,qñ in ipſis ſunt tria.ſ.natura diaphani,& natura ſigidi,& natura humidi.Secundum naturam diaphani nõ ſunt media,qñ hoc modo ſunt viſus media.Similiter neq; ſm naturam humidi,qñ odor eſt principaliter ſicci,nec ſm naturam frigidi uel calidi,quia neutrum cõmuniter ambobus conuenit. Prætetea dicit philoſophus , ꝙ odores extinguit frigus.Dicimus itaque ꝙ odor ut ĩ medio eſt in vtroque ſm quod utrumque eſt ſine odore,tñ odoris receptibile.Sic enim & de ſono dictum eſt ſupra , ꝙ hoc modo medium eſt in aere.ſ.ſm quod eſt abſonum,ſoni tñ ſuſceptibile. Et bene concedimus,quod obiectum eſt, ꝙ.ſ.non ſit medium ſm naturam humidi,uel frigidi , vel diaphani. Si verò quæratur,cur non ſit in alijs corporibus ſimplicibus,quæ ſunt etiam ſine odore. Dicendum eſt,ꝙ illa non ſunt ſuſceptiua euaporationis odoriferę , ita ꝙ poſſibilis ſit euaporatio per ipſa. Euaporatio autem debilior eſt in aqua,quàm in aere,nihilominus tñ eſt ibi , ſicut etiam in aere,debilior eſt in frigido,quam in aliquo tempore, & pp hoc eſt odor in vtroque.Dicunt tñ quidam, ꝙ in odore licet ſit actu ſicci,permixtum eſt humidum ſicco.Ideoq; ſm quod magis vergit ad humidum eſt in aqua , ſm quod magis ad ſiccũ eſt in aere.Dicit enim Ariſto.iu de ſenſu,& ſenſato. Perſpicuum autem commune.ſ.aeri,& aquæ eſt odorabile.i.ſuſceptiuum odoris,nõ ſm quod perſpicuum,ſed ſm quod lauabile, & mũdabile euchimæ ſiccitatis.Intellige, ꝙ ſicut perſpicuitas eſt natura cõmunis, per quam ſuſcipitur color in aere,& in aqua,ſic munditia eſt natura communis,qua ſentitur odor in utroque. Si autem quæraẽ, utrum odor fiat in medij partibus ex ſola medij permutatione, uel corporis odorabilis cum ipſo medio permixtione. Vr enim, ꝙ ſpecies odoris tm̃ permutet medium , & non uapor diffundaẽ cum odore. Dicimus ſm Auicen, ꝙ eſt ſm modum utrumque. In euaporatione quippe dominatur natura aeris, & iccirco trãſmutat aerem ſm odorem,ita ꝙ etiam aer recipit aliquam partẽ rei euaporantis.Similiter etiam tranſmutat aquam, ſicut uidemus in dolio tranſmutari uinum ad odorem eorum, quæ ponuntur iuxta dolium. Et ſm hunc modum fieri poteſt immutatio ſm odores per longum ſpacium.Experimẽtum eſt in auibus tygridibus,quæ deueniunt ad cadauera per centum leucas,cũ ducem non habent niſi odorem.De his tñ dicit Auicenna, ꝙ ſunt acuti uiſus,alti volatus,& potuit eſſe ꝙ per uiſum deueneriit ad cadauera,& non per odorem.Si autem obijcitur contra prædicta,ꝙ odorabilia poſt multum odorem attractum leuiora fiunt, & putreſcentia,ſicut patet in pomis. Dicendum,ꝙ reuera nõ ſit odor ſine euaporatione fumali proprie rei odorabilis.Ideoq; illa quidem alienatur ac putreſcit per multam odorum attractionem , ſed nihil prohibet quin ipſa euaporatio poſtea immutet aera,etiam præter hoc, ꝙ ulterius alia euaporatio fiat ex ipſa.

Vtrum olfactus uniuoce ſit in animalibus reſpirantibus,& non reſpirantibus. Cap. LXVII.

DE modo autem odorandi videmus quædam odorare animalia reſpirantia,quędam verò non reſpirantia.Vnde vr, ꝙ olfactus æquiuoce dicatur de reſpirantibus,& non reſpirantibus.In libro quoque de animalibus dr,ꝙ uię olfactus in animalibus aquaticis clauſę ſunt. Licet enim quidam piſces uideantur habere foramina quædam in naſo, tñ illa non pertingunt uſque ad medullam cerebri. Et ad hoc aſſignatur duplex ratio. Vna ſcilicet ꝙ ſi aperte eſſent uiæ,penetraret aqua vſque ad medullam cerebri,et infrigidaretur cerebrũ, & extingueretur animal.

Secunda

De obiecto eiuſdem. Cap. LXXII.

ARiſtoteles in li. de ſenſu, & ſenſato. Omnino ſapor eſt paſſio nutrimenti. Odoris autem, & ſaporis eadem eſt e:e paſſio, quia. ſ. ex eiſdem primis qualitatibus, non tñ in eiſdem, quia. ſ. flores odorant delectabiliter, ſed non ita ſapiunt. Manifeſtus autem ſaporum eſt genus, quàm odorũ, cuius cauſa eſt, quia peiorem habemus odoratum cæteris animalibus, & ipſis ſenſibus, qui in nobis ſunt. Tactum verò diſcretiſſimum animalibus cæteris, & guſtus eſt quidam tactus. Frigus, & conglutinatio ſapores hebetãt, & ol factus deſtruunt. Calidum. n. quod mouet. & generat auferunt. Nutritiui quidem paſſio ſapor eſt. i. ſicci commixti cum humido, qñ nec ſiccũ abſq; humido, nec humidũ abſq; ſicco. Et oĩa quidem dulci nutriuntur vel ſimplici, vel cõmixto: ſicut. n. medii colores albi uel nigri cõmixtione sũt, & ſic ſapores a dulci, & amaro. Et qui delectationem faciunt, hi commixti ſunt. Calidum autem augmentat, & conſumit nutrimentum, & leue quidem attrahit. Amarũ aũt, & ſalſum pp grauedinem relinquit. Natura aquæ inſipida eſt, ſola & incõmixta non nutrit. Subtiliſſimũq; oĩum humorũ eſt etiam in ipſo oleo: Sed protenditur oleum plus aqua, pp lubricitatem, aqua verò tenuior eſt. Quare & grauius eſt eã in manu ſeruare, q̃ oleũ. Sapores oẽs craſſitudinem habent, calidum autem concraſſatiuum eſt. Vnde & aqua calida apparet incraſſata. Idem in li. de anima. Guſtus eſt quidam tactus, & ideo non comprehendit ſuum ſenſibile per medium, quod ſit corpus extraneum, ſicut nec tactus, ſed per mediũ, quod ſit pars animalis. Econtrario vero eſt de ſẽſibus cæteris. ſicut autem eſt color viſibile, ſic ſapor eſt guſtabile, nihilq; recipit ſenſum ſaporis ſine media humiditate, ut ſalſũ quia liquidum eſt, & liquefactiuum linguæ, quia. ſ. diſſoluit humores, qui ſunt in lingua. Porro lingua non ſentit, cum. ſ. aut ſicca valde fuerit, aut valde humida, velut ſi quis prius guſtauerit fortem ſaporem, & deinde alterum. A. in commento. Tunc. n. non ſentiet ſaporem ſm pp dominium primi ſuper lingua. Ariſ. vbi ſupra. Laborantibus. i. ægrotis oĩa videntᷓ amara, quia ſentiũt eam per linguam in humore tali. i. amaro ſubmerſam. Oĩa verò tãgibilia ſentimus p linguã, & etiã ſaporẽ. Eſt aũt fames appetitus calidi, & ſicci. Sitis verò frigidi, & humidi. Humor aũt dulcedo quædã horũ eſt. Actor. De ſaporibus quoq; plenius dictũ eſt ſupra in tractatu de proprietatibus, & effectibus aquæ.

De medio eiuſdem ſenſus. Cap. LXXIII.

ALbertus. De medio in guſtu vr̃, ꝙ ſit. ſ. humidum aqueũ, quia dicit philoſophus hoc eſſe inſipidum. Vnde ſicut aer ſe habet ad colorem, quod eſt medium in viſu. quia nullius coloris eſt, ſed ſuſceptibilis eſt omnium colorum, ita ſe habet ad ſapores humidum aqueum, & ita vr̃ in guſtu medium. Idem etiã vr̃ per Auicennam dicentem, ꝙ guſtus eget medio, eo. ſ. quod recipiat ſaporem, & ſic in ſe nõ habens ſaporem, & hoc eſt humor ſaliuæ, quæ prouenit ex inſtrumentis ſaliualibus. At verò ẽcõtra ponamus, ꝙ aliqua ſaporoſa per ſe ſint humida ſicut uinũ, & huiuſmodi cætera. Hæc itaq; per ſe poſſunt ad linguã penetrare, & ſic non indigent humido ſaliuali, quod vr̃ in guſtu medium eſſe. Nos autem dicimus, ꝙ mediũ in guſtu eſt mediũ aqueũ, aut ex inſtrumentis ſaliualibus ab extrinſeco ſumptum. Eſt autem medium, & materia, non medium tm̃ ſicut aer in auditu mediũ eſt audiẽdi, & materia ſoni, & nõ ſicut in viſu aer medium eſt tm̃ & nõ materia coloris. Ob hoc dicit Auicẽna, ꝙ vr̃ ſibi mediũ eſſe, ad hoc vt ſapor facilis coniungatur cum lingua ſine quo ſi poſſet ſapor linguam penetrare, immutaret neruum guſtatiuũ linguæ. Quærit autem Auicenna. Vtrum humor. ſ. aqueus ſaporem recipiat in commixtione partium rei ſaporoſę, vel ſine illarum commixtione, videlicet tm̃ per ſaporis immutationem, quia humidũ ipſum immutat, ſicut color aerem. Nos autem dicimus, ꝙ ſapores non generantur in aliquo tantum ex humido, ſed oportet plures cauſas eſſe. Ideoque ad hoc vt fiat actu ſaporoſum, oportet quòd partes ſaporoſi commiſceantur humido.

Qualiter guſtus ſit quidam tactus. Cap. LXXIIII.

QVia verò dicit philoſophus in libro de anima, & libro de ſenſu, & ſenſato, ꝙ guſtus eſt quidam tactus, Dicendũ eſt, ꝙ guſtus accipitur duobus modis. ſ. ſm ꝙ ſenſus eſt alimẽti, vt in multis locis dicit philoſophus, & ſic guſtus eſt quidã tactus quadruplici ratione. Quarũ prima eſt ſumpta ex parte obiecti, quod eſt alimentum. Cum. n. alimentum nutriat per ſubſtantiam, ſicut dicit in primo de generatione, & corruptione, oportet ꝙ ſubſtantia alimenti tangat illud, quod nutritur. Cum verò non nutriat nos, niſi ex quo ſumus, oportet ꝙ ipſum ſit commixtum ex frigido calido humido, & ſicco, ſicut & nos commixti ſumus. Cum ergo ſic tangat per ſubſtantiam ſine medio extrinſeco, & immutet per calidum humidum frigidum, & ſiccum, quæ ſunt qualitates tangibiles, patet ꝙ ex parte obiecti guſtus, quidã tactus eſt. Secunda ratio ſumitur ex parte materiæ, quæ eſt medium guſtabiliũ, hoc eſt humidum aqueum, quod eſt inſipidũ, Et cum hoc ſit unum tangibilium, erit guſtus ſm hoc quidã tactus. Tertia rõ ſumitur ex parte modi guſtandi non. n. guſtatur aliquid niſi habendo humidũ linguę coniunctũ cũ ultimo rei guſtatę. Cum ergo illa ſe contingant, ut habetur in. 5. Phyſi. quorũ vltima ſunt ſimul, patet ꝙ ex hoc modo guſtandi guſtus tactus quidam eſt. Quarta rõ eſt, quia guſtus eſt tactus in quibuſdam membris, ſicut in lingua, & palato. Tactus autem eſt in omnibus membris corporis. Et ideo dr̃ quidam tactus, quaſi tactus particularis. Accipitur etiam guſtus ſm ꝙ eſt iudicium ſaporum. Et ſm hoc guſtus nullo modo tactus eſt. Et quia per obiectum, qđ eſt diffiniens ſenſum, ſic diſtinguitur a tactu, ideo guſtus ponitur unus quinque ſenſuum, & e diuerſo a tactu diuiſus.

Qualiter iuxta cor ſit inſtrumentum guſtus, & tactus. C. LXXV.

ARiſtoteles in libro de ſenſu, & ſenſato. Itaque guſtus eſt quædam ſpecies tactus, unde iuxta cor eſt inſtrumentum vtriuſque. ſ. guſtus, & tactus. Cor. n. cerebro eſt oppoſitum, & eſt calidiſſimum partium. Alber. Cõtra hoc vr̃ eſſe ſententia omnium pene auctorum, qui communiter dicunt neruos ſenſibiles oriri a cerebro, ſicut ſpiritum animalem, & guſtũ eſſe in neruo expãſo in lingua. Hoc etiam probat experimentũ; quia ſ. in lingua ſentimus ſapores, & non circa cor. Si forte dicat aliquis, ꝙ guſtus eſt alimẽti ſenſus, quod digeritur a calore cordis & habet differentias tactus. Ideoq; dicuntur circa cor inſtrumẽta ſua guſtus, & tactus. Econtra dicit Gal. ꝙ digeſtio fit a calore qui eſt in hepate, & ibidem eſt virtus digeſtiua. Secundum hoc ergo magis debet dici, ꝙ guſtus, & tactus habeant inſtrumenta ſua circa hepar, quàm circa cor. Nos itaque dicimus, ꝙ duobus modis accipitur guſtus. Vno modo ſm ꝙ eſt iudicium ſaporum vt dicit Ariſto. in 3. Ethico. Et ſm hoc neruus guſtatiuus principiatᷓ a cerebro, & expanditur in lingua, & palato, & ſic nõ habet inſtrumentum circa cor. Alio modo ſm ꝙ eſt ſenſus alimenti, & ſenſus commixti ex calido frigido humido, & ſicco. Et quo ad hoc habet inſtrumentum ſuum circa cor. Et per oẽm eundẽ modum diſtinguimus in tactu. ſ. ſm ꝙ iudicium eſt tangibiliũ, uel ſm ꝙ ipſum tangens nutritur tangibilibus. Sed de tactu infra dicetur. Ad hoc autem quod obijcitur in contrarium, reſpondeo ſm Auic. qñ in ueritate eſt quædam præparatio ad digeſtionẽ nutrimenti in hepate, ut dicit Gal. & Ariſto nõ contradicit. Sed illa præparatio non poteſt facere, ut illa materia poſſit eſſe cibus, antequam recipiat formam a calore cordis, quia ſicut cor formale principium eſt, & effectiuum uitæ in oĩbus mẽbris, ita eſt formale principiũ nutrimenti. Sed tñ in ſtomacho quædã eſt pręparatio, ad hoc, ꝙ ſeparatur ſuccoſitas ptiſanaria ab impuro eijciẽdo, quia ſuccoſitas per venas quaſdam, quæ miſeraicę dicuntur, attrahitur ad hepar, & ibi accipit præparationem vlteriorẽ. Cõpletiuam autem formam ſibi accipit a calore cordis, & quo ad hoc tactus, & guſtus dicuntur habere inſtrumenta ſua circa cor.

De diffinitionibus tactus. Cap. LXXVI.

AVicenna. Tactus eſt uis ordinata in neruis cutis totius corporis, & eius carnibus, ad apprehendendum id, quod tangit illud, et afficit contrarietate permutante complexionẽ, & affectionem compoſitionis. Algazel. Senſus tactus eſt uis diffuſa per omnem carnem, et cutem, per quam apprehenditur calor, et frigiditas, humiditas, et ſiccitas, durities ac mollities, aſperitas, et lenitas, grauitas, et leuitas. Iohannes Damaſcenus. Tactus eſt ſenſus, qui fit miſſis a cerebro neruis ad totum corpus, unde tactus fit a toto corpore, præter oſſa, et neruos, et vngues, et cornua, et pilos, et alia quædam talia. Albertus. Prædicta diffinitio Auicennæ ur̃ falſa per hoc, quod tangit Ariſto. in 2. lib. de anima, ꝙ ſicut anima ſenſibilis perfectio eſt totius corporis ſentientis, ita partes eius ſunt partium perfectiones. Cum enim tactus ſit pars animæ ſenſibilis, ſecundum hoc erit perfectio partis corporis, et ita non erit vis ordinata in neruis cutis totius corporis, et in omnibus carnibus corporis ſentientis. Aliter autem econtrario ur̃ tactus non tm̃ in neruis, et carnibus, ſed etiam in aliorum ſenſuum organis ordinatus, quia fundamentum eſt ad oẽs ſenſus. Nos autem dicimus, ꝙ tactus habẽt duo de ſui ratione. Vnum. ſ. quod eſt tangibilium iudiciũ, et ſic eſt potentia, et pars ſenſibilis animæ. Alterum verò eſſe ac perfectio a qua ſumitur ſermo diffinitiuus animæ ſenſibilis, et ſic non eſt pars eius, ſed eſt id quod conſtituit ipſam, et facit eſſe ſenſibilem animam. Et hoc patet duplici ratione. Vna eſt neceſſaria, ſcilicet ꝙ poſito tactu ponitur animal, et ẽcontrario deſtruitur tactu deſtructo. Nõ ſic autem in alijs ſenſibus, niſi tantum in guſtu, ſecundum quod eſt quidam tactus. Cum ergo (ut dicit Auicenna) propter ſenſum animal ſit animal, tactus erit ſenſus, propter quem animal eſt animal. Cumque ſenſibile diffinitiuum ſit animalis, tactus erit ille ſenſus a quo eſt ſenſibile, quod animal diffinit. Et hoc eſt, quod dicit Ariſtoteles in ſecundo de anima, uiuere propter hoc principium. ſ. uegetabile ineſt uiuentibus ideſt plantis. Animal autem uiuere eſt propter primum ſenſibile. Senſuum autẽ

primo

Primo inest oibus tactus. Alia ratio est ꝑ similitudinē, sicut em in partibus animæ vegetabilis generatiua est a qua sumitur eius diffinitio, & est ipsius perfectio, eo ꝙ vnūquodq; dicimus ꝑfectum, dum facere potest ex se tale alterum quale est ipsum, sic etiam in partibus animæ sensibilis tactus est esse ac pfectio eius ſm genus suum, eo ꝙ animal perfectam animalis naturam hēre dr̄, cum habet tangendi sensum. Cū itaq; tactus sit perfectio totius animalis, oportet ipsum esse non tn̄ in organo vno, sed in omnibus partibus corporis, & hoc ſm aliquem modum, quia fundamentum est aliorū sensuum. Si aūt quæritur, q̄ sit differentia complexionis, & compositionis, quæ ponuntur in diffinitione tactus. Dicendum est ſm Auicennam, ꝙ complexio refertur ad complexionem membrorum similium. s. carnis, & ossis ac nerui, & venę, & talium. Cōpositio aūt refertur ad compaginationem membrorum dissimilium, vt manuum, pedum & talium. Et sic patet, quòd compositio super complexionem addit, &c.

Quòd tactus non sit plures sensus, sed unus.

Cap. LXXVII.

EX hoc antē ꝙ probat Aristoteles in secundo li. de anima, nō esse sensus præter quinque, constat tactum unicum sensum, & non pluses esse. Contra quod tn̄ videntur esse rōnes in eodem li. ab ipso positæ. Quarum prima est hæc. Oīs sensus vr̄ esse contrarietatis vnius, vt visus albi, & nigri. Audit⁹ grauis soni, & acuti. Gustus dulcis, & amari. At in eo, quod pōt tangi multæ contrarietates insunt, scilicet calidum frigidum, et humidum scilicet et siccum, durum et molle, et huiusmodi. Ergo tactus non est unus sensus. Si fortè dicatur, ꝙ in alijs sensibus multæ sunt cōtrarietates, ut ī voce nō solū acuitas, & grauitas, sed & magnitudo, & paruitas, & asperitas vocis. Et in visu similiter non solū album, & nigrum, sed etiam clarum, & obscurum. Ostendit Aris. ꝙ oēs illę contrarietates, quæ sunt in auditu, & visu, reducuntur ad vnum subiectum, quod est genus proximum, & in auditu ad vocem, & in uisu ad colorē. Et propter unitatē generis illius, dr̄ visus vnus, & auditus vnus. In tactu vero contrarietatis reduci non possunt ad vnum proximum genus. Ideoque tactus erūt plures. Item Auicenna. Multæ inquit tangendi virtutes esse videnť quarum vnaquæque contrariorum vni appropriatur. Nos itaque dicimus, ꝙ in rōne duplici est tactus, uidelicet in rōne potentię, & partis, & ſm quod iu diciū tangibiliū est. Et ī rōne formæ animalis ſm quod animal est. Propter hoc ipse solus inter sensus plurium contrarietatum est, cum tamen sit vnus sensus secundum quod forma est. Sicut enim generatiua in plantis quæ perfectio vegetabilium est, non est in vna parte corporis plantę, sed determinat totum sicut est forma totius existens in radice, stipite, ramis, & virgis, nec est ſm vnum modum, sed potius ſm multos, generans folia, ramos, virgas, fructus, semina & plantas, sic tactus, qui forma perfectiua est animalis, & non est pars nisi p cōparationem ad opera specialia, sicut ēt est pars generatiua vegetabilis. Non est ergo tactus in una parte corporis aīalis, sed in omnibus ſm aliquem modum, vt infra dicetur, nec est uno modo, sed plurium cōtrarietatum apprehensiuus. s. omnium illarū, quæ determinant ipsum corpus. s. quod est organum tactus. Dicimus ergo, ꝙ tactus est sensus unus ſm quod est forma. Est tn̄ pluriū contrarietatum ſm opera specialia. Nec est simile de tactu, & alijs sensibus. Vnde nō sequitur: si alijs sunt contrarietates vnius in genere, ꝙ & tactus debeat unius esse. Ad verbū Auicennę respondemus, ꝙ reuera plures virtutes passiuę vr̄ esse tactus, sed eius passio reducitur ad passionem organi sui, quod est corpus animatum, & tunc illud virtute quidem est plura, sed actu vnū. Sicut omne mixtum est potentia plura, & actu unum.

De proprietatibus eius. Cap. LXXVIII.

ARistoteles in li. de anima. Tactus quidem ex sensibus primo inest omnibus animalibus, & sicut uegetatiuum a tactu, & ab omni separari potest, sic & tactus ab alijs sensibus, vn⁹ quidem sensus unus contrarietatis esse ur̄, ut uisus albi, & nigri. Auditus grauis, & acuti. Gustus quoque dulcis, & amari. In eo uero quod tangi potest, multę sunt contrarietates, vt calidum, & frigidum, siccum & humidum, molle, & durum, & hmōi. Omnia uerò, quæ tangi possunt sentit lingua ſm eandem partem, & etiā humorem. Itaque sensus alimenti tactus est, siccis. n. et humidis, calidis, et frigidis aluntur omnia uiuentia. Horum autem sensus tactus est. s. per se, sed aliorum sensibilium per accidens. Nihil enim in alimentum confert sonus, nec color, nec odor. Fames autem et sitis sunt appetitus illorum, ut supra dictum est. Iterū gustus, et tactus prope sunt, alio uerò a longe. Et omnia quidem sentimus per medium, sed in his latet. s. in tactu, et gustu. In his enim mediū est caro, sicut aer, et aqua in uisu, et auditu, et olfactu. Nam cum sensibilia posita fuerint supra sentiens non sentiet omnino. Caro autem, sentit, cum aliud super ipsam positum fuerit. Caro ergo mediū est eius, quod tangi potest, non. s. quasi instrumentum uel organum. Sensum quidem tactus habet homo certissimum, cū in cæteris animalibus multis deficiat. Ideoque subtilior est, et discretior omnibus animalibus: propter hunc nanque sensum inuenimus homines ingeniosos, et non ingeniosos esse, sortes enim. i. duros carne uidemus indiscretos, molles aūt carne discretos uel intelligentes. Idē in tertio li. Sine tactu quidem nec unum aliud contingit habere sensum. Omne nanque corpus animatum possibile est tangere, et animalia necessario moriuntur, quando carent hoc sensū. Propter hoc etiam alia quidem sensibilia, ut sonus, color, et odor, excellentijs suis non corrumpunt animal, sed corrumpunt instrumenta sensus, nisi hoc fit per accidens, ut si cum sono similis fiat magna percussio. Eorum verò, quæ tangi possunt excellentia, sicut calidorum, frigidorum, et durorum, corrūpit animalia, quia sensus iste. s. tactus animali necessarius est, ut sit animal. Alios autem habet sensus animal, ut supra dictum est, non propter esse, sed propter bonum, id est bene esse. Iccirco uero ossibus, et capillis, et huiusmodi partibus non sentimus, quia terreæ sunt.

De organo eiusdem. Cap. LXXIX.

HAli ubi supra. Tactus quoque fit, sicut et alij sensus. s. immutatione sentientis in rei sentitę naturam, et in continuatione sensus illius per neruum sibi proprium ad mentē, nisi ꝙ cæterorum cuique proprium membrum deputatum est. Tactus autem est in omnibus membris corporis, exceptis unguibus et pilis. Nam ad unumquodque membrum aut a cerebro aut a nucha dirigitur neruus, ad pilos autem, et ungues nullus. Pilorū enim generatio fit ex uaporibus siccis, ungues autem extremitatibus digitorum continuati sunt, et in eorum radicibus ligamenta sunt ex neruorum genere, quæ illos tenent, et astringunt. Nō autem illis sensum, nisi solius ligationis loco conferunt. Guilhelmus dē Con. Similis est tactus ratio, quæ et gustus. Cum enim manus uola, quæ ut melius sentiat est neruosa, alicui calido se applicat, aerea substantia, quæ in illis membris est calorem sibi assumit, quem animæ in logisticā cellulā repræsentat, similiter et frigiditatem. Lene quoque asperum molle ac durum cæterasque qualitates sensibiles secundum tactum. Iste sensus, et si manibus, quia per eas frequētius exercetur ascribitur, omnibus tamen membris neruos habentibus est communis. Quæ enim carent neruis, carent et sensu.

De obiecto eiusdem. Cap. LXXX.

ALbertus. Cum autem multæ sint qualitates sensibiles ſm tactum. s. calidum, frigidum, humidum, siccum, graue, leue, durum, molle, lubricum, aridum, asperum, lene, crossum, subtile, non uidentur oēs istę ſm tactum primo sensibiles esse. Qualitas enim sensibilis sentitur, quod ipsa est. Ideoq; non ur̄ prima sentiri, si prima non est. At uerò inter istas non sunt nisi quatuor primæ duæ. s. duæ actiuæ, et duæ passiuæ. Ideoq; ur̄, ꝙ oēs aliæ cōsequētes p actus illarū sentiātur. Et hoc etiā dixerūt quidam. At contra obiicitur, ꝙ medij colores ab extremis constituuntur, nec tn̄ per extremos sentiuntur. Præterea quicquid agit actu, hoc est actu de necessitate. Ideoque ur̄ si consequētes agūt in sensu actu primarum, ꝙ de necessitate sunt actu primę. Nos itaque dicimus, ꝙ multa sunt tangibilia, quæ sunt qualitates miscibilium uel cōsequentes mixtum. Nos. n. per corpus sentimus inquantum est mixtum ex tangibilibus. Et probat Arist. in primo de generatione, et corruptione, ꝙ nihil præter qualitates tactus est miscibile per se. Per unum itaque tactum apprehēdimus oēs contrarietates tangibilium. At uero omnes prædictæ qualitates. s. quæ sunt miscibilium uel consequentes mixtum, nō sentiuntur a tactu nisi prout habent contrarietatem, et motum ad ipsum. Cum autem receptæ sunt, et quiescentes, tunc nō sentiuntur. Quod ut intelligatur, repetendum est, quod supra dictū est. s. ꝙ tactus est forma, et actus animati corporis anima sensitiua. Dicit. n. Aristoteles in secundo de anima, ꝙ uiuere per primum sensibile sentientibus inest, ꝙ primum sensibile tactus est. Cum itaque corpus animatum habeat complexionem in membris similibus, et compositionem in dissimilibus, erit tactus perfectiua corporis forma talis, inquantū. s. est complexionatum in similibus, et compositum in dissimilibus. Dicimus ergo, ꝙ tactus prout est actus complexionati corporis agnoscit ac sentit omne, quod est contrarium complexioni, et conueniens illi, prout est in motu ad ipsam, et sic sentitur calidum, frigidum, humidum, et siccum, et cætera, quæ dissimilia sunt complexioni corporis tangentis. Ideo autem dico, prout est in motu, quia nihil prohibet aliquem calorem innaturalem sentiri, si receptus sit in complexione quasi naturalis. Vnde propter hoc ethicus calorem suum non sentit, quia calor innaturalis naturalem uincit, et factus est quasi naturalis. At econtrario febricitans in febre tertiana mirabiliter sentit calorem suum, et tamen minus habet de calore, quam ille, quia non est in eo uictus calor naturalis, sed calor febris in motu, et pugna est ad calorem complexionis. Porro secundum quod tactus est perfectio corporis compositi in dissi-

milibus

milibus membris, sic sentit omne illud quod est dissoluens cõtinuationem talis corporis, & quod est ipsam conseruans.

De medio eius. Cap. LXXXI.

QVoniam autem illa tanguut quorum vltima simul sunt, & talia non habent aliquod medium. Idem etiam vr̃ per Auicennam dicentem, ex proprietatibus tactus est, q̃ instrumentum naturale, quod est caro aut neruus sentis ex eo, quã uis non sit ibi medium aliquo modo. At contra vr̃ esse ratio Aristotelis in 2. li. de anima, vbi carnem medium esse probat. Dicimus ergo iuxta supradicta, q̃ tactus habet duplicem intentionẽ s. formæ, & potẽtiæ. Et s̃m q̃ est forma, & perfectio animati corporis, sic totum corpus habet pro organo, & non utitur aliquo medio, sed magis sentis in partibus illis, quę magis accedunt ad æqualitatem, & magis participant spiritum sensibilem, sicut in neruis carne & cute. Quæ autem recedunt ab æqualitate, & nõ participant spiritum sensibilem, sicut ossa, & cerebrum, & capilli, & cornua, & vngues non sentiunt nisi s̃m quendam modum ut infra dicetur. s. inquantum circumposita sunt talia panniculis quibusdam neruosis, in quorum dissolutione sentitur dolor, sicut circa cerebrum, & circa ossa. Cum enim tactus sit sicut forma corporis animati, terminat, & cõplet totam materiam suam. Et pp̃ hoc percipit quicquid immutat cutẽ, & quicquid immutat neruum. Et quod ad hoc principaliter tactus est in corde, quod est principium totius corporis, & per fila neruorum continet totum corpus. Secũdum autem, q̃ tactus est iudicium, sic principaliter est in loco tentabilium. i. in cerebro, licet enim cerebrum pp̃ sui superfluitatem, & humiditatem nullum habeat tactum, tñ ab ipso diffunditur spiritus animalis, qui est principium sensuum, sicut dicit Algazel, quia tactus pertingit ad partes carnis, & cutis mediante corpore subtili, quod est vehiculum eius, quod dr̃ spiritus, & discurrit per cõpagines neruorũ, quibus mediantibus pertingit ad partes carnis, & cutis. Et hoc est corpus subtile, qd̃ nec acquirit nec haurit virtutẽ hanc nisi a cerebro, & a corde, & s̃m hunc modum neruus virtutem a cerebro, & a corde recipit, carnique & cuti reddit. Immutatio autẽ a tangibili simul tempore fit in neruo, & carne, sed natura prius in carne. Sicque caro rationem quandam vr̃ habere quam non habet neruus, ut vr̃ Aristoteles velle. Ad hoc autem, quod probat Aristoteles carnẽ esse medium dicimus, q̃ reuera maiorem habet medij rationem caro, quàm neruus. Sed non est medium, quod prius immutetur tempore, sicut etiam ibidem dicitur ab ipso Aristotele.

Vtrum dolor corporis ac delectatio sit sensibilis secundum tactum. Cap. LXXXII.

EX his itaque patet solutio cuiusdam quæstionis. s. de dolore qui sentitur in solutione continuitatis, & de sensu delectationis ex aliquo tactu, sicut est in coitu. Vtrũ ista per se sint tangibilia. Nã si dicẽ q̃ p aliud, hoc esset per calidũ, vel frigidũ, vel humidũ, vel siccũ, quod patet esse falsum. Nã illæ qualitates in corpore sentiũtur ęqualiter. Solutio vero continui sentitur in dolore non æqualiter. Dicimus ergo q̃ tactus nõ sentit talia, put est actus cõplexionati corporis, sed prout est pfectio corporis cõpositi in dissimilibus mẽbris, sic. n. sentit dolorem in verberibus, & delectationem in amplexibus. Augmentatur aũt in coitu sensus delectationis, eo q̃ semen subtilissime neruos tangit. Itaque patet q̃ sensus delectationis inquantum est delectatio, & doloris inquantum dolor, non est nisi in tactu, vt dicit Auic. Cum. n. visus videt pulchrum delectatio non generatur in potentia visiua, quæ affixa est oculo, sed potius in aĩa apprehendente pulchritudinẽ rei visæ. Et similiter est de auditu & odoratu. Et ideo cætera aĩalia ab hoĩe non multũ ducuntur delectationis colorum, & sonorum & odorũ. Gustus aũt quandã hẽt delectationẽ, sed non est per se ipsius delectationis, sed potius saporis Tactus aũt proprium obiectum hẽt dolorem, & delęctationem in sensu, & propter hoc ipse solus per se delectatur & dolet. Alij aũt oẽs per accidens, hinc est ẽt quod dicit Aristot. in 4. Ethicorum, quod castitas non est in gustu inquantum iudicium est saporũ, sed inquantum est quidam tactus. Delectatio autem cibi non est obiectum gustus, inquantum iudicium est saporum, sed inquantum est quidam tactus. Instrumentum autem tactus iudex est tangibilium dissimilium sibi, sicut in medium iudex est extremorum excellentium. Et illud instrumentum antequam tangat potentia est sicut tangibile, & cum tangit fit actu huiusmodi.

Solutiones quarundam quæstionum circa tactus sensum. Cap. LXXXIII.

EX prædictis ẽt patet solutio prædictarum duarum q̃onum, quæ solent fieri circa tactum. s. cur homo melioris est tactus cæteris animalibus. Et cur carnes molles in tactu bene aptę sunt mente in ingenio. Homo. n. in complexione magis ad æqualitatem accedit, ideoq; minimas tangibilium differentias ab æqualitate recedentes subtilissime sentit, eo q̃ habent contrarietatem ad suæ complexionis æqualitatem. Similiter carnis mollicies æqualitatem maiorem indicat complexionis, & in nobiliori complexione nobilior est dispositio mentis. Ideoq; molles corpore apti sunt mente. Et per hoc etiã patet 4. q̃onis quæ fit à philosophis solutio. s. cur homo tactum habet certiorem quàm alios sensus. Cætera vero animalia econuerso. In homine siquidem tota complexio corporis accedit maxime ad æqualitatem, & propter hoc impossibile est, vt partes sui corporis omnino depurentur a natura elementi simplicis: cum ergo organa sensuum aliorũ sint de natura simplicis elementi, in homine erunt non oĩno depurata, & pp̃ hoc alios sensus habebit hebetiores quam tactũ. In alijs vero animalibus quæ recedunt a temperamento. sed magis ad frigus. consequens est vt magis clarificentur in oculis. Et si magis accedunt ad calidum siccum, consequens est, vt magis subtilietur eorum odoratus. Vlterius ex his patet solutio 5. q̃onis quare homo sapiẽtissimum est animalium. Bona. n. dispositio in tactu, bonam dicit dispositionem simpliciter & in toto, & inquantum corpus est organũ aĩæ. Sed bona dispositio in organis aliorũ sensuum, non dicit nisi bonã dispositionẽ s̃m quid, & in cõparatione ad vnam partẽ tantum aĩæ. Præterea bonus tactus subtiliter cognoscit causas oĩum sensibilium, quæ sunt qualitates sensibiles, sed alij sensus non agnoscunt nisi vnum sensibile tantum.

De sensualitate. Cap. LXXXIIII.

HVgo vbi supra. Sensualitas ea vis animæ est, quæ corpus vegetat, & per corporis sensus ista exteriora sentit & discernit. Sensualitas sensus & imaginatio tam corporis q̃ animæ dici põt. Sensualitas corporis est quædam vis ignea. Sensualitas sensus est animalitas. Sensualitas aĩæ est inferior vis eius, quæ secum trahens sensualitatem carnis uelut famulam obedientem sensus, & imaginationes facit, easque in arca memoriæ reponit. Actor. Differunt aũt fantasia & sensualitas, quia fantasia est uis s̃m quam apparet aliquid esse bonum aut malum. Sensualitas uero uis secundum quam percipitur esse bonum ut nunc, aut malum. Diuiditur aut proprie ratio contra sensualitatẽ intellectus, contra fantasiam. Quidam ẽt diuidunt sensualitatẽ sicut & rationem in duas partes. s. inferiorem, quæ mouet ad illicita. Et superiorem quæ ad licita & corpori necessaria. Primæ motus pœna est & culpa. Secundæ uero si est moderatus, nec culpa nec pœna. Sed si immoderatus eius est & culpa & pœna. Tripliciter aũt accipitur sensualitas, aliquando pro ui sensitiua inferiori, quam uocat Aristot. sensum communem. s. uirtutem quandam cui credũtur oĩa sensibilia, & discernit a singulis singula. Aliquando enim pro ui motiua interiori, quæ intenditur in quinque sensus corporis & appetitus. Aliquando etiam pro inferiori parte rationis, quæ circa sensibilia negociatur.

De viribus animæ sensibilis interius apprehensiuis. Cap LXXXV.

AVicenna ubi supra. Virium aũt sensibilium intus apprehendentium quædam apprehendunt formas sensibilium rerũ, ut sensus interior post exteriorem. Primo enim sensus exterior apprehendit formam, & postea reddit eam interiori. Sicut ouis apprehendit formam lupi. i. figuram & colorem, sed hoc primo exteriori sensu, deinde interiori. Quædam aũt apprehendunt intentiones. s. ut æstimatiua, & memoratiua. Quod. n. occultæ ui res absque sensu apprehendunt, hic uocatur intentio, sicut ouis ex uisione lupi apprehẽdit intentionem inimici siue inimicitiæ, ex qua accidit ut eũ pauescat, & ab eo fugiat, licet hoc non apprehenderit sensus ullo modo. Et talis intentio alias dr̃ cognitio elicitatiua. Iterum quædam apprehendunt & operantur simul, q̃dã uero non operantur. Apprehendere operando est de actionibus alicuius uirtũ interiorũ aliquas formarũ & intentionũ cõprehensarum cũ alijs cõponere, & aliquas ab aliquib. separarare. Apprehendere aũt non operando est cũ forma uel intentio describitur in uirtũ, ita ut in ea non possit aliqd agere ullo modo. Itẽ q̃dã apprehendunt principaliter, cũ. s. forma acquirit aliquo modo ad inquisitiones, q̃ accidit rei per se. Quædã uero secundario cũ uidelicet apprehensio, uel acquisitio rei est ex alio qd̃ eã induxit. Iohannes de rupella. Viriũ intrinsecus apprehensibiliũ q̃dã apprehendunt sensibiles formas sicut sensus cõis & imaginatio, uel imaginatiua. Quædam intentiones sensibilium, ut æstimatiua & memoratiua. Item harum & illarũ quædã apprehendunt & operantur, ut sensus cõis, excogitatiua, æstimatiua. Quædam apprehendunt, & non operantur, ut imaginatio, & memoratiua. Itẽ quædant principaliter, quædam secundario. In apprehensione formarum sensibilium principaliter apprehendit sensus cõis cum sensibus exteriorib. Secundario uero uirtus imaginationis, & uirtus imaginatiua. Similiter in apprehẽsione sensibiliũ intentionũ principaliter apprehendunt uirtus æstimatiua, siue memoria.

De numero earum & ordine. Cap. LXXXVI.

AVicenna ubi supra. Itaque uirium sensibilium intus apprehendentium prima est fantasia, quæ est sensus cõis. Et est uis ordinata in prima concauitate cerebri, per se ipsam recipiẽs omnes formas, quæ quinque sensibus imprimuntur eisque reddũtur

duntur

duntur. Secunda est imaginatio, uel imaginatiua, quæ est uis ordinata in extremo anterioris concauitatis cerebri, retinens quod recipit sensus cōmunis a quinq; sensibus, & remanet in ea post remotionem ipsorum sensibiliū. Non est enim eiusdē vis recipere & retinere. Nam & aqua potentiā habet insculptiones & depictiones ac figuras recipiendi, nō autem retinendi. Itaq; sensus exterior apprehendit formā illic vbi est. Sensus aūt cōis apprehendit eam illic vbi fuit, & quasi illic esset. Imaginatiua vero siue formatiua apprehendit & format eam, quamuis destructa sit res quæ iam abijt. Tertia est cogitatiua. quæ est vis ordinatiua in media concauitate cerebri vbi neruus est, soletq; aliquid de eo qđ est ī imaginatione cū alio componere, & aliquid ab alio diuidere ꝰm voluntatem. Hæc siquidem vis quantū ad animā rationalē .i. humanā spectat, cogitatiua dr̄, quantum aūt ad aīam sensibilē, id est brutalē dr̄ imaginatiua operans ad differentiā .s. pcedētis q̄ pdicta est imaginatiua siue formatiua retinēs. Quarta est vis æstimatiua quæ est ordinata in summo mediæ concauitatis cerebri, apprehendens intentiones nō sensatas a formis & speciebus nō sensibilibus q̄ sūt in singulis sensibus, sicut in oue est vis diiudicans. ꝙ ab hoc lupo .s. viso p elicitationem inimicitiæ fugiendū est, & ꝙ huius agni per elicitationē similitudinis connaturalis miserendum est. Vr̄ aūt ēt hæc vis operari cōpositionē & diuisionē in imaginatiuis. Quinta est vis memorialis vel reminiscibilis, quæ est vis ordinata in posteriori concauitate cerebri, retinens qđ apprehendit vis æstimationis de intētionibus nō sensatis singulorū sensibiliū. Huius itaq; cōpatio ad vim æstimatiuā talis est qualis imaginationis ad sensum. Et cōparatio huius virtutis ad intentiones, qualis illius ad formas sensatas, hæ sunt ergo quinq; virtutes aīæ sensibilis intus apprehensiuę, quarū prima est formam recipiens, secunda eam retinens, tertia operans, quarta intentiones apprehendens, quinta easdem retinens.

De sensu communi vel fantasia. Cap. LXXXVII.

IOannes de rupella. His aūt sensibilis interior dicta est sensus communis, eo quòd ipsa sit principium communis iudicij obiectorum sensuum exteriorum. Sensus enim exteriores particulares sunt, & secundum ipsos est de sensibilibus particulare iudicium. Cum enim visus nesciat iudicare de sapore nec de odore, & cæteris per se, sed solum de colore, non poterit dicere vel iudicare quoniam color non est sapor, quia de sapore nihil nouit, & sic de cæteris. Erit ergo vnus sensus communis omnibus, apud quem erit commune iudicium de sensibus omnibus. Præterea sunt quædam quæ percipiuntur a pluribus sensibus, vt magnitudo motus. & quies, numerus &c. per se. Sed constat quòd hoc non est p naturam propriam, quia ꝰm illā differunt, & non in aliquo conueniunt, nisi per naturam sensus cōmunem existentem in eis vel mouentem eos. Est ergo duplex natura sensus, particularis & exterior, communis & interior. Præterea in somno consopite sunt vires sensuum exteriores, & constat, quòd operatur quædam vis interior, est ergo vna vis sensus interioris, quæ est communis, ad ipsam .n. recurrunt uires particulares in somno, & ab ipsa sicut a formali principio fluunt in uigilando. Item nota, ꝙ hęc vis inquātum consideraẜ, ut natura quædam, dr̄ fantasia, & non est obediens rōni. Virtus autem sensibilis interior subdiuiditur per quinque differentias ꝰm Auicen. Prima est fantasia, quæ est cōis sensus, secūda imaginatio, tertia imaginatiua, quarta æstimatiua, quinta memorialis. Sensus aūt cōis est uis ordinata in prima concauitate cerebri, recipiēs p seipsū formas, q̄ imprimunẜ quinq; sensibus, & redducunẜ. Hæc aūt virtus est cētū oīum sensuū, & aqua deriuātur vt rami.

Cur dicatur sensus communis. Cap. LXXXVIII.

DIcitur autem hic sensus formalis, & cōis. Cōis ꝰm duos modos, vno modo inquantum cōiter habet conuerti sup actus sensuum particularium, prout dr̄, video quod audio, & audio quod uideo, & video quod odoro, & similia. Alio modo ꝰm quod habet conferre sensibilia diuersorum sensuum, ut confertur album dulci. uel sapor, qm̄ hoc nō est illud, ꝰm hos ergo duos tactus quorum primus est absolutus, secundus comparatiuus, dr̄ sensus cōis. Sensus uerò formalis dr̄ inquātum format, siue formam receptam per exteriorem sensum retinet absentem. Alijs uerò placet, ut sensus cōis dicatur formalis rōne suæ formæ apprehensionis, quæ est sensibilium cōium, quæ sunt magnitudo quies numerus, &c. Albertus. Cum itaque quilibet sensuum propriorum recipiat sensibile sibi appropriatum, sensus ille non habebit rōnem propriam ad quam referantur oīa sensibilia, sed habebit rōnem cōis. Preterea uẜ, ꝙ alia rōne cōitatis dicatur sensus cōis, licet .n. color differat a sapore, & odore, & sic de alijs, nihilominus tñ habent subiectum cōe. Idem .n. subiectū est, in quo est color, odor, sapor, sonus, & qualitates tactus. Cum ergo sensus cōis per se immutetur a magnitudine subiecti, quæ cōe subiectum est oīum sensibilium, hæc erit quædam alia ratio cōitatis eius. Præterea tertia ratio communitatis eius est, ꝙ sensus proprij referuntur ad ipsum ut ad unum centrum omnium sensuū, ut dicit Auicenna. Cū ergo id. qđ refertur ad plura non possit esse cuiuslibet proprium, eo ꝙ proprium est, qđ uni soli conuenit, hæc uidebitur tertia ratio esse communitatis suę.

Quæ fuit necessitas ponere sensum communem. Cap. LXXXIX.

DIcit autem Auicenna, ꝙ nihil cogit nos ad ponendum sensum cōmunem, nisi quia nullius proprius sensus discernere potest idem. & diuersum inter sensata per compositionem, & diuisionem. Iccirco inter sensata sensum cōem ponere, qui dicat album esse dulce, uel non esse dulce, & ita de alijs sensatis. Quòd autem nullo sensu proprio discerni possit sensibilium cōpositio uel diuisio ꝰm affirmationem uel negationem, probatur per rationem in secundo libro de anima, cuius .s. rationis hæc est sententia, uno aliquo discernimus. quia conueniunt, & differunt album, & dulce: Ergo necesse est, ꝙ hoc sit aliqua uis animæ. Cū autem conuenientia, & differentia illorum sentiatur cū præsentia materiæ, ꝰm quod illa sensibilia sunt, illud iudicium nō erit fantasiæ uel alicuius uirtutis interioris, quæ sine præsentia materiæ discernit. Sed quia tactus diuersa genera habet sensata, q̄ etiam sunt causæ aliorum sensatorū, ideo posset aliquis credere, ꝙ hoc etiam fieret tactu. & ideo probat ꝙ non, qa sic caro esset ultimū ut mediū tangendi talia, & tunc nō sentiremus alteritatē talē nisi tangentes, quod patet esse falsum, qa ponimus alteritatem inter colorē, & sonū, quorū .s. neutrū tangimus. Et dr̄ hic caro ultimū ex parte tangentis non tangibilis, qa ubi tangentis, & tacti ultima sunt simul, ibi ultimū tangens est caro. Ex his aūt adhuc dicere posset aliquis, ꝙ hoc iudiciū non fieret uno, sed diuersis sensibus separatis. Et pbat ꝙ non, qa tunc sic fieret, ac si ego aibū, tu uerò dulce sentires. Ex hoc neuter nr̄ sciret alteritatē. Et fundatur in hoc, ꝙ cōparationē ponens inter aliqua iudicat de utroq; cōparatorū qđ cōparat. Vnde necesse est. ꝙ unū, & idē dicat iudiciū hoc. Et qa simile est in intellectu speculatiuo de uerò, & falsō, Et in practico de bono, & malo, & generaliter de diuersis intelligentibus: Ideo inducit cōcludens. ꝙ si unū hinc inde dicit iudicium, ꝙ etiam unū est intelligēsj, & sentiens ipsum. Plures ēt rōnes ad hoc, ꝙ iudicium diuersorū sensibiliū non sit simul in uno sensu proprio ponit philosophus in fine de sensu, & sensato. Et nota, ꝙ quicquid suscipitur a sensu cōi, suscipitur a sensu proprio, & ēconuerso. sed non eodem modo. Nam sensibile proprium accipitur a sensu proprio per se ac primo. A communi autem per posterius. Cōe uerò accipitur a sensu communi per se ac primo, per posterius a sensu proprio.

Diffinitio sensus communis secundum Auicennam. Cap. XC.

SEnsus cōis est uis ordinata in prima concauitate cerebri, recipiens per seipsam oēs formas, quæ quinque sensibus imprimuntur eique redduntur. Albertus. Hæc diffinitio data est per propriam materiam huius potentiæ, quæ est organū ciꝰ, & tangitur per hoc, quod dr̄ uis ordinata in cerebri prima concauitate. Prima enim cerebri concauitas est locus in quo primo congregatur spiritus animalis, qui per distributionem ad organa specialia quinque sensus operatur. Tangit etiam hæc diffinitio rationem communitatis, per hoc, quod dr̄ recipiens per se ipsam formas omnes. Tangit quoq; rōnem proprij obiecti potentiæ huius, p hoc, qđ dr̄, quæ imprimuntur quinq; sensibus. Nam quinq; sensibus imprimuntur primo sensibilia propria, & posterius sensata communia. Et debet intelligi dictum Auicennæ formaliter. Videlicet, ꝙ sensus cōis recipit formas, quæ sensibus imprimuntur, ꝰm quod sensibus imprimuntur. Cūque differentia sit inter sensitiuam, & fantasma, & imaginationē, per hoc patet. ꝙ distinguitur sensus communis a fantasia, & imaginatione cæterisque potentijs interioribus. Vnde ubi dicit Auicenna fantasiam esse sensum communem large sumit fantasiam prout comprehendit sensum communem, & imaginationem. Ideoque uocat eam aliquando sensum communem, aliquādo imaginationē.

Diffinitio eiusdem secundum Algazelem. Cap. XCI.

ALgazel. in sua Physica. Sensus communis est sensus a quo omnes proprij deriuantur, & ad quem omnis eorum impressio renunciatur, in quo omnes coniunguntur, & sic sunt quasi suggerentes ipsum. Albertus. Ex hoc, quod dicit Algazel, quòd a sensu communi deriuantur omnes proprij, & per rationem ipsius nominis, quod est sensus communis, uidetur, quòd deriuentur ab ipso, sicut potestatiuæ partes a toto potestatiuo. Et ex hoc uidetur sequi, quòd nihil aliud sit sensus communis, quàm totum quoddam constitutum ab omnibus sensibus proprijs. Sicque ꝙ communis sensus nihil sit extra proprios sensus. Præterea magis uidetur, quòd sensus communis a proprijs deriuetur, quia ipse est ad quem propria sensata referuntur. Et ita sensus proprius secundum actum priusquam communis existit. Idque quod apprehenditur a proprio, ad communem transit. Cum ergo posterius deriuetur a priori, videtur sensus communis potius a proprijs, quàm econuerso deriuari. Dicimus ad hoc

hoc, quòd diffinitio Algazelis datur per rationem nominis sensus cōis. Sensus enim cōis est in organo a quo distribuitur spiritus animalis operans ad organa sensuum propriorum. Et hoc tangit cum dicit, a quo oēs proprij deriuantur. Similiter & sensus cōis quia a sensibus oīum propriorum sensuum in actu efficitur. Et hoc tangit cum dicit, ad quem omnis eorum impressio remittatur. Similiter sensatum commune quod est sensus communis primo ac per se, est id quod omnia sensibilia propria cōiungit. Et hoc tangit cū dicit, in quo omnes cōiunguntur, quia scilicet per obiectum suum omnia sensata coniungit. Et quā vnum sensibile proprium non ostendit conuenienter ac sufficienter nociuum, & conueniens animali sentienti, ex colore quippe non sufficienter cognoscitur coloratum, sic oportet multa componere sensibilia, quæ compositio est sensus. Ideo dicit, quòd omnes alij suggerunt ipsum circa cognitionem sensibilem. Ob hoc etiam dicit Auicen. quòd cognitio sensus proprij non completur nisi per cognitionem sensus communis.

Qualiter omnes sensus proprij coniunguntur in sensu communi.

Cap. XCII.

Verum si oēs proprij sensus in cōi coniunguntur. Aut coniunguntur in ipso sicut partes in toto integrali, quod iam improbatum est, aut sicut in principio per quod constituuntur quod etiam esse non potest, quia prius a posteriori nō constituitur, sed econuerso. Aut sicut in eo in quo completur eorum operatio, & s̄m hoc nō esset auditus in se perfectus, nisi sonus qui auditur per sensum cōem ad colorem sonantis componeretur. Nec esset visus perfectus in se, nisi per sensum cōem color componeretur cū sapore, & odore cer vitæ, & ita de alijs. Præterea cum suggerere sit consulere, consiliū autem quærere non sit, nisi virtutis inquirentis & componentis ac diuidentis. Sensus autem proprius nihil coponat & diuidat, vt patet ex prædictis, vr̄, q̄ proprius nō suggerat cōem. Dicimus ergo, q̄ sensus proprij quo ad sensata coniunguntur cōi. Coniunguntur & in ipso sicut in perfectiuo, licèt enim proprius sensus nō erret in proprio sensibili, tñ ab vno sensibili non perfecte cognoscit particulare quod est ex sensu, sed ex multis, quæ, s. multa coniungit sensus cōis. Porro suggerere ponitur ibi pro expectatione complementi cognitionis circa particulare quod est in sensu. Hæc enim completio non est in sensibili, sed in omnibus sensibilibus qui insunt in particulari posito in sensu, sicut patet in cognitione auri, quod cū sufficienter non cognoscitur ex colore examinatur ad tinnitum, & sonum. Et si non sufficienter cognoscitur ex his duobus, examinatur ad odorem, est.n. minoris odoris quàm cuprum. Et si non ex tribus his, examinatur ad pōdus qd percipit tactu. Hæc aūt sensibilia cōiungit sensus cōis.

De organo sensus communis. Cap. XCIII.

De organo cōis sensus patet ex diffinitione Auicennæ suprà habita, q̄ prima cerebri concauitas ipsa sit organum ipsius. At contrario vr̄ ex verbis eiusdem Auicennæ, quòd organum eius sit in corde. Dicit enim, quòd sensus cordis, & præcipuè tactus maior est quàm ipsius cerebri sensus. Cum ergo sensus proprij terminentur ad cōem sensum, videbitur organū sensus cōis esse in corde, secundū quod tactus terminatur ad ipsū. Præterea dictum est supra, q̄ gustus & tactus habeant circa cor instrumenta sua. Et ita sensus cōis quo ad iudiciū saporum, & tangibilium vr̄ habere circa cor organum. Nos aūt dicimus, q̄ sicut dicit Auicēna, talis est dispositum cōis sensus, quod principium cuiuslibet virtutis sensibilis est ex ipso, & postea redit ad ipsum cum lucro. Cū itaque neruus sentiendi nascantur ex prima parte cerebri, eo quòd prima pars mollior est, & mollities multum facit ad impressiones sensibilium. Dicimus, quòd organum sensus cōis est in prima concauitate cerebri, quæ plena est spiritu sensibili. Ad id autem quod obijcitur in contrarium, est dicendum, quòd tactus secundum quod est iudicium tangibilium, & gustus secundum quod iudicium saporum est, remittitur a prima cerebri parte, vt supra determinatum est. Porro secundum quod sunt sensus alimenti, sic habent relationem ad cor, vt a quo principium est digestionis. Aliter tñ soluit Auicēna dicens, quòd nihil prohibet quin aliqua virtus oriatur in vno membro, & perficiatur in altero, & tunc completa reuertatur ad ipsum. Vnde vult, quòd virtus sensitiua a corde oriatur, & in cerebro perficiatur, sicut & virtus nutritiua oritur a corde, & complementum eius est in hepate. huic tñ contrariū dicere videtur Auerrois, quia sensus cōis terminus est sensuū propriorum, secundum quòd sunt in virtute sensibili perfecta. Ideoque organum eius est in cerebri concauitate prima.

De obiecto eiusdem, Cap. XCIIII.

Porro de obiecto sensus cōis patet, quòd Aristoteles in secundo libro de anima enumerat quinque sensibilia cōia, scilicet motum, quietem, figuram, numerum, & magnitudinem. Vnde potest quæri cum locus, & tempus sint quantitates, quo sensu percipiantur locus singularis, & tempus singulare. Similiter potest quæri de oratione. Præterea cum tempus sit quantitas per se videtur magis esse sensatum illius cuius est quantitatem apprehendere, quàm motus qui est quantitas per accidens. Itē quies cum sit priuatio motus, videtur non apprehendi nisi per motum, sicut nec silentium nisi per sonum, & ita non erit per se sensatum. Similiter figura cum sit qualitatis species, non videtur ad sensum cōem pertinere, cuius est apprehendere quantitates singulares. Nos autem dicimus, quòd sensus cōis ponitur, vt dictum est, propter compositionem, & distinctionē propriorum sensibiliū. Idcirco multiplicantur eius obiecta s̄m quod per ea pōt identitatē ponere, vel diuersitatem inter propria sensata. Hæc autem identitas, vel diuersitas ponitur in sensibilibus consideratis s̄m se, vel secundum fieri. Cognoscitur.n. sensibile idem, vel diuersum vtroque modo. Et si consideretur s̄m esse, aut ergo erit principium per quod diuersitas ponitur, & sic erit numerus, aut per quod identitas ponitur, & hoc modis duobus. Vno modo, s. cōiter ad sensata intrinseca, & extrinseca, & sic est magnitudo. Hæc enim vnit in se qualitates gustus, & tactus, quæ sunt intrinsecæ, & qualitates visus, & auditus, q̄ sunt extrinsecæ, & qualitates odoris, quæ sunt mediæ: Alio modo propriè quo ad extrinseca, & sic est figura. Est enim figura exterior terminatio quanti, in qua vt in subiecto vniuntur extrinseca sensata: Si vero sensibile prout consideratur in fieri cognoscitur idem vel diuersum cum aliquo sensibili per commune sensatum hoc erit secundum duplicem modum, videlicet potentia, vel actu. Et si quidem potentia, tunc erit quies. Si vero actu, tunc erit motus. Porro si quæratur verum ista quinque sint æquè sensata communia, dicendum est, q̄ ita. Si autem contra obijcitur, quia dicit Arist. in secundo de aīa, q̄ motu sentimus alia oīa: sic que vr̄, q̄ motus sit sensibile primum, & alia sint per posterius sensibilia, & ita non erunt oīa æquè prima: Respondemus, q̄ illius verbi duplex est intellectus. vnus, s. q̄ omne sensibile non sentitur s̄m actum nisi secundum quod immutat organum sensus. & hæc immutatio est quidam motus, sed iste nō est Aristo. intellectus: alius vero est, quòd motus alia oīa per se coniungit materiæ sensibili. hic ergo sensus est Arist. q̄ motus dat alijs habitum sentientis. actu tñ vnum sentitur sine alio.

Adhuc de eodem. Cap. XCV.

De tempore dicimus, quòd reducitur ad motum vt ad causam suam, & subiectum, quod etiam proprietas est ipsius, & idcirco sentitur in illo. Locus autem cum sit species magnitudinis, sub magnitudine comprehenditur. licèt.n. mensuratæ intra & extra diuersas faciant continui species, eo q̄ in prædicamētis aliā specie quantitatis esse locū q̄ lineam, vel superficiē Aristoteles dicit, nō tñ faciunt diuersas species sensibiles. Orō aūt s̄c d̄m materiā est corpus, quia, vt dicit Priscianus, Vox est aer tenuissimus ictus. Sed s̄c d̄m quod est consequens motū fractuū aeris est quantitas, quæ est proprium sensibile audi⁹. Porro secundum quod mensuratur indiuisibili, quod est elemētum, vel syllaba s̄c d̄m diuersos respectus, sic est quantitas discreta, cuius perceptio reducitur ad perceptionē numeri, licèt.n. quasi nō ad species differentia sit inter numerū, & orōnē. Et ex hoc ē, q̄ in numero iteratio eiusdē vnitatis s̄c d̄m substantiam constituit numerū. In orōne vero nihil idē reiteratur s̄c d̄m substātiam. Nihilominus tñ numerus prout accipitur sensatū cōem, nihil aliud est q̄ diuisio continui diuisio autē hæc pōt esse vno, vel diuersis, vnde discretio numeri secundum quod est sensatū cōe cōis est ad oēm diuisionem partiū cōtinui, per quā diuisionē diuersa cognoscūtur esse sensata, quæ sunt in ipsis. Ad aliud dicendum, q̄ quies nō accipitur hic tñ, vt priuatio motus. Sed etiā prout est instrumentum per quod ponitur diuersitas inter duo sensibilia, quorum vnum est in esse, & alterum in fieri. Ad aliud dicendum, quòd figura secundum substantiam species est quædam magnitudinis, sed secundum esse species est qualitatis. Quæ tamen qualitas non est nisi circa quantitatem, & sic reducitur ad prædicamentum quantitatis.

De actu eiusdem. Cap. XCVI.

Actor. Actus vero sensus cōis s̄c d̄m quosdam est apprehendere sensibilia cōia, quæ quinque sunt s. motus numerus figura magnitudo. Quorum tria prima cōia sunt sensuum particularium, duo vltima sunt duorum tñ, s. visus, & tactus, vt dicit. Themistius. Albertus. Tres autem actus sensus cōis, vt probatur rationibus Philosophi, sed non eodem modo cōueniunt sensui communi. Apprehensio enim sensati sensus communis est actus suus per se, & per illum diffinitur. Apprehensio autem sensati proprij conuenit ei per posterius, scilicet inquantum sensatum proprium est in sensato cōi vt in subiecto. Sed apprehensio actuum conuenit ei per accidens, s. inquantum vnusquisque propriorū reducit ad ipsū. Sicut.n. dicit Auicen. oēs sensus proprij oriuntur a cōi, & reuertuntur ad ipsum cū lucro. Philosophus

Sensus cōis habet plures actus, vnus est cōponere, & diuidere sẽsata propria cum sensato cõi, & adinuicem, & ex hoc actu accidit ei mentiri, & verum dicere. Quando.n.componit secundũ quod est in re, tunc verum dicit. Qñ vero aliter q̃ est in re, tunc mentitur, & decipitur, sicut qñ componit actum mellis ad sensum fellis, mel esse fel arbitramur propter deceptionem. Porro sensus proprij veri quidem sunt, quia nihil componunt. Et licèt sensus cõis moueatur a sensibilibus proprijs, tñ decipitur nõ secundum quod mouetur ab ipsis, sed inquantum componit sẽsata propria. Itaque ꝙ præsens est in re simpliciter, ob hoc non deceptio est, sed ab eo, quòd sensus communis addit supra rem quod est compositio & diuisio sensibilium.

De Imaginatione. *Cap.* XCVII.

HVgo vbi supra. Quædam autẽ ignea vis aere temperata a corde ad cerebrũ ascẽdit, ibique colata, & purificata per instrumenta sensuum egrediens ex contactu interiori formata quinque sensus facit. Porro ipsa vis ignea, quo exterius formata sensus dicitur, eadem formata per ipsa sensuum instrumenta per quæ ingreditur, & in quibus formatur natura operante introrsum ad cellam fantasticam vsq; retrahitur, & reducitur atque imaginatio efficitur, postea eadem imaginatio ab interiori parte capitis ad mediũ transiens, ipsam aīæ rõnalis substantiã contingit, & excitat discretionẽ intm̃ iã purificata, & subtilis effecta, vt immediate spiritui coniungatur, veraciter tñ naturam corporis retinens. Quæ quidem imaginatio in brutis aīalibus fantasticam cellam nõ transcendit. In rationalibus aũt purior fit, & vsque ad rõnalem, & incorpoream aīę substantiam cõtingendam defertur, & progreditur. Est itaque imaginatio similitudo corporis, p sensus quidẽ corporis ex corporũ contactu cõcepta, atque per eosdẽ sensus introrsus ad partem puriorẽ corporei spiritus reducta eique impressa. In summo, s.corporalis spiritus, & in imo rõnalis corporalẽ informans, & rõnalem cõtingens Spiritum corporeum voco aerem, vel potius ignem, q præ sui subtilitate videri non põt, & corpora interius vegetando viuificat. Ioannes damascenus. Imaginatio est passio irrationabilis animæ, quæ ab imaginabili aliquo fit. Fantasma vero est inanis passio, quæ in irrationabilibus aīæ nullo imaginabili facta est.i.cuius imaginationi non respondet res.

Item de imaginatione siue fantasia. *Cap.* XCVIII.

ARistoteles in lib.ij.de aīa. Omne quod habet sensum habet, & fantasiam, & appetitum. Siue secundum aliam translationem, & desideriũ. Est autem imaginatio siue fantasia motus a sensu qui est in actu siue secundũ actũ factus. Et hoc quidem sine sensu non fit, sed differt a sensu, quia sensus aut potentia est aut actus, vt visus, & visio. Sed qñque imaginatur aliquid quod neutrum est, vt in somnijs. Item sensus semper est pñs.i.semper fit cũ pñtia rei sensibilis. Imaginatio vero nõ, sed fit etiam clausis oculis. Praeterea sensus quidem veri sunt. Fantasiæ vero plures falsę. Sine hac quoque id est imaginatione non fit opinio, sed differt ab ea, qm̃ hæc quidem in nobis est cum volumus, opinio vero non. Item fantasia multis bestijs inest. Opinioni vero fides inhæret, quæ nulli bestiarum inest. Idem in libro tertio. Fantasia quidem omnis, aut est sensibilis aut rationalis. Sensibilis etiam irrationalibus inest animalibus. Desideratiua siue cognitiua rationalibus tantum. Eligere nanque facere hoc aut hoc, est de actione cognitiuæ, non scilicet imaginatiuæ. Ibidem in commento. Omne ergo imaginans, aut habet illam formam imaginatam a qua mouetur ex sensu, aut ex cognitione. In homine quidem ex cognitione mouet, in alijs autem animalibus ex sensu. Ioannes de rupella. Imaginatio est virtus sensibilis interior, quæ secundum ordinem virtutis principium est sensuum exteriorum. Vnde organum ipsius, vt dicit damascenus, est anterior venter cerebri, a quo, sicut dicit Augustinus, originem habent nerui qui sunt organa sensuum exteriorum. Secundum autem ordinem actuum posterior est imaginatio sensibus exterioribus. Nam sicut dicit Damascenus per sensum constituitur passio, quæ dicitur imaginatio.

De æstimatione. *Cap.* XCIX.

HEc de imaginatione siue cogitatiua. Consequenter dicendum est de duabus viribus consequentibus sensus interius, s.æstimatiua, & memoratiua. Est enim æstimatiua, vt dicit Auicen. vis ordinata sicut in summo concauitatis mediæ cerebri appræhendens intentiones sensibilium, sicut est in oue diiudicante, quòd a lupo est fugiendum. Est autem ista virtus transcendens, quia apprehensio sua non est formarum sensibilium materialium, sed immaterialium. Bonitas enim & malitia cõueniẽs & incõueniens vtile, & nociuũ in se sũt res nõ materiales, nec cadẽtes in sensu exteriori, tñ sunt accidẽtia sensibiliũ rerum, & ideo dicuntur intentiones sensibiliũ rerum. Horũ autem virtus est æstimatiua, quæ est quarta virtutum sensibiliũ interiorum. Nota ergo, quòd æstimatio vtilium, & nociuorum fit in tribus modis. Primus modus est ex causa vel cautela naturali, sicut accidit in puero, qui cum eleuatur ad standum, & ęstimat se cadere, statim adhæret alicui. Et cum oculus alicuius debet purgari a lippitudine, q̃ statim ille claudit, antequam cognoscat quid sibi accidat ex illo. Et sicut ouis timet lupum naturaliter, & Leonem aialia, & aues etiam accipitrem, quia æstimant nociua. Secundus modus est per experientiam, sicut accidit cum animal habuit dolorem aut delicias ab aliqua re, cuius forma descripta est in virtute formali siue imaginatione. Et intentiones vtilitatis, vel nocumẽti descriptæ in memoria. Statim, vt apparuerit res illa extra, erit in æstimatione nocumenti & mali eius. hinc est, quòd canes terrẽtur a fustibus, & lapidibus, quia æstimant hæc nociua. Alliciuntur ossibus, quia æstimant ea delectabilia. Tertius modus est ad modum similitudinis per proprietatem quandam, sicut cum res habet aliquam formam coniunctam cum intentione æstimationis in aliquo sensibiliũ, sicut accidit in pomo cum est coloris coccinei, quod est maturum, & dulce, & ideo cum videmus pomum coccineum æstimamus dulce. His ergo modis fit æstimatio.

De memoria, & oblinione. *Cap.* C.

SEcunda virtus est memoratiua, quæ est vis ordinata in posteriori cõcauitate cerebri. retinens quod apprehendit vis æstimationis de intentionibus sensibilium. Est autẽ memoria coaceruatio sensibilis, & intelligibilis. Cũ ergo typos i.formas eorum, quæ opinata est, & eorum, quæ intellexit, custodit, memorari dr̃. Oportet aũt scire, qm̃ intelligibiliũ susceptio nõ fit nisi ex disciplina, & naturali ingenio: non.n.ex sensu Nam sensibilia quidem fm̃ seipsam commendantur memorię. Rememoratio autẽ dr̃ memoriæ deperditę obliuione restitutio. Obliuio autẽ est memoriæ ablatio. Hugo vbi supra. Memoria est aīæ vis accepta retinens, præterita repræsentans. Elapsa recolligens Ipsa est consors, & cooperatrix etiam rõnis, quia sine illa ratio nec ad incognita procedere, nec cognitorum scientiam potest retinere. Tullius in libro de oratore. Memoria est thesaurus omnium rerum, quæ nisi custos cogitatis inuentis dispositisq; rebus adhibeatur, omnia etiam si præclara fuerint, in oratore sũt peritura. Aristo. in lib. de memoria, & reminiscentia. Non sunt autem idem memoratiui, & renunciabiles, sed, vt in multis memorabiles quidem tardi sunt. renunciabiles vero veloces, & bene discentes. Est autem memoria non sensus, neque opinio, sed horum cuiusdam habitus, & passio, cum fiat tempus.i.in relatione ad tps, nec præsentis est memoria, sed sensus. Sensu.n.neque præteritum, nec futurum cognoscimus, sed tm̃ præsens. Præsentis ergo est sẽsus, futuri aũt spes. facti vero memoria. Vnde post tempus oĩs memoria fit.i.post apprehensionẽ tpis vel post tempus, s.in quo prius sentiebatur ipsum sensibile. Et sicut non est intelligere sine fantasmate, sic & memoria, quæ est intelligibilium non est sine fantasmate. Accidit enim eadem passio intellectui, quæ & ipsi discretioni alias discriptioni.i.sensui cõi, quare intellectus quidem fm̃ accidens erit, i.fantasmatis. p se autẽ primi sensitiui.i.sensus cõis. vnde nõ solũ inest oĩbus sed, & cæteris quibusdam aīalibus. Si aũt intellectiuarũ partium esset nõ vtique aliorum animalium esset Eiusdem itaque partis animæ sunt fantasia, & memoria. In melancolicis autẽ fantasmata mouent maxime. Itaque possunt reminisci deficientes intelligentia, magis autem renunciabiliora sunt, quæcunque ordinationem habent aliquam sicut doctrinæ.

De vi motiua sensibili. *Cap.* CI.

AVicenna vbi sup. Anima sensibilis, vt supra dictũ est fm̃ primũ modum habet duas vires, s.motiuã, & apprehensiuã. Et sicut apprehẽsiua sic & motiua duplex est, aut quia imperat motui, aut quia efficit motũ. Imperans motiua est vis appetitiua. Cum enim imaginatur formam quæ appetitur aut respuitur, imperat alij motiuæ, vt moueat. Sed habet duas partes, vnam quæ imperat vt appropinquet ad id quod putatur necessarium, & hæc dr̃ concupiscibilis. Aliam, quæ imperat ad repellendũ id quod putatur nociuum, & hæc vocatur irascibilis. Aut etiam corrumpens appetitu vincendi. Vis autem efficiens motum & vis infusa neruis ac musculis, & trahens chordas, & ligamenta coniuncta neruis versus principium aut extendens, & relaxans in longum atque conuertens, & econuerso cõtra principium. Cumque trahit seruit irascibili, quia fugitur quod molestat. Cum autem relaxat seruit concupiscibili, quoniam appetitur quod delectat. Albertus. Concupiscibilis propriæ vis est sensibilis animæ, cuius proprius finis est in sensu delectabile. Imperatque motum ad consecutionem illius. In homine quidem ratio cuius imperium imperat concupiscibili, & irascibili, eo quòd ad ipsam ordinentur, vt legitur in primo ethicorũ. Ac in genere sẽsibilis imperat potẽtia concupiscibilis, & irascibilis, & hoc in oĩbus animalibus, quia etiam in hoĩe non de necessitate sequitur imperium rationis, sed imperat per seipsã

sicut

sicut in eo qui a Philosopho dicitur inabstinens. Et imperare quidem motum dupliciter est in aia. Vno modo, s. imperare motiuę, quæ est in neruis & musculis, vt exequatur motum ad eac titionem delectabilis. Alio modo affici circa id quod per motum est acquisitum. Et altero istorum modorum semper imperat motum. Vel dicatur melius ꝙ motus hic motus processiuus non dicitur, sed potius immutatio corporis ad susceptionem delectationis, quæ concupiscitur. Vt quando cõcupiscentia coitus imperat virtuti membrum extendenti ac spiritum semen ad genitalia expellenti, & huiusmodi.

De motiua duplici. Cap. CII.

IOannes de rupella. Virtus motiua sensibilis est duobus modis. Nam quædam est motiua modo naturali. Quædam vero modo animali, motiuam sensibilem modo naturali dico, quæ mouet non ſm apprehensionem, nec est subiecta imperio rationis, qualis est virtus vitalis siue pulsatiua. Est autem hęc vis in corde sicut in organo, & est vis per inspirationem, & respirationem principium existens temperantiæ caloris cordis & corporis. Et notandum ꝙ hæc vis nõ est cuiuscunque animalis, sed solum animalium perfectorum respirantium, & habentiũ pulmonem. Non est enim piscium huiusmodi vis nec animalium imperfectorum. Et ratio huius est, quia animal perfectum, & respirans est valde calidum. Calor aũt naturalis excellens facit duo, resoluit enim corpus quantum ad substantiam, & immutat a propria qualitate naturarum quãtum ad accidens. Et ideo in valde calido sensibili consequuntur duo, deperditio, & intẽperantia. Contra, quę necessaria sunt duo conseruatiua, vnum reparans, aliud temperans. Et propter hoc adhibita sunt duo conseruatiua siue virtutes conseruantes. Virtus nutritiua, quæ reparat deperditum per calorem. Et virtus pulsatiua siue vitalis, quæ temperat calorem. Quia ergo in piscibus calor diminutus est, quod manifestum est per hoc, quòd saluantur in elemẽto frigido quod est aqua. Et etiam in animalibus imperfectis, quod deprehendimus tarditate motus. Et etiam non habent dispositionem cordis quàmuis habent aliquid proportionale cordi. Inde est, quòd calor in eis non est distemperantiam faciens. Inde etiam est, quòd carent virtute pulsatiua. Motum autẽ animalem dico, qui fit per præcedentem comprehensionem boni vel mali. Necessario est ergo esse aliquam virtutem aliam ab apprehensiuis sensibilibus, quæ moueat animal. Nam apprehẽdentes nihil aliud faciunt quàm apprehendere, vel iudicare bonum, vel malum siue æstimare. Nam necesse est, quòd apprehẽsionem boni, vel æstimationem sequatur motus ad illud, vel appetitus, sicut manifestum est in apprehensione boni cibi. Post satietatem vero non sequitur appetitus illius cibi, vel motus ad ipsum cibum, qui tñ consequeretur in hora famis. Relinquitur ergo, quòd & vis appetitiua alia est ab apprehensiuis. Hanc autem Philosophi vocant appetitiuam, theologi sensualitatem. Sed sensualitatem proprie sensibilem appetitiuam ſm quod in homine est, & habet ordinem ad rationem ea quo ordine potest in ea esse peccatum, s. primus motus venialis.

Distinctio motiuarum in communi. Cap. CIII.

POssumus autem distinguere cõiter motiuas. Nam quædam sunt motiuæ, quia sunt disponens ad motum. Quædam vero sunt motiuæ, quia causæ facientes motum. Et motiuę disponentes ad motũ sunt motiuę ſm quid, sicut fantasia, & æstimatiua. Tam enim ęstimatiua quàm fantasia sunt mouentes appetitiuam, inquantum præsentant speciem boni, vel mali conuenientis, vel non conuenientis. Species autem, vel similitudo boni, vel mali præsentata, vel apprehensa mouet appetitiuam. Inquantum ergo præsentant imaginationem, boni, vel mali, ex qua mouetur appetitus, dicuntur motiuæ, hoc est disponentes ad motum. Differenter autem mouent æstimatiua, & fantasia. Nam fantasia mouet ex præsentatione formarum sensibilium. Æstimatiua vero ex præsentatione intentionum sensibiliũ. Formas autem sensibiles dicimus colorem, saporem, & huiusmodi. Intentiones vero sensibilium, vtile, nociuum, conueniens, & incõueniens, delectabile & tristabile. Motiuæ vero quæ sunt causæ facientes motum sunt motiuæ simpliciter, quæ subdiuiduntur in appetitiuas, & affectiuas, & motiuas membrorum. Appetitiuæ sunt imperãtes moueri. Affectiuæ, & motiuæ membrorũ exequentes motum. Sed affectiuæ faciunt motum interiorem spiritualem. Motiuæ vero membrorum faciunt motum exteriorem corporalem.

De motiuis exterioribus. Cap. CIIII.

COnsequenter dicendũ est de virtute motiua exteriori, quæ consequitur ad affectiuas. Est autem hmõi virtus infusa in neruis, & musculis contrahens ligamenta coniuncta membris & relaxans. Subdiuiditur autem in generaliter motiuã, & particulariter. Generaliter autem motiua fundatur in extrema, vel postrema parte cerebri, & capitis, a qua oriuntur nerui motiui sicut ab interiori alias anteriori nerui sensitiui. Qui nerui motiui ramificantur per totum corpus, & fluunt in lacertis, & musculis qui sunt inserti membris. Et hi sunt organa virtutis naturalis generaliter motiuæ corporis. Particulariter aũt motiua subdiuiditur per contrectatiuam, & progressiuam & operatiuã & vocatiuam. Contrectatiuam autem dico, quæ principium est motus contrahendi & extendendi mẽbra aĩalis, ea quo nõ prouenit motus totius de loco suo. Sicut dicit Auicẽna. Motus aĩalis duplex est, qa est motus localis de loco ad locum. Et est motus contrahendi, & extendendi mẽbra aĩalis. Impossibile est. n. vt animal habeat sensum tangendi, cum nõ habeat in se virtutẽ motus aliquo modo. Quomodo. n. sciretur habere sensum tangendi, nisi videret in eo aliquis motus fugiendi cõtactũ vnũ, & apprehendendi aliũ. Sic. n. videmus in cõchilibus, & cõchis suis motus cõstrictiones, & dilatationis, & reflexionis, & extensionis in partibus eorũ, q̃uis nõ discedant a loco suo, & in hoc cognoscimus, ꝙ sentiũt, & sunt aĩalia. Progressiua vero vis est sẽsibilis, & principium transeundi de loco ad locum. Organum vero huius virtutis est differens ſm differẽtiã aĩalium. Nã quædam gradiuntur pedibus ambulãdo, vt gressibilia. Quædã feruntur alis volando, vt volatilia. Quædã trahunt costis, & vẽtre repando, vt reptilia. Quędã vero agunt pinnulis natãdo, vt natatilia. Virtus vero operatiua est q̃ est principium operandi sensibilibus, & hñtibus man⁹. Organa huius virtutis sunt manus. In nõ hñtibus vero, aliquid loco manuum, vt os, vel pedes, sicut in apibus, & araneis. Virtus vocatiua est, q̃ est principiũ emissionis vocis. Nec est eadẽ ista virtus cũ pulsatiua. Pulsatiua. n. semper & de necessitate, & nõ ſm apprehensionẽ mouet, vt natura q̃dã ſm dilatationẽ, & constrictionẽ cordis inspirando & respirãdo. Vocatiua vero nõ semper, & de necessitate, sed voluntarie, & ſm apprehensionẽ. Est aũt hæc virtus indicatiua affectionũ. Huius aũt virtutis organum est pulmo, & vitalis arteria. Vnde sola aĩalia habentia pulmonem sermonem emittunt. Hæc de viribus motiuis sensibilibus ad præsens sufficiant.

LIBER XXVI.

De Somno, & vigilia. Cap. I.

ACtor. Qm̃ aũt de sensu, & immaginatione dicta sũt plurima, quorũ passiones sunt vigilia, & sõnus, ac visiones sõniorũ, de his oĩbus cõsequenter ob vitandã p̃cedentis libri fastidiosam longitudinẽ, huic sequẽti libro reseruauimus lautiorẽ tractatũ. Sõnus itaq;, sicut dicit Algazel, nihil aliud est nisi retractio spũs ab exterioribus ad interiora. Alphorabius. Somnus est sensus in potẽtia. vigilia vero sensus in actu. Itẽ sõnus est introitus sensus cõis in corpus. Vigilia vero est motus sẽsus cõis instrumẽto suo extra corpus. Itẽ aliter. Sõnus est ligamentum virtutũ, & cõfirmatio earũ. Vigilia vero dissolutio virtutũ, ac debilitas earum. Auicẽ. in lib. de aĩa. Vigilia est dispositio in qua imperat aĩa sensibus, & virtutib⁹ mouẽtibus exterius volũtatẽ, cui nõ est aliqua necessitas. Sõnus vero est priuatio dispositionis huius, in quo aĩa cõuertit ab exterioribus ad interiora. Albertus. Sõnus est quies virtutũ aĩaliũ cũ intentione naturaliũ, vigilia vero est intẽtio aĩaliũ cũ remissione naturaliũ. Item aliter Sõnus est interceptio primi organi sentiẽdi ab actu sensus. Vigilia vero est solutio primi organi sẽtiẽdi ab interceptione actus sensus. Hę sunt duę diffinitiones sõni, & vigiliæ a magistris datæ. Contra diffinitionẽ Auicennę vĩ ꝙ sõnus non sit priuatio ab illa dispositione. frequẽter. n. in sõnus, vt idẽ Auicẽ dicit, ad motũ fantasiæ p̃cipit aĩa virtuti mouẽti & extẽdẽti mẽbra genitalia ad expulsionẽ superflui seminis, sicut fit in eis qui polluuntur in sõnis: p̃terea sicut dicit Aristo. in lib. de sõno & vigilia, q̃nq; in sõnis ad organa gustatiua, s. linguã & palatum dulce flegma stillare cõtingit a capite, & tunc aliqñ sõniat dormiẽs se mel bibere. Hoc aũt nõ cõtingit nisi pp̃ immutationẽ quã flegma dulce in organis gustatiuis facit. vĩ ergo, ꝙ sõnu⁹ nõ sit oĩno priuatio dispositionis illius, in qua imperat aĩa sensib⁹ exterioribus. Nos aũt dicimus, ꝙ in sõnis imaginatio q̃nq; p̃parat imaginationes ſm inclinationẽ naturæ ac desiderij. Vñ cuius natura grauata est superfluo seminis, vel qui est in desiderio cõcupiscẽtiæ, videt imagines talibus aptas sicut imagines mulierũ, & tũc ad illas sicut ad rẽ mouet membrũ, nõ ad aĩę imperiũ. Vel potius dici põt, ꝙ virtus generatiua, q̃ est in mẽbris genitalibus est naturalis non aĩalis, & ideireo intenditur in somnis. Cum. n. calor recedit ab organis virtutũ aĩalium intendit interius in organis naturalium, pp̃ hoc et accidit, ꝙ hoĩes libidine mouentur in sõnis pluſq̃ in vigilijs. Similiter etiã in somno di-

digestio confortatur, & ea digestione semen quod est materia concupiscentiæ ministratur. Porro gustus in somno secundùm iudicium sapientum non immutatur, quia non est solutus, scilicet propter exiguum motum qui est ad organa gustatiua sit motus magnus in imaginatione, & ideirco sōniat hō semel bibere.

De diffinitione eorum Aristotelica. Cap. II.

EX verbis autem Aristotelis sumitur hæc somni diffinitio. Somnus est immobilitas sensuum, velut quoddam vinculū. Vigilia vero est solutio ac remissio sensuū. At vero cōtra sensus cōis non immobilitatur in somno, dicit enim Aristo. in eodem lib. de somno, & vigilia, quòd ab organo fantasiæ ad organum sensus cōis fluunt fantasmata, & immutant ipsū. Et ne forte dicatur ab aliquo, quòd verba prædicta intelligantur de sensibus proprijs, & non de cōi, dicit Aristote. quòd quidam agunt in somnis vigiliæ opera, quod esse non potest cum hoc, quòd organa sensuum exteriorum sint immobilia, præterea multa sunt amentiarum genera sicut epilempsia & lithargia, & conuersio animæ ad interiora, sicut fit in raptis in quibus omnibus est immobilitas sensuum velut vinculum, nec tñ somnus sunt illę amentię, nec solutiones earum sunt vigiliæ, non ergo prædicta diffinitio conuertitur cum diffinito. Nos itaque dicimus, quòd duplicē habet comparationem cōis sensus, vnam, s. ad sensus exteriores, quibus influit speciem sensibilem & virtutem sensitiuam, propter quod etiam dicitur ab Auicēna forma, & perfectio sensuum particularium. Et hac comparatione ligatur organum eius, ita quòd somnus est vinculū etiam cōis sensus. Aliam vero ad organum fantasiæ, & imaginationis, quæ sitę sunt in partibus cerebri, quæ naturaliter frigidę sunt, & ideo non immobilitantur frigiditate, quæ in somno dominatur. Cumque organum cōis sensus in hac operatione sit etiā frigidum per naturam, non immobilitatur in somnis, sed immutatur a simulacris influentibus a loco fantasię, & imaginationis. Et hoc intendit Philosophus cum dicit, somnum esse vinculum quodammodo sensuum. Nec idem important immobilitas, & vinculum, sed immobilitatem specificat per hoc q dicitur vinculum. Est enim immobilitas negationis, & priuationis, s. potentiæ mouendi & talis non est somnus. Et est immobilitas vinculi, ita q illo remoto mobilitas redit, & talis est somnus, quia remota frigiditate grauante ac vinciente organa sensuum exteriorum. Quòd autem quidam opera vigiliæ agunt in somno, non est hoc ex solutione sensuum exteriorum simpliciter, sed quodam modo. Illa quippe solutio non fit a naturali calore, sed ab innaturali, & accidentali, & a fantasmate fortissime mouente. Sensus itaque in somno simpliciter sunt clausi, tñ fm quid a calore innaturali qñq; soluti. At vero vigilia nihil aliud est, q̄ solutio sensuum ad actus exteriores per reuersionē caloris naturalis ab interioribus ad exteriora. Et hunc modum tangit remissio, quia, s. ad exteriora mittitur calor iterato. Porro amentia per causam distinguitur a somno. Nam in epilensia multus vapor ascendens ad cerebrum implet neruos ac suffocat ipsos, ita quòd spiritus sensibilis & motiuus non potest ad organa descendere per ipsos. Quo facto remanent organa exteriora insensibilia, & immobilia. In somnis vero frigus a cerebro descendens ex vaporibus infrigidatis ibidē propellit paulatim ab interioribus ad exteriora calorem naturalem. Ideoq; dicit Aristoteles, quòd somnus est quoddam vinculum & non omne vinculum. In epilentia nanque exterisque amentijs accidit simile illi, qui apprehenditur in gutture, propter strangulationem enim venarum ac neruorum ac arteriarum spiritus sēsibiles non descendunt, sicut accidit etiam ei qui fortiter ligat brachium circa humerum, tunc enim manus & anterior brachij pars efficitur velut insensibilis, & immobilis, remotoque illo redit spiritus, & facit quasi puncturas acus. Spiritus enim est subtile corpus, & est vehiculum virtutum vitalium, & animaliū per quod sensibiles ac motiuæ instrumenta sua transeunt.

Quod somnus, & vigilia sunt passiones sensus. Cap. III.

SOmnus autē, & vigilia sunt passiones sensus. Et somnus quidem sicut in prima causa efficientem efficitur a vi digestiua vapores ad cerebrum eleuante sed nō sicut a causa proxima, & immediata, quæ humiditas a vaporibus eleuatis, ad cerebrum generata, propter frigiditatem enim vapores eleuati ad caput conuertuntur in humiditatem frigidam, quæ propter sui grauitatem descendit ad organa sēsuum, & opilat vias spirituū, ne fluant in organa sensuum, vt dicit Alpharabius, sicut nubes lumen solis impediunt, ne descendat in aerem. Dicit Isaac in libro de diffinitionibus q spiritus mouet in corpore animato sicut lumen in mundo. Spiritus autem impediti reflectuntur ad interiora vt ad suum principium. Eadem etiam humiditas ex frigiditate quam accipit a cerebro, propellit calorē naturalē ab organis exterioribus, & repellit ad suum principium i. ad locū digestionis, & ad cor, vnde repulso calore vel spiritibus exterioribus, clauduntur instrumenta sensuum ab actibus exterioribus, & hoc est somnus. Et sic patet, quòd proxima causa somni, est a membro, in quo est virtus aīalis, s. quod est cerebrū, vel id quod est loco cerebri in animalibus cerebrum non habentibus. Et quidem spūs oēs generant a corde quantum ad substantiā suę materię, sed tñ formā accipit ad opera spūalia in quibusdam alijs membris. Ad operationē enim nutrimenti formā accipit in hepate. Sed ad operationē sensus, & motus formam accipit a cerebro. Et ad operationē vitę formam accipit corde. vnde fm q̄ spūs efficit mobilitatem sensuū, & organorū processiuorū, formam accipit a virtute aīali, quæ est in cerebro, pp hoc proxima causa mobilitatis spūs aīalis procedit a cerebro. Ideo ille idem per sui absentiam erit causa immobilitatis. Sensus ergo nō est causa somni, sed eius subiectum. Scilicet causa efficiens eius est absentia caloris & spirituum aīalium. Vigiliæ autem efficiens causa est expansio caloris, & spirituū aīaliū in organa exteriora.

Vtrū sōnus, & vigilia sint passiones virtutū motiuarū. C. IIII.

VIdetur aūt sōnus esse passio nō tm̄modo virtū sensibiliū, sed ēt motiuarū. In sōno etenim organa processiui mot' immobilia efficiuntur, sicut organa sēsus ab actu sētiēdi clauduntur, & sic vtrorūque vinculum esse vr̄. Idē quoq; dicit Auicēna expresse. Præterea vr̄ esse passio intellectus practici, & fantasię, quia hęc duo mouēt, vt dicit Aristo. in iij. lib. de aīa. In somnis aūt organa motiua efficiunt immobilia, q̄ mouent ab intellectu, & fantasia. Nos aūt dicimus q duplex est motiua, q̄dā sita est in organo, & q̄dā non. Intellectus enim practicus nō est in organo situs, ideoq; nō immobilitat p sōnū nisi p accidēs, sicut nec intellectus speculatiuus. Motiua vero q̄ sita est in organo duplex est, q̄dam. n. sita est in organo exteriori, q̄dam in interiori, vt fantasia sita est in interiori. motiua vero, q̄ est in neruis, & musculis mēbrorū mobiliū, sita est in exteriori. Cūque somnus nō sit nisi vinculū exteriorū, patet q nō erit fantasię vinculū. Itē illa, q̄ est in exteriori organo, est duplici mō, q̄dam aūt fm obiectū ordinat ad virtutes aīales, q̄ sunt intellectus, & fantasia: & sēsus, vt illa, q̄ est in manibus ac pedibus, & musculis oculorū, & palpebrarū, & similibus. Et illæ immobilitant, eo q sunt datæ sāi sup virtutē sēsibilē, q̄ est in mēbris illis. vnde, & primo immobilitat sensus ac p cōsequēs motus. Quædā aūt ordinata est ad virtutes naturales, q̄ sūt opera vigiliæ, sicut est illa, q̄ est in mēbris genitalibus, & illa nō semp in sōno ligatur, vt supradiximus. Ex his patet sōlō de intellectu, & fantasia. licēt enim intellectus qñq; nō moueat p fantasiā, nec cū fātasia, sp tō mouet p illā, q̄ in neruis, & musculis est sita. Ideoq; illa immobilitata, & intellectus p accidēs immobilitat. Ad dictū Auicēnę rñdemus q sōnus est passio primo sensus ac p cōsequēs virtutis motiuæ, probatur. n. quia eadē sūt vię spūs motiui, & sēsibilis. Eadēq; organa vtriusq; virtutis, & q̄a virt' motiua fundat ī sēsu.

Quod sint passiones visus. Cap. V.

VIdetur autem q somnus maxime sit passio sensuum illorū qui sunt extra motus, s. visus & auditus, & odoratus. qui sētiunt sensibile suum longe per medium distans. hoc itaquam videtur per hoc, quòd somnus est organorum immobilitas, & vigilia mobilitas. Iterum videtur, q sit maxime passio visus, quia dicit Aristoteles quòd propter excessum vigiliæ accidit lāguor & debilitas, quæ est causa dormiendi Somnus ergo præcipue videtur esse illius sensus, in quo maxime accidit huiusmodi languor, hoc est visus. Præterea duo præcipue sunt, quæ sensibilitatem offerunt organis exterioribus, s. calor & lux. Quod ex hoc patet, quia vigiliæ deputatur tempus diei, quod est calidum, & lucidum: somno vero tempus noctis, quod est frigidum, & obscurum. Si ergo hæc duo, s. calor & lux sunt causæ vigiliæ, & absentia eorum causa somni, videtur esse vigilia maxime passio sensus illius, in quo conueniant ambo. Somnus quoq; passio eius, a quo simul auferuntur ambo, hoc autem est visus. At econtrario dicit Philosophus, quòd per sensum animal constituitur, cuius, s. passio est somnus. Id autem quod animal constituit, non est sensus visus, vel odoratus vel auditus, nec etiā omnes simul. Præterea philosophus dicit, quòd omne animal dormit, visus autem non est in quolibet aīali. Respondemus ergo, q somnus quidem & vigilia sunt passiones oīum sensuum, sed non per se ac primo, licēt enim omne animal dormiat fm omnem sensum quem habet, tñ sicut non oīs sensus est sensus æquè principaliter, ita passio sensus non est in sensibus æquè principaliter, sicut probatum est. Si vero quæratur, cur nō pōt somnus ab vno sensu separari sine alio, ex quo non oībus cōuenit æquè primo. Dicendum est, quòd somnus est passio eius in quo vniuntur oēs sensus sicut in radice & fundamēto, & hoc fm vnum modum est sensus cōis, sed fm alium tactus. Et ideo, quia oēs sensus æqualem habent respectum ad istud, nō soluit vnus sine alio. Sic ergo in hoc respectu sōnus cōuenit p prius tactui vel sēsui cōi, & p cōsequēs alijs. Cōcedemus itaq; q sōnus

in

in comparatione ad finem qui eſt ſalus organorum, eſt ęqualiter oīum ſenſuum, ac maxime viſus pp facilem laſſitudinē organorum ſuorum. Eſt autem lux interior, quæ eſt in ſpiritu animali, & calor interior, quæ duo ſunt oīum ſenſuum, ſed primo eius in quo fundantur oēs ſenſus. Et præſentia illorum cauſa efficiens, eſt vigiliæ, abſentia vero ſomni. Eſt etiam lux exterior & calor exterior, quorum præſentia diſpoſitio eſt ad vigiliam, Abſentia vero ad ſomnum, ſed non eſt cauſa. Et illa quidem ſimul auferuntur a viſu, nec ideò ſequitur, quòd ſomnus primo ſit paſſio viſus. Si autem obiiciatur, quòd in oculis primo ſomnus ex deſciſione palpebrarum deprehenditur. Rńdemus, ꝙ hoc contingit ex cauſis duabus, vnam tangit Auicen. ſ. ꝙ viſus altior eſt inter oēs ſenſus. Ideoq; frigiditas a cerebro deſcendens tāgit eum citius. Ante hunc tń etiam hebetatur tactus, alia cauſa eſt facilius laſſibilitas organi viſibilis, vnde patet ꝙ p accidens primo deprehenditur ſōnus in viſu. Denique ſenſus primus qńque dr̄ viſus, qńque tactus, & qńq; ſenſus cōmunis. Et huius rōnem Auicenna tangit. quia, ſ. ſenſus cōis cōiungitur ad ſenſus proprios & formales. Aliā quoq; ponimus rōnem, quia, ſ. memoria virtus eſt, quæ ex imagine reuertitur in rem, & in illa cōparatione prior eſt ſenſus cōis q̄ proprius, licèt in motu ad animam prior ſit proprius q̄ cōis ſenſus. Vnde ſenſus cōis eſt primus ſenſus ſecundùm actum memoriæ, & reminiſcentię. At in lib. de ſomno, & vigilia, per ſenſibile primo intelligit Philoſophus tactum, cuius propria paſſio eſt ſomnus.

Qualiter ſint paſſiones communis ſenſus. Cap. VI.

VIdetur autem, ꝙ ſomnus, & vigilia per ſe non ſint paſſiones cōis ſenſus, licèt hoc dicatur a quibuſdā Philoſophis. Nam ſi ſomnus ſm Ariſtotelem accidit omni aīali, vr̄, quòd ſit potius ſm ſenſum, qui ineſt omni aīali, & hic eſt ſolus tactus, vt dicit idem Philoſophus. Eſt ergo ſomnus paſſio tactus, & non cōis ſenſus. Si forte dicatur, quòd Ariſtoteles de ſenſibus exterioribus loquitur, econtra ſic obiicitur. Senſus cōis eſt pp duo, ſ. pp collationes propriorum ſenſibilium, & pp apprehenſionem cōium. At in aīalibus in quibus eſt ſolus tactus, nō pōt eſſe cōis ſenſus propter collationes ſenſibilium, eo quòd non apprehenduntur ab eis plura ſenſibilia. Sed nec eſt in eis propter apprehenſionem cōium ſenſibilium, qm̄ illa non apprehendūtur per tactum, non eſt ergo in eis communis ſenſus, quia fruſtra eſſet in illis. At vero natura nihil facit fruſtra. Cum ergo dormiant huiuſmodi animalia ſecundum Philoſophum, patet ꝙ ſomnus non ineſt ſm communem ſenſum. Nos itaque dicimus, quòd ſenſus communis duplicem habet comparationem, vnam, ſcilicet ad proprios ſenſus, alteram ad imaginationem, & fantaſiam, & prima comparatione nerui ſenſibiles, qui determinantur in organis ſenſuum propriorum principiantur in organo ſenſus communis, & ideo frigiditas deſcendēs a cerebro primo tangit neruos ſenſibiles in ſui principio, quod eſt anterior pars ſenſus cōis, & immobilitat ipſos, & opilat nō permittendo ſpiritum ſenſibilem ad organa ſenſus cōis fluere in neruos ſenſibiles, & ſic ſomnus eſt paſſio ſenſus communis ſecundum dictum quorundam Philoſophorum. Et hoc eſt etiā quod dicit Philoſophus in primo de ſomno, & vigilia ſic: Qm̄ autē ineſt ſomnus, ſic ſcilicet ſecundum vnumquenque ſenſum, hoc quidem proprium eſt, illud vero commune, proprium ſicut viſus videre, auditus audire, & alijs ſm eundem modum. Eſt autē, & communis potentia, quæ ſequitur oēs, quæ, quoniam videt, & audit cōiter percipit, & intendit dicere, ꝙ ex quo clauduntur in ſomno oēs ſenſus proprij, oportet ꝙ claudantur in ſui principio quod eſt ſenſus cōis, qui confert ſenſata propria, propter hoc ꝙ ad ipſum oēs proprij recurrunt. Et ita patet ꝙ eſt ſenſus vnus proprium habens organum ſicut nos ſupra oſtendimus. Secundum aliam comparationem quam habet ſenſus cōis ad interiores potentias, quæ ſunt imaginatio, & fantaſia non immobilitatur, & ſm hanc etiam ſomnus non eſt paſſio eius, & ſic diſtinguendo oportet eum procedere, qui vult ſequi dicta quorundam Philoſophorum qui dicunt ſomnum eſſe paſſionē ſenſus cōis, & aliorum quorundam etiam contrarium aſſerentium. Si quis autem ſubtiliter vellet intueri, diceret ꝙ ſomnus non eſt paſſio ſenſus cōis niſi per accidens, ſ. inquantum influit ſpiritum ſenſibus propriis, & nō ſic, vt immobilitetur propriū organū ſenſus cōis per ſomnū. Eſt aūt ſōnus paſſio, quæ primo vel principaliter ineſt ſm organū tactus, quod in aliqua parte ſui fundamētum eſt oīum ſenſuum, ſ. in principio ortus neruorū ſenſibiliū a cerebro. Nam in illo loco concurrunt nerui ſenſibiles, & fundantur in neruo tactus. Ideoq; qń vis tactiua deficit a tāgēdo in illa pte nerui, neceſſe ē oēs alios ſēs⁹ dficere.

Cuius loci vel partis corporis ſit ſomnus, & vigilia. Cap. VII.

SI autem quæratur cuius partis ſunt ſunt ſomnus, & vigilia ex pte corporis, dicimus ꝙ ſunt triū determinatorū locorū, vt dicit Philoſoph⁹ differēter, ſ. cerebri & cordis & hepatis. Ad ſomnum exiguntur tria, quorum duo ſunt agentia, vnum patiens, & agēs. Primum eſt calor cordis, a quo etiam hepar calorem ſuum habet. Dicit enim Auicen. in lib. ſuo de animalibus, ꝙ principium venarum eſt a corde, & licet virtus nutritiua, & digeſtiua ſint in hepate, tń emanant a corde ad hepar, & calor hepatis eſt præparans digeſtionem nutrimēti, ſed calor cordis eſt complementum, & ideo cor ſimpliciter eſt digeſtionis principium, & nutrimenti, ſed hepar quodāmodo. Et licet hepar trahat primo nutrimētum a ſtomacho, tń calor cordis pficit ipſū, poſtquam pfectionē redit ad nutrimentū ſtomachi, & hepatis, & cordis, & totius corporis. Patiens aūt eſt in hepate, & hoc eſt nutrimentū tractū a ſtomacho per venas inuiſceratas, qđ calore cordis euaporaliter eleuatur ad cerebrū. Scđm aūt Auicenna agens eſt frigiditas cerebri, quæ vaporē eleuat ad caput, & conuertit in humiditatē, q̄ deſcendendo grauat organa ſenſuū, hęc aūt tria loca ſm Philoſophum ſunt principia motus, & ſenſus. ſicut. n. hr̄ in lib. de drīa ſpūs, & aīæ. Spiritus vitalis eſt a corde, & ſpūs aīalis a cerebro, ſed tń oritur in corde. Formam uero ſenſus, & motus accipit a cerebro, & in anteriori parte eſt vehiculū ſenſus principaliter, & ſecūdario motus. In poſteriori aūt eſt vehiculū motus pncipaliter, & ſcđario ſenſus, Hepar. n. eſt principium motus q̄tū ad miniſtrationem nutrimēti. Sunt aūt duo ſenſus, ſ. tactus, & guſtus: ſm qđ eſt quidā tactus qui inq̄tū ſunt ſenſus nutrimenti organa ſua hn̄t in corde, vt ſuperius habitum eſt. Organum. n. eorum ſm ꝙ ſic conſideratur, eſt cōplēs digeſtionē nutrimenti, cuius ipſi ſunt ſenſus, hoc aūt facit calor cordis, vt dictum eſt. Sunt ēt quodammodo inſtrumenta oīum ſenſuum in corde, non quidē quo ad iudiciū ſuorū ſenſibilium, ſed inq̄tum nullus ſenſus ſentit ſine calore actuali, vt hr̄ in ij. de aīa, & in principio de ſenſu, & ſenſato. hic. n. calor actualis procedit a principio caloris, qđ eſt cor. Eſt ēt alio mō organum ſenſus cōis in corde, non quidem quo ad iudiciū. ſed inq̄tū ſuo ſpū, & calore; oēs ſenſus proprios conducit ad actū. Et iccirco dicit Alphorabius, ꝙ ſenſus cōis eſt calidū naturale Spiritū aūt & calorē quæque infundit ſenſib. proprijs nō accipit a cerebro vt a primo principio, quia illud frigidū eſt, ſed a corde accipit calorem, & ſpiritum ſcđm ſubſtantiam ſpiritus, licet idem ſpiritus formam motus, & ſenſus accipiat a virtute animali, quæ eſt in cerebro, & ſic patet qualiter ab his tribus partibus ſit motus, & qualiter ab eiſdem ſit ſomnus, & vigilia, Sed tamen nullus eorum eſt ſomnus, vt ſubiecti, ſed potius ſic eſt organorum exteriorum corporis ſenſitiuorum, & mobilium. Somnus ergo eſt a corde vt a primo agente, & a proximo cerebro agente, quod eſt cerebri frigiditas, & ab hepate tanquam a patiente.

De Qualitate ſomni & eius cauſa. Cap. VIII.

PRiſcianus ad Coſdroę regem Perſarum. Deliberandum eſt an ſomnus calidus ſit, an frigidus. Si. n calidus, cur ſic membra reſtringuit, & humiditatem auget? Si vero frigidus, cur cibos indigeſtum ducit, & corpus calefacit, & ſudores recipit? Non autem dicimus ſomnum eſſe priuationem vigilię, ſicut ſanitatis infirmitatem, & viſus cęcitatem. Quæ enim ſecundum priuationē inducta ſunt contra naturam, & nocitura ſunt. Somnus autem a natura inuentus eſt in ſalutem animalis: nec minus quàm vigilia naturalis. Eſt enim ſomnus inſenſibilitas quædam naturalis, & communis paſſio animę, & corporis, quoniam & eorum ſenſus proprij motus communis. Senſibus autem per ſomnum ſilentibus circa nutritiuam animæ partem ſomnus operatur non indigens ad hoc exteriorum motu. Cauſa vero ſomni eſt extrinſecus intrans eſca, & intrinſecus humidorum & calidorum ſuperabundantia. Eſca enim in receptiuis exiſtente locis euaporatio in venas efficitur, & inde in caput emittitur, ibiq; cumulatim granatas materias accidit iterum reuerti deorſum, & refrigerare calidum, quod eſt cor, qua refrigeratione facta ſomnus inducitur. Humidi enim vapores vſque ad ſuperiora implentes circa cerebrum in quod cumulantur quod eſt frigidiſſimum omnium, quæ in corpore ſunt, aggrauāt caput, & palpebras ac dormire faciunt. Digeſtione autem facta ſomnus conquieſcit, quamdiu enim indiſcretus eſt ſanguis, poſt eſcæ acceptionem ſomnus ſit. Diſcreto uero ſanguine puriore ad ſuperiora loca collocato Turbulentiore autem partibus inferioribus inſidente, reſurgit animal ex eſcę grauitate abſolutum. Sicut autem eſca ſuperintroducta ſomnum facit: ex humiditatis abundantia, ſic & conceptio interius facta: ſiue a laſſitudinibus, ſiue etiam infirmitatibus, quę ex abundantia calidi, & humidi ſunt. Eſca quidem indigeſta inflante ex calore, & repulſa deorſum cumulatim, & calore refrigerante ſomnus efficitur. Idem enim humidorum aſcenſio, & iterum refluxio. Dormitio ergo refrigeratio eſt, cauſa vera dormiendi calida, quia ſynodus quædam eſt ſomnus intus calidi, & compreſſio naturalis. Ac per hoc accidunt dormientibus corporalia quidem, & ſpiritualia, qualia videlicet dicentur infra.

De causis oppositis somni & vigiliæ. Cap. IX.

SCiendum autem quòd somnus & vigilia causantur ab oppositis causis agentibus & passiuis, quæ non possunt esse in membro vno. vnde cum causetur somnus a frigido, & humido, necesse est causari vigiliam a calido & sicco. Et cum ista non possint esse in vno membro fm dominium, necesse est, ꝙ vnum sit in cerebro, & alterum in corde. Cumque aĩalia nõ semper dormiant, nec semper vigilent, necesse est quandoque somni causas vincere, & qñque causas vigiliæ. Itaque qñ vincunt causę somni, quę sunt calidum agens, & humidum patiens, incipit actio a cerebro ac terminatur in corde, quo ad hoc cor nõ põt influere calidũ actuale organis sensuum. Econtra vero causę vigilię sunt calidum agẽs, & siccum patiens, & incipit actio ipsarum a corde, & procedit exopilando vias sensuum, & dissoluendum humidum, ac terminatur ad cerebrum, quo ad hoc ꝙ frigiditas cerebri non potest conuertere vaporem eleuatum ad caput, & humidum frigidum opilans vias sensuum. Et sic patet qualiter principium vigilię est a corde, & finis eius ad cerebrum. Et principium somni a cerebro, & finis eius ad cor, sicut dicit Alpharabius. Idem quoque dicit ꝙ cerebrum, & cor est causa vtriusque, sed cor est causa prima, cerebrũ vero secunda, & hęc duo membra cões habent has duas virtutes, s. somnum, & vigiliam. Hoc etiam in parte patet ex prædictis. qualiter, s. in somnis cor est agens primum, & cerebrum agens secundũ. At in vigilia non est adeo perspicuum Dicendum est ergo ꝙ vigilia causatur ex duobus. Causatur enim ex calore actuali, & in illo cerebrũ non habet aliquam causam. Causatur etiam a spiritu sensibili, & motiuo. & in illo est cor causa prima per generationẽ spiritus. Cerebrum est autem causa secunda in eo ꝙ dat spiritui sensus, & motus. sic patet ratio dicti, s. qualiter somnus, & vigilia sunt virtutes communes cordis ac cerebri, & cor est in eis causa prima, cerebrum vero secunda. Præterea dicit idẽ Philosophus, ꝙ pp debilitatem cerebri & cordis necessario accidit somnus, & vtrumque illorũ est causa in debilitate sui operis, licèt cerebrum in hoc sit fortius propter complexionem eius, dicimus itaque ꝙ fortitudo cordis est in emissione spiritus vitalis & motiui in totum corpus. Fortitudo autem cerebri est in emissione spiritus animalis per sensum & motum in totum corpus. Nam vtrumque horũ in vigilia exercetur, opus autem vtriusque in somno debilitatur, quia tunc oẽs spiritus contrahuntur ad interiora eius corporis ad locum digestionis, vt cibus digeratur. Ideoq, spũs vitalis effluens a corde in corpus diminuitur. & hęc debilitas cordis vocatur. Similiter spiritus animalis effluens a cerebro sensuum, & motũ diminuit, quod debilitas cerebri vocatur. Cerebrum tñ cuius complexio frigida est & humida, fortior somni causa est, quàm cor cuius complexio calida & sicca est.

De dispositione animæ, & corporis in dormiente. Cap. X.

PRiscianus vbi supra. Anima in ipsa soporationis hora per quasdam partes actualis vĩ, & per quasdam similes etiam inactualis. Actionis partes sũt inspiratio, respiratio, visiones & fantasmata videre, digerere, & corpus quietum facere. Inactualis autem est non sentire, nec scire, nec pedum, & manuum actiones recipere, vnde apparet quasi dimidiam partem aĩæ viuere, vigilare, & agere, dimidiam sopitam & inactualẽ, & quasi in morte separatam esse. Tunc equidem grauiora, & humidiora, & algidiora patet esse corpora, sanguinem pinguiorem, plus quoque q̃ in vigilantibus inspirationem, & cætera plura. Spiritualia vero somniari, recordari, sine omni sensu & intelligentia fantasmatum, & dormientes q̃ vigilantes contemplatiores & inuentiores nouorum. Grauiora quidem sunt corpora dormientium pp quietem, velut enim defectus spiritus ex membris fit concumulato calido ad id quod intus est. Solutionẽ aũt humiditatis, & grauitatis sequitur leuigantia, quia spiritus, & calor extentus, & inflans in toto corpore facit illud leuius. Ex eadem quoque causa algidiores fiunt dormientes. Calore enim relinquente, & concumulato ad id quod intus est. refrigerantur ea, quæ extra sunt. sicque frigidiores fiunt, & ob hoc sanguis incrassatur. His cõsequens est & escam facilius digeri, & corpus incrassari. Circumpressum etenim calidum, ac totum interius cumulatum. facile, & cito digerit, ita vt, & nutribiliora, & pinguiora fiant corpora. Nam in vigilantibus operans per suum naturalem impetum facit escæ mutationem. Vnde & turbulenti sõni ad digestionem non sufficiunt. Per collationem quoque caloris in ea quæ intus sunt, pallidiores sunt dormientes. Formositatis enim incrementum in sanguine caliditas facit, per hoc etiam & sudant amplius, quia calidum in vnum locum intus conglobatum cito soluit carnem, & plus facit euaporationem, sicque sudor emittitur non ex toto corpore, sed circa pectus & collum & caput. Pedes vero calidi dormientium, quia caliditas intus impetum facit, & in id quod est deorsum. Hæc autem accidunt somnis. Differenter ad ætates & naturas, & tẽpora, & horas. Adhuc etiam & a locorum causa, & a quibusdam alijs modis. Somnus itaque digerendo, & nutriendo magis, est calidus. sed quia refrigerari facit quod extra est, magis frigidus intelligendus est. & quia dormientes dum resurgimus sapientes efficimur. Procedentes vero hora minus. Intelligentia namque per refrigerationem. remissio vero ex caliditate.

De causis efficientibus somnum. Cap. XI.

AVicenna vbi supra. Cum autem in somno conuertatur anima (sicut supra dictum est) ab exterioribus ad interiora, conuersione huiusmodi necesse est fieri, aut propter lassitudinem, quæ ab exterioribus contingit. Aut propter sollicitudinẽ quæ ex illis prouenit. Aut quia instrumenta ipsa non sunt illi obedientia. Propter lassitudinem accidit somnus, cum spũs aĩalis videlicet dissolutus ac debilitatus refugit ad interiora, & sequuntur eum virtutes aĩales. Hæc autẽ lassitudo aliquando cõtingit ex motibus corporalibus. Aliqñ ex curis. Aliqñ ex pauore. Siquidem ex pauore somnus qñque accidit, & etiam mors. Propter sollicitudinẽ aut curas somnus accidit, cũ ipsę curę sollicitudinũ calefaciũt cerebrũ, & humores attrahuntur ad illud. cum enim cerebrum impletur, dormitio propter humorem efficitur. Accidit etiam ex curarum sollicitudine alia ratione, propter hoc videlicet ꝙ cibaria, & humores cum coniunguntur intus indigent vt adueniat eis spũs cũ toto calore naturali, ad hoc vt calor digestionem perfectam efficere valeat, vt ob hoc exteriora relinquat. Propter inobedientiam vero instrumentorum accidit somnus, cum neruí imbuuntur & opilantur ex vaporibus, & ex cibis qui diffunduntur in eis, & spũs refugit organa mouere propter multam humiditatem. Vigilia vero fit ex causis oppositis, & ex caliditate & siccitate, & habita quiete. Ex his etiam causis est digestionis imperfectio, spũs diffusio, mala dispositio q̃ animã impedit & non intus eam permittit, sed reuocat ad exteriora, sicut ira vel pauor ex re propinqua, vel cruciatus ex veneno. Albertus. Causas efficientes somni quatuor assignat Aristo. s. alimẽti euaporationem, laborem, ęgritudinẽ, primam ætatem. Quibus a commentatoribus adduntur aliæ duæ, s. caloris subtractio, & studij circa aliquid attentio. Quidã etiã addunt languorem, sed reducitur ad ægritudinẽ & laborẽ.

De prima eius causa, quæ est euaporatio nutrimenti. Cap. XII.

DE prima dicit Philosophus. quòd ex euaporatione circa nutrimentum fit hęc passio. Necesse est enim quòd euaporatum est vsquequo impelli. i. vsq; ad locũ determinatum, qui est caput. Deinde conuerti ac permutari, sicut æuripum. i. vaporem inuolutum, sicut est in vento turbinis. Sicut enim in primo calore solis eleuatur vapor, & ascendit vsq; ad medium aeris vbi dominatur frigus, quo conuertitur, & inspissatur, ac descendit aqua pluuię, sic & in microcosmo a calore cordis primo eleuatur nutrimenti vapor ad caput qui frigiditate cerebri reuoluitur ac descendit in humiditate frigida, facitque dormire. Item humiditas corpulenta repente sursum ascendit, cumq; stat grauat, & dormire facit. Cũ enim repente deorsum reuertẽdo calorem propellit, tunc fit somnus, & aĩal dormit. Ab hac quidem inducit tres rationes acceptas a signis, quæ inueniuntur in dormientibus. Prima est, quòd somnifera oĩa grauant caput, vt potus & cibi, opium, & mandragora, vinum, lolium. Secunda ratio est, ꝙ qñ deorsum feruntur aĩalia, & dormiũt. hæc videntur pati, ꝙ nõ possunt leuare corpus, & palpebras. Tertia hæc est, ꝙ post cibaria grauãtia caput maxime fit somnus. Multa enim ab huiusmodi cibarijs euaporatio est. Dicimus ergo fm Arist. ꝙ primi somni causa est calor intrinsecus circa locũ digestionis, qui prouenit a stomacho, & hepate & corde. & naturaliter reciprocatur. i. repercutitur a frigiditate cerebri, ad quod eleuatur, & sic descendit humidũ, & frigidum. Et propter hoc sunt multi motus dormientis, s. quia est euaporatio ascendens, & humidum descendens. & cum deficit euaporatio, ita ꝙ vincetur calidum eius a frigiditate cerebri, tunc infrigidatur, & propter infrigidationem deprimit primo vicina loca cerebro, sicut palpebras & superiora infrigidantur propter humidum frigidum descendens a cerebro. Quia vero frigidum opilat, propter hoc etiam impedit quandoque ascensum euaporationis ad superiora. & tunc calor multiplicatur in interioribus, & expellitur ad inferiora sicut ad pedes. Et recitro inferiora & interiora remanent calida. superiora & exteriora frigida.

Quod nutrimentum illud, est sanguis. Cap. XIII.

SEd tunc quæritur quid sit nutrimentum quod causat somnum. Et dicit Philosophus, quòd est nutrimentũ vltimũ, quod est sanguis. Si contra hoc obijcitur, ꝙ oĩa nutriuntur ex eisdem ex quibus sũt. Sed animalia sunt ex quatuor humoribus, qui proportionantur quatuor elementis. ergo vltimum nutrimentũ sunt quatuor humores. Itẽ q̃cunque ęqualiter appetant

vt

vt nutriant, ab his equaliter debet nutriri animal, calidum, frigidum, humidum, & siccum, equaliter appetuntur vt nutriant, ergo ab eis equaliter debet nutriri animal. Prima probatur ex hoc φ appetitus naturalis est nutrimenti. Secunda vero probatur ex diffinitione famis, & sitis quæ ponuntur in secundo de animal. vbi dicitur quòd fames appetitus est calidi & sicci. Et sitis est appetitus frigidi, & humidi. Item in primo de generatio ne & corru. dr φ caro nutrit ẽm substantiã. Caro autem non est sanguis, ergo sanguis non est vltimũ nutrimentũ. Concedendũ est ergo ad primas rationes Philosophi, quibus probatur nutrimenti euaporationem esse causam somni. Quod vero quæritur quid est vltimum nutrimentum quod est causa somni. Dicendum φ sanguis animalis licèt illud non sit vltimum nutrimentum membrorum. Digeritur enim sanguis in extremitatibus venarum & in quolibet membro vlteriori digestione, ad hoc φ fit conueniens nutrimento illius membri. Ad hoc φ contra hoc obiicitur, dicẽdum φ licèt sanguis sit humidus & calidus, sunt tñ in ipso potentia oĩa quatuor elementa, licèt terrestre & aqueũ dominentur secundũ materiã. Et sic patet qualiter mixta ex quatuor elementis nutriuntur ex eisdem ex quibus sunt. Ad aliud dicendum φ Aristote. in primo de generatione & corruptione loquitur de vltimo nutrimento membrorũ, & exemplificat de nutrimento carnis, hæc enim est potentia caro quanta. Sed non est sic de nutrimento quod facit somnum, hoc enim est adhuc intra venas, & est sanguis cum calida euaporatione, quæ a loco digestionis eleuatur.

De hac prima causa somni quæstio Aristote. Cap. XIIII.

Mouet autẽ dubium Aristote. circa hanc primam causam, quæ est ex euaporatione nutrimẽti sic dicens. Quãquàm vtiq; dubitet aliquis quare post cibũ fortissimus somnus fit, cum sit somnifera vinũ, & alia caliditatem habentia. huius autem non est rõnale, somnum quidem frigidum esse, causas vero dormiendi calidas esse. Ad hoc idem Aristoteles ponit quatuor solutiones. Prima est, quia sicut venter primo calidus est pp cor & hepat, sed pp cibum frigidũ infrigidatur, & postea frigus vincitur, ac digestio efficitur, sic & in capite pori sunt calidi, sed infrigidantur ex subleuata euaporatione cibi. Secunda est, quia sicut aliquis calido perfusus, tremit subito repulso ad interius frigido ab exteriori calido, sic congesta frigiditas cibi ac cerebri subito repellit calidum ab organis sensuum, & inducit somnum. Tertia est, quia sicut calor ignis remittitur, cum in eo multa ponuntur subito ligna, sed postea conualescit per ipsa quando sunt accensa. Sic multo cibo remittitur calor naturalis, & accidit frigus, & cum digeritur cibus tunc fit vigilia. cuius probatio est, quia quando fit multa eleuatio corpulenti ad caput, vincit calorem, & grauat pp frigus. Ideo homo qui solus est animal rectum in statura corporis cadendo in somno facit alteritatem a vigilia, & postea somniat ẽm fantasiã. At hæc solutio non ponit totam somni causam. Quarta vero ceteris melior ac verior est. s. φ infrigidatio solum non est somni causa, sed etiam causa immediata. Causa vero mediata est calor digestiuus. Quod probatur per modum generationis pluuiæ, in qua primo agit calor vaporem eleuans, & postmodũ frigus illud in aquam conuertens vt supra dictum est. Probatur etiam per catarrum qui fluit a capite in fluxu reumatis. & generatur ea humoribus in cerebro infrigidatis. Vnde quemadmodũ inquit humidum quod euaporat sub solis calore, cum venerit ad frigidum locum pp frigiditatem suam infrigidatur, & congestum rursus aqua factum deorsum fertur, sic in eleuatione calidi ad cerebrũ superflua euaporatio in reuma redigitur. Ideoque catarri vident̃ ea capite facti. Nutritiua vero nõ ęgrotatiua deorsũ fert̃ cõgesta, & refrigerat̃ qđ ẽ calidũ i organis sẽsuũ.

Adhuc de eodem. Cap. XV.

Videtur autem φ frigiditas euaporationis nutrimenti non possit esse causa somni. Nullum enim simile alicui organo sensus grauat ipsum, & immobilitat. Oĩs quippe lassitio, & corruptio est a contrario. At vero humiditas, & frigiditas sunt alicui organo sensus similia, sicut dicit Aristote. in libro de sensu & sensato. Quod insirigidabile corpus est oculus, qm est de aquæ natura, quæ frigida est & humida. Præterea caro consistit æqualiter, in quatuor, vel plus ex aqua, & terra. Cum ergo tactus consistat in carne, patet, quòd consistit in eo quod est equaliter ex quatuor vel plus ex aqua, & terra, sicut habetur in secũdo de generatione & corruptione. At vero aqua, & terra determinatur frigido. Videtur, itaque φ frigiditas magis facit ad conseruationem tactus, & mobilitationem, q̃ ad lassationem, & immobilitationem. Non ergo fit ex frigiditate somnus grauante organum tactus. Dicimus, itaque ad hoc, quòd licèt oculus sit membrum frigidissimum ex natura. Nõ tamen sentit actualiter sine aliquo calido in ipso capauso in vigilia. Illud tamen calidum cacellit frigiditas somni. Porro licèt caro ex quatuor

fit, tamen secundum quod in ipso est tactus, complexio eius est in calido temperato, ẽm actum, & ẽm potentiam vt in substantia terræ, & aquæ remanet in ea frigidum. Illudque calidum actuale, quod habet frigiditatem somni vincitur, & immobilitatur. Sic ergo, vt pluries habitum est, infrigidata nutrimenti euaporatio fit causa somni organa sensuum immobilitando.

Vtrum euaporatio nutrimenti, sit in omnibus animalibus causa somni. Cap. XVI.

Iuxta hoc potest quæri, vtrum tale nutrimentum vniuersaliter in cunctis animalibus sit causa somni. Cum enim nutrimentum sit prima causa eius, vt participari ab omnibus somno cõicantibus. Quod autem hæc prima sit causa somni, patet ex hoc, quòd cæteræ causæ, vt labor, & prima ætas, & infirmitas, non causant eũ, nisi per actum nutrimenti. Dicit enim Philosophus φ labor colliquatiuum est nutrimenti ex multiplicatione caloris, quòd videlicet nutrimentum eliquatum eleuat̃ ad cerebrum, & inducit somnum. Prima etiam ætas ex hoc, φ in ipsa eleuatur ad superiora nutrimentum grauat caput, & inducit somnum. Similiter etiam languor ex lassitudine, per hoc φ subtrahit calor a membris exterioribus, & multiplicatur circa locum digestionis, dissoluitque nutrimentum illic inuentũ & eleuat inde ad caput, & sic inducit somnum. Agunt itaque oẽs actionem nutrimenti. Præterea oĩs causa efficiens somni, quæ procedit ab illis membris, a quibus procedit somni principium, debet esse maximè vniuersalis omnibus dormiẽtibus. At euaporatio nutrimenti est causa huiusmodi. Nam (vt ex suprà dictis patet) somni principium est a corde, & hepate, vel similibus membris, euaporatio nutrimenti procedit ex illis. Est ergo causa omnibus dormientibus vniuersalis, & sic oĩbns aĩalibus, quia omne aĩal dormit, vt dicit Philosophus, quod nos cõcedimus. At vero econtrario potest fieri talis obiectio. Nulla euaporatio est somni causa nisi illa, quæ primo calida est, a calore digesto, & postea frigiditate cerebri infrigidata. At in quibusdam aĩalibus non est caput, neque cerebrũ, vt in his, quæ solum habent tactum. Non est ergo in eis euaporatio talis. Si forte dicatur, φ animalia huiusmodi habent membrũ cerebro simile, quod facit infrigidationem euaporationis. Ad hoc obijci potest, φ membrũ non potest dici cerebro simile, nisi quantum ad similes operationes. Operationes autẽ cerebri sensus cõis, & fantasia, & memoria, quæ nõ habent hmõi aĩalia. Vnde Aristo. in metaphi. Natura, inquit, sensum habentia sunt aĩalia. Ex sensu vero quibusdam eorum insit, & quibusdam non insit memoria. Respondemus itaque, φ in omni quidem aĩali est cerebrum, vel membrum cerebro simile, sicut in libro de animalibus habetur expressè. Nec oportet φ illud membrũ habeat oẽs cerebri operationes. Sicut enim aĩalia illa deficiunt in numero sensuum exteriorum, ita & deficiunt in numero interiorum, vnde nõ habent, nisi sensum cõe, debilem, & exiguã fantasiã.

De secunda causa somni, quæ est labor. Cap. XVII.

Sequitur secunda causa, quæ est labor, de qua dicit Philosophus. Amplius autem ea laboribus quibusdam accidit somnus. Nam labor colliquatiuum & cætera. Et intendi dicere, φ labor pp duplicẽ calorẽ, s. qui est ex motu exercitij, & hoc, φ exterior colligitur ab interiore, pp lassitudinem membrorum dissoluit, & colliquat nutrimentum extrinsecus, & eleuat ad caput. Et hoc non facit, nisi animal sit frigidę naturę, & in frigido tempore, sicut est in quibusdam animalibus, quæ in hieme absconduntur. De hoc etiam dicit Auicenna, φ somnus est ex lassitudine, & propter hoc quia id quod vocatur spiritus dissoluitur, & cum debilitatus est refugit ad interiora, & sequitur eum virtutes animales. Item Alphorabius dicit, quòd somnus ex fatigatione habet duas causas. Quarum vna est, quoniam calor naturalis, quando fuerit superfluus, & postea diminutus, per motum localem, & motum comprehensionis sensibilis stã tim mouebit ipsum anima in profundum corporis, vt agat per illum in reliquias postremi nutrimenti, quia sic augmentabitur eius substantia, & acquirit loco eius quod dissolutum est ab eo. Causa secunda est, quia quando motus laboris semper fitur calorem naturalem, tunc calor remittetur & diminuetur, & generabitur propter hoc frigus, & trahitur ad suum principium, vt a se capellat complexionem accidentalem. Ex his colligitur, quòd sunt quatuor causæ, propter quas labor, & fatigatio sunt causa somni. Quarum primam tangit Aristoteles, scilicet quod calor excitatus ex motu, & attractus ab exterioribus ad interiora colliquatiuus est nutrimenti, & per actum nutrimenti inductiuus somni. Secundam autem tangit Auicenna, quòd labor dissoluit spiritum in organis sensibilibus, & motiuis, qui dissolutus, & debilitatus de facili vincitur a frigiditate descendente a cerebro, & refugit ad interiora. Tertiam, & quartam tãgit Alphorabius, & tertia qđẽ est, φ calor diminutus in exteriorib? fugit ad interiora ad locũ nutrimẽti, vt i nutrimẽto sicut in ma

teria multiplicetur, & recuperet deperditum in exterioribus. Quarta vero est, vt in proprio principio per calorem ibi inuentum confortetur, & expellat a se complexionem frigoris, quæ creata est ex dissolutione spirituum propter laborem.

Iterum de eodem. Cap. XVIII.

E Contrario autem videtur labor potius esse causa vigiliæ quàm somni, quia dicit Auicenna in libro suo cęli, & mũdi, quod ex motu generantur calor in exterioribus. At vero cum motu est omnis labor, ex quo sequitur, quòd ex labore generatur quoque calor. Calor autem in exterioribus, est causa vigiliæ. labor ergo potius causa vigilię quam somni esse videtur. Preterea etiam dicit Auicenna, quòd ad illum locum maxime dirigit anima spirtum & calorem in quo plus occupatur in opere. At in exercitio laboris corporalis maxime occupatur anima in corpore in exterioribus organis sensus ac motus. Ad illa ergo maxime tunc dirigit spiritum, & calorem. At vero directio spiritus, & caloris ad exteriora membra, est vigilię causa. Non ergo videtur labor causa somni esse, sed maxime vigilię causa. Nos itaque dicimus, quòd labor, est causa somni per accidens, & modus causalitatis eius quadruplex est, vt superius ostensum est. Ad id autem quod obiicitur in contrarium. Respõdemus, quòd calor excitatus ex motu, est calor naturalis dissoluens subiectum organorum, & spiritus operantes in eis sensus ac motus. Per hunc itaque modum causa somni est, & non inquantum calor est. Porro anima in veritate dirigit spiritus ad id cui magis intendit in opere. Sed tamen quando tempus operis, & laboris excellit posse, tunc reuocantur ad interiora spiritus vt confortentur, quod per somnum efficitur.

De tertia causa, quæ est ægritudo. Cap. XIX.

POstea sequitur tertia causa, quæ est ægritudo, de qua dicit philosophus. Et ægritudines quidẽ istę hoc idem faciunt. i. somnum quæcunque a superfluitate humiditatis, & caliditatis sunt, sicut accidit febricitantibus, & litargicis. Sed contra hoc obiicitur sic, dicit Auicenna ꝙ dispositio mala quæ non permittit aĩam intus, sed euocat eam ad exteriora, causa est vigilię, ergo videtur ꝙ infirmitas non sit causa somni. Et dicendum ꝙ non intelligitur de omni ęgritudine, sed de illa sola in qua est calidum multum eleuans euaporationes, & humidum multum replens vias sensus & motus, sicut accidit in litargicis & in epylenticis. Epylẽtia vero prouenit ex subito motu prouenienre ex superfluitate humoris & spũs multiplicis in cerebro, quæ postea descendendo venas tumefaciunt, vt dicit Philosophus in primo de somno & vigilia. Quæ tumefactę coartant porũ vbi respiratio fit, hoc est in vocatiuã arteriam, intantum ꝙ etiam suffocãtur quoque. Ad id vero quod contra obiicitur, dicendum quòd multę dispositiones male in diuersis ęgritudinibus euocant animam ad vigiliam, maxime quæ calidę & siccę sunt.

De Quarta quæ est ætas prima. Cap. XX.

DEinde sequitur de quarta quæ est ætas prima, de qua dicit Philosophus. Amplius quidem prima ætas somnifera est. Pueri enim dormiunt violenter eo quòd nutrimentũ sursum feratur. omne hoc enim probatur ex hoc, quia pueris maiora sunt membra superiora inferioribus. In prouectis aũt ęcontrario. Quod autem pueri dormiant, probatur ex hoc ꝙ frequẽter epylentici fiunt, & somnus est similis epylentiæ, & est epilẽtia quædam. Vnde epylentia frequenter fit in somno, & patientes in epylẽsia dormiendo frequẽter suffocantur, & vigilantes non. Et ideo pueris non dicuntur conferre vina, eo ꝙ ventosũ sit vinũ, & magis medo. Ob hanc eñ. c. cãm, quia in prima ætate magnus fluxus nutrimenti est ab inferioribus ad superiora. Nã dr iacere embrio quinque mensibus in matricibus immobilis. ita ꝙ non vertit ceruicem sicut etiã in multũ embrio pp multũ fluxũ vini ad superiora grauatur caput & efficitur ĩmobile. Ac econtrario vr̃ ꝙ totũ nutrimentum in pueris nõ ferr̃ sursũ nec ẽt maior pars. Dicit Aristote. in secundo de aĩa. Qđ augmẽtũ est in quãlibet partẽ corporis. Cum ergo augmẽtum nõ sit sine nutrimento, Nutrimentum est in quãlibet parte & nõ sursũ tãtũ. Itẽ in primo de generatione, & corruptione hr̃, ꝙ quęlibet pars æqualiter augetur. ergo vr̃ ꝙ nutrimentũ feratur sursũ & eorsum ęqualiter. Itẽ vasa deferentia nutrimentũ, quæ sunt venę diriguntur a corde vel hepate sursum vel deorsũ ęqualiter, & nutrimentum fertur vasis illis. Ergo vr̃ ꝙ nutrimentum fiat ęqualiter sursum, & deorsum. Preterea vr̃ ꝙ plus feratur deorsum. In omni enim nutrimento dominantur duo elementa, quæ sunt terra & aqua. & illa sunt ambo grauia, ergo plus nata sunt ferri deorsum. Et sic videtur quòd non causetur somnus ex hoc in prima ætate, quòd nutrimentũ omne feratur sursũ.

Adhuc de eodem. Cap. XXI.

SVper his ergo dicendum est, quòd prima ætas est causa sõni p accidens. s. qa in ipsa multũ nutrimẽtũ ferr̃ ad supiora. Et ideo ponderosa habent capita. Cuius signum est, ꝙ frequenter declinant ea in prima ætate. Ad id quod contra obiicitur, dicendum, ꝙ augmentum principaliter, & secundum longitudinem in superioribus determinatum est. Quod autem dicit Philosophus, ꝙ æqualiter ad oẽm partem intelligimus, non ẽm dimensionem, sed quia quęlibet pars ẽm speciẽ, & non ẽm materiam augetur. Cuius ratio supra plane assignata est. Ad aliud dicendum eodem modo, ꝙ præcipue in pueris nutrimentum fertur sursum per quatuor causas. Quarũ vna est efficiens, quia. s. calidum in eis magis feruens est, & calidum tendit sursũ. Scđa est raritas corporis, minus prohibens euaporationes ad superiora loca. Tertia est dispositio nutrimenti, quia pp tenuitatẽ organorũ interiorũ non sustinent nutrimentũ forte, quod est calidum, & siccum, sed oportet nutrimentũ accipere liquidum, & fluidũ. Et cum in illo abundet natura aquæ, quæ vaporalis est multum, istud nutrimẽtum multos vapores exhalat ad superiora loca. Et hęc est etiam causa, quare in pueris facilius inducit̃ æpilensia, qñ dantur eis multum vaporantia, sicut vinum, & medo, & huiusmodi. Quarta causa est intentio naturæ, quæ intẽdit augmentum. & ideireo plus ponit in longitudinẽ ad superiora loca. Ad aliud dicendum est, quòd licet venę dirigãtur in omne corpus a loco digestionis. tñ pp prædictas causas dirigitur nutrimentum in prima ætate plus ad superiora loca. Ad aliud dicẽdũ, ꝙ licet duo grauia elemẽta dñantur in nutrimẽto, tamen propter vim caloris agentis eleuantur ad superiora loca plusquam inferiora.

Item obiectio contra prædictam causam. Cap. XXII.

ADhuc autem videri potest alicui forte, ꝙ ex prædicta causa magis q̃ somnus causetur vigilia. Nutrimentum enim illud eleuatur fortissimo calore ætatis primę. vnde paret ꝙ calefactum eleuat̃ & calefacit partes superiores. At vero superiorũ partium calefactio, est causa vigilię. Igitur eleuatio nutrimẽti ad loca superiora potius erit vigilię q̃ somni causa. Amplius in iuuenibus maior est calor q̃ in pueris. Quod ex hoc pbatur, quia multiplicata propria materia sua in subiecto calor multiplicatur. vnde & fortiores cibos digerunt q̃ in prima ætate existentes. Ex hoc itaque vr̃, ꝙ iuuenes frequentius deberent alimẽtum appetere, plusq; de illo sumere q̃ in prima ætate existentes. Cumq; alimentum sit somni causa, vr̃ ætas secunda magis esse somnifera q̃ prima. Preterea dicit Aristo. in lib. de som. & vigi. ꝙ melancolici edaces sunt, quemadmodum nihil habẽtia iucundũ afficiunt̃ eis corpora. & inde dicit, ꝙ parũ dormiũt melancolici. Itaque multitudo nutrimenti non vr̃ causa somni. Nos dicimus, ꝙ licet nutrimentũ calidum primo eleuetur, tñ in capite infrigidatur, & illic frigiditas attingit locũ, per quem in omni organo descendere debet animalis spiritus. Ideoq; sic efficitur somnus. Et licet maior calor sit in iuuenibus, non tamẽ adeo feruet, sicut in pueris, quia plus de alieno suppositum est in illis. & etiam iuuenum corpora magis sunt spissa euaporationi resistentia. sed nec illorum cibi adeo sunt vaporatiui sicut infantiles cibi. Porro melancolici reuera edaces sunt eo ꝙ ad cibum se habent in principio sicut in fine, & econuerso. Propter modicum enim calidum non multum delectantur in cibo. & ideo non satisfit per cibum eorũ desiderio, sed remanet in fine sicut in principio. Ac in calido non est sic: qñ ille multũ delectatur in cibo, & accipiendo satisfacit desiderio suo, cessatq; appetitus. Licet autem multum cibum accipiat melancolicus. tñ quia frigidus est locus intus, non fit euaporatio multa a cibo. Ideoq; non multum accidit ei somnus. Sic autem in prima ætate non est, vt ex prædictis manifestum est.

De Quinta causa, quæ est caloris subtractio. Cap. XXIII.

DE quinta causa somni dicunt Philosophi, ꝙ ipsa est caloris subtractio, quia somnus causatur ex frigido grauante organa sensibilia. At econtra vr̃ esse quod dicit Aristo. melancolicos nõ esse somni amatores. infrigidatus est enim intus locus. Ideoque non fit in eis multitudo euaporationis. Et huius rei reddit causam dicens. Nigra enim colera est naturaliter frigida sicut & nutrimentum locũ frigidum facit, aliasque particulas vbicunque existit potestatis huius superfluitas. Ex hoc accipitur, ꝙ caloris subtractio potius ad vigiliam q̃ ad sõnum operatur. Nos autem de hac quinta causa dicimus, ꝙ ipsa est subtractio caloris in membris exterioribus. Id aũt quod de melancolicis obiicitur, dictũ est de diminutione caloris in interioribus circa locum digestionis, vbi prima somni causa esse cognoscitur.

De sexta causa, quæ est studij attentio. Cap. XXIIII.

SExtã quoq; cãm adiiciunt somni. s. circa aliqđ attentionẽ studij. Verũ cũ studiũ multiplicet spũs, & calorẽ in loco cerebri. & ob hoc impedit eius frigiditatẽ actualẽ dominari, vr̃ magis esse causa vigilię q̃ somni. Nos autẽ ad hoc dicimus, ꝙ studium aut deuotio & hmõi attentiones sunt causę somni modis duobus. Vnus est, quia spiritus in cerebro calorem multipli-

tiplicat, qui .s. calor euaporationem nutrimẽti loco digestionis ad se trahit, q̃ cerebri frigiditas vincit, & somnum inducit. Sicque calor capitis somnum causat per accidens. Alius modus ꝙ anima in interioribus occupata, circa visum rationis & affectus exteriora membra relinquit, secumq; sensibilem spũm & calorem trahit. Quo facto de facili membra exteriora grauantur & accidit somnus. hinc ẽt accidit, ꝙ aliqui audiẽtes subtilia & deuota, frequenter somno deprimuntur. In dissolutionibus aũt & nugis existentes vigilant, qm̃ in eis anima tota in sensus expãdit. Hæc de quatuor causis somni assignatis ab Aristotele, & ẽt de aliis duabus quas cõmentatores adijciũt ad pręsens sufficiãt.

De septima causa secundum Auicennam. Cap. XXV.

Videtur aũt ẽt Auicenna septimam causam vel octauã in li. suo de anima inducere dicens quòd cura & pauor inducũt somnum qñq;. Sed ẽt vr̃ contrarietas esse in dictis eiusdẽ Auicennæ, quia primo dicit quòd pauor est causa somni, & postea, quòd est causa vigiliæ. Nos autem ad hoc dicimus quòd cura & pauor reducuntur ad attentionem, quia cura somnum causat sicut & studium. Pauor autem hoc quòd retrahit sanguinẽ & calorem ac spiritus ad interiora somnum inducit & esse faciei pallorem. Nec est contrarietas inter dicta Auicennæ, quia nihil prohibet, idem diuersis modis causam oppositorum esse. vnde pauor quidem somnum causat eo modo quo dictum est, sed vigiliam causat duobus modis. Quorum vnus est quia spũs & sanguis fugiens ad interiora calesiunt calore cordis, & multiplicantur. Et iccirco tunc regrediuntur ad exteriora, & sic causant vigiliã & aĩositatẽ. Secundus est quia aĩa non inueniens tutũ aliqd̃ in intrinseco, reuocatur ad sensus, & causat vigiliã.

De his qui dormiendo faciunt opera vigiliæ. Cap. XXVI.

QVia vero dicit Aristo. ꝙ mouentur quidam dormientes, multaq; faciunt quæ vigilantium sunt. Quęri põt vtrum aliquod animal simul dormiat & vigilet. Cũ enim somnus sit quies ab operibus exterioribus, illi qui faciunt opera exteriora non videntur dormire. Similiter nec videntur vigilare, qm̃ (vt dicit philosophus) si partim s̃m aliquos sensus inesset vigilia & s̃m aliquos nõ, dormiendo sentiret aĩal, quod est impossibile. Præterea dicit philosophus ꝙ impossibile est animal dormiens qualicunq; sensu sentire. At vero s̃m aliquẽ sensum inesse necesse est actum vigiliæ. At econtrario vr̃ quòd talibus magis insit vigilia q̃ somnus. Opera quippe vigiliæ in talibus manifestè probantur, per hoc quòd localiter mouentur. Cuius aũt effectus manifestior est, illius causa magis inest. Nos aũt dicimus quòd ad hoc vt aliquis opera vigiliæ faciat in somnis exigũtur duo. Vnum est alicuius in vigilia præcepti fortissima impressio, qd̃ fortasse faciendũ est in futuro. Aliud est illorum sensuum, qui sensibile suũ a longe comprehendunt, maximeq; visus & auditus solutio. Sed duplex est calor soluens sensus, naturalis .s. & accidentalis. Naturalis ẽt duplex est. Vnus ꝓcedit a loco digestionis ad organa sensuũ, & ille qñq; multũ dominatur in interioribus & extremitatibus manuum ac pedũ, & tñ non soluit sensus. Alius a corde & loco digestionis ad caput procedit, licet formam & impressionem virtutis animalis quæ in capite est accipit. Ideoq; descendens ab anteriori & posteriori capitis sensus soluit, & causat vigiliã. Accidentalis quoq; duplex est, vnus est qui ꝓcedit a loco digestionis & calefacit totũ corpus, vel aliquã partẽ ipsius, vel præcipue partes motiuas, vt extrema manuum ac pedum, q̃ præcipue calent in somnis, & ille nõ soluit sensus. Alius est qui cum colerico sanguine ad caput eleuatur, & ille descendendo per organa virtutis animalis soluit aliquos sensus, & maxime illos quorum organa magis extrinseca sunt in corpore sicut est visus, & auditus, soluit ẽt virtutem motiuam ad motum processiuum. Nullus itaq; calor sensus dissoluit nisi qui a capite descendit. Sicut enim semen non accipit virtutis impressionem informatiuæ nisi in testiculis, ita calor & spiritus non accipiunt impressionem virtutis animalis nisi a capite in quo sunt organa virtutis animalis. Ideoq; talis solutio non contingit nisi in his qui dispositi sunt ad frenesim, & huiusmodi ægritudines. In quibus calidus & colericus sanguis multum eleuatur ad caput.

Adhuc de eodem Cap. XXVII.

ITaq; duo sunt causatiua rei prædictæ .s. fantasma impressum & solutio sensus a calore accidentali. Fantasma siquidem impressum qñq; mouet linguã ad loquendũ & qñq; os ad gustandũ, sicut accidit in quibusdam dormiendo loquentibus, & in quibusdã pueris q mãmas sugere vñt in somno. Tales itaq; simpliciter dormiunt, qa somnus eorũ creatur ab illo quod est simpliciter causa somni, hoc est a frigiditate humidi descendẽtis a cerebro, & immobilitatis organum tactus. Vigilant aũt s̃m quid, quia vigilia eorum causatur ab eo, quod secundum qd est causa vigiliæ, hoc est a fantasmate fortissime mouente, vel a calido accidentali quosdam sensus soluente. Quod autem obiectum est, cuius effectus manifestior est, eius causa magis inest. hoc falsum est. Manifestius enim est, quod secundum exteriores sensus est, scilicet visum & auditum & tamen magis inest, quòd secundum exteriores inest scilicet gustum & tactum. Et secundum istos inest somnus in eis qui opera vigiliæ faciunt in somnis, videlicet somnus inest secundum organũ tactus, & vigilia secundum organa sensuum a longe sentientiũ. Licet enim organo tactus immobilitato simpliciter, necesse sit aliorum sensuum organa simpliciter immobilitari, vt supra dictum est. Nihil tamen prohibet aliquem illorum, vt aliquos per accidens solui & secundum quid. Et hoc intendit philosophus, cũ dicit ꝙ opera vigilantiũ in dormientibus non fiunt sine fantasmate & sensu quodam. i. sensu soluto per accidens, & non per se.

Cur expergefacti non meminerint operum quæ fecerunt in somno. Cap. XXVIII.

POtest quæri, cur expergefacti non memorantur operum vigiliæ, quæ faciunt in somnis, & bene memorantur aliorum somniorum. Videtur enim quòd magis deberent memorari operum vigiliæ, quia fortius memorantur, quæ fortius imprimuntur. Sed fortius imprimuntur illa quæ imprimuntur sensibus solutis, quam ea quę sensibus non solutis, ergo potius debent memorari ea. Quod dicit Arist. s. ꝙ somnium memorantẽ expergefacti. Vigilum vero actus non memorantur. Dicendum ꝙ hoc contingit ideo, quia somnus inest simpliciter, & vigilia s̃m quid. Et ideo quod imprimitur in somno imprimitur in virtute interiori, quæ est fantasia, & imprimitur simpliciter ideo simpliciter reseruatur in memoria. Illud autem qd̃ imprimitur in vigilia talium, non imprimitur sensibus nisi per accidens solutis. Et ideo excluditur a fortiori motu interiori fantasticę virtutis, Iuxta hoc ẽt quæritur, quia aliquis somnians obliuiscitur sui somnij, si statim post somnum moueatur vertẽdo se ad aliud latus, vel extendendo corpus, Et dicendũ, ꝙ huiusmodi somnia fiũt in fine somni quando somnus iam est excitabilis, sicut debilis impressionis motus, & propter hoc si subito sequat̃ motus vigiliæ magnus, sicut extensio vel versio ad aliud latus, traduntur illa somnia obliuioni in eo quòd motus fortior superueniens excludit debiliorem in actibus suis.

Cur dormientes non recordantur, quæ fecerunt vigilando. Cap. XXIX.

IVxta hoc iterum quæritur, quare dormientes non memorantur eorum quæ fecerunt in vigilia præcedenti, & bene memorantur in vigilia sequenti somniorum quæ habuerũt in somno præcedenti. Videtur enim quòd econtrario debeat esse. Nã in vigilia sunt motus exteriores, in somno motus interiores, ergo motus memoriæ, qui est interior minus impeditur in somno q̃ in vigilia. Iterum quæcunq; sunt ab extrinsecis causis, ita ꝙ vnum est a fortiori, alterum a debiliori. Id qd̃ est a debiliori, non potest impedire id qd̃ est a fortiori. Somnus autem & memoria sunt ab extrinsecis causis, ita ꝙ memoria est a fortiori, & somnus a debiliori. ergo somnus, non debet impedire memoriam. Item memoria videtur acceptio præceptorũ, & in sõno non recipiuntur nisi præcepta, in vigilia vero præcepta & præsentia, ergo motus memoriæ magis erit conueniens in somno q̃ in vigilia. Et dicendum quod hoc ideo est, quia memoria nullo modo potest agere in somnis nisi per accidens, vt supra habitum est, sed bene agit in vigilia. Ex supradictis enim patet, ꝙ memoria reuertitur in rem exteriorem prius acceptam a sensibus cum intentione præteriti temporis. Vnde quod est rei exterioris, oportet habere sensum simpliciter solutum, quod autẽ est præteriti, oportet accipere a sensu cõi, qui & immobilitatur secundum conuersionem ad sensus proprios. Ad primum ergo dicendũ, ꝙ sunt quædam exteriora, quæ exiguntur ad motum interiorũ, sicut motus sensus communis & proprij ad motum memoriæ. Et illa non opponuntur interioribus, nec impediunt ea, sed potius expediunt & causant. Similiter sunt quædam interiora, quę non sufficienter causant alia interiora, sicut motus fantasmatis non sufficienter causant memoriam. & cũ illis non põt esse interiora illa, sicut memoria cũ somno. Ad aliud dicendũ, ꝙ somnum inquantum intrinsecum, non impedit actũ memorię, sed impeditur ideo quia ad actũ suum exigitur actus sensus communis & proprij, qui immobiles sunt in somno. Ad aliud dicendum quòd fantasia in somnis præceptum quidem est, sed nõ est vt præceptũ, sed vt præsens, & nõ causat memoriam quæ est præceptorum vt præceptorum.

De his quæ somnum excitabilem faciunt. Cap. XXX.

EXpergiscuntur aũt sensus a somno cũ facta fuerit digestio, & obtinuerit q̃ impacta fuerat caliditas in angustum multa, ab eo qd̃ circunstabat, discreti quoq; fuerit corpulẽtior sanguis atq purissimus, Ex hoc accipit̃ ꝙ duo faciunt somnum excitabilem. Vnũ est cõplementũ digestionis, & vincat caliditas impacta neruos sensibiles a circunstante frigido cerebri. Secundũ est

discretio

discretio sanguinis puri & crossi siue corpulenti, ita vt crossus cedat in nutrimentum inferiorum, tenuis aũt & subtilis ad nutrimentum superiorum ac præcipue capitis. Verum contra primam causam aliquis obijcere põt, φ quanto calidum est in materia spissiori, tanto inuincibilius est. At in principio somni ante complementum digestionis calidũ eleuatum ad caput est in spissiori materia q̃ digestione completa, ergo inuincibilis est in principio. Sed qñ calidũ est inuincibilius, tunc excitabilior est somnus. Et ita vr̃ φ excitabilior sit in principio ante digestionẽ quam in fine post digestionem. Similiter & contra secundã obijci põt, φ tenuis sanguis facile infrigidabilis est. Cum ergo frigiditas sit causa somni, vr̃ φ tenuis sanguis magis operetur ad continuandũ somnum, q̃ ad eum excitandum. Præterea dicit Aristo. φ omnino sunt somni amatores qui occultas hñt venas & vani magnaq; capita habentes. Videtur ergo a contrarijs, φ ad excitabilitatem somni maxime venæ operentur, & paruitas capitis. Respondemus ad primum, φ spissa materia non de facili distillat per venas, & propter hoc diu manens in capite infrigidatur, & causat somnum. Ad aliud vero potest dici, quòd humidum tenue descendit antequam infrigidetur frigiditate ipsum conuertente & inspissante per ablationem calidi.

De duplici causa somni excitatiua. Cap. XXXI.

SCiendum vero quòd duplex est causa somni excitatiua. s. per se, & p accidens, per se causa est cõplementũ digestionis, quia tunc segregatur tenuis & purus sanguis ab impuro & corpulẽto, & purus eleuatur sursum, impurus aũt descẽdit deorsum. Primo enim in principio digestionis calor est vehemens, & eleuat purum & impurum simul ad superiora. Et propter hæc crossa in vigilia fortificatur frigus cerebri expulso calido, & grauat sensus & facit somnũ. Sanguis aũt subtilis eleuatur in fine digestionis quando remittitur calidũ, & ille de facili descendit per venas a capite, quia non diu manet ibi, nec infrigidatur, & inducit secum calidum in neruos sensibiles, & causat vigiliam. Causa vero per accidens multiplex est. Est. n. causa dispositionis in subiecto, & hæc est duplex. s. subtilitas venarum quæ sunt in collo, quæ adeo strictæ sunt, quòd non põt per eas cito distillare humidũ infrigidatũ in cerebro, q̃ est causa somni. Et huius oppositũ est amplitudo venarum colli, per quas distillat humidum infrigidatum in cerebro. Alia vero causa. s. non disponẽs in subiecto. est magnitudo quidem capitis vt in vanis & homululis. Magnum. n. caput cõtinet magnum cerebrum, cuius multa frigiditas diu vincit calidum cum nutrimento eleuatum. Per oppositum aũt paruitas capitis, propter paruum cerebrũ & siccum erit causa excitabilitatis facilis. Item cã per accidens est frigiditas circa locum digestionis, per quam nõ pñt eleuari vapores ad caput sicut est in melancolicis, vt præhabitum. Item causa per accidens est motus violentus, qui euocat animam ab interioribus ad exteriora. Et sic etiam causa per accidens est infirmitas quæ non permittit animam in interioribus quiescere. Item per accidens est causa nimium ieiunium propter quod aufertur materia euaporationis, quæ debet ferri ad caput & causare somnum, & sunt etiam quædam aliæ causæ huiusmodi per accidens.

De somnio. Cap. XXXII.

PRiscianus ad Cosdroe. In somno vero fantasma somniũ dicimus, vnde claret, quia sensitiuæ partis est somnium, sicut & somnus. Sensibilia nanq; per vnũquodq; sensum inficiũt & ab eis facta passio non solum opantibus sensibus inest arterijs, sed etiam transeuntibus iã & cessantibus, velut si quid motum fuerit ab altero cessante motore manet ipsum motũ, ita vt moueatur ab illo. Sic itaq; non solũ vigilãtiũ motus a sensibilib. facti remanent ẽt sensibus trãseũtibus, sed & cũ dormimus. Magis. n. nõ appent, eo φ interdiu qdã expellant, & euanescãt intelligentia & sensibus operãtibus, sicut minor ignis a maiore, & paruæ passiones a magnis. Noctu vero pp silentiũ, & infirmitatem opandi supersedent, & cõtinuæ fiunt, & sæpe quidẽ similes, sæpe vero in alias figuras, dissolutæ per subiectæ materiæ resolutionẽ. Ac per hoc nec post escam cõtinuo sicut nec in infantibus apparent somnia, qñ in humido perturbato nulla apparet vmbra vel ẽt vr̃ perturbata. Silente vero humido, pura apparent in dormiendo fantasmata. Et reliqui motus qui a sensibilibus accidunt. Itaq; & melancolicis, & febricitantibus & inebriatis visiones apparent turbatæ. Inflatione vero sedente, & sanguine discreto sensorum motus ex vno quoq; sensibiliũ cõsequentia & ordinata facit somnia, vr̃ aũt mirabile φ eorũ quidem quæ in somnis fiunt fantasmatum, & resurgẽtes recordamur. Eorũ vero quæ vigilantes agimus, in somnis memoriam non habemus, huius est causa quia memoria fiunt eorũ quæ sentiuntur, aut fantasia videntur, neutrũ aũt somnijs accidit. Dormientes. n. non sentimus, & eorum quæ secundum veritatem aguntur nullum est fantasticum consequenter neq; somnium.

De septem quæstionibus Arist. circa somnium. Cap. XXXIII.

ACtor. De somnio circa Arist. nõnulla iã dicta sunt in li. 20. superius vbi agitur in cõi de aïalib. Siquidẽ inter proprietates cões aïalium agitur & de somnis eorũ. In summa vero de somnio mouet Arist. 7. non negligendas qõnes. Prima siquidẽ qõ est quid sit somnium videlicet in esse. Secunda vero cur dormientes quidã somniãt, & quidã non. Tertia de latẽtibus somnijs ex vi dormitionis. Quarta vtrũ in somno contingat præuidere futura. Quinta qualiter contingat futura præuidere p somniũ. Sexta vtrũ futura perspiciant ab homine solũ, vel causam habeant quorundam dæmonũ. Septima est, vtrũ somnia fiant a natura, vel ab euentu. Itaq; de istis oĩbus iuxta dictũ ordinem aliquantulum lantiori tractatu, vi delicet obiectiones multas circa hæc incidentes atq; solutiones inserendo prosequimur.

Quod somnium sit a motu simulacrorum in dormientibus. Cap. XXXIIII.

ALbertus de somnio quid sit, dicit Arist. 2. de som. & vigil. φ fantasma qd̃ est a motu simulachrorũ, cũ in dormiendo fuerit in eo quòd dormit, hoc est somniũ, hic motus descendit a loco fantastico, & tangit sensum cõem, ac reuertitur ad fantasiam. Cũ. n. euaporatio fit a loco digestionis ad cerebrũ, sanguis subtilis eleuatur, ac descendit ad interius capitis aïalis, cũ quo progreditur aïalis spũs simulachra deferens a loco fantasiæ ad organũ sensus cõis. Quæ cũ mouet sensum cõem fit somnium, & vr̃ sentiri forma delata a fantasia ad cõem sensum. Cũ aũt ipse spũs deferens formas sit de natura humidi aerei, & feratur cũ humido & subtili sanguine quasi euaporabili. Dicit philosophus φ simulachrorum motus est in ipso sicut motus ramusculorũ salis in aqua calida liquefacti. Cum enim in aqua calida liquefit sal subtile, sursum eleuatur ex calido mouẽte & humido liquefaciẽte sicut ramusculus albus, & postea iterũ residet ex natura graui, q̃ est in terrestreitate salis, sic ergo formæ vel imagines descẽdẽte spũ & sanguine descẽdunt ad sensũ cõem ab imaginatione, ac reuertuntur iterũ ad cellã imaginatiouis tanq̃ ad locũ propriũ, in quo hñt cõmanere. Et qñ hmõi motus fit in sanguine subtili & spũ, propter hoc vnus motuũ frequenter insequitur aliũ, & infringit ipsum, sicut est videre in nubibus, quarum quædam similes hominibus & centauris, vt dicit philosophus, citoq; permutantur vna nube super alterã inundante. Si aũt quæratur, vtrum in vigilia fiat hmõi motus. Dicendum est, φ ille motus qui fit in vigilia non est somniũ, q̃a substantiale est, qd̃ fiat in dormiendo, fiat tñ simile est motui somnij.

De causis quibus fit huiusmodi motus. Cap. XXXV.

LIcet autẽ huiusmodi motus fiat multis de causis particularibus, tñ illę reducuntur ad quatuor principales, quę colligũt ex dictis philosophorum. Quarum vna est iuuentus. In pueris enim propter multas euaporationes magnus est fluxus nutrimẽti a capite ad organa sensus cõis & propriorũ. Et ideo cũ abstrahuntur sensus eorum ab actibus exterioribus, sicut in tenebris, & in loco solitario horribili, statim cũ sanguine spiritinq; descendunt formæ ab imaginatiua ad sensum, Et vr̃ eis, φ videãt vel audiant horribilia, vel ẽt percutiantur. Sed qñ sunt in lumine, vel cum hominibus a quibus præsumunt adiutoriũ, sensus cõis diffunditur super sensus proprios in exterioribus actibus, & ideo tunc non sentiunt motum simulachrorũ intrinsecus, eo φ fortiores motus exteriores excludunt debiliores interiores. Secunda causa est complexio frigida & sicca, sicut melancolia dominans. Frigidum enim & siccum faciunt fortissimam intensionem simulachrorum interiorum, & debilissimam receptionem exteriorum. Et iccirco interiora efficiũtur fortius mouentia, & fortissimo motu descendunt ad sensum cõem, & vidẽtur esse sensata, & propter malitiam complexionis frequenter apparent horribilia. Et cum fortiores sunt in eis motus interiores exterioribus, interiores excludunt exteriores, & videtur eis φ videant dęmones, & loquantur eis. Quod autẽ discontinuant locutiones, causa est, φ frigidum & siccum difficulter mobile est. Et ideo nullus motuũ põt attingere ad debitũ finẽ, & hæc ẽt est causa deliramenti in sensibus, & insuper habẽt ruinã cõplexionis & dissolutionẽ, pp ter q̃ corrũpuntur formę eis impresse, sicut corrumpitur forma artis in ruinosis edificijs.

Adhuc de eodem. Cap. XXXVI.

TErtium est infirmitas, & præcipue calida & sicca, & calidum fortissime mouet, & siccum confortat simulachra cõtinuando ea, Et tunc simulacra descendunt ad organum sensus cõis, & mouent ipsum sicut sensitiua, sicut fit in eleuatione infirmorũ, in quibus materia infirmitatis rapitur ad caput. Quarta cã est fortissima radicatio & cogitatio circa aliquid, & pcipue qñ aliquis abstrahit se a sensibus exterioribus, & quærit locum sollicitudinis, quo minus aïa ad interiora reuocetur, tũc. n. si fortis sunt imaginationis & debilis rõnis, incipiunt se mouere simulachra, eo φ non impediatur nec sensibus nec a ratione,

tione, & descendunt ad sensum cōem. Et frequēter vr̃ tunc homini, ꝙ videat & audiat hoc, qđ his ferat quidē in mēte. Et his omnibus si illi simulacro circa qđ occupatur intrinsecus sensus cōis, aliud ēt modicū simile offeratur extrinsecus ad visum vel auditum, statim videbitur illud. vnde aspicientes ad iuncturas linearum vel in pariete, vel in terra propter modicam similitudinem cum bestijs, putant esse bestias vel aliquid huiōi circa qđ occupatur intrinsecus. hæc aūt diximus propter hoc qđ in diffinitione posuimus somnij cū in dormiendo fuerit. Dicit. n. Arist. ꝙ quibusdam minorum ēt oīno perspicientibus i. vigilantibus si tenebræ sint, apparent idola plura q̄ moueantur, ita vt frequēter timentes obuelantur, vnde pueri qnq; timentes propter apparentia simulacra clamant, melancolici quoq; propter interiora simulacra vñr sibi homines ac bestias videre cum quibus loquantur, & timent & fugiunt. Item in quibusdā infirmis vr̃ accidere quòd videant bestias ex modica iunctura lineaū in pariete. Sicq; vr̃ ꝙ non tm̃ communem sensum moueant simulacra in somno, sed ēt in vigilia. In vigilia quidē sensus communis mouet fantasiam. Sed in somno accidit ecōuerso. Nam propter descensum nutrimenti descendit spiritus cum formis a loco fantasiæ ad sensum communem, & propter virtutem apprehensionis conuertitur ab organo sensus cōis ad imaginationē.

An Somnium passio sit intellectus. Cap. XXXVII.

Dicit Arist. in 2. lib. de somno & vigilia, ꝙ de eo quod sentimus & intelligimus, sæpe sic & in somnis propter fantasmata videmus & intelligimus aliqua. Ex quo vr̃ ꝙ ēt somniando ab ipsis fantasmatibus attrahitur intelligibilis cogitatio, sicut in vigilando per sensus accipimus particulare, ac per intellectum abstrahimus vniuersale. Et ita vr̃ ꝙ somniū passio sit intellectus. Hoc etiā probat Arist. per ea quæ acciderunt circa homines. Dicit. n. ꝙ quidam viderūt huiōi somnia velut quę vñr ſm memoriæ perceptionē, disponere quæ proponuntur Et intendit dicere ꝙ aliquis in somno disponit somnium suū per actū rationis ad interpretationē, qđ percipitur in his qui somnia sua in memoria retinent, sicut dr̃ de somnio Herculis, cuius nullus interpretationem dicere valuit, & ipse postmodum eius interpretationem somniauit. Nos ēt plerunq; somniamus, nos de sublimibus disputare, & intelligibilia inuenire, qđ solius intellectus est. Præterea somnium est illius ſm philosophum in quo vltimo stant fantasmata accepta per sensum. At vero vltimo stant in intellectu. Dicit enim Arist. ꝙ somnium est passio sensibilis vel intelligibilis, his enim solis eorum q̄ in nobis sunt cognoscimus. At (vt ipsemet dicit) non est passio sensibilis. At vero econtrario pōt obijci, ꝙ quicquid vr̃ sub determinata qualitate & figura & colore, nō videtur visione intellectuali. Itē dicit Algazel, ꝙ causa somnij ē motus fantasticæ virtutis & eius instabilitatis. At vero fantastica virtus non est intellectus. Sōniū ergo non est intellectus passio. Alphorabius quoq; dicit, ꝙ somniū est motus imaginatiuæ. Et sic ēt oēs philosophi vñt dicere.

Huius quæstionis solutio. Cap. XXXVIII.

Verum (vt superius habitū est) a somno per accidens imobilitatē intellectus, & si qñ inuenit solutus in somno nō erit ordinata sua conuersio ad ea q̄ apparent in somnio, sed erit fantasijs admixtus iudicās de fantasmatibus, vt de reb⁹. Ideo errat frequentissime: vnde alicui vr̃ ꝙ disputet in somnis, eiq; vñr argumenta fortiora, & qñ vigilans examinat ea, inuenit sophistica & debilia. Similiter ēt est de versibus nostris factis in somno, ꝙ nihil valere percipiuntur examinati vigilando, quòd aūt qñque vera intelligunt in somnis, accidit ex quibusdam alijs causis determinatis. Itaq; licet actus intellectus qnq; soluatur in somno, tñ essentia somnij est in formis imaginabilibus & fantasticis speciebus, quibus se tūc immiscet intellectus. vnde somniū non est nisi per accidēs intellectus, per se vero fantasia vel sensus. Nam & cætera animalia ab hominibus inueniuntur somniare. Cum aūt dicit Arist. ꝙ somniū est passio sensibilis, intelligit sensibile secundum actum interiorem, qui non immobilitatur in somnis. Cum vero dicit, ꝙ somniū nō est passio sensus, intelligit sensū ſm actū exteriorē, q vtiq; in somno imobilitatē.

Qualiter somnium sit motus fantasticæ virtutis. Cap. XXXIX.

At vero contra id qđ dicunt philosophi somniū esse motū virtutis fantasticæ pōt obijci, ꝙ ille qui somniat vtiq; somniat se videre & audire. At vero videre & audire non est imaginariæ. Igitur somniū non vr̃ esse imaginationis propriū. Verū (sicut dicit philosophus) ēt in vigilia motus sensibiliū est a sensu in imaginatione, ita ꝙ principium est a sensu, & finis in imaginatione. In somnio autem est motus præacceptorum sensibilium ab imaginatione ad sensum, ita quòd principium est ab imaginatione, & finis ad sensum, & sic imaginationis est somnium, vt a quo est motus eius principiū. Quod aūt aliquis somniat se videre & audire, hoc accidit non ex principio motus sōnij, sed ex fine. Si aūt adhuc obijcitur, quòd licet sensus in somnis immobilitetur ſm actus exteriores, non tamen secundum interiores, & ita vr̃ somnium esse motus ſm actū interiorē, & non motus fantasiæ. Rñdeo quod reuera sunt actus interiores sensuum, ſm qđ reducūtur ad communem sensum. Et ſm illud quantū ad finē sui motus est somnium. Sunt & actus sensuum propriorum in se ſm organa, & ſm illos nō semper est propriū somniū, quia qñq; desunt organa, sicut in cæcis ac surdis.

Qualiter somnij motus sit vt motus vertiginis. Cap. XL.

Quia vero somniū est passio fantasiæ ac sensus communis ſm relationem, quam habet ad sensus proprios, & somnij motus a fantasia incipit, ac terminatur ad sensum. Ideo dicit Aristot. ꝙ somnij motus est sicut motus vertiginis, quæ componitur ex pulsu & tractu. Sensibilia quippe primo ꝓcedunt a cōi sensu ad imaginationem, qui motus est, quasi pulsus, & postea redeunt ab imaginatione ad sensum communem, qui motus est sicut tractus. Dicit. n. Arist. ꝙ recedenti sensibili extrinsecus, in cella commanent simulacra, & redeūt in somno ad organū sensus cōis. Porro sensus cōis ea refert ad sensata propria, sicut etiam facit in vigilia. Ideoq; videtur homini ꝙ videat & audiat, cæterisq; sensibus agat. Sensus itaq; communis ea refert ad sensata propria, & ſm conuersionem ad interius non immobilitatē in somnis, estq; somnium cognitio illius actualis. Somnium quippe est passio in actu cognoscentis, & sensus cōis ſm conuersionem ad interius immutatur a sensibilium simulacris. Illaq; accipit vt sensibilia cōia, & propria, & per accidens & componit ac diuidit ea, & iudicat intentiones ex ipsis resultantes. Dicunt aūt quidā, quòd proprij sensus immobiles quidē sunt in somno ſm actū exteriores, sed a quodam interiori calore soluuntē interius. Nos vero ſm Aui. & Algazelē dicimus, quòd somnij motus sistit ad organū cōis sensus. Et ille quidē in somnis immobilitatur per accidens secundum conuersionē ad actū exteriorē. Non enim immobilitatur per se, sed non influit virtutē sensus spiritumq; sensibilem organis sensuum propriorū, quia immobilitata sunt ex somni frigiditate. vnde adhuc per se manet in actu cōis sensus secundū conuersionem ad interius. Itaq; motus somni non est nisi ad organū cōis sensus, & ideo non immobilitatur per se, sed organa sensuū propriorum immobilitantur intrinsecus, & extrinsecus.

Quod somnium sit passio sensus communis. Cap. XLI.

Si ergo quæratur vtrū somniū sit passio sensus cōis vel proprij. Dicimus, quòd cōis, qui. s. accipit proprium sensatum in sensato cōi per se, & in proprio per accidens, & de omnibus iudicat. Et in somno quidē per se non est nisi fantasticum, vt sensibile in cōi sensu acceptum. vnde iuxta philosophum ꝙ in somno videt homo quasi sentiat per quoq; sensus, licet ibi nullū sensibile sit intrinsecum. Hoc accidit per contrariū ei qui est in vigilia, motū. In vigilia siquidē extrinseca mouent sensus, & sensus cōis mouet imaginationem. At in somno reuertitur ac mouet sensum cōem, sensusq; cōis mouet particularē. & sic accidit quòd homo apprehendit sensibilia, licet nō sint extrinseca, quia. s. intentiones eorum sunt in instrumentis sensuum. Itaq; fantasma quidem est de somnij essentia, non tñ vt fantasma, sed vt sensibile. Licet. n. species somnij re non pñte sit, est tñ vt rei pñtis, maximeq; qñ tāta est virtus somnij, ꝙ somnians se sōniare non percipit, sed intentionem super simulacrū tanquā super rem cōuertit. In illis aūt qui percipiunt se somniare, adhuc est simulachrum vt sensibile, licet percipiatur deceptio virtute intellectus & cognitiuæ potentiæ. Vt enim dicit philosophus, species quę est in organo sensus est sensibilis, siue veniat ab extrinsecus siue ab intrinsecus.

De speciebus sensibilium, quæ apparent in somnijs. Cap. XLII.

Si vero quæratur vtrū species illæ quæ sunt essentiales somnio, sint aliquid rei a qua abstrahunt, dicimus, quòd nihil est rei somniatæ nisi similitudo illius. Nam reuera quædam species sensibiles generātur in organis sensuum. Ideoq; dicit Arist. quòd sensus in actu est species sensibiliū. hæc tñ spēs nihil est de esse materiali, & naturali rei sensibilis, sed similitudo illius ab illa generata, & in illam ita ducunt per similitudinem quā habet cū re sensata. Similiter & intellectus nihil rei accipit in rei veritate, sed speciē abstractam a re, quæ est intentio & quidditas eius ſm rationē, licet non ſm esse. Itaq; spēs coloris in oculo non habet esse coloris, sed intentionem & imaginē, per quas efficitur principium cognitionis sensibilis, sic ēt dicendū est de somnijs. Porro si quæratur, vtrū huiōi spēs abeuntibus sensibilibus reseruentur in organis. Dicimus quòd rerum simulacra nō reseruantur in organis sensuum, sed in organo imaginationis. Et in somno fluunt ad organum sensus cōis, illeq; super ea conuertitur, ſm quòd sunt a sensibilibus proprijs. Vnde vr̃ audire qñ conuertitur super sensibile auditus, & similiter videre quādo conuertitur super sensibile visus, & ita de cæteris sensibus. Quod ideo fit quia in somnio fantasma vt sensibile agit. Hic ait Arist.

Arist. in li. de somno & vigilia quòd abeuntibus sensibilibus in cella remanent simulacra. Vocat aūt Arist. ꝓfundū sensuū cōis sensus organū. Et probat ꝙ sensibilia ab ipso fantastico ad organū sensus cōis refluentia possunt manere in ipsa re nō præsente, quia post impressionē aliqādiu manent in organorū supficie.

De secunda quæstione Arist. circa somnium. Cap. XLIII.

DE secunda qōne .s. ꝓpter q̄ causam quidā dormiētes somniant & qdam non, tangit Arist. tria. Primū videlicet cur quidā per totā vitā somniaueunt. Secundū cur in iuuētute quidā nunq̄ somniauerūt, & ꝓuectis somniare incipiūt. Tertiū est cur somnia plus in fine dormitionis q̄ in principio fiūt. De primis .n. dicit. Iā vero quibusdā accidit, vt nullū somnium viderint in vita sua. Rarū quidē est hmōi, accidit tñ. De secundis aūt dicit. Aliquibus aūt & ꝓuectis multū ætate accidit somniū, cū primum nullū somniū viderint. De tertiis vero dicit. Sedato & discreto sanguine iu habentibus sanguinē conseruatorum simulacrorum motus ab imo quoq; sensuum valida facit vtiq; somnia. Sedatio & discretio sanguinis fit in fine dormitionis, qñ completa est digestio. Hic dicit Alphorabius & Auicenna contra primum, quia in omnibus aīalibus sanguinē habentibus sanguis purus distribuitur membris superioribus, & impurus inferioribus, & hoc in fine digestionis. Si ergo cū sanguine subtili fantasmata descēdunt in sensum cōem & somnia faciunt, vt dicit philosophus. Oīs homo & oē aīal sanguinē habens dēt somniare. Præterea philosophus causam assignat, cur quidā nunquam somniant, dicens ꝙ in talibus est per totū somnū multa euaporatio spissi sanguinis ad cerebrum. Et sunt hæc verba sua. Quibuscunq; existit hæc natura, vt multū ascendat euaporatio ad superiorē locū, & iterū deorsum lata faciat multitudinē motus, consequenter istis nullum apparet fantasma. Sed contra hoc vr̄ esse, ꝙ euaporatio causa est dormitionis. Et cum consequenter continue eleuetur euaporatio in illis, somnus eorum nunquā vr̄ esse excitabilis. Et si excitabilis est, tunc oportebit diminui euaporationē, & tūc pñt descendere fantasmata & facere somnia. Itē vr̄ ꝙ talis magis debeat somniare q̄ alij. Fortis .n. euaporatio contingit a calido multū agente, & ab humido multū eleuabili. Sed calidū (vt dicit Auicenna) multum mouet fantasmata, & humidum est subiectū fantasmatum descendentiū. Igitur vr̄ ꝙ tales continue debeāt somniare, &c.

Huius Quæstionis solutio & de his qui nunquam somniant. Cap. XLIIII.

VErum quidā nunquam somniant per totā vitā, vt dicunt philosophi. Et huius causa est duplex, vna est ex parte corporis, quam tangit philosophus, ꝙ .s. non dormitant post .i. post completam digestionem cibi, & tales sunt illi in quibus est calor magnus circa locū digestionis, permanens tota vita. Qui .s. calor eleuat euaporationes spissas & crossas ad caput, quæ descendunt infrigidatæ, & iterum eleuantur a calore. Cunq; calor ille nō reuertatur nec remittatur circa locū digestionis, nisi qñ expanditur in vigilia ad exterius, in talibus semper profundus est somnus, nec somnio aptus. Alia vero causa est exparte animæ .s. debilitas virtutis imaginatiuæ, quæ formare non pōt imagines fortiter mouentes. Ad id aūt quod contra hoc obijcitur, Dicendū est ꝙ in talibus est calor vehemens valde, & ideo statim qñ sanguis accidit aliquo modo ad subtiliationem, incipit ꝓdominari calor frigiditati cerebri, & soluit sensus a vigilia. Et ideo tales euigilant antequam incipiant somniare completa digestione. Cæterum euaporatio non est ita continua spissa, quin in fine incipiat subtiliari & separari sanguis purus ab impuro, & sic fit somnus eorū excitabilis: sed quia calor fortis est, statim soluuntur sensus a vigilia, & ideo euigilant antequam somniare incipiant. Porro spissa fit euaporatio propter multū calidū. fortis .n. calor eleuat crossum & subtile simul. Et propter illam euaporationis turbationem spiritus aīalis turbatur in capite, ita vt non possint in eo formæ apparere. formæ enim non apparent nisi in spiritu claro & puro.

De illis qui iam ætate prouecti somniare incipiunt. Cap. XLV.

COntra secundum quod dicit Arist. videlicet ꝙ aliquibus prouectis ętate somnium accidit, cū prius nullum somniū viderint, obijci potest quod idem Aristot. dicit in .6. phisicorum, quòd .s. infantes addiscere non possunt, neque iudicant sensibus similiter presbyteris .i. senioribus, multa enim turbatio circa hoc & motus. Et intendit ꝙ propter fluxibilitatem complexionis ac nutrimenti in pueris aīa circa idem non infigitur, sed circa multa vagatur. Cum ergo motus fantasmatum plurimus sit causa somni, maxime debent somniare minores ac pueri. Pręterea ₰m Arist. somnij motus est sicut motus vertiginis in humido, in quo multæ apparēt figuræ ex multis motibus. Cū ergo complexio puerorum maxime humida sit, & ad diuersitatē figurarum mobilis, videtur quòd pueri debeant somniare plus senibus & prouectis. Nos aūt dicimus, ꝙ quidam in iuuentute non somniant, & prouecti iam ætate somniant, hoc contingit ob causam superius iam expositam. In iuuenibus est calor magnus eleuans purum & impurum simul ad caput. Ideoq; confortat somnum, & impedit somniū. In prouectis autem calor remittitur, & ideo non eleuat nisi purum, qđ facile est leuare. Vnde cum in puro bene resultēt formę, tunc incipiunt somnia re. Ad obiectū vero in contrariū dicimus, ꝙ in pueris vtiq; multū est humidū & fluxibile. Sed quia calor interior in dormitione confortatur, humidum illud cum impuro ad caput eleuato commiscetur. Illaque impuritas impedit formarum resultationem, & iccirco non somniant.

Quæ fantasmata faciunt somnium. Cap. XLVI.

CIrca tertium qđ dicit philosophus, ꝙ .s. in fine dormitionis plus fiunt somnia q̄ in principio, quia sedato ac discreto sanguine conseruato, simulacrorum motus ab vnoquoq; sensuum somnia facit valida. Quæri potest, quæ fantasmata descendunt a fantasia ad sensum cōem, vt faciant somnia. Aut ea quę manifestius sunt in ipsa, & fortius impressa sunt. Aut ea quę magis latent, & debilius impressa sunt. Aut ea quibus nuper in vigilia fuit meditatio & cognitio. Non enim pluribus modis vr̄ posse contingere fantasma. Si dicatur primo modo, tunc somnium erit semper de omnibus fantasmatibus & sensatis. & talia sunt multa & infinita, & non determinata, & non ordinata ad vnam scientiam, vñ ₰m hoc videbitur omne somnium esse de infinitis inordinatis & indeterminatis, qđ falsū docet experientia. Sed tñ vr̄ ꝙ omnia descendant. Quæcunq; enim ęqualē habent inclinationē ad sensum cōem æqualia sunt ad ipsum. Sed omnia fantasmata æqualē habent inclinationem ad sensum cōem, ergo æqualis erunt descensus ad ipsum. Prima patet de se. Secunda vero probatur ex hoc, ꝙ omnia fantasmata accipiuntur a sensu. Si autem dicatur ꝙ ea descendunt, quæ fortius impressa sunt, propter rationem superius habitam .s. quia fortiores motus debiliores excludunt. Et ideo cū fantasma fortius impressum moueat, ipsumq; fortius excludat debilius impressum a motu somnij, ecōtra sic potest obijci. Si fantasma tm̄ fortius impressum fortius apparet in somno, cū nō imprimat forti⁹ nisi per maiorem attentionem circa illud, nec occurrit somniū nisi circa illa q̄ maiorē habent attentionē in vigilia, qđ falsum est manifeste. Porro si dicatur, ꝙ illa magis apparent, quæ magis latent ac debili⁹ impressa sunt cōtra hoc est aperte, ꝙ latētia debilisq; impressio potius sunt, causa nō apparētiæ q̄ apparentiæ. Præterea dicit Auic. ꝙ magis somniat homo de his circa q̄ sollicitus & attentus est magis. Sollicitudo aūt & attentio causæ sunt maioris impressionis. Non ergo apparent ea quæ debilius impressa sunt. Si aūt dicat, ꝙ in somnio apparent ea de quibus in vigilia pręcessit cogitatio vel locutio, sicut dicere vr̄ Arist. in .2. de som. & vig. ꝙ ea frequenter apparēt in somnijs quorū causa præcessit in vigilia. Experimentū esse vr̄ econtra. Multi nanq; somniant ea quæ nunq̄ viderunt vel audierūt, vñ qa taliū cā nō pcessit in vigilia, patet, ꝙ hoc nō est apparitionis somnialis cā.

Solutio prædictæ quæstionis, Cap. XLVII.

NOs aūt dicimus ꝙ in fine dormitionis frequētius apparēt somnia ex causa eadem superius dicta, quia .s. calor digestiuus confortatur in principio, & inuenit cibum ꝑmixtum purū cum impuro. Ideoq; turbatam euaporationem sic eleuat ad caput, in qua non bene resultant imagines. At in fine cum impurior sanguis residet deorsum, & subtilis tm̄ eleuatur sursum, tūc purificatur spiritus animalis, & incipiūt resultare simulacra in somnijs. Porro somniorū quædam sunt signa vel causæ aliquorum præteritorū vel pñtium vel futurorū, & illa proueniunt diuersis causis agētibus, de quibus dicetur inferius. In talibus imaginatiua præparat imagines rebus signatis conuenientes, & in talibus nec omnia fantasmata, nec fortius impressa, nec debilius impressa, nec etiam de quibus locutio fuit in vigilia descēdunt, sed ea sola quæ rebus signatis competunt. Quædam vero sunt, quæ nec rationem causæ nec signi habent ad res aliquas in pñti in vel pręterito vel in futuro signādas In talibus frequēter mouent fantasmata fortius impressa, sicut immediate de forti studio venienti ad dormitionem accidit, qui somniat idē qđ studuit. Et talia vt frequenter consueuerunt durare per totā dormitionem. Itaq; nō omnia fantasmata descendunt, quia licet sint a sensu, non tñ æqualem habent inclinationem ad descensum. Quædam enim inclinantur per modum causæ vel signi. Quedam ex fortitudine impressionis, vt patet ex prædictis, & illa descendūt prius q̄ alia. Impressa vero magis descendūt, nisi impediat ratio causandi vel signandi, vt dictum est. Ideoque quandoque contingit magis latentia somnia fieri. Porro debilius impressa non descendunt, nisi faciant ad causandum & signandum. Nam licet in se latentia sint, efficiuntur tñ apparentia ꝓpter mouens intus ex parte corporis, vel ex parte elementorum vel cæli, vel substantiarū separatarum. Illa vero de quibus in vigilia

gilia fuit meditatio vel locutio frequẽter deſcendere cõtingit, qñque tñ per rõnẽ cauſandi vel ſignãdi pdictã aliter accidit.

De ſomnijs incertis. Cap. XLVIII.

QVod autẽ quidã de diuerſis & inordinatis ſomniando habent incerta ſomnia, contingit ex duplici cauſa. vna eſt ex parte aĩæ, quã Ariſt. tangit in ſecundo de ſomno & vigilia, vbi dicit ꝙ mẽdaces falſa conſueuerunt hr̃e ſomnia. In ethicis quoq; tangit̃ ab eodẽ Ariſt. vbi dicit ꝙ meliora ſunt fantaſmata iuſtorũ q̃ quorũcunq;. Alia vero eſt ex parte corporis. ſ. fluxibilitas complexionis quæ eſt de facili mobilis. Et ideo vna figura infringit aliã, & vnus motus aliũ. fiuntq; figuræ incertæ & indeterminatæ, & motus ſimiliter. Ex hoc ergo ſequũtur ſomnia incerta & inſtabilia & indeterminata. ſ. ex fluxu deſideriorum & inſtabilitate. Ideoq; talia pueris & iuuenibus apparent frequentiſſime. Porro quidam habent ſomnia multa, ſicut infirmi quidã: & etiam dormiẽtes poſt vigiliam in hora matutina, in talibus enim eſt euaporatio debilis, vel propter inanitionem, vel propter completam digeſtionem. vnde cum in eis ceſſant exteriores ſenſus, intenduntur imaginationis motus, apparentq; fantaſmata, & multiplicantur ſomnia.

De tertia quæſtione Ariſt. circa ſomnium. Cap. XLIX.

TErtia quæſtio Ariſt. eſt de latentibus ſomnijs ex vi dormitionis. Et dicimus ꝙ latentia ſomnij dr̃, qñ ſomniũ vt res a ſomniante accipitur: qđ contingit duobus modis. ſ. ex potencia ſomnij & debilitate. Et qñ contingit ex potentia, tunc eſt deceptio & latentia proprie. Qñ aũt ex debilitate, tunc non eſt deceptio, ſed improprie dr̃ latẽtia; potentia vero ſomnii dr̃ primo quidem a quadam immobilitate ſenſus cõis, & ſecundario ab immobilitate rationis. Senſus enim cõis licet non immobilitetur in ſomnio, quo ad actum interiorem, tñ immobilitatur quo ad exteriorẽ. Et hoc dr̃ maior potentia ſomnii. Rõ aũt licet non immobilitetur a ſomnio per ſe, tñ immobilitatur per accidens, vt dictum eſt. Et hoc accidens duplex eſt. Vnũ quidẽ, quia propter colligantiã viriũ aĩæ in vna natura aĩæ & ſubiecto contingit, ꝙ ſi aĩa intendit motui vnius potentię, ſtatim abſtrahitur a motu alterius. Quia (ſicut dicit philoſophus) motus fortior in motibus aĩæ ſemper excludit debiliorem. Vnde cum in ſomnis aĩa maxime intendit motui imaginationis. contingit ꝙ abſtrahitur a motu rationis & intellectus. Aliud accidens eſt, quia cum intellectus moueatur a fantaſmate, hoc non contingit oĩ modo, ſed illo modo tm̃ quo fantaſma per ſenſum accipitur a re & ſenſu, & procedit in fantaſiam, & ſic vlterius ꝓcedit ad mouendum intellectum. In ſomnis aũt non eſt talis ꝓceſſus fantaſmatis, ſed potius a fantaſia procedit ad ſenſum per diſtantiam ab intellectu. vnde intellectus manet immobilis, eo ꝙ non ſit mouens ipſum. Et tunc nõ deſit iudicium intellectus. deeſt & illa comparatio ſenſus cõis qua comparat exterius ad interius, quare neceſſe eſt accipere ſimulacrum vt rem.

De ſomnio latente & non latente. Cap. L.

ET hoc eſt latẽs ſomniũ ex maiori poteſtate ſomnii. Alius modus eſt quo accipitur ſomnium, vt res ex debilitate ſomni, & ibi eſt latentia parua. Et contingit, qñ iam ſenſus incipiũt ſolui a vigilia, & tunc propter quietem ſenſuum paruum ſenſibile facit maxime motũ in ſenſu ſicut parua lux vr̃ maxima, & paruus ſonus maximus ſtrepitus eſſe vr̃. Et ſic accidit alicui, ꝙ ſomniat ſe audire canes vel campanas, & qñ euigilat audit eos. Et ſic ẽt contingit alicui debiliter dormienti, cui aſſiſtunt loquentes de materia aliqua, ꝙ ſomniat de eadem materia, vel in parte vel in toto. Et hoc eſt qđ dicit philoſophus in ſecundo de ſomno & vigilia. Aliquibus accidit ſentire aliquo modo ſonũ & lumen & ſaporem, languide quidẽ & velut delonge. Nam in dormiendo reſpicientes, & eueſtigio. ſ. ſtatim ſurgentes, qđ recte videbant lumen lucernæ dormientes, vt arbitrantur, expergefacti cognouerunt, quòd lucerne erant. Et gallorum & canũ tacite voces audientes, expergefacti cognouerunt eſſe manifeſte. Quidã vero. & reſpondẽt interrogati. Sed tamen nullũ iſtorũ proprie dr̃ ſomniũ, eo quòd ſomnus iam adeo debilitatur, quod ſenſus ẽm aliquid ſoluti ſunt a vigilia. Non latens autem ſomnium contingit duobus modis. ſ. ex reflexione rationis in fantaſia apparens. Et ex hoc quòd ſenſus communis interius comparat ad exterius. Et primum contingit duabus de cauſis. Quarum vna eſt ſolicitudo, quia ſcilicet alicui multum contrarium voluntari apparet in ſomnis. Et tunc excitatur anima ad repellendum illud, & poſt multam pugnam excitatur ratio quaſi conſolans animam quòd non ſit res, ſed rei ſimulacrum. Et talia ſomnia frequentiſſime occurrunt religioſis, quibus ex longo ſtudio abominabile factũ eſt peccatum. Cum enim ſomniant ſe peccare, ex ſolicitudine accidit eis quod dictum eſt. Altera cauſa eſt puritas & fortitudo intellectus. Quibuſdam enim ſemper præſto ſunt veræ intelligentiæ, & talium anima frequenter excludit motus ſimulacrorum. Quando autem ſenſus communis interius comparat ad exterius, tunc contingit ex debilitate dormitionis, quia iam ſenſus cõis quodammodo incipit ſolui ad actum exteriorem, qñq; tñ contingit ꝙ ſomnus debilitatur, & tunc ſomnium incipit non latere. Et ſic accidit eis qui vident ſomnia, & poſtea vident ſe ſomniare, & narrare illud ſomniũ alteri. Cum enim primo vident ſomnium, tunc latet. Et quando vident ſe ſomniare nõ latent, & quando vident iterum ſe narrare illud ſomnium alteri, latet, quia in veritate non narrant, ſed ſomniant ſe narrare.

De deceptionibus animæ in ſomnijs. Cap. LI.

IN ſomnis autẽ dupliciter anima decipitur, quorum vnus eſt ex vi dormitionis, qui iam determinatus eſt paulo ſuperius. Secundus eſt ex modo compoſitionis, quæ oritur ex ſenſu cõi, ac ꝑ cõſequens hic ẽt determinatus eſt ſupra in tractatu de ſenſu cõi. Porro de obliuione qua quidẽ obliuiſcuntur ſcientiæ per ſomnum habitæ. Dicunt Gregorius Nyſſenus & Iſaac, quòd obliuio eſt corruptio ſcientiæ. vnde cum minus operantur cauſæ deſtruentes obliuionẽ in ſomno, patet quòd in ſomno magis operari debet obliuio. Cauſæ quippe deſtruentes obliuionẽ ſunt ſcientię acceptio, memoria & reminiſcentia, quorum nullum operatur in ſomno, ſed in vigilia. Præterea in ſomno non poteſt ſcientia accipi, ergo nec ſaluari, & ita ſequitur obliuiſci. Econtra vero põt obijci, ꝙ obliuiſci eſt id quod in anima prius acceptum eſt ab anima ſeparari. At in vigilia pluſquam in ſomno ſeparatur ab anima, qđ eſt acceptum ab ipſa, nam in vigilia ſoluti ſunt ſenſus ad exteriores actus. vñ ſic per ſenſus accipere contingit noua ſimulacra, & ſic deleri vetera. In ſomno aũt ſenſus ad exteriores actus immobiles ſunt, ita ꝙ per noua ſimulacra non delentur vetera, quia noua non adueniunt. Igitur in vigilia magis q̃ in ſomno contingit obliuiſci, qđ & nos concedimus ſimpliciter, qm̃ in vigilia contingit obliſci ꝑ ſe, ſed in ſomno niſi per accidens. Obliuiſci enim eſt corruptio memoriæ, vñ ſicut meditationes quæ ſaluant memoriam per ſe agunt in vigilia. Ita deſitio meditationũ per ſe reducitur ad vigiliam. Oppoſita enim reducuntur ad idem. In ſomno aũt non eſt obliuio, nec ſcientiæ acceptio, nec ſalus eius. Cuius enim non eſt vnum oppoſitorum, illius neque reliquum erit. Ex hoc patet ſolutio ad obiectum. Non enim ſequitur, ſi in ſomno non ſaluatur ſciẽtia, ꝙ propter hoc corrumpatur in ipſo. Quod vero in ſomno non contingit recordari ꝑcedentiũ q̃ facta ſunt in ſomnio, nõ hẽt hanc cauſam, ꝙ in ſomnio fit ꝑ ſe obliuio, ſed illã q̃ ſupra expedita ẽ. ſ. q̃a memoria ĩmobilitat̃ in ſõno, nõ aũt in vigilia.

De quarta quæſtione Ariſtotelis. Cap. LII.

QVarta quæſtio Ariſt. eſt, verum futura contingat in ſomnio præuidere, vel nõ. Et patet, quòd ſic etiam ẽm ipſum. Nam omnes inquit æſtimant, aliquam aſſignationem futurorum habere ſomnia & hoc fidem importat tanquam ab experientia dictum. Quod enim ab omnibus dicitur, neceſſe eſt verum eſſe, vel in toto, vel in parte. Idem etiam inducit rationẽ ab auctoritate medicorum, qui dicunt ꝙ oportet valde ſomnijs intendere, eo ꝙ aliquid ſignificent in futurum. hoc quoq; probat per rationẽ a ſimili, quia. ſ. in quibuſdam alijs contingit aliquo modo futura coniecturari, vt in quibuſdam ſignis aſtrorum & nubium. Econtra vero idem Ariſt. obijcit, ꝙ cognoſci non poteſt illud, cuius nulla rationali cauſa præcedit. Nam omne quod præcognoſcitur, in cauſa præcognoſcitur. At vero ſomniorũ nulla eſt cauſa præcedens rationalis, quia ſomnium eſt contingentis, nec eſt cauſa ipſius. Ideoq; ipſum non videtur aliquid præcognoſci. Præterea dicit ſcriptura diuina, quòd multos errare fecerunt ſomnia, & exciderunt ſperantes in ſe. Nos autem cũ ſanctis & profetis dicimus, ꝙ ſomnia frequenter aliquid ſignãt de futuris, maximeq; vt dicit Auic. quæ ſunt in dormitionis fine, ſicut in illa quæ vñr in mane. Omnes enim cogitationes hac hora quieſcunt, humorum motus finiti ſunt, ideoque cum imaginatiua non ſit impedita per corpus, nec impeditur ab alijs actibus aĩæ, tũc obſequium eius qđ præſtat aĩæ, melius eſt q̃ poſt, & ideo in talibus imaginationibus frequenter ꝓuidentur futura. Somnium tñ licet principaliter ſit futurorum, tñ & præteritorum & præſentium eſt, quæ latent cognitionẽ noſtram, vt dicit Alphorabius. Ad id ergo quod obijcitur in contrariũ, dicendum eſt, quòd ſomnium quandoq; eſt ſignum cauſæ, & quandoq; eſt ſignum ſigni, & quandoq; ſignum accidentis, & præcognitio varia ẽm illa. Ad id autem quod obijcitur, ꝙ omne quod ſcitur, per cauſam ſcitur. Dicendum ꝙ hoc eſt intelligendum de ſcientia intellectiua, quæ accipitur per medium demonſtrationis & ſillogiſmi. Scientia vero ſomnialis eſt quæ habetur per proprietates imaginum apparentium. Vnde dicit philoſophus. Altiſſimus eſt iudex ſomniorum, qui poteſt ſimilitudines inſpicere. Porro eccleſiaſticus dicit de illis q̃ innituntur ſomnijs tanquam ex neceſſitate futuris, cum ſomnia non ſunt neceſſaria ſigna futurorum, vt dicit philoſophus.

De quinta quæstione eiusdem. Cap. LIII.

Circa quæstionem Arist. quotā .s. qualiter contingat futura prænidere per somnium. Primo videndum est, quot & quibus modis contingant somnia quæ sunt præsagia futurorum. Dicit aūt idē Arist. q somniorum quædam sunt causa, quædam signū, quædam incursus accidentalis. Sic & rebus quædam fiunt per causam, vt defectus solis per lunæ interpositionem. Quædam vero sunt signa eorum quæ fiunt, vt appropinquatio lunæ ad locum coniunctionis, signū est eclypsis suturæ. Quædam vero accidentia, vt q aliquo ambulante accidit solē eclypsari. At econtra vr̄, quòd nullum somnium sit causa, qa omne somniom est simulacrum apparens in anima. Nullū aūt simulacrum hmōi causā est alicuius futuri. Nam species quæ sunt in anima, nō sunt rerum extrinsecarum causę, sed potius ab ipsis causatæ. Præterea si somnia essent aliquorū causæ, aut essent causę p se, aut per accidēs. Si per se, tunc aut efficiens aut materialis, aut formalis, aut finalis. Si efficiens tūc cum efficiēs per se nō agat, nisi coniuncta & approximata materiæ quæ eius actione patiatur, ergo coniuncta erunt. s. omnia semper rebus illis quæ signantur in futuro coniuncta, qd plane falsum est. Si dicatur q sit causa finalis, tunc cum huiusmodi causa sit propter rem. Somnium debet fieri post illam rem quæ signatur in futuro, qd iterum falsum est. Si formalis vel materialis, tunc cū huiusmodi causæ semper rei sint intrinsecę, & nunquam extra illam, oporteret q somnium quodlibet esset intrinsecum rei signatæ in futurū, vel vt materia, vel vt forma, quod ēt patet esse falsum. Porro si dicatur quod est causa per accidēs, contra hoc & obijcitur, quòd omne per accidens ad id quod per se vt ad subiectum reducitur. Si ergo somnium est per accidens, causa aliquorum futurorum puto, oportebit aliquid esse in somno, vel somniante quod sit causa per se, quod non est facile fingere, cum sæpissime somniemos ea quę multum distant per locum & tps, quorū nullo mō causa vel occasio sumus. Nos itaq; dicimus, quòd somnium nō dr̄ causa esse, nisi quia simulacrū est causę. Porro somniū aliquando est simulacrum efficientis, aliqn̄ materialis, aliquando formalis, & aliqn̄ finalis. Et bene concedimus, q somniū aliqn̄ est signato coniunctū. Nam signatum iā est in re vel in fieri apud somniantem, quandoque est causæ etiam simulacrum per accidens, quia per accidens reducitur ad per se causans in anima vel in corpore.

De somnijs significatiuis. Cap. LIIII.

Itaque somnia iuxta sanctos & ēt iuxta philosophos aliqn̄ significationem habent, aliqn̄ non, & illa quidem quæ non habent significationem non sunt nisi motus simulacrorū, vt superius est habitū. Illa quę habent significationem, triplicem habēt ad significata relationē, videlicet causæ, ac signi, & incursus accidentalis. Illud enim q cognoscitur, aut cognoscitur ex proprijs aut ex cōibus. Si ex proprijs tunc per causam habet cognosci. Si ex cōmunibus, hoc est p propinqua vel remota. Si p propinqua tunc cognoscitur ex signis, quia propinqua accidentia sunt signa. Si vero per remota, tunc cognoscuntur per incursum accidētalem: quocunq; autem modo cognoscatur in somnis res futura, semper communior modus cognoscendi exit p proprietates methaphoricas. Si vero cognoscatur per causam, tunc est res quæ causam habet ex parte corporis vel animæ. Ex parte corporis quidem, sicut quādo aliquis videt se in igne, vel in parte, vel in toto, ex eo q in toto vel in parte in naturali calore calefactus est, & aliquis somniat se comedere mel, eo q flegma dulce tangit palatum & linguam. Aliquis ēt se somniat esse in niue & in aqua & glacie, eo q in parte vel in toto aqua nimis infrigidatus est. Et ad hunc modum reducuntur somnia sequentia complexiones hominum, sicut q colerici frequenter sōniāt se ardere. Et flegmatici se natare & submergi in aquis. Melancolici aūt terra & obscura & nigra somniant se videre, eo q talis sit dispositio melancoliæ, & huiusmodi. Ad hunc ēt modum reducuntur somnia illa quæ sequuntur naturas ciborum, quod enim complexio facit per naturam, hoc cibus facit ex accidente, & eo modo sunt somnia secundum naturas infirmitatum. Quod aūt ex somnis fortior occurrit motus, quam sit, hoc contingit propter duas causas, quarū vna est, quia anima est quieta, & tota fertur ad motum vnum. Secunda est, quia spiritus aīalis est quietus & iccirco ab vno motu totus imprimitur, & ideo motus ille sic maior videtur, sicut vnum videtur duo, quando diuaricatur spiritus visiuus Causa vero quæ est ex parte animæ est duplex. s. ex parte scibiliū & ex parte operabilium. Ex parte scibilium sic, qn̄ inquisitio aliquorum fuit in vigilia, & præsentatur motu illius inquisitionis in somnio, & in eis manifestantur futura scibilia. Ex parte verę operabilium, quando dispositio aliquorum operabilium præcedit in vigilia, tunc enim motus eiusdem dispositionis præfert operationem futuram.

De diuersis somniorum signis. Cap. LV.

Signū vero est triplex. s. in cœlo & in elemētis & in somniāte. In cęlo qdē sicut stella mouet ad aliqoid, cuius motus existēs exiguus in vigilia non percipitur sed in somno manifestatur, sm qd dr̄ cōuer a philosophis, q aliud significant somnia in plenilunio, & aliud in nouilunio, & aliud sole, vel alio planeta existente in bicorporeo signo, & aliud qn̄ sunt planetæ in signo vnius corpis. Ex parte vero elementorū sunt signa qn̄ elementa disponuntur ad serenitatē vel pluuiam, vel ventos, vel hmōi aliquid. Cum enim illa dispositio est pua in elementis, non sentitur in vigilia, sed percipit̄ in somno, sm q aliquis pisces somnians suspicatur futurā pluuiam, & somnians pisces mori & exiceari, interpretat̄ futurā serenitatē. Signa vero ex parte somniātis sunt dispositiones somniantiū paruæ, quæ nō nisi in somno sentientur, sicut aliquis somnians ignē, interpretat̄ futuram iram, & somnians se videre os putridum magnum, interpretat̄ impositionē falsi criminis, & somnians se videre scorpionem, interptat̄ futuram detractionē occultē, eo q talium dispositiones iam mouerunt somniātē ex pte corpis vel ex pte aīæ, sicut in ira futura forte fuit memoria iniuriæ vel alicuius debilis ascensus sanguinis ad cor, & impositionem falsi criminis forte præcessit suspiciosum aliqd vel aliquod suspectam factū, cui⁹ motus signum fuit futuri. Accidens aūt siue incursus est de his, quæ procul sunt tpe vel loco, & quorū notitia super nostrā vr̄ esse prudentiā, vt dicit philosophus, sicut est de nauali bello futuro, vel de regnis subuertēdis, vel de toto mundi statu futuro sicut in somno Pharaonis Nabuchodonosor & Danielis. Et notitia huiusmodi somniorum non fit sine reuelatione.

De reuelationibus quæ fiunt in somnijs Cap. LVI.

Fiunt autem reuelationes duobus modis. s. sm verā intelligētiam diuinæ voluntatis, & sm pmixtionem fantasmatum. Primo modo non est somnium sed prophetia. Secundo modo est reuelatio non signantis rem futurā simpliciter, sed sm cōditionē aliarū causarū naturaliū vel voluntariā. Quæ. s. causæ non sunt necessariæ, non enim necessariū est, quod signatū est futurum esse. hoc tn̄ intelligendū est, q somnium semper fit in proprietatibus fantasmatū, quia sine fantasmatibus non est aliqd somniū. Dicimus ergo philosophis consentiendo, q somnia nō eueniunt de necessitate, sine sint causæ siue signa siue incursus futurorū accidentalis. At vero somniū Pharaonis & Nabuchodonosor & Danielis fuerūt prophetiæ sm qd immobiles de futuro. s. existentibus causis voluntarijs, simpliciter aūt non. Nam si merita voluntatis Aegyptiorum immutata fuissent non induxisset Deus famē, similiter q sęculum est aureum, postmodum argenteum, & postea ferreum, non aliter ęstimandum est q̄ propter dispositionē voluntatis eorum qui sunt in sęculo, & nō necessario. Somniū itaq; signat aliquid. s. contingens de futuro, quod tn̄ ad alterā partem est dispositum magis. Et si quæratur: vtrum hoc sit aliquid vel non, dicimus q illud non sit simpliciter, sed sm quid. s. sm dispositionem. Sciendum vero q reuelatio somnialis q̄ per Angelos fit, habet aliquid de esse prophetiæ & aliquid de esse somnij, & secundū quod est habens esse somni non cōsistit in intellectu sed ī imaginibus a fantasia pparatis, vt quòd Daniel vidit bestias de mari ascendentes & Pharao spicas & boues. At vero secundum quod habet esse prophetiæ sic est principaliter in intellectu, & a somnio differt, neque vero sensibilia transeunt ad intellectum, sed manent in imaginatione. Sed vt dicit Daniel, intellectu opus est in visione.

De sexta quæstione Aristotelis. Cap. LVII.

Sexta quæstio est Aristotelis, vtrum futura perspiciantur ab homine solum, vel causam habeant quorūdam dæmonum. Et nos quidem dicimus q in somnijs fiunt reuelationes ab intelligentijs, quæ dicuntur Angeli, fiuntq; a bonis & malis iuxta sententiam. Augustini. Dicit enim in duodecimo li. super Genesim. Quod per corporalem visionem ac per corporalium imagines, quæ in spiritu demonstratur, & Angeli boni instruunt & mali fallunt. Sed econtra vr̄ esse, q Alphorabius & Isaac & Auicenna dicunt, q intelligentijs non sunt nisi formæ vniuersales simplices, sicut earum substantiæ simplices sunt. Si ergo in animas imprimunt non imprimunt nisi formas quales hn̄t. s. vniuersales ac simplices. At vero somnia fiunt tm̄ in particularibus fantasmatum formis, ergo intelligentiæ non faciunt aliquā impressionem in somnijs. Preterea constat q similitudines corporales nō sunt in intellectu simplici ac puro, nec ab ipso. Omnia vero somnia sunt in corporalibus similitudinibus, vt ostensum est superius. Nulla ergo somnia sunt a puris & simplicibus intellectibus quales sunt Angelorum. Nos aūt dicimus, q licet in Angelis sint formæ simplices, tn̄ quia Angelus & intelligentia sunt substantiæ in ile mundi & in aīas humanas agentes, vt dicunt philosophi: Formæ ille sunt in eis simplices, recipiuntur ab anima vel animabus, vt particulares & corporales, & hæc

est

est solutio Alphorabij. Posset et dici quod intelligentia simplicem intellectum infundit. cui s. intellectui imaginatio format imagines. Tertio modo pot dici quod sunt formæ compositionis, & formæ abstrationis. Et formæ compositionis deseruiunt intelligentiæ actiuæ, formæ vero abstrationis intelligentiæ contemplatiuæ. Cumq; omnis intellectus actiuus agat circa particularia, necesse est formas eius esse particulares, licet tn sint simplices, & tales sunt formę intelligentiarum, quas in animas imprimunt, & ab ipsa aïa pp naturam imaginatiuæ corporales efficiuntur.

Cur intellectus futurorum non demonstrantur in imaginibus proprijs. Cap. LVIII.

QVæritur aût iuxta hoc, cur intellectus futurorū non demonstrant tn proprijs imaginibus, vt. s. homo videretur in imagine hominis, & ita de alijs. cum imagines ppriæ demonstrarent expressius intellectum sui, q̄ methaphoricæ. Ad hoc respondet Alphorabius, quod intelligentiarū formis, quas ipsæ intelligentię in animas imprimunt, magis similes sunt proprietates methaphoricæ, q̄ rerum imagines veræ. Et ob hoc intelligētiæ futurorum intellectus imprimunt sub methaphoricis proprietatibus & non sub veris rerum imaginibus. Sed quia responsio ista nō est sufficiens. Dicendū est huius rei tres causas esse simul concurrentes, vna & præcipua est, quia somnia non sunt nisi simulacra per sensum accepta in parte vel in toto, in causa vel in effectu. Futurū aût nec est in toto nec in parte, nec causa, nec in effectu, siue in sensu. Futurum enim cōtingens nō habet causam ordinatā, nec vt frequenter, nec vt semper, & ideo relinquitur, quod in anima non possit esse per imaginē propriam, vel per causæ suę imaginē. Erit ergo ibi p imaginē similis sui. Secunda causa est, quia intellectus a somno ligatur per accidēs. Sensus aût per se, vt supra determinatum est. Et ob hoc anima quidem a sensu & intellectu abstracta confortatur in imaginatione sua. Efficiturq; potens non tantum in imaginibus, sed ēt in earū proprietatibus. Tertia est quam tangit Alphorabius. Et veritas illius patet per intellectū diuinorum in sacra scriptura, qui totus nobis manifestatur in huiusmodi imaginibus.

De septima & vltima quæstione Aristotelis. Cap. LIX.

VLtima quæstio de somnio est, vtrum a natura vel ab euentu fiant somnia, vr̄ enim quod a natura. Per hoc quod dicit Aristoteles, quia quorumcūq; loquax est natura & multiplex & melancolica, multimodas vident visiones. Eo enim quod circa plura, multifariamq; mouentur simulacra, theoreumata nascunt, fortunati & his existentes. Ex hoc accipitur quod melancolicorum est multum somniare, & ita somnia fiunt a natura. Vr̄ aût esse contrarietas inter Gregorium & Aristotelem, qm̄ Aristoteles probat somnia non esse a Deo, Gregorius dicit ea qnq; esse ab illo. Nos aût dicimus quod nullū reuera somnium accidit ab euentu, qm̄ euentus nulla est scientia nec interpretatio, vt dicit Alphorabius. Vnde qdlibet somniū reducibile est ad aliquā causam efficientē, quę s. causa. vel est in somniante, vel extra ipsum vel partim in ipso, & partim extra ipsum. Et ēm hunc modum in diffinitione sua procedit Gregorius, sicut manifestius patebit inferius. Porro Arist. tangit causam somnij frequētis, & hoc probat esse naturæ melancolicæ infirmitatis, non a merito gratię ac virtutis. Dicit aût quod nō semp hoc falsum est, quod somnia a Deo sint, ac p hoc innuit qnq; p diuinā reuelationē esse ab ipso.

De sex modis somnij. Cap. LX.

GRegor. in moralibus li. 8. Sex autem modis tangunt animum imagines somniorum. Aliqn̄ nanq; somnia ventris plenitudine vel inanitate, aliqn̄ illusione, aliqn̄ cogitatione simul & illusione, aliqn̄ & reuelatione, aliqn̄ aût cogitatione simul & reuelatione generantur. Sed duo q̄ prima diximus, omnes experimento cognoscimus, subiuncta aût quatuor in sacræ scripturę paginis inuenimus. Somnia etenim nisi plerunque ab occulto hoste per illusionē fierent, nequaquam hoc vir sapiens iudicaret dicens, multos errare fecerunt somnia, & illusiones vanæ, vel certæ non auguriabimini, nec obseruabitis somnia. Quibus profecto verbis cuius sint detestationis ostenditur quæ augurijs coniunguntur. Rursum nisi aliqn̄ ex cogitatione simul & illusione procederent, Salomon minime dixisset, multas curas sequuntur somnia. Et nisi aliqn̄ somnia ex mysterio reuelationis orirentur, Ioseph se fratribus præferendum per somnium nō videret, nec Marię sponsum vt ablato puero in Aegyptū fugeret p somniū Angelus admoneret. Rursum nisi aliqn̄ somnia cogitatione simul & reuelatione procederent, nequaq̄ Daniel propheta Nabuchodonosor visionem disserens, a radice cogitationis inchoasset dicens. Tu rex cepisti cogitare in strato tuo quod esset futurum post hæc, & qui reuelat mysteria ostēdit tibi quæ futura sunt. Et paulo post, videbas, & ecce quasi statua vna grandis, statua illa magna, & statura sublimis stabat cōtra te. & cætera. Daniel itaq; dum somnium ad implendum reuerenter insinuat, ex qua sit ortum cogitatione manifestat, pa tenter ostenditur, quia hoc plerunque ex cogitatione & reuelatione generatur.

De sufficientia diuisionis secundum ipsum. Cap. LXI.

QVodlibet itaq; genus, vt dictum est, ad aliquā causam efficientem reducibile est. Quæ videlicet causa vel est in somniāte, vel extra ipsum, vel partim in ipso, & partim extra ipsū: & siquidē est in somniāte, tūc aut est ex parte corporis aut ex pte aïæ. Si ex pte corporis, tunc est in vētris plenitudine, vel inanitione. Si aût ex parte aïę, tūc est in sola cogitatione. Si vero est extra, tunc est a bonis Angelis, vel a malis. Si a bonis tūc est ex reuelatione. Si vero a malis, tūc est ex illusione. Si aûr est cā partim in ipso partim extra, tunc ēt iniquum est extra est ab Angelo bono vel malo. Et siquidem a bono tunc est ex cogitatione simul & reuelatione. Si aût a malo tunc est cogitatione simul & illusione. Sic ergo patet ex parte causarum sufficientia diuisionis somniorum ēm Gregorium, sed fortassis alicui videbitur esse diuisio diminuta, quia sicut alibi probatum est. cęlum ac stellę qnq; mouent in somnis, qnque elementa, & qnq; corpus ipsius somniantis. Quorum nullum Gregorius in illa diuisione tangit, sed dicimus, quod non tangit Gregorius nisi proxime mouentia, in somnio. Cœlū aût ac stellę & elementa non sunt proxime mouentia, per ventris aût plenitudinem & inanitionē intelligitur omnis corporis dispositio mouens in somnio.

De alia diuisione secundū Hugonē vel Augustinū. Cap. LXII.

IOannes de rupella. Porro in li. de aïa & spū diuisio talis ponitur. omnium quæ sibi vr̄ videre dormientes, quinq; sunt genera, videlicet oraculum, visio, somnium, insomnium, fantasma. Oraculū est cū in somnis parēs vel aliqua grauis psona, siue sacerdos, vel ēt Deus euenturū aliquid vel non euenturū, faciendū aliquid aperte vel nō faciendū vel deuitandū esse denūciat. Visiō est cū id aliquis videt, quod eodem modo quo apparuerat eueniet. Somnium est quod est figuris tectum, & qd sine interpretatione intelligi non pōt. Insomniū est, qn̄ id qd vigilāter fatigauerat, se ingerit dormienti, sicut est cura cibi, vel pot⁹, vel aliqua studia, vel artes, vel infirmitates. Secundum nanq; studia, quæ quisq; exercuit, somniare contingit. Et solitarū artium simulacra in pręsenti a mentis impressa apparēt in somnis. Iuxta ēt infirmitates diuersa accidunt somnia. Et ēm humorū varietates variantur & somnia. Alia. n. vident sanguinei, alia colerici, alia flegmatici, alia melancolici. Isti vident rubra & varia. Illi nigra & alba. Fantasma est qn̄ vix aliquis cæperit dormire, & vigilare existimans se aspicere vr̄ irruentes in se passim vagātes formas, discrepantes, & varias, & lætas, & turbulentas. In hoc genere est ephyaltes, quā publica persuasio quiescentes opinatur inuadere, & pondere suo pressos ac sentiētes grauare. Quod non est aliud nisi quædam fumositas a stomacho vel a corde ad cerebrum conscendens, & ibi animalem vim comprimens. Nota ergo numerum differentiarū somnij istarum, qui ēm modos videndi accipitur. Aut. n. vr̄ verum aut falsum. Si verum aut vr̄ tectum figuris & occultum, aut vr̄ manifestum. Primo modo est somniū. Si vero vr̄ manifestū, aut vr̄ simpliciter, & sic est visio. Aut cū admiratione, quæ accidit ex magna imaginatione alicuius personæ sacræ, & sic est oraculū. Si vero vr̄ falsum, aut est falsitas quo ad rem visam, & sic insomnium, aut est falsitas quo ad actum videndi, & sic fantasma, cū dormiens putat se videre vigilando.

De diuersis causis visionum in somnijs. Cap. LXIII.

NOtanda est aût differentia q̄tū ad causam visionū in somnis. Causa. n. visionū, aut dr̄ intrinseca aut extrinseca. Intrinseca vero est duplex, scilicet curiositas animæ, & appetitus corporis. Vnde Aug. fiunt multa visa vsitata, quæ vel a spiritu nostro multipliciter existunt, vel ex corpore quodammodo surgunt. Ex spiritu, sicut ēm studia, quę quisque exercuit, & solitas artes similitudines apparent. Ex corpore sicut si fuerimus affecti a carne vigilantes, dormientibus apparent similitudines, vt si forte esurientes aut sitientes dormiunt, epulis & potibus instanter inhiare videntur. A causa vero extrinseca visiones duobus modis accidunt in somnis. Nam vt dicit Augustinus, humanum spiritum quandoque bonus assumit spiritus, & quandoque malus, sicut videlicet plenius dicetur inferius Priscianus vbi supra. Fiunt itaque somnia non solum ex fantasia, sed & passione aliqua, sicut esuriens vel sitiens videtur manducare vel bibere, alijs quoque similiter passionibus impetum facere. Aptè vero & secundum tempus, aut corporis positionem diuersificantur somnia. Circa ver enim & autumnum turbida fiunt & falsa, velut ab ipsa continua esca sumpta. Matutina vero cessante iam perturbatione pura. Et iterum qui supini dormiunt somniant, proni vero minus, quia bene collocati sunt. Non autē a sensibilium susceptionibus sed etiam ab ipsa anima causæ sunt somniorum, eo quòd futura consueuit præuidere, & quæ a se agenda sunt, aut aliter accessura præsignificare.

De

De visionibus vel imaginibus animæ per angelum bonum, vel malum expressis. Cap. LXIIII.

IOannes de rupella. Sicut aũt prædiximus, humanum spiritum, vt dicit August. quandoque bonus assumit spiritus, & quandoq; malus. Nec facile pôt discerni quãtum ad visionem a quo spiritu assumatur, nisi quia bonus instruit, malus vero fallit. Cum enim a spiritu assumitur anima, falli non potest, quia sancti Angeli miris modis visa sua mirabili quadam ac præpotenti mixtione nostra faciunt esse, & visionem suam quodam ineffabili modo in spiritu nostro informant. Hoc est in ipsa virtute imaginationis. Ipsi siquidem his corporalibus ministrandis præsunt, & eorum figuratiuas similitudines in virtute imaginationis imprimunt. Et istud assumere nihil aliud est quam in virtute imaginatiua similitudines rerũ imprimere siue præsentare, & per illas ad cognitionẽ occultorũ eleuare. Cum vero malus spiritus, hoc est diabolus, istam præsentationem facit vel ingerit, fallitur anima duobus modis. Vnus modus est per seductionem. Vnde Augustinus: Fallit sæpe diabolus in manifestis bonis, vt cum sibi creditũ fuerit in eis, seducat ad sua. Alius modus est per oppressionem. Vnde Augustinus. Sic plerunque humanũ spiritum rapit quadam occulta mixtura, vt quasi idẽ spiritus esse videatur, & spiritus patientis & spiritus vexantis, vt in dæmoniacis vr. Animam tñ hominis. i. mentẽ, nulla creatura implere pôt, nisi sola Trinitas. Implere tñ dicitur mentem sathanas, cum affectum malitiæ traijcit per cogitationem, & incentiua vitiorum, quibus plenus est. Quæ traiectio intelligenda est ẽm oppositionem formarum quæ relinquuntur in speculis.

De illusione diaboli cauenda in somnijs. Cap. LXV.

GRegorius vbi supra. Cum itaq; somnia tot rerum qualitatibus alternent, tanto ei credi difficilius debet, quanto ex quo impulsu veniãt, facilius nõ elucet. Sæpe namq; malignos spiritus his quos amore vitæ præsentis vigilanter intercipit, pro pera etiam dormientibus promittit. Et quos formidare aduersa considerat, eis hoc durius somnij imaginibus intentat, quatenus indiscretam mentem diuersa qualitate afficiat, eã que aut spe subleuans aut deprimens timore confundat. Sæpe etiam sanctorũ corda afficere somnijs nititur, vt ab intentione cogitationis solidæ ad tempus saltẽ momentumq; deriuentur, quis ipsi protinus se ab illusionis imaginatione discutiant. Sed hostis insidians quo eos vigilantes minime superat, eo dormientes grauius impugnat. Quem tamen hæc maligne agere superna dispensatio benigne permittit, vt ne in electorum cordibus, ipse saltem a passionis præmio somnus vacet. Bene ergo rectori oĩum dr. Si dixero consolabitur me lectulus meus, & releuabor loquens mecum in statu meo, terrebis me per somnia & per visiones horrore concuties, quia nimirum Deus mirabiliter cuncta dispensat, & ipse facit ꝙ malignus spiritus iniuste facere appetit, quia hoc fieri non nisi iuste permittit. Sicque iustorũ vita & p vigilias tentatione quatitur & per somniũ fatigatione & illusione fatigatur, foris corruptionis suæ molestias omnes tolerat, intus apud semetipsam grauiter illicitas cogitationes portat. Idem in dialogo li. 4 Sancti deniq; viri inter illusiones atq; reuelationes ipsas visionum voces atq; imagines quodam intimo sapore discernunt, vt sciant, vel quod a bono spiritu percipiant, vel quid ab illusore patiantur. Nam si erga hæc mens cauta nõ fuerit, per deceptorẽ ipũm multis se vanitatibus immergit. Qui nonnunq̃ solet multa vera prædicere, vt ad extremum valeat aĩam ex aliqua falsitate laqueare: sicut cuidã nostrum nuper certum est contigisse, qui dum somnia vehemẽter attenderet, eiq; per somnium longa spacia huius vitæ promissa sunt. Cunque multas pecunias pro longioris vitæ stipendijs collegisset, Itaq; repente defunctus est, vt intactas omnes relinqueret, & ipse secũ nihil ex bono opere portaret. Actor. Cætera de illusionibus somniantium dicta sunt superius in tractatu de naturis operationibus dæmonum.

Qualiter malignus spiritus imagines imprimat in vigilantibus. Cap. LXVI.

AVgustinus in libro de diuinatione dæmonum. Dæmones quidem suadent hominibus miris modis & inuisibilibus per illam subtilitatem corporum suorum corpora hominũ nõ sentientiũ penetrãdo, & se cogitationibus eorũ siue vigilantiũ siue dormientiũ per quædam imaginaria visa miscẽdo. Actor. Imprimit itaq; malignus spiritus imagines rerum delectabiliũ in ipsa anima, ex quibus surgunt malæ cogitationes dum ipsa anima operatur circa illas imagines, has aũt imprimit in virtute imaginatiua, qñ abundat humoribus. Nec ideo diabolus intrat animam, vt in ea formet huiusmodi imagines sed quodammodo miscet se vel coniungit virtuti imaginatiuæ, & illæ imagines quas in seipso format, resultant in imaginatiue hominis, sicut si speculum admoueatur speculo forma impressa in vno resultat in alio. Et ita per apprehensionem rei delectabilis, dum anima circa imaginem eius negociatur vel operatur, mouetur ad concupiscentiam illius rei delectabilis, cuius est imago. Et ita surgit cogitatio cum delectatione quæ est peccatum. Et quoniã anima delectatur in ipsis rebus corporeis per quinque sensus, ideo non solum per imaginationẽ, sed etiam per sensum tentat animas ad illicitas & immoderatas delectationes & prauas cogitationes, species corporales sensibus admouendo, vel etiam miscendo se spiritui sensibili, & ipsum immutando.

Quod non sit proprie cogitationum immissor sed incentor. Cap. LXVII.

HIeronimus super Mathæum lib. 2. De corde quidem, sicut dicit veritas ipsa, exeunt cogitationes malæ &c. Ex hac sententia arguendi sunt, qui cogitationes a diabolo immitti putant, & non ex propria voluntate nasci. Diabolus enim adiutor quidem & incentor malarum cogitationum esse pôt, sed actor esse non potest. Actor. Patet itaq; quòd malignus spiritus non immittit animæ malas cogitationes proprie & immediate, sed per occasionem, & hoc dupliciter. Vno modo videlicet imagines rerum delectabilium imprimẽdo in ipsa anima, ex quibus surgunt malæ cogitationes, vt dictum est supra. Hoc enim modo tentat hominem de rebus sensibilibus, videlicet vel ipsas res sensibiles ostendendo, vel earum imagines imprimẽdo, vt per earum apprehẽsionem prouocetur anima ad cogitandum vel delectandum illicite. Alio aũt modo suggerendo, vel male consulendo, per quasdam locutiones spirituales, quas animæ innotescit, & hoc modo tentat de inuisibilibus, vt quando facit errare in fide, vel aliquid tale. Sed quibus locutionibus vtatur Angeli ad animam vel boni bene consulendo, vel mali male suggerendo, a sensibus nostris remotum est. Sed forte contra prædicta obijcietur ab aliquo quod dicit glosa Gregorij super Gene. 26. Puteos inquit a vobis fossos Allophili replent, quia terrenas cogitationes ingerunt & diuinæ sententiæ aquas tollũt. Sic autem est intelligẽdum, ꝙ dæmones cogitationes terrenas ingerunt. i. materiam terrenarum cogitationum, videlicet imagines ex quibus vt dictũ est, surgunt terrenæ cogitationes. Dicit aũt & Origines super Exodi principium, vbi de multiplicatione populi tangitur hebræorum. Vtinam inquit & mihi populus Israel. i. sanctæ cogitationes præualeant, vt cogitationes quas immittit diabolus non suscipiam: quod ẽt intelligere debes circa fantasmata, vel imagines quas diabolus ingerit, nõ operis, ita vt generentur in te cogitationes malæ. Vbi vero psalmista tangit de immissionibus per Angelos malos, non loquitur de immissionibus cogitationũ, sed potius suggestionum vel affectionũ, quas immisit dñs Aegyptijs per malos Angelos. Si autem obijcitur, ꝙ diabolus, vt legitur, intrauit in cor Iudæ, vt traderet dñm. Ad hoc etiam datur responsum. Quod diabolus hoc quidẽ in cor Iudæ spirituali suggestione immisit, non tñ cogitationem malam immisit, sed ex illa suggestione eo mala cogitatio surrexit, dum eidem suggestioni male consensit.

Vtrum malignus spiritus agat in animam immediatè mala suggerendo. Cap. LXVIII.

ADhuc aũt obijcere pôt aliquis ꝙ diabolus tentando agit in animam. Aut ergo mediate, aut immediate. Et dicitur ꝙ mediate, quia mediantibus sanguinibus, quibus ẽm Gregoriũ immiscet se. Porro illi sanguines aut attingũt aĩam, aut nequaq̃. Si nequaq̃, ẽm hoc nihil ageret diabolus in aĩam. Si vero sic, tunc & diabolus illis immixtus aĩam attingit. Et ita sicut vr, nihil impedit quin & cogitationes malas immittere possit. Nos aũt ad hoc dicimus, ꝙ diabolus quidem bene posset immediate agere in aĩam, si vellet. s. ostendendo ei speciem alicuius rei delectabilis, sed non vult ita agere maxime in tentatione de gula & luxuria, quia per solam speciem apprehensam nõ irritaretur concupiscentia. Sed irritatur ex hoc ꝙ immittit imagines prædicto modo. s. miscendo se sanguinibus. s. humoribus, his enim mediantibus excitatur in anima concupiscentia. Sed licet his mediantibus attingat animam, non tñ immittit in eã cogitationes, sed solas imagines ex quibus surgunt cogitationes. Si enim immitteret malas cogitationes, sequeretur ꝙ immitteret peccata, quia malæ cogitationes peccata sunt. Et ideo non essent ita imputandę nobis cogitationes malę nostræ, sed dæmonibus. Sicut ergo bonus Angelus non immittit homini bonã cogitationẽ, vel bonã voluntatẽ, ita nec malus malã. De bonis aũt Angelis dr, ꝙ agũt in animã immediate, sicut speculum in aliud speculum, oppositum ipsum immutando. Recte ergo dicit Beda, ꝙ diabolus non est proprie malarum cogitationũ immissor, sed incentor. Tripliciter enim tentat homines, videlicet concupiscibilibus species, vel imagines ostendendo, & mala suggerẽdo, & incẽdendo, iuxta illud Iob 41. Halitus eius prunas ardere facit. Ideoq; dicit Apostolus ad Eph. 6. In oĩbus sumẽtes scutũ fidei, ĩ quo possitis oĩa tela nequissimi ignea extinguere.

De

Quod Diabolus animæ non illabitur in tentando hominem.
Cap. LXIX.

Gennadius in lib. de diffinitionibus Ecclesiasticorum dogmatum. Dæmones itaq; per energiam.i.virtualem operationem non credimus animæ substantialiter illabi, sed applicatione & oppressione vniri. Illabi vero menti illi soli possibile est, qui eã creauit. Beda super actus Apostolorum. Mentẽ nimirum hominis iuxta substantiam nihil potest implere nisi trinitas creatrix. Implet autem sathanas cor alicuius, non quidem aditum cordis ingrediens, sed fraudulenta deceptione animam in affectum maliciæ per incẽtiua vitiorum quibus plenus est trahens. Impleuit ergo cor Iudæ sicut scriptum est, non quidem intrando, sed malitiæ suę virus inserendo. Actor. Dicuntur autem Deus & Angelus & Diabolus in anima esse, sed diuersimode. Deus quidem vt vita.s. animam ipsã viuificans, Angelus autem vt cõtubernalis.s.animam ipsam exhortans. Angelus ergo sic est in ea, vt non ingerat ei bona, sed suggerat. Deus autem sic vt afficiat & infundat. Deus ergo intra, sed Angelus extra. Dicitur tamẽ esse in ea, quantum ad operationes quas in eam exercet.s.consulendo, instruendo, monendo, & similia. Sic etiam de Diabolo intelligendum est, quòd non est intra animam substantialiter, sed intrare dicitur in eã propter operationes quas in eam exercet.s.imaginibus vel suggestionibus suis eam seducendo, & etiam propter dominium, sicut in possessionem alicuius terræ vel castri intrare dicitur homo. Et licet anima per totum corp⁹ diffusa sit, nihilominus intrat corpus ipsum diabolus, quando suggerit animę, non tamen sequitur quòd unus spiritus sit in alio, q̃ spiritus non est quantus quantitate, sed virtute. Vnde multi spirit⁹ esse possunt in eodem loco, non tamen est vnus in altero, sed & cum ad suggerendum animę Diabolus intrat corpus alicuius, nõ ex hoc efficitur homo dæmoniacus. Nam dæmoniacus proprie dicitur homo, qui habens in corpore dæmonem, ita pressus est & traditus ei, vt non habeat libertatem aliquid sponte faciendi, nec libero arbitrio vtatur, sed diabolus per eum operetur. Est etiam differentia inter obsessos & energumenos. Nam diabolus quorundam hominum intrans corpora vexat eos sicut interius & opprimit, vt operationes virtutum naturalium pro ratione liberi arbitrii vt dictum est exercere non possint. At isti priores non dicuntur obsessi, sed energumeni.s.propter interiorem operationem siue virtutem, quam in eos exercet Diabolus ipsos laborare faciẽs interius. Nam energia dicitur quædam vis potestatiua & laboriosa impellente diabolo, intus in homine facta. Quorundam vero non intrat corpora, sed exterius manens impedit eos ne videãt vel audiant & similia. Et homines huiusmodi proprie dicuntur obsessi. Qualiter autem dæmones assidere soleant simulacris, & similia, plenius dicta sunt superius, vbi actum est de natura dæmonum & eorum operationibus. In suggerendo autem animę rectã furnario diabolus comparatur, quia corpori se immiscens, incendit animam in suggestione sua quasi clibanum, nec tamen intrat, sed foris stat sicut furnarius. Vnde scriptũ est in Osee, quòd omnes adulterantes sunt quasi clibanus incensus a coquente.

Quod Non uidet animæ interiora. Cap. LXX.

Hieronimus vbi supra. Nec debemus opinari, vt iam dictũ est, ipsum rimari cordis occulta, sed ex habitu corporis & gestibus æstimari quid versemus intrinsecus. Verbi gratia, semper in insidijs positus, si pulchram mulierem nos crebro viderit respicere. Intelligit cor amoris iaculo vulneratum, & leuem cogitationum nostrarum scintillam fomitibus suis inflammat. Actor. Licet itaq; Diabolus, quia spiritus est non agat per medium, nõ tamen potest videre omnia interiora animæ inclusę, nec impedit ipsa distantia corporis sed vmbra. Corpus enim humanum tenebrosum est, & tantis tenebris animam inuoluit, vt nec clare ipsa videat, nec & ab alijs spiritibus possit videri, nisi a Deo & Angelis sanctis, sed hoc habent ipsi a gratia. Ita est ergo de humano corpore, sicut de quodam lapide qui dicitur eliotropia, quem qui habuerit eum secum non potest uideri ab hominibus, ita anima corpus humanum gerens non potest videri ab alijs spiritibus, immo ipsa potest videre ea quæ sunt diaboli.s.imaginationes quas ei anteponit, sed ipsa nõ potest uideri ab eo dum est in corpore, sicut ille qui est in loco tenebroso, potest uidere eum qui est in lumine siue extra tenebras, sed non econuerso: potest inquam animam cognoscere, & uidere imagines, quas ei anteponit.s.in seipso formatas, & in anima resultantes.s.in vi imaginatiua tanquam in speculo opposito, sed sepissime credit eas in seipsa tantum & principaliter formari uel fieri, propter vehementem applicationem maligni spiritus ad ipsam. Si ergo contra prædictam sententiam obiciatur, quòd diabolus cũ sit spiritus nec vtatur sensu corporali, videt quòd sine medio videat interiora nostra: Patet ad hoc responsio per supradicta licet enim ea quę uidet, sine medio videat, non tamen animam uidet, vt dictũ est propter corporis vmbram, sed per habitum ac gestum exteriorem cogitationes ipsius interiores coniicere potest quasi per signa quædam. Nimirum animam ipsam a corpore iam exutam diabolus uidet, & ea que sunt in ipsa, quia nullum est tunc impedimentum, sed ablata est corporis vmbra ita quòd nuda remanet anima. At vero dum est in corpore, ac per hoc in tenebris non potest uideri propter tenebras ipsius corporis. Sed fortassis adhuc obiiciet aliquis, quòd si anima intra dolium esset, nihilominus tamen diabolus existens exterius illam uideret. Vnde pari ratione uidetur forte alicui, quòd dum est inclusa in corpore, videat diabolus quæ in ipsa sunt immediate, sine medio non obstante impedimento corporis quia non agit per medium. Ad hoc autem facilis est responsio, quòd non est simile de dolio & de corpore humano. Nam in illo quidem sola distantia est, quæ visum diaboli vel cuiusq; spiritus rationalis prohibere non potest. In hoc autem vmbra est, qui prohibet sicut dictum est. Sed nonne angeli boni uident cogitationes sanctorum, etiam in hoc corpore mortali ac tenebroso degẽtium? vtiq; sed hoc habent ex gratia non ex natura. Ideoq; de dæmonibus non est simile. Deniq; superiores in bonis angelis iuxta Dionysium & Iohannem Damascenum inferiores possunt illuminare siue illuminationes eis tanquam maiora luminaria minoribus tradere, quia scilicet illis præeminent in lumine intelligentiæ & gratiæ. Sed illi qui præsunt inter malos angelos nequaquam possunt inferioribus tenebras erroris tradere, quia non præeminẽt aut supereminẽt inquantum errant, sed secundum quod meliora naturalia in se habent. Ideoq; nec ipsi possunt malarum cogitationum tenebras vt dictum est tradere.

Qualiter angeli boni imprimant animę locutiones suas.
Cap. LXXI.

Quia uero dicit Propheta, dicit Angelus qui loquebatur in me potest quæri quomodo angelus loquatur ad animam in corpore existentem. Aut enim est aliquid medium inter eos per quod fluat intellectus angeli ad animam, aut non. Si nil est medium, ergo cum tam anima quam angelus sit simplex & absq; partibus, oporteret quòd ex toto tangat se inuicem ita quòd totus angelus totam animam, & econuerso, ergo unum est in altero, quod est contra prędicta, supra enim ostensum est, quòd angelus non potest illabi animę. Si est ibi medium quæritur quid sit illud, & uidetur q̃ non sit, quia angelus non agit per medium, videtur etiã quòd non sit necessarium medium, sed quòd possit intellectus angeli transire ad animam sine medio, quia maior similitudo est angeli ad animam, quam corporis ad animam. Igitur si de sensu corporali transeunt aliqua immediate ad animam, scilicet uox, color, & huiusmodi. Multomagis de angelo potest aliquid transire ad animam sine medio, scilicet eius locutio siue intentio. Responsio. Angelus loquitur ad animam sine medio cooperante uel impediente. Non enim per aliquod medium transit sermo eius ad animam, sicut sermo hominis transit ad aures alterius aere mediante & ducente, & si forte sit aliquid interpositum, non impedit, quin transeat, sicut dictum est supra de magnete quòd attrahit ferrum non per mediũ. Vnde etiam si interponatur aliquid, ut argumentum nõ impedit, quin attrahat. Ita & habet angelus uirtutem aliquam occultam qua imprimit intentionem suam animæ, nullo medio impediente uel cooperante, & si angelus coniungat se animę, non tamen oportet quòd sit in ea sine intra eam, quia nec angeli nec anima quantus est quantitate, sed uirtute, & ideo non replent locum. Vnde in quolibet loco etiam minimo possent esse infiniti spiritus, nec tamen unus esset in altero.

Qualiter incendant in anima cogitationes bonas.
Cap. LXXII.

Potest etiam quæri quomodo angelus incendat in anima cogitationes bonas: sicut enim dæmones ut supra dictum est nõ sũt immissores sed incensores malarum cogitationũ, ita & angeli boni non sunt immissores sed incensores bonarum, solus enim Deus immissor est per gratiam illuminantem & mouentem ad bene cogitandum. Angelus autem incensor quia pręparat intellectũ ad gratiam illuminantem, ut immissa recipiatur, uel ut immissa & recepta augeatur, sicut enim ignis appositus ad ligna, quantum est de se paratus est ad immittendum se in ligna, & igniendum ea sed iuuatur undiq; flabello uel folle quo incendatur, uel incensus augeatur. Ita & in anima gratia parata est ad illuminandum intellectũ, sed quodammodo iuuatur ministerio angeli qui præparat intellectum ad lumen eius accipiendum, uel immissum uel receptum ad augendum, & hoc est incendere. Vnde patet quòd non est idẽ immissio ignis corporalis & eius incensio. Quæritur ergo quomodo incendat cogitationes bonas.s.aut secundum operationem interiorem factam in sensibilibus, Aut secundum operationem interiorẽ factam in fantasmatibus, aut secũdum operationem factam in speciebus abstractis super quas est cogitatio intellectiua. Primo modo non uidetur, quia nulla immutatio uidetur fieri in rebus sensibilibus, siue ex illis eliciatur bona cogitatio siue mala, sed eodẽ modo se habent, ergo angelus non immutat res sensibiles, ut immutent cogitationem hominis ad bonum. Si secundo modo hoc satis uidetur, quia contingit uisiones imaginarias aliquando fieri per angelos

gelos bonos, aliquando per malos. Vnde patet quòd angelus bonus habet potestatem trasmutandi fantasmata, vt sicut angelus malus tentando imprimit imagines incitantes ad malum. Sic angelus bonus destruēs istas imprimit alias excitantes ad bonum. Sed vtrū tam bonus q̄ malus angelus imprimat eas primo & principaliter in animam per aliquam operationem occultam. An primo & principaliter in seipso, vt ab ipso resultent in anima tanquam ab vno speculo in aliud speculum obiectum, non satis elucet. De tertio autem modo. s. vtrum incendat ad cogitationes bonas per operationē factam in speciebus abstractis, potest esse quæstio: videtur enim ꝙ non, quia species abstractæ inquantum abstractæ non sunt nisi intellectu animę vel angeli, nec habent dependentiam ab ipso intellectu humano vel angelico. Igitur non subiacent operationi angeli. Itē videtur ꝙ nulla lux fluat ab angelo in animam, quia super illo uerbo. Psal. Da mihi intellectum vt discam mandata tua. Dicit glosa quòd solus Deus dat intellectum. Et si aliquando ministerio angeli vtatur, ita enim inquit dicitur angelus dare intellectum homini sicut quisquam dicitur dare lumen domui, cui fenestram facit, cū eam sua luce non penetret vel illustret.

Eiusdem Quæstionis determinatio. Cap. LXXIII.

NOs itaq; dicimus quòd sicut dicit Aug. de Doctrina humana quòd homo docet ministerio exterius solus autē Deꝰ auctoritate interius, iuxta illud. Vnus est magister vester qui illuminat omnem hominem &c. Itaq; potest dici de angelis quòd non illuminant animam, nisi ministerio. s. præparando intellectum ad gratiam illuminantem, ut dictum est. Et incendunt bonas cogitationes tripliciter. Per sensibilia exteriora. s. ea immutando, ut ex illis eliciatur bona cogitatio, licet a nobis non percipiatur ista immutatio. Et per fantasmata interiora. s. imaginationi ea imprimendo, vt supra dictum est. Et etiam ipsum intellectum præparando ad lumen diuinum recipiendum. Non enim ipsum lumen intelligentiæ immittit, sed sicut dicit Aug. quòd sicut malignus spiritus quibusdam nebulis erroris obstruit omnes meatus intelligentiæ. Ita bonꝰ angelus econuerso remouendo istas nebulas erroris, meatus intelligentię aperit, ad recipiendum lumen ex radio diuinæ lucis, quo introeūt cogitationes bonæ. Tamen Cancellar. videtur dicere quòd angeli illuminant animam influendo lucem intelligentiæ, sicut dicit Dionysius quòd angeli superiorum ordinum, quia sunt propinquiores primo lumini illuminant inferiores. Sic & animæ quę sunt natura inferiores angelis, recipiunt ab eis illuminationes, quibus cogitationes incendantur ad bonum. Et dicit Cancellar. ꝙ angelus influit illuminationem super species abstractas. Dicit et quod duo primi modi incendendi possunt conuenire dæmonibus, tū ex ordinatione tum ex permissione diuina. Vltimus autem non cōuenit nisi angelis bonis. Indignum enim esset ut angelus malus per operationē suam opprimeret animam ꝭm quòd debet esse sedes Dei, & immediate ei adherere, hoc est ꝭm rōnem, vnde non conuenit, ut aliquid ponatur inter Deum & ipsam, nisi gratia per quam adhereret Deo, uel substantia habens gratiam, scilicet quę præparet animam ad gratiam recipiendam, & hæc est angelus bonus incendens cogitationem ad bonum.

Qualiter angelus animam doceat. Cap. LXXIIII.

THomas de Aquino. Cum aūt angelus sit medius inter Deū & hominem ꝭm ordinem naturæ, medius sibi modus docēdi hominem competit. Inferior quidem Deo, sed superior homine. Ad quòd intelligendum scire oportet, qualiter Deus & qualiter homo docet. Sciendum est ergo, quòd inter intellectum & corporalem uisum hæc est differentia, quòd uisui corpora i omnia sua obiecta ęqualiter sunt propinqua ad cognoscendum. Sensus enim non est uis collatiua, ut ex uno obiectorum necesse habeat peruenire in aliud. Sed intellectui non omnia ęqualiter uicina sunt ad cognoscēdum, sed quædam statim conspicere potest, quædam uero non conspicit, nisi ex alijs principijs inspectis: sic ergo homo iguotorum cognitionem per duo accipit. s. per lumen intellectuale, & per primas conceptiones per se notas, quæ comparantur ad istud lumen, quod est intellectus agens sicut instrumenta ad artificem. Quantum ergo ad utrunq;, Deus hominis scientiæ causa est excellentissimo modo, quia & ipsam aīam intellectuali lumine insigniuit, & notitiam primorū principiorum ei impressit. Quæ sunt quasi seminaria scientiarum: sicut & alijs naturalibus rebus impressit seminales rationes omnium effectuum producendorum. Homo aūt quia ꝭm ordinem naturę alteri homini par est in specie intellectualis luminis, nullo modo potest alteri hōi causa scientiæ existere in eo lumen causando uel augendo. Sed ex parte illa qua scientia iguotorum per principia per se nota causatur, alteri homini causa sciēdi quodammodo existit, non sicut notitiam principiorum tradens, sed sicut quod implicite & quodāmodo in potentia in principijs continebatur educendo in actum, per quædam signa sensibilia exteriori sensui ostensa, sicut supra dictum est. Angelus uero quia naturaliter habet lumen intellectuale perfectius quam homo, ex utraque parte potest homini esse causa sciendi, tamen inferiori modo quam Deus, & superiori quām homo. Ex parte enim luminis, quāuis non possit intellectuale lumen infundere, vt Deus facit, potest tamen lumen infusum confortare ad perfectius inspiciēdum. Omne enim quod est in aliquo genere imperfectum, quando continuatur perfectiori in genere illo magis confortatur virtus eius. Sicut et videmus in corporibus, ꝙ corpus locatum confortatur per corpus locans quod comparatur ad ipsum, vt actus ad potentiam, vt habetur in quarto phisicorum. Ex parte etiam principiorū pōt angelus hominem docere, non quidem ipsorum principiorū notitiam tradendo, vt Deus facit, neq; deductionem conclusionum ex principiis sub signis sensibilibus proponendo vt homo facit Sed in imaginatione aliquas formas formando, que formari possunt ex commotione organi corporalis, sicut patet in dormientibus, & mente captis, qui secundum diuersitatem fumositatum ad caput ascendentium diuersa fantasmata patiuntur. Et hoc modo commixtione alterius spiritus fieri potest, vt ea quæ ipse angelus scit per imagines huiusmodi ei cui immiscetur ostendat.

De triplici uisione. Cap. LXXV.

AVgustinus super Genesim lib. 12. Tria sunt autem uisorum genera. Nam omnia corpora & præsentia uidentur in suis formis, & absentia cogitantur imaginibus animo impressis. Et faciūt duo genera visorum, vnum per corporis sensus, quòd vocatur corporale. Alterum per spiritum in quo imagines illæ continentur, & vocatur spirituale. Dilectio nō aliter uidetur præsens in specie qua est, & aliter absens in aliqua imagine sui simili, sed quantum mente cerni potest, ab alio magis, ab alio minus cernitur. Et hoc est tertium genus quod uocatur intellectuale, quia intellectu mentis cernitur. Nam spiritum a mente distingui inuenimus ab apostolo in Epistola ad Corinthios, euidentissimo testimonio. Si enim inquit orauero lingua spiritus meus orat, mens autem mea infructuosa est: linguam intelligitur hic dicere obscuras & mysticas significationes, a quibus si intellectum mentis remoueas nemo ædificatur audiendo quod non intelligit. Vnde dicit. Qui enim loquitur lingua, non hominibus loquitur, sed Deo, nemo enim audit: spiritus autē est qui loquitur mysteria, satis indicat se linguam hoc loco appellare, vt sunt significationes velut imagines rerum & similitudines, quæ vt intelligantur indigent mentis obtuitu Cum autem non intelliguntur in spiritu easdem dicit esse, non in mente. Quod ergo per linguam quam loqnendo monemus, signa rerum dantur, non res ipse proferuntur. Ideo translato uerbo uocauit linguam quamlibet signorum prolationem priusquam intelligantur, quo cum intellectus mentis accesserit, fit reuelatio uel agnitio uel Prophetia vel doctrina. Vnde dicit, si uenero ad uos linguis loquens quid uobis prodero, nisi vobis loquar in reuelatione, aut in agnitione, aut in prophetia, aut in doctrina. i. nisi linguis. i. signis accesserit intellectus, vt non spiritu tantum sed & mente agnoscatur quid agitur. Spirituale ergo nunc vocamus tale genus visorum, quale & corporum imagines absentium cogitamus. Intellectuale autem illud excellentius quod mentis est proprium. Siue intellectuale, siue intelligibile dicamus, idem significamus, quāquam nonnulli hoc interesse voluerunt, ꝙ intelligibilis sit res, quæ solo intellectu percipi possit. Intellectualis aūt mens quæ intelligit. Sed esse aliq̄ rē que solo intellectu cerni possit, ac non etiam intelligat, difficilis quęstio est. Esse autem rem quæ intellectu percipiat, & intellectu percipi non possit, non arbitror quemquam dicere. Mens quippe non videtur nisi mente, quia ergo videri potest, intelligibilis, quia uero & uidere intellectualis est secundum istam distinctionem.

De ipsarum ordine. Cap. LXXVII.

QVę cum ita sint, pertinēt sensus ad uisa corporalia qui p quinque quasi riuulos distāter valentes distribuitur. Est aūt hoc cęlum oculis conspicuum. Vnde tm̄ luminaria & sidera fulgent excellentius utiq; oībus corporeis elementis, sicut oculorum sensus excellit in corpore. Quia vero oīs spūs omni corpore sine dubio præstantior est. Sequitur vt non loci positione, sed naturæ dignitate p̄stantior sit natura spūalis illo corporeo celo, et vbi rerum corporalium exprimuntur imagines: hic existit quiddam mirabile, vt cū prior sit corpore spūs, & posterior corporis imago q̄ corpus, tū qa illud qđ tempore posterius est, fit in eo qđ natura prius est, præstantior sit imago corporis in spū, q̄ ipsū corpus in substantia sua. Nec sane putandum est facere aliquid corpus in spū, tanq̄ spiritus corpori facienti materiæ vice subdatur Oī modo enim præstātior est qui facit, ea re de qua aliquid facit. Spiritus aūt præstantior est corpore. Non ergo corpus in spiritu, sed spiritus in seipso facit imagines illas celeritate mirabili q̄ ineffabiliter longe est a corporis tarditate, cuius imago mox vt oculis uisū fuerit in spiritu vidētis nullius pūcti tpis interpositione formaē. Itēq; in auditu nisi auribus p ceptæ uocis imaginē continuo spūs in seipso formaret & memoria retineret, ignoraretur secunda syllaba, vtrū esset prima vel secūda, cū iā prima vtiq; nulla esset, q̄ percussa aure transierat, ac si oīs locutionis usus, omnis cantandi suauitas, omnis postremo in actibus nostris corporalis motus dilapsus occideret. Neque ubi progres-

gressum esset, dirigetur, nisi transactos corporis mot⁹ memoriter spiritus teneret quibus consequentes in agendo conuerteret, quos vtique non teneret, nisi imaginabiliter a se factos in se cōprehenderet. Ipsarū enim futurarū motionum imagines præueniunt fines actuū nostrorū. Quid enim agimus per corpus, quod non cogitando præoccupauerit spiritus omniūq; visibiliū operū similitudinem in seipso primo viderit, & quodāmodo disposuerit? Quamuis itaque in eadem anima fiant ista tria genera visionum, habent vtique ordinē suum, præstantior est enim visio spiritualis quā corporalis. Corporalis enim sine spirituali esse non potest, quando quidem eodē momento quo corpus sensu corporis tangitur, fit & in animo tale aliquid, non quod id sit sed quod simile sit. Quod si etiam non fieret nec sensus iste esset, quo ea quæ extrinsecus adiacent sentiuntur, neque enim corpus sentit, sed anima per corpus, quo velut nuncio vtitur ad formandum in seipsa quod extrinsecus nunciatur. At vero spiritualis visio etiam sine corporali esse potest. Item spiritualis visio indiget intellectuali, vt diiudicetur, & non econuerso, ac per hoc spiritualis & corporalis intellectuali vtraq; subiecta est.

De earundem connexione. *Cap.* *LXXVII.*

IDem in eodem. Hæc itaq; tria visorū genera sigillatim consideranda sunt, vt ab inferioribus ratio ad superiora conscēdat. Corporalis sane visio nulli horū generi præsidet, sed quod per eam sentitur, illi spirituali visioni tanquā præsidenti nunciatur. Nam cum aliquid oculis cernitur, continuo fit imago eius in spiritu, sed non dignoscitur facta nisi cum ablatis oculis ab eo quod præ oculis videbamus imaginē eius in animo inuenimus. Et siquidem spiritus irrationalis est velut pecoris, hęc vtiq; oculi nunciant. Si autem anima rationalis est, intellectui nunciatur, qui & spiritui preſidet, vt si illud quod hauserunt oculi, atq; id spiritui, vt eius illic imago fieret nunciauerunt, alicuius rei signum est, aut intelligatur continuo quid signet, aut quæratur, quia nec intelligi nec requiri, nisi officio mentis potest. Vidit rex Balthasar articulos manus scribentis in pariete, & continuo per corporis sensum in spiritu ei⁹ imago rei visę impressa est, atq; ipso viso facto, & præterito illa in cogitatione permansit, videbatur in spiritu & non intelligebatur, nec tunc intellectum erat hoc signū, cum corporaliter oculis appareret. Iam tamen signum esse intelligebatur, id habens ex mētis officio. Et quia id requirebatur, quid significaret, etiam ipsam inquisitionem vtiq; mens agebat. Quo non comperto Daniel accessit & spiritu prophetico mente illustrata quid isto signo protenderetur aperuit. Cum Petrus in alienatione mentis illum discū vidisset & illas voces macta & manduca in spiritu audisset, redditus corporis sensib⁹, id quod viderat & audierat in eodem spiritu cernebat cogitando. Cum vero requirebatur, vt ista signa intelligerentur, mentis erat actio cogitantis vel conātis, sed deerat effectus, donec nunciati sunt qui venerant a Cornelio. At vero corporali accedēte visione cū Spiritussanctus rursus in spiritu eius diceret vade cum eis, adiuta diuinitus mens intellexit, quid illis omnibus signis ageretur, satis ergo apparet corporalem visionem referri ad spiritualem, & spiritualem ad intellectualem.

De visionis fallacia vel errore. *Cap.* *LXXVIII.*

ILluditur autem anima similitudinibus rerum non earum vitio, sed opinionis suę, cum aliud pro alio approbat ab intelligentia deficiens, fallitur ergo in visione corporali cum in ipsis corporibus putat fieri, quod fit in corporis sensibus, sicut nauigantibus videntur in terra moueri, quæ stant, & stare sidera, quæ mouentur, diuaricatis radijs oculorum duas lucernę species apparere, & in aqua remus infractus. Aut cum putat hoc esse, quod similiter collocatum est, aut similiter sonat, vel olet vel sapit vel tangit. Vnde in omnibus visis corporalibus & aliorū sensuum contestatio, & maximé ipsi⁹ mentis adhibetur, vt quod in hoc rerum genere verum est inueniatur quantum inueniri potest. In spirituali aūt visione fallitur anima cum imagines quas spiritu videt, corpora esse arbitratur, vel qđ sibi suspicione falsaq; coniectura finxerit, hoc etiam in corporibus putat, quæ non visa coniectat. At vero in illis intellectualibus non fallitur. Aut enim intelligit, & verum est. Aut si non est verum nō intelligit. Aliud est enim in his errare quæ videt, aliud ideo errare, quia non videt. Quid enim faciant oculi non habent, cum simile corpus viderint, quod ab alio discernere non possunt. Aut quid faciat animi intentio, cum in spiritu facta fuerit corporis similitudo, quam non valeat distinguere a corpore. Sed intellectus adhibetur quęrens quid ista significent, vel vtile doceant, & aut inueniens ad fructū suum peruenit, aut non inueniens in disceptione se tenet, ne aliqua perniciosa temeritate prolabatur in exicialem errorem.

Qualiter sobrius intellectus & vigilantem & dormientem a pernicioso defendit errore. *Cap.* *LXXIX.*

IVdicat autem sobrius intellectus diuinitus adiutus, quæ vel quāta sint, in quibus aliud putare quam est, non sit animæ pernicio sum. Neque enim putantium periculo, & non potius exitio suo

quisq; a bonis putatur bonus si occultus sit malus, si in rebus ipsis .i. in ipso bono quo fit quisq; bonus, non erretur, aut aliquid obest omnibus qui cum dormiunt similitudinem corporum corpora esse arbitrantur. Aut aliquid obfuit Petro, quod solutus a vinculis, seq; angelo deducente, putabat se visum videre. Aut cum in illa extasi respondit, nequaquā Dñe, quia nunquā manducaui omne commune & immundum, putans ea ipsa quæ in disco demonstrabant, vera esse animalia. Et cum in his corporalibus diabolus fallit, nihil obest quod ludificantur oculi, si non erratur in veritate fidei, & intelligentiæ sanitate, quæ docet Deus subditos sibi. Aut si ludificet animam spirituali visione imaginibus corporum, vt potę corpus esse quod non est. Aliquid obest animæ, si perniciose suasioni non consentiat. Vnde aliqua fit quæstio de consensionibus somniantium, cum sibi concumbere videntur, vel contra propositum suum vel contra licitos mores quod non contingit, nisi cum ea quæ vigilantes etiam cogitamus, non cum placito consensionis, sed sicut talia propter aliquod loquimur, quod non possemus, nisi etiam cogitaremus, sic admonentur in somnis & exprimuntur, vt eis caro naturaliter moueatur, & quod naturaliter colligit per genitales vias emittit. Quod quidem sine peccato a vigilante fieri non posset, tūc vero sine peccato fit, quod sine peccato a vigilante dicitur quod vt diceretur, sine dubio cogitatū est. Veruntamen propter animæ affectionem bonam quæ desiderio meliore mundata multas interficit cupiditates, quæ ad naturalem motum carnis pertinent quē castis vigilantes cohibent, dormientes autem ideo non possunt, quia non habent in potestate, quin admoueatur expressio imaginis corporalis, quę discerni non possit a corpore, propter istam ergo animæ affectionem bonam etiam in somnis quędam eius merita clarent. Nam & Salomon dormiens præposuit sapientiam omnibus rebus, eamq; neglectis cæteris precatus est Deū, & placuit hoc Domino, nec distulit retributionem bonam pro desiderio bono.

De mutua diuersarum visionum collatione vel comparatione. *Cap.* *LXXX.*

SIcut autem in hac luce corporea est cœlum quod super terras conspicimus. Vnde luminaria clarent & sidera, quę corpora lōge meliora sunt terrestribus, sic in illo genere spirituali, in quo videntur similitudines corporum luce quadam & ista sunt quędam excellentia & merito diuina, quæ demonstrant angeli multis modis. Sunt alia visa vsitata & humana, sine qualia sepe demonstrata sunt his qui rapti a corporis sensibus mortuis similes iacuerunt, & infernales penas viderunt, cum & ipsi in seipsis gererent quandam similitudinem corporis sui per quam possent ad loca penalia ferri, & talia similibus sensibus experiri. Quamuis enim non sunt corporalia, sed similia corporibus quibus animæ corporibus exutę afficiuntur, vel bene, vel male, cum ipse corporibus suis similes appareant sibimet. Sunt tamen & vera leticia & vera molestia facta de substantia spirituali. Nam & in somnis multum interest vtrum in letis an in tristibus simus, & vtiq; dubitandum non est, quod expressiora sunt illa quæ inferna dicunt, & ob hoc vehementius sentiuntur. Sed & in spiritu nostro multipliciter existunt, siue ex corpore spiritui quodāmodo suggeruntur, sicut si fuerimus affecti, vel carne, vel animo, non solum enim vigilantes curas suas cogitando versant in similitudinibus corporum, sed etiam dormientes hoc sepe somniant quo indigent. Nam & negocia sua gerunt ex animi cupiditate, & epulis poculisq; inhiantes insistunt, si forte esurientes & sitientes dormiunt, quæ omnia puto illis angelicis demōstrationibus sic habenda ac si in ista natura corporum cęlestibus terrestria comparentur. Sic & in primó intellectualium genere visorū. Alia sunt quæ in ipsa anima videntur, sicut virtutes quibus vitia sunt contraria, siue permansurę, vt pietas, siue tantū vtiles huic vitæ, ad vitam æternam adipiscendam, sicut fides spes & patientia. Aliud autem est ipsum lumen quo illustratur anima vt omnia, vel in se, vel in illo veraciter intellecta conspiciat. Nam illud ipse De⁹ est. Hæc autem creatura, quamuis rationalis ad eius imaginem facta, quæ cum conatur lumen illud intueri palpitat infirmitate, & minus valet. Inest tamen quicquid sic valet. Cum ergo illic rapitur & a sensibus subtracta carnalibus illi visioni expressius præsentat non spacijs localibus, sed modo quodam suo etiam supra se videt illud quo adiuta, videt quicquid in se intelligenda videt.

De prophetica visione. *Cap.* *LXXXI.*

ACtor. Licet autem prophetia visio dicatur, & propheta vidēs appelletur, vt diuina scriptura ait, non tamen visio quælibet potest dici prophetia, sed visio eorum quæ procul sunt a communi cognitione, vt sic dicatur esse propheta tantum procul fans, .i. id est annuncians, sed etiam procul videns, a phanos quod est apparitio. Vnde ꝓphetia sic describit. Est diuina inspiratio rerū euentus immobili veritati denūciās. Aliqñ tñ prophetia dicit sermo propheticus. Aliquādo ꝓphetādi actus. Aliquādo ipsum ꝓphetatū. Et aliqñ ꝓphetæ donū. s. habitus mētis quo cognoscit aīa res a Deo sibi ostensas in speculo. Vel etiam actus ipse procedens ex tali habitu, id est

alium rerum actualis cognitio. Et hoc quarto modo accipitur in prædicta diffinitione. Vnde est quod dicitur inspiratio diuina, hoc est aperta scientia a Deo inspirata. Quod autem sequitur rerũ euẽtus immobili denuncians veritate, hoc est res vt habet esse, siue sint futuræ siue præsentes siue præteritæ. Moyses enim fuit Propheta manifestando præterita, vt creationem rerũ quæ sibi erat a Deo reuelata. Similiter Helisæus prophetizauit de præsenti, cũ in spiritu vidit post tergum Naaman Syri currentẽ Giezi. Si quis etiã a Deo intantum illuminaretur, vt aperto intellectu videret Deum esse trinum & vnum, hec visio posset dici prophetia de præsenti. Sed magis propriè dicitur Propheta qui res futuras denunciat. Vnde patet quod Isaias de hoc articulo. Ecce virgo concipiet &c. duplicem habuit cognitionem. s. fidei notitiam & cognitionem ꝓphetalem. Sed in actu nõ poterat simul illis duabus vti, quia cognitio prophetalis est aperta, nõ sic aũt cognitio fidei. Cũ itaq; quicquid manifestatur sub quodam lumine manifestetur, oportet vt ea quæ manifestantur homini supra communẽ cognitionem quodã altiori lumine manifestentur, quod lumen propheticũ dicitur, ex cuiꝰ receptio ne aliquis Propheta constituitur. Hieronymus super Isaiam lib. 1. Nequaquã ergo sicut Montanus somniat, prophetę in Extasi locuti sunt, vt nescirent quid loquerentur. Si enim sapientes erant quomodo instar brutorũ quod dicerent ignorabant. Augu. vbi supra, Proinde quibus per aliquas rerũ corporalium similitudines in spiritu demonstrabantur signa, nisi accessisset mentis officium vt etiã intelligerentur, nondũ erat prophetia. Magisq; propheta erat qui interpretabatur quid alius vidisset, quam ipse qui vidisset. Vnde apparet magis ad mentem pertinere prophetiã, quam ad illũ qui modo quodam propriè vocatur spiritus. Et est vis animæ quædã inferior, vbi corporalium rerũ similitudines exprimuntur. Itaque magis Ioseph fuit Propheta, qui intellexit quid significarent septẽ spicę, & septem boues, quã Pharao qui eas vidit in somnijs. Illius. n. spiritus informatus est vt videret. Huius mens illuminata, vt intelligeret. Ac pro hoc in illo erat lingua, in isto prophetia: quia in illo rerum imaginatio, in isto imaginum interpretatio. Minus ergo propheta est, qui rerum sola signa in spiritu per imagines vidit. Magis propheta qui solo earum intellectu præditus est. Sed maximè propheta est, qui vtroq; præcellit, sicut Danielis excellentia tentata est, qui & somniũ regi quod viderat dixit, & quid signaret aperuit.

Quid sit Propheta. Cap. LXXXII.

THomas. Sciendum autem quod aliquid retinetur in aliquo dupliciter, vno modo vt forma in subiecto consistens. Alio modo per modum passionis. Sicut pallor in eo qui naturaliter, vel aliquo forti accidenti hunc colorem habet, est vt qualitas quædam. In eo vero qui subito ex aliquo timore pallescit, est vt quædam passio. Similiter & lumen corporale est quidem in stellis, vt stellarum qualitas, vt pote quædam forma in eis permanens. In aere vero est vt quædam passio, quia lumen non retinet, sed recipit tantum per oppositionem corporis lucidi. In intellectu ergo humano lumen quidem est quasi qualitas, vel forma permanens, lumen. s. essentiale intellectus agentis ex quo anima nostra, intellectus. s. agẽs intellectualis dicitur. Sed autem lumen propheticum in propheta esse non potest, quicunq; enim aliqua cognoscit intellectuali lumine, quod est ei effectiuũ quasi connaturali vt forma in eo consistens, oportet qđ de eis fixã cognitionem habeat, quod esse non põt nisi ea inspiciat in principio in quo possunt cognosci. Quandiu enim non fit resolutio cognitorũ in sua principia, cognitio non firmatur in vno, sed appræhendit ea quæ cognoscit secundum probabilitatem quandã, vtpote ab alijs dicta. Vnde necesse habet de singulis acceptionem ab alijs habere. Sicut si aliquis nesciret geometriæ conclusiones ex principijs deducere, habitũ geometrię non haberet. Sed quecũque de conclusionibus geometrię sciret, apprehenderet quasi credens docenti, & sic indigeret vt de singulis instrueretur, vel instituetur. Non enim posset ex quibusdam in alia peruenire firmiter non facta resolutione in prima principia. Principiũ autem in quo possunt cognosci futura contingentia, & alia quæ cognitionem naturalem excedunt, de quibus est prophetia, est ipse Deus. Vnde cum prophetæ Dei essentiam non videant, non possunt ea quæ prophetice vident cognoscere aliquo lumine, quod sit quasi quedam forma habitualis eis inherẽs, sed oportet quod de singulis sigillatim instruantur. Vnde oportet quod lumen propheticũ non sit habitus, sed magis in anima prophetæ per modum cuiusdã passionis, vt lumen solis in aere. Vnde sicut lumen non remanet in aere, nisi apud irradiationem solis, ita nec lumen prædictum remanet in mente prophetæ, nisi quando actualiter diuinitus inspiratur. Et inde est, quod sancti de prophetia loquentes, de ea per modum passionis loquuntur, dicentes eam esse inspirationem, vel tactum quẽdam, quo Spiritussanctus dicitur tangere cor prophetæ, & alijs huiusmodi verbis de prophetia non potest esse habitus. Sed sciendum, quod sicut est in rebus corporalibus, quod aliquid post passionem etiam passione abeunte efficitur habilius ad patiendum, sicut aqua calefacta prius, facilius post modum post infrigidationem calefiet. Et homo post frequentes tristitias, facilius ad tristitiam prouocat. Ita etiam quando mens aliqua diuina inspiratione tangitur, etiam illa inspiratione abeunte remanet habilior ad iterato recipiẽdum, sicut post deuotam orationem remanet mens deuotior, vnde propter hoc, vt Augustinus dicit in lib. de orando Deum, ne mens quę curis & negocijs torpescere ceperat, omnino refrigescat, & penitus extinguatur, sed crebrius inflãmetur, certis horis ad negocium orãdi mentem reuocemus. Vnde & mens prophetæ postquam fuerit semel aut pluries diuinitus inspirata, etiam inspiratione actuali cessante remanet habilior, vt iterum inspiretur. Et hæc habilitas dici potest habitus prophetiæ, licet habitus dicatur impropriè.

Vtrum requiratur dispositio naturalis ad prophetiam habendam. Cap. LXXXIII.

VIDETVR autem quod ad prophetiam habendam requiratur dispositio naturalis, quia talis perfectio qualis est prophetia non recipitur in aliquo, nisi secundum dispositionem recipientis. Vnde Hieronymus super Amos. Naturale inquit est omnes qui volunt rem rei comparare, in rebus illis comparationes sumant quas experti sunt, & in quibus nutriti sunt: verbi gratia, nautę inimicos suos ventis, dãnum naufragio comparant. Sic & pastores timorem suũ rugitui leonis assimilant, inimicos suos leones & vrsos ac lupos dicũt. Sic ergo Amos qui fuit pastor pecorũ, timorẽ Dei rugitui leonis assimilat in prophetia dicens. Dominus de Syõ rugiet &c. Nos autem dicimus quod in prophetia duo est considerare. s. ipsum prophetię donum, & huius doni iam percepti visum. Ipsum quidem prophetiæ donum supra facultatem hominis excedens a Deo datur, nõ virtute alicuius causę creatæ vel causatę quãuis prophetia naturalis ex virtute alicuius creaturæ perficiatur in nobis, hec autem differt inter operationem diuinã & operationem creaturæ. Quod quia Deus sua operatione non solum formã sed & materiam producit, vnde sicut non præexigit eius operatio materiam, ita nec dispositionem materialẽ ad effectum perficiendum. Nec tamẽ formã sine materia, aut sine dispositione facit, sed simul potest materiã & formã dare vnica operatione, vel etiã materiam quantumcunq; indispositam ad debitam dispositionem reducere quæ competit perfectioni quam inducit, sicut patet in suscitatione mortui. Corpus enim mortuum est omnino indispositum ad animam recipiendã, & tamen vnico diuino opere corpus & animam & dispositionem ad animam recipit, sed ad operationem creaturæ præexigitur & materia, & debita materiæ dispositio. Non enim potest virtus creata ex quolibet quodlibet facere. Patet ergo quod prophetia naturalis præexigit dispositionem debitam naturalis complexionis. Sed prophetia quæ est Spiritussancti donum non præexigit eam, licet exigatur tamen ad debitum prophetie vsum, nam simul cum dono prophetiæ datur & prophetæ dispositio naturalis, quæ sit ad prophetiam conueniens. Visus aũt prophetiæ cuiuslibet est in potestate prophetæ & secundũ hoc dicit primæ Corinth. 14. Spiritus prophetarũ prophetis subiecti sunt. Et ideo ab vsu prophetiæ aliquis potest seipsum impedire, & sic ad debitũ ꝓphetiæ vsum de necessitate dispositio debita requiritur, cum prophetię vsus ex virtute prophetæ creata vel causata procedat. Vnde & determinatam dispositionem exigit. Dicendum est ergo quod quædam dispositiones sunt indifferentes ad prophetiam, & he diuina operatione non mutantur in propheta, sed secundum earum conuenientiam procedit prophetia. Indifferens enim est ad prophetiã, vt quibuscũque similitudinibus res prophetata figuretur. Dispositiones vero contrariæ diuina virtute a propheta auferunt, & dispositiones necessariæ conferuntur. Vnde si obijciatur quod per visionem imaginariam frequenter fit prophetia, & ob hoc ad illam requiri videtur imaginationis bonitas. Dicendum quod licet ad eam requiratur, non tamen de necessitate præexigitur. Nam Deus ipse qui donum infundit prophetiæ potens est complexionem organi virtutis imaginatiuę in meliꝰ reformare, sicut & oculos lippos vt clare possent videre.

Vtrum bonitas morũ requiratur ad illã. Cap. LXXXIIII.

QVia vero legitur in lib. Sapientiæ, quod sapientia Dei per nationes in animas sanctas se transfert, & amicos Dei & prophetas constituit. Amici vero Dei non sunt nisi tantum illi, in quibus viget bonitas morum: videtur quod bonitas morum requiratur ad prophetiam, at vero bonitas hominis in charitate consistit, per quã homo Deo vnitur. Quæcunq; ergo sine charitate esse possunt, cõmuniter inueniri possunt in bonis & malis. In hoc enim precipuæ diuina bonitas cõmendatur, quod tam bonis quã malis vtitur ad suũ propositũ implendũ. Et ideo vtrisque tam bonis quã malis illa dona largitur, quæ ad charitatem necessariam dependentiam non habent, prophetia aũt non habet aliquã necessariã colligantiam cũ charitate propter duo. Primo quia prophetia est in intellectu, charitas in affectu. Et sic prophetia & alię intellectus pfectiones nõ dependẽt a charitate. Et hac rõe fides & ꝓphetia & oĩa alia huiusmodi

in

in bonis & malis esse possunt. Secundo quia prophetia datur alicui ad vtilitatem ecclesiæ & non propter seipsum. Contingit autẽ aliquem vtiliter quantũ ad aliquid deseruire, qui in seipso bonus non est, nec Deo per charitatẽ coniunctus. Vnde prophetia & operatio mira & ecclesiastica mysteria, & alia homini quæ ad vtilitatem ecclesiæ conferuntur inueniuntur quãdoq; sine charitate, quę sola homines bonos facit. Sciendũ tamen quod inter peccata quibus charitas amittitur, quędam sunt quæ vsum prophetię impediunt, quędã non, quia enim carnalia peccata mentẽ a spiritualitate omnino retrahũt, ex hoc ipso quod aliquis carnalib⁹ peccatis est subditus ineptus ad prophetiam redditur ad cuius reuelationem summa spiritualitas mentis requiritur. Peccata vero spiritualia spiritualitatẽ mentis non impediunt. Ideo contingit aliquem esse prophetam spiritualibus peccatis subditũ, non autem carnalibus vel etiam immẽsis sęculi solicitudinibus, quib⁹ mẽs a sua spiritualitate retrahit. Et ideo dicit Rabanus, quod hoc est signũ quod aliquis sit falsus propheta, quando voluptatibus & solicitudinib⁹ sęculi detinet, & hoc consonat ei quod habetur Mathei. 7. Attendite a falsis prophetis & a fructibus eorum &c. Quod de manifestis oportet intelligi, vt ibidem dicit Glosa, quæ maximè sunt peccata carnalia. Spiritualia. n. vitia interius latent. Porro sapientia se transfert in animam dupliciter. Vno modo vt ipsam Dei sapientia animã inhabitet, & sic hominem sanctum facit & Dei amicum. Alio modo solũ quãtum ad effectum, & sic non oportet quod sanctũ faciat vel Dei amicum, & sic transfert se in mentem malorum, quos prophetas constituit. Et quamuis prophetia sit donum Spiritussancti, nõ tamen cũ hoc dono Spiritussanctus datur, sed solũ cũ dono charitatis. Si autẽ obiicitur quod prophetia non potest esse in peccatore, quia sic esset idem actus a peccato & a Spiritusancto. Dicimus quod prophetia quidẽ non contingit male vti ita quod prophetiæ actus inquantum a prophetia egreditur sit malus. Cum enim aliquis prophetiæ actum ad aliquid malum ordinat, tunc quidem ipse actus prophetiæ bonus est a Spiritusancto, sed ordinatio illius actus ad finem indebitũ, non est a Spiritusancto, sed a peruersa hominis voluntate. Dicit autem Hieronymus super Matheũ, tempore illo quo coniugales actus geruntur præsentia Spiritussancti non dabitur, etiam si propheta esse videatur qui in officio generationis obsequitur, nec hoc est propter culpam, quoniam actus matrimonialis culpa caret, sed propter cõcupiscentiæ passionem annexam, huiusmodi namq; passiones vehementes ad se trahunt totaliter rationis attẽtionẽ & per consequẽs eam auertunt a spiritualium inspectione. Et ideo vehementibus passionibus vel iræ, vel tristiciæ, aut delectationis, vsus prophetiæ impeditur, etiam in eo qui prophetiæ donum percipit. Et sic etiam naturalis indispositio complexionis impediret, nisi diuina virtute quoddammodo curaretur.

Qualiter Propheta dicuntur in speculo videre.
Cap. LXXXV

Qvia vero prophetę in lib. præscientiæ Dei, vbi omnia scripta sunt, dicũtur legere, siue in speculo æternitatis, in quo ab ęterno respondent omnium rerum formæ. Sciẽdum quod dicuntur in illo libro legere vel in speculo videre non quidem materialiter quasi speculum ipsum aut librum videant, sed causaliter, quia scilicet ex illo libro, vel speculo deriuatur prophetiæ cognitio. At vero secundum hoc non videtur prophetis in hoc attribui cognitio aliqua priuilegiata, cum inde deriuetur omnis cognitio humana. Sciendum itaque quod speculum propriè loquendo non inuenitur nisi in rebus materialibus, sed in rebus spiritualibus per quandam transsumptionem dicitur, scilicet per similitudinem acceptam a speculo materiali, vt scilicet in rebus spiritualibus dicatur esse speculum id quo alia repræsentantur, sicut in speculo materiali apparent formæ rerum visibilium. Sic ergo dicunt quidã ipsam diuinam mentem in qua omnium rerum rationes relucent esse speculum quoddam, & dici æternitatis speculum, ex hoc quod est æternum, quasi æternitatẽ habens. Dicunt ergo quod istud speculum videri potest dupliciter, vel per essentiam suam secundum quod est beatitudinis obiectum, & sic non videtur nisi a beatis, vel simpliciter vel secundum quid, sicut in rapto vel prout in eo resultant rerum similitudines, & sic propriè videtur vt speculum. Et hoc modo dicunt speculũ æternitatis visum ab angelis ante suam beatitudinem, & a prophetis. Sed hæc opinio non videtur rationabilis propter duo. Primò quia ipse species rerum in mente diuina resultantes, non sunt aliud secundum rem ab ipsa essentia diuina. Sed huiusmodi species vel rationes distinguuntur in ipsa secundum diuersos eius respectus ad creaturas diuersas. Cognoscere ergo diuinam essentiam & species in ipsa resultantes nihil aliud est, quã cognoscere ipsam in se, & relatam ad aliud. Prius est autem aliquid cognoscere in se, quã pro vt est ad aliud cõparatũ. Vnde visio qua videtur Deus, vt est rerũ species pręsupponit illam qua videtur vt est in se essentia quædam, secundũ quod est obiectum beatitudinis, vnde impossibile est, ꝙ aliquid videat Deũ ſm quod est spẽs rerũ, & nõ videat eũ ſm ꝙ est beatitudinis obiectũ. Secũdo quia species alicuius rei inuenitur in aliquo dupliciter, uno modo sicut præexistens ad rem cuius est species. Alio modo sicut a re ibi resultans. Illud ergo in quo apparent species rerum vt preexistentes ad rem, nõ potest propriè speculum dici, sed magis exemplar. Illud autem speculum potest dici in quo rerum similitudines a rebus ipsis resultãt. Quia ergo in deo species sunt & rationes rerum, nusquam inuenitur dictum a sanctis, quòd Deus sit rerũ speculum, sed magis quòd ipse res creatæ sunt speculum Dei, prout dicitur in prima ad Corinthios. 13. Videmus nunc per speculum in ęnigmate. Et sic etiam filius dicitur esse speculum patris, prout a patre in ipso species diuinitatis recipitur, secundum quod habetur Sapientię septimo. Speculum sine macula &c. Quod ergo a magistris dicitur prophetas in speculo æternitatis videre. Noc sic intelligendum est, quasi ipsũ Deum æternum videant, prout est speculum rerum, sed quia aliquid creatum intuentur, in quo ipsa æternitas Dei repræsentatur, vt sic speculum æternitatis intelligatur, non quod est æternum sed quod est æternitatem repræsentans. Ex hoc enim Deo competit futura certitudinaliter, vt presentia cognoscere, vt Boetius dicit, quia eius intuitus æternitate mensuratur; quæ est tota simul. Vnde eius aspectui subiacent omnia tempora, & quę in eis geruntur. Inquantum ergo ab isto diuino aspectu resultat in mente prophetæ futurorum scientia per lumen propheticum, & per species in quibus propheta videt, ipsę species simul cum lumine prophetico speculum æternitatis dicuntur, quia diuinum intuitum repræsentant. prout in æternitate futurorum euentus præsentialiter inspicit. Itaque prophetæ in libro præscientiæ Dei dicuntur legere hac similitudine, quia ex ipso libro diuinę præscientiæ efficitur rerum futurarum notitia in mente prophetæ, sicut ex lectione libri efficitur notitia rerum quæ scribuntur in libro in mente legentis. Non autẽ quantum ad hanc similitudinem, quòd propheta ipsam Dei præscientiam videat, sicut legens in libro materiali videt librum materialem. Et quamuis omnes cognitiones a diuina pręscientia deriuẽtur, non tamen omnis cognitio repręsentat eam vt ratione æternitatis etiam futura præsentialiter intueatur: unde non potest dici quælibet scientia speculum æternitatis, sed in hoc priuilegiata cognitio prophetarum ostenditur.

Adhuc de eodem. Cap. LXXXVI.

Sed fortassis obiiciet aliquis, quòd nihil potest uideri nisi vbi est. Futura vero contingentia non sunt secundum immobilem veritatem, prout videntur a prophetis, nisi tantum in ipsa præsciẽtia diuina. Ideòq; uidetur pro prophetę uideant illa in ipsa solã Dei præscientia. Si dicatur quòd futura contingentia sunt quidem primordialiter in diuina præscientia Sed ex inde per quasdam species ad mentem humanam deriuantur, vbi a propheta uidentur. Econtra obiicitur, quia quicquid in aliquo recipitur, est io eo per modũ recipientis, & non per modum suum. Mens autem prophetæ mutabilis est, & ob hoc in ea non possunt recipi, ut videtur futura contingentia immobiliter. Cęterum illud quod est proprium diuinæ cognitioni, non potest nisi a Deo cognosci. Tale autem est futura cognoscere, sicut patet ex verbis Isaiæ. Annunciate inquit quæ ventura sunt, & dicemus quia dij estis vos. Itaq; videtur quòd nõ possint a prophetis futura contingentia videri, nisi in ipso Deo. Dicit autem Auicenna, quòd quandoq; mens hominis intantum eleuatur, quòd speculo præsciẽtiarum coniungitur, maxima uero eleuatio mentis humanę est in cognitione prophetiæ. Ideoq; uidetur ꝙ speculo præscientię coniungatur, ita quòd futura in ipsa Dei pręscientia intueatur. Finis et humanæ vitæ, sicut philosophi tradunt, est vt homo ſm mentem altiori speculo coniungatur, quòd est speculũ intelligibilium substantiarum. Quarum uidelicet suprema est diuina essentia in qua relucent oĩa. Denique si duo sint specula, quarũ vnũ sit superius, & alterũ inferius, & a speculo superiori resultẽt similitudines in inferiori, ille qui in speculo inferiori species videt, non dr̃ in superiori videre, q̃uis eius visio quodãmodo a superiori speculo deriuetur. Ex hoc itaq; ꝙ intuetur propheta in mẽte sua species receptas a mẽte diuina, non videt̃ ꝙ debeat dici videre in speculo æternitatis siue in mẽte diuina, sed ĩ mẽte ꝓpria vbi est speculũ tẽporale, q̃uis ab æterno deriuet̃. Ad hæc aũt per pdicta patet responsio, uel ex parte vel ex toto. Dicendũ est enim ꝙ rõnes futurorũ contingentiũ ſm immobilẽ veritatẽ originaliter sunt in mente diuina, sed exinde effluũt in mente prophetæ. Et sic in reuelatione accepta ꝓpheta futura immobiliter cognoscere põt. Et forma quidem recepta sequitur modum recipientis quantum ad aliquid, prout habet esse in subiecto est in eo materialiter uel immaterialiter, vniformiter vel multipliciter, secundum exigentiam subiecti recipientis, sed quantum ad aliquid forma recepta trahit subiectum recipiens ad modum suum, prout. s. nobilitates q̃ sunt de ratione formæ, cõmunicantur subiecto recipienti. Sic enim subiectũ per formã recipit & nobilitates, & hoc modo p gloriã immortalitatis corpus corruptibile immortale efficitur. Et similiter esse p irradiationẽ ab immobili veritate eleuatur mẽs prophetæ ad hoc ꝙ mobilia immobiliter videat. Porro quia futurorũ notitia quidẽ est

est Deo propria, propter hoc futurorũ cognitio nõ potest accipi nisi a Deo, non tamen oportet quod ipsum Deum videat, quicunque a Deo cognoscit futura, & verum est quod mens prophetę secundum Auicennam speculo prescientiarum siue intelligentiarum coniungitur, non quod ipsas intelligẽtias videat, sed quia ex earum irradiatione ipsarum præscientiæ efficitur particeps, finis autem humanæ vitæ non solum iuxta philosophos, sed etiam secundum fidem est vt homo speculo altiori coniungatur, sed ad hunc finem non in via, sed solum in patria pertingitur. Speculũ autem in quo videt propheta quamuis temporale sit, tamen eternam Dei præscientiam repræsentat, & ſm hoc videt in Speculo æternitatis.

Quid sit illud quod menti prophetæ imprimitur in reuelatione.
Cap. LXXXVII.

CVm autem secundum Augu. a sola visione intellectuali dicatur aliquis propheta, quæ s. visio non est de rebus per earum similitudines, sed per ipsas rerum essentias, vt legitur super epistolam secundam ad Corinthios. Videtur quod in visione prophetica nullæ species imprimantur in mente prophetæ, sed solũmodo lumen intellectuale. E contra vero sicut visus non determinatur ad aliquid determinatum visibile cognoscendum per lumen, sed per speciem visibilem, sic & intellectus possibilis non determinatur ad intelligibilia cognoscenda per lumen intellectus agentis, sed per species intelligibiles. Cum ergo cognitio prophetæ determinetur ad quædam quæ prius cognoscebat videtur quod non sufficiat luminis infusio, nisi etiam species imprimatur. Ad hæc & similia respondeo, quod prophetia est quædam supernaturalis cognitio. Ad cognitionẽ autem duo requiruntur. s. acceptio cognitorum & iudicium de acceptis, vt supra dictum est. Quandoq; ergo cognitio est supernaturalis ſm acceptionem tm̃, quãdoq; ſm iudiciũ tm̃, quãdoq; ſm vtrũq;. Si aũt sit secundum acceptionẽ tãtum supernaturalis, non dicitur ex hoc aliquis propheta, sicut Pharao non dicendus est Propheta qui supernaturaliter accepit futurę fertilitatis & sterilitatis iudiciũ sub bouum & spicarũ figuris. Si vero habeat super naturale iudiciũ vel simul iudicium & acceptionẽ, ex hoc dicit propheta. Acceptio autem supernaturalis non põt esse nisi secundũ tria genera visionis .s. ſm visionẽ corporalẽ quando aliqua corporalibus oculis diuinitus demonstrantur, vt manus scribentis Balthasar. Et secundum imaginariam visionẽ, qñ diuinitus aliq; rerũ figurę prophetis ostenduntur, vt olla accensa Hieremiæ, & equi & mõtes Zachariæ. Et secundũ intellectualẽ, qñ aliqua intelligibiliũ ostenduntur supra naturalem facultatẽ. Cum aũt intellectus humanus sit in potentia naturali ad oẽs formas intelligibiles sensibiliũ rerũ, non erit supernaturalis acceptio quæcunq; species intelligibiles in intellectu fiant. Sicut erat supernaturalis acceptio in visione corporali qñ inspiciũtur res quę non sunt ſm naturam formatę, sed solũmodo diuinitus ad aliquid ostendendũ. Et sicut erat supernaturalis acceptio in visione imaginaria quando videntur aliq; similitudines non a sensibus acceptę, sed per aliquã vim aĩæ formatæ. Sed tunc solũ intellectus supernaturaliter accipit, quando videt ipsas substantias intelligibiles per essentiam suam: vtpote Deum & angelos, ad quos pertingere non potest ſm virtutẽ naturæ suæ. Inter has autem tres supernaturales acceptiones: hæc vltima excedit modũ prophetiæ. Vnde dicitur numeri duodecimo. Si quis fuerit inter vos Propheta Domini, in somnio, aut in visione loquar ad eum. At non talis seruus meus Moyses, qui palam & non per figuras & ęnigmata videt Deũ. Videri ergo Deum in essentia sua, sicut videtur in raptu, vel sicut videtur a beatis, aut videre alias substantias intelligibiles per essentiam suam modum propheticæ visionis excedit. Sed prima super naturalis acceptio, scilicet quæ est secundum corporalem visionem, est infra propheticam acceptionẽ, quia per hanc acceptionem non præfertur prophetia alijs quibuscunq;, cum speciem diuinit⁹ formatam ad videndũ omnes æqualiter videre possint. Supernaturalis ergo acceptio quæ est prophetæ est acceptio imaginariæ visionis. Sic ergo omnis Propheta vel habet tantũ iudiciũ supernaturale de his quæ ab alio videntur, sicut Ioseph de visis a Pharaone. Vel habet acceptionem simul cum iudicio ſm imaginariam visionem. Iudicium .n. supernaturale prophetæ datur ſm lumen ei infusum. Ex quo intellectus roboratur ad iudicandum, & quantum ad hoc nulle species præexiguntur, sed quantum ad acceptionem requirit noua formatio specierũ, siue vt fiat in mente prophetæ species quæ prius non fuerunt, vtpote si alicui ceco nato imprimerentur species colorum. Siue vt species præexistentes ordinentur & componantur diuinitus tali modo qui comperat significationi rerum, quę debet prophetæ ostendi. Et per hunc modum concedendum est, quod ꝓphetæ reuelatio non solum fit secundũ lumen tantũ, sed secundum species etiam quandoq; vero secundum lumen tantum. Dicendum est itaq; quod quamuis propheta nõ dicatur nisi qui habet intellectualem visionem non tamen sola visio intellectualis ad prophetiã pertinet, sed etiam imaginatiua, in qua species formari possunt conuenientes etiam ad singularium repræsentationem.

Vtrum omnis reuelatio prophetica fiat angelo mediante.
Cap. LXXXVIII.

QVia vero Moyses cæteris Prophetis excellentior fuisse videt. Ex ipsius Domini verbis in li. Numeri, & etiam ex fine Deutero. cui. s. Moysi facta est diuinitus reuelatio mediantibus angelis, iuxta illud Apostoli ad Gal. Lex ordinata est per angelos in manu mediatoris. Et etiam in actibus Apostolorum de ipso Moyse dicitur. Hic est qui fuit in Ecclesia in solitudine cum Angelo, qui ei loquebatur in monte Synai, & cum patribus nostris. Multo magis oẽs alij prophetæ, non ab ipso Deo imediate, sed angelo mediante videntur reuelationem accepisse. Augu. quoq; dicit in lib. de trini. quod omnes apparitiones factæ patribus in veteri testamento fuerunt per angelos administratę. Idem etiam dicit Diony. in lib. de cœlesti Hierarchia, qđ videlicet diuinas visiones gloriosi patres nostri sunt adepti per medias celestes virtutes. At econtra poterit obijci, quod dona Spiritusſancti imediate a Deo sunt, & habitus infusi, prophetia vero est donum Spiritusſancti, & est etiam quoddam lumen infusum. Ideoq; videtur a Deo esse sine angelo mediante. Præterea Propheta perficitur secundum luminis infusionem, ac specierum impressionem. Neutrũ autẽ istorum videtur posse fieri per angelum, quia sic esse videretur creator luminis vel speciei, cum hæc non possint nisi ex nihilo fieri. In diffinitione quoq; prophetiæ dicit, qđ prophetia est diuina reuelatio, vel inspiratio quæ si fieret angelo mediãte, dicẽda poti⁹ videret angelica q̃ diuina. Sed dicendũ, quod in reuelatione prophetica duo concurrunt. s. mentis illustratio, & specierum formatio in imaginatiua virtute. Ipsum ergo ꝓpheticum lumen quo mens prophetæ illustratur, a Deo originaliter procedit, sed tamen ad eius congruam susceptionem mens humana angelico lumine confortatur, & quodãmodo præparatur. Cũ enim lumen diuinum sit simplicissimum & vniuersalissimũ in virtute, non est proportionatum ad hoc, qđ ab anima humana in statu viæ percipiatur, nisi quodãmodo cõtrahatur & specificetur per coniunctionẽ ad lumen angelicum, quod est magis contractum, & humanæ menti magis proportionatum. Sed ipsa formatio specierum in imaginatiua virtute propriè angelicis est attribuenda, eo quod tota corporalis creatura administratur per creaturam spiritualem, vt Augus. probat in 3. de trini. Vis autẽ imaginaria vtitur organo corporali. Vnde specierum formatio in ipsa ad miuisterium propriè pertinet angelorum. Quodque dicit Aug. in lib. de trini. quorundam mentes ita eleuari, vt non per angelum, sed in ipsa summa rerum arce incommutabiles videant rationes, referendũ est ad visionẽ patriæ, vel ad visionem raptus, & non ad visionẽ propheticam. Dicendum est itaq; quod prophetia ratione luminis prophetici cõputatur inter Spiritusſancti dona, qđ quidem a Deo imediate infunditur, quamuis ad congruam eius receptionem angelorum ministerium cooperetur. Angelus ergo neq; lumen in intellectu creat humano, neq; spẽs in imaginatiua, sed angeli operatione naturale lumen intellectui humano diuinitus confortatur. Et secundum hoc angelus hominem illuminare dicitur. Ex hoc etiã quod angelus habet potestatẽ cõmouendi organum fantasię, potest visionem imaginariam formare, secundum quod competit prophetiæ. Denique actio non attribuitur instrumento, sed principali agenti. Vnde scamnum non dicitur effectus ferre, sed carpentarij. Similiter ergo cum angelus non sit causa reuelationis propheticę, nisi sicut instrumentum diuinum per reuelationem a Deo perceptam, prophetia non debet dici reuelatio angelica, sed diuina. Et licet sapientia diuina (sicut scriptũ est) in animam se transferens aliquos effectus per se .i. sine angeli misterio faciat, vt infusionem gratiæ, per quam aliquis amicus Dei constituitur, nihil tamen prohibet quin alios quosdam effectus faciat mediãte prædicto misterio, & ita prophetas constituit mediante angelo.

Quod Propheta quandoq; cum a spiritu prophetiæ tangitur a sensibus alienetur. *Cap. LXXXIX.*

SCiendum vero quod prophetiã duos habet actus. Vnum principalem. s. visionem. Alium vero secundarium. s. denunciationẽ. Denunciatio fit a propheta vel verbis, vel etiam factis, vt a Hieremia, qui lumbare suum iuxta fluuium ad putrescendũ posuit. Vtrolibet autem modo denunciatio prophetica huiusmodi per signa quędam sensibilia fit. Vnde fiat, semper fit ab homine non abstracto a sensibus, quia prophetam denunciantem oportet sensibus vti ad hoc quod eius denunciatio sit perfecta, aliàs denunciaret quasi abreptus. Sed quantum ad visionem prophetiæ duo concurrunt, vt ex dictis patet. s. iudicium, & acceptio propria prophetiæ. Quando ergo prophetia diuinitus inspiratur, vt fit tantum iudicium eius supernaturale, & non acceptio, tunc talis inspiratio abstractionem a sensibus non requirit, quia iudicium intellectus naturaliter est perfectius in vtente sensib⁹ quã in nõ vtente. Acceptio aũt supernaturalis ꝓpria prophetię est ſm imaginariam visionem. Ad quã visionẽ in-

inspiciendū rapitur vis humana ab aliquo spiritu, & a sensibus abstrahitur, vt Aug. dicit super Genesim ad literā. Cuius ratio est, quia vis imaginatiua dum quis vtitur sensibus, principaliter est intenta his quæ per sensus accipiuntur: vnde non potest esse, quod intentio eius principaliter transferatur ad ea, quę aliunde accipiuntur, nisi quādo homo est a sensu abstractus, vnde quandocunq; fit prophetia secundū imaginariam visionem, oportet a sensibus abstractum esse Prophetā. Sed hæc abstractio dupliciter contingit, vno modo ex causa animali, alio mō ex causa naturali. A causa quidē naturali, qñ exteriores sensus stupescūt, vel pp ęgritudinē, vel pp vapores ad cerebrū tendētes, ex quib⁹ cōtingit organū tactus imobilitari. Ex causa vero animali, sicut quādo homo ex nimia attentione ad intelligibilia vel imaginabilia omnino a sensibus exterioribus abstrahitur. Nunquā autem fit in Propheta abstractio a sensibus corporalibus per ægritudinem, sicut fit epylenticis vel furiosis, sed solūmodo per causam naturalem ordinatā. s. per somnū. Et ideo prophetia quæ fit cū visione imaginaria, semper fit, vel in somnio, quādo. s. est abstractio a sensib⁹ per causam naturalē ordinatā, vel in visione quæ fit a causa animali. In hoc tamen differt Propheta in sua abstractione a sensibus, siue abstrahatur per somnū, siue per visionē, ab hominibus alijs qui abstrahuntur a sensibus, quod mens prophetæ illustratur de his quæ in visione imaginaria videntur. Vnde cognoscit ea non esse res, sed aliquarū rerū similitudines, de quibus certum iudicium habet per lumen mentis. Sic ergo patet, quod prophetię inspiratio quandoq; fit cum abstractione a sensibus, quandoq; non.

Obiectiones in contrarium. Cap. XC.

SEd fortassis obiecit aliquis, quod dicitur a Domino in libro numeri duodecimo. Si fuerit inter vos Propheta Dñi in somnio & visione loquar ei. Nā (vt dicit Glosa in principio Psalterij) tūc fit prophetia per somnia & visiones quando fit per ea quæ videnē fieri vel dici. At vero cū apparent talia. s. quæ dici vel fieri videntur, & non dicuntur vel fiunt, patet hominem tunc a sensibus esse abstractum. Ideoq; visio prophetiæ semper in homine a sensu abstracto videtur esse. Præterea cū vna virtus moltū intenditur in operatione sua oportet aliā abstrahi a sua. Cum ergo in visione prophetię vires interiores. s. intellectus & imaginatio maximè in suis operationibus intē tantur, videtur quod in visione prophetica semper homo ab operatione exteriorū virtū abstrahatur. Cęterum intellectualis visio nobilior est quā imaginaria, & illa quam corporalis, permixtio autem ignobilioris detrahit aliquid de perfectione nobilioris. Cum ergo intellectus & imaginatio in prophetica visione ad summā perfectionē secundū statū vię perueniant, vt. s. propheta cum eis similiter corporali visione vtatur. Item plus distat sensus ab intellectu & imaginatione quā ratio inferior a superiori. Cum itaq; consideratio superioris rationis quæ intenditur æternis contēplandis, abstrahat hominem a consideratione inferioris, qua tēporalū intenditur administrationi, multo forti⁹ intellectualis & imaginaria visio ꝓphetię videntur abstrahere a visione corporali. Deniq; vna & eadem vis non potest simul pluribus intendere. At vero cum aliquis sensibus corporalibus vtitur, eius intellectus & imaginatio rebus illis intendit quæ corporaliter videntur. Simul itaq; cum hoc non videtur posse intendere illis, quæ apparet absq; sensibus corporis in prophetica visione. Econtrario autem opponitur quod in prima ad Corinthios 14. dicitur. Spiritus prophetarū prophetis subiecti sunt. Quod non ita esset, si propheta a sensibus esset alienatus, quia sic, vt videtur, compos sui non esset. Cæterum in visione prophetiæ accipitur certa cognitio de rebus sine errore. At in his qui abstracti sunt a sensibus, vel somno vel quocunq; modo error est permixta & incerta cognitio, quia rerum similitudinibus inhęrent, quasi rebus ipsis, vt ait Augu. super Genesim. Itaq; prophetia (sicut videtur) non fit cum alienatione a sensu. Deniq; hoc posito videtur sequi error Montani, qui dicebat Prophetas velut abreptitios esse locutos, quid dicerent nescientes.

Responsiones ad easdem. Cap. XCI.

SVpponentes ergo ea quæ superius diximus, ad hæc omnia in cōtrarium obiecta. Respondemus quod in verbis illis numeri Dominus intendit ostendere preeminentiam Moysi ad alios Prophetas quantū ad supernaturalem acceptionem, quia scilicet Moyses supernaturaliter ad hoc promotus est, vt ipsam Dei essentiā in seipsa videret. Ac ea quę acceperunt prophetæ, acceperunt quidem in similitudinibus somnij & visionis. Sed tamen iudicium prophetiæ non erat per similitudines aliquas somnij, vel visionis. Vnde iudicium prophetiæ fit sine abstractione a sensibus. Et quando quidem interior vis intenditur in visione sui obiecti abstrahitur, si perfecta fit attentio visione exteriori. Sed quantumcunque perfectum fit iudicium interioris virtutis, non abstrahit ab exteriori operatione, quoniam ad interiorem virtutem pertinet de exteriori iudicare: vnde iudicium superioris in idem ordinatur cū exteriori operatione, ideoq; mutuo non impediūt se. Illa vero ratio de nobilitate visionis intellectualis & imaginariæ respectu corporalis procedit secundum acceptionem, & non secundum iudiciū. Et illa similiter, quia vna & eadem vis pluribus similiter intendere non potest. Ex hoc autem ipso animę potentiæ mutuo se in operationibus suis impediunt, quod in vna animæ essentia fundatæ sunt. Vnde quāto vires aliquę sunt magis sibi propinquę, tanto magis natę sunt se se impedire, vt ratio inferior & superior: ideoq; de cæteris non est simile. Quod autem dicit Apostolus, Spiritus prophetarū prophetis esse subiectus, intelligendū est quantū ad denunciationem prophetiæ. Ipsorum enim subiacet arbitrio denunciare, de quibus inspirātur vel non. At vero quantū ad reuelationem ipse propheta spiritui subiectus est. Non enim reuelatio fit secundum arbitriū prophetæ videntis, sed secundum arbitrium spiritus reuelantis. Vt autem etiā in ipsa abstractione a sensibus verū habeat propheta iudiciū de his, quæ videt in somnio vel visione: hoc ipsum est ex lumine prophetię quo videlicet illustratur mens prophetæ. Error aūt Montani fuit in duobus. Primo. s. quia subtrahebat prophetis lumen mentis, quo verum haberent iudiciū de visis. Secunda quia in ipsa denunciatione, dicebat eos a sensib⁹ abstractos, sicut in furiosis contingit, vel in eis qui loquuntur in dormiendo. Hoc aūt non sequitur ex positione prædicta. Quod autem prophetia dicitur fieri per dicta vel facta, referendum est ad prophetiæ denunciationem magis quam ad propheticam visionem.

De collatione mutua prophetiæ, quæ fit secundum visionem intellectualem tantum, & eius quæ habet intellectualem simul cum imaginaria. Cap. XCII.

CVm autem natura speciei consistat ea natura generis & ex natura differentiæ, ex vtroq; dignitas spēi potest pensari. Et secundū has duas considerationes inueniuntur aliqua se inuicem in dignitate excedere quandoq;: & quantū pertinet ad rationem speciei, semper illud participat perfectius speciei rationem, in quo differentia formaliter speciem constituens nobilius inuenitur. Sed simpliciter loquendo, quādoq; est nobilius simpliciter illud in quo natura generis est perfectior, quandoq; vero illud in quo est perfecti⁹ natura differentiæ. Cum enim differentia addit aliquā perfectionē super naturam generis, tunc præeminentia quæ est ex parte differētiæ facit aliquid esse simpliciter nobilius, sicut in specie hominis qui est animal rationale, simpliciter ē dignior ille qui est potior & preualentior in rationalitate quā ille qui est potior in his quę ad rationem animalis spectant, vt pote sensus & motus & alia huiusmodi. Quando vero differentia aliquā imperfectionem importat, tunc id in quo est completius natura generis, est simpliciter nobilius, vt patet in fide, quæ est cognitio ęnigmatica eorū. s. quæ non videntur. Qui enim abundat in natura generis, & deficit in fidei differentia, vtpote fidelis qui iam percipit aliquem intellectum credibilium, & quodāmodo ea iam videt, habet simpliciter nobiliorē fidē eo qui minus cognoscit. Et quātū ad rationem fidei pertinet, magis proprie habet fidem ille qui omnino non videt illa quæ credit. Et sic etiam est in prophetia. Prophetia enim videtur esse quædam cognitio obumbrata & obscuritati admixta secūdum id quod habetur 2. Pe. 1. Habetis firmiorem propheticū sermonem, cui bene facitis attendentes quasi lucernæ lucēti in caliginoso loco. Et hoc etiā ipsum nomen prophetiæ demonstrat, quia prophetia dicitur, quasi visio de loginquo. Quę enim clare videntur, quasi de prope videnē. Si ergo comparemus prophetias quantū ad differentiam, quæ rationem prophetię complet, illa inuenitur perfectius prophetiæ rationem habere, & magis propriè cui imaginaria visio admiscetur. Sic in veritatis prophetice cognitio obumbratur. Si autem comparemus prophetias secundū id quod pertinet ad naturā generis. s. cognitionem vel visionem, sic videtur distinguendum. Cum enim omnis cognitio perfecta duo habeat. s. acceptionem, & iudiciū de acceptis. Iudiciū quidem de acceptis in prophetia est solum secundū intellectū & secundum imaginationem. Quandoq; ergo in prophetia non ē aliqua supernaturalis acceptio, sed iudiciū tantum supernaturale. & sic solus intellectus illustratur sine aliqua imaginaria visione. Et talis forte fuit inspiratio Salomonis inquantū de moribus hominū & naturis rerum, quæ naturaliter accipimus, diuino instinctu cęteris certius iudicauit. Quandoq; vero est acceptio etiam supernaturalis, & hoc dupliciter, quia vel est acceptio ab imaginatione, vtpote quando diuinitus in spiritu prophetæ rerum imagines formantur. Vel est acceptio ab intellectu, vtpote quando ita clare cognitio veritatis intellectui infunditur, vt non ea similitudine aliquarū imaginum veritatem accipiat, immo ex veritate iam perfecta ipse sibi imagines formare possit, quib⁹ vtatur propter naturam nostri intellectus. Non autem potest esse aliqua prophetia quæ habeat acceptionem sine iudicio. Vnde nec imaginariā visionem habent sine intellectuali. Sic ergo patet quod visio intellectualis pura quæ

habet indiciũ tantum ſine aliqua acceptione ſupernaturali,& inferior ea,quæ habet iudicium & acceptionem imaginariam. Illa vero intellectualis viſio pura quæ habet iudicium & acceptioné ſupernaturalem,eſt ea nobilior,quæ cum iudicio habet acceptioné imaginariam. Et quantum ad hoc concedendum eſt, quod prophetia quę habet viſionem intellectualem, tantum eſt dignior ea quæ habet imaginariam adiunctam.

Adhuc de eodem. Cap. XCIII.

ET quamuis prophetia quæ in vtraque viſione conſiſtit, habet etiam intellectualem viſionem,non tamen includit illam quę in ſolo intellectuali cõſiſtit, quoniam illa viſionem intellectualem excellentiorem habet quã iſta,cum in illa luminis intellectualis perceptio ſufficiat ad acceptionem & iudicium. In hac vero iudicium tantũ.Si aũt obijcitur qđ ex plenitudine luminis intellectualis cõtingit,qđ redundãtia in propheta fit ab intellectu ab imaginatione, vt ibi formet imaginaria viſio,& quãto in propheta lumen intellectuale abundãtius eſt, tãto perfectior eſt. Ideoq; videt perfectior eſſe illa quæ adiunctã habet imaginariam viſionem, quã illa quæ tantũ habet intellectualem. Dicimus quod in vtraq; prophetia fit deriuatio luminis prophetici ab intellectu ad imaginationem, ſed diuerſimode. Nam in illa prophetia quæ dicitur tantũ viſionem intellectualem habere,tota plenitudo propheticæ reuelationis in intellectu percipitur,& exinde ſecundum intelligentis arbitrium in imaginatiua congrue formantur imagines propter intellectus noſtri naturã, qui ſine fantaſmatibus intelligere non poteſt. Sed in alia prophetia nõ tota plenitudo propheticæ reuelationis recipitur in intellectu, ſed partim in intellectu,quantum ad iudicium & partim in imaginatiua,quantum ad acceptionem. Vnde in illa prophetia quæ viſioné intellectualem tantum continet,eſt viſio intellectualis plenior. Ex defectu enim luminis recepti in intellectu contingit, quod exinde quodãmodo decidit quantum ad aliquid a puritate intelligibili in imaginarias figuras,ſicut in ſomnis accidit. Quod auté dicitur, Iohannes Baptiſta fuiſſe propheta & pluſquam propheta, quia Chriſtum non ſolum intellectualiter,vel imaginariè ſicut alij prophetę vidit,ſed etiam corporaliter digito demõſtrauit,ex quo prophetia cui corporalis admiſcetur viſio videtur eſſe nobiliſſima,dicimus ꝙ non eſt ita,hoc enim quod Iohannes Chriſtum digito demonſtrauit,non pertinet ad viſionem propheticam,ſed magis ad denunciationem, hoc etiam quod corporaliter Chriſtum vidit,non ei dedit prophetiam perfectioris rationis, ſed fuit quoddam munus diuinitus conceſſum amplius quã prophetia. Vnde dicitur a Domino in Lucę decimo. Multi reges & prophetę voluerunt videre quę vos videtis,& non viderũt. Adhuc autem obiici poteſt, quod dicit Gloſa ſuper illud in prima ad Corinthios 14. Spiritus autem loquit myſteria. Minus inquit eſt propheta,qui rerum ſignatarũ imagines ſolo ſpiritu videt,& magis eſt propheta,qui ſolo earũ intellectu præditus eſt. Sed maximè propheta eſt qui precellit in vtroq;. Dicit.n. Dionyſius in libro cęleſtis Hierarchiæ, quod impoſſibile eſt nobis aliter ſuperlucere diuinum radium niſi ſacrorum velaminũ varietate circumuelatum. Et appellat velamina figuras imaginarias, quibus quaſi velatur intellectualis luminis puritas. In oĩ ergo prophetia oportet imaginarias eſſe figuras,vel ab hoĩe formatas,vel diuinitus imiſſas.Nobiliores aũt ſunt diuinitꝰ imiſſę quã ab hoĩe formatę.Illa vtiq; ꝓphetia nobiliſſima videtur eſſe, in qua ſimul diuinitus infundit intellectuale lumen,& figurę imaginarię.Ad hoc aũt dicendũquod prędicta Gloſa loquitur de illo qui ſm̃ intellectum non habet niſi iudicium de his, quæ ab alio accipiuntur, ſicut Ioſeph ſolummodo iudiciũ de his quæ a Pharaone viſa ſunt habuit, non quod ipſe quid eſſet futurum acceperit. Et ſic ratio concludit non auté de illa quæ tantum in intellectuali viſione conſiſtit.Quãuis autem imagines impreſſę diuinitus ſunt nobiliores imaginibus per hominem informatis,tamen acceptio cognitionis quæ eſt in intellectu diuinitus eſt nobilior illa quæ fit per formas imaginarias. Et quamuis intellectus noſter intelligat diuina per aliquas ſimilitudines: illę tamen ſimilitudines nobiliores ſunt ex hoc quod ſunt immateriales quam imaginarię ſimilitudines: vnde& intellectualis viſio nobilior eſt. Nec eſſe poteſt vt aliqua res ſit per ſuam eſſentiã imaginabilis,ſicut per ſuam eſſentiam eſt intelligibilis,imaginatio enim non eſt niſi de rebus materialibus,nec etiam poteſt imaginatio aliquid recipere niſi ſine materia. Vnde ſemper neceſſe eſt quod imaginatio ſit alicuius non per eſſentiam ſuam, ſed per ſuam ſimilitudinem. Intellectus vero immaterialiter recipit,& eo cognoſcuntur non ſolum materialia, ſed immaterialia, vnde & quædam cognoſcuntur per eſſentiam,quædam autem per ſimilitudinem.

Verum gradus prophetiæ diſtinguantur ſecundum viſiones vel imaginationes. Cap. XCIIII.

VIdetur autem gradus prophetię ſecundum viſionem imaginariam diſtingui, quia ſimilitudines imaginariæ ſunt in prophetia medium cognoſcendi, perfectius aut medium cognoſcendi perfectiorem cognitionem facit. Et exinde ſcientia perfectior eſt opinione. Vbi ergo eſt imaginaria viſio nobilior, eſt & prophetiæ gradus (vt videtur) altior. Præterea cum lumen propheticũ ab intellectu in imaginationem deſcendit, quanto perfectius eſt lumen in intellectu prophetiæ,tanto perfectior eſt imaginaria viſio. Itaque diuerſi gradus imaginarię diuiſionis demonſtrant diuerſos gradus intellectualis. Et vbi perfectior eſt intellectualis viſio,eſt prophetia perfectior. E contra vero poteſt obijci, quod imaginaria viſio prophetã non facit,ſed ſolum intellectualis, ideo ſecundum illam gradus prophetiæ non videntur diſtingui. Præterea quod diſtinguitur per ſe diſtinguitur penes id quod eſt ei formale. At in prophetia intellectualis viſio eſt formalis,imaginaria vero quaſi materialis. Cæterum(vt dicit Gloſa in principio Pſalterij) prophetia conſiſtit in dictis & factis,ſomnio & viſione. Nõ ergo magis oportet diſtingui ſecundum imaginariam viſionem,ad quam pertinet ſomniũ & viſio,quã ſecundum dicta & facta. Deniq; etiã miracula requiruntur ad prophetiam. Vnde Moyſes cum mitteretur a Dño, ſignũ petijt, vt legitur in Exodo. Dicitur & in Pſal. Signa noſtra non vidimus, iam non eſt propheta. Non ergo magis diſtingui debent hi gradus ſecundum imaginariam viſioné quam ſecundum ſigna. Nos auté dicimus,quod ſecundum imaginariam viſionem diſtinguitur prophetiæ gradus iuxta modũ, qui dicetur inferius. Ad obiectiones autem contrarias dicimus,quod cum aliquid diſtinguitur ſecundum ſpeciem,tunc quidé oportet quod fiat diſtinctio ſecundum id quod eſt formale. Sed ſi fiat diſtinctio graduũ in eadem ſpecie,poteſt etiã eſſe ſecundum id quod eſt materiale, ſicut animal diſtinguitur per maſculinum & fœmininum,quæ ſunt differentiæ materiales, vt legitur in lib. 10. Metaphi. Porro dicta & facta prophetiæ non pertinent(vt ſupra dictũ eſt) ad eius reuelationem, ſed ad denunciationem. Ideoq; ſecundũ illã diſtingui non põt gradus prophetiæ.Gratia vero ſignorũ eſt diſferens a prophetia, poteſt tamen ad prophetiam reduci,& ſecundũ hoc quod veritas prophetiæ demonſtratur per ſigna:vnde & gratia ſignorũ quantũ ad hoc eſt potior quã prophetia. Ideoq; 1. ad Corinth. 12. poſtponitur ei prophetiæ gratia. Itaq;excellentiſſimus eſt ille Propheta,qui reuelationem habens facit etiã ſigna. In ſumma vero notandũ, quod cum ad prophetiam concurrat intellectualis viſio quaſi principalis, & imaginaria quaſi ſecundaria, gradus prophetiæ eſt ſimpliciter iudicandus eminẽtior,ex eo quod viſio intellectualis eſt eminentior. Ex eminẽtia vero imaginarię oſtenditur eminentior gradus prophetiæ ſecundum quod, & non ſimpliciter, niſi inquantum perfectio imaginarię viſionis demonſtrat perfectionem intellectualis. Ex parte autem intellectualis viſionis non poſſunt accipi aliqui determinati gradus, quia plenitudo intellectualis luminis nõ manifeſtat niſi per aliqua ſigna. Vnde penes illa ſigna oportet diſtinguere gradus prophetię.

De quatuor modis diſtinguendi prophetiam. Cap. XCV.

SIc ergo poſſunt diſtingui gradus prophetiæ ſecundũ quatuor. Primo ſecundũ ea quæ requiruntur ad prophetiam.Eſt auté duplex actus prophetiæ.ſ.viſio & denunciatio.Ad viſionem autem requiruntur duo.ſ.iudicium quod eſt ſecundum intellectum, & acceptio,quæ eſt quandoq; ſecundum intellectum, quandoq; ſecundũ imaginationem. Sed ad denunciationem requiritur aliquid ex parte denunciantis.ſ.quædam audacia, vt aliquis non timeat vel terreatur loqui veritatem propter aduerſarios veritatis, ſecundum illud quod Dominus dicit ad Ezechielem. Ezechiel. 3. Dedi faciem tuam valentiorem faciebus eorũ, & frontem tuam duriorem frontibus eorum. Et ſequitur. Ne timeas eos, neq; metuas a facie eorũ. Aliud auté requiritur ex parte rei denunciatę.ſ. ſignum per quod veritas rei denunciatę demonſtratur. Vnde & Moyſes a Domino ſignum accepit,vt ei crederetur.Sed quia denunciatio in prophetia non principaliter ſed conſequenter ſe habet in prophetia. Ideo infimus gradus prophetiæ eſt in eo in quo inuenitur quædam audacia & promptitudo ad aliquid dicendum, vel faciendum, ſine hoc qđ ei aliqua reuelatio fiat. Sicut ſi dicamus aliquem gradum prophetiæ fuiſſe in Samſone,largo modo accipiendo prophetiam, ſecundum quod omnis ſupernaturalis influxus ad prophetiam reducit. Secundus vero gradus erit in eo qui habet viſionem intellectualem cum imaginaria,vt in Iſaia & Hieremia. Quartus vero in eo qui habet intellectualem viſionem pleniſſimam quantum ad iudicium & quantum ad acceptionem,ſicut in Dauid. Secundo poteſt diſtingui gradus prophetiæ ex diſpoſitione prophetantis. Et ſic cũ prophetia fiat in ſomnio & viſione vigilię, vt dicitur. Numeri 12. Perfectior eſt gradus prophetię quæ eſt in vigilia quam quæ eſt in ſomnio. Tum quia intellectus eſt melius diſpoſitus ad iudicandum, tum quia etiam auocatio a ſenſibus non eſt facta naturaliter, ſed ex intentione perfecta interiorum virium ad ea quæ diuinitus demonſtrantur. Tertio ex modo accipiendi. Quia quanto expreſ-

ſius

ſus ſignificatur res prophetica, prophetiæ gradus eſt ſublimior. Nulla autem ſigna aliquid expreſſius ſignificant, quam verba, & ideo altior gradus prophetiæ eſt, quando percipiuntur verba expreſſe deſignantia rem propheticam ſicut de Samuele legitur primo regum 3. quam quando demonſtrantur aliæ figuræ quę ſũt aliarum rerum ſimilitudines, ſicut olla ſuccenſa oſtenſa eſt Hieremiæ. Ex hoc enim manifeſte oſtenditur, lumen propheticum quod magis in ſuo vigore percipitur, quando ſecundum expreſſiorem ſimilitudinem res propheticæ demonſtrantur. Quarto ex parte eius quid reuelationem facit. Eminentior enim gradus prophetiæ, eſt quando videtur ille qui loquitur, q̃ quando verba audiuntur tãtum, ſiue ſit in ſomnio ſiue ſit in viſione, quia ex hac oſtenditur q magis accedit propheta ad cognitionem eius qui reuelat. Quando vero videtur ille qui loquitur, altior gradus prophetiæ eſt quando videtur in ſpecie angeli, quam quando videtur in ſpecie hominis. Et adhuc eminentior ſi videtur in figura Dei, ſicut in Iſaia. vi. Vidi dominum ſedentem. Cum enim prophetiæ reuelatio a Deo deſcendit in angelum, & ab angelo in hominem, tãto oſtenditur plenior prophetiæ receptio, quanto magis acceditur ad primum principium prophetię. Actor. Hæc dicta ſunt de prophetica viſione occaſione viſionis imaginariæ.

De extaſi. *Cap. XCVI.*

AVguſt. vbi ſupra. Cum itaq; vigilantes neque mente a ſenſib' corporis alienati in viſione corporali ſumus, ab illa viſione ſpiritualem ſine aliqua ambiguitate diſcernimus. Cum vero vel nimia cogitationis intentione, vel aliqua vi morbi, vt freneticis accidere ſolet, vel commixtione cuius quam alterius ſpiritus ſiue boni ſiue mali, ita corporalium rerum exprimuntur imagines tanquã corporis ſenſibus præſententur corpora, manente tamen etiam in corporis ſenſibus intentione, ſic videntur quæ in ſpiritu ſiunt imagines corporum, quemadmodum ipſa corpora per corpus, ita vt ſimul cernatur & homo præſens oculis & alius abſens ſpiritu tã quam oculis Nam experti ſumus ſic affectos, & cum eis locutos qui vere aderant, & cum alijs qui non aderant tanquam adeſſent. Quando autem penitus abripitur animi intentio a corporis ſenſibus, tunc magis ſolet dici extaſis. Tunc corpora præſentia etiam patentibus oculis non videntur, nec voces audiuntur. Sed totius animi contuitus aut in imaginibus eſt corporum per ſpiritualem, aut in rebus intelligibilibus per intellectualem viſionem. Sed cum imaginibus corporum omnino detinetur, ſiue in ſomnis, ſiue in extaſi, ſi nihil ſignificant, ipſius animæ ſunt imaginationes Cum autem aliquid ſignificant ſiue dormientibus exhibeantur, ſiue uigilãtibus, ſiue in extaſi, mirus modus eſt, ſi commixtione alterius ſpiritus fieri poteſt, vt ea quę ipſe ſcit, per huius imagines ei cui immiſcetur oſtendat. Nonnulli volunt animam habere quandam vim diuinationis in ſeipſa. Sed ſi ita eſt, cur non ſemper poteſt cum ſemper velit, an quia non ſemper adiuuatur, vt poſſit. Cum ergo adiuuetur nec vtiq; a corpore, teſtat vt a ſpiritu adiuuetur. Sed quomodo adiuuatur, vtrum in corpore ſit aliquid, vt inde quaſi relaxetur & emicet eius intentio, quo in id veniat, vt in ipſa videat ſignantes ſimilitudines quæ ibi iam erant, nec uidebantur, ſicut multa habemus in memoria que non ſemper intuemur, an fiant ibi quæ ante non fuerant. Vel in aliquo ſpiritu ſunt, quo illa iam emergens ibi eas uideat. Sed illa ſi iam erant quaſi proprię cur eas etiam non intelligit, an ſicut ſpiritus eius adiutus eſt, vt eas in ſe uideret, ita & mens niſi adiuuetur ea, quæ habet ſpiritus, intelligere non poteſt. An forte corporea non remouentur, vel quaſi relaxentur impedimenta, ut ſuo impetu anima in ea quæ uidenda ſunt exeratur? Sed ipſa prorſus in hoc aſſumitur, ſiue tantum ſpiritualiter cernenda, ſiue etiam intellectualiter cognoſcenda. An aliquãdo in ſeipſa videt illa, aliquãdo per alterius ſpiritus commixtione? Quicquid horum eſt temere affirmare non oportet. Illud tamen non eſt dubitãdum, imagines quæ ſpiritu cernuntur, non ſemper eſſe ſigna aliarũ rerum, ſiue in uigilantibus, ſiue in dormientibus, ſiue in ægrotantibus. Mirum eſt autem ſi aliquando extaſis fieri poteſt, vt non iſtæ corporalium rerum ſimilitudines aliquid ſignificent.

De diuerſis eiuſdem cauſis. *Cap. XCVII.*

QVìſquis a me quærit vnde viſa corporalibus ſimilia in extaſi appareant, quæ raro accidit animę viciſſim quęro vnde appareant dormientibus quæ quotidie ſenſit anima, & nemo illud aut non multum curat inquirere. Ego uero multo amplius miror, maximeq; ſtupeo, quanta celeritate ac facilitate anima fabricet imagines corporum in ſe, quæ per corporis oculos uiderit, quam ſomniantium uel etiam in extaſi uiſiones. Illud plane exemplorum experimentis colligi datur, ſicut corporum pallor, rubor, tremor, uel morbus, aliquando a corpora cauſas habet, aliquando ab anima. Et a corpore quidem vel cum humor ſuffunditur, vel æſtus ſiue labor aliquid aliud corpori iniectum intrinſecus turbat. Ab anima vero, vel cum timore turbatur, vel pudore confunditur, vel iraſcitur, vel amat, vel ſiquid huiuſmodi, ita & ipſi animæ, vt in ea viſa pergat, quæ non ei per corporis ſenſus nunciantur, ſed per incorporalem ſubſtantiam, ita vt non diſcernat, vtrum corpora ſint, aut ſimilitudines corporum, aliquando a corpore accidit, aliquando a ſpiritum. Et a corpore quidem ſiue naturali viciſſitudine vt ſunt viſa ſomniantium mala valitudine ſenſibus perturbatis, vt cum a freneticus ſimul & corpa videntur, & viſa ſimilia corporibus, tanquã & ipſa prę oculis aſſint. Aut penitus interclufis, ſicut ſępe madefacti aliquo morbo ingraueſcente præſente corpore diu abſentes, deinde hominibus redditi multa ſe vidiſſe dixerunt. A ſpiritum uero cum omnino ſano & integro corpore in alienationem mentis, ſed cum malus in hoc arripit ſpiritus, aut demoniacos facit, aut abrepticios, aut falſos prophetas. Cum autem bonus, fideles myſteria loquentes, aut accedente etiam intelligentia veros prophetas, & ad tempus quod per eos oportet oſtendi, videntes atq; narrantes. Sed cum a corpore cauſa eſt, vt talia uiſa cernantur non ea corpus exhibet. Neq; enim habet ea uim ut formet aliquid ſpirituale, ſed ſopito, aut perturbato, aut etiam intercluſo itinere intentionis in cerebro, qua dirigitur ſentiendi modus, anima ipſa quæ proprio motu ab hoc opere ceſſare non poteſt, quia per corpus non ſinitur, uel non plene ſinitur ad corporalia, uim ſuæ intentionis dirigere ſpiritum corporalium ſimilitudines agit, aut intuetur obiectas. Et ſiquidem ipſa eas agit, fantaſiæ tantum ſunt. Si antem obiectas intuetur oſtenſiones ſunt.

Adhuc de eodem. *Cap. XCVIII.*

DEniq; cum oculi dolent, uel extincti ſunt, quia non eſt cauſa in ſede cerebri unde ipſa dirigitur intentio ſentiendi, nõ fiunt huiuſmodi uiſiones quamuis non cernendis corporalibus obſtaculum exiſtat a corpore. Magis enim cęci dormientes quam uigilantes aliquid uident, dormientibus quippe in cerebro conſopitur uia ſentiendi, quę intentionem ad oculos deducit. Ideoq; ipſa intentio in aliud aduerſa cernit uiſa ſomniorum, tanquam ſpecies corporales adſint, ut ſibi dormiens uigilare uideatur, & uera corpora intueri ſe putet. Cum autem uigilant cęci, ducitur per iſta itinera intentio cernendi, quę cum ad loca uenerit oculorum, non exercetur foras, ſed ibi remanet, ut uigilare ſe ſentiat, potiuſque eſſe in tenebris uigilando etiam per diem ſiue per noctem, tantum ergo intereſt, ubi ſit impedimentum ſentiendi corporalia, cum ſit corpore. Si enim non ſit niſi in ipſis aditibus, & quaſi ſenſuum ianuis, uelut in oculis, auribus, cęteriſque ſenſibus corporis, ſola impeditur perceptio corporalium. Nam animæ intentio in aliud ſic aduertitur, ut pro corporibus habeat ſimilitudines corporum. Si autem cauſa eſt intus in cerebro unde dirigũtur uię ad ea quæ foris ſentienda ſunt ipſius intentionis uaſa ſopiuntur, uel turbantur, uel includuntur, quibus oritur anima in ea quę foris ſunt intuenda. Quem viſum quia non admittit, tanta expreſſione format ſimilia vt imagines corporalium a corporibus diſcere non valens, vtrum in iſtis an in illis ſit neſciat, & cum ſit, longe alio modo ſciat quam in cogitando verſantur imagines corporum. Qui modus niſi ab expertis capi non poteſt. Itaq; cum in corpore cauſa eſt, vt in eas expreſſius intuendas imagines humanus animus attollatur, nihil ſignificare credendum eſt, niſi cum a demonſtrante ſpiritu inſpirantur. Vigilãtibus etiam neq; vllo modo afflictis occulto quodam inſtinctu ingeſtas cogitationes, quas promendo diuinarent, non ſolum aliquid agentes, ſicut Cayphas pontifex, ſine intentione prophetandi. Verumetiam id ſuſcipientes vt diuinandi modo aliquid dicerent nouimus. Quonam modo hæc viſa in ſpiritum hominis veniant, vtrũ ibi primitus formentur, vel formata ingerantur, & quadam coniũctione cernantur, vt ſic angeli hominibus oſtendant cogitationes ſuas, & corporalium rerum ſimilitudines, quas in ſuo ſpiritu futurorum cogitatione præformant, quemadmodum & ipſi noſtras cogitationes non vtiq; oculis, quia nõ corpore ſed ſpiritu vident, verum hoc intereſt, quia illi noſtras etiam ſi nolumus uident, nos autem ipſorum niſi oſtendant, noſſe non poſſumus, quia ſic eas habent in poteſtate occultare ſpiritualibus modis, quemadmodum interiectis quibuslibet obſtaculis noſtra corpora, ne aliorũ oculis videantur abſcondimus, diſſerere atq; explicare operoſiſſimũ eſt.

De diſcretione ſpirituum. *Cap. XCIX.*

NOn ſane mirum eſt ſi & demonium habentes aliquando vera dicunt, quę abſunt a præſentium ſenſibus. Quod certè neſcio, qua occulta mixtura ſit, vt tanquam vnus ſpiritus ſit patiẽtis atq; vexantis. Cum autem bonus ſpiritus in hæc viſa humanum ſpiritum aſſumit, nullo modo iſta eſſe ſigna aliarum rerum dubitandum eſt, & earum quas noſſe vtile eſt. Dei enim munus eſt diſcretio. Sane difficillimum eſt, cum ſpiritus malignus quaſi trãquillus agit, & ſine aliqua corporis vexatione aſſumpto humano ſpiritu etiam vera dicit, & vtilia prædicat, traſfigurans ſe in angelum lucis. Ad hoc vt cum illi in manifeſtis bonis creditum fuerit, ſeducat ad ſua, hunc neminem noſſe arbitror, niſi dono iſto, de quo dicit Apoſtolus, de diuerſis dei muneribus loquens, alij diuidi

iudicatio spirituum, hoc enim dono continuo diiudicatur an malus sit. Tamen & per corporalem visionem & per spiritualem mali angeli fallunt, & boni instruunt. At illæ similitudines in animo nostro quomodo innotescant spiritibus etiam immundis, vel quid obstaculi etiam anima nostra patiatur ex isto terreno corpore, vt eas inuicem in nostro spiritu nequeamus videre, inuenire & explicare difficile est. Certissimè tamen apud nos consistit enunciatas a dæmonibus cogitationes hominum. Qui tamen si virtutum interuam speciem possent in hominibus cernere nó tentarent, sicut illā in Iob mirabilem patientiam procul dubio si posset diabolus cernere, nollet a tentato superari. Ceterum quòd alicobi longe facta nunciant, quæ post aliquos dies vera esse firmentur non est mirum. Possunt enim & hoc efficere, non solum acrimonia cernendi corporalia incomparabiliter præstantiores quam nostra est, sed esse ipsorum corporum lõge vtiq; subtiliorum mirabili velocitate. Quapropter cum aīa rapitur in ea visa, quæ spiritu cernuntur, ita vt omnino a sensibus corporis auertatur, magis q̃ in somno solet. Sed minus q̃ in morte iam diuini est adiutorii, vt se non corpora, sed imagines corporum nouerit cernere. Sic vtiq; in somnis se videre & antequam vigilet, ibi si ēt videntur futura, ita vt futura noscantur, quantum præsentes imagines cernuntur, siue ipsa hominis mente diuinitus adiuta, sed aliquo inter ipsa visa quid significarent exponente, sicut in Apocal. Iohanni exponebatur. Magna reuelatio est etiam, si forte ignoret ille cui hæc demonstrantur, vtrum de corpore exierit an adhuc sit in corpore, sed a sensibus corporis alienato spiritu ista videat. Potest enim etiam sic raptus hoc ignorare, si ei & hoc non ostendatur.

De Raptu animæ vltra duo prima genera visionum. *Cap. C.*

PORro si quemadmodum raptus est a corporis sensibus, vt esset in similitudinibus corporum quæ spiritu videntur, ita vt ab ipsis rapiatur vt in illam quasi regionem intellectualium subuehatur, ibi siue aliqua corporis similitudine perspicua veritas cernitur, nullis opinionum falsarum nebulis obfuscatur. Ibi virtutes animæ non sunt laboriosę, neque enim opere temperātiæ libido frenatur: Neq; opere fortitudinis aduersa tolerantur. Aut opere iustitiæ iniqua puniuntur. Aut opere prudentiæ mala deuitantur. Vna ibi & tota virtus est amare quod videas, & summa felicitas habere quod amas, ibi beata uita in suo fonte bibitur. Vnde aspergitur aliquid humanę vitæ, vt in tentationibus huius seculi, temperanter, fortiter, iustè, prudenterq viuatur, propter illud quippe adipiscendum vbi secura erit requies & ineffabilis visio veritatis, labor suscipitur & continendi a volnptate, & sustinendi aduersitates, & subueniendi indigentibus, & resistendi decipientibus. Ibi videbitur claritas Dei, non per visionem significantem siue corporalem, sicut est visa in monte sina. siue spiritualem, sicut vidit Isaias vel Iohannes in Apocal. sed per speciem quantum eam capere mens humana pôt secundum assumentis Dei gratiam, vt os ad os loquatur ei, nõ corporis, sed mentis, quemadmodum intelligendum arbitror quod de Moyse scriptum est. Concupiuerat enim videre Deum, non sicut in monte viderat vel in tabernaculo videbat, sed specie, quantum eam capere rationalis creatura potest reuocata ab omni corporis sensu, & ab omni significatiuo ęnigmate spiritus. Sic enim scriptū est Si ergo inueni gratiam in oculis tuis ostende mihi teipsum, vt videam te, cum paulo superius legatur locutus dominus ad Moysem, sicut quis loquitor ad amicum. Sentiebat ergo quod videbat & quod non videbat desiderabat. Nisi tantum desideratum videre meruisset, non diceret dominus ad Aaron & Mariam. Audite verbum meum. Siquis fuerit inter vos propheta domini in visione apparebo ei, & in somnio loquar illi. Non ita quomodo famulus meus Moyses qui in tota domo mea fidelis est. Ore ad os loquar ad illum, in specie non per ęnigmata. In illa ergo specie qua Deus est, secretissimè loquitur, vbi eum nemo videns viuet vita illa qua mortaliter viuitur in istis corporeis sensibus, nisi ab hac vita quisque quodammodo moriatur, siue omnino exiens de corpore, siue ita alienatus a corporis sensibus, vt merito nesciat vtrum in corpore an in anima sit, cum in illam rapitur & subuehitur visionē. Quapropter hoc tertium genus visionis, quod superius est & corporali & spirituali, tertium cęlum appellauit Apostolus, vbi se raptum dicit. In hoc videtur claritas Dei, cui videlicet corda mundantur. Vnde, Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt. A quo peregrinamur mortali & corporali onere prægrauati, quandiu per fidē ambulamus, non per speciem, etiam si cum iustè viuimus. Si ergo inquam primum cęlum rectè accipimus, omne hoc corporeū quicquid est super aquas & terram. Secundum autem in similitudine corporali quod spiritu cernitur, vnde Petro discus iste submissus est. Tertium vero quod mente conspicitur, ita omnino a sensibus carnis arrepta atq; mundata, vt & illa quæ in illo cęlo sunt, & ipsā Dei substantiam, & verbum domini per quem facta sunt omnia in charitate spiritu sancti ineffabiliter videre valeat & audire, non incongruenter arbitramur & illuc esse apostolum raptum & ibi fortassis esse paradisum omnibus meliorem. Et dici potest paradisum paradisorum. Si enim animæ bonæ lætitia in rebus bonis est, in omni creatura quid ea lætitia præstantius quæ in verbo Dei est, per quod facta sunt omnia?

Qualiter raptus fit ad id quod est supra naturam. *Cap. CI.*

THomas de Aquino. Est autem raptus prout describitur a doctoribus, ab eo quod est secundum naturam in id quod est supra naturam vi naturæ superioris eleuatio. At vero cum (vt ait Augustinus) hominis intelligentia naturaliter Deum cognoscat, & in raptu eleuetur ad Dei cognitionem, in hoc ipso non videtur eleuari contra naturam, sed potius secundum naturam. Præterea magis dependet spiritus creatus ab increato, quam inferius corpus a superiori, ac impressiones superiorum corporum in inferioribus corporibus naturales sunt, vt ait commentator in libro cœli & mundi. Ideoq; nec eleuatio spiritus humani videtur esse nisi naturalis, q̃uis fiat vi naturę superioris. Ad hoc autem dicimus, quòd sicut cuiuslibet alterius rei est quędam operatio talis rei inquantum est hæc res, ut ignis aut lapidis, ita etiam hominis est quædam operatio inquantum est homo, quæ est ei naturalis. In rebus autem naturalibus dupliciter contingit transmutari rem aliquam a sua operatione naturali. Vno modo ex defectu propriæ uirtutis, undecū que talis defectus contingat, siue ex causa extrinseca siue intrinseca, sicut ex defectu uirtutis formatiuæ in semine generatur fœtus monstruosus. Alio modo ex operatione diuinæ uirtutis, cui omnis natura obedit ad nutum, sicut fit in miraculis, cum uirgo concipit, uel cæcus illuminatur. Et similiter etiam homo a sua naturali & propria operatione dupliciter immutari potest. Est autem hominis propria operatio intelligere mediante imaginatione & sensu. Operatio enim eius qua solis intellectualibus inæhret, omnibus inferioribus prætermissis, non est eius inquantum est homo, sed inquantum in eo aliquid diuinum existit. Operatio uero quę solis sē sibilibus inhęret, præter intellectum & rationem non est etiam ei° inquantum homo, sed secundum naturam quam cum brutis habet communem. Tunc ergo a naturali modo suæ cognitionis trāsmutatur, quando a sensibus abstractus aliqua præter sensum inspicit. Hęc autem transmutatio quandoq; fit ex defectu proprię uirtutis, sicut accidit in freneticis & aliis mente captis. Et hæc abstractio a sensibus non est eleuatio, sed magis depressio. Aliquando uero talis abstractio fit uirtute diuina, & tunc proprie eleuatio quædam est, quia cum agens assimilet sibi patiens, Abstractio quæ fit a uirtute diuina, quæ est supra hominem, est in aliquod altius quam sit homini naturale. Sic ergo in descriptione prædicta raptus, qua diffinitur ut quidam motus, tangitur eius genus, cum dicitur eleuatio. Causa efficiens, cum dicitur ui superioris nature. Duo termini motus a quo & in quem, cum dicitur ab eo quod est secundum naturam &c.

Adhuc de eodem. *Cap. CII.*

DIcendum est ergo quòd cognoscere Deum contingit multipliciter. s. per essentiam suam, & per res sensibiles, aut etiam per effectus intelligibiles. Similiter etiam distinguendum est de eo qđ est homini naturale. Vni enim & eidem rei est aliquod secundum naturam & contra naturam secundum status eius diuersos, eo qđ non est eadem natura rei dum est in fieri, & dum est in perfecto esse, ut dicit rabi Moyses, sicut quantitas completa est naturalis homini, cum ad ætatem perfectam peruenerit, & alia huiusmodi. Esset autem contra naturam, si puer in perfecta quantitate nasceretur. Sic ergo dicendum, quòd intelligentia humanæ secūdum quēlibet statum est naturale aliquo modo cognoscere Deum. Sed iā sui principio. s. in statu vię est naturale ei quod cognoscat Deum per creaturas sensibiles. Est etiam ei naturale, ut perueniat ad cognoscendum Deum per seipsum in sui consummatione. i. in statu patrię, & sic si in statu uitæ eleuetur ad hoc ut cognoscat Deum sm statum patriæ, hoc erit contra naturam, sicut esset contra naturam quòd puer mox natus haberet barbam. Notādum ēt, quòd duplex est natura. s. particularis, quæ est propria vnicuiq; rei, & uniuersalis quæ complectitur totum ordinem creaturarum naturalium. Et ex hoc dupliciter dicitur aliquid esse contra naturam uel secundum naturam. Vno modo quantum ad naturā particularem. Alio modo quantum ad vniuersalem, sicut omnis corruptio & defectus & senium est contra naturam particularem, sed tamen est naturale secundum naturam uniuersalem, ut omne compositum ex contrariis corrūpatur. Quia ergo ordo uniuersalis causarum hoc habet ut inferiora a suis superioribus moueātur, Omnis motus qui fit in inferiori natura ex impressione superioris, siue in corporalibus, siue in spiritualibus, est quidem naturalis secundum naturam uniuersalem, non autem semper secundum naturam particularem, nisi quando a natura superiori sic imprimitur in naturam inferiorem,

rem, vt ipsa impressio sit eius natura. Et sic patet, quomodo ea quę a Deo fiunt possunt dici secundum naturam, vel contra naturam.

Vtrum Paulus in raptu uiderit Deum per essentiam. Cap. CIII.

QVidam autem dixerunt, quod Paulus in raptu non vidit Deum per essentiam, sed quadam visione media inter visionem viæ & visionem patriæ, quæ quidem visio media potest intelligi talis, qualis est angelo naturalis, vt. s. videat Deum, non quidem per essentiam cognitione naturali, sed per aliquas species intelligibiles, vtpote considerando essentiam suam quę est quædam similitudo intelligibilis essentiæ increatæ, prout dicitur in libro de causis, quod intelligentia scit quod est supra se inquantū est creata ab eo, vt sic etiam intelligatur Paulus in raptu vidisse Deum per refulgentiam alicuius luminis intellectualis in mente ipsius. Cognitio ergo viæ quæ est per speculum & ęnigma sensibilium creaturarum est naturalis homini. Sed cognitio patriæ, qua Deus per essentiam suam videtur est soli Deo naturalis. Et hęc opinio repugnat dictis Augustini, qui expresse in locis supradictis dicit Paulum in raptu Deū per essentiam vidisse, nec est etiam probabile, vt minister veteris testaméti, ac iudæus Deum per essentiam viderit, vt habetur ex hoc qđ dicitur numeri. 12. palam & non per ęnigma, uidelicet Deum, &c. Et ministro noui testamenti doctori gentium hoc concessum non fuerit, præcipuè cum ipse Apostolus sic argumentetur in secunda ad Corinthios. 3. Si ministratio damnationis fuit in gloria &c. Nęc tamen beatus fuit simpliciter, sed solum secundum quid, quamuis mens eius illustrata fuerit supernaturali lumine ad Deum uidendum Quod quidem apparere potest exemplo luminis corporalis. In quibusdam enim inuenitur lumen a sole vt quędam forma, etiā manens quasi generalis effecta, sicut in stellis & in carbunculo & huiusmodi. In quibusdam vero recipitur lumen a sole sicut quædā passio transiens, sicut in aere. Non enim efficitur lumen forma permanens in aere quasi conaturalis, sed transit abeunte sole. Similiter etiam lumen gloriæ dupliciter menti infunditur. Vno modo per modum formæ connaturalis factæ & permanentis, & sic facit mentem simpliciter beatam, & hoc modo infunditur beatis in patria. Alio modo contingit lumen gloriæ mentem humanam, sicut quædam passio transiens. Et sic mens Pauli in raptu fuit lumine gloriæ illustrata, ipsum etiam nomen raptum & transeundo ostendit hoc esse factum, unde non fuit simpliciter glorificatus, nec habuit dotem glorię, cum illa claritas non fuerit effecta proprietas eius. Et propter hoc non fuit deriuata ab anima in corpus, nec in hoc statu perpetuo mansit.

Quod homo in corpore mortali constitutus non potest Deum per essentiam uidere nisi a sensibus corporis alienetur. C. CIIII.

SCiendum est ergo quòd homo in mortali corpore constitutus non potest Deum per essentiam videre nisi a sensibus corporis alienetur. Cuius ratio ex duobus potest sumi. Primo quidem ex hoc, qđ est cōe intellectui & alijs aīæ potentijs, hoc enī in omnibus potentijs animæ inuenimus, quia quando una potentia in suo actu intenditur alia vel debilitatur in suo actu vel ex toto abstrahitur, sicut patet in illo in quo operatio visus fortissime intenditur, quòd auditus eius non percipit ea quæ dicuntur, nisi forte sua vehementia ad se trahant sensum audientis, cuius ratio est, quia ad actum cuiuslibet cognoscitiuę potentię requiritur intentio, vt probat August. in lib. de tri. Intentio autem vnius non potest fieri ad multa simul, nisi forte illa multa hoc modo sint ad inuicem ordinata, ut accipiantur quasi vnum. Sicut nec alicuius motus vel operationis possunt esse duo termini ad inuicem non ordinati. Vnde cum sit vna anima in qua omnes potentiæ cognoscitiuæ fundantur, vnius & eiusdem intentio requiritur ad omnium potentiarum cognoscitiuarum actus. Et ideo cum totaliter anima intendit ad actum vniᵘˢ potentię, abstrahitur homo ab actu alterius potentię. Ad hoc quòd intellectus eleuetur ad uidédum diuinam essentiam, oportet quòd tota intentio in hanc uisionem colligatur, cum hoc sit vehementissimum intelligibile, ad quod intellectus pertingere non pōt, nisi toto conamine in id intendat. Et ideo oportet quando mens ad diuinam uisionem eleuatur, quòd fiat abstractio a corporeis sensibus. Secundo vero potest eiusdem ratio assignari ex eo, quod est intellectus proprium. Cum enim cognitio de rebus habetur ſm qđ sūt in actu & nō ſm quod in potentia sunt, vt dicit in decimo methasisicæ, intellectus qui summam cognitionis tenet proprie immaterialiū est, quæ sunt maxime in actu. Vnde omne intelligibile vel est in se a materia immune, vel est actio intellectus a materia abstractum. Et ideo quāto intellectus purior est a materialium quasi contactu, tāto perfectior est. Et inde est quia intellectus humanus materialia contingit ad fantasma intuendo a quibus intelligibiles species attrahit est minoris efficaciæ quā intelectus angelicus, qui semper ad formas pure immateriales intuetur, nihilominus tñ inquantum in intellectu humano puritas intellectualis cognitionis nō penitus abscuratur, sicut accidit in sensibus, quorū cognitio vltra materialia fieri nō pōt, ex hoc ipso quod de puritate remanet, inest ei facultas ad ea quæ sunt purę imaterialia cōtuēdi. Et oportet quod si aliqñ preter cōem modum ad summū immaterialium videndum. s. diuinam essentiam eleuet, quod saltē in illo actu potiᵘˢ ab intuitu materialium abstrahatur. Vnde cum sensitiuæ vires nō nisi circa materialia uersentur, non potest aliquis ad diuinā essentiam eleuari uidendam, nisi ab usu corporeorum sensuum penitus abstrahatur. Ad hoc aūt probandū facit, quod dicit Aug. sup Gen. Nemo inquit Deū in specie uidens uiuit uita ista, qua mortaliter uiuitur in his sensibus corporeis. Nisi enim ab hac uita quisq; quodammodo moriatur, siue omnino de corpore exiens, siue sic auersus & alienatus a corporeis sensibus, vt merito nesciat, vtrum in corpore an extra corpus sit, in illam non rapitur & subuehitur visionem. Super illud etiam ad Corinth. siue mente excedimus Deo, dicit glosa. Excessum mētis Apostolus dicit, quo mens eleuatur ad intelligenda cęlestia, ita ut a mente quodammodo labantur inferiora. In hoc mentis excessu omnes sancti fuerunt, quibus arcana Dei mundum istum excedentia reuelata sunt.

Responsiones ad ea quæ obijciuntur. Cap. CV.

SEd fortassis obijciet aliquid, quòd eadem est natura hoīs in statu uię & patrię At uero non idem numero resurgeret, nisi ēt idē spiritus esset. Cum itaq; post resurrectionem uisuri sunt sancti mēte Deū per essentiam absq; abstractione a sensibus. Idē possibile videtur & in uiatoribus. Si dicatur quod corpus viatoris quia corruptibile est, aggrauat intellectū, ne libere in Dēū ferri possit, nisi a corporeis sensibus absoluatur, quæ quidem corruptio post resurrectionē non erit Econtra sic pōt obijci. Nihil impeditur sicut nec patitur, nisi a suo contrario, sed corruptio corporis non uidetur cōtrariari actui intellectus, cum intellectus non sit corporis actus Igitur corruptio corporis non impedit, quin intellectus corporis libere possit ferri in Deū. Præterea constat quòd Christus nostrā mortalitatem & corruptionem penè assumpsit. Sed intellectus eius continua uisione Dei fruebatur, cū tñ in eo non fieret abstractio semp ab alterioribus sensibus. Corruptio ergo corporis non facit vt intellectus ferri non possit in Deum sine hoc quòd a sensibus abstrahatur. Prętererea Paulus postq̄ Deum per essentiam uiderat, memor fuit eorum quæ in illa uisione conspexit, aliàs non diceret. 2. Corinthior. 12. quod audiuit arcana uerba, quæ non licet homini loqui, si immemor eorum esset. Dum ergo Deum per memoriā videbat, aliquid in eius memoriā imprimebatur, sed memoria ad partē sensitiuam pertinet, ut patet per philosophū in li. de memoria & reminiscētia, ergo cū aliquis in statu vię videt Deū per essentiā, non oīno abstrahit a corporeis sensibus. Ad primum dicendū est, quòd alia rōne coniūget aīa beata corpori post resurrectionē, & alia nūc coniungit. In resurrectione enim corpus erit oīno spiritui subditū, intantum quod ex ipso spiritu proprietas gloriæ redundabit in corpus. Vnde & spūalia corpora appellant. Qn̄ aūt duo adiūgunt, quorum vnū super alterū totaliter dominiū obtinet, nō est ibi mixtio, cū alterū totaliter trāseat in ptāte dominātis, sicut cū vna gutta aque in mille amphoras vini infundit, in nullo puritati uini preiudicat. Et ideo in resurrectione ex coniūctione aīæ ad corpus qualicūq; nulla erit impuritas intellectus, nec in aliquo virtus eius debilitabit, vnde & sine abstractione a corporeis sensibᵘˢ diuinæ essentiæ contēplādę intēdet. Nunc aūt corpus nō est hoc modo spiritui subditū, & ideo non est similis rō. Ad aliud dicendū, quòd ex hoc corpus nostrum corruptibile est, quòd ipsū corpus non est plene aīæ subditū. Si enī plene aīę subderetur, ex immortalitate aīæ ēt redundaret immortalitas in corpus, sicut post resurrectionē erit. Et exinde est, quòd corruptio corporis aggrauat intellectū. Quāuis enim ſm se intellectui nō cōtrarietur, tñ eius causa intellectus puritati pꝛiudicat. Ad aliud dicendū, quòd Christus ex hoc quòd erat Deus & homo, habebat plenariā potestatē super oēs partes aīæ suæ, & super corpus. Vnde ex uirtute deitatis ſm quod nostrę reparationi competebat, permittebat vnicuiq; potentiarū aīæ agere id qđ est propriū ei, vt dicit Damascenus. Et sic nō erat necessariū in ipso, neq; quòd fieret redūdātia ex vna potētia in aliā, neq quòd una potētia a suo actu abstraheretur per vehementiā actus alterius, unde per hoc quòd intellectus eius uidebat Deū, non oportebat aliquā abstractionē a corporeis sensibus fieri Secus aūt est in alijs hominibus, in quibus ex quadā colligantia potentiarū aīæ ad inuicē sequitur de necessitate, quòd fiat redundantia vel impedimentum ex vna potentia in aliā. Ad aliud vero dicēdū, quòd Paulus postq̄ cessauit uidere Deū per essentiā, memor fuit eorū q̄ in illa uisione cognouerat, per aliquas species in intellectu ipsius remanētes, q̄ erāt quasi q̄dā reliquię prætertæ uisionis. Quāuis enim ipsū Dei verbū per essentiā viderit, & ex ipso uerbo uiso multa cognouerit, & sic illa visio nec quantū ad ipsum uerbū, nec quātū ad ea q̄ uidebātur in verbo, fuit per species aliquas, sed per solā essentiā uerbi, tñ ex ipsa inspectione uerbi imprimebantur intellectui eius quędā rerū visarū similitudines, quib. postmodū cognoscere poterat ea quę prius per essentiam verbi uiderat, & ex illis speciebus intelligibilibus per quandā applicationē ad particulares intentiones uel formas in memoria uel imaginatione conseruatas postmodum poterat memorari eorum quæ priᵘˢ uide-

viderat, etiam secundum actum memorię quæ est potentia sensitiua. Et sic nó oportet ponere q in ipso actu diuinæ visionis aliquid fieret in eius memoria, quæ est pars potentiæ sensitiuę, sed solũ in mente. Ad aliud dicendum q quamuis non per quemlibet actum imaginatiuæ virtutis fiat abstractio a sensibus exterioribus, fit autem abstractio prædicta, quando actus imaginationis est vehemẽs. Et similiter nó oportet quòd per quemlibet actum intellectus fiat abstractio a sensibus, oportet tamen quòd fiat per actum vehemẽtissimum qui est visio Dei per essentiam.

Adhuc de eodem. Cap. CVI.

SI autẽ ad hoc obiiciatur quòd naturale est humano intellectui Deum videre per essentiam, cum ad hoc sit creatus. Abstractio vero a sensibus est homini contra naturam, cum sensitiua cognitio sit ei connaturalis. Ideoq; videtur quòd ad uidendum Deum p essentiã non indigeat abstractione a sensibus. Respondemus quòd quamuis naturale sit intellectui vt quandoq; perueniat ad visioné diuinę essentiæ, non tamen sibi naturale est, vt ad hoc perueniat secundum statum vię. Sed iterum obiici potest, quòd abstractio non est nisi vnitorum. At intelligentia cuius obiectum est Deus, vt legitur in libro de spiritu & anima, non videtur esse coniuncta corporis sensibus, sed maxime distans. Præterea sancti martyres in ipsis tormentis interius aliquid de diuina gloria percipiebãt. Vnde beatus Vincentius, ecce inquit iam in sublime agor, & omnes principes tuos seculi altior tyranne despicio. Et beatus Laurentius, mea nox inquit, obscurum nõ habet, sed omnia in luce clarescunt. Nec tamen a sensibus abstractio fiebat in eis, alioquin non haberent sẽsum doloris. Cæterũ propinquior est operationi quę circa sensibilia versatur intellectus practicus quam speculatiuus. At vero non est necessarium, vt intellectus practicus semper intendat his quę operatur homo circa sensibilia, sicut Auicenna dicit in sua sufficientia, alias enim contingeret quòd cytharedus optimus uideretur imperitissimus. si ad singulas chordarum percussiones, oporteret eũ artis consideratione vti. Nimia quippe sonorum interruptio fieret, quæ debitam melodiam impediret. Multo minus ergo speculatiu⁹ intellectus cogi videbitur his quæ homo circa sensibilia operatur, sicque ei liberum remanet in quælibet intelligibilia ferri, ita quod etiam in ipsam essentiam Dei dum uires sensitiuæ circa operationes sensibiles occupantur. Deniq; nonne Paulus dum uidit Deum per essentiam, adhuc habebat fidem. At vero fidei est, videre p speculum in ænigmate, qua. s. visio ænigmatica specularis est ac p sensibilia, simul ergo dum Deum per essentiam videbat, sensibilibus intendebat. Ad hoc autem dicimus quòd intelligentia nostra qua apprehendimus diuina, quamuis non commisceatur sensibus per viam apprehensionis, admiscetur autem eis per viam iudicij. Vnde dicit Augustinus super Genesim ad litteram, quòd per intelligẽtię lumen & ista inferiora, & ea quæ non sunt corpora nec ullas gerũt formas similes corporum cernuntur. Et ob hoc intelligentia quandoq; dicitur a sensibus abstrahi, cum de illis non iudicat, sed solis supernis inspiciendis intendit. Martyres autem sancti, licet in tormentis aliquid de gloria diuina perciperent, non tamen quasi eam in suo fonte bibentes, sicut illi qui Deum per essentiam uidẽt, sed aliqua illius aspersione refrigerabantur. Iuxta illud Augustini super Genesim ad litteram. In paradiso beata uita in suo fonte bibitur. Vnde aliquid huic humanæ vitæ aspergitur, ut in tentationib⁹ huius seculi, temperanter, iustè, fortiter, prudenterq; viuatur. Porro intellectus speculatiuus non cogitur attendere his, quę aliquis operatur circa sensibilia, sed negociari potest etiam circa alia intelligibilia. Tanta tamen esse potest in actu speculationis vehementia quòd omnino abstrahet a sensibili operatione. Deniq; Paulus in raptu quamuis habuit fidei habitum, non tamen actum, & ex hoc quidem quod diuinam essentiã vidit, idoneus testis illius beatitudinis esse potuit. Nec tamen oportet quòd omnia experiretur in se, quæ sanctis inerunt in illa beatitudine.

Quod ad uidendum Deum in statu præsenti non requiritur abstractio a vi vegetabili. Cap. CVII.

AD uisionem itaq; diuinę essentiæ quæ est actus perfectissimus intellectus, requiritur abstractio ab illis quæ vehementiam intellectiui actus nata sunt impedire. Vnde cum tres sint ipsius animæ potentiæ, vt supra dictum est. s. vegetatiua, sensitiua, & intellectiua. Hinc est quòd intellectiua per operationes aliarum aliquando in suis actibus impeditur, & econuerso alię per eam aliquando impediuntur. Hoc autem in quibusdam cõtingit per se, in quibusdam per accidens, per se quidem impediunt se inuicem intellectiuę & sensitiuæ operationes, tum propter hoc, quòd in vtrisque operationibus oportet intentionem adesse. Tum etiam quia intellectus quodammodo sensibilibus operationibus admiscetur, cum a fantasmatibus accipiat, & ita a sensibilibus operationibus quodãmodo intellectus puritas inquinatur. Sed ad hoc quòd anima corpori vniatur, ut forma, non requiritur aliqua intentio, cum hæc vnio non dependeat ex uoluntate animæ, sed magis ex natura. Similiter etiam ex tali unione puritas intellectus directè non inquinatur. Anima enim non vnitur corpori vt forma mediantibus suis potẽtijs, sed per essentiam suam, cum nihil sit medium inter formam & materiam, vt probatur in lib. Meth. nec tamen essentia animę ita corpori vnitur, quòd totaliter corporis conditionem sequatur, sicut alię formæ materiales, quæ sunt omnino in materia quasi submersę, intantum quòd nulla virtus, aut actio ex eis prodire potest, nisi materialis. Ab essentia vero animę non solum procedunt quędam vires siue potentię, quę sunt quodammodo corporales, vtpote corporeum organorum actus existentes, vires sensitiuæ, s. & vegetatiuæ. Sed etiam vires intellectiuę, quę sunt penitus immateriales nullius corporis actus existentes, ut probatur in lib. de anima. Vnde patet quòd uires intellectiuę non procedunt ex essentia animæ, ex ea parte qua est corpori vnita, sed magis secundum hoc quod remanet a corpore libera, vtpote non ei totaliter subiugata. Et sic vnio animæ ad corpus non pertingit vsq; ad operationem intellectus, vt possit eius puritatem impedire. Vnde per se loquendo ad operationem intellectus quãtumcũq; intensam, non requiritur abstractio ab illa vnione qua anima corpori vnitur vt forma, similiter etiam nec requiritur abstractio ab operationibus animæ uegetabilis. Operationes enim huius partis animæ sunt quasi naturales, quod patet ex hoc, quòd complentur virtute qualitatũ actiuarum. s. calidi & frigidi, humidi & sicci, vnde nec rationi siue voluntati obediunt, vt patet in primo Ethi. Et sic patet, quòd ad huiusmodi actiones non requiritur intẽtio. Et ita per earum actus non oportet intentionem auerti ab operatione intellectiua. Similiter etiam nec operatio intellectiua aliquo modo huiusmodi operationibus admiscetur, cum nihil ab eis accipiat propter hoc, quòd non sunt cognoscitiuæ. neq; instrumento aliquo corporeo utetur intellectus, quod oporteat per operationes animæ vegetabilis sustentari. Sicut accidit de organis potentiarum sensitiuarum. Et sic puritati intellectus nihil præiudicatur per operationes animę vegetabilis. Vnde patet quòd per se loquendo operatio animæ vegetabilis, & operatio intellectus non se impediunt. Per accidens tamẽ potest ex altera alteri impedimentum prouenire, inquantum. s. intellectus accipit a fantasmatibus, quæ sunt in organis corporalib⁹, quæ oportet per actum vegetabilis animæ nutriri & conseruari. Et sic per actus nutritiuæ potẽtiæ eorum dispositio variatur, & per consequens operatio sensitiuæ potentię, a qua intellectus fantasmata accipit, & ita per accidens etiam ipsius intellectus operatio impeditur, sicut patet in somno post cibum. Et econuerso per hunc modum operatio intellectus impedit operationem animæ uegetabilis, inquantum ad operationem intellectus requiritur operatio imaginatiuæ uirtutis, ac cuius vehementiam oportet caloris & spirituum concursum fieri, & sic impeditur actus uirtutis nutritiuę per uehementiam contemplationis. Sed hoc non habet locum in illa contemplatione, qua Dei essentia uidetur, cum talis contemplatio imaginationis operatione non egeat. Et sic patet quòd ad uidendum Deum per essentiam nullo modo requiritur abstractio ab actibus animę uegetabilis, nec etiam aliqua eorum debilitatio, sed solum ab actibus sensitiuarum potentiarum.

Solutiones ad obiecta in contrarium. Cap. CVIII.

ITAQVE fortassis econtrario sic obiiciet aliquis. Vires animæ vegetabilis magis sunt materiales quam vires animæ sensibilis. Cũ ergo ad hoc vt intellectus Deum videat per essentiam, oporteat vt dictum est abstractionem fieri a sensibus, multo fortius ad puritatẽ illius visionis requiri uidetur, quòd abstractio fiat ab animæ vegetabilis actibus. Quod vtique fieri non potest in statu vitæ animalis, quamdiu s. anima corpori vnitur vt forma, quia sicut dicit Philosophus, semper nutriuntur animalia. In Exodo quoq; dicitur a domino Non uidebit me homo & uiuet, vbi dicit Augustinus in Gl. Ostendit huic vitæ carnis corruptibilis Deum sicuti est apparere non posse. In illa tamen vita potest, vbi vt uiuatur, huic vitæ moriendum est. Ibidem etiam glosa Gregorij. Qui sapiẽtiam inquit quæ Deus est videt, huic vitæ funditus moritur, mors autem fit p separationem animæ a corpore, cui ut forma vniebatur. Præterea fortior est vnio qua vnitur anima corpori vt forma, quam illa qua vnitur ei vt motor, ex qua vnione proueniunt operationes potentiarum, vt per organa corporea operentur. Sed hæc secunda vnio impedit visionem diuinæ essentiæ, ratione cuius oportet quòd fiat abstractio a corporeis sensibus, vt dictum est. Igitur multo fortius ista prima vnio impedit. Et sic oportebit ab ea abstractionem fieri. Cæterum maior impuritas contrahitur in anima ex coniunctione ipsius ad corpus, quam ex coniunctione similitudinis corporalis ad ipsam. Sed ad hoc quòd mens Deum per essentiam uideat, oportet eam depurari a similitudinibus corporis, quę apprehenduntur per imaginationem & sensum, vt dictum est. Ergo multo fortius oportet animam a corpore separari, ad hoc quòd Deum per essentiam

videat

videat. Deniq; dicit apostolus in secunda ad Corinthios. Quandiu sumus in corpore peregrinamur a domino, per fidem enim ambulamus & non per speciem. Ergo quamdiu aia est in corpore, non potest Deum in sua specie videre. Nos itaq; dicimus, quòd quamuis potentię aię vegetabilis sint magis materiales, quam potentiæ animę sensitiuę, tamen cum hæ sint ab intellectu remotæ, & sic minus possunt impedire vehementiam intellectus, uel impediri ab ea. Viuere autem dupliciter dicitur. Vno modo dicitur esse ipsum viuentis, quod relinquitur ex hoc quòd anima vnitur corpori, vt forma. Alio modo ponitur uiuere pro operatione vitæ. Sic distinguit philosophus in libro de anima, per intelligere & sentire, & alias operationes animæ. Et similiter cum mors sit priuatio vitę, oportet quod similiter distinguatur, ita quòd quandoq; designet priuationem illius unionis, qua anima vnitur corpori, vt forma. Aliquando vero priuationem operum uitæ. Vnde Aug. super Genesim ad litteram, Ab hac quisque vita quodammodo moritur siue omnino exiens de corpore, siue auersus & alienatus a carnalibus sensibus. Et sic accipitur mori in glosis inductis. Quod patet ex hoc, quod subiungitur in glosa Gregorij. Qui sapientiam inquit quæ Deus est uidet, huic vitæ funditus moritur, nec eius amore tenetur. Illa vero ratio de vnione duplici animæ ad corpus rectè concluderet, si essentia ipsius animę ita corpori uniretur omnino vt esset corpori sobiugata, quod falsum est vt diximus. Porro similitudo corporalis quæ requiritur ad operationem imaginationis ac sensus, quamuis immaterialior quam ipsum corpus, tamen est & vicinius se habens ad operationem intellectus. Ideoq; magis eam impedire pōt, sicut iam dictum est. Denique verbum illud apostoli. Quandiu sumus in corpore per &c. Intelligendum est ut secundum quòd esse dicimur in corpore, non solum ex hoc quòd anima corpori ut forma unitur, sed etiam ex hoc quòd sensibus corporis vtimur.

Diuersorum opiniones de scientia Pauli circa raptum suum.
Cap. CIX.

QVAERITVR autem quid illud sit, quod apostolus circa raptum suum sciuit, & quid nesciuit. Quia uidelicet dicit. Scio hominem raptum in paradisum, sed utrum in corpore an extra corpus nescio, Deus scit. At vero circa hoc multiplex est opinio. Quidam enim intellexerunt, quòd Apostolus diceret se nescire, Non quidem an anima esset corpori coniuncta in illo raptu an non. Sed an esset raptus secundum animam & corpus simul, vel ēt corporaliter portaretur in cęlū, sicut Abacuc portatus legitur in Daniele vltimo. An s̄m animam tantum. i. in uisionibus Dei, sicut dicitur Ezech. 40. Adduxit me in terram Israel. Et hunc i intellectū cuiusdam iudæi exprimit Hierony. in prologo super Danielē, ubi dicit. Deniq; & Apostolum nostrum non fuisse ausum affirmarę se raptum in corpore, sed dixisse siue in corpore, &c. Hunc autem intellectum Augustinus reprobat super Genesim. Constat enim ex verbis apostoli, quòd ipse sciuit se raptum vsq; ad tertium cęlum. Constat ergo illud cęlum in quo raptus est, esse verum cęlum, non aliquam cęli similitudinem. Si enim hoc voluisset intelligere cum dixit se raptū in cęlum, i. ad uidendam imaginariam similitudinē cęli, eodem modo poterat affirmare se raptum esse in corpore. i. in similitudinem corporis, & sic nō fuisset necessarium discernere qd sciret & quid nesciret, quia tunc æqualiter sciret. s. se esse raptum in cęlum, & se raptum esse in corpore. i. in similitudinem corporis sicut accidit in somnijs. Sciuit ergo pro certo, quòd illud in quo raptus fuit, vere erat cęlum. Igitur sciuit an esset corpus uel res incorporea. Si enim erat corpus, in eam rapiebatur corporaliter. Si uero erat res incorporea, in eam corporaliter rapi non poterat. Restat ergo quòd apostolus non dubitauit an raptus ille esset corporalis an spiritualis tantum, sed sciuit solo intellectu se in illud cęlum esse raptum, dubitauit aūt an ipso raptu anima eius esset in corpore an nō. Et hoc quidem alii concedunt. Sed dicunt quòd quamuis in illo raptu apostolus hoc nesciuerit, sciuit tamen illud postea conijciens ex ipsa uisione quam prius habuerat. In illo enim raptu tota mens eius in diuina ferebatur, nec hoc percipiebat an anima esset in corpore an non, sed hoc etiam expresse contrariatur uerbis Apostoli. Sicut enim distinguit quid sciuerit, & quid nesciuerit, ita distinguit præsens a præterito. Quasi præteritum narrat raptum hominem ante annos. 14. vsque in tertium cęlum, sed quasi præsens confitetur se scire aliquid, & aliquid nescire, ergo post annos quatuordecim ab illo raptu nesciebat adhuc, an in corpore vel extra fuerit quando raptus fuit. Et ideo alii dicunt, quia nec in raptu, nec post sciuit, an anima esset in corpore secundū aliquem modum, & non simpliciter. Dicunt enim quòd sciuit & tunc postea quòd anima vniebatur corpori ut forma, sed nesciuit vtrum hoc modo corpori uniretur, ut eius anima aliquid a sensibus acciperet. Vel secundum alios, utrum uires nutritiuę essent in suis actibus, secundum quas anima corpus administrat, sed hoc etiam non uidetur consonum verbis apostoli, qui dicit se nescire vtrum tali modo in corpore fuerit, an extra corpus simpliciter. Et præterea hoc non multum ad rē pertinere uidebatur, ut diceret se nescire, vtrum tali modo vel tali in corpore fuerit, ex quo anima a corpore omnino separata non erat.

Probabilior Sententia super hoc. *Cap. CX.*

IDeoq; sciendum est quòd simpliciter nesciuit, an esset anima corpori coniuncta, vel non. Et hoc est quod Augustinus super Genesim ad litteram, post longam inquisitionem concludit dicens. Restat ergo fortasse, vt hoc ipsum eum cognouisse intelligamus, ut quando in tertium cęlum raptus est in corpore fuerit, quomodo est anima in corpore, cū corpus viuere dicitur, siue uigilantis, siue dormientis, siue in extasi a sensibus corporis alienati, an omnino de corpore exierit, ut mortuum corpus iaceret, donec peracta illa dormitione membris mortuis anima redderetur, & non quasi dormiens euigilaret, aut extasi alienatus rediret in sensus, sed mortuus omnino reuiuisceret Si autem obijcitur, quod communiter a multis determinatur, quod anima Pauli in illo raptu corpori eius vinebatur vt forma. Et vtique Paulus melius hoc sciuisse videtur quam aliquis sequentium. Respōdemus quod posteriores de hoc aliquid determinauit magis ex probabilitate quam ex certitudine. Nam ex quo fieri potuit vt anima illa adhuc in uita remanēs hoc modo raperetur, sicut Apostolus se raptum dicit. Probabilius est tamē quod vnita remanserit. Præterea dato quòd anima fuerit in illo statu à corpore separata, illa tamen separatio non fuit per aliquem modū naturalem, sed per diuinam uirtutem ipsam animam a corpore ad tempus abstrahentem. Deniq; sicut dicit Augustinus super Genesim ad litteram apostolo abrepto a carnis sensibus in tertium cœlum & paradisum, hoc ipsum certum defuit ad plenam perfectam cognitionem rerum, quæ angelis inest, quòd siue in corpore siue extra esset nesciebat, hæc itaq; non deerit cum receptis corporibus in resurrectione mortuorum corruptibile hoc induet incorruptionem. Et sic patet quòd licet eius visio quantum ad aliquid similis fuerit uisioni beatorum, tamen quantum ad aliquid fuit imperfectior. Itaque sciendum, quòd Paulus (vt superius dictum est) non fuit raptus ad uidendum Deum, vt esset beatus simpliciter, sed ut esset testis beatitudinis sanctorum & diuinorum mysteriorū, quæ ei reuelata sunt. Vnde illa tantum uidit in uisione uerbi, propter q̄ cognoscenda rapiebatur. Non autem omnia sicut erit in beatis pręcipue post resurrectionem. Tūc enim (vt Augustinus pręmissis verbis subiungit) omnia erunt euidentia sine ulla falsitate, sine vlla ignorantia.

In quo differant mentis excessus, extasis, & raptus.
Cap. CXI.

QVæritur etiam cū Paulus dicatur raptus fuisse, in quo differt raptus eiusdem a sopore Adæ, & raptu Iohānis euangelistę, secundum quem dicit in spiritu se fuisse, & ab excessu mentis, in quo fuit Petrus. Ad quod dicimus, ꝙ excessus mentis raptus & extasis omnia in scripturis pro eodem accipiuntur, & significant eleuationem quandam ab exterioribus sensibilibus, quibus naturaliter intendimus ad aliqua quæ sunt supra hominem. Sed hoc dupliciter contingit. Quandoq; enim intelligitur abstractio ab exterioribus quantum ad intentionem tantum, vt cum quis exterioribus sensibus & rebus vtitur, sed tota sua intentio diuinis inspiciendis & diligendis vacat, & sic in excessu mentis, siue extasi, aut ex raptu est quilibet diuinorum contemplator & amator. Vnde Dionysius de diuinis nominibus. Est autem extasim faciens diuinus amor. Et Gregorius in moralibus de contemplatione loquens dicit. Qui ad intelligenda interiora rapitur, a rebus uisibilibus oculos claudit. Alio modo secundum quòd in vsu prædicta nomina magis habētur, fit extasis, aut raptus, aut excessus mentis, cum aliquis etiā actu ab vsu sensuum & sensibilium rerum abstrahitur ad aliqua supernaturaliter uidenda. Videtur autem supernaturaliter præter sensum & intellectum & imaginationem, sicut in quæstione de prophetia dictum est. Et ideo duplicem actum distinguit Augustinus super Genesi ad litteram. Vnū quo mens rapitur a sensibus ad imaginariam visionem, & sic accidit in Petro, & in Iohanne Euangelista in Apocalipsi, ut ibidem Augustinus dicit. Alium quo mens rapitur a sensu & imaginatione simul ad intellectualem visionē. Et hoc quidem dupliciter. Vno modo secundum ꝙ intellectus intelligit Deum per aliquas intelligibiles immissiones, quod est proprie angelorū, & sicut fuit extasis Adæ. Vnde dicit in Gen. in glosa, ꝙ extasis rectè intelligitur ad hoc immissa, vt mens Adæ particeps angelicę curię, & intrans in sanctuarium Dei nouissima intelligeret. Alio modo secundum quòd intellectus videt Deum per essentiam Et ad hoc fuit raptus Paulus, vt dictum est. Actor. Hæc iterum de raptu & extasi occasione visionis imaginariæ, q̄ multipharie dormientibus & vigilantibus per similitudines corporum a sensibus acceptas exprimitur diximus. Nunc ad uires animæ, quas habet quo ad seipsam iuxta diuisionem superius positam transeamus.

LIBER XXVII.

De uiribus animæ quas habet quo ad se. Cap. I.

EX libro de anima & spiritu. Habet nimirum anima uires quibus corpori admiscetur. De quibus videlicet dictũ est superius, habet & vires quo ad se, quæ quidem in tres diuiduntur. Cum enim homo constet ex duabus substantijs.s. anima cum ratione sua, & carne cum sensibus suis, ipsos quidem sensus caro non mouet absq; societate animę, sed anima rationale suũ tenet sine carne. Est quippe rationalis, concupiscibilis, irascibilis, per vim rationalẽ habilis est illuminari ad cognoscendum aliquid supra se, & se in se, angelum iuxta se, & quicquid celi ambitu continetur infra se, per concupiscibilitatem & irascibilitatem habilis est affici ad aliquid appetendum, vel fugiendum, amandum vel odiendũ. Et ideo de rationabilitate animæ omnis sensus oritur de alijs omnis affectus. Actor. Sic ergo diuisio illa trimembris ad bimembrem reducitur, ac si diceretur, virium animæ quædam sunt cognitiuæ, quædam affectiuę. Et cognitiuæ quidem ad verum, affectiuæ autem ad bonum. Cognitiuæ generaliter subdiuiduntur tribus modis. Vno modo.s. per duas differentias. Alio modo per tres. Alio modo per quinq;. Per duas.s. per sensitiuam & intellectiuam. Per tres autem.s. sensum & imaginationem & intellectum, secundum quas vt dictum est superius, distinguit Aug. triplicem diuisionem animę Per quinq; vero.s. sensum, imaginationem, rationem, intellectum, intelligentiam. At vero sub tertio membro prædictæ diuisionis.s. intellectus, siue uis animę intellectiue, comprehenduntur tres vltime huiusmodi differentiæ.s. ratio, intellectus, & intelligentia. De sensu quidem & imaginatione sufficienter, vt arbitror in libris superioribus diximus. In hoc autem de ceteris more nostro doctorum sententias colligemus. Siquidem & imaginatio pertinet ad sensum, quia fons & origo est virium exteriorum sensibilium iuxta illud quod dicit Damascenus, ꝙ imaginatio est virtus animæ per sensus operans, quæ dicitur interior sensus. Tamen secundum ordinẽ actuum posterior est imaginatio sensibus exterioribus, quia sicut idem dicit, per sensum passio quæ dicitur imaginatio constituitur. Distinguit autem inter fantasiam & imaginationem. Nam imaginatio est passio animæ irrationalis, quæ ab imaginabili aliquo fit. Fantasia vero est inanis passio, quæ a nullo imaginabili efficitur, sicut cum aliquis chimeram imaginatur.

De confusione & varietate distinctionis virium animæ. Cap. II.

ET vero in assignatione virium animæ uidetur liber de anima & spiritu partes confundere. Nam cum in diuisione virũ animæ quibus commiscetur ponat virtutem animalem quę vires sensibiles comprehendit, iterum in distinctione viriũ quas habet anima quo ad se, vires sensibiles interiores & exteriores ponit. Ad hoc autem respondeo, quód nulla est ibi confusio: Nam virtus animalis & vires sensibiles ordinantur in respectu dupliciter, habẽt enim respectum & ordinem ad corpus inquantum a nociuis diiudicant vtilia corpori & delectabilia, & appetunt vtilia, fugiunq; nociua, habent etiam respectum & ad animam, quia via est a sensibus ad intelligibilia mediante animali secundum qđ est via ab experiẽtia ad scientiam. Sed adhuc potest aliquis dubitare super hoc, ꝙ videtur sensum & imaginationem sub virtute rationali comprehendere. Dicit enim ꝙ de rationabilitate omnis sensus aiæ oritur sicut de concupiscibili & irascibili omnis affectus. Ad quod intelligẽdũ est, quód hoc dicit, non quia ad eandem vim pertineant sentire & intelligere. Sed quia ad rationem ordinatus est sensus, & propter rationem Datus est sensus homini. Et ideo quãtum ad hoc ratio siue rationabilitas principium est sensus secundum ꝙ finis principium dicit & causam. Sciendumq; ꝙ diuersimode a diuersis diuiduntur vires animę. Nam in libro de spiritu & anima diuiduntur secundũ operationem ad subiectum quod est homo ex anima & corpore, cum.s. dicitur, quód habet aia vires, quibus corpori commiscetur, & vires quo ad se. Iohãnes autem Damascenus diuidit eas per cõparationem earum ad se dicens. Oportet scire quód aiæ natura duplices habet virtutes, has quidẽ cognitiuas, illas aũt zoticas. Et cognitiuæ quidem sunt intellectus, mens, opinio, imaginatio, & sensus. Et in sensibus quidem visus secundum rectas lineas videt. Odoratus autem & auditus non solum secundum rectum, sed vndique sentiunt. Tactus vero & gustus neq; secundum rectum nec vndiq; cognoscunt, sed tunc solum cum eis propria sensibilia appropinquant: zotice vero sunt appetitiuæ.s. consiliũ & electio. Porro iuxta philosophos distinguuntur vires animę humanæ ꝯm operationem in conuenientia & differentia ad vires vegetabilium ac brutorum, secundum quam videlicet comparationem siue consideratiõnem diuiduntur in vegetabilem ac sensibilem & rationalem.

De uiribus apprehensiuis sensibilibus. Cap. III.

SCiendum itaq;, ꝙ vis apprehensiua sensibilis duplex est. Quædam enim apprehensio est modo naturali. Quædam modo animali. Apprehensionem quæ est modo naturali, dico illam quę est fantasiæ. Dicitur enim operans vel operatio per modum naturæ quę super vno modo est, & quę non regitur nec persuadetur rõne, sicut operatio virtutis vegetabilis dicitur naturalis quia rõne non regitur, nec vires vegetabiles rõni obsequũtur vel obediunt. Operatio vero per modum animalem dicitur, quæ est virtutis subijcibilis, & obtemperantis rõni, sicut est virtus visiua, auditiua. &c. Fantasia ergo cum sit apprehensiua, est apprehensiua per modũ naturæ, quia eius operatio potissima nõ est subiecta rõni, sicut patet in somnis, vbi maxime patet eius operatio Operatur enim semper, sed intenta anima circa sensibilia in vigilia non intendit continuam operationem fantasiæ. Relinquitur ergo cum in somno vbi maxime & potissime sua operatio claret nec, regatur rõne, nec subiiciatur ei, quód nunquam rõne regatur. Et ideo apprehensio fantasiæ est in modum naturæ inquãntum huiusmodi. Nam notandum est, quód hæc vis inquantum considera. ur vt natura quædam, dicitur fantasia, nec est obediens rõni. Inquantum vero consideratur ut sensus sic videlicet dicitur sensus interior & communis, & est subiicibilis rõni Porro vis apprahensiua modo animali, hoc est quæ in obedientia est rationi subdiuiditur Nam quædam est apprahensiua exterior quædam interior. Exterior multiplicatur per quinq; sensus de quibus dictum est superius. Interior autem ꝯm duos modos diuiditur. Vno modo secundum tres differentias, vt a Iohanne Damasceno in imaginatiuam siue fantasticalem, & excogitatiuã siue rationalem.i. iudicatiuam sensibilem & memoratiuam. Alio modo per quinq; differentias ꝯm Auicennam. Prima est fantasia quę est sensus cõis. Secunda imaginatio. Tertia imaginatiua. Quarta estimatiua. Quinta memorialis. Item alio modo virium intrinsece apprehensibilium quædam apprahendunt formas sensibiles, sicut sensus cõis, & imaginatio & imaginatiua siue excogitatiua. Quædam apprehendunt intentiones sensibilium, vt estimatiua & memoratiua. Item harum & illarum quædam apprehendunt & operantur vt sensus cõis, estimatiua & excogitatiua. Quędam vero apprehendunt, sed nõ operantur, vt imaginatio & memoria. Itẽ quædam apprehendunt principaliter, quædam secundario & in apprahensione formarum sensibilium principaliter apprahendit sensus cõis cum sensibus exterioribus. Secundario vero virtus imaginationis & virtus imaginatiua. Similiter & in apprahensione intentionum & sensibilium principaliter apprehendit virtus æstimatiua, secundario memoratiua.

De uiribus apprehensiuis rationalibus & primo de mente. C. IIII.

POrro iuxta diuisionem supra dictam ex lib. de anima & spiritu acceptam Anima sensu percipit corpora, imaginatione corporum similitudines, rõne naturas corporum, intellectu spiritũ creatum. Intelligẽtia vero spiritum increatum. Ex ex his due primæ vires sensibiles sunt ac brutales. Tres autẽ reliquæ sunt humanæ siue rationales. Certum est itaq; ꝙ mens & ratio vel intellectus pertinent ad vim rationalem. Et mentis quidem motus vel actus a Iohanne Damasceno triplex, & secundum triplicem viam determinatur.s. viam inueniendi & viam addiscendi, & viam docendi. Via inueniendi est via experimenti per sensus ad intelligibilia cognoscenda, secundum quam viam ordinat Iohannes Damascenus vires irrationabiles ad rationabilem dicens. Per sensum animæ constituitur passio, quæ vocatur imaginatio. Ex imaginatione vero fit opinio. Deinde mens diiudicans opinionem siue falsa sit indicat veritatem. Vnde & mens dicitur a metiendo cogitando vel diiudicãdo. Quod ergo diiudicatum est & determinatum vere intellectus dicitur. Hæc est ergo intentionis via siue experimenti incipiens a sensu. Alia est via addiscendi secundum quam determinat Damascenus motus mentales dicens. Oportet cognoscere quoniam primus motus intelligentia dicitur Quæ autem circa aliquid est intelligentia. intentio vocatur. Quod autem permanens & figurans animam ad id quod intelligitur, excogitatio est. Excogitatio vero in eodem manens & seipsam examinans, fronesis vocatur. Alia via quæ consequitur ad predictas est via docendi. Cum enim perfectus est interior motus intellectus, aut per viam intentionis, aut per viã disciplinę, non restat nisi transfundere intellectum in altum, & hec est via docendi. Incipit ergo tunc motus mentis a perfectissimo .s. ex fronesi, quod est examinata ipsius veritatis certitudo.

De duplici mentis intentione. Cap. V.

SCiendum vero ꝙ intentio mentis dicitur duobus modis. Communiter vt comprehendat vim rationabilem secundum partẽ superiorem & sui & inferiorem. Nam sicut dicit Aug. In ratione quiddam est ad celestia & superna intendens, respectu cuius dicitur sapientia, & quiddam ad transitoria & caduca respiciẽs, respectu cuius dicitur prudentia. Et diuidit se ratio in duo sursum & deorsum.

orſum. Dicitur ergo mens commmiter ad intentionem ſuperiorẽ & inferiorem, & proprie reſpectu ſuperioris rationis. Secundũ primum modum dicit Aug. ꝙ mens dicitur a mene quod græce luna dicitur, & ſicut luna creſcit & decreſcit, & varia uiciſſitudine commutatur, in id tamen quod fuit perfectum quadam nouitate ſe reſtituit. Sic mens nunc caput ſuum immutat, nunc decidit in vana, nunc referens ſeſe ſibi, veris falſa redarguit modo ad corruptibilia regenda deflectitur, modo ęternis rationibus inſpiciendis vel conſulendis adhęreſcit. Secundum modum alium dicitur mens ipſa inferior pars rationis de qua Aug. dicit, quòd facta eſt ad imaginem Dei, vt nulla interpoſita natura ab ipſa veritate formetur. Mens enim ex eo quòd emineat in anima, eminentior & præſtantior dicta eſt. Siquidem vis animæ eſt a qua procedit intelligentia, & per intelligentiam vtcunq; ipſam veritatem intelligit. Per ſapientiam diligit. Mentis viſio eſt intelligentia, guſtus ſapientia. Illa contemplatur, iſta delectatur. Itaq; ſicut ſcriptum eſt in libro de anima & ſpiritu, mens diuerſorum capax, & rerum omnium ſimilitudine inſignita omnia dicitur eſſe, natiua quadam potentia. Iccirco rerum cauſas per intelligentiam comprehendit, & viſibiles actualium formas per ſenſuum paſſiones colligit, & ſiue per ſenſus ad ſenſibilia exeat, ſiue per intelligentiam viſibilia aſcendat rerum ſimilitudines ad ſeipſam trahit, præſentia cognoſcit, abſentia intelligit, ignota inquirit, & in inuentis verſatur. Rationale & intellectuale lumẽ quo ratiocinamur intelligimus & ſapimus, mentem dicimus. Et rationale dicitur propter inferiorem partem rationis. Intellectuale propter ſuperiorem. Et ratiocinari quantum ad inferiorem partẽ, intelligere & ſapere quantum ad ſuperiorem.

De uerbo mentis.i.cogitatione Cap VI.

AVguſtinus de trinitate lib. 11. Eſt autem trinitas in mente, ex memoria, & interna viſione, & quę copulat vtrunq; voluntate. Quę. ſ. tria in vnum coguntur ab ipſo coactu cogitatio dicitur, nec iam in his tribus diuerſa ſubſtantia eſſe cognoſcitur. Idem in libro 15. de trinitate. Quiſquis autem poteſt intelligere verbũ non ſolum antequam ſonet, verum etiam antequam ſonorum eius imagines cogitatione voluantur, iam poteſt videre per hoc ſpeculum, atq; in hoc ęnigmate aliq̃ ſimilitudinem verbi illius de quo dictũ eſt. In principium erat verbũ, & uerbũ erat apud Deum &c. Neceſſe eſt enim vt cum verũ loquimur. i. quod ſcimus loquimur ex ipſa ſcientia quam memoria tenemus naſcatur verbum, quod eiuſmodi omnino ſit, cuiuſmodi eſt illa ſcientia de qua naſcitur, formata enim cognitio ab ea re quam ſcimus, verbum eſt quod in corde dicimus, quod nec eſt gręcum nec latinum nec linguæ alicuius. Sed cum opus eſt id in eorum quibus loquimur proferre notitiam, aliquod ſignum quo ſignetur aſſumitur. Inuentæ ſunt etiam litteræ per quas poſſimus etiam cum abſentibus colloqui proinde verbum quod foris ſonat, ſignum eſt verbi quod intus lucet, cui magis competit verbi natura. Nam illud quod carnis ore profertur, vox verbi eſt, verbum eſt ipſum dicitur, propter id a quo vt foris appareret aſſumptum eſt. Ita enim verbum noſtrum vox quodammodo corporis fit, aſſumendo eam in qua manifeſtetur ſenſibus hominum. Sicut uerbum dei caro factum eſt, aſſumendo eã in qua & ipſum manifeſtetur ſenſibus hominum. Quiſquis itaq; cupit ad qualemcunq; verbi ſimilitudinem peruenire, non intueatur verbum noſtrum quod ſonat in auribus, nec quando voce profertur, nec quando ſilentio cogitatur, ſed tranſeunda ſunt hæc, vt ad id perueniatur hominis verbum, quod in corde dicimus, & vnde per id ad verbum non de Deo natæ ſed a Deo factæ imaginis Dei, quod neq; prolatiuum eſt in ſono neq; cogitatiuum in ſimilitudine ſoni, quòd alicuius linguæ eſſe neceſſe ſit, ſed quod omnia quibus ſignatur ſigna præcedit. Et gignitur de ſcientia quę manet in animo, quando eadem ſcientia dicitur ſicuti eſt. Simillima eſt enim viſio cogitationis viſioni ſcientiæ. Nã quando per ſonum dicitur vel aliquod corporale ſignum, non dicitur ſicuti eſt, ſed ſicuti videri audiri ve per corpus poteſt: quãdo ergo quod eſt in notitia, hoc eſt in verbo, tunc eſt verum verbum & veritas, qualis ab homine expectatur, vt quod eſt in iſta, hoc ſit & in iſto, quod nõ eſt in iſta, non ſit & in iſto, hic agnoſcitur eſt eſt, non non. Sic accedit quantum poteſt illa ſimilitudo imaginis factæ ad illam ſimilitudinem imaginis natæ, qua Deus filius per omnia ſubſtantialiter ſimilis patri prædicatur, ſicut etiam de ipſo dictum eſt. Omnia per ipſum facta ſunt. vbi Deus per vnigenitum ſuum prædicatur vniuerſa feciſſe ſe, ita hominis opera hominis nulla ſunt, quæ non prius dicitur in corde, ſed etiam hoc cum verum verbum eſt, tunc eſt initiũ boni operis. Verum autem verbum eſt, cum de ſcientia bene operãdi gignitur, vt etiam ibi ſeruetur eſt, eſt, non, non, vt ſi eſt, eſt in ea ſciẽtia, qua viuendum eſt, ſit & in verbo per quod operandum eſt. Si non, non. Alioquin mendacium erit verbum tale nec veritas, & inde peccatum erit, nec opus rectum.

De uerbo noſtri ad uerbum patris ſimilitudine. Cap. VII.

ET hæc ſimilitudo verbi noſtri cum verbo Dei, quia poteſt eſſe verbum noſtrum quod non ſequatur opus. Opus autem eſſe nõ poteſt, niſi præcedat verbum, ſicut verbum Dei potuit eſſe nulla exiſtentẽ creatura, creatura vero nulla eſſe poſſet, niſi per ipſum per quod facta ſunt omnia. Ideoq; non Deus pater, non Deus ſpiritus, non ipſa trinitas, ſed ſolus Deus filius qui eſt verbum Dei caro factum eſt, quamuis trinitate faciente, vt ſequente atq; imitante verbo noſtro eius exemplo rectè viueremus. i. nullum habentes in verbi noſtri vel contemplatione vel operatione mendacium. Verum hæc huiuſmodi imaginis quandoq; futura eſt perfectio. Ad hanc conſequendam nos erudit magiſter bonus fide chriſtiana & pietatis doctrina, vt reuelata facie a legis velamine quod eſt vmbra futurorum, gloriam domini ſpeculantes, per ſpeculum. ſ. intuentes in imaginem eandem transformemur. Nam verbũ Dei patris vnigẽnitus filius, per omnia æqualis patri, hoc eſt, omnino quod pater, nec tamen pater, ac per hoc nouit omnia, quæ nouit pater. Sed ei noſſe de patre eſt, ſicut & eſſe. Noſſe enim & eſſe ibi vnum eſt. Proinde tanquam ſeipſum dicens, pater genuit verbum ſibi æquale ꝑ omnia. Non enim ſeipſum integre perfecteq; dixiſſet, ſi aliquid minus vel amplius eſſet in verbo eius quam in ſeipſo, ibi ſumme illud cognoſcitur eſt eſt, non non. Et ideo verbum hoc vere veritas eſt, quia quicquid eſt in ea ſcientia de qua eſt genitum, & in ipſo eſt. Quod autem in illa non eſt nec in ipſo eſt. Et falſum habere aliquid, hoc verbum nunquam poteſt, quia immutabiliter ſic ſe habet, vt ſe habet de quo eſt. Non enim poteſt filius a ſe quicquã facere niſi quod viderit patrem facientem. Potenter hoc non põt, nec eſt infirmitas illa ſed firmitas, quia falſa nõ poteſt eſſe veritas. Nouit itaq; Deus pater omnia in filio, nouit in ſeipſo, ſed in ipſo tanquam ſeipſum, in filio tanquam verbum ſuum quod eſt de his omnibus quæ ſunt in ſeipſo omnia. Similiter nouit & filius in ſe, tanquam. ſ. ea quæ nata ſunt de his quæ pater nouit in ſeipſo. In patre autem tanquam ea de quibus nata ſunt, quæ ipſe filius nouit in ſeipſo. Sciunt ergo inuicem pater & filius, ſed ille gignendo iſte naſcendo. Et omnia quæ ſunt in eorum ſcientia, in eorum eſſentia vnuſquiſq; eorum ſimul videt, non particulatim aut ſigillatim, velut alternante conſpectu hinc illuc, & inde huc, & rurſum inde vel inde, in aliud atq; aliud, vt alia videre non poſſit niſi non videns alia, ſed vt dixi ſimul omnia videt.

Quantum ſit ab eodem diſſimile. Cap. VIII.

NOſtrum itaq; verbum quod inuenimus vtcunque illi verbo ſimile, quantum ſit etiam diſſimile videamus. Nunquid verbum noſtrum de ſola ſcientia naſcitur? nonne multa dicimus etiã quæ neſcimus? Nec dubitãtes ea dicimus, ſed vera eſſe arbitrantes, quę ſi forte vera ſunt in ipſius rebus de quibus loquimur, non in uerbo noſtro vera ſunt, quia verbum verum non eſt, niſi quod de re quę ſcitur, gignitur, falſum eſt ergo iſto modo verbum noſtrum non cum mentimur ſed cum fallimur. Cum autem dubitamus nõ dum eſt verbum de re de qua dubitamus. Sed de ipſa dubitatione verbum eſt. Quamuis ergo non nouerimus an verum ſit vnde dubitamus, tamen dubitare nos nouimus, per hoc cum dicimus verũ verbum eſt, quia quod nouimus dicimus. Quid quòd etiam mentiri poſſumus, quod cum facimus vtiq; volentes & ſcientes falſum verbum habemus vbi verum verbum eſt mentiri nos. Hoc enim nouimus, & cum nos mentitos eſſe confitemur, verum dicimus, quia quod ſcimus dicimus. Verbum autem illud quod Deus eſt, & potentius nobis eſt, hoc non poteſt, non enim poteſt facere quicquã, niſi quod viderit patrem facientem, & non a ſeipſo loquitur, ſed a patre eſt illi omne quod loquitur cum ipſum pater vnice loquitur. Et magna illius verbi eſt potentia non poſſe mentiri, quia non poteſt illic eſſe eſt & non, ſed eſt eſt, non non. At enim nec verbum dicendum eſt quod verum non eſt, ſit ita. Quid cum verum eſt verbum noſtrum, & ideo rectè verbum noſtrum. Et ideo rectè verbũ vocatur Nunquid ſicut dici poteſt viſio de viſione, vel ſcientia, ita põt dici eſſentia de eſſentia, ſicut illud verbum Dei maxime dicitur? Quid itaq;? quia non hoc eſt nobis eſſe quod noſſe. Cum enim ſcientia noſtra animo lapſa a nobis fuerit, nos tamen viuimus & ſumus. Illa etiam quæ vita ſciuntur, vt nũquam excidere poſſunt, quia præſentia ſunt, ad ipſius animi naturam pertineat, ſicut eſt illud ꝙ nos viuere ſcimus, manet enim hoc, quãdiu animus manet, & quia ſemper manet animus, & hoc ſemper manet. Id ergo & ſi qua talia repêriuntur, in quibus potius imago Dei intuenda eſt, etiam ſi ſemper ſciuntur, tamen quia non ſemper cogitant quomodo de his dicatur verbũ ſempiternum, cum verbum noſtrũ noſtra cogitatione dicatur, inuenire difficile eſt. Si enim põt eſſe in animo aliqua ſcientia ſempiterna, & ſempiterna eſſe non põt eiuſdem cogitatio, & uerum uerbum noſtrum intimũ, niſi noſtra cogitatione non dicitur, Solus Deus intelligitur habere verbum ſempiternum.

De cogitatiua uel excogitatiua virtute. Cap. IX.

IOHANNES de Rupella. Dicit autem Iohannes Damaſcenus quòd fronetis dilatata facit cogitationem, id eſt interius diſpoſitum ſermonem nominatum, quam determinantes dicimus motum ipſius animæ pleniſſimum in excogitatiuo fientem, ſine aliqua enunciatione, ex quo prolatum ſermonem aiunt prouenire

re per linguam enarratum. Quod amplius explicans diuidit sic. Rationale animæ diuiduntur, in interius dispositum sermonem & prolatum. Est autem interius dispositus sermo motus animæ in excogitatiuo fiens sine aliqua enunciatione. Vnde multotiens & silentes sermonem totum apud nosmetipsos pertransimus, & in somnijs disputamus, & secundum hoc maxime rationales sumus, prolatus vero sermo in voce & syllabis operationem habet. s. quia per linguam & os profertur, ideoq; prolatiuus dicitur. Est autem enunciatiuus intelligentie, secundum hoc & loquutiui dicimur. Idem quoq; Damascenus dicit, quod ex cogitatione sunt iudicia, & cogitationes compositiones & incessiones & actus & actiones & fuga actionum. Instrumentum autem huius medius venter est cerebri, & animalis spiritus qui est in ipso. Circa quæ nota quod sensus exterior comprehendit speciem presentem in materia & simplicem Imaginatio vero comprehendit formam absente materia & simplicem. Excogitatio vero iudicat de ea siue opinio. Et si secundum rationem veri, vt quoniam est hoc, vel quoniam non est hoc sic dicuntur excogitatiuæ virtutis iudicia & compositiones. Si secundum rationem boni & mali, sic est excogitatiua virtus principium incessionis ad actum & fugæ.

Quod excogitatiua secundum Auicennam quæ dicitur & imaginatiua differt ab imaginatione. Cap. X.

PAtet autem quod iuxta diuisionem superius positam Auicenne, imaginatiua quæ dicitur & cogitatiua differt ab imaginatione. Est enim imaginatio sicut idem dicit, vis ordinata in extremo concauitatis anterioris cerebri retinens, quod recipit sensus communis a quinq; sensibus, & remanet in ea post remotionem illorum sensibilium: vult ergo dicere, quod sensus communis est apprehendere formas omnium sensibilium, virtutis vero quæ vocatur imaginatio retinere. Dicit ergo quod sensus communis & imaginatio sunt quasi vna virtus & quasi non diuersificantur in subiecto sed in forma, hoc enim recipit, illa retinet. Quod autem recipit non est hoc quod retinet. Virtus ergo quæ non est imaginatio quæ etiam vocatur formalis sensus formam sensibilem retinet, & non discernit illam vllo modo. Sensus etiam communis & sensus exteriores discernunt ea dicentes, hoc est album & hoc nigrum &c. Differentiam autem hanc probat, quia ex vna inest recipere, & ex alia retinere. Quod est videre in aqua quæ habet potentiam recipiendi impressiones figurarum, non tamen retinendi. Differentis ergo virtutis erit retinere sensibilia & recipere ea, alia ergo virtus est imaginatio a sensu communi, & hec est sententia Auicennæ. Alijs vero videtur, quod imaginatio sit conuersio ipsius virtutis sensibilis interioris super imaginem tanquam rem. Quorum vtrunq; est verum, sed secundum diuersos modos accipiendi hoc nomen imaginatio. Porro imaginatiua siue cogitatiua est secundum Auicenam vis ordinata in media concauitate cerebri, potens componere aliquid de eo quod est in imaginatione cum alio & diuidere secundum quod vult, quam virtutem manifestat sic. Scimus certissime in nostra natura esse vt componamus sensibilia inter se, & diuidamus ea secundum affirmationem & negationem secundum similitudinem formę quam videmus extra, oportet ergo vt in nobis virtus sit quæ hoc operatur, & hec virtus in quantum imperat ei intellectus vocatur cogitatiua, inquantum uero illi imperat virtus animalis vocatur imaginatiua. Et est ordo istius virtutis ad precedentes. Nā sensus communis reddit virtuti formali quasi ad reponendum, quicquid ei tradunt sensus exteriores, virtus vero formalis quę est imaginatio reponit & retinet. Habet enim virtutem multiplicandi in se formas sensibiles. Virtus uero cogitatiua siue imaginatiua conuertitur ad formas, quę sunt in uirtute formali, siue imaginatione ad componendum eas & resoluendum, quoniam ei sunt subiectæ. Et secundum hoc accidit fieri transformationes imaginationū eorum quæ non ceciderunt in sensu exteriori, sicut accidit in somnis & in vigilia. Alij vero hāc virtutem ſm quod mouet ab vno fantasmate in aliud tanquam essent tres appellant fantasiam, secundū vero transformationes q̄ sunt in somnijs appellāt imaginatiuā.

De memoratiua uirtute. Cap. XI.

POST imaginatiuam & excogitatiuam virtutem ordinat Damascenus memoratiuam. Est autem memoratiuum, vt dicit, memoriæ & rememorationis promptuarium. Memoria autem est fantasia derelictā ab aliquo secundum actum apparentem. Fantasia autem dicit formam sensibilem. Vel est memoria coaceruatio sensus & intelligentiæ. Oīa enī sensibilia per sensus suscipit. i. sentit & fit opinio. Intelligentia vero per intellectum & fit intelligentia. Cum ergo typos. i. formas eorum quę opinata est, & eorū quæ intellexerat custodit, memoria dicitur. Oportet autem scire quoniam intelligibilium susceptio non fit nisi ex disciplina vel naturali ingenio, non enim ex sensu. Nam sensibilia quidem secundum seipsa memoriæ commendantur. Intelligibilium vero si quidem didicimus memoramur, substantiæ vero eorum memoriam non habemus. Rememoratio autem dicitur memoriæ deperditę obliuione restitutio. Obliuio vero ē memoriæ ablatio. Itē fantasticum quidem. i. imaginatiuum materias per sensus suscipiēs tradit ex cogitatiuo vel discretiuo, idem enim sunt qđ discretiua suscipiens & diiudicans transmittit memoratiuo. Organum autem memoratiuum est posterior ventriculus cerebri & animalis spiritus qui est in ipso. Albertus. Aia rationalis propriè loquendo non habet memoriam. Cunq; dicit Augu. quod memoria est pars diuinę imaginis. Accipit memoriā prout est præsentium præteritorum & futurorum. Auicenna quoq; sentit animam rationalem memoriam non habere, & distinguit inter thesaurum & virtutem appræhensiuam dicens, quod thesauri est recipere formam & non apprehendere, ideo forma non est in thesauro, sicut in apprahensiua virtute, sed virtutis apprehensiuæ est apprehendere formam & non retinere, propterea hoc dici quod species intelligibiles non retinent in intellectu potentiali, quia ipse est virtus apprehensiua. Sed ex cōuersione sui ad intellectū agentem generatur in illo cum actualiter considerat. Nos autem dicimus, quod manet in intellectu possibili, quoniā Aristo. expresse dicit, quod memoria & reminiscentia suos habent actus apprehensionis. Vnde falsum est, quod thesauri non sit apprehendere. Nam in virtutibus quidem comparabilibus alterius virtutis est recipere, alterius retinere. Nam humidi quidē est bene recipere, sicci bene tenere. At vero in intelligibili virtute eiusdem est recipere & retinere, eo quod oppositorum actus ibi nō sunt oppositi, cum opposita separata sint a materia & potentia agendi & patiendi. Vnde intellectus possibilis recipit intelligibilium formas, & retinet eas. Si autem queratur quid sit reducens, possibilem de habitu in actum. Dicimus quod nihil nisi voluntas, quod patet per diffinitionem habitus a philosopho datam. s. habitus est in quo quis aliquid agit, quod. s. voluerit. Voluntas enim tripliciter est in anima, scilicet motor aliarum potentiarum ad actum, & pars imaginis & pars liberi arbitrij.

De via recordationis & obliuionis in capite. Cap. XII.

COnstantinus in lib. de obliuione. Operatio mentis triplex est, prima fantasia, secunda ratio, tertia memoria. Cerebri namque duę. s. partes sunt, vna prora, altera puppis, & prora diuiditur in duas partes. Quarum vnaqueq; multo maior ē puppi tota, quia vero prora cerebri diuisa fuerat a puppi, & necessarium est eas esse iunctas, factum est vt ambo ventriculi venirent in vnum locum, & est spaciositas communis vtriusq;. Itaq; aliqui ex anothomicis nominant istum locum ventriculum quartum. Porro duo ventriculi proræ aream excoquunt, & dant in cerebro spiritum animalem, vt faciat sensus, s. videndi, odorandi, gustandi & iterum fantasiam. Deinde transit ad locum qui est in medio cerebro, qui & cōmunis est, & transit spiritus animalis iam subtilis mundificatus, atque clarior spiritu qui fuerit in prora cerebri, vt facit rationem & intellectum. Habetur autem in capite circa medium ventriculi qui est inter proram & puppim pars substantiæ cerebri, similis vermi, & vocant eā anothomici pineam ascendentem & descendentem. Itaq; ascensu eius aperitur foramen, & descensu eius clauditur. Et cum aperitur transit spiritus animalis a prora cerebri ad puppim. Et hoc non fit nisi quando necessarium est recordari obliuioni tradita, aut tenere quę nolunt obliuisci. Vnde & Proculus dixit quod ventriculus puppis præstantior est omnibus ventriculis cerebri, quoniā nōn venit spiritus animalis ad ipsum, nisi subtilis clarus mundificatus, quia opus est recordatione & retentioni claritate & subtilitate vt recolligat res ex tempore longo præteritas. Et nisi aperiatur illa via vt transeat spiritus ad puppim cerebri non reminiscitur homo rei nec respondet interrogationi.

De pigritia & tarditate memoriæ. Cap. XIII.

APertio autem istius viæ variatur in hominibus ex festinantia & pigritia. Nam qui habent velocem sunt prudentes & velociter respondent. Et qui pigram tardi sunt ad respondendum, & minime cogitant. Vnde Gale. dixit. Quod mentem & intellectum & discretionem non facit, nisi contemperantia spiritus, qui est in medio cerebro. Et recordationem ac retentionē non facit, nisi contemperantia spiritus animalis qui est in puppe cerebri. Et si patitur iste qui. s. est in puppe lesionem, perdit memoriam aut minuitur. Et si perdit vocant obliuionem perfectam. Si vero minuitur vocant obliuionem ad tempus. Et memoria semper patitur lęsionem ex frigiditate. Et ista frigiditas aliqñ simplex est, aliquando cum humiditate, & sic facit nimium somnum, aliquando cum siccitate, & tūc euenit ægritudo cum vigilijs Gal. quod si est pigra mens & intellectus, signat substantiam cerebri immundiciam crossam esse. Velociter dicere significat quod substantia cerebri impigrè recipit formationem rei visæ. Bene tenere, signat substantiam cerebri habere moderatam soliditatem. Tarde discere signat, quod substantia cerebri dura est ad recipiendum formam rei visæ. Dico autē litargiā, qm̄ est imutatio recordationis quæ nascitur ex frigiditate sola, aut cū humiditate. Oportet ergo vt sanatio & medicina eiꝰ inueniat in his, quæ calefaciūt cerebrū & mundificant flegma in illo, sicut ē ois iera, theodoricon maius cū nucibꝰ muscatis & similia. Nam mūdificant

ficant cerebrum ex illo chimo qui est fundamentum litargi? & mutant cerebri naturam in calorē naturalem. Aristo. in lib. de memoria & reminiscētia. In his quidem qui in motu multo per passionē aut propter ętatem sunt non fit memoria, tanquā in aquā natura fluentē incidēte motu vel sigillo. In alijs autem propter frigidū esse & propter duriciem accipientis passionem non fit figura siue fantasia. Itaq; non multum noui & senes solent esse memores. Fluunt enim hi quidē propter alimentū. Illi vero propter detrimentū. Similiter autem multum veloces & multū tardi neutri, sicut videtur frequentius, memores sunt. Nam indigentia quidem hi humidiores, illi vero duriores, vnde alijs quidem non manet fantasia animæ. Alios vero non tangit. Est autem fantasia communis sensus passio.

De differentia memoriæ & reminiscentiæ & addiscentiæ. Cap. XIIII.

IOhannes de Rupella. Ad maiorem autem declarationem virtutis memoratiuę quærendū est, quæ sit differentia memoriæ & reminiscentiæ, & an sit recordatio seu reminiscentia irrationabilium. Ad quod dicendum est s̄m Auicennā, quod memoria est in alijs animalibus, sed recordatio quæ est reuocatio ingenij ad quærendum quod oblitū est, non inuenitur nisi in solo homine. Cogitare enim sibi aliquod fuisse, quod postea deletū est, non est nisi virtus rationalis, vel si est alicuius virtutis alterius præter rationē, poterit esse estimationis, sed inquantum decoratur rationabilitate. Differentia ergo memoriæ & reminiscentiæ est, quia memoria est retentio specierum siue intentionū sensibiliū, siue repręhensentatio earūdem. Reminiscentia vero est requisitio formarū a memoria deletarum per obliuionem per consimilia. Sicut obliti alicuius personæ quam vidimus, recurrimus ad locū, ad tempus & ad actus, per quæ recordamur personæ quā vidimus tali loco, tali tempore, talia facientem. Notandū est etiam differentiam inter recordari & addiscere, quia quidam dicunt, quod addiscere nihil aliud sit quā reminisci. Conueniunt enim in hoc, quod vtrobiq; est motus a cognitis ad incognita ad hoc vt sciantur. Sed in hoc differentia est, quod recordatio est inquisitio cognitorū vt cognoscantur de futuro, quæ quidē fuerunt cognita de præterito. Addiscentia vero siue disciplina est extēsio animæ ad cognoscenda incognita, quæ tamen nō fuerunt cognita prius. Item ad maiorem euidentiam quæritur, propter quid quidam homines facilius addiscunt quā recordentur, quidam econtrario, propter quid etiam quidā facilius addiscant quā memorentur. Et vniuersaliter quidam sunt facilis disciplinæ, quidā facilis recordationis, quidam facilis memoriæ, quidam ecōtrario. Ad quod intelligendum, sciendū est s̄m Auicen. quod illi qui sunt siccę cōplexionis fortes sunt in memoriter retinendo, debiles in recordando. Siccitas enim materiæ conueniens est dispositio non ad susceptionem impressionū sed retentionem, inhabilis autem est ad motum. Et ideo sicca complexio conuenit memoriæ non recordationi. Qui vero sunt calidæ complexionis, facile recordantur, hi autē sunt qui magis percipiunt nutus. Nutus autem operantur motum sensuum ad alias intentiones. Et qui fuerit perceptibilior nutuum, erit citius recordans. Caliditas autē complexionis est vehementissima dispositio ad motum. Illi vero qui sunt complexionis humidæ sunt facilis disciplinæ. Humiditas enim est dispositio conuenientissima ad facilitatem susceptionis impressionis quæ conuenit disciplinæ facili. Et hęc est contraria dispositio forti memoriæ. Memoria enim necessaria materia est, a qua difficiliter deleatur quod impressum est in illa, & ad hoc op̄ est sicca materię ex complexione. Nota ergo quod bene memorantes sunt contrariæ dispositionis bene recordantibus & bene addiscentibus. Illi enim bene memorantes sunt, quorū animæ non habent facilem motū, nec disperguntur cogitationes eorū. Illa enim aīa quæ habet multos motus & multiplices cogitationes, non bene memorat, hæc autem est contraria dispositio benę recordationis. Bona enim recordatio exigit multiplices motus & agiles cogitationes. Item bene memores sunt siccę complexionis, quæ est dispositio difficilis ad suscipiendum impressiones, & ideo est contraria dispositioni facili disciplinæ. Bona ergo memoria est vel ex siccitate complexionis, vel exercitio circa vnū vel pauca non circa multa. Inde est quod pueri quamuis humidi, firmiter tamen retinēt. Animę enim eorū non occupātur circa multa, sicut animæ maiorū, sed sunt fixę circa vnū. Iuuenis vero propter calorem & propter motus suos agiles, debilis est in memoria, quāuis sit complexio sicca. Senibus vero accidit propter humorem qui præualet in eis non memorari ea quæ vident.

De memoria Dei naturaliter infixa menti humanæ. C. XV.

AVgustinus de trinitate lib. 14. Magna quidē ista hominis miseria est, cum illo non esse sine quo non potest esse. In quo enim proculdubio sine illo non est. Et tamen si eius non meminit, eumque non intelligit neq; diligit, cum illo non est. Quod autem quisque penitus obliuiscitur, nos commoneri eius vtiq; potest. Sed dicit Psal. Conuertantur peccatores in infernum omnes gentes quæ obliuiscuntur Deum. Porro alibi. Reminiscentur & conuertentur ad Dominum vniuersi fines terræ. Non ergo sic erant gentes istę oblitę Deum, vt eius nec cōmemoratę recordarentur. Obliuiscendo autem Deum tanquam obliuiscendo vitā suam, cōuersę fuerāt in mortem, i. in infernum. Cōmemoratę vero conuertuntur ad Dominum, tanquā reuiuiscentes reminiscēdo, vitam suam cuius ętas habebat obliuio. Quando autē bene recordatur anima Domini sui, spiritu eius accepto sentit omnino, quia hoc discernitur intimo magisterio, nō nisi eius gratuito effectu posse se surgere, nec nisi suo voluntario defectu se cadere potuisse, non sane reminiscitur beatitudinis suę, fuit quippe illa, & non est, eiusq; oblita est penit⁹. Ideo nec commemorari potest. Credit hęc de illa fide dignis litteris Dei sui per Prophetas conscriptis, narrantibus de felicitate paradisi. Atq; illud primum & bonum hominis & malū historica traditione indicantibus. Domini autem Dei sui reminiscitur. Ille quippe semper est, nec fuit & non est, nec est & non fuit, & vbiq; totus est, propter quod illa in illo & viuit & mouitur & est. Et ideo eius reminisci potest, nō quia hoc recordatur quod eū nouerat in Adā, aut alicubi ante huius corporis vitā. Aut cum primo facta est vt infereretur huic corpori. Nihil enim horū omnino reminiscitur, sed commemoratur vt conuertatur ad Deum, tanquā ad eam lucem, qua etiam cum ab isto auerteretur quodāmodo tangebatur. Nam hinc est etiam quod impij cogitant ęternitatem, & multa recte reprehendunt & recte laudant in moribus hominū, quibus ea tandē regulis iudicant, nisi in quib⁹ vident quō quisq; viuere debeat, etiā si nec ipsi eodē modo viuant? Vbi eas vident? nec enim in sua natura, cum proculdubio mente ista videant, eorumq; mentes constet esse mutabiles. Has vero regulas immutabiles videat quisquis in eis & hoc videre poterit, nec in habitu mentis suæ, cum istę regulę sint iustitię, mentes aūt eorū constet esse iniustas, vbi nam sunt istę regulę scriptę vbi quid sit iustum, etiā iniustus agnoscit? vbi cernit habendum esse, quod ipse nō habet? vbi ergo scriptę sunt, nisi in libro lucis illius quę veritas dicitur? Vnde ois lex iusta describitur, & in hois qui operatur iustitiā, nō migrando sed tanq; imprimēdo transfertur, sicut imago ex anulo & in cerā transit, & anulū nō relinquit. Qui aūt non operat. & tamen videt quid operandū sit, ipse est qui ab illa luce auertitur, a qua tamen tangitur, qui autem nec videt quemadmodum sit agendum, excusabilius peccat, quia non est transgressor legis cognitę. Sed etiam ipse splendore aliquotiens vbique patentis veritatis attingitur quando admonitus confitetur. Qui vero cōmemorati conuertuntur ad Dūm, & ab ea deformitate qua per cupiditates seculares conformabantur huic sęculo, reformabuntur ex illo. Non enim ista imago seipsam reformare potest, sicut potuit deformare.

Qualiter imago Dei refulget in mente. Cap. XVI.

IDem in lib. 9. Ecce mens & amor eius & notitia eius tria quædam sunt, & hęc tria vnū sunt, & cū perfecta sunt ęqualia sunt. Si enim mens vel plus, vel minus se amat quā est, peccat, & non est perfectus amor eius. Item si notitia minor est quā illud quod noscitur & plene nosci pōt, pfecta nō est, si aūt est maior iā superior ē natura quæ nouit, quam illa quæ nota est. Mens vero cum seipsam cognoscit, non se superat notitia sua, quia ipsa cognoscit & cognoscitur. Cū ergo se totā cognoscit, neq; secū quicq̄ aliud, par illi ē cognitio sua. Recte ergo dicim⁹ hæc tria cū pfecta sūt, esse cōsequēter ęqualia. Simul etiā admonemur si vtrunq; videre possumus, hæc vnum existere, & tanquā inuoluta euolui, vt sentiantur & dinumerentur essentialiter, non tanquā in subiecto, vt color vel figura in corpore. Hæc enim non excedunt subiecta in quibus sunt. Non enim color iste vel figura huius corporis potest esse & alterius corporis. Mens aūt cū amore quo se amat potest amare & aliud præter se. Item non se solam cognoscit mens, sed etiā alia multa. Quamobrem nō amor & cognitio tanquā in subiecto menti insunt, sed substantialiter etiam illa sunt ipsa mens. Nam & si relatiuę adinuicem dicuntur, in sua tamen singula sunt quæq; substantia. Miro itaq; modo tria hæc inseparabilia sunt a semetipsis, & tamen eorum singulum quidque substantia est, & simul omnia vna substantia. Idem in libro de ciui. Dei 11. Nos ergo imaginem Dei in nobis ipsis contuentes tanquam ille minor Euangelicus filius ad nosmetipsos reuersi surgamus, & ad istum redeamus a quo peccando recesseramus. Ibi esse nostrum non habebit mortem: ibi nosse nostrum non habebit errorem, ibi amare nostrum non habebit offensionem.

De iudicio mentis secundum veritatis regula. Cap. XVII.

IDem in lib. de trinitate, 9. Nam & cū seipsam nouit humana mens non aliquid incōmutabile nouit & amat. Aliter quilibet hō loquēdo mētē suā enūciat, quid i seipso agat attēdēs. Aliter aūt humanā mētē spāli vel generali cognitione definit. Itaq; cū mihi de sua propria loquitur, verū intelligat hoc vel illud an nō intelligat, an verum velit an nolit hoc an aliud credo. Cum vero de humana spe

cialiter aut generaliter verum dixit agnosco & approbo. Vndé manifestum est aliud vnumquenq; videre in se, quod alius sibi dicenti credat, non tamen videat, & aliud in ipsa veritate quod alius quoq; possit intueri, quorũ alterũ mutari per tẽpora, alterũ incõmutabili æternitate consistere. Neq; enim multas mẽtes oculis corporeis vidẽdo per similitudinem colligimus generalẽ, vel specialem humanę mẽtis notitiã, sed intuemur inuiolabilẽ veritatẽ, ex qua perfectẽ quantũ possumus definiamus, non qualis sit vniuscuiusq; hominis mẽs, sed qualis esse sempiternis rationib[us] debeat, vnde & fantasias p sensum corporis haustas, & quodãmodo memorię infusas, & quibus etiam ea quæ non sunt, visa ficto fantasmate cogitantur siue aliter quam sunt, siue fortuitu sicuti sunt, alijs omnino regulis supra mentẽ nostrã incõmutabiliter manentibus, vel approbare apud nos ipsos, vel improbare conuincimur, cum rectẽ aliquid approbamus. Nã & cũ recolo Carthaginẽ quã vidi, & cum fingo Alexandriã quã non vidi, easdemq; imaginarias formas quasdã quibusdã rationabiliter præfero, viget & claret desuper iudiciũ veritatis, ac sui iuris incorruptissimis regulis firmũ est. Et si corporaliũ imaginũ quasi quodã nubilo subtexitur, non tamen inuoluitur, atque confunditur. Sed interest vtrum ego sub illa, vel illa caligine tanquam a cęlo perspicuo secludar, an sicut in altissimis montib[us] accidere solet inter vtrunque aere libero fruens, & serenissimã lucem supra, & densissimas tenebras subtus aspiciẽs, nã vnde in me superni amoris ardor inflamaẽ, cũ audio virũ aliquẽ pro fide acria tormenta tolerasse. Et si mihi ostendatur digito, studeo me illi amicitia colligare, spiritualemq; cõmplexum credendo molior, quia tam cito non possum eius interiora peruestigare. Amo itaq; virũ fidelem amore casto, ac germano, quod si mihi inter loquelas nostras incautus aliquo modo se indicet, quo vel de Deo credat incongrua, & in illo quoq; carnale aliquid desideret, ac pro tali errore, vel p pecuniæ siue laudis humanę cupiditate illa pertulerit, statim amor ille quo in eũ ferebar offensus & quodãmodo repercussus atque ab homine indigno ablatus, in ea forma permanet, ex qua eum talem credẽs amauerã, nisi forte adhuc vt talis sit eum amo, cũ talem non esse compereo. At in homine illo nihil mutatum est, mutari tamen potest, vt fiat quod eum iam esse crediderani. In mente autẽ mea mutata est vtiq; ipsa existimatio, quæ de illo aliter se habebat & aliter habet. Idemq; amor ab intentione perfruẽdi ad intentionem cõsulendi incõmutabili desuper iustitia iubente deflexus est. Ipsa vero forma inconcussæ stabilisq; veritatis & in qua fruerer homine bonum eũ credẽs, & in qua consulo vt bonus sit, eadem luce incorruptibili ac sincerissimę rationis & meæ mẽtis aspectũ, & illa fantasię nubẽ quã desuper cerno, cũ eundẽ hominem quem videram cogito, imperturbabili ęternitate perfundit. Item cum arcũ pulchre & æqualiter intortũ quem vidi carthagine animo reuoluo, res quędam menti nunciata per oculos memorięq; trans fusa imaginarium conspectũ facit. Sed aliud mente conspicio secundũ quod mihi opus illud placet. Vnde etiam corrigerem si displiceret. Itaq; de istis secundũ illã iudicamus, illam rationalis mentis intuitu cernimus. Ista vero aut præsentia sensu corporis tangim[us] aut imagines eorum fixas in memoria recordamur, aut ex eorum similitudine talia fingimus, qualia nosipsi si vellemus atq; possemus in opere moliremur, aliter figurantes animo corporum imagines, aut per corpus corporea videntes. Aliter autem rationes artemq; ineffabiliter pulchram talium figurarum super mentis aciem intelligentia simplici capientes.

Qualiter ex ipso intuitu veritatis in mente formatur imago trinitatis. Cap. XVIII.

IN illa ergo ęterna veritate ex qua temporalia facta sunt omnia formam secundũ quã sumus, & secundũ quã in nobis vel in corporibus recta & vera ratione aliquid operamur, visu mentis aspicimus, & inde conceptam rerũ veracẽ notitiã tanquã verbũ apud nos habemus, & dicendo intus gignimus, nec a nobis nascẽdo discedit. Cum autem ad alios loquimur, verbo intus manenti ministeriũ vocis adhibemus, vt per commemorationem sensibilẽ tale quid fiat in animo audientis, quale de loquentis animo non recedit, itaq; nihil agimus per membra corporis in factis & dictis nostris, in quibus vel approbantur, vel improbantur mores hominũ, quod non verbo intus edito præuenimus. Nemo siquidem volens aliquid facit, quod non corde suo prius dixerit. Quod vtiq; verbum amore concipitur siue creatoris & hoc est charitas, siue creaturę & hoc est cupiditas. Nascitur autẽ verbum cum excogitatum placet, aut ad peccãdum, aut recte agendum: verbum itaq; nostrum & mentẽ de qua gignit, quasi medius amor coniungit, seq; cum eis tertium incorporeo cõplexu sine vlla confusione perstringit. Cõceptum autem & natum verbum idipsum est cum voluntas in ipsa notitia cõquiescit, quod fit in amore spiritualium. Nã qui pfectę nouit & amat iustitiã iam iustus est si nulla existat forinsecus p mẽbra secundum illã operãdi necessitas. At in amore tẽporalium rerum sicut in ipsis animalium fœtibus, Aliud est verbi conceptus Aliud vero partus. Illud enim quod cupiendo concipitur adipiscendo nascitur. Nam auaritię nõ sufficit nosse & amare aurum nisi hoc habeat, neq; luxurioso nosse & amare vesci, vel concumbere, nisi etiam hoc agat. Quæ tamẽ omnia nec adepta sufficiunt. Qui enim biberit inquit ex hac aqua sitiet iterum. Ideoq; de iniquo dicitur in Psal. Concepit dolorem & peperit iniquitatem, dolorem vel laborem concipi dicit cum ea concipiuntur, quæ nosse aut velle non sufficit sed inardescit & ægrotat animus indigẽtia, donec ad ea perueniat & quasi pariat ea. Vnde eleganter in latina lingua dicuntur parta & comparta atq; reparta, quæ.s. verba quasi a partu dicta sunt, quia cum concupiscẽtia conceperit parit peccatum. Vnde & dominus clamat. Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis. Et alibi. Væ prægnantibus & nutrientibus in diebus illis Deniq; cum ad verbi partum referet omnia vel recte facta vel peccata, ex ore inquit tuo iustificaberis, & ex ore tuo condennaberis, os.s. volens intelligi non hoc visibile, sed interius & inuisibile cogitationis & cordis.

De Ratione. Cap. XIX.

IDem in lib. de immortalitate animæ. Ratio est aspectus animi quo per seipsum non per corpus verum intuetur. Idem in lib. de quantitate animæ. Ratio est quidam mentis aspectus. Ratiocinatio autem est ipsius rationis inquisitio.i. aspectus illius per ea quæ aspicienda sunt motio. Cumq; ille mentis aspectus coniectus in rem aliquam videt illam scientia nominatur. Cum autem non videt quãuis intendat aspectum inscientia vel ignorantia dicitur. Idem in libro de libero arbitrio. Ratio quidem æstimat luce veritatis vt recto iudicio subdat minora maioribus. Vsus autem consuetudine commoditatis plerunq; inclinatur, vt ea pluris ęstimet, quæ veritas minora esse conuincit. Cum enim corpora cęlestia terrestribus ratio præponat. Quis tamen carnalium hominum non mallet vel plura deesse in cęlo sidera, quam vnam arbustulam in agro suo, aut vaccam in armento? Imitantur enim iudicia paruulorum qui quẽlibet hominum mori mallent quam passerem suum, maxima si homo ille terribilis sit, passer autem canorus & pulcher. Iohannes de Rupella. Vis rationalis iuxta sententiam Philosophorum est principium intellectiuæ speculationis ac liberæ electionis actionum. Diuiditur autem vis rationalis per inquisitiuam in via inueniendi & diiudicatiuam in via disciplinæ, & interpretatiuam siue locutiuam in via doctrinæ. Circa quas multiplex est actus mentis, sicut dictũ est superius. De ratione quoq; determinat Iohannes Damascenus dicens, quòd est virtus rationalis cognitiua veri, & est virtus rationalis cognitiua boni, vel est virtus rationalis cõtemplatiua entiũ, & hoc pertinet ad cognitiuas, & virtus rõnalis discretiua operabilium, & hoc pertinet ad motiuas. Vnde rationales inquit, hoc est cõtemplatiuum hoc autem actiuum. Contemplatiuum quidem qđ vt se habent entia excogitat Actiuum vero quod est consiliatiuũ quod rectam rationem actibilis determinat, & vocat contemplatiuum intellectum Actiuum vero rationem. Philosophus. Ratio est vis mouens corpus ad actiones singulas cum deliberatione & iudicio. Hæc quantum ad primum actum qui est comprehendere, aliquando dicitur proprie ratio aliquando vero intellectus, sed intellectus apprehẽdit esse rei absolutæ. Ratio vero dum vnam rem alij confert. Actor Diuiditur autem proprie ratio contra sensualitatẽ, sicut & intellectus contra fantasiam, & in hac præcellit hõ brutis.

De duplici rationis portione. Cap. XX.

AVgustinus de trinitate li. 12. Rationis est ergo iudicare de istis corporalibus secundum rationes incorporales ac sempiternas Quæ nisi supra mentem humanam essent, incommutabiles non essent atq; in his nisi nostrum aliquid subiungerẽtur, non secundũ illas de corporalibus iudicare possemus. Iudicamus autem de corporalibus ex ratione dimensionum ac figurarum, quam incommutabiliter permanere mens nouit. Illud autem nostrum quod in actione tẽmporalium tractandorum ita versatur, vt non sit commune cum pecore, rationale quidem est, sed ex illa rationali nostræ mentis substantia qua subhæremus intelligibili & incommutabili veritati tanquam ductum inferioribus tractandis ac gubernandis deputatum est: sicut enim in omnibus pecoribus non est inuentum viro adiutorium simile sibi, nisi de illo detractum in coniugio formaretur ita menti nostræ qua supernam & internam consulimus veritatem nullum est ad vsum rerum corporalium, quantum hominis naturæ sat est, adiutorium simile ex partibus animæ quas cum pecoribus communes habemus. Ideoque rationale quidem nostrum non ad vnitatis diuortium separatum, sed in auxilium societatis quasi deriuatum, in operis sui dispartitur officium. Et sicut vna caro est masculi & fœminæ, ita intellectum nostrum & actionem vel consilium & executionem, siue rationem & appetitum rõnalem vel si quo alio modo dici possunt, vna mentis natura complectitur. Itaq; cum in mente quærimus trinitatẽ in toto quęrimus non separando actionem rõnalem in tẽporalib[us] ab

æter-

æternorum contemplatione, vt tertium aliquid iam quæramus. Nã & si tota contempletur veritatem, imago Dei est. Et cum ex illa distribuitur aliquid, & quadam intentione deriuatur ad actioné rerum temporaliũ, nihilominus ex qua parte consulit veritatem imago Dei est. Ex qua vero in agenda inferiora intenditur, imago Dei non est. Etenim quantumcunq; se extenderit in id quod æternum est, tanto magis inde formatur ad imaginem Dei. Ideoq; cohibenda non est, vt inde se contineat & temperet. Præterea vir non debet velare caput. Quia vero illi rationali quæ in rebus temporalibus versatur, periculosa est nimia in inferiora progressio debet habere potestatem super caput, quod indicat velamen quo signatur esse cohibenda propter angelos, quoniam grata est angelis sacrata & pia significatio. Actor. Notandum ergo quod ratio quantũ ad duos actus prædictos cõparatur viro & mulieri propter quatuor. Prima ratio est, quia sicut vir regit mulierem, ita superior ratio secundum quod intelligit Dei voluntatem a malo retrahit, & ad bonum mouet inferiorem. Vnde & ex ea tanquam bonos filios generat opera bona. Et hæc est secunda causa. Tertia est, quia sicut de Adam sumpta est Eua, sic ex contemplatione cęlestium, & cognitione diuinæ voluntatis oritur administratio temporalium discreta. Quarta vero est quia non poterat aliqua vis animæ dari sinderisi in adiutorium simile sibi nisi ratio inferior.

Qualiter Ratio per inferiorem sui partem declinat ad culpam. Cap. XXI.

AVgustinus vbi sup. Ascendentibus ergo introrsus quibusdam gradibus considerationis per animæ partes. Vnde aliquid incipit occurrere cõmune cum bestijs. Inde ratio incipit vbi iam homo interior agnosci possit. Qui & ipse si per illam rationem cui temporalium rerũ administratio delegata est, imoderato progressu nimis in inferiora delabitur consentiẽte sibi capite suo .i. non eã cohibente illa quæ in speculo consilij præsidet quasi virili portione, inter inimicos suos dæmones virtutis inuidos inueteratur, æternorũq; illa visio ab ipso capite cũ coniuge vetitũ manducante subtrahitur. Et sic ab illa veritatis illustratione ambe nudatę atq; apertis oculis conscię ad videndũ quã inhonestę & indecore remãserũt, tanquam folia dulciũ ficuũ sine fructibus, ita sine fructu boni operis bona verba contexunt, vt male viuentes, quasi bene loquendo turpitudinem suam contegant. Potestatem aũt suã anima diligens a cõmuni bono ad priuatã partẽ delabitur, & apostatica superbia quod initium peccati dicitur, quæ cũ vniuersalitate creaturæ, Deũ rectorem suũ secuta, legibus eius optimè gubernari potuisset, plus aliquid vniuerso appetens, & id lege sua gubernare molita, quia nihil est amplius vniuersitate, in curam partilem truditur, & sic aliquid amplius concupiscendo minuitur. Vnde & auaritia malorum oium radix dicitur. Totumq; illud vbi aliquid propriũ contra leges quibus vniuersitas administrat, agere nititur, per appetitum suũ ac per corpus propriũ gerit, quod particulariter possidet, atque ita formis & motibus corporalibus delectata, quia intus ea secũ non habet, tamen eorũ imaginibus quas memorię fixit, inuoluitur & fantastica fornicatione turpiter inquinatur. Omniaq; officia sua ad illos fines referens quibus curiose corporalia & temporalia quærit per corporis sensus aut tumido fastu cæteris affectat esse excelsior. Aut ceno gurgite carnalis voluptatis immergitur. Quomodo enĩ coluber non apertis passibus, sed minutissimis nisibus repit, sic lubricus deficiẽdi motus negligentes occupat minutatim & incipiẽs a peruerso appetitu similitudinis Dei ad similitudinem pecorũ peruenit. Hinc est quod vir & mulier nudati stola prima tunicas pelliceas mortalitate meruerunt. Honor enim hominis verus imago ac similitudo Dei est, quæ non custoditur nisi ad ipsum a quo imprimitur. Itaq; tanto magis inhæretur Deo, quanto minus proprium diligitur, cupiditate vero experiendæ suæ potestatis quodã suo nutu ad semetipsum tanquã ad medium proruit. Itaq; cum vult esse sicut ille sub nullo, ab ipsa etiam sui medietate pænaliter ad ima propellitur .i. ad ea quibus pecora lętantur, sic homo in honore positus comparatur iumentis insipientibus: qua ergo causa longe transiret a summis ad infima nisi per mediũ sui? Cũ enim neglecta charitate sapientiæ quę semp eodẽ modo manet scientia ex mutabiliũ ac tẽporaliũ experimento concupiscitur, quæ inflat & non ædificat. Ita prægrauatus animus quasi pondere suo a beatitudine expellitur, ac per illud suæ medietatis experimentum ex pęna sua discit quid intersit inter bonum desertum, & malum commissum, nec redire potest effusis viribus atque perditis nisi per gratiam sui conditoris ad pœnitentiam vocantis ac peccata condonantis.

Qualiter duæ partes rationis pertinent ad scientiam & sapientiam. Cap. XXII.

APparet itaq; cum secundum Deum viuimus mentem nostrã in eius inuisibilia intentã proficienter debere formari, ex eius æternitate, veritate, charitate. Quiddam vero eius in vsum rerũ mutabilium, sine quo hæc vita non agitur dirigendum, non vt conformetur huic seculo finem in bonis talibus constituendo, & in ea detorquendo beatitudinis appetitum, sed vt quicquid in vsu temporalium rationabiliter facimus æternorũ adipiscendorum contẽplatione faciamus, per ista transeuntes, illis inhærentes. Habet enim & scientia modũ suum bonũ, si quod in ea inflare solet, charitate immutatur æternorũ, quæ vt scimus non inflat, sed ędificat. Quippe si ne sciẽtia nec ipsæ virtutes quibus recte viuitur habere possunt, quibus hæc vita misera sic gubernetur, vt ad illã quæ vere beata est perueniatur. Distat tamen ab æternorũ contẽplatione actio qua bene temporalibus vtimur, & illa sapientiæ, hæc autem scientiæ deputatur. Vnde Apostolus. Alij datur inquit sermo sapientiæ. Alij sermo scientiæ per eũdem spiritum. Et beatus Iob. Ecce pietas est sapientia. Abstinere autem a malis est scientia. Vbi sane intelligendũ est, ad actionẽ pertinere scientiam ad cõtemplationẽ vero sapientiam. Pietatẽ enĩ vocat Dei cultũ grecè theosebyam dictum. Et quid est Dei cultus, nisi amor eius, quo nunc eum videre desideramus, & visuros credimus, ac speramus, & inquantũ proficimus, nunc etiã per speculũ in ænigmate videm᷒. De his & huiusmodi mihi videtur esse sermo sapientiæ. Abstinere aũt a malis quia Iob scientiam esse dixit, rerũ procuIdubio tẽporaliũ illã esse iuuit, quia secundũ tempus in malis sumus, a quibus abstinere debemus: vt ad ęterna bona veniamus. Quicquid ergo prudenter fortiter tẽperanter iuste a nobis agitur, ad illã pertinet scientiam siue disciplinã, qua malis euitãdis ac bonis appetẽdis actio nostra versatur. Insuper etiam quicquid propter exempla, vel cauenda, vel imitanda, & propter necessaria documenta rerũ quarumcunq; quæ nostris accõmodata sunt vsibus cognitione historica colligimus. De his ergo cũ fit sermo hunc esse sermonem scientiæ puto a sermone discernendũ sapientiæ, ad quã pertinent ea quæ nec fuerunt nec futura sunt, sed sunt sine vlla mutatione tẽporũ, vbi non solũ rerũ sensibiliũ in locis positarum sine spacijs localibus manent intelligibiles & incorporales rationes, verũ etiã motionũ in tẽporibus transeuntiũ sine tẽporali trãsitu stãt. Etiam ipse intelligibiles, ad quas mẽtis acie paucorũ peruenire est. Et cum peruenitur quãtũ fieri potest, non in eis peruentor ipse manet, sed veluti repellitur acies i psa reuerberata, fitq; ei non transitorie cogitatio transitoria, quæ tñ cogitatio transiens per disciplinas quibus eruditur aius, cõmẽdatur memoriæ, vt sit quo redire possit, quæ cogit̃ inde transire. Quãuis etiã si ad memoriã cogitatio nõ rediret, & ibi quod cõmendauerat inueniret, velut rudis ad hoc sicut ducta fuerat duceretur, idq; inueniret; vbi primũ inuenerat in illa incorporea veritate. Vnde rursus quasi descriptum in memoria figeretur. Neque enim sicut manet, verbi gratia, quadrati corporis incorporali & in mutabili ratio, sic in ea manet etiã hoĩs cogitatio: si tamen ad illa sine fantasia corporalis spacij potuit peruenire. Aut si alicuius artificiosi ac musici soni per tẽporis moras transeunt comprehenditur numerositas incorporaliter stans in secreto altoq; silẽtio tandiu saltem potest cogitari, quãdiu potest ille cantus audiri, tamen quod inde rapuerit, & si transiens aspectus mentis, & quasi glutiens in ventre, sic in memoria reposuerit, poterit quodammodo recordando ruminare, & in disciplinam quod sic didicit traijcere. Quod si fuerit omnimoda deletum obliuione. Rursus doctrina duce ad id venietur, quod pęnitus exciderat, & sic inuenietur, vt erat. Vnde Plato philosophus ille nobilis conatus est persuadere animas hominum, hic & antequam ista corpora gererent vixisse, & hinc ea quæ discũt potius reminisci cognita quã cognoscere noua.

De sinderesi. Cap. XXIII.

HIeronimus super Ezechielẽ lib. 1. Plerique autem in Ezechielis visione iuxta Platonẽ vim animæ rationalẽ & irascentiã & concupiscentiam ad hominẽ & leonem & vitulũ referunt, rationem & cogitationẽ ac mentẽ & consiliũ in arce cerebri ponũt, feritatem aũt & iracũdiã & violentiã in leone, quæ consistit in felle, libidinẽ ac luxuriã & oĩum voluptatũ cupidinẽ ĩ iecore .i. in vitulo, qui hęret operibus terrę. Quartam vero supra & extra ponunt, quam gręci sinderesim vocant. Quæ .s. conscientiæ scintilla in Cain quoq; non est extincta, hæc est quą victi furore vel voluptatibus & ipsa interdum rationis decepti similitudine, sentimus nos peccare, quã aquilæ propriè deputant, non se tribus miscentẽ, & sed ipsa errantią corrigentẽ. Hic est ille spiritus qui pro nobis interpellat gemitibus inenarrabilibus. Nemo enim scit ea quæ sunt hominis, nisi spirit᷒ qui est in eo. Vnde Paulus. Integer spiritus vester & anima &c. Hanc ĩn conscientiã, sicut dicitur in prouerbijs, Impius cũ in profundũ peccatorũ venerit cõtẽnit, sępe præcipitari videmus & locũ suum amittere, cũ quidã .s. peccant sine pudore, quibus merito dicitur, facies meretricis facti est tibi, noluisti erubescere. &c. Actor. Itaq; sinderesis est conscientiæ scintilla, in specula mentis constituta, cuius est peccato remurmurare & errata corrigere. Hæc est quę liberum arbitriũ mouet in bonum cõmune, & retrahit a malo cõmuni. Huius enim est iudicium circa commune tantum bonũ immediate, rationis autem circa bonum singulare. Præpterea ratio

indicat de deliberatione, sinderisis autē absq; ulla deliberatione.s. dictat malū non esse faciendū, sed bonum. Nō aūt est apud illā iudicium deliberationis, sed tantū executionis. Differt autem a volūtate naturali secundum rationē, quia illa est potentia pura, sinderisis autē habitualis potentia, idem tamen sunt in subiecto. Voluntas naturalis in plura bona mouet quā illa, quia nō solis in bona rationabilia, sed etiam in naturalia & vitalia. Præterea motus volūtatis est tantum in affectiuis. Motus autem sinderesis est tam in cognitiuis quam in affectiuis, vtraq; enim comprehenduntur sub hoc nomine sinderesis. Nam ratione lucis vel cogitationis dicitur intelligentia. Ratione aut affectus sinderesis.i.diuisio, quia semper inter bonum & malum est diuisiua. Et videtur esse vis a tribus cæteris.s. rationabili, concupiscibili, & irascibili separata. Secundum hoc autem nullo modo peccat, quia non ipsa se præcipitat, sed inferior ratio nebula peccati lumen eius obnubilat, ita quod minus potens est in executione sui effectus, vt in remurmoratione contra peccatum, & hoc ipsa obnubilatio vel declinatio dicitur esse præcipitatio. Vnde nec ei primo & propriè pena debetur in inferno, sed sicut in corpore vno membro dolēte, dolent & omnia alia quia vnita sunt in vna vita, sic & anima dum aliæ vires puniuntur, siue anima secūdum illas per quas peccauit, torquetur & dolet in sinderesi per quam non peccauit. Veruntamen propriè loquendo nec vires animæ puniuntur, nec anima etiam in viribus, sed in substantia sua pro virium operibus.

In quibus & qualiter sit extincta. Cap. XXIIII.

NOn est autem extincta sinderesis etiā in hæresiarchis, licet enī errent in particulari supponentes hāc esse veram fidem quam credunt, in communi tamen placet eis veritas & bonitas, errorque displicet atq; malitia, propter quod & quandoq; cognito errore ad veram fidem redeunt. Et sic est simile de illo qui scit in vniuersali omnem mulam sterilem esse, & tamen cum videt aliquā crossam credidit eam pullum in vtero habere. Sed quando pertractat & cōfert recedit error a mente. Itaq; non est error in sinderesi, quę in cōmuni sistit, sed in ratione quæ ad particulare descendit. Similiter non est extincta in iudęis, sed nec in desperatis omnino nec in damnatis. Ad quod videndū nota, quod principales effectus sinderesis sunt duo.s. cognitio & affectio. Item affectio duas habet partes.s. instinctum boni, & displicentiā mali. Instinctus boni duplex est, vel boni simpliciter, vel in comparatione ad gratiam vel gloriam. Displicentia mali duplex est similiter, vel mali simpliciter, vel in collatione ad penam. Itaq; sinderesis extincta est in diabolo quo ad instinctū boni omnino, & etiam quo ad mali detestationem nisi tantum in collatione ad pęnam. In animabus autem damnatis extincta est similiter quo ad instinctū boni vtroq; modo, habent enim conscientię remorsum, ex quo patet illud consequens quod displicet eis culpa præterita penitētia tamen infructuosa. Alia tamē est opinio quod tam in his quam in diabolo est extincta absolute quantū ad displicentiam mali culpę. Displicentia vero mali in collatione ad penam reseruatur eis ad ipsius pęnę accumulationem. Porro in desperatis extincta est vno modo tantummodo.s. quo ad instinctum boni ad gratiam & gloriam comparati, sed remanet quo ad instinctū boni simplicit, & etiā quo ad displicentiā mali vtroq; mō.

De conscientia scintilla. Cap. XXV.

QVoniam autem, vt ait Hieronymus, sinderesis est conscientiæ scintilla. Dicunt quidam quod conscientia est sinderesis iudicio rationis coniuncta. Et ex illa parte qua est sinderesis nūquā peccat, sed ex parte rationis aliquando errat. Alij vero dicūt, quod conscientia est habitus quidam in ratione, siue scientia vel notio inclinans rōnem ad faciendū aliquid vel nō faciendū. Alij qđ cōscientia sit credulitas debiti ad facere, vel nō facere derelicta ex rōnis collatione. Alij quoq; dicūt, quod cōsciētia est ipsum rationis iudiciū. Sed melius videtur dici, quod conscientia est rationis iudiciū scientia, vel credulitate firmatū. Siue credulitas proueniens ex instinctu sinderesis ratione intellectus vel fantasię formata. Et est semper cōscientia recta, quando sinderesim sequitur. Cum aūt sequitur instinctum fantasię, quandoq; est erronea, quandoq; non. Ideo sic potest diffiniri congruè. Conscientia est credulitas faciendi, vel non faciendi aliquid secundū iudiciū rationis. Conscientia nempe duo dicit. Et in his quidē quæ secundū se sunt bona, vel mala non potest ligare consciētia, quia iam informata sunt, vel infirmata præcepto, vel prohibitione diuina. In indifferentibus aūt ligat quandiu manet conscientia, hoc inquam in indifferentibus tamtū, secus aūt in his quæ diuina lege sancita sunt. Vnde iudęi propter conscientiā non tenebantur Christum crucifigere, sed errorem deponere cōscientię. Similiter nec Iepte tenebatur filiam immolare. Neq; enim laudatur ab Apostolo de hoc quod eam immolauit. Sed quia de victoria fidem habuit, laudatur etiam de hoc quod vouit simpliciter se Deo immolare, non autem de illa particulari voluntate. Vnde deuotus quidem fideliter extitit in vouendo, sed stultus in filia exequendo etiam si expressisset iuramento. Idem autem conscientia non potest veniale facere de mortali, quia peccati diminutio non ex parte hominis, sed tantū gratię Dei. Potest aūt de veniali facere mortale, quia peccatū & eius augmentū aūt ex hominis parte, & illud quod est de genere bonorum, si fiat contra conscientiam, peccatum est & demeritorium. Quod autē de genere malorum est, etiam si bona cōsciētia fieri videatur, vt si quis causa sobolis fornicetur, quia credit hoc non esse peccatum, non potest esse meritorium, quia conscientia erronea non excludit malum ab opere, quod in se malum, sed potius addit malo.i. errorem operi malo. Nec est bona vel sana talis conscientia, licet bonum intendat, quia indiscreta est.

De diuersis acceptionibus, & officijs rationis. Cap. XXVI.

EX prædictis patet, quod accipit ratio multipliciter. Dicitur.n. qnq; mens in qua præcellit homo bestijs, & sic tres vires comprehendit.s. rationalē concupiscibilem, irascibilē, ſm hoc intellectus non est ratio sed quędam potentia rationis, quandoq; vero sumit in diuisione contra cōcupiscibilē, irascibilem, & sic intellectus & ratio sunt eadē potentia. Sed intellectus dicitur, inquantū apprehendit, ratio inquantū iudicat. Tertio modo sumitur & forte magis propriè, secundum quod est vis quædam media inter sensum & intellectum, conferens scilicet intelligibile cum sensibili alterius, quia sicut communis sensus sensibile vnius sensus cū sensibili alterius confert, quia sicut vnus sensus cōparticularis non apprēhēdit quod alius, sic nec intellectus sensibilia suo modo, nec sensus intelligibilia suo modo. Horū ergo collationis vis media ratio dicitur, quę est aīæ forma secundū quod est coniuncta corpori. Ab ea igitur sumitur hæc differentia rationale in diffinitione hoīs. Nā p eam solā hō differt a superioribus & ab inferioribus, per intellectū .n. conuenit cum angelis, & per sensum conuenit cum brutis. Idq; a neutro horū sumitur eius differentia, sed a ratione quæ collatiua est vtriusq;. Super hoc aūt intellectus conferens intelligibile cū intelligibili, ita quod tres sunt collatiuę in hoīe.s. sensus cōmunis, ratio & intellectus. Et sensus quidem necesse est corrumpi cum corpore: similiter & rationem secundum hunc modum. Solus autem intellectus corrumpi non potest, quia separabilis est. Liberum arbitrium est facultas rationis, & voluntatis, qua bonum eligitur gratia assistente, & malum gratia desistente. Itaq; rationis officiū multiplex est primum est comprehendere: & secundum hoc dicitur intellectus. Secundum ratiocinari.i. rationes ad aliquid ostendendum inducere, & secundum hoc dicitur vis rationalis. Tertium discernere, & sic ratio dicitur. Quartum media inuenire, & sic ingenium. Quintum eligere, & sic voluntas liberi arbitrij dicitur, secundum vtrumq; officium.s. discernendi & eligendi. Sextum celestia cōtemplari, & sic sinderesis. Septimū interiora disponere, & sic sensualitas vel inferior pars rationis. Albertus. Ratio quandoq; dicitur principium cognoscendi secundū quod dicimus rationales scientias contra naturales diuidi, eo quod rationales considerant res per principia cognoscendi. Naturales autem per principia essendi. Quandoque vero dicitur diffinitio ratio. Quandoq; dicitur vis aīe rationalis ratio, quę nō aliud est, quā intellectus cōpositus illa.s. cōpositione, quæ est inter inferens & illatum, siue probans & probatum.

De opinione. Cap. XXVII.

OPinio est acceptio eius quod contingit aliter se habere. Hæc opinionis diffinitio colligitur ex verbis Aristo. qui dicit tres esse differentias acceptionis.s. opinionem & prudentiam & scientiā. Dicit etiam quod opinio est vera & falsa. In primo quoq; libro posteriorum distinguit inter scibile & scientiā, & opinabile & opinionem, dicens quod scientia est ex necessario, & quod non contingit aliter se habere. Ibidem quoque dicunt quod opinio est acceptio propositionis immediatę & non necessarię. At vero his videtur esse contrariū, quod idem Aristo. dicit, scientiam & opinionem esse circa verū. Præterea cum opinio ponatur esse potentia rationalis animæ, nullaq; potentia sit acceptio siue acceptionis differentia, videtur opinio nō esse acceptio. Iterū opinio aut particulare aut vniuersale accipit, & sic est acceptio, non autem particulare, quia hoc non videtur omnibus, vel pluribus, vel sapientibus, &c. accipit ergo vniuersale. Nos itaq; dicimus, quod opinio secundū substantiā propriè est habitus ex probabilibus cōsistēs in potētia intellectiua. Ideoq; dicit Aristo. differentiam esse acceptionis, sicut & scientiam & prudentiam, quoniā habitus quidem sunt, sed variatur secundū materiam. Est enim opinio habitus probabiliū. Scientia vero demōstrabiliū. Prudentia vero practicorū. Cumq; probabile aliter possit esse, patet quod opinio est acceptio eorum quæ possit aliter esse. Et licet idem non sit verū & falsum, tamen est opinio circa verum & falsum propter proprietatem suæ materiæ quæ est probabila: licet etiam Aristo. dicat, quod scientia & opinio sint circa verum & ita circa idem in genere, non tamen sunt circa idem in specie. Aliud ē enim verū in specie probabilis & aliud in specie necessarij. Vel dicatur quod nihil prohibet idem in se & in comparatione ad signa esse probabile & opinabile. Sed in comparatione ad causas substantiale & immediatas demonstratiuum & scitum ac necessariū esse.

Qualiter opinio differt ab intellectu & a fide. Cap. XXVIII.

HAec opinio differt ab intellectu subiecto potentiæ, sed differt esse & ratione. Nulla siquidem est opinio animæ sensibilis, sed omnis est animæ rationalis. Quandoque tamen sequitur rationem, quandoq; sensum. Nam & probabile est, quod videtur omnibus vel pluribus, & tunc est secundum viam sensuum & est quod videtur sapientibus & maxime notis, & tunc est secundum viã rationis. Opinio quidem est de eodem de quo & sensus, & maxime de quo est sensus communis qui habet sensata componere ac diuidere, non tamen secundum idem. Sensus enim est rei accipiendo secundum rationes sensibilis. Opinio autem est de eodem secundum rationem probabilis. Sed obiici potest quod dicit Aristoteles, quod sol videtur esse vnius pedis, sed creditus est maioris quantitatis q̃ terra. Ex quo videtur quod duę sunt opiniones, vna.s. quæ sequi rationem ponens solem esse terra maiorem. Alia vero quæ sequitur sensum, solem ponens esse vnius pedis. Ideoque dicit Aristoteles, quod quandoq; cõtingit veram abijcere opinionem eo quod lateat ratio propter sensum. Sed dicimus quod non sunt opiniones duę, sed duplex est opinionis respectus, nihil quæ prohibet aliquid secundum vnum sensum videri verum, & secundum aliũ falsum. Quod autem opinio sit solius animæ rationalis, patet per rationem ab Aristotele in secundo de anima positã, vbi probat fantasiam non esse opinionem dicens. Opinio fit vera vel falsa, sed opinioni quidem adhęret fides. Non enim contingit opinantem de quibus non videtur credere. Bestiarum vero nulli est fides, sed fantasia multis. Ex hoc accipitur, quod opinio est in hominib[9] solis. Idẽ etiam patet per hoc, quod opinio est de vniuersali probabili, quod est solum animę rationalis. Aristo. quoque dicit in secundo de anima, quod omnem opinionem consequitur fides, fidem autem suasum esse, suasionem vero ratio. At vero ratio non sequitur aliquid animæ sensibilis, sed solius animæ rationalis, verum cum dubitatio & ambiguitas, vt dicit Boetius, non nisi animæ rationali contingat, Potest oriri quæstio, cur non ponantur, vt partes animę rationalis sicut opinio. Sed cum opinio rationibus innixa fiat fides, vt dicit Aristoteles, quæri potest in quo ab opinione & scientia differat fides. Nos itaq; dicimus, quod dubitatio & ambiguitas tangũt rationis actus, vel id quod ex actu illo relinquitur vlteri[9], nec dicũt potentiam vel habitum animæ rationalis. Est enim dubitatio indeterminatus motus rationis super vtramq; partem contradictionis. Ambiguitas vero est motus rationis ãbiens per æqualia media vtrãque partem cõtradictionis. At vero opinio est acceptio partis vnius cum formidine alterius, ita quod ad illã quã formidat non habetur aliquid expressæ rationis, formidatur tamen propter debilitatẽ rationis alterius partis. Fides autem est perfecta psuasio vnius partis per multa probabilia. Porro scientia est eorum quæ cognoscunt per causam, & quoniam impossibile est aliter se habere. Bernardus Clareuallem, ad Eugenium Papam. Ea quæ super nos sunt tribus modis quasi totidem vijs inuestiganda sunt, videlicet opinione, fide, intellectu. Intellectus innititur rationi, fides auctoritati. Opinio verisimilitudini, habent duo prima certã veritatem, sed fides clausam & inuolutã. Intellectus autem nudam & manifestã. Opinio vero nil habens certi, verũ per verisimile quærit, potius quam apprehendit. Omnino autem in his cauẽda est confusio, ne aut in incertum opinionis fides figatur, aut quod firmum & fixum est fidei, opinio in quæstionem reuocet. Et sciendum quod opinio si habet assertionem temeraria est. Fides autem si habet hesitationem infirma est. Intellectus quoque si fidei signata irrumpere nititur, effractor & maiestatis scrutator reputatur.

De virtute intellectiua Cap. XXIX.

IOhannes de Rupella. Intellectus itaque non est separatus a substantia animæ cum sit quædam differentia virtutis intellectiuæ, de qua dicit Psal. Signatum est super nos lumen vultus tui Domine.s. in suprema parte animæ similitudinis suæ. Hoc lumen ad intelligibilia cognoscẽda nobis impressum est a creatione, siquidẽ & oculus corporalis aliquido videt per lumen existens in se, vt oculus noctuæ videt in tenebris non indigens exterioris luce. Itaq; multo fortius oculus intellectiuę videbit & videt per lumen existens in se. Cunque sicut legitur in lib. de anima & spiritu, quædam sunt supra humanũ intellectum, quædam infra, quædã intra, quædam iuxta. Cognoscit anima Deum supra se. Angelum iuxta se. Se autem in se. Et quicquid cęli ambitu continetur infra se. Ad intelligenda quidem ea supra se quæ sunt de diuinæ essentiæ & personarum trinitate indiget anima irradiatione ab ipsa summa luce super vim ei[9] supremam quæ est intellectiua, de qua dicit Aug. quod nulla natura interposita formatur ab ipsa prima veritate. Ad cognoscendũ vero ea quæ sunt iuxta se, sicut sunt angelicæ essentiæ, virtutes & ordines & operationes ipsarum indiget anima reuelatione angelica vel instructione. Quæ tamen non respicit faciem supremam intellectus humani, quę est ad eterna & increata, sed virtutem inferiorẽ, secundum quod in lib. de anima & spiritu distinguitur inter intelligentiam & intellectum & rationem, siquidem intelligentia sicut supradictum est, est spiritus increati. Intellectus aũt creaturæ spiritualis. Ratio vero naturę corporalis. Porro ad cognoscenda ea quę sunt intra se vt est anima ipsa eiusq; potentiæ, & habitus & scientiæ, ac virtutes, non indiget lumine extrinseco, sed hæc oĩa cognoscit lumine innato. Deniq; ad cognoscenda ea q̃ sunt infra se, non indiget similiter lumine intelligentiæ quæ sit extra se. Cum enim natura intellectus humani superior sit rebus corporalibus & etiam incorporalibus, q̃ sunt in subiecto, sicut sunt habitus & dispositiones & affectiones aiæ, ad hęc comprehendenda nõ est necessaria illuminatio substantiæ separatę, sed sufficit lumen internum qđ est suprema vis animæ. Albertus. Intelligentia vero quatuor modis accipitur. Substantiæ enim separatæ quas vocamus angelos dicũtur intelligentię ab Isaac in lib. de causis. Ab Alexandro aũt quodlibet intelligibile denudatum pure a materia & materialibus appendicijs dr̃ intelligentia. Sed in lib. de aĩa, intelligentia consueuit appellari actus intelligendi, sicut in tertio vbi dicitur. Intelligentia indiuisibilium in his est circa quæ non est falsum. Richardus vero de sancto Victore simpliciorem actum intellectus dicit esse intelligentiam, in illo qui fertur in Deum & super cęlestia. Ex lib. fontis vitę. Intelligentia quidem non apprehendit rem, nisi per coniunctionẽ formæ suæ cum forma illius. Ipsaq; intelligentia est locus formarũ intelligibilium sicut ille naturalium. Substantia enim intelligentię facta est comprehensibilis omniũ rerum, per vnitatem essentiæ suæ quæ duxit eam ad esse, formaque intelligentiæ perfectior & clarior est forma animæ. Prima vero forma vniuersalis est origo omnis formæ, & ex eius scientia inquiritur omnis formæ scientia. Ipsa denique forma est vniuersalis substantia, sapientia perfecta, lumen purissimum, constituens essentiam omnium formarum.

De duplici eius essentia. Cap. XXX.

ANIMAE aũt intellectiuæ duplex inest intelligendi potentia. Vna.s. in se secundum q̃ intelligit per formas vniuersi. Alia in comparatione ad corpus s̃m quam intelligit accipiendo a fantasmate & illa vtitur in corpore. Sed contra quæcunq; potentia inest alicui in se non derelinquens substantiam eius, magis inest ei substantialiter, quam illa quæ inest ei in comparatione ad aliud. Potentia intelligendi per formas vniuersi ordinis inest animę in se nõ derelinquens substantiam eius etiam post mortem, potentia autẽ intelligendi ex fantasmata non inest ei nisi in cõparatione ad corpus. Igitur illa est ei magis substantialiter quam ista. Item vlterius quandocunque potentia est magis substantialis, magis est parata ad actum, quam illa quæ est accidentalis. Potentia intelligendi formas ordinis vniuersi magis est substantialis animæ, q̃ potentia intelligendi ex fantasmate, ergo magis debet esse parata ad actum. Et ex hoc sequitur, q aia in corpore præcipue debet intelligere p formas ordinis vniuersi, & non ex fantasmate. Præterea quæritur, per quem modum illę formæ sint in anima: aut enim sunt a natura, aut per illuminationes intelligentiarũ. Si primo modo, tunc semper sunt in aia in corpore & extra corpus. Et ita aia in corpore existens posset intelligere per ipsas sine fantasmate. Præterea s̃m hoc non est necesse q aia coniungeretur corpori, sine corpore enim haberet intellectum omnium quemadmodũ intelligẽtię separatę. Et dicimus quòd potentia intellectiua vna est in vtroq; modo intelligendi supra dicto, quem.s. duplicem modum habet propter duplicem sui comparationem: vna est.n. in substantia quasdam vires habens corpori affixas, & quasdam non affixas, vnde vnũ habet modum intelligendi per comparationem ad corpus. Alium per cõparationẽ ad substantias separatas, quibus ipsa est similis per hoc est substantia perpetua & incorruptibilis ac separabilis. Cum aũt obiicitur quòd si sunt in anima huiusmodi formæ, nõ indiget alias abstrahere. Dicimus quod illę formæ non sunt vnius rõnis cũ his quę abstrahuntur. Nam illę quidẽ sunt ad rem, & non ad rerum rõnes, eo quòd eodẽ modo cõparantur ad vniuersale & particulare. Formæ aũt quæ abstrahuntur sunt rõnes vniuersales, propter hoc etiã scientiæ non sunt vnius rõnis hinc & inde, quòd autem aĩa modo non agit per formas illas, hoc est quia fortiores motus in comparatione ad corpus excludit alios debiliores, oẽs enim exteriores motus, vt habetur in libro de somno & vigilia, fortiores sunt interioribus. Si autem obiicitur quòd veriori & certiori modo cognoscunt res per huiusmodi formas, q̃ sunt in itelligẽtijs separatis, q̃ per acceptas ex fantasmatib[9], qđ patet p hoc quòd in illis nõ est opinio vel ignorãtia, sed certa sciẽtia: Sicq; videtur iniuste in corpore poni in quo acciperet inferiorẽ modum cognoscendi q̃ haberet ex seipsa, dicimus, quòd animæ proficit coniũgi cum corpore, quia secundum quasdam operationes accipit in ipso perfectionem sciãtię quæ est per abstractionem. Si autem quęritur vtrum per illuminationes intelligẽtiarũ fiunt in aĩa formæ prædictę, dicimus quòd anima non conuertitur ad intelligentiam nisi per formas quas habet apud se, sicut alias dictum est de angeli ad angelũ conuersione.

De differentia & conuenientia intellectus & sensus. C. XXXI.

DE DIFFERENTIA intellectus ad sensum ponit Aristoteles in tertio de anima rationes. Prima est quòd sit esset intel-

intelligere ficut sentire, tunc intellectus pateretur ab intelligibili, sicut sensus a sensibili, ita quod corrumperetur ab excellenti. Præterea sensus in vna vi sensitiua non apprehendit omnia, eo quod est vis organo innixa. Intellectus autem appréhédit omnia, nec est vis in organo sita. Ceterû intellectus est locus specierum, per hoc quod species habet in illo esse incorruptibile. Non sic autem est sensus specierum locus. Item post valde sensibile sensus debilior est in apprehendendo minus sensibile, quia s. ab excellenti sensibili corrumpitur vt prædictum est. At econtra intellectus post valde intelligibile fortior est in apprehendendo minus intelligibile. Quod patet per hoc quia principia sunt intelligibilia valde, conclusiones minus, & tamen conclusiones magis intelliguntur post intellecta principia quam ante. Ibidem quoq; ponit Aristoteles communicantia inter sensum & intellectum, & primo quo ad sensum propriû. Sensus enim vt supra dictum est, mouetur a sensibili motu specierû & non materiæ. Cumq; omnis passio sit materiæ, patet q motus sensibilis non est permixtus passioni, & sic est mouens perfectum, eo q passio est dispositio imperfecti, sicut est in motu phisico in quo patitur mouens. Similiter autem est in intellectu, quod scilicet mouet a specie cuius nullo modo est pati. Vnde motus speciei est actus perfecti mouentis. Deinde ponit conuenientiam intellectus practici ad sensum cômunem dicens, quod quando sensus cômunis est negans vel affirmans letum vel triste, tunc imitatur lætum, & fugit triste: cuius probatio est quod letari non accidit aïalibus nisi mediâte sensibili accepto per sensum cômunem ac côposito, quod s. sensibile est bonum, vel aliquid huiusmodi pertinens ad corpus vel ad apprehensionem tantû. Item fuga & appetitus in genere sunt idem in actu, quia idem in genere s. species sensibilis & non intelligibilis mouet ad vtrumq;. Sensibilis auté illius secundum quod est actus sensus & appetitus & fugę differt esse, quia vt sensibilis est actus sensus, vt bonum actus appetens, & vt inimicû actus fugę. Opus auté intellectus practici per omnia est simile. Nâ intellectiuę animę intellectui practico fantasmata vt sensibilia sunt, & prosequitur bonum & malum in fantasmatibus. Sicut enim aer idem in substantia, sed aliud secundum esse medium est visus & auditus, sic idem sensibile in sensu communi & idem fantasma comparatiuo ad practicum intellectum diuersum tamen secundum esse comparatur iudicio sensus & intellectus ad imitationem & fugam.

Qualiter a sensu iuuatur intellectus. *Cap. XXXII.*

COnfert autem sensus intellectui secundum Auicennam vtilitatem quadruplicem. Prima est, quod intellectus separat vnû quodq; vniuersalium a singularibus abstrahendo intentiones eorû a materia & appendicijs materiæ & a consequentibus eam, & considerat in quo conueniunt & in quo differunt, & eius esse essentialé similiter & eius accidentale, ex quo accidit animæ habere principiû intelligendi. Secundum est quo anima ponit habitudines inter quę que vniuersalia secundum affirmationem & negationem, & id de quo fuerit affirmatio vel negatio, per se nota percipiet, quod auté non fuerit ita dimittet, quousq; inueniat medium terminum. Tertium est acquirere propositiones experimétis s. vt inueniat per sensum, quod aliquis prædicatus comitatur subiectum aliquod affirmando vel negando, vel affirmando coniunctioné, vel negando côtradictionem, & non fit hoc in quibusdam horis & non in alijs, neque differéter sed semper fit donec quiescat. Et q inter naturá huiusmodi prædicati & huiusmodi subiecti est hæc habitudo, aut natura huiusmodi consequentis comitatur naturam huius antecedentis, aut conuertitur essentialiter non casu. Et tunc erit hæc côceptio adepta ex sensu & silogismo. Quartum est vera quibus facile assentit anima eo quod probabilia sunt. Hi quatuor modi sumuntur penes intelligibile complexum & incomplexum, siue penes intellectum simplex & compositum. Primus enim modus est secundum abstractionem intelligibilis simplicis siue complexi. Compositio autem intelligibiliû fit duobus modis s. penes habitudinem terminorû in genere, & penes habitudinem eorû in specie. Et primo modo egreditur modus secundus qui per se nota côponit statim imaginabilia & opinabilia, aut non componit ante inuentionem medij termini. Habitudo autem terminorum in specie est duobus modis s. per modum veritatis & sic egreditur modus tertius, & per modum probabilitatis & sic egreditur quartus. Actor. Intellectus aût & ratio, sicut dictum est supra, sunt eadem potétia, sed intellectus dicitur inquantum apprehendit, ratio inquantum iudicat, & sic diuiditur propriè ratio contra sensualitatem, sic & intellectus contra fantasiam, & homo quidem per sensum conuenit cum brutis, per intellectum vero cum angelis. Ideoque a neutro eorum sumitur differentia in eius diffinitione, sed a ratione quę collatiua est virtusque. Super hæc autem est intellectus contemens intelligibile cum intelligibili, ita quod tres sunt in homine collatiuę s. sensus communis, ratio & intellectus, & sensum quidem necesse est corrumpi cum corpore, similiter & rationem secundum hunc modum. Solus autem intellectus corrumpi non potest quia separabilis est. &c.

De organo virtutis intellectiuæ. *Cap. XXXIII.*

IOhannes de Rupella. Quæret autem aliquis de organo intellectiuæ virtutis siue in qua parte operetur & sit. Si enim in nulla parte corporis operatur, non videtur esse in corpore. Si vero operatur in aliqua parte corporis erit habens aliquam partem, vt organum in corpore. Contra communis virtus operans per organum est operans secundum proprietatem organi & possibilitatem tantum, & visiua virtus quæ operatur per organum operatur secundum proprietatem eius & possibilitatem tantum, vnde non iudicat de sapore vel de sono, sed de colore, quia color pertinet ad naturam organi visus tantum, non sapor vel sonus. Nullum aût organum corporale habet possibilitatem vel dispositionem ad incorporalia. Nulla ergo virtus operans vel cognoscens per organum corporale est cognoscitiua nisi tantum corporalium. Si ergo virtus intellectiua intelligeret per organum corporale, intelligeret tantum corporalia & non spiritualia. Præterea operatio virtutis intellectiuæ est sémper per abstractionem a materia & a materialibus conditionibus, sed omnis operatio est secundum naturam virtutis a qua egreditur, ergo virtus intellectiua cum sit abstractiua a materia non habet organum corporale & materiale in corpore assignatum. Item nulla virtus incorporata i. parti corporis determinata, siue operans per organum corporeum est cognitiua sui; quia non potest reflecti supra se cum sit incorporata. Vnde oculus non videt se, nec imaginatio imaginatur se. Cum ergo virtus intellectiua sit cognitiua sui, intelligit enim se cum reflectitur supra se, virtus intellectiua non est incorporata nec operans per organum. Item quod comprehenditur vel cognoscitur est in cognoscente secundum naturam cognoscentis, & non secundum naturam rei cognitę, vt patet in hominibus, & generaliter omne quòd recipitur est in recipiente secundum naturam recipientis, & non secundum recepti naturam. Cum ergo corporalia & materialia sunt in intellectu secundum modum immaterialem, natura intellectus est immaterialis. Ideoq; simpliciter non vtens organo corporali, quod concedendum est. Dicendum est ergo quod virtus intellectiua non est in corpore, ita quod determinet sibi partem corporis quia nullius partis corporis est actus siue perfectio, quemadmodum virtus visiua oculi, & auditiua auris, & ceteris, sed est in toto corpore tota, hæc est perfectiua quemadmodum patet ex prædictis.

De multiplici obiecto eiusdem & formarum abstractione. *Cap. XXXIIII.*

CVm itaq; virtus intellectiua sit immaterialis etiam obiectum eius erit immateriale, & hoc est intelligibile. Est autem intelligibile forma abstracta a materia & a conditionibus materiæ: Species autem vt formę abstractę a materia. Quædam sunt abstractæ per naturam propriam vt spiritualia omnia. Quædam vero per actionem ipsius virtutis intellectiuæ hoc est per considerationem, vt species seu similitudines quibus cognoscuntur corporalia. Formas vero abstractas & a materia & a conditionibus omnibus materiæ per naturam dicimus vt forma qua cognoscitur Deus & angelus, & ipsa anima, & ea quę sunt in ea sicut in subiecto, vt potentię, virtutes, & scientiæ. Formâ vero qua cognoscitur Deus, est similitudo vel imago primę veritatis impressa animę a creatione, ppt qd dicit Iohannes Damascenus. Omnibus cognitio existendi Deum ab ipso naturaliter inserta est. Imago aût impressa primæ veritatis inducit in cognitionem ipsius cuius est imago. Forma vero qua cognoscitur ipsa anima angelus est ipsa anima rationalis quæ cum vtitur se in similitudine cognoscit se, & intelligit referendo a se. cum vero vtitur se vt similitudine referendo ad alterum, sic aut vtitur se vt similitudine referendo ad id ad cuius imitationem facta est supra se, & sic cognoscit Deum per modum acquisitionis. Aut referendo ad alterum ad cuius imitationem facta non est, sed quòd in imaginatione eius simile quid est, & sic cognoscit angelû iuxta se, hoc est secundum proportionem & comparationem ad se. Et hoc est quod dicit Aug. quod anima cognoscit Deum supra se, se in se, & angelum iuxta se. Ad cognoscenda vero ea quæ sunt in ea, sicut sunt potentię eius, virtutes & scientiæ, vtitur ipsis vt similitudinibus ad ipsa cognoscenda. Vnde differunt solum secundum rationem, & non secundum rem, res quæ cognoscitur & forma qua cognoscitur. Sic ergo manifesta est differentia in formis intelligibilibus per naturam abstractis a materia & omnibus conditionibus materię. Formæ vero quæ sunt per actionem intellectus abstractæ sunt formæ quibus cognoscuntur corporalia, & ea quæ in corporibus fundantur. Cum enim natura intellectus superior sit rebus corporalibus. Potestaté habet super corporales formas mirû modo apprehendendi vel abstrahendi eas. Abstrahit enim eas primo a sensibus postea ab imaginatione, & conditionib. materialibus oibus, vt est a figura situ, & huiusmodi. Et sic expoliatis omnibus conditionibus materię & singularis substâtiæ accipit eas abstractas, vt vniuersales & communes & immateriales, vt genera, species differentias propria & accidentia. Abstractio autem illa nô fit actione sed consideratione.

De ordine abstractionis formæ corporalis. Cap. XXXV.

ORdinem autem abstractionis formæ corporalis determinat Auicenna, sicut dictum est supra hoc modo. Sensus exterior vt visus non suscipit formam quæ est originaliter & radicaliter in materia, sed eius similitudinem vel ei similem, tamen non comprehendit eam nisi præsente materia, vel forma existente in materia. Sensus vero interior vt imaginatio, abstrahit formam abstractione maiori quia comprehendit formam etiam absente materia. Sed tamen imaginatio non diuidit ipsam formam ab accidentibus materiæ, vt figuræ situs & huiusmodi: sub quibus comprehendit eã. Estimatio autem parum transcendit illum ordinem abstractionis, apprehendit enim formas quæ sunt intentiones sensibilium non secundum se similitudinem habentes cum formis materialibus, vt bonitas, malitia, conueniens & inconueniens. Sed tamen estimatio non apprehendit hanc formam expoliatã ab omnibus accidentib' materiæ, eo quod particulariter apprehendit eam, & secundũ naturã propriam, & per comparationem ad formam sensibilem imaginatiuam: sicut patet ex prædictis, virtus vero intellectiua apprehendit formam corporalem, & denudat a materia & omnibus circunstantijs materiæ: & ab ipsa singularitate, & sic apprehendit ipsam nudã & simplicem, & vniuersalem: verbi gratia, sicut cũ apprehenditur homo, qui prædicatur de pluribus: vt vna communis natura, & sic sequestrat eam intellectus ab omni qualitate & quantitate, situ, vbi, & singularitate. Nisi enim sic consideratione denudaretur, nõ posset intelligi vt communis, quæ diceretur de omnibus. Hæc ergo est differentia in ordine abstractionis formæ corporalis, primo in sensu, secũdo ĩ imaginatiõe, tertio ĩ estimatiõe, quarto ĩ intellectu.

Quis sit verissimus modus abstractionis. Cap. XXXVI.

SCiendum tamen est sm Auicẽnã, quod formis materialib' pter materiã accidunt dispositiones multę, quas non habent ex sua essentia, s. ex hoc quod sunt formæ, & ratio est quia species abstractionis sunt diuersę, sicut dictũ est. Aliquando enim fit abstractio a materia non sine dispositionibus materialibus vel aliquibus earũ, sicut in sensu & imaginatione & estimatione. Aliquando vero a materia & ab omnibus conditionibus materiæ, vt in abstractione intellectiua, & tunc est apprehensio verissima formæ, verbi gratia, forma humana substantia est & natura in qua conueniunt omnia singularia speciei hominis ęqualiter, cuius est vna diffinitio, sed quia accidit ei esse in singulari, hoc & in illo ideo multiplicata est. Hoc autem non est ex natura sui, si enim ex natura humana esset, vnde deberet multiplicari, tunc non prædicaretur homo, nisi de aliquo vno numero. Si & humanitas esset ex hoc quod humanitas Petri, tunc humanitas non esset alicuius alterius. Relinquitur ergo quod accidit humanitati ex materia iste modus multiplicationis & diuisionis, quæ est in singularibus. Accidunt etiam ei alia præter hæc, quia cum fuerit in materia acquiritur aliquis mot' qualitatis, quãtitatis, situs, & vbi. Quæ omnia abstracta sunt a natura ipsius. Si enim humanitas ex hoc quod humanitas determinaret sibi accidẽtia huiusmodi, tunc oporteret vnumquenq; hominẽ conuenire cũ altero in huiusmodi accidentibus, cum conueniant in ipsa humanitate inquantum huiusmodi. Essent ergo eiusdem quãtitatis &c. Relinquitur igitur quod forma humana non habet ex sua essentia huiusmodi accidentia, sed ei ista accidũt propter comparationem eius ad materiam. Cum ergo sic apprehenditur verissima est ipsius formæ apprehensio.

De differentijs apprehensionis secundum differentiam abstractionis. Cap. XXXVII.

NOtandum etiam, quod differentia apprehensionis est ex differentia abstractionis quæ est in ipsis formis. Quędã enim formæ sunt simpliciter abstractę a materia & ab omnibus conditionibus materiæ ipsius, vt spirituales formæ quæ appellatę sunt ab ipsis Philosophis Metaphisicę. Quędã vero sunt abstractę a materia, sed non a conditionibus materiæ, & ideo secundũ quid abstractę sunt sicut formæ mathematicę, sicut magnitudo & numerus. Linea enim, vel figura inquantum huiusmodi non determinat sibi materiam auream, vel ligneam, tamen determinant situm & positionẽ, & ideo non sunt abstractæ a conditione materiæ secundũ se. Similiter numerus non determinat sibi materiam, vt duo vel tres, sed tamen determinat multiplicationem seu diuisionem, quæ sunt conditiones materiæ sicut superius ostensum est. Quędam vero formæ sunt non quidẽ abstractę secundum se: sicut formæ phisicę siue naturales, vt ignis & terra, os & caro: sed abstrahuntur consideratione per modũ & ordinem qui supradictus est a materia & a cõditione materiæ. Primæ formę solum comprehenduntur visione intellectuali. Illa visio sicut dicit Aug. comprehendit res quæ non habent imagines nisi seipsas. Secũdæ formæ apprehenduntur visione imaginatiua: quæ est sensus cõmunis siue interioris principaliter. Et per abstractionem a conditionibus materiæ positionis & situs, & huiusmodi, apprehenduntur visione intellectuali quæ est virtutis intellectiuę. Tertiæ vero formæ comprehenduntur visione corporali quæ est sensus particularis siue exterioris. Per abstractionem vero a materia comprehenduntur visione imaginatiua. Deinde per abstractionem ampliorem ab omnibus conditionib' materię, comprehenduntur intellectuali visione.

De distinctione virtutis intellectiuæ. Cap. XXXVIII.

ESt autem virtus intellectiua duplex sicut & sensitiua s. apprehẽsiua & motiua. Apprehensiua quoq; duplex. Est enim intellectus passiuus, & corruptibilis, qui dicitur ab Aristo. materialis, & ẽ intellectus incorruptibilis & separabilis. Intellectus passiuus est vis inferior partis intellectiuæ coniunctę sensibili, quæ recipit species intelligibiles in fantasmatibus. Oportuit autem hanc vim esse: vt intellectus qui est separabilis species abstractas a fantasmatibus intelligeret, & hæc est vis continuans actus virtutis intellectualis cum actibus virtutis sensibilis. Hæc enim ex fantasmatibus offert materialiter species intelligibiles abstrahendas. Hæc autem virtus nunquam est animæ rationalis, nisi dum coniungitur ad corpus, prouenit enim ex coniunctione animæ rationalis ad corpus, & nominatur sicut dicunt alio nomine rationalitas animæ rationalis, a qua dicta est media cellula cerebri logistica siue rationalis, dicta est autem rationalitas aut ratio, quia potens est accipere vniuersalia in particularibus quamuis non vniuersale per modum vniuersalis. Intellectus vero separabilis assignalitur differentiæ secundum duos modos. Vnus modus est secundũ differentiam naturæ secundũ quod distinguitur virt' intellectiua per duas differentias, intellectum. s. possibilem, & intellectum agentem. Ali' modus est secundum differentiam ordinis. Et secundum hoc duæ sunt differentiæ virtutis intellectiuę. Intellectus superior & inferior siue ratio superior & inferior. Quantum ad diuisionem primã nota quod duplex est natura intellectus: vna est quasi materialis, alia formalis. Vna est possibilis, vt tabula nuda ab omni pictura, & susceptibilis omnium picturarũ nullam habens actu, sed possibilis est ad oẽs. Et hęc est intellectus possibilis. Alia vero est agens vt lumẽ. Est enim lumen intelligibile primæ veritatis in nobis per naturam semper agens impressam, sicut lux semper irradians, de qua scriptũ est, signatũ est super nos lumen vultus tui Dñe. Et se habet ad species intelligibiles manifestandas, sicut lux ad colores, sicut dicunt philosofi. De intellectu aũt possibili certũ ẽ ipsum esse. Nã nisi esset possibilitas ad susceptionem intelligibiliũ specierũ, impossibile esset non intelligentẽ fieri intelligẽtem. De intellectu quoque agente quoniam sic probatur per Auicẽnã. Anima humana prius est intelligens in potẽtia, post in effectu. Omne aũt quod exit de potentia in effectũ, non exit nisi per causam quæ educit illud de potentia in effectũ. Est ergo causa quare animæ nostræ in rebus intelligibilibus exeunt de potentia in effectum. Sed causa dandi formã intelligibilem, non est nisi intellectiua in effectu. Necessario ergo est agens intellectus.

De varia secundum diuersos eius diuisione. C. XXXIX.

ALexander Philosophus dicit in lib. de intellectu & intelligibili, quod tres sunt intellectus. s. possibilis siue materialis, & intellectus in habitu siue formalis. Tertius quoque præter istos duos qui est intelligentia agens. Ex hoc accipitur quod non sunt nisi tres differentię intellectus. Alkuidius quoque in libro suo de intellectu intelligibili ponit tres, scilicet intellectum qui est actu, & illum qui est in potentia. Tertium quoque quem vocamus demonstrantem. Porro secundum Auicennã sunt differentię quatuor in parte alię a prædictis, scilicet intellectus agens, & passibilis, & intellectus in habitu, & intellectus adeptus. At vero secundum Aristotelẽ videntur esse species intellectus duæ, sicut enim in omni virtutę quæ de potentia exit ad actum, est accipere agens & possibile, sic etiam in anima oportet intellectũ agentem, & possibilem accipere. Deniq; Auerroes ponere videtur triplicẽ intellectũ. s. agentẽ possibilẽ & speculatiuũ. Verũ secundũ Aristo. & Auicẽ. quatuor sunt gradus potentiæ exeuntis in actũ. Primus est potẽtiæ quã Alexander vocat ilealem siue materialẽ. Nos aũt vocamus eã potẽtiã indispositã. Secundus est potẽtiæ quæ appropinquat ad formã. Tertius potentiæ sub forma. Quartus vero potentiæ in opere secũdũ formã acceptã. Exemplũ primi est potẽtia militandi in infirmitate. Exemplũ secũdi est potentia militandi in puero instrumẽta militaria cognoscẽte. Exemplũ tertij, potentia militandi in milite. Exẽplũ quarti potentia militandi in militante. Cumq; secundũ gradus istos distinguatur intellectiua potentia secundum philosophos, videtur quod præter agentem sint etiam intellectus quatuor.

De concordantia varietatis prædictæ. Cap. XL.

VT vero diuisiones supradictę sunt diuisiones analogicæ quod medium est inter vniuocum & equiuocũ. Sunt enim illæ partes ordinatę ad vnum. s. ad intellectum speculatiuũ, & agens ordinatur ad ipsum vt efficiens, possibilis vero vt recipiens. Ille vero quẽ Auicenna vocat habitum, ordinatur ad ipsum vt præparans. Illum vero quẽ alkuidius vocat demonstrantẽ, cõsequitur ipsum sicut act' cõsequitur habitũ. Ad primã ergo diuisionẽ quæ ẽ Alexandri,

dicendum est quòd accipitur penes ea quæ sunt in transmutatio-
ne.s.transmutatum & transmutans & in quòd est transmutatio.
Transmutans enim est agens,transmutatum possibile, & in qđ est
transmutatio est ille qui est in habitu,& Alexander comprehēdit
illum quem Auicenna vocat in habitu & illum quem appellat ad-
eptum sub intellectu in habitu.Ad secundam diuisionem quæ est
alknidij,dicēdū est,quòd accipitur penes ea quæ exiguntur ad per
fectionē potentiæ egredientis in actū,q̄ sunt mouens, & mobile, &
forma acquisita per motum & opera ſm formam illā, vnūquodq;
enim tunc est perfectum,cū propriam complet operationem,vt ait
Damascenus.Et penes mouens est intellectus agens, penes mobile
vero possibilis.Penes formam acquisitam per motū est intellectus
qui fit in effectu.Penes operationes aūt est intellectus demonstrās.
Et sic verū patet,q͛ sub illo qui est in effectu cōprehendit alkuidi⁹
eum quē Auicenna vocat in habitu adeptū.Diuisio aūt Auicennæ
& Alkuidij accipitur penes perficientia possibilem intellectū. Illa
enim sunt perficientia vel per modū agentis vel per modū formę.
Si per modū agentis,hoc erit aut per modum efficientis simplici-
ter,aut p modū instrumenti:si primo modo tunc est agens intelle-
ctus.Si secundo modo tunc est intellectus in habitu.Intellectus enī
in habitu ſm Auicennam & Alkuidiū aliud est,q̄ habitus princi-
piorū,quibus,vt dicit auerrois,tanq̄ instrumentis agēs possibilem
educit in actū.Si vero perficiens est per modum formæ,tunc erit in
tellectus adeptus.i.quem adipiscim⁹ per doctrinam & inuentionē.
Qui etiam alio noīe dr̄ acquisitus,& alio noīe accommodatus,eo
q͛ ipsum mutuamur a rebus extra,id aūt quod perficitur ab his per
ficientibus,est intellectus possibilis. Diuisio aūt Aristot. accipitur
penes ea q̄ sunt partes aīæ essentiales. s.agens,& id qđ est in poten-
tia,& in illa diuisione non cadit intellectus in habitu vel adeptus
vel demonstrans,eo q͛ illi sunt a similitudinibus rerum quæ acci-
dunt animæ,& non sunt essentiales partes.Potentiæ enim & actus
sunt in omni eo in quo sunt partes essentiales ipsi us. Diuisio autē
Auerrois accipitur penes perfectionem intellectus. Illa enim est in
his tribus.s.intellectu quo est omnia fieri qui est possibi is,& intel-
lectu quo est omnia facere qui est agens,& in illo qui constituit ex
illis & ille est speculatiuus,sub quo comprehenditur intellectus in
habitu & adeptus & demonstrans,vt patet per supradicta.

De intellectu agente. Cap. XLI.

IOhannes de Rupella. Quæri autem pōt vtrum intellectus agens
sit separatus a substantia animæ an sit aliqua pars aīæ, & si sepa-
ratus an sit substantia intellectiua creata quæ est angelus,an increa
ta quę est Deus.Nam dicit Aug. in lib soliloquiorum:sicut in isto
sole tria animaduertimus. s.quod est,qđ fulget,quod illuminat,sic
in secretissimo Deo tria intelligere debemus,quod est,quod intel-
ligit,& quod cætera intelligere facit.Si ergo est intellectus intelli-
gere faciens,sequitur quòd sit intellectus agens. De angelis quoq;
dicit Dionisyus,quod oēs sunt manifestatores.& ad ipsos pertinet
reuelationes,vt patet in Apocal. & in Daniele.Et constat q͛ huius
modi manifestatio fit intellectiuę virtuti non nisi per irradiationē,
ex quo dicuntur angeli lucis.Igitur & intelligentia angelica est in-
tellectus agens.Preterea q͛ intellectus agens sit in anima. s. quædā
virtutis intellectiuæ differentia,patet vt dictum est supra, per hoc
quòd dicit psal. Signatum est super nos lumen vultus tui domine.
Super nos.i.in suprema parte animæ.Nos itaq;dicimus,quòd quia
ad intelligendum ea quæ supra se sunt.i.diuina,indiget aīa irradia
tione lucis diuinæ:secundum hunc respectum dicitur Deus intelle
ctus agens,cuius illuminatio est ad cōtēplanda diuina.Ad cogno
scenda vero ea quæ iuxta se sunt,vt sunt angelicę uirtutes,indiget
aīa reuelatione angelica & instructione.Et in hac cōparatione di-
ci posset angelus intellectus agens,inquantum.s. instruens, non tñ
respectu superiorioris partis intellectus humani, qui a Deo illumi
natur immediate,sed respectu inferioris,ſm quod Aug. inter intel
lectiuam & intellectū & rationē distinguit.Porro ad cognoscenda
ea quæ sunt intra se vel infra se, non indiget anima lumine extrin
seco,sed hæc omnia cognoscit lumine interno & innato, quod est
intellectus agens,vis.s.animę suprema de qua fit hic sermo.

De Varijs opinionibus sapientum in eius positione. Cap. XLII.

ALbertus.Sapientes qui fuerunt ante nos diuersificati sunt in po
sitione intellectus agentis. Quidam enim agentem dixerunt
omnino non esse,sed tantum possibilem & speculatiuum. Et qui-
dam dixerunt ipsum esse habitum & illi diuersificati sunt inter opi
niones.Quidam enim dixerunt ipsum esse habitum & speciem pri
mæ causæ.Quidam habitum principiorum.Quidam autem habi-
tum qui est in omnibus speciebus intelligibilibus.Alij vero dixerūt
ipsum esse intelligentiam separatam agentem decimi ordinis Et
cum etiam intelligentię moueant immotæ sicut desideratum mo-
uet desiderans & desiderium . Dixerunt quòd intelligentia agens
mundi terreni mouet intellectum possibilē humanæ animę, sicut
desideratum mouet desiderantem.Ita.s.q͛ sicut anima cœli mouet
cœlum, ita q͛ conformetur intelligentiæ agenti, ita intellectus hu
manus possibilis mouet hominem ad hoc vt conformetur intelli-
gentiæ agenti decimi ordinis,& hoc modo fluunt bonitates ab in-
telligentia agente ad intellectum possibilem. Sed nos nihil horum
dicimus,sequentes enim Aristot. & Auerroem,dicimus cœlum nō
habere animam nisi intelligentiam,vt supra in quæstione de cęlo
determinatum est.Et similiter dicimus intellectum agētem huma-
num esse coniunctum animæ humanæ,& esse simplicem & non ha
bere intelligibilia,sed agere ipsa intellectu possibili ex fantasmati
bus,sicut expresse dicit Auerrois in commento libri de anima.Por
ro sequentes Auicennam dixerunt esse intellectum agentem intel-
ligentiā separatam & irradiare super intellectum possibilem. Et
hoc ideo,quia intellectus agens non determinat aliquam partem
corporis nec recipit aliquid a fantasmate. Et in his duobus conue-
nit cum intelligentia separata.i.angelica.In hoc tamen differt, q͛
actus intellectus agentis est super fantasmata abstrahendo vniuer-
sale fantasmatibus, quod non facit intellectus angelicus propter
duo tamen quibus conuenit cum eo dicitur ab Algazele quòd nō
est in corpore,neq; enim est in corpore vt virtus in organo corpo-
ris,sicut vires animæ sensibilis,nec sicut recipiens a fantasmatibus
corporum,sicut intellectus possibilis.Itaq; cum ordines intelligen-
tiarum secundum Auicennam determinentur secundum ordines
numerumq; mobilium, & intellectus agens quem dicit esse deci-
mam intelligentiam moueat hominem & animam humanam,nō
erit intelligentia illa agens extra hominem & animam humanam.

Vtrum intellectus agens sit pars animæ. Cap. XLIII.

SI autem quæritur vtrum intellectus agens sit pars animę, dici-
mus quòd sic.Diuersitas enim proprietatum & potentiarum
animæ fiunt a diuersitate principiorum componentium ipsam, q̄
s. principia sunt quod,& quo est,vel actus & potentia large sum-
ptis nominibus,ac per hoc dicimus,quòd intellectus agens est pars
animæ potentialis fluens ab eo quod est quo est siue actus. Intelle-
ctus autem possibilis est pars animæ fluens ab eo quod est siue po-
tentia Si autem econtra obijcitur quòd secundum Aristotelem in
libro de anima,Intellectus agens est efficiens,possibilis autem pa-
tiens. Efficiens autem & patiens nunq̄ possunt esse eiusdem natu-
ræ,quia contraria sunt,vt probatur in libro de generatione & cor-
ruptione.Sicq; cum intellectus possibilis sit pars animæ non vide-
tur agens esse pars eius.Respondemus quòd est efficiens respectu
primi esse siue actus primi,& est efficiens respectu secundi esse siue
actus secundi.Primo modo dictum efficiens semper est extrinsecū
patienti,quod est contrarium in forma,& idem in materia cum pa
tiente sicut philosophus dicit.Secundo modo dictum pōt esse cum
forma rei perfectiua,& intrinsecum ei quod efficitur,tale efficiens
est intellectus agens,est enim actio sua respectu intelligibilium &
non respectu animæ simpliciter.Similiter & potentia est ad intelli
gibilia,& non ad esse,propter hoc intellectus agēs & possibilis pos
sunt esse intrinsece partes animę rationalis.Nec idem sunt intelle-
ctus agens & possibilis,sed differunt,quia impossibile est idem esse
mouens & motum.Anima vero rationalis est mouens secundum
intellectum agentem,& mota secundum possibilem. Præterea se-
cundum agentem est in actu,secundum possibilem in potentia, se-
cundum agentem est agens,secundum possibilem patiens, secun-
dum possibilem susceptibilis est omnium, secundum agentem ve
ro nullius,quoniam vniuersaliter agens est,vt prius habitum est.
Ex his omnibus patet,quòd agens & possibilis non sunt idē, quia
prędictæ diuersitates non possunt in eodem esse secundum idem.
Si autem obijcitur contra quod in separatis a materia non est agē
tis & patientis differentia,quoniam omne patiens ad materiam re
ducitur.Intellectualis vero natura separata est a materia,quia cor-
pore vt organo non vtitur,& ita non videtur in ipsa esse agentis &
patientis dr̄ia.Respondemus quòd quædā separata sunt a materia
phisica & in alijs non est actio vel passio phisica sed tñ in eis pōt
agens respectu alicuius dispositionis aduenientis sine motu phisi-
co,& patiens cuius est dispositionē illam suscipere,& sic est in na-
tura intellectuali respectu intelligibilium.

Qualiter sit intellectus agens. Cap. XLIIII.

INtellectus agens ſm Aristot. est intellectus quo est omnia face-
re.Et intelligitur hoc de oībus intelligibilibus, quòd ipse. s. agit
omnia intelligibilia. Sed econtra videtur esse quod dicit Auicen.
quòd quædam per se sunt intelligibilia.Nam quæ sunt intelligibi
lia per se non fiunt ab alio intelligibilia,& idem nec ab intellectu
agente.Nos autem dicimus quòd intellectus agens ſm substantiā
& diffinitionē est potentia & principiū actuū intellectualium.Ideoq;
dicit Philosophus quòd ipse est intellectus quo est oīa facere. Et li
cet q̄dā ſm se denudata sint a materia,vt ipse intellectus & quędā
alia tñ alio mō faciunt fantasiā i aīa sensibili.s.ſm qđ ex operib.&
motibus suis cognoscunt,& tūc intellect⁹ agens eodē modo se hñs
idē facit in oībus intelligibilibus.Et oīa intelligibilia eodē modo
sunt inquantū intelligibilia. Illum quoq; modū in eis facit intelle
ctus agens. Quod aūt intelligibilia sunt diuersa,& quædam magis,
& q̄dā min⁹ intelligibilia,hoc nō hāt a b intellectu agente, sed inq̄
tum sunt diuersorū intelligibilia.Quędā n.sunt secundū possibilita

tem

tem vel facte & non facientis: vt patet in actione solis in terrã & luctũ & aerẽ & colorẽ. Si autẽ queritur, vtrũ intellectus agẽs tempore pcedat possibilẽ. Dicimus quod duplex est ordo tpis, vnus.s.secundũ successionem prioris & posterioris, & secũdũ hoc neuter intellectum pcedit aliũ. Alius vero secundum ordinem transmutationis quæ est ẽm intelligibilia, & ẽm hunc agens pcedit possibilẽ. In illa enim transmutatione primo mouet agens: deinde ipsum potentiale mouetur, ac p motũ tertiũ in actu efficit. Actio ergo intellectus agentis est super potentialẽ educendo ipsum in actũ. Vt enim superius habitum est agens principiatur in anima ab eo quod quo est. Possibilis autem ab eo quod quod est. Vnde sicut actus quod est qui est esse animę rationalis, non est nisi in substanti, sic actio intellectus agentis non est nisi in possibili.

Quid sit intellectus possibilis. *Cap. XLV.*

SIcut autem intellectus agens est intellectus quo est oĩa facere, sic potentialis est intellectus quo est oĩa fieri. Intellectus inquam in quo vt subiecto est omnia intelligibilia fieri. Sed contra sicut dicit Auerrois. Omnis ratio subiecti reducitur ad materiam, & intellect⁹ possibilis non est ex materia, videtur quod nõ possit esse subiectũ, & ita q nec in ipso vt in subiecto fieri possint oĩa intelligibilia. Itẽ in lib. sex principiorũ legiẽ, q accidentalis forma est cõpositi onis cõtingẽs. Cũ ergo intelligentię sint accidẽtales formæ, nõ erunt in subiecto nisi vt in aliquo cõposito. Cũq; vero intellect⁹ possibilis nõ sit cõpositus, intelligentię non erunt in ipso. Præterea nihil est susceptibile accidẽtalis formæ, nisi quod altera est ẽm ipsam. Intellectus aũt possibilis nõ alteratur ẽm aliquid vt probatur in septimo phisicorũ. Nos aũt dicimus cum philosopho, q intellect⁹ possibilis est potentia passiua large sumpto vocabulo passionis ad phisicã & non phisicã, sic.s. diffinitur in quinto metaphisicę.s. q potentia passiua est principium transmutationis ex alio ẽm q est aliud. Intellectus potentialis transmutatur ex alio q est intellectus agens, & eius transmutatio est exitus de potẽtia intelligẽdi ad actũ. Et in hac rõne potẽtiæ passiuę supradicto mõ diffinitur ab Arist. Ad hoc aũt qd obicisi, quod intellectus possibilis non est ex materia. Dicimus quod licet aĩa ipsa intellectiua non sit ex materia, tamẽ essentię illius principia sunt quo est & quod est. Et sicut in quo est fundaẽ intellectus agẽs, & ita & in qd est fundatur possibilis, habetq; potẽtiã materiæ similẽ. Ideoq; Alexander in lib. de intellectu & intelligibili vocat eum intellectũ ilealẽ. Itaq; similiter dicimus, quod licet ipse non sit compositus, tamen est potentia aĩę intellectiuæ compositę, & gratia sui aĩa efficitur subiectũ intellectiuũ, & sicut cõpositũ ex materia substat accidentibus, non gratia formæ sed gratia materię. Porro alteratio duplex est, vna.s. phisica, ad q̃ exiguntur quinq; sicut alibi dictũ ẽ. Et hec in intellectu nõ est. Alia vero ẽm genus.s. qñ subiecto eodẽ manẽte mutatio fit in quibuscũq; qualitatib⁹. Et huic alterationi subiacet aĩa intellectiua ẽm intellectũ possibilem.

De gradibus eius vel differentijs. *Cap. XLVI.*

SVnt autem tres gradus hmõi potentiæ per similitudinẽ materię. Est.n. materia idispositia, & materia disposita, & materia pfecta sub forma. Et ẽm hoc ẽ intellect⁹ indispositus.s. intellect⁹ possibilis, qui ab Alexã. dr ilealis. Et intellect⁹ p prima principia dispositus. Et intellectus sub scietia cõstitutus. Hoc etiã videẽ dicere Aristo. in secundo de aĩa vbi dicit, quod est intellectus aliquid sciẽs, vt si dicamus hominem scientẽ, qm ipse scibilis ẽ. Per hoc.n. non ponitur ni si potẽtia materialis ad sciendũ. Iterũ inquit est sciẽs, sicut dicimus scientem habentẽ grãmaticã, per hoc minuit potentiam quæ est facta p habitũ. Iterum dicit q potẽtia añ habitum non tantum dicitur vno modo, sed dupliciter. Nam vna est sicut vna potentia militandi in puero quæ materialis est & indisposita. Alia vero sicut potentia militandi in iuuene quæ est potẽtia disposita, quia talis iam cognoscit arma militiæ. Eandẽ quoq; distinctionem ponit Auicenna. Ac per hoc põt obijci econtra, quia cum intellectus possibilis nõ sit nisi ad intelligibile, videẽ qd intelligibili habito sit potẽtia perfecta. Cum ergo primis propositionibus siue principijs habitis habeaẽ intelligibile, potẽtia erit perfecta, sicq; nõ erunt nisi duo gradus potentiæ.s. ilealis ac perfecta. Nos aũt dicimus, quod intellectus quidẽ possibilis ad scientiã, vt dictum est sunt tres gradus, sed nõ sunt nisi duo ad intelligibile. Scientia enim est habitus ex intellectuum compositione. Ideoq; primus potentiæ gradus ad ipsam est intellectus ilealis qui ẽ de numero & natura scienti e. Secũdus est habitus principiorum, quæ quasi instrumenta sunt ad acquirendum scientiam. Tertius est qui iam habet scientiam & potest considerare qñ vult. Porro ad intellectum siue intelligibile non sunt gradus nisi duo.s. ante intelligere & sub ipso, eo quod intelligere nõ habet dispositionem præcedentem se in intellectu possibili. Iohannes de Rupella. Constat esse possibilitatem ad intelligendum in pueris, & in adultis addiscentibus & in adultisiam edoctis & in actu considerãtibus, sed aliter & aliter: sicut potentia scribendi in paruo & adulto addiscente scribere, & in scriptore iam perfecto in arte, & in actu scribẽte. In primo enim est potentia materialis. In secundo materia disposita. In tertio potentia perfecta sed in habitu. In quarto potentia perfecta in vsu. Secundum hunc modum est differentia intellectus possibilis quadruplex secundum Auicennam & alios. Prima ẽ intellectus habens possibilitatem tm. Et est sicut potentia materialis ad similitudinem materiæ primę, quæ ex se non habet aliquã formã, sed est subiectum indifferens oium formarum. Secunda est intellectus hñs dispositionem quod est cum iam habenẽ in intellectu principia, hoc est propositiones quas contingit credere non aliũde, sed quia per se sunt notę: sicut oẽ totũ est maius sua parte, & si ab equalibus equalia demas, remanentia & quæ relinquunẽ sunt equalia. Tertia est intellectus perfectus, cum iã habet intellectus conclusionem eorũ quæ sequuntur ad ipsa principia, sed non est cõuersio actu ad illa per consideratiõnẽ. Quarta intellectus in usu cũ cõsiderat in actu. Primus est materialis. Secundus dr intellectus in habitu respectu intellectus cõsequẽtis cõclusionẽ. Siue intellectus cõclusionum in effectu respectu intellectus materialis præcedentis. Tertius dr adeptus & in habitu respectu consequẽtis. Et in vsu & in effectu respectu intellectus pcedentis principiorũ. Quartus dr intellectus accõmodatus ĩ vsu. Et hi sunt ordines ĩtellectus speculatiui possibilis.

Qualiter intellectus possibilis est incorruptibilis secundum substantiam suam. *Cap. XLVII.*

ALbertus. Dicit autem Auerroes in lib. de aĩa, quod intellect⁹ possibilis est incorruptibilis secundum substantiam suam sed corruptibilis per species quæ sunt in ipso, sicut Micalus musicus dũ desinit habere musicam corrumpiẽ & tñ Micalus nõ corrumpitur, hoc etiã patet p simile, qm a materia non põt abstrahi potẽtia materiæ. Si.n. abstraheret nõ ẽ materia simplex, essetq; materia aliqua quæ non posset esse subiectũ alicuius formæ. Itaq; similiter a substãtia intellectiua non potest separari potentia quæ subijciẽ intellectibilibus. Cum ergo substantia intellectus, vt probatum est supra, perpetua sit & incorruptibilis sequitur quod & potentia intellect⁹ possibilis. At vero econtrario dicit philosophus quod corruptibilis est intellectus passiuus. Præterea ois potentia quæ alio mediãte alicui inest, illã necesse est corrumpi corrupto illo quo mediante inest. Intellectus aũt possibilis est potẽtia quę non inest nisi mediante fantasia. Non enim abstrahit nisi a fantasmate sicut dr ab Auicenna & Auerroe. Necesse est ergo vt corrupta fantasia corrumpaẽ & hec potentia. Nos itaq; dicimus, quod intellectus possibilis secundum substantiam suam & potentiã est incorruptibilis, tamen corruptibilis est per accidens.s. per actũ qui est in ipso. Et hæc corruptio nõ est nisi intelligibiliũ obliuio. Et sic intelligitur pdictum philosophi verbum de intellectu passiuo. Ad hoc autẽ q econtra obijcitur fantasiæ medio, Rñdemus, quod intellectus intelligit duplici modo, vno mõ.s.p intelligentiarũ separatarũ formas. Et hunc modũ accipit ab itelligẽtia prima, & vtiẽ ipso etiã post mortẽ. Alio mõ a fantasmate abstrahendo vniuersale, & hoc mõ vtiẽ in corpore, vñ licẽt quendã intelligendi actum habeat intellectus possibilis mediãte fantasia, non tñ intelligendi potentiã accipit ab ipsa. Quod aũt intellectus possibilis actum intelligendi quendã habeat ab intelligentijs separatis, patet per hoc qd anima intellectiua est instrumẽtum intelligentiæ in quibusdam somnijs. Si autem adhuc obijcitur cõtra prædicta, quod sicut dicit Iohannicius, cognitio & ratio est in medio cerebro in capitis medio. Fantasia vero in fronte, & memoria ĩ occipitio. Vnde si media cellula quę dr logistica corrumpatur, vsus rationis & intellectus aufertur. Dicimus quod intellectus possibilis non corrumpitur ex corruptione mediæ cellulę nisi quo ad illum actum qui est ex fantasmate. Si autem quæraẽ quare non sic in alio actu, dicendum est, quod fortiores motus in aĩa semper excludũt debiliores. Vnde cum motus sensuum & fantasię in habentibus corruptum caput sunt fortiores interioribus motibus intellectus, non ita deprehenditur motus ipsius intellectus nisi quandoque in reuelatione, quas reuelationes Aristoteles in secundo de somno & vigilia vocat veras intelligentias sine fantasmate existentes, post mortem vero complebitur potentia intellectus possibilis ab intellectu agente & a formis quæ sunt in intelligentijs separatis. Ideoque superuacua non erit. Dicunt enim & philosophi, quod anima post mortem conuertitur ad primum motorem, & hic est finis perspicuitatis eiusdem.

De differentijs intellectiuæ virtutis & apprehensiuę secundum rationem ordinis. *Cap. XLVIII.*

IOhannes de Rupella. Consequens est dicere de differentia intellectiuæ virtutis & apprehensiuę secundum rationem ordinis. Sciendum ergo, quod intellectiua virtus subdiuiditur per superiorem & inferiorem partem. Superior vero intellectiua dicitur ab Augustino. Est autem huiusmodi vis suprema inter apprehensiuas ad cognoscendum veritatem increatam secundum imaginem vel speciem trinitatis sibi a creatione impressam. Quæ imago

go veritatis trinitatis ſecundum Aug. determinatur ſecundũ tria. ſ. memoriam, intelligentiã, voluntatem. Et memoria dicitur ipſa vis inquantum eſt conſeruatiua ſiue retentiua ſimilitudinis primæ veritatis a creatione. Intellectiua vero eſt inquantum eſt contemplatiua primæ veritatis per impreſſam ſimilitudinem veritatis a creatione. Voluntas vero ſecundum quod hic accipitur eſt in quantum eſt a natura primæ veritatis per infixum appetitum ipſius a creatione. Vel aliter, memoria vt hic dicitur eſt ipſa vis intellectus ſuperioris, qua rationalis creatura pōt cogitare ſuum principium efficiens, per hoc quòd non ſemper fuit, vnde certum eſt quòd ab illo fuit. Intelligentia vero eſt per impreſſa vis ſuperioris intellectus qua pōt cogitare pſītem primam veritatẽ, vt pſītem lucem vel exemplarem cauſam. Voluntas eſt vis intellectus ſuperioris qua terminatur ad ipſam, vt in finem. Nota ergo quòd ſm hanc vim ſunt nobis impreſſa iudicia veritatis, principia. ſ. ſcientiarum, vt de quolibet affirmatio vel negatio, & omne totum eſt maius ſua parte, & huiuſmodi quę dicuntur eſſe innata naturæ cuiuslibet addiſcentis per lumen primæ ſimilitudinis primæ veritatis, ſm illã partem nobis impreſſam de qua dicitur in Pſ. Signatum eſt ſuper nos lumen vultus tui domine. Nota ergo quòd hęc vis eſt eadem ſecũdum ſubſtantiam cum agente intellectu, ſed ſecundum quod conſideratur hęc vis vt natura quædam, ſic dicitur intellectus agens. Secundum vero quòd apprehenſiua, ſic dicitur intellectiua ſiue mẽs. Inferior autem vis intellectus apprehenſiua, ſi conſideretur vt natura quędam, ſic dicitur intellectus ſpeculatiuus poſſibilis & actus ipſius dicti ſunt. Si vero conſideretur vt apprehenſiua vis, ſic dicitur intellectus ſpeculatiuus vel ratio.

De ſpeculatiuo intellectu. Cap. XLIX.

ALbertus. Porro intellectus ſpeculatiuus ſic ab Alexandro diffinitur in libro de intellectu & intelligibili. Intellectus ſpeculatiuus vel adeptus eſt cum intelligit, & habet habitum vt intelligat, & eſt potens aſſumere formas intelligentiarum per uirtutem ſuam vel potentiam quæ in ipſo eſt. Ab Auicenna vero ſic. Intellectus in effectu ſiue ſpeculatiuus eſt qui intelligit quotiens vult intelligere ſine labore acquirendi. Circa primam diffinitionem notãdum, quòd non conuenit intellectui poſſibili, quia non habet habitum formaliter ſicut ſpeculatiuus, ſed potentialiter tñ qđ eſt non habere ſimpliciter, ſed ſm quid. Cum enim diſtinguitur intellectꝰ poſſibilis a ſpeculatiuo non diſtinguitur ex parte ſubiecti, ſed ex parte potentiæ & actus, poſſibilis enim eſt qui eſt in potentia. Speculatiuus qui eſt in actu, propter hoc a Philoſophis potius dicitur gradus intellectus, quam alius intellectus. Cum enim dicit Alexander, quòd ſpeculatiuus eſt potens aſſumere formam intellectorum per virtutem ſuam, hoc intelligit de potentia & virtute habituali idelt quæ eſt ſtans completa per habitum. Poſſibilis autem non eſt potens eas ſic aſſumere, ſed indiget auxilio virtutis alienę. ſ. ſtudij & inuentionis ac doctrinæ. Nec aſſumit eas ſpeculatiuus ad hoc vt habeant eſſe in ipſo, quia iam inſunt ei, ſed ad vſum conſiderandi, ſecundum quod dicit victorinus, quòd vſus eſt actus ex habitu elicitus. Porro diffinitio ſecunda data eſt de potentia intelligibili per actum completa. Si autem quæritur an motiua virtus in opere conſiderationis attribuatur intellectui vel intelligibili ſpeciei, dicendum eſt quòd vtriſq; ſed diuerſimode. Nam ſpeciei attribuitur vt formæ in opere regenti. Et intellectui vt efficienti & agenti. Propter hoc dicit Alexander, quòd intellectus ſpeculatiuus eſt ſicut virtus artificis habens artem. Ars enim in artifice mouet vt forma regens in opere. Virtus vero artificis mouet efficiens & agens ſuper materiam.

Vtrum intellectus ſpeculatiuus ſit res ſcita in actu. C L.

VIdetur autem intellectus ſpeculatiuꝰ eſſe in actu res ſcita, quia dicit Ariſt. quòd ſenſus eſt idem in actu cum ſenſibili, & ſciẽtia in actu eſt res ſcita. Idẽ in libro de anima dicit, quòd in his quæ ſunt ſine materia idem eſt intellectus & qđ intelligit. Scientia nanque ſpeculatiua, & quod ſpeculatum eſt, idẽ eſt. Dicit etiam ibidẽ ꝙ aia eſt ſicut manus. Manus eſt enim organum organorum, & intellectus eſt ſpecies ſpecierum. Senſus vero ſpecies ſenſibilium. Ex his omnibus accipitur vna ſententia, quòd. ſ. intellectus ſpeculatiuus idem ſit in actu cum re ſpeculata, verum cum quæcunq; ſunt actu idem, ſimpliciter ſunt idem, quia. ſ. idem eſt actu eſſe & ſimpliciter eſſe, ſecundum hoc intellectus & res ſcita ſimpliciter erunt idem. At vero quęcunq; vni & eidem ſunt ſimpliciter eadem, ipſa quoq; ſunt eadem. Si ergo lapis ſcitus & homo ſcitus intellectui ſcienti ſimpliciter ſunt eadem, ipſa quoq; ſunt eadem. Quod abſurdum eſt. Nos itaq; dicimus quòd omnia intelligibilia vel nuda ſũt per ſeipſa. Vel a materia & appendicijs materiæ denudata. Vnde intellectus ſpeculatiuus ſpecies eſt omnium intelligibilium, & idẽ actu cum omnibus. Verum actus duplicem habet comparationem, vnam. ſ. ad rem cuius eſt actus, & ſic eſt rei ratio & quidditas nullã habens differentiam ab ipſa. Si enim haberet differentiam, ſecundum illud in quo differret non cognoſceretur per ipſum res ſcita. Et ideo ſpecies in anima quæ eſt principium intelligendi totam eẽ & totum eſſe rei omnino accipitur, vt actus totius rei. Et cum ſit in intellectu eo ꝙ principiũ ſit intelligendi eſt ſcientia rei ſcita in actu, & intellectus ſpeculatiuus res quæ ſpeculatur in actu. Aliam habet comparationem ad id in quo eſt, vt in ſubiecto, & ſic non eſt principium intelligendi ſed principium eſſe. Et quia in intellectu eſt ſimilitudo accidẽtalis cauſat in ipſo eſſe accidentale. Quia vero in re eſt forma naturalis ſa cit in ipſa eſſe naturale. Et hoc attendens Philoſophus dicit ꝙ ſcientia quodammodo eſt res ſcita. Et in alio loco dicitur quòd intellectus idem eſt actu cum eo quod intelligitur, ſed eſſe eſt aliud ſicut ſupra expoſuimus. Vt tamen melius intelligatur gloſabimus ſingula dicta Ariſtotelis. Quod ergo dicit quòd idem ſecũdum actum eſt ſcientia rei &c. tripliciter gloſatur. Primo ſic, idem ſ. poſſibilis de quo ante fecit mentionem in actu exiſtens eſt ſcientia rei. Et intendit tunc dicere, quòd ſpeculatiuum & poſſibilis ſunt idem in ſubſtantia & in ſubiecto. Sed quando poſſibilis eſt in actu, tunc eſt ſcientia rei. Secundo, ſic ſpeculatiuus intellectus qui eſt ſcientia formaliter ſecundum actum eſt idẽ rei. Sed tertio intelligendum eſt ſm Auicennam & Ariſt. & Alexãdrum & Alpharabium, quod cum dicit intellectus eſt ſcientia, intelligitur, ſcientia & intellectus eſſe vnum ſicum vnum congregatum ex ſubiecto & accidente, quia dicitur idem actu cum re, & quod eſt in actu ſimilis. In omnibus his tribus modis vera eſt expoſitio, ſed melius eſt vt dicatur intellectus ſpeculatiuus formaliter eſſe ſcientia & actu idem rei, vt prius habitum eſt. Quod autem aĩa dicitur eſſe ſicut manus, exponitur in libro de animalibus, quia. ſ. creatio manus eſt conueniens omnibus operationibus. Et anima ꝑ duas partes ac ſpecies eſt vtens omnibus ſpeciebus. Omnia enim quæ ſunt vel ſenſibilia vel intelligibilia ſunt. Nihilominus tamen ſpecies quę formaliter eſt intellectus ſpeculatiuus eſt actus ſpecierum quæ ſunt in rebus. Deniq; duplex eſt actus. ſ. actus naturæ, & actus rationis. Actus naturæ dat eſſe naturale, quod eſt eſſe ſimpliciter, & quæ ſunt eadem in illo actu, ſunt eadem ſimpliciter. Actus vero rationis eſt intentio & ratio rei, non principium eſſe, ſed principium cognitionis. Ideo quæ in illo actu ſunt non ſimpliciter eadem ſunt, ſed ſecundum quid, vt patet ex prędictis.

Qualiter ſpecies intelligibiles ſint in intellectu. Cap. LI.

SI autem quæritur vtrum ſpecies intelligibiles ſint in intellectu vt in loco vel vt in materia. Dicimus quòd intellectus reſpectu ſpecierum habet conuenientiam cum loco & cum ſubiecto, per hoc enim quod confert intelligibilibus eſſe ſimplex, & quodammodo eſſe incorruptibile, conuenientiam habet cum loco & maxime cum loco ſuperiorum, quia de illo dicit Ariſtot. ſecundo de generatione & corruptione, quod ſpecies maxime in terminis eſt, formalia quippe ſunt in loco ſuperiori, & materialia in inferiori. Per hoc autem quod intellectuũ variatio ſit circa intellectum ſine mutatione ipſius & motu habet ſimilitudinem cum loco. Per hoc autem quod eſt in potentia nec poteſt agere per ſe, & efficitur in actu per intelligibile, & habet ſimilitudinem cum ſubiecto & materia. Si vero quæritur vtrum in potentia ſit ad duas ſpecies ſimul. dicimus quòd ſpeciem ſuſcipit agentis & ſpeciẽ intelligibilis, ſed illæ duæ ſpecies non ſunt niſi actus vnius. Species enim agentis eſt actus ſpeciei intelligibilis ſicut lux actus coloris. Omnia quidẽ ſpeculatiua ſunt in nobis, exiſtentia in potentia tantum, & agens continuatur in nobis in potentia, quia non continuatur nobis niſi per illa. Cumq; fuerint talia exiſtentia in nobis in actu, tunc & ipſe cõtinuatur nobis in actu. Actio enim intellectus agẽtis determinatur ad fantaſma, & ſic determinata mouet intellectum poſſibilem & educit eum in actum, ſicut actio luminis determinatur ad colores, & ſic determinata viſum educit in actum. Per hoc itaque patet, ꝙ intellectus agens non eſt ſubſtantia ſeparata plena formis, nihilq; recipit, quoniam aliter non eſſet agens vniuerſaliter, nec intelligit intellectu cauſato a rebus tanquam a cauſa efficiente, quia res non faciunt ſimilitudines ſuas in intellectu agente, immo per hunc modum potius intellectus poſſibilis intelligit intellectu cauſato a rebus. Si vero hęc prępoſitio annotet materiam, quam tamen cauſa non notat proprie, ſic bene concedimus, quòd intellectus agens intelligit intellectu cauſato a rebus, quia intellectus eius nõ eſt ſuper res abſtrahendo ab eis vniuerſale. Intellectus enim agens eſt ſicut ſi videremus extra mittentes, nihil intus ſuſcipientes. Sic enim viſio eſſet ſuper res & ageret in eis viſibilitatem. Intellectus autem poſſibilis eſt ſicut cum videmus intus ſuſcipientes & nihil extra mittentes. Sicut enim res agit in viſum & generat in eo ſimilitudinem ſuam. Ex hoc autem quòd agens ſic intelligit intellectu non cauſato a rebus, non ſequitur quòd ſit intelligentia ſeparata, eo quòd intellectus intelligẽtię ſeparatæ eſt determinatus ad formã q̃ habet. Intellectus autem agens determinatur ad fantaſma quod eſt ex ſe.

Vtrum Omnia intelligibilia ſint in anima. Cap. LII.

SI vero quęritur vtrum omnia intelligibilia ſint in anima an abſtrahantur a rebus extra. Dicimus quòd omnia ſcibilia conſiderari poſſunt vel in ſuis principijs, vel in ſeipſis. Et ſiquidem in ſeipſis, tunc non ſunt in anima antequam diſcantur, niſi potentia. Si

vero

vero in principiis, sic etiam considerantur duobus modis. Vno modo secundum terminos principiorum ac terminorum naturam, & sic a sensu generantur, vt quod scamonea talis naturę est vt purget coleram. Alio modo secundum habitudinem terminorum, & sic semper sunt in anima, sed tamen in potentia, cui potentiæ sufficit cognoscere naturam terminorum ad hoc vt reducatur in actū Vnde dicit Philosophus quòd principia scimus inquantum terminos cognoscimus. Talis est enim sententia Aristotelis. Aug. vero dicit, quòd scibilia sunt in memoria & accipit memoriam large pro mente. s. in qua scibilium est notitia siue sint præsentiā siue preterita, siue futura. Est autem scibile in triplici specie. Est enim species intelligibilis, secundum quod est intelligibilis, & hanc speciem habet ab intellectu agente, & est species mentis, & secundum hanc scibilia semper sunt in anima, sed hoc in potentia, donec adueniat fantasma quod abstrahitur ad species intellectus agentis. Tunc enī efficitur in actu & intellectui possibili coniungitur, illaque mediāte discernitur hoc quod quærebatur. Et hoc est quod dicit August. Speciē ante studium latere, & in abditis thesauris reconditā esse. Est species intelligibilis quæ est species rei. Et hæc abstrahitur a rebus, nec semper est anima. Itaq; consensus & discretio fiunt in discipulo per speciem intellectus agentis, qui coniungibilis est cuilibet intelligibili, ad hoc vt actu fiat in intellectu possibili.

De quatuor viribus intellectiuæ inquantum ordinantur ad sensibilem Cap. LIII

IOhannes de Rupella. Notandum ergo, quòd actus principalis huius virtutis est intelligere per se. Et præter hoc sunt actus aniniculares, inquantum. s. hæc vis ordinatur ad sensibilem. Et secundum hoc primo multiplicantur ratione quadruplicis vis. s. inuentiuæ, iudicatiuæ, memoratiuæ, interpretatiuæ. Inuentiua & iudicatiua distinguuntur quantum ad inuentionem & iudicium, secundū quod distinguitur duplex via ad intellectum. Vna inuentionis quæ est in inquisitione veritatis per se, via iudicij in discussione veritatis acceptæ ab illo. Vna est via experiendi. Alia addiscendi. Experiri est per se, discere ab alio. Vel via inuentionis est secundum modū compositionis, via iudicij secūdum modum resolutionis. Siue via inuentionis est cum agnitione effectus peruenitur in cognitionem causę, via vero iudicij cum per cognitionem causæ cognoscitur effectus. Memoratiua vero & interpretatiua distinguuntur, quia memoratiua est retentiua speciei cognitæ. Interpretatiua vero est datiua cognitionis. Vel aliter possunt distingui. Nam inuestigatiua & memoratiua sunt hominis respectu sui. Sed inuestigatiua siue inuētiua in quirendo incognita. Memoratiua in retinendo cognita. Vnde inuentiua deseruit cognitiue ante intelligere. Memoratiua verò post intelligere. Item iudicatiua & interpretatiua sunt respectu alterius; sed iudicatiua in suscipiendo ab alio cognitionē. Interpretatiua in transfundendo in alium. Vnde vna. s. iudicatiua deseruit virtuti intellectiuę ante intelligere. Reliquā vero. s. interpretatiua post intelligere.

De actibus inuentiuæ virtutis & iudicatiuæ. Cap. LIIII.

INuestigatiuæ vero actus sunt ingeniari, experiri, apprehendere, concipere, ratiocinari. Ingeniari autem est extēsio intellectus ad incognitorum cognitionem. Experientia vero est certitudo rerum facta per sensum. Apprehensio vero est acceptio simplicis intellectus; vt hominis vel animalis. Conceptio vero est acceptio complexa intellectus, vt quoniam homo est animal vel homo est risibile. Ratio verò est acceptio argumentatiua intellectus; vt quoniam si homo est animal homo est sensibile. Patet ergo numerus. Nam inuestigatio aut extenditur ad cognoscendum, & tūc est ingenium: aut est in via cognoscendi per sensum sic est experientia: Aut in via cognoscendi per rationem quę triplex est. Est enim via in cognitionem simplicium vt dictionem an non corum quę signantur per dictiones, & est apprehensio. Et est via in cognitionem apprehensiuorum & enunciationum vel propositionum; & est conceptio. Et est via in cognitionem argumentationis, & est ratiocinatio Iudicatiuæ vero actus sunt eìqui dicti sunt sed secundum viam aliam. Nam ad intellectum peruenitur aut per se, vt inquisitione. Aut per alium, vt iudicio siue disciplina. Tamen iudicatiuæ actus assignari possunt. Inquantum coniungitur sensibili, discernere. Inquantum coniungitur imaginatiuæ, dubitare, & opinari inquantum coniungitur excogitatiuæ. Sed dubitatio est acceptio vtriusq; partis cum formidine falsitatis. Opinio vero est acceptio vnius partis cum formidine alterius. Scire vero est completus actus intelligētiæ, sed hic est ordo. Primo enim est discernere hoc est diiudicare. Deinde iudicio deficiente, sequitur dubitatio. Proficiente vero iudicio fit fides siue opinio. Perueniente vero iudicio ad intellectum veritatis fit scientia. Est & dubitatio vacillatio inter verum & falsum. Opinio credulitas, scientia vero certa comprehēsio veritatis.

De Actibus memoratiuæ & interpretatiuæ. Cap. LV.

MEmoratiuæ vero rationalis triplex est actus. Primus species intelligibiles retinere. Secundus repræsentare. Tertius amissas vel oblitas species reperire. Et hoc est reminisci, & in hoc abundat a sensibili. Notandum vero, quòd memoratiua triplex est. Est enī memoratiua vis conseruatiua speciei sensibilis, & etiam conseruatiua speciei intelligibilis, & est conseruatiua vis diuinę similitudinis inditæ a creatione, sicut dictum est. Interpretatiua vero quæ est vis iudicatiua intellectus duplex est actus. s. excogitatio & significatio, & est excogitatio figuratio vel informatio cogitationis ad exprimendum exterius. Significatio vero est cogitationis formatæ vel per signa vel per verba demonstratio. Quia vero signa in opere confusa sunt & æquiuoca. s. ad intellectum accommodandum alteri, ideo accommodata sunt verba ad manifestationem intellectus vt signa discreta & propria, & ideo significatio intellectus facta est locutiua. Est autē locutiuā verbi interioris mente concepti. i. cogitationis, per verba exterius demonstratio. Hæc autem virtus nō est eadem cum vocatiua. i. cum emissiua vocis. Vocatiua enim est sensibilium, & irrationalium. Locutiua verò est rationalium. Vnde nec pica nec dormientes loquuntur. Loqui enim vel dicere est cū intentione proferre. Solius ergo proferentis cum intentione est loqui, & hæc est virtus locutiua. Sed tale est rationale. s. homo, locutiua ergo quantum ad intentionem est intellectiuę, quantum ad prolationem est sensitiuę. Hæc enim duo sunt in eo quod est loqui. s. cum intentione proferre.

De viribus animæ motiuis interioribus. Cap. LVI.

DIcto de viribus apprehensiuis restat dicēdum de motiuis. Est itaq; vis motiua in bonum, vt natura. Et est motiua per apprehensionem. Motiua vt natura triplex est. Est enim motiuum in bonum supremum, & dicitur sinderesis. Et est motiuum in bonum infimum quod dicitur sensualitas, & est motiuum in bonum medium quod dicitur voluntas naturalis. Et est bonum superius videlicet bonum rationale quod dicitur honestum & bonum simpliciter quod sua vi nos trahit & sua dignitate nos allicit, & est bonum inferius, bonum. s. corporale delectabile carni, quod est bonum apparens, siue secundum quid, & est bonum medium. s. quod est bonum naturale, quemadmodum esse & viuere, intelligere & sentire, & quæcunq; sunt substantialia naturę. Est ergo affixus appetitus naturalis & inditus animæ boni honesti vt uirtutum & operationum virtuosarum. Est etiam infixus appetitus boni delectabilis carni, vt quæ sunt circa cibos, & coitus, & delectationes, est iterum infixus appetitus, vt amor boni naturalis. s. essendi, viuendi, sentiendi intelligendi. Est ergo sinderesis vis naturaliter motiua, & inclinans animam rationalem ad bonum honestum remurmurans & retrahens ab inhonesto. Sensualitas vero est vis naturaliter mouens & inclinans ad corporis delectationem. Voluntas vero est vis naturaliter mouens & inclinans ad bonum substantiale naturę. Sic ergo distinguitur motiua vis vt natura, non per apprehensionem. Item motiua per apprehensionem boni distinguitur. Nam est motiua determinata ad incommutabile bonum, est etiam virtus motiua determinata ad commutabile bonum. Et est motiua indeterminate se habens ad vtrumlibet. Motiua determinata ad incommutabile bonum est suprema pars rationis vel intellectus, quę est habens similitudinem summę bonitatis a creatione impressam. Secundum quam etiam determinatur in anima imaginatio trinitatis secundū rationem similitudinis summi boni, mens notitia amor. Mens est vis conseruatiua bonitatis inditæ a creatione. Notitiā vero est per speculationem illius. Amor vero est per appetitum illius. Itaque sicut suprema pars apprehensiuæ siue intellectiuæ erit imago trinitatis, per similitudinem primę veritatis indicatiua. Sic suprema pars intellectiuæ motiuæ est imago trinitatis per similitudinem bonitatis inditæ. Vnde ex impressione bonitatis nascuntur dictamina iuris naturalis, vt non facias alij quod tibi non vis fieri. Et iterum fac alij &c. Motiua determinata ad commutabile bonum est sensibilis quantum est de se. Tamen potest considerari duobus modis, vel in se, vel in ordine ad reuelationem vel intellectum. Secundum quòd in ordine, vt. s. sit subiecta ipsi rationi, secundum quod patet in concupiscibili & irascibili, & motiuis membrorum. Secundum quòd in se, sic est determinata & ordinata ad bonum sensibile quod est commutabile. Motiua vero determinato se habens ad vtrumlibet. s. bonum commutabile vel incommutabile, est vis rationalis pars suprema vel liberum arbitrium, de qua dicitur ecclesiast. 15 Dereliquit eum in manu consilij sui, ante hominem vita & mors bonum & malum, quod placuerit ei dabitur illi. Manus consilij, est potestas arbitrij, vita & bonum animæ est ex conuersione liberi arbitrij ad bonum incommutabile, quod est Deus, mors vero & malum ex auersione ab incommutabili bono, & conuersione ad commutabile. Hæc autem vis a Philosophis dicta est intellectus practicus, eo quod sit principium operabilium.

De practico intellectu. Cap. LVII.

ALbertus. Solet aūt dici quod speculatiuus per extensionē fit practicus, propter illud verbum Arist. in tertio de anima. Amplius ex ten-

tendente se intellectu & dicente, intelligibilia fugere aut imitari,
non mouetur sed secundum desiderium agit vt abstinens, hæc aũt
extensio dicitur esse a ratione veri in rationem boni vel mali, secũ
dum quod in ethicorum videtur dicere Philosophus, quòd ethicũ
opus non est contemplandi gratia sed vt boni fiamus. Nos autem
dicimus quòd speculatiuus & practicus conueniunt quidem in sub
stantia, & differunt in ratione. Et hæc ratio est a vero in bonum ex
tensio, sicut dicit Philosophus. Extenditur aũt principaliter ad tria
s. ad bonum & ad actuale vel operabile & ad appetitum. Bonum
est primum mouens. Primus autem boni motus est eius cui fit nun
cium de ipso, & hoc est intellectus practicus, non inquantum intel
lectus. Cunq; hoc bonum sit actuale vel operabile, erit vtique in
particularibus, quia circa hæc est omne opus, quod patet per circũ
stantias in quibus est opus quæ in ethicorum singularia dicuntur.
Dicit enim ibi Philosophus, quòd voluntarium est cuius princi-
pium est in ipso cognoscente singularia, in quibus est opus. Bonũ
vero non nunciat intellectus, nisi inquantum est appetibile. Ideoq;
extendit se intellectus mouendo appetitum ad boni consecutionẽ,
Et hoc est quod dicit Philosophus, quòd nihil mouet nisi inquan-
tum est appetitum. In speculatiuis aũt est status, quia ibi accipitur
verum non vt sibi bonum. Et si accipiatur bonum, accipitur vt ve-
rum, sicut enim vniuscuiusque ratio est principium veritatis de
ipso, ita & boni ratio, nec ibi fit extensio ad particularia, nec ad ap
petitum. Eo quòd speculatiuus nihil actuale considerat secundum
Philosophum. Itaq; bonum ethicum aliter est in volente & operã
te. Aliter in tantummodo sciente. Primo enim modo est vt actuale
bonum & appetibile. Secundo modo est vt scibile, de quo est veri
ratio. Vnde dicitur in ethicorum, quòd scire nihil aut parum prod
est ad virtutem, velle autem ac perseuerare in operibus multum.
Et iterum alibi. Sunt qui ethica non faciunt, ad rationem aũt con-
fugientes philosophari quæruntur & esse boni aliquid simile faciẽ
tes ægris, qui medicos quidem studiosè audiunt, & nihil operando
rum faciunt: & quemadmodum illi nunquam bene corpus habe-
bunt sic curati, sic nec isti a[n]imam ita philosophante, ideo autem
intellectus extenditur a vero in bonum, potiusquam econtrario,
quia bonum est post verũ in intellectu. Verum enim est in ratione
speciei vniuersalis. Bonum autem in particularibus operum. Ideo
necesse est intellectui vltra id quod est sui proprium extendi, quia
proprium eius inquantum est intellectus est stare in vi vniuersali.
Sed si debeat esse practicus necesse est illum ad particularia exten-
di in quibus est ipsa praxis.

Qualiter ab intellectu speculatiuo differt practicus. *Cap. LVIII.*

PОrro secundum quod dictum est, quòd speculatiuus per exten-
sionem fit practicus, non videtur practicus a speculatiuo differ
re in substantia, cum tamen Auicen. videatur dicere quòd sit alia
vis animę, hoc etiam per rationem videtur probari posse, quia nõ
est vnus habitus potentiæ practicę cum potentia speculatiua, sicut
patet per se. At vero potentia cuius non est vnus habitus cũ alia,
non est eadem in substantia cum ipsa. Dicit enim Philosophus, ꝙ
idem accidente est idem numero. Præterea potentię diffiniuntur
per actus, & actus per obiecta. Et aliud est actus & obiectum practi
ci secundum rationem quam speculatiui. Alia est ergo hinc & in-
de potentia. Nos quoq; dicimus, quòd differentia quidem actuum
& obiectorum facit differre practicũ a speculatiuo in ratione vir-
tutis & potentiæ, sed non in subiecti ratione. Est autem differentia
multiplex, sed quatuor ex dictis Arist. & Auicen. colliguntur. Pri-
ma est quòd practicus accipit speciem secundum quòd est princi-
pium operis, speculatiuus autem secundum quòd est principium
scientiæ, & hoc est quod dicit Arist. in secundo metaphisicę, quòd
finis speculatiuæ scientiæ est veritas, & finis operatiuæ est opus.
Operantes enim licet considerent in eo quod agunt, tamẽ non per
scrutantur per causam propter seipsam, sed respectu eius quod a-
gunt. Et nos non scimus veritatem, absq; eo quòd sciamus causã
eius. Secunda est quòd practicus intellectus habet formam operati
uam rei, sed per hoc componitur cum re operata. Dicit enim Ari-
stot. in 8. Methaphisicę, quòd sanitas quę inducitur in egro est a sa
nitate quę est in anima medici, & dicitur forma cõpositionis. For-
ma vero q̃ est in intellectu speculatiuo, nõ est ad rẽ, sed a re per ab-
stractionem, & dicitur ideo forma abstractionis. Tertia est, q̃a intel
lectus practicus per hoc quod est practicus, cognoscit particularia
in quibus est opus, vt tempus, & locus & partes materię sicut patet
in arcario, qui cognoscit lignũ ex quo est arca & partes eius, sicut
operculum & fundum. Intellectus autem speculatiuus est vniuer-
salium & non cognoscit materiam vel materialia siue particula-
ria in quibus species vniuersalis tãtum per materiã diuersificatur.
Quarta est quia intellectus practicus per hoc quòd est appetitiuus
innititur corpori, & influit virtutem motiuam in ipsum, vt possit e-
xequi motum eius. Sed speculatiuus non innititur corpori sed ab-
strahit sese ab ipso, per hoc quod stat in vniuersali.

Vtrum intellectus practicus semper sit rectus. *Cap. LIX.*

VIdetur aũt quòd intellectus practicus semper sit rectus quia di
cunt Arist. & Auicen. quòd intellectus semper iubet a malo
retrahere de natura sua, semper ergo ad bonum inclinat. At vero
econtrario q̃nq: sequitur motum inferioris motoris, q̃m ab illo est
vincibilis, & hic est fantasia, quæ q̃nq; mouetur non rectè, & sic in
tellectus est q̃nq; non rectus. Nos itaq; dicimus quòd intellect⁹ pra
cticus tribus modis accipitur s. prout est natura quędam & pars ra
tionalis aïæ. Et prout est potentia discernens intelligibilia & ope-
rabilia. Et prout est principium aliorum operabiliũ. Si primo mo-
do accipiatur, tunc & ex seipso deflecti põt in malũ, & hoc ꝓbat
natura angelici intellectus qui reflexus est in malũ, etiã absque hoc
quòd esset coniunctus fantasiæ. Et propter hoc Damascen⁹ dicit,
quòd omne creabile vertibile est aut ẽm naturam, aut ẽm electio
nem. Secundũ naturam vt generabilia & corruptibilia. Secundum
electionẽ vt rõnalia & volũtaria. Si secundo modo accipiatur, tũc
ipse est potentia oïa intelligibilia. Operabilia vero principia sunt
in particularibus, vnde extendi habet in particularia. Et cum circa
particularia plurimus sit error, contingit ipsum quandoq; iterum
reflecti in malum & errare ignorantia. Si tertio modo accipiatur,
tunc ipsa erit circa vniuersalia iuris in quibus non est error, & sic
semper est rectus. Et quia sic proprie accipitur eo quòd sit de rõne
intellectus, vt dicit Auicen. quòd circa vniuersalia remota a mate
ria & appendicijs materiæ sit, dicit Philosophus quòd semper est
rectus. Posset tñ dici sicut quidã dixerunt, quòd intellectus ordinat
antecedenter ad voluntatem & consequenter, & q̃n antecedenter,
tunc mouet voluntatem & non errat. Et ille est ordo proprius. Q̃n
vero consequenter, tũnc etiam quandoq; errat. Sicq; ille ordo nõ
est proprius sed indebit⁹ & innaturalis, per quem egrediuntur mo-
res peruersi, vt dicit Auicenna.

De motu phantasiæ. *Cap. LX.*

PHantasia vt dicit Arist. est motus a sensu ẽm actum factus. Si
ergo fantasia mouet, mouebit ab alia specie quæ fit a sensu ẽm
actum facto. At vero in sensu non sunt nisi sensibilia propria, & cõ
munia, ex quo sequitur quòd ab illis moueat fantasia. Sed econtra
nihil mouet nisi per intentionem boni vel mali, nec a sensibus acci
pitur intentio huiusmodi. Igitur fantasia non mouet per hoc quod
a sensu accipit. Præterea dicit philosophus quòd fantasia est poten
tia ẽm quam in nobis fit fantasma. Alibi quoque dicit quòd ad hu
iusmodi nos habemus sicut si ad scripturas sine appetitu ac tenore
aspicientes sumus. Et ita videtur quòd non possit mouere fantasia.
Nos quoq; dicimus quòd hæc ratio verum concludit. Duo enim
habet fantasia motiua siue incitatiua. s. quòd sibi fit nuncium de
apparenti bono vel malo. Et quod innititur corpori mouendo ip-
sum per appetitum sensibile. Dicitur tñ fantasia large & stricte vt
supra habitum est, & hoc intelligitur mouens large. s. quod inclu-
dit esse estimationem. Ad hoc obiectum aũt contra, dicendũ quòd
licet bonum & malum non accipiantur a sensibili, tamen non se-
parãtur a sensibili prout sunt in fantasia. Et hoc est quod dicit Aui
cenna, quod sensus quandoq; diffundit concupiscentiam. Et pro-
pter hoc. s. ꝙ sensibilis vis id quod videtur bonum non separat a sẽ
sibili, sed accipit cum ipso. Sed quęritur vnde contingat ei esse re-
ctam, & non rectam. Videtur enim ꝙ semper sit recta. Sensus enim
propriorum verus est, ergo ab illo non habet errare. Si dicatur ꝙ
hoc habet a sensu communi, contra, obiecta sensus communis sũt
species quantitatis, illis aũt non est coniuncta ratio vel intentio ap
parentis boni vel mali, aliter enim bonum vel malum considerent
in mathematicis si bonum & malum essent passiones quanti. Cum
ergo fantasia sit de apparenti, bono vel malo, ipsa non erit de obie
ctis sensus communis. Igitur ab illis non habet errare. Nos aũt di-
cimus, ꝙ fantasia errorem habet apprehendere a sensu communi,
vt habetur in libro de anima, sensus enim communis non tantum
habet apprehendere sensata communia, sed etiã diuidere propria,
ex qua collatione resultat intentio apparentis boni vel mali.

De differentia eius a sensualitate. *Cap. LXI.*

ACtor. Ex supradictis vero patet, ꝙ sensualitas sicut ratio vel
fantasia non solum apprehensiuam sed etiam motiuam vim
suam habet. Et differũt fantasia & sensualitas, quia fantasia est vis
secundum quam apparet aliquid esse bonum aut malum, & mo-
uetur in bonum aut contra malum. Sensualitas aut est vis secundũ
quam percipitur aliquid esse bonum aut malum, vt nunc, & moue
tur in illud & contra illud. In ratione quidem præcellit homo bru
tis. Sensualitas autem est vtrisq; communis. Et hoc secundum vnã
rationem. s. secundum se, non tamen ratione peccati, videlicet ꝑꝑ
ordinationem quam habet in homine ad interiorem potentiam. s.
rõnalem, in qua nimirum abundat super bruta, propter hunc enim
ordinem quodãmodo perfectior est, & nobilior sensualitas in ho-
mine, quam in brutis. Ideoq; in humana contingit esse peccatum:
in brutali nequaquam. Diuiditur autem proprie ratio contra sen-
sualitatem & intellectus contra fantasiam. Quidam etiam diuidũt
sensualitatem sicut & rationem in duas partes. s. inferiorem, quæ
monet

monet ad illicita, & superiorem quę ad licita & corporis necessaria. Primæ quidem motus pęna est & culpa. Secundæ vero motus si est moderatus nec culpa, nec pęna, si immoderatus & culpa & pæna. Tripliciter autem accipitur sensualitas. Aliquando pro vi sensitiua interiori, quam vocat Arist. sensum communem .s. virtutem quandam cui creduntur omnia sensibilia & discernit a singulis singula. Aliquando vero pro vi motiua interiori, quę intendit in quinque sensus corporis, vt appetitus. Aliquando etiam pro inferiori parte rationis, quæ circa sensualia negociatur.

De viribus appetitiuis inobedientibus rationi. Cap. LXII.

IOhannes de rupella. Vires autem appetitiuæ secundum Iohannem Damascenum diuiduntur in rationales & irrationales. Irrationalium quoq; duæ sunt partes, hęc quidem inobediens rationi, illa vero obediens ac persuasibilis rationi. Inobediens igitur est quæ ratione non persuadetur. Et hæc in quatuor subdiuiditur, videlicet in virtutem vitalem quæ pulsatiua vocatur, & seminatiuā siue generatiuam & plantatiuam quæ dicitur nutritiua, & augmentatiuam quæ plasmat corpora. Hæc enim non rationi gubernantur sed natura. Harum vero numeri ratio sic patet, generatiua quidem est ad generis multiplicationem ac speciei conseruationem. Reliquę vero tres ad conseruationem esse singularis, vel perfectionem. Et augmentatiua est ad perfectionem singularis, secundum debitū modum consistentiæ & quantitatis naturalis. Pulsatiua & nutritiua ad conseruationem esse singularis contra corruptionē, quæ est ex actione caliditatis innaturalis. Et pulsatiua est ad temperandum calorem, nutritiua ad reparandum deperditum per calorem. Albertus. Arist. etiam in primo ethicorum libro diuidit motiuas vires in rationalem & irrationalem. Irrationalem uero subdiuidit in obedientem rationi & inobedientem. Obedientem vero diuidit in concupiscentiam & iram. At illa diuisio data est de mouente in cōparatione ad primum ordinans motum, quod est ratio. Aliquid enim nullo modo est ordinabile, eo quod nullo modo subiacet imperio rationis, & libertatis voluntatis, sicut commune plantatiuum, hoc est vegetabile, secundum quod est in hominibus ac brutis & plātis. Aliquid aūt ordinē rationis percipit per hoc, quòd subiacet imperio rationis & libertatis voluntatis, sicut virtutes quędam interiores animæ sensibilis, porro aliquid participat rationem particulariter .s. partes sui vt virtutes animæ rationalis.

Cur vegetabiles non obediunt ei. Cap. LXIII.

CAusa vero cur vegetabiles virtutes non possunt participare rationem duplex est, vna est ex parte corporis, quia .s. omnes illę operantur actu calidi & frigidi & humidi & sicci, quorum operationes sunt ad vnum tantum & de necessitate. Sic autem nō operantur sensibilis animę virtutes ac præcipue interiores, sed potius componendo ac diuidendo apprehensa & estimando ea. Ideoque non sunt etiam ad vnum nec de necessitate, sed contingenter ad opposita duo .s. apparens verum & falsum in apprehendendo & apparens bonum & malum in mouendo. Alia vero est ex parte animæ; quia .s. virtus nullo modo apprehensiua non potest imperium superioris motoris percipere, siue sit sibi coniunctus, siue non coniunctus. Sed aliquo modo apprehensiua percipit ipsum, & ordinatur ab ipso, ac sequitur ipsum. Vires autem animæ vegetabilis nullo modo appręhensiuæ sunt, ideoq; non percipiunt imperium rationis. At vero sensibiles vires cum sint apprehensiuæ, percipiunt ipsū, & si sequuntur eum ordinantur. Sed non de necessitate sequuntur quia contingenter se habent ad opus. At vero cōtra hoc obiicitur, quòd plantatiuum æqualiter rationem participare uidetur. Nam cuiuscunq; actus & materia sunt ordinabilia per virtutem moralē quæ pars honesti est, illud est participans ęqualiter rationem, actus vero & materia nutritiuæ & generatiuæ sunt huiusmodi, ergo participantia ęqualiter sunt rationem. Nos autem dicimus, quod generatiua duobus modis consideratur .s. in substantia, & sibi annexo per accidens. Si consideratur in substantiali sic habet actus non subiacentes rationi, sicut est attrahere semen ad locum generationis & conferre sibi virtutem informatiuam cum quinq; suis operibus .s. assimilatiuo, concauo, perforabili, aspero, & leni. Quorum primū adæquat partes complanando exterius. Secundum aūt cauat quæ dant membra, vt sint vasa humidi. Tertia vero perforat spondilia, vt sit concauus transitus nuchæ, vt habeatur vicarius cerebri in collatione motus & sensus per totum corpus. Quartum vero exasperat quædam membra, vt stomachum facit interius villosum, quo magis retineat cibum, & matricem interius villosam, quo magis retineat semen conceptum. Quintum autem lenificat & hoc in multis membris quæ lenia sunt. Annexum autem per accidens est motus voluntarius & delectabile tactus, hoc enim non in omnibus habet vnum, sed illa respicit ad animam sensibilem & vlterius ad rationem. Similiter dicendum est de nutritiua. Opera enim substātialia nutritiuæ sunt appetere cibum ac digerere, & a loco digestionis ad membra expellere, & pascere membra per vnionem cibi ad substantiam membri, & informare cibum specie membri. Quantū ad hoc non ordinatur a ratione, sed quantum ad annexa per accidens quæ non habet in omnibus sicut est tempus & qualitas cibi, & delectatio sensibilis. Secundum hoc enim est sub voluntate & viribus animæ sensibilis.

De obedientibus rationi & primo imperantibus motui id est affectibus. Cap. LXIIII.

IOhannes de Rupella. Porro vis obediens ac persuasibilis rationi subdiuiditur in imperantem motum & exequentem, imperās quoq; motum subdiuiditur in concupiscibilem & irascibilem, ex quibus omnes affectiones oriuntur. Nam rerum hæ quidem sunt bonæ hæ autem malæ. Bonum expectatum constituit concupiscentiam, præsens vero lętitiam. Similiter autem expectatum malum, timorem, pręsens vero tristitiam. Et hic bonum dicimus vel quod est vere bonum vel quod uidetur bonum. Similiter autem & malum: & forsitan hæ sunt idem cum appetitiuis secundum substantiam sed non secundum rationem, iuxta id quod dicit Auicenna, inquantum enim intenduntur uires appetitiuæ sunt affectiuę siue desideratiuæ. Notandum ergo quod appetitus est motus imperii siue irascibilis siue concupiscibilis. Affectio vero est motus interior cō sequens ad apprehensionem boni uel mali. Vnde affectiones iuxta sanctos atque philosophos multiplicantur secundum differentias quatuor, videlicet gaudium siue letitiam, dolorem seu tristitiam, cupiditatem seu spem, metum siue timorem. Quarum .s. numeri ratio patet ex prædictis. Nam ex apprehensione boni futuri oritur cupiditas siue spes, ex comprehensione boni præsentis gaudium seu lętitia. Porro ex comprehensione mali futuri nascitur metus siue timor, ex comprehensione autem mali pręsentis oritur tristitia seu dolor.

De differentiis essentialis & concupiscibilis & irascibilis. Cap. LXV.

AD cognoscendum autem differentiam virtutis cōcupiscibilis & irascibilis. Notandum est quòd bonum dicitur duobus modis, uidelicet bonum simpliciter & bonum expediens. Bonum simpliciter hoc dicitur delectabile. Bonum expediens arduum quod & tristabile Bonum tamen dicitur quia vtile. Bonum delectabile vt cibus. Bonum expediens vt medicina uel incisura propter salutem corporis. Est itaq; vis concupiscibilis appetitiua boni delectabilis. Vis autem irascibilis, appetitiua boni ardui expedientis. Præterea notandum quòd sicut duplex est esse .s. esse naturę, & esse ordinis absolutum & comparatum, sic duplex bonum. Est enim bonum naturale .s. conueniens & consentaneum naturę, & hoc est bonum delectabile, delectatio enim est coniunctio conuenientis cum conuenienti. Et est bonum ordinis quod est honorabile vel excellens. Duplex est ergo virtus appetitiua boni quæ est motiua ad bonum. Nā alia est motiua siue appetitiua boni naturę delectabilis. Alia boni honorabilis siue excellentis. Prima est concupiscibilis quę intendit delectationem. Secunda irascibilis quæ intendit excellentiā vel honorem. Vnde Damascenus videtur dicere, motum iræ procedere ex amore excellentię quo quodlibet perfectum animal vult custodire proprium ordinem. Præterea cum bonum sit principium mouendi cum apprehenditur, similiter & malum. Si ergo est vis quæ mouet secundum apprehensionem boni ut concupiscibilis, erit & vis quæ moueat secundum apprehensionem mali. Sicut ergo per apprehensionem boni expectati fit motus cupiditatis & desiderij in concupiscibili, sic per apprehensionem mali opinati fit motus timoris in irascibili, similiter sicut per coniunctionem boni siue per adeptionem fit quietatio vis concupiscibilis, sic per ablationem & diuisionem boni concupiscibilis fit perturbatio vel ira in irascibili. Diuisio autem boni vel ablatio lęsio est concupiscibilis, & hæc estimatur malum. Cum ergo apprehenditur hoc malum, si uis irascibilis est confortata, tunc sperat & audet & irascitur, & hoc est moueri contra malum insurgendo in uindictam vel bellum. Vnde Damascenus. Ira est id quod audax est lesæ mentis concupiscentiæ uindex. Si vero est disconfortata, tunc desperat & timet & fugit, quod est moueri a malo. Sicut ergo est uis quæ mouetur ad bonum, & quiescit in bono concupiscibilis, similiter erit vis quæ mouebitur contra malum, & recedit a malo. Sic ergo ex his manifestum est, quid irascibilis, & quid concupiscibilis, & quæ earum differentiæ sint essentiales.

De actibus concupiscibilis. Cap. LXVI.

NVnc autem determinandi sunt actus & motus qui fiunt ex imperio concupiscibilis & irascibilis virtutis, & primo de cōcupiscibili. Sciendum ergo quòd uirtus concupiscibilis cum sit in bonum delectabile, habet actus concupiscere, desiderare, gaudere, lętari, diligere. Et cum contraria nata sunt fieri circa idem erunt actus contrarij prædictis ipsius concupiscibilis, ut fastidire quod est contrarium concupiscere. Abhominari quod est contrarium desiderare. Dolere quod contrariatur gaudere. Tristari quod contrariū est lętari. Odire quod est cōtrariū amare & diligere. Est

autem

autem concupiscere, apprehensum delectabile appetere. Desiderare vero intense & ardenter appetere. Gaudere vero & iucundari da adeptiooe boni. Letari vero est de fruitione siue vso boni. Amare vero & diligere aliquid bonum appetere. Nam propria amor & dilectio uou dicuntur respectu sui, sed alterius. Ecoutra fastidire est delectabile respuere. Abhominari vero est cum ardore & intentione respuere. Dolere affligi ex separatione seu diuisione boni delectabilis siue conuenientis. Tristari vero affligi ex praesentia siua cōiunctione disconoenientis siua tristabilis. Odire vero est velle aliī malum siue appetere. Possemus etiam addere aliam contrarietatē actuum qui pertinent ad concupiscibilem & irascibilem.s. misereri & inuidere. Sed quia miserere est contristari in alienis malis. Inuedere tristari in alienis bonis, ideo continentur sob tristitia. Notandus est ergo numerus horum actuum. Duplex enim est dispositio virtutis concupiscibilis mouentis ad actus.s. placentia & displicentia. Quidā ergo actus exeunt ab ea sm placentiā. Quidam vero sm displicentiam. Secundū placentiam duobus modis: nam placentia aut est boni aut mali. Si boni iterum dupliciter, proprii vel alteri⁹. Si proprii, iterum dupliciter coniuncti vel distantis. Boni ergo proprii distantis adhuc placentia generat concupiscentiā & desideriū. Sed concupiscentia est appetitus illius simpliciter, desideriū appetitus intensus. Boni vero delectabilis proprij coniuncti placentia generat gaudium & letitiam, sed gaudium de apetitione, letitiā, de fruitione val vsu. Boni vero alterius placentia generat amorem & dilectionem Mali varo placētia non pōt esse respectu alterius. Nullus enim pōt malū sibi appetere. Ideo placentia mali ast solū respectu alteri⁹ & generat odiom. A concupiscibili ergo sm placentiam exeunt isti act⁹ concupiscere, desiderare, gaudere, letari & amare, odire. Secundū displicentiam egrediuntur act⁹ multipliciter. Nā displicentia aut est boni aut mali, si boni aut ꝓprii vel alterius, si ꝓprii generant fastidiū & abominatio seu accidia, si alteri⁹, generat inuidia, si aūt mali, hoc est dupliciter proprii vel alterius, si ꝓprii generatur dolor & tristitia, si alterius generatur misericordia. Sic ergo determinantur praedicti actus concupiscibilis. Et si qui ad hos sunt reducibiles secundum placentiam & displicentiam, qua sunt dispositiones ipsius coocupiscibilis, vt imperat motibus.

De actibus irascibilis. Cap. LXVII.

ACtus autem irascibilis cum sit in arduum & difficile, sunt sm duplicem dispositionem.s. debilitatis & corroborationis. Debilitas est dispositio quę consequitur ex disconfortatione virtutis irascibilis. Corroboratio est dispositio quę consequitur ex confortatione eiusdem, sm ergo corroborationem sunt actus ex imperio irascibilis, qoidam in bonum quidam contra malum. In bonū vero non sm quamcunq; rōnem, sed sm excellentiae rōnem, vel honoris, sm hoc ergo sunt actus ambitio, & spes, superbia, dominatio, contēptus. Ambioo & spes suot respectu honoris vel axcellentiae adhuc distantis, sed ambitio est appetitus honoris vel excellentię oon habitae vel ardui cuiuscunq;. Spes vero appetitus eiusdē, sed cum confidencia obtinendi. Superbia vero & dominatio & cōtemptus sunt respectu boni ardui, vt honoris & potentiae iam obtēte: sad superbia & dominatio dicunt appetitum excellentię, vel dominatioois praesentis. Et intentio superbię est ab inferioribus ad superiora excellere. Intentio dominationis est per soperioritatē inferioribus praeesse. Contemptos vero dicit detestationem siua reprobationem subiectionis siue veritatis vel virtutis. Contemptus enim proprie ast reprobatio alicuius rei vel personae, quia astimatur vilis. Contra malum vero sunt actus secundum roborationem irascibilis.s. andere, & irasci & insurgere. Et audere ast de victoria mali praesumere. Irasci vero est viodictam vel punitionem appetere A quo sequitur insurgere in vindictam seu inferendum malum. Isti ergo actus egrediuntur ab irascibili sm corroborationem ipsius in appetendo bouum arduum, val iosurgendo contra malum. Secundum debilitatem vero seu disconfortationem sunt mot⁹ ab irascibili per modum fugae, & hoc multipliciter. Nam quidam motus sunt fugae a bono, quidā fuge a malo, & motus fugae a bono nō sm rōnem boni cuiuscunq; sed boni ardui siue excellentiae, secundum hoc ergo sunt motus paupertas spiritus, desperatio, humiliatio, reuerentia. Et paupertas spiritus opponitur ambitioni, quae ast appetitus fugę honoris & excellentiae Desperatio vero est appetitus resiliens a bono arduo propter diffidentiam obtinendi, siue diffideotiam resiliēs ab arduo obtinendo, & est contraria spei. Humiliatio vero est amor subiectionis, & fugiens excellentiam. Et cōtraria est superbiae & dominationi. Reuerentia vero est ex consideratione excellentię alterius resilitio io propriam paupertatem, siue veneratio rei val personę alicuius propter suam excellentiam, & est contraria contemptui. Hi ergo sunt motus irascibilis per modū a bono. Sed dubitabit aliquis cum bonum trahat appetitum, quomodo potest esse fuga respecto booi? Responsio, non boni inquantum bonum sed inquantum difficile. Quidam vero actus sunt per modū fugae a malo, vt penitentia impatientia timor. Et penitentia est fuga siue resilitio a praeterito malo seu detestatio. Impatientia est resilitio a pręsenti malo. Timor vero est fuga siue resilitio a futuro malo. Secundum ergo dispositionem debilitationis virtutis irascibilis procedunt actus.s. paupertas, secundum quod restringitur ad appetitum desertionis honoris, desperatio, humiliatio, reuerentia, & penitentia, impatientia, timor. Quibus cootrarij sunt actus procedentes secundum dispositionem corroborationis virtutis irascibilis, scilicet ambitio, spes, soperbia, seu dominatio, contemptus, audacia, ira, magnanimitas, ex qua est insurgere.

De actibus vtriusque generaliter & organo ambarum. Cap. LXVIII.

HÆc ergo de actibus virium irascibilis & concupiscibilis quę sunt imperantes dicta sunt. Et generaliter quicunque motus soot in bonom delectabile inquantum huiusmodi, & horum contrarii.s. quicunq; sunt circa tristabile inquantum tristabile opponitur delectabili, sunt motus procedentes ex imperio concupiscibilis. Similiter quicunq; sunt motus in bonum expediens siua arduum appetendo siue fugiendo ab illo, & qoicunq; contra malum insurgendo, vel a malo fugiendo, sunt motus procedentes ax imperio irascibilis. Non autem tales sunt motus qui iam dicti sunt supra procedere ab imperio concupiscibilis, scilicet dolor, odium, misericordia, inuidia. Nam huiusmodi motus non fiuot iosurgendo contra malum vel fugiendo ab oo, sed magis placendo vel displicendo sicut patet ex praedictis. Organum autem virtutis irascibilis & concupiscibilis est cor. Sicut enim virtutis apprehensiuae sensibilis organum principala ast cerebrum, ita virtutis motiuae orgaoū eorum est cor, sicut dicunt philosophi. Et huiusmodi signum ast dilatatio cordis & constrictio & reuocatio sanguinis & spirituum ab exterioribus ad interiora in motibus concupiscibilis & irascibilis. Cum enim motus sit a virtute confortata, tunc fit dilatatio cordis, & emissio sanguinis & spirituum a corde, vel interioribus ad exteriora, sed leuiter, confortata concupiscibili, impetuose confortata irascibili. Disconfortata vero virtute fit cordis constrictio & reuocatio spirituum, sed disconfortata concupiscibili lente, irascibili vero impetuose. Ex his ergo passionibus differentibus in motibus concupiscibilis apprehenditur organum virtutis motiuae quod est cor.

De Speciebus tristitia ac letitia. Cap. LXIX.

LÆtitiam diuidit Iohannes Damascenus multipliciter. Primo sic. Laetitiarum quaedam sunt animales, quaedam corporales. Animales sunt, quęcunq; sunt solius animae secundum seipsam, quaecunq;.s. sunt circa disciplinas contemplatiuas. Corporales vero sunt quae cum coniunctione corporis & animae fiunt. Et ideo tales vocantur quaecunque fiunt circa cibos & coitus & taba. Solius quippe corporis nequaquam inueniet quis letitias. Alio modo sic, latitiarum quaedam sunt verę, quaedam mandaces. Verę sunt solius mentis secundum doctrinam & contemplationem. Mendaces quae sunt cum corpore secundum sensum. Eas autem letitias q̄ sunt cum corpore subdiuidit sic. Letitiarum quae cum corpore sūt, quaedam sunt oaturales simul & necessarię, sine quibus viuere impossibile est, vt outritiuę & indigentiae repletiuae, & indumenta necessaria. Alię vero naturales non sunt necessariae, vt quae secundum naturam & legem sunt commixtionis, hae enim in permanentiam quidem totius humani generis conserunt. Possibile autem est & sioa eis in virgioitate manere. Aliae vero quae oeq; necessariae neque naturales sunt, vt ebrietas & luxuria & plenitudo vtilitatem excedens. Neq; enim consistentiam vitae nostrae conferuntur, neq; in successione generis, sed etiam nocent. Eum ergo qui secundum Deum viuit oportet necessarias & naturales simul pertransire. In secundo nero ordine naturales & non necessarias ponere cum decenti tempore & modo & mensura. Alias autem oportet omnino aetinere. Tristitiam autem diuidit sia. Tristitię species sunt quatuor, accidia, achos, inuidia, misericordia. Accidia est tristitia aggrauans. Achos vero est tristitia vocem auferens. Inuidia vero est tristitia in alienis bonis. Misericordia vero est tristitia io alienis malis. Quorum numer⁹ sic patet, quia tristitia aut est de bono, aut de malo. Si de bono aut est de bono proprio, & sic accidia, quae est tędium interni boni, aut de alieno & sic inuidia. Similiter de malo, aut est de oialo proprio & sic est achos, aut de malo alieno & sic est misericordia. Sed dubitabit aliquis cum bonum sm se coniunctum afferat letitiam cur dictum est prius quomodo possit esse tristitia de bono. Dicimus quod bonum inquantum bonum non infert tristitiam, sed ioquantum disconueniens ac improportionale, hoc est non placens affectui contrariam dispositionem habenti, seu inconuenientem illi bono, quem admodum lux quae secundū sa delectabilis est visui, tamen male dispositio odiosa est. Vnde Augustinus. Oculis ęgris odiosa est lux.

De speciebus timoris & iræ. Cap. LXX.

DIVIDIT etiam timorem, in sex, in segniciem & erubescẽtiã, verecundiam & admirationem, stuporem & agoniam. Segnicies est timor futuræ operationis. Erubescentia est timor in expectatione conuicij. Verecundia est timor in turpi actu. Admiratio est timor ex magna imaginatione. Agonia est timor per casum. s. per infortunium. Timentes enim infortunatas actiones agonizamus, quorũ numerus sic patet. Cum timor sit suspicio futuri mali, aut igitur est estimatio futuri mali secundum dispositionem proximam, & sic agonia, aut secundum dispositionem remotam, & hoc duobus modis, aut enim dispositio iam adhuc remota est secũdum viam virtutis apprehensiuę, & sic est admiratio & stupor. Sed admiratio ex imaginatione magna Stupor ex insolita. Aut attenditur quòd dispositio adhuc remota est per comparationem ad virtutem motiuam, & sic est segnicies, erubescentia & verecundia. Sed segnicies est respectu mali in opere. Erubescentia respectu mali in verbo. Verecundia respectu mali in opinione, propter hoc enim verecundamur, quia alius est conscius nostri turpis actus. Et notandum quòd malum dicitur hic communiter secundum quòd est commune ad tristabile, & difficile, & disconueniens quodcunque. Consequenter subdit de ira quam diffinit secundum duos modos. Primo materialiter sic. Ira est feruor eius qui circa cor & sanguinis ex euaporatione & perturbatione fellis fiens. Secundo moraliter & dupliciter. Vno modo ira est desideriũ repunitionis. Iniuriam enim passi, æstimantes se iniustitiam pati irascuntur. Et est quasi mixta passio & ex concupiscentia & ira. Alio modo sic. s. ira est id quod audax est mentis vindex læsę concupiscentiæ. Cũ enim concupiscimus aliquid & prohibemur ab aliquo, irascimur aduersus eum, vel ꝙ iniusta passi mente. s. iudicante dignum angustia, quod factum est in custodientibus secundum naturam proprium ordinem, per quod dat intelligere, quod ex amore naturali respectu proprij ordinis secundum honorem & excellentiam fit motus iræ. Deinde subdiuidit species iræ quæ sunt tres. s. fel siue fellea & ira quæ vocatur mania & chocus. s. furor. Ira enim principium & motum habens ira & fel & fellea vocatur, hoc est, quæ de facili recedit Mania vero est ira permanens. s. memoria mali. Vnde a manendo dicitur & memoriæ tradendo. Chocos autem. i. furor est ira obseruans tempus in vindictam. Vnde dicitur chocos à coystay. i. ab iniacendo. Notandum ergo ꝙ hæ quatuor, letitia, tristitia, timor, & ira sunt ipsius concupiscibilis & irascibilis. Sed lætitia & tristitia concupiscibilis, lætitia concupiscibilis confortate, tristitia disconfortate. Cum enim uis concupiscibilis confortatur, lætatur & gaudet. Cum disconfortatur, tristatur & dolet. Timor aũt & ira irascibilis sed timor disconfortate, ira confortatæ. Cum enim virtus irascibilis confortatur, tunc sperat & audet, cum disconfortatur desperat & timet.

De diuersis causis differentiæ affectionum. Cap. LXXI.

AD explanationem autem maiorem affectionum sciendum est, quòd differentia in affectionibus prouenit ex triplici causa. Vna est dispositio apprehensionis. Alia est dispositio virtutis motiuę. Tertia est dispositio complexionis corporis. Dispositio enim apprehensionis maxime operatur ad aptitudinem tristitiæ & letitiæ timoris vel spei. Cum enim anima imaginatur speciem aliquã bõ vel mali & agit ex hoc, quòd cor corroboratur in ea, statim materia corporalis recipit dispositionem habentem comparationem ad illã. Sicut nos videmus in dispositione infirmi, cũ credit se conualescere, aut sani credit se egrotare. Multotiens enim contingit ꝙ roboratur forma imaginatiua in anima quòd patiatur ex ea ipsa materia corporis, & proueniat ex hoc sanitas & infirmitas. Et est hæc actio efficacior, quam id quod operatur medicus. Et sicut patet in dispositione hominis ambulantis super trabem quę est in media via, ambulat enim super trabem secure, sed si posita fuerit vt pons super aquam profundam, non audebit ambulare super aquam eo quòd in anima eius est forma vel imaginatio cadendi vehementer impressa. Sic ergo manifestum est, qualiter secundum apprehensionem cum corroboratur imaginatio, consequitur dispositio ad timorem vel audaciam, dolorem vel tristitiam, & quasi a causa necessaria. Secunda causa est dispositio virtutis motiuę quam habet ex consuetudine exercitij. Cum enim virtus concupiscibilis frequẽter exercetur ad lætitiam aptior est ad illam. Cum vis irascibilis exercetur ad ardua audacior est ad illa, & per contrarium exercitiũ fiunt aptitudines ad contraria. s. ad tristitiam & ad metum. Per omne enim quod frequentat, virtus robotatur. Ex corroboratione autem virtutis est aptitudo, sicut patet in corporibus cum corpus frequenter calefcit, aptum est ad cito calescendum Similiter cum frigescit, siue cum dissoluitur, siue constringitur. Similiter interiores virtutes animę cum frequentant actiones suas habilitantur, & fit in eis fortis habitus ad actus consuetos. Tertia causa est dispositio complexionis secundum spiritus corporeos, & sanguinẽ & humores. Spiritum autem, secundum quod dicit Auicenna dicunt, quòd est substantia lucida, & effigiat vultus hominum ad similitudinem cælestium corporum Vnde spiritus visibilis vocatur radius & lux. Vnde anima congratulatur cum videt lucem, & molestatur in tenebris. Notandum ergo quòd cum spiritus qui est in corde fuerit multus & temperatę complexionis in tenuitate & spissitudine, & lux eius fuerit resplendens, erit aptissimus gaudio. Cum autem fuerit paruę quantitatis & materia fuerit pauca, sicut in conualescentibus qui sunt graciles ex infirmitate & in senibus. Siue fuerit distemperatæ complexionis vt in calidis & colericis. Siue spissus & crossus, vt in melancolicis, erit aptus tristitiæ. Vt autẽ quod aptum est ad aliquid, sufficit quęlibet causa, sicut sulphuris accensio quod incenditur quolibet igne, licet cum multo maiore igne ligna non incendantur. Cum ergo anima fuerit habens spiritus aptos ad patiendum ex lætis, lætabitur qualibet ex causa, si vero aptũ ad patiendum ex tristibus, tristabitur: similiter nota circa complexionem humoris secundum Auicennam, quòd cum sanguis est in serius temperatus inter tenuitatem & crossitatem propter abundãtiam spiritus resplendentis aptat animam gaudio, sanguis vero clarus distemperatus in calore propter multam eius accensionem vel velocitatem sui motus, aptat eam iracundię, sanguis autem si tenuis, aquosus frigidus, aptat eam debilitati cordis & timoris, spiritus enim qui fit ex eo est grauis ad mouendum exterius, & est paruæ accensionis, sanguis vero crossus, turbidus, distemperatus in calore aptat tristitiæ & iracundię pertinaci. Sed tristitia fit per spiritũ turbidum qui generatur ex eo. Ira vero propter velocitatem accensionis suę ex calore. Pertinacia autem iræ fit ex hoc, quòd est spissus, quia spissum cum calescit non cito frigescit. Si vero sanguis sit tenuis & distemperatus in calore cito accenditur & cito extinguitur, & ideo aptat ad irã facile mobilem, & sic intellige in similibus.

Adhuc de eodem. Cap. LXXII.

EX his ergo nota differentiam inter potentiam & aptitudinem. Potentia enim est æqualiter ad contrarias affectiones. Aptitudo determinatur magis ad vnam illarum, verbi gratia. Omnis homo æqualiter potest tristari & gaudere, sed quidam aptiores sunt gaudio, quidam tristitiæ propter causas prædictas. Ex quibus aptitudinibus dicuntur quidam iucundi, quidam tristes, quidam irascibiles, quidam formidulosi. Notandum quòd quasdam dispositiones habet anima ex se tantum, sicut intelligere & contemplari veritatem. Quasdam habet corpus ex se, vt compositionem & cõplexionem & solutionem continuitatis. Quasdam vero habet anima ex hoc quòd est habens corpus, vt concupiscentiam & iracundiam & imaginationem, quæ sunt etiam in anima separata per cõparationem ad corpus, quasdam vero habet corpus inquantum est habens animam, sicut est somnus & vigilia, ægritudo & sanitas. Quasdam vero habet homo ratione coniuncti ex corpore, & anima, sicut ædificare & artificia perficere.

De vitiositate & radice affectionum. Cap. LXXIII.

AVgustinus de ciuitate Dei lib. 14. Philosophi qui prius veritati accesserunt iram atq; libidinem vitiosas animę partes confessi sunt, eo quod inordinate mouentur ad ea, quę etiam sapiẽtia perpetrari vetat. At per hoc opus habere moderatricem mentem & rationem. Quam partem animi tertiam velut in arce quadam ad illas regendas prohibent collocatam, vt illa imperante, istis seruientibus possit in homine iustitia ex omni parte animę seruari, hæ ergo partes, quas etiam in homine sapiente fatentur esse vitiosas vt eas ab his ad quæ iniuste mouentur mens cohibeat ac reuocet, atq; ad ea permittet, quæ sapientię lege concessa sunt, sicut irã ad exercendam iustam coertionem, libidinem ad propagandę prolis officium. Primo in homine ante peccatum vitiosæ non erant, Nã quòd nunc ita mouentur, & a iustis ac pijs alias facilius, alias difficilius tamen cohibendo modificantur, non est vtiq; sanitas ex natura, sed languor ex culpa. Itaq; quatuor sunt animi perturbationes, quibus omnis humanorum morum vitiositas cõtinetur: de quibus videlicet sic loquitur Virgilius agens de animabus inclusis corporibus. Hinc metuuntq; dolent, gaudentq; Nec auras suscipiunt clausæ tenebris, & carcere tetro. Interest tamen qualis sit voluntas hominis, quia si peruersa est peruersos habebit hos motus. Si autem recta, non solum culpabiles, sed etiam laudabiles erunt. Voluntas quippe est in omnibus immo omnes nihil aliud sunt q̃ voluntates Nam quid est cupiditas & lætitia, nisi voluntas in eorum consensione vel consecutione quę volumus? Et quid est metus & tristitia nisi voluntas in dissensione ab his quę volumus? Sed cum consentimus appetendo quæ volumus cupiditas. Cum autem consentimus fruendo his quę volumus, lætitia vocatur. Itemq; cum dissentimus ab eo quod accidere uolumus, talis volũtas metus est. Cum autem ab eo quod nolentibus accidit tristitia est. Et quia recta voluntas est bonus amor Voluntas autem peruersa malus amor. Amor inhians habere quod amatur, cupiditas est. Id autem habens eoque fruens lætitia, fugiens quod ei aduersatur timor est. Idque si acciderit sentiens, tristitia. Proinde mala sunt ista, si malus est amor, bona, si bonus.

De

De Ordinatione ipsarum. Cap. LXXIIII.

PRoinde ciues sanctę ciuitatis Dei has affectiones rectas habent, quia rectus est amor eorum, metuunt pęnam æternam, cupiũt vitam æternam. Dolent in spe, quia in semetipsis ingemiscunt adoptionem filiorum Dei expectantes redemptionem corporis sui. Gaudẽt in re quia fiet & sermo qui scriptus est. Absorpta est mors in victoriam. Item metuunt peccare, cupiunt perseuerare. Dolent in peccatis, Gaudent in operibus bonis. Item sicuti infirmitas eorũ firmitasque habuerit, metuunt tentari, cupiunt tentari, dolent & gaudent in tentationibus. Non solum autem propter semetipsos his mouentur affectibus, sed & propter eos quos liberari cupiunt, & ne pereant, metuunt, & dolent, si pereunt, gaudent si liberãtur. Vnde Apostolus gaudet cum gaudentibus, flet cum flentibus, desiderat videre Romanos vt aliquid impartiatur eis gratię spiritualis. Æmulatur Chorinthios, & ideo timet ne seducantur a charitate q̃ est in Christo. Cum ergo hi affectus de amore boni & sancta charitate venientes rectam rationem sequãtur, quãdo vbi oportet adhibentur, quis eas tunc morbidas seu vitiosas animi passiones audeat dicere? Quamobrem etiam dominus ipse in forma serui vitam dignatur agere humanam, sed nullum habens omnino peccatum eas adhibuit vbi adhibendas esse iudicauit. Neque enim in quo verum erat hominis corpus & verus hominis animus falsus erat humanus affectus. Cum ergo eius in euangelio ista referuntur quòd super duritia cordis iudęorum cum contristatus sit, quod dixerit. Gaudeo propter vos vt credatis, quòd Lazarũ suscitaturus esset lachrymas fuderit, quòd cum discipulus suis pascha mãducare concupiuerit, & appropinquante passione, tristis fuerit anima eius vsque ad mortem, non falsu vtiq; referuntur. Vnde motus hos ille certe dispensationis gratia ita cum voluit suscipit, animo humano, vt cum voluit factus est homo. Proinde quod fatendum est secũdum Deum, & rectas habemus has affectiones, huius vitæ sunt, non illius quam speramus futuram. Et sepe etiam eis inuiti cedimus. Itaq; aliquando quamuis non culpabili cupiditate, sed laudabili charitate moueamur vt cũ volumus flemus, habemus ergo eas ex humanæ conditionis infirmitate. Non autem ita dominus Iesus, cuius & infirmitas fuit ex potestate. Hugo in lib. de anima & spiritu. Anima ergo habet affectiones quibus exercetur ad virtutes, dolor namq; de peccatis, timor de suppliciis, desiderium de promissis, gaudium de præmiis, quędam exercitia sunt virtutum. Bernardus Clareuallensis in sermone de leonis. Miser homo qui totus pergens in eo quæ foris sunt, & ignarus interiorum suorum, putans se aliquid esse cũ nihil sit, ipse se seducit. Attende solerter quid diligas, quid metuas, vnde gaudeas vel contristeris, & sub habitu cõuersionis cor peruersum inuenies. Totum enim cor in his quatuor affectionibus est, & de his accipiendum puto quod per prophetam dicitur a domino. Conuertimini ad me in toto corde vestro: non enim corporalis cõuersionis nos admonet, quæ quidem in momento fieri posset, sed spiritualis, quæ non vno die perficitur, vtinam vel in omni vita p̃senti valeat consummari. Hanc vero spiritualem non parum adiuuat corporalis, de qua subiungitur, in ieiunio & fletu. Idem in lib. de consideratione 5. Ecce affectus nostri latent mole corporea prægrauati, & luto hærentibus desideriis. Sola interim arida & tenuis consideratio præuolat. Et tamen ex tantillo quod iam datur, libet exclamare. Domine dilexi decorem domus tuę & locum habitationis glorię regni tui. Quod si totum colligat se anima, & reductis affectibus e cunctis locis quibus captiui tenentur timẽdo quę non oportet, amando quę non decet, dolendo vanè, gaudendo vanius, cum his meat tota voluntate & libertate volatum pulset impetu spiritus, & in pinguedine gratiæ illabatur. Nonne cum cœperit circumire illas lucidas mansiones, & sinum illũ Abrahæ curiosius perscrutari, & sub altari martyrum reuisere animas in prima stola, secundam patientissimè expectantes, multomagis tunc instabit, & dicet, vnam petii a domino &c.

De apathya siue carentia affectionum. Cap. LXXV.

AVgustinus vbi supra. Nos itaq; dum vitę huius infirmitatem gerimus si affectiones omnino nullas habemus, tũc potius nõ recte viuimus. Vituperabat enim Apostolus quosdam quos etiam dixit sine affectione esse. Nam omnino non dolere dum sumus in hoc loco miseriæ, sicut etiam quidam apud huius seculi litteratos ait, non sine magna mercede contingit immanitatis in animo stuporis in corpore. Quo circa illa quæ græce apathya dicitur, latinè impassibilitas si ita intelligenda est, vt sine his affectionibus viuatur, quæ contra rationem accidunt, mentemq; perturbant, Bona plane & maxime optanda est, sed nec ipsa est huius vitæ. Nam in hac vita si dixerimus, quòd peccatum non habemus, nosipsos seducimus. Tunc itaq; apathya illa erit quando peccatum nullum erit in homine, nunc vero satis bene viuitur, si sine crimine. Sine peccato autem, qui se viuere æstimat, non id agit vt peccatum non habeat, sed vt veniam non accipiat. Sed si apathya illa dicitur cum animum contingere omnino non potest vllus affectus, quis hunc stuporem non omnibus vitiis iudicet esse peiorem. Potest ergo nõ absurde dici perfectam beatitudinem sine timore & tristitia futuram, sed non sine amore & gaudio. Si autem apathya illa est, vbi nec metus exterret nec angit dolor, auersanda est in hac vita, si rectè i. secundum Deum viuere volumus. In illa vero beata quę sempiterna promittitur, plene speranda est. Timor enim ille castus permanens in seculum seculi, non erit timor exterrens a malo quod accidere potest, sed tenens in bono quod amitti non potest, vbi enim boni adepti amor immutabilis est profecto si dici potest mali cauendi timor securus est, vt. s. nomine timoris significetur ea nolũtas, qua nos necesse erit nolle peccare, & non sollicitudine infirmitatis, ne forte peccemus, sed tranquillitate charitatis cauere peccatum. Aut fortasse timor castus in seculum seculi dictus est permanens, quia id permanebit, quo timor ipse perducit, sicut dicitur. Patientia pauperum non peribit in finem. Quæ cum ita sint. Quoniam recta vita dicenda est qua peruueniendum sit ad beatã. Omnes istos affectus recta vita rectos habet, peruersa vero peruersos. Beata vero & eterna amorem quidem habebit & gaudium non solum rectum, sed etiam certum, timorem autem & dolorem nullũ. Vnde iam apparet vtrinq; quales esse debeant in hac peregrinatione ciues ciuitatis Dei viuentes secundum Deum non secundum hominem, & quales in illa qua tendunt immortalitate futuri sunt. Ciuitas porro impiorum non secundum Deum sed secundum hominem viuentium, his affectibus prauis tanquam morbis & perturbationibus quatitur. Et si qui in ea hos motus quasi tẽperare videatur, sic superbi & elati sunt, vt hoc ipso sint in eis maiores tumores quo minores dolores. Et si quos habet ciues qui tanto immaniore quãto rariore vanitate hoc in se adamauerint, vt nullo prorsus erigantur vel inclinentur affectu, humanitatem totam potius amittunt, quam veram assequantur tranquillitatem. Non. n. quia durũ aliquid ideo rectum, aut quia stupidum est ideo sanum.

De Vi motiua membrorum. Cap. LXXVI.

IOhannes de Rupella. Consequenter dicẽdum est de virtute motiua exteriori, quę consequitur ad effectiuas. Est autem huiusmodi virtus, sicut dictum est superius, infusa neruis & musculis cõtrahens ligamenta coniuncta membris & relaxans. Subdiuiditur autem in generaliter motiuam & particulariter. Particulariterq; motiua subdiuiditur per contrectatiuam & progressiuam & operatiuam & vocatiuam, sicut videlicet plenius dictum est supra. Augustinus super Genesi libro 7. Mouentur quidem & arbusta non tamen vi extrinsecus impellente, sicut cum ventis agitantur, sed etiã illo motu quo intrinsecus quicquid ad incrementum ac speciem arboris pertinet agitur, quo succus in radicem ducitur, & in ea quibus herbę natura vel ligni constat, vertitur. Nihil enim horũ sine interno fit motu, sed non est spontaneus ille motus qualis iste qui sensui copulatur ad corporis ministrationem, sicut in omni animalium genere. Nam & nobis nisi inesset motus ille nec corpora nostra crescerent nec capillos & vngues producerent. Sed si hoc solũ esset in nobis absq; sensu & motu illo spontaneo, nequaquam diceretur homo factus in animam viuentem. Aer nempe qui neruis infusus est voluntati paret, vt membra moueat, & media cerebri pars motum membrorum nũciat, vt memoria teneatur. Anterior siquidem pars vnde sensus omnes distribuantur, posteriori merito pręponitur, quoniã ista ducat, & illa sequitur. Et ab illa sensus, ab ista motus est, sicut consilium præcedit actionem. Et quia corporalis motus qui sequitur sensus sine interuallis temporum nullus est, agere autem interualla temporum spontaneo motu, nisi per adiutorium memoriæ non valemus. Ideo tres quasi ventriculi cerebri demonstrantur, vnus anterior ad faciem, a quo sensus omnis, alter posterior ad ceruicem, a quo motus omnis. Tertius inter vtrisque, in quo memoria vigere demonstrant. Nam cum sensum sequitur motus non coniecturat homo, quid faciendum est, si fuerit quod fecit oblitus. Deniq; cum hęc animæ tanquam ministeria vitio quolibet seu perturbatione omnino deficiunt, desistentibus nunciis sentiendi, & ministris mouendi, tanquam non habens cur adsit abscedit. Si autem non ita deficiunt, vt in morte assolet, turbatur eius intentio tanquam conatus redintegrare labentia nec valentis. Et in quibus rebus turbatur inde cognoscitur quæ pars ministeriorum in causa sit, vt si potuerit medicina succurrat. Et aliud est esse ipsam. Aliud hęc eius corporalia ministeria. Hinc euidenter elucet, quòd plerunq; ita se vehementi cogitationis intentione auertit ab omnibus vt præ oculis patentibus recteque valentibus multa posita nesciat. Et si maior est intentio dum ambulat repente subsistat, auertens vtiq; imperandi motum a ministerio motiorii, quo pedes agebantur. Si autem non tanta est cogitationis intentio vt figat ambulantem loco, sed tamen tanta est vt partem illam mediã nunciantem corporis motus non vacet aduertere, obliuiscitur aliquando & vnde veniat & quo eat.

De

De motu processiuo quid sit. *Cap. LXXVII.*

ALbertus. Quis autem sit motus processiuus, videtur Aristo. dicere, uidelicet quod motus processiuus est motus organic' in quo principium & finis idem est, cuius aliud quidem mouetur, aliud autem quiescit. Queritur ergo cum omnis motus localis sit secundum processum mobilis de loco ad locum cur nõ omnis motus localis sit processiuus. Et dicimus quod secundum Aristotelem processiuus motus est compositus ex pulsu & tractu. Et est sicut motus circularis non circuli sed super circulũ, ita quod super unũ semicirculum sit pulsus & super alium tractus. Est enim pulsus appetitus in appetibile extra. Tractus autem est ipsius appetibilis in animal appetans. Et appetibile quidem est finis pulsus, & ab eodẽ est principium tractus, ideo quiescere accidit appetibili a pulsu, quia quotienscunque mobile in motu uno & eodem utitur & finu & principio, da necessitate accidit quiescere. Vnde patet quod prędicta diffinitio processiui motus non est conueniens, nec conuenit omni motui locali, quia licet mobile quodlibet localiter feratur de loco ad locũ in toto vel in partibus, nõ tamen propriò procedit. Nam procedere est ab appetitu moueri organo ad procedendũ ordinato, sicut ẽ pes vel ala. Dicit ergo iste mot' organicus ab organo spirituali. Et licet a posteriori capitis in multa membra motiua descendat virtus, non tamen ab illis dicitur motus processiuus, quia per illa non procedit totum animal, sed mouetur tantum quędam pars ipsius: quia vero processiuus compositus est, vt iam dictum ẽ, ideo nihil prohibet quin quiescat in parte vna .s. in pulsu quando motus est in altera .s. in tractu. Cum autẽ dicit Arist. quod animalia multa sunt immobilia secundum locum. Dicit Auicẽna, quod animal omne mouetur locali motu, quòd, videtur esse contrarium. Sed Auicẽna loquitur de motu constrictionis & dilatationis quem habet omne genus animalis. Aristotiles autem de motu qui est de loco ad locum, & proprià dicitur processiuus quem non habet omne animal, vt habetur in libro de animalibus.

Ex qua vi motus ille proueniat. *Cap. LXXVIII.*

ET hoc etiam Aristo. in tertio de anima probat duabus rationibus, quod vegetabilis potentia non mouet. Prima quod omnis motus processiuus est propter aliquod aprehensum prius, vegetabilis autem nihil apprehendit. Secunda est quia plantę non mouentur motu processiuo, quæ tamen participant vegetabili. Deinde ponit duas rationes, quod nec sensus secũdũ quod sensus motu processiuo mouet. Prima est quia multa sunt animalia quæ habẽt sensum & tamen immobilia sunt secundum locum. Secunda est contra responsionem quæ posset fieri .s. quod animalia huiusmodi sunt imperfecta & deficiunt eis organa necessaria motus processiui. Nam omne quod generatiuum est, & augmentum suscipit & decrementum est perfectũ. Cum ergo talia sunt huiusmodi animalia relinquitur qđ sint perfecta. Cumq; natura nõ deficiat in necessarijs, nec abundet superfluis, talibus animalibus non deerit de necessarijs. Cum ergo non habeant partes organicas processiui mot' non habẽt motũ processiuũ. Post hæc adducit rationẽ vnã, quod ratiocinatiua speculatiua .s. intellectus speculatiuus non mouet. Quia .s. omnis motus processiuus est aliquid imitabile vel fugiendũ per appetitum. At vero ratiocinatiua vel intellectus speculatiuus cum multotiens timendum vel lętũ accipiat non iubet animæ timendũ fugere, aut lętũ imitari, eo quod nõ accipit speciem nisi inquantũ est principium scientiæ. Postmodum adducit duas rationes, ad hoc quod nec intellectus practicus mouetur. Prima est, quod quicquid est mouens, illius imperium sequitur motus. At imperium practici intellectus non necessario sequitur motus, nam attendente sa intellectu practico a consideratione veri & falsi ad consideratione actualis boni vel mali, ac dicente intellectiuo fugere aliquid aut imitari, non necessario sequitur motus, sed agit quandoq; secundũ desiderium sensus. Secunda est a simili in arte operatiua, in qua videmus quod habens scientiam medicinæ, non necessario secundum illam mouetur. Igitur & intellectus practicus qui est cognoscens operabile inquantũ huiusmodi, non erit motiuũ per se. De hinc adducit rationem vnam, nec appetitus sensibilis per sa est mouens. Videm' enim quosdam concupiscentes sensus delectabilia non moueri ad illa, sed abstinere eo quod sequantur rationem & intellectum.

Vtrum vis illa sit ab alijs distincta. *Cap. LXXIX.*

QVæritur ergo vtrũ motiuũ in motu processiuo sit differẽtia quædam animæ separata a vegetabili & sensibili & rationali vel ratione, vel sit aliqua ipsarum potentia non distincta ab ipsis nisi per rationẽ partis sicut distinguuntur cęterę animæ potentiæ. Videtur enim quod distinctũ sit a cæteris differentijs animæ, per rationes inductas ab Aristo. At vero ecõtrario non fit motus processiuus nisi per apprehænsionem boni actualis, nec est apprehensio nisi sensus & rationis. Motus ergo processiuus non ast nisi potentię sensibilis vel rationalis. Præterea motus huiusmodi non fit nisi per appetitum, & omnis appetitus est sensibilis vel rationalis. Dicim' ergo quod aliud est quærere de mouente simplici, & aliud de mouente a quo semper egreditur motus. Mouens enim simplex est quod importat vel inclinat ad motum, vel extendit membra. Et hoc quidem multiplex est .s. intellectus practicus & fantasia & appetitus, & virtus quæ est in musculis & neruis. Mouẽs autem a quo semper egreditur motus nõ est vnũ, sed duo ordinata ad minus vel etiã tria, videlicet apprehændens actuale quod est imperans motũ & appetendo exequens motũ. Et quoniam apprehændens motum duplex est .s. intellectus & fantasia, ideo efficiontur tria. De hoc mouenta querit Aristoteles in lib. de anima. Ibique probat, quod non est intellect' practic' p se, nec appetens p sa, sed oportet vtrũq; cõcurrere. Ac per hoc patet solutio ad omnes rationes inductas ab Arist. Cum itaque quæritur vtrum motiuũ sit differentia specialis animę, dicimus quod non, sed est potentia sensibilis vel rationalis animæ. Sensitiuũ quippe non mouetur a motiuo, nisi quia sensus non mouet de necessitate, sed tamen motiuũ est pars sensibilis animæ, licet non omnia animalia partem illam habeant, sicut nec omnia sensus omnes habent. Nam nec sensibilis anima in omnibus animalibus est specie vna, & sicut differunt plures vel pauciores in sensibus partes habendo, sic etiam differunt habendo motiuam, vel non habendo.

De numero mouentium motu processiuo. *Cap. LXXX.*

IVxta hoc quęritur de numero mouentium secundum Arist. Dicit enim ipse quod sunt duo mouentia, & quod sunt tria, & qđ mouens est specie vnum & tria per numerum. Videtur aũt primo quod non sunt tantum duo, mouens enim est cuius imperium sequitur mot', vt prædictũ est. At intellect' practici & appetitus imperiũ non de necessitate sequitur motus, si desiderium sensus sit in cõtrarium, & ita videntur esse plura quam duo mouentia. Præterea videntur esse quatuor mouentia. Sicut enim vnũ est mouens per appræhensionem ex parte rationalis animæ, & vnũ per sensibile quę sunt intellectus practicus & fantasia. Sic etiam videtur esse duplex appetitus .s. vnus animæ sensibilis & alter rationalis. Item sicut est mouens appetitus, sic etiam ast mouẽs virtus quæ diffusa est in musculis & neruis, & sic iterũ plura videntur esse mouentia. Cæterũ in aialib' iperfectis nõ videt esse fantasia, q̃a fantasia cõponit diuersa sensata & accipit ex ipsis intẽtionem couenĩetis & nõ couenĩetis. Quędã aũt sunt aialia vnicũ tãtũmodo sensũ habẽtia. Nos itaq; dicimus, quod mouentia secundũ vnũ modũ sunt duo, secundũ aliũ sunt tria, & secundum tertium vnũ in genere. In oĩbus enim animalibus secundũ locũ mobilibus mouentur fantasia & appetitus, fantasia propter imperium, & appetitus immediate. In homine vero sunt tria specialiter mouentia, duo .s. per imperiũ, & vnum immediate quod est appetitus. Est .n. imperiũ secundum rõnem boni simpliciter, & sic mouet intellectus practicus. Est .n. imperium sm rationem boni, vt nunc & sic mouet fantasia. Duobus autem modis est vnũ mouens, vno modo si attendatur immediatum mouẽs, quia tunc non erit mouens nisi appetitus, qui .s. appetitus est exequens motum. Alio modo intellectus & fantasia determinãtia sunt vnũ quodãmodo specie, specia inq̃ actualis boni vel mali. Per speciem enim actualis boni intellectus & fantasia determinant motũ. Appetitus aũt per eandem speciem exequitur ipsum, itaq; licet intellectum practicũ & appetitũ non sequatur: motus necessario, tamen mouentia sunt aliquo modo. Et licet alius sit appetitus animę sensibilis, & alius rationalis, vterq; tamen mouet per eundem modum .s. exequendo motum. Sic autem non est de intellectu & fantasia. Nam intellectus est boni simpliciter. Fantasia vero boni vt nũc .i. apparentis in sensibus. Porro Aristo. illam potentiam organis affixam quæ est in neruis ac musculis reducit ad organum per quod est motus. Dicit enim in tertio de anima: tria quædam esse, vnum quod est mouens, aliud quod mouet. Mouẽs autẽ duplex est, aliud quidem imobile, aliud mouens & quod mouetur. Mouens autem immobile est actuale bonum, quod per speciem suam mouet appetitum. Mouens aũt quod mouetur est appetitiua potentia, quę quidem mouet membra, sed mouetur specie boni actualis. Quodcunque mouetur est animal processiuũ. Quo vero mouet est organum mot', vt pes vel ala cum virtute motiua sibi affixa. Deniq; animalia imperfecta dicuntur ab Aristo. quæ numerũ sensuum attingunt incomplete. Et illa quidem quæ sensum vnicum habent tantũ habent tactum, nec mouentur motu processiuo, & secundum quosdã non habent fantasiam, sed Aristoteles in lib. de anima dicit, quod habent quidem eam licet infinite, sed quod etiã mouentur infinite. Infinitam autem dico fantasiam esse, quæ non est cum certa boni, vel mali actualis determinatione.

De fine processiui motus, & eius organo. *Cap. LXXXI.*

SI vero quæritur ad quid sit motus processiuus, videntur dicere philosophi, quod ad cibum qui non est in vno loco, sicut plantarum quarum cibus totus congregatur circa radicem, at hoc videtur falsum esse, quod videmus animalia quædam alia quam ciborũ delectabilia in diuersis locis quærere, & hominẽ præcipue. Præterea sicut habetur in libro de animalibus, multa mouentur propter hoc solum vt excitent sibi calorem digestiuum, & illa non videntur moueri ad aliquem appetitũ cibi. Ad hoc itaq; breuiẽ di-

cimus, quod huiuſmodi motus eſt printipaliter ad cibaria & ſecūdario ad alia delectabilia. Iuxta hoc autem quæri poteſt, cur diuerſa ſunt proceſſiui motus organa, cum per quodlibet eorum moueri poſſint animalia ad loca diuerſa. Dicimus aūt quòd animalium quorundam cibus eſt multum ſparſus & illa indigent alis ut uolatilia. Quædam autem habent corpora excellenter longa & illa mouentur anulo uel coſtis, quia ſi natura feciſſet eis pedes factum fuiſſet corpus eorum nimis oſſeum. Itaq; impedita fuiſſent ſpiritualia & nutritiua eorū. Si autem paucos pedes habuiſſent, fuiſſet corpus in alia parte tractum in terra, & in alia parte eleuatum. Scribit tamen in libro de animalibus de carabo & cācro, & aliis quę multos habent pedes, & dicuntur multipedia, de quodam animali qđ dicitur quadraginta quatuor, eo quòd tot habeat pedes. Et uidemus multos uermes multos habere pedes, ut & erucā & huiuſmodi. Sed in omnibus huiuſmodi animalibus accidit cōtrarium eius quod eſt in bipedibus uel quadrupedibus uel natatilibus. In omnibus enim talibus mica quæ uicarius eſt cerebri, quantum ad poſteriorem partem eſt, & in ſuperiori parte corporis ſui miniſtrant uirtutem motiuam neruis ſuorum organorum proceſſiuorū. Et propter hoc crura eorum & alę eorum colligantur ad dorſum. Molle autem eorum & alę tenues eorum in uentre, & locus ſpiritualium eſt inferius, ſed in multipedibus eſt contrarium. Nucha enim illorum uel id quod loco nuchæ eſt ſubtus eſt per modum cuiuſdam pontis & infiguntur in ipſa pedes mobiles per longitudinem totius corporis ex utraq; parte. Et ſuper illud diſponuntur ſpiritualia & nutritiua. Cauſa autem huius eſt duplex, quarum una eſt, quod animabilia talia non accipiunt tantum cibi, quòd uenter eorum intumeſcat propter quod neceſſe ſit, quòd natura remoueat eis obſtaculum tumoris illius, ſicut fit in his quæ habent pedes paucos uel nullos. Alia eſt, quia talia animalia fere omnia ſunt teſtea & cum teſta ſemper continua debeat eſſe deſcendens a dorſo impediret totum cturium ſi collectatio eſt ad dorſum. Notādum eſt etiā quod omne animal organa proceſſiui motus habet paria, & ſecundum naturam motus eius ſemper incipit a dextro, cuius ſignū eſt in homine & leone qui ſemper præponunt pedem dextrum, niſi aliter fiat per præmeditationem uel lęſionem.

De uiribus motiuis rationalibus, & primo de voluntate. C. LXXXII.

IOhannes de Ropella. Dicēt de motiuis irrationalibus, dicendū eſt de motiua rationali, quam Damaſcenus determinat ſecundū tria. ſ. uoluntatem, rationem, & arbitrij libertatem Et rationē quidem ſiue rationale diuidit, ſicut uidelicet dictum eſt ſuperius in capitulo de ratione. Aug. in li. de duabus animabus uoluntas eſt motus animi cogente nullo ad aliquid uel non admittendum uel adipiſcendum. Peccatum autem eſt uoluntas retinendi uel conſequendi quod iuſtitia uetat. Idem in tertio de libero arbitrio. Nihil tam in poteſtate noſtra eſt quam uolūtas, quę mox ut uolumus prę̄ſto eſt. Porro cupiditas quę eſt improba uoluntas malorum omnium cauſa eſt, quod autem eſt natura ad præceptum capiendum, hoc eſt uoluntas ad obſeruandum. Boetius in lib. de articulis fidei. Voluntas eſt uis applicata ad eligendum quod magis placet, quòd ſi naturaliter ad bonum & inflexa bonitas dici ſolet. Actor. Voluntas quidem nunquam contradicit rationi ſecundum quòd dicitur eadem eſſe potentia cum ratione. Eſt enim proprie uoluntas appetitus ſecundum rationem, qui eſt in ui rationali non tamen inquantum eſt ratio, ſed inquantum eſt appetēs ſecundum rationem uel imperans appetitui. Appetitus autem ſecundum ſantaſias qui eſt deſiderium, eſt in ui concupiſcibili, & hoc dico ſecundum quòd concupiſcibilis & iraſcibilis communes ſunt nobis cum brutis. Nā animalis nullo modo congruit eis. Hic etiam Philipus dicit, quòd in rationali uoluntas ſit, & in irrationali deſiderū & animus. Quibus. ſ. uerbis innuuntur eſſe tres partes appetitus, uidelicet uoluntas ex parte animæ rationalis, ac deſiderium ſiue concupiſcētia & animus, ſiue iraſcibilis ex parte irrationalis hoc eſt ſenſibilis.

De Voluntatis diſtinctione. Cap. LXXXIII.

IOhannes de rupella. Voluntatem autem diſtinguit Damaſcenus ſecundum hunc modum dicens. Oportet ſcire quoniam inſerta eſt animę naturaliter virtus appetitiua eius quod ſecundū naturā eſt, & omnium quę ſubſtantialiter adſunt naturæ contentiua, quæ vocatur voluntas. Subſtantialiter autem naturæ adſunt naturalia bona, ſicut eſt eſſe, viuere, intelligere. Eſt iterum voluntas appetitus naturalis ad aliquam rem, & hæc dicitur thelſis. Idem ergo eſt ac ſi dixiſſet. Eſt voluntas naturalis, & eſt voluntas rationalis. Et volūtas naturalis eſt reſpectu bonorū naturaliū, quæ non poſſumus non appetere. Voluntas rōnalis eſt reſpectu bonorū non naturalium q̄ poſſumus velle & non velle. Voluntatem aūt rōnalem ſubdiuidit in voluntatem eorum quæ ſunt in nobis, & voluntatem eorum quæ nō ſunt in nobis. Et hoc eſt poſſibiliū & impoſſibiliū, vergi gratia. Voluntas eorum in nobis eſt, quæ ſunt in poteſtate noſtra, vt fornicari, ſobrij eſſe, dormire & huiuſmodi. Voluntas vero eorū q̄ non ſunt in poteſtate noſtra, vel in nobis. Aliquādo eſt poſſibiliū, vt cū volumus reges eſſe vel epiſcopi, qood quidem poſſibile eſt, ſed in poteſtate noſtra non eſt. Aliquando eſt impoſſibilium, vt cum volumus nunquam mori. Item eſt voluntas finis & eorum quæ ſunt ad finem. Et finis eſt voluntas vel volitum ſimpliciter, vt regem eſſe, & ſanum eſſe. Quod autem eſt ad finem, eſt voluntas vel volitū propter aliud. ſ. finem, & hoc eſt conſiliabile ſecundum modum p quem debemus ſani eſſe vel regnare. Voluntas ergo quæ eſt eorum quę ſunt in nobis poſſibilium eſt voluntas cum conſilio cuius determinatur multiplex actus ſecundum hanc viam. ſ. conſilium iudicium, ſententia, electio, impetus, vſus. Primus ergo motus voluntatis reſpectu eorum quæ ſunt in nobis conſilium eſt. Conſiliū autē eſt appetitus inquiſitiuus de his rebus quæ in nobis ſunt. Conſiliatur enim aliquis, ſi debeat iactare rem vel nō, deinde iudicat quid melius ſit, & dicitur iudicium. Deinde diſponit & amat quod ex conſilio iudicatum eſt, & vocatur ſententia. Si enim iudicet, & nō diſpoſitus fuerit ad hoc quod iudicatum eſt, hoc eſt, non diligat illud non dicitur ſententia. Deinde poſt diſpoſitionem fit electio. Eligere autem eſt duobus præiacentibus hoc pręoptari alteri. Deinde facit impetum ad operationem, & dicitur impetus. Deinde vtitur, & dicitur vſus. Sic ergo determinat de voluntate, quam nihil aliud ſecundum ſubſtantiam ponit eſſet, quam liberum arbitrium.

Item de triplici voluntate. Cap. LXXXIIII.

ALbertus. Ex verbis Damaſceni accipitur, quòd voluptas eſt virtus appetitiua eius quod ſecundum naturam eſt, contentiua omnium quæ ſubſtantialiter adſunt naturæ. At vero contra hoc ſic obijci poteſt. Id quod ſecundum naturam eſt aut intelligitur id quod pertinet ad conſiſtentiam vitæ. Aut id ad quod ord natur natura. Si primo tunc eſſent voluntaria, vt quæ pertinent ad conſeruationem vitę, quod patet eſſe falſum. Si autem intelligitur ad id quod ordinatur natura, tunc non eſſet voluntas niſi virtus, hoc iterum falſum eſt. Præterea dicit Damaſcenus exponens quomodo voluntas ſit eorum quæ ſunt ſecundum naturam, quia quod ſubſtantia quidem eſt & eſſe & viuere & moueri, ſecundum intellectū & ſenſum appetit, propriam concupiſcens naturalem & plenam eſſentiam. Ergo videtur quòd voluntas non ſit niſi ad eſſe & viuere & ſentire & intelligere. Verum ſecūdum Damaſcenum & Gregorium nyſſenum duplex eſt voluntas. ſ. naturalis & deliberatiua. Naturalis eſt de conſtituentibus & ſaluantibus naturam. Deliberatiua vero eſt de his quę ſecundum proheresim eliguntur. Tamen ex verbis Damaſceni voluntas non naturalis nec etiam deliberatiua eſt quędam eorum. ſ. quæ poſſibile eſt per nos fieri, & etiam impoſſibilium, ſicut quòd volumus nunquam mori, quod tamen eſt impoſſibile. Et hæc voluntas eſt poſſibilium q̄ non fiunt per nos, ſicut quòd volumus eſſe reges, quod quidem poſſibile eſt, ſed non fit per nos. Has tres voluntates nominat Damaſcenus tribus modis. Prima enim dicitur thelſis, hoc eſt naturalis voluntas. Secūda autem proprie dicitur voluntas rationalis. Tertia vero buſilis dicitur, hoc eſt qualiſcunq; voluntas, eo quòd generalis eſt appetitus poſſibilium & impoſſibilium, ſiue per nos operandorum. Dicendū eſt ergo, quòd Damaſcenus ibi diffinit voluntatem quæ dicitur thelſis, & eſt diffinitio potius manifeſtans diuiſionem quam totā dicens eſſentiam voluntatis. Dicendum eſt etiam quòd nihil prohibet voluntatem eſſe eius quod iam ineſt per naturam, & eius quod ante voluntatem eſt acquiſitum, & eis quod iam de neceſſitate eſt habitum. Sed aliter eſt de ipſo voluntas quādo fit per naturam. Et aliter quando fit acquiſitum ante voluntate. Et aliter quando iam ineſt ex neceſſitate. Eſt enim voluntas ad permanendum & conſeruandum, cum ſecundum hunc modum ante nobis non fuerit, nec habitura ſit.

Vtrum voluntas ſit vna potentia per ſe. Cap. LXXXV.

QVeritur autem vtrum voluntas ſit potentia una per ſe, vel diffuſa in omnibus aliis, & uidetur quòd una per ſe. Dicit enim Damaſcenus quod voluntas quæ irrationalis eſt non eſt voluntas, ergo videtur quod voluntas non ſit niſi illa potentia, quæ ſecundū naturam ſequitur iudicium rationis. Item Ariſt. in thopicis dicit, quòd omnis voluntas eſt ex ratione, & ex hoc ſequitur idem. Itē in libro de anima dicit, quòd in rationali voluntas eſt. In irrationali autem deſiderium & animus. Item priſcianus dicit, quòd hoc verbum volo eſt verbum propheretieum, ſecundum autem Ariſt. proheresis eſt cū eligētia recta ſicut habetur in tertio ethicorum. Cum ergo eligentia recta non ſit ſm rationē, voluntas nō erit niſi in rōne. Hoc ēt pbatur rōnem ſic voluntas eſt eius qđ eſt volūtarium, eo quòd potentię per actus, & actus per obiecta habeāt diffiniri. Dicit autem Ariſt. in tertio ethycorum, quòd voluntarium eſt cuius principium eſt in ſeipſo cognoſcenti ſingularia, in quibus eſt operatio, ſed ſingularia hoc eſt determinatas circunſtantias cognoſcere non eſt niſi rationis. Igitur voluntas non eſt niſi rationis. Sed econtra Ariſtoteles dicit in tertio ethicorum, ſed neque voluntas eſt proheresis, voluntarium enim pueri & alia animalia

malia communicāt, prohęresim autem nōō. Et hoc autem accipitur, quod voluntas inest brutis & pueris, & bruta quidem nec habent rationem nec vsum rationis, ergo non oīs voluntas in ratione est. Item hoc dicunt auctores medicinæ artis, qui distinguunt virtutem animalem in apprehensiuam & motiuam motus voluntarij, & motum voluntariū appellant motū processiuum in omnibus animalibus. Igitur videtur quod voluntas in omnibus animalibus sit, & non in ratione tantum. Nos autem dicimus, quod volūtas dicitur multipliciter.s.large & stricte, large dicitur duob⁹ modis.s.propriè & methaphorice, propriè dicitur de sensibilib⁹, secūdū quod appetitus illorū quo mouetur ad desiderata dicitur volūtas. Methaphorice aūt dicitur de inanimatis & plātis sicut dicitur in Euangelio, quod spiritus vbi vult spirat, quia secundū Chrisostomū intelligit de vento. Stricte aūt dicitur appetitus rationalis animæ & in hac significatione propriissimè accipitur. Et adhuc dicitur tribus modis in illa significatione ſm triplex eius obiectū. Obiectum enim eius aut est extra aut intra. Intra sicut potentiæ animę, quas oīs voluntas inclinat ad actū, secundū quod dicimus volo intelligere & volo videre, volo ambulare. Si extra est de constituentibus & saluantibus naturam. Et tunc est illa quæ dicit thelisis a Damasceno. Dicit enim qđ thelisis est rationalis appetitus omnium naturæ constitutiuorū.i.appetit⁹ rationalis animæ. Aut est de non pertinētibus ad naturā, & hoc duobus modis.s. possibiliū & impossibilium. Si est impossibiliū tūc est volūtas quę a quibusdā dicit irrationalis, eo quod semp sit deliberationē & inquisitionē & cōsiliū. Si aūt ē possibiliū est dupliciter. Aut enim est possibiliū & non operandorum per nos in toto vel in parte, & sic est illa voluntas quam Damascenus dicit esse quod ipsi volumus esse reges, vel sani, ad quod quandoq; nihil operamur, quandoq; autem non in toto. Si operandorum per nos: tunc est propriè voluntas rationalis, quia tunc est de quibus ratio habet antecedenter inquirere & disponere & ordinare & cōsulere. Voluntas autem generalis ad vltimos tres modos, hæc est possibilium & impossibilium non per nos operandorum. Secundum Damascenum & Gregorium Nysenum dicitur bulilis, nisi quandoque restringatur ad aliquod horum trium per specialem rationem.

Vtrum voluntas sit in omnibus viribus animæ.

Cap. LXXXVI.

ARistoteles in tertio de anima. In parte quidem cognitiua siue ratiocinatiua fit voluntas, & in non rationali desideriū & ira, si ergo anima tres habet partes, in vnaq; erit appetitus. Intellectus quidem rectus est, appetitus autem & fantasia & recta sunt, ideoq; mouet appetitiua semper aut ad bonum, aut ad apparens bonum. Quandoq; vero contrarij sunt appetitus adinuicē, quod accidit cū ratio & desideriū contraria sunt. Intellectus aūt propter futurū retrahere iubet s. a faciendo. Desideriū aūt.s.facere iubet propter ipsum iam, siue propter rem præsentis voluptatis, estimatur enim qđ sit voluptas simpliciter, quia nō aspicit rem futuram. Albertus. Preterea videtur voluntas esse in omnibus viribus aīæ. Dicimus enim volumus intelligere, volumus ambulare, volumus videre, signātes progressum vniuscuiusq; virtutis ad actum sibi propriū. Cum ergo ad hunc progressum sit motus in vnaquaq; virtute, videtur voluntas esse appetitus quidam disseminatus & sparsus per omnes vires animæ. Item vnumquodque appetit & id quod secundū naturam perficit ipsum, sed oēs vires animæ perficiuntur a suis obiectis secundū naturam ipsarum virium, igitur oēs appetunt sua obiecta. Appetitus autem non diuiditur nisi per voluntatem, & irascibilem & concupiscibilem. Cum ergo concupiscibilis sit respectu delectabilium corporis, irascibilis autem ad insurgendum contra nociuum. Relinquitur quod appetitus qui est vniuscuiusq; virtutis ad suum obiectum sit appetitus qui est voluntas, sed dicendum quod non. Dicimus autem ad primum quod voluntas prout est intrinseca, vniuersalis motor est virium ad actū. Non ita quod ipsa sit immista eis, sed quia ceterę virtutes cum actibus suis sunt in ratione volitę, & p hoc efficiuntur obiecta volūtatis. Ad aliud dicendū est, qđ appetit⁹ sumitur large & stricte. Large prout dicit inclinationē vniuscuiusq; rei naturalis in id quod debetur ei secundū naturā, & sic appetitus est etiā diffusus in omnibus viribus animæ apprehensiuis secundum qđ dicit Aristot. quod oīa appetunt esse diuinū & propter illud agunt quicquid agunt, & alibi quia materia appetit formam sicut fœmina masculū. & Boetius in lib. de Ebd. dicit, quod omnia quæ sunt appetunt bonum, & sic dicimus esse totam naturā moueri propter aliquid. Appetitus aūt stricte dicitur desideriū alicuius rei adipiscendę vel fugiendę apprehensę in ratione boni vel nocui, & sic sumitur appetitus quādo diuiditur in voluntatē & irascibilē & cōcupiscibilē, & iste appetitus nō est diffusus i oīb⁹ virib⁹.

Qualiter intelligatur quod omnis voluntas est in ratione.

Cap. LXXXVII.

IVxta hoc quæritur etiam quomodo intelligatur, quod omnis voluntas est in ratione. Esse enim in ratione dicitur tribus modis.s. sicut obiectum rationis est in ratione. Aut sicut id quod est in radice rationis & subiecto. Aut sicut id quod est pars rationis. Si primo modo dicatur voluntas esse in ratione, hoc parum est, quia sic omnia sunt in ratione, eo quod ratio est de omnibus. Si secundo modo tunc non erit voluntas, nisi quæ pars rationalis animæ. Anima enim rationalis secundum se subiectum est rationis. Et hoc erit contra præhabitas auctoritates. Et præterea contra hoc quod dictū est, voluntatem quandā esse naturalē quæ est de cōstituentibus naturā quæ videtur inesse oibus. Si tertio modo tunc omnis volūtas esse videbitur & cū iudicio rationis & cū rationis iudiciū nō sit repentinū, nulla volūtas videtur esse repētina. Et hoc est contra Aristotelē in tertio ethicorū, vbi dicit repētina quidem voluntaria esse dicimus, secundū prohęresim autem non. Iuxta hoc iterum quæritur de distinctione quorundam dicentium quod est voluntas finis, & eius quod est ad finem. Cum Aristo. dicat quod voluntas est finis tantū. Consilium autē eius quod est ad finem sunt. Item Damascenus. Est aūt bulilis.i.voluntas finis non eorum quæ ad finem sunt. Ergo finis quiddā est voluntabile, vt regē esse & sanū esse. Ad finem autem est quod cōsiliabile est, secūdū modum per quem volumus sani esse vel regnare. Ergo nulla videtur suprahabita distinctio. Et dicendum est quod voluntas est in ratione duobus modis. Vno modo quod est pars rationalis animæ, & sic omnis voluntas dūmodo propriè sumatur est in ratione, & iste modus est in cōparatione ad illud cuius est voluntas vt subiecti. Est etiam in ratione in comparatione ad obiectum.i. volitum quia volitum antecedens debet esse ex ratione determinatum, & sic non omnis voluntas est in ratione, sed solum ordinata. Si vero priori modo omnis voluntas dicatur in ratione esse, tunc non sequitur, quod propter hoc voluntas debeat esse rationalis, eo quod voluntas non de necessitate sequitur rationem, licet secundum ordinem debitum sequi debeat. Ad id quod vlterius quæritur, vtrum omnis voluntas sit finis. Dicendum est quod sic si accipiatur voluntas respectu voliti extra, sed & ibi finis accipitur vltimum intētum per appetitum, hoc enim semper determinatum est, propter hoc de ipso non est inquisitio & consilium, sed modus acquirendi ipsum non est determinatus & ideo consilium est de ipso. Si autem accipiatur voluntas non in respectu obiecti extra sed respectu virium intra animā quas mouet ad actum, tunc verum est quod voluntariè ratiocinatur & voluntariè disponit & consulit, & hoc modo voluntas potest eius esse quod est ad finem, sed sic non propriè sumitur voluntas bulilis, vt patet per antedicta.

De consensu voluntatis. Cap. LXXXVIII.

POstea quęritur de consensu voluntatis, videtur autem quod nullus consensus voluntatis sit propriè, de illo enim est consensus quod inquiritur per consiliū. Nullus aūt quod inquiratur hoc modo est voluntas, ergo consensus non propriè est voluntatis. Prima probatur per hoc quod consensus dicitur quasi sensus cū alio, & non est aliud cum quo sentiatur nisi consilium precedens. Secundum probatur per antedicta, quia voluntas est propriè finis. Item nomen consensus sonat in apprehensionē pausationem super apprehensum. Voluntas autē non est apprehendere, ergo voluntatis non est consentire. Sed contra voluntas frequenter cōtraria est rationi. Contrarietas autem illa nihil aliud est quā dissensus eius, ergo voluntatis est dissentire, sed cuiuscunq; est dissentire, eius etiam est cōsentire, ergo voluntatis est consentire. Ad hoc dicimus, quod quidam consensus est rationis consensus quasi sententiam fert de faciendo, secundum quod dicit Damasce. quod sententia est dispositum & amatum quod iudicatum est ex consilio. Et ille consensus semper est in rem ex consilio inuentam. Voluntas autem & consensus est in concordia rationis. Dicunt autem quidam quod est consensus in uerum, & hic est rationis, & consensus in bonum, & hic est voluntatis, sed hoc nihil est, quia consensus in verum propriè est speculatiuę, de qua non agitur. Rationis autem practicę est de actuali bono inquirere, & consentire, voluntatis appetere, ideoque in bonum est consensus vtriusque sed rationis consensus est vt sententia, voluntatis vt concordia. Porro contrarietas uoluntatis ad rationem non est in allegatis & consultis, sed potius in hoc quod appetitus contrariæ uoluntatis se habet ad allegata & consulta per rationem. Ideoque dissensus eius est discordia, & ob hoc etiam consensus eius vocatur concordia.

De instrumento & obiecto voluntatis. Cap. LXXXIX.

ANselmus in libro de concordia liberi arbitrij & gratiæ. Voluntas videtur æquiuoce dici tripliciter. Aliud enim est instrumentum volendi. Aliud affectio instrumenti, aliud vsus eiusdē instrumenti. Instrumentum volendi est illa vis animæ qua vtimur ad volendum, sicut ratio est instrumentum rationandi, & visus videndi. Affectio instrumenti est qua afficimur ad uolendum aliquid etiam quando illud, quod uult non cogitat. Nam uerbi gratia, sic est instrumentum uolendi affectio ad uolendum salutem etiā quando illam non cogitat, ut cū uenerit in memoriā

statim eam velit. Vsum vero eiusdem instrumenti non habemus, nisi cum cogitamus rem quam volumus, & instrumentum volendi duas habet aptitudines quas voco affectiones. Quarum vna est ad volendum commoditatem. Alia ad volendum rectitudinem. Ex his duabus procedunt merita hominum siue ad salutem siue ad damnationem. Rectitudo quidem inquantum ipsa est nullius mali causa est, & omnis boni meriti mater est, hęc enim fauet spiritui concupiscenti aduersus carnem, & condelectatur legi Dei, illa vero voluntas quæ est ad uolendum commodum non semper est mala, sed quando consentit carni concupiscenti aduersus spiritũ: volũtas quidẽ iusticiæ ẽ ipsa iusticia, volũtas vero beatitudinis nõ ẽ ipsa beatitudo, quia non omnis habet beatitudinem qui habet eius voluntatem, in habitudine autem secundũ sensum omnium, est sufficientia competentium commodorum sine omni indigẽtia siue angelica intelligatur beatitudo, siue illa quam habuit Adam in Paradiso. Qui quoniam deseruit iusticiam perdidit beatitudinem. Et voluntas quam bonam & ad bonum suum accepit feruens desiderio cõmodorũ, quæ quidem non velle nequit, quia vera commoda rationali naturæ conuenientia quæ perdidit, habere non valet, ad falsa brutorum commoda, quæ bestiales appetitus suggerunt se cõuertit, & ita cum ea vult inordinate rectitudinem, aut ne accipiatur oblatam repellit, aut ut acceptam expellit. Itaq; voluntas con modi bona inquãtũ est aliquid, mala .s. iniusta facta est, quia nõ est subdita iusticiæ. Augustin. de trinitate libro. 13. Beatos esse se velle omnes in corde suo vident. Tantaq; est in hac re naturę humanæ conspiratio, vt non fallatur homo, qui hoc ex modo suo de animo conficit alieno, volunt etiã oẽs imortales esse si possint, sed multi nõ credẽdo qđ possint, neq; .n. sic viuunt vt possint. Necessaria est ergo fides, vt beatitudinẽ consequamur oĩbus humanæ naturę bonis .i. animi & corporis. Iustus eni ex fide viuit, quæ p dilectionem operatur, in tantum vt virtutes quoq; ipsę quibus prudenter fortiter temperanter & iuste viuitur ad eam fidem, si veræ virtutes sunt, referantur. Hugo in libro de tribus voluntatibus. In Christo sequebatur voluntas diuinã iusticiam, & voluntas rationalis obedientiam, & voluntas carnis naturam. Neq; altera contraria alteri erat, sed vnaquæq; quòd suũ erat appetit, vt quãuis ad aliud esset, alteri tamen contraria non esset, hoc est, vt licet ad aliud velle haberet, ad aliam tamen non velle non haberet. Sicut enim deitati natura erat iustitiam non deserere, sic carni iustum erat, naturã seruare, & pietati alienã miseriã nõ amare. Iustũ itaq; carni erat, qđ passionem suam noluit, quia hoc erat secundum naturam. Et iustum Deo quod passionem illius voluit, quia hoc secundum iusticiam. Similiter & pietas quod suum erat amauit misericordiam, tamen quòd suum non erat, non improbauit iustitiam.

Quod voluntas in bono firmata sit magna libertatis. C. XC.

ANselmus in li. de libero arbitrio. Nihil autem liberius est recta voluntate, cui nulla vis potest auferre suam rectitudinem. Nempe si dicimus, quia quis cũ vult mentiri, ne perdat vitam aut salutẽ, cogitur deserere timore mortis aut tormẽti veritatẽ, nõ est verum. Non .n. cogitur malis magis velle vitam quam veritatem. Sed quoniam aliena vi prohibetur vtrunq; seruare simul, ipsa eligit quòd mauult. Sponte vtique & non inuita, quãuis in necessitate vtramlibet deserẽdi posita sit, non spõte sed inuita, non enĩ minus fortis ẽ ad volẽdũ veritatẽ, q̃ ad volẽdũ salutẽ sed forti⁹ vult salutẽ. Nam si præsentem videret gloriam æternam, quam statim post seruatam veritatem assequeretur, & inferni tormenta, quibus post mẽdacium sine mora traderetur, proculdubio mox sufficientiam virium ad seruandam veritatem habere cerneretur. Semper ergo habet rationalis natura liberum arbitrium, quia semper habet potestatem seruandi rectitudinem volontatis propter ipsam rectitudinem quamuis aliquando cum difficultate. Sed cum libera voluntas deserit rectitudinem per difficultatem seruãdi, vtq; post seruit peccato per impossibilitatem recuperandi. Quia qui facit peccatum seruus est peccati. Fitq; spiritus vadens & non rediens. Quippe sicut nulla voluntas antequã haberet rectitudinem potuit eam Deo non dante capere, ita cum deserit acceptam, non potest eam nisi Deo reddente recipere. Et magis existimo miraculũ cum eius voluntati desertam rectitudinem reddidit, quam cum mortuo reddit vitam amissam. Corpus etenim necessitate moriendo non peccat, vt vitam nunquam recipiat. Voluntas vero per se rectitudinem deserendo meretur vt illa semper indigeat, & siquis sponte mortẽ sibi infert non aufert sibi quòd nunquam erat amissurus. Qui vero voluntatis rectitudinem deserit, hoc abijcit quòd ex debito semper erat seruaturus.

De libero arbitrio vtrum sit in nobis. Cap. XCI.

IOannes de Rupella. De libero arbitrio determinat Ioannes Damascenus ostendens in ipso concurrere iudiciũ rationis & motum voluntatis, de quo .s. libero arbitrio nõnullas quæstiones proponit. Prima quidem est an liberum arbitriũ in nobis sit. Ad quã determinandam sic procedit. Eorũ quæ fiunt vel Deum aiunt causam vel necessitatem esse vel fortunam vel naturam vel euentũ vel casum. Quęritur ergo de his quæ fiunt ab hominibus. Non enim põt Deus dici principium omnium actuum humanorum, quia nõ est fas Deo ascribere actus iniustos qui frequenter fiunt. Neq; necessitas, quia actus humani non semper similiter se habent sicut necessaria. Neq; fortuna, Nam illi qui posuerũt fortunam principium, dicunt eam non esse principium contingẽtium sed necessariorum, quæ habent impleri post tempus aliquod. Et secundum hoc differunt fortuna & necessitas secundum q̃ sunt principia. Nam necessitas respicit omne tempus, fortuna tempus aliquod determinatũ. Neq; natura, naturę enim opera sunt generatio & augmentatio, plantę & animalia quorum principium motus in ipsis est, non sic artificialia quæ sunt opera humana, neque euentus. Nam euentus est principium actuum qui sunt rari & inopinabiles. Determinant autem euentum concisionem & cursum duarum causarum ab electione principium habentium, sicut euenit fodientem sepulchrũ thesaurum inuenire. Neque .n. qui posuit ideo posuit, vt hic inueniret, neq; qui fodit ideo fodit, vt hæc inueniret, sed hic quidem vt quando vellet auferret, Hic autem, vt sepulchrum foderet. Concidit autem illud pręter id quod præelegerat vterq;, neque casus põt pone principium humanorum actuum. Nã sicut dicunt, casus sunt inanimatorum & irrationabilium synthomata sine natura & arte. Relinquitur ergo ipsum agentem hominem esse principiũ proprie harum actionum & arbitrio liberum. Amplius si nullius actus est homo principium, superflue habet homo consiliarium, ad quid enim vteretur cõsilio nullius existens dominus actus. Omne enim consilium est actus gratia & propter actum. Item omnis consiliati⁹ vel consiliaris in seipso existente electione agibilium consiliatur, vt quod pręiudicatum est ex consilio eligatur, & eligens agat. Dominus ergo erit actuum ex libero arbitrio. Vnde irrationalia non sunt libero arbitrio, aguntur enim magis a natura quã agant, hoc est moueant. Item non contradicunt appetitui naturali, sed simul cum appetierint aliquid impetum faciunt ad actum. homo autem rationale ens magis agit natura quam agatur ab ea, ideoq; appetẽs aliquid potestatem habet refrenare appetitum vel assequi eum. Vnde & irrationabilia quidem neq; laudantur neq; vituperantur, homo autem laudatur & vituperatur. Sic ergo determinatur quęstio prima, & patet ratio quare bruta careant libero arbitrio.

De his quæ sunt in potestate liberi arbitrij. C. XCII.

SEcunda quęstio est Damasce. quæ sint ea in nobis quæ sunt in potestate liberi arbitrij, ad quã ita procedit. In nobis sunt quę nos sumus, libero arbitrio facere & non facere, hoc est omnia quæ per nos voluntariè aguntur, non enim voluntariè dicerentur agi, actu non existente in nobis, hoc est in potestate nostra. Item in nobis sunt illi actus quos consequitur laus vel vituperiũ, & in quibus est lex, principaliter aũt in nobis etiã sunt illa oĩa de quibus cõsiliamur. Consiliũ aũt est eorũ quę pariter contingũt. Pariter aũt in nobis cõtingẽs ẽ qđ & ipsum possum⁹ & oppositũ eius, facit aũt electione ei⁹ intellect⁹ noster, & hoc est prĩcipiũ actuũ. Ex his aũt cõcludit q̃ ea quę sunt in nobis pariter contingunt, verbi gratia. Moueri & non moueri impetum facere & non facere, appetere necessaria & nõ appetere, & huiusmodi, cũ in potestate nostra sint, cũ hoc tam interiores act⁹ vt cogitare eligere, quã exteriores, vt loqui, ambulare, erunt actus vtroq; modo in nobis. Contra, exteriores actus multotiens prohibentur, vt loqui ambulare, ergo nõ simpliciter & primo sunt in nobis, hoc est in potestate nostra. Respondet Damascenus, oportet scire quod electio actuũ semper in nobis est. Actus aũt prohibentur secundũ quendam modũ prouidentiæ. Item multi actus cõmittuntur a nobis ignorãter, & hoc duobus modis. Vno modo cũ nos sumus ignorantiæ causa. Alio modo cum non sumus causa. Item multi actus committuntur ex violentia, & hoc vel cooperantibus nobis vel nihil cooperantibus, nunquid ergo isti actus erunt voluntarij vel inuoluntarij? Item quidã actus nostri puniuntur & remunerantur, quidam non. Quę ergo eorum differentia? Et incidunt circa hoc quæstiones de actibus puerorum qui non habẽt discretionem, furiosorum & ebriorum, & de actibus eorum qui coguntur vel coactione sufficienti, cui non potest resisti, vel coactione iducẽti, sicut cũ aliquis timore mortis negat Christũ, vel huiõi.

Determinatio eiusdem quæstionis. Cap. XCIII.

AD hęc oĩa determinanda nota distinctionẽ Damas. qđ actuũ humanorũ, hi cũ delectatione, hi cũ tristitia agunt. Et hi quidem eorum sunt eligibiles agenti, hi autem fugibiles. Et eligibiliũ hi semper eligibiles, hi secundũ quoddã tẽpus. Similis est distinctio fugibilium. & rursus hi quidem actus misericordiam cõsequũtur & indulgentia digni sunt, hi autẽ odio habentur & puniuntur. Volũtarij ergo actus sunt q cũ delectatione agunt, & eligibiles sũt agẽtib⁹ vel semp vel tũc cũ aguntur. Et ideo eos oẽs consequitur laus vel vituperatio. Inuoluntarij vero actus cum tristitia agũtur, & nõ

sunt

sunt eligibiles, nec per ipsum agentem perficiuntur, quamuis vim patiantur, & ideo misericordia & indulgentia digni estimantur. Nota ergo sed Damascen. quod est voluntarium simpliciter & inuoluntarium simpliciter & medium partim scilicet voluntarium partim inuolontarium. Inuoluntarium simpliciter est, quòd per ignorantiam & violentiam fit. Actus autem per ignorantiam determinatur, cum noo ipsi agenti tribuimus causam ignorātię, sed quia ita cōtingit, sicut si ebrius aliquis homicidium faciat, ignorāter quidem occidit non tamen inuoluntarie, causam enim ignorantię ipse egit. Inuoluntarium aūt per violentiam est, cuius principium hoc est effectiua causam deforis est, non committendo secundum proprium impetum vim passo, hoc est nihil cooperāte illo qui patitur violentiam. Si enim cooperaretur causæ cogenti non diceretur actus illius esse inuoluotarius Inuoluntarium ergo simplex est duobus modis, hoc quidem secundum violētiam, hoc autem secūdum ignorantiam. Voluntarium vero simpliciter vtriq; opponit. Est enim voluntarium simpliciter quod neq; per violentiam neq; per ignorantiam fit. Voluntarium ergo est, cuius principium, hoc est causa in ipso est agente sciente singularia per quæ & in quibus est actus. Et principium in seipso dicitur ad excludendum violentiam cuius principium.s.deforis est. Scientiæ vero dicitur ad excludendam ignorantiam. Singularia autem sunt quæ vocantur a rhetoribus constitutiuę particulę, hoc est circumstantiæ, vt quis, cum quæritur persona quæ fecit. Quæ, cū quæruntur ea quæ passus est. Quid, cum quæritur actus. Quo cum quæritur organum vel instrumentum. Vbi, cum quæritur locus. Quando, cum quæritur tēpus, Qualiter, cum quæritur modus actus. Propter quid, cum quæritur propter quam causam. Medium voluntarium & inuoluntarium est, quod neque est delectabile neque triste, & quod propter maius malum vitandum acceptamos, vt cum propter naufragium iactamus ea quę sunt in naui. Tale est in eo qui timore mortis negat Christum. Item obijcitur de hoc quod dictum est supra, quod voluntarium est in his de quibus consiliamur. Omnis autem consilians habet in se electionem actuum. Secundū hoc ergo sunt actus puerorum voluntarij, nec actus eorum quæ subito volumus vel facimus sine deliberatione. Responsio non dicebatur supra, qđ solū ea de quibus cōsimiliamur essent voluntaria sed q̄a volūtaria prīcipaliter ī nobis sunt ea oīa de quib9 cōsiliamur. Vnde secundū Damascen. sciendum est, quod quędam voluntas est siue actus voluntatis secundum electionem & cōsilium de qua supradictum est. Quædam vero est consilio & sine electione. Vnde dicit quod infantes volenter quidem aliquid faciunt, non tamen eligentes. Et quęcunque propter iram facimus, si præconsiliati voluotarię facimus non tamen secūdum electionem, vt cum amicus repente subuenit nobis, voluntariæ quidem non tamen vt eligentibus. Et cum aliquis thesauros sine spe partitur, voluntariæ quidem partitus est, nō tamen eligens. Hæc omnia voluntaria sunt propter hoc quod in eis letamur, non tamen secundum electionem quia non a consilio.

De Libero arbitrio quid sit. Cap. XCIIII.

Actor dicit Augustinus, quod liberū arbitrium est facultas rationis & voluntatis qua bonum eligitur gratia assistente, malum vero gratia desistente. Ex hac diffinitione liberi arbitrij ortum habent diuersæ opinones de libero arbitrio quid sit. Nam quidam dixerunt, quod ipsum est ratio. Alij quod voluntas. Tertij quod nec ratio nec voluntas. Sed quædam compactio ex ratione & voluntate. Quarti vero quod nec aliquid horū, nec aliquid compactum ex his, sed quædā potestas vel dignitas imperans vtrique. Ad huius rei euidentiam notandum quod volūtas est nomen & actus & potentię. Voluntas autem actus est iudicati consiliati liberi appetitus. Vnde dicit Iohannes Damascenus quod voluntas est rationalis & liberi arbitrij appetitus. Consilium autem, vt idem dicit, est appetitus inquisitiuus de his quę in nobis sunt rebus fiendis. Electio vero idem est quod voluntas in essentia, sed differt quia voluntas est propriè finis. Electio autem eorum quæ sunt ad finem. Voluntas inquantum potentia idem est quod ratio, sed differunt nomine, qoia ratio dicitur in quantum discernit inter aliqua. Voluntas autem inquantum eligit alterum. Sed liberum arbitrium secundum quod est nomen actus vtrumq; complectitur. Dicitur autem arbitrium quantum ad actum rationis, liberum quantum ad actum voluntatis. Similiter liberum arbitriū secundum quod est nomen potentiæ vtrumq; complectitur, s. & voluntatem & rationem. Et ita eadem est potentia voluntatis & rationis & liberi arbitrij. Hoc est est ergo quod dicit Aug liberum arbitriū ē facultas rōnis & volūtatis.i.facilis ptās, rationalis & volūtaria.i.discreta & libera. Quod aūt sequitur quia bonū eligitˀ &c. Expositio est ei9 quod dictū est volūtaria, quia electio idē est quod volūtas ī essentia, vt dictū est. Ex his patet qđ tres primæ opinones de libero arbitrio idē sunt in re & veræ sunt, ī quarta vero falsa est.

Qualiter ī eo cōcurrūt iudiciū rationis & motus volūtatis. C. XCV.

Sed cōtra hoc qđ supra dictum est, ꝙ ratio & volūtas sunt eadē potētia ī essētia, Potest obijci ꝙ multotiēs volūtas cōtradicit rationi & econuerso, sunt enim duo mouentia appetitum.s. fantasia & intellectus. Intellectus mouet ad verum bonum. Fantasia ad apparens bonum, quando ergo voluntas & appetitus sequitur fantasiam, contradicit rationi, ergo voluntas non est ratio nec econuerso, ergo non sunt eadem potentia in substantia. Item, iudicare & velle sunt actus diuersi & dissimiles & separati, ergo non sunt vni9 potentiæ sed duarum. Item, si voluntas est idem cum concupiscibili, & ratio est idem cum voluntate, eadem est vis rationalis & concupiscibilis. Pari ratione est eadem irascibilis & concupiscibilis, immo a maiori vt videtur, quia ideo est in gustu corporalis vis appetitiua quæ appetit dulce & quæ respuit amarum, ergo cum anima rationalis simplicior sit quam sensibilis, in gustu eius.i. in affectu eadem erit vis quę appetit bonum, & quæ detestatur eius contrarium, ergo eadem est concupiscibilis & irascibilis, & ita est vna vis animæ & non tres. Item quæritur, si liberum arbitrium est vna potentia omnino simpliciter, Cur non nominatur vna intentione simplicis oominis, sed pluribus, cum dicitur liberum arbitriū? quia liberum quantum ad voluntatem, arbitrium quantum ad rationē. Item potest quæri, si libertas ad voluntatem pertinet, & arbitrium ad rationem, quare potius dicitur liberum arbitrium quam voluntas arbitraria? Respondeo ad primum ꝙ voluntas nunquam contradicit rationi secundum quòd dicitur esse eadem potentia cum ratione. Est enim eadem voluntas appetitus secundum rationem. Appetitus autem secundum fantasiam est desiderium. Ad secundū respondeo, quòd licet actus sint separati, velle & iudicare, tamē ad inuicem ordinati sunt, quia preordinatur iudicare ad velle. Et licet alterum possit esse sine altero, tamen nihil impedit quin sint vnius potentiæ, sicut econtrario non sequitur velle apprehēditur ab alia potentia quam singulare, ergo hoc non est illud, immo vnum sūt vniuersale & singulare, nisi quantum ad rōnem. Ad tertium respōdeo, quòd concupiscibilis non est eadem cum voluntate nec econuerso, quia voluntas est, vt dictum est, in rationali. De concupiscibili autem & irascibili bene potest concedi quòd est eadem vis secundum substantiam, sed duplicata secundum actus & secundum obiecta, quia huius est concupiscere bona, illius autem insurgere in nociua. Ad aliud respondeo, quòd ratio non nominatur vna simplici nominis intentione, sed duabus, quia vis merendi necessario duas habet rationes inquantum inclinatur ex fide, & inquantum inclinatur ex charitate, quantū ad initium meriti inclinatur fide, & secundum hoc dicitur arbitrium, quātum autem ad complementum ex charitate, secundum hoc dicitur liberum, libertas enim est in voluntate. Vnde dicit beatus Bernardus quòd liberum arbitriū est consensus rationis & voluntatis. Et Aug. ita diffinit liberum arbitrium, est liberum de voluntate iudicium, liberum de voluntate dicit non quia liberum iudicium sit etiam antę voluntatem, sed quia potissima libertas est in voluntate. Arbitrium autem refertur ad rationem. Vnde ad vltimum respondeo, quòd non dicitur volūtas arbitraria, sed liberum arbitrium, quia arbitrium est principiū meriti materiale. Voluntas autem vt formale & quasi complementum. Vnde illud materialiter significatur, illud autem formaliter. Iohannes de rupella. Iohannes quoq; Damascenus dicit, ꝙ in ipso libero arbitrio concurrunt iudicium rationis & motus voluntatis. Vnde dicit coniugatę sunt cognoscitiuę & vitales virtutes hoc est motiuæ in eodem, liberum enim arbitrium appetit, & liberum arbitrium vult quantum ad motum voluntatis liberum arbitrium inquirit & scrutatur, & liberum arbitrium iudicat quantum ad discretionem rationis, liberum arbitrium disponit, liberum arbitriū eligit, & liberum arbitrium facit impetum, liberū arbitrium agit. Boet. in libro de libero arbitrio. Est itaq; liberum arbitriū habitus animi, liber sui, & iudex sui, liber propter voluntatem iudex propter rationē, & merito libertatē comitatur iudicium, vbi.n. peccat ibi se iudicat, vt liberum ad voluntatē, arbitriū referatur ad rōnē.

Quod Flexibilitas ad malum non sit pars libertatis. C. XCVI.

Dicitur aūt communiter, ꝙ libertas arbitrij est flexibilitas ad id qđ vult liberū arbitrium habēs. Et hoc videtur velle Aug. in libro quæstionum contra Pelagium, vbi ostendit quare liberū arbitrium dicatur liberum & quare arbitrium, dicens. Puto quòd liberū arbitriū ab arbitrando rationali consideratione nomen accipit, vt discernat quid eligat, quid ve recuset. Ecce quare arbitrium. Deinde subiungit ideo liberum arbitrium dictum est, quòd in sua positum sit potestate, habens agendi quod vult pōtatem. Ecce quare liberū.s. quia pōt quod vult. Ex quo apparet quòd libertas nihil aliud est q̄ potestas siue flexibilitas ad id qđ vult habens liberū arbitrium. Si autem obijciatur quia secundū hoc mali habent liberū arbitrium liberius q̄ boni, quia habent impulsiuū ad id qđ volunt. s. fomitem, boni autem non, sed potius illud habent pro impedimēto ad id quod volunt. Respōdeo verum est hoc, non tñ habent mali liberius quam boni, quia loco huius habent boni sinderesim & gratiam impellentem ad id quod volunt, quæ magis possunt simpliciter quam fomes, & sicut fomes resistit voluotati bonorum, ita sinderesis obuiat voluntati malorum. Vnde patet quòd non

est maior libertas in malis ad malum quod volunt. Concedimus tamen & verum est quod liberũ arbitrium pronius est in malis ad ad malũ quam in bonis ad bonũ, sed non liberius, quia libertas nõ dicit flexibilitas arbitrij, sed libera flexibilitas.i.incogibilis, & hæc æqualiter est in bonis & in malis. Anselmus in lib. de libero arbitrio. Libertatem arbitrij non puto esse potentiam peccandi. Quippe si hec esset eius diffinitio, nec Deus, nec Angelus qui peccare nequeunt, liberum arbitriũ haberent, quod nephas est dicere. Deniq; nec libertas, nec pars libertatis potestas peccãdi An nõ vides quod qui sic habet qđ decet & qđ expedit, vt hoc amittere neqat, liberior est quã ille qui sic habet hoc ipsum vt possit perdere, & ad hoc quod dedecet & nõ expedit valeat adduci? liberior ergo est volũtas quæ a rectitudine non peccandi declinare nequit, quã quæ illam potest deserere. Potestas ergo peccandi quæ addita voluntati minuit eius voluntatem, & si dematur auget, neq; enim libertas est, neque pars libertatis. Clarum est itaq; liberũ arbitriũ non esse aliud quam arbitrium potens seruare rectitudinem & liberã a tentatione & peccato, si nulla tentatio potest illam auertere a rectitudine ad peccatum.i.ad volendam quod non debet. Cum ergo vincitur, non aliena vincitur potestate sed sua. Nam cum homo habitam rectitudinem voluntatis aliqua ingruẽte tentatione deserit, nulla vi aliena abstrahitur, sed & ipsa se cõuertit ad id quod fortius vult. Itaque sicut dictum est superius, nihil est recta voluntate liberius. Cui nulla vis rectitudinem suam auferre põt est, verũ ne seruitus peccati pugnare videatur libertati arbitrij. Nam vtraq;.s.hæc libertas & hæc seruitus in voluntate est, si bene discernas qui facit peccatum sine repugnantia & seruus & liber est. Nunquam enim est eius potestatis rectitudinem capere cum non habet, sed semper eius potestatis est seruare cum habet. Per hoc ergo quod reddire non potest a peccato seruus est. Per hoc etiam quod abstrahi non potest a rectitudine liber est. Sed a peccato & ab eius seruitute non nisi per aliud põt reuerti. A rectitudine vero, non nisi per se põt auerti, & a libertate sua, nec per se, nec p aliud põt priuari. Sẽper etenim naturaliter est liber ad seruãdã rectitudinẽ si eã habet, etiã qñ qđ seruet nõ habet.

Vtrum liberum arbitrium aliquid sine gratia possit. C. XCVII.

ACtor. Si vero quæritur, an liberum arbitrium per se.i.sine gratia possit bene velle. Respondeo quod super hoc duplex solet esse opinio. Quidam enim dicunt quòd non potest aliquid bene velle sine aliqua gratia pulsante ipsum & adiuuante. Et qñ conaẽ surgere, ille conatus est a gratia ipsum excitante. Alij dicunt qđ per se potest bene velle sine omni gratia cooperante, verbi gratia, velle orare vel eleemosinam dare. Similiter de ipso opere bono duplex est opinio Quidam enim dicunt, quòd sine aliqua gratia non potest homo facere bonum ĩ genere, vt eleemosinam dare propter Deum vel aliquod simile, sed solis naturalibus potest facere bonũ naturæ, sicut comedere vel bibere. Alij vero dicũt, quòd homo ex solo libero arbitrio facere potest bonum in genere sine omni gratia cooperante, sed non sine Deo cooperante, quia sine ipso factũ est nihil. At vero quæri potest, vtrum homo ex solo libero arbitrio se præparare possit, ita vt ei gratiam infundi necesse sit, & videtur quod sic, per illud Salomonis prouerbiorum 16. hominis est animum præparare. Et etiam in primis illa Dei promissio. Aperi os tuum & ego adimplebo illud, vbi.s.oris apertionem notat præparationem mentis ad gratiam. Impletionem autem, gratiæ infusionem. Sed Deus verax est in promissis, quia negare seipsum non potest, ergo si homo faciat quod in se est, necesse est quòd Deus infundat gratiam. Contra, nec est necessitas in dante.s.in Deo, quia nulla cadit in eum necessitas sine obligatio. Nec in suscipiente, quia in eo est oppositum suscepti.s.peccatum, ergo nullã est ibi necessitas.s.vt si faciat homo quòd in se est Deus infundat gratiã. Item si necesse est infundi gratiam facienti quod in se est, videtur quòd homo ex solo libero arbitrio possit mereri primã gratiam merito congrui, quòd falsum est. Respondeo reuera si faciat homo totum quod in se est, quod tamen non potest facere nisi beneficio gratiæ gratis datæ, necesse est vt & Dñs faciat quod in ipso est.s.gratiã cõferendo. Et hæc necessitas est ex parte ipsius dantis, veruntamen vt dicit Anselmus, Non est necessitas obligans ipsum dantem, sed est solius bonitatis ac liberalitatis ipsius.s.mouentis eum ad subueniẽdum creaturæ habilitati se ad eius adiutorium recipiendũ. Ex parte etiam recipientis est necessitas, quia indiget nec impedit macula peccati, quia gratia potestatem habet in subiecto sic disposito, vt statim remoueat illam maculam. Vnde non est illa dispositio cõtraria aduẽtui gratiæ, quia gratia ex toto potẽs est in illã remouẽdo. Ad aliud r̃ndeo, qđ licet hõ faciat qđ in se ẽ, & infundaẽ ei gratia, non tamen meretur eã nec datur ei quasi ex debito. Iam enim non esset gratia, vt dicit Augu. si meritis redderetur, & non gratis daretur. Bernardus vbi supra. Tolle ergo liberum arbitrium, non erit quod saluetur, tolle gratiam, non erit vnde saluetur.

Quod libertatem arbitrij præscientia Dei tollit. C. XCVIII.

ANselmus in lib. de cõcordia liberi arbitrij & præsciẽtia Dei. Rectè aũt itelligẽdo nequaq; sibi repugnare videnẽ pſciẽtia Dei q̃ sequiẽ necessitas, & liberũ arbitriũ a quo remouetur necessitas: necesse est ergo, quod Deus præscit, & sicut præscit futurũ esse. Deus autem præscit aliqua futura esse sine omni necessitate. Dices itaq; mihi, Deus præscit me peccaturũ, vel præscit me non peccaturũ. Et ideo necesse est me peccare, si pecco, vel non peccare si non pecco. Ad quod ego. Non debes dicere, Deus præsciuit me peccaturũ tñ, vel non peccaturum, sed præsciuit Deus me peccaturũ sine necessitate, vel nõ peccaturum. Et ita sequitur, siue peccaueris, siue non peccaueris, vtrũq; sine necessitate erit, quia Deus præscit futurum esse sine necessitate id quod erit. Si aũt dico necesse est peccaturum te esse, vel non peccaturũ, sola voluntate, sicut Deus præscit, non est intelligendũ quod aliquid prohibeat voluntatem, quæ nõ erit, aut cogat illam esse quæ erit. Hoc ipsum præscit Deus, qui prẽuidet aliquid futurum ex sola voluntate, quod voluntas non cogitur, aut prohibetur vlla alia re. Et sic ex libertate fit, quod fit ex volũtate. Si ergo diligenter hæc intelligantur: puto quia & præscientiam Dei & libertatem arbitrij simul esse nulla prohibebit inconueniẽtia. Deniq; si quis intellectũ verbi propriè considerat, hoc ipsum, quod aliquid præsciri dicitur, futurũ esse pronunciatur. Non.n.nisi quod futurũ est præscitur, quia scientia non est nisi veritatis. Quare cum dico, quia si præscit Deus aliquid necesse est illud esse futurũ, idem est ac si dicam, si erit, ex necessitate erit, sed hæc necessitas non cogit, nec prohibet aliquid esse, vel non esse. Aliqñ etiam res aliqua quamuis sit vt futura, non necessario est futura. Nam si dico, cras seditio futura est in populo, non tñ necessario erit seditio. Potest etenim fieri antequam sit vt non fiat. Itaq; nulla oritur repugnantia si asserimus idem aliquid necessario esse futurum, quia est futurum, & nulla cogitur necessitate esse futurum. Si quis autẽ obijciat nobis illud Iob: Constituisti terminos eius, qui præteriri non poterunt. Non est hoc contra id quod prædiximus. Nam quia Deus nõ fallitur, nec videt nisi veritatem, siue ex libertate.i.ex libera creaturæ rationalis voluntate, siue ex necessitate eueniat dicitur constituisse apud se immutabiliter quod apud hominem priusquam fiat potest mutare: habet.n. æternitas suum simul in quo sunt omnia, quæ simul sunt loco vel tempore, & quæ sunt diuersis in locis, uel temporibus. Illic itaq; non est præteritum, vel futurum, sed tñ præsens, immutabile. Sed in ipsis hominibus ex libertate arbitrij aliqũ est mutabile, sicut etenim quamuis in æternitate non fuit, uel erit aliquid, sed tñ, est tñ fuit, & erit aliquid sine repugnantia, ita quod in æternitate mutari nequit in tpe aliqñ per liber.m voluntatem antequam sit esse mutabile, probatur absq; inconuenientia. Quanuis autem ibi nihil sit nisi præsens, non est tamen illud præsens temporale sicut nostrum sed æternũ in quo tempora continentur concreta, sicut enim præsens tempus cõtinet omnem locum & quæ in quolibet loco sunt, ita in æterno præsenti simul clauditur omne tempus & quæ sunt in quolibet tempore: itaq; non magis opposita sunt mutabile in tẽpore, & immutabile in æternitate, quam nõ esse in aliquo tempore & esse semper in æternitate, & fuisse vel futurum esse secundum tempus, atque non fuisse aut non futurum esse in æternitate.

Quòd nec voluntas Dei tollit sed iuuat libertatẽ arbitrii. C. XCIX.

QVoniam autem iustitiam qua iustus est aliquis constat esse rectitudinem voluntatis; rectitudo autem tunc tantũ est in aliquo cum vult quod Deus vult eum velle, patet quòd Deus nõ potest eãdem rectitudinem merito auferre, quia non potest hoc non velle. Sicut enim Deus non facit iniustitiam, ita non facit aliquid iniustum esse. Qui tamen facit omnes actiones & omnes motus, quia facit res a quibus & ex quibus & per quas fiunt. Nullaque res habet vllam potestatem volendi aut faciendi nisi illo dante. Ipsum quoq; velle quod aliquando iustum est, aliquando iniustum, nec est aliud quam vti voluntate & potestate volendi quã Deus dat & inquantum est, bonum est, & a Deo est. Quod tunc quidem quando rectè est, bonũ & iustum est. Quando vero non rectè, hoc solo quia non rectè est, malũ est, & iniustum est, & ipsum non rectẽ esse non est aliquid, nec est a Deo. Nam sicut cum aliquis vtitur gladio, aut lingua aut potestate loquendi non est aliud gladius vel lingua aut potestas loquendi cũ rectus est eorum vsus, & aliud cũ non est rectus, ita voluntas qua vtimur ad volendum, non est aliud qñ quis illa rectè vtitur, & aliud quando non rectè. Nec maius, nec minus est hoc quod essentialiter cum est iusta, quam cum est iniusta, sic itaq; facit Deus in omnibus voluntatibus & operibus bonis, & quod essentialiter sunt, & quod bona sunt In malis vero non quod sunt mala, sed tantum quod per essentiam sunt, sicut autem non est essentia nisi a Deo, ita non est recta nisi ab ipso, huius rectitudinis absentia quæ est iniustitia non est nisi voluntate rationalis creaturę, quę semper debet habere iustitiam. Nemo certe servat rectitudinem acceptam nisi volendo. Velle autem illam aliquis nequit nisi habendo illam, habere autem eam nullatenus valet nisi per gratiam. Neque etenim per se valet eam adipisci, quia nequit eam velle nisi habeat, nec ab alia creatura potest eam accipere, quia creatura nequit creaturam saluare. Sicut

aut ergo nullus eam accipit nisi gratia præueniente, ita & nullus eam seruat nisi eadem gratia subsequēte, sic enim gratia subsequitur donum suum: vt nunquam siue magnum siue paruum sit illud dare deficiat, nisi liberum arbitrium volendo aliud rectitudinem quā acceperat deserat. Adiuuat.n.gratia liberum arbitrium quando vt deserat rectitudinem acceptam impugnatur, mitigando aut penitus remouendo vim tentationis, aut augendo affectum eiusdē rectitudinis. Deniq; cum omnia subiaceant dispositioni Dei, quicquid contingit homini quod adiuuet liberum arbitriū ad accipiendum vel ad seruandum hanc de qua loquor rectitudinem, totū gratiæ est imputandū: veruntamen nec sola gratia nec solū liberū arbitrium salutem hominis operatur: cum enim legitur: non est volentis neq; currentis, sed Dei miserentis, non negatur in volente & currente aliquid prodesse liberum arbitrium, sed significatur non imputandum esse libero arbitrio, quod vult & quod currit, sed gratiæ. Sic vtique dici potest non est induti pauperis quod est indut⁹ sed miserentis.i. vestem dantis. Multo vero magis hoc diceretur si ille qui dedit vestem dedisset etiam potestatem vtendi & seruandi, sicut Deus qui dat homini rectitudinē, dedit etiam prius liberum arbitrium ad seruandum illam & vtendum.

De Impotentia standi & potentia peccandi. *Cap. C.*

PORro impotentia quæ descendit ex culpa non excusat impotētem manente culpa. Vnde infantibus in quibus exigit Deus a natura humana iustitiam quam accepit in primis parentibus cū potestate seruandi illam, omnem prolem suam non excusat impotentia habendi iustitiam, quia propter culpam corruit in hanc impotentiam, hoc ipsum, quia nō habet quod per se resumere nequit est illi habendi impotentia, in quam ideo cecidit, quia sponte deseruit quod seruare potuit. Itaq; ad peccatum illi imputatur impotentia, quam peccando sibi fecit, possumus & rationabiliter asserere, quia quod a prima conditionis humanę dignitate ac fortitudine minorata & corrupta est, illi ad culpam imputatur. Per hoc enim minorauit quantum in ipsa fuit honorem & laudem Dei. Quippe secundum dignitatē operis laudatur & prædicatur sapientia artificis, quanto ergo humana natura præciosum opus Dei vnde ipse glorificandus erat in se minorauit atq; fœdauit tanto sua culpa Deum exhonorauit. Quod ad tantum peccatum illi statutur: vt non nisi morte deleatur. Deniq; sicut terra innumerabiles herbas & arbores sine quibus humana natura alitur, aut etiam quibus premitur, sine hominis cura profert, vtiles vero non sine magno labore & cultore & seminibus. Ita corda humana sine doctrina & sine studio quasi germinant sponte cogitationes & voluntates saluti inutiles vel etiam noxias. Illas vero sine quibus ad salutem animæ non proficimus nequaquam sine sui generis semine & laboriosa cultura concipiunt aut germinant. Vnde illos quibus talis cultura impenditur, agriculturam Dei vocat Apostolus. Cuius semen est verbum Dei. Sed & omnis intellectus rectitudinis quem mens humana siue per auditum, siue per lectionem, siue per rationem, siue quolibet alio modo concipit, semen est recte volendi. Actor. Dicit autem Aug. quod posse peccare non est aliquid posse sed potius aliquid non posse, quod videtur falsum. Quia ex hoc sequitur quod potentia peccandi non sit potentia, sed potius impotentia. Econtra dicit idem Aug. Peccare est spreto incommutabili bono rebus commutabilibus adherere, quod facimus libero arbitrio voluntatis. Ergo liberum arbitrium est potentia propriè loquendo. Ergo potentia peccandi est propriè potentia non impotentia. Ergo posse peccare est aliquid posse. Sed si hoc, cum Deus non possit peccare, sequitur quod non potest omnia & ita non est omnipotens. Respondeo quod secundum opinionem quę dicit, quod peccatum est aliquid, reuera posse peccare est posse aliquid. Sed ideo dicit August. quod non est posse aliquid quod sit pure potentię. Potentia enim peccandi non est pura potentia, sed potentia cum defectu. Deus autem dicitur omnipotens, non quia possit oīa generaliter, sed quia potest omnia q̄ posse purę est potentię.

De varia distinctione liberi arbitrij. *C. C I.*

ANselmus in lib. de libero arbitrio. Ergo libertas arbitrij alia est a se: quæ nec facta est, nec ab aliquo accepta, & hæc est solius Dei. Alia a Deo facta & accepta quæ est angelorum & hominum. Et hæc bipartita est, nam alia est habens rectitudinem quā seruet. Alia carens. Habens autem alia tenet separabiliter alia inseparabiliter. Illa quidem quæ separabiliter tenet, fuit omnium angelorum antequam boni confirmarentur & mali caderent. Et est omnium hominum ante mortem qui habent eandem rectitudinem. Quæ vero tenet inseparabiliter, hæc est electorum angelorum & hominum, sed angelorum post ruinam reproborum & hominum post mortem suam. Illa autem quæ caret rectitudine. Alia caret recuperabiliter, & hæc est tantū in hac vita omniū hominū illa carentium, quamuis illi multi non recuperent. Alia irrecuperabiliter. Et hæc est reproborum angelorum & hominum, sed angelorum post ruinam & hominum post hanc vitam. Bernardus in lib. de libero arbitrio, Est libertas a peccato, de qua dicit Apostolus. Nunc autem liberati a peccato &c. Et est libertas a miseria, de qua itidem dicit, ipsa creatura liberabitur a seruitute corruptionis &c: Est iterum libertas a necessitate, eo quod necessarium est voluntario contrarium. Et hanc vltimam contulit nobis in conditione natura, in primam restauramur a gratia. Mediu vero nobis reseruatur in patria. Dicitur igitur prima libertas naturę, secunda gratiæ, tertia vitæ vel gloriæ. Primo nempe in liberam voluntatem, ac voluntariam libertatem conditi sumus. Secundo reformamur in innocentiam noua in Christo creatura. Tertio consummamur in gloriam perfecta in spiritu creatura. Prima ergo libertas habet multum honoris. Secunda plurimum & virtutis. Nouissima cumulum iucunditatis. Ex prima quippe præstamus cæteris animātibus. In secunda carnem. Per tertiam mortem subijcimus. Actor. Quod itaq; dicunt sancti liberum arbitrium esse liberius in angelis & hominibus bonis, quam in malis, Intelligendum est liberius.i.ad bonum potentius, vel etiam liberius.i.liberum pluribus libertatibus. Cum enim triplex sit libertas.s.a necessitate, a peccato, a miseria, sicut prædictum est. Necessitas quoque duplex est: videlicet ineuitabilitatis & coactionis, maior ergo libertas est in angelis quam in hominibus, quia illi tres habent plenarias libertates.s.a peccato, a necessitate coactionis, a miseria. Sed ineuitabiliter volunt bonum, nec hoc minuit libertatem eorū, sed potius auget, quia ita libere volunt bonum quod nolunt peccare omnino. Nec sentiunt aliquod impulsiuum ad malum. Boni autem homines tres habent libertates, sed non omnes plenarias, sed a necessitate coactionis, a peccato sed non ex toto, & a miseria, sed adhuc in spe, nondum re: liberiores ergo sunt quam mali, qui duas tantum habent.s.a necessitate duplici. Mali quoq; homines liberiores sunt quam dęmones, qui vnam tantū habent.s.a necessitate coactionis.

De operationibus omnium animę virium in generali.
Cap. CII.

IOannes Damascenus lib. 2. Oportet autem scire quoniam omnes prędictę virtutes & cognoscitiuę & vitales & naturales & artificiales operationes dicuntur. Operatio enī est naturalis vniuscuiusq; substantię virtus. Et rursus operatio est naturalis omnis substantiæ innatus motus: vnde manifestum est, quoniam quorum substantia eadem est, horum & operationes indifferentes. Impossibile est enim substantiam esse expertem naturali operatione. Et rursus operatio est naturalis & prima, & semper mobilis virtus intellectualis animæ, hoc est, semper eius mobilis ratio, naturaliter ab ipsa semper irrigata. Dicuntur autem & operationes & gestiones actus vt loqui, ambulare, comedere, bibere, & quę talia. Sed & passiones naturales multotiens operatio & opus virtutis, quod græci apotelesma dicunt.i.est effectum Hyldebertus cenomanen. Vis animæ septem sibi proprios vendicat actus. Viuificat, sentit, varias sibi amplectitur artes. Corrigit excessus, virtutibus instat, in ipsam Dirigit intuitum deitatem, gaudet in illa. Seminibus quoque primus inest. Animalia bruta Participant alium, duo nostrę proprietatis. Tres sunt & superum: superi tamen anteferuntur. Ex actu primo vegetātur corpora crescunt. Prouenit inde vigor, nexus, complexio, motus. Et status & species, conuenientia quędam. Ex alio tangit, videt, audit, gustat, odorat. Odit, amat, petit apta, contraria vitat. Soluitur in somnos, in somnia mente vagatur. Præteriti meminit venturis instat, agitq; Plurima quæ sensu non & ratione geruntur. Tertius ingenuas altasq; perambulat artes. Queq; vel ingenium: vel disciplina ministrat. Colligit, & vario profectu mentibus heret. Quartus ab illicitis reuocat residetq; reatus. Obiurare docet, ex tunc ugnoscere sese Incipit, inque nouum niti ac transire decorem. Dicimus ex quinto naturæ lege teneri. Res inconcessas virtutis amore caueri. Concessis aliquot etiā sine teste carere. Sextus in aspectu solis lucisq; supernę. Penè parem superis animam rapit immaculatam. Septimus astringit, stabilisq; subarrat amore. Collateratque Deo, quam dotem iam speculatur. Quos thalamos, quis cultus eam quę festa ferunent. Quis dicat speciosa veni dixere beatę. Maioresque animæ nec eis tamen aut ea virtus, Aut ea lingua fuit, quibus hęc aperire liceret. Excedit sensus meritumq; recondita merces. Primus itaq; noster actus est viuificatio. Secundus sensus, tertius ars, quartus correctio, quintus virtus, sextus contemplatio, septimus quies. Hos actus si carnis desiderijs impediri negas, profecto vel penitus infra hominem defecisti, vel supra hominem profecisti. Qui solus tamen libere beatus es, vt eam concupiscentiam nescias, quæ aduersus prælatos actus innumero militat exercitu & diuerso triūphat affectu. Neq; enim in omnes animas par ei licētia est. Ipsi quoque act⁹ nec

eodem tempore omnes, nec omnes eadẽ infestantur molestia. Alij quippe in ortu quasi seges in germine præfocantur. Alij iam prouecti velut in spicis grana quæ feruor nimius exurit inanescunt. Est etiam quod illos intrinsecus impugnet, quod illos extrinsecus euacuet.

De Passionibus animæ similiter in communi. Cap. CIII.

IOhannes Damascenus vbi supra. Passio vero æquiuoce dicitur. Dicitur enim passio & quę corporalis est, vt ægritudines & vlcera. Et rursus quę animalis est vt concupiscentia, & ira. Est autem cõmuniter quidem ac generaliter passio animalis quam sequitur voluptas & tristitia. Sequitur autem passionem ipsa tristitia & non ipsa passio est tristitia. Insensibilia enim patientia non dolent. Nõ ergo passio est dolor, sed passionis sensus. Oportet aũt dignam ratione esse. s. magnam, vt sensui subiaceat. Animalium passionum terminus est hic, passio est motus appetitiuę virtutis sensibilis in imaginatione boni vel mali. Et aliter, passio est motus irrationalis animę per suspicionem boni vel mali. Suspicio enim boni mouet concupiscentiam. Suspicio vero mali iram. Sed & secundum alium modum operatio passio dicitur. Nam operatio quidem est quę secundum naturam motus, passio vero quæ præter naturam. Secundum hanc ergo rationem operatio passio dicitur, cum non secundum naturam mouetur siue ex seipso siue ex alio. Cordis ergo qui quidem secundum pulsus est motus naturalis existẽs operatio est. Qui vero secundum saltus est, immoderatus existens & non secundum naturam, passio est & non operatio. Nõ omnis autem motus passionis passio vocatur, sed qui sunt vehementiores & in sensus procedentes. Qui enim parui sunt & insensibiles, nondum passiones sunt. Oportet enim passionem habere magnitudinem dignam ratione. Ideo adijcit termino passionis motus sensibilis. Parui enĩ motus latentes sensum non faciunt passionem. Actor. Hæc de anima humana dicta sunt & viribus eius. Nunc ad describẽdam similiter creationem atque naturam humani corporis transeamus.

LIBER XXVIII.

De causa humani humani corporis. Cap. I.

RICARDVS de sancto Victore in lib. excerptionum. Spiritus quidem humanus creatus est propter Deum, corpus autẽ propter spiritum, mundus vero propter corpus vt ipse mundus seruiret corpori corpus autem spiritui & spiritus creatori. Sane scriptura secularis materiam habet opus conditionis. Diuina vero scriptura materiam habet opus restaurationis. Opus nempe conditionis est, quo factum est vt essent quę non erant. Opus autem restaurationis est quo factum est vt melius essent quæ perierãt. Opus conditionis est creatio mundi cum omnibus elementis suis. Opus restaurationis est incarnatio verbi cum omnibus sacramentis suis. Opus conditionis in sex diebus factum est. Opus restaurationis non nisi sex ætatibus perfici potest. Sex autem sunt contra sex, vt idem cognoscatur esse redemptor qui creator. Primum opus. s. conditionis factum est, vt stanti homini subesset. Secundum factum est vt lapsum erigeret. Et sacra quidem scriptura vt ad materiam suam tractandam competentius accedat, primum opus conditionis commemorat. Non enim posset reparationem hominis sine eius lapsu, nec ei⁹ lapsum sine ipsius creatione, nec eius creationem sine totius mundi conditione declarare. Et ideo voluit prius opus conditionis cõmemorare. Mundo igitur creato, disposito, ordinato, quòd esset humano corpori necessarium commodum gratum, fecit Deus hominem possessorem omnium, dominum vniuersorum, qui quamuis tempore posterior, causa tamẽ prior, dignitate superior inuenitur. Actor. Animam quidem hominis creauit Deus ex nihilo sicut & angelum, corpus autem de materia præiacenti. s. de terra rubea secundum Iosephum,

De materia & loco & forma ipsius creationis. Cap. II.

FOrmauit ergo, sicut scriptum est, Dominus hominem in agro Damasceno de limo terræ, quantum ad corpus, vnde & Adam interpretatur terra rubea siue terrenus. Erat corpus illud immortale, non de conditione naturæ, sed beneficio gratiæ. Nam eius immortalitas erat sustentanda per esum ligni vitæ. Erat itaq; potens non mori si non peccaret, quia de ligno vitæ sustentaretur, & potens mori si peccaret, quia ligno vitæ priuaretur, sicut & factũ est. Isidorus in lib. Etymologiarum. 11. Corpus dictum est eo quòd corruptum perit, solubile enim atque mortale est, & aliquãdo soluendum. Caro autem a creando est appellata. Crementum enim semen est masculi, vnde animalium & hominum corpora concipiũtur, hinc & parentes creatores vocantur. Caro autem ex quatuor elementis compacta est. Nam terra in carne est. Aer in anhelitu. humor in sanguine, ignis in calore vitali: habent in nobis elementa suam quæq; partem, cui quid debetur compage resoluta. Vitruui⁹ in libro tertio de Architectura. Corpus hominis ita natura composuit, vt os capitis a mento ad summam frontem & radices imas capilli esset decimę partis. Item manus palma ab articulo ad extremũ medium digitum tantumdem. Ipsius autem oris altitudinis tertia pars ab imo mento ad imas nares. Nasum ab imis naribus ad finẽ medium superciliorum tantumdem, ab eorum autem fine ad imas radices capillorum frons efficitur. Reliqua quoq; membra suas habent commensurationes & proportiones, quibus etiam antiqui pictores & statuarii nobiles vsi magnas laudes sunt assecuti. Corporis autem centrum naturaliter est vmbilicus: nam si Homo collocatus fuerit supinus manibus & pedibus pansis, circiniq; centrum in eius vmbilico collocatum circumagendo rotundationem vtrorũque manuum & pedum digiti tangentur. Item quadrata designatio in eo inuenitur. Nam si a pedibus imis ad summum caput mensurauerís, eamq; mensuram ad manus pansas retuleris, inuenietur eadem latitudo vti & altitudo.

De dignitate & nobilitate humani corporis. C. III.

AVgustinus de ciuitate Dei lib. 22. Iam vero in ipso corpore quamuis nobis sit cum beluis mortalitate commune, multisque earum reperiatur infirmius, quanta bonitas & prouidentia creatoris apparet? Nonne ita sunt in eo loca sensuum & cætera mẽbra disposita, speciesq; ipsa & figura & statura totius corporis ita modificata, vt ad ministerium animæ rationalis se iudicet factum? Non enim vt animalia rationis expertia, prona esse videmus in terram, ita creatus est homo, sed erecta in cęlum corporis ammonet formas eum quę sursum sunt sapere. Porro mira mobilitas quæ linguæ ac manibus attributa est ad loquendum & scribendum, apta atque conueniens & ad opera artium plurimarum officiorumque complenda. Nonne satis ostendit quali animę & seruiret, tale sit corpus adiunctum? Quandoque & detractæ necessitatibus operandi, ita omnium partium congruentia numerosa sit, & pulchra sibi paritate respondeat, vt nescias, vtrum in ea condenda maior sit vtilitatis habita ratio quam decoris. Certè enim nihil creatum videmus in corpore vtilitatis causa, quod non habeat etiam decoris locum. Plus autem illud nobis apparet, si numeros mensurarũ quibus inter se cuncta connexa sunt & coaptata noscemus, sicut est tãta perplexitas venarum atque neruorum, & viscerum secreta vitalium quibus coaptatio, quę armonia græce dicitur, tanquam cuiusdam organi extrinsecus atq; intrinsecus totius corporis constat. Qui si noti esse potuissent in interioribus quoq; visceribus quæ nullum ostẽtant decus, ita delectaret pulchritudo rationis vt omni formæ apparenti quę oculis placet ipsius mentis quæ oculis vtitur prę ferretur arbitrio. Sunt vero quædam posita in corpore, vt tantummodo decorem habeant, non & vsum, sicut habet pectus virile mãmillas, sicut facies barbam. Vnde puto facile intelligi, in conditione corporis dignitatem necessitati fuisse prælatam. Transitura est quippe necessitas, tempus quia venturum, quando sola inuicẽ pulchritudine sine vlla libidine perfruamur. Quod maximè ad laudem referendum est conditoris, cui dicitur in psalmo Confessionẽ & decorem induisti.

De corporis eiusdem membris. C. IIII.

ISidorus vbi supra. Membra sunt partes corporis. Artus vero sũt quibus membra colligantur, ab artando dicti. Artus enim dicti sunt eo quòd inuicem colligati neruis artentur. i. stringãtur. Quorum diminutiua sunt articuli. Nam artus dicimus maiora membra vt brachia, Articulos vero minora vt digitos. Et in corpore nostro quædã vtilitatis tantum causa facta sunt vt viscera, quędam & vtilitatis & decoris vt sensus in facie, & in corpore manus & pedes, quorum membrorum & vtilitas magna est, & species decentissima. Quædam tantum decoris, vt mammillæ in viris & in vtroque sexu vmbilicus. Quædam discretionis, vt in viris genitalia, barba prolixa, pectus amplum. In mulieribus lenes genę & angustum pectus. Ad concipiendos autem & portandos fetus renes & latera dilatata. Constanti. in pantegni. 3. parte. Facit autem natura quandoque membrum vnum duarum vel trium rerum instrumentum, vt subtilem fecit matrem cerebrum operire, venas & arterias ad inuicem ligare, Cerebrum quoq; ne dispergeretur adiuuare. Idem etiã fecit in pulmone & eius cannalibus, vt essent instrumenta flatus ad calorem naturalem cordi reseruandum, & nihilominus vocis instrumentum. Aliquando etiam facit eadem natura, vt expulsa sint ulterius rei iuuamenta, sicut fumus dicitur causa pilorum esse. Ex libello de anathomia. Membrum est solida & firma pars animalis ex similibus vel dissimilibus composita ad aliquid speciale officium deputata. Cum autem omnia membra tam mollia quam

solida

solida ortum habent a sanguine tãquam a nutrimento, pinguedo tamen solidior est sanguine, caro pinguedino, neruus sensibilis carne, motiuus sensibili, cartilago quoque neruo motiuo, & ossa cartilagine.

De varia membrorum diuisione Cap. V.

Membrorum quędam sunt principalia, quędam a principalibus orta. Principalia sunt cor hepar testiculi cerebrum. Cor hepar & cerebrum quia conseruãt rem speciei. Testiculi vero quia conseruant speciem rei. A principalibus orta sunt nerui arterię venę & vasa seminaria. Nerui enim oriuntur a cerebro spiritum vitalem cum pauco sanguine deportantes vbiq; corporis ad vitam faciendam & motum complendum. Venę oriuntur ab hepate deportantes sanguinem & alios humores cum spiritu naturali ad nutrimentum totius corporis. Vasa seminaria oriuntur a testiculis, in quibus materia spermatum continetur, quę in testiculis dealbata per virgam in matricem effunditur ad generationem faciendam. Item membrorum quędam sunt innatas tantum virtutes habentia, vt sunt membra consimilia. Quędam vero innatas & influentes, & hęc sunt membra officialia. Constan. in pantegni in secunda parte. Naturaliter vero diuiduntur membra .s. in similia & composita. Similia dico, partes toti, rotumq; parti assimilantia, vt sunt ossa nerui & consimilia. Composita vero vocantur officialia, vt caput hepar manus, pedes & cętera talia. Ex ysagogis Hipocratis. Corpus quidem hominis in tres partes generales diuiditur .s. caput pectus, & pedes, in particulas autem multas. Specialiter autem constat de venis & arterijs, neruis & ossibus, cartilaginibus adipibus & cęteris spiritibus. Vena est vasculum simplex quo sanguis per quem alimur circungeritur. Arteria est vasculum quadruplex, quo vitalis spiritus cõtinetur, per quem etiam signum pulsus efficitur. Neruus est vasculum quo spiritus sensualis & volubilis continetur. Os est corpus durum & forte factum ad cęterum corporis fulciendum. Cartilago est corpus neruis durius, ossibus vero mollius. Quod si quando rasum fuerit, vel pręcisum nunquam crescit neq; iungitur. Adeps est crassa coagulatio circa humectum cõlidis. Articul⁹ est ossium capitis, ad caput positio atq; cõiunctio.

De distinctione membrorum secundum conuenientiam actionum. Cap. VI.

Constantinus vbi sup. in 2. parte. Aliter quoque diuiduntur membra prout singula fecit natura proprijs actionibus conuenientia. Actiones enim sunt tres .s. animalis, spiritualis, naturalis, quibus similia sunt instrumenta corporis. Vnde membra virtutem animalem sequentia, vocantur animata. Spiritualem spiritualia. Naturalem, naturalia. Animata membra fecit Deus in omnibus animalibus propter sensus & voluntarios motus. In homine vero & propter hoc & propter intellectum & rationem ea fecit, vt cerebrum, oculos, nares, articulos, linguam, neruos, atq; lacertos. Membra spiritualia facta sunt propter spiracula flatus & caloris naturalis conseruantias, vt sunt pectus & eius panniculi, cor & pulmo cũ cannalibus suis, fauces & diafragma & arterię. Membra naturalia bipartita sunt, quędam enim sunt nutritiua, quędam generatiua. Nutritiua sunt, quę mutant cibum in substantiam membrorũ totius corporis. Omnia enim humana & bestialia corpora consumuntur ab aere & naturali calore. Ideo necesse est vt ad conseruandam integritatẽ eorum consumptio cibis reparetur. Itaq; nutritiua sunt os, dentes, stomachus, intestina, hepar, splen, fel, renes, vesica, venę. Generatiua vero facta sunt, vt specificarent generalia, & indiuiduarẽtur specificata. Nã qm omnia indiuidua naturaliter cõsumuntur, necesse est vt per genitalia reparẽtur, quę sunt matrix vel vulua, virga, testiculi, & vasa spermatis. Horum autem trium generum .s. animatorum, spiritualium, & naturalium membrorum singula habent vnum principale membrum, cuius causa facta sunt aliaq; vel actionis suę sunt adiumenta vel superfluitatis expulsiua, vel eiusdem defensiua: in membris animatis principale est cerebrũ, quia in ipso sunt memoria ratio & intellectus, & de ipso virtus sensibilis ac motus voluntarius ad alia membra progrediuntur. Actionis eius adiumenta sunt oculi & cętera superius nominata. Vnumquod q; enim horum exteriora portat ad cerebrum quod sibi portata disponit. Nerui autem & lacerti ad opera a cerebro discreta atque disposita mouentur. Istorum etiam quędam superfluitatis expulsiua sunt, vt nares emonctionum, oculi lacrymarum. Quędam vero defensiua vt panniculi super cerebrum: Spiritualium autem membrorum principalissimum est cor, caloris enim naturalis fundamentum est, qui de ipso in alia omnia viuificanda procedit. Huius adiuuamenta sunt pulmo, panniculi, lacerti pectoris. Motu enim istorum attrahitur aer ad cordis calorem refrigerandum, & calor fumosus expellitur qui circa cor adunatur. Portantia vero ab ipso ad alia sunt arterię, a corde nanque calorem naturalem & virtutẽ vitalem accipientes portant ea ad omnia corporis membra. Cordis autem defensiua sunt eius panniculi & diafragma, & panniculi pectoris. Nutritiuorum membrorum principale est hepar: vbi mutatur ciborum succus & sanguis efficitur, de ipso ad totum corpus nutriendum dispergendus. Huius adiuuamenta diuersa sunt. Quędam enim cibum pręparant, vt stomacho leuiorem reddant sicut dentes. Quędam eum calefaciunt & mutant vt hepati ad mutandum in sanguinem alleuiẽt vt stomachus. Quędam illum a stomacho in hepar portant sicut intestini gibbositas, quod medici ieiunium vocant. Alia vero ab hepate ad totum corpus & vena concaua. Alia quoque tantum in superfluitatem sanguinis expellunt & mundificant, vt splen, fel, renes. Alia partem cibi superfluam recipiunt & expellunt, vt intestina crossa & vesica. Quod enim a stomacho reijcitur, ab eis recipitur & expellitur, vesica vero recipit superfluitates aquosas a renibus de sanguine depuratas. In membris generatiuis testiculi principales sunt. Eios adiuuamenta sunt spermatis vasa quę de vno ad aliud ferunt, & de spermate fętus faciunt. Mammillę etiam adiuuant, cum infantes nutriant.

De membris consimilibus, & primo de ossibus. C. VII.

Membra vero consimilia, sicut dictum est supra, sunt partes toti, totumq; parti assimilantia. Sunt autem septem, primũ .s. ossa, secundum cartilago, corde, nerui, ligamen, tertiũ venę, quartum arterię, quintum caro glandes & pinguedo, sextũ cutes & pellicule, septimum pili & vngulę. Ossa itaque sunt purior & siccior corporis pars, quę duabus ex causis necessaria sunt, aut quod sunt fundamentum super quę totius corporis sita est fabrica, & ob hoc oportuit esse firmiora. Aut quoniam ab exterioribus defendunt interiora propter hoc oportuit hęc esse duriora. Ex libro de natura rerum. Sicut in pariete luteo pali ipsum .s. parietem tenent ne penitus obruatur, sic ossa carnem fragilem stipant, ne sua mollicie corpus in vnum improbe conuoluatur. Sunt autem dura, interius concaua, alba nimium, ac durabilia. Ossa masculorum fortiora sunt ossibus fœminarum, nisi tantum in genere amazonũ, vbi robur fœminarum pręfertur fortitudini virorum. Videtur quidem os consolidari post confractionem vel abscisionem, & fieri robustum vt ante, sed non est verum. Coniungitur enim & adheret os ossi, & pars parti, quibusdam ebullitionibus medijs quę defluunt ex medulla, hoc autem nullo modo fieri potest, vt ossium fractio continuetur sicut in priori creatione. Isidorus vbi sup. Ossa sunt corporis solidamenta. In his enim positio omnis roburque consistit. Ossa autem ab vsto dicta propter quod cremarentur ab antiquis, siue, vt putant, ab ore, eo quod ibi pateant. Nam alias vbiq; cute viscenbusq; obtecta velantur. Medulla appellata est, eo quod madefaciat ossa, irrigat enim & confortat. Vertibula sunt summe ossium partes, nodis crassioribus conglobatę, dictę ita, eo quod ad inflexionem membrorum illa vertantur. Compages capita sunt ossium, dicta eo qđ sibi cõpacta neruis vel glutino quodã adhęrẽt. Auicenna 2. canone. Ossa hominis in poto data conferunt dolori iuncturarum, eadem quoque adusta in potu dantur apilenticis.

De ratione multitudinis ossium. Cap. VIII.

Constantinus vbi supra. Ossa autem in corpore multa ac diuersa genera sex de causis oportuit esse. Primo propter motionẽ corporis, quia membra quędã in animalibus aliquando mouerι necesse est, aliquando quiescere, & aliquando quidem mouentur manuum volæ sicut brachijs & digiti sine volis. Secũdo propter fumosę superfluitatis expulsionem. Omnis nanq; cibi superfluitas est subtilis vel crossa. Crossę viam inferius natura dedit, per quam secreto illam excludit. Fomosę vero viam superius fecit, videlicet poros in cute & in capitis osse. Caput enim summa pars corporis idemque est sibi, quod tectum domui. Fumi vero natura petit semper altiora. Ideo necesse fuit ossa capitis perforata esse, ne fumus conclusus perhiberetur exire, hi tamen pori non prupalantur visui, ne aliquid ab exterioribus intraret, quod cerebro noceret. Tertio etiam oportuit esse ossa multa, vt facili⁹ essent passibilia Si enim vnicum esset, dum vnius pars pateretur, necesse esset vt sibi totum compateretur. Ideo fecit natura duo vel tria, & vbi oportuit plura, vt si vnum pateretur, alterum compatiendo non lęderetur. Quarto propter magnitudinem & paruitatem, iuxta membrorũ enim quantitatem quędam oportuit esse magna, vt in coxis & in brachijs. Quędam vero parua, vt in digitis. Quinto propter firmitatem, quoniam vbi debebant esse solida natura non fecit ea concaua. Sexto propter motus leuitatem, sicut in corporis similibus membris, quia magna sunt & ossa mobilia, oportuit ea esse concaua, quę etiam ex duabus causis plena sunt medullis ne concauitate frangerentur, vel vt inde nutrirentur.

De diuisionibus eorum. Cap. IX.

Ossa itaque iuncta aut solida sunt & immobilia. Aut non solida & mobilia, quorũ motus aut mollis est aut dur⁹, & oportuit vt alterius acumẽ sit intra concauitatẽ alterius, sicut videlicet plenius dicetur inferius. Auicenna in primo canone. Ossium corporis

ris alia sunt fundamentum, vt spondiles dorsi. Super has enim corpus fabricatur sicut nauis super lignum quod primum in ea ponitur. Alia sicut clypeus ad tuendum, sicut os carnei. Alia sicut arma quibus bellatores impedientes repellantur, vt ossa simelia vocata, quę sunt super dorsi spondiles vt spinę. Alia quibus iuncturarum vacuitates replentur, vt ossa summamina, alias sisamina, quæ sunt inter ossa digitorum. Alia quibus corpora suspendenda suspendũtur, sicut os laudæ assimilatum quod est musculum gutturis ac linguæ aliorum suspensorium. Omnia autem corporis ossa sustentaculum sunt & correctio. Et illa quidẽ quæ sunt ad sustentandũ tantum aut ad defendendum, & non ad mouenda membra necessaria sunt, solida facta sunt, licet in eis vacuitates sint & foramina parua & pori, quæ necesse fuit in eis esse nutrimenti causa & etiã alicuius rei quæ necesse est vt in ea penetret, sicut odor qui cum aere in osse coloratorio simul attrahitur ad cerebri quoque superfluitates quæ per ipsum expelluntur. Illa vero quæ propter motum et necessaria sunt, vnam habent concauitatem maiorem intrinsecam in medio sui positam, vna quidem est vt corpus eorum exterius remaneat durius. Nam si pluribus receptaculis nutrimenti paruis & separatis indigeret, inde lapsum vel laxum fieret. Nunc autem factum est durum & eius nutrimentum quod est medulla in interiori eius concauitate est aggregatum, quæ. s. concauitas facta est etiã magna, vt ossium corpora propter motum sint leuia. Dura vero facta sunt ne in hora fortissimorum motuum rumpantur. Iuuamentum quoq; medullarum est, non solum vt ea nutriat, sed etiam vt ea semper mollificet ne frangantur, quia motus exiccat. Concauitas quidem minor est, vbi magis necessaria est firmitas. Maior autem vbi maior exigit leuitas. Ossa omnia vicina sunt & coniũcta, inter aliqua tamen inuenitur spacium paruum quod implent cartilaginosa, vel cartilaginibus similia.

De Ossibus singulorum membrorum & primo carnei. *Cap. X.*

CONstantinus vbi supra. Omnium autem ossium sex modi sũt. Alia nanque capitis sunt, alia dorsi, alia pectoris & costarum alia spatularum & furcularum, alia quoque manuum & alia pedũ. Capitis sunt carneum & ossa menti, & dentium. Cranei forma rotunda est ante tamen, & retro acuta. Rotunda quidẽ aut vt a passibilitate sit remotior, aut vt quantitas cerebri sit capacior. Anterius autem propter cerebri proram acuitur. Vnde numen prodeũt, qui quinque sensus deseruiunt. Posterius vero propter cerebri puppim acuitur. Vnde medullæ spondilium egrediuntur. Carneum est ex ossibus multis sibi inuicem concathenatis, quod factum est quoque de causis, aut propter fumi superfluitatem reiiciendam, aut vt venæ & arterię viam habeant ad cerebrum introeundi & exeundi. Aut vt panniculi cerebri firmiter ei inhærerent, ne cerebro inciderent, & cadentes aggrauarent. Aut ne si vnum frangeretur, alia cõquassarentur. Aut quia prora mollior est, puppis autẽ durior. Cranei forma quindupla est, & in artubus sex dupla. Cuius ossa quædam habent propria nomina, vt coronatum, erectum & lauda sũt, & alia duo sibi similia super auriculas ex vtroque latere posita, quę vocantur decuma. Alia quoq; duo in medio capitis vtrinq; cum erecto iuncta & sunt quadrangula, quorum mollis est substantia propter fumi superfluitatem dissoluendam qui circa proræ cerebri ventriculum adunatur. Sunt & alia duo vtrinq; posita solis decumis a craneo differentia quę appellantur tempora. Sunt triangula in ossa tria diuisa, quorum vnumquodq; suam habet naturam, vnum est petrosum foramen habens auriculę positum ibi propter auris diuisionem. Alterum summitati mamillæ natura simillimum positum, ibi propter os menti firmandum, ne sonum exiret loco, & non est adeo durũ sicut est petrosum. Tertium rectè tempus vocatur duobus alijs minus durum, idem intelligas in alterius partis triangulo. In prora capitis est os, quod vocatur frons, semicirculi formam habens inter durum & molle temperatum, ne lederetur vicinitas oculorum. Est etiam illud durum qđ vocatur os puppis, præter hæc sunt & alia quinque, quorum vnum palo simile, puppis ossi iunctum est, & vsq; ad solum capitis porrectum vt maxillis firmaretur craneum. Super lacertos etiam temporum sũt quatuor alia, quæ vocantur paria, ob defensionem temporum ibi collocata.

De ossibus maxillarum & menti. *Cap. XI.*

MAxillarum ossa craneo sunt coniuncta, quæ ideo de multis frustulis sunt, ne si vnum pateretur, alia læderentur. Item quia naturaliter dura erant & mollia, oportuit esse plura. Sunt autem octo. s. in oculis vel ocularibus duo. In maxillæ & narium extremitate duo. In naso duo, in nasi foramine vnum. Et vbi pares dentes & quadrupli firmantur, alterutrum vnum: horũ etiam quędam subdiuiduntur. Et si particularius ossi totius faciei scire volumus. 14. esse præter menti & dentium inueniemus. Ossa menti duo sunt in ipso iuncta medio, vbi dentes subteriores firmantur quadrupli atq; pares, quorum altera extremitas duas habet furculas, vna est acuta sub paribus, & huius acumini quædam chorda inseritur, quæ a lacertis temporum protenditur, per quam bucca clauditur. Altera vero crossa est & rotunda, posita in concauitate quæ est sub durum ossium vberum cranei similitudine, & huius rotunditate mentum fit mobile.

De dentibus. *Cap. XII.*

DEntes sunt quædam quasi plantaria maxillarum & menti & ossibus infra. Sũt autem 32. Sexdecim enim in maxillaribus positi sunt, quorum quatuor in anteriori parte pares vocãtur, & quadrupli lati acuti incisores dicti quia necessarii sunt ad incisionẽ cibi. Duo vocantur canini collaterales quadruplis in summitate acuti, in radice vero lati. Duris cibis commolendis apti sunt. Sunt & decem alij vtrinq; quini collaterales quadrupli lati & crossi, molares dicti, eo ꝙ ad molendum & frangendum cibum sunt necessarii. Idem quoq; dentium numerus in mento est intelligendus. Omnes autem hi furcati sunt, sed diuersimode. Alij nanque quatuor furculas habent, alij tres, alij duas, alij vnam, verbi gratia quadrupli & pares. i. molares vnam. tres vlteriores quatuor, primi molares infra positi duas habent, vltimi tres. Auicẽna vbi supra. Quosdi tamen homines contingit non habere neguegidij, qui sunt quatuor extremi, & tunc non sunt nisi 28. horum duo sunt duales, & duo quadrupli superius & totidem inferius ad inscidendum, duo vero canini superius & duo inferius ad frangedum. Molares ad molendum ab vtraq; parte superiores & inferiores, quatuor aut quinque. i. octo vel decem. Et huius totius summa aut est. 32. aut 28. quatuor duale & quatuor quadrupli, & quatuor canini & octo molares, & quatuor neguegidij. Neguegidij quidem secũdum plurimum nascuntur in medio temporis augmenti, hoc est post spermatis emissionem & ante consistentiam quæ est circa triginta annos, dentes habent radices & capita acuta, quæ figuntur in foraminibus duarum ossium mandibularum, & super cuiuiq; foraminis marginem oritur additamentum magnum rotundum, quod dentem circundat & stringit, vt fortia sint ligamenta. Vnusquisque vero dentium præter molares habet caput vnum, molarium autem in inferiori mandibula fixorum quilque habet ad minus duo capita & quandoq; plura, proprieque neguegidij quę habent quatuor. Porro fixorum in superiori mandibula quilibet ad minus habet tria & fortassis etiam plura, proprieq; neguegidij quæ plura habent capita. Ideo vero capita molarium multa sunt facta quia magni sunt & eorum operatio maior est. Nullum præterea ossium vllo modo sentit præter dentes. Galienus enim dicit, ꝙ experimentũ nobis demonstrat eos habere sensum. Quod ideo fit, vt ipsi inter frigidum & calidum discernant. Idem in tertio canone. Dentes sũt ex summa ossium quibus inest sensus propter id quod ad eos venit ex numeris procedentibus a cerebro lenibus. Vnde quandoque sentiunt fricationem suã & commotionem & quandoq; accidunt eis ægritudines corrosio, putrefactio, fissura, fractura, eradicatio, mollificatio, dolor vehemens, stupor, & alteratio caloris in substantia sua.

De Ossibus dorsi. *Cap. XIII.*

COnstanti. vbi supra. Ossa dorsi ab ossibus puppis capitis incipiunt, & vsque ad vicinitatem ani protenduntur, hæc quatuor ex causis fuerunt necessaria, aut vt essent aliorũ fundamenta, sicut totius nauis carina media. Aut vt essent opertoriũ ac defensio viscerum & lacertorum. Aut vt per ea numerus a cerebro descẽderet, qui inde vim sensus & motus inferioribus mẽbris daret. Cum enim multa membra a cerebro sint remota, vis quædam cerebri data est spondilium medullis, per quas dispensaretur sensualitas neruus per remotas partes corporis, quæ quasi medullæ nuchę vocantur arabice. Quarta ratio cur dorsi ossa necessaria erant, hęc fuit, vt nucham custodirent ac defensarent, ne ab extrapositis aliquid pateretur læsionis. Sũt ergo hæc ossa defensaculum nuchæ, sicut craneũ cerebri. Eadẽ est enim nuchæ quæ cerebri natura. Spondiles ex duabus de causis sunt ex ossibus multis, aut vt animal inclinare se & erigere posset, aut vt eorum cõcauitas alicubi esset lata, alicubi stricta, & ossa ipsa alibi crossa, alibi subtilia. Superior enim pars spinæ subtilis est, & concauitas larga. Inferior autem larga est & concauitas subtilis. Ossa dorsi quadripertita sunt. Alia namq; colli sunt, alia dorsi, Alia renum, alia iuxta anum. Collum septem spondiles habet maiores ac subtiliores & cõcauitate longiores, propter sonoritatem vocis, & propter motum capitis. Dorsum habet 12. minus concauas, sed maiores & crossiores. Crossę quidem ideo sunt, quia costæ super eas fundatæ sunt, aut quia viscera cooperiunt. Earũ vero concauitas ideo astricta est, quia nucha a cerebro descendens in colli spondilibus crossior est, multitudine namq; neruorum a dorso procedentium necesse fuit eam subtiliari & cõcauitate minora

ni.Renum vero spondiles maiores sunt prioribus& crossiores a minus concaue. Nam quia de vnaqua q; spondili exeunt nerui duo, necesse fuit eas subtiliari. Harum aūt maioritas inde fuit, quia vna vsq; ad alteram portat: sunt autem. .4.& omnes istæ sibi inuicē cōcathenatæ sunt exceptis priorib. in colli positis summitatibus vnaqueq; spondilis duplicis est foraminis, per quæ numeri pares exeūt qui de nucha interiori prodeunt. Horum aūt foraminum quædā inter duas spondiles sunt & fiunt. Quædā in integra tantū, & hæc in spondilib. dorsi. Spondiles autem renum vnum foramen habent sitū, quæ vero iuxta anum duorum sunt ossium, quorum vnum latum est inferiori renum spondili iunctum, ad instar spondilis de tribus ossibus factum, & in vnoquoq; foramina a quibus numeri prodeunt. Os quoq; tertium habet foramen aliud inferius, vnde exit neruus vnum &c.

De Ossibus pectoris & spatularum ac furcularum. *Cap. XIII.*

Actoris fundamentum supra dorsum est positū, cuius concauias est vt intra se posita custodiat & defendat, cor. s. & pulmonem & panniculos & cetera. Magnitudo vero concauitatis est, vt pulmo possit huc & illuc dilatari. Constat autem pectus costis & tenerітudine quadam. Costarū. 24. in anteriores & posteriores fi diuisio. De. 14. anterioribus conficitur pectus quæ sunt ligatæ dorsi spōdilib. septenæ. s. ex vtroq; latere semicirculo assimilatę, sed si iungātur circulum facere videntur, ligantur autem in anterioribus cū septem teneris ossibus cartilaginem assimilantibus. Sed in teneritudinis summitate feria cartilago comprobatur esse, quæ dum acuitur sicut gladius, & ori stomachi superponitur ad defensionem sui cordis & diafragmatis. Decem vero posteriores costæ quinq; spondilibus sunt insertæ. Sunt autem curtæ, vt non possint ad ossa tenera ptingere. Extremitas earum ne forte rumpantur, est cartilaginosa. Sunt autem omnia. 32. Ossa spatulę necessaria fuerunt aut vt pectus defenderent, ne quid ab exterioribus retro pateretur. Aut vt armorum ossa ligentur, quæ sunt interius concaua, exterius vero gibbosa, hæc ossa nodos habent quos spatularum oculos vocant, qui ideo concaui sunt quasi oculi, vt armorum acumina possint eos ingredi, habet autem spatula duo acumina retro, sonum corui rostro simile per quod furculæ connexa est, ne a superiori exeat locū suū. Alterum intus ad hoc tantum positum, ne subtus exiret acumen armorum. Furculæ ad hoc necessariæ fuerunt, vt & armos ligarent. & a pectore differre facerent, ne forte pectus manus contraheret, harum ossa sunt interius concaua, exterius rotunda, & cum teneritudine pectoris ante ligata, retro vero cum corui rostro, harum aūt ligamenta sunt ossa cartilaginosa, quæ vocantur spatularū capita,

De Ossibus manuum. *Cap. XV.*

Manus in ossa tria diuiditur, in armum, brachium & plantam mannalem. Os armi magnum est, & ex familiari parte concauum. i. ex illa quę interiori parti corporis videtur attinere. Ab extranea vero gibbosum, quod est rotundum magnum quidem fuit vt manum ferret brachiū, quorum concatenatio eidem connectitur. Rotundum autem vt non facile pateretur. Concauum vero vt arteriæ venæ ac nerui viam haberent ad manum ac brachiū. In extremitate superiori acutum, vt intraret spatulæ concauum, & concatenatio fieret armorū. Quod adeo molle est, vt locum suum aliquando cogatur exire. Ideo autem molle fuit, vt armus vndiq; mobilior fieret. Extremitas inferior attinēs brachio habet capita duo. In familiari parte mai⁹, quod nulli ossi colligatur, vt nerui venę & arterię in eo ligarentur. Interq; duo bina sunt cōcaua vnum retro, alterū antea, quæ brachij intrant acumen, vt suam faciant concatenationem. Brachiū ex duob⁹ ossibus constat cubito. s. superiori & inferiori. Quorū inferius priori maius est & firmius, quia portat ipsum. Hæc habent duo rotunda acumina, q̄ mulia vocantur ad extremitatē armi pertingentia. Concauitatē vero habent armi q̄ intrant cū extensio fit brachij. Manus exterior ex. 8. minimis ossibus medulla carētib. solidis ac diuersis componitur. Ideoq; tot habuit, vt manus esset mobilis. Sunt aūt forma diuersa. Nam altera gibbosa, altera concaua, alia erecta, vt cū omnia iungerentur, quasi vnū os redderentur, hęc in duobus ordinibus stantia ex vna parte cum vola pectinibus, ex altera cum duabus brachijs concatenationibus fortiter ligantur, & his concatenationibus manus mouetur. Vola manus in duo diuiditur, pectinem. s. & digitos. Pecten ex duobus ossibus est, vt si vnum patitur, alterum non lædatur. Digiti vero sūt quinque. Quilibet ex tribus membris componitur quæ sibi inuicē concatenatur. Quatuor digiti cum pectine ligantur. Pollex aūt cum interiori brachij & trium ossium concatenatione iungitur. Suntque inferiores moduli superioribus maiores & latiores, quia portans latius est & firmius eo quod portatur.

De Ossibus pedum. *Cap. XVI.*

Ossa pedum in tria diuiduntur. s. ancharum coxarum crurium atque pedū. Ossa quoque ancharū diuiduntur in tria. Primū superius cum ossibus ani concauitatem suam intrantibus ligatur, & proprie ancha vocatur. Pixis autem concauitas eius. Os secūdū vocatur illum. Tertiū penis. Os coxe necessarium est propter coxę motum. Ossa vero interiora & exteriora sunt ad custodienda spermatis vasa, matricem quoq; & vesicam ac recta intestina. Os coxe maius est totius corporis ossibus, vel quia omnium aliorum fundamentum est, vel quia maiorem portat lacertum, per quem fit motio pedum. Tortitudo extraneę partis a superiori est, vt locum habeant lacerti, qui si esset intrinsecus in eundo fricarentur & lęderētur. Tortitudo vero a familiari parte inferiorem, ne si essent ex vna parte tortitudines, corpus tortum fieret & non rectum. Concauitas posterior, & gibbositas anterior, vt esset firma sessio. Acumen superius rotundatur ut anchę pixidē ingrediatur. Inferius aūt sunt duo acumina duas concauitates cruris subeuntia. Crus enim duorū ossium est quæ uocantur harundines, una est magna in familiari parte posita habens duo concaua, quæ concatenatum genu reddunt inferiori parti coxę iuncta. In huius namq; concatenationis supremo unū est rotundum os cartilaginosū & concauum, cuius cōcaua crurū & coxę intrant ossa. & hoc uocatur genu. Altera uero subtilior & curtior est in parte extranea non pertingens a superiori usq; ad concatenationē poplicis, sed ab inferiori coniungitur harundini maiori, his harundinibus cautllę pedis iunctis, concatenatio quędā fit, unde motus calcanei procedit. Et minor quidem aut adiumēto maiori data est, ut pondus facilius patiatur. Aut ut neruos arterias & lacertos tutaretur Aut inter ambas concatenatio calcanei redderetur. Pedis diuisio senaria est. Est enim in eo cautilla, calcaneus, nauicula, rasca, pecten, digiti. Os calcanei rotundum est superius a parte familiari, ab extranea uero longum & subtile, subtus latum ac solidum attingens terram, rotundum ne quid forte pateretur, longum & subtile ut bene firmaretur, vel ut superpositæ pateretur. Solidum aūt ut dura corpora ferre posset. Cautilla calcaneo superposita est mollibus ligamentis retro nexa duo habens acumina, a parte familiari concauitates intrans maioris harundinis. Ab extranea vero minoris hac concatenatione mouetur calcaneus sursum & deorsum. Os nauiculæ factū est ad modum nauis superius & retro, hæc vtrinq; cum calcaneo ligata est, sed a familiari parte altius ut locus remaneret concauus. Quod ideo necesse fuit, ut si pes acutę rei supponeretur concauum haaeret ad quod cito refugeret, uel ut calcaneus ad motum leuior redderetur. Rasca quatuor habet ossa, tria posterius cum ossibus nauiculæ retro iuncta. A parte uero familiari ante cum tribus ossibus pectinis. Quartū qđ uocatur grandosum in parte minoris digiti positum, huius acutū ut retro ligetur intrat in calcanei concauum. Ante uero cum duobus ossibus pectinis ligatur. Rasca necessaria fuit in pedibus sicut & in manibus, sed hæc quatuor habet ossa, illa vero octo. Maior enim motus manibus quam pedibus est necessarius. Pecten ex quinque conficitur, cum quatuor ossibus rascę iunctis, tribus. s. cum tribus, & duobus cum uno grandoso. Quatuor digiti habent ossa tria singuli. Pollex autem duo tantum, ut pedes intus essent concaui. Maiora vero habuit, ut per ea pes sustentari posit. Quatenus sicut manus per pollicem habet tenendi facultatem, ita pes in descensu uel ascensu firmitatem.

De Numero totius corporis ossium. *Cap. XVII.*

Omnia corporis ossa sunt. 241. Septē capitis. 4. paria. 14. maxillaria, dentium eius. 16. vnum pali, duo menti, dentium suorū 56. Spondiles. 24. coxarum. 3. Ani tria. costę. 24. Teneritudinum octo. Spatularū duo. Capituoi spatularū duo. Rascę manuum. 16. Furcularum duo. Armorum duo. Cubitorū superiorum duo. Inferiorum duo, pectinis in manibus. 8. Digitorum. 30. Ancharum duo. Calcaneorum duo. Nauicularum duo. Rascę pedu. 10. Digitorū. 30. Ex isagogis Hipocratis. Sunt autem in humano corpore ossa. 224. In capite. 6. In facie. 8, Dentes plerunque. 32. Spondilia. i. ossa spinę 24. Iuguli duo. Vertebrarum duo. Femorum duo. Palę duo. Pectoris unum. Laterum. 24. Cubitorum & radiorum. 4. Carpon. 7. methacarpon octo. Digitorum manuum 30. coxarum duo, femorum duo, uertebrarum. 2. Geniculorum duo. Crurium radij. 4. plantarū 65. calcanei duo. Astranguli duo. Digitorum pedum. 30. Horum quędam composita sunt per capius coniunctionē tanquā inuicē cōsuta ut capitis ossa. Quędā per simphasym quandam. i. unitatem uel conglutinationem, ut ea quæ faciem complent. Quædam per gomphosym. i. coartationem, ut dentes. Quædam per articulationē ut lacerti a palato usq; ad coxam. Quædam per in articulationem, ut cubitus manus geniculi, plantę, digiti. Quædā per armoniā. i. aptissimam coniunctionem, ut spōdilia. Itaq; capitis ossa consuta sunt, quia in serrarū modo facta atq; in se comissa: habet aūt testa quinque consutiones, unā. s. sup frontem quę dr̄ corona. Alterā in occipitio quę dr̄ recta. Tertiā uero retrorsū super ceruicem quæ dr̄ lapdo uel lepido. Quæ aūt circa utraq; tēpora sunt crocalitæ uel lippydoydes dicuntur. Facies habet cōmissiones 9. unam. s. per medium & per oculos. Et per nasum. 3. & maxillarū quatuor. Per palatū unā.

De motibus ossium. *Cap. XVIII.*

Consti. ubi sup. Ossiū aūt sicut dictū est supra, qđā sūt solida & imobilia, qđā aūt nō solida & mobilia. Quorū mot⁹ aut mollis ē aut dur⁹. Et oportet vt alteri⁹ acumē sit itra alteri⁹ cōcauitatē

cui

cui videlicet concauitati inest quoddam obstaculum ad repellendum acuminis ictum,ne cadens & concauum collidens suam perdat mobilitatem.Ipsumq; obstaculū quada quasi cartilagine vestitum est,& similiter concauum. Quibus inest humiditas viscosa,vt lenius moueantur ossa. Vtrisq; vero in extremitatibus ligamenta neruosa quędam inducuntur,ne ex nimio motu ossa seiungantur. Rasi in almazore in prima parte.Ossa condidit Deus, vt p ea corpus sustentaretur & rectificaretur. Et quia necesse fuit vnam partē corporis aliquando siue altera moueri,non vnū tantum os in corpore fecit sed multa,quibus etiam diuersas figuras tribuit,vt ad id apta forent,quod per ea fieri necesse est.Item quia necesse fuit quædam eorum quandoq; coniunctim, quandoq; sigillatim moueri, substantię quidam ea coniunxit,quam ex vnius ossis extremitate procreauit,& cum alterius extremitate continuauit, hæc substantia ligamentum vocatur,qđ est corpus album durum, non habens sensum.Et iterum,quoniam ossa nō mouentur ex essentia sua, sed per motorem,ig tur motum patientium contingue fuerunt eis a principio & origine sensus & motus a cerebro concauitates quędā quæ sunt neruis,qui tamen non per se,vt simplices sunt ossibus coniunguntur,nisi prius cum carne & ligamentis misceantur.Neru⁹ enim si per se grandi membro coniungeretur, aut nullo modo aut debiliter ipsum moueret.Quamobrem neruus antequam ad mēbrum quod per ipsum moueri debet perueniat diuiditur,& subtiles ac minimæ partes carnis ac ligamenti in ipsis diuisionibus cōtexuntur, & quod ex hoc toto prouenit musculus vocatur. Post hoc ex vna extremitatum musculi,qui.s.est versus partem membri qđ mouetur,quædam substātia nascitur,quæ chorda nominatur.Ipsa est corpus compositum ex neruo qui ad membrū dirigitur,& ligamento qđ ex osse oriebatur,& est separata a carne quę erat in musculo,protenditur aūt quousq; breui extremitati membri quod p ipsam moueri debet coniungatur.Igitur ex parata retractione qua musculus ad partem radicis sue retrahitur, chorda fortiter trahitur,& membrum cum vniuersalitate mouetur.

De medullis ossium. *Cap. XIX.*

ISIDORVS vbi supra.Medulla appellata est eo ꝙ madefaciat ossa,irrigat enim & confortat.Ex li.de na.re.Medulla est superfluitas sanguinis,vt dicit Gal. in ossibus concauitatem habentib⁹.Vnde omne animal abundans in sepo & sanguine, abundat ēt in medulla. Quod maximè patet in pueris,in quorum ossibus inuenitur multus sanguis,& non potest in medullam decoqui, quia calor nō inualescit,qui possit decoctum sanguinem album facere,& in medullam conuertere.Est ergo medulla superfluitas sanguinis ossa nutrientis.Medulla nanq; calida est & humida. Ossa vero frigida & sicca sunt.Proinde videtur ꝙ medulla sit potius superfluitas ossiū quam nutrimentum. Nam & in ossibus animalium frigidorum multa reperitur medulla,quia calor ossium nō potest in eis pinguedinem facere vel medullam consumere,propter hoc & leo medullam non habet,quia nimio calore naturali consumitur in ipso osse.Est itaq; medulla iuuamentum ossium, vt ea fomentet & humectet,ipsaq; semper mollificet ne frangantur. Nam motus etiam in animali desiccat ossa,& arefacit nimium.Medulla,vt ait Plini⁹, rubet in iuuenibus, alba est in senibus. Quidam vero putauerunt nucham medullā esse, sed falsum est, hoc enim negat Aristoteles: quod etiam patet ex hoc,quia nucha quandam in se habet duriciē quam nō habet medulla,medullam autem non habent aquatica.

De cartilagine. *Cap. XX.*

ISIDORVS vbi supra. Cartilagines sunt ossa mollia & sine medulla, quod genus auriculæ & narium discrimen,& costarum extremitates habent siue opercula ossium quę mouētur. Et dictæ sūt cartilagines,eo quod leui attritu carent,dolore autem plectuntur. Gregorius in moral. Cartilago quidem speciem ossis habet, sed ossis firmitatem non habent. Constanti.vbi supra.Cartilago est teneritas quorumlibet fœtuum ossibus assimilata, de qua iam diximus in ossium compositionibus cum quibus iungitur.Est & pectoris teneritas,& costarum extremitas,& hipocundria pars in ano & in ancha,& in extremitatibus ossium acutorum, nariumq; & auricularum & gutturis,& cannalium pulmonis.Quæ omnia cartilaginosa sunt facta ne forte rumperentur, quando complicarentur. Ex lib. de natu. rerum.Cartilago vt dicit Arist. propinqua est creationi ossis,nec est differentia nisi in mollicie & duricia. Itaq; sicut os non consolidatur post abscisionem, ita nec cartilago,hæc ad flectendum habilis, vt dicit Gal. iuuamentū corpori fuit,vt per eam facilior fieret ossium coniunctio in pelliculis & carnibus, si enim molle cum duro componeretur absq; medio accideret ei passio vehemens in percussione,coartatione,siue constrictione,& ex eius casu super durum immediate.

De neruis. *Cap. XXI.*

Isidorus vbi supra. Nerui grȩca deriuatione appellati sunt quos illi neura vocant Alij latine vocatos neruos putant,eo quòd artuum coniunctiones inuicem his inhæreant.i.ab inherendo. Maximam autem virium substantiam neruos facere certissimum est. Nam quanto fuerit densiores,tanto propensius augescere firmitatem.Razi vbi supra.Neruorum ortus autem a cerebro est,aut a nucha. Nucha vero a posteriori parte cerebri egreditur,quę cerebri panniculis inuoluitur, spondilibus quoq; cooperitur, vsq; quo perueniat ad os quod cauda nominatur. Ab hac autem.s. nucha per vnamquamq; duarum spondilium iuncturam,vnum par neruorū exoritur,quorum vnum dextrorsum & aliud sinistrorsum tendit, quousq; perueniat ad locū qui cauda nominatur,a quo neruus par carens egreditur,quamobrem impar dicitur. Sunt autem illo excepto.31.paria,quæ a nucha exoriuntur.7.s.a colli spōdilibus procedentia,Duodecim a spondilibus costarum superiorum, quæ.s. in pectoris tectitudine sitæ sunt.Et 5.ab inferioribus costarum spōdilibus.Tria vero ab osse superposito renib. & alia tria ab osse caudæ,a cuius.s.caudæ summitate neru⁹ pari carēs exoritur,a cerebro quoq; paria septem egrediuntur,quorum similiter vnus dextrorsū & alius sinistrorsum dirigitur.Ex librde na.re. Nerui duram ac flexuosam habent substantiam & ad separandum difficilem,hi a cerebro oriuntur,& his ad inuicem ossa coniunguntur, horum itaq; iuuamentum est deferre virtutes sensibiles & motiuas a cerebro ad partes alias & totum corpus roborare per quod incedunt. Nullus autem est neruus in capite hominis,sed in manibus & pedib. multi. In locis enim omnium ossium est multitudo neruorum. Constan. vbi supra. Nerui fuerunt necessarij,vt sensum ac motum mēbris corporis ferrent, ossibus ligamentis cartilaginibus,pinguedini glādibus.Horum enim nullum in natura sua sensum habet ac motum,licet singula ex causis varijs sint necessaria.Quidā tamen dentes osseos sensus habere dicunt,quia labiis trementibus,& ipsi tremere videntur ac dolorem patiuntur,qui sine sensu nō est,hoc autem alij negant dicentes,illum dolorem esse in gingiuis atque neruis.Quorumlibet autem neruorum fundamentum est cerebrum, cum voluntatii motus ac sensuum sit firmamentum.Omnes itaq; nerui aut de cerebro procedunt,aut de cerebri mediatoribus.i.medullis spondilium quæ nucha appellantur.Quod ideo fit ne si a cerebro omnes prodirent,aut rumperentur,aut nimia longinquitate sensus perderentur.Membrorū igitur propinquorum nerui debent a cerebro progredi,remotorum a nucha qui fungitur cerebri natura:a cerebro quidem procedentes sunt molliores, a nucha vero duriores. Exeuntes autem a prora cerebri omnium sunt mollissimi, quia sensum alijs portant. Prodeuntes autem a puppi cerebri facti sunt duri,vt motum possent pati, quia mollia veloci motu cito rumpuntur.

De Neruorum distinctione. *Cap. XXII.*

NERVORVM a cerebro prodeuntium.7. paria sunt. Primum ad oculos progreditur,vt det eis sensum visus.Secundum ad eosdem vt det motionem.Tertii vero paris pars ad linguam vadit & sensum gustus tribuit.Pars ad tempora vt comedenti motū præbeat.Eadem quoq; pars ad narium extremitatem exit & vsque ad labia.Alia vero pars ad gingiuas & ad dentes tendit, & tactum eis præstat Quartum par per palati summum diuiditur,vt ei gustum prestet.Quinti pars ad auriculas vadit,vt auditū eis prebeat. Pars ad latitudinem pectoralium lacertorum, vt virtutem motionum eis tribuat.Sexti pars ad viscera tendit,vt per eam sentiant.Pars ad lacertos gutturales,vt eos moueat Septimum ad linguæ gutturisq; lacertos uadit,ut inde moueri possint.Horum parium vnumquodque priusquam exeat craneum duobus panniculis est coopertum. Quorum vnus subtilis est propter nutrimentum sui neruosus. Alter vero crossior & durior neruos a cranei defendens ossibus. Primum par eiuus substantia naturę cerebri vicina est, plus omnibus alijs concauum est,vt per illud detur oculis spiritus visionis.Omnibus quoq; maius est,ne concauitatis causa rumperetur, aut maiorem quantitatem spiritus ferret.Facti sunt autem molles, vt velociter facerent sentientes.Prodeunt autem hi duo nerui quasi a duobus vberibus cerebri, vicinantesq; naribus prius ibi iunguntur, & a naribus in oculos in modum protenduntur.Concauitatis conuenientia hæc oculis necessaria fuit,vt si forte ramusculus vnus pateretur per alterum alteri lumen oculo præberetur, hoc probare poteris,si vno oculo clauso alterum aperueris.Neruus a dextra parte veniens ad dextrum tendit oculum,a sinistra ad sinistrum. Quorū quilibet ad oculos vsq; progressus,ita ibi dilatatur, vt vitream tunicam circundet concauus.Spiritus autem uisionis a cerebro egrediens,eandemq; tunicam percutiens oculum irradiat. Hi quidem nerui in egressione a cerebro lenes sunt & molles. sed quanto plus ab ipso elongantur,tanto duriores efficiuntur. Cum autem ad oculos conueniunt,ibidem rursus mollescunt. Actor. De cæteris sex paribus breuitatis causa pertranseo. Constantinus ubi supra.Reliqui uero nerui uidentur a cerebro procedere nucha mediatrice. Nucha enim a cerebro descendit in spondiles dorsi, incipiēs a fine puppis.i.a prima spondili colli. Ab hac ergo procedunt nerui sensum & motum prestantes uoluntarium membris sub collo positis. Sunt autem triginta duo sibi paria & unum tantum impar.In collo

lo enim octo sunt in dorso duodecim in renibus quinque. Iuxta anum tria. In ano tria, in fine ani vnum par. Octo prima partiũtur in multa. Pars enim in lacertos dorsi. Pars in diafragma. Pars in ascellas. Similiter diuiduntur & cętera membrisq; sibi vicinis virtutem subministrant. Sed horum omnium primum exit a prima spõdili colli secedens in lacertos capitis, cæteri vero & colli & dorsi inter duas spondiles exitum habent excepto. 12. dorsi in parte inferiori, qui ab integrę spõdilis medio procedit. Nerui qui circa anũ exeunt ad inferiora loca procedunt, vt ad nates, ad virgã & ad pedes.

De ligamentis & chordis & musculis. *Cap. XXII.*

Ligamentum est substantia inter neruos & ossa, ossibus quidem molior, neruis autem durior. Incipit ab extremitate ossiũ, ideo que nullum habet sensum, illa etenim tantum sentiunt, quę de cerebro execunr. Ligaméta dupliciter necessãria sunt, vel vt in sua cõcatenatione ossa ligent, vel vt lacerti cum ossibus per ea ligẽtur, horum forma diuersa est, aut enim sicut nerui rotunda sunt, quia in locis carentibus neruis posita sunt, sicut in concatenatione armi & cubiti. Aut lata sunt vt ligandorum culcitra sint, & firmiter ligent liganda. Aut lata sunt & subtilia sicut panniculi, vt per ea venæ defendantur ac nerui. Chordarum vero natura ligamentorũ ac neruorum est media. Pars enim ligamentorum ac neruorũ in sũmitatibus lacertorum in membrorum confinio se mouentiũ vbi cũ eis miscentur & chordæ vocantur. Vnde & sentiendi ligandi atque mouendi habent supplementa: harum forma, sicut & ligamentorum diuersa est. Ex lib. de na. re. Chordæ vt dicit Galienus, ab extremitatibus musculorũ originem dicunt, & ad membra mobilla tendunt, quę cum retrorsum retrahuntur propter sui principij retractionem ea quibus alligantur retrahunt. Quandoq; vero laxãt, quoniam accidit eis relaxatio, ex eo ꝗ relaxantur principia sua, & ad situs suos redeunt, ab extensione. s. quam habẽt a suis principijs egredientibus mensuram suæ consuetę longitudinis. Razi vbi supra. Musculi quoq; sunt uoluntariorum motuum instruméta, hos quoq; componi dicimus ex carne & neruo & ligamento, horũ figuræ secundum locorum diuersitatem prout eis necesse est diuersificantur & in facie quidem sunt musculi. 45. videlicet ad oculorum & palpebrarum motus. 24. Ad motum mandibulæ. 12. Et cæteris faciei partibus decem. Porro ad mouendum caput & collum sunt. 28. Sic & omnia cętera membra quæ voluntariè mouentur, proprios habent musculos quibus moueãtur. Actor. De his autem plenius infra dicetur, cum de membris compositis agetur.

De Venis. *Cap. XXIIII.*

Isidorus vbi supra. Venæ dictæ sunt eo quòd viæ sunt natantis sãguinis atq; riui per omne corpus diuisi, quibus vniuersa membra ĩrrigãtur. Constãtinus vbi supra. Venę incipientes ab hepate necessariæ fuerũt, vt sanguinem ab eodem ad membra corporis nutriẽda deferrent. Sunt autem rarioris ac mollioris naturę, vt quia viciniæ sunt hepatis naturæ, mutarent aliquantulũ succũm siue sanguinem venientis ad se, hæ de vna tunica sunt factæ, non de duabus sicut arteriæ. Arterię spiritum recipiunt & sanguinem, istę vero solum sanguinem. Venę ergo exeuntes ab hepate duæ sunt, vna exit ab hepatis concauitate quæ porta nominatur. Altera vero a gibbo epatis quę concaua vocatur. Portę extremitas antequã hepar exeat est quinaria, exiens autem ab hepate vsq; ad duodenum intestinũ videtur pertingere, ibi vero diuiditur in octo. Duarum minorum vna intrat intestinum portans ad hepar succum ab ipso intestino recipiendum. Altera secedit in stomachum, & in aliud intestinum portam nominatum, & inde cibi succum portat, si quid ibi reperiat. Reliquarum vero sex, vnaquæq; proprium habet effectum. Quarum etiam quędam subdiuiduntur ac multipliciter furculantur. Similiter & illius quę concaua dicitur multifaria est distributio, & quædam proprijs vocantur nominibus, vt ascellata quæ & basilica. Spatulosa quæ & cephalica. Et media & sephen. huiusmodi sunt venarum in corpore compositiones, quarum. 11. sunt diuisiones. Sunt enim quædam ad vmbilicum fętuum venientes ab hepate, quædam a porta, quædam a concaua. Sunt & venæ pectoris & venæ diafragmatis. Vena quoq; spatulosa cum ramis suis. Et ascellata cum suis. Arteriæ exteriores & ventrem circundantes, venæ ossis ani, & venæ exteriores ani. Ex lib. de na. re. Venæ vt dicit Galienus arterijs assimilantur in aliquibus sed non habent motum dilatationis vel constrictionis sicut arteriæ vnde & quiete nominantur, harum duæ principales sunt vt dicit Arist. illę quæ a. s. corde procedunt, vna magna, alia minor. Phisici tamen dicunt ꝗ ab hepate ortum habent venę, hæ quidem duæ, vt dicit Plinius, in prora & terga discurrunt, sparsaq; ramorum serie per alias minores omnibus membris vitalem sanguinem rigant, hinc ad omne membrum instrumentale, sicut dicit Gal. duę pulsatiles veniunt quę superficialiter in quibusdam membris sentiuntur, vt circa iuncturas manuum & in temporibus, & hæ debilitatem cordis ac validitatem plerunque calefactionem etiam corporis ostendunt. Alię vero non pulsatiles deferunt duo genera sanguinis, quibus mẽbra irrigantur ad naturę conseruationem & corporis nutrimentum.

De Arterijs. *Cap. XXV.*

Arteriae sunt organa concaua in longitudine extensa neruorum, & in sui substantia ligamentalia, diuersas motiones habentia, hæ a corde originem ducunt & ad hoc compositę sunt, vt Gal. dicit, vt per eas euentetur cor a suis fumis, & respiret calor naturalis, ac distribuatur spiritus membris quæ sunt post ipsũ, propter participationem & viuificationem quam suscipiunt, hæ ergo inter neruos latent, & sunt semitę spiritus. Constanti. vbi supra. Venæ quę vocantur arteriæ necessarię fuerunt vt calorem naturalem a corde ad omnia deferrent, hæ de duobus panniculis composita sunt in forma similes, sed in substantia dissimiles, harum interiora per latitudinem villosa sunt, quorum substantia dura est, & quinquies durior & crossior quam exteriora. Earum extrinsecus villosa per longitudinem vadunt, & pauca per transuersum, harũ ideo substantia mollissima est, quia duos motus habent, vnus est in dilatando cum sibi spiritum a corde trahant, imo quod cum exterioribus sit panniculis per longum villosis. Secundus est motus cõstringendi, quod cum interioribus sit panniculis per latum villosis, hi per villum transuersum adiuuantur, his panniculis sanguis retinetur qui a corde trahitur, vnde duriores sunt exterioribus ne forte ex motu rumperentur, hę autem venæ a cordis incipiunt sinistra concauitate. Ex hac enim duę pulsatiuæ, quarum minor panniculum vnum molliorem habet, & hæc vena pulsatiua vocantur, quæ ad hoc necessaria fuit, vt multam quantitatem sanguinis spiritus pulmoni ferret, & aerem exciperet quem sanguini daret, hæc pulmonem ingreditur, ibiq; multiformiter diuiditur. Altera vero priore maior est, quam aristotelici vocant orithi. Audacem vero medici, hæc a corde ascendendo similites in duas diuiditur, & iterum multipliciter subdiuiditur. Actor. Hæc materia plenius ab Auicenna alijsque mędicis pertractatur de, qua tamen ad præsens breuitatis causa supersedeo.

De Carne. *Cap. XXVI.*

Isidorus vbi supra. Caro sicut dictum est a creando est appellata, & est ex quatuor elementis compacta. Nam terra in carne est aer in anhelitu, humor in sanguine. Ignis in calore vitali, habent enim in nobis elementa suam quæque partem, quibus quid debetur cõpage resoluta. Aristoteles in libro de animalibus. Hominis caro præ cæteris animalibus mollior est, quoniam homo præ cęteris melioris est tactus. Primum enim instrumentum tactus est caro. Constantinus vbi supra. Carn s species in corpore sunt tres, quædam enim scilicet neruis & chordis admixta lacertus, idest musculus vocatur, de quo in membrorum compositione dicetur. In huiusmodi quidem lacertis maior est pars carnis. Quædam est caro sola inter durum & molle temperata, vt in coxis, & in dorso & inter dentes. Illa quidem quę iacet in parte coxarum extranea, quiescẽtium super eam ossium est quasi culcitra. Caro vero interior & exterior dorsi duabus & ex causis necessaria fuit. Interior nanque calefacit interiora, quæ propter naturalem nuchæ frigiditatem & ossiũ neruorumq; sunt frigida. Alia causa est concauitatis neruorum ascẽdentium, arteriarum descendentium recreatio maxima, ne forte rumpentes deficiãt in via. Caro dorsi scilicet exterior defensio sui est ab exteriori aere, & concauitatis spõdilium & costarum recreatio. Caro inter dentes firmat eorum radices, nutriens eos vt sint stabiles. Tertia species est caro glandosa quę diuiditur in tria, quædã enim in humectatione in bonam ac iuuantem generat, quod testiculi mammillęque faciunt. Et glandes quæ subtus linguam sunt, humiditatem enim ori & linguæ attrahunt, ne nimia siccitate torpescat ad motum. Alia vero glandosa aut loca replent vacua, aut venarum neruorumque sunt fomenta, qualia sunt in ventre posita, & ea quæ vocatur mora, & quæ ventriculorũ cerebri sunt media. Sunt etiam glandosa quædam expulsum a membris humorem recipientia, quales sunt in ascellis & inguinibus, post auriculas & in collo. Glandosa enim ascellarum expulsa recipiunt a corde, inguinis autem ab hepate, colli vero & post auriculas eiecta a cerebro. Glandosa quidem ideo mollia sunt, vt cætera super ea suauius quiescãt, vel si forte aliqua duricies obuiet eis ad hæc mollia refugiant. Ex libro de naturis rerum. Caro fragilis est corruptioni prona, mollis, & delicata. Melior est illius dispositio quæ nec est macilenta nimium, nec fęda pinguedine. Probatio huius est debita & moderata membrorum repletio. Huius pinguedo circa vmbilicum & ilia cernitur. Probatio huius est quando corpus bene sensificat, hoc est vt contrarietatis dolorem cito sentiat. Mortificationis autem nota est quando punctionibus non mouetur.

tur. Carnis iuuamentum, vt dicit Gal. est vt rimas impleat, & ramos connectat, hæc in complexionibus & coloribus suis diuersa in diuersis membris reperitur, sicut alba in mammillis, rufa siue rosea in pulmone, rubicunda in corde, purpurea in hepate, nigra vel sub nigra in splene. Et alba quidem membra albificant materias quas conuertunt. Sicut est in mammillis lac, & in matrice oua vel semẽ. Razi vbi supra. Carnes multæ ac duræ crossum sensum & intellectum declarant, lenes autem bonam naturam & intelligentiam signant. In maxillis quidem multitudo carnium & in genis paucitas significat complexionis humiditatem. Caro maxillarum crossa demõstrat crossam hominis naturam. Tempora vero inflata & venę arteriatæ crossæ signant irascibilitatem.

De sanguine. Cap. XXVII.

ISidorus vbi supra. Sanguis ex græca ethymologia nomen duxit, eo quod vegetetur & sustentetur & viuat. Item sanguis latine vocatur quod suauis sit. Vnde & homines quibus dominatur sanguis dulces & blandi sunt. Sanguis quidem est dum in corpore est. Effusus vero cruor dicitur eo quod decurrat, vel ab eo quod currẽdo corruat. Item cruor a crudelitate vocatur, vnde & crudelitas dicta est, crudus. Sanguis autem non est integer, nisi in iuuenibus. nam dicunt phisici minui .s. sanguinem per etatem, vnde in senib⁹ tremor est. Est autem sanguis dulcis, humidus & calidus, vnde & eos quibus dominatur facit beneuolos, simplices, moderatos, blandos, eusebios, seu planos: proprie autẽ sanguis animę possessio est. Auicenna vbi supra. Sanguis hominis & sanguis porci similes sunt in omni re, & similiter & carnes amborum, ita vt quidam vendiderit carnem hominis pro carne porci, latuit donec in ea inuẽti sunt digiti hominis. Sanguis tamen porci debilioris est virtutis sanguine hominis.

De Pinguedine & zirbo. Cap. XXVIII.

ISidorus ubi supra. Aruina est pinguedo cuti adherens. Pulpa vero est caro sine pinguedine sic dicta eo quod palpitet, resilit enĩ sępe, hanc plerique & viscum vocant, propter hoc quod glutinosa sit. Constan. vbi supra. Pinguedo est res humida, quæ maxime super pelliculas inuenitur, & loca neruosa naturaliter frigida. Sãguis enim subtilis & vnctuosus pinguedinem non obseruat in locis calidis sibiq; penetrabilibus, sed cum in loca naturaliter frigida venit ibi tandem coagulatur & pinguedinem concreat. Quod ex necessitate natura fecit, vt quia nerui atq; pelliculæ sicca sunt, humida pinguedine refocillentur, ne forte ex motu suo nimio rumperentur. Ventris autem pinguedo zirbum arabice nominatur. Idem in tertia parte, zirbum est crassitudo ventris super intestinũ, cuius forma sicut sacculus ab ore stomachi incipit & vsque ad colon tẽdit. Bucca vbi & eius principium ex duobus panniculis crossis ac spissis componitur. In horum medio multa est crossitudo, multęq; venę & arteriæ, aliquando in hepatis extremitate, & in dorsi costis solidatur. Sepius cum stomacho & splene, & colon iungitur, vt stomachus, & intestina possint calefieri per seipsa, & vt liget atque operiat venas quas habent intestina

De Panniculis. Cap. XXIX.

PElliculę siue panniculi subtilia sunt & dura corpora, quibus cooperiuntur membra, nihilq; subtilius, & nihil præter ossa duri⁹ in toto corpore reperitur. Quod ideo fuit necesse, vt alia membra cooperiendo possint defendere, dura quidem facta sunt ne facile rumperentur. Subtilia vero ne nimia corporis quantitas occuparetur. Membrorum autem quedam vnum quedam duos habent panniculos. Lacerti enim vno tantum contenti sunt, vndiq; cooperti sunt. Qui sic eis conglutinatur, vt non facile auferatur, quod tribus ex causis necesse fuit. Primo vt membra in se coadunet. Secundo vt ab aliis separet. Tertio vt si quando lacerti se inuicem percutiant, per hunc panniculum tuti maneãt. Interiora membra duos habẽt, vnum eadem necessitate qua & lacerti, alterum superpositũ priori non tamen iunctum ei, quo non nisi membra inuicem ligata sunt, qui ideo fuit necessarius, ut membrum esset tutius & ligaretur firmius. Habent itaq; interiora membra pectoris & costę & venter & hepar & splen & renes, intestina quoq; & vesica matrix atq; testiculi pelliculas siue panniculos se operientes, & vicinis sibi mẽbris colligantes. Panniculi omnia regunt, & a summo craneo prodeũt, ipsumque cerebrum cooperiunt. In quo tantum duo sunt, crossior qui dura mater vocatur, & craneo supponitur, hic cerebro necessarius fuit, vt ipsum a duritie cranei tutaretur, hic cranei connectitur ossibus serre assimilantibus. Alter vero subtilis est mixtus & colligatus arterijs ac neruis, formęq; secundine assimilatur. Secundina namq; nihil aliud est quam venę & arteriæ & panniculi sibi inuicem connexi: hic necessarius fuit, vt per ipsum a dura matre cerebrum defenderetur, venisq; sibi ministrantibus nutriretur, & calor naturalis ei propulsus donaretur. Omnes ergo nerui venę & arteriæ duabus his pellicullis inter cerebrum operiuntur quo ad craneum egrediantur.

De Cute. Cap. XXX.

SIcut autem natura mirabilis pelliculas fecit interioribus tutandis, & sic extrinsecus omnia cute circundedit, ne quid forte paterentur deforis. Cutis in hominibus mollior est & subtilior q̃ in ceteris quibuslibet animalibus, propter nobilitatem tactus. Si enim dura & crossa esset sicut pisciũ cõchilię aut cõchile, cũ pateret nihil sẽtiret. Si vero pilosa sicut asinorũ & boum, pilorum quoq; massa tactum attenuaret, vnde & in volis manuum subtilior ac mollior est propter tactum. In capite vero fragilior est quam in aliis membris, vt fumositates a toto corpore reciperet & excluderet. Est enĩ & hæc tota cutis vndiq; perforata vt excludat fumosa, hæc autem foramina pori vocata sunt. Cutis itaq; hominis non est ęqualis in omnibus membris, in facie namq; subtilior est quam in alijs causa sensus atq; claritatis. Si enim crossa esset, rubor sanguinis in ea non appareret. Crossior autem est in alijs membris sicut in pedum plantis, ne forte pungentibus aculeis eorum lacerti læderentur. Est & alibi mollis, sicut in volis, vt in naturam rei sensæ cito muraretur. Alibi vero dura sunt sicut in pedis planta, vt possit calcare dura. Item alibi pilosa, vt in capite, supercilijs, & barba, cuius causa dicetur postea. Alibi vero non, sicut est cutis manuum ac pedum, vt maiorem haberet sensum. Cutis hominis carnibus sic coniungitur suppositis, vt nullatenus excoriari possit. Solidatur enim vel cum lacertis, sicut illa maxillarum & frontis labiorumq; & faciei. Vel cum chordis, vt volarum manualium ac plantarum pedum. Cutis autem aliorum animaliũ inter se & lacertos panniculum habet, vnde facili⁹ excoriari valet. Isidorus vbi supra. Cutis in corpore prima est appellata, eo quod ipsa corpori superposita incisionem prima patiatur. Cutis enim græce inscisio dicitur. Item & pellis, quod externas iniurias corporis tegendo pellat. Pluuiasq; & uentos solisq; ardores perferat. Pellis autem mox detracta, subactaq; corium dicitur. Corium uero per deriuationem caro appellauit, eo quod tegatur. Sed hoc in brutis animalibus proprium est. Pori corporis græco nomine appellantur, quæ latinè proprie spiramenta dicuntur, eo quod per eos uiuificus spiritus exterius ministretur. Arist. ubi supra. In animalibus quidem color pilorum est secundum colorem cutis, in homine uero non, homo uero solus recipit titillationem quia corium eius est ualde tenue, in corporibus tamen senum cutis est rugosa. Ex lib. de na. re. Cutis siue pellis toto corpori superponitur, ut multiplex membrum compacta congeries vna continuatione ligetur. Coriũ hominis est tenue, non valẽs aduersitates sustinere, quippe pilorum fomentationibus destitutũ nec aliquo obuio vel con frigus munitum: diuersificatur autẽ, vt dicit Gale. in raritate & spissitudine, vbi enim magis rara pilosa magis est & aspera, vbi vero magis spissa, lenis magis est & plana. Sicca quoq; asperior est, humida vero mollior est. Est autem alba naturaliter in hominibus nisi in alijs partibus orbis quas feruidi radij solis adurunt. Remissius enim calefacit sol obliq;, quam perpendiculariter descendens. Adustiores itaque partes habitabilis nostrę dicunt Aethiopiam. Vnde Theodolus. Aethiopum terras &c.

De coloratione cutis. Cap. XXXI.

AVicen. in 4. canone. Omne quod mouet sanguinem & spiritum ad cutem, induit eam pulchritudinem puerilẽ & mundificationem atq; rubedinem. Res autem mouent sanguinem tripliciter ad cutem, quædam enim generant sanguinem bonũ ac subtilem, qui cũ generatur & multiplicatur & spargitur ipsum oĩs loc⁹ consequitur, huius sunt cicer, & oua sorbilia & aqua carnis, & vinum odoriferum, & assumptio ficuũ, hęc enim sanguinem subtilẽ generant expulsum ad cutem, sicq; bonum efficiunt colorem. Quędam vero sanguinem mundificant vt trifera minor, mirabolani cõditi, assiduẽ administrati. Quędã enim sanguinẽ dilatant & spargunt, quia meatus aperiunt, ipsumq; mouentes ab interioribus ad exteriora violenter attrahunt. Dilatant siquidem vt piper & cyperi & gariofili in cibo positi & crocus &c. De oleribus autẽ vt raphanus, & porrus, & cepe & caulis propriẽ & alleum. De operationib⁹ enim & motibus, & ira, & alteratio, & exercitium temperatum & luctatio & gaudiũ &c. Attrahũt aũt, vt humecta & ablutiones & barũ excorticatarũ, & farina ordei, & herbi vel orobi, & tritici, & ciceris propriẽ lentes, & rizi & glutino pisciũ & hircorũ & laudano & ficubus, & thure, & massice & oleo eius & corticibus oui, & carne ostratorum, & bdellio & lithargiro & cerusa liniatura eboris, & ossibus vetustis. In hoc iterum est fortis rubea aromatica, & amigdalę, & semen citroli & melonis, & attriplicis & curcurbitæ, & eruce, hæc itaq; cutis adiuuant pulchritudinem. Ad hoc etiam confert illud quod abstergit abstersione leni ponẽs cutem subtiliorem, & detegit ab ea illud quod mortuum est super faciem eius, de tersione subtili, propriẽq; si fuerit in eo tinctura. Cum his omnib⁹ cutis indiget cautela a calore & frigore & vento. A quibus vt conseruetur, cum albugine oui vel cũ aqua gũmi, vel cũ cera liniatur. Vel sumatur crossum simila infusæ in aqua vel colatæ & cũ æqua li albuginis oui mensura misceatur, atque cum eo facies inunguatur. Color denique cutis conuertitur ad nigredinem causa fois

aut frigoris, aut venti, aut sordiciei, aut ratione balneationis, aut comestionis salsorum, aut conuersionis sanguinis ad melancoliã. Ad citrinitatẽ vero cõuertitur ex causis citrinitatis quæ sunt egritudines & tristitiæ defectus nutrimenti, multitudo coitus, fames, calor aeris vehemens, & potus aquarum stantium. Ex comestis etiam sicut ameos & eius olosactus & etiam aspectus vt dr. Itẽ acetũ & ciminum & longa statio in domo in qua est ciminum plurimum. Item comestio cretæ. facit. n. opilationem in orificiis venarum, vt non euadat sanguis ad cutem.

De Vngulis & pilis. Cap. XXXII.

EX libro de na. rerum. Vnguium creatio est vt cooperiant extremitates digitorum, habent autem creationem mediam inter os & cartilaginem. s. cartilagine duriores ossibus teneriores Mẽbrum digito si amputaueris, vnguem tamen in sumitate refundet, vnguium inscisio dolorem non habet nisi eo loco quo carni coniũgitur, hi colorem in morte mutant, & in quibusdam infirmitatibꝰ. Colores autem corporum sunt secundum colores vnguium. Constanti. vbi supra. Vngula est solida cum carne sibi iuncta & cute suprema, cuius ligamenta sunt chordosa, veniunt tamen ad vngulas nerui venæ & arteriæ, vt dent eis sensum & naturale nutrimentum. horum incrementum non est in longum & latum, sicut cęterorum membrorum corporis sed in longum tantum, sicut & pilorum. Arist. in lib. de animalibus. Vngues hominis, vnci non sunt sicut cæterorum animalium, sed vt cooperiant extremitates digitorum. Constan. vbi supra. Pilorum & vngularum non idem est incrementum quod cęterarum corporis partium. Omnia namque membra corporis in longum latum augeri videntur, hęc autem tantum in longitudinem crescunt. Item diffinitum habent membra crescendi modum, hęc autem augmentantur quadiu viuitur, q̃ ꝗdam expulsiones corporis sunt. Pili namq; ex fumo calido conficiuntur & sicco, subtilitas enim & mollities fumi dum per poros egreditur, exiens quidem & nõ se diuidens exteriori aere siccatur. Sunt itaq; pili vel naturaliter iuuamentum ornamentumve corporis vel tantum expulsio superfluitatis. Iuuatiui sunt capilli ciliaq; vel palpebrę & supercilia. Capilli namq; caput custodiunt, honestant atq; defendunt. Supercilia vero similiter oculos. Cilia quoque ante & retro sursum deorsum munimenta sunt oculorum, nõ aũt crescunt, quia naturaliter sicut & alia membra fundata sunt. Barba vera solum est ornamentum bene apparens, & maxillas cooperiẽs, hi ergo pili facti sunt a natura vt essent iuuamenta corporis & ornamenta. Cęteræ autem omnes natura sunt expulsiones. Membra namq; calida & humida, & inde fumum emittentia pilosa fiunt, vt penis propter testiculorum confinia, pectus propter vicinitatẽ cordis, hęc ergo non sunt naturalia, sed superfluitatis expulsiua, sicut videmus quęda non studio colẽtium nasci. Aristoteles vbi supra. Solus homo lenis corporis est. Nullum tamen animal est tam multorum pilorum in capite, quia cerebrum eius comparatione sui corporis plus est humidum quam cęterorum animalium Idem etiam apud pubem habet pilos cum cæterorum animalium partes illæ nudæ sunt. In animalibus est color pilorum secundum colorẽ cutis, in homine vero non. Razi in almanzore in 2. parte. Multitudo pilorum in ventre signat luxuriam. In ventre quoq; & pectore sapientiæ paucitatem, super costas audaciam, super spatulas autẽ & collum dementiam & obstinationem. In capite vel in toto corpore stantes pili. i. plani non crispi signant timorem.

De Capillis. Cap. XXXIII.

ISidorus vbi supra. Capilli dicuntur quasi capitis pili, facti vt decorem prestent & cerebrum aduersus frigus muniant atq; a sole defendant. Pilos autem dictos aiunt a pelle qua prodeunt. Cesaries autem a cędẽdo vocata est. Ideo tantum virorum est, virum enim tonsum esse decet, mulierem non decet. Comę sunt proprie non cęsi capilli, & est grecus sermo. Nam comas grecè caymos a secando nominant. Crines proprie mulierum sunt dicti, eo quòd vittis discernantur, vnde & discriminalia dicuntur a quibus diuisi religãtur. Aristoteles vbi supra. Inter animalia solus homo multorum pilorum est in capite. s. vt custodiat illud a frigore vel calore nimio. Causa vero longitudinis eorum est, quia cutis capitis est valde pinguis, & est in eo multus humor, vięq; capitis sunt valdę rarę. Elongantur ergo capilli, cum humor cutis non fuerit velocis siccitatis. Quod accidit propter duo. s. propter qualitatem & quantitatem, cum enim humor multus fuerit non cito desiccatur. Similiter & qñ fuerit pinguis, propter hoc ergo elõgantur hominis capilli, quia cerebrum eius frigidum & humidum sicq; materiat pilos in humiditate multa. Crispitudo autem & lenitas eorum est propter vaporẽ. Cum enim vapor fuerit fumosus calidus & siccus, capilli crispi fiũt & inuoluuntur, quia vadunt per duas vias contrarias. Pars enim terrestris vadit ad inferius, & calor ad superius. Sic ergo inuoluuntur & crispantur pili propter debilitatem suam. Et possumus dicere quòd hoc accidit propter paucitatem humiditatis eorũ, & multitudinem partis terrestris quę desiccatur ex aere continenti & corrugatur crispaq; efficitur, hoc enim accidit leni quoniam humiditas quæ est in eo dissoluitur, vnde ex igne pili corrugantur & inuoluuntur, huius signum est quia pili crispi sunt humidi plusquam lenes, quia quod siccum est, durum est. Et pili lenes non sunt in animalibus, nisi ex humorum multitudine. Nam humor decurrit lubricando donec ad pilos venit. Ob hoc illorum pili qui morantur in tracia lenes sunt, quia complexio eorum est humida, & aer continens eos humidus. Ethiopes autem crispi sunt, propter siccitatẽ cerebri & aeris continentis. Razi in almazore in secunda parte. Capilli plani signant timorem, crispi vero complexionis caliditatem.

De capillorum colore. Cap. XXXIIII.

ARistot. vbi supra. Color capillorum diuersificatur in homine, preterquam albedo quæ accidit eis non in senectute tantũ sed etiam ex infirmitate, & tunc albescunt cum albedine corij. Cũ autem albescunt propter senectutem, non albescit corium cum eis. Et huius causa est, quoniam ista infirmitas est in cute, & cum albescit cutis, necessario albescũt pili. Canicies autem naturalis est propter debilitatem caloris qui exit a corpore & abundantiam frigoris. Nam senectus infrigidat & desiccat corpus. Deniq; propriũ est hominis in senectute canescere, sed accidit hoc etiam equis, non autem animalibus ceteris. Infirmitate quoque canescit homo, sed eo conualescente capilli cani cadunt, & redeunt quales prius fuerunt. Auicenna in 4. canone. Capilli quidem nigri sunt dum sanguis permanet pinguis, spissus, calidus, viscosus. Cum autem ad æqualitatẽ incipit tedere capilli declinant ad caniciem. At vero medicine sũt quædam caniciem retardantes, quædam vero prohibentes, sicut in serius dicetur vbi de capillorum medicinis agetur. Ex libro de na. re. in frigidis quidem regionibus, vt ait Aristoteles. Animalia vel homines capillos habent stratos ac pendentes albosq; frequentius & rigidos, in calidisq; sæpè nigros ac crispantes per omne corpus.

De diminutione capillorum & caluicie. Cap. XXXV.

AVicẽna vbi supra. Capillus quidem nascitur ex uaporis fumo quando coagulatur in poris, & oritur super illos per illud qđ assumit ex alimento, proprieq; quando est humiditas corporis uiscosa & unctuosa, non aquosa nec lutosa, sicut arborum unctuosarum folia non cadunt. Capilli destruuntur & minorantur aut propter causam in materia, aut propter causam in re in qua nascuntur. Causa in materia est, aut causa eiꝰ quod ipsam submergit uel alterat. Aut causa paruitatis substantiæ primæ, sicut est paruitas uaporis fumosi in pueris, & mulieribus propter multitudinem uaporis humidi, quare non nascitur eis barba. Paruitas quidem radicis substantiæ aut est propter accidens, aut quia natura cõsumit eam, propter accidens sicut in conualescentibus, quos ægritudines longe exiccant, ut ptysice, & ethyce, ita quòd non remanet illis materia de qua capilli cibentur, & ideo cadunt sicut accidit plantis irrigatis quando non irrigantur, sicut etiam accidit castratis ex eorum similitudine cum mulieribus in humiditate & frigore propter causam testiculorum eorum. Et quoniam illud quod generat sperma conculcatur in eis & infrigidatur, quia nõ resoluitur humiditas eorum ad exiccandum, & quòd resoluitur non remanet in poris propter paruitatem ac subtilitatem suam, sed egreditur, Sic etiam accidit ei qui assuete utitur inflitis grassibus super caput suum, illud autem quod est ex uia naturæ est sicut caluicium Accidit enim caluicium propter abbreuiationem materiæ pilorum ex caluicio. Et illud est uel propter paruitatem eius, uel submersionem cerebri ab eo quod tangit ipsum de craneo. Iccirco enim non imbibit eum, sicut cum est ei ob uians. Illud autem quod fit propter causam in re in qua nascuntur secundum tres modos est. Aut enim non penetrat eum materia pilorum, aut penetrat quidem sed nõ retinetur, aut etiam in ea corrumpitur & conuertitur ad qualitatem quæ nõ conuenit ut pili generentur. Non penetret quidem in eam propter opilationem pilorum & pororum, quæ non fit nisi propter uehementiam soliditatis eius aut propter siccitatem ipsius. Vnde festinat caluicium in calida complexione propter uelocitatem exiccationis eius. Ob hoc etiam super preparatos ad caluicium multiplicantur pili corporis & pectoris propter caliditatem complexionis eorum. Aut etiam propter soliditatem eius causa uestigiorum ulcerum præteritorum, sic est dispositio in glabrie. Quod autem in ea non retinetur est propter uehementiam raritatis eius, & amplitudinem pororum illius. Quod autẽ corrumpitur aut est propter humorem fixum malignum, sicut in alopicia & tyria, aut propter ulcera mala & corrosiua, sicut est in quibusdam speciebus glabriei & caluiciei. Arist. ubi supra. Inter animalia uiri proprie calui fiũt non tamen omnes sicut nec omnibus arboribus folia defluunt sed quibusdam, sic & aues nidificantes plumam eijciunt. Sed folia quidem arboribus & plumæ auibus redeunt. Pili uero decaluatis non redeũt, quia. s. caluicies accidit propter mutationem etatis quæ est irreuocabilis. Casus autem foliorum & plumarum est propter mutationem temporum quę est circularis. Ex libro de na. rer. Capilli nascuntur ex fumo calido & crosso, qui ex incentiuis humoribus est. Rarescunt autem vbi calor excedit naturam, & cadunt propter abstinentiam cibi, propter infectos humores, vt leprosis & in vitiis

qui

quidem ſępe, ſed in mulieribus vel ſpadonibus natis nũquam, nec
in nullo anno veneris vſum.i.antequam vti poſſit, & hoc propter
frigiditatem naturæ.

De Medicinis capillorum. *Cap.* *XXXVI.*

AVicenna vbi ſupra. Medicinæ conſeruantes capillos, ſunt illæ,
in quibus eſt caliditas ſubtilis attractiua & virtus ſtiptica, &
ex ſimplicibus quidem ſunt myrtus & grana eius, & laudanum &
emblici & mirabolani, & kebuli & myrrha & aloes, & capillus
veneris & galla & ſimilia. Ortum vero pilorum prohibent ſtupefa
cientia & prohibentia & infrigidantia, vt ſi poſt depilationem li-
niatur cutis cum iuſquiamo albo & opio & aceto, & aqua inſqui
ami nigri cum eis, & ſola. Corpus autem ranæ lacualis exiccatum
tritum, & cum ſucco iuſquiami albi mixtum eſt ex prohibentib',
ſimiliter & ſemen vrticę cum oleo depilat cum fortitudine. Subti-
liat autem capillos baurach.i.nitrum vel ſal nitrum quando poni
tur in medicinis eorum. Incriſpantia vero ſunt, vt farina fenugre-
ci, & oleum eius, & myrrha & galla, & calx, & alſedre album, & li
targirum ſi miſceantur, & cum eis caput tangendo cõmoueatur.
Ad hoc etiam quandoq; inſquiamum album ſicut eſt ſolum ad-
miniſtratur, & omnino adminiſtratio oleorum mollificantium, &
& muſtillaginum humectantium. Sciſſionis eorum cauſa eſt ſicci-
tas, & ſiccus cibus, ipſamq; prohibent omnia lenia ęqualia & mu-
ſtillagines viſcoſi, ſicut alteę, pſylij, & foliorum ſalycis. Caniciem
vero tardant euacuatio flegmatici humoris omni hora, proprieq;
cum vomitu ſuper cibum & per clyſteria. Deinde adminiſtratio
medicinarum ex quibus generatur ſanguis laudabilis ſpiſſus. Con
fectiones quidem & ſpecies quę naturam flegmatis abſcindunt &
caniciem tardant, ſunt vt maſticatio mirabolanorum, kebulorũ,
de quibus omni die cũ numero ſuperueniente ſibi ſumatur & ma-
ſticetur & deglutiatur, hoc enim fortaſſe conſeruabit adoleſcenciá
vſq; ad finem vitę. Et ſimiliter triſere facte ex mirabolanis maior
& minor, & cõfectio de ſcoria ferri quę melior erit, ſi aurum in ea
fuerit. Ad hoc quoq; mitridatum forte eſt, & thyriaca ſimiliter.
Carnes etiam viperę conſeruant adoleſcentiam & virtutem, cum
eorum aſſiduatur comeſtio. Caniciem vero prohibent omnia olea
calida confortantia & omnia currentia ſimilia ſunt illis in natura.
conſeruant enim complexionem capillorum ſuper calorem inna-
tum, & rugatur quod penetrat in eis de nutrimento, huiuſmodi ſũt
alkytran.i.pix & cum eo linitur dimittatur quatuor horis, deinde
ingrediatur balneum & oleum de coſto, de nigella, de ſynape, de
oliuis ſilueſtribus.

De tinctura eorum. *Cap* *XXXVII.*

TIncturę ſpecies quibus tinguntur capilli ſunt tres.ſ.denigrans
albificans, & flauos faciens. Denigrãtia ſunt, vt galla oleo inũ
cta & aduſta. Alkanna quoq; & indicum, diuerſificantur tamen
impreſſiones amborum ſecundum diuerſitatem præparationis ca
pillorum. Albificantia ſunt vt ſtercus hirundinum, cortices rafani,
fel tauri, vapor ſulſuris, cacumen capparis, & cacumen oliuarũ ſin-
gulariter & coniunctim, proprieq; cum aceto. De flauum facięti-
bus, dixerunt quia quod currit ex harundine nabati recente ablato
ab ea cortice eius, cum accenditur ſuper eam ab alio latere tingit
ſicut aurum, & ſimiliter ærugo ferri cũ aqua draganti ſuper q̃ expe
ctetur ſicut expectatur ſuper alcannã. Qm̃ aũt p̃res ſpẽs tincturę ſũt
infrigidantes cerebrũ, & corrũpentes ipſum, præparantes ad catar-
ros, & ad appoplexiam & ſimilia, curari debet igitur cũ eis quæ vi
cinantur tincturis, aut earũ ſucceſſione adminiſtretur de aromati-
cis calidis vt ſunt muſculus, gariofili, & ſimilia. Qñq; etiã accidit
ex tinctura, vt debilitentur & rumpãtur capilli, barbaq; exiccetur,
huic quoq; ſuccurrũt ſi conſequenter adhibeatur oleũ violatũ &
oleum alkeiri. Si autem ex tinctura facies denigretur, cum farina fa
barum & ciceris atq; ſimilium lauetur, nec eſt ad illud melior ab-
lutio quam cum oleo calido. Actor. Hoc idcirco de capillis proſe-
cutus ſum latius, quia de his ſcripturæ faciunt mẽtionẽ frequenti'.

De barba. *Cap.* *XXXVIII.*

ISidorus. Barbam facie non eſſe in munimento, ſed virili ornamẽ
to indicant puræ facies feminarum quas cum infirmiores ſunt
vtiq; muniri tutius conueniret, ſi barba corpus muniret, itaq; non
ad vſum ſed ad decorem tantum habet vir barbam in facie, ſicut
mammillas in pectore. Conſtan. vbi ſupra. Barba ſolum ornamen-
tum eſt bene apparens & maxillas operiens. Cauſa vero cur maſcu
lus & non fœmina barbeſcat hæc eſt, quia maſculi ſunt calidiores,
& ideo fumus qui pilorum eſt materia, magis in eis augmentatur.
Deniq; nec eunuchi barbeſcunt, quia membra calidiora perdide
runt, & in feminis calidiſſimis apparet aliquando barba, in maſcu
lis autem frigidis econtra. Ariſt. vbi ſupra. Impubes caſtrati non
barbeſcunt, barbati quoq; ſi caſtrentur imberbes fiunt, ſed in alijs
locis pili rareſcunt, præterquam in pectine. Nam & mulieres habẽt
ibi pilos. Corpora tamen earum molliora ſunt & leniora, paucio-
riſq; pili corporibus marium. In mulieribus etiam quandoq; pili
oriuntur in barba, ſed hoc modicum.ſ.quando menſtrua retinẽtur,
vir multorum pilorum apud coxas & in parte pedum multi ſunt
coitus. Pilorum vero nuditas maximeq; in pectore ſignum natura
lis frigiditatis. Ex lib. de na.re. Barba in homine diſtinguit virilem
ſexum a fœmina, & eſt magna in viris calidis, parua in frigidis. Mẽ
ti & oris circumitum vſq; ad genas & colli partem uſq; ad aures
occupat, quòd ſi vir teſtibus uiduetur, pili de barba cadent & vir
ille fruſtratus audacia fęmineus apparebit: ſunt & fęminæ quæ bar
bam habent ſuperius, hoc eſt ſignum caloris in eis.

De membris officialibus, & primo de lacertis ſiue muſculis.
Cap. *XXXIX.*

DIcto de conſimilibus membris.i.ſimplicibus, ſequitur de com
poſitis quæ officialia dicuntur: hæc autem vniuerſalia ſunt,
vt caput manus pedes, aut particularia.i.vniuerſalium partes, vt
lacerti vel muſculi, quoniam & ipſi compoſiti ſunt ex carne & ner
uis ligamentis & panniculis. Caput autem ex lacertis ſimilibuſque
membris compoſitum eſt. Itaq; de compoſitione lacertorum.i.mu
ſculorum ſumamus exordium. Muſculus de carne componitur ner
uiſq; & ligaminibus atq; pelliculis veſtitur ac ſuper oſſa ligatur li
gaminibus ab oſſibus ipſis procedentibus. Nerui etenim a nucha
vel a cerebro exeuntes ad lacertos, cum ad ſuperiorem veniunt ex
tremitatem, in lacertorum miſcentur carnem. Ab oſſibus quoque
quæ muſculis ſuppoſita ſunt exeunt ligamenta, quæ cum carne &
neruis ſe confundunt, ex his ergo corpus conficitur, quod lacertus
dicitur. Ab inferiori autem extremitate muſculi exeunt nerui cum
ligamentis, quæ qñ miſcentur corpus efficiunt, quod chorda voca-
tur. Chordæ quidem & nerui neceſſarii ſunt cauſa motus uolunta-
rii. Chordæ namq; exeuntes muſculi extremitatem, extenſæ ligant
membri concathenationem, cuius cauſa facta eſt muſculus. Cum
autem neceſſarius eſt membri motus, lacertus in originem ſui re-
torquetur, cum quo chordæ ita fortiter trahuntur, vt membra con
cathenata moueantur, & in lacerti partem reducantur. Si enim vó
las manuum interior mouerit lacertus, ad eundem interius replica
tur manus. Si vero exterior dilatatur, manus extra reclinatur. Oẽs
autem lacerti quinq; modis ſunt diuerſi.ſ.in quãtitate, figura, ſitu,
loci compoſitione, & chordarum ab eis egreſſione. In quantitate
quia quidã magni ſunt, vt maiora membra, ſicut coxæ, per eos poſ
ſint moueri, quidam vero parui vt palpebrarum lacerti, & illi per
quos minores pedum mouentur digiti, qui teſtante Gal. tante ſũt
paruitatis vt vix inueniantur ab anathomicis. Sunt & quidam ſub
tiles, vt ſuper ventrem poſiti, qui ventri & inteſtinis neceſſarii ſunt
in digeſtionis expræſſionibus. Per hos etiam calefit ſtomachus, &
adiuuant veſicam ad expellendam vrinam. Proficiunt quoq; per-
tinentibus in fętuum excluſionibus, et ab eiſdem dyafragma iuua
tur, cum pectus exprimitur, vt uox ſiue flatus recipiantur. In figura
quia ſunt quidam trianguli ſicut lacerti pectoris. Alij rotundi ſicut
circundantes veſicam & anum, alij quadranguli, ſicut ſuper ventrẽ
poſiti, alij longi, ſicut illi duo ſuper ventrem ſuſpenſi. Ex ſitu loci,
quia qui recto motui ſunt neceſſarij, ſuper membrorum longitu-
dinem ſunt erecti. Ex compoſitione vero diuerſitas eſt lacertorum,
ſuper ventrem enim locatorum, quorum caro neq; neruis neque
ligamentis commiſcetur, tàmen in eorum extremitatibus chordæ
ſolidantur. In chordarum egreſſione diſſimilitudo videtur, quia
quandoq; a lacertis duobus vel tribus vna ſola chorda egreditur,
ſicut illa groſſa quæ ad pedes protenditur, maximis enim membris
vnus lacertus non ſufficeret, ob hoc a duobus exit, vt tactus fortior
ſit, vt ſi vnus deficiat, alter medietatem ſuam ſuppleat. Ecõtra ve-
ro alij ſunt a quibus duę chordę vel tres vel etiam plures exeunt,
ſicut de medio in cruris prora poſito. Ab hoc enim toro, quia ma-
gnus eſt, quatuor chordæ exeũt & ad quatuor pedum digitos ten-
dunt, lacerti vero oẽs in quatuor diuiduntur partes. Alij namq; ca
put & collum mouent, alij gulam & guttur ſibiq; vicina, quæ ſũt
voluntarij motus, alij ſpatulas, alij manum, alij pectus, alij ventrẽ,
& eius vicina volũtarium motum habentia, alij vero pedes & alij
coxas. Hæc quoq; ſingula diuiduntur multipliciter, & ſunt in toto
corpore muſculi ſiue lacerti numero. 581.

De Cerebro. *Cap.* *XL.*

EX li. de anatho. Cerebrum eſt membrum ſm quoſdã calidum,
ſm quoſdã frigidũ, ſm oẽs humidũ, ſubtile, molle, albũ, cũ ro-
tunditate oblõgũ, multũ hñs de ſpiritib. & multũ de medulla, dua
bus pelliculis obuolutũ, pia matre.ſ.& dura matre, craneo & cute
coopertum, tribus cellulis diſtinctũ. Humidũ quidẽ vt de facili ſuſci
piat impreſſionẽ. Subtile vero pp operationes aĩę ſubtiles.ſ.imagina
tionẽ, rõnẽ, memoriã. Molle quoq; vt cito impreſſioni cedat. Et al-
bum, vt diuerſas formas ſuſcipiat. Rotundũ vt mobile ſit. Oblon-
gũ ut motus eius tẽperatus ſit. Multũ hñs de medulla & ſpiritibus,
vt his mediantibus operationes aĩales fiant plenius. Duabus obuo
lutũ miringis interi', vt ipſum a duricia cranei defendãt. Auic. vbi
ſup. Cerebri ſubſtãtia creata eſt frigida & humida. Frigida qdẽ, ne
ipſũ inflãmet multitudo q̃ aduenit ei ex fortitudine motuũ neruo-
rum & paſſionibus ſenſuum ac motibus ſpiritus in alterationibus
imaginatiuis, cogitatiuis & memorialibus. Et vt non temperetur
ſpiritus a corde egrediens, & ad ipſum penetrans in duab. venis ab
eo ad

eo ad ipſum aſcendentibus, humida vero vt motus eum nõ ſiccet, & vt eius figura bona ſit. Creatum eſt etiam lene, vt ſit pingue, & vt nutrimentum quod neruis gradatim duria tribuit, bonũ ſit. Nerui.n. ex cerebro, & nucha oriuntur. Dicit autem Galienus cauſam lenitatis eſſe, vt eius figura bona fiat, & ipſius alteratio cum imaginationib. quia lene facilius ſuſcipit alterationes. Cerebrũ diuiditur in ſubſtantiam velatiuam, & in ſubſtantiam medullarem, & ventres in ipſo ſpiritu plenos. Nerui vero ſunt quaſi virgulta ab ipſo procedentia non tamen ſunt partes ipſius propriè. Conſtantinus vbi ſupra. Cerebrum omnibus alijs membris dignius eſt, ac nobilius, quia materiale fundamentum eſt in homine, vt poteſtas rationalis animę valeat ad actualia procedere. Quod ẽt in excellentiori parte poſitum eſt oculorũ cauſa, ſicut.n. homo remotũ aliquid diſcreturus ad altiora loca progreditur, vt latior proſpectui viſus detur. Sic natura mirabilis in arce ſuperiori locauit cerebrũ, vt quæ ſibi ſuppeditat exterior viſus diſcernere valeat. Cerebrum ergo eſt corpus albũ, & ſine ſanguine humidum. Quod ideo fit vt cito immutetur in naturam ſentiendi. Diuiditur aũt in duas partes principaliter. i. in proram, & puppim Quarum differentia eſt croſſior cerebri pellicula, quę inter eas duplicatur. Prora puppi maior eſt, & mollior, magna quidem eſt, vt qui ab ea procederent nerui ſenſuales, qui ſunt ſeptem pares. Puppis vero minor eſt, qm̃ ab ea pauci nerui procedũt. Item cũ a prora nerui ſenſuales exeũt hanc emolliri oportuit vt nerui ſenſum cito reciperent. Puppis vero dura eſt, vt facilius dura patiatur. Razi vbi ſupra. Cerebrũ fecit Deus vt eſſet origo ſenſus, & voluntarij motus ab ipſo produxit ramos. i. neruos, qui membris continuantur, & dant eis ſenſum, & motionis modos. Eſt etiam cerebrum ſecundum Galienum imaginationis, & cogitationis, ac memoriæ fundamentum.

De ventriculis cerebri. Cap. XLI.

CONſtanti. vbi ſupra. Imaginatio quidem in duob. ventriculis anteriorib. perficitur. Cogitatio vero in medio, & in poſteriori memoria expletur. Cerebrum tres habet concauitates, quæ vocantur tres ventres. In prora ſiquidem duo ventriculi ſunt, a quibus aer per nares egreditur, atq; trahitur, & a quibuſdam exit vox a cerebro. In eiſdem quoq; ſpiritus vitalis in naturã mutatur animalis. Ab his rurſus duo capita egrediũtur duobus vberibus aſſimilata, qb. odoratus efficitur. Duos quidem oportuit ineſſe prorę ventriculos a quibus ſinguli exirent nerui ſinguli, vt ſi vnus pateretur alterius iuuamentũ ſubintraret. Puppis autem ventriculus vnus eſt ad quem accedit ſpiritus animalis, cũ in duobus aliquantulum mutatus eſt proræ ventriculis, qm̃ hi viam habent perforatam, vnde ſpiritus animalis tranſeat ad ventriculũ puppis. Neceſſarium fuit vt duo proræ ventriculi iungerentur puppi ventriculo: vnde huius vię perforatio trium ventriculorũ eſt continuatio. Sed via hæc anteq̃ ad puppim veniat in eundo quædam ſpecioſa reperit vbi dum dilatatur quartus ventriculus efficitur, qui ideo rotundatur vt maior ſpiritus quantitas ſuſcipiatur, & ne facile patiatur: huius ventriculi principium eſt quoddam corpus glandoſum, cuius forma quaſi pinea eſt ad hoc neceſſaria, vt ſpacium inter venas vnde rectè efficitur repleat, hęc autem pinea ſuſpenſa vadit ad locum ſibi deſtinatum, & in eundo quoddam fruſtulum obambulat longum, quod neruus dicitur, & habet huius viæ concauum, huiuſmodi neruus iuuamentum eſt, vt foramen inter puppim, & medium ventriculũ intraturo animali ſpiritui aperiat, & poſtq̃ intrauerit, claudat. A cerebro aũt exeunt duo fruſtula longa neruis lateralia, nares homini iunctas aſſimilãtia, ſubtilibus operta pelliculis, cũ ipſis naribus vtrinq; ſolidatis. Cumq; neruus ille dilatatur nares clauduntur. Cum vero rugatur, apperiuntur, quia pelliculæ gibboſitati illius iunctæ cum eodem trahũtur. Ex libro de anatomia. Cerebrum itaq; tribus cellulis eſt diſtinctum. Duæ namq; miringe cerebri faciunt tres plicaturas inter ſe deuexas, in quibus tres ſunt cellulæ, fantaſtica. ſ. ab anteriori parte capitis, in qua ſedẽ habet imaginatio. Logiſtica in medio, in qua ratio. Memorialis a poſteriori, in qua memoria. Fantaſtica multũ habet de ſpiritibus vt eorum multitudine, & motu plena fiat in ea formarũ attractio. Parum aũt de medulla, vt ſit ibi quædam vacuitas vbi fluat frequens curſus ſpirituum ad formas ibi concipiendas. Logiſtica vero multũ habet de ſpeciebus ad operationes rationis peragendas, & etiam de medulla vt plena fiat, & bona ſpirituũ reſtauratio. Porro memorialis parum habet de ſpiritibus, ne pp eorum multitudinem fiat formarum quas rationis diſcretio commendauit delectio: multum vero de medulla vt ad impreſſionis formarũ ſuſcipiendas ſufficiens habeatur materia. Fantaſtica cellula eſt calida, & ſicca, vt per has qualitates formas rerũ appetat, & ſic in ea formarum attractio vigeat. Logiſtica vero calida eſt & humida, vt his qualitatibus mediãtibus bona fiat in cerebro digeſtio. i. rationis diſcretio, ſicut.n. in bona digeſtione per prædictas qualitates vigentes purum ab impuro diuiditur ita per diſcretionẽ verum a falſo, bonum a malo ſecernitur. Porro memorialis frigida eſt, & ſicca, vt per has qualitates fiat rerum tenendarũ retractio, itaq; cerebrum dicitur eſſe templũ animæ pp tres eius partes principales. Anima.n. in fantaſtica cellula quaſi in veſtibulo diuerſas formas recipit per imaginationem. In logiſtica quaſi in conciſtorio de imaginatis diſcernit per rationem. In memoriali vero imaginata, & dijudicata conſeruat per memoriam.

De pia matre & dura. Cap. XLII.

COnſtant. vbi ſupra. Hæc eſt ergo forma cerebri, q̄ circũdant duo pelliculi, vel panniculi matres eiuſdem appellati, vnus croſſior eſt, qui dura mater vocatus craneo incroſſatur, quia ibi duplicatur, quod in oſſe lauda græco ſimili ſiniatur. Inde duplex in cerebrũ deſcendit, per locum. ſ. illum quem arterię duæ cõſcendũt, quæ dũ in duram matrem deſcendũt, concauitas quædam remanet, q̄ quaſi vena quædam concaua per longũ in proram cerebri vadens, & ſanguinem portans replet. Ideoq; ab anathomicis vena vocatur, licet non ſit, quia viuente homine ſanguis ibi recipitur, dum vero moritur incraſſatur, & coagulatur: hæc quidẽ dura mater non craneo ſolidatur, ſed potius ſuſpenditur, & ab eis foraminibus egreditur. In egreſſu aũt huc illucq; dilatatur. Facta autem eſt pp tria. ſ. vt matrem piam a cranei duritie cuſtodiat. Vel vt proram, & puppim diuidat, vel vt operimentũ, ac defenſio venarum, & arteriarum, quæ ſuper cerebrum ſunt, earumq; ad inuicem ligamentum exiſtat, ipſarũq; diuerſa ſpaciola ſuppleat, venarum inquam, & arteriarum hepar circũdantium. hæ namq; ad inuicem commixtæ ſunt in modũ telæ, quarũ ſpacia panni ſubtiliſſimi implent, vt nihil vacans in eis remaneat. Alius eſt panniculus ſubtilior, qui durę matri ſupponitur, & pia mater vocatur. Hæc cerebro coniuncta ipſum vndiq; circundat, & ſeq; per concauitatẽ cerebri ſpargit, mollior eſt in ſubſtantia q̃ mater dura. Durior aũt cerebro cui coniuncta eſt, ſicut cutis carni conglutinata. Diſtat autem a dura matre paruo interſticio, ſed tñ in quibuſdam ei cõiungitur, ſicut vena eũ craneum ingrediuntur, & cerebrũ dilatatur, & ſtringitur. Primo quidẽ ſubtiliatur mater pia, quia cerebri venas, & arterias colligat ne forte ſuſpenſa ſint, eorũq; vacuitates oportet vt ſuppleat. Secundo vt cerebrum coadunet, ne diſpergatur, & operiens a dura matre defendat ſicut ipſa a cranei duritia defenditur dura matre. Tertio vt cerebrũ nutriat per venas quas habet, & ſpiritum det per arterias quas in ſe continet: hi ſunt ergo duo panniculi, qui cerebrum operiunt, neruoſque adiuuant, & dum intra ipſos ſunt protegunt. Poſtmodum vero nudi, & ſoli cranei duritiem exeunt.

Qualiter cerebrum ſit principium ſenſus, & motus voluntarij. Cap. XLIII.

EX libro de anathomia. Porro veſtibulũ animæ. i. fantaſtica cellula quinque portas quinque ſenſuum habet ante ſe, & ab illa decem nerui oriuntur qui ad quinque ſenſus faciendos dirigũtur. Ideoq; ſenſibiles appellantur, horum ergo duæ. optici. vel viſibiles dicuntur, qui in media fronte coniunguntur, & illic iterum diuiduntur. Quorum vnus ad oculum dextrum, & alius ad ſiniſtrum cum ſpiritibus per eos decurrentibus ad viſum faciendum dirigũtur. In fantaſtica namque cellula, ſicut dictum eſt, multi ſpiritus abundant, quorum quidam deputantur ad diuerſas imaginationes faciendas, quidam vero diſcurrunt per neruos ad inſtrumenta ſenſuum, vt compleãt ſenſum. Quidam autem in logiſtica cellula diſcurrunt ad rationem faciendam. Porro alij duo nerui diriguntur ad oſſa petroſa aurium vt faciant auditum. Alij aũt duo ad linguam ad guſtum faciendum Alij quoq; duo ad carunculas naribus dependentes in modum mammillarum ad odoratum faciendum. Reliquorũ vero duorũ qui ſunt tangibiles vnus ad dextrum humerum dirigitur, & alius ad ſiniſtrum. Et ille qui ad dextrum in duos ramos diuiditur, quorum vnus tendit ad volam dextræ manus, & alius ad volam dextri pedis ad faciendum actum. Similiter & qui ad ſiniſtrum diuiditur, & ſimiliter ad volam & plantam ſiniſtram dirigitur. Iſte namq; ſenſus. i. tactus licet cuilibet parti corporis communis ſit, volis tñ manuum ac plantis pedum proprie cõuenit. Dicunt tñ aliqui, neruos tangibiles a memoriali cellula inter neruos motiuos oriri. Nerui quidem motiui deputantur in corpore principaliter ad motum faciendum Secundario ad ſenſum tactus. Sicut econtrario nerui ſenſibiles principaliter ad ſenſum, ſecundario ad motum. Oriuntur aũt nerui motiui a parte poſteriori in cõtiguitate ſpinæ, & cerebri. Spina.n. habet principium in commiſſura. i. in quadam cranei parte poſteriori, quę furcata eſt velut y litera. In hac inquam intricatur ſpina, & illic oriuntur nerui motiui deſcendentes cum ſpina in inferiores corporis partes ad motus faciendos.

Qualiter a cerebro nucha deriuatur, & per ea ſenſus ac motus ad membra transfunduntur. Cap. XLIIII.

ORitur aũt ĩ parte poſteriori capitis a cerebro nucha. i. medulla per cõcauitates ſpõdilium trahens ſecũ duas miringas cerebri quibus tegitur, exterius vero ſpondilibus illas cum miringis defen-

defendētib. includit. Sūt aūt 18. spōdilia. 6. in collo, 12. in dorso, & inter singula oriunt duo nerui vnus a dextris et alius a sinistris, q dirigunt in diuersas ptes corporis ad motū principaliter faciēdū & secundario tactum. Razi vbi supra. Cum ergo cerebrum sit origo sensus & voluntarij motus, & partes corporis inferiores a cerebro valde sunt remotę, quæ tamen & sensu & motu indigent, & hæc absque neruis habere non valent. Nerui quoque si a cerebro recta via protenderentur ex longitudine descensus debilitarentur, fecit Deus foramen sub craneo per quod perduxit partem cerebri quæ nucha vocatur. Ad cuius etiam custodiam ossa cranei condidit. Quam etiam taliter munitam secundum corporis longitudinem prolongauit, & ex ea per spondiliū foramina neruos produxit, qui membris continuantur dantes eis sensum & motū. Itaq; si graue super cerebro venerit accidens, toti corpori sensus ac motus aufertur. Nuchę vero si superuenerit membris illis aufertur, quibus nerui ab illa parte nuchæ procedentes coniunguntur. Cerebrum est quasi fons sensuum & motus voluntarij. Nucha vero quasi fluuius magnus ab eo manans. Porro nerui ab illa procedētes sunt quasi riuuli paruuli de fluuio exeuntes. Sed cū fonti aliquod impedimentū acciderit, commune erit. Riuulus autem si euenerit, proprijs locis nocebit, ad quæ ipsi riuuli diriguntur. Ideoq; medicis scire perutile est, vnde quisquis neruus oritur. & ad quod membrum dirigatur. Vnde Galienus quendam qui de mula ceciderat, & ex vnius spondilis lęsione digitos auricularem & medicum duriter mouebat; atq; medicis emplastra digitis superponentibus nullum ex eis iuuamentum sentiebat, in breui sanabat, dum eadem medicamina spōdilibus a quibus ad præfatos digitos nerui protendebantur superposuit. Nerui quidem in principio sui exitus a cerebro vel nucha sunt valde molles, ipsiq; cerebro vel nuchæ similes. Cum autem magis elongari ceperint indurantur, donec perfectam neruorum formam suscipiant. Ipsi sunt instrumenta ac viæ per quæ sensus & motus omnibus membris transfunditur. Vnde si ex transuerso inscidantur, aut sensus aut motus membri aut vtrumq; destruitur, ad quod ipsa diriguntur. Nucha quoque si constringatur, aut ex transuerso inscidatur, sensus & motus omnium membrorum quorum nerui a locis qui sub ipsa sunt incisione prodeunt aufertur. In longitudine vero siue nucha siue neruus inscidatur non multum nocebit.

De vijs quibus purgatur cerebrum. C. XLV.

Constantinus vbi supra. Omnis autem cerebri superfluitas, aut est subtilis vt est fumus. Aut coagulata vel crossa. Fumosa enim superfluitas a toto corpore tendit ad capitis suprema. Vnde craneum capiti superpositum habet quædam ossa serrę similia, quandamque vacuitatem habentia, unde fumus ille exeat. Superfluitas autē crossa & coagulata petit inferiora, cui expellendę natura fecit duo foramina, buccam. f. & nares, dura namque mater super nares perforata, quasi quoddam colatorium huic superfluitati exhibet. Similiter & duo nariū ossa dura matre supposita sentiuntur esse perforata, vt inde superfluitas exeat, & flatus ab exterioribus introeat, horum autem ossium foramina sunt multiformia. Alia namque recta, vt emittant cerebri digesta. Alia vero torculata atq; transuersa ne frigidus ac nociuus aer ad cerebrum intrent subitus, vel ne dura corpora sicut puluis subeant ab exterioribus. Quædam aūt ex toto lata ad flatum recipiendum sunt facta. Superfluitas a bucca emittenda per duo egreditur loca. ab interstitio & puppis prore per trasuersum vsque in primam viam descendente. Hæc via quanto plus descendit tanto magis se rotundat ac stringit cuidam postea iungenda glandi, quæ concaua & rotunda sicut sphera vicinatur ossi colatorio simili. Hoc autem os superpositum est palato. Concauitas hæc embo vocatur, quia sicut vinum per embotum ita superfluitates nostræ crossę per eam influunt.

De oculis & eorum munimentis. Cap. XLVI.

Isidorus vbi supra. Oculi vocati sunt, siue quia eos tegmina cilia occultant ne qua incidentis iniuriæ offensione lędātur, siue quia occultum lumen habent. i. secretum vel intus positum, hi inter omnes sensus animæ viciniores existunt, in oculis enim omne mentis indicium est. Vnde & animi perturbatio vel hilaritas in oculis apparet. Iidem & lumina dicta, quod ex eis lumen manat, vel quia ex intimo sui clausam teneant lucem. Aut extriosecus acceptam visui præponendo refundant. Pupilla est medius punctus oculi in quo vis est videndi, vbi quia paruę imagines videntur nobis, propterea pupillæ appellantur. Nam paruuli pupilli vocātur, vocatur aūt pupilla ꝙ sit pura atq; impolluta, vt sunt puellę. Phisici dicunt easdem pupillas quas videmus in oculis morituros ante triduum nō habere, quibus non visis certa est desperatio. Circulus vero quo a pupilla albę partes oculi separantur discreta nigredine, corona dicitur, quod rotunditate sua ornet pupillam, vel ambitum pupillę. Palpebrę sunt sinus oculorum a palpitatione dictę, quia semper mouentur, concurrunt enim inuicem vt assiduo motu reficiant obtutum. Munitę sunt autem vallo capillorum, vt & apertis occulis si quid inciderit repellatur, & somno conniuentius tanquam inoculti quiescant latentes. Cilia sunt tegmina, quibus cooperiuntur oculi. Et dicta cilia, quod celent oculos tegunt tuta custodia. Supercilia dicta sunt, quia super posita cilijs. Quæ iccirco pilis vestita sunt, vt oculis munimenta prætendant, & sudorem a capite defluentem depellant. Intercilium vero medium est illud super cilia, sine pilis est. Genę sunt inferiores oculorum partes vnde barbæ inchoant. Nam græcè genos, barbæ, hinc & genæ quod inde incipiunt gigni barbæ. Malę sunt eminentes sub oculis partes ad protectionem eorum suppositæ, vocatę autem malę, siue quod infra oculos promineat in rotunditatem quę græci mala appellant, siue quod sint supra maxillas. Maxillę per diminutionem a malis dicuntur, sicut paxillos a palo, taxillus a talo. Mandibulę sunt maxillarum partes. Razi in Almazore secunda parte. Superciliorum multitudō signat cogitationum & stultitiæ multitudinem, loquelam quoque fędam & crossam, longitudō vero arrogantiam & verecundiam. Quæ autem inferius descendunt a parte naris, & superius eleuantur a parte temporis inuerecundiam simul & hebetudinem. Inferiores quoque palpebre tumorē habentes hepatis innuunt debilitatem.

De proprietatibus oculorum hominis. Cap. XLVII.

Ex lib. de natura rerum. Oculi sunt pars corporis præciosissima. Nullumque in eo membrum est frigidum & humidum nisi oculi & cerebrum. Oculi in homine sibi appropinquant secūdum magnitudinem ipsius, plusquam in cęteris animalibus. Ambobus oculis apertis, vna videndi via vtrique dirigitur, ne vnus aliquid videat quod non alter. Visus autem secundum hominum malitiam quę in vidente est, inficit subiectam materiam, adeo vt si mulier menstruata continue peculum aspiciat, ipsum quasi rubigine quadam inficiat. Magna dubitatio visum obducit, sicut morbus caducus. Nec vident patentibus oculis. Post annos viginti multis restitutus est visus. Aristoteles vbi supra. Non est autem oculorum varietas nisi in hominibus, & in equis. Oculi puerorum apud generationem virides sunt. Deinde mutantur in eis secundum naturam vincentem. Oculi equorū inter animalia sunt diuersi coloris, & forte vnus oculus erit glaucus. Alius ei contrarius, quod non accidit in alijs animalibus præter hominem. Causa glaucitatis oculorum in pueris, quoniam ista membra eis sunt debiliora quam alia. Et glaucitas oculorum non est nisi quedam debilitas eorum. Similiter causa varietatis oculorum in homine & in equo. f. vt sit oculus vnus hoīs vel equi glaucus & alius non, eadem est cum illa, quod homo totum & equus in senectute canescunt. Nam canicies est quidam modus debilitatis humoris in cerebro, & paucitatis digestionis, & similiter glaucitas. Cum ergo natura fuerit debilis ad decoquendum quod est in vtroq; & decoxerit quoddam & quoddam non. Tunc accidit, vt quidā oculus sit glaucus, & quidam non. homo claudit oculum plus omnibus animalibus, quia tenuis est cutis Super palpebram enim est coriū continens eam, & ob hoc non consolidatur palpebra neq; præputium, quia sunt corium sine carne. Plinius lib. 11. Hominum tamen oculi tantum diuersi sunt in colore. Ceteri autem in suo cuiq; genere similes. Et equarum quibusdam glauci: in homine autem sunt numerosissime varietatis atq; differentiæ, grandiores, modici, parui, prominentes. Præterea alij cernunt longinqua, Alij nisi prope admota non cernunt. Nam Tyberio Cęsari in tenebris clariores fuerunt, ita vt expergefactus noctu paulisper tanquam clara luce cōtueretur omnia, paulatim tenebris sese obducentibus. Diuo Augusto equorum modo glauci fuere. In ludo Gaij principis viginti gladiatorum paria fuerunt, in his duo omnino fuere qui contra comminationes non cōniuerent, & ob id inuicti, tantę hoc difficultatis est homini, plerisque vero naturale est, vt mutare non cessent, quo pauidiores accipimus.

De dispositione oculorum. Cap. XLVIII.

Auicenna in tertio Canone. Oculi operatio ad corpus est quasi speculatoris ad exercitum, cui conuenientior est locus altus. Virtus autem visus & materia spiritus visibilis a cerebro procedit ad locū per viā duorū neruorū cōcauorū, qui per Anathomiam noti sunt. Cumque nerui illi cum pāniculis sibi sociatis ad orbitā descendunt, & dilatatur extremitas cuiuslibet eorū ac replentur & ampliatur, ita quod cōprehendit humores qui sunt ī pupilla. Constātinus in lib. de oculis. Compositū membrū propriam habet actionem ad quam est, quam cum vna suarum partium operatur. Ceteri vero illi operanti ministrant. Sic & oculi multis diuersisq; partibus compositi sunt. Visus tamen non fit nisi cum

vna

una illarum.ſ.humore qui dicitur criſtalleydos.Eſt autem criſtalleydos humor albus & lucidus,non omnino rotundus ſed aliquantulum planus in medio oculorum locatus. Albus quidem & lucidus,ut cito uarios colores ſuſcipiat,ſicut clarum uitrum. Rotũdus autem ne cito patiatur.Omnis enim forma rotunda non cito patitur propter ſuos angulos,parua tamen ei latitudo facta eſt, quia ſi omnino rotundaretur,omnino inſtabilis eſſet, & lumen accipere non poſſet.In medio autem locatur,ut cæteræ partes ſubminiſtrent. Quarum quædam eum defendunt,quædam adiuuant, hoc humore perforato lumen uiſuale amputatur,ſed aqua ab oculo ablata, mox lumen reparatur.Qui autem uult oculorum naturam ſcire, cerebri prius oportet cognoſcere naturã a quo uiſus procedit. Eſt enim cerebrum initium & fundamentum ſenſuum & uoluntarij motus atque regitiuæ uirtutis.Idẽ in pantegni in tertia parte.Oculi ſunt inſtrumenta uiſus,duo autem ſunt, ut uno forte patiente alter poſſit miniſterium ſuum explere.Sunt autem uniuſcuiuſq; decem efficientes cauſe,tres.ſ.humores.& ſeptem tunicæ.Non tñ hæc omnia uiſum faciunt,ſed una tantum. Solus enim humor criſtalleidos uocatus eſt inſtrumentum uiſus.Alia uero omnia ſunt eius iuuamenta,hic aliquantulũ eſt rotũdus,ut non facile patiatur.In ſuperficie uero aliquantulum planus,ut rem ſentiendam melius recipiat.Nam ſi penitus rotundaretur,non bene ſenſus rerum apparetur. Omnis enim rotunda res in latera ſua relifa inſtabilis eſt & non firma.Clarus autem eſt & lucidus ut cryſtallus ut in oppoſitos colores cito transferatur.In tunicarum ſitus medio ne undiq; careat iuuantium ſupplemento. Humor clariſſimus qui & gelaydon dicitur,eſt retro ſicut uitri liquor,ut eum moniat uel nutriat. Cum enim membra nutriantur ſanguine,qui a criſtalleyde ſemouetur, uitreum humorem fecit natura,qui ſanguinem ſuſcipiat,& in eius eſſentiã uertat,& mutatum ac depuratum ad criſtalleydon mittat clarum.Alius humor ante criſtalleydon locatur,ut ab aere deficcetur, qui clarus & albus albugini oui aſſimilatus,& euagaydos uocatur,huius alterum eſt iuuamentum,ut a criſtalleyde aſperum tunicæ remoueat tactum,hi ſunt ergo tres humores,uitreus,ſ. cryſtallinus & albugineus.

De ſeptem tunicis oculorum. Cap. XLIX.

SEptem uero tunicarum tres ante euagaydon, & tres locantur poſt gelaydon, una uero ſubtilior eſt ſita inter euagaydon & criſtalleydon. Duo ſiquidem nerui concaui a cerebro uenientes ad oculos in exterius duobus induti ſunt panniculis cerebri, quos exuunt cum ad oculorum oſſa ueniunt.Et dum dilatantes ſe extendunt,circundat eos tela uenarum & arteriarum a pia matre exeuntium.Itaq; uenę & arteriæ ibi contextę rete uocantur ex retis ſimilitudine.Cuius iuuamentum eſt ad criſtalleydon uiſualem ferre ſpiritum,uenis autem & arterijs unde conficitur ſanguis humori uitreo ſubminiſtratur.Nam uitreus humor & cryſtallinus cum uenis & arterijs careant, ſanguinem ſibi ſuggẽdo attrahũt,a reti quidem uitreus & a uitreo criſtallinus.Ambo uero neruorum panniculi ſunt a duabus matribus ipſius cerebri.Quorum ſubtilior rete operit & iungitur cũ ipſo ubi rete coniungitur criſtalleydo, quod fit ut rete uenis nutriatur,calor uero naturalis ex arterijs detĩ. Hæc tunica ſicut & mater unde proceſſit ſecundina uocatur,hanc uelat groſſior pellicula,quæ ad hoc neceſſaria fuit,ut oculum ligaret & ab oſſe defenderet,hæ ſunt ergo tres poſteriores tunicæ.ſ.rete ſecũdina & dura. Trium autem anteriorum prima quæ poſt prędictas eſt quarta uelat albuginem oculi lenis in antea,intrinſecus aũt uilloſa,colorem habens medium inter nigrum & uenetum, unde & vuea uocatur,a ſecundina uero egreditur,huius triplex eſt iuuamẽtum,nam & corneam nutrit, unde multis uenis abundat,& ipſam a criſtalleyde diuidit,ne duritia ſua illi noceat, unde humidã eam eſſe oportuit. Tertio nigredine ſua ſpiritum uiſibilem coadunat, ne per aera diſpergatur,quia nigredo naturaliter lumen ſibi congregat. Albedo uero diſpergit. Vnde quidẽ uiſu deficiente propter ſplendorem nimium paululum claudunt palpebras oculorum ut uiſus ad uueam refugus,poſtmodũ amplior egrediatur. Dedit itaque natura ſplendorem nimium in hac concauitate uuea,quę etiã eſt pertuſa ut ſpiritus uiſibilis exiens ab ea rem illico ſenſu percipiat. Et etiam uilloſa,ut aquam deſcẽdentem adoculos cohibeat. Quinta dicitur cornea cornu ſubtili & albo ſimillima dura ſolida & alba,ex multis fruſtulis compoſita. Ad hoc quidem neceſſaria, ut criſtalleydon ab extrinſecus accidentibus cuſtodiat.Clara eſt & lucida,ut uiſualem ſpiritum exire prohibeat.Dura uero quia ſubtiliſſimam eſſe oportebat.Sexta dicitur coniunctiua ſubtilis & alba in omnibus oculi lateribus ſolidata,non operiens corneam ſed circundans,hæc eſt illa albedo quę uidetur in oculo & exit a panniculo qui intercutaneꝰ ſuperpoſitus eſt craneo.Huius utilitas eſt ꝙ undiq; oculũ oſſib. circũligat & lacertos operit,quib. mouenẽ oculi, hę ſunt ergo tres tunicę albugini antepoſitę. Septima uero ſubtiliſſima,albiſſimaq; & nitidiſſima ꝙ albugini ſuppoſita partẽ illã tãtum operit quam uitreus humor operiendam dimiſit,uocatur aut aranea tela,eo ꝙ eſt illi ſimillima.hęc eſt quam in oculo uidemus.

De Phiſionomia oculorum. Cap. L.

RAZI vbi ſupra. Oculi magni ſignificant pigriciam, maioremque ſtultitiam,ſed minorem malitiam. Oculi foris prominẽtes inuerecundiam deſignant,& loquacitatem,& ſtoliditatem. In profundo vero poſiti calliditatem atque deceptionem, ſimiliter & in corporis longitudine poſiti,magni ac tremuli pigritiam & libidinem. Parui quoq; & tremuli ac varij libidinem & iracundiam. Oculi varij vel virides hominem malum & latronem ſignãt Oculi coloris ignei,peſſimum & obſtinatum.Oculi quoq;varij qui ſuo colori citrinitatem habent admixtam, peſſimos mores deſignant. Sed & oculi varij maculas multas circa pupillam habentes, hominem peſſimum indicant.Oculi vero varij cum citrinitate radiãtes, aut virides,hominem malum ſignant. Qui vero cum hoc habent rubeas maculas in oculis vt ſanguineas,aut albas, omnibus deteriores ſunt, magiſque deceptores. Meliores autem dicuntur eſſe oculi,qui inter nigrum & varium ſunt,cum hoc etiam nec multum radioſi ſint, nec rubedo vel citrinitas in eis apparuerit, tales enim bonam naturam demonſtrant. Oculi quaſi lapides immobiles ſignant calliditatem, cito quoque mobiles & acutè cernentés hominem callidum & deceptorem atq; latronem.Multũ vero tremuli,malitiam,oculi ſurſum tendentes ut boum oculi,qui cũ hoc etiam uidentur rubei,hominem peſſimum,ſtolidum ſtultum & ebrioſum ſignificant. Oculi quoq; caprarum oculis ſimiles ſtoliditatem indicant. Vaccarum oculis ſimiles amentiam. Oculi quorũ intuitus intuitui mulieris aſſimilantur luxuriam prætendunt & inuerecundiam.Quando uero ſimiles ſunt intuitui pueri, totaq; facies & oculi quaſi ridere uidentur, lætitiam indicant & longam vitam. Pupillæ multum nigræ ſignant timidum hominem & hebetem ac pigrum.Pupillæ vero in quarum circumitu marginis apparet ſimilitudo,hominem inuidum & loquacem ac timidum & peſſimum.Oculi quorum palpebrę cum magna frequentia claudũtur & aperiuntur,hominem timoroſum & maniaticum declarant. Quorum vero pili palpebrarum inferius curuantur, vel ad vnam partem naturaliter torquentur, hominem mendacem & callidum ac ſtultum ſignant,

De auribus. Cap. LI.

ISIDORVS vbi ſupra: Aurium dictum eſt nomen a vocibus hauriendis, vox enim repercuſſa per amfractus earum ſonum facit, quo ſenſum accipiant audiendi. Pinnula eſt ſumma pars auris ab acumine dicta, pęnnum enim antiqui acutum dicebant,vnde & bipennis & penna. Conſtantinus ubi ſupra. Auditus inſtrumenta ſunt in oſſe petroſo foramina & pelliculæ quibus illa operiuntur, & auriculæ, ſed cum uno tantum horum auditus efficitur, quod ab alijs duobus adiuuatur,unum enim par neruorum a quinto pari egreditur, quod in oſſis petroſi foramina protenditur, ubi dum dilatatur foramina interius operiuntur.Quæ tranſuerſa ſunt ſicut torcular,ut non frigidus aer cito penetret,ac pãniculis obſit,ne ue noxium aliquid incidat,quod auditus inſtrumentum impediat.Exterior autem cartilago quæ dicitur auricula, dupliciter eſt neceſſaria.Defendit enim auditum ſicut oculos cilia, nequid in eum incidat, & etiam uocem adiuuat. Vox enim eſt aeris repercuſſio, quæ cum ad cartilaginem uenit,ibidem adunata fortiter intrat foramina. Auicenna ubi ſupra. Auris eſt membrum auditui creatum habens oſtratum amfractuoſum,ut omnes uoces ſentiat & faciat tinnitum earum neceſſarium.Et incipiens in oſſe petroſo foramen inuolutum ut eius amfractus alonge ſpacium aeris ad interiora. Nã ſi directe penetraret abbreuiaretur ſpacium.Nũc autem abbreuiatur,ut non ſubito perueniant ad interiora eius calor & frigidus ſuperflua. Auris cartilaginoſa creata eſt,quia ſi eſſet carnea ſiue neruoſa uel panniculoſa non ſeruaret figuras ſornicis & amfractuoſitatis.Et ſi oſſea eſſet in omni caſu lęderetur & læderet.Ideo ſic creata eſt habens cum figuræ conſeruatione lenitatem atq; reflexionẽ. In lateribus uero creatæ ſunt aures, quoniam anterior pars uiſui conuenientior fuit, ut non ſit ſub capillorum uittarumq; tegumẽto. Ariſtoteles ubi ſupra. Omne animal habens aures habet eas mobiles præter hominem. Aures mediocres bonitatem ſignant, magnæ uero ac prominentes ſtoliditatem & garrulitatem. Razi ubi ſupra. Aures magnæ ſignant ſtoliditatem & uitæ longitudinem Auicenna in 2. Canone. Sordicies auris confert pannaricio, & linitur ſuper fiſſuras labij. Item ſordicies auris hominis confert emigranea.

De Naribus. Cap. LII.

ISidorus ubi ſupra. Nares icciroo nominantur, quia per eas uel odor uel ſpiritus emanare non deſinit, ſiue quia nos odore admonent, ut noſcimus aliquid ac ſciamus, unde econtra, ruſtica ac

rudes ignari dicuntur. Constantinus vbi supra. Nares sunt duo nasi foramina a se vna inuicem cartilagine differentia. Quorum singulum nasum ascendit, & in duo foramina se diuidit, primum in buccam per transuersum tendit. Alterum post matrem duram vadit in ossa colatorio similia, hæ viæ crossis panniculis sunt indutę quæ a sexto pari incipiunt. Sunt autem narium viæ duabus ex causis necessariæ. Prima quæ maior est, quia spiritus & odoratus per illas trahitur. Altera vero, qua crossę vētositates a cerebro venientes emittuntur. Sunt autem transuersę non pulmoni oppositę: vt si quando frigidus aer subeat, pulmonem non lędat, & si quid cum aere sicut puluis & cinis intrauerit, pulmoni non obsit, sed aer transuersa obambulans depuretur & calefiat, ac noxia ne ad pulmonem veniant, repellant, viæ quidem apparentes in naso tantum ad cerebrum ferunt odoratum. Duo vero frustula prorę vberibus similia sunt odoratus instrumenta: quæ vsq; ad colatoria vel colatorium descendunt: vbi dura mater est pertusata, & super eam similiter vberū extrema vsq; ad ventriculos cerebri pertingētia. Odoratus autem sic efficitur, fumus. s. odoriferorū corporum dissolutus, & cum aere mixtus per foramina narium ab vberibus trahitur, ac per vberum pertusiones cerebro transmittitur. Cerebrum namq; dilatatur & constringitur, vt calorem suū naturalem custodiat. Et dum dilatatur, aer aerem trahit a naribus pectore quoq; & pulmonis cannalibus. Et qualiscunq; fumus aeri tracto miscetur, necesse est vt ad cerebrum trahatur. Ista dilatatio, flatus dicitur tractio: cum vero fumosus aer constringitur, emunctiones a ventriculis per nares expelluntur. Hæc autem expulsio flatus est emissio. Auicenna in 3. Canone. Nasi meatus ambo penetrant vsq; ad colatorium sub duobus corporibus positum, similibus duobus mamillarum capitibus, & illic velamen cerebri coram foramine colatorij perforatum est, vt in ipsum penetret odor. Razi vbi supra. Narium amplitudo complexionis humiditatem signat. Item narium magnitudo & crossicies, indicat sapientiæ paruitatem, Latitudo quoq; luxuriā, Narū extremitas longa & subtilis festinationē stultitiā ac leuitatem, Narium foramina valde aperta irascibilitatem.

De Ore & labijs. *Cap. LIII.*

ISidorus vbi supra. Os dictum est, eo quod per ipsum quasi per ostium & cibos. s. intus mittimus, & sputū per ipsum foris proijcimus, vel quia ibi ingrediūtur cibi & inde egrediuntur sermones. Labia vero a lambendo nominata sunt. Auicenna vbi supra. Os est membrū ad hoc necessarium, vt perueniat cibus ad concauitatē inferiorem. In hoc quoq; communicans, vt aer perueniat ad concauitatem superiorem. Confert etiam in expulsione superfluitatū aggregatarum in ore stomachi cum elongantur, & fit earum expulsio ad inferiora difficilis. Est etiam vas vniuersale membrorum in homine locutionis, & in reliquis animalibus vociferationis ex sufflatione. Duo labra creata sunt ad cooperiendum os & dentes, & ad decorem & ad recipiendum saliuam, & ad iuuādum loquelam. Creata sunt autem ex carne & neruis, quæ sunt partes lacertorum quæ continent ea. Razi vbi sup. Oris extremitas ad duo tendit foramina. Quorū vnum quod anterius locatur est trachea arteria, quę a cyrurgicis cannalis pulmonis dicitur. Aliud vero posterius ad partem colli super eius. s. spōdiles positū vocatur meri per quod cibus transit & potus. Per tracheam vero arteriam non transit nisi aer, qui attrahitur & emittitur. Aristoteles vbi supra. Os quidem quā indiget ad vigorē est multæ scissuræ sicut in lupis cęterisq; rapacib⁹ animalib⁹, homo vero i cōparatione sui corporis parui oris ē. Ex lib de nat. re. Cætera quoq; animalia hyatū amplum & longū habent, homo vero econtra angustum & rotundū, in quo notatur parsimonię virtus, qua debet cæteris omnibus præcellere. Est autem os instrumentum gustus, & virtus gustatiua maximè in palato oris consistit. Razy vbi sup. Os magnum signat gulositatem & audaciam, labia magna stultitiam & hebetudinem, labia non bene tincta ægrotationem.

De Lingua. *Cap. LIIII.*

ISidorus vbi sup. Linguæ a ligando cibum putat Varro nomen impositum. Alij quod per articulatos sonos verba ligat. Sicut enim plectrum chordis, ita lingua illiditur dentibus, & vocalem efficit sonum. Razy vbi supra. Lingua est caro mollis & alba, quę multis venis paruis in quibus est sanguis circundatur, & ob hoc eius color in rubeum mutatur. Sub inferiori eius parte sunt venæ & arteriæ multę, nerui quoque multi, quorum omnium magnitudo linguæ superat modum. Sub ea sunt orificia a quibus egreditur saliua, quæ vsque ad carnem glādosam ac nodulem prope radicem linguæ positam protenduntur. Constantinus vbi sup. Lingua est instrumentum gustus & locutionis, quæ de carne molle componitur, & spongiæ assimilatur. Ad hanc veniunt multæ venæ sanguine plenę, vnde & rubicunda est colore. Eisdemq; vestibus operitur, quibus buccæ spacium & palatum induitur. Et os stomachi guttur & cannales pulmonis. A superiori parte apparet tota, & ab inferiori vsq; ad ligamenta, quibus mento connexa est. In quibusdam autem hominibus plusquam oportet lingua contrahitur, ne in partes diuersas moueatur. Vnde ligamenta necessario inciduntur, vt ei motus per totum os & palatum detur. In lateribus ligamentorum quędam venę sunt, quæ sē per humectationem flegmaticam saliuam appellatam linguæ subministrant. Vnde & vocantur a medicis saliuaris habitatio. Initium linguæ vnde exit, caro glandosa & alba, est ipsius saliuæ generatiua, quæ iuuamentum præbet dum saliuam a venis illis recipit, vnde linguam & buccam humectat. Auicenna vbi sup. Lingua est ex istrumētis cōuersionis cibi masticati & iscisionis vocis, & ad ipsam pertinet discretio gustus. Cutis superficiei eius inferioris est continua cum cute meri, & interiori parte stomachi. Lingua secundum potentiam loquendi est melior, quę commensurata est in longitudine & latitudine sua, & quæ subtilis est apud extremitatem suam exteriorem. Illa vero quæ est magna & lata aut valde parua, non est habilis ad loquendum. Substantia quidem linguæ est caro mollis quam cooperiunt venæ paruę intrantes sanguineę rubeę ex eius colore. Harum aliæ sunt venæ, aliæ arteriæ. In ipsa quoq; sunt plures nerui procedentes ex neruis quatuor venientib⁹ ad ipsam. Sub hac etiam sunt duo orificia quasi duo fontes vel duo haustoria saliuæ, rorem linguæ conseruantes. Item sub ea sunt duæ venæ magnæ virides ex quibus procedunt venæ plures.

De varijs officijs linguæ. *Cap. LV.*

ARistotiles vbi sup. Lingua quidem hominis absoluta est, valde mollis & lata, vt vtatur duabus operationibus tactu & gustu humiditatum. Omne namque corpus molle conueniens est ad bonitatem sensus tactus. Nec erit gustus nisi per aliquem modū tactus. Præterea quando lingua est absoluta lata & mollis, apta est ad bene sermocinandum, quoniam extenditur contrahitur atq; gyratur in ore circumquaque diuersis modis. Ex lib. de Anathomia. Inter neruos quidem motiuos oriuntur a nucha duo nerui qui superioribus mandibulis infiguntur, & inde reflectuntur ad inferiores maxillas in masticando mouentes illas & non superiores, & hoc in quolibet animali præterquā in crocodillo, in quo non inferior, sed superior in manducando maxilla mouetur. Quidam etiam nerui motiui a nucha diriguntur ad pulmonem, vt colligantiam pulmonis ad spinam faciant, & inde reflectuntur ad linguam vt ad vocem forment, vnde & vocales & reuersibiles dicuntur. Sed hi quandoq; terminantur in medio linguæ, vnde lingua replicari non potest ad formandam, R. litteram. Quandoque vero diriguntur ad summitatem, sed ita quod linguam nimium dilatant, Vnde malè profertur S. littera. Itaq; neruorum genera diriguntur ad linguam. s. duo sensibiles, vt supra dictum est a cella phantastica ad gustum faciendum, & duo motiui a nucha ad motum linguæ faciendum, & duo vocales a pulmone ad voces formandas. Vnde lingua triplex habet officium, seruit enim membri animatis sapores discernendo, Spiritualibus autem voces formando, Nutritiuis quoque cibos vertendo & masticando. Ex lib. de na. rerū. Lingua est instrumentum ori insitum, quo vox ad loquendum verba formatur. Lingua mediocris i. nec lata, nec stricta laudabilis est, quia conuenientior est bonitati motus. Item lingua quandoque est absoluta, quandoque est impedita, vel ex mala consuetudine, vel ex mala dispositione. Nam nimis spissa blesos reddit, Nimis vero tenuis titubantes, vel sincopiantes. Muta vero est non ex sui vitio sępe, sed quoniam homo non audiens, nequaquam vsum loquendi didicit, quandoque etiam sed raro muta fit ex sui vitio . s. ex radice linguæ & arterijs quæ paralisi soluuntur. Aut ex alio vitio ex corruptione contracto.

De Vua & amigdala. *Cap. LVI.*

COnstanti. vbi sup. Hęc est compositio linguæ & cæterorum animatorum corporum interiorum. Sequitur de membris interioribus compositis spiritum subministrantibus. s. de vua pulmone dyafragmate, de pectore namque iam diximus, cum de cōpositione ipsius tractauimus. Vua triplici de causa est necessaria. Primo quod reddit vocem pulchram & fortem. Secundo, quia alleuiat aerem introeuntem, eiusq; temperat frigiditatē. Vnde quidam moriūtur cum eis radicitus euellitur, vel inciditur, non tantū amittentes sonoram vocem, sed nimium recipientes aerem qui pectus infrigidet & pulmonem. Quapropter oportet incidentē non totā extirpare sed partē. Tertio vt recipiat puluerē ne guttur inficiet vel pulmonē. Auicenna vbi sup. Vua est carnosa substantia pēdens super postremam partem epyglotis sicut velamen, huius iuuamentum ē gradatio aeris, ne frigore suo percutiat pulmonē subito, & vt prohibeat

hibeat pulnerem ac fumum, & ut percutiat vocem qua confortetur, & magnificetur, tanquam ipsa sit porta custodiens super exitum vocis quantitate sua. Amigdale duę sunt carnes duæ in radice linguæ natę tendentens ad superiora tanquam sint duę paruæ auriculæ. Sunt autem carnosæ atque neruosæ, sicut duo glandulæ, vt sint fortiores, harum iuuamentum est vt adiuuent aerem apud caput cannæ, sicut arca & vt non penitus expellatur aer, cum sit attractio cordis, & animal deficiat.

De Gutture. Cap. LVII.

Constantinus in pantegni tertia parte. Guttur est spacium meatus anhelitus & cibi. Ex eo sunt additio quæ est vua, & duæ amigdale. Constantinus vbi supra. Guttur est extremitas cannalium pulmonis, cuius duplex est iuuamentum, maius & primum vt aerem emittat, & flatus trahat. Secundum propter vocem. Aer enim trahitur vt corpus naturali calore refrigeretur. Expellitur autem vt nos dupliciter opituletur, vel vt fumosa superfluitas a corde expellatur, vel vt materia vocis efficiatur, his ergo duabus ex causis compositus est cannalis pulmonis, qui etiam ex multorum frustulorum cōcatenatione ligamentis constrictus est vt dilatari possit & constringi, quæ duo attinent voluntario motui, qui nunquam nisi ex concatenatis membris potest fieri. Huius substantia cartilaginosa est & dura vt cum exit ventus fiat vox clara. Raucitas enim vocis ex humiditate fit cannalis pulmonis, huius superior extremitas gulę vicina quæ guttur appellatur cannalibus omnibus pulmonis durior est, & ob hoc ipsa est instrumentum uocis. Fit autem guttur ex tribus cartilaginibus maioribus, primum est anterius, gibbosum exterius, concauum interius. Secundum priore maius est, & retro iuxta os stomachi locatur, ut suppleat quod priori defuit. Tertium vero tanto secundo minus, quanto secundū priore maius. Secunda cartilago vbi tertię coniungitur, strictior est fundamento, quod ideo necesse fuit, vt fundamentum in pulmone latius esset gulari gutture. Tertia vero tantam habet concauitatē ex parte vię spiritus. vt ex harum trium compositione cannalis red datur similis fistulæ, per quam possit aer ad pulmonem transire. Tertia secundam quasi equitat, quę cypho assimilatur, duo habēs concaua. Quę duo secundæ intrant frustula quasi concatenata, & hoc vt hac concatenatione guttur claudatur & aperiatur. In ipsa quoq; cartilagine cyphum assimilante est os vnum duas furculas habens, per quod collum extenditur. Concauitas gutturis per quā aer intrat & exit habet corpusculum quoddam, quod assimilatur linguæ fistulæ, cuius nihil in toto corpore reperitur simile. Componitur enim glande, pelliculis & pinguedine, vocatur autem gutturis lingua siue catharacta, & est primum vocis instrumētum, quia nisi claudatur impossibile est vocem esse. Nam si via gutturis aperta est aer paulatim exit, quod formandæ voci contrarium est. Sed fit tantum quidam flatus, si tenuiter exeat paruus, si vero fortiter magnus. Cum autem vox formatur subito de corpore multus aer egreditur, cuius via primū a largo venit ad angustum, & post paulatim egrediens angustatur & dilatatur, hæc ergo gutturis catgarata ad constringendum flatum fuit necessaria, non vt intus ex toto contrahatur, sed in emissione vocis vtrinque constringit lateraliter pectus, & cum costis lacertos hipocundriæ vicinos, aerq; licet fortis coartatur, ne subito egrediatur, quod facit lacertus, quo cyphum assimilans cartilago constringitur. Estq; rei huius explementū linguę corpus fistulæ assimilatum. Per huius linguę latera natura fecit duo foramina, quæ ad locum concauum secedunt, quo non potest aer subire dum per largitatem uagatur uiæ. Sed cū alta se dirigit, illa duo foramina aperit, ut possit aer exire. Ex libro de natura rerum. Guttur inest homini tantum & suibus, habent tamen & uolucres. In gutture uoces formantur, in cuius suprema parte ad uerba articulantur. Guttur eo loco os habet medio perforatum, quo caput collo coniungitur. Et istud os maximè apparet in uiris maximè sub mēto. In feminis autem nunquam uel raro. Guttur cartilaginosum est & habet gradus nodis similes, per quos uox eructuans habilitatur, aut articulata postmodū in uerba formatur, habet autem uires formandi tonos aut notulas & si non uerba, habet & spirandi uias, recipitque spiritus aereos, qui uitalem animam nutriūt.

De Pulmone. Cap. LVIII.

Isidorus ubi supra. Pulmo ex græco trahit uocabulum. Græci enim pulmonem pleumon uocant, eo quod cordis flabellum sit, in quo pneuma.i. spiritus inest, per quod & agitantur & mouentur pulmones & palpitant adaperiendo se ut flatum capiant, stringendo ut eijciāt. Est enim organum corporis. Constantinus ubi supra. Pulmo ex molli carne est aeris spumæ coagulatę simillimus, multis quasi uasis celatus, hæc uasa triformia sunt, unum a dextra concauitate cordis incipit, alterum a sinistra, tertium a suis cannalibus prodit. A dextra concauitate cordis est uena non pulsatiua quę tātum propter formam similem arteria dicitur, quia de duris & duobus facta est panniculis, ut subtilitatem sugeret aerei sanguinis in nutritiua pulmonis. Pulmo namq; naturę subtilis est & aerei, ideo que nutrimentum debet hebere simile. A sinistra cordis exit arteria, cuius forma est sicut vena, quia vna est & rara pellicula, vnde venata uocatur arteria, hæc ideo necessaria fuit, vt spiritum & clarum sanguinē afferret pulmoni, multumq; fert spiritus quantitatem propter raritatem. Vas autem veniens a pulmonis cannalibus simile est eorum compositionibus, & cum cartilagine sua cum venata iungitur arteria. Vnde vnumquodq; trium horum vasorum cum intrat stomachum fit quadripartitum, duæ partes eunt dextrorsum, & duę sinistrorsum. Pulmo nāq; diuiditur in duo, pāniculis mediantibus pectusque intercidentibus. Quatuor superiores partes per pulmonem postea multipliciter diuiduntur. Pulmonis iuuamentum est, vt vndique cor circundet & cū proprio motu careat, intus pectoris eum ut moueatur adiuuat, est autem instrumentum spiritus & uocis. Spiritus propter cor necessarius est. Cū enim cor fundamentum sit & fons caloris naturalis, necesse est aerem trahi, unde & feruor eius refrigerari, & fumosa superfluitas possit expelli. Itaque duos motus habet contrarios.s. dilatandi quo spiritum trahat, refrigerandi atque stringendi, quo fumosas superfluitates expellat. Est ergo pulmo cellulæ similitudo seruans semper aerem frigidum ad cordis feruorem refrigerandum, & calidum ad uocem atque flatum. Quod si mediatore careret cor, & per se principaliter aerem traheret & expelleret, spississimum & in infinitum motū esse oporteret, quod adeo periculosum esset, ut nec uno momento flatus teneretur. Cum autem quodlibet animal in loco calido uel fetido siue in aqua profunda flatum teneat, cor ad pulmonem refrigerationis causa refugere constat, unde fit ut quandiu aer in cella pulmonis est, animal in his locis uiuere ualeat. Eo uero deficiente & fumosa superfluitate in corde uel pulmone crescente, uitale esse desinat: est iterum pulmo necessarius ut aerem excoquat, & in naturam spiritus trahat. Ex libro de Anathomia. Est itaq; pulmo mēbrum in complexione frigidum & humidum, in substantia molle ac tenerum, in forma cauernosum ac spongiosum habens septem pennulas duplici motu mobile. Dilatatur enim & constringitur, quia ministrat aerem cordi attrahendo & cordis calorem mitigando, & cor ipsum depurando superfluas fumositates ab ipso recipiendo & eas expellendo.

De Corde. Cap. LIX.

Isidorus ubi supra. Cor a græca appellatione deriuatum est, quod illi cardyan dicunt, siue a cura. In eo enim omnis solicitudo & scientię causa manet. Quod ideo pulmoni uicinius est, ut cū ira accenditur pulmonis humore temperetur, huius duæ arteriæ sunt, de quibus sinistra plus sanguinem habet, dextra plus spiritū, unde & in dextro brachio pulsum inspicimus. Constantinus ubi supra. Cor fit ex uillis diuersè positis, cuius caro tota est dura. Diuersitas uillorum est ex diuersitate motuum dilatandi.s. & cōstringendi. Durities autem carnis ut uelocius auferatur passibilitas. Pulmo circundat cor lateraliter. Forma uero cordis pinea est. Inferior eius pars.i. latitudo superiori corpori opponitur, & inter ambas pectoris medietates ponitur, quas mediante panniculo diximus esse diuisas. Caput autem quod acumen dicitur, in sinistra parte locatur. Et hoc latus cordis inhabitat spiritus uitalis. Inde exit arteria maior de qua omnes egrediuntur alię, unde fit ut pulsus in sinistra parte fortissimus sit. Cor autem duas habet concauitates, quarum sinistra in acumen tendit, dextra uero infra subsistit, a dextra usq; in sinistram est unum foramen. Dextra tamē habet duo foramina, quorum unum intrat uena concaua, portans ab hepate sanguinē in eandem concauitatem. Supra hoc foramen tres panniculi sunt ad hoc ibi positi, ut intraturo sanguini aperiāt & postquam intrauerit claudant, ne exeat propter dilatationem cordis, alterum uero foramen exit uena arteriæ similis, ut pulmonem nutriat, de qua iam diximus in tractatu pulmonis. Sinistra itidem duplex habet foramen, quorum unum arteria uenę simillima intrat, quę spiritū a pulmone portat, & sanguinem a corde ad pulmonem portat. Super hoc quoq; foramen sunt duo panniculi aperientes se aeri ad cor ingredienti. Alterū uero foramen est sinistræ partis unde maior arteria exit q̄ uocatur orthi, & omnium arteriarum totius corporis fons existit: hęc habet tres panniculos, qui aperiuntur sanguinem & spiritum emittendo a corde, postea clauduntur reditum prohibendo: hę duæ cordis concauitates semper in pulsu sunt, sed tamē plus sinistra, quia sanguis & spiritus plus ibi regnat, unde dignior est quam dextra. In unoquoq; autem cordis concauo frustulum est exterius quod auriculæ assimilatur, unde duæ cordis auriculæ nominantur. In quarum dextra solidatur arterialis uena, & in sinistra venosa arteria, habetq; in sua latitudine quædam ossa cartilaginosa, quę sedes cordis sunt appellata. Circuit ēt cor panniculus quidam qui casula cordis etiam dicitur. In cuius medio extrinsecus panniculi pectus mediantes solidantur: hic cordi necessarius fuit, ut esset fundamentum caloris naturalis, unde regeretur uita animalis.

Adhuc De eodem. Cap. LX.

Razi vbi supra. Cor itaq; fecit Deus vt esset fons & origo caloris naturalis,& vt ab eo totum corpus per arterias quæ ab ipso procedût ad omnia membra calefieret,vnde si membrum aliquod arterias ad se venientes amiserit congelatur , & motus eius ac sensus prius indurantur, deinde quasi mortuum redditur . Musculi anim ac uerus necnon & ipsum cerebrum vt in sua natura cõseruentur,& actiones suas perficiât, quadam mensura caloris indigent, & ob hoc eis arteriæ transmittuntur.Itaq; quod animal habet supra vegetabilia primum iuuamentum ast quod a corde contrahit. Secundum vero quod a cerebro recipit per quod ast perfectio,& ad quod prona fuit actoris tota voluntas & intentio, iuuamen autem quod recipit ab hepate cum vegetabilibus est commune: Non enim ab eo recipit nisi nutrimentum & augmentũ. Quia uero cordi vt in sua natura conseruaretur,aeris frigidioris necessaria fuit attractio,& aeris concaui tatibus suis nimis calefactis expulsio,facta sunt ei instrumenta aere attrahendi, pectus.f.& pulmo.Inter ipsa quoq; & cor concauitates & foramina posita sunt,per que transire posit aer attractus,sicut postea dicemus Cordis caput tornatile & acutum inferius tendit, radix eius superius est. Habet autem cor casulam quæ ex spisso panniculo constat ipsum circundãte,nec tota uer ei continuatur, sed prope radicem suam tantum . Cor in medio are pectoris positum ast, sed eius caput tornatile parum ad sinistram declinat,a qua magna arteria. s. orthi exoritur. Vnde & pulsus in sinistra parta magis apparet, habet etiam cor iuxta originem vel radicem suam quoddam simile cartilagini, qđ est quasi basis totius corporis cordis.Habat præterea duos magnos ventriculus, vnum in latere dextro,& aliũ in sinistro, & inter eos quedam foramina : horum dexter habet orifica duo per quorum vnum uene qua ab hepate oriuntur intrant,& per quod sanguis ad dextrum cordis ventriculum transit. Per aliud vero transit vena, que ab hoc ventriculo pulmoni continuatur.Sinister quoq; ventriculus habet orificia duo,quorum vnũ est os artariæ magnæ , a qua totius corporis arteria oriuntur. Aliud vero ast os venę qui ad pulmonem tendit,par quod aer a pulmone ad cor transmittitur, habet insuper duo additamenta auriculis similia,daatrum. f. & sinistrum. Pulmo quoq; ais adiunctus est, vt ipsum custodiat, & ab osſium pectoris perculiona defendat. Arist. vbi supra.Cum in ceteris animalibus positum sit cor in medio pectoris,in homine declinat ad sinistram vt eam temperet, quia frigidior est in homine quam in alijs.Ex libro de natura rerum.Cor est lucerna corporis,vt dicit philosophus,vnde & in medio collocatur,& eius virtus ad omnia membra extenditur.Est enim fons & principium sanguinis,nec est aliud membrum in quo sit sanguis multus qui maneat fixus . Ipsũ est principium motuum rerum delectabilium,& cum eo duo sensus continui sunt,tactus.f.& gustus,residui vero sunt in capite. Est autem cor hominis magnum secundum quantitatem corporis .

Quæ autem est positio fornacis ad ignem, eadem ast cordis ad caiorem.Itaq; sicut fornacis sic & cordis oportet esse duris & compactis & non liquabilibus esse compositionem , quoniam aliter stare non posset propter caloris sui multitudinem. Vnde & confortatur maxima apud sui dissolutionem ac remollitionem ea substantijs duris atq; lapideis,vt sunt corallij,margaritæ,hiacincti & saphiri, tanquam simile a suo simili.Cor sicut & cetera interiora membra corrumpi quidem val infirmari posset, si tamdiu vita in corpore maneret, sed ideo non corrumpitur,quia nou expectat tempus vt corrumpatur. Sed imminente corruptione, nec dum vsqua ad cor perueniente mors eam prenanit, & cor a læsura eripit.

Iterum De eodem. Cap. LXI.

Avicenna vbi supra. Cor creatum est ex carne forti, vt sit a nocumentis longinquum in quo contextæ sunt species villorum fortium vehementis diuersitatis longitudinalium attractiuorum , & latitudinalium expulsiuorum & transuersorum retentiuorum, vt sint ei species motuum.Ea ipso est,origo arteriarum,& suspẽsio lacertorum.Et ob hoc dilatatum est ut sit in origine sufficiẽtia cuiquod oritur.Hæc autem pars eius altior posita ast, vt longa sit ab appodiatione super ossa pectoris ne lædat aam tactus illorum. Altera vero eius extremitas subtiliata est, sicut illud quod aggregatum ast ad punctum vnum,vt sit illud quod ossium tactu paratum est lædi minor partium aius.Ob hoc etiam facta est dura non superflue, propter illam obuiationem ne lædatur ab illa . Itaque gradata est figura ad pineam, vt ingeniosa fabricatio inferior & superior bona sit,& non sit in ea superfluitas : positum est autem in panniculo solido ualde ac spisso,vt sit ei clypeus ac tutamen.Separatumque est corpus aius ab hoc panniculo cum quantitata qualitati, nisi apud radicem aim,& ubi oriuntur arteriæ. Et hoc vt in ipso dilatetur absque præfocatione , Apud radicem vero eius est membrum quasi fundamentum simile cartilagini paruum , vt sit basis firma & fixa. Sunt autem in eo tres ventriculi.f magni, ter tius vero medius,quem Gal. vocat foueam aut meatum,non ventrem,vt sit ei receptaculum nutrimenti,quo nutriatur ipsum, ac forte simile substantiæ illius,& minera spiritus in ipso generati a sanguina subtili.Inter ambos etiam via sunt,quæ dilatantur in ipso cum dilatatur cor, & coartantur apud longitudinem eius: basis quidem ventris sinistri altior est quam dextri.Et basis qnidem ventris dextri descendit multum.Origo arteriarum est ex ventre sinistro, qui ast unus duorum ventrium pectoris. Dexter enim hepati propinquior est,propter hæc oportet,quòd occupans sit in attractione nutrimenti & administratione eius . Et qnia dexter cordis venter comprehendit crossum & graue,sinister autem subtile ac lene,temperata sunt ambo latera Cor quidem nutritur cum virtutibus suis naturalibus cum dilatatione, quare attrahitur sanguis ad interiora,sicut & aer. Positum ast autem in medio pectoris, quia temperantior locus est, sed parum declinat ad sinistram , vt elongetur ab hepate, & hepar habet locum amplum, ne aggregetur totus calor in parte vna,& vt temperetur latus sinistrum,cũ splen ipse sit non calidus valde,& vt minus comprimat uenam cõcauam venientem ad ipsum præparando ei quendam locum . Ex libro de Anathomia. Est itaq; cor membrum in complexione calidum & siccum,in substantia solidum, in forma pineatum , inferius acutum,superius latum, interius concauum,duas habens auriculas,casula quadam ad defensionem sui contentum, duplici motu mobile per dilatationem & constrictionem,vt per eius motum corpus calefiat,& spiritum vitali medianta viuat. Cor enim dilatatur,vt ad infrigidationem & mitigationem innati caloris aeris calorem attrahat.Constringitur autem vt fumosam superfluitatẽ per ebulitionem sanguinis in eo generatam expellat.

Qualiter a corde procedunt arteriæ. Cap. LXII

Vena enim concaua in gibbo.i.dorso hepatis orta per medium diafragmatis.i.pelliculæ cuiusdam,sic dictæ , qnia nutritiua separat a spiritualibus tendit ad spiritualia deportans sanguinem ad nutrimentum superiorum,quæ antequam ad cor perueniat, in duos ramos diuiditur, quorum unus in dextram cordis subintrat auriculam deportãs sanguinem ad nutrimentum cordis ad uitalis spiritus generationem, Ista pars uenæ concaue de cordis substantia secundam sibi tunicam assumit,& dicitur adorti , qnoniam ex aa oriuntur arteriæ,& sic efficitur arteria, sed per sinistram cordis exit auriculam.Adorti namqua in arterias tres diuiditur.Quarum una,quæ parua est, ad sinistrum humerum directe tendit , & inde per brachium ad sinistram manum transit,unde qnia modicus & directus est illius trãsitus,pulsus in sinistro brachio est certissimus . Aliarum autem duarum, quæ magnæ sũt,una per pulmonem tendit ad humerum dextrum,& inde per brachium ad dextram manum,ideoq; pulsus incertus est propter anfractũ cursus . Reliqua uero in multos ramos diuiditur, quorum quidam inferius ad mẽbra genitalia tendunt, & ad coxas & tybias,ibiq; pulsum faciunt. Alij diriguntur ad pulmonem portantes sanguinem , ac spiritum uitalem ad cannales fistulas pulmonis,qui exeuntes a pulmone in unum collectæ tracheam arteriam constituunt,per quas aeris inspiratio fit & expiratio. Præterea ramus illa qni a concaua uena exoritur,antequam perueniat ad cor, in plures ramos diuiditur a dextris & a sinistris,qui per collum ascendentes, & tempora in cerebro collecti rete arteriarum illic constituunt, ibiq; spiritus uitalis exit ab arterijs,& ex eo atque aere inspirato sit spiritus animalis in cerebro. Razi. ubi. supra. Arteriæ omnes a corde procedentes ab eius sinistra concauitata oriuntur. Arteriarum uero tunicæ crossiores sunt & duriores uenarum tunicis,quoniam arteriæ mouentur assidua quandiu uiuit homo, as quo motu si contingeret eas rumpi, maius sequeretur incommodum quam ex ruptura uenarũ.

De Signis dispositionum cordis, & de pulsu. Cap. LXIII.

Avicenna ubi supra.Ea uero quibus significãtur dispositiones cordis sunt octo.Pulsus.f.& anhelitus & creatura pectoris, & aa quæ nascuntur super pectus, & tactus corporis, & quod accidit in ipso,& mores, & uirtus corporis,& debilitas eius, & meditationes.Pulsus quidem quia uelocitas eius & magnitudo atq; frequentia significant caliditatem ipsius,& horum contraria frigiditatem, durities siccitatem,fortitudo æqualitatẽ,& ordinatio sanitatem,& horum contraria egritudinem. Anhelitus magnus & ueloa frequens & calidus signat cordis ca liditatem, & horum contrariã frigiditatem. Et pectus amplum latum, si non est propter multitudinem cerebri, quam significat capitis magnitudo faciens multitudinem cerebri facientem magnitudinem nuchæ , facientem magnitudinem spondilium , facientem magnitudinem costarum ortarum ex ais, immo est illic paruitas capitis, aut eius mediatio , & fortitudo pulsus significat caliditatem ipsius . Et contrarium illius , si non facit ipsum paruitas capitis significat frigiditatem eius . Pili super pectus orti proprie illi qui crispi sunt

sunt ad caliditatem cordis significant, nuditas autem pectoris frigiditatem significat, propter priuationem agentis fumum, aut siccitatem, propter priuationem materiæ fumi. Caliditas totius corporis significat caliditatem cordis, si nõ resistunt splen & hepar frigida. Similiter & econtrario frigiditas corporis significat frigiditatẽ eius si nõ resistit epar. Et lenitas eius significat humiditatem eius, si non resistit hepat, & ecõtrario. Similiter febres putridę cum sanitate hepatis signant caliditatem & humiditatẽ cordis. Ex moribus autem irã naturalis & audacia & leuitas motuum significant cordis caliditatem, & econtrario, fortitudo corporis significat fortitudinem cordis, & econtrario, si non fuerit nocumentum in cerebro & neruis. Item fortitudo corporis significat æqualitatem naturalis complexionis cordis, quoniam essentia carnis innati & sanguinis & spiritus vitalis plurima est in ipso non inflammata & fumosa, sed splendida & pura. Item meditationes quæ ad gaudium declinant, vel spem, fortitudinem & equalitatem cordis significant, quæ in eius caliditate & humiditate sentiuntur, decliues ad timorem & tristitiam significant cordis frigiditatem & siccitatem. Tremor autem cordis sequitur omnes species debilitatis ipsius & maliciæ complexionis, nec significat rem puram in ipso. Quandoque plurimum tremoris cordis est propter fortitudinem sensus eius, ita quòd accidit ex qualibet meditatione aut vapore, aut aliis similibus quę ad ipsum perueniunt. Cor quidem non tolerat nocumentum, sicut cætera membra. Et quando peruenit ad ipsum purus calor, aut purum frigus moritur homo. Ex libro pulsuum a voce philaterii. Pulchra est motio cordis & arteriarum quę secundum dyastolem & sistotelem fit ad infrigidationem innati caloris, ad egestionem fumosarum superfluitatum. Tria sunt efficientia pulsum. s. virtus faciens motionem, vtilitas inducens, & instrumentũ obediens. Isidorus vbi supra. Pulsus vocatus est, eo quòd palpitet, cuius iudicio aut infirmitatem intelligimus, aut salutem. Huius duplex est motus, simplex qui ex vno saltu constat. Compositus qui ex pluribus motibus inordinatus & inæqualis existit. Qui motus certa habent spacia. dactilicum percussum quamdiu sine vitio sũt. Si quando vero citatiores sunt, vt dorcadazontes, aut leuiores vt mirmizontes mortis signa sunt.

De Dyaphragmate. Cap. LXIIII.

CONstantinus vbi supra. Dyaphragma est quidam lacertus rotundus inter duo concaua maiora diuidens, quæ sunt subtus collum, quorum vnum circundat omnia pectoris continens cor & pulmonem. Alterum incipit ab inferiori teneritudine pectoris vsque ad interiora ossa penis, & continet omnes lacertos ventris stomachũ & intestina, hepar, splen, renes, fel, vesicam & matricem. Dyaphragma ergo incipiens a teneritudine pectoris protenditur vtrinq; usque ad duodecimam spondilem, vbi solidatur ex omni parte cum cordosis ligamentis ab ipso exeuntibus. Habent autẽ duo foramina, quorum vnum iunctum est spõdili, unde exit meri. De altero vero exit concaua vena quæ spargitur in corporis superiora. Dyaphragmatis duo iuuamenta sunt, dilatat enim pectus & constringit cum aliis lacertis pectoris, & insuper instrumenta cibi ac spiritus differre facit. Razi ubi supra. Concauitas siquidem totius ventris quæ a furculis vsque ad duo ancharum ossa reperitur, in duas magnas partes diuiditur, quarum una quę superrior est continet cor & pulmonem. Alia vero quæ inferius est stomachum, intestina, & hepar, splenem, fel, & renes, & vesicam, & matricẽ. Has autem concauitates Dyaphragma separat, quod a capite teneritatis pectoris incipit, & oblique inferius ad vtrunq; latus tendit donec duodecimę spondili continetur, separans ea quæ supra ipsum sunt, ab his quę sub ipso sunt. Superior quoq; concauitas in duas iterum partes separatur, quas alius pãniculus Dyaphragmati similis distinguit, per medium earum tendens quousq; costarum spondilibus continuetur. Tota vero superior concauitas pectus vocatur, cuius superior terminus furculę sunt, inferior vero Dyaphragma uentrem diuidens in latitudine, & hæc quam diximus est pectoris figura. Isidorus vbi supra. Pectus vocatum est, eo quòd sit pexũ inter eminentes mammillarum partes, vnde & pecten dicitur, quòd pexos capillos faciat.

De Instrumentis vocis. Cap. LXV.

ACtor. Instrumenta vocis sunt lingua, dentes, labia, palatum, vula, trachea arteria, siue canna, & æpyglotus & guttur, de quib⁹ ex magna iam parte superius dictum est. Isidorus vbi supra. Palatum a polo per deriuationem dicitur, eo quòd pro sui concauitate celi similitudinem habeat. Fauces a fundendis vocibus nominatę sunt, vel quod per eas famur voces. Arteriæ uocatæ sunt siue quòd per eas a pulmone aer, hoc est spiritus fertur, seu quòd artis & angustis meatibus spiritum uitalem retineant. Vnde uocis sonos emittant, qui soni vno modo sonarent, nisi linguę motus distantias vocis efficeret. Ex libro de anathomia. Trachea arteria est membrum frigidum & siccum cartilaginosum, a pulmone inchoatum, & ad radicem linguæ terminatum, via aeris inspirati & expirati. Ex libro de natura rerum. Canna est instrumentum, per quod attrahitur spiritus & emittitur, hęc a radice linguæ vsque ad pulmonem ducitur, habens operimentum in parte superiori, ne non cadat in eo quicquam de cibo. Hæc inferius in duos ramos diuiditur, & magis hoc apparet in uolatilibus, & hæ quidem strictę sunt supra, amplę uero infra, sicut vocibus competit & inspirationi. Epiglotus autem dicitur ipsum instrumentum in modum vuulę, quod est prope radicem linguę, duo cooperiens instrumenta. s. alternatim quidem isophagum, unde cibi vel potus nutrimentum sumimus, & cannam per quam spiritum haurimus. Nam utrunq; simul operire nõ potest, quia cum isophagum claudit, canna aperta est, & econuerso. Ex libro de anathomia. Epiglotum interpretatur super ingluuiem, hoc enim membrum est quasi operculum, quod ingrediente cibo per isophagum claudit tracheam arteriam. Econuerso autem in loquendo trachea arteria aperitur, & isophagus clauditur. Vnde plerunque contingit, dum aliquis loquitur, & cibus in ore tenetur, quòd aliqua cibi pars in tracheam arteriã descendit, & opilationem & angustiam facit, donec expellatur per tussim, uel per ictum inter scapulas impressum. Vuͣ sine uuula rubea est & rotunda, sic dicta, quia ad modum vuæ dependens a palato. Deseruit autem membris animatis a flegmate eã depurando. Spiritualibus quoq; flegma retinendo, ne ad spiritualia fluat, ac suffocationem inducat, & etiam retinendo ac depurando aerem attractum per nares. Habet autem vuæ foramen colligantiam cũ naribus, quod patet in ioculatoribus, qui filum per nares attrahunt, & per palatum extrahunt. Ex lib. de na. re. Vuulam phisici folium appellant. Hæc (vt ait Arist.) est ad uocem conueniens, dũmodo quantitatem debitam non excedat: quandoque vero tumet & suffocat animal.

De instrumentis cibi. Cap. LXVII.

COnstan. ubi supra. Sequitur de instrumentis ciborum. Instrumenta quoque cibi ab ore incipiunt. Os enim habet instrumẽta multa ibi coadunata, Dentes. s. & pelliculas unde operitur bucca, palatum, & linguam, & inferiorem eius partem guttur, & vuã, cannales pulmonis & meri. i. os stomachi. Ex libro de anathomia. Os itaq; simile est molendino, dentes autem molę, lingua uero manui molendinarij. Actor. De his omnibus fere iam superium dictũ est. Ad hæc enim etiam pertinent membra nutritiua quibus hæc ipsa deseruiunt cibum preparando, & eis transmittendo. s. stomachus hepar intestina &c. Razi vbi supra. Nulla siquidem vt fuerũt remanent, nisi vel quia nihil ex eis dissoluitur, sicut hiacyntus & aurum & vitrum, uel quod dissolutum est in eis restauratur, sicut aqua maris. Animalium ergo corpora, quoniam ex eis quæ dissoluuntur composita sunt, augmentari uel in suo statu permanere nõ possent absque nutrimenti beneficio, sed quia nutrientia non sunt unius speciei cum dissolutis in corpore, membrum esse oportuit quòd hæc in dissolutorum similitudinem permutaret. Verum nec ipsa nutrientia totaliter conuertuntur, sed quædam eorum pars cõuertitur & assimilatur, pars autem alia tanquam humor superflu⁹ remanet, quę si in corpore remaneret, grauium ægritudinum materias generaret, cius expulsioni sunt præparata instrumenta apta ut cannales. Sicut autem nutritionis operatio perficitur in tribus locis, ita superfluitatum genera tria sunt. Vna est superfluitas primę digestionis, quæ. s. in stomacho fit & in intestinis, & uocatur ægestio. Alia secundæ digestionis, quæ perficitur in hepate, ubi generatur sanguis, & ipsa est colera rubea & nigra, & urina. Quæ. s. tria a sanguine separata habent propriã receptacula a quibus recipiuntur, sicut fel coleram rubeam, Splen vero melancoliam, & renes vrinam suscipiunt. Alia quoq. s. tertiæ digestionis, quę fit in omnib⁹ membris, cum ille sanguis assimilatur, qui unicuiq; illorum diuiditur, hæc est sudor crossus, & quicquid ex superfluitatibus a membris exeuntibus ei assimilatur, vt muscilagines, & lippitudines, & his similia. Ex libro de anathomia. Stomachus quidem habet orificia duo. s. vnum neruosum superius versus cor, ut a corde calorẽ aliquem accipiat. Aliud vero carnosum, vt carnositatis etiam calor ad digestionem operetur, & hoc inferius vergens versus hepar. Hepar enim stomacho supponitur, vt ignis lebeti. vnde stomachus multum habet calorem accidentalem. Cibi ergo in stomacho per virtutem ipsius digestiuam coagente calore accidẽtali digeruntur, & in quandam albam massam transmutatur, que massa ptisanaria dicitur, a qua succositas ad hepar per uenam miseraicam ad secundam digestionem faciendam trasmittitur. Massa vero tisanaria celebrata prima digestione per portonarium. i. inferius orificium stomachi descendit in duodenum intestinum. s. rectũ & gracile, sic dictum, quia longitudinem habet duodecim digitorum illius cuius est intestinum. Ab illo vero transit in ieiunum, quod est tortuosum & gracile, sic dictum, quia semper in animali mortuo reperitur vacuum, ibique fit iterum separatio puri ab impuro. Et quod puri est ad hepar p quasdam venas ab intestinis illic directis attrahitur. Quod autem impurum est, transit ad orbum siue saccũ

pelanturq; a noie similium animalium sub terra delitescentium. Nam inde musculi a murium similitudine. Idem etiam & thori quia illic viscera torta videantur. Intestina dicuntur eo quod corporis interiore parte cohibeantur. Quæ icirco longis nexibus in circulorum ordinata sunt modum, vt susceptas escas paulatim digerant, & superadditis cibis non impediantur. Omentum dicitur membranum quod continet intestinorum maiorem partem, quod eploym, alias epitolin greci vocant. Disceptum autem intestinum quod discernit ventrem, & cetera intestina a pulmone & corde. Cecum intestinum quod sit sine foramine & exitu. Ieiunium vero tenue intestinum, vnde & ieiunium dicitur. Constanti. vbi supra. Intestina super dorsi spondiles & os latum posita sunt, ligamentis a syphac egredientibus ligata. Incipiunt autem a superiori foramine stomachi, quod porta vocatur, & vsq; in anum protenduntur, globosaq; a dextra in sinistram & econtra retorquentur. Hæc ex duobus panniculis componuntur, quorum vnusquisq; villum habet in latitudine rotundum, horum essentia eadem quæ in stomacho dicta est. Intestinorum gibbositas & rotunditas necessaria est, vt ibi cibus aliquamdiu inhæreat, quod si non fieret, homo semper comederet, semperque digereret. Item ut cibum partim digerant, & prout ei suppetit, partim retineant, superflua vero expellant. Duo panniculi sunt necessarij, ut si unus patitur, ab altero sibi subueniatur, sicut in diuturna apparet dissenteria, horum villa per latum sunt extensa, ut superflua fortitur expellat, & ideo duplicia sunt. Inferiora intestina superioribus crossiora sunt & maiora, ne frequentius oporteat assellari, quia si locus inferior strictus esset, citius impleretur, & mox euacuari oporteret. Auicenna vbi supra. Intestina sunt instrumenta expulsionis superfluitatum siccarum, sunt plurium neruorum & inuolutionum ac reuolutionum, vt sit cibo descendēti ex stomacho mora conueniens in eis. Nam si creatum esset vnicum intestinum tantum, aut etiam plura breuis quantitatis, cibus velocior separaretur a ventre, & necesse esset omni hora cibum sumere, sequereturq; continuatio egerendi atque surgendi. Ob hoc ergo creator intestinorum numerum multiplicauit & ipsorum plurima prolongauit, eorumq; reuolutiones multiplicauit: & etiam propter aliud iuuamentum. Venæ namq; continuatæ inter hepar & instrumentum digestionis cibi, non trahunt nisi qđ subtile est ex cibo. suis orificijs penetrātibus in tunicas stomachi, immo in tunicas intestinorum, nec trahunt nisi quod tangunt. Eius vero quod ab eis occultatur. i. submergitur in profundo intestini a tactu orificiorum venarum elongati, attractio est impossibilis aut difficilis. Ideo subtiliatus est creator multiplicando inuolutiones, vt quod continetur occultum in una parte intestini, redeat coutingens in parte altera. Numerus intestinorum est sex. s. duodenum, ieiunium, longum siue subtile, monoculum, colon, rectum. Ex lib. de na. re. Vide ergo quanta intestinorum ratio polleat, quæ icirco longis circulorum nexibus ordinata sunt, vt susceptas digestiones ciborum paulatim egerant, quo nec ad subitum pulsum inania loca efficiantur, & his qui superadditi fuerunt cibis non impediantur.

De Numero intestinorum & officijs singulorum. *Cap. LXXI.*

CONstant. vbi supra Sunt intestina numero sex. Tria subtilia superiori portæ iuncta & tria crossa ab inferiori subtili incipientia. Vnum subtilium vocatur duodenum, quia longitudo eius pro mensura cuiusque hominis habet digitos. 12. hoc super dorsū erigitur, & in nullam partem torquetur, sicut alia circunuoluuntur. Alterum vocatur ieiunium, quia semper cibis est vacuum, globose vero circumactum est. Tertium appellatur subtile secundo simillimum, sed nunquam sine cibi fece inuentum. Trium vero crossorum, primum dicitur orbum, quia vno tantum foramine cōtentū est, per quod & intrantia intrant, & exeuntia exeunt, & ideo sacculo assimilatur. Hoc incipit a subtili extremitate, & est latū a dextra ad sinistramq; partem circumuolutū. Quod ab hoc egreditur intra aliud quod ilion appellatur, similiter alijs a dextra in sinistram tendit. Sed tamen a dextra super Ancham ascendit: hoc est ēm crossorum sic dictum, quia dura est eius digestio, unde dolor iliorum in hoc residet intestino. Tertium est rectum intestinum quod in inferiore ani extremitate positum colon vocatur, vbi cum aliquando inhæret digestio, inde oritur colica passio, & hoc est latius cæteris. Hæc intestina circundant venæ nerui & arteriæ, liganturq; cum panniculis, & glandosa in carne sua concauitate. Horū iuuamentum est, vt a stomacho digesta accipiant, & inde succum ad hepar mandent, fecesq; foras expellant: a superiori namq; vena q̄ vocatur porta, multæ uenæ subtiles proruunt ad intestina, & ab intestinis ad hepar, & hæ uocantur miseraicę, per quas cibi succus ab intestinis ad hepar tendit. Rursus intestina iuuant, quia cibum mutant. Cibus enim intrat stomachum, digestus cum a portis exit, & ad intestinum subtile uenit, aliquas ibi moras consumans melius subtiliatur, & inde per miseraicas uenas ad hepar progreditur, ubi in naturam sanguinis mutatur. Sicut enim bucca & meri cibum subtiliant, ut ad stomachum subtiliorem mittāt, Sic & in intestino subtili nondum bene puratus in stomacho, multo magis digeritur, vt hepati digestibilior mittatur, vnde hoc intestinum essentie stomachi est vicinum. Duodenum intestinum ad dorsum erectum est, vt minus loci spacium occuparet, sicq; venis & arterijs ac neruis locum daret.

De Hepate vel iecore. *Cap. LXXII.*

HEpar concauum est gibbosum in dextro latere sub hipocundria superiore locatum. Concauitas eius stomacho & intestinis est finitima pelliculis ac venis cum eisdem ligata. Gibbositas eius diafragmati est opposita, ita vt ipsum tangat, ligaturque cum eo pelliculis ipsum cooperientibus, & similiter costis superioribus & inferioribus. Hepar in hominibus maius est quā in bestiis eiusdem quantitatis, nec in omnibus equaliter se habet hominibus quantitatē siue partibus. Numerus enim partium. i. pennarum in quibusdā duorū est, in quibusdā triū, in alijs quatuor, in alijs quinq;. Hepar magnā partē in dextra tenet. Altera concauitate sua vena pgreditur, quæ porta vocatur, & antequā exeat in quinque venulas diuiditur, quinque particulas hepatis intrantes, vbi vnaquęque quinaria pars in multas diuiditur subtilissimas, quæ in inferiorem protenduntur stomachum, in duodenum quoque intestinum, & ieiunium ac rectum. Hepar necessarium est, vt cibū mutet, & sanguinem faciat, quem postea per venas ad totius corporis membra traijciat. Cibus namque digestibilis factus portam ingreditur, deinde in duodenum, postea in ieiunium, & a ieiunio in subtile intestinū, subtile vero per venas miseraicas bene colatum mittit ad venam, quæ porta vocatur, & per eandem intrat hepatis ventrem, vbi per venas sparsim dilatatur, quæ per hepar extenduntur. Hepar autem cibum in naturam sanguinis mutat, quem per venam maiorē, quæ concaua dicitur, in cætera membra corporis mandat. Auicenna vbi sup. Hepar est membrum quod generat sanguinē, quamuis & & miseraicę conuertant quandoque kylum ad sanguinem conuersione alia, propter id quod in eis est de virtute hepatis. Sanguis quidem secundum veritatem est cibus conuersus ad similitudinem hepatis quod est caro rubea, quasi sit sanguis, sed congelatus, & est vacuum a villis neruorum. In quo nascuntur vene, que sunt radices earum quæ procedunt ex eo, dispartite in eo sicut villi. Et sunt sugentes a stomacho & intestinis mediantibus ramis portę, quę oritur ex hepatis concauitate, & decoquit illic sanguinem, & mittit eum corpori mediante vena concaua, & ex eius gibbositate orta. Aquositatem vero mittit ad renes ex via gibbositatis, & spumam colericam ad fel via concauitatis. Isidorus vbi sup. Iecur nomen habet, eo quod ignis ibi habeat sedem, qui in cerebro subuolat, inde ad oculos ceterosq; sensus & membra diffunditur, & calore suo ad se succum ex cibo tractum in sanguinem vertit, quem ad vsum pascendi nutriendique singulis membris præbet. In iecore autem consistit voluptas & concupiscentia iuxta eos qui de phisicis disputan: sicut autem corde sapimus, ita iecore amamus. Fibre iecoris sunt extremitates, sicut & extreme partes filorum in vestibus, soliorum in vitibus, siue quasi lingue eminentes. Dictas autem fibras, quod apud gentiles in sacris ad phebi aras ferebantur ab ariolis, quibus oblatis atq; succensis respōsa accipiebāt. Ex li. de Anathomia. Inter membra nutritiua principale est hepar, cui .s. os & hisophagus stomachusq; deseruiunt. Est autem hoc membrum calidum & humidum propter bonam digestionem faciendam: in substantia quidem molle ac tenerum, in colore purpureum, interius concauum, exterius gibbosum, paucos habens neruos, arterias autē plures, & multas venas habens, & plures pelliculas versus stomachū reflexas, pluraq; receptacula, q̄ supfluitates humorū recipiunt; de quorum. s. humorum generatione duplex est opinio. Quidam enim dicūt, quod generantur in hepate materialiter & formaliter. Alij vero dicunt sanguinem tātum in hepate generari, per materiā & formam, reliquos aūt tres humores in hepate tantum, per materiam, & in alijs p formam, in hepatis autem syma. i. concauitate vene miseraicæ i. mediatrices oriuntur, quia mediant inter stomachū & intestina deportantes succositatem ptisanarum ad hepar.

De ortu vel processu venarum ab epate. *Cap. LXXIII.*

SCiendum autem quod in syma. i. in cōcauitate hepatis oritur quædam vena, quæ lactea porta vocatur, recipit enim succositatem lacti similem. i. succum ptisanarum per venas miseraicas a stomacho, & a quibusdam intestinis ad hepar deportandum. Dicitur etiam ramosa vena, quoniam ab illa procedunt omnes venę quęcunque sunt in humano corpore, deportantes sanguinē ad totius corporis membra nutrienda. Harum itaque quædam appellantur miseraice, sicut dictū est, quędam capillares, quæ vrinam cū sanguie deferūt, & i frusto hepatis minimo terminatę kyli venā cōstituūt. Sūt & duę cepalicę, q̄ ad duo brachia reflexe i passionib⁹ capitis incīdunt. Dueq; cardiacę, q̄ cordi & spūalib⁹ nutrimētū pstāt ac p illorū passioīb⁹ in brachijs īscidunt. Due quoq; fundamētales epaticę, q̄ pro passione nutritiuorū in brachiis sīr īscidunt. Sūt & duæ

duę magnę per collum a dextra & a sinistra parte ascendentes, quę dicuntur organicæ, & canendo inflatę apparent. Dicuntur etiam pneumaticę.i.vocales, quia de sanguine contento humectatę, perfundunt & irrigant instrumenta vocalia, quæ sicca sunt ad clarificandú vocé. Quod patet ex raucis, io quibus ex conatu loquendi sanguis mouetur, & aspergit vocalia, & tunc melius loquuntur. Item sub oculis sunt quædam venę titillantes dictæ, quæ incisę faciunt hominem mori ridendo. Sunt & venę in temporibus iuuenilles dictæ, quibus incisis, teste Hipocrate, spermatis fit incisio. Præter has autem & alias venas quæ sunt in masculis, est quædam principaliter in mulierib⁹, quę ab hepate egressa duos ramos facit, & vterque bifurcatur. Nam alter eorum dirigit vnum ramum ad dextram mammillam, & alterum ad sinistram. Alter vero duos ad duo cornua matricis, per quæ purgantur menstrua quando illę venę apertę sunt. Quandoque etenim clauduntur in conceptione, & tunc redundat sanguis menstruus ad mammillas illic, dealbandu. in lac tempore determinato fetu⁹ nutriendu. Hinc est quod cessantibus menstruis, semper fluit e naribus sanguis. Sanguis autem a venis redundans recipitur in fontibus antequam nutriat. Et sunt quidam fontes rari ac spongiosi iuxta singulorum membrorum iuncturas.

De felle. *Cap.* *LXXIIII.*

Sidorus vbi supra. Fel appellatum est, eo quod sit folliculum gestans humorem, qui vocatur bilis. Constanti: vbi supra. Fel locatum est super hepatis frustulum maius, & huius tátum est panniculus fortis ac dur⁹, habet autem bina vascula, vnum hepatis cócauitati iunctú, p quod ab hepatis ságuine colera rubea depuraẽ.i. extrahit. Alterum autem in duo diuiditur, quorum vnum maius intestino iungitur, vt colera rubea sibi iniciatur. Alterum in inferiorem tendit stomachú, vbi coleræ rubeę expleat officium huius collo duę furculę iunguntur, quarum vna est illius arterię quæ exit ab hepate. Alia est nerui ad hepar veniétis: vnde vita & sensus fęlli datur. Est autem fęllis iuuamentum, vt sanguinem a colera rubea mundificet, ne forte ibi remanens eum incenderet. Auicenna vbi supra. Fel est kystis ab hepate pendens ad partem stomachi, habet orificium ad hepar, & in ipso est meatus attrahés humorem subtilem & conuenientem & coleram citrinam. Meatus iste continuatur cum hepate, & venit in quib⁹ generatur sanguis, & illic rami plurimi neruosi quamuis sit perpendicularis introitus eius ex concauitate. Habet autem orificium & meatum ad partes stomachi & intestinorú, quibus mandat illuc superfluitatem colerę. Huius quidem meatus continuatur ramus cum duodeno, & quandoque parua res ex eo continuatur cum fundo stomachi. Quandoq; vero res accidit econtrario, peruenitque maior continuatus cum intestino crosso ad fundum stomachi, minor autem ad duodenú. Pluribus autem hominibus est meatus vnus continuus cum duodeno. Introitus vero cannulę sugentis coleram, proximus est introitu cannulę in vesica. Et solent medici fel nominare kystim minorem sicut vesicam kystim maiorem. Ex iuuamentis aút in trahédo coleram est mundificatio hepatis a superfluitatib⁹ spumosis, & iterum eius calefactio sicut accensio sub vase. & subtiliatio sanguinis ac resolutio superfluitatum, & cum motione egestionis, & mundificatione intestinorum, & coartatione eius quod mollificatur de lacerto in circuitu eius. Ideo autem creata fuit in pluribus felli via ad stomachum, vt lauarentur humiditates intestinorum, quia stomachus per eas lęditur, & nauseam patitur, & in ipso corrumpitur digestio per id quod miscetur cibo de humore illo. Adueniút autem ei ex vena pulsatili & neruo qui cú hepate cótinuatur duo rami valde parui. Fel quidem sicut vesica vnam habet tunicam ex tribus villorum speciebus compositam. Et quando non attrahit coleram, vel attrahit quidem, sed non complete: colera supra fel retenta nocet, facit enim hepati apostemata quádoque, aliquando vero putrescit, & febres accidere facit. Quando vero ad aliqua currit membra, accidit erisipila & formica. Quando vero spargitur in corpore toto quieta absque ebulitione, accidit ictericia. Porro quando currit ad intestina cum superfluitate facit solutionem ventris colicam & rasuram. Ex lib. de natu.re. Fel est calidum & siccum, & est domus colerę citrinę. Hepati vero annexum est adiuuans illud super decoctionem cibi. Totumque corpus ex eo caloré & siccitatem habet. Nonnulli homines, vt dicit Pli felle carent, quorum valitudo firma, & vita longior est. Quidam autem, vt dicit Arist habét fel positum super hepar, & hi crudeliores esse naturaliter ex fellis vicinitate creduntur. Alij vero nó super hepar, sed magis a remoto loco. Et hi benigniores naturaliter esse estimátur, valet tamen multum in homine consuetudo & exercitium, vt alteretur in eo natura siue ad bonum, siue ad malum, vnde quidam Philosophorú olim cuidá alij dixisse fert, nullú inquit vidi secundum dispositionem naturæ te crudeliorem, nullum vero secundú exercitationem virtutis in moribus benigniorem. Nullum quoq; vidi secundum naturam ta peius dispositum ad sapiétiam, nullúq; per assiduitaté studendi in penetrandis subtilibus perspicaciorem.

De splene. *Cap.* *LXXV.*

Isido. vbi sup. Splen dictum est a supplemento ex contraria parte iecoris na vacua existeret, quem quidam etiam risus causa factum existimant. Nam splene ridemus, felle irascimur, corde sapimus, iecore amamus. Quibus quatuor elementis constantib⁹ integrú est animal. Cóstá. vbi sup. Splen locatur in parte sinistra, cuius forma aliquantulú est longa, & parú contra stomachú cócaua, versus autem costas gibbosa. Et in his duobus locis ligatur cum pániculis: huic duo vascula coniunguntur. Vnú maius, quod oritur ab hepatis gibbositate, per quod ab hepatis sanguine colerá nigrá sibi splen videtur attrahere. Alterum vero minus inter splenem & os stomachi locatur, vnde colera nigra ori stomachi mandatur, vt appetitus inde confortetur. Splenis iuuamentú est, ut sanguinem in hepate múdificet, & per vasculú supradictú sibi trahat sanguinis feces, quas per aliud vas ori stomachi mittat, quarum appetitui adiuuando sufficiat. Non enim totum illi cómittit, sed in vsus suos partem transformat Alia pars tandem vera facta colera (prout dixi) stomacho mittitur in suo appetitu confortando, vnde fit vt splenis substantia q̃a sugit & emittit rara sit, vt spógia, & vt crossos humores sibi cótrahat. Color eius nigredini assimilaẽ, vt colera nigra exprimatur. Auic. vbi sup. Splen est euacuatorium fecis sanguinis, & adustionis eius, & melancolię naturalis & accidentalis. Inestq; ei proprietas quædam & virtus resistendi.f.hepati & felli ex latere. Et quando debilitatur a múdificatione hepatis, & quę sequuntur ipsú ex melancolia, accidunt in corpore ęgritudines melancolicæ, sicut ex cancro, & elephantia, & impetigine, & morphea nigra, & lepra & reliquę. Quando vero debilitatur ab educendo id quod oportet exire ab ipso de melancolia, magnificatur & apostematur. Cum autem incrossatur splen, arescit corpus & hepar. Et quanq; aduritur melancolia in splene declinans ad acetositatem, & cum effunditur plurimum abominabilis ad stomachum, facit accidere vomitum melancolicum. Quandoque vero est eis periodus, & accidit ex eo subuersio stomachi. Splen quidem est membrum lógum linguosum cum stomacho coniunctum a sinistro suo vsque retro, vbi est dorsus, attrahens melancoliam, cum collo & continuato cum hepatis cócauitate, vbi collum fellis continuatur, & expellit eum cum collo ex interiori eius orto: huius concauitas sequitur stomachum, gibbositas vero costas, & eius suspensio cum costis est cum paucis ligamentis villosis, vigoratis cum costarum panniculis, ab hoc latere continuatur cum venis quietis & pulsatiuis, & latus ei⁹ concauum superficiale venit super hepar & stomachum. Io splene quidem venę plurimę sunt, in quibus sanguis dirigitur, & eius substantię assimilatur, deinde superfluitas expellitur. Corpus eius rarum est, vt facile recipiat superfluitates melancolicas, quæ ipsum ingrediuntur, tegitq; eum panniculus ortus ex syphac, & communicat diafragmati causa illius. Ex libro de natura rerum. Splen (vt dicit Arist.) habet homo strictum & longum, sicut porcus. In ipso est melancoliæ sedes, & ipsum est speciale cursus impedimentum, vnde splenis vena in cursoribus minuitur, hoc exempto per vultus, animalia viuere tradunt. Sunt qui putant homini simili adimi risum, & eius intemperantiam constare splenis magnitudine.

De Renibus. *Cap.* *LXXVI.*

Isido. vbi supra. Renes ait Varro dictos, eo q̃ riui ab his obsceni humoris nascantur. Nam & medullę tenuem liquorem desudant in renibus, qui liquor rursus a renibus calore venereo resolutus decurrit. Positi sunt autem in septimo vertebro spinæ, vbi sibi sunt, & sunt musculosi natura, colore liuidi, foris recti, intus anté curui & concaui, hi genitale semen portant. Ex eisdem exeunt duæ venæ velut fistulæ continentes uesicam & testiculos, quibus caloré vel semen administrant: positi sunt autem inter adipem & carnem oblongaonem inter spinam & uiscera, quæ eis calorem uel uirtuté præstant. Constan. vbi supra. Renes sunt in lateribus spondilium, quorum dexter excelsior est uni hepatis frustulo vicinus, hoc cócauitas alternatim sibi apposita est, quod in solo contingit homine. Et singulis duæ de concaua uena inseruntur furculæ, cum ipsa vena egrediatur ab hepate, vna sanguiné portat, vt ipsum nutriat. Altera vt sanguinis colamentum sibi subtrahat.i. vrinam. Ambobus quoq; de maiori arteria accedunt furculę, ut uitam eis possint dare. Ab ambabus exeunt duo uascula longa & bene concaua, pelliculis uperta, quæ iunguntur cum uesica & uocantur emúctoria, per quæ in uesicam portatur urina. Ad hoc enim renes facti sunt, ut sanguinem aquaticum sugentes.i.aquositatem sanguinis superfluam extrahentes, ipsum in hepate depurarent. Auicenna ubi supra. Renes ad hoc creati sunt, ut sint instrumentum mundans sanguinem ex aquositate superflua, qua indiget quidé propter necessitatem, sed illa necessitas destruitur, cum digestus est sanguis & præparatus, ut penetret in corpus. Quoniam ergo hæc aquositas valde plurima fuit, necessarium fuit ut crearetur membrum ipsam mundificans, attrahens ad se uel membrum magnum, uel duo mébra.f. parua. Et si quidem esset unum magnum coartaret & cóprimeret. Loco ergo unius creata sunt duo. Et eorum in mundificatione iuuamen-

attrahens ab ipso quantũ possibile est, ita vt fortasse tangat ipsum: immo additamentum quod sequitur ipsum. Sinister vero positus est descendens, quoniam in sinistro latere compressio fit a splene, & vt illud quod attrahitur ex aquositate nõ ex foramine quod habet, sed attrahatur ad propinquius in primis, & ad longinquius secundo. Razi vbi sup. Renes circa hepar ab vtraq; costarum parte spondilium positi sunt, & vterq; duo habet colla: quorum vnum ad venam magnam quę est in gibbo hepatis tendit, aliud inferius descendit, donec vesicę continuetur. Ex lib. de natu. re. Renes hominis sunt sicut renes vaccę, dexter altius situs est quam sinister, & pinguedo dextri, minor est quam sinistri. Est autem in viris luxurię locus in renibus, a corde namque vena transit ad hepar, per quam res appræhensa descendens ab hepate concupiscitur & amatur. Hepar enim sedes amoris est, a quo illa vena descendens ad renes rem appræhensam & amatam illuc transducit, vbi mediante cogitatu concupiscentia ignitur, & accensis renibus ardor ad virgam multiplicatur. Sicque fluxu vniuersaliter ad renes descendente, sanguis per quem amoris appræhensiua virtus in venis ministratur, oculitus semen eijcit per meatum.

De vesica. *Cap. LXXVII.*

ISido. vbi sup. Vesica dicta est, quasi vas aquæ, quia sicut aqua ita de renibus vrina collecta completur & humore distenditur. Cuius vsus volucribus non habetur. Constanti. vbi sup. Vesica in maribus super rectum intestinum ponitur. Est autem panniculus vnus, itemque durus, vt coleram rubeam vrinę ferat immixtã. Super foramem vnum habet lacertum quo vesica cõstringitur, ne vrina præter velle hominis egrediatur, a renibus ad vesicam tendit vrina per vasa quæ vocantur emunctoria, & hæc cum ipsa solidantur. Quę cum ad vesicam veniunt, eius quodammodo pelliculam excoriant vt illis vasculis patiatur, & vt ante fuerat inuenitur. Razi vbi sup. Vesica ast vrinæ vas eiusq; receptaculum, hæc inter femur & anum locata componitur ex duabus tunicis, & super os eiꝰ musculi quidam sunt, qui ipsum constringunt & prohibent ne vrina inuoluntaria a vesica egrediatur. Ad vesicam autem a renibus profluit vrina per duo colla quæ vocantur emunctoria. Quæ cum ad vesicam peruenerint, vnam tunicarum ipsius perforant. Et post hæc inter duas eius tunicas transeunt donec ad collum vesicę perueniunt vbi & aliam perforantia tunicam ad concauitatem vesicę descendunt. Ex lib. de na. re. Vesica est vltimum interiorũ membrorum in corpore quæ dependent a vijs procedentibus a renibus ad radicem virgę. Ipsa est exitus superfluitatis humidę & non siccę. In ea siquidem decolatur potus & humiditas superflua medijs intestinis. In colore sepius vrinaria digestio monstratur, quo incommodo vel inconualescentia corpus hominis aut eleuatur in prosperis, vel deprimitur tabescens in aduersis.

De vrina. *Cap. LXXVIII.*

ISidorus vbi sup. Vrina dicta est siue quod vrat, seu quia ex renibus egeritur. Cuius indicio & salus & ęgritudo futura monstratur. Qui humor vulgo lociũ dicitur, quia eo lota.i.munda vestimenta efficiantur. Actor. Colores vrinarũ (vt legitur) sunt. 19. Albus vt aqua purissima, lacteus, vt serum, Glaucus vt cornu, lucidum, album, karapos, vt pili camelorum. Pallidus vt aqua semicrudę carnis. Subalbidus.i. remissus. Citrinus vt color citri. Subcitrinus.i. remissus. Rufus vt crocus orientalis. Subrufus, id est remissus. Rubicundus vt flamma ignis. Rubeus vt aurum purissimum. Subrubeus, id est remissus. Inopos vt vinum nigrum, kyaneos vt color purpurę nigræ. Viridis vt color viridis caulis. Liuidus vt color plumbi. Niger vt cornu nigrum lucidum. Auicẽna in primo canone. Vrina hominis abstringit scabiem vlcerosam & pruritum. Prohibet serpiginem & impetiginem. Eadem in vase eneo cum melle cocta abstergit albuginem oculi, & confert palpitationi. Cõfert etiã hicteritię, & propriè cũ aqua mellis, & aqua ciceris. Dicitur enim abscindere solutionem & purgare matricem decocta cum porris. Fex eius vrinę sanat crisipilam secundũ quod dicitur. Et vrina infantis abstergit morpheam & pannum. Eadem quoq; bibita confert difficultati anhelitus & dilationi. Item hominis vrina præ cęteris vrinis est magis abstersiua. Ponitur cum cinere viris super locum fluxus sanguinis & sistitur. Confert etiam morsui viperæ bibita, omniq; morsui & puncturæ valet, & quæ ex ea antiqua est confert venenis omnibus & lepori marino. Præterea quidam spleneticus homo somniauit, quod ei præcipiebatur quod vrinã suã omni die ter biberet, & sanaretur, qui ita esse expertus est. Eadem valet hidropisi, & ea linitur splen præcipue cũ lacte cameli. Confert etiã excoriationi, & pruritui, & vlceribus ambulatiuis & humidis, propriè q; antiqua. Vrina puerorũ propriè confert albugini oculi & scabiei in vase æreo coagulata & sic cocta cum porris. Diascorides. Lociũ humanũ vetꝰ furfures capitis & scabiẽ, & pascẽtia vulnera curat, & pustulas auriũ sanat, vermes etiã auriũ excludi cum corio maligranati, si decoctũ fuerit. Item veneris bibitis prodest & punctionibus venenosis, vnde si lociũ suum quisq; biberit, percussuram viperæ sanat, hidropes etiã in initio curat. Lociũ pueri in æreo vase coctum & perunctum vulnera gingiuarum compescit, caligines oculorum tollit. In gramine missum ac coctum coagulare facit. Quod ax vrina in vase resederit, ignem sacrũ cõpescit.

De membris generatiuis, & primo de testiculis.
Cap. LXXIX.

ACtor. Dicto de membris nutritiuis, dicendum est de generatiuis. Isidorus vbi sup. Genitalia corporis partes (vt nomen ipsum docet) gignendę sobolis acceperunt vocabulum, quod his procreatur & gignitur, hæc & pudenda, pro verecundia, siue a pube, vnde & indumento operiuntur. Testiculi per diminutionem a testibus dicti sunt: quorum numerꝰ incipit a duobus, hi semen calamo ministrat, quod a spinę medulla & renibus & lumbis suscipiunt ad gratiam procreandi. Constan. vbi supra. Testiculi sunt instrumenta spermatis generandi, propter hoc de carne glandosa sunt, alba & molli & rara, vt album faciant sperma. Quilibet autem vno paniculo oblitus est, quæ a syphac egreditur. Et ad vnum quodque venit a renibus vena, qua sanguis ab eis subministratur, vnde materia spermatis esse comprobatur, hæc cum ad testiculos venerit, multipliciter se per eos dilatat. Item arteriæ duæ veniunt a dorsi parte, quæ per testiculos multipliciter diuiduntur, sicut & venæ quibus miscentur eędem arteriæ, & per testiculorum carnem disperguntur mixtę. Sanguis autem ast materia spermatis, qui antequam ad testiculos perueniat ex parte mutatur, ac per venas dispergitur, & inalbescit cum digestio cõpletur. Deinde venæ emittunt eum in carnem testiculorum, vnde fit perfectum. De testiculis autem exeunt duo vasa substantiæ sibi similis, in quem ipsi eijciunt sperma, & a vasis suscipit virga, sicut a mulierum testiculis vulua, hæc vocantur spermatis vasa, quæ in masculis quidem longa sunt & larga & dura: longa quidẽ vt a testicolis exiens sperma melius coquatur in via. Testiculi namque in ossa penis ascendũt, & inde in virgam discendunt. Larga vero vt sperma cito exeat in vuluam a virga. Dura quoq; ne rumpantur ex viæ longinquitate. In muliere e cõtrario stricta sunt, quia subtile eius est sperma. Curta vero quia vicina sunt ad quæ proijciuntur loca. Mollia quoq; quia non longa restat eis via. Ex libro de Anathomia. Inter membra genitalia principales sunt testiculi, membra.s. glandulosa, mollia, carnosa: & hæc secundum magis & minus in viris crossiora, in mulieribus minora, in vtrisq; spermatis generatiua. Vtriq; testiculo quidam neruus alligatur, qui dicitur didimus.i. dubius, quia dubium est, vtrum ab intestinis, an a testiculis originem trahat. Superius quidem syphac, inferius autẽ cum testiculis collimitatur. Per hunc intestina descendunt ad rupturam, per hunc etiam ascendũt testiculi, vt omnino quandoq; latere videantur. Testiculis aũt deseruiunt vasa seminaria duplicia, superiora.s. & inferiora. Superiora sunt venę quędam & arteriæ venientes ab hepate, deportantes sanguinem ad sperma generandum. Inferiora vero sunt venæ quædam inter testiculos & virgam virilem, deportantes in matricem sperma per virgam.

De virga virili. *Cap. LXXX.*

VIrga quidem componitur ex neruis a spina ad pecten reflexis, vnde & cauda neruorum dicitur. In fine siquidem spinæ multi nerui sunt inferius duri, qui in vnum collecti virgam virilem cõstituunt, quæ vasa seminaria purgat superfluitate spermatica. In sexu quoq; fęmineo nerui reflectuntur ad orificium matricis inferius, quandoq; claudentes eam, & quandoq; aperientes, ibiq; concupiscentiam coitus facientes. Constantinus vbi supra. Virga est caro neruosa, rotunda & concaua, ab vtroq; osse penis incipiens, & vtrinque neruo sibi oppositos ex transuerso habens, hæc duplici de causa fuit necessaria. Primo vt sperma per vasa sua in vuluam eijciat. Ideoq; neruosa est vt concupiscentiæ appetitum in tactu habeat. Concaua vero, vt accedente appetitu vento impleatur, vnde erigatur. Ambo vero lacerti lateraliter sibi sunt oppositi, vt nusquam virga possit flecti, sed recte sperma proijciat. Secundo quia cum vesica viæ spermatis sit vicina, hac eadem via mittitur vrina. Vesicam enim ex parte ani natura extulit, quam ossibus penis admouit, quæ in masculis collum longum habuit, quia virgę concauitate iungitur, quo vrinam expellit. Mulier autem cum virga careat, parum longi colli sibi necessitas est, vt vrinam in naturã fœmineam traijciat. Ex lib. de na. re. Virga est exitus humidæ superfluitatis, & cursus spermatis ex cartilagine & carne creatus. In libidine quidem apparet cartilago, quia tunc tumescit commoto spiritu vitali ex concupiscentia medijs cogitationibus ex imaginatione rerum delectabilium. Commouetur etiam aliquando ex solis humoribus commotis incentiuis ciborum vel potuum. Huius.s. virgę radices sunt (vt dicit Aristo.) a renibus procedentes. A venis quidem principalibus cordis aliæ venæ diriguntur ad renes, & a renibus ad virgam, vt sic concupiscentia cordis

dis ad renes trãnsmittatur, ibiq; augmentato calore in virga luxurietur. Omnes deniq; partium corporis venę communicant venis quę in virga descendunt. Suntq; multiplices illę quæ in virga concurrunt, & inde fit, vt proles generata per virgam similitudinem plerunq; membrorum omnium compacta suscipiat. Isidorus vbi supra. Veretrum dicitur, quia viri tantum est, siue ideo q̃ ex eo virus emittitur. Nã virus proprie dicitur humor fluens a natura viri.

De Matrice & vulua. *Cap. LXXXI.*

ISido. vbi supra. Matrix dicitur eo quod fętus in ea generetur. Semen enim receptum confouet, confotum corporat, corporatũ in membra distinguit. Constantinus vbi supra. Matrix in forma sua est sicut vesica, nisi quòd habet quędam frustula cornibus assimilata, que arteriæ uerant, quę sperma & spiritum in vuluam portant. Hęc recto superposita est intestino, ei vero vesica, membrisq; sibi vicinis ligatur ligamentis flexibilibus, quibus eam extendentibus non rumpatur. Duos habet testiculos in summitate colli positos post frustula prędicta, masculinis minores, sed duriores, forma rotunda, parum superficietenus plana, quibus singulis venę singulę de renibus veniunt quę prædicta frustula subeunt. De uno quoque uero testiculo quædam petie videntur exire, per quas testiculi sperma in vasa iaciunt. Ex lib. de Anathomia. Matrix est frigida & sicca, ad instar stomachi formata, superius neruosa, villosa, septem folliculis distincta, duo habens orificia, exterius & interius, ac superius & inferius, ascendens prope dyaphragma. Ex lib. de na. rer. Matrix est genitale membrum in fęminis, sicut virga in masculis, matrix tamen proprie dicitur, quæ iniecto semine per portam vulue fętum sinu suo recipit tempore debito pariendum. Huius situs est super intestinum sectum. Et sicut de virga diximus in matrice multæ venæ concurrunt ad luxum generationis. Eiusq; radix est ab vmbilico, sicut virgę radix a renibus, vnde & vmbilicus est luxurię locus in fœminis, sicut renes in viris. Omnia vero membra similia sunt in maribus & fęminis, præter virgam in viro, & matricem in fęmina. Constantinus vbi supra. Vuluę substantia neruosa est, vt possit in cõceptu vndiq; extendi, & tunc maxime quando conceptus incipit augeri. Hæc secundum tempus & ætates in fœminis diuersa est, nam grauidæ maiorem habent quam non grauidæ, libidinosæ quam castę, adultę quam puellæ, veteranæ quam iuuenculæ. Quantoq; magis grauidantur, tanto plus earum vuluę propter extensionem augentur. Isidorus vbi supra. Vulua vocata est quasi valua .i. ianua ventris, vel quod semen recipiat, vel quòd extra fętus procedat.

De Lumbis & vmbilico & ilio. *Cap. LXXXII.*

ISidorus vbi supra. Lumbi ob libidinis lasciuiam dicti sunt, quia in viris causa corporeæ voluptatis in ipsis est, sicut in vmbilico fœminis, vnde & ad Iob in exordio sermonis dictum est. Accinge sicut vir lumbos tuos, vt in his esset resistendi præparatio, in quibus libidinis est vsitata dominãdi occasio. Vmbilicus est medius locus corporis dictus, quòd sit vmbo iliorum, vnde & vmbo appellatur locus in medio clypei a quo pendet. Ex eo enim infans in vtero pẽdet, & ex eo etiam & nutritur. Ex lib. de natura rerum. Non enim per os attrahit infans alimentum sanguinis, sed vmbilico mediante de visceribus matris. Est autem (vt supra dictum est) vmbilicus locus luxuriæ in fœminis, sicut renes in viris. Ilia loca sunt in regione splenis & hepatis super spondilia. Ilia quidem in muliere fętũ suscipiunt, digestumq; sanguinem in pinguedinem communiter in viris & in fœminis conuertunt. Sæpius autem vexantur excessu ciborum, maximeq; illis quæ fumositates generant, horum passio vehemens est, quæ iliaca passio dicitur. Nec habet cursum in uenis nisi per uias vrinales. Ideoq; videri in vrina negatur, nisi forte accidentaliter fiat, vtpote si ex dolore vehementi patiens accendatur, ac per hoc inflammetur vrina uel alteretur. Isido. vbi supra. Iliũ græco sermone est appellatum, eo quod nos ibi obuoluamus. Græce enim ilios obuoluere dicitur.

De Mammillis. *Cap. LXXXIII.*

CONSTAN. in pantegri secunda parte. Mammillæ quoque in membris generatiuis adiumenta sunt, cum infantes nutriant. Idem in tertia parte. Mammillę de glandosa carne factæ sunt, molli scilicet & alba, sicut lactis est natura. Sunt autem ibi venæ & arteriæ sibi inuicem commixtę, ideo autem in pectore positę sunt, vt essent cordi vicinæ, quod est fundamentum caloris naturalis quatinus adiuuaret decoctionem sanguinis, & in naturam lacteam mutaret. Necessariæ quidem sunt, vt lac in eis generetur, vnde infans nutriatur. Puer enim in vulua positus sanguine menstruo nutriebatur, vnde opportuit eundem natum habere nutrimẽtum eidem sanguini finitimum. Vena namq; concaua ad cor veniens, & de corde ad pectus exiens vsque in gutturis furculas ascendit, in duas maiores furcas diuidenda, simile facit arteria, quę ambæ furculatim descendunt in mammillas, & ambæ diuiduntur in ambas, ac multipliciter diuisæ cum earum miscentur carne. Sanguis veniens in via excoquitur. Per concauam enim venam ad cor ascendit, & inde pectori redditur, de pectore vero ad cor redit. Porro de corde penetrat ad mammillas, & venatim spargitur per eas, vbi tandiu moratur donec perfectissime excoquatur. Excoctus autem iacitur in mammillarum spongiosam carnem, quia caro ista naturam habet lacteam, sic ergo fit nutrimentum infantis. Itidem & hepar succum cibi mutat in sanguinis naturam, vnde nutrimentũ detur membris cæteris, maximeque carnosis. Quia autẽ lac de sanguine menstruo fiat, & vulua mammillas attingat, signum est, quòd multis a conceptione incipiunt menstrua cessare, vt infantibus in vulua positis iam videatur nutrimentum dedisse. Mulierum abortiuum facientium emollescunt mammillæ, etiã si fuerunt ante duræ sicut Hipocras in amphorismis testatur. Si mulieris inquit postquam geminos conceperit emollierit mammilla dextra, masculus abortietur, sinistra femina. Auicenna vbi supra. Mammilla est membrum creatum ad generandum lac, vt nouiter natus eo nutriatur, vsquequo confirmetur, & virtute auctus fiat conueniens ad digerendum cibum fortem ac solidum. Et ipsa est corpus compositum ex venis & arterijs & neruis, inter quę vacuitas existit, quam glandosa caro replet, cui non est sensus, & est albi coloris. Ideo quando assimilatur ei sanguis albificatur, & quod ipsam nutrit, & quod ab ea superfluit, & lac fit. In hoc ergo assimilantur mammilla & hepar, quòd vtrunque conuertit humiditatem ad suam similitudinem in natura & colore. Nam hepar rubificat kylum album, & facit ipsum sanguinem. Mammilla vero sanguinem rubeum albificat, & facit lac. venæ quidem & arterię ac nerui in substantię mammillę positæ ramificantur in ea vsque ad partes villosas, & habent in ea reuolutiones & circuitiones plurimas. Communitas autem mammillæ cum matrice in venis inter eas contextis in venarum anathomia cognoscitur. Ex lib. de na. re. In mammillis venæ & arteriæ subtiliter diuiduntur, quæ multis circumuolutæ reuolutionibus, & mammillas circundantes, carnem glandosam & albam inter eas solidatam atque spissatam suscipiunt. Quę quicquid sanguinis in suis foraminibus inuenitur immutat, donec illud naturę suę assimilans in lac conuertat, sicut hepatis caro propter sui similitudinem, quod a stomacho & ab intestinis trahitur, tamdiu conuertit, donec ex eo sanguinem faciat. Isidorus vbi supra. Mammillæ sunt vocatæ, quia rotundæ sunt quasi malæ, per diminutionem .s. Mammillas autem & mammas & vbera ita distinguunt, quòd mammillę virorum sunt, mammę vero mulierum, vbera autem pecudum. Papillę capita mammarum sunt quòd eas infantes quasi palpant, dum lac sugunt. Vbera dicta, vel quia lacte vberta, vel quia vuida humore .s. lactis in more vuarum plena. Ex lib. de na re. Mammillę dicuntur instrumenta lactis & seminis, mammæ quidem vel mammillę dicuntur virginum, vbera vero illarum quę pepererunt. Nullum animal habet mammillas in anteriori parte, præterquam homo.

De Lacte. *Cap. LXXXIIII.*

IIdor. vbi supra. Lac vim nominis a calore trahit, quod sit albus liquor. Leucos enim greci album dicunt, cuius natura ex sanguine commutatur. Nam post partum, siquid sanguinis nondum fueris vteri nutrimento consumptum, naturali meatu fluit in mammas, & earum virtute albescens lactis accipit qualitatem. Auicenna tertio canone. Lac multitudine sanguinis boni multiplicatur, eiusdemque paucitate vel bonitatis penuria minoratur. In paruitate quidem sanguinis causa est, aut ex parte materiei, aut ex parte complexionis. Ex parte materiei, aut quia cibus est paucus, aut quia generationi sanguinis ex eo contrarius propter siccitatem suam & frigiditatem superfluam, aut quia conuersus ad partem aliam scilicet fluxus sanguinis, aut apostematis, aut huiusmodi. Ex parte vero complexionis, quia complexio corporis aut mamillæ exiccans est humiditatem, ita quòd ex ea non generatur sanguis, aut etiam propter superfluitatem aquositatis eius, & elongationem ab ęqualitate conueniente sanguinea, aut aliqua est causa quæ consumit substantiam sanguinis, & corrumpit id quod ex ea generatur. Lac vero non generatur, nisi ex sanguine bono. Huius autem causa est dominium vnius humorum triũ, coleræ scilicet aut flegmatis aut melancoliæ. Quandoq; etiam sanguis exuberat, sed illaudabilis. Et ideo lac naturale non generat, sed quod inde generatur est illaudabile. Quod autem exuberare facit sperma, exuberare facit in pluribus corporibus lac, vt lactucã, semen papaueris, & vber capræ, & ouis, & similia. Sic etiam quod sperma prohibet generari, vel illud exiccat, lac quoq; minorat, vt semen canabi. Lac quidem quando superfluit plurimum nocet, & apostemat, & ęgritudines affert. Aggregatur autem in mam-

mammilla quandoque absque impregnatione, proprieq; quando menstrua retinentur. Conuertitur enim materia quæ virtutem expellēdi per matricem non inuenit, & in vbera peruenit, & lac fit. quandoq; etiam in corporibus virorum proprie in puberibus aggregatur, ita vt eorum mammillæ rotundentur. Quandoq; etiam mammilla calefcatur propter caliditatem exiccatiuam. Et quando que propter frigiditatem congelatiuam, Ex libro de naturis rerum. Lac est humiditas separata in animalibus post impregnationem. Lac mulierum nigrarum melius est quàm albarum. In capris autem contrarium: lactis ac seminis humiditas ex vnius fontis origine deriuatur. Quandoque etiam erumpit in masculis, vt dicit Aristote. sed non apparet propter creationis eius spissitudinem. Auicē na in secundo canone. Lac mulieris valde confert in consumptione velethica, & est cura leporis marini quasi tyriaca. Prouocat vrinam, & vlceribus matricis confert embrocatus vel suppositus. Idē cum opio ac cera & oleo sedat dolorem podagræ.

De Membris compositis vniuersalibus, & primo de capite. Cap. LXXXV.

ACTOR. Dicto de membris compositis particularibus, restat dicendum de membris cōpositis vniuersalibus, & à capite inchoandum. Isidorus vbi supra. Prima pars corporis est caput, datū que est illi hoc nomen, eo quòd sensus omnes & nerui inde initiū capiant, atque ex eo omnis vigendi causa oriatur. Ibi enim omnes sensus apparent, vnde ipsius animæ quæ consulit corpori quodam modo personam gerit. Aristoteles in li. de animalibus. Homo magnum habet caput comparatione sui corporis. Et membra quidē hominis secundum naturam sunt maximè. membrum superius.i. caput, quia conuenientiam habet cum toto superius.i. mūdo. Nec est animal rectum & eleuati capitis nisi homo. Fuitque caput eius creatū pauce carnis, vt esset melioris ac velocioris sensus. Si enim esset multe carnis esset operatio cerebri contraria operationi naturali propter quam creabatur.s. ad infrigidandum cor. Nec in eo possent esse sensus, sed esset cerebrum sicut aliquod superfluitatū. Principium vero sensus est in corde. Et duo quidem ex sensibus sunt continui cum corde.s. gustus & tactus, tres vero residui sunt in capite, scilicet visus interior circa cerebrum. Auditus in posteriori, quod est vacuum. Olfactus autem anterius in medio trium instrumentorum. Item si esset caput carnosum, esset ponderosum, cum econtra in omnibus animalibus esse debeat eleuatum & rectum. Propter hæc tria non est caro in capite, scilicet propter subtilitatem sensus, & parationem cerebri & capitis leuitatem. Auicenna in quarto Canone. Partes autem capitis essentiales & quę sequūtur ea, sunt capilli, cutis, caro, panniculus, deinde craneum, postea panniculus durus, & post panniculus subtilis, qui secundina vocatur. Deinde cerebrum, id est substantia eius, & uentres ipsius, & qd in eis existit. Post hæc duo panniculi sub eo, deinde rete. Postea vero os quod est vas cerebri. Isidorus vbi supra. Vertex est ea pars qua capilli capitis colliguntur, in qua cesaries vertitur, vnde & nūcupatur. Caluaria ab ossibus caluis dicta per defectum Occipitium capitis pars posterior, quasi contra capitium, uel quod sit capiti retrorsum. Ceruix autem vocata, eo quod per eam partem cerebrum ad medullam spinę dirigitur, quasi cerebri vita. Tempora sunt q̄ caluariæ dextra leuaque subiacent, quæ ideo sic nuncupantur, quia mouentur, ipsaque mobilitate quasi tempora quibusdam interuallis imitantur.

De facie & fronte. Cap. LXXXVI.

ARistoteles vbi supra. Quod autem inferius est sub fissura capitis facies dicitur, non rectè nisi in homine, pars vero faciei superior frons. Omne animal habens caudam pilosam habet caput paruum, & mandibulas magnas. Homo vero magnus habet caput comparatione sui corporis. Pueri minoris sunt intellectus, quia habent caput crossum & ponderosum. Augustinus de ciuitate Dei libro. 22. Quis autem consulta ratione non videat in hominibus mirabiliter sic habere singulos singulas facies inter se ita similes, vt per hoc a ceteris animalibus discernantur, & rursus ita inter se dissimiles, vt ab omnibus cæteris quisque dignoscatur. Quos ergo similes eosdem dissimiles inuenimus. Sed mirabilior est cōsideratio dissimilitudinis, quia similitudinem iustius videtur exposcere natura communis. Et tamen quia quæ rara sunt, mira sunt, multo amplius admiramur quando duos ita similes reperimus, vt in eis discernendis frequenter erremus. Isido. vbi supra. Facies dicta est ab effigie. ibi est enim tota figura hominis, & vniuscuiusq; personæ cognitio. Vultus vero dictus eo quòd per eum animi uoluntas ostenditur, secundum voluntatem enim in varios motus mutatur. Frons ab oculorum foraminibus nuncupata est, hæc imago quædā animi mentis motum specie sua exprimit, dum vel læta vel tristis est. Razi vbi supra. Frons plana rugas non habens significat rixositatem, multum vero rugosa frons inuerecundiam. Frōs parua signat stoliditatem, magna uero pigritiam, ad medium sui collecta irascibilitatem. Facies carnosa signat pigritiam & stultitiam. Subtilis autem cogitationum multitudinem. Rotunda quoque, stultitiam, Permaxima pigritiam. Valde parua caliditatem & malitiam. Longa quoque inuerecundiam. Fœda morum prauitatem. Color parum citrinitati propinquus, & facies parum tumida, inferiores palpebræ tumores habentes, hepatis innuunt debilitatem. Color rufus aut rubeus sanguinis & caloris innuit similitudinem. Color autem inter rubeum & album medius æqualem signat complexionem. Si cum hoc & cutis nuda fuerit a pilis. Color flammeus signat instabilitatem & maniam. Rubeus & clarus uerecundiam. Viridis aut niger morum prauitatem.

De Collo. Cap. LXXXVII.

ISIDORVS vbi supra. Collum dictum est, eo quòd sit rigidum & rotundum ut columna baiulans caput & sustentans, quasi capitolium, cuius anterior pars gula vocatur, posterior ceruix. Duæ sunt autem in collo fistulæ. Vna ciborum. Altera aeris, harum superior rumen vocatur, altera inferior gurgulio dicitur. Gurgulio a gutture nomen trahit, cuius meatus ad os & nares protendit, habens viam qua vox ad linguam transmittitur, vt possit verba collidere, & inde garrire dicimus. Rumen proximum est gurgulioni, quo cibus & potio deuorantur. Hinc & bestiæ quæ cibum reuocant & remandunt, ruminare dicuntur. Sublinguium est operculum gurgulionis, quasi parua lingua, quæ foramen linguę recludit operitve. Constantinus vbi supra. Homo collum habet duabus de causis Aut propter motum capitis, vt scilicet ante moueretur, aut retro. Aut propter sonoritatem uocis, quoniam animal collo carens voce caret omnino, sicut piscis: aut siquam habet, raucam habet, vt rana. Habet autem collum septem spondiles dorsi spondilibus minores & subtiliores, & concauitates largiores. Ex libro de naturis rerum. Collo caput corpori coniungitur, ex carne cartilaginosa creati, & hoc interius magis, multitudo venarum in ipso est per quas a corde ad officia quinque sensuum animus sefundatur. Collum semper in homine tantum parum a suo loco reflectitur in anterius quidem dextra læuaque, sed posterius nequit. Animalium colla in posterius sicut in anterius ad libitum reflectuntur, preterquam leonis, lupi, & hienæ, que rectis ceruicibus rigent, auium autem indifferenter. Razi vbi supra. Collū curtum signat hominem esse callidum & ingeniosum, longum autem & gracile stolidum & garrulum ac timidum. Porro durum ac forte designat iracundum atque festinum.

De humeris & brachijs. Cap. LXXXVIII.

ISIDORVS vbi supra. Humeri dicti sunt quasi armi, ad distinctionem hominis a pecudibus. Nam propriè armi quadrupedis sunt. Ala summi humeri pars posterior. Ex libro de naturis rerum. Humeri creati sunt ex ossibus fortibus ad sustinendum lesionem constituti. Carne quoque in ea parte fortiori, his insunt scapule ossa lata tenuia, quę & humerorum debitæ latitudini satisfacerent, carnem in ambitu fulcientes, & tenuitate moderata pectoris elegantiam non fedarent. Humeros habet homo maiores respectu corporis sui cæteris animalibus ad portandum & fulciendum onus. Brachia quoque ex fortissimis ossibus creata sunt, vt iuuamentum laboris sint. Et flexibilia ad omnem actum habilitata. In his quoque sunt nerui fortes, ac vena multiplices, e quibus etiam commodius secūdum phisicos superfluus ac noxius sanguis extrahitur. Musculi brachiorum iuxta cubitum flexuræ brachij non recipiunt vulnera. Quia si receperint, indubitata mors sequitur. Abscitionem vero brachiorum cum musculis uita sustinet, sed non vulnera in musculis, vt dictum est. Idem & in musculis tibiarum & manuum quidam autumant, sed non est ita certum, sicut de musculis brachiorum. Razi vbi supra. Humerum gracilitas paucitatem sensus ostendit. Amplitudo vero, sensus ostendit bonitatem, humeri vero eleuati stultitiam. Brachia longa, adeo vt manus genua possint attingere, nobilitatem animæ designant, & arrogantiæ, ac regnandi cupiditatem. Multum vero curta timiditatem atque malitiam. Isidorus vbi supra. Brachia a fortitudine nominata sunt. Bari enim græce graue & forte significat. In brachijs enim thori lacertorum sunt & insigne musculorum robur existit. Hi sunt thori id est musculi, dicti thori, quod illic uiscera torta uideantur. Cubitum dictum est, eo q ad cibos assumendos in ipso cubamus. Vlna secundū quosdā vtriusq; manus

manus extensio est, secundum alios cubitus, quod magis est verú, quia grece elenos cubitus dicitur. Alę sub brachijs appellatæ sunt, eo quod ex eis in modum alarú motus brachiorum inchoet, quas quidam ascellas vocant, quòd ex eis brachia cillentur i. mouentur. Nam cillere est mouere, has quidam subhircos vocant, propter qđ in plerisq; hominibus hircorum fetorem reddant.

De Manibus & digitis. Cap. LXXXIX.

MANVS dicta est, eo q̀ sit totius corporis munus. Ipsa enim cibú ori ministrat, ipsa operatur omnia atq; dispensat, per eam accipimus & damus Dextra vocatur a dando, ipsa enim pignus pacis datur, ipsa fidei testis atq; salutis adhibetur, leua vero dicitur eo quòd aptior sit ad leuandum. Palma est manus expansis digitis, sicut contractus pugnus. Arist. vbi supra. Homo quia plurii est intellectus super animalia cętera .s. vt possit & sciat multa facere, dedit ei natura manus, sicut dantur fistulę fistulatori. Ná quia ualde intelligens est, instrumentis multis indiget, iccirco datę sunt ei manus loco pedum anteriorum, vt possit eis vti diuersis modis, quia manus non est vnum instrumentum sed multa. Est enim homini sicut vnguis & vngula, & gladius & lancea, & alia instruméta, quia potest facere omnia ista, eiusq; creatio conueniés est omnibus operationibus, quoniam extensa est & in multas partes diuisa. Itaq; cętera animalia non habent nisi vnum vigoris modum, nec alium habere possunt, vel arma sua mutare, homo vero multos habet vigoris modos, & illos mutare potest in alios, quia potest vti manu in operationibus, & vna sola parte vti, vel duabus, vel pluribus secundum diuersos modos: sinistra quidem manus in hominibus & pes sinister in animalibus non est leuis motus, præterquá in elephante. In quorum autem manibus fuerint duæ vel tres lineę totam palmam findentes, longitudinem vitæ signat, contrarium vero contrarium. Ex lib. de na. rerum. Digiti manui inserti sunt, ut habilitetur manus per illos ad omnem actum. Razi vbi supra. Manus leues ac subtiles sapientiam multam, & intellectum boní signant, multum vero curtæ stultitiam, sed & graciles & multum longæ tyrannidem atque stultitiam. Isidorus vbi supra. Digiti nuncupati sunt, vel quia decem sunt, vel quia decenter iuncti existunt. Primus pollex vocatus, eo quòd inter cæteros polleat virtute & potestate. Secundus index est & salutaris, quia eo ferè salutamus vel aliquid demonstramus. Tertius impudicus, quia plerunque p eum probri insectatio exprimitur. Quartus annularis, eo quòd in ipso annulus geritur. Idem & medicinalis, quòd eo trita collíria a medicis colliguntur. Quintus auricularis pro eo quòd aurem ea scalpimus. Aristoteles vbi supra. Digitorum mobilitas conueniens est ad accipiendum & retinendum, horum pollex est curtus & crossior propter operationes forte, nec adiuuatur homo per alios digitos sine pollice, itaq; si non esset manus non esset accipere, & si non esset pollex non esset retinere. Pollex autem fortis est & vigor eius æqualis est omnium virtuti digitorum. Ideo crossus est & curtus, medius vero longus est sicut remus.

De Thorace & pectore & ventre. Cap. XC.

ISIDOR. ubi supra. Truncus est media pars corporis a colle vsq; ad inguinem. Thorax a græcis dicitur anterior pars trunci a collo vsque ad stomachum, quam nos dicimus arcam .i. secretum quo cetera arcentur. Cuius eminentes pulpe mammillę, inter quas pars illa ossea pectus dicitur, dextra autem leuaq; costæ. Pectus autem vocatum est eo quòd sit pexum inter eminentes mammillarú partes, vnde & pectinem dicimus, quod pexos faciat capillos. Aristot. vbi supra. Pectus homini latum est, in quadrupedibus autem esse non potest propter anteriarum pedum extensionem, & propter ambulationem. Ideo non habent mammillas in pectore sicut homo. Item pectus hominis paucæ carnis, auium autem carnosum & acutum vt supra dictum est. Ex lib. de naturis rerum. Pectus est pars hominis delicata, & quæ minus potest absq; sui detrimento sustinero, tum propter cor quod in eo situm est, tum etiam propter internorum spiritualia, quę & in illo quodam modo sedem habere videntur. In medio pectoris os amplius & latum & fistulosum sitú est, cui costæ innectuntur ac nerui. Sub quo & venæ principales oriuntur. Indeq; ramificant se ad membra diuersa compaginis. Isidorus, vbi supra. Venter est qui acceptos cibos digerit & apparet extrinsecus, pertingitq; a pectore vsq; ad inguinem, dictus venter, quod per totum corpus vitæ alimenta trasmittat: venter auté mari assimilatur propter collectionem omnium humorum quasi congregationem aquarum. Aluus est qui cibum recipit, & purgari solet, & vocatus est aluus, quod abluatur .i. purgetur. Ex ipso enim sordes stercorum defluunt. Vterum solæ mulieres habent, in quo concipiunt, ad similitudinem cauliculi, vocatus est autem vter⁹, quod duplex sit, & ab vtraq; in duas se diuidit partes, quæ in diuersum diffusæ ac reflexæ circumplicantur in modum cornuum arietis, vel quod interius impleatur fetu. Aqualiculus autem proprie est porci, hinc ad ventrem translatio. Ex lib. de natu. rerum. Venter est quasi saccus in quo interiora cuncta dependent Dicit autem aristoteles homines cani similes in ventre superiori, porco vero in inferiori: minus solertes sunt quibus auiditti mus venter est, vt dicit plinius. Razi vbi supra Ventris magnitudo nimietatem libidini declarat. Carinarum gracilitas atq; subtilitas cordis innuit debilitatem. Earum vero fortitudo ac super ipsas carnium multitudo stoliditatem. Corporis vero subtilitas audaciam.

De latere & dorso. Cap. XCI.

ISIDO. vbi sup. Latus dictum est, quia iacentibus nobis latet, est enim leua pars corporis, dextro autem lateri habilior motus est, leuo fortior & oneri ferendo accommodatior, vnde & leua núcupata quòd aptior sit ad leuandum áliquid & portandú, ipsa enim gestat clypeum, ensem, pharetram, & reliqua onera, vt expedita sit dextra ad mouendum & agendum, Dorsum est a ceruice vsq; ad renes, dictum autem dorsum eo quòd sit superficies durior corporis in modum saxi fortis & ad portandum & ad perpetiendum. Terga uero quia in ea supini iacemus in terra, quod solus homo potest. Nam multa animaliá tantum aut in ventre aut in latere iacent, vnde in animalibus terga abusiue dicitur. Interscapulum autem dicitur spacium quod inter scapulas est. Palę sunt dorsi dextra leuaq; eminentia membra, dicta quòd in luctando eas premimus, quod græci palyn dicunt. Spina est iunctura dorsi, eo quòd habeat radiolos acutos, cuius iuncturę spondilia appellantur propter partem cerebri, quæ fertur per eos longo tractu ad cæteras corporis partes. Sacra spina est vna perpetuæ spinæ quam græci hirouostoyn vocant, quoniam primum infante concepto nascitur, ideoq; & hostia id primum a gentilibus dijs suis dabatur, vnde & sacra spina dicitur. Ex lib. de na. rerum. Dorsum habet initium a collo vsque ad exitum superfluitatum, spina vero quæ continuat ipsum dorsum a summò vsque deorsum, & ex multis ossibus cóstat, quæ omnia in medio perforata recipiunt vtriusq; lateris costas in vna extremitate connexas sibi iunctura forti. Sunt autem ossa ista secúdum numerum costarum. Et per medium eorum perforatorú nucha descendit a summo verticis in modum funis, potest autem dorsum præcipuè labores sustinere. Sed cum ad senium homo peruenerit, incuruatur. Isidorus vbi supra. Costas appellari quidam putant, eo quòd ab ipsis interiora custodiantur, & tota mollicies ventris vallata seruetur. Ex lib. de na. rerum. Costę hominis insertę súc octo utrisq; lateribus, nónulli vero sunt qui habent decem in vtroque latere, fortiores quidem in dextra quam in sinistra, sicut & in membris reliquis. Razi vbi supra. Costarum amplitudo fortitudinem declarat & arrogantiam, iramq; multam. Curuitas autem morum malitiam, æqualitas vero bonum signum.

De Anchis & natibus & coxis. Cap. XCII.

EX libro de natu. rer. Anchas habet homo loco caudæ .s. ad cooperationem digestiualis exitus, hoc ergo faciunt anchæ, quod in quadrupedibus caudę, & homini transit in anchas, quod illis in caudas, vnde & hac ratione simia & vrses caudam non habent, quoniam anchas habent vt homines. Isidorus vbi supra. Nates dicuntur eo quòd in ipsis nitimur dum sedemus, vnde & conglobata est in eis caro ne prementis corporis mole ossa dolerent. Item posteriora dicta sunt, quia retro sunt & a vultu auersa, ne dum aluum purgamus, inquinaremus aspectum. Meatus inde appellatur, quia per ipsum meant .i. egeruntě stercora. Femora dicta sunt quòd ea parte a fęmina sexus viri discrepet. Sunt autem ab inguinibus vsque ad genua, fœmina autem per deriuationem fęmorum partes sunt, quibus in equitando tergis equorum adhæremus. Coxæ dicuntur quasi coniuncti axes, ipsis enim fęmora mouentur, quorum concaua vertebra vocantur, quia in eis capita fœmorum vertuntur. Suffragines quia subtus franguntur .i. flectuntur nó supra sicut in brachijs. Arist. vbi supra. Coxæ hominis crura multum carnosa sunt, quoniam homo recti corporis est, vt ergo sit declinatio corporis & via ad partem superiorem abstulit natura ex illa parte carnem & addidit inferiori propter pondus corporis, & vt sit corpus rectum. Cerebrum autem animalium econuerso superius, sicut dictum est in loco suo. Razi vbi supra Ancharum gracilitas libidinem signat & corporis debilitatem ac timorem. Ossa vero ancharum cum foras tenduntur fortitudinem multam atq; virilitatem. Coxę multas carnes exterius habentes imbecillitatem declarant & laxitatem. Ossa vero coxarum foras prominentia significant audaciam.

De genibus & tibijs. Cap. XCIII.

ISidor. vbi supra Genua sunt commissione femorum & crurú, & dicta, eo q̀ i vtero sint genis opposita, cohęrét. n. ibi sibi & cognata sunt oculis lachrymarú indicib. & misę, ná a genis genua dicunt

Deu-

Denique complicatum gigni formatique hominem dicunt, ita vt genua sursum sint, quibus oculi formantur, vt caui ac reconditi fiant. Ennius ait Atque genua comprimit arta gena. Inde est quod cum homines ad genua se prosternunt, statim lacrymantur, voluit enim eos natura vterum maternum rememorare, vbi quasi in tenebris consedebant, antequam venirent ad lucem. Ex lib. de na. rerum. Genu habet ossicula parua interius: quibus ad robur ligaminis spondilia tibijs coniunguntur, sub his autem sunt nerui fortissimi, duo quidem principales, qui a renibus per spondilia, & de spondilibus medijs genibus per tibias vsque in calcaneum certa protensione ducuntur. Tybiae vero locum tenent a genibus vsque ad pedes, & sunt quasi columnae super bases pedum, hominis enim totum aedificium corporis his sustentatur. Et ideo necesse fuit vt ossium fortiori natura fulciretur: duo in eis ossa sunt, vnum scilicet maius quod tibia dicitur ad hoc naturaliter roboratum, vt infortunij casus frequenter excipiat. Aliud vero minus validum, quod carnem & musculos in tibijs sustinet, & vsque ad talos dirigitur. Isidorus vbi sup. Crura dicta sunt, quia in his currimus & gressum facimus. Sunt autem sub genibus vsque ad suras. Tybiae vocatae sunt quasi tubae, sunt enim & longitudine & specie similes.

De pedibus. Cap. XCIIII.

Pedes graeci podas dicunt, quia alternis motibus solo fixi incedunt: quorum digiti & decorem & vsum fecerunt. Nam currere non possumus nisi digitis in humo pressis soloque innitentibus impetum saltumque capiamus. Plantae a planitie nuncupatae sunt: quia non rotundae, vt in quadrupedibus ne stare non possit bipes homo, sed planae atque longiores formatae sunt, vt stabile corpus efficerent. Sunt autem plantae anteriores partes quae etiam de multis ossibus consistit. Calcis prima pars plantae dicitur, a callo nomen illi impositum est, quo terram calcamus, hinc & calcaneus. Solum inferior pars pedis dictum est, quia eo terrae vestigia imprimimus. Sed & solum dicitur omne quod aliquid sustinet quasi solidum, vnde & terra solum quod cuncta sustineat, & solum pedis, quia totam corporis molem portat. Talus dictus est a tolo, nam tolus eminens est rotunditas. Talus autem sub crure est, sub talo calcaneus. Ex lib. de na. re. Pedes sunt quasi bases in fulcimento plantarum solide roborati, qui quinque digitos in anterioribus non excedentes certa distinctione habilitatur ad gressus. In his autem digitis vngues cornei sunt, quibus eorum extremitas in offensione gressuum protegatur. Suntque breues & lenes non acuti vt volucrum. Plantae pedum latae sunt, quorundam quidem hominum strata planicie, quorundam autem in medio cauatae. Et harum situs elegantior & firmior iudicatur. Plantarum cutis dura & spissa est vsibusque quotidie succrescens, vt raro in hominibus atteratur, maximeque in his qui nudis pedibus eundi diutius vsum habuerunt. Cutis tamen illa plantarum, quae tenuis & subtilis admodum est, ad eundum fortior & habilior iudicatur, vnde remedium est illis qui continui nudi pedis vadunt, & saepius pedes lauent, & lateribus plantas atterant, vt cutis subtilietur, & non duritia siue crossicie nimia dissecetur: hoc itaque mirum de plantis demonstrat natura, quod vbi nec ferrum nec aes duraret attritione continua, cutis ibidem omni quo perseueret indemnis. Talos autem creauit Deus in posteriori parte pedis, vt aequaretur anteriori, quatinus per hoc firmaretur status & gressus hominis, totaque corporis fabrica per hoc quasi per basim firmissimam fundaretur, nec retrorsum cederet et fulcimento subnixa. Caetera vero animalia talorum adiutorijs non egebant, quia prostrata sunt in faciem, nec ad caelos eriguntur. Simia tamen, vt dicit Aristo, talos habet, & ideo stare potest & ambulare vt homo, modice tamen. Razi vbi supra. Pedes in quibus est caro multa & dura hominem parui intellectus praetendunt, parui & pulchri fornicationem & iocolum innuunt. Calcaneum gracile timorem signat, crossum ac forte fortitudinem. Cauillae vero vtrinque & crura crossa inuerecundiam & hebetudinem. Gressus magni & tardi signant hominem pigrum. Citi vero & parui festinum, ac de quibuslibet rebus valde solicitum, quas tamen nescit disponere. Motus tardus significat hebetudinem. Festinus autem leuitatem.

De phisionomia membrorum humani corporis. C. XCV.

Plinius li. 11. Miror autem Aristotelem non modo credidisse praescita vitae esse aliqua in corporibus ipsis, verum etiam prodidisse. Quae quamquam vana existimo, nec sine contatione proferenda, ne in se quisque & auguria quaerat, attingam tamen quae tantus vir in doctrina non spreuit. Igitur vitae breuis signa ponit raros dentes, praelongos digitos, plumbeum colorem, pluresque in manu incisuras nec perpetuas. Contra longae esse vitae incuruos humeris, & in manu vna duas incisuras longas habentes, & plures quam. 32. dentes, auribus amplis. Addidit quoque morum aspectus simili modo apud nos Trogus, & ipse auctor seuerissimus, quos verbis eius subijciam: frons magna vbi est, segnem animum inesse signat, quibus parua nobilem, quibus rotunda, iracundum, velut hoc vestigio tumoris apparente. Supercilia quibus porriguntur in rectum, molles signat. Quibus iuxta nasum flexa sunt, austeros. Quibus iuxta tempora inflexa, derisores. Quibus in totum demissa maliuolos & inuidos. Oculi quibuscunque, longi, maleficos esse moribus indicant. Qui carnosos a naribus angulos habent, malitiae nota praeuenti. Candidi pars extenta notam impudentiae habet. Qui identidem operire solent inconstantiae. Auricularum magnitudo loquacitatis & stultitiae nota est. Razi vbi sup. Capilli plani significant timorem, crispi vero audaciam, frons parua stoliditatem, magna vero pigritiam. Oculi varij vel virides malitiam. Ignei vero obstinationem, aures magnae stoliditatem vitaeque longitudinem, sic de caeteris membris corporis, vt superius dictum est in locis proprijs. Oportet autem cum de his iudicare volueris, non vnam tantum significationem attendas, sed inquantum vales ad earum congregationem intendas. Et si quando significationum acciderit contrarietas, ipsarum virtutes ac testimonia metiaris, illarumque iudices testimonio quae plures fuerint. Sciendum praeterea quod faciei & oculorum significatio prae caeteris omnibus in fortitudine ac firmitate iudicat.

De medicinis ex humano corpore. Cap. XCVI.

Auicenna in 2. Canone. Saliua hominis ieiuni scorpiones interficit. Cum eadem & camphora fricatur impetigo. Eadem quoque cum distillatur in aurem vermibus laesam eos interficit & statim educit. Sordicies auris hominis confert emigraneae & panaricio, & linitur super fissuras labij. Capilli quoque & dentes & ossa hominis combusta, & alia plura de homine medicinalia sunt, vt superius dictum est. Item vrina hominis vt iam superius dictum est, abstergit scabiem vlcerosam & pruritum, prohibetque serpiginem & impetiginem. Eadem in vase aeneo cum melle cocta abstergit albuginem oculi & confert palpitationi. Confert etiam hictericis, & proprie cum aqua mellis, & aqua ciceris. Fex eiusdem vrinae sanat erisipilam secundum quod dicitur. Et vrina infantis abstergit morpheam & pannum. Eadem quoque bibita confert difficultati anhelitus & dilatationi. Item vrina hominis prae caeteris vrinis est magis abstersiua, ponitur enim cum cinere vitis super locum fluxus sanguinis & sistitur. Confert etiam morsui viperae bibita, omnique morsui & puncturae valet. Et quae ex ea antiqua est, confert venenis omnibus & lepori marino. Alia quoque plura medicinaliter operatur, vt dictum est supra, in capitulo de hominis vrina. Sperma hominis proprie competit impetigini & sedat dolorem podagrae. Dicitur etiam quod abstergit morphean. Stercus hominis calidum sedat erisipilam vt dicitur, & forsitan sordiciei confert. Idem siccum cum melle aut vino bibitum in febribus periodicis, prohibet enim earum periodos. Confert etiam hictericiae. Dyascorides. Fimus humanus vulneribus impositus tumorem non admittit. Succus autem cum melle squinantieos curat. Actor. Haec de hominis creatione & vniuersa eius natura, omniumque rerum quae propter ipsum creatae sunt, immo cunctarum rerum, quae sub Deo sunt visibilium & inuisibilium ad praesens dicta sufficiant.

LIBER XXIX.

Qualiter Deus opera sua iam facta considerauit. C. I.

POSTQVAM ergo compleuit Deus per sex dies opera naturae: quae ab aeterno mente conceperat, vidit, vt ait scriptura, cuncta quae fecerat. In qua scilicet visione intelliguntur duo, videlicet scientia vel cognitio & approbatio. Aug. de ciui. Dei lib. 6. Porro si sciens Deus omnia fecit, ea vtique quae nouerat fecit. Ex quo omnino occurrit quoddam mirum, sed tamen verum, quod scilicet iste mundus nobis esse notus non posset nisi esset, Deo autem nisi notus esset esse non posset. Idem super Gen. lib. 12. Nota ergo haec omnia fecit, non facta cognouit. Erant enim priusquam fierent in Dei scientia non erant in sua natura, nec audeo dicere ipsi Deo alio modo haec innotuisse cum ea fecisset, quam illo quo ea nouerat, vt faceret, apud quem non est transmutatio, nec vicissitudinis obumbratio. Idem de ci. Dei lib. 11. Non eius ergo hoc modo aliqua scientia variatur, vt aliud in ea faciant quae nondum sunt, aliud quae iam sunt, aliud quae fuerunt, non enim more nostro ille vel futura prospicit, vel praesentia inspicit, vel praeterita respicit. Sed alio quodam modo a nostrarum consuetudine cogitationum longe, alteque diuerso. Non enim ex hoc in illud cogitatione mutata, sed tam praesentia, quae iam sunt tam praeterita quae iam non sunt, quam futura quae nondum sunt, ipse stabili ac sempiterna videt praesentia, nec aliter videt ante quam postea, quia ita nouit tempora nullis temporalibus suis motibus, quemadmodum ea mouet nullis suis temporalibus motibus. Non ergo quia facta opera sua vidit, scientiam duplicauit, vel ex aliqua

parte

parte auxit, qui vtique tam perfectè non operaretur, nisi tam perfecta scientia, cui nihil ex operibus adderetur. Petrus Lombardus. Hinc tñ a quibusdam dicitur, plura quam sciat Deus, scire posse, quia potest aliqua facere, quæ nunquam erunt, & illa potest scire. Non.n. aliqua incognita potest facere, quæ nunquam essent, verum quia totum hoc posset fieri sine mutabilitate scientiæ, cõstat Dei scientiam omnino immutabilem esse, nec augeri posse, vel minui, sed illa tñ, quæ subiecta sunt ei. Siquidem & ab æterno sciuit, & immutabiliter sciuit, omne quod erat futurum. Aug. de ciui. Dei lib. 15. Verum quis hominum comprehendere potest sapientiam illam, qua Deus nouit omnia, vbi vno conspectu simul præsto sunt omnia, quandoquidem nec a nobis comprehenduntur nostra, non.n. singula cogitatio aspicit, sed vna æterna, & ineffabili visione complectitur cuncta quæ nouit, in hac potius angustia libet ad eum exclamare, mirabilis facta est sciẽtia tua ex me. Ex me inquit intelligo, q̃ sit mirabilis, & incõprehensibilis scientia tua, qua me fecisti, quia nec meipsum comprehendere valeo, quem fecisti.

Quòd ea bonitas ipsius approbauit. *Cap. II.*

QVid est autem, quod per omnia sex dierũ opera in fine dicitur: Vidit Deus quia bonum est, nisi approbatio secundum artẽ facti, quæ sapientia Dei est. Sed dum Deus quia bonum est videt, quod nisi vidisset antequam faceret, non vtiq; fieret, nequaquam discit bonum esse, sed docet. Et Plato quidem plus ausus est dicere, Deum.s. elatũ gaudio, perfecta mundi vniuersitate, vbi etiam ipse non adeo delipiebat, vt putaret operis sui nouitate beatiorẽ fuisse, sed sic voluit ostendere artifici suo placuisse factum, qđ placuerat in arte faciendum. Mercurius Trimegistus. Placitum Dei necessitas sequitur, voluntatem effectus comitatur. Non.n. credibile est Deo displiciturum esse, quod placuit, cum & futurum id, & placiturum multo ante præsciuit. Aug super Gen. Placuit ergo qđ factũ est, in ea benignitate, qua placuit vt fieret. Duo quippe sunt, ꝑ quæ Deus creaturam suam amat, videlicet vt sit, & vt maneat, vt ergo esset, quod maneret antequam facta esset, legimus, quod spiritus Domini super aquas ferebatur, in quo sancta bonitas ipsius, vt alias dictum est, intelligitur, vt aũt facta maneret, vidit Deus, quod bona esset, manẽt.n. quædam supergressa omnem temporalem volubilitatem amplissima sanctitate sub Deo.s. Angeli, qui semper eius visione fruuntur, quædam vero secundum sui temporis modos, dum per decessionem rerum, ac successionem sęculorum pulchritudo contexitur. Item de ciuit. Dei lib. 11. Ibi quoq; vidit Deus bonum esse quod facit. vbi vidit bonum esse vt faceret. Nec quia factum vidit, vt dictũ est, scientiam duplicauit, vel ea aliqua parte augmentauit. Quia vero tria de creatura maximè sciẽda nobis intimari oportuit, videlicet quis, & per quid, & cur illam fecerit. Ideo per singula legitur, dixit Deus, fiat, & factum est, viditq; Deus, quia bonum est. Si ergo quærimus, quis fecit, Deus est. Si per quid, per verbum. Si per quare, quia bona est, nec auctor est excellentior Deo, nec ars efficacior Dei verbo. Nec causa melior, quam vt crearetur bonum a bono. Quam etiam causam condendi mundi Plato dicit esse iustissimam: hæc itaque causa tam iusta tamque idonea, quam dicimus ad bona creanda fuisse Dei bonitatem diligenter consideratur, & præcogitata, terminat omnes controuersias quærentium mundi originem.

Quòd omnia erant valde bona. *Cap. III.*

ERant quidem opera Dei singula per se bona, sed in vniuersitate erant omnia valde bona, sicut oculus in animali pulchrior est, quam cum a corpore separatus est. Idem super Genesim. Hæc quidam hæretici non viderunt, quia egenam carnis huius, fragilemque mortalitatem de iusto supplicio venientem, plurima dum ei non conueniunt, ostendunt, sicut ignis & frigus, aut fera bestia, & similia. Nec attendunt quantum in suis locis in natura vigeãt, pulchroq; ordine disponantur, quantumque vniuersitati rerum pro suis positionibus decoris, tanquam in communem rem publicam conferant, vel nobis ipsis, si eis congruenter atque sapienter vtamur, commoditatis attribuant. Nam & ipsa venena, quæ per inconuenientiam perniciosa esse noscuntur, conuenienter adhibita in salutaria medicamenta vertuntur. Econtrario autem cibus, & potus, & cętera quibus delectamur, immoderato & importuno nos in vsu sentiuntur, vnde nos admonet diuina prouidentia, nequaquam res insipienter vituperare, sed earum vtilitatem diligenter inquirere, & vbi nostrum ingenium, vel infirmitas deficit, ita occulta credere, sicut erant quædam alia, quæ vix potuimus inuenire. Nam & ipsa vtilitatis occultatio, aut humilitatis est exercitatio, aut elationis attritio. Omnino itaque nulla natura malum est, nomenq; hoc non nisi priuationis est, verũ a terrenis ad cęlestia, a visibilibus vsque ad inuisibilia sunt alijs alia bona meliora. Ad hoc vtique inæqualia vt essent omnia, Deus autem ita est artifex magnus in magnis, vt non sit minor in paruis. Quæ scilicet parua non sua granditate, quę nulla est, sed artificis sapientia sunt metienda. Nam verbi gratia, vide in hominis specie, si vnum supercilium radatur, quam propemodum nihil corpori, & quã multum pulchritudini detrahitur, quoniam vtique non constat mole, sed paritate membrorum, atque dispositione. Hugo in libro de tribus diebus. Necesse autem fuit vt visibilium conditio ita ordinaretur, quatinus in eis homo foris agnosceret, quale esset inuisibile bonum, quod intus quærere deberet, hoc est, vt subtus se videret, quid supra se appeteret, non ergo dicebat, vt rerum visibilium copia aliqua in parte defectum sentiret, quæ ob id maximè instituta est, vt inæstimabilem æternorum bonorum affluentiam nunciaret. Certè homo cum multa facere desiderat, magna facere non potest, quia tanto minus præualet in singulis, quanto plura sunt per quæ intentionis suæ conatus diuidit. Rursus cum ad magnitudinem nititur, a multitudine retardatur, quia multis præstare non sufficit vires, quas ad vnius rei effectum specialiter effundit. Simili modo minor diligentia decori operis impenditur, quotiens ad multitudinem solam siue ad magnitudinem perficiendã animus occupatur. Sed in opere Dei nec multitudo magnitudinẽ, nec magnitudo multitudinem stringit, neque simul, vel multitudo, vel magnitudo pulchritudini officit, neque pulchritudo vtilitatem tollit, sed sic facta sunt omnia, quasi facta sint singula, vt cum vniuersa aspexeris, singula mireris.

Cur non omnia facta sunt æqualia. *Cap. IIII.*

AVgustinus in lib. quæstionum 83. Cum autem omnia Deus fecerit, cur non æqualiter fecit, quia non essent omnia, si essent æqualia. Non enim multa rerum essent genera, quibus cõstatur vniuersitas, primas, & secundas, & deinceps vsque ad nouissimas ordinatas habens creaturas, & hoc est quod dicitur omnia. Idem contra aduersarium legis, & prophetarum. Si omnia essent æqualia, vnum esset genus bonorum non omnia. Nũc vero ideo sunt omnia bona, quia sunt alijs alia meliora, & bonitas inferiorum addit laudibus superiorum. Et in rerum bonarum qualitate ipsa est iucũda gratulatio vbi minorum comparatio amplior est commendatio. Hugo super ecclesiast. homil. 15. Si fortiter pertingit sapientia a fine vsque ad finem, ergo non est defectus opificis differens pulchritudo conditionis. Quare ergo nõ æquè pulchra sunt omnia, nisi vt magis pulchra sint simul vniuersa? Nam si nõ essent differenter pulchra singula, non essent incomparabiliter pulchra vniuersa: quia si esset vna pulchritudo in singulis quamlibet excellens illa foret, & cæteris omnibus eminentior, non esset omnis pulchritudo in vniuersis. Igitur sapientia a fine vsq; ad finem fortiter pertingit, quia sic opera sua vsque ad fundum rerũ prosequitur, vt etiam defectum inferiorum ad vniuersorum pulchritudinẽ moderetur, vt inde vniuersitas magis pulchra sit, quo in vniuersitate quædam aliorum comparatione, & defectum patiuntur. Nam hoc ipsum, quod in quibusdam eius operibus pulchris non pulchrum videtur, turpe tamen non est vbi est, sed minus in parte pulchritudinis habet, quia hoc in toto pulchrum est ad quod est, ergo ex eo in toto partium maxima est, quod in parti[illegible]s differens, & multipliciter variata, distinctaq; omnipharia pulchritudo. Suauiter enim omnia disponit, quia in tam multis, tamque diuersis rerum generibus, singula quæque ad terminum suũ promouens, nihil vniuersitatis concordiam, pacemque turbare permittit, sed sic vnicuiq; quod suum est tribuit, vt dissimiliter currentia ad vnum finem conducat, & vnius operatio vim effectumque alterius non impediat.

De quarundam rerum eminentia. *Cap. V.*

AVgustinus super Genesim libro 1. Manent ergo, sicut est dictũ supra, quædam in creaturis supergressa omnem temporalem volubilitatem in amplissima sanctitate sub Deo.s. Angeli, qui semper eius visione fruuntur: quædam vero secundum sui temporis modũ, dum per decessionem rerum, ac successionẽ sęculorum, pulchritudo contexitur. Idem in libro de ciuit. Dei 11. Cum enim Deus summè sit, qui ad Moysen dicit: Ego sum, qui sum, rebus quas creauit esse dedit, alijs amplius, alijs minus; atq; ita naturas essentiarum gradibus ordinauit. Idem in libro de natura boni. In his autem omnibus, quæ creata sunt, omnia quanto magis moderata, speciosa, ordinata, tanto magis bona sunt: malum quippe nihil aliud est, quam corruptio modi, vel speciei, vel ordinis naturalis, melior est tamen etiam corruptus per malam voluntatem spiritus rationalis, quam irrationalis incorruptus. Et melior est quilibet spiritus etiam corruptus, quam quodlibet etiam incorruptũ corpus. Petrus in itinerare libro 1. Deus etiam cum fecisset mundum, singulis quibusq; creaturis principes statuit, ipsis quoq, arboribus, montibus, fluminibus, & vniuersis quę fecit. Statuit ergo angelis angelum principem, syderibus sydus, dæmonib. dæmonem, auibus auem, piscibus piscem, hominibus hominem, qui est Christus Iesus.

Quòd

Quòd in rebus ordinem naturæ non vsus, sed ratio discernit. Cap. VI.

AVgustinus de ciuit. Dei lib. 11. In his ergo, quæ a Deo facta sunt, præponuntur viuentia non viuentibus. Et in his, quæ viuunt, sentientia non sentientibus, & in his, quæ sentiunt intelligentia non intelligentibus, & in his, quæ sentiunt, & intelligũt, immortalia mortalibus. Sed ita præponuntur ordine naturæ. Est aũt alius, atq; alius pro suo cuiusq; vsu æstimationis modus, quo fit, vt quædam carentia sensu quibusdam sentientibus præponamus. Quis. n. in domo sua panem non malit habere, q̃ mures, nũmos, q̃ pulices? Sed quid mirum, cum in ipsorum estimatione hominum, quorum natura tantæ dignitatis est, plerũq; carior comparetur equus, quam seruus, gemma, quam famula? Ita libertate iudicandi plurimum distat ratio considerantis a necessitate indigentis, seu voluptate cupientis. Cum illa quid per seipsum in rerum gradibus pẽdat, necessitas, aut quid pp quid expetat, cogitat, & illa quid verũ luci mentis appareat, voluptas aũt quid iucundum corporis sensibus blandiatur expetat. Sed & tm̃ valet in naturis rationabilibus quoddam velut pondus voluntatis, & amoris, vt cũ ordine naturę Angeli hominibus, cũ lege iustitiæ boni homines cum lege iustitiæ boni homines malis Angelis præferantur. Idẽ de libero arbitrio lib. 3. Igitur aliter estimat ratio, aliter vsus. Ratio quidem estimat luce veritatis, vt recto iudicio minora maioribus subdat. Vsus aũt consuetudinem commoditatis plerunq; inclinatur, vt ea plus existet, quæ veritas minora. & viliora esse conuincit. Cum. n. corpora cœlestia terrestribus ratio præponat, quis tamen carnalium hominum non mallet ẽt plura deesse in cœlo sydera, quam vnam arbustulam in agro suo, aut vaccam in armẽto? Omittantur. n. iudicia paruulorum, qui quemlibet hominũ mori malunt, quam passerem suum, maximè si homo ille terribilis sit, passer autem canorus, & pulcher.

Vtrum Deus aliud vel melius aliquid facere possit quam facit. Cap. VII.

HVgo super magnificat. Aiunt aũt quidam, non potest Deus alia facere, quã facit, nec melius facere quam facit. Si. n. põt aliud facere, quã facit, potest facere quod nõ præuidit. Quòd si præter prauidentiã aliquid fieri impossibile est, omne aũt quod præuisum est, fieri necesse est, aliud fieri, q̃ fit nulla ratione possibile est. Amplius quicquid facit Deus si melius potest facere, q̃ facit: in hocipso non bene facit, quia optimè non facit, facere quippe, & nolle melius facere ẽt bonũ facientis male facere est. Sed hæc pia mens in Deum dici non sustinet. Eiusmodi rationibus inducuntur, vt dicant Deum operum suorũ mensura, ac lege ita astrictum, vt preterq̃ facit quicquã nec aliud facere possit, nec melius. Certum est. n. q̄ omne, quod factum est in numero, & pondere, & mensura, legitimũ terminum suum, & finem habet. Et iccirco si ad operis mensuram creatoris potentia, modũq; componitur, ipsa proculdubio, & fine, & mensura terminari declaratur. Primum itaq; considerari conuenit si Deus illa ratione, neque mutata, neque cassata sua præuidentia, aliud possit facere, q̃ facit. Constat. n. q̄ omne, qđ fit, ab æterno præuisum est futurum esse, quia ab æterno futurũ est, quod tñ ipsum ab æterno non est. Et dicimus, quia possibile est, non fieri, quod futurũ est. Et si mutaretur euentus, q̄ fieri potest, nunquam fuisset præuisum, quod nunquam fuerat futurum, & tñ staret præuidentia in eo, vt non fieret, sicut modo in eo consistit vt fieret, non mutata, vt post aliam alia esset, sed vt nunquam alia esset, ergo Deus potest aliud facere, q̃ facit. Nũc illud restat vt discutiamus, vtrum melius aliquid facere possit, quã facit, hic illi dicunt singulas creaturas per se quidem cõsideratas a perfecto minus habere, vniuersitatem aũt rerum omnium in tanta consummatione boni expressam, vt non possit esse melior, quã est. Sed si ita summè bona est, vt nulla desit ei boni perfectio, iam opus suũ planè creatori æquatur, & vel extra metam extenditur, quod infra est, vel intra immensitatem coartatur, quod summum est. Quod vtrunque pari inconuenientia impossibile est. Si vero ideo non potest esse melior, quia bonũ amplius, quod ei deest, capere ipsa non potest, iam hocipsum non posse defectionis est, & potest melior esse, si fiat capax maioris boni, quia & hoc ipse, qui fecit potest, ergo in se non potest in Deo potest, quia ipsa nõ potest, sed Deus potest, ergo ipse melior esse non potest, sed quod fecit omne melius esse potest. Si tm̃ ipse voluerit, qui potest. Et ipse quod fecit, melius facere potest, non tñ corrigens male factũ, sed bene factum promouens in melius, vt nõ ipse quantum ad se melius faciat, sed vt quod fecit ipso idem operante, & in eodem perseuerante melius fiat: ergo summipotens est, qui potest omne qđ possibile est, nec ideo minus potest, quia impossibilia nõ potest, quia impossibilia põsse nõ est posse, sed non posse, pp hoc inquit Maria. Quia fecit mihi magna qui potens est &c. Quia enim oĩa Dei opera humani sensus capacitatem exsuperare liqueat, præcipuè redemptionis sacramentum, & incarnationis verbi mysteriũ ineffabile super omnia esse constat. Nihil enim maius mirum vnquam factum est, q̃ q̄ Deus homo factus est. Aug. de Trin. li. 13. Et alius quidem modus liberationis nostræ, Deo qui omnia potest possibilis fuit, sed nullus alius nostræ miseriæ sanandæ conuenientior extitit.

De vniuersitatis apta, & firma compositione. Cap. VIII.

HVgo in lib. de tribus diebus. Compositio quidem debet habere duo. s. aptitudinem, & firmitatem. Hoc est, vt componenda apte, & competenter coeant, & composita firmiter cohæreant. Itaque si vniuersitatis huius mundi machinam intueris, inuenies, quam mirabili ratione, & sapientia compositio omnium rerum perfecta sit, & q̃ apta, quam congrua, quam cunctis partibus suis absoluta, in qua non solum concordiam seruant similia, sed ea etiam quæ creante potentia, diuersa, atq; repugnantia ad esse prodierunt, dicta sapientia in vnam quodammodo amicitiã, & fœderationem conueniunt. Quid repugnantius esse põt aqua, & igne? quæ tñ in natura rerum ita Dei contemperauit prudentia, vt non solum adinuicem commune societatis vinculum non dissipent, verum ẽt nascentibus cunctis, vt subsistere possint vitale nutrimentum subministrent. Quid de humani corporis compage loquar? vbi omnium membrorum iuncturæ tantam ad inuicem seruant concordiam, vt nullum omnino inueniri possit mẽbrum, cuius officium alteri non videatur præstare adminiculũ. Sic omnis natura se diligit, & miro quodam modo plurimum dissimilium, & in vnum redactorum concordia, vnam in omnibus armoniam facit. Apta est ergo, & conueniens omnium rerũ compositio. Sed quõ est firma, quis non videat, quis non miretur? Ecce cœli qui ambitu suo concludunt omnia, quomodo solidi sunt, & quasi ex ære fusiles, desuper circunquaq; oppansi. Terra vero in medio pondere suo librata, semper immobilis perseuerat, vt cętera in medio fluctuãtia, hinc soliditas cęlorum, illinc terræ stabilitas in vnum coerceant, & constringant, ne citra legitimos terminos diffusa, concordiam vniuersitatis disrumpant. Ecce quomodo per viscera telluris intrinsecus discurrentes aquarum sparsi, & foris per alueos suos ad diuersa loca deducti intus fatiscentem ne dissoluatur cõglutinant, & foris ne fatiscat, arẽtem rigant. Ecce quõ in humani corporis fabrica, iuncturas ossium vincula neruorum ligant, & medullis intus per fistulas tibiarum diffusis, cannalia etiam venarum vitalem sanguinem per omne corpus deducunt, ac deinde teneritudinem carnium cutis regimen inuoluit, vt rigor ossium intrinsecus corpus sustineat, & pellis munimen foris defendendo custodiat.

De mira omnium rerum dispositione. Cap. IX.

POst compositionem sequitur, vt dispositionem rerum qualis sit consideremus, in cęlo luminaria. & stellas collocauit, vt subiecta omnia illustrent: in aere ventis, & nubibus fecit viam. vt agitationibus suis dispersæ pluuiã deorsum funderent. In gremio telluris moles aquarum recipi iussit, vt per gurgites suos hinc illincq; quo nutus ferret iubentis discurrerent. Quasdam regiones ditauit vbertate frugum, quasdam vinearum, alias olearum, alias pecorum, alias pollẽtibus herbis, alias gemmis preciosis, alias animalibus, & bestijs monstruosis, alias coloribus varijs, alias diuersarum artium studijs, alias metallorum, alias thimiamatũ generibus diuersis, vt nulla prorsus regio sit, quæ non aliquod præ cæteris nouum, & speciale possideat, nulla item quæ non aliquid nouum, & speciale ab alijs accipere queat. Quid q̄ ea ẽt, quæ humanis vsibus necessaria sunt, in communi hominum frequentia prouidẽtia creatoris constituit, ea vero quæ non ad nullam pp necessitatem, sed cupiditas expetit propter speciem, in abditis terrarũ finibus abscondit, vt quem amor virtutis ab immoderato non castigat appetitu, saltem laboris studio victus conquiescat. Quid de dispositione temporum? ecce post noctem venit dies, vt torpẽtes motio laboris exerceat. post diem sequitur nox, vt fessos ad refocillandum quies accipiat. Itẽ quemadmodum vicissitudines dierum, & noctium animantia renouant, ita quatuor anni tempora ordine sibi succedentia totius mundi speciem immutant. Primũ per teporem veris quadam innouatione mundus nascitur: deinde per feruorem æstatis, quasi in amęnitatem roboratur: post hoc superueniẽte autumno ad maturitatem conscendit, postremo succedente hieme ad defectum vergit, iccirco autem semper deficit. vt semper post defectum renouari possit, quia nisi prius a statu suo deficerent vetera, quasi illis locum occupãtibus, non valerẽt exurgere noua. Omnes sensus deforis intus veniunt, solus visus deintus foras exit, & eminus posita mira prę cæteris agilitate percipit. Bene ergo quasi speculator quidam eminẽtiorem loci cunctis obtinuit, vt quæ cęteris sensibus superuentura sunt, ante periculum præuidere possit: post hunc auditus, & loco & nobilitate est secũdus: deinde vero olfactus. Gustus autem qui nisi sentire potest, a

niſi id qđ tāgit merito, velut tardior cęteris ſenſib in imo reſedit. Tactus ſpecialem ſedem non habet, qui ideo vniuerſalis eſt, quia cooperatur cūctis ſenſibus, vnde & in digitis pollex, qui tactū ſignificat, coadunatus in vnū digitis ſolus omnibus reſpōdet, quia ſine tactu nullus ſenſuū eſſe poteſt, vide eſſe qđ in humano corpore oſſa intrinſecus collocata ſunt, quatinus robur eorū corpus ſuſtineat. Deinde caro oſſa veſtit, vt duritia eorum molliter tactū excipiat, ad vltimum pellis carnem induit, vt ſua quodammodo tenacitate ab incommodis foris accidentibus corpus muniat. Sic cortex munit arbores, ſic pennę, & roſtra volucres, ſic ſquammę piſces, vide qđo in motu locali ſapientia conditoris appareat. Cogita nunc vnde defluentibus aquis ſemper indeficiens vena miniſtratur, vnde motus ventorum ducitur, quis inueſtigabilem aſtrorum curſum moderatur, quis ſolem per Hiberna deſcendere ſigna præcipit.

De mirabili, ac multiplici rerum ſpecie. Cap. X.

SPecies eſt forma viſibilis, quę continet duo, figuras, & colores. Figuræ. n. rerum multis modis apparent mirabiles, aliquando ex magnitudine, aliqū ex paruitate, aliqū quia raræ, aliqū quia pulchrę. Secundū magnitudinem figura attenditur, qđ res qualibet ſui generis modum in quantitate excedit. Sic miramur gigantem inter homines, cetum inter piſces, griſen inter volucres, elephantem inter quadrupedes, draconem inter ſerpētes, vide quid magis miraris dentes apri vel tineæ, alas griſis vel ciniſis, caput equi vel locuſtæ, crura elephantis vel culicis, aquilam vel formicam, leonem vel pulicem, tigridem vel teſtudinē, ibi miraris magnitudinem, hic paruitatem, corpus paruum magna ſapientia cōditum, magna ſapientia cui nulla ſubrepit negligentia, illis dedit oculos quos vix comprendere poteſt oculus, & in tam exiguis corporibus ſic omnipharia lineamenta naturæ ſuæ congrua pleniſſimè diſtribuit, vt nihil videas deeſſe in minimis eorū omniū, quæ natura formauit in magnis: rurſus alia idcirco miramur, quia mōſtruoſa quodammodo ſunt, vel ridiculoſa. Quorū quidem plaſmatio quantū ab humana ratione aliena eſt, tanto melius humanū animū in admirationē compellere poteſt Quare crocodilus manducans inferiorem molam nō mouet, qđn ſalamandra & in igne illęſa manet. Quis dedit ericio ſpinas, & docuit eum, vt ſe pomis turbine diſcuſſis inuolueret? Quibus onuſtus incedens ſtridet quaſi plauſtrum: & formica hiemis ſuperuēturæ præſcia granis horrea ſua replet: aranea quoq; de viſceribus ſuis laqueos nectit, vt prædā capiat, iſti ſunt teſtes ſapientiæ Dei. Eſt adhuc aliud verum, & eſt euidens diuinæ ſapientiæ argumentum, qđ omne genus ſimile ſibi procreat, & in tam multis ſimilitudo vna propagata primę originis formam nō immutat: hoc quoq; mirabile eſt, qđ in vno corpore tot conſtituuntur membra, tot membrorum formę, tot loca, tot officia. Et cum ſint ita diuerſa in ſe ſingula, inuicem tñ cooperātur omnia. Poſt figurā ſequitur color. Quid luce pulchrius? quæ cum colorem in ſe non habet, omnium tñ colores rerum ipſa quodammodo illuminando colorat, ſicut aurum ſol rutilat, luna pallet quaſi electrum. Stellarum quædam flammeo aſpectu radiant, quædam luce nitea micant, quædam vero alternatim, nūc roſeum, nūc viridem, nūc candidum fulgorem demonſtrāt. Quid de gemmis narrem? Ecce tellus redimita floribus, q̄ iucundū ſpectaculum præbet, qđo viſum delectat quomodo affectum prouocat? videmus rubentes roſas, candida lilia, purpureas violas, in quibus omnibus non ſolum pulchritudo, ſed origo quoque mirabilis eſt, quomodo ſcilicet Dei ſapientia de terrę puluere talem producit ſpeciem.

De varia, & mirabili rerum qualitate. Cap. XI.

POſt ſpeciem de qualitate rerum diſſerere debemus, tam diuerſas qualitates rebus indidit, vt omnis hominis ſenſus ſua oblectamenta inueniat Quot enim oblectamenta oculorum in diuerſitate colorum monſtrauimus, tot oblectamenta aurium in varietate ſonorum inuenimus, inter quæ prima ſunt dulcia ſermonum commercia, quibus homines ad inuicem ſuas voluntates communicant, præterita narrant, præſentia indicant, futura nunciant, occulta reuelant, adeo vt ſi his careat vita humana, beſtijs comparabilis videatur Quid aūt concentus auium? Quid humanæ vocis melos iucundum? quid dulces modos ſonorum omnium commemorem? ſic eſt de olfactu, & cęteris ſenſibus. Auguſt. de ciuit. Dei libro 22. Conſiderandum eſt ipſam generis humani miſeriam, in qua laudatur iuſtitia punientis. qualibus, & quam multis repleuerit Dei bonitas cuncta, quæ creauit adminiſtrāntis: In originali malo ſunt duo, peccatum. ſ. atq; ſupplicium. In originali bono ſimiliter alia duo, videlicet propaginatio & conſortatio, nam operatione qua vſq; nūc operatur, facit vt ſemina numeros ſuos explicent, & a quibuſdam latentibus, & inuiſibilibus inuolucris in formas viſibiles huius quod aſpicimus decoris euoluāt, ipſe incorpoream, corporeamq; naturam, illam prępoſitam, iſtam ſubiectā miris modis copulans, & connectens animantem facit, quod opus eius tam magnum, & mirabile eſt, vt non ſolum in homine, qui eſt animal rationale, & ex hoc cunctis terrenis animantibus excellentius, atq; præſtantius, ſed in qualibet minutiſſima muſcula bene cōſideranti ſtuporem mentis ingerat, laudemq; pariat creatoris. Ipſe itaque animæ mentem dedit vbi ratio, & intelligentia in infante ſopita eſt quodammodo quaſi nulla ſit excitanda. ſ. atque exercenda ætatis acceſſu, qua ſit ſcientiæ capax, atq; doctrinæ, & habilis perceptioni veritatis, & amoris boni, qua capacitate hauriat ſapientiam, virtutibuſq; ſit prædita: præter artes. n. bene viuendi, & ad immortalem perueniendi fęlicitatem; quæ virtutes vocātur, & ſola Dei gratia, quæ in Chriſto eſt filijs promiſſionis, regniq; donantur. Nonne humano ingenio tot, tantæq; artes inuentæ ſunt, & exercitatæ? partim neceſſariæ, partim voluntarię, vt tam excellens vis mētis, atq; rationis, in his ēt rebus, quas ſuperfluas, immo & periculoſas, pernicioſaſq; appetit, quantum bonū habeat in natura, vnde iſta potuit vel inuenire, vel diſcere, vel exercere teſtetur. Veſtimentorum, & ædificiorum ad opera, quam mirabilia, q̄ ſtupenda induſtria humana peruenerit, quo in agricultura, quo in nauigatione profecerit, quo in fabricatione quorumcūq; vaſorum, vel ēt ſtatuarum, vel picturarū varietate excogitauerit, vel expleuerit pro ſalute mortali tuēda, atq; reparanda, quot medicamenta, atque adiuuamenta comprehenderit, pro voluptate faucium quot condimenta, & gulæ incitamenta reperit, quot organa muſica quos cantilenę modos excogitauerit, q̄ multa rerum innumerarum cogitatione ſe impleuerit, quis poſſit eloqui? maximè ſi velimus non aceruatim cuncta congerere, ſed in ſingulis immorari. Quis æſtimare ſufficiat? Iam certa pulchritudo, & vtilitas creaturę, quę homini licèt in iſtos labores, miſeriaſque proiecto, atque damnato ſpectanda, atque ſumenda diuina largitate conceſſa eſt, quo ſermone terminari poteſt? in cęli, & in terræ, & maris multimoda, & varia pulchritudine, in ipſius lucis tanta copia, tamque mirabili ſpecie, in Sole, & Luna, & ſyderibus, in opacitatibus nemorum, in coloribus, & odoribus florum, in diuerſitate, ac multitudine volucrum garrularum, atque picarum, in multiformi ſpecie tot tantarumque animātium, quarum illę plus habēt admirationis, quæ molis minimum, plus. n. formicularum, & apicularum opera ſtupemus, quam immenſa corpora balenarum, in ipſius quoque maris tā grandi ſpectaculo cum ſe ſe diuerſis coloribus velut veſtibus induit, & aliqū viride, atque hoc multis modis, aliqū purpureum, aliqū cęruleum, q̄ porro ſpectatur delectabiliter ēt quantocunque turbatur, & ſit inde maior ſuauitas, quia ſic demulcet intuentem, vt non iactet, & quatiat nauigantē. Quid ciborum vſquequaque copia contra famem? Quid ſaporum diuerſitas contra faſtidium naturæ? diffuſa diuitijs non coquorū arte, ac labore quæſita, quanta in multis rebus tuendæ. ac recuperandæ ſalutis auxilia, quam grata viſſicitudo diei alternātis, & noctis, auraruṁque blanda temperies? Omnia quis commemorare poſſit? Et hic omnia ſunt miſerorum damnatorum ſolatia, non præmia bonorum. Quæ ergo illa ſunt ſi tot, ac talia, & tanta ſunt iſta?

De omnium armonia, & pulchritudine. Cap. XII.

GRegorius Nazāzenus de natiuitate Dñi. Laudabilis quidem mundus eſt pro ſingulis quibuſcunq; ſpeciebus, ſed multo laudabilior ex armonia omnium, & compage vniuerſorū, in quo ſumma eſt, & ſtupenda ex contrarietate concordia, dum inter ſe inuicem diuerſa ſunt, & cum ſingulis cūcta conueniūt, & ad vnius mundi perfectionem cū vniuerſis cuncta concordant. Aug. de ordine lib. j. Hoc aūt quæſtionibus plenum eſt, qđ membra pulicis miré, & diſtinctè diſpoſita ſunt, cum inter hæc humana vita innumerabilium perturbationum inconſtantiā verſetur, & fluctuet. Sed homines, qui vniuerſam rerum coaptationem atq; concentū imbecilla mente complecti, & conſiderare nō valent. ſi quid eos offenderit, quia cogitationi ſuæ magnum eſt, magnam putant rebus ineſſe fœlicitatem. Cuius erroris maxima cauſa eſt, quia homo ipſe ſibi incognitus eſt, qui tamen vt ſe noſcat, magna cōſuetudine opus eſt a ſenſibus recedendi, & animum in ſeipſum colligendi, atque in ſeipſo retinendi: itaque ſibi redditus, quæ ſit pulchritudo vniuerſitatis intelligit, quæ profectò ab vno cognominata eſt, ideoq; illum videre non licet animæ, quæ in multa procedit. Sectaturq; auiditate pauperiem, q̄ neſcit ſola ſegregatione multitudinis poſſe vitari. Multitudinem vero non hominum dico, ſed omniū, quę ſenſus attingit, nec mireris, qđ eo magis egeſtatem patitur, quo magis appetit plura cōplecti. Sicut. n. in circulo quātũis amplo vnum eſt medium, quo cuncta conuergunt, quod centrū geometræ vocant, & quamuis totius ambitus partes innumerabiliter ſecari queant: nihil tñ eſt prçter illud vnum, quo cętera pariter dimetiātur, & quod omnibus quaſi ęqualitatis iure dominetur: hinc vero ſi in quamlibet partem egredi velis, eo omnia amittūtur, quo in plurima pergitur, ſic animus a ſeipſo ſenſus immenſitate quadam diuerberatur, & vera mendicitate conteritur

cum

eum enim natura sua vbique vnum quærere cogit, & multitudo inueniri non sinit. Idem in musi. libro.6. In rebus mundi multa videntur nobis inordinata & perturbata, quia eorum ordini pro nostris meritis assuet. sumus, quemadmodum si quis in amplissimarum & pulcherrimarum edium vno aliquo angulo tanquam statua collocetur, pulchritudinem eius fabricæ sentire non poterit, cuius ipse pars erit, nec totius exercitus ordinem miles in acie potest intueri. Amor quidem inferioris pulchritudinis animam polluit, quæ cum infimis etiam ordinem diligat, ipsa ordinem suum amisit, non tamen ordinem rerum excessit, aliud enim est ordinem tenere, aliud teneri ordine.

Quod Deformitas mali non minuit pulchritudinem vniuersi. Cap. XIII.

AVGVSTINVS super Gen. lib. 1. Ea ergo quę peccando proprium decus amittunt, nullo modo efficiunt, vt non etiam ipsa rectè ordinata cum vniuerso mundo sint, Deus enim naturarum optimus conditor, peccantium est certissimus ordinator, vt etiam si, qua sigillatim delinquendo fiant deformia, semper tamen cum eis vniuersitas sit pulchra. Idem in encher. Ex omnibus consistit admirabilis pulchritudo vniuersitatis, ita quòd etiam illud quod malum dicitur, bene ordinatum & suo loco positum eminentius commendat bona vt magis placeant & laudatiora sint dum comparantur malis. Idem de ciuit. Dei. 11. Neque vero Deus vllum angelorum vel hominum crearet, & malum futurum præsciret, nisi pariter nosset, quibus eos bonorum vsibus commodaret, atq; ita ordinem seculorum tanquam pulcherrimum carmen, etiam quasi quibusdam antithetis honestaret, qualibus illum locum suauiter & decenter explicat apostolus per arma iustitiæ a dextris & a sinistris, per gloriam & ignobilitatem, per infamiam & bonam famam &c. Namq; sicut illa contraria contrariis opposita sermonis pulchritudinem reddunt, ita quadam non verborum sed rerum eloquentia contrariorum oppositione seculorum pulchritudo contexitur. Quod apertissime in ecclesiastico scriptum est, hoc modo. Contra malum bonum, & contra mortem vita, sic cõtra pium peccator &c. non ergo mala voluntas quia ordinem naturæ seruare noluit, ideo iusti Dei leges omnia bene ordinantis effugit, quoniam sicut pictura cum colore nigro loco suo posita, ita vniuersitas rerum, si quis intueri possit etiam cum peccatoribus pulchra est, quamuis per se consideratos sua deformitas turpet. Idem per Gen. contra manicheos. Omnis deniq; pulchritudo quæ partibus constat, multo laudabilior est in toto, quam in parte. Tanta enim est vis ac potentia integritatis, vt etiam quę multa per se singula bona sunt, tunc magis placeant, cum in vnum aliquid conueniunt atq; concurrunt. Quod si manichei considerarent, vniuersitatis auctorem laudarent, & quod eos propter immortalitatis nostrę conditionem in parte offendit, ad vniuersi pulchritudinem redigerent, eo quod Deus omnia non solum bona sed etiam valde bona fecerit. Idem in lib. confessi. 5. Ergo domine iniquos etiam & a te fugientes cernis, & vmbras distinguis. Et ecce cum eis omnia pulchra sunt sed ipsi turpes sunt. Nihil ergo tibi nocuerunt, aut imperium tuum vbique iustum & integrum in aliquo dehonestauerunt.

Quod Nihil contrarium est vniuersitati. Cap. XIIII.

DIonisius in lib. de diui. nominibus. Quod autem per omnem modum bono priuatum est, nec est, nec erit, nec erat, nec esse potest, quodq; priuatur bono per irrationabilem concupiscentiam, in hoc quidem nec est, nec existentia concupiscit, participat tamen bonum secundum ipsam vnitatis & amicitiæ consonantiam obscuram. Aegritudo etiam corporis defectus est ordinis, sed non omnis. Si enim penitus ordo deesset, vtique nec ægritudo iam esset. Denique nihil est vniuersaliter naturæ contrarium, eius autem per singula videlicet & seinuicem dissidentium. Glosa ibidem. Nihil enim quod totum totis obsistat in existentibus est, quia quod vni præter naturam est, alii naturale est, non ergo in tota natura malum est. Idem in libro de moribus manichęorum. Sed dicunt Manichei malum esse ignem, scorpionem, feram, & huiusmodi. Quis autem mediocriter imbutus non videat ista per inconuenientiam nocere, ac per conuenientiam etiam prodesse. Nam si venenum quod est in scorpione per seipsum malum esset, eundem scorpionem prius perimeret, at contra, si ei detraheretur periret. Illius ergo corpori malum est amittere, quod nostro recipere, & illi bonum est habere. Malum vero & illi & nobis est quod contra naturam est, id enim cuiq; generi malum est quod eius naturæ aduersatur, eamque perimere nititur. Quædam facinorosa mulier venenum quod certo modulo damnati vti morerentur hauriebant, paulatim bibendo effecit, vt sine vllo incommodo illud biberet. Cunque aliquando damnata esset, illam veneni quantitatem quam consuetudine vicerat, accepit, nec extincta est. Quia ergo inconuenientia malum est, fecit illa ut per consuetudinem moderatam illud corpus suo corpori conueniret, vt autem sibi inconuenientia nõ noceret, nullo modo facere posset, quia quod vere & generaliter malũ est, semper & omnibus nocet. Elleborum nonne alio modo cibus est: alio medicamentum: alio modo venenum. Salem immoderatè acceptum quis non clamet esse venenum? Panis hominem alit, accipitrẽ necat. Quid stercore aspernabilius; quod tamẽ tantam agris vtilitatem affert, vt eius inuentori stercutio: a quo etiam stercus nomen accepit, diuinos honores Romani deferendos putarent: hic est ergo exitus dispositionis, quia quicquid est, inquantum est ex Deo est: inquantum autem ab essentia deficit, ex Deo non esse probatur, sed tamen diuina prouidentia semper sicut vniuersitati congruit ordinatur. &c.

De pace diuina quę adunat & copulat omnia. C. XV.

GLosa super epistolam ad Philippenses. Pax quidem Dei, qua videlicet Deus ipse pacificatus vel pacatus est, secũdum Apostolum exuperat omnem sensum. i. omnem intellectum humanum & angelicum. Neq; enim nos neq; angeli possimus eam nosse: sicut nouit & ipse. August. de ciui. Dei lib. 11. Sunt etenim pater & filius vt dictum est supra: nõ participatione sed essentia sua, neque dono alicuius superioris, sed suo proprio seruantes vnitatem spiritus in vinculo pacis. Dyoni. vbi sup. Ipsa porro diuina & Archisinagoga pax omnium est adunatrix & omnium cõsensus: & cõnaturalitatis genitrix & operatrix, proinde & ipsam appetunt oia partibilẽ eorum multitudinem conuertentem in totam vnitatem, & ciuile bellum vniuersitatis adunantem in equiformem cohabitationem: participatione ergo diuinæ pacis primores congregatarum virtutum & ipse quidem ad semetipsas vniuntur, & ad seinuicem, & ea quæ sibi subiecta sunt vniũt ad vnam omnium pristinam pacem. Ipsa quoq; & ad seipsa, & ad seinuicem, & ad vnum perfectumque principium pacis vniuntur, & causam quę videlicet impartibiliter superfirmata totis velut quibusdam claustris diuersorum continentium, omnia terminat, omniaque consumat & iustificat: hanc ergo vnam, & simplam pacificæ vnitatis contemplabimur naturam: omnes sibi ne sibimetipsis, & inuicem copulantem: omniaq inconfusa omnium continentia & conspicua, & contẽperata saluantem: per quam videlicet vna & insolubilis omnium complicatio secundum diuinam eius armoniam substituitur, & consonãtia perfecta compaginatur, peruenit autem in omnia existentia, coniungens ima per media summis, per vnam connaturalem coniugatam inuicem amicitiam, seque per frui donans & nouissimis vniuersitatis extremitatibus, & omnia cognata faciens vnitatibus naturalibus, immutabilibus societatibus, & adunationibus. Omnibus ergo est pax amabilis, & nihil existentium est, quod ab omnibus penitus cecidit vnitate pacis. Quod enim omnino instabile, & incollocatum & infinitum est, neq; in existentibus est. Si enim quis dicat infestos esse paci eos qui contentionibus atq; furoribus & alienationibus & instabilitatibus gaudent vel occupantur, & ipsi quidem obscurissimis vmbris pacis cõcupiscentiis detinentur, ad quas videlicet passionibus turbati multum mobilibus easq; indisciplinate sistere appetentes, estimant plenitudinem semper refluentium pacificare seipsos instructione vel adeptione siue defraudatione tenentium voluptatum perturbatos. Ipsa Deiq; pacifica humilitas alias humanitas secundum Christum angelorum vtique sedauit bellum.

Qualiter eadem pace perfunditur omnis creatura. Cap. XVI.

AVgustinus de ciui. Dei lib. 5. Deus ergo omnipotens, qui homini essentiam cum lapidibus, vitam seminalem cum arboribus, vitam sensualem cum pecoribus, vitam intellectualem cum solis angelis dedit, non solum coelum & terram, nec solum angelum & hominem, sed nec exigui & contemptibilis animantis viscera, nec auis pennulam, nec arboris folium, nec herbæ flosculum, sine suarum partium quadam conuenientia & quadam veluti pace dereliquit. Idem libro 19. Deinde tantum est pacis bonum, vt etiam in rebus terrenis atque mortalibus nihil soleat gratius audiri nihil desiderabilius concupisci, nihilque tandem possit melius inueniri. Et sicut nemo est qui gaudere nolit, ita nemo est qui pacẽ habere non velit. Siquidem & ipsi qui bella volunt, nihil aliud quam vincere appetunt. Et quid est vincere, nisi repugnantes subiicere? Quod cum factum fuerit, pax erit. Pacis etiam intentione etiam bella geruntur assidue: vnde constat vtiq, pacem esse belli optabilem finem, latrones etiam vt vehementius ac tutius infesti sint paci ceterorum, volunt pacem habere sociorum. Ipse quoque feruissimę feræ proprium genus custodiunt quadam pace: videlicet coeundo: gignendo, nutriendo. Quanto magis homo naturæ suæ legibus fertur ad societatem ineundam, pacemque cum omnibus obtinendam, cum etiã mali pro suorum pace belli gerant, vt sui cuncti & cuncta adseruiant. Sic enim superbia peruerse Deum imitatur peruersa, odit namque cum socijs equalitatem sub illo, & imponere vult socijs suis dominationem suam pro illo. Odit ergo pacem Dei iustam, & amat iniquam pacem suam. Nullo tamen modo potest qualemcunque pacem non

amare, quia nullum ita contra naturam est vitium, vt etiam extrema deleat vestigia naturæ. Itaq; pacem iniquorum ille videt nec pacem esse dicendam in comparatione pacis iustorum, qui nouit præponere recta prauis, ordinata peruersis. Anima quoq; corpori suo pacata est, ac pro salute illius satagit. Ideoq; quando pectoris pax perturbatur, ipsa dolorem sentit. Quæ si molestijs eius exclusa discesserit, etiam tūc quandiu membrorum compago manet, non est sine partium quadam pace quod remanet. Et si quidē nulla condiendi cura, quæ formam cadaueris dissolui dilabiq; nō sinat adhibeatur, sed naturali suo cursui relinquatur, tandiu tumultuatur dissidentibus exalationibus, & nostro inconuenientibus sensui, id enim est quod in putore sentitur, donec elementis mundi conueniat, & in eorum pace paulatim particulatimque discedat. Sicque nullatenus inde aliquid legibus summi creatoris ordinatorisque subtrahitur a quo pax vniuersitatis administratur. Pax itaque corporis est ordinata temperatura partium. Pax animæ irrationalis est ordinata requies appetitionum. Pax animæ rationalis est ordinata consensio cogitationis & actionis. Pax animę & corporis est ordinata vita & salus animantis. Pax hominis mortalis cū Deo est ordinata in fide sub æterna lege obedientia. Pax hominum ordinata concordia ipsorum. Pax domus est ordinata imperandi atque obediendi concordia cohabitantium. Pax ciuitatis ordinata imperandi atque obediendi concordia ciuium. Pax supernę ciuitatis est ordinatissima & concordissima societas fruendi Deo & inuicem in Deo. Pax omnium rerum est tranquillitas ordinis. Est autem ordo parium disparium q; rerum sua cuiq; loca tribuens dispositio. Proinde miseri, quia inquantum miseri sunt, vtique in pace non sunt, tranquillitate quidem ordinis carent, vbi nulla est perturbatio, veruntamen quia merito iusteq; miseri sunt tales, & in ea quoq; ipsa miseria sua sine ordine esse non possunt, non quidem beatis coniuncti, sed ab eis ordinis lege seiuncti. Sicut autem est vita quædam sine dolore. Dolor autem sine aliqua vita esse nō potest. Sic quædam pax sine bello, bellum autem sine aliqua pace esse non potest. Non secundum id quod bellum est, sed secundum id quod ab eis vel in eis geritur quæ aliquæ naturę sunt. Quod vtique nullatenus essent si non qualicunq; pace subsisterent. Nam & qui dolet in supplicio, cum amissę naturæ suæ pacem dolet, ex aliquibus pacis reliquijs id dolet, quibus vtiq; fit, vt ipsa natura sibi amica sit. Quapropter etiam bonorum nostrorum finem possumus dicere pacē profecto cum dicat propheta, loquens ciuitati Dei Hierusalem. Qui posuit fines tuos pacem. Nam & ipsum nomen mysticum ciuitatis interpretatur visio pacis, hanc pacem ęternam nullus aduersarius inquietabit, quę talis & tanta erit qua melior esse non possit.

Qualiter Deus vbiq; totus implet omnia. Cap. XVII.

IOHANNES Damascenus. Est autem impartibilis Deus, totaliter ens vbiq; totus & non pars in parte corporaliter diuisus sed totus in omnibus & super omne totus. Hilarius de trin. li. 8. Deus immensæ virtutis, viuens potestas, quæ nusquā non adsit nec desit vsquam, se omnem per sua edocet, vt vbi sua sint, ipse esse intelligatur, & in omnibus esse non desinat. Augustinus super Genesim lib. 8. Ipse est interior omni re, quia in ipso sunt omnia, & exterior omni re, quia super omnia, antiquior omni re, quia ante oīa, & nouior omnibus, quia idem ipse post omnia. Idem ad dardanum de præsentia Dei. Nō ergo quasi spaciosa magnitudine Deū per cuncta distendi vel diffundi opinemur, sicut fumus & lux ista diffunditur, sed potius sicut in duobus sapientibus; quorum alter est grandior corpore, sed non est sapientior, vna est sapientia, nec est in maiore maior, nec in minore minor, nec in vno quā in duobus minor, ita Deus sine labore mundum regens & continens in cœlo est totus, & in terra totus, & in vtroque totus, nulloq; loco contentus, sed in seipso vbiq; totus. Ad ipsum enim pertinet non esse in parte, sed vbique per seipsum esse. Idem super Psal. Hinc de sapientia Dei scriptum est, quod attingit a fine vsque ad finē fortiter, non quidem motu locali sed immutabilitate sui velut si moles aliqua saxea locum impleat aliquem, dicitur quòd attingit a fine illius loci usque in finem, cum tamen alterum non deserat, dū alterum occupat. Gregorius in Moralibus lib. 16. Si ad orientem, inquit iuero, nō apprehendam eum, creator siquidem omnium in parte non est, quia ubiq; est, & tunc minus inuenitur, cum is qui totus est ubiq; est, in parte quæritur. Incircunscriptus nanq; spiritus, omnia intra se ipsum habet, quę tamen implendo circūdat, & transcendendo sustinet. Isidorus de summo bono. Non ergo, vt dictum est ita putandus est esse in omnibus, & unaquęque res ex illo pro sua portione capiat, id est, maxima maius & minima minus, cum ipse potius in omnibus totus sit, & intra suæ potestatis immēsitatem cuncta concludit, nec euadendi potentias eius aditum inuenire quis poterit, quoniam ille intra iudicij omnipotentiam omnia circunquaque constringit, siue quæ continenda sunt ut saluentur, siue quem amputanda sunt vt perdantur, nullatenus ergo potest quis effugere Deum, quia qui non habet placatum, nequaquā euadet iratum. Iohannes Crysostomus super epistolam ad Hebræos. Sicut itaque multa de Deo intelligimus quæ loqui penitus non valemus, sic & multa loquimur de ipso, quę tamen idonei intelligere non sumus, verbi gratia, Quod Deus est ubique scimus & dicimus, quomodo autem ubique sit, intellectu non capimus. Actor. Reuera mirum est & inuestigabile, quòd ipse ubiq; est nec tamen in loco. Omnia sunt in ipso, nec tamen est locus. Ipse est secundum Aug. intra omnia, non inclusus. Supra omnia non elatus. Infra omnia non depressus, unde eleganter Empedocles sic eum descripsisse fertur. Deus est sphera cuius centrum ubiq; circunferētia nusquam.

Qualiter præsens est mentibus etiam pollutis. Cap. XVIII.

AVGVST. in lib. quæstionum. 83. In hoc autem Deus, in hoc & innoxia voluntas, in hoc recti facti meritum relucet, quia Deus vbique præsens est. Tunc enim vnicuiq; nostrum similis est, cui nostræ mentis illibata puritas in eius pręsentiam patet. Sicut enim oculorum visus quicquid videre non potest, adesse non putat, cum viciatus fuerit, frustra quippe circunstat oculos imago rerum præsens, si oculis integritas desit, ita etiam Deus qui nusquā deest, pollutis animis præsens est quem videre mentis cęcitas non potest. Idem super Iohannem. Non ergo satis fuit Domino dicere, vbi ego sum, & illi sint, sed addidit mecum, quia mali & possūt esse, vbi ille est, qui nusquam deest, boni vero cum illo sunt, quia eo fruuntur. Idem in lib. confessi. 5. Erant ergo inquieti & iniqui Domine, & fugiant a te. Et quidem eos cernis, & vmbras distinguis. Et ecce cum eis omnia pulchra sunt, sed ipsi turpes sunt. Quid ergo tibi nocuerunt aut in quo tuum imperium vbique iustum & integrum dehonestauerunt? Quo enim fugerunt, cum fugerent a facie tua? aut vbi tu non inuenis eos? fugerunt quidem, ut non viderent te, videntem se, & in te offenderent excęcati, quia non deseris aliquid eorum quæ fecisti. In te igitur offenderunt iniusti, ut uerarentur iuste, subtrahentes se lenitati tuę, & offendentes in rectitudinem tuam, atque cadentes in asperitatem tuam. Nesciunt videlicet quòd tu quem nullus circumscribit locus, sis vbique, & solus es pręsens etiam his, qui longe sunt a te. Conuertantur ergo & quærant te, quia non sicut ipsi deseruerunt creatorem suum, ita tu deseruisti creaturam tuam, & ecce ibi es in corde ipsorum confitentium tibi, & proijcientium se in te, atq; plorantium in sinu tuo post vias suas difficiles, & tu facilis lachrymas eorum absterges. Tales vtiq; iam gaudent etiam in fletibus, quia tu domine non aliquis homo caro & sanguis, sed tu ipse qui fecisti eos reficis eos & consolaris, & vbi eram olim ego domine quando te quærebam, & tu eras ante me. Ego autem & a meipso discesseram, nec me inueniebā, quanto minus te. Idem in lib. 8. Heu mihi domine, quam excelsus es in excelsis, & quam profundus in profundis, & nusquam recedis, & vix redimus ad te. Age domine, fac. excita & reuoca nos. Accende & rape. flagra & dulcesce, amemus, curramus.

Quod in rebus est Deus multis modis. Cap. XIX.

GREGOR. super cantica. Licèt autem Deus communi modo omnibus rebus insit præsentia, potentia, substantia, tamen familiariori modo dicitur inesse per gratiam illis qui mirificentiā operum Dei acutius & fidelius considerant. August. ad dardanum. Deus est inhabitator quorundam nondum cognoscentium se, vt paruulorum baptizatorum, & nō quorundam cognoscentium se, qui s. cognoscentes Deum non sicut Dominum glorificant. Igitur quem potuerunt illi nosse nec habere isti potuerunt habere antequam nosse. Beatissimi autem sunt illi, quibus hoc est habere Deum quod nosse. Idem contra Maximianum. In templo enim suo habitat Deus, id est in cœlis. Sed dicit aliquis antequam faceret Deus celum & terram antequam faceret & sanctos vbi habitabat? in se habitabat, in se habitat, & apud se est. Non ergo sic sancti sunt domus Dei, vt ipsa subtracta cadat Deus. Sed sic habitat in eis, vt si ipse discesserit cadant. Petrus Lumbardus. Fatendum est ergo vbiq; Deum esse per deitatis præsentiam, sed non vbiq; per inhabitationis gratiam, propter quam non dicimus. Pater noster qui es vbique. cum hoc uerum sit, sed qui es in cęlis. i. in sanctis in quibus est quodam excellentiori modo. Sciendum ergo, quòd Deus incōmutabiliter in se existens, pręsentialiter potentialiter, essentialiter est in omni natura sine sui diffinitione, & in omni loco sine circunscriptione, & in omni tempore sine mutabilitate. Est præterea in sanctis spiritibus & animabus excellentius. s. per gratiam inhabitās, est in homine Christo excellentissimè in quo habitat oīs plenitudo diuinitatis corporaliter. In eo enim habitat Deus non corporaliter p gratiā adoptionis, sed per gratiam unionis. Actor. In summa notandū est, quòd quinq; modis Deus dicitur esse in rebus, per naturam, p gratiā, p gloriā, p unionē, per loci circunscriptionē. Per naturam tripliciter. s. potētionaliter præsidendo, præsentialiter cognoscēdo, essentialiter sustentando. Per gratiā tripliciter. s. inhabitatione, ut in sanctis uel iustis. Efficacia, ut in sacramentis. Mysterio

ut in

vt in columba. Per gloriam tripliciter. ſ. in vi rationali, inquantū veritas. Per cognitionem in concupiſcibili, inquantum bonitas. Per delectationem in iraſcibili, inquantum poteſtas, vel maieſtas per reuerentiam. Per vnionem tripliciter ſ. ad humanam naturam in Chriſto. Ad carnem tantum, in ſepulchro. Ad animam tantum, in inferno. Per loci circunſcriptionem ſiue per præſentiam corporalem tripliciter. ſ. in vtero virginis per conceptionem. In mundo per eruditionem. In cęlo per patris ad dexteram ſeſſionem.

Quod etiam in ipſo ſunt omnia. *Cap. XX.*

AVGVSTINVS ſuper Geneſim li. 4. Cuiuſque etiam rei perfectio non tam in vniuerſo cuiu pars eſt, quam in eo a quo eſt, in quo & ipſum vniuerſum eſt, pro ſui generis modulo ſtabilitur vt quieſcat. i. vt momenti ſui ordinem teneat. Ipſe quippe qui nullo indiget extra ſe, dum in ſeipſo manet, quicquid ex ipſo eſt, ad ſe retorquet, ſicut videlicet plenius dicetur inferius. Hugo ſuper Gerarchiam. Ex ipſo igitur vt ait ſcriptura diuina, & in ipſum sūt omnia, ex ipſo videlicet procedentia. In ipſum conuerſa. Ex ipſo principio. In ipſum finem. Omnia ſiquidem ab ipſo accipiunt ſubſiſtendi principium. Et finem conuerſionis in ipſum. Dionyſius in libr. de di. no. Ex ſumma itaq; bonitate, & in ipſa ſunt omnia, menſurate & connolute & vnice, ſicut in monade omnis numerus ſubſiſtit, & in ea vnitur, & quantum a monade prouenit, tanto diſcernitur & multiplicatur. Et ſicut in centro omnes circuli lineę ſecundum primam vnitatem conſtitutæ ſunt, & omnes habet in ſemetipſo ſimplas vniformiter vnitas ad ſeinuicem, & ad vnum principium a quo procedunt. Et ſimpliciter quanto centro proximiores ſunt, tantum & ipſi & ſibiinuicem adunantur, & quantū ab eo, tantum & a ſeinuicem diſtant. In ipſo ergo cauſali omniū, ſunt omnia principia, omnes confines, omnes concluſiones, omnia exiſtentia coambiens eſt, & præhabēs. Proinde & omnia ſimul de eo prędicantur & nihil eſt exiſtentium. Aug. de natura boni. Cum autem in Deo ſunt omnia quæ condidit, non tamen eum inquinant illi qui peccant. De cuius etiam ſapientia quæ attingit a fine vſque ad finem fortiter, dicitur quòd attingit vbique propter ſui mundiciam, & nihil inquinatum in eam incurrit.

Quod Ipſum eſſe Deum oſtendant omnia. *Cap. XXI.*

DIonyſius vbi ſupra. Deum itaque non ex ſua cognoſcimus natura, ſed ex omnium exiſtentium ordinatione ex ipſo prętēta imagines quaſdam diuinorum ipſius habente. Omnique via & ordine in ipſum redeundum, omni ablatione & eminentia in cauſa omnium. Proinde & in omnibus & ſine omnibus & per ſcientiam & ſine ſcientia cognoſcitur Deus, vtiq; ſecundum ſuper omnem animum vnitatem cognoſcitur. ſ. cum animus exiſtentibus omnibus recedens, deinde & ſeipſum relinquens, ſuper apparentibus radijs vnitur, inde inſcrutabilis ſapientiæ profundo illuminatur, quę, vt dictum eſt, cognoſcenda eſt ex omnibus, ipſa eſt omniū factrix, ſemper compaginans omnia, & inſolubilis omnium congruentię & ordinationis cauſa, ſemper priorum fines ſeculorum connectens, & vnam vniuerſitatis conſpirantiam armoniamque pulchram faciens. Gregorius in Moral. lib. 17. Certè ſicut iam ſuperius dictum eſt, omnis homo eo ipſo quòd rationalis conditus eſt, ex ipſa ratione illum qui ſe condidit, Deum eſſe colligere debet, unde per quendam ſapientem in lib. Iob dicitur. Omnes homines vident eum. Quem nimirum iam videre, eſt dominationē illius ratiocinando conſpicere. Rectè quoque ibidem ſubiungitur, vnuſquiſq; intuetur procul. Ipſum quippe procul intueri eſt non iam illum per ſpeciem cernere, ſed adhuc ex ſola operum ſuorum admiratione penſare. Iſidorus de ſummo bono libro primo. Ex pulchritudine quippe circunſpectę creaturę, pulchritudinem ſuam quæ circunſcribi nequit Deus intelligi facit, vt ipſis homo veſtigijs ad Deum reuertatur, quibus auerſus eſſe probatur, videlicet vt quia per amorem pulchritudinis creaturæ a creatoris forma ſe abſtulerat, rurſum per creaturę decorem ad creatoris pulchritudinem redeat. Quibuſdam etenim gradibus intelligētię per creaturam homo progreditur ad intelligendum creatorem, videlicet ab inſenſibilibus ad ſenſibilia, & a ſenſibus ad rationalia, & a rationalibus ſurgens ad creatorem, ſicut dictum eſt ſupra. Ricardus in prologo libri de trinitate. Cogitemus itaq; quantum in eius cognitione ſtuduerunt, vel quouſque profecerunt etiam huius mundi philoſophi, & pudeat nos in hac parte inferiores illis inueniri. Amplius aliquid in nobis debet amor veritatis quam in illis potuit amor vanitatis. Amplius etiam aliquid in his nos poſſe oportebit, quos fides dirigit, ſpes trahit charitas impellit.

Qualiter Ipſum laudat omnis creatura. *Cap. XXII.*

AVGVS. in lib. confeſſionum. Non ceſſat nec tacet domine laudes tuas vniuerſa creatura tua, nec ſpiritus omnis per os conuerſum a te, nec animalia, nec corporalia per os conſiderantiū ea, vt exurgat in te a laſſitudine anima noſtra, innitens his quæ feciſti, & tranſiens ad te qui hęc mirabiliter feciſti, ibiq; refectio & vera fortitudo. Idem in lib. 10. Interrogaui de Deo meo terrena & cęleſtia, & exclamauerunt omnia voce magna: vere Deus non ſumus nos, ſed ipſe fecit nos, interrogatio mea, intentio mea, reſpōſio eorum, ſpecies eorum, hęc quidem ego interior homo cognoui per exterioris hominis miniſterium. i. per ſenſum corporis mei mihi renunciantes interius præſidenti, ac de illorum reſponſione iudicanti. Sed nunquid apparet hęc creaturarum ſpecies hominibus quibus eſt integer ſenſus? Cur ergo non eadem loquitur omnibus? Animalia quidem, etiam puſilla cum vident, nec tamen interrogare valent. Non enim eſt in eis iudex ratio præpoſita ſenſibus hęc illi ad iudicandum nunciantibus: homines autem interrogare quidem poſſunt vt inuiſibilia Dei per ea quę facta ſunt, intellecta conſpiciant, ſed amore ſubduntur eis, & ſubditi de illis iudicare non valent nec illa interrogantibus, niſi iudicantibus reſpondent, nec vocem ſuam mutant. i. ſpeciem ſuam, ſi alius videns interroget, & alius tantum videat. vt aliter huic & aliter illi appareat. Sed eodem modo vtriq; apparens, huic muta eſt, illi loquens, immo vero omnibus loquitur, ſed illi tantum intelligunt, qui vocem eius foris acceptam intus cum veritate conferunt, veritas enim dicit, coelum & terram & omne mutabile non eſſe Deum, hoc dicit natura eorum. Hieronymus ſuper Pſal. 148. Rectè igitur ſcriptum eſt de laude diuina. Laudate eum ſol & luna &c. In hoc quippe Deum laudant, quia ab officio ſuo non recedunt. Nam ſeruitium eorum laus Dei eſt, de quo & paulo poſt ibidem ſcriptum eſt. Preceptum poſuit, & non præteribit. Nam ecce ſol & luna curſus ſibi ſtatutos nunquam mutant. Totus quoq; mundus Deo ſeruit, & præceptum eius meminit, nec præterit, & homo ſolus non meminit. Denique, laudate inquit eum omnes bbuſſi grando, nix. &c. vide concordantem diſcordiam, aqua & ignis ſimul laudant, vniuerſa quæ naſcuntur ex aqua, naſcuntur & ex igne, hoc eſt, ex humore & calore, nec vnum ſine altero poteſt generare. Non eſt tam contrarium quam humor calori, & econuerſo. Et tamen uoluntate Dei hęc quæ inter ſe diuerſa ſunt in noſtra natiuitate concordant. Idem ſuper Pſal. 11. Parua quidem in quibuſdam animantibus ſunt corpora, ſed ratio magna. Ego ſic Deum miror in elephāto quomodo in formica, ſic eum in camelo prædicto, quomodo & in culice, vide culicem, quo modo quaſi punctus eſt corpuſculi cuiuſdam, in quo tamen omnia ſunt membra diuiſa. habet enim ſex pedes, duos oculos, habet etiam os, habet ventrem, habet alas, habet vocis tubam. Si membra conſideraueris, corpus non inuenis, & tamen in eo magnificatur Dei ſapientia, quia ſine corpore membra ſunt omnia. Idem ſuper Danielem. Hinc etiam ſcriptum eſt: Benedicite omnia opera domini Domino laudate &c. Omnis quippe creatura non voce, ſed opere Deum laudat quoniam ex creaturis creator intelligitur, & operibus ſingulis eius magnificentia demonſtratur. Gregorius in Moralibus libro. 11 Interroga inquit iumenta, & docebūt te &c. Iumenta ſiquidquem & volatilia & terram & piſces interrogamus, cum eorum ſpeciem conſideramus. Quæ nobis concorditer reſpondent, quòd omnia manus Domini fecerit, quia eo ipſo quòd creatura ſunt, per oſtenſam ſpeciē creatori ſuo quaſi vocem confeſſionis reddunt.

Qualiter appareant in ea diuina trinitatis veſtigia. *Cap. XXIII.*

AVGVST. de trin. lib. 6. Deniq; hæc omnia quę arte diuina facta ſunt, & vnitatem in ſe quandam & ſpeciem & ordinem oſtendunt. In illa vero trinitate creatrice ſumma eſt omnium rerum origo, & perfectiſſima pulchritudo, ac beatiſſima delectatio. Idem in lib. de fi. ad Pe. In eo primum trinitatis quę Deus eſt, ęternitas naturalis agnoſcitur quia quędam ita fecit, vt cum eſſe cœperint, non tamen aliquando non eſſe poſſunt. In eo vero eius omnipotentia intelligitur, quòd omnem creaturam viſibilem & inuiſibilem de nihilo fecit, in quibus ipſa rerum diuerſitate multo magis ipſius bonitas & omnipotentia commendatur, niſi enim omnipotens eſſet, non vna eademq; facilitate ſumma & ima feciſſet. Et niſi ſummè bonus eſſet, non ſe gubernandis rebus, etiam in infimis præbuiſſet. Simplicitas denique multiplicis ſapientiæ Dei commendatur, non ſolum in creaturarum ſublimium magnitudine, ſed etiam infimarum paruitate, dum omnia bona creata non ſolum inferius diſſimiliuſque ſuo creatore ſunt, vtpote non prolata de ipſo, ſed facta de nihilo, verum etiam inter ſe non æqualiter ſunt, ſed permanent ſingula, ſicut a Deo vt eſſent acceperunt. Denique niſi naturaliter immutabilis eſſet, nunq̃ in rebus mutabilibus ordo conſilij ac diſpoſitionis eius incōmutabilis permaneret. Idē in libr. 1. de ſimbo. In igne quidem maxime Deus apparere voluit, quoniam habet hoc elementum magnum vtique ſacramentum, per quod exerceat quærentium ingenium. In igne quippe tria conſpicimus, ignem, ſplendorem, calorem, quæ ſimul conſiſtunt & vnum lumen ſunt. Et cum hæc tria inſeparabiliter opetentur, tamen igni attribuitur vſtio, ſplendori illuminatio, calori calefactio. Hu. de trin. di. Deniq; mundus iſte ſenſibilis eſt quaſi liber quidā digito Dei ſcriptus, hoc eſt diuina virtute creatus, & ſingulę creaturæ ſunt quaſi figuræ, & vt aliâ dictū eſt, Potentiā Dei manifeſtat crea-

creaturarum immensitas,sapientiam decor,benignitatem vtilitas, immensitas creaturarum magis ad essentiam, decor vero magis pertinet ad formam. Essentia vero absque forma considerata informitas est,quod autem informe est,in hoc quidem ꝙ est,simile Deo est,sed in hoc ꝙ forma caret a Deo dissidet. Quod ergo formatū est magis Deo simile est,quam id quod formam non habet, vnde constat,quòd plus euidēs simulacrum est decor creaturarum, qui pertinet ad formam,quam immensitas creaturarum quæ ad solam spectat essentiam. Item decor creaturarum propter formam naturalem pertinet ad habitum, vtilitas vero ad actum, quia creaturæ in hoc vtiles sunt,quòd subiectę homini seruiunt, & obsequium reddunt. Quod autem ad habitum pertinet, magis proprium est & magis certum quam id quod pertinet ad actum, quia habitum natura indidit, actum vero institutio adiunxit. Simulacrum ergo decoris immensitatem pariter & vtilitatem in cognitione præcedit, quia in manifestatione est euidentius. In hoc ergo primum vestigium contemplationis ponere debemus.

Qualiter cognoscitur Deus ex motu creaturæ. *Cap. XXIIII.*

DECOR creaturarum quatuor complectitur, situm, motum, speciem,qualitatem, sed in his quatuor motum excellentiorem locum habere dubium non est, quia uiciniora vitæ sunt oīa mobilia,quam ea quæ moueri non possunt. Motus autem quadripartitus est,sed motus naturalis localem motum superat, quia in naturali motu non solum imago vitæ exprimitur, sed ipsa quodammodo vita inchoatur, rursus animalis motus tanto naturali præcellit, quanto insensibili id quod sentit, postremo rationalis cunctis superponitur. Ianua ergo contemplationis homini aperitur,quando ipse se sua ratione ducente ad seipsum agnoscendum ingreditur. Si ergo intellectus esse non potest nisi intelligens,restat vt quem non semper intellexisse cognoscimus, non semper fuisse, ac per hoc aliquando cœpisse credamus. Si ergo inuisibile nostrum initium habuit,superest,vt non de preiacente materia,sed de nihilo in actum sit. Quod autem nihil est, esse sibiipsi dare non potest, & iccirco quicquid initium habuit, dubium non est quin ab alio esse acceperit. Quod autem a semetipso non est, esse alijs dare nō potest. Igitur quisquis ille est, qui rebus esse contulit, ab alio esse non accepit. Quod inde quoque liquido comprobatur, quia sic quicquid est,creaturam esse credimus, nullum in rebus finem inuenimus. Nostra ergo nos natura instruit,quod creatorem habemus æternum, cui suum & proprium est quòd subsistat,quia si ab alio esse accepisset, prima rerum origo veraciter dici nō posset. Itē quod a semetipso est non esse non potest. Quicquid enim a semetipso est,huic idem est esse & id quod est. Et constat ꝙ nulla res a semetipsa diuidi aut separari potest. Cui ergo idem est esse & id quod est,necessario semper est,quia a semetipso nihil separari potest hanc cognitionem in rōnali motu inuenimus, huic aūt cognitioni ceteri,motus attestantur. In animali namq; motu sunt sensus & appetitus. Omnis autem naturalis appetitus in rebus explementum inuenit. Constat ergo quæ prouidentia præcessit,cuius cōsilio hoc tam cautum est,ne quod nunc indigentijs rerum necessarium præsidium desit. Qui enim appetitus instituit, ipse appetitibus alimenta præparauit. Idem motus naturalis probat,sicut enim impossibile est,vt per se aliquid de nihilo fiat, sic omnino impossibile est,vt per se aliquid augmenti suscipiat, hoc est quòd sibiipsi dare non potest incrementum. Quicquid enim crescente in augmentum venerit, præter id esse comprobatur, quod per se prius solum sine incremento fuit. Si ergo nihil potest crescere, nisi addatur ei quod prius non habuit, patet quòd nulla res crescens per se incrementum sumit. Qui ergo crescentibus dat crementum, ipse existentibus dedit initium. Idem motus localis probat: quasdam namque creaturas perpetuo motu agitari cernimus. Quasdam vero secundum tempus moueri videmus,& alias sic, atque alias sic. Et licet ita res dissimiliter moueantur, nusquam tamen ordo rerū confunditur, vnde non est dubium,quin intus sit dispositio præsidentis, qui certa lege cuncta moderatur, vnus inquam, nam si diuersa intus consilia pręsidentium essent, ipsi se foris rerum cursus ab inuicem aliquando diuiderent. Nunc autem omnia dum sic cōcorditer ad vnum finem currunt, profecto indicant, quia vnus est fons & origo vnde procedunt.

De omnium rerum modo, specie & ordine. *Cap. XXV.*

AVgustinus de ciuitate Dei lib. 5. Ipse est a quo omnis modus, omnis species, omnis ordo, a quo est mensura, numerus & pondus, a quo sunt seminia formarum,formæ seminum,motus seminum atque formarum,qui dedit & carni originem,pulchritudinem,valetudinem,& animæ irrationali memoriam,sensum,appetitum, rationali autem insuper mentem,intelligentiam, voluntatem. Idem in lib. 12. Naturæ omnes quoniam sunt,& ideo habēt modum suum,speciem suam,& quādam secum pacem suam,profecto bonæ sunt, & cum ibi sunt vbi esse per naturæ ordinem debent,quantum acceperunt suum esse custodiunt. Idem in libro de natura boni. Nos itaq; christiani Deum colimus,a quo omnia bona sunt,a quo est omnis modus,omnis species,omnis ordo. Omnia namque quanto magis moderata, speciosa, ordinata sunt, tanto magis bona sunt. Vbi vero parua sunt parua bona sunt, vbi denique nihil horum est, nullum bonum est Malum quippe nihil aliud est quam corruptio modi vel speciei, vel ordinis naturalis. Idem in lib. de trin. 3. Ergo trinitatem per ea quæ facta sunt intellectu conspicere oportet, cuius nimirum in creaturis vestigium apparet. Hæc enim quæ arte diuina facta sunt, & vnitatem quandā & speciem & ordinem in se ostendunt. Nam quodlibet horum,& vnum aliquid est, vt sunt naturæ corporum & animarum. Et aliqua specie formatur,vt sunt figuræ vel qualitates corporum, doctrinæ vel artes animarum. Et ordinem aliquem petit aut tenet, vt sunt pondera vel collocationes corporum, amores vel delectationes animarum. Et sic in creaturis prelucet vestigium summæ trinitatis. In illa quippe summa est omnium rerum origo, & perfectissima pulchritudo, & beatissima delectatio. Idem in libro de vera religione. Summa quidem origo intelligitur Deus pater,a quo sunt omnia, a quo filius & spiritussanctus. Perfectissima pulchritudo intelligitur filius. s. veritas patris, nulla ex parte ei dissimilis, quam cum ipso & in ipso patre veneramur, quæ forma est omniū quæ ab vno facta sunt,& ad vnum referuntur, quæ tamen omnia nec fierent a patre per filium,neque suis finibus salua essent, nisi Deus summe bonus esset,qui & nulli creaturæ quòd ab illo bona esset inuidit. Et vt in bono ipso maneret, alia quam vellet, alia q̈ posset dedit. Que bonitas intelligitur spiritussanctus,qui est donū patris & filij. Quare ipsum donum Dei cum patre & filio æque incommutabile colere & tenere nos conuenit. per considerationē itaque creaturarum vnius substantiæ trinitatem intelligimus. s. vnum Deum patrem,a quo sumus, & filium, per quem, & spiritumsanctum, in quo sumus. Principium ad quod recurrimus, & formam quam sequimur, & gratiam qua reconciliamur. Vnum. s. quo actore conditi sumus,& similitudinem eius, per quam ad vnitatem reformamur,& pacem, qua vnitati adhæremus. Deum qui dixit Fiat, & verbum per quod factum est omne quod substantialiter est & naturaliter,& donū benignitatis eius,qua placuit,quod a Deo per verbum factum est,

De Mensura & numero & pondere. *Cap. XXVI.*

IDEM super Gen. lib. 4. Denique secundum id quòd mensura omni rei modum præfigit, & numerus omni rei speciem præbet,& pondus omnem rem ad quietem & stabilitatem trahit. Ipse primitus ac veraciter & singulariter est ista tria, qui terminat,format, & ordinat omnia. Nihilque aliud intelligitur dictum,quando per corpus & linguam hominis ei dici potuit. Omnia in mensura numero & pondere disposuisti. Sed magnum est, paucisque concessum excedere omnia quæ metiri possunt, vt videatur mensura sine mensura. Excedere omnia quæ numerari possunt, vt videatur numerus sine numero. Excedere omnia quæ appendi possunt, vt videatur pondus sine pondere. Neque enim mensura & numerus & pondus in rebus tantum corporalibus possunt animaduerti. Sed est etiam mensura aliquid agendi, ne sit irreuocabilis & immoderata progressio, quæ reprobatur. Et est numerus affectionum atq; virtutum, quo a stultitiæ deformitate ad sapientię formam anima colligitur. Et est pondus voluntatis & amoris, vbi apparet quanti quidq; in appetendo, fugiendo, preponendo vel postponendo pendatur. At hæc animorum ac mentium mensura alia mensura cohibetur, & numerus alio numero formatur,& pōdus alio pondere rapitur, mensura vero sine mensura est cui ęquatur quod de illa est, nec ipsa aliunde est. Numerus vero sine numero est, quo formantur omnia, nec ipse formatur. Pondus sine pondere est, quo referuntur vt quiescant, quorum quies est purū gaudium, nec illud iam ad aliud refertur. Itaque nomina mensurę ponderis & numeri quisque non nisi visibiliter nouit, transcendit omne quod ita nouit, aut si nondum potest, nec ipsis nominibus hæreat, de quibus nisi sordide cogitare non potest Tanto enim ista magis cuique cara sunt in superioribus, quanto ipse minus caro est in inferioribus. Idem de ciu. Dei 11. Inde est ciuitatis sanctę, quę in angelis sanctis sursum est, & origo, & informatio,& beatitudo. Nam si quæratur, vnde sit, Deus illam condidit. Si unde sapiens sit, Deus eam illuminauit. Si unde sit felix, Deo fruitur. Inde subsistens modificatur, contemplans illustratur, inhęrens iucundatur. Est, videt, amat. In ęternitate Dei viget, in veritate Dei lucet, in bonitate Dei gaudet. Nos quoque quia natura nostra vt esset, Deum habet actorem, procul dubio vt vera sapiamus, Deum debemus habere doctorem, & vt beatissimus, suauitatis intime largitorem.

De Quadruplici creaturarum consideratione. *Cap. XXVII.*

HVGO de arca Noe. Quatuor autē modis eximus per contemplationem in creaturis. Primus est, quando consideramus omnem creaturam,quid ex se sit,& inuenimus oīa vanitatem. Omnis enim creatura sicut de nihilo ad esse venit,imo ēt immutatione

tione quotidiana indicat, quia quantum in se est, ad nihilum tendit. Secundus quando consideramus quid sit ex dono creatoris, & cernimus in ea diuinæ rationis similitudinem. Tertius quando cõsideramus quomodo vtatur Deus ministerio creaturarum ad iudicia sua implenda, siue pro sua misericordia beneficia largiendo, siue pro nostro merito erogando præmia, siue pro demerito erogando supplicia. Quartus modus est, quando in eis cogitamus nõ naturalis infirmitatis subsidium, sed libidinis oblectamentum. Tria prima contemplationum genera, in exitu columbæ de arca sunt figurata, quæ vacua quidem exiuit, sed vacua non rediit, quia foris inuenit quod intus non habuit, nec tamen foris amauit quod intus detulit. Ramus oliuæ virentis demonstrat bonum affectum mentis, quia sæpe viri sancti quanto magis opera diuina foris aspiciunt, tantomagis intus in conditoris amore viridescunt. Qui vero quarto modo per cogitationem exeunt, similes sunt coruo, qui reuersus non est, quia dum foris quod male delectat inueniunt, ad arcam conscientiæ amplius redire nolunt. In primo ergo materia vanitatis inspecta in nobis generat contemptum mundi. In secundo simulacrum rationis laudem Dei. In tertio instrumentum dispensationis timorem & amorem Dei. In quarto cupiditas incentiuum libidinis, &c.

De Consideratione ipsarum quantum ad earum vanitatem.
Cap. XXVIII.

PRIMUS itaq; modus est, vt dictum est, quando consideramus omnem creaturam quid ex se sit, & inuenimus omnia vanitatem. Gregorius in Moralibus lib. 17. vnde beatus Iob de domino dicit. Ipse enim solus est. Sunt quidem hæc omnia quæ creata sunt, sed principaliter non sunt, quia in semetipsis minime subsistunt. Ex nihilo quippe facta sunt, & eorum rursus essentia ad nihilum tenderet, nisi ea omnium actor regiminis manu retineret, per se neq; subsistere preualent, nec moueri, sed intantum subsistunt, inquantum vt esse debeant, acceperunt, & intantum mouentur, inquantum occulto instinctu disponuntur. Vir ergo spiritus despiciat omne quod exterius tenet, omne quod per essentiã suam nisi regeretur ad nihilum tenderet, vt mentis oculis suppressis omnibus intueatur illum, in cuius essentiæ compositione esse nostrum non esse est, & dicat, ipse enim solus est. Aug. de fide ad Petrum. Naturæ quidem a Deo factæ, ideo proficere possunt, quia esse cęperunt, ideo uero deficere, quia ex nihilo factæ sunt. Ad defectum eas conditio ducit originis. Ad perfectum uero prouehit operatio creatoris. Hyero. super ecclesia. Hinc & alibi scriptum est. Vanitas uanitatum & omnia uanitas. Bona quidem sunt hæc per se cõsiderata, sed Deo comparata quasi nihil sunt, sicut lucerna in cõparatione solis nec lucere cernitur, & stellarum lumina orto sole obscurantur. Itaque ego aspiciens elementa & rerum multiplicem ueritatem admiror quidem operum magnitudinem, sed recogitãs omnia transire, ac suo fine senescere, solumq; Deum idem semper esse quod fuit, cogor non semel, sed bis dicere, uanitas uanitatum, & omnia uanitas. Hugo super eccles. libr. 1. Vanitas alia est in rebus conditis, alia in operibus humanis, alia in corporibus, alia in mentibus. Prima est mutabilitatis, secunda curiositatis, tertia mortalitatis, quarta iniquitatis. Vanitas mutabilitatis duobus modis in rebus consideratur, siue quia inanes sunt, siue quia transitoriæ sunt. In illo vanę sunt, quia ostendunt quod non habent. In isto uanę sunt, quia non permanent in quod habent. Vanitas cupiditatis in tribus constat. In concupiscentia scilicet oculorum In concupiscentia carnis. Et in superbia uitæ. In omnibus enim istis uanitas est, propterea tam uanum est in his omnibus quæ bona uidentur spem ponere, quam quæ mala putantur formidare. Vanitas mortalitatis in duobus constat, in pęna scilicet quæ atterit, & in pęna quæ dissoluit.

De consideratione illarum ad creatoris agnitionem.
Cap. XXIX.

IDEM in lib. de arca Noe. Secundus autem modus est quando consideramus creaturam, quid sit ex dono creatoris, & cernimus in ea Diuinæ rationis similitudinem, quia ipsa quæ pro sui conditione mutabilitati subiacent, dum hoc ex beneficio creatoris accipiunt, ut nunquam prorsus esse desinant, opus quodammodo temporale æterni opificis imitatur stabilitatem. Augustinus in libro soliloquiorum primo. Ipse enim est Deus, cuius legibus in æua stantibus, motus instabilis rerum mutabilium perturbatus esse non sinitur, æuumq; circumeuntium sæculorũ semper ad similitudinem stabilitatis reuocatur. Bernardus super cãtica. Homil. 31. Tanta etiam hæc formarum uarietas, ac specierum numerositas in rebus conditis, quid nisi radii quidam sunt deitatis? mirans in sole splendorem, in flore pulchritudinem, in pane saporem, in terra fecunditatem. Sed a Deo data sunt hæc omnia, nec dubium quin multo sibi amplius reseruauerit, quam creaturis indiderit. Hieronymus super Abacuc libro 2. Hinc iterum per Prophetam dicitur. Domine consideraui opera tua, & obstupui, id est opera tua diligentius contemplatus sum, ne diceretur mihi, Opus domini non respicitis, nec opera manuum eius consideratis. Ex creaturis ergo te creatorem intellexi, cernensque quæ operatus es & operaris quotidie, totus obstupui, ac sensus humanitatis abraso, in sanctam amentiam conuersus sum. Hilarius de trin. li. 12. Ego quidem domine Deus cum in cœlum oculos infirmos erigo, nihil aliud quam cœlum esse tuum credo. Cunque in terras mente conuertor, quæ occultarum uirtute causarum omnia sata suscepta dissoluunt, dissoluta niuificant, uiuificata multiplicant, multiplicata confirmãt, nihil in his reperio, quę sensu meo intelligere possim. Sed ignorantia mea ad intelligendum te proficit, dum famulantis mihi naturæ imperitus, vsu te tantum vtilitatis meę intelligo, ipsum quoque me nesciens ita sentio, vt te magis eo quòd mei sum ignarus admiror. Basilius in Hexameron. Deus ergo qui magnifica fecit ex nihilo, det vobis intellectum suę veritatis, vt ex visibilibus inuisibilem reputetis, vt in terra, & in aere, & in celo, & in omnibus quæ cernuntur benefactoris monimenta certissima capiatis. Sic enim domino sensibus nostris adhęrente, neque peccatis tempus dabitur, neque inimico locus suggerendi contraria relinquetur. Hugo super Eccles. Homil. 8. Nemo itaq; visibilium rerum aspectum castis mentibus noxium putet. Opus enim Dei quasi verbum illius est, per quod nobis loquitur. Sicut ergo auris instrumentum est ad percipiendum verbum hominis, sic oculus instrumentum est ad percipiendum verbum creatoris. Propterea cõgrue in humano corpore & oculi coram positi sunt, & aures a latere constitutæ, quasi per hoc nobis signaretur q̃ nostra intentio secundario dirigi debeat ad proximum, principaliter ad Deum. Species rerum visibilium quasi venę tantummodo quędam sunt, per quas inuisibilis pulchritudo se manifestans ad nos vsque emanat. Et ideo cum ista sensum nostrum atque affectum naturaliter prouocant, non quidem desiderium replent, sed ad inquirendum conditoris speciem & eius pulchritudinem concupiscendã incitãt.

De consideratione ipsarum ad vita correctionem.
Cap. XXX.

IDEM de arca Noe. Tertius modus est quando consideramus quomodo vtatur Deus ministerio creaturarum ad iudicia sua implenda, siue pro sua misericordia beneficia largiẽdo, siue pro nostro merito supplicia erogãdo. In hoc genere contemplationis audimus omnem creaturam tribus vocibus nobis loquentem Prima vox dicit Accipe, secunda dicit Redde. tertia Fuge. Accipe beneficium. Redde debitum. Fuge supplicium. Prima vox est famulantis, secunda admonentis, tertia comminantis. Vox famulantis est. Cęlum dicit, ministro tibi lucem in die, vt vigiles, tenebras in nocte, vt pauses. Ego ad delectationem tuam gratas temporum vicissitudines pario. Tempore veris, & ęstatis feruorem, autumni plenitudinem, & algorem Hiemis. Ego alternantibus incrementis dierum & noctium spacia simili ratione dissimiliter extendo, vt & varietas tollat fastidium, & tibi pariat oblectamentum. Aer dicit Vitalem tibi prębeo flatum, omne genus auium ad tuum intuitu obsequium. Aqua dicit. Potum tibi do. sordes purgo, arentia rigo, & diuersorum genera piscium ad tuum esum ministro. Terra dicit. Ego te porto, ego te nutrio, pane conforto, vino lętifico, omnigenis fructibus oblecto, diuersis animalibus mensas tuas repleo. Vox commonentis est: Mu[illegible]s dicit. Vide homo quomodo amauit te, qui fecit me propter te. Seruio tibi, quia factus sum propter te, vt tu seruias illi, qui fecit & me propter te, & te propter se. Si sentis beneficium, redde debitum. Accipis benignitatem, redde charitatem, hoc tribuit, & hoc exigit Deus. Vox comminantis est. Ignis dicit, A me absorberis Infernus dicit, A me deglutieris, quia omnis creatura sicut ex conditione sua homini famulatur, sic etiam peccatoribus pro malorum meritorum conscientia comminatur, vt in singulis creaturis perpeti timeant, quod ita se meruisse cognoscunt. Gregorius in moralibus. Ecce enim peccator de rebus mundanis flagellatur, arescit in eius laboribus terra, in eius naufragiis mare concutitur. In eius sudoribus aer ignescit, contra eum inundationibus cœlum obtenebrescit. Inardescunt in eius oppressionibus homines, in eius aduersitate mouentur & angelicę virtutes. Nunquid hęc omnia quæ inanimata, vel quę viuentia diximus, suis instinctionibus, non magis diuinis agitantur impulsionibus. Cum itaque flagellamur per ea quę videmus, illum sollicitè debemus metuere, quem non videmus. Hieronymus super psalmum nonagesimum primum. Quam magnificata sunt inquit opera tua domine. In hoc loco Marcion & Manicheus erumpunt & dicunt. Si omnia Deus in vtilitatem hominum fecit, quid culicem vel cimicem ac pulicem necesse facere fuit? Ego tibi breuiter respondeo, vt ostenderetur tibi fragilitas tua, qui cognitionem tuam in cęlum ponis. Respice, morderis a culice, & contremiscis. Quid in cœlum erigeris, qui a culice vulneraris? Aug. super Iohan. Homil. 1, Quid te inflas humana superbia? Homo dixit tibi conuitia, & intumescis. Pulicibus resiste, vt dormias.

De consideratione ipsarum ad ædificationem. Cap. XXXI.

HIERO. vbi supra. Denique christianus quicquid intueatur, semper ædificatur. Iuxta illud. Delectasti me domine in factura tua, &c. Vides solem, vides lunam, vides stellas, hæc ædificant te. Debes enim cogitare & dicere apud te, cęlum & terra seruiunt Deo, & ego infelix homo non seruio, respice apem, respice formicam, vide corpus & inquire sapientiam, maior in eis sapientia cognoscitur, quam corporis magnitudo videatur. Apes & formicæ prouident, quod sibi contra tempus hiemis sit futurū, monachus autem & christianus non cogitant iudicium esse venturum. Greg. Nazanzenus in Apologetico lib. 2. Mox itaq; mihi est, singula quæque quæ video reuocare ad memetipsum, præcipue si quies mihi est & silentium, si vacet animi motibus aptare, quæ oculis video, vt oculorum visibus fiat mihi mentis eruditio. Helinādus in cronica lib. 8. Erant aliquando fratres simul in auditorio loquentes. Cumque quidam ad socios suos diceret, se nihil aspicere vnde non ędificaretur, quidam promptulus ad loquendum respondit. Quid tibi cōfert obsecro ædificationis bufonis visio? Et iste statim inquit, certē multum. quia cum nihil meruissem quare me Deus magis formaret hominem quam buffonem, quotiens bufonem video hoc beneficiū Dei gratuitum ad mētem refero & gratias ei ago, quod nihil mihi merito tam execrabilem formam non tribuit sed speciē pulcherrimam & figuram regiam mihi dedit. Deinde & hoc mihi confert bufonis visio, quòd quotiens eum video forma tam horridum, natura tam sęuū, gressu tam pigrū, veneno tam noxium, homini tam inimicum, valde formido ne assimilatus illi in moribus, pectore & ventre repens, aliqn̄, quod auertat a me Deus, tradar huiusmodi pessimis vermibus deuorandus, non his terrenis, qui cito conterūt, sed illis terribilib. in gehenna viuentib. qui nunq̄ moriūtur. Hoc sapiētissimo fratris respōso confusus obiurgator obticuit.

De consideratione ipsarum ad concupiscentiæ prouocationem. Cap. XXXII.

HVGO vbi supra. Quartus modus est cum in creaturis cogitamus non infirmitatis naturalis subsidium, sed libidinis oblectamentum. Hoc oculo lignum Eua vidit, & comedit. Et qui hoc modo per cogitationem exeunt, coruo qui non est reuersus, vt supradictum est, similes existunt, quia dum foris quod male delectat inueniunt, ad arcam conscientię amplius redire nolunt. Húc ergo exitū caueamus, ne temere quoq; nos egrediamur. Nemo de conscientia sua confidat, Dina intus virgo, intus casta, intus colūba fuit. Sed quia columba fuit seducta, non habens cor egressa foras, colorem pariter cum nomine mutauit, qui vi opprimitur, patet q̄ non ideo exit, vt corrumpatur, sed tantū quia temere exijt, pudicitiæ suę damna ēt inuita sustinuit. Quod aūt ibi subiungitur de Sychem, q̄ sibi conglutinauit eam, hoc est quòd cadauer coruus inuenit, & amplius ad arcam redire noluit. Greg. in Moral. li. 20. Non decet intueri, qđ non licet concupisci, vt ergo mens in cogitatione munda versetur, a voluptatis suæ lascivia deprimendi sunt oculi, quasi quidam raptores ad culpam. hinc per Prophetam sub iudæ voce dicitur. Oculus meus deprędatus est animam meā. Et plerunque quidem res quęlibet innocenti mente conspiciunt, sed ipso conspectu animus concupiscentiæ gladio confoditur. Nō enim Dauid ideo vxorem Vriæ studiosè respexit, quia concupierat. Sed ideo concupiuit, quia incautè respexit, fit vero retributionis examine, vt qui exteriori negligenter vtitur, interiori oculo nō iniustè cęcetur. Plerunq; vero iam intrinsecus concupiscentia dominatur, & illecebratus animus ad vsus voluptatum suarum sensus corporis famulari more tyrannidis exigit, fenestrasque luminis ad tenebras cæcitatis aperit. Ideoque beatus Iob sciens quia plerunq; praua cogitatio per oculos ad mentem venit. Primo quidem dicit. Pepigi fędus cum oculis meis, &c. Perpendens ēt quòd nonnunquam in mente oritur. Sed huic obortæ oculi peruerse famulātur. Paulo post ait. Si secutus est oculus meus cor meum, &c. Ac si dicat. Nec passim cum concupiscerem videre volui, nec vidēdo secutus sum quod concupiui. Aug. de libero arb. lib. 1 O suauissima lux mēnti purgatæ sapientiā, non cessas innuere nobis quæ & quanta sis, & nutus tui sunt omne creaturarum decus. Væ qui derelinquerunt te ducem & oberrant in vestigijs tuis, qui nutus tuos pro te amant, & obliuiscūtur quid innuas. Væ qui se auertunt a lumine tuo, & obscuritati suæ dulciter inhærent. Tanquam enim dorsum ad te ponentes, in carnali opere velut in vmbra sua defigūtur, & tamen etiam ibi quod eos delectet adhuc habent de circumfulgentia tua, sed vmbra dum amatur languidiorem facit oculum animi, & inualidiorem ad perferendum conspectum.

De inani studio circa operum Dei & non opificis cognitionem. Cap. XXXIII.

IDem in lib. confess. 5. Nunquid autem domine Deus veritatis quisquis hec a te creata nouit, ideo placet iam tibi? Infelix homo ille qui hec omnia scit, te autem nescit. Beatus autem qui te scit, etiam si illa nesciat. Qui vero te & ista nouit, non propter ista beatior, sed propter te solum beatus est, si cognoscens te sicut Deū glorificet, & gratias agat, & in cogitationibus suis non euanescat. Sicut enim melior est, qui arborem possidere nouit, ac de vsu eius tibi gratias agit, quamuis nesciat, vel quot cubitis alta, vel quanta latitudine diffusa sit, quam ille qui eam metitur, & omnes ramos eius numerat, sed nec possidet eam, nec creatorem eius nouit aut diligit, sic fidelis homo, cui totus mundus diuitiarum est, & quasi nihil habens omnia possidet inhærendo tibi, cui seruiunt omnia, quamuis nec saltem gyros septentrionum nouerit. Dubitare stultum est, quin vtiq; melior sit quam mensor cœli, & numerator syderum, ac pensor elementorum, & negligens tui, qui omnia in mēsura & numero & pondere disposuisti. Dixisti enim homini: Ecce pietas est sapientia, vanitas est mundana ista etiam nota profiteri. Pietas autem tibi confiteri. Isidorus de summo bono lib. 2. Interdū quædam nescire conuenit, sed nullus in culpa maior est, quam ille qui Deum nescit. Vtile quidē est multa scire, & rectè viuere. quòd si vtrunq; non valemus, melius est, vt bene viuendi quam multa sciendi studium sequamur. Non enim ad beatitudinem pertinet consequendam scientia rerum, nec est beatum multum scire, sed magnum est bene viuere. Nihil prodest scire omnem prudentiam cum ignorantia Dei. Et nihil obest scientibus Deum ignorantia mundi. Perfecte autem scit, qui Deum prius, & ista non pro se, sed pro Deo scit. Hugo super Hierar. Olim quidem mundus sapientiam falsam inuenit, & inflari incepit, ac speciem creature scalam ad inuisibilia creatoris nitens fecit. Tunc quæ manifesta Dei erāt, ad illuminationem processerunt, & vt probarentur corde non puro nota facta sunt. Nam illa quæ videbantur nota erant, ac per illa se putabant ire in ea quæ abscondita fuerant, & corruerunt mēte vltra possibilem veritatem in mendacia figmentorum suorum, vbi amplius quod apprehenderent, non est inuentus, ideo stultam fecit Deus sapientiam huius sæculi, qua non potuit inueniri sapiētia Dei. Monstrauitq; sapientiam aliam, quæ stultitia videbatur, vt vera per illam sapientiam inueniretur: prædicatus est Christus, vt humilitate veritatis quæreretur, sed mundus modicum respexit, ac verum agnoscere non potuit, voluit enim opera Dei quæ mirāda fecerat contemplari, & quę proposuit imitanda noluit venerari. Dedit se, vt vna curiositate aliena inuestigaret, & videbatur extra se proficere, sed in se deficit, eumq; qui erat supra se, non inuenit, proposuit de illo æstimationes, quas conceperat superbo corde, ne verum videretur ignorare, ac scissus est in inuia erroris plurima maiestati deformia. Illic ergo Philosophi capti sunt laqueo præsumptionis suæ, qua se præcipitauerunt in illud ire. Manifesta sunt hæc. Legimus enim artes & disciplinam, rationum præcepta plurima, quæ illi sensu & ingenio sibi dato in hoc ipsum scrutati sunt. Et inualuerunt in hac parte, vt verum apprehenderent, quopiam & hęc veritas, quæ non erat ad vitam, per illos erat ministranda, qui vitæ filij non erant. Ideoq; datum est illis propter nos, quibus consumatio seruabatur, & inchoatio parabatur, vt inuenirent veritatem istam, quam oportuit suscipere filios vitæ ab obsequiū veritatis summę, cuius videlicet labor illis est appositus. His autem fructus seruatus, & in omnibus his lumen intelligentiæ & acumen ingenij sensusq; virtutem, ad documenta prima perceperunt, in quibus creaturarum vim & modum naturæ inferioris secundum formam insitæ rationis subtiliter discusserunt, nouissimè autem theologiam pro ratione diuinorum, & scrutatione inuisibilium, quasi consummaturi sapientiam addiderunt, vt ipsi putauerunt consummatam, sed vere amissuri ac veram non inuenturi.

Cur Deus senario dierum opera sua compleuit. Cap. XXXIIII.

AVGVST. super Gen. lib. 4. Non est autem abre, vt senarij numeri, quo Deus opera sua compleuit, perfectionem interiore natura numero consideremus, quam mente intuentes, etiā illa quæ sensibus corporis adiacent, numeramus numerosq; disponimus. Inuenimus ergo numerum hunc primum esse perfectū illa ratione, quòd suis partibus compleatur, illis videlicet quę multiplicitate consummant totū suum. De tali enim potest dici quota sit. Huius ergo partes sunt vnum sexta, duo tria, dimidia tertia, quę simul omnes ductæ senarium constituunt. Deus ergo perfecit opera sua perfecta dierum numero. i. senario. magisq; in numerum istum intentus fio, cum operum istorum ordinem considero. Sicut enim numerus hic gradatim partibus suis in trigonum surgit, quoniam ita sequuntur, vnum, duo, tria, ut nullus interponi possit, quæ singulę partes aliquotæ sunt senarij. Sic vno die facta est lux. Duobus autem sequentibus fabrica huius mundi, videlicet vno die superior pars. i. firmamentum. Altera vero inferior. i. mare ac terra. Sed partem superiorem nullis alimentorum corporalium impleuit generibus, quia non erat ibi corpora tali refectione indigentia positurus, ac inferiorem quam sibi congruentibus animalibus ornaturus erat, necessarijs eorum indigentię cibis apte ditauit. Reliquis ergo tribus diebus ea creata sunt quę intra mun-

mundum visibilia suis, & congruis motibus agerentur, primo scilicet in firmamēto luminaria, quia primus erat factum firmamentū. Deinde in inferiore animantia, sicut ordo ipse poscebat, vna scilicet die aquarum, alia vero terrarum, nec quisquā ita demens est, vt audeat dicere non potuisse deum vna die facere cuncta si vellet. Quapropter cum eum legimus sex diebus omnia perfecisse, senarium numerum considerantes inuenimus perfectum esse. Sicq; eū creaturarum ordinem currere, vt etiam ipsarum partium appareat quasi gradata distinctio, quibus perficitur numerus ille. Et sicut alijs dictum est, videlicet vbi actum est de numero, & pondere, & mensura, non ideo senarius numerus perfectus est, quia sex diebus perfecit Deus opera sua, sed ideo perfecit ea sex diebus, quia senarius est numerus perfectus. Itaq; perfectus iste numerus esset etiam si illa non essent, nisi autem iste perfectus esset, illa secundum eum perfecta non essent.

De causis futurorum seminalibus quas mundo tunc inseruit.
Cap. XXXV.

IDem in libro 6. Quod autem nunc videmus temporalibus interuallis ea moueri ad peragenda quæ suo cuique generi competunt, ex illis etiam rationibus insitis venit, quas Deus tanquam seminaliter in ictu condendi sparsit, cum dixit, & facta sunt, non itaq; tarde institutum est, vt essent tarda quæ tarda sunt, nec ea mora condita sunt sydera, qua transierunt. Hos enim numero tempora peragunt, quos cum crearentur non temporaliter acceperunt. Ipsæ namq; incommutabili æternitate viuens creauit omnia, ex quibus current tempora, & implentur loca. Sicque temporalibus atque localibus rerum motibus voluerentur secula, in quibus, & quædā spiritualia, & quædam corporalia condidit, ac spiritualem creaturā corporali præposuit, quia spiritualis mutare potest tantū modo per tempora, corporalis autem per tempora & loca. Aliter itaq; facti sunt Adam, & Eua sexta die. Aliter post enumerationē dierum, quando formauit Deus hominem de limo terræ, tunc eīn scilicet sexta die facti sunt secundū potentiam per verbū Dei, tanq̄ mundo seminaliter inditam, quando videlicet opera sua primaria ex quib⁹ omnia suis queq; temporib⁹ iam per ordinē seculorū fierent creauit, a quib⁹ ēt operibus die septimo requieuit. Postea vero facti sunt secundum operationem implendam temporibus, qua vsq; nunc operatur, quoniā oportebat iam suo tempore fieri Adam de limo terræ, & mulierē ex eiusdem viri latere. nemo itaq; putet in illo primo Dei opere ita fuisse hominē vt aliquā vitam duceret, & vt Dei locutionem ad se directā qua dictū est. Ecce dedi vobis omnem herbā & ligna in escam, discerneret, crederet intelligeret, verba quippe hominum, quæ corporis voce proferunt, omnib⁹ syllabis suis congruas temporum moras sumunt atq; consumunt. Cū vero Deus, faciam⁹ hominē, &c. & crescite, & multiplicamini. &c. Et ecce dedi vobis omnem herbā, &c. dicebat. Ipse sermo eius ante omnē sonum aeris, ante vocē carnis & nubis, in illum eius summa sapientia per quā facta sunt omnia non quasi humanis auribus instrepebat, sed rebus factis rerum faciendarum causas inserebat, & omnipotenti potentia futura faciebat, hominemq; suo tempore formandum tanquā in radice, vel semine temporum condebat. Ex qua videlicet radice temporum inciperent secula ab illo condito, qui est ante secula. Creaturas siquidem alias præcedunt aliæ, quædam causis, quædam tempore. Ille vero omnia quæ fecit non solum excellentia potentiæ qua creaturarum, vel causarum effector est, sed etiam æternitate præcedit. In illo ergo opere primo Dei creatus est homo, qui esset futurus ratio creandi, non actio creati. Igitur omnia hęc aliter in verbo Dei sunt, vbi non facta, sed æterna sunt. Aliter in elementis mundi, vbi omnia simul facta futura sunt. Aliter etiam in rebus quæ secundum causas simul creatas, non iam simul, sed suo queq; tempore creantur, sicut Adam ex limo factus est, & formatus, ac senum exorium, & cetera quæ de terra pullulant, & quæ aliter in seminibus, in quibus rursum primordiales causæ repetuntur ex rebus ductæ, quæ secundum causas primo conditas extiterant, sed hęc iterum seipsa secū gerunt: in occulta quadam vi generandi, quā de illis causarū suarū primordijs contraxerunt. In quibus creato mundo plusquā in manifestam speciem sui generis exorirentur, inserta sunt. In illis ergo primis operibus Dei, & quodā modo cōsūmata, & quodammodo inchoata sunt, ea ipsa quæ consequentibus voluenda temporibus, a Deo primitus omnia simul creata sunt. Consummata quidem, quia nihil habent ista in naturis suis proprijs, quibus aguntur cursus temporum suorum, quod non in illis causaliter sit factū, & nihilominus inchoata, quia quædam erant quasi futurorum semina per seculi tractū ex occulto in manifestum locis congruis exerēda.

De causis mirabilium quas apud se retinuit.
Capitulum. XXXVI.

HIc autem Deus ceteras temporum leges rerum generibus, & qualitatibus in manifestum ex abdito producendis attribuit, vt tamen eius voluntas super omnia semper sit. Potentia quippe sua numeros creaturæ dedit, non ipsam eisdem numeris alligauit. Nam spiritus eius ita mundo faciendo superferebatur, vt & facto superferatur, nō corporalibus locis, sed excellentia potestatis. Quis enim nescit aquam terræ concretam, cum ad vitis radices deuenerit, duci in sagina illius ligni, atque ex eo sumere qualitatem, qua in vuam procedat, atque in ea paulatim erumpente & grandescente fiat vinū, maturumq; dulcescat, & adhuc expressum feruescat, & quadam vetustate firmatum ad vsum bibendi vtilius iucundiusque perueniat? Num ideo Deus lignum aut terram & huiusmodi temporum moras quæsiuit, cum aquam miro compendio in vinū quod ebrius conuiua laudaret, conuertit? Nunquid adiutorio temporis eguit conditor temporis? Nonne certis dierum numeris suo cuique generi accommodatis, omnis natura serpentium coalescit, formatur, nascitur, robratur? Non expectati sunt hi Dies, vt in draconem virga de manu Moysi, & Aaron cōuerteretur, nec vtiquam talia quando fiunt contra naturam sunt, nisi nobis quib⁹ aliter naturæ cursus innotuit, non autem Deo, cui hoc est natura quod fecerit. Ille ergo causales rationes quas mundo indidit ad vtrunq; modum humiles creatę sunt, siue ad istum quo visitatissime temporalia trāscurrunt, siue ad illum quo rara, & mirabilia fiunt, sicut deo placuerit facere quod tempori congruat, cuius voluntas est rerum necessitas. Idem in lib. 9. Itaque totus iste visitatus naturæ cursus quasdam leges suas continet, secundum quas, & spiritus vitæ, qui creatura est, quosdam appetitus suos quodammodo determinatos habet, quos etiam mala voluntas excedere non valet. Et elementa mundi huius corporei diffinitam vim qualitatemq; suam habent quid vnunquodque valeat, vel non valeat, quid de suo fieri possit, vel non possit. Ex his velut rerum primordijs omnia quæ gignunt suo quoque tempore sumunt exortus atque processus & fines ac decessiones sui cuiusque generis, vnde fit, vt non nascatur faba de tritici grano, vel de pecore homo. Super hunc autem motum cursumque rerum habet potestas creatoris apud se posse de his omnibus aliud quàm eorum quasi seminales habent rationes facere, nō tamen id quod non in eis posuit, vt de his vel ab ipso fieri possit. Non enim potentia temeraria, sed sapientiæ virtute omnipotens est, & hoc de vnaquaque re in tempore suo facit, quod prius in ea fecit. Naturalis ergo & visitatus rerum motus est, quo herba ista sic germinat, illa sic. Aetas ista parit, illa non parit. Homo loqui potest, pecus non potest. Horum enim & talium rationes modorum non tantum in Deo sunt concepte vel prouise, sed ab illo etiam rebus creatis inditę atque concretę. Vt autem lignum de terra excisū & aridum ac præpositum sine radice aliqua sine terra, & aqua repente floreat, fructúque gignat, vt femina sterilis in senecta pariat, vt loquatur asina, & huiusmodi dedit quidē naturis quas creauit, vt ex eis hæc possent fieri. Neque enim ex eis vnquam fieret, quod ex illis fieri non posse ipse præfigeret, veruntamen alio modo dedit vt non hoc haberent in motu naturali, sed in eo quo ita creata essent, vt eorum natura potentiori subiaceret amplius voluntati. Habet ergo Deus in seipso absconditas quorundam factorum causas, quas rebus conditis non inseruit, easque non illo implet opere prouidentiæ, quo naturas vt sint substituit, sed illo quo eas administrat vt voluerit, quas vt voluit creauit.

Quod inter illas causas abscondita fuit, qua peccatores saluauit.
Capitulum XXXVII.

INter has autem in Deo absconditas futurorum causas siue rationes, est etiam gratia, per quam salui facti sunt peccatores. Nā quod attinet ad humanam naturam, iniqua sua voluntate deprauatam, recursum non habet per semetipsam, sed per Dei gratiam qua scilicet adiuuatur & instauratur. Quod ergo dicitur in hominibus per viam perditionis ambulantibus, omnes qui ambulant in ea non reuertuntur, dictum est secundū pondus iniquitatis suæ, vt quod reuertitur non hoc sibi tribuat, sed gratiæ, non ex operib⁹ ne forte extollatur: propter hoc huiusmodi gratiæ mysterium Apostolis absconditum esse dicit, non in mundo in quo sunt absconditę causales rationes omnium rerum naturaliter orturarum, sicut absconditus erat Leui in lumbis Abrahę, quando decimatus est & ipse, sed in Deo, qui vniuersa creauit, quamobrē omnia quoque quæ ad hanc gratiam signandam non naturali motu rerū, sed mirabiliter facta sunt, eorum etiam causę in Deo absconditę fuerunt, quorum si vnum erat, q̄ ita mulier de latere uiri dormientis ędificata est, quæ per ipsum firma facta tanquam eius osse firmata est. Ille vero propter ipsam quodammodo infirmus est effectus, qa in locum costę, non costa sed caro supposita est nec habuit hoc rerum prima conditio, quando sexto die dictum est de Deo, masculū & feminā fecit eos, ut omnino femina sic fieret, sed hoc tm̄ habuit, ut & sic fieri posset, ne cōtra causas quas ipsę uolūtate instituit, mutabili uoluntate aliquid faceret. Quid autem fieret, ut aliud nō eēt futurū omnino, abconditum erat in Deo: uerum quia sic illud absconditum fuisse dicitur uoce Apostoli, ut innotesceret principatibus & postestatibus in celestibus, per Ecclesiam multiformis sapientia Dei probabiliter creditur, sicut illud semen, cui promissum est dispositum.

re suo semper manebit. Icc irco post illud mane nulla deinde vespera fuit.

Cur Praedictam requiem diei septimo deputauit. C. XLI.

IDem de ciuitate Dei. lib. 11. Porro quia numerus totus impar primus est ternarius & totus par quaternarius: ex quibus. s. duobus septenarius agnoscitur. Ideo pro vniuerso frequenter ponitur, vt cum dicitur. Septies in die cadit iustus, & resurget. i. quotiescũ que ceciderit non peribit. Et alibi, septies in die laudẽ dixi tibi dñe, hoc est quod in alio psalmo dicitur. Semper laus eius in ore meo, propter hoc & eodem numero signatur frequẽter spiritus Sanctus, de quo ait Dominus. Docebit vos omnem veritatem: in ipso quippe requies esse intelligitur, qua in Deo requiescitur. Nam in toto est requies. i. in plena perfectione, labor autem in parte. Ideo laboramus quamdiu ex parte sumus, cum autem venerit quod perfectum est, euacuabitur quod ex parte est. Angeli vero sancti quorum in hac peregrinatione laboriosissima congregationem suspiramus, atq; societatem, sicut ibi habent permanendi æternitatem, ita & cognoscendi facilitatem, ac requiescendi felicitatem. Sine difficultate quidem nos adiuuant, quia spiritualibus motibus puris ac liberis non laborant. Idem in li. confes. Verum o Domine cui dicam vel quomodo dicam de pondere cupiditatis in abruptã abyssum & subleuatione charitatis per spiritum tuum. Non enim loca sunt quibus mergimur & emergimus, affect⁹ sunt, amores sũt immunditia spiritus nostri amore curarum inferius defluens, & sãctitas tui nos amore securitatis superius attollens, vt sursum ad te vbi spiritus tuus ferebatur super aquas cor habeamus, & ad super eminentem requiem veniamus. Cum pertransierit anima nostra aquas que sunt sine substantia. Creaturæ quippe rationali que a te facta est, nullo modo sufficit ad beatam requiẽ quicquid te minus est. Ergo da mihi te Deus meus, redde te mihi, vt vita mea currat in amplexus tuos, nec auertatur omnino, donec abscondatur in abscondito vultus tui: hoc enim scio, quia præter te non solum extra me, sed etiam in meipso male mihi est. Omnisq; mihi copia quę Deus meus non est, egestas est. Ponderibus suis aguntur corpora, suaq; petũt loca, minus ordinata, & inquieta sunt, ordinantur & quiescunt. Pondus meum meus est amor, eo feror quocunque feror, dono tuo accendimur & sursum ferimur: inardescimus & imus, ascensiones in corde disponimus, & canticũ graduũ decantamus. Letatus sum in his quæ dicta sunt mihi, in domum domini ibimus.

De Operationum eius continuatione. C. XLII.

IDem super Gen. lib. 4. Potest etiam intelligi quod Deus a condendis creaturę generibus requieuit, quia scilicet vltra iam noua genera non condidit. Deinceps autem vsq; nunc & vltra eorundem generum quę tunc instituta sunt, administrationem facit, vt nec ipso saltem die septimo potentia eius a rerum omniũ quas condiderat gubernatione cessauerit. Creatoris namq; potentia & virtus omnipotentis & omnitenentis Dei, omni creaturæ est causa subsistendi, quę. s. virtus ab his quę creata sunt regendis, si aliquando cessaret, simul etiam illorum species periret, omnisq; natura concideret. Non enim sicut edium structor cum fabricauerit abscedit, illoq; cessante stat opus quod fecit, ita mundus iste vel ictu oculi stare poterit, si deus illi regimen subtraxerit. Proinde quod Christus Dominus vsq; modo patrem suum operari dicit continuationem quamdam operis eius qua vniuersam creaturam administrat ostendit, quodq; de sapientia legimus, quod attingit a fine vsque ad finem fortiter, & disponit omnia suauiter, & quod eius motus celerior est omnibus motibus, satis apparet huncipsum ineffabilem, & si possit intelligi stabilem motum prebere disponẽdis suauiter rebus, quo vtiq; subtracto si ab hac operatione cessauerit perituras illas esse continuo: per hanc enim dispositionem etiam nos in illo viuimus, mouemur & sumus, quam si rebus subtraxerit, nec viuemus, nec mouebimur, nec erimus. Itaq; simul & operatur & quiescit, & creaturę congruam prebens gubernationẽ, & apud se habens tranquilitatem æternam. Illa vero Dei operatio que per sex dies ab initio leguntur facta, scriptura dicit, & consummata & inchoata. Consummata, cum dicit, Perfecti sunt cœli & terra. &c. Inchoata quoq; paulo post perhibet, vbi dicit, quod requieuit Deus ab operibus suis quę inchoauit vt faceret. Consummasse quippe Deum illa dicimus cum ita perfectè creauit omnia simul, vt ei nihil adhuc in ordine temporum creandum esset, quod tunc non ab eo iam in ordine causarum creatum esset. Inchoasse vero, vt quod tunc præfixerat causis, postmodum impleret effectis. Rebus quippe tunc factis, faciendarum causas inseruit, & omnipotenti potentia iam in temporum velut radice futura fecit.

De Assidua rerum propagatione. C. XLIII.

IDem in lib. 5. Iam ergo discernamus opera eius, que nunc vsque fecit ab illis quibus in die septimo requieuit. Nam (vt dictum est supra) secundum illa rerum genera, quę primo condidit noua quotidie multa facit, que tunc non fecit. Nouum autem genus instituere credi rectè non potest, quia tunc omnia consummauit, mouet itaq; per occultã potentiã suam vniuersam creaturam suam, eoq; motu illa versata, dum angeli iussa perficiunt, dum sydera circueunt, dum venti alternant, dum abyssus aquarum lapsibus, & diuersis etiam per aerem conglobationibus agitatur, dum vi recta pullulant, suaq; semina euoluunt, dum animalia gignuntur, varioq; appetitu proprias vitas agunt, dum iniqui iustos exercere permittuntur, explicat secula que ipse dum primum condita est, indiderat ei tanquam implicita, Que tamen in suos cursus illa non explicaret si ipse qui condidit prouido motu administrare cessaret. Admonerí autem nos oportet ex his que in tempore nascuntur & formantur, quo modo ista indagare vel considerare conemur. Consideramus itaq; pulchritudinem cuiuslibet arboris in robore & ramis ac frondibus & pomis: hanc vtiq; speciem nequaquam repente talem & tantam exortam esse scimus, sed quo etiã ordine exorta sit nouimus. Surrexit enim a radice quam primo terræ germen infixit. Indeq; omnia illa formata & distincta creuerunt: sed illud germen ex semine ortum habuit, in semine ergo primitus illa fuerunt omnia, nõ mole corporeę magnitudinis, sed in causali potentia. Magnitudo siquidem illa copia terræ atq; humoris est congesta? sed illa in exiguo grano mirabilior atque præstantior vis extitit, qua humor adiacens terræ commixtus tamquã materies sic verti potuit, videlicet in illius ligni qualitatem: in ramorum diffusionem, in foliorum viriditatem atque figuram, & fructuũ formas, & opulentiam omniumq; ordinatissimam distinctionem. Quid enim ex arbore illa surgit & pendet, quod non ex thesauro quodam occulto seminis illius extractum atq; depromptum est. Illud quoque semen ex alia ortum est arbore. Illaque rursum ex alio semine. Aliquando autem arbor ex arbore nascitur, vt cum surculus demitur atq; plantatur. Igitur & arbor ex semine, & semen ex arbore, & arbor ex arbore. Semen autem ex semine nullo modo, nisi prius interueniat arbor. Alternis ergo successionibus alterum ex altero, sed vtrumq; ex terra, nec ipsis terra prior. Sic etiam de animalibus eorumq; seminibus, omniumque parens est terra. Sicut autẽ in illo grano inuisibiliter omnia simul erant, que per tempora in arborem surgerent. Sic & ipse mundus est cogitandus, cum omnia simul creauit Deus, habuisse simul omnia, que in illo cum illo sunt facta, videlicet sol & luna cum sydeeribus, quorum species manet motibus rotabilibus: terraque & abyssus, que velut inconstantes patiuntur motus. Illa quoq; que terra potentialiter atq; causaliter produxit, prius quã ita per temporum moras exorirentur, quomodo nobis iam nota sunt in eis operibus, quę Deus vsque nunc operatur.

De distinctione operum creatoris & creaturæ in administratione naturæ. C. XLIIII.

IDem in lib. 8. Quid aũt maius mirabiliusq; spectaculum. Aut vbi magis cum natura rerum humana ratio loqui potest quã cũ seminibus positis, plãtatis surculis, translatis arbustulis, insitis malleolis, tãquã interrogatur vis queq; radicis ac germinis quid possit, quidue non possit: vnde possit, & vnde nõ possit; quid in ea valeat numerorum inuisibilis interiorq; potentia: & quid extrinsecus adhibita diligentia: & in ipsa consideratione perspicitur, quia neque qui plantat neque qui rigat est aliquid, sed qui incrementum dat Deus. Nam & illud operis quod accedit extrinsecus, per illum accedit, quem nihilominus creauit, & quem regit & ordinat inuisibiliter Deus. Hinc iam in ipsum mundum velut in quadam arbore rerum oculus cogitationis attollitur: & ipso quoque gemina prouidentię operatio reperitur, partim. s. naturalis, partim voluntaria. Naturalis per occultam Dei administrationem, quę lignis herbisq; dat incrementum, voluntaria vero per angelorum opera & hominum. Secundum primam illam celestia superius atq; terrestria ordinantur: inferius luminaria & sydera fulgent. Diei noctisq; vices agitatione sua prebent, aquis terra fundata circumluitur & interluitur: aer altius superfunditur, arbusta & animalia cõcipiuntur atq; nascuntur: crescunt, senescunt, occidunt, & quicquid aliud in rebus interiori naturaliq; motu geritur. In hac autem alia signa dantur: docetur atq; discitur: agri coluntur: societates administrantur, artes exercentur, & alia quecunque siue in superna societate, siue in hac terrena & mortali aguntur, ita vt bonis etiam per malos nescientes consulatur. In ipso etiam homine ipsa gemina viget potentia prouidentię. Primo quidem erga corp⁹ est operatio naturalis. s. eo motu quo fit, quo crescit, quo senescit. Voluntaria quoq; circa illud esse cognoscitur, qua. s. illi ad victum & tegumentum atq; curationẽ consulitur. Similiter erga animam naturaliter agitur, vt viuat, & sentiat, voluntarie vero vt discat, vt sciat. Sicut autem in arbore id agit agricultura forinsecus, vt illud proficiat quod geritur intrinsecus. Sic & in homine secundũ corp⁹ ei quod intrinsecus agit natura, seruit extrinsecus medicina. Itemq; secundũ aĩam, natura vt beatificetur intrinsecus, doctrina ministratur extrinsecus. Quod aũt ad arborẽ colẽdi est negligẽtia, hoc

hoc ad corpus medendi est incuria, hoc ad animam discendi segnitia. Et quod ad arborem est humor inutilis, hoc ad corpus victus exitialis, hoc etiam ad animam persuasio iniquitatis. Quid ergo abhorret a vera si credamus hominem constitutum in Paradiso, vt operaretur agriculturam, non seruili labore, sed honesta potius voluptate. Quid enim innocentius hoc opere vacantibus, & quid plenius magna consideratione prudentibus. &c.

Exemplificatio illius differentiæ. C. XLV.

IDem in lib. 9. Ecce si quidem opus agricolæ est, vt aquam ducat, cum arborem vel semen rigat. Non autem est opus eius vt aqua prolabatur per decliuia, sed eius qui in mensura & numero & pondere disponit omnia. Iterum agricolæ opus est, vt ex arbore surculus euellatur, terreq; mandetur. At vero non est opus eius vt succum imbibat, vt germen emittat, vt aliud eius solo figat, quo radicem stabiliat, vt aliud in auras promoueat, quo robur nutriat, ramosq; diffundat, sed illius qui solus incrementum da. Medicus etiam egroto corpori alimentum adhibet, & vulnerato medicamentum præbet, non de rebus quas creauit, sed quas vtiq; creatas operæ creatoris inuenit. Deinde cibos & medicamenta præparare ac ministrare potest. Non autem ex his que adhibet operari & creare vires vel carnē potest. Natura hic agit interiori motu nobisq; occultissimo, cui tamen si subtrahat Deus operationem intimam, qua eam substituit & facit, continuo tanquam extincta & nulla remanebit. Quapropter cum Deus omnipotens piè vniuersam creaturam suam bipartito, vt dictum est, opere prouidentiæ & in volūtatijs & in naturalibus motibus administret, creare tam nullus angelus naturam aliquam per seipsum valet. Sed voluntas angelica voluntati Dei obediens, eiusq; iussionem exequens, naturalibus motibus de rebus subiectis more agricolandi vel medendi tanquam materiam potest ministrare, vt vel secundum illas principales in verbo non creatas vel secundum illas in primis sex dierū operibus causaliter creatas rationes aliquid creatur in tempore. Ita que, quod Adam in Paradiso soporatus sit, eiusque costa sine vllo dolore a corporis compage detracta sit, hoc totum fortasse per angelos fieri potuit, formare vel ædificare costam in mulierem nullus potuit, nisi solus Deus, a quo omnis natura existit. Certissimè quippe dixerim etiam supplemētum illud in locum costæ, mulierisque corpus & animam, confirmationem membrorum, omnia viscera, omnes sensus, & quicquid erat quo illa & creatura & homo fuit & femina, non nisi opere illo Dei factum, quod non per angelos, sed per ipsum, non operatus est ac dimisit, sed ita continuo operatur, vt nec ipsorum angelorum nec illarum rerum natura subsistit si non operetur.

De quatuor differentijs operationum. C. XLVI.

HVgo super ecclesiasten Homilia. 16. Quatuor sunt opera quibus omnia temporalia explicantur. Primum est opus Dei, secundum naturę, tertium artificis cum natura, quartum solius artificis sine natura. Opus Dei est essentiam rerum de nihilo creare, materiam rerum informem disponere, motum autem rerum sub certo ordine temperare, propterea tria hęc ad opus Dei pertinēt.i.essentia rerū, & forma, & ordo. Hæc aūt tria de operib⁹ Dei stabilia sunt, nec temporis capiunt mutabilitatem, & rerum eisentiæ hoc quod sunt nunquam esse desinunt, & rerum formæ secundum primam conditoris sui institutionem in suis generibus perpetuam identitatem custodiunt, & motus rerum primum ordinis legem nunquam transcendunt. Neque enim vel essentiæ rerum nihil esse, vel formę rerum aliter esse, vel ordo rerum dispositioque ab initio mutari potuerunt. Opus itaque Dei est, creare, formare, disponere vniuersa. Opus naturę est semina rerum de occulto per incrementum producere, eademque rursum marcentia cum concidunt per defectum ad occultum sinum vnde prodierant reuocare. Opus artificis cum natura est ea quæque oriuntur de terra studio, & industria adiuuare. Opus solius artificis in subiecta rerum materia operari vel disiuncta componendo, vel coniuncta separando. Tres itaque opifices sunt in hoc mundo. Deus, natura, & artifex imitans naturam. Sed hi tres valde dispari potentia id quod ad effectum perducunt, efficiunt. Nam Deus in opere suo nec naturę opera indiget, nec opificis imitantis naturam. Operatur eni De⁹ aliqñ sine natura, aliqñ in natura, aliqñ supra naturā. Nam sine natura primum fecit ipsam naturam. Cum natura facit ea que de natura secundum naturam producit. Supra naturam quando in natura præter cursum naturæ solitum & posse primum maiori addita potentia aliquid ad effectum perducit. Omne ergo quod natura facit Deus facit, sed non omne quod Deus facit, natura etiam facit. Tertio loco sequuntur opera artificis imitātis naturam. Et ipse quidē aliqñ cū Deo operat sine natura. Aliqñ sine Deo & cum natura. Aliqñ cum Deo simul & cū natura. Aliqñ sine Deo pariter, & sine natura. Cum Deo operatur, qñ opera iustitię, sine Deo, quando opera iniquitatis operatur. Cum natura quando in seminibus rerum ac fetibus propagandis quibus natura incrementum subicit: foris industriam & studium apponit. Sine natura, quando præterea in subiecta materia studium explicat vt aliquid quodcunque ad effectum promoueat, in quo naturæ patitur tatum, non operatur, qua materiam operandi præbet, non autem efficit in operantis exercet. Talia sunt omnia opera hominum, quæ sunt super terram, ex quibus multa mortalis vitæ necessitas cogit: multa suadet cupiditas, multa vanitas operatur.

De varijs modis diuinarum operationum. C. XLVII.

ALquinus super Gene. 47. Quatuor itaque sunt modi operationis Dei. Operatus est enim primo in verbo suo omnia disponendo. Secundo in materia informi quatuor elementorum de nihilo eam creando. Tertio per opera sex creaturas varias distinguendo. Quarto ex primordialibus seminibus non incognitas naturas faciendo, sed notas sæpius ne pereant reformando. Richardus in libro exceptionum primo. Pater inquit meus vsq; modo operatur, cuius .s. operatio quadrifariam diuiditur. Primum est opus conditionis: secundum dispositionis, tertium propagationis quartum gubernationis. Primum opus ante omnem diem fecit. Secundum in sex diebus, & ab hoc in septimo die requieuit. Tertium a principio vsq; ad finem facit. Quartum in æternum facere non cessabit. Iohannes Damascenus lib. 1. Est autem solus Dei vbique ac secundum idem operari, vbique etenim est super omnia, secundum idem differenter operatur vbique vna & simplici operatione. Petrus lombardus in sententijs lib. 2. Cumq; dicimus Deum aliquid facere, non enim in operando aliquem motum intelligimus inesse, vel aliquam in operando passionem, sicut nobis solet accidere, sed eius sempiternæ voluntatis nouum aliquem signamus effectum, hoc est ipsius æterna voluntate nouiter aliquid existere. Et hoc dicitur agere, quia eius causa existit absque ipsius agitatione, vt actus propriè dici non queat, cū actus omnis in motu consistit, & nullus in Deo motus existat. Sicut ergo ex calore solis aliqua fieri cōtingit, nulla tamē in ipso ve! in ei⁹ calore facta mutatione, vel motione, sic ex voluntate Dei habēt esse noua sine actoris mutatione. August. de ciui. Dei lib. 12. Itaq; cum audimus, quod Deus hominem ad imaginem suam fecit, eiq; coniugē in adiutorium generandi ex eius costa ædificauit nequaquam huius operationes Dei carnaliter cogitemus, sicut opifices ex quacunque terrena materia corporalibus membris quod artis industria potuerunt fabricantes videmus, manus enim Dei est ipsius potentia, qua inuisibiliter operatur etiam visibilia. Cumq; alia sit species, quæ adhibetur extrinsecus cuique materię corporali, sicut operantur homines figuli ac pictores & fabri. Alia vero quæ intrinsecus de occulto & secreto naturæ viuentis & intelligētis arbitrio efficiētes habet causas, quæ non solum naturales corporum species, verū etiam ipsas animantium animas dum non sint facit, supra dicta illa species artificibus quibusq; tribuatur: hæc autem altera nō nisi vni artifici conditori & creatori Deo conuenit, qui mundum ipsum & angelos sine vllo mundo & angelis fecit. Quia etenim diuina vi (vt ita dicam) effectiua, quæ fieri nescit, sed facere, speciem accepit, cum mundus fieret rotunditas cœli & rotunditas solis. Eadem vi diuina & effectiua quæ fieri nescit, sed facere, accepit speciem rotunditatis oculi, & pomi, cęterisq; naturales figuræ, quas in rebus nascentibus nequaquam extrinsecus videmus adhiberi, sed intima creatoris potentia, que dicit, cœlum & terram impleo: cuius sapientia nimirum attingit a fine vsque ad finem fortiter, & disponit omnia suauiter.

De Miraculorum operatione. C. XLVIII.

GLosa super epistolam ad Roma. 11. Porro ipse Deus naturarum omnium conditor nihil contra naturam facit omnino, quia hoc est natura cuiq; rei, quod ipse facit a quo est omnis naturę modus & numerus & ordo. Non incongruè tamen humano more dicitur facere aliquid contra naturam, quando contra id quod in natura nouimus facit. Naturam quippe solemus appellare cognitum nobis mortalibus solitumque cursum naturæ: contra quem cum aliqua Deus operatur, magnalia vel mirabilia nominantur. At vero contra summam illam naturę legem a notitia remotam siue impiorum, siue infirmorum, tam Deus nullo modo facit, quam nec contra seipsum facit. Augustinus de trinit. 3. Quis itaq; cadaueribus reddidit animas suas cum resurgerent mortui, nisi qui carnes in vteris matrum animat, vt oriantur morituri. Sed dum fiunt ista continuo quasi quodam fluuio rerum labentiū atque manentium, & ex occulto in promptum, atq; ex prompto in occultum vsitato itinere transeuntium, naturalia dicuntur. Cum autem admonendis hominibus inusitata mutabilitate ingeruntur magnalia (vt dictum est) mirabilia nuncupantur. Idem in libro de vtilitate credendi. Miraculum enim vocari solet quicquid arduum

diuum aut insolitum supra spem vel facultatem mirantis apparet. Idem super Genesim lib.9. Vt autem superius dictum est, sicut illud semen cui promissum est, dispositum est per angelos in manu mediatoris, sic omnia quæ ad eiusdem seminis aduentum vel annunciandum vel prænunciandum in rerum natura præter vsitatum naturæ cursum mirabiliter facta sunt, probabiliter creditur esse facta ministrantibus angelis, ita tamen vt vbique creator vel reparator naturarum non sit nisi qui plantatore ac rigatore quolibet solus incrementum tribuit. Itaque in rebus creatis altitudinem illius operationis qua mulier de latere viri facta est quærimus, nec inuenimus, non nisi quia homines quidam quemadmodum operantur in hac terra cognouimus, quemadmodum autem angeli in hoc mundo quo modo agricolantur, non vtique nouimus. Nam profecto si remota hominum industria fruticum genus operaretur tantum cursus naturę, nihil aliud in hac parte nouissemus, quam in terra nasci arbores & herbas, & ex earum seminibus ex eis itidem in terram cadentibus, nec innotesceret nobis quid valeret insitio, vt alterius generis lignū propria radice poma portaret aliena, & coalescente vnitate iam sua, hęc nimirum per agricolarum opera didicimus, cum ipsi creatores arborum nullatenus existant, sed ad naturę cursum Deo creanti suum quidem ministerium præbeant. Nunquam enim per opera eorum aliquid existeret, si hoc in Dei opere intima naturę ratio non haberet. Quid ergo mirum si quemadmodum ex osse viri facta est mulier non nouimus, quandoquidē Deo creāte quemadmodum angeli seruiant ignoramus? Fideliter tamen fœminam ex viro factam nullo interueniente concubitu credimus, etiam si forte costa ministrata sit per angelos pro nutu creatoris sicut fideliter etiam virum ex fœmina sine concubitu factum credimus, quando semen Abrahę per angelos dispositum est in manu mediatoris, & poterat quidem dominus ipse carnem suā de costa, vel de aliquo membro virginis creare. Sed qui posset ostēdere in suo corpore se hoc iterū fecisse, quod factum est vtilius in matris ostendit corpore pudendum nihil esse quod castum est.

Quod Deus miracula facit per ministeria angelorum bonorum ac malorum. Cap. XLIX.

IDEM in lib. et c. Habent autem angeli boni & mali operi quædā similia in miraculis, sicut Moyses & magi Pharaonis, vnde si ssolocutus est serpens ad Euam, sicut asina ad Balaam, nisi quòd opus illud fuit diabolicum, hoc angelicum, veruntamen etiam in his potentiores sunt angeli boni malis. Non enim angeli mali taliū operum possunt aliquid, nisi per angelos bonos Deus permiserit, vt videlicet retribuatur vnicuique secundum cor eius, vel secundū gratiam Dei, vtrunq; iustè ac benigne secundum altitudinem diuitiarum sapientię & scientię Dei. Idem in lib. quęstionum.7 ; Omnis enim anima partim priuatam cuiusdam sui potestatem gerere cognoscitur, partim vniuersitatis legibus siue publicis coercetur ac regitur. Quoniam vnaqueq; res visibilis in hoc mundo potestatem habet angelicam sibi præpositam, vt diuina scriptura testatur, de illa re cui prępositą est, aliter quasi priuato iure agit, aliter tanquā publico agere cogitur, vniuersitas quippe potentior est parte. Nam & id quod ibi priuatim agit, tantum agere sinitur, quātum lex vniuersitatis sinit, anima vero humana quanto neglecto communi bono, suoque gaudens priuato suis honoribus vel potestate delectatur, tanto magis pęnaliter diuinis legibus tanquam publicis seruire cogitur, magisq; talibus potestatibus subduntur quæ priuato suo gaudent, & tanquam dij ab hominibus honorari desiderant. Quibus sepe diuina lege conceditur, vt eis quos sibi secundum merita eorum subiugauerunt, illo priuato iure etiam aliquid miraculorū præstent in his exhibendorum, quibus in infimo, sed cum ordinatissimo gradu præpositę permanent. Sed vbi diuina tanquam publica lex contrarium iubet, vincit priuatam licentiam tanquam & ipsa priuata licentia nisi vniuersalis diuinę potestatis permissione nulla esset. Ideoq; fit vt sancti Dei serui cum eos vtile est habere talia dona secundū publicam & imperialem legem id est summi Dei potestatem infirmis potestatibus imperent, ad visibilia quædam miracula facienda. In illis enim imperat ipse Deus, cuius templum illi sunt, & quē contēpta sua priuata potestate ardentissime diligunt. In magicis autem operationibus ad illecebram dilectionis, vt videlicet eos quibus talia concedunt, sibi subiugent eorum ministerijs ac precibus effectum præbent priuato illo iure largientes quod sibi largiri licet se honorantibus, sibique seruientibus & quędam in sacramentis suis secum pacta seruantibus. Cūque imperare magi Dæmonibus videntur per sublimiorum nomina inferiores terrentur, & nonnulla visibilia quę propter infirmitatem carnis hominibus ęterna contueri non valentibus quę per semetipsum dilectoribus suis præstat Deus verus, magna apparent & exhibent. Ideo autem non omnibus sanctis imperia prædicta tribuuntur: ne perniciosissimo errore infirmi decipiantur, existimantes in talibus factis maiora dona esse quam in operibus iustitiæ, quibus ęterna vita comparatur. Ideoque prohibet Dominus discipulos suos hinc gaudere dicens, In hoc nolite gaudere, quia spiritus vobis subijciuntur: gaudete autem quia nomina vestra scripta sunt in cœlis. Cum ergo talia faciant magi qualia nonnunquam sancti, alio faciunt iure ac diuerso fine. Illi quippe faciunt quærentes gloriam suam. Isti vero quærentes gloriam Dei; & illi faciunt per quędam potestatibus in ordine suo concessa, quasi priuata commercia. Isti vero administratione publica iussu eius cui subiecta est oīs creatura.

Quod hęc omnia Dei potentia & prouidentia moderantur pro meritis animarum. C. L.

OMnis quidem anima (sicut iam dictum est supra) partim priuati cuiusdam sui potestatem gerit, partim ea vniuersitatis lex siue publica, quæ est diuina sapientia siue prouidentia coercet ac regit: & vnamquamque tanta pietate purgatiorem esse constat, quanto minus priuato suo delectata, legem vniuersitatis intuetur, eique libenter ac deuote obtemperat, quantoque amplius priuato suo gaudet, ac neglecto Deo, qui omnibus animis vtiliter atque salubriter præsidet, ipsa suam potius in se vel in alios quam illius in omnes diligens potestatem, honoribus suis delectatur, tanto sordidior esse cognoscitur, tantoque magis pęnaliter diuinis legibus seruire cogitur, & tanto magis malignis potestatibus, quæ priuato suo similiter gaudent subditur, quæ s. potestas ad illecebrā dilectionis ac seruitutis sua quandoque honorantibus se ac seruiētibus sibi nōnulla visibilia priuato illo iure quo rebus infimis sunt præpositę, quandoq; largiuntur, quæ pro infirmitate carnis hominibus æterna contueri non valentibus magna videntur. Hæc autem permittit Deus omnia iuste moderans, atq; pro cupiditatibus electionibusque eorum seruitutes ac libertates distribuens. Et si quando inuocatione summi Dei aliquid impetrent, pro cupiditate sua mala vindicta est ista, non gratia. Non enim de talibus dicit Apostolus frustra, quod tradidit eos Deus in cordis eorum desideria. Quorum enim peccatorum fęlicitas perpetrādorum pena est aliorum præcedentium. Vt autem mali frequenter bonis temporaliter noceant, accipiunt in eos potestatem ad maiorem bonorum vtilitatem, patientiæ s. exercitationem. Anima ergo christiana semper vigilet in tribulationibus suis sequi voluntatem Domini sui, ne grauius sibi iudicium acquirat resistēdo ipsius ordinationi. Quod n. Dñs ipse agens dixit Pontio Pilato, hoc Sanctus Iob dicere posset diabolo. Non haberes potestatem in me, nisi datum esset tibi desuper. Non ergo illius voluntas, cuius malitiæ potestas in bonos datur, sed eius voluntas, a quo datur potestas illa debet nobis esse charissima, quia tribulatio patientiam operatur, patientia vero probationem, probatio vero spem. Et quidem (vt dictū est) fieri potest, vt diuina prouidentia per malum hominem & puniat & adiuuet. Nam impietas iudęorum & Iudam supplantauit, & gentibus saluti fuit. Item fieri potest, vt per hominem bonum & damnet & adiuuet, dicente Apostolo, Alij sumus odor vitæ in vitam. Alijs odor mortis in mortem. Omnis itaq; tribulatio aut pœna est impiorum, aut exercitatio iustorum. Nam eadem tributatio & paleas conscidit & frumenta paleis exuit: vnde & tribulationis nomen accepit, rursum pax & quies a molestijs corporalibus bonos acquirit, & malos corrumpit. Hæc autem omnia pro meritis animarum prouidentia diuina moderatur. Nec tamen sibi boni ministerium tribulationis eligunt, nec mali pacem diligunt, quapropter ipsi quoque per quos id agitur quod nesciunt: non iustitiæ quæ ad Deum refertur, sed maliuolentiæ suæ mercedem accipiunt: quemadmodum nec bonis imputatur, quod ipsis prodesse volentibus alicui nocetur, sed bono animo beniuolentię premium tribuitur: ita etiam in cæteris Dei prouidentia pro meritis animarum rationalium vel sentitur, vel latet, vel molesta, vel commoda est. Sūmo quippe Deo bene administrāte quæ fecit, nihil inordinatū in vniuerso nihilque iniustū est, siue sciētibus siue nesciētibus. Nobis vero in parte anima peccatrix offenditur, cum quia ibi est, vbi talem esse decet, ea quæque talem pati equum est, pariter vniuersum Dei regnum nulla eius fęditate deformatur, quamobrem inter omnia quæ de nobis bene agit ordo diuinus, in sola bona voluntate secundum legem agimus. In cæteris autem secundum legem agimur, cum lex ipsa immutabilis maneat. Omniaq; mutabilia gubernatione pulcherrima moderetur. Gloria igitur in altissimis Deo. Et in terra pax hominibus bonæ voluntatis.

Quod Dei prouidentia sit gubernatrix omnium. C. LI.

BAsilius in hexa. lib. 7. Apud Deum quippe nihil improuidum esse cognoscitur: cuncta enim oculus ille insopitus speculatur. Augustinus de ciuit. Dei lib. 1. Est nimirum prouidentia cura eorum quæ subiectis sunt adhibenda: hæc vtrinque operatur in suo & alieno, in suo quod fecit, in alieno quod & permisit. Cuncta quippe subiecta sunt illi, & prouidet omnibus, præ-

sidens

fidens omni creaturæ per gubernationem, iustitiæ glorificationẽ, & finalitiæ damnationem. Simili modo dupliciter consideratur diuina dispositio. Bona quippe dispositionem habent, & vt sint, quia bona sunt, & vt sic sint, quia ordinata sunt, mala vero ex dispositione superna non habent quod sunt, quia mala sunt, & tamen habẽt quod sic sunt, quia diuinitus ordinata sunt. Deus enim vt dictum est, malorum non est auctor sed ordinator. August. de ciui. Dei lib. 10. De prouidentia certè Plotinus platonicus disputat, eamq; a summo Deo cuius est intelligibilis & ineffabilis pulcritudo vsque ad hæc terrena & ima pertingere, flosculorum atq; florum pulchritudine comprobatur. Quæ nimirum omnia quasi abiecta & velocissimè pereuntia decentissimos formarum suarum numeros habere nõ posse confirmat, nisi inde formentur vbi forma intelligibilis & incommutabilis simul habens omnia perseuerat. Hoc & Dominus Iesus ostendit, vbi ait. Considerate lilia agri quomodo crescunt &c. Optimè ergo humana anima terrenis adhuc sensibus dedita & desiderijs infirma ea ipsa bona infima, quæ huic vitæ necessaria, & præ illius vitæ sempiternis beneficijs contẽnenda temporaliter appetit, non tamen nisi ab vno Deo expectare consuescit, vt ab illius cultu etiam in iustorum desiderio non recedat. Ad quem eorum contemptu & ab eis auersione perueniat. Idem in libro 11. Verum Dei bonitatem in rebus creandis vel disponendis hæretici non intelligunt, quia egenam carnis huius fragilemque mortalitatem de iusto supplicio venientem dum eis non conueniunt, plurima offendunt, nec attendunt quantum in locis suis naturisq; vigeãt, pulchroq; ordine dispositionẽ habeãt, quãtũque vniuersitati rerum pro suis portionibus decoris tanquam in communem rempublicam conferant, vel etiam nobisipsis, si eis congruenter atque sapienter vtamur, commoditatis tribuant, ita vt etiam ipsa venena que p inconueniẽtiã perniciosa esse comprobantur, conuenienter adhibita in salutaria medicamenta vertant, E contrario autem etiam cibus & potus & lux & cætera quibus delectantur, immoderato & importuno vsu noxia sentiantur. Vnde nos admonet diuina prouidentia non res insipienter vituperare, sed rerum vtilitatem diligenter inquirere, & vbi nostrum ingenium vel infirmitas deficit, ita occultata credere sicut fuerãt non nulla, quæ vix potuimus inuenire. Nam & ipsa vtilitatis occultatio, aut humilitatis est exercitatio aut electionis attractio, & nulla omnino natura malum est, nec hoc nomen nisi priuationis boni est. Sed a terrenis ad celestia, & a visibilibus vsque ad inuisibilia sunt alijs alia bona meliora, ad hoc quidem inequalia, vt essent omnia. Et si nemo peccasset mundus tantummodo bonis naturis plenus & ornatus esset. Nunc autem licẽt peccatum vigeat, nõ ideo peccatis plena sunt omnia. Sed bonorum longe maior numerus in celestibus ordinem suum seruat, vt mala voluntas quia naturæ ordinem seruare noluit, ideo iusti Dei leges, omnia bene ordinantis effugit. Idem in lib. 12. Naturæ ergo omnes quia sunt profecto bonę sunt, & cum ibi sunt, vbi esse per ordinem naturæ debent, quantum acceperunt esse suum custodiunt. Et quæ semper esse non acceperunt, pro vsu motuque rerum quibus creatoris legi subduntur, in melius deteriusve mutantur. Sicq; in eum diuina prouidentia tendunt exitum quem ratio gubernandæ vniuersitatis includit, ita vt nec tanta corruptio, quanta vsq; ad interitum naturas mirabiles mortalesque perducit, faciat non esse quod erat vt non inde consequenter fiat, quod esse debeat.

De bipartito opere quo vniuersitati creaturę prouidet.
Cap. LII.

IDem super Genesim lib. 8. Bipartito autem opere prouidentię preest Deus vniuersæ creaturæ suæ. s. naturis vt fiant, voluntatibus autem vt sine illius iussu vel permissu nihil faciant, vniuersam quippe creaturam regens, & administrans naturas sicut voluntates vt nec bone infructuosę, nec male impunitę sint, primo subdit omnia sibi. Deinde vero creaturam corporalem creaturæ spirituali, terrestrem cęlesti, feminam masculinę, minus valentem valentiori. Et quia naturæ liberum voluntatum arbitrium habentes cæteris potentiores sunt ac superiores, illę quæ non habent subditę sint necesse est illis quæ habent. Et hoc ipsius creatoris ordinatione qui nunquam ita punit malam voluntatem, vt naturæ perimat dignitatem, in voluntatibus quoque bonos quidem sibi, cæteras autem ipsis subdit, seruientibus sibi, vt hoc patiatur voluntas mala, quod ex iussu Dei fecerit bona, siue per seipsam siue per malam in rebus duntaxat quæ naturaliter subditę sunt etiam malis voluntatibus, hoc est in corporibus. Nam in seipsis habent malę voluntates interiorem penam suam, eandem .s. ipsam iniquitatem suam, ac per hoc angelis sublimibus Deo subditę fruentibus, subdita est omnis natura corporea, omnis irrationalis vita, omnis quoque voluntas vel infirma vel praua, vt hoc de subditis vel cum subditis agant, quod ordo naturæ poscit in omnibus illo iubente cui subiecta sunt omnia. Proinde illi quidem in ipso ueritatem incommutabilem cernunt, & secundum eam uoluntates suas dirigunt, fiuntque participes æternitatis ac ueritatis & uoluntatis eius semper tempore & loco, mouentur autem eius imperio etiam temporaliter, illo non temporaliter moto, nec ita mouentur ut ab eius cõtemplatione sileant aut deficiant, sed ut simul & illum sine loco & tempore contemplentur, & eius in inferioribus iussa perficiant, mouentes se per tempus tantum, corpus autem per tempus & locum quantum actioni congruit eorum. Itaq; natura uniuersitatis corporalis non adiuuatur corporaliter extrinsecus, quia non est extra ipsum ullum corpus, sed intrinsecus adiuuatur incorporaliter, Deo id agente, ut omnino sit natura, quoniam ex ipso ac per ipsum & in ipso sunt omnia. Partes uero eiusdem uniuersitatis & intrinsecus adiuuãtur incorporaliter, uel potius fiunt, ut naturæ existant, & extrinsecus corporaliter, quo se melius habeant, sicut alimentis, & agricultura, & medicinis, & quęcunque etiam ad ornatũ fiunt, ut non solum salnę ac secondiores, sed etiam decentiores maneãt. Spiritualis autum creata natura si perfecta & beata est, sicut angelorum sanctorum quantum attinet ad seipsam quòd sit, sapiensq; sit, non nisi intrinsecus adiuuatur, æternitate. s. ac ueritate & æbrietate creatoris, extrinsecus uero si adiuuari dicenda est, eo fortasse solo adiuuatur, quòd inuicem se uidẽt, ac de sua societate in Deo gaudent, & quòd perspectis etiam in eis ipsis, omnibus creaturis undique gratias agit, laudatq; bonitatem creatoris. Quod autem attinget ad angelicę creaturæ actionem per quam uniuersarum rerum generibus, & maximè humanæ prouidentia Dei prospicitur, ipsa extrinsecus per ea quæ similia sunt corporalibus, & per ipsa corpora quæ potestati angelicę subiacent, adiuuatur. Igitur Deus omnipotens & omnitenens incomutabili æternitate, ueritate, uoluntate, semper idem, non per tempus, nec per locum motus, mouet tamen creaturam spiritualem per tempus. Corporalem uero per tempus & locum mouet, ut eo moueat naturas quas intrinsecus substituit, etiam extrinsecus administret, ac per uoluntates sibi subditas, quas per tempus atq; per corpora sibi & illis uoluntatibus subdita que per locum & tempus, mouet ea tempore & loco, cuius ratio in ipso Deo uita est sine tempore & loco. Cumque aliquid tale Deus agit, non debemus opinari substantiam eius qua Deus est temporibus locisque mutabilem esse, sed in opere diuinæ prouidẽtiæ ista cognoscere, non in illo quo naturas creat, sed in illo quo intrinsecus creatas, etiam extrinsecus administrat.

Quod Dei prouidentia omnium naturarum indigentias implet.
Cap. LIII.

HVGO de tribus diebus. Ecce uidemus certe quòd omnis naturalis appetitus explementum inuenit in rebus. Constat ergo quia prouidentia præcessit, cuius consilio cautum est, ne quod rerum indigentiis necessarium præsidium desit, qui enim appetitus instituit, ipse appetitibus alimenta ministrauit. Glosa super Lucam 11. Hinc Dominus apostolis ait. Nolite soliciti esse animæ uestrę quid manducetis, neque corpori uestro quid induamini, ubi certẽ non prohibet prouidentiam per quam in sudore uultus præparamus nobis panem, sed uetat de præsentibus solicitudinem, quæ nimirum mentem perturbat & ab æternis reuocat, indecorum est enim homini curare de veste vel cibo, qui militat regno, nouit rex quemadmodum familiam suam pascat, alat, & vestiat. Hinc ibidẽ etiam congrue subiungit. Nonne anima plus est quam esca, & corpus plus est quam vestimentum? Ecce moraliter eos ad fidem instruit omnia credentibus a Deo conferri posse, qui eos ex anima & corpore composuit. Cum enim anima ex corporis indumento vestiatur, & ex animæ vigore sine nostro labore corpus animetur, absurdum est vt victus copiam nobis defuturam putemus, qui iugem viuendi substantiam a Deo consequimur. Cęterum inquit considerate coruos & volatilia, quia non seminant neque metunt, quibus non est cellarium nec horreum, & tamen illos Deus pascit, quorum est anima mortalis, vnde quantomagis uos pluris estis illis, idest ut plus eis valeris scilicet propter rationem & propter immortalitatem quę promittitur uobis. Si ergo auibus non laborantibus, nec communes fructus aliquo sibi dominatu specialiter sibi vendicantibus, prouidentia Dei necessaria largiendo tribuit, illi vos curam regendi corporis vestri relinquite, qui ad hanc illud mensuram crescere fecit. Quis enim vestrum solicitudine sua & sagacitate potest ad staturam suam vel cubitum vnum adiicere. Deniq; ait. Considerate lilia agri quomodo crescunt, nõ laborant, s. e. coloribus ornando, neq; nent indumenta sibi faciendo, sed nec vt cæteri terre fructus aliquem agricolarum cultum requirunt. Et tamẽ dico vobis, quia nec Salomon in omni gloria sua vestiebatur sicut vnum ex istis, quæ etenim purpura rerum q̃ pictura textricum comparari potest floribus liliorum, & dr̃ vestimentũ floris ipse color, sicut de aliquo dicitur q̃ eũ operuit rubor. Si aũt inquit fenũ qd hodie in agro est & cras in clibanũ mittit, a Deo sic

vestitur

vestitur, id est si ea quæ ad visum corporis tantummodo sunt, & ci to decidua igne cremabuntur, a Deo tā venustè adornantur, quā tomagis vestiet vos pusillæ fidei? qui s. ad imaginem ipsius estis creati, & ad æterna vocati. Cum in euangelio paulo ante legitur eis dixisse. Nonne quinq; passeres veneunt dipondio, & vnus ex illis non est in obliuione coram Deo, ac si diceret. Omnia ẽt minima sunt sub prouidentia Dei, quantomagis vos ad imaginē Dei facti? Sed & capilli inquit capitis vestri omnes sunt numerati, vt de massa corporis taceam, quoniam etiam minimę particulę conseruantur prouidentię Dei.

Qualiter eadem prouidentia cunctorum animantium appetitus mouet, ac dirigit. Cap. LIIII.

Sicut autem superius iam diximus per Angelicæ creaturę actionem prouidentia Dei prospicit vniuersarum rerū generibus. Et ipse quidem Deus, nec per tempus, nec per locum motus creaturam spiritualem mouet per tempus tantummodo, corporalem vero tpe & loco, cuius ratio in ipso Deo vita est sine tpe, & loco. mouetur.n. animus reminiscendo, quod oblitus erat, vel discēdo, quod nesciebat, vel volendo quod nolebat. Idem in lib 9. Et nis quidē anima, siue sit rationalis, siue irrationabilis mouetur visis. Sed anima rationalis arbitrio voluntatis, vel eis consentit, vel non consentit. Irrationalis aūt iudicium hoc nequaq̃ habere cognoscitur, pro suo tñ genere, atq; natura viso aliquo icta propellitur. Nec est in potestate vllius animæ, quæ illi veniant visa, siue in sensum corporis, siue in ipsum spiritum interius quibus. s. visis moueatur animantis cuiuslibet appetitus, ac si cum huiusmodi visa per Angelorum desuper ministrantur officia, iussio Dei non solum ad homines, ac aues, ac pecora peruenit, sed ẽt ad eá quę in aquis latent, vt ad cetum qui Ionam deglutiuit, nec solum ad illa maiora, sed etiam vsq; ad minima. Nam etiā vermiculo legimus diuinitus iussum, vt radicem cucurbitę roderet, sub cuius vmbraculo propheta recubuisset. Nempe donauit & homini Deus, sic eum instituens, vt etiam carnem peccati portans, possit non solū pecora, & iumenta suis vsibus subdita, nec tñ aues domesticas, sed etiam liberè volantes, quaslibet ẽt scenas feras, & capere, & mansuefacere, eisq; potentia rationis non corporis mirabiliter imperare, cum eorum appetitus, ac dolores captans, & paulatim illectādo, premendo, laxandoq; moderās, agrestem cōsuetudine exuit, & tanq̃ humanis moribus induit: quantomagis ergo hæc Angeli possunt? qui Dei sublimiori ipsa incommutabili veritate perspecta, quam sempiternè inspiciunt, mouentes seipsos per tempus, & corpora sibi subdita per locum & tempus, agilitate mirabili, & visa quibus moueantur, & appetitum indigentię carnalis efficere valent omni animę viuę, vt nesciens adducatur quo eam opus est venire. Ad intelligendum ergo qualiter adduxerit Deus ad Adā cuncta animantia, ne carnaliter sapiamus, adiuuare nos debet, quod de opere diuinæ prouidentiæ superius diximus.

Qualiter hominibus visa pro meritis obijcit, & subtrahit. Cap. LV.

Augustinus in lib. quæstionum 83. Ea diuersis nimirum visis diuersus est animarum appetitus, & ex diuerso appetitu diuersus adipiscēdi successus. Diuersa vero visa facit ordo rerum nobis quidem occultus, sed sub diuina prouidentia certus. Gregor. in moral. lib. j. Non aūt decet intueri, quod non licet concupisci. Nō enim Eua lignum vetitum contigisset, nisi prius illud incautè respexisset. Aug super Genesim lib. 18. Nec tñ serpentis suggestioni credidisset ita de facili, nisi iam eius menti inesset amor ille ꝓprię potestatis, & quædam de se præsumptio superba, quæ per istā tentationem conuincenda fuerat, & humilianda. Item de ciuit. Dei libro 14. Manifesto namq; peccato diabolus hominem non cepisset, nisi iam ille sibi placere incępisset. Hinc ẽt & delectauit quod dictū est ei: Eritis sicut Dij. Quod vtiq; melius esse possent summo, veroq; principio cohærendo per obedientiam, non suū sibi principium existendo per superbiam. Dij namque creati non sunt Dij sua veritate, sed Dei veri participatione. Plus. n appetendo minus est, qui dum se sibi sufficere diligit ab illo, qui ei verè sufficere potest deficit. Illud itaq; malum præcessit in absconditio, vt sequeretur quod perpetratum est in aperto, verum enim est, quod scriptū est, ante ruinam exultatur cor, & audeo dicere superbis vtile esse in aliquod manifestum peccatum incidere, vnde sibi displiceant, qui iam sibi placendo ceciderant. Salubrius. n. Petrus sibi displicuit, quando fleuit, q̃ sibi placuit, quando præsumpsit. Vnde psal. dicit. Imple facies eorum ignominia, & quærent nomē tuum domine. Gregor. in moral. lib. 9. Hinc etiam beatus Iob ait. Propter superbiam quasi leęnam capies me. Leęna quippe dum escam exquirit, inhiantes in foueam ruit. Et frequenter homo acceptus virtutibus in præsumptionem erigitur. Sed mira Dei dispositione res quælibet ante eius oculus in quam corruat, ordinatur, in eam sponte inhians corruit, sed suis viribus non surgit, vt cum se esse nihil ex se considerat, Dei adiutorium requirat, quem superna miseratio quasi a fouea euehit, quia hūc infirmitate cognita ad veniam reducit. Sed quia cum mentem nostram superna gratia visitat, statim per lachrymas ad sua desideria instigat, apte vir sanctus subiungit. reuersusque mirabiliter me crucias, ac si dicat, dum me propter superbiam meam relinquis, non affieis, quin potius adeo insensibilem, vt perditionis meæ damna non sentiam reddis, sed dum reuerteris, crucias, quia dum te mihi insinuas, quā sim lugendus demonstras: quia vero sæpe nos a sancto desiderio torpescimus, superna pietas exempla bonorum nobis obijcit, vt cum nostra mens aliorum profectus considerat, in se torporem erubescat, vnde sequitur: Instauras testes tuos contra me. Testes Dei sunt; qui testantur per sancta opera, quæ electos præmia sequantur. Sed testes suos contra nos dominus instaurat, cum electorum vitam prauitati nostræ contrariam ad arguendos nos demonstrat, vt qui præceptis non accendimur, saltem exemplis excitemur, atque in appetitu rectitudinis nil sibi mens nostra difficile æstimet, quod perfectè peragi ab aliis videt. Sæpe quoq; Dei prouidentia nobis accidunt mala, ne habeamus, quæ cupimus, & varijs huius sęculi calamitatibus ad Deū redire cogamur, vnde per prophetam a Domino dicitur: Sepiam viam suam spinis, & semitas suas non inueniet. Et dicet. Vadam & reuertar ad virum meū priorem &c. Sed paulo post subiungitur. Sumam frumentū meum in tempore suo, & vinum meum &c. Hæc etenim omnia quibusdam aufert diuina prouidentia, vt qui datorem non senserant ex copia, sentiant ex penuria.

Quòd eius prouidentia omnia regna disponit. Cap. LVI.

Augustinus de Trinitate libro 5. Ipse ergo omnipotens, qui hominem fecit, & eum peccantem non impunitum esse permisit, nec sine misericordia dereliquit, qui bonis, & malis essentiam cum lapidibus dedit, vitam seminalem cum arboribus, vitā sensualem cum pecoribus, vitam intellectualem cum solis Angelis, qui non solum cœlum & terram, nec solum Angelum & hominem, sed nec exigui, & contemptibilis animantis viscera, nec auis pennulam, nec arboris folium, nec herbę flosculum, sine suarum partium quadam conuenientia, & quadam veluti pace dereliquit, nullo modo credendum est, ꝙ regna hominum a suæ prouidentiæ legibus alienauerit. Hierony super Isaiam libro 5. Hinc etenim omnia quondam regna contra se inuicem superbientia congruis temporibus pro meritorum exigētia destruxit, sicut per prophetas prædixit, vbi patet admirandus ordo prouidentiæ Dei omne hominum genus dispensantis iudicio ineffabili. Ecce cōtra itam Dei Israel in Damasco sperauit. Ideo dirupta est ista ciuitas, quę contra Dei voluntatem impijs auxilium prębuit. Iudas quoque sperauit in Ægyptijs, ipsi quoque destructi sunt a Chaldęis. Aegyptij vero in Aethiopibus confisi sunt: & Aethiopes ab Assirijs superati sunt. Assirij quoq; non Dei, sed suarum virium arbitrantes esse victoriam, superbierunt, & ipsi ergo a Babylonijs victi sunt. Babylon etiam contra dominum caput eleuauit, & ipsa quoque superatur a Medis & Persis. Persi, ac Medi persecuti sunt Dei populum, & aries fortissimus ad orientem, & occidentem ventilauit eum, veniat ergo Hircus, uidelicet Alexander Magnus, & conterat eum suis pedibus. Iste quoq; Alexander vltra modum se eleuabit, veneno pereat, regnumque ipsius in partes diuidatur, & cum multo tempore inter se collisum fuerit, Romano vincente populetur, Romanus ipse superatis his, dentibus, & vnguibus sanctorum carnes comedit, & ore cruento lacerauit. Lapis ergo excisus de monte sine manibus exurgat, & potentissimum primo regnum quasi ferreum, deinde fragile, & vltimum in modum testæ sum conterat. Grego. ubi supra lib. 25. In cunctis huiusmodi, quæ prouidentia ęterna disponuntur, aperta est causa rationis occultæ iustitia voluntatis, & iudicium quod super vnam gentium exercetur, etiam super omnes homines celebratur. Sic.n. intendunt diuina iudicia super vnam animam, sicut super vnam urbem, & sic super unam gentem, sicut super vniuersam generis multitudinē. Etenim dominus sic intendit singulis, ac si uacet a singulis, nec uniuersis deest, cum uniuersa disponit. Hinc aliud de dispositione Dei loquens, ait: Et super gentem, & super omnes homines, statimque subiungit: Qui regnare facit hominem hypocritam propter peccata populi. Alibi quoq; Dominus per prophetam dicit: Dabo tibi regem in furore meo, & auferā in indignatione mea. Quid ergo illos præesse nobis despicimus, quorum regimina super nos ex Domini furore suscipimus? Sic autem secundum merita subditorum personæ regentium tribuuntur, vt sæpe qui boni uidentur, accepto regimine cito mutentur, sicut de Saule scriptura exprimit, quia cor cum dignitate mutauit. Cum inquit paruulus in oculis tuis esses, caput in tribubus Israel factus es. Quare ergo fecisti malum in oculis Domini? Sic autem pro qualitate

subdi-

subditorũ disponuntur corda rectorum: vt sępe pro merito gregis etiam vere boni delinquat vita pastoris. Ille oanq; deo attestante laudatus: ille superno rũ mysteriorũ conscius videlicet propheta Dauid tumore repentine electionis inflatus; populũ numerando peccauit. Cur hoc? quia.s.secundum merita plebiũ disponunt corda rectorũ. Iustus ita q; iudex peccātis vitiũ ex ipsorũ animaduersione corripuit, ea quorũ causa peccauit. Sed qm̃ & ipse sua voluntate superbiens alienus a culpa non fuit, ipse culpę vindictam suscepit. Deniq; certũ est quod ita sibi inuicem rectorũ merita cõnectantur & plebiũ, vt & sępe ex merito plebiũ mutetur vita pastorũ. Glo. super epistolam ad. Roma. Itaq; sicut Apostolus ait, Omnis anima potestatibus sublimioribus voluntarie subdita sit, non est enim alicui potestas bono vel malo data nisi a Deo, licet nocendi volũtas sit ab ipsius hominis animo. Quę autem a Deo sunt, ordinata sunt.i. rationabiliter a Deo disposita sunt. Et vt quidã sapiens ait, Deus potentes non abiicit, cum sit & ipse potens.

De Differentia fati & prouidentia. C. LVII.

BOetius in li. de consolatione. Omniũ quidem generatio rerũ, cunctusq; mutabiliũ naturarum progressus, & quicquid aliquo modo mouetur: causas, ordinem, formas, ex diuinę mẽtis stabilitate sortitur, hęc in suę simplicitatis arce composita multiplicem rebus regendis modũ statuit. Qui.s. modus cũ ipsa diuinę intelligentię puritate conspicitur, prouidentia nominatur. Cum vero ad ea quę mouet atq; disponit refertur, fatum a veteribus appellatur, quę diuersa esse facile liquebit, siquis vtriusq; vim mẽte conspexerit. Nam prouidẽtia est illa ipsa diuina ratio in summo omnium principe constituta, quę cuncta disponit. Fatum vero inhęrens rebus mobilibus dispositio est, per quam prouidentia suis ordinibus eas nectit. Prouidentia namq; cuncta pariter complectit quamuis diuersa, quãuis infinita, fatũ verò singula digerit in motum locis, formis ac temporibus distributa, vt hæc temporalis ordinis explicatio in diuino adunata prospectu prouidentia vocet, eadem vero adunata explicata temporibus fatum appelletur, q̃ licet diuersa sint omnino, alterum tamen pendet ex altero, siue ergo famulãtibus quibusdam diuinę prouidentię spiritibus exerceatur, seu anima siue tota inseruiente natura, seu celęstibus siderum motibus, seu angelica virtute, seu dęmonum varia solertia, seu aliquibus horum, ex omnibus fati.s. series texitur. Omnia quidem q̃ fato subsunt, prouidentię quoq; cui etiam ipsum subiacet fatum, subiecta sunt. Quædam vero quæ ad prouidentiam spectant fati seriem superant. Nam sicut orbium circa eundem cardinem sese vertentium, qui est intimus ad simplicitatem medietatis accedit, cęterorumq; extra locatorum veluti cardo quidam circa quẽ versantur, existit, simili ratione quod longius a prima mẽte discedit, maioribus fati nexibus implicatur, ac tanto aliquid fato liberum est: quanto illã rerũ cardinem vicinius petit. Quod si superne mẽtis hæserit firmitati, motu carens, fati quoque supergreditur necessitatem. Igitur sicuti est ad intellectũ ratiocinatio, & ad id quod est quod gignitur, ad æternitatem tempus, ad punctum medium, circulus, ita est fati series mobilis ad prouidentiæ stabilem simplicitatem. Eaq; series cœlum ac sidera mouet, elementa in seipsa temperat, & alterutra commutatione trãsformat, eademq; nascentia & occidentia omnia per similes fœtuum seminumq; progressus renouat, hęc etiam actus fortunasq; hominũ indissolubili causarum connexione constringit, quę cum ab immobilis prouidentiæ proficiscantur exordijs, ipsas quoq; immutabiles esse necesse est. Ita enim res ei optimè reguntur si manens in diuina mente simplicitas indeclinabilem causarum ordinem promat.

De Ratione casus vel fortunæ. C. LVIII.

AVgusti. super Gene. lib. 1. Nęc omnino sunt audiendi, qui putauerunt sublimes tantummodo partes mũdi diuina prouidentia gubernari, hanc autem imam partem terrenam & humidam aerisq; huius vicinioris qui terrã & aquarũ exalationibus humescit, in quo venti nubesq; consurgunt, casibus potius se fortuitis motibus agitari, atque vt hoc probare valeant, gemino vtuntur argumento, scilicet vel de costantia tempestatum, vel de felicitatibus hominum, quod non pro vitæ meritis accidant. Qui vtique si tantũ ordinẽ quãtus vel in mẽbris cuiuslibet animãtis appareret, valerẽt cõsiderare, nõne clamarẽt ne puncto quidem tẽporis Deum a quo est nis modis mẽsuratũ omnis paritas meritorum, omnis ordo ponderũ, ab eius gubernatione cessare. Quid ergo absurdius, quid incõsultius potest sentiri, quam totam illam naturam esse vacuam nutu ac regimine prouidentiæ Dei, cuius extrema & exigua vides tanta dispositione formari, vt his qui aliquanto attentius ea cogitant, ineffabilem admirationis horrorem incutiant? Cumque naturę corporis pręcellat animę natura, quid dementius quam putare nullum esse diuinum iudicium de meritis hominũ, cum in eorũ carne tantæ illius solertiæ clareant iudicia? sed quia minima in promptu sunt nostris sensibus, & ea facilia inuestigamus, elucet in eis ordo rerum euidentius. At illa quorũ ordinem videre non possimus, inordinata putant, qui esse non putant, nisi quod videre consueuerunt, aut si putant, tale aliquid putant quale videre consueuerunt. Nos aũt quorum gressus, ne in illam peruersitatem incidamus, eadem prouidentia regit, per sacram scripturam ex operibus Dei ipso adiuuante indagare conemur eandem ipsius prouidentiam. Hugo de tribus diebus. Ecce videmus, q; Dei prouidentia sapienter disponens omnia, in cęlo luminaria collocauit, vt omnia substantia illustrarent, in aere ventis, & nubibus viam fecit, vt agitationibus suis dispersæ pluuiam deorsum funderent. In gremio telluris moles aquarum recipi iussit, vt per gurgites suos hinc, & illinc quo nutus ferret iubentis discurrerent: quasdam regiones ditauit vbertate frugum, quasdam vinearum, alias olerum, alias pecorũ, alias herbis virtuosis, alias gemmis pretiosis, alias animalibus, ac bestijs monstruosis, alias coloribus varijs, alias diuersarum artium studijs, alias metallorũ, alias thimiamatum generibus diuersis, vt nulla prorsus sit regio, quæ non aliquid præ cæteris nouum, ac speciale possideat, nulla iterum, quæ non aliquid nouum, ac speciale a cæteris accipere queat. Cętera quoque plurima, videlicet, quæ superius dicta sunt de ista materia, in quibus palam elucescit gubernatoris prouidentia. Boetius vbi supra. Verum inquis, nihil ne est, quod vel casuale, vel fortuitũ iure appellari queat? vtiq; quotiens aliquid cuiuspiam rei gratia geritur, & quibusdam causis aliud contingit, q̃ intendebatur, casus vocatur, vt si quis agri colendi causa humũ fodiat, & intus auri pondus inueniat, proprias.n. causas huiusmodi habet euentus quarum improuisus inopinatusq; cursus casum videtur operatus, licet ergo diffinire casum esse inopinatum ex confluentibus causis in his, quæ ob aliud geruntur euentum. Concurrere vero, atq; confluere causas facit ille ordo ex mutabili connexione præcedens, qui de prouidentiæ fonte descendit, cuncta suis locis, temporibusq; disponens.

Quòd ea quæ in vniuerso confusa, & conturbata videntur per prouidentiam Dei ordinantur. Cap. LIX.

HIc ordo res mutabiles aliq̃n temere fluituras propria incommutabilitate oportet coerceat, quo fit vt eã, & si nobis hunc ordinem minimè considerare valentibus confusa omnia, perturbataq; videantur: nihilominus tñ suus modus ad bonum dirigẽs, cuncta disponit. Nihil.n. est, quod mali causa ne ab ipsis quidem improbis fiat, ne dum ordo de summi boni cardine proficiscens a suo quoq; exordio deflectat. Quæ vero inquies potest vlla iniquior esse confusio, q̃ vt bonis tum aduersa, tũ prospera: malis etiam optata, tum odiosa contingant? vt ergo nunc pauca, quæ ratio valet humana de diuina profunditate perstringam, quicquid citra spem videas geri, rebus quidem rectus est ordo, opinioni vero tuæ peruersa confusio, ecce sit aliquis ita bene morigeratus, vt de illo diuinum iudicium pariter, humanumq; consentiat, sed animi viribus infirmus existat: huic forte si quid aduersè contingat colere desinat innocentiam, per quam non potuit retinere fortunam. Itaq; sapiens dispensatio parcit ei, quem aduersitas deteriorem facere possit. Et alius cunctis viribus absolutus: sanctusque ne Deo proximus: hunc quibuslibet aduersis contingi nephas prouidentia iudicat. adeo vt nec corporeis quidem morbis agitari sinat. Sępe vero fit vt bonis summa rerum gerenda deferatur, quatinus exuberans improbitas retundatur. Alij quoq; prouidentia mixta quædam pro animarum qualitate distribuit, quosdã remordet, ne longa fœlicitate luxurient, alios duris agitari sinit vt virtutes animũ patientiæ vsu, & exercitatione confirment. Alij plus æquo metuunt, quod ferre possunt. Alij plus æquo despiciunt, qđ ferre non possunt: hos ergo in experimentum sui permittit prouidentia tristibus duci. Quòd autẽ nunc tristia nunc optata proueniunt improbis, ex eisdem ducitur causis, quorum quidem supplicia tum cęteros a sceleribus deterrent, tum ipsos quibus inueniuntur emendant, lęta vero magnum bonis argumentum loquũtur, quid de huiusmodi fœlicitate iudicare debeant, cum eam sępe famulari etiã improbis cernant. Cęterum alicuius causa præceps est, atque importuna natura, vt eum in scelera potius exacerbare posset rei familiaris inopia. Huius morbo prouidentia collatæ pecuniæ medetur remedio: hic fœdatam probris conscientiã spectans, secumque fortunam suam comparans, forsitan pertimescit, ne cuius iucundus est vsus, amissio tristis sit: mores itaq; mutabit, & dum fortunam amittere metuit, nequitiã derelinquit. Alios in cladem meritam præcipitauit indigne aucta fœlicitas, quibus permissum est ius puniendi, & esset bonis exercitij, malisque causa supplicij. Et sæpe quidem summa prouidentia pertulit insignæ miraculum circa improbos, vt videlicet malos mali facerent bonos. Nam dum iniqua sibi a pessimis quidam perpeti meminerunt, nociorum odio flagrantes ad frugem virtutis redeunt, dum illis student esse dissimiles, quos oderunt. Sola enim est diuina vis, cui mala quæque bona sint, cum eis competenter vtendo

alicuius

alicuius boni effectum elicit. Ordo namque quidam cuncta complectitur, vt quod ab assignata sibi ordinis ratione discesserit, hoc licet malum sit, tamen ad ordinem relabatur, ne quid in regno prouidentię temeritati, sed omnia seruiant eius immutabili dispositioni. Omnium quippe naturarum conditor Deus ad se dirigens cuncta disponit, & dum ea quæ protulit in sui similitudine retinere festinat, malum omne de suæ reipublicę terminis per fatalis seriem necessitatis eliminat, quo fit vt etiam malorum quæ abundare credũt in terris, si disponentẽ prouidentiã spectes nihil vsq; mali perpendis.

Vtrum ea quæ in mundo sunt vel fiunt a præsentia Dei causentur. *Cap.* *LX.*

AVgustinus de ciui. Dei lib. 6. Ex hoc autem quod dictum est supra, quòd Deus non nisi ea quæ nouerat fecit, animo quiddam mirum, sed tamen verum occurrit, videlicet quod mundus iste nobis quidem notus esse non posset: nisi esset, Deo autem nisi notus esset, esse non posset. Hugo de sacramentis lib. 5. Verũ quia omnis scientia alicuius est, nequaquam in Deo præscientia ab æterno fuisset, nisi futurum esset aliquid de quo esset. Si ergo ex creaturis pendet præscientia Creatoris causaliter, prius esse videbitur quod creatum est, ipso qui creauit illud. An dicem⁹ quia omnia in creatore ab æterno increata fuerunt, quæ ab ipso temporaliter creata sunt, & illuc sciebantur, vbi habebantur, & eo modo quo habebantur, & non cognouit Deus aliquid extra se, quia omnia habet in se, nec ideo ibi fuerunt, quia hic futura fuerunt, nec causa illorum creditur fuisse ex istis, neque ideo, quia huc venerunt ibi fuerunt; quasi esse non potuissent illa sine istis, nam & illa fuissent, etiam si illa ex illis futura non fuissent: cum istorum causa non fuissent. Et fuisset quidem scientia eorum quæ essent, præscientia autem non fuisset eorum quæ futura non essent, nec idcirco minus aliquid in creatore fuisset, quia ipsa quę præscientia est scientia fuisset. Augu. de Tri. lib. 6. Cum ergo tempora decedunt ac succedunt, scientiæ Dei non decedit aliquid vel succedit, in qua nouit omnia quæ per ipsam fecit: non enim hæc quę creata sunt ideo sciuntur a Deo omnipotenti, quia facta sunt, sed potius quia immutabiliter a Deo sciuntur, ideo facta sunt. Petrus Lombardus. Hu tamen Augustini verbis videtur obuiare sententia, Origenis: super epistolam quippe ad Romanos ait. Non propter hoc aliquid erit quod Deus id futurum sciat, sed quia futurum est, ideo scitur a Deo antequam fiat. Ecce videtur significare quòd res futurę sint causa præscientiæ Dei, ibi vero contrarium, videlicet quia præscientia sit causa futurorũ, verum res futuras præscientiæ Dei nullatenus causam esse dicimus, & quod ait Origines ita exponimus, quia futurũ est, ideo scit a Deo antequam fiat, idest quod futurum est a Deo scitur antequam fiat, nec sciretur nisi futurũ esset, vt videlicet ibi non vocetur causa, nisi sine qua non fieret, sic etiam Dei scientiam vel præscientiã si tantũ ad notitiam referamus, dicimus non esse causam eorum quæ fiunt, nisi talem sine qua non fiunt. Si vero scientiæ nomen etiam beneplacitum & dispositionem includit, tunc recte potest dici causa eorum quæ Deus facit. Et hoc modo fortassis Augustinus accipit, vbi dicit. Ideo sunt quia nouit idest quia scienti placuit, vel quia sciens vt essent disposuit.

Quod Præscientia necessitatem in rebus non ponit. *Cap.* *LXI.*

AVgustinus de ciuitate Dei libro 5. Nec ipsam Dei præscientiã ponimus sub necessitate, licet dicamus. Necesse est Deum cuncta præscire sicut nec potestas eius minuitur, cum mori falliq; non posse dicitur. Quin potius ideo talia non potest, quia omnipotens est. Nam si talia posset, minoris vtiq; potestatis esset. Sic etiam necesse dicimus esse, vt quando volumus libero arbitrio velimus, & verum proculdubio dicimus, & non ideo liberum arbitrium necessitati quę libertatem adimit subiicimus. Nec propterea nihil est in voluntate nostra, quia Deus præsciuit quod futurũ est in ea. Nõ.n. qui hoc præsciuit, nihil præsciuit, sed aliquid, vnde ipso vtiq; pręscientię, est aliquid in nostra voluntate. Quo circa nullatenus cogimur, aut retenta Dei præscientia tollere volũtatis arbitrium, aut retento voluntatis arbitrio, Deum quod nephas est, negare pręsciũ futurorum. Sed vtrunque amplectimur, vtrumque fideliter & veraciter confitemur, illud vt bene credamus, hoc vt bene viuamus, male autem viuitur si de Deo nõ bene creditur, vnde absit a nobis negare præscientiam vt libere velimus, quo adiuuante sumus liberi vt velimus. Proinde non frustra sunt leges, obiurgationes, & exhortationes, laudes, & vituperationes, quia & ipsas futuras esse pręsciuit, sed & preces valent ad ea impetranda, quæ se peccantibus daturum esse præsciuit, & iuste præmia bonis factis, & supplicia constituta sunt peccatis. Neq; enim ideo peccat homo, quia Deus illum peccaturum præsciuit. Quin si nollit omnino non peccat, immo ideo non dubitatur ipsum peccare cum peccat, quia ille cuius prescientia falli non potest nõ fatum, non fortunam, non quod libet aliud seipsum peccaturum esse præsciuit. Idem super Ioannem. Itaque Deus futurorum pręscius infidelitatem Iudęorum per Prophetam prædixit, sed non fecit. Non enim ideo quenquã ad peccatum cogit, quia futura hominum peccata prænouit, illorum enim peccata præsciuit non sua, cuius falli non potest præsentia. Petrus Lumbardus. Ad hoc solet a quibusdam opponi: aut aliter potest fieri quam Deus præsciuit, aut non. Si non, cuncta necessario eueniunt. Si sic, præscientia falli potest vel mutari. Ad quod dicimus, quòd huiusmodi locutiones sunt multiplices, aliter non potest fieri quàm Deus præsciuit. Impossibile est non esse qđ Deus præsciuit, & consimiles. Si enim intelligatur coniunctim, vt conditio sit implicita, hoc modo non potest aliter fieri quam De⁹ præsciuit, idest non potest esse simile vtrunque scilicet quod Deus præsciuerit ita fieri, & aliter fiat verum est. Si autem disiunctim, vt dicatur hæc aliter euenire non posse quàm euenit sicut Deus futurum præsciuit, falsum est.

Quod libertatem arbitrij non excludit. *Cap.* *LXII.*

BOetius de consola. lib. 5. Dicis itaq; mihi cum manens in diuina mente simplicitas indeclinabilem causarum ordinem promat, isque ordo res mutabiles incommutabilitate sua coerceat. In hac hærentium sibi serie causarum est ne vlla nostri arbitrij libertas an ipsos quoque humanorum motus animorum fatalis cathena cõstringit. Est vtiq;, neque.n. est vlla creatura rationalis quin eidem adsit libertas arbitrij, sed non in omnibus est æqualis. Nam supernis diuinisque substantijs, perspicax est iudicium & incorrupta voluntas atque efficax optatorum præsto est potestas, humanas vero animas liberiores quidem necesse est esse, cum se in mentis diuinæ conseruant speculatione, minus vero cum ad corpora dilabuntur minusque etiam cum terrenis artubus colligantur. Extrema vero seruitus est cum vitijs deditę propriæ rationis possessione ceciderunt, & quodammodo propria libertate captiuę sunt. Quæ tamen ille ab æterno omnia prospiciens intuitus prouidentiæ cernit ac suis queque meritis prædestinata disponit. At nimium iniquis repugnare videtur vniuersa prænoscere Deũ & esse libertatis arbitrium. Nam si cuncta prospicit Deus, nec vllo modo falli potest, quod futurum esse præuidit, euenire necesse est. Si enim aliorsum quam prouisa sunt detorqueri possunt, iam non erit futura præscientia firma, sed potius opinio incerta. Quod quidem credere de Deo nephas iudico. Quod si apud illum rerum omnium finem certissimum nihil incertũ esse possit, certus est eorum euentus quæ futura firmiter præsciuerit, quare nulla humanis consilijs actionibusque libertas esse comprobatur. Quæ nimirum ad vnicũ euentum immobiliter constringuntur. Idque videbitur omnium iniquissimum quòd nunc iudicatur æquissimum, videlicet improbos puniri vel iustos remunerari, quos ad alterutrum non propria mittit voluntas, sed certa futuri cogit necessitas, vitia quoque nostra ad omnium referentur actorem bonorum, itaque nec sperandi aliquid nec deprecandi vlla ratio erit, quandoquidem omnia optanda series indeflexa connectit. Sic ergo necesse humanum genus disceptum atque disiunctum suo fonte satiscere. Vetus inquam est ista prouidentię querela. Cuius scilicet caliginis causa est, quòd humanæ rationis modus ad diuinæ pręscientię simplicitatẽ admoueri non potest, quæ si vllo modo queat attingi, nihil prorsus relinquitur ambigui, verum statuamus nullam esse præscientiam futuri. Non ergo quantum ad hoc attinet quæ ex arbitrio veniũt ad necessitatem coguntur, non vtique si statuamus æternam præsciẽtiam esse manebit, vt opinor, in nobis integra & absoluta voluntatis libertas. Quæ ergo carent existendi necessitate cum fuerint eadem vtique priusquam fiant sine necessitate futura sunt, sicut enĩ præsentium rerum scientia nihil necessitatis importat his quę fiũt, ita nec præsentia futurorum his quæ futura sunt. Augustinus in libro de prædestinatione. Itaque præscientia Dei hominem non cogit vt talis sit qualem Deus eum futurum præsciuit.

Quod apud Deum sit certa prænotio rerum contingentium. *Capitulo.* *LXIII.*

BOetius Vbi supra. Sed hoc ipsum inquies dubium existit an illarum quæ necessarios exitus non habent vlla prænotio esse possit, nihil enim putatur scientia comprehẽdi posse nisi certum, quoniam aliter quam se res habeat arbitrari ab integritate scientię creditur esse diuersum. Cuius videlicet erroris causa esse cognoscitur, quia omnia quę quisq; nouit, ex ipsorum tantũmodo vi atque natura cognosci estimat quę sciuntur, quod vtique totũ contra esse probatur. Quicquid enim cognoscitur, nõ s̃m sui vim vel naturã, sed sedm cognoscentiũ facultatẽ potius comprehẽdit: nam vt hoc breui exemplo liqueat possit, eandem corporis rotunditatẽ aliter visus, aliter tactus agnoscit. Ille siquidem eminus manens totũ simul iactis radijs intuetur, hic vero coherens orbi atq; coniunctus circa ipsum motus ambitum, rotunditatẽ partibus cõprehendit. Ipsum quoq; hominẽ aliter sensus, aliter imaginatio, aliter ratio, aliter intelligentia contuetur. Superior nanque compre-

hendendi vis amplectitur inferiorem: inferior autē nullatenus eon surgit ad superiorem, neque enim sensus extra materiam valet ali quid, neque vniuersale imaginatio contuetur, vel ratio simplicem formam capit. Sed intelligentia quasi desuper spectans concepta forma quæ nulli alij nota esset valeat, quę subsunt etiā cuncta di iudicat. Nam & rationis, vniuersum, vel vniuersale, & imaginatio nis figuram, & materiale sensibile cognoscit, nec ratione, nec ima ginatione, nec sensibus vtens, sed illo vno mentis ictu formaliter vt ita dicam cuncta prospiciens: ratio quoque vniuersale respicit nec imaginatione nec sensibus vtens imaginabilia vel sensibilia com prendit, vides ergo quòd in cognoscendo cuncta sua potius facul tate quam rerum cognitarum vtuntur, nec id iniuria esse proba tur. Cum enim omne iudicium iudicantis actus existat, necesse est vt operam suam quisque non ex aliena, sed ex propria potestate perficiat. Quod siquidem in sentiendis corporibus quamuis affi ciant instrumenta obiectę qualitates forinsecus, animique vigorē agentis antecedat passio corporis, quę etiam in se mentis actū pro uocet, atque interim quiescentes intrinsecus formas excitat, si in quam in sentiendis corporibus animus in se passionem illam non habeat, sed ex sua vt subiectam corporis passionem iudicat, quantomagis ea quę cunctis corporum affectionibus absoluta sunt, in discernendo non obiecta intrinsecus sequuntur, sed a-ctum suæ mentis expediunt. Quid ergo si ratiocinationem sen sus imaginatioque refragentur, illud vniuersale nihil esse dicentes, quod sese ratio intueri fatetur. In huiusmodi lite nos qui tam ra tiocinandi ac sentiendi vim habemus, nonne rationis causam po tius probaremus? huic vtique simile est, quòd humana ratio diui nam intelligentiam non putat intueri, nisi vt ipsa cognoscere pôt.

De Excellentia diuinæ mentis in notitia rerum mutabilium.
Cap. LXIIII.

SI igitur nos vt rationis participes sumus, ita diuinæ mentis iu dicium habere possemus, sicut imaginationem sensumque ra tioni credere oportere iudicamus, sic humanam rationem sese di uinę menti submittere iustissimum censeremus. Et si est aliqua di uini humanique presentis digna collatio, sicut nos temporali hoc quedam videmus presenti nostro, ita ille omnia suo cernit eterno. Quapropter hęc diuina prenotio naturam rerum non mutat, & qualia in tempore olim futura, talia etiam presentia spectat, nec iudicia rerum confundit, vnoque suę mentis intuitu tam necessa rio quàm non necessario euentura dignoscit, sicuti nos dum, & iam bulare in terra hominem, & oriri in cœlo solem pariter cernimus: quàmquam simul vtrunque conspectum, tamen discernimus, & hoc quidem voluntarium, illud necessarium videamus. Hugo de tribus. Sicut igitur immutabilis est voluntas Dei qui nec mutat consilium de preterito, nec propositum de futuro. Sic eius etiā co gnitio immutabilis esse credenda est omnino, triplici enim modo mutabilitati subiacet humana cognitio, scilicet per augmentum, per diminutionem, per vicissitudinem, per augmentum scilicet, vt cum discimus quod nescimus, per diminutionem, vt quando quod scimus obliuiscimur. Vicissitudinem autem videmus quadripar titam esse, videlicet in essentia, in forma, in loco, in tempore: in es sentia vicissitudinem parit cognitio humana, quādo nunc hoc, nūc illud cogitamus quæ simul omnia sensu nostro comprehēdere nō possumus. In forma vero, vt quando idipsum nunc tale, nunc autē tale tendimus, quia simul vtrunque non valemus. Porro in loco, vt quando nunc huc, nunc illuc cogitatione ducimus, quia simul vbique cogitatione esse non possumus. In tempore autem quando nunc præterita, nunc presentia, nunc futura consideramus, quando nunc habitam cognitionem intermittimus, nunc intermissam ite rum resumimus. Quomodo itaque vicissitudinem recipere sapien tia possit, quę omnia simul, & semel sub vno visionis radio com prehendit, simul omnia, quia omnem essentiam, omnem formam, omnia loca, omnia tempora. Semel autem, quia visionem nec in tervallum recipit, nec habitam intermittit, sed quod semel est sem per est omnia videt, & de omnibus omnia videt, & semper & vbi que videt, quemadmodum si totum corpus tuum oculus esset, nec aliquid tibi esset, & aliud videre esset, quocunque se res verteret, p-sensus tibi non esse non posset, & sub vno visionis ictu immobilis permanens, comprehenderes quicquid quaque versum in respectu haberes, immo non nisi ante te cerneres quicquid circunquaque positum haberes. Res transiret & visio staret & quocunque se sua mobilitate verteret, statim non nisi presens esset, nunc autem, quia ex parte vides mutabiliter vides, & cum res videntis transit, ac vide ri desinit, aut secum visionem mutabiliter trahit. Quòd si totus o-culus esses sic mutabiliter non videres. Quicquid ergo ex parte est mutabile est, & quicquid non ex parte est non mutabile est. Deus autem cui idem est viuere & intelligere, cum per essentiam ex par te non sit, nec per sapientiam ex parte esse potest, sed sicut summę tabilis est eius essentia, ita vt eius essentia, ita vt eius sapientia.

Quod res contingentia ad diuinā intuitū relata sūt necessaria. C. LXV.

BOETIVS vbi supra. Sic si dicas, quod euenturum Deus videt id nō euenire non posse, & ob hoc ex necessitate contingere, neq; ad nomē necessitatis astringas, fateor rē quidem solidissimę verita tis, sed cui vix nisi diuini speculator intuitus accesserit aliquis. hoc est futurum cum ad diuinam notionem refertur videri necessariū, cum autē in sui natura perpenditur liberum prorsus, & absolutum. Duę sunt etenim necessitates. vna simplex est, veluti, qp oēs homi nes mortales esse necesse est. Altera vero conditionalis est, vt si ali quē ambulare scias, ipsum ambulare, vel moueri necesse est. Quod enim quisq; nouit, id aliter esse quàm notum est, nequit. Sed hæc conditio minime secum illam simplicem trahit, hanc enim necessi tatem non ppria natura, sed conditionis adiectio facit. Atqui De9 ea quę ex arbitrij libertate proueniunt futura contuetur psentia, hęc ergo ad intuitum Dei relata, per notionis diuinę conditionem necessaria fiunt. Per se vero cōsiderata absoluta naturę suę liber tate nō desinunt, quo priusquam fierent etiā nō euenire potuissēt. Verum si est inquies in mea potestate fixum mutare propositū, p-udentia euacuabo, cum quod illa prænoscit forte mutauero. Respondebo te quidem propositum posse deflectere. Sed qm & id te posse, & an facias quo ve conuertas psens puidentię veritas in-tuetur, diuinam te prescientiam vitare non posse sicuti nec oculi psentis intuitum effugere poteris, quamuis te in varias actiones li bera voluntate conuerteris. Nunquā n. ex tua dispositione sciencia diuina mutabitur, vt cum tu quidē nunc hoc, nunc aliud velis, ipsa quoq; noscendi vices alternare videatur. Omne quippe futurū diui nus præcurrit intuitus, vt vno ictu mutationes tuas manens preue-nit, atq; complectitur, quam videlicet prescientiam non ex futura-rum rerum euentu, sed ex propria voluntate fortitur, ne quod indi gnum scientię Dei causam futurum nostra prestare dicantur, hæc etenim scientię vis presentaria notione cuncta complectens, rebus omnibus ipsa modum constituit, nec rebus ipsa se subicit. Quæ cū ita sint, manet intemerata mortalibus arbitrij libertas, nec inique leges solutis omni necessitate voluntatibus premia proponūt, & pę nas, manet etiam desuper spectator Deus cūncta prescicns, bonis premia malisque supplicia dispēsans, nec frustra spes atque praces in Deo positę sicut, q̄ cū rectę sunt, inefficaces esse non possunt.

Quod Dei voluntas sit prima & summa rerum omnium causa.
Capitulum LXVI.

AVgustinus de Tri. lib. 3. Porro voluntas Dei prima & summa cā omniū specierū atq, notionum esse probatur, nihil. n. si quod nō de interiori, & intelligibili aula summi Imperatoris egre diatur. Augustinus enchiri. Et quidem voluntas Dei semp impletur, aut a nobis aut de nobis. A nobis, quando bonū facimus. De no bis quando peccauimus. Gregorius in moralib9. Et sicut iam dictū est superius multi voluntatē Dei inde peragūt vnde mutare contēdū eiusq; cōsilio resistētes obsequūtur, quia hoc eius dispositioni mil tat quod per humanū studiū resultat. Augu. vbi supra. Deus itaque quasdam voluntates suas implet vtiq; bonas p malorū hominum voluntates malas, vti per malinolos iudeos bona volūtate patris occisus est Christus pro nobis. Quod bonum videlicet tantū suisse probatur, vt Petrus cum hoc fieri nollet: satauas ab eo vocaretur, aliqn etiam bona voluntate vult homo aliquid quod De9 nō vult, vt si bonus filius patrem viuere velit, quem Deus non vult. Aug. vbi supra. Itaque prima rerum omnium causa voluntas creatoris est, quam nulla præcedens causa mouit, quia eterna est, nec subse-quens aliqua cōfirmat, quoniam ex semetipsa iusta est, ac sicut oē iustū est omne, quod iustū est. In beneplacito quidē & in signo be neplaciti eius est voluntas ipsius. Preceptum eius & prohibitio si-gna quędam sunt voluntatis eius, sicut operatio eius ac permissio illius, veruntamen dissimiliter. Non enim sicut operatio eius ac p-missio per omnia tenduntur, sed ad creaturam rationalem tantū modo diriguntur, nec omnino certum faciunt quid in beneplacito eterno sit, donec operatione, vel permissione probetur cum factū fuerit. Innuūt tantūmodo, qp ita i volūtate iubētis existat vt fiat, vł nō fiat. Petrus Lumbardus. Vere quidē ac pprię voluntas Dei dici tur illa quę in ipso est & in ipsius essētia est, hęc nimirum vna est, nec multiplicitatem recipit, nec mutabilitatem, quę inexpleta esse non potest. De hac enim propheta dicit. Quod omnia quęcunque voluit dominus fecit. Improprie vero voluntas Dei vocatur pre-ceptio, prohibitio, consilium, promissio, operatio. Ideoque plurali ter aliquando scriptura pronunciat voluntates Dei vt ibi, Magna opera domini exquisita in omnes voluntates eius. Illa enim quin-que secundum quendam tropum dicuntur voluntas Dei, quia signa sunt voluntatis Dei, quę vna est, & immutabilis idest eius benepla citi. Iccirco lector diligenter distinguat, vbi voluntatem Dei scrip tura commemorat, iuxta quem modum accipi debeat, videlicet, vtrū pro beneplacito Dei an p aliquo signorum accipi oporteat.

Cur & qualiter vult Deus esse mala. Cap. LXVII.

VVgo vbi supra. Sed dicis iterum Si Deus voluit ita esse totum vt factum est, quia bonum est. Cur ergo precepit quod factum non est, prohibuitque quod factum est, cum bonum sit v-trunque, videlicet & factum non esse quod factum non est, & fa-ctum

ctum esse quod factum est. Considera nunc q omne quod bonũ dicitur, aut secũm se bonũ est: aut ad aliquid, quia. s. alicui bonũ est ipsumq; bonũ nõ est. Est aũt quoddã excellens & vniuersaliter bonũ, qm̃ ad omnia omniũque bonũ est, ideo summũ bonũ. Mediũ vero bonum qđ & ipsum bonũ est, & ad aliud bonum ast. Bonum aũt infinitum & extraneum quasi aa solum est denominatiue qđ ad aliquid tantummodo bonum est. Nõ .n. quod ipsum est bonũ est, sed quod ex ipso est, quia nisi esset ipsum quod bonum nõ est, non esset ea eo quod bonum est, nec icciteo præstant mala, qm̃ ex ipsis bonum est, sed præstanti seruiunt & largienti, quia per ipsa non est, sed per ipsum quod ex ipsis est. Itaq; mandatũ Dei, qa propter illum fit, cui præcipitur bonum ipsius ast cui mandatur: frustra quippe mandatũ fieret, si non illi propter quẽ fieret bonũ aasteret, maxime cum a bono mandatum esset. Contingit autem quod alicuius bonum est non ad oĩa bonum esse, & iterum quod alicuius malum est quoniam ex eo bonum est omnium, bonũ omniũ esse. Sic quod bonum est & alicui bonum est, minus bonum esse contingit quàm quod malũ est, & alicui malum est, & quoniã ex eoipso maius bonũ ẽ ea quo oĩum bonũ est. Et maius itaq; bonũ est illud esse a quo maius bonũ est, ẽt cum illud alicui. bonum non est, quia in toto bonum est. Nec in compensatione minoris boni debet quod maius est bonũ ab eo qui optimus est impediri. Dicimus autẽ q maius est bonum ex bono & malo quam ea solo bono esse bonũ. Itaque permitti mala debuerunt, vt essent, quoniam vt essent, id bonum erat, ex quibus bonũ futurũ erat. Præcepit ergo Deus quod bonũ erat, singulis, ac permisit quod bonum erat vniuersis, quoniam & maius erat bonum vniuersitatis, quod impediri non debuit, & bonũ non erat, quod malum erat alicui, cuius maius actor esse non potuit. Ideo inquã vnicuique quod bonum erat, & quod illi bonũ erat præcepit, & illud se velle præcipiẽdo significauit, nec a nobis exigimr, nisi quod nostrum ast ĩatum. scilicet vt faciamus & approbemus in nobis ac diligamus, sicut, & Deus diligit & approbat bonũ nostrum tantũ vt similes ei simus. Cunque nobis quod bonum nostrum est præcipitur quod Deus hic vult nobis significatur, nec fit nisi quod ipse fieri vult, siue faciamus quod præcipit, siue non faciamus. Nam & si faciamus bonum hoc vult Deus, quia factum est & bonum est. Et si faciamus malum non approbat quod factum est, quoniam malum ast, & tamen vult quod factum est, quoniã id bonum est quod factum est. Constat argo omnipotens eius voluntas in beneplacito suo certa & summa bona quidem approbans, mala vero permittens pp bona, & sequuntur post ipsam signa eius, permissio. s. & operatio eius, quæ ostendunt quod in illa est, quoniam in ipsis idem est. Adduntur quoq; præcepta, & prohibitiones, quæ signant nõ quid est illud, quod in summa voluntate sit, vt fiat, sed quod in eius beneplacito, & approbatione sit, si fiat.

Qualiter Malas voluntates moderatur voluntas diuina.

Cap. LXVIII.

PORro quattuor modis Deus prauas hominum, & angelorũ voluntates ad imperium suæ disponit voluntatis, vt in eo etiã in quo displicet id quod est, quia malũ est, placeat quia est, quod ordinatum est, hoc inquam moderamen perficitur quattuor modis, aut s. termino naturaliter collatę potestatis, aut miraculo temporaliter illatę impossibilitatis, aut obstaculo extrinsecus adhibitę difficultatis, aut indicio intrinsecus operantis dispositionis. Itaque primum est quantum naturaliter posse conceditur. Secũdum quando idipsum posse naturale subita, & occulta diuinæ præsentię virtute sina impedimento exteriori exprimitur. Tertium quãdo nutu diuino p alias potestates extrinsecus obuiantes aliarum voluntates, ne ad effectum veniant impediuntur. Quartum quando ipsa vis diuina quæ ab intus omni creaturæ præsidet, illas etiã voluntates quæ contra voluntatem suam sunt, ad perficiendum suam voluntatem intorquet. Verum de hoc vltimo modo sciendum est, quòd Deus malis voluntatibus non corruptionem, sed ordinationem dare credendus est, voluntati etenim malæ ea ipsa ast vitium quo mala est. Ordo autem ea Deo quo per ipsum vella siue ad hoc siue ad illud est. In velle ergo & vitium est, inquãtum ax volũtate mala est. Et ordo est, inquantũ ad hoc vel ad hoc ex disponẽte est. Quodq; potius ad hoc quàm ad illud est, bonũ ẽ, quia ordo est, & aa bene disponente est. Potest autem mala voluntas in se corrumpi ac resolui per proprium motum, quod ei aliunde non datur sed sponte extra se per velle precipitatur, eique via aparitur, & dum præcipiti qua vult ad ruinam diuina voluntas vel dispositio viam aperit, ipsam inclinat quodammodo non tamẽ impellendo, sed permittendo, nec illi Deus ruendi est actor sed incedendi ordinator. Vnde Deus inquit Dauid præcepit illi, scilicet Semei vt maledicat mihi. Et propheta. In Die inquit illa sibilabit dominus muscæ &c. Et ego, ait Dominus, vocaui seruum meũ Nabuch, vt disperdat terram &c. In his omnibus ostenditur Deus ad iudicia sua iusta complenda voluntates malas hominũ siue dæmonum, quibus vult modis & occasionibus siue intus siue foris, & excitare ad volendum & dirigere ad perficiendum, & ordinare ad subsistendum. In quibus vtique Dei non est q sunt, sed q ordinatæ sunt, hæc autem interna dispositio inuisibiliter præsidentis adeo est occulta, vt ipsas etiam voluntates malas in quibus fit lateat, quæ se suo solum arbitrio putant dirigi, quia se sentiunt præter coactionem arbitrio proprio moueri. Etenim quia non impelluntur, nequaquã intelligunt q diriguntur, & nesciũt se habere causam præcedentem vt ordinentur, quia non sentiunt retrorsum impellentem, vt præcipitentur, peccatum enim est factũ vel dictum, uel concupitum aliquid contra legem ęternam.

Quod Naturalis ordo præcipitur obseruari lege æterna. C. LXIX.

AVgustinus contra Faustum lib. 2. Lex ęterna est ratio diuina, vel voluntas Dei naturalẽ ordinem iubens obseruari, & vetans perturbari. Ordine autem naturæ constat animã præponendam esse corpori: Sicut autem anima corpus, sic ipsius animę ratio cęteras eius partes quas cum pecoribus habet communes antecellit, & in ipsa ratione quæ partim est contemplatiua, partim actiua, procuIdubio contemplatio præcellit. In hac enim imago Dei repræsentatur, quæ per fidem ad speciem reformatur. Actio itaque rationalis debet obedire contẽplationi rationali, siue nũc per fidem operanti, siue in futuro per speciem contemplanti, quãdo scilicet homines erunt ęquales angelis Dei. Nam & ipsi sublimes angeli contemplationem & actionem suam habẽt, & id sibi agendum imperant, quod ille iubet quem conspiciunt, cuius ęterno imperio liberaliter, & suauiter seruiunt. Nos autem quandiu peregrinamur ab eo, pro modulo infirmitatis nostræ iustè viuimus secundum ęternam legem qua naturalis ordo seruatur si viuamus ex fide non ficta quæ per dilectionem operatur, habentes in conscientia bona immortalitatis & incorruptionis spem, & ipsius perficiendæ iustitiæ vsque ad suauissimam satietatem quam in hac peregrinatione oportet esurire ac sitire, quandiu per fidẽ ambulamus non per speciem. Qua propter hominis actio seruientis Deo, restenat omnes mortales delectationes ad naturalẽ modum eos coercens, meliora inferioribus ordinata dilectione præponens. Si enim nihil illicitum delectaret, nemo peccaret. Peccat ergo qui delectationem illicitam relaxat potiusquam refrenat. Illicitum autem ast, quòd illa lege prohibetur qua naturalis ordo seruatur. Si autem est aliqua rationalis creatura quam nihil illicitum delectari possit, nequaquam in hoc genere factus est homo, nec angelus ille qui in veritate non stetit. Et magna quidem est humana creatura in ea possibilitate instaurata per quam si voluisset non cecidisset: magnus ergo dominus qui eam condidit, condidit enim & inferiores quæ non possunt peccare, condidit & meliores qui nolunt peccare. Bestialis quippe natura non peccat, quia nihil contra legem ęternam facit, cui nimirũ ita subdita est vt eius particeps esse non possit, rursus angelica sublimis natura non peccat, quia ita particeps est legis ęternæ, vt solus eam delectat Deus, cuius voluntati sine aliquo experimento tentationis obtemperat, homo itaque cuius propter peccatum tẽtatio est vita super terram, subdat sibi quod habet commune cũ bestijs, subdat Deo quod habet commune cum Angelis, donec iustitia & immortalitate perfecta ab istis exaltetur, illis coæquetur. Morales autem delectationes vel excitandæ, vel relaxandæ sunt, vsque ad reparandam, vel custodiendam salutem istam mortalẽ, siue vniuscuiusq; hominis, siue ipsius humani generis, vltra vero si prolapsæ fuerint, & contra temperãtiæ rationem hominem nõ se regentem acceperint libidines erunt turpes & illicitę, doloribus emendari dignæ: q si talis etiam neglecta penitentiæ medicina diem fungat extremum, lex illa irreprehensibilis censet eum iam non emendatione, sed damnatione dignum. Hugo vbi supra. Ad naturalem quippe ordinam iustitię pertinet, vt aut peccata nõ fiant, aut impunita esse non valeant, quodlibet horum sit, naturalis ordo seruatur, & si non ab homine certe a Deo, & ipsa peccata conscientiam vexãt, ipsique animæ nocent, cum luce iustitiæ peccando priuant, etiam si dolores non consequantur, qui vel corrigendis ingeruntur, vel non correctis vltimis reseruantur.

Quod In eius præceptis & prohibitionibus nulla sit fallacia.

Cap. LXX.

QVia vero sæpę Deus pcipit, vt fiat quod futurũ non est, nec fiet, & prohibet vt nõ fiat, qđ futurũ est, & fiet, nec ẽ in eius beneplacito, nisi hoc solum vt fit quod fiet, videntur eius pręcepta fallacię obnoxia esse cum aliud signant, & affirmant de ipsius voluntate, grauiterque colluctatur humana conscientia quare pcepit Deus quod noluit, vel quare non est factum quod voluit. Si enim veritas est in præcepto, videtur quod præcepit voluisse omnino, & si omnipotentia in beneplacito consistit, videtur factum esse quod voluit. Non est autem factum quod iussit, & factum est quod prohibuit. Tali quæstione coartamur, & tamẽ vnũ e duobus facilius approbamus, quia voluit magis bonum quod

præcepit, quàm malum quod permisit, cum tamen quod præcepit bonum non sit factum, sed malum quod permisit, facile nimirũ & sine consciẽtiæ scropulo dicitur, quòd Deus bonum vult. Si vero dicitur Deus malum velle, auditu est graue, non quia non bene dicitur, sed quia non bene intelligitur, malum quippe vult esse, & tamen malum non vult, quia non est in eius approbatione. Et in eo q malum vult esse, non vult nisi bonũ, quia bonum est esse malum. Sed fortassis alicui videntur excusabiles mali, cũ mala faciũt, quia Dei voluntas impletur in malis quæ agunt. At vero suę voluntati resistendo vt fiat quod non vult, quia non possunt, sed tantum resistere volendo, quia mali sunt. & hæc ipsa eorum mala voluntas culpa est, qua scilicet aliud volunt, facultas autem ista, qua aliud non possunt. Cumq; quod Deus vult volunt ipsi, non ideo sunt boni, quia non ideo volunt quoniam Deus vult, & quod volunt ipsum Deus non vult. Approbant enim & diligit quòd odit Deus, ac per hoc Deo contrarij sunt & mali sunt, non efficiendo contrarium eius voluntati. Sed amando contrarium eius voluntati atq; dilectioni. Hugo de sancto Victore. Præcepta Dei multis nominibus significantur, via dicuntur quia ea faciendo peruenimus ad vitam. Lex quia obseruationum item proposito ligãt. Testimonia, quia euidenter admonent pęnis vel promissis contestãtes. Mandata quia facienda indicũt. Iustificationes, quia impleta nos eam liberant. Iudicia quia vnicuiq; pro merito debitam retributionem pronunciant. Sermones, quia narrando instruunt. Veritas, quia ita est vt dicunt. Iustitia, quia nihil inordinatum continent.

Qualiter Ab illa summa lege lex apud homines est transcripta. C. LXXI.

AVgustinus de ciuitate Dei lib. 10. Lex autem scripta distributione temporum est hominibus data, quæ prius habet promissa terrena, quibus tamẽ significarentur æterna, quæ & in visibilibus sacramentis celebrarent multi, & intelligerent pauci. Data est autẽ angelorũ edictis sed vocibus humanis, ab illo qui nõ sensibiliter, sed intelligibiliter. nec tpaliter sed ęternaliter loqui, nec incipit, nec desinit, quod apud illum sincerius audiunt non corporis aure sed mentis illi eius ministri nuncij qui eius veritate perfruuntur incommutabili. Quodq; faciendum & vsq; in hoc visibilia & per sensibilia perducendum ineffabilibus modis audiunt incunctanter atq; indifficulter efficiunt. Idem contra Faustum li. 2. Et lex quidem per Moysen data est, gratia & veritas per Iesum Christum facta est, gratia pertinet ad charitatis plenitudinem, veritas ad prophetiarum impletionem, & quia vtrunque per Christum factum est, Ideo nõ venit legem soluere, sed adimplere, nõ vt legi adderentur, quæ deerant, sed vt fierent quæ scripta erant. Plenitudo quippe legis est dilectio quã dedit fidelibus suis spiritũ sanctum mittendo, vnde Apostolus. Charitas inquit Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum Sanctum, qui datus est nobis. Et ipse dominus. In hoc ait, scient omnes quia mei estis discipuli si dilectionem habueritis ad inuicem. Impletur ergo lex vel cum fiunt quæ præcepta sunt ibi, vel cum exhibentur quæ ibi prophetizata sunt, lex enim & prophetę vsq; ad Ioannem, lex vt reos faceret, qui desiderarent salutem, prophetę vt promitterent saluatorem. Idem in libro quæstionum. 83. Quisquis autem veteris ac nouę legis dispensationes pro temporum congruentia generis humanę diligenter ętatibus distributas cõsiderat, satis, vt estimo intelligit, quid ętati priori generis humani, & quid posteriori conueniat: diuina quippe prouidentia pulchre omnia moderante, sic vniuersas generationum series ab Adam vsq; ad sæculi finem administrat, tanquam vnius hominis à pueritia vsque ad senectutem ętatum gradibus terminatis vita distinguatur. Ideoq; virtutum etiam gradus minoribus vsque ad summam ac perfectam iustitiam veniatur, illum distinguere conuenit, qui pium diuinis lectionibus animum intendit, ne forte cum aliquãdo paruis parua, aliquando maioribus maiora iuberi inuenerit, reputans in comparatione maiorum ea quæ minora sunt peccata esse, non arbitretur illa Deũ imperare debuisse. Idem in libro de sermone domini in monte. Itaque pharisæorum iustitia est non excedere modum in vindicta, idest vt non plus quisq; rependat vindictę quam acceperit iniurię, & hæc est pacis inchoatio. Perfecta vero pax est nullam velle vindictam omnino. Inter illud ergo quod præter legẽ est, scilicet vt maius malum reddatur pro minore malo, & hoc est quod dominus in euangelio perficiendum discipulis ait. Non malum reddi pro malo medium locum tenet, quod in lege. Moysi scriptum est, vt tantum reddatur quantum acceptum est, per quod à summa discordia transitus ad summam concordiam pro temporum distributione factus est. Idem in lib. soliloquiorum primo. Deus ergo est de cuius regno lex etiã in ista regna descripta est, cuius legibus liberum est arbitrium animæ, bonisq; præmia, & malis pœnæ, fixis per omnia necessitatibus sunt distributę, à quo manant vsque ad nos omnia bona, a quo coercentur à nobis omnia mala.

Qualiter eiusdem legis a otio humanis mentibus est impressa. C. LXXII.

GLosa super epistolam ad Romanos. Porro gentiles. & si non habeant scriptam legẽ habent tamen naturalem, qua intelligunt, sibique conscij sunt, Quid sit bonum & quid sit malum. Lex enim naturalis est nemini iniuriam inferre. nihil alienum præripere, à fraude & periurio abstinere, alieno cõiugio non insidiari, cęteraque huiusmodi. & vt breuiter dicatur, quod tibi non vis fieri nolle alij facere, quod euangelicę concordat doctrinæ. hanc inquã legem habent scriptã in cordibus Iuxta quod ait Apostolus, q gentes quæ legem non habent, naturaliter ea quæ legis sunt faciunt: non enim vsq; adeo est in anima humana imago dei terrenorum affectuum labe detrita, vt nulla in ea remanserint liniamẽta, nec omnino deletum est, quod ibi per imaginem Dei cũ crearetur impressum est, proinde vitio per gratiam sanato naturaliter fiunt ea quæ legis sunt, nõ quòd naturæ nomine negetur gratia, sed potius intelligitur per gratiam reparata natura, qua. s. gratia, in interiori homine innouato, lex iustitiæ scribitur quam deleuerat culpa. hoc etenim illic scribitur per renouationẽ, quod deletũ est per vetustatem. Tales ergo & si non habent in scriptis verba legis, tamen indicijs operum ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, idest firmiter infixum rationi eorum, dum illa, s. opera laudant quæ lex iubet. illaq; damnant quæ lex prohibet. Vnde & in die iudicij propriæ cogitationes eos defendent vel accusabunt. non illæ quidẽ quæ tunc erunt, sed illæ quę nunc in eis sunt, quarum quędam notæ & signacula in eorum cordibus relinquentur, uelut in cera. Vnde de reprobis scriptum est. Venient in cogitatione peccatorum suorum tim. & traducent illos ex aduerso iniqui. Gregorius in moralium lib. 27. Hinc & alibi de creatore scriptũ est, quòd in manu omnium hominum omnia signat, ut nouerint singuli opera sua. & ipsi ergo qui pręceptis dominicis eruditi contemnunt utrum mala sint an bona quæ faciunt, sciunt. Nam si bona nesciunt facere cur de factis aliquibus gloriantur in ostentatione? cur ausum si male agere se ignorant. cur in eiusdem factis alienos oculos declinant? hinc bene & per quędam sapientem dicitur. cũ enim timida sit nequitia dat testimonium condemnationi, quia uidelicet dum de facto suo conscientiam pulsans timor redarguit ipsa sibi testimonium perhibet damnabile esse quod agit: quocirca per Ioannem dicitur. Si cor nostrum non comprehenderit uel reprehenderit nos fiduciam habemus apud Deum fugiant ergo iniqui humanos oculos. certe non fugere possunt semetipsos. Nam quia malum quod faciunt nouerunt, habent testimonium conscientiam, habent iudicem rationem suam. In peccato ergo quod committunt prius contra se inueniunt iudicium suæ rationis, & post ad districtionẽ æterni producuntur examinis. Et hoc est fortasse quod per psal. dicitur. Abyssus abyssum &c. Ipsi itaq; sibi in conscientia testes sunt, quia excusabiles non sunt. Eo enim ipso quod rationalem creaturam Deus hominem condidit, in manu omnium hominum signatur singuli opera sua nouerint. Augusti. de Trinita. lib. 14. Anima siquidem humana & cum ab illo auertitur, illius quodammodo luce tangitur, hinc est, quòd etiam impij ęternitatem cogitant, multaque in moribus hominum rectè reprehendunt, & rectè laudant, quibus uident quomodo quisque uiuere debeat, etiam si nec ipsi eo modo viuant, & ibi eas vident, non enim in sua natura, cum procul dubio mente videantur ista, eorumque mentes constet esse mutabiles, has vero regulas immutabiles, sed nec in habitu mentis suæ, cum illæ regulæ sint iustitiæ, mentes autem eorum constat iniustas esse, vbi nam ergo scriptę sunt illę regulæ? vbi quid iustum sit, etiam iniustus agnoscit. vbi habendum esse quod ipse non habet, cernit, vbi inquam ergo scriptæ sunt, nisi in libro lucis illius quæ veritas dicitur? vnde lex omnis iusta describitur, & in cor hominis qui operatur iustitiam non migrando, sed tanquam imprimendo transfertur, sicut imago ex annolo & in ceram trãsit, & annulum nõ relinquit. Qui autem non operatur, & tñ quid operandũ sit ipse est intuet, qui ab illa luce auertitur, à qua tamen tangitur. Qui autem nec videt quemadmodum viuendum sit, excusabilius peccat, quia non est transgressor incognitę legis, sed etiam ipse aliquotiens vbiqs præsenti splendore veritatis attingitur cum admonitus confite[tur].

De Amore Dei ad opera sua. C. LXXIII.

DIonisius in libro de diuinis nominib. Audet ẽt hoc differẽtię vera rõ, quia ipse qui oĩũ causalis existit, per excellẽtiã bonitatis oĩa quæ fecit amat, & continet & conuertit. Est ẽt diuinus amor optimus, optimi per optimum, ipse oĩuq; benefactor & existentium & in optimo per excellentiam ante subsistens, non sinit ipsum in seipso manere infecundum. Mouit autem ipsum in agendum iuxta excellentiam genitiuam omnium. Est enim irrationale ac stultum nõ intentionis virtuti sed dictionibus attendere, nec est proprium diuina volentium intelligere. Scribit autem & diuinus Ignatius, amor meus est crucifixus. Multitudines autem non capientes vniforme diuinę ac propriæ & vere amato-

ric

vie nominaetionis, semetipsos in partibile, & corporale ac diuiduũ labefacere, cum non sit verus amor, sed vmbra, vel magis casus a vero amore. Remotum est.n.a multitudine diuini,& vnius amoris singulare, in quem cum animus restituitur, in ipso difficultas absoluitur. Est & extaticus amor diuinus, non sinens seipsos amantes penitus esse. Dicendum est ergo excellentis vnitatis amatorũ motum simplum per seipsum actiuum in optimo praeexistentem,& ex optimo existentibus emanantem,& iterum se conuertentẽ in optimũ, & in se ipso infinitum, sed & principio carẽs ostenditur amor diuinus, sicut quidam aeternus cyclus per optimũ inenarrabili conuersione circumiens,& in eodem,& per id ipsum, atque proueniẽs semper & manens, ac reuolutus, haec & vir sanctus. s. Ierotheus perfector noster communis, ex amatorijs introducit Hymenis. Amorem inquit, siue diuinum, siue angelicum, siue intellectualem, siue animalem, siue naturalem dicamus vnitiuam quandam, & continuatiuam virtutem intelligimus superiora quidem mouentem in inferiorum prouidentiam,& aequiformia in sociabilem vicissitudinem,& nouissima, subiecteq; ad meliorum, & superpositorum cõuersionem iterum ait, dicamus, quia vna quadã est virtus simplex se ipsam vnitiuam quandam temperantiam ex optimo vsque ad existentium nouissimum mouens, & ab illo iterum consequenter per omnia vsque ad optimum ex se ipsa,& per se ipsam, atq; ad se ipsam reuoluens. Augustinus super Gen. lib. 1. Inest aũt Deo bonitas summa, & quidem non ex indigentia, sed ex beneficientia veniẽs amor in opera sua, vnde & quia indignus amor, & egenus ita & diligit, vt rebus quas diligit subijciatur, ob hoc in principio Genesis, vbi spiritus Dei commemoratur, in quo sancta eius beniuolentia, dilectioq; intelligitur, rerum formandarum materiae superferre dicitur, ne facienda opera sua per necessitatem indigentiae potius, q̃ per abundantiam beneficientiae Deus amare putaretur. Idẽ de Trinitate lib. 5. Absit aũt vt Deus temporaliter aliquem diligat quasi dilectione noua, omnes.n. sanctos suos ante mundi constitutionem dilexit, sicut eos praedestinauit. Sed qñ conuertuntur,& inueniunt illum tunc incipere ab eo dicuntur diligi, vt eo modo dicatur quo potest humano affectu capi, quod dicitur. Sic & cum iratus malis,& placidus bonis ostenditur, non ipse, sed illi mutantur sicut lux firmis oculis lenis est, infirmis aspera, ipsorum. s. mutatione non sua. Idem in libro 7. Denique Spiritus sanctus dicitor charitas patris,& filij vtrumq; coniungens, nosq; subiungens. Hugo in li. de tribus diebus. Hic est inquit pater, filius meus dilectus, in quo mihi complacui, hoc est, quod mihi de me placet, in ipso est, quia quod ego sum, ipse est. Quicquid mihi placet in ipso, ac per ipsum mihi placet, ipse est sapientia per quam feci omnia, in ipso ęternaliter disposui, quicquid temporaliter feci. Et tanto amplius vnumquodque opus meum diligo, quanto perfectius illud primae dispositioni concurdare video. Nolite putare q̃ tantum ipse sit mediator in reconciliatione hominum, quia per ipsum etiam commendabilis,& placita fit aspectui meo conditio omnium creaturarum. In ipso examino cũcta opera mea quę facio,& non amare nequeo quod intueor simile illi quem amo. Solus ille me offendit, qui ab eius similitudine recedit.

Quod bonum appetunt omnia. Cap. LXXIIII.

Dionysius vbi supra. Est itaq; bonum principium,& finis omnium, pp bonum.n. omnia, & quae contraria mala, agimus siquidem,& malũ desiderantes bonum, ipsa deniq; diuina bonitas & prouidentia ex oibus creaturis est laudanda, qm & circa ipsam, & propter ipsam, & in ipsa omnia constituta, ipsamq; desiderant omnia,& verè laudatur substantia omniũ inchoatiua,& consummatiua, continẽs omnia custos,& pascens, omnia ad seipsam conuertens,& haec adunans. Itaq; laudatur bonum ſm nos, vt principium,& finis, & continentia omnium existentium, vt forinsecum non existentium, vt malorum non causale, vt omnibus appetibile, o mnipotens.n. Therarchia omnibus amabilis est, immittens omnibus voluntarias copulationes,& dulces partes diuini,& omnipotentes, & immaterialis bonitatis ipsius amoris. Aristoteles in lib. Ethi. Deniq; omnis ars,& omnis doctrina, similiter aũt,& operatio,& prohaeresis boni alicuius operatrix esse videtur. Ideoq; optime enunciant bonum, quod omnia appetunt, & omnis cognitio, & prohaeresis bonum aliqđ exoptat. Augustinus de ciuit. Dei li. 18. Proinde philosophi quondam inter se dissentientes. Alij finem boni cõstituebant in corpore. s. voluptatem. Alij aũt in animo. s. virtutẽ. Alij vero extrinsecus & posita bona ad animam, & corpus addebant, has & alias dissensiones pęnae innumerabiles, impia mundi ciuitas gremio suo continuit, non de agris, vel domibus, aut aliqua pecuniaria ratione, sed de his rebus quibus, aut misere viuitur, aut beatẽ, vbi & si fortassis aliqua dicebantur vera, eadem licentia dicebantur, & falsa. Cicero in Tuscula. libr. 4. Certè naturae omnes ea quae videntur bona sequuntur, fugiuntq; contraria. Idem in eodem lib. 5. Stoici bonorum finẽ esse senserunt congruere naturae, & cum ea conuenienter viuere. Idem in libro de amicitia. Illos itaque bonos viros appellandos putemus, qui quantum homines possunt, naturam optimam bene viuendi ducem assequunt. Idem de Officijs lib. 3. Nempe multomagis secundum naturam est cõmunitas & liberalitas & iustitia, quam voluptas diuitię & vita, homo deniq; obediens naturę non potest homini nocere, nihil enim tam secundum naturam quam vtilitas est. In re vtili certe turpitudo esse non potest.

Qualiter diuina bonitate perfusa est omnis creatura. Cap. LXXV.

Dionisius vbi supra. Diuinae bonitatis imago significatiua est magnus iste sol visibilis, qui omnia quae participare illũ possunt, illuminat, ad generationẽ sensibilium corporum cõmittitur, eaq; ad vitam mouet ac nutrit, & auget ac perficit, & purgat ac perficit,& purgat ac renouat. Estq; horarum mensora ac numerus, & totius temporis lux. Illa enim lux omnia soluta facit & congregat dispersa, & ad se conuertit omnia visibilia, eamq; desiderant omnia sensibilia, vt aut mouendi aut viuendi aut illuminandi & calefaciendi, & omnino comprehendi a lumine appetentiã. Sic etiam principaliter & vnifica deitas ad semetipsam omnia conuertit, & dispersorum congregatrix est principaliter omnia q̃ ipsam concupiscunt. Intellectualia quidem & rationalia sciẽter, sensualia sensibiliter, sensus autem experientia insito motu vitalis appetitus. Inanimalia vero & tamen existentia ad solam essentialem participationem. Sicut autẽ ignorantia errantium est separatrix, ita inuisibilis luminis pręsẽtia illuminatorũ est cõgregatrix,& nutrix, ac perfectiua & cõuersiua, ita vere vt ex multorũ opinione variorum conuertens varios vultus vel potius fantasias in vnã veram ac puram & vniformem scientiam congregans,& vna e nutrice scientia implicans, & primo quidem errorẽ omnem ab animabus abigit, eisq; lumen inuisibile tradit. Primo quidem claritate moderata illustrando, deinde vero illis tanquam lumen degustantibus magisq; desiderantibus semetipsam amplius dando, & quia dilexerunt multum, super eas in ea q̃ altiora sunt extendendo, deniq; superessentiale bonũ & pulchrum omnibus ab illo existentibus fontalis radij sui pulchrificas traditiones distribuit, velut omniũ bene compactionis & claritatis causale, ac velut omnia vocans ad se. hinc etiam pulchrum dicitur, velut tota in totis in se congregans. Bonum etiam vniforme dicitur, vt omnis boni fontem ac pulchritudinem supereminenter in semetipso praeferens. Singula vero q̃ ab ipso sunt secundum propriam rationem queq; sunt bona, & per bonum omniũ copulationes & amicitię atq; societates, & bono adunantur omnia. ipsa siquidem per omnia veniens perfectissima bonitas, non solas implet cum se optimas essentias, sed extenditur vsq; ad nouissimas: his quidem vniuersaliter adueniens, his autem minus, alijs vero nouissime. Quod ergo per omnem modum bono priuatum est, nec est, nec erat, nec erit, nec esse pôt. Quod aũt priuatur bono per irrationabilem concupiscentiam, participat tamen bonũ secundũ ipsam vnitatis & amicitię obscurã consonãtiã.

Quod Solus bonus Deus creat vniuersa. Cap LXXVI.

IOhannes Damascenus lib. 2. Quoniam ergo bonus est ac super bonus Deus, non est sui contemplatione contentus, sed bonitatis superabundãtia quędam generari quibus bene faceret acceptauit,& participatiua sua bonitate ex nõ ente ad esse vniuersa visibilia & inuisibilia deduxit & cõdidit, eũq; qui ex visibili & inuisibili constat hominem composuit. August. super Genesim lib. 8. Nullo quippe bono Deus extra se indiget qui bono quod fecit non eget. Quibus autem bonis laudabiliter non egeret si nulla fecisset. Bona quidem facere si non posset, nulla esset potentia. Si autẽ posset nec faceret, magna esset inuidentia. Quoniam ergo omnipotens ac bonus existit, omnia valde bona fecit. Idem de ciui. Dei li. 12. Cęterum quęlibet causę corporales vel seminales gignendis adhibeant rebus, siue hominum aut angelorum aut quorumlibet animaliũ operationibus, siue marium ac foeminarũ commixtionibus, ipsas omnino naturas q̃ sic vel sic in genere suo efficiantur, non facit nisi summus Deus, cuius occulta potentia cuncta penetrãs, incommutabili pręsentia facit esse quicquid est aliquo modo existens. Qui etiã si potentiam suã fabricatoriã rebus subtrahat, omnino non erunt sicut antequam fierent omnino non fuerunt. Idẽ de tri. li. 3. Aliud siquidem est ex intimo ac summo causarum ordine condere creaturam & administrare, quod qui fecit solus creator est Deus. Aliud vero pro distributis ab illo viribus & facultatibus aliquam operationem forinsecus admouere, vt tunc vel tunc, sic vel sic exeat qđ creatur. Ista quippe originaliter atq; primordialiter in textura quadam elementorũ cuncta iam creata sunt, sed acceptis opportunitatibus prodeunt, nam sicut matres grauidę sunt foetibus. sic mũdus ipse causis nascentium est grauidus. Quę quidem in illo non creant, nisi ab illa summa nascentia, vbi nec oritur nec moritur aliquid, nec incipit esse nec desinit, penes quem primitus sunt omniũ quae sunt numeri, mensurae,& pondera. Sicut ergo nec parẽtes filiorum, nec agricolas frugũ creatores dicimus, quãuis eorum extrinsecus adhibitis ita motibus, illa creanda operetur interius virtus Dei, ita nec bonos, nec malos angelos fas est quarũcunq; rerũ creatores putari, sed pro subtilitate sui sensus & corporis semina rerum nobis

occultiora mouerunt, easque per congruas temperationes elementorum latenter spargunt. sicque & gignendarum rerum & accelerandorum incrementorum occasiones tribuunt, verum nec boni hoc nisi inquantum Deus precipit, nec mali hoc iniuste faciunt, nisi quantum Deus iuste permittit. Sed neque Iacob creator colorum in pecoribus fuit, quod bibentibus matrib⁹ in conceptu varias virgas quas intuerentur apposuit, neque vero ipse pecudes varietatis sue procuddubio fuerunt creatrices, vt enim de pecorib. non virge nascerent, sed pecora, fecit: hoc incommutabilis ratio Dei sapientie per quam creata sunt omnia: vt autem de varietate virgarum color pecorum conceptorum aliquid duceret hoc anima grauide pecudis fecit per oculos affecta forinsecus, secum quae pro modulo suo formandi regulam trahens interius, quam de intima potentia sui creatoris accepit.

Quod immutabilis permanens mutat vel innouat inferiora. Cap. LXXVII.

PEtrus Lumbar. in sent. lib. 2. Sicut aut ex calore solis aliqua fieri contingit, nulla tamen in ipso vel in eius calore facta mutatione vel motione, sic ex Dei voluntate habent esse noua sine actoris mutatione. Aug. de ci. Dei lib. 12. Bonum itaque solum simplex & ob hoc solum incommutabile est, quod Deus est. Ab hoc autem bono bona creata sunt omnia, sed non simplicia: & ideo mutabilia. Idem in lib. confessi. 2. O igitur summe Deus, optime, potentissime, secretissime, praesentissime, pulcherrime, stabilis, & incomprehensibilis, & immutabilis vnitas omnia: nunquam nouus, & innouas omnia, nunquam vetus & in vetustatem perducis superbos ac nesciunt semper agens, semper quietus, colligens & non egens portans & implens ac protegens, creans & nutriens ac perficiens, amans nec estuans, zelas & securus es: penitet te & non doles: irasceris & tranquillus es, opera mutas & non mutas consilium. Queris cum nihil desit tibi, recipis quod inuenis & nunquam amisisti, nunquam inops & gaudes lucris, nunquam auarus & vsuras exigis. Semper erogatur tibi vt debeas, & quis habeat quicquam non tuum, reddis debita nulli debens: donas debita nihil perdens. Gregorius in moral. lib. 20. Licet autem Deus apud se nunquam mutetur, in scriptura tamen ab humanis in eum qualitatibus vocabula quedam tracta sunt: dum ad infirmitatis nostre verba descenditur: verbi gratia, quia castitatem anime cuiusque custodit, humano modo zelans vocatur, quamuis mentis cruciatu non angatur vel vrgatur. Et quia percutit culpas: irasci dicitur, quamuis nulla perturbatione animus moueatur. Et quia quod voluerit mutat, penitere dicitur, quamuis rem quidem mutet, consilium vero non mutet, cumque miserie nostrae subuenit, misericors vocatur: qui tamen cor miserum nunquam habet. Et quoniam ea que nobis futura sunt videt: que tamen ipsi semper presto sunt: prescius dicitur, quamuis nequaquam futurum preuidet quod presens videt. Nam & quecunque sunt nequaquam in eternitate videntur ideo quia sunt, sed quia videntur ideo sunt. Dum ergo ad verba mutabilitatis nostrae descenditur, quibusdam ex eis gradibus factis & iuxta nos positis per ea quae nobis vicina sunt, ascendat qui potest ad incommutabilitatem Dei, vt videat sine zelo zelantem: sine dolore penitentem: sine misero corde misericordem: sine preuisione praescientem. In illo siquidem nec praeterita nec futura reperiri queunt, sed cuncta mutabilia immutabiliter durant: & quae simul in semetipsis existere non possunt: illi omnia simul assistunt: nihilque illum praeterit quod transit, quoniam in eius eternitate cuncta volumina saeculorum transeuntia manent, currentia stant. Nos autem cum circa nos quaedam prospera & aduersa variantur, in eo quod mutamur quasi mutatum circa nos eius animum suspicamur. Ipse vero incommutabilis in se permanens aliter & aliter in cogitatione sentitur hominum pro qualitate meritorum. Nam & lux solis nequaquam sibimet dissimilis, infirmis tamen aspera, sanis autem oculis videtur lenis, eorum videlicet mutatione non sua. Vnde beatus Iob dicens de Deo, mutatus es in crudelem, adiunxit mihi, vt haec ipsa crudelitas & mutatio non esse intelligatur in qualitate iudicis, sed in mente patientis, ac si diceret, qui nihil habes in teipso crudelitatis, mihi quem a percussione respirare non sinis, crudelis videris. Sicut enim Deus esse crudelis non potest, sic nec mutari nullatenus potest.

Qualiter stabilis in se manens mouet omnia. Cap. LXXVIII.

AVgustinus super Genesim lib. 8. Mouet autem creator spiritus seipsum sine tempore & loco, mouet conditum spiritum per tempus sine loco, mouetur enim animus volendo quod nolebat, discendo quod nesciebat, reminiscendo quod oblitus erat, mouet corpus per locum & tempus. Idem in lib. 5. Videmus enim assidue per moras temporum ab ortu ad occasum sidera moueri, celum ab aestate ad hiemem immutari, germina certis dierum momentis, pullulare, grandescere, virescere, arescere. Animalia quoque statutis temporum metis & cursibus concipi, perfici, & nasci, ac per etates vsque in senium mortemque decurrere. Ceteraque huiusmodi tempora in mutatione temporum excurrere. Quis aut haec operatur nisi Deus nullo tamen huiuscemodi motu ipse motus, non enim & ipsi accidit tempus. Idem in lib. 7. Quisquis autem ante hoc intelligere conat. s. quo Deus, nec per tps, nec per locum motus creaturam suam temporaliter atque localiter moueat, non eum assequi puto nisi prius intellexerit quod agitur in seipso: videlicet quo anima per tempus mota tantum corpus moueat per tempus & locum. Sed ipsa consuetudine carnalium affecta sensuum: etiam semetipsam corpore moueri putat dum illud mouet per locum, que si posset diligenter inspicere tanquam cardines membrorum sui corporis in quibus nituntur motionum initia, quomodo. s. articulatim dispositi sunt: inueniret ea que per loca mouentur: non nisi ab eis moueri quae loco fixa sunt. Non enim solus digitus mouetur, nisi fixa sit manus, a cuius articulo velut immoto cardine moueatur, sic & tota palma ab articulo cubiti, sic cubitus ab articulo humeri, & humerus a scapula, cum mouetur stantibus cardinibus id per loci spacium quod mouetur. Sic plantae in talo est articulus, quo stante mouetur: sic cruris in genu & totius pedis in coxa esse probatur: nullusque omnino membri motus quod voluntas mouet, esse perpendit: nisi ab aliquo articuli cardine, qui primo a voluntate figitur, vt ab eo quod loco non mouetur, agi valeat quod mouetur. Quanto magis ergo cum anima corporea non sit, nec locali spacio corpus sicut aqua vtrem vel spongiam impleat, sed miris modis incorporeo nutu corpori viuificando commixta sit: quo & corpori quadam intentione non mole imperat, quantomagis inquam nutus ipse voluntatis eius cui membra deseruiunt, non per locum mouetur vt corpus per locum moueat quod quidem totum per partes mouet, nec aliquas mouet loco, nisi per illas quas loco non mouet. Illa quippe trinitas incommutabilis & eterna, ipsa inquam, vt dictum est, sine tempore & loco manens apud semetipsam, mouet tamen per tempus & locum sibi subditam creaturam: nam creans bonitate, voluntates ordinans potestate, vt in naturis nulla sit que ab illo non sit, in voluntatibus autem nulla bona sit cui non prosit, nulla mala qua bene vti non possit. Diony. de di. no. Ab ipso denique sunt omnes status, & omnes motus. Alij quidem intellectualium. Alij vero animarum, & alij corporum. Omnis status & motus ex ipso & per ipsum & in ipsum & propter ipsum.

Quod ipse sit omnium gubernator. Cap. LXXXIX.

AVgustinus super Iohannem. Miracula quae fecit in carne Dominus Iesus, diuina fuerunt opera, & ad intelligendum Deum ex visibilibus humanas mentes admonentia. Sed maius miraculum est gubernatio totius mundi, quam saturatio quinque milium hominum de quinque panibus, & tamen hoc nemo miratur, illud vero mirantur homines, non quia maius est, sed quia rarum est. Idem de tri. libro. 3. In superna quidem ac celesti patria voluntas Dei que facit angelos suos spiritus, & ministros suos flammam ignis: in eisdem spiritibus summa pace inuicem copulatis, & in vnam voluntatem quodammodo charitatis igne conflatis tanquam in secreta praesidet sede. Indeque in quibusdam ordinatissimis creature motibus, videlicet spiritualibus deinde corporalibus se per cuncta diffundit & vtitur omnibus ad incommutabile arbitrium sententiae suae. Et quemadmodum crassiora corpora & inferiora per superiora & subtiliora reguntur quodam ordine, ita omnia corpora per spiritum vitae; & spiritus vite irrationalis per spiritum vite rationalem pium & iustum, & ille per ipsum Deum, & sic vniuersa creatura per creatorem suum: nihil enim visibiliter ac sensibiliter in mundo efficitur: quod non de interiori & inuisibili aula summi imperatoris, aut iubeatur, aut permittatur, secundum ineffabilem iustitiam premiorum atque penarum, gratiarum & retributionum. Idem in lib. de achademicis primo. Itaque nihil aliud in rebus casum vocamus, nisi cuius secreta causa est vel ratio, nihilque seu commodi seu incommodi contingit in parte quod non conueniat vel congruat vniuerso. Ex epistola Clementis ad Iacobum lib. 1. Qui ergo credit summi Dei prouidentia mundum gubernari, non debet de singulis aspernanter accipere, quae quo accidunt: certus quod iustitia Dei etiam ea que superflua videntur aut contraria in vnoquoque negocio oportuno exitu dispensat, precipue tamen erga nos qui familiarius colunt eum: qui enim, vt dixi: certus est ita esse, si quid contra sententiam eueniat nouit pro eo merorem animo depellere sententia meliore, certus quod dispensatione boni Dei etiam quod contrarium putat, in melius vertatur. Aug. de ci. Dei li. 5. Ceterum quicquid preter voluntatem patitur homo, non debet humanis vel angelicis vel cuiuscunque creati spiritus tribuere voluntatib⁹, sed eius potius qui dat potestatem volentib⁹.

Quod non sit malorum actor sed ordinator. Cap. LXXX.

IDem in lib. questionum, 83. Qui autem omnium que sunt actor est, & ad cuius bonitatem pertinet, vt sit omne quod est, vtique boni tantummodo causa est, mali ergo actor non est. Ideoque & ipse summum bonum est, a quo in nullo deficere bonum est, deficere vero malum est, non est causa deficiendi, id ad non esse tendendi, qui causa est essendi, qui iunmirum actor est omnium que sunt, que inquantum sunt, bona sunt. Idem de ci. Dei li. 15. Sicut aut De⁹ naturarum bonarum est optim⁹ creator, ita voluntatum malarum iustissim⁹ ordinator, vt cum ille voluntas natiuis bonis: ipse bene vtatur etiam voluntatib⁹ malis. Neque enim vllum angelorum vel homi-

hominum crearet, quem malum futurum præsciret, nisi pariter nosset, quibus eos bonorum vsibus commendaret. atq; ita ordinem seculorum tanquam pulcherrimum carmen etiam quasi quibusdam antithetis honestaret. videlicet qualibus locum illum suauiter ac decenter explicat apostolus, per arma iustitię à dextris & à sinistris &c. Nam sicut illorum contrariorum ad inuicem oppositione sermonis pulchritudo redditur. ita quadam non verborum, sed rerum eloquentia contrariorum oppositione seculi pulchritudo contexitur. Quod aptissime in Ecclesiastico scriptū est hoc modo. contra malum bonum est. & contra vitam mors. sic & contra virum iustum peccator. Et sic intuere in omnia opera altissimi duo contra duo. vnum contra vnum. non ergo mala voluntas quia naturę ordinem seruare noluit, ideo iusti dei leges omnia bene ordinantis effugit. Idem in musica libro 6. Amor siquidem inferioris pulchritudinis animam polluit. que cum in infimis ordinem diligat, ipsa suum ordinem amisit: Non tamen excessit ordinem rerum. quandoquidem ibi & ita est, vbi & quomodo esse talis est ordinatissimum. Aliud enim est ordinem tenere & aliud teneri ordine, subduntur legibus qui non amat leges. sicut videlicet plenius ostensum est superius. Hugo de sancto Victore. Itaq; dispositio diuina in omnibus operationis suę virtutē ostendit: videlicet in bonis, & in malis. In bonis quidem dupliciter. vt sint, & vt ordinata sint. In malis autem simpliciter, in quibus non facit quidem vt sint, sed tantum vt ordinata sint.

Cur Deus in mundo mala fieri permittit. C. LXXXI.

AVgustinus in encheri. Omnipotens ergo Deus cum sit summè bonus, nullatenus mali aliquid in suis operibus esse sineret, nisi adeo potens ac bonus esset, vt etiam de malo bene faceret. meliusque iudicauit de malis bene facere, quā mala esse nulla permittere. Idem in libro de Trinitate. Nam & mala quę ab iniquis fideles perferunt, ipsis iustitiam, vel ad demenda peccata, vel ad exercendam probandamque iustitiam, vel ad demonstrandam huiusmodi vitę miseriam. Idem in libro de gratia, & corre. Ceterum vsque adeo Deus electis suis omnia cooperatur in bonum, vt si aliqui eorum deuiant & exorbitant, etiam hoc ipsum faciat eis proficere in bonum. Inde nanque humiliores redeunt, & doctiores. sicut in Petro videre potes. Idem contra aduersariū legis & prophetarum. Ipsa quoque vitia creaturarum etiam testimonium perhibent bonitati naturarum. quod enim per vitium malum est, profecto per naturam bonum est, vitium quippe contra naturam est, quia naturæ nocet. nec vtique noceret nisi bonum eius minueret. Idem de ciuitate Dei libr. primo. Sed nec vitium esset a Deo recedere, nisi ei naturæ cuius id vitium est competeret potius cum Deo esse. qua propter & defectus ipse voluntatis malę grande testimonium est naturę bonę. Sed & Deus, vt dictum est, sicut bonarum naturarum est optimus creator, ita voluntatum quoque malarum iustissimus est ordinator. Idem super Genesim libro 3. Et ea quæ peccando proprium decus amittunt, nullo modo vt etiam non ipsa rectè ordinata cum vniuerso bona sint efficiunt. Ipse nanque qui naturas optimè condidit, peccantes iustissime ordinando id efficit, vt etiam si qua sigillatim delinquendo fiant deformia, semper tamen cum eis vniuersitas sit pulchra. Bernardus Clareual. Denique diligentibus Deum adeo in bonū omnia cooperantur. vt inter hæc omnia ēt illa quæ nihil sunt. s. ipsa peccata numerentur, dum ex eis q̄sq; feruētior, & timoratior, & cautior & humilior inuenitur. Idē in sermone de septem misericordijs. Sic etiam ex toto Deus indulget omnem iniuriam, vt iam nec damnet vlciscendo, nec confundat improperando, nec minus diligat imputando ita vt ubi abundauit delictum soleat gratia superabundare. Testis est Paulus qui plus omnibus cum Dei gratia laborauit. Testis Matthæus de Teloneo in Apostolum electus. Et Petrus cui post negationem totius Ecclesię cura commissa est. Quis accusauit Mariam & oportuit eam pro se respondere. Sic Phariseus murmurat. sic Marthæ conqueritur, sic Apostoli scandalizantur. Maria tacet, Christus excusat eam etiam & commendat. O quanta in ipso conuersionis initio concessa est ei multitudo dilectionis, quanta postmodum indulta est gratia familiaritatis prima resurgentem videre, prima tangere meruit.

Cur primum hominem tentare permisit quem consensurum præsciuit. C. LXXXII.

AVgustinus super Genesis libro 11. Si quæritur, cur Deus hominem tentari permisit quem præsciebat tentatori consensurum esse. Altitudinem quidem eius consilij non valeo penetrare, sed tamen nō mihi videtur hominem magnę laudis futurum fuisse, si propter hoc posset bene viuere, quia nullus suaderet ei male viuere. Cum & in natura posse, & in potestate haberet suadēti non consentire, ille tamē qui superbis resistit, & humilibus dat gratiam adiuuantem. Cur itaque tentari non sineret illum, quem præsciebat consensurum. cum id facturus esset propria voluntate per culpam, & ordinandum illius æquitate per penam, vt etiam sic ostenderet animæ superbæ ad futurorum eruditionem sanctorum, quam rectè ipse vteretur animarum voluntatibus etiam malis, cum illę peruerse vterentur naturis bonis. Sed nec arbitrandum est quòd hominem ille tentator deiecturus esset, nisi quędā in anima ipsius elatio hominis comprimenda præcessisset, vt per humilitatem peccati quam de se falso præsumpserit disceret. Ante ruinam enim exaltatur cor, & ante gloriam humiliatur. Animæ siquidem extollenti se, ac nimis confidenti de propria virtute experimento etiam pęnę demonstrandum fuerat, quod natura si ab actore suo discedit, nō bene se habeat. hinc etenim maximè commendatur quale bonum Deus est quādo nulli ab eo recedenti bene est. Nam & qui gaudent in mortiferis voluptatibus esse sine dolorum timore non possunt, & qui omnino malum desertionis suę maiore superbię stupore non sentiunt, miseriores prorsus apparent alijs qui hæc discernere nouerunt, vt & si recipere nolunt medicinam talia deuitandi, valeat ad exemplum quo possit talia deuitare humanum genus. Nunc etiam assidue permittit Deus insidijs diaboli tentari humanum genus, quoniam sic probatur & exercetur virtus, & est palma gloriosior tentatum non consensisse, quàm tentari non potuisse. mali quoque homines bonos tētantes præbent illis contra cupiditatem deuitationis exemplum, & contra superbiam incutiunt timorem pueri. Rursus nanque mirum est quantum humilitas illa qua Deo subdimur, ne tanquā eius adiutorio non egentes de uiribus nostris præsumamus, per omnes diuinas scripturas cura continua commendatur.

Cur Homines assidue nasci facit quos malos fore pranoscit. C. LXXXIII.

CVr ergo non creet Deus homines quos quidem præscit esse malos futuros, sed bonis profuturos: vt & illis vtiles exercendis admonendisque nascantur, & iuste pro sua mala voluntate puniantur? sed talem inquiunt hominem potius faceret, qui omnino peccare nollet. Ecce concedimus meliorem esse naturam quę omnino peccare nolit, concedant & ipsi non esse malam, quæ sic facta est, vt possit non peccare si velit, ac iustam eius sententiam qua punita est quæ non necessitate, sed voluntate peccauit. Cum ergo ratio certa demonstret. duo quædam bona non ęqualia, sed vnum superius alterum inferius non intelligunt tardi corde cum dicunt si vtrumque tale esset, nihil aliud se dicere quàm solum illud esset. Sicque cum ęquare bonorum genera volunt, numerū minuunt, & vnum genus immoderate augendo alterum tollunt: verum quis audiret eos si dicerent, vt quoniam excellentior est sensus videndi quàm audiendi quatuor oculi essent, & aures non essent. Sic ergo & si excellentior est illa creatura rationalis, quæ sine alicuius pęnę comparatione subditur Deo. illa quæ in hominibus ita creata est vt in se beneficium Dei non posset agnoscere, nisi supplicium alterius videndo, vt non altum sapit sed timeat, idest non de se perfidat, sed in Deo confidat. quis rēctè intelligens dicat, talis est ista qualis illa? cum hoc nihil aliud sit quàm dicere non esset ista, sed ista sola. Cur denique nō crearet Deus etiam illos quos malos præsciebat futuros, volens demonstrare potentiam suam, & ob hoc in multa patientia vasa irę sustinens, vt notas faceret diuitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ, quæ præparauit in gloriam. Sic enim qui gloriatur, non nisi in domino gloriatur, cum cognoscit non suum, sed illius esse non solum vt sit, sed illius etiam vt non nisi ab illo bene sibi sit, a quo habet vt sit. Itaque nimis importune dicitur, vt non esset quibus Deus tantum beneficētiam misericordię suę tribueret, sed aliter non possent esse. nisi essent & hi in quibus vindictę iustitiam demonstraret. Cur enim non vtraque potius sint. cum in vtrisque & Dei bonitas. & æquitas iure prædicatur. At inquiunt. si Deus vellet etiam isti boni essent. Sed quanto melius hoc Deus voluit vt essent quod vellent. Si boni quidem fructuose, mali autem impune non essent, & in hoc ipso vtiles alijs essent. Sicut enim præuidit quid mali facturi essent, sic etiam præuidit de malis eorum factis quid boni esset ipse facturus. Nam si eos fecit vt eis relinqueret, vnde & ipsi aliquid facerent, quo quicquid & culpabiliter eligerent, illum de se laudabiliter operantem inuenirent. A se quippe habent voluntatem malam, ab illo autem & naturam bonam, & ad iustam pœnam sibi debitum locum. alijs exercitationis emminiculum, & timoris exemplum. Itaque non parui boni creatura rationalis est etiam illa, quæ malorum comparatione malum caret. Quod vtique bonę creaturę genus non esset, si malas omnium voluntates in bonum Deus cōuertisset. nulli que iniquitati pęnam debitam infligeret, sed solum illud genus esset qđ nulla vel peccati vel supplicij malorum comparatione proficeret. sicque bonæ creaturę numerus minor esset. Ergo inquiunt aliquid est in operibus Dei, quod alterius malo indigeat. vt ad bonum perficiat. sic enim sunt excæcati, vt non videant q̄ quibusdam punitis corriguntur plurimi, nec volunt aduertere e quo diuinę prouidentiæ opere in eos veniat imponendæ cor-

motis disciplinæ, vt si non corrigantur qui puniuntur: ipsorum tamen exemplo cæteri terreantur: valeatque ad salutem illorum iusta pernicies aliorum, nec enim illorum malitiæ Deus actor est, de quorum iusta pœna cæteris quoque consulit, sed illos quidem malos vitijs proprijs futuros esse præsciens: non tamen creare destitit, vtilitati deputans eorum, quos in hoc genere creauit. Quod vtique genus quisque non vult vt sit, nihil aliud agit, nisi vt ipse in eo non sit.

Quod nec malitia, nec essentia vlla Deo nocere, vel aduersari possit. Cap. LXXXIIII.

MAgna ergo opera Domini exquisita in omnes voluntates eius. Præuidet bonos futuros, & creat. Præuidet malos futuros, & creat: seq; ipsum ad fruendum bonis præbet munera sua largiens, malis misericorditer ignoscens, & iustè vlciscens, itemque misericorditer vlciscens, & iustè ignoscens, nil metuens de cuiusque malitia, nil indigens de cuiusque iustitia, nil sibi consulẽs de operibus etiam bonorum, bonisq; consulens etiam de pœnis malorum. Idem in libro de natura boni. Cum ergo in Deo sint ea, quæ condidit omnia: non tamen eum inquinant illi, qui peccant: de cuius nimirum sapientia, quæ a fine vsque ad finem fortiter attingit, dicitur quòd attingit vbique propter sui munditiam, & nihil inquinatum in eam incurrit. Idem in libro de fide & simbolo. Cæterum ego, inquit, sum qui sum. Ex hoc vtiq; spiritualibus animis patere confido, nullam creaturam posse cõtrariam esse Deo. Si.n. hoc verbũ est, de solo Deo dici potest, quia quod vere est incommutabiliter manet, nihil vtique Deus contrarium habet: ei namque quod est, solum rectè potest dici contrariũ quod non est. Idem in libro de ciuitate Dei 12. Illi ergo essentiæ, quæ summæ est, & omnium essentiarum auctrix est, essentia nulla cõtraria est: dicuntur autem inimici Dei in scripturis eius imperio aduersantes non natura, sed vitijs, nec nocendi, vel lędendi potestate, sed resistendi voluntate. Deus.n. immutabilis, & omnino incorruptibilis est. Ideoque vitium quo Deo resistunt non ei, sed ipsis malũ est, nec ob aliud est eis malum, nisi quia corrumpat in eis naturæ bonum. Natura ergo non est Deo cõtraria, sed vitium, quia quod malum est, bono est contrarium. Et quis neget Deum summũ bonum esse, vitium ergo contrarium est Deo tanquam malum bono. Sed & natura quam malum vitiat est vtique bonum, ideo & huic bono malum est cõtrarium. Sed Deo tantummodo tãquam bono malum, naturæ vero quam vitiat, non tantum malum, sed etiam noxium: nulla quippe mala sunt Deo noxia, sed mutabilibus, corruptibilibusq; naturis, ipsorum tantum vitiorum testimonio bonis. Si.n. bonę non essent, eis nocere non possent. Quid.n. eis nocendo faciunt, nisi quod integritatem, pulchritudinem, salutẽ, virtutem, & quicquid boni naturæ per vitium detrahi, vel minui potest, adimunt, vnde colligitur quamuis non possit vitium incõmutabili nocere bono, non tamen posse nocere nisi bono. Sic ẽt dici potest, vitium nec esse posse summo bono, nec nisi in aliquo bono. Idem in libro Soliloquiorum primo. Deus ergo est, vt iam superius dictum est, per quem vniuersitas etiam in sinistra parte perfecta est. Ipse est enim a quo omnia sunt, in quibus dissonantia vsque in extremum nulla est, cum deteriora melioribus concinunt. Ipse est in quo sunt omnia, cui tamen vniuersæ creaturæ nõ error erat, nec nocet malitia.

Quod quicquid ei resistere nititur semetipsum lędit. Cap. LXXXV.

BErnardus ad Euge. lib. 5. Nec minus est Deus peruersorũ pœna, quam humilium gloria. Est.n. rationabilis quædam æquitatis directio, alias dilectio inconuertibilis, & indeclinabilis, quippe attingens vbique, cui omnis prauitas illisa conturbetur necesse est, vt ergo oppositis voluntatibus, qui semper impingere conãtur & frustra, solam auersionis suæ pœnam referentes. Quid.n. tã pœnale, quam semper velle quod nunquam erit, ac semper nolle, quod nunquam non erit, nunquam quod vult obtinebit, & quod non vult in æternum sustinebit. Quis autem hæc facit, rectus dominus Deus noster, qui & cum peruerso peruertitur. Est etiam turpium pœna Deus quia lux. Omnis.n. qui male agit lucem odit: nec tamen lucem declinari poterit, quoniam vbique lucet etiam in tenebris, sed eam tenebræ non comprehendunt. Proinde in iudicio reprobi videbuntur, vt confundantur, & non videbunt, ut cõsolentur, nec modo videbuntur a luce, sed etiam in luce, & hoc ab omni vidente, vt sit confusio multa pro intuentium multitudine, ac nullus de tanta spectantium numerositate molestior erit oculus suo cuiusque. Non est.n. aspectus siue in cęlo, siue in terra, quem suffugere magis velit, & minus possit tenebrosa conscientia: hic est vermis, qui nõ moritur, præteritorum memoria. Aug. super Genesim lib. 11. Sic parentes primi mox vt præceptũ transgressi sunt intrinsecus gratia deserente omnino nudati, quã typo quodam, & superbo amore suæ potestatis offenderant, in sua mẽbra oculos iniecerunt eaq; motu quem non nouerant concupierunt: hæc mora ipsa die accidit, qua factum est quod Deus vetuit, amisso quippe statu mirabili, qui eis de ligno vitæ mystica virtute præbebatur, per quem nec morbo tentari, nec ætate mutari potuissent: corpus eorum duxit mortiferam qualitatem, quæ est in pecoribus, ac per hoc, & eundem motum quo fit in pecoribus coeundi appetitus, vt succedant nascentia morientibus, sed tamen ẽt in ipsam pœnam suæ generositatis iudex anima rationalis bestialem motum in membris suæ carnis erubuit. Eiq; pudorem incussit, nõ solum quia hoc sentiebat, vbi nunquam tale quid antea senserat: verum ẽt quia pudendus ille motus de præcepti transgressione veniebat, ibi namq; sensit, qua prius gratia vestiretur, qñ nihil indecens patiebatur. Greg. in moral. lib. 6. Rectè ergo de Deo per beatum Iob dicitur: Quis restitit ei, & pacem habuit? Nam qui cũcta mirabiliter creat, ipse vt creata sibimet conuenientia ordinat: in quo ergo actori resistitur pacis connexio dissipatur, quia ordinata esse nequeunt, quæ superni moderaminis dispositionẽ perdũt. Quę.n. subiecta Deo in tranquillitate persisterent, ipsa se sibimet dimissa confundunt, quia in se pacem non inueniunt, cui desuper venienti in actorem contradicunt: vnde & primus homo, qui pręcepto actoris restitit, carnis in se protinus contumeliam sensit, & Angelus apostata semetipsum repulsus patitur, quia per naturæ suæ inquietudinem foras vagatur.

Quod diuina voluntas etiam illos qui conantur resistere sibi seruire cogit. Cap. LXXXVI.

IDem in lib 6. Sed multi quidem humana sapientia inflati, dum desiderijs suis aspiciunt diuina iudicia contraire, astutè reluctari conantur, & optant vt ad votum suum vim supernæ dispositionis intorqueant, verum inde voluntatem Dei peragunt vnde mutare contendunt, itaque Dei consilio resistentes obsequũtur, quia hoc eius dispositioni militat, quod per humanum studium resultat. Vnde scriptum est: Qui comprehendit sapientes in astutia eorum. Ecce Ioseph viderat somnium, quod manipuli fratrũ adorarent manipulum suum, Sol & Luna cum reliquis stellis seipsum. Cũq; fratres se eius dñio metuerent subijci, in puteũ illum deposuerũt, & Ismahelitis vendiderunt, qui.s. in Ægyptum ductus, ac seruituti subditus, accusatione luxuriæ dãnatus, sed merito castitatis adiutus, ac prophetiæ iudicio ereptus omni Ægypto per Dei prouidẽtiam est prælatus, per sapientiam quoque supernã prouidus frumenta congessit, & futuro periculo necessitatis obuiauit. Cumque in orbe fames inualuit Iacob in Aegyptum filios misit. Qui frumentorũ dispensatorem Ioseph inuenerunt. Eumq; alimẽta vt mererentur adorare cõpulsi sunt, hic ergo Ioseph, qui ab eis ne adoraretur venditus fuerat, ideo adoratus est, quia venditus. Et coacti sunt voluntatẽ Dei peragere, quia moliti sunt commutare. Iustus quoque & misericors Deus mortaliũ facta disponens, alia cõcedit propitius, alia permittit iratus. Et quæ permittit iratus sic tolerat, vt in consilij sui vsum vertat, vnde fit, vt quod sine voluntate Dei agitur voluntati eius contrarium nõ sit, quia dum in bonũ vsum humana vertuntur, eius consilio militant ẽt quę repugnant. Vnde scriptum est. Magna opera Domini exquisita in omnes volũtates eius. Sic magna sunt, vt per omne quod agitur, ab omnibus eius voluntas exquiratur. Nam sæpe inde perficitur, vnde repelli putatur. Vnde scriptum est: Omnia quæcunque voluit Dominus fecit in cęlo, & in terra. Hinc Salomon ait: Non est sapientia, non est prudentia, non est consilium contra Deum. In cunctis ergo, quæ agimus vim supernæ voluntatis inquiramus. Cui cognitæ debemus famulari, & quasi ducem itineris sequi, ne etiam nolentes seruiamus ei. Vitari enim vis superni consilij non potest, sed magna sibi virtute hanc temperat, qui se sub eius nutibus resignat, cuiusq; pondera leuigat, qui volens portat.

Qualiter sapientia vincit malitiam, & omnia suauiter disponit. Cap. LXXXVII.

HVgo super Ecclesiasten homelia 15. Malum quidem propriã sedem nõ habet, sed natura peregrinum a suo in alieno moratur, quia non esset, nisi esse posset malitia. Si non eam in suo pateretur, quæ eam non fecit sapientia, non enim sapientia malitiã fecit, sed in eo quod fecit malitiam esse permisit, vt collata malitiæ sapientia vinceret, & comparata pulchrior appareret. Confert enim se & commetitur sapientia malitiæ in operibus suis, & vincit eam vtrinque, vt attingat a fine vsque ad finem. Ideo enim malitia ad defectum currens sapientiam non euadit, quia non potest malitia ipsa, quod corrumpat inuenire, nisi in his, quæ sapientia creauit. Sapientia vero propter malitiam ad prouectum surgens transcendit, quia non potest malitia corrumpere, quod sapientia potuit creare. Currit ergo sapientia, vt attingat a fine vsque ad finem transcendens malitiam in corruptis bonis, quo malitia non accedit, & cõsequens malitiam in his, quę corrupta sunt, quo malitia non præcedit, tam suauiter enim omnia etiam non suauia disponit, vt omnia, quæ contra eius voluntatem se erigunt, neq; potenter extinguat, vt nihil sint, neque violenter compellat, vt nil possint, sed esse sinens, & posse annuens, currentia contra suã voluntatem manifestè permittit, & occultè conducit ad implendam suam

suam voluntatem. Restat nunc maximus iste, & supremus sapientiæ excursus a fine vsque ad finem qui nullum habet finem. Sursum sublime contemplationis, & deorsum profundum damnationis, ad istos duos fines vniuersorum cursum incipiens a medio sapientia, hinc inde siue promouendo siue deserendo disponens cõducit, sursum ascendentibus viam sternens iustitiam, deorsum descendentibus viam relinquens iniquitatem. Quo cum ventum fuerit, sistent vniuersa in finibus suis, & fines ipsi nunquam habebũt finem. Et tunc quoque ipsa sapientia pertingit a fine vsque ad finẽ fortiter, vt amplius nũquam, vel a retributione iustorum deficiat, vel a pœna iniquorum desistat, disponens omnia suauiter hinc ad gaudium, illinc ad supplicium æternum. Sed quæso, quæ suauitas in inferis erit, quia ipsa suauis pmanet, quæ disponit: licèt illi suaues non sint quos disponit, nec illud suaue sit in quo disponit, ipsa quoque dispositio suauis est, etiam si illa suauia non sint, quæ disponit. Bern. Clareual. Cæterum sapientia vincit malitiam, dũ Christus contriuit Sathanam. attingit a fine vsque ad finem fortiter in cœlo deijciendo superbum, in mundum superando malignum, in inferno spoliando auarum, & disposuit omnia suauiter, in cœlo stantes Angelos confirmando, in mundo venundatus redimendo in inferno captiuos liberando.

Qualiter diuina iustitia vel prouidentia voluntates bonas, & malas ordinat. Cap. LXXXVIII.

AVgustinus in lib. quęstionum 83. Deus omnipotens, & iustus voluntates creat, bonas remunerat, malas punit, omnes ordinat. Idem de ciuit. Dei lib. 11. Sicut enim naturarũ optimus est creator, ita voluntatum etiam malarum iustissimus ordinator, vt cum illæ male vtantur naturis bonis, ipse quoque bene vtatur voluntatibus malis. Idem contra Faustum lib. 2. Diuina quippe prouidentia per cuncta tendens, cui nec nouum existit, quod oritur, nec perit, quod moritur, in suo singula quæq; ordine siue naturarum, siue meritorum, vel cedere, siue succedere, vel manere facit, & omnis quidem recta voluntas diuinæ legi coniungitur: inordinata vero cupiditas diuinæ legis ordine coercetur, vt nec bonus aliud quam præcipitur velit, nec malus amplius, quam permittitur possit, ita sanè, vt ne impune possit, quod iniustè voluerit. Siue autem iniquitas, siue iustitia, nec esset in voluntate, nisi esset in potestate, ac per hoc nullum præmium, nullaq; pœna sequeretur iustè, quod nemo sapit, nisi quæ desipit. Ignorantia vero, vel infirmitas qua vel nesciat homo quid velle debeat, vel non omne qđ voluerit possit, ex occulto pœnarum ordine, & ex illis ineffabilibus Dei iudicijs, apud quem nõ est iniquitas venit. Et in omnibus quidem quæ timet, vel horret humana infirmitas, sola iure dãnatur iniquitas. Cętera vero sunt, vel tributa naturarum, vel merita culparum. Idem in lib. 5. Denique ad aliquem vsum sanctorum ordinatur omnis pœnalis cęcitas impiorũ, videlicet a summo Deo, qui pro sui regiminis æquitate malis etiam bene vtitur, vt qui suo arbitrio iniustè viuunt, illius iudicio iustè disponantur. Itaque ne prophetias Christi nasciturі, mira facturi, indigna passuri, morituri, resurrecturi, ascensuri, Euangelium per omnes gentes disseminaturi finxisse crederentur illi, qui prius annunciarent eum magnum quid actum est in vsum nostrum de infœlicitate Iudæorũ, vt idem ipsi qui propter se hoc non haberent in cordibus, pp nos haberẽt in codicibus, nec.n. auctoritas in libris illis minuitur, sed etiam augetur. Nam & ipsa eorum cęcitas futura ibidem est prædicta, vnde magis non intelligendo veritatem veritati testimonium perhibent, quia cum eosdem libros non intelligunt a quib. non intelligendi prędicti sunt, hinc etiam eos veraces ostendunt. Greg. in moral. lib. 23. Quisquis autem pro peccato percutitur, nisi in murmurando reuertatur, eo ipso iam iustus esse inchoat, quo ferientis iustitiam non accusat: homo enim sub Deo cõditus est, & ad conditionis ordinem redit, quando sibi æquitatem sui iudicis etiam quam non intelligit antepouit.

Quod de tota massa damnata quosdam eligit: & quosdam reprobat. Cap. LXXXIX.

HVgo de sancto Victore. Cum autem Deus, vt dictum est, cunctorum futurorum sit præscius, quædam futura fuerunt, quę facturus fuit Deus, quædã vero, quæ permissurus, pp hoc amplius habere videtur prædestinatio, quam pręscientia, quia præscientia quidem de alieno est: prędestinatio aũt nisi de proprio esse nõ potest. Deus quippe malorum non est actor, sed ordinator. Est autẽ prædestinatio propositum voluntatis diuinæ in quo disposuit gratiam electis suis dare. Aug. de verbis Apostoli. Hinc Apostolus de Deo loquens, ait, ꝙ ante mundi constitutionem nos elegit: quis hoc explicare sufficit? Eliguntur qui non sunt, nec errat qui eligit, nec vanè eligit. Eligit tñ, & habet electos, quos creaturus est eligendos, quos habet apud semetipsum nõ in natura sua, sed in præscientia sua, nondum erant quibus promittebatur, sed ipsi prouisi erant quibus promittebatur. Idem in lib. de prædestina. sanctorũ. Est itaque prædestinatio gratię præparatio. Gratia vero est ipse prædestinationis effectus. Non autem quia futuros nos tales esse præsciuit, ideo elegit, sed vt essemus tales per ipsam electionem gratiæ suæ, qua nos in dilecto filio suo gratificauit. Petrus Lũbardus. Cum autem prædestinatio sit gratiæ præparatio. i. diuina electio qua elegit quos voluit ante mundi constitutionem. Reprobatio econuerso intelligenda est præscientia iniquorum, & præparatio damnationis eorundem: sicut.n. prædestinationis effectus est illa gratia qua in pręsenti iustificamur, & illa qua in futuro beatificamur: Ita reprobatio Dei qua ab æterno non eligẽdo quosdam reprobauit secundum duo cõsiderantur, quorum alterum præscit, & non præparat. s. iniquitatem. Alteram præscit, & præparat. s. pœnam æternam. Aug. ad Prosperum. & Hylarium. Hæc itaq; regula inconcussè est tenenda, peccatores in peccatis pręscitos quidem a Deo, sed non præparatos esse, pœnam vero præparatam esse. Fulgentius ad Moninium. Porro in illo sermone sancti Augustini, quo ad interitum quosdam prædestinatos affirmat, nihil aliud accipiendũ existimo nisi ꝙ ad interitum supplicij non delicti quosdam esse pręparatos intelligat, prædestinationisq; nomine nõ aliqua coacta necessitas humanæ voluntatis exprimitur, sed misericors, & iustus futuræ operis diuini sempiterna dispositio prædicatur. Sic aũt Deus futurum effectum hominis renouandi disposuit, vt eius voluntas in opere nouo noua esse non possit. In iustis opera sua glorificat. In iniquis opera non sua condemnat.

Exempla eiusdem electionis ac reprobationis. Cap. XC.

AVgustinus de ciuitate Dei lib. 15. Sicut ergo in homine vno, quod ait Apostolus experimur videlicet, quia non primum quod spiritale est, sed quod animale, postea vero spirituale: nam vnusquisq; qñ ex damnata progenie oritur, primo necesse, vt sit Adam malus, atque carnalis, & si renascendo in Christum profecerit, postea sit bonus, & spiritualis. Sic & in vniuerso genere humano cum primo duę ciuitates mysticè nascendo, ac moriendo cęperunt procurrere, prior natus est Cayn ciuis huius sęculi, posterior aũt Abel, peregrinus in sęculo, ciuisq; ciuitatis Dei, gratia prędestinatus, & electus, gratia peregrinus deorsum, gratia ciuis sursum. Nam quantum ad ipsum attinet, ex eadẽ ortus est massa, quę originaliter est tota damnata, verum Deus tanq̃ figulus: hanc.n. similitudinem non imprudenter inducit Apostolus, ex eadẽ massa fecit aliud vas in honorem, aliud in contumeliam. Et prius quidem vas in contumeliam, quia in vno, vt dixi, homine prius est reprobum, vnde necesse est incipiamus, & vbi necesse non est remaneamus. Posterius vero probũ, quo proficientes veniamus, & quo peruenientes maneamus. Proinde non quidem omnis homo malus erit bonus, nemo tñ erit bonus qui non fuerit malus. Sed qñ quisque citius mutatur in melius: hoc in se facit nominari, quod apprehẽdit celerius, & posteriore cooperit vocabulum prius, scriptum est itaque, ꝙ Cayn tanquam videlicet ciuis huius mundi ciuitatem condiderit, Abel aũt tanquam peregrinus non condidit. Superna.n. sanctorum ciuitas est quamuis hic ciues pariat in quibus peregrinatur, donec regni eius tempus adueniat. Glosa super epistolam ad Romanos 9. c. Cęterum in Iacob antequam natus fecisset aliquid boni, quid diligebat Deus, nisi gratuitum misericordiæ suæ donum? Et in Esau quid oderat antequã natus aliquid fecisset mali, nisi originale peccatum: nam nec in illo diligeret iustitiam quam ille nullam fecerat, nec in isto odiret naturam quã ipse bonam fecerat. Patet ergo, ꝙ cuius vult miseretur gratuito, & quem vult indurat iusto iudicio. Si quærimus meritum obdurationis misericordiæ, nullum est meritum misericordiæ, meritum autem obdurationis est peccatum totius massæ damnatæ, nec obdurat Deus impartiendo malitiam, sed non impartiendo gratiã. Miseretur ergo magna bonitate, & obdurat nulla iniquitate, vt nec liberatus de suis meritis glorietur, nec damnatus, nisi de suis meritis conquæratur. Sola quippe gratia redemptos discernit a perditis, quos in vna perditionis excreauerat vasa communi causa perditionis ab origine ducta.

Cur Deus ex tota massa tam paucos elegit cęteris reprobatis. Cap. XCI.

VNiuersum quippe genus humanũ tam iusto Dei iudicio dãnatum est in apostatica radice: vt etiam si nullus inde liberaretur, nemo rectè Dei iustitiam posset vituperare. Illis autẽ, qui liberantur pluribus non liberatis, & in damnatione iusta derelictis, ostenditur quod vniuersa conspersio meruisset, & quo etiam istos debitum Dei iudiciũ reduceret, nisi eius indebita misericordia subuenisset. Illorum autẽ non miseretur quibus gratiam non esse præbendam æquitate occultissima, & ab humanis sensibus remotissima iudicat, quam non aperit Apostolus, sed miratur, & clamat. O altitudo diuitiarum sapientiæ, & scientiæ Dei, quam inscrutabilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius, vniuersa namque massa iure damnata contumeliã debitam reddit cui vult Dei iustitia, & honorem indebitũ tribuit cui vult Dei gratiã, non meritorum pręrogatiua, non fatali necessitate, non temeritate fortunæ, sed clausa sapientiæ, & scientiæ suæ altitudine. August. contra Pelagianos. Debita quidem redditur pęna damnato, indebita

gratia

gratia liberato, vt nec ille se indignum queratur, nec iste dignũ se iactet glorietur. Omnes.n.in vna, eademq; massa damnationis, & offensionis inuoluit, vt liberatus de non liberato discat, quod etiã sibi pœna conueniret, nisi gratia subueniret. Quærimus itaq; meritum misericordiæ, nec inuenimus, quia nullum est ne gratia euacuetur, si non gratia datur, sed meritis redditur. Idem in libro de diuina prædestinatione. Gratulare ergo ô quicũq; illuminatus es, & gratiam quam non merebaris agnosce. Geme quicunq; induratus es, ac iustitiam confitere. Idem de ciuit. Dei lib.14. Siquidem donatus est primus homo sibi, quia Deum deseruit placendo sibi, & non obediens Deo, non potuit obedire nec sibi: verũtamen omnipotenti Deo, ac summè bono naturarum omnium creatori, Bonarum autem voluntatum adiutori, ac remuneratori, Malarum vero relictori, & damnatori, vtrarũq; ordinatori, non defuit vtiq; consilium, quo certum numerum ciuium, etiam ex damnato genere humano suæ ciuitatis impleret in sapientia sua prędestinatũ, non eos iam meritis, sed gratia discernens, ac liberatis non solum de ipsis, sed etiam de non liberatis, quid eis largiatur ostendens: non enim debita, sed gratuita bonitate tunc se quisq; agnoscit erutum malis malis, cum ab illorum hominum consortio, cum quibus sibi iusta esset damnatio, fit immunis. Cur ergo Deus quos peccaturos præsciuit non crearet? quandoquidem in eis, & ex eis, & quid eorum malitia mereretur, & quid sua gratia donaretur ostendere posset, nec sub ipso creatore, ac dispositore peruersa delinquentium ordinatio rectum ordinem rerum peruerteret. Proinde peccatores, & Angeli, & homines nihil agunt quo impediatur magna opera Domini exquisita in omnes voluntates eius, quia qui prouidenter, atque omnipotenter sua cuique distribuit, non solum bonis, sed etiam malis bene vti nouit. Duas vero prædictas ciuitates duo fecerunt amores, terrenam, scilicet amor sui vsque ad contemptum Dei, Cœlestem vero amor Dei vsque ad contemptum sui. Idem in lib 21. Sicq; dispartitum est humanum genus, vt in quibusdam demonstretur quid valeat misericors gratia. In ceteris autem quid iusta vindicta, in qua propterea plures sunt, quam in illa, vt sic ostendatur quid omnibus deberetur. Quod si omnibus redderetur in nullo iudicantis iustitia reprehenderetur.

Quod circa ista periculosum est studium humanæ discussionis. Cap. XCII.

GLosa vbi supra. Multi quidem de profundo isto, videlicet iudiciorum Dei circa quorundam electionem, & alios reprobationem quærentes rationem reddere, mersi sunt in profundum erroris, ac stultitię, dicentes animas in cęlo primitus conuersatas, & ibi aliquid boni, vel mali egisse, ac pro meritis ad terrena corpora fuisse detrusas. Quod vtique fides catholica respuit propter euidentem Apostoli sententiam qua de Iacob, & Esau loquẽs ait: Cum nondũ nati fuissent, aut aliquid boni, vel mali egissent: melior est ergo fidelis ignorantia, quam temeraria scientia. Certè cuius vult miseretur gratuita misericordia, & quem vult indurat veritate rectissima, miseretur vtiq; secundum gratiam, quę gratis datur. Obdurat autem secundum iudicium, quod meritis redditur. Et ille quidem cui misericordia impenditur, oportet vt etiam ipse ex libero arbitrio Dei gratiæ cooperetur. Totum tamen Deo tribuendum est, qui voluntatem hominis bonam, & præparat adiuuandam, & adiuuat præparatam, nolentem præuenit vt vellet, volentem subsequitur, ne frustra velit, hinc & Apostolus ait: Nõ est volentis, nec currentis, sed Dei miserentis. Cur autem hũc potius, quam illum misericordia liberet, istũ iustitia obduret. Scrutetur, qui potest tam magnum iudiciorum Dei profundum, sed caueat præcipitium. Aug.super Iohannem: Nemo, inquit dñs, potest ad me venire nisi pater, qui me misit traxerit eum: Ille ergo venit, quem gratia Dei pręuenit. Qui cum propheta dicit: Misericordia eius præueniat me, præueniat velle, subsequatur perficere, magna commendatio gratiæ, nemo venit, nisi tractus sit. Quem vero trahat, & quem non trahat, cur istum trahat, & cur illum nõ trahat, noli velle iudicare, si non vis errare, nondum traheris ora vt traharis. Idem contra Faustum lib.1. Vides, inquit Apostolus, bonitatem Dei, & seueritatem in eos, qui ceciderunt seueritatem. In te autem bonitatem, videtis quemadmodum, nec auferat Deo iudiciariam potestatem, nec homini liberam voluntatem, occultum est, altũ est, & ab humana cogitatione seclusum quomodo Deus, & iustificet pium, & damnet impium. Num ergo garrire delectat aduersum diuina iudicia, quia sunt inscrutabilia, quanto conuenientius est modulo nostro expauescere, vbi expauit Apostolus, & clamare. O altitudo diuitiarũ sapientiæ, & scientiæ Dei, quam inscrutabilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius. Idem in libro de bono perseuerantiæ. Neque vero ita prædicanda est prędestinatio populis, vt dicatur eis, siue curratis, siue dormiatis, qđ vos forte pręsciuit, qui falli non potest, hoc eritis, sed ita dicendũ est illis, sic currite, vt & comprehendatis; atque hoc ipso cursu vestro ita vos esse præcognitos noueritis, vt legitimè curreretis.

Quod sub certo numero ruinam Angelorum supplet Deus ex hominibus prædestinatis. Cap. XCIII.

IDem in Encheridion. Superna itaq; Hierusalem mater nostra nullum ciuium suorum numerositate fraudabitur, quin etiam vberiori copia fortasse ditabitur. Non enim numerum nouimus, aut sanctorum hominum, aut immundorum dęmonum, in quorum locum succedentes filij sanctæ matris, quæ sterilis apparebat in terris, & in illa pace, de qua ipsi ceciderunt in æternum permanebunt. Sed illorum ciuium numerus siue qui est, siue qui futurus est, in contemplatione ipsius artificis existit, qui vocat ea, quę nõ sunt, tanquam ea quæ sunt, & omnia in mensura, & numero, & põdere disponit: verũ hæc pars humani generis, cui Deus liberationem promittit nunquid operum suorum reparari potest meritis? absit. Quid enim boni potest operari perditus, nisi quantũ a perditione fuerit reparatus? nunquid libero arbitrio voluntatis? & hoc absit. Nam libero arbitrio male vtens homo, & seipsum perdidit, sicut.n.qui se occidit, vtiq; viuendo occidit, sed occidendo se non viuit, nec seipsum resuscitare potest cum occiderit, ita cũ libero peccaretur arbitrio amissum est liberum arbitrium victore peccato. A quo enim quis deuictus est, huic & seruus addictus est. Qualis autem quæso potest esse serui addicti libertas, quando ipsum peccare delectat. Nam liberaliter seruit, qui domini sui volũtatem libenter facit, ac per hoc ad peccandum liber est, qui peccatis seruus est. vnde ad iustè faciendum liber non erit, nisi a peccato liberatus, iustitiæ seruus esse cęperit. Ipsa est vera libertas propter rectè faciendi licentiam, & pia seruitus propter pręcepti obedientiam, nec ista libertas homini addicto, & vendito esse poterit, nisi ab illo qui dicit: Si vos filius liberauerit, verè liberi eritis. Idem in libro de correc. & gratia. Tene, inquit, qđ habes, ne alius accipiat coronam tuam Porro si alius non est accepturus nisi iste perdiderit, certus est electorum numerus, vt nec augeri, vel minui possit. Petrus Lumbardus. Verum ad hæc verba Augustini sic a quibusdam obijci solet Posset Deus opponere gratiam quib. non apponit, per quam.s.saluarentur, qui sine illa damnabuntur; possit similiter gratiam subtrahere, vel non apponere quibusdam, quibus apponit eam, sicque posset numerus electorum augeri, & minui. Quibus respondemus ea ratione dictum esse, & verũ esse numerum electorum Angelorum, vel minui non posse, quia non potest vtrũque simul esse, videlicet vt aliquis prædestinatus non sit, & saluetur, vel vt aliquis prædestinatus sit, & damnetur. Intelligentia namq; conditionis implicite veritatem facit in sermone. Si autem simpliciter intelligatur, falsum esse probatur. Nam & prædestinatus potest damnari, & reprobus potest saluari.

Cur pro peccato primi hominis puniat totam massam humani generis. Cap. XCIIII.

AVgustinus de ciuit. Dei lib.14. Primis ergo parentibus tam grande peccatũ admissum est, vt in deterius eo natura mutaretur humana, etiam in posteros obligatione peccati, & mortis necessitate transmissa, viuebat siquidem homo secundum Deum in paradiso, & corporali propter bona corporis, & spirituali propter bona mentis. Quoniam ergo contemptus est Deus iubens, qui eum ad imaginem suam creauerat, qui in Paradiso constituerat, qui rerum omnium affluentiam, salutemque præstiterat, qui vno solo leuissimo, atq; breuissimo præcepto ad obedientiæ salubritatem amminiculatus fuerat, quo eam creaturam cui libera seruitus expediret, se esse dominũ commonebat, iusta damnatio subsecuta est: talisq; damnatio, vt homo, qui custodiendo mandatum futurus fuerat etiam carne spiritualis, fieret mente carnalis, & qui superbia sua sibi placuerat, Dei iustitia sibi donaretur, nec sic vt in sua esset omnimoda potestate, sed a seipso quoque dissentiens, sub illo cui peccando consensit pro libertate, quam concupiuit miseram, & duram ageret seruitutem, mortuus spiritu volens, & corpore moriturus, inuitus desertor æternæ vitæ, & æterna nisi gratia liberaret, morte damnatus. Si quem ergo mouet, cur non alijs vitijs ita mutetur humana natura, sicut illa duorum parentũ præuaricatione mutata est. Non ideo debet putare illud leue, ac paruum fuisse commissum, quia in esca factum est, non quidem mala, nec noxia, nisi quia prohibita, neq; enim quicquam mali Deus in loco tantæ fœlicitatis crearet, sed obedientia commendata est in præcepto, quæ virtus in natura rationabili mater est omnium, custosq; virtutum, quandoquidem sic facta est, vt ei subesse sit vtile, perniciosum autem suam non eius a quo creata est facere voluntatem. Hoc itaque tam leue, & breue præceptum, vbi nondum voluntati cupiditas resistebat, tanto maiore iniustitia violatum est, quanto posset facilius custodiri. In occulto autem mali esse cęperunt, vt in apertam inobedientiam laberentur. Manifesto enim peccato diabolus hominem non cepisset, nisi iam ille sibi placere cępisset. Hinc enim & delectauit quod dictum est: Eritis sicut Dij, quod melius essent, & esse possent, si Deo per obedientiam cohærerent: Dij enim creati, non sua veritate, sed Dei veri participatione sunt Dij. Et audeo dicere superbis esse vtile cadere in

apertum

apertum peccatum, vnde sibi displiceant, qui iam sibi placendo ceciderant. Salubrius enim Petrus sibi displicuit quando fleuit, quam sibi placuit, quando præsumpsit. Vnde Psalmus: Imple facies eorum ignominia, & quærent nomen tuum Domine, &c. Et est aliquid humilitatis, miro modo, quod sursum faciat cor, & aliquid elationis, quod deorsum faciat cor: hoc quidem contrarium videtur vt elatio sit deorsum, & humilitas sursum: sed pia humilitas facit subditum superiori: nihil autem est superius Deo, & ideo exaltat humilitas, quia facit subditum Deo. Elatio autem est in vitio, eo ipso, quod respuit subiectionem, & cadit ab illo, quo non est quicquam superius. & ex hoc erit inferius, sitque quod scriptum est: Deiecisti eos dum alleuarentur. Idem in lib. 21. lectio autem pœna æterna dura videtur, & iniusta sensibus humanis, quia in hac infirmitate moribundorum sensuum deest ille sensus altissimæ, ac purissimæ sapientiæ, quo sentiri possit quantum nefas in prima præuaricatione commissum est: quantomagis enim homo Deo fruebatur, tanto maiore impietate Deum reliquit, & factus est malo dignus æterno, qui hoc in se peremit bonum, quod esse posset in æternum. Hinc est vniuersa generis humani massa damnata, vt ab hoc iusto supplicio nullus liberetur, nisi misericordia, & indebita gratia, atque ita dispertiatur genus humanum, vt dictum est supra.

Qualiter eius culpa cum pœna mortalitatis ad omnes transmittitur. Cap. XCV.

IDem in libro 13. Fatendum est itaque primos quidem homines, ita fuisse institutos, vt si non peccassent nullum mortis genus experirentur, sed eosdem peccatores ita fuisse mulctatos, vt etiam quicquid ex eorum stirpe esset exortum, eadem pœna teneretur obnoxium. Non enim aliud ex eis, quam quod ipsi fuerant nasceretur: pro magnitudine quippe illius culpæ naturam damnatio mutauit in pœnis, vt quod pœnaliter præcessit in hominibus primis, sequeretur in nascentibus cæteris. Neque enim ita homo ex homine, sicut homo ex puluere. Puluis namque homini faciendo materia fuit, homo autem homini gignendo parens. Proinde quod est terra, non hoc est caro, quamuis e terra facta sit caro. Quod est autem parens homo, hæc est & proles homo. In primo ergo homine per fœminam in progenie transiturum vniuersum genus humanum fuit, quando illa coniugum copula diuinā sententiam suę damnationis excepit, & quod homo factus est, non cum crearetur, sed cum peccaret, & puniretur: hoc genuit quantum quidem attinet ad peccati, & mortis originem. Cum autem quęritur, quam mortem Deus primo homini fuerit comminatus si mandata, vel mandatum transgrederetur, scilicet animæ, an corporis, an totius hominis, an illam, quæ dicitur secūda, dicendum est, quod omnes. Nam etsi in eo, quod ait: Morte morremini, intelligamus eam solam, quæ fit cū anima deserit sua vita, quæ illi Deus est, profecto in illa morte etiam cæterę duæ denūciatę sunt, quæ procuidubio fuerāt secuturæ. Nam in eo, quod inobediens motus in carne animæ inobedientis exortus est, propter quem pudenda texerunt, sensa est mors vna, in qua deseruit animam Deus. Illaque significata est verbis eius, quando timore dementi sese abscondenti homini dixit, Adam vbi es? non vtique ignorando quærens, sed increpando admonens, vt attenderet vbi esset, in quo non esset Deus. Cum vero corpus ipsa anima deseruit ætate corruptum, & senectute confectum, venit in experimentum mors altera, de qua Deus peccatum adhuc puniens, homini dixit: Terra es, & in terram ibis: vt his duabus mors illa prima, quæ totius hominis est compleretur, quam secūda in vltimo sequitur, nisi homo per gratiam liberetur. Idem in Encheridion. Illorum etiam primorum hominum peccatos ceuslat posteros obligari. Nam ideo quisque renascitur, vt soluatur in eo quicquid peccati est cum quo nascitur, ac per hoc non est instituta regeneratio, nisi quia vitiosa est generatio, adeo vt etiā de legitimo matrimonio procreatus dicat, in iniquitatib. conceptus sum, & in peccatis concepit me mater mea. Neque dixit iniquitate, vel peccato: sed iniquitates, & peccata dici maluit, quia & in illo vno, quod in omnes pertransije reperiuntur plura peccata .s. superbia qua homo suam potius, quam Dei potestatem dilexit, sacrilegium quia Deo non credidit, homicidium, quia in mortem se præcipitauit, fornicatio spiritalis, quia integritas humanæ mentis serpentina suasione corrupta est, furtum, quia cibus prohibitus vsurpatus est, auaritia, quia plusquam debuit appetiuit.

Qualiter illud peccatum a parentibus in filios transfunditur. Cap. XCVI.

GLosa super epistolam ad Romanos tertio. Illud autem peccatum in posteris originale dicitur, quoniam ex originis nostræ vitiosa conditione trahitur. Non enim quia descendimus ab Adam per carnis propagationem, ideo peccato tenemur, cū & Christus ab eo descenderit, qui omni peccato caruit, sed quia vitiosa lege concupiscentiæ ex peccato primi hominis. i. concupiscentia carnis accedente concepti sumus, ideo peccati, quod originale dicitur rei sumus. Actor. His etiam verbis videtur sonare Aug. dicens, quod peccatum in paruulos non trasmittit propagatio, sed libido, verum hic obijci potest, quod aliquis ex maiori libidine gignitur, quam alius: ideoque, secundum hoc videtur contrahere peccatum maius. Præterea dicunt quidam, quod peccatum illud non contrahitur ex libidine, sed ex corruptione, quæ est in carne, nec ideo Christus originali caruit, quia non per libidinem fuit conceptus, sed quia sanguis de quo corpus formatum est deputatus fuit a susceptione vitij per operationem sancti Spiritus. quæ dicitur corruptio actiua, quia causa est originalis peccati, remanet tamen in eo corruptio passiua. i. passibilitatis a fame, & siti, & huiusmodi. hæc etenim corruptio duplex in carne nostra ab Adam contracta. Quod ergo dicit Aug. ita intelligendum est non propago, sed libido. i. causa libidinis originale peccatum in paruulos transmittit. Et fomes quidem, siue pronitas quantum est de se æqualis est in omnibus, qui nascuntur, sed tamen vnus est alio pronior ad peccandū propter aliquod accidens, vt propter complexionem, vel aliquid huiusmodi. Sed fortassis adhuc obijciet aliquis, quod in baptismo remittitur carnis corruptio, ideo minor est in baptizato. Si ergo carnis corruptio est præcisa causa originalis peccati, videtur quod si decidatur aliqua portio carnis ab vtroque, & infundatur anima vtrique, maius peccatum hæc, quam illa contrahit. Sicque filius non baptizati maius peccatum contrahit, quam baptizati. Nos autem dicimus, quod actiua corruptio, quæ est in carne pueri, licet remittatur, sine diminuatur in baptismo, quo ad fœditatem, & intensionem, secundum quam dominabatur in carne, tamen quo ad essentiā manet eadem, quæ prius, & ex ea contrahitur originale a puero ex eo nato, etiam si nulla sit libido in conceptu, nec minus contrahitur originale a filio baptizati, quam a filio non baptizati. Hęc autem corruptio a tribus est. s. a peccato Adæ tanquam corrupto, & merito, & a Deo tanquam infligente, & puniente, & a carne tanquam corruptibili, & passibili, nec dicitur in conceptu pueri originale transmitti, quia in carne traducta sit ipsum peccatum cum eidem carni donec formatum sit puerperium anima non infundatur, sed quia in ipsa est causa peccati. i. corruptio ex qua fit peccatum in anima cum infunditur. Aug. de baptismo paruulorum contra Maximinum lib. 3. Si quos ergo aduersos, vel obtusos, & contentiosos mouet quomodo peccatum, quod mundatur per baptismum maneat in eis, quos genuerunt circuncisi, quo modo et palea, quæ opere humano tāta diligentia separatur, manet in fructu, qui de purgato tritico nascitur. Idem contra Iulianum. At vero Iulianus dicit, non peccat iste, qui nascitur, nō ille qui genuit, non ille qui condidit, per quas ergo rimas inter tot præsidia innocentiæ peccatum fingis ingressum: verum quid quærit latentem rimam cum habeat apertissimam ianuam, per vnum hominem, ait Apostolus, per vnius delictum, per inobedientiam vnius hominis. Quid quærit apertius, quid inculcatius.

Qualiter anima paruuli culpam a carne contrahere permittitur. Cap. XCVII.

VOluit enim Deus propter peccatum Adæ constitutionē suā mutare, qua videlicet constituit, vt homo naturaliter generetur ex homine. Ideoque licet vasa corrupta. s. corpora seminata in vteris matrum inueniat: non tamen ab infundendis animabus congruo tempore cessat. Si autem obijcitur, quod hæc vasa mundare posset antequam in funderet animas, dico quod posset quidem si vellet, sed non vult propter hoc mutare constitutiones naturæ. Accedit ad hoc præterea triplex causa Prima quidem est, vt homo, qui cecidit per superbiam humilietur semper habens secum causam humilitatis. i. fragilitatem suam, iuxta illud propheticum: Humiliatio tua in medio tui. Secunda est, vt dum in corpore fragili, & corrupto bene pugnat, maius meritum acquirat. Tertia vero, vt anima corpus ipsum tam miserum, & corruptum bene illo vtendo secum ad gloriam traheret. Vnde de his vltimis duabus dicit Grego. Anima colligata est socio deteriori duabus ex causis. Vna est, vt victoriæ præmia non solum ex dono Dei speraret, sed etiam per laborem acquireret. Alia vero vt hanc deteriorem naturam corporis secum traheret, & quod Deus est animæ, ipsa corpori fieret. Est autem originale, & in anima, & in carne, s. d in carne originaliter, sine causaliter, iuxta illud Apostoli Scio quod non habitat in me. i. in carne mea bonū, hoc est, habitat in ea malū s. fomes, qui dicitur etiam lex membrorū. In anima vero est formaliter. s. tanquam in substantia, quia sola susceptibilis est virtutis, & vitij rationalis anima. Si ergo aliquis obijciat, quod caro non est corrupta, nisi corruptione pœnæ. Ideoque, nec in anima corruptionē culpæ potest introducere, dicimus, quod non sequitur: quod enim in carne tantūmodo est pœna, in anima dicitur & culpa, & pœna. Et huius ratio est, quia ista corruptio carnis ex animæ. s. culpa Adæ causata est, vnde cum affectus eius venit in subiectum sibi simile. s. in animam pueri dicitur similiter culpa. In dissimili aūt. i. in carne, dicitur tantūmodo pœna. Si ergo quęritur, an Deus creauerit animam huius pueri mundam, an immundam, dicitur quod mundam,

licet

licèt tamen nunq̃ fuerit munda. Et ponitur exemplum de pomo, quod aliquis alij mũdum tradit. & ille pollutis manibus suscipit: licèt enim iste dederit isti pomum mundum, tñ ille nunquam habuit, nisi immundum, qm̃ ipso momento quo accipit, immunditiam contrahit. At hoc simile non est omnino conueniens, quia pomum aliquando fuit mundum, anima vero nunquam: ideo dicimus, ꝙ falsa est ista propositio propriè loquendo. Deus creauit hanc animam mũdam, potest tamen impropriè concedi sub hoc sensu. Deus creauit hãc animam, quæ nullam ex creatione habuit immunditiam. Potest etiam dici, ꝙ duplex est, quia si hoc verbũ creauit transeat super vtrumque istorum accusatiuorum animam mundam falsa est. Nunquam. n. creata fuit munda. Si vero tm̃ super hunc accusatiuum animam, vera est, sub hoc sensu: Deus creauit hanc animam, quæ munda est. Si. n. obijcitur, ꝙ Deus animas innocentes infundendo corporibus corruptis insipienter agere videtur. Respondetur ꝙ recta videtur obiectio. Si Deus animam extra corpus primum crearet, & postmodum illam corpori corrupto infunderet; sic autem non est: immo creatur intra corpus anima dum infunditur, vnde nunquam est nisi corpori coniuncta, & ita namque est innocens, vel munda.

Qualiter aliena culpa et a Deo imputatur. Cap. XCVIII.

AVgustinus contra Iulianum. At vero quia peccatum est ex voluntate, quærit forsitan Iulianus vtrum & originale. Respondeo prorsus & originale, quam & hoc ex voluntate seminatũ est, vt & in illo esset, & in omnes transiret. Actor. Sic patet responsio si obijciatur illud aliud aug. verbum. Omne peccatum adeo est voluntarium, quod si non est voluntarium non est peccatum: hęc tñ Apostoli locutio omnes in Adam peccauerunt est impropria, & ideo sic exponenda. Omnes contraxerunt ex Adam causam, siue originem peccati. s. fomitem, siue corruptionem, quæ erat in carne eius, ex qua est omnis caro humana: satisfactio autem Adæ non fuit ab Adam, sed a Deo, nec etiam per satisfactionem fuit mundata caro Adæ, sed anima tm̃ quo ad maculam, quia ergo carnem ab Adam trahimus, & non animam: patet ꝙ causam peccati ab eo contrahimus, & non causam satisfactionis, quæ a solo Deo est: ideo licèt dicatur, ꝙ in eo peccauimus: non tamen potest dici, ꝙ in eo satisfecimus. Dicitur autem originale culpa, inquantum est in anima pueri, non tamen dicitur culpa propriè ipsius animę in qua est. sed animæ a qua est. s. animæ Adæ. Si autem quæritur, an contrahat illud violenter, aut voluntariè, aut naturaliter, dicimus, ꝙ naturaliter, & hoc a natura corrupta iusto Dei iudicio, licèt occulto præcedente. Cumque pro naturalibus non vituperemur, secundum philosophum, anima in qua est originale non dicitur propriè vituperabilis propter ipsum, sed illa a qua est. s. anima Adæ, quam ab illa non naturaliter ortum est illud peccatum, sed voluntariè. At vero cum intellectus, vel ratio impermixta sit carni, nam anima tantummodo secundum vires inferiores colligata est illi: videtur, ꝙ non contrahat corruptionem aliquam ex carnis corruptione. & ideo non peccatum originale, nec eius esse, nec operatio dependet a carne. Nos autem dicimus, ꝙ non contrahit corruptionem a carne ratione permixtionis, contrahit tñ ratione concomitantiæ, quam habet cum sensu, vel imaginatione cęterisque viribus inferioribus, quibus anima carni colligata est. Denique anima naturali appetitu corpori coniungitur, & ex ipso corpore, quod inuenit corruptum corrumpitur, vel inficitur, ideoq; secundum exigentiam naturæ iustum est vt maculetur. Appetitus ergo naturalis quo vniri appetit corrupto corpori, dicitur iustitia, qua tenetur rea peccato originali. Sicut autem in actuali peccato sunt duo. s. actio, & deformitas, & quo ad actionem est a Deo, quo ad deformitatẽ vero non sic, & in originali sunt duo. s. actio, & deformitas. & quo ad actionem est a Deo, quo ad deformitatem vero non sic. & in originali sunt duo. s. pronitas peccandi, quæ est pœna, & macula secundum quam pronitas est culpa. Inquantum ergo pœna est a Deo, inquantum culpa non. Notandum quoque, ꝙ peccatum originale, & in Adam fuit, & in nobis, s. diuersimodè. In Adam quippe fuit duplex peccatum. Primum actuale. s. inobedientia. Secundum originale, quod in ipso ortum est ab ipsa inobedientia. s. corruptio carnis, & animæ cum obligatione pœnæ æternæ. i. carentiæ visionis Dei. Non tamen in ipso fuit originale, quia nõ fuit natus cum eo sicut nos, qui omnes nascimur filij iræ, & ideo in nobis dicitur originale, quia ex vitiosa lege originis contractum est. Potest tamen dici vno modo in ipso fuisse originale, quia in ipso fuit fomes peccati ortus, siue traductus ex peccato eius actuali, sed aliter in nobis, scilicet ex carnis origine.

De paruulis absque baptismo decedentibus, quid sentiendum sit. Cap. XCIX.

AVgustinus super Gen. lib. 10. Itaque quęritur a quibusdã quid infantis anima meruit, vnde illi non percepto baptismo exire de corpore perniciosum sit, si nec proprium aliquod peccatũ cõmisit, nec ex illa traducta est, quæ in Adam peccauit. Nõ. n. de puerис gradiusculis, sed de infantibus agimus, non quia plerunq; nascuntur de adulterio, quia nequaq̃ naturæ bona culpanda sunt in prauis moribus. aut non debuerunt frumenta germinare, ꝙ ea seuerit furãtis manus. Adhoc aũt respondetur, animas quidem corporibus hominum Deum nouas sigillatim dare ad hoc, vt in carne peccati de originali peccato veniente rectè viuẽdo, carnalesq; concupiscentias sub Dei gratia subigendo meritũ cõparent, quo cũ ipso corpore in melius transferantur tpe resurrectionis, & in Christo in æternũ cum Angelis viuant, sed necesse est cum membris mortalibus, maximèque de peccati carne propagatis miro modo coaptentur, vt ea primo viuificare, post ẽt ætatis accessum regere possint, tanq̃ obliuione prægrauerentur, quæ si esset quodammodo indigestibilis creatori tribueretur. Cum vero paulatim ab huius obliuionis torpore anima resipiscens possit conuerti ad Deũ suum, eiusq; misericordiam, & veritatem: primo ipsa pietate conuersionis, deinde seruandi præcepti eius perseuerantia promereri, quid ei obest isto velut somno paulatim emergi, vnde paulatim euigilans in lucem intelligentię, ppq̃ anima rationalis facta est: potest per volũtatem bonam eligere bonam vitam, qđ quidẽ non poterit, nisi adiuuante Dei gratia per mediatorem, hoc si homo neglexerit, non tm̃ secundũ carnem, sed ẽt secundum spiritũ Adam remanebit: si vero curauerit secundũ spiritum rectè viuẽs, erit & illud quod de Adam culpabile tractũ est mundatum a labe peccati, & recipere merebitur illam cõiectationem, quã resurrectio sanctis pollicetur. Idem in lib. de baptismo paruulorum. Potest aũt rectè dici paruulos sine baptismo de corpore exeuntes, in dãnatione omnium mitissimam futuros. Idem contra Iulianum li. 5. Ego itaq; non dico paruulos sine baptismo morientes tanta pœna esse plectendos, vt eis melius esset non nasci, cum hæc dñs de peccatore sceleratissimo dixerit. Quæ aũt, & qualis, & quãta erit quamuis diffinire nõ possumus, non tñ audeo dicere, ꝙ eis vt nulli essent, q̃ vt ibi essent potius expediret. Idem in Enchiridion. Mitissima sanè omnium erit pœna eorũ, qui pręter peccatũ originale quod contraxerunt, nullum insuper addiderũt. Comestor. Itaq; pœna sodomitarũ subuertit ẽt paruulos pro peccatis parentũ, in quo prouisum est illis: ne diu viuentes sequerẽtur exempla patrũ, & est aliquod bonũ, reum non esse, qui gloriosus non est. Prodest. n. pauperem non esse, qui rex esse non potest. Actor. Quod dicit Aug. mitissimam esse pęnam paruulorum, intelligendum est quo ad sensum, nõ quo ad damnum. Dicit. n. glosa super illud Deuteronomij, abscondam faciem meam ab eis, ꝙ nihil est grauius, q̃ carere visione Dei. Est itaq; mitissima quo ad sẽsum. i. nulla: secundum ꝙ dicitur minimus vocabitur in regno cęlorũ. i. nullus. Grauissima aũt est quo ad damnũ, vel grauissima, quia generalissima. Erit. n. cõis omnibus damnatis. Vnde notandum, ꝙ si fiat comparatio pœnæ ad pœnam præcise, simpliciter maior est in damno pœna debita originali, q̃ pœna debita maximè actuali. Potius. n. eligeret homo bene dispositus videre Deum, & cruciari pœna debita homicidio, q̃ priuari visione Dei alijs pœnis cessantibus. Sed si fiat comparatio inter damnatos, minor est pœna damnatorum paruulorum, quia illi puniuntur sola carentia visionis Dei. Alij autem eadem pœna, & insuper alia, scilicet pœna debita peccato actuali.

De remedijs, quæ contra peccatum originale Deus instituit. Cap. C.

GRegorius in moral. lib. 4. Quod autem apud nos valet aqua baptismi, hoc egit apud veteres, vel pro paruulis sola fides. vel pro maioribus virtus sacrificij, vel pro his, qui de Abrahæ stirpe prodierũt mysteriũ circũcisionis. Beda in homil. euang. Idẽ. n. salutiferę curationis auxiliũ circuncisio in lege contra originalis peccati vulnus præbebat, quod baptismus agere reuelatæ gratiæ tpe consueuit, excepto ꝙ regni cęlestis ianuam, necdũ intrare poterant, sed tm̃ in sinu Abrahæ post mortem beata requie consolati, supernę pacis ingressum spe fœlici expectabant. Petrus Lũbar. Propter hoc ergo præcepta fuit circuncisio, quia non posset melius signari, q̃ per ipsam tolli originale peccatum. Nam omnis homo nascitur cũ præputio, quemadmodũ & cũ originali peccato, & circũcisus præputiatũ gignit, traijciens in illũ quo ipse iam caruit, sic baptizatus in filiũ, quem secundum carnem generat, reatũ traijcit originis, a quo ipse iam liber erit. In carne ergo præputij, ideo iussa est fieri, quia instituta est in remedium peccati, qđ a parentibus contrahimus in concupiscentia, quæ in illa parte magis dominatur concepti. Et ẽt quia in illo membro culpã inobedientiæ primus homo cognouit, vt in eodem obedientiæ signũ acciperet decuit: verũ si circuncisio suo tpe conferebat remissionẽ peccatorum, cur ergo mutata est per baptismum, quia videlicet perfectius est baptismi sacramentum, qm̃ & magis cõe, magisq; gratiæ plenũ. Nam in circuncisione peccata tm̃ dimittebantur, sed nec ad bene operandũ gratia per eam præstabatur, nec virtutes dabãtur, vel augebantur. In baptismo aũt omnia peccata dimittuntur, & gratia cooperandi confertur, & virtutes augẽtur. Aug. super Genesim

nesim li. 10. Anteq̃ ergo paruul' us p ętatē possit scd̃m spiritū viue re, necessariū hēt mediatoris sacramentū, vt ꝙ nodū per eius fidē pōt, per eorū, qui eū diligū, fiat. Eius.n.sacramēto tollitur ēr in ęta te infantili origin alis peccati pęna, a qno nisi adiutus etiā iuuenis carnalem concu pisc ntiam non domabit, nec ea subiugata ęter nę vitæ meritum apprehendet. Ideo viuus oportet etiam infans baptizetur. ne obsit animæ societas carnis peccati qua participata sit, vt nihil possit anima infantis secundum spiritum sapere. Ipsa quippe affectio grauat etiam corpore exutam, nisi cum in corpore est, per vnicum sacrificium veri sacerdotis expietur. Quid ergo aliquis ait, si hoc non curauerint sui vel infidelitate vel negligentia? Respondetur hoc diuinitus auxilium procurari illi animę quam Deus præsciit pie victuram si viueret hic vsque ad annos congruos fidei, quàm propter aliquid quod ipse nouit, & nasci voluit in corpore, & cito extraxit de corpore. Idem ad hiero. de verbo Iacobi. Cunque quidam ruisset in puteum, vbi aqua tanta erat, vt eū magis exciperet ne moreretur quàm suffocaret ne loqueretur. Accessit alius, eoque viso admirans ait. Quomodo huc cecidisti? Obsecro, inquit cogita quomodo me hinc liberes, non quomodo huc ceciderim quærasita quoniam fatemur, & fide catholica tenemus de reatu peccati tanquam de puteo etiam paruuli infantis animam, Christi gratia liberandam, satis est ꝙ modum quo salua fiat nouimus, etiam si nunquam quomodo in malum illud veneri, nouerimus. Idem contra Iulianum libro. 5. Itaq; magis curandum est siue in Paruulis siue in grandibus, quo anima sanetur auxilio, quàm quo vitiata sit merito. Quod enim de ea latet, aut exercitio, aliàs ex ocio, discitur, aut in hac vita sine salutis labe nescitur. Idem in lib. 6. Vide autem quàm importune nolis paruulum de alieno peccato reportare malum, & velis eum de alieno recte facto reportare bonum, non qualecunq;, sed Dei regnum. Alienum quippe est opus cum credit per alterum sicut alienum opus fuit, cum in altero peccauit. Si autem propterea vis paruulos a primi hominis alienos esse peccato, quia eum nō sunt imitati propria voluntate, hac ratione etiam alienabis eos a iustitia Christi, quia nec eum imitati sunt propria voluntate.

Quod etiam originales pœnas in bonum conuertit. C. CI.

PEtrus Lumbar. Concupiscientia siquidem siue concupiscibilitas, quæ dicitur peccati fomes, ante baptismum est culpa & non pœna. Post baptismum vero pęna est non culpa, quę paruulū habilem facit etiam concupiscere, sed non facit concupiscere, adultum vero facit etiam cōcupiscere, dimittitur ergo in baptismo non vt non sit, sed vt non imputetur ad peccatum. Hoc est enim non habere peccatum, non esse peccati reum: quomodo.n. alia peccata prætereunt actu, & remanent reatu, vt homicidia, & similia. Sic econtrario fieri potest, vt fomes ille prætereat reatu & maneat actu. Manet enim in corpore mortis huius carnalis concupiscentia, sicut dicit August. cuius vitiosis desiderijs non obedire præcipimur, quę tamen concupiscentia quotidie minuitur in proficientibus & continentibus. Actor. Secundum itaq; ꝙ origi nale duobus modis in baptismo dimittitur. s. quantum ad reatum qui omnino deletur. & quātum ad fomitem siue concupiscentiā, quæ debilitatur, & extenuatur, vt iam non regnet in corpore sicut prius. Non tamen omnino aufertur, vt habeat homo meritū eius motibus repugnando, qui nunquā sunt peccata, nisi rationē attingant aliquo modo. Et dicunt quidam ꝙ sicut a reatu anima purificatur, sic & caro ab illa feditate pęnali, siue pollutione quā in conceptione contraxit ex libidinosa concupiscientia purgatur, vt sicut duobus completur mysterium baptismi. s. aqua & spiritu, sic etiam ibi duo purgentur anima. s. a reatu, & caro ab illa contagione. Alia vero pęna originalis quæ est passibilitas carnis, constat. ꝙ in baptismo non dimittitur, cuius ratio duplex ab Aug. assignatur, vna videlicet ne fidei meritum in baptizatis euacuaret. Alia vero, vt bonus eiusdem vsus martyres gloriosos efficeret. August. de ciuitate Dei lib. 13. A vinculo ergo originale si soluantur infantes per gratiam mediatoris hāc solam mortem quæ animā seiungit a corpore perpeti possunt, in illam vero secundam sine fine pęnalē non transeunt. Si quem mouet cur vel ipsam carnis patiant, quæ est pęna peccati, quorum per gratiam reatus abolctur. Dicimus ad hoc relinqui animæ experimentum separationis a corporpore, quamuis ablato criminis nexu, quia si regenerationis sacrū cōtinuo sequeretur immortalitas corporis, ipsa fides euacuaretur, quæ tunc est fides, quando expectatur in spe quod nondum in re tenetur. Fidei autem robore ac certamine in maioribus duntaxat ętatibus etiā mortis fuerat superandus timor, quod in sanctis mar tyribus emicuit, cuius pfecto certaminis esset nulla victoria, nulla gloria, quia nec ipsum omnino possit esse certamen, si post lauacrum regenerationis iam sancti non possent mortem perpeti corporalem. Cum paruulis autem baptizandis quis non ad Christi baptismum propterea potius curreret, ne a corpore solueretur, atq; non inuisibili præmio probaretur fides, sed nec iam fides esset confestim sui operis sumendo, & quærendo mercedem. Nunc vero maiore & mirabiliore gratia saluatoris in vsus iustitiæ peccati pęna conuersa est. Tunc enim dictum est homini morieris si peccaueris, nunc dr̃ martyri, morere nec pecces Quod tunc timendum fuerat vt nō moreretur, nunc suscipiendum est ne peccetur, sic per ineffabilē Dei misericordiā & ipsa pęna vitiorum transit in arma virtutis, & fit iusti meritum, etiā suppliciū peccatoris: tūc .n. mors est acquisita peccādo, nunc impletur pro iustitia moriendo. Ita est cū ex primis hominib. perpetua propagine sit mors pęna nascentis, tñ si pro iustitia pietateq; pendatur fit gloria renascentis. Et cū sit mors peccati retributio, aliqua impetrat vt nil retribuatur peccato. Nam quicunq; ēr non percepto regenerationis lauacro pro Christi confessione moriūtur, tūc eis tm̃ valet ad dimittenda peccata, quantū si abluerentur sacro fonte baptismatis. Qui enim dicit. Si quis nō renatus fuerit ex aqua & spiritu, nō intrabit in regnum cęlorū. Alio loco istos fecit exceptos vbi non minus generaliter ait. Qui perdiderit animā suā propter me, inueniet eam. Hinc etiam scriptum est: Prætiosa in conspectu domini mors sanctorum eius.

Cur Deus bonis & malis cōmunicat bona & mala p̄sentia. C. CII.

IDem in lib. 1. Placuit autem diuinę prouidentię præparare in posterum bona iustis, quibus non fruerentur iniusti, & mala impijs, quib. nō excruciabuntur iusti. Ista vero temporalia bona & mala vtrisq; uoluit esse cōmunia, vt nec bona cupidius appetantur, quæ mali quoq; habere cernuntur. nec mala turpiter euitētur quib. & boni plerunq; afficiuntur. Ostendit aūt sæpe Deus etiā in his distribuendis operationem suam euidentius. Nam si nunc omne peccatum manifesta pęna plecteret, nil vltimo iudicio reseruari putaretur. Rursum, si nullum peccatum puniret, nulla esse diuina prouidentia crederetur: similiter in rebus secundis si non eas Deus quibusdā petentib. euidentissima largitate concederet, non ad eum ista pertinere diceremus. Itē: si omnibus ea petentibus daret, non nisi propter talia præmia seruiendum illi esse arbitraremur, nec nos faceret talis seruitus pios, sed potius cupidos: sicut autem sub vno igne aurum rutilat, palea fumat, & sub eadem stipula paleæ comminuuntur frumenta purgantur, nec ideo cum oleo amurca confunditur, quia eodem præli pondere premitur, ita vna eademque vis tribulationis irruens bonos terprobat, purificat, eliquat. Malos damnat, vastat, exterminat: vnde in eadem afflictione mali Deum detestantur & blasfemant, boni vero Deum precantur & laudant. Tantum interest, non quali sed qualis quisque patiatur. Nam pari motu exagitatur & exalat horribiliter fenum, & suauiter fragrat vnguentum. Item excepto quòd quilibet quantumlibet laudabiliter viuens in quibusdam carnali concupiscentię cedit, quis facile reperitur qui eos pp quorum execrabiles iniquitates Deus terras conterit, sic habeat, vt habendi sunt, sic cum eis viuat, vt cum talibus est viuendum. Plerumque enim ab eis docendis, admonendis, obiurgandis, corripiendis, male dissimulatur, vel cum laboris piget, vel cum os eorum coram offendere verecundamur, vel cum eorum inimicitias deuitamus, ne impediant & noceant in istis temporalibus rebus, siue quas adhuc appetit nostra cupiditas, siue quas amittere formidat infirmitas. Iure ergo vitam istam quādo diuinitus affligun tur cum eis amarā sentimus, cuius amando dulcedinem peccanti bus eis amari esse nolumus. Deinde etiam habent causam boni quare temporalibus affligūtur malis, qualem beatus Iob habuit, vt videlicet animus humanus ipse sibi quantum gratis Deum diligat probatus sit.

Adhuc De eadem materia. C. CIII.

VGO de arra animæ. Non ergo o anima sancta conturbare te debet, ꝙ in vsu temporalium rerum eadē bonis, & malis participatio est, nec ideo similiter illos a Deo amari existimes, qa tecū his omnibus similiter cōicare vides. Nam sicut bestiæ non propter se, sed propter hominem creatæ sunt, ita homines mali non propter se sed propter bonos viuunt, vt societas illorum vitam exerceat bonorum, quos & felicitate sua potiora his & quæ mali communicare non possunt admonent bona quærere, & ini quitate sua cogunt artius virtutem amare, postremo ut dum illos diuina gratia destitutos viderent per quælibet abrupta vitiorum ruere, discant quantas pro salute sua debeant creatori gratias referre. Similiter ergo bonis & malis ista concedi debuerunt, quo niam aliter boni bona sibi potiora seruari non crederent, nisi videlicet ista bonis quàm malis esse communia cernerent. Ioannes Chrysto. super Mathæum libro. 1. Solem inquit suum facit oriri super bonos, & malos, & pluit super iustos & iniustos. Omnia quidem bona Deus non propter omnes homines dat super terram, sed propter paucos sanctos. Conuenientius enim est, vt peccatores contra meritum suum a bonis eius fraudentur. Quemadmodum autem peccatores a iustis non seperat, ne seperati cognoscant se esse electos & glorientur, sed male viuentes dum bona percipiunt ad præiudicium suum percipiunt, & boni dum mala patiuntur ad iustitiæ lucrum eis cedunt. Gregorius in moral. lib. 5

Cum

Cum autem occulta sint Dei iudicia, cur in hac vita nonnunq̃ bonis male sit, & malis bene. Nam cũ bonis male est, & malis bene, hoc fortasse deprehenditur, quia & boni si qua deliquerunt, hic recipiunt vt ab æterna damnatione plenius liberentur, & mali bona quæ pro hac vita faciunt hic recipiunt, vt ad sola in posterũ tormẽta pertrahantur. Vnde in inferno ardenti diuiti dr. Recordare, quia recepisti bona &c. At cum bonis hic bene est, & malis male, incertum fit valde, vtrum boni idcirco bona recipiant, vt prouocati ad aliquid melius crescant, aut iusto latentiq; iudicio hic suorũ operum remunerationem recipiant, vt premijs vitæ sequentis inanescant, & vtrum mali idcirco aduersa ferant, vt ab æternis supplicijs corrigendo defendant, aut hic eorum pęna incipiat, vt qñq; cõplenda eos ad vltima gehennæ tormenta perducat: vnde sancti viri cum sibi suppetere prospera mundi conspiciunt, timent, ne laborũ suorũ fructus recipiant. Idcirco ẽt ea moleste tolerant, quia per hoc se vtcunque tardari interno desiderio non ignorant. Plus.n. in hoc mundo honor, q̃ despectio occupat, et magis prosperitatis sublimitas, quam necessitatis aduersitas grauat, &c.

Qualiter vtrisque scilicet bonis, & malis distribuit dona sua gratia. Cap. CIIII.

IDem homil. de talen. Nunc ẽt dñs ad negocium talenta donorũ suorum partitur, post multum vero tp̃is rationem positurus manifestabitur, bene quidem operantes pro apportato lucro remuneraturus, seruos autem torpentes ab opere bono damnaturus. Consideremus ergo quid accepimus, & in eorũ erogatione vigilemus. Considerare nos conuenit, ne nos, qui cęteris plus aliquid in hoc mundo accepisse videmur, ab actore mundi grauius inde iudicemur. Cum.n. augentur dona, rationes etiam crescunt donorũ: tanto ergo humilior, atq; ad seruiendum promptior esse quisque debet ex munere, quanto se obligatiorem esse conspicit in reddenda ratione. Idem in moral. lib. 6. Itaq; nihil fit in terra sine causa, idcirco.n. sæpe, & desidiosus ingeniũ accepit, vt de negligẽtia iustius puniatur, quia quod sine labore assequi potuit, scire contemnit, & idcirco qñq; tarditate intelligentiæ studiosus premitur, vt pro labore studij abundantius remuneretur. Idem in lib. 17. Mira quoq; dispensatione conditor, & culpas respicit, & viuendi tp̃a impendit, vt spacia vitæ longioris, aut conuersi fiant ad adiutorium muneris, aut non conuerso ad augmentum damnationis, vnde rectè de reprobo dicitur. Dedit ei Deus locum pœnitentiæ, & ipse abutitur eo in superbiã. Necesse est ergo, vt cum nos expectari conspicimus, ipsa prorogata pietatis tp̃a quasi dñationis augmenta timeamus. Idem in lib. 28. Sic ẽt creator noster, ac dispositor cuncta moderatur, vt qui extolli poterat ex dono, quod habet, humilietur in virtute, q̃ non habet. Sic cuncta moderatur, vt cum per impensam gratiam vnumquemq; subleuat, ẽt per disparem alteri alterũ subdat, & meliorem quisq; dono alio eum quæ sibi subijcitur attẽdat. At licèt se præire ex alijs sentiat, eidem tñ quẽ superat in alijs se postponat. Sic ẽt cuncta moderantur, vt dum singula quæq; sint omni, interposita quadam necessitudine fiant singulorum omnia, & vnusquisque sic, quod non accepit in altero possideat, vt ipse alteri possidendum, quod accepit humiliter impendat · hinc etenim per Petrum dicitur, vnusquisque prout accepit gratiam in alterutrum illam administrantes, sicut boni dispẽsatores multiformis gratiæ Dei. Tunc namq; bene multiformis gratia dispẽsatur, qñ acceptum donum, & ei, qui hoc non habet creditur, & pp eum cui impenditur datum putatur. Idem in dialog. lib. 3. Magna ergo omnipotentis Dei dispensatio, & plerunq; contingit, vt quibus maiora bona præstat, quædam minora non tribuat, vt semper eorum animus habeat, vnde se ipse reprehendat. Sicque per bonum, quod quærit, & habere non valet, illud seruet humiliter, quod habet.

Qualiter vtrosque illuminat sua veritate. Cap. CV.

AVgustinus in libro confessionum 10. Cum aũt quæro ab omnibus, vtrum malint de veritate q̃ de falsitate gaudere, tã nõ dubitant dicere de veritate se malle, q̃ nec se beatos esse velle. Beata quippe vita est gaudium de veritate. hoc gaudium oẽs volunt. Multos siquidem expertus sum, qui fallere volũt, qui vero falli neminem inueni. Amant itaq; veritatem oẽs, nec amarẽt, nisi aliqua eius notitia in eorum mente esset. Cur ergo veritas odium parit, & inimicus efficitur, qui veritatem dicit, quã tñ omnis homo diligit, quia videlicet amant homines veritatem quidem lucẽtem, sed oderunt eam redarguentem. Nam quia falli nolunt, & fallere volunt. Amant cum seipsam indicat, & oderunt eam cum seipsos demonstrant, inde retribuit eis, vt qui se manifestari nolunt ab illa, & eos ipsa manifestet, eisq; non ipsa sit manifesta. Ceterum sic amant homines veritatem, vt hoc quod amant velint esse veritatem, & quia falli nolunt conuinci, q͏̃ falsi sunt. Itaq; pp illã rem veritatem oderunt, quam pro veritate dilexerunt. Sic animus humanus cęcus, & languidus, turpis & indecẽs, latere vult, se autem vt lateat aliquid non vult, econtra illi redditur, vt & ipse veritatem non lateat, & ipsum veritas lateat, tũc etiam sic dum miser mauult gaudere veris, quam falsis. Beatus ergo erit si nulla interpellente molestia de ipsa per quam vera sunt omnia veritate sola gaudebit. Ecce nunc o veritas tunc præsides vbique omnibus consulentibus te. Simulq; respondes omnibus etiam diuersa consulentibus. Et tu quidem liquide respondes, sed non liquide audiunt omnes, omnes vnde volunt consulunt, sed non semper quod volunt audiunt. Optimus autem minister tuus est, qui non magis intuetur hoc a te audire, quod ipse voluerit, sed potius hoc velle, quod a te audierit. Idem in lib. de Trin. Ex intuitu veritatis etiam fantasias per sensum corporis haustas, & quodammodo memoriæ infusas, ex quibus etiam eas, quæ nunquam visæ sunt ficto fantasmate cogitantur, siue aliter, quàm sunt, siue fortuitu sicuti sunt, omnino alijs regulis supra mentẽ nostram incommutabiliter manentibus, vel approbare apud nosipsos, vel improbare conuincimur, cum rectè aliquid approbamus, vel improbamus: nam & cum Carthaginem quam vidi recolo, & Alexandriam quam non vidi fingo, easdemq́: formas imaginarias quasdam quibusdam rationabiliter præfero, viget & claret desuper veritatis iudiciũ, ac sui iuris incorruptissimis regulis extat firmum. Et si corporalium imaginum quasi quodam nubilo subtexitur, non tamen inuoluitur, atq; confunditur. Sed interest vtrũ ego sub illa, vel illa caligine tanq̃ a cœlo prospicuo secludar. An sicut altissimis mõtibus accidere solet inter vtrumq; aere libero fruar, & serenissimam aspiciam lucẽ desuper, & tenebras depressissimas subter. Idem in lib. 12. Nam sentire quidem corporalia per corporis sensus, & ea memoriæ fixa reminisci, nobis est cõe cum pecoribus: sublimioris autem rationis est ſm incorporales sempiternasq; rationes iudicare de istis corporalibus. Quæ.s. rationes nisi supra mentem humanam essent, incommutabiles non essent, atq; in his, nisi nostrum aliquid subiungeremus, nequaquam ſm illas de corporalibus iudicare possemus. Iudicamus ergo de his ex dimensionum figurarumq́; ratione, quam mens ipsa nouit incommutabiliter manere. Idem in lib. quæstionum 83. Denique sicut iam superius dictum est, artifices naturã imitantes eosdem numeros, & conuenientia lineamentorum, quę corpori per corpus imprimunt. ab ipsa summa sapientia in animo accipiunt, quæ numeros ipsos, & conuenientiam in vniuerso mundi corpore longè artificiosius impressit, quod ex nihilo fabricauit.

Qualiter etiam omnes tangit iustitia forma Cap. CVI.

IDem de Trinitate li. 9. Manifestum est certè aliud vnumquemque in seipso videre, quod sibi alius dicenti credat, non tamen videat. Aliud in ipsa veritate, quod alius similiter intueri valeat, horumque alterum per tempora mutari, alterum æternitate consistere immutabili. Neque.n. multas mentes oculis corporeis videndo per similitudinem colligimus humanæ mentis notitiam generalem, vel specialem, sed intuemur inuiolabilem veritatem, ex qua perfectè quantum possumus diffiniamus non qualis vniuscuiusque hominis mens existat, sed qualis esse sempiternis rationib. debeat. Nam vnde superni amoris ardor inflammatur in me, cũ audio virum aliquem pro fide acria tormenta tolerasse. Quod si forte mihi constiterit, q͏̃ carnalis homo sit, & pecuniæ, vel laudis cupiditate, vel alicuius rei transitoriæ causa pertulerit illa, statim amor ille, quo in eum ferebar offensus, & quodammodo repercussus, atq; ab homine indigno ablatus, in ea forma, ex qua talem eũ credens amaueram permanebit, nisi forte ad hoc eum amauero, vt talis sit. At in illo nulla facta est mutatio, sed mente mea mutata est ipsa existimatio, quæ aliter se modo habet, quam prius de illo. Idemque amor meus ab intentione perfruendi ad intentionẽ consulẽdi iubente etiam incommutabili desuper iustitia est deflexus. Ipsa vero forma inconcussæ, stabilisq́; veritatis, & in qua fruerer hominem bonum eum credens, & in qua consulo vt bonus sit, eadem luce incorruptibilis sincerissimæq; rationis, & mentis meæ cõspectum, & illam fantasiæ nubem quam desuper cerno, cũ eundem hominem quem videram cogito, imperturbabili ęternitate profundit. Itaque & illam rationalis mentis intuitu cernimus, & de istis ſm illam cogitamus. Ista vero, aut præsentia sensu corporis tangimus, aut imagines fixas in memoria recordamur, aut ex earũ similitudine talia fingimus, qualia nosipsi si vellemus, ac possemus etiã opere moliremur. Aliter figurãtes animo corporum imagines, aut per corpus corpora videntes. Aliter aũt rationes, artemq́; ineffabiliter pulchram talium figurarum super mentis aciem intelligẽtia simplici capientes. Idem in lib. 10. Denique anima humana etiam cum a iustitia auertitur, illius quodammodo luce tãgitur: hinc est, q͏̃ etiam impij æternitatem cogitant, multaque in moribus hominum rectè reprehendunt, & rectè laudant. Quibus autem ea regulis iudicant, nisi in quibus vident quomodo quisque viuere debet? etiam si nec ipsi eo modo viuant; & vbi eas vident? vbi inquã scriptæ sunt, nisi in libro lucis illius, qui veritas dicitur? vnde lex omnis iusta describitur, & in cor hominis, qui operatur iustitiam non migrando, sed tanq̃ imprimendo transfertur, sicut imago ex anulo, & in ceram transit, & anulum non relinquit. Qui aũt non operatur, & tñ quid operandum sit intuetur, ipse est, qui ab illa luce auertiẽ a qua tñ tãgitur, sicut videlicet plenius dictũ est supra in capitulo

pitulo de notione legis humanis mentibus impressa.

Qualiter in praesenti bonos affligit & malos prosperari permittit. Cap. CVII

GREGORIVS in Moral. lib. 8. Electis autem suis ad se pergentibus, Dominus iter huius mundi asperum facit, ne dũ quisque vitae praesentis requie, quasi viae amenitate pascitur, magis eum diu pergere, quam citius peruenire delectet, ne dum oblectetur in via, obliuiscatur quod desiderabat in patria. Idem in li. 21. Nunc quidem flagellatur iustus, & verbere disciplinę corrigitur, quia ad aeternae haereditatis patrimonium praeparatur. In suis autem voluptatibus relaxatur iniustus, quia tanto ei bona temporalia suppetunt quanto aeterna denegantur. Iniustus ad debitã mortem currens: suis voluptatibus effrenatus vtitur, quia & vituli qui mactandi sunt in liberis pastibus relinquuntur. At contra iustus a transitoriae delectationis iucunditate restringitur: quia & vitulus ad laboris usum iure deputatus sub iugo retinetur, negantur electis in hac uita bona terrena, quia & aegris quibus viuendi spes est nequaquam a medico cuncta quae appetunt conceduntur. Dantur aũt reprobis bona quae in hac vita appetunt, quia & aegris desperatis omne quod desiderant non negatur. Perpendant ergo iusti quae iniquis permanent, & nequaquam eorum felicitati qui percurrit inuideant, quando & ipsi per iter asperum ad salutis patriam currunt, & illi quasi per amena prata ad foueam tendunt. Idem in pasto. lib. 3. Admonendi sunt ergo, qui in hoc quod temporaliter appetunt prosperantur, ne cũ cuncta ad votum suppetunt, dantẽ quaerere negligant, si in his quae dantur animum figant, ne peregrinationem pro patria diligant, ne subsidia itineris in obstacula peruentionis peruertant, quisquis enim prosperitatem qua vtitur apud iudicium cordis melioris vitae amore non reprimit, fauorem vitae transeuntis in perpetuae mortis occasionem vertit. Solerter autem considerent, ꝙ praesentis vitae prosperitas aliquando icciro datur vt ad meliorem vitam prouocet. Aliquando vero vt internum plenius damnet. De primo dicitur. Dedit eis regiones gentium, & labores populorum possederunt &c. De secundo in inferno diuiti cruciato dicitur. Recepisti bona in uita tua. Icciro enim haec bona recepit & malus, vt illic plenius mala reciperet, qui hic nec per bona fuerat conuersus. At contra admonendi sunt, qui ea quidem q̃ mundi sunt concupiscunt, sed tamen aduersitatis labore fatigantur, vt sollicitę perpendant, creator, dispositorq; cunctorum quanta super eos gratia vigilet, quos in sua desideria non relaxat. Aegro quippe quem medicus desperat concedit vt cuncta quae concupiscit accipiat. Nam qui sanari posse creditur, a multis quae appetit prohibetur, & pueris nummos subtrahimus, quibus tota simul patrimonia haeredibus seruamus. Considerent quoq; ꝙ plerunq; etiã iustos cum temporalis potentia sustollit velut in laqueum culpa comprehendit. Augustinus in lib. de uerbis do. Ideo vero Deus felicitatibus terrenis amaritudines miscet, ut alia quaeratur felicitas. cuius dulcedo non fallax, & te ipsis amaritudinibus conatur mundus auertere ab eo quod intendis in anteriora, & retro conuertere. O munde immunde, quid strepis, quid auertere conaris, tenere vis periens, quid faceres si maneres? Quem non deciperes dulcis, si amarus alimenta mentiris?

Cur bonos malorum persecutionibus exponit. Cap. CVIII.

IDEM de ciuitate Dei lib. 18. Omnes autem inimici ecclesiae quolibet errore caecentur vel malitia deprauentur, si accipiunt potestatẽ corporaliter affligendi exercent eius patientiam. Si tantummodo male sentiendo aduersantur exercent eius sapientiam. Vt autem etiam inimici diligantur exercent eius beniuolentiam. Greg. in Moral. li. 20. Itaq; iuxta diuinam scripturam, militia vel tentatio est vita hominis super terram. Mens ergo sanctorũ in hoc tentationum praelio & munita patientiae clypeo, & gladio amoris accincta ad perferenda mala sumit fortitudinem, & ad reprehendẽda bona exerit benignitatem, quatinus & odiorum tela potenter excipiat, & amoris iacula ualenter reddat. Cuius armaturę summã breuiter Paulus insinuat dicens. Charitas patiens est, benigna est &c. Idem in lib. 21. Porro festina consolatio bonorum est consideratus finis malorum, dum eum ex illorum interitu malum conspiciunt quod euadunt, leue existimant quicquid aduersum in hac vita patiuntur. Idem in lib. 17. De his autem reprobis in libro Iob dicitur, ꝙ sicut summitates spicarum contererentur. Quid enim sũt diuites praui huius mundi nisi quaedam aristae humani generis, qui dum contra se inuicem superbiunt, licet bonorum vitam unanimiter affligant, aduersum se quidẽ diuisi sunt, sed tamen concorditer grana deorsum premunt. Nunc aristae ad alta prosiliunt, grana latent, & reproborum potentia eminet, & electorum gloria non apparet. Illi se honorum fastibus ostendunt. Isti in humilitate se deprimunt. Sed triturę tempus adueniet, qđ & aristarum rigiditatẽ frangat, & solida grana coterat, sed eorũ candorẽ apparere faciet.

Quod de malis iustorum probationem facit. Cap. CIX.

IDEM libro primo. Cum beatus Iob virtutum omnium mandata perficeret, vnum ei deerat, vt etiam a diabolo flagellatus agere gratias Deo sciret. Pena quippe interrogat, si quietus quis veraciter amat. Idem lib. 23. Nouerat enim beatus Iob bene vti rebus habitis, sed nesciebamus si patiens maneret ablatis. Data est ergo contra eum hosti callido tentandi licentia, qui dum eius bona multis cognita interimere appetit, etiam bonum patientiae, qđ latebat ostendit. Et quem se angustare persequendo credidit flagellis, auctum etiam in exemplum dilatauit. Idem in lib. 20. Ipse quoque beatus Iob rectè dicit. Frater fui draconum, & socius strucionum, hoc enim ipsius vocibus specialiter congruit, qui ad culmen magnae fortitudinis bonus inter malos fuit, nullus quippe perfectus est, qui inter proximorum mala patiens non est. Qui enim aequanimiter aliena mala non tolerat, ipse sibi per impatientiam testis est, quia a boni plenitudine longe distat. Abel quippe renuit esse, quem Cayn malitia non exercet, sic in tritura areae grana sub paleis premuntur, sic flores inter spinas prodeunt, & rosa quae redolet, crescit cum spina quae pungit: duos nãq; filios habuit primus homo, sed vnus electus alter reprobus fuit. Tres quoque filios arca continuit, sed duobus in humilitate persistentibus unus ad patris irrisionem ruit. Duos Abraam filios habuit, sed unus innocens, alius vero fratris persecutor fuit. Duos quoque Isaac filios habuit, vnus in humilitate seruatus, alter vero & priusquam nasceretur reprobatus est. Duodecim filios Iacob genuit, sed ex his vnus per innocentiam venditus fuit, caeteri vero per malitiam venditores fratris fuerunt. Duodecim quoque Apostoli in sancta ecclesia sunt electi, sed ne improbati manerent, vnus eis admixtus est, qui eos persequens probaret, hi ergo veraciter boni sunt qui in bonitate persistere etiam inter malos possunt, hinc etiam sponsi voce sanctae ecclesiae dicitur. Sicut lilium inter spinas, sic amica mea inter filias, hinc ad Ezechielem Dominus dicit, Filij hominis increduli & subuersores sunt tecum & cum scorpionibus habitas. Hinc Petrus vitam beati Loth glorificabat dicens, Et iustum Loth oppressum a nephandorum iniuria conuersatione eripuit. Aspectu enim & auditu iustus erat, habitans apud eos qui de die in diem animam iusti iniquis operibus cruciabant. Hinc Apostolus discipulorum vitã glorificat, & glorificando confirmat, dicẽs. In medio nationis prauae & peruersae inter quos lucetis sicut luminaria in mundo verbum vitae continentes. hinc per Iohannem Angelus pergami ecclesiae attestatur, dicens. Scio vbi habitas, vbi sedes est Sathanae, & tenes nomen meum, & non negasti fidem meam. Beatus ergo Iob vt ostendat cuius fortitudinis fuerat, insinuat cum quibus vixit, dicẽs. Frater fui draconum & socius strucionum, quia minus esset ꝙ ipse bona ageret, nisi ad bonitatis suae cumulũ ab alijs mala toleraret.

Quod eosdem bonorum purgatorium efficit. Cap. CX.

IDEM in eodem. Sic namq; iusto peccator cum malitia iungitur, sicut in fornace auro palea cum igne sociatur, vt quo ardet palea aurum purgetur. Idem in lib. 26. Reproborum ergo nequitia triturae more uitam electorum quasi grana a paleis separans premit & purgat. Mali namq; bonos magis ab huius mundi desiderijs expediunt dum affligunt, quia dum multa eis hic violenta ingerunt, festinare illos ad superna compellunt. Quod bene in Israelitico populo Moyse vocante, & Pharaone rege sęuiente signatum est. Tunc nãq; Moyses ad vocandum missus est, cum iam Pharao duris operibus ad opprimendum fuerat excitatus, vt Israelitarum mentes Aegipto deformiter inhaerentes, alius dum vocaret, quasi traheret, alius quasi impelleret dum sęuiret. Et plebs in seruitio turpiter fixa, vel prouocata bonis, vel malis impulsa moueretur, propter multitudinem inquit calumniatorum clamabunt & eiulabunt propter vim brachij tyrannorum. Quanto vita morum a rerum distat substantia, tanto grauior calumniator est, qui male viuendo vim nostris infert moribus, quam qui violenter opprimẽdo damna ingerit rebus. Et quia in hoc mundo abundat malorum vita quae cruciat, rectè dicitur. Propter multitudinem calumniatorum clamabũt. quia vero ea quae verbis suadere non valent, extorquere nonnunquam etiam effrenatis viribus student. Apertae subiungitur, & eiulabunt propter vim brachij tyrannorum. Sic itaq; electorum desideria dum premuntur aduersitate proficiũt, sicut ignis flatu premitur vt crescat, & vnde quasi extingui cernitur, inde roboratur. Indeq; ostendimus, quanta ad deũ cupiditate flagramus, si non solum ad eũ per tranquilla & mollia, sed etiam per aspera & dura transimus. Hinc namque Propheta ait. Qui perficit pedes meos tanq̃ ceruorũ. Ceruus enim cũ montiũ iuga conscendit, quaeque se aspera, quaeq; obijciunt sentibus alligata, dato saltu transgreditur, & absque vllo sui cursus obstaculo in superiora eleuatur, vbi est inquit Deus qui fecit me? Qui dedit carmina in nocte? Carmen in nocte est laetitia in tribulatione. Quia & si pressuris tẽporalitatis affligimur, spe tñ iam de aeternitate gaudemus. Carmen in nocte Paulus praedicabat, dicens. Spe gaudentes, in tribulatione patientes. Carmina in nocte Dauid sumpsit qui dicebat. Tu mihi es refugiũ a tribulatione quae circundedit me, exultatio mea redime me a circundantibus me. Infirmus autem quisq; ideo nequaquã se in perturbatione corroborat, quia in tranquillitate non tẽperat.

Cur

Cur bonos de tribulatione clamantes plerumque non exaudit. Cap. CXI.

IDEM in eodem. Iustus itaque Dominus & suos permittit temporaliter opprimi & violentorum malitiam nequiter augeri, vt dum horum vita in purgatione teritur, illorum nequitia consummetur. Sicut ergo sæpe Dominus suorum vitam pro inimicorum conuersione eripit, ita sæpe suorum voces propter damnationem persequentium non exaudit, vt unde reatum suum cumulent, vnde præualuisse se nequiter gaudent. Dicatur ergo ibi, clamabunt & non exaudiet propter superbiam malorum, ac si diceret, reatus opprimentiũ audiri uoces prohibet oppressorum, nec eripiũtur visibiliter iusti, quia saluari inuisibiliter non merentur iniusti. Quisquis itaq; bonorum vitam persequitur, tunc peiore ultione damnatur, cum nulla ei aduersitate resistitur, & tunc fortioris iræ periculis subiacet, cum prospere peragit, quod nequiter cõcupiscit. Quia videlicet uindicta superni iudicij ad futura eum supplicia seruãdo deserit, cui hic in malo obuiare contempsit: nemo ergo qui tardius auditur, credat q̃ a superna cura negligitur, sæpe etenim nostra desideria, quia celeriter non fiunt, exaudiuntur, & q̃ impleri concite petimus, ex ipsa melius tarditate prosperatur. Sicut & semina messium gelu præmissa solidantur, & quo ad superficiẽ tardius exeunt, eo ad frugẽ multipliciora consurgũt. Desideria itaq; natura dilatione extenduntur, vt proficiant, proficiunt, vt ad hoc qđ perceptura sunt conualescant. Exercitantur in certamine, vt maioribus cumulentur præmijs in retributione, alias tribulatione, labor protrahitur pugne, vt crescat corona victoriæ. Etiã cum dixeris, nõ considerat, iudicare corã eo, & expecta eũ, sicut in Iob. 30. capitulo scribitur, ac si diceret, Cũ idcirco Deus considerare non creditur, quia tarde miseretur, intima cogitationis egredere, atq; illic corã eius oculis causæ tuæ iudiciũ suscipe, & qui ipse viuẽdo contulisti, vel qui misericorditer percepisti discerne, & tũc ad spei fiduciam redi: dum bona tantæ benignitatis erubescis, quatenus inter aduersa fidẽter expectes quẽ & post delicta ꝓpitium recole. Speranda enim fuerant superna adiutoria, ẽt si nulla beneficia præcessissent. Sciẽdumq; quia Deus hominẽ quem benigne condidit, inique non spernit. Pensandũ est ergo quanti est periculi trãsacta munera cernere, & futura desperare, quanti est periculi, si in hac procella tribulationum desperationis naufragio frãgimur, qui ad portũ spei velut immẽsis funib. ꝓteritus donis ligamur, dicatur itaq; iudicare corã eo, & expecta eũ. Nam, qui semetipsũ coram Deo non iudicat, eum, dum affligitur non expectat. Cuius enim bona præcessisse dissimulat, adiutoria subsequi posse desperat. Et cum præteritorum obliuiscitur, & subsequentium largitate fraudatur.

De eodem. Cap. CXII.

BERNAR. Clareual. Itaq; multi dicunt. Ecce nunquã ab oratione cessamus, & tamen uix, aut nunquam fructum illius experimur. Sicut ibi accedimus, ita uacui redimus. At uero, nolite, inquit, iudicare secundum faciem, sed iustum iudicium iudicate. Iudicium fidei sequere & non experimentum tuum, quia fides quidem est uerax, sed tamen experimentũ fallax. Quid est aũt ueritas fidei, nisi quod promittit filius Dei? Quicquid ait orantes petitis, credite, quia accipietis, & fiet uobis. Nemo itaque uestrum paruipendat orationem suam. Dico enim uobis, quod ipse quem oramus non paruipendit eam, priusq̃ egressa sit ab ore nostro scribi iubet eam in libro suo. Et unum e duobus indubitãter sperare possumus, quoniam aut dabit quod petimus, aut quod nobis nouit esse utilius. Aug. super psal. Vt quid ait domine repellis orationem meam? ad hoc oratio sanctorum tanti beneficij dilectione, & tribulationum aduersitate, quasi repellitur, ut tanquam ignis flatu repercussus ardentius inflammetur. Hier. in Prohemio super Abacuc. Cęterum quomodo si ęgrotus, & æstuans febribus aquam frigidam postulet, & dicat ad medicum, uim patior, crucior, exanimor, usquequo medice clamabo, & non exaudies. Et respondet ei sapientissimus, & clementissimus medicus. Scio, quo tempore debeam, quod postulas dare, non miserebor modo: quia misericordia ista crudelitas est, & uoluntas tua contra te petit. Ita & Dominus noster sciens clementiæ suæ pondera, atque mensuras, interdum non exaudit clamantem, ut comprobet, & magis ad rogandum prouocet, & quasi igne excoctum iustiorem, & puriorem faciat. Quod intelligens Apost. secundum id quod misericordiã consecutus est a Domino ait. Sed non deficimus, & benedicimus Deũ in omni tempore. Et scit, quia qui perseuerauerit usque in finem, hic saluus erit, & gloriatur in labore, & dolore, & cum Hier. dixit. Tribulationem & dolorem inuocabo, ut quomodo alius inuocat Deum, sic Sanctus uir, & bellator inuictus ad exercẽdum se, & probandum tribulationem, & miseriam uenire desiderat. Rabanus super Iudith. Posuistis, inquit, uos tempus miserationis domini. Solus itaque Deus per omnibus nouit tempus, & modum miserationis suæ. Et ideo non licet cuique petulanter pro aliqua re Deum postulare. Sed magis ad arbitrium eius cuncta referre. Sicut quidam patrum in oratione tantum legitur dixisse. Fili Dei sicut tu is, & sicut scis miserere mei. Vnde tres pueri Nabuchodonosor pœnas minanti dixerunt. Non oportet nos o Nabuchodonosor de hac re respondere. Ecce enim Deus noster quem colimus põt eripere nos de camino ignis ardentis, & de manibus tuis, quod si noluerit notum sit tibi rex, quia Deos tuos non colimus, & statuam ęreã quam erexisti non adoramus. Isidorus de summo bo. Deniq; quotiens orantes non cito exaudimur, nostra nobis facta in oculis proponamus, ut hoc ipsum quod accipere differimur, iustitiæ reputemus, & culpæ nostræ.

Quod Deus bonos exaudit ad salutem, malos autem sæpius ad uoluntatem. Cap. CXIII.

ET interdum quòd perseuerantes orantes non cito exaudimur, utilitati nostræ proficit, non aduersitati. Nã sępe multos Deus non audit ad uoluntatem, ut exaudiat ad salutem. Aug. super ps. Si quidam, ut ecce Paulus stimulum carnis, patitur aliquem forte dolorem corporis, rogat medicum, ut tollat emplastrum, & non tollit, nisi cum fuerit uulnus sanatum, sed dicit. Emplastrum mordax urit te, sed sanat te: Nã uirtus in infirmitate perficitur. Idem super epistolam. i. Ioa. Homil. 6 Itaque sancti quidem salutem æternam desiderant, & secundum hanc semper exaudiuntur, licèt non plerunque ad uoluntatem. Vnde Paulo petenti, ut auferretur ab eo stimulus Sathanæ, a Domino respondetur. Sufficit tibi gratia mea. Nam uirtus in infirmitate perficitur. Tu uis auferri medicamentũ, quo ureris, ego noui infirmitatem qua grauaris. Diabolus autem sancti Iob tentandum petijt, & accepit, sed tamẽ Apostolus magis exauditus est, quam diabolus: quia exauditus est ad salutem, & si non ad uoluntatem, ille uero ad uoluntatem, sed ad damnationem. Deus ergo & si uoluntati nostræ non dat, saluti dat. Multi malo suo exauditi sunt, de quibus dicit Apostolus, tradit illos Deus in desideria cordis eorum, petit aliquis, uerbi gratia, magnam pecuniam, quam si accipit, accipit malo suo. Nam præda fit potentiori quem prius non timebat, & uoluit habere, unde a latrone quæreretur, quem prius nemo quærebat. Ambro. super Lucam libro 6. Frequenter itaque Deus non concedit rogatus, eo quod inutilia iudicet, quæ nos profutura credimus, sicut uidelicet de Paulo dictum est.

Quod Deus etiam malis frequenter dispensatiue condescendit, vt eis morem gerens eorum saluti proficiat. Cap. CXIIII.

GREGOR. super Deut. Quæri autem potest cur populus Israel Deo displicuit cum regem desiderauit, cum ipse Dominus hoc in lege permiserit. Sed intelligendum est eorum de rege constituendo postulationem non fuisse secundum Dei uoluntatem, qui hoc fieri non pręcepit, sed desiderantibus permisit. Item in quæstionibus Iosue. Olim Iudęi Gabaonitas, licèt mentitores esse didicissent, parcere tamen maluerunt iurationis causa, cũ posset vtiq; dicere se, tanquam illis iurasse, quos eos esse crediderant. Deus autem hæc approbauit, nec parcentibus succensuit, quamuis eum non interrogassent, quinam illi essent, qui & eos ibi fallere voluissent. Chrysostomus super Matthæum Homil. 6. Cur ẽt magos non per Prophetas, uel per angelos potiusquam per stellã Dominus vocauit? Quia mira dispensatione eorum saluti condescendens per hęc eos vocabat, quæ eis familiaris consuetudo faciebat, hoc & Paulus imitando de inspecta ara gentibus disserebat, proferens testimonia poetarum. Iudęis etiam aliquandiu sine interdicto circuncisionis Christum annunciauit. Si ergo indignum assumas, quòd magi per stellam vocantur, hoc in omnes quoq; cerimonias, omnesque ritus, & sacrificia baptismata templumq; reprobabis. Siquidem hęc omnia sui originem de gentium occasione traxerunt, sed tamen Deus ob deceptorum salutem per ea ipsa se coli passus est per quæ illi dæmones ante coluerunt, aliquandiu illa in melius inflectens, donec a consuetudine sua cuius amicitiæ ligati erant, paulatim eos reuocaret, & ad philosophiam altiorem perduceret. Sic fecit & Magis, denique quos ad præsepe stella præeunte perduxerat, non iam per stellam, sed per angelum alloquitur, gradatim eos ad meliora perducens. hoc etiam fecisse legitur Philistæis: nam diuinis eorum consilium dantibus de dimissione arcę Domini in plaustro iunctis ad illud iumẽtis indomitis, & tamen eorum præceptum populi regionum impleuerunt. Dominus quoque condescensione solita diuinorum sententiam approbauit, nec maiestati suæ putauit indignum ad effectum verba prophanorum perducere, idque agere, vt illi viderentur fideliter ea suasisse. Nam ad maiorem Dei gloriam pertinebat, si virtus eius etiam inimicorum testimonio panderetur, & ipsi quoq; gentilitatis magistri consonam ferrent de dei veri potestate sententiam. In Phitonissa quoq; hunc tenuit dispensationis tenorem, cùm ad eius votum suscitauit Samuelem, multaq; de his similia in Dei dispensationibus inuenimus, hunc ergo ipsum suæ dispensationis morem & in Magis seruauit, quibus ingens & clarum ostendit astrum, vt eis de magnitudine, & pulchritudine, necnon & de ipsa cursus nouitate admirationem moueret.

Quod malorum vitam non nisi propter electos tolerat. Cap. CXV.

GRegorius in moral. lib. 29. Prauorũ vitam dñs tolerat, quĩ eos ad iustorũ suorũ probationem seruat, vt videlicet cum aduersarius noster diabolus tentare nos nititur, eorum moribus quasi suis cõtra nos armis vtatur, per ipsos quoq; nos sciẽtes cruciat, sed nesciẽs purgat. vnde agitur vt vitæ proficiat electorũ, & vita perdita reproborũ, & vtilitati nostræ dũ eorũ perditio militat, mira dispẽsatione fiat quatinus electis Dei ẽt omne quod perit nõ pereat. Hugo de arra animæ. O ergo aĩa sancta, nõ ideo similiter malos a Deo amari existimes, q̃ bonis tpalib. eos tectũ similiter cõtectare vides. Nã sicut bestiæ non pp se, sed pp hoĩem creatæ viuũt: ita mali hoĩes nõ pp se, sed pp bonos viuũt, vt societas illorũ bonorũ vitã exerceat, quos & fęlicitate sua admoneut potiora his & quæ mali cõtcata non pñt bona quærere, & iniquitate sua cogũt artius virtutẽ amare. Postremo vt dum illos diuinæ gratia destitutos vident, per quęlibet abrupta vitiorũ ruere discant quantas pro salute sua debeãt Creatori gratias referre. Glossa super epistolã ad Romanos 9 cap. Volẽs Deus ait Apostolus, ostendere irã & notam facere potentiã suã, sustinuit in multa patientia vasa irę apta in interitũ, vt ostenderet diuitias glorię suę in vasa misericordiæ, quæ præparauit in gloria. Patiẽtia ergo, & longanimitas Dei est quãdiu malos sustinet, vt si velint corrigãtur, vel in cœpta malitia perdurantes, ordinate disperdantur. Diu siquidem expectati inexcusabiles sunt, & ob hoc expectat illos Deus, vt & illis vtatur tanq̃ instrumento ad salutem bonorum. Nouit n. Deus bene vti malis, in quibus humanã naturam nõ ad malitiam creauit, sed perfert eos patiẽter quousque oportere nouerit nõ inaniter, sed vtens illis ad admonitionẽ, vel exercitationem bonorũ. Nullum n. Deus, vel Angelorũ, vel hominum crearet, quẽ malũ esse futurum præsciret, nisi pariter nosceret quibus eos bonorũ vsibus cõmodaret; ob hoc itaq; tot bona dat malis, & eos tandiu tolerat, vt ipsos iustè damnari ostendat & conuincat, & vt fideles eũ diligant magis, quib. ipse gratiam conseruauit, nõ cõem malis. Et hoc est qđ Apostolus ait, vt ostenderet diuitias gloriæ suę .i. diuitem, & gloriosam misericordiam suam in vasa misericordiæ .i. electa per misericordiam. Ipse inq̃ volens ostendere iram suam .i. pœnam ęternam in perditis, quos male vsos Dei patientia ęternaliter damnabit, & notam facere potentiam suam in saluandis, quos tũc qdẽ glorificabit, cũ vindictam sanguinis eorũ super malos potenter exercebit. Ostẽdit ẽt in electis copiosam, & gloriosam misericordiam suam p fornacẽ tribulationis, quam boni tolerantia malis, a quib. s. quantomagis tribulationibus exercentur tanto puriores, ac meliores operante gratia Dei reddũtur. In futuro ẽt sęculo p reproborũ cõparationẽ oñdet in electis copiosam, & gloriosam misericordiã suã, videlicet quãtũ fecit eis quos liberauit, & glorificauit, cũ pęnã q̃ pariter oĩbus debebatur habebunt illi quos deseruit. Io. Chrysost. super Matthæum 1. 41 Deniq; medulla huius mundi sunt homines sancti, sicut n. in arbore quandiu medulla sana fuerit semper florer, cum autem percomesta fuerit paulatim marcescendo siccatur, sic & quandiu sunt fideles, stat iste mundus, & cũ sancti de mundo isto defecerint, casurus est mundus; sicut etiam egredientibus Israelitis de Aegypto, exterminata est Aegyptus.

Quod Deus quosdam in ipsa malitia latentes sibi notos euocat. Cap. CXVI.

GReg. vbi supra. Nunquid ait ingressus es thesauros niuis, aut thesauros grandinis aspexisti, quæ præparaui in tẽpus hostis, in diem pugnæ, & belli. In frigore niuis, vel in duritia grãdinis qđ aptius põt q̃ vita prauorũ accipi, quæ corpore frigescit, & per malitiæ duritiam percuti? Quorum tũ vitam dñs tolerat, qĩn istos ad iustorũ probationem seruat; sed quia sanctos suos etiam de talibus elegit, & q̃ multos electos adhuc intra prauorum vitã repositos habebat nouit, apte igitur in niue vel in grandine thesauros habere se perhibet. Quos ad diem belli pugnæq; præparatos diu intra suæ præscientiæ sinũ tegit, sed cũ repente eos eduxerit, resistentia aduersariorum pectora eorum verbis, & redargutionib. quasi quibusdã grandinib. percutit. Nix quippe, vel grando fuerat Saulus per frigidã insensibilitatẽ, sed cor, & grãdo cõtra aduersariorũ pectora factus est, vel candore iustitię, vel districti eloquij correctione. O qualẽ hũc thesaurũ in niue, & grãdine habuit, qđ inter prauorũ vitã illũ positũ iã nũc electũ suum dñs latẽter vidit. O ad quãta aduersariorũ pectora feriẽda hũc in manu sua grãdinẽ sumpsit, p q̃ tot sibi resistẽtia corda pstrauit. Nemo itaq; de suis operib. extollat, nemo desperet eos quos adhuc frigidos videt, q̃a thesauros Dei in niue, & grãdine non videt. Glosa sup epistolã 2. ad Timo. 2. c. Sicut n. ait Apostolus. Nouit dñs q sunt eius. ex quo videlicet numero sunt quidã, q adhuc nequiter viuũt, aut ẽt in hęresib. vel in Gẽtiliũ superstitionib. iacent. In illa siquidẽ ineffabili pñtentia Dei multi qui foris vñr intus sunt, & multi qui intus vñr foris sunt. Ex illis ergo omnibus qui in occulto intus sunt, nemo in æternã dãnationẽ est ituras, quia nouit dñs qui sunt eius; nouit n. triticũ & paleam, nouit qui permanent ad coronam, & qui ad flammam. August. contra Faustũ lib 2 Cęterum animę virtutis capaces, sed steriles plerunque vitia quędam pręmittunt, quibus hoc ipsum ostendant, cui virtuti sint potius accommodatę, si fuerint diuinis pręceptis excultę, sic enim & agricolę cum aliquam terrã ingentes herbas licèt inutiles progignere viderint, frumentis aptam eam prænunciant, & montem quem oleastris siluestrem prospexerint, oleis vtilem fore cultura accedente non dubitant, hinc zelus ille quo Moyses iniuriam fratris sui nõ obseruato ordine potestatis in Aegyptũ vindicauit, adhuc quidem inculrus erant, sed magnę ferocitatis indiciũ præferebat; sic & illa Pauli sęuitia cum secũdũ æmulationẽ paternarũ traditionũ persequebatur ecclesiã putãs obsequiũ præstare se Deo, siluestre quidem erat vitium, sed magnæ fertilitatis indicium. Sicut & illud Petri cum euaginato gladio volens defendere dñm aurem persecutoris abscidit, qđ dñs satis minaciter cohibuit; itaque non incõgrue post illud factum Petrus factus est Pastor ecclesiæ, sicut Moyses post illud princeps synagogæ. Nã vterque non immanitate detestabili, sed animositate emendabili iustitię regulam excessit, vterque odio improbitatis alienæ, sed ille fraterno iste dñico licèt carnali tamen amore peccauit. Ergo resecandum erat vitium, aut eradicandum. Sed tamen tam magnum cor sicut terra frugibus, ita serendis virtutibus excolendum vel satollendũ. Idem Grego. vbi supra lib. 3. Sæpe namque si forti studio contra vitiorum incẽtiua nos stringimus, ipsa etiam vitia ad vsum virtutis immutamus, nam nonnullos ira possidet, sed hãc dum rationi subijciunt, in sancti zeli ministerium conuertũt; nõ nullos superbia erigit, sed dum diuini formidini aĩum inclinãt, hanc ad defensionẽ iustitię in vocẽ liberę auctoritatis immutant.

Quod nulli saluentur nisi quos per gratiam suam vocat. C. CXVII.

IDem in lib. de fide ad Petrum. Firmissime ergo tene, & nullatenus dubites, neminem hic posse pœnitentiam agere, vel diuinis mandatis obedire, nisi quem Deus gratia sua præuenerit, nec perire posse aliquem illorum, quos Deus ad regnum prędestinauit. Idem de ciuitate Dei lib. 13. Anima siquidem peccando deserta non est, vt deseret, sed ut desereret deseruit, ad malum quippe ipsius prior est voluntas eius, ad bonum autem eius prior est voluntas creatoris eius, siue vt eam faceret quæ nulla erat, siue refeceret q̃ lapsa perierat. Idẽ cõtra pelagianos. Quęrimus itaq; meritum nostrum huius misericordiæ, nec inuenimus, quia nullum est, ne gratia euacuetur, si non gratis datur, sed meritis redditur. Quod enim est meritũ hoĩs ante gratiam quo eam percipiat? Cũ omne bonum meritum nostrum non faciat in nobis nisi gratia, & cum Deus coronat merita nostra, nil aliud coronat quam sua munera. Non itaque frustra cantatur, & misericordia eius pręueniet me, & misericordia eius subsequetur me. Idem in lib. de libero arbitrio. Ideo qui cœpit, ait Apostolus, in nobis opus bonũ perficiet, vt enim velimus sine nobis operatur. Cum autem volumus et sic volumus ut perficiamus, nobiscum cooperatur, agit n. omnipotens in cordibus hominum etiam motum voluntatis eorũ, vt per eos agat q per eos agere ipse voluerit, quæ aliquid iniustè velle non nouit. Idem in libro de spiritu & litera. Denique vbi abundauit delictum, superabundat & gratia, non peccantis merito, sed superuenientis auxilio. Nunquid ergo liberum arbitrium euacuamus per gratiam? absit, sed magis statuimus. Sicut enim lex per fidem, sic liberum arbitrium per gratiam non euacuatur sed statuitur, vitio siquidem lex Dei deleta est, de cordib. hominum, quo sanato cum ibi lex scribitur, naturaliter ea quę legis sunt fiunt, non quòd per naturam negata sit gratia, sed per gratiam reparata natura. Idem in libro de bono viduitatis. Gratiam ergo Dei qua liberum arbitrium adiuuatur, non ingrata superbia negamus, sed grata potius pietate prædicamus. Nostrum est enim velle, sed voluntas ipsa & admonetur vt surgat, & sanatur vt valeat, dilatatur vt accipiat, & impletur vt habeat. Idem in lib. de correc. et gratia. Deniq; cum ipsa vita ęterna, quam certum est bonis operibus debitam reddi, ab Apostolo gratia Dei dicitur. Cum gratiam non operibus reddatur sed gratis datur, sine vlla dubitatione cõfitendũ est, ideo gratiam vitam æternam vocari, quia his meritis redditur quæ gr̃a contulit hoĩ. Bern. claruallen. Sed nec talia sunt hoĩ merita, vt pp illa ex iure debeatur vita æterna, ita q Deus aliquã quasi iniuriam faceret, nisi eã donaret. Nam vt taceã, q oĩa merita sunt Dei dona, & sic hõ Deo magis debitorem pp ipsa, quam Deus hoĩ. Quid sunt ad tantam gloriam omnia merita, nam etiam si vnus omnes sustineat, non sũt condignę passiones huius temporis ad futuram gloriam &c. Itẽ hæ sunt ergo benedictiones dulcedinis in quibus electos Deus præuenit. s. misericordia pręueniens, gr̃a adiuuans, gloria cõsummãs.

Quod eadem gratia paulatim imaginem suam in peccatore reformat. Cap. CXVIII.

AVgust. de Trin. lib. 14. Cum ergo bene recordatur anima peccatrix Dei sui, videlicet vitæ suæ quæ fuerat obliuio-

ni, spiritu eius accepto sentit omnino quoniam hoc discit in timo magisterio, non nisi eius gratuito effectu se posse surgere, nec nisi voluntario suo defectu cadere potuisse. Qui ergo reminiscentes conuertuntur ad dnm, ab illa deformitate qua per cupiditates seculares conformabantur huic sæculo, reformantur ex illo. non.n.imago illa se pôt reformare, sicut potuit deformare. Sanè non vno momento fit conuersionis reformatio, sicut vno momento fit in baptismo remissione peccatorum omnium illa renouatio. Qũo.n. aliud est febribus carere, aliud ab infirmitate quæ febribus facta est reualescere. Et iterum aliud est telum infixum de corpore demere, aliud vulnus quod est factum est sanare, ita curatio prima in anima est causam remouere languoris, quod per omnium fit diluentiam peccatorum. Secunda ipsum sanare lãguorẽ, quod fit paulatim proficiendo in renouatione huius imaginis. Vnde Psal. post quàm præmisit, Qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis, quod fit in baptismo subiungit, Qui sanat omnes infirmitates tuas, quod fit quotidianis accessibus cũ renouatur hęc imago. Glosa super Epistolam 2. Corin. Nos aũt reuelata facie.i. expedita rõne gloriam dñi speculantes.i. gloriosum dñm in eandem imaginem transformamur.i. de obscura forma in lucidã trãsimus atque mutamur. Est.n.ẽt inter vitia natura bona, cumque creatura rõnalis in rebus creatis excellentissima a creatore suo ab impietate iustificatur, a deformi forma in formosam mutatur; de gloria creationis in gloriam iustificationis. vel de gloria fidei in gloriam spei, & hoc tanquam a spiritu dñi, quia tam optabilis transformationis bonum nobis confertur a gratia Dei. Bernard. Clareual. Conuertimini ergo ad me, dicit dñs. patet ꝙ non corporalis conuersionis nos admonet, quæ quidem in momento fieri posset, immo spiritualis, quæ non vna die perfici. vtinam vel in omni vita pñti valeat consummari. Attende solerter quid diligas, quid metuas, vnde gaudeas vel contristeris, & cor peruersum inuenies sub pannis conuersionis, totum enim cor in his quatuor affectionibus versatur, & de his accipiendum puto quod dicitur. Conuertimini ad me in toto corde vestro.

Quam multiplicem effectum misericordiæ suæ circa peccatorum ostendit. Cap. CXIX.

IDem, Misericordias dñi in ęternum cantabo, vt quid mihi nescio quę cogitatio de pœnitentiæ huius onere immurmuret, vt illud super ceruicem meam aggrauet? sentio siquidem aliud ouꝰ suauius quidẽ, sed multo maius. Sic.n. onerat me Deus miserationibus suis, sic concludit sic obruit beneficijs, vt onus aliud sentire non possim, septem nimirum in me video mias. Prima siquidem est, ꝙ me adhuc in sęculo positum ingratũ & paruipendentem a multis peccatis conseruauit. Secunda ꝙ me peccante non statim vltionem adhibuit, sed me prolongante iniquitatem, ipse pietatẽ prolongabat. Tertia: quia cor meum visitauit & immutauit, vt amara fierent, quæ male dulcia prius erant. Quarta pœnitentiam misericorditer suscepit. multi.n. pęnitentia ducti sunt, sed infructuosa. Quinta ꝙ mihi continendi deinceps & emendatius viuẽdi virtutem pręstitit, ne recidiuum paterer, & esset nouissimus error peior priore. Manifeste.n. dextræ virtutis est non humanæ, suscceptum semel iugum a ceruice sua excutere: quia omnis qui facit peccatum, seruus est peccati, nec est liberari nisi in manu forti. Iã vero postquam his quinque miserationibus a malo liberatus sũ, vt facerem qđ scriptum est. Declina a malo & fac bonũ. in duabꝰ alijs bona largitus est. hæ sunt gratia cęlestia promerendi, & spes obtinendi. Ecce septem panes nobis distribuit. Si.n. factæ sunt mihi lachrymæ meæ panes die ac nocte, quanto magis diuinæ operationes & miserationes, multo.n. dulcius sapiunt, meliusq; reficiunt, & confirmant cor hominis, verũ multa ex his panibus inter digitos prosperantis vel proterentis fragmẽta ceciderunt, quæ colligi oportet ne pereant. Primi itaq; panis .i. conseruationis a peccato tria fragmenta teneo. Tribus.n. modis memini me a peccato conseruatũ.s. subtractione occasionis. data virtute resistẽdi, sanitate affectionis. Secundus panis patientia fuit, qua vltionẽ tardauit: quia indulgentiam cogitauit. huius ẽt tria fragmenta accipite.s. cogitantes longanimitatem quam exhibuit. Electionẽ pręd estinationis suæ quam impleri voluit. Et charitatẽ nimiã quam nos dilexit. Tertij quoq; .s. cõuersionis a peccato tria habeo fragmenta. a tribus.n. conuersus sum.s. consideratione peccatorũ meorũ suppliciorũ. spe veniæ & consolationũ. Quarti.s. indulgẽtiæ totidem fragmenta colligite. Sic.n. in toto indulsit oẽm iniuriã ut iam nec damnet vlciscendo, nec confundat improperando, nec minus diligat imputando, ita vt vbi abundauit delictũ, solear gr̃a superabundare. In quinto ẽt pane continentia.s. a peccato tria inuenio vnde non immerito clamare possim. Quia fecit mihi magna qui potens est, & sanctũ nomen eius. Non.n. paruum quid continentiã reputo, quæ tales habet oppugnatores carnem videlicet hostem domesticũ. pñs seculũ nequã concludens vias meas, & iaculis suis me impetens per portas quinque sensuũ, & malleũ vniuersæ terræ serpentem callidissimũ hostẽ, quem nec videre pos

sum ne dũ cauere. Sextus.i. gratia promerendi similiter in tribus consistit, s. in odium malorũ præteritorum, & contemptu præsentium bonorum, & desiderium futurorũ. Septimus.i. spes obtinendi in tribus ẽt consistit, quæ sunt charitas adoptionis. veritas promissionis. potestas redditionis. Hęc enim tria ita confirmant cor meum. vt nulla me penuria meritorum, nulla consideratio propriæ fragilitatis, nulla æstimatio cœlestis beatitudinis ab altitudine spei deijcere possit in ea firmiter radicatum.

Qualiter veritatis, & gratiæ suę lumen infundit. Cap. CXX.

GRegorius in moralibus lib. 27. In manibus abscondit lucem, & præcipit ei vt rursus adueniat: quia veritatis lumen, quod elatis occupatisque mentibus absconditur, afflictis humiliatisq; reuelatur; annunciat de illo animo suo, ꝙ possessio eius sit, & ad eam possit ascendere. Amicus veritatis est amator rectæ actionis. Vnde & ipsa veritas dicit Apostolis. Vos amici mei estis, si feceritis quæ ego præcipio vobis, maiorem hanc dilectionem &c. Nõ ergo se desperet humana fragilitas. vnigeniti sanguinem considerer, & in precio suo conspiciat, quàm magna est quæ tanti valet. Cõsideret cœlos. s. peter supernam patriam. Angelorum se sociam sciat. atque in suo capite pręlatam se etiam Angelis gaudeat. Cuius itaque cor non huiusmodi pietatis admirationem exiliet, & in subleuationem tantę considerationis expauescet. vnde & apte subditur. Super hoc expauit cor meum, & motũ est de loco suo. Quia pauor dum mentem percutit, hanc a semetipsa alienam reddit. locus autem humani cordis est delectatio vitæ præsentis; sed cum diuina aspiratione tangitur, locus nostri cordis fit amor æternitatis. Bene ergo dicitur. Super hoc expauit cor meum & motum est de loco: quia pigrum cor & terrenis dudum cogitationibus deditum, cum repente per excelsum sed ad summa suspendit, cõgnitionis infimę locum mutauit. Idem in li. 29. Per quam viam spargitur lux diuiditur ęstus super terram. Quid lucis nomine nisi iustitia designatur, de qua dicitur. Populus qui ambulabat in tenebris vidit lucem magnam. Omne aut quod spargitur non cõtinue sed sub quadam intermissione iactatur, lux ergo in hac vita spargitur: quia ad omnis rei intelligentiam continua non habetur. Tũc ergo nobis lux sparsa iam non erit, quando mẽs nostra ad Deum funditus rapta fulgescit. requiritur ergo a Deo homo nesciens ꝑ quam viam spargitur lux: ac si ei patenter dicat, dum dura corda emollio: dum rigida inflecto, dum aspera mitigo, dum frigida accendo, debilia roboro, dum vaga stabilio, dum nutantia cõfirmo, intuere si vales incorporaliter veniẽs, qbus ea meatibus illustro.

Qualiter post infusionem gratiæ tentationibus hominem exponit. Cap. CXXI.

IDem in eodem. Post lucem ergo ęstus sequitur: quia post illuminationem diuini muneris tentationis certamen augetur. Recte ergo diuidi ęstus dicitur: quia nimirum nõ singuli omnibus, sed quibusdam vicinis & iuxta positis vitijs fatigantur. Quo igitur occultus aduersarius facile capiat, vicinas conspersionibus deceptiones parat, quia etenim lætitiæ voluptas iuxta est, lętis moribus proponit luxuriam, & quia tristitia in iram facile labitur, tristibus poculum discordiæ porrigit: quia timidi supplicia formidant, pauentibus terrores intentat. Et quia elatos extolli laudibus conspicit, eos ad queq; voluerit blãdis fauoribus trahit. Quia ergo in tentationis ardore callidè singulis insidians, vicinos moribus laqueos abscõdit, recte dicitur, diuiditur ęstus super terram. Denique quis est inquit pluuię pater, vel quis genuit stillas roris. Quid est quod prius quidem Deus se pluuiæ patrem insinuat. Postmodum de vtero suo egredi glaciem narrat, seque gelu gignere de cœlo pronunciat, nisi quod miro modo nostri pectoris terram ad suscipienda verbi semina, & prius per occultę gratiæ pluuiam infundit, & postmodum ne in conceptis virtutibus immoderatus profluat, disciplina intimę dispensationis premit, ut quem perceptæ gratiæ pluuiam irrigat, etiam disciplinæ rigor abstringat. Ne si aut antequàm debet, aut plusquàm necesse est conceptas virtutes proferat fruges in herbam vertat. Plerumque.n. ab inchoantibus bonum dum priusquàm oportet ostenditur, a grano perfectionis inanitur. Et plerunq; virtutes dum plusquàm necesse est exuberant, inde exhalant. In similitudinem inquit lapides aquæ durantur. Et superficies abyssi constringitur. mentes.n. quæ per prospera molliter fluxerunt. aduersitatibus constrictę durescunt. Itaque post gelu & glaciem superficies abyssi constringitur: quia nostra mens ad conseruanda profunda dona quæ accepit ipsis aduersitatibus munitur. Abyssi nanque suæ superficiem Paulus constrinxerat. qui tot periculis aduersitatis insudans sub prætextu cuiusdam de semetipso loquẽs audisse se arcana verba, quæ non licet homini loqui dicebat. Idem in libro 24. Hæc omnia inquit operatur Deus tribus vicibus per singulos, si vigilanter intendimus, has tres vices mœroris & lætitiæ in vnuscuiusq; electi animo his alternari modis inuenimus, scilicet cõuersione, tentatione, morte. Tres nanq; sunt modi cõuersorum. inchoatio, medietas, pfectio. In inchoatione inueniũr blãdimẽta dulcedinis

In me-

In medio tpe certamina tentationis. Ad extremũ vero perfectionem plenitudinis. Nam & ex ęgypto filijs Israel exeuntibus e vicino bella subtrahuntur, quia derelinquentibus seculũ quædam primus tranquillitas ostenditur. Ne in ipsa teneritudine inchoationis turbati, & adhuc territi redeant quo euaserunt. Post cognitam vero dulcedinem, tanto iam tolerabilius tentationum certamina sustinent, quanto in Deo altius cognouerũt quod ament.

Qualiter quosdam iusto iudicio cadere permittit. Cap CXXII.

IDem in libro. 29. De cuius vtero egressa est glacies? & gelu de cęlo quis genuit? Quasi de vtero Dei glacies egreditur, cum hi qui iam intus incaluerant, ex virtutum dono frigescunt. Dumque iste signis, ille scientia, ille prophetia, ille magnis operibus pollet, atque per hęc dona placere hominibus appetit, omne quod prius intimum cellurat exteriorem laudem diligens in torporē vertit. Quasi ergo glacies de vtero egreditur, dum post donorum beneficia a visceribus pietatis supernę separatur, hanc glaciem nunc in vtero dominus portat, quia intra sinum ecclesiæ tolerat, sed tunc aperte eijcit cum tales a secretis cęlestibus per extremũ, & publicum iudiciũ repellit. Idem in lib. 30. De hoc etiam in eodem libro videlicet Iob alibi dicitur. Nunquid eleuabis in nebula vocem tuam, & impetus aquarum operiet te? Cum enim Deus ęgris nostris mentibus subtilia de semetipso insinuat, in nebulam vocem leuat. Cum vero tentatione vitiorum ipse de Deo noster intellectus opprimitur, quasi aquarum impetu in uoce sua Deus operitur. Tot enim super illo aquas emittimus, quot post inspirationem eius gratię cogitationes illicitas in corde versamus. Aug. de ci. Dei lib. 14. Illum etiam primum hominem manifesto peccato diabolus non cepisset, nisi iam ille sibi placere incepisset, hinc enim, et delectauit quod dictum est mulieri, eritis sicut dij. Illud itaque malum pręcessit in abdito, vt sequeretur quod perpetratum est in aperto. Verum enim est, quod scriptum est Ante ruinã exaltatur cor, & audeo dicere superbis vtile esse in aliquod manifestum peccatum incidere, vnde sibi displiceant, qui iam sibi placendo ceciderant. Salubrius enim Petrus sibi displicuit quando fleuit, quã sibi placuit quando præsumpsit. Vnde. Psalmus dicit. Imple facies eorum ignominia, & quęrent nomen tuum dñe.

Actor. De hoc autem plenius dictũ est supra in capitulo videlicet vbi ostensum est, qualiter hominibus pro meritis obijcit visa. Frequenter enim, vt ait Grego. homo acceptis virtutibus in præsumptionē erigitur, sed mira Dei dispositione res quęlibet ante eius oculos in quam corruat ordinatur. In ea sponte inhians corruit, sed suis viribus non resurgit, vt cum se nihil ex se esse considerat, Dei adiutorium requirat. Quē superna miseratio quasi a fouea euehit, quia nunc infirmitate cognita ad veniã reducit, Aug. de trinitate lib. xij. Honor siquidem hominibus verus est imago & similitudo Dei, quæ non custoditur nisi ad ipsum a quo imprimitur, tanto magisque inhęretur Deo, quanto minus diligitur propriũ, cupiditate vero experiendę ptãis suę quodam nutu suo ad seipsum tanquàm ad mediũ proruit. Itaq; cum vult esse sicut ille sub nullo: etiam ab ipsa sui medietate pænaliter ad ima propellitur. i. ad ea quibus pecora lętantur, atque ita cũ hõ in honore positus non intellexit, comparatus est iumentis insipientibus, & similis factus est illis. Quo ergo tam longe transires a summis ad infima, nisi per mediũ sui? Cum enim neglecta charitate sapientię, quæ semper eodẽ mõ manet, concupiscitur scientia ex mutabilium temporaliumque experimento, inflat non ędificat, ita prægrauatus animus quasi pondere suo a beatitudine expellitur, & per illud suę medietatis experimentum ex pæna sua discit quid intersit inter bonum desertum et malum commissum.

Qualiter reuertentes per pœnitentiam suscipit. Cap. CXXIII.

AVgust. in lib. confes. 4. Redite ergo prænaricatores ad cor, & inhærete illi qui fecit vos. Clamat enim vt redeatis. & ibi est locus quietis imperturbabiliter, state cum eo, & stabitis, quiescite cum eo, et quieti eritis. Quo itis in aspera? quo itis? ab illo est bonum quod amatis, et quantũ ad illum est bonum est, & suaue, sed amarũ erit iustè, quia deserto illo quicquid ex illo est amatur iniuste, non est requies vbi eam quęritis. Beatam vitam quęritis in regione vmbrę mortis. Descẽdit hinc vita nostra, tulitq; mortem nostram, et occidit, de vitæ suę abundantia, clamans vt redeamus hinc ad eum in illud secretum, vnde processit ad nos primũ in virginalem vterum. Idem in lib. 5. In te dñe Deus iniusti offenderunt, vt vexarentur iustè, subtrahẽtes se lenitati tuæ, offendentes in rectitudinem tuam, et cadentes in asperitatẽ tuam, nesciũt videlicet, q̃ sis vbique, qui nullus circunscribit locus. Et solus es præsens etiam his qui longe fiunt a te. Conuertantur ergo, & te quærant, quia non sicut ipsi creatorem suum deseruerũt, ita tu deseris creaturam tuã. Ipsi ergo cõuertantur & q̃rãt te, et ecce ibi es in corde ipsorũ tibi confidentiũ et proijcientiu in te, & plorantiũ in sinu tuo post vias suas difficiles, et tu facilis terges lachrymas eorũ, magisque plorant, et in fletibus gaudent, quia tu dñe non aliquis homo caro et sanguis, sed tu qui fecisti reficis eos, et cõsolaris. Dionysius Ariopagita in epistola ad Demophilũ. Vere optimus, & superoptimus Iesus qui ad esse adduxit omnia, & oĩa semper sibi fieri vult approximãtia, & eorum quæ sunt eius ẽm opportunitatẽ singulorũ exsiccantia, qui & redeuntibus se amabilẽ exhibet & cõtẽdit ac desiderat, nõ indignando amantes in vanũ accusantes sustinet, & illos ipse defendit, magisque curare promittit. Sic accedentibus occurrit, & obuiat, totosque totos amplectens saluat, nec de prioribus accusat. Quin potius aduenientes diligit, ad diem festam agit, & conuocat amicos, videlicet optimos, vt sit omniũ lętantiũ habitudo. Itaq; in humeros tollit, quos vix ab errore conuertit, & optimos angelos in lætitiã suscitat. Anselmus in epistola ad Heinricum. Dicunt autem multi periculum in ordine monachorum esse respectu status seculi. Grauius enim Deus irascitur monacho peccanti q̃ alij, quia de proposito cadit altiori. At hoc quidem verum est quamdiu in peccato est, certè benignius, & familiarius Deus suscipit monachum pęnitentem, si ad propositũ suum redit, quã nõ monachũ qui ad idẽ ꝓpositum non venit. Plus namque placet Deo etiã post graue peccatũ, cuius propositũ est, & ante, & post quo maius hr̃e nõ põt, quàm ille qui nec ante nec post simile peccatum vult proponere quo meli⁹ non põt. Bernar. sup cãtica Homel. xxii. Licet enim suauis sit dñs vniuersis, maxime iñ domesticis. Denique non horruisti domine confitentem latronem, non lachrimantem peccatricem, non Cananeã suppplicantem, non deprehensam in adulterio, non sedẽtem in thelonio, non supplicantem publicanum, non negantem discipulum, non persecutorem discipulorum: non ipsos crucifixores suos in odore horum currimus.

Qualiter illos a peccatis suis iustificat. Cap. CXXIIII.

AVg. super Psal. 84. Veritas quidem de terra oritur, quãdo peccator confitetur, & tunc iustitia de cœlo prospicit. i. a domino Deo confitenti iustitia datur. Et ipsa est prima hominis iustitia, ut punias te malũ, & Deus faciet te bonum. Idem super Ioã. Homil. 72. Qui credit inquit in me. operaque ego facio & ipse faciet, & maiora horum faciet. Quæ sunt hæc opa: nisi vt ex impio iust⁹ fiat. Nunquid nam oĩum operũ Christi maiora facit, qui cum timore suam ipsius salutem efficit? Quod vtiq; Christus operatur illo, sed non sine illo. Prorsus hoc maius esse dixerim, quàm sit cęlũ & terra, & quęcũq; cernũtur in cęlo, & i terra. Nã et cœlũ & terra transibunt, prędestinatorũ aũt salus & iustificatio pmanebunt. In illis tantum opera Dei. In his autem est etiã imago Dei, sed & in celis Angeli sunt opera Christi. Nunquid etiã maiora opera facit, qui operante in se Christo cooperatur æternam salutẽ, & iustificationem suã? non hic audeo præcipitare sententiam, intelligat qui potest, videlicet verum maius sit iustos creare quã impios iustificare. Certè & si æqualis vtrunque potentię hoc maioris est misericordię. Idem in lib. confessionum. 2. Gratiæ tuę domine deputo, & misericordiæ tuæ, quòd peccata mea tanquam glaciem soluisti, gratiæ tuæ deputo, & quæcunque mala non feci. Quid enim facere non potui, qui etiam gratuitum facinus amaui? & omnia mihi dimissa esse fateor, ea quæ mea sponte mala feci, & quæ te duce non feci. Quis enim suam cogitans infirmitatem audeat viribus suis tribuere castitatem, & innocentiã suã, vt minus amet te, quasi minus ei necessaria fuerit misericordiã tua quem donas peccata conuersis ad te? Non ergo me derideat ab isto medico ægrum sanari, a quo sibi præstitum est, vt non ęgrotaret, uel potius vt minus ęgrotaret. Bernar. in ser. de misericordia. Sic autem vt supra dictum est, ex toto Deus omnem iniuriam indulget, vt iam nec damnet vlciscendo, nec confundat improperando, nec minus diligat imputando, ita vt vbi abundauit delictũ, soleat gratia superabundare, sicut videlicet plenius dictũ est. 30. capitulo superius. Idem in sermo. de verbis do. Vt ergo inhabitet gloria in terra nostra, misericordia, & veritas obuiauerũt sibi, iustitia & pax osculatæ sunt. Gloria siquidem nostra hęc est testimonium conscientiæ nr̃æ, testimoniũ. s. de remissione pctõrũ, de fructu bonorũ operũ, de spe cęlestiũ præmiorum. Hæc tria in Psal. habẽtur. Beatus inquit vir, cui non imputabit dñs peccatũ. Et alibi. Beatus vir, cuius est auxiliũ abs te. Et iterum. Beatus quẽ elegisti, & assumpsisti &c. Hæc gloria est vera gloria inhabitãs. Inhabitat itaque gloria hic etiam in terra nostra. Sed misericordia, & veritas obuiant sibi, ac sese iustitia & pax osculantur. Præueniẽte siquidem misericordiæ veritas occurrat necesse est confessionis nostræ. ac de cętero sanctimoniam sectemur. et pacem, sine qua nemo videbit Deum. Igitur misericordia, & veritas obuiãt sibi, vt declines a malo, iã vero vt facias bonũ. In tympano et choro debes psallere i. mortificationẽ carnis, et opa iustitiæ in vnitate et cõcordia facere, qa vnitas spirit⁹ ẽ vinculũ pfectionis.

Qualiter eos a prauis consuetudinibus inolitis purgat. Ca. CXXV.

AVgust. in lib. confes. 4. Mala quidem omnia fiunt, cum te derelinquens fons vitæ qui es vnus, et verus rector, et creator vniuersitatis, priuata superbia diligitur in parte vnum falsum. Itaque pietate humili reditur in te, et purgas nos a ma-

la cosuetudine & propitius es peccatis confitentium, si iam non erigimus aduersus te cornua falsæ libertatis, auaritia plures habendi, & damno totum amittendi. amplius amando propium q̃ ac bonum omnium. Idẽ in li. 4. Domine quid ego sum mihi sine te, nisi dux in præceps? sed ecce tu imminens dorso fugitiuorũ, Deus vltionum & fons misericordiarum simul, qui conuertis nos ad te miris modis. Noli iam vana esse anima mea, & obsurdescere in aure cordis tumultu vanitatis tuæ. Audi potius & in verbum patris, vt redeas clamans ad te, saltem fatigata fallacijs veritati commenda quicquid est tibi a veritate, & non perdes aliquid, & putrida tua reflorescent, & saluabuntur. omnes languores tui & fluxa tua reformabuntur & constringentur ad te, nec te deponẽt quo descendunt, sed stabunt tecum, permanebunt ad semper stantem ac permanentem Deum. vt quid peruersa sequeris carnem tuam? ipsa ac sequatur conuersa. In te dñe non est transmutatio, nec momenti obumbratio. Ego aũt conabar ad te, ac repellebar abs te, vt saperem mortem: quia superbis resistis, voluebam apud me corporalia figmenta cordis mei auribus obstrepantia, quas intendebã dulcis veritas in interiorẽ melodiã tuã cogitans. de pulchro & apto scire cupiens & audire te, & pp vocẽ sponsi gaudere, sed non poteã: quia vocibus erroris mei foras rapiebar, & pondere superbiæ meæ in ima deprimebar. Non.n. dabas auditui meo gaudiũ, nec exultabant ossa mea, quę non erant humiliata. Falsitas.n. erat quã cogitabã, non veritas, & figmenta miserię meæ, non firmamenta beatitudinis tuæ, iusseras.n. & ita fiebat in me, vt terra spinas & tribulos mihi pareret, ac peruenirem ad panem meũ cũ labore. Idem in li. 6. suspirabam & audiebas me, fluctuabam & gubernabas me. ibã per viam sęculi latã, nec deserebas, inhiabam honoribus & lucris atque coniugio, & tu irridebas. Patiebar meis cupiditatibus difficultates amarissimas te propicio tantomagis quanto minus quod non eras tu mihi dulcescere sinebas, taceat ergo laudes tuas qui non considerat miserationes tuas, quæ tibi de medullis meis confitentur. Multæ cogitationes in corde meo erant, consiliũ aũt tuũ manet in ęternum. Ex quo consilio derides nostra, & præparas tua nobis daturus escã in opportunitate aperturus manũ & impleturus animas nostras bñdictione. Sed o vias tortuosas, vę animæ audaci, quæ speret si recessisset a te, aliquid melius habituram se. versa & reuersa in tergum & in ventrẽ, & in latera & dura sunt omnia, & tu solus requies. Et ecce ades, nosq; in via tua cõstituis. & consolaris, & dicis Currite ego feram, & ego ibi perducã.

Adhuc de eodem. Cap. CXXVI.

IDem in li. 7. Clamabat domine cor meum vehæmenter aduersus omnia fantasmata mea, & hæc vno ictu cogebas abigere circumuolantem turbam immundiciæ ab acie mentis meæ, & vix dimota in ictu oculi ecce conglobata rursum aderat, & irruebat in aspectum meum, & obnubilabat eum. Cum enim superbẽ contra te tumerẽ. et ista infima supra me facta sunt, & premebant me, & nusquàm erat respiramentum. Occurrebat.n. mihi vndiq; aceruatim cernenti, & opponebantur redeunti. quasi diceret? Quo is indigne & sordide? & hæc de vulnere nostro creuerant, quia tu humiliasti sicut vulneratũ superbũ, & tumore meo separabar abs te, & nimis inflata facies claudebat oculos meos. Sed tu in æternum manens, non in æternũ irasceris, sed miseratus es terrã & cinerem. Placuitque tibi reformare deformia nostra. Stimulis internis agitabas me, & residebat tumor meus ex occulta manu medicinæ tuæ. Aciesque mentis meæ contenebrata acri collirio salubriũ dolorũ meorũ de die in diem sanabatur, & ostendisti mihi, quia superbis resistis, & quanta misericordia demonstrasti hominibus viam humilitatis. Sed postquàm fouisti caput nescientis, & clausisti oculos meos ne videant vanitatẽ. consopita est insania mea, & euigilaui in te. Non tamen stabam frui Deo meo. sed rapiebar ad te decore tuo. moxque diripiebar abs te pondere meo. ruebam in ista cum gemitu meo. Pondus hoc consuetudo carnalis, sed mecum erat memoria tui, nec vllo modo dubitabã esse cui cohærerem, sed nõdũ me esse qui cohærere, qm̃ corpus quod corrũpitur aggrauat animam. Deniq; abduxit tñ cogitationem a cõsuetudine. subtrahens se contradicentibus turbis fantasmatũ, vt inueniret quo aspergeretur lumine. cum sine aliqua dubitatione clamaret incommutabile mutabili præferendũ esse. Quod vtiq; nisi aliquo mõ nosset, nullo mõ illud mutabili certa rõne prępo neret. Idẽ in li. 8. Deus meus profundantur ossa mea delectatione tua, & dicant. Dñe quis similis tibi, iam inhæserant præcordijs meis verba tua, & vndique abs te circumuallabar. Placebatq; via ipse saluator, sed ire per eius angustias adhuc pigebat. vacationi tuæ suspirabam. ligatus non ferro alieno, sed mea ferrea voluntate, velle me non tenebat inimicus, & inde mihi cathenam fecerat & constrinxerat me, Quippe ex voluntate peruersa facta est libido. & dum seruitur libidini facta est consuetudo, & dum consuetudini nõ resistitur, facta est necessitas. Quibus quasi annulis sibimet innexis quam cathenam appellant, tenebat me dura seruitus obstrictum. Itaque duæ voluntates meę, vna vetus alia noua & spiritalis. Alia vetus & carnalis inter se confligebant, & discordando dissipabant animã meã. Ego quidem in vtroque, sed magis ego in eo quod approbabã quã in eo quod improbabam. sed consuetudo aduersum me pugnatior ea me facta erat. quia volẽs quo nollẽ perueneram. Ego ergo adhuc obligatus terra recusabam tibi militare, & impedimentis oĩbus sic timebã expediri, quemadmodum impediri timendũ est. Ita sarcina sęculi veluti somno assolet dulciter premebat; & cogitationes quibus meditabar in te similes erant conatibus expergisci volentium, qui tamen superati soporis altitudine remerguntur, nec erat quid tibi responderem dicẽti. Surge qui dormis &c. nisi verba lenta & somnolenta, modo, ecce modo, sine paululum. sed mõ & mõ non habebant modum, & sine paululum in longum ibat. Lex enim peccati est violentia cõsuetudinis, qua trahitur & tenetur et inuitus animus. eo merito quo in eam volens illabitur. miserũ ergo me, quis liberaret de corpore mortis huius, nisi gratia tua per Iesum Christum dñm nostrum? Sic ægrotabam & cruciabar voluens ac versans me in vinculo meo, donec abrũperetur totũ quo iã exiguo tenebar. Dicebã .n. intus apud me, ecce mõ fiat, ecce mõ hæsitans moti mortis, & vitæ viuere, plusquàm in me valebat deterius inolitum quã melius insolitum. Non tñ auertebat. sed suspendebat. Retinebant me nugę nugarũ, & vanitates antiquæ amicæ meæ, & succutiebãt vestem meã carneam. ac submurmurabant. dicebat mihi consuetudo violenta, putasne sine istis esse poteris? ista controuersia in corde meo, non nisi de me aduersum meipsum. Idem in lib. 9. O dñe disrupisti uincula mea, tibi sacrificabo hostiam laudis. Quã suaue mihi subito factum est carere suauitatibus nugarũ, & quas amittere metus fuerat, iam dimittere gaudium erat. Eijciebas .n. eas a me tu vera & sũma suauitas. Eijciebas & intrabas p eis omni voluptate dulcior, sed nõ carni & sanguini; oĩ honore sublimior, sed non sublimius. in se omni luce clarior, sed oĩ secreto interior.

Quod eis etiam in præsenti multa beneficia tribuit.

Cap. CXXVII.

BErnar. in ser. de Mise. Et quid autem mihi nescio quæ cogitatio de pœnitentiæ huius onere immurmuret, vt illud super ceruicem meam aggrauet. Aliud onus sentio, quod quidem est suauius, sed multo maius. Sic me Deus onerat miserationibus suis, sic concludit, sic obruit beneficijs, vt aliud onus sentire non possim. Quid enim retribuam domino. pro omnibus quæ retribuit mihi. Tantum tribuit ac retribuit, & tu mihi de alio onere loqueris. deficit spiritus meus in tanta beneficiorum consideratione. & licet dignas non sufficiam agere gratias, tamen ingratitudinem prorsus odit anima mea. Nihilque pro modo sapere præsertim in filijs gratiæ, ita displicet Deo sicut ingratitudo. vias enim gratiæ obstruit, inimica est salutis. Timendumque ne ingrati a gratia deseramur, quam non ut gratiam veneramur. Nam nonne iure quod ingrato datum est, perditum reputatur, aut eum dedisse penitet, quod perisse videmus? Idem in alio Ad locum ergo vnde exeunt gratiarum flumina reuertuntur, vt iterum fluãt. Idem super Psalmum, Qui habitat O domine quid est homo, quia magnificas eum, aut quid apponis erga eum cor tuum? mittis vnigenitum tuum. immittis Spiritumsanctum, promittis vultum tuum, & ne quid in cœlestibus vacet ab opera solitudinis nostræ, bonos spiritus mittis, & in ministerium nostrę custodiæ deputatos nostros fieri iubes pedagogos. Nam Angelis suis mandauit de te &c. Quantam tibi debet homo inferre reuerentiam hoc verbum, afferre deuotionem, conferre fiduciam. Caute ambula vbi adsunt Angeli, sicut eis mandatum est. in omnibus vijs tuis, in quouis diuersorio, in quouis angulo habe reuerentiam Angelo tuo, tu ne audeas illo pręsente, quod non auderes me vidente. Hugo in libro de arra animæ. Respice quoque mundum istum, omnis natura cursum suum ad hunc finem dirigit. vt obsequijs tuis & vtilitati deseruiat, tuisq; oblectamentis pariter & necessitatibus secundum affluentiam indeficienter occurrat. Quis istud naturæ præcepit. vt sic vno consensu tibi seruiat? beneficium accipis, & auctorem eius non agnoscis. donum in manifesto est, largitor occultus. Quicunque ergo ille est, multum tibi contulit, qui hoc totum & tantum tibi dedit. Multum diligendus est, qui tantum dare potuit, & quia tantum dare voluit, multum dilexit. Vide ergo quid agis, cum in hoc mundo amari & amare concupiscis. Totus ergo mundus subiectus est & tu non dico totum mundum, sed nescio quod vix aliquam portiunculam in societatem tui amoris admittere non aspernaris. Certe si hæc diligis, ut subiecta dilige, aut arram sponsi vt munera amici, vt beneficia domini. sic tamen vt semper memineris, quid illi debeas, nec ista pro illo, nec ista cum illo, sed ista propter illum, & per ista illum, & super ista illum diligas, discerne quæ dona a sponso tuo accepisti. alia enim communiter, alia specialiter, alia singulariter tibi data sunt. Cõiter quæ omnibus pp te tecum seruiũt. Specialiter quæ multis. nec tñ omnibus pp te tecum sunt concessa. Singulariter quæ tibi

soli

ſoli data ſunt. O igitur dulcedo vitæ meæ, & lumen oculorũ meorum, quid retribuam tibi pro omnibus quæ retribuiſti mihi. tu dediſti mihi dñe ſenſum, vt te cognoſcam, & præ cæteris multis de tuis ſecretis reuelata intelligã, alios coętaneos meos in tenebris ignorantiæ dereliquiſti. & mihi præ illis lumen ſapientiæ infudiſti. tu dediſti mihi ſenſum capacem, intellectum facilem. memoriam tenacem, linguam deſertam, ſermonem gratum, doctrinam ſuadibilem, efficaciam in opere, gratiam in conuerſatione. profectum in ſtudijs, effectum in inceptis. ſolamen in aduerſis, cautelã in proſperis, & quocunque vertebam me, vbique gratia tua & miſericordia præceſſit me. Hyero. ſuper Danielẽ. Dedit quoq; Deus Danieli gratiam & miſericordiam in conſpectu Principis Eunuchorum, ex quo videlicet intelligimus, ſi quando ſancti diligantur ab infidelibus pro neceſſitate rerum, Dei eſſe miſericordię, nõ bonitatis hominum peruerſorum.

Qualiter ipſos adiuuat & protegit. Cap. CXXVIII.

HVgo vbi ſupra. Sępe quoque cum mihi conſumptus videbar Domine ſubito liberaſti me, qñ errabam, reduxiſti me, quã do ignorabam, docuiſti me, qñ peccabam, corripuiſti me, qñ contriſtabar, conſolatus es me, qñ deſperabã, cõfortaſti me, qñ cecidi erexiſti me, qñ ſteti, tenuiſti me, qñ iui, duxiſti me, qñ veni, ſuſcepiſti me. hæc oĩa feciſti mihi dñe Deus meus, & multa alia, de quibus mihi dulce erit sẽper cogitare, ſemper loqui, ſemper gratias agere. vt te laudem & amem. Bernar. vbi ſupra Homil. 1. Itaque qui habitat in adiutorio altiſſimi, in protectione Dei cœli commorabitur. Tria quidem ſunt genera hominum, quæ non habitant in adiutorio altiſſimi. vnum in Deo non ſperantium. ſecundum in ſe confidentium. Tertium fruſtra ſperantium, contra quos Propheta, Maledictus, inquit, qui peccat in ſpe. Primum genus habitat in meritis ſuis. ſecundum in pœnis. tertium in vitijs. Prima habitatio ſtulta eſt & periculoſa. ſecunda anxia. tertia immunda. Hi ſunt qui non poſuerunt Deum adiutorem ſuum, ſed beatus qui habitat in adiutorio altiſſimi, quia in protectione Dei cœli commorabitur, vt nihil eorum quæ ſub cœlo ſunt timere poſſit. Sub cœlo enim ſunt quæcunque nocere poſſunt. ſ. mundus, caro, Demones. Idem in ſecunda. Dicet dño ſuſceptor meus es tu, & refugium meum Deus meus ſperabo in eũ. Suſceptor eius eſt Deus, quia cum ceciderit non collidetur. Dñs enim ſupponit manũ ſuã, ita vt etiam ipſe caſus ei cooperetur ad bonum: quia & humilior & cautior inde efficitur. Septies inquit cadit iuſtus & reſurget, ſed fortior. At vero iniuſtus cum ceciderit nõ adijciet vt reſurgat. imo aut in pudorem noxium cadit, vt excuſet quod fecit, & hæc eſt pudor adducens peccatũ, aut impudentiam; quia fit ei frons meretricis, ita vt nec Deũ timeat nec hominem reuereatur. ſed peccatum ſuum vt Sodoma prędicet. Idem in tertia. Sperabo inquit in eum, qm̃ ipſe liberauit me de laqueo venantium, & a verbo aſpero. Venatores noſtri calidiſſimi ſunt & crudeliſſimi, qui cornu non ſonant ne audiantur, ſed ſagittant in occultis immaculatos. laquei Diaboli ſunt diuitiæ ſcdm Apoſtolũ. Et quid eſt verbum aſperũ, niſi illud aſperum verbum inſatiabilis gehennæ, affer, affer, percute, dilacera. Quõ. n. exultant venatores capta præda, & clamant tolle, tolle, infige verubus, infer prunis. Sic facient Dęmones in Inferno. Cœterum quid eſt verbum aſperum, niſi, tollatur impius ne videat gloriã Dei. Idẽ in quarta. Scapulis ſuis obumbrabit tibi &c. Credo in his ſcapulis geminã Dei promiſſionem intelligẽdã, vitæ. ſ. quæ nunc eſt, & futuræ. Sub his ſcapulis quatuor nobis beneficia conferuntur. ſub his. n. abſcondimur, qm̃ inquit, abſcondit me in tabernaculo ſuo in die malorum. Neceſſe eſt quidem nobis abſcondere interim ſi quid boni habemus: quia theſaurum regni cœlorum qui inuenit homo abſcondit. Neceſſaria namq; eſt abſconſio nõ ſolũ ante oculos aliorũ, ſed maxime ante noſipſos. Et hęc eſt vtiq; magna virtus ac ſumma ſecuritas, qñ & pie viuis, & cũ plus quę deſunt tibi attẽdis, q̃ quę obtinuiſſe videris. Sub his quoq; ſcapulis protegimur. vnde obumbraſti. inquit. ſuper caput meũ in die belli. ſicut mater videns accipitrem veniẽtem, expãdit alas ſuas. vt pulli ſubeant, & ibi refugium habeant. Sub his ẽt vmbraculum habemus contra nimiũ feruorem ſolis iuſtitiæ. Qui ſi tẽperatus nõ fuerit, infirmo capiti & oculis nocet. Iõ dr̃. Noli eſſe iuſtus multũ. Sub his ẽt alis tanq̃ pulli calore materni corporis fouemur. ne foris vagantes moriamur refrigeſcente nimiũ charitate. Sub his ẽt pennis ſecurus ſperabis: vt de exhibitione præſentiũ munerum firma ſit expectatio futurorum. Idẽ quoque. 18. Igitur in plenitudine quidẽ gratiæ nobiſcũ eſt dñs. In plenitudine aũt gloriæ nos cũ ipſo erimus. Bonũ eſt mihi dñe dũmõ mecũ ſis tribulari, q̃ ſine te gloriari. Bonũ mihi eſt in camino tribulationis habere te, q̃ eſſe vel in cœlo ſine te. Cyprianus in Epiſtola ad Fortunatũ. Non ergo timendæ ſunt iniuriæ perſecutionum; quia maior eſt dñs ad protegendum q̃ diabolus ad impugnandum. vnuſquiſque ſcdm diuina promiſſa & fidei ſuæ merita tantũ accipit de Dei opere quantum ſe credit accipere, nec eſt quod omnipotens præſtare non poſſit, niſi accipientis fides caduca defecerit.

Qualiter eos in melius proficere facit. Cap. CXXIX.

AVguſt. in li. de gratia, & libero arbitrio. Sicut aũt dicit Apoſtol⁹, q cępit in nobis ꝑficiet bonũ opus, ſicut videlicet aliàs dictũ eſt, vt. n. velimus ſine nobis operatur. cũ aũt volumus & ſic uolumus vt perficiamus, nobis cooperatur, agit. n. omnipotens in cordibus hominũ ẽt motũ voluntatis eorũ, vt per eos agat quod per eos agere ipſe voluerit, qui aliquid iniuſtè velle non nouit. Greg. in Mor. li. 22. Nemo aũt infima hæc deſerens repente fit ſũmus, ſed quibuſdã meritorũ gradibus. Vnde ſcriptũ eſt, Ibunt de virtute in virtutẽ &c. Et alibi exercitatus ſum, & defecit ſpiritus meus. Quanto ſiquidem quotidie de ſpiritu Dei in nobis virtus creſcit, tanto ſpiritus noſter deficit. Tunc aũt in Deo plene proficimus, cum a nobis funditus defecerimus. Hæ itaque creſcentium menſurę virtutum viri ſancti voce gradus dñr. Hinc & in euangelio dr̃. Sic eſt regnũ Dei quemadmodum ſi iaceat homo ſemẽtem in terram, & dormiat neo exurgat nocte & die, & ſemen, germinet & increſcat dum neſcit ille. vltro. n. terra fructificat primũ herbam, deinde ſpicam, deinde plenũ frumentũ in ſpica. herba ſiquidem Petrus inuentus eſt, qñ ab ore ancillæ ſubito vnius flatu ſermonis inflexus eſt. Iã quidẽ per deuotionem viridis, ſed adhuc per infirmitatẽ tener. Plenũ ergo frumentũ in ſpica inuentus eſt, qñ perſequẽtibus principibus reſiſtebat dicẽs. Obedire Deo oportet magiſquam hominibus, qñ in tritura perſecutionis tot verba pertulit, & tñ nequaquam palearum more imminutus eſt, ſed granũ integrũ manſit. In vnaquaque anima paulatim internę gratię humor exuberat, vt herba in frugem creſcat. Nemo ergo quemlibet proximum cum adhuc herbam videt, de frumento deſperet. Item ſuper finẽ Ezech. Homil. 3. Nullus qui ad bonum propoſitum adhuc in mentis teneritudine eſſe conſpicitur, deſpiciatur, quia fructus Dei ab herba incipit, vt granum fiat Hier. ſuper Marcum. Semen. n. eſt verbum vitę. terra vero corda humana. vbi fructificat primum herbam. i. timorem, quæ eſt initium ſapientiæ. deinde ſpicam. i. pęnitentiam lacrymoſam: deinde vero plenũ frumentum in ſpica. i. charitatem. Plenitudo. n. legis charitas. Fulgentius ad Theodorũ ſenatorem. Quod itaq; viam mandatorum Dei currere delectaris. non hoc tibi dat natura ſed gratia. Nam & oculus ſic factus eſt, vt videri lumen poſſit, ſed videre non poteſt, niſi ſe illi lumen infuderit. Quod ergo videt oculus beneficiũ eſt luminis, quo ſi caruerit, cęcus remanebit in tenebris. Nil itaq; tibi boni tanquam tuum aſſignes. ne non accipias quod accipere poteras, & quod acceperas perdas. Deteſtabiles. n. eſt cordis humani ſuperbia qua facit homo quod Deus in hominibus damnat, ſed illa deteſtabilior qua ſibi tribuit homo quod Deus in hominibus donat, damnabilis eſt qui ſubſtantia ſęculi male vtitur, ſed damnabilior qui ſpiritualibus donis ſuperbus efficitur.

Qualiter eorum munera gratanter ſuſcipit. Cap. CXXX.

AVguſtinus de Ciui. Dei libro 15. Legitur autem, ꝙ Deus Abel & Cayn ſacrificia diſcreuit, illius reſpiciens, huius deſpiciens, quod aliquo ſigno viſibili atteſtante cognoſci potuit. Iratuſque eſt Cayn ac concidit facies eius, & dixit ei Deus. Nonne ſi recte offeras, recte autem non diuidas peccaſti? Occiditque fratrem ſuum, vt ait Iohannes Apoſtolus, non alterius rei gratia, niſi quia opera eius erant maligna, fratris autem iuſta. Ex quo datur intelligi Deum iccirco non reſpexiſſe ad eius munera: quia hoc ipſo male diuidebat, Deo videlicet dans aliquid ſuum, ſibi autem ſeipſum. Quod omnes vtique faciunt, qui propriam non Dei voluntatem ſectantes, ideſt corde peruerſo viuẽtes, Deo tamen munus offerunt. quo videlicet eum redimi putant, vt eorum prauis cupiditatibus opituletur non ſanãdis, ſed explendis. Boni ſiquidem ad hoc vtuntur mundo, vt fruantur Deo. mali autem econtra volunt vti Deo, vt fruantur mundo. Origenes ſuper Matthæum libro 15. In datis vtique non aſpicit Deus datum, ſed dantis affectum, & melius ſuſcipit parua dantem cum affectu magno, quam magna cum modico. Et ſi ergo minima & contemptibilia Petrus cum fratre ſuo reliquit, tamen apud Deum non minima ſunt æſtimata, conſiderantem quoniam ex tantę plenitudine dilectionis illa minima reliquerunt, vt etiam ſi multas poſſeſſiones habuiſſent, omnia ſine dubio reliquiſſent: nec ab eis vllo modo detenti vel impediti fuiſſent ab impetu dilectionis eiuſmodi. Et puto quòd magis confidens Petrus de affectu ſuo quàm de quantitate rerum relictarum fiducialiter dixit. Ecce nos reliquimus omnia &c. Gregorius in Homil. de vocatione Apoſtolorum. Fortaſſis itaque dicit aliquis: ad vocem Dominicam vterque piſcator ille quid aut quantum dimiſit, qui penè nihil habuit? Sed in hac re chariſſimi debemus potius affectum penſare quàm cenſum. Multum reliquit qui ſibi nihil retinuit, qui quamlibet paruum totum deſeruit: certe nos & habita cum amore poſſidemus, & quæ minime habemus ex deſiderio quærimus. Multum ergo Petrus & Andreas dimiſit, quando vterque etiam deſideria habendi reliquit. a ſequentibus ergo Chriſtum tanta dimiſſa ſunt, quanta a non ſequentibus concupiſci potuerunt.

Multa fratres relinquitis, si desideriis renuntiatis. Exteriora enim nostra domino quamlibet parua sufficiunt, cor namque & non substantiam pensat, nec perpendit quãtum in eius sacrificio, sed ex quanto proferatur. Estimationẽ quippe precij non habet, sed tamen regnum Dei tantum valet, quantum habes: valuit namq; Zacheo dimidio substantiæ, Petro & Andreæ retibus & naui. Valuit viduę duobus minutis. valet alteri calice aquę frigidæ. Pėsate ergo fratres quid vilius cum emitur, quid carius cum possidetur. Sed si fortasse nec calix aquæ frigidæ suppetit, qui indigenti preb eatur, etiam tunc securitatem nobis promittit sermo diuinus. In terra inquit pax hominibus bonę voluntatis. Ante Dei namque oculos nunquam est vacua manus a munere, si area cordis repleta fuerit bona volũtate. Hinc etenim Psalmista dicit. In me sunt Deus vota tua, &c. Nihil quippe offertur Deo ditius voluntate bona. Voluntas autem bona est sic aduersa alterius sicut nobis pertimescere sic de prosperitate proximi, sicut de nostro profectu gratulari. Aliena damna nostra credere. Aliena lucra nostra deputare. Amicum non propter mundum, sed propter Deum diligere. Inimicum amando tolerare. nulli quod pati non vis facere. nulli quod ubi iuste impendi desideras denegare. Necessitati proximi iuxta vires concurrere.

Qualiter eos exaudit orantes pro seipsis. Cap. CXXXI.

GLosa super Psal. Inuoca me inquit in die tribulationis. ideirco siquidẽ homini tribulatio datur, vt ab illo Deus inuocetur. Hieronymus super Psalm. 117. Da nobis domine ait auxilium de tribulatione, uis a domino exaudiri, esto in tribulatione, clama & exaudieris. Scriptum est enim: Ad dominum cum tribularer clamaui, & exaudiuit me. Si quis ergo non est in tribulatione, auxilium domini non potest inuocare. August. de sermone domini in Monte li. 2. Orationis aũt intentio cor nostrum serenat, vel seruat, vel expurgat, & ad accipienda diuina munera, quæ nobis spiritualiter infunduntur, capacius efficit. itaque fit in oratione conuersio cordis ad Deum qui semper paratus est dare, si nos apti sumus quod dederit capere. Idem in quodam sermone. Sicut ergo orantis affectus, erit & exaudientis effectus. Nam plerumq; orantes aliunde cogitamus, quasi obliti ante quem stamus. Idem super 3. Psalm. Ecce quid iniuriæ Deo facis quotidie. Quid si iudicem interpelles, & subito cum ad eum loqueris, illum dimittas, & cum alio fabulari incipias, quomodo te tolerabit? & tamen tolerat Deus corda peccantium diuersas res cogitantium. Nam vt omittam dicere noxias ac peruersas, ac Deo inimicas ipsasque superfluas cogitare, iniuria est eius, cum quo loqui cœperas. Oratio tua locutio est ad Deum, qñ legis tibi Deus loquitur. quã do oras Deo loqueris. Item super Epistolam ad Ro. Verum quid oremus sicut oportet, nescimus. fallimur enim quandoque putantes prodesse quæ poscimus, sicut ipse Apostolus orauit, vt ab eo discederet spiritus, qui etiam ex diuino responso didicit, contra seipsum esse quod petijt. Gregorius in Moralibus lib. 16. Sæpe quoque orationis tempore tanta tentamentatorum numerositas nos obsidet, vt penè ad lapsum desperationis inclinet, sed apud misericordem iudicem hæc ipsa quæ visum quoque orationis aggrauat, pro nobis tristitia exorat. Nam mœroris nostri caliginem conditor conspicit, & subtracti luminis radios refundit. Vnde scriptum est. Cum te consumptum putaueris, orieris ut Lucifer. Bernardus in quodam sermone. Nemo itaque nostrum paruipendat orationem suam, quoniam ipse quem oramus non paruipendit eam, sed priusquam egressa sit ab ore nostro, scribi iubet eam in libro suo, & vnum indubitanter e duobus sperare possumus, quoniam aut dabit quod petimus, aut quod nobis esse nouit vtilius. Ambro. super Lucam lib. 6. Nec nocet aliquid sępius postulare, ne vel de Dei gratia, & misericordia videatur homo diffidere vel ex arrogantia quod prima prece non impetrauerit dolere. Iohannes Chrisostom. super Matthæum. Porro si Deus placandus est, non docendus, non ei necessaria est narratio longa, sed voluntas bona. Glosa super Matthæum. Scit enim inquit pater vester, quid opus sit vobis antequam petatis. Cur ergo scienti loquimur, vtique non nostræ faciamus iudicium voluntatis, sed vt excitemus obsequium piæ deuotionis. Non enim opus est narrare, sed obsecrare, quod est obsequium iustitiæ. Rogari quippe vult Deus & honorari, vt bonitas eius deriuetur ad plurimos, & status iustitiæ seruetur apud subiectos. Glosa super Psalm: Magna est itaque virtus puræ orationis: quæ quasi nuncius quidam ad Deum intrat, & mãdatum peragit, quo caro peruenire nequit. Vnde Psal. Intret inquit in conspectu tuo oratio mea.

Qualiter eosdem exaudit orantes pro alijs.

Cap. CXXXII.

CHrisostomus vbi supra. Pro se quidem orare est naturæ, pro altero autem gratiæ. pro se orare cogit rei necessitas. pro altero autem orat fraternitatis charitas, & dulcior est ante Deum oratio non quam transmittit necessitas, sed quam commendat fraternitatis charitas. Deinde magis exaudimur orantes pro inimicis quàm etiam pro nobis ipsis. Qui enim orat pro se, nõ gratiæ opus exequitur, sed naturæ, qui autem orat pro inimico suo, digne exauditur, quia gratiæ opus exequitur. Idem in sermone de Chananęa: Mulier Chananęa orans pro filia, sed a domino repulsa, tandem tamen est exaudita. Cum enim dixisset dominus. Non est bonum sumere panem filiorum & mittere canibus &c. Illa respondit: Etiam domine, nam & catelli edunt de micis &c. O violentia mulieris, o intentio animi, & profectus fidei. medicus dicit non, & illa dicit, etiam. Et tu ergo ne recedas, donec quod petis accipias, imo nec tunc quando acceperis cessa, sed tunc perseuera, gratias pro eo agens quod accepisti, vt tibi permaneat qđ acceperis. Hieron. super Danie. Daniel reuelata sibi Nabuchodonosor visione, dicit in oratione. Domine ostendisti mihi quæ rogauimus te. Quod enim quatuor rogant, vni ostenditur, vt & arrogantiam fugiat, ne solus impetrasse videatur, & gratias agat, q ei soli mysterium reuelatur. Idem super Ezechiel. li. 4. Sicut autem hosti murus opponitur, & aduersario ex aduerso venienti occurritur, ita Dei sententia sanctorum precibus frangitur. Vnde Moysi ab eo dicitur. Dimitte me, vt irascatur furor meus contra populum istum, & deleam eum. Per Ezechielem etiam eiusdem populi pastoribus vel prophetis improperando dicitur, Non ascendistis ex aduerso, nec opposuistis murum pro domo Israel, vt staretis in prælio in die domini. Idem super Hierem. lib. 9. E cõntra vero ad Hierem dicitur a domino. Tu autem noli orare pro populo hoc, nullam videlicet pęnitentiam agente, ne videaris rogans quod postulas non impetrare. Et rursum: quia non exaudiam, inquit, in tempore clamoris eorum ad me, qui me videlicet necessitatis tęmpore coguntur rogare. Ex hoc autem quod dicitur: Noli orare pro populo isto, dicimus frustra aliquem pro aliquo alio rogare, cum ille pro quo rogatur, non mereatur accipere. Gregor. in Moral. li. 9. Deus inquit est, cuius irę resistere nemo potest. Ait vero quid est dicere Moysi. Dimitte me, vt irascatur furor meus in populum istum, nisi deprecandi ausum præbere. Iræ ergo Dei resisti videtur, quando scilicet ipse qui irascitur opitulatur. Resisti autem omnino non valet, quando quidem & se ad ultiscendum excitat, & precem quæ sibi funditur, non aspirat. Hinc & ad Hieremiam dicitur. Si steterit Moyses & Samuel coram me, non est anima mea ad populum istum. Augusti. de Ciuit. Dei. lib. 21. Causa itaque qua fit, vt nunc ecclesia non oret pro malis Angelis, eadem est causa qua fiet, vt in extremo iudicio, quamuis perfecta charitate non oret pro hominibus æterno igne cruciandis. Nunc autem propterea pro eis orat quos in genere humano habet inimicos: quia tempus ęst pœnitentiæ fructuosæ. Nam si de aliquibus certa esset, quod prædestinati essent in ignẽm æternum ire cum Diabolo, tam pro eis non oraret, q̃ nec pro ipso. Sed quia de nullo certa est, orat pro omnibus duntaxat hominibus in hoc corpore constitutis, non tamen pro omnibus exauditur, sed pro his qui etsi aduersantur, tamen ita prædestinati sunt, vt pro eis exaudiatur, & filij eius efficiantur. Pro defunctis etiam quibusdam oratio ecclesiæ exauditur, scilicet pro his quorum in Christo regeneratorum nec ita male vita in corpore gesta est, vt hac misericordia iudicentur nõ esse digni, nec ita bene, vt hanc misericordiam necessariam non habeant.

Qualiter perfectos ad sui contemplationem subleuat.

Cap. CXXXIII.

GRegor. in Moral. lib. 31. Denique (sicut scriptum est) ad præceptum eleuatur Aquila, dum iussionibus diuinis obtemperans in supernis suspenditur fidelium vita, quæ & nidum in arduis ponere dicitur, quia desideria terrena despiciens, spe iam de cœlestibus innititur. Videamus Paulum velut Aquilam spei nidum in arduis construentem. Nostra inquit conuersatio in cœlis est. In petris ergo manet, idest intentione cordis inter illas cœlestes virtutes residet, quæ per æternitatis suæ fortitudinem tanta iam soliditate fixę sunt, vt in nullo latere culpæ mutabilitatis varietate flectantur. Vnde & apte sequitur. Et in præruptis silicibus commoratur, atque inaccessis rupibus. Prærupti etenim sunt, quia pars eorum cecidit, & pars remansit. Qui & integri quidem stant per qualitatem mentis, sed per numeri quantitatem prærupti. hanc præruptionem restituere mediator venit, vt redempto humano genere illa Angelica damna sarciret, & mensuram cœlestis patriæ locupletius forte cumularet. In ipso quidem restaurantur ea quæ in terra sunt, cum peccatores ad iustitiam conuertuntur. In eo restaurantur quæ in cœlis sunt, dum illuc humiliati homines redeunt, vnde apostatę Angeli superbiendo ceciderunt. Cordi enim peccatorum hominum, valde inaccessa est claritas Angelorum. Inde cõtemplator esca m idest ex illis choris Angelicis tendit oculum mentis ad contemplandam gloriam supernæ maiestatis: qua non visa adhuc esurit, qua tandem visa satiatur. Oculi eius de longe prospiciunt. Quantumlibet etenim in hac vita positus quisque profecerit, necdum

Deum,

Deum per speciē, sed per ęnigma & speculum videt. Cōsideremus q̄ sublimis aquila fuerit Paulus, qui vſq; ad tertium cęlum uolauit, sed tñ in hac vita positus e longinquo ad Deum prospicit. vñ ego inquit non me arbitror comprę hendisse. Idem super cantica canticorum. Indica mihi quem diligit anima mea, vbi pascas, vbi cubes in meridie. Meridie siquidem feruente Christus in vmbra requiescit: quia dum in tepidis ęstus vitiorum flagrat, ipse spon sæ suæ spiritum refrigerij tribuit, & in ea delectabilem sibi locum quietis accendit. Et vere in quo Christus non cubat vagatur: quia mens q̄ ille suauis & ponderosus Christi spūs non implet, multis cogitationibus dissoluta circumfertur. Super cantica homelia. 22. Itaque licèt suauis sit dñs vniuersis, maxime tñ domesticis. Et quā to quis ei pro vitæ meritis & puritate mentis appropiat, tanto eū arbitror vnctionis suauioris sentire fragātiā. Porro in hmōi iā non capit intelligentia: nisi q̄rum attingit experientia. Idē in ho. 25. Aīa vero quę semel a dño didicit & accepit ad intrare ad seipsam, & in intimis suis Dei p̄sentiam suspirate, talis nescio an vel ipsam gehennam ad tps experiri horribilius penaliusve ducat, q̄ post spiritualis huius studij gustatam semel suauitatem exire denuo ad illecebras, vel potius molestias carnis, sensuumque inexplebilem repetere curiositatem. Terribilis proinde nimis est illa minatio, egredere & abi post vestigia gregū. Quod est, indignam te noueris illa tua familiari & suaui diuinorum cōtemplatione. q̄ obrem egredere de sanctuario meo corde tuo, & magis tanquam vna de secularibus pascendis & oblectandis tuæ carnis sensibus intricare. Exitus aquarum deducant oculi mei super hmōi animam, quæ cum nutriretur in croceis, demum amplexatur stercora. Pauit.n. sterilem, & qui non peperit: & viduæ non benefecit.

Qualiter infirma mentis aspectum lux diuina reuerberat. Cap. CXXXIIII.

GRegorius super extremam partē Ezechielis. Est aūt fides primum hostium nostrum in cognitione Dei, quia per illam aperitur aditus visionis Dei. Et sæpe quidem Dei naturam inuisibilem considerare volumus, sed nequaquam valemus: atq; ipsis fatigata difficultatib. aīa ad se redit, sibiq; ipsa de se gradus ascensionis facit. Primus ergo gradus est, vt se ad se colligat. Scds est vt qualis est collecta videat. Tertius vt super se ipsam surgat, & se contemplationi actoris inuisibilis intelligendo subiiciat, sed se ad se nullo modo colligit nisi prius terrenarum & cęlestium imaginum fantasmata ab oculo mentis conspicere didicerit. Cum ergo se sine imaginibus cogitat, iam primum hostium intrat, sed ab hoc hostio ad aliud tenditur, vt de natura rei aliquid contempletur, hoc est hostium contra hostium. Idem in 7. Itaque dilectus manum per foramen mittit, qñ virtute sua Deus nostrum animum per subtilē intellectum pulsat. & venter ad tactum illius contremiscit. quia infirmitas nostra per hoc q̄ cœlestis gaudij intellectu tangitur, ipsa sui exultatione turbatur: & fit mentis pauor in lætitia: quia iam sentit q̄ de cœlis gaudium diligat, & adhuc metuit, & non percipiat qd vix tenuiter sentit. Idem super primam partem. Audi Prophetam, vidi inquit & cecidi in faciem meam. Quid ergo de ipso fieret, si ita vt est Dei gloriam vidisset? Considerare cum lachrymis debemus, in quantam miseriam, & infirmitatem cecidimus, qui & ipsum bonum ferre non possumus, ad qd videndum creati sumus. Aug. in lib. confes. 7. Ego quidem admonitus ad meipsum redire, intraui in intima mea duce te. Et vidi qualicunque oculo animę meæ supra oculum eundem lucem incōmutabilē. Qui nouit veritatē, nouit eam. & qui nouit eam, nouit æternitatem. O æterna veritas et vera charitas, & chara æternitas, tu es Deus meus, tibi suspiro die ac nocte. & cū te primum cognoui: tu assumpsisti me vt viderem esse qd videam, & nondum me esse qd viderem. & reuerberasti infirmitatem aspectus mei, radians in me vehementer, & contremui horrore & amore, & inueni me longe esse in regione dissimilitudinis, tanquam audirē vocē tuā de excelso. Cibus sum grandiū, cresce, & manducabis me, nec tu me mutabis in te sicut cibum carnis tuæ, sed tu mutaberis in me. Idem in li. 10. Tu es itaq; lux permanens quam de omnib. consulebam an essent, quid essent, quāti pendenda essent, & audiebam docentem atq; iubentem. sæpe illud facio, & ab actionib. necessitatis quātum relaxari possum ad istam voluptatē refugio, nec in his omnib. qui percurro consulēs te inuenio tutum aīæ meæ locū, nisi in te quo colligantur sparsa mea, nec a te quicquam recedat ex me. & aliqñ intromittis me in affectum multū inusitatū introrsus, ac nescio q̄ dulcedinē quæ si perficiatur in me nescio quid erit qd vita ista non erit. sed erum nosis ponderibus in ista recido & resorbeor solitis ac teneor, & multum fleo. Hic.n. esse valeo nec volo, illic volo nec valeo, miser vtrobiq; O veritas sero te amaui, pulchritudo tam antiq; & tā nouā. Et ecce intus erat & ego foris, & ibi te q̄rebam, & in ista formosa q̄ fecisti deformis irruebā. Mecū eras & tecū nō eram, ea me tenebāt longe a te q̄ si in te non essent, nihil essent. Vocasti.n. clamasti & rupisti surditatem meā: coruscasti, splenduisti, & fugasti cęcitatem meā. tetigisti me & exarsi in pacē tuā. Flagrasti & duxi spiritum & anhelo tibi. Gustaui & esurio, & sitio cū inhæsero tibi ex oī me. Nusq̄ erit mihi labor & dolor, sed viua erit vita mea, tota plena te. Nunc aūt qñ quem tu imples, sublenas eum. qñ aūt plenus tui non sum, oneri mihi sum. Idem in li. 11. Quid est ergo illud qd interlucet mihi, & percutit cor meum sine læsione, & inhorresco, & inardesco. Inhorresco inq̄tum dissimilis ei sum. Inardesco inquantum similis ei sum. Sapientia ipsa est, q̄ interlucet mihi discindens nubilum meum, qd me rursus cooperit deficientē ab illa caligine atq; aggere pœnarum mearū: quia infirmata est in paupertate virtus mea, vt non ferā bonū meum, donec tu dñe qui propiciatus es omnibus iniquitatibus meis, sanes et oēs infirmitates meas. Spe.n. salui facti sumus: & promissa tua per patientiam expectamus. Idem in li. de tri. 8. Ecce o anima vide si potes. Deus veritas est: hoc.n. scriptum est, q̄ Deus lux est, non vtiq; quam isti oculi vident, sed quā intuetur cor cum audit, veritas est. Noli quęrere quid sit veritas. statim.n. se opponent caligines imaginum corporaliū, & nubila fantasmatū serenitatem perturbantiū, quæ primo ictu diluxit tibi, cum diceretur veritas. Nam ecce in ipso ictu primo, quo velut coruscatione p̄stringeris, cum dr̄, Veritas, mane si potes, sed vtiq; nō vales. mox.n. relaberis ad ista terrena tibi consueta, nec alio pōdere relaberis, nisi sordium cōtractarū viscositate cupiditatis errorib'q; peregrinationis.

Qualiter in hoc ipso intuitu mentes electorum ad compunctionem inflammat. Cap. CXXXV.

GRego. in Moral. lib. 27. Recte autē in li. Iob de dño dicitur: Quia post eum rugiet sonitus, quem.n. illustrando repleuerit, eius vitam proculdubio in lamentum vertit, & dolet hō qd fuit: quia bonus iam incipit videre quod non fuit. Odit qualem fuisse se meminit, amat qualem se esse debuisse cognoscit. Idem in li. 32. Sancti namque viri quo apud Deum altius virtutum dignitate proficiunt, eo subtilius indignos se esse deprehendunt: quia cum proximi luci fiunt, quicquid eos in seipsis latebat inueniunt, & tanto magis foris sibi deformes apparent, quanto minus pulchrum est quod intus vident. Itaque si igne compunctionis incalescens anima a tenore suo tacta subito afflatu contemplationis euigilet, illa quæ leuia paulo ante credidit, mox vt grauia & mortifera perhorrescit. Et quāto amplius subleuata profecerit, tāto magis refugiet infima, in quibus prostrata defecit. Ex qua re miro modo agitur, vt vnde dignior efficitur, inde sibimet indigna videatur, & tunc a rectitudine longe se esse sentiat cum appropinquat. Idem in li. 5. In horrore inquit visionis nocturnę, quādo solet sopor occupare homines, pauor tenuit me & tremor, & omnia ossa mea perterrita sunt. & cum spiritus me præsente transiret, inhorruerunt pili carnis meę. stetit quidam, cuius nō agnoscebam vultū &c. Horror nocturnæ visionis est pauor occultæ cōtemplationis. Mens enim humana quo altius leuata æterna cōsiderat, eo de factis temporalibus tremefacta formidat. quia tāto se ream verius cernit, quāto se ab illo lumine discrepasse, quod super se intermicat cōspicit. Sicq; fit, vt illuminata plus metuat: quia magis aspicit, a veritatis regula p quāta discordat. qd quasi tempore soporis fit: quia quisque internam quietem quærens huius mūdi strepitum mente fugit, & velut obdormiscit. dumque altiora secretorum cœlestium subleuata mens conspicit, cuncta uiriūm humanarum, quæ per ossa designantur, soliditas contremiscit. nobisque præsentibus transit spiritus, cum transitibilia nō solide, sed raptim videmus. Non enim in hac suauitate diu mēs figitur, quoniam ad semetipsam immēsitate luminis reuerberata reuocatur. Cumq; dulcedinem internam degustat, amore siquidē ęstuat, & ire super semetipsam nititur. Sed ad infirmitatis suæ tenebras fracta relabitur. Non ergo stat spiritus, sed trāsit; quia supernam lucem nostra cōtemplatio nobis inhiantibus aperit, & mox infirmātibus abscondit. Pili vero carnis quælibet superflua sunt humanæ corruptionis. Semper enim caro superflua generat; quæ semper spiritus ferro sollicitudinis recidat. Trāseunte ergo spiritu pili horrescūt, quoniam ante vim compunctionis, qua semetipsam anima cōtemplatiua de superfluis cruciat, cogitationes superflue fugiunt, vt nihil iam fluxum nihil iam remissum libeat: quia mētem afflatam etiam contra semetipsam visionis intimę seueritas inflammat. Cumque quod in corde illicitum nascitur, continua discretione reseratur, plerumque fit, vt vegetata mens paulo latius radio speculationis inhæreat, & penè figat spiritum qui trāsibat. nec tamen hac ipsa contemplationis mora plene diuinitatis vim aperit, quoniam eius immēsitas humanas vires etiam auctas subleuatasq; transcendit. ideo recte postea dicitur. Stetit quidam cuius non agnoscebam vultum. Quidam enim quod dicimus, nisi de illo quem exprimere nolumus, aut non valemus. Anima vero cum deitatis essentiā rimatur, ad insueta rapitur. Et si necdum apprehendit quid sit, agnouit tñ quid non sit, & bene dicitur, Stetit, ad differētiam creaturæ, quæ facta est ex nihilo, per seipsam ad nihilum tendit. nec habet stare, sed defluere. Idem in

si. 24. Quatuor denique sunt qualitates, quibus anima viri iusti in compunctione afficitur vehementer, videlicet cum aut malorum suorum reminiscitur, considerans vbi fuit. aut iudicia dei metuens, & secum quærens cogitat vbi erit. Aut cum mala vitę præsentis solerter attendens mœrens considerat vbi est, aut cũ bona supernę patrię cõtemplãs lugẽs cõspicit vbi nõ est &c.

Qualiter illis spirituales locutiones occulte inspirat.
Cap. CXXXVI.

AVgustinus de ci. Dei lib. 11. Magnum est aũt & admodum rarum paucisque concessum vniuersam creaturam corpoream, & incorpoream mente consideratam, compertamque mutabilem intentione mẽtis excedere, atq; ad incõmutabilẽ Dei substantiam peruenire, et illic ex ipso discere, ꝙ cunctam creaturam quæ non est qđ ipse, non fecit nisi ipse, sic. n. cum homine loquitur, non per creaturam corporalem, nec per corporis imaginem sed ipsa veritate, si quis idoneus sit ad audiendũ mẽte non corpore. Ad illud .n. hominis ita loquitur, qđ in homine cęteris quibus constat homo melius est, & quo ipse Deus solus melior est. Item in lib. confes. x. O igitur veritas (vt dixi) tu præsides vbique omnibus consulentibus te, simulque respondes omnibus ẽt diuersa consulentibus. & tu quidem liquide rñdes, sed nõ liquide audiunt oẽs. oẽs vnde volũt consulunt, sed non sẽper qđ volunt audiunt. Optimus aũt minister tuus est: qui nõ magis intuetur hoc a te audire qđ ipse voluerit, sed potius hoc velle qđ a te audierit. Bernar. Claraeual. Felix qui diuini susurrij venas intus aure cordis percipit, frequenter iterans illud Samuelis Loquere dñe, quia audit seruus tuus. Grego. in moral. lib. 5. Ad me inquit dictum est verbum absconditum, & quasi furtiue suscepit auris mea venas susurrij eius. Verbum absconditum audire, est spiritus sancti locutionem in corde concipere: quæ sentiri quidem põt, sed strepitu sermonis exprimi non põt, quæ. s. aspiratio mentem humanam contingendo subleuat, & tpales cogitationes deprimens, eternis hanc desiderijs inflammat, ut nihil ei iam cogitare nisi quæ superna sunt libeat. et cuncta quæ inferius de humana perstrepunt corruptione contemnat. venæ aũt susurrij eius dicuntur causarum origines, quibus hæc aspiratio ad mentem ducitur. Quasi .n. venas susurrij sui aperit, cum nobis Deus latenter insinuat, quibus modis ad nostræ intelligentiæ aurem venit. Aliqñ .n. nos amore, aliqñ terrore compungit, aliquando præsentia quasi nulla sint ostendit, et ad æterna diligenda desiderium erigit. aliquando prius ęterna indicat, vt post temporalia vilescant. aliquando nostra nobis mala aperit, et ad hoc nos vsque vt de alienis etiam malis doleamus extẽdit. Aliquando aliena mala nostris obtutibus obijcit et compunctos mirabiliter a nostra prauitate nos corrigit. Venas itaque diuini susurri furtiue audire. Est occultos diuinæ aspirationis modos tenuiter cognoscere. Aliter vero qui susurrat occulte loquitur, et vocem non exprimit, sed imitatur. Nos ergo quousque carnis corruptione premimur, nullo modo claritatem diuinæ lucis sicut in se incommutabilis manet videmus: quia acies nostrę infirmitatis non sustinet hoc quod de eius ęternitatis radio super nos intolerabiliter fulget. Cum ergo se nobis omnipotens Deus per rimas contemplationis indicat, nequaquam nobis loquitur, sed susurrat: quia etsi se plene non intimat, quiddam tamen de se humanæ menti manifestat. Tunc autem iam nequaquam susurrat sed loquitur, cum eius nobis species certa reuelatur, hinc et ipsius veritatis voce dicitur. Palam de patre meo annunciabo vobis. Idem in libro 27. Tonabit inquit voce sua mirabiliter. voce nempe sua Deus mirabiliter tonat. quia occulta vi corda nostra incomprehensibiliter penetrat. Qui dum latentibus motibus in timore præmit, et in amore format quanto ardore sequendus sit. aliquo modo silenter clamat. sit cuiusdam impulsionis intimitas in mente, dum nihil sonet in voce. Quæ tanto apud nos valentius perstrepit, quanto et ab omni exteriori strepitu aurem nostri surdescere facit cordis. Vnde et anima ad semetipsam mox hoc intimo clamore collecta miratur quod audit, quia vim compunctionis incognite percipit. Cuius ipsa admiratio bene apud Moysen manna desuper veniente significatur. Dulcis etenim cibus qui de supernis accipitur manhu vocatur. Manhu dicitur, quid est hoc. Et quid est hoc dicimus, quando hoc quod cernimus nescientes admiramur. Supernum ergo manna anima percipit, cum per vocem compunctionis incognite eleuata, nouam speciem internæ refectionis obstupescit, vt diuina dulcedine repleta iure respondeat. Quid est hoc: quia dum altissima cogitatione suspenditur, ea quæ de superis conspicit insolite miratur.

De Varijs locutionum Dei modis. Cap. CXXXVII.

AVgustinus in lib. confes. 2. In verbo quidem sibi coęterno dicit Deus simul omnia quæ dicit: & fit quicquid vt fiat dicit, nec aliter quàm dicendo facit. nec tñ simul ac sempiterne fiunt omnia quæ dicendo facit. Sed oẽ quod incipit esse uel desinit, tunc esse incipit, & tũc desinit: qñ debuisse incipere vel desinere cognoscitur in ęterna rõne, vbi nec incipit aliquid nec desinit. ipsum est verbum patris, quod principium est, & loquitur nobis, nec quicquam eius cedit atque succedit: quia uere immortale & ęternum existit. Grego. in moral. lib. 5. Verbum absconditum est inuisibilis filius Dei. verbum quod erat apud Deum. sed hoc verbum absconditum mentibus electorum dicitur, cum eius potestas credentibus manifestatur. Et hoc est quod dicitur scdm vnum sensum, ad me dictum est verbum absconditum. Aug. de Prædestinatione & perseuerantia. Omnis inquit qui audit a patre, & didicit, venit ad me. valde remota est a sensibus carnis hæc schola, in qua pater auditur, & docet vt ad filium veniatur. multos ad filium venire, & in Christum credere cernimus: sed vbi & quando a patre audierint, & didicerint non videmus. Idem in libro de magistro. Quis autem filium in scholam mittit: vt quod magister cogitet discat. Ac istas omnes disciplinas: quas magistri docere profiteantur: cum verbis explicuerint, discipuli verum vera dicta sint, apud semetipsos considerant, interiorem .s. veritatem pro viribus intuentes. Falluntur aũt, vt eos qui non sunt magistros vocent: quia plerumque inter tps locutionis & tps cognitionis nulla mora interponitur, & qm post admonitionem sermocinantis cito intus discunt, foris se ab eo quæ admonuit didicisse arbitrantur. Nos aũt intelligamus quam vere scriptũ sit auctoritate diuina: ne nobis quemque magistrum dicamus in terris, & ꝙ vnus omnium magister in Cœlis est.

Item in lib. confes. 3. O veritas lumen cordis nostri, non tenebrę meæ loquantur mihi. defluxi ad ista & obscuratus sum, sed hinc ẽt adamaui te. Erraui & recordatus sum tui. Audiui .n. post me vocem tuam vt redirem, & vix audiui pp tumultus impacatorum. Nunc aũt ecce redeo estuãs & anhelans ad fontem tuum. Nemo prohibeat. ne hinc bibam, & hinc viuam. sed male vixi ex me: mors mihi fui. nunc reuiuisco in te, tu me alloquere, tu mihi sermocinare. Credidi libris tuis. & verba eorum arcana valde dixisti mihi dñe voce forti in aure interiori. quia tu æternus es & immortalis, qm ex nulla spe motuve mutaris, nec tpibus variatur voluntas tua: quia non est immortalis voluntas, quę alia & alia est. hoc .n. in conspectu tuo claret mihi. & magis magisque clarescat, oro te, atque in ea manifestatione persistam sobrius sub alis tuis. Item dixisti mihi dñe voce forti in aurem interiorem, ꝙ oẽs naturas atq; substantias quæ non sunt quod tu es. & tñ sunt, tu fecisti. Et hoc solum a te non est, qđ non est, motusq; voluntatis a te qui es, ad id qđ minus est: quia motus talis peccatum est. Et ꝙ nullius peccatum aut nocet tibi, aut vel in vllo perturbat ordinem imperij tui: vel in primo vel in imo, & ꝙ nec illa creatura tibi coęterna est, cuius voluptas tu solus es. teq; perseuerãtissima charitate hauriens, mutabilitatem suam nusquam & nunquàm exerit, sed te sibi semper præsente, ad quam affectu toto se tenet non habens quod expectet futurum, nec traijciens qđ meminerit. nulla vice variatur, nec in aliqua tpa distenditur. hæc inquam omnia dixisti mihi voce forti in aure interiori. Item super Gen. lib. 8. Certissime aũt tenere debemus loqui Deum, aut per substãtiam suam, aut per subditam sibi creaturam. sed per substantiam suam non loqui, nisi ad creandas oẽs naturas. Ad spũales aũt intellectuales non solum creandas, sed ẽt illuminandas, cũ iam .s. capere põt eius locutionem in verbo ęterno, qđ est ipsa veritas. Illis vero qui eam non põt capere, non loquit' Deus, nisi per creaturã, aut tñ spũalem, sicut in somnis, vel extasi in rerũ corporalium similitudine. aut ẽt per ipsam corporalem, dũ sẽsib' corporis vel apparet aliqua spẽs, vel insonãt voces.

Qualiter Nobis loquitur etiam in scripturis. Cap. CXXXVIII.

HVgo de San. Vict. Quamdiu quidem homo Deum intus audire loquentem potuit, doctrina exteriori opus nõ habuit. Sed postquam librum vitę oculo interiori inspicere iã non valet, scriptura foris apponitur, vt ex eius saltem inspectione renouetur. Aug super Psal. Itaque sicut cum oras Deo loqueris, sic Deus tibi loquitur qñ legis. Vñ si vis ait Dñs, vt figam in auribus meis orationem tuam, fige in corde tuo legem meam. Idem de ciuit. Dei lib. 11. Nempe quia mens nostra vitijs quibusdam veteribus & tenebrosis inualida est: non solum ad inhęrendum fruendo: verum etiam ad perferendum incommutabile lumen donec de die in diem renouata atque sanata fiat tantę fœlicitatis capax, fide primum imbuenda fuerat atque purganda, ita vt confidentius ambularet ad veritatem. Ipsa veritas Deus Dei filius homine assumpto, non Deo consumpto, eandem fidem constituit atq; fundauit: vt ad Deum via esset homini per hominem Deum. hic quoq; per Prophetas, deinde per seipsum & per Apostolos locutus, etiam scripturam canonicam condidit, cui fidem habemus de his rebus, quas ignorare non expedit.

Idem contra Faustum libro primo. Itaq; distincta est excellentia veteris & noui testamẽti apostolorum firmata tẽporibus, p suc

cessiones

cessiones episcoporũ, & propagationes ecclesiarum tanq̃ in sede quadam sublimiter constituta, cui seruiat omnis fidelis et pius intellectus. Ibiq; si quid velut absurdum legentem mouerit, non licet dicere, auctor huius libri veritatem non tenuit, sed aut codex mendosus est, aut interpres errauit, aut tu non intelligis. In opusculis autem posteriorum licet eadem inueniatur veritas, longe tamen est impar auctoritas. Vnde nisi vel certa ratione, vel ex illa canonica auctoritate quod ibi disputatum vel narratum est demonstretur, si quis credere noluerit non reprehendatur: quia non præcipiendi auctoritate, sed proficiendi exercitatione a nobis scribuntur. Inter hos enim sumus quibus dicit apostolus. Et si quid aliud sapitis id quoque vobis Deus reuelauit hoc ergo genus literarum non est cum credendi necessitate, sed cum iudicandi libertate legendum. Cui tñ ne locus intercluderetur et adimeretur posteris ad difficillimas quæstiones tractandas ibi saluberrimus labos distincta est (vt prædictum est) a posteriorum libris excellentia illa canonicę auctoritatis, ubi quicquid Propheta vel Apostolus vel Euangelista posuisse declaratur, ipsa canonis confirmatione non licet quin verum sit dubitare. Alioquin nulla erit pagina qua humanę imperitię infirmitas regatur. Si saluberrima librorum auctoritas, aut contempta penitus aboletur, aut interminata confunditur. Item in lib. de Doctrina Christiana His aũt qui scripturas diuinas legunt, quædam obscure dicta, plerunque densissimam caliginem obducunt qđ diuinitus prouisum esse non dubito ad edomandam labore superbiam, et intellectum a fastidio remouendum, cui facile inuestigata plerunque vilescunt. Idẽ in lib. 3. Quicquid aũt in sermone diuino nec ad morum honestatem, nec ad fidei veritatem põt referri proprie, cognoscas figuratum esse. morum honestas pertinet ad Deũ & proximum cognoscendum. Spes aũt sua cuiq; est in conscientia. Greg. in moral. lib. 23 Aduersus Deum inquit contendis, q̃ non ad singula verba rñderit tibi. Semel loquitur Deus, & secundo idipsum non repetit. ac si diceret. Deus singulorum cordib. priuatis vocibus non respondet, sed eloquium tale construit, per qđ cunctorum quæstionib. satisfaciat. In scripturæ siquidem eius eloquio, causas nostras singuli si requirimus inuenimus. ibi nobis omnibus in eo, quòd specialiter patimur, communiter respondetur.

Bernar. in Epistola ad cartus. Verum quo spiritu scripturæ factæ sunt, eo legi desiderant, & intelligi, nunquam ingredieris sensum Pauli, donec vsu bonæ intentionis in lectione & studio assiduæ meditationis spiritum eius imbiberis.

De Diuinis præceptis scriptura promulgatis. Cap. CXXXIX.

AVgust vbi supra. Nõ aũt scriptura præcipit, nisi charitatem, non culpat nisi cupiditatem, eo mõ informat mores hominum. Non aũt asserit nisi catholicam fidem, rebus præteritis, & futuris & præsentibus, præteritorum narratio est futurorũ prænunciatio, & præsentium demonstratio. Sed omnia hæc ad eandem charitatem nutriendam & corroborandam, & cupiditatem vincendam & extinguendã valẽt. Charitatẽ voco motũ animi ad fruendũ Deo pp ipsum, & se atq; proximo pp Deum. Cupiditatẽ aũt motũ animi ad fruendum se & proximo & quolibet corpore non pp Deum. Quod aũt agit indomita cupiditas ad corrũpẽdũ animum & corpus, suum flagitium vocatur. Qđ aũt agit vt alteri noceat, facinus dr̃. Et hæc sunt duo gña oĩum peccatorum. Sed flagitia priora sunt. Quę cum exinanierint aĩum, & ad quãdã egestatem perduxerint, in facinora prosilitur. quib. remouẽtur impedimẽta flagitiorũ, vel adiumenta quærantur. Item qđ agit charitas vt sibi psit, vtilitas est. Qđ aũt agit ut proximo prosit, beneficẽtia noĩatur. Quãtoq; magis regnum cupiditatis destruitur tãto charitas augetur. Item in sermone de charitate. Si ergo tibi hõ non vacat oẽs paginas sanctas reuoluere, oĩum scripturarum penetrare secreta, tene charitatem vbi pendẽt oĩa. Ille quippe tenet & qđ patet, & qđ latet in diuinis sermonib⁹ qui charitatem tenet in moribus. Item in Psalterio decachordo. Porro decalogus legis decem præcepta distributa sic hẽt, vt tria pertineant ad Deum, septẽ ad hoies. vnum itaq; præceptũ charitatis cõtinet duo præcepta. Illaq; duo continent septẽ, & illa decem quæ continent oĩa. Cantate ergo in Psalterio decẽ chordarũ canticum nouũ, & vt nouum cantetis, noui hoies sitis. Gregorius in moral. li. 10. Veniam inquit ostenderet tibi Deus, q̃ multiplex sit lex eius. Lex Dei charitas intelligitur per q̃ semper in mente legitur præceptum vitæ qualiter in actione teneatur. Vnde per Apostolum dr̃. Plenitudo legis est dilectio Sed eadem lex multiplex dr̃. qm̃ ad cuncta virtutum facta dilatatur. Quæ a duobus quidem præceptis incipit, sed se ad innumerata extendit. Huius namq; legis initiũ dilectio Dei est: ac dilectio proximi. Sed dilectio Dei ad tria limitatur & per tria distinguitur: quia ex toto corde, ex tota aĩa, & ex tota fortitudine diligi conditor iubetur, vt vĩt, qui pfecte Deo placere desiderat, de se sibi nihil relinquat. Proximi aũt dilectio in duo pcepta deriuatur, cum p quendã iustum dr̃, qđ ab alio tibi odis fieri, vide ne alteri feceris: Et p semetipsam veritas dicit, Quę vultis ut faciant vobis homines, ita & vos facite illis. Quibus duobus s. vtriusque testamenti mandatis, per vnum malitia compescitur, p aliud benignitas prerogatur: vt malum qđ pati non vult quisque non faciens cesset a nocendi opere. Et rursum bonum qđ fieri sibi appetit impendens erga vtilitatem proximi se exerceat ex benignitate. Sed hæc nimirum duo dum sollicita intentione cogitantur, cor ad innumera virtutum ministeria tenditur, ne vel ad inferenda quę non debet desideriis inquieta mens seruiat: vel erga exhibenda q̃ debet otio resoluta torpescat. De hac legis multiplicitate dicit Apostolus: Charitas patiens est: benigna est &c. Idem in hom. Euangel. cum ita sacra eloquia dñicis plena sunt præceptis. de sola dilectione dñs in Euangelio præceptum ponit: quia quicquid præcipitur in sola charitate solidatur. præcepta ergo domini multa sunt per diuersitatem operis. sed unum in radice dilectionis.

De Diuinis iudicijs in generali. Cap. CXL.

GRego. in mor. lib. xvj. Deus certę cum sit omnipotens sic omnibus intẽdit, vt singulis adsit. Nam etsi quosdã peccantes deserens tñ adest per iudicium: quibus deesse cernitur per adiutoriũ. Frustra ergo dicit impius. Quid enim nouit Deus: qui quasi per caliginem iudicat? nubes latibulum eius: nec nostra considerat. Ambrosius super epistolam ad Ephesios. Dñs itaq; iudex iustus discernit causas: non personas. Item super epistolam ad Hebræos. Timeamus ergo eius præsentiam, cuius nullatenus effugere valemus sententiam. Bern. super cantica Homil. 60. Similis est, inquit sponsa, dilectus meus capreæ hinnuloque ceruorum. Tu ergo qui aduentum desideras saluatoris, time oculos capreę. Time scrutiniũ iudicis. acuto visu est: nil inscrutatum relinquit. Quid in Babylone tutum, si in Hierusalem manet scrutiniũ? Illorum qui de babylonia sunt, peccata manifesta sunt pręcedentia ad iudicium: & non egent scrutinio, sed supplicio: mea autem qui videor Hierosolimita, peccata certe sunt occulta, & ideo necesse erit subtili ea discussione inuestigari, & quasi admotis lucernis: de tenebris in lucem prodi. Cum accepero inquit tempus ego iustitias iudicabo, uerendum est, ne in tam subtili examine multę nostrę iustitię, ut putamus peccata appareant, unum tamen est, si nosipsos iudicemus, non utique iudicabimur. Spiritualis homo omnia iudicat: & a nemine iudicatur. Iudicabo proinde mala mea: iudicabo & bona. mala melioribus actibus corrigere et punire curabo. In bonis de me humiliter sẽtiam, & seruum me inutilem reputabo. Quis mihi det ita ad liquidum prosequi vel persequi omnia delicta mea: vt in nullo oporteat vereri oculos caprę: & in nullo contingat ad lumẽ lucernarum erubescere? Hier. super Isa. li. 14. Ego quasi in specula constitutus, mundi huius turbines atq; naufragia nõ absque gemitu & dolore contemplor: non præsentia cogitans, nec hominum famam atque rumusculos, sed Dei iudicium pertimescens. Idem super Psal 17. Omnia siquidem iudicia eius in conspectu meo sunt semper. Quæ sunt quatuor. duo quidem in præsenti, scilicet prosperitas malorum, et tribulatio sanctorum: et duo in futuro scilicet remuneratio sanctorum et condemnatio peccatorum. Glosa super eundem psalm. Omnia itaque iudicia eius in conspectu meo, quia præmia iustorum, pęnas impiorum, flagella corrigendorum, tentationes probandorum semper attendo, ac perseueranti contemplatione considero. Et iustitias eius idest, eadem eius iudicia iusta non repuli a me. sicut facit ille qui sub earum sarcina deficiens ad uomitum redit, vel qui carnis fragilitate superatus, quod ceperat dimittit. Itaque tripliciter Deum contemplatur animus hominis s. in seipso bonũ: in operibus magnum, in iudicijs iustum, in seipso amabilem, in operibus mirabilem, in iudicijs metuendum.

Qualiter Misericordia & veritas in eis occurrunt sibi. Ca. CXLI.

HIero. super Ionam. Porro iustitia Dei fallatur misericordia: et tali ad iudicium ambitione procedit, sic parcit, vt iudicet, sic iudicat, vt misereatur, vnde misericordia inquit et veritas obuiauerunt sibi, iustitia & pax osculatę sunt. Item super Psal. 84. O quam præclara amicitia misericordiæ ac veritatis, siue iustitię & pacis. Peccator es? audi quid dicat misericordia. Sanctus es, audi quid dicat veritas, vt nec si peccator es desperes, nec superbias si iustus es. Anselmus in prologo. Domine tu quidem misericors es secundum nos: quia saluas miseros, & peccatoribus parcis, non autem secundum te; quia compateris. Non est tibi cor miserum ex miseri compassione, quod est misericordem esse misericors es, non quia tu sentis affectum, sed nos effectum. verum quomodo parcis malis, si totus et summe iustus es. Sed et cum punis malos, iustum est, quia illorum meritis conuenit. Et cum parcis malis, iustum est: quia bonitati tuæ condecens est. Parcendo ergo malis iustus es: non secundum nos sed secun-

dum

dum te .i. non quia nobis reddas debitum, sed quia facis qđ decet te sūmū bonum. Sic itaq; sine repugnātia & iuste punis & iuste parcis. Hugo de sancto Victore. Misericordia itaq̄ & ueritas obuiauerunt sibi. ueritas affirmauit neq̄ hoīes merito debere damnari; Misericordia respondit, Eos ut boni fierent, spontanea etiam pietate debere reuocari: ueritas dixit se nolle nec posse tot scelera hominum tolerare; Misericordia respondit, Gratiam Domini ad indulgendum superabundare. uidēs Deus tā diuersas sententias ad effectum simul procedere non posse. ait. Scriptū est misericordiam & ueritatē diligit Deus. ueritas autē vult vt totū imputetur. Misericordia uero, ut totum condonetur, quę simul fieri non possunt, ꝓpterea peccatum hoīs & ex parte propter ueritatē puniatur, & pp misericordiam ea parte dimittatur. August. contra epistolam funda. Nō ergo mireris o aīa rōnalis, ꝙ etiam bona quæ ad seruiēdum tibi creata sunt, nunc tibi non omnimodo seruiant, & te aliquando cruciāt. Hæc etenim in Adam meruit humana natura. nec tā det electa es sine misericordia, certis rerum ac temporum mensuris ut redeas uocaris. Sic enim recta moderatione conditionis corrumpuntur ac reformantur bona terrena, ut haberes supplicio mixta solacia. ut & Deum laudares ordine delectata bonorum, & in eo refugeres experimētis exercitata malorum. inquantum itaq; tibi terrena seruiūt, docēt te dominā tuam esse, & inquantum molesta sunt docent te Domino tuo seruire. Idē in lib. de cōtinentia. Sic a Deo largitas impartitur misericordiæ, ut nō relinquatur ēt instātia disciplinæ. Nam & peccatū qđ multū uidetur, pedissequam habet pęnā suā, ut nemo de amisso nisi aut amaritudine doleat, aut cęcitate non doleat. Denique misericordia superexaltatur iudicio iuxta Iacobum, nec dicit ꝙ uincat iudicium. Non est enim aduersa iudicio misericordia, sed inest Deo & misericordia iudicāti, & iudicium miserāti. Ambr. super epistolā ad ephesios. Et nos ergo Deum imitari debemus, cuius tēpore nata est iustitia sicut dicit scriptura. Noli esse nimis iustus. Idē sup beati immaculati. Siquidē & in hoīe misericordia portio est iustitię. date nāq; pauperi est iustitia, secundum qđ scriptū est Dispersit dedit pauperibus, iustitia eius manet in sęculum sæculi. Nam, quia conformis tuus est iniustum est, quòd a socio non adiuuetur. Præsertim cum Dominus hanc terram communem omnium esse possessionem. & fructus omnium ministrare uoluerit, sed auaritia possessionum iura distribuit.

De Ira Dei. Cap. CXLII.

Hiero. super Malachiam Itaque si quando fames ac penuria & omnium rerum ęgestas mundum opprimit. Sciamus ꝙ hoc ex ira Dei descendit, qui se in pauperibus si non accipiant elecmosynam dicit fraudari, suaq; possessione priuari. unde Propheta in penuria inquit. Vos maledicti estis. &c. Item super Epistolam ad Ephesios lib. 3. Porro de nulla re sic irascitur Deus, quomodo si peccator superbiat, & erectus ac rigidus nequaquam in fletum flectatur, nec misericordiā postulet pro delicto. August. in Enchiridion. Ad iram quoq; Dei pertinet iustitia, quicquid cęca & indomita concupiscentia libenter faciunt mali. & quicquid manifestis apertisq; pœnis patiuntur inuiti. Iohānes Chrysostomus super Matthæum lib. 1. Cum aūt Deus ab homine contemnitur, non de iniuria sua, sed de perditione humana irascitur. Et cum hominem castigat, nequaquam iniuriam suam uindicat, sed hoc facit ut illum ad salutem corrigat Itē in lib. 2. Vtilior ast ergo homini Deus iratus, quàm homo propitius. Item super Math. Homil. 14. Non dolere autem, quia peccaueris, magis Deum irasci facit & indignari, quàm hoc ipsum ꝙ antepeccasti Greg. in Moral. libr. 26. Ira itaque iuditij a nostra hic correctione inchoat, ut in reprobórum damnatione conquiescat. Porro simulatores & callidi prouocant irā Dei, nam non dicuntur mereri, sed prouocare, quoniam iram Dei mereri, est ēt nesciendo peccare. Prouocare aūt iram Dei est mandatis eius sciendo cōtraire, scire bonum sed despicere, facere posse nec velle. Et bene simulatores dicuntur callidi: quia simulationis falsitatem nō pōt exequi, nisi qui subtilioris fuerit ingenij. Oportet enim eum qui talis est, ad custodienda duo continua obseruatione diuidi, uidelicet ut callide nouerit occultare qđ est, & ostentare qđ non est. uera mala premere, bona falsa monstrare. nec se aperte in hoc qđ uidetur extollere, atq, ut maiorem gloriā teneat, sępe simulare se gloriā declinare. Ante districtum itaq; iudicium hi de ignorātia excusationē hīe nō ualēt, qa dum ante hominum oculos sctitatis modū ostēdūt, ipsi sibi testimonio sunt; qa bene uiuere non ignorāt. Bernar. sup cantica. Homil. 42. Denique tunc magis irascit Deus qō non irascitur, vō misereamur inquit impio, & nō discet facere iustitiam. hāc misericordiā ego nolo. supra iram oēm est ista miseratio mihi sepiēs uias iustitiæ. Sanus ꝓfecto est mihi apprehēdere disciplinā, nequando irascatur Dūs. & pereant de uia iusta. uolo irascaris mihi pater misarum, sed ira illa qua corrigis deuium. Cum te sentio iratum, tunc maxime cōfido propitium, qa cum iratus fuerit misericordię recordaberis.

Quod Deus semper inuitus punit. Cap. CXLIII.

Gregorius Nazan de plaga grandinis. Ego itaq, polliceor de misericordia Domini. ꝙ statim ut nos ad eū fuerimus conuersi, & ipse quidem irasci desinet. qđ uoq; contra naturam facit, & conuertetur ad miserationes, qđ utiq; secundū naturam gerit. In illud a nobis compellitur, hoc ei naturaliter inesse comprobatur. nos tamen ipsi nostri misereamur, & iustis eius miserationibus uiam patefacimus. Hiero. super Isa li. 5. Heu, inquit, ego consolabor super hostibus meis, & uindicabor de inimicis meis. Ecce plangit clementissimus pater delinquentes, eosq; suos uocat hostes, uidelicet ꝙ sponte pereant cum nolint agere pęnitentiam. Itaq; consolatio eius super hostibus suis esse dicitur, ut qui non senseriūt beneficia, supplicijs corrigantur. Item in li. 11. Alibi per eundē Prophetam uidelicet Isaiam dicitur. Sicut in monte diuisionum stabit Dominus, sic in ualle Gabaon irascetur, ut faciat opus suū. Alienum est opus ut faciat illud, peregrinum est opus eius ab eo, homo est opus amaritudinis, quando. s. mutare clementiam cogitur. & pro dulci amarus efficitur. Idem super Ionam. Deus itaq; natura misericors est paratus ut saluet clementia, quos non potest saluare iustitia. Hinc ad prædicationem Ionę pœnitentibus Niniuitis misertus est Dominus super malitia q̄ locutus est, ut faceret illis. Nam qui mauult pęnitentiam peccatoris q̄ mortē, opera Niniuitarum cōmutata uidens, libēter mutauit sentētiam, quin potius perseuerauit in proposito suo misereri uolens ab initio. Nemo quippe punire uolens, quod facturus est comminatur. Iohannes Chrys. super Mattheum. Ergo quasi inuitus cogitur aliquem perdere, qui cupit omnes saluare. Prosper in libro sententiarum Aug. Nullaq; opera Dei uacant a misericordiæ beneficio, qū quidem homini & indulgentia consulit & flagello. Bern. in sermone de Natali Domini. Verum quomodo Deo proprium esse misereri dicitur, cuius iudicia s. abyssus multa esse leguntur. Neq; enim uniuersę uię Dūi misericordia sola, sed mīa & ueritas dicuntur. nec minus uoq; iustus q̄ misericors est, cui misericordia & iudicium decantantur. uerum licet cui uult misereatur, & quem vult induret, tū ꝙ miseretur, est illi proprium, quia uidelicet ex semetipso materiam sumit, ac velut quoddā miserendi seminarium. Quod enim iudicat & condemnat, nos eum quodammodo cogimus: at longe aliter miseratio q̄ aiaduersio procedere uidetur de corde ipsius. Denique; ipsum audi, quid per Prophetam dicat. Nunquid uoluntatis meę est mors impij, dicit Dūs, & nō magis ut cōuertatur & uiuat? Recte ergo non pater iudiciorum vel vltionum dicitur, sed pater misarum. nō modo qa miseretur quemadmodū pater filiorum. sed eo magis ꝙ miserēdi cām & originem sumit ex proprio. iudicādi uel ulciscendi magis ex nostro. Ambr. de scō Abraham lib. 1. At qūq; flagitiorū nostrorum clamoribus uelut excitatur Deus, ut aliqū uindicet, qui libēter ignosceret. Vnde Clamor inquit sodomorum & gomorreorū multiplicatus est, & peccatū eorū aggrauatū est nimis. Magna siquidem Dei est patientia, ut non peccatores puniat, sed diu correctionem expectans differat, nec vnquam commoueatur ad ulciscendum, nisi peccatoi mēsuram excedat. Vnde & Iudæis ait. Vos implete mensurā uestrorum patrū, in perpetratione. s. delictorū.

Qualiter Peccatores per ministerium creaturarum affligit. Cap. CXLIIII.

Grego. in Morali. lib. 6 Ecce autē cernimus, ꝙ ad correctionem nostram imber arente terra suspenditur, & nec inardescente sole siccatur, semen acceptum a terra cōsumitur. In quibus patenter aspicitur hoc ꝙ Sapiens testatur, Pugnabit cum eo orbis terrarum contra insensatos. Contra enim eos orbis pugnat, quia in pęnam delinquentium & elemētorum aduersitas militat. Hiero. super Isa. lib. 5. Arescit inquit aquam de mari &c. Naturale siquidem est, ut indignationem Dei sentiant, & aduersus eos q Deū offenderunt cuncta simul elementa deseruiant. Idem super Here. lib. 3. Hinc ēt de sermonibus siccitatis est Hieremiæ Prophetia, quoniā irę Dei consentiunt uniuersa. Idē super Malachiā. Itaq; (sicut iam dictum est superius) si qū fames omniūq; rerum egestas mundum opprimit, hoc ex ira Dei descendere cognoscamus. Aug. contra Epistolam funda. Nec mireris (ut dixi) ꝙ bona quæ ad seruiendū tibi creata sunt, nunc te aliqū cruciāt, nec omnimodo tibi seruiūt. Hæc etenim humana meruit natura. Hugo de san Vic. Homo nimirum ad miseriam deiectus, ad mīam reseruatus cepit cruciari, ut culpā agnosceret, & exerceri, ut ad mīam reparari posset, ut in dolore sentiret bonum quod perdidit, & in exercitatione proficeret ad bonum quod habiturus fuit. totum ergo ad cruciatum uersum est, quod creatum fuerat in iucunditatē, ut in omnibus dolorem & laborem inueniat, ut in afflictione sua & præsentem miseriam & amissam felicitatem cognoscat. Greg. Nazan. ubi supra. Vnde igitur sterilitas. unde aeris corruptio. unde postea & morbi. unde terrarum motus terroresq; de Cęlo. multo uoq; uehementiora sunt & grauiora quæ apud se retinent thesauri iræ Dei. Sed hæc ideo præsens inferuntur, ut qđ superest iræ Dei

per

per conuersionem nostram auertamus, quia hic adhuc lenitas quędam est & correptio mansueta & initia quędam castigationis uelut paruulis adhuc & lactentibus illata. Adhoc fumus quidam est iracundiæ, & auspicia pœnarum, nondũ ignis exurens, nõdum flamma vorax, nec carbones succensi. Beda super Marcum. Cœli siquidem (vt ait Petrus) qui nunc sunt uerbo Dei repositi, sunt igni reseruati in diem iudicij. Nam quocunq; peruenire potuit aqua diluuij, quæ quindecim cubitis cacumina montium transcendit, eo iuxta dictam sententiam Petri perueniet ignis quoque iudicij.

De Malis diuinæ iustitiæ ministris. Cap. CXLV.

ISidorus de summo bono li. 3. Mali quoq; iccirco necessarij sũt, ut ab illis flagellentur boni quotiens offendunt. Hinc est quod Assur virgam furoris sui fuisse Dñs testatur. Habet ergo aliquẽ vsũ & malorum iniquitas, quod electos Dei suis moribus laniat, ac per hoc impiorum vita sibi deperit. Iustorum aũt non perit, sed proficit, dum eos mali per exercitiũ tribulationis erudiunt ad vitam præsentẽ odiendã, & futurã desiderandam. Hiero. super Isaiam lib. 4. Nunquid ergo inquit gloriabitur securis cõtra eũ qui secat in ea? Aut exaltabitur serra contra eũ a quo trahitur? hoc contra Sennacherib dicitur, quo videlicet tanquam instrumento Deus in castigatione iudęorũ vtebatur. O stultissime mortalium, itam Dei tuã putas esse sapientiam, & illius iussionem ad tuam refers fortitudinem. Cunque organũ fueris diuinę volũtatis, in superbiã erigeris, & cuncta quæ gerunt, tuæ gloriaris fuisse virtutis. Idẽ in li. 3 8. Interfectis autem Assyrijs, iccirco Sennacherib reseruatus est, ut Dei potentiã sciret, oraque blasphemantia cõprimeret, atque maiestatis illius, quẽ paulo ante contẽpserat testis fieret sic & in decẽ plagis Pharao reseruatus est, ut nouissimus periret, qđ est istæ post modicum passus est. Greg. in Moral. lib. 2. Legitur ẽt quod spiritus Domini malus arripiebat Saul. Vbi notandũ est, quod vnus & idem spiritus & Domini appellatur, & malus. Dñi per licentiã iustę potestatis. Malus per desideriũ iniustæ volũtatis formidari ergo nõ debet, qui nihil nisi permissus valet. Idẽ in lib. 18. Oĩs quippe diaboli volũtas est iniusta. & tñ Deo permittente oĩs potestas iusta. Vnde dicitur, spiritus malus (vt dictũ est) pp nequissimam voluntatẽ, & Dñi pp acceptam iustissimam potestatem. Idẽ in dialogo li. 3. Igitur absq; omnipotentis Dei concessione nullã habet potestatẽ contra hominem malignus spiritus, qui ẽt in porcos intrare nõ potuit nisi permissus. Iohannes Chrysost. super Matth. lib 1 Homines ergo Dei non quantũ vult Diabolus tentat, sed quantum permittit Christus qui in eis habitat. Ipse nãque Diabolus quantum ad se nunquã cessaret a tentatione, nec aliũ actũ hẽt, nec dormit, nec manducat, nec aliud operatur. nisi vt tentet, vt fallat, & subuertat. hic est cibus illius & honor & gaudium. Bernar. super Cantica Homil 17. Iucundum vero iudiciũ est, vt ille superbus humilium malleator eisdem ipsis coronas perpetuas fabricet. oẽs impugnando & oĩbus succũbẽdo. tu tibi o miser, sedem in aquilone colloces plaga nebulosa & frigida. Et ecce suscitantur de puluere inopes, & de stercore pauperes. ut cũ principibus sedeant, & solium gloriæ teneant. Super eos incaluit mons coagulatus mõs pinguis. Augu. de Ciu. Dei libr. 5. Denique cum omnis potestas sit a domino Deo, quicquid præter voluntatem suam patitur homo non debet attribuere humanis uel angelicis vel cuiusquam creati spiritus voluntatibus, sed eius potius voluntati, qui dat potestatem uolentibus.

Quod Hi srad t iustitiæ ministeria pro gradibus vel meritis. Cap. CXLVI.

IDem in lib. quest. 83. Deus itaque dignis digna tribuens, vtitur autem pro meritis & gradibus eorum, vt si quisquam dignus sit decipi, nec per seipsum nec per hominem veracẽ, nec per Angelũ sanctum decipiatur, sed aut per talem hominem qui nondũ se mundi cupiditatibus exuit, aut per talem Angelum qui pro suæ peruersione voluntatis ad vindictam peccatorũ vel exercitationẽ iustorum in infimis naturæ gradibus ordinatus sit. Legimus enim deceptum regem Achab falso vaticinio: quia sic dignus deceptus fuit. & hoc non per Angelũ bonum, quem deceptionis officiũ suscipere non deceret, sed per Angelum erroris, qui sibi tales partes imponi ultro cum lætitia postulauit. Ex hac rerum per Dei prouidentiã administratione quasi transcripta est lex naturalis in animam rationalem & homines in vitę huius conuersatione talium distributionum seruant imaginem. hinc est quod iudex damnatum percutere indignũ per sona sua iudicat, eius tñ iussu hoc facit carnifex qui ordinatus est in officio pro sua cupiditate, vt legum moderatione damnatum percutiat, qui posset ẽt innocentem percutere sua crudelitate. Itẽ fur morsu lacerari est dignus, id tñ agit homo non per se nec nimium aut ferrum, sed per canem, quem talia facere decet pro naturę gradibus. Cum ergo quosdam aliquid pati deceat, quod alios facere non deceat, ministeria quędam sũt media, quibus digna iniunguntur officia, vt eis vtẽs ipsa iustitia, & talia pati quemquam imperet, qualia pati decet & per eum quẽ talia facere decet. sic Aegyptij deceptiõe digni a filijs Israel Deo iubente, vel potius pro illorum cupiditate permittẽte decepti sũt, vt illi vasa eorum ac vestes auferrent, quæ ab eis mutuo acceperunt. Quam etiam mercedem tam diurni laboris & operis pro talium animarum gradu non iniustam voluit esse, pœnamq; illorũ quos digne fecit amittere, quod debuerunt reddere. Non ita malorum dominus est præceptor; sed meritorum ac pœnarum iustissimus distributor, faciens quędam per seipsum, quæ sibi soli conueniunt. sicut est illuminare ac beatificare seipso animam. Alia vero per sibi seruientem creaturam integerrimis legibus ordinatã; quędam eorum iubens, quędam permittens, vsq; ad passerum administrationem, & ad fœni decorem, & vsque ad nostrorum numerum capillorum Diuina prouidentia protendente, quę nimirum attingit a fine vsque ad finem fortiter, & disponit omnia suauiter.

Quod Ex Angelis & hominibus potestatis suæ ministros efficit. Cap. CXLVII.

IOhannes Chriso t. in sermo. de ascen. Quoniam ergo mente rabida Dæmones ad auersionem pacis vbiq; versantur, ad tutelam nostram exercitus Angelorum a Deo constituuntur, ut eorum pœnitentia & Dęmonum confringatur audacia, & nobis ministretur pacis gratia. Beda super Apoc. lib. 2. Itaq; duplex est (vt ait Hieronymus) Angelorum officium. Aliorum scilicet qui præmia iustis tribuunt, aliorum qui singulis cruciatibus præsunt. Vnde scriptum est. Qui facit Angelos suos spiritus, & ministros suos flammam ignis. Isidorus in libro de summo bono. Quotiens itaque Deus quolibet flagello huic mundo irascitur, ad ministerium vindictæ apostatę Angeli mittuntur. boni autem ad ministerium salutis humanę deputati sunt, vt curas administrent mundi, & regant omnia iussu Dei. Hugo super Hierarchiam Creaturã quippe rationalem a conditione sua similitudinis eius participem, sic fecit omnipotens & gloriosus Deus potestatis participem, constituens principatus & potestates sacras, in cęlo in Angelis, & in terra in hominibus, vt dominentur creaturæ eius. Voluit enim in rerum a se factarum gubernatione participes habere, non vt illorum ministerio iuuaretur, sed vt ipsi potestatis eius consortio sublimes efficerentur; & quod vniuersitatis ordo deposcebat, vt opera eius complerentur per ordines & dispositiones a summo omnium in vniuersã præcepto decurrente. Aug. de Trin. lib. 3. Sicut enim dictum est supra, Voluntas Dei quæ facit Angelos spiritus &c. in eis tanquam in secreta præsidet sede. Indeque quibusdam ordinatissimis creaturę motibus, primo videlicet spiritualibus, deinde corporalib. se per cũcta diffundit; & vtitur omnibus ad incommutabile arbitrium sententiæ suæ. Nihil enim visibiliter ac sensibiliter in mundo efficitur, quod non interiori & inuisibili aula summi imperatoris aut iubeatur, aut permittatur secundum ineffabilem iustitiam præmiorum atq; pęnarum. gratiarũ & retributionum. Gregor. in Moral. libr. 26. Deus itaq; potentes non abijcit, cum & ipse sit potens. Magna siquidem est etiam potentia temporalis, quoniam apud Deum habet meritum suum de bona administratione regiminis. Bona enim est in ordine suo potentia. sed tanta regentis indiget vita. Potestas nempe quanto exterius eminet, tanto interius premi debet, ne animum in delectatione sua rapiat, seque illi mens libidine dominandi supponat. Superbia namq; vicina solet esse potentibus, & penè semper elatio sociatur rebus affluentibus, mirumq; est cum in cordibus sublimium regnat humilitas morum. Intrinsecè ergo est tumoris elatio, non potestatis ordo. Potentiam enim Deus tribuit, elationem vero potentiæ malitia nostræ mentis inuenit. Tollamus ergo quod de nostro contulimus, & bona sunt quæ Deo largiente possidemus. Nam quia non iusta potentia, sed actio praua damnatur, apta subiungitur. Sed non saluat impios, & iudicium pauperibus tribuit. Isidorus vbi supra lib. 3. Potestas quidẽ bona est, quæ a Deo data est. vt malum coerceat, non ut malum temere committat. Nihil autem peius quã per potestatem peccandi libertatem habere. Nihilq; infelicius male agendi felicitate. Et quia reges a recte agendo vocantur, ideo recte faciendo regis nomen tenetur, peccando amittitur.

Quales in hominibus rectores ac doctores eligi constituit. Cap. CXLVIII.

CIprianus ad Fel. Quia uero Deus peccatores non audit: plena indulgentia & exploratione sincera illos oportet ad sacerdotium Dei dirigi, quos a Deo constat audiri. Ideo enim in ordinatione Eleazar filij Aaron iussit eum dominus in monte coram omni synagoga constitui, ostendens ordinationes sacerdotales non nisi sub populi assistentis conscientia oportere fieri, vt plebe præsente vel detegantur malorum crimina, uel bonorum prædicentur merita, sitque ordinatio iusta & legitima, quæ omnium suffragio & iudicio fuerit examinata. Leo Papa ad Episcopos Aphricæ. Integritas siquidem prȩsidentiũ salus est subditorũ. Principatus autem quem aut seditio extorsit, aut ambitio occupauit, ẽt si moribus aut actibus non offendit, ipso tñ initij sui pnicio

sus

spe est exemplo, & difficile est ut exitu peragantur bono, quæ malo inchoata sunt principio, qd si in quibuslibet ecclesię gradibus prouidenter curandum est, vt in domo Dei nihil fiat inordinatũ nihil præposterum, quãto magis elaborandum est, ut in electione eius qui supra oẽs gradus constituitur, non erretur? Nam totius familiæ Dei status & ordo nutabitur, si quod requiritur in corpore, non inueniatur in capite. Isidorus ubi supra. Prouidet tamen Dñs sępe cura deditos sæcularibus ad susceptionem regiminis, ut dum hi exteriora sine tædio procurant, spirituales rebus interioribus sine impedimento rerum terrenarum deseruiant. Dei ergo ordinem accusant a quo instituuntur, qui Episcopos condemnant, dum minus spiritualia, sed magis terrena sectantur. Non est itaq; iudicandus a plebe rector inordinatus, dum magis nouerint populi sui fuisse meriti, peruersi regimen suscepisse pontificis. Nã pro meritis plebium disponitur a Deo uita rectorum. Hiero. super Aggeum. Quia uero frequenter Dñi iudicio, & populorũ suffragio simplices in sacerdotium eliguntur, saltẽ postq̃ fuerint sacerdotes ordinati discant legem Dñi. Sacerdotis enim est legem scire, & interrogatum de lege respondere. Qui ergo ignorat legẽ, ipse se arguit nõ esse sacerdotẽ. Aug. super Ionam Homil. 7. Veruntamen Natanaelem quẽ intelligimus eruditũ fuisse ac peritũ in lege, licèt ipsum verè Israelitam ac sine dolo esse diceret, propterea noluit Dñs inter discipulos ponere. qm̃ idiotas elegit, ut mũdum confunderet. uolens enim superborum duriã frangere ceruicem, nõ quęsiuit p oratorem piscatorem, sed de piscatore lucratus est Imperatorem: magnus Cyprianus orator, sed prius Petrus piscator, per quẽ postea crederet & orator & etiam Imperator. Idẽ de uerbis Dñi. Itaq; Dñs ut pro salute nostra potentiũ ac ceruicas contemnamus, noluit prius eligere senatores sed piscatores. Aug. de Ciu. Dei lib. 2. Non ergo peritos grammatica, non inflatos rethorica, non armatos dialectica, sed omnino quãtum ad Philosophorum doctrinam pertinet impolitos piscatores cum fidei retibus ad mare huius sęculi paucissimos misit, atq; ita ex omni genere tam multos pisces, & tanto mirabiliores quanto rariores ipsos ẽt Philosophos cepit. Bernardus super Cantica Homil. 39. Benignus aũt est sapientiæ spiritus, cuiq; Doctor benignus & diligens placet, qui sic satisfacere cupiat studiosis, ut morem gerere tardioribus non recuset, qui elucidant inquit me uitam ęternã habebũt.

Qualiter Deus ad uerbum doctrinæ gratiam infundit Cap. CXLIX.

AVgust. ubi supra lib. 15. At ipse quidem Spiritus sanctus operatur intrinsecus ut aliquid ualeat doctrinæ medicina quæ adhibetur extrinsecus. Alioquin etiam si Deus ipse creatura sibi subdita utens alloquatur humanos sensus in aliquã specie humana, nisi mentem interiorem regat & agat gratia sua, nihil homini prodest nis prædicatio ueritatis. Quid enim Cayn profuit? nonne conceptum scelus ẽt post uerbũ diuinæ admonitionis impleuit? Idem in libro de catechizandis rudibus. Mihi quidem sępe iudicat eorum studium qui me audire cupiunt, non ita esse frigidũ meum eloquium ut mihi uidetur, & eos inde aliquid utile capere ex ipsorum delectatione cognosco, mecumq; ago sedule, ut huic exhibendo non desim ministerio, in quo illos benè accipere qd exhibetur uideo. Et reuera multo gratius audimur, cum & nos eodem opere delectamur, ipsa quippe nostro gaudio filum nostræ locutionis afficitur, & exit facilius atq; acceptius. Cęterũ si Deus hylarem datorem diligit in pecunia corporali, quanto magis in spirituali? Bernar. Clareuall. Ego ẽt inter loquendum fateor, nõnunquã mihi sermonem studij uestri sentire uideor. Etenim quanto abundantius sugitis, tanto amplius verba mea replet dignatio Spiritus sancti quæ propinem uobis. Greg. in Moral. lib. 30. Per quam ergo mam spargitur lux? ait Dñs. ac si patẽter diceret. dum corda dura emollio. dum rigida flecto. dum aspersa mitigo. dum frigida accendo. dum debilia roboro. dũ uaga stabilio. dum nutãtia cõfirmo, intuere si uales, incorporaliter ueniens quib. ea mentibus illustro. Quis ẽt dedit uehæmẽtissimo h'abeam cursum, & uiã sonanti tonitrui, ut in deserto plueret & impleret inuiam & desolatam, & produceret herbas uirentes. hæc enim omnia Deus fecit, i. eaterum prædicationi aspirationem internam contulit, ut corda hominum arentia uirescerent, clausa patescerent, inania complerentur, infęcunda germinarent. Plerunque siquidem & imber est, & cursum non habet: quia prædicatio ad aures uenit, scilicet cessante interna gratia ad corda audientium non pertransit, de cuius prędicationis uerbis, ppter electos dicitur. Etenim sagittæ tuæ pertransierunt. Sagittæ quippe Dei pertranseunt, quando uerba pdicationis eius ab auribus ad corda descẽdunt, qd quia solo diuino munere agitur, imbri cursũ Dñs se dedisse testatur.

Qualiter Prædicatorum uias disponit ac dirigit. Cap. CL.

Idem in lib. 28. Frumentum desiderat nubes, & nubes spargunt lumen suum, quæ lustrant cuncta per circuitum, quocunq. eas uoluntas gubernantis duxerit. Quid electi sunt nisi frumẽta Dei cœlestibus horreis recondenda? Quæ nunc in tritura areę paleas tolerant: quia in hanc purgatione sanctæ ecclesię morea contrarios reproborum portant, quousq; hæc internos agricola uentilabro iudicij dirimat, et in superna habitacula electos suos quasi mũda iam grana suscipiens, ęternis paleas ignibus tradat. hoc frumẽtum quousq; ad perfectionem fructuum ueniat, nubium pluuias expectat ut crescat: quia bonorum mens prædicantium uerbis infunditur, ne ab humore charitatis desideriorum carnalium sole siccetur. Nubes ẽt lumen spargere est prædicatores scõs exempla uitæ & loquendo & agendo dilatare. Sed quãuis annunciationis intimę lumen spargunt, non tñ ad conuertenda omnium quæ appetunt corda perueniunt. Nam sequitur, Quæ illustrant cuncta p circuitum, quocunque eas voluntas gubernantis duxerit. Sępe enim prędicatores sancti exhortari quosdam nolũt, sed nequeunt. Sæpe quosdam declinare appetunt, sed tamen internæ instigationis impulsu eos exhortari instantissime compelluntur. Videamus lumen Dei, quomodo gubernantis manu & ad ea quæ non appetit ducitur, atq; ab impulsu suo iterum gubernantis manu retinetur. Certe Paulus cum uestimenta sua excutiẽs a Corinthijs discedere vellet audiuit. Noli timere, sed loquere, & ne taceas, propterea q ego tecum sum, & nemo apponetur ut noceat tibi, qm̃ multus est mihi populus in hac ciuitate. Rursum cum ad Thessal. uoluisset ire, retentus est dicens Voluimus uenire ad vos. ego quidẽ Paulus & semel & iterum, sed impediuit me Sathanas. Neq; enim per semetipsum Sathan præpedire vias tanti Apostoli potuit, sed occultæ dispensationis viribus dum aduersarius nesciẽs deseruiuit, vt nimirum Paulus dum uellet ad alios accedere, nec valeret, eis a quibus recedere non poterat altius prodesset. Nubes ergo Dei cuncta per circuitum lustrant: quia prædicationis luce mundi fines illuminant, sed quia diuinis nutibus subditæ nequeunt explere quod uolunt, ire non possunt, nisi quo eas voluntas gubernantis duxerit. unde & adhuc subditur, Ad omne quod præceperit eis super faciem orbis terræ. Sępe enim cum gubernantis uoluntate perducuntur, aliter agere appetunt, sed aliter disponũtur. Nam plerũque quosdam auditores suos prædicatores sancti student blande corrigere: & tñ eorum sermo in asperitatem ducitur. plerumque quosdam resecare aspere appetunt, sed tñ eorum rigor per mansuetudinis spiritum refrenatur. Sicut ergo non possunt quo nolũt, ita ẽt nequeũt agere sicut volunt. Quia enim eos interius arbiter tenet cũ mittit, ita illos ẽt modificans suscipit cum perducit, vt aliqñ in cogitatione alia disponãt, sed alia in opere peragant, aliqñ aliter inchoent, sed aliter consument. Eo enim aperitiũ plani pdicationis inueniunt, quo ad hanc non suis, sed pceptoris sui nutibus ducuntur: vnde & adhuc subditur: Siue in una tribu, siue in terra sua, siue quocunq; loco misericordiæ suæ eas iusserit inueniri. Idẽ in lib. 29. Hæc quoq; gratia conditoris altius alibi cõmendatur, ubi dicitur. Quis est pluuię pater? vel quis genuit stillas roris? Hæc est pluuia, de qua dicit Psalmus. Pluuiã uoluntariam &c. Voluntariã enim pluuiam hæreditati suæ Dñs segregat; quia non eã nobis p meritis uñ a, sed p benignitatis suę munere pstat. Et ideirco hic pater pluuiæ dr: quia superna pdicatio de ipsius nobis gratia generatur. Nã stillę roris sunt pdicatores sancti, de quib. dictũ est Iudęæ contumaci. propterea prohibitæ sunt stillæ pluuiarum, & serotinus imber non fuit.

Quod humilibus gratiam tribuens superbis resistit. Cap. CLI.

IDem in lib. 32. Si habes inquit brachium sicut Deus &c. respiciens omnem arrogantem humilia. Duobus modis a Domino peccator respicitur, cum aut a peccato conuertitur, aut ea peccato punitur. De respectu aũt conuersionis dicitur. Quia respexit Dominus Petrum, & recordatus Petrus fleuit amare. De respectu rursus vltionis dicitur, Vultus aũt Domini super facientes mala, vt perdat de terra memoriam eorum. Vtrisque autem modis in humilitate arrogans sternitur, quia aut pœnitendo cognoscit culpam, aut pereundo percipit pęnam. Rectè aũt sequitur Respice cunctos superbos, & confunde eos, & cõtere impios in loco suo. Superbi enim ex respectu Dñi confunduntur, aut hic de ipsius pietate crimina cognoscentes, atq; damnantes, aut illic supplicia de iustitia capientes. Impius aũt in loco suo conteritur, quoniam ipsa superbia qua eleuatur opprimitur. Cumq; efferẽdo se in cogitationibus erigit, lumen sibi iustitiæ quod inuenire debuisset abscõdit. Sæpe aũt dum contra Deum falsa gloria exterius proficit, vera miseria interius inanescit. Vnde Propheta ait Deiecisti eos dum alleuarentur. Ordinãte siquidem diuino iudicio non eis est hic aliud culpa & aliud pęna, sed sua illis in pęnam vertitur culpa, vt elati superbię fastu hoc ipsum sit verè intus cadere, quod foris ostendunt profecisse. Rectèq; postea subditur. Abscõde eos in puluere simul, & facies eorum demerge in foueã. Superbos enim iusto iudicio in puluere Dominus abscõdit, quia eorũ corda ipsis qui despecto amore creatoris eligũt, terrenis opprimi negocijs puniũtur. vnde & illorũ vitam cum iudicio eatenus discutit, tanq̃ sibi absconditã non cognoscit, dicẽs. Qui estis? Hier. ad Biguũ hispanum. Quanquã mihi multorũ sim conscius peccatorũ, & quotidie flexis genibus in oratione loquar. Delicta iuuentutis meæ.

meæ. &c. Sciens tamen scriptū esse. Deus superbis resistit humilibus aūt dat gratiam. Nihil a pueritia tam vitare conatus sum, q̄ animum tumentem & erectam ceruicem, Dei contra se odia prouocantem. Item super Psal. 35. De cœlo siquidem expulsi sunt Dæmones, nec potuerunt stare, quia cœlū non pomit eos tenere, eo q̄ iam corruerant in pedem superbię. Bernar. super Cantica. Homil. 54. Sponsus ergo qui salit in montibus, non salit in Dæmonibus. Sed eos transilit iuxta interpretationem Dauid dicentis. Oēs mōtes qui estis in circuitu eius visitet dominus, a Gelboe autem transeat. Diabolo namque qui per Gelboe significatur, hinc inde sunt montes quos visitat dominus, supra Angeli, infra homines. in pœnam siquidem suam locum in aere isto medium inter cęlum & terram de cęlo cadens Diabolus sortitus est, vt videat & inuideat, & ipsa inuidia torqueatur. Quid ergo superbis terra & cinis? repudiatio Angelorū fiat commendatio hominum. scripta est enim ad correctionē ipsorū. Cooperetur mihi bonū, & Diabolo malum, & lauem manus meas in sanguine peccatoris. Montes inquit qui in circuitu eius sunt, visitet dñs, a Gelboe autem transeat. Si sic actum est cū Angelo, quid de me fiet terra & cinere? Ille intumuit in cęlo, ego in sterquilinio. Quis nō tolerabiliorem in diuite superbiam q̄ in paupere ducat? væ mihi si tam durè in illo potente animaduersum est, nec ei pfuit q̄ cognata potentibus superbia esse cognoscitur. Quid de me exigendū est & misero, & superbo? Denique in veritate didici nihil æque efficax esse ad grattam promerendam, retinendam, recuperandam, quā si omni tempore inueniaris coram Deo non altum sapere sed timere.

De Occultis Dei iudicijs. Cap. CLII.

Isidorus in sententijs suis libro 2. Mira vero dispositio est supernæ distributionis, per quam hic iustus amplius iustificatur. Impius autem amplius sordidatur. Malus ad bonum aliquando conuertitur. Bonus ad malum aliquando reflectitur. vult quis esse bonus & non valet. vult alter esse malus, sed non permittitur interire. Vult prodesse bono iustus, nec pręualet. vult nocere malus, & valet. Iste vult Deo vacare, sed sęculo impeditur. Ille negocijs implicari cupit, nec perficit. dominatur bonus malo. bonus damnatur pro impio. Impius honoratur pro iusto. Et in hac tanta obscuritate non valet homo diuinam perscrutari dispositionem. & occultum prædestinationis perpendere ordinem. Greg. in Moral. lib. 5. Cum autem occulta sint Dei iudicia, cur in hac vita nonnunq̄ bonis malè sit, & malis benè. Tunc etiam occultiora sunt, cum & hic malis malè est, ac bonis benè, supradicta videlicet ratione. Infirmi autem qui florere in hoc mundo appetunt, & sicut magna mala, sic flagella pertimescunt, in eis quos flagellatos inspiciunt. culpas ex pęna metiuntur. Quos cum percussos cernūt, Deo displicuisse suspicantur. Vnde amici beati Iob quem percussum viderant, impium fuisse crediderunt. videlicet estimantes, quia si impius non fuisset, eius tabernacula permaneret, atque dicentes. Vbi est domus principis, & vbi tabernacula impiorum? Sed ista non cogitat, nisi qui adhuc infirmitatis tędio laborat. qui in præsentis sęculi delectatione gressum cogitationis figit. qui transire ad æternam patriam perfectis desiderijs nescit. Vnde & subiungitur. Interrogate quemlibet de viatoribus &c. sicut videlicet exponetur infra. Idem in lib. 32. Itaque diuina iudicia cum nesciuntur, non audaci sermone sunt discutienda, sed formidoloso silentio veneranda. Magnaque satisfactio percussionis est voluntas conditoris, quæ cum iniustum facere nil solet, iusta agnoscitur etiam si latet. Nam & cum ex iniustitię peccato percutimur, si in percussione nostra diuinę voluntati coniungimur, mox a nostra iniustitia ipsa conuocatione liberamur. Et magna est iam iustitia, quod voluntati iudicis concordat in pęna qui discrepauit in culpa. Hugo de sancto Victore. Sed quæritur inquit, quare aliquando damnantur qui non peccauerunt, vt infantes qui mox in ortu suo decedunt. Certe puer qui recens natus moritur, omnino pro culpa sua punitur, qui enim nasci contulit, renasci non abstulit. Dicat etiam animalia bruta, quare puniuntur, quæ nulla culpa pęnitus obligantur? sed debet creatori suo factura laborem suum etiam sine culpa si ei placuerit, cū ad implendam ipsius dispositionem ratio exposcit, sicut enim totum illi debet quod est, sic etiam totum quod potest. Cæterum quæ propter hominem facta sunt, propter hominem puniuntur, quia in pęna ipsorum homo punitur. Amplius: quia si etiam homo non peccasset, ea quæ propter hominem facta sunt propter hominem laborarent, vt sciat homo quanti est apud Deum salus eius, pro quo videlicet omnia laborant. Iterum, ne solus laboret ipse, & vt pœnam videns laborantium, in pœna discat timere. Hierony super Matth. lib. 1 Denique Dæmones in porcos a domino ingredi permittuntur, non q̄ ipsis Dæmonibus q̄ petebant concederet, sed vt per interfectionem porcorum hominibus salutis occasio præberetur. In quo videlicet non eiusdem conditionis animę bestiarum & hominum esse probantur, cum ob salutem vnius hominis duo milia porcorum suffocantur.

De Iudicio discretionis. Cap. CLIII.

Augus. super Iohan. Porro iuxta verbum domini nunc iudicium est mundi. Quid ergo expectandum est in fine sæculi? sed in fine quod expectatur iudicium erit iudicandorum viuorum atque mortuorum. iudicium erit præmiorum ac suppliciorū æternorum. nunc autem est iudicium non damnationis, sed discretionis. Vnde scriptum est. Iudica me Deus & discerne causam meam. Idem contra Faustum lib. 8. De hac bonorum & malorū, discretione legimus Apostolum dixisse. Vide bonitatem Dei & seueritatem. In eos quidem qui ceciderunt seueritatem, in te autem bonitatem. Occultum est, altum est, ab humana cogitatione seclusum, quomodo Deus & iustificat impium, & damnat pium. Non ergo ideo garrire debemus aduersum diuina iudicia, quia sunt inscrutabilia. quanto conuenientius est humano modulo expauescere, vbi expauit Apostolus: & clamore O altitudo diuitiarum sapientię & scientiæ Dei, quam incomprahensibilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius. Glosa super Epistolam ad Roma. Valde utique paruum habemus sensum ad discutiendam iudiciorum Dei iustitiam, ad discutiendam gratiam gratuitam nullis præcedentibus meritis redditam, neq, tam mouet nos, quòd quibusdam indignis gratia prestatur, quam q̄ hæc eque indignis alijs denegatur. Et scio quidem q̄ iniquitas non est apud Deum, & q̄ superbis resistit, humilibus autem dat gratiam. Illud vero latet, quare quibusdam indignis dat, quibusdam negat. Aliquid ergo est in abdito & profundo iudiciorum Dei obscurum, sed tamen iustum, nec putes id posse comprehendi. Hæc enim est altitudo diuitiarum præscientiæ & scientiæ Dei Glosa super Epistolam ad Thimo. Et sicut alibi dicit Apostolus Nouit dominus qui sunt eius. i. amat suos, & defendit quos futuros esse cōformes imagini filij sui præsciuit. Quos enim prædestinauit, hos & vocauit, iustificauit, glorificauit. Numerus talium est hortus. conclusus, fons signatus, paradisus cum pomorum fructibus. Ex hoc numero sunt non solum qui supereminentem charitatis viam ingressi sunt, sed etiam quidam qui adhuc nequiter viuunt. Nam in præscientia Dei multi qui foris esse videntur, intus sunt, & in his omnibus nouit dominus, qui sunt eius. nondum apparuit iudicium, sed iam est in notitia Dei factum. nouit enim qui permaneant ad coronam, & qui ad flammam. nouit triticum & paleam.

De Iudicio correctionis siue castigationis. Cap. CLIIII.

Glosa super 2. ad Thessal. Ceterum iudicio præsenti Deus sinit malos affligere bonos & prosperari. Bonos vero facit ad utilia pati. Vnde Apostolus ad Thesal. ait, Tribulationem sustinetis in exemplum iusti iudicij Dei, hoc est vt sitis exemplum & documentum alijs q̄ iustè iudicat Deus. dum suos permittit affligi, & malos prosperari, ne videlicet ipsi fatigentur dum a Deo corripiuntur. Ipse namque iusto iudicio flagellat omnem filium quem recipit. Iuxta quod & Petrus dicit Tempus est vt incipiat iudicium a domo Dei. Gregorius vbi supra Propter hoc inquit arcus meus in manu mea instaurabitur. Per arcum extremi dies iudicij designantur, sicut alibi dicitur, Dedisti metuentibus te significationem, vt fugiant a facie arcus. In arcu enim quanto longius trahit corda, tanto de eo districtior exit sagitta. sic illius iudicij dies, quanto longius differtur vt veniat, tanto cum venerit de illo districtius sententia procedit. Iccirco diuersis cladibus nunc percutimur, vt his correcti paratiores inueniamur. Vnde illię præmittitur, Ostendisti populo tuo &c. Hiero. super Hier. libr. 3. Diuersis enim medicaminibus peccantes saluare cupit Deus, vt qui contempserant blandientem, timeant comminantem. Vnde Multiplicatæ sunt inquit mihi viduę &c. Propter hoc etiam paulo post dicitur in Hieremia iuxta editionem. 70. Non fias mihi domine alienus parcens mihi in die mala. Et est sensus Ne parcas mihi in præsenti sęculo, quod malum est, sed redde mihi peccata mea, vt requiem habeam sempiternam, quia quem diligis castigas, & flagellas omnem filium quem recipis. Idem super Isa iam libro. 11. Hinc & quondam ęgrotauit Ezechias vsque ad mortem, ne videlicet cor eius post incredibiles triumphos eleuaretur, infirmitate corporis visitatur. Idem super Epistolā ad Gal. lib. 2. Sic & Paulus passus est stimulum carnis. propter quod & scribit Galathis, Per infirmitatem carnis euangelizaui vobis. Tradunt autem cum sæpe grauissimum capitis dolorem perpessum fuisse, & hunc esse Angelum Sathanę, qui ad hoc ei appositus est, ut eum ne extolleretur colapharizaret. Iohannes Chrysost. super Matthæum. Homil. 10. Certe si tales essemus etiam in requie, quales in tribulatione sumus, nequaquam erudiri afflictionibus indigeremus.

De Iudicio interrogationis ac probationis. Cap. CLV.

Gregorius vbi supra li. 28. Tribus autē modis conditor noster interrogare nos consueuit, cum siue flagelli districtione nos percutit, & quāta nobis insit vel desit patientia ostēdit, aut q̄dā q̄ nolumus præcipit, & nostrā nobis obedientiā vel inobedientiam patefacit, aut aliqua nobis occulta aperit, & aliqua abscōdit, & mē

suram

suā nobis nostræ humilitatis innotescit. Flagello namq; interro
gat, cū mētem bene sibi per trāquillitatē subditam, afflictionibus
pulsat. Præcipiendo aūt dura nos interrogat, sicut Abraham terrā
suā iubetur egredi & pergere quo nesciebat, in mōtem vnicū filiū
ducere, & quē ad cōsolationem senex acceperat immolare. Idē in
lib. j. Cū itaq; beatus Iob omnium virtutū mandata perficeret, vnum
ei deerat, vt ēt flagellatus agere gratias sciret. Pœna quippe inter-
rogat, si quietus quis veraciter amat. Percussionū aūt diuersa sunt
genera, aliqñ. n. peccator percutitur, vt sine retractione puniatur,
sicut perituræ iudeæ dicitur. Plaga inimici pcussi te cas. etc. Aliqñ
vt corrigatur, sicut cuidā in euangelio dicitur. Ecce sanus factus
es, iam noli peccare &c. Aliqñ vero nō pro præterita culpa diluē
da, sed ꝑ futura cauēda pcutitur, sicut de seipso Apostolus loqui-
tur. Ne magnitudo inquit reuelationū extollat me, datus est mi-
hi stimulus carnis meæ angelus sathanæ &c. Nonnunq̄ vero vt
sola diuinæ virtutis potēs amputata percussione mōstretur, sicut
de cæco nato dicitur. Neq; hic peccauit, neq; parētes eius, sed vt
manifestētur opera Dei in illo, in qua videlicet manifestatione
quid agitur, nisi vt ex flagello meritorū virtus augeatur. Idem in
lib. 9. Si repente inquit interroget, q̄s respōdebit ei. Repēte Deus
interrogat cū nos in districtione sui examinis inopinatos vocat,
sed interrogationi illius respōdere homo non sufficit, quia si re-
mota pietate discutitur illius examini ēt iustorū vita succumbit,
vel certe interrogat cū duris nos percussionibus pulsat, vt mēs no
stra quæ magna de se in trāquillitate estimat, semetipsam veraci
ter qualis sit in perturbatione deprehēdat. Et plerūq; cū percuti-
tur gemit, sed rūdere non sufficit, quia & ipsa ei percussionis suæ
aduersitas displicet. Sed tñ semetipsum homo cōsiderans tacet,
& diuina iudicia discutere metuit, quia esse se puluerē agnoscit.
Vnde & per Paulū dicitur: O homo tu quis es qui rñdeas Deo?
Rñdere Deo non posse conuincitur, qui homo nominatur, quia
ꝑ hoc q de humo sumptus est, iudicia superna discutere dignus
non est, vnde ibi quoque. s. in Iob aperte subiungitur. Vel quis ei
pōt dicere. Cur ita facis? Hiero. super Isaiā lib. j. Super quo inquit
percutiā vos vltra, addētes præuaricationē, hoc dicimus testimo
nio Deū ideirco percutere delinquētes, vt percussos corrigat, &
non tam pœna sit, q̄ emēdatio. Idē super epistolam ad Ephe. li. 3.
Christianorū itaq; propria virtus est, ēt in his quæ aduersa putā-
tur referre gratias Creatori, & semper dicere: Benedictus Deus,
& minora me iam sustinere q̄ mereor, hic animus est Christiani,
hic crucē suā tollens sequitur Saluatorē, quē non orbitae nec dā-
na debilitant, quē vt Flaccus in lirico carmine ait: Si fractus illa-
batur orbis impauidū ferat ruinæ. Isid. in sent. suis lib. 3. Discat er
go non murmurare, qui mala patitur, ēt si ignorat cur mala pati-
tur, & per hoc iuste se pati arbitretur, qd ab illo iudicatur, cuius
nunq̄ iniusta sunt iudicia. Qui flagella sustinet, & contra Deum
murmurat, iniustitiā iudicātis accusat, qui vero se cognoscit a iu-
sto iudice pati quod sustinet, etiā si pro quo patitur ignorat per
hoc iam iustificatur, q & seipsum accusat, & Dei iustitiā laudat.

Qualiter Deus in sanctis vim arcet tentationis. Cap. CLVI.

IDem in eodē. Ad magnā siquidem vtilitatē diuino iudicio iu-
sti mens diuersis passionū tentationibus agitatur, pro quibus
si Deo gratias egerit, suæq; culpæ, q ad talia dignus sit, reputaue
rit, hoc qd ex passione tolerat, ei pro virtutibus reputabitur, quia
& diuinā agnoscit iustitiam, & suam intelligit culpam. Greg. vbi
supra lib. 28. quis aūt conclusit hostijs mare &c. Quid est mare,
nisi cor nostrū furore turbidū, rixis amarum, elatione superbiæ
tumidum, fraude malitiæ obscurū? Quod mare quantū sæuiat, at-
tendit quisquis in se occultas cogitationū tentationes intelligit.
In iniquitate aūt cōcepti, & in delicto editi, per iustæ corruptio-
nis molestias pugna nobiscū hoc deferimus quam cū labore vin
camus. Vnde recte de hoc mari dicitur. Qñ erumpebat quasi de
vulua procedens. Corruptionis omnīq; malū qd quiuis nostrum
ab ortu desideriorū carnalium sumpsit, in prouectu ætatis se ere
xit. Et nisi hoc citius diuinæ formidinis manus reprimat, om-
ne conditæ naturæ bonū repente culpa in profundū vorat. Ne-
mo ergo sibi cogitationū suarū victoriam tribuat, cū veritas di-
cat, quis conclusit hostijs mare, qñ erumpebat quasi de vulua ꝓ-
cedens? quia nisi ab ipso cogitationis primordio cordis fluctus
gratia diuina retineret, tentationū procellis mare sæuiens terrā
proculdubio humanæ mentis obrueret, vel salsis fluctibus per-
fusa aresceret. i. perniciosis carnis voluptatibus delectata deperi-
ret, hoc mare tumultuosum videlicet cogitationibus cor nostrū
nube vestitur, quia ne internam quietē pure conspiciat, inquietu
dinis suæ confusione tenebratur: hoc mare caligine quasi infan-
tiæ pannis obuoluitur, quia a contēplandis sublimibus adhuc te
nerra sensibus suæ infirmitatis ligatur. Terminis. n. suis dñs hoc
mare circūdat, quia cor nostrū adhuc corruptionis suæ molestia
& cura turbulentū sub mensura cōtemplationis humiliat, vt licet
plus appetat vltra tñ q̄ sibi conceditur nō ascendat. Vel certe ter
minis suis dñs hoc mare circundat, quia cor nostrū tentationib.
tumidū occultis bonorū distributionibus mitigat, modo agens
ne praua suggestio ad delectationē veniat, modo ne delectatio
vsq; ad consensum prorumpat. Qui ergo ad illicitos motus cor-
dis respicit, & in quibusdam eos vsq; ad consensum venire pro-
hibet, in quibusdā vero illos ēt a delectione restringit, nimirum
ferēti mari terminos imponit, vt nequaq̄ in opere exeat, sed co-
tra sinū mentis tentationū submurmurans se vnda collidat. quæ
quia tunc valenter restringitur, cū ei dilectione Dei atq; inspira
tis virtutibus obuiatur, recte subiungitur. Et posui vectem & ho
stia, & dixi, hucusq; venies, & non procedes amplius, & hic con-
fringes tumentes fluctus tuos. Quid. n. moraliter per hostia, nisi
virtutes? Quid per vectē, nisi robur charitatis accipimus? Quia
ergo dñs per inspiratæ charitatis fortitudinem nascentia in cor
de vitia reprimit, insurgentis maris impetū per obserata claustra
compescit. Ita fortasse in occulto exasperat, sed ne quies superna
perdatur, perturbationi mentis officiū linguæ subtrahitur, ne vs-
que ad voces exeat, qd i sinu cordis tumultuosum sonat. luxuria
in occultis cogitationibus accendit, sed ne supernā mundiciam
mēs amittat, cōceptæ immūdiciæ easque famulari poterant mēbra
castigat, ne vsq; ad corruptionem corporis exhalet fœtor cordis.
Auaritia stimulat, sed ne cœlesti regno mēs careat, intra claustra
se parsimoniæ contenta proprijs ligat, ne in paruo se opere dila-
tet, & vsq; ad exteriores actus internæ cōcupiscētiæ æstus exudet.
Superbia instat, sed ne verā celsitudinem amittat considerando
quisquis, quia puluis est, ab altitudine se cōceptæ elationis humi
liat, certans nimirum ne quod in suggestione cogitationis tole-
rat, in exercitationem operis erumpat. Bene ergo dicitur. Posui
vectem &c. Quia dū electus quis tentatur vitijs, & tñ facere ma
le suggesta renititur, quasi mare clausum tenetur. Qui & si in-
tus tumultuosis cogitationū fluctibus mentem percutit, statuta
bene viuendi littora non excedit, qd mare quidem in tumorem
se erigit, sed dum fixæ deliberationi cordis illiditur fractū redit.

Qualiter cor seruat a vento elationis. Cap. CXLVII.

IDem in lib. 2. Tunc aūt vere bona nostra cognoscimus vnde
sint, quando hæc quasi amittendo sentimus q a nobis serua
ri non possunt. vnde pia conditoris dispensatione agitur vt de se
cōfidens aīa desperatoria tentatione pulsetur, quatinus infirma
ta quid sit inueniat, & præsumptionis propriæ fastum deponat.
Idem in lib. 19. Recte ergo de Deo dicit scriptura, q ipse q fecit
ventis pōdus, & aquas appendit in mensura, velocitate siquidem
ac subtilitate ventorū aīæ designātur, sicut per Psal. dicitur; Qui
ambulat super pennas ventorū. i. transgreditur virtutes anima-
rum. Fecit ergo ventis pondus, quia dū superna sapientia replet
animas, eas inclyta soliditate graues reddit, vel certe ventis pon-
dus facere est cōcessam hic electis de virtutibus gloriā permista
infirmitate temperare. vnde & aquas appendit mēsura, quia san
cti ipsi qui subleuante spiritu ad summa rapiūtur, quādiu in hac
vita sunt, ne aliqua elatione superbiant, quibusdam tentationi-
bus reprimūtur, vt nequaq̄ tm̄ proficere valeant, quantū volunt,
sed ne extollantur superbia, sit in eis ipsarū quædā mensura vir-
tutum. hic est enim, q Helyas dum tot virtutibus in alta profe-
cisset, quadā mensura suspensus est, dum Iezabel q̄uis reginā tñ
mulierculā fugit. perpende quippe hunc miræ virtutis virū ignē
de cœlo trahere, & secundo quinque genarios viros cū suis oib.
petitione subita concremare, verbo cœlos pluuijs claudere. ver-
bo cœlos ad pluuias aperire. suscitantē mortuos, ventura quoq;
præuidentē. Et ecce rursus animo occurrit. quo pauore ante vnā
fugerit. Considero virum timore percussum de manu Dei mor-
tem petere nō accipere. de manu mulieris mortem fugiendo vi-
tare. Quærebat. n. mortem dum fugeret dicens: Sufficit mihi dñe,
tolle aīam meam. neque. n. melior sum q̄ patres mei. vnde ergo
sic potens, vt illas virtutes faciat? vnde sic infirmus est, vt ita fœ-
minam pertimescat, nisi quia aquæ appenduntur mensura? vt ip
si sancti Dei homines & multum valeant per potentiam Dei, &
rursus quadam mensura moderati sint per infirmitatē suam. In il
lis virtutibus Helyas qd de Deo acceperat. in istis infirmitatibus
quid de se poterat esse agnoscebat. Illa potentia virtus fuit, ista
infirmitas custos virtutis. In illis virtutibus ostendebat qd acce-
perat. In istis infirmitatibus hoc qd acceperat custodiebat. In mi
raculis monstrabatur Helyas, in infirmitatib. seruabatur. Sic Pau
lum video fluminum, & latronū ciuitatis & solitudinis, maris, ac
terræ pericula sustinētem, frenantem ieiunijs & vigilijs corpus,
sustinētem frigoris & nuditatis ærumnam, ecclesiarū custodiam
vigilanter se ac pastoraliter exercentem, ad tertiū cœliū raptum,
rursum eū in paradiso raptum, & audisse arcana verba q̄ nō licet
homini loqui, & cū sathanæ angelo ad tentandū cōceditur, orat
vt debeat eximi, & nō exauditur: Cuius cū ipsa initia conuersio-
nis aspicio perpendo, q ei superna pietas cœlos aperuit, seseq; il
lique Iesus de sublimibus ostendit. Qui lumen corporis ad tēpus
perdidit, lumen cordis in perpetuū accepit. Ad Ananiam mitti-
tur, vas electionis vocatur. Et cū de ciuitate eadem quam post vā.
sionem

finonem Iesu ingressus fuerat, fugiens recedit, sicut testatur dicens, Damasci præpositus gentis Arethe regis custodiebat ciuitatem Damascenorum, vt me comprehenderet, & per fenestram in sporta demissus sum per murum, & sic effugi manus eius. Cui licenter dicam. O Paule, iam Iesum in cœlo conspicis, & in terra adhuc hominem fugis? In paradisum duceris, secreta Dei verba cognoscis, & adhuc a Sathanæ Angelo tentaris? vnde sic fortis, vt ad cœlestia regna rapiaris? vnde sic infirmus, vt in terra hominẽ fugias, & adhuc a Sathanæ Angelo aduersa toleres? nisi iste qui te sublenat, rursum de subtilissima mensura moderatur, vt in miraculis tuis nobis prædices virtutem Dei, & rursum in timore tuo reminisci nos facias infirmitatis nostræ. Quæ tñ infirmitas ne in desperationem nos pertrahat, cum pulsat, dum & in infirmitate tua dñm rogares, quia auditus non es, nobis quoq; locutus es qđ audisti, sufficit tibi gratia mea. nam virtus in infirmitate perficitur. Aperte hac voce dñi ostenditur quia custos virtutis est infirmitas. Tunc quippe bene interius custodimur, cum per dispositionem Dei tolerabiliter tentamur exterius, aliqñ vitijs, aliquando pressuris. Nam eis quoq; quos viros nouimus fuisse virtutum, tẽtationes atq; certamina non defuere vitiorũ, hinc est enim ꝙ ad consolationem nostram idem prædicator de se qædam talia prodere dignatur, dicens: video aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ &c. ad ima quippe trahit caro, ne spiritus extollat, & ad summa spiritus ne caro prosternat. Sicque moderamine certo efficitur, vt quisque sanctorum dum iam interius ad summa prouehi reperitur, sed adhuc exterius tentatus, nec desperationis lapsum, nec elationis incurrat periculum. magnoque ordine cognoscimus interiori prouectu quid accepimus, in exteriori defectu quid sumus.

De Iudicio purgationis quo in præsenti electus purgat Cap CLVII.

HIeronimus super Isaiam lib. 8. Tempus est autem inquit, vt incipiat iudiciũ a domo domini. Pro diuersitate quippe peccati disponitur ordo iudicij, vt qui minus peccauerunt, ante purgentur. Vnde & alibi dicitur. A sanctis meis incipite. Idem super Ezech. li. 2. Ideo dñs ipse per Hieremiam dicit, Non parcat oculus meus super te &c. Clementissimus siquidem medicus carnes putridas cupiens incidere, & carnosa vulnera cauterio adurere, non parcit vt parcat, non miseretur vt magis misereatur, ne quid putridum viuarumq; carnium vicinia sui corruptionum in corpore remaneat. Idem super Matthæum lib. 2. Vnde, iram inquit domini portabo, qm̃ peccaui ei &c. Anima enim se peccasse cognoscens, & habere vulnera, & indigere cauterio, constanter dicit ad medicum, vre carnes meas, reseca vulnera. Mei vitij fuit vt vulnerarer, vnde dolori fit vt tormenta sustineam, & postea sanitatem recipiam. Idem super Matthæum lib. 1. Hinc etiam in sanatione paralitici fecit dominus carnale signum, vt probaretur spirituale, quoniam eiusdem sit virtutis & corporis & animæ vitia purgare. Dedit q; nobis intelligere propter peccata plurimas corporũ infirmitates euenire. Et iccirco forsitan eidem paralitico prius peccata dimittuntur, vt causis debilitatis ablatis sanitas restituatur. Isid. vbi supra. Tribus siquidem ex causis infirmitates accidant corporis. Videlicet ex peccato, ex tentatione, & ex intẽperantiæ passione. Sed huic tantũ nouissimo humana pôt medicina succurrere. Illis vero sola pietas diuinæ misericordiæ. Ordinata est ergo miseratio Dei, qui hic hominem per flagella peccatis emendat, & postea ab æterno supplicio liberat, nequaq̃ vero Deus delinquenti parcit, qm̃ peccatorem vel flagello temporali ad purgationem ferit, vel in iudicio æterno puniendum relinquit, vel huiusmodi in se pœnitendo punit, quod malè admisit. Nec tñ de corporalibus passionibus sed etiam spiritualibus oportet intelligi, vt quanto quisq; aut in corpore aut in mente flagella sustinet, tanto se in fine remunerari speret. Omnisq; diuina percussio aut purgatio vitæ præsentis est, aut initiũ pœnæ sequentis. Iohannes Chrysost. super Epistolam ad Hebræ. Homil. 10. Quid aũt luges, quia pecunias non habes, & non magis consideras, ꝙ ablatæ sunt tibi peccandi occasiones. Vnum tantum a nobis quæritur, vt in omnibus Deo gratias agamus. nemoq; abundanter habebimus. centi libras, 10. milia pdidisti, age confestim Deo gratias, & pẽtũ mihi per illam vocem & gratiarum actionem acquisiuisti. Idem super Matth. Homil. 10. Pro hoc ẽt iubemur peccata cõfiteri, vt erubescentiã patiamur ꝓ pœna, quoniã hoc ipsũ est pars diuini iudicij.

Cur Deus quorundam peccata tandiu dissimulat. Cap. CLIX.

AVgustinus de vita christiana. Sentire autem nos conuenit tãdiu peccantẽ Dei patientia sustentari, q̃diu peccatorũ suorum nondum terminum finemq; repleuerit, quo consummato eũ ideo percutit, nec illi iam veniam reseruari. Ecce nanq; certum peccatorum modum vel mensuram, & ꝙ vnusquisq; vel celerius vel tardius prout peccatorũ suorũ modum expleuerit, iudicetur. euidenter demonstratur. cum de Sodomorũ interitu: quia iam peccata sua impleuerant, ad Abraham Deus loquitur: Clamor Sodomorum & Gomorreorum multiplicatus est: & peccatum eorum aggrauatum est nimis: & Ammorreis eidem dictum est, Nondum impletæ sunt iniquitates Ammorreorum Sed dicit aliquis. Quid est ꝙ etiam bonos videmus perire cum malis? verũ illi non pereunt, sed euadunt. Vocantur aũt ipsi boni ante tempus ne diutius vexentur. Mali tolluntur, ne bonos diutius persequantur. Iusti de pressuris & angustijs vocãtur ad requiem. Iniqui de opibus ac delicijs rapiuntur ad pœnam. illi vadunt vt iudicentur, illi vt iudicẽt, illi vt vindicent, isti vt in eos vindicta celebretur. Greg. in Moral. lib. 15. Interrogate ait quemlibet de viatoribus, & hæc eadẽ illum intelligere cognoscetis: quia in diem perditionis seruatur malus, & ad diem furoris ducitur. Sæpe namq; diu diuina sapientia tolerat, quos ad supplicia præscita iam condemnat. Permittit florere, quos adhuc cernit deteriora ꝑpetrare Nam quia videt ad q̃ damnationis foueã tendant, hoc eis pro nihilo esse existimat, ꝙ hic peruersis relinquenda multiplicat, sed quisquis præsentis vitæ gloriam diligit, magnã esse fœlicitatem deputat hic secundum votum florere, quãuis cogatur postmodum supplicia æterna tolerare. Solus ergo ille conspicit nihil esse quod iniquus floret, qui tanquã viator iam gressum cordis ab amore præsentis sæculi amouet. Vnde dicendum est. Vidi inquit impium superexaltatum &c. transiui & ecce non erat. Quod enim animo transeunti magnum aliquid esse videtur, a transeunte quã nihil sit cognoscitur. Item in lib. 25. Porro diuina seueritas eo iniquum acrius punit, quo diutius pertulit. Idem in lib. 26. Patienter quippe nunc Deus iram retinet, quam quandoq; irretractabiliter effundet. Vnde scriptum est. Nunc enim non infert furorem suum, nec vlciscitur scelus valde. Hiero. super Isaiam li 12. Hinc etiam per Prophetam loquitur iuxta editionem nostram. tacui semper silui, quasi percurrens loquar. vbi & habet. 70. interpretum editio. tacui a principio. nunquid semper tacebo & sustinebo? Idem in lib. 17. Alibi quoq; dicitur dño in eodem lib. Quare dñe indurasti cor nostrũ, ne timeremus te. Salutem quippe nostram expectans Dei patientia, dum delinquentes non corripit, erroris & duritiæ videtur causam. Idem super Psal. 81. Dimisit, inquit, eos secundum desideria cordis eorum. Dimisit eos in voluptatibus suis, vt satiati vitijs suis, vel sic agant pœnitentiam. Bernardus Clareuall. Magna planè misericordia est expectatio dominica. nam peccantem Angelum omnino non expectauit sed præcipitauit, hominẽ quoq; primum peccantẽ non distulit, sed de paradiso protinus expulit, nũc iam viginti annis expectat, & vsq; in senectam & senium dissimulat, & si consideremus quanta & quam plurima quotidie peccata sunt, nonne leuia reputabimus illa, quæ tñ continuo damnationis sententiam exceperunt? Sed hæc est gratia Crucis Christi & virtus. viuo ego, dicit dñs. nolo mortem peccatoris, qui mori voluit pro peccatoribus. Hæc quidem misericordia qua tardat ferire paratus ignoscere, in se quidem est magna, sed ad comparationem parua. nam si sola fuerit, nullatenus ad salutem sufficit, immo iudicium damnationis accumulat, vt dicatur ei: hæc fecisti & tacui. Et secundum duritiam tuam thesaurizas tibi iram. Secunda ergo misericordia est, qua dat pœnitentiam. Ambro. de sancto Abraham li. 1. Flagitiorum quoq; nostrorũ clamoribus tandem velut excitatus Deus, vt aliquando vindicet qui libenter ignoscit iuxta illud: Clamor sodomorum &c. magnaque Dei patientia est, vt non statim peccatores puniat, sed diu correctionem expectãs differat. Nec vnquam ad vlciscendũ commoueatur, nisi peccator mensuram excedat. Vnde & Iudæis ait. Implete mensuram patrum vestrorum.

Cur quosdam in peccatis relinquens indurat. Cap. CLX.

GLosa super Epistolam ad Romanos: Reprobatio quidẽ alia est quæ temporaliter fit, alia quæ ab æterno fuit. Ab æterno autem illa quæ Deus aliquem damnandum præuidet. temporalis aũt reprobatio idem est, quod obduratio. Vnde Apostolus de Deo loquens infinuat, ꝙ cui vult miseretur, & quem vult indurat. vbi datur intelligi, ꝙ obduratio Dei sit nolle misereri. non quidem vt ab illo aliquod irrogetur, quod sit homo deterior, sed tantũmodo non erogetur quo sit melior, non enim indurat Deus impertiendo malitiam, sed non largiendo gratiã, qđ vtiq; facit æquitate sua, sicut gratiam præstitit mĩa sua. Itaq; nihil aliud est obduratio quã a gratia desertio. Sic Deus Pharaonem obdurauit, cui ꝑ Moysen ait, in hoc ipsum excitaui te. i. in hãc eandem malitiam, vt deterior fias, & sic ostendam virtutẽ meam contra te. hoc quippe iustum est, vt qui in sordibus est, nec resistere vult, sordescat adhuc; merito siquidem hominis id exigente permittitur, vt ipse qui non vult peccatum deserere, peccato amplius contaminetur, sic itaq; cum vitiis signis debuisset corrigi Pharao, deterior factus est vitio suo. Greg. vbi supra lib. 11. Rectè ergo de Deo scriptum est. Si destruxerit, nemo est qui ædificet. Nam cor humanum destruit, cum relinquit, ædificat dum replet, neq; humanam mentẽ debellando destruit, sed recedendo, quia ad perditionem sufficit sibi dimissa; vnde plerunq; fit, vt cum audientis cor exigentibus culpis omnipotentis Dei gratia non repletur, incassum exterius a præ-

a prædicatore moneatur, quia mutũ est omne qđ loquitur, si ille interius in corde non clamat, qui aspirat verba quæ audiuntur. Hinc Prophæta ait. Nisi dñs ędificauerit domũ, in uanũ laborant qui ædificant eam. Hinc Salomõ ait. Considera opera Dei, q̃ nemo possit corrigere quem ille despexerit. Nec mirũ si a corde reprobo prędicator minime audiatur, dum nonnũquam ipsi quoq; dñi in his quę loquitur resistentiũ moribus repugnatur. Hinc est enim qđ Cayn & diuina voce admoneri potuit, & mutari nõ potuit: quia exigente culpa malitiæ iam intus cor eius Deus relinquerat, cui foras ad testimoniũ verba faciebat. Bene aũt subditur. Si incluserit hominem, nullus est qui aperiat: quia omnis homo per id quod male agit, quid sibi aliud quam conscientiæ suæ carcerẽ facit, vt hunc animi reatus premat, etiam si nemo exterius accusat. Qui cũ iudicante Deo in malitiæ suæ cęcitate relinquit, quasi intra semetipsũ clauditur, ne euadendi locũ inueniat, quem inuenire minime meretur. Nam sæpe nonnulli exire a prauis actibus cupiunt, sed quia eorũdẽ actuũ pondere premuntur, in malę consuetudinis carcere inclusi a semetipsis exire non possunt. Et quidam culpas proprias punire cupientes, hoc qđ se recte agere æstimant, in grauioribus peccatis vertunt, fitq; modo miserabili, vt quod exitũ putant, hanc inclusionem inueniant. Sicut videlicet reprobatus Iudas eam mortem sibi contra peccatum sumlit, ad ęternę mortis supplicia peruenit, & peius de peccato pœnituit q̃ peccauit. Dicatur ergo, si incluserit hominem, nullus est qui aperiat, quia sicut nemo obsistit largitati vocantis, ita nullus obuiat iustitiæ relinquentis. Includere itaq; Dei est clausis non aperire, vnde ad Moysen dicitur de Pharaone. Ego obdurabo cor eius. Obdurare quippe per iustitiam dicitur, qñ cor reproborũ per gratiã non emollitur, hominem itaq; recludit, quem in operũ suorum tenebris relinquit. Cæsarius arelatensis in Homil. Dimisi inquit eos secundum desideria cordis eorũ &c. Ire itaq; post voluntates proprias iam perniciosum est, vt hoc dominus iam iratus pro peccati damnatione irroget.

De Iudicio diuinę discussionis. *Cap. CLXI.*

GRego. vbi supra lib 9. Vere, inquit beatus Iob: scio q̃ non iustificabitur homo compositus Deo, homo quippe Deo suppositus iustitiam percipit, compositus amittit, quia quisquis se auctori bonorum comparat, bono se quod acceperat priuat, qui enim accepta bona sibi arrogat, suis contra dñm donis pugnat. Sãctus aũt vir qui omne virtutis nostræ meritum esse vitium cõspicit, si ab æterno arbitrio districte iudicetur, recte subiungit. Si voluerit cum eo contendere, non poterit ei respondere vnum pro mille. Nam qui de bonę vitæ perfectione se erigit, habere sa bene viuendi nec initium ostendit, vnde & paulo post dicit. Si repẽte interroget, quis respondebit ei? repente Deus interrogat, cũ nos ad districtionem examinis sui inopinatos vocat. Sed eius interrogationi respondere homo non sufficit: quia si remota pietate discutitur, illius examini etiam iustorum vita succumbit. Hinc etiam paulo post subiũgit. Qui etiam si habuero quippiam iusti, non respondebo, sed meum iudicem deprecabor. Omnis enim humana iustitia, vt diximus iniustitia esse conuincitur, si districte iudicetur. Prece ergo post iustitiam indiget, vt quæ succumbere discussa poterat, ea sola pietate iudicis conualescat, quæ cum plenè a perfectioribus habetur, habere tũ illis quippiam dicitur. Quia mens humana comprehensa vix peragit, & valde extrema sunt quæ comprehendit. Dicat ergo, si habuero quippiam iusti &c. Ac si dicat, & si ad virtutis opus excreuero, ad vitam non ex meritis, sed ex venia conualesco. Preci ergo innitendum est, cũ recte agimus, vt omne per quod viuimus ea humilitate condiamus. Si fortitudo ait quæritur, robustissimus est, si æquitas iudicij nemo pro me audet testimonium dicere. Ille quippe vitę causas examinat, qui has per alienum testimonium non exponit, quia qui districtus iudex quandoque ostenditur illator pœnæ, ipse diu tacitus extitit testis culpæ. Hinc etenim per Prophetam dicitur. Ego sum iudex & testis. Sequitur, si iustificare me voluero, os meũ condemnabit me. Ac si aperte dicat. Quid de alijs loquor, qui ipse testimonium mihi ferre non valeo? Sed quia innocentiæ tuæ testificare non sufficis, nunquid hoc ipsum, quia innocentiam habeas scis? Subdit, etiam si simplex fuero, hoc ipsum ignorabit anima mea. plerumq; si scimus bona quæ agimus ad elationem ducimur. Si vero nescimus, minime seruamus. Quis.n. ex virtutis suæ conscientia non quantulumcunque superbiat? aut quis rursum bonum in se custodiat, quod ignorat. Sed contra vtrãque quid superest, nisi vt recta quæ agimus sciendo nesciamus, vt hæc & recta estimemus, & minima, quatinus & ad custodiam instruat animum scientia rectitudinis, & in tumorem non eleuet ęstimatio minorationis. Sed sunt nonnulla quæ sciri a nobis facile nequeunt, etiam cum geruntur. Nam sæpe recto studio contra delinquentes accendimur, & cum vltra metas æquitatis per iram rapimur, hoc zelum iustæ districtionis estimamus. Sæpe officium prædicationis assumimus, vt fraternę vtilitati seruiamus, & dum nostra mens a captiuitate vitiorum alios curat eripere, ipsa suis fauoribus incipit capta seruire. Sępe ab ipsis exordijs aliud cogitatio expetit, aliud actio ostendit. Sæpe quoque se sibi fidam nec ipsa cogitatio exhibet, quando aliud ante oculos mentis versat, & longe ad aliud ex intentione festinat. nam plerumque nonnulli terrena præmia appetunt, & iustitiam defendunt, seque innocentes æstimant, & esse defensores rectitudinis exultant. Sæpe recta agimus, nec pręmia vel laudes ab hominibus expectamus, sed tamen mens in sui fiducia erecta inde peius obruitur, vnde quasi deductis vitijs nullis se appetitionibus subiacere gloriatur. Sæpe dum nosipsos plus iusto discutimus, de ipso studio discretionis indiscretius erramus, quia & qui importune solis radios aspicit, tenebrescit: quia igitur ab inquisitione nostra torpentes nos omnino nescimus, aut si subtilis nos discussione requirimus, plerũq; iter vitia virtutesq; caligam⁹. Recte dr̃, & si simplex fuero &c.

De eodem. *Cap. CLXII.*

ERgo verebar inquit omnia opera mea sciens q̃ non parceres delinquenti; quã bona beatus Iob opera exercuit, ipse sacræ historiæ textus ostendit. Quid ergo est q̃ & opera mira faciens hæc ipsa etiam veretur pauens, nisi q̃ in eius actibus verbisq; colligimus, vt si placere Deo veraciter cupimus, postquam peruersa subigimus, ipsa in nobis etiam bene gesta timeamus. Duo quippe sunt quæ in nostris operibus necesse est vt studiose formidentur, desidia videlicet & fraus. vnde & per Prophetam dicitur apud vetustam translationem, maledictus omnis qui facit opus domini fraudulenter & desidiose. Sed sciendum magnopere est, quia desidia nascitur per torporem, fraus per priuatam dilectionem. Illam namque minor Dei amor exaggerat. hanc aũt male mentem possidemus proprius amor creat. Fraudem quippe in Dei opere perpetrat quisquis semetipsum inordinatè diligens per hoc quod egerit recte ad remunerationis transitoriæ bona festinat. Sciendũ quoq; est, q̃ tribus modis fraus ipsa committitur, quia per hanc proculdubio, aut tacita cordis humani gratia, aut fauoris aura, aut res quęlibet exterior desideratur. Quo contra recte de iusto p Prophetam dicitur. Excutit suas manus ab omni munere. Solus ergo in Dei opere fraudem non facit, qui cum ad studia bonæ actionis inuigilat, nec ad corporalis rei pręmia, nec ad laudis verba, nec ad humani iudicij gratiã anhelat. Ipsa ergo bona nostra, quia culpæ insidiantis euadere gladium nequeunt, nisi sollicito quotidie timore muniantur, Per sanctum virum recte nunc dicitur, verebar omnia opera mea. ac si humili cõfessione diceretur. Quæ aperte egerim video, sed quid in his latenter pertulerim ignoro. sæpe namque bona nostra latrocinantis fraude depereũt: quia rectis sa nostris actionibus concupiscentiæ terrenæ subiungunt. Sæpe desidia interueniente deficiunt, quia a feruore quo cepta sunt, frigescente amore tabescunt. Denique si lotus inquit fuero quasi aquis niuis, idest lamentis humilimis, & fulserint velut mundissimæ manus idest operationes meæ, tamen sordibus intinges me. Vbi notandum, quòd non ait, si fulserint mundissimæ, sed velut mundissimę, quia quousque pœna nostrę corruptionis astringimur, quamlibet rectis operibus veram munditiam nequaquam apprehendimus, sed imitamur. Deus autem nos intingere sordibus dicitur, idest intinctos sordibus demonstrare; quia quanto ad illum verius per bona opera surgimus, tanto subtilius vitæ nostræ sordes cognoscimus, quibus ab eius munditia discordamus. Et ergo sensus quãuis supernę compunctionis lamentis infundar, quamuis per studia rectæ operationis exercear, in tua tamen munditia video, quia mundus non sum. Intentam quippe Deo animam ipsa adhuc corruptibilis caro diuerberat, eiusq; amoris pulchritudinem obscænis & illicitis cogitationũ motibus fędat. Vnde & subditur. Et abhominabuntur me vestimẽta mea. i. abhominabilẽ me faciet caro, qua tegitur anima indutą. neq; .n. virũ qui similis mei est rñdebo nec quę mecũ in iudicio ex æquo possit audiri. Cũ quolibet in iudicio ex æquo contendimus, & quod cõtra nos dicatur cognoscim⁹, & in his q̃ dicimus audimur, & quo obiecta patenter apprehendimus, eo audẽter ad pposita rñdemus. Si ergo inuisibilis iudex q̃ facimus videt, quasi audit quę dicimus, sed quia id quod ei displicet nequaquam plene cognoscimus, quasi quid ipse dicat ignoramus. Vir ergo sanctus vestimentorum suorũ abhominationem considerans, eo amplius timet, quo audiri ex æquo in iudicio non valet, quia quousque corruptionis suę pondere premitur, hoc in pœna sua grauius tolerat, q̃ & sensum sui reprehensionis ignorat; ac si aperte dicat, in hoc ex æquo non audior, quia & patent cunctaque facio, & tamen ipse nescio per quanta reprehendor. Augustinus in libro cõfess. Væ ergo etiam laudabili hominum vitę, si remota misericordia discutias eam domine.

De Iudicio præsentis vltionis. *Cap. CLXIII.*

HVgo de sacramentis lib. 2. Modis autem duobus hominem in hac vita iudicat Deus. Aut enim per mala præsentia iam irrigare tormenta sequentia incipit, aut sequentia tormenta flagellis

gestis præsentibus extinguit. Greg. in Moral. lib. 4. Nullum vero peccatum Deus relaxat inultum, aut enim nos illud insequimur flendo, aut ille vindicando. Idem in li. 9. Valde quidem scrupulosum cordi se obicit, ꝙ beatus Iob postquam dixerat, verebar opera mea, subiungit, sciens ꝙ non parceres delinquenti. Nam si delinquenti non parcitur, quis ab æterna morte eripitur, cum a delicto mundus nemo reperitur? An pœnitenti parcit, & delinquenti non parcit: quia cum delicta plangimus, nequaquam iam delinquentes sumus? sed quid cum Petrus negans respicitur, & redemptoris negati respectu ad lachrymas vocatur? Quid ꝙ Paulus cũ redemptoris nomen in terra conaretur extinguere, eius verba de cœlo meruit audire? sed cum culpa in vtroque punita est: quia de Petro, teste Euangelio scriptum est. Recordatus est Petrus verbi Iesu, & egressus foras fleuit amare. De Paulo hęc eadem quæ hũc vocauit veritas dixit. Ego ostendam illi quanta eum oporteat ꝓ nomine meo pati. Delinquenti ergo dñs nequaq̃ parcit: quia delictum sine vltione non deserit: Aut enim ipse hoc homo in se pęniteens punit: Aut hoc Deus cũ homine vindicans percutit. Nequaquam ergo peccato parcitur: quia nullatenus sine vindicta laxatur, sic de Iuda. Dauid audire post confessionem meruit, dñs transtulit peccatũ tuũ, & tñ multis post cruciatibus afflictus ac fugiẽs reatũ culpæ q̃ perpetrauerat exoluit. Sic nos salutis vnda a culpa primi parentis exoluimur, sed tñ reatum eiusdem culpæ diluentes absoluti quoque adhuc carnaliter obimus. Bene ergo dicitur, sciens quòd non parceres delinquenti: quia delicta nostra siue per nos seu per semetipsum resecat ẽt cum relaxat. Ab electis enim suis iniquitatum maculas studet temporali afflictione tergere, quas in eis in perpetuum non vult videre.

De iudicio seuerissimæ animaduersionis. Cap. CLXIV.

AVgustinus super Gen. Habent ẽt malę voluntates interiorẽ pęnam suam eandem ipsam videlicet iniquitatem suã. Idẽ in Enchiridion li. 1. Ad iram itaque vel vltionem Dei iustam pertinet, vt dictũ est supra, quicquid cęca & indomita cõcupiscentia libenter faciunt mali, & quicquid manifestis apertisque pęnis patiuntur inuiti. Idem in li. de vera religione. Omnis quidem creatura corporea quæ possidetur ab anima diligente Deum, bonum est infimum. Si vero diligatur ab anima quæ negligat Deum, nec sic quidem ipsa fit malum: sed quia peccatum est malum quo ita diligitur, dilectori enim suo pęnalis efficitur, eumq; implicat ęrumnis, & pascit fallacibus voluptatibus: quia neque permanent, neq; faciant, & tñ torquent doloribus. Nam cum ordinem suum peragit pulchra mutabilitas temporum, deserit amantem species concupita, & per cruciatum sentientis discedit a sensibus, & erroribus agitant, vt hanc esse primam speciem putet, quæ omnium infima est. Denique si vanitates detrahas, quibus tanquam prima sectantur extrema, non erit corpus vanitas, sed in genere suo, quamuis extremam pulchritudinem sine vllo errore monstrabit. Temporalium enim specierum multiformitas ab vnitate Dei hominem lapsum per carnales sensus diuerberauit, & mutabili varietate multiplicauit eius affectum, ita facta est abundantia laboriosa, & si dici potest egestas copiosa, dum aliud & aliud sequitur, & nihil cum eo permanet. Sic a fructu frumenti vini & olei sui multiplicatus est, vt non inueniat idipsum: id est naturam incommutabilem & singularem quam secutus non erret, & assecutus per amplius non egeat. tolle itaque vanitates, & nulla erit vanitas. Idem de Ciuitate Dei libro 12. Homo itaque diuina voluntate contempta, nõ nisi perniciosè vti potest etiam seipso, sicque discit quid intersit, vtrum inhæreat communi omnibus bono, an delectetur proprio. Se quippe amans sibi donatur, vt inde timoribus mœroribusq; complenus, si tñ mala sua sentit, Cantet in Psal. ad meipsũ anima mea turbata est. Idem de libero arbitrio libr. 3. Nam quia nemo leges omnipotentis Dei valet superare, non sinitur anima debitum non reddere. Aut enim reddit bene vtendo quod accepit. Aut reddit amittendo quod bene vti noluit. Itaque si non reddit faciendo iustitiam quam debet, reddet patiendo miseriam quam debet, nec vllo interuallo temporis ista diuiduntur: vt alio tpe nõ faciat quod debet: & alio patiatur quod debet, ne vel puncto ipsius vniuersalis pulchritudo turpetur, vt sit in ea dedecus peccati sine decore vindictæ. sed in futuro iudicium seruatur ad manifestationem atque ad acerrimum sensum miseriæ, quicquid nunc occultissime vindicatur. Omni aũt animæ peccãti reuera duo sunt ista pęnalia. Ignorantia & difficultas. Sed ex ignorantia de honestate error. Ex difficultate cruciatus affligit. Sed approbare falsa pro veris, vt erret inuitus, & resistente dolore carnalis vinculi nõ posse a libidinosis operibus temperare, non est natura hominis instituti, sed pœna damnati. Non itaque tibi deputatur ad culpam ꝙ inuitus ignoras, sed quod negligis quærere quod ignoras, nec ꝙ vulnerata membra non colligas, sed quòd volentem sanare contemnis. Non enim quòd naturaliter nescit, & naturaliter non potest, hoc animę deputatur in reatum, sed ꝙ scire non studuit, & ꝙ dignã facultati cõparandæ ad recte faciendum operam nõ dedit.

Glosa super Epistolam ad Romanos. Denique inter primum peccatum apostatię, & vltimam pęnam ignis ęterni, media quę sunt & peccata sunt & pœnæ. Iudicio enim iustissimi Dei crimina criminibus iudicantur, & supplicia peccatorum non tantum sunt tormenta, sed & vitiorum incrementa.

Quod Non vindicat Deus in idipsum bis. Cap. CLXV.

HIeronimus super Naum. Non aũt inquit consurget duplex tribulatio, sicut habet nostra translatio. In. 70. vero interpretum editione sic legitur, ꝙ non vindicabit Deus bis in idipsũ in tribulatione. Ex hoc aut sequitur, ꝙ qui puniti sunt, postea nõ punientur. Receperunt ergo in vita sua & qui in diluuio perierũt & Sodomitæ, & Ægiptij, & Israelitę in solitudine mala sua. Quærat aũt hic aliquis. Si decolletur fidelis deprehensus in adulterio, quid postea fiet de eo? Aut enim punietur, & tunc falsum est qđ hic dicitur; Aut non punietur, & tũc optandum est adulteris, vt in præsenti breui & cita pęna cruciatus ęternos frustrentur. Ad quod respondebimus, Deum vt omniũ rerũ ita quoq; mẽsuras scire suppliciorum, & magnis ac diuturnis eius cruciatibus magnum peccatum; si quis aũt punitus sit, vt ille in lege qui Israeliticis maledixerat, & ille qui collegerat in sabbato ligna, tales postea non puniuntur, quia culpa leuis est præsenti supplicio compensata. Idem super Ezech. lib. 6. Ecce siquidem de iudæis ait dñs in prophetia, Pepercit oculus meus super eos &c. Quæritur namq; quomodo eis pepercit, quorum in solitudine cadauera prostrauit: sed ex hoc intelligimus eos viuere, nec æternis supplicijs reseruatos, nec de libro viuentium esse deletos, nec ante faciem dñi consumptos, quia nec Moyses perijt, qui tamen terram promissionis non intrauit. Actor. Ex prædictis autẽ videtur, ꝙ puniti diluuio & Sodomitæ & Ægyptij, & murmuratores in deserto saluabũtur. Ad hoc respõdent doctores, ꝙ sufficienter puniti non iterum punientur in eodem statu vel in eodem foro. Quidam tñ sic exponunt illud verbum Hieronymi, ꝙ non tam acerbe punientur in inferno, ac si non essent hic puniti. Sed secundum hoc pęna temporalis esset ęternę proporcionalis. Igitur alij verbum illud intelligunt de his qui in pœnis conuertuntur ad Deum & cõteruntur, videlicet ꝙ tales in inferno nõ punientur: quod aũt dicit, Non vindicabit Deus bis in idipsũ, de punito in charitate sufficiẽter intelligitur. quasi. s. pro vno peccato sufficiẽter punit⁹, pro eodẽ iterũ nõ punit.

Qualiter vindicat Deus iniquitates patrum in filijs. Cap. CLXVI.

HIeronimus vbi supra. Quid est autẽ ꝙ inter vos parab. vertit in prouer. in terra Israel, dicentes. Patres comederunt vuam acerbam, & dentes filiorum obstupuerunt. Ecce docet id quod in Exodo scriptum est. Ego sum dominus fortis & zelotes visitans iniquitates patrum in filios in tertiam & quartam generationẽ, sic accipi debere quasi parabolam, vt aliud in verbis sonet aliud in sensu teneat. vnde ergo quidam illam sententiam ad humanã animam referunt. patrem in nobis esse dicentes leuem punctum sensuum. filium vero si cogitatio conceperit peccatum; porro nepotem dicunt, si quod cogitaueris atq; conceperis opera perpetraueris; pronepotem aũt. i. quartam generationem, si non solũ feceris quod malum est & scælestum, sed & in tuis sceleribus gloriaris. Sic Deus ergo primos & secundos stimulos cogitationum quos Græci propatias vocant, sine quibus nullus hominum esse potest, nequaquam punit, sed si cogitata quis facere decreuerit, aut ea quæ fecit corrigere noluerit pęnitentia. vnde licèt Cham peccauerit irridens nuditatem patris, sententiam tñ non ipse qui risit, sed filius eius Chanaam suscepit, dicente Noe. Maledictus Chanaam &c. nec non & in contrariam partem ponit Apostolus saluari mulierem per filiorum generationem. i. ad Thimo. 2. Iniustum quidem videtur vt aliud peccet & aliud puniatur, sed ex eo quod sequitur. his qui oderunt me scandalum soluitur. nõ enim ideo puniuntur in tertia & in quarta generatione, quia patres eorum deliquerunt, sed quia patrum ęmulatores extiterunt, hæreditario malo in ramus de radice crescente. In hoc quoq; Dei creatoris elementia demonstratur. Non enim truculentiæ & seueritatis est irã vsq; ad tertiam & quartam generationem tenere, sed signum misericordiæ pęnam peccati differre. Augustinus in Enchiridion. Parentum quidẽ peccatis obligari paruulos, non solũ primorũ hominũ, sed ẽt suorũ, de quibus ipsi nascuntur, non improbabiliter dr, illa nãq; diuina sentẽtia, reddã peccata patrũ in filios, tenet vtiq; illos anteq̃ per regenerationẽ ad nouũ testamentũ incipiant pertinere. Quod videlicet testamentũ prophetabatur, cũ per Ezechielem Prophetam diceretur, non accepturos filios peccata patrũ suorũ, nec vlterius futuram in Israel parabolã illã. Patres nostri manducauerunt vuã acerbã, & dentes filiorũ obstupuerunt. Ideo enim quisq; renascitur, vt soluatur in eo quicquid peccati est cum quo nascitur, ac per hoc nõ est instituta regeneratio, nisi quia vitiosa est generatio, adeo vt ẽt de legitimo matrimonio procreatus dicat. In iniquitatibus conceptus sum, & in peccatis concepit me mater mea. Neq; dicit iniquitatẽ vel peccatũ, sed iniquitates & peccata dicere maluit, quia & in illo vno qđ in oẽs

pertransijt reperiuntur plura peccata parētū, quæ & si ita non possunt mutare naturā tñ reatu obligant filios, nisi gratuita gratia, & misericordia diuina subueniat. Sed de peccatis aliorū parentū quibus ab ipso Adā vsq; ad patrē suum progenitoribus suis quisque succedit non immerito potest disceptari, vtrum omniū malis actibus, & multiplicatis originalibus delictis qui nascitur implicetur: vt tanto peius quanto posterius quisq; nascatur, aut propterea Deus in tertiā, & quartam gñationē de peccatis parentū eorum posteris comminetur, quia irā suam quantū pertinet ad progeneratorū culpas vlterius non extendit moderationē miserationis suæ, ne illi quibus regenerationis gratia non confertur, nimia sarcina in ipsa æterna damnatione premerentur, si cogerētur ab initio generis humani oīum præcedentiū parentū suorū originaliter peccata contrahere, & pœnas pro eis debitas pendere, an aliquid aliud de re tanta valeat reperiri vel non temere nō affirmo.

De Iudicio mortis corporalis. *Cap. CLXVII.*

IDem de ciuitate Dei lib. 13. Mortem quidem qua fit cohærentium direptio naturarum, videlicet animę & corporis, homo nisi peccasset, perpessus non fuisset. Est enim pœna peccati, & tñ est malis quidem mala, bonis aūt bona, sicut videlicet ostensum est supra. Idem ad Eusebium. Nempe qualis in nouissimo die suo quisque moritur, talis a Deo iudicabitur, vigilare ergo debet oīa christianus, ne imparatum eū inueniat dñi aduentus, qd erit si imparatū inuenerit vitę suę dies vltimus. Bernardus in epistola de Machabeis. Beati certe mortui non solum qui pro dño sicut martyres, sed ēt qui in dño moriūtur, vt confessores. ergo duę res mortem faciunt preciosam, vita s. & causa, sed amplius causa quam vita. Porro illa erit preciosissima q̃ & causa commendat & vita. Ex glo. super ecclesiastici. xlj. capitulo. O itaque mors bonū est iudiciū tuū homini indigenti, & qui minoratur viribus, defecto ętate, & cui de omnibus cura est, & incredibili qui perdit sapientiam, bonū inq̃ est viro tali iudiciū mortis, quia per ipsum transit ad vitam æternitatis. Indigens dicitur qui terrenis subsidijs non delectatur. Minoratus viribus, qui de se non presumit. Defectus ætate, qui sicut Abraham deficiens moritur in bona senectute, huic est cura de omnibus mandatis dñi. s. adimplēdis vel proximis adiuuandis. Incredibilis existit, qñ errori hęretico nō cōsentit. Perdit quoque sapientiā quam reputat Apostolus apud Deum stultitiā. Ambr. in li. de bo. mo. Mors itaque corporis iustis videtur bona, sed plerisq; metuēda. Quæ cum omnes absoluat, paucos delectat. Sed non est hoc vitium mortis, sed nostrę infirmitatis, qui voluptate & corporis delectatione vitæ istius capimur, & cursum hunc consumare trepidamus, in quo plus est amaritudinis quàm voluptatis, certe si præsens vita oneris plena est, vtique finis ei alleuiamentum est, mors autem finis est, mors ergo bonum est. Denique grauius est ad peccatum viuere, quàm ēt in peccato mori, qm̃ impius peccatū auget, quamdiu viuit Si autē moriatur, peccare desinit, mors itaque iustis est quietis portus, sed naufragium putatur nocentibus Et his certe quibus grauis est timor mortis, non est mori graue, sed graue est sub mortis metu viuere, nō est ergo mors grauis, sed metus mortis. Idem super Beati immaculati. Nonnulli philosophi disputauerunt obesse improbis absolutionem, prodesse mortem, eo q̄ in illa sit incentiuum delinquendi in morte autem finis delicti, vnde iuxta ecclesiastē, mortuus prefertur viuenti, quia peccare desinit, & mortuo nondum natus, quia peccare nescit. Idem in libro de excessu fratris primo. Cessabunt itaque lachrymæ meę de fratris mei morte, quia debet aliquid inter fidos & perfidos interesse. Fleant suos qui eos in perpetuū interisse existimant, quia spē resurrectionis non habent, quā non eripit sententia Dei, sed inclementia fidei, nobis vero quibus mors naturę sed istius vitæ finis est, quoniam in melius natura ipsa reparatur, fletus omnes casus mortis abstergat. Idē in lib. 2. Mortem enim Deus homini non pro pœna, sed pro remedio dedit, licèt & ipsa pœnalis sit. Adam namque peccanti dictum est pro pœna, maledicta terra in opere tuo & cętera. Pro remedio aūt additum est, donec reuertaris in terram de qua sumptus es. Mors ergo pro remedio quasi malorum finis præscripta est. Non est ergo formidabilis, nec amara egentibus, nec grauior diuitibus, nec iniusta senioribus, nec fratribus, nec perpetua fidelibus, nec improuisa sapientibus. Morte martyrum religio defensa est, fides cumulata, ecclesia roborata. Quid plura. Vnius morte etiam mundus redemptus est, cuius morti vita hominū est, morte eius signamur, mortem eius orando nunciamus, mortem eius offerentes prędicamus, sola mors immortalitatem acquisiuit, atq; ipsa mors se redemit, non est ergo metenda, quæ publicę salutis est causa. In resurrectione quoque surget natu[ra] eadem stipendiis mortis honoratior. Deinde mortui qui in Christo sunt resurgent primi. Deinde in aere simul cum illis rapiemur & viui. Gentiles etiam aduersus mortem plerunque se consolantur, vel de communitate erumnæ, vel de iure naturæ, vel de immortalitate animę. Denique quid absurdius, quam vt id quod scias oībus esse præscriptū, quasi speciale deplores, hoc est animum supra conditionem extollere, legē cōem non recipere, naturę consortium recusare, mēte carnis inflari, & carnis ipsius mensuram nescire. Quid absurdius quam nescire quid sis, & affectare quod non sis? aut quid imprudentius quā q̄ scias futurū esse, id cum acciderit ferri non posse? Hiero. ad Tyra Resurgere nostros credimus, & tā plangimus. Quid faceremus si mori tantùm præciperet Deus? voluntas eius vtiq; sola sufficeret ad solatium, cui nullum preponere debemus affectum, nihil abstulit mutuū, qui recipere dignatus est propriū, creditum suum recipere decuit creditorem, & nihil aliud decet quā creditori gratias agere mutuantem, & dicere cum Iob. Dominus dedit dominus abstulit & cętera.

De Iudicio futuræ purgationis. *Cap. CLXVIII.*

GRegorius in dialogo lib. 4. Qualis ergo hinc quisque egreditur, talis, vt dictum est, in iudicio pñtatur. De quibusdam tñ leuibus culpis esse ante iudiciū purgatorius ignis credendus est, pro eo, q̄ veritas dicit, quia si quis in Spiritu sancto blasphemiā dixerit, non remittetur ei, neque in hoc seculo, neque in futuro, hac enim sententia datur intelligi quasdam culpas in hoc seculo, quasdam in futuro laxari Quid autem electis obest, si admodum dure moriantur. Et est fortassis eorum culpa, nonnunquam licet minima, quæ in eadem debeat morte resecari. Nam & legitur, q̄ vir Dei contra Samariam missus, quia per inobedientiā in itinere comedit, hunc Leo in itinere occidit, & postea Leo iuxta asinum stetit, & de cadauere non comedit. Ex quo ostenditur, q̄ inobedientiæ peccatum in ipsa morte fuerit laxatum, quia idē Leo quem viuentem præsumpsit occidere, contingere non præsūpsit occisum. Plerunque de culpis minimis ipse solus pauor egredientes animas iustorum purgat, sicut narrari de quodam sancto viro frequenter audiui, quia. s. ad mortem veniens vehementer timuit, sed post mortem discipulis in stola alba apparuit, & q̃ præclare susceptus sit, indicauit. August. de ciui. Dei lib. xxj. Inueniemus autem quid sit saluari per ignem secundum Apostolum, si prius inuenerimus quid sit in fundamento habere Christum, nihil enim in ædificio pręponitur fundamēto: quisquis ergo sic habeat in corde Christum, vt ei nihil pręponat licitum vel illicitū, fundamentum habet Christum. Si vero aliquid aliud præponit, & si videatur habere fidem Christi, non tamen in eo fundamentum est Christus, quem talibus postponit, hoc aūt dies domini declarabit, dies vtique tribulationis, quia in igne reuelabitur, & vniuscuiusque quale sit opus ignis probabit, & hunc ignem vocat Apostolus tribulationem ipsam itaque si cuius opus permanserit, quod sit qñ cogitat quæ Dei sunt, quod superædificauit mercedem accipiet. i. vnde cogitauit hoc sumet. Si cuius autem opus arserit, detrimentum patietur, quia quod dilexerat non habebit. Ipse autem saluus erit, quia nulla eum tribulatio ab illius fundamenti stabilitate remouit. Sic tamen quasi per ignem, quod enim sine vrente amore non habuit, sine vrente dolore non perdit. Ecce quantum mihi videtur, inuentus est ignis qui nullum eorum dānet. Sed vnum ditet, alterum damnificet, ambos probet. Post huius sanè corporis mortem: donec veniatur ad vltimum iudicij diem defunctorum spiritus ignem huiusmodi dicuntur perpeti, quod illi non sentiant qui tales mores & amores non habuerūt in vita pręsenti. s. vt eorū cū ligna consummantur. & fenum & stipula. alij vero sentiant, qui huiusmodi secum portauerunt ædificia. siue ibi tantum, siue hic & ibi, siue ideo hic vt non ibi, secularia quamuis a damnatione venialia concremantem ignem transitoriæ tribulationis inueniant, non redarguo, quia forsitan verum est, potest enim ad illam tribulationem pertinere, mors etiam ipsa de primi peccati perpetratione accepta, vt secundum ędificium cuiusque tempus quod eam sequitur ab vnoquoque sentiatur. Itaque temporarias pœnas alij quidem in hac vita tantum, alij post mortem, alij vero, & nunc, & tūc, veruntamen ante iudicium patiuntur. Idem super psal. 37. Ideo domine, inquit, ne in ira tua corripias me, sed in hac vita purges me. Neque purgatum reddas talem, cui iam emundatorio igne sit opus, propter illos qui salui fiunt, sic tamen quasi per ignem, nam eo q̄ salui erunt dicitur, ignis ille contemnitur, grauior tamen erit quam quicquid ī hac vita potest homo pati. Hugo de sacra. lib. 2. Est itaque pœna post mortem quæ purgatoria dicitur, cuius locus omnino determinatus non est, nisi quia multis exemplis & reuelationibus animarū in eiusmodi positarū sæpè monstratū est in hoc mundo illam exerceri. Et fortassis probabilius erit, vt in his potissimū locis singulæ pœnam sustinere credantur, in quibus culpam commiserunt. Beda super parabolam Licèt itaque sicut scriptum est, mortuo homini impio nulla sit vltra venię spes. Sunt tamen qui de peccatis leuioribus cum quibus defuncti sunt, absolui possunt, vel pœnis castigati, vel suorum precibus, & elemosinis ac missarum celebrationibus releuari. Sed hoc ante iudiciū. Qui vero postea se liberādos putant falluntur, et forsitan ad illos pertinet quod sequitur. Expectatio sollicitorum peribit. Actor. De hac aūt materia. s. de

pœna

pœna purgatoria plenius dictum est superius, vbi actum est in generali de animæ humanæ natura.

De Iudicio perpetuæ damnationis. Cap. CLXIX.

GRegorius vbi supra. Vt autẽ superius est habitũ, sicut electos beatitudo lętificat. Ita credi necesse est, q̃ a die exit° suis ignis reprobos exurat. Nam si vinculis hominis incorporeus spiritus tenet in corpore, cur nõ & post mortẽ ipse licet incorporeus ẽt in corporeo teneat igne. Cęterũ, si diabolus, & Angeli eius cũ sint incorporei, corporeo sũt igne cruciãdi, quid mirũ si aię, & anteq̃ recipiãt corpora possint corporea sentire tormẽta, & vnus quidẽ est ignis gehẽnę, sed nõ oẽs vno mõ cruciat pctõres. Nã vnusquisq; quãtũ exigit culpa, tñ sentit in pœna. Vis aũt scire quõ iustũ sit, vt culpa cũ fine ppetrata puniatur sine fine. hoc recte qs q̃reret, si districtus iudex nõ solum corda, sed facta pẽsaret. At iniqui ppea cũ fine deliquerũt, quia cũ fine vixerũt. Nã voluissent vtiq; si potuissent sine fine viuere, vt potuissent sine fine peccare. Ostẽdũt. n. q̃ in peccato semper viuere cupiũt, qui nunq̃ desinũt peccare cũ viuũt. Iustũ est ergo, vt nunq̃ careãt supplicio, qui nunq̃ voluerũt carere peccato, & quidẽ oĩpotẽs Deus quia pius est, miserorũ cruciatu nõ pascitur, quia vero iustus est, ab iniquorũ vltione in perpetuũ nõ sedabitur. Idẽ in Moral. lib. 15. Est inquit pars hoĩs impij a Deo & hereditas verborum eius a dño. Cũ videlicet districta Dei iustitia supplitiũ a reprobis exigit, eis mala vsq; ad verborum retributionem reddit, vt qui de magnis malis debitores sunt supplitiis traditi, & nouissimũ quadrãtem soluãt. Illis o. minima parcuntur, quia maiora in se mala districtè deficerũt. Nam quos magna premunt, etiam minora in gehenna pariter affligũt. Cæsarius Arelatensis in Homi. Illa vero pœnalis exclusio quia culpam iubetur inquirere, substãtiã nescit absumere, flãma siquidẽ illa nõ tã reũ persequitur quã reatũ Et si modus esset delictorũ, esset & mẽsura cruciatuũ. Si vero totã naturã occupauit pariter & inuoluit excessus capitaliũ scelerũ, quia non recipit cã remediũ, carebit fine supplicũ Occidẽte te itaq; pœna, & viuificante sñia, dum sibi nullã spẽ promittere põt, vel post immensa tpa iam ẽt in præsenti sentientur consequẽtium sęculorum tormẽta, ac sit dolorẽ mortis auget immortalitas cõscientiæ imposita. Escas crimina ministrãt ardoribus sẽpiternis, manetq; in hoc pręceptũ auctoris iudicis vt ignis arbiter depasta nõ deuoret, sed ad hoc puniat vt semper interimat Hiero. super Isaiã lib. vj. Subtus te sternetur tinea, & operimentũ tuũ vermes. Per hęc materia suppliciorũ intelligitur, q. s. ex ipsis peccatis nascitur, sicut ẽt q̃diu materia cadaueris est, & aliquis humor in eo, vermes ex putredine nascuntur, sic ex ipsa materia peccatorũ supplicia gignuntur. Idẽ sup Hier. lib. 4. Maledicta, inquit, dies in qua natus sum &c. hoc testimonio captamus q̃ melius sit nõ esse, quã in suppliciis viuere. Iuxta illud qd scriptũ est. Mors viro requies: & iterũ, quare data est misero lux & vita his qui in amaritudine animæ sunt? Aug. super Psal. Legimus quosdã in aliorũ cõparatione tolerabiliorem excepturos dãnationẽ. Aliqui vero mitigari cã cui traditus est pœnã vel in quibusdã interuallis hẽre pausã. qs audacter dixerit: quĩ quidẽ vnã stillã diues ille nõ meruit? Idẽ de ciu. Dei lib. 21. Quidã vero sic iniustũ putãt, vt pro peccatis q̃uislibet magnis paruo tpe perpetratis pęna quis ęterna dãnetur, quasi hoc vllius iustitia legis attẽdat, vt tãta quisq; mora tpis puniatur quanta admisit vnde puniretur. Quis n. p aliquo crimine morte mulctatur, nõ q̃ mora qua occiditur estimat leges eius suppliciũ, & nõ q̃ cũ in sẽpiternũ auferũt de societate viuentiũ. Sicut ergo nõ efficiũt leges terrenæ ciuitatis, vt iniquus reuocetur occisus, nec ciuitatis cęlestis, vt ad vitã reuocet ęternã secũda morte dãnatus: rectè quoq; factus est malo dignus ęterno, qui hic i se peremit bonũ, qd esse posset æternũ. Beda vbi supra. Mortuo ergo hoĩe impio nulla erit vltra spes. Heu miser, hanc sententiã origenes pertransiuit qui post extremũ iudicium vitam hominibus peccatoribus dandam credidit.

De Iudicio diuinæ remunerationis. Cap. CLXX.

HIeronimus cõtra Pelagianos li. 2. Nõ est aũt iniustus Deus, vt tñ peccata cõdẽnet, & opera bona nõ memoret. Idẽ sup Aggeũ. Itaq; si qũ viuens quẽqua facere nõ nulla quæ iusta sunt etia inter opera multa peccatorũ, non est tã iniustus Deus, vt pp multa mala paucorum obliuiscatur bonorum, sed faciet eum illa tantummõ quæ in terrã bonã seminauit metere, & in horrea sua congregare. Idẽ super Ezechielẽ li. 9 Siquidem, & de Nabucodonosor rege Caldeo per Ezechielẽ dr a dño. Dabo ei terrã Aegypti p eo q̃ laborauit mihi. Ecce i eo q̃ Nabucodonosor mercedẽ accepit operis boni, intelligimus ẽt in Ethnicis si aliquid boni fecerint, non absq; mercede Dei iudicio pterire. Vnde & apud Hieremiã idẽ rex appellatur columba Dei, q̃ aduersus populum pctõrẽ Dei seruierit voluntati. Idem in lib. de spũ & littera. Verũtamẽ sicut nõ impediũt a vita æterna iustũ quædã pctã venialia, sine quibus hæc vita nõ ducitur, sic ad salutẽ æterna non prosunt impio aliqua bona opera, sine quibus difficillime vita cuiuslibet pessimi hoĩs inuenitur. Idẽ in libro de correctione & gratia. Cũ

que sicut iam superius dictũ est. Ipsa vita ęterna quã certũ est bonis operibus debitã reddi, ab Apostolo gratia Dei dicitur, cũm gr̃a nõ opibus reddatur, sed gratis detur, sine vlla dubitatione cõfitendũ est, iõ gratiã vitã æternã uocari, quia his meritis redditur q̃ gratia cõtul e homini. Idem ad ianua lib. 2. Est autẽ, vt dictum est, s. quædã aĩarum requies ab omni labore molestiarum sancta atque perpetua, in quã nobis transitus fit ex hac vita, & est in illa requię nõ desidiosa segnicia, sed q̃dã ineffabilis trãquillitas agnitionis ociosę. Sic. n. ab huius vitæ operibus in fine requiescitur, vt in alterius vitę actione gaudeatur. Sed quia talis actio in Dei laude agitur, sine labore membrorũ, sine angore curarũ, non sic ad eã fit transitur per quietẽ, vt ipsa quieti succedat. i. nõ sic esse incipit actio, vt esse desinat quies. Neq;. n. reditur ad labores, & curas, sed permanet in actione, qd ad quietẽ pertinet, nec in opere laborare, nec in cogitatione fluctuare. Idem de libero arbitrio lib. 3 Tanta vero est illa pulchritudo iustitiæ, tantaq; iucunditas lucis æternæ. i. incommutabilis veritatis, & sapiẽtiæ, vt ẽt si nõ liceret in ea manere, plusq̃ vnius diei mora pp hęc innumerabiles anni huius vitę pleni delitijs, & circũfluẽtia bonorũ tpalũ recte meritoq; cõtẽnerentur. non. n. falso, aut paruo affectu dictũ est, qm̃ melior est dies vna in atrijs tuis super milia. Idẽ in q̃onibus euãgel. Oĩa dici põt de illa ineffabili pfruitione veritatis, & tãto magis oĩa dici pñt, quãto minus digne aliqd põt dici. Nã vt dux est illuminatorũ, & requies exercitatorũ, & patria residẽtium, & esca indigentiũ, & corona vincentiũ, & q̃cũq; bona tpaliter transeũtia p creaturę partes error apperit infideliũ, Veriora in ęternũ manẽtia in creatore oĩum simul inuenit pietas filiorum. Actor. Hęc dicta sunt de vniuerso, in quo nimirũ Deus post illa prima opera sex dierũ a qb. in die septimo requieuit, operatur multipliciter vsq; modo. Sicut videlicet a filio dicitur in euãgelio. Pater meus vsq; modo operatur, & ego operor. Nũc ad institutionẽ naturę pcipuę humanæ quãtũ ad eius statũ, & ẽt ipsius immutationem, sine destitutionẽ pro peccatũ latius prosequendã reuertor.

LIBER XXX.

Epilogus de institutione naturæ ac specialiter humanę. Cap. I.

AVgust. super Genesim li. 1. Sicut iam alias dictum est, vbi Scriptura dicit in principio Deum cęlũ & terrã creasse, insinuatur exordium creaturæ adhuc in imperfectionis informitate. Fit aũt filij commemoratio qui ẽt verbũ est, in eo qd scriptũ est. Dixit Deus. Sicq; per id qd principiũ est insinuat exordium creaturæ ab illo existẽtis adhuc imperfectę. Per id aũt qd verbũ est, perfectio creaturæ ad eum reuocate, vt formaretur inhęrendo creatori, & pro suo genere imitando formam incommutabiliter cohęrentem patri. Aeternum est autem q̃ ait Deus, fiat lux quia. s. verbum Deus apud Deum est patri coæternum, quamuis Deo in æterno verbo hoc dicente, temporalis facta sit creatura. Cum enim verba sint temporis quando & aliquando, tamen qñ fieri debeat aliquid ęternũ est in Dei verbo. Et tunc fit. qñ fieri debuisse in illo verbo est, in quo non est qñ & aliquando, quia totũ illud verbum ęternum est. Basilius in Hexamerõ, libr. 4. Similiter cum dicitur, congregentur aquæ, vox dei formatrix est naturæ. Itaq; si q̃õte stante iuxta riuũ subit cogitatio, cuius impulsu de rellatibus aqua progreditur, vel quæ sunt horrea de quibus largiter affunditur: aut quis locus ad quem peruenire cogitur. vel quomodo nec illa deficit quæ sequitur, nec illa quæ præcessit exuberat. Profecto reperies, omnia hęc ex illa prima voce tenere. Igitur & q̃ aquarum cursus urgetur, & maria certis præscriptum finibus retinentur, primæ pręceptionis virtus est. Idem in libr. 5. Prima quoque illa vox ac præceptio Dei. germinet terra herbam virentem, veluti quędam lex naturę fuit, & inest terrę, procreandi fructificandiq; sibi pręhens in posterum facultatem. Deniq; ratio naturę ea prio ai Dei mandato sortita principium, per oẽ tranſit æuum, donec ad cõmunẽ terminũ finemq; perueniat. Idem Aug. super Genesim li. 6. Cum ergo ab initio dixit Deus. Faciamus hominem ad imaginẽ & similitudinem nostrã &c. Et postea. Crescite & multiplicamini. Et iterũ Ecce dedi vobis omnẽ herbã &c. Ille sermo ante omnẽ sonũ aeris, ante omnem vocẽ carnis & nubis, in illa summa eius sapientia per quã facta sunt omnia, non quasi humanis auribus astrepebat, sed rebus factis rerum faciendarũ causas inserebat, & omnipotenti potentia futura faciebat hominemque suo tẽpore formandũ, vt supra dictũ est, tanquam in radice vel semine tẽporũ condebat, vnde inciperent sęcula ab illo condita, q est ante sęcula. Deniq; illa Dei opera, quę p sex dies ab initio leguntur facta, Scriptura dicit & consummata & inchoata. Cõsũmata cũ dicit. Perfecti sunt cęli & terra &c. Inchoata quoq; paulo post per hæ

bet, vbi dicit, ꝙ requieuit Deus ab operibus suis quæ inchoauit vt faceret. Consummasse quippe Deũ illa dicimus, cum ita perfecte creauit omnia simul, & ei nihil adhuc in ordine temporum creandum esset. qđ non tunc ab eo iam in ordine causarum creatũ est. Inchoasse vero, vt quod tunc præfixerat causis, postmodum impleret effectis. Rebus quippe tunc factis rerum faciendarum causas inseruit, & omnipotenti potentia iam in temporum velut radice futura facit. Idem in li. 8. Creauit siquidem omnia simul, ex quibus currerent tempora, & implerentur loca, ac temporalibus & localibus rerum motibus voluerentur sæcula.

Epilogus de consideratione creaturæ. *Cap. II.*

BAsilius vbi supra. Quid autem loquar, quid ve reticeam, tam preciosos thesauros creaturę respiciens? Est quidem difficilis electio meliorũ sed iactura non tolerabilis omissorum. Gregor. in moral. li. 25. Nempe si vigilanter exteriora conspicimus, per ipsa eadem ad interiora reuocamur. Vestigia quippe nostri creatoris sunt opera mira creaturæ visibilis. Menti aũt nostræ peccato suo sparsę exterius necdum Deus sicut est innotescit interius, sed dum ille facturę suæ decus foras proponit, quasi quibusdam nutibus inuitat, & quæ intus sequamur, ostẽdit. Et quoquo se verterit anima si vigilanter intendit in ipsis iisdem Deum inuenit, per quæ deliquit, eiusque potentiam ex eorum rursum cognoscit consideratione, quorum amore deseruit, & per quæ peruersa incedit, per hæc conuersa reuocatur. Vbi enim lapsi sumus ibi incumbimus, vt surgamus. & quasi ibi surgendo manum considerationis figimus, vbi pede amoris lubrici corruentes, negligendo iacebamus. Nam quia ex inuisibilibus per visibilia cecidimus, dignũ est, vt ad inuisibilia ipsis rursum visibilibus innitamur, vt quo casu anima venit ad infima, eo gradu reuertamur ad summa. Augustinus contra Faustum li. 1. Ergo quidem vt ista in imo opera Dei terrena, infirma, mortalia, considerem, ineffabiliter moueor laude creatoris, qui prorsus ita magnus est in operibus magnis, vt minor non sit in minimis. Ars enim diuina qua cœlestia & terrena opera sunt, cum ea sint inter se dissimilia ipsa in omnibus suis similis est: quia in suo quoque genere perficiendo vbique perfecta est. Neque enim vniuersum condit in singulis, sed ad vniuersi complexũ cõdens singula, se vniuersam condendis præbet & singulis, omnia congruenter locis suis & ordinibus faciens atque disponens, & omnibus particulariter & vniuersaliter congrua tribuens. Ecce hic in isto quasi mundo infimo vniuersæ creaturæ; aspicite animalia quæ volant, & natant, & gradiuntur, & repunt, nempe mortalia sunt. Vita enim eorum est, vapor ad modicũ parens. Hunc enim modulum ab optimo conditore perceptum tanquam in commune conferunt vniuerso, pro sui generis portione complendo, vt cum istis imis sint omnia bona, in quibus sunt etiã superna meliora. Veruntamen attendite, & date mihi vnumquodlibet abiectissimum animal, cuius anima oderit carnem suam, ac non potius foueat & nutriat eam, motuq; vitali vegetet, & regat, & quodammodo administret pro sui generis exiguitate quandam vniuersum sibi ad incolumitatem tuendam cõciliatum. Quia enim rationalis anima corpus suum castigat & in seruitutem redigit, ne immoderatus terrenorum appetitus sapientiæ perceptionem impediat, etiam sic carnem suam diligit, quã sibi ad obediendum legitime subdit & ordinat. Quid etiam in ipsa carne? Vitalia viscera totius formæ conuenientia membra operandi, vasa sentiendi, locis atq; officijs suis cuncta distincta, concordi vnitate contexta, moderatione mensurarum, paritate numerorũ, ordine ponderum. nonne indicant artificem suũ Deum verum? cui vere dicitur: Omnia in mensura & numero & pondere disposuisti. Si. n. cor non peruersum & corruptum vanis fabulis habueritis, inuisibilia eius etiam per hæc quæ in hac infima & carnali creatura facta sunt, intellecta conspiceretis. vnde enim istis hæc, quæ commemoraui, nisi ab illo cuius vnitate omnis modus sistitur, cuius sapientia omnis numerus formatur, cuius lege omnis ordo disponitur? Intuemini ergo si potestis, quantam vim a creatore datam creatura. Ab ipsis cœlestibus apparatibus, vsq; ad carnem & sanguinem vniuersitatis plenitudine terminata, formarum varietate decorata, rerum gradibus ordinata.

De miraculis naturæ. *Cap. III.*

BAsilius vbi supra. Cupio ergo in sensibus tuis altius hęrere creaturę miracula: vt vbicunque repertus fueris, & cuiuslibet nascentium generi spectator astiteris, magnificam percipias memoriam conditoris. August. de Ciuit. Dei li. 21. Ipse nempe tam miras & varias qualitates rebus indidit quas videmus, vt eas quã multę sunt miremur; & si enim aliquando miremur insolita experti, ipsa tamen experiendi assiduitas paulatim subtrahit ipsius admirationis incitamentum. Sed homines infideles, qui cum diuina miracula prędicamus rationem a nobis eorum flagitant, quã reddere non possumus, ipsi de tot mirabilibus rebus quas videmus rationem reddant, quæ procuIdubio si esse nescirent, & ea futura esse prędicaremus, multo minus crederent, quàm quòd nunc nobis dicentibus nolunt credere esse futurum. Reddãt ergo de magnete lapide, ꝙ nescio qua sorbitione insensibili stipulam non moueat, & ferrum rapiat. De carne non putrescente Pauonis, cũ putruerit & Platonis. De palea ipsa sic frigente, vt niuescere niuem nõ sinat; sic calente, vt poma maturescere faciat. De igne quoq; fulgido, ꝙ secundum suum fulgorem lapides coquendo candidificet. & contra eundem suum fulgorem vrendo obfuscet. Tale est, & ꝙ nigræ maculę obfunduntur ex oleo splendido Similiter nigrę lineæ de candido imprimuntur argento. De carbonibus, ꝙ accedente igne, sic vertuntur in cõtrarium, vt de lignis pulcherrimis tetri, fragiles de duris, imputribiles de putribilibus fiant. De calce ꝙ feruet in aqua, in oleo frigida est. De fonte quodam vbi faces extinguuntur accensę, & accenduntur extinctę. De pomis Sodomorum forinsecꝰ quasi maturis, intrinsecus fumeis. De sale Agrigentino, quod flammis fluescere facit, aqua crepidare. Porro si mirabilia possunt facere Angeli boni, & Dæmones, & Magi, & si tot & tanta mirifica fiunt quæ mechanica appellant, Dei creatura vtentibus hominibus, vt ea quæ nesciunt, opinentur esse diuina. Vnde factum est, vt in quodam templo lapidibus magnetibus in solo & in camera proportione magnitudinis positis simulacrum ferreum aeris illius medio inter vtrunque lapidem ignorantibus ꝙ sursum esset, quasi numinis potestate penderet, quantomagis Deus potest facere, quæ infidelibus incredibilia sunt? quandoquidem ipse lapidum aliarumque rerum vim, & hominum ingenia, qui ea miris vtuntur modis, & Angelicas naturas condidit, vniuersa mirabilia mirabili vincente naturæ virtute, operandiq; & iubendi, sinendique sapientia vtens omnibus tam mirabiliter, quam creauit. Qui fecit mundum innumerabilibus miraculis plenum. Cum omnibus quibus plenus est proculdubio maius & excellentius mundus ipse miraculum. Sed isti cum quibus agimus, quando eis vim mirabilẽ rerũ proponimus, sicut ea sunt quæ pauca iam diximus, licet insolita vis contra naturã esse videatur. Aliã tñ ab eis non redditur ratio, nisi hanc esse eorũ naturã. Breuis sane est illa inõ sufficiensq; responsio. Cũ ergo Deus actor sit naturarũ, cur volunt fortiorẽ nos addere rationẽ, qñ aliquid velut impossibile nolunt credere, eisq; redditionẽ rõnis poscẽtibus respondemus hanc esse voluntatẽ omnipotentis Dei, qui certe nõ ob aliud vocatur omnipotens, nisi quia quicquid vult potest?

Epilogus de plantatione Paradisi. *Cap. IIII.*

IDem super Gen. Causaliter quidẽ dictũ est, terrã produxisse lignũ & herbã virentẽ. i. producendi accepisse virtutẽ. In ea quippe iã tanquã in radicibus tẽporũ facta erant, quæ per tpa ipsa futura erant. A qua videlicet conditione requieuit Deus septimo die, mouensque deinde per tẽporales cursus ea ipsa quæ condidit, & in quibus conditis requieuit, non solũ plantauit Paradisũ, sed etiã nunc omnia quæ nascuntur. Petrus Cõmestor. Sic ergo fecit Deus oẽ virgultũ agri antequã orireтur in terra, & oẽm herbã regionis priusquãm germinaret. fecit inquam ea materialiter priusquam orirentur ac germinarent paulatim, vt mõ faciunt, essentialiter. Vel aliter intelligitur prout innuit littera sequẽs, cũ dicitur. Non enim pluerat dominus super terrã, & hõ non erat qui operaretur illã. Fecit equidẽ tunc illa Deus perfecte & essentialiter priusquã orirentur ac germinarent, vt modo faciunt, cum paulatim beneficio roris infusi, & labore hominũ adhibito ad ortũ & ad maturitatẽ perueniunt. Tunc. n. terrã irrigabat fons vnus, sicut Ægyptũ Nilus. Vel quia legitur ibi fons, & non vnus, multitudinẽ innuit, sicut in Exodo vbi dicitur, quòd in Ægyptum locusta grauissima venit. Itaque die tertio plantauerat Deus. i. plantis apparueras Paradisum herbis. s. & plantis arborũ. Et hoc est quod dicitur, a principio videlicet creationis cũ arida apparuit, ac terrã ipsam germinare fecit. Vel aliter põt intelligi. s. a principio. i. a prima parte orbis. Vnde secundũ aliã translationẽ. Plantauit Deus Paradisum in eden ad Orientẽ. Eden siquidẽ Hebraicẽ interpretatur deliciæ. Est ergo idẽ Paradisus voluptatis & Paradisus in eden. i. delitijs. Et ꝙ dicitur in principio idẽ est quod ad orientẽ, dicit alia translatio. Est n. Paradisus ille locus amenissimus, longo maris ac terrę tractu a nostra habitabili secretus, adeo quidem editus. i. in abdito vel sublimi loco positus, vt vsque ad lunarẽ attingat globum. Vnde & illuc aquæ diluuij non peruenerunt. Fons aũt & fluuius, vt ait scriptura, egrediebatur ad irrigandũ Paradisum. i. Paradisi ligna, vbi fons intelligi potest, vel abyssus. i. matrix omniũ aquarũ, vel per silepsim fontes. Irrigare aũt positum est pro ministrare humorem. Dicitur. n. terra circumiacens humectari a fluminibus per tractiones stadijs quatuordecim, aut ẽt sexdecim. Hic aũt fõs diuiditur in quatuor flumina, de quibus videlicet dictũ est supra. Hugo de sacra. li. 1. O quantæ amenitatis locus ille fuit, in quo natura hominis adhuc a corruptione aliena foueri ac nutriri debuit. Aug. de Ciu. Dei li. 14. Nonnulli totum ipsum Paradisum ad intelligibilia referunt, & arbores illas fructiferas in virtutes atque mores conuertunt, quasi videlicet illa corporalia non fuerint, sed intelligibilium causa signandorum eo modo

dicta

dicta vel scripta sint. Quasi vero pp hoc non poterat esse Paradisus corporalis: quia potest ẽt intelligi spiritualis, & ideo nõ fuerint duæ mulieres duorum Abrahæ filiorum matres Agar & Sara: quia duo testamenta dicit Apostolus in eis figurata. Aut ideo de nulla petra fluxerit aqua Moyse percutiente, quia põt ibi ẽt Christus intelligi figurate, dicente Apostolo. Petra aũt erat Christus. Nemo itaque prohibet intelligi Paradisum vitã bonorũ. Cuius quatuor flumina sunt quatuor virtutes. Ligna vero disciplinæ vtiles, fructus lignorum mores piorum. Hæc & alia de Paradiso spirituali commode dicantur, dum tñ & illius historiæ veritas fidelissima rerum gestarum narratione commendata credatur.

De lignis eiusdem. C. V.

COmestor. Produxit ergo Deus in Paradiso diuersa ligna de humo, quibus delectaretur homo videndo, & sustentaretur edendo. Produxit quidem. i. procul in altum duxit, vel pro homine eduxit. In medio quorum tanquam digniora posuit lignum vitæ, & lignum scientiæ boni & mali. Dictũ est aũt lignũ vitæ ab effectu quam habuit naturaliter, vt Comestũ sæpius hominẽ perpetua soliditate firmaret, ita vt nulla infirmitate vel anxietate vel senio in deterius vel in occasum laberetur. Lignum vero scientiæ boni & mali dictũ est ex eo qđ secutũ est eius Comestionem, prius. n. homo nesciebat quid esset malũ: quia nondũ expertus erat. Bonũ dicimus sanitatẽ & firmitatem, malũ vero ægritudinẽ & imbecillitatẽ, quã nondũ senserat. Cognouerat quidẽ ea per scientiam: quia ex vno contrariorũ cognoscitur reliquũ, sed non per experientiam, vt medicus dũ sanus est nouit morbos, sed cum ęgrotat magis cognoscit: quia nouit & sentit. sicut de puero delicate nutrito dicitur: quia nescit quid sit malũ, immo nondũ nouit quanti sit bonũ. Vel malũ dicitur inobedientia, bonũ obedientia: quia post Comestionẽ nouit quantum erat bonũ obedientiæ & quantum malũ inobedientiæ. Aug. super Gen. li. 8. Erat quidem lignũ vitæ, quemadmodũ petra Christus, nec sine mysteriis rerum spiritualiũ, hominem in Paradiso viuere voluit Deus. In cęteria n. lignis erat ei alimentũ, in isto sacramentum significans sapientiã, de qua scriptum est, ꝙ lignũ vitæ est amplectentibus eam. Sic ẽt Christus est lapis a Iacob vnctus, & lapis ab ædificantibus reprobatus, in caput Anguli factus. Sed illud ẽt in rebus gestis est factum, hoc aũt in figura tantummõ prędictum. Sic ergo sapientia lignum vitæ est in Paradiso spũali, & creatum est quod illam significaret lignum vitæ in Paradiso corporali. Lignum aũt scientiæ boni & mali tale nomen accepit, vt eo secundũ prohibitionẽ non tacto caueretur, qđ eo contra prohibitionem tacto sentiretur. Non. n. quia inde comederunt contra præceptum Dei, ideo lignum illud factũ est scientiæ boni & mali. Sed ẽt si nihil inde contra præceptum vsurparent, id recte vocaretur: ꝙ ibi eis accideret, si vsurpassent. Nã & si vocaretur arbor saturitatis, eo ꝙ inde saturari possent homines, vtique si ẽt nemo accederet, non ideo nomen illud incongruũ esset, qñquidẽ cũ accederent & saturarentur, tunc probarent, ꝙ id arbor illa recte vocaretur. Hoc ergo in quo ligno accidere potuit, ex ipsa re nomen accepit. Malũ quippe nisi experimento non sentiremus: quia nullum esset, si non fecissemus. Non. n. aliqua est natura mali, sed hoc nomen accepit amissio boni, homo nempe cum sit bonum mutabile, melius bonum fit, cum immutabili bono adhęserit, amando & seruiendo ei rationabili & propria voluntate. Ideo siquidem & hoc magni boni natura est: quia & hoc accepit: vt adhærere summi boni naturę posset. Quod si noluerit, bono se priuat, & hoc est ei malum. Propter quod etiam per iustitiam Dei patitur cruciatum. Quid enim tam iniquum est, vt bene sit desertori boni? Nullo modo id potest fieri, sed aliqñ boni superioris amissi non sentitur malum, cum habetur quod amatur inferius bonum. At vero diuina iustitia est, vt qui voluntate amisit quod amare debuit, amittat cum dolore, quod amauit, dum vbiq; laudetur creator naturarũ. Adhuc enim bonum est, quod dolet bonum amissum. Nam nisi bonum aliqđ remansisset in natura, nullus boni amissi dolor esset in pęna. Cui vero placet bonum sine mali experimẽto. s. vt antequam amissionem boni sentiat, eligat tenere ne amittat, super omnes homines prędicandus est. Sed hoc nisi cuiusdam laudis singularis esset, nõ illo puero tribueretur, de quo scriptum est. Priusquam sciat bonũ & malum, malitiã contemnet, vt eligat bonum. Hęc enim duo sciuntur aliter per prudentiam boni, aliter per experiẽtiam mali.

Epilogus de formatione hominis. Cap. VI.

IDem in li. 6. Aliter quoque facti sunt Adam & Eua sexto die, quando dixit Deus. Faciamus hominem ad imaginem, & similitudinem nostram. Et aliter post dierum enumerationem quando de limo terrę formauit hominem. Tunc quidem secũdum potentiam per verbum Dei tanquam mundo seminaliter inditam, quando simul omnia creauit, a quibus in die septimo requieuit, ex quibus omnia suis quæque temporibus iam per seculorum fierent ordinem. Postea vero secundum operationem pręhendam temporibus, quę vsque nunc operatur. Et oportebat iam suo tempore fieri Adam de limo terrę, Mulierem aũt ex eius latere. Nemo itaque putat in illo primo Dei opere ita fuisse hominem vt aliquam vitam duceret, vt Dei locutionem ad se directam cũ diait. Ecce dedi vobis oẽm herbam &c. discerneret, crederet, & intelligeret. At inquis, quomodo loquebatur eis qui nondum audiebant, quia nec erant qui verba perciperent? Respondere possum, sic Deum allocutum eos fuisse quõ Christus nondũ natos, nõ tãtum nos sed oẽs ẽt qui futuri sunt post nos. Omnibus quippe dicebat quos suos esse futuros pręuidebat. Ecce ego vobiscum sum vsq; ad consummationem sęculi. Verum, vt dictum est supra, in omnium institutione sermo Dei non quasi humanis auribus instrepebat, sed rebus factis rerũ faciendarum causas inserebat, & omnipotenti potentia futura faciebat. hominemq; suo tpe formandũ in temporum velut radice vel semine condebat. In illo itaq; primo Dei opere creatus est hõ, qui futurus esset ratio creandi hominis, non actiu creati, & hoc quidem cum simul crearẽtur omnia. Creatus est aũt in tpe visibiliter in corpore, inuisibiliter in anima. Si aũt & hominem & bestias de terra formauit Deus, quid habet homo in hac re bestijs excellentius? nisi ꝙ ad imaginem Dei est creatus, non tñ hoc secundum corpus, sed secundum intellectum mentis. In ipso tñ ẽt corpore quandam proprietatẽ habet, quæ hoc ipsum indicet, videlicet ꝙ erecta statura factus est. Sicut superius ostensum est. Sed quõ fecit eum Deus ea limo terræ? vtrum videlicet repente in perfecta. i. virili aut iuuenili ætate, an sicut vsque nunc in vteris matrum consueuit formari? Non enim hoc alius facit quam ille qui dixit: Priusquam te formarem in vtero noui te, vt. s. illud tantummodo proprium habuerit Adã, ꝙ non ẽx parentibus est natus, sed ex terra factus, eo tñ modo, vt in ipso perficiendo, ac per ætates augendo hi temporum numeri complerentur, quos humano generi attributos videmus. An potius hoc non est requirendum, vtrumlibet enim horum fecerit, hoc fecit ꝙ omnipotentem & sapiẽtem Deum posse & facere decuit. Ita vero certas temporum leges generibus, & qualitatibus rerum in manifestum ex abdito producendis attribuit, vt eius potestas super omnia sit. Itaque si omnium causæ futurorum insitæ sunt mundo cum Deus omnia simul creauit, non aliter Adam factus est, cum de limo formatus est, sicut credibilius est, iam perfectæ virilitatis, quam erat in illis causis, vbi Deus hominem in sex dierum operibus fecit. tam. n. non facit Deus contra causam quã vtique volens pręstituit quam cõtra voluntatem suam non facit. Si vero non oẽs causas in creatura primitus condita præfixit, sed aliquas in sua seruauit voluntate; non sunt quidem illæ quas in sua voluntate seruauit pendentes ex illarum quas creauit necessitate. non sunt tñ contrarię, quas constituit in voluntate sua: quia voluntas Dei non põt sibi esse contraria. Illas ergo sic condidit, vt ex eis illud esse cuius causæ sunt, possit, sed nõ necesse sit. Istas vero sic abscondit, vt ex eis esse necesse sit. hoc quoque qđ ea istis fecit, vt esse possit. Hugo de sacra. li. 1. Nõ aũt. vt quidam putant, hominis conditio sic ad restaurationem Angelorum prouisa est, quasi factus homo non fuisset, si Angelus non cecidisset. Sed ob hoc ad restaurandum & supplendum lapsorũ Angelorum numerum factus est hõ, vt dicitur: quia cũ hõ postmodũ creatus, illuc vnde illi ceciderãt, ducitur, illius societatis numerus, qui diminutus in cadentibus fuerat, per hominem reparatur &c.

De translatione ipsius in Paradiso. Cap. VII.

PEtrus comestor. Tulit ergo Deus hominem de loco suæ formationis in Paradisum, vt operaretur ibi, non tñ laborãdo, velut ea necessitate, sed delectando, ac recreando seipsum. Aug. vbi supra lib. 8. Quid. n. vt aliàs iam superius dictũ est, maius, & mirabilius spectaculum est? Aut vbi magis cum natura rerũ humana ratio quodammodo loqui potest? quã cum seminibus positis, plantatis surculis, translatis arbustulis, insitis malleolis, tanquam interrogetur quæq; vis radicis, & germinis quid possit, quid ve non possit, vnde possit, vnde non possit, quid in ea valeat numerorum inuisibilis interiorq; potentia, quid extrinsecus adhibita diligentia, & in ipsa consideratione perspicere, quia neque qui plantat est aliquid, neq; qui rigat, sed qui incrementũ dat Deus, quia & illud operis quod accedit extrinsecus, per illum accedit quem nihilominus creauit, & quẽ regit, & ordinat inuisibiliter Deus. Itaq; nullatenus est credibile, ꝙ Deus hoiem ante peccatũ damnauerit ad laborẽ. Siquidem, & nunc videmus, cum tanta voluptate animi quosdam agricolari. Quicquid aũt nunc agricultura deliciarum habeat, tunc vtiq; longe amplius erat, cũ nihil aduersi, vel e terra, vel e cœlo accidebat. Non. n. erat laboris afflictio, sed voluntatis exhilaratio, cum ea quæ creauerat Deus, humani operis adiutorio lætius prouenirent, ac feracius. vnde creator ipse laudaretur vberius, qui animæ videlicet in animali corpore constitutæ, facultatem operandi dedisset, quantum animo volenti satis esset, non quantum inuitum corporis indigẽtia cogeret. Quid sibi abhorret aliàs oberrat a verbo, si credamus hoiem in Paradiso constitutũ, vt operaretur agriculturam nõ la-

bore seruili, sed honesta voluntate animi. Quid.n.inoocentius hoc opere sic vacantib. & quid plenius magua consideratione prudentibus? nec solũ, vt operaretur, ibi positus est, verũ ẽt ut custodiret. Quid eũdem vtique Paradisum sibi ipsi ne aliud admitteret, cur inde meteretur expelli. Ob hoc.n.præceptum datur, vt sic, per quod sibi Paradisum custodiat.i. quo conseruato non inde ꝓijciatur. Est & alius in his verbis sensus. videlicet vt ipsum hoĩem operaretur, & custodiret Deus, sicut.n.operatur homo terram, vt eam cultam, & fructuosam faciat, sic Deus hoĩem multomagis quem ipse creauit, operatur, vt iustus sit, si homo per superbiã non abscedat. Ipsum ergo in Paradiso collocauit operandum, & custodiendum. Operandũ vt iustus esset, Custodiendum vt tutus esset. Ipsa vtiq; domioatione Dei, quę nobis vtilis est, non illi. Ipse quippe nostra non indiget seruitute; nos aũt indigemus illius domioatione, videlicet vt operetur, & custodiat nos. Ideoque solus verus est dñs, quia non illi ad suã, sed ad nostram vtilitatem, & salutem seruimus. Nam si nobis indigeret, eoipso non verus dñs esset, cum per nos eius adiuuaretur necessitas, sub qua & ipse seruiret: nec dico nos ad vtilitatem nostrã illi seruire, tanquam aliquid aliud ab illo expectemus quam ipsum qui est summa vtilitas, & nostra salus. Sic.n.gratis diligim⁹, ſm illud. Mihi adhęrere Deo bonum est. Totaq; hoĩs actio, bona est ad ipsum conuerti, & ab eo iustum, pium, sapientem, beatũq; semper fieri, a quo factus est. non ergo sic ad Deum se conuertere debet, vt cum ab eo factus fuerit iustus, abscedat, se ita vt ab illo semper fiat, eo quippe ipso cum ab illo non discedit, operantis & custodientis Dei præsentia iustificaſ, & illuminaſ, & beatificatur, dum ille obedienti subiectoq; domioatur. Sicut.n.aer qui præsente lumine fit lucidus, non est factus, quia si factus esset nõ iam fieret aut etiam absente lumine locidus esset. sic homo præsente sibi Deo illuminatur, absente autem continuo tenebratur; a quo nõ locorum interuallis, sed voluntatis aueꝛsione discedituꝛ: ille itaq; operetur hominem bonum atq; custodiat, quem incommutabiliter bonum esse constat Semper ab illo debemus fieri, sẽperque perfici. Ipsius enim figmentum sumus, non tantum vt homines simus, sed etiam vt boni simus.

De Adiutorio hominis faciendo. C. VIII.

IDem in libro octauo. Dixit quoq; Deus, Non est bonum hominem esse solum, faciamus ei adiutorium simile sibi. Vtrum aũt temporaliter vocibus & syllabis hoc dixerit Deus, an ipsa ratio commemorata est, quę in verbo Dei principaliter erat, ut sic fęmina fieret. Quam rationem suscipiebat tunc scriptura cum diceret. Dixit Deus, fiat. An forte in mente hominis hoc dixit Deus secundum ꝙ dicit Psalmista. Audiam quid loquatur in me dominus Deus, an aliqua de hac re ipsi homini in ipso homine per Angelum facta est reuelatio, secundum illud, Et dixit mihi Angelus qui loquebatur in me, an per corporalem creaturam vox ipsa sonuerat, sicut de nube, Hic est filius meus dilectus, Ad liquidũ cõprehendere non possumus. Veruntamen certissime teneamus, & hoc Deum dixisse, & si corporali voce vel temporaliter expressa similitudine, non eum per substantiam quæ ipse est, sed per aliquam subditam imperio suo creaturam hoc dixisse certissimum est eis, qui substantiam Trinitatis incõmutabilem, æternam, nec per locum, nec per tps moueri, vel fideliter credunt, vel excellẽter intelligunt. Non igitur mõ quærimus, quõ Deus illud dixerit. sed potentia intelligimus quid dixerit Adiutorium quippe homini secundum ipsum faciendum æterna veritas habet, per quam creata vel causata sunt omnia. & in illa hoc audit, qui põt in ea cognoscere quid, quare creatũ sit Si aũt quæratur, ad quã rem fieri oportuerit adiutoriũ hoc, nihil aliud probabiliter occurriſ, quàm pp filios procreandos, sicut adiutoriũ semini terra est, vt ex vtroque virgultum nascatur. Quãquã n iam emissi de Paradiso cõiunxisse & genuisse narrentur, tñ nõ video quid ꝓhibuerit honorabiles nuptias eis fuisse, & thorũ imaculatũ, hoc Deo præstante fideliter & iuste viuentibus, vt sine aliquo ardore libidinis, sine labore & dolore pariẽdi, fętus ex eorũ semine gignerentur, sed vt illis qui genuissent in aliquo formę statu manentib. & ex ligno vitę corporalem vigorem sumentib. & illi qui gignerẽtur ad eundem statũ perducerentur, donec certo numero impleto, si oẽs iuste viuerent, tunc fieret illa cõmutatio, vt sine aliqua morte aĩalia corpora conuersa in aliã qualitatẽ, eo ꝙ ad omnẽ nutũ regenti se spũi deseruirẽt. & solo spũ vita viuificãte, sine vllis alimentorũ corporalib. sustentaculis viuerẽt, spiritualia uocarentur. Potuit hoc fieri, si non præcepti transgressio mortis suppliciũ mereret. Aut si parentes filijs suis cedere ex hac vita oportebat, vt ita humanũ genus per decessiones & successiones certa numerositate cõpleretur. Potuerunt ẽt parentes genitis filijs perfecta officij humani iustitia ad meliora transferri, non per mortẽ, sed per aliquã cõmutationẽ ad illã sũmã, qua, receptis corporib. erũt sicut Angeli Dei. Aut si illam dari non oportet, nisi in fine sęculi oĩb. simul, per aliquẽ inferiorem, quæ tñ haberet meliorem statũ, quam vel hoc corpus habet, vel ẽt illa quæ primo facta sunt. Nã si Enoch, & Helyas in Adã mortui sunt, mortisq; ꝓpagionem in carne gestantes, qđ debitũ, vt soluant, creduntur. & reuersuri ad hanc vitam, & tandiu dilatũ est, morituri nũc iñ in alia vita sunt, vbi anteꝗ̃ animale corpus tpe resurrectionis in spirituale mutetur, nec morbo, nec senectute deficiunt, quãto iustius, & probabilius primis illis hominibus pręstaretur sine aliquo suo parentumve peccato viuentibus, vt in meliorẽ aliquem statum filijs genitis cederent. vnde sęculo finito, cũ omni potestate sanctorũ in angelicã formam non per carnis mortẽ, sed per Dei virtutem multo fœlicius mutarentur. Non itaque video ad quod adiutorium mulier facta sit viro, si gignendi causa subtrahatur.

De adductione animantium ad eum. Cap. IX.

PEtrus comestor. Quia vero naturaliter ex similibus nascũtur similia, ne videretur Adã mulieris formatio superflua, dum sibi putaret in animãtib. aliquid esse simile, pp hoc adduxit Deus ad Adã cuncta animantia, in quib. ẽt per Synecdochen intelligẽda sunt, & aeris, & aquæ animantia. Vel potest dici, ꝙ vniuersa sont animantia terræ, quia ẽt illa quæ de aquis sunt aliquid terrę habent in se. Vel potius pisces postmodũ cogniti ab hominibus sunt. & inde nominati. qđ ex hoc patet. qm̃ æquiuocantur terræ animantib. quia similes his deprehensi sunt. Adduxit aũt ea dñs pro causis duabus, videlicet vt imponeret eis homo nomina, in quo sciret eũ præesse sibi, & vt sciret Adam nullũ ex his sibi esse simile. Imposuit ergo Adam eis nomina, loquẽs videlicet Hebræa lingua, quæ fuit ab initio sola. Quod inde perpẽditur, qm̃ vsq; ad diuisionẽ linguarũ Hebræa sunt noĩa, quæ in sacra scriptura legũtur. Fecit aũt Deus, vt oĩa simul venirent animantia, eo nutu quo simul creauit omnia, vel forte per Angelos. Aug.super Gen.li.9. Quõ.n.hæc adduxerit Deus ad Adam, ne carnaliter sapiamus, adiuuare nos debet, qđ de hoc partito opere diuinæ ꝓuidentiæ in libro superiori tractauimus. Omnis.n.anima, siue rationalis, siue irrationalis mouetur visis: sed anima rationalis voluntatis arbitrio, vel eis consentit, vel non consentit. Irrationalis aũt non habet hoc iudicium, pro suo tñ genere, atq; natura viso aliquo tacta propellitur. Nec in potestate vllius animæ est, quæ illi visa veniant, siue in sensu corporis, siue in ipsum spiritũ interius, in quibus appetitus moueatur cuiuslibet animãtis. Ac sic cũ ea visa per Angelorum ministerium desuper ministrãtur, peruenit visio Dei non solũ ad hoĩes, & aues, & pecora, sed ẽt ad ea quæ in aquis latent. sicut ad cẽtum qui glutiuit Ionam, nec solum ad illa maiora, sed ẽt ad vermiculum. Nam & hunc legimus diuinitus iussum, vt radicem cucurbitę roderet, sub cuius vmbraculo Propheta requieuerat. Angeli nempe sancti Dei iussione, in ipsa eius quam iugiter intuentur incommutabili veritate perfecta, per tempus se mouẽtes, ac per locum, & tempus corpora sibi subdita agilitate mirabili, & visa quibus mouentur, & appetitum indigentiæ carnalis omni animæ viuæ valent efficere, & vt nesciens adducatur, quo eam opus est venire.

De formatione mulieris ex costa viri. Cap. X.

PEtrus comestor. Porro nõn inuento in animãtib. sibi simili Immisit dñs soporẽ in Adam i.nõ somnũ, sed extasim. tulitque vnam de costis eius. carnẽ sc. & os, & ędificauit eã in muliẽrem, Angelorũ ministerio. s.de carne carnẽ, de osse ossa faciens. Actor. Repleuit aũt carnem ꝓ ea costa.i. replendo posuit carnẽ pro costa. Quoddam.n.carnis supplementum creauit in loco illius costæ, quę detracta est de viri corpore Vnde apertius habet translatio alia, videlicet posuit carnem pro ea. Qui autem dicitur, ædificauit, improprie iuxta literam ponitur verbum, ac per hoc intelligi datur mysteriũ. Quia.s.ecclesia sponsa Christi. de latere eius formata dicitur, & domus Dei. Aug. vbi supra. Corporatio quidem Adæ, & costæ detractio illius a compage corporis absque vllo dolore, fortasse dicantur per Angelos fieri potuisse. formare aũt, vel ædificare costam, vt mulier esset, non nisi Deus potuit, a quo natura omnis existit. Quale itaque ministeriũ Angeli exhibuerint Deo in illa mulieris formatione quis audeat affirmare? Certissimè tñ dixerim supplementum illud carnis in costæ locum ipsiusq; fœminæ corpus, & animam, & formationem membrorũ oĩa viscera, omnesq; sensus, & quicquid erat quo illa & creatura, & homo, & fœmina erat non factum, nisi opẽre illo Dei, qđ non per Angelos, sed per seipsum, non operatus est, ac dimisit, sed ita cõtinue operatur, vt nec vllarũ rerũ, nec ipsorum Angelorũ natura subsistat, si nõ operetur. Verũ in rebus creationis huius, similitudinẽ qua mulier de viri latere facta est quęrimus, nec inuenimus, non nisi quia quemadmodum quidẽ hoĩes operentur in hac terra cognouimus, Quemadmodũ aũt in hoc mundo Angeli quodãmodo agricolentur, nõ vtiq; nouimus: licẽt.n.tam nullam naturam, ꝗ̃ nec seipsos valeant creare, Deo tñ obedientes, eiusdem iussionem exequentes agricolandi, vel metendi more, possunt naturalibus motibus, de rebus subiectis tanquam materiã ministrare, vt secũdum illas principales in verbo

non creatas, vel secundũ illas in primis sex dierũ operibus causaliter creatas rõnes, aliquid creatur in tẽpore. Vt autẽ dictum est superius, sicut mysterium gratiæ, qua peccatores saluantur, absconditũ fuit secundũ Apostolũ in Deo non in mundo: Sic et omniũ quæ ad hanc gratiam signandam, non naturali motu rerũ, sed mirabiliter facta sunt, causæ fuerunt absconditæ in Deo, quorum si vnũ erat q̃ ita mulier facta est de latere viri, & hoc dormientis, quæ per ipsum firma facta est tanquam eius osse firmata. ille aũt propter ipsam infirmus, quia in locum costæ non costa sed caro supposita est, non habuit hoc prima rerum conditio, qñ sexta die dictum est, masculũ & fęminã fecit eos, vt fęmina omnino sic fieret, sed hoc tantũ habuit, quia & sic fieri posset, ne cõtra causas quas voluntate instituit, mutabili volũtate aliquid fieret. Quod autem fieret, vt aliud omnino futurũ non esset, absconditũ erat in Deo, sicut prædictũ est. Et quia mysterium illud mediante Apostolo absconditum, vt innotesceret principibus & potestatibus in cęlestibus per ecclesiam multiformis sapientia Dei probabiliter creditur, sicut illud semen, cui promissum dispositum est in manu mediatoris, sic omnia quæ ad eiusdem seminis aduentũ pronunciandum vel annunciandum in rerum natura præter vsitatum naturæ cursum mirabiliter facta sunt, esse facta ministrantibus Angelis, ita tamen vt vbiq; creator vel reparator naturarũ non esse credatur, nisi quia plantatore & rigatore quolibet solus incrementũ dat Deus, ac per hoc et illa extasis ad hoc in Adam rectè intelligitur immissa, vt eius mens tanquam angelicę curię particeps fieret, & intrans in Dei sanctuarium intelligeret in nouissima.

De errore Philosophorũ circa conditionem generis humani. C. XI.

IDem in lib. de ciu. Dei. c. 2. Quod aũt prius respondimus de mũdi origine, hoc ẽt de prima hois conditione respondetur eis q mouentur cur homo per infinita retro tẽpora creatus non sit. Cõsiderent enim nihil esse diuturnũ, in quo est aliquid extremũ, & oĩa seculorum spacia diffinita si æternitati interminę comparentur, non dico exigua existimanda esse, sed nulla. ac per hoc si nõ quinq; vel sex, verum ẽt quinquaginta milia, vel sexcenta aut sexagies aut sexcenties milies dicerentur annorũ. aut itidẽ per totidem explicaretur hæc summa, vbi iam nullum numeri nomen haberemus, ex quo Deus hominem fecit, similiter quæri posset cur non ante fecerit. Dei quippe ab hominis creatione cessatio retrorsus ęterna sine initio tanta est, vt si ei conferatur quantumlibet magna, & ineffabilis numerositas temporũ, quæ tñ fine conclusa certi spacij terminatur, nec saltem tanta uideri debeat, quanta si humoris breuissimã guttã vniuerso oceano comparemus. Quia istorũ duorũ vnum quidem perexiguũ est, alterũ incomparabiliter magnũ, sed vtrunq; finitum. Illud vero tẽporis spacium q̃ ab aliquo initio progreditur, & aliquo termino coercetur magnitudine quantacunq; tentatur, comparatũ ad id quod initium non habet, nescio an pro minimo an potius pro nullo deputãdũ est. Hinc enim si a fine vel breuissima singulatim momenta detrahantur, decrescente numero licèt tã ingenti, vt vocabulã non inuenias, retrorsum redeũdo, tanq̃ si hominis dies ab illo in quo nunc viuit vsq; ad illũ in quo natus est detrahas, qñq; ad initium detractio illa perducetur. Si aũt detrahantur retrorsum a spacio quod a nullo cępit exordio, non dico singulatim minuta momẽta vel horarũ aut dierũ aut mensiũ aut annorum ẽt quantitates, sed tam magna spacia quanta illa summa comprehendit annorum, quę iã dici a quibuslibet computatoribus non possunt, quæ tamẽ momentorũ minutatim detractione consumuntur & detrahũtur. Hęc tanta spacia non semel atq; iterũ vel sæpius, sed semper qd fit, quid agitur? quando nunq̃ ad initiũ, quod omnino nullum est peruenitur. Qua propter qd nos modo quærimus, post quinque milia & qd excurrit annorũ, possent & posteri ẽt requirere post annorũ sexcenties milies eadem curiositate. Potuit ẽt ipse primus homo eadem die qua factus est requirere, cur tunc & non ante factus sit. Hanc quęstionẽ Philosophi mundi huius non aliter putauerunt dissoluendã, nisi vt circuitus inducerent temporũ, quibus eadẽ semper fuisse renouata atq; repetita in rerũ natura, atq; ita deinceps fore sine cessatione asseruerant volumina venientiũ & præteritorum sęculorũ siue mundo permanente isti circuitus fierent, siue certis interuallis oriens & occidens mundus, eadẽ semper quasi noua quæ transacta & futura sunt exhiberet. A quo ludibrio prorsus immortalem animã etiã cum sapientiã perceperit liberare non possunt, euntẽ sine cessatione ad falsam beatitudinẽ & ad veram miseriã redeũtẽ. Quomodo enim vera beatitudo est, de cuius æternitate nunquã confiditur, dum aĩa venturã miseriã, aut imperitissime in veritate nescit, aut infęlicissime in beatitudine pertimescit, aut si ad miserias nunq̃ reditura, ex his ad beatitudinẽ pergit. Fit ergo aliquid noui in tempore, quod finem non habet tẽporis. Cur non ergo & mundus? Cur non & homo factus in mundo, vt ille? Nescio qui falsi circuitus a falsis sapientibus fallacibusq; comperti in doctrina sana tramite recti itineris euitentur. Nam quidam per illud quod legitur in libro Salomonis, qui vocatur Ecclesiastes. Quid est quod fuit? ipsum quod erit. Et quid est ipsum quod factũ est? ipsum quod fit, & non est omne recens sub sole: qui loquitur & dicit, Ecce hoc nouum est, iam fuit in sęculis quæ fuerunt ante nos, propter hos circuitus in eadẽ redeuntes & in eadẽ cuncta reuocantes, dictũ intelligi volunt, q̃ ille aut de his rebus dixit, de quibus superius loquebatur, hoc est de generationibus alijs euntibus, alijs venientibus, de solis anfractibus, de torrentium lapsibus. Aut certe de omnium rerum generibus, quę oriuntur aut occidunt. Fuerunt enim homines ante nos, sunt & nobiscum, & erunt post nos. Itaq; quæq; animãtia vel arbusta monstraque ipsa quæ insitata nascuntur, quamuis inter se diuersa sint, & quędam eorum semel facta narrentur, tamen secũdũ id quod generaliter miracula & monstra sunt, vtique fuerunt & erunt, nec recens & nouum est, vt mõstrum sub sole nascatur, quamuis hæc verba quidam sic intellexerunt, tanquã in prędestinatione Dei iam facta fuisse oĩa sapiens ille voluisset intelligi, & ideo nihil recens fuisse sub sole. Absit autẽ a recta fide, vt his Salomonis verbis illos circuitus significatos esse credamus, quibus illi putant sic eadẽ temporũ temporaliũ rerũ volumina repeti, vt verbi gratia, sicut isto sęculo Plato philosophus in vrbe Atheniensi, & in ea schola quæ achademia noĩe dicta est, discipulos docuit, ita per innumerabilia retro sęcula, multum quidẽ prolixis interuallis, sed tñ certis, & idẽ Plato & eadẽ ciuitas, & eadem schola, & idem discipuli repetiti, per innumerabilia deinde sęcula repetendi sint. Absit inquam vt nos ista credamus. Semel enim Christus mortuus est pro peccatis nostris. Resurgẽs autẽ a mortuis, iã nõ morit; & nos post resurrectionẽ semper cũ illo erim⁹. cui modo dicimus, quod facere admonet psalmus, Dñe seruabis nos & custodies nos a generatione hac in æternũ. Quid aũt mirũ, si his circuitibus errantes nec aditũ nec exitũ inueniunt? quia genus humanũ atq; ista nostra mortalitas nec quo initio cępta sit sciunt, nec quo fine claudatur; quoniam quidem altitudinem Dei penetrare non possunt, quia cum ipse æternus est, & sine initio, ab aliquo tamen initio exorsus est tempora & hominem, quẽ nunquam ante fecerat fecit in tempore, non tamen nouo & repẽtino, sed immutabili ęternoq; consilio. Nam psalmista cum prædixisset. Tu dñe seruabis nos, & custodies nos a generatione hac in ęternũ. Ac deinde repercussisset eos, in quorũ stulta impiaq; doctrina nulla liberationis & beatitudinis animæ seruatur ęternitas continuo subiciens, & in circuitu inquit impij ambulãt, tanquã ei diceretur. Quid ergo tu sentis? Continuo respondit ad dominum loquens. Secundum altitudinem tuam multiplicasti filios hominum. Sentiant inquit homines quod putãt, & quod eis placet opinentur & disputent secundum altitudinem tuam, quã nullus potest nosse hominum. multiplicasti filios hominum &c. Valde quippe altum est, & semper fuisse, & hominem quem nunquã ante fecerat facere voluisse, nec consilium voluntatẽq; mutasse.

Adhuc de eodem. Cap. XII.

SEd inter istorum philosophorũ argumenta illud acutissimum putatur, q̃ dicunt nulla scientia infinita posse comprehendi; ac per hoc Deum omnium rerum quas fecit finitarũ finitas apud se habere rationes. Bonitatem autem eius nũquam vacuam fuisse, ac per hoc inquiunt, necesse esse semper eadem repeti, eademque semper repetenda transcurrere. ne si aliquando primum Dei opera cępta dicantur, priorẽ suam sine initio vacationẽ tanquam inertem & desidiosam, & ob hoc sibi displicentẽ dãnasse quodã modo, & ob hoc mutasse credatur. Si aũt semper quidẽ tẽporalia, sed alia atq; alia perhibetur operatus, non scientia qua putant infinita non posse cõprehendi, sed quasi ad horã sicut veniebat in mẽtẽ fortuita quadã incõstantia fecisse videatur q̃ fecit. has argumẽtationes si non refutare posset ratio, fides irridere deberet. Sed in adiutorio Dei hos volubiles circulos quos opinio varia cõfingit, ratio manifesta confringit. Hinc enim maxime isti errãt, vbi in circuitu falso ambulare, q̃ recto & vero itinere malint, q̃ mentẽ diuinã omnino immutabilẽ, cuiuslibet infinitatis capacẽ, innumera omnia sine cogitationis alteratione numerantẽ, de sua humana mutabili angustaq; metiũtur. Et fit in illis qd ait Apostol⁹. Cõparãtes enim semetipsos sibimetipsis, semetipsos non intelligũt. Nã quia illis quicquid noui faciendũ venit in mentẽ nouo cõsilio faciũt. Mutabiles quippe mẽtes gerũt, profecto nõ Deũ quẽ cogitare nõ possunt, sed semetipsos pro illo cogitãtes, nõ illum, sed seipsos nec illi sed sibi cõparant. Nobis aũt fas nõ est credere aliter affici Deũ, cum vacat, aliter cũ operatur, quia nec affici dicendũ est, tanq̃ in eius natura fiat aliquid quod ante non fuit. Patitur quippe qui afficitur, mutabileq; est omne quod aliquid patitur. Non itaq; in eius vacatione cogitetur, ignauia, desidia, inertia, sicut nec in eius opere, labor, conatus, industria. Nouit quiescens agere, & agens quiescere. Põt ad opus nouum, non nouum, sed sempiternũ adhibere cõsiliũ. Nec pœnitẽdo, quia prius cessauerat, cępit facere qd nõ fecerat, sed si prius cessauit, & posterius operatus est, qd nescio quemadmodũ ab homine possit intelligi;

hoc procul dubio quod dicitur prius & posterius, in rebus prius non existentibus & posterius existentibus fuit. In illo autem non alteram præcedentem altera subsequens voluntatem mutauit. aut eandem voluntatem abstulit, sed vna eademq; sempiterna & immutabili voluntate res quas condidit, & vt prius non essent egit, quamdiu non fuerunt. Et vt posterius esset qn̄ esse ceperunt. hoc eis qui talia videre possent, mirabiliter fortassis ostendens quam non eis indiguerit, sed eas gratuita bonitate condiderit. cum sine illis ex æternitate initio carente, & non minore beatitudine permansit. Quia vero dicunt, nec Dei scientia posse infinita comprehendi, restat eis, vt audeant dicere, q nec omnes numeros Deus nouerit. Numeros quippe infinitos esse certissimum est, quoniá in quocunque numero finem faciendum putaueris, idem ipse quálibet multitudinem continens in ratione ac scientia numerorum non solum duplicari, sed etiam multiplicari potest. Ita vero quisque numerus terminatur proprietatibus suis, vt nullus eorum par esse cuiquam alteri possit, ergo & dispares inter se ac diuersi sunt, & singuli quique finiti sunt & omnes infiniti sunt. Ita ne numeros propter infinitatem Deus non omnes scit, sed vsque ad summam aliquam eius scientia peruenit, ac cæteros nescit. Quis hoc vel dementissimus dixerit. Nec audebunt isti numeros contemnere, ipsosq; dicere non ad scientiá Dei pertinere, apud quos nimirum Plato Deum numeris mundum fabricantem magna commendat auctoritate. apud nos etiam Deo legitur dici. Omnia in mensura & numero & pondere disposuisti. De quo dicit Propheta. Qui profert numero seculum. Et saluator in Euangelio. Capilli inquit vestri omnes numerati sunt. Infinitus itaque numerus, quamuis infinitorum numerorum nullus sit numerus, non est tñ incomprehensibilis ei cuius sapientiæ vel intelligentię nó est numerus, quapropter si quicquid scientia comprehenditur, scientis comprehensione finitur. profecto & omnis infinitas quodá ineffabili modo Deo finita est, quia scientię ipsius incomprehensibilis non est. Qui ergo nos homunculi sumus, qui eius scientiæ præfigere limitem præsumamus dicentes, q nisi eisdem circuitibus temporum eadem temporalia repetantur, non potest Deus cuncta quæ fecerat, vel præscire vt faciat, vel scire cum fecerit. Cuius itaque sapientia simpliciter multiplex, & vniformiter multiformis, tam incomprehensibili comprehensione omnia incomprehensibilia comprehendit, vt quęcunq; noua & dissimilia præcedentibus consequentia si semper facere vellet, inordinata & improuisa habere non posset, nec illa ex proximo tempore prouideret, sed æterna præscientia contineret.

Epilogus de humani corporis & animæ coniunctione. Cap. XIII.

Hugo vbi supra. Deus itaq; omnipotens cuius beatitudo nec augeri potest omnino quia perfecta est, nec minui quia æterna est, sola charitate nulla necessitate rationalem spiritum creauit, & cum illius boni quod ipse erat, & quo ipso beatus erat participem faceret, creaturamq; rationalem quam fecerat iussit partim in sua puritate persistere, partim etiam corporeis indumentis & terrenis mansionibus copulans luteam materiam fecit ad vitæ sensum viuificare, vt sciret homo, quia si potuit Deus tam disparé naturam corporis & animæ ad vnam confœderationem atq; amicitiam connectere, nequaquam & impossibile futurum est, rationalis creaturæ humilitatem, licèt longe inferiorem, ad suæ gloriæ participationem sublimare. Rursum si est tanta iucunditas huius vitæ corporalis, quæ constat ex præsentia spiritus in corpore corruptibili, quanta est illa immortalitas ex præsentia deitatis in spiritu rationali. Quia ergo in parte pro exemplo vniuersitatis humiliatus est rationalis spiritus vsq; ad consortiú terreni corporis, ne forte hoc ipsú ad depressionem eius pertinere videretur adiúxit illorú qui in sua puritate permanserát sublimaretur, vt qđ minus ex dispensatione sui creatoris acceperat conditus, p gratiam eiusdé acciperet postmodú glorificandus. In aia quæ potior pars erat fuit imago Dei secúdú rationalé, similitudo secundú dilectioné; imago secundú cognitioná veritatis, similitudo secundú amoré virtutis; vel imago qa omnia ipsa secundum sapiétiam, similitudo qa vna & simplex ipsa secundum essentiam. Fides aút catholica hoc potius eligit, vt credamus animá primi hominis de nihilo creatá, neq; factá a principio qn̄ Angeli facti sunt sed postea cú corpus ipsú cui infunderetur formatu est ab ipso creatore simul & factá & corpori sociatá. Verum vero in corpore vel extra corpus creata sit, quanto difficilius est scire, tanto minus periculosú est ignorare. Neq; vero in hoc ingeniú hoís approbandú estimetur, si q̄ difficilia sunt pertinaciter inquirit, si ea quę scienda sunt imprudenter discernit. Aequalis enim stultitiæ est, præsumere in his quæ non possumus sciri, & deficere in his quę non debent ignorari.

Cur Deus & mulierem & omnes homines ex vno Adam voluit procedere. Cap. XIIII.

Augus. Vbi supra. Non est autem arduum videre. multo melius fuisse, vt ex homine vno, qué primo condidit Deus, multiplicaretur humanum genus, q̄ si hoc inchoasset a pluribus. Cú enim animantes alias solitarias, vt sunt aquilę & lupi. alias congreges, vt sunt columbę ac cæteri instituerit, vtrumq; tñ genus nó ex singulis propagauit, sed plura simul existere iussit. hominem vero vnú ac singularem creauit, cuius naturá quodammodo mediá inter Angelos & bestias condidit, non vtiq; solú absq; humana societate deserendú, sed vt et vehementius eiusdé societatis vnitas & concordię vinculú commendaretur, dú non tm̄ inter se naturæ similitudine, verum ét affectu cognationis hoíes necterentur. vnde nec fęminá viro copulándá illi create placuit, sicut ipsú, sed ex seipso, vt ex hoíe vno totú diffunderetur genus humanú, nec ignorabat hoíes peccaturos, eosq; immanitate peccati mortales progressuros, vt pacatius inter se viuant irrationales bestiæ sui generis, quarum ex aquis terrisq; plurimú pullulauit exordiú, q̄ hoíes, quorum genus ex vno ad commendadam concordiam propagatum est. Nunquam enim leones qualia hoíes bella gesserunt inter se, neq; dracones inter se. Sed præuidebat etiam gratia sua populum piorú in adoptioné vocandú, remissisq; peccatis spiritu sancto iustificatú sanctis Angelis in æterna pace sociandum, cui populo huius rei consideratio profutura esset, q ex hoíe vno ad commendandú Deus hominibus q̄ ei grata sit ét in pluribus vnitas humanú genus instituisset. Augustinus in libro de coniugali bono. Nam quia sociale quoddam est humana natura, magnumq; & naturale bonum habet vim amicitię, & ob hoc ex vno Deus voluit oés hoíes condere, vt in sua tenerentur societate, nó solú similitudine generis, sed ét vinculo cognationis. Hugo vbi supra. Creauit ergo Deus hominem primum vnú, vt vnum esset generis humani principiu. Diabolus namq; aliud Adę principiú esse concupierat. & iccirco vt magis eius superbia cófunderetur, hoc homo in dono accepit, quod ille peruerse rapere voluit, & obtinere non potuit, vt in hoc ét imago Dei in hoíe appareret, qđ sicut Deus oibus rebus creationis principiú extitit, ita iste omnibus hominibus principium esset generationis, & omnes homines dú se ab vno & vnú esse cognoscerent, omnes se quasi vnum amarent. Actor. Huc accedit, q mulier non est facta de capite vel pedibus viri, sed de latere, vt per hoc detur intelligi, q nec dña debet esse nec ancilla, sed socia. Ratio tamen principalis secundum Aug. Christi & ecclesiæ mysteriú est, sicut iá superius þlibatú est.

De Impositionibus nominum Adę & Eua. Cap. XV.

Cvm ergo viri costám ædificasset Deus in mulierem, statuit eam ante Adam. Qui ait, Hoc nunc os ex ossibus meis, & caro de carne mea. Ipse namq; Adam in extasi constitutus, secundú glosam, prophetiæ spiritu intellexit costam sibi eá subductam, & inde mulierem esse formatam. Ideoq; memorans, q in cúctis animantibus nó inuenerat adiutoriú sibi simile, dixit. hoc. s. quod est formatum nunc supple mihi erit in adiutoriú, quod est os ex ossibus meis, & caro de carne mea. Sciendúque q Adá secundum Hebręos est nomen appellatiuum, & interpretatur homo. Vnde scriptum est in Genesi de muliere simul & viro. 5. capitulo. Vocauit Deus nomen eorum Adam in die qua creati sunt. Hoc tamé nomen Adam per se positú, appropriatur viro, qm̄ ipse prior omnium factus est homo, & oés ex ipso tanq̄ ex vno principio. Cyprianus in lib. de duobus montibus. Cęterú hominem ex terra factú oportuit nomen portare ex quatuor cardinibus orbis terræ. Legimus enim scriptú, a conditore mundi factas quatuor stellas in cardinibus singulis constitutas. prima stella orientalis dicitur anathole. scđa occidentalis dysis. tertia aquilonaris arctos. quarta meridionalis mesembrias. Ex his quatuor stellarú nóibus, tolle quatuor literas capitales. s. a & d & a & m, & habes nomen Adá. Petrus comestor. Adá quoq; nomé vxoris suę tanq̄ dñs eius imposuit, & ait. hæc vocabitur virago. i. acta a viro. & est sumptú nomé eius a viri nomine, sicut materia de materia sumpta fuerat in eius formatione. Porro ét in Hebręo est ista denominatio, is enĩ vir dr̄, & inde issa, sicut a viro virago. Hoc itaq; illi⁹ mulieris fuit proprium, nunc aút est commune omnium, & virago est eius sincopatú, qđ oíbus conuenit q̄diu sunt in integritate. Mulieres aút dicuntur tractę. Adam quoq; quod est similiter nomen omnibus commune, sonat etiam rubeus vel rubea terra, quia secundú Iosephum factus est primus homo de terra rubea consperſa. talis est enim, vt ait, virgo tellus. Et vere adhuc proprie virgo erat terra, quia nondú opere hoím corrupta, nec sanguine infecta. Vel rubea fuit illa terra. i. animata, quia sedes animę in sanguine est, vt ait scriptura. Imposuit aút & mulieri aliud nomen. s. Eua. qđ sonat vita, eo q mater omniú viuentium esset futura, quia tñ illud non hic legitur imposuisse, sed post maledictiones illatas ob culpam, fortassis hoc dixit quasi plangens hominis miseriá, & quasi eiulatu puerorú alludens. Masculus enim recens natus eiulando clamat A. mulier E. Dixit ergo Adam Eua, quasi diceret, oés dicent E vel A quotquot nascentur ab Eua. Ex præfatis auté verbis Adę. s. hoc nunc os ex ossibus meis. &c. Hoc aduerbium nunc iudęos in errorem traxit, vt dicant aliam mulierem prius factam, de qua dictum est, masculum & fœminam creauit eos, & nunc secundá

de

de quâ dicitur. Hoc nunc os &c. Ac si diceret Adã, prior mulier de limo est facta mecum, sed hæc nunc de carne mea. Iosephus etiam dicit mulierem extra paradisum formatam, illuc cum viro translatã. Aut. n. Et in hunc hortũ introduxit Deus Adam & eius vxorem, præcipiens eos plantationis habere solicitudinem. Denique fingunt iudæi genealogias interminabiles ex duabus vxoribus Adæ, sed ex ipso textu conuinci videntur, in quo agitur semper singulariter de ipsius vxore.

De prophetia Adæ. Cap. XVI.

Augustinus super Genesim lib. 9. Sicut ergo dictum est superius, extasis illa quam immisit Deus in Adam, vt soporatus obdormiret, recte intelligitur ad hoc immissa, vt & ipsius mens per extasim tanquã Angelicæ curiæ particeps fieret, & intrans in sanctuarium Dei, vt nouissima intelligeret. Vnde euigilãs tanquam prophetia plenus, cũ ad se adductã mulierem videret, cõtinuo eructauit, quã magnũ sacramẽtũ Apostolus ad Ephesis, commendauit. Hoc nunc os ex ossibus meis, & caro de carne mea. Hæc vocabitur uirago. & cætera. Quæ etiam uerba ex ore Adam prolata dominus in euangelio Deum dixisse declarauit. quando Pharisæis eum tentantibus ait. Non legistis. Qui fecit ab initio masculum & fœminam fecit eos, & dixit, Propter hoc relinquet homo patrem & matrem, & adhærebit vxori suæ, & erunt duo in carne vna. Ob hoc inquã insinuat dñs ista Deum dixisse, vt hinc intelligamus propter extasim quæ præcesserat in Adam, hoc eum diuinitus tanquã Prophetam dicere potuisse. Ibi quoq; de diluuio futuro ac de iudicio per ignem cognouit, & liberis suis indicauit. Illa ẽt verba de cõiunctione Christi & ecclesiæ protulit. Petrus comestor. Propter hoc inquit est, vel quamobrem. s. quia de latere viri facta est ei vxor, relinquet homo patrem & matrem propter vxorem suam, & adhærebit vxori suæ quasi portiũculæ suæ. Vel propter hanc rem, idest vxorem relinquet homo patrem & cætera. Hoc fit à viris quotidie, quia cessant cum parentibus corporaliter habitare, vel etiam spiritualiter, quia maior est viri zelus in vxorẽ, quàm amor filiorum in parentes. Nec dixit, relinquent parentes filios suos, quia minor est dilectio parentũ in filios, q̃ econuerso. Humor. n. de trunco ad ramos ascendit, sed non redit, & erunt duo in carne vna. i. vnientur ambo in vno carnali opere, vel in vna pueri carne gignenda. Non. n. ex sanguine vno, sed ex sanguinibus concrearet pueri caro. Vel aliter licèt sint personaliter duo, erunt tñ vna caro coniugio, quia neuter habet potestatem suæ carnis, sed ambo mutuo. Aliter quoq; prædicta verba sic exponũtur, q relinquet homo patrem, & matrem, quantum ad copulam coniugalem. i. patri, & matri nõ coniungetur in matrimonio. Hic. n. hæ duæ personæ tñ excipiũtur a coniugio. In lege aũt 11. sed plures in euangelio. Aug. de ciui. Dei lib. 15. Cum ergo humanum genus post primam copulam viri facti ex puluere, & mulieris ex eius latere, marium fœminarumque cõiunctione, vt gignẽdo multiplicaretur, opus haberet, nec vlli hoĩes essent, nisi qui ex illis duobus nati fuissent, viri sorores suas coniuges acceperunt. Quod profecto quanto est antiquius compellente necessitate, tanto postea factum est damnabilius religione prohibente. Habita est. n. ratio rectissima charitatis, vt homines quibus esset vtilis, ac honesta concordia, diuersarũ necessitatum vinculis iungerentur, ne vnus in vno multas haberet, sed singulæ spargerentur in singulos, ac sic ad socialem vitam diligentius colligandã plurimæ plurimos obtinerẽt. Quod ẽt inter impios Deorum cultores sic obseruari cernimus, vt ẽt si peruersis legibus permittantur fraterna coniugia. melior tñ consuetudo ipsam malit ea horrere licentiam, vt cum sorores ducere primis humani generis tpib. licuit, sic auersetur, quasi nunq̃ licere potuerit. Ad humanum. n. sensum, vel alliciẽdum, vel offendendum mos valet plurimum. qui cum in hac causa immoderationem concupiscentiæ coerceat, eũ dedignari, atque corrumpi merito esse nepharium iudicatur. Si. n. est iniquũ auiditate possidendi transgredi limitem agrorum, quanto iniquius est libidine concubendi subuertere limitem morum. Fuit aũt antiquis patribus religiosæ curæ, ne propinquitas ipsa se paulatim propaginũ ordinibus dirimens longius abiret, ne propinquitas esse desisteret, ipsam nondum longe positã rursus vinculo matrimonij colligare, & quodãmodo fugientem reuocare. Vnde mũdo hoĩbus iam pleno, non quidem sorores, sed tñ de genere suo amabãt ducere vxores. Verũ nunc honestius prohibita sunt ẽt cõsobrinarũ cõiugia, nõ solũ pp multiplicãdas affinitates, ne hẽat vna psona duas necessitudines, sed ẽt qa nescio qũo inest humanę verecundię quidã naturale, atq; laudabile, vt cui debet ppinquitatis cã reuerendũ honorẽ ab eo cõtineat, quamuis generatricem tñ libidinem, de qua erubescere videmus etiam pudicitiã cõiugalem, &c.

Qualiter ex coniugij præparatione prohibita est omnis species luxuriæ. Cap. XVII.

Acto. Sciendũ aũt, q in prædicta verborũ serie sigillatim, & gradatim phibentur oĩa peccata carnis. i. luxuriæ. Formato siquidem viro, qm oportebat eũ genus suum multiplicare, nec hoc naturaliter poterat. nisi per seminis effusionem in tali loco, vbi possit proficere. s. in muliebri vase. Ideo dicit dñs, q ad opus hoc perpetrandũ non est bonum hoĩem solũ esse. per qd videlicet mollitiei peccatũ excludit, vbi homo per se solus semẽ effundit. qd Apostolus prohibet, vbi dicit ad Corinthios. Neque molles. Itẽ quia potest homo proijcere semen in aliũ. vbi tñ nõ pficiat, quia non est vas ad hoc naturaliter institutum. Ideo subdit, Faciamus ei ad adiutoriũ. s. fœminam, nõ masculum, quia masculus adiuuare non potest masculũ, vel fœmina fœminã ad procreationẽ liberorũ. Per hoc excluditur abusus vtriusq; sexus. De quo dicit Apostolus: Masculi relicto naturali vsu fœminæ exarserũt &c. Propter hoc dicit scriptura: Masculũ, & fœminã creauit eos, nõ masculũ & masculum. Vbi ẽt nõ dicit eum, sed eos, ne factos putaremus Androgenos, quasi. n. Androgeni sunt Sodomitę, qui vicem exhibent sexus vtriusq;. Porro quia natura procreat ea similibus similia, pp hoc vt procrearet homo filios sibi similes oportuit eũ habere adiutorium simile sibi. Ac per hoc excluditur coitus cũ brutis. De quo dicitur in Leuitico: Cũ omni pecore non coibis. Cęterũ in cõiunctione viri ac fœminæ oportuit excipi propinquos carnis, supradicta. s. ratione, vt vir, vel mulier quælibet coniugem quærens extra consanguinitatẽ suam plures sibi necessitudines, & affinitates cũ pluribus acquireret, ac p hoc ẽt plures sibi amicitias copularet. In principio tñ pp hominum paucitatem oportuit tñ excludere duas personas. s. patrẽ, & matrem: quod fit vbi dicitur: Relinquet homo patrem & matrẽ &c. Sicque prohibetur incestus. Alia vero causa huius exclusionis q̃ tangitur ab Augustino. s. honestas naturæ, qua refugit homo ad cõsanguineam suã præcipuè matrem, & sororem accedere, forte non haberet locum, nisi esset peccatum, quia nulla est turpitudo in illo opere. Quia vero matrimonium institutũ est ad præfigurationẽ coniunctionis Christi & ecclesiæ, vbi vna inseparabiliter cõiungitur vni. hoc ẽt in ipso sacramento oportuit obseruari, quia rei signatæ debet assimilari. ideo præcipitur, vt vnus vnã habeat, cũ dicitur: Et adhærebit vxori suæ &c. Alia quoq; cõcurrit causa. s. vt adhiberetur modus delectationis carnis, q̃ post peccatũ fuerat futura, ad luxuriam prona, ne deflueret homo per vxores diuersas. Sicq; prohibentur peccata duo. s. adulterium, & fornicatio, sed qm adulterium est grauius, intelligitur prohiberi prius, cum dicitur. Et adhærebit vxori suæ, quasi nõ alienæ. Deinde vero fornicatio cũ subiungitur. Erunt duo in carne vna, quasi non tres, aut plures, sic. n. homo carnem suã diuideret prohibetur, dñ secundũ Apostolum. Qui adhæret meretrici, vnũ corpus efficitur, & qui fornicatur, in corpus suum peccat. Notandus est ẽt ordo, quia gradatim prohiberi videtur primo grauiora, deinde minus grauia. Omnium. n. peccatorũ carnis quodãmodo grauissimũ mollities esse videtur, quia mollis semetipso abutitur. Et secundum Apostolũ contumelijs afficit in semetipso corpus suum. Deinde vero maris, ac fœminæ abusus, quia ibi homo proximo suo abutitur, humanãq; naturã in eo deturpat, ac dehonestat. Postea vero coitus cum brutis, qa ẽt ibi homo naturã a Deo bene institutã corrũpit. Talis n. est institutio Dei, vt carnaliter nõ accedat, nisi ad simile sibi. In cęteris vero patet ordinis ratio.

De statu primorum parentum ante peccatum. Cap. XVIII.

Comestor. Erat aũt vterq; nudus. s. Adam, & vxor eius, & nõ erubescebant. Nihil. n. putabãt velandũ, quia nihil senserãt retinendũ. Sic & nos non erubescimus, si quis videat caput nostrũ, & pedes aut manus, quia mẽbra pudenda quippe facit inordinatus eorum appetitus. Hinc & pueri si videantur eorum pudenda, nõ erubescunt, quia beneficio ætatis motũ erubescibilem nondũ senserunt, qui pp hoc est pudẽdus, quia est inordinatus. Porro ideo inordinatus, quia non sine peccato fit nisi raro spe prolis excusatus. Nec tñ ẽt cũ a peccato excusari potest, rubore carere valet. vnde nec sanctus Zacharias videri vellet, cũ sanctã Elisabeth ad gignendum præcursorẽ dñi sanctum cognosceret. Aug. de ciui. Dei lib. 14. Quid ante timere, vel dolere poterant primi parentes, vbi nec mors metuebatur, nec vlla corporis mala valitudo, nec aberat quicq̃, quòd bona voluntas adipisceretur, nec inerat qd carnem animumve hoĩs fęliciter viuentis offenderet. Amor erãt imperturbatus in Deum, atque inter se coniugum fida, & sincera societate viuẽtium, & ex hoc amore grande gaudiũ, non desistente, quod amabatur ad fruẽdum. Erat deuitatio tranquilla peccati, qua manẽte nullum oĩno malũ aliunde quod contristaret irruebat. An forte lignũ prohibitum ad vescendũ cupiebant cõtingere, sed mori metuebant, & sic iam eos cupiditas metusq; ẽt ibi perturbabat? absit vt hoc existimemus fuisse peccatum, vbi nullũ omnino erat peccatũ. Neque. n. nullum peccatũ est, ea quæ Deus prohibet concupiscere, atq; ab his abstinere timore pœnæ, nõ amore iustitiæ, q̃ ergo fęlices erant, & nullis agitabantur perturbationibus animorum, nullis corporum lędebantur incommodis, tam fęlix est vniuersa societas humana,

mana, si nec illi malum quod etiam in posteros traijcerent, nec quisquam ea eorum stirpe iniquitatem committeret, quæ damnationem reciperet. Itaque viuebat homo secundum Deum in Paradiso corporali, & in Paradiso spirituali, neque enim erat propter corporis bona Paradisus corporalis, & propter bona mentis non erat spiritualis. Aut vero erat Paradisus spiritualis quo per interiores sensus homo frueretur, & non erat corporalis, quo per exteriores homo frueretur. erat plane vtrumque propter vtrumque. Bernardus in sermone de aduentu. Videtur in quatuor virtutibus amictum hominem, primum ab exordio suæ creationis, in quibus consistit integritas salutis. Nam quid ei deerat quem misericordia præueniens, & subsequens, protegebat, & custodiebat, veritas docebat, iustitia regebat, pax fouebat? At vero descendens a Hierusalem in Hiericho, & a latronibus spoliatus, non poterat ablata sibi salutis vestimenta recipere, nisi amitteret sua Christus, sicut videlicet dicetur inferius.

De multiplici eorum cognitione. Cap. XIX.

HVgo vbi supra. Triplici autē cognitione primum hoīem eruditum constat. cognitione.s. creatoris sui, vt cognosceret a quo factus erat. Cognitione sui, vt cognosceret, q̄ factus erat, & quid sibi faciendū erat. Deinde cognitione quoque illius quod secum factum erat, & quid sibi de illo, & in illo faciendum erat. Rerum.n. visibilium oīum, quæ cū bone, & p̄p hoīem facta sunt, perfectā cognitionē hominem accepisse nulli dubium esse decet, quantū videlicet ad animæ eruditionem, siue ad corporalis vsus necessitatem pertinere videbatur, quæ.n. p̄p illum creata erant, ab illo regenda, & disponenda erant. Et iccirco horū omnium Deus illi & scientiam tribuit, & prudentiam reliquit. Qui si pro vita tēporali conseruanda tam magnam scientiam accepit, pro vita æterna adipiscenda, excellentiorem, & abundantiorem in cœlestibus cognitionē habere debuit. Cognouit ergo creatorem suum, non ea cognitione qua Deus modo a credentibus absens fide quæritur. Sed ea, qua nunc per præsentiam contēplationis scienti manifestius cernebatur, non tū illa excellenter, sicut postea cognoscere debuisset, si perstitisset. Porro conditionem, & ordinem, & debitū suum supra se, siue sub se non ignorare, intelligere qualis factus esset, & qualiter incedere deberet, qd agere, quid cauere: hoc totum erat semetipsum agnoscere. Si aūt qritur, vtrū cognitionem eorū, quæ circa ipsum futura erāt habuit. hoc & arbitrij libertatem, & obedientiæ puritatē minuere videatur omnino. Si ante meritū futurorum præscius diceretur, quia nec bona sperare cū præscientia malorum potuisset, nec cū præscientia bonorum mala futura timuisset. Anselmus in prologion. O misera sors hominis, cum hoc ad quod factus est perdidit. Ad ac videndū dñe factus sum, & nondum feci p̄p quod factus sum. Manducabat tunc homo panem Angelorū, quem nunc esurit. manducat nunc panē dolorum, quem tunc nesciuit. Heu publicus hominum luctus, vniuersalis filiorū Adę planctus. Ille ructabat saturitate, nos suspiramus esurie. Ille abundabat, nos mendicamus, ac miserabiliter desideramus, & heu vacui remanemus. Greg. in moral. lib. 8. Ad hoc.n. homo conditus fuerat, vt stanti mente se in arcem contemplationis erigeret, & nulla hūc corruptio a sui cōditoris amore declinaret. sed cum ab ingenita standi soliditate voluntatis pedem ad culpam mouit, in semetipsum protinus cecidit. Neque præceptum menti sufficit, qua ipsum, qui vere sufficere potest amisit.

De naturali eorum virtute. Cap. XX.

HVgo vbi supra. Si autem quęritur, an aliquæ virtutes ante peccatum in ipso fuerunt: Virtutes dupliciter habere respondemus, secundum naturam, & secundum gratiam. Virtus namque nihil aliud est, quem affectus mentis secundum rationem ordinatus, quæ secundum varias eiusdem mentis applicationes plures esse dicuntur. vnam tamen radicem, & originem habentes voluntatem. Vna enim voluntas, secundum quòd se ad varia, vel appetendo, vel fugiendo inclinat, format affectus, & diuersa secundum eosdem affectus sortitur vocabula. Voluntas aūt aliquando per naturam surgit, aliquando per gratiam excitatur. Et est quidem ipsa natura per gratiā, sed alia est gratia creatrix, alia saluatrix. Gratia creatrix primum naturæ cōditæ quædā bona inseruit. Gratia saluatrix, & bona, quæ natura primum corrupta perdidit reparat, & quæ imperfecta nondum accepit aspirat. Bona ergo naturę, & affectus, secundū naturā virtutes sunt naturales. Quæ & si laudabiles sunt, nō sunt tū dignæ merito illo, qđ est supra naturam, quia nihil habent in se præter naturam; nihil tū mereri, ēt huiusmodi non mihi videtur, q̄uis extra bona hæc quæ propter naturā condita sunt, nihil mereantur. Virtutes aūt quas gratia reparatrix naturæ superaddita format, quia immerito aliquid supra naturam accipiunt, nisi præmio ēt supra naturam remunerari dignæ sunt, vt quibus amor Dei causa est in opere, patria Dei præmium sit in retributione. Sed in his virtutibus, quæ per gratiam præparatricem sunt, primum Spiritussanctus bonam voluntatem operatur, Deinde illi mouenti se, & operanti cooperatur. Primum eam aspirat vt sit Deinde ei inspirat, vt moueatur, & operetur, vt vana non sit. Primum enim operatur eam, deinde cooperatur. Bona enim voluntas instrumentum est, Spiritussanctus artifex. Bonam voluntatem ipse solus operatur. Postea per bonam voluntatem non solus ipse operatur. Igitur nullatenus ambigendo putamus affectus bonos, & secundum iustitiam ordinatus, naturæ illius prima sua origine insertos, per quos ad bonitatem, & iustitiam exequendam naturali appetitu trahebatur, & in his naturales virtutes constitisse, quibus natura hominis a principio formata est, & instructa. De illis autem virtutibus, quæ voluntate bona ea amore diuino mota perficiuntur, nihil temere circa ipsum diffiniri volumus, cum de opere charitatis illius nullum ex auctoritate, siue ea ratione argumentum certum habeamus.

De varijs bonis eisdem ab initio preparatis.

Cap. XXI.

ANima quidem rationalis iccirco duplici sensu instructa est, vt & visibilia foris caperet per carnem, & inuisibilia ad laudem creatoris excitaret. Sensus Angelorum intus erat, & sensus brutorum foris. Angeli contemplabantur quæ intus erant, & per ea quæ foris erant bruta contingebant visibilia. sed non per ea similiter inuisibilia, quoniam inuisibilia in visibilibus cognoscuntur, sed non econuerso. Et positus est homo in medio, vt sensus haberet intus ad inuisibilia, extra ad visibilia: intus sensus rationis, foris sensus carnis. vt ingrederetur, & egrederetur, & contemplaretur intus sapientiam, foris opera sapientiæ, vtrinque quoque reficeretur, videret & gauderet, amaret & laudaret. Quia vero ex duplici natura homo compactus fuerat, vt totus beatificaretur, duo illi bona creator suus ab initio præparauit. Vnum corporale, Alterum spirituale: vtrumque plenum, & vtrunque in suo genere perfectum. Carni visibilia. spiritui inuisibilia. Carni ad solatium, spiritui ad gaudium. Et his bonis vnum dedit, aliud promisit. Visibile gratis dedit, inuisibile merito quærendū instituit, vt ea dono gratuito probaretur, & excellentia promissionis, & fides promittentis. Vnde continuo creatus, dominus rerum constitutus est. Postea vero illi præceptum datum est, vt prius mereretur. deinde remuneraretur, non in his, quæ iam data fuerant in dono, sed in his, quæ proposita fuerant in præmio. Neque vero seruitium iccirco ab homine quæsitum est, quòd omnipotens conditor hominis seruitio indigeret, sed vt ipse homo vera bona merito acquisita gloriosius possideret. Et quia plus erat summę bonitati & meritum dare & præmium, quam sine merito solum præmium, inuisibilia quasi bona vera seruienti post meritum promittuntur. Ista autem quasi modica & transitoria gratis inter merendum adijciuntur, sine illis non potest beatificari in patria, sine istis non potest sustentari in via. Propter quod & talis factus est, vt interim istis indigeret, quatinus per istam indigentiam suam in illis cognosceret, q̄ ibi sufficiens non esset. Vt ergo interioris vitę bonum addisceret quęrere, exterior vita eius talis facta est, vt ad tempus per se stare non sufficiens, alio præter se & extra se bono sustentari indigeret.

De appetitu iusti & commodi. Cap. XXII.

DVo quoque posuerat Deus in homine a principio, quibus natura eius tota regeretur, & vsque ad consummationem finis sui conduceretur. Hæc erant appetitus iusti, & appetitus cōmodi. Appetitum iusti voluntarium esse voluit, vt in eo promereretur homo siue bonum, si eum retineret cum deserere posset, siue malum si eum desereret. Appetitum autem commodi necessarium, quatinus in eo remuneraretur homo, siue ad pœnam, si appetitum iusti desereret, siue ad gloriam si eum retineret. In appetitu ergo iusti Deus meritum hominis constituit. in appetitu vero commodi pręmium. Hos appetitus duo effectus eorum sequebantur iustum & commodum, dissimiliter tamen. Ipsum enim iustitiam appetere secundum aliquid iustitiam habere est. Affectus iusti a voluntate separari potest, sed effectus eius idest iustitia ab affectu ipso separari non potest. Appetitus commodi inseparabilis est, quia secundum necessitatem inest, & a voluntate rationali nunquam separari potest. Effectus autē eius idest commodum ab eo separabilis est, quia desiderari commodum etiam cum non habetur potest. Et in hoc summa constat pœna cum, creatura pęnę addicta commodum fastidire non potest propter immutabilem naturam, nec habere potest per irremissibilem culpam. Homo ergo quia appetitum iusti sponte dereliquit, iccirco merito & iustitiam & commodum perdidit. Solum appetitum commodi ad augmentum felicitatis retinens. Si autem homo iustum velle non desineret, siue illud, siue aliud volendo nunquam peccare posset. Quid autem volendo iustum velle deijt, nisi aliquid extra mensuram in qua sola iustitia fuit? At

vero

vero quę fuit ista mensura in qua voluntas hominis esse volue- rat vt esset bona?

De Mensura sibi imposita in appetitu commodi.
Cap. XXIII.

DVo sunt quæ præparauerat Deus homini. Vnum temporale, & aliud æternū, vt tēporali vteretur, ętetno frueretur. Sed quia bonis vti aut frui laudabile non est, nisi bene vtaris & fruaris, distributa est homini mensura, secundum quam bonis suis temporalibus bene vteretur, æternis bene frueretur. Modus autē mensurę in vsu inferioris boni quadripartitus constabat. Primo vt vteretur his tantum quibus vti deberet. Secundo vt qualiter deberet. Tertio vt quantum deberet. Quarto vt quando. Horū quodcunque bona præteriret, mensuram amitteret. Modus autem in fructu superioris boni bipartitus tantum. Primo vt sciret homo qualiter illo bono vti deberet. Secundo vt etiam quando eum illo bono frui conueniret agnosceret. Nam quo bono sibi fruendum esset, quærendum non erat, quoniam non nisi solum vnum bonum ibi erat. Similiter & quantum ab illo bono fruendum esset, omnino quærendum non erat, cum sine dubitatione constaret, quia quanto magis frueretur illo quis, tanto vtique felicior esset. Illic autem sola mensura quantitatis quærenda est, vbi parum aut nimium esse potest. Fructus autem huius boni ita se habet, vt in eo qui minus possidet plenum sit, & qui amplius non sit superfluum. In hoc ergo mensura constabat, vt agnosceretur qualiter illo bono frui deberet, ne inordinate illud, non quidem ad imitationem sicut conuenit creaturę, sed ad ęqualitatem quod creaturę possibilitatem transcendit, possidere concupisceret. Similiter vt attenderet, ne illud ante tempus præripere festinaret, cum illud priusquam obedientiam consummasset, accipere non deberet. In eo ergo q bona sua amauit, consideramus appetitū commodi. In eo autem quòd mensuram in bonis suis dilexit, intelligimus appetitum iusti. Post autem cessauit velle mensuram, desiit amare iustitiam, & in eo ipso iustitiam perdidit, quo ipsum iustitiæ amorem amisit. In hoc ergo iustitia hominis fuit, q extra mensuram appetitum suum extendit, & secundum qualitatem cum creatori suo patificari voluit, & secundum tempus cum ante meritū præmiū præripere festinauit. Igr̄ summū bonū appetiit, sed nō bene, quia illud & immoderate, & intēpestiue apprehēdere cōcupiuit.

De multiplici custodia sibi data. Cap. XXIIII.

BOnum quidem homini a Deo datū vel promissum nihil profuisset, nisi ad illud quod datum fuerat apponeretur, ne amitteretur, & ad illud quod promissum fuerat via aperiretur. Propterea ad bonum datum posita est custodia præceptū naturæ. Et ad bonum promissum aperta est via pręceptū disciplinæ. Pręceptum autem naturæ intelligimus distinctionem naturalē intrinsecus aspiratam, vt per eam homo erudiretur de his quæ vel appetenda vel fugienda fuerant. Ad necessaria ergo & salubria pertinet perceptio, ad noxia prohibitio, ad media concessio. Hac ergo custodia munitus negligentiā vitare potuit, sed violentiā repellere non potuit. Propterea rationi humanę adiuncta est prouidentia diuina, quatenus humana ratio in parte vna vigilaret contra negligentiam: prouidentia diuina in parte altera staret contra violentiam. Hac itaque gemina custodia munita ciuitas humanę vitę nullis aduersis lęderetur, quia si ratio humana non respuisset aduersus negligentiam, prouidentia diuina nunquam in homine violentię locum dedisset. Nec illum hominem primum impassibilem fuisse credere debemus, quasi nihil omnino pati potuisset, quia naturam in se passibilem habuit. Sed tn̄ si non peccasset, sicut non mortuus, ita etiam siue ad molestiam voluntatis in mente, siue ad corruptionem integritatis in corpore passus omnino aliquid non fuisset. Verum (sicut prędictum est) contra passionem ei custodia necessaria fuit, vt per rationem propriam cōtra negligentiam cauendam excitaretur, & prouidentia diuina contra violentiam omnem illęsus seruaretur. Quia vero primo per negligentiam locum suum deseruit, diuina postmodum prouidentia iustè se a custodia sua subtraxit, vt iam in vita hominis nonnunquam violentia præualeat, & ratio ipsa iam nunc & in vita cogatur subsistere, quod prius sponte cauere neglexit.

De immortalitate ipsorum cibis sustentanda. Cap. XXV.

COmestor. Si autem quæritur, cur ante peccatum datę sunt homini escę, cū esset immortalis. Dicimus, q immortalitas in qua creatus erat cibis erat sustentanda, nec erat qualis illa quę futura est, quæ cibis non indigebit. Illa ei erat posse non mori, hæc erit non posse mori. Aug. de ciui. lib. 13. Non solum .n. tale corpus erit, quale nūc est in quauis optima valitudine, sed nec tale quidē quale fuit in hoībus primis ań peccatū, qui licēt morituri nō essent nisi peccassent, alimentis tñ vtebantur vt homines, nōdum spiritualia, sed adhuc animalia corpora gestantes, quæ licet senio non deficerent, vt ad mortem necessitate perducerentur, qui status eis de ligno vitę, quod in medio paradisi cum arbore vetita simul erant mirabili Dei gratia præstabat, tamen & alios sumebāt cibos, pręter vnā arborē, q interdicta fuerat: nō quia ipsa malū erat, sed ad commendationem puræ ac simplicis obediētię, quę magna virtus est rationalis creaturę sub creatore domino constitutę. Nam vbi nullum malū tangebatur, profecto si prohibitum tangeretur, sola inobedientia peccabatur. Alebantur ergo alijs, quæ sumebant, ne animalia corpora molestię aliquid esuriē do vel sitiendo sentirent. De ligno autem vitæ propterea gustabāt, ne mors eis vndecunq; subreperet, aut senectute confecta decursis temporum spacijs interirent, tanquam cætera illis essent alimento, illud autem sacramento, vt videlicet sic accipiatur esse lignum vitę in paradiso corporali, sicut in spirituali & intellectuali paradiso sapientia Dei, de qua scriptum est: Lignum vitę est his qui apprehendunt eam. Corpora vero iustorum, quæ in resurrectione futura sunt, nec vllo ligno indigebunt, quo fiat, vt nullo morbo vel senectute inueterata moriantur, nec vllis alijs corporalibus alimentis, quibus esuriendi ác sitiendi qualiscunque molestia deuitetur, quia certo & inuiolabili munere immortalitatis induentur, vt non velint nisi potestate, non necessitate vescantur.

De Ipsorum in melius translatione futura si perstitissent. C. XXVI.

IDem in lib. 14. Sic ergo manente illa primorum parentum fęlicitate, donec per illam benedictionem, qua dictum est, Crescite & multiplicamini. prædestinatorum sanctorum numerus compleretur. Alia maior daretur, quę beatis Angelis data est, vbi iam esset certa securitas peccaturum neminem, neminemq; moriturum. & talis esset vita sanctorum post nullum laboris doloris mortis experimentum, qualis erit post hæc omnia in incorruptionem corporum reddita resurrectione mortuorum. Hugo vbi supra. Probabile siquidem omnino est, q ille primus homo post peractam obedientiam si in ipsa obedientia perstitisset, statim ad prēmium ipsius obedientiæ transferri debuisset, quatinus sine mortis interpositione de primo statu, vbi habuit posse non mori, ad alium statum transiret, vbi amplius mori non posset. Interim vero vitam terrenam fructibus terrenis nutriret. quia enim quod viuit vitam habet, quod autem viuificat vitam dat. Plus est omnino viuificare, quam viuere. propter quod primus homo in animam viuentem factus dicitur, quę vitam quidem in se habuit, sed corpori per se solam vitam dare nō potuit. Secundus autem in spiritum viuificantē, qui & vitā habebit in se, & corpori dabit per se. De termino aūt huius vitæ inferioris, in qua vsque ad tēpus diffinitum homo manere debuerat, hoc fide dignum videtur, q sicut in hac vita mortali alijs per mortē decedentibus, alij per natiuitatem victuri succedunt. Ita quoq; tunc præcedentibus post terminū huius vitæ tēporalis ad vitā æternā translatis, hi qui ex eis nati fuissent decedentibus succederent, & ipsi quoque tempora sua impleturi, & obedientiam seruaturi, donec tandem numerus ad vitam prædestinatorum impleretur. & tempus huic inferiori vitæ deputatum consummaretur.

Quòd Eis & prouidentia carnis & exercitium operis oblectamento essent. Cap. XXVII.

POrro nisi spiritus in appetitu suo mensuram deseruisset, caro subiecta spiritui aduersus ipsum in suo appetitu terminū mensuræ non transiret. Deus etenim primi hominis corpus sanum & integrum condens, intrinsecus quędam ordinauit, quę ad conseruanda valere potuissēt. Horum aūt prouidendorū cura & officiū spiritui incumbebat. Nā sicut Deus præsidebat spiritui, ita & spiritus carni, & ipsa caro spiritus iumentum erat. propterea quasi ad sessorem pertinebat vt pabulū prouideret ne deficeret, & hoc solum fortassis tunc sufficere potuisset. Nam modo præter pabulum freno & calcaribus necesse habet. Freno quidem vt furentē & præcipitem a malo cohibeat. Calcaribus autem vt ad bonum faciendum excitet pigrum. Tunc ergo solum pabulum ministrās sine freno & calcaribus suauiter portaretur. Et si forte frenum ibi esset, quo per se incedere nescia regeretur, nec pungi tunc opus haberet, quia non esset pigra, nec cohiberi, quia non esset impetuosa. Quia ergo spiritus sessor erat, iniunctum est ei officiū, vt & iumento suo pabulum prouideret. Ne vero in illo exequendo, si sola hac præceptione non etiam ex amore impleret, conditione seruili premeretur, dedit ei Deus affectum quo suū corpus amaret, vt hoc ei libenter prouideret. Rursus ne vel illis quęrendis labor esset, vel in sumendis periculum, indigentiam simul & appetitum carnalem certa mensura temperauit, quatinus et & ad fomentum pauca sufficere potuissent & ad satietatem. Itaque prouidentia carnis non tam labor quam oblectamentum & exercitatio futura foret, si homo iustitiam tenuisset. Si autem quæritur quo studio vita humana si non peccasset homo exercenda & colenda fuisset, non inconuenienter dicitur, pręter interna & spiritualia studia sapientiæ & diuinæ contemplationis, foris etiā in terræ culturas, siue in arando, siue in seminando, siue in plantando, & cęteris huiusmodi operibus, quibus natura bona exculta profectum capit in melius. primum hominem non ad laborē, sed ad delectationē exercēdū, ut & opus esset ad delectationē

& exer-

& exemplum ad eruditionem. sic namq; exterior homo exercendus erat, vt ab isto studio exteriori operis forma sumeretur studij interioris, & in eo quod foris faceret cognosceret, quid sibi intus faciendum esset. Nam etiam intus similiter quædam terra erat, quæ bona quidem creata erat, & tamen si ipsa terra bene excoleretur, adhuc melior esse poterat, quæ culta fructus bonos daret, neglecta vero mala & noxia germina proferret.

De Multiplici præcepto diuinitus illi dato. Cap. XXVIII.

ACtor Datum est autem primis parentibus duplex (vt supra dictum est) præceptorum genus, videlicet præceptum naturæ, ac præceptum disciplinę. Præceptum vero naturæ triplex. Primum quidem pertinens ad sustentationem corporis sui, de comedendo .s. ex omni ligno paradisi. Secundũ ad multiplicationẽ generis sui, quod implendum erat per legem matrimonii. Tertium ad dilectionem Dei & proximi, quod in cordibus eorum scriptũ erat digito Dei. Quartum vero pręceptum .s. disciplinę datum est illis ad probationem obedientiæ, videlicet de ligno scientiæ boni & mali, non gustando neque tangendo. Aug. super Genesim li. 8. Sed potest quæri quõ Deus homini tunc locutus sit, vt pręceptũ capere posset, quo transgresso reus esset. Vtrum videlicet in mẽte modo intellectuali, an in aliqua specie corporali. Reuera cum audimus scripturam dicentem. præcepit ei Deus dicens. Ex omni ligno paradisi comede. &c. Si quærimus hunc in Deo modum loquendi a nobis proprie non potest comprehendi. Certissime tamẽ tenere debemus Deum aut per substantiam suam loqui, aut per subditam sibi creaturam. sicut uidelicet iam dictũ est superius. At vero per substantiam suam non loquitur, nisi ad creandas omnes naturas. Ad spirituales aũt & intellectuales, non solum creandas oẽs naturas, sed ẽt illuminãdas cum iam capere possunt eius locutionem in verbo ęterno. Illis aũt qui eam capere non possunt, nõ loquitur Deus, nisi per creaturam, aut tantum spiritualem, sicut in somnis vel extasi rerum corporalium similitudinem. Aut etiã corporalem dũ sensibus corporis vel appareat aliqua species, vel insonant voces. Itaq; si Adam talis erat, vt illam Dei locutionem capere posset, quam per substantiam suã mentibus Angelicis prębet, non est dubitandum ꝙ eius mentem mouerit per tẽpus miro & ineffabili modo, non motus ipse per tẽpus, eique vtile ac salubre præceptum veritatis impresserit, & quę transgressori pœna deberetur, ea ipsa veritate ineffabiliter monstrauerit. Sic enim audiuntur vel videntur omnia bona pręcepta in ipsa incommutabili sapientia, quę in animas sanctas se transfert ex aliquo tempore, cum nullus ipsi motus sit in tempore. Si autem ad illum modum Adam iustus erat, vt ei adhuc opus esset alterius creaturæ sapientioris & sanctioris auctoritas, sicut nobis prophætarum & ipsis Angelorum, quæ voluntatem Dei posset cognoscere; Cur ambigamus Deum per aliquam huiusmodi creaturam ei locutum esse talibus vocum signis, quæ posset intelligere?

De illo quod datum est ad naturæ sustentationem Cap. XXIX.

ACtor. Primum itaque præceptum naturæ (sicut dictum est) homini datum est ad sustentationem naturę, quoniam habebat corpus animale, videlicet indigens ciborum alimonia, vnde si non comederet interiret. cumque fames sit defectus ac pęna peccati (est enim appetitus immoderatus comedendi) huic vtiq; nullatenus homo subiacuisset, si non peccasset, sed proculdubio peccaret, nisi defectum habens cibo præueniret. habebat enim appetitum naturalem & moderatum, cui sic ex præcepto Dei vt defectus famis nunquam sentiretur, erat vtique satisfaciendum. Vtrũ autem ad immortalitatem Adę perpetuo conseruandam sufficeret semel comedere de ligno vitæ? Videtur quod sic secundũ Aug. & ideo creditur Adam de illo nunquam comedisse Ait enim idẽ Aug. super Gen. sic. Immortalis & incorruptibilis caro primi hominis condita est, vt immortalitatem & incorruptionem per obseruantiam mandatorum Dei custodiret. In quibus videlicet mãdatis hoc continebatur, vt de lignis concessis ab interdicto abstinens manducaret, ac per horum edulium immortalitatis dona conseruaret, donec incrementis corporalibus ad ætatem perductus, q̃ conditori placeret, multiplicata progenie ipso iubente de ligno vitæ sumeret, quo perfecte immortalis factus alimenta sibi vlterius non requireret Ecce hic apertè videtur Aug. tradere ꝙ caro primi hominis mortalitatem habuit in se. Et ita ꝙ in eo fuit potentia naturalis .s. non moriendi, sed adiuuanda erat per alimoniã ciborum, & obseruantiam mandatorum Dei. Et etiam quod congruo tempore comesturus erat de ligno vitæ Idem tamẽ in libro de baptismo paruulorum dicit, ꝙ Adam comedit de concessis. sed fortasse non loquitur de ligno vitæ, sed tantum de alijs. Secundũ hoc ergo intelligendum est quod supra dicit August. quod Adam de ligno vitæ gustabat. i. gustare debebat. August. in quæstionibus super Gen. Adam itaque non habebat corpus tale, quod dissolui esset impossibile, sed corruptionem inhibebat gustus arboris vitæ. Poterit etiam post peccatum indissolubilis permanere, si à Deo permitteretur edere de ligno vitæ.

De Alio quod datum est ad sui generis multiplicationem C. XXX.

ACtor. Secundum vero præceptum homini datum est ad multiplicationem generis humani .s. illud: Crescite & multiplicamini, & implendum erat per legem matrimonii. Vnde quia sine coniunctione maris ac fœminę præceptum hoc impleri non potuit, dicit Comestor, ꝙ Deus his verbis coniugium instituit. in quo etiam dicit quosdam hęreticos confutari, qui concubitum dicunt sine peccato non posse fieri. Nos autem secundum opinionem communem dicimus, ꝙ in paradiso coniugium institutum est, cum viro in extasim rapto dictum est, Propter hoc relinquet homo patrem suum & matrem, & adhærebit vxori suæ, & erunt duo in carne vna. Hinc & Apostolus verba illa recitans ad Ephesios, Sacramentum inquit hoc magnum est in Christo & ecclesia. Est itaq; matrimonium legittima coniunctio maris & fœminæ, indiuiduam vitę consuetudinẽ retinens. i. retinenda exigens, quãtum in se est Hoc autem dico, quia contumelia creatoris soluit .s. matrimonium infidelium, quoniam non est ratum. Dicitur hoc etiam propter matrimonium spirituale, quia .s. ante carnalem copulam alteri coniugum licet ad religionem transire. Finalis causa matrimonij prolis est procreatio, & nunc etiam fornicationis euitatio. Siquidem ante culpam institutum est tantum ad procreãdæ prolis officium. Postea vero non solum ad officium, sed etiam ad remedium .s. vt carnis prohibeatur vitium Iuxta illud apostolicum, Propter fornicationẽ vnusquisque vxorem suam habeat, & vnaquæque suum virum. Efficiens causa matrimonij est consensus per verba de præsenti. Dicitur autem matrimonium quasi matris munium. i. officium, quia mulieribus dat esse matres. Et ideo denominatur magis a matre quàm a patre, quia eius officiũ prius apparet in matrimonio quàm officium viri. Dicitur autem matrimonium esse initiatum per sponsalia, ratum per consensum de pręsenti, consummatum in carnali copula. Hugo de sacramentis lib. 2. Institutio itaque coniugij duplex est. Vna .s. ante peccatum ad officium. Alia post peccatum ad remediũ. Prima vt natura multiplicaretur. Secunda vt natura exciperetur, & vitium hinc cohiberetur. Prima constitutio coniugium proposuit in fidem dilectionis, vt in eo sacramentum esset societatis, quæ in spiritu constat inter Deum & hominem. Officium autẽ coniugij in commixtione carnis proposuit, vt in eo sacramentum esset societatis, quę in carne futura erat inter Christum & ecclesiam. Secunda institutio coniugium in fœdere dilectionis sanait, & per eius bona id quod in carnis commixtione infirmitatis erat & delicti excusaretur. Officium autem coniugij in commixtione carnis concessit, vt in eo propter generis multiplicationem generãtium infirmitas exciperetur, & forte ipsa societas quę exterius in coniugio pacto fœderis seruatur, sacramentum est & ipsius sacramenti res est dilectio mutua animorũ quę adinuicem in societatis & fœderis coniugalis vinculo custoditur. Et hęc ipsa rursum dilectio qua masculus, & fœmina in sanctitate coniugij animis vniuntur, sacramentum est, & signum dilectionis, qua Deus rationali animæ intus per infusionẽ gratiæ suę & spiritus sui participatione coniũgitur.

Qualiter coniugium esse dicatur in pręceptis naturę. Cap XXXI.

VErum cũ præcepta naturæ nunquã cessent, sed semper obligent non immerito quæri potest qualiter in præceptis naturæ coniugium est. Si. n. adhuc in præcepto est, sequitũr ꝙ seruasse virginitatem peccatum est. At verbo non oĩa præcepta naturæ obligant ad semper, siue in perpetuum, sed aliquando tm̃ ad tempus oportunum. Hoc itaq; præceptũ. Crescite, & multiplicamini, tandiu seruatum fuit, quandiu oportuit. Iam vero cessauit, quia sufficienter impletum est, id quod in fine p̃cepti dñs addit. Et replete terram. Iam. n. adeo multiplicatum est humanum genus, ꝙ terra tota repleta est hominibus, semper. n. obligauit præceptum illud, donec vt dictum est impleretur. Qui autẽ pręcepta naturæ simpliciter, ac semper ad sui obseruantiam obligare dicuntur, de moralibus intelligitur, quæ dicuntur præcepta naturę, quia pertinent ad ius naturale, qđ videlicet naturaliter scriptũ est in humano corde. Hoc aũt præceptum non fuit morale, sed quia natura semper tendit ad sui multiplicationem, ideo dicitur naturale quod est de multiplicando genere humano. Vnde coniugiũ ante peccatũ quidẽ in præcepto fuit ad officium, & ẽt in remedium .s. vt ardor concupiscentiæ sine qua coitus non est, p cõiugij bonũ excusationem haberet Nunc aũt magis est ad remediũ q̃ ad officium. Nõ iam in præcepto, sed in permissione, quia iam per totũ orbem multiplicatus est populus ad Dei cultũ. Potest ẽt dici pręceptum naturæ, quia institutum est in statu naturę bene dispositæ, & ẽt quia pertinet ad ius naturale, qđ natura oĩa animalia docuit .s. commixtionem maris & fœminæ. Præterea quia sicut dictũ est supra, institutum est contra carnis vitia, præcipue innaturalia, vt sunt mollicies, & sodomia, quibus peruertitur natura. Augustinus in libro de bono coniugali. Cum autem ille naturalis vsus qui progreditur vltra pacta nuptialia, id est vltra propagandi necessitatem, venialis fit in vxore damna-

bilis

bilis in meretrice, ille qui est contra naturam execrabiliter fit in meretrice, sed execrabilius atq; damnabilius in vxore. Tantumq; valet ordinatio ipsius creatoris & ordo creaturæ, vt si in rebus ad vtendum concessis etiam exceditur modus, lõge sit tolerabilius, quam in ea quæ concessa non sunt vel nullus vel rarus excessus. Propter hoc in re concessa toleranda est coniugis immoderatio, ne in rem non concessam prorumpat libido. Cum autem vir mẽbro mulieris non ad hoc concesso vti voluerit, turpior est vxor, si in se quam in alia fieri permiserit. Decus ergo coniugale est castitas procreandi, & fides reddendi carnalis debiti.

Qualiter Vnicam vnius esse sit de naturali iure. Cap. XXXII.

ACtor. Patet etiam ꝙ vnicam esse debere sit de naturali iure. Est enim de naturali iure vt alij non facias, quod tibi nõ vis fieri. Sicut ergo vir non vult mulierem diuidere carnem suam, ita nec ipse debet diuidere suam. Et sic vnica debet vni tantummodo coniungi & econuerso secundum naturalem iustitiam. Præterea si vnam esse vnius pertineret tantum ad ius positiuum, secundum hoc ante institutionem iuris positiui plures habere non fuisset peccatum, quod est manifeste falsum. Præterea secundum hoc gentilibus non esset peccatum, cum ius positiuum non liget nisi tantum illos ad quos peruenit, & illud eis non est prędicatũ. Sciẽdum tamen ꝙ ius naturale dicitur vno modo sicut dictum est supra, ꝙ natura docuit omnia animalia. Et secundum hunc modum coniunctio maris & fœminæ est de naturali iure. Dicitur etiam naturale ius alio modo, s. quod dictat naturalis ratio, & sic est de naturali iure fidelitas quam debet vir vxori, s. vt nulli commisceatur alteri. Hoc ergo duplici modo coniugium est de iure naturali, s. quantum ad copulam carnalem, & quantum ad fidem vnam vni tantum coniungi. Olim tamen pro tẽporis exigentia dñs cum patribus dispensauit, quia pauci tunc erant cultores Dei, & quia moderate ac spe prolis appetebant coitum patres antiqui. Si aũt obijciatur econtrario quòd ius naturale dispensationem non recipit. Respondemus quod immo recipit in aliquibus, licèt non ab homine, sed a Deo qui tradidit. Vnde beatus Bernardus in libro de præcepto & dispensatione ita scribit, Non occides, non mœchaberis, ac reliqua illius tabulę legis scita, Et si nullam prorsus humanam dispensationem admittunt, Deus tamẽ horum qđ voluit, & qñ voluit, siue cum ab Hębreis Ægyptios spoliari, siue cum prophetam cum muliere fornicaria præcepit misceri, Samsonq; vna cum hostibus opprimens seipsum interfecit. quod vtiq; factum si defenditur non fuisse peccatum, priuatum indubitanter credendus est habuisse consilium, & si de scriptura non habeamus. Hæc ille. Itaq; iuxta verbum Augustini plures habere vxores quando mos erat, peccatum non erat, non quidẽ propter morem, sed propter dispensationem, quæ facta est (vt dictum est) Patriarchis propter populi Dei multiplicationem, ac diuini cultus ampliatiouẽ. Deniq; si etiam non essent nisi duo viri & infinitæ mulieres, nec sic etiam ad humanum genus multiplicandum deberet homo carnem suam diuidere, nisi ex dispẽsatione. Cum Lamech autem, qui ex libidine bigamiam introduxit, dispensatum non fuit. Hieron. contra Iouí. lib. 1. Primus siquidem Lamech sanguinarius & homicida vnam carnem in duas vxores diuisit, & fratricidium & bigamiam eadem diluuij pęna deleuit.

Cur Olim cum viris dispensatum sit, vt haberent plures, non autem econuerso. Cap. XXXIII.

AVgust. vbi supra, nec sicut vni viro plures licebat habere vxores, sic & vni fœminæ viros plures. nec etiam ipsius prolis causa, si forte illa quidem parere posset, & ille generare non posset. Nam occulta lege naturæ singularitatem amant, quæ principantur, subiecta vero non solum singula singulis, sed si ratio naturalis vel socialis admittit etiam vni plures, non sine decore subduntur. Idem contra Faustum lib. 2. Æterna ergo lege consulta videamus, quid pater Abraham peccauerit, id est contra legẽ hanc fecerit, quando cum ancilla concubuit. Illa siquidem ęterna lex ordini naturali conseruando consulens, non vt satiandę libidini seruiatur, sed vt saluti generis prospiciatur, ad prolem tantummodo propagandam mortalis carnis delectatiọnem dominatu rationis in concubitum sinit relaxari. Proinde Abraham ordinem naturæ seruans, nihil agebat concubitu illo, nisi vt nasceretur homo. Neq; Sara (vt obijcit Faustus) conscientiam suam flagitio cõiunxit, quo ille suam libidinem turpi & illicita voluptate sanaret miscuit, sed naturali ordine filios volens, seque sterilem sciẽs, ancillatis vteri fęcunditatem in vsu viri sui potestate licita vendicauit, non cedens viro concupiscenti, sed iubens obedienti. Nam cum in cæteris actibus ad humanam pacem pertinẽtibus mulier viro debeat seruitutem, tamen secundum apostolicam doctrinã huius vnius rei, quæ sexus vtriusq; carnali sorte distinguitur, & carnali commixtione connectitur, similem habent in se vir & mulier potestatem. Prolem ergo quam de se habere Sara non poterat, de ancillã quidem voluit habere. Ex eo tamen semine, ex quo & de se si posset habere debebat. Nec vnquam hoc vtique faceret Sara, si in corpore viri teneretur carnali concupiscentia. zelaret enim potius pellicem, non faceret matrem. Nunc autẽ ideo propagandi voluntas pia fuit, quia concumbendi voluptas libidinosa non fuit. Iacob autem ꝙ pro ingenti crimine quatuor vxores obijciuntur, generali prolocutione purgatur. Alia namque peccata sunt contra naturam, alia contra mores, alia contra pcepta. Si ergo naturam consulas, non lasciuiendi sed gignẽdi causa mulieribus illis vtebatur. Si mores, illo tẽpore & in illis terris hoc factitabatur. Si pceptum, nulla lege prohibebatur. nunc verò cur crimẽ est q hoc faciat, nisi qa & in moribus & in legib. est cõtrariũ?

Contra Reprehensores patrum in hac parte responsio. C. XXXIIII.

ET isti comparantes non alios quorum animi virtutem nosse non possunt, sed (sicut dicit Apu olus) semetipsos sibiipsis non intelligunt. & quia ipsi etiam si vnam habuerint, ad eam non solum generandi accedant officio viriliter, sed sæpe coeundo stimulo enerniter perttàhuntur, quasi veraciter sibi videntur coniecere, quam maiore huiusmodi morbo per multas alij capiuentur, quando se vident in vna temperantiam non posse seruare. Verum nos eis qui hanc virtutem non habent, ita de sanctorũ virorum moribus iudicium committere non debemus, sicut de ciborum suauitate ac salubritate iudicare febrientes nõ possumus, potius illis sonorum sensu & pręceptorum medicamine, quam ex eorũ ęgritudinis affectione alimenta præparamus, alioquin possint & sanctos Apostolos accusare, ꝙ tam multis populis Euangelium prędicauerunt, non charitate generandi filios æternę vitæ, sed cupiditate laudis humanę, hoc enim amore glorię corrupti cerant, quos Apostolos notat ꝙ per inuidiam & contentionem nõ caste Christum annunciabant. De quibus tamẽ gaudet Apostolꝰ, ꝙ his auditis nascerentur fideles per Euangelium, vt de malo illorum Deus operaretur bonum, sicut fieri põt, vt ad concubitum homo non generandi voluntate ingrediatur, sed luxuriandi libidine rapiatur, & tñ inde homo bonũ Dei opus nascatur de fœcũditate seminum non de turpitudine vitiorũ. Sicut ergo Apostoli doctrinam suã admirantibus auditoribus condelectabantur, non auiditate consequendę laudis, sed charitate seminandæ veritatis, sic & sancti Patriarchæ coniugibus semen suũ excipientibus miscebantur, non concupiscentia percipiendę voluptatis, sed prouidentia propagandę successionis. Ac per hoc nec illos ambitiosos multitudo faciebat vxorũ. Similes aũt sunt, qui hic in magnis reprehenduntur, pueris in schola imperitis, qui cum pro magno dídicerint nomen vnum singularis numeri reddendum esse verbo numeri singularis, auctorẽ increpãt doctissimum, quia dixit, pars in frusta secant. Et quia religionem dici norunt, culpant eum qui gemina littera dixit, relligionem patrum. Vnde fortasse nõ absurde dicitur in genere suo quantum distãt schemata & methaplasmi doctorum a solœcismis & barbarismis imperitorũ, tantum distare figurata facta Prophetarũ a libidinosis peccatis iniquorum. Illorum siquidem antiquorum non tantum linguam sed & vitam dico fuisse Propheticam, totumq; regnum illud gentis Hebræorũ magnum quendam fuisse Prophetam, nec intelligunt isti quosdam virtutes in magnis animis paruorum animorũ vitijs simillimas esse, non nulla specie, sed nulla æquitatis comparatione. Si enim in quibusdam factis à quorum altitudine longe sunt, vitam patrum vel prophetarum tanquam libidinosam reprehendunt, sicut nonnulli etiam paganorum tanquam Christi stultitiam, ꝙ tempore anni non cõgruo quæsiuit in arbore poma. redarguũt. Aut puerilis cuiusdam fatuitatis affectum, quòd inclinato capite digito in terra scribebat, & cum hominibus interrogantibus respondisset, hoc iterum faciebat.

De Sanctis mulieribus olim prolem desiderantibus. Cap. XXXV.

IPsas etiam vxores Iacob satis elucet nihil aliud omnino in cõcubitũ appetijsse quam filios. Nam vbi se minime parere videtunt, famulas suas viro suo dederunt, vt illas quidem matres facerent carne, & ipse fierent voluntate. Hinc accidit vt altera virum conduceret, quoniam ordo alterius erat, vt ad illam maritus intraret. Nam vtiq; iustius ad Lyam vicibus accedebat. De qua tot filios procreauerat, & cui vt etiam de ancilla procrearet, obediẽrát. Tantoque firmius seruabantur potestatis coniugalis iura, quãto castius vitabatur carnalis cupiditatis iniuria. Filię Loth cum ad conuersationem humani generis prolem quærerent, qui vtique in eis humanus erat & naturalis affectus, nec alios viros velut illa conflagratione orbe terrarũ exusto, inuenire se posse crederent, misceri se patri voluerunt. Et potius quidem nunquam matres esse, quam sic vti patre debuerunt. Verumtamen multum interest, quòd ea vsq; sunt causa, quam si funestę voluptatis vterentur concupiscentia. Ratio quippe iustitię non tantũ quid factum sit, sed etiam quare factũ si intuetur, vt etiam causis suis facta pendentia libramento æquitatis examinet. Thamar quoq; quæ socerum fefellit, non carnis concupiscentia, nec mercedis meretricię cupiditate peccauit, sed ex ipso sanguine prolẽ requirens, ex quo duobus iam fratribus nupta, tertio quoq; denegato habere non-

potuit

patuit, eorum patri se tandum corpus fraude subiecit, pignore mercedis accepto, quod non ad ornamentum sed ad testimoniū reseruauit. Et melius quidem sine filijs remaneret, quam sine matrimonij iure mater fieret, longe tamen alia intentione peccauit, quòd filijs suis patrem prouidit socerum, quam si eum concupisset adulterum. Denique cum iussu eius duceretur ad mortem, & pignora proferens se grauidatam esse diceret ab illo cuius illa essent. vbi ea quæ dederat ipse cognouit, illam se iustiorem esse respondit, minus videlicet culpans desiderium habendæ prolis quo illa ducta se socero supposuerat, quam libidinosi concubitus ardorem, quo ipse velut ad meretricem victus intrauerat. Hugo. in lib. de bono viduitatis. Olim vtique sanctas fœminas nubere non concupiscentia, sed obedientia compellebat, vt propagaretur populus Dei, in quo promitterentur Prophetæ Christi, & ex quo nasceretur etiam caro Christi, vt ergo populus ille propagaretur, qui non suscitabat semen in Israel, per legis sententiam maledictus habebatur. Vnde & sanctæ mulieres attendebantur non cupiditate concumbendi, sed pietate pariendi, & rectissimè credantur coitum non fuisse quæsituræ, si proles posset aliter prouenire. Et viris vsus plurium viuarum concedebatur vxorum, cuius rei non concupiscentiam carnis sed prouidentiam generationis fuisse causam illud ostendit, quod sicut sanctis viris habere plures viuas, non etiam vt sanctis feminis licebat misceri maritis pluribus viuis, quia tanto essent turpiores, quanto magis appeterent vnde non essent fœcundiores. Actor. In summa ergo nota quòd ideo potius in hac re dispensatum est cum viris, quia vir caput est mulieris. Et quia magis pacifice potest vnus pluribus dominari quam duo vni, præterea quia plus potest vnus fœcundare quam duæ vel tres parere. Cæterum quia vnus est verus sponsus animarum sanctarum, non quidem vnum habere plures, sed plures habere vnam interimit sacramentum.

De Coniugali fœdere. Cap. XXXVI.

HVgo vbi supra. Deus quidem a principio: sicut dictum est supra cum hominem instituit, mulierem de latere viri formatam eidem sociauit. Nam si de capite fieret, creata videretur ad dominationem. si vero de pedibus ad seruiturem. Præterea de medio facta est, vt ad æqualitatem societatis facta probaretur. In hoc tamen quodammodo inferior ipso, vt tanquam ad principium suū respiceret, eique indiuiduè adhærendo ab ea se quæ adinuicē constare debeat societate non separaret. Hæc ergo societas coniugium esse probatur, quæ videlicet fœdera sponsionis mutuę consecratur. Vnde coniugiū esse dicunt legitimum masculi & feminę consensum, indiuidualem vitæ consuetudinem retinentem. Actor. Efficiens ergo causa coniugij est, vt dictum est supra, consensus per verba de præsenti. consensus inquam in copulam coniugalē quæ comprehendit cohabitationem & copulam carnalem, mutuum obsequium, mutuamque potestatem corporis quam habet alter in alterum. Itaque quia matrimonium solo consensu contrahitur, hic si solus defuerit, cætera etiam cum ipso coitu celebrata frustrantur. Nam ex quo vir per verba de præsenti consensit in mulierem affectu mariali, & mulier in virum siue verbis siue signis exprimatur consensus, statim est matrimonium. Signis autem ideo dico, quod surdus & mutus possunt contrahere matrimonium isto modo. Veruntamen si contrahentes loqui possunt, verba mutuum consensum exprimentia, quantum ad Ecclesiam necessaria sunt. Ex hoc itaque consensu oportet coniuges ipsos cohabitare, & indiuiduam vitæ consuetudinem obseruare. Dicitur autem matrimonium initiatum per sponsalia, ratum per consensum de præsenti, consummatum in carnali copula. Porro matrimonium ante carnalem copulam signat coniunctionem Christi ad fidelem animam quæ separabilis est. Post vero significat vnionem filij Dei ad humanam naturam quæ indissolubilis est. Ideoque matrimonium per carnalem copulam consummatum est indissolubile, ante vero solubile. Nam spirituale tantum & nō carnale matrimonium est ante copulam carnalem. Ideo dissoluitur per mortem spiritualem, cum alter ingreditur religionem. Quia vero consummatum est ac corporale post copulam carnalem, ideo non dissoluitur nisi per mortem corporalem, & spalē. Sciendumque quòd vbi est consensus per verba de futuro & sequitur carnalis copula matrimonium consummatum ecclesia reputat, dum. n. coeunt, illud esse ips interpretatur, pro quo illa verba de futuro fuisse videntur, vnde ibi verba de præsenti per æquipollentiam sunt. sed in hoc ecclesia quñque fallitur, vt qñ nunquam de præsenti consentiunt Aug. in lib de Bono coniugali. Tantum valet fœdus nuptiale, vt nec irritum fiat ēt separatione, quia viro viuente quo vxor relinquitur, si alteri nupserit mœchatur. Manent ēt coniuges sibi ēt separati. Tantum ergo valet hoc vinculū, vt etiā cā procreādi colligetur nec ipsa cā procreādi soluatur.

De coniugis electione. Cap. XXXVII.

FVlgentius in lib. Mitologiarum primo. Sicut autem nihil benigna superius cum coniuge, sic nihil infesta crudelius muliere. Quantum enim sapiens pro viri salute suam opponit animam pignori, tantum maligna ad mortem mariti etiam vitam suam reputat nihili. Ergo coniunx quanto est viro coniunctior, tanto est et amorum dulcedine mellea, aut felle malitiæ tonica. Iohannes Chrysostomus super Matthæum. Si ergo vis ducere vxorem noli quærere diuitem, sed bene morigeratam: quia mores boni diuitias semper acquirunt. diuitiæ autem nunquam mores fecerunt. Et gloriosior est paupertas fidelium, quàm diuitiæ peccatorum. Noli quærere speciem: quia meretrices quidem placent in specie, moribus autem matronæ, & sicut inaures aureæ in auribus porci, ita mulieris male morigeratæ species. Ambros. de sancto Abraham lib. 1. Legitur Abraham dixisse vxori suæ Saraï. Noui quòd pulchra sis mulier, & quòd cum viderint te Ægyptij dicturi sunt, vxor ipsius est, & interficient me, & te reseruabunt. In quo videlicet docet non magnopere quærendum esse decorem coniugis, qui viro plerunque necem gignere solet. Qui ergo suauitatem quærit coniugij non tam pulchritudo mulieris quam virtus eius & grauitas illum delectet, non superiorem censu ambiat, non genere nobiliorem, hæc enim superbiæ proxima sunt, nec monilibus ornatam sed moribus. Hieronym. contra Iouinianum libr. 1. Martia Catonis filia minor, cum quæreretur ab ea cur post amissum maritum denuo non nuberet. Rñdit se non inuenire virum qui se magis quam sua vellet. Quo dicto eleganter ōndit, diuitias in vxoribus magis quam pudicitiam eligi solere, multosque non oculis sed digitis vxores ducere. Sane res optima quā conciliat Auaritia. Epicurus ēt voluptatis assertor, raro dicit iucunda esse sapienti coniugia: quia multa nuptijs admixta sunt & incommoda, & quomodo diuitiæ & honores corporumque sanitates ac cætera quæ indifferentia nominamus, nec bona nec mala sunt, sed velut in medio illo posita vsu vel euentu vel bona vel mala fiunt. Ita vxores in bonorū malorūque confinio sitę sūt: graue aūt est viro sapienti venire in dubio, vtrū bonam aut malam ducturus sit. Fertur & Aureolus Theophrasti liber de nuptijs, in quo an vir sapiens ducat vxorem quærit. Cumque si pulchra esset, si morigerata, si honestis parentibus orta, si etiam ipse sanus ac diues, sic sapientem aliquando matrimonium inire diffiniuit, statim intulit. Hæc autem raro in nuptijs vniuersa concordant. Denique nulla est vxoris electio, sed qualiscunque obuenerit est habenda. Si enim est iracunda, si fatua, si superba, si fetida, post nuptias discimus, quicquid vitij est in ea: equus, asinus, bos, canis, & vilissima mancipia, vestes quoque ac lebetes, calia, vrceolus. prius probantur & sic emuntur. Sola vero vxor non ostenditur, ne ante displiceat quam ducatur. Valerius Maximus de gestis ac dictis mirabilibus lib. 6. Quidam vnicæ filiæ pater, Themistoclē consulebat, vtrum eam pauperi sed ornato, aut locupleti parum probato collocaret. Cui ille. Malo inquis virum pecunia, quam pecuniam viro indigentem &c.

De Mutua coniugum dilectione. Cap. XXXVIII.

HIeron. vbi supra. Sapiens autem vir iudicio debet amare coniugem non affectu, ne regat voluptatis impetus, nec præceps in coitum feratur. Nihil est fœdius quā vxorem amare quasi adulteram. In aliena siquidem vxore omnis amor turpis est, in sua nimius. Vnde Sextius in sententijs. Adulter inquit est in suam vxorem amator ardentior. Certe qui dicunt se causa reipublicę & generis humani vxoribus iungi & liberos colere, imitentur saltē pecudes. Et postquam vxorum venter intumuerit, ne perdant filios, nec amatores se vxoribus exhibeant sed maritos. Refert Seneca cognouisse se quendam ornatum hominem, qui exiturus in publicum fascia vxoris pectus colligabat & ne puncto quidē horæ præsentia eius carere poterat, potionemque nullam nisi alternis tactis labris vir & vxor hauriebant. Alia deinceps non minus inepta faciebant, in quæ improuida vis ardentis affectus irrumpebat. Origo quidem amoris honesta erat, sed magnitudo deformis. Nihil aūt interest q̄ ea honesta causa quis insaniat. Idem super Epistolam ad Ephesi. li. 3. Viri, inquit Apostolus, diligite vxores vestras. Opera enim liberorum in matrimonio concessa sunt. Voluptates autem quæ de meretricum amplexibus capiuntur in vxore damnatæ sunt: hoc legēs omnis vir & vxor intelligat sibi post conceptum magis orationi quam connubio seruiendum, & quod in animalibus ac bestijs ipso naturæ iure præscriptum est. vt prægnantes ad partum vsque non coeant, hoc in hominibus suine arbitrio derelictum, vt merces esset ex abstinentia voluptatū. Idē sup Epist. ad Thim. Admone inquit & adolescētulas. vt viros suos amēt &c. Vult siquidē Apost. inter virū & mulierē pudicā esse dilectionē, vt cū pudore & verecundia & quasi necessitate sexus viro potius debitū reddat, q̄ ipsa ab eo exigat, & opa liberorū añ Dei oculos & Angelorū ppetrare se credat, vt ēt secretū cubile ac noctis tenebras & clausū cubiculū erubescat, dū ōia patere Dei oculis cogitat. Aug. cōtra Faustū li. 2. Fortassis aūt aliquis studiosus quærat, in cuius figuræ sacramēto accipiēdū sit quòd Abymalech rex alienigena Rebeccā viri sui cōiugē esse tūc agnouit, qñ cū illa ludentem

dentem eũ vidit, quod vtiq; non cognouisset, nisi cũ coniuge illu sic luderet q̃uo cũ illa quæ coniuncta non esset, ludere non deceret. Quod tam sancti coniugati faciunt, non inaniter, sed prudẽter agunt. Descendunt.n. quodammodo ad fœminei sexus infirmitatem, vt aliquid blanda hilaritate dicãt, vel faciant non eneruantes, sed tẽperantes virilem rigorem, quod tñ ei, quæ vxor nõ est, qui dixerit, aut fecerit, turpis est. Actor. De ipso siquidẽ Isaac legitur, quia cũ Rebeccã in vxorẽ accepisset, totãtũ dilexit eã, vt dolorẽ quẽ ex morte matris acceperat, tẽperaret, qđ vtiq; nõ est intelligẽdũ de amore illo immoderato, sed de amore maiori, cui plus pẽnit affectio quã o erga parentes, sicut statutũ est ab initio.

Adhuc de eodem. Cap. XXXIX.

IOannes Chrysost. vbi supra Propter hoc.n. ait. Relinquet homo patrem, & matrem, scilicet quantum ad affectum quẽ dedit natura, & adhærebit vxori suæ, & erũt duo in carne vna. Sed nonne maior deberet esse charitas inter fratres & sorores, quia isti quidem ex eisdem parentibus sunt, illi autem ex diuersis. Sed hoc magnum est valde, quia fortior est Dei constitutio, q̃ virtus naturæ. Non enim præcepta Dei naturæ subiecta sunt, sed natura Dei præceptis obtemperat, nec seipsom sequitur ordo naturę, sed Dei ordinationem. Quod in herbis, & in arboribus est humor, hoc est in hominibus amor, humor quidem de radicibus ascendit in herbam, de herba autem ad radices non reuertitur; sed rursus in semen transmittitur. Sic & charitas de parentibus ascendit ad filios, de filijs autem non reuertitur ad parentes. Parentes enim filios suos diligunt, sed nõ sic a filijs diliguntur, quin potius illi filij ad filios sibi procreandos affectum transmittunt. Itaq; vir & vxor iam non sunt duo, sed vna caro, quia scilicet carnaliter diligunt sese, sicut animæ multorum, quæ se spiritualiter diligunt, anima vna dicuntur esse. Hiero. super Malachiam. Custodite inquit o viri spiritum vestrum, & vxorẽ adolescentiæ tuæ noli despicere; spiritum quippe viri propheta vocat vxorẽ eius, eo q̃ pp affectum anima vna quodammodo esse videtur in duobus, spiritu videlicet cõiunctis ac mente sociatis. Vnde & paulo ante dicit: Nonne vnus fecit, & residuum spiritus eius est. Ambr. vbi supra. Legitur de sancto Abraham, q̃ cum Angelos inuitasset hospicio, festinauit in tabernaculum ad Saram, dixitq; ad eã. Accelera, tria sata similę commisce, &c. Bonus quippe maritus exortem religiosi muneris vxorem esse non tolerat, nec auare totum munus vsurpat, vult esse cõmune quod pietatis est, integrũ quod pudoris est. Vnde Sara manet intra tabernaculum, vir autẽ explorat aduentus hospitum. Ioannes Chrysost. vbi supra. Denique viro casto vxor qualiscunq; videtur bona, quia perfecta charitas non sentit vitia, vxor quoque neminem debet formosiorẽ putare quam virum suum, quia perfectum odium, aut perfectus amor non cognoscit rerum iudicium. Nam si perfecte aliquem oderis, qualiacunque fuerint apud illum omnia tibi displicent. Sic etiam si perfectẽ aliquem amas, quæcunque sunt apud eum tibi placent. Hierony. contra Iouinianum lib. j. Duelius qui Romæ primus nauali certamine triumphauit, Illiam virginem duxit vxorem tantę pudicitiæ, vt illo quoque sęculo pro exemplo fuit, quo impudicitia monstrum erat, non vitium. Is iam senex, & trementi corpore in quodam iurgio audiuit exprobrari sibi os fœtidum, & tristis se domũ contulit. Cũq; apud vxorem questus esset, quare nunquam se monuisset, vt huic vitio mederetur, fecissem inquit illa, nisi putassem omnibus viris sic os olere. Laudanda in vtroque pudica, & nobilis fœmina, & si ignorauit vitiũ viri. Et si patienter tulit. Et q̃ maritus infęlicitatem corporis sui non vxoris fastidio, sed inimici maledicto sensit. Valerius lib 6. Horridum Sulpitij Galli maritale supercilium, qui vxorẽ dimisit, eo q̃ eam aperto capite foris uersatam cognouit. Abscisa quidem sententia, sed tamen aliqua ratione munita. lex. n. inquit tibi meos tãtum præfinit oculos, quibus formam tuam approbes his decoris instrumenta præpara, his esto speciosa, horum certiori crede notitiæ. Vlterior tui conspectus irritatione superuacua accersitur in suspetione, & crimine hæreat necesse est.

De tribus matrimonij bonis, & primo de fide. Cap. XL.

AVgustinus super Genesim Tripartitum est aũt matrimonij bonum. f. fides, proles, sacramentum. In fide siquidem attẽditur, ne præter vinculum coniugale cum altero, vel altera coniungatur. In prole, vt amanter suscipiatur, benigne nutriatur, religiose educetur. In sacramento, vt coniugium non separetur, & dimissus, aut dimissa, nec causa prolis alteri coniungatur, hęc est tanquam regula nuptiarum, qua vel naturæ decoratur fœcunditas, vel incontinentiæ regitur prauitas. Idem in lib. de coniugali bono. Mulier itaque si fide coniugali violata, fidem seruat adultero vtiq; mala est, & si nec adultero, peior est. Decus aũt cõiugale, vt dictũ est supra, est castitas procreandi, & fides reddendi carnalis debiti, manetque vinculum coniugale, etiam si proles desit præ sterilitate, sicut satius est mori fame quam idolothita vesci, ita satius est sine liberis defungi, quam ex illicito concubitu prolem quęrere. Ambr. vbi supra. Legitur Pharao dixisse Abrahæ cum intellexisset Saram vxorem eius esse. Quidnã est quod fecisti mihi. Quare non iudicasti, q̃ vxor tua esset, &c. Nunc ergo ecce coniunx tua, accipe eam, & vade. Igitur & natura ferus, ac barbarus Pharao, tamen significat etiam externis, ac barbaris erroribus curam esse pudoris, & adulterij etiam sibi crimen cauendum. Nec mirum si barbarus nouit ius naturale. Nam & muta animalia, quæ nullis tenentur legibus, sunt tamen aliqua quæ non solum partibus suis copulę seruant fidem, verum etiam vnius coitus custodiunt castitatem. Ita maior est lex naturæ quã legum pręscriptio. Sic ergo dum prætendit ignorantiam, cõdemnat intemperantiam. Actor. Ex prędictis patet q̃ fides. i. fidelitas mutua coniugum duplex est, vt. s. vt neuter ad alia vota transeat, vel alij carnaliter se commisceat. De hac aũt dictũ est superius, vbi ostensum est, q̃ neuter carnem suam debet diuidere, sed vnica debet esse vnius tantum. Alia vero fidelitas est, vt inuicem sibi debitum reddant. Cumque reddere debitum est opus iustitiæ. Dicit tamen Greg. coitum etiam coniugalem sine culpa fieri non posse. Ideoque notandum est, q̃ quatuor de causis finalibus vxor a viro cognoscitur. videlicet causa prolis, causa reddendi debiti, causa vitandæ incontinentiæ causa libidinis explendæ. Tribus itaque primis modis vxorem cognoscere meritorium est, & absque omni culpa potest esse. Quarto modo sine peccato non potest esse, sed aliquando est veniale aliquando mortale. Veniale siquidem est; si vir eam affectu coniugali cognoscat, nec illam cognosceret, nisi sua esset Tunc enim secundum Augustinum infirmitas carnis excipitur per bonum matrimonij, ne cadat in foueam peccati. Si vero cognoscat eam ex tam feruenti libidine, q̃ eam cognosceret, etiam si sua non esset, mortale peccatum est. Tũc enim locum habet, q̃ vehemens amator vxoris adulter est. Deinde sicut in prædicatione Apostolorum miscebatur inanis glorię puluis, & erat culpa venialis cum opere meritorio. Sic ẽt vir sanctus meritorie cognoscit vxorem, & ei placet delectatio. Si vero displicet absq; omni peccato est, lustrari tamen iuxta Gregorium debet, vt ecclesiam intret, quia bonarum mentium est ibi culpã agnoscere, vbi culpa nõ est. Illud ergo Gregorij, cõcubitus cõiugalis sine culpa fieri non põt, sic exponitur. i. vix potest.

De Prole ac religiosa ipsius educatione. Cap. XLI.

IN prole sicut dictum est, secundum Augustinum ostenditur vt amanter suscipiatur, benigne nutriatur, religiose educetur. Cõtra primam faciunt qui conceptus impediunt vel extinguũt, vel qui præ timoris multiplicandæ prolis amplexus refugiunt, vel abortus procurant, aut natos protinus necant. Contra secundum faciunt qui nutriendi tędio filios proijciunt aut extinguunt. Contra tertium vero agunt qui filios in disciplina dñi non erudiunt, aut peccatores non corripiunt. Hiero. sup epistolã ad Ephesios. Patres inquit nolite ad iracũdiam pvocare filios vestros, sed educate illos in disciplinam, & correptione dñi. Peccatũ filiorũ est parentib. nõ obedire. Peccatum parentum filios, atque lactentes ad iracũdiam pvocare, aut certẽ iam adolescẽtibus & maturioris ętatis, ea quæ grauia sunt imperare. Sicut ergo in filijs obsequiũ, sic in parentibus moderatum iubetur imperiũ, vt non quasi seruis sed quasi filijs pręesse se nouerint. Seneca in li. de morib. Educatio siquidẽ. & disciplina mores facit, & id sapit quisque quod didicit. Varro in sententijs. Sapiũt animi rum vasa quicquid primum acceperint. Quintilianus in oratoria institutione lib. i. Vtinam ergo liberorũ nostrorũ mores nõ ipsi perderemus, infantiam statim delitijs soluimus, mollis ęducatio q̃ indulgẽtiam vocamus, neruos omnes mentis corporisque frangit. Ætas quidẽ hõis tũ vel maxime formanda est, cũ vel simulãdi nescia est, & pręcipiẽtib. facillime cedit. frangas. n. citius q̃ corrigas q̃ in prauũ durauerũt. Idẽ in li. 2. At vero ingenia puerorũ omnia emẽdationis seueritate deficiũt. Nã & desperant & dolent, ac nouissime oderunt, & qđ maxime nocet dũ oĩa timent, nihil conantur. Oratius in li. epistolarũ. Quo semel est imbuta recens seruabit odorẽ, Testa diu: tractari mollius ętas imbecilla solet. Ouid. in li. de arte primo In puero est ętas mollis & apta regi. Ingeniũ cęleste suis velocius annis surgit. Idẽ in lib. epistolarum. Ars fit vbi a teneris crimen cõducitur annis. Scilicet vt teneros lędunt iuga prima iuuencos. Frenaque vix patitur de grege captus equus. Sic male vixq; subit primos mores rude pectus.

De tertio matrimonij bono. s. sacramento. Cap. XLII.

AVtor. Tertium vero matrimonij bonum, qđ est sacrãmentum, in hoc attẽditur, vt cõiugiũ nõ separetur dimissa, nec ca pp̃ris alteri cõiungatur. Et cũ dictũ est superius matrimonium ante carnalẽ copulam signat cõiunctionem Christi ad fidelem aĩam, q separabilis est. Post vero signat vnionem filij Dei ad humanam naturam, vel Christi ad ecclesiã, q̃ indissolubilis est, ideoque matrimoniũ p carnalẽ copulam cõsummatũ, est indissolubile, ante vero solubile. Ioannes Chrysost. sup Matth. li. 1. Oĩs res per quas causas nascitur per ipsas, & soluitur, matrimonium aũt

non facit coitus sed voluntas, & ideo nõ illud soluit separatio corporis sed voluntatis. Itaq; qui coniugem suam dimittit & aliam non accipit, adhuc maritus existit, quia & si corpore separatus est adhuc cum voluntate coniunctus est. Cum aũt aliam accipit, tũc plene dimittit. Non ergo mechatur qui dimittit, sed qui alteram ducit. Sicut aũt crudelis & iniquus est, qui castam dimittit, ita fatuus est & iniustus qui retinet meretricem. Nam patronus est turpitudinis, qui crimen celat vxoris; vir ergo meretricem dimittat, aliam autem bene morigeratam castamque teneat. Et hoc tribus modis. Primo quidem eam admone, quia multum proficit doctrina iustitiæ. Deinde si timorem Dei non sentit, improperando cõfunde, quia frequenter & pudor frenum est vitiorum. Si autem nec pudorem sentit, tertio percute, quia iustum est, vt castigetur, quasi ancilla, quæ erubescere nescit vt libera. Cæterum Moyses inquit dominus iudæis, ad duritiam cordis vestri permisit vobis dare libellum repudij, quia scilicet melius iudicauit, permittente lege matrimonia solui, quam odio compellente homicidia fieri. Vnde permisit facere mala, ne facerent peiora. Hac etiam ratione & Apostoli secundas nuptias adire permiserunt propter incontinentiam hominum. Nam secundam quidem ducere secundum præceptum Apostoli permissio est, secundum veritatis autẽ rationem fornicatio est. Ideo bene dicit ꝙ Moyses hoc permisit non præcepit, quod enim permittimus, nolentes præcipimus, qa malam hominis voluntatem ad plenum prohibere non possumus. Hieronymus super Matthæum lib. 3. Sola vero fornicatio est quæ vxoris vincit affectum, immo cum illa vnam carnem in aliam diuiserit, & se fornicatione separauerit, a marito non debet teneri, dicente scriptura. Qui tenet adulteram impius & stultus est. Idem contra Iouinianum libr. 3. Ab initio conditionis quidem humanæ, nec carnes comedebantur, nec homines circuncidebantur, nec repudium vxoribus dabatur, & hoc vsque ad diluuiũ. Postquam ergo venit Christus in fine tẽporũ, & omega reuoluit ad alpha .i. finem retraxit ad principium, nec circuncidimur, nec repudium dare permittitur, nec carnes comedimus. dicente Apostolo. Bonum est non manducare carnem, & non bibere vinum. Nam & vinum cum carnibus post diluuium dedicatum est. Hyero. super Epistolam ad Corinthios. Verũ si quis, ait Apostolus, frater vxorem habet infidelem, & hæc consentit habitare cum illo, non dimittat illam. Et si qua mulier habet virum infidelem, & hic consentit habitare cum illa, non dimittat virum. Sanctificatus est enim vir infidelis per mulierem fidelẽ. Quod si infidelis discedit discedat. Non est enim seruituti subiectus frater aut soror in eiusmodi .i. non debetur reuerentia coniugij ei qui horret auctorem coniugij. Non enim ratum est matrimonium quod sine Dei deuotione est: Ac per hoc non est peccatum ei qui dimittitur propter Deum, si alij se iunxerit. Contumelia enim creatoris soluit ius matrimonij circa eum qui relinquitur, nec alij copulatus accusetur. Infidelis aũt discedens & in Deum & in matrimoniũ peccare dignoscitur, qui noluit sub Dei deuotione habere coniugium. Illud etiam non debet putari matrimonium quod contra Dei decretum factum est. vnde Esdras fecit iudæos vxores infideles dimittere. Si ambo autem crediderint, per deuotionem Dei confirmatur coniugium.

Quod nunc virginitas præfertur matrimonio. *Cap. XLIII.*

AVgustinus super Genesim li. 9. Magnũ vero magisq; honoris meritũ isto iam tpe continendi ab amplexibus apud Deũ habet virginitas fidelis & pia, cum iam ex omnibus gentibus ad implendum sanctorum numerum largissima suppetat copia: quia percipiendæ voluptatis libido sibi non vendicat, quod iam multiplicandæ prolis necessitudo non postulat. Fulgentius de virginitate, & humilitate. Nec in eo ꝙ virginalis integritatis agnoscimus culmen, pudicitiæ coniugalis asserimus crimen, sed virginitatem sanctam dicimus merito potiore distare a coniugali vita, quàm distant a bonis meliora, a terrenis cælestia, a carne spũs, ab infirmitate virtus. immo vero nec dicere dubitamus, tantum a sancta virginitate carnis & spũs fidelium coniugatorum licèt a Deo concessum distare concubitum, quantum similitudo pecorum ab imitatione discernitur Angelorum. In vno siquidem ad terram spũs terrena carnis voluptate deprimitur. In altero vero terrena caro cælesti delectatione spũs ad cælestia subleuatur. Isidorus in sententijs suis lib. 2. Virginitas prælata est bonis nuptiarum. illud enim bonum, hoc optimum. Coniugium concessũ, virginitas aũt admonita, sed non iussa: quia nimis excelsa. Hieronymus contra Heluidium. Virgo nimirum cogitat quæ domini sunt, vt sit sancta corpore & spũ. Nupta vero cogitat quæ mundi sunt: quõ placeat viro. Idem vero tu putas esse diebus ac noctibus ieiunijs orationique vacare, & ad aduentum mariti faciem expolire, gressum frangere, blanditias simulare. Illa hoc agit, vt turpior appareat, & naturæ bonũ iniuria fuscet, hæc ad speculũ pingitur, & in contumeliam artificis pulchrior quam nata est, esse conatur. Nec tamen nuptias condemnamus: quia ipsa quippe virginitas nuptiarum est fructus. Neque ergo negamus maritatas & sanctas mulieres inueniri, sed quæ vxores esse desinunt, & quæ virginum castitatem imitãtur in ipsa necessitate coniugij. Idem in libro de Monogamia. Si autem & ante diluuium & post diluuium viguit illa sententia. Crescite & multiplicamini &c. quid ad nos in quos fines seculorum deuenerunt? Quibus dicitur, tp̃s breue est, & iam securis ad radicem arboris posita est, quæ siluam legis & nuptiarum Euãgelica castitate excidat. Idem ad Eustochiũ. Olim quidem benedictio sola erat liberorum, cum vacuus adhuc esset orbis. Paulatim ergo increscẽte segete messor immissus est, virgo Helias, virgo Heliseus, virgines multi filij Prophetarum. Hieremias captiuitate propinqua vxorem prohibetur accipere. Idipsum alijs verbis loquitur Apostolus dicens. Tempus breue, reliquum est, vt qui habent vxores sint tanquam non habentes.

Quod et prælata fuit etiam a principio. *Cap. XLIIII.*

IDem contra Iouinianum li. 1. Denique castitas sancta semper nuptiarum operi fuit prælata. Nam & primi parentes ante offensam virgines in Paradiso fuerunt. Post peccatum autem & extra paradisum mox nuptias celebrauerunt. Itaq; nuptiæ replent mundum, virginitas paradisum. Vnde dictum est. Crescite & multiplicamini, & replete terram, prius enim oportuit siluam plantari & crescere, vt esset quod deinceps posset incidi. Quantumque interest inter radicem & fructum arboris, tm̃ inter nuptias & culmen virginitatis. Præterea Moyses moriens a populo plangitur. Iosue vero qui nec vxorem nec filios habuisse legitur, quasi victurus in morte non lugetur. Nuptiæ quippe finiuntur in morte, virginitas autem incipit coronari post mortem. Sed & Apostoli excepto Petro non leguntur vxores habuisse. Cumq; de vno scriptum sit, & de alijs tacitum, intelligere debemus illos sine vxoribus fuisse. Idem ad Eustochium. Crescant ergo & multiplicentur qui implemeri sunt terram, meum agmen in virgo in cœlis est, tua regio Paradisus est. Eua siquidem in Paradiso virgo fuit, post nuditatem autem & folia ficus auspicantia pruriginẽ, post tunicas pelliceas & exitũ de Paradiso, nuptiarum initium sumpsit. Itaque nuptias quidem laudo. Sed quia virgines mihi generant, rosamq; de spinis, aurum de terra lego. Cur autem de virginibus præceptũ non habet Apostolus: quia maioris est meriti quod non cogitur & offertur. Vnde & virgo fuit ipse non ex præcepto, sed propria voluntate. Fulgentius vbi supra. Virgo quidem quasi virago dicitur. Virago autem a viro, & vir a virtute deriuatur. Claret ergo inter cæteras ecclesiæ donationes illius præcipuum munus spiritualis esse karismatis, vbi nimirum ipsa virtus integritatis meretur vocabulo censeri nimium. Petrus Comestor. Hoc nomen, vt dictum est superius, illius primæ mulieris proprium fuit, quod ei nimirum ante peccatum Adam imponens ait. Hæc vocabitur virago: quia de viro sumpta est. Nunc autem commune est omnium, & virgo est eius sincopatum, quod omnibus conuenit, quamdiu sunt in integritate, mulieres autem dicuntur fractæ.

De virginitatis prærogatiuis. *Cap. XLV.*

AMbrosius in sermone de sancta Agnete. Quis aũt humano cõprehẽdere virginitatẽ ingenio possit, quã nec natura suis legibus inclusit? Aut quis naturali voce cõplecti nouerit, qđ supra vsũ naturæ sit? Accersiuit e Cælis qđ imitaret̃ ĩ terris. Nec immerito vsum viuendi quæsiuit e cœlo, quæ sibi sponsum inuenit in cælo: hæc nubes, aera, Angelos, sideraq; transgrediens, Dei verbum in ipso sinu patris inuenit, ac toto pectore hausit. Verbum inquã de sinu patris virginitas hausit. Quis enim tantum relinquet bonum cum inuenerit? Vnguentũ inquit effusum nomen tuũ, ideo te adolescentulæ dilexerunt & attraxerunt. Postremo non meum illud quod in euangelio, quia quæ non nubunt neq; nubentur, erunt sicut Angeli in cælo, nemoque miretur si Angelis comparantur, quæ Angelorũ dño copulantur. Hiero. in sermone beatæ virginis. Angelis quippe semper cognata virginitas est. Profecto enĩ in carne pter carnẽ viuere, nõ terrena vita sed cœlestis est, qm̃ & in carne vitã angelicã acquirere maius est meritũ ꝙ hr̃e. Esse quippe Angelũ felicitatis est, esse vero virginẽ virtutis, dũ hæc obtinere nititur cum grã, qđ hẽt Angelus ex natura. Hæc itaq; vita nobis o virgines de Cœlo fluxit, ꝙ professæ estis. De Cælo venit spõsus, quem vna cum matre sequi debetis, nec immerito viuẽdi vsũ de Cælo quæsistis, quæ vobis sponsum de Cælo petistis, ideo conuersatio vestra semper sit in cœlis, quia verbũ Dei qđ amatis nõ inuenitur nisi in sinu patris. Oĩs gloria vestra abintus sit, & intus habete qđ foris luceat, ne lampades vestræ extinguantur, antequã sponsus veniat. Idem ad Eustochiũ. Quid aũt inuides mater filiæ? Grande tibi beneficiũ præstitit. Socrus enim Dei esse cœpisti. Aug. in lib. de virginitate. Christus certe virginis filius, & virginũ spõsus, vtero virginali corporaliter natus, virginali connubio spiritualiter coniugatus est. Cũ ergo vniuersa ecclesia virgo sit, eidem vni viro despõsata, quãto mẽbra eius digna sunt honore, quæ hoc custodiũt & in ipsa carne, ꝙ ipsa quæ viri sui & dñi sui matrẽ imitatur, tota custodit in fide? Proinde cũ vniuersa ecclesia sit sancta

corpore & spũ, nec tñ vniuersa sit virgo corpore, sed ipsu spiritu multo sanctior est in his mẽbris, vbi virgo est in corpore, & spiritu. Cyprianus in lib. de disciplina, & habitu virginitatis. Itaque virginitas est flos ecclesiastici germinis, decus & ornamentũ gratiæ spiritualis, læta indoles, laudis, & honoris, opus integrũ, & incorruptũ, imago Dei, rñdens ad sanctimoniã Dei, illustrior portio gregis Christi. Gaudet per illas & largiter floret in illis gloriosa fœcunditas ecclesiæ matris. Quantoque plus numero suo copiosa virginitas addit, tanto gaudium matris augescit.

Exhortatio ad custodiam virginitatis. Cap. XLVI.

Nunc itaq; ad virgines nobis sermo est, quarum, quo sublimior gloria, maior & cura est. Seruate virgines quod esse cœpistis, magna vos merces manet virtutis, grande præmiũ castitatis, vos ab illa maledictionis sniã quondã in mulieres lata liberæ estis. Vos earũ gemitus, & tristitias non timetis. Nullus vobis de partu, vel circa filios est metus, nec maritus est dñs. Dñs vester & caput Christus est, ad instar & vicẽ masculi. Sors vobis & cõditio cõis est. Denique qđ futuri sumus, vos iam esse cœpistis, gloriã resurrectionis in hoc sæculo iam tenetis, dũ per sæculũ sine sæculi cõtagio transitis. Filij quippe huius sæculi generãt, & generantur. Filij vero sæculi illius, & resurrectionis a mortuis nõ nubent neq; nubẽtur. Neq;.n. incipient mori, sed erunt æquales Angelis Dei. Et uos ergo dũ castæ perseueratis ac virgines, Angelis Dei estis æquales. Igitur o virgines estote tales, quales vos manus patris instituit, maneat in vobis facies incorrupta, ceruix pura, forma sincera. Non inferantur auribus vulnera, nec includat brachia, vel colla de armillis, & monilibus preciosa cathena. Sint a cõpedibus aureis pedes liberi, crines nullo colore fucati, oculi cõspiciendo Deo digni. Hieron. contra Iouinianũ lib. 1. At vero si oẽs inquis virgines fuerint, quõ genus humanũ stabit? Noli inq̃ metuere, difficilis res est virginitas, & ideo rara. Si oẽs virgines esse possent, nunq̃ dñs qui pñt capere capiat, diceret. Nec Apostolus in persuadẽdo trepidaret, dicens: De virginibus aũt pceptum dñi non habeo, cõsiliũ aũt do. Porro tm̃ interest inter nuptias & virginitatẽ, quãtũ inter nõ peccare, & bene facere. Idẽ contra vigilan. Rara virtus est virginitas, nec a plurimis appetitur, & vtinam hoc quod pauci sunt, essent omnes, de quibus dicitur: Multi vocati, pauci vero electi, & vacui essent carceres.

De virginibus Deo consecratis. Cap. XLVII.

Augustinus in lib. de virginitate. Non aũt in virginibus hoc prædicamus, q virgines sunt, sed q Deo dicatæ pia cõtinẽtia virgines sunt. Nã fœlicior mihi videtur mulier nupta, q̃ virgo nuptura: habet enim iam illa quod ista adhuc cupit, præsertim si nondum vel sponsa cuiusquam sit. Illa vni studet placere cui data est, hæc multis, incerta cui danda est. Illa ergo virgo coniugatæ merito præponitur, quæ nec multitudini se amandã proponit, cũ amorem vnius ex multitudine requirit, nec se iam vni cõponit inuento, cogitans quæ mundi sunt, quõ placeat viro, sed speciosum forma præ filijs hominũ sic amauit, vt quia sicut Maria carne illum cõcipere non posset, ei corde concepto ẽt carnem integram custodiat: hoc ergo agite virgines Dei, hoc agite, pergite viam sublimitatis, pede humilitatis, & sequimini agnũ quocunque ierit: ipse.n. exaltat humiliter sequentes, quẽ descendere non piguit ad iacentes: dona eius illi seruanda cõmittite, fortitudinẽ vestram ad illũ custodite. Quicquid mali ipso custodiente nõ cõmittitis tanq̃ remissum ab illo deputate, ne modicũ vobis existimantes dimissum modicũ diligatis, & tundentes pectora publicanos iactantia contemnatis. De viribus vestris expertis cauete: ne qa aliquid ferre potuistis inflemini, de inexpertis aũt orate ne supra quam potestis ferre tẽtemini. Existimate aliquos in occulto superiores, quibus estis in manifesto meliores, perseuerantes in numero vestro præbeant vobis exemplũ: cadentes augeant timorem vestrum, non improbus vultus, non oculi vagi, nõ infrenis lingua, non petulans risus, non scurrilis iocus, non indecens habitus, nõ tumidus, aut fluxus incessus. hæc addita virginitati Angelicã vitam hominib. & cæli mores exhibẽt terris. Si nuptias cõtempsistis filiorũ hominũ, toto corde amate speciosum forma præ filijs hoiũ, qui nõ quærit a vobis pulchram carnẽ, sed pulchros mores, quibus signatis & carnem, inspicite pulchritudinẽ amatoris vestri, cogitate æqualem & subditum matri, in cælis dominantem, & in terris seruientem, inspicite vulnera pendentis, sanguinem morientis, commercium redimentis, toto vobis figatur corde, qui pro vobis fixus est in cruce. Hiero. ad Paulam & Eustochium: Beatæ vos estis filiæ, quæ secutæ estis exemplum tantæ virginis, quas non illecebræ sollicitant carnis, non colluuio præcipitat voluptatis, immo angelica imitatio delectatur in terris, quorum in futuro æqualitas vobis promittitur in cælis. Cyprianus vbi supra. O sacræ virgines hortamentis vos mutuo excitate, æmulis de virtute documentis ad gloriam prouocate, durate fortiter, pergite spiritualiter, peruenite fœliciter. Tm̃ memento vestri, cum in vobis incipiet virginitas honorari.

De Virginibus martirio coronatis. Cap. XLVIII.

Maximus epus in sermone. xviij. Cũ aũt in toto mundo virgineus Mariæ flos immarcessibiles inuectat coronas, & immaculato conseruet affectu sceptrigeram pudoris aulam, e ous que integritas perseuerauit ad palmã, vt in puellis trophæum sanctitatis arriperet, ac per vestigia virginis matris ad cælestẽ th alamũ perueniret. Chryso. in Homilia de militia spũali. Igitur apud Deum fœmineus etiam militat sexus, multæ nanque fœminæ aïo virili spũalẽ militiã gesserunt, nec pro corporis infirmitate reprobatæ sunt, quædã.n. interioris hoĩs virtute viros æquauerunt, & in agonibus martyrum multæ quidẽ pares, quædam etiam fortiores viris extiterunt. Nam quibusdam virorũ & ignauia muliebri degenerantib. illæ sexum corporis infirmum virili mente uicerunt, ac sic in testimonio virtutis victrices pœnarum viris labentibus constiterũt. Ex ipsis ergo sunt quæ angelicũ sacraiæ virginitatis chorum aggregant, ex ipsis & illæ quæ gloriosis confessorũ prælijs & martyrum triũphis coruscant, sequebãtur. n. & ipsæ dñm in eius præsentia, sicut designat scriptura, nõ solum viri, sed & mulieris ex vtroque sexu comites, & obsequebantur & ministrabant ei. Cyprianus ad confessores. Ergo beatæ sunt etiam fœminæ, quæ vobiscum o martyres sancti sunt in eadem confessionis gloria constitutæ. Quæ dñicã fidem tenentes & sexu suo fortiores, non ipsæ sólũ ad coronam proximauerunt, sed & cæteris quoq; fœminis exẽplũ de sua cõstãtia præbuerunt. Chrysosto. vbi s. His ergo talibus taniisq; virtutibus & honoribus Christi militiæ ueraciter adiacentibus, certatim oẽs quondã & patres filios, & matres Christo filias offerẽbãt, & suam quiq; progeniem ad militandũ regi cælesti probare festinabant. Gaudentes in æternã spẽ quæ non confundit, quia charitas Dei diffusa est in cordibus nostris. Talia nanque pignora deuoti parentes habebunt, non solũ in consortium salutis & gloriæ, sed etiã in ornamẽtũ, & patrocinium perhenne. Augustinus in sermonibus de virginibus. Si ergo virginale nobis decus illuxit, q nostræ memoriæ virtutis diuinæ victoriam renouauit, Porro quanto fragilior sexus, quanto infirmius vasculum, quod reportat ex hoste triumphum, tanto maiori diabolus obprobrio confusionis induitur, tanto mirabilior Deus in sanctis suis agnoscitur, tanto etiam rex martyrum Christus in pugnatricibus suis iocundius delectatur.

De Virginibus lapsis. Cap. XLIX.

Idem in sermone de bono viduitatis. Plane verò non dubitauerim lapsas a castitate sanctiore, quæ Deo vouetur, adulteris esse peiores. Si enim ad offensionem Christi pertinet, cum membrum eius fidem non seruet marito, quãto magis cum non seruatur ipsi Christo in eo quòd exigit oblatum, qui non exegerat offerẽdũ, cum enim quisque non reddit quod non imperio appulsus, sed consilio commonitus vouit, tanto magis fraudati voti auget iniquitatẽ, quanto minus habuit vouendi necessitatem. Idem in epistola ad Victorẽ. Quicquid aũt in carne cuiusquam virginis nec committit nec permittit libido patientis, solius est culpa facientis. Omnis quoque illa violentia non pro corruptionis turpitudine, sed pro passionis reputabitur vulnere, tm̃ enim in mente valet integritas castitatis, ut illa inuiolata, nec in corpore possit pudicitia violari, cuius membra potuerunt superari. Idem in lib. de ciu. Dei lib. 1. Quis nanque sua mente putauerit se perdere pudicitiã, si forte vi apprehensa & oppressa carne sua exerceatur, & expleatur libido non sua Sed enim hoc mõ pudicitia perit, profecto pudicitia virtus animi non erit, sed neque de ipso corpore petit sanctitas, quia eo sanctæ vtendi perseuerat voluntas, & quanto in ipso est etiam facultas, sic itaque non amittitur corporis sanctitas, manente animi sanctitate etiam corpore oppresso, sicut amittitẽ & corporis sanctitas, violata animi sanctitate etiam corpore intacto. Idẽ in lib. de virginitate. Hoc igitur agite virgines Dei, hoc agite vt dixi, pergite viam sublimitatis, pede humilitatis, perseuerantes in numero vestro prębeant uobis exemplum, cadentes augeant timorẽ vestrũ. Isidorus in sententiis lib. 2. Omne siquidem peccatũ per pœnitentiã recipit vulneris sanitatẽ: Virginitas aũt si labatur, nullatenus reparatur. Virgo quoq; carne non mente nil lũ hẽt præmium in repromissione. Hiero. ad Eustochium. Caue q̃so, ne de te dicat Deus aliqñ, virgo Israel cecidit, non est qui suscitet eã. Audenter loquar, cũ Deus oĩa possit, suscitare non potest virginem post ruinã. Valet quidem liberare de pœna, sed nõ vult coronare corruptã. Idem in lib. de lapsu Susannæ virginis consecratæ. Quid ergo taces o Susanna? Quid non erumpis in uocẽ, ac mẽtis tuæ exponis ardorẽ? Audite me omnes populi & videte dolorẽ meũ: ad te tuũc mihi sermo est, quam nephas est uocari Susãnã q̃ casta non es, ac vnde incipiã? quid primũ, quid vltimũ dicã? bona cõmemorem quæ pdidisti, au mala defleam quæ inuenisti? Eras virgo in paradiso Dei, eras inter flores ecclesiæ, eras sponsa christi, eras templũ Dei, eras habitaculũ spiritussancti. Et cũ toties dico eras, toties necesse est, vt ingemiscas, quia non es, quod fuisti. Incedebas in ecclesia tanquã colũba illa de qua scriptũ est, pe

ne columbę deargentatæ, &c. Splendebas enim vt argentũ, fulgebas enim vt aurum. Eras tanquam stella in manu domini. Quæ est ista subita conuersio, quę repentina mutatio? de Dei virgine facta es corruptio Sathanæ, de sponsa Christi scortũ execrabile, de templo Dei phanũ immunditiæ, de habitaculo Spiritussancti tugurium Diaboli: quæ incedebas cũ fiducia vt columba, nunc lates in tenebris vt vespertilio. Quæ fulgebas vt aurum, propter virginitatis decorem, nunc vilior facta es luto platearum. Quæ fueras stella radians in manu domini, velut de alto cęlo ruens, a nocte tu conuersa es in carbonē, vę misera, & iterum vę tibi quæ tanta bona pariter propter parui temporis luxuriam perdidisti. O fur tua turpitudine prostrata, habitu virgo, facto non virgo, bis adultera, & in aspectu. Virgo secundum Apostolum subiecta est, vt sit sancta corpore & spiritu, tu aũt in contrariũ totũ vertis, vt nec sis sancta in corpore, nec spiritu, corpore quidem fornicando, spiritu autem virginitatem mentiendo.

De Nuptiarum incommodis. Cap. L.

IDem contra Iouinianum lib. 1. Epicurus licèt voluptatis assertor, raro tamen dicit sapienti esse ineunda coniugia, eo quòd multa nuptijs admixta sunt incõmoda: fertur & Aureolus Theophrasti liber de nuptijs, in quo vxorem ostendit non esse ducendã sapienti. Primum ergo patet impedire studia Philosophiæ, nec quemquam libris & vxori pariter inseruire, multa etiã esse quæ matronarum vsibus necessaria sunt, præcipuę vestes, aurum, gemmæ, sumptus, ancillæ, supellex, varię lecticę, & esseda deaurata. Deinde per totas noctes conquæstiones garrulæ. Illa ornatior procedit in publicum, hæc honoratur ab omnibus, Ego in conuentu fęminarum misella despicior. Cur aspiciebas vicinam? Quid autē cum ancilla loquebaris? De foro veniens, quid attulisti? Nõ amicum habere possumus, non sodalem. Alterius amorem suũ odiũ suspicatur. Si doctissimus præceptor in qualibet vrbiũ fuerit, nec vxorem relinquere, nec cum sarcina ire possumus, pauperē alere difficile est, diuitem ferre tormentum. Attendēda est semper eius facies & pulchritudo laudanda, ne si alteram aspexeris se estimet displicere: vocanda est domina, celebrandus natalis eius, iurandũ per salutem illius, vt sit superstes orandum, honoranda nutrix eius & gerula, seruus paternus, & alumnus, formosus assecla, & procurator calamistratus, & in longam securamq; libidinē exectus spado. Sub quibus nominibus adulteri delitescunt, quæcunque dilexeris ingratis amandi, si totã ei domum regendam commiseris, seruiendum est. Si aliquid tuo arbitrio reseruaueris, fidem sibi haberi non putabit, & in odium vertetur ac iurgia, & nisi cito consuleris parabit anus venena. Artifices ac gemmarũ institores, sericarumque vestiũ si intromiseris pudicitiæ, periculũ est. Si aũt prohibueris, iniuria suspicionis. Verum quid prodest & diligens custodia, cum vxor impudica seruari non possit, pudica non debeat? Infida enim custos est castitatis, necessitas. Illa vero pudica dicenda est, cui licuit peccare sed noluit. Pulchra cito adamatur, fœda facile concupiscit. Difficile custoditur quod plures amant, molestum est possidere, quod nemo habere dignetur, Minore tñ miseria deformis habetur, quàm formosa seruatur. Nihil tutum est, in quo totius populi vota suspirant, alius forma, alius ingenio, alius facetijs, alius liberalitate sollicitat, aliquo modo expugnat, quod vndique incessitur. Quòd si propter dispensationē domus, & languoris solacia & fugam solitudinis vxores ducuntur, multo melius seruus fidelis dispensat obediens auctoritati domini, & dispositioni hic eius obtemperans, quã vxor quæ in eo se existimat dominam, si aduersus viri faciat voluntatem. i. quod placet, non quod iubetur. Assidere aũt ęgrotanti magis possunt vernulæ beneficijs obligatæ, quã illa quæ nobis imputet lachrymas suas, & hæreditatis spe vendat illuuiem, et sollicitudinem iactans languentis animũ conturbet. Qđ si languerit coęgrotã dum est, at nunquàm ab eius lectulo recedendum. Aut si bona fuerit & suauis vxor, quę tñ rara auis est, cũ parturiente gemimus, cum periclitante torquemur. Sapiens autem nonnunquàm solus esse potest, habet secum oēs qui sunt quique fuerunt boni, et animum liberum quocunque vult transfert. Qđ corpore non potest, cogitatione cõplectitur, & si hominum inopia fuerit loquetur cum Deo, nunquam.n. solus erit, cum quo solus fuerit. Porro liberorum causa vxorem ducere, vt vel nomen nostrum non intereat, vel habeamus senectutis præsidia, et certis vtamur hæredib. stolidissimum est. Quid enim ad nos pertinet recedentes e mundo si nomine nostro alius non vocetur, cum et filius non statim patris vocabulum referat, et innumerabiles sint, qui eodem appellantur nomine, aut qui senectutis auxilia sint nutrire domi. qui autem prior te forte moriatur aut peruersis moribus sit, aut certe cum ad maturam ætatem peruenerit, tarde ei videaris mori, hæredes autem meliores & certiores sunt amici, & propinqui, quos iudicio eligas, quàm quos velis nolis habere cogaris, licèt certa hæreditas sit, dum viuis bene vti substantia tua, quam tuo labore quæsita in incertos vsus relinquere.

Adhuc de eodem. Cap. LI.

HÆc & huiusmodi Theofrastum disserens, quàm non suffundat christianorum religio, quorum cõuersatio in cœlis est? Cicero quoque rogatus ab Hircio vt post repudium Terētiæ sororem eius duceret, oĩno facere supersedit, dicens, non posse se vxori & Philosophiæ pariter operã dare. Gorgias rhetor pulcherrimũ librum de concordia græcis tunc inter se dissidentibus recitauit Olimpię. Cui Melancius inimicus eius, hic nobis inquit de concordia præcipit, qui se & vxorem, & ancillam tres in vna domo cõcordare nõ potuit. Æmulabatur quippe vxor eius ancillę pulchritudini, & castissimum virũ quotidianis iurgijs exagitabat. Annam quoq; cũ propinquus moneret, vt alteri viro nuberet, eo q sibi ætas integra, & facies bona esset. Nequaquam inquit hoc faciam. Nam si bonum virum vt ante habui inueniam, nolo timere ne perdam, si malum, quid necesse est post bonum sustinere pessimum? Denique matrimonia quorundam adulterijs adhæserunt. In aliena siquidem vxore omnis amor turpis est, in sua nimius. Amor quippe dicitur non meretricis, sed generaliter mulieris semper est insatiabilis. Qui extinctus accenditur. Et post copiam rursus inopiam patitur. Animum virilē effeminat, & passione excepta quam sustinet, aliud cogitare non sinit. Itaque qui vxorem ducit, in ambiguo est, vtrum odiosam an amabilem ducat, si duxit odiosam ferri non potest, si vero amabilē, amor eius insatiabilis est. Inferno ac terræ aridæ & incendio iuxta Salomonem comparatur. Iohannes Chriso. sup Matthæũ lib. 9. Si ita est inquiunt causa hominis cum vxore, non expedit nubere. Mulier siquidem bona difficile inuenitur, attestante Salomone qui ait. Virũ de mille vnum reperi, mulierem ex omnibus non inueni. Quid enim est mulier, nisi amicitiæ inimica, ineffugabilis pęna, necessariũ malum, naturalis tentatio, desiderabilis calamitas, domesticum periculum, delectabile detrimentum, mali natura, boni colore depicta? ergo si dimittere illã peccatũ est, tenere autē illã tormentũ est. Necesse est autem vt dimittentes, & adulteriũ faciamus, aut tenētes quotidianas pugnas, & amaritudinē habeamus. Secundus philosophus. Quid est mulier? hoĩs cõfusio, insaturabilis bestia, cõtinua sollicitudo, indesinens pugna, viri incõtinentis naufragiũ, humanũ mancipiũ. Terētius in Echira. Mulieres ferme vt pueri leui sententia sunt, vno quoque animo oēs socrus oderũt nurus. Valerius Maximus. Itaque Socrates ab adolescentulo cõsultus, an vxorem duceret, an se omni matrimonio abstineret, respondit vtrum eorum fecisset, acturum pęnitentiam. Nam hic te inquit sollicitudo, ibi te orbitas excipiet, hic generis interitus, illic hæres alienus, illic perpetua sollicitudo, cõtextus querelarum, dotis exprobratio, affinium graue supercilium, garrula socrus lingua, subsessor alieni matrimonii, incertus liberorum euentus. Ouidius in lib. Methamorphoseos primo. Imminet exitio vir coniugis, illa mariti, filius ante diem patrios inquirit in annos vel honores. Idem in lib. de remedijs secundo. Turpe vir, & mulier modo iuncti, protinus hostes.

De Sanctis coniugijs quorundam Cap. LII.

IN libro de nuptijs, & concupiscentia. Qui aũt sic habent vxores, vt cogitent ea quæ dñi sunt, nec in his quæ sunt mũdi cogitant placere vxoribus, tanquã non habentes sunt, qđ ea felicitate sit, qñ & vxores tales sunt vt eis mariti non ideo placeãt, quia diuites, quia sublimes, quia genere nobiles, quia carne amabiles. Sed quia fideles, religiosi, pudici, quia viri boni sunt. Idem in lib. de bono coniugali. Illi etiam siqui forte nunc inueniuntur, qui in connubio nõ quærunt nec appetũt, nisi id pp quod nuptiæ institutæ sunt, coæquari sanctis patribus possunt, qui operi nuptiali ad ppagationē intēti fuerũt. In istis enim qui nunc sunt, carnale exeplũ, desiderium filiorum. In illis autem spirituale erat, quia sacramento illius tpis cõgruebat, Eadēq; vena charitatis nunc spiritualiter, & tũc carnaliter, pp matrē nostrã Hierusalē propagandi erãt illi, sed diuersa opa patrũ non facit nisi diuersitas tpum. Pręterea virtutes animi aliqñ in opere manifestãtur, aliqñ in habitu latent. Quo circa sicut nõ est impar meritũ patiētię in Petro qui passus est, & Iohãne qui passus non est, sic nõ est impar meritũ continentię in Iohanne qui nullas expertus est nuptias, & in Abrahã qui filios gñauit, & illius n. celibatus, & illius connubiũ p suum distributione Christo militauerũt, sed cõtinētiã Iohãnes & in ope, Abrahã vero in solo habitu habebat. Res ergo ipsas si contemperemus, nullo mõ dubitandũ est, meliorem esse castitatē cõtinētiæ q̃ castitatē nuptialē. s. hoĩes vero cũ cõparamus, ille est melior qui bonũ amplius habet q̃ alius. Melius quoque est habere oĩa bona vel minora, quã magnũ bonũ cũ magno malo, quia in corporibus bonis melius est habere staturã Zachei cũ sanitate quã Golię cũ febre. Hugo de sacramētis li. 2. Copula deniq; carnis quæ ante peccatũ in cõiugio officiũ fuit, & post peccatum in eodē pro remedio concessa est, sic vtrobiq; coniugio adiungitur vt cũ cõiugio ipsa sit, nõ cõiugiũ ex ipsa. Nam & ante ipsam cõiugium verũ est, & sine ipsa sanctum esse potest. Tunc quidem

si illa

si illa nō adesset infamosius, nunc autem si illa non fuerit sincerius. Ad consensum ergo coniugalem si etiam carnalis commixtionis consensus coniungitur, eius debito coniugati postmodū ad inuicem constringūtur, q̄ si forte in fœderatione cōiugij vtrinque pari voto consensus carnis remittitur, pro eodem deinceps coniugati debitores ad inuicem non tenentur. Et cum firmū stat etiam sic coniugij sacramentum, cotus virtutem copula carnis sicut non efficit cū adest, ita etiam si defuerit tollere non potest. Talis itaque consensus indiuidualem vitæ consuetudinem retinere creditur. In quo quidem copulæ carnalis commercium pari voto aut futurum non contradicitur, aut non futurum laudabitur. Vnde, & de matre domini. Augustinus dicit, quòd a prima desponsationis fide coniunx vocata est Ioseph, quam concubitu nec cognouerat, nec cogniturus fuerat.

De Commendatione boni coniugalis. Cap. LIII.

AVgustinus in lib. de bono viduitatis. Nuptiarum ergo bonū semper quidem est bonū, sed in populo Dei fuit aliquando legis obsequiū, nunc autem est infirmitatis remedium. In quibusdam vero est humanitatis solatium. Idem super Gen. lib. 9. vtriusque nimirum sexus propendens in ruinā turpitudinis prius peccatum, rectè excipitur honestate nuptiarum, vt qđ esse posset sanis officium, sit ęgrotis remedium, non. n. quia incontinentia malum est. ideo connubium quo etiam incontinentes copulantur, bonum non est, immo vero non propter illud malum culpabile est istud bonum, quā id quod habent nuptię bonū, & qđ bonum sunt, nunq̄ pōt esse peccatū. Idē in lib. de nuptijs & concupiscētia. Voluptas itaque non propter nuptias cadit in culpā, sed propter illas accipit veniā. Quapropter etiam hinc sunt laudabiles nuptię, quia & illud quod non pertinet ad se ignosci, faciunt propter se. Idem cōtra Iulianum. Nequaquā ergo nuptias damnamus, quas etiam in ordine suo debita cum prædicatione laudamus, nec ēt earum fructus diabolo assignamus. Fructus quippe nuptiarū homines sunt, qui ordinate inde generantur, non peccata cum quibus nascuntur. Diabolus enim actor est culpę, non naturę nec cōcubitus sed Dei opus est ille qui nascitur. Idem in lib. de bono cōiugali. Et sicut ieiunijs sacrilegorum meliora sunt prandia iustorum, ita nuptię fidelium virginitati anteponūtur impiorum. Neque ibi prandiū ieiunio, sed iustitia sacrilegio. Neque hic nuptię virginitati, sed fides prefertur impietati. Idem in lib. de virginitate. Qui ergo sine cōiugio permanere voluerint, non tanquam foueam peccati nuptias fugiant, sed tanquam collem minoris boni transcendant, in vt in maioris cōtinentię boni monte requiescant. Ambro. ad Vercellenses. Bona siquidem est via etiam matrimonij, quæ plurimos recipit, & longiore circuitu ad castra sāctorum perueniet. Grego. in pastorali lib. 2. Sic ergo in continentibus laudatur virginitas corporis, vt tñ in coniugibus despecta non fiat fecunditas carnis. Sic enim prædicanda sunt bona, ne ex latere iubeantur mala, sic laudanda sunt bona summa, ne despiciantur vltima, sic nutriantur vltima, ne dum credantur sufficere nequaquam tendatur ad summa: admonendi sunt, qui coniugio ligati non sunt, vt si tentationum procellas cum difficultate salutis tolerant, coniugij portū petant. Scriptum quippe est, melius est nubere quā vri. Sine culpa. f. ad cōiugiū veniunt, si tñ necdū meliora deuouerunt. Nam quisquis huiusmodi maius subire proposuit bonū, minus qđ licuit illicitū fecit. Scriptū quippe est. Nemo mittēs manū suā sup aratrū, & respiciēs retro aptus est regno cęlorū. Qui ergo fortioris boni studio intenderat, retrospicere conuincitur, si relictis bonis amplioribus ad minima retorqueatur.

Qualiter primi parentes generassent si non peccassent. C. LIIII.

ACtor. De modo aūt propagandi filios quæri pōt, qualiter. s. Adam cognouisset vxorem suam si non peccasset. Cum. n. membra stupida non haberent, absq; delectatione non coirent. Delectatio quippe naturalis est in illo. Quod etiam in brutis patet q̄ delectantur ac feruent in concupiscentia coitus sicut & homines. At ille feruor in homine nisi cohibeatur peccatum est, ipsa vero cohibitio pęnalis est. Ex quo videtur, q̄ vel primi parentes non coirent sine culpa, vel culpā pręcederet pœna. Nos quidem dicimus q̄ in coitu esset naturalis delectatio sicut in comedendo. Et iō quia pure naturalis, non esset culpabilis, vnde nec esset meritoria, neque demeritoria. Neque dicendū est, q̄ sicut est in brutis naturaliter feruor concupiscentiæ, sic etiam esset in homine. Nam huiusmodi feruor quo assimilatur homo brutis in coeundo, prouenit ex Adę peccato, secundū illud. Homo cum in honore esset, non intellexit &c. Si autem non peccasset haberet in coitu delectationem, vt dictum est tantummodo sibi naturalem, & ideo moderatam, nec subuertentem rationem, sicut nunc in coitu sopitur ratio hominis, ita q̄ in ipso feruore sit quasi totus brutalis. August. contra Iulianum. In Paradiso ergo si peccatum non præcessisset, non esset quidem sine vtriusque commixtione generatio, sed esset sine confusione commixtio. Esset quippe in coeundo tranquilla membrorum obedientia, non pudenda carnis concupiscentia. Augusti. in lib. de ciu. Dei. 14 Nam remissū ac voluntatis, & libidinis rixam contra rationē proculdubio nisi culpabilis inobedientia pęnali plecterentur inobedientia in paradiso nuptię non haberent, sed voluntati cuncta membra seruirent. Ita genitale aruum vas in hoc opus creatum seminaret, vt nunc terram manus, & quòd modo de hac re nobis diligentius disputare volentibus verecundia resistit, & compellit veniam a pudicis auribus poscere, cur id fieret, nulla cā esset. Sed quicquid inde diceretur tam honestum esset, quam de alijs quod loquamur corporis partibus. Quisquis ergo ad has literas impudicus accedit culpam refugiat, non naturam, facta denotet suæ turpitudinis, non verba nostræ necessitatis. Seminaret ergo prolem vir, susciperet fœmina genitalibus membris, quando id esset opus, volūtate motis, non libidine concitatis.

Qualiter illius generationis motus, & in hominibus, & in animalibus exempla quadam apparent. Cap. LV.

NEque. n. ea sola mēbra mouemus ad nutū, q̄ cōpactis articulata sūt ossibus, sicut pedes, & manus, & digitos, verū ēt illa q mollibus remissa sūt neruis cū volumus mouemus, agitādo quoq; & porrigendo producimus, & torquēdo flectimus, & cōstringendo duramus, sicut ea quæ in ore & in facie quantum potest mouet voluntas, pulmones denique ipsi oīum medullarū mollissimi viscerū. & ob hoc antro pectoris cōmuniti ad spiritum ducendū, ac remittendū, vocemque emittendā seu modificandā, sicut folles fabrorum, vel organorū flantis. respirātis. loquētis, clamantis, cantantis seruiunt voluntati. Omitto q̄ animalibus quibusdā naturaliter insitū est, vt tegmen quo corpus omne vestitur, si quid in quocūq; loco eius senserit abigendū. ibi tm̄ moueāt vbi sētiūt, nō solū insidētes muscas, verū ēt hęrētes hastas cū eis tremore discutiant. Sic ergo homo potuit obedientiam & inferiorū habere mēbrorum. q̄ sua inobedientia perdidit. Neq; enim Deo difficile fuit sic illum condere, vt in eius carne etiā illud non nisi eius voluntate moueretur, qđ nunc nisi libidine nō mouetur, nā & hominū quorundam naturas cognouimus multū cęteris dispares, & ipsa raritate mirabiles, nōnulla vt voluerūt de corpore faciendo, quæ alij modo nullo pñt, & audita vix credunt. Sunt. n. qui & aures moueāt, vel singulas, vel ambas simul; Sunt qui totā cęsariem immoto capite quantū capilli occupant deponunt ad frontē, reuocantq; cū volunt. Sunt qui eorum quæ vorauerunt incredibiliter plurima, & varia paululū præcordijs contrectatis tanq̄ ex sacculo, qđ placuit integerrimū proferunt. Quidā voces auium pecorumq; & aliorū quorumlibet hoīum sic imitantur, & exprimunt, vt nisi videantur discerni oīno non pñt. Iam illud multo est incredibilius, q̄ plerunq; fratres memoria recētissima experti sunt. Presbyter fuit quidā noīe destitutus in parrochia Calamensis ecclesiæ, qñ ei placebat, rogabatur aūt vt hoc faceret ab eis, qui rem mirabilem corā scire cupiebant, ad imitatas quasi lamentantis cuiuslibet hoīs voces ita se auferebat sensibus, & iacebat simillimus mortuo, vt nō solū vellicātes, atq; pungentes minime sentiret, sed aliqñ ēt igne vreretur admoto sine vllo doloris sensu, nisi postmodū ex vulnere. Non autem obnitendo, sed non sentiendo non mouere corpus eo probatur, q̄ tanq̄ in defuncto nullus inueniebatur anhelitus, hominum in voces clarius si loquerentur, tanquam de longinquo se audisse postea referebat. Cum itaque corpus ēt nunc quibusdam licet in carne corruptibili hanc ęrumnosam ducentibus vitam. Ita in plerisque motionibus, & affectionibus extra vsitatum naturæ modum mirabiliter seruiat, quid causæ est, vt non credamus ante inobedientiæ peccatum corruptionisque supplicium ad propagandū prolē sine vlla libidine seruire volūtati humanæ humana mēbra potuisse. At vero donatus est homo sibi, quia deseruit Deū placēdo sibi, & nō obediēs Deo nō potuit obedire nec sibi.

Quales filios in illo statu generassent si non peccassent. Cap. LVI.

HVgo vbi supra lib. 2. Quæritur etiam quales homo filios procrearet si non peccasset, & si paternę obedientię meritū per incorruptā originē ad posteros oēs transire deberet. Veruntamen sicut nunc inuenitur in eisdē ex solo paternæ transgressionis reatu originalis culpa, ita nūc in nascentibus foret originalis iustitia. Sūt q credūt veraciter asserēdū, q̄ primus homo si nō peccasset, nō nisi bonos filios generasset, & nemo omniū q ex eius carne nasceretur, damnaretur. Et potest fortasis non absurde credi, q̄ idem mandatum quod primo parenti datū est, posteri quoque illius obseruare debuerint, vt singuli propria obediētia probarentur, & singuli pro suis meritis digna remuneratione glorificarentur. primam tamen obedientiam obseruatam causam fore gratiæ adiutrices in omnes sequentes, & ipsam obedientiam obediendo imitantes. Id etiam approbamus, vt primus fuisse credatur homo & corpore & sensu perfectus mox factus quidē, illos vero qui ex ipso nascerentur, eadem lege qua & nunc natiuitatem humanam ordinatam cernimus, paruulos nascituros,

ac deinde per interualla temporum tam in sēsu q̄ in statura corporis incrementa accepturos. Prima enim oīa perfecta facta sunt, cętera autem omnia quæ ex ipsis oriuntur, & post ipsa subsequuntur nisi per interualla temporum crescendo ad perfectionem venire non possunt, hoc in arboribus, & plātis & germinibus cunctis, & in bestijs cunctis, hoc in bestijs, & cęteris viuentibus cernimus, ꝙ a modico vniuersa incipiunt, ac deinde paulatim per īcrementa ordine ad perfectionem euadunt. Denique ignorantia nō dicitur, nisi cum solum id quod non debuisset ignorari, nescitur. Talis itaque non nisi ex pęna peccati cognoscitur inesse. Illa vero quæ in nascentibus cunctis & nunc a principio inesse videtur, & tunc quoq; inesse debuisse creditur, sensus siue cognitionis imperfectionem naturę esse non culpę manifeste liquet. Neq; vanū fuisset illis qui sine peccato nascerentur, sine cognitione ēī nasci, quia nihil in se haberent nascendo, vnde postea cum ad tempus cognoscendi peruenissent, potuissēt a cognitione veritatis præpediri. Augustinus in li. 12. super Genesim. Nos etiam mouet, utrū hoīes primi si nō peccassent tales filios qui nec lingua nec manibus nec pedibus vterentur habituri essent. Nam propter necessitatē vteri fortassis erat necesse paruulos nasci. At vero quamuis exigua corporis pars costa sit, non ideo paruulam viro Deus coniugem fecit, vnde & eius filios poterat omnipotētia creatoris grādes facere mox natos, verum vt hæc omittamus, certe poterat eis præstare quod multis præstitit animalibus, quorum pulli q̄uis sint paruuli currunt mox vt nascuntur, & matrē sequuntur. Econtra nūc hoī nati nec ad incessum pedes idonei sunt, nec manus saltem ad scalpendum habiles sunt. Sed & iuxta se mammis positis, nascentes magis possent esurientes fieri quām sugere, proptereque infirmitati mentis congruit hæc infirmitas carnis.

De his qui eos in Paradiso commisceri non credunt licuisse.

Cap. LVII.

Augustinus super Genesim lib. 9. Qui vero primos hoīes in Paradiso misceri sentiunt non licuisse, fortassis omnē concubitū putant peccatū esse. Difficile siquidem est, vt Dum peruersi homines vitia deuitant, non in eorundem contraria pernicaciter currant. alias pertinaciter corruant. Sicut. n. e abhorrens auaritiam fit profusus, aut e abhorrens luxuriam fit auarus, aut cuius pigritiā reprehenderis, fit inquietus; aut cuius inquietudinem piger, aut qui reprehēsus odisse cœperit audaciā suā, fit timid⁹; aut q timid⁹ nō esse conat, tāquā abrupto vinculo, fit temerarius, dum videlicet non ratione sed opinione crimina metiuntur: ita dum nesciunt homines quid in adulterijs, & fornicationibus diuino iure damnatur, etiam eā procreādi cōiugalem cōcubitū detestantur, quod qui non faciunt, sed in fœcunditatē carnis pp successionē mortalitatis datā diuinitus sentiunt, nec ipsi potuisse primos illos homines cōcubere putāt, nisi propter peccatū quod admiserunt morituri, gignendo successores, & requirerent. Nec attēdūt si recte poterunt successores quæri morituris, multo rectius socios quæri potuisse victuris. Impleta siquidē terra genere humano recte proles non nisi quia morientibus succederet quæreretur. Vt aūt per duos homines terra impleretur, qūo ipsi nō gignendo societatis officium implerent? An vero ita quis mente cęcus est, vt non cernat qūn terris ornamento sit humanū genus, etiā cum a paucis recte laudabiliterq; viuatur, q̄tumq; valet ordo reipublicæ, & terrenę pacis cuiusdā vinculum coercens etiam peccatores? Neque. n. adeo deprauati sunt hoīes, vt non ēt tales pecoribus, & volatilibus antecellant, quorū in oīum generibus hanc infimā mundi partē pro sui loci sorte decoratā, quem non cōsiderare delectet? Quis aūt ita sit excors, vt cā puret minus ornari potuisse, si iustis morientibus impleretur? nam quia numerosissima est superna ciuitas angelorum, ideo non recte copularentur connubio nisi morerentur, hanc enim numerositatē perfectā etiā in resurrectione angelis sociādā, dūs præscius ait. In resurrectione neq; nubent neq; nubentur, non. n. incipient mori, sed erunt ęquales angelis Dei. Hic vero cum terra hoībus implenda esset, eamque propter cognationis amorem, & vnitatis vinculū maxime commendandum ex vno impleri oporteret, propter quid aliud quæsitus est ei aus fœmineus adiutor, nisi vt serentē genus humanū natura muliebris tanquā terræ fœcunditas adiuuaret? hoc tn̄, vt dictū est, est sine appetitu carnalis concupiscentiæ, qualē nunc habent ista corpora, q̄ ducta sunt ex propagine mortis. Si. n. creator apibus donauit, vt sic operentur generationē filiorū, quēadmodū cera speciē ac liquorem mellis, cur non credatur hominibus primis talia fecisse corpora, vt si non peccassent, & morbū quide quo morerentur continuo concepissent, eo nutu imperarent mēbris quibus fetus exoritur, quod pedibus cū ambulatur, vt neque cū ardore seminaretur, neque cum dolore pareretur? Nunc vero transgrediendo præceptum, motum illius legis, q̄ repugnat legi mentis in membris conceptæ mortis habere meruerunt. Quem nuptię quidem ordinant, continentia cohibet, vt sicut de peccato factū est supplicium, sic de supplicio fiat meritum.

De Tertio præcepto naturæ. Cap. LVIII.

Actor. Tertium vero quod illis datum est pręceptū naturæ, est de diligendo Deo & proximo suo, quo continentur omnia præcepta quæ pertinent ad ius naturale. Dicitur aūt ius naturale, quicquid naturalis ratio faciendum esse dictat, sine mora vel magna deliberatione, vt Deum esse diligendū, & proximo non esse nocendū, & similia. Ad hoc etiam pertinet secundum primum statū omnia esse communia. Veruntn̄ distingui solet, ꝙ in iure naturali sunt quædam præcepta, quædam prohibitiones, & quædā demonstrationes. Præcepta dicuntur affirmatiua quæ obligant semper ac simpliciter, vt, diliges dn̄m Deū tuū, & honora patrē tuū. Prohibitiones sunt mandata negatiua, quæ similiter obligāt semper ac simpliciter, vt non occides, non furtum facies. Demonstrationes aūt sunt quæ ad tempus, & secundum quid obligant, sed non semper, & similiter casus emergentes. nam verbi gratia secūdum ius naturale licet vim vi repellere, ac sua repetere. Et secūdū Augustinum, & Tullium moderate se vindicare. Et tamen cōtraria his præcepit dominus Apostolis, dicens. Ego dico vobis non resistere malo, sed si quis te percusserit &c. & ei qui voluerit tecum contendere &cętera. Tempus. n. & locus sic se afficiebant, ꝙ propter mansuetudinem nimiā hoīes ad Deū trahendi, ac per misericordiā & gratiā ad perfectionem ducendi erant. Similiter malos punire est de iure naturali, punire vero sic vel sic non est de iure naturali, sed iure positiuo. Omnia ergo esse cōmunia sub demonstratione cadit, quia non fuit præceptum iuris naturalis simpliciter, sed tn̄ sm quid, fuit. n. præceptū in statu innocentiæ siue naturæ bene dispositæ. Sed in statu cupiditatis, & naturæ corruptę nō est præceptum, neq; debet esse, quia si sic esset, respublica dissolueretur, & humanū genus se mutua cęde perimeret. Oīa tamen tempore necessitatis extremę sunt cōicanda, quia naturalis ratio dictat, ꝙ magis diligenda est salus proximorum, quam ipsa tēporalia. Si autē obiicitur quòd eadem est modo natura q̄ fuit in statu innocentiæ, possumus respondere, ꝙ hoc quidem verum est, sed nō in eodē statu manet, Deniq; si nūc omnia de iure naturali deberent esse communia, tunc furtū, & rapina non essēt contra ius naturale. Sed adhuc fortassis obiiciet aliquis, qđ etiam nunc dictat ratio naturalis, ꝙ omnia deberēt esse communia. Cū ergo scintilla rationis non sit extincta licèt natura sit mutata, videtur ꝙ de iure naturali sit, omnia esse communia. Et ita cū aliqua esse propria similiter nunc de iure naturali sit, videtur, quòd iustū iusto contrariū sit. Ad hoc autem dicimus, ꝙ reuera inconueniens est bonū bono esse contrariū in eadem ratione boni et ex eadem causa. At in diuersis causis non est inconueniens, nam officium prædicandi recusare, et recipere contraria sunt, vtrunq; tn̄ ex diuersis causis est bonū, vt recusare pp humilitatē, recipere propter charitatē. Sic et omnia esse communia iustum, et bonū est, secundum ius naturale, et similiter aliqua propria esse, sed aliter et aliter. Naturalis enim ratio dictat, ꝙ omnia deberent esse cōmunia, at appetit et amplectitur naturali desiderio statum illum futurę beatitudinis, in quo erunt omnia communia. Aliqua vero esse propria dictat eadē ratio, sed quasi coacta, quia sic esse est necesse pro statu naturę corruptæ. Omnia ergo esse communia est de iure naturali quasi ex beneplacito naturæ corruptæ. Aliqua vero esse propria quasi ex permissione naturæ, Et ille quidē qui primo sibi aliquid appropriauit, criminaliter peccauit, si tn̄ ex cupiditate hoc fecit, sicut legitur de Cayn. Si autem ideo quia omnia esse communia pro naturę corruptione nociuum esse vidit, non peccauit, sed prudenter egit. Et ꝙ dicitur, iniquitas est dicere, hoc est meum, vel hoc est tuum, sic est intelligendum et exponendum. s. quòd ex iniquitate prodijt huiusmodi appellatio, quia permansissent omnia communia si non peccasset homo.

De regula dilectionis Dei. Cap. LIX.

Sunt aūt duæ regulæ iuris naturalis scriptæ in corde hoīs. Prima cōtinet oīa præcepta iuris naturalis, q̄ pertinent ad Deū: hoc. s. diliges dn̄m Deū tuū &c. iuxta Deuteronomiū, et Euangeliū, diliges inquit Deū ex toto corde tuo. s. oēs cogitationes tuas in ipsum dirigēdo, sicut dicit Salomon. In oībus vijs tuis cogita illū, & ipse diriget gressus tuos. Et ex tota aīa tua. s. oēs affectiones tuas in ipsum applicando. Iuxta scriptū qđ est in libro Iob, Si direxerit ad eū cor suū, spiritū eius, & flatū suum ad se trahet. Et ex tota fortitudine tua. s. omnes conatus tuos ad ipsum diligēdū, eiq; seruiendū referendo. Iuxta illud, fortitudinē meā ad te custodiam. Bernardus Claræuallensis in sermone. Diliges dn̄m ex toto corde tuo, & ex tota aīa tua, & virtute tua. s. dulciter, prudenter, & fortiter. Affectiones. n. propriæ cordis esse dicuntur, aīa vero sedes sapiētiæ dicitur. De his tribus interrogatus est Petrus, quia prius inuentus fuerat habēs minus. Audiens. n. de passione dn̄i primo ferre non potuit tāquā dulciter amās, vn̄ et meruit audire. Vade retro sathana. Simile quid erat in Apostolis cum diceban eis. Si diligeretis me gauderetis vtique etc. Dolebant enim, quia diligebant dulciter, sed non sapienter. Nocte vero

ipsa

ipsa qua dñs traditus est diligebat q̃ dẽ Petrus & dulciter & sapiẽter cũ diceret. Dñe tecũ paratus sum, & in carcerẽ, & in mortem ire, sed nõ diligebat fortiter, quia qui cecidit stabili non erat ille gradu. Idem super cantica Homil 40. Est aũt charitas in actu, & in affectu. De prima puto datũ esse præceptũ hominibus cũ dr. Diliges Deũ & cętera. Nam in affectu, quis ita habeat vt mandatur? ergo illa mandatur ad meritũ, ista datur in pręmiũ. Cuius initiũ, & profectũ vitã quoq; præsentẽ experiri diuina posse gratia non negamus, sed planè consummationẽ futuræ fęlicitati defendimus. Nec latuit præceptorem pręcepti pondus vires hominũ excedere, sed indicauit vtile ex hoc ipso illos admoneri suę insufficientiæ, vt oẽ os obstruatur & cętera, vt scirent ad quem iustitiæ finẽ niti pro viribus oporteret. Accipientes itaq; mandatũ, & sẽtientes defectum, clamemus in cęlũ, & miserebitur nostri Deus. Et sciemus in illa die, quia nõ ex operibus iustitiæ quæ fecimus nos. Prosper de vita contemplatiua lib. 3. Quid est autem diligere Deũ, nisi illi occupare animũ, cõcipere fruendę visionis eius affectũ, peccati odiũ, mundi fastidiũ, diligere etiã proximũ quẽ ipse censuit diligendũ, in ipso amore seruare modũ & ordinem legitimũ? Actor. Hoc est iuxta Mathæum maximũ, & primũ mandatũ. Maximũ videlicet cõprehensione, quia oĩa pręcepta virtutesque comprehenduntur in eo, sicut dicitur ab Apostolo. Plenitudo legis est dilectio. Et rectè dicitur plenitudo, quia siue hac vacua sunt oĩa, iuxta illud ad Corinthi. Si charitatẽ nõ habeo nihil sum. Maxima est ẽt prærogatiua vtilitate, quia siue illa dicit Apostolus, cętera nihil prodesse. Nam si linguis inquit hominum loquar & Angelorũ &c. Maximum quoq; dimensione, quæ quadruplex est, Apostolo dicente. In charitate radicati. Longitudo charitatis est, ꝙ ipsa nunq̃ excidit. Latitudo, ꝙ per totũ orbem se extendit. Sublimitas, ꝙ Deũ super oĩa diligit. Profunditas, ꝙ vsq; ad peccatores descendit. Dicitur ẽt hoc mandatũ primũ respectu secundi, quod est de dilectione proximi. Primum .s. dignitate, quia dignior est Deus q̃ proximus, & etiam dilectionis maioritate, quia Deus magis diligendus est. Lucas hoc præceptũ cõmemorans tribus prædictis addit quartũ .s. ex oĩ mente tua. Quod ẽt in Matthæo legit. Diligẽdus est aũt ex tota mente. i. omniũ operum intentiones ad ipsum referendo, vt omnia propter Deum fiant. Secundum illud Apostoli ad Corinthi. Siue manducatis, siue bibitis, siue aliud q̃d facitis, omnia in gloriam Dei facite. Et quatuor ista possunt ad quatuor virtutes referri, quę sunt vnũ in radice dilectionis Dei, vt ait Augustinus, sed diuersificantur ſm effect'. Aug in li. de moribus ecclesię. Dilectio siquidẽ in Deũ redit, q̃ se illi nõ cõponere, sed supponere affectat, & appetit. Quod quanto instantius fecerit, tanto beatior, & sublimior erit. Illoque dominante liberi erimus ac per charitatẽ fiet, vt Deo cõformemur. Denique si virtus ad beatam vitã nos ducit, nihil esse virtutem affirmauerim nisi summum amorem Dei. Nam & quòd ipsa virtus quadripartita dicitur, ex ipsius amoris vario quodammodo effectu accipitur, est.n. temperantia amor integrum se præbens ei quod amatur. Fortitudo amor facile tolerans omnia propter id quod amatur. Iustitia vero est amor soli amato seruiens, & propter hoc rectè dominans. Prudentia est amor, ea quibus adiuuatur ab eis quibus impeditur sagaciter eligens: hæc est charitas simplex ac pura quæ spiritusancto inspirata perducit ad filium per quem pater cognoscitur &c.

De regula dilectionis proximi. Cap. LX.

Actor. huic pręcepto simile est secundum, quia de dilectione sicut & primũ. Et etiam quia de diligenda re simili videlicet de proximo qui factus ad imaginem Dei. Diliges inquit proximũ tuũ sicut teipsum. Hæc est secunda regula comprehendens omnia quæ ad proximum pertinent mandata. Hic solet fieri quadrifaria diuisio. Existens.n. in via ibi similiter existentem diligere debet ad id ad quod seipsum. Existens in patria ibidem existentem, in eo in quo seipsum. Existens in via existentem in patria in eo, ad quod seipsum. Existens in patria existentem in via ad id in quo seipsum. Aug. de doctrina christiana li. 1. Ille siquidẽ iustè, & sanctè viuit, qui rerũ integer estimator est. Ipse aũt est, qui ordinatã habet dilectionẽ, ne aut diligat non diligendũ, aut non diligat quod diligendum est, aut amplius diligat quod minus diligendum est, aut minus vel plus quod æque diligendum est, aut ęque quod minus vel plus diligendum est. Omnis.n. peccator inquantum peccator non est diligendus. Et omnis homo inquantum homo est diligendus pp Deum, Deus vero propter seipsum, & si Deus omni homine amplius diligendus est, plus debet quisquam Deũ diligere q̃ seipsum. Item alius homo plus diligendus est quam corpus nostrũ, quia pp Deum diligenda sũt oĩa. Et põt nobiscũ alius homo frui Deo, quod non põt corpus. Oẽs aũt hoĩes æque diligendi sunt. Sed cũ omnibus prodesse non possis his potissimum consulendum est, qui pro locorum & temporũ vel ẽt quarũlibet rerũ opportunitatibus constrictius tibi quasi quadam sorte iunguntur. Inimicos ẽt nostros diligimus, nõ.n timemus, quia nobis auferre põt quod diligimus, sed potius eos misereamus, quia tanto magis nos oderũt, quanto ab illo quẽ diligimus separati sunt, ad quem si conuersi fuerint, & illum tanq̃ beatificum bonum, & nos tanquã socios tanti boni necesse est vt diligant. Si autem vel cui præbendum est, vel a quo nobis ꝓbẽdum est officium misericordiæ rectè proximus dicitur. Sicut ex parabola dñi in Euangelio probatur, vbi proximum esse docuit non nisi illum qui erga sauciatũ recreandũ atq; curandum misericors extitit. Ex quo cõsequens est, vt etiam ille a quo nobis hoc vicissim hũdum est, proximus noster sit. Proximi.n. nomẽ ad aliquid est, nec quisquã esse proximus nisi proximo põt. Manifestũ est hoc pcepto quo iubemur diligere proximũ, etiam sanctos Angelos contineri, a quibus magna nobis officia mię impenduntur. Prosper de vita contemplatiua lib. 3. Proximos aũt sicut nos diligimus, si non pp aliquas vtilitates, vel affinitates, aut consanguinitates, sed propter hoc tantum, naturæ ꝙ nostrę participes sũt diligamus. Nã si propinquos nostros quamuis turpes & incompositos plusquam quoslibet sanctos a sanguine nostro extraneos diligimus, grauiter in eorum tali dilectione peccamus. Hæc est autem proximi tota dilectio, vt bonum quod tibi conferri vis, conferas. & proximo. Idem in libro sententiarum Augustini. Sic autem diligendi sunt homines, vt eorum nõ diligantur errores, qm aliud est amare quod facti sunt, aliud odisse quod faciunt.

De ordine charitatis ad proximum. Cap. LXI.

Hieronimus super Ezechielem lib. 13. Naturę vero super hoc affectus probatur, vt ordine charitatis post rerum parentem Deum carnis quoq; pater diligatur & filius & filia. Origenes sup cantica lib. 3. Ordinata est charitas in perfectis. Vt autem ẽt post Deũ inter nos ordo ponatur. Primum mandatũ est, vt diligamus parentes, secundum vt filios, tertiũ vt domesticos nostros. Si aũt filius malus est, & domesticus bonus, domesticus in charitate filij collocetur, & sic ordinata erit charitas. Idem in eodem lib. 3. Ordinate inquit in me charitatem. Idem siquidem in nonnullis quidem ordinate procedit. In pluribus autem contra ordinem. Contra ordinem est in aliquo, cum aut diligit quod non debet, aut diligit quod dẽt, sed plus iusto vel minus iusto. Ordo aũt & mensura eius huiusmodi est, Deum diligere nullus modus nulla mensura est, nisi hæc sola, vt tm̃ exhibeas quãtum habes. Diligere vero proximum aliqua mensura est, & conueniens distinctio. Nam maiorem quidem cum honorificentia matri deferenda est dilectio, sequenti vero gradu cum quadam nihilominus reuerentia etiam sororibus proprio vero quodã & sequestrato ab his more charitatis cõiugibus exhibenda est. Post has vero personas ꝓ meritis & causis vnicuique in omni castitate deferenda est. Bernardus vbi supra. Qui te non diligis nisi quia Deum diligis, consequenter oẽs qui similiter diligũt eũ diligis tanquã teipsum. Porro inimicũ hoiem qm nihil est pro eo quod non diligit Deũ, nõ potes quidem diligere tanquã teipsum, qui Deũ diligis, diligis tñ vt diligat, nec sapiet tibi quod est qui vtique nihil est, sed ꝙ forsitã futurus est. Excepto itaque illo de quo constat, ꝙ ad amorem Dei non sit rediturus vnquã, quia ex toto nihil est, vtpote quia in æternum nihil est, qui non modo iã non diligendus, sed insuper & odio hẽdus est, secundum illud Nõne qui oderũt te dñe oderã? &c. De cętero nulli vel inimicissimo hoĩ negari quãtulũcũq; affectũ charitas ambitiosa permittit. Quis sapiens & intelliget hęc? da mihi hoĩem, qui ante omnia quidẽ diligat Deũ ex toto, sese vero & ꝓximum inquantum diligũt ipsum, inimicũ aũt tanquã aliqñ forsitã dilecturũ. Porro parẽtes carnis suæ germanos pp naturam, Spũales vero eruditores suos ꝓfusius pp gratiã, atq; in hunc modum ad cętera quoque Dei ordinatio intendat amore terram despiciẽs cęlũ suspiciẽs, & inter vtenda & fruenda intimo quodã sapore discernens, vt transitoria transitoriè, & ad id dũtaxat q̃d opus & prout opus curet, æterna desiderio amplectatur æterno. Da mihi inquã hoĩem talẽ, & ego audacter illũ ꝓnuncio sapiẽtẽ, cui nimirũ quęq; res sapiunt prout sunt, & in veritate ac securitate competit gloriari, & dicere, quia ordinauit in me charitatẽ.

De duabus regulis eius quantum ad effectum. Cap. LXII.

Actor. Sunt aũt duæ regulæ continentes oĩa mãdata q̃ pertinent ad ꝓximũ quãtũ ad ipsius dilectionis effectũ. Quarũ prima legitur in Thobia continẽs ꝓcepta negatiua .s. illa. Q̃d ab alio tibi odis fieri, vide ne tu aliqñ facias alteri. Altera vero ponitur in euãgelio ꝓcepta continens affirmatiua .s. illa. Oĩa q̃cunque vultis vt faciant vobis hoĩes, eadẽ & vos facite illis. Prima quidem maxime pertinet ad vetus testm̃, secunda vero ad nouum. Verũ si prima pertinet ad ius naturale. vr, ꝙ iudex non tenetur latronẽ suspendere, qm hoc sibi nullatenus fieri vellet, si etiam in statu illius esset. Ideoq; regula ista sic est intelligenda. Quod rationabiliter odis ab alio tibi fieri &c. Sicque latro non est dimittendus, sed suspendendus, quia si iudex esset loco latronis vellet quidem non suspendi, sed hæc voluntas contra iu-

stitiá, & ob hoc irrationabilis, merito aūt de secūda regula quæri potest, vtrū sit præceptū, an consiliū. Quod.n. non sit consiliū vr̄ per hoc qđ statim ibi subiungitur. Hæc est.n. lex & prophetæ. Nā ideo dicitur lex, qa ligat, ideo teneri videmur ad hoc, cū ad legē pertineat. Sed & ab alijs peteremus nobis vtique dari vellemus. Secundū hoc ergo tenemur dare petenti cuilibet, & sic oēs, aut ferè oēs sunt trāsgressores. Ad qđ dīt quidā ꝙ partim est præceptū.s. quantū ad necessitatis articulos. partim vero consiliū.s. quantū ad alios; verum si ad subueniendū indigenti necessitatis articulus expectaretur, fortassis interim moreretur vel forte ita non posset cibū sumere, & ita non prodesset ei donū eleemosynæ. Igitur ante necessitatis articulū est illi subueniendū. Ideoq; vr̄ dicendū, ꝙ tenemur citra necessitatis articulum dare aliqua.s. superflua, secundū illud qđ superest, date eleemosynā &c. tenemur inq̄ hæc dare, nō tñ cuilibet petenti, nec qualibet tpe, quia præcepta affirmatiua nō obligant ad semp. Vnde si quis nō summè indigēs aliquid petit a me, non.n. ei teneor statim dare, sed possum reseruare magis indigenti, vel ēt æque indigenti, si forte sit mihi consanguineus, vel domesticus, aut vicinus. Pro quanta vero necessitate teneamur petenti dare, & non alij reseruare, nō est artis determinare, sed charitatis potius quę est vnctio docens de oībus. vnde veraciter docet, quæ circunstantia cui alij circunstantiæ pponderet, cui ēt aliquatenus consonare videtur illud dictum ab Aristotele, ꝙ virtus melior, ac certior est omni arte. Denique illa regula sic est intelligenda sicut & prima. Omnia quęcunque vultis rationabiliter.s. vt faciant vobis homines &c. Illud aūt omni petēti te tribue, dīt præceptum esse sub hoc sensu. Tribue inquā, vel rē petitam, vel orationem, vel bonū verbum.

De summa ordinis charitatis quantum ad affectum, & effectum. Cap. LXIII.

DEnique notandus est in summa ordo charitatis, & quātum ad affectū, & quantum ad effectum. Charitate nimirū diligēda sunt quatuor.s. videlicet primo, & præcipue qđ supra nos est.s. Deus deinde quod nos sumus, siue qđ intra nos est.s. aīa nostra. Tertio qđ iuxta nos.i. proximus.s. homo, vel angelus. Quarto qđ infra nos.i. corpus propriū: diligēdus est Deus ex toto corde, & ppter se. Proximū aūt debet quisq; diligere sicut se.s. citra Deum, & supra corpus pprium, vel ad id ad qđ seipsum. Ordo charitatis nihil aliud vr̄ esse, quā ordo diligendorum in aīo diligentis. Qui pōt esse in quatuor.s. in affectu, in effectu, in bono vitæ quod est gratia, in bono patriæ quod est gloria. In effectu ergo diligentis ordinat naturalis cōditio ipsius diligēdi. Quod.n. magis mouet affectum diligentis ractē dispositum ad se diligendū, ēt affectuosius diligitur, vt Deū, quā hoiem, parentes quā filios.s. propter beneficia, q̄ ab eis suscepit, & mala quæ pro eo passi sunt. Cognatos ēt secundum gradus cognationis cęteris paribus. In effectu vero ordinat ipsorū diligendorū necessitas, ita ꝙ potius subueniat magis indigenti cęteris paribus. Alioquin in quo plures diligendi rationes æque fortes concurrunt, illi potius succurrendū est. Secundū hunc ordinem magis diligendi sunt filij quā parentes, qa nascuntur paruuli. & ideo magis indigent exterioris exhibitione beneficij. Ad bonū vitæ omnes æqualiter diligendi sunt. Ad bonū vero patriæ, secundū gradus participandi bonum. Vnde maiorem gratiam habentes ad maiorem gloriā diligendi sunt. Et ita etiā extraneum, quem scio esse meliorem, quam me, debeo diligere plus quam me.i. ad maius præmium. Alijs tamen modis debeo me plus diligere.i. affectuosius, & effectuosius. Veruntamen pro oībus circunstantijs quas attēdit charitas, est cōis vtilitas. Vnde duobus æqualiter indigentibus, illi potius succurrendū est, ex cuius succursu maior vtilitas ecclesiæ secutura est. Et in hoc casu vr̄ ꝙ debeat quis sibi aliū præferre.s. in beneficij exhibitione, & in extrema necessitate. verum ad salutem æternam nullum debet sibi præponere. Hęc de pręceptis, namq; ad pręsens sufficiant, quorū vltimum.s. lex naturalis scripta est in corde hoīs. dicente Apostolo. Cum.n. gentes, quæ legem non habent, naturaliter ea quæ legis sunt faciunt, eiusmodi legem non habentes ipsi sibi sunt lex, qui ostendūt opus legis scriptū ī cordib. suis. & de hoc plenius dictū est in superiori lib. in quo videlicet describitur qualiter operatur Deus in vniuerso.

De præcepto disciplinæ homini dato ad probationem obedientiæ. Cap. LXIIII.

AD vltimum restat dicendum de præcepto disciplinæ, qđ datum est primis parentibus ad probationem obedientiæ. Vnde & lignum a cuius esu sunt prohibiti, dictum est lignū sciētiæ boni & mali, quia.s. dñs illa prohibitione volebat eos si comederent discere quid esset inter bonū obedientiæ, & malum inobedientiæ. Nec dicta est arbor illa scientiæ boni & mali velut in præsagium futuri peccati. Non.n. sic dicta est ab eo quod necessario futurum erat, sed ab eo, quod si comederent euenturū erat. C[illegible] [illegible]rem a se indifferente voluit eos prohibere, [illegible] [illegible] [illegible]cessaria. Nā si a re necessaria prohibuisset illos, & postmodum inobedientes essent excusationē inobedientiæ suę nacti essent, quia rem sibi necessariam tetigissent. Si vero a re mala prohibiti ea vsi fuissent, malum quod inde sequeretur pcessisse crederent, nō ex malo inobedientiæ, sed ex malitia rei phibitæ, & ita nō discerent qđ esset inter bonū obediētiæ, & malū inobedientiæ. Hugo vbi supra. Poterat qdem homo p præceptum naturæ cōseruare bonū qđ habuit naturale, sed vt aliquid sup hāc vitā mereretur, necessariū fuit vt disciplinæ pręceptum adderetur. Augu. super Genesim lib. 8. Oportebat ergo vt hō sub dño Deo positus aliunde prohiberetur, vt ipsa ei obedientia virtus esset, & causa dñiū suū promerendi, quam audeo verissime dicere solā esse virtutē oī creaturæ rōnali agenti sub ptāte Dei, primūq; esse vitiū tumoris ad ruinā, vti velle ptāte sua, cuius vitij nomen est inobedientia. Proinde lignū scientiæ boni & mali nō in figura dictū, sed quoddā vere lignū est accipiendum, cui non fructui qui inde nasceretur est nomen impositū, sed potius ea re ipsa, quæ illo cōtra vetitum tacto fuerat secutura. Ab illo igitur ligno, quod malū non erat homo prohibitus est, vt ipsa per se pcepti conseruatio illi bonū & transgressio malū esset. Denique a peccāte nihil aliud appetitū est, nisi non esse sub dñatione Dei, qđ quidem illud admissum est, in quo ne admitteretur sola deberet iussio dñantis attendi. Quæ si sola quidem attenderetur, quid aliud quàm Dei voluntas attenderetur, amaretur, & humanæ uoluntati pręponeretur. Dñs cur iusserit faciendū a seruiente quod iussit. Et tūc forte videndum est a promerente cur iusserit. Sed tñ vt cām iussionis huius non diutius requiramus, hoc ipsū magna est vtilitas homini ꝙ Deo seruit. iubendo Deus vtile facit quicquid iubere voluerit, de quo nō est metuendum, ne iubeto quod inutile est possit, nec fieri potest vt voluntas propria non grandi ruinę pondere super hominem cadat, si eam voluntati superioris extollendo proponat.

Qualiter homo præceptum illud potuit intelligere. Cap. LXV.

SEd qualiter inquiunt homo quod ei lignum scientiæ boni & mali dicebatur intelligere poterat, qñquidem ipsum malum quid esset oīno nesciebat? Mirum quidem est reuera quemadmodum rerum quas habet amissionem etiam inexperta deuitat natura. Quis enim pecora deuitationem mortis nisi sensus vitæ, docuit quis paruulum adhærescere baiulo suo, si eum ex alto iacere minitatus fuerit? Sic & illis hominibus primis ipsa vita erat dulcis, quā protecto amittere deuitabant idque ipsū quibuscunq; modis vel sonis signantē Deū intelligere poterāt. Nec aliter ei posset persuaderi peccatū, nisi prius persuaderetur eos ex illo facto non esse morituros.s. illud quod habebant & se habere gaudebāt non amissuros. Si quos igitur mouet qūo potuerunt minantem Deum intelligere, videant nos oīum inexpertorum nomina, non nisi ex cōtrarijs quæ iam nouimus, si priuationum sunt, aut ex similibus, si specierum sunt, sine vllo æstu dubitationis agnoscere, nec ideo sciētię boni & mali factum est illud lignū, quia inde comederunt contra præceptū. Nā si nihil ex eo contra præceptū vsurpassent: id rectè vocaretur, quod ibi eis accideret si vsi fuissent. Quēadmodū si vocaretur, arbor saturitatis, eo ꝙ inde possent hoīes saturari. Nūquid si nemo ad illā accederet, iā nomē illud incōgniū esset, qñquidem cū accederent aliqui & saturarentur. tunc probarent, ꝙ id arbor illa rectè uocaretur. Actor. Malū quidem iuxta Boetiū nō pōt euitari nisi cognitū. Ad hoc tñ vt caueatur, nō oportet ꝙ prius p experiētiā cognoscatur, sed sufficit vt per habitū sibi cōtrariū.i. per bonū sicut cognoscuntur tenebræ per lucem, & silentiū per sonum. Sic .n. primi parentes peccatū cognoscebant malū inobedientiæ per bonū obedientiæ, qđ ex iustitia naturali habebāt in se cuius est Deo quod suum est reddere, ac per hoc cauere poterant illud malum tanquam huic bono cōtrarium. Similiter mortem quam nunquàm experti erant, cognoscebant tamen per vitam quam in se habebant, per hoc .n. ꝙ vita illis erat dulcis quę fit ex coniunctione animæ & corporis, mors quę vtrunq; separat illis erat naturaliter horribilis. Aug. de baptis. paruulis. li. 2. Rectè ergo primi parentes intelliguntur ante malignam diaboli persuasionem cibo vetito abstinuisse, atq; concessis vsi fuisse, ac præcipue ligno vitæ, quod similiter erat permissum, & utilitate præcipuum.

Cur Deus hominem a se factum temptari labi & permisit quem consensurum præsciuit. Cap. LXVI.

AVgustinus super Genesim lib. 9. Quæritur autem cur Deus hominem a diabolo tentari permisit. quem decipiendum esse præsciuit. At vt dictum est supra, nō mihi videtur hominem magnæ laudis fuisse, si ideo bene viuere posset, quia nemo male viuere suaderet. Cum in natura posse & in potestate haberet velle non consentire suadenti, Deo iuuante, & est gloriosius non cōsentire quàm tentari non posse. Mouentur etiam quidam dicentes. Cur creauit Deus quos futuros malos præsciebat? quia præuidit quid boni de malis illorū facturus erat, sic enim fecit eos vt eis relinqueret, vnde aliquid facerent. quo quicquid etiam culpabiliter

pabilites

pabiliter elicerent, ꝙ ipsum de se laudabiliter operantẽ inuenirent. sicut videlicet plenius tractatũ est superius. Idem in lib. de continentia. Ptãs itaq; Deo non defuit hoĩem facere talem, qui peccare non posset, sed maluit eũ talem facere cui adiaceret peccare, si vellet, nõ peccare si nollet. hoc prohibens, illud pcipiẽs, vt prius esset illi bonũ meriti non peccare, & postea iustũ præmium non posse peccare. Idem in lib. de Cathetizandis. Cur ergo Deus hoĩem non faceret, q̃ iis eũ peccaturum pnosceret? Cũ & stantẽ coronaret, & cadentẽ ordinaret, & surgẽtẽ adiuuaret, sẽ & vbiq; gloriosus bonitate, iustitia, clementia. Fecit itaq; hoĩes cũ bestijs, vt impleret terrã bonis terrenis, & vtiq; melior est homo ẽt peccator, q̃ bestia. Idẽ super Gen. lib. 11. H. nõ ergo creaturã quisquis esse nollet in reb. contradicit Dei bonitati. Quisq; aũt non vult eã pœnas luere pro peccatis, inimicus est equitatis.

Qualiter ad suam & electorum gloriam mala reducit. C. LXVII.

Actor. In ipsis nempe malis apparet specialiter Dei potẽtia, bonitas, & sapientia: potentia quidẽ puniendo, quia teste Apostolo, horrendũ est incidere in manus Dei viuentis. Bonitas in deserendo tanq̃ econtrario. Nã in hoc patet quanta sit bonitas Dei, q nulli bene est ab ipso recedenti. Vnde, scito inquit, & vide quia malũ & amarum est te Deum reliquisse. Sapientia in disponẽdo, quia sic disponit de malitia ipsorũ, vt illã retorqueat ad gloriam suã & electorũ. Sapientius. n. est elicere bonũ de malo, q̃ bonũ de bono. Sunt ẽt in hac vita boni ad exercitiũ mali. Iuxta illud Greg. Abel esse tenuit, quem Cayn malitia non exercet. Sunt & exemplũ timoris, iuxta illud Salomonis. Mulctato pestilente, &c. Cęterũ in futuro cõparabuntur electis ad gloriã triplici modo. Primo. s. quo ad diuinæ iustitiæ laude, quia lętabitur iustus cũ viderit vindictã. Deinde quia maiores agent liberatori suo gratias, eiq; fortioris vinculo dilectionis adhęrebunt, uidentes ꝙ de tanta massa damnata, nõ tã suis meritis, q̃ eius misericordia liberati erunt. Oẽs. n. natura filij iræ sunt. Vnde vox est totius ecclesiæ quo ad electos. Misericordiam & iudiciũ cantabo tibi dñe. Misericordia. s. quo ad nos, & iudicium quo ad reprobos. Tertio quia ex ipsa cõparatione reproborũ euidentius apparebit gloria electorũ, qm̃ opposita iuxta se posita magis elucescunt. Vnde plerunq; accidit, vt aliqua mulier pulchra volens ostẽdere pulchritudinẽ suam, deformem vetulam secũ accipiat, vt eius cõparatione magis eius decor appareat. Sic & Christ' volebat ostendere gloriam, & decorẽ sponsæ suæ. vnde trad. dit, inquit semetipsum pro ea, vt sanctificaret illã, mundans lauacro aquæ in verbo, vt exhiberet ipse sibi gloriosam ecclesiam non habẽtẽ maculã, aut ru. aut a. c. Et hoc in Hester figuratũ est, vbi legitur Rex Assuerus præcepisse, vt introduceret reginam Vasthy corã rege, posito super caput eius diademate, vt ostenderet cunctis populis, & principibus illius pulchritudinẽ. Volens ergo Christus ostendere ecclesiæ sanctæ pulchritudinẽ in Paradiso: ostendet ẽt ex opposito ecclesiam malignantiũ in inferno, vt ex illius comparatione magis illa elucescat. Propter hæc omnia dicit Apostolus, ꝙ Deus volens ostendere gloriam suam sustinuit in multa patientia vasa irę apta in interitum vt ostenderet diuitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ, quæ præparauit in gloriã. Denique damnatorũ deformitas pulchritudinem quandã secundũ Augustinum facit in vniuerso congrue ordinata in loco suo, sicut nigredo licẽt per se sit deformis, congrue tñ cũ alijs coloribus ordinata pulchritudinẽ auget in cęteris. Propter hoc ẽt de hoĩe creato scriptura non dicit, sicut de cęteris dixerat creaturis, & vidit Deus, ꝙ esset bonũ, quia in proximo sciebat eũ esse lapsurum. Sed post oĩa dicit Deum vidisse cuncta quæ fecerat, & erant valde bona. Ipse nanque naturarũ optimus conditor, peccantiũ iustissimus est ordinator, vt ẽt si qua sigillatim delinquẽdo fiunt deformia, semper tñ cũ eis vniuersitas sit pulchra. Nec vllum Angelorũ, vel hominũ Deus crearet, quẽ malum futurũ psciret, nisi pariter ẽt nosset, quibus eos bonorũ vsibus cõmodaret. habent tñ in seipsis etiam mali laudabilia, & pulchra dona, non quidem a se, sed a Deo. s. naturam bonam, & pœnã iustam.

Qualiter diabolus ad hominem tentandum accessit. Cap. LXVIII.

Hugo vbi supra. Dño igitur mundi hoĩe diuina prouidẽtia in loco delitiarũ quasi in parte potiori cõstituto, & ad cõseruanda ipsa bona, quæ habebat eadẽ Dei prouidentia ratione humanæ adiuncta munito, atque ad illa bona, q̃ habiturus erat quærenda, & obtinenda pcepto obedientiæ cũ gratia cooperante instructo, vidit diabolus, & inuidit ꝙ homo per obedientiã illuc ascenderet, vnde ipse per superbiam corruisset, quia vero illi per violentiam nocere non potuit, ad fraudẽ se cõuertit. Vt ergo in propria forma non veniret, sua voluntate factum est, vt autẽ aliam formam in talem, quæ malitiæ suæ cõueniret habere non posset, diuina ordinatione dispositũ est. Venit ergo in serpente callidus hostis, qui fortassis si permissus fuisset in forma colũbę venire maluisset, quasi. n. de suis viribus parum cõfidens, humanã naturam in eam partem vbi debilior videbatur aggressus est

vt si forte illic aliquatenus prævalere potuisset, postmodũ cũ maiori fiducia ad alterã, quæ robustior sit pulsandã, vel potius subuertendã accederet. Aug. super Genesim lib. 11. Nonnulli hoc ipsum dicunt fuisse diabolo casum a sedibus supernis, ꝙ inuiderit homini facto ad imaginẽ Dei, at inuidia superbiã sequitur, non pręcedit. Nã superbia inuidiæ cã existit. Superbia. n. est amor excellentiæ ppriæ. Inuidiã vero est dolor fœlicitatis alienæ. Itaq; amando quisquis ppriam excellentiã paribus inuidet, ꝙ eũ coęquentur, vel inferioribus ne sibi coęquentur, vel superioribus, ꝙ eis nõ coęquentur. Superbiendo igitur est inuidus, non inuidẽdo superbus. Initiũ. n. oĩs peccati superbia. Et vnde vult eminere superbia, inde in angustias egestatẽq; cõtruditur, cũ a cõi ad proprũ dãnoso sui amore ducitur. hac diabolus cecidit, q vtique nõ pecuniã, sed ppriam ptãtem amauit. Proinde peruersus amor sui turgidũ spiritũ sancta societate priuat; quẽ iam per iniquitatẽ satiari cupientẽ miseria coartat. Cui morbo cõtraria est charitas, q̃ non quęrit, quę sua sunt. i. priuata excellentia non lętatur, ideoque non inflatur. Ambr. in lib. de Paradiso. Diabolus ergo cũ esset naturæ superioris, quia gratiam acceptã non tenuit, hoĩ inuidit, eo ꝙ esset a limo formatus, & vt incola Paradisi electus. Iste inquit inferior poterit adipisci quod ego seruare non potui? hic de terris migrabit ad cęlum, vnde lapsus sum? sed multas habeo vias quibus eum seducere possum. Comestor. Serpens ergo cunctis animantibus callidior, & naturaliter, & incidenter erat, q̃a dęmone plenus erat. Lucifer. n. deiectus a Paradiso spirituũ, inuidit hoĩ, q erat in Paradiso corporũ: sciens ꝙ eijceretur & iste, si transgredi faceret ipsum. Timẽs aũt a viro deprehẽdi, minus prudẽ, & cereã in vitiũ flecti aggressus est mulierem. & hoc per ipsum serpentẽ, q̃a tũc serpens vt homo erectus erat, & recte incedebat, & loqui poterat. In maledictione vero pstratus est, & adhuc serpens, vt tradit Tales Paeras erectus incedit. Elegit etiam quoddam serpentis genus, vt ait Beda, virgineum habens vultũ, vt melius deciperet, quia similia similib. applaudunt. Et mouit ad loquendum linguam suam nesciente tamen, sicut & per phanaticos, & energuminos nescientes loquitur.

Qualiter tentando processit. Cap. LXIX.

Hugo vbi supra. Videte aũt quanta est cõfusio, & timiditas nequitię in cõspectu virtutis. Corã fœmina stans hostis superbus, ex sola malitia cogitata nondũ exerta cõfunditur, & quasi se iam priusq̃ ẽt loqueretur deprehensum metuens, non audet in verba persuasionis exire, donec interrogatione pręsentiat animũ mulieris tentãdæ. Cur inquit pcepit vobis Deus, vt nõ comederetis ex oĩ ligno Paradisi? Rñdit mulier, ne forte moriamur. Nequaq̃ inquit moriemini. Deus igitur affirmauit, mulier dubitauit, diabolus negauit. Qui verba Dei negare nõ psumpsisset, si non prius ipsam mulierẽ dubitantem inuenisset. Amb. in lib. de Paradiso. Quidẽ qđ mulier ipsa dixit, ne tangeremus illud. s. de ligno tm̃ ad esum prohibito, hoc addidit vtique de suo. Nullũ quippe vitiũ fuit in mandato Dei, sed in reuelatione mandati, pura vero & simplex seruanda est mandati forma, & testimonij series intimanda. Nã plerumque testis dũ aliquid ad sectię gestorũ ex suo ad jcit totã testimonij fidem partis mẽdacio decolorat. Nihil igitur ẽt qđ bonũ vr̃ addendũ est, nihil vel exationis gratia iungere debemus mandato. Ecce. n. quid offensionis habuit, qđ de suo mulier addidit, in quo iã lapsus esse principiũ incępit, quia vel superfluũ addidit, vel addẽdo de proprio mãdatũ Dei semplenũ esse intellexit. plerięq; putãt nõ mulieris, sed Adę vitiũ fuisse ipsum ita mandatũ retulisse mulieri, dũ eã vellet facere cautiorẽ, vt adderet mandasse dñm. ne tãgerent illud lignũ. Sed mihi vr̃ quequid alij sentiãt, a muliere cępisse vitiũ, inchoasse mendaciũ. Nã & sexus pdit, ꝙ & prius errare potuerit. Comestor. Notãdũ vero ꝙ diabolus prius eã interrogat, vt in rñsione illius occasionẽ dicendi ad qđ venerit inueniat. Cũ. n. quasi dubitando dixit mulier, ne forte moriamur, quia dubitãs ad quãlibet partẽ de facili flectitur, de impetratione securus ait, nequaq̃ moriemini, sed Deus iu scientia nolens vos ei similari, sciensque, ꝙ si ex hoc ligno comederetis, eritis sicut Dij scientes bonum, & malũ, tanq̃ inuidus vobis phibuit illũ esum. Actor. Qđ ergo dixerat eis dñs, de ligno sciẽtiæ boni, & mali, ne comedatis, puersẽ interpretatus est diabolus, dicẽs illis, Quocunq; die comederitis ex eo, eritis sicut Dij, &c. Aug. vbi supra. Serpẽs ergo dr̃ astutissimus pp astutiã diaboli q̃ in illo, ac de illo agebat dolum, sicut dr̃ lingua prudens, vel astuta, q̃ mens prudens, vel astuta mouet ad aliquid prodẽter, & astute suadendũ. Sicq; locutus est hoĩ serpẽs, sicut asina Balaam, nisi ꝙ illud opus fuit angelicũ, hoc autẽ diabolicũ. hñtn. Angeli boni, & mali opera quædam similia, sicut Moyses, & Pharaonis magi. tñ etiã in his potiores sunt Angeli boni. Nec angeli mali taliũ ẽt operũ pñt aliquid, nisi qđ p Angelos bonos Deus pmiserit, vt retribuat vnicuique secũdũ cor eius vel secũdũ gratiã Dei verũque iustẽ, ac benignẽ p altitudinẽ diuitiarũ sapiẽtię, & sciẽtię Dei. Petrus Lũbardus. Vt ergo malignus ille

ille malum qđ intendebat libere persuaderet, & malũ qđ timuit mulier negando remoueret, promissionẽ addidit, & vt eius persuasio citius reciperetur, promissionem duplicauit, vnã nempe comestionem suadens duo in præmio proposuit, similitudinem Dei, scientiamq; boni, & mali spondens, vbi tribus modis hominem tentauit.s. gula in persuasione cibi cũ dixit. In quacunque die comederitis.. Inani gloria, in promissione deitatis cũ dixit: eritis sicut Dij. Auaritia in promissione scientiæ cum dixit, scientes bonum, & malum. Gula est immoderata cibi auiditas. vana gloria amor propriæ excellentiæ. Auaritia immoderata habendi cupiditas, quæ non est tantum pecuniæ, sed etiam altitudinis, & scientiæ, cum supra modum sublimitas ambitur.

De transgressione mulieris, ac viri. Cap. LXX.

HVgo vbi supra. Mulier ergo, quæ primo de fide dubitauit, ab affirmante recessit, & neganti appropinquabit. Ipsa ergo secundum aliquid inchoauit malitiã, quæ tentari iniquę persuasionis dedit audaciam, prius peruerse delectata est in promissione, postmodũ stulte assensum præbuit in persuasione: primũ enim promissam excellentiam per superbiam appetijt. deinde promissam abundantiã, & qualis talem excellẽtiam decebat, per auaritiam concupiuit. Postremo vt hæc duo pro voto obtinere mereretur, cibũ vetitum gulæ vitio corrupta gustare consensit. In superbia, & auaritia pretij cupiditate se vendidit. In gula aũt postea delectata, libenter iam gratis seruire cœpit. Comestor. Elata siquidem mulier dũ assimilari Deo voluit serpentis verbis acquieuit, viditque prius ꝙ lignum esset visu pulchrum.i. mundũ, & ex odore, vel tactu perpendens, ꝙ esset suaue ad vescendum, comedit, ac viro suo dedit, fortassis verbis suasibilibus eũ præmonens, quę legislator breuitatis causa transit. Cui.s. vir facile acquieuit, quia cum eam iuxta verbum dñi crederet statim morituram, videns aliter accidere, dictum hoc a dño tm̃ ad terrorẽ æstimauit, ideoq; & ipse comedit. Aug. super Genesim lib. 11. Quõ aũt mulier a bona, & vtili se diuinitus prohibitos se fuisse verbis serpentis crederet, nisi iam menti eius amor ille proprię potestatis inesset? & quædam de se sumptio superba, quæ per illam tentationem conuincenda fuerat, & humilianda. Sic ad transgrediendum præceptum audax curiositas mota est. auida experiri latentia. Quidnam tactu vetito sequeretur; & noxia libertate prohibitionis habenas rumpere delectata, probabilius æstimans mortem, quam timuerat non esse secuturam. Tale quippe pomum in arbore illa credendum est fuisse, qualia iam in arboribus cęteris nouerant se sensisse. Vnde magis crediderunt Deum posse facile peccãtibus ignoscere quam patienter tulerunt se, quidnam esset cur eos inde cibum sumere vetuisset non cognoscere.

De grauitate illius peccati. Cap. XXLI.

IDem de ciuitate Dei lib. 14. Nec ideo quis putare dẽt illud leue paruumq; fuisse cõmissum, quia in esca est factũ. Nõ quidẽ mala, nec noxia, nisi quia prohibita: non.n. aliqd male Deus in tantæ fęlicitatis loco crearet, sed obedientia in præcepto commendata est. Quæ nimirum virtus in rationali creatura mater oĩum custosque virtutum est, qñ quidem sic facta est, vt ei subditam esse sit vtile. perniciosum aũt suam facere voluntatem, non eius a quo creata est. Hoc itaq; tam leue, ac breue præceptũ, vbi nondum voluntati cupiditas resistebat tanto maiore iniustitia violatum est, quanto facilius custodiri posset. At in occulto mali esse cęperunt, per quod in apertam inobedientiam lapsi sunt. Non.n. ad malum opus perueniretur, nisi præcessisset voluntas mala, cuius initium non potuit esse, nisi superbia, quæ est appetitus peruersæ celsitudinis. Est aũt peruersa celsitudo deserto eo, cui dẽt animus inhærere principio, sibimet fieri principium quodammodo Hoc aũt est cum homo sibi nimis placet. sibi vero ita placet, cum ab illo incõmutabili bono deficit, quod ei magisquam ipse sibi placere debuit. Est aũt spõtaneus iste defectus, nam si voluntas in amore boni superioris a quo illustrabatur, vt videret, & accendebatur vt amaret, stabilis permaneret. non inde ad sibi placendum auerteretur. vt ex hoc tenebresceret, ac frigesceret, videlicet vt vel mulier verum crederet dixisse serpentẽ vel vir Dei mandato præponeret vxoris voluntatem: putaret se venialiter esse transgressorem præcepti, si vitæ sociam non desereret ẽt in societate peccati. meritoq; superbi in scripturis appellãtur placentes sibi, nam quidem bonum est habere cor sursum, non tamen ad seipsum quod est superbiæ, sed ad dominum quod est obedientiæ, quæ nisi humilium non posset esse. Quapropter in ciuitate Dei, & in eius rege Christo maximẽ humilitas commendatur. At in eius aduersatio vitium elationis maximẽ damnatur. Et hęc est magna differentia, quæ cum ciuitas vtraque discernitur. vna.s. hominum piorum, & alia impiorum, vnaquęq; cũ Angelis ad se pertinentibus, in quibus videlicet præcessit hac quidem amor Dei, hac vero amor sui. duæ siquidẽ ciuitates duos fecerunt amores, terrenam.s. amor sui vsque ad contemptũ Dei. Cœlestem vero amor Dei vsque ad contemptum sui. Manifesto igitur peccato diabolus hominem non cepisset nisi iam sibi placere incepisset. hinc enim delectauit quod dictum est eis. Eritis sicut dij &c. Quod vtiq. melius esse potest summo veroque principio cohęrendo per obedientiam, non suum sibi principium existendo per superbiam. Dij nanque creati non sunt Dij sua veritate, sed Dei veri participatione. plus aũt appetendo minus est, qui dum se sibi sufficere diligit, ab illo qui ei vere sufficere potest deficit. Illud itaque malũ præcessit in abscondito, vt sequeretur quod perpetratum est in aperto. Verũ enim est quod scriptum est. Ante ruinã exaltatur cor. Et audeo dicere superbis vtile esse in aliquod manifestũ peccatũ incidere, vnde sibi displiceant, qui iã sibi placẽdo ceciderãt. Salubrius enim Petrus sibi displicuit quãdo fleuit, ꝗ sibi placuit qñ præsumpsit. Vnde Psal. dicit. Imple facies eorum ignominia, & quærent nomẽ tuũ dñe. videlicet vt eis tu placeas quærentibus nomen tuum, qui sibi placuerunt quærẽdo suũ.

Quod non vir, sed mulier seducta sit. Cap. LXXII.

AVgustinus super Genesim lib. 11. Illud aũt mirandũ est, qualiter homo spiritali mente prædiţus credere potuerit qđ per serpentem dictum est. videlicet quod Deus, quia sciebat eos futuros Deos pp scientiã boni & mali si comedissent. ob hoc illis esum ligni prohibuerit. quasi tm̃ bonum creaturæ suę creator inuiderit. An quia hoc ipse credere non posset, ideo addita est mulier quæ parui quidẽ esset intellectus, & adhuc secundum carnis sensum non secundum spiritum viueret. Et hoc est quod ei nõ tribuit Apostolus imaginem Dei, sed viro soli dicens. Vir non debet vellare caput cum sit imago & gloria Dei. Mulier autem est gloria ipsius viri, non quia feminæ mens eandem imaginem capere non possit, sed qđ fortassis illa nondum quod fit in actione Dei perceperat. & viro regente paulatimque dispensante percepturą fuerat. Non enim frustra ab Apostolo dictum est, ꝙ Adam non est seductus sed mulier. Nam & interrogatus non dixit, mulier seduxit me quam dedisti mihi, sed dedit mihi inquit de ligno. & comedi. Illa vero dixit. serpens me decepit. Sic & Salamon virtute sapientiæ præditus, nunquid credendum est quod aliquid vtilitatis esse crediderit in simulacrorum cultu? sed amori mulierum ad hoc malum trahenti non eualuit resistere faciẽs quod sciebat faciendum non esse, ne suas quibus deperiebat & defluebat mortiferas delicias cõtristaret. Sic igitur & Adam postquam de ligno prohibito seducta mulier manducauit, eique vt simul ederet dedit, noluit eam contristare, quam credebat posse sine suo solatio contabescere, illam oino si ab eius animo alienaretur discordia interire. Non quidem illa victus quam nondum senserat carnis concupiscentia, sed amicabili quadam beneuolentia, qua plerunq; fit vt offendatur Deus, ne homo ex amico fiat inimicus Quod eum facere non debuisse iustus exitus in diuinæ sententiæ diuinę. Ac ẽt si virum pp aliquam mentis elationem sollicitauit aliqua experiendi cupiditas cum mulierem accepta illa esca non esse mortuam videret, non tamen illum arbitror si iam spir tali mente præditus erat credere potuisse, ꝙ ipsos Deus ab illius ligni esca inuidendo venisset. Idem in libro de ciui. Dei 14. Adam ergo non est seductus, quia qđ fecit sciuit esse peccatum, sed inexpertus diuinæ seueritatis in hoc falli potuit, vt veniale crederet esse commissum. Hugo vbi supra. Mulier aũt seducta, quia verum esse credidit, quod diabolus dixit: ęqualitatem elata appetijt, & creatorem inuidia tactum hoc lignum vetuisset putauit. Adam seductus non est, quia quod diabolus promittebat falsum esse sciebat. Nec idcirco pomum vetitum comedit, quasi per illam comestionẽ Deo parificari se posse crederet, vel etiam parificari vellet, sed quia putauit se & mulieri morem gerere, & postea per pœnitentiam, & veniæ postulationem creatori posse placere.

Quis eorum plus peccauit. Cap. LXXIII.

VEc ergo dictum est, ꝙ vir minus peccauit, qui de pœnitentia, & misericordia cogitauit. peccauit tamen quia peccanti consensit, & peccantem non correxit. Et idcirco quæ in peccato originali est culpa, quamuis dissimiliter, ad vtrumque tamen redundat tota. Actor. Mulier quidem peccauit quatuor modis, videlicet de veritate comminationis diuinæ dubitando. deitatem rapere volendo, contra prohibitionem comedendo. virum ad comedendum inuitando. vir autem non quidem seductus, vt se diuinitatem rapere posse crederet, sed quadam amicabili beneuolentia illectus, vt mulierem offendere se timeret, si non oblatum pomum comederet. Duobus tamen modis peccauit, videlicet occulte superbiendo, & aperte vetitum comedendo: Et vterque postmodum interrogatus a domino, nihilominus peccauit. alio modo, scilicet culpam propriam excusando, & in alium retorquendo. Mulier enim culpam suam retorsit in serpẽtem, vir autem in mulieris datorem. Mulier itaque plus peccauit quam vir, quia pluribus peccatis. Et etiam quia peccauit in plures.s. in Deũ, & in se, & in proximũ: & iterũ quia peccauit ex maiori timore, & quia peiori intẽtione.s. vt esset sicut Deus. Loq; & alio

alio modo plus peccauit.i.damnoſius, quia punita eſt grauius Verumtñ vno modo vir grauius peccauit.i grauiori peccandi origine, quia.ſ.ex certa ſcientia. cum mulier ſeducta quodámodo peccauerit ex ignorantia. Augu. in Encheridion. In illo deniq; vno peccato quod in oēs pertranſit, plura reperiuntur peccata, videlicet ſuperbia qua ſuam homo potiuſquam Dei poteſtatē dilexit. Auaritia qua pluſquā debuit appetijt. Fornicatio ſpiritualis, quia ſerpentina ſuaſione corrupta eſt integritas humanæ mentis. Furtum quia cibum prohibitum homo vſurpauit. Sacrilegium quia Deo non credidit. Homicidium quia ſe in mortem præcipitauit. hæc vna deniq; tam magna fuit culpa, vt mutaretur, & conuerteretur in neceſſitatem mortis humana natura.

Qualiter apertis oculis ſe nudos eſſe cognouerunt. C. LXXIIII

IDem ſuper Geneſim lib. 11. Statim aūt vt comederunt cibum vetitum, aperti ſunt oculi amborum. ad quid aperti ſunt, niſi ad inuicem concupiſcendum, ad peccati pœnam carnis morte conceptam, vt iam nō eſſet corpus animale tm̄, ſed corpus mortis, in quo lex membrorū repugnaret legi mentis: Non enim facti ſunt clauſis oculis. quoniam quidem ante peccatū vidit mulier lignū & concupiuit. Sed vtique ſunt aperti tunc oculi eorum ad aliud, quod antea nunq̄ aduerterant intuendum & cogitandum. Intrinſecus quippe gratia deſerente omnino nudati, quam typo quodā & amore ſuperbo ſuæ poteſtatis offenderant, in membra ſua oculos iniecerunt, eoq; motu illo quem non nouerant concupiuerūt. hæc mors illa die accidit, qua factum eſt quod Deus vetuit. Amiſſo nimirū ſtatu mirabili corporis, cui ſtatus ēt virtute myſtica ꝑbebatur de ligno vitæ, per quem nec morbo tētari nec mutari potuiſſent ætate, vt in hoc eorum carne licèt adhuc animali & in melius poſtea commutanda, iam tñ per eſum ligni vitæ ſignificaretur ꝙ ex ipſo ſpiritali alimento ſapientiæ cuius ſacramentum erat lignum illud, fit in Angelis per ęternitatis participationem, vt in deterius non mutentur. Amiſſo inquam hoc ſtatu, mortiferam qualitatem duxit corpus eorum, qui ineſt etiam carni peccorum. Ac per hoc eundem motum quo fit in peccoribus concumbendi appetitus vt ſuccedant naſcentia morientibus. Veruntamē ēt in ipſam pœnam ſuæ generoſitatis iudex anima rationalis motum beſtialem in mēbris ſuæ carnis erubuit, eiſq; pudorem incuſſit, non ſolum quia hoc ibi ſentiebat, vbi nunquā antea tale quid ſenſerat, ſed etiam ꝙ pudendus ille motus de præcepti tranſgreſſione veniebat. ibi nanq; ſenſit qua prius gratia veſtiretur cū ex iniquitate ſua nihil indecens patiebatur. Ibiq; completū eſt quod in pſalm. ſcriptum eſt. Dñe in volūtate tua præſtitiſti decori meo virtutem, auertiſti faciem tuam &c. Idem de ciu. Dei lib. 14. Erant quidem ante peccatum nudi, nec erubeſcebant, non ꝙ eis ſua nuditas eſſet incognita, ſed turpis nuditas nondum erat, quia nondum libido membra illa præter arbitrium commouebat. Nondū ad inobedientiam hoīs redarguendam inobedientia ſua caro teſtimonium perhibebat. Patebant igitur eorum oculi, ſed ad hoc non erant aperti.i. attenti, vt cognoſcerent quid eis præſtaretur indumento gratię, quando membra eorū neſciebant voluntati repugnare. qua.ſ. gratia remota vt pœna reciproca plecteretur inobedientia, extitit in corporis motu quædā impudens nouitas, vnde indecēs eſſet nuditas, & ipſos fecit attētos reddiditq; cōfuſos. Vnde aperti ſunt oculi eorū non quidem ad videndum, ſed ad diſcernendū inter bonum quod amiſerant, & malum in quod ceciderant. Experta nempe morbi moleſtia, euidentior etiam fit ſanitatis iucūditas. Cognouerunt ergo ꝙ nudi erant, nudati.ſ. gratia qua fiebant vt corporis nuditas eos in illa peccati lege mente eorum repugnante confunderet. hoc nunq̄ cognouerunt qđ fœlicius ignorarent, ſi Deo credentes & obedientes nihil committerent, qđ illos experiri cogeret, infidelitas & inobediētia quid noceret. Comeſtor. Quod ergo dicitur de oculis eorum apertis, pōt intelligi de oculis corporalibus ꝙ.ſ. viſu tale quid perceperūt, quod nō ſ. ante diſconuenientiā nuditatis percipiebant. vel de oculis cōcupiſcētiæ, & eius cognitione qua cognouerūt quid fecerunt. Erant enim in eis naturales motus concupiſcentiæ, ſed repreſſi & clauſi ſicut in pueris vſq; ad pubertatem, & tunc tanquam riuuli aperti moueri cœperunt atq; diffundi. Quos cum prius in ſe eſſe non ſenſiſſent, tunc experti ſunt eoſque cognouerunt. Ioſephus tamē tradidit eos ſcientiam cognoſcendi nuditatem ſuam & intelligi cōfuſionem ſuam habuiſſe ex eſu illius arboris, quaſi hunc effectū in ſe habentis. Illa enim inquit plantatio cauſa acuminis intellectus erat ad cognoſcendum miſerias ſuas.

Qualiter Genitalia ſua contexerunt. Cap. LXXV.

AVguſtinus ſuper Geneſim lib. 11. In prædicta igitur conturbatione ad folia ficulneæ cucurrerūt, ſuccinctoria conſuerūt & quia glorianda deſeruerant, pudenda contexerunt, & abſcōderūt ſe a facie Dei in medio ligni paradiſi. Cū enim Deus auertit faciē ſuam intrinſecus & fit homo cōturbatūs, non miremur hoc fieri per nimium pudorem & timorem, q̄ ſimilia ſunt dementiæ. Illo quoq; occulto inſtinctu non quieſcente, vt ea neſcientes facerent, quę quandoq; poſterius ꝑ quos illa conſcripta ſunt aliq̄ ſignificarent. Idem de ciu. Dei li. 14. Proinde confuſi ſuę carnis inobedientia, tanq̄ ſuę inobedientiæ teſte pęna fici folia. vt dictū eſt. conſuerunt, ſibiq; campeſtria.i. ſuccinctoria genitalia fecerūt. Quod enim aduerſus damnatā inobedientiæ culpa voluntatē inobedienter libido mouebat. verecūdia pudēter tegebat. Et ex hoc oēs gentes qm̄ ab illa ſtirpe procreatæ, ideo velare pudēda inſitū tenent, ꝙ ēt barbari quidam partes illas corporis nec in balneis nudas habent, per opacas ēt Indæ ſolitudines cum quidam nudi philoſophentur vnde & gignoſophiſtę nominātur, tegmina tm̄ ſolis genitalibus adhibent. Opus quoq; libidinis huius non ſolū in ſtupris vbi latebrę ad ſubterfugienda humana iudicia requirūtur, ſed ēt in vſu ſcortorum terrena ciuitas licitam turpitudinē fecit. deuitat tñ impunita & permiſſa libido publicum cōſpectū, & habent verecundia naturali prouiſum lupanaria ipſa ſecretū. faciliuſque potuit impudicitia nō habere vincula prohibitionis q̄ impudentia remouere latibula illius fœditatis. Veruntamen hanc ēt ipſi turpes turpitudinē vocant, q̄ licèt ament, oſtentare non audent. Quid concubitus coniugalis qui ſecundum matrimonialiū præſcripta tabularū procreandarum fit cauſa liberorū? Nonne & ipſe quamq̄ licitus ſit & honeſtus, remotū arbitris cubile requirit? Et quia ſicut ait quidam, qīa recte facta in luce ſe volunt collocari, hoc rectū factum ſic appetit ſciri, vt tm̄ erubeſcat videri. Quis enim neſcit, vt filij procreantur quid agant inter ſe coniuges, quādoquidē vt id agatur tanta celebritate ducuntur vxores? Et tamen cum id agatur vnde filij naſcantur, nec ipſi quidem filij qui iam inde nati ſunt teſtes fieri permittuntur. Sic enim hoc recte factū ad ſuam notitiam lucem appetit animorū, vt tamen refugiat oculorū, nec id ob aliud, niſi quia ſic geritur quod deceat ex natura, vt tñ comitetur quod pudeat ex pęna. Quodq; nunc illa membra contra rationem mouentur, & a iuſtis ac pijs alias facilius alias difficilius, tñ cohibendo modificātur. Non eſt vtiq; ſanitas ex natura, ſed languor ex culpa. Comeſtor. Qm̄ igitur illi primum motum concupiſcentiæ rationi contrarium in genitalibus ſenſerūt. propria contra ſe membra moueri videntes erubuerunt. propter quod & illa pudenda dicta ſunt, quia prius illis pudorē intulerūt. cętera ſiquidem membra corporis mouētur ad nutum hominis, non autem pudenda quia ſunt porta propagationis, & inobediētiæ ſignum ſcriptum eſt in porta. Fecerunt ergo ſibi perizomata quaſi bracas breues, nec ſine cauſa de ficuum folijs; quia de ſucco eorum ſi terantur inuncta caro hominis ibi ſtatim ſentit quā in carne iam ſenſerat pruriginem voluptatis.

Cur homines motus libidinis pluſquam aliarum affectionum vitioſarum erubeſcunt. Cap. CLXXVI.

AVg. vbi ſupra. Quod aūt iræ opera cęterarūq; affectionū in quibuſque dictis & factis non ſic abſconduntur verecundia ſicut opera libidinis quæ fiunt genitalibus membris, quid cauſæ eſt, niſi quia in cęteris membris corporis non affectiones ipſæ, ſed volūtas quæ illis conſenſerit mouet, quæ in vſu eorum omnino non dominatur? Nam verbi gratia. Quiſquis verbum iratus emittit, vel etiā quenq̄ percutit, non poſſe hoc facere niſi lingua vel manus moueretur voluntate iubente, quę vtique membra ēt cū nulla eſt ira mouētur eadem voluntate. At vero genitalia mēbra iuri ſuo libido quodammodo mancipauit, vt moueri non valeant ſi ipſa defuerit, & niſi vel vltro vel excitata ſurrexerit. hoc eſt quod putet. hoc eſt quod intuentium oculos erubeſcendo cauet, magiſq; fert homo ſpectantium multitudinem quando iniuſtè iraſcitur homini, q̄ vel vnius aſpectum quando miſcetur vxori. hoc illi non viderunt canini Philoſophi. i. cinici dicentes, vt quia iuſtum eſt quod fit in vxore, palam id in vico vel platea nō pudeat agere. vicit tñ pudor naturalis opinionem huius erroris. Nā & ſi aliqñ fecit hoc. vt perhibēt, Diogenes; poſtea tñ a cinis fieri ceſſatum eſt. pluſque valuit pudor vt erubeſcerent homines hominibus, quam error vt homines affectarent ſimiles eſſe canibus, vnde illum vel illos quæ hoc feciſſe referuntur potius arbitror concumbentium motus dediſſe oculis hominum neſcientiū quid ſub pallio gereretur, quā humano ꝑmente conſpectu voluptatem illam peragi potuiſſe. Illi nanque philoſophi non erubeſcebant videri ſe velle cōcumbere, vbi libido ipſa erubeſceret ſurgere. pudet igitur libidinis huius naturam humanam & merito, in eius ſiquidem inobedientia quę genitalia membra ſolis ſuis motibus ſubdidit, & poteſtati voluntatis eripuit, ſatis oſtenditur quid illi primæ hominis inobedientiæ retributum ſit. Quod in ea videlicet parte maxime oportuit apparere, qua generatur ipſa natura q̄ illo primo & magno peccato in deterius eſt mutata. A cuius vtique nexu nullus eruitur, niſi id quod cum oēs in vno eſſent in communē perniciē perpetratum eſt, ac Dei iuſtitia vindicatum, Dei gratia in ſingulis expietur, hæc itaque libido eo magis erubeſcēda exiſtit quo animus in ea nec ſibi efficaciter imperat, vt omnino nō libeat, nec omnino corpori, vt pudenda membra voluntas potiuſquā libido commoueat. Quod ſi eſſet ita, nō

eſſent

essent vtique pudenda. Nunc aũt animũ sibi resisti a corpore pudet, qđ ei natura inferiore subiectum est. In alijs siquidẽ affectionibus idem minus pudet cũ sibi resistit, quia cum a semetipso vincitur, ipse se vicit, & si inordinate atque vitiosẽ, qm̃ ex his partib⁹ quæ rationi debent subijci, tñ a partibus suis ac per hoc a seipso constat eũ vinci. Nã cum ordinate se vincit animus, vt irrationabiles motus eius menti rationique subdantur, si tñ illa Deo subdita sit, & laudis est atque virtutis. Minus tñ pudet cũ sibi animus non obtẽperat ex vitiosis suis partibus, quã cũ ei corpus quod alterũ ab illo est & infra illum est. Et cuius natura sine illo non viuit, volenti iubentique non cedit. Cum aũt alia membra voluntatis imperio retinentur, sine quibus illa quæ contra voluntatem libidine concitantur, id quod appetunt implere non possũt, custoditur pudicitia non ãmissa delectatione peccati, sed nõ permissa.

De interrogationibus & excusationib. viri & mulieris. C. LXXVII.

COmestor. Audierunt enim vocẽ Dei deambulantis in paradiso, vt ex ipso motu suo videretur illos arguere, quia nõ steterant in præcepto. Glosa super Genesim. Hoc aũt post meridiẽ, vnde & hora nona Christus spiritum emisit. qui hora sexta fuit crucifixus, vt eadem hora restitueretur homo, qua a paradiso fuerit eiectus. Ambrosius in lib. de Paradiso. Audiuit in quã homo vocem deambulantis ad vesperam, quia sero cognouit culpam suam, & sero quædam erroris præteriti verecundia venit, quæ ipsum errorem præuenire debuit. Nam dum in corpore culpa feruet, & exagitatur anima passionibus corporis. non cogitat deuiũ sensus errantis. magisq; postquam peccauimus delicta nostra cognoscimus, quæ antequam peccaremus peccata non esse putabamus. Comestor. Absconderunt ergo se a facie domini in medio ligni paradisi. Vocauitq; Dñs virum, cui. s. dederat pręceptũ, per subiectam creaturam loquens ac dicens. vbi es? ac si diceret, vide in qua miseria es. Augustinus super Genesim. Adam inquit vbi es? vox est increpantis non ignorantis, & hoc sanẽ ad aliquã significationem pertinet, & vir prior interrogatur, sicut pręceptũ datum est viro per quem ad feminam transiret, preceptum enim a dño per virũ transijt vsq; ad feminã. Peccatũ aũt a Diabolo vsque ad virum per feminã. Respõdit Adã. Vocẽ tuam dñe audiui, & quia nudus eram timui, meq; abscondi. Satis apparet Deum solere per creaturã actioni tali cõgruam in humana forma primis illis parentibus apparere, quos tñ nunquam permisit nuditatem suam aduertere ipsorum intentionẽ in superna sustollẽs, nisi post peccatum in membris suis pudendũ motum pęnali mẽbrorum lege sensisset. Sic ergo affecti sunt, vt affici solent homines sub oculis hominum & talis affectio dẽ pęna peccati est, latere. s. illũ velle quẽ latere nihil põt, & ab ipso carnẽ occultare qui cordis inspector est. Verũ quid mirum si superbẽ volentes esse sicut dij, euanuerunt in cogitationibus suis, se quippe dicentes sapientes esse, stulti facti sunt, illo faciem auertente. Quod enim iam ipsos erga seipsos pudebat, pp quod & sibi succinctoria fecerant, multo vehementius ab illo ẽt sic succincti verebantur videri, qui tã familiari tẽperamento ad eos videndos per creaturã visibilem tanq̃ humanos oculos afferebat. Illa igitur amicitia quę fiduciam ante peccatum dabat, pudorẽ post peccatum onerabat. Nec illã nuditatem audebant ostendere talibus oculis q̃ displicebat & suis. Dñs itaq; iam volens peccatores interrogatos iustẽ punire. amplius quam erat illa pęna de qua iam cogebantur erubescere. Quis inquit tibi indicauit q nudus esses, nisi q de ligno comedisti de quo præceperam tibi ne comederes? dixit Adam. Mulier q̃ dedisti mihi, dedit mihi de ligno, & comedi. Nõ dixit, peccaui. Superbia nimirum habet deformitatem confusionis. Ad hoc autem conscripta sunt hæc, vt aduertamus quo superbiæ morbo laborent homines in creatorem referre conãtes si quid egerint mali, cũ sibi tribuere velint, si quid egerint boni. Mulier inquit quã dedisti mihi &c. quasi ad hoc data esset non vt ipsa viro sed vterq; Deo potius obediret. verum adhuc non considerat dñs ceruices peccatorum. Restabant labores, dolores ac mortes, omnisq; contritio sęculi & gratia Dei quæ subueniet hominibus oportuno tempore, quos affectos docuit nõ debere de seipsis præsumere. Et ait mulieri. Quare hoc fecisti? Serpens, ait mulier, seduxit me, & mãducaui. Quasi cuiusquam suasio Dei præcepto deberet anteponi.

De maledictionibus amborum & primo serpentis. Cap. LXXVIII.

COmestor. Adam interrogatus, peccatum suum in vxorem, immo & in ipsum vxoris datorem retorsit. Mulier quoq; peccatum suum in serpentẽ, & tandem in serpẽtis actorem obliquauit. Serpens vero non est interrogatus, quia nõ hoc per se fecerat, sed per ipsum Diabolũ. His igitur omnibus dñs maledicturus a serpente incepit ordinem, & congruũ maledictionũ numerum seruans. Serpens enim & prius peccauit, & plus, qm̃ in tribus. Mulier autẽ post & minus illo, sed plus viro, qm̃ in duobus. homo vero postremo, & minus, qm̃ in vno. Serpens inuidit & mentitus est ac decepit. His ergo tribus reddite sunt tres maledictiones. Nam quia inuidit excellentiæ hominis, dictũ est illi. Super pectus tuum gradieris: Et quia mentitus est, in ore punitus est, vt terram comederet immo & vocem ei Deus abstulit, eiq; venenũ in ore posuit. Denique quia mulierem decepit, inimicitias erga ipsam accepit. Inimicitias inquit ponam inter te & mulierem, per quod innuit quod Eua pęnituit. Ipsa inquit conteret caput tuum; quod vtiq; serpens naturaliter seruat quasi sedẽ vitę, & tu insidiaberis calcaneo eius maxime. Sicut ergo naturale est odium inter equos & gryphes. lupos & canes. Sic inter hominẽ & serpentẽ. Sicut enim venenũ serpentis hominem. sic sputum hominis ieiuni perimit serpentẽ. Et qm̃ adhuc nudi erant vir & mulier, serpens ẽt nunc hominem nudũ timet ac fugit, & in vestitum insilit. In duobus aũt mulier peccauit, quia. s. superbiuit ac vetitum comedit. Qm̃ ergo superbiuit, Deus illam humiliauit dicens. Sub viri potestate eris. s. violẽta, vt ẽt verberibus te affligat. Et qm̃ in fructu peccauit, in fructu suo punita est. Sicut et dictum est. In dolore paries filios tuos. Qđ que dictum est, in dolore, maledictio est. Sed quod adiũctum est, paries, benedictio est. Sic igitur in puniendo Deus oblitus misereri non est, quodẽt in ceteris hominũ maledictionibus notandũ est. Aug. vbi supra. Sed quõ mulieri dr̃, ad virum conuersio tua, & ipse dominabitur tibi, cum ẽt ante peccatum sic facta sit vt vir ei dominaretur, & ad eũ ipsa seruiendo conuerteretur. Itaq; recte potest hinc seruitus illa quę cõditionis cuiusdam est potius quam dilectionis significatiua intelligi, vt ipsa ẽt seruitus talis qua postmodum homines hominibus ceperunt esse serui, de pęna reperiatur exorta peccati. Dicit nimirũ Apostolus, per charitatem seruite inuicẽ, sed nequaquam diceret dominamini inuicem. Possunt itaq; coniuges seruire inuicem per charitatem, sed non permittit Apostolus in virum dominari mulierẽ. hoc enim potius viro detulit Dei sententia, & maritum habere dñm meruit non natura mulieris, sed culpa. quod tñ nisi seruetur, deprauabitur amplius natura & augebitur culpa. Comestor. Adã vero quia peccauit in solo esu cibi, punitus est in labore quærẽdi sibi edulij. Terra quoq; a Deo nõ aqua maledicta est, quia de fructu terræ transgressio facta est. Hinc est q legitur Deũ comedisse piscẽ, sed nõ legitur edisse carnẽ, videlicet animaliũ de terra maledicta viuẽtiũ, nisi forte de pascali agno pro legis pręcepto. Tunc igit̃ Adam plangens posteritatis suæ miseriã, vocauit, vt dictum est superius, vxorẽ suam Euã.

Qualiter peccatum hominis punitum est multis modis, & primo in gratuitorum spoliatione. Cap. LXXIX.

ACtor. Hoc aũt in summa notare debemus, q peccatũ Adę punitum est in tribus, videlicet in se & in tota visibili creatura & in posteritate sua. In se quidem punitus est tripliciter, quia. s. gratia Dei nudatus & in natura sua corruptus, ac de paradiso eiectus. In visibili aũt creatura, quia pp idem peccatũ immutata est atq; corrupta. In posteritate sua, quia ipsum peccatum eius per legem concupiscentiæ transijt ad posteros cũ pęna sua. De prima quidem pœna, quæ fuit nudatio gratiæ, ac secũda q̃ est corruptio naturæ, dr̃ in Euangelio Lucæ, q descendens ab Hierusalẽ in Hiericho incidit in latrones, qui spoliauerunt eũ. Et plagis impositis abierunt semiuiuo relicto. De tertia pœna quæ fuit a paradiso eiectio scriptum est in Genesi, quod eiecit eum Deus de voluptatis loco. De quarta pęna dr̃ ad Romanos. Vanitati subiecta est creatura non volens &c. De quinta vero quæ est transfusio peccati ac pęnę in posteros dicit Apostolus ad Roma. Per vnum hominem peccatũ in hunc mundũ intrauit. & per peccatum mors, & ita in oẽs homines mors pertransijt, in quo oẽs peccauerunt. Et prima quidem pęna. s. nudatio gratię quodammodo exterius fuit manifesta per hoc q attendentes nuditatẽ suam primi parẽtes erubuerunt. vt dictum est supra. Quandiu siquidem habuerunt vestimẽta virtutũ interius, nullam penitus confusionem passi sunt exterius. Sed erat vterq; nudus & non erubescebant vt habitum est superius. his aũt per peccatũ exutis, mox nuditatem erubuerũt corporis. hinc ẽt vestes materiales quęsierũt fugientes ad ficus folia, vt inde sibi facerent perizomata. Bernar. in sermone de aduentu domini. Ante peccatũ siquidem diximus quatuor virtutibus amictum hominẽ. Quem nimirũ misericordia pręueniens ac subsequẽs protegebat & custodiebat, veritas docebat, iustitia regebat & pax fouebat. At vero iustitiã perdidit, cũ Eua serpenti & Adã mulieris voci magis q̃ diuinæ obediuit, insuper ẽt verba malitiæ ad excusationẽ addidit. prior enim iustitiæ portio est nõ peccare. secunda vero per pęnitentiã peccatũ damnare. Misericordiã quoq; perdidit, cũ Eua in concupiscentia sua sic exarsit, vt nec sibi, nec viro nec filijs nascituris parceret, sed oẽs simul terribili maledictioni ac necessitati mortis addiceret. Adã quoq; qui ei consensit indignationi diuinæ mulierẽ ipsam pro qua peccauerat obiecit. Priuatus est ẽt vterq; veritate. Mulier quidẽ primo male detorquens qđ audierat, morte morieris, & dicẽs. Ne forte moriamur. Insuper ẽt serpenti credens dicenti. Nequaquam moriemini. Adam vero vbi volatilia excusationũ operimenta pretendens veritatem erubuit confiteri. Pacẽ quoq; protinus amiserunt, quia legem contrariam in mẽbris suis inuenerunt. Non est pax impijs.

dicit

dicit dñs. Sic ergo descendens homo a Hierusalem in Hierico, & a latronibus spoliatus, ablata sibi vestimenta salutis recipere nõ poterat nisi amitteret sua Christus. Vnde propter quatuor partes vestimenti quod amiserat homo vetus, in totidem diuisa sunt vestimenta noui hominis qui est Christus.

De secunda pœna quæ est in naturalium læsione. Cap. LXXX.

Porro tunicam inconsutilem arbitror esse diuinã imaginem, quæ non est assuta sed insita ipsiq; naturæ impressa, diuidi nun potest aut scindi. Ad imaginẽ enim Dei factus homo habet arbitrij libertatem in imagine, virtutem aũt in similitudine. Et similitudo quidẽ perijt, sed in imagine homo pertransijt. nã imago quidem in gehenna poterit vri, sed non exuri, ardere nõ deleri. Actor. Dicit aũt Augustinus in Enchiridion, ꝙ libero arbitrio male vtens homo & se & ipsum perdidit. Cum enim peccaret libero arbitrio amissum est liberũ arbitriũ victore peccato. A quo enim peccato quis deuictus est, huius & seruus est. Seruitus aũt libertati contraria est. Sciendũ itaq; ꝙ amisit quidẽ libertatẽ non tamen omnẽ, sed geminam. s. a culpa & miseria. Tertiã vero. s. a necessitate vel coactione non amisit, sed æque post ut ante liberum extitit, quia nec ante nec postea cogi potuit, distinguuntur aũt in sententijs Petri Lumbardi quatuor in homine status liberi arbitrij. Nam in primo statu. s. ante peccatum potuit peccare & non peccare. In secundo. s. in statu peccati ante reparationẽ gratiæ potest peccare, & non põt ẽt mortaliter non peccare, quia peccatũ vt dicit Gregor. qđ pœnitentia citius nõ diluitur, suo pondere ad aliud trahit. In tertio statu. s. post reparationem gratiæ ante confirmationem põt peccare & non põt saltem venialiter non peccare, ꝑ debilitatem carnis, in qua fomes extinctus non est, & ꝑ tenuitatẽ gratiæ quæ ẽt nõdũ cõsummata est. Post reparationẽ vero & in quarto statu q̃ fiet in resurrectione infirmitate carnis pœnitus consumpta, & gratia consummata poterit non peccare. Corrupta est igitur libertas arbitrij per peccatũ & ex parte perdita non ad plenũ. In summa itaque notãdũ est, ꝙ in homine per peccatum duplex est corruptio naturę, vna. s. in anima, & alia in corpore. In anima quippe læsus est quo ad rationẽ & itellectũ, memoriã & ingeniũ, & huiusmodi cętera, quę statim ipso peccante obtenebrata sunt & uitiata. In corpore vero, multas pœnas & miserias, vt patet, cõtraxit homo. Nam cũ ante peccatũ fuisset naturaliter impassibilis, secundum modum supradictũ & immortalis, per peccatũ contraxit passibilitatem frigoris & caumatis famis & sitis, infirmitatis & lassitudinis, insuper & necessitatẽ mortis. Hugo vbi supra, propter peccatũ enim spiritus puniẽdum fregit Deus mortalitate integritatẽ humani corporis, & ob hoc iã pluribus quam prius indiget fomentis, tam ad reparandum incolumitatem quantum perijt, quam ad conseruandum quantum remansit. Nam quia spiritus elatus supra se suum appetitum intra mensuram cohibere noluit, ideirco ad laborem illius & miseriam factum est, vt iam in appetitu carnis suæ mensuram tenere non possit.

Qualiter homo deseruit appetitum iustitię. Cap. LXXXI.

Sicut enim dictũ est superius, Deus ab initio posuerat in homine duo quibus tota regeretur natura illius, videlicet appetitum iusti, & appetitum cõmodi. In appetitu iusti constituit hominis meritum. In appetitu vero commodi præmium, & hos appetitus duo sequebantur eorũ effectus, scilicet iustum & cõmodum, dissimiliter tamen vt expositũ est superius. Quoniã igitur appetitum iusti sponte homo dereliquit, ideirco meritũ & iustitiam & commodũ perdidit, solumq; cõmodi appetitũ ad infelicitatis augmẽtũ retinuit. Sed mirũ videtur esse si volens aut nolens appetitum iustitiæ deseruit, nã si nolẽs passus est necessitatem, non fecit iniquitatẽ. Si aũt voluntas in eo præcessisse dr̃, primũ peccatũ fuisse negabatur, nec inueniri põt, vnde voluntas homini talis, qua. s. bonũ deserere vellet, aduenerit, quia nec a semetipso habere velle potuit, nec a Deo quicquã præter commodũ & iustũ velle accepit. At vero considerandũ est, ꝙ velle desiuit homo non vtiq; volendo, sed a voluntate cessando. Quoniam igitur homo appetitum iusti deserens, non velle cępit qđ prius noluit, sed tantummodo quod prius volebat desijt velle. Et non est necesse vt hoc aut volens aut nolens dicatur fecisse. Quid aũt volendo iustum velle desijt, nisi aliquid extra mensurã in qua sola iustitia fuit? Postquam ergo cessauit velle mensuram, destitit amare iustitiam, & in hoc ipso iustitiã perdidit quo ipsum amorẽ iustitię amisit. In hoc igitur hominis iniustitia fuit, quod extra mẽsuram appetitum suum extendit. & secundũ qualitatem creatori suo parificari voluit. Et secundũ tempus, cũ præmiũ ante meritũ præripere festinauit. Summe itaq; bonum appetijt, sed non bene, quoniam illud immoderate & intempestiue apprehendere concupiuit. Igitur voluntatis hominis non hoc malũ est qđ voluntas est, quia aliquid est, ipsam vero malam esse non aliquid esse est, sed est aliquid non esse qđ esse deberet, & ideo malũ nihil est. Hoc itaq; malũ. i. non esse quod esse deberet, cum alibi vel pœna vel ad pęnã fit. in rationali voluntate culpa est, quę quouius in ipsa est, ex ipsa & per ipsam est. Ex ipsa quidẽ, quia libero. per ipsam vero quia arbitrio ipsius factum est. In quo quidem a similitudine Dei peruersa quadã imitatione recedit, ex quo & per quem & in quo est omne quod est, quia cum praua efficitur, ex ipsa & per ipsa & in ipsa hoc solum est quod nihil est. Et hoc illi culpa est, ex qua turpis ac reprehẽsibilis apparet, quia non formam suam nec decorem habet, pro qua. s. amari & ad gloriam adduci debuisset.

Qualiter punitus est super hoc appetitus in commodi retentione. Cap. LXXXII.

Quoniam igitur homo peccauit deserens appetitũ iusti, punitus est (vt diximus) in appetitu retento commodi. Nã & ille propterea sic datus est vt inseparabiliter rationali voluntati adesset, quatinus in eo vel puniretur si a iustitia recederet, vel remuneraretur si in iustitia permaneret, cum vtiq; pęnam pati omnino non posset si commodũ nullũ appeteret. Incommodum quippe nihil aliud esse constat, nisi qđ voluntati siue appetitui cõtrarium esse probatur. Quoniã igitur homo appetitũ iustitiæ deseruit, appetitus commodi solus illi ad pęnã remansit. In quo quidẽ dupliciter punit̃, siue cũ ab his quæ ordinate appetit, restringitur, siue cũ alia ad commoda q̃ ordinate nõ possunt appeti appetenda relaxatur. In altero est pœna, in altero & pęna & culpa, quia & hoc quoq; mensuram nõ tenere contra iustitiam fuit. Hæc autem culpam præcędẽtis culpæ pęna fuit, quia nisi spiritus in appetitu suę mensurã deseruisset, caro subiecta spiritui aduersum ipsum in suo appetitu terminũ mẽsuræ non transiret. Hinc ergo illa dira necessitas gignitur, vt extra ordinẽ primæ dispositionis necessario appetitũ extendat, non solũ. s. vt naturã custodiat, sed vt ẽt ipsius naturæ vitiũ & corruptionẽ expellat. Hæc aũt necessitas concupiscẽdi non ideo non est culpa quia necessitas, quia vt esset necessitas ista non necessitas fuit causa, sed volũtas. Nõ enim excusare põt illa necessitas quã præcedẽt operata est voluntas. Culpa namq; voluntaria meruit pęnã, pęna vero operata est infirmitatẽ, infirmitas aũt induxit necessitatẽ. Et ideo quia necessitatẽ operata est voluntas, ipsam voluntatem excusare non põt necessitas. Transgressionem ergo superioris appetitus quæ solum fuit culpa subsecuta est inferioris transgressio, quæ est & pœna & culpa. In spiritu sola culpa, in carne pęna & culpa. Si aũt homini datũ est appetere quod commodũ est, ita prohibitum est illi appetere quod inordinatum est. Cumq; in vnũ cõcurrunt quod aliquo modo non vniuersaliter commodum est, & inordinatum uõ est, si appetitus est ad commodũ in affectu, quia hoc naturæ insitũ est, restenãdus est tamen ab effectu ꝑ debitũ rationis, cui ad inordinata ire concessum non est. In hoc enim rationis dignitas apparet, quod affectũ suũ ab inordinatis cohibet ideirco plura esse cõmoda debuerunt, a quibus dum ratio prę̃sideus affluentem affectũ restringeret, excellentia illius appareret. Si ergo diximus, quia nihil omnino natura nisi cõmodũ appetere põt, nõ ideo falsum id estimandũ est, quia quędã appetit in quibus cõmodum eius non est quando decipitur, vel ẽt, quia quædã appetit in quibus aliquod commodum est, sed ordinatũ non est quo prævaricatur. Non enim decipitur in eo quod commodum suũ appetit, sed in eo ꝙ cõmodũ suum vbi non est esse putat vel credit. Greg. in Moral. libr. 8. Ad hoc siquidem homo conditus fuerat, vt stanti mente in arcem contemplationis se erigeret, & nulla hunc corruptio a sui conditoris amore declinaret, sed cũ ab ingenita standi soliditate voluntatis pedem ad culpã mouit, a dilectione conditoris in semetipsum protinus cecidit. Sed amorem Dei deserens veram s. stationis arcem, nec in se consistere potuit, quia lubrice mutabilis impulsu, infra se per corruptionem defluens, etiam a semetipso dissensit. Nunc enim, quia conditionis suæ soliditate nõ figitur, alternante semper desideriĳ motu variatur, ut & quietus actionem desideret, & occupatus ad otium anhelet. Quia enim fixa mens stare dum potuit noluit, stare non valet etiam cum vellit, sed quolibet posita semper ægra alium locum quærit.

De tertia pœna, quæ exclusus est de Paradisi fęlicitate. Cap. LXXXIII.

Glosa super Gen. Prius aũt quã eijceret Deus de paradiso parẽtes primos, fecit eis tunicas pelliceas, & induit eos, quibus videlicet signabatur mors, q̃ post peccatũ debebatur peccantibus, quia mortales facti. s. sunt ex immortalibus. Recte namq; mors q̃ in corpore sentimus in pellibus exprimitur, quæ mortuis corporibus detrahuntur. Strabus super Gen. Ipsi nempe sibi perizomatã fecerant, vt peccatũ suũ absconderent. Deus uero tunicas pelliceas illis fecit, quibus totum corpus eorum induit, quia in corpore & in anima ipsos iustẽ damnauit. Stulta uero quæstio est hoc quęrere, qualiter aut quo operante pelles ab animalibus sint deductæ. Qui enim omnia de nihilo condidit, quomodo & qualiter uoluit hoc fecit. Ecce inquit Adam factus est quasi unus ex nobis sciens bonum & malũ. Aug. super Gen. Pluralis numerus hic propter trinitatem ponitur, sicut & superius, ubi dicitur. Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram. Replica-

plicatur ergo in caput superbi, ad quē venerit exitū, quod a serpē te suggestū est, Eritis sicut dij; nec sunt verba Dei insultātis, sed alios a superbia deterrētis. s. videntes hominē non esse factū qualem voluit, sed magis amisisse ꝙ factus sit. Glosa vbi supra. Videte ergo inquit ne forte sumat de ligno vitæ & comedat, & viuat in æternum. Impleto quippe numero electorū de ligno vitæ fuerant gustaturi, & sic ad beatū statum migraturi. sed nunc adhibita est custodia diuinitus, ne qui facti sunt indigni, attingāt vlterius. Actor. Sed nunquid si de illo ēt post peccatum comederet immortalis fieret? Sic enim idē beneficiū ex illo caperet ac si non peccasset. Econtra vero dicit Apostolus. Corpus mortuum est pp peccatum. i. necessitati moriendi addictū. Si ergo post peccatū de ligno vitę sumeret, nunq̄ pp id mortem euaderet. Ideo sic intelligi post sunt illa verba. Videte ne forte sumat &c. Cauete vos Angeli nē comedat de ligno vitę, quo indignus est, de quo si perstitisset comederet. & in æternū viueret, Glosa vbi supra. Emisit ergo Deus illum de paradiso voluptatis, vt operaretur terrā de qua sumptus est. i. in corpore mortali operando laboraret, ac sibi redeundi meritum collocaret. Superiora nempe verba Dei sunt. hoc aūt factū propter verba Dei secutum. Alienatus est igitur a vita, non solum quam si perstitisset cum Angelis accepturus erat, sed etiam ab illa quam in paradiso habebat, quasi excommunicatus, videlicet a ligno vitæ, quod pro sacramento erat illi, sicut in ecclesia solent homines a visibilibus sacramentis ecclesiæ disciplina remoueri.

De apposita custodia. Cap. LXXXIIII.

AVgust. vbi supra Eiecit ergo Adam, & collocauit ante paradisum voluptatis cherubin, & flammeū gladiū atq; versatilē, ad custodiēdum viam ligni vitæ. hoc ēt in paradiso visibili factū esse credendū est, vt ibi per angelicum ministerium ignea rumphea vel custodia quædam esset. Non tñ frustra, sed quę aliquid de paradiso spirituali significaret. Alcuinus super Gen. li. 2. Quod aūt versatilis dicitur fuisse ignis ille, qui erat dispositus in gladij similitudinem, signabat illam custodiam per Dei volūtatē aliqū a paradisi aditu remouendam. Remota enim est Enoch translato, remota ēt Helia rapto. Isidorus in senten. Mysticē aūt Cherubin. i. scientiæ plenitudo, hæc est charitas, quia plenitudo legis est dilectio. Gladius aūt flammeus pęnę tēporales sunt, quę sunt versatiles, quia tēpora volubilia sunt. Ad arborē ergo vitæ nō reditur, nisi per Cherubin. i. scientiæ plenitudinem, hoc est per charitatē, ac per gladiū versatilem. i. tollerantiā temporalē. Strabus vbi supra. Flammeus nimirū gladius tribulationes & dolores atq; labores significat, quibus exercemur ī hac vita. vel ēt iustę damnationis sententiā, quæ in hominē est data. Qui q̄m ita damnatus est, vt Christi damnatione possit redimi. Ideo gladius ille versatilis dicitur, quia, s. poterat remoueri. Remotus est enim Enoch & Helię vt dictū est. fidelibus ēt ad supernā beatitudinem de hac vita transeuntibus remouetur quotidie. Nec dicit scriptura, Fammam & gladiū, sed Flammeū gladiū. Qui enim ad paradisum remeant, necesse est vt igne sancti spiritus oēs concupiscentias vitæ huius exurant, & gladio verbi Dei cūcta noxia præscindant. Actor. Ecce mysterium qd̄ superius tangitur in verbis Augustini, videlicet ꝙ ignea illa custodia signabat aliquid de paradiso spirituali. Homo enim ab vtroq; seclusus est paradiso, & ideo vtriusq; ingressus eidem interclusus est a Deo, videlicet spiritualis per iustæ damnationis sententiam, corporalis aūt per igneā custodiā. Erquoniam ab interna visione seclusus erat, qd̄ fiebat visibiliter id qd̄ erat inuisibile figurabat. Quod ergo Strabus & etiā Alcuinus in glosis aiunt, Illam custodiā igneā Enoch & Heliæ fuisse remotā & quotidie fidelibus remoueri transeuntibus ad beatitudinē supernā, nō est referendū ad idē, sed primum ad signū, secūdum ad signatū. Enoch enim & Heliæ apertus est ingressus paradisi corporalis. fidelibus aūt ad vitam æternā migrātibus aditus paradisi spiritualis. Dicit aūt comestor, ꝙ illa duo posita sūt ante paradisi corporalis aditū. vt igneus gladius arceret hominē, Angelus aūt Diabolū. Et dñs quidē vtrunq; solo verbo arcere poterat. Sed hoc (vt dictū est) ideo facere volebat, vt per clausurā illā visibilē paradisi corporalis, mysticē designaretur, figuraretur q; clausura cęlestis, & spiritualis. Nam illa duo visibilia signant alia duo q̄ paradisum spiritualē obscludunt hominibus (vt sicut prędictū est) nisi per illa non possit ingredi. Si aūt quærit quid ignis ille consumebat, vel qua materia nutriebatur, dici pōt, ꝙ est qdā species ignis, vt in vita beati Nicolai legitur, cui siquis manū adhibeat, ardorē quidem sentit, sed non patitur adustionē, nec indiget fomite, vel materia q̄ consumat. Et talis ēt spiritum vrit, vt in libro Iob legitur. Deuorabit eū ignis, qui nō succenditur. Licēt aūt gladius ille flameus ad tempus intrantibus Enoch & Helia fuerit ablatus, nō tamē pœnitus, donec in morte Christi fuit extinctus, tunc enim virtute sanguinis eius vtriusque paradisus reseratus est ingressus.

De quarta pęna quæ est in rerum sensibiliū punitione. C. LXXXV.

QVod aūt ad quartam pęnam attinet. Sciendū ꝙ irrationalis creatura propriē loquendo non est punita, sed homo in ca propter quem facta est, & cuius erant dñs a Deo constitutus, sicut aliquis puniri solet in possessione sua. Haimo super Isaiam. In hominis ergo lapsu omnia elementa detrimentū sustinuerunt. nam ante terra spinas & tribulos non proferebat. Aer iste non tantæ crassitudinis, sed purus erat. Sic ēt Sol & Luna & sydera cęli detrimenium sustinuerunt luminis sui. Basilius in Hæxameron lib. 5. Ante lapsum hominis rosa fuit sine spina, postea vero pulchritudini eius est adiuncta, vt esset voluptati solicitudo continua reminiscentibus nobis peccatum. cuius gratia dumos ac vepres generare damnata est terra. Comestor. Maledicta inquit terra in opere tuo. i. pro opere tuo. s. pro peccato, pro quo videlicet factū est, vt terra quæ prius sponte faciebat vberes fructus & bonos, deinceps raros nec sine labore hominis proferat. & q̄uq; pro fructib⁹ spinas & tribulos. Strabus vbi supra Spinę quidem & antea erāt, sed nō vt inferrent homini laborem, cuius post peccatū ad laborē fuerunt & afflictionē, sicut serpentes ac quæq; noxia prius erāt innoxia. Et notandū ꝙ viro extrinseca pęna imponitur. Cum ei dicitur. Maledicta terra in opere tuo. Mulieri vero intrinseca, quia vitū seduxit seducta, cum dr̄. Multiplicabo ęrumnas tuas. Hugo de sancto Victore. Animalia vero ēt bruta cur puniuntur quæ nō peccauerūt? sed debet creatori suo laborē suum factura ēt sine culpa, si placuerit, ei cū ratio expostulat, ad implendam ipsius dispositionem: sicut enim totum illi debet qd̄ est, sic ēt totū quod pōt. Igitur quę pp hominem facta sunt, propter hominē puniuntur. Amplius, quia si ēt non peccasset homo, quæ propter hominem facta sunt laborarent, vt sciat homo quanti est apud Deum salus eius pro quo omnia laborāt, ne solus ipse laboret. & vt timere discat dum pęnā laborantiū in pęna videt; deniq; totum homini versum est ad cruciatum, quod ad iucunditatem fuerat creatū, vt & in omnibus dolorem & laborē inueniat. Et in afflictione suā p̄sentem miseriā & amissā felicitatem agnoscat. Iohan. Chryso. super Matthęū li. 2. Porro causa sanctificandarū escarū hęc est, quia mundus totus in maligno positus est. Et omnis ergo res corporalis, quia mundi pars est, in maligno posita est. Ipsamq; per verbū Dei & orationē sanctificari oportet, alioquin maculata est. Glosa super Epistolam ad Roma. Teste quoq; Apostolo, Omnis creatura per quotidianum laborem ingemiscit, & parturit. i. dolet vsq; modo. Omnia siquidem elementa cū labore sua implent officia, sicut Sol & Luna, nō sine labore statuta sibi complent spacia, qd̄ fit nostri causa. vnde quiescent nobis ad gloriam assumptis. Et ideo dicit ꝙ ipsa creatura liberabitur a seruitute corruptionis.

De quinta pęna quæ est in totius posteritatis damnatione. Cap. LXXXVI.

ACtor Quinta vero pęna qua punitus est homo, est transfusio peccati ac pœnę ipsius Adæ in posteros, quod singulare est in illo peccato. Hugo de sacra. Vt enim dictū est superius, in spiritu est sola culpa, in carne vero pęna & culpa. & ob hoc ad generandam prolem in carne transit per concupiscentiam pœna & culpa. Cum autem nati per sacramētum redemptionis regenerantur, culpa tollitur, vt iustificentur. pęna vero remanet vt exerceantur; ipsumq; peccatum originale, quod in patribus per regenerationē deletum est quantum ad culpam, quia tamē remanet ad pęnam, ad illos qui generantur transiens nō solū consistit ad pęnam, sed ēt imputatur ad culpam. Actor. Verū dubitare pōt hic aliquis de illa sententia Ezechielis. Anima q̄ peccauerit, ipsa morietur, & filius non portabit iniquitatem patris. Ex hoc enim videtur, ꝙ pro peccato Adæ iniustē filij puniantur. Ad hoc aūt dicimus, ꝙ nunq̄ pro peccatis parentum puniuntur filij pęna æterna sensibili, sed tamē pęna tēporali, vel pęna æterna damni. Dicunt ēt quidā, ꝙ nulla pęna punit Deus tñmodo pro parentum peccatis, & ꝙ paruuli non puniūtur pro peccato Adæ, sed pro suo originali, quod dicūt aliud esse a peccato Adæ, sed contractū a peccato Adæ. immo nec puniūtur (vt dicunt) pro originali suo propriē loquēdo, q̄m ipsum originale nec malū eis infert, nec aliquid bonū prius eis habitū aufert: Sed dicuntur interpretatiue pro eo puniri, quia bonum aliquod haberent, quod non habent si non esset originale. s. visionem Dei. Similiter dicunt de filijs natis post commissum crimen lęsæ maiestatis. Sed prima opinio est communior, & videtur esse verior. Itaq; de paruulis Sodomitarū filijs dicimus, ꝙ non sunt puniti pęna æterna pro parentum peccatis, sed tantummodo temporali. s. morte corporis. Vel possumus dicere, ꝙ non sunt puniti propriē loquendo quando cremati sunt, sed potius p̄ hoc misericorditer a gehennę incendio liberati. Sicut si aliquis puerum de periculo maris per capillos eriperet, licēt puer dolorem sentiret, non tamen diceretur illum punire, sed potius liberare. Vnde Aug. super Gen. vbi agitur de illo incendio sodomitarum. Prouisum est inquit pueris Sodomorū, ne diu viuentes exempla patrum sequerentur, & sic grauius punirentur.

De moderatione diuinę sententię in hac parte. Cap. LXXXVII.

HVgo vbi supra. Nunc quidem peccata parentum actualia nō transeunt ad filios, sed originale tantummodo, quod cęteris omnibus

omnibus tãto maius fuit, quãto p cęteris oĩbus naturã ipsã mutare potuit. Actor. Sic ergo q̃rit, cur aliorũ peccata nequaq̃ in posteros sicut & peccatũ Adæ cũ pęna sua transfundit. Ad hoc respõdetur, qa sic nimia & itollerabilis sarcina peccatorũ ac pęnarũ paruuli grauarẽtur, sicut ab Aug. in Encher. tangit. Quod vtiq; non pateretur diuina mĩa, quia nunq̃ obliuiscitur miseleri Deus, nec continet mĩas suas in ira sua. Ideoq; posuit metã in humanæ naturæ corruptione, vt amplius nõ corrũperetur peccatis aliorũ, iã corrupta p peccatum Adę. Alia quoq; ratio assignari põt ex parte ipsius humanæ naturæ, quia iã non erat susceptibilis alteri⁹ corruptionis, exquo sufficiẽter corrupta fuit per peccatũ Adę. Nã & pãnus sufficiẽter madefactus iã non est susceptibilis alterius madefactionis, nec aqua iã calefacta susceptibilis est alteri⁹ calefactionis. Ipsa tñ natura quia de nihilo est, posset oĩno corrũpi & in nihilũ redigi, sed Deus nullatenus pmittet tale quid, vt pote quia nihil odit eorũ q̃ fecit. Tertia ẽt ratio assignatur ex parte ipsius eiusde naturæ. Eius nouitas, pp quã tunc corruptionis firmius susceptibilis erat. Cuius exemplũ in speculo põt apparere, quia dũ nouum est facile inficitur ex visu mulieris mẽstruatę. Cum aũt vetus est iã infici non põt, vt dicit Aristoteles. At hæc ratio vltima videtur quasi nulla. Nã & si nunq̃ homo vsq; modo peccasset, ac modo peccaret, æque inficeretur eius natura nũc sicut & tũc. Sed fortasse videbitur alicui pdictis esse cõtraria illa dominica in exodo sententia. Ego sum inquit Deus zelotes, visitans iniquitates patrũ in filios, vsq; in tertiã & quartã generationẽ. At vero dicit Hieronymus, ꝙ loquitur ibi de filijs qui peccata parentũ imitantur, qui vtiq; non puniuntur, qa parentes peccauerũt, sed q̃ ipsimet peccatũ parentũ imitãtes deliquerunt. quod ẽt ibidẽ innuitur, cũ subiungitur, His qui oderunt me. Sed secundũ hoc quæri poterit, cur ibi mentionẽ de patribus facit, cũ non illi soli mali sunt ac pęna digni, quia peccata imitantur patrũ, sed omnes ẽt illi qui imitant quorũcunq; malorũ. Iuxta hoc ẽt merito q̃ritur, cur de tertia & quarta generatione mentionẽ facit, cũ in qualibet g̃natione sint rei, qui peccata patrũ imitãtur. Ad hoc aũt dicimus, ꝙ ideo patres nominat spiritualiter, qa filij maxime solent imitari patres, cum eos maxime diligant naturaliter, ideo vero commemorat tertiã & quartã generationẽ, quia solẽt tandiu interdũ viuere patres, donec habeant filios tertios, & quartos, id est ꝓnepotes & adnepotes, q̃ videntes iniquitates patrũ per imitationẽ sese faciunt hęredes ipsorũ. Itaq; iudęi nõ sunt puniti captiuitate Babylonica vel Romana ꝓ peccatis patrũ suorũ, nisi qa imitati sunt ea, & grauius ẽt q̃ illi peccabãt. Iuxta illud. Et vos implete mẽsurã patrũ vestrorum. Illi etiam qui nunc per orbem dispersi sunt multisq; miserijs afflicti, non puniuntur pro peccato patrum suorum, qui Christũ interfecerunt, sed pro suo, quo male credunt, & male viuunt.

Quid sit peccatum originale. Cap. LXXXVIII.

HVgo vbi supra Originale peccatum dupliciter intelligi põt, siue videlicet illa prima hominis inobedientia, q̃ peccatorũ omniũ subsequentiũ origo extitit, siue vitiũ illud ex quo ab illo traducto vniuersi oriuntur. Et duplici corruptione naturã infecit, ignorantia .s. mentẽ, & concupiscentia carnem, hæc duo mala in primo quidẽ patẽte fuerunt pęna culpæ pcedẽtis, & pęna actualis. In nobis aũt culpa pęne subsequentis, & culpa simul & pœna originalis. Illud aũt peccatũ quod in illo originale dicitur, actuale illius fuit, quia profecto qui peccatũ nascendo non traxit, peccatũ non habuit, nisi quod agendo perpetrauit. Nos aũt qui ab illo nascendo originẽ traximus, quod illi actuale fuit originale habemus. Natura enim nostra corruptionem q̃ in illo per illius actionẽ concepit, per nostrã solum ad nos natiuitatẽ traduxit. In illo quippe spiritus contra creatorẽ tumens per superbiã obedientiam non tenuit, & ideo creator ad vlciscendum iniuriã suam spiritũ quidẽ ignorantia, carnẽ vero concupiscentia damnauit, vt in se bonũ agendo non videat. In carne aũt sua malũ agere concupiscat. Hęc duo vitia ad puniendã superbiã hominis iustẽ confirmãtur. Ignorantia quidẽ dũ ab ipso subtrahitur lumẽ veritatis. Concupiscentia vero dum caro percutitur pęna mortalitatis. Si ergo quæritur quid sit originale peccatũ in nobis, itelligitur corruptio siue vitiũ quod nascendo contrahimus p ignorantiã id mente, p concupiscentiã in carne. Quod si quæritur qua iustitia animę imputetur quod nec ex creatione accepit, neq; ex voluntate perpetrauit, sed ex sola carnis societate contraxit, q̃ societatẽ non ipsa suo arbitrio vendicauit, sed præcepto & dispositione sui creatoris suscipit. Nos tñ id quod verũ est profiteri oportet, iustitiã diuinã in hoc reprensibilem quidẽ esse, sed compræhensibilẽ non esse. Nã hi qui dicũt Deũ a principio proposuisse animas corporibus viuificandis sociare, & corporũ generatorũ officiũ homini iniunxisse, & sic homo suum corpus corrupit, Deus aũt propositũ suum mutare non debuit, rationẽ diuinę iustitiæ non exponunt, quia sicut ad diuinã bonitatẽ non pertinuit vt eas malas faceret, sic nec conuenire videbatur vt apponeret illic collocare, vbi malas fieri necesse esset. Fide ergo magis q̃ ratione scrutari oportet. Actor Hæc aũt quæstio plenius soluta est in li. pcedẽti qui est de vniuerso, vbi .s. inter opa diuinæ iustitiæ tactũ est de originali peccato.

Qualiter Transfundi posset cum eius subiectum, id est anima non sit ex traduce. C. LXXXIX.

HVgo vbi supra. Quæritur aũt si animę ex traduce nõ esse dicuntur, quomodo filij peccato parentũ obnoxij efficiũtur Si enim caro sola seminatur, per solam vtiq; carnem originale peccatũ traducitur. Quod si verũ est, duo nobis quærenda occurrunt, vnum .s. quomodo per solã carnẽ sine anima peccatum a patre in filiũ transeat. Alterũ quomodo anima illius peccati quod per solam carnẽ & in sola carne descendit, particeps fiat. Nã caro sine anima quomodo peccatum habere põt, quę sine anima omnino peccare non põt? Quod enim in carne aliq̃ non fuit, ex carne illud postmodũ anima non accepit. Duo quidem vitia humana natura a prima sua corruptione concepit. Quorum vnum .i. ignorãtia boni mentem infecit. Alterum .i. concupiscentia mali carnem maculauit, Ignorantia pęna fuit elationis, cõcupiscentia effectus mortalitatis. Ita quatuor mala in homine apparent, superbia mẽtis culpa tm̃, mortalitatis carnis pęna tm̃. Ignorantia culpa & pęna in mente. Concupiscẽtia culpa & pęna in carne. pp elationem animus obscuratus est per ignorantiã, pp mortalitatẽ caro emollita est p cõcupiscentiã. Quia vero caro mortalitate percussa est, ipsa sui languoris infirmitate dissoluta est, extra mẽsurã primę dispositionis desideria sua extendit. Hęc est enim ipsa quę carnis concupiscentia vocatur, naturalis .s. appetitus siue affectus ordinẽ transgrediens, qñ mouetur ad ea quæ non debet, mensurã transcendens, vel quando mouetur aliter q̃ debet. Sic igitur culpa prima & pœna vltima duo media otta sunt culpa & pœna quibus peccati originalis radix consistit Quia igitur caro humana a parentibus cum mortalitate seminatur, ipsi mortalitati infirmitas causa est, quã sequitur concupiscendi necessitas. Igitur causa culpæ corruptio mortalitatis est. Culpa concupiscentia est. Actus culpæ concupiscere. Causa culpę radix est, culpa ipsa arbor, Actus culpę ipse fructus. Non itaq; nascentes sine vitio propterea esse existimentur, quia non concupiscunt, quia radicitus vitium concupiscentiæ in ipsis est, propter quod postea cum operantur, concupiscunt. Ignorantia aũt non propterea vitium in eis est, quia cũ nascuntur veritatẽ non cognoscunt. Nasci quippe sine cognitione natura est non culpa, sed in vitio nasci quo postea a cognitione veritatis impediatur culpa est non natura. Hoc aũt vitiũ in corruptione carnis est sensus carnalis. Qui si integritatẽ suã haberet, prouectus & exercitatus iudiciũ veritatis per ea q̃ foris videntur sine labore conciperet Quia vero ex carne corrupta integritate sua priuatus est, purã sine confusione erroris haurire non potest. In carne igitur mortali ex sensualitate corrupta nascitur vitium concupiscentię, ex sensu corrupto vitium ignorantiæ. Ibi quia appetitus quęrendæ necessitatis vltra mensurã se extendit. hic autẽ quia instrumentũ concipiendę veritatis ab integritatis vigore deficit. Constat ergo quia rationalis anima corpori humano infusa nec voluntate corrumpitur ne peccatũ sit actuale, nec necessitate ne vitium sit imputabile, non itaq; malũ illi est aut mala voluntas, quia necdum velle cępit. Aut etiam opus malum, sed quod talis est quæ nisi per gratiam adiuuetur, neq; cognitionem veritatis percipere, neq; concupiscentiæ carnis suæ possit resistere.

Quod non solum originale sed etiam actualia peccata & culpę sunt & pęnę. Cap. XC.

GLosa vbi supra. Porro de quibusdam ab Apostolo ad Romanos dicitur, ꝙ mercedẽ erroris sui quã oportuit in semetipsis receperunt, vt videlicet crimina criminibus vindicẽtur, & supplicia peccantium non tantummodo sunt tormenta, sed etiam vitiorum incrementa. Iudicio nanq; iustissimi Dei traditi sunt in passiones ignominiæ, quæ fuerunt eis peccatorum præcedẽtium pęnę, sed quoniam istas pęnas pauci vident, propter hoc Apostolus eas ibi maxime commemorat, & multa quæ peccata & pęnę sunt enumerat. Inter primum enim apostasiæ peccatum, & vltimam ignis pęnã, media quę sunt, & peccata & pęnę sunt. Greg. in Moral. Peccatum enim quod per pęnitentiam citius nõ diluitur, suo pondere ad aliud trahit. Idem super primam partem Ezechiel. Homil. 11. Distincta nanq; sunt Dei iudicia, & qui peccatorem diu expectat vt tedeat, non tedeunti & contemnenti ponit adhuc vbi grauius impingat. peccatum quippe quod per pęnitentiam citius non deletur, aut peccatum est aut causa peccati, aut peccatum simul & causa & pęna peccati, hoc igitur nobis cũ tremore cõsiderãdum est, quomodo iustus Deus cum præcedẽtibus peccatis irascitur, permittit vt cęcata mẽs etiam in alijs labatur. Vnde in Genesi legitur. Nondum impleta sunt peccata Amorreorum. Dauid quoque ait, Appone iniquitatem super iniquitatem eorum, & non intrent in iustitiam tuam. Nec tamen cor peccantis dominus obdurat, sed obdurare dicitur, cum ab obduratione non liberat. Et cum patientiam eius gratię nos ad augmẽtũ vertimus culpę, hoc ipsum tempus quod ad parcendũ pie disposuit, di

strictius

næ colombæ deargentatæ &c. Splendebas enim vt argentũ, fulgebas enim vt aurum. Eras tanquam stella in manu domini. Quæ est ista subita conuersio? quę repentina mutatio? de Dei virgine facta es corruptio Sathanæ, de sponsa Christi scortũ execrabile, de templo Dei phanũ immunditiæ, de habitaculo Spiritussancti tugurium Diaboli: quæ incedebas cũ fiducia vt columba, nunc lates in tenebris vt vespertilio. Quæ fulgebas vt aurum, propter virginitatis decorem, nunc vilior facta es luto platearum. Quæ fueras stella radians in manu domini, velut de alto cœlo ruens, extinctũ conuersa es in carbonẽ, vę misera, & iterum vę tibi quæ tanta bona pariter propter parui temporis luxuriam perdidisti. O furtiua turpitudine prostrata, habitu virgo, facto non virgo, bis adultera, & in aspectu. Virgo secundum Apostolum solicita est, vt sit sancta corpore & spiritu, tu autẽ in contrariũ totũ vertis, ut nec sis sancta in corpore, nec spiritu, corpore quidem fornicando, spiritu autem virginitatem mentiendo.

De Nuptiarum incommodis. Cap. L.

IDem contra Iouinianum lib. 1. Epicurus licet voluptatis assertor, raro tamen dicit sapienti esse iucunda coniugia, eo quòd multa nuptijs admixta sunt incõmoda: fertur & Aureolus Theophrasti liber de nuptijs, in quo vxorem ostendit non esse ducendã sapienti. Primum ergo pater impediri studia Philosophiæ, nec quemquam libris & vxori pariter inseruire, multa esse quæ matronarum vsibus necessaria sunt, preciosę vestes, aurum, gemmæ, sumptus, ancillæ, supellex, varię lecticę exedra deaurata. Deĩde per totas noctes conquæstiones garrulæ. Illa ornatior procedit in publicum, hæc honoratur ab omnibus, Ego in conuentu fęminarum misella despicior. Cur aspiciebas vicinam? Quid autẽ cum ancilla loquebaris? De foro veniens, quid attulisti? Nõ amicum habere possumus, non sodalem. Alterius amorem suũ odiũ suspicatur. Si doctissimus præceptor in qualibet vrbiũ fuerit, nec vxorem relinquere, nec cum sarcina ire possumus, pauperẽ alere difficile est, diuitem ferre tormentum. Attendẽda est semper eius facies & pulchritudo laudanda, ne si alteram aspexeris se estimet displicere: vocanda est domina, celebrandus natalis eius, iurandũ per salutem illius, vt sit superstes orandum, honoranda nutrix eius & gerula, seruos paternus, & alumnus, formosus assecla, & procurator calamistratus, & in longam securamq; libidinẽ erectus spado. Sub quibus nominibus adulteri delitescunt, quoscunque dilexerit ingratis amandi, si totã ei domum regendam commiseris, seruiendum est. Si aliquid tuo arbitrio reseruaueris, fidem sibi haberi non putabit, & in odium vertetur ac iurgia, & nisi cito consulueris parabit anus venena. Artifices ac gemmarũ institores, sericarumque vestiũ si intromiseris pudicitiæ, periculũ est. Si autẽ prohibueris, iniuria suspicionis. Verum quid prodest et diligens custodia, cum vxor impudica seruari non possit, pudica non debeat? Infida enim custos est castitatis, necessitas. Illa vero pudica dicenda est, cui licuit peccare sed noluit. Pulchra cito adamatur, fœda facile concupiscit. Difficile custoditur quod plures amant, molestum est possidere, quod nemo habere dignetur, Minore tñ miseria deformis habetur, quàm formosa seruatur. Nihil tutum est, in quo totius populi vota suspirant, alius forma, alius ingenio, alius facetijs, alius liberalitate sollicitat, aliquo modo expugnat, quod vndique incessitur. Quòd si propter dispensationẽ domus, & languoris solacia & fugam solitudinis vxores ducuntur, multo melius seruus fidelis dispensat obediens auctoritati domini, & dispositioni eius obtemperans, quã vxor quæ in eo se existimat dominam, si aduersus viri faciat voluntatem .i. quod placet, non quod iubetur. Assidere autẽ ęgrotanti magis possunt vernulæ beneficijs obligatæ, quã illa quæ nobis imputet lachrymas suas, & hæreditatis spe vendat illuuiem, et solicitudinem iactans languentis animũ conturbet. Qđ si languerit coęgrotandum est, at nunquàm ab eius lectulo recedendum. Aut si bona fuerit & suauis vxor, quę tñ rara auis est, cũ parturiẽte gemimus, cum periclitante torquemur. Sapiens autem nonnunquam solus esse potest, habet secum oẽs qui sunt quique fuerunt boni, et animum liberum quocunque vult transfert. Qđ corpore non potest, cogitatione cõplectitur, & si hominum inopia fuerit loquetur cum Deo, nunquam .n. solus erit, cum quo solus fuerit. Porro liberorum causa vxorem ducere, vt vel nomen nostrum non intereat, vel habeamus senectutis præsidia, et certis vtamur hæredib. stolidissimum est. Quid enim ad nos pertinet recedentes e mundo si nomine nostro alius non vocetur, cum et filius non statim patris vocabulum referat, et innumerabiles sint, qui eodem appellantur nomine, aut qui senectutis auxilia sint nutrire domi. qui autem prior te forte moriatur aut peruersis moribus sit, aut certe cum ad maturam ætatem peruenerit, tarde ei videaris mori, hæredes autem meliores & certiores sunt amici, & propinqui, quos iudicio eligas, quam quos velis nolis habere cogaris, licèt certa hæreditas sit, dum viuis bene vti substantia tua, quam tuo labore quæsita in incertos vius relinquere.

Adhuc de eodem. Cap. LI.

HÆc & huiusmodi Theofrastum disserens, quàm non suffundat christianorum religio, quorum cõuersatio in cœlis est? Cicero quoque rogatus ab Hircio vt post repudium Terẽtiæ sororem eius duceret, omnino facere supersedit, dicens, non posse se vxori & Philosophiæ pariter operã dare. Gorgias rhetor pulcherrimũ librum de concordia græcis tunc inter se dissidentibus recitauit Olimpię. Cui Melancius inimicus eius, hic nobis inquit de concordia præcipit, qui se & vxorem, & ancillam tres in vna domo cõcordare nõ potuit. Æmulabatur quippe vxor eius ancillę pulchritudini, & castissimum virũ quotidianis iurgijs exagitabat. Antinani quoq; cũ propinquus moneret, vt alteri viro nuberet, eo q sibi ætas integra, & facies bona esset. Nequaquam inquit hoc faciam. Nam si bonum virum vt ante habui inueniam, nolo timere ne perdam, si malum, quid necesse est post bonum sustinere pessimum? Denique matrimonia quorundam adulterijs adhęserunt. In aliena siquidem vxore omnis amor turpis est, in sua nimius Amor quippe dico non meretricis, sed generaliter mulieris semper est insatiabilis. Qui extinctus accenditur. Et post copiam rursus inopiam patitur. Animum virilẽ effœminat, & passione excepta quam sustinet, aliud cogitare non sinit. Itaque qui vxorem ducit, in ambiguo est, vtrum odiosam an amabilem ducat, si duxit odiosam ferri non potest, si vero amabilẽ, amor eius insatiabilis est. Inferno ac terræ aridæ & incendio iuxta Salomonem comparatur. Iohannes Chriso. sup Matthæũ lib. 9. Si ita est inquiunt causa hominis cum vxore, non expedit nubere. Mulier siquidem bona difficile inuenitur, attestante Salomone qui ait. Virũ de mille vnum reperi, mulierem ex omnibus non inueni. Quid enim est mulier, nisi amicitiæ inimica, ineffugabilis pęna, necessariũ malum, naturalis tentatio, desiderabilis calamitas, domesticum periculum, delectabile detrimentum, mali natura, boni colore depicta? ergo si dimittere illã peccatũ est, tenere autẽ illã tormentũ est. Necesse est autem vt dimittentes, & adulteriũ faciamus, aut tenẽtes quotidianas pugnas, & amaritudinẽ habeamus. Secundus philosophus. Quid est mulier? hoĩs cõfusio, insaturabilis bestia, cõtinua solicitudo, indesinens pugna, viri incõtinentis naufragiũ, humanũ mancipiũ. Terẽtius in Echira. Mulieres ferme vt pueri leui sententia sunt, vno quoque animo oẽs socrus oderũt nurus. Valerius Maximus. Itaque Socrates ab adolescentulo cõsultus, an vxorem duceret, an se omni matrimonio abstineret, respondit vtrum eorum fecisset, acturum pœnitentiam. Nam hic te inquit sollicitudo, ibi te orbitas excipiet, hic generis interitus, illic hæres alienus, illic perpetua solicitudo, contextus querelarum, dotis exprobratio, affinium graue supercilium, garrula socrus lingua, subsessor alieni matrimonij, incertus liberorum euentus. Ouidius in lib. Methamorphosios primo. Imminet exitio vir coniugis, illa mariti, filius ante diem patrios inquirit in annos vel honores. Idem in lib. de remedijs secundo. Turpe vir, & mulier modo iuncti, protinus hostes.

De Sanctis coniugijs quorundam Cap. LII.

IN libro de nuptijs, & concupiscentia. Qui autẽ sic habent vxores, vt cogitent ea quæ dñi sunt, nec in his quæ sunt mũdi cogitant placere vxoribus, tanquã non habentes sunt, qđ ea felicitate fit, qñ & vxores tales sunt vt eis mariti non ideo placeãt, quia diuites, quia sublimes, quia genere nobiles, quia carne amabiles. Sed quia fideles, religiosi, pudici, quia viri boni sunt. Idem in lib. de bono coniugali. Illi etiam siqui forte nunc incolumitur, qui in connubio nõ quærunt nec appetũt, nisi id pp quod nuptiæ institutæ sunt, coæquari sanctis patribus possunt, qui operi nuptiali ad ppagationẽ intẽti fuerũt. In istis enim qui nunc sunt, carnale exeplũ, desiderium filiorum. In illis autem spirituale erat, quia sacramẽto ilhus ipsis cõgruebat, Eadẽq; vena charitatis nunc spiritualiter, & tũc carnaliter, pp matrẽ nostrã Hierusalẽ propagandi erãt filij, sed diuersa opa patrũ non facit nisi diuersitas tpum. Pręterea virtutes animi aliqñ in opere manifestãtur, aliqñ in habitu latent. Quã circa sicut nõ est impar meritũ patiẽtię in Petro qui passus est, & Iohãne qui passus non est, sic nõ est impar meritũ continentię in Iohanne qui nullas expertus est nuptias, & in Abrahã qui filios genuit, & illius .n. celibatus, & illius connubiũ p tpum distributione Christo militauerũt, sed cõtinẽtiã Iohãnes & in ope, Abrahã vero in solo habitu habebat. Res ergo ipsas si contemperemus, nullo mõ dubitandũ est, meliorem esse castitatẽ cõtinẽtiæ q̃ castitatẽ nuptialẽ; hoĩes vero cũ cõparamus, ille est melior qui bonũ amplius habet q̃ alius. Melius quoque est habere oĩa bona vel minora, quã magnũ bonũ cũ magno malo, quia in corporibus bonis melius est habere staturã Zachei cũ sanitate quã Golię cũ febre. Hugo de sacramẽtis li. 2. Copula denique carnis quæ ante peccatũ in cõiugio officiũ fuit, & post peccatum in eodẽ pro remedio concessa est, sic vtrobiq; coniugio adiungitur vt cũ cõiugio ipsa sit, nõ cõiugiũ ea ipsa. Nam & ante ipsam cõiugium verũ est, & sine ipsa sanctum esse potest. Tunc quidem

illa

si illa nõ adesset infamosius, nunc autem si illa non fuerit sincerius. Ad consensum ergo coniugalem si etiam carnalis commixtionis consensus coniungitur, eius debito coniugati postmodũ ad inuicem constringũtur, quod si forte in fęderatione cõiugij vtrinque pari voto consensus carnis remittitur, pro eodem deinceps coniugati debitores ad inuicem non tenentur. Et cum firmũ stat etiam sic coniugij sacramentum, cuius virtutem copula carnis sicut non efficit cũ adest, ita etiam si defuerit tollere non potest. Talis itaque consensus indiuidualem vitæ consuetudinem retinere creditur. In quo quidem copulæ carnalis commertium pari voto aut futurum non contradicitur, aut non futurum laudabitur. Vnde, & de matre domini. Augustinus dicit, quòd a prima desponsationis fide coniunx vocata est Ioseph, quam concubitu nec cognouerat, nec cogniturus fuerat.

De Commendatione boni coniugalis. Cap. LIII.

AVgustinus in lib. de bono viduitatis. Nuptiarum ergo bonũ semper quidem est bonũ, sed in populo Dei fuit aliquando legis obsequiũ, nunc autem est infirmitatis remedium. In quibusdam vero est humanitatis solatium. Idem super Gen. lib. 9. vterque nimirum sexus propendens in ruinã turpitudinis prius peccatum, rectè excipitur honestate nuptiarum, vt qđ esse posset sanis officium, sit ęgrotis remedium, non. n. quia incontinentia malum est, ideo connubium quo etiam incontinentes copulantur, bonum non est, immo vero non propter illud malum culpabile est istud bonum, qm̃ id quod habent nuptię bonũ, & qđ bonum sunt, nunq̃ põt esse peccatũ. Idẽ in lib. de nuptijs & concupiscẽtia. Voluptas itaque non propter nuptias cadit in culpã, sed propter illas accipit veniã. Quo circa etiam hinc sunt laudabiles nuptię, quia & illud quod non pertinet ad se ignosci, faciunt propter se. Idem cõtra Iulianum. Nequaquã ergo nuptias damnamus, quas etiam in ordine suo debita cum prædicatione laudamus, nec ẽt earum fructus diabolo assignamus. Fructus quippe nuptiarũ homines sunt, quæ ordinate inde generantur, non peccata cum quibus nascuntur. Diabolus enim actor est culpę, non naturę nec cõcubitus sed Dei opus est ille qui nascitur. Idem in lib. de bono cõiugali. Et sicut ieiunis sacrilegorum meliora sunt prandia iustorum, ita nuptię fidelium virginitati anteponũtur impiorum. Neque ibi prandiũ ieiunio, sed iustitia sacrilegio. Neque hic nuptię virginitati, sed fides pręfertur impietati. Idem in lib. de virginitate. Qui ergo sine cõiugio permanere voluerint, non tanquam foueam peccati nuptias fugiant, sed tanquam collem minoris boni transcendant, in vt in maioris cõtinentię boni monte requiescant. Ambro. ad Vercellenses Bona siquidem est via etiam matrimonij, quæ plurimos recipit, & longiore circuitu ad castra sãctorum peruenit. Grego. in pastorali lib. 2. Sic ergo in continentibus laudatur virginitas corporis, vt tñ in coniugibus despecta non fiat fecunditas carnis. Sic enim prædicanda sunt bona, ne ex latere iubeantur mala, sic laudanda sunt bona summa, ne despiciantur vltima, sic nutriantur vltima, ne dum credantur sufficere nequaquàm tendatur ad summa: admonendi sunt, qui coniugio ligati non sunt, vt si tentationum procellas cum difficultate salutis tolerant, coniugij portũ petant. Scriptum quippe est, melius est nubere quã vri. Sine culpa. n. ad cõiugiũ veniunt, si tñ necdũ meliora deuouerunt. Nam quisquis hoium maius subire ꝓposuit bonũ, minus qđ licuit illicitũ fecit. Scriptũ quippe est. Nemo mittẽs manũ suã sup aratrũ, & respiciẽs retro aptus est regno cęlorũ. Qui ergo fortioris boni studio intenderat, retrospicere conuincitur, si relictis bonis amplioribus ad minima retorqueatur.

Qualiter primi parentes generassent si non peccassent. C. LIIII.

ACtor. De modo aũt propagandi filios quæri põt, qualiter. s. Adam cognouisset vxorem suam si non peccasset. Cum. n. membra stupida non haberent, absq; delectatione non coirent. Delectatio quippe naturalis est in illo. Quod etiam in brutis patet quod delectantur ac feruent in concupiscentia coitus sicut & homines. At ille feruor in homine nisi cohibeatur peccatum est, ipsa vero cohibitio pęnalis est. Ex quo videtur, quod vel primi parentes non coirent sine culpa, vel culpã pręcederet pœna. Nos quidem dicimus quod in coitu esset naturalis delectatio sicut in comedendo. Et iõ quia pure naturalis, non esset culpabilis, vnde nec esset meritoria, neque demeritoria. Neque dicendũ est, quod sicut est in brutis naturaliter feruor concupiscentiæ, sic etiam esset in homine. Nam huiusmodi feruor quo assimilatur homo brutis in coeundo, prouenit ex Adę peccato, secundũ illud. Homo cum in honore esset, non intellexit &c. Si autem non peccasset haberet in coitu delectationem, vt dictum est tantummodo sibi naturalem, & ideo moderatam, nec subuertentem rationem, sicut nunc in coitu sopitur ratio hominis, ita quod in ipso feruore fit quasi totus brutalis. August. contra Iulianum. In Paradiso ergo si peccatum non præcessisset; non esset quidem sine vtriusque commixtione generatio, sed esset sine confusione commixtio. Esset quippe in coeundo tranquilla membrorum obedientia, non pudenda carnis concupiscentia. Augusti. in lib. de ciu. Dei. 14. Nam renisũ ac voluntatis, & libidinis rixam contra rationẽ proculdubio nisi culpabilis inobedientia pęnali plecterentur inobedientia in paradiso nuptię non haberent, sed voluntati cuncta membra seruirent. Ita genitale aruum vas in hoc opus creatum seminaret, vt nunc terram manus, & quòd modo de hac re nobis diligentius disputare volentibus verecundia resistit, & compellit veniam a pudicis auribus poscere, cur id fieret, nulla cã esset. Sed quicquid inde diceretur tam honestum esset, quam de alijs quod loquamur corporis partibus. Quisquis ergo ad has literas impudicus accedit culpam refugiat, non naturam, facta denotet suæ turpitudinis, non verba nostræ necessitatis. Seminaret ergo prolem vir, susciperet fęmina genitalibus membris, quando id esset opus, volũtate motis, non libidine concitatis.

Qualiter Illius generationis motus, & in hominibus, & in animalibus exempla quadam apparent. Cap. LV.

NEque. n. ea sola mẽbra mouemus ad nutũ, q̃ cõpactis articulata sũt ossibus, sicut pedes, & manus, & digitos, verũ ẽt illa q mollibus remissa sũt neruis cũ volumus mouemus, agitãdo quoq; & porrigendo ꝓducimus, & torquẽdo flectimus, & cõstringendo duramus, sicut ea quæ in ore & in facie quantum potest mouet voluntas, pulmones denique ipsi oĩum medullarũ mollissimi viscerũ, & ob hoc antro pectoris cõmuniti ad spiritum ducendũ, ac remittendũ, vocemque emittendã seu modificandã, sicut folles fabrorum, vel organorũ flantis. respirantis. loquẽtis, clamantis, cantantis seruiunt voluntati. Omitto quod animalibus quibusdã naturaliter insitũ est, vt tegmen quo corpus omne vestitur, si quid in quocũq; loco eius senserit abigendũ, ibi tñ moueãt vbi sẽtiũt, nõ solũ insidẽtes muscas, verũ ẽt hęrẽtes hastas cutis tremore discutiant. Sic ergo homo potuit obedientiam & inferiorũ habere mẽbrorum, q̃ sua inobedientia perdidit. Neq; enim Deo difficile fuit sic illum condere, vt in eius carne etiã illud non nisi eius voluntate moueretur, qđ nunc nisi libidine nõ mouetur, nã & hominũ quorundam naturas cognouimus multũ cęteris dispares, & ipsa raritate mirabiles, nõnulla vt voluerũt de corpore faciendo, quæ alij modo nullo pñt, & audita vix credunt. Sunt. n, qui & aures moueãt, vel singulas, vel ambas simul. Sunt qui totã cęsariem immoto capite quantũ capilli occupant deponunt ad frontẽ, reuocantq; cũ volunt. Sunt qui eorum quæ vorauerunt incredibiliter plurima, & varia paululũ præcordijs contrectatis tanq̃ ex sacculo, qđ placuit integerrimũ proferunt. Quidã voces auium pecorumq; & aliorũ quorumlibet hoĩum sic imitantur, & exprimunt, vt nisi videantur discerni oĩno non pñt. Iam illud multo est incredibilius, quod plerunq; fratres memoria recẽtissima experti sunt. Presbyter fuit quidã noĩe restitutus in parrochia Calamensis ecclesiæ, qñ ei placebat, rogabatur aũt vt hoc faceret ab eis, qui rem mirabilem corã scire cupiebant, ad imitatas quasi lamentantis cuiuslibet hoĩs voces ita se auferebat sensibus, & iacebat simillimus mortuo, vt nõ solũ vellicãtes, atq; pungentes minime sentiret, sed aliqñ ẽt igne vreretur admoto sine vllo doloris sensu, nisi postmodũ ex vulnere. Non autem obnitendo, sed non sentiendo non mouere corpus eo probatur, quod tanq̃ in defuncto nullus inueniebatur anhelitus, hominum tñ voces clarius si loquerentur, tanquam de longinquo se audisse postea referebat. Cum itaque corpus ẽt nunc quibusdam licet in carne corruptibili hanc ęrumnosam ducentibus vitam. Ita in plerisque motionibus, & affectionibus extra vsitatum naturæ modum mirabiliter seruiat, quid causæ est, vt non credamus ante inobedientiæ peccatum corruptionisque supplicium ad propagandũ prolẽ sine vlla libidine seruire volũtati humanæ humana mẽbra potuisse. At vero donatus est homo sibi, quia deseruit Deũ placẽdo sibi, & nõ obediẽs Deo nõ potuit obedire nec sibi.

Quales filios in illo statu generassent si non peccassent. Cap. LVI.

HVgo vbi supra lib. 2. Quæritur etiam quales homo filios procrearet si non peccasset, & si paternę obedientię meritũ per incorruptã originẽ ad posteros oẽs transire deberet. Veruntamen sicut nunc inuenitur in eisdẽ ex solo paternæ transgressionis reatu originalis culpa, ita nũc in nascentibus foret originalis iustitia. Sũt q credũt veraciter asserẽdũ, quod primus homo si nõ peccasset, nõ nisi bonos filios generasset, & nemo omniũ q ex eius carne nasceretur, damnaretur. Et potest fortassis non absurde credi, quod idem mandatum quod primo parenti datũ est, posteri quoque illius obseruare debuerunt, vt singuli propria obediẽtia probarentur, & singuli pro suis meritis digna remuneratione glorificarentur, primam tamen obedientiam obseruatam causam fore gratiæ adiutrices in omnes sequentes, & ipsam obedientiam obediendo imitantes. Id etiam approbamus, vt primus fuisse crederetur homo & corpore & sensu perfectus mox factus quidẽ, illos vero qui ex ipso nascerentur, eadem lege qua & nunc natiuitatem humanam ordinatam cernimus, paruulos nascituros,

ac deinde per intervalla temporum tam in sẽsu q̃ in statura corporis incrementa accepturos. Prima enim nĩa perfecta facta sunt, cętera autem omnia quæ ex ipsis oriuntur, & post ipsa subsequuntur nisi per intervalla temporum crescendo ad perfectionem venire non possunt, hoc in arboribus, & plãtis & germinibus cunctis, & in bestijs cunctis, hoc in bestijs, & cęteris viuentibus cernimus, ꝙ a modico vinculo incipiunt, ac deinde paulatim per incrementa ordine ad perfectionem euadunt. Denique ignorantia nõ dicitur, nisi cum solum id quod non debuisset ignorari, nescitur. Talis itaque non nisi ex pęna peccati cognoscitur inesse. Illa vero quæ in nascentibus cunctis & nunc a principio inesse videtur, & tunc quoq; inesse debuisse creditur, sensus siue cognitionis imperfectionem naturę esse non culpę manifeste liquet. Neq; vitiũ fuisset illis qui sine peccato nascerentur, sine cognitione ẽĩ nasci, quia nihil in se haberent nascendo, vnde postea cum ad tempus cognoscendi peruenissent, potuissẽt a cognitione veritatis præpediri. Augustinus in li 12. super Genesim. Nos etiam mouet, utrũ hoĩes primi si nõ peccassent tales filios qui nec lingua nec manibus nec pedibus vterentur habituri essent. Nam propter necessitatẽ vteri fortassis erat necesse paruulos nasci. At vero quamuis exigua corporis pars costa sit, non ideo paruulam viro Deus coniugem fecit, vnde & eius filios poterat omnipotẽtia creatoris grãdes facere mox natos, verum vt hæc obmittamus, certe poterat eis præstare quod multis pręstitit animalibus, quorum pulli q̃uis sint paruuli currunt mox vt nascuntur, & matrẽ sequuntur. Econtra nũc hoĩ nato nec ad incessum pedes idonei sunt, nec manus saltem ad scalpendum habiles sunt. Sed & iuxta se mammis positis, nascentes magis possent esuriẽtes fieri quàm sugere, propterque infirmitati mentis congruit hæc infirmitas carnis.

De his qui eos in Paradiso commisceri non credunt licuisse. *Cap. LVII.*

AVgustinus super Genesim lib. 9. Qui vero primos hoĩes in Paradiso misceri sentiunt non licuisse, fortassis omnẽ concubitũ putant peccatũ esse. Difficile siquidem est, vt Dum peruersi homines vitia deuitant, non in eorundem contraria perniciter currant, alias peruicaciter corruant. Sicut. n. exhorrens auaritiam fit profusus, aut exhorrens luxuriam fit auarus, aut cuius pigriciã reprehenderis, fit inquietus; aut cuius inquietudinem piger, aut qui reprehẽsus odisse cęperit audaciã suã, fit timid⁹, aut q timid⁹ nõ esse conat, tãquã abrupto vinculo, fit temerarius, dum videlicet non ratione sed opinione crimina metiuntur: ita dum nesciunt homines quid in adulterijs, & fornicationibus diuino iure damnatur, etiam eã procreãdi cõiugalem cõcubitũ detestantur, quod qui non faciunt, sed tñ fecunditatẽ carnis pp successionẽ mortalitatis datã diuinitus sentiunt, nec ipsi potuisse primos illos homines cõcubere putãt, nisi propter peccatũ quod admiserunt morituri, gignendo successores, & requirerent. Nec attẽdũt si recte potuerunt successores quærí morituris, multo rectius socios quæri potuisse victuris. Impleta siquidẽ terra genere humano recte proles non nisi quia morientibus succederet quæreret. Vt aũt per duos homines terra impleretur, quõ ipsi nõ gignendo societatis officium implerent? An vero ita quis mente cęcus est, vt non cernat quõ terris ornamento sit humanũ genus, etiã cum a paucis recte laudabiliterq; viuatur, q̃tumq; valet ordo reipublicæ, & terrenę pacis cuiusdã vinculum coercens etiam peccatores? Neque. n. adeo deprauati sunt hoĩes, vt non ẽt tales pecoribus, & volatilibus antecellant, quorũ tñ oĩum generibus hanc infimã mundi partẽ pro sui loci sorte decoratã, quem non cõsiderare delectet? Quis aũt ita sit excors, vt eã putet minus ornari potuisse, si iustis morientibus impleretur? nam quia numerosissima est superna ciuitas angelorum, ideo non recte copularentur connubio nisi morerentur, hanc enim numerositatẽ perfectã etiã in resurrectione angelis inciãdã, dñs præscius ait. In resurrectione neq; nubent neq; nubentur, non .n. incipient mori, sed erunt ęquales angelis Dei. Hic vero cum terra hoĩbus implenda esset, eamque propter cognationis amorem, & vnitatis vinculũ maxime commendandum ex vno impleri oporteret, propter quid aliud quæsitus est sexus fœmineus adiutor, nisi vt serentẽ genus humanum natura mulieris tanquã terræ fecunditas adiuuaret? hoc tñ, vt dictũ est, est sine appetitu carnalis concupiscentiæ, qualẽ nunc habent ista corpora, q̃ ducta sunt ex propagine mortis. Si .n. creator apibus donauit, vt sic operentur generationẽ filiorũ, quẽadmodũ ceræ speciẽ ac liquorem mellis, cur non credatur hoĩbus primis talia fecisse corpora, vt si non peccassent, & morbũ quide quo morerentur continuo concepissent, eo nutu imperarent mẽbris qui bus fetus exoritur, quod pedibus cũ ambulatur, vt neque cũ ardore seminaretur, neque cum dolore pareretur? Nunc vero transgrediendo præceptum, motum illius legis, q̃ repugnat legi mentis in membris conceptæ mortis habere meruerunt. Quem nuptię quidem ordinant, continentia cohibet, vt sicut de peccato factũ est supplicium, sic de supplicio fiat meritum.

De Tertio præcepto naturæ. *Cap. LVIII.*

ACtor. Tertium vero quod illis datum est præceptũ naturæ, est de diligendo Deo & ꝓximo suo, quo continentur omnia ꝑcepta quæ pertinent ad ius naturale. Dicitur aũt ius naturale, quicquid naturalis ratio faciendum esse dictat, siue omni vel magna deliberatione, vt Deum esse diligendũ, & proximo non esse nocendũ, & similia. Ad hoc etiam pertinet secundum primum statũ omnia esse communia. Veruntñ distingui solet, ꝙ in iure naturali sunt quædam præcepta, quædam prohibitiones, & quædã demonstrationes. Præcepta dicuntur affirmatiua quæ obligant semper ac simpliciter, vt, diliges dñm Deũ tuũ, & honora patrẽ tuũ. Prohibitiones sunt mandata negatiua, quæ similiter obligãt semper ac simpliciter, vt non occides, non furtum facies. Demonstrationes aũt sunt quæ ad tempus, & secundum quid obligant, sed non semper, ac similiter casus emergentes. nam verbi gratia secũdum ius naturale licet vim vi repellere, ac sua repetere. Et secundũ Augustinum, & Tullium moderate se vindicare. Et tamen cõtraria his præcepit dominus Apostolis, dicens. Ego dico vobis non resistere malo, sed si quis te percusserit &c. & ei qui voluerit tecum contendere & cętera. Tempus. n. & locus sic se offerebant, ꝙ propter mansuetudinem nimiã hoĩes ad Deũ trahendi, ac per misericordiã & gratiã ad perfectionem ducendi erant. Similiter malos punire est de iure naturali, punire vero sic vel sic non est de iure naturali, sed iure positiuo. Omnia ergo esse cõmunia sub demonstratione cadit, quia non fuit præceptum iuris naturalis simpliciter, sed tñ ſm quid, fuit. n. præceptũ in statu innocentiæ siue naturæ bene dispositæ Sed in statu cupiditatis, & naturæ corruptę n est præceptum, neq; debet esse, quia si sic esset, respublica dissolueretur, & humanũ genus se mutua cęde perimeret. Oĩa tamen tempore necessitatis extremę sunt cõicanda, quia natura-lis ratio dictat, ꝙ magis diligenda est salus proximorum, quam ipsa tẽporalia. Si aute obiciatur quòd eadem est modo natura q̃ fuit in statu innocentiæ, possumus respondere, ꝙ hoc quidem verum est, sed nõ in eodẽ statu manet, Deniq; si nũc omnia de iure naturali deberent esse communia, tunc furtũ, & rapina non essẽt contra ius naturale. Sed adhuc fortassis obijciet aliquis, qđ etiam nunc dictat ratio naturalis, ꝙ omnia deberẽt esse communia. Cũ ergo scintilla rationis non sit extincta licẽt natura sit mutata, videtur ꝙ de iure naturali sit, omnia esse communia. Et ita cũ aliqua esse propria similiter nunc de iure naturali sit, videtur, quòd iustũ iusto contrariũ sit. Adhuc autem dicimus, ꝙ reuera inconueniens est bonũ bono esse contrariũ in eadem ratione boni et ex eadem causa. At in diuersis causis non est inconueniens, nam officium prædicandi recusare, et recipere contraria sunt, vtrunq; tñ ex diuersis causis est bonũ, vt recusare pp humilitatẽ, recipere ꝓpter charitatẽ. Sic et omnia esse communia iustum, et bonũ est, secundum ius naturale, et similiter aliqua propria esse, sed aliter et aliter. Naturalis enim ratio dictat, ꝙ omnia deberent esse cõmunia, at appetit et amplectitur naturali desiderio statum illum futurę beatitudinis, in quo erunt omnia communia. Aliqua vero esse propria dictat eadẽ ratio, sed quasi coacta, quia sic esse est necesse pro statu naturę corruptæ. Omnia ergo esse communia est de iure naturali quasi ex beneplacito naturæ corruptæ. Aliqua vero esse propria quasi ex permissione naturæ, Et ille quidẽ qui primo sibi aliquid appropriauit, criminaliter peccauit, si tñ ex cupiditate hoc fecit, sicut legitur de. Cayn. Si autem ideo quia omnia esse communia pro naturę corruptione nociuum esse vidit, non peccauit, sed prudenter egit. Et ꝙ dicitur, iniquitas est dicere, hoc est meum, vel hoc est tuum, sic est intelligendum et exponendum. s. quod ex iniquitate prodijt huiusmodi appellatio, quia permansisset omnia communia si non peccasset homo.

De regula dilectionis Dei. Cap. LIX.

SVnt aũt duæ regulæ iuris naturalis scriptæ in corde hoĩs. Prima cõtinet oĩa præcepta iuris naturalis, q̃ pertinent ad Deũ: hoc. s. diliges dñum Deũ tuũ &c. iuxta Deuteronomiũ, et Euãgeliũ, diliges inquit Deũ ex toto corde tuo. s. oẽs cogitationes tuas in ipsum dirigedo, sicut dicit Salomon. In oĩbus viis tuis cogita illũ, & ipse diriget gressus tuos. Et ex tota aĩa tua. s. oẽs affectiones tuas in ipsum applicando. Iuxta scriptũ qđ est in libro Iob, Si direxerit ad eũ cor suũ, spiritũ eius, & flatũ suum ad se trahet. Et ex tota fortitudine tua. i. omnes conatus tuos ad ipsum diligẽdũ, eiq; seruiendũ referendo. Iuxta illud, fortitudinẽ meã ad te custodiam. Bernardus Clareuallensis in sermone. Diliges dñm ex toto corde tuo, & ex tota aĩa tua, & virtute tua. i. dulciter, prudenter, & fortiter. Affectiones. n. proprie cordis esse dicuntur, aĩa vero sedes sapientiæ dicitur. De his tribus interrogatus est Petrus, quia prius inuentus fuerat habẽs minus. Audiens. n. de passione dñi primo ferre non potuit tãquã dulciter amãs, vñ et meruit audire. Vade retro sathana. Simile quid erat in Apostolis cum dicebatur eis. Si diligeretis me gauderetis vtique etc. Dolebant enim, quia diligebant dulciter, sed non sapienter. Nocte vero ipsa

ipsa quae dñs traditus est diligebat quidē Petrus & dulciter & sapiēter cū diceret Dñe tecū paratus sum, & in carcerē, & in mortem ire, sed nō diligebat fortiter, quia qui cecidit stabilis non erat illa gradu. Idem super cantica Homil. 40. Est aūt charitas in actu, & in affectu. De prima puto datū esse praeceptū hominibus cū dr. Diliges Deū & cętera. Nam in affectu, quis ita habeat vt manda tur? ergo illa mandatur ad meritū, ista datur in praemiū. Cuius initiū, & profectū vitā quoq; praesentē experiri diuina posse gratia non negamus. sed planè consummationē futurae felicitati defendimus. Nec latuit praeceptorem praecepti pondus vires hominū excedere, sed iudicauit vtile ex hoc ipso illos admoneri suę in sufficientiae, vt oē os obstruatur & cętera, vt scirent ad quam iustitiae finē niti pro viribus oporteret. Accipientes itaq; mandatū, & sētientes defectum, clamemus in cęlū. & miserebitur nostri Deus. Et sciemus in illa die, quia nō ex operibus iustitiae quae fecimus nos. Prosper de vita contemplatiua lib. 3. Quid est autem diligere Deū, nisi illi occupare animū, cōcipere fruendę visionis eius affectū, peccati odiū, mundi fastidiū, diligere etiā proximū quē ipse censuit diligendū, in ipso amore seruare modū & ordinem legitimū? Actor. Hoc est iuxta Mathaeum maximū, & primū mandatū. Maximū videlicet cōprehensione, quia oīa praecepta virtutesque comprehenduntur in eo, sicut dicitur ab Apostolo. Plenitudo legis est dilectio. Et rectè dicitur plenitudo, quia sine hac vacua sunt oīa, iuxta illud ad Corinthi. Si charitatē nō habeo nihil sum. Maxima est ēt praerogatiua vtilitate, quia sine illa dicit Apostolus, cętera nihil prodesse. Nam si linguis inquit hominum loquar & Angelorū &c. Maximum quoq; dimensione, quae quadruplex est, Apostolo dicente. In charitate radicati. Longitudo charitatis est, quia ipsa nunq̄ excidit. Latitudo, quia per totū orbem se extendit. Sublimitas, quia Deū super oīa diligit. Profunditas, quia vsq; ad peccatores descendit. Dicitur ēt hoc mandatū primū respectu secundi, quod est de dilectione proximi. Primum s. dignitate, quia dignior est Deus q̄ proximus, & etiam dilectionis maioritate, quia Deus magis diligendus est. Lucas hoc praeceptū cōmemorans tribus praedictis addit quartū. s. ex oī mente tua. Quod ēt in Mathaeo legit. Diligēdus est aūt ex tota mente. i. omniū operum intentiones ad ipsum referendo, vt omnia propter Deum fiant. Secundum illud Apostoli ad Corinthi. Siue manducatis, siue bibitis, siue aliud qd facitis, omnia in gloriam Dei facite. Et quatuor ista possunt ad quatuor virtutes referri, quę sunt vnū in radice dilectionis Dei, vt ait Augustinus, sed diuersificantur sm effect⁹, Aug. in li. de moribus ecclesię. Dilectio siquidē in Deū redit, q̄ se illi nō cōponere, sed supponere affectat, & appetit. Quod quanto instantius fecerit, tanto beatior, & sublimior erit. Illoque dominante liberi erimus ac per charitatē fiet, vt Deo cōformemur. Denique si virtus ad beatam vitā nos ducit, nihil esse virtutem affirmauerim nisi summum amorem Dei. Nam & quod ipsa virtus quadripartita dicitur, ex ipsius amoris vario quodammodo effectu accipitur, est. n. temperantia amor integrum se praebens ei quod amatur. Fortitudo amor facile tolerans omnia propter id quod amatur. Iustitia vero est amor soli amato seruiens, & propter hoc rectè dominans. Prudentia est amor, ea quibus adiuuatur ab eis quibus impeditur sagaciter eligens: haec est charitas simplex ac pura quae spiritusancto inspirata perducit ad filium per quem pater cognoscitur &c.

De regula dilectionis proximi. Cap. LX.

Actor. huic praecepto simile est secundum, quia de dilectione sicut & primū. Et etiam quia de diligenda re simili videlicet de proximo qui factus ad imaginem Dei. Diliges inquit proximū tuū sicut teipsum. Haec est secunda regula comprehendens omnia quae ad proximum pertinent mandata. Hic solet fieri quadripartita diuisio. Existens. n. in via his similiter existentem diligere debet ad id ad quod seipsum. Existens in patria ibidem existentem, in eo in quo seipsum. Existens in via existentem in patria in eo, ad quod seipsum. Existens in patria existentem in via ad id in quo seipsum. Aug. de doctrina christiana li. 1. Ille siquidē iustè. & sanctè viuit, qui rerū integer estimator est. Ipse aūt est, qui ordinatā habet dilectionē, ne aut diligat non diligendū, aut non diligat quod diligendum est, aut amplius diligat quod minus diligendum est, aut minus vel plus quod aeque diligendum est, aut ęque quod minus vel plus diligendum est. Omnis. n. peccator inquantum peccator non est diligendus. Et omnis homo inquantum homo est diligendus pp Deum, Deus vero propter seipsum, & si Deus omni homine amplius diligendus est, plus debet quisquam Deū diligere q̄ seipsum. Item alius homo plus diligendus est quam corpus nostrū, quia pp Deum diligenda sūt oīa & ēt pōt nobiscū alius homo frui Deo, quod non pōt corpus. Oēs aūt hoīes aeque diligendi sunt. Sed cū omnibus prodesse non possis his potissimum consulendum est, qui pro locorum & temporū vel ēt quarūlibet rerū opportunitatibus constrictius tibi quasi quadam sorte iunguntur. Inimicos ēt nostros diligimus, nō. n. timemus, quia nobis auferre pōt quod diligimus, sed potius eos misereamus, quia tanto magis nos oderūt, quanto ab illo quē diligimus separati sunt, ad quem si conuersi fuerint, & illum tanq̄ beatificum bonum, & nos tanquā socios tanti boni necesse est vt diligant. Si autem vel cui praebendam est, vel a quo nobis pbēdum est officium misericordiae rectè proximus dicitur. Sicut ex parabola dñi in Euangelio probatur, vbi proximum esse docuit non nisi illum qui erga sauciatū recreandū atq; curandum misericors extitit. Ex quo cōsequens est, vt etiam ille a quo nobis hoc vicissim hñdum est, proximus noster sit. Proximi. n. nomē ad aliquid est, nec quisquā esse proximus oīi proximo pōt. Manifestū est hoc pcepto quo iubemur diligere proximū. etiam sanctos Angelos contineri, a quibus magna nobis officia miæ impenduntur. Prosper de vita contemplatiua lib. 3. Proximos aūt sicut nos diligimus, si non pp aliquas vtilitates, vel affinitates, aut consanguinitates, sed propter hoc tantùm, naturae quia nostrę participes sūt diligamus. Nā si propinquos nostros quamuis turpes & incompositos plusquam quoslibet sanctos a sanguine nostro extraneo diligimus, grauiter in eorum tali dilectione peccamus. Haec est autem proximi tota dilectio, vt bonum quod tibi conferri vis, conferas. & proximo. Idem in libro sententiarum Augustini. Sic autem diligendi sunt homines, vt eorum nō diligantur errores; qm̄ aliud est amare quòd facti sunt, aliud odisse quod faciunt.

De ordine charitatis ad proximum. Cap. LXI.

Hieronimus super Ezechielem lib. 13. Naturę vero super hoc affectiua probatur, vt ordine charitatis post rerum parētem Deum carnis quoq; pater diligatur & filius & filia. Origenes super cantica lib. 3. Ordinata est charitas in perfectis. Vt autem ēt post Deū inter nos ordo ponatur. Primum mandatū est, vt diligamus parentes, secundum vt filios, tertiū vt domesticos nostros. Si aūt filius malus est, & domesticus bonus, domesticus in charitate filij collocetur, & sic ordinata erit charitas. Idem in eodem lib. 3. Ordinate inquit in me charitatem. Amor siquidem in nonnullis quidem ordinate procedit. In pluribus autem contra ordinem. Contra ordinem est in aliquo, cum aut diligit quod non debet, aut diligit quod dēt, sed plus iusto vel minus iusto. Ordo aūt & mensura eius huiusmodi est, Deum diligere. nullus modus nulla mensura est, nisi haec sola, vt tm̄ exhibeas quātum habes. Diligere vero proximum aliqua mensura est, & conueniens distinctio. Nam maiorem quidem cum honorificentia matri deferenda est dilectio, sequenti vero gradu cum quadam nihilominus reuerentia etiam sororibus proprio vero quodā & sequestrato ab his more charitatis cōiugibus exhibenda est. Post has vero personas pro meritis & causis vnicuique in omni castitate deferenda est. Bernardus vbi supra. Qui te non diligis nisi quia Deum diligis, consequenter oēs qui similiter diligūt eū diligis tanquā teipsum. Porro inimicū hoīem qm̄ nihil est pro eo quod non diligit Deū, nō potes quidem diligere tanquā teipsum, qui Deū diligis, diligis tñ vt diligat, nec sapiet tibi quod est qui vtique nihil est, sed quia forsitā futurus est. Excepto itaque illo de quo constat, quia ad amorem Dei non sit rediturus vnquā, quia ex toto nihil est, vtpote quia in aeternum nihil est, qui non modo iā non diligendus, sed insuper & odio hēndus est, scdum illud Nōne qui oderūt te dñe oderā? &c. De cętero nulli vel inimicissimo hoī negari quārūlcūq; affectū charitas ambitiosa permittit. Quis sapiens & intelliget. hęc? da mihi hoīem, qui ante omnia quidē diligat Deū ex toto, sese vero & proximum inquantum diligūt ipsum, inimicū aūt tanquā aliqn̄ forsitā dilecturū. Porro parētes carnis suae germanos pp naturam, Spūales vero eruditores suos pfusius pp gratiā, atq; in hunc modum ad cętera quoque Dei ordinatio intendat amore terram despiciēs cęlū suspiciēs, & vtēs vtenda & fruenda intimo quodā sapore discernens, vt transitoria transitorie. & ad id dūtaxat qd opus & prout opus exiter, aeterna desiderio amplectatur aeterno. Da mihi inquā hoīem talē, & ego audacter illū pnūcio sapiētē, cui omnirū quęq; res sapiunt prout sunt, & in veritate ac securitate competit gloriari, & dicere, quia ordinauit in me charitatē.

De duabus regulis eius quantum ad effectum. Cap. LXII.

Actor. Sunt aūt duae regulae continentes oīa mādata q̄ pertinent ad proximū quantū ad ipsius dilectionis effectū. Quarū prima legitur in Thobia continēs pcepta negatiua. s. illa. Qd ab alio tibi odis fieri, vide ne tu aliqū facias alteri. Altera vero ponitur in euāgelio pcepta continens affirmatiua. s. illa. Oīa q̄cunque vultis vt faciant vobis hoīes, eadē & vos facite illis. Prima quidem maxime pertinet ad vetus testm̄, secunda vero ad nouum. Verū si prima pertinet ad ius naturale. vr̄, quia iudex non tenetur latronē suspendere, qm̄ hoc sibi nullatenus fieri vellet, si etiam in statu illius esset. Ideoq; regula ista sic est intelligenda. Quod rationabiliter odis ab alio tibi fieri &c. Sicque latro non est dimittendus, sed suspendendus, quia si iudex esset loco latronis vellet quidem non suspendi, sed haec voluntas contra iu-

stitiã, & ob hoc irrationabilis, merito aũt de secũdo regula quæri potest, vtrũ sit præceptũ, an consiliũ. Quod.n. non sit consiliũ vr per hoc qđ statim ibi subinogitur. Hæc est.n. lex & prophetę. Nã ideo dicitur lex, qa ligat, ideo teneri videmur ad hoc, cũ ad legẽ pertineat. Sed si ab alijs peteremus nobis vtique dari vellemus. Secundũ hoc ergo tenemur dare petenti cuilibet, & sic oẽs, aut ferè oẽs sunt trãsgressores. Ad qđ dñt quidã φ partim est præceptũ. s. quantũ ad necessitatis articulos. partim vero consiliũ. s. quãtũ ad alios; verum si ad subueniendũ indigenti necessitatis articulus expectaretur, fortassis interim moreretur vel forte iam, non posset cibũ sumere, & ita non prodesset ei donũ eleemosynę. Igitur ante necessitatis articulũ est illi subueniendũ. Ideoq; vt dicendũ, φ tenemur citra necessitatis articulum dare aliqua. s. superflua, secundũ illud qđ superest, date eleemosynã &c. teneamur tñ hæc dare, nõ tñ cuilibet petenti, nec qualibet tpe, quia præcepta affirmatiua nõ obligant ad semp. Vnde si quis nõ summẽ indigẽs aliquid petit a me, non.n.ei teneor statim dare, sed possum reseruare magis indigenti, vel et æque indigenti, si forte sit mihi consanguineus, vel domesticus, aut vicinus. Pro quanta vero necessitate teneamur petenti dare, & non alij reseruare, nõ est artis determinare, sed charitatis potius quę est vnctio docens de oibus. vnde veraciter docet, quæ circunstantia cui alij circunstantiæ præponderet, cui et aliquatenus consonare videtur illud dictum ab Aristotele, φ virtus melior, & certior est omni arte. Denique illa regula sic est intelligenda sicut & prima. Omnia quęcunque vultis rationabiliter. s. vt faciant vobis homines &c. Illud aũt omni petẽti te tribue, dõt præceptum esse sub hoc sensu. Tribue inquã, vel iẽ petitam, vel orationem, vel bonũ verbum.

De summa ordinis charitatis quantum ad affectum, & effectum. Cap. LXIII.

DEnique notandus est in summa ordo charitatis, & qñtum ad affectũ, & quantum ad effectũ. Charitate nimirũ diligẽda sunt quatuor s. vt videlicet primo, & præcipue qđ supra nos est. s. Deus, deinde quod nos sumus, siue qđ intra nos est. s. aĩa nostra. Tertio qđ' iuxta nos. i. proximus. s. homo, vel angelus. Quarto qđ' infra nos. i. corpus propriũ diligẽdus est Deus ex toto corde. & pp̃ter se. Proximũ aũt debet quisq; diligere sicut se. i. citra Deum, & supra corpus p̃prium, vel ad id ad qđ' seipsum. Qđo charitatis nihil aliud φ ordo diligendorum in aĩo diligentis. Qui põt esse in quatuor. s. in affectu, in effectu, in bono viæ quod est gratia, in bono patriæ quod est gloria. In effectu ergo diligentis ordinat naturalis cõditio ipsius diligẽdi. Quod.n. magis mouet affectum diligentis recte dispositum ad se diligendũ, et affectuosius diligitur, vt Deũ, quã hoiem, parentes quã filios. s. propter beneficia, q ab eis suscepit, & mala quæ p eo passi sunt. Cognatos et secundum gradus cognationis cęteris paribus. In effectu vero ordinat ipsorũ diligendorũ necessitas, ita φ potius iubemur magis indigenti cęteris paribus. Alioquin in quo plures diligẽndi rationes æque fortes concurrunt, illi potius sucurrendũ est. Secundũ huiic ordinem magis diligendi sunt filij quã parentes, qa nascuntur paruuli. & ideo magis indigent caeteris exhibitione beneficij. Ad bonũ viæ omnes æqualiter diligendi sunt. Ad bonũ vero patriæ, secundũ gradus participandi bonum. Vnde maiorem gratiam habentes ad maiorem gloriã diligendi sunt. Et ita etiã extraneum, quem scio esse meliorem, quam me, debeo diligere plus quam me. i. ad maius præmium. Alus tamen modis debeo me plus diligere. i. affectuosius, & esse ἑuosius. Verumtamen pro oibus circunstantijs quas attẽdit charitas. est cõis vtilitas. Vnde duobus æqualiter indigentibus, illi potius succurrendũ est, ex cuius succursu maior vtilitas ecclesiæ secutura est. Et in hoc casu vñsq debeat quis sibi aliũ præferre. s. in beneficij exhibitione, & in extrema necessitate. verum ad salutem æternam nullum debet sibi præponere. Hęc de præceptis, naturæ ad præsens sufficiant, quorũ vtrumũ. s. lex naturalis scripta est in corde hoĩs. dicente Apostolo. Cum.n. gentes, quæ legem non habent, naturaliter ea quæ legis sunt faciunt, eiusmodi legem non habentes ipsi sibi sunt lex, qui ostendũt opus legis scriptũ i cordib. suis. & de hoc plenius dictũ est in superiori lib. in quo videlicet describitur qualiter operatur Deus in vniuerso.

De præcepto disciplinæ homini dato ad probationem obedientiæ. Cap. LXIIII.

AD vltimum restat dicendum de præcepto disciplinæ, qđ datum est primis parentibus ad probationem obedientiæ. Vnde & lignum a cuius esu sunt prohibiti, dictum est lignũ sciẽtiæ boni & mali, quia. s. dñs illa prohibitione volebat eos si comederent discere quid esset inter bonũ obedientiæ, & malum inobedientiæ. Nec dicta est arbor illa scientiæ boni & mali velut in præsagium futuri peccati. Non.n. sic dicta est ab eo quod necessario futurum erat, sed ab eo, quod si comederent euenturũ sat. Ob hoc autem a re indifferente voluit eos prohibere, ro a se mala, vel etiam necessaria. Nã si a re necessaria prohibuisset illos, & postmodum inobedientes essent excusationẽ inobedientiæ sue nacti essent, quia ram sibi necessariam tetigissent. Si vero a re mala prohibiti ex vsu fuissent, malum quod inde sequeretur, pecessisse crederent, nõ ex malo inobedientiæ, sed ex malitia rei, phibitæ, & ita nõ discerent qđ esset inter bonũ obediẽtiæ, & malũ inobedientiæ. Hugo vbi supra. Poterat qdem homo p præceptum naturæ cõseruare bonũ qđ habuit naturale, sed vt aliquid sup hãc vitã mereretur, necessariũ fuit vt disciplinæ præceptum adderetur. Augu. super Genesim lib. 8. Oportebat ergo vt hõ sub dño Deo positus aliunde prohiberetur, vt ipsa ei obedientia virtus esset, & causa dñõ suũ promerendi, quam audeo dicere solã esse virtutẽ oĩ creaturæ rõnali agenti sub ptãte Dei, primũq; esse vitiũ tumoris ad ruinã, vti velle ptãte sua, cuius vitii nomen est inobedientia. Proinde lignũ scientiæ boni & mali nõ in figura dictũ, sed quoddã vere lignũ est accipiendum, cui non fructui qui inde nasceretur est nomen impositũ, sed potius ex re ipsa, quæ illo cõtra vetitum tacto fuerat secutura. Ab illo igitur ligno, quod malũ non erat homo prohibitus est, vt ipsa per se pcepti conseruatio illi bonũ & transgressio malũ esset. Denique a peccate nihil aliud appetitũ est, nisi non esse sub dñatione Dei, qñ quidem illud admissum est, in quo oe admitteretur sola debet iussio dñantis attendi. Quæ si sola quidem attenderetur, quid aliud quàm Dei voluntas attenderetur, amaretur, & humanæ voluntati præponeretur. Dñs cur iusserit faciendũ a seruo ete quod iussit. Et tũc forte videndum est a promerente cur iusserit. Sed tñ vt cãm iussionis huius non diutius requiramus, hoc ipsũ magna est vtilitas homini φ Deo seruit. iubendo Deus vtile facit quęquid iubere voluerit, de quo nõ est metuendum, ne iubere quod inutile est possit, nec fieri potest vt voluntas propria non grandiruinę pondere super hominem cadat, si eam voluntati superioris extollendo proponat.

Qualiter homo præceptum illud potuit intelligere. Cap. LXV.

SEd qualiter inquiunt homo quod ei lignum scientiæ boni & mali dicebatur intelligere poterat, qñquidem ipsum malum quid esset omnino nesciebat? Mirum quidem est reuera quemadmodum rerum quas habet amissionem etiam inexperta deuitat natura. Quis enim pecora deuitationem mortis nisi sensus vitæ docuit quis paruulum adhærescere baiulo suo, si cum ex alto iacere minitatur fuerit? Sic & illis hominibus primis ipsa vita erat dulcis, quã protecto amittere deuitabant idque ipsũ qui buscunq; modis vel sonis signantẽ Deũ intelligere poterãt. Nec aliter ei posset persuaderi peccatũ, nisi prius persuaderetur eos ex illo facto non esse morituros. i. illud quod habebant & se habere gaudebant non amissuros. Si quos igitur mouet φo ponentur minantem Deum intelligere, videant non oĩom inexperto rum nomina, non nisi ex cõtrarijs quæ iam nouimus, si priuatio num sunt, aut ex similibus, si specierum sunt, sine vlla æstu dubitationis agnoscere, nec ideo sciẽtię boni & mali factum est illud lignũ, quia inde comederunt contra præceptũ. Nã si nihil ea contra præceptũ vtorpassent: id recte vocaretur, quod ibi eis accideret si vsi fuissent. Queadmodũ si vocaretur, arbor saturitatis, eo φ inde possent hoies saturari. Nũquid si nemo ad illã accederet, id nomine illud incõgnitũ esset, qñquidem cũ accederent aliqui & saturarentur tunc probarent, φ id arbor illa recte vocaretur. Actor. Malũ quidem nisi Boetiũ nõ põt euitari nisi cognitũ. Ad hoc tñ vt euitetur, nõ oportet φ prius p experiẽtiã cognoscatur, sed sufficit vt per habitũ sibi cõtrariũ. i. per habitũ sicut cognoscuntur tenebræ per lucem, & silentiũ per sonum. Sic. n. primi parentes peccatũ cognoscebant malũ inobedientiæ per bonũ obedientiæ, qđ ex iustitia originali habebãt in se cuius est Deo quod suum est reddere, ac per hoc cauere poterant illud malum tanquam huic bono cõtrarium. Similiter mortem quam nunquam experti erant, cognoscebant tamen per vitam quam in se habebant, per hoc.n. φ vita illis erat dulcis quę sit ex coniunctione animæ & corporis, mors quę vtrunq; separat illis erat naturaliter horribilis. Aug. de bapti. paruulis. li. 2. Recte ergo primi parentes iotel ligũtur ante malignam diaboli persuasionem cibo vetito abstinuisse atq; concessis vti fuisse, ac præcipue ligno vitæ, quod si mitter erat permissum, & vtilitate præcipuum.

Cur Deus hominem a se factum tentari sibi & permisit quem consensurum præsciuit. Cap. LXVI.

AVgustinus super Genesim lib. 9. Quæritur autem cur Deus hominem a diabolo tentari permisit. quem decipiendum esse præsciuit. At vt dictum est supra, nõ mihi videtur hominem magnæ laudis fuisse, si ideo bene viuere posset, qñia nemo male viuere suaderet. Cum in natura posse & in potestate haberet velle non consentire suadenti, Deo iuuante, & est gloriosius non cõsentire quàm tentari non posse. Mouentur etiam quidam dicentes. Cur creauit Deus quos futuros malos præsciebat? quia præuidit quid boni de malis illorũ facturus erat, sic enim fecit eos vt eis relinqueret, vnde aliquid facerent. quo quicquid etiam culpabiliter

pabiliter elicerent, quod ipsum de se laudabiliter operantem inuenirent, sicut videlicet plenius tractatũ est superius. Idem in lib. de continentia. Pñs itaq. Deo non defuit hoĩem facere talem, qui peccare non posset, sed maluit eũ talem facere cui adiaceret peccare, si vellet, nõ peccare si nollet. hoc prohibens, illud pcipiẽs, vt prius esset illi bonũ meritũ non peccare, & postea iustũ præmium non posse peccare. Idem in lib. de Cathetizandis. Cur ergo Deus hoĩem non faceret, q̃ uis nõ peccaturum pnosceret? Cũ & stantẽ coronaret, & cadente ordinaret, & surgẽtẽ adiuuaret, sp & vbiq; gloriosus. bonitate, iustitia, clementia. Fecit itaq; hoĩem cũ bestijs, vt impleret terrã bonis terrenis, & vtiq; melior est homo ẽt peccator, q̃ bestia. Idẽ super Gen. lib. 11. Homini ergo creaturã quisquis esse nollet in reb. contradicit Dei bonitati. Quisq. autẽ non vult eũ pœnas luere pro peccatis, inimicus est æquitatis.

Qualiter ad suam & electorum gloriam mala reducit. C. LXVII.

A Ctor. In ipsis nempe malis apparet specialiter Dei potẽtia, bonitas, & sapientia: potentia quidẽ puniendo, quia teste Apostolo, horrendũ est incidere in manus Dei viuentis. Bonitas in deserendo tanq̃ econtrario. Nã in hoc patet quanta sit bonitas Dei, quod nulli bene est ab ipso recedenti. Vnde, scito inquit, & vide quia malũ & amarum est te Deum reliquisse. Sapientia in disponẽdo, quia sic disponit de malitia impiorũ, vt illã retorqueat ad gloriam suã & electorũ. Sapientius. n. est elicere bonũ de malo, q̃ bonũ de bono. Sunt ẽt in hac vita boni ad exercitiũ mali. Iuxta illud Greg. Abel esse renuit, quem Cayn malitia non exercet. Sunt & exemplũ timoris, iuxta illud Salomonis. Mulctato pestilente, &c. Cæterũ in futuro cõparabuntur electis ad gloriã triplici modo. Primo. s. quo ad diuinæ iustitiæ laude, quia lętabitur iustus cũ viderit vindictã. Deinde quia maiores agent liberatori suo gratias, eiq; fortioris vinculo dilectionis adhęrebunt, p uidentes quod de tanta massa damnata, nõ tã suis meritis, q̃ eius misericordia liberati erunt. Oẽs. n. naturæ filij iræ sunt. Vnde vox est totius ecclesiæ quo ad electos. Misericordiam & iudiciũ cantabo tibi dñe. Misericordia. s. quo ad nos, & iudicium quo ad reprobos. Tertio quia ex ipsa cõparatione reprobor ũ euidentius apparebit gloria electorũ, qm opposita iuxta se posita magis elucescunt. Vnde plerunq; accidit, vt aliqua mulier pulchra volens ostẽdere pulchritudinẽ suam, deformem vetulam secũ accipiat, vt eius cõparatione magis eius decor appareat. Sic & Christus volebat ostendere gloriam, & decorẽ sponsæ suæ. vnde tradidit inquit semetipsum pro ea, vt sanctificaret illã, mundans lauacro aquæ in verbo, vt exhiberet ipse sibi gloriosam ecclesiam non habẽtẽ maculã, aut ru. aut a. c. Et hoc in Hester figuratũ est, vbi legitur Rex Assuerus præcepisse, vt introducerent reginam Vasthy corã rege, posito super caput eius diademate, vt ostenderet cunctis populis, & principibus illius pulchritudinẽ. Volens ergo Christus ostendere ecclesiæ sanctæ pulchritudinẽ in Paradiso: ostendet ẽt ex opposito ecclesiam malignantiũ in inferno, vt ex illius comparatione magis illa elucescat. Propter hæc omnia dicit Apostolus, quod Deus volens ostendere gloriam suam sustinuit in multa patientia vasa iræ apta in interitum vt ostenderet diuitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ, quæ præparauit in gloriã. Denique damnatorũ deformitas pulchritudinem quandã secundũ Augustinum facit in vniuerso congrue ordinata in loco suo, sicut nigredo licẽt per se sit deformis, congrue tñ cũ alijs coloribus ordinata pulchritudinẽ auget in cęteris. Propter hoc ẽt de hoĩe creato scriptura non dicit, sicut de cęteris dixerat creaturis, & vidit Deus, quod esset bonũ, quia in proximo sciebat eũ esse lapsurum. Sed post oĩa dicit Deum vidisse cuncta quæ fecerat, & erant valde bona. Ipse nanque naturarũ optimus conditor, peccantiũ iustissimus est ordinator, vt ẽt si qua sigillatim delinquẽdo fiunt deformia, semper tñ cũ eis vniuersitas sit pulchra. Nec vllum Angelorũ, vel hominũ Deus crearet, quẽ malum futurũ pscirẽt, nisi pariter ẽt nosset, quibus eos bonorũ vsibus cõmodaret. habent tñ in seipsis etiam mali laudabilia, & pulchra duo, non quidem a se, sed a Deo. s. naturam bonam, & pœnã iustam.

Qualiter diabolus ad hominem tentandum accessit. Cap. LXVIII.

H Vgo vbi supra. Dño igitur mundi hoĩe diuina prouidẽtia in loco delitiarũ quasi in parte potiori cõstituto, & ad cõseruanda ipsa bona, quæ habebat eadẽ Dei prouidentiæ ratione humanæ adiuncta munito, atque ad illa bona, q̃ habiturus erat quærenda, & obtinenda pcepto obedientiæ cũ gratia cooperantæ instructo, vidit diabolus, & inuidit quod homo per obedientiã illuc ascenderet, vnde ipse per superbiam corruisset, quia vero illi per violentiam nocere non potuit, ad fraudẽ se cõuertit. Vt ergo in propria forma non veniret, sua voluntate factum est, vt autẽ aliam formam in talem, quæ malitiæ suæ cõueniret habere non posset, diuina ordinatione dispositũ est. Venit ergo in serpente callidus hostis, qui fortassis si permissus fuisset in forma columbę venire maluisset, quasi. n. de suis viribus parum cõfidens, humanã naturam in eam partem vbi debilior videbatur aggressus est vt si forte illic aliquatenus præualere potuisset, postmodũ cũ maiori fiducia ad alterã, quæ robustior sit pulsanda, vel potius subuertendã accederet. Aug. super Genesim lib. 11. Nonnulli hoc ipsum dicunt fuisse diabolo casum a sedibus supernis, quod inuiderit homini facto ad imaginẽ Dei, at inuidia superbiã sequitur, non præcedit. Nã superbia inuidiæ cã extitit. Superbia. n. est amor excellentiæ pprię. Inuidiã vero est dolor fœlicitatis alienæ. Itaq; amando quisquis ppriam excellentiã paribus inuidet, quod ei coęquentur, vel inferioribus ne sibi coęquentur, vel superioribus, quod eis nõ coęquetur. Superbiendo igitur est inuidus, non inuidẽdo superbus. Initiũ. n. oĩs peccati superbia. Et vnde vult eminere superbia, inde in angustias egestatẽq; cõtruditur, cũ a cõi ad propriũ dãnosũ sui amore ducitur. hac diabolus cecidit, q vtique nõ pecuniã, sed ppriam ptãtem amauit. Proinde peruersus amor sui turgidũ spũtũ sancta societate priuat; quẽ iam per iniquitatẽ satiari cupientẽ miseria coarctat. Cui morbo cõtraria est charitas, q̃ non quęrit, quę sua sunt. i. priuata excellentia non lętatur, ideoque non inflatur. Ambr. in lib de Paradiso. Diabolus ergo cũ esset naturæ superioris, quia gratiam acceptã non tenuit, hoĩ inuidit, eo quod esset a limo formatus, & vt incola Paradisi electus. Iste inquit inferior poterit adipisci quod ego seruare non potui? hic de terra migrabit ad cęlum, vnde lapsus sum? sed multas habeo vias quibus eum seducere possim. Comestor. Serpens ergo cunctis animantibus callidior, & naturaliter, & incidenter erat, quia dęmone plenus erat. Lucifer. n. deiectus a Paradiso spiritualium, inuidit hoĩ, q erat in Paradiso corporũ: sciens quod eijceretur & ille, si transgredi faceret ipsum. Timẽs aũt a viro deprehẽdi, minus puidã, & certã in vitiũ flecti aggressus est mulierem. & hoc per ipsum serpentẽ, quia tũc serpens vt homo erectus erat, & recte incedebat, & loqui poterat. In maledictione vero pstratus est, & adhuc serpens, vt tradit Tales Pacras erectus incedit. Elegit etiam quoddam serpentis genus, vt ait Beda, virgineum habens vultũ, vt melius deciperet, quia similia similib applaudunt. Et mouit ad loquendum linguam suam nescientis tamen, sicut & per phanaticos, & energuminos nescientes loquitur.

Qualiter tentando processit. Cap. LXIX.

H Vgo vbi supra. Videte aũt quanta est cõfusio, & timiditas nequitię in cõspectu virtutis. Corã fœmina stans hostis superbus, ex sola malitia cogitata nondũ exerta cõfunditur, & quasi se iam priusq̃ ẽt loqueretur deprehensum metuens, non audet in verba persuasionis exire, donec interrogatione pręsentiat animũ mulieris tentãdæ. Cur inquit pcepit vobis Deus, vt nõ comederetis ex oĩ ligno Paradisi? Rñdit mulier, ne forte moriamur. Nequaq̃ inquit moriemini. Deus igitur affirmauit, mulier dubitauit, diabolus negauit. Qui verba Dei negare nõ psumpsisset, si nõ prius ipsam mulierẽ dubitantem inuenisset. Amb. in lib de Paradiso. Quidẽ qđ mulier ipsa dixit, ne tangeremus illud. s. de ligno tñ ad esum prohibito, hoc addidit vtique de suo. Nullũ quippe vitiũ fuit in mandato Dei, sed in reuelatione mandati, pura vero & simplex seruanda est mandati forma, & testimonij series intimanda. Nã plerumque testis dũ aliquid ad seriẽ gestorũ ex suo ad jcit totã testimonij fidem partis mendacio decolorat. Nihil igitur ẽt q đ bonũ vĩ addendũ est, nihil vel cautionis gratia iungere debemus mandato. Ecce. n. quid offensionis habuit, qđ de suo mulier addidit, in quo eã lapsus esse principiũ incępit, quia vel superfluũ addidit, vel addẽdo de proprio mãdatũ Dei semiplenũ esse intelleãt. plerq; putãt nõ mulieris, sed Adę vitiũ fuisse ipsum ita mandatũ retulisse mulieri, dũ eã vellet facere cautiorẽ, vt adderet mandasse dñm. ne tãgerent illud lignũ. Sed mihi vĩ quicquid alij sentiãt, a muliere cępisse vitiũ, inchoasse mendaciũ. Nã & sexus pdit. quod & prius errare potuerit. Comestor. Notãdu vero quod diabolus prius eã interrogat, vt in rñsione illius occasionẽ dicendi ad qđ venerit inueniat. Cũ. n. quasi dubitando dixit mulier, ne forte moriamur, quia dubitãs ad quãlibet partẽ de facili flectitur, de impetratione securus ait, nequaq̃ moriemini, sed Deus in scientia nolens vos ei similari, sciensque, quod si ex hoc ligno comederetis, eritis sicut Dij scientes bonum, & malũ, tanq̃ inuidus vobis phibuit illũ esum Actor. Qđ ergo dixerat eis dñs, de ligno sciẽtiæ boni, & mali, ne comedatis, peruersẽ interpretatus est diabolus, dicẽs illis, Quocunq; die comederitis ex eo, eritis sicut Dij, &c. Aug. vbi supra. Serpẽs ergo dr astutissimus pp astutiã diaboli q̃ in illo, ac de illo agebat dolum, sicut dr lingua prudens, vel astuta, q̃ mens prudens, vel astuta mouet ad aliquid prudẽter, & astute suadendũ. Sicq; locutus est hoĩ serpẽs, sicut asina Balaam, nisi quod illud opus fuit angelicũ, hoc autẽ diabolicũ. hñt. n. Angeli boni, & mali operæ quædam similia, sicut Moyses, & Pharaonis magi. tñ etiã in his potiores sunt Angeli boni. Nec angeli mali taliũ ẽt operũ pñt aliquid, nisi qđ p Angelos bonos Deus pmiserit, vt retribuat vnicuique secũdũ cor eius vel secũdũ gratiã Dei vtrũque iustè, ac benignè p altitudinẽ diuitiarũ sapiẽtię, & sciẽtię Dei. Petrus Lũbardus. Vt ergo malignus

ille malum qđ intendebat libere persuaderet, & malū qđ timuit mulier negando remoueret, promissionē addidit, & vt eius persuasio citius reciperetur, promissionem duplicauit, vnā nempe comestionem suadens duo in præmio proposuit, similitudinem Dei, scientiamq; boni, & mali spondens, vbi tribus modis hominem tentauit. s. gula in persuasione cibi cū dixit. In quacunque die comederitis .. Inani gloria, in promissione deitatis cū dixit: eritis sicut Dij. Auaritia in promissione scientiæ cum dixit, scientes bonum, & malum. Gula est immoderata cibi auiditas. vana gloria amor propriæ excellentiæ. Auaritia immoderata habendi cupiditas, quæ non est tantum pecuniæ, sed etiam altitudinis, & scientiæ, cum supra modum sublimitas ambitur.

De transgressione mulieris, ac viri. Cap. LXX.

HVgo vbi supra. Mulier ergo, quæ primo de fide dubitauit, ab affirmante recessit, & neganti appropinquabit. Ipsa ergo secundum aliquid inchoauit malitiā, quæ tentati iniquę persuasionis dedit audaciam, prius peruerse delectata est in promissione, postmodū stulte assensum præbuit in persuasione: primū enim promissam excellentiam per superbiam appetijt. deinde promissam abundantiā, & qualis talem excellētiam decebat, per auaritiam concupiuit. Postremo vt hæc duo pro voto obtinere mereretur, cibū vetitum gulæ vitio corrupta gustare consensit. In superbia, & auaritia pretij cupiditate se vendidit. In gula aūt postea delectata, libenter iam gratis seruire cępit. Comestor. Elata siquidem mulier dū assimilari Deo voluit serpentis verbis acquieuit, viditque prius q̄ lignum esset visu pulchrum. i. mundū, & ex odore, vel tactu perpendens, q̄ esset suaue ad vescendum, comedit, ac viro suo dedit, fortassis verbis suasibilibus eū pręmonens, quę legislator breuitatis causa transit. Cui. s. vir facile acquieuit, quia cum eam iuxta verbum dñi crederet statim morituram, videns aliter accidere, dictum hoc a dño tm̄ ad terrorē æstimauit, ideoq; & ipse comedit. Aug. super Genesim lib. 11. Qūo aūt mulier a bona, & vtili re diuinitus prohibitos se fuisse verbis serpentis crederet, nisi iam menti eius amor ille proprię potestatis inesset? & quædam de se sumptio superba, quæ per illam tentationem conuincenda fuerat, & humilianda. Sic ad transgrediēdum præceptum audax curiositas mota est, auida experiti latentia. Quidnam tactu vetito sequeretur; & noxia libertate prohibitionis habenas rumpere delectata, probabilius æstimans mortem, quam timuerat non esse secuturam. Tale quippe pomum in arbore illa credendum est fuisse, qualia iam in arboribus cęteris nouerant se sensisse. Vnde magis crediderunt Deum posse facile peccātibus ignoscere quam patienter tulerunt se, quidnam esset cur eos inde cibum sumere vetuisset non cognoscere.

De grauitate illius peccati. Cap. XXLI.

IDem de ciuitate Dei lib. 14. Nec ideo quis putare dēt illud leue paruumq; fuisse cōmissum, quia in esca est factū. Nō quidē mala, nec noxia, nisi quia prohibita: non. n. aliqd male Deus in tantæ fęlicitatis loco crearet, sed obedientia in præcepto commendata est. Quæ nimirum virtus in rationali creatura mater oīum custosque virtutum est, qn̄ quidem sic facta est, vt ei subditam esse sit vtile. perniciosum aūt suam facere voluntatem, non eius a quo creata est. Hōc itaq; tam leue, ac breue præceptū, vbi nondum voluntati cupiditas resistebat tanto maiore iniustitia violatum est, quanto facilius custodiri posset. At in occulto mali esse cęperunt, per quod in apertam inobedientiam lapsi sunt. Non. n. ad malum opus perueniretur, nisi præcessisset voluntas mala, cuius initium non potuit esse, nisi superbia, quæ est appetitus peruersæ celsitudinis. Est aūt peruersa celsitudo deserto eo, cui dēt animus inhærere principio, sibimet fieri principium quodammodo Hoc aūt est cum homo sibi nimis placet, sibi vero ita placet, cum ab illo incōmutabili bono deficit, quod ei magisquam ipse sibi placere debuit. Est aūt spōtaneus iste defectus, nam si voluntas in amore boni superioris a quo illustrabatur, vt videret, & accendebatur vt amaret, stabilis permaneret, non inde ad sibi placendum auerteretur, vt ex hoc tenebresceret, ac frigesceret, videlicet vt vel mulier verum crederet dixisse serpentē vel vir Dei mandato præponeret vxoris voluntatem: putaret se venialiter esse transgressorem præcepti, si vitæ sociam non desereret ēt in societate peccati, meritoq; superbi in scripturis appellātur placentes sibi, nam quidem bonum est habere cor sursum, non tamen ad seipsum quod est superbiæ, sed ad dominum quod est obedientiæ, quæ nisi humilium non posset esse. Quapropter in ciuitate Dei, & in eius rege Christo maximè humilitas commendatur. At in eius aduersario vitium elationis maximè damnatur. Et hęc est magna differentia, quæ cum ciuitas vtraque discernitur, vna. s. hominum piorum, & alia impiorum, vnaquęq; cū Angelis ad se pertinentibus, in quibus videlicet præcessit hac quidem amor Dei, hac vero amor sui. duæ siquidē ciuitates duos fecerunt amores, terrenam. s. amor sui vsque ad contemptū Dei. Cœlestem vero amor Dei vsque ad contemptum sui. Manifesto igitur peccato diabolus hominem non cepisset nisi iam sibi placere incepisset. hinc enim delectauit quod dictum est eis. Eritis sicut dij &c. Quod vtiq. melius esse potest summo vtroque principio cohęrendo per obedientiam, non suum sibi principium existendo per superbiam. Dij nanque creati non sunt Dij sua veritate, sed Dei veri participatione. plus aūt appetendo minus est, qui dum se sibi sufficere diligit, ab illo qui ei vere sufficere potest deficit. Illud itaque malū præcessit in abscondito, vt sequeretur quod perpetratum est in aperto. Verū enim est quod scriptum est. Ante ruinā exaltatur cor. Et audeo dicere superbis vtile esse in aliquod manifestū peccatū incidere, vnde sibi displiceant, qui iā sibi placēdo ceciderāt. Salubrius enim Petrus sibi displicuit quādo fleuit, q̄ sibi placuit qn̄ præsumpsit. Vnde Psal. dicit. Imple facies eorum ignominia, & quærent nomē tuū dñe. videlicet vt eis tu placeas quærentibus nomen tuum, qui sibi placuerunt quærēdo suū.

Quod non vir, sed mulier seducta sit. Cap. LXXII.

AVgustinus super Genesim lib. 11. Illud aūt mirandū est, qualiter homo spiritali mente præditus credere potuerit qđ per srepentem dictum est, videlicet quòd Deus. quia sciebat eos futuros Deos pp scientiā boni & mali si comedissent. ob hoc illis esum ligni prohibuerit. quasi tm̄ bonum creaturæ suę creator inuiderit. An quia hoc ipse credere non posset, ideo addita est mulier quæ paruę quidē esset intellectus, & adhuc secundum carnis sensum non secundum spiritum viueret. Et hoc est quod ei nō tribuit Apostolus imaginem Dei, sed viro soli dicens. Vir non debet vellare caput cum sit imago & gloria Dei. Mulier autem est gloria ipsius viri, non quia fęminæ mens eandem imaginem capere non possit, sed qđ fortassis illa nondum quod sit in actione Dei perceperat. & viro regente paulatimque dispensante percepturą fuerat. Non enim frustra ab Apostolo dictum est, q̄ Adam non est seductus sed mulier. Nam & interrogatus non dixit, mulier seduxit me quam dedisti mihi, sed dedit mihi inquit de ligno. & comedi. Illa vero dixit. serpens me decepit. Sic & Salamon virtute sapientiæ præditus, nunquid credendum est quod aliquid vtilitatis esse crediderit in simulacrorum cultu? sed amori mulierum ad hoc malum trahenti non eualuit resistere faciēs quod sciebat faciendum non esse, ne suas quibus deperiebat & defluebat mortiferas delicias cōtristaret. Sic igitur & Adam postquam de ligno prohibito seducta mulier manducauit, eique vt simul ederet dedit, noluit eam contristare, quam credebat posse sine suo solatio contabescere, illam oīno si ab eius animo alienaretur discordia interire. Non quidem illa victus quam nondum senserat carnis concupiscentia, sed amicabili quadam beneuolentia, qua plerunq; fit vt offendatur Deus, ne homo ex amico fiat inimicus Quod cum facere non debuisse iustus exitus indicant sententiæ diuinę. Ac ēt si virum pp aliquam mentis elationem sollicitauit aliqua experiendi cupiditas cum mulierem accepta illa esca non esse mortuam videret, non tamen illum arbitror si iam spir tali mente præditus erat credere potuisse, q̄ ipsos Deus ab illius ligni esca inuidendo vetuisset. Idem in libro de ciui. Dei 14. Adam ergo non est seductus, quia qđ fecit sciuit esse peccatum, sed inexpertus diuinæ seueritatis in hoc falli potuit, vt veniale crederet esse commissum. Hugo vbi supra. Mulier aūt seducta, quia verum esse credidit, quod diabolus dixit: ęqualitatem elata appetijt, & creatorem inuidia tactum hoc lignum vetuisset putauit. Adam seductus non est, quia quod diabolus promittebat falsum esse sciebat. Nec iccirco pomum vetitum comedit, quasi per illam comestionē Deo parificari se posse crederet, vel etiam parificari vellet, sed quia putauit se & mulieri morem gerere, & postea per pœnitentiam, & veniæ postulationem creatori posse placere.

Quis eorum plus peccauit. Cap. LXXIII.

VEe ergo dictum est, q̄ vir minus peccauit, qui de pœnitentia, & misericordia cogitauit. peccauit tamen quia peccanti consensit, & peccantem non correxit. Et iccirco quæ in peccato originali est culpa, quamuis dissimiliter, ad vtrumque tamen redundat tota. Actor. Mulier quidem peccauit quatuor modis, videlicet de veritate comminationis diuinæ dubitando. deitatem rapere volendo, contra prohibitionem comedendo. virum ad comedendum inuitando. vir autem non quidem seductus, vt se diuinitatem rapere posse crederet, sed quadam amicabili beneuolentia illectus, vt mulierem offendere se timeret, si non oblatum pomum comederet. Duobus tamen modis peccauit, videlicet occulte superbiendo, & aperte vetitum comedendo: Et vterque postmodum interrogatus a domino, nihiluminus peccauit. alio modo, scilicet culpam propriam excusando, & in alium retorquendo. Mulier enim culpam suam retorsit in serpētem, vir autem in mulieris datorem. Mulier itaque plus peccauit quam vir, quia pluribus peccatis. Et etiam quia peccauit in plures. s. in Deū, & in se, & in proximū: & iterū quia peccauit ex maiori timore, & quia peiori intētione. s. vt esset sicut Deus. sq; &

alio

alio modo plus peccauit.i.damnosius, quia punita est grauius Verumtamen vno modo vir grauius peccauit.i. grauiori peccandi origine, quia.s.ex certa scientia. cum mulier seducta quodamodo peccauerit ex ignorantia. Augu. in Encheridion. In illo deniq; vno peccato quod in oēs pertransit, plura reperiuntur peccata, videlicet superbia qua suam homo potiusquam Dei potestatē dilexit. Auaritia qua plusquā debuit appetijt. Fornicatio spiritualis, quia serpentina suasione corrupta est integritas humanæ mentis. Furtum quia cibum prohibitum homo vsurpauit. Sacrilegium quia Deo non credidit. Homicidium quia se in mortem præcipitauit. hæc vna deniq; tam magna fuit culpa, vt mutaretur, & conuerteretur in necessitatem mortis humana natura.

Qualiter apertis oculis se nudos esse cognouerunt. C. LXXIIII.

IDem super Genesim lib. xi. Statim aūt vt comederunt cibum vetitum, aperti sunt oculi amborum. ad quid aperti sunt, nisi ad inuicem concupiscendum, ad peccati pœnam carnis morte conceptam, vt iam nō esset corpus animale tm̄, sed corpus mortis, in quo lex membrorū repugnaret legi mentis. Non enim facti sunt clausis oculis. quoniam quidem ante peccatū vidit mulier lignū & concupiuit. Sed vtique sunt aperti tunc oculi eorum ad aliud, quod antea nunq̄ aduerterant intuendum & cogitandum. Intrinsecus quippe gratia deserente omnino nudati, quam typo quodā & amore superbo suæ potestatis offenderant, in membra sua nouos iniecerunt, eoq; motu illo quem non nouerant concupiuerūt. hæc mors illa die accidit, qua factum est quod Deus vetuit. Amisso nimirū statu mirabili corporis, cui status ēt virtute mystica præbebatur de ligno vitæ, per quem nec morbo tētari nec mutari potuissent ætate, vt in hoc eorum carne licēt adhuc animali & in melius postea commutanda, iam tn̄ per esum ligni vitæ significaretur q; ex ipso spirituali alimento sapientiæ cuius sacramentum erat lignum illud, sic in Angelis per æternitatis participationem, vt in deterius non mutentur. Amisso inquam hoc statu, mortiferam qualitatem duxit corpus eorum, quæ inest etiam carni peccatorum. Ac per hoc eundem motum qui fit in peccatoribus concumbendi appetitus vt succedant nascentia morientibus. Veruntamē ēt in ipsam pœnam suæ generositatis index anima rationalis motum bestialem in mēbris suæ carnis erubuit, eisq; pudorem incussit, non solum quia hoc ibi sentiebat, vbi nunquā antea tale quid senserat, sed etiam q; pudendus ille motus de præcepti transgressione veniebat. ibi nanq; sensit qua prius gratia vestiretur cū ex iniquitate sua nihil indecens patiebatur. Ibiq; completū est quod in psalm. scriptum est. Dn̄e in volūtate tua præstitisti decori meo virtutem, auertisti faciem tuam &c. Idem de ciu. Dei lib. 14. Erant quidem ante peccatum nudi, nec erubescebant, non q; eis sua nuditas esset incognita, sed turpis nuditas nondum erat, quia nondum libido membra illa præter arbitrium commouebat. Nondū ad inobedientiam hoīs redarguendam inobedientia sua caro testimonium perhibebat. Patebant igitur eorum oculi, sed ad hoc non erant aperti.i. attenti, vt cognoscerent quid eis præstaretur indumento gratię, quando membra eorū nesciebant voluntati repugnare. qua.s. gratia remota vt pœna reciproca plecteretur inobedientia, extitit in corporis motu quædā impudens nouitas, vnde indecēs esset nuditas, & ipsos fecit attētos reddiditq; cōfusos. Vnde aperti sunt oculi eorū non quidem ad videndum, sed ad discernendū inter bonum quod amiserant, & malum in quod ceciderant. Experta nempe morbi molestia, euidentior etiam fit sanitatis iucūditas. Cognouerunt ergo q; nudi erant, nudati.s. gratia qua fiebant vt corporis nuditas eos in illa peccati lege mente eorum repugnante confunderet. hoc inq̄ cognouerunt qđ fœlicius ignorarent, si Deo credentes & obedientes nihil committerent, qđ illos experiri cogeret, infidelitas & inobediētia quid noceret. Comestor. Quod ergo dicitur de oculis eorum apertis, pōt intelligi de oculis corporalibus q;.s. visu tale quid perceperūt, quod nō s. ante disconuenientiā nuditatis percipiebant. vel de oculis cōcupiscētiæ, & eius cognitione qua cognouerūt quid fecerant. Erant enim in eis naturales motus concupiscentiæ, sed repressi & clausi sicut in pueris vsq; ad pubertatem, & tunc tanquam riuuli aperti moueri cœperunt atq; diffundi. Quos cum prius in se esse non sensissent, tunc experti sunt eosque cognouerunt. Iosephus tamē tradidit eos scientiam cognoscendi nuditatem suam & intelligi cōfusionem suam habuisse ex esu illius arboris, quasi hunc effectū in se habentis. Illa enim inquit plantata causa acuminis intellectus erat ad cognoscendum miserias suas.

Qualiter Genitalia sua contexerunt. Cap. LXXV.

AVgustinus super Genesim lib. xi. In prædicta igitur conturbatione ad folia ficulneæ cucurrerūt, succinctoria consuerūt & quia glorianda deseruerant, pudenda contexerunt, & abscōderūt se a facie Dei in medio ligni paradisi. Cū enim Deus auertit faciē suam intrinsecus & sit homo cōturbatus, non miremur hoc fieri per nimium pudorem & timorem, q̄ similia sunt dementiæ. Illo quoq; occulto instinctu non quiescente, vt ea nescientes facerent, quę quandoq; posterius pp quos illa conscripta sunt aliquid significarent. Idem de ciu. Dei li. 14. Proinde confusi suę carnis inobedientia, tanq̄ suę inobedientiæ teste pęna fici folia. vt dictū est. consuerunt, sibiq; campestria.i. succinctoria genitalia fecerūt. Quod enim aduersus damnatā inobedientiæ culpa voluntatē inobedienter libido mouebat. verecūdia pudēter tegebat. Et ex hoc oēs gentes quā ab illa stirpe procreatæ, idem velare pudēda insitū tenent, q; ēt barbari quidam partes illas corporis nec in balneis nudas habent, per opacas ēt Indiæ solitudines cum quidam nudi philosophentur vnde & gignosophistę nominātur, tegmina tn̄ solis genitalibus adhibent. Opus quoq; libidinis huius non solū in stupris vbi latebrę ad subterfugienda humana iudicia requirūtur, sed ēt in vsu scortorum terrena ciuitas licitam turpitudinē fecit. deuitat tn̄ impunita & permissa libido publicum cōspectū, & habent verecundia naturali prouisum lupanaria ipsa secretū. facilius q; potuit impudicitia nō habere vincula prohibitionis q̄ impudentia remouere latibula illius fœditatis. Veruntamen hanc ēt ipsi turpes turpitudinē vocant, q̄ licēt ament, ostentare non audent. Quid concubitus coniugalis qui secundum matrimonialiū præscripta tabularū procreandarum fit causa liberorū? Nonne & ipse quamq̄ licitus sit & honestus, remotū arbitris cubile requirit? Et quia sicut ait quidam, oīa recte facta in luce se volunt collocari, hoc rectū factum sic appetit sciri, vt tm̄ erubescat videri. Quis enim nescit, vt filij procreantur quid agant inter se coniuges, quādoquidē vt id agant tanta celebritate ducuntur vxores? Et tamen cum id agatur vnde filij nascantur, nec ipsi quidem filij qui iam inde nati sunt testes fieri permittuntur. Sic enim hoc recte factū ad suam notitiam lucem appetit animorū, vt tamen refugiat oculorū. nec id ob aliud, nisi quia sic geritur quod decet ex natura, vt id̄ comitetur quod pudeat ex pęna. Quodq; nunc illa membra contra rationem mouentur, & a iustis ac pijs alias facilius alias difficilius, tn̄ cohibendo modificantur. Non est vtiq; sanitas ex natura, sed languor ex culpa. Comestor. Qm̄ igitur illi primum motum concupiscentiæ rationi contrarium in genitalibus senserūt. propria contra se membra moueri videntes erubuerunt. propter quod & illa pudenda dicta sunt, quia prius illis pudorē intulerūt. cętera siquidem membra corporis mouētur ad nutum hominis, non autem pudenda quia sunt porta propagationis, & inobediētiæ signum scriptum est in porta. Fecerunt ergo sibi perizomata quasi bracas breues, nec sine causa de ficuum folijs, quia de succo eorum si terantur innecta caro hominis ibi statim sentit quā in carne iam senserat pruriginem voluptatis.

Cur homines motus libidinis plus quam aliarum affectionum vitiosarum erubescunt. Cap. CLXXVI.

AVg. vbi supra. Quod aūt iræ opera cęterarūq; affectionū in quibusque dictis & factis non sic absconduntur verecundia sicut opera libidinis quæ fiunt genitalibus membris, quid causæ est, nisi quia in cęteris membris corporis non affectiones ipsæ, sed volūtas quæ illis consenserit mouet, quæ in vsu eorum omnino non dominatur? Nam verbi gratia. Quisquis verbum iratus emittit, vel etiā quenq̄ percutit, non posse hoc facere nisi lingua vel manus moueretur voluntate iubente, quę vtique membra ēt cū nulla est ira mouētur eadem voluntate. Ac vero genitalia mēbra iuri suo libido quodammodo mancipauit, vt moueri non valeant si ipsa defuerit, & nisi vel vltro vel excitata surrexerit. hoc est quod pudet. hoc est quod intuentium oculos erubescendo cauet, magisq; fert homo spectantium multitudinem quando iniuste irascitur homini, q̄ vel vnius aspectum quando miscetur vxori. hoc illi non viderunt canini Philosophi.i. cinici dicentes, vt quia iustum est quod fit in vxore, palam id in vico vel platea nō pudeat agere. vicit tn̄ pudor naturalis opinionem huius erroris. Nā & si aliqñ fecit hoc. vt perhibēt, Diogenes, postea tn̄ a cinicis fieri cessatum est. plusque valuit pudor vt erubescerent homines hominibus, quam error vt homines affectarent similes esse canibus, vnde illum vel illos quæ hoc fecisse referuntur potius arbitror concumbentium motus dedisse oculis hominum nescientiū quid sub pallio gereretur, quā humano premente conspectu voluptatem illam peragi potuisse. Illi nanque philosophi non erubescebant videri se velle cōcumbere, vbi libido ipsa erubesceret surgere. pudet igitur libidinis huius naturam humanam & merito, in eius siquidem inobedientia quę genitalia membra solis suis motibus subdidit, & potestati voluntatis eripuit, satis ostenditur quid illi primæ hominis inobedientiæ retributum sit. Quod in ea videlicet parte maxime oportuit apparere, qua generatur ipsa natura q̄ illo primo & magno peccato in deterius est mutata. A cuius vtique nexu nullus eruitur, nisi id quod cum oēs in vno essent in communē perniciē perpetratum est, ac Dei iustitia vindicatum, Dei gratia in singulis expietur, hæc itaque libido eo magis erubescēda extitit quo animus in ea nec sibi efficaciter imperat, vt omnino nō libeat, nec omnino corpori, vt pudenda membra voluntas potiusquā libido commoueat. Quod si esset ita, nō

essent

essent vtique pudenda. Nunc aũt animũ sibi resisti a corpore pudet, qđ ei natura inferiore subiectum est. In alijs siquidẽ affectionibus ideo minus pudet cũ sibi resistit, quia cum a semetipso vincitur, ipse se vicit, & si inordinate atque vitiosẽ, qm̃ ex his partib⁹ quæ rationi debent subijci, tñ a partibus suis ac per hoc a seipso constat eũ vinci. Nã cum ordinate se vincit animus, vt irrationabiles motus eius menti rationique subdantur, si tñ illa Deo subdita sit, & laudis est atque virtutis. Minus tñ pudet cũ sibi animus non obtẽperat ex vitiosis suis partibus, quã cũ ei corpus quod alterũ ab illo est & infra illum est. Et cuius natura sine illo non viuit, volenti iubentique non cedit. Cum aũt alia membra voluntatis imperio retineantur, sine quibus illa quæ contra voluntatem libidine concitantur, id quod appetunt implere non possũt, custoditur pudicitia non ãmissa delectatione peccati, sed nõ permissa.

De interrogationibus & excusationib. viri & mulieris. C. LXXVII.

COmestor. Audierunt enim vocẽ Dei deambulantis in paradiso, vt ex ipso motu suo videretur illos arguere, quia nõ steterant in præcepto. Glosa super Genesim. Hoc aũt post meridiẽ, vnde & hora nona Christus spiritum emisit. qui hora sexta fuit crucifixus, vt eadem hora restitueretur homo, qua a paradiso fuerit eiectus. Ambrosius in lib. de Paradiso. Audiuit in quã homo vocem deambulantis ad vesperam, quia sero cognouit culpam suam, & sero quædam erroris præteriti verecundia venit, quæ ipsum errorem præuenire debuit. Nam dum in corpore culpa feruet, & ẽs agitatur anima passionibus corporis, non cogitat deuiũ sensus errantis. magisq; postquam peccauimus delicta nostra cognoscimus, quæ ante quam peccaremus peccata non esse putabamus. Comestor. Absconderunt ergo se a facie domini in medio lignorum paradisi. Vocauitq; Dñs virum, cui. s. dederat pręceptũ, per subiectam creaturam loquens ac dicens. vbi es? ac si diceret, vide in qua miseria es. Augustinus super Genesim. Adam inquit vbi es? vox est increpantis non ignorantis, & hoc sanẽ ad aliquã significationem pertinet, & vir prior interrogatur, sicut pręceptũ datum est viro per quem ad fœminam transiret, pręceptum enim a dño per virũ transijt vsq; ad fœminã. Peccatũ aũt a Diabolo vsque ad virum per fœminã. Respõdit Adã. Vocẽ tuam dñe audiui, & quia nudus eram timui, meq; abscondi. Satis apparet Deum solere per creaturã actioni tali cõgruam in humana forma primis illis parentibus apparere, quos tñ nunquam permisit nuditatem suam aduertere ipsorum intentionẽ in superna sustollẽs, nisi post peccatum in membris suis pudendũ motum pęnali mẽbrorum lege sensissent. Sic ergo affecti sunt, vt affici solent homines sub oculis hominum & talis affectio dẽ pęna peccati est, latere.s.illũ velle quẽ latere nihil põt, & ab ipso carnẽ occultare qui cordis inspector est. Verũ quid mirum si superbẽ volentes esse sicut dij, euanuerunt in cogitationibus suis, se quippe dicentes sapientes esse, stulti facti sunt, illo faciem auertente. Quod enim iam ipsos erga seipsos pudebat, pp quod & sibi succinctoria fecerant, multo vehementius ab illo ẽt sic succincti verebantur videri, qui tã familiari tẽperamento ad eos videndos per creaturã visibilem tanq̃ humanos oculos afferebat. Illa igitur amicitia quę fiduciam ante peccatum dabat, pudorẽ post peccatum onerabat. Nec illã nuditatem audebant ostendere talibus oculis q̃ displicebat & suis. Dñs itaq; iam volens peccatores interrogatos iustẽ punire. amplius quam erat illa pęna de qua iam cogebantur erubescere. Quis inquit tibi indicauit q̃ nudus esses, nisi q̃ de ligno comedisti de quo præceperam tibi ne comederes? dixit Adam. Mulier q̃ dedisti mihi, dedit mihi de ligno, & comedi. Nõ dicit, peccaui. Superbia nimirum habet deformitatem confusionis. Ad hoc autem conscripta sunt hæc, vt aduertamus quo superbiæ morbo laborent homines in creatorem referre conãtes si quid egerint mali, tñ sibi tribuere volunt si quid egerint boni. Mulier inquit quã dedisti mihi &c. quasi ad hoc data esset non vt ipsa viro sed vterq; Deo potius obediret. verum adhuc non considerat dñs ceruices peccatorum. Restabant labores, dolores ac mortes, omnisq; contritio sęculi & gratia Dei quæ subuenit hominibus opportuno tempore, quos affectos docuit nõ debere de seipsis præsumere. Et ait mulieri. Quare hoc fecisti? Serpens, ait mulier, seduxit me, & mãducaui. Quasi cuiusquam suasio Dei præcepto deberet anteponi.

De maledictionibus amborum & primo serpentis. Cap. LXXVIII.

COmestor. Adam interrogatus, peccatum suum in vxorem, immo & in ipsum vxoris datorem retorsit. Mulier quoq; peccatum suum in serpentẽ, & tandem in serpẽtis auctorem obliquauit. Serpens vero non est interrogatus, quia nõ hoc per se fecerat, sed per ipsum Diabolũ. His igitur omnibus dñs maledicens a serpente incepit ordinem, & congruũ maledictionũ numerum seruans. Serpens enim & prius peccauit, & plus, qm̃ in tribus. Mulier antẽ post & minus illo, sed plus viro, qm̃ in duobus. homo vero postremo, & minus, qm̃ in vno. Serpens inuidit & mentitus est ac decepit. His ergo tribus redditę sunt tres maledictiones. Nam quia inuidit excellentiæ hominis, dictũ est illi. Super pectus tuum gradieris: Et quia mentitus est, in ore punitus est, vt terram comederet immo & vocem ei Deus abstulit, eiq; venenũ in ore posuit. Denique quia mulierem decepit, inimicitias erga ipsam accepit. Inimicitias inquit ponam inter te & mulierem, per quod innuit quod Eua pęnituit. Ipsa inquit conteret caput tuum; quod vtiq; serpens naturaliter seruat quasi sedẽ vitę, & tu insidiaberis calcaneo eius maxime. Sicut ergo naturale est odium inter equos & griphæs, lupos & canes. Sic inter hominẽ & serpentẽ. Sicut enim venenũ serpentis hominem. sic sputum hominis ieiuni perimit serpentẽ. Et qm̃ adhuc nudi erant vir & mulier, serpens ẽt nunc hominem nudũ timet ac fugit, & in vestitum insilit. In duobus aũt mulier peccauit, quia. s. superbiuit ac vetitum comedit. Qm̃ ergo superbiuit, Deus illam humiliauit dicens. Sub viri potestate eris. s. violẽta, vt ẽt verberibus te affligat. Et qñ in fructu peccauit, in fructu suo punita est. Sicut ei dictum est. In dolore paries filios tuos. Qđque dictum est, in dolore, maledictio est. Sed quod adiũctum est, paries, benedictio est. Sic igitur in puniendo Deus oblitus misereri non est, quođ ẽt in cęteris hominũ maledictionibus notandũ est. Aug. vbi supra. Sed qũo mulieri dr̃, ad virum conuersio tua, & ipse dominabitur tibi, cum ẽt ante peccatum sic facta sit vt vir ei dominaretur, & ad eũ ipsa seruiendo conuerteretur. Itaq; recte potest hanc seruitus illa quę cõditionis cuiusdam est potius quam dilectionis significatiua intelligi, vt ipsa ẽt seruitus talis qua postmodum homines hominibus ceperunt esse serui, de pęna reperiatur exorta peccati. Dixit nimirũ Apostolus, per charitatem seruite inuicẽ, sed nequaquam diceret dominamini inuicem. Possunt itaq; coniuges seruire inuicem per charitatem, sed non permittit Apostolus in virum dominari mulierẽ. hoc enim potius viro detulit Dei sententia, & maritum habere dñm meruit non natura mulieris, sed culpa. quod tñ nisi seruetur, deprauabitur amplius natura & augebitur culpa. Comestor. Adã vero quia peccauit in solo esu cibi, punitus est in labore quærẽdi sibi edulij. Terra quoq; a Deo nõ aqua maledicta est, quia de fructu terræ transgressio facta est. Hinc est q̃ legimus Deũ comedisse piscẽ, sed nõ legimus edisse carnẽ, videlicet animaliũ de terra maledicta viuẽtiũ. nisi forte de paschali agno pro legis pręcepto. Tunc igit̃ Adam plangens posteritatis suæ miseriã, vocauit, vt dictum est superius, vxorẽ suam Euã.

Qualiter peccatum hominis punitum est multis modis, & primo in gratuitorum spoliatione. Cap. LXXIX.

ACtor. Hoc aũt in summa notare debemus, q̃ peccatũ Adę punitum est in tribus, videlicet in se & in tota visibili creatura & in posteritate sua. In se quidem punitus est tripliciter, quia. s. gratia Dei nudatus & in natura sua corruptus, ac de paradiso eiectus. In visibili aũt creatura, quia pp idem peccatũ immutata est atq; corrupta. In posteritate sua, quia ipsum peccatum eius per legem concupiscentiæ transiit ad posteros cũ pęna sua. De prima quidem pœna, quæ fuit nudatio gratiæ, ac secũda q̃ est corruptio naturæ. dr̃ in Euangelio Lucæ, q̃ descendens a Hierusalẽ in Hierico incidit in latrones, qui spoliauerunt eũ. Et plagis impositis abierunt semiuiuo relicto. De tertia pœna quæ fuit a paradiso eiectio scriptum est in Genesi, quod emisit eum Deus de voluptatis loco. De quarta pęna dr̃ ad Romanos, Vanitati subiecta est creatura non volens &c. De quinta vero quæ est transfusio peccati ac pęnę in posteros dicit Apostolus ad Roma. Per vnum hominem peccatũ in hunc mundũ intrauit. & per peccatum mors, & ita in oẽs homines mors pertransijt, in quo oẽs peccauerunt. Et prima quidem pęna. s. nudatio gratię quodammodo exterius fuit manifesta per hoc q̃ attendentes nuditatẽ suam primi parentes erubuerunt. vt dictum est supra. Quamdiu siquidem habuerunt vestimẽta virtutũ interius; nullam penitus confusionem passi sunt exterius. Sed erat vterq; nudus & non erubescebant vt habitum est superius. his aũt per peccatũ exutis, mox nuditatem erubuerũt corporis. hinc ẽt vestes materiales quęsierũt fugientes ad ficus folia, vt inde sibi facerent perizomata. Bernar. in sermone de aduentu domini. Ante peccatũ siquidem diuinis quatuor virtutibus amictum hominẽ. Quem nimirũ misericordia pręueniens ac subsequẽs protegebat & custodiebat, veritas docebat, iustitia regebat & pax fouebat. At vero iustitiã perdidit, cũ Eua serpenti & Adã mulieris voci magisq̃ diuinæ obediuit, insuper ẽt verba malitiæ ad excusationẽ addidit. prima enim iustitiæ portio est nõ peccare. secunda vero per pęnitentiã peccatũ damnare. Misericordiã quoq; perdidit, cũ Eua in concupiscentia sua sic exarsit, vt nec sibi, nec viro nec filijs nascituris parceret, sed oẽs simul terribili maledictioni ac necessitati mortis addiceret. Adã quoq; qui et consensit indignationi diuinæ mulierẽ ipsam pro qua peccauerat obiecit. Priuatus est ẽt vterq; veritate. Mulier quidẽ primo male detorquens qđ audierat, morte morieris, & dicẽs. Ne forte moriamur. Insuper ẽt serpenti credens dicenti. Nequaquam moriemini. Adam vero vbi volatilia excusationũ operimenta pręteudens veritatem erubuit confiteri. Pacẽ quoq; protinus amiserunt, quia legem contrariam in mẽbris suis inuenerunt. Non est pax impijs.

dicit

dicit dñs. Sic ergo descendens homo a Hierusalem in Hierico, & a latronibus spoliatus, ablata sibi vestimenta salutis recipere nõ poterat nisi amitteret sua Christus. Vnde propter quatuor partes vestimenti quod amiserat homo vetus, in totidem diuisa sunt vestimenta noui hominis qui est Christus.

De secunda pena que est in naturalium lesione. Cap. LXXX.

POrro tunicam inconsutilem arbitror esse diuinã imaginem, q̃ non est assuta sed insita ipsiq; naturæ impressa, diuidi non potest aut sciodi. Ad imaginẽ enim Dei factus homo habet arbitrij libertatem in imagine, virtutem aũt in similitudine. Et similitudo quidẽ perijt, sed in imagine homo pertransijt. nã imago quidem in gehenna poterit vri, sed non exuri, ardere nõ deleri. Auctor. Dicit aũt Augustinus in Encheridion, ꝙ libero arbitrio male vtens homo & se & ipsum perdidit. Cum enim peccaret libero arbitrio amissum est liberũ arbitriũ victore peccato. A quo enim peccato quis deuictus est, huius & seruus est. Seruitus aũt libertati contraria est. Sciendũ itaq; ꝙ amisit quidẽ libertatẽ non tamen omnẽ, sed geminam. s. a culpa & miseria. Tertiã vero. s. a necessitate vel coactione non amisit, sed æque post ut ante liberum extitit, quia nec ante nec postea cogi potuit, distinguuntur aũt in sententijs Petri Lombardi quatuor in homine status liberi arbitrij. Nam in primo statu. s. ante peccatum potuit peccare & non peccare. In secundo. s. in statu peccati ante reparationẽ gratiæ potest peccare, & non põt ẽt mortalitate non peccare, quia peccatũ vt dicit Gregor. qđ pœnitentiæ citius nõ diluitur, suo pondere ad aliud trahit. In tertio statu. s. post reparationem gratiæ ante confirmationem põt peccare & non põt saltem venialiter non peccare, ꝓp debilitatem carnis, in qua fomes extinctus non est, & ꝓp tenuitatẽ gratiæ quæ ẽt nõdũ cõsummata est. Post reparationẽ vero & in quarto statu q̃ fiet in resurrectione infirmitate carnis pœnitus consũpta, & gratia consummata poterit non peccare. Corrupta est igitur libertas arbitrij per peccatũ & ex parte perdita non ad plenũ. In summa itaque notãdũ est, ꝙ in homine per peccatum duplex est corruptio naturę, vna. s. in anima, & alia in corpore. In anima quippe læsus est quo ad rationẽ & itellectũ, memoriã & ingeniũ, & huiusmodi cętera, quę statim ipso peccante obtenebrata sunt & uitiata. In corpore vero multas pœnas & miserias, vt patet, cõtraxit homo. Nam cũ ante peccatũ fuisset naturaliter impassibilis, secundum modum supradictũ & immortalis, per peccatũ contraxit passibilitatem frigoris & caumatis. famis & sitis, infirmitatis & lassitudinis, insuper & necessitatẽ mortis. Hugo vbi supra. ꝓpter peccatũ enim spiritus pauẽdum fregit Deus mortalitate integritatẽ humani corporis, & ob hoc iã pluribus quam prius indiget fomentis, tam ad reparandam incolumitatem quantum perijt, quam ad conseruandum quantum remansit. Nam quia spiritus elatus supra se suum appetitum intra mensuram cohibere noluit, icc irco ad laborem illius & miseriam factum est, vt iam in appetitu carnis suæ mensuram tenere non possit.

Qualiter homo deseruit appetitum iustitia. Cap. LXXXI.

SIcut enim dictũ est superius, Deus ab initio posuerat in homine duo quibus tota regeretur natura illius, videlicet appetitum iusti, & appetitum cõmodi. In appetitu iusti constituit hominis meritum. In appetitu vero commodi præmium, & hos appetitus duo sequebantur eorũ effectus, scilicet iustum & cõmodum, dissimiliter tamen vt expositũ est superius. Quoniã igitur appetitum iusti sponte homo dereliquit Icirco merito & iustitiam & commodũ perdidit, solumq; cõmodi appetitũ ad infelicitatis augmẽ est retinuit. Sed mirũ videtur esse si volens aut nolens appetitum iustitiæ deseruit. nã si nolẽs passus est necessitatem, non fecit iniquitatẽ. Si aũt voluntas in eo præcessisse dr̃, primũ peccatũ fuisse negabatur, nec inueniri põt, vnde voluntas homini talis, qua. s. bonũ deserere vellet, aduenerit, qa nec a semetipso habere velle potuit, nec a Deo quicquã præter commodũ & iustũ velle accepit. At vero considerandũ est, ꝙ velle desinit homo non vtiq; volendo, sed a voluntate cessando. Quoniam igitur homo appetitum iusti deserens, non velle cœpit qđ prius noluit, sed tantummodo quod prius volebat desijt velle. Et non est necesse vt hoc aut volens aut nolens dicatur fecisse. Quid aũt volendo iustum velle desijt, nisi aliquid extra mensurã in qua sola iustitia fuit? Postquam ergo cessauit velle mensuram, desiit amare iustitiam, & in hoc ipso iustitiã perdidit quo ipsum amorẽ iustitię amisit. In hoc igitur hominis iniustitia fuit, quod extra mẽsuram appetitum suum extendit. & secundũ qualitatem creatori suo parificari voluit. Et secundũ tempus, cũ præmiũ ante meritũ præripere festinauit. Summe itaq; bonum appetijt, sed non bene, quoniam illud immoderate & intempestiue apprehendere concupiuit. Igitur voluntatis hominis non hoc malũ est qđ voluntas est, qm̃ aliquid est, ipsam vero malam esse non aliquid esse est, sed est aliquid non esse qđ esse deberet, & ideo malũ nihil est. Hoc itaq; malũ. i. non esse quod esse deberet, cum alibi vel pœna vel ad pęnã sit, in rationali voluntate culpa est, quę quoniam in ipsa est, ex ipsa & per ipsã est. Ex ipsa quidẽ, quia libero. per ipsam vero quia arbitrio ipsius factum est. In quo quidem a similitudine Dei peruersa quadã imitatione recedit, ex quo & per quem & in quo est omne quod est, quia cum praua efficitur, ex ipsa & per ipsa & in ipsa hoc solum est quod nihil est. Et hoc illi culpa est, ex qua in ipsis ac reprehẽsibilis apparet, quia non formam suam nec decorem habet, pro qua. s. amari & ad gloriam adduci debuisset.

Qualiter punitus est super hoc appetitus in commodi retentione. Cap. LXXXII.

QVoniam igitur homo peccauit deserens appetitũ iusti, punitus est (vt diximus) in appetitu retento commodi. Nã & ille, propterea sic datus est vt inseparabiliter rationali voluntati adesset, quatinus in eo vel puniretur si a iustitia recederet, vel remuneraretur si in iustitia permaneret, cũm vtiq; pęnam pati omnino non posset si commodũ nullũ appeteret. Incommodum quippe nihil aliud esse constat, nisi qđ voluntati siue appetitui cõtrarium esse probatur. Quoniã igitur homo appetitũ iustitiæ deseruit, appetitus commodi solus illi ad pęnã remansit. In quo quidẽ dupliciter punit, siue cũ ab his quæ ordinate appetit, restringitur. siue cũ alia ad commoda q̃ ordinate nõ possunt appeti appetenda relaxatur. In altero est pœna, in altero & pęna & culpa, quia & hoc quoq; mensuram nõ tenere contra iustitiam fuit. Hæc autem culpam præcędẽns culpæ pęna fuit, quia nisi spiritus in appetitu suo mensurã deseruisset. caro subiecta spiritui aduersum ipsum in suo appetitu terminũ mẽsuræ non transiret. Hinc ergo illa dira necessitas gignitur, vt extra ordinẽ primæ dispositionis necessario appetitũ extendat, non solũ. s. vt naturã custodiat, sed vi ẽt ipsius naturæ vitiũ & corruptionẽ expellat. Hæc aũt necessitas concupiscẽdi non tamen non est culpa quia necessitas, qm̃ vt esset necessitas ista non necessitas fuit causa, sed volũtas. Nõ enim excusare põt illa necessitas quã præcedẽs operata est voluntas. Culpa namq; voluntaria meruit pęnã, pęna vero operata est infirmitatẽ, infirmitas aũt induxit necessitatẽ. Et ideo quia necessitatẽ operata est voluntas, ipsam voluntatem excusare non põt necessitas. Transgressionem ergo superioris appetitus quæ solum fuit culpa subsecuta est inferioris transgressio, quæ est & pœna & culpa. In spiritu sola culpa, in carne pęna & culpa. Si aũt homini datũ est appetere quod commodũ est, ita prohibitum est illi appetere quod inordinatum est. Cumq; in vnũ cõcurrunt quod aliquo modo non vniuersaliter commodum est, & inordinatum nõ est, si appetitus est ad commodũ in affectu, qm̃ hoc naturæ insitũ est, refrenãdus est tamen ab effectu ꝓp debitũ rationis, cui ad inordinata ire concessum non est. In hoc enim rationis dignitas apparet, quod affectũ suũ ab inordinatis cohibet icc irco plura esse cõmoda debuerunt, a quibus dum ratio pręsidens affluentem affectũ restringeret, excellentia illius appareret. Si ergo diximus, quia nihil omnino natura nisi cõmodũ appetere põt, nõ ideo falsum id estimandũ est, quia quędã appetit in quibus cõmodum eius non est quando decipitur, vel ẽt, quia quædã appetit in quibus aliquod commodum est, sed ordinatũ non est qñ præuaricatur. Non enim decipitur in eo quod commodum suũ appetit, sed in eo ꝙ cõmodũ suum vbi non est esse putat vel credit. Greg. in Moral. libr. 8. Ad hoc siquidem homo conditus fuerat, vt stanti mente in arcem contemplationis se erigeret, & nulla hunc corruptio a sui conditoris amore declinaret, sed cũ ab ingenita standi soliditate voluntatis pedem ad culpã mouit, a dilectione conditoris in semetipsum protinus cecidit. Sed amorem Dei deserens ueram s. stationis arcem, nec in se consistere potuit, quia lubrice mutabilis impulsu, infra se per corruptionem defluens, etiam a semetipso dissensit. Nunc enim, quia conditionis suæ soliditate nõ figitur, alternanter semper desiderii motu uariatur, ut & quietus actionem desideret, & occupatus ad ocium anhelet. Quia enim fixa mens stare dum potuit noluit, stare non ualet etiam cum uellit, sed quolibet posita semper ægra aliũm locum quærit.

De tertia pena, qua exclusus est de Paradisi fęlicitate. Cap. LXXXIII.

GLosa super Gen. Prius aũt quã eijceret Deus de paradiso parẽtes primos, fecit eis tunicas pelliceas, & induit eos, quibus videlicet signabatur mors, q̃ post peccatũ debebatur peccantibus, quia mortales facti. s. sunt ex immortalibus. Recte namq; mors q̃ in corpore sentimus in pellibus exprimitur, quæ mortuis corporibus detrahuntur. Strabus super Gen. Ipsi nempe sibi perizomata fecerant, vt peccatũ suũ absconderent Deus uero tunicas pelliceas illis fecit, quibus totum corpus eorum induit, qm̃ in corpore & in anima ipsos iuste damnauit. Stulta uero quæstio est hoc quęrere, qualiter aut quo operante pelles ab animalibus sint deductæ. Qui enim omnia de nihilo condidit, quomodo & qualiter uoluit hoc fecit. Ecce inquit Adam factus est quasi unus ex nobis sciens bonum & malũ Aug. super Gen. Pluralis numerus hic propter trinitatem ponitur, sicut & superius, ubi dicitur. Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram. Re-

plica-

plicatur ergo in caput superbi, ad quē venerit exitū, quod a serpē te suggestū est, Eritis sicut dij; nec sunt verba Dei insultātis, sed a- lios a superbia deterrētis. s. videntes hominē non esse factū qua- lem voluit, sed magis amisisse ꝙ factus sit. Glosa vbi supra. Vide- te ergo inquit ne forte sumat de ligno vitæ & comedat, & viuat in æternum. Impleto quippe numero electorū de ligno vitæ fue rant gustaturi, & sic ad beatū statum migraturi. sed nunc adhibita est custodia diuinitus, ne qui facti sunt indigni, attingāt vlterius. Actor. Sed nunquid si de illo ēt post peccatum comederet immor talis fieret? Sic enim idē beneficiū ex illo caperet ac si non peccas set. Econtra vero dicit Apostolus. Corpus mortuum est pp pecca- tum. i. necessitati moriendi addictū. Si ergo post peccatū de ligno vitę sumeret, nunq̄ pp id mortem euaderet. Ideo sic intelligi pos sunt illa verba. Videte ne forte sumat &c. Cauete vos Angeli nē comedat de ligno vitę, quo indignus est, de quo si perstitisset co- mederet, & in æternū viueret, Glosa vbi supra. Emisit ergo Deus illum de paradiso voluptatis, vt operaretur terrā de qua sumptus est. i. in corpore mortali operando laboraret, ac sibi redeundi me ritum collocaret. Superiora nempe verba Dei fuot. hoc aūt factū propter verba Dei secutum. Alienatus est igitur a vita, non solum quam si perstitisset cum Angelis accepturus erat, sed etiam ab il- la quam in paradiso habebat, quasi excommunicatus, videlicet a ligno vitæ, quod pro sacramento erat illi, sicut in ecclesia solent homines a visibilibus sacramentis ecclesiæ disciplina remoueri.

De apposita custodia. Cap. LXXXIIII.

AVgust. vbi supra Eiecit ergo Adam, & collocauit ante para- disum voluptatis cherubin, & flammeū gladiū atq; versatilē, ad custodiēdum viam ligni vitæ, hoc ēt in paradiso visibili factū esse credendū est, vt ibi per angelicum ministerium ignea rum- phea vel custodia quædam esset. Non tn̄ frustra, sed quę aliquid de paradiso spirituali significaret. Alcuinus super Gen. li. 2. Quod aūt versatilis dicitur fuisse ignis ille, qui erat dispositus in gladij similitudinem, signabat illam custodiam per Dei volūtatē aliqn̄ a paradisi aditu remouendam. Remota enim est Enoch translato, remota ēt Helia rapto. Isidorus in senten. Mysticē aūt Cherubin. i. scientiæ plenitudo, hæc est charitas, quia plenitudo legis est di- lectio. Gladius aūt flammeus pęnę tēporales sunt, quę sunt versa tiles, quia tēpora volubilia sunt. Ad arborē ergo vitæ nō reditur, nisi per Cherubin. i. scientiæ plenitudinem, hoc est per charitatē, ac per gladiū versatilem. i. tollerantiā temporalē. Strabus vbi su- pra. Flammeus nimirū gladius tribulationes & dolores atq; labo- res significat, quibus exercemur i hac vita. vel ēt iustę damnatio- nis sententiā, quæ in hominē est data. Qui qm̄ ita damnatus est, vt Christi damnatione possit redimi. Ideo gladius ille versatilis dicitur, quia, s. poterat remoueri. Remotus est enim Enoch & He liç vt dictū est, fidelibus ēt ad supernā beatitudinem de hac vita transeuntibus remouetur quotidie. Nec dicit scriptura, Flammam & gladiū, sed Flammeū gladiū. Qui enim ad paradisum remeant, necesse est vt igne sancti spiritus oēs concupiscentias vitæ huius exurant, & gladio verbi Dei cūcta noxia præscindant. Actor. Ec- ce mysterium qd̄ superius tangitur in verbis Augustini, videlicet ꝙ ignea illa custodia signabat aliquid de paradiso spirituali. Ho- mo enim ab vtroq; seclusus est paradiso, & ideo vtriusq; ingres- sus eidem interclusus est a Deo, videlicet spiritualis per iustæ da mnationis sententiam, corporalis aūt per igneā custodiā. Et quo- niam ab interna visione seclusus erat, qd̄ fiebat visibiliter id qd̄ erat inuisibile figurabat. Quod ergo Strabus & etiā Alcuinus in glosis aiunt, Illam custodiā igneā Enoch & Heliæ fuisse remotā & quotidie fidelibus remoueri transeuntibus ad beatitudinē su- pernā, nō est referendū ad idē, sed primum ad signū, secūdum ad signatū. Enoch enim & Heliæ apertus est ingressus paradisi cor poralis. fidelibus aūt ad vitam æternā migrātibus aditus paradisi spiritualis. Dicit aūt comestor, ꝙ illa duo posita sūt ante paradisi corporalis aditū, vt igneus gladius arceret hominē, Angelus aūt Diabolū. Et dn̄s quidē vtrunq; solo verbo arcere poterat. Sed hoc (vt dictū est) ideo facere volebat, vt per clausurā illā visibilē para disi corporalis, mysticē designaretur, figuraretq; clausura cęle- stis, & spiritualis. Nam illa duo visibilia signant alia duo q̄ para- disum spiritualē obscludunt homini. ita (vt sicut prędictū est) nisi per illa non possit ingredi. Si aūt quæritᷓ quid ignis ille consume bat, vel qua materia nutriebatur, dici pōt, ꝙ est qdā species ignis, vt in vita beati Nicolai legitur, cui siquis manū adhibeat, ardorē quidem sentit, sed non patitur adustionē, nec indiget fomite, vel materia q̄ consumat. Et talis ēt spiritum erit, vt in libro Iob legi tur. Deuorabit eū ignis, qui nō succenditur. Licēt aūt gladius ille flāmeus ad tempus intrantibus Enoch & Helia fuerit ablatus, nō tamē pœnitus, donec in morte Christi fuit extinctus; tunc enim virtute sanguinis eius vtrinsque paradisus rēseratus est ingressus.

De quarta pęna quæ est in rerum sensibiliū punitione. C. LXXXV.

QVod aūt ad quartam pęnam attinet. Sciendū ꝙ irrationalis creatura propriē loquendo non est punita, sed homo in ea propter quem facta est, & cuius erant dn̄s a Deo constitutus, sicut aliquis puniri solet in possessione sua. Haimo super Isaiam. In ho minis ergo lapsu omnia elementa detrimentū sustinuerunt. nam ante terra spinas & tribulos non proferebat. Aer iste non tantæ crassitudinis, sed purus erat. Sic ēt Sol & Luna & sydera cęli detri mentum sustinuerunt luminis sui. Basilius in Hexameron lib. 5. Ante lapsum hominis rosa fuit sine spina, postea vero pulchritu- dini eius est adiuncta, vt esset voluptati solicitudo continua remi niscentibus nobis peccatum, cuius gratia dumos ac vepres gene- rare damnata est terra. Comestor. Maledicta inquit terra in ope- re tuo. i. pro opere tuo. s. pro peccato, pro quo videlicet factū est, vt terra quæ prius sponte faciebat vberes fructus & bonos, dein- ceps raros nec sine labore hominis proferat. & q̄nq; pro fructib⁹ spinas & tribulos. Strabus vbi supra. Spinę quidem & antea erāt, sed nō vt inferrent homini laborem, cuius post peccatū ad labo- rē fuerunt & afflictionē, sicut serpentes ac quæq; noxia prius erāt innoxia. Et notandū ꝙ viro extrinseca pęna imponitur. Cum ei dicitur. Maledicta terra in opere tuo. Mulieri vero intrinseca, qa virū seduxit seducta, cum dr̄. Multiplicabo ęrumnas tuas. Hugo de sancto Victore. Animalia vero ēt bruta cur puniuntur quæ nō peccauerūt? sed debet creatori suo laborē suum factura ēt sine cul pa, si placuerit, ei cū ratio expostulat, ad implendam ipsius dispo sitionem: sicut enim totum illi debet qd̄ est, sic ēt totū quod pōt. Igitur quę pp hominem facta sunt, propter hominē puniuntur. Amplius, quia si ēt non peccasset homo, quæ propter hominem facta sunt laborarent, vt sciat homo quanti est apud Deum salus eius pro quo omnia laborāt, ne solus ipse laboret. & vt timere di- scat dum pęnā laborantiū in pęna videt; denique totum homini versum est ad cruciatum, quod ad iucunditatem fuerat creatū, vt & in omnibus dolorem & laborē inueniat. Et in afflictione sua p̄- sentem miseriā & amissā felicitatem agnoscat. Iohan. Chryso. su- per Mathęū li. 2. Porro causa sanctificandarū escarū hęc est, qa mundus totus in maligno positus est. Et omnis ergo res corpora- lis, quia mundi pars est, in maligno posita est. Ipsamq; per verbū Dei & orationē sanctificari oportet, alioquin maculata est. Glosa super Epistolam ad Roma. Teste quoq; Apostolo, Omnis creatu- ra per quotidianum laborem ingemiscit, & parturit. i. dolet vsq; modo. Omnia siquidem elementa cū labore sua implent officia, sicut Sol & Luna, nō sine labore statuta sibi complent spacia, qd̄ fit nostri causa, vnde quiescent nobis ad gloriam assumptis. Et ideo dicit ꝙ ipsa creatura liberabitur a seruitute corruptionis.

De quinta pęna quæ est in totius posteritatis damnatione. Cap. LXXXVI.

ACtor Quinta vero pęna qua punitus est homo, est transfu- sio peccati ac pœnę ipsius Adæ in posteros, quod singulare est in illo peccato. Hugo de sacra. Vt enim dictū est superius, in spiritu est sola culpa, in carne vero pęna & culpa, & ob hoc ad ge- nerandam prolem in carne transit: per concupiscentiam pœna & culpa. Cum autem nati per sacramentum redemptionis regene- rantur, culpa tollitur, vt iustificentur. pęna vero remanet vt exer- ceantur; ipsumq; peccatum originale, quod in patribus per regē- nerationē deletum est quantum ad culpam, quia tamē remanet ad pęnam, ad illos qui generantur transiens nō solū consistit ad pęnam, sed ēt imputatur ad culpam. Actor. Verū dubitare pōt hic aliquis de illa sententia Ezechielis. Anima q̄ peccauerit, ipsa mo- rietur, & filius non portabit iniquitatem patris. Ex hoc enim vi- detur, ꝙ pro peccato Adæ iniustē filij puniantur. Ad hoc aūt dici mus, ꝙ nunq̄ pro peccatis parentum puniuntur filij pęna æterna sensibili, sed tamē pęna tēporali, vel pęna æterna damni. Dicunt ēt quidā, ꝙ nulla pęna punit Deus tm̄modo pro parentum pecca- tis, & ꝙ paruuli non puniūtur pro peccato Adæ, sed pro suo origi nali, quod dicūt aliud esse a peccato Adæ, sed contractū a pecca- to Adæ. immo nec puniūtur (vt dicunt) pro originali suo proprie loquendo, qm̄ ipsum originale nec malū eis infert, nec aliquid bo- nū prius eis habitū aufert: Sed dicuntur interpretatiue pro eo pu- niri, quia bonum aliquod haberent, quod non habent si non es- set originale. s. visionem Dei. Similiter dicunt de filijs natis post commissum crimen lęsę maiestatis. Sed prima opinio est com- munior, & videtur esse verior. Itaq; de paruulis Sodomitarū filijs dicimus, ꝙ non sunt puniti pęna æterna pro parentum peccatis, sed tantummodo temporali. s. morte corporis. Vel possumus di- cere, ꝙ non sunt puniti proprie loquendo quando cremati sunt, sed potius p̄ hoc misericorditer a gehennę incendio liberati. Si- cut si aliquis puerum de periculo maris per capillos eriperet, li- cēt puer dolorem sentiret, non tamen diceretur illum punire, sed potius liberare. Vnde Aug. super Gen. vbi agitur de illo incen- dio sodomitarum. Prouisum est inquit pueris Sodomorū, ne diu viuentes exempla patrum sequerentur, & sic grauius punirentur.

De moderatione diuinę sententię in hac parte. Cap. LXXXVII.

HVgo vbi supra. Nunc quidem peccata parentum actualia nō transeunt ad filios, sed originale tantummodo, quod cęteris omnibus

omnibus tãto maius fuit, quãto p cęteris oĩbus naturã ipsã mutare potuit. Actor. Sic ergo quęritur, cur aliorũ peccata nequaquã in posteros sicut & peccatũ Adæ cũ pęna sua transfundit. Ad hoc respõdetur, quia sic nimia & intollerabili sarcina peccatorũ ac pęnarũ paruuli grauarẽtur, sicut ab Aug. in Enchir. tangit. Quod vtiq; non pateretur diuina mĩa, quia nunquã obliuiscitur misereri Deus, nec continet mĩas suas in ira sua. Ideoq; posuit metã in humanæ naturæ corruptione, vt amplius nõ corrũperetur peccatis aliorũ, iã corrupta p peccatum Adę. Alia quoq; ratio assignari põt ex parte ipsius humanæ naturæ, quia iã non erat susceptibilis alteri' corruptionis, ex quo sufficiẽter corrupta fuit per peccatũ Adę. Nã & pãnus sufficiẽter madefactus iã non est susceptibilis alterius madefactionis, nec aqua iã calefacta susceptibilis est alteri' calefactionis. Ipsa tñ natura quia de nihilo est, posset oĩno corrũpi & in nihilũ redigi, sed Deus nullatenus pmittet tale quid, vt pote quia nihil odit eorũ q fecit. Tertia ẽt ratio assignatur ex parte ipsius eiusde naturæ. s. eius nouitas, pp quã tunc corruptionis simus susceptibilis erat. Cuius exemplũ in speculo põt apparere, quia dũ nouum est facile inficitur ex visu mulieris mẽstruatę. Cum aũt vetus est iã infici non põt, vt dicit Aristoteles. At hæc ratio vltima videtur quasi nulla. Nã & si nunquã homo vsq; modo peccasset, ac modo peccaret, æque inficeretur eius natura nũc sicut & tũc. Sed fortasse videbitur alicui pdictis esse cõtraria illa dominica in exodo sentẽtia. Ego sum inquit Deus zelotes, visitans iniquitates patrũ in filios, vsq; in tertia & quartã generatione. At vero dicit Hieronymus, q loquitur ibi de filijs qui peccata parentũ imitantur, qui vtiq; non puniuntur, qa parentes peccauerũt, sed q ipsimet peccatũ parentũ imitãtes deliquerunt. quod ẽt ibidẽ innuitur. cũ subiungitur, His qui oderunt me. Sed secundũ hoc quæri poterit, cur ibi mentionẽ de patribus facit, cũ non illi soli mali sunt ac pęna digni, quia peccata imitantur patrũ, sed omnes ẽt illi qui imitant quorũcunq; malorũ. Iuxta hoc ẽt merito quęritur, cur de tertia & quarta generatione mentionẽ facit, cũ in qualibet gñatione sint aci, qui peccata patrũ imitãtur. Ad hoc aũt dicimus, q ideo patres nominat spiritualiter, qa filij maxime solent imitari patres, cum eos maxime diligant naturaliter, ideo vero commemorat tertiã & quartã generationẽ, quia solẽt tandiu interdũ viuere patres, donec habeant filios tertios, & quartos, id est pnepotes & adnepotes, q videntes iniquitates patrũ per imitationẽ iese faciunt heredes ipsorũ. Itaq; iudęi nõ sunt puniti captiuitate Babylonica vel Romana p peccatis patrũ suorũ, nisi qa imitati sunt ea, & grauius ẽt q̃ illi peccabãt. Iuxta illud. Et vos implete mẽsurã patrũ vestrorum. Illi etiam qui nunc per orbem dispersi sunt multisq; miserijs afflicti, non puniuntur pro peccato patrum suorum, qui Christũ interfecerunt, sed pro suo, quo male credunt, & male viuunt.

Quid sit peccatum originale. Cap. LXXXVIII.

HVgo vbi supra Originale peccatum dupliciter intelligi põt, siue videlicet illa prima hominis inobedientia, q peccatorũ omniũ subsequentiũ origo extitit, siue vitiũ illud cũ quo ab illo traducto vniuersi oriuntur. Et duplici corruptione naturã inficit, ignorantia. s. mentẽ. & concupiscentia carnem, hæc duo mala in primo quidẽ parẽte fuerunt pęna culpæ pcedẽtis, & pęna actualis. In nobis aũt culpa pęne subsequentis, & culpa simul & pœna originalis. Illud aũt peccatũ quod in illo originale dicitur, actuale illius fuit, quia profecto qui peccatũ nascendo non traxit, peccatũ non habuit, nisi quod agendo perpetrauit. Nos aũt qui ab illo nascendo originẽ traximus, quod illi actuale fuit originale habemus. Natura enim nostra corruptionem q̃ in illo per illius actionẽ concepit, per nostrã solum ad nos natiuitatẽ traduxit. In illo quippe spiritus contra creatorẽ tumens per superbiã obedientiam non tenuit, & ideo creator ad vlciscendam iniuriã suam spiritũ quidẽ ignorantia, carnẽ vero concupiscentia damnauit, vt in se bonũ agendo non videat. In carne aũt sua malũ agere concupiscat. Hęc duo vitia ad puniendã superbiã hominis iustẽ confirmãtur. Ignorantia quidẽ dũ ab ipso subtrahunt lumẽ veritatis. Concupiscentia vero dum carn percutitur pęna mortalitatis. Si ergo quæritur quid sit originale peccatũ in nobis, itelligitur corruptio siue vitiũ quod nascendo contrahimus p ignorantiã in mente, p concupiscentiã in carne. Quod si quæritur qua iustitia animę imputetur quod nec ex creatione accepit, neq; ex voluntate perpetrauit, sed ex sola carnis societate contraxit, q̃ societatẽ non ipsa suo arbitrio vendicauit, sed præcepto & dispositione sui creatoris suscipit. Nos tñ id quod verũ est profiteri oportet, iustitiã diuinã in hoc reprensibilem quidẽ esse, sed comprehensibilẽ non esse. Nã hi qui dicũt Deũ a principio proposuisse animas corporibus viuificandis sociare, & corporũ generatorũ officiũ homini iniunxisse, & sic hominẽ suum corpus corrupit, Deus aũt propositũ suum mutare non debuit, rationẽ diuinę iustitiæ non exponunt, quia sicut ad diuinã bonitatẽ non pertinuit vt eas malas faceret, sic nec conuenire videbatur vt apponeret illic collocare, vbi malas fieri necesse esset. Fide ergo magis q̃ ratione scrutari oportet. Actor. Hæc aũt quæstio plenius soluta est in li. pcedẽti qui est de voluer io, vbi s. inter opa diuinæ iustitiæ tactũ est de originali peccato.

Qualiter Transfundi posset cum eius subiectum, id est anima non sit ex traduce. C. LXXXIX.

HVgo vbi supra. Quæritur aũt si animę ex traduce nõ esse dicuntur, quomodo filij peccato parentũ obnoxij efficiũtur. Si enim caro sola seminatur, per solam vtiq; carnem originale peccatũ traducitur. Quod si verũ est, duo nobis quærenda occurrunt, vnum. s. quomodo per solã carnẽ sine anima peccatum a patre in filiũ transeat. Alterũ quomodo anima illius peccati quod per solam carnẽ & in sola carne descendit, particeps fiat. Nã caro sine anima quomodo peccatum habere põt, quę sine anima omnino peccare non põt. Quod enim in carne aliqñ non fuit, ex carne illud postmodũ anima non accepit. Duo quidem vitia humana natura a prima sua corruptione concepit. Quorum vnum. s. ignorãtia boni mentem infecit. Alterum. i. concupiscencia mali carnem maculauit. Ignorantia pęna fuit elationis, cõcupiscencia effectus mortalitatis. Ita quatuor mala in homine apparent, superbia mẽtis culpa tñ, mortalitatis carnis pęna tñ. Ignorantia culpa & pęna in mente. Concupiscẽtia culpa & pęna in carne. pp elationem animus obscurauit est per ignorantiã, pp mortalitatẽ caro emollita est p cõcupiscentiã. Quia vero caro mortalitate percussa est, ipsa sui languoris infirmitate dissoluta est, extra mẽsurã primę dispositionis desideria sua extendit. Hęc est enim ipsa quę carnis concupiscentia vocatur, naturalis. s. appetitus siue affectus ordinẽ transgrediens, qñ mouetur ad ea quæ non debet, mensurã transcendens, vel quando mouetur aliter q̃ debet. Sic igitur culpa prima & pœna vltima duo media orta sunt culpa & pœna quibus peccati originalis radix consistit. Quia igitur caro humana a parentibus cum mortalitate seminatur, ipsi mortalitati infirmitas causa est, quã sequitur concupiscendi necessitas. Igitur causa culpæ corruptio mortalitatis est. Culpa concupiscentia est. Actus culpæ concupiscere. Causa culpę radix est, culpa ipsa arbor, Actus culpę ipse fructus. Non itaq; nascentes sine vitio propterea esse existimentur, quia non concupiscunt, quia radicitus vitium concupiscentiæ in ipsis est, propter quod postea cum operantur, concupiscunt. Ignorantia aũt non propterea vitium in eis est, quia cũ nascuntur veritatẽ non cognoscunt. Nasci quippe sine cognitione natura est non culpa, sed in vitio nasci quo postea a cognitione veritatis impediatur culpa est non natura. Hoc aũt vitiũ in corruptione carnis est sensus carnalis. Qui si integritatẽ suã haberet, prouectus & exercitatus iudiciũ veritatis per ea q̃ foris videntur sine labore conciperet. Quia vero ex carne corrupta integritate sua priuatus est, purã sine confusione erroris haurire non potest. In carne igitur mortali ex sensualitate corrupta nascitur vitium concupiscentię, ex sensu corrupto vitium ignorantiæ. Ibi quia appetitus quęrendæ necessitatis vltra mensurã se extendit. hic autẽ quia instrumentũ comprehendę veritatis ab integritatis vigore deficit. Constat ergo quia rationalis anima corpori humano infusa nec voluntate corrumpitur ne peccatũ sit actuale, nec necessitate ne vitium sit imputabile, non itaq; malũ illi est aut mala voluntas, quia necdum velle cępit. Aut etiam opus malum, sed quòd talis est quæ nisi per gratiam adiuuetur, neq; cognitionem veritatis percipere, neq; concupiscentiæ carnis suæ possit resistere.

Quod non solum originale sed etiam actualia peccata & culpę sunt & pęnę. Cap. XC.

GLosa vbi supra. Porro de quibusdam ab Apostolo ad Romanos dicitur, q mercedẽ erroris sui quã oportuit in semetipsis receperunt, vt videlicet crimina criminibus vindicẽtur, & supplicia peccantium non tantummodo sunt tormenta, sed etiam vitiorum incrementa. Iudicio nanq; iustissimi Dei tradui sunt in passiones ignominiæ, quæ fuerunt eis peccatorum præcedẽtium pęnę, sed quoniam istas pęnas pauci vident, propter hoc Apostolus eas ibi maxime commemorat, & multa quæ peccata & pęnę sunt enumerat. Inter primum enim apostasiæ peccatum, & vltimam ignis pęnã, media quę sunt, & peccata & pęnę sunt. Greg. in Moral. Peccatum enim quod per pęnitentiam citius nõ diluitur, suo pondere ad aliud trahit. Idem super primam partem Ezechiel. Homil. i i. Distincta nanq; sunt Dei iudicia, & qui peccatorem diu expectat vt redeat, non redeunti & contemnenti ponit adhuc vbi grauius impingat. peccatum quippe quod per pęnitentiam citius non deletur, aut peccatum est aut causa peccati, aut peccatum simul & causa & pęna peccati, hoc igitur nobis cũ tremore cõsiderãdum est, quomodo iustus Deus cum præcedẽtibus peccatis irascitur, permittit vt cęcata mẽs etiam in alijs labatur. Vnde in Genesi legitur. Nondum impleta sunt peccata Amorreorum. Dauid quoque ait, Appone iniquitatem super iniquitatem eorum, & non intrent in iustitiam tuam. Nec tamen cor peccantis dominus obdurat, sed obdurare dicitur, cum ab obduratione non liberat. Et cum patientiam eius gratię nos ad augmẽtũ vertimus culpę, hoc ipsum tempus quod ad parcendũ pie disposuit, di

strictius

ſtrictius ad ferendũ vertit. Actor. At ex prædictis videtur ꝙ peccatum inquãtum peccatum ſit a Deo, cum omnis pęna ſit a Deo, iuxta illud Amos Nõ eſt malũ in ciuitate quod non faciat dñs. Dicit etiam Auguſtinus, ꝙ quia noluit homo peccatum vitare cũ potuit, inflictũ eſt ei non poſſe cũ velit. Ex quo patet ꝙ a Deo ſit inflicta pronitas peccandi quæ cauſa eſt ipſius peccati. Illam itaq; propoſitionẽ, peccatum eſt pęna peccati, diuerſimode exponunt diuerſi. Quidam enim aiũt, ꝙ peccatum ſequẽs ideo dicitur pœna pręcedentis peccati, quia pœna proueniens ex ſequenti, ſcilicet corruptio naturalium, & debilitatio, eſt inflicta pro præcedẽti, & ſic ſumitur peccatum pro pęna peccato adiuncta, & actione ſumitur pęna. Alijvero dicunt, ꝙ ipſum peccatum eſſentialiter eſt paſſiue pœna peccati, id eſt. punitio pro peccato præcedenti, vt pro, non ſit cauſale, ſed occaſionale. Et dicunt quod inquantũ eſt pœna, bonum eſt, non tamen in ſe bonũ eſt. Aliqui dicunt quod ibi conſequens pro antecedente ponitur ſub hoc ſenſu. Peccatum eſt pęna peccati, id eſt, ſubtractio gratiæ quæ ſequitur ex peccato eſt pęna præcedentis peccati Similiter & intelligitur illa, peccatũ eſt cauſa peccati, id eſt. ſubtractionis gratię qua ſubtracta defacili cadit homo in aliud peccatũ. ſicut homo debilitatus infirmitate corporis, defacili cadit in lubricũ Hæc igitur eſt impropria peccatum eſt pœna Si aũt obijcitur ꝙ peccatum eſt corruptio naturalium, quæ eſt pęna, & ẽt mors animæ, põt dici ꝙ dicitur corruptiõ, quia corrumpit, non per modũ efficiendi, ſed per modum deficiendi vel impediendi animam, ne vera lux influat ſuper illã. Nec eſt ſimile de morte corporis, quoniam illa eſt violenta & a Deo inflicta, mors aũt animæ quæ eſt peccatum, eſt voluntaria. Et ideo non eſt proprie pęna, nec eſt mors animæ per eſſentiam ſed per cauſam, quia repellendo ab illa veram lucem & viuificam mori facit eam. Dicitur etiam peccatum amaritudo propter amaritudinem annexam quæ dicitur pœna innata. Eſt enim triplex pęna, videlicet pœna contracta, vt illa multiplex quæ contrahitur ab originali culpa. Item pęna innata quæ eſt amaritudo mentis naturaliter conſequens ex culpa, vt pudor & timor, ac remorſus conſcientiæ vel ſimilia. Item pœna illata, vt illa quæ infertur a Deo vel ab homine vel diabolo.

De peccati diuiſionibus, & primo de ſeptem vitijs capitalibus. Cap. XCI.

PEccatum ergo primo diuiditur in originale & actuale, poſtmodum actuale in duo ſubdiuiditur. veniale ſcilicet ac mortale. Mortale in delictũ & commiſſum, delictũ in duo ſcilicet ignorantiam & omiſſionem. Ignorantia præcipue culpabilis eſt in ſacerdotibus, prælatis, & ducibus, qui maximè tenentur ſcire, & quorum officium eſt interrogatos de lege reſpondere. Maxime vero excuſabilis eſt in furioſis, in dormientibus, & in æbrijs, qui rationẽ habentes ligatam, non valent inter bonum & malum diſcernere. Ad omiſſionem vero pertinet & negligentia. Commiſſum diuiditur in ſeptem vitia capitalia, quorũ radix eſt ſuperbia, germina vero multiplicia. Ex ſuperbia quidẽ naſcitur inanis gloria. Superbus enim vult ab omnibus laudari, vt poſſit ab omnibus honorari. Ex his aũt inuidia, quia dum laus appetitur eadem aliis inuidetur. Ex hac iterum ira, quia dum mens de aliena fœlicitate torquetur, neceſſe eſt vt & oculus mentis per iracundiã turbetur. Ex ira aũt accidia, quia dum mens inordinate turbatur, omne bonũ ei in faſtidium vertitur. Ex accidia vero auaritia, quia dũ turbata mens & triſtis nullam interius conſolationẽ ſentit, foris eã in terrenis per auaritiam quærit. Ex auaritia quoq; gula, quia quod auaritia congregauit gula depaſcit. Vnde diuites ſolent eſſe guloſi, ſicut ille qui epulabatur quotidie ſplendide. Ex gula aũt luxuria, quia venter & genitalia ſunt vicina, & pro vicinitate membrorum ſequitur conſideratio vitiorum. Ex his itaq; vitiis ſibinuicem annexis quaſi cathena efficitur, vnde peccator ligatur & ad infernum trahitur. Superbia quattuor habet ſpecies. Iuxta illud. Ex ſe pro meritis, falſo, plus omnibus inflant.

De peccato cordis & oris. Cap. XCII.

ALiter etiam peccatum diuiditur in peccatum cordis oris & operis. Peccatum cordis in tria, ſcilicet cogitationis, delectationis, conſenſus. Peccatum cogitationis propriè eſt error qui triplex eſt. ſ. error concupiſcentiæ, & infidelitatis, & praui iudicii. Et ex errore conſcientiæ oritur perplexitas. Ex prauo iudicio perſonarum acceptio, quæ committitur tripliciter. ſ. in honorum exhibitione, in praui iudicii executione, in promotione ad dignitates. Peccatum oris multiplex eſt. In ſermone enim requirũtur tria ſcilicet veritas, bonitas, æquitas & rectitudo. Contra veritatẽ peccatur in verbo tripliciter aut quia veritas violatur, quod fit p mẽdacium. Aut quia contemnitur, quod fit per periurium. Aut quia impugnatur, quod fit per contentionem. Contra bonitatem vero dupliciter. ſ. contra honeſtatem, per ſcurrilitatem. Contra vtilitatem per vaniloquium & multiloquiũ ſiue garrulitatem. Cõtra rectitudinem dupliciter. ſ. in laude & vituperatione. In laude, qñ laudatur non laudandũ, qđ fit dupliciter, vel in laude aliena per adulationẽ, vel in propria per iactantiã. In vituperio ſimiliter qñ vituperatur non vituperandũ, qđ fit dupliciter. Aut enim vituperatur Deus, quod fit per blaſphemiam, aut proximus, hoc dupliciter, aut imp . . cando pęnã, qđ fit per maledictum, aut improperãdo culpam, & hoc dupliciter, aut aperte, quod fit per contumeliã, aut occulte, quod fit per detractionem. Mendaciũ triplex eſt. ſ. pernicioſum, officioſum. iocoſum, Aliter vero diuiditur in octo genera ſecundũ Auguſtinũ. Periurium triplex eſt contra tres comites iuramenti ſ. veritatem, iuſtitiam, diſcretionem. Iuramentũ quoq; diuiditur in aſſertorium & promiſſorium, ſpontaneũ & coactũ, licitum & illicitum Adulatio triplex eſt. ſ. bonum non habitũ alicui attribuens, habitũ extollens, malum nutriens. Maledictum ſimiliter triplex, videlicet ſurreptionis ex motu ſubito ſimulationis non ex animo, & hęc duo genera venialia eſſe dicuntur. Tertium vero. ſ. odij, mortale eſt. Detractio fit ſeptem modis, videlicet bonum alterius negando. ſupprimendo, deprimendo, deprauando, malũ occultum reuelando, augmentando, & inueniendo.

De peccato operis & primo de impietate quæ committitur in Deum. Cap. XCIII.

PEccatum operis triplex eſt, impietas in Deum, flagitium in ſe ipſum, facinus in proximum. Impietas eſt triplex, aut enim fit derogando diuinæ ſublimitati, quę attribuitur patri, aut veritati, quæ filio, aut ſanctitati, quę ſpirituiſancto. Eius ſublimitati cui debetur honor derogatur tripliciter, videlicet aut cultũ ei debitum alii impendendo, quod fit per idolatriam, aut cultum ei indebitũ impendendo, quod fit per ſuperſtitionem iudaicam, Aut a cultu ei debito retrocedẽdo, quod fit per apoſtaſiam: quæ triplex eſt. Aut enim receditur a fide, & ſic eſt pfidia Aut a præcepto, & ſic eſt inobedientia. Aut a religione & ſic eſt irregularitas. Inobedientia triplex eſt, tribus enim debemus obediẽtiam, ſcilicet primo Deo. deinde prælatis, tertio parentibus. Apoſtaſia irregularitatis fit multis modis, videlicet coronam vel tonſuram dimittendo, vxorem ducendo, veſtem religionis abijciendo, ad ſęculum redeundo. Veritati diuinæ cui debetur fides derogatur tripliciter, videlicet aut ei contradicendo, qđ fit per hæreſim, vbi contradicitur veritati. Aut ꝙ eius eſt proprium ſibi falſo aſcribendo. ſ. futura prædicere, quod fit per diuinationem Aut mendaciis innitẽdo, quod fit per ſortilegium Diuinatio multiplex eſt, fit enim in corporib. mortuorum illa quæ dicitur nigromancia. In igne pyromancia. In aere, aeromancia. In aqua, idromancia. In terra, geomãcia. Ad ſortilegium pertinet diuinatio ſortium, carmina vetularum, obſeruantia kalendarum Ianuarij, quaſi in præſagium boni euentus futuri per totũ annũ, & omnia huiuſmodi ſuperſtitioſa Omnes quoq; ligaturę ac remedia quæ medicorũ condemnat diſciplina. Ad hæreſim vero pertinet ſciſma. Similiter ſanctitati diuinę derogatur tripliciter, videlicet aut ſanctitatem falſo ſimulando, quaſi ſi in eius deriſionem, quod fit per hipocriſim. Aut eius ſacra dona vilificando, id eſt ſub vili prætio ponendo, quod fit per ſimoniam. Aut ei ſanctificata violando, quod fit tripliciter, videlicet aut violatione ſacri loci, quod fit per ſacrilegiũ proprie. Aut ſacri temporis, quod fit per tranſgreſſionem ſabbati & feriarum. Aut ſacrę rei, & hoc tripliciter, videlicet aut rei quã ipſe dominus ſibi ſanctificauit vt ſunt decimæ & primitię Aut quam ipſe homo Deo ſponte conſecrauit, vt ſunt vota. Aut quam Deo ſanctificari inſtitutio æccleſiaſtica ſanxit, vel conſuetudo approbauit, vt ſunt oblationes & huiuſmodi. Hæc enim omnia retinere, eſt ſanctificata Deo violare. Simonia tres habet differentias. venditur enim aliquando ſpirituale, vt ſacramenta, aliquando annexũ ſpirituali, vt præbenda aliquando ſpirituale & annexum ſpirituali, vt prędicatio. Sacrilegium ſimiliter tres habet differentias Cõmittitur enim quandoq; ratione perſonæ, vt cum clericus vel religioſus verberatur. quandoq; ratione loci, ut cum eccleſiæ vel cimiterij immunitas uiolatur. quãdoq; vero ratione rei, ut cũ res ſacra uel ſacro uſui deputata uſurpatur. Sabbati uiolatio triplex eſt contra triplicem requiem uel ocium ſanctum. Eſt enim ociũ ſanctum corporale, contra quod peccant primo hoc modo. ſ. die dominico ſeruilia operando Et eſt ſpirituale, contra quod ſecundo modo ſcilicet mentis contemplationem pęnitus deſerendo. Et eſt ociũ cęleſte, contra quod tertio modo. ſ. ab eius deſiderio torpendo, & in præſenti uita male ociando. Fractio voti duplex eſt, eſt enim votum ſimplex & ſolenne.

De Flagitio quod committit homo in ſeipſum. Cap. XCIIII.

FLagitium triplex eſt, cũ enim in corpore humano ſit duplex vis conſeruatiua. ſ. vna ad conſeruationem indiuidui, hęc eſt nutritiua Alia ad conſeruationẽ ſpeciei ſ. generatiua. Peccat homo in carne ſua aut ex inordinatione generatiuæ & hoc per luxuriam, aut nutritiuę, & hoc per gulam, ſed dupliciter, aut quantum ad cibum, & ſic ingluuies ſiue guloſitas, aut quantum ad potum, & ſic ebrietas. Guloſitas aũt committitur quinq; modis, iuxta illud. Præpopere. laute. nimis. ardenter ſtudioſe &c. Luxuria quoq; plures habet ſpecies, aut enim committitur in coitu naturali.

rali, aut contra naturam. Si primo modo, aut in vxorem propriã, quod fit per immoderatum vsum vel amorem. Aut in aliam, & hic aut in consanguineam & est incestus; aut in extraneã. Et tunc aut in virginem aut in corruptã; In virginem aũt dupliciter, aut illa consentiente, & sic dicitur stuprum, aut renitente, & sic est raptus. In corruptam similiter dupliciter. Aut in coniugatam, & sic est adulterium. Aut in solutam, & tunc aut in priuatam personã, & dicitur fornicatio, aut in publicam meretricem, & sic est meretricium. Contra naturam vero peccatur dupliciter, scilicet aut in seipsum, & dicitur mollicies. Aut in alium. & sic sodomia: Quę & ipsa quatuor habet ramos. Hanc enim turpitudinem operatur vel masculus cum masculo, vel fęmina cum fęmina, vel masculus cum fœmina, in membro. s. ad hoc non concesso, vel masculus aut fœmina cum bruto. Ad luxuriam quoque pertinet vtcunq; nocturna pollutio; quæ tamen aliquando euenit ex naturæ superfluitate, aliquando ex infirmitate, aliquando ex crapula præcedẽte, aliquando ex turpi imaginatione, & hoc dupliciter. aliquãdo ex pcedente vigilantis cogitatione, aliqñ ex sola somniillusione.

De facinore quod committitur in proximum, & peccato in spiritum sanctum. Cap. XCV.

FAcinus similiter triplex est. Committitur enim lędendo proximum, Aut in anima, aut in corpore, aut in possessione. In anima lęditur per scandalum. Est enim scandalũ duplex, scilicet actiuum & passiuum. Scandalizat aũt aliquis proximum, vel ipsum offendendo, vel ipsum ad peccatum prouocando, vel malum exẽplũ tribuendo. In corpore aũt nocetur ei tripliciter, videlicet aut corporaliter eum vexando, quod fit per angariam, aut corporaliter lędendo vel percutiendo, quod fit per iniectionem manuum violentam, aut vitam corporis omnino destruendo, quod fit per homicidium. In possessione similiter lęditur tripliciter. s. vel debitum ei negando, quod fit per auaritiam vel tenacitatem, q̃ negat pauperi eleemosynam. Vel rem ab eo possessam subripiendo, qđ fit per rapacitatem. Vel eã pœnitus destruendo, qđ fit per incendia & huiusmodi. Res aũt proximi subripitur dupliciter. s. aperte, vel occultè. Apertè dupliciter. vel ipso vtcunq; permittente, qđ fit per vsuram, vel pœnitus renitente, qđ fit per rapinam. Occulte similiter dupliciter. vel in eius absentia, quod fit per furtum. vel in præsentia, quod fit per fraudem, vt in negocijs. Omnis aũt peccatorũ maximũ quasi summa & finis omnium est peccatũ in spiritũ sanctũ. Cuius species sunt quinq;. s. psumptio, finalis impęnitentia, agnitę veritatis impugnatio, fraternæ charitatis oppugnatio. Peccatum aũt in spiritum sanctũ propriè dr̃ malitiosa & obstinata impugnatio diuinę bonitatis. Impugnatur aũt dupliciter, quia duplicem habet respectum. s. vnum ad ipsum Deũ, alterũ ad nos. Respectu Dei põt dupliciter impugnari. s. nimis extendẽdo, quod fit per præsumptionẽ. vel nimis restringendo, quod fit per desperationẽ. Respectu nostri põt quis eã impugnare dupliciter, vel in seipso, quod fit per finalem impęnitentiam. i. per finalem propositũ non pęnitẽdi, vel in alio, & hoc dupliciter, vel quo ad affectum, & sic est fraternæ charitatis oppugnatio. Peccatum aũt generaliter tria maxima sequuntur incommoda. scilicet subtractio omnium gratuitorum, corruptio naturalium, obligatio pęnæ ęternæ: ied & peccatum peccato punitur, vt supra dictum est.

LIBER XXXI.

De humanæ generationis initio. Cap. I.

GLosa super Genesim. Itaq; iam reus ac de paradiso proiectus Adã cognouit vxorem suam. In paradiso quippe virginitas, extra vero nuptiæ, fuisset tñ honestũ in paradiso coniugium, nisi prius inobedientia meruisset exiliũ, quàm Deus indulsisset carnale cõsortium, pp hoc in lombis Adę damnata est morte posteritas tota, quia nõ est ante præuaricationẽ in loco vitæ de massa separata, sed post in exilio generata. Genuit ergo Cayn & Abel, hi de vna matre nati signa sunt omnium hominum, qui p pagantur in hanc vitam de radice peccati. Augustinus de ciuitate Dei lib. 15. Natus est enim Cayn prior pertinens ad ciuitatẽ mundi, posterior aũt Abel pertinens ad ciuitatem Dei. Siquidem & ita in homine vno experimur, quod dicitur ab Apostolo, quia non primum quod spirituale est, sed quod animale, postea vero spirituale. Nã vnusquisq; quia ex damnata propagine oritur, primo necesse est vt ex Adã sit malus atq; carnalis, si aũt in Christo renascendo profecerit, postea bonus & spiritualis; sic & in vniuerso genere humano, cum primo cœperunt illæ duæ ciuitates procurrere nascendo & moriendo, prior natus est Cayn ciuis huius sęculi, posterius aũt Abel in sęculo peregrinus, & ciuis ciuitatis Dei, gratia prædestinatus, gratia electus, gratiã peregrinus deorsum, gratia ciuis sursum. Etenim quantum ad ipsum attinet, ex eadẽ ortus est massa quæ tota originaliter est damnata, at vero Deus tanquã sapiens figulus ex eadem massa fecit aliud vas in honorẽ, & aliud in contumeliam. Et prius quidem vas in contumeliam, qm̃ in homine vno, sicut dictum est, prius est reprobũ, vnde necesse est incipiamus, & vbi necesse non est vt remaneamus, posterius est probũ, quo proficientes veniamus & quo peruenientes maneamus. Proinde non quidem omnis homo malus erit bonus, nemo tñ erit bonus qui non fuerit malus. Sed quando quisquis citius mutatur in melius, hoc in se facit nominari, quod apprehendit celerius, & posteriore cooperit vocabulum prius. Rectè itaque scriptũ est, q Cayn tanquã ciuis huius sęculi ciuitatem condiderit, Abel aũt tanquam peregrinus non condidit. Superna est enim sanctorum ciuitas, quamuis ciues suos hic pariat in quibus peregrinatur, donec tẽpus regni eius adueniat, cum videlicet congregatura est oẽs in suis corporibus resurgẽtes, cum eis promissum dabitur regnum, vbi cum principe suo i. Christo sine fine regnabunt. Actor. Rectè quidem ab Abel incepisse dicitur ecclesia, quia si ab Adam incepisset non fuisset continua. Et quia in Cayn sæuire cœpit in sanctos reproborũ malitia, in Abel aũt proficere vita sanctorũ & patientia. Proinde vita quoq; ipsorũ longe dispar fuit, Abel namq; vir simplex in pastu ouium occupatus, de potioribus gregis munera Deo grata obtulit, persecutionem fratris propter conscientiam Dei patienter sustinuit; non ob aliud scilicet nisi quoniam ipse erat bonus, ille malus. Vnde & primitus in ipso figura & similitudo passionis Christi expressa præcessit, qui peccatum non fecit, & in eodem primo iusto ecclesia pati cœpit, quæ in singulis iustis patitur vsq; modo, & vsque in finem patietur, dicẽte Gregorio: Abel esse renuit, quẽ Cayn malitia nõ exercet. Cayn vero nequissimus, auaritiæ quoq; seruiens terrã coluit, ac de peioribus Deo fructibus obtulit, ex inuidia fratrem occidit, ac de salute postea desperauit. Opes rapinis & violentia congregans ad latrocinia suos inuitauit, ac simplicitatem vitę hominum ad inuentionẽ mensurarũ & ponderũ permutauit, eamq; ad calliditatem & corruptionẽ perduxit. Terminos terrę primus posuit, ciuitates murauit vel muniuit, studia quoq; filiorũ eius manifestè indicant, ad quam prædictarum ciuitatum pertineant. Lamech nãque primus contra naturam & mores bigamiam introduxit, & sic adulterium commisit, cuius ẽt progenies quasdam artes mechanicas. & curiositates adinuenit. Huiusmodi enim artes q̃ non erant ad salutem, illorũ studio & labore erant inueniendę, qui nõ erant filii salutis æternæ, quæ tamen filiis lucis vtcunq; sunt necessarię. Illis ergo talibus labor talis debebatur, his aut fructus seruabatur. Et sic ab hebræis Egyptii spoliantur, vt etiam in hac parte merito veris hebræis conueniat, quod a domino dicitur, alii laborauerunt, & vos in labores eorum introistis.

De Natura coitus per quem fit humana generatio. Cap. II.

AVgustinus de ciuitate Dei lib. 22. Miseriã igitur humani generis in qua laudatur iustitia punientis, multis & magnis repleuit bonis eiusdẽ bonitas, cuncta q̃ creauit administrantis. Inter quę primum quidem illam benedictionem, quam protulerat ante peccatũ dicens. Crescite & multiplicamini & replete terram, nec post peccatum inhibere voluit, sed in stirpe damnata fęcunditas donata permansit. Nec illam vim seminum mirabilem, qua efficiuntur & semina corporibus humanis inditam & quodã modo intextam, peccati vitium auferre potuit, quo nobis impacta est ẽt necessitas mortis, sed vtrunq; pariter currit isto quasi fluuio atque torrente humani generis, malum quod a parente trahitur, & bonũ quod a creante tribuitur. In originali siquidem malo duo sunt, peccatum & supplicium. In originali aũt bono similiter alio duo, propagatio & conformatio. Propagatio in primis mundi operibus benedictione largita est, a quibus die septimo requieuit. Conformatio vero in illo eius opere quod vsq; nunc facit. Ipse nimirũ operatione qua vsq; nunc operatur facit, vt semina numeros suos explicent, & a quibusdam latentibus & inuisibilibus inuolucris in formas visibiles huius quem aspicimus decoris euoluant. Efficacem quippe potentiam suam si rebus subtrahat, nec progredi suisq; dimensis motibus peragere tempora poterunt, nec prorsus in eo quod creati sunt aliquatenus permanebunt. Constantinus in libro de coitu. Volens igitur creator genus hominum sicut & animalium non perire, sed firmiter stabilire, per coitum illud ac per generationẽ disposuit renouari. Tria vero sunt in coitu. Appetitus ex cogitatione fantastica ortus, & spiritus, & humor. Appetitus ab epate, spiritus a corde, humor a cerebro. Nam cum delectabilis motus fit in coitu, dũ omnia mẽbra corporis per motum concalescunt, per calorem eliquatur humor qui est in cerebro, & eliquatus attrahitur per venas q̃ per aures ducuntur ad testiculos, & deinde per virgam in vuluam iacitur. Vnde Hypocras dicit. Quibuscunq; venæ quæ post aures ducuntur excisæ fuerint cum exiuio semine gignere non præualent,

Si vero aliquid emiserint, non est semen, sed aquosus humor, vnde nullus conceptus fieri potest. Hali in libro regalis dispositionis. Coitus inter euacuationes naturales computatur a medicis, cū spermatis emissio sit quędam exinanitio eius quod fecit natura materiam generationis. Et est quædam superfluitas corporis quā ad sua vasa natura perducit, & apportat vel aptat generationi ad conseruationem speciei. Nec est vt aliç superfluitates quibus natura non indiget, vt sunt emunctiones, ac sputa, & sudor, & vrina, & similia. Fit enim ex meliori & laudabiliori quæ est in corpore substantia. Vnde dicit Galienus in libro de sanitatis custodia, ꝙ in eo ducitur ignis & aeris substantia, ideoq; complexio eius est calida & humida. Generatur enim ex claro & puro sanguine, quo principalia & propria pascuntur ac sustentantur membra. Vñ cū in eius euacuatione quis modū transgreditur, non superest sanguis quo mēbra pascuntur. Ideoq; virtus hominis debilitatur, corpus desiccatur, ac defectus sequitur. Estq; plurimos videre cū coitus modum excesserint, sanguinem emittere. Deniq; Hypocras & Galienus, & eorum sequaces, aiunt enim vnum ex causis esse q̄ sanitatis adhibentur custodię. Nonnulli vero medicorum dicunt eum in sanitatis custodia non annumerandū. Constātinus vbi supra. Idē quoq; Galienus in li. seminis cū loquitur de coeuntibus superfluè, non inquit, pcedit a mēbris solus humor, sed ēt spiritus vitalis p arterias exit cū semine. Ideoq; non est mirū, si superfluè coiens debilitatur, quia dum corpus euacuatur, vitalis quoq; virtus minuitur. vnde & multi mortui sunt. Ob hoc ēt secundū Galie. diutius eunuchi viuunt, quia neruo qui eis erigitur absciso, non descendit semen iuxta cōsuetum, & ideo coire non possunt.

De culpabili eiusdem corruptione. Cap. III.

Actor. Quia vero ex corruptione primæ originis tota massa vitiata est, ipse coitus viri & mulieris in se pp voluptatē inordinatā & immoderatā vitiosus est, semperq; culpabilis esset, nisi matrimonij bonū illud excusaret. Vnde & in lege præcipitur, vt mulier ēt coniugata si suscepto semine masculū pareret, septē diebus immunda esset, & postea 33. Diebus in sanguine purificationis suæ permaneret, ita. s. vt dies 40. purificationis suæ compleret. Tot enim diebus aiunt nonnulli masculi corpus in vtero formari. Si aūt fœminam pareret, duabus hebdomadibus immūda esset ac. 64. Diebus maneret in purificatione sanguinis. sicq; duplicarentur nō solum dies inquinationis, sed ēt purificationis quoniā 80. diebus formari dicitur fęminæ corpus in vtero matris. Debis. hostias pro peccato suo legales offerret. i. pro libidinosa concupiscentia sm glosām in qua concepisset, q̄ videlicet ei peccatum esset, nisi matrimonii bonū illam excusaret. Gregorius in registro lib. 9. Aug. Anglicorum Episcopo. Ecce cum enixa fuerit mulier post quot dies ecclesiā intrare debeat, testamenti veteris didicisti præceptione. s. vt pro masculo diebus. 33. pro fœmina verò. 66. debeat abstinere. Quod tñ sciendū est, quia in ministerio accipiendū est. Nā si eadē hora qua genuerit actura gratias ecclesiam ingrediatur, nullo peccati pondere grauatur. Voluptas etenim carnis, non dolorum gemitus in culpa est, voluptas aūt est in carnis commixtione, sed gemitus in ꝓlis emissione. Itaq; si enixā mulierē ecclesiam intrare prohibemus, ipsam ei pęnam suā in culpā deputamus. Sic & mulier dum mēstruam consuetudinem patitur, ecclesiā intrare nō debet prohiberi, qm̄ ei naturę superfluitas in culpā non debet reputari. Menstrua nāq; sanguinis fluxio est ęgritudo. Si aūt ex magna veneratione sacramenti cōmunionē percipere non ꝓsumit, est laudanda. sed si perceperit non est iudicāda. Bonarū quippe mentiū est ēt ibi aliquo modo culpas suas agnoscere, vbi culpa nō est. Nā sepe sine culpa fit, quod ex culpa venit. Et ideo fœminæ cum semetipsas considerant, siquidē in mēstrua consuetudine ad Eucharistiā accedere præsumant, de sua rectè consideratione laudandę sunt. Dum vero percipiendo ex vitæ religiosæ consuetudinę ipsius mysterij rapiuntur amore, nō sunt vt diximus, reprimendę. Hæc aūt dicens culpā non deputamus esse coniugium, sed qm̄ ipsa licita coniugis admixtio sine carnis voluptate fieri non valet, a sacri loci ingressa abstinēdū est, quia voluptas ipsa esse sine culpa nullatenus potest. Non enim de adulterio seu fornicatione, sed de legitimo natus cōiugio fuerat, qui dicebat. Ecce in iniquitatibus conceptus sum, In quibus. s. verbis nō admixtionem coniugium nominat iniquitatem, sed ipsius admixtionis voluptatem. Sunt enim multa quidem ac legittima, in quorum tamen actu aliquatenus fędamus, sicut sępe irascēdo culpas incidimus & s; quimur; & tranquillitatem nobis animi perturbamus. Si quis vero sua coniuge non cupidine voluptatis raptus vtitur, sed creandorum liberorum gratia solummodo, hic profecto siue de ingressu ecclesiæ, siue de sumendo sacro mysterio relinquendus est iudicio suo, quoniam a nobis prohiberi non debet illud accipere, qui scilicet in igne positus nescit ardere. Cum autem non amor sobolis procreandæ, sed voluptas dominatur, in commixtionis opere habent etiam coniuges quod defleant ex sua commixtione.

De vitij eius excusatione. Cap. IIII.

IOhannes Chrysost. super Matthæum lib. 1. Coniunctio itaq; matrimonialis. i. copula coniugum carnalis malum est ante Deū, sed malū dico non peccatum. Nā quantū ad naturā rei ipsius peccatū est, concessione aūt Dei factū est ut non sit peccatum, sed licentia facta est. Licentia dico non iustitia. Nā & si pp necessitatē rei peccatū esse desijt, tñ iustitia esse nō meruit, & si pęnā non infert, mercedem tñ non affert. Ecce vna est libido quæ fornicationē generat, & q̄ maritalem vsū ministrat. Sed sicut mari posuit Deus terminos littora, ita libidini carnali terminū posuit coniugium, vt illic vsq; veniens, illic se confringat. Aug. super Genesim. li. 9. Itaque sicut dictū est supra, non pp illud malum culpabile est hoc bonū, sed pp hoc bonū veniale est illud malū; qm̄ id quod nuptię bonū habent, & ꝙ bonū sunt nunq̄ pōt esse peccatū. Idē ad Valerium de nuptiis & concupiscentia. Generandi ergo causa copulatio maris & fęminę bonū est nuptiarū naturale. Sed isto bono male vtitur qui bestialiter vtitur, vt sit vsus eius in voluptate libidinis, non in voluntate propaginis. Reuertimini, ait Apostolus, in idipsum, ne tentet vos Sathanas pp incontinentiā vestrā. Hoc aūt dico secundū indulgentiā, non secundū imperiū, vbi ergo venia danda est, aliquid esse culpę nulla ratione negari pōt. cum ergo non sit culpabilis intentione generandi concubitus, qui proprie nuptiis est imputandus, quid est ꝙ veniā concedit Apostolus? nisi ꝙ coniuges dū se nō continent, debitū ad alterutrū carnis exposcant non voluntate propaginis, sed voluptate libidinis. Quæ tñ voluptas pp nuptias non cadit in culpā, sed pp nuptias accipit veniam. Quo circa ēt hinc sunt laudabiles nuptiæ, quia & illud qđ non pertinet ad se ignosci, faciunt pp se. Idem in libro de coniugali bono. Coniugalis ergo concubitus generandi gratia non habet culpam, concupiscentiæ vero satiandæ, sed tñ cū coniuge pp thori fidē habet culpā venialē, adulteriū aūt vel fornicatio culpa letalem. Itaque ab omni concubitu cōtinentia meriti est amplioris. Reddere vero debitum coniugale nullius est criminis. Exigere aūt vltra generandi necessitatē culpę venialis: fornicari vero puniendi criminis. Tm̄que valet ordinatio creatoris & ordo creaturæ, vt in rebus ad vtendū concessis ēt cū exceditur modus, longe sit tolerabilius, q̄ in ea quæ concessa non sunt vel vnus vel rarus excessus. Et pp hoc in re concessa immoderatio coniugis, ne in rem non concessam libido prorumpat, est toleranda. Nā longe minus peccat quālibet assiduus ad vxorem, q̄ vel rarissimus ad fornicationē. Decus aūt coniugale est castitas procreandi, & fides reddendi carnalis debiti. Actor. Quod ergo supra dicit Gregorius ꝙ sine culpa non pōt fieri concubitus, sic exponendū est, quia nō pōt, id est vix pōt, sed tñ potest. Non enim est libido in omni coitu coniugali, quia libido est voluntarius appetitus delectando. Et licet ipsa delectatio moueat ad illicitum, non tñ ad illicitum sensualitati sed rationi, cui qñ recusat eā & cohibet, non est peccatū, nam & si malū est, quia caret modo & ordine, non tñ malū culpę sed pœnę. Pœna enim est rationi ꝙ inferior sensualitas non obedit ei. Itaque sicut Apostolorū prædicationi meritoriæ miscebat inanis gloriæ puluis, & erat veniale, sic ēt cū vir sanctus meritoriæ cognoscit vxorē, & ei placet delectatio, tunc est cum opere meritorio peccatū veniale. Si vero displicet, absque omni peccato est, lauari tñ debet, vt intret ecclesiam. Iuxta illā Gregorii sententiam. Bonarū mentiū est ibi culpam agnoscere, vbi culpa non est. Sciendumque ꝙ Apostolus cum inquit. i. Chorin. 7. Hoc aūt dico secundum indulgentiam non secundum imperium &c. Loquitur de indulgentia non permissionis, quæ fit comparatiuè de malis, sed concessionis, quæ fit de minus bonis. Minus enim bonum est castitas coniugalis quam virginalis.

Cur magis mulieres feruent in coitu quam uiri. Cap. V.

GVilelmus de Conch. Cum aūt mulier naturaliter frigida sit & humida, vnde pōt accidere ꝙ viro feruentior est in libidine? Respondeo, ignis difficilius in humidis lignis accenditur, in eis tñ accensus, diutius & fortius ardet. Calor ergo luxuriæ in muliere quę naturaliter est humida accensus fortius & diutius ardet. Iterū matrix quæ semen recipit, frigida est, semen viri calidū & humidum. Gaudet ergo matrix illo accepto. Nonne videmus nos serpentes quęrentes calorem ora dormientium intrare. Duplex est ergo mulieris in coitu delectatio, videlicet in emissione proprii seminis, & in receptione alterius. uiri autem est simplex, est enim in sola sui seminis emissione. Sed dicis mihi. Cum calidi & humidi conueniāt huic operi, pueritia uero sit calida & humida, quare non coeunt pueri maximè? Respondeo. Quoniam in hac ætate stricti sunt meatus per quos habet semen discurrere. Vel ætas ista non ex abundantia humiditatis dicitur humida, sed qa est propinqua generationi quæ ex calido & humido & in calido & humido corpore facta est. Cæterum quare si leprosus accedat ad mulierem non lęditur. qui uero primus post illum accedit, leprosus efficitur. Respondeo. Complexio mulieris frigida & humida est. Dicit aūt Hipocras, ꝙ calidissima mulier, frigidor est frigidis-

gidissimo viro. Talis vero cõplexio dura est, & corruptiua maxime virili cõplexioni repugnans. Putrida tñ materia ex coitu leprosi remanet in matrice. Cum aũt vir ad eam intrat, virilis virga, quæ ex neruis consistit matricẽ subintrans corruptionem ibi attractam vi attractiua attrahit, atq; ad membra quælibet adhærere admittit, vnde & vir inficitur, & lepram incidit. Etiã facta quidẽ conceptione animalia cætera cessant a coitu, mulieres vero tunc ardentius coeunt. In hoc.n. differt homo a cæteris aĩalibus, q̃ illa habent solum sensum præsentiũ, homo vero cum illo habet memoriã præteritorũ, & coniecturã futurorũ. Vnde fit, q̃ mulier reminiscens præteritæ delectationis, similem desiderat. Et qm̃, vt diximus, ex fœtu augmentatur calor in ea, fortius ardet desiderio accensa. Ex libro de anatho. Mulier ergo licẽt viro sit frigidior, est tñ petulantior triplici ratione. Vna sumitur a cõplexione frigida, & sicca, & substantia dura, quæ accensa diutius seruet, sicut ferrum tardius ignitur, & vrit grauius auro. Vnde cũ auaco instrũ leuiores fiunt tortuæ. Alia ratio sumitur ea cõplexione neruosa Omne nãq; neruosum sensibile, vnũ & sua repletione multũ delectatur. Tertia vero a modo cõplexionis sumitur, quia neruosa est circa inferius orificium, & ad illos neruos attingit sperma irrorans eos, & satians. Sed ad neruos superiores non attingit, & ideo non potest illorũ mitigare titillationẽ. Vnde Iuuenalis. Adhuc ardens rigidæ tentigine vuluæ. Et lassata viris, sed non satiata recessit. Obscurisque genis &c. Hieron. super Ezech. lib. 6. Per singulos aũt menses grauia, & torpentia mulierum corpora immundi sanguinis effusione releuantur, quo tpe si vir coierit cũ muliere, concepti fœtus vitiũ seminis trahere dñt, ita vt leprosi, & elephantici ex hac conceptione nascãtur, ac fœda vtriusque sexus corpora prauitate, vel enormitate membrorum sanies corrupta degeneret. Caueat ergo mulier, ne forte uicta coeundi desiderio, infirmitatem viro suo celet. Greg. vbi supra. Praua quidem in cõiugatorũ moribus consuetudo surrexit, vt mulieres filios quos gignũt nutrire contẽnant eosq; alijs mulieribus nutriẽdũ tradãt. Quod videlicet ex sola incõtinentiæ cã videtur inuentũ, quia dũ se continere nolunt, despiciunt lactare quos gignunt.

De temporibus coeundi. Cap. VI.

ARistoteles in lib. de aĩalib. Homo quidẽ & aĩalia viuentia cũ hoĩe coeunt omni tpe, sed qñ fuerit homo multi coitus, debilitatur eius visus. Initiũ aũt coeundi est in hoĩe, qñ pili multiplicantur in pectine, & alterantur genitalia in magnitudine, & figuratio fœminis aũt mamillæ, & alteratur & vox. Et hoc vt plurimum naturale est post duo septennia. Nondum tñ est tẽpus nubendi, quia non generant nisi raro, & debile. In complemento vero tertij septennij conuenit nubere. Homo itaq; coit post annos 13. vsque ad finem vitæ suæ, generat aũt post 18. vel forsan ante. Nunquam aũt visa est mulier, quæ peperit post annos quinquaginta. Viri vero generant vsque ad 60. vel etiã ad 70. Guilelmus de conchis. Veris tempus huic operi. s. coitui, quia temperatum est, conuenit. Nocet aũt si æstate fiat, quia naturalem extinguit humorem ac desiccat. similiter & in autumno, at in hieme pp abundantiam humiditatis, si raro fiat, nõ multum nocet corpori. Hierony. vbi supra. Præcipit quoque nobis, vt non solum in alienis mulieribus, sed in suis quoque certa nouerit tpa concubitus, qm̃ est tempus amplexandi, & tempus continendi ab amplexibus. Caueat & vxor, vt dictum est, ne tempore menstruali viro celet morbum uicta desiderio coeundi, & maritus ne vim faciat vxori, putans omni tpe sibi subiectam esse debere voluptatẽ coniugij. Greg. vbi supra. Ad uxoris concubitum vir non debet accedere post partum, donec puer qui gignitur ablactetur. Et uxores quæ filios suos ex praua consuetudine tradunt ad nutriendũ mulieribus alijs, non debent viris suis admisceri, nisi tempus trãsierit purgationis. Romanorum quoque semper ab antiquioribus fuit vsus, post admixtionem proprie cõiugis, & lauacri purificationẽ quærere, & ab ingressu ecclesiæ paululum tẽperare. Hiero. in quodã sermone. Ceterũ si panes ꝓpositionis quondam ab his qui vxores suas tetigerant, nõ poterant comedi, quãtomagis ille panis, q de cælo descendit, non potest ab his, qui paulo ante coniugalibus adhæsere cõplexibus immolari, atq; cõtingi. Sed & quotienscũq; dies natalis dñi, vel reliquæ festiuitates aduenerint nõ solũ ab infideliũ concubinatum abstinendum est consortio, sed & ab vxoribus proprijs. Idem super Iohel. Qui etiam in castigatione victus, ac ieiunio, & eleemosinis se dicit agere pœnitentiã, frustra id agit, si non seruat castitatem, frustraque hoc sermone promittit, nisi egrediatur de cubiculo suo, sicut propheta dicit. Sanctificate inquit ieiunium: & post egrediatur sponsus de cubili suo, & spõsa de thalamo suo, ut uidelicet tpe ieiunij sponsus, & sponsa nõ seruiant operi nuptiali. Nam & Apostolus recedendũ parumper a coitu præcipit, ut orationi uacari possit. Cũ inquit. Nolite fraudare inuicem, nisi ad tempus ex consensu, ut uacetis orationi. Idem super Zachariam lib 3. Zacharias quoque propheta ita describit planctum Hierusalem, ut plangant familiæ, & familiæ seorsum, & mulieres eorũ seorsum. Hoc videlicet signãs, q̃ tẽpore tribulationis, & luctus cõiugijs & operi nuptiali seruire nõ debeamus. Hinc etiam diluuio impendente imperatum est Noë. Ingredere in arcam tu & filij tui, vxor tua, & vxores filiorũ tuorum. Et postea finito diluuio dicitur ad eum. Egredere tu & vxor tua, filij tui, & vxores filiorum tuorum. Vt videlicet qui in arca imminente discrimine separati fuerant, redditi mundo generationi & liberis deseruirent. Ambro. super epistolam primam Corinth. Si ergo causa procreandorum filiorum vxor dicitur, non multum ad ipsum vsum tempus concessum videtur. Quia & dies processionis, & ipsa ratio conceptus & partus iuxta legem demonstrãt cessare vsum carnis, his debere tẽporibus. Augustinus in li. quæstionum noui & ve. testamenti. Christiano ergo cum vxore sua conuenire aliquando licet, aliquando non licet. Propter processionis enim dies ac ieiuniorum aliquando non licet conuenire. Quia a licitis etiam abstinendum est ad tempus vt facilius impetrari possit, quod postulatur. Vnde apostolus. Ex consensu ait abstinendũ est ad tempus, vt uacetis orationi. Idem in libro de adulterinis cõiugijs. Non enim nisi ex consensu & ad tempus vt vacent orationi voluit coniuges inuicem carnali debito defraudari. Gratianus cau. 33. & 4. Hæc igitur omnia quæ superius de hac materia dicta sunt, si vxor consensum adhibere voluerit seruanda sunt. Nam sine consensu vxoris continentia seruari non debet, etiam causa orationis.

De horis congruentibus naturaliter illi operi. Cap. VII.

GVilielmus de conchis. Coitus si post cibũ fiat, nocet, minuit enim calorem quo cibus decoqui debet, qui crudus remanẽs diuersas generat infirmitates. Post longa quoque ieiunia & multa exercitia maxime nocet coitus. Hæc enim consumunt hominis corpus. Post sõnũ vero ꝑ acta digestione ab illis quibus licet, & in diebus quibus licet faciendum est opus tale. Auicenna in tertio canone. Coitus ille sanus est, qui fit in hora quam sequitur euacuatio superfluitatum, alleuiat enim corpus ac præparat ad augmẽtum. Cauendum est ergo ne fiat circa fæcis necessitatem aut in hora mingendi, neque cum exercitio vel motu, vel post passionem animalem fortem. Oportet etiam vt non fiat super repletionem, prohibet enim digestionem, & cadere facit in ægritudines. Iterũ ne fiat cum adest vacuitas, hoc enim est nocibilius & onerosius naturæ, magisque perimit innatum calorem, & magis attrahit liquefactionem, & æthicam, & arefactionem. Quin potius oportet vt fiat cum cibus descendit a stomacho completaque digestione prima, & secunda, & cum mediæ sunt in tertia digestione dispositio. Non ergo, vt ait quidam, debet post complementum tertiæ digestionis, illa enim est hora vacuitatis, cum in omnibus mẽbris reliqui cibi sunt in via digestionis. In huiusmodi dispositione aliqui sunt in principio noctis, & ob hoc illa hora conuenientior est illis ad coitum cæteris horis. Nam & longus tunc somnus ei succedit, & cum coitus accrescit, & aqua figitur in matrice propter somnum mulieris. Cauendus est præterea coitus post euacuationes ex vomitu, & fluxũ ventris, & passionẽ colicã, & diarria subita, sories motusque corporis animales, & apud motum fæcis & vrinæ & flebotomiæ. Diætam vero antiquam alleuiat quãdoq; sua exsiccatione, & trahendo materias ad partem aliam ab intestinorum parte. Constantinus in libro de coitu. Contingit autẽ aliquibus in ipsa coitus hora rigor, & tristitia ex mala scilicet humorum commixtione ac superueniente calore. Nam omne corpus quod malos habet humores, si repente fuerit calefactum rigescit, & inde tristitia prouenit. Quibusdam vero tremor superuenit ex malitia superfluitatis. Quibusdam etiam fætor ex putrida commixtione quæ soluitur ex calore. Quibusdam autem venter inflatur, quia naturalis calor in eo debilitatur, hisque contingit. vt coire semper appetant propter ventositatum multitudinẽ quæ introrsum continentur. Quibusdam denique post coitum, dolor capitis accidit, eo q̃ per motionem fumus ad caput ascendit ex humiditate sanguinis, & superfluitatibus corporis, & ex malitia commixtionis. Est ergo hora coeundi congrua, quando corpus fuerit in temperamento omnium exteriorum, scilicet vt non sit plenum nutrimento, neque vacuum, neque frigidum, neque calidum, neque siccum, neque humidum, sed temperatum. Si vero errauerit ab hac ratione & coierit, melius est, vt calidus coeat quã frigidus, meliusque saturus quàm ieiunus, meliusque humidus q̃ siccus, et ante somnũ q̃ post somnum. Nam si postea dormierit, cõceptus ac fætus melius erit, mulierq; semen melius continebit.

De his quæ coitum iuuant, & his quæ impediunt. Cap. VIII.

SVnt autem nutrimenta quædam quæ generant sperma siue semen, videlicet aquæ nutriunt, & inflantia. vento sitatem generant. Hæc etenim conueniunt seminis essentiæ, quoniam eius natura cõstat ex spiritu, & humore. Maxime vero tertiũ. s. calidũ addatur quoniã ea quæ calida sunt auxiliantur siue per calorẽ illud attra-

attrahãt, ac de occultis vasis extrahãt, & extrinsecus ferant, sinè nutrientibus cõmisceantur, vt ex his tria quę dicta iam sunt concurrant: verbi gratia. Fabę quidẽ nutriũt, & ventositatẽ faciũt, sed quia frigidæ sunt, vno carent, & duo possident. His ergo si Zinziber aut Piper nigrum vel hmõi quæ calida sunt misceantur, nutrimẽtũ fit quo semen generetur. In cicere vero simul hæc tria concurrunt, quia calidũ est, & humidũ, nutritiuum, & inflatiuum. Et hoc solum naturale semen generat, cui rapa etiam appropinquat. Quędam autẽ semen generãt, & extrahũt, vt Piper, pineæ, ficus recentes carnes, ac cerebella & vitella ouorum. Satyriõ quoq; libidinẽ accendit, & Zinziber ac costum dulce, crocus orientalis, & cardamum, ac semen vrticę, anisum, & similia. Quædam vero semẽ nõ generãt, sed potius desiccãt, videlicet calida & sicca, vt anetũ & ruta, & his similia. Quædã autẽ semen ipsum condensant, ꝓhibent & impediunt, ac libidinẽ extinguũt, vt lactuca, portulaca, & cucurbita, mora celsi, cucumer, melones, pisces, ac similia quęcunq; humida sunt & frigida. Frigida quoq; & sicca venerem cõprimunt omnia, vt acetum & vua amara. Magis aũt si lenticulæ cum semine lactuce coquantur, & eius aqua bibatur, libidinis appetitus extinguitur. Auicenna in 3. canone. Denique vnũquodque semen viri & lac mulieris quicquid sanguinẽ calidũ & humidũ generat, exuberare facit. Constantinus in pantegni. Ablatio vero libidinis aut concatenatione fit membrorum generatiuorum, sicut in Epylentia videtur. Aut ex paruitate spermatis; paruitas autem spermatis aut est ex minoratione cibi, aut ex complexione frigida & sicca dñante testiculis, quæ materiã ibi venientem mutare nequit in substãtiam spermatis. Denique si passio fit in intestino cum substantia, desiderium aufert libidinis ac generationẽ ac paruitatem facit spermatis, & apostema & vulnera. Razi in Almansore quinta parte. De his quoque quæ sperma & erectionem virgę minuunt, sunt acetosa & stiptica in cibo sumpta, vt acetum & vuæ acerbæ succus, & his similia. Erectionem quoque virgæ minuũt: ea, quæ ventositatis dissolutiua sunt. Idest cimimũ, ruta, mentastrum.

Distinctio generalis de coitu coniugali. *Cap. IX.*

Actor. Vt autem sciatur de coitu cõiugali quãdo sit meritorius & qñ permissus, & qñ culpabilis venialiter, & qñ criminaliter. Sciẽdum, ꝙ alius est licitus, alius fragilis, & alius impetuosus. Licitus quoq; triplex est, videlicet cã suscitandę prolis ad cultũ diuinum. Et cã reddendi debitũ. Et causa vitãdi incontinentiæ peccatũ. Horũ meritorii sunt primus, & secundus modus. Tertius vero licitus tantummõ, quia permissus iuxta id quod dicit Apostol⁹ Propter fornicationẽ vnusquisque suã vxorẽ habeat, & vnaquęq; suum virum. Primus quidem est virtutis theosebiæ. Secundus autẽ iustitiæ. Tertius vero cautelæ. Dicitur autẽ coitus fragilis qui ex fragilitate proueniẽs vtitur amplexu cõiugis, nõ cã prolis aut reddendi debiti, vel vitandæ fornicationis, sed causa talis in cõiuge delectationis. Et tũc aut illa delectatio sub Deo amatur, & sic est peccatũ veniale, quoniã a mortali propter coniugii sacramẽtũ excusatur. Aut supra Deũ vel æque, & tunc est mortale. Impetuosus autẽ dicitur, qui ex sola libidine perueniẽs metas excedit honestatis, & rationis. Quod fit quinq; modis, vno modo ꝓpter libidinẽ satiandã ꝑ meretricia blandimenta, et dicitur esse mortalis culpa, quia sic dicit Hieronymus contra Iouinianũ, vt habitũ est supra. Quorũdam matrimonia cohæserunt adulterijs, in aliena siquidẽ vxore ois, in sua vero nimius amor est turpis. Vnde Sextius pythagoricus in sententiis. Adulter inquit est amator ardentior ꝓpriæ vxoris. Cum. n. opus sm intẽtionẽ fornicatur, hinc ad vxorem quasi ad meretricem accedentis intentione meretricandi, meretriciũ reputatur. Dicit aũt Aug. vt habitũ est superius, ꝙ pp vsum rei concessę minus peccat quantũlibet assiduus ad vxorem, ꝗ vel rarissimus ad fornicationẽ. Secundo mõ cõtra modum naturalẽ abutendo. Et ille quidẽ abusus execrabiliter fit in meretrice, sed execrabilius, & dãnabilius sm Aug. in vxore. Vnde nõ est dubiũ quin sit mortale. Tertio mõ tẽpore interdicto videlicet tẽpore quadragesimali, ac in vigiliis ac ieiuniis, præcipue in diebus festiuis in quibus maxime vacandũ est orationi. Et licet dixerint aliqui, ꝙ exigere tali tpe debitũ sẽper sit peccatũ mortale cõior tñ videtur opinio, ꝙ exigere tũc causa ꝓlis vel incontinẽtiæ sit pctũ veniale. Exigere aũt tũc cã libidinis satiãdę semper est mortale. Reddere tñ quilibet cõiugũ tenetur oi tpe debitũ exigenti, si tñ instanter petierit, alioquin ꝓõt ac dẽt eũ monere vt abstineat tali tempore. Quarto modo in loco indebito, vbi gratia, in ecclesia, vbi carnis cõcubitũ exercẽs arguitur de cõtẽptu diuinorũ, & irreuerẽtia, nisi forte nõ habeat locũ aliũ vbi possit coire, nisi forte tps est guerræ vel aliquid tale. Similiter in loco publico, vbi. s. intuentes scandalizantur, & effrenatissimę libidinis esse cõuincitur. Multa nãque possũt honeste fieri, quę nõ pñt honeste videri. In vtroq; ergo loco coire in casu p̃dicto peccatũ est mortale. Quinto mõ cũ vxor est vicina partui, vel in tẽpore menstruali. Et tũc etiã est peccatũ mortale, quia cõtra ꝓlis bonũ. Nã ex tali coitu, sicut habitũ est supra iuxta Hierony. nascuntur partus abortiui, vel leprosi, vel elephãtici. Veruntñ in prædictis casibus, in quibus exigens peccat mortaliter, videtur aliquibus, ꝙ reddere nõ debeat alter. Nam & si quis penes me gladiũ deposuerit, & ego me iurauerim redditurum qñcunq; petierit, & interim in furiam cadat, non teneor illi reddere pp periculum, quod imminet. s. ne se, vel alios occidat, & etiam quia non petijt vt homo, sed vt animal brutum, nõ habens. s. rationis vsum. Pari ratione si alter coniugum petat debitum tpe, vel loco, vel modo indebito, non debet alter ei reddere, ne ille se spiritualiter interficiat coeundo cum mortali peccato. Et etiam quia non petijt vt homo, sed vt brutum. s. vt effrenata libidine metas honestatis, & rationis excedendo. Et etiã quia si reddat petenti, videtur ei consentire in mortali. Cæteris autem videtur, ꝙ si non meretricaliter, vel contra naturam petat, sed coniugaliter, & instanter, semper licèt cum dolore cordis, & anxietate reddere teneatur, maximè si probabiliter adulterio proximus esse credatur. Tunc enim nõ consentit vrgenti, nisi inquantum, quod est suum postulat, & hoc ideo ne peius fiat.

De semine generationis humanæ. *Cap. X.*

Isidorus in libro ethimol. 11. Semen est, quod iactum sumitur aut a terra, aut ab vtero ad gignendum, vel fructus, vel fœtus. Est enim liquor ex cibi & corporis decoctione factus, ac diffusus per venas, atque medullas, qui inde desudatus in modum sentinæ cõcrescit in renibus, eiectusque per coitum, et in vtero mulieris susceptus, calore quodammodo viscerum, & menstrualis sanguinis irrigatione formatur in corpore. Augustinus contra Iulianum. Qui ergo primum hominem fecit ex puluere, nunc omnes fabricat ex semine. Igitur aut Iulianus. Vis illa voluptatis confectrix, commistrixque seminum, non explet operationis vicem, sed de naturæ thesauris offert Deo, vnde ille operari dignetur hominem. Falsum quidem est, quod dicit a voluptate semina confici, atque misceri. Non enim fiunt ab ipsa voluptate, sed quæ iam in corporibus a Deo vero condita sunt, excitantur, & emittuntur cum voluptate. Vtrum autem in vtero muliebri cum voluptate misceantur semina vtriusque sexus, videant fœminæ, quid sentiant in secretis visceribus. Non enim decet nos maniter vsque ad ista esse curiosos. Auicenna vbi supra. Nomen quidem spermatis, quandoque dicitur per nominis communitatẽ, vt componatur intentio aggregans rem in intentione distinctã. Nam intentione qua nominatur expulsio viri spermatica non nominatur expulsio fœminæ spermatica. Nam & viri quidem est vere sperma calidum, digestum, spissum, fœminæ vero genus est sanguinis menstrui parumper digestum, parumperque conuersum, nec a virtute sanguinea quantum sperma viri elongatũ. Propter hoc assimilauerunt ipsum Philosophi menstruo. Dixerunt, ꝙ quando masculi sperma permiscetur, operatur cum virtute, nec est alicui parti eius plurimus introitus in rectificando particularitatem corporis infantis. Hoc. n. est spermatis mulieris, & menstrui sanguinis, immo plurimum intendit in particularitate spiritus infantis, nec est nisi sicut coagulum agens in lacte. Sperma vero mulieris est fundamentum particularitatis corporis infantis. Constantinus in libro de coitu. Semen autem sic Galienus diffinit Semen est substantia humida, & pura, & calida, vnde fit homo Item semen est spiritus calidus currẽs, & currendo influẽs humida, corporis effectu similem faciens illi vnde processit. Iterum Galienus in libro de cura morborum. Semen est spiritus & humor. Spumosus autem fit humor per motum, sicut est videre in tempestate maris. Ex libro de nat. rerum. Homo inter omnia animalia multi seminis est, & ideo multi coitus. Generat autem vir secundum Aristo. vsque ad annum 70. Alij dicunt vsq; ad 90. Mulier vero concipit vsque ad. l. Omne masculinum eijcit semẽ in fœminam, fœmina vero in suam matricem; Guilelmus de cõchis Spermati vero tria sunt necessaria. Primum est semen, quod emittitur. Secundum quod est calor, qui hominem accendit, ac semen eliquat, scimus. n. ꝙ humorem frigus congelat. Tertium est spiritus, qui virgam erigit vt semen expellat. Cum ergo materia est in vasis coadunata, calore eliquata, & parata, per virgam spiritus expellit eam. Sed quia virga est neruosa: nerui vero sunt sensus fundamenta, dum ergo semen discurrit, scalpendo delectationis pruriginem gignit. Si ergo trium istorũ aliquid desit, opus coeundi deficit. Igitur calidi homines, & humidi conueniunt, vt superius dictum est, huic operi. Auicenna in secundo canone. Sperma hominis proprie impetigini confert, ac sedat dolorem podagrę, fertur etiam, quòd idem abstergit morpheam.

De ipsius origine. *Cap. XI.*

Idem in 3. canone. Sperma est superfluitas digestionis quartæ, quæ fit cum dispartitur cibus in membris refudãdo a venis tertia digestione iam expleta. Generatur autem in testiculis, tanquam in principalibus membris ex humiditate delata ad eos in venis, quæ est quasi superfluitas cibi quarti in corpore toto. Est apicem sanguis magis digestus, magisq; subtilis. Et est de summa humiditatis proximæ coagulationi, ex qua nutriuntur membra

dura

dura, vtpote venæ, & arteriæ, & his similia. Et qñque reperitur ex ea plurimũ in venis retentum, ad qđ iam digestio quarta præcessit, & remansit vt ex ipso venæ nutriantur, aut perueniat ad mẽbra homogenea, & nutriat ea, pp quod magis fit alteratio necessaria, sperma vero prouenit ex illa. Itaque cõmouetur per spiritũ in meatibus ex vena pulsatili, & vena quieta venientibus, q sunt radices duę ramificatione plurimorũ anfractuũ, & inuolutionũ. Et post hæc ab eis in vasa spermatis effunditur, indeq; in coitu naturali per virgam ad matricem proijcitur. Hypocras ait, ꝙ plurimũ materiæ spermatis est a cerebro, & ꝙ descendit ex duabus venis, quæ sunt post ambas aures: propter hoc ambarum flebotomia generationem abscindit, & sterilitatem incurrere facit. Harum itaque sanguis est lacteus, & quia nõ elongantur a cerebro, his quæ sequuntur ipsum spacio longo, sanguinis illius alteratur cõplexio. A cerebro namque proueniunt ad nucham, eique continuantur, & inde ad renes, post hæc ad venas, quæ ueniunt ad testiculos. Mihi vero videtur, ꝙ non oportet vt sperma sit ex cerebro solo, quamuis eius fermentum sit ex cerebro particulariter. Oportet.n. ꝙ ei sit ex omni membro principali fons, & ex alijs membris resudatio ad istas radices, & propter illud est assimilatio Gulielmus de conchis. Sperma est hominis semen ex puriora substantia omnium membrorum compositum. Natura.n. exigit, ꝙ similia de similibus nascantur, vt ergo omnia membra inde possint progredi ratio est de omnibus aliquid in spermate contineri. Aliud ad hoc idem habe argumentum. Si pater aliquam incurabilem infirmitatem in aliquo suo membro obtineat, vt cyrogram vel podagram, filius in eodem membro similem incurrit infirmitatem. Et hoc vnde nisi, quia in germine contraxit infirmitatis illius causam, & originem. Sed dicis, quid ergo si aliquis truncatis manibus, vel pedes, vel aures, vel nasum coeat, puer q inde nascitur carebit illis membris. Respondeo. Natura imperfectionem fugiens, vnumquenque in suo genere perficere laborat. Materia ergo ex alijs membris contracta illud, quod deest parenti, vi formatiua in partu perficit. Membra nempe non sunt omnino dissimilia. Itaque quod de ossibus aliorũ membrorũ cõtraxit, in ossa manuum cõuertit, quod de carne in carnem, quod de neruis in neruos, & sic de alijs. Ex libro de anathomia. Itaq; de spermatis generatione variæ sunt sententiæ. Dicit.n. Hypocras, ꝙ a cerebro per venas iuuentiles descendit, ideoque non spermatizatur illis incisis. Galianus aũt dicit, ꝙ ab hepate descendit. Alij vaxo auctores, ꝙ ab omnibus membris. Denique solutio omnia cõcordans, hæc est, ꝙ principaliter descendit ab hepate, ab omnibus autem membris originaliter, & a cerebro pro maiori parte.

De causis exuberationis in spermate. Cap. XII.

AVicẽna vbi supra. Causa vero exuberationis spermatis, aut in eius vasis, aut in lacertis ipsum conseruantibus, aut in renibus, aut in principijs. Causa quidem quę est in spermate, aut est eius multitudo propter paucitatem coitus, & multam acceptionẽ generatiuorum sperma, pp quam indiget motu expellente: aut ꝓpter suam tenuitatem ob quam resudat, sicut & omne tenue, aut propter sui acuitatem, ob quam mordificat, & necessarium est ipsum expellere. Causa vero quæ est in vasis spermatis, aut est debilitas retentiuæ propter malitiam cõplexionis. Aut vehementia expulsiuæ virtutis. Aut ægritudo officialis ex spasmo, & thetano, quæ necessario facit motus extraneos. Vnde & expulsiua mouetur, & expellit sperma, tanq̃ nociuum, sicut accidit vomitus cum aliquid nocet stomacho. Spasmus quidem ipse est pressor & expressor abijciens, spasmus namq; membrorum spermatis est solutiuus, & spasmus lacerti animi est retẽtiuus. Nam lacertus animi creatus est ad retinendum, & ille ad exprimendum. Est aũt in eis mollificatio, quare non retinetur pp dilatationem accidentẽ meatibus. Causa vero in lacertino conseruatiuo est spasmus eorũ, & mollificatio. Sed causa in renibus est, quia qñq; accidit eorũ adipi liquefactio ex vehementi coitus desiderio, vel ex multitudine coitus, & ob hoc ex coeuntibus ingreditur post vrinam ex ea res plurima pendens in panno. Et hæc quidem est mala, destruens virtutem & corpus. Causa denique in principijs est, vt cum multiplicatur cogitatio in coitu, & auditus verborum eius. Aut accidat qui desideat in natura coitum illi similem. Vnde mouetur ad operationem eius aliquo modo, aut motu debili, & sic emittit humorem ante vrinã, aliquando forti, & descendit sperma. Causæ vero multitudinis pollutionis sunt causæ exuberationis, & motus spermatis. Et quandoq; non mouetur, nisi per somnũ ꝓpterque cum dormit aliquis supra ceruicem secundum modum iam dictum. Et huius cura, strictura laminæ plumbi super dorsum est impressio magna. Sed quandoq; renibus nocet, & ideo hoc iterum in eo attendere oportet. Similiter etiam in lecto infrigidantia, & dormire super folia salicis, & similia.

De causis erectionis virgæ. Cap. XIII.

SVnt autem in virga meatus tres. s. vrinæ, & spermatis, & aliguadi. Aduenit autẽ ei virtus erectionis, & vẽtositas a corde.

Et aduenit ei sensus a cerebro, & nucha. Et aduenit ei sãguis æqualis & desideriũ ab hepate. Desideriũ quoq; naturale quandoque fit ei causa renum, & apud me principiũ eius est a corde. Et vsus quidem coitus hoc membrum confortat, ipsumque lacertosũ facit, & incrossat. Dimissio quoque liquefacit illud & arefacit, sicut & Hypoc. dicit. Cã denique & desiderij, & motus eius aut est meditatiua, aut est ꝓpter multitudinem vẽtositatis in sanguine ex quo generatur sperma. Ad cãnã etenim cõcauam defert ventositatem forte spiritus desideratiuus, cũ quo incedit sanguis plurimus, & spiritus crossus. Ex illo itaque sanguinea instrumentũ virgę nutritur, vnde & inflatur & erigitur. Hanc erectionẽ adiuuat oẽ in quo est humiditas extranea præparata ad hoc ut cõuertatur ad ventositatẽ, fit & qñque propter illud qđ mouetur ex desiderio pp ꝑparationem mẽbri ad illud, qm̃ tensio facit accidere mordicationẽ, fit etiã qñque quando sperma in membris coitus aggregatur, & eius separatio inquiritur, tunc.n. materia mouetur in ipsis. Præterea fit qñque ꝓpter mordicationem materię stantis in glãdulis, positis in duobus lateribus orificij vesicę, vel materię subtilis ad eam ex renibus uenientis, sicut etiã fit propter motũ ipsius spermatis cũ acuitur, & multiplicatur, & mordicat. Causa denique propinqua multæ tensionis uirgę ad modũ chordę est multitudo grossę uentositatis in partibus membrorum coitus. Et huius causę uentosę multitudo aut est in ipso neruo concauo, aut est ei superueniens ex arterijs & uasis spermatis, aut sunt duæ res simul. Et materia quidem huius uentositatis est humiditas plurima. Efficiens autem ipsam est caliditas pauca, ad hoc etiam adiuuant aliqñ causæ præcedentes aut ex cibis calidis acutis, aut ex inflatiuis, vt sunt cicer & vua & vitellus oui, & illa quę aggregant vtrãque rẽ, vt eruca, & illud cui proprietas inest generandi sperma, sicut vinum nouũ, aut ex dispositionibus & figuris, sicut est multitudo dormitionis sup collum. Vnde sperma liquefiendo conuertitur in ventositatẽ, aut strictura ancharum cum cingulis aut corrigijs, vnde dilatantur orificia venarum. Quandoque etiam peruenitur ad priapismum, vt si eędem causæ confortentur, & fiat erectio fortis, atque remaneat, quamuis non adsit desiderium.

De carnis pollutione. Cap. XIIII.

ACtor. Ex prædictis autẽ causis excitatur corpus non solum ad coitũ, sed etiam frequenter in plurimis ad pollutionẽ carnis. Dr̃ autem huiõi pollutio seminis electio præter voluntatem mouentem, natura corrupta sine aliquo membrorũ mouente extrinsecus. Et scd̃m modum huiõi diffinitionis nulla pollutio scd̃m se est culpabilis. Nihil.n. ꝙ omnino præter uoluntatem hoĩ accidit, ad culpam Deus imputat, iuxta illud August. Omne peccatũ adeo est uoluntariũ, ꝙ si non est voluntarium, non est peccatũ. Quis enim inquit peccet, in eo quod vitare nõ põt. Si ergo fiat emissio seminis vigilando, & voluntarie, non ẽt aliqua persona mediante, vel contactu alicuius rei, non est pollutio secundum modũ prędictũ, sed reducitur ad peccatũ mollicieí. Si autem obiiciatur ecõtrario, ꝙ ibi est inordinata delectatio. Respondemus, ꝙ illa etiam delectatio est pura passio. Ideoque non est peccatum, sed aliquãdo sequela peccati tantum, scilicet quando prouenit ex crapula vel turpi cogitatione. Nam ipsis passionibus nec meremur, nec demeremur, v.rum si nulla pollutio talis est culpabilis, quæri põt cur a sacramẽto altaris aliqñ separat hominem secundum Gregorium, cum solummodo peccatum mortale separet a re sacramenti. Ad hoc responderi potest, ꝙ licẽt ipsa pollutio non separet a re sacramenti quantum ad meritum, quia non est peccatum mortale, nec etiam veniale secundum se, separat tamen a sacramento non absque ratione. Nam vt dicit Augustinus, inter omnes actus virium animæ vel in corpore vel extra non est aliquis adeo suffocatiue delectationis sicut actus generatiuæ virtutis. Vnde & in eo fit omnino ordinis peruersio, vt quod naturaliter dẽt esse subiectum scilicet caro vel sensualitas, efficiatur supra in vltimo scilicet supra rationem dominio, vel actualiter, vt in vigilantibus, vel quantũ in se est, vt in dormientibus. Vnde maxime attestatur antiquæ præuaricationi, in qua facta est oĩs inordinatio naturalis boni. Quoniã ergo in pollutione inualescit corruptio supra naturã, ob hoc indignũ est, ut pollutus ad sacramentũ accedat, in quo nihil est corruptionis, & qđ oĩ creato dignius est ibĩe cõtẽri, nisi prius reordinetur natura super corruptione illa. Quod fieri potest, vt dicit scd̃m naturalem cursum in spacio. 24. horarũ. Vnde videtur, scd̃m hoc, ꝙ etiam vsque in crastino debeat homo se ab illo sacramento suspendere, si post meridiem & ante noctẽ polluatur, sicut aliqñ cõtingit dormientibus de die. Peccatũ autẽ veniale non est tantæ potentiæ, vt substernat qđ est naturaliter supra. Ideoq; celebrationẽ non impedit illius sacri, quia nec sic attestatur præuaricationi antiquæ atq; corruptioni. Quod ergo in hac parte non põt pc̃tũ veniale, põt pollutio, licẽt nullũ sit pc̃tũ, ut dictũ est secũdũ se. Constan. in Panteg. Exire quidem sperma ꝑter voluntatẽ neque virgã erigi accidit ex cõtẽtiuę virtutis in testiculis defectione,

& expulsiuæ fortitudine, & calore vel humiditate dominantibus complexioni suę, quod fit cum spermatis instrumenta patiuntur spasmum, sicut in epilenticis videmus. Hęc enim quando spasmãtur, motu nõ naturali mouẽtur, deinde quę hñt spermatis expellũt.

De causis pollutionis nocturnæ. Cap. XV.

GRegorius vbi supra. Quasi vero per somnum nocturnum illuditur, qui tentatus de immunditia veris imaginibus in cogitatione inquinatur. Et talis est aqua lauandus, vt cogitationis culpas lachrymis obruat, & nisi prius ignis tentationis recesserit, reum se quasi vsque ad vesperam cognoscat. Sed in eadem illusione necessaria est valde discretio qua pensari subtiliter debeat, ex qua re vel cã menti dormientis accidat. Aliquando enim contingit ex naturæ superfluitate vel infirmitate, aliqñ ex crapula vel ebrietate, aliquando ex præcedenti cogitatione. Cassianus in lib. septem posteriorum collationum 3 Hoc autem nisi fallor inquisitione nostra complexa est, cur interdum districtius abstinentes afflicto exhaustoque corpore incentiuis actionibus vrgeamur, ita vt experrecti reperiamus nos humorum naturalium egestione respersos. Huius ergo infestationis triplicem causam nostri prouidere maiores. Aut enim superflua escarum nimietate congerit, aut per incuriam mentis, aut inimici illudentis insidiis prouocatur. Primum ergo gulæ vitium hanc redundantiam obsceni humoris extendit. Nam & cum districtioris abstinentiæ tempore etiam statum pollui patiatis, non de pñti vt putatis inedia, sed de nimietate præteritę saturitatis effunditur Quod enim per voracitatis ingluuiem cõcretum est in medullis, necesse est, vt per pruritũ vel certe per ignorantiam quãuis magno ieiunio labefacti corporis egeratur. Quamobrem non solum lautioribus est epulis abstinendum, sed etiam a vilioribus cibis æquali est abstinentia temperandum. Licèt nos necesse sit confiteri, interdum etiam absque vlla mẽtis industria, vel tẽperie corporum, vel ætatis præteritæ maturitate quosdã tamen sordidari, vel certè fluxus istius egestionę non pollui Sed alterius meriti est, qui pacem intiti facilitate consequitur alterius qui triumphũ gloriosis virtutibus ꝓmeretur. Secunda impuri illius profluui causa est, si mens spiritualibus studijs atque exercitijs vacuata, quãdã sibi segnitie situm per consuetudinẽ continui corporis adduxerit. Aut cum sordidarũ cogitationum minutias non cauendo ita illam puritatem segniter concupiscit, vt oẽm perfectionis et castimonię summã in sola credat exterioris hoĩs castigatione cõsistere. Cuius erroris atq; vecordię vitio cõsequenter eueniet vt non solum multimoda cogitationum peruagatio inuerecunde atque procaciter secretum mentis irrũpat, sed etiam pristinarum oĩum passionũ intra eam semina perseuerent, quæ quandiu in eius abditis delitescunt, quamuis rigido corporis ieiunio castigetur, tñ nihilominus dormientem illecebrosis fantasmatibus inquietãt, quarum ante legitimi temporis cursum, nõ iam ex naturæ necessitate, sed adhuc ex fraude nequitię obsceni eliciantur humores. Ideoque in primis discursus sunt sensuũ coercendi, ne mens istis excessibus assuefacta, ad fœdiora incitamenta luxurię sumniãt perrahatur. Tertia causa est, cum constrictione cordis, & corporis perpetuã castimonię puritatem optamus acquirere, sed nos fraudulentissimi hostis impugnat inuidia, dum illis præcipue diebus quibus maiore integritatis merito desideramus diuino placere conspectui, simplicis fluxus illius egestione nos polluit, vt a sacrosancta communione deterreat.

De illa quę prouenit ex naturę superfluitate uel infirmitate. C. XVI.

GRegorius vbi supra Hæc autem illusio cum euenit ex naturę superfluitate vel infirmitate, non est omnino timenda, qm animo hanc pertulisse magis dolendus est q̃ fecisse Actor. Sic idẽ videtur de illa quæ accidit ex crapula. Non.n. animus eam sponte facit, sed inuitus patitur. Et ideo pari ratione videtur timenda nõ esse, quam tamen idem Gregorius dicit aliquem reatũ habere, & ab immolatione sacræ hostiæ suspendere. At vero non est simile, qm in illa quæ accidit ex crapula non est animus tm̃, vt patiens, sed etiam vt agẽs per occasionem qm actor crapulæ. Vnde nõ eã tantũmõ patitur, sed etiam quodammodo facit, dum actor est crapulæ ex qua pollutio accidit. Verũ si nullũ in ista peccatũ secũdũ Grego. timẽdum est, cui aĩo eam pertulisse dolendus est. At hoc intelligitur de dolore generali, quo dolere debent oẽs ac lugere infirmitatem & miseriã humanę cõditionis, ex qua ꝓueniunt pollutiones hmõi Nam dolor quidem pœnitentialis non est nisi de perpetratione culpæ, nihilominus tamẽ dolẽdum ac lugẽdũ est, pro hmõi incolatu miseriæ, & pro dilatione patriæ Pñt hoc etiã intelligi de dolore spãli, quo de fragilitate ꝓpria dolere dẽt hõ, & timere ne per ipsũ latenter orta sit pollutionis occasio. Hinc ẽt de tali confitentur sacerdotes antequã celebrent, & bonũ est, Quia bonarũ mentiũ est ibi culpã agnoscere, vbi culpa nõ est. Et ẽt quia pollutionis causã homo discernere nescit, vtrũ.s. ex superfluitate naturæ, vel infirmitate, vel ex crapula, vel ex turpi cogitatione ꝓcedẽte acciderit. De illa vero q̃ accidit ex naturæ supfluitate qõ solet eẽ, vtrũ hominis accidet̃ si nunq̃ peccasset. Nã et si nõ peccasset, nihilominus genuisset. Nõ aũt fit generatio, nisi ꝑ decisionẽ a nutrimento superfluo. In Adã ergo superfluitas esset, q̃ etiã si nõ coiret, nihilominus expelleret. Passibilis ergo fuit ab illius superfluę expulsionẽ, & sic ad pollutionẽ. Præterea in statu primo esset naturalis egestio. Alioquin egestiua virtus, & expulsiua essent superfluæ. Sic quidẽ videtur, ꝙ ratione pari tunc fieret erectio seminis superflui. Ecõtra vero põt obijci, ꝙ semper pollutio ꝓuenit ex corruptione passibilitatis, aut vitij. Ibi ẽt est inordinata delectatio. Nihilq; tale in Adam fuisset, si non peccasset. Nos aũt dicimus, ꝙ si non peccasset, nunquã pollutionẽ habuisset Sicut n. recte ordinatę ad Deum erant superiores vires aĩæ ipsius, sic & inferiores ad superiores, & corpus ad inferiores, exterior a quoque ad corpus. Cũ ergo talis superfluitas, quæ pollutione nocturna eijcitur, sit præter ordinẽ, vt supra dictũ est, non quã in eo fuisset, si absq; peccato permãsisset. Verum duplex est superfluum, qa duplex est necessariũ. s. ad sustentationem indiuidui, & multiplicationẽ speciei. Hoc aũt vltimum est simpliciter necessarium, secundũ quid aũt superfluum. Et est tale semẽ quod deciditur in generatione. Nã & si superfluum sit secundum quid. s. quãtũ ad sustentationem indiuidui, tñ necessarium esse dicitur. s. quãtum ad multiplicationem speciei. Non ergo in generatione a superfluo simpliciter decisio fit, sed a superfluo secundum quid. Et huiusmodi superfluum secundum quid in statu primo nõ habuisset Adam, nisi temporibus determinatis ad generationem. Vnde posito ẽt, ꝙ non coiret, cum nulla in corpore ipsius inordinatio esset, huiusmodi superfluum in eo non generaretur, & ita nec per pollutionẽ expelleretur. Porro de egestione dicimus, ꝙ esset tũc sicut & nunc, sed absque fœtore aliquo, & grauamine, quæ sunt peccati pœnæ. Nec est simile de egestione, ac pollutione. Non.n. totus cibus erat homini nutrimento, sed illum solum purum, qđ diuideretur ab impuro, sicut & modo. At vero totũ semen erat ordinarũ naturaliter ad generationem: vnde patet, ꝙ secundum naturam bene institutã nõ possit aliter emitti, quã per generationẽ.

De illa quę accidit ex crapula vel ebrietate. Cap. XVII.

GRegorius vbi supra. Cum aũt vltra modum gulæ appetitus in sumendis alimentis rapitur, & ob hoc humorum receptacula grauantur, habet exinde animus aliquem reatũ, non tñ vsq; ad prohibitionem percipiendi sacri mysterij, vel celebrandi solennia missarum, cum fortassis, aut festus dies exigit, aut ministerium exhiberi pro eo, ꝙ sacerdos alius in loco deest. ipsa necessitas cõpellit. Nam si alius qui ministerium implere valeat adest, illusio facta pro crapula a perceptione quidem sacri mysterij ꝓhibere non debet, sed ab immolatione vt arbitror se homo subtrahere debebit. Si tamen dormientis mentem imaginatione turpi non concusserit, tunc enim animo reatus suus manifestus erit. Cassianus in lib. 10. collationum 3. Nunquam vtique castimoniæ puritatem indirupta valebit virginitate seruare, cui præterita cibi materia subministrat ignem carnalis concupiscentiæ. Nã quod semel per escarum abundantiam concretum fuerit in medullis, necesse est egeri, atque ab ipsa naturæ lege propelli: quæ exuberantiam cuiuslibet humoris superflui, velut noxiam, atque sibi contrariam in semetipsa residere non patitur. Ideoque rationabili semper, & æquali est corpus nostrum parsimonia castigãdum, vt si naturali hac necessitate commorantes in carne omnimode carere non possumus, saltem rarius nos, & non amplius quam trina vice illa colluuione respersos totius anni cursus inueniat. Quod tamen sine vllo pruritu quietus egerat sopor, non fallax imago inde occultæ voluptatis eijciat. Actos. At vero si iuxta prædicta verba Gregorij. Pollutio quæ accidit ex crapula sacri mysterij celebrationem impediat ratione sui reatus, siue vitij, videtur ꝙ sacerdos nullatenus celebrare debeat pro quantocunque profectu populi. Non enim facienda sunt mala, vt proueniant bona. Et hæc obiectio est inualida, quia pollutio licèt ex vitio procedat, non tamen est vitium. i. culpa, sicut dictum est supra. Affectus vero quem habet sacerdos ad profectum populi subiecti, magis eum assimilat sacramento pro redemptione, ac profectu omnium immolato, quam dissimilet illa corruptio: maxime cum non habeat ex parte ipsius causam, vel occasionem effectiuè, sed materialiter tantummodo. Ideoque talis celebrare potest in illo casu, quem Gregor. ponit, quia scilicet vtilitatem plebis communem intendit.

De illa quę prouenit ex præcedenti cogitatione. Cap. XVIII.

GRegorius vbi supra. Si vero ex turpi cogitatione vigilantis illusio dormientis oritur. patet animo suo reatus. videt enim a qua radice inquinatio illa processerit, quæ hoc nesciens pertulit. quod sciens cogitauit. Cassianus in libro de institutio. monach. Licèt autem ad plenam peccati noxam talis commotio minime computetur, tamen nec dum perfectæ mentis indicium est, nec ad purum excocti vitij manifestatio, cum per fallaces imagines hmõi illusio operatur. Qualitas enim cogitatio-

tionum quæ in distensionibus diei negligentius custoditur, quiete nocturna probatur. Et iccirco cū intercesserit aliqua talis illusio, non culpa somni credenda est, sed negligentia temporis præcedētis. Ita manifestatio morbi latentis intrinsecus, vt solēt malę quoque valitudines corporum non ea colligi tēpestate qua videntur emergere, sed negligentia sunt præteriti tpis acquisitę, quo pastus quis impudenter cibis saluti contrarijs noxios humores sibimet letalesq; contraxit. Actor. Si autē illa pollutio quæ prouenit ex crapula, nisi necessitatis vrgeat, suspendit sacerdotem a celebratione, magis etiam illa quæ fit ex pcedente turpi cogitatione. Quia etiam christianū quemlibet suspendere debet a perceptione, nisi fortasse dies solennis instet, vt dies paschæ. Sed tunc etiam videtur melius esse differendum in crastinū, si posset fieri sine scandalo. Similiter infirmis de quorum morte timetur, dari potest in tali casu propter vtilitatem sacramenti. Veruntamen si memores indignitatis suę nolint petere causa reuerentię, non est eis dandū, sed potius dicendum. Crede & manducasti. Licet ipsa pollutio secundum se sicut prædictum est peccatum non sit, sed sequela peccati. Augustinus super Genesim lib. 12. Aliqua itaque fit quæstio de consensionibus somniantium, cum sibi concumbere videantur vel contra mores licitos vel contra propositum suum. Quod contingit, cum ea quæ vigilantes etiam cogitamus, non cum placito consensionis, sed sicut talia pp aliquid loquimur, quod non possemus nisi ea etiam cogitaremus, sic admonentur in somnis, & exprimuntur, vt eius caro naturaliter moueat, & qd naturaliter collegit, per genitales vias emittit. Qd quidē sine peccato a vigilante fieri nō posset. Tunc vero tam sine peccato fit, q̃ sine peccato a vigilante dr, qd vt diceretur, sine dubio cogitatū est. Veruntamen pp aīæ affectionem bonā, quæ desiderio meliore sedata multas interficit cupiditates, quæ ad naturalem motum carnis pertinēt, quem castu vigilantes cohibent, dormientes autem ideo nō possunt, quia non habēt in potestate quin admoueatur expressio imaginis corporalis quæ discerni non posset a corpore. Propter istam ergo aīę affectionem bonam etiam in somnis quædam eius merita clarēt. Nam & dormiens Salomon præposuit sapientiam omnibus rebus, eamque neglectis cæteris, precatus est Deū, & placuit hoc domino, nec distulit retributionem bonam pro desiderio bono.

De illa quæ accedit tantùm ex imaginaria visione. Cap. XIX.

PRæter hæc autem quæ tangit Grego. videlicet quatuor genera pollutionis, addere possumus & quintum, quod fit ex imaginaria tantummodo visione, quam homo patitur in somnis. De quo tamen Grego. tacet, quia de his tantum intendit loqui, quæ causam suam habent in vigilante. Hoc autē genus secundum causā suā in vigilante non est. Cassianus in lib. 7. collationum ait: Hāc autem carnis colluuionē quidam dicunt, non iccirco dormientibus euenire, q eam producat fallacia somniorum, sed potius quia redundantia humoris illius aliquas in ęgrotāti corde fingat illecebras. Denique qn non inquietat vlla concretio quem ad cōmodum fluxus eius, ita etiam illusio conquiescit. Sed hoc definite poterit nemo nisi per experientiam longam, & puritatem cordis in coufinia carnis ac spiritus verbo dñi diligente peruenerit. Sicque puritatis modum, certa experientia perpendens nequaq̃ illorum decipietur errore, qui negligentiæ suæ vitio crebrioribus q̃ natura appellit egestionibus sordidati de naturali conditione causantur. Cumq; eos constet inferre potius vim naturæ, & extorquere ab ea pollutionem, quam ipsa non ingerit, intemperantiā suā ad necessitatem carnis, immo ad eius referunt Creatorem. Itaque quisquis ad illum puritatis statum iugis cordis intentione peruenerit, vt iam mente ab huius passionis titillatione penitus absoluta per soporem caro eius velut redundantiam superflui humoris expellat, conditionem modūque naturæ certissimè deprehendit. Et ita cum expergefactus inuenerit carnem suam post longa tempora se inscio atque ignorante pollutam, tum demum de naturali necessitate causetur, ad illum sine dubio perueniens statum, vt talis inueniatur in nocte, qualis in die, talis in lecto, qualis in oratione.

De illa quæ fit a diabolica illusione. Cap. XX.

GRego. in Morali. lib. 8. Sæpe autem (vt alias dictum est) malignus spiritus etiam sanctorum corda afficere somnis nititur, ut ab intentione cogitationis solidæ ad tēpus saltem momētumque deriuentur, quamuis ipsi protinus se ab illusionis imaginatione discutiant. Sed hostis insidians, quo eos vigilantes minime superat, eo dormientes grauius impugnat. Quem tamen hæc maligne agere superna dispensatio benignè permittit, vt ne in electorum cordibus ipse saltem a passionis præmio somnus vacet. Sicque iustorum vita, & per vigilias tentatione quatitur, & per somnum illusione fatigatur, foris corruptionis suæ molestias tollerat, intus apud semetipsam grauiter illicitas cogitationes portat. Cassianus in libro septimo posteriorum collationum. Itaque fraudulenti hostis inuidia nos impugnat, dum illis præcipuè diebus, quibus maiore integritatis merito desideramus placere conspectui diuino, simplicis fluxus carnis egestione nos polluit, vt a sacrosancta cōione deterreat, licèt in quosdā incipientium ob hoc diabolica infestatione hæc etiam recredatur illusio, vt cū eos intentioribus ieiunijs studere cognouerit, omnes eorum conatus hac arte subuertat, vt dum se nō solū nihil ad puritatem corporis districtiori ieiunio profecisse, verum etiam grauius sentiant fuisse pulsatos, magistram incorruptionis, ac puritatis altricem abstinentiæ districtionem tanq̃ ęmulam perhorrescant. Et omni quidem industria quantū in nobis est studere debemus, vt castimoniæ puritatem illo vel maximo tpe teneamus, quo venerandis assistere optamus altaribus. Verū si hostis ille nequissimus, vt nobis cęlestis remedij subtrahat medicinā, custodiā subtem mentis illuserit, ita duntaxat, vt nullo reprehensibili interueniente prurito, nullo oblectationis contaminemur assensu, sed egestione, aut naturali necessitate ꝓpulsa, aut certe impugnatione diaboli absq; sensu voluptatis elicita, ad impedimentū nostrę sanctificationis obtenderit, possumus & debemus ad gratiā salutaris cibi cōfidenter accedere. Sin vero nostro vitio hæc fuerit egesta excretio, illud apostolicum formidemus: Qui manducat indigne &c. Nouimus fratrem, qui cum castimonia cordis, & corporis summa circumspectione, atq; humilitate ꝓmeritā iugiter possideret, ac nequaq̃ nocturnis ludificationibus tentaretur, quotienscūq; se tñ ad pcipiendā cōmunionem dñi cā præparasset, immūdo fluxu dormiens fœdabatur. Qui cū multo se tpe a sacrosanctis mysterijs trepidus abstineret, tandē hanc ad seniores detulit qōnem, remedium impugnationum, ac doloris sui medicabili eorum consilio cōsecuturū se esse confidens. Sed cū primam causam morbi huius spiritualiū medicorum doctrina discuteret, quæ solet ex abundanti ciborū præsumptione descendere, eam quæ memorato fratri deprahenderet non inesse, inquirūt, ne animæ forsitan culpa caro exhausta ieiunio illusionibus vrgeretur, quibus ēt districtissimi viri cum paululum elati de sua corporis fuerint puritate per superbiæ vitium polluūtur; probātesque nec animæ culpam esse, nec carnis, sacrosanctis cū epulis debere misceri confidentissimè censuerunt, ne per hanc fraudem medicina remedij salutaris in perpetuum fraudaretur.

Cur pollutio nocturna secundum se culpabilis non sit. Cap. XXI.

ACtor. Quòd aūt nulla pollutio nocturna secūdū se peccatū sit, ipsa ratio euidenter ostendit. Statim. n. qn̄ fit a sensibus abstractio, fit ēt spirituum ad interiora directio. Sicq; pp calorē excitatum turbantur spiritus in cella imaginationis, ita q inepti efficiuntur ad deferendū formas in cellam rationis. Et ita nō ordinantur vires inferiores ad superiores in dormiente sicut in vigilante: nec potest ratio quin moueatur dormiens corporali motu ad eijciendū semen prohibere. Verum quid de illo qui dormiēdo illusionem patitur, & post excitatus statim polluitur. Iterum quid de illo, qui nec dormit, nec vigilat, & in tali statu polluitur. Quid ēt de illo, qui post pollutionē excitatus a somno consentit, & placet ei? Videtur grauiter peccare, quia cū vigilans consentit pollutioni, consentit immoderatę delectationi. Grauius etiā peccare videtur ille, qui confessiones de peccatis carnis audiendo polluitur, quia ibi totū vigilando fit, & cogitatio, & motus carnis, & emissio seminis. Et tñ aliqn̄ tali dictat conscientia firmiter, q nullo modo vellet peccare mortaliter. Ad hæc omnia dici potest, q ille qui dormiens illuditur, & mox excitatus polluitur, si placet ei delectatio, & cōsentit, peccat grauiter. Si vero nō placet, tūc ei nō imputatur, sed de illa iudicandū est quasi dormiēdo accidisset. Signum aūt est, q ei non placeat, qn̄ statim vt euigilat emittit absq; delectatione, vel ad minus auertit mentē ab ea quātum est possibile. De illo aūt, qui nec dormit, nec vigilat, quia tñ somnus est quies exteriorū virtū, potest dici, q licèt non fortiter dormiat, dormire tñ dr, quia sensibus nō vtitur. Ideoq; q in tali statu polluitur, velut in somno iudicatur, licèt ēt aliqn̄ sibi vigilare videatur. Porro circa illū qui consentit pollutioni preteritæ, possumus distinguere, q aut ei placet exoneratio naturæ, per q̃ se sentit alleuiatū, & quātū ad hoc nō peccat; aut ipsa delectatio, & in hoc peccat. Sacerdoti aūt qui polluitur cōfessiones audiendo, vix aut nunq̃ cōtingere pōt ex delectatione sine peccato. Veruntñ si turpi delectationi quantū pōt resistat viriliter, tūc ex violentia tētationis oīno cōtra voluntatē rationis pollutionem patiēs, nō peccat mortaliter. Sed mensurandū est peccatū sm quantitatē delectationis, q̃ in turpi cogitatione habuit, ex qua videlicet illa pollutio accidit. Verum si pollutio nocturna nunq̃ habet in se vitiū, cur Greg. de illa, q̃ ꝓuenit ex crapula, & ēt illa, quæ ex turpi cogitatione dicit cōtrariū? Ad hoc dici pōt Greg. nō intēdere, q ipsa in se sit peccatū, sed cū peccato, vel vt magis ꝓprie dicat peccati pcedētis cōplementū. Sicut. n. volūtatē, & opus dicimus idē esse peccatū, eo q ordinātur ad eandē delectationē, ita dicere possumus, q pcedēs repletio, vel turpis cogitatio cōsequēti pollutione ordinatur ad eūdē finē. Ob hoc ipsa pollutio pōt dici quasi complementū peccati, sicut opus exterius volūtatis interioris,

nec est vitiũ secundum se, sed secundum relationem ad præcedẽs. Si verò quæritur quid sit in pollutione, et quid in sacramẽto Eucharistiæ, cuius gratia sit ibi tanta repugnantia, vt quosdam propter illam prohibeat a confessione, quosdam etiã a perceptione: Dicimus, quòd huiusmodi sacramenti gratia consistit in maxima vnione membri cum capite, nutrit enim mentem ex charitatis Christi passi delectatione. Vnde cum in pollutione sit maximus mentis descensus in carnem ibi elongatur maxime a gratia illius sacramenti, in quo fit maximus mentis ascensus ad creatorem siue Saluatorem. Præterea in hoc sacro recolitur maxime Christi passio, & in pollutione sẽtitur maxima carnis delectatio, quæ maxime contraria sunt & maxime distant. Iterum pollutio maxime attestatur elõgationi antiquę, qua.s. a Deo elongauimus, & Deus a nobis, ideo maxime sacramento contrariatur, in quo Deus ad nos accedit, & nos ad Deum.

Qualiter huiusmodi labes radicitus euelli possit. Cap. XXII.

Cassianus in lib. 7. priorũ collationum 2. Licet autem huiusmodi ludificationem qua dormiens illecebro sic fantasmatibus fœminarum illuditur obnoxia esse peccato non credamus, concupiscentię tamen adhuc medullitus latentis indicium est. Quam tamen illusionem diuersis modis constat accidere. Nam secundũ vsum quem vigilans exercere vel cogitare cõsueuerat, etiam dormiens tentatur. Aliter autem falluntur qui carnalem copulam norunt, aliter qui expertes sunt. Hi autem sicut simplicioribus ac purioribus somnijs inquietari solent, ita etiã minore possunt labore purgari. Illi autem sordidioribus magisque expressis fantasmatibus illuduntur, donec paulatim in odium illius rei quam voluntariam antea sentiebat mens & somno sopita vertatur. Et ita demum quis ad illã beati Sereni paucorumque similium perueniet puritatem, vt etiam ipso naturali motu carnis emortuo, illũ obscœnum liquorem omnino non perferat. Castitas.n. vera non districtionis præsidio, sed amore sui & pprię puritatis delectatione subsistit. Nec castitas esse, sed continentia dicitur, vbi adhuc ei aliqua resistit aduersitas voluptatis, & adhuc carnis commotione pulsatur. Hac enim commotione nec ipsi quidem eunuchi carere demptis genitalibus possunt. Sciendumque est, non eis carnalis ęstus, nec affectum libidinis, sed solum satiuę generationis deesse virtutem. Vnde nec ab humilitate & contritione cordis, vel continentiæ districtione debent laxari. Licèt nequaquam sit desperandum minore ab eis castimoniam posse labore comprehendi. Quamobrem perfectio castitatis a laboriosis continentiæ rudimẽtis pꝑpetua trãquillitate discernitur. Hæc est.n. vera cõsũmatio castitatis, quæ non impugnans carnalis concupiscentiæ motus, sed horrore toto detestans, iugem atque inuiolabilem sui retinet puritatem, nec potest aliud quid esse quam sanctitas. Hæc autem fiet quando iam desinens caro aduersus spiritum concupiscere, sed desiderijs eius viri s. rationis vtique consenserit: cęperintque sibimutuo firmissima pace fœderati, & habitauerunt fratres in vnum, illam repromissam a domino beatitudinem possidentes, de qua ait. Si duo ex vobis consenserint super terram. &c. Idẽ in lib. 10. coll. Itaque puritati studentibus plurimum confert, vt carnaliũ passionum ipsas materias sibi penitus subtrahant, quib⁹ potest uel occasio uel recordatio earundem passionum ęgrotanti adhuc aïæ generari. Necesse est vt.n. morbo duplici duplex adhibeatur curatio. Nam corpori ne concupiscentia in effectũ tentet prorũpere necessario effigies & materia illiciens subtrahenda est. Et animę nihilominus ne eam vel cognitione concipiat attẽtior meditatio scripturarum, & sollicitudo peruigil ac remotio solitudinis vtiliter apponenda est.

Quòd ad hanc puritatem obtinendam non tam in afflictione carnis quàm in gratia Dei confidendum sit. Cap. XXIII.

Idem in lib. 7. priorũ coll. 2. Quisquis ergo a cunctis confabulationibus ociosis extractus, & ab ira omni & sollicitudine curaque mundana mortificatus, quotidianam panis, & aquę refectionem ac somni quietem moderatus fuerit, nec tamen laborũ, & abstinentię huius merito, sed miseratione diuina se puritatem illam adepturum crediderit, quia sine hac fide cuncta humani laboris intentio vana est in breui perfectionem illius impossibilẽ sibi nõ esse cognoscit. Quæ nimirum fides omnibus licèt facilis, & plana videatur, tam difficile tamen ab insipientibus quàm ipsius castitatis perfectio possidetur. Nam cum eis vel particula puritatis arriserit, continuo in suę conscientiæ secretis elatiõe quadam subtiliter illabente sibimet blandiuntur, credentesque illam se diligentię suę studio consecutos, necesse est, vt superno illo pręsidio pauluũ destituti, tandiu illis quas diuina virtus extinxerat passionibus opprimantur, quãdiu experientia docente cognoscãt se viribus atq; industria sua puritatis bonũ obtinere nõ posse. Hęc ergo est consumatio castitatis, vt etiam quiescentem somniorum illusio non fallat, sed cum dormienti tantummodo persopitę mẽtis incuriam commotio carnis obrepserit, quemadmodum sine vlla titillatione voluptatis excitata est, ita etiam sine vllo pruritu corporis conquiescat. Idem in lib. 10. collat. 7. Summę sanctitatis viro nominisque sui speculo abbati Sereno, ita peculiari beneficio donum castitatis infusum est, vt iam ne ipsis quidẽ naturalibus incentiuis inquietari se, vel in sopore sentiret. Primo quidem pro interna cordis castitate nocturnis diuinisq; precibus, ac ieiunijs insistens, cum vidisset orationum suarum se obtinuisse vota, cunctosq; ęstus in corde suo concupiscentiæ carnalis extinctos, maiori zelo castitatis exarsit, & intentioribus ieiunijs, & obsecrationibus incubare cępit, vt mortificatio passionis huius, etiam ad ipsam carnis puritatem eatenus perueniret, vt ne illo quidem simplici, ac naturali motu, quo etiam in paruulis, ac lactantibus excitatur, vlterius pulsaretur. Credens multo facilius Deum hos stimulos carnis radicitus posse conuellere, quos et humanæ artis industria solet quibusdam poculis, vel medicamentis, seu ferri sectione detrahere. Cumq; cępię supplicationi, ac lachrymis indefessus insisteret, adueniens Angelus in visione nocturna, eiusque velut aperiens vterum quandam ignitam carnis strumam de visceribus eius auellens, atq; proijciens, suisq; omnia vt fuerant locis restituens intestina, ecce inquit incentiua tuę carnis abscisa sunt, & obtinuisse te noueris hodie perpetuam corporis puritatem, quam fideliter poposcisti. Idem in libro posteriorum coll. 5. Vt ergo fallax imaginatio somniorũ illectrix egestionis impurę, vel in perpetuum, vel certis mensibus ignotetur post illam fidem, qua do Dei specialiter gratia puritatis donum iugiter sperare non conuenit, esce potusq; nimietas est castiganda, quorum redundantia huiusmodi humores propensius gigni necesse est. Qui quomodo coerceri non possunt non egeri, ita ad ipsius naturę legem possunt propelli, ne sub occasione cuiuscunq; pruritus, atq; illusionis emergant. In qua nobis castimoniæ puritate fundatis, peccatum iam in nobis non dominatur, sed interioris fotu pabuloq; puritatis exteriori etiam homini castitas necessaria subministratur.

De menstruali sanguine. Cap. XXIIII.

Actor. Hæc de pollutione nocturna occasione seminis humanę generationis, quod ibi effunditur extra generationis ordinem diximus. Nunc ad ea quæ per se ad ipsam generationẽ pertinent redeamus. Et primo de menstruo, quod etiam in materia cum spermate conuenit, & conceptum fętum nutrit in vtero, differamus. Isidorus vbi supra. Menstrua sunt mulierum superuacus sanguis, sicq; dicta sunt a circuitu Lunaris luminis, quo solet illud profluuium prouenire. Nam Luna mene dicitur græce. Hæc & muliebria nuncupantur. Nam mulier solum animal mẽstruale est, cuius cruoris contactu fruges non germinant, acescũt musta, moriuntur herbæ, amittunt arbores fętus: ferrum rubigo corrumpit, nigrescunt ęra. Siqui etiam canes inde comederint, in rabiem efferantur. Glutinum aspalti, quod nec ferro, nec aquis dissoluitur, cruore ipso pollutum sponte dispergitur. Constantinus vbi supra. Menstruorum exitum, & ablationem eorum secũdum naturam oportet intelligi. Itaq; menstrua mulierũ exeunt cum 13. annum expleuerunt, & plurimum in quartodecimo protenduntur. Aufertur autem a quibusdam. c. 36. quibusdam. c. Hermofroditus non habet menstrua, vel sperma. Menstrua quidem naturalia sunt continua per duorum dierum spatia, vel ad plurimum sex. Qui si transcurrant vltra non erunt naturalia. Grauatur autem mulier cum tempus mẽstruorum venit. Quæ vero mẽstrua sua diu differt, molestum ei, ac durum est, quia multæ quantitatis subito purgamentum succedit. Tempus interpolationis 30. dierum est, & vsq; in duos, aut plures menses ascendit. Quæ vero post hoc tempus menstrua veniunt, naturalia non sunt, & vocatur hæc menstruorum retentio constrictio. Quæ fit ex passione in vulua, vel in corpore toto, vel in vno membro. De vulua propter apostemata, vel propter vuluæ torturam, aut ex abortu nimio, vel ex passione matricis, vel ex opilatione, vel ex frigida complexione venarum ora claudente, vel ex humoribus crossis, atque viscosis viam implentibus, aut ex vulneribus in eis coagulatis. De toto corpore vero propter febres, aut propter corruptionem complexionis, & hydropisis. Porro de vno membro fit ut de passione pectoris, stomachi, vel epatis, fit iterum mẽstruorum constrictio propter emorroidem, aut sanguinem de naribus, vel pectore euntem. Aliquñ quoque fit ex nimia crossitudine corporis præmente venas, atque stringente, huius constrictionis signatio vniuersalis est grauitas inferioris ventris, & dolor totius corporis, constrictioq; vrinæ, atque egestionis. Aliquando etiam vrina est nigra, deficitq; virtus appetitiua, & aliquando mala appetunt cibaria. Aristo. in lib. de animalibus. Menstruum in fœminis simile est spermati in maribus, nec est aliud, quam sperma indigestum. Sed non est conueniens generationi, quia si fuerit sperma nõ erit menstruum, & econuerso. Huius signũ est, ꝙ natura fœminarũ debilis est, & minoris caloris, earũq; corpora molliora sunt, & leuiora, paucioribusq; pilis corporibus mariũ minora quoq; sunt eis in omni genere animaliũ generantiũ aïal.

Nec est exitus menstrui nisi tantum in istis generibus sicut dictũ est superius. Auicenna in 2. Cano. Sanguis menstruus (vt dicitur) super erisipelam linitus, et super podagrã calidus distillatur et confert. Suppositus autẽ prohibet impregnationẽ, sicut estimauerunt quidã. Diascorides. Sãguis fluẽs mẽstruus mulierẽ generare non sinit aliarum mulierum corporibus perunctum. Maximeq; vbi fusus fuerit non generat mulier si supertrãsierit. Ignem vero sacrum curat, & dolores podagricos innectus compescit.

De Causis sterilitatis in viro & muliere. Cap. XXV.

EX libro de na. re. Homines quidem pingẽs raro generãt, quoniã habeat corpora minus tẽperata. Similiter accidit in mulieribus, quia superfluũ quod est in corporibus pinguibus digeritur, & in pinguedinem transit. Vnde pp has causas quędã etiã arbores non fructificãt, vt salix & nux Romana. Tria quoque genera hoĩum generare non possunt, videlicet infirmi propter debilitatẽ. Senes, quia natura nõ põt in eis digerere sanguinem seminalem. Pueri vero, quia sperma transit in crementũ. Auicenna in 2. cano. Causa vero sterilitatis aut est in spermate viri vel mulieris, aut malitia complexionis diuersificantis virtutẽ generationis s. calidę vel frigidę. s. frigidę ex frigore naturali, aut frigore accidentali longe retentionis sparso, aut humiditas, aut siccitas, aut est in membris generationis, vt in matrice vel virga, vel instrumentis & vasis spermatis, sicut est debilitas vel corruptio, breuitas, vel amplitudo. Aut est pp causam in principijs, vt est tristitia vel timor, dolores capitis, debilitas digestionis, & satietas nauseatiua. Ad hoc enim vt conceptio fiat, oportet q membra digestionis & mẽbra Spiritualiũ sint fortia. Aut est propter errorem accidentem, vt quãdo spermatis emissio fit ante complementũ vel post illud, siue quando vir & mulier diuersi sunt in coitus tempore, ita quòd vnus eorum antecedit alium in spermatis emissione. Constan. vbi supra. Ablatio generandi fit ex nimis mala complexione testiculis dominante, Et hoc aut nimis calida, quæ spermatis incendit materiam. Aut nimis frigida, quæ congelat & adunat eam. Aut humida quæ dissoluit ac subtiliat. Aut sicca quæ incrassat. Hipocras in libro afforismorum. Mulieres quæ præter naturam crassę sunt, his pinguedo quidem os matricis obturat, & priusquam extenuentur non concipiunt. Iterum quæcunque densas & frigidas matrices habent, concipere non valent. Aut enim propter densitatem humidũ extra diffunditur. Aut propter frigiditatem non calefit, vt ad hunc locum congregetur. Sed & mulieres quæ matrices habent humidas non concipiunt, quia semen in eis extinguitur, nec illę quæ siccas magis, & ardentes, quoniam indigentia nutrimenti semen corrumpitur. Quæ autẽ ex vtroque moderatę habent illę generant. Aristo. vbi supra: Mulier quoque dolorosa & infirma impregnari non potest. Si autem impregnatur fętus corrumpitur. Isidorus vbi supra. Semẽ tenue locis muliebribus non adhęret, elabitur enim, nec vim adhęrendi habet. Similiter & crassum vim gignendi nõ habet, quia muliebri sanguini se miscere propter nimiam spissitudinem non valet. Hinc & mares & fęminas videmus fieri steriles, vel propter nimiam seminis vel sanguinis crassitudinem, vel propter nimiam raritatem.

Cur raro concipiunt meretrices prostitutæ. Cap. XXVI.

GVil. de conchis. Quæri autem potest, cum frequentissime coeant prostitutę mulieres, vnde sit hoc quòd raro concipiũt? Ad hoc autem respondeo, quòd ex vno semine non potest fieri cõceptio. Nam vbi non conueniunt sperma viri & mulieris, mulier non concipit. Prostitutæ ergo, quæ pro solo precio coeunt; nullam delectationem hinc habentes nihilque emittunt, quare nec gignunt. Sed dicis Videmus tamen prostitutas amore vnius torreri, cum quo sine delectatione non commiscentur, nec tamen nisi raro concipiunt? Respondeo huius rei causam cognita forma & qualitate matricis melius percipies. Matrix est cista feminis susceptiua ad modum alchannę formata. Est autem alchanna vas vrinarum sursum habens os amplum, interius ventrem rotundum & crossum, inter os & ventrem collum gracile & longum. Est autem matrix intus villosa, vt melius semen retineat; septem habet cellulas humana figura ad modum monetæ impressas. Inde est, q septem potest mulier vno lecto parere. Prostitutę ergo ex frequentia coitus matricem habent oblimatam, pilosque quibus semen deberet retinere coopertos. Vnde ad modũ marmoris vacti, quicquid recipit statim emittit. Dicis itaque, q mihi dixisti, sine fęminæ semine nil concipi, non est verisimile. Videmus enim raptas reclamantes & plorantes violentiam passas concepisse. Vnde apparet illas nullam in illo opere habere delectationẽ. sed sine delectatione non põt sperma emitti? Respõdeo. Et si raptus in principio opus displiceat, ex carnis fragilitate tñ in fine placet. Iterum sunt in homine duæ voluntates. Rationalis & naturalis, quas sępe ĩ nobis repugnare sentimus. Displicet enim rationi sępe qd carni placet. Si ergo in rapta nõ est voluntas rationis, est tñ delectatio carnis. Et qd dubitas sperma matris in conceptu esse, cum videas filios similes matribus nasci, infirmitatesque earum contrahere?

Cur frequenti coitu non impregnantur coniugatæ. Cap. XXVII.

POrro legitimas quę cũ solis maritis cũ magna delectatione coeunt, videmus & frequenter nõ concipere. Huius rei cã tũ in ipsa muliere, tum in viro existit. Contingit.n. aliqñ nimis pinguem matricẽ esse. vnde nimia pinguedine inferius os matricis obstruitur: vnde semen ad locũ creationis peruenire non potest. Aliqñ nimia siccitate cõstringitur. Aliqñ viscosis humoribus interius deliniuntur. Aliqñ deficit illis vis retentiua, & præualet illi expulsiua. Aliqñ lacerti, quorũ est cõstringere, nimis sunt molles. Aliqñ cum nullũ vitium sit in matrice, tñ non concipit, quod ex qualitate spermatis alterius, siue vtriusq; contingit. Si.n. nimis est calidũ, vim habet desiccatiuã, & peremptoriam, si nimis frigidũ congelatur; si nimis humidũ dissipatur: si nimis siccum, durũ est, & inobediẽs digestioni. Hipocras in epistola de anathomia. Neq; vero quotiens coitus fit, mulier concipit, sed tantummodò certo tpe. s. aut in initio purgationis, aut in fine. Nam in ipsa purgatione sperma corrumpitur, sanguinis natura superante. Razi in libro diuisionis ægritudinũ. Itaq; difficultas impregnationis fit pp adipis multitudinem, aut virgę paruitatẽ, aut quia mulier post coitũ cito surgit, & ambulat & mouetur, spermaq; cadit, aut propter crossam in matrice ventositatem: aut pp eius lubricitatem; aut propter caliditatis eiusdem, aut siccitatis, aut frigiditatis multitudinem, aut propter malam spermatis complexionẽ, aut propter emorroides vlcerumque malitiam, aut propter meatus opilationem, quæ fit propter adipem, vel carnem otiam.

Qui ad seminationem fœtus oportet affectum vtriusque parentis concurrere. Cap. XXVIII.

HVgo in libro de perpetua virginitate Mariæ. In parentibus quoq; carnaliter generãtibus, & per carnis coitũ nascituram, & ex carne fabricantibus vtrobiq; natura substantiam ministrat partui creando, vt ex vtriusq; carne procedat, quæ solum in vnius carne formanda est caro: tñ hoc vectigal, qd natura quasi debitũ quoddam ex instituto creatoris ad fabricam humani corporis absoluẽdam impendit, ita prorsus sine vlla necessitate, aut coactione ab ea requiritur, vt nisi sola dilectione, & (vt sic dixerim) spontanea charitate ad tribuendũ id nõ inclinetur. Nihil.n. est præter solã delectationẽ, qd hoc debitum a natura extorquere possit. Sed cũ spontanea fuerit charitate persuasa, tunc omnium sibi ad inuicem ad opus cõsumandũ ex vtraq; parte liberè, atq; gratanter occurrunt. Sane quicquid violenter nolenti abripitur, ad eiusmodi causæ effectum incongruum prorsus, atq; inefficax demonstratur. Sola ergo delectatio est, quę naturam persuadere potest ad seminandum partum. Et quidem in muliere amor viri, in viro autẽ amor mulieris id agere solet, vt quia in altero solũ natura sibi sufficiens, non est alterutrum, & sibi per dilectionem subueniat; vt quod natura in neutro per se potuit, in vtroque per se cum altero possit. Igitur semen humani partus a sola muliere formãdum concipitur, quod simul a viro & muliere seminatur. Quod quidem (sicut iam dictũ est) in muliere per amorẽ viri, & in viro per amorẽ mulieris natura operatur. Propter quod & mulier non nisi a viro concipere dicitur, licèt tam de se, q de viro accipiat, vnde fęcundatur. Et rectè de solo viro concipit, quia id quod concipit in altero quidem de carnẽ viri sumitur, in altero autem per amorem viri ministratur. Non itaque hoc solum de viro concipit, quod de viro accipit, sed hoc etiam de viro concipit, quod ex se de amore viri accipit.

Qualiter discernas possit, an impediatur conceptus ex parte maris, an fœmina. Cap. XXIX.

COnstanti. in Pantegni. Ablatio concipiendi fit ex parte fœminæ, vel masculi. Ex parte fœminæ fit, aut ex mala cõplexione matricis, aut ex officiali morbo; aut ex humoribus in concauitate vuluæ se coadunantibus. Ex mala complexione, quia si nimia est, & fortis sterilitas efficitur. Sin autem concipiendi vis aufertur. Si est calida intenditur, & corrumpitur sperma. Si frigida, constringitur, & concluditur vulua, venarumq; suarum ora vnde transit sperma, & infrigidatur, & congelatur in ea. In testiculis quoque propter eorum frigiditatem rara multum nascitur sperma. Si humida non potest continere sperma. Si vero sicca, fit crossum, ac durum ibi nascens sperma non extendens se, neq; formatiuam virtutem sequens. Ex officiali morbo fit, aut ex constipatione viarum spermatis. Aut ex apostematibus, & similib. Ex humoribus autem in concauitate vuluæ coadunatis. s. flegmaticis, colericis, aut melancolicis. Plurimum autem fœminę conceptionem perdunt ex crossitudine nimia, quia zirbus os vuluæ amputat, & oppilat, vt non ad illud effluãt mẽstrua, vel sperma. Qui & si currat, parum est, & non valet. Ex parte vero masculi fit ablatio concipiendi ex mala cõplexione spermatis, aut ex morbo officiali Ex mala cõplexione, quia si calida sit incendit, si frigida cõgelat, si liquida dissipat. Ex officiali morbo, sicut est

artata virgę virilis, vnde sperma cū exit, non recta via in vuluā endit. Qđ intelligi pōt si non recte mingit. Itaq; si conceptio pp masculū aut fęminam ablata sit, sedeat mulier super scānū. & pannis operta suffumigetur. Siquidē ad os & nares suffumigatio plo-ret, non in ipsa est culpa, sed in masculo est. Si enim vulvę clausū esset & ora venarum vnde sperma trāsit ad vuluam & menstrua, suffumigatio corpus muliebre non perforaret. Similiter & si ibi dē esset humiditas extingueretur fumus, sicut calor spermatis extinguitur. Si nimius calor, fumus dissolueretur nec dispergeretur. Alij vero antiqui dicunt, qꝫ sperma masculi si super aquam posueris & dilatetur & natet super aquā, intelligitur esse frigidū ac subtile ne proficit. Si autem aquæ infunditur, & commergitur valet. Itē si vulua in sua positione lōga sit, et magna, breuis autem virilis virga, non potest sperma attrahere sibi, et ita culpa sit masculi. Potest iterum hoc intelligi ex significatione quam diximus malę complexionis in masculis siue fęminis & intestinis, vt macilitate, crassicie, nigredine, albedine, duricia, multitudine quoq; spermatis & eiusdem paruitate, crossicieq; & subtilitate.

De tempore conceptioni ac generationi congruente. Cap. XXX.

MVlier concipit quousq; mēstrua auferantur, & masculus generat vsque ad annū. 70. plurimumque vsque ad. 80. secundum virtutē caloris naturalis vniuscuiusque, & secundū calorem in testiculis. Quidā aūt in iuuentute non generant, sed senectute, quia cōplexionē testiculorū frigidā habent & humidam, post iuuentutem vero perfectā calor eorū naturalis confortatur, et testiculi calidiores efficiuntur, ideo genituræ tunc idoneæ fiūt. Aliquando et idē cōsequūtur ex mutatione dietę frigidę et humidę in calidū et siccā. Quidā aūt in adolescētia sua multū generant, quia testiculorū cōplexionē calidā & humidā habent. In iuuentute vero & senectute calor augmētatur, vnde sperma comburitur, et & desiccatur, nec ad generandū pficit. Quidā et in adolescentia parū generant, quorū cōplexio est nimis calida & sicca & incensiua. Cū aūt ad ętatē venitur, calor minoratur ac tēperatur. Vel aūt ex ętate, aut ex mutatione dietæ in temperamēto frigidæ. Ideoq; quidā in adolescentia fęminas tantū generant, in ætate perfecta masculos, quoniā in adolescentia cōplexio ipsorū atque testiculorū frigida est & humida, in iuuentute & senectute calefit & parū desiccatur, ideoque masculū generant. Aliqñ ex mutatione dietæ hoc prouenit. Arist. vbi supra. Tēpus coeundi (vt dictū est superius) in viro & muliere vt plurimum naturale est post duo septennia. Nondū tamen est tempus nubendi, quia non generant nisi raro, & debile. In complemento vero tertij septennij cōuenit nubere. Homo itaque coit post annos. 14. vsque ad finem vitæ suæ. Generat aūt post. 18. vel forsan ante. Nunquam tamen visa est mulier, quæ pepererit post annos. 50. Viri vero generāt vsque ad. 60. & etiam. 70.

De susceptione seminis & coagulatione. Cap. XXXI.

AVicenna vbi supra. Porro in hora ipsa coitus expellitur matrix ad ipsum officium quasi procedens desiderando per naturam attrahere sperma. Ante violationem vero puellæ virginis sunt in ore matricis panniculi contexti ex venis & ligamentis valde subtilibus, ortis ex omni membro eius, quos ipsa violatio destruit, & qui in eis est sanguis decurrit. Guil. de conchis. Cum autem nec in matrice nec in spermate causa est sterilitatis, spermate matricem ingresso, clauditur interius os matricis, ne superfluitates conceptum se commiscentes ipsum corrumpant, tuncque mulieris menstrua cessant. Non enim in corpore mulieris calore videlicet ex fętu augmentando vincente, tantæ superfluitates, vt prius oriuntur, & ex his quæ restant partus in vtero nutritur. Auicenna in. 1. Cau. Generationis itaque corporis humani principium duæ res existunt. Vna videlicet sperma viri, quod tenet locum factoris. Altera vero sperma mulieris & sanguis menstruus, qui locum tenet materiei. Hæ quidem duæ substātiæ communicāt in hoc, quòd ambæ fluidæ sunt, licèt postea diuersificentur. Aqueitas tamen ac terreitas in sanguine ac spermate mulieris plus abundant, aereitas autem & igneitas in spermate viri superant. Oportet ergo, vt principium coagulationis horum duorum sit humida coagulatio vel substantia, licet terreitas & igneitas inueniantur in eo quod extra sit. Et terreitas quidem cum eo quod in ea existit ex duritia. Igneitasque cum eo quod est in ea ex virtute maturandi, his enim se vniunt, & coagulatum durum faciunt. Hoc tamen in nostris corporibus ad terminum coagulationis duorum corporum non peruenit, qualia sunt lapides & vitrū, ex quibus nihil resoluitur, quod non sensim percipiatur. Tunc enim secura essent a nocumentis, quę propter assiduam aut longissimam resolutionē accidunt. Non est aūt ita, quapp corpora nostra duabus nocumentorū speciebus sunt opposita. Vna est humiditatis resolutio, ex qua creantur fumus, & hæc ordinate aduenit. Alia est humiditatis putrefactio, eiusq. corruptio & ipsius alteratio, q̄ fomento vitæ conueniens non est. Et hic quidē alius est a primo modo, licèt sua malitia ad siccitatē perducit, qa corporis humiditatē prius exiccari facit, & ex eo qꝫ nris corporibus nō est conueniens corrumpit, ac tandem ad putrefactionē resoluit. Nam putrefactio quidem in primis corrumpit humiditatem, postea resoluit eam, & rem siccā dimittit cinericiam. Hæc ergo duo nocumenta sunt a cęteris nocumentis aliena, quæ propter alias accidunt causas, vt congelatiua frigiditas, & venena, speciesque solutionis continuitatis, & ægritudines reliquæ.

De mulieris impregnatione. Cap. XXXII.

SOlinus. Mulieribus atq; cogitantibus sobolem, cauenda est post coitū sternutatio pp seminis excussionem. Ex libro de naturis rerum. Itaq; (sicut iam dictum est) si nulla sit in muliere causa sterilitatis, & fuerit sperma conueniens genituræ, clauditur matrix, facta conceptione. Et (vt dicit Aristoteles) semen si per septem dies in muliere permanserit, impręgnabitur. Est aūt sperma genituræ conueniens, quod non est nimis calidum, vel frigidum, vel humidum, aut siccum. Nam si et aliqua istarum qualitatum excedat modum, generationi nullatenus est aptum. Proinde dicunt quidam solum virile semen ad conceptū sufficere, sed mentiuntur plane. Nulla vero fœmina recipit coitum post impręgnationem, nisi mulier. Equa. n. & animalia cętera, quę cum fuerint impregnata, coitum fugiunt. Vt aūt dicit Ioannes in lib. philosophię; Menstruum in conceptione solet cessare, quia cum omnis quidem mulier frigidissima sit, ita qꝫ calidissima mulier frigidior sit frigidissimo viro, non potest bene cibū digerere, remanentq; superfluitates, quæ per singulos purgantur menses, & ipsę purgationes menstrua vocantur. Conceptione vero facta geminatur calor ex fętu. Vnde melius cibus digeritur, nec tantæ superfluitates oriuntur. Præterea quia fętus ex sanguine matris nutritur, purgatione non indiget. Hinc est, quòd cum animalia cętera ex quo nata sunt gradiantur, homo quidem non graditur, quoniam ex sanguine menstruo nutritur. Ex libro de anathomia. Ita vero clauditur matrix facta conceptione, quòd nec acus quidem posset intrare. Hæc tñ conclusio non fit subito, quia sue cessim. Quanto magis augetur fętus, tanto magis illa constringitur. Quod autem post conceptionem non statim claudatur ex toto; patet ex hoc qꝫ plures fœtus quandoque simul concipiuntur, nec ex eodem spermate, sed ex diuersis per diuersa tempora in diuersis matricis fossulas iniectis. Processu vero tpis ex toto clauditur. Vnde & prægnantes ardentius coitū appetunt, quia semen cadere non pōt in matricem ad temperandā libidinē. Constantinus vbi supra. Signatio vero conceptionis est concupiscentia matricis ad sudorem recipiendi masculini spermatis. Mēstrua quoq; non currunt ex consuetudine, neq; masculum vt mulier cōcupiscere. In maxillis est venarum color viridis, & maxillæ solito duriores; albedo in oculis albedo est liuida viriditati contigua. faciesq; similiter lentiginosa, abominationē patitur, & virtutis appetitiuę defectionem; malorūq; ciborū desideriū habet. Si vis aūt de conceptu certificari, da mulieri mellicratē in hora somni. Si cōtra vmbilicū torturā patiatur, cōcepisse cognoscitur; si non, ecōtrario. Mellicrates de crudo melle hoc facit, quia ventositatē & inflationē gignit; vuluāq; cū intestino recto cōprimit, vt ventositas nō transeat, sed potius circumeat, ac torturam facit.

De duorum spermatum commixtione. Cap. XXXIII.

EX epistola Hipocratis de anathomia. In matrice quidē sperma miscetur, & conceptio celebratur ex viri semine, & mulieris sanguine: quāuis & viri sperma sanguis dicatur esse. Vnde & dicuntur consanguinei ex cōsanguinitate paterna, vel materna nati, licèt ipsum sperma sit coloris albi. Nam & mare licèt natura viride sit, cum tñ tempestatibus mouetur, spumam albam emittit, & vinum nigrū in vase exagitatum spumam candidam facit. Simili ergo ratione, & sanguis concussus in albedinē vertitur. Ex libro de nat. rer. Sperma vero masculi & fœminæ diuersarum intentionū sunt, secundum Bal. Intentio nanque spermatis masculini est informare ad similitudinem eius a quo separatum est. Intētio vero fœminini est ipsam formam suscipere. Etenim a spermate masculi est spiritus artifex. i. anima vegetabilis & forma. a fœmina vero fundamentum generationis & materia. Aristoteles vbi supra. Ideo nanq; fœmina non generat per se, quia indiget principio motus quod ex masculo est, ex fœmina vero materia est. Itaq; natura ex mare, & fœmina facit vnū, & ideo fit animal vnum. Et vir quidem dat formam, & principiū motus, fœmina vero corpus & materiam. Halt in libro regalis dispositionis, sermone tertio. Galienus & Hipocras arbitrantur in fœtus generatione sperma agentis & materiæ locum obtinere: sanguinem vero menstruū materiei tm̄: ipsumq; fœtum perfici cōtemperantia, & cōmixtione spermatis masculini cū fęmineo. Quę. s. duorū spermatum commixtio duabus ex causis necessaria fuit. Vna quia sperma virile crossum est, & calidę cōplexionis. Vnde & præ crossicie sua non posset extēdi, & dilatari sicut oportet. & sic suo calore materiā fętus corrūperet. Ideoq; fęmineū cū eo necessariū fuit, quod ecōtrario tenue, frigidæq; cōplexionis est, vt eius crossiciem, & calorē tēperaret. Altera vero cā est opetimenti gene-

ni generatio quod foetum circundet virile namque sperma quia tenue est fertur, nequaquam per totũ ventrem matricis dilatatur. ideo quoque foemineum cum eo necessarium est, quo loca vacua impleantur. Et ex his simul operimentum fiat, quo foetus inuoluatur.

De panniculis contentis in matrice. Cap. XXXIIII.

AVicenna in 3. Canone. Matrix siquidẽ ex duabus tunicis est creata, quarum intrinseca propinquior est ad hoc vt sit venosa. Ipsarumque venarũ orificia, quæ in ea figuntur, matricis foramina nuncupantur. His embrionis panniculi continuantur, & ex his currit sanguis menstruus, & ex eis embrion nutritur. Extrinseca vero tunica propinquior est ad hoc, vt sit neruosa. Incrassatur autẽ matrix & inspissatur, & hora menstruorum quasi impinguatur. Deinde vero cum purgatur extenuatur & extenditur. Attenuatur autẽ iterũ & extenditur cũ magnitudine embrionis, & dilatatio eius est secundũ dilatationẽ corporis illius. Cum autẽ dicitur, quod matrix sit neruosa, non intelligitur quod eius creatio sit ex neruis cerebri, sed quia fit ex substantia neruis simili, s. alba, sanguine priuata, viscosa, extensiua. Nec ei aduenit nerus ex cerebro, nisi neruus paruus quibus sentit. Sanguis autẽ menstruus in pregnatione diuiditur in tres partes. Vna s. quæ in nutrimentũ conuertitur. alteram quæ ad mammillas eleuatur. Tertiã quoque quæ est superfluitas, stat donec hora veniat, vt expellatur. Foetus quoque in tribus panniculis continetur. s. secundina quæ cõprehendit ipsum, & in ea venæ coniunguntur in transuersio, cuius pulsatiles in duas venas diuiduntur, & eius quietæ in vnã venã. Hic panniculus bales vocatur, & ad ipsum vrina foetus effunditur. Alio quoque qui dicitur abgas, & est profundatio sudoris. Nec est necessarium vas aliud superfluitati egestionis, cum sit illud ex quo nutritur subtile, in quo non est durities neque foex, nec separatur nisi aquositas vrinæ vel sudor. Tertius autẽ panniculus foetui propinquior exteriorque subtilior, vt aggreget humiditatẽ resudantem ex embrione. Ex lib. de nat. re. Itaque concepto foetu incipit operari virtus digestiua, quæ induce matricis semen inspissat. Ipsumque semen folliculo quodam circundatur, quod ex siccitate prouenit. Et iste folliculus semen ab laedit, ne aliquæ superfluitates et se commiscentes ipsum corrumpant. Isidorus vbi supra. Foetus itaque nominatur, eo quod in vtero adhuc foueatur. Cuius secundinæ dicuntur folliculus, qui nascitur foliculus continet eum, pariterque cum ipso nascente nascuntur. ideoque secundinæ appellantur, quia dũ foetus editur ipsum sequuntur.

De secundinarum cum venis & arterijs sui creatione. C. XXXV.

TAli vbi supra. Ex duobus quidem spermatibus simul operimentum illud efficitur, quo foetus inuoluitur. Facile nanque est hoc fieri, cum sperma quod crassum est & viscosum, intra matricem cuius interiora calida sunt & plana dilatatur, sicut ex pasta citò fit crustula, si calidũ operculum superponatur. Et hoc quidem operimentũ ex omnibus planis matricis soluitur, per aspera verò loca, quæ fossulæ dicuntur, ad eã suspenditur. Circuntenet autẽ sperma, quemadmodum apparet in ouo, quod non suo tempore nec completũ edidit gallina, nec est eius testa dura. Huius operimenti generatione completa sanguis menstruus ad illud fertur per venas non pulsantes, quarũ ora sunt ea loca quæ fossulæ dicta sunt. Resurgitque simul sanguis subtilis & spiritus vitalis per arterias quæ veniunt ad matricẽ, feruntque simul in operimenti substantiam antequam eius durities cõsummatur. Ideo namque per illud possibilem habet transitum in ipsius concauũ. Sic ergo in operimento foramina fiunt & meatus, qui dilatari non desinunt, nec consolidantur propter sanguinis decursum. Sperma namque sanguinem attrahere non cessat, propter eam quæ in ipso est trahendi potentiam, quia in ipsa generatione miscetur & instrumentis eius vitalia spiritus & naturalis, per quos materias sibi conuenientes attrahendi possibilitate sumit, fiuntque ex eis foetus membra. Deinde operimentum illud durescit ac solidatur, & intra illud ex spermate locis illis, per quæ sanguis ad foetum influit, venæ & arteriæ generantur. Quarum ora venis & arterijs, quæ ad matricẽ feruntur continentur, ita quod arteriæ arterijs, & venæ venis. Deinceps hæ arteriæ & venæ generatæ intexuntur & inuoluuntur cum operimento, & implicantur inter ipsum, circundantque externus. Post hoc omnes hæ venæ congregatæ continuantur, & fiunt ex eis duæ. Similiter ex omnibus arterijs duæ, fiuntque quatuor ad vmbilicum foetus recipiunt. Vt autẽ vmbilicũ transierunt duæ venæ congregãtur in vnã, & arteriæ duæ similiter in vnam. Hoc autem operimentũ, in quo intexuntur hæ venæ & arteriæ secundina vocatur. Quæ ideo necessaria fuit, vt venas & arterias solidaret atque firmaret, & ligatas ad inuicem confortaret. & vt venis quæ in ea sunt foetum mẽstruo sanguine pasceret, arterijs autem spiritum ac subtilem sanguinẽ inficeret. Ab extremoribus autem super foetum operimenta duo generantur. Quorum alterum seca dicitur, & est implicitum quasi falcis. Est autẽ sub secundina, & ascendit ad matricis superiora, transmittens se ad foetus vesicam, & eius vtilitas est suscipere foetus vrinam. Alterum vero dicitur scia, foetum circũdans sub seca, & est largum ac spissum factum ad suscipiendos vapores spermatis ac foetus, qui quasi sudor sunt in consummatis corporibus.

Qualiter in matrice discernitur sexus ab ipsa conceptione. Cap. XXXVI.

EX libro de Anatho. In matrice quidem septẽ fossæ sunt. Tres a dextris, & tres a sinistris, & vna in medio. Vnde dicunt quidam, quod a dextris tñ mares, & a sinistris tñ foeminæ concipiũtur, in medio vero hermafroditi. s. qui habeat vtrunque sexum. Alij referunt hoc ad facultatem naturæ, dicentes quod quilibet sexus põt in qualibet fossula concipi. Sed si foemina concipiatur in dextra, virilis erit. Si vero mas in sinistra, similiter effeminatus erit. Praeterea quibusdam est virga virilis adeo tortuosa, quod per eã non põt semen dirigi, nisi tñ in alteram partẽ matricis. vnde & masculos tñ vel foeminas tñmodo generant. Ex libro de natura rerũ. Igitur spermate in matrice locato, quidem quidẽ nec concluso si in dextra matricis parte maneat, masculus efficitur. quoniã epar est in dextra parte situ matrici vicinius, & ideo meliori atque calidiori sanguine nutritur, qui est proprius masculorum. Si vero in sinistra parte sperma resederit, foemina efficitur, quoniam a fonte caloris s. ab epate, locus iste separatur. Porro vbi nõ recte in dextra, sed aliquantulum versus sinistrã, plus tñ versus dextram locatũ fuerit, vir effeminatus generabitur. Si autẽ econtrario in sinistra, ita quod aliquantulum versus dextram mulier virilis efficitur, quæ & virago dicitur. Hali vbi supra. Est itaque generatio masculini foetus in dextero latere, cuiusque motus apparet in hac parte. E contra vero generatio & motus foeminæ in sinistro. Masculi namque complexionem oportet esse calidam. Latus autẽ matricis dextrum calidius est sinistro, quia vicinius est epati. Testiculus dexter a quo sperma defluit in matricem eadẽ de causa calidior est, ob hoc & eius sperma calidius & siccius. Econtra vero foeminas oportet esse frigidioris complexionis & latera matricum sinistra frigidiora sunt splenis vicinitate, earumque testiculus sinister & sperma similiter. Cum ergo sperma calidius & siccius atque crassius, foetus erit masculus. Cum autem frigidius & humidius atque tenuius, foetus erit foemineus.

De causis & signis discretionis praedicta. Cap. XXXVII.

AVicenna vbi supra. Causa itaque masculinitatis in foetu est sperma viri & caliditas eius, & abundantia ipsius, & conuenientia coitus in hora mundificationis, & prouocatio spermatis ex teste dextro qui calidior est & nitior, & epati propinquior. Vnde & eius sperma calidius est atque spissius. Similiter & qđ cadit in dextro matricis. Regio quoque frigida, & tempus frigidum, & ventus septentrionalis adiuuant ad masculinitatem, e contrarium autẽ ad cõtrariũ, similiter & etas adolescentiæ absque pueritia & senectute. Et dicunt quidam quia si currit ex dextro viri ad dextrũ eius masculinat. Sin autẽ ex duobus sinistris foeminat. Si vero currat ex sinistro eius ad dexteram ipsius erit foemina masculina. Et si econtra erit masculus foemineus. Constanti. in lib. de coitu. Calor et adauget appetitum, & facit foetum masculinũ. frigiditas autẽ dominatur, & foemineũ foetũ reddit. Si vero natura testiculorum fuerit calida, multus erit appetitus luxuriæ, & plures gignuntur masculi, & tempestiue pili oriuntur. Si vero frigida, effeminati erunt homines, & appetitus deest, & pili tarde oriuntur, & pauci circa pectinem & extra illa. Vnde & per mẽbra dextra generat masculos, & sinistra foeminas. Dicit enim Gal. non esse mirũ, quia calor dextri testiculi & dextræ partis matricis cũ viciniores sunt epati, & nutriuntur sanguine puro & claro, & ideo a dextris oriuntur masculi, & a sinistris foeminæ. Ait quoque Hipocrat. Si puer in tempore pubertatis viderit sibi dextrũ testiculum esse maiorem ac prominentiorem generabit masculos. Si vero sinistrum, foeminas. Euenit etiam aliquotiens, vt virtus caloris seminis vincat. Quidam enim medicorum dixerunt. Si semen quod processerit de dextera parte testiculi, ceciderit in sinistram partem matricis efficit masculinum effeminatum. Et si illud quod processerit ex sinistra parte ceciderit ad dexteram, efficiet foeminam masculinam. Praeter hoc tamen Deus potens est concedere cui vult gignere masculos, & cui vult gignere foeminas. Hali vbi supra. Vir quidem masculos faciens est fortis corporis & æqualis carnis in duricie ac mollicie, multique spermatis, magnorum testiculorum, manifestarum venarũ, fortis desiderij, quem non debilitat coitus. Et ex cuius dextro testiculo sperma excitur. Cumque adolescentis prius dexter testiculus inflatur, tunc est ipse masculinans, cum vero sinister, foeminans. Ille similiter ad quem festinat pollutio, non a nocumento in spermate, faciens est masculos. Ex mulieribus autem masculinans est illa quæ est æqualis caloris & formæ, non grauis corpore, neque mollis, nec eius menstrua subtilia sunt cruda nec pauca aquosa & adusta valde. Eius quoque digestio bona est, & venæ apparentes ad exteriora procedentes, cuius sensus & motus secundum quod oportet existunt. nec habent ventris solutionem aut constrictionem assiduam. Oculi eius decliues sunt ad subcedinem absque subalbedine. Habetque gaudentem naturam ac laetam animam.

De operatione solis ac caeterorum planetarum in humana generatione. Cap. XXXVIII.

ACtor. dicit autem Arist. q homo generat hominē & sol. Sāctus quoque Dionysius in lib. de diuinis nominibus dicit. q ad generationem omniū corporū sensibilium sol commitatur, & ad vitam ea mouet, ac nutrit & auget, ac perficit. Helinandus in cronicis suis libro sexto. Nos quoque non negamus afflatos quosdam sydereos in sublunaribus aliquantulum operari, vt solē per quartam circuli tempus variare. & lunam plenam aerē humefacere, & ardentē caniculā dies caniculares facere, & aliquid tale. Vnde est illud Hipocratis. Mutatio tēporū generat morbos. Sed aliud est aerem aliquando his afflatibus infici, aliud totam naturam hominis ab eis auspicari. Concedimus ergo q caelum & motus sydereos. sicut ait Mercurius in asclepiade. illis quas importat varietatibus afficit elementa. non tñ eousque vt ipsa elementa absque illis nihil faciant. Nā etiā sine illis naturitatibus & aqua humectat, & ignis calefacit, et aer mouetur, & terra stat. Nā antequam stellae crearentur ēt hoc faciebant, aut facere poterant. Nihil est aūt quare sol dicatur magis esse causa generationum quam aqua. Omnia siquidem ex calore & humore procreantur. Cū ergo generandi potestas penes hoc duo sit, cur uni soli tota tribuitur? Sicut aūt sol non solus operatur ad generandum, sed humor cum eo, ita nec solus ad corrumpendum. Denique nec minores nec pauciores morbi fiunt ex humiditate & repletione quam ex siccitate & inanitione. Nō aūt eandē virtutem habent Sol & Luna in generandis vel corrumpendis hominibus q̄ in herbis & arboribus vel gelu vel nimbus, pluuijs & nubibus & huiusmodi. Illa namq; facilius radios solares recipiunt, & ideo facilius generantur & corrumpūtur. Et (vt ita dicam) omnis illorum vita & mors in manibus eorum est. Homo aūt dignior creatura & operosior factura, quam vt a talibus actoribus credenda sit procedere, & ad eorū arbitrium vitā vel amittere vel retinere. Quod oportet concedere, si dixerimus solem omnis omnino generationis, & corruptionis naturalis causam esse. Actor. Dicit tamen Constan. in li. de cerebro, q habeat ēt septem planetae aliquid in embrii compositione, sicut de singulis superius dictū est in tractatu de stellarū ratione, & ideo non oportet hoc repetere. Veruntamen omnino genethliaticorum siue mathematicorum errorem cauere debemus. nē videlicet ea quae in libero hominis arbitrio constituta sūt, necessitati fatalium cōstellationum inaniter immo pertinaciter ascribamus, sicut ibidem plenius diximus.

De opinione Albumasar super constellationis circa foetum operatione. Cap. XXXIX.

HElinandus vbi supra. Albumasar quidem dicit, q quicquid naturaliter in elementis efficitur, aut ea elementis causa. s. formali, aut ex motu superiorum causa. s. efficiente perficitur. Quod ut fiat clarius, elemētorū proprietates ac specierū distinguamus. Tres ergo elementorum proprietates hae sunt. Oppositio, conuersio vel reciprocatio, augmenti & diminutionis receptio. Contrarijs enim & oppositis omnino qualitatibus participant. Et quia calor & siccitas quae in igne sunt frigiditati & humiditati aquae penitus aduersantur, caliditas & humiditas aeris a terrae frigiditate & siccitate repelluntur. Item conuersionis ibi fit reciprocatio, quia terra plurimū extenuata conuertitur in aquā, & aqua subtiliata transit in aerē, aer in ignē. Ignis aūt densatus reciproce mutatur in aerem, aer in aquam, aqua in terrā reuertitur. Fit ēt ibidē augmentum & diminutio. quia fit quod est calidū calidius, & aer humidior aere, & aqua frigidior aqua, & terra siccior terra. Similiter ēt in diminutione per descensum. Species autem tres habent proprietates proprietatibus elementorū contrarias. Non enim vt cōtrariae substantiae opponuntur, non conuertuntur inuicē, nō augmentum & diminutionem recipiunt. Homo enim in substātia & ratione sua nulli rei contrariae sit oppositus. nec cōuertitur ex humanitate in aliud, vt equus. s. fiat vel lapis, nec augmentū recipit, nec diminutionem, quia Socrates nō est magis homo q̄ Plato, nec magis homo fuit heri Socrates q̄ hodie. Quod ergo homo nunc sanus est, nunc aeger, nunc calidus, nunc frigidus, & ita contraria recipit. q etiā de sano fit infirmus, & de infirmo sanus, & q in eo conuertitur siccitas in humiditatē, etiā in frigiditatem caliditas, q etiā horum augmentū & diminutionem recipit, ex elementis contrahit. Quod aūt nulli alii contrariae opponitur in substantia, q non conuertitur in aliud. q humanitatis augmentū vel detrimentum non recipit, a specie contrahit. Quicquid autē aliud ab his specierum & elementorum proprietatibus in elemētis consistit. ex virtute superiorum & motu primi mouentis ad beneplacitum & prouidentiam descendit. Sunt aūt haec pulchritudo corporis & foeditas, longitudo & breuitas. sexus vterque masculinus ac foemininus, colores ac mores, timor & audacia. crassitudo & macies, spissitudo & subtilitas. Et multa alia, quae referre non sinit prolixitatis fastidium. Haec est sententia Albumasar, ex qua noster astrologus vult probare sexum vtrumque a constellatione fieri, sicut & caeteras proprietates quas adiungit. Sed auctoritates & rationes tam Augustini quam phisicorum contradicunt.

De ipsius foetus assimilatione. C. XL.

SAcra quoq; scriptura certē commemorat Iacob nouam inuenisse stropham, quomodo oues in aspectu virgarum decorticatarum foetus maculosos & varios ac sparsi velleris conciperent, aperte ostendit, q non ex motu planetarum sint colores in foetibus, & pulchritudines aut foeditates, sed magis ex affectu cupientis et conspicientis trahere in se colores & imagines rerum conspectarum in feruore voluptatis extremae. Denique et hoc ipsum in equarum gregibus apud hispanos fieri testatur. Hieronymus super eiusdem Genesis locū. Quintilianus etiā quandā matronā accusatā q aethyopem peperisset, ex imagine conspecta in cubiculo hoc accidisse argumentans defendit. In libris etiām Hipocratis scriptum reperitur quandam puniendam, quia pulcherrimum puerum perperisset, vtrique parenti generi quoque toti eorum dissimilem, nisi monuisset Hipocras quaerere, ne forte talis pictura esset in cubiculo. Hinc apparet colores in foetibus non a planetis fieri. Longitudo quoque et breuitas credibilius est q ex similitudine parentum, vel ex nutrimento trahatur infantiū, q̄ ex motu planetarum. Isidorus vbi supra. Nasci aūt patribus similes aiunt, si paternū semē validius sit, matribus si matris. Hac ratione similes exprimi vultus. Qui aūt vtriusque parētis figurā reddunt, aequaliter mixto paterno maternoque semine concipiūtur. Auorū proauorumque similes fieri, quia sicut in terra multa semina occulta, sic & in nobis semina celantur, figuras parentū redditura. Ex paterno aūt semine puellas nasci, & ex materno pueros, quia omnis partus constat duplici semine, cuius pars maior cum inualuerit occupat similitudinē sexus. Arist. vbi supra. Praeter praedictas itaque causas quidam filiorum assimilantur patri & matri secundū totū corpus, & quidā nō. quidam ēt patribus & auis. & non forte econtrario. Forsitan ēt erunt mares foeminis similiter & foeminae maribus. Quidam vero nulli parentū assimilantur, sed naturā habent in genere sub extraneā. Sed qñ vincit motus primi generantis, & bene operatur in superfluitatē mēstrui, ita q compleatur forma embrionis ex motu maris, tunc erit natus mas patri similis. Glosa ibidē. Nota q assimilatio est naturalis qualitas, a virtutibus generantium parentū in eis relicta. Fit aūt assimilatio in specie, in sexu, in coloribus, in moribus, in naturali potentia. Prima causa assimilationis est virtus agens, secunda calor, tertia fortitudo, vltima virtus imaginationis. Ex qua. s. imaginatione fit assimilatio non solū ex virtute naturali, quia virtus animalis patitur ab imaginationibus, sed pōt esse pp fortē impressionē spiritus. Prima ergo & maxima causa assimilationis est virtus generātis. Qui (verbi gratia) est sit animal, homo, filius Socratis, mas & hoc indiuiduum, in ipso est potentia virtus omnium horum. s. animalis. hominis maris, proaui, aui, patris, & propria. Et primo quidem intendit generatio sibi simile, si potest virtus propria vincere. Sin autem alia virtus quae vincit assimilabit sibi quod gignitur. Ex libro de natura rerum. Ex leprosis quidem plerunque nascuntur leprosi, non tamen ex caecis caeci, vel ex mutilatis mutilati, vel ex monoculis monoculi. Actor. Huius ratio superius dicta est, vbi de natura spermatis actum est.

De causis geminorum ac monstruosorum foetuum in conceptione. Cap. XLI.

AVicenna in 3. Canone. Causa vero conceptionis geminorū est multitudo spermatis, eiusq; diuisio in duo vel plura, eiusque casus in duos ventres. Incolumitas autem geminorū non est plurima, raroque sunt inter geminos dies plurimi. Fiunt enim secundum plurimū ex vno coitu, raroque contingit vt ex coitu super impregnationem fiat conceptio. Nam & si fiat, fit in mulieribus habentibus corpora tenera. Sique sunt multorum pilorum, multique sanguinis pp fortitudinem caliditatis earum. De signis aūt geminorū aut plurium est, vt consideretur vmbilicus nati primi continuus cum foetu. Si non fuerit in ipso ruga neque nodus, non erit post natum primū filius. Et si fuerint in ipso rugae, tunc erit praegnatio secundū numerū rugarū. Arist. vbi supra. Cum autem mulier impregnatur gemellis, & fuerit alter masculus, alter foemina, non erit eorū distinctio aequalis, sed prius fiet distinctio maris. Ob hoc ēt antiqui saluabantur. i. citius aborsum patientur. Non aūt sic accidit in animalibus caeteris. Et homo quidem est ex generantibus vnum filium naturaliter, sed pp calorem & humiditatem corporis sui quandoq; multos generare potest. Ex vno siquidem coitu multum spermatizat, & cū sperma diuiditur multi ex eo filii generantur. Praeterea causa generationis multorū eadē est quae & membrorū superfluorū. Quando enim est materia multa in mēbro, fit membrū illud maius altero. Et forte diuidetur illa superfluitas, fietq; duorū membrorū creatio. Similiter accidit & filiorū creationi. Si enim est materia multa, poterit ex illa esse plus q̄ vnius filii forma. Habere quoque membrorū simul maris & foeminae, similiter erit ex materia multa ad illam partē corporis declinan-

clinante, cuius. s. materiæ pars vincitur, pars vero nõ. Præterea ex coitu supra coitũ, filij monstruosi vel gemini generantur, sicut videtur in ouis superius dictum est. Causa itaque monstruositatis est in materia vel etiam in modo impregnationis.

De signis mulieris prægnantis. Cap. XLII.

SOlinus. Porro si naturalis materia in matrice cohæserit, decimus a conceptu dies dolore grauidas admonebit. Iam inde inquietudo capitis incipit, & caligine visus hebetatur, cibiq; fastidium sequitur. In corpusculũ in mare figuratur, melior est grauidis color, & promtior vteri partitudo. Denique mouetur a die quadragesima. Alter vero sexus nonagesima die primũ palpitat. Vultumq; gestantis inficit pallore. crura et ppedi languida tarditate. In vtroq; sexu cum capilli germinant, incommodũ maius est. siq; que pro plenilunio an sibi ægritudo, quod et tempus editis semp nocet. Auicenna vbi supra. Prægnans masculum habens melioris est coloris, & pluris leuitatis, & agilitatis, faciei quoqi munditis, & appetitus sanioris, & quietiõ accidentiũ Sentit quoque grauedinẽ lateris dextri, quia plurimũ generatur masculus ex sperma te ad dextrũ ductũ laterũ matricis expulso. Quod accidit aut pp desiderium illius lateris ad recipiendũ, aut qm expulsio fit ex testiculo dextro. Præterea qñ mouetur fœtus, mouetur ex latere dextro primũ. Lac quoq; currit imprimis ad dextrã papillam, & prouocatur impsimis. Et fitq; lac eius crossum, viscosum, non tenue, & aquosum, ita q; lac masculi distillatur super speculũ, & consideratur ad ipsum in sole, & remanet quasi ipsum sit frustum argenti viui, aut granũ margaritæ, non currens, nec prolongatur. Item huiusmodi prægnans cũ a statione mouetur, prius dextrum pedẽ mouet. & cum erigitur, super manũ dextrã sustentatur. Oculus quoq; dexter ipsius leuioris est motus atq; velocioris. Masculus post tres menses mouetur. fœmina post quatuor. Signa vero prægnantis cũ filia sunt multitudo vlcerum pedũ, & propter lacoas & apostematum eorũ. Quandoq; tñ huiusmodi pgnans est cũ masculo, sed non est masculus nisi debilis, & mollificatarum venarum. Constan. in pantegni. Porro si vis certificari fœtũ masculinum esse, vide quia color mulieris pulchrior est, motus leuior, venter rotundus, color corporis rubicundus Si vero color fœdus, motusque tardus, & venter longus, in facie quoq; lentigo fuerit, & aliqñ et in cruribus pustulę vulneraq;, fœtus fœmineus erit Arist. vbi supra. In pluribus quidem mulieribus post impregnationẽ dispositio peioratur, in cæteris aũt fœminis nequaquã Mulieres post impregnationẽ grauantur, & multa patiuntur. minus tñ si fœtus est masculus, & citius recedit grauitas. Hali vbi supra. Signa vero q; mulier pregnans habeat in vtero masculũ, sunt hæc, Color pulcher, & motus eius leuis. mamma eius dextra maior q̃ sinistra. indeque caput eiusdem mamillæ. pulsus et in dextra manu vehemens est ac fortis, celer & plenus. Si vero fœminã habet in vtero, signa contraria inuenies. Hipocras vbi supra. Hæc quoque signa procedere solent, q; si masculus in vtero fuerit, mamma dextra robustior erit, si vero fœmina, sinistra. Idẽ in libro aphorismorum. Mulierem si scire vis an cõceperit, mellicratũ dabis ei bibere. Et siquidem circa ventrem tortiones habuerit, concepit, si vero non, minimè. Iterum contegens eam vestimentis, suffumiga deorsum aromatibus. Et si quidem odor per corpus ad os & nares transit, cognosce q; illa non generat. Porro si masculum concepit, bene colorata est, si vero fœminã discolorata Mulieri prægnanti lac ex mamillis fluens multum debilem signat fœtum. Vbera vero dura sanum.

De embrionis formatione. Cap. XLIII.

EX Epistola Hipocratis de anathomia. Formatur aũt infans in vtero matris in 40. diebus, & in nouem mensibus nascitur. Aliqui tñ in 30. diebus. & hi in septem mensibus nascuntur Formatur aũt sic Primo mense iactus seminis in vmbilico cõgregatur, & est sanguis. In secundo mense expressio corporis animam tribuit. In tertio capilli & vngulæ nascuntur, & infans motum facit. Ideoque in quarto mulieribus nauseæ fiunt. In sexto neruorum fit consummationem. In septimo medullam confirmat. Et in octauo cum pelliculis ossa. In nono vero maturum mouet infantem. Aug. in lib. 80. quæst. 3. Dicitur hominis conceptio sic procedere, vt primis sex diebus quasi lactis habeat similitudinem. sequentibus aũt nouem conuertatur in sanguinẽ. Deinde. 12 solidatur. reliquis octo vsque ad perfecta membrorum liniamenta formetur. Hinc vero reliquo tẽpore vsque ad tempus partus augetur magnitudine. Hali vbi supra. Cum itaque sanguis ac sperma fuerint commixta, inflationes & bullæ fiunt in eis ex sanguinis calore, sicut in crossis ac viscosis, si igni decoquantur, fieri videmus in eorũ ebullitione. In huiusmodi vero bullis spiritus spermatis permixtus adunatur, & profundo spermatis immergitur. Hæ quoq; bullæ adinuicem adunantur, & fit ex earum ebullitione concauitas magna in spermate, in qua spermatis quantitas adunatur. Et fit in superficie spermatis durities, nec ab inuicem spiritus dissolui potest. Decurrit autem spiritus & sanguis per illa iam creata in secundina ad sperma eiusque concauum replent. Virtus aũt informans ex his duobus, spermate. s. & sanguine mẽbra fœtus informat. Ex spermate quidem membra alba, quæ sunt cerebrum, ossa, cartilagines, operimenta, ligamenta, venæ & arteriæ. Ex sanguine vero mẽstruo epar & omnia membra carnea, excepto corde, quod fit ex arteriarũ sanguine. Auicenna vbi supra. In vnoquoq; duorum seminum masculi. s. ac fœminæ est virtus formandi simul & informandi Sed masculinũ fortius est in virtute, a qua est inceptio formationis. Femininũ vero plurimum in virtute, a qua est principium informationis Et in masculino quidem intendit formatiua virtus informando ad similitudinem eius a quo separatũ est, nisi sit aliquid quod prohibeat vel impediat eam. In fœminino vero virtus informatiua separatim intendit in recipiendo formam illam. In mulieribus quidem tardiores sunt embriones quã in masculis. Est aũt spaciũ spumę sex dierum, aut septem, in quib' informatiua format embrionẽ non petendo aliquid ex matrice. Post hoc apparet, & est inceptio linearũ atque punctorum tribus alijs diebus, fiuntque nouem. Deinde vero post sex alios dies penetrat in toto sanguinitas, & fit illud vnde creatur. Sicque fiũt. 15. a cõceptione. Post hoc. 12. diebus fit humiditas caro. ıamq discernuntur frusta carnis in tribus mẽbris manifeste, & alia separantur a contactu aliorũ, & extenditur humiditas nuchę. Deinde vero post 9. dies separatur caput ab humeris, & extremitates a lateribus & ventre, ita vt discernatur sensus in quibusdã eorũ, & occultetur in quibusdã. Post quatuor aũt dies sentitur, cõpletis scilicet diebus quadraginta a conceptione. Aliquãdo autem postponitur vsque ad. 45. dies, minus autem in hoc est vsque ad trigintaquinque dies, nec fœmina ante quadraginta.

Qualiter primo formantur in eo membra principalia. Ca. XLIIII.

CVm itaque matrix super sperma colligitur, tunc dispositionũ prima quę aduenit illic est spumositas spermatis, quia virt' informatiua mouet illud quod est in spermate de spiritu animali & naturali & vitali ad mineram vniuscuiusque eorũ, in qua figitur & creatur ex eo illud membrum, propter hoc reperitur eauatio tota impellit ad medium humiditatis, vt præparetur locus cordis. Deinde vero fiunt ab eius latere dextro & a latere supremo duæ vesicę quasi ramificatę ab eo tangentes ipsum vsque ad orã. Deinde vero separantur ab eo ac discernuntur. Et primo quidem fit illud ex quo creatur cor. dextra vero illud ex quo epar. Porro alia sanguine impletur ad albedinem declini, & penetrat ad exteriorem partem humiditatis sparsæ post duas vesicas, & ventositas mundans eam, vt recipiat propter eam restaurationẽ ex matrice & ex spiritu & sanguine, creaturque vmbilicus. Et quod primo creatur tunc est panniculus. Veruntamen vesicæ cordis & epatis ac cerebri præcedunt creationem vmbilici, quamuis horum triũ complementum illius substantię complemento postponatur. Et tenet primũ membrũ quod creatur est cor, quamuis hoc feratur Hipocras dixisse de cerebro, & oculis, sicut testificatur dispositio pullorũ in ouis. In sequentibus capitulis dicit esse rectius, vt sit primum quod creatur epar, quoniam operatio prima corporis est nutrimentum. Sed eius sermo probatur esse corruptus, quia non nutritur membrum animalis, in quo non est vificatio vitæ cũ calore naturali Si ergo secundum q; ipse estimat illud in primis creari oportet, cuius operatio præcedere debet, necesse est, vt crearetur mẽbrũ a quo procedit calor naturalis, & spiritus vitalis ante creationẽ nutriens ipsum. Ex libro de naturis rerum. Die quidem 21. conceptus illæ guttæ sanguineæ quę prius in superficie folliculi apparebant, miscentur semini. 7. vero die post. 21. ipsum semen quasi media specie inter carnem & sanguinẽ coagulatur. Inde aũt incipit formatiua virtus & embrio formatur. Cuius partes illę quæ frigidæ & siccæ sunt in osseam substantiam, quę vero frigidę & humidæ sunt in flegmaticam, vt est pulmo, q̃ calidę & siccæ in colericam, vt est cor, quæ aũt calidæ & humidæ, in sanguineam, vt est epar, modo mirabili diuiduntur. Hali vbi supra. Primum ergo omnium virtus informans ab illis incipit membris, q̃ pluribus mẽbris corporis origo sunt & radix, cerebro. s. & corde & epate. Fitque cerebrũ ex substantia spermatis, cor ex arteriarũ sanguine, epar autem ex illo sanguine qui per venas ad corpus fœtus venientes per secundinam mittitur. Et sunt hæc tria membra in principio ad inuicem proxima. Deinceps autem inuicem separantur. Venaque magna q̃ fit ex non pulsantibus venis epati continuatur, & ad ipsum defert sanguinem menstruosum Similiter & vena pulsans q̃ fit ex pulsantibus venis in secundina cordi coniungitur, cui & spiritum vitalem subtilẽq; sanguinẽ ministrat.

Qualiter formantur & cætera. Cap. XLV.

IDem. Post hęc ex his radicibus tria germina separantur. A cerebro quidem neruorum paria & nucha. A corde vero arteria magna, & epate vena concaua. Arteria magna est illa quę ex ipso corde fœtus procedit, & ad eius vmbilicum attingit. Cum istarũ quoque radicum ac germinum generatione creantur illa ossa circundantia, quæ quasi operimenta sunt illis & castrum. Fiunt enim ex

sper-

spermate ossa cranei quæ cerebrum circundant. Et spondiles qui nucham. Costęque pectoris cor circũdantes. Et costæ posteriores hepat concludẽtes. Deinceps alia creantur mẽbra, nisi ꝙ illa sunt amplius manifesta, quæ radicibus his existunt propinquiora, vt instrumenta sensus cerebro, pulmo vero cordi, stomachus spleni, fel etiam & renes hepati. Dehinc manifestantur ea quę hæc membra sequuntur, quæ sunt ex concauo pectoris. Vltimo vero manus & pedes, & omnia reliqua membra, iamque completus fętus tunc incipit moueri. Ex libro de natura rerum. Ipsa est autem virtus concauatiua, quæ manus digitosque distinguit, quę nares aures que per foramina deducit, & ad instar fistularum flexibiliũ venas cauat, quibus sanguis per membra singulasque partes corporis deferatur. Caro quidẽ & adeps ad replenda loca vacua mẽbrorũ ex solo sanguine generantur. Sed caro generatur ex sanguine spisso, quem caliditas siccitasque coagulant. Adeps aũt ex eius aquositate & vnctuositate, quam frigiditas coagulat, ideoq. caliditas eam dissoluit. Ex sanguine quidem generata caro post perditionem suam renascitur. Illud quoque quod ex sanguine generatũ est, in quo virtus adhuc existit sperma, si tollatur, iterum nasci potest, sicut dentes in ętate tenera pueritiæ. Vt aũt dicit Arist. in embrione sunt oculi valde magni. s. propter humiditatẽ nimiam. Ideo non complentur nisi tarde, donec. s. desiccetur humiditas in embrione. Eadem quoque ratio est in capite, quod etiam valde magnum est ibi respectu corporis sui. Vnde locus sincipitis. i. anterioris partis capitis super frontem valde humidus est; per longum tempus ẽt post pueri natiuitatẽ, nec consolidatur aut durescit, donec puer inualuerit, & donec induresceat locus ille non potest puer loqui, quod totũ fit propter humiditatẽ cerebri.

Quod hęc omnia fiunt ab artifice natura. *Cap. XLVI.*

HElinandus vbi supra. Asserit etiam Hypocras in libro de natura pueri, genitale semen intra formandi hominis monetã locatum ab artifice natura sic disponi, vt die septimo folliculus gemino circũdetur humore, qualis in ouo ab exteriore testa clauditur, & intra se claudit liquorẽ. Et hoc probat per exemplum cuiusdam fęminę, quę timens ne grauida fieret, postquam conceperat rogauit Hipocratẽ, vt eam adiuuaret. Qui imperauit eã saltibus concitari: Quæ die septimo a conceptu post saltũ septimum talem qualem diximus folliculum eiecit. Quem Hypocras iudicauit suffecisse conceptui, qui tradidit semen post iactũ sui intra septem horas non effusum vel elapsum hærere conceptui. Ecce Hipocras a natura sola, non a planeta dicit conceptum in utero formari, & hoc virtute septenarii mediante. Cui consentiunt Straton peripateticus, & Diocles caristius, qui hoc modo per septenos dies concepti corporis fabricam dispensant, vt hebdomada secunda credant guttas sanguinis in superficie prędicti folliculi apparere. i. die quartadecima. Tertia vero. i. die. 21. demergi eas retrorsum ad ipsum conceptionis humorem. Quarta. i. die. 28. humorem ipsum coagulari, ut quiddam velut inter carnem & sanguinẽ liquida adhuc soliditate conueniat. Solinus. Conuenit autẽ inter omnes corda primum ex vniuersa formari carne, eaque in diem quintum & .60. crescere, deinde minui. At ex ossibus spinas. Ea propter capitale est, si pars alterutra noceatur. Actor. Sciendũ uero ꝙ natura duplex esse dicitur. s. naturans & naturata, & vtraque in formatione infantis operatur. Verum natura naturans ipsa creat & mouet naturam, quę est vis insita rebus, ex similibus similia procreans. Vnde bona illa mater sanctorum Machabęorũ, hortatur eos ad martyrium dicens. Nescio qualiter in utero meo apparuistis, neque enim ego spiritum & animam donaui vobis, & singulorum membra non ego compegi. Sed mundi qui formauit hominis natiuitatem, quiq; omniũ inuenit originẽ, & spiritũ vobis iterum cum misericordia reddet & vitam. Beatus quoque Iob dicit, Manus tuæ domine fecerunt me, & plasmauerunt me totum in circuitu. Et paulo post, Nonne sicut lac mulsisti me?

Qualiter per quatuor tempora fit eius complementum. *Cap. XLVII.*

TAli vbi supra. Huiusmodi ergo est fętus, qualẽ supra descripsimus, a principio quo sperma cadit in matricem vsque ad horam complementi eiusdem. Est autem eius informatio per quatuor tempora. Primum vocat Hipocras spermaticum, in quo forma spermatis adhuc ei dominatur. Secundum est in quo sperma sanguine repletũ apparet, nec cerebrum aut cor aut hepar adhuc discernitur, Nec enim informata sunt, sed tñ nodata, & est ei quantitas ac mensura. Hoc tempore vocat eum Hipocras fętum. Tertium est in quo forma cerebri & cordis & hepatis iã manifestius apparent, Cętera vero membra videntur tanquam quæ formari incipiant. Hoc tempore vocatur viuum, Quartum est in quo discernũtur omnia membra, ẽt manus & pedes. Hoc tempore vocat eum Hipocras infantem, quia tunc mouetur, & pedibus calcitrat. Omnibus tñ his temporibus vocatur viuum, nisi ꝙ eius vita tribus primis temporibus est quasi plantarum. Habet autem cum plantis similitudinem triplicem, Prima est, quia sicut plantę radices sunt, sic & fętui continuatio est cum matrice venisque & arteriis quæ in secũdina sunt. Secunda quia sicut plantis insunt rami, sic & fętui germina, quæ a tribus oriuntur ramusculis, cerebro. s. corde & hepate. Tertia vero, quia sicut a plantis germinãtur duo germina. Primũ quod ad superiora tendit, ex quo rami fiunt arboris. Secundum ad inferiora a quo radices producuntur; sic & in fętu venæ & arteriæ, quarũ aliæ feruntur ad superiora, alia vero ad inferiora. Spacium aũt temporis informationis eius & cõplemẽtũ huius est. Fętus qui in septimo mense nascitur, si masculus est, eius informatio perficitur. 35. diebus, & motus in 70. complemẽtũ in 209. Qui vero nascitur in nono mense, si masculus sit, eius informatio perficitur in 9. diebus, motus in 80. complementum in 209. Quod si fœmina est, eius informatio fit in. 45. diebus, motus in. 90 complementum in 270. Porro in decimo mense nascentis masculi fit informatio in. 45. diebus. motus in. 90. complementum in 200. & 70. fœminæ vero informatio in. 50. motus in. 100 complementũ in 300. Masculi nãq; forma completur antequam fęminæ, quia sperma ex quo generatur masculus, fortius est & calidius. Et sciendum quia quocunque tempore forma impleatur, in duplo tẽporis fit motus, partus aũt triplicitate tẽporis motus.

Breuis epilogus pracedentium. *Cap. XLVIII.*

GVil. de conchis. Et ergo breuiter multa possumus comprehendere: semine quidem in vna supradictarum partiũ. s. matricis collocato, incipit virtus digestiua in eo operari ac per ebullitionem inspissare, sed prius ex quadam materia sicca folliculum intra se continentem conceptũ creat, ne aliquę superfluitates inter se commiscentes illũ corrumpant. Hic folliculus tunc prior crescit & oritur. Septima die, vt ait straton peripateticus, incipiũt guttæ sanguinis in superficie folliculi apparere. Tertia septimana ad ipsum cõceptionis humorẽ se demergunt. Quarta in quadam liquida soliditate velut inter carnem & sanguinem coagulatur. Quinta vero si puer in septimo mense nasci debet, sed si in. 9. sexta septimana incipit operari vis formatiua conferendo humanã naturam illi materiei. Hanc sequitur virtus assimilatiua, q̃ quod est frigidum & siccum in frigida & sicca transformat, vt sunt ossa. Quod frigidum & humidum in flegmatica, vt est pulmo. Qđ calidum & siccum in colerica, vt est cor. Quod est calidum & humidum in sanguinea, vt est hepar. Deinde sequitur virtus cõcauatiua, quæ manus concauat, nares format, & similia. Formatis vero membris assimilatis & concauatis, incipit aer subtilis per arterias discurrere, motumque & vitam conferre. Hic motus. 70. die a conceptu incipit, si puer. 7. mense deberet nasci. Si non, in. 90. die. Sed quoniam quæ tẽporaliter viuunt, cibo aliquo indigent, Sequitur virtus pascitiua, quæ vsque ad mortem extenditur. Si autẽ quæris, quomodo in vtero pascitur? audi; quidam nerui sunt in vmbilico illius, quibus matri adhęret quemadmodum poma cauda sua arbori. Per hos neruos sanguis ab hepate matris descẽdit, quo partus nutritur & crescit. Et quia digestum recipit, non indiget digestione superfluitatis.

De anima infusione in embrione. *Cap. XLIX.*

EX libro de natura rerum. Formatis ergo mẽbris, vt dictũ est, infunditur anima diuino munere, & tunc incipit fumus humidus p arterias ac venas discurrere, motumq; & vitam conferre. Hic motus. 70. die a conceptione incipit. Post hæc sequitur virtus pascitiua in puero animato, quæ vsque ad mortem extenditur in omni animante. Tandem vero sequitur virtus nascitiua, cuius termini sunt mensis septimus, & nonus. Quòd autẽ anima solo munere Dei detur, & non sicut hæretici dicunt anima ab anima, & corpus a corpore generetur, euidenter etiam Aristoteles in libro de animalibus dicere videtur, vbi ait. Intellectus rationis. i. anima rationalis intrat corpus embrionis extrinsecus, & ipse solus est diuinus, qm̃ eius operatio non habet cõicationem aliquo modo cũ operatione corporali. Beatus etiam Augustinus dicit, ꝙ anima a Deo infundendo creatur, & creando infunditur. Gennadius in lib. ecclesiasticorum dogmatum. Animas hominũ non esse credimus ab initio inter cęteras intellectuales creaturas, nec simul creatas, vt Origenes fingit, nec per coitum seminari cũ corporibus, vt Cirillus, sed corpus tantum in vulua coagulari & compingi atq; formari, corpore vero iam formato animam creari & infundi, vt homo viuat in utero Non ergo duas animas esse dicimus in homine, sicut Iacobus, & alij syrorum, qui dicunt vnam animalem qua corpus animetur & immixta sit sanguini, aliam vero spiritualẽ, quæ rationẽ ministret; sed vnã eãdẽq; dicimus esse, quæ & corpus sua societate viuificet, & semetipsam sua ratione disponat. Solum autem hominem credimus animam habere substantiuam, quæ & exuta corpore viuat, & sensus suos, & ingenia uiuaciter teneat. Non enim cum carne moritur, quoniam, vt dictum est, non cum carne seminatur. Animalium autem animæ substantiuæ non sũt, sed cum ipsa carne carnis viuacitate nascuntur, & cum carnis interitu finiuntur. Ideoque nec ratione reguntur, sicut Plato, & Alexãder putant, sed ad omnia naturę incitamẽta ducũtur. Augustinus

ad

ad Hiero. Si autem quæratur quare facit Deus animas eis, quos nouit cito morituros. Possumus iudere, parentum hinc peccata vel conuinci vel flagellari. Tu quoq; aduersus Ruffinum posuisti, quosdam huic sententiæ calumniari, quod Deũ dare animas adulterinis conceptibus videatur indignũ. Quibus ipse respondisti non esse vitium seminis in tritico quod furto dicitur esse sublatum, sed in eo qui frumentũ furatus est, nec idcirco terrã non debuisse gremio suo semina confouere, quia sator manu immunda proiecit. Bernardus siluester in microcosmo. Itaq; velle Dei formatur homo, cui corpus ab imis, a superis animus superinfluat eius Velle Dei. mixtura modum, moderatio nexum, Nexus amicitiã pariat facer. Ne pigeat mentem cęcas habitare tenebras. hospicioq; pati graue corporis. Nec propria de carne queat fecisse querelã, Spiritus imperijs subiectior Mirari libet in cęlo stabilita profundæ. Mentis & a[i]gnitæ prim[i]potentis opus. Mentem de cęlo, corpus trahit ex elementis. Vt terras habitet corpore, mente polũ. Mens corpus diuersa licet iunguntur in vnum. Vt sacra complacitum nexio reddet opus Diuus erit, terrenus erit, curabit vtrũq; , concilus mundum, religione Deũ. Numeris poterit sic respõdere duabus. Et sic principijs cõgnatis esse suis. Cũ superis cõmune bonum rationis habebit. Distrahet a superis linea parua hominem.

De Situ & positione infantis in utero. *Cap. L.*

Hipocras in Epistola de anathomia. Masculus quidem, vt dictum est in dextra matricis parte continetur, fœmina in sinistra. Nam & hęc signa procedere solent, quod si masculus in vtero fuerit, mamma dextra robustior erit, si fęmina, sinistra. Infantis aũt dum in vtero est, oculi genibus superpositi sunt, vnde & genua tumentia sunt, oculi aũt concaui. Ideoq; cognita rerum natura nomina hæc imposuit, genæ & genua. Et cum homo acri dolore percussus genua curuauerit, oculi continue lachrymantur. Nõ enim vult eos natura obliuisci societate gemina. Hali vbi supra. Sciendum est itaq;, quod generatio masculini fętus est in latere matricis dextro, eiusque motus in hac parte apparet. E contra vero generatio & motus fęminæ in sinistra. Masculini namque complexionem oportet, vt dictum est superius, esse calidam. latus aũt matricis dextrũ calidius est sinistro, quia vicinius est hepati. Testiculus quoq; dexter a quo sperma defluit in matricem, eadem de causa calidior est, ob hoc & eius sperma calidius atque siccius. E contra vero fęminas oportet esse frigidioris complexionis, & latera matricum sinistra frigidiora sunt splenis vicinitate, earumq; testiculus sinister & sperma similiter.

De ipsius fœtus alimento. *Cap. LI.*

Ex lib. de natu. re. Non aũt per os, vt quidam mentiuntur, sed per vmbilicum attrahit puer de matris visceribus alimentum. Quędam enim vena de matrice mulieris extenditur vsque ad vmbilicum pueri, per quam ille sanguinem a matris hepate descẽdẽtem attrahit, eiusque virtute quasi alimento naturæ nutritus in robur debitum crescit. Et quoniam hepate medio sanguinem digestum recipit, superfluitatũ egestione non indiget. Viuit ergo puer vt dicunt omnes philos. sanguine menstruato, sed optime purissimeq; digesto, mediante. s. dulciori atq; iucundiori parte corporis. i. hepate Si. n. nullo medio, vel nõ cum optimo, super dominãter traoliret sanguis menstruatus ad puerum potius cum sua malignitate occideret quã nutriret. Quod patet in aliquibus hominibus sic natis, ut habeant maculas in facie, vel alia parte corporis Hoc. n. ex sanguine menstruato fit, qui quandoq; nimis abundãs super puerũ in vtero matris cadit Et nisi secundinæ folliculus inter sanguinem cadentẽ & puerũ medius esset, ipsum in nudo contactum penetrando occideret. Restat tñ ex hoc in puero macula, quę nunquam deleri poterit, ẽt cute excoriata. Constan. vbi supra Sanguis ergo menstruus in prægnante diuiditur in tres partes, vt dictum est superius. Vnam, s. quæ conuertitur in nutrimẽtum, aliam quæ ad mammillas eleuatur. tertiam quoque quę est superfluitas stans, donec hora veniat ut expellatur fętus. Razi in almãsore secunda parte. Infans ergo secundum Gali. ex spermate generatur, & ex sanguine menstruo crescit & augetur. Cuius forma si masculus fuerit priusquam fęminæ completur. Et ipsi quidem fetui quædam venę continuantur, q̃ ad matricem venientes ipsũ tamdiu nutriunt, donec compleatur Hali vbi supra sermone sexto. Accidit aũt plerumq; ipsis prægnantibus inordinatus appetitus, videlicet vt appetant terram ac gipsum, carbonesque nigros ex humore malo liuido in stomacho edere, dum fetus est paruus, nec adhuc præualet pasci multo menstruorum sanguine, sed pascitur pauco vel meliori. hinc enim superest sanguis malus, & in ore stomachi. congregatur, indeque fit malus appetitus. Quarto vero mense cessat, quia fętus iam confortatus est ad copiam sanguinis attrahendam, iamque defecerunt superfluitates, quædam s. vomitus, qui contra pręgnanti accidit, quędẽ aũt imminutione ciborũ, quę sequitur appetitus defectũ. Accidit aũt huiusmodi appetitus & aliis q̃ prægnantibus cum in ore stomachi eorũ superfluitates humorum pungitiuorum vel acetosorum coadunantur.

De termino partus & eiusdem effusione. *Cap. LII.*

Gvilhelmus de conch. His ergo omnibus peractis. sequitur natiuitatis tempus, cuius duo sunt termini. s. septimus mẽsis & nonus. Vt enim dicunt phisici, ante septimum mensem non est motus vitæ sufficiens. Vnde si in aliquo casu puer exeat, abortiuus est, non ortus. In septimo vero si materia formationi sit habilior & præualet vis formatiua, est in puero motus vitę sufficiens. Vnde puer se mouens, si debiles neruos quibus matrici coniungitur reperiat, frangit illos, & nascitur vitæ idoneus. Si non exit, longo labore debilitatur, vnde si tunc exeat viuere non potest. Quiescit ergo interim, donec toto illo mense & nono refectus, resumptis viribus incipit se mouere, frangensque neruos, vitæ idoneus nascitur. Razi vbi supra. Postquam enim cõpletus fuerit infans, & nutrimento menstrui quod ei dirigitur sufficienter pasci vlterius nõ potest. Quamobrem dutiter fortiterque mouetur, ac retinacula quibus alligatus erat matrici abrumpuntur, sicque partus consequitur. Aristoteles in lib. de animalibus. Mulier ergo prægnans est nouem mensibus vel septem vel octo. Natus enim insi a menses septem non viuit omnino. Natus autem in octauo plerumque viuit, sed vt plurimum moritur. Mulieri propriè fortis dolor accidit in tempore partus quàm cæteris animalibus. Si tñ anhelitũ suum eodem tẽpore retinere potuerit, facilior partus erit. Nunq̃ vero mulier visa fuit, quæ post annos. 50. peperit. Hali in libro regalis dispositionis, sermone. 3. Si aũt quęratur, Cur infans qui octauo mense nascitur non viuit. Dicit Hypocras in libro de fetibus, quia in mense septimo fit ei conuersio & motus a loco suo, & exitum quærit. Itaque si virtus ei valida fuerit, a matrice exit. Siue to debilis, nec egredi potest, fit ei turbatio ac debilitas & lãguor & læsio, a qua dum sanatur remanet usque ad mensem nonũ vel decimum. Ac si octauo mense nascitur, dum est in illa turbationis ac languoris habitudine, non viuit, eo quod non sit ei virtus qua pasci possit atq; nutriri huius rei signum est torbatio & morbus & habitudo mala pręgnantium in octauo mense, cum earũ habitudo sequatur habitudinem fœtuum. Fęmina si masculum peperit mundatur a sanguine partus in. 25. diebus. Si vero fœmina. in. 35. Et siquidem sperma viri maius ac fortius fuerit, qui generatur patri similis erit. Si vero mulieris semen amplius fit & fortius, nascẽtis forma matrem sequitur. Auicenna vbi supra. Figura quidem naturalis partus est, vt egrediatur super caput suum secundum rectitudinem oris matricis absque inclinatione, manibus eius super coxas extensis, qui vero præter illam est, non est naturalis. Et formæ quidem exitus mali quandoque interficiunt fœtum & matrẽ, quandoque autem vnum ex illis.

De multiplici causa difficultatis pariendi. *Cap. LIII.*

Difficultas vero partus fit, aut causa prægnãtis, aut causa fętus, aut matricis, aut secundinæ, aut causa vicinãtium & communicantium, aut horæ partus, aut obstetricis, aut pp causas primitiuas. Causa prægnantis vt quã stricta est, aut debilis, ægritudines & famem passa, aut timida, aut impregnationi vel partui non consueta. Aut est anus debilis, aut plurimi adipis, aut vehementis pinguedinis habens strictum almezem, aut est paruæ tolerantiæ in dolore, & est vehementis permutationis & inquietudinis, quare perducit illud ad causam aliam, & est alteratio figuræ infantis ab eo quod conuenit. Causa fętus aut est pp genus eius, fęmina namque pro nimis difficilioris est partus quam masculus. Aut propter magnitudinem eius vel capitis ipsius, aut crossitudinem corporis eius, aut propter eius multam paruitatem vel leuitatẽ, propter q̃ non submergitur cum fortitudine, aut pp alterationẽ creaturæ ab æqualitate facilis lubricitatis, vt si sit habens duo capita, vel cõprimat cum numeratio embrionum, forsitan si in vno ventre sũt quinque vel plures parui & diuersi. Præterea quãque fit difficultas partus, quia mortuus est fœtus, ideoque non fit adiutoriũ pp motũ ipsius. Quandoque vero quia figura exitus eius est non naturalis, vt quando super pedes suos egreditur, aut super latus suum, eiusque manus super coxas plicatæ sunt, & genua eius. Quod fit pp corruptionem motus embrionis. Aut propter multam inquietudinem parientis. Ex his aũt quæ securitatẽ huius faciunt, est ut inquietudo partus & dolor ad inferiora declines sint, anhelitus quoq; sit bonus. Causa vero matricis, vt si parua sit, in qua coangustetur incessus. Aut valde sicca, in qua non sit lubricitas. Aut cõstricta valde in creatione. Aut p p consolidationem ab vlceribus & reliquis speciebus constrictionis. Aut in ea sit aliqua malarũ ęgritudinum, sicut flegmon, aut vlcera, uel ragadiæ, vel emorroides in matrice. Aut quia fuit iam clausa, quare scissum fuit siphac ab ore matricis scissione non completa, quare est eius dispositio sicut dispositio constrictionis matricis. Causa vero secundinę fit, vt si non disrumpatur propter suam crossitudinem, & ideo nec fœtus inueniat euasionem. Aut si rumpantur ab eo velociter & ęgrediantur humiditates plurimę ante complementum fętus, & sic euasionem non inueniat. Causa porro vicinantium fit, vt si in vesica sit apostema vel aliud nocumentum ex fixione virtutis, & aliis.

aliis. Aut sit in intestino fex sicca plurima vel apostema vel colica alterius generis, aut emorroides, aut ragadię ani. Vel si mulieris ilia sint subtilia. Causa aūt horæ partus est, vt si sit fętus veloci in administratione partus & ordinatione in eo & non depastus est quamlibet grauedinem rei super se. Propter causas denique primitiuas fit, vt si forte fiat frigidus, & inde fortis constrictio membrorum partus. Propter hoc enim in regionibus & temporibus frigidis difficilior fit. Et quandoque perducit huiusmodi difficultas ad magnam inflationem ventris, & inflationem mirach. Aut si calor fiat fortis, & inde fortis fiat mollificatio virtutis. Aut si adueniat ei tristitia, vel si mulier plurimum sit vtens aromaticis, fiatque matrix eius assiduę attractionis ad superiora.

De aborsu & corruptione fœtus. *Cap. LIIII.*

SVspensio quidem embrionis ex matrice est quasi suspensio fructus ex arbore. Et sicut maior timor qui super fructum habetur ne cadat, est aut cum eius aperitio incipit, aut cū eius cōplementum existit, sic id quod vehementius super embrione timetur ne fiat abortiuus, est apud principium conceptionis, & ante appropinquationem partus. Quapropter in his duabus horis oportet vt aborsus causæ prædictę caueantur. Fornicatio quidem solú est de summa causarū illatū. Vnde oportet vt eius dispositio caueatur ante mensem quartum, & post. 7. &c. Hipocras in libro afforism. Mulier habens in vtero, si flebotomata fuerit, abortiuum facit, sed magis illa cuius maior fętus existit. Hinc quoque si venter multum fluat per vuluam abortit. Similiter si eius mamillę subito graciles fiant. Geminos autem in vtero habenti, si altera mamilla gracilis fiat, alterum abortiet. Item in vtero habenti tenasmon superueniens abortire facit. Item quæcunq; in vtero habentes a fębribus arripiuntur, & fortiter calefiunt sine occasione manifesta, difficulter ac periculose generant, aut periclitantes abortiunt. Mulieri in vtero habenti ab aliqua acutarum ægritudinum arripi, mortale est. Similiter & erisipilam in matrice fieri. Cui vero sangnis ad mammillā conuertitur, maniá signat. Item mulieres q̃ præter naturá tenues sunt abortiunt. Similiter & q̄ non moderate corpulentę sunt, secundo vel tertio mense sine manifesta occasione abortiunt. His enim cocillidones mussillaginibus plene sunt, ac p̄ grauedine fętū recipere nō possunt, sed abrumpunt. Item si austrina & pluuiosa & tranquilla sit hięms, ver aūt siccū & boreale, mulieres quib⁹ inest partus ad ver abortiunt ex omni occasione. Si vero genuerint imbecilles ac morbidos pariunt, vt aut statim resoluantur, aut tenues ac morbidi viuant. Mulieri prægnanti lac ex mamillis fluens, multum debilem signat fętum. Si aūt vbera fuerint dura, sanū fętum designat. Item mulieri in vtero habenti, si purgationes exeunt, impossibile est fętum esse sanū. Quęcunque vero fętus corrupturę sunt, his vbera gracilia fiant. Hiero. super Ezech. lib. 6. vir quoq; vt dictū est supra si tempore menstruali coierit cum muliere, dicuntur concepti fętus vitiorum seminis trahere, ita vt leprosi & elefandici ex hac cōceptione nascantur, & læda vtriusque sexus corpora vel paruitate vel enormitate mēbrorū, sanies corrupta degeneret. Auicen. vbi supra. Præterea cum fętus ipse nascitur, & non inflatur vmbilicus eius, & nō mouetur, neque sternutat vsque ad tempus, debilis est & nō viuet.

De diuersis causis aborsus. *Cap. LV.*

IDem aborsus aūt aut est ex causis primitiuis ex percussione vel casu, vel exercitio superfluo vel saltu vehementi. proprieq; ad posteriora vel retro, qui multotiens facit descendere sperma conceptum visibiliter. Aut ex passionibus animalibus, vt ira vehemēti, vel timore vel tristitia, aut ex aeris frigore & eius caliditate superfluis. Propter hoc. n. genus abhorretur prægnanti prolōgatio balnei ex hoc q̄ magnificatur anhelitus. Balneum quoque licet abhortire faciat per lubricitatem, facit tamen abortire per egressionē fętus ad aerē frigidū. Q̄nque ēt prouenit ex eius debilitate p̄p defectū & mollificationem ipsius causa resolutionis rei corporeæ, & ægritudinibus, & aschim, & fame vehementi, & ēt euocatione humoris aut sanguinis plurimi per medicinā aut flebotomiā, aut ex seipso, aut ex fluxu sanguinis menstruorū plurimi, & quāto filius maior est, tanto nocumentū in ipso cum flebotomia plus est. Aut ex repletione vehementi, aut ex satietate nauseatiua plurima corrumpente nutrimentū fętus & opilante viam ad eū. Aut ex multitudine coitus mouente matricem, & proprie post septimum, multitudine quoque balneationis & ablutionis lubricante matricem. Præterea quandoq; fit a causis p̄p fętum, vt est eius mors, propter q̄ expellitur eū natura, proprieq; quando currit ex eo res virulenta, quæ matricem mordicat ac ędit eā. Aut sicut est debilitas eius p̄p quam non firmatur, aut p̄p panniculos eius & inuolutiones quibus continetur: cum enim abrumpuntur & mollificantur, & effunditur ex eis humiditas ipsorū, lędit matricē, & expulsiua mouet eam & adiuuat iterū ad lubricitatem. Iterum propter amplitudinem oris matricis, & paruitatē adunationis eius. Aut ex humiditatibus in matrice, aut in orificiis venarū lubrificātibus & grauātibus. Fit ēt quandoq; propter reliquas species malitię complexionis in matrice ex calore, vel frigiditate, vel humiditate, vel siccitate, & paucitate nutrimenti fœtus. Præterea q̄nq; fit ex ventositate in matrice, & ex apostemate, & his similibus, vt duritie vel cancro. Quandoq; vero fit ex vlceribus in matrice. Plurimum aūt aborsus factus in mense secundo vel tertio fit ex humiditatibus super orificia venarū matricis, quæ nominantur foramina matricis, ex quibus contexuntur venæ secundinæ. Constātinus vbi supra. Abortiendi ergo sępe causa est, aut ab interioribus, aut ab exterioribus. Ab interioribus quidē p̄p humiditatē viscosā in vulua, quæ fętum lubrificat, aut ex mala complexione vuluæ, qua virtus contentiua deficit, aut ex apostemate vuluæ, aut ex nimio cursu menstruorum in conceptione, vnde fętui nutrimentū minus venit, & moritur atq; a natura expellitur. Ab exterioribus aūt vt saltu, vel clamore nimio, vel timore, vel ira, vel letitia, si nimia sunt & subita, sternutatione quoq; cōtinua, vel percussione, siue casu in vētre vel in dorso. Aut ex catartico aut ex post magnitudine. Aut ex nimio casu sanguinis de aliquo mēbro corporis.

De Signis aborsus & difficultatis partus. *Cap. LVI.*

AVicenna vbi supra. Signa quidem aborsus sunt cum post soliditatem sanam incipit mamilla detumescere. Cum ergo superfluit lactis prouocatio, & adeo frequens sit, donec mamilla detumescat, fœtum esse debilem & aborsui præparatum esse indicat. Similiter & multitudo dolorū in matrice. Q̄n etiam facies in febre rubet, & accidit rigor aut caput grauatur, & lassitudo dominatur, & dolor in oculi profundo sentitur, signat causas aborsus venire, & q̄ ipse faciant menstrua prouenire, deinde vero abortire. Signa vero difficultatis & facilitatis partus sunt, vt sentiat mulier dolorē ante partū & post in anterioribus. Nam si declinat ad pectinē, fit partus facilis, si ad posteriora debilis. Constantinus vbi supra. Duricies aūt, vt dictū est, parturienti, cōtingit aut ex matre, aut ex fętu, aut ex aliqua re exteriori. Ex matre quidē si nimis crassa sit, aut eius vulua parua, aut si est virgo, vel timida, vel debilis vt fętū expellere nō possit. Aut si apostema in vulua habuerit, vel aliā passionē in aliquo alio mēbro, aut si non in tempore partus exierit. Ex fętu vero si nimis magnus aut crassus sit, aut parū leuis vt ad inferiora non descenderit. Aut si magnū caput vel duo capita habuerit, aut mortuus fuerit, aut si plures sint, aut si non secundū q̄ oportet exierit. Caput enim prius exire debet, & manus eius iuxta coxas extensę, aut pedes quidem prius, sed nō distorti. Ex secundina vero si nō inscidatur ex crossitudine sua vel si ante tēpus se scindat, aut si nimis subtilis sit. Porro ex causa exteriore sicut ex aere frigido constringente vuluam & coagulante, aut aere calido corpus rarificante & virtute deficiente, vt fętum nequeat expellere. In his autem omnibus si mulier sternutationem patiatur facilitatem adiuuat partus, sicut Hipocras ait.

De modo & arte obstetricandi. *Cap. LVII.*

EX libro de natura rerū. Sic aūt in partu notandū est, q̄ si puer ad p̄deūdū tam male dispositus veniat, vt si in latus vel dorsum iaceat, aut pedes p̄ponat, difficulter ac cum labore & periculo matris ac sui nascitur, nisi obstetrix huic periculo sapienter occurrat. Debet itaq; manu leniter intromissa per portam eum intra secundinam ad iustū modum vertere & caput inferius ad partū disponere. Cleopatra medicinarū regina ad filiā suam. Obseruandū est inquit aūt ne sit pariens verecunda, vel multū timida, vel iracunda, vel corpus habens præmolle, vel nimis gracile, vel nimis pingue. Præterea ne sit imbecillis matrix, aut orificium angustū, aut contortum, aut vtraq; parte clausum, aut in vicinitate emorroides habens, aut collectiones humorū. Præterea ne infans grande caput habeat, aut corpus in quantitate excedens, aut mortuus sit, aut gibbosus, aut contra naturā positus. Hæc enim sunt impedimenta partus quibus occurrere debet obstetrix. Generaliter itaque pueri quattuor modis nascuntur, videlicet in capite, in pedibus, in dorso iacentes, aut duplicati. Speciales vero modi plures sunt. Igitur si puer ad partum descenderit in capite, reliquas in latere partes habente, obstetrix immissa manu puerum componat, manibus. s. ad latera iunctis, vt in orificium rectus descendat. Si vero iunctis pedibus descenderit, nunquam eum sic adducat nisi prius immissa manu eū teneat & sic adducat ne puer brachia vel manus dilatet, & in lateribus matris infigat. Porro si grande caput habuerit, vt exire non possit, missa manu adducat eum tenēs caput eius ipsa patiente conatu suo adiuuante. Si vero contra naturam positus sit, patiens in lecto iacēs, caput altius teneat, & obstetrix immissa manu secundum naturam eū cōponat, & sic educat. Lectus aūt patientis durius stratus sit. Si aūt manum protulerit, nunquam sic eum adducat, sed infixis eius humero digitis eū intus reuocet & manū eius componat iunctis lateribus, & apprehēso capite paulatim eum adducat. Quod si breuissimum caput habuerit, ipsum caput ad orificium componat, & sic eum per manus adducat. Si pedē vnum eiecerit, nunquam eum sic adducere conetur, sed primū digitis ad eius inguina infixis sursum eum reuocet, & post immissa manu pedē alterum corrigat. at si fieri potest

manus

manus eius lateribus iungat, & apprehensis pedibus foris adducat. Si pedes in diuersis partibus fixerit, missa manu eos iungat, & ad orificium componens adducat. Si genua vel nates ostenderit, leniter eum repellat, vel in latus conuertat, & sic integro scemate componat, vt in pedes vel caput descendat. Quod si plures in vtero patiens habuerit, & simul ad orificium se cōtulerint, vnus ab obstetrice retrorsum vel in latere si commode potest repellatur. & sic vnus post alium adducatur.

De susceptione nascentis pueri. *Cap. LVII.*

Hieronimus super Ezechielem lib. 3. Naturq; aūt est, vbi parētum diligentia non deest ortis infantibus, primo quidē vmbilicum præscindi, dehinc ad diluendum sanguinem ipsos aqua lauari, tertio paruulorum humorem corporum sale siccari, quarto pannis inuolui, vt & corpus sale siccetur, quod & pannis ne defluat seruatur, ac stringitur vt membra tenerrima non facile deprauentur. Vnde & barbarorum corporum romanis corporibus rectiora ostenduntur, qm̄ vsque ad secundum ac tertiū annū pannis inuoluuntur. Hinc & a dn̄o improperatur adulteræ in Prophæta Ezechiele. In die inquit ortus tui non est præscissus vmbilicus tuus, & aqua non es lota in salutem, nec sale sallita, nec inuoluta pannis, vbi ponunt. 70. non alligauerunt mammillas tuas. Mater nempe diligens statim vt nata fuerit infantula mammillas eius ligat, vt a tenero tumere desistant, & pulchritudinem virginalem custodiant. Auicenna in primo canone. Infantis cum nascitur, plerique sapientes dixerunt, vmbilicum in primis debere super quatuor digitos incidi, & cum lana munda bene retorta taliter vt non doleat ligari, oleum quoque cum panno super eū imponi. Et propter vmbilici incisionem præceptum vt venatū citrinatum & sanguinis draconis & sarcocollę & cimini & vsneæ & myrrhæ partes sumantur equales, & tritæ vmbilico superponātur. Vsnee. vt habetur in sinonimis est res collecta super arbores glandium vel nucum vel pini vel oliuæ & super alias diuersas arbores, & est albi coloris, & odoris boni &c. Festinandum est etiā ad corpus infantis salliendum cum sale tenui, vt cutis eius induresca, quoniam illud cum nascitur omnia quę tangunt ipsum nociua sunt ei, siue calida siue frigida, siue aspera sentiat, pp cutis eius subtilitatem atq; calorem, quoniā omne quod ipsum tangit sentit durum & frigidum & asperum. Deinde vero aqua tepida lauetur, eiusq; nates assidue digitis quorum vngues incisi sint purgentur, & in eius oculos parum olei eiiciatur. Cumq; opus erit vt fasciettur nutrix eius membra suauiter tangere debet, & quod dilatandū est dilatare, quod subtiliandū subtiliare. omneq; membrum secundum figuram conuenientiorem figurare, & hoc totum cum extremitatibus digitorum subtili compressione. Quod quidem multis vicibus oportet facere, & oculos eius suauiter assidue tergere. Vesicam ēt eius premere, vt facilis fiat exitus vrinæ. Deinde manus illius extendantur, brachiaq; eius ad genua ducantur. Caput institia ligetur, eiq; pileus imponatur, qui super caput cōprimatur & constringatur. In domo preterea spatii aeris quæ non sit frigida ad dormiendum ponatur, oportet autē vt domus vmbræ attineat & tenebrositati aliquantulę, quæ a superaute radio non illuminetur. Et cū dormierit oportet vt caput eius toto reliquo corpore sit altius. Razi vbi supra. Post partum quoque statim aures infantis premendę sunt, quod ēt postea multotiens est faciēdum. Obseruandum quoq; ne lac aures eius intret cum lactatur, vt & palatum eius cum melle tangatur, naresque cum aqua calida & vncto semper mundificentur, & mustilagines emungātur. Ipse quoque prius frigandus est & postea inungendus. Membraque in vnamquamq; partem tenenda sunt & fascia cingenda, caput eius & nares & frons rectificanda. Hoc enim regimine si custodiantur, ægritudines multas euadent.

De ipsius lactatione. *Cap. LVIII.*

Hali vbi supra. Infante quidem nato natura menstruum sanguinem ad mammillas suscitat, quo idem fętus alebatur in matricis vtero, fitque lac quo nutriatur infans, vt sit eius cibus cōsonans ac priori conueniens. Hac de causa genitricis lac eidē nato conuenientius est cæterarum mulierum lactibus, quia cōsuetudini eius est propinquius. Grego. in registro Augustino anglorū Episcopo. Praua ergo sicut dictum est superius, in coniugatorū moribus consuetudo surrexit, vt mulieres filios quos gignunt nutrire contemnant, eosque mulieribus aliis ad nutriendum tradāt. Quod videlicet ex sola causa incontinentię videtur esse inuentū, quia dum se continere nolunt, despiciunt lactare filios quos gignunt. Veruntā etiam illæ quę ex praua consuetudine filios tradunt aliis, nisi purgationis tempus transierit admisceri non debent viris suis. Auicenna vbi supra. Infanti ergo lac ipsius matris ad sugendum omnibus modis quibus possibile est præbeatur. Ipsum enim simile est substantiæ præteritorum nutrientiū, quibus in ventre alebatur. s. menstruorū Ipsa namque sunt quæ conuertuntur & lac efficiuntur. Ipse quoque magis illud recipit & magis ei conuenit, intantum vt experimento certificatum sit valde conferre extremū mammillę matris in os infantis ponere ad remouendū quicquid ei nocet Cauendū est tn̄ ne fit eius mater quę lactat eū primo, donec ipsius. s. matris temperetur complexio. Et melius quidem est vt pauli ei mellis tribuatur, & postea lactetur. Ex lacte quoq; quo puer sugere debet in mane bis aut ter emulgendum est, deinde māmilla ei tribuenda, præcipueq; cum in lacte fuerit macula. Lac autem malum. s. acutum non est infanti dādum a natrice dum est ieiunia. In primis quidem non multum lactandus est, eiq; bis aut ter in die sufficere debet. Cunque post lactationem dormiturus est, eius cuna non est vehæmenter voluenda, quia lac in eius stomacho conuerteretur, sed suauiter mouenda, fletus quoq; paruus ante lactationē ei confert. Razi vbi supra. Lac vero quod melius iudicatur est illud, cuius vna guttasuper vnguem distillata nec multū subtilis apparet ac liquida, nec multū crossa & lata inuenitur, bonum habens odorem, paruamque dulcedinem. Salsum vero lac vel mali odoris nullo modo conueniens est nutrimento infantis.

De eligenda nutrice & eius regimine. *Cap. LIX.*

Avicenna vbi supra. Quod si forte res aliqua matris lac infanti dari prohibeat, vt debilitas ipsius vel corruptio lactis eius, vel quia deliciosa est. Eligenda est nutrix ętatis mediocris. s. inter annos. 25. & 30. qm̄ hæc est ætas iuuentutis & sanitatis atq; complementi. In ea quoq; consideranda sunt figura corporis, & mores, & forma mammillarum, & qualitas lactis, & quantitas tēporis quod fluxit ab hora sui partus. s. vt sint duo menses vel ad minus mensis & dimidius. Sitq; partus eius masculus, & partus secū dū naturale tempus. Ipsa vero nec abortum fecerit, nec facere cōsueuerit. Vtatur aūt exercitio temperato, cibisque boni chimi nutriatur. & omnino caueat a coitu, quia. s. sanguinem menstruum permiscet & lactis odorem corrumpit, eiusque quantitatem minuit. Fortassis autē & impregnabitur, & tunc quod in sanguine subtile est, ad nutrimentum embrionis redibit, ipsius ēt embrionis nutrimentū parum erit, eo q alius lacte indiget, & sic vtriq; nocumentum fiet. Quod si nutrici mala complexio, vel ęgritudo dolorosa, vel multa solutio ventris, aut constrictio acciderit, melius est vt alia lactet infantem donec illa sanetur. Razi vbi supra. Nutricem oportet esse iuuenem benę coloratam, pinguedine mediocrem, mammillas magnas & amplum pectus habentem, non masculosam, nec infirmam, nec partui propinquam, nec multū ab eo remotam. Et hæc quidem nec salsa comedat, nec acuta, nec acetosa, nec stiptica, nec vtatur porris nec cepis, nec eruca, nec aliis. A solicitudine quoque caueat, & mēstruorum prouocatione. Quod si lac eius minuatur, pultes de farina fabarum, aut rizi, aut panis de simila sicci & lacte & zuccaro factæ ei tribuātur ad sorbendum, quibus & parum seminis fęniculi sit admixtum. Si vero lac eius valde crossum fuerit, nutrimentum subtiliandū erit, ipsaque parum laborare cogenda. Porro si multum subtile fuerit, nutrientia fortia & crossa cum augmento eius danda sunt, & somn⁹ augmentandus. Hali vbi supra. Nutrix a. 25. annis ad. 40. eligatur, quæ a cibis pungitiuis & fructibus ponticis & amaris, & acerbis valde, & huiusmodi quę lac corrumpunt prohibeatur, a coitu quoq; penitus arceatur. Hæc est enim maxima causarum lac corrumpentium, commouet enim sanguinem menstruum ad egressum & lac a bonitate sua mutat. Et si forte concipit amplius est nocumentum infanti, quia sanguis bonus conuertitur ad cibum fętus, remanet malus. Considerandum est itaque lac & eligatur quod est melius ac temperātius, quia cibo infantis est vtilius. Sic aūt probari potest. Parū ex ipso in vase vitreo mulgeatur, & nocte sic dimittatur. Si quod ex eo liquidū est ac tenue amplius est conglutinato. lac tenue probatur esse. Si vero conglutinatum ampli⁹ est, lac spissum et crossum est. Ita si crossum est subtilietur cib⁹ nutricis vt temperetur. Et similiter econtrario.

De infantis ablactatione. *Cap. LX.*

Razi in almansore quarta parte. Cum autem aduenerit tempus quo infans comedere incipiat, de simila & lacte & zuccaro fiat ei cibus, quo se ad aliquid traiiciendum disponat. Caro quoq; q̄ est in pectore pulli teneri vel perdicis est ei tribuenda, q̄ post q̄ ei bene sapuerit, eamq; appetere cæperit, māmillarū suctio paulatim est minuenda. In nocte quoq; eas sugere non permittatur, & hoc ēt obseruandū est valde, ne in tempore calido a lacte remoueatur. Auicenna vbi supra. Naturale ablactandi tempus est duorum annorum. Quod si infans aliqua de lacte desiderauerit, ordinate est ei tribuendum, non aūt violenter prohibendū. Post quam vero duales apparere ceperint dentes, ad nutrimentū ordinate mouendus erit quod fortius sit. Non tn̄ res ad masticandum dura danda est ei, sed primo quidem panis quem masticauerit ei nutrix. Deinde panis cum aquato vino vel cum lacte. Post hæc amouendus est a lacte ad id quod est ex sorbendi genere, carniū que lenium cibo nutriendus. Quod si mammillas improbe p etierit semper volens eas sugere, amara quædam emplastri more sūt epitimanda. Cum aūt inceperit ambulare, seq; diuersis motibus moue-

monere, non est permittendus vel exponendus ambulationi, donec ei desiderium secundū naturam fiat, ne cruribus eius ac dorso nocumentū accidat. In primis aūt cum sedet aut super terram ambulat, ponatur ad sedendū in corio leni, ne terrę asperitas ipsū sculpat. Cultelli quoq; & fustes & huiusmodi quę pungant vel incidunt ab eius cōspectu remoueantur. Cauendumq; est ne cadēs ab alto lędatur. Cū aūt canini dentes apparuerint, ab omni re quę dura est ad masticandum abstinendus erit, ne materia vnde canini creantur pp masticationem q̃ desiderat resoluatur. Tandē vero cum loqui cęperit, fricandi sunt ei dentes, præcipueq; eorum radices. Hali vbi supra. Tēpus ablactationis duos annos non excedit. Tunc infantem oportet assuescere comestioni, non subito cibū eius augendo, sed pedetētim dando & lac paulatim minuendo. Temperatis temporibus ablactetur, nec ablactatio nō suo tēpore permittatur, i. priusquam eius mēbra firmata sint & solidata. Alioquin fęmoribus eius & cruribus debilitates fient & curuationes. Nec oportet infantibus propinari vinum, auget enim humiditatem corporis eorum, cum ipsorum natura sit humida. Implet etiā eorum capita vaporibus malis, eorumque mentes corrumpit.

De cibis homini ante & post peccatum datis. Cap. LXI.

ACtor. Ante peccatum quidem homini datæ sunt escæ cum esset immortalis, q̄m immortalitas illa, sicut dictū est supra sustentanda erat cibis. Vnde sicut peccauit edendo fructū vetitę arboris, sic ēt peccaret si non comederet de concessis. Postquā enim de primis parentibus dictum, Masculum & fęminam creauit eos. Et iterum Crescite & multiplicamini & replete terrā. Legitur eis a Deo dictum. Ecce dedi vobis oēm herbam semiferam vel afferētem semen lignaq; fructifera, vt sint vobis in escam. Postea quoque legitur homini præceptū vt comederet ex omni ligno paradisi, excepto ligno scientiæ boni & mali. Post peccatum quoq; dictum est ei tm̄ vt herbas terræ comederet, vt qui per appetitū carnis assimilatus erat iumentis, in hoc quoq; iumento se parē esse cognosceret. Præterea quia infirmus mente & corpore factus erat per peccatū, dn̄s tanq̃ sapiens medicus iniunxit ei tenere dietam infirmorū, s. vt herbas comederet, & a cibis crassioribus ac delicatioribus quæ carnis vitia nutriunt, abstineret. Nam vsque hodie cibis huiusmodi vtuntur pœnitentes & infirmi, iuxta Apostolū. Qui infirmus est, olus manducet. Post diluuiū vero concessit Deus carnes ad esum, tum propter minorem terræ fęcunditatem, tum pp maiorem hominis infirmitatē, a quibus abstinent multi pp pęnitentiam, vel corporis sui castigationē. Hieron. contra Iouinianum lib. 1. Ab initio namq; conditionis humanæ non comedebant carnes, vsq; ad diluuium. Postq̃ autē venit Christus in fine temporum, & reuoluit omega ad Alpha. i. finem retraxit ad principiū, nos quoq; carnes non comedamus. dicente Apostolo Bonum est, homini non manducare carnem, & non bibere vinū. Nam & vinum cū carnibus dedicatum est post diluuium. Beda super Genesim. Patet ēt q ante peccatum terra nihil protulit noxiū, non herbam venenatam, non arborē sterilem. Omnibus enim herba & ligna data sunt in escam hominibus, insuper ēt animantibus terræ ac volatilibus. Vnde patet q tunc animalia non viuebant animalium esu, sed concorditer omnia herbis & fructibus vescebantur.

De Varijs apud diuersos vescendi modis. Cap. LXII.

HIeron. vbi supra lib 2. Quis aūt ignorat vnamquamq; gentem nō communi lege naturæ, sed his quorum copia est apud se vesci solitam, verbigratia. Arabes & saraceni & oēs eremi barbaries camelorum lacte viuunt & carnibus, quia huiuscemodi animal pro tempore & sterilitate regionum facile apud eos & gignitur & nutritur. Hi nefas arbitrantur porcorum vesci carnibus. Sues enim qui glāde & castaneis radicibus siliquis & ordeo ali solent, vel raro apud eos & penitus non inueniuntur. Et si inuēti fuerint, alimenta non habent quæ supra diximus. Ergo Orientales & septentrionales populos si ad esum asinorum camelorumq; compellas, simile putabant enim vesci carnibus, ac si lupū comedere cogantur & coruum. In Ponto & Frigia vermes albos & obesos qui nigello capite sunt, & nascuntur in lignorum carie, pro magnis redditibus pater familias exigit. Rursum orientalis & libiæ populus, quia per desertum & calidam eremi vastitatem locustarum nubes reperiuntur, locustis vesci moris est. Compelle frigem & ponticum vt locustam comedat, nefas putabit. Coge syrum afrum & arabem vt vermes ponticos glutiat, ita eos aspiciet vt muscas millepedas & lacertos, quamquam syri crocodilis terrenis, afri ēt lacertis viridibus vesci soleant. In Egypto & Palestina propter boum raritatem, nemo vaccam comedit. In nostra p̄uincia scęlus putant vitulos deuorare. Vnde & imperator Valens nuper legem dedit per oriētem, ne quis vitulorum carnibus vesceretur, vtilitati agriculturæ prouidens, & pessimam iudaizantis vulgi emendans consuetudinem, pro altilibus & lactantibus vitulos consumentes. Nomades & trogoditæ & scithę & hunnorū noua feritas semicrudis vescuntur carnibus. Porro icthiofagi gens errans in littore maris rubri super petras solis calore feruentes assant pisces, & hoc solo alimento victitant. Sarmatæ quadi, alias guadi, auandali & innumerabiles aliæ gentes ęquorum & vulpiū carnibus delectantur. Quid loquar de cęteris nationibus cū ipse adolescentulus in Gallia viderim attacotos gētem britannicā humanis vesci carnibus, & cum per siluas porcorum greges & armentorum pecudumq; reperiant, pastorum nates & fœminarum papillas solere abscindere, & has solas delicias arbitrari. Solinus. Nomen Æthiopum late patet in parte Aphricana, quam in Hesperon videt Libia. Plurimæ eorū sunt & varię nationes. Harum e numero Nomades cynocæphalorū lacte viuunt, zachei vero captos venatibus Elephantes deuorant. Gangis fontem qui accolūt nullius ad escam opis indiget sed odore pomorum viuunt siluestrium, longiusque pergentes eadem illa in præsidiū gerunt, vt olfactum alantur. Quod si teteriorem forte spiritum traxerint, exanimari eos certum est. Ex lib. de natura rerum. Sunt & homines quidam qui pisces crudos manducant, ipsumque salsum mare bibunt. Comani carnes crudas comedūt & ęquorū sanguinē bibūt.

Quod cibo & potu iugiter reparantur ruinę. Cap. LXIII.

EX libro intinarum a voce mauri. Triplex siquidem incommodum cui corpus humanū subiacet, assidua namque indiget restauratione ac nutrimento perenni. Subiacet ēt fluxioni, alterationi corruptioni. Fluit enim quotidie, tum per apertos & manifestos poros, tum per occultos & priuatos. Per apertos & manifestos, vt oculorum lippitudine, aurium superfluitate, narium mussillagine, oris sputo, ani ęgestione, vrina vesicæ. Per occultos & priuatos, vt pilorum emissione, pororum resudatione, & spirituū exhalatione. Alteratur aūt quotidie de caliditate in frigiditatem, & econuerso, de siccitate in humiditatem, & econuerso. Deinde sequitur corruptio, quę subiecti mors est & perditio. Vt igitur perditorum fiat restauratio, & corruptionis si non ex toto tn̄ ad tēpus fiat retardatio, inuenti sunt cibi & potus. Augustinus in libro cōfess. 10. Reficimus itaq; quotidianas corporis nostri ruinas edendo & bibendo, priusquam tu Deus escas & ventrem destruas, cū occideris indigentiam satietate mirifica, & corruptibile hoc induerit incorruptione sempiterna. Nunc aūt suauis est illa necessitas & dolores nostri voluptate pellantur. Nam fames & sitis dolores quidem sunt qui vrunt, & sicut febris necant, nisi alimentorum medicina succurrat, q̄ quidē præsto est ex consolatione munerum tuorum, in quibus infirmitati nostræ terra & aqua & cęlū seruiunt. Dumq; calamitates deliciæ nuncupantur, hoc me docuisti, vt quemadmodum medicamenta sic alimenta sumpturus accedā. Auicenna in primo Canone medicinæ. Cibus in humano corpore tribus modis operatur. Aut enim sola sui qualitate, vt qn̄ caliditate sua calefacit, vel frigiditate sua frigefacit. Aut sui materia, vt qn̄ a natura sua conuertitur & formam alicuius diuisionis membrorum recipit. Aut ēt toto sui substantia, hoc est forma sui specifica agente, qua nec est qualitates primæ quas habet materia, neqs complexio, quæ generatur ex eis sed perfectio quam acquirit materia secundum aptitudinem vel pręparationē quam habet a cōplexione, sicut in magnete virtus attractiua. Constantinus in pantegni quinta parte. Potus quoque duabus ex causis necessarius est. Aut enim quia corpus humectat, & quod humidum e corpore dissoluitur, restaurat. Aut crassitudines cibi dissolutas ad remotiora loca reportat. Sunt aūt potuum genera diuersa, ex quibus est aqua, quæ non est corporis nutritiua. Nā si hoc facit non est hoc ex sui natura, sed ex re cui est cōmixta. Est aūt & vinū, qđ per oēs partes corporis portat cibum, nutriens & calefaciens, spiritum augmentans, calorē naturalem confortans, ac per totū corpus eum deportans. Sed in sanitate custodienda, & infirmitate curanda magis est aqua necessaria. Iohannicius. Modi potationum sunt tres. Est enim potus qui nihil aliud est quam potus, vt aqua. Et est potus qui potus est & cibus, vt vinum. Est & potio quæ datur contra alicuius morbi vitium, vt mellicratum, vel conditum. Cibi vtilitas est q ordine recto corporis integritatem reparat. Vtilitas potus, q cibum per corpus deportat. Sed & vtilitas illius quę potio dicitur, corporis naturam ad se conuertit.

De dilatione mortis. Cap. LXIIII.

TAli in pratica ser. 1. Animalium quidē & hominū corpora iugiter alterantur, nec in vna permanent qualitate, quia naturę eorū est ad corruptionē tendere, & pp hoc ipsa corruptio accidit eis, aut ex necessitate aut præter necessitatē. Necessaria corruptio aut ab intus accidit, aut ab extra. Ab intus quidem aut causa naturalis siccitatis quæ communis est animalibus & plantis. Per hanc enim & plantæ contendūt ad marcorem & ariditatē, & animalia ad finem ac mortem. Aut dissolutione substantiæ quotidiana ex naturalis caloris causa, donec ad corruptionem & finē vergat ea, aut ex superfluitatibus, q̄ ex cibis et potibus fiūt. Ab extra vero accidit aeris cā nos circundātis. Corruptio vero nō necessaria fit a rebus corrūpentibus quæ obuiant extra, sicut ea quæ calefaciūt aut infrigidant, aut desiccant, aut humectāt, sicut est collisio lapidis, inscisio ensis, pūgi morderiq; a venenatis. Cū itaq; corpora muta-

tionai

sioni sunt indifuncta necessario indigens regimine mutationi illi congruo, quod eorum corruptionem prohibeat, eaque in qualitate suæ sanitatis vsque ad horam finis, & naturalis defectionis custodiat. Hunc enim defectum arcere est impossibile, quoniam ab ipsa corporum natura mouetur ipsius causa. Itaque si fiat ab ipsa natura corruptio, arceri non valet. At si medicus contra ea vtatur regimine quo oportet, cauendo scilicet causas nocentes, & corrumpentes non necessarias, fient abinde causæ necessariæ bene compositæ, nec accelerabit ad ea corruptio vsque ad finem naturalem. Hoc autem regimen est custodia sanitatis in sanis, & eius restitutio in ægrotis. Ex quibus præcedit, tanquam dignior, & vtilior custodia sanitatis. Vnde dicit Galienus, quòd adeptio sanitatis est propositum medicinæ, & finis eius est illi cauere.

De custodia sanitatis. Cap. LXV.

Est autem sanitas corporũ tẽperantia. Quæ quidem aut in vltimo est, ita vt oẽs actiones naturales perfectę, sint in id ad qđ possibile est. Nec dico temperantiam in vltimo quę omnino veraciterque sit in extremitate, cum eam non sit inuenire, sed quæ propria est hominis. Aut est deficiens ab ea quæ in vltimo est, ita tamen, vt hic defectus actionibus non noceat, nec officia amputet. Itaque corpora temperata in vltimo sunt quidem vno modo. Deficientia vero ab ista temperantia, multa sunt, & varia secundum magis, & minus ab illa exeuntia. Quare & via quæ ad sanitatis custodiam ducit varia existit. Custodia sanitatis corporum bifariam diuiditur. Est enim communis vel propria. Commune regimen est, id quod est corporum secundum communes cãs, quibus participant sanitas & infirmitas. Propria vero bepartita est. Vna est corporũ quæ sunt tpatę complexionis, & æqualis perfectęq; cõpositionis. Altera vero corporũ extra temperantiam positorum in complexione vel compositione, sic tamen q̃ nocumentũ actionum eorum non sequitur. Communes causæ sanitati vel ægritudini participatę sunt res non naturales corpus mutantes, quarũ vsum sanitati congruum esse oportet. Hæ vero sunt aer circundãs nos, exercitiũ, fricatio, balneum, cibus & potus somnus & vigiliæ, ornatio corporis, accidentia animæ, conseruatio quoque consuetudinum in his causis. Razis in Almansore quarta parte. Sanitatem conseruare est in motu & quiete, in cibo & potu, nec non & in superfluitatum expulsionibus mensuram obseruare, domos & loca cætera in quibus manere debet temperare, malis etiam accidentibus antequam augmentum capiant obuiare, animales quoque cogitationes refrenare, consuetudinesque conseruare. Isidorus in li. Ethy. 4. Sanitas ergo est integritas corporis. & temperantia naturæ ex calido & humido quod est sanguis. Vnde & sanitas dicitur quasi sanguinis status. Ex quatuor siquidem humoribus regũtur sani, & ex ipsis lęduntur infirmi. Dum enim amplius extra cursũ naturę crescunt, ęgritudines faciunt. Ambrosius in libro de Iacob & beata vita primo. Quæro nunc verum sanitate corporis sapiens delectetur. Et negare quidem non possumus, q̃ delectetur secundum naturam, & libenter accipiat non dolere aliquid quàm dolere, nisi forte pro Christo, pro quo etiam si causa poscat, & debilitatem corporis prompte accipiat, & totum corpus suum morti offerat. Idem tamen etiam præter causam fidei atque iustitiæ nõ afficitur animo si sanitas desit, nec dolore corporis frangitur, cum se virtutum perfectione consolari possit. Veri siquidem ac boni possessione in beatus qui habet in hoc mundo despicit, cętera nec requirit.

De Quatuor elementis corporum, & quatuor qualitatibus. Cap. LXVI.

Constantinus in pantegni. Res quidem homini naturalis in septem partes diuiditur. s. elementa, complexiones, humores, membra, virtutes, actiones, spiritus. His etiam quibusdam quatuor admiscentur. s. ætates, colores, figuræ, maris ac fœminæ differentiæ. Sed hæc complexionibus annectere videntur. Humores quidem ad comparationem elementorum sunt compositi, simplices autem ad membra comparati, ideoque iure dicuntur medij. Et omne corpus animatum, vel inanimatum ex quatuor simplicibus elementis componitur, quod etiam ex destructione confirmatur, quia quodcunque destruitur, ad hæc quatuor necesse est reuertatur, verbi gratia. In animalibus morientibus primus calor perditus redit ad ignem, spiritus aũt ad aerem, humores ad aquã caro & ossa ad terram. Similiter & ĩ arboribus. Elementa ergo nunquàm ex toto destruuntur, quia destructis his quæ ab ipsis conficiũtur, ad suum principiũ particularium reuertuntur, & ideo digne elementa vocantur. Auicenna vbi supra. Elementa sunt corpora prima, omniũ corporum principia, quæ in corpora diuersarũ formarum diuidi minime possunt, & ex quorũ cõmixtione diuersæ species generantur. Horũ duo sũt grauia. s. terra & aqua, duo vero leuia. s. ignis & aer. Et in animalis corpore duo quidem grauia plus iuuant ad mẽbrorũ generationẽ & eorũ quiete, duo vero leuia plus ad generationẽ spirituũ & motionẽ eorũ ad mouendum membra, licet motio non fit nisi ab anima. Qualitates autem elementorum sunt caliditas, & frigiditas, humiditas, & siccitas. Quodque calidius est in corpore spiritus est, & cor a quo procedit. Deinde licèt sanguis in hepate generetur, quia tamen cum corde continuus existit, & inde plus ab eo caloris acquirit, quam hepar habet. Postea hepar quod est sicut sanguis coagulatus. Post hoc autẽ caro, deinde musculi, postea splen, post renes. Post hæc arteriarum tunicæ, venarumq; pulsatilium. Postea vero cutis volę temperate. Frigidius autem quod est in corpore, flegma est, postea pili, deinde os, postea cartilago, postea ligamentum post chorda, post panniculus, post neruus, post nucha, post cerebrum, post adeps, post pinguedo, post cutis. Humidius vero, quod est in corpore flegma est, post sanguis, post pinguedo, post adeps, post cerebrum, post nucha, post caro mammillarum, & testiculorum, post pulmo, post hepar, post renes, post lingua, post musculus, post cutis. Hoc ordine Galienus ea disposuit. Res autem siccior in hominis corpore sunt pili, quia sunt ex vapore fumoso. Resolutum enim fuit quod in eodem vapore mixtum erat, & pura fumositas congelata. Postea vero os. Omnibus. n. membris durius est, humidius tamen pilis, quia eius generatio est ex sanguine, cuius situs est siccus, qui humores naturales exsiccat locatus in eis. Quapropter os multa nutrit animalia; pili vero nullum, aut valde rarum, sicut existimant quidam, q̃ vespertiliones eos digerant, & in eis delectentur. Nos autem cum duas partes ossis, & pilorum æquales in pondere assumpserimus, & eas in cucurbitę alembico superposito distillauerimus, egredietur ex osse plus aquę, & plus olei, & remanebit minus fęcis. Os ergo pilo est humidius, post os autem in siccitate est cartilago. Postea ligamẽtũ, post chorda, post panniculus, post arteriæ, post venæ, post nerui motiui, postea cor, post nerui sensus, postea cutis.

De complexionibus. Cap. LXVII.

Complexio est qualitas prouenięs ex actione inuicem, & passione contrariarum qualitatum in elementis inuentarum, quorum partes ad paruitatem redactæ sunt. Hæ qualitates sunt caliditas, & frigiditas, humiditas, & siccitas. Deus aũt cuiq; animali, & cuiq; mẽbro donauit ex complexione, quod eius actionibus, & dispositionibus melius conuenit. Donauit homini cõplexionem temperatiorem, quam in hoc mundo esse possibile est cum virtutum suarũ conuenientia, quibus agit, et patitur, et vnicuique membro dedit de complexione, quod meretur. Posuit ergo quædam ex membris calidiora, quædam frigidiora, quædam sicciora. Constantinus vbi supra. Complexio dicitur, qđ ex quatuor elementorum commixtione conficitur. Si ergo corpus in qualitate æquale fit, temperatum erit. Si ignea superet calidum est; si aerea, humidum, si aquosa, aquosum, si terrea, siccũ, si ignea, & aerea, calidum & humidum, si ignea, & terrea, calidũ & siccum, si aquosa, & terrea, frigidum et siccum. Sunt ergo nouem complexiones. s. vna æqualis, et octo inæquales, quarũ quatuor simplices sunt, et quatuor compositæ. Complexio autem corporum comprehenditur ex singulorum complexione membrorum. Et illa est vnicuique prout oportet. Nam cerebrum necesse est frigidum esse, ad rationis capacitatem, et memoriæ. Cor autem calidum, quia vitæ, calorisque naturalis est fundamentum. Hepar vero calidum, et humidum, quia virtutis digestiuę caput est, et principium. Ossa frigida, et sicca, quia firmitas totius corporis est super ea fundata. Similiter alijs membris inest vis quædam naturalis secundum quòd necesse est singulis. Quędam autem membra temperata sunt, vt cutis, quia operimentum est, & defensio omnium membrorum corporis ab exteriori scilicet passione, vt calore, frigore, incisione, vel confixione. Receptrix etiam est humorum a natura de interioribus membris expulsorum. Ideoque temperata dicitur, quia membra temperata qualibet qualitate veniente non ilico mutantur, & si mutantur, ad proprias naturas cito reuertuntur. Est autem temperatissima cutis in manuum volis, & hoc propter tactum, scilicet vt discernere possit inter lene, & asperum. Quædam vero membra intemperata sunt in maiori gradu, alia in minori, alia in mediocri. Calidissima sunt, vt cor præ omnibus membris corporis, quia inde calor ad oĩa membra procedit. Hepar quoque calidum, minus tñ q̃ cor, vt cito digerat. Post hæc duo calida est simplex caro. Minus vero lacerti, propter neruorum cõmixtionem. Deinde splen, quia ibi fęces sanguinis colliguntur; postea renes parum sanguinis habentes. Post hoc venæ, & arteriæ, quæ quantum ad naturã sui frigidæ sunt, sed tñ calescunt, quia vasa sanguinis sunt. Omnibus aũt membris frigidiores sunt pili, post ossa &c. Denique vniuersaliter membra sanguinem habentia sunt calida, carẽtia vero frigida. Humidissima sunt mẽbra pinguia, sicca vero pili & ossa.

De signis complexionis totius corporis. Cap. LXVIII.

Denique totius corporis complexio capitur ex tactu, colore, pilis, figura, & actionibus. Si enim calidum fuerit, caro eius multa, pinguedo parua, color rubeus,

pili multi, et nigri tactus calidus, intellectus bonus, homo multũ facundus, nobilissimus, audax, iracundus, libidinosus, multum appetens, et cito digerens, asperę vocis. Contraria econtrario. Si fuerit siccum erit macidum, & durum, et sicciora membra eiũt apertiora. Si humidum erit pingue, & carneum. Si calidum, & siccum erit macidum, pilosum, piliq; nigri erunt, color brunus, tactus calidus, & durus, homo intellectualis, & audax, appetibilis, & digestibilis, maxime crossi cibi, libidinosus. Si calidum, & humidum erit nimiæ carnis, paruæq; pinguedinis, pili nigri, & plani, tactus calidus, & humidus, color albi & ruffi medius. Corpora frigida, & humida alba sunt, & pinguia. Pili ruffi intellectus durus, homo obliuiosus, nec multũ appetens, nec cibi digerens, non libidinosus. Frigida, & sicca sunt alba aliquantulum liuida, & macida pili ruffi, sed aliquantulum citrini, tactus frigidus, & durus. Æqualis aũt, & moderatę complexionis, hęc signa sunt. Corpus, nec multum macidum, nec pingue, color eius inter brunum, & album medius: pili in infantia ruffi, in pueritia, & iuuentute nigri. Cutis inter calidum, & frigidum, & leue, & durũ, sicut volę manuum, bonus homini intellectus non obliuiosus, prudens, audax, inter pigrum, vel velocem medius, neque gulosus. Actiones ẽt omnium membrorum perfectæ sunt. Hæc est complexio media. Si autem in alicuius corpore videris aliquas istarũ qualitatum discordantes secundum vicinorum partem iudicandum erit, si fuerint inæquales, considerandę sunt fortiores. Significationes autem cõplexionis mutatę, aut ex mutata sunt regione, aut ex consuetudine, aut ex ętate, aut ex sexu. Signa quidem in pilis, ceterisque prędictis in regione temperata fallere nõ possunt, in intemperata tñ semper fallũt, vt est aliqñ Ægyptus, semper autem Æthiopia. Ibi colores nigri, pili crispi, & asperi, sicca cutis, & huiusmodi. Ex quo videntur esse calidi, cum tñ sint frigidi. Calor autem aeris calorem naturalem ab intus ad exteriora protrahit, & sic interiora refrigescunt, & eorum debilitatur animositas. Econtra vero in regione frigida Septentrionali, sunt pili flaui lenes, & albi, color albus, & huiusmodi, propter caloris coadunationem ab extremitate corporis in pectus fugientem, itaque cum videantur esse frigidi, non sunt, sed eorum complexio est calida, & ob hoc audaces, & fortes sunt. Consuetudo diuturna mutatur in naturam, aut propter dietam, vt cum aliquis naturaliter macidus suauiter viuit, cito pinguescit. Pinguis autem si laboret, ac ieiunet, & angustietur, macrescit, & exsiccatur. Ars quoque complexionem mutat ex calore, & siccitate: vt in ferrarijs, ac vitreariis. Ex calore, & humore, vt in balneatoribus. Ex frigiditate & siccitate, vt ĩ agrilis, & venatorib⁹. Ætas quoq; pueritis calidior, & humidior est cæteris, quia spermati, & sanguini vicini sunt vnde fuerunt. Mulieres autem frigidioris complexionis, quam viri sunt, & ob hoc ẽt in statura, & virtute minores masculis, & humidiores sunt.

De quatuor humoribus. Cap. LXIX.

Isidorus vbi supra. Sicut autem quatuor sunt elemẽta, sic & quatuor humores, & vnusquisq; suum imitatur elementum. Sanguis ex ethimologia gręca vocabulũ sumpsit, eo ꝙ vegetetur, ac sustentetur, & viuat. Coleram gręci vocauerunt, eo ꝙ vnius diei spacio terminetur, vnde & colera. i. fellicula nominata est, hoc est fellis effusio. gręci enim fel colon dicunt. Melancolia dicta est, eo ꝙ sit ex nigri sanguinis fęce, ad mixta abundantia fellis. Gręci. n. melan nigrum vocant, fel autem colon appellant. sanguis latine vocatur, ꝙ suauis sit, vnde & homines quibus dominatur sanguis dulces, & blandi sunt. Flegma autem dixerũt quasi sit frigidum. Gręci. n. rigorem flegmonem nominant. Ex his quatuor humoribus, vt dictum est supra reguntur sani, & ex ipsis lędunt infirmi. Dum autem amplius extra cursum naturæ crescunt, ægritudines faciunt. Auicenna vbi supra. Humor est liquidum, in quod in primis nutriens conuertitur, eiusq; superfluitas est humor malus, qui a corpore debet expelli, & proijci. Humiditatum quidem corporis, quędam sunt primæ, quædam secundæ, primæ sunt quatuor humores. Secundarũ vero quædam sunt superfluitates, quædam non. Non superfluitates sunt humores, qui a principali dispositióne conuersi, membris deligati fuerunt, sed nondum alicuius membrorum simplicium operatione perfecta pars effecti sunt, horum species quatuor sunt. Vna est humor in foraminibus extremitatum paruarum venarum contentus, membris simplicibus propinquarum ea imbibentium. Alia est humor omnia simplicia membra transiens, sicut ros qui in nutrimentũ aptus est conuerti cum corpus nutrimento caret, & vt membra cum aliqua causa fortis motus, aut alia ea exsiccauerit, humectet. Tertia est humor, qui parum ante coagulatus nutrimentum est in membrorum substantia: iam quidem ex parte complexionis, sed nondum ex parte essentiæ completę similitudinisque conuersum. Quarta est humor, qui est intus in membris simplicibus a principio natiuitatis, per quem partium eorum continuitas existit, cuius principium est ex spermate, spermatis principium est ex humoribus. Humores autem boni naturales, & superflui quatuor generibus continentur. s. genere sanguinis, quæ omnibus illis melior est, & genere flegmatis, & colerę rubeæ, & nigræ.

De locis eorum, & temporibus, ac signis. Cap. LXX.

Ex epistola Hipo. Corpus ergo omne ex quatuor humoribus constitutum est. Nam habet in se sanguinem colerã flauam & nigram, & flegma, qui quatuor humores habitãt in suis locis. Sãguis in hepate in dextero latere. In parte qua hepar, habetur & colera flaua. Melancolia in splene. Flegma in capite, & vesica. Alia pars sanguinis dominatur in corde. Qualitas auté ipsorum talis est sanguis feruens humidus, & dulcis. Colera s. sanctea est amara calida, & sicca. Melancolia acida, frigida, & sicca. Flegma frigidum salsum, & humidum. Hæc omnia crescunt in tp̃e suo, sanguis crescit verno tempore, colera sanctea æstate, melancolia autumno, flegma hieme. Item hi omnes partiuntur sibi diem, ac noctem: sanguis habet horas sex, ab hora noctis nona, vsque in horam diei tertiam. Exinde vsq; in nonam colera sanctea. Exinde vsque in horam noctis tertiam melancolia Exinde vsque ad horam noctis nonam flegma. Hæc omnia etiam habent respirationes suas per singulas partes corporis, Sanguis ꝑ nares, colera sanctea per aures, melancolia per oculos, flegma per os. Diuiduntur ẽt per quatuor ætates, flegma in pueris ab initio vsque in annos 14. Et inde colera sanctea in iuuenibus vsq; annos 28. Deinde in altera ætate vsque in annos 60. sanguis. Exinde in sene melancolia. Moriente autem eo omnia reuertuntur in suo loco. Prętera faciunt mores hominum tales. Sanguis facit boni voti simplices blandos, hilares, & semper amorosos. Colera facit iracundos, acutos, leues, ingeniosos, macros, multum manducantes, cito digerentes. Flegma facit causonios, id est causon, quę est febris accensa patientes. causatur. n. ex flegmate salso, vigilantes, cito afferentes canos, intra se cogitantes minus audaces. Melancolia facit subdolos, cumq; iracundia auaros, timidos, tristes, somniculosos. Sanguis facit pulsum plenum, humidum, æqualem. Colera sanctea tenuem, siccum, velocem, lubricum. Melancolia similẽ, sed habet veluti percussum asperitate. Flegma facit pulsum nimis plenum humidum æqualem cum pondere. Actor. De quatuor humorum, siue complexionum in homine signis solent dici versus illi. De sanguineo quidem hi. Largus amans, hilaris ridens, rubeiq; coloris. Cantans, carnosus, satis audax, atque benignus. De colerico autem isti. Hirsutus fallax, irascẽs prodigus audax. Astutus gracilis siccus croceiq; coloris. Porro de flegmatico isti. Hic somnolentus piger, ac sputamine multus. Est hebes, huic sensus, pinguis facies, color albus. De melancolico vero illi. Inuidus, & tristis cupidus, dexteræque tenacis. Non expers fraudis timidus liuidique coloris.

De generatione ipsorum. Cap. LXXI.

Auicenna vbi supra. Humores in corpore sic generantur, nutriẽs dum masticatur, aliqua conuersione permutatur, iamque parum incipit digeri. Cuius signum est, ꝙ nec primus odor, nec primus sapor in eo reperitur. Superficies enim oris est superficiei stomachi contigua, & quasi vna cum illa. Est ergo in ore digestiua virtus ex stomacho, & auxiliatur in hoc saliua per digestionem acquisita, in qua cadit calor innatus. Postquam vero cibus stomachum ingreditur, tunc integre digeritur: non pp stomachi calorem tm̃, sed propter calorem membrorum, qui circũdant ipsum a dextera quidem hepar, & a sinistra splen. Splen nãque calefacit non propter suã substantiam, sed propter arterias, & venas multas, quæ in eo sunt Ab interiori vero zirbum, quod cito calorem adipis causa suscipit, & ad stomachum reducit. Superius autem cor mediante diafragmate ab eo calefacto. Cumq; nutriens in primis digeritur, eius essentia fit in multis animaliũ auxilio eius, quod eis admiscetur, de eo quod bibitur plurimumque chilus. Et est substantia liquida ptisanæ similis in spissitudine. Deinde eius subtile a stomacho, & intestinis attrahitur, ac per vias venarum meseraicarum, quæ subtiles, ac durę, & omnibus intestinis continuę sunt, impellitur & ad venam peruenit, quæ hepatis porta uocatur. Penetrat ergo in diuisionibus, & in ramis portæ intrantibus seq; minorantibus, ac subtiliantibus ad modum capillorum occurrentibus orificiis diuisionum radicum venę, quæ a gibbo hepatis ascendit. Non autem facit ipsam in illas coangustationes penetrare, nisi superflua commixtio aquæ bibitę, super id quod corpus indiget. Cum ergo istarum venarum villis diuiditur, fit quasi totaliter hepar tangat huiusmodi chili totalitatem. Et ob hoc tunc eis operatio vehementior est, ac fortior, & velocior, & tunc coquitur. In omni vero huiusmodi decoctione est res, quæ est sicut spuma, & hæc est colera rubea. Et res, quæ est sicut hipostasis hæc est melancolia, quæ ambæ sunt naturales. Et fortasse cum eis erit, aut res adusta si decoctio superflua fuerit, aut res non bene cocta, si decoctio minor, quam debet extiterit. Adusti subtile est mala colera rubea, si autem spissum est mala melancolia, & ambæ sunt non naturales.

Quod

Quod aūt non bene coctum est, flegma est. Quod vero de hoc toto res colata est, & bene cocta, sanguis est, qui tamen quandiu est in hepate, subtilior est, q̄ debet, propter aquosam superfluitatem, quæ pp rem prædictā necessaria est. Cumq; sanguis ab hepate separatur, ab aquositate et superflua illud mūdatur. Extrahitur.n. a sanguine in vena, quæ ad renes descendit, & fert secū sanguinem, qui ad renes nutriendos sua quantitate, & qualitate bonus existit. Nutritque renes huius aquositatis vnctuositas, & sanguinuentas Deinde aliud qđ remanet descendit, vel tendit ad vesicam, & post ad virgā. Sanguis aūt est essentiæ bonæ. Signorum autem virtutes inter se conferendæ sunt. Vnum enim bonum signum cum firmum fuerit multis malis signis præponderat.

De causis eorundem *Cap. LXXII.*

Efficiens naq; cā sanguinis est calor tēperatus Causa materialis est, q̄ de nutrientibus tēperatū est & de bonis potibus. Formalis cā est eius decoctio bona Finalis aūt est, vt corpus nutriat. Causa efficiens colerę rubeæ est igneus calor superfluus. pptereq; in hepate. Cā materialis est, q̄ de nutrientibus subtile est calidū dulce, vnctuolum, & acutum Cā formalis est decoctionem ad superfluitatē pcedere Finalis aūt est necessitas, & vtilitas quat prædiximus. Efficiens aūt cā flegmatis est caliditas abbreuiata. Causa materialis est, quod de nutrientibus est crossum, humidum, viscum, frigidū. Formalis est decoctionis abbreuiatio. Finalis vero necessitas, & vtilitas. Melancoliæ quidem hipostasiue cā efficiēs est calor temperatus Adustę vero caliditas ab æqualitate egressa. Causa materialis eius est, qđ de nutriētibus est vehementer crossum, paucę humiditatis, & corū calidum fortius est in illo. Causa formalis est sex hipostasiua secundum vnū duorum modorum. Vnde neq; labitur, neq; resoluitur Causa finalis est necessitas, & iuuamentum eius. Melancolia multa fit, aut pp caliditatem hepatis, aut pp debilitatem splenis, aut pp frigoris congelantis vehementiam, aut pp constrictionis perseuerantiam, aut pp ægritudines multas, & prolixas, quia pp illud humores facti sunt cineres. Cumq; melancōnia multiplicatur, & inter stomachum, & hepar stat sanguis, & bonorum humorum generatio cū ea minoratur. Sciendum aūt, q̄ frigiditas, & caliditas generationis humorum causæ cum alijs existunt causis. Sed caliditas æqualis sanguinem generat: superfluens vero coleram rubeam Multumq; superfluus melancoliam generat per adustionis superfluitatem. Porro frigiditas flegma gignit, & multa superflua melancoliā generat per superfluitatem congelationis Oportet aūt attēdere virtutes passiuas cū virtutū actiuarū distantia. Nec oportet credere, q̄ omnis complexio sibi simile generet, & non sui contrariū, per accidēs quidem licēt non per essentiam. Frigida nanq;, & sicca cōplexio plurimum generat humiditatem extraneam, non propter conuenientiam, sed pp digestiuæ debilitatem Humores aūt sic, sicut in suis generationibus, sic & in suis motibus causas habent Motus enim & res calidæ sanguinem mouent, & coleram rubeā, fortassis & mouent melancoliā, & fortē faciunt eā Quies autē flegma forte reddit, & aliquas melancoliæ species. Insuper etiam existimationes mouent humores, verbigratia. Sanguinem mouet res rubeas intueri. Qua propter prohibemus illum ex cuius naribus fluit sanguis, res splendorem rubeum habentes aspicere.

De signis abundantiæ singulorū humorum in corpore. *C. LXXIII.*

Razi in secunda parte. Sanguinem abundare signant coloris rubedo corporis caliditas cum eiusdem tensionem, aliquando & oscitatione, multusque somnus, & venarum repletio cum ipsarum intensione, & pruritus loci a quo sanguis solet minui. Sanguis similiter ex naribus, & gingiuis leui tactu fluens, capitis, & oculorum, ac temporis grauitas, & ingenij sensusque turbulentia, pulsus magnitudo, & oris dulcedo præter solitum. In ore quoque vesicæ paruæ, & in corpore carbunculi, vrina rubea, & spissa. Coleram vero rubeam abūdare signant coloris citrinitas, oris amaritudo, multaque in ore siccitas, & multa sitis, appetitusque debilitas, & fastidium, & vrina ignea, & clara. Porro colerā nigram dominari signant, ardor stomachi, multitudo canini appetitus, fuscus color, nigredo sanguinis, ac spissitudo, vrina nigra, vel rubea fusco participans colore, vel viriditati appropinquans. Si corpus præterea tale sit, in quo colera nigra generari solet, vt corpus brunum, & macrum. In corporibus n. albis, & crassis, & a pilis nudis raro, vel nunquā generatur. Huiusmodi præterea signa sunt si corpori scabies acciderit, & morphea nigra, pustulæ malę, splenis augmentatio. In flegmatis aūt dñij signatione sunt multitudo viscolæ saliuæ, & sitis paucitas, vrina alba, pigritia quoque, & hebetudo. & malus somnus, corporis lubricitas, & digestionis tarditas. Somniorū quoque diuersæ visiones, designant in corporibus dominantes humores. Cum.o. frequenter in somno videt quis pluuias, & fluuios, & mare, humiditas in eius corpore signatur multa adesse. Ignes autē, & fulgura lucesque frequenter somniare, coleram rubeam designant abundare. Rubei vero colores, ac vncti, nuptiæque, ac cibaria dulcia, sanguinisque fluxus, abundantiam sanguinis designant somniata. Porro fuscus color, atque nigredo, timores pauoresque si apparuerint in somno, coleræ nigræ signatur operatio.

De anathomia membrorum. *Cap. LXXIIII.*

Ex Isagogis Iōo. Anathomia est contemplatio siue perspectio in interioribus membrorum incisionibus Aliter. Anathomia est incisio superficiei, & denudatio eorum quæ obtecta erant, eorumque cognitio cum propria ratione. Hac comprehenditur positio corporū, natura quoque, & operatio singularū partium, & particularum. Corpus quidem hoīs in tres partes generales diuiditur. s. caput, pectus, pedes. In particulas autē multas. Specialiter autē constat de venis, & arterijs, & neruis, & ossibus, cartilaginibus, adipibus, ac cæteris spiritibus. Razi in almansore. Membrorum in corpore quatuor sunt genera, quorum principalia sunt tria, & ad vitæ conseruationem valde necessaria. Horū quidem nutritionū instrumēta sunt, vt stomachus & hepar, & eorū canales, & viæ quæ ad ipsa perueniunt, vt & os, & meri, reliquæ quoque viæ, quæ ab eis exeunt vt intestina. Quædam vero sunt instrumenta naturalis caloris, & conseruationis eius. Quorum prima sunt cor, & arteriæ. Secunda vero pulmo, & pectus, & quæcunque valent ad aeris attractionem. Quædam aūt sunt instrumenta sensus, & motus, & intellectualium actionū, ipsa sunt cerebrum, & nucha, & nerui, & musculi, & chordę, & his similia, quæ necessaria sunt ad complendam actionem, & passionem. In vnoquoq; istorū trium generū, vnū est principale, & operās, alia vero vt seruientia, ipsumque in suis actionibus adiuuātia. In primo genere principale instrumentū est hepar secundo cor, in tertio cerebrū. Et vnumquodque istorum alijs duobus connexum est, eisq; indiget. Hepar nanq; nisi omnibus alijs membris nutrimentum transmitteret, resoluerentur. Ipsum vero, nisi a corde calorem haberet, eius substantia qua sua completur actio, nō conseruaretur. Cerebrū quoq; si non in arterijs calefieret, nec a venis nutriretur, eius natura non conseruaretur Sed & musculi pectoris, nisi a cerebro mouerentur, non posset aer attrahi, nec cordis conseruaretur substantia, qua calor naturalis, qui in corpore est, euentatur. Quartū genus membrorum est instrumēta principalia generationis. s. matrix, & virga, & testiculi, & vasa spermatis, quæ necessaria non sunt ad vnius singularis perdurationem, sed ad speciei conseruationē. Actor. De hac materia plenius est dictū supra, videlicet lib 29. vbi actū est de singulis membris humani corporis, & eorū anathomia De cæteris aūt rebus naturalibus, videlicet de virtutibus, & actionibus, & spiritibus sufficienter quoque dictū est superius, videlicet lib. 24. vbi de viribus animæ, quas habet inquantum vnitur corpori plene tractauimus.

De gradibus ætatum. *Cap. LXXV.*

His aūt rebus quidam, vt superius dictū est, alia quatuor adijciunt. s. ætatēs, colores, figuras, maris ac fęminæ differētias. Isidorus li. 11. Ætatis aūt gradus sunt sex, videlicet infantia, pueritia, adolescentia, iuuentus, grauitas, & senectus. Prima ætas est infantia. s. pueri ad lucem nascentis, quæ porrigitur in septē annos. Secunda pueritia. i. pura, necdum apta ad generandū, tendēs vsque ad annū quartumdecimū. Tertia vero adolescentia ad gignendū adulta, quæ duabus constat hebdomadis pp intellectū, & actionem q̄ nōdum erat in pueris, & porrigitur ab anno quindecimo vsque vicesimumoctauum Quartus iuuentus firmissima ætatū omnium, finiens in anno quinquagesimo, qn̄ & in fœminis partus deficiunt. Quinta ætas senioris, i. grauitas, quæ est declinatio a iuuentute in senectutem, quæ a quinquagesimo anno incipiens 72. terminatur. Sexta ætas est senectus, quæ nullo annorum numero terminatur. sed post quinque illas ætates quantumcunque vitæ est, senectuti deputatur. Senium aūt pars vltima est senectutis, sic dicta, eo q̄ sit terminus sextæ ætatis. In his ergo sex spatiis Philosophi vitā descripserunt humanam, in quibus mutatur, & currit, & ad mortis terminum peruenit. Auicēna vbi supra. Aliter ætates oēs quatuor sunt. Prima. s. adolendi, quæ dicitur adolescentia, & est fere vsque ad annos 32. Secunda consistendi, quę dicitur ætas pulchritudinis, & est fere vsq; ad 35. vel 40. annos. Post hoc ætas diminuendi, cū virtus amittitur, & hæc est ætas senectutis, quæ fere est vsq; ad annos 60. Deinde sequitur ætas minuendi cum manifesta virtutis debilitate, & hoc est seniū, & finis vitæ. Ætas aūt adolendi diuiditur in ætatem infantiæ, quæ est cum membra pueri nondum ad ambulandum apta sunt. Et in ætatem dentium plantationis, quæ est post ambulationem. Hanc sequitur ętas concussionis, quæ est post natiuitatem dentium antequam polluatur. Deinde est ætas algulematis, & re hac, id est cum ab ęgreditur, sperma, quæ est donec barbescat. Postea vero est ætas fortitudinis, id est iuuentutis, quæ est donec desinat crescere.

De infantia, & eius miseria. *Cap. LXXVI.*

Isid. vbi supra. Infans dicit hō ętatis primę sic appellatus, eo q̄ adhuc fari nescit. Nondū.n. bene ordinatis dētib. minus est ser-

monis expressio. Hypocras in lib. de anathomia. Nam quia dẽtes organa quodãmodo linguę sunt, infans cũ nondũ habet dentes, vagit. Dũ vero duos vel tres habuerit, mutitat. Cũ aũt os dentibus impleuerit, loquitur. Augu$t. de ciu. Dei lib. 21. Quis aũt non exhorreat & mori eligat, Si ei proponatur, aut mors perpetuanda aut rursus infantia? Prorsus. n. quod scriptũ est ecclesiastici. 40. capitulo Graue iugũ super filios Adę a die exitus a uentre matris eorum vsque in diem sepulturæ in matrem oĩum adeo necesse est impleri, vt ipsi quoq; paruuli ẽt per lauacrũ regenerationis ab ori ginalis peccati vinculo quo solo tenebantur soluti, multa mala patiantur, nonnulli etiã malorum spũum incursibus aliquando torqueantur. Quæ quidẽ passio absit vt eis obsit, si hane vitã in ætate illa etiam ipsa passione ingrauescente ac de corpore animã excludente finierint. Veruntamen in illo graui iugo quod positum est super filios Adã etiam hoc malũ miserabile reperit, vt sobrij simus, & hanc vitã de peccato primo nimis nephario factam esse nobis pęnalem intelligamus, totũque qđ nobiscum agitur per nouũ testũ non pertinere, uiũ ad noui sæculi hæreditatẽ nouam, vt hoc pignore accepto illud cuius hoc pignus est, suo tpe cõsequamur. Idem in lib. 22. Itaque qđ ad primã originem pertinet, oẽm mortaliũ progeniẽ fuisse damnatã, hoc ipsa vita si tñ uita dicenda est, tot, & tãtis malis plena testat. Quid. n. aliud indicat horrenda quædã ignorãtiæ profunditas, ex qua omnis error extitit, qui oẽs filios Adã quodã sinu tenebroso suscepit, ut homo ab illo liberari sine dolore, & labore ac timore nõ possit. Quid amor ipse tot rerũ vanarũ & noxiarũ? Et ex hoc curæ mordaces, mœrores, formidines, isana gaudia, discordię, lites, bella, insidię, fraus rapina, ambitio, inuidia, luxuria, vtriusq; sexus tot stupra, & immunditiæ, & quicquid malorum taliũ in mente non venit, & tamen de vita ista hominũ non recedit. Sed hæc quidem sunt malorũ hoĩum, ab illa tamen erroris peruersiq; amoris radice venientia, cum qua oĩs filius Adam nascitur. Quis. n. ignorat cum quanta veritatis ignorãtia, quæ iam in infantibus est manifesta, & cum quanta vanę cupiditatis abundantia, quæ in pueris apparere incipit, homo in hãc vitã veniat? ita, vt si uiuere dimittatur ut uoluit, in prædicta facinora, & flagitia quæ commemoraui, uel quę cõmemorare nõ potui, vel cuncta, uel multa perueniat. Idem in libro confessio. i. Quis enim mihi commemoret peccatũ infantię meæ? quia nemo mundus a peccato, cuius est vnius diei vita super terrã, quid ergo tunc peccabam, an quia plorans vberibus inhiabam? Nam si nunc faciã non quidem uberibus sed escę annis meis congruenti sic inhians, iustissime deridebor ac reprehendar. Tunc ergo reprehendenda faciebam, sed nec mos reprehendit me nec ratio me sinebat reprehendi, quia reprehendentem intelligere nõ poteram. Imbecillitas ergo mẽbrorũ infantiũ innocẽs est, non animus infantiũ. Vidi. n. ego & expertus sum zelantem pueriũ, qui nondum loquebatur, & intuebatur pallidus amaro aspectu collactaneũ suũ. Quid si & in iniquitatib. cõceptus sum, vbi quæso innocens fui dñe Deus?

De primo vagitu infantis huius uita miserias deplorantis.

Cap. LXXVII.

GVilielmus de cõch. Ceterum infans ex vtero matris procedens, quia illic in callido, & humido nutritus fuit, terra vero frigida & sicca est ad quã exit, contrarium sentiens uocẽ eiulationis emittit. Ideoque prima vox hoĩs uox est doloris. Nutrices aũt nescio vel aliquo physico, vel ipsa docente natura ponunt illum in aqua tepida, q̃ sentiens simile nutrimẽtæ suæ tacet, & in eo delectationẽ hẽt. Ex lib de natura rerum Prima quidẽ uox infantis vox est doloris. In nascendo tamẽ nulla voce resonat antequã totus emergat. Solinus. Nascẽtiũ itaq; prima uox est uagitus, nam in 60. diem differtur lætitię sensus. Vnũ quidẽ nouimus eadẽ hora risisse qua natus erat. s. Zoroastrem. mox optimarũ artiũ peritissimum. Aulus Crassus quẽ bella parthica rapuerunt, eo q̃ nunquã riserit agelastus cognominabatur. Aug. de ci. Dei lib. 21. Igitur infantia quia uõ a risu sed a fletu hanc lucem orditur, quid ina lotũ ingressa sit nesciens quodammodo prophetat, vel protestatur. Solũ qñ natus est Zoroastrem ferũt risisse, nec aliquid ei boni portẽdit mõstruosus risus ille. Nam licet magicarũ artium inuentor esset, a Nino Rege Assyriorũ cũ esset ille Bactrianorũ. s. rex ĩ bello superatus est. Actor. Infans itaq; nascens deplorat non solũ pręsentes miserias uidelicet infantiles, sed etiã futuras huius mortalis vitę multiplices. Vnde Philo dicit in lib. sap. velut in persona Salomonis illius videlicet deliciosi atque pomposi regis originis suæ primę conditionem miserã memorantis. Sum quidẽ & ego mortalis homo similis oĩbus, & ex genere terreni illius, q̃ prior factus est & in uentre matris caro sũ figuratus. Decẽ mẽsiũ tpe coagulatus sũ in sanguine ex semine hominis, & delectamẽto sõni conueniẽtis. Et ego natus accepi cõem aerẽ, & similiter in factam decidi terrã, & primã uocẽ similẽ omnibus emisi plorans. In inuolumentis nutritus sum, & curis magnis. Nemo. n. ex regibus aliud habuit natiuitatis initiũ. Vnus ergo est omnibus ad vita introitus & similis exitus. Bernardus ad Eugeniũ Papam de consideratione lib. 2. Salubris ergo est copula, ut cogitans te summum pontificẽ pariter attẽdas & vilissimum cinerẽ non quidẽ fuisse sed esse. Hæc nanque cõsideratio te teneet in te, nec a te sinit euolare, non ambulare in magnis nec in mirabilibus super te. Considera maxime quod maxime es, videlicet hominẽ q̃ & natus es. Nec mõ quis natus sis, sed ẽt qualis. Tolle proinde nunc hæreditaria hęc perizomata ab initio maledicta Dirumpe velamẽ filiorũ celantiũ ignominiã, non plagã curantiũ. Dele fucũ fugacis honoris huius, & male coloratę nitorẽ gloriæ, ut nude nudũ consideres, quia nudus egressus es de vtero matris tuæ. Nunqđ infulatus? Nũquid micãs gemis, aut floridus sericis, aut coronatus pinnis, aut suffarcinatus metallis? Si cuncta hęc veluti nubes quasdã matutinas velociter transeũtes dissipes & exsuffles a facie cõsiderationis tuæ, occurret tibi homo nudus, & pauper, & miserabilis. Homo dolens q̃ hõ sit, erubescens, q̃ nudus sit, plorans q̃ natus sit, murmurans, q̃ hõ sit natus ad laborem, nõ ad honorem. Hõ natus de muliere, & ob hoc cũ reatu, breui viuens tpe, & ob hoc cũ metu, repletur multis miserijs, & ob hoc cum fletu. Plinius de historia naturali lib. 7. Cęteris aũt animalibus varia tegumenta natura tribuit, testas, cortices, coria, spinas, villos, setas, pilos, plumam, pennas, squamas, vellera, trũcos etiã arbori q̃ cortice interdũ gemino a frigore, & calore tutata est, hominẽ vero tantummodo nudum, & in nuda humo natali die abiecit, ad vagitus statim & ploratum, nullũque tot animaliũ aliud ad lachrymas, & protinus vitę principio. Comestor. Hinc ẽt homo primus post, peccatũ & maledictiones vxori suæ nomen imponens, uocauit eam Eua, forte quasi miseriam hominis plangens, & eiulatu puerorum alludens. Masculus enim recens natus eiulando dicit A. mulier autem E. Acsi dicerent. Clamabunt E vel A quotquot nascentur ab Eua.

Cur infans debilior nascitur cæterorum animalium fœtibus.

Cap. LXXVIII.

GVil. de conchis. Denique animalia cætera, ex quo nata sunt, stant, & incedũt. Vnde igitur hoc est, qđ homo nisi lõgo tempore nec stare nec incedere põt. Ad hoc ego respondeo, quia in vtero nutritus est sanguine menstruo, & corrupto. Cætera vero animalia menstruis carent omnia. Vel etiã, quia homo particeps rõnis existit, ratio vero temperatissima ac mollia carnolaque mẽbra exigit. Cętera vero animalia rõne carentia, dura quidem hñt membra, & labori conuenientia. Vnde homo cæteris animalibus corpore debilior inuenitur. Et hõ quidẽ huius ætatis. s. infantiæ q̃ natiuitati coniuncta est, vsque septimũ annũ sensũ hẽt. Videt. n. & audit, & olfacit, & gustat, & tangit, sed ratione, & intellectu. s. quantũ ad vsum caret. Augustinus de Trin. lib. 14. Aĩa tamen etiã infantis paruuli se nosse credenda est, sed intenta nimis in ea, q̃ per corporis sensus tanto maiori quanto nouiori delectatione sentire cępit, se cogitare nõ põt, sic. n. in oẽs corporis sensus quantũ sinit ætas illa se quasi coartat, vt quicquid per carnẽ offendit vel allicit hoc solum abhorreat vehementer vel appetat. Sua vero interiora non cogitat, nec admoneri potest, vt hoc faciat, quia uondum admonẽtis nouit signa, vbi locum præcipuum tenẽt verba. Hugo de Sancto Vigore. Homo itaq; peccando fecit vt compararetur bestijs. Qui cum ratione superior esse desijt, sensu se inferiorẽ inuenit. Nã si visum consulis, in hoc superãt lincei, si odoratũ interrogas, præualent canes. Et quæcunq; in sensus corporali sũt laudabilia, in ipsis inuenies excellentiora. Et hic vt alibi bonũ tuũ quæras, nec in illo cõfidas, vbi bestijs cõpararis & tamẽ nõ æquaris. Grego. Nysen. in lib. de imagine. Nudus ergo naturalibus tegumentis, inermis, & inops, omniũq; necessariarũ rerum egestissimus homo in hanc vitã producit, qui iuxta id quod cernitur miseratione potiusquã felicitate dignus esse videatur. Nõ. n. armatur pductione cornuũ, non vnguium vel dentium tuitione munitur, nec aliquo aculeo letiferum virus infundit, quibus rebus pleraque ferarũ atq; serpentũ in vltionẽ sui naturaliter instituũtur. Nec pilis corpus obtegitur, cũ tñ q̃ ad aliorũ præponebatur imperiũ, p̃ prijs armis naturali pussione vallari deceret, ne ad custodiã sui aliorũ adminiculis indigeret. Nã in eo quidẽ & aper & si quid illi simile est sufficientẽ p̃ sua salute virtutẽ naturaliter possidet. Et tauro sũt cornua, & pernicitas leporĩ, ceruoq; saltus, & certus intuit⁹, & alijs aĩalibus magnitudo, cæteris os pminẽs. Volatilibus ẽt pennarũ officia, & apibus aculeũ. Cunctisq; prsus aliqđ natura psidiũ cõstat esse collatũ. Solus aũt hõ prę oĩbus credit destitutus. Et his quidẽ quæ currẽdi velocitate pręeminent pigrior, illis aũt quæ mole corporis eminẽt, tenuior, his ẽt qui naturalibus armis excellunt, cognoscitur esse despectior. Et quõ dicet aliquis, vniuersorũ talis sortitus est principatũ? Verũ per id qđ naturæ nostrę deesse credit certa datur occasio qua subditorũ oĩum dñium cõsequatur. Nam si huiõi adminicula corpori suo naturaliter attributa haberet, primũ quidẽ bestijs similis existeret, & occasione ipsa in actionib. plurimũ difficilis appareret. Deindẽ in alios exercere dñatũ spernerer, quorũ nullus, prius adiutorijs indigeret. Nũc aũt in singulis q̃ nobis mãcipatur, vs⁹ vitę nr̃æ dirimit, vt necessariũ

eis

eis principatum habere videamur. Nam corporis nostri tarditas, & ad motum celerem difficultas, equi nobis adhibere prouidētiā fecit, quæ & necessaria animus cum redditibus ea quæ naturæ deerant supplementa prospexit. Ex alia quoque causis quæ ad vitā necessaria sunt, iumenta nobis subiecta sunt. Quia enim & motu indigebamus & dentibus ad cohibendas vltione bestias, id qd nobis deerat, cauum natura suppleuit, pro cornibus etiam vel vnguibus fortius atq; penetrabilius ferrū ab hominibus inuētū est.

De regimine infantium in dieta & moribus. Cap. LXXIX.

RAzi in almansore. Mammillas infans taliter sugat, ne uenter eius tendatur, & vt non accidat ei dissolutio, & pigritia, somnus que longus, nec de latere reuoluatur ad latus, & non ploret neq; vomat. Oculi eius in primis diebus natiuitatis operiendi sunt pāno, cauendumque summopere ne iacet in loco luminoso, sed vitta pānique diuersorum colorum appendantur corā eo. Vtendū est etiam illic delectabilibus cantilenis, non asperis uocibus neque raucis. Et postquam appropinquauerit loquendi tempus frequenter eius linguam fricet nutrix. Ante ipsum quoque frequenter loquendum est, ac verba facilia leniaque docēdus est. Cum vero natiuitas dentium appropinquauerit, gingiuę frequenter cum butyro & adipe gallinę sunt fricandę, & aqua ordei liniendę. Auicēna vbi supra. Cum autē infans dormierit, toto corpore caput altius sit. Et diligenter obseruetur ne colli vel dorsi vel extremorū eius aliquid torqueatur. Aqua suaui & equali est balneandus, & id post lōgū somnū ipsius, plurimumque bis aut ter in die & ordinate, nec lauet, nisi quousque corpus eius calefiat, & rubere incipiat. Post hoc aūt extrahatur & aures eius ab ingressu aquæ custodiant. Io hora quidē ablutionis cum accipitur manu dextra super brachiū sinistrum assumatur, non super uentrem, sed supra pectus suum appodietur. In primis aūt iaceat supra uentrem suum, postea vero super dorsum. Et præter hoc incessanter fricetur ac prematur & figuretur. Duę quoq; res iuuamen ei conferunt ad hoc vt fiat eius cōplexio fortis, videlicet motus lentus, & vox cātilenę, cū quibus debet dormire. Ex quantitate nanque recipiendi hæc duo patet quātum sit aptus exercitio ac musicę, quorum vnum est corporis, & alterum animæ. Varro in sententiis. Sapiunt autem ante vasa quicquid primum acceperint. Sic est de infantibus. Quintilianus de oratoria institutione libro primo. Vtinam ergo liberorum nostrorum mores non ipsi perderemus, infantiam enim statim delicijs soluimus. Et ętas quidē hoīs tūc vel maxime formāda est, cū simulādi nescia est, ac pcipiētibus facillime cedit. Oratius in libro epistolarū. Quo, semel est imbuta recens seruabit odorē testa diu. Idem in eodem. Tractari mollius ætas imbecilla solet.

De Puerilia, & eius miseria. Cap. LXXX.

ISidorus vbi supra. Puer a puritate vocatus est, quia purus est ac nondum lanuginem floremque genarum habet. Hi dicuntur Ephebi a Phebo, qui quasi iuuenis & imberbis pingitur, sic appellati. Nam in mane oriens quasi puer ac nouus apparet. Dicitur autem puer tribus modis, videlicet pro natiuitate, vt cū de Christo dicitur. Puer natus est nobis. Pro ętate, vt cū dicitur aliquis puer octennis aut decennis. Pro obsequio & fidei puritate, vt cum ad prophetam dn̄s ait. Puer meus es tu, noli timere. Puberes autē dicuntur a pube. i. a pudenda corporis parte, eo q̄ hæc loca lanuginē in primis ducant, quidā ex annis pubertatem existimant. i. illū esse puberē, qui. 14 annos expleuerit, quāuis tardissime pubescat. Certissimum est autem illum puberem esse, qui ex habitu corporis pubertatem ostendit, vt generare iam possit. Porro puerperę dictæ sunt, quæ puerilibus annis pariūt. Augustinus de ciu. Dei lib. 21. Cum autem tota vita mortalium sit pęna, nō utique parua est pena ea sipientia, & imperitia. quę adeo fugienda merito iudicatur, vt per pœnas doloribus plenas pueri uel litteras uel quæque artificia discere cogantur. Ipsumque discere ad quod pęnis adigūtur, est eis tam pęnale, ut non nunquā ipsas pœnas quibus ad id compelluntur malint ferre quā discere. Idem in lib. 22. Sicut etiā dictum est superius, abundantia cupiditatis nanq; cū qua in hāc mi tam homo uenit, in pueris apparere incipit, ita q̄ si uiuere dimittatur, vt velit, in facinora, & flagitia vel omnia vel multa perueniet. Sed diuina miseratione sensibus eorū prohibitio & eruditio contra tenebras ignorantiæ inuigilant cum quibus nascimur, & contra cupiditatis impetus opponuntur, plenę tn̄, & ipse laboris, & dolorum: quid enim sibi volunt multimodę formidines, quę cohibendis paruulorū vanitatibus adhibentur? quid pedagogi, quid magistri, quid ferulæ, qd virgę, nisi vt imperitia debelletur, & praua cupiditas infrenet, cū qbus malis i hoc sęculo viuit. Nā cū labore meminimus, sine labore obliuiscimur, cū labore discimus, sine labore nescimus, cū labore scimus sine labore inertes sum'. Ex hinc apparet īquit velut pōdere suo pcliuis humana natura vitiosa existat, & quāta ope, vt inde liberetur indigeat, vitia quoq; sūt desidia, pigritia, negligentia, quibus s. labor fugitur, cum etiam labor ipse qui vtilis est sit pœna. Idem in li conf. primo. Cum ergo infantię meę successit pueritia, humanę vitæ procellosam societatem altius ingressus sum, pendens ex auctoritate parentum nutuque maiorum hosum. Deus meus quas ibi miserias expertus sum. In scholā datus, vt litteras discerem, ibi quid vtilitatis esset, ignorabā, & tn̄ si segnis essem in discendo vapulabā. Hoc enim a maioribus laudabatur. Et ante nos multi præstruxerunt erumnosas vias, per quas transire cogebamur multiplicato labore ac dolore filiis Adam. Nec mihi deerat memoria vel ingeniū, quæ mihi satis dederas pro ætate illa, sed ludere delectabat, & hoc in nos vindicabatur ab illis qui vtiq; agebant talia. Sed maiorum nugæ negocia vocantur, puerorū autem talia cum sint a maioribus puniuntur. Et tn̄ bene mihi fiebat a te, sed non faciendā ego bene, non. n. discerē nisi coactus. Nemo autem inuitus bene facit. etiam si bonū est, quod facit. Nec qui me vrgebant bene faciebant, quia non intuebantur quo referrem quod me discere cogebant, prætérquā ad faciēdas insatiabiles cupiditates copiosæ inopiæ, & ignominiosæ gloriæ. Tu .n. lege infatigabili spargis pęnales cæcitates supra illicitas cupiditates. In his ergo laudabar ab illis, quibus placere mihi tunc erat honeste viuere. Non. n. videbā voraginem turpitudinis in quam proiectus eram ab oculis tuis. Eram tamen etiam tūc, & viuebā & sentiebā & incolumitatem meam vestigiū secretissimę vnitatis exquirebā. In hac autem peccabam, q̄ nō in Deo, sed in eius creaturis me. s. ac cæteris q̄rebā sublimitates ac veritates, & voluptates sicq; ruebā in cōfusiones errores atq; dolores.

De regimine puerorum in dieta & moribus. Cap. LXXXI.

AVicenna vbi supra. In regimine pueri cum ab infantia emergit, intentio tota sit in eius mores moderādo ac meliorādo, ne scilicet ira fortis aut timor vehemens accidat ei, neque tristitia vel vigilię. In hoc enim duæ consistunt vtilitates. Vna. s. in anima eius, vt morum bonorum habitus a pueritia crescat, ac fixus in eo permaneat. Altera vero in eius corpore, quia sicut mali mores malitiā complexionis sequuntur; sic etiā ex illorum consuetudine cum accesserit, malitia cōplexionis eos sequitur. Ira nanque vehementer calefacit, & tristitia exsiccat, pigritia virtutes animales laxat, & cōplexiones ad flegmatis proprietatem inclinat. Sanitas ergo corporis & animæ simul in temperantia morum consistit. Cum aūt a somno puer excitatur, balneandus est, & post hoc vna hora ludere dimittendus. Deinde vero ad comedendū ei prębeatur, & postea plusius ludere permittatur. Post hęc iterū balneādus, deinde vero cibandus. Et quāto plus fieri potest aquā in cibū sumere non permittatur, ne cibus penetret crudus anteq̄ digeratur. Cum autem sex annos habuerit, magistro tradendus est, qui eum doceat, in quo ēt gradatim est ordinandus, nec in scholis quotidie morari cogendus. In hac ętate iā minus erit abluendus, eiusque labor cum comestione augmentādus: Nec vinū ei detur, propterq; cum calidæ complexionis fuerit, quoniā in potatorib. ex eo colera rubea generatur. Nec ipse puer indiget iuuamēto qd expectat ex vino potato. Hoc est vrinæ prouocatio, & iuncturarū humectatio. Nō .n. eius colera multa, quæ in vrina sit prouocāda, nec eius iuncturæ indigent humectatione. Bibat ergo aquam frigidā dulcē & liquidā. Sic regendus est, vsque ad annum 14 & post hanc ætatem regatur regimine sanorū. Razi in quarta parte. Pueri medicandi non sunt forti ventris solutione, vel etiam minutione, sed eis subueniendū est cum scarificatione ac ventris ex aqua fructuum solutione. Custodiendi sunt autē ne multum de melliis confectionibus aut de fructibus comedant, & ęgritudines multas incurrant. A lacte quoque & caseo, & crassis nutrientibus remoueātur, ne lapis in eorū vesicis generetur. Nec multū nutriētib. repleri sunt pmittēdi, nec cibos sumere donec digestus sit. Haly. Puer ablactatus a multitudine ciborum arceatur, & a cibis crossis, & aqua turbida, quibus lapides generantur. Nec assuescendus est vino, qm̄ auget calorem, & humorē, qualis est puerorum complexio. Detur tn̄ ei modicum, vt vrinā prouocet, & siccitatē ex labore accidentem humectet. Cumque fuerit duodecim annorū, tūc eū iā exercere oportet in his qb. est docendus, vel in quibus est ei viuendū. Varro in sententijs. Sicut autem in sene puerilitas est ridenda, sic & in puero motū optimorum constātia obstupescenda. Seneca in declamationibus lib. 5. Nihil est puero teste certius. Nam & ad annos illos peruenit vt intelligat, & non ad eos quibus fingat. Idem in lib. de moribus. Educatio quidem & disciplina mores facit, & id sapit quisq; qd didicit. Quintilianus vbi supra li 1. At ingenia puerorum nimia emendationis seueritate deficiūt. Nam & desperant, & dolent, ac nouissime oderunt, quodq; maxime nocet, dū omnia timent nihil conātur. Ouidius in libro de arte. 1. In puero est ætas mollis, & apta regi. Ingenium cęleste suis velocius annis surgit, Idem in lib epistolarū. Ars fit vbi a teneris crimen condiscitur annis. Et sicut teneros lędunt iuga prima iuuencos Frenaque vix patitur de grege captus equus. Sic male vixque subit primos mores rude pectus. Oratius in poetria Reddere qui voces iam scit puer, & pede certo Signat humum, gestit paribus colludere, & iram Colligit ac ponit temere, & mutatur in horas. Virgilius in bucolicis. Qui legitis flores, & humi

nascentia fraga. Frigidus o pueri fugite latet anguis in herba.

De adolescentia & iuuentute & earum lubricitate. Cap. LXXXII.

ISido. vbi supra. Adolescens dictus est, eo quod ad gignendum adultus sit, siue a crescere & augeri. Iuuenis autem vocatus est, eo quod iuuare posse incipit, sicut in bobus iuuenci cum a vitulis decesserint. Sicut autem sexagesimus annus perfectæ ætatis est in hominibus, ita in pecudibus ac iumentis tertius est robustissimus. Et sicut anno septimo finitur infantia, 14. pueritia, accedente ac subsequente adolescentia, quæ duabus hebdomadis constat propter intellectum, & rationem vel actionem, & ab anno decimoquinto, porrigitur vsque 28. ita quod hæc succedens iuuentus tribus hebdomadis permanet, propter illa tria scilicet intellectum, & rationem, corporisque virtutem. August. de ciu. Dei lib. 25. Prima quidem ætas, id est infantia sine vllo renisu carpi subiacet. Secunda quoque, scilicet pueritia propter infirmitatem mentis nondum præcepti capax, nec pugne contra eandem susceptibilis est. Cum autem ventum fuerit ad ætatem adolescentiæ quæ præceptum iam capit, & legis imperio subdi vales, suscipiendum est contra vitia bellum & acriter gerendum, ne ad damnabilia peccata vitium innatum perducat. Et si quidem victoria vsu consuetudine roborata non sunt, facilius vincuntur, & cedunt. Si autem vincere atque imperare consueuerunt, laboriosa difficultate superantur. Paucissimi vero tantæ felicitatis sunt, vt ab ipsa ineunte adolescentia nulla peccata damnabilia vel in flagitiis vel in facinoribus vel in nepharie cuiusdam impietatis errorem committant, sed magna largitate spiritus quicquid in eis carnali delectatione dominari possit, opprimant. At vero plurimi cum fuerint vitiis præualentibus victi ac præuaricatores legis effecti, tunc ad gratiam adiutricem confugiunt qua fiat, vt amarius penitendo, fortius Deo subditi, vt vehementius pugnando victores proposita mente carni. Idem in lib. confes. 2. Et ego ergo in amaritudine cogitationis meæ recordari volo transactas fœditates meas, & carnales corruptiones animæ meæ, non quod eas amem, sed vt amem te Deus meus. Amore amoris tui illud facio recolens vias meas nequissimas in amaritudine recogitationis meæ, vt tu dulcescas mihi, dulcedo non fallax, dulcedo felix, & secura, colligens a dispersione mea in qua frustratim discussus sum dum ab vno te auersus in multa euanui. Nam aliquando in adolescentia mea exarsi satiari in inferis, & siluescere ausus sum variis & umbrosis amoribus, & contabuit species mea & computrui coram oculis tuis placens mihi, & placere cupiens oculis hominum. Et quid erat quod me delectabat, nisi amare, & amari? Verum non tenebatur modus ab animo vsque ad animum, quatenus est luminosus limes amicitiæ, sed exalabantur nebulæ de limosa concupiscentia carnis, & scatebra pubertatis obnubilabant & offuscabant cor meum, vt non discerneretur serenitas dilectionis a caligine libidinis. Efferbui ergo miser sequens impetum fluxus mei relicto te, & excessi omnia legitima tua, nec euasi flagella tua, præceps ibam tanta cæcitate, vt inter coætaneos meos puderet me minoris dedecoris quam audiebam eos iactantes flagitia sua & tanto gloriantes magis, quanto magis turpes essent. Et libebat facere non solum libidine facti, verum etiam laudis. Væ cum quib. comitibus iter agebam plateatum babyloniæ. & volutabar in cœno eius tanquam in cinamomis & vnguentis preciosis, & in vmbilico eius quo tenacius hærerem calcabat me inimicus inuisibilis, & seducebat me quia seductibilis eram. Ambro. in lib. de interpellationibus & infirmitate hominis primo. Consummere inquit, meis domine peccatis adolescentiæ meæ, pulchre id quasi ad querelam arripuit, quod magis ad vitium esse lubricum consueuit; Habet enim pueritia innocentiam, senectus prudentiam, iuuentus delinquendi verecundiam. Adolescentia sola est inualida viribus, fastidiosa monitoribus, infirma consiliis, illecebrosa deliciis, calens vitiis. Idem super Psal. Beati immaculati. Rara sane humilitas est in iuuenibus, vt dicere possint humiliter: adolescentulus sum ego & contemptus. Ideoque miranda est dum viget ætas, dum vires solidæ sunt, & sanguis æstuat, dum debilitas ignoratur, dum læta frequentatur. Grandis itaque morum assuefacienda est maturitas, quæ naturam vincat. Iuuentus enim est ad amorem liberior, ad lapsum incautior, ad infirmitatem fragilior ad correctionem durior. Seneca in declamationibus lib 1. Torpent ingenia desidiosæ iuuentutis, & cantandi saltandique obscœna studia effeminatos tenent. Capillum frangere, & ad muliebres blanditias voces extenuare, corporis mollitie cum feminis certare, & immundissimis se munditiis excolere, nostrorum adolescentium specimen est. Molles eneruesque nati in vitro manent expugnatores alienæ pudicitiæ, negligentes suæ. Idem in troade. Iuuenile vitium est regere non posse animum. Salustius in catelinario. Adolescentium animi molles, & ætate fluxi haud difficile capiuntur. Ouidius in lib. de fast. v. Cum iuuenilibus annis luxuriant animi, corporaque ipsa vigent.

Idem in li. tine tit I. Militat omnis amans, & habet sua castra cupido. Quæ bello est habilis, veneri quoque conuenit ætas.

De præsidiariorum statuum regimine. Cap. LXXXIII.

RAzi vbi supra. Adolescentes autem, & iuuenes ab acutis infirmitatibus custodiendi sunt, eos minuendo, eorumque ventrem soluendo. Quibus statim, vt in eis illarum apparuerint signa, dentur fortiter repulsiua, antequam in eis illæ perficiantur. Haly vbi supra. Iuuenum corpora cum iam vltimum attingeret terminum, & augmentationis statum. Ideoque superfluitates in eis augentur, & congregantur, morbique festinant in eos propter repletionem. Huc enim tempore cibus non occupatur in dilatando corpus & augendo sicut prius. Verumtamen virtus eorum patientior est morborum, & in pluribus fortior ad expellendum causas eorum. His ergo oportet exercitium tradi moderatum, & consuetum, nec multum calori solis obuient. In aqua temperati caloris se balneent. Estate vero aqua frigida dulci, & suaui. Caueant ergo cibos calefacientes coleram generantes, vt allia, cepas, sinapem, & similia. Vtantur autem cibis quantum cuiusque tolerare potest digestio, & vnusquisque iuxta mensuram suæ consuetudinis. Sumant autem cibos frigidos, vt pisces recentes, hedinas carnes cum frigidis condimentis decoctas, & fructus assuescant cum granatis pericis, & huiusmodi. Siquidem complexio eorum est in habitudine naturali, vinum bibant, nec multum nouum, nec vetus, mixtum aqua frigida. Nec vero plurimum tolerent famem, confortat enim calorem, & auget coleram. Assuescant autem corpora flebotomiæ, & laxaturæ, maximeque in vere. Sit eorum regimen iuxta quod expedit naturali complexioni eorum in cuiusque quatuor anni temporum. Seneca ad Lucillum epistola 11. Verecundia bonum in adolescente signum est. Idem in epistola 36. Iuueni est parandum, seni vtendum. Tullius de officiis lib 2. Prima adolescentium commendatio proficiscitur a modestia, tum pietate in parentes, tum in suos beneuolentia. Facillime in optimam partem cognoscuntur adolescentes qui sapientes, & claros viros, & bene consulentes reipub. se contulerunt, quibus cum si frequentes sunt opinionem afferunt populo, eorum fore se similes, quos sibiipsi delegerunt ad imitandum. Idem in lib. de senectute. Adolescentem probo in quo est aliquid senile. At ipsa defectio virium adolescentiæ vitiis afficitur sæpius, quam senectutis. Libidinosa enim & intemperans adolescentia effœtum corpus tradit senectuti. Amb. super Psal. Beati immaculati. Præcurrit autem maturitatis ætates, quisquis in adolescentia positus senilem grauitatem induit, & iuueniles animos quadam veterana continentia regit, atque componit. Nam quid laudis habere valeat si corpus voluptatibus effœtum, & iam senectutis gelu frigidum, ad sera deuotionis officio deposito iam senio vigore conuertatur. Non est vtique corona, nisi vbi difficilis fuerit lucta. Idem ad Vercellenses. Sunt autem iuuenes, qui ne subiaceant diutius seniorum arbitrio, cito volunt ad senectutem peruenire, & sunt et senes, qui volunt si possint ad iuuentutem redire. Quorum studium neutrum probo, cum possit & iuuenis senescere moribus, & senectus iuuenescere operibus. Sydonius in epistolaris suo lib. 3. Plurimum vero laudis iuuenes moribus suis applicant, quoties de negociorum meritis ambigentes ad peritorum consilia recurrunt. Virgilius in georgicis lib. 3. Iam vitulos hortare, viamque insiste domandi. Dum faciles animi iuuenum dum mobilis ætas.

De adolescentiæ, vel iuuentutis floris labilitate. Cap. LXXXIIII.

ACtor. Porro nullatenus confidendum est in robore, vel flore iuuenilis ætatis, quia mors iuuenibus in insidiis est in ianuis. Tullius in libro de senectute. Frustra ergo sperat adolescens vel promittit se diu victurum. Quid enim stultius quam incerta pro certis habere. Quoniam etiam illa ætas multo plures, quam senectus habet mortis casus: facilius enim in morbos adolescentes incidunt, grauius ægrotant, tristius curantur. Itaque pauci veniunt ad senectutem. In hoc etiam melioris conditionis est senex, quia quod sperat adolescens ipse consecutus est. Ille vult diu viuere, iste diu vixit, quanquam mihi nec diuturnum videtur, quicquam in quo est aliquid extremum. Cum enim id aduenerit, tunc id, quod præteriit effluxit. Hoc tantum remanet, quod virtute, & recte factis quisque consecutus est. Mors etiam contingit adolescentibus aduersante, & repugnante natura, & ideo grauis. Senibus vero venit tanquam sponte nulla vi adhibita, & ideo leuis. Sicut ergo poma ex arboribus si cruda sunt vi auelluntur, si matura, & cocta decidunt. Sic vis adolescentibus vitam aufert, senibus maturitas. Seneca ad Lucillum epistola 26. Iunior es, quid interest? incertum est quo loco te mors expectet, itaque tu illam omni loco expecta. Tullius. Sæpe quidem cani nigros lædere capillos. Sæpe venit tacito curua senecta pede. Iuuenalis 3. libro Nunc mihi, qui suades, post damnum temporis, & spes Deceptas, festinat enim decurrere velox. Flosculus angustæ miseræque breuissime vitæ Portio, dum bibimus dum serta, & vnguenta puellas Poscimus, obrepit non intellecta senectus. Scalpurius in bucolicis. Non hic semper eris, perdunt & gramina flores. Perdit spina rosas, nec semper lilia candent. Nec longum tenet vua comas, nec populus vmbras. Iuuenalis libro 4. Sarcofago contentus erit, mors sola fatetur. Quantula sunt hominum corpuscula, &c.

Ouidius

Ouidius sine tituto lib. 1. Labitur occulte, fallitq; volubilis ętas. Et celer admissis labitur annus equis. Idem in libro de arte 3. Igitur o iuuenes dum vires, annique sinunt, tolerate labores, Iam veniet tacito curua senecta pede. Venturæ memores iam nunc estote senectæ Sic nullum vobis tempus abibit iners.

De incolumitate. Cap. LXXXV.

Circa ætatem adolescentiæ, vel iuuentutis maxime solet attēdi pulchritudo corporis, & incolumitas. Ideo postquam dictum est de illa ætate. libet ēt de istis pauca supponere, & primo de incolumitate. Tullius in rhetorica. i. Vtilitatis quidē duæ sunt partes. f. incolumitas, & potentia. Est autem incolumitas tuta salutis, & integra conseruatio. Isidorus vbi supra. Quod autem tuetur, aut restaurat salutem est medicina. Ad hanc. n. pertinent nō ea tantummodo, quę ars illorum exhibet, qui proprie medici nominantur, sed etiam cibus, & potus, tegmen, defensio deniq; omnis, atque munitio qua corpus nostrum aduersus externos ictus, casusq; seruatur, & huic nomen amodo. i. a temperamento impositum æstimatur, vt non multum, sed paulatim adhibeatur. Omnis. n. immoderatio non salutem, sed periculum affert. mediocritate vero natura gaudet. Richardus in libro exceptionum. Hęc itaque continet occasiones, & operationes. Occasiones sunt sex, videlicet aer circundans nos, cibus & potus, somnus & vigiliæ, motus, & quies, inanitio, & repletio, & accidētia animæ. Operationes autem sunt intus, & foris. Intus quidem, vt ea quæ intro per nares, per os, per anum mittuntur ad excitandas sunt narationē, vomitiones, purgationes. Foris vero sicut emplastrum, incisio, adustio. Haly. Incolumitatis ergo, siue sanitatis corporū temperatorum custodia est illarum rerum, quæ habitudini eorū conueniunt contemperantia. f. aeris, exercitij, balnei, cibi, & somni mundationisq; corporis, vt videlicet sit horum vsus iuxta qđ est opus in quantitate, & qualitate, & ordine, ac tempore. Corporum autem extra temperantiam positorum in complexione custodia sanitatis fit tribus modis. Vna quidem est custodia cōplexionis in suo statu per ea quę sibi sunt similia, & hoc quando nō multum distat a temperantia. Secunda vero est complexionis ad temperantiam ex rebus contrarijs reductio. has quidem duas illi facere possunt, qui sine solicitudine, & occupatione sunt. Porro tertia est illorum quibus solicitudines instāt, ita vt eos ab vsu duarum prædictarum impediāt. Cicero in oratione sua cum gratias egit populo. Bona valetudo iucūdior est his qui e graui morbo recreati sunt, quam illis qui nunquam ægro corpore fuerunt, oīa. n. desiderata magis q̄ assidue percepta delectant. Seneca in epistola 78. In remedium cedūt honesta solatia, & quicquid animum erexerit, etiam corpori prodest. Hiero. contra Iouinianum libro 2. Quidem necesse est viro sapienti & Philosopho Christi tantam habere corporis fortitudinem, quæ athletis, & militibus est necessaria, quam cum habuerit prouocatur ad vitia, Christiano sanitas absque viribus nimis est necessaria.

De corporali pulchritudine. Cap. LXXXVI.

Augus. de ciuit. Dei lib. 22. Omnis aūt pulchritudo corporis est partium cōgruentia cum quadam suauitate coloris. Vbi vero non est congruentia partium, aut ideo aliquid offendit, q̄a prauum est, aut quia paruum est, aut quia nimium. At in corpore benę disposito sic omnium partium congruentia numerosa est, pulchraque sibi parilitate respondet, vt nescias vtrum in ea condenda maior sit vtilitatis habita ratio, q̄ decoris. Nihil. n. in corpore videmus vtilitatis causa creatum, quod non habeat etiam decoris locum, plus autem id nobis appareret si numeros mensurarum pro quibus inter se cuncta connexa sunt, & coaptata nosceremus, sicut videlicet plenius dictum est supra. Seneca ad Lucillum epistola 76. Potest aūt ex casa exire vir magnus, potest & ex deformi humiliq; corpusculo formosus animus. Neq; n. deformitate corporis animus fędatur, sed animi pulchritudine corpus ornatur. Idem in 30. Mecum deniq; cogito, q̄ imbecillo sint animo quorum lacertos humerosq; miramur. Idem in Hypolito. Res est forma fugax. Secundus Philosophus. Quid. n. est pulchritudo, flos marcidus, carnalis fœlicitas, humana concupiscentia. Aristoteles. Si linceis oculis vterentur homines, vt eorum visus obstātia penetraret, nonne introspectis visceribus ēt pulcherrimum corpus turpissimum videretur. Actor. Hoc verbum Boetius in tertio libro de consolatione recitans addit. Te ergo pulchrum videre nō tua natura, sed spectantium oculorum infirmitas facit. Ambro. in tractatu de sancto Ioseph: cum esset aspectu decorus, & facie speciosus, venustatem sui vultus ad alienam nō deriuauit iniuriam, sed ad suam seruauit gratiam, hoc ipso pulchriorē se ratus si non dispendio castitatis, sed cultu pudoris speciosior probaretur, illum esse verum decorem arbitrans qui non alienos oculos caperet, nec fragiles mentes vulneraret, sed iudicia vniuersorū acquireret, fraudi futurus nulli, laudibus sibi. Valerius Maximus lib. 4. Quidam etiam excellentius pulchritudinis adolescens Spurina nomine, cum mira specie complurium fœminarum oculos solicitaret, ideoque viris, & parentibus earum se suspectum esse sentiret, oris decorem vulneribus confodit, deformitatemque sanctitatis suæ fidem, quam formam irritamentum alienæ libidinis esse maluit. Petronius. Deniq; raram facie mixturam cum sapientia forma. Iuuenalis lib. 4. Rara est concordia formæ, atque pudicitiæ. Idem in eodem. Mors denique sola fatetur quantula sunt hominum corpuscula. Scalpurius in bucolicis. Donum forma breue est, nec quod se cōmodet annis. Omnia tempus alit, tempus rapit, vsus in arto est. Ouidius in libro tristium 3. Ita decens facies, longis vitiabitur annis. Rugaque in antiqua fronte senilis erit. Cumq; aliquis dicet, fuit hæc formosa, dolebis. Et speculum mendax esse quærere tuum. Idem in libro de fastis. Fastus inest pulchris, sequiturque superbia formā. Idem in lib. de arte. i. Delectant etiam castas præconia formæ. Pessima sit, nulli nō sua forma placet, forma viros neglecta decet. Idem in lib. 2. Forma bonum fragile est, quantumcunq; accedit ad annos. Fit minor, & spacio carpitur ipsa suo. Nec violæ semper, nec lilia candida florent. Idem in li. epistolarum. Sint procul a nobis iuuenes; vt fœmina compti. Tibullus libro. 1. Sit procul a nobis formam cui vēdere cura est. Et preciū plena grāde referre manu.

De senectute. Cap. LXXXVII.

Isidorus vbi supra. Senes a sensus diminutione quidā dictos esse putant, eo q̄ iam per vetustatem desipiāt. Nam phisici stultos esse dicunt frigidioris sanguinis homines, calidi vero prudētes. Vnde & senes in quibus iam friget, & pueris in quibus needum calet, minus sapiunt. hinc est, q̄ sibi conuenit infantium ætas, & senium. senes. n. pp nimiam ætatem delirant, pueri vero per infantiam, & lasciuiam ignorant quid agant, senex vero tm̄ generis est masculini, sicut anus fœminini. Nam anus dicitur mulier sola quasi annosa. senectus quidem multa secum, & bona affert, & mala. Bona. f. quia nos a potentissimis dominis liberat. Voluptatibus enim modum imponit, libidinis impetus frangit, sapientiā auget, maturiora consilia præbet. Mala vero, quia senium miserrimum est debilitate, ac tędio. Nam subeunt morbi, tristisq; senectus. duo nempe sunt, quibus vires corporis minuuntur; senectus videlicet, ac morbus. Hieron. super Isaiam lib. 13. Magnum vero Babylonicę crudelitatis indicium est, nec senibus quidem pepercisse quorum ætas etiam inter hostes venerabilis est. Ambros. in Examerōn li. 1. Senectus nimirum est in bonis moribus dulcior, in consilijs vtilior, ad constantiam subeundę mortis paratior, ad reprimendas libidines fortior. Ipsaq; infirmitas corporis sobrietas est mentis. Tullius in lib. de senectute. Quiete quidem, ac pure, & eleganter actę ætatis est placida senectus, ac leuis. Nam ipsa bene actæ vitæ, ac beneficiorum multorum recordatio iucundissima est. Temeritas quoque florentis est ætatis. prudentia vero senectutis. Vnde qui legere, vel audire antiqua voluerit, maximas res ab adolescentibus labefactas, sed a senibus sustentatas, ac restitutas reperit. Cęterum decorus est sermo senis, quietus, & tremulus, facitque sæpe ipsa sibi audientiam deserti senis compta, & mitis oratio. Senectus honesta est, si ius suū tenet. O præclarum munus ætatis, siquidem aufert nobis, quod est in adolescentia vitiosissimum. f. libidinem corporis. Cupidis rerum odiosum, & molestum est carere. Satiatis vero, & expletis iucundius est carere, q̄ frui. Quanti illa sunt, quæ affert senectus: animum tanquam e meritis stipendijs libidinis, ambitionis, & contentionis, & amicitiarum, & cupiditatum omnium secum esse, secumq; vt dicitur viuere. Si vero habet aliquod tanquam pabulum studij, atque doctrinæ nihil ociosa senectute iucundius. Apex autē senectutis est auctoritas. Vnde in senatu vt quisque ætate antecedit, eius sententia principatum tenet. Non tn̄ cani, nec rugæ auctoritatem repēte afferre possunt, sed honestè acta superior ætas fructus pręber auctoritatis extremos. Mors autem senibus sponte veniens est leuis, quod non iuuenibus, sicut videlicet dictum est superius. Idem in eodem. Pisistrato tyranno a Solone responsum est quærenti qua tandem spe fretus sibi tam audaciter resisteret. Respondisse dicitur, senectute. Valerius in lib. 6. Pastellius iurisperitus cum de partibus liberius multa loqueretur, ab amicis ne hoc faceret admonitus, duas res, quæ hominibus amarissimę viderentur, magnam licentiam præbere respondit, senectutem. f. & orbitatem. Idem in lib. 4. Sophocles autem ætate iam senior, cum ab eo quidam quæreret, an etiam rebus nunc vteretur venerijs, dic meliora inquit: libenter enim istinc tanquam ex aliqua furiosa dominatione profugi. Fulgentius in libro mithologiarum 3. Omnis enim denique caloraię iuuentutis igniculus torpidę veternositatis algescit senio.

De incommodis senectutis, & eius remedijs. Cap. LXXXVIII.

Actor. Licèt autem multa sunt huiusmodi commoda ætatis nihilominus etiam multa sunt eiusdem incommoda, contra quæ nonnulla inueniuntur remedia. Secundus Philosophus. Quid enim est senectus? Optatum malum, mors viuentium, incolumis languor, spirans mors. Quintilianus

causa prima. Igitur infirmissimæ seruitutis genus est senex maritus. Virgilius in Georgicis lib. 3. Optima quæq; dies miseris mortalibus æui Prima fugit, subeunt morbi tristisque senectus. Et labor, & duræ rapit inclementia mortis, frigidus in venerē senior, frustraque laborem Ingratum trahit, & si quando ad prælia ventum. Vt quondam in stipulis magnus sine viribus ignis. In cassum furit &c. Oratius in poetria. Multa senem circumueniunt incommoda, vel q. Quærit & inuentis miser abstinet, & timet vti. Vel quia res omnes timidè, gelidèque ministrat. Dilator, spe longus, iners, auidusque futuri. Difficilis, querulus, laudator temporis acti: fit puero castigator, censorque minorum. Maximianus. Tu me sola subdis tibi miseranda senectus. Cui cedit quicquid vincere cuncta solet. Singula turpe seni quondam quæsita referre. Et quod tunc decuit iam modo crimen habet. Stat tremulus, dubiusque senex, semperque malorum Credulus, & stultus, quæ fecit ipse timet. Laudat præteritos, præsentes despicit annos. Hoc rectum quod sapit esse putat. Se solum doctum, se iudicat esse peritum. Et q sit sapiens despicit ipse magis. Despicit auditor, nec deficit ipse loquendo. O sola fortes garrulitate senes. Ex prouerbijs sapientum. Heu quam multa pœnitenda incurrunt homines viuēdo diu. Tullius in lib. de senectute. Nemo tam senex est, qui se annum viuere posse non putet. In studijs autem, & laboribus iuuentutis non intelligitur quando senectus obrepit. Ita sensim sine sensu ætas senescit, nec subito frangitur, sed diuturnitate extinguitur. Vt autem contra morbum sic contra senectutem pugnandum est, & habenda ratio valetudinis. Vtendū ergo est exercitationibus modicis, & tantum cibi, ac potus adhibendum vt vires reficiantur, non opprimantur. Potest enim exercitatio, & temperantia etiam in senectute aliquid pristini roboris conseruare, nec corpori tantum subueniendum est, sed animo multo magis. Nam q senes aiunt stultos, credulos, obliuiosos, & dissolutos. Nō sunt hæc vitia senectutis, sed inertis ignauiæ, ac somnolosæ senectutis. Sicut etiam petulantia, vel libido magis est adolescentium, quam senum, nec tñ omnium adolescentium, sed non proborum; sic ista senilis stultitia, quæ deliratio dicitur senum est, non omnium, sed leuium. Sicut autem adolescentem in quo est senile aliquid, sic & senem in quo est adolescentis aliquid probo. Quod qui sequitur corpore senex esse poterit, animo nunq̄ erit.

De regimine illius ætatis. Cap. LXXXIX.

HAli vbi supra. Senum vero complexio, quia calida, & humida est, hāc regimine calefaciētu, & humectāti regi oportet. Habitet ergo in loco aere nō sicco, sed simili verno. Et si debilis est virtus eius, equitet, & ambulationē minuat. Qui vero fortior est, vtatur deambulatione, quæ non fatiget. Balneetur aqua dulci, & calida, & post vna hora quiescat. Deinde vero escas calidas & humidas digestibiles citoque a stomacho descendentes comedat, cibos aūt pungitiuos, & colerā generantes caueat, eos quoq; qui melancoliam generant, aut flegma. Pluries in die reficiatur, & hoc paulatim, quoniam eius natura non patitur, nec sufficit ad digestionem multorum ciborum semel sumptorum. Prādeat hora tertia. Post meridiem balneetur, & dentur ei cibaria quædam ventrem emollientia, postea reficiatur. Coitum omnino fugiat. Et an eius accidentia. Quia vero colligitur in corporibus senum flegma plurimum, oportet eos nonnunquam regi subtiliantibus, & incidentibus flegma, nec in hoc est assidue commorandum. Plurimorum quidem hominum ventres, ut ait Hypocras, in iuuentute sunt molles, qui cum senuerint desiccantur eorum uentres. Ex quibusdam fit econtrario. Auicenna vbi supra. Summa regiminis senum est operari, quod calefaciat & humectet, simul ca nutrimentis, & balneis, & potibus, ac somno prolixo, & mora multa in lecto, ex assidua quoque vrinæ eorum prouocatione, & expulsione flegmatis ex eorum stomachis per viam intestinorū ac vesicæ, & ut materia lenitatis eius duret. Et his præterea multum confert fricatio temperata in quantitate, & qualitate cum oleo, deinde equitatio, aut incessio. Et aromatibus præterea aliquid bene redolens odorare debent, & proprie quod calidum tēperate existit. Et oportet vt post dormitionem cum oleo inungātur, quoniam hoc virtutem excitat animalem. Razi vbi supra. Senum corpora magis euacuatione cum medicinis curanda sunt, q̄ cū minutione. In his autem labor, & solicitudo minuenda sunt. vt corporum vires eo diutius perdurent, nec ipsi valde senescāt. Porro qui in senio sunt a labore, & solicitudine necnon a minutione nisi magna necessitas immineat remouendi sunt. Nutrientibus autem bonis, ac suauiter sapientibus, faciloq; digestibilibus alēdi sunt, & sæpe balneis oportet vti, multumq; dormire, rebus et odoriferis facē, & caput inficere. Vinū porro tēperatæ naturæ, clarū, ac subtile, mediocriter aqua mixtū bibeat, ac tēperate sumant. Si in hoc modo regātur possibile est, vt ad albarā, & Hisim tas de peruenīāt, nec eorū corpora deijciantur. Anib. ad Valentinianū. Nulla vero ætas ad perdiscendū sera est. Non. n. canicies laudāda est amoris, sed morū. Nullusq; pudor est ad meliora trā

sire. Seneca de naturalibus quæstionibus lib. 7. Obijciat ergo sibi senectus annos inter studia vana consumptos, & damna ætatis male acceptæ farciat labor. Occupationes rescindantur, patrimonij longe cura soluatur. Nam si totus animus uacet & ad contemplationem sui s. Item in ipso fine respicia faciet ac sibimet instabit, & quotidie breuitatem temporis metiens, quicquid amissū est diligenti vitę præsentis usu recolliget. Faciamus igitur, & qd in itinere fieri solet. Qui tardius eximus velocitate moram cōpēsantes festinemus, magnuque opus absq; ætatis excusatione tractemus. Idem ad Lucillum epistola 61. Ego quidem ante senectutem curaui ut bene viuerem, in illa vero vt bene moriar.

De Canicie atque caluicie & earum remedijs. Cap. X C.

ISido vbi supra. Canicies a candore uidelicet capillorum nocata est quasi candicies. Aristotiles in lib. de aīalibus. In senectute canescere proprium est hominis, sed accidit, & equis, non autem animalibus cæteris Sed nec homini tantum accidit in senectute, immo etiam in infirmitate. Et tunc albescunt capilli cum albedine cutis. Ipsoque homine conualescente, capelli cani cadūt ac redeunt quales prius fuerunt. Cum autem propter senectutem albescunt, non albescit cum eis corium. Et huius causa est, quoniam ista infirmitas est in cute, & cum albescit cutis necessario albescunt, & pili. Canicies autem naturalis est propter debilitatem caloris qui exit a corpore, & abundantiam frigoris. Nam senectus infrigidat, & corpus desiccat. Vapor autem uel cibus terrestris qui est causa & origo villis quādo non bene digeritur, putrefit ex calore aeris cōtinētus, & ex illo gñant cani. Oīs n. putrefactio ē ex calore nō naturali sed accidētali. Et hæc accidit aquæ & terræ, & omnibus corporibus similibus. Causa vero albedinis canorū est, quia in omni uapore terrestri est uirtus aeris crassi. Et si congeletur uapor erit ex eo glacies & canicies. Si uero putrefiat erit corrugatio. Propter hoc erūt illa duo accidētia in manifesto corporis, corrugatio s. & canicies: ī infirmitatibus aūt est canicies, quia calor debilitatur in decoctione cibi Cumque redit sanitas, reuertitur uirtus, & pili nigrescūt. Vnde recte appellari pōt calus infirmitas senectus accidentalis, & senectus infirmitas naturalis, Pili tēporum prius canescunt, posterius .n capitis uacuum est ob humiditatem, quia non est in eo cerebrum. In parte vero sincipitis est multus humor nec cito putrescit. Tempora uero sunt inter illa duo accidentia, quia nec est in eis modicus humor, ita q digerat, neq; multus ita vt non putrescat, propter hoc eorū pili ante alios albescunt. Causa vero priuationis caniciei in cæteris animalibus est, quia cerebrum eorum est modicum & humidū, & ideo nō debilitatur calor in eius decoctione, sicut uidelicet plenius dictum est supra libro 21. capitulo de pilorum coloribus & mutatione. Inter alia quoque animalia viri proprie non tamen omnes calui sunt, sicut nec oībus arboribus, sed quibusdam folia defluunt. Sic & aues nidificantes plumam exuunt. Sed folia quidem arboribus & plumæ auibus redeunt, pili vero decaluatis non redeunt, q̄a scilicet caluicies accidit propter mutationem ætatis, quæ est irreuocabilis, casus autem foliorum, & plumarum propter mutationem temporum quæ est circularis. Causa quoque priuationis caluiciei in cæteris animalibus quam in homine est, quia cerebrū eorum est paruū & humidum, & ideo non debilitatur calor in eius decoctione. Nam in homine accidit caluities propter diminutionem humoris calidi & pinguis Ex libro de natura rerum. Capilli rarescunt vbi calor excedit naturam, & cadunt propter cibi abstinentiam, vel propter infectionem humoris, ut in leprosis. Et sæpe quidem in uiris, sed nunquam in mulieribus uel spadonibus natis, nec in nullo ante usum veneris idest antequam uti possit venere, & hoc propter frigiditatem naturę. Auicenna in 4. canone. Capilli destruuntur & minorantur aut propter causam in materia, aut propter causam in re qua nascantur. Causa quidē in materia est aut causa eius quod eam submergit vel alterat, Aut causa paruitatis substantiæ primæ. Paruitas quoque radicis substantię est propter accidens, aut quia natura consumit eā. Medicinę vero cōseruātes capillos illæ sūt, in q̄bus est caliditas subtilis attractiua, & virtus stiptica, vt grana myrti & myrrha & galla & similia. Laniciem vero rētardat euacuatio flagmatici humoris. Deinde administratio medicinarum, ex quibus generatur sāguis spissus laudabilis. Caniciem vero prohibent omnia olea confortantia & consimilia, sicut videlicet plenius dictum est supra lib. 28. capitulo 35 & 36 Razi in almansore quinta parte. Quibusdā hominibus intempestiuè cani solent nasci, cęteris autem tardari complexionis suæ causa. De his quidem quæ caniciem tardari faciunt est, vt de trifera minori frequenter in mane sumatur. Abstinere enim conuenit a lacte, & a cibus habentibus micas panis admixtas, & a pultibus quę mulsum sunt spissæ, & a frumento cocto, & ab his q̄ cōficiuntur ea melle, & a potu aquæ multum. Vinumque vetus ac purum modice bibendum est, vel hydromel. Maior autem pars eorum quibus nutrimentum fit Kalaic fit & aflaturę.

De varietate complexionis secundum gradus ætatis. Cap. XCI.

AVicenna in 1. Can. De varietate complexionis secundū gradus ætatis dicimus q ab infantia vsq; ad iuuentutem cóplexio in calore fere temperato & humiditate fere superflua existit. Dixerunt aūt quidam q calor pueri maior est q̄ iuuenis, & ideo plus crescit. Alii q calor innatus iuuenibus valde fortior est, quia sanguis eorum copiosior est & spissior, & q augmentum in pueris est propter humiditatem tm̄, & non pp calorem. Sed Gal. vtrisque contradicit dicens q eorū caliditates in radice sunt æquales. Sed puerorū caliditas maioris quantitatis est, & minoris qualitatis. s. acuitatis, & iuuenum caliditas est minoris quātitatis & maioris qualitatis. s. acuitatis. Sicut si vna sola caliditas in mēsura substantiā humidam multa semel penetrauerit, vt aquam, & alia vice substantiam paucam & siccā vt lapidem, inuenimus caliditatē aqueam maioris quantitatis & minoris qualitatis q̄ lapideā. Sic ergo agnoscenda est caliditas quæ in pueris & iuuenibus est, pueri namq; generati fuerunt ex spermate quod est multū calidum, & huic calori non bene accidit res quæ ipsum extinguat. Puer nāq; augeri non cessat, non enim adhuc stetit, nedum q iā retrocedat, iuuenibus aūt nihil accidit q eorū calorem augmentet innatū, nec ēt aliquid qđ ipsum extinguat. Sed ille calor in eis conseruat humiditate minoris quātitatis & qualitatis simul, donec ad declinationem perueniat. Quod aūt augmentū sit in pueris pp humiditatē tantū falsum est. Humiditas namq; augmenti materia est, & materia per se non patitur nec p se creatur, sed secundū operationem virtutis in eam agentis. Virtus aūt hoc agens est anima vel natura præcepto Dei, & non agit nisi cū instrumento qđ est calor innatus. Post tēpus aūt consistendi caliditas incipit minui, qm̄ aer circundans materiā eius quæ est humiditas exsiccat. Cibus quoque priuatur digestione, & inde accidit humor extraneus. s. flegmaticus frigidus, qui adiuuat ad ipsum calorē extinguendum duobus modis, vno. s. suffocando & tegendo. Alio vero qualitati obuiādo. Itaque puerorum atque iuuenū corpora quantum ad æqualitatem sunt calida, senum aūt & decrepitorū frigida. Sed corpora puerorum æqualia sunt humidiora pp augmentū. Qđ patet ex mollicie ossium ac neruorū eorū, quia parū est ex quo fuerūt sperma & spiritus vaporalis. Senes aūt & decrepiti præter hoc q sunt frigidiores sunt ēt sicciores. Quod patet ex duritia ossium, corum & asperitate cutis, & in pueris quidem & iuuenibus est igneitas æqualis, sed in pueris plus abundat aeritas, & aqueitas, in senibus aūt & decrepitis plus terrestreitas, plus ēt in decrepitis. Constātinus in pantegni. Aetas puerilis calidior & humidior est aliis, quia spermati & sanguini vnde fuerunt vicini sunt. Iuuentus aūt calida & sicca est. Sed calor puerorum tactu lenis est pp ætatē. iuuenū aūt ardentissimus pp siccitatē. Decrepiti aūt frigidissimi sunt & sicci. Quorū ætas ætati puerili est opposita, quia in pueris solidiora mēbra vt cartilagines ac nerui & ossa humidissima sunt & tenerrima. Econtra vero in decrepitis siccissima. Item ætas puerilis in augmento consistit, virtus aūt naturalis humida tm̄ membra augmentat & extendit. Aetatis aūt decrepitæ est econtra decrescere, quia naturę est frigidæ & siccę. Dicunt tamen quidam humidū & frigidum esse corpus decrepiti propter sputa plurima, & nasi emunctoria, & faciliores lachrymas, hæc enim apparent esse humida. Sed hoc maximē prouenit ex membrorū defectione, & proxima caloris naturalis extractione, & quia prout oportet cibum digerere non potest. Vnde crudi humores colliguntur.

De variis dispositionibus corporum. Cap. XCII.

AVicenna vbi supra. Corporis aūt humani dispositiones secūdum Galie. sunt tres. Prima est sanitas, quæ est dispositio per q̄ corpus hominis in sua complexione & compositione tale existit, vt ex eo operationes oēs proueniant incolumes. Secunda est ægritudo quæ est dispositio in corpore hominis huic contraria. Tertia vero nec sanitas est nec ægritudo. Aut quia non est sanitas in vltimo, vel ægritudo in vltimo, sicut sunt corpora senum & cōualescentium & puerorum. Aut quia ambę res in vno tempore in duobus copulatæ sunt membris, vel in vno membro sed in duobus generibus remotis, sicut qui est in complexione sanus, & in compositione æger. Aut in vno membro duorum generum propinquorum, sicut qui est sanus in figura & non in quantitate ac situ. Aut qui est sanus in duabus qualitatibus passiuis, & non in duabus qualitatibus actiuis. Aut vicissitudine duarū rerū in duobus temporibus, vt qui sanatur in hieme et infirmatur vere. Isidorus lib. 4. Sanitas, vt dictū est superius, est integritas corporis, et tēperantia naturæ ex calido et humido qđ est sanguis. Vnde et dicta est sanitas, quasi sāguinis status. Morbi vero generali vocabulo dicuntur oēs passiones corporis, qđ inde morbū veteres nominabant, vt ipsa mortis appellatione vim quæ ex ea nascitur demonstrarent. Inter sanitatē autem et morbum curatio media existit, quæ nisi morbo congruat, ad sanitatem non perducit. Morbi oēs ex quadruplici nascuntur humore. s. ex sanguine, felle, melancolia, flegmate. Ex ipsis reguntur sani, et ex ipsis læduntur infirmi. Dum enim amplius extra naturæ cursum crescunt, ægritudines faciunt. Iohannicius itaq; sanitas est temperamentum perficiens res naturales secundū naturę cursum. Infirmitas aūt est extra naturæ cursum intemperantia. Auicenna vbi supra. Causæ dispositionum corporis sunt tres. s. antecedentes et coniunctæ ac primitiuæ. Antecedentes sunt causę corporales. s. humorales aut complexionales aut compositionales. Ex quibus aduenit dispositio aduentu non primo. s. mediante aliquo. Causæ coniunctę sunt corporales ex quibus adueniunt dispositiones prouentu primo. s. absque medio. Primitiuę vero sunt causę non corporales ex quibus adueniunt dispositiones aduentu primo vel non primo. Oēs autem causæ aut sunt causę secundum essentiam, vt piper cum calefacit et opium cum infrigidat. Aut secundum accidens, vt aqua frigida cum calefacit, eo q cutem inspissat, et caliditatē retinet. Et aqua calida cum infrigidat, quia resoluit, & scamonea cum infrigidat eo q humorem calefacientem expellit. Nec omnis causa quæ corpori aduenit operatur in ipsum, immo pter hæc tria necessaria sunt, videlicet fortitudo virtutis agētis, & fortitudo virtutis præparatiuæ corporis. & vt tandiu permutatur vnum aliud tāgere, donec huius operatio in illud valeat peruenire. Pręterea causarum aliæ sunt vicariæ, quarum. s. cum separantur impressio remanet. Aliæ vero non, ex quarum. s. separatione prouenit sanitas.

De Signis communibus dispositionum. Cap. XCIII.

TAli in sermone. 6 Signorum autem dispositionis corporum tria sunt genera iuxta numerum. s. ipsarum dispositionū. Primum enim est quo sanitas signatur, secundum quo morbus, tertium quo nec sanitas nec morbus. Et horum vnumquodq; aut signat eam quę transit habitudinem, vocaturq; commemoratiua. Aut quod in præsenti est, vel quod futurum, & sic dicitur portendens & prouidentia. Horum signorum quædam communia sunt quę. s. omnes. corporis habitudines signant. Quædam vero propria quę quasdam tm̄. De communibus aūt prius disputabimus. Hæc quidem ex actionibus sumuntur cōmunibus, p quas omniū corporum subsistentia est cū & sanitatis & morbi causa in actionibus inueniantur. Sanitatis enim signum est bonitas actionū. Morbi vero malitia earū. Actionū aūt bonitas, & malitia sunt ex bonitate & malitia membrorum. Porro sanitas & malitia mēbrorum sunt ex intemperantia humorum. Actiones vero communes ex quibus signa dicuntur communia sunt actiones naturaliū vitaliumq; virtutū, cū per eas animalis corporis subsistentia sit eiusque firmitas. Vitalis nāq; virtutis sanitas calorē naturalē stamit, p quē vita est, & ex cuius corruptione mors sequitur. Ex eius quoque tēperantia sanitas consistit, & egressu eiusdem a tēperie morbus mouetur. Porro per naturalē calorē quatuor humorū cōsistentia est. Ex quibus oīa corporis membra constituuntur, & per eos augētur. Necessario igitur habitudines corporis sanitatis & morbi ex duabus his virtutibus signantur. Ex actionibus enim virtutis vitalis significatur sanitas & debilitas virtutis. s. animati corporis. Ex tēperie vero caloris naturalis & egressu eius a tēperie sunt quæq; res naturales, & q̄ extra naturā in ea proueniunt, & in corde quod ei sedes est & fornax. Huius aūt virtutis actionū cognitio p motū fit venarum pulsantium, qui motui cordis est ęqualis. Porro ex naturalis virtutis actionibus tēperantia signatur humorū, eorūq; ab ea egressus. Et habitudinum eius diuersitates in sanitate & morbo ex decoctione q̄ fit in stomacho & intestinis eiusq. cessatione, ea quoque quę in instrumētis est anhelitus eiusq. priuatione. In his ergo signatio fit ex his quæ emittuntur e corpore. Maturationis quidem & decoctionis quæ fit in venis eiusq. priuationis cognitio ex vrina colligitur, q̄ est sanguinis aquositas. Eius autem quæ fit in stomacho & intestinis. notitia ex egestione sumuntur, q̄ est ciborū superfluitas. Illius vero q̄ fit in anhelitus organis, sumitur ex sputis & screatibus, q sunt cibi, quo hæc mēbra pascūt, superfluitas. Ex sudore quoq. signant corporū habitudines circa sanitatē, nisi q minus cōmunis est ad signandū decoctionē quę fit in omni corpore. Est enim sudor subtilis superfluitas quā mēbra ad corporis exteriora depellunt, & per cutis poros educit.

De signis sanitatis. Cap. XCIIII.

SAnitatis quidem significationes quędam sunt quę complexionum ęqualitatē significant, vt æqualitas tactus in caliditate & frigiditate, humiditate & siccitate, mollitie & duritie. Aequalitas quoq. coloris in albedine & rubedine sed & figuræ mediocritas inter maciem & crassiciem, q̄ tñ magis declinat ad crassitudinē, eiusque venæ sunt inter submersas & procedentes super carnem. Pręter hæc quoque capilli mediocres inter pilositatem & lenitatem, crispitudinem & caluiciē, qui est in pueritia trahant aliquantulum ad rubedinem, & in iuuentute aliquantulum ad nigredinē, æqualitas quoque dispositionis somni & vigiliarum, membrorū in motibus suis conuenientia, fortitudo in imaginatione & intellectu & memoria. Mediocritas in moribus, vt inter multam audaciam & timorem, inter iram & patientiam, inter impietatē & misericordiam, inter instabilitatem & perseuerantiam, inter humili-

militatē & arrogantiam, In operationibus omnibus complementum, augmēti bonitas ac velocitas, status proceritas, somnia quoque delectantia, facies hilaris & amabilis atque iucunda, in appetitu comedendi & bibendi tēperantia, similiter & in expellendo superfluitates. Quædā vero signant coæqualitatē compositionis, & ex his quædā sunt substātiales, vt forma, situs, quantitas, numerus secundum quod oportet. Aliæ vero accidentales, vt decoratio & pulchritudo. Aliæ quoque finales, quæ scilicet ex operationū cōplemēto sunt, & quæ incedendo sim perfectionē proueniūt. omne namque membrorū cuius operatio cōpletur est sanū. Modus itaque cognoscēdi membrorū principaliū dispositiones ex operationibus, secundū cerebrū quidē est per dispositiones operationū voluntariū, & per operationes sensus & estimationis. Secundū cor vero per pulsum & hanelitum. Porro secūdū hepar per egestionem, & vrina, eius namque debilitatē egestio & vrina sequunē loturæ recentis carnis similes.

De signis ægritudinis. Cap. XCV.

OCcidentium aūt significantium ægritudinē, Quædā ægritudinē ipsā demonstrant, vt diuersitas pulsus in festinatione sui in febre, febrem enim ipsam significat, Quædam vero locum ægritudinis, vt pulsus serratus cum in parte pectoris dolor fuerit, signat quū apostema est in panniculo & diafragmate, & pulsus vndosus significat apostema in corpore pulmonis. Quædam etiā signant ægritudinis causam, vt significationes repletionis per diuersitatem suarū dispositionū, quarum quisque modus aliquem significat repletionis modum. Iterū accidentiū quædam prodeunt quæ cum ægritudine incipiunt & finiuntur, vt in febre acuta dolor pungitiuus & coangustatio hanelitus ac tussis, & pulsus serratus cū apostemate lateris. Quædā vero notā horā non habēt, & quandoque sequuntur ægritudinem quandoque non, vt dolor capitis cū febre. Quædam aūt in fine res eueniunt, vt sunt significationes crisis, & maturitatis, & signa mortis. Harum plurimę sunt in ægritudinib. acutis. Præterea significationū quædam in eo quod de membris apparet significant, & hę quidē aut ex his sumptę sunt, quæ proprie sentiuntur, vt sunt dispositiones colorum, & dispositiones tactus in caliditate & frigiditate, mollicie & siccitate. Aut ex his quæ cōmuniter sentiuntur, vt ex forma membrorū & situ ac motibus & quietibus, & fortasse significabūt occultam dispositionē eorum, vt labii saltus, vomitū. Ipsorū præterea quantitates si fuerint augmentatę vel diminutę eorumque numeri fortasse significabunt occultorum membrorum dispositiones, vt digitorū curuitas hepatis paruitatem significat. Et ex rugitu super inflationē ingrediendi maluiam est signum audibile. Huiusmodi quoque sunt cognitiones per odores & sapores oris & similia. Porro cognitiones ptysis & ethicę per ingibbositatem visibiles sunt ex capitulo communiter sentiuntur. Quandoque vero quod manifeste sentitur rē occultā significat, vt rubor pomi maxillę pulmonis apostema portendit, & gibbositas vnguis vlcus pulmonis. Significationes aūt quæ sunt ex quiete mēbrorū sunt, vt apoplexia, epylensia, sincopis, & paralisis. Quę uero sumuntur ex motibus eorū sunt, vt horripilatio, tremor, singultus, oscitatio, sternutatio, & alies, tussis, saltus, & spasmus. Harum aūt quædam proueniunt ex operatione naturæ principaliter, vt singultus. Et quædā ex operatione naturæ accidentaliter, vt tremor spasmus. Quædam aūt voluntatis re puræ, sicut reuolutio de latere in latus. Quædam autem ex naturali & voluntaria compositę, sicut tussis & minctus & egestio. Quædam a operatura sine voluntate, vt horripilatio & saltus.

De prognosticis ægritudinum futurarum. Cap XCVI.

ISidorus vbi supra. Prognostica est præcusio ægritudinum a præcognoscendo dicto. Oportet enim medicum & præterita agnoscere & præsentia scire, & futura præuidere. Razi in almansore quarta parte. Saltus faciei diu permanens multus & fortis tortuitam vicinam portendit, totius vero corporis saltus multus ac diuturnus spasmū prognosticat. Oculorū facieique rubedo, & venarū in eis manifestatio, lachrimarū defluxus, & claritatē pati nō posse. Hęc oīa si cum forti dolore capitis adsūt, freneses futurę prognostica sūt. Incubus & scotomia si diu perseuerauerint & fortes extiterint, epilensiam portendunt. Tristitia absque manifesta causa diu permanens, & cordis malignitas ac desperatio melancoliā significant. Reusmatismus & coriza si frequenter eueniant, timēdū est ne ptysis vel asma vel passiones pulmonis proueniant. Sudor multus ac diu perfluens corporis repletionē significat. Qui si male fuerit olens, febrem iam vicinā designat. Repletio quoque superflua timorem emproicę passionis futurę & apoplexię ac subitaneę mortis affert. præterea sensuū turbatio motuumque debilitatio cum repletione, timorē inducit apoplexiæ. Cordis tremor fortis ac frequēs, mortem subitaneam portendit. Palpebrę & extremitates inflatæ prognosticant hydropisim. Fatigatio & dissolutio cum appetitus destructione, febrem significant. Multus faciei rubor cū obfuscatione & angustia aerem attrahendi vocisque raucedo lepram facit timere, quæ iā incipit accedere. Grauitas in dextro latere vbi castanę diminutę inueniuntur & plictura & tensio, lęsionē hepatis signant. Pruritus ani venturas emoroidas significat, si non sit causa paruorum vermium ibidem existentium. Fætor ægestionis innuit fastidium & grauedinem quæ in venis fit. Fętor autem vrinæ putrefactionem sanguinis, scabiesque venturas. Ex multis glandulis oritur suspicio magnæ collectionis, & paralisis parua magnam portendit. Quapropter cuiuslibet prædictorum causa subtiliter inuestiganda est, & ad eius sanationem festinandum.

De diuersis causis ægritudinum. Cap. XCVII.

ISidorus vbi supra. Humores, vt dictum est, superabundantes naturam hominis lędunt, quia dum vltra naturæ cursum excreuerint, ægritudines faciunt. Hali vbi supra. Morborum itaque malę complexionis quatuor sunt causæ iuxta numerum quatuor qualitatū corporis. Et morbi calidi sex causæ sunt. Prima est motus immoderatus aut corporis, vt labor, aut animę, vt ira grauis. Secūda est obuiatio corporis aliquibus in actu calidis, vt est calor solis in æstate, vel in balneo mora diuturnior. Tertia est spissatio pororū & arctatio, quę calorem dissolui prohibet, vt eunti per niues contingit, aut aqua frigida balneanti. Quarta est putredo, vt illa quæ febrē parit, cum calefiat omnē quod putrescit. Quinta est ciborū paucitas, calor namque si in quo operetur nō inuenit, ad humores & membra se conuertit, eaque calefacit, & humiditatem desiccat. Sexta calidorum potentialiter appositio & porrectio sicut illi fit qui cepas, aliū, pip. & similia comedit. Morbi frigidi causæ sunt. 8. Prima est occursus corporis cū rebus actualiter infrigerantib9, sicut accidit ambulātibus per niues & aera frigidum, si diutius in eis immorentur. Nā si quidem diutina fit mora, calefit. eo quod calor corporis interius concluditur. Si vero diutius in eis perseueretur, calor naturalis ad interiora refugit & congulatur siue congelatur. Secunda est aliquorum potentialiter frigidorum sumptio, vt est aqua frigida vel lactucarum cū papauere comestio, vel opiū. Tertia est ciborum potuumque tanta superfluitas, vt calor naturalis submergatur & extinguatur, sicut igni contingit, si nimiam lignorum copiam in eum proieceris, & lucernę si olei nimium apposueris. Quarta est immoderata ciborum priuatio, sicut accidit igni, si ligno materiaque priuetur, deficit enim & ingelatur. Quinta est spissatio pororum immediata, quæ superfluitates arcet, quæ dissoluebantur, eisque calor naturalis submergitur & extinguitur. Sexta est immoderata dissolutio corporis, in tantum vt dissoluatur & ac dispergatur calor naturalis, sicut in balneo diutius moranti cōtingit corporis dissolutione materięque plurimum euacuatione. Septima est nimia motus immoderatio, in tm vt calor naturalis dissoluatur ac dissipetur, sicque corpus refrigeretur. Octaua est immoderatus vsus quietis & ocii, quo superfluitates multiplicentur in corpore, quibus immersus calor naturalis extinguatur ac depereat. Morborū humidorum quinque sunt causæ. Prima est alicui9 humidi per actum occursus, vt balnei, & aeris humidi. Secūda est eorum quæ comeduntur & bibuntur superabundantia. Tertia ciborum & medicaminum quæ corpus humectant porrectio. Quarta nimius vsus quietis & ocii, quo superfluitates in corpore congregantur spissę, quę ipsum humectant. Quinta est prohibitio eorum quæ a corpore humido dissoluuntur, eorumque conclusio. Morborum denique siccorum causę similiter sunt quinque, causis humidorum morborum contrarię. Hiero. super Matth. lib. 6. Cęterum in hoc quod dominus sanādo paraliticum fecit carnale signū vt probaretur spiritale, cum eiusdem virtutis sit & corporis & animę vitia dimittere, nobis datur intelligi propter peccata plerasque corporum infirmitates euenire. Et iccirco fortitan prius peccata dimittuntur, vt causis debilitatis ablatis sanitas restituatur. Item contra Iouinianum lib. 2. Morbi ex saturitate nimia concitantur, multique impatientiam gulæ vomitu remediantur, & quod turpiter ingesserunt, turpius egerunt. Hypocras et in afforismis docet crassa & obesa corpora quæ crescendi mensuram impleuerint, nisi cito ablatione sanguinis imminuantur, in paralisim & pessima morborum genera erumpere, & iccirco necessariam esse demptionē, vt rursum habeant in quæ possunt crescere. non enim manere in vno statu naturam corporum, sed aut crescere semper aut decrescere. Nec posse viuere animal nisi crescendi capax sit. Vnde & Galie. doctissimus Hypocratis interpres, athletas quorum vita & ars sagina est, dicit in exhortatione medicinę nec viuere posse diu, nec sanos esse. Cato vbi supra. Pauca voluptati debentur plurima saluti. morbi causa mali est quæcunque voluptas.

De Speciebus earum. Cap. XCVIII.

IOhannicius. Ægritudinum modi duo sunt aut enim cōmuniter aut proprie accidunt. Et illę quidem quæ communiter accidūt, aut accidentaliter, aut necessario fiunt. Accidētaliter, vt percussio, combustio, morsus, & huiusmodi. Proprie vero sunt, aut in membris consimilibus, aut in officialibus, aut in diuisione continui. Auicenna vbi supra. Ægritudines autē multis modis nomina sortiuntur, aut enim a membris in quibus sunt, vt illa quæ est lateris vel pulmonis. Aut a suis accidentibus, vt epylensia. Aut a suis causis, vt melancolia. Aut a sua similitudine, vt Leonina & Elephantia.

tia. Aut a sui substantia & essentia, vt febres. Aut ab illo dicuntur, primo accidisse, vt vlcera balchiç. Aut ab eo qui eas medicando, fertur curasse, vt catonis vlcera. Sunt aũt ęgritudines quędam manifestę, quę. s. sensu cognoscuntur, quędam occultę, & hoc tripliciter. Aut quas facile est cognoscere, vt dolores stomachi & pulmonis. Aut quas difficile, sicut ęgritudines hepatis & cauahũ pulmonis. Aut non comprehensę nisi cum æstimatione, vt illæ quę accidunt viis vrinæ. Præterea quædam sunt sanatiuę, q̃dam non, eo q, si aliquid prohibens. Quædã aũt quæ ad alias mutantur, & ipsę destruuntur, vt cũ mutatur apostema lateris in apostema pulmonis, & freneſis in letargiam. Q ñq; & vna ægritudo medicamentum est alterius, vt quartana ex qua frequenter sanatur epilepsia, & podagra & varices & articulorum dolores. Venter quoq; sanatur pp oculorum ęgritudinem, & lienteria sanat apostema lateris. Similiter ani venarum apertio confert oibus melancolicis ægritudinibus, & scie. & renum ac matricis doloribus. In hoc ergo cõsistit bonitas. Quæque vero mutantur ægritudines in maioris malitiæ dispositiones, vt apostema lateris in apostema pulmonis, & frenesis in letargiam. Præterea quædam ægritudines contagiosæ sunt, quæ. s. de vno ad alium transeunt, vt lepra, scabies, variola, febris pestilentialis, & apostemata putrida, pręcipue aũt cum domus strictæ fuerint, vel cum vicious sub ventis exciterit. Sunt & q̃dam, quę in semine hereditantur, vt podagra, ptisis & lepra. Quędam vero generales quæ sunt alicui genti propriç, aut in aliqua regione morantibus, aut in eis multum abũdant. Habent ęgritudines plurimę quatuor horas. s. horam principii, augmenti, status, declinationis. Quæ vero extra istas sunt de horis sanitatis sunt.

Qualiter consilio medici sit vtendum. Cap. XCIX.

ISidorus vbi supra. Medicinæ aũt curatio spernenda non est, meminimus enim & Isaiam Ezechię languẽti medicinale aliquid mandasse, & Paulum Apostolum Thimotheo suo pdixe, modicũ vinum ei propter firmitatem stomachi prodesse. August. in regula sua. Fiat ergo sine murmure de consilio medicinæ, ita vt etiã si nolit infirmus iubente preposito faciat quod faciendum est pro salute. Si aũt velit & forte non expedit, suæ cupiditati non obediatur. Aliqñ enim & si noceat, prodesse creditur qđ delectat. Hiero. in prologo super Abacuc. Plerunq; siquidem ęgrotus æstuãs febribus aquam frigidam postulat, & dicit ad medicum. Vim patior, crucior, exanimor, Vsquequo medice clamabo, & non exaudies? Et rñdet ei sapientissimus & clementissimus medicus. Scio quo tempore debeam quod postulas dare. Non miserebor modo, quia misericordia ista crudelitas. & voluntas tua cõtra te petit. Seneca ad lucillum Epistola. 11. Remedia vero non prosunt nisi immorẽtur. Quis enim medicus ęgros in transitu curet. Idem in Epistola, 68. Non sum tam demens vt ægrotare cupiam, sed si ęgrotandum fuerit, nihil effeminate faciam Non enim pati tormenta optabile est. sed pati fortiter. Idem in edippo. Ubi ergo turpis est medicina sanari piget. Bernar. super cantica canti. Homi. 30. Qui voluerit, aĩt dñs, animam suam saluam facere, perdit eam. Quid hic vos dicitis ciborum obseruatores, morum neglectores. Hypocras & sequaces eius docent animas in hoc mundo saluas facere, Christus & discipuli eius perdere. Quem e duobus sequi magistrum eligitis. At manifestum se facit qui sic disputat. Hoc oculos & hoc capiti illud pectori vel stomacho nocet. Profecto vnusquisque qđ a suo magistro didicit, hoc in medium profert. Num in Euangelio legistis has differentias, aut in prophetis aut in litteris apostolorum. Nõ de Hypocratis vel Galieni scientia, aut de schola Epicuri debui proferre vobis, Christi discipulus sum, Christi discipulus loquor. Epicurus & Hypocras corporis alter voluptatem, alter bonam habitudinem præfert, meus vero magister vtriusque rei contemptum prædicat. Sidonius in epistolari suo libro, 2. Vitanda sunt etiam plerunque consilia medicorum assidentium, qui parum docti & satis seduli languidos multos officiosissime occidunt. Innocentius tertius in concilio generali. Cum autem infirmitas corporalis nonnunquam ex peccato proueniat, domino dicente languido quem sanauerat, vade & amplius noli peccare, ne deterius aliquid tibi contingat. Præcipimus medicis corporum, vt cum eos ad infirmos vocari contigerit, ipsos ante omnia moneant & inducãt, vt medicos aduocent animarum, vt postquam fuerit infirmo de spirituali salute prouisum, ad corporalis medicinę remedium salubrius procedatur, cum causa cessante cesset effectus. Hoc quidem inter alia huic causam dedit edicto, quòd quidam cum eis a medicis suadetur, vt de animarum salute disponant, in desperationis articulum incidunt, vnde facilius mortis periculum incurrunt. Cæterum cum anima sit multum preciosior corpore, sub interminatione anathematis prohibemus, ne quis medicorum pro corporali salute aliquid ęgro suadeat, quod in periculum animæ conuertantur. Hildebertus cænomanensis. Heu quam sollicito quisque labore occursat medico carnis amore. De morbis animę nulla querela, egressam sequitur tarda medela.

De curatione ęgritudinum. Cap. C.

GAlenus. Est aũt medicina scientia apponendi modum ad modũ, vel ad id quod excedit modum. Apponit enim temperata temperatis, vt conleruentur, distemperata distemperatis, vt ad temperantiam reducantur. Quæ quidem temperantia triplici fundamento regitur. s. humoribus, cibis ac membris. Isidorus. Morborum vero curatio tribus generibus constat, videlicet, farmacia q̃ latini medicationem vocant. Cyrurgia, quam latini manuum operationem appellãt, Manus enim cyros grece vocantur. Dieta quoque quam latini regulam vocãt. Est enim obseruatio legis & vitæ. Sunt aũt omnium curationum species tres. Primum ergo curationis genus est dieticum. Secundum farmaticum. Tertium cyrurgicum. Dieta, vt dictũ est, legis & vitæ est obseruatio. Farmacia est medicamentorum curatio. Cyrurgia ferramentorum incisio. Nã ferro inciditur quod medicamentis non curatur. Antiquior autem medicina herbis tantum succisque fiebat. Talis enim cępit vsus medendi, deinde ferro cæterisq; medicamentis cęperunt vti. Omnis autem curatio aut ex contrariis, aut ex similibus adhibetur. Ex contrariis vt frigidum calido vel humidum sicco, sicut & in homine superbia sanari non potest, nisi humilitate sanetur. Ex similibus vero sicut ligamentum vulneri rotundum rotundo vel oblongum oblongo apponitur. Quæ videlicet, duo adiutoria etiam nominibus ipsa sua significant. Nam & antidotum grecè latinè ex contrario datum significat. Ac contra ea simili vt pigra quæ interpretatur amaritudo, quoniam amaritudo morbi amaritudine medicaminis solui solet. Ex dinamie Galieni. Omnium ergo auxilium medicinę totius corporis tripartitum est, scilicet medicamento, ferro, igne. Quod si medicamento curari non potest, ferro curetur. Si autem nec ferro potest, igne remouetur. Quod autem nullo istorum trium superari potuerit, incurabile estimes. Const. vbi supra. Ægritudinis ergo curatio dupliciter fit: Aut cum potione ac dieta, aut cum cyrurgia. Cyrurgia iterum dupliciter. Aut in carne incidenda, findenda, coquẽda, aut in ossium fractura, & hæc ad locum proprium si exterior reducenda. Maximian⁹. Non intellectis nulla est curatio morbi. Ouidius de remediis li. 1. Principiis obsta, sero medicina paratur. Cum mala per longas cõualuere moras Sed propera, nec te venturas differ in horas. Qui non est hodie cras minus aptus erit. Vidi ergo quod primum fuerat sanabile vulnus. Dilatum longe damna tulisse moræ.

De signis mortalibus. Cap. CI.

RAzi in almansore. 8. parte. Cum itaque facies extenuata fuerit & oculi concaui videbuntur, & tempora dilatabuntur, auresque frigidę fuerint, & in extremitatem mutatæ, quarum etiam extremitas quę pendet inferius contracta fuerit, & cutis faciei tensa apparebit. Præter hæc etiã color citrinus aut viridis, aut niger apparuerit, nec ęger multam prius euacuationem passus fuerit. Hæc omnia signa mortalia sunt. Vrina præterea nigra, & sputum nigrum, & stercus nigrum ex signis mortalibus sunt. Et si cum prædictis febris magni fuerit incendii, signa valde mortalia sunt. Iterum fętor hanelitus, & oris in acutis ęgritudinibus, signum est mortale. Iterum sudor in fronte post laboris multitudinem, & pulsus ac motus debilitas, mortale signum est. Similiter oculi stupidi qui non mouentur, & tremuli qui non quiescunt, sed sese ea multo tremore circum ire videntur, de signis mortis sunt. Frequens autem in lecto reuolutio, & verendorum discoopertio, huiusmodi signa sunt non bona. Significant enim in ęgro ęstuationem, & mentis perturbationem. Item diuersitas caloris in ęgri corpore, vt vnum ex membris sit calidum præcipueque ex parte ventris, & alia membra sint frigida, signum est non bonum. Paruitas vnius oculi, vel oris contortio, vel alborum quę videntur in oculis manifestatio præter solitũ, & dormire ore aperto. Hæc omnia signa valde perniciosa sunt. Rodere quoque dentibus pręter solitum malum est signum, si cum acuta accidat ægritudine. Pręterea rubedo in albis oculorum, & venæ rubeę vel nigrę in eis apparentes, mala signa sunt. Extremitatum frigiditas in acutis ægritudinibus, signum est nõ bonum, quòd si frigiditas augmentetur, & cum hoc magnus calor in ventre fuerit atque sitis, mortale est. Ægritudines acutissimę in senibus, & in complexionibus & regionibus & temporibus frigidis deteriores sunt, quam in horum contrariis. Tremor corporis qui perseuerat in acutis ægritudinibus, signum est malum & singultus similiter. Et si cum hanelitus constrictus fuerit & febrilis calor augmentatus, signum est perniciosum. Cum in alio membro oritur apostema vel dolor & sequitur ęstuatio & incendium ac sitis malum est. Et si cum eo tremor cordis accidit, mortale est. Mortuorum nomina proferre signũ est malum, & sitis vehemens cum sudore frigido perniciosum. flatus autem frigidus cum debilitate virtutis, ægrum significat morti propinquum. Sudor frigidus cum acuta febre perniciosissimus est. Cum post sudorem tremor sequitur, malum est signum. Signorũ aũt virtutes inter se conferendę sunt. Vnum enim bonũ

signum

signum cum firmum fuerit, multis malis signis præponderat. Ægritudo timorosa est in homine semper sano, qui fere nunquam ægrotat. Hipocras in lib. aphorismorum. In quo morbo somnus labore præstat, mortale est. Item ægritudinibus quibusque incipientibus, si fel nigrum aut sursum aut deorsum eiecerit, mortale est. Quibuscunque in febribus cum aliis ægritudinibus oculi non secundum voluntatem lachrymantur, inconueniens est. In acutis morbis frigiditas extremitatum mala est. In osse quoque ægrotantis caro liuida, malum est. Similiter in vomitu singultus, & oculi rubei, & in sudore quoque rigor. Quibuscunque immoderatus dolor in cerebro fit, in tribus diebus pereunt. si vero has effugiunt sani fiunt. Iterum quibuscunque cerebrum ab aliqua occasione motum fuerit, necesse est sine voce fieri statim.

De breuitate vitæ huius. *Cap. CII.*

EX prouerbiis sapientum. Homo ergo vitæ commodatus non donatus. Lex enim vniuersalis est quæ iubet & nasci & mori. Itaque male viuunt qui se semper victuros putant. Seneca de naturalibus quæstionibus lib. 3. Fluit tempus & auidissimos sui deserit, pendeo & magni est modicum fuisse. Eleganter Lelius cuidam dicenti 60. annos habeo, hos inquit 60. dicis quos non habes. Gregor. in Moral. li. 11. Homo namque licet diu hic stare desideret, ipso tamen cursu vitæ mortalibus impellitur vt egrediatur, sicut scriptum est: Qui quasi flos egreditur & conteritur, & fugit velut vmbra, & nunquam in eodem statu permanet. Quasi flos enim egreditur, quia nitet in carne, sed conteritur, quia redigitur in putredinem. Quid enim sunt nati homines in mundo, nisi quidam flores in campo. Tendamus oculos cordis in hanc latitudinem mundi præsentis, & ecce quasi tot floribus quot hominibus plenus est. Vita itaque in carne, flos in fœno est. Vnde bene per psalmistam dicitur: Homo sicut fœnum dies eius, & tanquam flos agri ita florebit. Isaias quoque ait. Omnis caro fœnum, & omnis gloria eius sicut flos agri. Homo etenim more floris procedit ex occulto, & subito apparet in publico, qui statim a publico per mortem retrahitur ad occultum. Carnis viriditas nos ostendit, sed ariditas pulueris ab aspectibus retrahit. Quasi flos apparuimus qui non eramus, quasi flos arescimus, qui temporaliter apparebamus. Et quia per momenta homo quotidie ad mortem compellitur, recte adiungitur. Et fugit velut vmbra, & nunquam in eodem statu permanet. Dum enim non tenet vitam quam diligit, velut vmbra fugit. Vnde de seipso quoque scriptum est, quod vmbram secutus est. Et nunquam in eodem statu permanet, quia dum infantia ad pueritiam, pueritia ad adolescentiam, adolescentia ad iuuentutem, iuuentus ad senectutem, senectus tamen fit ad mortem, in cursu vitæ præsentis ipsis suis augmentis ad detrimenta impellitur, & inde semper deficit, vnde se proficere in spacium vitæ credit: fixum etenim statum hic habere non possumus, vbi transituri venimus, Atque hic ipsum nostrum viuere quotidie a vita transire est. Quem videlicet lapsum primus homo ante culpam habere non potuit, quia tempora eo stante transibant. Sed postquam deliquit, in quodam se quasi lubrico temporalitatis posuit, & quia cibum comedit vetitum, status sui protinus inuenit defectum. Hier. super ecclesiasten. Propterea nempe colonus & hospes mundi datus est homo ut breuis suæ vitæ tempore fruatur ac spe prolixioris ætatis abscisa, cuncta quæ possidet velut ad alia profecturus aspiciat, & quod potest in vita sua benefaciat, nec in opes congregandas frustra cogitatione torqueatur. Ouidius sine titulo lib. primo. Labitur occulte, falliturque volubilis ætas. Et celer admissis labitur annus equis. Idem in lib. de art. 3. Ludite eunt anni more fluentis aquæ. Nec quæ præterit iterum reuocabitur vnda. Nec quæ præterit hora redire potest. Idem in lib. Metham. 15. Corpora vertuntur nec quod fuimusue sumusue. Cras erimus &c. Idem in lib de fast. 6. Tempora labuntur, tacitisque senescimus annis. Effugiunt freno non remorante dies.

De multiplici miseria præsentis vitæ. *Cap. CIII.*

GRegorius vbi supra. Homo ergo natus de muliere, breui viuens tempore, repletur multis miseriis. Ecce sancti viri vocibus pœna hominibus breuiter est expressa, quia & angustatur ad vitam, & dilatatur ad miseriam. Si enim subtiliter consideretur omne quod hic agitur, pœna & miseria est. Ipsi etenim corruptioni carnis seruire ad necessitatia atque concessa miseria est, vt contra frigus vestimenta, contra famem alimenta, contra æstum frigora requirantur. Quod multa cautela custoditur salus corporis, quod etiam custodita amittitur, amissam cum graui labore reparatur, & tamen reparata semper in dubio est. Quid hic aliud quam mortalis vitæ miseria est. Quod amamus amicos, qui suspectione offendi valeant. formidamus inimicos atque securi de eis non sumus. Vtque quos formidamus quod plerunque inimicis fit, fidenter quasi amicis loquimur, & nonnunquam pura verba proximorum & multum nos fortasse diligentium, quasi verba suscipimus inimicorum, & qui falli nunquam, vel fallere volumus, ex cautela nostra grauius erramus. Quid itaque hic nisi humanæ vitæ miseria est? Quod amissa cœlesti patria repulsus homo delectatur in exilio, grauatur curis, & tamen cogitare dissimulat, quam graue sit, quia multa cogitantur, quod priuatus est interno lumine, & tamen in hac vita diu vult perpeti cæcitatem suam: quid hic aliud, quam de pœna nostra nata miseria est. Ipsa quoque mens mutabilitatis suæ pondere ad aliud semper impellitur, quam est. Et nisi in statu suo arta custodiæ disciplinæ teneatur, semper in deteriora dilabitur. Qui. n. semper stantem deseruit, statum quem habere potuit amisit. Vnde nunc cum ad meliora nititur, quasi contra ictum fulminis conatur. Cum vero ab intentione ascendendendi resoluitur, sine labore ad ima reducitur. Vnde, contendite inquit intrare per angustam portam. Nisi. n. mentis contentio ferueat, vnda mundi non vincitur, per quam anima semper ad ima reuocatur. Bernar. Clareuall. in quodam sermone. Cogita ergo homo, vnde veneris, & erubesce vbi nunc sis, & ingemisce quo vadis, & contremisce. Vnde inquam veneris, a fœlicissima cella, & dulcissima patria, vbi gloria, & honore coronatus erat constitutus super opera manuum domini in schola Paradisi, ciuis Angelorum, domesticus domini sabaoth id est virtutum. Hinc deiecisti temetipsum in hoc exilio, vbi vita tua in inferno appropinquauit, & pro consortio Angelorum sortitus es eum sortium peccatorum non modo in necessitatibus corporis, sed etiam in affectibus cordis. Et quod peius est anima curuata est in recto corpore, & in corpore manet similitudo humanæ animæ, in anima vero similitudo Dei mutata est bestiali similitudine. An non confunderis sursum habere caput, qui sursum cor non habes? & corpore rectus esse, qui corde repis in terra? ecce vnde venis. vbi vero nunc es, videlicet in exilio, in labore, in tenebris, & in lubrico. Heu inquit mihi, quia incolatus meus prolongatus est. Sed & quo vadis, quid. n. morte horribilius. quid iudicio terribilius? Nam gehenna nihil cogitari potest intolerabilius. Ideo non dicitur memorare prima, vel media, sed nouissima tua, & in æternum non peccabis. Validior enim est species timoris, quam pudor, & dolor peccato ad resistendum: quoniam & pudor de multitudine peccantium, & dolor de quacunque mundi huius consolatione capit solacium. Sidonius in epistolari suo lib. 5. O ergo necessitas abiecta nascendi, misera viuendi, dura moriendi. Apuleius in lib. de Deo Socratis. Sunt enim homines ratione quidem plaudentes, oratione pollentes, immortalibus animis, sed morbis membris leuibus, & anxiis mentibus, brutis, & obnoxiis corporibus, dissimillimis moribus, similibus erroribus, audacia peruicaci, spe pertinaci, casso labore, fortuna caduca, sigillatim mortales, volucri tempore, tarda sapientia, cita mora. Secundus Philosophus: Quid ergo est homo? mens incarnata, fantasma temporis, speculator vitæ, mancipium mortis, transiens viator, loci hospes, anima laboriosa. Parui temporis habitaculum. Quid autem est vita? beatorum lætitia, miserum mestitia, expectatio mortis.

Iterum de multiplici eiusdem calamitate. *Cap. CIIII.*

AVgustinus de ciuit. Dei lib. 22. Præter pueriles vtique pœnas, sine quibus disci non potest quod maiores volunt, qui vix aliquid vtiliter volunt. quot & quantis pœnis agitatur genus humanum, quæ non ad iniquorum malitiam, sed ad communem pertinent miseriam. Quantus. n. est metus, quanta calamitas a luctu. & orbitatibus, a damnis, & damnationibus, & deceptionibus. ab hominum mendaciis, & suspicionibus falsis, ab omnibus violentis facinoribus, ac sceleribus alienis. Quid ab innumeris casibus, qui forinsecus corpori formidantur, æstibus, & frigoribus, tempestatibus, imbribus, alluuionibus, chorusscatione, grandine, fulmine, motibus, hyatibusque terrarum, & oppressionibus ruinarum, a totenenis fructicum aquarum aurarum bestiarum, & a molestis, vel etiam mortiferis morsibus ferarum. Quæ mala patiuntur nauigantes, quæ terrena itinera gradientes? Quis ambulat vbicunque non inopinatis subiacens casibus? De foro quidam rediens domum, sanis suis pedibus cecidit, pedem fregit, & ex illo vulnere periit. Quid sedente videtur securius? De sella tamen in qua sedebat Hely sacerdos cecidit, & mortuus est. Agricolæ immo omnes homines quot, & quantos a cœlo, ac terra, vel a perniciosis animalibus casus metuunt agrorum fructibus? Contra milleformes quoque dæmonis incursus quis in innocentia sua fidit? quandoquidem ne quis fideret etiam paruulos baptizatos, quibus nihil est innocentius, aliquando sic vexant vt in eis maxime, Deo ista sinente, monstretur huius vitæ flenda calamitas, & alterius desideranda fœlicitas. Iam vero de ipso corpore tot existunt morborum mala, vt nec libris medicorum cuncta sint comprehensa, in quorum pluribus, ac pene omnibus, ipsa etiam adiumenta, & medicamenta tormenta esse probantur, vt homines a pœnarum exitio pœnali auxilio eruantur. Ipse postremo somnus, qui proprie nomen quietis accipit, quis verbis explicet somniorum visus quam inquietus sit, & quam magnis fallaciarum rerum terroribus animam miseram, sensusque perturbet? Qua etiam falsitate visorum vigilantes in quibusdam morbis ac pœnis miserabilibus agitantur. Valerius maximus lib. 9. Cæterum humanæ vitæ cursus modo aspero, modo tranquillo motu peragitur,

gitur. spe semper minora dum & cupide votis extenditur, & ferè hac ratione consumimur. Quodq; via verisimile est in accipiendo spiritu. idem gaudium quod fulmen potest. Plautus in aulularia. Imbecilla quidem tantum corpora nobis esse videntur, sed multo infirmior est animus Spes. timor cupiditas auaritia. felicē esse nō sinunt. Seneca in Hercule furente. Denique, quantumcūq; miserū videris, hominem esse volueris. Boetius in de consolatione lib. 3. Pecuniamne congerere conaberis. At eripies habenti. Dignitatibus fulgere vis, Danti supplicabis. Et qui pręire cæteros honore cupis, posscentibus humilitate vilesces. Potentiamne desideres, Subiectorum insidiis obnoxius, periculis parebis. Gloriam petes, Sed per aspera quæq; distractus securus esse desistes. Voluptariam vitam deges, Quis non spernat & obiciat vilissimę rei. Corporis seruum? Martialis coquus. Expectāt curęq; cathenati labores. Gaudia non remanent, sed fugitiua volant. Hæc vtraq; manu complexoque assere toto. Sæpe fluunt imo sic quoq; lapsa sinu. Maximianus. O quam dura premit miseros conditio vitæ. Nec humano subiacet arbitrio Dulce mori miseris, sed mors optata recedit. At cum tristis erit, pręcipitata venit. Mitte mori melius, quā mortis ducere vitam. Pęna minor certam subito proferre ruinam, quā quod pertimeas sustinuisse diu. Idem. Heu solis miseris superest post omnia luctus. Quot bona tunc habui, tot modo damna fleo. Nonne placet melius certis confidere rebus. Euentus varios res noua semper habet. Fulgentius in lib. mitologiarum. 2. Sola itaque medicina miseriarum obliuio est.

De propria iustorum pœnalitate. Cap. CV.

Augustinus vbi supra. Præter hæc autem quæ dicta sunt huius vitæ mala bonis malisque communia, habent in ea iusti proprios labores suos, quibus militant aduersus vitia, vigiliis cōtinuis excubantes, ne opinio verisimilis fallat, ne sermo versutus decipiat, ne se tenebræ alicuius erroris offundat. Ne iterum ab his q̄ agenda sunt metus reuocet, ne in ea quę agenda non sunt, cupido præcipitet. Ne inhonesta vel immoderata tristitia cor absorbeat, ne torporem impartiendorum beneficiorum ingrata mens ingerat, ne maledicis rumoribus bona conscientia fatigetur. Præterea ne temeraria suspicio nostra decipiat. Ne aliena de nobis falsa nos frangat, ne regnet peccatum in corpore nostro mortali, Ne oculus concupiscentiam sequatur. ne in eo quod male delectat vel visio vel cogitatio remoretur. Ne improbum aut indecens verbum libenter audiatur. Denique ne fiat quod non licet etiam in infirmibus. Et ne in hoc bello laborum periculorumque plenissimo vel de viribus nostris victoria facienda speretur, vel viribus nostris facta tribuatur. sed illius de quo ab apostolo dicitur. Gratias ago Deo, qui dedit nobis victoriam per Iesum Christum. Sciamus tamen quantamcunque virtute præliandi vitiis repugnemus, vel ēt vitia superemus, q̄diu sumus in hoc corpore, nobis deesse nō posse vnde Deo dicamus. dimitte nobis debita nostra. Gualterus in Alexandreide lib. 7. Dum sequitur profugi bona momētanea mūdi. Allicit illecebris animā caro, nec sinit esse Principii memorē, q in eius imaginis iussu Facta sit, aut quorsum soluta Carne reuerti debeat, inde boni subit ignorantia veri. Prudentius de conflictu vitiorum ac virtutum. Feruent bella horrida, feruent. Ossibus inclusa, fremit & discordibus armis. Non simplex natura hominis, nam viscera limo Effigiata premunt animum, contra ille sereno Editus afflatu, nigrantis carcere cordis. Æstuat & sordes arcta inter membra recusat. Bernardus in quodam sermone. Septem sunt denique impedimenta quibus retardamur a mandatorū obedientia. Primum. s. necessitas corporis, vt fames ac sitis. Secundum vitia cordis, vt leuitas. suspicio, inordię motus, & appetitus laudis. Tertium prosperitas. Quartum aduersitas. Quintum ignorantia. Sextum aduersarius. Septimum falsi fratres. Ab exercitio spirituali nos impediunt hęc omnia, contra quæ. s. septem pericula, nobis est necessaria septiformis spiritus gratia. Ambro. de excessu satyri lib. 2. Nulla vero potest esse iucunditas inter has amaritudines ac dolores vitę nostræ, quæ vel ex corporis infirmitate, vel extrinsecus accidentium generantur incōmoditate. Anxii namq; semper & ad ipsa lætitiarum vota suspensi quodam fluctuamus incerto, sperantes dubia pro certis, incommoda pro secundis, caduca pro solidis, nihil habent is prātis in arbitrio firmitatis in voto plusque aduersorū dolore frangimur, q̄ secūdorum fructu potimur.

De moriendi necessitate. Cap. CVI.

Ex prouerbiis sapientum. Sicut aūt dictum iam est superius, homo vitæ commodatus est non donatus, lex enim vniuersalis exstat quæ & nasci & mori præcepit. Secūdus Philosophus. Quid ergo est mors. Somnus æternus, pauor diuitum, desiderium pauperum, euentus ineuitabilis, latro hominis, fuga vitæ, resolutio omnium. Oratius in poetria. Debemus morti nos nostraq;. Hyldebertus cenomanensis de exilio suo. Hoc est hic hominis semper cum tempore labi. Et semper quadam conditione mori. Est hominis nudum nasci, nudumq; reuerti Ad matrem, nec opes posse tollere suas. Est homini putrescere solo, laniemq; fateri. Et miseris gradibus in cinerem redigi. Istius est hæres homo proprietatis. Et istum, certius his dominum præmia nulla manent. Res & opes pręstantur ei, famulantur ad horam. Et locuples mane, vespere pauper erit. Nemo pōt rebus ius assignare manendi. Quæ nunc hoīs nō didicere sequi. ius illis Deus ascripsit, statuitq; tenere Legib^9, & nutu stare vel ire suo. Ouidius in lib. Epistolarum. Occurrunt animo pereūdi mille figuræ. Morsq; minus pęnæ q̄ mora mortis habet. Idem in lib. Methamor. 10. Omnia debitur morti paulūq; morati. serius aut citius sedem propreramus ad imam. Tendimus huc omnes, hic est domus vltima &c. Idem sine titulo lib. 3. Scilicet omne sacrum mors importuna prophanat. Omnib. obscuras inicit illa manus. Viue pius, moriere pius, cole sacra colētē Mors tamen a templis in caua busta trahit. Claudianus in minori. O mors quicquid liquidus complectitur aer. Quicquid alit tellus, quicquid maris æquora verrunt. Quod fluuii voluūt, quod nutrire paludes. Cuncta tuis pariter cedunt animalia regnis. Lunaris subiecta globo qui septimus auras Ambit, et æternis mortalia separat astris. Sub tua purpurei venient vestigia reges. Deposito luxu turba cum paupere mixti. omnia mors æquas. Maximianus. Ortus cuncta suos repetunt, matremq; requirunt. Et redit in nihilum quod fuit ante nihil. Lucanus. Communis mūdo superest rogus, capit omnia tellus. Quę genuit, cęlo tegitur qui non habet vrnam Statius in thebaide. Mille modis leti, miseros mors vna fatigat. Prosper in Epygrama. Ferro. peste. fame. vinculis. ardore. calore. Mille modis miseros mors rapit vna homines. Enoodius. Non expectatis mors venit ordinibus. Serro. Mors oē durū, pōa graue, tristo futurū. Fine carens finis, & plena ruina ruinis: Petronius Hæu heu nos miseros q̄ totus homuncio nil est. nil erimos cuncti postq̄ nos auferet orcus. Ergo viuamus dū licet esse bene.

De compendio mortis & eius æquitate. Cap. CVII.

Actor. Iccirco aūt mors præcipue miseris non modo non est formidabilis verū etiā optabilis, quia finis est miseriarū ac requies laborum, naturalis debiti solutio, periculorum curatio, meritorum reuelatio. Philosophiæ consummatio. Carceris effractio. Exilii quoq; liberatio, & ad patriam regressio. Vnde scriptū est. In sex tribulationibus liberabit te, & in septima non tanget te malum. Sex enim tribulationes vitæ præsentis sunt, fames ac sitis. frigus & æstus lassitudo & morbus. Septima vero mors, quæ liberat ab his omnibus. Hinc ēt Solonis atheniēsis, qui fuit vnus de septem sapientibus in gręcia, legitur elegans illa sententia. Felicitatis index est dies vltimus, & appellationis honorem sapiēti confirmat rogus, siquidem rerum initia debentur fortunæ, philosophiam solus consecrat finis. Zeno quoq. stoicus hac ēt collatione vsus est, vt refert Seneca. Nullum malū gloriosum est. mors aūt gloriosa est. mors ergo malum nō est. vnde & ipse Zeno manus sibi intulit, vt post mortem felicius viueret, sicut dicit Lactātius. Salustius in Catilina. In luctu atque miseria mors erumnarum requies est, non cruciatus. Valerius maximus li. 8 Humanæ ergo felicitatis appellationem rogus consummat, qui se incursui malorū obiicit. Seneca ad Lucillium epistola. 24. Multū fuit Carthaginem vincere, sed amplius mortē. adeo mors timēda nō est, vt beneficio eius nihil anteferēdū sit, aut timendū. Idē in Agamēnone. Rudis itaq; tyrannis est, mortē qui pęnam exigit. Idē in li. de naturalibus qōnibus 3. Mors est lex tributū officiūq; mortaliū, malorumq. oīum remedium Optauit illā quisq; timet. mortis ergo nomen ne formides. Effice illam cogitatione multa tibi familiarem, vt si ita tulerit, possis ei & obuiā exire. Hoc ēt habet inter omne iustitiæ suæ natura pręcipuū, q cum ad extremum ventum est, oēs in æquo sumus. Nihil interest vtrum me lapis vnus elidat an totus mons premat. Egregie vagelius in illo inclyto carmine. Si cadendū inquit mihi est a cęlo, cecidisse velim Idē in lib. de remedius fortuitorum. Optimum quoq; est mori cum iuuat viuere. Ex prouerbiis sapientum. Dū vita est grata conditio mortis est optima. Boetius de consolatione lib. primo. Mors hominum felix, q̄ se nec dulcibus annis Ingerit, & mæstis sępe vocata venit. Idē in lib. 2. Mors spernit altam gloriā, inuoluit humile pariter, & celsū caput. æquatq; summis infima. Ouidius in de fine tumlo. Pascitur in viuis liuor. post fata quiescit. Tam suus ex merito quisq; tuetur honor. Horatius in libro Carminum odarū. Pallida mors æquo pulsat pede pauperū tabernas, regumq; turres. vitæ summa breuis. oēs manet vna mors. Æqua tellus, pauperi recluditur, regūq. pueris, mors vltima linea rerū est. Claudianus in minori. Oīa mors æquas tu damnatura nocentes. Tu requiem datura piis te iudice laudes. Impia cogentur vitæ commissa fateri. Hyldebertus cenomanensis. Inter opes & delicias populiq; fauores. Hoc animus recolat homo cui lingua sonet, mors dominum seruo mors scepta ligonibus æquat. Dissimiles simili conditione trahens.

De prudenti contra mortem preparatione. Cap. CVIII.

Tvllius in lib. de senectute. Meditatum ergo esse debet ab adolescentia vt mortem negligamus. Sine qua meditatione tranquillo animo nemo esse potest. cum certissime moriendū sit, &

quo

quo incertum tempore. Sapientissimus quisque æquissimo animo moritur, nec cum vixisse pœnitet, quia ita vixit, vt nō frustra se natum existimet, & ex hac vita discedit tanquam ex hospitio, nō ex domo. Commorandi enim diuersorium natura nobis dedit, non habitandi. Idem in paradoxis. Mors terribilis est his quorum cū vita oīa extinguuntur, non his quorum laus emori non pōt. Idem in tusculanario lib. 1. Tota philosophorum vita, vt ait Cato, commendatio mortis est. Nam quid aliud agimus cum a voluptatib. corporis & a reipublicæ negociis animum reuocamus, nisi ipsum animū ad seipsum aduocamus, maximeq; a corpore abducimus, secumque esse cogimus. Animum aūt a corpore secernere, nihil aliud est quam mori discere. Hoc ergo mihi crede cōmentemur, nosque a corpore seiungimus, vt. s. mori consuescamus. Idē in oratione, vt interficiantur in malo deprehensi. Nequaquam viro forti turpis mors accidere potest. Vegetius renatus de re militari li. 1. Mortem minus timet, qui minus deliciarum nouit in vita. Seneca in Agamemnone. O quam miserum est nescire mori. Idem ad Lucillium Epistola 4. Plerique inter mortis metum & vitæ tormenta miseri fluctuant, & viuere nolunt, & mori nesciunt. facito tu tibi iucundā vitam omnē pro illa solicitudinem deponendo. Nullum bonum adiuuat habentem, nisi ad cuius amissionē præparatus est animus. Idem. 26. Qui mori didicit nisi seruire didicit, super omnem enim potentiam est certe extra omnem. Quid ad illū carcer, & custodia & claustra liberum hostium habet, vna est cathena quæ nos alligatos tenet, amor vitæ. Idem in 54. Illum lauda & imitare, quem non piget mori, cum iuuet viuere. Quæ est enim virtus cum eiiciaris, exire. Sapiens nil inuitus facit, necessitatem effugit, quia vult quod coactura est. Petronius. Ego sic semper & vbique vixi, vt vltimam quamq; lucem tanquam non redituram consumerē. Versificator. Ne sis securus hodie vel cras moriturus. Intus siue foris est plurima causa timoris Cunctis sic horis hominis meminens interioris. Maximianus Felix qui potuit tranquillam ducere vitam Et lætos stabili claudere fine dies. Ouidius in li. Metamorpho. 3. Vltima semper expectanda dies hominis est dicitq; beatus ante obitum nemo debet. Martialis coquus. Dulcia defecta modulatur carmina lingua Cantator cignus funeris ipse sui. Ganfredus in poetria noua. Quandoquidem mortem non euitare necesse est transeat, transeat in formam virtutis. Cato vbi supra. Ergo fac tibi præponas mortem non esse timendam. Quæ bona si non est, finis tñ illa malorum est. Non metuit mortē, qui scit contemnere vitā. Mercurius trimegistus ad asclepium. Nos ergo pijssimis votis optamus si pietati diuinæ placeat, vt mundana custodia nos absolutos superioris partis naturæ restituat, & hic quidē est merces, pie sub Deo diligenterq; cum modo viuentibus.

De contemnenda morte. Cap. CIX.

Valerius libr. 9. Corporis siquidem & animæ societas infirmo vinculo cohærens facile dirimitur, minimoq; studio bonū retinendum est, cuius caduca possessio tam leui afflatu violentiæ cōcussa dilabi potest. Varro in sententiis. Cū natura litigat, qui mori graue fert. duplexque malum est, cum moleste ferimus quod necesse est. Seneca in lib. de remediis fortuitorum. Stultum est timere quod vitare non possis, optimumq; est mori, cum iuuat viuere. Idem in libro de naturalibus quōnibus. 3. Pusilla res est hominis vita, sed ingens res contemptus vitæ, hanc qui contempserit, securus videbit maria turbari. securus aspiciet horridam faciem fulminantis cæli Quid ad me quam magna sint quibus pereo? Ipsum perire non magnum est. Proinde si volumus esse felices, nec hominum nec rerum timorem versari anima in expeditmēto habenda est. Idem in lib. 6. Contemne mortem & oīa quæ ad mortem ducunt contempta sunt, siue bella, siue naufragia, siue ruinarum pondera. Nunquid amplius facere possunt, quam vt corpus ab animo resoluant? hoc nulla diligentia euitat, nulla felicitas donat, nulla potentia euincit. O te dementem & obliuium fragilitatis tuæ. si tunc mortem tamen times cum tonat. viues si fulmen effugeris. Repetet te gladius, petet lapis, petet bilis. Non maximum ex periculis, sed speciosissimum fulmen est, tecum si sensum mortis tuæ celeritas infinita præuenret. Iratis diis propitiisq; moriendum est. Animus ergo ex ista desperatione sumatur. Idem in lib. Declamationum. 3. Crudelius est quā mori semper timere mortem. Idem in troade. Optanda mors est, sine mortis metu mori. Idem in thyeste. Abeant questus, discedat timor, vitæ nimis auidus est, quisquis non vult mundo secum pereunte mori. Idē in Hercule Etheo. Nusquam ille miser est, cui facile est mori. Idē ad Lucilliū Epistola. 56. Quæ querela est, quod incommodum si quicquid debeat desinere, deficit, & quis exitus melior, quā in finem suum natura soluente dilabi. Idem in. 54. In hoc ni fallor erramus, quod mortem sequi iudicamus, cum illa & præcesserit, & secutura sit. Quicquid enim ante nos fuit mors est. Idem in 77. Nemo iā imperitus est, vt nesciat quandoq; sibi moriendum esse. & tamen cū prope accesserit, tergiuersatur, tremit, plorat. Nonne tibi videtur stultissimus qui fleuerit, quod ante mille annos non vixerit, æque stultus est qui flet, quod post annos mille non viuet. Hæc paria sunt, non eris, non fuisti, vtrunque tempus alienū est. Quid fles ad hanc legē natus? Quid noui est? hoc omnibus accidit. Idem in. 82. Nō autem est mors gloriosa, sed fortiter mori gloriosum est. Quæ dementia est fugere, cum effugere non possis. Tullius in philippica. 8. Turpis fuga mortis, omni morte peior est. Idem in thusculanario li. 2. Qui non modo quia mori necesse est, verum et quia nihil mors habet quod sit horrendum. mortem non timet, magnum sibi præsidium ad beatam vitam comparat. Valerius in lib. 7. Theodorus cyreneus cum regem Lysimachum increpasset, & ob hoc eum ille cruci affigi iussisset, terribilis ait, hæc sit purpuratis tuis, mea siquidem nihil interest humi an in sublimi putrescam. Lucanus. 8. lib. Mors vltima pœna est, nec metuenda viris.

Quod non sit ad mortem currendum præ fastidio vitæ. Cap. CX.

Aldebertus cenomanensis. Caro quidem viuificationis officium amat, tantamq; cum eo pacem pepigit. vt siquid ei contrarium nouerit, implacabili odio abhorreat. hoc tñ fœdus plerunque molestiæ superuenientes irrumpunt, quibus excitata caro ad viuificationis odium solicitat spiritum, quia sicut illecebrarū desiderio, sic & perniciosa commouetur anxietate solicitudinum Quibus dum venatrix illa deliciarum diu subesse formidat, paulatim incipit tædere vitæ, cuius obsequia permistis incommodis amare sciunt. Nascitur inde turpis ac ridiculosus mortis appetitus. nequā scilicet progenies, & quæ more vipereo suos plerunq; suffocat genitores. Nonnullos etenim tua tempora quoq; habuere, quos vel in aquas, vel ad laqueum egit dolor amissæ pecuniæ. vt taceam de veteribus, quorum mortes simili prouocatas insania nequaquam poetæ tacuerunt veridicis assertionibus. Eusebius in cronicis. Anno siquidem imperii Aug. 41. Marcus porcius Cato tædio duplicis quartanæ semetipsum interfecit. Actor. Legimus etiam quod Terobiotus ambracensis cum legisset librum Platonis de immortalitate animæ, semetipsum ex alto præcipitauit præ desiderio melioris vitæ. Seneca ad Lucilliū Epistola. 24 Quotidie quidem morimur, quotidie nempe pars aliqua vitæ demitur, & tunc quoq; vita decrescit cum crescimus. Itaq; ridiculū est ad mortē currere tædio vitæ, vir enim fortis & sapiens nō debet e vita fugere sed exire. Idē Epistola. 78. Nec ergo vita sit tædio, nec mors timori. vitā in odium sui adducere solet iners ocium. Hisque necesse est omnem vitā breuem videri, qui illam voluptatibus vanis, & ideo infinitis metiuntur, interim hoc tene, hoc morde, aduersis non succumbere, lætis non credere, omnem fortunæ licentiam in oculis habere. Quicquid enim expectatum est diu, leuius accedit. Quintus curtius li. 4. Fortium virorum est magis mortem contemnere, quam vitam odisse. Valerius maximus lib. 9. Ratio vitam diligere mortem non timere præcepit Epycurus. Ridiculū est currere ad mortem tædio vitæ. Quid tam ridiculum quam appetere mortem, cū vitam inquietam tibi feceris metu mortis? Macrobius lib. 1. de somno Scipionis. Plato in phedrone definit homini nō esse sua sponte moriendum, sed ineundum: Iterum in dialogo idem dicit, mortem philosophantibus appetendam, & ipsam philosophiam esse meditationē moriendi. Hæc sibi contraria esse videntur, sed non est ita. Nam Plato duas mortes hominis nouit, quarū vnā natura, alteram virtutes præstant. Homo enim moritur, cū anima corpus relinquit, solutū lege naturæ. Mori ēt dicitur, cū aīa adhuc in corpore constituta, corporeas illecebras philosophia docente contemnit, & cupiditatum dulces insidias reliquasque oēs exuit passiones. Et hanc mortem dicit Plato sapientibus appetendam. illam vero quā oībus natura constituit, cogi vel inferri vel accersiri vetat. Lucanus. 5. lib. Sæuitia est voluisse mori. Gualterus in alexandreide lib. 6. Fortis animi est contemnere vitam, non odisse. iā vitam sed amare virorum est. Degeneres & quos constat tædere laboris, cōpelluntur ad hoc, vt vitā ducere vile quid reputēt. Quid mirum ignauiæ viuere? Martialis coquus Hostem cum fugeret se fannius ipse peremit hic rogo nū furor est, ne moriare mori. Idē. Quod nimium laudas Cheremon stoyce mortem, vis animum mirer suspiciamq; tuum, hanc & virtutem fracta facit vrceus ansa. Et tristis nullo qui tepet igne focus Rebus in angustis facile est contemnere vitam. Fortiter ille facit, qui miser esse potest.

De cæteris rebus homini naturalibus & primo de coloribus corporum. Cap. CXI.

Actor. Dicto de hominis ætatibus, & ætatis singulis accidentibus, restat dicendū de cæteris q̄ adiciuntur rebus homini naturalibus, videlicet de corporum coloribus ac figuris, & maris ac fœminæ differentiis. Io hānicius. Color cutis fit ab humorum abūdantia, aut ab æqualitate, vel inæqualitate. Ab æqualitate est ille q̄ cōpositus est ex albedine & rubedine. Ab inæqualitate vero procedunt niger, citrinus, rubeus, glaucus, & albus. Color quidem rubeus & niger & citrinus significant calorem dominantem corpori. Citrinus aūt solus designat colerā rubeā. Niger vero solus colerā nigram Rubeus solus sanguinis abundantiam. Albus autem & glaucus abundantē frigiditatem. Sed albus ex felle. glaucus ex

melan-

melancolia suas causas habere designant. Ab exterioribus plerũ que colores adueniunt, vt ex frigore scotis, ex calore ęthyopib. & ex aliis multis accidentibus. Sunt & alii spirituales calores, vt ex timore vel ira vel tristitia vel ex aliis animi motionibus. Colores capillorum quatuor sunt.s. niger, rubeus, glaucus, canus Niger ex abundantia colerici humoris intensi, vel adustione sanguinis, vel ex multitudine colerę non adustę, vnde semper fiunt capilli rubei. Glaucus autem ex melancolica abundatione. Canicies vero fit ex nimia defectione caloris naturalis, & ex effectu putridi flegmatis: Quod plurimum fit in senibus. Colores autem oculorum sunt quatuor scilicet niger, subalbidus, varius. & glaucus. Nigredo fit ex defectu visibilis spiritus, aut ex perturbatione ipsius, aut ex penuria cristallini humoris, aut quia idem humor plurimum recedit intus, aut modico humore albugineo, aut ex perturbatione ipsius, aut ex abundantia qualitatis vuei humoris. Subalbedo vero fit ex septem rebus contrariis superioribus, idest ex abundantia visibilis spiritus, aut ex claritate ipsius &c. Varius autem color vel glaucus fit, si res conueniunt, quæ nigredini vel subalbedini accidunt. Et varius quidem color significat visibilem abundare magis, & clarescere in sua varietate. Glaucus autem eundem spiritum abundare nimis, & subnigrescere in sua glaucedine. Razi in almansore. Color ruffus aut rubeus sanguinis & caloris inuuit multitudinem. Color aũt inter rubeum & album medius, æqualem significat complexionem. si cum hoc etiam cutis nuda fuerit a pilis. Color flammeus significat instabilitatem & maniam, rubeus & clarus verecundiam. Viridis aut niger, morum prauitatẽ. Actor. De hac quoque materia, videlicet de cutis coloribus dictum est superius in tractatu communi de animalibus.

De figuris eorum & primo de pinguedine & macie. Cap. CXII.

IOhannicius. Qualitatum vero.i. figurarum corporis sunt quinque modi, videlicet crassitudo nimia, macies extenuata, syntesis qualiditas, & ęqualitas. Pinguedo fit ex frigiditate, & superabundanti humiditate. Macies aũt ex frigiditate & intensa siccitate. Syntesis ex caliditate & siccitate Squaliditas ex frigiditate & intẽsa humiditate, ęqualitas vero fit ex humorum ęqualitate, & hæ sunt corporum formę. Ex lib. de regimine sanitatis. Figuræ corporis sunt sex.i. pinguedo. macies. temperies, soliditas, raritas, & mediocritas inter pinguedinem & maciem soliditatem & raritatem existens. Corpora inter pinguedinem & maciem temperata sunt laudabiliora, quia saniora & magis cęteris sufficiẽtia. Calor enim naturalis horũ corporũ fortis est, & digestio perfecta. Vnde mẽbra fortia sunt ad expellenda nociua, quia temperata compositio non est nisi de temperata cõplexione. Pinguia vero pessima sunt. maxime si sunt naturaliter. Hęc enim corpora sunt pessimis morbis apparata, quia naturalis eorum calor defectus est pp angustiã venarum. Causa vero angustiarum venarum duplex est. Vel ex defectione caloris naturalis. Vel quia premũtur, & coarctantur venę ex carnium multitudine. Hi parum viuunt, quia angustia venarũ est causa deficiendi calorem naturalem. Rursus causa eorum est spiritus indigentia. Hæc quoque omnia sunt per abundantiã humorum in corpore coadunatorum, quę est prolixiorum morborum materia, sicut est hanelitus, apoplexia, paralisis, & similia. Item pp grauitatem suorum corporum nequeunt aliquod operari exercitium vel laborem. Qui quoque si exercuerint, molestissimi erunt. Motus aũt exercitii calorem confortat naturalẽ, & fortitudo caloris naturalis est causa digestionis. Quod si multum digerunt crassicies eorum augmentabitur, & augmentata crassicie venę eorum fiunt plus angustę. Vnde aer cum flamine intrans nõ inuenit aditum quo ad totũ corpus veniat. Ideoq; fit causa calorẽ naturalẽ suffocandi & subitaneæ mortis. Proinde huiusmodi corpora hñtibus succurratur, vt minuatur eorũ superfluitas. Macies vero molesta est, quia sicca. Vnde & his qui sunt huiusmodi, non durant exercitia, quia calefaciunt & desiccant corpora, vnde sũt in eis augmentandę materiæ. Hi etiam nequeunt pati calorem, vel frigiditatem, quia cito perforãtur vsque ad inferiora propter carnis paucitatem. Qui si ceciderint super solida corpora, vel ipsa super eos, ilico magna patiuntur molestiam. Franguntur enim ossa eorum, quia sunt enudata carne. Quibus farmacia inconueniẽs est, maxime si habuerint macras hipocundrias. Sunt enim ad tussim apparati, propter siccitatem corporum eorum. Vnde Galien⁹ in secundo libro super quintam epydimiam. Macilenta & sicca corpora plus crassis sustinent indigentiam. Crassa enim plus siccis dissoluuntur, sicut videmus humida semper dissolui. Et sicca sicut lapides, minime. Quorũ dissolutio si fuerit paruissima erit. Et quia hæ duæ figuræ tantę pessimitatis sunt, oportet vt macilẽtam incrassemus, & crassam extenuemus. Macri sunt incrassandi cum multa requie, & paruis exercitiis. & fricationibus vtãtur quo ad calor naturalis fulciatur. Deinde vngantur cũ humidis oleis, & lętitia vtantur, vestimenta eorum sint lęuia & mollia, & humida fumant cibaria. Post cibum balneentur. Crassi vero extenuandi sunt nimis exercitijs & laboribus & ieiunijs, & balneis in aqua salsa ante cibum, vtantur & vigilijs, & dormitent in locis asperis. Sed & asperis vtantur vestimentis, & assuescant tristitiæ cogitationis, comedantque cibaria pauci nutrimenti.

De soliditate ipsorum & raritate. Cap. CXIII.

COrpora vero quæ sunt inter soliditatem & raritatem mediocria, minus cæteris ęgra sunt. Quia modicum ex eis dissolui tur, non sicut de raris corporibus. Nec in eis humores sicut in solidis augmẽtantur. Colores eorum glauci sunt, & pilosi sunt. Istis tamen rara corpora minus sunt laudabilia, quorum figuræ sunt ita. Pilos.n. & multos hñt, & exossos, & venas plenas. Rara vero corpora solidis sunt meliora, quia crossiorem, & maiorem cibi quantitatem quàm solida sustinent. Tolerant etiam laborem, neque cito fatigantur, quia super corporũ suorum raritatem superfluitas dissoluitur humorum, qui sunt causa fatigationis cum laborauerint. Solidis corporibus hæc signa sunt pilorum paucitas, & tenuitas, & corporum lenitas, & carnium multitudo, subtilitas venarum, copia vrinę, & egestionis. Parum enim ex eis per sudorem soluitur. Ideoque huiusmodi corpora sunt peiora, quoniã multum cibi non sustinent propter paucitatem dissolutionis corporum illorum, quia penetrat cibus neq; bonæ digestionis est. Nequeunt autem pati laborem, citoque fatigantur, quia mali humores in ipsis clausi per sudorem non dissoluuntur. Vnde in iacentis permanentes sunt causa fatigationis. Ideirco semper infirmantur secundum humorum materiam in ipsis coadunatam Quare necesse est his dari pauca cibaria; subtilia ac humida, vt facile habeant digestionem, neque in ipsis superfluitas humorum coaduneretur. Quod si impinguari volunt, cito incrassantur propter nimietatem suæ dissolutionis. Sed solida semper de interioribus infirmantur malorum chimorum, quia de pauca ciborum superfluitate non dissoluta mala ægritudo generatur. Sed de exterioribus sicut aeris frigiditate sole & cæteris non cito infirmantur. Illorũ enim accidentium ictus nequit ad interiora perforare pp solidita tem corporum eorum. Rara vero semper stiptica & macra sunt propter nimiam solutionem eorum quæ cito accidentia exteriora, quia rara sunt, perforant. Vnde Hipocrat. Rara corpora solidis meliora sunt, minusque infirmantur de superfluis cibis. Bene enim digerunt. Plures tamen ægritudines patiuntur de exteriori bus accidentibus.

De Differentia maris & feminæ. Cap. CXIIII.

VIr nuncupatus est, vt ait Lactantius, eo ꝙ maior in eo vis est, q̃ in fęminis Vnde & virtutis nomen accepit, siue ꝙ vim agat in fęminã. Mulier appellata est a mollicie, tanq̃ mollier. Vtrique etenim fortitudine & imbecillitate corporũ separantur. Sed ideo virtus maxima viri est, mulieris minor, vt patiens virum esset.s. ne fęminis repugnantibus libido cogeret viros aliud appetere, aut in alium sexum proruere. Dicitur ergo mulier secundũ fœmineũ sexũ non secundum corruptionem integritatis. Et hoc ex lingua sacræ scripturæ. Nam Eua statim facta de latere viri sui nõ dũ contacta a viro, mulier fuit appellata. Fęmina vero a partibus fęmorũ dicta est, vbi sexus fęmineus a viro distinguitur. Alij greca ethymologia fęminam ab ignea vi dictam putant, quia vehemẽter concupiscit. Libidinosiores enim viris fœminas esse tam in mulieribus quã in animalibus dicimus. Vnde nimius amor apud antiquos fęmineus vocabatur. Auicenna vbi supra. Mulieres quoque frigidioris complexionis sunt quàm viri. Ideoque etiam in creatura minores sunt masculis & humidiores. Itaque propter cõplexionũ earum frigiditatem multiplicãtur earum superfluitates, & propter paucum earum exercitium, substantia quoque carniũ earum rarior est, licet caro viri ex parte compositionis eius quod ei admisceatur rarior fit. Sua nanque spissitudine plus prohibetur in ipsam penetrare, quod neruis, & neruorum villis ad eam profluit. Constantinus vbi supra. In omnibus etiam animalibus, & masculi calidiores, & sicciores sunt quàm fęminę. Vnde cito pubescunt, & pili eorum fortiores sunt. Fęminę vero non barbescũt, qa mares maioris sunt ardoris, fortiores quoque sunt, & animosiores lati pectoris ac pilosi, & ad motum citius prompti. Prudentia, intellectus, discretio, continentia, maiores inueniuntur in eis, qđ etiam fit causa maioris caloris. Fęminę vero minus pilosę sunt in pectore & ventre, debiliores manibus & pedibus, timebundę, pectore strictę, minus scientes. Ideoque parua sunt earum capita. Manus quiete, ex quibus frigidiores esse probantur. Citius tamen propter ætatem crescunt, sed earum crescere velocius est, ad complementum, quia parum in eis est caloris naturalis.

De Mulierum vitijs. Cap. CXV.

SEcundus Philoso. Quid aũt est mulier? Hominis confusio, insatiabilis bestia, continua solicitudo, indesinens pugna, incontinentis viri naufragium, humanum mancipium. Valerius Maxim.⁹ lib. 2. Vini vsus olim fuit romanis fœminis ignotus, ne. s. in aliqđ dedecus prolaberentur. Seneca de naturalibus quæstionibus lib. 3. Muliebrium vitiorum fundamentum est auaritia. Terentius in

Echyra

Echyra. Mulieres ferme vt pueri leui sententia sunt, vno aũt animo omnes socius pdcrunt narus. Ex prouerbiis sapientum. Aut amat aut odit mulier. nihil est tertiũ. A parte mala qñ est mulier, tunc demum fit bona. Anus cum ludit, morti delicias facit. Mulier cum sola cogitat, male cogitat. Mallilio. Fœminæ vincunt viros. Macrobius in lib. de saturnalibus. Papirius cum puer esset, forte cum patre suo in curiam iterat. illum reuertentem percunctari cæpit mater, quid in senatu egissent patres, puer respondit, tacendum esse, neq; id dici licere. Mulier auidior audiendi secretum rei & silentium pueri, animum eius ad inquirendũ euerberat. Tunc puer vigente matre, lepidi atque festiui mendacii consilium capit. Actum in senatu dicit, vtrum videatur vtilius esse, vnus ne duas haberet vxores, an vna apud duos nupta esset. Hoc illa vt audiuit, ad cęteras matronas remisit. Postridieq; ad senatum confluunt orantes, vt vna potius duobus nupta fieret, q̃ vni duæ. Senatores quæ a ñ esset illa mulierum intẽperies, & quid sibi postulatio hæc vellet mirabantur, & vt non paruę rei prodigium illã verecũdi sexus impudicã pauescebant insaniã. Puer Papyrius publicũ metum demit, quæ matri dixerat enarrat. Senatus quidem atque ingenium pueri exosculatur, consultumq; facit. ne præter illum pueri cum patribus in curiam post hæc introirent. Ouidius de arte lib 1. Parcior in nobis nec tam furiosa libido. legitimum flamma virilis habet. Quæ dant, quæq; negant, gaudent tñ esse rogatæ Pessima sit nulli non sua forma placet. Delectant etiam castas præconia formæ. Idem in lib. 2. Nõ est fuluus aper media tam sęuus in ira. Fulmineo rapidos dum rotat ore canes. Nec leo cum catulis lactantibus vbera præbet. Nec breuis ignaro vipera læsa pede. Fœmina q̃ socii deprensa pelice lecti. Ardet & in vultu pignora mẽtis habet. Idem sine titulo lib. 1. Ludunt formosę, casta est quam nemo rogauit. Iuuenalis li. 2. Cognoscit mulier quid toto fiat in orbe. Prima videt famam, rumoresq; illa recentes Excipit ad portam, Intollerabilius nihil est q̃ fęmina diues. Quæ non faciat quod principia vani. Scalpurius in bucolicis. Mobilior ventis o fœmina. Virgilius in Eneid. libr. 5. Varium & mutabile semper fęmina. Cato. Fęmina dum plorat, hominem superare laborat.

De regimine mulieris pregnantis. *Cap. CXVI.*

RAzi ex Almansore quarta parte. Mulier prægnans ab omnib. nutrientibus in quibus amaritudo & acuitas est abstinere debet, vt sunt cappares, lupini, oliuę immaturę, & his similia. Omnia quoque vitare debet, quæ vrinam & menstrua prouocant, vt sunt cicer, phaseoli, præcipueq; ruta. A saltu quoq; & percussione, & casu debet custodiri, præcipueq; in impregnationis initio, & ẽt in fine, & ab omni sollicitudine remoueri, quæ sępe abortus causa existit. Nutriri vero debet cum sorbitiibus humorum bonorum generatiuis, aut nauseæ repressiuis, & os stomachi corroborantibus, vt est caro gallinę, perdicis, & hędi. De vino quoq; boni odoris bibere modicum, quod temperate sit aquatum. Ieiuna vero bibat rob fructuum acetosorum ac stipticorum, cum quibus parum de tasfersco vel maloes accipiat, vt abominatio & nausea in ea reprimantur, exercitio quoque temperato vtatur, & sibi caueat ne longam in solio vel in balneo moram ipsa faciat. Cantilenas autem habeat, & ea quæ delectationem afferunt, res etiã odoriferas circa caput & faciem. Necnon & somnum augeat, nec impleatur cibo semel, sed multis vicibus in die comedat. A malis aũt nutrimentibus sibi caueat, & ne multa cibaria, diuersaq; in stomacho misceat. Quod si mulieres in ea destruant appetitus, de rebus acutis parum esset tribuendum, vt sunt cepe & synapis, & similia, quæ disgregando commouent appetitum. Masticem ẽt & olibanum conuenit masticare, cidonia & granata, malaque matiana comedere. Si vero ipsam infirmari contigerit, oportet vt siue minutione siue ventris solutione medeatur. Sed cũ maximo timore multaque diligentia fiat, ad hoc vt fętus remaneat, partusq; facilis efficiatur. Auicenna in tertio Canone. Cum prægnans appropinquat partui, tunc necesse est vt assiduet balneationem & tinam. Et melius est vt fiat, extra balneum, vt non debilitetur quare mollificetur. Et vt administretur inunctio pectoris & dorsi & coxarum cum eis quæ sunt sicut oleum noetinum camomellinum & debet, & assiduet suppositionem aromaticorum, effundat in matrice sua cerotaria subtilia olea mollificantia & mustilagines mollificantes, sicut adeps gallinę, & anseris tepida & non frigida. Cumque pręgnans est partui. comedat rem paucę quãtitatis & multi nutrimenti, & bibat desuper vinum odoriferum. Deinde sedeat mulier hora vna & tendat pedes suos. Deinde resupinetur super dorsum suum hora vna. Deinde surgat subito & ascendat in gradus & descendat & clamet. Cum ergo aperitur os matricis partũ tunc oportet vt suffumigentur, & proprie cum scindatur siphach, & laboret sibi, & aperiet os suum & intromittat aerem plurimum attrahendo ipsum naribus. Et melius super quod sedetur post aperitionem matricis est scamnum puluinari superposito. Si pingua fuerit mulier, super ventrem se ponat & caput super terram & submittat genua ventri vt comprimatur &c. Haly. Cũ menstrua mulieri tolluntur. accidit ei malorum appetitus incertus, & subuersio, sputaq; & vomitus. Dolor etiam in ore stomachi, & paucitas appetitus. Detur ergo sympus xiloaloe. Lãbat quoq; xiloaloe, & masticem odoret aliaq; iucunde redolentia. pullos & hedos comedat, & malagranata cidonia. pyra, nec tñ multum comedat, sed ter in die paulatim reficiatur, ne stomachus eius grauetur. Qd si pp aliquã passionem indiguerit sanguine minui, vel catartico purgari, non oportet hæc in primordiis accelerari, donec quatuor mensium sit prægnans, & tunc faciendũ est hoc. 5. mẽse vel 6. vel 7. Cauẽdum est hoc idem octauo & nono. In primis enim quatuor mensibus est in ea fętus debilis, & opus est ei cibo. Minuit autem cibum minutio. vnde & moritur fętus. Octauo quoque & nono iam augmentatus fętus eget maiori cibo, in quibus si mulier euacuetur, cibus minuitur & fętus moritur.

De regimine parientis. *Cap. CXVII.*

RAzi vbi supra. Cum autẽ hora partus appropinquauerit. parturiens in balneo mitti debet, & in tina quotidie sedere, ventrem & costas cum oleo sisamino inungere. nutrientia quoq; bonum humoris saporem ac lenientia sumere. Cumq; partus aduenerit hora, coxę mulieris & inferiores partes inungi debent cum oleo de alchemi & oleo sambacino calefactis, ipsamq; paulatim incedere, quę postquam parum ambulauerit, sedeat & pedes æqualiter tendat Deinde vero super vtrosque se sublcuet, & si dolor partus fortis fuerit, nares & os apprehendendo se premat. Obstetrix quoque costas eius extendat, & humeros illaq; inferius premat. Et si diu taliter se habuerit. clysterium vnctuosum de pullis factũ in quo adeps gallinę pinguis & anatis ponatur in potu sumat, vinumque boni odoris bibat. Si vero in partu secundina remanserit, prouocanda est cum confidi sternutatio nares apprehendendo Haly vbi supra. Mulier adueniente partu modo deambulet, modo sedeat super scamnum. Cumque dolor creuerit spiritum suũ arceat & includat. & ad interiora impellat. Insaniem vero susceptura post tergum eius sedeat, manumque suam super vterũ eius & ilia ducat, siue autem difficillimus sit partus, siue fœtus in vtero mortuus, siue post partum secundina remanserit, vnicuiq; proprio subueniendum est medicinæ remedio.

De partubus geminis & monstruosis. *Cap. CXVIII.*

ISidorus vbi supra. Extant ab vno ortu duo puerperia egesta, vt in ea quæ gemino partu alterum marito similem, alterum ab vtero genuit. Rursus in alia quæ vnum iusto partu, alterum quinque mensium edidit. Et in alio quę septem mensium ædito puerperio insecutis mensibus geminos enixa est. Haly. Pariunt quidem mulieres sæpe duos, raro autem plures. vidi tamẽ quæ peperit masculos. i. duos, & fęminam. Traduntẽt quandam mulierem vno pactu quinque peperisse. sicque quatuor annorum spacio. 20. fętus viuentes effudisse & hoc quidem possibile est. mihi tamen non fuit incognitum. Sunt ẽt quatuor in matrice loca fonti similia, q̃ sunt ora venarum a quibus sanguis menstruus in matricem fluit. Audiui etiam mulierem in. 7. mense peperisse filium, & in. 9. alium. Huius causam esse dicunt, q̃ post conceptionem coitui se dederit alterius viri. Sigibertus in cronicis. Temporibus Theodosii senioris in castello Iudeę Emaus natus est puer perfectus ab vmbilico & sursum diuisus, ita vt haberet duo pectora, & duo capita, & vnusquisque proprios sensus. Vnus edebat & bibebat, & alter non edebat, vnus dormiebat, & alter vigilabat. Nonnunquam simul dormiebant. Ludebant ad alterutrum, & flebat vterq;, & percutiebant se inuicem. Vixerunt autẽ annis fere duobus. & vnus mortuus est, alter vero superuixit diebus quatuor Solinus. Contra naturã est in pedes procedere nascentes. Quapropter hi velut ęgre parti appellantur agrippę, ita editi minus prospere viuunt, & de vita eorum breui recedunt. Quidam etiã cum dentibus procreantur, vt Agrona Papyrius Carbo & Marcus curio dẽtatus ob id cognominatus. Quidam vice dentium continui ossis armantur soliditate, qualem filium bythinorum rex Prusias habuit. Ipsum dentium numerum discernit qualitas sexus, cum in viris plures sint, in fęminis pauciores, quos timodontas vocant. Ex quibus gemini prodeunt a dextra parte fortunæ blandimenta promittunt. Quibus a leua versa vice. Cumque nascentium prima vox sit vagitus, zoroastrẽ ipsa hora qua natus est risisse nouimus. Iohannes Chrysost. super Mathęum lib. 1. Sic autem nascuntur quidam eunuchi, sicut & sex digitos habentes vel quatuor. Si enim Deus sicut ab initio constituit vnamquamq; creaturam, sic eam dimitteret immutabiliter semper in ordine suo permanere, natura rerum ipsa sa regere æstimaretur & operatio Dei coram hominibus in obliuionem duceretur. ideo natura rerum contra ordinem suum conuertitur, vt semper Deus naturarum opifex in memoriam reducatur. & non solum semel sed quotidie opera sua facere videatur. Vnde de cæco qui contra naturæ regulã sic natus fuerat, dicitur. Neque hic peccauit neque parentes eius, sed vt manifestẽtur opera Dei in illo. Ex libro de natura rerum. In quadam etiam regione vt dicitur, infantes cum bufonibus nascuntur. si quis autem

sine busone nascitur, mater eius tanquam adultera indicatur, & vt quæ ab alienigena concepit, a marito suo repudiatur.

De portentis. Cap. CXIX.

ISidorus lib. 11. Portenta quidem a Varrone esse dicuntur, quæ contra naturam nata videntur, sed non sunt contra naturam, quia diuina voluntate fiunt, cum voluntas creatoris cuiusque conditę rei natura sit. Vnde & ipsi gentiles Deum modo naturam, modo Deū appellant. Portentum ergo fit non contra naturam, sed contra quam est nota natura. Portenta autem & ostenta monstra atque prodigia ideo nuncupantur, quod portendere atque ostendere monstrare atque prędicere aliqua futura videntur. Nam portenta dicta perhibent a portendendo idest pręostendendo. Ostenta autem quòd ostendere quicquam futurum videantur, prodigia quod porro dicant idest futura prędicant. Monstra vero a monitu dicta quòd aliquid significandum demonstrent, siue quod statim monstrent quid appareat. Et hoc proprietatis est, abusione tamen scriptorum plerumque corrumpitur. Quędam autem portentorum creationes in significationibus futuris constituta videntur, vult enim Deus interdum ventura significare per aliqua nascentium noxia, sicut per somnia & per oracula, quo pręmoneat & significet quibusdam vel gentibus vel hominibus futuram cladem, quod plurimis etiam experimentis probatum est. Xersen quippe vulpis ex equa creata solui regnum portendit. Alexandro ex muliere monstrum creatum, quod superiores corporis partes hominis quidem sed mortuas habuerat. Inferiores diuersarum bestiarum sed viuentes, significasse repentinū regis interfectionem. Superuixerant enim deteriora melioribus. sed & monstra quę in significationibus dantur non diu viuunt, sed continuo vt nata fuerint occidunt. Inter portentum autem & inter portentuosum differt. Nam portenta sunt quæ transfigurantur, sicut fertur in Vmbria mulierē peperisset serpentem. Vnde Lucanus. Matremque suus conterruit infans. Portentuosa vero leuem sumunt mutationem, exempli causa cum sex digitis nati.

De varijs portentorum modis. Cap. CXX.

POrtenta ergo vel portentuosa existunt, alia magnitudine totius corporis vltra communem hominum modum, quantus fuit Tition in nouē iugeribus iacens, Homero testante. Alia paruitate totius corporis, vt fauni vel quos græci pigmeos vocant, eo quod sint staturę cubitales. Alia magnitudine partium, velati capite informi, aut superfluis membrorum partibus, vt bicipites & trimani vel synodontes quibus gemini procedunt dentes. Alia defectu partium, in quibus altera plurimum pars deficit ab altera, vt manus a manu, vel pes a pede. Alia decisione, vt sine manu & capite generata, quos greci steresios vocant. Alia per æruncia quando solum caput aut crus nascitur. Alia qui in parte transfigurantur, sicut qui leonis habent vultum, vel canis, vel taurinum caput, aut corpus, vt ex Phasiphe memorant genitum minotaurum, quod greci etheromorsian vocant. Alia quæ ex omni parte transfigurantur in alienę creationis portentum, vt ex muliere vitulum dicit historia generatum. Alia quę sine transfiguratione mutationem habent locorum, vt oculos in pectore vel in fronte, aures supra tempora. Vel sicut Aristoteles tradidit quendam in sinistra parte iecur, in dextra splen habuisse. Alia secundū connaturationem, vt in alia manu digiti plures connaturati & cohęrentes reperiuntur in alia minus, sic in pedibus. Alia secundum immaturam & intemperatam creationē, sicut hi qui dentati nascuntur, siue barbati, vel cani. Alia complexu plurimarum differentiarum, sicut illud quod prædiximus in Alexandro multiforme portentum. Alia commixtione generis, vt qui Androgeneę & Hermafroditę vocantur. Hermafroditę autem nuncupati, eo quod vtrumque sexus in eis apparet. Hermes quippe apud grecos masculus, Affrodi fœmina nuncupatur. Hi dextram mamillam virilē, sinistram muliebrē habentes, vicissim coeundo & gignunt & pariunt.

De portentis vel monstris fabulosis. Cap. CXXI.

DIcuntur autem & alia hominum fabulosa portenta, quę non sunt, sed ficta in causis rerum interpretantur, vt Gerionē Hispanię regem triplici forma proditum. Fuerunt enim tres fratres tantę concordię, vt in tribus corporibus quasi vna anima esset. Gorgones quoque meretrices crinitas serpentibus, quæ aspicientes conuertebant in lapides, habentes vnum oculum quo inuicē vtebantur. Fuerunt enim tres sorores vnius pulchritudinis quasi vnius oculi, quæ ita spectatores suos stupescere faciebant, vt vertere eos putarentur in lapides. Syrenes tres fingunt fuisse ex parte virgines & ex parte volucres, habentes alas & vngulas. quarū vna voce, altera tybia, tertia lyra canebant, quæ illectos nauigantes sub cantu ad naufragium trahebant. Secundum veritatem autem meretrices fuerunt, quæ transeuntes quia deducebant ad egestatem, his fictæ sunt inferre naufragia. Alas autem habuisse & vngulas, quia amor & volat & vulnerat. Quæ inde in fluctibus commoratæ dicuntur, quia fluctus veneris creauerunt. Scyllam quoque ferunt fœminam capitibus succinctam caninis cum latratibus magnis propter fretum siculi maris, in quo nauigantes vorticibus in se concurrentium vndarum exterriti, latrare existimant vndas quas sorbentis æstus vorago collidit. Fingunt & monstra quędam irrationabilium animantium, vt cerberum inferorum canem tria capita habentem, signantes per eum tres ætates per quas mors hominem deuorat, idest infantiam, iuuentutem, senectutem. Quē quidam ideo dictum cerberum putant, quasi creoboros idest carnem vorans. Dicunt & hydram esse serpētem cum nouem capitibus, quę latine excedra dicuntur, quod vno cęso tria capita excrescebant. Sed hydram constat locum fuisse euomentem aquas vastantem vicinam ciuitatem, in quo vnō meatu clauso multi erumpebant. Quod Hercules videns, loca ipsa exussit, & sic aquæ clausit meatus. Nam hydra ab aqua dicta est. Huius mentionē facit Ambrosius in similitudinem hęresum dicens. Hęresis enim velut quędam hydra fabularum vulneribus suis creuit, & dum sæpe reciditur pullulat, igni debita incendioque peritura. Fingunt & Chimeram triformem bestiam, ore leonis, postremis partibus Draconis, media capræ vomentis ignem. Quam quidam philosophi nō animal sed Ciliciæ montem esse aiunt, quibusdam locis leones & capras nutrientem, quibusdam ardentem, quibusdam plenum serpentibus, hunc Bellerofonti habitabilem fecit, vnde chimeram dicitur occidisse. Centaurus autem species vocabulum indidit, idest hominem equo mixtum. Quos quidam fuisse equites thessalorum dicunt, sed pro eo quod discurrentes in bello velut vnum corpus equorum & hominum viderentur, inde centauros fictos asseruerunt. Porro minotaurum nomen sumpsisse ex tauro & homine, qualem in bestiam dicunt fabulose in laberyntho inclusam fuisse, de qua Ouidius. Semibouemque virum, semiuirumque bouem. Monocentaurum autem vocari, eo quod media hominis species, media asini esse dicatur, sicut & hypocentaurus, quod equorum hominumque in eis natura coniuncta fuisse putatur.

De Transformatis. Cap. CXXII.

SCribuntur autem & quędam & monstruosæ hominum transformationes in bestias, sicut de illa maga famosissima Circe, quę socios vlyxis mutasse fertur in bestias. Et de archadibus qui sorte ducti transnatabant quoddam stagnum, atque ibi conuertebantur in lupos. Nam & Diomedis socios in volucres fuisse conuersos non fabuloso mendacio, sed historica affirmatione cōfirmant. Sed & quidam asserunt strigas ex hominibus fieri. Ad multa enim latrocinia sceleratorum mutantur siue eorum magicis cantibus, siue herbarum veneficio totis corporibus in feras transeunt. Siquidem & per naturam pleraque mutationem recipiunt, & corrupta in diuersas species transformantur, sicut de vitulorū carnibus putridis apes, sicut de equis scarabei, de mulis locustæ, de cancris scorpiones. Ouidius. Concaua littoreo si demas brachia cancro. Scorpion exibit caudaque minabitur vnca. Solinus. Neuri vt accepimus æstiuis temporibus in lupos transfigurantur, deinde spacio exacto quod huic sorti attributum est, in pristinā faciem reuertuntur, populus iste Deus mars est, pro simulacris enses colunt. Homines victimas habent, ossibus adolent ignes focorum. Geloni ad eos proximant. De hostium cutibus & sibi indumenta faciunt, & equis suis tegmina. Helinandus in cronicis. Memini me adolescentulum audisse a nonnullis pro vero narrari quod in territorio beluacensi erat quidam rusticus, qui dum vxor eius lauaret ei caput, quosdam articulos manus pueri ex ore euomuit. Opinio autem nimis vulgata erat in lupum illum per diuersa temporum transformari. Hæc autem opinio per illum vomitum articulorum pueri vehementius confirmata est. Item in lib. 8. Lemures autem siue larue, nihil aliud sunt quam terribiles vmbræ, vel animarum damnatarum, vel nequissimorum & immundorum spirituum. Quarum natura, teste Hieronymo, dicitur esse terrere paruulos & in angulis garrire tenebrosis. Sed harum terror inutilis signo crucis opposito vt fumus euanescit.

De quorundam necromantiæ ac singularibus naturis.

Cap. CXXIII.

AVgustinus de ciu. Dei lib. octauo. Quorundam naturas hominum nouimus, vt alias dictum est, ipsis rariorum quæ rabiles, de corpore suo facientia, quæ alii nullatenus possunt & audita vix credunt. Sunt eis coram quidā qui & aures & singulas vel ambas simul mouent. Sunt qui totam cæsariem imo capite adhærente quo non possunt, reuocant quoties volunt. Sunt qui eorū quæ incredibiliter varia & plurima voracuerunt, paululum præcordiis contrectatis, tanquam ex sacculo quod placuerit integerrimum proferunt. Quidam & voces auium pecorumque & aliorum quorumlibet hominum sic imitantur & exprimunt, quod nisi videantur omnino discerni non possunt. Nonnulli ex imo sine vllo pedore ita numerosos pro arbitrio sonitus edunt, vt ex illa quoque parte cantare videantur. Expertus sum, hominem solere, cum vellet sudare, notum est etiam quosdam, cum volunt vberes lachrymas fundere. Solinus. Aulus crassus quem parthica bella rapuerunt, eo quod nunquam

riserit agelastus cognominabatur. Inter alia Socratis magna præclarum illud est, quod in eodē vultus tenore etiā aduersis interpolantibus perstitit. Heraclitus & Diogenes cinicus nihil vnquā de rigore animi remiserunt, calcatisque turbinibus fortuitorum aduersus omnem dolorem vel miseriam vniformi durauere proposito. Pomponium poetam consularem virum nūquam ructasse habetur inter exempla. Antoniam Drusi non spuisse percelebre est. Nonnullos nasci accepimus concretis ossibus, eosque neque sudare consueuisse, neq; sitire, qualis fuit Syracusanus Ligdamius, qui tertia & 30. Olimpiade primus ex Olympico certamine Panetacii coronam reportauit, cuiusque ossa deprehensa sunt medullam non habere. Varro in relatione prodigiosæ fortitudinis annorauit Tritanum gladiatorem natu samnitem fuisse, qui ex rectis & transuersis neruis non modo etiam pectoris, sed & manibus cancellatis & brachiis omnes aduersatios leui tactu ac penè securis congressionibus uicerit. Eius filium militem Gnei Pompeii pari modo natum ita spreuisse hostem prouocantem, vt inermi eum dextra superaret, & captum digito vno in castra imperatoris sui reportaret. Milonem quoque crotoniensem egisse omnia supra quam homo valet. Etiam is proditur ꝙ ictu vno manus tantum fecit victimam, eamque solus vna die absumpsit non grauatus. Super hoc nihil dubium, nam vt inde factum elogium extat, victor ille omniom certaminum obiit.

De quibusdam mulieribus Barbaris & monstruosis.
Cap. CXXIIII.

Ex libro de natura rerum. Porro in partibus orientis, vt dicit magister Iacobus de vitriaco, sunt Amazones, videlicet in armis & præliis egregię mulieres iuxta montes Caspios in insula fluuio vndique circunclusa plusquam. 200. milia absque virorum consortio seorsum habitantes. Quæ quando cum regina sua victrices a prælus reuertuntur, a viris suis qui per se commorantur extra insulam adorantur. Semel autem in anno causa generandę prolis ad maritos exeunt, reuersęque si masculum conceperint, ipsum per 6. annos nutriunt, & postea patri suo transmittunt. Si vero fœmina, ipsam secum reseruant. Itaque quoniam ex frequenti libidinis vsu multi spiritus consumuntur, pręfatę viragines, quāto rarius coeunt, tanto fortiores ad pugnandū magis idoneę sunt. In supradictis quoque partibus sunt & mulieres speciosę valde in quodam flumine calido habitantes, horridas vestes habentes armisque argenteis eo ꝙ ferrum non habeant vtentes. Sunt & aliæ in siluis Indiæ barbas habentes vsque ad mammillas, pellibus animalium indutæ, nec viuunt nisi de venatione, habent enim pro canibus tygrides ac leopardos, rabidaque ferarū genera. Sūt & quædam ibi speciosissimę mulieres in flumine habitantes, albę sicut nix, sed hoc pulchritudinis vitium habent, ꝙ dentibus humanis carent, & caninis horrent. In extremis Burgundię partibus circa alpes quædam sunt mulieres guttur magnum vsque ad ventrem protensum tanquam amphoram vel cucurbitam amplū habentes. Isidorus vbi supra. Perhibent in India gentem esse fœminarum quæ quinquies concipiunt, & octauum vitæ annū non excedunt. Solinus. Appollonides perhibet in scythia fœminas nasci, quæ Bithiæ vocantur, hasque in oculis pupillas habere geminas, & perimere visu, si forte iratæ aliquem aspexerint, hæ sunt & in Sardinia.

De Quorundam vtriusque sexus corporibus immensis.
Cap. CXXV.

Licet autem plerique definiant nullum posse excedere longitudinem pedum septem, eo ꝙ intra mensuram istam Hercules fuit, deprehensum est tamen Romanis temporibus sub diuo Augusto Pusionem & secūdum illam denos pedes & amplius habuisse proceritatis, quorum reliquiæ adhuc in conditorio salustianorum videntur. Postmodum Diuo Claudio principe Galbariū nomine ex arabia aductum. 9. pedum, & totidem vnciarum. Priscorum aut molem testantur etiā Orestis suprema, cuius ossa Olimpiade. 58. Tegeę inuenta a spartanis oraculo monitis, didicimus implesse longitudinem cubitorum. 7. Scripta quoque ex antiquitate memorias accersunt in fidem veri, quod bello cretico cum clara flumina plusquam viaunica terras rupissent, post discessum fluminum inter plura humi discidia humanum corpus repertum sit cubitorum tres atque 30. cuius spectandi cupidine Lucium Placcum legatum Metellū etiam ipsum impendio captos miraculi, quod auditu refutauerant oculis potitos. Ex libro de natura rerum. In occiduis quoque partibus reperta est puella, quam vnde fluuiorum gurgites ab oceano terris adduxerant ignoratur, in capite vulneratam & mortuam, quæ. l. cubitorum longitudinis erat, & inter humeros. 4. latitudinis, & induta clamide purpurea. Colosus etiam homo monstruosus fuit, quem occi sum tybetis fluuius cooperire non potuit, ipsumque mare per multa spacia rubro sanguine infecit, vt Adelinus dicit, cuius etiam templum & statua Romæ facta est, quæ ab eius nomine colosus dicitur. Præterea tantæ magnitudinis homo aliquando

visus est, vt in antro suo resupinus iacens, & vna manu duo viros tenens crudos eosdem manducaret.

De gentibus monstruosis & primo de Gygantibus & Cynocephalis. Cap. CXXVI.

Isidorus. Sicut autem in singulis gentibus quædam monstra sūt hominum, ita in vniuerso genere humano quædam monstra sunt gentium, vt Gigantes, Cynocephali, Cyclopes &c. Gigantes dicuntur iuxta græci sermonis ethymologiam, qui eos gęgines existimant i. terrigenas, eo quod eos fabulose parens terra immensa mole, & similes sibi genuerit. Gen. n. terra appellatur, gines genus, licet terræ filios vulgus vocet, quorū genus incertum est. Falso autem opinantur quidam imperiti de scripturis sanctis preuaricatores Angelos cū filiabus hominum ante diluuium concubuisse, & exinde natos gigantes. i. nimium grād. s, & fortes viros, de quibus terra completa est. Glosa super Genesim Sunt aūt gigantes homines potētes, immanes corporibus, superbi viribus, inconditi motibus. Ex libro de natura rerum. Vltra Gangem fluuium hoīes adeo grandes sunt, vt elephantos facile transiliāt. Hominum quoque genus est in silua vbi Ethnæ montis incendium legitur, qui vnū oculum sub aspertima frōte ad clypei latitudinē hūt, dicuntur Cyclopes: hi tantæ sunt altitudinis, vt procerrimarum arborum excedāt longitudinē, & sanguine vescuntur. Vnde visum est vt diximus, ꝙ vnus eorum in antro suo resupinus iacēs, vna manu duos viros tenens crudos manducabat. Isid. vbi supra. Cinocephali appellantur, eo ꝙ canina capita habeant, quosque ipse latratus magis bestias, q̄ hoīes confitetur, hi in India nascūtur. Ex lib. de natura rerum. Aetate quoq; nostra delatum est animal regi Franciæ Ludouico, capite fere canino, cętera vero membra corporis habēs vt homo. Crura quidē humano more nuda, manusq; vel brachia, collum album, ac nudum, dorsum vero pilo sum. Erectus vt homo stabat, & vt homo sedebat. Coctis carnibus vescebatur, vinumq; libētissimē bibebat, & ita decēter, ac modeste sicut homo cibum manibus capiebat, & ori suo inserebat. Genitale mēbrum habebat magnum, vltra q̄ corporis quantitas exigebat: puellis ac fœminis libentissimē iungebatur, & in sexu viri, ac fœminæ discretionē habebat. Cumq; pacatum erat hoc animal instar hominis mitissimē, ac decentissimē se gerebat: at vero furijs agitatum crudelissimē mouebatur, & in homines sęuiebat.

De Cyclopibus, ac cæteris. Cap. CXXVII.

Isidorus. Cyclopes eadē India giguit, dictos Cyclopes, eo quod vnum habere oculum in fronte media perhibentur. Hi & Agriophagitæ nuncupantur, pp hoc quod solas ferarum carnes edunt. Lenuias in Lybia credunt truncos sine capite nasci, & os, et oculos habere in pectore. Alios sine ceruicibus gigni, oculos habentes in humeris, in vltimo autem orientis monstruosę gentium facies scribuntur, aliæ sine naribus, æquali totius oris planicie, informes habentes vultus, aliæ labro subteriori adeo prominenti, vt in solis ardoribus totam ex eo faciem contegant dormientes. Aliis concreta ora esse modico tm̄ foramine calamis auenarum pastus haurientes. Nonnulli sine linguis esse dicitur, inuicem profermonibus vtentes nutu sine motu. Panethios apud scythiam esse ferunt tam diffusa magnitudine aurium, vt omne corpus ex eis contegant, Pan enim græco sermone omne iothi aures dicuntur. Hitthabaeitę in Ethyopia proni vt pecora ambulare dicuntur. Quadragesimum enim annum nullus supergreditur. Satyri homunciones sunt aduncis naribus cornua in frontibus habent, & pedes caprarum pedibus similes. Qualem in solitudine sanctus Antonius vidit, qui etiam interrogatus Dei seruo respondisse fertur, dicens. Mortalis ego sum, vnus ex acolis eremi, quos vario errore delusa gentilitas faunos, satyrosque & incubos colit. Dicuntur quidam & siluestres homines quos nonnulli faunos ficarios vocant. Sciopodum gēs fertur in Aethyopia singulis cruribus & celeritate mirabili, quos inde sciopodos græci vocant, eo quod per ęstum in terra resupini iacentes, pedū suorum magnitudinę adumbrentur. Antipodes in Lybia plantas versas habent post crura, & octonos digitos in plantis. Ippodes in scythia sunt, humanam formam & equinos pedes habentes. Itē in India ferunt esse gentes quæ Macrobii nuncupantur. 12. pedū staturam habentes, vnde & nuncupati. Macron enim græci longum dicunt. Est & gens ibi statura cubitalis; quos græci a cubito pigmeos uocant, de qua supra diximus. Hi montana Indie tenent, quibus est vicinus oceanus. Solinus. Atimaspi gens circa clitelcon posita, monocula gens est. Vltra hos & ripheum iugum regio est assiduis obsessa niuibus, vbi humanos pedes flexis nisibus crurium serpunt potiusquam incedunt, & pergendi, vsum lapsu magis destinant quam gressu.

Adhuc de eodem. Cap. CXXVIII.

Megastenes per diuersos Indiæ montes esse scribit nationes capitib. caninis, armatas vnguibus, amictas vestitu tergoriū alalium hirtorū, ad sermonē humanū nulla voce, latratib. tm̄ sonantes, ructibusq; Apud thesiam legitur quasdā fœminas semel parere

rere natosque canos ilico fieri. Esse rursum gentem alteram, quæ in iuuenta cana sit, nigrescat in senectute vltra æui nostri terminos perhenniatem legimus. Monoculos quoque ibi nasci singulis cruribus, & singulari pernicitate, qui vbi defendi se velint a calore, resupinati plantarum suarum magnitudine inumbrantur. Gangis fontem qui accolunt, nullius ad escam opis indigent, odore pomorum siluestrium viuunt, longiusque pergentes eadem illa in præsidium gerunt, vt olofactu alantur. Quod si teteriorem fortè spiritum hauserint, eos examinari certum est. Sunt qui ceruicibus carent, & in humeris oculos habent. Sunt & qui siluestres corpore, hyrti, caninis dentibus, stridore terrifico. Ex libro de naturis rerum. Homines quidam orientis sunt statura mediocri, quorum vt lucernæ lucent oculi. Sunt & homines quidam tauros in dorso strumas habentes, quod quicquid in augmentum corporis cedere debet gibbus absorbeat, & ob hoc parui sunt velut gnani. In montibus Indiæ pigmei sunt cubitales, quibus bellum est contra grues. In insula Brisantis fluuii sunt homines absque capitibus nascentes, quos epyfagos vocant græci, & sunt 8. pedum altitudinis, totaque in pectore gerunt officia capitis, nisi quod oculos habent in humeris. Sunt & homines quidam vtriusque sexus nudi incedentes, corpus pilosum in modum bestiarum habêtes, & æque in flumine, & in terra habitantes. Qui cum extraneos homines superuenire vident, in flumine submersi non apparent. Sunt agrestes magni valde, & pilosi sicut porci, & quasi feræ mugientes. Homines quoque leguntur antiquitus visi, qui caudas habebant, alii qui cornua. Aliquos etiam vidimus velut canes emittentes latratus. Iterum homines quidam siluestres in partibus orientis capti sunt in siluis, qui postquam inter homines domesticos veniebãt, manducare renuentes moriebantur, vel euadebant. Homines & Hermafroditæ visæ sunt in Francia masculini sexus, & fœminini.

De quarundam gentium moribus extraneis.

Cap. CXXIX

Dicto de mirabilibus quorundam hominum naturis, libet etiam hic pauca inserere de quarundam gentium barbararum moribus extraneis siue consuetudinibus apud gentes cæteras insuetis. Hieronymus contra Iouinianum libro 2. Schoinerũ natio proprias vxores non habet, sed vt cuique libitum fuerit pecudum more lasciuiunt. Persæ, Medi, Indi, Aethyopes, regna non modica, & Romano imperio parua, cum matribus, & auiis, & cum filiabus copulantur. Massagetæ, & Derbices miserrimos putant, qui ægrotatione moriuntur, & parentes, cognatos, propinquosque cum ad senectam venerint, iugulatos deuorant, rectius esse dicentes, vt a se potius quam a vermibus absumantur. Cibarini senes, quos dilexerant, suspendunt in patibulo. Hyrcani volucribus, & canibus semiuiuos proiiciunt. Caspi eisdem bestiis mortuos. Scythæ eos, qui a defunctis amati sunt, viuos infodiunt cum ossibus mortuorum. Caprii canibus ad hoc nutritis subiiciunt senes. Quod cum Alexandri præfectus Frasanor emendare voluisset, penè amisit prouinciam. Solinus. Post inhumanos ritus primos hominũ Seres cognoscimus, qui aquarum aspergine inundatis frondibus vellera arborum adminiculo depectunt liquoris, & lanuginis teneram subtilitatem humore domant ad obsequium, hoc illud sericum est in vsum publicum damnosæ veneritatis admissum, eo quod ostendere potius corpora, quam vestire primo fœminis, nunc in viris luxuriæ persuasit libido. Seres ipsi quidam mites inter se quietissimi, aliãs vero reliquorum mortalium cœtus refugiunt, adeo vt cæterorum gentium commercia abnuũt. Primum eorum flumium mercatores ipsi transeunt, in cuius opes nullo interpretis linguæ commercio, sed disposito rerum precio oculis æstimantibus sua tradunt, nostra non emunt. Clemens libro 9. Apud Seres, neque meretrix, neque adultera, neque fur ad iudicium ducitur, neque occisus homo fertur aliquãdo. Sed apud eos legum suorum metus vehementior, quam genesis constellatio: hi in initio orbis terræ habitant. Seres quia caste viuunt, nec ærugine, nec grandine, nec pestilentia, & malis huiusmodi affliguntur, quia nec post conceptum adiri vltra apud eos fœmina fas est, neque cum purgatur. Carnibus immundis nemo ibi vescitur, sacrificia nemo nouit. Secundum iustitiam omnes sibi ipsi iudices fiunt, ideo non castigantur huiusmodi plagis, sed plurimum temporis in vita durantes, absque ægritudine vitam finiunt. Morbidæ autem immunditiæ pro peccato solent occidere. Solinus. Essedonum moris est parentum funera prosequi cantibus, & proximorum corrugatis cæribus corpora ipsa dentibus laniare, ac pecudum mixta carnibus dapes facere, capitum, et ossa auro incincta poculorum tradere ministerium. Schitotauri pro hostiis cædunt aduenas. Sataræi auro, argentoque damnato, in æternum se a publica auaritia vendicauerunt.

Adhuc de eodem. *Cap. CXXX.*

SCitharum in terris habitantium asperior ritus est. Specus incolunt, pocula non vt Essedones, sed inimicorum capitibus moliuntur. Amant prælia, inter emptorum cruorem a vulneribus ipsis bibũt. De numero cædium honor crescit, quarum expertem esse apud eos probrum est, haustu mutui sanguis fœdus sanciunt, non suo tantum timore, sed mediorum quorum vsurpata est disciplina. Iustinus lib. 2. Scythæ agrum non exercent, nec domus vlla, aut tectum, aut sedes est. Armenta & pecora semper pascentibus, & per incultas solitudines errantibus. Vxores, & liberos secum in plaustris vehunt coriis tectis imbrium hiemisque causa, quibus pro domibus vtuntur. Iustitia gentis ingeniis nõ legibus culta est: nullum scelus apud eos est furto grauius, pro eo quod sine munimento alimenta habent. Aurum, & argentum non appetunt, lacte & melle vescũt: lanæ, ac vestium vsus eis ignotus est, quanquam continuis frigoribus vrantur, pellibus ferinis, se murinis vtuntur. Hæc continentia illis morum quoque iustitiam edidit, nihil alienum concupiscentibus. Quippe ibi diuitiarum cupido est, vbi & vsus. Solinus. Garamantici æthiopes matrimonia priuatim nesciunt, sed omnibus in venerem vulgo licet. Inde est quòd filios matres tantum recognoscunt, nam paterni nominis nulla reuerentia est. Quis. n. verum patrem nouerit in hac luxuria incesti lasciuientes. Ea propter Garamantici Aethiopes inter omnes populos degeneres habentur, nec immerito qui afflicta castitatis suæ disciplina, successionis notitiam ritu improbo perdiderunt. Arabes scenitæ causas nominis inde ducunt, quòd tentoriis succedunt, nec alias domos habent. Ipsa autem tentoria cilicia sunt. Ita nuncupant uelamẽta caprarum pilis texta. Præterea suillis carnibus prorsus abstinent. Sanè hoc animalis genus si inuectum illo fuerit, moritur ilico. Arabes longe lateque diffusi diuersis etiam moribus, & cultibus plurimis viuunt. Aliis crinis intonsus, mitrata capita redimita pars. Pars rasa in crucem barba. cõmerciis student. Aliena non emunt, vendunt sua. Mari quippe, & siluis diuites. Vmbræ, quæ nobis dexteræ sunt, illis sinistræ. Pars eorum quibus asper uictus est angues edunt. Nulla velaminis cura corporis. Ac præterea ofeofagi nominantur. Troguditæ specus cacauant, quo tegantur, nullus ibi habendi amor, a diuitiis paupertate se abdicauerunt voluntaria. Tantum lapide vno gloriantur quem exacontati cum nominamus, tam diuersis notis sparsum, ut 60 gemmarum colores in paruo orbiculo eius deprehendantur. Homines isti carnibus uiuunt serpentum, ignarique sermonis strident potius quam loquantur. Angilæ uero solos colunt inferos. Fœminas suas primis noctibus nuptiarum adulteriis cogunt patere, mox ad perpetuam pudicitiam legibus stringunt seuerissimis. Gasarantes abstinent præliis, fugiunt commertia, nulli extero misceri sinunt.

De Barbaris moribus Indorum. *Cap. CXXXI.*

MOntana quidẽ Indiæ Pigmei tenẽt, ac hi quibus vicinus est Oceanus, sine regibus degũt. Pãdea gens a fœminis regitur, cui reginam primam assignant Herculis filiam. Indis omnibus est promissa cæsaries non sine fuco cerulei, aut crocei coloris. Cultus præcipuus in gemmis, nullus funerum apparatus. Præterea vt Iubæ aut Archelai regum libris editum est, in quantum mores populorum dissoluant, habitus quoque discrepãtibus est, alii lineis peplis vestiuntur, pars nudi, pars obscena tantum amminiculati. Plurimi etiam flexibilibus libris circundari. Quidam populi adeo proceri, vt Elephantos velut equos facillima insultatione transiliant. Plurimis placet neque animal occidere, neq; vesci carnibus. Plerique tantum piscibus aluntur, & mari viuunt. Sunt qui proximos & parentes priusquam annis aut ægritudine in maciẽ cant, velut hostias cædunt, deinde peremptorum viscera æpulas habent, quod ibi non sceleris, sed pietatis loco numerant. Sunt ẽt qui cum incuberet morbi, procul a cæteris in secreta abeunt, nihil anxie mortem expectãtes. Philosophos habent Indi, & Gymnosophistas vocant, qui ab exortu solis vsque ad occasum contentis oculis orbem candentissimi syderis contuentur, in globo igneo rimantes quædam secreta, arenisque feruentibus per totam diem alternis pedibus insistunt. Hieronymus contra Iouinianum libr. primo. Indi vt omnes penè Barbari vxores plurimas habent. Apud eos lex est, vt vxor charissima cum defuncto marito crematur. Hæ ergo contendũt inter se de morte viri, & ambitio summa certantium est testimonium castitatis digna morte decerni. Itaq; victrix in habitu ornatuque pristino iuxta cadauer defuncti accubat amplexãs illud & osculãs, & suppositos ignes pudicitiæ laude contemnẽs. Puto qui sic moritur, secundas nuptias non requirit. Idẽ in lib. 2. Bardesanes vir Babylonicus in duo dogmata apud Indos Gimnosophistas diuidit, quarũ vnũ appellat Brachanas, alterũ Samaneos. Qui tantæ continentiæ sunt, vt vel pomis arborũ iuxta Gangen fluuium, vel publice oriziæ & farinæ alantur cibo, & cum Rex ad eos venerit adorare illos solitus sit. Pacemq; prouinciæ suæ in eorum precibus arbitratur sitam. Ex libro de naturis rerum. Erdraces siue Gimnosophistæ contempta fallaci sæculi vanitate in tuguriis & speluncis habitant, nulli nocent, nec contra aliquos armis se defendunt. Filii autem & vxores eorum seorsum inhabitant cum animalibus quæ ad vitam sobriam su-

ſtentandam contrigunt. Hos cum Alexander Macedo reperiſſet, valde miratus, ait illis: Petite quod vultis, & dabo vobis. Da nobis inquiunt immortalitatem, quam ſuper omnia deſideramus, alias enim diuitias non curamus. At ille. Mortalis inquit cum ſim, immortalitatem quomodo dare poſſum? Si ergo inquiunt mortalem te eſſe cognoſcis, cur tot mala faciendo vagabundus in orbe diſcurris? Sunt & Bragmanni vltra Gangem fluuium habitātes, quos religio mirabilis, & innocentia mores & vita magnifice decorant. Horum Didaſcalus Didimus ab Alexandro Macedoniæ rogatus, mirabilem ad eum ſcripſit epiſtolā de vita & ſanctis moribus ipſorum, de cultu quoque vnius Dei, & de æternitate filij cū patre dicens inter cetera. Deus verbum eſt, & illud verbum creauit mundum, & per hoc viuunt omnia. Nos autem hoc verbum colimus, hoc adoramus. Deus ſpiritus & mens eſt, ideo non amat aliud niſi mundam mentem. Sunt & in illis partibus homines alii, qui amore alterius vitæ in ignem ſe mittere nō formidant. Alij qui parentes proprios nimio ſenio confectos mactare, & eorum carnes ad Epulas præparare, pietatem immenſā ac religionem putant, renuentes vero tanquā impios deteſtātur.

De Moribus ſingularibus caterarum regionum Cap. CXXXII.

SOlinus. Thracibus barbaris ineſt contemptus vitę, & ex quadā naturali ſapientiæ diſciplina concordant oēs ad interitū volūtarium, dum nonnulli eorum putant obeuntium animas reuerti, alii non extingui, ſed beatas fieri magis. Apud plurimos luctuoſa ſunt puerperia. Denique recens natum fletu parens excipit. E contra læta ſunt funera, adeo vt exemptos gaudijs proſequantur. Feminę eorum tenaces caſtitatis inſiliunt rogos defunctorum coniugum, & quod maximum inſigne caſtitatis ducunt, præcipites in flammas eunt. Thraces corporum magnitudine omnes hoīes antecedūt, ceruleis oculis ac truci viſu, terrifico ſono vocis, annoſa ætate. Edificia modicè ab humo eleuata. Annona eodē ſemper tenore, vites neſciunt, pomis abundant. In regis electione non nobilitas præualet, ſed ſuffragium vniuerſorum. Populus enim eligit ſpectatum moribus, & inueterata clementia, etiam annis grauem. Sed hoc in eo quæritur vt liberi nulli ſint. Nam qui pater fuerit, etiam ſi vita ſpectatur ad regendum non admittitur. Et ſi forte dum regnat pignus ſuſtulerit, poteſtate exuitur. Maxime hoc cuſtoditur ne fiat hæreditarium regnum, deinde etiam ſi rex maximam præferat æquitatem, nolunt ei totum licere. 40. ergo rectores accipit, ne in cauſis capitum ſolus iudicet. Quòd ſi ēt ipſe in peccato aliquo arguitur, morte mulctatur, non tamen vt cuiuſquam manu attrectetur ſed conſenſu publico rerum omniū interdicta ei facultate, etiam colloquij poteſtas primo denegatur. Scenolophagi non alia quā teſtudinum carne viuunt, Hirſuti niſi facietenus, quæ ſola leuis eſt. Iidem quoq; coriis piſcium veſtiuntur. Præterea in quadam regione apud eos quibus ad viuendi rationem exactior cura eſt, multæ vxores in eiuſdem viri coeūt matrimonium. Et cum maritus deceſſerit, apud grauiſſimos iudices ſuam quæq; de meritis agit cauſam. Et quæ officio ſior cęteris ſententia vicerit iudicantium, hæc palmæ refert præmium, vt arbitrio ſuo aſcendat rogum coniugis, & ſupremis eius ſemetipſam det inferias, ceteræ cum nota viuant. Ambroſius de exceſſu Satyri lib. 1. Liciorum feruntur eſſe præcepta, quæ viros iubeant muliebrem veſtem induere, ſi mœrori indulgeant, eo ꝙ mollem, & effeminatum iudicauerunt in viro luctum. Deforme enim eſt eos qui pro fide, pro religione, pro patria, pro æquitate iudicij, atque intentione virtutis, obuium morti pectus offerre debeant, mœrere in alio grauius, quod in ſe, ſi cauſa exegerit expendendum ſit. Iulius Celſus. Britones leporem, & gallinam, aut anſerem guſtare phas non putant. Hęc tñ aluunt animi voluptatiſq; cauſa. Loca ibi ſunt temperatiora, ꝙ in Gallia remiſſioribus frigoribus. Interiores plerique frumenta non ſerunt, ſed lacte, & carne viuunt, pellibuſq; veſtiuntur. Omnes vero ſe Britanni vltro inficiunt ceruleo colore, atque horridiores ſunt in pugna aſpectu. Capilloq; ſunt promiſſo, & in omni parte corporis raſa, præter caput, & labrū ſuperius. Vxores habent, deni duodenique inter ſe cōes, & maxime fratres cum fratribus, parenteſq; cum liberis Sed qui ſunt ex his nati, eorum habentur liberi, quo primum virgo quæq; deducta eſt. Valerius lib 2. Perſæ non aſpiciunt liberos ſuos priuſquā ſeptem impleuerunt annos, quo paruulorum amiſſionem æquiore ſuſtineant animo. Helinandus lib. 17. Xenephon in libro de vita Cyri, polenta & cardamo, & ſale, ac pana Perſas aſſerit victitare. Hieronymus contra Iouinianum libro 2. Cogē Aegyptium, vt ouium lacte veſcatur, impelle ſi vales Peluſionem, vt manducet cępas. Singulæ penè in Aegypto ciuitates ſingulas beſtias, & monſtra venerantur, quodcunque voluerint, hoc inuiolabile, & ſacrum putant. Vnde & vrbes quoque apud eos ex animaliū vocabulo nuncupantur leonto, cino.lico, buſtcis, thouni, quod interpretatur hircus, & vt ſciremus, qualis ſemper Aegyptus recepiſſet, nuper ab Adriani Amaſio vrbs eorum Antinous appellata eſt. Per hæc vides ergo, quòd nō ſolum in eſu, ſed in ſepulturis, & in conuiuijs, & in omni conuerſatione vnaquæque gens ſuo ritu, & proprietatibus victitet, & hæc eam putare legem, quæ dicit.

LIBER XXXII.

De locis, ac temporibus, & primo de tribus orbis partibus. Cap. I.

ACtor. Quoniam (vt ait Auguſtinus) Deus incommutabili æternitate viuens, creauit omnia ſimul, ex quibus currerent tēpora, & implerētur loca, ipſorumq; temporalibus, & localibus motibus voluerunt ſęcula. Huius operis naturalis, in quo nimirum de natura rerum in vniuerſali, & in particulari, ac de illis operibus Dei primarijs, quibus in ſex diebus omnes naturas creauit, earumq; curſum inſtruit, principaliter agere diſpoſuimus librum hunc vltimum de locis, & temporibus breuiter tranſcurrendo iuuante Deo complebimus. Res quippe naturales, ac mundiales loco conſiſtunt, & continentur, tēpora vero mouentur, vel immutantur. Et loco quidem exhibentur, vel obſeruatur, tempore dilatantur, & ſubtrahuntur. Verum quia de ratione loci, & temporis in generali ſuperius multa intulimus, videlicet in tertio huius operis libro, vbi de cęli continentia, & motu tractauimus. De cætero ſufficit, vt pauca de his tñ, prout ad humanum genus proprie ſpectant: hoc eſt de locis habitabilibus, & humanæ generationis per tēpora ſucceſſionibus perſtringamus. Poſt benedictionem quippe nuptialem primis parentibus a Deo datam additum eſt etiā, & replete terram. Quod licèt præcipuè poſt diluuium, & poſt diuiſionem linguarū factum ſit, pp hiſtoriam tñ naturalem in hoc opere perfectè complendam, ipſam terrarum diuiſionem, ac ſingularum naturam in hoc loco ſcribere placuit. Siquidem ante diluuium de inhabitatione locorum nihil, aut parum in ſacra hiſtoria ſcriptum eſt, ſed ferè tota illa ætas, vt dicit Aug. tanquam humani generis infantia obliuione ſepulta eſt. Poſt diluuium aūt iuxta Philonē adhuc viuente Noe nati ſunt viginti quatuor milia virorum, & centum, extra mulieres, & paruulos habentes ſuper ſe tres duces, quorum primus Nemroth de filus Cham regnauit ſuper fratres ſuos. Cuius exemplo cępit regnare Iectam ſuper filios Sem. Sephenæ aūt ſuper filios Iaphet. Sub his autem facta eſt linguarum confuſio, ſicque per orbem tripartitum oēs in diuerſis regionibus ſecundum linguarum ſuarū varietates diſſeminati ſunt. Filii Sem obtinuiſſe feruntur Aſiam, Cham Aphricam, Iaphet vero Europam. Iſid. in lib. etymo 14. In tres. n. partes orbis nō æqualiter diuiſus eſt. Nā Aſia a Meridie per orientē vſq; ad ſeptentrionem peruenit. Europa vero a ſeptētrione ad occidentem. Et inde Aphrica vſq; ad Meridiē. Sicq; mediū orbem ſola tenet Aſia, medium vero Europa, & Aphrica. Quæ ideo duæ factę ſunt, quia inter vtrūq; ab Oceano mare magnū ingreditur, quod eas interſecat.

De Aſia, & eius capite quod eſt Paradiſus. Cap. II.

ASia ex noīe cuiuſdam mulieris eſt appellata, quæ apud antiquos imperium tenuit orientis. Hæc in tertia orbis parte diſpoſita ab oriēte ortu ſolis, a Meridie Oceano, ab occiduo noſtro mari finitur. A ſeptentrione Meotide lacu, & Tanai fluuio terminatur: habet aūt prouincias multas, & regiones quarum breuiter noīa, & ſitus expediam, ſumpto initio a Paradiſo. Paradiſus locus eſt in orientis partibus, cuius vocabulum ex gręco in latinum vertitur hortus. Porro Hebraicę eden dicitur, quod in linguā noſtrā deliciæ interpretatur. Quod vtrūq; iunctum facit hortum deliciarum. Eſt. n. omni genere ligni, & pomiferarū arborum conſitus: habens ēt lignū vitę. Non ibi frigus, non ęſtus, ſed perpetua aeris temperies. E cuius medio fons prorumpēs, totum nemus irrigat. Diuiditurq; in quatuor naſcentia flumina, cuius loci poſt peccatum hominis aditus eſt interclusus. Septus. n. eſt vndiq; rumphea flammea. i. muro igneo accinctus, ita vt eius cum cęlo penè iungatur incendium. Cherubin quoq;. i. angelorum præſidium arcendis ſpiritibus malis ſuper rumphea flagrantia ordinatum eſt, vt homines flammę, angelos vero malos Cherubin ſubmoueant, ne cui carni, vel ſpiritui tranſgreſſionis aditus pateat.

De India, & eius mirabilibus. Cap. III.

INdia ab Indo flumine dicta eſt, quo ex parte occidētali clauditur: hoc a Meridiano mari porrecta vſq; ad ortū ſolis, & a ſeptētrione vſq; ad montē Caucaſum peruenit habēs gentes multas, & opida, inſulā quoque Taprobanam gemmis, & elephantis refertā, Criſan & Argirea auro, & argento fecundas; Tylem quoque arborē foliis nunq̄ carētē. Habet & fluuios Gāgē, & Indū, & Hipanē illuſtrātes Indos. terra Indię Fauonii ſpū ſaluberrima: in anno bis metit fruges, vice hiemis Ethefias patit. Gignit āt tincti coloris homines

mines elephātos ingentes: Monoceron beſtiam, Psittacū autem, hebenum quoque lignum, & cinnamum, & piper, & calamum. Mittit ebur, lapides quoque preciosos, berillos, criſopraſos, adamātem, carbunculos, lignites, margaritas, & vniones, quibus nobilium fœminarū ardet ambitio. Ibi ſunt & montes aurei, quos adire ꝑp dracones, & gryphes, & immenſorū hominū monſtra impoſſibile eſt. Solinus. Traduntur in India fuiſſe quinq; milia oppidorum precipua capacitate populorum. Diu etiā credita eſt eſſe tertia pars terrarum. Nec mirū iit, vel de hominum, vel de vrbium copia, cū ſoli Indi nunq̃ a natali ſolo receſſerint. Indiā Liberpater ingreſſus eſt, vtpote q Indis ſubactis omniū primus triumphauit. Maximi in ea amnes Ganges, & Indus. Minima Gangis latitudo per octo milia paſſuum, maxima per 20. patet. Altitudo vero vbi vadoſiſſimus eſt, menſuram centum pedū deuorat. In Gange inſula eſt populoſiſſima, ampliſſimam continēs gentem. Quorum Rex quinquaginta milia peditū, equitumque quinquagintaquatuor milia in armis habet. Omnes ſanè quicūque ſunt prædīti regia poteſtate, non ſine maximo elephantorū equitum & peditum quoq; numero militatem agitāt diſciplinā. Praſia gens validiſſima Palibotram vrbē incolūt. Vnde quidam gentem ipſam Palibotras nominauerunt. Quorum Rex ſeptentena milia peditum, equitum triginta milia, elephantorum octo milia oībus diebus ad ſtipendium vocat. Vltra palibotrā mons Maleus eſt, in quo vmbræ hieme, & ſeptentriones æſtate in auſtros cadunt, viciſſitudine hac durante ſenis mēſibus. Septētriones in eo tractu in anno ſemel, nec vltra 15. dies parēt. Sicuti auctor eſt Bethon, qui perhibet hoc in pluribus Indiæ locis euenire. Indo flumini ꝓximantes verſa ad Meridiem plaga vltra alios torrentes habent calores: deniq; vim ſyderis prodit hominū color. Montana pigmei tenent. At hi quibus vicinus eſt Oceanus ſine regibus degunt. Pandea gens a fœminis regitur, cui Reginam primā aſſignant Herculis filiā. In India ſunt monſtra diuerſi generis, ſerpentes enormes, leucrocota, eale, tauri mirabiles, manticora, monoceros, anguillæ tricenūorum pedum, pomaria 60. paſſuum, harundines immenſæ, & alia plāta mirabilia.

De cæteris Aſiæ regionibus. Cap. IIII.

Isido. vbi ſupra. Parthiam Parthi a Scythia venientes, eamq; ex ſuo nomine vocauerūt. Hæc a Meridie rubrum mare eſt, a ſeptētrione Hircanū ſolum. Ab occiduo ſolis plaga Media. Regna in ea 18. ſunt porrecta a Caſpio littore ad terram Scytharū. Aſſyria vocata eſt ab Aſſur filio Sem, qui eam poſt diluuium regionū primus incoluit. Hæc ab ortu Indiam, a Meridie Mediam tāgit, ab occiduo tygrim, a ſeptentrione montem caucaſum, vbi portæ Caſpiæ ſunt. In hac regione primū vſus inuentus eſt purpuræ. Inde primū crinium, & corporum vnguenta venerunt, & odores quibus Romanorū, atque Græcorum effluxit luxuria. Media & Perſia a regibus Medo, & Perſo cognominatæ ſunt, qui eas prouincias debellando aggreſſi ſunt, quibus Media ab occaſu tranſuerſa Parthia regna amplectitur. A ſeptentrione Armenia circūdatur. Ab ortu mari Caſpio diuiditur, a Meridie Perſida. Huius terra medicam arborem gignit, quam alia regio minime parturit. Sunt aūt Mediæ duæ maior & minor. Perſida tendens ab ortu ſolis vſque ad Indos, ab occaſu mare rubrum. Ab Aquilone vero Mediam tangit. Ab auſtro Germaniam, quæ Perſide annectitur, quibus eſt Suſa oppidum nobiliſſimum. In Perſida primum orta eſt ars magica, ad quam Nemroth gigas poſt confuſionem linguarū abijt, ibique Perſas ignem colere docuit. Nam oēs in illis partibus Solem colunt, qui ipſorum lingua el dicitur. Meſopotamia grecam etymologiam poſſidet, ꝙ duobus fluuijs ambiatur. Nam ab oriente Tygrim habet, ab occiduo Eufraten. Incipit aūt a ſeptentrione inter montem taurum & caucaſum, cuius a Meridie ſequitur Babylonia, deinde Chaldæa, nouiſſime Arabia Eudemon, quæ inter ſinum Perſicum, & ſinum Arabicū anguſto tractu terræ orientem verſus extenditur. Babyloniæ regionis caput Babylon vrbs eſt, a qua & nuncupata, tam nobilis, vt Chaldæa, & Aſſyria, & Meſopotamia in eius nomen aliqñ tranſierūt. Arabia eſt appellata. i. ſacra: hoc. n. ſignificare interpretatur, eo ꝙ ſit regio Thuriferos odores creans. Hinc eam græci Eudemon, noſtri beatam nominauerūt. In cuius ſaltibus myrrha, & cinnamū prouenit. Ibi naſcitur auis fœnix. Sardonia gemma, & iris molochites, & pederota ibi inuenitur. Ipſa eſt & Saba appellata a filio Chus, qui nuncupatus eſt Saba. Hæc autem (vt prædiximus) anguſto terræ tractu ad orientem verſus ad Perſicum ſinum extenditur, cuius ſeptētrionē Chaldæa claudit, occaſū ſinus Arabicus.

Iterum de eodem. Cap. V.

Syriam Sirus quidam perhibetur indigena ſuo vocabulo nuncupaſſe. Hæc ab oriente fluuio Eufrate, ab occaſu noſtro mari & Ægypto terminatur, tangens a ſeptentrione Armeniam, & Cappadociam, a Meridie ſinū Arabicum. Situs eius porrectus in immenſam longitudinem, in lato anguſtior: habet aūt in ſe ꝓuincias Commagenam, & Fœniceam, & Paleſtinam, cuius pars eſt Iudæa abſque Saracenis, & Nabatheis. Commagena eſt prima prouincia Syriæ, vocabulo Cōmage vrbis nuncupata, quæ quondam ibi metropolis habebatur, huius eſt a ſeptentrione Armenia, ab ortu Meſopotamia, a Meridie Syria, ab occaſu mare magnum. Fœnix Cathmi frater de Thebis Ægyptiorum in Syriam profectus apud Sydonem regnauit, eamque prouinciam ex ſuo noīe Fœniciam appellauit. Ipſa eſt vbi eſt Tyrus, ad quam Iſaias loquitur: habet autem Arabiam ab oriente, mare rubrum a meridie. Paleſtina prouincia Philiſtijm vrbem metropolim habuit, quæ nunc dicitur Aſcalon, ex qua ciuitate oīs circa eā regio Paleſtina eſt nuncupata. Huius ab oriente mare rubrum occurrit, a Meridiano latere India excipitur, a ſeptētrionali plaga Tyriorum finibus clauditur, ab occaſu Aegyptio limite terminatur. Iudæa ex noīe Iudæ eſt appellata, ex cuius tribu reges habuit. Hæc eſt Paleſtinæ regio, quæ prius Chanaam dicta eſt a filio Cham, ſiue a decem Chananeorū gentibus, quibus expulſis eandem terram Iudæi poſſederūt. Initium longitudinis eius a vico Arſa, vſque ad vicum Iuliadem porrigitur, in quo Iudæorum pariter, ac Tyriorū communis habitatio eſt. Latitudo aūt eius a monte Libani vſq; ad Tyberiadis lacum extenditur. In medio aūt Iudææ ciuitas Hieroſolyma eſt, quaſi vmbilicus regionis totius. Terra eſt variarum opum diues, frugibus fertilis, aquis illuſtris, opima balſamis. Vnde ſecundum elementorum gratiam exiſtimauerūt Iudæi eam promiſſam patribus terram fluentem lacte, & melle: eam hic illis Deus reſurrectionis prærogatiuam pollicebatur. Samaria regio Paleſtinæ ab opido quodam nomen accepit, quod vocabatur Samaria, ciuitas quondam regalis in Iſrael, quæ nunc ab Auguſti noīe Sebaſtia nuncupatur. Hæc regio inter Iudæam, & Galilæam media iacet, incipiens a vico cui nomen eſt Eleas, deficiens in terram Acrabato. Situs eius natura conſimilis, nec vllo differens a Iudæa. Galilæa regio Paleſtinæ vocata eſt, ꝙ gignat candidiores homines, q̃ Paleſtina. Hæc aūt eſt duplex, ſuperior, & inferior, ſibi tñ connexæ, Syriæ, & Fœnici adhærentes. Terra earum opima, & ferax, & fructibus ſatis fœcunda. Pentapolis regio in confinio Arabiæ, & Paleſtinæ ſita eſt, dicta a quinque ciuitatibus impiorum a Hieroſolymis, olim vberrima, nunc aūt deſerta, atq; exuſta. Nam pro ſcelere incolarum de cœlo deſcendit ignis, qui regionem illam in cineres æternos diſſoluit, cuius vmbra, & ſpecies in fauillis, & arboribus ipſis etiam adhuc videtur. Naſcuntur enim ibi poma virentia ſub tanta ſpecie maturitatis, vt edendi deſiderium gignant. ſi quæ carpas faciſcunt, ac reſoluuntur in cinerem, fumum exhalant quaſi adhuc ardeant.

Adhuc de eodem. Cap. VI.

Nabathea a filio Iſmael eſt nuncupata, iacet autem inter Iudæam, & Arabiā, & ſurgens ab Eufrate in mare rubrū porrigitur, & eſt pars Arabiæ. Ægyptus quæ prius aeria dicebatur, ab Aegypto Danai fratre poſtea ibi regnante nomen accepit. Hæc ab oriente Syriæ, ac rubro mari coniuncta ab occaſu Lybiam habet, a ſeptentrione mare magnum: a Meridie vero introrſus recedit pertendens vſque ad Aethiopes, regio cœli imbribus inſueta, & pluuiarum ignata. Nilus ſolus eam circunfluens irrigat, & inundatione ſua fœcundat. Vnde & ferax frugibus multam partē terrarum alit. Cæterorum quoq; negociorū adeo copioſa, vt impleat neceſſarijs mercibus etiam orbem terrarum. Finis Aegypti Canopia, a Canope Menelai gubernatore ſepulti in ea inſula, quæ Lybiæ principium, & oſtium Nili facit. Helinandus. Plato tradit in Aegypto nunquam pluiſſe. Iſidorus. Seres opidum eſt orientis a quo & genus ſericum, & regio nuncupata eſt. Hæc a Scythico Oceano, & mari Caſpio ad Oceanum Orientalē inflectitur, nobilibus frondibus fertilis, e quibus vellera decerpuntur, quæ cæterarum gentium populis Seres ad vſum veſtium vendūt. Bactriæ regioni proprius amnis Bactrus vocabulum dedit. Partes eius, quæ plantæ ſunt propanſis montis iugis ambiuntur, quæ aduerſæ ſunt Indi fluuij fontibus terminātur, reliqua includit Oxus fluuius. Mittit Bactria fortiſſimos Camelos nunquam atterentes pedes. Scythia ſicut & Gothia a Magoth filio Iaphet fertur cognominata. Cuius terra olim ingens fuit. Nam ab oriente India, a ſeptentrione per paludes Meotides inter Danubium, & Oceanum vſque ad Germaniæ fines porrigebatur. Poſtea vero minor effecta. A dextris orientis parte qua Oceanus Syricus tenditur vſq; ad mare Caſpium, quod eſt ad occaſum. Dehinc ad Meridiem vſq; ad caucaſi iugum deducta eſt. Cui ſubiacet Hircania ab occaſu habens pariter gentes multas propter terrarum infœcunditatem late vagantes. Ex quibus quædam agros incolunt, quædam portentuoſæ ac truces carnibus humanis, & eorum ſanguine viuunt. Scythiæ plures terræ ſunt locupletes, inhabitabiles tamen plures. Nam dum in pleriſque locis auro, & gemmis affluant gryphorum immanitate acceſſus hominum rarus eſt, & ſmaragdis tamen optima hæc patria eſt. Cianeus quoque lapis, & cryſtallus puriſſi ois Scythiæ eſt. Habet & flumina magna Faſidem Oſtorum, atque Araxem.

Iterum de eodem. Cap. VII.

HIrcania dicta est a silua Hircania, quę scythię subiacet, habēs ab oriente mare caspium, a meridie Armeniam, a septentrione Albaniam, ab occasu Hyberiam. Est autem silua aspera, copiosa immanibus feris, tygribus, pantheribusque & pardis. Vnde Virgilius. Hircanęque admouent vbera tygres. Albania est a candore populi nuncupata, eo quod albo crine nascantur. Hæc ab oriente sub mari Caspio surgens, per oram oceani septentrionalis vsque ad meotides paludes per deserta & inculta extenditur. Huic terræ canes ingentes sunt, tantæque feritatis, vt tauros premant, leones perimant. Armenia vocata est ab Armenio Iasonis Thessali comite, qui amisso rege Iasone, collecta multitudine eius quę passim vagabatur, Armeniam cepit, & ex suo nomine nuncupauit. Sita est autem inter taurum & caucasum, a Cappadocia vsque ad Caspium mare protensa, habens a septentrione ceraunios montes, ex quorum collibus tygris fluuius nascitur, & in quibus montibus arca post diluuium sedisse perhibetur. Duplex est autē Armenia, superior & inferior, sicut duæ Pannoniæ. Hyberia Regio est Asię prope pontum Armeniæ iuncta. In hac herbæ tincturæ vtiles nascuntur. Cappadociam vrbs propria nominauit. Hæc in capite syrię sita ab oriente Armeniam tangit, ab occasu Asiā minorem, ab Aquilone mare cimericum & themiscericos campos, quos habuere amazones. A meridie vero taurum montem, cui subiacet Cilicia & Isauria vsque ad cilicum sinum, qui spectat contra Insulam Cyprum. Terra eius ante alias nutrix est equorum. Elis amnis per eā fluit, qui quondā Lydiæ regna diuinoxit a plis.

De Asia minori & eius prouincijs. Cap. VIII.

ASia minor ab oriente Cappadocia cingitur, ab alijs partibus vndique mari circundatur. Nam a septentrione pontum euxinum habet, ab occasu propontidem, a meridie Egeū mare. Habet prouincias Bitiniam, Frigiam, Galathiam, Liddiam, Cariam, Pamphiliam, Isauriam, Liciam, atque Ciliciam. Bithinia in ponthi exordio ad partem solis orientis aduersa Thraciæ iacet, multis antea nominibus appellata. Nam prius bericia dicta, deinde migdonia, mox a bithinio rege Bithinia nuncupata est. Ipsa est maior Frigia. Nichomedia vrbs in ea est, vbi Hannibal fugiens veneni haustu animam expirauit. Galacia dicta est a priscis gallorum gentibus a quibus extitit occupata. Nam galli in auxilium a Rege Bithiniæ euocati regnum cum eo peracta victoria diuiserunt, sicque deinde græcis admixti primum Gallogræci, nunc ex antiquo Gallorum nomine Galathę dicuntur, & eorum Regio Galathia nuncupatur. Frigia dicta est a frigia Europis filia, hæc est Dardania, a Dardano Iouis filio dicta. De quo Homerus ait. Quem primus genuit cęlesti Iuppiter arce. Hic enim profectus de Corintho ciuitate primus venit in frigiam. Est autem Regio Troadis subiecta. Ab Aquilonis parte Galathę, a meridiana vicina est licaonię, ab oriente Liddię adhæret, ab occidente Elesponto mari terminatur. Huius Regio Troia est, quam ex suo nomine appellauit tros Troianorum Rex Ganimedis pater. Duę sunt autē Frigię, Maior & Minor. Maior frigia smirnam habet. Minor vero Ilium, Licaoniam. Cariam erinus fluuius discernit a frigia. Lidia sedes antiqua regnorum, quam pactoli vnda extulit in diuitias torrentibus aureis. Hæc antea Meonia dicebatur. Quæ dum pro breuitate duo fratres Reges Liddum & Tirrhenū ferre non posset, hinc ex sorte Tirrhenus cum ingenti multitudine profectus, loca Galliæ occupauit, & Tirrheniam nominauit. Liddia autem a Liddo Rege fratre, qui in prouincia remanserat cognominata est. Coniungitur autem minori Frigiæ ab occidente. Ab ortu smirnam vrbem habet, quam ælles fluuius cingit. cuius campos pactolus & erinus circumfluunt arenis aureis ditissimi. Pāphilia ciliciæ sociatur, cuius vltima phaselis, dehincque Licaonia, quę ab illa parte qua Galaciæ continua est, habet ciuitates quatuordecim. Isauria ex situ loci peribetur cognominata, quod vndique aperta aurarum flatibus pateat. Metropolim vrbem Seleuciam habet. Cilicia a Cilicię quodam nomē traxit, quem ortum Fenicię dicunt antiquioremque Ioue fuisse asserunt. Plurima iacet campis, recipiens ab occiduo Liciam, a Meridie mare creticum, a tergo montis Tauri iuga. Hanc cignus amnis intersecat. matrem vrbiū habet Tharsum. In ea eborricos oppidū est, vnde crocum plurimum & optimum venit inspiramine flagrātiori, & colore aureo. Licia nuncupata quod ab oriente adiuncta Ciliciæ sit. Nam habet ab ortu ciliciam, ab occasu & Meridie mare. A septentriona Cariam, ibi est mōs Chimera, qui nocturnis æstibus ignem exhalat, sicut in sicilia ethna, & veseuus in campania.

De Europa & eius regionibus. Cap. IX.

POst Asiam ad Europam stilus vertendus est. Europa quippe Agenoris Lybię regis filia fuit, quam Iupiter ab Aphrica raptā cretam aduexit, & partem tertiam orbis ex eius nomine appellauit. Ille autem est Agenor Lybiæ filius, ex qua & Aphrica fertur cognominata. Vnde apparet prius Lybiæ accepisse vocabulum, postea Europam. Europa autem in tertiam partem orbis diuisa. Incipit a flumine Tanai, descendens ad occasum per septentrionalem Oceanum vsque ad fines Hispanię, pars Orientalis, & Meridiana a ponto consurgens tota mari magno coniungitur, & in insulis Gades finitur. Prima Europę regio est Scythia inferior, quę a meotidis paludibus incipiens inter Danubium & Oceanum septentrionalem vsque ad Germaniam porrigitur. Quę terra generaliter propter Barbaras gentes quibus inhabitatur Barbarica dicitur. Huius pars prima Alania est, quæ ad Meotidas paludes pertingit. Post hanc Dacia, vbi & Gothia. Deinde Germania vbi plurimam partem Sueui incoluerunt. Germania post Scythiam inferiorem a Danubio inter Rhenum fluuium Oceanumque cōclusa, cingitur a septentrione & occasu Oceano. Ab ortu vero Danubio a meridie Rheno flumine dirimitur, terra diues virum ac populis numerosis & immanibus. Vnde & propter fecūditatem gignē dorum populorum Germania dicta est. Gignit aues Hircanias, quarum pennę nocte perlucent. Visontes quoque feras, & vrsos atque alces parturit. Mittit & gemmas crystallū & succinum, callaicum quoque viridem & ceraunium candidum. Duæ sunt Germanię, superior iuxta septentrionalem Oceanum, inferior circa Rhenum. Prouincię autem sunt quas Danubius a Barbarico ad Mediterraneum mare seclusit, prima est Mesia a Messium prouētu vocata, vnde & eam veteres cereris horreum vocabant. Hęc autem ab oriente ostiis Danubii iungitur, ab euro vero Tracię. A meridie Macedoniæ, ab occasu Histrię copulatur. Post Mesiam autem Pannonia est. Inde noricus ager frigidus, & parthius siccuosus, post quem rethicus ferax frugibus, qui excipit Galliam Belgicam. Thraciæ Trax Iaphet filius veniēs nomen dedisse perhibetur, alij a sæuicia incolarum Traciam appellatam dixerunt. Huic ab oriente propontis & vrbs Cōstantinopolis opposita est. A septentrione vero hister obtenditur. A Meridie vero Egeo mari adhęret. Ab occasu Macedonia illi subiacet, cuius regionem olim diuersarum gentium populi mastagetę, sarmatę scythæ, & alię plurimę nationes incoluerunt. Ampla est enim. Ideoque plurimas continuit gentes. Ebrum fluuium Tracia fundit, qui etiā gētes Barbarorum plurimas tangit

De Grecia & eius prouincijs. Cap. X.

GRęcia a Græco Rege dicta est, qui cunctam illam regionem incoluit. Sunt autem prouinciæ Gręciæ septem. Quarum prima est ab occidente Dalmacia. Deinde epyrus, inde Ellades, inde Thessalia, inde Macedonia, inde Achaia, & duæ in mari, Creta, & Ciclades. Illiricus autem generaliter omnis Græcia est. Dalmatia a delmi maxima eiusdem prouincię ciuitate traxisse nomen existimatur. Adhæret autem ab oriente Macedoniæ, a septentrione Mesię, ab occasu Histria terminatur, a meridie vero Adriatico sinu clauditur. Epyrus a Pyrro Achillis filio dicitur, cuius pars Caonia quæ ante Mollosa dicta est a Molloso filio Pyrri quē de Andromacha habuit. Sed postquam occisus est Pyrrus Orestis insidijs, Andromacham Helenus suscepit, tenuitque regnum priuigni qui successerat patri. A quo mollosia dicta est pars epyri, quā Helenus postea a fratre Caone, quem in venatu per ignorātiam dicitur occidisse, Caoniam nominauit quasi ad solacium fratris extincti. Ellades dicta ē a rege Ellana Deucalionis & Pyrræ filio, a quo & prius Gręci Ellenes nuncupati sunt. Ipsa est Attica terra atque prius dicta. Nam granus quidā græciæ indigena fuit, & cuius filia attis nomine attica terra vocata est. Hęc inter Macedoniam & Achaiam Media iacet, Archadiæ a septentrionali parte coniuncta. Ipsa est & vera Gręcia, vbi fuit Athenæ ciuitas mater liberaliū literarum & philosophorum nutrix, qua nihil habuit Gręcia clarius atque nobilius. In ea est & Maratonius cāpus opinione quondam prelii cruentissimus. Ellades autem duę sunt prouincię Boecia & Peloponensum. Boecia autem dicta est hac ex causa, dū Cathinus Agenoris filius Europam sororem a Ioue raptam ex precepto genitoris quęreret nec reperiret, patris iram formidans confirmato animo elegit exilium. Nam bouis forte secutus vestigia amplexus est sedem vbi illa recubauerat, sicque locum de nomine bouis Boeciam nominauit, vbi & Thebas vrbē cōstruxit, in qua olim ciuilia bella detonauerunt, & vbi nati sunt Apollo & Hercules maior ille thebanus. Eadem est Eonia vocata a fonte quodam Apollini & musis consecrato, qui in eadem Boecia est. Peloponēsis vero secūda pars elladis a Pelope Rege Atticæ vocata ē.

Iterum de eodem. Cap. XI.

THessalia a Thessalo rege dicta est, quę ad Meridianam plagam Macedonię coniuncta est. Cuius a tergo pyria est. Multa sunt in Thessalia flumina & oppida, inter quę præcipue Thessalonica. Ibi est & mons Parnasus, quondam Apollini consecratus. Thessalia patria Achillis & origo lapitharū fuit, de quibus fertur, quod hi primo equos frenis domuerunt, vnde & centauri dicti sunt. In Thessalia primum solidi aurei facti sunt. Domandorum quoque æquorum vsus primum repertus est. Macedonię in exordio ab Emathio rege Emathiæ nomen erat, sed Macedo Deucalionis maternus nepos, postquam ibi accepit principatum,

mutauit

mutauit vocabulū, Macedoniamque a suo noīe dixit. Est autem confinis ab oriente Egeo mari. A meridie Achaiæ. Ab occasu Dalmaciç. A septentrione Mesiæ. Patria Alexandri magni, & regio auri venis argentique opima. Lapidem quem pyritem vocāt ista gignit. Mons Olimpus in ea est, qui excelenti vertice tantus attollitur, vt in cacumine eius nec nubes nec venti sentiātur. Achaia ab Acheo rege & vrbs & prouincia appellata est, hæc penè insula est. Nam absque septentrionali parte, qua Macedoniæ iungitur, vndique septa est mari. Ab oriente n. habet Myrtheum mare. Ab Euro Egeum. A meridie Ionicum. Ab Aphrico, & occasu Cassiopas insulas. A sola septentrionali parte Macedoniæ vel atticeç terrç adiungitur. Huius caput est vrbs Corinthus, græciç decus. Inachus est Achaiæ fluuius. Archadia vero sinus Achaiæ est, vt platani folium inter Ionium & Egeum mare ab Euro exposita, quā Archas Iouis & Caliste filius Pelasgis in deditionem redactis ex suo nomine Archadiam nuncupauit. Ipsa est & Sicionia a Sicione Rege, a quo & Regnum Sicionorū est dictū. Hēt aūt Archadia fluuium magnū Erimantum, Abestō quoq; lapidē, q semel accēsus nūquā extinguitur. Candidissimæ ibi ēt merulæ nascūtur.

De ceteris Europę prouincijs. Cap. XII.

PAnnonia ab alpibus appenninis dicta est, quibus ab Italia secernit Regio fortis; & solo lęta. Duob⁹ latis acerbis fluuijs drauo sauoqe vallata est. Cōiungitur aūt cū Norico & Rethia, hās ab oriente Mesiam, ab Euro Hystriā, ab aphrico vero alpes appeninas, habet ab occasu Galliam Belgicam, a septentrione Danubij fontem, vel limitē quæ Germaniam Galliamque secernit. Histrum hystrer amnis vocauit, qui eius terram influit. Ipse est Danubius. Habet autem Histria a septentrione Pannoniam. Actor. Pannonia Europæ est prouincia, quæ ab Hūnis quondam occupata ab eodem populo Hungaria vulgariter est vocata. Quæ duplex est secundum Orosium. Maior scilicet, & minor. Maior quidem est in vlteriori Syria vltra Meotidea paludes constituta, a qua Hūni venationis gratia primitus exeuntes per lōgissima paludum, & terrarum spacia, & ceruorum, & bestiarum vestigia insequentes tandem solum Pannoniç inuenerūt, qui reuersi ad propria collecto agmine in Panoniam redierunt, & expulsis incolis a primeua sua origine nomen genti, & patriç indiderunt. Isidorus vbi supra. Italia olim a grecis populis occupata magna græcia appellata est. Deinde a regis noīe Saturnia, mox & latium dicta, eo quidem Saturnus a Ioue sedibus suis pulsus ibi latuerit. Postremo ab Italo sicolorum rege ibi regnante Italia nuncupata est. Cuius situs longitudine amplius quam latitudine a circio in eurum extenditur, a meridie Tyrrheno mari, ab Aquilone Adriatico clauditur. Terra omnibus in rebus pulcherrima, soli fertilitate, pabuli vbertate gratissima. Habet lacus benacum auernū atque lucrinum. Fluuios Eridanū, Tyberim, & tepentes fontibus Baias. Gignit gēmas lucitem, corallū, & lygurium, Boam quoque serpentem, lincem feram & Diomedias aues. Italia autem & Hispania ideirco Hesperiç dictæ sunt, quod græci Hespero stella nauigent in Italiam & in Hispaniam. Quę hac ratione discernuntur, aut Hesperiam solam dicis, & significas Italiam, aut addis vltimam, & significas Hispaniam, quę in occidentis est fine. Actor. Inter oēs aūt Europę regiones occidentales Italia obtinet principatū. Insulas. n. habet nobiles, & portus maris insignes, prouincias cunctis diuitijs locupletes, ciuitates populosissimas. Est aūtē contra septentrionē altissimis alpibus circundata & montium iugis, e quibus oriuntur flumina Rhenus, Danubius, Rhodanus, & Secana &c. Isidorus vbi supra. Tuscia pars est Italię, vmbria vero pars Tusciç. Actor. Tuscia Italiæ est prouincia inter Ligures & Romanorum territorium collocata, quæ difficilibus montium iugis & accessibus locorum valde altis & arcis fortissime est munita. a Thuris frequentia dicta. Nā in illis partibus in mortuorum exequijs antiqui Thura cremare & offerre religionis & deuotionis gratia solebant, & suos mortuos affectu lachrymabili deplangebant. Thura etiam in aris Deo potissime incendebant, quia (vt dicit) in Tuscia ars aruspicum primitus est reperta. Hæc & Emilia fuit primitus nominata, habens insignes & nobiles ciuitates ab occidente cōtra Liguriam, habet Pisanam & Senas, Luchā, Florentiam: Contra septentrionem vrbē veterem. contra orientē Aretium, contra meridiem Torthonam Perusium & Assisiū, quę valli Spoletanæ sunt cōtiguæ & vicinæ, habens ab oriente mare Adriaticum & Marchiam, a meridie Tyberim Ripam & romanā. ab occidente Mediolanensem: Liguriam, a Septentrione Romaniolam & prouinciam Paduanam. Isidorus vbi supra. Vmbria vero vt historię narrant, ab eo, quod tpe aquatæ cladis imbribus superfuerit, & ob hoc vmbria gręce cognominata ē. Est. n. in iugis appennini montis sita in parte Italię iuxta meridiē. Etruria pars est Italię, dicta quod eius fines tendebantur usque ad ripam Tyberis, quasi altero foros. Nam alteros significatur altera, foros finis vocatur. Romæ enim fines antea vna tantum tyberis ripa tenebat, hæc & Tuscia. Tuscia autem a frequentia sacrifici

& Thuris dicta est A Thoro Iethicę, illic & aruspiciam dūi repertam. Apulia est vbi Brūdusium, quam Etholi olim secuti Diomedem ducem condiderūt. Actor. Apulia est regio maritima in Italia, quæ pars est Europæ ab insula Siciliç per maris brachiū separata, terra siquidem est multum populosa, auro & argento referta, frumento mero, & oleo opulenta, ciuitatibus nobilissimis inclita, castris & oppidis præmunita singulis, & diuersi generis fructibus fertilis, & fęcunda: finis est Europç contra Meridiem, q solo mari a Barbaria est diuisa. Fōtes dicitur habere calidos ex infirmis pręhentes sanitatem, & medicinam. Metropolis autem illius regionis Brundusium dicitur, quam gręci quōdam ędificauerunt. A Brunda gręce quasi caput cerui latinę. Isidorus vbi supra. Campania prouincia Italię habet terras hieme anni, atque ęstate vernantes, & sol ibi mitis, grata tēperies, aer purus, & blandus. Actor. Campānia est Italię prouincia inter Romanū territorium, & Apuliam collocata. Cuius metropolis quondam fuit Capua a Silujo rege albanorum exacta, a capacitate sic dicta, eo quod eius terra omnem fructuum vitæ capiat: vnde & caput est campaniç, cuius adhuc duę maximæ sunt ciuitates s. Roma, & Chartago. Ex hac ēt aliquando tota prouincia Italię campania fuit appellata; plures alias habet ciuitates famosas locupletes, & populosas, sicut Neapolim, & Puteolim &c.

Adhuc de eodem. Cap. XIII.

GAllia dicta est a candore populi. Gala. n. gręce lac dicitur: montes. n. & rigor cęli ab ea parte solis ardorem excludūt, quo fit vt candor corporum non coloretur. Hanc ab oriente alpium iuga tuentur, ab occasu Oceanus includit, a Meridie pręrupta Pyrenei, a Septentrione Rheni fluenta, atque Germania. Cuius initiū Belgica, finis Germania est. Aquitania est regio glebæ vberi, ac pabulosa, & ad vsum animantiū apta. Fluminibus quoque & fontibus irrigua, perfusa duobus magnis Rheno, & Rhodano fluuijs. Belgis aūt ciuitas est Galliç, a qua Belgica prouincia dicta est. Cisalpina, quia citra alpes: Transalpina. i. trās alpes contra Septentrionem. Rhetina vero quod sit iuxta Rhenū. Aquitania aūt ab obliquis aquis lyguris fluminis est appellata, qui ex plurima parte terminus eius est, eamque penè in orbem cingit. Actor. Belgica dicitur Galliç prouincia, ab oriente (vt Orosius dicit) habet Germaniam siue flumine Rhenū, ab Euro habet alpes Apenninas, a Meridie prouinciam Narbonensem, in qua ciuitas Arelatensis sita est, ab occasu prouinciam Lugdunēsem. A circio Oceanum Britannicum, a Septentrione Britannicam Insulam, siue Angliam. Hęc regio in frugibus, & fructibus est fęcunda. Isid. Hispania prius ab Hibero amne Hibēria nuncupata fuit, postea ab Hispano aliàs Hispalo flauio Hispania cognominata est. Ipsa est & vera Hesperia ab Hespero stella occidentali dicta. Sita est autem inter Aphricam, & Galliam; a Septentrione Pyrenejs montibus clausa. A reliquis partibus vndique mari conclusa, salubritate cęli æqualis, omnium frugum generibus fęcunda, gemmarum metallorumque copijs ditissima. Interfluunt eam flumina magna, Betis, Mineus, Beris, & Thagus. Aurum trahens vt Pactolus. Habet prouincias sex, Terraconensem, Chartaginēsem, Lusitāniam, Galliciam, Beticam, & Transfreta in regione Affricę Tingitanam. Duæ sunt autem Hispaniæ. Citerior quæ in Septentrionis plaga a Pyreneo vsque ad Carthaginem porrigitur. Vlterior, quæ in Meridiem a Celtiberis vsque ad Gaditanum fretum extenditur.

De Aphrica, & regionibus illius. Cap. XIIII.

APhricam autem nominatam quidam inde existimant quasi apricam, quod sit aperta cœlo, vel Soli, & sine horrente frigoris. Alij dicunt Aphricam appellari, ab vno ex posteris Abrahæ de Cethura, qui vocatus est Apher, de quo supra meminimus. Eadem & Lybia dicta est, quòd inde Lybs flat, hoc est Aphricus, alij aiunt Epaphum Iouis filium, qui Mēphin in Ægypto condidit ex Cassiotha vxore procreasse filiam Lybiam, quæ postea in Aphrica regnum possedit. Cuius ex nomine terra Lybia est nuncupata. Incipit autem a finibus Aegypti pergens iuxta Meridiē per Aethyopiam vsque ad Atlantem montem. A Septentrionali parte vero Mediterraneo mari coniūncta clauditur, & in Gaditanum fretum finitur. Actor. Est autem illa pars mundi, quæ Aphrica dicitur minor spacio, quam Asia, vel Europa, sed pro sua quantitate ditior est, & mirabilior in qualitate. Nam in auro, & gemmis ditissima est: similiter in frugibus, fructibus, & olivis. Mirabilissimas etiam producit bestiarum, & hominum species, & figuras Solis ardoribus pręalijs terris exurime. Varijs Oceani etiam finibus intercipitur. Arenarum cumulis sterilis in multis partibus efficitur. Et a Satyris tygridibus, & alijs horrendis bestijs possidetur. Isidorus. Habet autem Aphrica prouincias Lybiam, Cirenensem, Pentapolim, Tripolim, Bisaciū, Carthaginē, Numidiā, Mauritaniam, Tingitaniā, & circa Solis ardorē Æthyopiā. Lybia Cirenēsis in parte Aphricę prima est, a Cirene vrbe metropoli, quæ est in eius finibus nuncupata. Huic ab oriente

te Aegyptus est, ab occasu Sirtes maiores. & Trogoditæ. a septentrione mare Lybicum, a meridie Aethyopia, & barbarorũ variæ nationes. & solitudines inaccessibiles, quæ & basiliscos serpentes creant. Pentapolis græca lingua a quinq; vrbibus est nuncupata. i. a Berenicæ, Cirene, Centria, Appollonia, Ptolemaida. Ex quibus Ptolemaida, & Berenice a Regibus nominatę sunt. Est autẽ Pentapolis Lybię Cirenensi adiuncta, & eius finibus deputata. Tripolitanam quoq; prouinciam grçci sua lingua signant de numero trium magnarum vrbiũ Ocea, Sabreta, Leptis magna. Hęc habet ab Oriente Sirtes maiores, & Trogoditas, a Septentrione mare Adriaticum, ab occasu Bisantium, a Meridie Getulos, & Garamantes vsque ad Oceanum Aethyopicum pertẽdentes. Actor. Tripolitana Regio est duplex. Vna est in Fœnice dicta a Tripoli ciuitate famosissima, quę totius patrię in circuitu pp nimiam sui fortitudinem est defensio, & munimẽ. Alia vero est Aphrica inter Pentapolim & Bisantium, a tribus magnis vrbibus sic vocata. vt iam dictum est. Isid. Bisancena Regio ex duobus nobilissimis oppidis nomen sortita est, ex quibus vna Adrumetus vocatur, altera Bisantium. Hęc sub Tripoli est patẽs passuum 200. vel amplius duxis milia, fœcunda oleis, & glebis ita perpinguis, vt iacta ibi semina incremento penè centesima fruge renascantur. Zeugis vbi Carthago magna, ipsa est, & vera Aphrica inter Bisantium, & Numidiam sita, a Septentrione mari siculo iũcta, & a Meridie vsq; ad Getulorum regionem porrecta. Cuius proxima quæque frugifera sunt. Vlteriora aũt bestijs, & serpentibus plena, atque Onagris magnis in desertum vagantibus. Getulia autẽ Aphricę pars Mediterranea est. Actor. Getulia Aphricę est prouincia a grecis, qui se de grecorum processerunt reliquijs dicta. Qui ingenti amodo cõgregato nauigio vsque ad Lybię partes peruenerũt, & ibi sedes suas vsque hodie posuerunt. Et quia ex Gothis venerunt, Getuli nuncupari sunt. Et ideo est opinio apud grçcos, Mauros ex illa gẽte sibi esse consanguineos, & propinquos. Isidorus. Numidia ab incolis passim vagantibus sic est vocata, ꝙ nullam certam habent sedem. Nam lingua eorum incertę sedes, & vagę Numidę dicuntur. Incipit autem a flumine Amsaga, & in Zeugitanorum limitem desinit, habens ab oriente Sirtes minores, a Septentrione mare, quod intendit Sardiniam, ab occasu Mauritaniam Sitifensem, a Meridie Aethyopum gentes. Regio campis pręp[i]nguis. Vbi aũt siluestris est, feras educit, vbi iugis ardua, equos, & Onagros procreat. Eximio ẽt marmore prędicatur, quod Numidicum dicitur. Habet autem vrbes pręcipuas Hipponẽ, Regium, & Russicadam, alias Fusicadam. Plinius lib. 5. Numidia Methagonitis terra a grecis est appellata. Numidę vero Nomades a permutandis Papilionibus, Maspalia sua, hoc est domus plaustris circumferentes. Oppida Collurus, Ichade. Ab ea ad 48. milia passuum in Mediterraneo, Colonia Cyrtha Sitianorum cognomine. Et alia intus sicca. Liberũ quoque oppidum bolla Regia. Et in ora Tacatua Hippo Regius, flumen Armua Oppidum Tachabracha ciuium Romanorum Tusca fluuius Numidię finis. Nec pręter marmoris Numidici ferarumque prouentum aliud insigne.

Iterum de eodem. Cap. XV.

TAuron græce nigrum vocant, Sicut ergo gallia a candore populi, ita mauritania a nigrore nomen sortita est. Cuius prima prouincia Mauritania Sitifensis est, quæ Sitifi habuit oppidũ, a quo & vocabulum regio traxisse perhibetur. Mauritania vero Cesariẽsis colonię cæsariç ciuitas fuit, & nomen prouinciæ ex ea datum. Vtræq; n. prouinciæ sibi coniunctę ab oriente numidiam habent, a septentrione mare magnum, ab occasu flumen maluam, a meridie montem astrixim, qui discernit inter fecundam terram, & arenas iacentes vsque ad oceanum. Mauritania tingitania a Tingi metropolitana huius prouincię ciuitate vocata est. Hæc vltima Aphricę exurgit a montibus septem, habens ab oriente flumen Maluam. A septentrione fretum gaditanum. Ab occidente Oceanum atlanticum. A meridie gaulalum gentes vsque ad Oceanum hesperium perer[r]antes, regio gignens feras, simias & dracones, & strutiones. Olim etiam & Elephantis plena fuit. Quos sola nunc India parturit. Garamantus regionis caput Garama oppidum fuit. Est autem inter Cirenensem & Aethyopiam, vbi est fons qui friget calore diei, & calet frigore noctis. Aethyopia dicta est a colore populorũ, quos solis vicinitas torret. Denique vim syderis prodit hominum color. Est. n. ibi iugis ęstus. Nam quicquid eius est sub Meridiano cardine est. Circa occiduũ aũt montuosa est, arenosa in medio, Ad orientalẽ vero plaga deserta. Cuius situs ab occiduo Atlantis montis ad orientẽ vsq; in Aegypti fines porrigitur. A Meridie Oceano, a Septẽtrione Nilo flumine clauditur. Plurimas hñs gentes, diuerso vultu, & monstruosa specie horribiles. Ferarũ quoq;, & serpentũ referta est multitudine. Illic quippe rinocerũta bestia, & camelopardua, basiliscus, dracones ingẽtes, ex quorũ cerebro gẽmæ extrahuntur. Hiacynthus, & chrysopasus ibi reperitur, cinnamomũ ibi colligitur. Duę sunt autem Aethyopię, vna cõtra ortum solis, altera contra occasum in Mauritania. Extra tres aũt partes orbis quarta est trans Oceanum, interior est in Meridie, quæ solis ardore incognita nobis est: in cuius finibus Antipodes fabulosè inhabitare produntur. Proxima autem Hispaniæ Mauritania est, deinde Numidia, inde Regio Chartaginensis. Post quam Getuliam accepimus, postea Aethyopiam, inde loca exusta solis ardoribus.

De Insulis Oceani quo cingitur orbis. Cap. XVI.

INsulæ dictæ sunt, eo ꝙ in salo sint. i. in mari. Ex his quoq; notissimę, & maximæ quas plurimi veterum solerti studio indagauerunt nominandæ sunt. Britannia Oceani insula interfuso mari toto orbe diffusa vocabulo suæ gentis cognominata est. Hæc aduersa Galliarum parte ad prospectũ Hispaniæ sita est. Circuitus eius quadragies octies quadragintaquinque milia, multa, & magna flumina in ea, fontes calidi, & metallorum larga, & varia copia, gagates lapis ibi plurimus, & margaritæ. Thanathos insula Oceani freto Gallico a Britannia est vario tenuiq; separata, frumẽtarijs campis, & gleba vberi. Dicta est aũt Thanathos a morte serpentium, quos dum ipsa nesciat, apportata inde terra quacunque gentium vecta sit, angues ilico perimit. Tyle vltima est Oceani inter Septentrionalem, & Occidentalem plagam vltra Britanniam a Sole nomen habens, quia in ea ęstiuum Solstitiũ Sol facit, & continuus in ea Solstitiali tpe dies, brumalique nox perhennis exiguit: vltra q̃ congelatione vnius diei pigrum, & cõcretum est mare. Solinus. Tylus Indiæ insula est. Et fert palmas, oleum creat, vineis abundat. Terras omnes hoc miraculosa sola vincit, ꝙ quicunq; in ea nascitur arbor, nunquam caret folio. Ibi mons caucasus qui maximam orbis partem perpetuatis iugis penetrat. Fronti qua soli obuersus est arbores piperis ostentat, quæ ad iuniperi similitudinem diuersi fructus edere assueuerant, qui pene immaturi excunt, dicimi piper longum. Quod incorruptum est piper album. Quorum cutem rugosam, & torridam calor fecerit, nomen trabit de colore. Isid. Orcades insulæ Oceani intra Britanniam positæ, numero 33. quarum 20. desertæ sunt 13. coluntur. Scotia eadem, & Hibernia, proxima Britanniæ insula, spacio terrarum angustior, sed situ fœcundior. Hæc ab Aphrico in Boream porrigitur, cuius partes priores in Hiberniam, & Cantabricum Oceanum intendunt. Vnde & Hibernia dicta est. Scotia aũt a Scotorũ gentibus creditur appellata. Illic nullus anguis, auis rara, apis nulla, adeo vt aduectos inde pulueres, vel lapillos, si quis alibi sparserit inter aluearia, examina fauos deserant. Gaddis insula est in fine Betice prouinciæ sita, quæ dirimit Europam ab Aphrica, in qua Herculis columnę visuntur, & vnde Tyrrheni maris faucibus ęstus immittitur. Est aũt a continenti terra centũ 20. passibus diuisa, quam Tyri a rubro mari profecti occupantes, lingua sua Gaddis. i. septam nominauerunt, pro eo ꝙ circumsepta sit mari. Nascitur in ea arbor similis palmę, cuius gummi infectum vitrum ceraunium gemmam reddit.

Iterum de eodem. Cap. XVII.

FOrtunatę insulę hoc suo vocabulo significant omnia ferre bona, quasi felices, & beatæ fructuum vbertate. Sua. n. aperte natura preciosarum poma siluarum parturiunt, fortuitis vitibus iuga collium vestiuntur, ad herbarum vicẽ messis & olus vulgo est, vnde gentilium error, & secularium carmina poetarum, propter soli fœcunditatem easdem esse paradisum putauerunt. Harum prima Mebriona dicitur, secunda Iunonia, tertia Theode, quarta Capraria, alia Vinaria quæ aere nebuloso & concreto est. Mox Canaria, canibus immensę magnitudinis plena, oẽs autem plenæ, nemorosę, palmiferæ, nucę, pineæ, mellis copia, animalibusque siluestribus, & piscibus abundantes. Sitę sunt aũt in Oceano, contra læuam Mauritaniæ, inter meridiem occasuque occiduo proximę, & inter se interiecto mari discretę. Gorgonides insulæ sunt Oceani obuersę promontorio quod vocatur hesperaceras, quas incoluerunt Gorgonis fœminæ, aliti, idest celeri pernicitate, hirsuto & aspero corpore, & ex his insulæ cognominatę. Distant autem a continenti terra bidui nauigatione. Hesperidum insulę, vocatę sunt a ciuitate hesperida, quę fuit in fine Mauritaniæ. Sit. n. vltra Gorgonides sitę ad atlanticum litus, in intimis maris finibus, in quarum hortis fingunt fabulę draconem peruigilem aurea mala seruantẽ. Fertur. n. ibi esse maris varium, aliis æstuariũ, adeo sinuosis lateribus tortuosum, vt visentibus procul, lapsus anguinos imitetur. Chryse & argyre sunt insulæ in indico Oceano sitę, adeo fecundę copia metallorum, vt pleriq; eas auream superficiem & argenteam habere prodiderunt, vnde & vocabulũ sortitę sunt. Taprobana insula est Indię subiacens ad eurum, ex qua Oceanus indicus incipit, patẽs in longitudine octingentis septuagintaquinque milibus passuum, in latitudine sexingentis 25. millibus stadiorum. Scinditur amne interfluo, tota margaritis repleta & gemmis. Pars eius bestijs & elephantis repleta est, partẽ vero homines tenẽt. Hoĩes autẽ ibi maiores vltra omniũ mẽsurã, rutilis comis, ceruleis oculis, acutioris sona. Nullo linguę com-

mercio

mercio alteri generi sociantur. Cum negociatoribus aliis in ripa fluminis merces opponũt, ac vix complacitas mutuant. Ætas illis vltra humanam fragilitatem prolixa est, vt immaturè pereat, qui centenarius moritur. Nulli per diem somnus. annona eodem semper tenore, ædificia humilia paruaq; viuẽ uelciunt, redundant pomis, culturas & venatus amant, videlicet tygridũ & elephantorũ. Piscationibus delectantur, præcipueq; testudinũ, quarũ superficie domos familiarũ capaces operiũt. In hac insula dicũt in vno anno duas esse æstates, & duas hiemes, & bis florib. vernare locum. Tyle est insula indiæ, virens omni tempore foliis. Hucusque oceani insulæ.

De insulis maris magni s. mediterranei. Cap. XVIII.

Item sunt aliæ insulæ quæ ab helespõto vsque ad gades in mari magno sunt constitutæ. Cyprus insula a ciuitate Cypro, quæ in ea est, nomen accepit. Ipsa est & paphon veneri consecrata, in carpacio mari vicina austro, famosa quondam diuitiis, & maximè æris. Ibi enim prima inuentio huius metalli fuit & vtilitas. Creta insula Græciæ pars est ingens contra Peloponensem, dicta a Crete quodam indigena, quem aiunt vnum cretarũ fuisse A quibus Iuppiter ibi absconditus est & enutritus. Est autem insula Græciæ inter ortum solis & occasum longissimo tractu porrecta, a septẽtrione Græciæ æstibus, ab austro Ægyptiis vndis perfusa. Fuit autem quondam centum vrbibus nobilis. vnde & hæc centapolis dicta est. Prima & remis & sagittis claruit. Prima literis iura fixit, equestres turmas prima docuit. Studium musicum ab ideis dactylis in ea inceptum est. Capris copiosa, ceruis eget, lupos & vulpes aliaq; feratum onata nusquam gignit. Serpens nulla ibi, nulla noctua, & si inuehatur statim moritur. Larga est autem vitibus & arboribus. Diptamnus herba in Creta nascitur, & alumola, quæ morsa diuturnam famem prohibet. Sphalangos autem venenatos gignit, & lapidem qui ideus dactylus dicitur. Abidos insula est in Europa super Hellespontum posita, angusto & periculoso mari separata, & abidos græcè dicta q sit introitus hellesponti maris, in quo Xerxes pontem ex nauibus fecit, & in Græciã trãsiit. Choos insula est adiacens prouinciæ atticæ, in qua Hipocrates medicus natus est, quæ (vt Varro testis est) arte lanifici prima in ornamentum fœminarum inclaruit.

De cycladibus. Cap. XIX.

Cyclades græcè quondã insulas, inde autumant dictas q licet spaciis longioribus a Delo protectæ in orbẽ, tamen circa Delum sitæ sunt. Nam orbem cyclon græci loquuntur. Quidam vero non q in orbem digestæ, sed propter scopulos, qui circa easdem sunt dictas cyclades putant. Hæ in hellesponto inter egeũ & maleum mare constitutæ, circundantur etiam myrtheo pelago. Sunt autem omnes num. 53. tendentes a septentrione in meridiem per milia quingenta Ab oriente in occasum per milia ducenta. Metropolis earum rhodus. Delos est insula in medio cycladum sita, & dicta a Delos fertur, quia post diluuium, quod Ogigi temporibus notatur, cum orbem multis mensibus cõtinua nox inumbrasset, ante omnes terras radiis solis illuminata est, sortitaq; ex eo nomen, q prima visibus manifesta fuisset. Nam delum græci manifestum dicunt. Ipsa est & Ortigia, eo q ibi primũ visæ sunt coturnices aues, quas græci ortigias vocant. In hac insula, Latona enixa est Apollinem & Dianam. Delos autẽ & ciuitas & insula dicitur. Rhodus cycladum prima est ab oriente, in qua rosæ capitulũ dicitur esse inuentum, dum ibi ciuitas conderetur, ex quo & vrbs & insula est appellata. In hac vrbe solis colossus fuit æreus, septuaginta cubitorum altitudine. Fuerunt & alii centum numero in eadem insula colossi minores. Fertur autem quondam hæc insula adeo magno terremotu concussa fuisse, vt labentibus in illis tectis, ingens quoq; ille colossus rueret. Thenedos vna ex cycladibus ad septentrionem sita, in qua olim ciuitas Athenæ quondam condita est. Vnde nomen vrbis illius, vel potius insulæ fuit. Nam Thenes ille infamatus, quòd cum nouerca sua concubuisse, fugiens in hanc insulam vacuam cultoribus obtinuit, vnde & thenedos insula dicta est. Sic Cicero inquit. Thenen ipsum cuius ex nomine thenedos nominatur. Naxon insula cicladum a Dionysio dicta, quasi dyanaxon, q fertilitate vinum vincat cæteras. Est autem a Delo per decem & octo milia passuum separata, ex qua olim Iouis l. itur aduersus thitanes fuisse profectus. Melos ex numero cicladum vna omnium insularum rotundissima, vnde & nuncupata. Carpatos est vna ex cicladibus a meridie posita contra Ægyptum, a qua carpatium mare est appellatum, vocata propter celerem fructuum maturitatem. Est enim inter Ægyptum & Rhodum. Ex hac insula ducuntur & carpasiæ naues magnę & spaciosæ. Cytherea vna est ex cicladibus a parte occidua, vocata q ibi sit venus orta, cuius antea Porphiris nomen fuit. Hicaria est vna de cicladibus, quæ hicario mari nomen dedit. Hæc inter Samum & Mychonium procurrentibus saxis inhospitalis est, & nullis finibus portuosa. Dicitur autem Icarum cretensem ibi naufragio interiisse, & de exitu huiusmodi impositum nomen loco.

De Cæteris insulis magni maris. Cap. XX.

Historia dicit ex Iasone natum fuisse Philomelum & Plutum, ex Philomelo Pareantem genitum, qui de suo nomine parõ insulam & oppidum appellauit. Prius autem minoia, deinde paros est dicta de qua Virgilius: Niueamq; paron. Gignit enim marmor candidissimum, quod parium dicunt. Mittitq; sardem lapidem, marmoribus quidem præstantiorem, sed inter gemmas vilissimum. Chyon insula syra. Syri enim masticem, chyon vocant. Samo insula est in mari egeo, vbi nata est Iuno, ex qua fuit sibilla samia & Pythagoras samius, a quo philosophię nomen inuentũ est. In hac insula reperta prius fictilia vasa traduntur, vnde & vasa samia appellata sunt Sicilia a Sicano rege sicania dicta est, deinde a Siculo fratre Sicilia, italis prius aũt trinacria dicta propter tria acria. i. promõtoria, pelorum, pachinum, & lilibeum. Hęc ab Italia exiguo freto discreta aphricum mare prospectans, terris frugifera, auro abundans, cauernis tamen & fistulis penetrabilis, vẽtisque & sulphure plena. Vnde & ibi Æthnæ montis extant incendia. In cuius freto Scilla est & Caribdis, quibus nauigia aut obsorbentur aut colliduntur. Fuit autem quondam propria patria ciclopum, & postea nutrix tyrannorum, frugum fertilis ac primum terris omnibus commissis seminibus aratro proscissa. Principem vrbium Syracusas habet, & fontẽ Aretusam, & Alpheum fluuium magnorum generatorem equorum. In ea insula primum est inuenta comedia achatem lapidem ipsam primum ex achate flumine protulit. Parturit & mare eius corallium, gignit & saltes agrigentinos, in igne solubiles, crepitantes in aquis. Omnis ambitus eius clauditur stadiorum trium milium. Salustius autem dicit Italię coniunctam Siciliam fuisse, sed medium spacium impetu maris diuisum & per angustiam scissum Tapsum insula stadiis. 10. a sicilia remota iacens & planior, vnde & nuncupata, de qua Virgilius. Tapsumq; iacẽtem. Eoliæ insulæ Sicilię appellatæ sunt ab Eolo Phante filio, quem poetæ finxerunt regem fuisse vẽtorũ. Sed vt Varro dicit rector fuit istarum insularum, & quoniam ex earũ nebulis & fumo futuros prędicebat flatus ventorum, ab imperitis visus est ventos sua potestate retinuisse. Eædem insulæ & volcaniæ vocantur, q & ipsę sicut æthna ardeant. Sunt autem. 9. habentes propria nomina Quarum prima Lipparus quoniam Lipar vocabatur, qui eam ante eolum tenuit. Altera Therasia uocatur, q sit collibus excellentissimis. Tertia Strongile, in qua eolus regnare fertur reliquę vero. i. strongile, didime, erisusa, sestia, fenicusa, euonimon, hieripodes, innores, quæ quoniam nocte ardent, Eolię siue Vulcanię dicuntur Ex his quædam ab initio non fuerunt, postea mari editæ sunt, & vsque nunc permanent.

Adhuc de eodem. Cap. XXI.

Sardus Hercule procreatus, cum magna multitudine a Lybia profectus, Sardiniam occupauit, & ex suo uocabulo insulę nomen dedit. Hęc in aphrico mari facie vestigii homani tam in orientem quam in occidentem latior prominet sed mediis partibus lateribusque in meridiem & septentrionem vertuut, terra patens in longitudine milia. c. 40. in latitudine. 40. In ea neque lupus, sed solifuga tantum animal exiguũ, hominibus perniciosum. venenũ quoque nõ nascitur ibi, nisi herba per scriptores plurimos & poetas memorata apiastro similis, quæ hominibus rictus cõtrahit, & quasi ridentes interimit. Fontes habet Sardinia calidos, infirmis medelam præbentes, furibus excitatem, si sacramento dato oculos aquis eius tetigerint. Corsicę insulę exordium incolę lygures dederunt appellantes eam ex nomine ducis. Nam mulier quędã lygur Corsa nomine cũm Taurum ex grege quem prope littora regebat transnatare solitum, atque per interualla corpore aucto remeare videret Cupiens scire incognita sibi pabula, taurum a cæteris digredientem vsque ad Insulam nauigio prosecuta est. Cuius regressu insulę fertilitatem agnoscentes lygures ratibus ibi profecti sunt, eamq; nomine mulieris auctoris & ducis appellauerũt. Hęc græce cyrene dicitur, a cyrno Herculis filio habitata. De qua Virg. Cyrnea taxos. Diuiditur autem a sardinia. 20. milium, freto cincta, ligustici ęquoris sinu ad prospectum italiæ. Est autem multis promontoriis angulosa, gignens lętissima pabula, & lapidem quem catochitem græci vocant. Ebolus insula est Hispaniæ, dicta q a dianio non procul sit, quasi ebosos, cuius terram serpentes fugiunt. Huic contraria est colubraria, quæ referta est anguibus. Baleares insulę Hispaniæ duę sunt. Afrioliades & gennasides maior & minor, vnde & eas vulgus maioricam & minoricam nũcupat. In his primum inuentus est vsus fundarum, quibus lapides emittuntur, vnde & baleares sunt dictæ. Balin enim græce emittere dicitur, vnde & balista quasi missa & fundibulũ. Virg. Balearis verbera fundę Cũmune est insulis vt promineant, vnde & loca eorum promontoria dicuntur. Sic Salustius de sardinia in oriente latior prominet quam in occidente. Sygeum promunctorium vel promontorium Asiæ, vbi hellespontus apertius dilatatur. Dictum est autem Sigeum propter Herculis taciturnitatem, quia prohibitus hospitio a Laomedonte Troianorum Rege, simulauit abscessum,

sum, & inde contra Troiam cum silentio venit, quod dicitur syga. Maleum promontorium græciæ, quod intrat mare, & per milia quinquaginta procéditur, vbi vnda ita sæua est, vt persequi nauigantes videantur. Hoc autem promontorium a Maleo rege argiuorum nomen accepit. Pelorum promontorium Siciliæ respiciens ad aquilonem secundum Salustium. dictum a gubernatore Hannibalis illic sepulto. Pachinum promontorium Siciliæ austrū spectans ab aeris crassitudine dictum. Nam ibi aer est crassus & pinguis. Austro enim perflatur. Lilibeum promontorium Siciliæ solis occasum intendens vocatum ab eiusdem nominis ciuitate, quæ ibi sita est. Bonon promontorium Numidiæ vocatum, eo q aquilonem intendat. Calpis Hispaniæ promontorium &c.

De tempore & cursu eius. Cap. XXII.

ACtor Dicto de locis habitabilibus, restat dicendum de temporibus quibus videlicet decedendo ac succedendo continué decurrit humana generatio, diuersis quarum spacijs annorumq; voluminibus. Est enim tempus (vt alias dictum est) mora rerum mutabilium. Vel secundum Arist. numerus motus secundum prius & posterius, vel secundum Aug. creaturæ motus ex alio in aliud consequentibus rebus secundum ordinationem cōditoris omnia quæ creauit administrantis. Potius ergo tempus a creatura quam a tempore cæpit creatura, quamuis & ipsum tempus sit creatura. Ab æternitate siquidem, vbi nullum est tempus fabricantur tempora & modificantur & ordinantur ipsam æternitatem imitātia, dum cœli conuersio ad eadem redit, & cœlestia corpora ad idem reuocantur, diebusq; ac mensibus & annis ac lustris cæterisq; syderum orbibus æqualitatis & vnitatis ordinario legibus obtemperat. Sic enim (vt ait idem Augustinus) Dei legibus in æua stantibus, instabilis rerum mutabilium motus perturbatus esse nō sinitur, sientique circumeuntium sæculorum semper ad similitudinem stabilitatis reuocatur. Itaq; sicut forma nostræ vocis emissa præterit, silentioque permutatur, & cum sermo noster ex verborum prætereuntium decessione ac successione peragitur, & moderatis silētiorum interuallis decenter suauiterque distinguitur, ita se habet etiam temporalium naturæ voluminum infima pulchritudo, vt rerum transitu peragatur, & morte nascentium distinguatur. Cuius videlicet pulchritudinis ordinem & modos si capere sensus noster atque memoria posset, adeo mentis nostræ cōsiderationi placeret, vt ipsos quibus distinguitur defectus, nec vocare corruptiones auderemus. Quid autem in eiusdem pulchritudinis parte laboramus, dum nos fluenta deserunt temporalia quæ diligimus, & peccatorum pœnas luimus, & æterna diligere commonemur?

De tribus sæculi temporibus. Cap. XXIII.

SVnt autem humano generi tria tempora secundum triplicem statum eius distincta, videlicet ante legē, & sub lege, & sub gratia. Primo enim post lapsum dimissus est homo sibi vsque ad tēpora Moysi, & vtebatur tantummodo lege naturali. Postea vero per Moysen data est lex scripta, quæ humana illuminaret ignorantia. Tandem vero Dei filius missus est, qui quod lex vtraque non poterat, salutem hominibus daret. Magnoq; Dei consilio factum est, vt non post hominis casum illico lex daretur, vel Dei filius mitteretur. Nisi enim hominis superbia vires suas prius experiretur, sui libertati arbitrij sufficientiam arrogaret, & legē superfluè datam, & Dei filium frustra venisse iudicaret. Ne igitur detrahendi vel murmurandi occasionem haberet, reliquit eum Deus prius in libertate arbitrij sub lege naturali, vt sic vires suæ naturæ cognosceret, vt cum deficeret, nec sic humiliauit se ad poscendum gratiam, sed superbæ legem scriptam legi naturæ adiūctam sibi sufficere putans clamabat. Non deest qui impleat, sed qui iubeat. Vt ergo & de ipsa conuinceretur, antequam filiū mitteret pater, legem scriptam dedit, quæ peccati morbum detegit, non consumpsit. Qua data ē morbus inualuit, & infirmitas est aucta, non legis, sed naturæ vitio, & diaboli instantia. Talis est enim & carnalitas nostra, vt ardentius desideret prohibita, quib. non memoratis iaceret quasi sopita. Actum est hoc diuina prouidentia, vt sic homo cognita vtriusque legis insufficientia, & infirmitate sua clamaret ad medicum, & quæreret gratiæ auxilium. Et ita factum est, multiplicatæ sunt enim infirmitates eorum, postea accelerauerunt ad medicum. Hic est ille samaritanus qui per formam serui & compassionem languido appropiauit, cuiusque vulnera sanauit, quem sacerdos & Leuita pariter pertransibant, quia sacerdotium & lex vetus neminem ad perfectum adduxit. Hic est etiam omnipotens sermo, qui dum medium silentium tenerent omnia, venit a regali solio. Primum enim silentium fuit ante legem. s. ignorantia languoris. Secundum sub lege. s. desperatio curationis. Tertium erit in gloria. s. adeptio sanitatis. Ante legē nanque morbum suum homo non agnoscebat, & ideo remedium nō quærens silebat. Vt autem lex subintrauit, & vulnera sua languidis ostendit, mox ruptum est silentium, & ceperunt ægri poscere remedium. Sed dum per opera legis vbi salus non est sanari volebant, quem quærebant inuenire nequibant. Tandem ergo homo quasi diuturno clamore fatigatus & desperans secundo siluit, & tunc omnipotens sermo Dei a regalibus sedibus venit.

De mutatione præceptorum & sacramentorum pro varietate temporum. Cap. XXIIII.

DIstinguitur autem (vt ait Augustinus) contra Faustum, In lege inter præcepta vitæ agendæ ac significādæ, verbi gratia, non concupisces, præceptum est vitæ agendæ, ac circuncides omne masculinum octauo die, præceptum est vitæ significandæ, & similia, quæ illi vtique tempori congruebant, quo illa significarentur ventura, quæ nondum manifesta erant. Et hæc quidē sub figuris occultata, tunc & a quibusdam sanctis intelligebantur. Nunc autem sub nouo testamento manifeste reuelata populis prędicantur. Vnde scriptura illa vetus tunc erat præceptum, nunc autem testimonium. Siquidem agebantur hæc, tunc sub præcepto significato, nunc leguntur in testimonio reuelato. Nā nec ipsū tabernaculum testimonij diceretur, nisi alicui veritati declarandæ suo tempore congruentia significationis attestaretur. Lex itaque per Moysen data est. Gratia & veritas per Iesum Christū facta est. Qui vtiq; non venit legem soluere, sed adimplere. Impletur enim lex vel cū fiunt quæ ibi præcepta sunt, vel cum exhibentur quæ ibi prophetata vel præfigurata sunt. Et ipsa lex cum impleta est, gratia & veritas facta est. Gratia siquidē pertinet ad charitatis plenitudinem. Veritas ad prophetiarum impletionem. Et quia per Christum vtrunq;, ideo non venit legem soluere, sed adimplere, non vt adderentur legi quę deerant, sed vt fierent quæ scripta erant. Charitas enim est plenitudo legis, quæ per spiritum Sanctū diffusa est in cordibus nostris. Lex ergo quæ superbos etiā præuaricationis reatu deuinxit, iubendo quod implere non potuerunt, ipsius impletur iustitia per gratiam spiritus in eos qui a Christo esse mites & humiles corde discunt. Prophetias vero sic adimpleuit, cū in eo facta est veritas Dei. s. promissio, dicēte Apostolo. Quotquot enim promissiones Dei fuerūt, in illo sunt. Itaq; si ea q figuratiua & prænunciatiua futurorū erant, adhuc a christianis obseruarentur, significaretur nondū illa venisse q figuris illis prænunciabantur. In nullum aūt religionis nomen coagulari possunt homines siue verū siue falsum, nisi colligentur aliquo signaculorum vel sacramentorū consortio visibiliū. Quorū vtique vis plurimum proficit, & ideo contempta sacrilegos facit. Impie quippe contemnitur, sine quo pietas non perficitur. Proinde prima illa sacramenta quæ obseruabantur ex lege, cum aduentu suo Christus implesset, ablata sunt, & ideo ablata, quia impleta sunt, aliaq; sunt instituta, virtute maiora, vtilitate meliora, actu faciliora, numero pauciora, tanquam videlicet iustitia fidei reuelata, & in libertatem vocatis Dei filiis, iugo seruitutis sublato, quod duro & carnali dedito populo congruebat. Illa ergo fuerunt rerū promissiones implendarū. Hæc autem sunt indicia completarū. Permissum tamen christianis qui crediderant ex iudæis, donec circa tam diuturnam consuetudinem paulatim persuaderentur, & ad intellectum perfectum ducerentur, quia sic nati erant & instituti, paternum ritum seruare permiserunt apostoli, vt eorum congruerent tarditati. Nam & Thimotheum iudæa matre ac græco patre pp illos ad quos talis cum eo venerat ēt apostolus circuncidit, & ipse quoq; morem huius inter illos custodiuit, non simulatione fallaci, sed consilio prudenti. Nec enim ita natis & institutis erat illa noxia, quamuis iam non essent futuris significandis necessaria. Quoniā potius noxium erat, ea tanquam noxia prohibere, in his vsq; ad quos debuerūt durare. Nam Christus qui oēs illas prophetias implere venerat, sic & eas iudicatas inuenerat. Si tamen homines illi in talibus spem suam & salutem constituere opinarentur, tanquā a certa pernicie vetarentur. Vnde etiam Apostolus ait. Si circundamini, Christus nihil vobis proderit. Illi ergo soli phibendi non fuerant ab obseruationibus huiusmodi, quos fides reuelāta his iā imbutos inuenerat, vt in eis iam consummaretur actio ipsa prophetica, quos ante impletionē prophetiæ iā tenuerat obstrictos. Ne si & ab ipsis remoueretur, improbata potius q terminata videretur. Si aūt gētibus imponeretur, aut nō Christi promittendi causa instituta esse, aut adhuc Christum promittere putaretur. Prim⁹ itaq; Dei populus anteq Christus veniret legē & Prophetas implere, illa oia q hunc promittebant videbatur obseruare, liberi in eis qui hæc quo pertinerent intelligebant, serui aūt in eis qui hęc non intelligebant. Posterior aūt populus accedens ad fidem, quā iam Christus venisse, passus esse, & resurrexisse prędicabatur, in his quidem quos iam talibus institutos eadē fides inuenerat, nec illa cogebat obseruare, nec prohibebat. In his vero qui in illa gentis vel consuetudinis vel congruentię necessitate tenenti crediderant, etiam prohibebantur, vt per illos apparere iam inciperet, illa omnia propter Christum promittendum instituta fuisse, quo veniente & hęc promissa implente iam oporteret cessare.

De incremento humanæ iustitiæ per temporis processum. C. XXV.

SEd nunquid non obseruant christiani quod in ipsa lege scriptum est, Audi Israel, dominus Deus tuus vnus est, & aliud Nō accipies

accipies nomen Dei tui in vanum, & cætera quæ sequuntur. Vtriq; nam hæc sunt præcepta morum, illa vero sacramenta promissorum. Hæc implentur per adiuuantem gratiam, illa vero per veritatem redditam. Vtraq; (sicut dictum est) per Christum, & illam gratiam semper donantem, nunc reuelantem, & illam veritatem tunc promittentem, nunc exhibentem. Non itaq; (sicut Faustus opinatur) quædam antiquis iustis ante Moysen iam dicta impleuit dominus Iesus, quædam vero soluit, quæ propria videbantur illius. Sed quia non intelligebant homines homicidium, nisi peremptionem corporis humani, aperuit dominus omnem motum iniquum ad nocendum fratri, & homicidii culpæ deputari. Et qa putabant tantummodo corporalem cum fœmina commixtionem illam vocari mœchiam, demonstrauit etiam magister nihil aliud esse concupiscentiam talem. Item periurare graue peccatum est, non iurare autem sicut vere iurare nullum est peccatum, sed longius remotus est a falso iurando, qui nec iurare consueuit, quam qui verum iurare procliuus est, maluit nos dominus & non iurantes non recedere a vero, quam verum iurantes propinquare periurio. Ea quoque regula docetur non esse contrarium, quod antiquis dictum est. Oderis inimicum tuum Et in Euangelio, Diligite inimicos uestros ꝙ omnis iniquus homo inquantum iniquus est odio habendus, inquantum autem homo est, diligendus est, vt illud quod in eo odimus arguamus, id est vitium, quo possit id quod in eo diligimus, id est natura humana uitio emendato liberari. Hæc inquam regula est, qua & oderimus inimicum propter id quod i eo malum est, id est iniquitatem, Et diligamus propter id quod in eo bonum est, id est ipsam rationalem socialemque creaturam. Audito enim & non intellecto quod dictum est, oderis inimicum tuum, ferebantur homines in hominis odium, cum deberent non odisse nisi vitium. Dominus autem iubendo inimicos diligere cogit nos intelligere, quomodo possumus eundem hominem odisse propter culpã, & diligere propter naturã. Et quoque quod dictum est, oculum pro oculo, non est contrariũ huic quod ait dominus. Ego autem dico vobis non resistere malo &c. Illud autem antiquum ad reprimendum odiorum flammas, & ad immoderatos sæuientes animos refrenandos est præceptũ. Quis enim facile contentus est tantum rependere vindictæ quantum accepit iniuriæ. Videmus homines leuiter læsos cædem moliri, & vix inuenire vnde satientur in malis inimici. Huic ergo immoderatæ ac per hoc iniustæ vltioni lex modum iustum præfigens pœnam instituit talionis, ut oculum pro oculo, dentem pro dente, non vt esset fomes, sed limes furoris, non vt quod erat sopitum hinc accenderetur, sed ne quod ardebat ultra extenderetur. Imposita est enim quædam uindicta, quæ iniuratis iuste debetur, propter quod utique cum ignoscimus, de quodam iure nostro largimur. Quod autem debetur & si benigne dimittitur, non tamen inique repetitur. Sed sicut etiam admonitio non iurandi conseruatio est a peccato periurii, sic admonitio uindictam debitam non exigendi, conseruatio est a peccato ultra debitum uindicandi. Hoc etiam ipsum de donanda omnino uindicta ualet ad illud, ut nobis a deo dimitti mereamur dimittendo huiusmodi debita. Sed duro populo lex prius adhibuit modum, quo disceret non egredi debitum, ut ira edomita, quę ad immoderatam uindictam rapit, iam qui uellet tranquillus attenderet, quid ipse deberet quod a domino sibi relaxari cuperet, vt hac consideratio ne conseruo debitum relaxaret. Itaque sicut dicit Augustinus in libro de sermone domini in monte, Pharisęorum iustitia est modum in vindicta non excedere, hoc est, ut non plus quisq; rependat ꝙ accepit iniuriæ. Et hæc est pacis inchoatio, perfecta vero pax est, nullam velle vindictam omnino. Inter illud ergo quod præter legem. s. maius malum pro minori reddi, & illud quod perficiendis discipulis dominus dicit, Non malum pro malo reddi, medium locum tenet, vt tantum reddatur quantum acceptum est, per quod a summa discordia ad summam concordiam pro temporum distributione transitus factus est. Paruumq; videtur adhuc domino si malum pro malo nõ reddideris, nisi rependas quod acceperis, nisi etiam amplius accipere paratus sis. Vnde si quis ait te percusserit in dextram maxillam, præbe illi & alteram. Prætcrea sicut dicit Hieronymus super Ezechielem. Vide quoque in alio iustitiæ profectum per temporis processum. In principio siquidẽ legis, a fratribus tantummodo fœnus tollitur, in Propheta vero ab omnibus vsura recipi prohibetur, vbi. s. iustus pecuniam suã ad vsuram non dedisse commendatur. Porro virtutis augmentum est in Euangelio, dicente domino. Mutuum date nihil inde sperantes.

De Sex ætatibus sæculi. Cap. XXVI.

SIcut autem sex diebus Deus opera sua omnia consummauit, & septimo requieuit, ita sex ætatibus humanum genus in hoc sęculo per successiones temporum operibus suis insigniuit, & in. 7. sanctos a laboribus suis in seipso requiescere voluit. Prima ætas ab Adam vsque ad Noe fluxit. Secunda a Noe vsque ad Abrahã. Tertia ab Abraham vsque ad Dauid. Quarta a Dauid vsq; ad trãsmigrationem populi Hebręorum in Babiloniam. Quinta deinde vsque ad domini aduentum. Sexta quam nunc agimus vsque quo mundus finiatur, & excelsus veniat ad iudicium. Septima vero intelligitur in requie sanctorum. Quæ vesperam non habet, quia iam nullus eam terminus claudet. Tunc etiã requiescent ab omnibus operibus suis hi quibus dictum est, Estote perfecti sicut & pater vester cęlestis perfectus est. Sex ergo mundus ætatibus sicut & hominis vita distinguitur. Prima. s. infantia, quasi quodã diluuio lubricæ obliuionis obruitur, vt non videatur in posterum, nec vlla eius vestigia relinquantur. Secunda. i. pueritia primum de diluuio obliuionis ad sensum exiens, per superbiam erigitur, ac ꝑ cõcupiscentiã diuiditur & dispergitur. Tertia. i. adolescentia primũ ꝑ cohibitionẽ disciplinæ circumciditur, Deinde ꝓceptis informatur, consilio regitur. Quarta i. iuuentus seruite iam cogit, & regimini subiicitur, vt ꝑ timorem hoĩs timor diuinus addiscatur. Quinta. i. virilis ad timorem diuinum venit, post timorẽ hominis. Sexta, id est senectus tanq̃ iura futurorũ concupiscentia trahitur. Sic ergo genus humanum primo quidem diluuio est obrutum. Secũdo in ædificatione turris elatum. & in diuisione linguarum dispersum. Tertio in Abrahã circuncisum & in Moyse præceptis informatum, sub iudicibus quoq; consilio gubernatum. Quarto sub regibus dominationi subiectum. Quinto sub pontificibus religioni parens. Sexto sub gratia vera in bonitate illustratum.

Cronica primæ ætatis. Cap. XXVI.

PRima quidem ętas in exordio sui continet creationem mũdi: primo enim die Deus in lucis nomine condidit angelos, secũdo in firmamenti appellatione, cęlos, tertio in discretionis nomine, speciem aquę & terræ, quarto cęli luminaria, quinto animantia ex aqua, sexto animantia ex terra, & etiam hominem quẽ appellauit, Adam. Adam ex agro damasceno in paradisum trãslato, & ex latere dormientis Eua formata, ambo vt creditur ipso die suæ creationis circa meridiem præuaricati sunt, & paulopost circa horam nonam eiecti sunt. Proiecti ergo in exilium currunt ad humanum solatium, virgines de paradiso egressi sunt, & extunc carnaliter coierunt. Anno itaque vitæ Adam. 15. natus est ei Cayn, & soror eius calmana. Post alios autem. 15. natus est ei Abel, & soror eius delbora. Ab Abel dicitur incepisse ecclesia, quia si ab Adam incepisset non fuisset cõtinua, & quia in Cayn sæuire cępit in sanctos reproborum malitia. In Abel vero proficere vita sanctorum & patientia. Adam itaque post mortem Abel vehemẽter amore prolis ardescens, cognouit vxorem & genuit Seth, cum esset. 129. annorum, secundum Hebraicam veritatem. Qui scilicet Seth genuit Enos anno ætatis suæ. 105. ab initio vero mũdi. 235. Enos genuit Caynan, anno ætatis suæ, 90. mundi vero. 325. Caynan genuit Malaleel anno ætatis suæ. 70. mundi vero. 395. Malaleel genuit Iared anno ętatis suæ. 65. mundi vero. 460. Iared genuit Enoch anno ætatis suæ. 162. mundi vero. 622. Enoch genuit Matusalem anno ætatis suę. 65. mundi vero. 687. Post hæc vero cum esset Enoch. 365. annorum translatus est diuinitus in paradisum voluptatis ad tempus, vt in fine temporum cum Helya veniat, & corda filiorum ad patres conuertat, hic enim. 7. in generatione piorum scilicet filiorum Seth fuit optimus, sicut Lamech in generatione impiorum. s. filiorum Cayn fuit pessimus. Matusalem genuit Lamech anno ætatis suæ. 186. mundi vero. 874. Lamech genuit Noe anno ætatis suæ. 182. mundi vero. 1056. Noe vero genuit Sem anno ętatis suę. 500. mundi vero. 1556. Tũc inundante malitia hominum præcepit dominus arcam fabricari. 100 annis aute diluuium qui dati sunt eis ad pęnitendum. Denique non cessantibus peccatis hominum inundauit aquæ diluuiũ anno Sem. 100. Noe vero 600. Ab initio autem mundi. 1656. Et tunc prima ętas mundi est terminata, quasi infantia obliuioni data, & initium habuit secunda.

Cronica secundę ætatis. Cap. XXVIII.

SEm vixit post diluuium annis duobus antequam generaret Arphaxat. s. anno mundi. 1658. huius tempore accidit post diluuium illa famosa ebrietas patris sui Noe, cuius occasione idẽ pater sibi & fratri suo Iaphet pro honesta verecundia in honore paterno benedixit, Tertio vero filio. s. Cham pro impudẽti patris irrisione in filio suo primogenito Chanaam maledixit. Texuntur aũt ex trib. filiis Noe generationes. 72. s. 15. de Iaphet, 30. de Chã. 27. de Sem. Quin etiam ex tribus illis adhuc viuente Noe iuxta philonem nati sunt. 24. milia virorum, & 100. extra mulieres & paruulos. Arphaxat autem genuit Sale anno ætatis suæ, 35. ætatis autem mundi secundę. 37. Ab initio vero mundi. 1693. Sale vero. genuit Heber, anno vitę suę. 30. Ætatis secundæ. 67, mundi vero 1723. Sub his duobus. s. Arphaxat & Sale nihil in mundo famosũ legitur euenisse. Heber autem genuit Phalech, anno vitæ suę. 34. Aetatis secundę 101. mũdi vero. 1757. Ab Heber secũdũ Iosephũ dicti sunt Hebręi. Nam & in domo eius, sola remansit lingua Hebręa, huius quoque filius nomen habuit ab euentu. s. Phalech, id est.

est diuisio, quia in diebus eius diuisa est terra, Phalech autem cũ esset annorum.30.genuit Reu vel Ragau, anno.s.ætatis secundæ. 331.mundi vero.1787.Sub Ragau regnum Scytharum exortum est. Reu vero qui & Ragau cum esset annorum.32.genuit Saruch. s.anno secundæ ætatis.363.mundi vero.1819.Sub hoc ortum est regnum Ægypti. Saruch cum esset annorum.30.genuit Nachor, anno.s.ætatis secundæ.193.mundi vero. 1849. Sub hoc orta sunt duo regna.s.Assiriorum & Sicioniorum.Nachor cum esset annorum.29.genuit Tharam anno.s.ætatis secundæ.222.mundi vero. 1878.In Thare terminatur secunda ętas, quæ tamen vsque ad ortum Abrahę extenditur.i.vsq; ad annum Thare.70. & habuit annos.292.prima autem habuit.1656.Sicq; ab initio mundi vsque ad ortum Abrahę fluxerunt anni.1948.

Cronica suæ ætatis. Cap. XXIX.

THare ergo cum esset.70.annorum genuit Abraham in quo tertia ætas habuit initium, huius anno septimo Ninus rex assiriorum condidit ciuitatem Niniuem, qui etiam Zoroastrem bactrianorum regem magicæ artis inuentorē deuicit, ac libros eius combussit. Idem in solatium doloris imaginem patris sui mortui faciens idolatriam instituit. Nam ad huiusmodi imaginũ cultum prouocauerũt homines tria, s. affectio erga morientes, timor & adulatio erga reges, diligentia artificum in sculpendo & depingendo imagines. Cunq; esset Abraham annorum circiter.75.ad imperium domini trãsiuit in terram Chanaam relicta patria sua & gente, acceptaque promissione seminis, ac terræ possidendę. Deinde per inflammationem sacrificii signo promissionis implendę diuinitus accepto, primo quidem suscepit filium Ismaelē de ancilla cum esset annorum 86. Postea vero certam promissionem seminis de libera, mutationem quoque sui nominis, & caracterem circumcisionis, cum iam esset.99.annorum. Iterumq; dominus ei per sibi subiectam creaturā angelicam sub mystico ternarii numero apparuit filiumque de Sara repromisit, moxq; pentapolim subuertit, & precibus Abrahæ Loth liberauit.

Cronica ab ortu Isaac vsque ad mortem Ioseph. Cap. XXX.

IGitur Abraham cum esset centum annorum eiusq; corpus naturaliter emortuum ad generandum, Sara vero sterilis & nonagenaria, iuxta repromissionem natus est eis Isaac Anno.s.ab institutione circuncisionis secundo Ab ortu Ismahelis.14. Ab initio vero mundi secundi.1048. Isaac quadragenarius vxorem de genere suo Rebeccam duxit, & post repromissionem diuinitus acceptam duos gemellos, id est, Esau & Iacob cum iam esset sexagenarius illę suscepit, Anno videlicet ætatis tertiæ.160.mundi vero secundi.1108. In quo.s.anno regnum Argiuorũ exortum est sub Inaco primo rege. Iacob fratris supplãtator, iram illius fugiens scalā ad cęlum erectam per somnum vidit, eiusque summitati dominũ innitentem & terram itidem ad benedictionem seminis promittentem audiuit. Inde procedens in Syriam ad Laban.14. annis pro duabus filiabus eius seruiuit, ex quibus & earum ancillis duodecim filios & vnam filiam suscepit. Ioseph itaq; natus de Rachel anno patris sui.90. Tertiæ ætatis.250.mundi vero secundi millesimo centesimo nonagesimooctauo, cum sedecim esset annorum pascens gregem in inuidiam & odium fratrum incurrit propter familiarem erga se patris dilectionem, & propter somniorum narrationem, & fratrum accusationem. Ideo venditus ab eis ductus est in Ægyptum ibiq; per somniorum expositionem coram Pharaone diuinitus exaltatus, anno.s.ætatis suæ. 30. patris vero sui: 121. Inter hæc Apis rex argiuorum nauibus trãsuectus in Ægiptũ Memphin cõdidit, & tandem mortuus factus est maximus Ægyptiorum Deus, ac Serapis dictus. Denique Iacob ad mãdatum Ioseph anno secundo famis cum familia sua descēdit in Ægyptum, & in conspectu Pharaonis ab ipso introductus est cum esset.130. annorum. Ioseph sepulto patre tandem & ipse obiit, cum esset. 110.annorum. Anno videlicet sui ducatus.80. Ætatis tertiæ.361. mundi vero secundi millesimo.309. Post eius obitum incepit seruitus Hebręorum, quæ perdurasse legitur. 154. annis. vt impleatur numerus 430.annorum a prima promissione Abrahæ, vsque ad dationem legis.

Tempora Moysi vsque ad exitum Egypti. Cap. XXXI.

HVius scilicet seruitutis anno.64.qui fuit ætatis tertię.425.Mũdi vero secundi millesimo.373.natus est Moyses ex Amarã & Iacobeth de tribu Leui, regnãte i Ægypto Ammenoⁿe q fuit. 8.a Pharaone illo qui sublimauit Ioseph, hic cum esset.80.annorum, Aaron autem frater eius.83. Ducatum populi suscepit quem per signa & portenta de Ægypto educens leges ei in eremo per annos.40.dedit. In hoc autem primo anno ducatus eius finē habuit seruitus Hebręorũ, in exitu.s.de Aegypto quæ durauerat a tēpore mortis. Ioseph. annis.144. Finita quoque est eorum peregrinatio in terra aliena, quæ prædicta fuerat, Abrahę.s.annorũ.430. Cũ ergo legitur in Exodo q habitatio eorũ in Aegypto fuit.430. annorum, nomine Egypti intelligitur omnis incolatus eorum q ęgypti a prima promissione facta Abrahæ, in via Mesopotamiæ a qua vsque ad legem datam tot anni fluxerunt, vt in Epistola ad Galathas legitur, & in actibus apostolorum idem numerus ponitur. In Genesi tamen ad Abraham dicitur, q futurũ sit genus eius peregrinum annis.400. Sed illi incipiunt ab ortu Isaac in quo promissum est semen. Natus est enim.25.annis postquam facta est illa promissio.s.anno Abrahæ.c. quibus subtractis de præfato numero remanent.405.sed ibi scriptura more suo prætermittit illũ quinarium, quæ plerunque non facit vim in minutus numerorũ. Fuerũt autem Hebræi in Aegypto.215.annis.qui ab eodem tempore computantur quo Iacob in Aegyptum descendit cum filijs.

Tempora ab exitu Aegypti usque ad mortem Moysi. Cap. XXXII.

IGitur ascenderunt celebrato phase.14.nocte primi mensis, id est lunarionis Aprilis propter plagam primogenitorum vrgētibus eos Aegyptiis. Die vero prima tertii mēsis, id est iunii venerunt ad montem Synai.47.scilicet die a phase. In exponendo enim scripturas.30.dies pro mense ponimus, tanquam inter lunares & solares menses viam mediam eligentes, lunares enim infra triecenimum quidē inueniuntur, sed vltra non, Solares vero plures hũc numerum excedunt. A phase ergo restabant sedecim dies mensis primi, & postea fluxerunt.30.secundi. Vnde restat q dies iunii prima sit a phase.47. Tunc iubēte domino Moyses populum biduo sanctificauit, & die tertio qui fuit a phase.l.populo stante ad radicem montis, & audiente, legem a domino accepit. Anno secundo ab egressu ex Aegypto prima die mēsis primi, Moyses tabernaculum erexit, & gloria domini illud operuit per nubem in die per ignē in nocte. Inde dominus Moysen vocauit, legem sacrificiorũ tradidit. Post hoc autem eodem anno.20.die secundi mensis eleuata est nubes de tabernaculo federis, & moti sunt de monte Synai vt irent in terram promissionis. Sed quia murmurantes & tētantes dominum multotiens ipsum contra se exacerbauerunt, ac terræ sibi promissę detraxerunt iuxta numerum dierum quibus duo exploratores eandem terram considerauerunt.40.annis impediti, per desertum circumierunt, donec omnes qui signa domini viderãt in Aegypto a.20.annis & supra pręter Caleph & Iosue qui pro parte domini steterant, mortui sunt. Sicq; enim terram illam etiam ipse Moyses totius populi Dux, & Aaron summus pontifex non intrauerunt, quoniam ipsi ad aquas contradictionis turbati murmurante populo diffidenter egerunt. Moyses ergo.40. anno ab exitu de Aegypto vidēs sibi diem mortis imminere, omnem populum ad Iordanē conuocauit, eisque Dei beneficia atq; præcepta recapitulauit. Tandem vero datis benedictionibus omnium tribuum, considerataque terra promissionis de monte phasga mortuus est cum esset.120.annorum. Huius temporibus regnum Atheniēsium exordium habuit a Cycrope rege, qui primũ bouem immolans iouem appellauit, factum est sub deucalione diluuium in Thessalia, incendium a Phetōte in Aethiopia, multęque pestilentiæ locales, vt plato refert, in quoq; machi filiæ iuppiter mixtus est. Hercules in fęnice clarauit qui defanaus dict⁹ est: Apollinisque delii templum fabricatum est, hoc etiam tempore in Creta regnauit Abderas, qui & vrbem cõdidit eius nominis.s. abderam. Octogenarius, vt supra dictum est, Moyses ducatum populi suscepit, & annis.40.populum rexit. Itaque pētateucus Moysi duorum milium.493.annorum historicam comprehendit.

Cronica temporum Iosuę & iudicum. Cap. XXXIII.

IOsue Moysi successit anno egressionis Aegypti.41. Aetatis aũt tertiæ.546.mundi vero secundi 1494. hic confortatus a domino per arentem Iordanis alueum Hebræos transduxit, & expugnatis Chananeis terram.12. tribubus sorte distribuit. Tandem & ipse mortuus est cum.110. annorum esset. Erat annorum.44. quãdo Moysen accessit, eique.40.annis in deserto seruiuit. Vnde colligitur, q 25 annis populum trans Iordanem rexit. Tempore ducatus Iosue Cath filius Hermetis trimegisti dignoscit fuisse, phenix & Cathinus de thebis Aegyptiorum in Syriam profecti, apud Tyrũ & Sidonem regnauerunt. Europæ phenicis filiæ iuppiter mixtus est, quam postmodum Asterius cretensium rex vxorem accepit, & ex ea Minoē procreauit qui.s.Minos postmodũ in Creta regnauit Post Moysen & Iosue duces successerunt in populo iudices, qui nil iuris habentes in eo, nequaquam vt illi principabantur, sed in tribulationibus eorũ consilio & prudentia populus vtebatur. Sciendum est autem q in cronica iudicium varia est computatio annorum. Siquidem in libro iudicium plerunque inter duos iudices ponitur tempus afflictionis iudęorum Quarũ videlicet afflictionum tempora secundum Hebræos annis posteriorum iudicium aggregantur vt habeatur præcise numerus annorum.453.ab egressu Aegypti vsque ad ædificationē templi qui in tertio regum computantur. Itaque post mortem Iosue iudęos alienigenę annis octo subiectos tenuerũt qui temporibus Othoniel primi iudicis secundum Hebræos adiuncti sunt. Iterum inter Othoniel & Aoth anni seruitutis.108. leguntur, qui temporibus Aoth secundum eos copulantur Similiter post Aoth.20.post Delborani.

boram. 7 poſt Iair. 18. poſt Abdō. 40. qui omnes ſimul computati. 111. ſunt. Denique ſi ab annis iudicum ſeparati cum eis numeretur, ab egreſſu Ægypti vſque ad fundationem templi. 600. & vnum reperiuntur anni, computatis. ſ. annis. 10. ab Ielon qui in. 70. non habentur. Nos autem Euſebium Cronographum & Hebręos ex parte ſequentes ſic annos iudicum numerabimus, vt minorem illū numerum ꝑſcriſe qui in tertio regū legitur habeamus.

Cronica ab Othoniel vſque ad Iepthe. *Cap.* XXXIIII.

EOrum ergo primus Othoniel frater Caleph ea tribu iuda iudicauit populum annis 40. Cœpit anno egreſſionis Ægypti. 63. Ætatis tertiæ. 578. mundi vero. 2550. Hic liberauit Iſrael de manu regis Meſopotamiæ Syriæ. Huius temporibus regnauit atheniensium quintus Pandion Erictonii filius, cuius filiæ fuerunt Progne & Philomena. Cathinus vero Thebis regnauit ex cuiꝰ filia Semele natus eſt Dionyſius. i. liberpater, ſub quo & Linus thebeus muſicus fuit. Ea quoque quæ de Demetria dicuntur q̄ Idē eſſe aiunt, & Danae ex qua Perſeus naſcitur, his tēporibus geſta ſunt. Poſt hunc Aoth cępit anno ętatis tertiæ. 618. mundi vero, 2540. & iudicauit populum annis. 80. Huius temporib. Athenis. 7. regnauit Erichteus, cuius filiam Orithiā boreas trax rapuit quē fabula ventum fuiſſe cōfingit. Fabula quoque Proſerpinæ huius temporis fuit. Poſt hoc Sangar contra Philiſteos Iſrael defendit ſed eodem anno vitam finiuit. Poſt hoc Delbora & Barach cœperunt anno ætatis tertiæ. 698. mundi vero. 2640. & iudicauerunt annis 40. his temporibus Mida regnauit in frigia Ilium ab Ilo condita eſt, Argiuorum regnum defecit, & in Micenas trāſlatum eſt vbi primū Perſeus regnauit. deinde Euriſteus athreus & Thieſtes, Agamenon Egiſtus, oreſtes &c. Poſt Delboram quoq; Gedeō qui & Ierobaal dictus eſt, iudicauit Iſrael annis. 40. Cępit anno ætatis tertiæ. 738. mundi vero. 2680. huius temporibus Orpheus trax habet clarus, cuius diſcipulus fuit Muſeus. Linus quoq; magiſter Herculis omnibus efficitur notus. Hercules certamina conſummat. Anthæum interficit, Ilium vaſtat. Poſt Gedeonem filius eius Abimelech cępit anno ætatis tertiæ. 778 mundi vero. 2720. & regnauit in Sichem annis tribus. Thola cępit anno ætatis tertiæ. 775. mundi vero. 2723 & iudicauit annis. 23. huius temporis ſunt ea quæ de Minotauro dicuntur. Theſeus athenienſium rex Helenam rapit, qui contra Thebas dimicauit. Iair cępit anno ætatis tertię. 798. mundi vero. 2746. & iudicauit annis. 22. Eo tēpore Minos leges & iura condidit. Hercules Agonem Olimpicum inſtituit. Theſeus athenas profugus dereliquit.

Cronica Iepte vſque ad Dauid. *Cap.* XXXV.

IEpte cæpit anno ætatis tertię. 830. mundi vero. 2. 778. & iudicauit annis. 6. Eo tempore Menelaus in Lacedemone regnauit. Agamennon Micenis imperauit. Hercules in morbum peſtilentē incidens ob doloris remedium flammis ſe iniecit. Alexander qui & Paris Helenam rapuit. & Troianum bellum decennale ſurrexit. Abeſan cæpit anno ætatis tertię. 836. mundi vero. 2784 & iudicauit annis. 7. Poſt hæc Abialon annis. 10. Sed iſte cum annis ſuis in 70. non habetur. Pro cuius damno ſupplendo Euſebius Ioſue & Samueli quorum annos ſcriptura non exprimit plures annos quam ī Ioſepho legerat annotauit, vt ab egreſſu ex Ægypto vſque ad ædificationem templi. 430. annorum ſummam quā ſcriptura prædicat haberet. Poſt hunc Abdō cæpit iuxta Euſebiū eo anno quo ſupra diximus cepiſſe Abialon annis. ſ. eiuſdem Abialō prætermiſſis, & iudicauit annis. 8. huius anno tertio qui fuit Agamennonis micenarum regis 15. ſecundum Euſebium capta eſt Troia. Vnde gręci ad gloriam victorię ſuę ex tunc annotare tempora ſua cœperunt a captiuitate Troię. Primus itaque rex latinorum poſt captam Troyam fuit Eneas, ante quem Ianus Saturnus ac cęteri iam regnauerant annis circiter. 150. Poſt hæc cæpit Samſon anno iuxta Euſebium ætatis tertiæ. 748. mundi vero. 2789, & iudicauit annis. 20. hoc tēpore ea quæ de Vlixe fabulæ ferunt ſcribit palefactus. Aſcanius Eneæ filius Albam cōdidit. Pyrrus ab oreſte delphis occiditur in templo Apollinis. Quidam etiā tunc Homerum poetam græcum fuiſſe dicunt. Poſt Samſonē Hely q & ſacerdos a digniori officio agnominatus eſt. Cępit anno ętatis tertiæ. 861. mundi. 2 & iudicauit annis. 40. huius temporibus vrgente fame peregrinatus eſt Elimelech cum vxore & filiis de bethleem in regionem Moab. Sub Hely Samuel natus puer in templo miniſtrauit, & anno. 1 2. pleno, vt ait Ioſephus, prophetauit. Arca domini capta eſt, Eo tempore filij Hectores Ilium ceperūt expulſis pecenoris poſteris. Samueli quoq; & Sauli poſt mortem Hely ſimul annotantur anni. 40. Senescente Samuele populoque regem pertinaciter poſtulante, Saul de tribu Beniamin vir bonus ab humero & ſurſum eminens ſuper omnem populum diuino nutu eligitur, & a Samuele inungitur. Sed quia domino & Samueli inobediens fuit, a domino reprobari meruit, huius temporibus a quibuſdam fuiſſe putatur Homerus. Duo regna exordium habuerunt Lacedomoniorum. ſ. & Choriothiorum. Athenienſium vero. 17. hoc tempore regnauit Codrus. A Saule quoque cęperunt in Iſrael tempora regum, & a Samuele tempora nominatorum prophetarum. Viuente quidem Samuele Saul annis. 18. regnauit, & eo mortuo duobus, annos eorum tamen ſacra ſcriptura nō annotauit. In morte Saulis terminatur ætas ſęculi tertia, habens. 940.

Tempora Dauid & Salomonis. *Cap.* XXXVI.

DAuid itaque primus ea tribu iuda regnauit apud Hebręos annis. 40. In ipſo regni eius principio exordium habuit quarta ætas, non vt quidam volunt pro regni iudęorum initio, cum inchoatum eſſet a Saule, ſed pro innouatione promiſſionis olim patribus factæ de Chriſto & regno chriſtiano. Siquidem iurauit dominus Dauid veritatem de fructu ventris eius ſeſſuro ſuper ſedē ſuam. Cæpit autem anno ab egreſſione Egypti 426. A natiuitate autem Abrahę. 941. Ab initio vero mundi. 2889 Et regnauit primo quidem in Ebrō ſuper tribum iuda. 7. annis. Poſtmodum in Hieruſalem ſuper omnem Iſrael. 33. annis. huius temporibus ꝓphetauerunt Gath & Natham & Aſaph. Codrus Athenienſis iuxta reſponſum ſeipſum morti tradens bello ponenſiaco interemptus eſt. in quo eraclidarum regnum deſtructū eſt. Salomō regnare cæpit anno ætatis quartę. 48. Ab initio vero ſęculi. 2900. Et regnauit annis. 40. Hic filiam Pharaonis regis Aegypti ſibi deſpōſauit. De qua, vt dicunt Hebræi, cum adhuc 9. annum ageret contra naturam filium genuit, & in oratione ſua ſapientiam quā cæteris omnibus donis prepoſuit a domino impetrauit. Anno regni ſui quarto q fuit 480. ægreſſionis Iſrael ex Aegypto menſe Maio templum domini ędificare cępit. In anno. 11. menſe Octobri conſumauit, ita q in ſeptem annis & ſex menſibus ipſum cum ſuis vtenſilibus compleuit. Poſtea domum ſuam regalem ędificare cæpit, quam per annos tredecim via compleuit. Itaque operib. ſuis & ſapientia atque diuitiarum gloria vbique nominatus, tandem per mulieres alienigenas depriuatus vſque ad idolorum culturā deſipuit. Habuit enim vxores. 700 & concubinas. 300. Ideoque dominus & aduerſarios ei adhuc viuenti ſuſcitauit, & regnū eius poſt mortem ſcindendum prædixit. Sicque qui prius ſecundum nomen ſuum pacem habebat, vndique per circuitum vitam in tribulatione finiuit. Dicunt tamen Hebræi quod ante mortem pęnituit, & ob hoc librum de contemptu mundi qui eccleſiaſtes dicitur compoſuit. Huius temporibus Sadoch & Ahyas ſylonites propheti zauerunt, quidam etiam Homerum & Heſiodum eo tēpore fuiſſe dicunt.

Cronica a Roboam vſque ad Oziam. *Cap.* XXXVII.

POſt mortem Salomonis regno bifariam diuiſo ſuper duas tribus Iudam. ſ. & Beniamin regnauit in Hieruſalem Salomonis filius Roboam, & ſuper decem tribus in Samaria ſeruus eiuſdem de tribu effraim Ieroboam. Cæpit itaque Roboam anno quartæ ætatis. 81. mundi vero. 2969. & regnauit. 17. annis. Anno quinto regni eius Seſach Rex Aegypti Hieruſalem aſcendit, & templum ſpoliauit. Roboam ſucceſſit Abia filius eius anno quartæ ętatis. 98. mundi vero. 2987. & regnauit annis tribus, hic patris malitiā imitatus, habuit & ipſe aduerſarium Ieroboā, ſicut & pater eius, huic quoque ſucceſſit filius eius Aſa anno quartę ætatis. 101. mūdi vero. 2989. & regnauit annis. 40. huius temporibus propheta uerūt Ahias & Anani & Iehu filiꝰ Anani, & Azarias filius Obed. Ioſaphat filius Aſa cępit anno quartæ ætatis. 141. mūdi vero. 30. 30. & regnauit annis 25. huius temporibus regnauerūt in Samaria primo quidem Achab peſſimus idolatra, deinde filius eius Orhozias, prophetauerunt autem Helias Teſbites, & Abdias, & Ihen filius Anani, Micheas filius Hiemla, & Iazael filius Zacharię, & Eliezer filius Dodam Eo quoque tempore agripa apud latinos regnante Homerus poeta in Gręcia clarust, vt teſtatur Appollodorus grāmaticus, & Euforbius hiſtoricus. Ioram cępit anno quartæ ętatis. 167. mundi vero. 3035. & regnauit annis. 8. Huius temporibus Helyas in cęlum per turbinem aſcendit, cuius ſpiritus duplex. i. ad duo ſibi datus. ſ. ad prophetiam & miracula ſuper Helyſeum requieuit. Mortuo Iorā ſucceſſit filius eius Ochozias anno ætatis quartę. 175. mundi vero. 3063. & regnauit anno vno, ipſum & omnes reliquias domus Achab deleuit Iheu. Athalia mater Ochozię filium ſuum mortuum videns ſurrexit, & regnare volens, omne ſemē regium interfecit, excepto Iohas filio Ochoziæ, quem adhuc lactentem Ioſoba ſex annis in domo ſancta hebdomadariorum ne interficeretur abſcondit. Iohas itaque ſeptennis regnare cępit anno quartę ętatis. 182. mūdi vero. 3070. & regnauit annis. 40. Temporibus Athalię regnauit Iehu ſuper decem tribus. Tunc Ionadab filius Rechab apud Iudęos claruit, cuius filii ex precepto patris tāquam peregrini & hoſpites ſuper terram ſeorſum ab hominibus in tabernaculis habitabant. Regnante in Iſrael Iohas Helyſeus obiit, & mortuus contactu ſuo mortuum ſuſcitauit. Amaſias cæpit anno quartę ętatis. 222. mundi vero. 3110. & regnauit annis. 23. huius temporibus regnauit Iohas ſuper Iſrael, Poſtea Ieroboam contra quem prophetauit Amos de paſtoribus Thecue. 33. latinorum rex Silnius Aeneę tunus fuit, qui in eo monte qui nunc pars vrbis eſt mortuus

ac sepultus, perpetuum loco vocabulum dedit.

Tempora Ozia Ioathan & Acham. Cap. XXXVIII.

OZias ergo qui & Azarias cæpit anno ætatis quartæ 251 mundi vero. 3139. & regnauit annis. 52. huius temporibus regnauit super Israel Ieroboam. Sub his autem duobus regibus prophetare ceperunt Isaias filius Amos & Ozee de tribu Isachar, & Iohel de tribu Ruben. & etiam Abdias secundum quosdam Sed verius secundum Hebræos ante Helyseum Præterea sub Ieroboam prophetauit Ionas filius Saiepeaue. Præterea regnante Ozia medorum regnum caorsitur, & etiam regnum Macedonum. Post Ieroboam regnauit super Israel filius eius Zacharias sex mensibus tantum. Ipso enim peccata patrum imitante percussit eum palam Sellum filius Iabes & regnauit pro eo. Sicque translatum est regnum de domo Iheu in generatione quarta iuxta verbum domini. Item Oziæ temporibus Esiodus insignis habetur, Lidorum Regnum nascitur. Remus & Romulus a Marte & Ilia generãtur, & eodem anno Olimpias prima constituitur. Defuncto Ozia, regnauit filius eius Ioathan, anno quartæ ætatis. 303. mundi vero. 3191. & regnauit annis. 16. huius tẽpore regnauit in Israel Phasoee, sub quo duæ tribus & dimidia trans Iordanem a Theglatsalasar sunt captiuatę. Ipse quoque Phasoee & Rasin rex Syriæ sub Ioatham regnum Iuda ceperunt infestare, prophetabant tunc temporis Isaias, Oseæ, Iohel, Naum & Micheas. Achaz filius Ioatham cæpit anno quartæ ætatis. 319. mundi vero. 3207. & regnauit annis. 16 huius tempore regnauit super Israel Oseæ cuius anno 9. decem tribus a Salmanasar sunt captiuatæ. A gemellis Remo & Romulo Roma in monte Palatino conditur. Et anno ab vrbe condita tertio Remus a Fabio Romuli duce rastro pastorali occiditur. Romulus in regnum sublimatur. Thales milesius phisicus Philosophus agnoscitur. Romani a curribus quirites appellantur.

Tempora Ezechia Manasses & Amon. Cap. XXXIX.

EZechias filius Achaz cæpit anno quartæ ætatis. 335. mundi vero. 3223. Et regnauit annis. 29 Huius meritis dominus in castris assiriorum vna nocte. 185. milia virorum per angelum interfecit. Eius quoque vitæ desperatæ. 15. annos addidit. & in huius rei signum solem decem gradibus retrocedere fecit. Huius tẽpore sub Oseæ rege destructum est regnum Samariæ, in qua captiuitate creditur Thobias captiuatus fuisse. Prophetabant autem Oseæ & Isaias & Iohel & Mycheas. Romulus primus milites ex populo sumpsit, & nobilissimos centum senes ob ætatem senatores, ob similitudinem curæ patres appellauit. Templa quoque & muros Romanę vrbis extruxit. Tandem apud paludem capreæ nusquam comparuit. & suadente Lucio proculo quirini nomine consecratus est. Manasses cæpit anno quartæ ætatis. 364. mundi vero. 3252. & regnauit annis. 55. Hic pessimus idolatra fuit, & plateas Hierusalem sanguine prophetarum purpurauit Huius tẽpore romanorum secundus Numa Pompilius regnauit qui duos menses anno Ianuarium & Februarium addidit. Et post hũc Tullius hostilius qui primus in eo regno purpura, fascibus vsus, deinde cum domo sua fulmine conflagrauit. Sibilla erosila in samo claruit. Deiotes apud Medos regnauit, qui Egbotanam condidit. Mida cum apud Medos regnaret, sanguine tauri potato extinctus est. Argilogus & Symonides & Aristoxenus musicus isignes habentur, Zeleucus legum lator apud locros præconiis celebrat. Bizantium conditur. Amon filius Manasse cępit anno quartę ętatis. 418. mundi vero. 3307. & regnauit secũdum. 70. interpretes. 12. annis, secundum Hebręos autem 2. Itaque decem anni qui super sunt apud. 70. pro decem annis Hayalon vndecimi iudicis Israel hic ponuntur, qui vt superius dictum est in 70. non habẽtur. Eo tempore phalaris apud agrigentinos tyrannidẽ exercet, apud Hebręos Helchias pontifex. i. insignis claret.

Tempora Iosie & filiorum eius vsque ad Zedechiam. Cap. XL.

IOsias iustus filius Amon cum esset annorum. 8. cępit iuxta Eusebium anno quartę ætatis. 431 Mundi vero. 3319. & regnauit annis 31. Eusebius tamen posuit 32. mundi vero. 3283. & regnauit annis. 29. huius anno 13. Hieremias exorsus est prophetare, prophetauit etiam tunc temporis Olda mulier & Sophonias, huius quoq; Temporibus terpander musicus claruit, & Thales milesius. Apud Corinthum Periander tyrannus extitit. Panetius quoque primus in Sycilia tyrannidem arripuit. Falaris autem tyrannis destructa est. Tarquinius priscus Romanorum quintus regnauit, qui capitolium instruxit & ioui dedicauit. Ægyptiorum vero Necharo secundus qui & netepsus contra regem assiriorum ascẽdens, Iosiam sibi obuiantem interfecit. Iosias moriens tres filios reliquit. s. Elyachim qui & Iechonias primogenitum, & medium Ioachaz, qui & Iellum. Mathaniam vero tertium, horum primus Ioachas in regnũ a populo constituitur, sed post tres menses a rege Ægypti amouetur & Elyachim pro eo substitutus eidem regi tributarius efficitur, mutatoque nomine Ioachim vocatur. Ioachim ergo cæpit anno quartæ ætatis. 362. mundi vero. 3350. & regnauit annis. 11. Ab hoc Vrias Propheta cũ eum redarguisset, turpiter est interfectus. Hieremias quoque destructionem vrbis & templi prophetans incarceratus est, ne publice prædicaret. Eo tempore Pytacus mitilenus, qui vnus de septem sapientibus fuit, cum Frenone Atheniense Olimpionice cõgressus eundem interfecit. Sapho quoque & Alceus poetæ clari habebantur. deniq; Nabuchodonosor anno quarto regni sui, qui fuit. 8. Ioachim, ascẽdit in Hierusalem, cepitque Ioachim & ligatum trahebat secũ, & cum eo nobiles viros in Babylonem. In itinere vero imposuit ei tributum, & eum remisit in Hierusalem. Sed obsides de semine regio Danielem, scilicet & tres pueros secũ traxit, & Ioachim tribus annis ei seruiuit. Sed postea cum negaret tributum quod ei promiserat. Nabuchodonosor veniens eum occidit, & insepultum abiecit, & Ioachim Ieconiam filius eius, æquiuocum scilicet patri regem constituit, sed post tres menses in Babylonem transtulit, principes quoque cum aliis plurimis, inter quos erat Mardocheus & Ezechiel adhuc iuuenis, constituit autem regem patruũ Ioachim Mathaniam.

Tempora Sedechia & captiuitatis iudaice. Cap. XLI.

ITaque Sedechias cæpit anno ætatis quartæ. 474. mundi vero. 3362. & regnauit annis. 11. Sub hoc quoque prophetauerũt Hieremias & Baruch. Anno quinto regni eius exorsus est. Ezechiel ad concaptiuos in Babylone prophetare, postquàm acceperat epistolam Hieremię. In principio anni. 9. Sedechiæ Nabuchodonosor Hierusalem obsedit, quia superbus & infidus tributum et promissum negauit. Tandem deficientibus in vrbe victualibus, adeo vt mulieres paruulos suos comederent, in mensura palmæ capta est Ciuitas 11. anno Sedechiæ. Nabuzardan vero princeps tẽplũ & ciuitatem incendit, ac murum totum in circuitu destruxit, vasa domini transtulit. Hic fuit exitus regni Hebræorum, in quo regnauerant annis. 500 & 14. & mensibus sex, secundum Iosephũ. Temporibus Sedechiæ prophetauerunt Daniel & Ezechiel in Babylone. Tarquinius priscus circum Romę edificauit, numerum senatorum auxit, Romanos ludos instituit. Solon genti sui prętat noua iura constituit, Epimenides Athenas subuertit. Eo tempore certantibus in agone dabatur tragos. i. hircus Vnde tragedos dicunt nuncupatos. In hac vltima captiuitate Iudæorum ętas sæculi. s. quarta terminatur, habens annos 485. Fuerunt autem ab anno. 4. Salomonis in quo fundatum est templum vsque ad eius incendium anni. 441. Ab ingressu terrę promissionis. 872. A datione legis. 912 A natiuitate Abrahę. 1426. Ab initio vero sęculi. 3373. Igitur ab initio captiuitatis ætas quinta exordium habuit. q. s. captiuitas iuxta propheciam Hieremiæ perseuerauit. 70. annis, vsque ad annum secundum Darii filii Idaspis. Horum. 50. primis computantur iuxta Eusebium vsque ad regnum Cyri. hoc tempore solis defectio quam Tales prædixerat facta est. In Græcia septẽ sapiẽtes appellantur. s. Thales, Solon, Pytacus, Chilon, Cleobol[9]. Bias, Periandrus Mortuo Nabuchodonosor regnauit Euilmerodach, deinde Balthasar. Anaximander Milesius phisicus agnoscitur, Astrages contra lidos pugnat, deinde Cresus lidorum. 9. regnat, Phalaris tirannidem exercet Cyrus Astragem Medorũ regem subuertit, & imperium ad persas transfert.

Tempora Cyri regis persarum & Cambisis & duorum fratrum. Cap. XLII.

CYrus itaque destructo Medorum imperio, primus apud Persas regnauit. Cæpit anno captiuitatis. 51. Mundi vero. 3404. Et regnauit annis 30. Hic anno primo regni sui verbis excitatus Isaię, quę de ipso dixerat longe ante, captiuitatem Iudęorum relaxauit, & in Iudæam circiter. 50. milia regredi fecit. Egressi sunt autem sub Zorobabel Duce & Ihesu magno Sacerdote adhortantib. eos Propheta Zacharia & Aggeo iuuene sed nondum Propheta. Qui altari constructo iecerunt fundamenta templi, sed impedientibus vicinis gentibus imperfectum opus permansit, vsque ad regnum Darii. Temporibus Cyri Esopus a Delphis interimitur, phisicus Atheniensium tirannus in Italiam transgreditur, Anaximenes phisicus agnoscitur, Simonides Liricus, & Sophocles. & tragediarum scriptor Xenofanus clari habentur. Cræsus a Cyro capitur. & Lidorum regnum destruitur. Eo tempore Tarquinius superbus Seruio socero suo Romanum imperium abripuit, qui carceres catena cathenas & compedes variaque genera tormẽtorum excogitauit. Tandem vero cum Ardeam oppugnaret, causa Tarquinii minoris filii sui qui Lucretiam corruperat, a regno expulsus est. Cyrus etiam a Thamari Regina massagetarum occisus est. Cambises igitur Cyri filius persarum secundus cæpit anno quintæ ætatis. 61. mũdi. 3434. & regnauit annis. 8. hic Artaxerses & Assuerus & secundus Nabucho. vocatur, sub quo iudicum historia conscribitur, huius tempo ibus Ihesus põtifex & Zorobabel princeps apud Hebræos clarent, Hiparcus & Hispas Athenis tirannidem exercent. In anno quinto regni sui Cãbises Ægyptum obtinuit. Sicque regnum Aegyptiorum defecit, post Cambisem duo

fratres

fratres magi successiuè regnauerunt, sed annum in regno non impleuerunt.

Cronica a Dario filio Idaspis usque ad Darium nothum. Cap. XLIII.

DEinde successit Darius filius Hidaspis, qui fuit vnus de septē magis. Cępit autē anno quintæ ætatis. 80. mundi vero. 3412. Et regnauit annis. 36. huius anno secūdo qui fuit ab ædificatione templi sub Salomone. 512. iuxta Eusebium. 70. anni Iudaicæ captiuitatis implentur Itaque eodem anno mense. 8. templum extruitur, & in anno. 7. Darii consummatur. eo tempore nouissime prophetabant apud Hebręos Aggeus, Zacharias, & Malachias, Pythagoras Phisicus, Democrius philosophus, & Heraclitus tenebrosus, & Anaxagoras phisicus, & Pindarus ac Simonides poetæ lirici, & Diagorus phisicus clari habentur. Heschilus quoque tragediarum scriptor agnoscitur. Aristides cum iguominia eiicitur. Ægyptus a Dario recessit, Gelo siracusas obtinuit. Dario successit filius eius Xerses anno quintæ ętatis. 105. mundi vero 3478. & regnauit annis. 20. hoc tempore Sophocles Tragediarum scriptor & Euripides clari habētur. Herodotus historiarum scriptor agnoscitur Bachilides & Diagorus athenis celebrantur Themistocles in Persas fugit. Romæ virgo vestalis Pompilia deprehensa in stupro, viua defossa est Post Xersen regnauit Arthabanus, mensibus septem Post hoc Artaxerses qui & Longimanus, cępit anno ętatis quintę. 125. mundi vero. 3498. & regnauit annis. 40. Sub hoc Esdras & Neemias de Babylone in Iudęam redierunt, & fecerunt ea quæ in historiis eorum scripta sunt. Esdras quidem legem a Chaldęis succensam reparauit. Titulos psalmorum & alia quædam de suo addidit, & nouos quosdam litterarum apices excogitauit. Neemias muros Hierusalē construxit anno. 30. Artaxersis opus consummauit, qui fuit ætatis quintę. 155. Temporibus huius Artaxersis Themistocles hausto sanguine tauri moritur. Socrates nascitur, Lapis in Egys fluuio de cęlo ruit; nec multo post, defectio solis fuit, Anaxagoras moritur, Heraclitus Clarus habetur, hoc quoque tempore floruerunt philosophi Mellissus phisicus & Theaetebetus Mathematicus Aristophanes & Sofocles, Democritus Abderites, Empedocles, Hipocrates medicus, Gorgias & Hyppias & Zeno Parmenides, & Prothagoras sophista, cuius libros Athenienses decreto publico combusserūt. Poetæ vero Clares comicus & Bacilides liricus, Cratinus & Plato Comedi Euripides & Aristarcus Tragediographi, historiarum quoque scriptores Herodotus & Feretides. Socrates etiam philosophus, plurimo sermone celebratur Eodem etiam tempore Romani per legatos ab atheniensibus iura petierunt. Ex quibus duodecim tabulæ conscriptæ sunt. Macedonum. 14. regnauit Archelaus. Post Artaxersen regnauit Xerses secundus duobus mensibus, & post eum Gogdianus. 7. mensibus, his igitur duobus annotatur annus vnus.

Cronica a Dario notho usque ad Darium Arsami filium. Cap. XLIIII.

DEinde successit Darius nothus, qui cępit anno quintæ ætatis. 166. mundi vero. 3539. Et regnauit annis. 19. hoc tempore Plato nascitur, Eudochius, Ouidius, & Aristophanes comediarū scriptor clari habentur. Alcibiades profuxus ad Tysafernem abit. Ægyptus a persis recedit, & rursum Aegyptiorum dinastia renascitur. Dionysius in Sicilia tyrannidem exercet Macedonum. 12. regnat Orestes. Post hoc Artaxerses Mennón Darii filius, qui ab Hebræis dicitur Assuerus. Cępit anno quintę ætatis. 185. mundi vero. 3558. & regnauit annis quadraginta. Sub hoc Hester historia conscripta est. Huius temporibus Macedonum. 13. regnat Archelaus. deinde Amintas. postea Pausanias. Democrius moritur. Socrates in carcere venenum bibit. Alcibiadem Franazab interfecit, Isocrates rethor., & Dyogenes cinicus & Eudochus astrologus, & Speusippus insignis philosophus agnoscuntur. Plato quoque ac Xenofon ac cæteri Socrati clari habentur. Cyri regis ascēsus fit, quem Xenofon scribit. Aristotiles. 18. ætatis annum agens Platonem audit. Dionysius Siracusis tyrannidem exercet. Chartaginense famosum bellum factum est. Romani cum antea. 16 tantum haberent, 24. litteris inceperunt vti. Senones galli Romā inuaserunt, excepto Capitolio incensam vastauerunt, Pręnestini a Romanis victi sunt. Post hoc Persarum. 12. Artharexerses qui & ochus cæpit anno quintæ ætatis. 225. mundi vero. 3598. & regnauit annis. 26. Hoc tēpore apud Aegyptos regnabat Nectanabus, apud Macedones Phillipus, cuius filius Alexander ex Olimpiade nascitur. Dionysius siracusis interimitur, & filius eius Hiparcus tyrannidem exercet. Demostenes orator agnoscitur, Ochus Aegyptum obtinet, Nectanabo in exilium pulso, & Aegyptum suo iungit Imperio, sicque regnum illud finitur. Plato moritur, post quē Speusippus Achademiam tenuit. Iterum Speusippus moritur, eiq; Xenocrates succedit. Romani gallos superāt, Dionysius Chorinthum sub federe nauigat, & inde postmodum expellitur. Iudæorum pontifex Iaddus clarus habetur, cuius frater Manasses templum in monte Garizim constituit, descriptione Romę facta, inuenta sunt. 160. milia Post Ochum filius eius Arges cæpit anno quintæ ætatis. 251. mundi vero. 3624. & regnauit annis quatuor. Eo tempore Romanorum consul Mallius torquatus filium suum virgis cęsum securi percussit, eo quod contra imperium cōsulum in hostes pugnauerit, & tamen eos expugnauerit.

Cronica A Dario filio Arsami usque ad mortem Alexandri Magni. C. XLV.

POst hunc Darius Arsami filius cæpit anno quintæ ętatis. 255. mundi vero. 4628. Et regnauit annis quinq;. huius anno primo regnare cæpit apud Macedones Philippi filius Alexander, qui multis regionibus bello superatis, capta etiam Tyro, Iudæam inuadit, vbi fauorabiliter exceptus, Deo victimas immolauit. Pōtificem quoque templi plurimis honoribus prosequens Andromacum locorum custodem dimisit, cuius necem postmodum in Samaritanos vindicauit. Interfecto Dario Babylonem obtinuit. in quo regnum Persarum defecit Igitur ab anno septimo regni sui, vsque ad duodecimum, Asię Monarchiam tenuit. Alexandriā in Ægypto condidit. Hircanos etiam & Mardos cępit. Indū amnem transgrediens Porum bello vicit. Eo tempore Latini a Romanis perdomantur. Anaximenes & Epicurus clari habentur. Sanites quoque Romani subigunt, & colonias deducunt. Anno denique regni sui. 12. Aetatis autem. 32. Alexander veneno in Babylone moritur, post in multos imperium transfertur. Alexandrinorum regnum nouum quod est Aegypti tenuit Ptolemeus Lagi filius, Macedoniam Philippus Alexander frater, qui & Ariddeus.

Tempora Ptolomeorum regum Aegypti Sother & Philadelphes. Cap. XLVI.

PRimus igitur Alexandrinorum regum in Ægypto Ptolemeus Sother cæpit anno quintæ ætatis. 267. mundi vero. 3640. & regnauit annis. 40. hic Hierusalem & Iudæam in deditionem suā dolo redegit, plurimosq; captiuorum in Ægyptum transtulit. Eo tempore Appius Claudius cæcus Romæ claruit, qui aquam claudiam induxit, & viam appiam strauit. Agathocles siracusis tirannidem exercuit. Iudæorum pontifex Onias Iaddi filius clarus habetur. Theofrastus & Speusippus insignes Philosophi & Menander comicus agnoscuntur. Regnum Asiæ nascitur sub primo rege Antigono, mox quoque regnum Syrię sub Seleuco. Antigoni quoque successor Democrius semetipsum Seleuco tradidit, qui ex vtroque regno vnum faciens Syrię & Asię pariter imperauit. Post Ptolomeum Sother Ptolomeus Philadelphus cæpit anno quintæ ætatis. 307. mundi vero. 3680. & regnauit annis. 38. Qui Iudæos ex Ægypto liberos abire permisit. & vasa votiua trāsmittens Eleazaro pontifici, diuinas scripturas ex Hebræa lingua in Grecam per. 70. interpretes transferre curauit, has igitur in Alexandria in Bibliotheca quam ex omni genere literaturæ comparauerat habuit, Huius temporibus Romani Crotonem capiunt. Milo Romanis Calentem tradit. Antiochus Sother in Syria & Asia regnat, cui Anthiocus Theos vocatus successit. Romę vero virgo vestalis in stupro detecta, laqueo vitam finiuit. Polemon Philosophus moritur, post Archesilas & Crates clari habentur, Aratus Poeta cognoscitur, Zeno quoq; Stoicus moritur, post quē Cloantes, Erasistratus quoque medicus agnoscitur. Eo quoque tēpore Romani Chartaginenses nauali certamine superant, & centum vrbes Libię capiunt. Nec multo post Chartaginenses. 90. Romanorum naues capiunt, Metello cōsule in fugam verso. Iudæorum pontifex Onias Simonis iusti filius eius tempore claruit, qui consueta Ptolomeo tributa non reddens ipsum ad iram impulit. Parthis a Romano imperio recedentibus, primus regnauit Arsaces, inde dicti sunt Arsacidæ.

Tempora Energetis Philopatoris & Epifanis. Cap. XLVII.

POst hoc Aegyptiorum tertius Ptolomeus Energetes cæpit anno quintæ ætatis. 345. mūdi vero. 3718. & regnauit annis. 26. huius temporibus regnabat in Syria Seleucus gallinicus, deinde Seleucus getannus post hoc autem Anthiochus magnus. Quintus Ennius poeta Tarenti nascitur. Simō Onię filius Iudæorū pōtifex clarus habetur, sub quo Iesus filius Sirach librū sapientiæ composuit, qui Panerethos vocatur. Quadraginta ferme millia Gallorū a Romanis cęduntur. Rhodū terrę motus ita cōcussit, vt Colossus magnus rueret, post hoc Ptolemeus Philopator cępit anno quintæ ætatis. 371. mundi vero. 3744. & regnauit annis. 17. hoc tempore Romę virgines Vestę ob reatum stupri terra obruuntur. Eratostenes agnoscitur. Anthiochus rex Syriæ victo Philopatore Iudæam sibi sociauit. Iudæorum pontifex Onias filius Simonis claruit. Scipio hiberiæ multas vrbes recepit. Deinde Ptolemeus Epiphanes cæpit anno quintę ætatis. 388. mundi vero. 3761. & regnauit annis. 24. hic Scopa militiæ principe destinato Iudæam cæpit, & plurimas vrbes Syriæ, quas Antiochus Scopa superato recipit, & Iudæorum erga se cognita voluntate, magnis eos donat muneribus, ac per Epistolas crebris prosequitur laudibus. Nenius Comicus & Plautus moriuntur, Titus Liuius tragediarū scriptor clarus habetur. Syriæ & Asię regnum post Anthiocum magnum

Seleu

Seleucus qui & Philipator accipit, a quo Heliodorus in Iudæam missus multa perperam gerens diuinis aduersum se signis deterretur, & ad Seleucum reuertitur, Annibal a Scipiōne victus cum ad Prusiam regem Bithiniæ transfugisset, & a senatu repetitus tradendus esset, venenum bibit, & mortuus est.

Tempora Philometoris, & Euergetis. Cap. XLVIII.

AEgyptiorum 6. Ptolomeus Philometor cœpit anno 5. ætatis 418. mundi vero 3783. & regnauit annis 35. hoc tempore Statius Cecilius comœdiarum scriptor clarus habetur, Aristobolus Iudęus qui ad Philometorem commentarios in Moisen scripsit Peripateticus philosophus agnoscitur, Ennius poeta moritur, post Seleucū Philopatorem Antiochus Epiphanes in Syria regnauit, qui veniens in Iudæam Iesu, & Iasoni fratri Oniæ sacerdotium tradidit, eoq; inde expulso successorem ei Menelaum dedit, itaque ob sacerdotij dignitatem orta seditione inter principes in gentium miseriarum seminis pullulauerunt. Epifani succedit Antiochus Eupator, qui Iudęorum legem impugnat, deinde templū prophanat. Mathathias filiorum auxilio fretus patrias leges vindicat, Iudas quoque filius eius Iudæorum dux Antiochi duces de Iudęa expulit, & ab idolorum imaginibus templum emundans, patrias leges ciuibus suis reddidit. In ipso igitur Iuda Machabeo regnū Hebræorum renascitur. Qui cum regnasset annis tribus, successit ei Ionathas frater eius. Eo quoque tempore post Antiochū Eupatorem Syriæ, & Asiæ regnat Demetrius Sother, & post eum Alexāder, qui Ionatham coronā, & donis insignibus multis prosequitur. Publius Terentius comœdiarum scriptor meritur, Aristarchus grammaticus agnoscitur, Pacubius tragedus grecus clarus habetur: Lucillus poeta nascitur, Ptolemeus Euergetes secūdus Aegyptiorum septimo cœpit anno quintæ ætatis 445. mundi vero 3820. & regnauit annis 29 hoc tempore Ionathas dux & pōtifex Iudæorum cum Romanis, & Spartatis amicitiā fecit. Appius Galba capit, & Chartago in deditionem Romanam per Scipionem redigitur. Scipio Numantinos subuertit. Seruile bellum in Sicilia oritur, ibi serui rebellantes obsidionis necessitate ad suz cadauera inuicem deuoranda compelluntur. Lucius Accius tragediarū scriptor clarus habetur. Ionathas pontifex a Trifone occiditur, & in sacerdotium frater eius Simon assumitur. Quo postmodum interfecto filius eius Ioannes succedit, qui aduersus Hircanos bellum gerens, Hircani nomen accepit. In Syria post Alexandrū regnat Demetrius, & post eum frater eius Antiochus Sedices cognominatus, post hoc iterū Demetrius, & post eū Antiochus Griphus.

Tempora Phisconis, & Alexandri. Cap. XLIX.

AEgyptiorum 8. Ptolomeus Phiscon, qui & Soter cœpit anno quintæ ætatis 476. mundi vero 3869. & regnauit annis 17. hoc tempore in regno. Syriæ Antiochus Griphus, & Antiochus Cizicenus ex successione regnabant mutuum contra se dimicantes. In Iudæa vero Ioannis filius eius Aristobolus successit, qui dux pariter, & pontifex apud Iudæos post captiuitatem Babylonis insigne dyadematis sumpsit f. post 484. annos a captiuitate, post eum vero regnauit Ianneus, qui & Alexander. His temporibus Ingurta cōtra Romanos dimicans capitur. Cicero & Gneus, Pompeius magnus nascuntur. Turpilius comicus, & Lucius satyrarū scriptor moriūtur. Cymbrorū 200000. cęduntur, & 80. m. per Marium cum duce Eutomodo capiūtur. Post hos Ptolomeus, qui & Alexander cœpit anno quintæ ætatis 495. mundi vero 3.976. & regnauit annis 9. Hoc tempore in Iudæa regnat adhuc Alexander. In Syria vero post Antiochum Philippus, qui anno secundo regni sui a Galbino capitur, & in Romanam deditionem cędente Syria regnum eius finitur. Titus Lucretius poeta nascitur. Lucius Pomponius Bononiensis Atellanarum scriptor clarus habetur, post hoc Ptolemeus Phiscon, qui prius a matre fuerat expulsus, in regnum redijt anno quintæ ætatis 500. Mundi vero 3875. & regnauit annis 8. Hoc tēpore Valerius Catullus scriptor lyricus, & Salustius Crispus scriptor historicus, & Publius Terentius Varro nascuntur, Plotinus Gallus primus Romę latinam rhetoricam docuit. Cicero anno 25. ætatis suę Quintum defendit. Silla Athenienses vastāt.

Tempora Dionysij, & Cleopatrę. Cap. L.

POst hoc 11. Ptolemeus Dionysius cœpit anno quintæ ætatis 510 mundi vero 4883. & regnauit anois 30. hoc tempore Pompeio, & Crasso consulibus Virgilius Maro nascitur, Marcus Portius, Cato Stoicus philosophus agnoscitur. Titus quintus togatarum scriptor Romæ moritur. In Iudæa post Alexandrum regnat Alexandra vxor eius, & post eam filius eius Hircanus. Iudæi Romanorum vectigales per Pompeium fiunt, ea quoq; quæ de Catilina, & consule Cicerone Salustius scribit, & Liuius hoc tēpore gesta sunt. Oratius Flaccus satyricus, & liricus poeta nascitur. Appollodorus Pergamenus orator græcus preceptor Callidij, & Augusti clarus habetur. Camillus anno ætatis suæ 30 moritur, Messala Coruinus orator nascitur, & Tytus Liuius scriptor historicus. Cicero facit annum in exilio honorificè susceptus a Plancio. Marcus Callidius orator, & Dyonisius Siculus historiæ grece scriptor, clari habentur, Virgilius Cremonæ studijs eruditur, deinde sumpta toga Mediolanum transgreditur, & post breue tempus Romam proficiscitur. Iouis olim Pici simulacrum fulmine tangitur. Curio popularis orator Romę insignis habetur, Pompeius imperator appellatur, Germani a Cęsare vastantur. Post hoc in Aegypto Cleopatra regnauit 12. cœpit anno quintę ætatis 542. mundi vero 3913. & regnauit anois 22. Sed circa principium regni eius Cęsaris & Pompei ciuile bellum exoritur, & ea eo tempore continua Romanis imperia nascuntur.

Cronica Romanorum Imperatorum Cęsarum, & Augusti. Cap. LI.

ROmanorum ergo primus imperium singulare arripuit Caius Iulius Cęsar, a quo principes Romanorum Cęsares appellati sunt. Cœpit anno 182. Olimpiadis 4. Quintæ ætatis 543. mūdi vero 3916. & imperauit annis quinque regnantibus in Aegypto Cleopatra. In Iudæa vero Hircano hic Pompeium bello vicit, & fugat, & Cleopatræ regnum ob stupri gratiam in Aegypto confirmat. Tandem in curia occiditur, eiusque corpus ob honorē in rostris concrematur. Secundus Octauianus Cęsar Augustus a quo Romanorū principes Augusti appellantur, cœpit anno quintæ ætatis 548, mundi vero 3921. & imperauit annis 56 Eo tempore Romę tres soles simul exorti sunt, & paulatim in eundem orbem coierunt, bos ad aratorem in suburbio Romæ locutus est, frustra se vrgeri; non enim frumenta, sed homines in breui defuturos. Laberius mimorum scriptor moritur. Cicero in formiano suo occiditur, Publius mimographus Romæ scenā tenet. Ouidius nascitur, Marcus Phanus poeta moritur, Cornelius nepos historicus clarus habetur. Cornificius poeta disertus a militibus; quos sæpe fugientes lepores appellarat interijt, huius soror fuit Cornificina cuius insignia extant epigramata. E taberna meritoria trans Tiberim oleum e terra erupit, totaque die sine intermissione fluens Christi gratiam in gentibus designauit. Antigonus contra Iudæos dimicans tandem occiditur, & ex hoc Hierosolymorum regno destructo, princeps a Romanis Herodes alienigena constituitur. Lunæ cursus secundum Romanos inuenitur. Inter Augustum, & Antonium post binam dissensionem tertia quoque fit, quia repudiata sorore Cęsaris Cleopatram duxit in vxorē. Tandem Antonius, & Cleopatra semet ipsos interficiunt, & Aegyptus fit Romana prouincia, quam primus tenuit Caius Cornelius Gallus poeta, tandemque propria manu se interfecit. Augustus Romæ plurimas leges statuit: Calabriam et Gallos vectigales facit, Marcus Terentius Varro philosophus, Virgilius, et amicus eius Quintilius, et Horatius, & Æmilius, Macer poeta moriūtur, Genius, Iulius, Iginus, & Methilius grammatici agnoscuntur. Augustus filiam suam in adulterio deprehensam, exilio punit. Marcus Tullius Tiro Ciceronis libertus in Puteolano prędio suo consenescit. Marcus Portius Cato latinus declamator, tędio duplicis quartanæ seipsum interfecit. Herodes etiā inter cętera gesta sua crudelia, duos Salome sororis suæ viros insuper, & scribas, ac diuinæ legis interpretes occidit.

Cronica incarnationis Domini. Cap. LII.

ANno denique Octauiani Augusti 42. Herodis autem regis Iudææ 32. Natus est ex Maria virgine Christus Dei filius in Bethleem Iudæ. Hic finis ætatis quintæ, quę hic terminatur quingentesimus circiter nonagesimus. Ab initio regni Dauid, 1104 Ab exitu Aegypti, & datione legis. 1519. A prima promissione facta Abrahæ, 1939. A natiuitate ipsius Abrahæ 2015. A diluuio vero 2306. Ab initio vero mundi 3963. Et hoc duntaxat secundum nos, qui ab Adam vsque ad Abraham ex diuina historia iuxta Hiero. translationem annorum numerum accepimus. Ab Abraham quoque vsque ad Christum iuxta eiusdem Hieronymi, ac Cęsariensis Eusebij, & ipsorum Hebręorum computationem, qui oēs historijs Gentilium concordant, minores numeros secuti sumus secundum rationem quam superius in annis exposuimus. Verum, ante tempora Abrahæ tam ante diluuium, quā post, multo plures anni in editione 70. leguntur, quam in nostra reperiuntur. Etenim, vt ait Eusebius, qui antiquam translationem sequitur, ab Adam vsque ad diluuium fuerunt anni 2242. & a diluuio vsque ad Abraham 942. Qui simul fiunt 3184. Cū in editione nostra legantur tantum 1948. Itaque si maiorem illum numerum sequi volueris, & iuxta librum iudicū ab exitu de Aegypto vsque ad ędificationem templi 600. annos numeraueris. Insuper & in regno Amon regis Iuda 12. quorum 10. tantum apud Hebręos habentur, acceperis, his omnibus computatis inuenies ab initio mundi vsque ad natiuitatem Domini annos 5199. Et hunc numerum assignat Beda, quem etiam vsualiter tenet ecclesia. Vnde versus: Vnum tolle datis ad mille quinque ducentis. Nascenti domino tot Beda dat Protoplasto. Nos tamen iuxta minorem numerum quem hucusq; secuti sumus cętera prosequemur. Christum itaque natum Herodes persequatur, pro quo etiam

pueré

pueri Bethleemitæ per eum neci traduntur. Nec multo post tyrannus crudelis miserabiliter moritur, & pro eo filius eius Archelaus in regno constituitur. Eo tempore Iudas Galilæus ad rebellandū Iudęos cohortatur. Sextus Pictagoricus, & Athenodorus Stoicus, & a socio præceptor Senecæ clari habentur.

Tempora Tyberij Gaij, & Claudij. Cap. LIII.

Romanorum 13. Tyberius cępit anno sextæ ætatis. i. ab incarnatione dñi 16. mūdi vero 3879. Et regnauit annis 23. Quo tpe Tetrarcha Herodes apud Iudæos dominatur. Liuius historiographus moritur. Ouidius poeta in exilio perit. Quintus Hacterius orator senescit Iudæę procurator a Tyberio Pilatus mittitur. Christus a Ioanne trigenarius baptizatur post tres annos sub Pilato pro salute mundi cruci affligitur. In cuius passione sol obscuratur, & terra mouetur, quibus videlicet signis etiā historiæ gentilium attestantur. Hierosolimorum ecclesiæ primus episcopus fiat ter dñi Iacobus ab Apostolis ordinatur. Cassius Seuerus orator exiliatus moritur: Persius Flaccus satiricus nascitur. Herodes Romā profectus a Tyberio vinculis irretitur, & Agrippa filius eius accusatur. Quartus vero Gaius Caligula cępit anno dñi 39. mundi vero 4002. Et regnauit annis 4. hic Agrippam a vinculis liberatum regem Iudææ fecit semetipsum in Deos retulit: in Hierusalem, & in toto orbe Romano, & in synagogis Iudæorum statuas suas, & imagines ęreas erexit plurimos nobilium, & omnes exules interfecit. Sorores quoque suas quibus intulerat, stuprum exilio condemnauit. Tandem a protectoribus suis in palatio percussus interijt. Eo quoque tempore Pilatus in multas calamitates incidens propria se manu interfecit. Romanorum 6. Claudius cępit anno domini 44. mundi vero 3506. & regnauit annis 14. Eo tpe Petrus Apostolus Antiochena ecclesia fundata Romæ prædicās Euangelium annis 25. in episcopatu perseuerat, & eius interpres Marcus in Alexādria prædicat. Antiochiæ primus ordinatur episcopus Euodius. Agrippa mortuo filius eius Agrippa substituitur in regno. Domicius Affer insignis orator habetur. Clodius Quirinalis rhetor Romæ docet, Palemon insignis grammaticus clatet, cum quo Marcus Antonius rhetor inimicitias exercet, Fęlix a Claudio Iudææ procurator mittitur, per cuius exercitum Ægyptius quidam pseudopropheta multos de populo seducens, sibique associans opprimitur. Hoc tempore descriptione Romæ facta inuenta sunt Romanorum ciuium sexagies nonies centena quadragintaquatuor milia.

Tempora Neronis. Cap. LIIII.

Romanorum 6. Nero Gaij Caligulæ nepos cepit anno domini 57. mundi vero 4020. & imperauit annis 14. Hic tantę luxuriæ fuit, vt retibus aureis piscaretur, frigidis, & calidis vnguentis lotus. cantibus ac lusibus intendebat, & cithariſtas tragedos, Aurigas vario certamine superabat. Crudelis vltra modum fuit. Nam & vxorem suam & domesticos, ac multos nobilium interfecit. Senecam quoque pręceptorem suum ad mortem compulit. Et vt ardentis Troyæ similitudinem inspiceret, plurimam vrbis Romanę partem incendit. Cornutum philosophum Persij præceptorem in exilium fugauit, Thermas ædificauit. Sub hoc in Iudęa Felici præsidi succedit Festus, apud quem Paulus causa sua dicta Romam est missus. Festo vero successit Albinus, & Albino Florus. huius auaritiam non ferentes Iudæi, cęperunt rebellare, contra quos Vespasianus magister militię transmittitur a Nerone. Iosephus scriptor historicus dux belli Iudæorum cum a Romanis esset occidendus, Vespasiano prænunciat de morte Neronis, & imperio ipsius Temporibus Neronis Probus grāmaticus, & Iulius rhetor Romæ celebrantur. Alexandriæ Marcus Euangelista martyrizatur, Iacobus Iustus a Iudæis lapidatur, Persius moritur, Musonius, & Plutarchus philosophi insignes habentur. Iunius Gallio frater Senecæ declamator ęgregius propria se manu interfecit. Lucanus poeta in Pysoniana coniuratione deprehensus, brachium ad secandas venas medico præbuit. Cuius pona patet eius Mela Senecæ frater a Nerone obtinuit. Primu Nero super omnia scelera sua Christi ecclesiam persequitur, in qua persecutione Petrus, & Paulus duces gregis pro Christo patiuntur. Sāctus quoque Vitalis miles, & vxor eius Valeria, eorumq; filij Geruasius, & Prothasius. Item Nazarius, & Celsus Processus, & Martinianus, Thimotheus, & Appollinaris, & alij multi. Post Petrum vero Romanam ecclesiam Linus tenuit. Denique Nero hostis reipublicę cum a senatu quæreretur ad pœnam e palatio fugiens seipsum interfecit, in quo omnis Augusti familia finem habuit.

Tempora Galbę, Othonis, & Vitellij. Cap. LV.

Post hunc in Hispania Galba imperiū arripuit, & inde Quintilianum Romam perduxit, ubi primus ibi scholam publicam, & salarium e fisco accepit, claruit. Sed Galba auaritiæ, ac segnicies deditus 7. imperij sui mense in medio foro ab Othone occiditur, qui & ipse inuaso impeno post tres menses a Vitellio deuictus manu propria interficitur. Vitellius quoque Romā victor ingressus tandem a Vespasiani ducibus occisus in Tyberim proijcitur. His ergo tribus nullus in cronicis annotatur annis, eo tempore Antiochiæ secūdus episcopus ordinatur Ignacius His quoque temporibus multa miraculorum, & doctrinæ gratia per diuersas orbis partes claruerunt sancti Apostoli, cęterique domini nostri Iesu Christi, & Apostolorum discipuli, videlicet Thomas in India, Andreas in Achaia, Bartholomæus in Armenia. Item Barnabas & Lucas, Martha & Maria, Maximinus Aquensis, Martialis Lemonicensis, Iulianus Cenomanensis, Paulus Narbonensis, Trophimus Arelatensis, Eutropius Sanctonensis. Fronto Petragoricensis. Hyrenæus Lugdunensis, Gratianus Turonensis, Saturninus Tholosanus, Clemens Romanus, & alius Clemens patruus illius, Sauinianus, & Potentianus, Thimothęus, & Lytus, & alij plurimi.

Tempora Vespasiani, & Titi Cap. LVI.

Romanorum 7. Vespasianus cępit anno domini 71. mundi 4034. & imperauit annis 9. hic apud Iudęam Imperator ab exercitu vocatus Tito filio suo bellū reliquit, q Iudæa capta Hierosolimā subuertit, & sexcēta milia virorū interfecit Iosephus scribit vndecies centena milia fame, & gladio perisse, & alia centena milia captiuorum publicè venundata fuisse. In diebus siquidem azimorum ad templum ex omni Iudæa confluxerant, quoniam in illis diebus oportebat eos interfici, quibus Saluatorem cruci affixerunt. Sic igitur Iudæorum regnum defecit anno Vespasiani secundo. A passione domini 42. A captiuitate quam ab Antiocho passi sunt 239 Ab anno secundo Darij in quo rędificatum est templum 590. A prima ædificatione templi sub Salomone 1102. Sub Vespasiano sanctus Appollinaris martyrizatur, Colossus 107. pedes altitudinis habens erigitur, tres vrbes Ægypti terremotu subruuntur, Gabinius rhetor in Gallia celebratur. Romanorum 8. Titus Vespasiani filius cępit anno dñi 80. mūdi vero 4043. & imperauit annis tribus. hic morū imperialium floribus adornatus, & in vtraque lingua disertissimus, intantū quoque facundissimus fuit, vt causas latino poemate perorauet, & tragedias græcè componeret. Intantum liberalissimus, vt quadam die recordatus in cęna se nihil illa die cuiquam pręstitisse, diceret amicis. Hodiem diem perdidi. Musonium philosophū ab exilio reuocauit, Amphiteatrum Romę ędificauit, & in eius dedicatione quinque milia ferarum occidit. Eo tempore mons Bebius in vertice ruptus tantum ex se iecit incendij vt regiones vicinas, & vrbes cū hominibus exureret. Titus moriens decreto senatus inter Deos relatus est. Anacletus autē Romanę ecclesiæ pręsidet.

Tempora Domitiani, & Neruæ. Cap. LVII.

Romanorum 9 frater Titi Domitianus cępit anno domini 83. mundi vero 4046. & imperauit annis quindecim. Hic primus Deum ac dominum appellari se iussit, tantæque superbię fuit, vt aureas, & argenteas statuas sibi in capitolio poni fecerit. Templumq; sine lignorum admixtione construxit. Plurimos senatores atque nobilium in exilium misit; nobilium quoq; plurimos cęcidit, mathematicos, & philosophos ex vrbe pepulit: huius temporibus Quintilianus Romæ claruit. Flauius quoque Iosephus antiquitatum huius temporis librum scripsit. Tertius Romę Papa Clemens factus est Maxima vestalium virginū Cornelia conuicta stupri viua defossa est. Secundus post Neronem Domitianus, Christianos persequitur, sub quo passi sunt Anacletus Papa, Neręus, & Achilleus eunuchi, & eorum domina Domicilla. Sanctus quoque Dionysius Areopagita, qui prædicationis causa directus erat in Galliam a beato Clemente Papa: huius quoque socij fuerunt sanctus Ionius Carannus Carnotensis, Regulus Syluacensis, Lucianus Beluacensis, Taurinus Ebrocensis, Sanctinus Meldenensis, Eugenius quoque qui ab eo destinatus est ad prædicandum Toletanis. Sub eodem imperatore Iohannes Apostolus in ferueutis olei dolium mersus, & euadens illæsus in Pathmos insulam relegatus, Apocalypsim vidit, & scripsit. Ipse quoque Domitianus, vt nullus regni Iudæorum reliquus foret. eos qui de genere Dauid erant, interfici iussit. Eo tempore Appollonius insignis philosophus habetur, & Domitianus tandem occisus in palatio per Vespesiones ignobiliter exportatur. Romanorum 10. Neroa cępit anno domini 98. mundi 4061. & imperauit annis duobus: hic primo edicto suo cunctos quos Domitianus exiliauerat reuocauit. Vnde & Iohannes Apostolus de Pathmo insula cum honore Ephesum remeauit, ibique compulsus a fratribus contra hæreticos, qui in Asia pullulauerant Euangelium scripsit. Eo tempore Iustus a Tyberiade Iudæorum scriptor claruit. Nerua vero senex Traianum sibi in filium antequam moreretur adoptauit, & tandem mortuus inter Deos est relatus.

Tempora Traiani, & Adriani. Cap. LVIII.

Romanorum ergo 11 Traianus cępit anno domini 100. mundi vero 4063. Et imperauit annis 19. Huius institutor fuit Plutarchus philosophus, & sub eo militauit sanctus Eustachius: huius temporibus migrauit ad Deū Iohannes Apostolus.

Postquam auditores eius insignes fuere Papias Hierapolitanus eps & Policarpus Smirneus & Ignacius Antiochenus. Tertiā contra Christianos persecutionē mouit Traianus sub quo crucifixus est Simon filius Cleophæ Hierosolymitanus episcopus, & Ignacius Antiochenus bestiis traditur. Sub eodem passi sunt sanctus Clemens Papa, & sanctus Focas. Eo tpē Pli. secundus orator & historicus floruit. qui & cū quādā prouinciam regeret in magistratu suo Christianorum plurimos interfecit tandēq; eorū multitudine permotus Traiano pro eis Apologiam scripsit. Romanorū 12. Adrianus cępit anno dñi 119 mundi vero 4082. Et imperauit annis 21. hic in vtraque lingua discretissimus, in amorem puerorū incōtinens fuit, vnde & Antonii puerum in Ægypto mortuū diligenter sepeliens, ipsum.n. in delitiis habuerat in Deos retulit, a quo & vrbs ipsa nomen accepit. Atheniensibus leges petentibus ex Draconis, ac Solonis reliquorūq; libris iura composuit, & cum insignes plurimas ędes Athenis fecisset Agonē ædidit, ac Bibliothecam miri operis extruxit. in quæ ēt secundi philosophi responsa. qui corā eo constanter silentium tenens ad interrogata singula scripto responderat, intitulari fecit. Sub hoc Imperatore pro Christo passi sunt Alexander Papa, & Euentius presbyter, & Theodolus diaconus, & eiusdem Alexandri successor Sixtus a quo sanctus peregrinus Antisiodorensis in Galliam est directus, & sub quo beatus Thaurinus Ebroicensis doctrina, & miraculis extitit clarus. Sub eodem ēt passi sunt sancti Faustinus & Iobitar, & virgo Christi Serapia, & illustris Sabina, tres quoq; virgines, fides, spes, & charitas cū earum matre Sophia, & virgo quędā nomine Maria, præter hos ēt miles sanctus Eustachius, & alij decē milia. Temporibus Adriani Plutarchus & Sextus philosophi, Fauorinus, & Palmenon rhetores insignes habētur. Basilides Gnosticorum hæresiarches in Alexandria commoratur. Iudæis Palestinam depopulantibus ad opprimendos rebelles exercitus ab Adriano mittitur. Cothebas aūt dux Iudaicæ factionis nolentes sibi Christianos contra Romanū militem ferre subsidium omnimodis necabat supplicijs. Adhoc quidem vrbis Hierusalem per Tytum excisæ remanserant quædam reliquiæ. In loco igitur vbi steterat arca statuam suam Adrianus posuit, quæ a Iudæis amota marmoreo extremam apposuit, & funditus vrbem euertit. Anno ab euersione prædicta 64. Insuper etiam ne quis Iudæorum in terra illa remaneret edixit. Elyam vero vt putatur condidit, quæ ab ipso Elyo Adriano nomen accepit. In Romana vero sede præsidebat Telesphorus.

Tempora Antonini Pij, & Antonini Veri. Cap. LIX.

ROmanorum 13. Antoninus Pius cępit anno dñi 140. mundi vero 4103. & imperauit annis 22. Eo tpē Papatum tenuit Iginius, postea Pius, & post Anicetus. Floruerunt aūt philosophi Iustinus qui librum pro nostra religione cōscriptum, Antonino tradidit. Eumq; erga Christianos benignū reddidit, & Basilides, & Thaurus, & Maximus, Appollonius, Adrianus, & Crescens, Cinicus, & Galienus medicus. Sub eodem Imperatore venerunt Romam Valentinus hæresiarches, & Credo Martionis magister Romanorum 14. regnauit Marcus Antoninus Verus, & cum eo propinquus eius Lucius Aurelius Commodus ab ipso ad imperij partē ascitus. Hi primum æquo iure imperium administrauerunt. Cū vsque ad hoc tempus singuli fuerunt Augusti. Cęperunt anno dñi 162. mundi vero 4125. Et imperauerunt annis 19. Quartam vero persecutionem contra Christianos excitauerūt, in qua passi sunt sancti Policarpus Smirneorum eps, & Pyonius, & Fotinus Lugdunensis, & Pontianus, & puer Florellus, Marcellus, & Valerianus, & Concordius Victor, & Corona, Virgoq; Praxedis, & sancta Blandina. Statim vero persecutionem lues magna secuta est, quæ multas late prouincias deuastauit, maximèque Italiam. Antonini vero tēporibus post Anycetū Sother Romæ tenuit Pontificatum, & post eum Eleutherus, floruerunt in ecclesia Dei illustres, ac sapientes viri, Ægysippus historiographus, & Pinicus, Hireneus Lugdunēsis, & Dionysius Corinthiorum eps, Polippus Cretensis, Theophilus Antiochenus, Apolinaris Ierapolitanus, philosophi vero claruerunt Fronto orator, & Atticus Platonicus, & Peregrinus, qui rogo ex lignis incēso seipsum superiecit. Eo quoque tpē Tacianus hæreticus agnoscitur, a quo Eucratite Catafrigarū ēt hęresis exoritur, Montano auctore. Exercitu Antonini in bello contra Germanos & Sarmatas siti oppresso supplicantibus Christianis militibus q̃ ibi erāt, pluuia diuinitus mittitur, cū econtrario hostes fulmina, & ignes fugarent, & plurimos occiderent.

Tempora Commodi, & Pertinacis, Seueri, & Caracallę. Cap. LX.

ROmanorum 15. Aurelius Commodus cępit anno dñi 181. mundi vero 4144. Et imperauit annis 13. Hic luxuriæ, & obscęnitati deditus plurimos senatorum interfecit, Colloso capite sublato, imaginis suæ caput imponi iussit. Sub hoc præfecturam Alexādrię tenuit pater sanctæ Eugenię sanctus Philippus. Quę scilicet virgo relicto patre, & sęculo sub specie viri ingressa monasteriū & abbatiæ officium gessit, donec a Melancia de stupro accusata, tandem sexum suum innotuit. Passi sunt aūt sub Commodo sancti Appolinus senator, & Eusebius cum socijs suis. In capitolium fulmen ruit, & magna inflammatione facta Bibliothecas, & ędes vicinas concremauit. Alexādrinæ ecclesiæ Demetrius præficitur. Cōmodus vero multis nobilium interfectis, tandem & ipse strangulatur. Romanorum ergo 16. imperauit Elius pertinax mēsibus sex, hic cum præfecturā vrbis ageret, ex consulto Senatus imperare iussus obsecrantibus illis vt vxoré suā Augustam, & filiū Cęsarem appellaret, contradixit, sufficere testatus q̃ ipse regnaret inuitus: hoc tpe Victor papatū suscepit 15. Pertinax post sex menses in palatio Iuliani iurisperiti scelere interficitur, & ideo nullus ei annus annotatur. Romanorū itaq; 17. Seuerus cępit anno dñi 194. mundi vero 4157. Et imperauit annis 19. Hic Iulianū Pertinacis interfectorem occidit, & in honorē illius Pertinacem se cognominari iussit. Ideo quintam persecutionē in Christianos mouit, in qua passus est Leonides pater Origenis, & Victor Papa, cui successit Sepherinus. Itē pater sanctę Eugenię sanctus Philippus Alexandrinus simul eps, ac præfectus, & Andeolus subdiaconus. floruerunt tūc tpis in ecclesia viri illustres sanctus Narcissus Hierosolymorū eps, & Clemens Alexandrinus, Musanus quoque philosophiæ nostrę scriptor, & Panthenus stoycus philosophus. Tpibus quoque Seueri q̃ de pascha quo die, & quota luna celebrari debeat sub Victore Papa determinatur. Tertulianus oīum ecclesiarū sermone celebratur. Origenes Alexandriæ studijs eruditur. Romanorum 18. Antonius Carachalla cognominatur, p̃ genus vestis quod Romæ erogauerat. Cœpit anno dñi 213. mundi vero 4156. Et imperauit annis sex. Hic Romę Thermas sui nominis. s. Antoninas ædificauit, & tā impatiens libidinis fuit, vt Nouercā suam vxorem duceret. Tandem vero interfectus est: hoc tpe Asclepiades eps constituitur Antiochiæ, Hierosolymæ vero Alexāder adhoc Narcisso viuēte. Romanorum 19. imperauit Macrinus anno vno. Hic palacij præfecturam agens nulla voluntate senatus Imperator efficitur, & post annum occiditur. Hoc tempore regnauit Edissę vir sanctus Abagarus, vt vult Affricanus.

Tempora Aurelij, Alexandri, Maximini, Gordiani, Philippi. Cap. LXI.

ROmanorum 20. Marcus Aurelius Antoninus cępit anno dñi 220. mundi vero 4183. & imperauit annis 4. hic Eliogabali tēpli sacerdos, adeo impudicè in imperio suo vixit, vt nullū obscęnitatis genus cōmittere omiserit. nec vllā sui nisi stuprorū, atq; flagitiorū infamem memoriā reliquerit, tandemque tumultu militari occisus cū matre interiit, hoc tpe 15. Papatū tenuit Calixtus. Romanorum 21. Alexander Mameę filius, cępit anno dñi 233 mundi vero 4187. Et imperauit annis 13. Hic in Mameā matrem suā vnicè Pius fuit, & ob hoc amabilis oībus: disciplinę quoque militaris corrector seuerus Xersen Persarū regem gloriose vicit, a cuius victoria cū rediret corpus sancti Thomę apostoli de Indis ad Edissam translatū est. Sub hoc in papatu sedit Vrbanus, & postea Pontianus. Thermæ Alexandrinæ Romæ ædificantur, multique pro fide Christi martyrizantur. Ex quibus fuit Tyburtius, et Valerianus cum beata virgine Cecilia. Papa quoque Calixtus, et post eum Vrbanus, Cyricus puer, et mater eius Iulita, sanctaque virgo Martina, his tpibus clari scriptores habebantur Hypolitus, & Berillus, Arabiæ eps. Origenes ēt in Alexādria claruit, et inde in Cęsareā Palestinæ transijt. Vlpianus quoque iurisconsultus Alexandri assessor insignissimus habebatur, qui. s. Alexander tandē Magūtiæ in tumultu militari occiditur. Romanorū ergo 22. Maximinus cępit anno dñi 252. mūdi 4020. & imperauit annis 3. hic primus ex corpore militari sine senatus auctoritate ab exercitu electus, sextam aduersus ecclesiā persecutionem mouit. Vnde Pōtianus Papa successor Vrbani martyrium subiit. Tunc Origenes de laude martyrii librum ad Ambrosium scripsit. qui cum ad plurimos venisset eos ad cōfessionem noīs Christi fortiter animauit. Tandem vero Maximinus a Pupieno peremptus interiit. Moxq; Pupienus, et Albinus frater eius imperium vsurpauerunt, sed in palatio mox occisi sunt: hoc tpe Pontiano Papæ successit Antherus, & Anthero Fabianus. Romanorum 23. Gordianus cępit anno dñi 240. mundi vero 4203. et imperauit annis sex. Eo tpe floruit Aphricanus inter scriptores ecclesiasticos nominatissimus, Porphirius quoque philosophus, et Theopōpus. Gordianus adolescēs dū a parthis victor reuertitur, fraude Philippi præfecti prętorij interficitur. Romanorum 24. Philippus cępit anno dñi 246. mundi vero 4209. et imperauit annis septē: hic filiū suū Philippū imperij cōsortē fecit, primusq; oīum ex Romanis Imperatoribus Christianus fuit. hos.n. beatus Pōtius ad Christū cōuertit, q̃ postea sub Decio martyriū subiit. hi aūt regnātib⁹ expletus est vrbis Romanæ millesimus annus, ob cuius solēnitatē innumerabiles bestię interfectę sunt in circo magno, ludique theatrales celebrati sunt in campo Martio tribus diebus, ac noctib⁹ peruigilante populo, Philippo quē Imperatore volēti pascę vigilijs interesse, et cōicare mysterijs.

Fabianus Papa restitit, nec permisit, donec peccata sua confiteretur, & inter penitentes staret: ambo denique Philippi fraude Decij, circumuenti sunt & occisi.

Tempora Decij Valeriani, & Galieni, & Claudij. Cap. LXII.

ROmanorū ergo 25. cępit Decius, anno dñi 253. mundi vero 4256. & imperauit anno 1. Qui cū Philippū patrē, & filium occidisset in odiū eorum 7. contra Christianos persecutionē mouet. In hac Fabianus Papa Romę martyrio coronatus sedē Cornelio reliquit. In eadē quoq; passi sunt sancti Dionysius, Alexandrinus, & Alexander Hierosolymitanus epi, qui. S. Dionysius sermonē de lapsis fecit. Eo tpe quo Nouatus presbyter specie eis salutis ēt si digne pęnituissent adimebat e a quo & Nouacianorū hæreseos princeps Nouacianus extitit. Sub Decio quoque passa est beata virgo Agatha: Petrus, Andreas, & Paulus, & Dionysius, Triphon, & Secundianus, Verianus, Marianus, Abdon, & Senes, & septem dormientes, & alij plures. Eo tpe Antonius monachus in Ægypto nascitur: pestilens morbus Italiā, maximeq; Alexandriā occupat, Decius tandem cū filio a Bruto occiditur. Romanorū 26. Gallus Hostilianus cum filio suo Volusiano cępit anno dñi 254. mundi vero 4207. & imperauit annis 2. Hoc tpe regebat ecclesiā Papa Cornelius, cui pro Christi noie martyrio passo successit Lucius, & Lucio Stephanus, ambo prædicti Imperatores tandem interfecti sunt. Romanorū 27. Valerianus cum filio suo Galieno cępit anno dñi 256. mundi 4219. & imperauit annis 15. Hi octauā contra Christianos persecutionē mouerūt, in qua multi sanctorū passi sunt. Ex quibus fuerunt Stephanus Papa, Dionysius Alexandrinus, & Ascyrius Senator, & Cyprianus Carthaginēsis. Fructuosus Tarraconensis, sanctaq; virgo Eugenia cum duobus Eunuchis. Protho & Hiacinto, Pontius Priscus, & alij multi. Stephano vero Papæ successit Dionysius, & Dionysio Sixtus. Porro Valerianus in Christianos persecutione cōmota, statim a Sapore rege Persarū capitur. Ibique seruitute miserabili consenescit, & extunc Galienus pacem nostris reddidit. Ipso tū in omnē lasciuiam dissoluto. Porro Galienus vocatus est ēt Decius. Itaq; sub Decio passi sunt ēt sanctus Papa Sixtus. & eius Leuita Laurentius, & Hippolytus, & Policronius cū clericis suis, & alij plures. Eo tpe floruit miraculis, & doctrina sanctus Gregorius Ponticus, ad deserta quoque fugit primus eremita Paulus, Antiochiæ vero 15. Paulus Samosatenus episcopatū suscepit qui Arthemonis hæresim suscitauit. Galienus quoq; tandē Mediolani occiditur. Romanorū 28 cępit Claudius anno dñi 271. mūdi vero 4234. Et imperauit annis duobus. Hic Gothos Illiricū, & Macedoniam vastantes superauit, ob hoc et clypeus aureus in curia, & in capitolio statua aurea collocata est. Sub hoc ēt pro Christo passi sunt sancti Gelasius diaconus. & Iulianus presbyter, & Marius, & Martha cum duobus filijs, & Valentinus presbyter, & alij plures, ea tempestate Antiochiæ pro Paulo hæresiarcha Domnus substituitur, cuius tempore Pelagia peccatrix ad Deum conuertitur.

Tempora Aureliani, & Taciti Floriani Probi Cari me Numeriani. Cap. LXIII.

ROmanorum 29. cępit Aurelianus, anno dñi 273. mūdi 4236. Et imperauit annis 6. Hic quondū malis consilijs deprauatus de ecclesia Paulum egredi nolentem, expelli fecit, sed postea mutato proposito nouam persecutionem in Christianos excitauit. In qua passi sunt sancti Benignus presbyter, & Andochius cū socijs suis, Priscus & Felix cū socijs suis. Speusippus cum fratribus suis, virgoque Colūba Patroclus, & Sabinianus, pueri quoq; Simphorianus, & Mames, & Agapitus, & plures alii. Eo tpe floruit Eusebius Leodicensis eps: denique persecutione contra nos mota fulmen iuxta Aurelianū, & comites eius ruit, ipseq; non multo post occisus interijt. Romanorum 30. imperauit Tacitus mēsibus sex. Quo apud Pontum occiso, Florianus obtinuit imperium octoginta nonem diebus. Eo quoq; apud Tharsum interempto regnauit Probus, præfatis ergo duobus Imperatoribus annotatur in cronicis annus vnus. Romanorum itaque 31. Probus cępit anno dñi 279. mundi vero 4242. & imperauit annis 6. Hoc tpe Manichęorum hæresis exoritur. Cyrillus eps Antiochiæ constituitur. Eutycianus ecclesiæ Romanæ pręficitur, & post eū Caius. Probus vero militari tumultu occiditur. Romanorum 32. cępit Carus Narbonensis, anno dñi 285. mundi vero 4249. & imperauit annis duobus. Hic cum filios suos Carinum, & Numerianum consortes regni fecisset ad bellum Parthicum profectus, & victoria potitus, in castris fulmine ictus interiit. Sub Numeriano vero passi sunt sancti Maurus monachus cum socijs suis. Babyllas episcopus cū tribus pueris, Crisantus, & Daria cum pluribus alijs: denique Numerianus ipse cum ob dolorem oculorum in lecticula veheretur, insidiis Arrii soceri sui occiditur.

Tempora Diocletiani, & Maximiani, & Galerij. Cap. LXIIII.

ROmanorum 33. cępit Diocletianus anno domini 277. mundi vero 4251. & imperauit annis 20. Hic, Maximianū Herculium in regni consortium assumpsit, Primusque se adorari vt Deum, ac gemmas vestibus, et calceamentis inseri iussit. Sub his Imperatoribus decima persecutio in Christianos excitata est, quę primo quidem in militib. grassata est. Ex quibus fuerunt beatus Mauritius, cæterique ex legione Thebęorum, & beatus Sebastianus cum suis. et Victor Massiliensis, et Mennas, a militibus vero vbique per orbem diffusa est. Passique sunt per diuersas vrbes, atq; prouincias innumerabiles martyres. Præcipuè vero sub Daciano præside Hispaniæ passi sunt sanctus Valerius Cesar Augustanus eps, et Vincentius eius Archidiaconus, ac Georgius miles fęlix Gerundensis, et Caprasius, virgines ēt Fides, et Eulalia, et alii plures Sub Rictionaro aūt pside Gallię, sancti Dei Quintinus et Gētianus, Fulcianus et Victoricus, Crispinus et Crispinianus, Ruffinus et Valerius. Puer quoq; Iustus. et Macra virgo. Sub cęteris vero iudicibus p diuersas orbis puincias Dorotheus, et Gorgonius cū socijs suis Agricola et Vitalis, Cosma et Damianus, Sabinus et Blasius, Grego. Spoletanus, Sergius et Bachus, Anastasia et Grisogonus, Vitus puer et Modestus, Primus et Felicianus, Lucia et Geminianus, Marcellinus & Petrus, Arthemius Donatianus & Rogatianus Fęlix & Adauctus Simplicius Faustinus atq; Beatrix. Firmius Ambianēsis Bonifacius Ascla. Phileas Cucufactus. Panthaleon & Theodotus. Cyriacus cū socijs suis, & papa Marcellinus. post Marcellus, virginesq; Theodosia, Iuliana, Dorothea, Barbara, Christina, Lucia, Benedicta, Iustina quoque Cyprianus, & alii infiniti vtriusque sexus Marcellino siquidem Romanam ecclesiā regente tanta fuit persecutio, vt inter dies triginta decemseptem milia hominum promiscui sexus coronarentur martyrio. Tunc & ipse Marcellinus tyrannis eedem sacrificauit, sed postea pęnitens capitis abscisionem pro fide Christi sustinuit. Tūc inter persecutiones pontificatus annis septem cessauit. Et exinde succedēs Marcellus ipse quoque persecutione eadem martyrium subiit. Denique Diocletianus ab inuito Maximiano exegit, vt simul purpuram imperiumq; deponerent, ac iunioribus in republica substitutis, in priuato habitu consenescerent. Tunc Maximinus Galerius, & Constantinus Augusti Romanorum imperium in duas procurationes primi diuiserunt, & Galerius quidem Illiricum & Asiam & orientem tenuit. Constantius autem vir mansuetus Galliam tantum Hispaniamq; contentus cæteris ei partibus cessit, hos etenim duos olim Diocletianus Cæsares legerat, tradens Galerio filiam suam Valeriam. Constantio vero qui Claudii nepos fuit ex filia Priuignam Maximiani Theodoram, ex qua sex filios habuit fratres Cōstantini, quē ex Helena concubina susceperat. Hi itaq; duo diuisim tenuerunt imperium annis duobus. Anno etenim secūdo constantini occiduas partes, quarum Maximianus imperium deposuerat, regens in Britannia obiit, ac religiosorem filium Constantinum hæredem imperii reliquit. Eo tempore papatū Eusebius, & post Melciades tenuit. Galerius autem Seuerum & Maximinum Cęsares legit.

Tempora Constantini Magni. Cap. LXV.

ROmanorum ergo. 34. cępit Cōstantinus anno domini. 309. mundi vero. 4283. Et imperauit annis, 35. Maxentius quoque filius Maximiani a prætorianis militibus Romæ Augustus appellatur. Seuerus a Galerio missus Rauēnæ interficitur. Sed & Licinius qui sententia aleitus omnium in imperium, sororem Constantini donatat in vxorem, Augustus appellatur. quæ res Maximinum vehementer offendit, quia ipse solummodo tunc cæsar in Orientis partibus habebatur. Igitur etiam ab ipso nomen Augusti uiraptum assumitur. Porro Maximinus Herculius a filio suo Maxentio Romæ tyrannidem tenente expulsus, & a genero suo Constantino religiose receptus, imperium quod prius abiecerat, iterum arripere volens a filia sua Fausta detectus, qđ dolum viro suo Constantino pararat Massilię fugiēs occiditur. Diocletianus quoq; non procul a Salone moritur, & solus omnium priuatus inter Deos refertur. Eo tempore passa est sancta Lucia virgo sub consolari paschasio. Inter hæc Maxentius Romæ tyrannidem agens senatorum, maximeque nobilium matronas ad suam libidinem duci contaminatasque viris suis reddi iubebat, libidine quoque cędis exęstuans, infinitum sanguinem effundebat. Magicas etiam artes summis studiis excolebat, nihilque flagitiorum, atque facinorum a suis actibus alienum relinquebat. Sub hoc passa est beata virgo Catherina cum quinquaginta suis oratoribus. ac docę Porphirio, et regina. Sub Maximino vero similē in oriente tyrannidem exercente passi sunt sancti, Petrus Alexandrinus, et Lucianus Antiochenus, et Phileas episcopus, Romanus, et Barulus, puer Quirinus, et Paphilus presbyter. Denique Maximinus ipse post multa scelerata in sanctos perpetrata diuinā vltionē sustinuit. Porro Constantinus anno septimo imperii sui per signū crucis sibi diuinitus ostensum, de Maxentio triumphauit, et baptizatus a beato Papa Siluestro pacem ecclesiis reddidit. Quarū omniū caput Romanam ecclesiam esse decreuit. Imperium quoq; italicum simul cum imperialibus insignus beato Siluestro contulit.

Ipse vero sede imperij sui apud Constantinopolim transtulit. Huius successib. inuidia permotus Licinius in christianos sæuire cepit, & vt crudelitati superiorum aliquid adderet, incarceratis cibū vel potum omnino dari prohibuit. Sub hoc passi sunt apud Sebastē quadraginta milites, insuper & sanctus Theogenes, sācti quoque fratres Argeus, Narcissus, & Marcellinus, & sanctus Vrsacius. Denique Licinius a Constantino cōprehensus capite trūcatur. Arrius in concilio Niceno condemnatur. Cui. s. concilio interfuerūt (vt legitur) sanctus Alexander episcopus Alexandrinus, & eius discipulus Athanasius, sanctus quoque Paunucius ac Spiridion Cyprius & et sanctus Mirreorum episcopus Nicolaus. Eodē tpe floruerunt sancti, Iacobus Nisibenus episcopus, & Eunucius Aurelianensis, Eusebius Cesariensis, & Antonius Aegyptius monachus, sanctique confessores, Vincentius & Florentius. Philosophi quoque Lactantius, & Arnobius rethor, & Porphyrius. Imperatrix Helena diuinitus per visum admonita Hierosolymam petens lignum sanctæ Crucis inuenit. Cuius partem vnā thecis argenteis cōditā in eo loco fidelibus ad memoriā derelinquens, reliquam filio detulit. Vlterior India per Frumentum, & Hiberia per quandam captiuam ad fidem Christi conuertuntur. Constantinus in Arrianum dogma declinans peruertitur.

Tempora Constantini heretici, Iuliani apostatæ: Iouiniani C. LXVI.

Romanorum 35. Constantinus cum fratribus suis Constantino & Constante cępit anno domini. 340. mūdi. 4303. & imperauit annis 24 Huius impietas arriana fulta præsidio, vndecimā contra catholicos persecutionem mouit, in qua passus est sanctus Eusebius præsbytes, & alij plures, Athanasius quoque Alexandrinus multa pro fide sustinuit, & Papa Liberius, ac post eum Felix. Floruerūt eo tempore sancti, Iacobus nisibenus episcopus, & Maximinus treuerensis, a quo persecutiones Constantini declinans honorifice susceptus est Athanasius, discipuli quoque sancti Antonij, Paulus simplex, & Hylarion, Amos etiam Aegyptius, & duo Macharij, sed & Eusebius emisenus episcopus, & victorinus apher. Eusebius quoque vercellensis & Hylarius Pictauiensis, qui his tēporibus ecclesiam dei tanquam columnę firmissimę vna cū Athanasio fulciebant. Heresiarchæ vero fuerunt hoc tempore Donatus, Lucifer Macedonius & Andeus, philosophi quoque Victorinus Rhetor, qui statuam in foro Traiani meruit, & Donatus grāmaticus Hieronimi præceptor. Sapor etiam rex persarum eo tempore nostros persecutus est. In cuius regno sedecim milia martyrum, inter eos Symeon archiepiscopus passi sunt. Synodus quoque apud Ariminū ab hereticis facta est In qua fides antiqua patrum damnata est, sed in Gallia per Hylarium eadem Synodus cōdemnata Romanorum 36. cœpit Iulianus Constantij nepos anno domini. 364. mundi vero. 4327. & imperauit annis fere duobus. Quo ad cultum idolorum conuerso, duodecima ecclesię persecutio cępit, blanda quidem & illidens magis quam propellens. Sub hoc ergo passi sunt martyres Christi, Gallicanus quondam magister militię Constantini. Iohannes & Paulus, Donatus aretinus episcopus, & quiriacus, gordianus etiā eiusdem Iuliani vicarius, & Epymachus, & alij multi. Denique Iulianus dum contra persas ad bellum perexisset, orante sancto Basilio cū populo suo Cæsariensi, cui Iulianus ipse minas intulerat, iubente quoque beata Maria semper virgine, cuius filium blasphemauerat, a mercurio martyre subito interfectus est. Romanorū. 37 Iouinianus vir fortis & nobilis, qui quondam sub Iuliano cum esset millenarius magis elegerat cingulum amittere quam imperatori sacrificādo idolis obedire, imperauit menses 7.

Tempora Valentiniani Valentis & gratiani. Cap. LXVII

Romanorum 38. cępit Valentinianus anno domini. 367 mūdi uero 4340. & imperauit annis. 11. qui & ipse ab impio Iuliano pro fide catholica priuatus fuerat militia. Ab hoc frater eius Valens in regni consortium assumitur, qui ab eudoxio arrianorum episcopo baptizatus nostros persequitur. Eo tempore Romæ Papa Damasus ordinatur. apolinaris Leodicensis, & didimus Alexan. scriptores nostri dogmatis agnoscitur. Fuerunt et huius tpis Libanius rethor Antiochenus & Heresiarcha eunomius. post auxentij quoque seuā mortē Ambrosio Mediolani episcopo constituto, ois ad rectā fidē Italia conuertitur. Theodolus miserabilis præsbyter dum contra conscientiam furoris sui sacrificia deo offerre audet, in medijs precibus eliditur apud attrabatum, eo tpe lana e cęlo pluuię mixta fluxit. Melana nobilissima romanorum Hierosolimam nauigans, ibidem magno uirtutum miraculo claruit. Sancti quoque patres monachorum eo temporis floruerunt in Aegypto, & maxime in Nitrię partibus, Isidorus scilicet Heracliotes, Pior & Pampus appelles, Hor & Ammonius, Serapion & Eulogius, B. niamin & Apollonius. Eugarius copres & mutius & uenus. Mortuo denique Valentiniano anno imperij sui undecimo, Gratianus filius eius assumpto in imperium Valētiniano fratre cum paterno Valente, regnauit cum eis annis tribus. Valens legem vt monachi militarent, dedit & nolentes fustibus necari iussit. Multique monachorum nitrię cęsi sunt. Eo tpe Fotinus Heresiarcha moritur. Basilius Cęsariensis eps, & Florentinus. ac Bonusius, & Ruffinus monachi insignes habentur. Romani a Gotis vsque ad internitionem in Tracia bello cęduntur, & Imperator Valens sagitta saucius ad cuiusdam villulæ casam deportatur, ibique cum ipsa domo incenditur. Gratianus itaque solus imperauit publicè annis sex. Hic religioni valde fauens, ac per omnia reipublicæ promptus Theodosium imperij consortem fecit, qui fęlicitate iam deuictis Barbaris, dum esset magister militię, mira fęlicitate Istam rempublicam in orientis partibus reparauit. Celebrantur eo tpe viri illustres in ecclesia Damasus summus pōtifex, & Basilius Cęsariensis, Gregorius Nazāzenus, & Gregorius Nisenus, Martinus Thuronensis, & Ambrosius Mediolanensis, Theophilus Alexandrinus, & Milenus Antiochenus, & Didimus Alexandrinus philosophus, Ruffinus Aquileiensis presbyter, Hieronymus quoque diuinæ scripturæ totus incūbens, & Paula Romanorum matronarum pręnobilis, mūdo abrenuncians, & etiam in Ægypto sanctus Abbas, Panthomeus in Gallia, sanctus Firminus Ambianensis, & Maurilius Andegauensis. Maximinus vero Cōstantini magni consanguineus cum rex Britanniæ factus esset, per tyrannidem imperium inuasit: tandem & in Gallias transiens Gratianum Imperatorem Lugduni peremit. His quoque temporibus Apollinarem Laodicem episcopum in hæresim nominis sui conuersum, Damasus Papa condemnat, sed & Priscillianus in Hispania episcopus hæresim sui nominis condens ecclesiam perturbat.

Tempora Theodosij senioris Archadij, & Honorij. Cap. LXVIII.

Romanorum 40. Theodosius senior cępit anno dñi 388. mūdi vero 4350 Et imperauit annis 11. Gratiani necem vindicauit, & idolorum cultum destruxit. Huius temporibus ecclesiæ Romanæ præfuit Syricius. Floruit aūt sanctus Ambrosius, qui & corpora sanctorū Geruasij, & Prothasij. Nazarij quoque & Celsi martyrum inuenit, & vitam sanctæ virginis martyris Agnetis descripsit, per quem et Augustinus cum esset Manichæus ad rectā fidem conuersus relictis scholis baptizatur, & Maximus tyrānus ab eodem excōicatus a Theodosio perimitur. Claruerunt & poetæ Claudianus gentilis Romæ, & Prudentius lyricus in Hispania. In Aegypto quoque sanctus Ioannes Anacorita. Theodosius immane facinus quod commisit qñ Thessalonicæ septem miliū ciuium in vltionem iudicum in seditione occisorum occidi fecit, mirabili publicæ pęnitentiæ exemplo diluit, ab Ambrosio ecclesia expulsus, & humili satisfactione reconciliatus. Sanctus Patricius Scotus in Hibernia venditur, vbi cum esset regis Porcarius angelico sæpe colloquio fruitur. Arsenius ex senatore Romano monachus efficitur. In Emaus castello Iudeæ puer nascitur gemellus ab vmbilicō, & sursum duplus. Corpora prophetarū Abacuch, & Micheæ reuelantur. Didimus Alexandriæ plus quā Octogenarius moritur. Duæ quoque laudabiles Abbatissę Sara, & Syncletice hoc tpe fuisse creduntur. Romanorū 41. Archadius Theodosij filius cum fratre suo Honorio cępit anno domini 398. mundi vero 4361. Et imperauerūt simul annis 13. Hoc tpe in Romana sede pręfuit Anastasius, & post eum Innocentius. Floruerunt in ecclesia sancti viri Ioannes Chrysostomus Constantinopolis, & Donatus epyri eps. In Hispania quoque Orosius historiographus, & in Aquitania Seuerus. In Gallia vero Seuerus Agrippinensis, & Seruacius Tungrensis episcopus Dñi Iesu Christi secū dum carnem consanguineus. Imperatores idolorum vbique templa destrui præceperunt. Hieronymus, & Ruffinus orta inter se simultate pro quæstionibus scripturarum inuectiuas in alterutrū conscripserunt. Augustinus et & Hieronymus de quibusdam scripturæ capitulis vsque ad simultatem inter se per epistolas discrepauerunt. Sāctus Martinus octogenarius obijt, cui sanctus Bricius in episcopatu successit. Sanctus Ambrosius obijt, cuius vitā Paulinus Nolanus episcopus descripsit. Augustinus in ecclesia philosophatur Romæ vita sancti Alexij declaratur. In Hispania Pelagius hæresiarcha agnoscitur. Ossa prophetæ Samuelis a Iudea Constantinopolim ab Archadio transferuntur. Iohannes Chrisostomus in exilium relegatur.

Tempora Honorij, & Theodosij iunioris, & Valentiniani.
Cap. LXIX.

Post Archadii mortē Honorius cum fratruele suo Theodosio imperauit annis quatuordecim. Huius tpe papatum tenuit Innocentius, & post eū Zosimus, postea vero Bonifacius: Vuandali duce Crosco Gallias peruagati multas vrbes, & ecclesias subuerterunt, sub quo Tribure martyrizantur inter multos Florētinus, & Hylarius Seduneses, Desiderius Lingonēsis, cū Archidiacono Vincentio. Antidius quoque Bisontinus episcopus. Tandē vero Vuandali Galliam. s. relinquentes timore Gothorum cum Alanis, ac Sueuis Hispaniam occupauerūt, ibique fere triginta annis habitauerunt. Alaricus aūt rex Vuisigothorum per Italiam debachatus Pisam tandem Romam cępit, multaque in ea loca incēdit.

A san-

A sanguine tñ & cęde temperabat, & ad sanctorum limina confugientibus indulgebat. Vuandalis iterum Gallias incursantibus ingressi Franci, Modigisilum regem cum 20. milibus Vuandalorum extinguunt: post quem filius Gondericus in Hispania regnauit. Eo tpe Maximus Thaurinensis episcopus homiliarum in ecclesia declamator floruit. Prædestinatorū hęresis serpere cępit. Iudæus quidam quęstus causa cum ad baptisma venisset, aqua fontis subito disparuit, & iterum iterūq; allata, iterumque disparens Dei virtutem, ac Iudæi perfidiam ostendit. Corpora sanctorū Stephani protbomartyris cum socijs suis Luciano presbytero reuelata sunt: cuius s. martyris reliquias Orosius presbyter a beato Hieronymo ad Augustinum rediens in Aphricam detulit, easque domi nus vbiq; miraculorum gratia mirificauit: quorum plura scripsit Augustinus, & multo plura Ennodius. Franci legibus vti cęperūt, & legem Salicam dictauerūt. Hieronymus per quinquaginta sex annos libris suis confectis fere centenarius apud Bethleem obijt. Mortuo Honorio Theodosius solus imperauit annis tribus. Hoc tpe Celestinus Papatum tenuit, sanctus Albanus cum Episcopo suo Theonisco p hæreticos ab vrbe sua Philippis expulsus, apud Maguntiam Gallię martyrium subijt. Cassianus a Iohanne Chrysostomo de Constantinopolis ecclesia erectus, opertas in Ægypto vitas patrū collocationesque descripsit. Deniq; Theodosius Valentinianum amitæ suæ Placidæ filium in imperium secū asciuit, anno Dñi 428. mundi vero 409 ſ. & imperauerunt simul annis 24. Hoc tempore in Papam sedit Celestinus, & post cū Sixtus huius nominis tertius, deinde Leo primus. Quorum Celestinus ad Scotos in Christum credentes, misit Paladium primum Episcopum, & postea sanctū Patricium Conches sororis sancti Martini Thuronensis filium. Gundericus rex Hispali capta cum in eiusdē vrbis ecclesiam manus extendisset, mox a dæmone correptus interijt, eiusque frater Gensericus successit. Nestorius Constantinopolis episcopus hæresiarcha efficitur. & in synodo Ephesina prima iussu Theodosij edita condemnatur. In Hispanijs 20. milia ferme militum contra Vuandalos pugnantium cęduntur. Sixtus Imperatoris iussu congregata synodo coram 56. episcopis synodico iudicio purgatur. Floruerunt eo tempore sancti episcopi in Gallia Germanus Antissiodorensis, Lupus Trecasinensis, Eucharius quoque Lugdunensis, & Hylarius Arelatensis. apud Ephesum septem fratres sub Decio passi diuinitus a somno surgunt, & asserta fide resurrectionis nostræ coram Theodosio de qua multū dubitabatur, iterum in Christo dormiunt. Remigius Remensis nascitur, per Montanum monachum ex nomine prænunciatus, quo nato idem Montanus cum esset cęcus de lacte matris illius oculos liniens est illuminatus.

Tempora Marciani, Leonis, & Zenonis. Cap. LXX.

THeodosio defuncto successit Marcianus anno Dñi 452. mūdi vero 4185. Et imperauit annis sex. Quo iubente instantia Leonis Papæ quarti, vniuersalis synodus apud Calcedonem congregatur, in qua Eutices Constantinopolis Abbas, & eius defensor Dioscorus, atque Nestorius hæretici condemnantur. Attila rex Hunorum per totas Gallias debachatur, cum tandem Aurelianis vrbem obsedisset in qua sanctus Anianus episcopatum tenens orationibus suis, & meritis vrbem protegebat, ad subsidium Galliarum Aetius Romanorum Patricius aduolat, consertoque prælio in campis Cathalaunicis cęsa sunt ibi 180. milia pugnatorum, inter quos & Theodericus Vuisigothorum rex, qui Aetium iuuabat cecidit, Æcius tñ superior recessit. Sub quo turbine sanctus Nichacius Remensis episcopus cum Eutropia sorore sua, ab hoc martyrizatur. Sed & vndecim milia virginum apud Coloniā ab eisdem patiuntur. Pullulante intra Gallias hæresi Arriana. Vnitas substantiæ trium personarum euidenti miraculo ostendi tur, dum in vrbe Vasacensi celebrans episcopus missam vidit super altare tres guttas clarissimas æqualis magnitudinis cadere, q̄ simul defluentes, & in vnum coniunctæ quasi gēmam pulcherrimam effecerunt. Et cū eam in medio crucis aureæ posuissent, aliæ gemmę ceciderunt. Eo tpe Genouefa virgo Parisiensis multa sanctitate per Gallias claruit. Iohannes Baptista caput suum (vt quidam scribunt) duobus monachis reuelauit. Gensericus Romam cępit: omniaq; diripuit, vt tñ ab igne, & cęde hominumq; supplicijs abstineret, Leo Papa ab eo obtinuit. Hucusq; Prosper chronicam suam perduxit. Martiano successit Leo, qui cępit anno domini 480. mundi vero 4121. & imperauit annis 16. Huius tpe Papatum tenebat Leo, deinde Hylarius, & post cū Simplicius. Symeon qui 40. annis inclusus in colūna stetit, mira sanctitate Antiochiæ claruit. Mamertus quoque Viennensis episcopus, qui litanias ante ascensionem dñi instituit. Corpus Helisæi Prophetæ transfertur Alexandriam, & corpus Marci Euangelistæ ab Alexandria transfertur Venetias. Apud Colosam vrbem Gallię ex eius medio sanguis tota die riuo largissimo fluxit, quod Gothi pro portento suæ perditionis acceperunt. Post Leonem cępit Zenon anno domini 474. mundi vero 4137. & imperauit annis 19. huius tpe Papatum suum tenebat Simplicius, & post Fęlix, deinde vero Gelasius, & post eum Anastasius. Acephalorum hæresis exoritur. Carthagine Liberatus Abbas cum fratribus sex martyrizatur. In Aphrica siquidem Honoricus Genserici filius Vuandalorū rex Orthodoxos diuersi ordinis, & ætatis vsque ad 4976. in exilium trusos diuersis pœnis ad mortem excruciauit, & iterum oēs episcopos Aphricæ quasi ad synodum conuocans fugatis, & exiliatis 444. episcopis catholicis ecclesias clausit, aut Arrianis dedit, plebēq; varijs supplicijs affixit. Eusebium quoque Carthaginis episcopū contra Vuandalorum hæresim Arrianam fortiter agonizantem cum clericis plus quam quingentis multimode cruciatos exiliauit. Tandem vero iudicio Dei percussus scatens vermibus miserabiliter expirauit. Clarebant in Gallia sancti episcopi Remigius Remensis, & Principius frater eius Suessionensis, Anisus Viennensis, Solennis Carnotensis. Vedastus quoque futuros eps Atrebatēsis. In Aphrica vero Fulgētius Ruspēsis, & ĩ Italia Germanus Capuanus Epiphanius quoque Thirinensis. Guntamundus Vuandalorum rex primo quidē Eugeniū epm, & eo petēte oēs Dei sacerdotes ab exilio renocauit, & ecclesias in Aphrica clausas aperuit.

Tempora Anastasij, & Iustini senioris. Cap. LXXI.

ZEnoni successit Anastasius anno dñi 494. mundi vero 4151. Et imperauit annis 25. huius temporibus Romanam sedem tenuit Simachus. & post eum Hormisda Papa quinquagesimus, verum contra Simachum ordinato ante Papa Laurentio concussio vsque ad cędes, & homicidia intra & extra ecclesiam diu protracta est, sed tandem regis Theodorici quamuis Arriani potentia compressa. In Gallia floruerunt hoc tpe sancti Launomarus Carnotensis, & Maximinus Aurelianensis, Abbates, cuius s. maximi fuerunt discipuli Constelphus, & Auitus Abbates. Maxentius quoque Pictauensis Abbas claruit, & Gibrianus Scotus cum fratribus, ac sororibus in Gallia peregrinatus vrbem Remensem vita & morte sua illustrauit. Gantamundo Vuandalorum regi Trasamundus succedens in Aphrica clausis iterum ecclesijs 222. epos exiliauit, circa quos Symachus Papa beniuolē manum suæ liberalitatis exercuit. Hac persecutione Fulgentius episcopus multa pro fide sustinuit: in Sardiniam longo tpe exiliauit. Cocildis regina Francorum catholica Clodoueum regem a gentilitatis errore renocare, dum frustra conari videretur, illa tandē cum Alemanis bello congressus exercitu laborante voto suscipiēdi Christianismi se obligare cogitur, sicque perempto Alemanorum rege, & Alemania sub tributo redacta, baptizatus a sancto Remigio, Francorum populum ad fidem Christi perducit exemplo suo, & edicto. Itaque collatis ab eo multis prædijs ecclesiæ Remensi, Remigius multa eorum parte data ecclesiæ Laudunensi sedem episcopatus ibi constituit. Primūq; illic Genebaudum epm posuit, quem in fornicatione cum vxore quondam sua prolapsum, sed septennali pœnitentia purgatum, atque de reclusione tandem diuino iussu eductum sedi suę restituit. Constantinopoli Deuterus Arrianus episcopus dum quendam baptizans diceret: Baptizo te in nomine patris per filium in Spiritusancto, aqua disparuit. In Aphrica quidam in balneis sanctam Trinitatem blasphemans ignito iaculo celitus veniente visibiliter exarsit. Faustus sancte Benedicti discipulus ab eo cum Mauro in Gallias mittitur, vbi sanctus Arnulphus sancti Remigij in baptismo filius claret, qui post multos in prædicando Christū agones in silua Parisiorum Aquilina martyrizatur. Sigismundus Burgundiæ rex filium suum Sigericum malo Nouercæ illius consilio peremit: sed competenti pœnitentiæ se addicens, totūq; se martyribus Agaunensibus, quibus monasterium illud construxerat deuouens, q digeus fuerit venia testātur crebra post mortem eius miracula. Prima synodus a Francis iussu Clodouei regis Aurelianis celebratur, in qua multa ecclesiæ vtilia decernuntur. Hoc quoq; tpe multi in Alexādria vtriusque sexus a dæmone correpti, repente quasi canes latrabāt. Vitalianus instinctu Papæ insurgit in Imperatorem Anastasium pp Euticianam hęresim Deo, & hominibus exosum, qui & tandē fulmine a Deo percussus interiit. Hinc vero Iustinus senior successit anno dñi 517. mūdi vero 4181. Et imperauit annis decem. Eo tpe Boetius vir consularis oium liberalium artium peritus. & in vtraque lingua cōspicuus annuente sibi Symacho Patricio, cuius gener erat, & cum quo rempublicam illustrabat, dum auctoritatem Romani Senatus contra Theodoricum regem Italiæ tueri nititur, ab ipso exiliatur, ibique de consolatione philosophiæ liber ab illo cōponitur, & tandē a Theoderico perimitur. Zeliobe Hunorum rege a rege Persarū occiso, totoq; penè illius exercitu deleto, regni Hunorū annotatio finitur. Symachus ēt a Theoderico interficitur, & ab eodem Iohannes Papa ēt carcere excruciatus, fame moritur. Post dies autem 90. Theodericus subito defunctus a quodā sanctō eremita visus est nudus, & discalciatus, tandē Iohanne Papa, & Symacho Patricio in ollam Vulcani detrusus. Eo tpe sāctus Benedictus monachorū pr̄ floruit, & virgo Dei Brigida in Scotia obiit. Ioānī Papę successit Fęlix, & Fęlici Bonifac.

Tempora Iustiniani legum compilatoris. *Cap. LXXII.*

IVstinianus cępit anno dñi 708. mũdi vero 4191. Et imperauit
annis 37. Huius tpibus Papatum successiue tenuerunt Iohānes
Agapitus, Siluerius, Vigilius, Pelagius, & alter Iohānes. Floruerũt
aũt Cassiodorus Senator, post monachus, Arator poeta, Priscia-
nus grammaticus, Victor Capuanus Eps, Gregorius Lugdunẽsis.
Nicetius Treuerensis, Domitianus Tungrensis, sanctus quoq; Ve
dastus primus Atrebatensis Eps a sancto Remigio ordinatus, &
sanctus Glodoaldus filius regis Clodomeris ad nobilitatem diui
næ seruitutis in clericali gradu translatus. In Aphrica quidẽ Epi
linguis sibi radicitus excisis a Vuandalis: postea clare loquendo
miracula fuere multis. Floruerunt ẽt tunc tẽporis in Gallia Theu
dericus Abbas, & Theodolphus eius discipulus. Fratres ẽt vterini
eodem die nati, & pontifices consecrati, Medardus ad titulũ No-
uiomensem, & Gildardus ad Rothomagẽsem vnoquoque die ab-
soluti a sęculo, & assumpti a Christo. In Italia quoque Sabinus,
Camisinus, & Cassius Vamensis, & Fulgentius Vtricolensis. In
Sicilia Theophilus vt vicedominatũ amissum recuperaret diabo
li seruitio addictus, sed non multo post ad se reuersus, ac per 40.
dies omnimodo pœnitentia se affligens, primo beatissimam Dei
genitricem sibi reconciliauit, ac per eam, & filij eius gratiam rece
pit, quæ etiam ad indicium indultæ sibi veniæ rursum ei dormiẽ-
ti apparens, scriptum abnegationis Christi, quod signatũ diabo-
lo dederat, super pectus eius reposuit. In diuersis Galliarũ locis,
diuersa signa visa sunt. Nam cęlũ ardere visum est. Verus sanguis
in vestimentis hominũ ex nube defluxit; domus cuiusdam ab in-
tus sanguine respersa apparuit, & variæ clades secutæ sunt. Mau-
rus sancti Benedicti discipulus, hoc tpe in Gallia claret. Hercula-
nus Perusinus Eps a Cocila rege Gothorum secto capite martyri
zatur, quod post mortem vnitũ corpori reperitur: Vigilius Papa
exiliatur. Quinta synodus vniuersalis, Constantinopoli celebra-
tur in qua Theodorus perfidiæ conuincitur. In oriente puer qui-
dam Iudæus in ecclesia beatæ virginis a coæuis suis Christianis
adductus, vt Eucharistiã perciperet, ob hoc a patre suo proiectus
in fornacem ardentem illęsus a Christianis extrahitur, asserens,
ꝙ mulier in ecclesia illa puerũ tenens depicta, pallio suo a se flã-
mas euentilasset. Iterum Iudæus quidam imaginẽ Christi de ec-
clesia furtim deponens eam telo transfixit, & ad domũ suam de-
ferens eã cum vellet comburere, videns se cruẽtatum eius sangui-
ne, præ stupore eam abscondit. Quam Christiani requirentes per
vestigia sanguinis inuenerunt, ac Iudæum lapidauerunt. Rade-
gundis regina Lotharij regis quondam vxor veste mutata sancti
tate refulsit. Gregorius ẽt Gordiani Senatoris filius Romæ adole-
scit, qui sex monasterijs in Sicilia fundatis, & 7. Romæ in domo
sua ex prætore Vrbano factus monachus sapientia, & sanctitate
claruit. In Scotia quoque Brandanus, qui fortunatas insulas septẽ
nali nauigatione perquirens multa miraculo digna vidit, a quo
etiam Macutes, qui & Maclouius regulariter educatus, & ipsius
nauigationis socius in Britannia sanctitate, & miraculis claruit.
In Gallia mons super Rhodanum fluuium dans mugitum mul-
tis diebus, tandem ab alio mõte sibi vicino discussus cũ ecclesijs,
& domibus hominibusque, & bestijs in Rhodanũ est ꝑcipitatus.

Tempora Iustini iunioris, & Tyberij secundi. *Cap. LXXIII.*

MOrtuo Iustiniano successit Iustinus iunior, anno Dñi 566.
mundi vero 4229. & imperauit annis 12. Eo tempore san-
ctus Columbanus presbyter veniens de Scotia claruit in Britan-
nia, Sanson quoq; Dolensis Archiepiscopus sancti Maclouij cõ-
sanguineus, & successor Sansonis Maglorius, qui de transmarina
Britannia ad cismarinam trãsierant, sanctitate & doctrina clarę-
bant. In Francia vero Gregorius Thuronensis Episcopus, Baso-
lus Abbas, ac Sindulphus presbyter, & reclusus: hastæ in cęlo vi-
sæ sunt irruptionem Lõgobardorum in Italiam protendentes. Ar-
meni vero fidem Christi susceperunt anno Dñi 73. Iustini 8 Hi-
spani & Franci de pascha dissentiunt. Hispanis. s. 12. Kal. Aprilis.
Francis vero 14. Kal. Maij celebrantibus. Sed Francos rectè cele-
brasse per hoc diuinitus claruit, ꝙ fontes in Hispania qui Sabba
to paschæ sponte diuinitus ad baptizandum repleri solent, non
in Hispanorum, sed in Francorum pascha repleti sunt, anno se-
quenti Albuinus Longobardorum rex, qui patrem vxoris suæ Ge
pidarum regẽ olim in bello peremerat, & ex testa capitis eius sibi
pateram ad bibendum fecerat, cum vna die porrigeret ei dicens:
Bibe cum patre tuo, illa fœmineo furore accensa, perimi fecit eũ
in lecto ab ipsius armigero. Eo tẽpore Iohãni Papę successit Be-
nedictus. Fortunatus poeta veniens ab Italia claruit in Gallia. Iu-
stino successit Tyberius anno Domini 578. mundi vero 4242. &
imperauit annis 6. Eo tempore in Francia perempto Sigiberto,
Brunichildis vxor eius cũ filio Childeberto, vel eius filius regnũ
gubernans, propter insolentiam morũ Francis intolerabilis erat,
& tamen ecclesias Dei honorabat, plura etiam sanctorum ceno-
bia fundauit, & ędificia miri operis extruxit. Sanctus Germanus
Parisiensis Episcopus obijt. Hospicius Dei famulus in Gallia cla
ruit. In Italia vero Vuinocus & Menas solitarius. In Romana Se-
de Benedicto successit Pelagius, a quo Gregorius Constantino-
polim Apocrisiarius est directus; Lupi Burdegalam vrbem ingres
si neminem metuentes deuorauerunt canes. Thuronis verus de
fracto pane sanguis effluxit

Tempora Mauricij, & Foca eiusdem interfectoris,
Cap. LXXIIII.

TYberio successit Mauricius anno Domini 584. mundi vero
4247. Et imperauit annis 21. Hoc tempore Antiochiæ vir
senior in medio Theodorico rege Francorũ mortuo Lotharius
eius filius in bello captus occidit. & Brunichildem reginam vno
pede, brachioque mulcta sudarium excussit, statique tota cum ha
bitaculis, & habitatoribus suis corruit, vixq; a duobus socijs suis
multa prece flexus est, vt parti residuæ parceret. Virum ergo quẽ-
dam eleemosynis deditum, qui hoc aspiciebat attonitum, ex sal-
uatione domus suæ consolatus discessit, & vltra non comparuit,
Leuuigildus rex Vuisigothorum Arrianus filium suum Ermingol
dum, quia per vxorem suam Sigeberti regis filiam ad verã fidem
conuersus erat, exilio damnauerat; nec multo post in nocte san-
cta paschæ in carcere securi occidit. Eo tẽpore nimiæ pluuiæ in-
undauerunt, ita vt omnes diluuium fieri dicerent, post multã con
fusionem rerum secuta est per cladem inguinariam immedicabi
lis mortalitas hominum, quę primum percussit Papam Pelagiũ,
Itaquę Gregorius ad Papatum electus interim dum Imperatoris
assensus expectatur, iram Dei placare per septiformem litaniam,
instituit, & in procedendo 80. hominibus plaga percussis, tãdem
ita quieuit. Eo tempore in Scotia regnabat Brandinus, cuius fra-
ter erat Adelphius, de cuius filia rex Hiberniæ Philcanus sanctũ
Fursꝰeum, & fratrem eius Foillianum, & Vulcanũ genuit. Reccha-
redus Vuisigothorum rex Leuuigildi filius apud Toletum syno-
do 70. Epōrum congregata, ibique Arriana hæresi abdicata, secũ
tota Vuisigothorum gente confirmat in fide catholica. Constan
tinopoli nascitur puer quadrupes, & alter habens duas vertices.
Sol a mane vsque ad meridiem minoratus est vsque ad tertiã sui
partem. Gregorius Papa, ꝙ olim facere intenderat Augustinum
cum alijs ad prædicandum destinat in Angliam. Eo tpe sanctus
Goar veniens ex Aquitania claruit in Gallia, Guntrannus rex Frã
corũ sanctitate clarus in Christo dormiuit. Sanctus quoque Co-
lumbanus Abbas, & presbyter Doctor Scotorum, atq; Pictorum
obijt. Edilbertus rex Anglorum, qui Cantuarij vocantur prædicã
te Augustino cum gente sua baptizatur. Sanctus Columbanus ex
Hibernia in Burgundiã venit, ibique permissu Theoderici regis
Luxouiense cenobium ædificare cępit. Denique oriẽtales Angli
cum rege suo Sigeberto per Mellitum Episcopum conuertuntur
ad Christum. Focas interfecto Mauricio cum vxore sua, & filijs
(sicut ipse Mauricius prædixerat diuinitus) cępit anno Domini
605. mundi vero 4268. Et imperauit annis octo. Eo tempore Gre
gorio Papæ successit Sabinianus. Fame vero Romam aggrauan
te Romani Gregorio Papæ iam defuncto derogantes, quòd the
sauros ecclesiæ sua nimia liberalitate dissipasset, cum non ades-
set persona in quam exardescerent, memoriam nominis illius in
libris eius delere volebant, atq; illos exurere volentibus obstitit
Petrus diaconus prodens se spiritumsanctum in columbæ specie
super caput Gregorij diuina tractantis sedentẽ sępius vidisse. Id-
que confirmans iurisiurandi sacramento, mox moriens ex con-
dicto fidem fecit suo testimonio. Sabinianus Papa cum & ipse li
beralitati Gregorij predecessoris sui derogaret. & sub hoc obten
tu manum egenis subtraheret, Gregorius eum per visum pro cul
pa tenacię suæ & huius derogationis ter increpatum, qꝛ non resi-
pisceret, etiam quarto horribiliter increpans & comminans in
capite percussit. Quo ille dolore vexatus non multo post obijt.
Huic successit Bonifacius, & huic alter eiusdem nominis, qui Ro
mæ templum quod Pãtheon dicebatur impetratum a Foca in ec
clesiam Beatę Mariæ & omnium martyrum conuertit, ibiq; solẽ
nitatem in Cal. nouembris instituit. Alexandriæ Iohannes epi-
scopus claruit, qui ob eximiam in Christo liberalitatem eleemo
synarii nomen habuit. In Italia quoq; Secundus Dei famulus cla
ruit. Corpus sancti Victoris thebei apud Saladorum cum sancto
Vrso passi inuenitur. Desiderius Viennensis episcopus consilio bru
nichildis a Theoderico rege lapidibus obrutus martyrizatur.

De Temporibus Heraclij & eius filij Constantini. *Cap. LXXV.*

HEraclius ad Imperatorẽ electus Foca perempto, & ignibus
concremato, cępit anno domini 613. mundi vero 4277. Et
imperauit annis 30. Huius temporibus papatum tenuerunt Deus
dedit, Bonifacius, Honorius, Seuerinus, Iohãnes, Theodorus. San
ctus Amãdus miraculorũ & ꝓdicationis gratia p Gallias claruit,
per quẽ Alluinus, qui & bauo ex prędone cõuersus & gandaui so
litariè reclusus, sanctitatis exemplum omnibus fuit. Sanctus Co-
lũbanus a Theoderico rege instinctu Brunichildis auiæ Francia
expulsus, & relicto Gallo discipulo ĩ Alemania cenobiũ bobiẽ ex
truxit. In Italia Clodesindis metensis claruit, quæ sponsũ fugiẽs
velatur-

velamine capitis a Deo ſibi per Angelum miſſo, ſe & ſua Deo dicauit. Sanctus quoq; Lupus Senonenſis Epiſcopus floruit, cui Eucharistiam conſecranti gemma de cęlo in calicem deſcendit. Virgo Christi Phara clatuit in Francia. Cuius ſanctitatem imitatus frater eius Pharo, ex comite clericus, & ex clerico factus eſt Meldenſium Epiſcopus. Heraclius Imperator ad Perſas debellandos proficiſcens, virilem Dei figuram accipiens in manibus, quã manus non depinxerat, ſed verbum quod omnia format Perſidē aggreditur, eamque per ſex annos continuos potēter depopulatur, tam ad caudam equæ indomitę religatam membratim diſcerpi fecit imputans ei, q decem reges per illam extincti fuiſſent, & ſic Monarchia Francorum ad ipſum rediјt. Poſt obitum ſancti Colũbani floruerũt eius diſcipuli. Gallus in Alamonia, & Aradani epiſcopos in Anglia Euſtaſius quoque Abbas Luxouienſis, & Attala Bobienſis, florebantē͂t in Gallijs Auſtregiſilus Bituricenſis eps, & ſub eo Sulpicius, Cumbertus Colonien. & Ioannes Tungrenſis. In Hiſpanijs autem Iſidorus Hiſpalenſis. hoc tpe Machometus quem adhuc Gentiles vt Deum colunt. Arabum, ſiue ſaracenorũ princeps erat, qui pſeudopropheta ex orphano, & inope per hæreſis ſuæ præſtigia ad regnum prouectus fuerat; Heraclius deuicta Perſide. Zachariam Patriarcham cum populo captiuorũ Hieruſalem reduxit, & cruce Dñi relata celebritatē exaltationis eius annuatim dedicauit. Nec multo poſt incidens in Monochelitarũ hæreſim eccleſiam imperiumque confudit, contra malitiam eius pugnante rerum omnium perturbatione. Sigebertus infans Dagoberti filius a ſancto Amando baptizatur, vbi cũctis tacentibus infans ipſe reſpondit. Amen. Et Amandus Traiectenſiũ Eps ordinatur. Sanctus Oſualdus filius Ediſfridi regis regno Nordanimbrorum ſuſcepto Cedualem Britonum regem peremit, & qui fidē Chriſti præ omnibus tenuit ſuper omnes Britanniæ reges eminuit. Eo tpe floruerunt in Francia tres fratres, Ado, Rado, Dado, qui & Audoenus Dagoberti regis referendarius.i. cancellarius, qui Re^s^bacenſe cenobium inter Briegenſem ſaltum conſtruxit. In quo ſanctum Agilum Abbatem primum conſtituit, hos animat Eligius aurifex iam dudum in Aula regis Lotharij clarus, q etiam Solenniacbum monaſterium cõſtruxit, vbi ſanctus Remaclus ab Aquitania veniens, in Chriſti Tyrocinio ſe exercendum ſub eo dedit. Sancta quoque Aurea virgo claruit, q̃ Eligius monaſterio virginũ Pariſius conſtructo prælecit. Florebant ē͂t ſanctus Landoaldus, & Abbas Romaricus, & Goericus Metenſium Eps. Porro ſanctus Arnolphus quondam ex maiore domus Metenſiũ factus Epiſcopus, & ex Epiſcopo ſolitarius in Chriſto moritur, eiuſque filius Clodulphus poſt Metenſis Eps ſanctitatem patris imitatur, & Doda mater ipſius Clodulphi Treueris incluſa Chriſto famulatur. Heraclio mortuo, Conſtantinus filius eius ſubſtituitur, & quarto menſe imperii ſui a Nouerca ſua Martina, & Pyrro patriarcha veneno extinguitur. Itaque Martina cum filio ſuo Heroclona imperium ſibi arripiunt, ſed mox Heroclonas abſciſo ſibi naſo, & Martina abſciſa lingua exiliantur.

Tempora Conſtantis qui & Conſtantinus III. Cap. LXXVI.

COnſtans ergo qui & Conſtantinus, Conſtantini filius, cœpit anno Dñi 644. mundi vero 427. & imperauit annis 26 Eo tpe Virgo Chriſti Reginulpha ſanctitate claret in Gallia Sanctus quoque Niuardus Remenſis Archiepiſcopus, & Reolus ſucceſſor eius, Bertharius ē͂t martyr, Antillarium Abbas primus. Sãcta Bertamartyr, & Abbatiſſa. Sed & ſanctus Remaclus Traiectenſium ordinatur Eps. Sanctus vero Iodocus regis Brithonũ filius ſpreto regno, & mundo peregrinus, & eremita in pago pontiuo requieuit in Chriſto. Attrebatis dũ corpus ſancti Vedaſti transfertur ab Auberto Epo præſentibus Lamberto Tungrenſi, & Audomaro Taruanenſi, cęteriſq; ſanctis Epis, & Abbatibus Audomarus præ ſenio cęcus ægre ferens qđ a cęcitate q̃ pro ſalute ſua ſibi a Deo immiſſam eſſe gaudebat præſentiũ Epiſcoporum precibus ſanctiq; Vedaſti meritis liberatus eſſet: rurſus ad votũ ſuũ excęcatus eſt; his vero tēporibus Theodoro Papæ ſucceſſit Martinus, & poſt Eugenius, deinde Vitalianus. Eo quoque tpe Haudimar Amiras ſaracenorũ templum ſibi Hieruſalem ædificauit. Et qa nullo modo ſtructura conſiſtere poterat, ſuggeſtione Iudæorũ crucē deſuper montem Oliueti tolli imperauit. & ſic ſtructura ſtare potuit. Poſtmodũ vero Perſa quidã ſimulans ſe adorare velle Haudiar infixo in ventrē eius gladio peremit eũ. Dagobertus rex Frãcorũ moritur, de quo per viſionē cuidã reuelatum eſt, q aĩa eius ad iudiciũ diuinæ examinis rapta ſit, & multis ſanctis contra eã pro expoliatione eccleſiarũ ſuarum reclamantibus, cum eam iam mali angeli vellent ad pœnas inferni rapere, interuentu ſancti Dionyſij, cui ipſe maximē deuotus fuerat, a pœna liberata eſt. Aliquando .n. iram patris ſui Lotharij regis veritus, Pariſius ad eccleſiam ſancti Dionyſij confugit. Et quia inde nullo modo extrahi potuit, locum ſemper cordi habuit. Sanctus Furſeus in Hibernia claruit, qui pro Chriſto peregrinationem aggreſſus ad Gallias vſque peruenit, & latiniacum cenobium fundauit. Foilla-

nus vero frater eius foſſense monaſterium, vbi ē͂t martirio coronatus quieſcit. Eligius Nouioni Audoen⁹ Rothomagi clarē͂t Epiſcopi, & Philibertus de Herio & Richarius ponthieoſis, & Geremarus Elautaceñſis abbates. Angadriſma quoq; ſacra virgo ſæcus belnatum. Icutatelicta Pipini inſtinctu ſancti Amandi ſe & ſua Deo vouens monaſterium niuigellenſe fundauit, eiq; filiam ſuam Gertrudem Deo dignam virginem præfecit. Aubertus Cameracenſis epiſcopus claruit. Cenobium floriacenſe a Leodebaldo Abbate fundatur. Corpus ſancti Benedicti a caſtro caſſino delatum illuc trãſportatur. Corpus vero ſanctæ Scholaſticæ ſororis eius cenomannis transfertur. Olimpius ad regendã Italiã ab Imperatore Conſtantino miſſus, & Papam Martinum occidere iuſſus, cum aliter non poſſet, tractauit, vt totet miſſarum ſolennia, cũ ipſe ſibi Papa communionem porrigeret, illum ſpatarius ſuus perimeret. Sed ſpatarius ſiue lictor hora ſanctæ Communionis Papã nullo modo videre potuit. Clodoueus rex corpus ſancti Dionyſii Pariſienſis diſcooperiens minus religioſē licet cupide, os brachii eius fregit & rapuit. Moxq; in amentiam perpetuam incidit. Denique Conſtans Imperator omnibus ſuis exoſus Syracuſis a ſuis in balneo eſt occiſus.

Tempora Conſtantini quarti. Cap. LXXVII.

HVic ſucceſſit filius eius Conſtantinus anno domni. 670. mũdi vero 4334. Et Imperauit annis. 17. Huius temporibus Papatũ tenuit Adeodatus, deinde Donias, Agatho, Leo, Benedictus Ioannes. Claruit autem ſanctus Præiectus auernenſis epiſcopus, qui etiam ab ipſius vrbis primoribus eſt martyrizatus. In territorio Cameracenſi virgo Dei Maxilendi pro uoto virginitatis Hardiunum amatorem ſuum fugiens, ab eo martyrizatur, qui mox excęcatus poſt triennium ab ea illuminatur. Amatus quoq; Senonenſis epiſcopus a Theoderico rege graui exilio tribulatur. Sanctus Kylian⁹ Vuirtzburgeñ. epiſcopus floret. In Anglia uero Ediltrudis regina claret, quæ tribus nupta viris virgo pmanſit, eiuſq; corpus poſt. 11. ſepulturæ ſuæ annos incorruptum inuentum eſt. Hoc quoq; tempore quidam in Britannia a morte reſurgēs, multa q vidit de locis pęnarum & purgatorii ignis enarrauit. Theodorus qui ſcripſit pęnitentionalem librũ in Anglia ſynodum habuit. Sanctus Leodegarius Auguſtinenſis Epiſcopus a rege Childerico in luxouio retruditur, tandem ab Hebroino martirizatur. In Italia tantę pluuiæ & tonitrua fuerunt, quales nulla ætas hominum memorat, vt & homines & pecora interirent fulgure. Eo quoq; tempore regnum bulgarorum exoritur, quæ. ſ. bulgarorũ gens. & ipſa a ſcythia egrediens p Traciam Harhara duce graſſatur. Adeoq; per Romanam rempublicam eorũ inualuit excurſus. vt imperator facta pace cum eis annua illis pacta præbere ſit coactus Anſegiſo Pipini patre perempto Begga eius relicta ſe & ſua Deo mancipat, & monaſterium andemienſe fundat.

Tempora Iuſtiniani ſecundi Leonis quoque ſecundi & Abſimari. Cap. LXXVIII.

MOrtuo Conſtantino Iuſtinianus filius eius cæpit anno domini. 678 mundi vero. 4350. Et imperauit annis decē. Hoc tempore Papatum tenuit Conon. Deinde Sergius, qui agnus Dei in miſſa cantari conſtituit, & corpus Papæ Leonis primi diuina reuelatione tranſpoſuit. Sanctus Cuthbertus Anglorum Epiſcopus obiit. Sanctus autem Vuandregiſilus Anſegiſi nepos hoc tpe claruit, qui cenobia fiſcannũ & fontanellam conſtruxit. Adelinus ē͂t & Vuilfridus Epiſcopi in Gallia florent, & quadã Die defectio ſolis hora tertia ſic facta eſt, vt q̃dã ſtellæ clarē apparerent Beda venerabilis præſbyter & monachus habetur in Anglia clarus. Deniq; Leo Patricius Iuſtinianum Imperio priuat, naſoq; & lingua truncatum in exilio relegat Cæpit itaq. Leo anno dñi. 697. eique ſolum annotantur anni duo. Eo tempore ſanctus Lambertus Pipinum de fornicatione increpare auſus, a Dodone fratre ipſius meretricis Leodii interficitur, cui ſanctus Hubertus epiſcopus ſubrogatur, præfatus aũt Dodo infra annũ a vermibus conſumitur. Sanctus Vilmarus Lobiēſe Cenobiũ a Pipino principe regēdũ ſuſcepit. Sãcta vero Beggia Pipini mater ad dñm trãſiit, deniq; Abſimar⁹, q & Tiberius Leonis naſo abſciſo, eoq; in cuſtodiã retruſo cæpit anno dñi. 699. mũdi vero. 4362. Et imperauit annis ſeptē. Eo tpe Romani Syriã peruagãtes. 200. milia Saracenorũ perimũt. Sergio Papę Iohannes. & huic quoq; alter eiuſdem nõis ſucceſſit, ſanct⁹ Benedictus quoq, abbas anglorũ obiit. Iuſtinianus aũt de exilio fugiēs tãdē auxilio Therbellis Bulgarorũ regis imperium recepit, Leonēq; & Tyberiũ vſurpatores ĩperii iugulauit, & Caliſiciũ excęcatũ exiliauit. Anno dñi. 706. mũdi vero. 4370. Et imperauit annis ſeptē. Hoc tpe paparũ tenuit ſiſtinnius, deinc Conſtantinus Iuſtinianus pacē cũ bulgaribus pactã ſoluit, eiſq; cõgreſſus vix euaſit. Adrianus abbas anglorũ obiit. Archangelus Michael apparuit Auberto abricaten. epiſcopo, monnu ſemel & iterũ, vt in loco maris, q pp eminentiã ſui tũba vocatur, fũdaret eccleſiam in memoriã ſui, volens talē venerationē exhiberi ſibi in pelago, quæ exhibetur in mõte Gargano Interĩ taurus a latrone furtim

raptus in illo loco religatur. vnde Episcopus tertio admonitus, vt in loco illo fundamentum iaceret vbi taurum religatum inueniret. & sicut eum terrã pedibus protetrijsse videret, sic ecclesiæ ambitum duceret, Ecclesiam in honorem sancti Michaelis constituit, ibiq; eius veneratio frequentari cœpit. Iustinianus ad se Constantinopoli Constantinũ Papam inuitauit, cumq; digne vt Apostolum honorauit. Sanctus Hubertus cęlitus admonitus corpus sancti Lamberti a Traiecto Leodium cum miraculorũ gloria retulit, illucq; sedem Episcopalẽ transtulit. Sancta Oda ducis Aquitanorum vxor claruit in Gallia, quæ munificentia sua ditauit ecclesias, & moriens in leodiensi quieuit parrochia

Tempora Philippi, & Arthemij, Teodosij tertij, Leonis quoque tertij. Cap LXXIX.

PHilippus'asit qui & Dardanius Iustinianum Imperatorem iugulaos, duobus annis post eum imperauit. Cum esset hæreticus Constantinus Papa, populusque Romanus nomen & literas, figuramq; eius suscipere respuit. Eo tempore sanctus Vrsmarus obijt, cuique sanctus Erminus successit. Post Constantinum vero Gregorius Papatum tenuit, hic constituit vt tempore quadragesimali quinta feria ieiunium, & celebritas missarum fieret in ecclesia, quod non fiebat antea. Pipinus princeps obijt, & filium suum ex Alpaide pelice Carolum tutidem, siue Marcellum sui principatus hæredem reliquit. Arthemius denique qui & Anastasius Philippum oculis, & imperio priuat, ac duobus annis imperat. Eo tẽpore sanctus Ægidius veniens a græcia. sanctitate claret in Gallia. Theodosius itidem Anastasium de imperio deposuit, cumque presbyterum ordinauit. Cumque fuisset iners. & idiota, publicorumque negociorum exactor ab exercitu vi compulsus est imperium sumere, & imperauit anno vno. Eo tempore Gregorius Papa Bonifacium a Britania venientem Episcopum consecrat, ac per eum in Germania verbum Domini prędicat. Denique Theodosius imperium deponit. Post hunc itaque Leo cępit anno Domini 718 mundi vero 4481. Et imperauit annis 24 Eo tempore Rathodus dux Frisonũ prædicatione Vulfranni Episcopi ad hoc adductus vt baptizari deberet, cum vnum pedem in lauacio intinxisset, alterum retrahens interrogauit vbi nam & plures maiorũ suorum essent, in inferno an in Paradiso. Et audiens esse plures in inferno, intinctum pedem extrahens, satius inquit plures quam pauciores sequar. Et ita ludificatus a dęmone, promittente q̃ ei tertia die ab hinc incomparabilia bona daret, ipsa tertia die subitea. & æterna morte periit. Zulimen Amurras saracenorum cum scolo nauium penè trium milium Cõstantinopolim obsidet per triennium. Ac Bulgares 32. milia saracenorum perimunt. Constãtinopolitani quoq; orandi instantia, & præliandi constantia fortiter saracenis resistunt, & illi fame, frigore, bello, pestilentia sine numero pereunt. Itaque quarto anno ab obsidione confusi desistunt. Ipsisque cum nauibus suis partim igne marino cõsumptis, partim vero demersis, partim igne grãdinis, tempestate vastatis, & ex tanta nauium copia via 5. residuis potentia domini cunctis innotuit populis Intra ciuitatem vero 30. milia hominum pestilentia perierunt. Ossa sancti Augustini de Sardia in Papiam translata sunt In campania Italiæ frumentum combustum, & ordeum, & legumina quasi pluuia de cęlo ceciderũt. Leo Imperator a quodam Beser refuga fidei seductus, Christi ac sanctorum imagines vbique deponi, & incendi edicit, super quo eum Gregorius Papa scriptis valde redarguit. Constantinopolitani quoque hac de causa contra eum tumultuantur, & ob hoc nonnulli martyrizantur. Itaque Gregorius quia Leonem incorrigibilem iudicat, Romam & Italiam, & Hesperiam ab illius iure desciscere facit, & vectigalia interdicit. Saraceni cum omnibus familijs suis quasi in Gallijs habitaturi Garunnam transeunt, omnia deuastant, ecclesias cremãt. Quibus Carolus auxilio domini fretus occurrit, & ex eis 385. milia cum Rege suo peremit, de suis vero quingentos amisit. Pacato & dilatato Francorum regno, Carolus bellicolus princeps obijt, filiosque suos Carolomanum, & Pipinum principatus sui successores reliquit.

Tempora Constantini Quinti. Cap. LXXX.

MOrtuo Leone Constantinus filius eius cępit anno Domini 742. mundi 4505. & imperauit annis 35. Hic quondã dum baptizaretur a patriarcha Germano, cacasus in sancto lauacro, magnum dedit præsagium, q̃ ecclesiæ Dei funitus esset in scandalum Huius temporibus papatum tenuit Zacharias, & post eũ Stephanus, deinde Paulus, Stephanus, Adrianus. Contra hunc Archabaldus imperium arripuit. Cinis de cœlo cecidit, sanctus Bonifacius, Maguntinus Arch episcopus, Fuldense cenobium fundauit. Petrus Damascenus a saracenis in Syria martirizatur, Aqueosi quoque vrbe ab eis desolata corpus Mariæ Magdalenæ Viecliachum transfertur. Carolomanus a Zacharia Papa in monachum attonsus, primo quidem in monte Syrapten cenobio, quod ipse fundauit, Deinde apud Castrum Cassinũ laudabili vita emicuit. Hundericus quoque Rex Francorum, in monachum tonsuratur. Pipinus vero princeps auctoritate Apostolica, & electione Francorum a sancto Bonifacio in Regem vngitur, & consecratur anno circiter 88. postquam maiores domus super Francorum Reges principari cęperunt. Rachis Longobardorum Rex, dũ rupto fędere Romam inquietare nititur, per Zachariam non solũ a malo reprimitur, sed & cum vxore, & filiis Romam veniens monachus efficitur. Eo tempore in Calabria, & Sicilia facta est pestilentia, & mortalitas hominum nimia: eodemq; anno in vestibus hominum, & velis ecclesiarum apparuerunt cruciculę, quasi oleo designatæ. Haistolpho Longobardorũ Rege contra Romanos exardescente, Papa Stephanus ad ea petendum Pipini Regis auxiliũ, in Franciam cogitur venire. Cui venienti nocte quadam apparuit in cęlo signum magnum, globus. s. igneus a Gallię finibus declinans in partes Longobardorum. Hoc tempore terremotus terribilis factus est, quo vrbes aliæ subuersæ sunt, aliæ a montanis ad subiecta campestria, cum muris, & habitationibus suis integrę & salvæ plus quam vltra sex miliaria transmigrauerunt. In Mesopotamia terra durupta est vsque ad duo miliaria. Alia quoque terra vimit alba, & arenosa de profundo ascendit, & ex ea animal mulinum humana voce loquens, & pronuncians incursionẽ gentis ab eremo contra Arabas. Carolomanus magnus monachus ossa sancti Benedicti ab ecclesia Floriacen. ad castrum Cassianũ referre nititur, sed miraculis a Deo ostensis, & Francis obsistentibus, ab incepto prohibetur. Pipinus a Stephano Papa cum filijs suis inungitur, eorumque genus in regalis successionis hęreditatem perpetuo benedicitur. Sanctus Bonifacius cum suis socijs in Frisia martyrizatur. Constantinus synodum Episcoporum 330. congregat. in qua promulgato edicto de sanctorum imaginibus deponendis contra Orthodoxos tyrannizat. Eo tempore sanctus Gangulphus in Burgundia floruit, qui etiam martyrij gloriã obtinuit Corpus sanctę Petronillę Petri Apostoli filię a Paulo Papa trãsponitur, in cuius sarcofago marmoreo ipsius Petri manu scriptum legebatur, Aureæ Petronillæ, dilectissimę filiæ. Turci Armeniam inuastant. In quorum patria cum olim pestileotia fuisset, suasu Christianorum in modum crucis se totonderunt, & quia per hoc signum salus patriæ reddita est, hunc tondendi ritum tenuerunt. Gelu magnum factum est a Kal. Octobris vsque ad Februarium. Stellæ quoque de cęlo visæ subito cecidisse, ita ruerunt, vt omnes finem mundi putarent imminere. Sanctus Crodogangus Metensis Episcopus Pipini nepos obijt. In Syria ciuitate Beritho, quæ subiacet Antiochiæ, Iudęi imaginem Saluatoris inuenientes omnia opprobria, quę olim Iudęi Christo Iesu intulerãt, hi eius imagini inferebant. Tandem latere eius aperto exiuit de eo sanguis & aqua Quod illi supposito ampulla suscipientes omnes infirmos in synagoga sua collectos hoc sanguine aspergebãt, & sanabantur: vnde Iudæi compuncti sunt. Quibus baptizatis, Episcopus obtestatus est omnes, vt singulis annis 5. idus Nouembris celebretur passio dominicæ imaginis. Desiderius Rex Haistulfi successor sub obtentu orandi Romam ingressus, aliquos nobilium captos excęcauit. Constantinus Imperator virum sanctũ Stephanum per annos 40. inclusum etiam gentibus reuerendum amara morte martyrizauit Adrianus Papa ad reprimendam hæreticorum rabiem sanctorum imagines execrantium omnis laborauit, vitamque rectam solidauit. Carolus magnus Rex Pipini filius ad bellum contra Saxones procedit, ibique siti exercitu laborante subito in torrentem largissime aquæ effusæ sunt diuino nutu. Hunc Adrianus Papa ad tuendas res accersiuit, qui pergẽs Papiam obsedit, & cępit. Deinde Romam proficiscens synodum cum Papa, & alijs 153. Episcopis & abbatibus cõstituit, in qua ei Papa cũ tota synodo ius eligendi pontificem, & ordinandi Apostolicã sedem patriciatus quoq; dignitatẽ dedit. Insuper Archiepiscopos, & Epos per singulas prouincias ante consecrationẽ ab ipso inuestituram accipere diffiniuit. Erant tunc in exercitu Caroli amicus, & Amelius ægregii milites Christi. Desiderio itaq; rege cum vxore, & filia cunctisque principibus capto, & ad Gallias in exilium perpetuum directo, quicquid per multa tempora Longobardi Romanis abstulerant, Carolus eis restituit, regnoque Longobardorum destructo totam Italiam sub iure regni Francorum redegit. Denique Constantinus Imperator pessimi incendij plagaduinitus percutitur, & clamans adhuc viuus igni sine inextinguibili traditus miserabiliter moritur.

Tempora Leonis Quarti. & Brienes, & Constantini sexti. Cap. LXXXI.

LEo Constantini filius cępit anno Dñi 777. mundi vero 4540. Et imperauit annis 5. Eo tpe. Carolus Saxoniam velut tempestas proterit, munitiones irrumpit, et ad hoc eos impellit, vt se & patriã ei dederant, datisq; obsidibus Christianos futuros se spondeãt. In Hispania quoq; Cęsar Augustã vastat, Pampilianam capit, et Vascones dunisq; saracenorum Regulos sibi subigit. Denique Imperator Leo cũ insaniret cupiditate circa lapides preciosos, adamauit magnã ecclesię coronam, & accipiens portauit eã.

Fuerunt

Fuerunt ergo carbunculi in capite eius, & captus a febre mortuus est. Igitur vxor eius Hyrene cum filio suo Constantino cœpit anno domini. 786. mundi vero 4570. & imperauit annis decem. Eo tempore Madi saracenorũ amurras multos pro Christo martyrizauit. Charolus orationis causa vadit Romam, ibiq; filii eius inunguntur in reges, Pipinus super Italiam, Ludouicus super Aquitaniam. Constatinopoli quidam laminam aureã inuenit, & in ea virum iacentem cum hac scriptura. Christus nascetur ex Virgine Maria, & credo in eum, sub Constantino & Hyrene Imperatoribus, o sol iterum me videbis. Signum Crucis in vestibus hominum apparuit, sanguis de cęlo in terrã profluxit. Apud Niceam vniuersalis synodus 350. Episcoporum congregatur, in qua fides catholica præsentibus Hyrena & Constantino cunctorum subscriptione roboratur, & hæresis execrantium imagines abdicatur. Bellum inter francos & auares oritur, quorum regnum Karolus terra mariq; impetit, eisq; in sola fuga spem euadendi relinquit. Alchimius de Britannia scientia literarum præpollet in Gallia, cuius præcipue magisterio rex Karolus omnes artes liberales didicit. Ad quem & libros de trinitate scripsit. Deniq; Constantinus matrem suam Imperio priuat, & solus imperat annis septem. Eo tempore Pipinus Karoli filius de conspiratione contra patrem conuictus, in monachum tonsuratur. hæresis Feliciani, cũ auctore suo Felice cõdemnatur. Adriano Papæ Leo substituitur. Thudim princeps auarorum se & patriam suam Karolo regi dedit, & baptismi gratiam percepit. porro Hyrene super erepto sibi imperio fœmineo dolore abusa Constantinum filium suum oculis & imperio priuat, solaq; tribus annis imperat. Eo tempore Leonem Papam celebritatem litaniæ maioris agentem Romani capiunt, eiq; linguam & oculos euellunt. Cui voce & visu reddito diuinitus iterũ oculos & linguam eruunt radicitus. Ipse vero de manu eorum erutus, Karolus eum in Romana sede relocat. Ipse quoque Romam properat, causas examinat, reos legaliter damnat, sicque romanorum motus omnes sedat. Hoc tempore in mense iulio contra naturam aspera & gelu concreta bis pruina fuit, sed nihil fructib. nocuit. Deniq; Romani qui a Cõstantinopolitano Imperatore iã diu animo desciuerant, nunc accepta occasione, quia mulier excæcato filio suo eis imperabat, immo omni cõsensu Karolo regi laudes imperatorias acclamant, eunque per manum Leonis Papæ coronant, Cæsarem & Augustum appellant. Pipinum vero filium eius, Italiæ regem ordinatum collaudant.

Tempora Caroli magni. *Cap.* *LXXXII.*

IGitur anno domini. 802. mundi vero. 4765. euolutis. s. annis circiter. 468. ex quo Bisantium Traciæ ciuitas a primo Constantino ampliata etiam in sedem Imperij Romani dedicata, noua Roma est appellata, diuiso a Constantinopoli Romano imperio. Carolus cum iam regnasset super francos annis. 33. primus Francorum Imperauit Romanis & Francis simul annis tredecim. Hic (vt refert Turpinus Archiepiscopus) erat corpore decorus, sed visu ferus. Statura eius octo pedum, facies eius habebat in longitudine palmum & dimidium, barba palmum vnum, nasus circiter dimidium, frons erat vnius pedis, parum panis edebat, sed quartã partem arietis, aut gallinas duas, aut anserem vel pauonem vel gruem, vel leporem integrum comedebat, modicum vinum & limphatum bibebat, tanque parcus in bibendo erat, ꝙ semper ad cœnam raro plusquam ter bibere solebat. Inter cœnandum autem aliquod acroama vel lectorem audiebat. Tantæ fortitudinis erat ꝙ militem armatum super equum sedentem a vertice vsque ad bases simul cũ equo vno ictu propria spata secabat. Quatuor ferra equorum simul facile manibus extendebat. Militem etiam armatum rectum stantem super palmam suam, a terra vsq; ad caput suum sola manu velociter eleuabat. Erat etiam largissimus, & rectissimus & facundus. Religionem christianam semper excoluit, ecclesiam diebus ac noctibus impigre frequentauit. Pauperibus non tantum in regno suo subueniebat, verum etiam in transmarinis regionibus multa mittebat. Ad faciendum iudicium trigintatribus legis capitula instituit. Ad hunc Leo Papa in Franciam venit. Eo tempore Auares qui & hunni, longo contra Francos bello perdomiti potentia diminuti sunt, omnisq; eorum gloria periit, & quicquid thesauri per tot secula terrarum orbem vincendo sibi congesserant totum victoriæ Francorum cessit, nec vnquam vllo bello tam multa spoliorum quantitate Francia ditata fuit. Denique inter Sabariam & Tharantanum impetrauerant a Carolo habitandi locum, ibiq; resederunt subditi Francorum. Carolus rerum suarum hæredem Christum testamento fecit, & super ecclesiarum statu per totas Gallias ab Episcopis celebrare fecit. Hæc sunt autem nomina ciuitatum Archiepiscopalium quæ sub ipso erant. Roma, Rauenna, Mediolanum. Forum Iulii q & Aquileia, Gradus Colonia, Magũcia, Saltẽburg Treueris, Senonis, Besuncio, Lugdunis, Vienna, Rothomagus, Remis, Arelas, Tharanthesia, Ebreduum, Burdegala, Thuronis. Bituricas. Itaq; stat ecclesiæ religiosè ordinato moritur, & aquisgrani sepelitur.

Tempora Ludouici pij. *Cap.* *LXXXIII.*

LVdouicus igitur pius Caroli filius cœpit anno domini. 815. Et imperauit annis. 26 Hic fuit namq; clementissimus, & tũ tam a liberis quam a regni proceribus grauiter impugnatus. Habuit enim ex Ermẽgarde prima vxore sua tres filios. s. Lotharĩu, Pipinum, & Ludouicum & ex secunda coniuge Iudith Carolum regem Francorum. Huius temporibus papatum tenuit Stephano, qui in Franciam venit, & ipsum Imperatorem coronauit. Post Stephanum vero Pascalis, qui corpus sãctę Cecilię virginis ipsa reuelante inuenit. Eo tempore in Thuringia cespis longitudine pedum 60. latitudine. 14. altitudine sesquipedali sine manibus de terra præcisus ac sublatus est, & vltra pedes. 25. translatus. In Saxonia quoque tellus in modum aggeris limite vnius leugę intumuit, & in anno sequenti etiam terremotus fuit. Muliæq; e villæ igne cœlesti cremantur, homines & animalia ictu fulminum exanimantur, fruges grandine vastantur, & cum ipsa grandine veri lapides immensi ponderis cadunt, atq; prodigia hæc grandis hominum mortalitas subsequitur. In territorio tullensi puella duodennis post sacram communionem in Pascha susceptam, primũ per decem menses pane, deinde omni cibo & potu per triennium abstinuit, & post ad communem hominum vitam rediit. Lotharius Imperatoris primogenitus ad Italiam regendam a patre directus, qui Romam veniens a Pascale papa consecratus in regem & Imperatorem coronatur. Romę vero quidam nobiles occiduntur, eo ꝙ ad fidelitatem illius iusto promptiores esse viderentur. Qd crimen cum etiam in ipsum Papam intorqueretur, ipse cum Episcoporum magno numero se iureiurando purgauit. Pascali papæ successit Eugenius. a quo Hilduinus abbas sãcti Dionysij archicapellanus sacri palatii Romam mittens sãcti Sebastiani martiris corpus accepit, ac suessionis in Basilica sãcti Medardi collocauit. Vbi dum adhuc in loco quo fuerat allatum iaceret, tanta signorũ gratia emicuit, vt nullus mortalium enumerare vel enarrare possit. Corpus etiam sancti Gregorii Papæ ad eandem vrbem translatum dicitur. Harioldus danorum rex cum vxore & filiis suaq; danorum parte baptizatur, & ab Imperatore munerib. ac Frisiæ parte sibi datis honoratur. Hoc tempore in Gallia ante solstitiũ ęstiuale aere in tempestatem repente conuerso ingens fragmentum glaciei cum grandine cecidit, cuius longitudo habebat pedes quĩdecim, latitudo sex, crossitudo duos. Legati Michaelis Imperatoris Constantinopolitani inter cætera munera detulerunt Ludouico libros Sancti Dionisii de Hierarchia ex græco in latinũ translatos. Qui Parisius in ipso sacri martyris festo missi, cum gaudio recepti sunt. Quod etiam gaudium virtus sancti martyris auxit. 19. ægrotis in ipsa nocte ibi sanatis. Rabanus sophista & poeta ægregius fit abbas fuldensis. Qui librum de laude crucis figurarũ varietate distinctum difficili & mirando poemate composuit, & Sergio Papæ Sancto Petro offerendum misit. Eugenio Papæ successit Valentinus, deinde Gregorius Eo tempore Amalarius librũ de ecclesiasticis officiis ad Imperatorem Ludouicum scripsit. Angelonius etiam ad eundem imperatorem tractatus in libro regũ edidit. Ansegisus quoq; lobiensis abbas edicta Imperatorum Caroli & eius filii Ludouici ad Ecclesiasticam pertinentia legem, in duobus libellis digessit. In Vasconia annona de cęlo pluit frumẽto similis, sed habens grana breuiora Monente vero Papa Gregorio, qui & in Francia venerat, Imperator statuit in Gallia festũ omnium sanctorum Cal. nouembris celebrari, quod Romani faciebant ex instituto Bonifacii Papæ.

Tempora Lotharij primi. *Cap.* *LXXXIIII.*

MOrtuo Ludouico Lotharius solus imperium vsurpans cœpit anno domini 841. mundi vero. 4. Et imperauit annis quindecim. At vero Carolus & Ludouicus dolentes se a fratre debita regni parte priuari contra eum insurgere parant. Itaque conserta inter eos pugna in pago Antisiodorensi apud fontanedum tanta itaque facta est cędes, vt nulla meminerit ætas tantã stragẽ in regno Francorum. Sicque vires eorum ibidem attenuatæ sunt, ut iam nec suos terminos ab externis tueri possent. Tandem optimatum consilio de pace agitur, describtoque in tres regno. Carolus regnauit in Francia. Ludouicus in Germania. Lotharius autẽ omnia tenuit Italiæ regna cum ipsa Roma, necnon & prouinciã & Franciæ partem, quæ ab ipso denominata est Lotharingia. Eo tempore Gregorio Papæ successit Sergius. ad cuius electionẽ cõfirmandam Ludouicus Lotharii filius a patre missus in Regem Longobardorum ab ipso Papa est vnctus. Sergio vero successit Leo Eo tempore Rabanus Maguntiæ Archiepiscopus ordinatus celebrato synodo iussu Ludouici regis multa vtilia ecclesiæ decreuit. Ludouicus. 14 Bohemanorum duces cum suis baptizari fecit. Sancta Helena Imperatrix in Franciam transfertur, & in remensi Diocesi magna veneratione francorum excolitur. Fráci a bohemanis vincuntur, cui bello malignus spiritus se præfuisse cũ sociis suis spiritus superbiæ & discordiæ per os arrepticii publicæ protestatur. Carolus rex a Francorum fratris sui Pipini regis filios

Pipi-

Pipinum & Carolum regnum inquietantes capit, & attonsos in monasterium tradit. Leoni Papę Benedictus successit, northmani qui Caroli regnum infestantes vsq. ad Parisius nauigio venerāt, & Franciam nimis attriuerant, in patriam suam sunt reuersi, & intestino inter se bello vsque ad internicionem deleti. Terremotus & turbines & grandines ac fulmina multa hominibus intulerunt incommoda, quidam etiam igne cęlesti consumptus fuit veste manente illęsa. Denique Lotharius Imperator inter filios partito regno sęculo renunciauit, & in pruninia habitu monachi suscepto, non multo post dormiuit.

Tempora Ludouici secundi. *Cap. LXXXV.*

LVduuicus itaq; filius eius olim a Sergio Papa in regem vnctus, cępit anno domni. 856. mundi vero. 4819. & imperauit annis. 19. Lotharius autem frater eius lothoringiam tenuit. Eo tempore Nicolaus papatum tenuit. In parrochia maguntina malignus spiritus parietes domorum quasi malleis pullando, & inde manifeste loquendo, furta etiam prodendo, & discordias seminando inquietabat homines, & vbicunque intrasset, statim illa domus exurebatur, vt iam eis nisi in agris locus manendi nullus esset. ob hoc presbyteris litanias agentibus, & aquam benedictā spargentibus, inimicus lapides iaciendo multis cruentatis, tandē aliquando quieuit, præsbyteris autem recedentibus flebiliter vlulans, tandem vnum ex eis nominatim exprimens, se quando spargebatur aqua sub illius cappa quasi familiaris sui latuisse professus est, accusans eum cum procuratoris filia concubuisse. Sic per triennium institit, donec ibidem ęd ficia cuncta incēdio consumpsit. Principibus Caroli inter se discordibus, britones terram auxilio destitutam inuadunt, & vsque pictauis omnia vastando veniunt, quorum rex Nomenus, dum instaret Frācorum depopulare regnum, visum est sanctum assistere in auxilium quendam andegauensem episcopum, a quo in capite baculo percussus, irā Dei morte persensit. Huius vero filius Erispous Carolo confederatus eius dominationi se subdidit Rex Bulgarorum ad Christianissimum cum sua gente conuersus, adeo in fide solidatus est, vt maiore suo in filio in regnum ordinato ipse factus sit monachus. Sed cum eius filius iuueniliter agens ad gentilitatis cultum redire vellet, resumpta militia persecutus eum cępit, effossisque oculis in carcerem trusit, & in regnum statuto iuniori filio sacrum habitum recipiens vsque ad finem in eo perseuerauit. Nicolao Papę Adrianus successit. Eo tempore corpus sancti Mauri discipuli sancti Benedicti transfertur in burgundiam ad fossatense monasterium, quod construxit sanctus Babolenus sancti Columbani discipulus, Coloniæ cum maior ecclesia quæ est sancti Petri deberet dedicari, præcedente nocte auditæ sunt voces malignorum spirituum inter se dolentium & conquerentium se a possessis diu sedibus debere expelli. In Italia Brixiæ tribus diebus & noctibus sanguis de cęlo pluisse narratur, locustę Galliam depopulantur innumerabiles cęteris locustis maiores, sena habentes alarum tegmina, sex pedes, duos dentes lapidibus duriores, ut castrorum acies turmatim uolantes, duces cum paucis itinere vnius diei pręmittētes ad meteuda loca venturę multitudini, omnia viridia in herbis & arboribus vastabant, spacium diurni itineris quatuor aut quinque millibus extendentes. Sic autem vsque ad mare Britannicum peruenientes, tandem flatu ventorum in profundum maris demersę sunt. Sed ęstu oceani ad litus reiectę, ex putredine sua aere corrupto multos perire fecerunt. Secuta quoq; fames valida multos consumpsit, vt pene tertia pars hominum consumpta sit. Ludouico rege germanorum apparuit pater suus quondam imperator adiurans eum vt eriperet eum de tormentis quibus detinebatur, vt tandem ęternam requiem habere mereretur, ob hoc ad diuersa monasteria eleemosinis destinatis, obnixe filius succurrebat patri.

Tempora Caroli secundi & tertij. *Cap. LXXXVI.*

MOrtuo Ludouico patruus eius Carolus Caluus rex Francorū solus vsurpauit Imperium, cępit autem anno domni. 877. mundi vero. 4840. & imperauit annis duobus. Eo tēpore ingruente in Germania pecorum pestilentia, dum canes vndique collecti cadaueribus incumberēt ita disparuerunt, vt nec viui nec mortui reperirentur. Post mortem Caroli iunior Carolus Ludouici regis Germanorum filius annuentibus sibi quibusdam Romanis imperium adeptus, cœpit anno domini. 879. mundi vero. 4842. Et imperauit annis. 12. Eo tempore Iohannes papatum tenebat, qui romanis iniuriatus, ita vt etiam in custodia teneretur, eo ꝙ Carolo non fauebat, in Franciam veniens cum rege Ludouico balbo bene per annum moratus est. Clarebat Millo sancti Amandi monachus, qui uitam eiusdem sancti etiam metrice composuit, & de sobrietate librū ad Carolum caluum scripsit. Anno primo Caroli northmannorum plusquam quinque milia cęsa sunt a Francis in Gallia. & anno sequenti in silua Francię carbonaria plusq̄ nouem milia. Sol hora diei nona ita obscuratus est, vt in cęlo stellę apparerent. Postea vero adiunctis sibi Danis Franciam & Lotharingiam peruagātes multas urbes & monasteria ferro & igne vastauerunt, & Metim vsque venientes, ibi confecto pręlio Christianos vicerunt. Postmodum etiam Parisium obsederunt. Denique Carolus imperator a Francis ad auxilium inuitatus cum eos expellere nequiret, facto federe concessit eis regiones quæ vltra secauam erant, quarum incolę contra se rebellabant, quæ etiam Franciæ pars a Northmannis northmania nuncupata est. His temporibus Iohanni Papæ successit Marinus. Deinde vero Agapitus, & post Adrianus. Denique Carolus Imperator corpore animoque deficiens ab optimatibus repudiatur. Arnolfus autem Carolomanni regis Francorum filius fratruelis eius in regnum sublimatur. Cæpit anno domni. 791. mundi vero. 4854. Et imperauit annis 12. Ab hoc tempore Liuthrandus ticinensis ecclesiæ diaconus ordinatur. Basilius Romanę ecclesiæ. 90. pręsidet, sed hoc in aliquibus libris non inuenitur. Sanctus Vnaldericus in Baioaria nascitur, Northmanni Lotharingiam repetentes contra christianos pugnant & vincunt. Arnolfus autem audita cęde suorum contra Nothmannos ad pugnam properauit, eosque supra diliam fluuium pedestri pręlio adorsus innumerabilem ex eis stragē fecit. Claruit hoc tempore Remigius antisiodorensis in exponendis scripturis diuinis & humanis studiosus. Claruit etiam hoc tempore in Burgundia Berno ex comite factus abbas giginacensis cenobii a se fundati, qui etiam construxit simiacum cenobium in cellam giginascensem Sub eodem abbate Odo Thuronensis monachus professus est. Basilio Papæ successit Stephanus, & post formosus, post Bonifacius, post Stephanus, post Romanus. Arnolfus tandem Imperator moritur pediculis (vt refertur) irremediabiliter ab eius corpore scaturientibus afflictus.

Tempora Ludouici tertij. Conradi primi, Henrici quoque primi. *Cap. LXXXVII.*

HVic succedens filius eius Ludouicus cępit anno domini 903. mundi vero. 4866. Et imperauit annis. 10. Hoc tempore papatum tenuit Theodorus, deinde Iohannes. Hungarorum gens Barbari ruptis clusis quibus prius Roma nec ad meridiam plagā, nec ad occidentalem exeundi facultatem habuerat, per totā Galliam Germaniam Italiamque vt tempestas fera diffusa est. Iohanni Papæ successit Benedictus, deinde Leo, quem post. 30. dies ordinationis suę Christoferus præsbyter suus capiens, & in carcerē trudens, Papatum inuasit, nec multo post Sergius diaconus propter Formosum a Papatu reprobatus ad Francos se contulit, quorum auxilio Christoferum inuasorem capiens & incarcerās, latenter Romam ingressus Papatum inuasit, & in vltionem suæ propulsæ Formosum sepulchro (quod dictu nephas est) extractū in sede Pontificis Sacerdotaliter indutum decollari præcepit, tribusque digitis abscisis in Tyberim iactari fecit. Insuper omnes quos ipse ordinauerat iniustè exordinauit, iniustiusque reordinauit, quem. s. Formosum a piscatoribus inuētum & in basilicā beati Petri loculo deportatum, quędam sanctorum imagines adorasse ac venerabiliter salutasse palam omnibus visæ sunt. Eo tempore Berno Abbas moriturus Odonem constituit Abbatem Cluniacensis Cenobii, ea cōditione, vt ecclesiæ Cluniacensis Giginacēsi solueret annuatim censum duodecim denariorum. Mortuo Ludouico succedens filius eius Conradus, cępit anno domni. 914. mundi vero. 4876. Et imperauit annis septem. Ipse tamen sicut & pater eius imperiali benedictione caruit. Eo tempore saraceni Calabriam, Apuliam Romanorumque vrbes & Italiam occupauerunt. Hungari quoque totam Alemaniam deuastantes vsq; ad Fuldam peruenerunt. Post Sergium Papatum tenuit Anastasius, deinde Iohannes. Post Conradum filius Ottonis ducis Saxonum hęreticus, cæpit anno domini. 920. mundi vero. 488 r. Et Imperauit annis 18. Hoc tempore clarebat inter nobiles Lotharingiæ Sanctus Vuibertus, qui Gemelacense Cenobium fundauit, cingulumque militię deponens, habitu monastico se accinxit. Ziptinius Bohemię rex ad fidem Christi conuersus est. Iohannes Papa a quibusdam militibus captus & incarceratus, ceruicali super os eius posito pessimè strangulatur, & in eius loco alius Iohannes subrogatur. Raherius ex monacho Lobiensi veronensis episcopus efficitur Sed postea a rege Hugone Papiæ exiliatur, vbi & librum de suis ęrumnis luculenter edidit, multa quoque alia legētibus vtilia scripsit. In Vrbe gamen si fons sanguinis largissime effluxit, vrbis ipsius imminentem ruinam forte portendēns, quæ eodem anno capta est ab Aphricanis Cunctiq; ciues exceptis paruulis & mulieribus capti & occisi. Temporibus Henrici primi Papatum tenuit Iohannes, & post alius Iohānes, postea Stephanus, Iohannes, Leo. Anno Imperii eiusdem. 18. apparuerūt prodigia. Sol sereno cęlo obscurabatur. Per fenestras vero domorum radios quasi sanguineos emittebat. Hominis cuiusdam sinistra manus amputata post ei dormienti restituta est, cui pro signo miraculi quasi sanguinea linea luco coniunctionis notabatur. Odo primus Abbas Cluniacensis obijt, cui Adamarus successit.

Tem

Tempora Othonis primi. Cap. LXXXVIII.

MOrtuo Henrico succedens filius eius Otho primus, cœpit anno domini.938.mundi vero.4901. Et imperauit annis.36.Contra hunc rebellauerunt palatii comes Euerardus, & dux Lotharingiæ Gilebertus. Tagmarus quoq; frater Othonis ad hostes eius transiit,& heresburg castrum illius cepit, ibiq; ab Imperatore conclusus telis intra ecclesiam confossus interiit. Stephanus & Constantinus filii Constantini Romani Imperatoris ægre ferentes iusta senectitate patris a iuuenili leuitate se coerceri, per insidias eum de solio deponunt. Tonsoq; ei capite ad vicinam insulam in qua cenobitę philosophabantur eum transmittunt. Nec multo post ab ipsius Constantino filio Leonis solio deturbati tonsis capitibus ad idem monasterium philosophandum cum monachis missi sunt. Ludouicus rex Francorũ a ducibus suis circumuentus,a northmannis captus,banchinum mittitur,sed Othone 135. legionibus ad eum liberandum Franciam aggrediente metu eius a custodia relaxatur. Eo tempore Bruno Coloniensis archiepiscopus plures Northmannorum cum principibus eorum baptizari fecit Sanctus Gerardus Bronensis Cenobii fundator obiit. In Italia lapis miræ magnitudinis tonitru & tempestate turbulente de cęlo lapsus ingens miraculum vidẽtibus prebuit, prodigiosa quoque res multos terruit & a vitiis coercuit,notis crucis in veste plurimorum apparentibus,quorundam autem vestibus quasi lepra sordentibus. Temporibus Othonis primi, Leoni Papæ successit Stephanus deinde Marinus, Agapitus, Iohannes. Deniq; collecto a tota Italia episcoporum concilio Iohannes Papa de nephariis causis infamatur,qui tertio euocatus dum venire cunctatur, eo a cunctis post multa tandem præiudicato, Leo adhuc laicus substituitur. Sed postmodum iterum Iohannes a Romanis receptus synodo collecta, Leonem deposuit, & eius gesta cassauit. Tandem cum vxore cuiusdam se oblectans a diabolo in tempora percutitur & moritur. Cui Benedictus subrogatur deinde Leo. post Iohannes. Hoc tempore Danis qui Christum, & idola simul colebant cum Popone clerico in conuiuio altercãtibus super Dei deorum que cultura ad verę fidei examinationem ex condicto ferrum igni tum valde manibus clerici ferendum imponitur, quod cum ille vsque ad placitum omnium absque vlla lęsione tulisset rex Danorum Haroldus abiecta pęnitus idolatria se suosq; ad verum Deũ solum colendum conuertit, clericus autem ad episcopatum promotus est. Bragaribus vero Petrus & Baianus dominabantur, quorum Baianus adeo valebat in arte magica, vt quotiens vellet lupus vel fera quęlibet fieri videretur. Iohanni Papæ successit Benedictus, deinde Donus.

Tempora Othonis secundi & tertij. Cap. LXXXIX.

OThoni primo succedens Otho secundus, cœpit anno domini.959.mũdi vero.4937. Et imperauit annis 10. hic cum Aquisgrani in pace moraretur, Lotharius rex Francorum subito Lotharingiam inuadit.& imperatore cedente quoniam ad pugnam imparatus erat, post multam vastationem repatriauit, quem cum inestimabili exercitu persecutus Imperator franciam intrauit, eũque peruagatus fines Remensium, Laudunensium Soessionum & Parisiensium diuersa clade vastauit, ecclesiis Dei tantum immunitate concessa. huius tempore Romanam sedem tenuit Bonifacius postea vero Benedictus. Sanctus Maiolus Cluniacẽsis abbas claruit. Sanctus vero Vualdericus Augsburgensis episcopus obiit, cuius qualis fuerit mox miraculorum gloria patefecit. Othoni secundo successit filius eius eiusdem nominis tertius. Cœpit anno domini.984.mundi vero.4947. Et Imperauit annis.19. Huius tempore Papatum tenuit Iohannes, deinde alius & tertius eiusdẽ nominis, deinde Gregorius, Iohãnes, Gebertus. Ludouico rege mortuo Francis regnum transferre volentibus ad Carolum ducẽ Lotharii regis fratrem eiusdem.s. Ludouici patruum, dum ille rem ad consilium defert, regnum vsurpat Hugo filius Hugonis Parisiẽsis comitis ex Hauuide de sorore Othonis primi Imperatoris, Carolus autem dum regnum ex paterna & auita successione sibi debitum contra Hugonem regem nepotem suum repetit, cumque bello perurgẽs Laudunum vrbem capit. Hugo vero Rex eum ibi obsedit, sed obsidionis mense secundo prosilientes obsessi castra obsidentium incẽderunt, & ipse rex Hugo plurimis suorum perẽptis turpiter fugiens vix euasit, Carolus montem acutũ campaniæ sessionis vsque vastando per accedit. Inde Remis aggreditur, & Laudunũ cum multa præda reuertitur. Deinde moritur, & Otho filius eius in ducatu succedit. Hugoni uero filius eius Robertus successit in regno. In cluniacensi cenobio post maiolum sanctus Odilo præficitur. florebant in scientia literarum in lotharingia Herigerus abbas lobiensis, Adelboldus episcopus vultraiectensis, In Francia vero Fulbertus episcopus Carnotensis, & Albo abbas Floriacensis, qui etiam post in Vasconia martyrizatus est. Iohanni Papæ successit, vt dictum est, Gerbertus, qui & Siluester Papa.144. Hic tñ a numero paparũ excluditur, secundũ quosdã, quippe qui & nigromantiæ arguitur, & a diabolo pressus obisse dicitur.

Tempora Heinrici secundi Conradique secundi. C. XC.

POst Othonem tertium veneno interemptum Henricus baioariæ dux imperium inuadens, cępit anno domini.1030. mundi 4966. Et imperauit annis.21. quo tempore Papatum tenuerunt Iohannes Sergius, benedictus, Iohannes. Hoc tempore Gerhardus Cameracensis episcopus, in ecclesia & in palatio claruit Hilpericus de ratione computi librum scripsit. Fames & mortalitas adeo grauiter per totum orbem inualuit, vt sepelientium tędio viui adhuc spiritum trahentes obruerentur cum mortuis. Hungarorum gens hactenus idolatriæ dedita ad fidem conuertitur per sororem imperatoris Gillam hungarorum regi nuptã, qui Stephanus in baptismo vocatus est, cuiusque merita per Hungariam multa miraculorum gratia commendantur. In Lotharingia iuxta montem castriloci no fonticulus aquæ multis saluberrimus in sanguinem est conuersus. Eo tempore sanctus Gunteh qui & Adelbertus pragensis episcopus martyrizatur, & Simeon Treuerensis inclusus beato fine quieuit, cuius merita frequenti miraculorum gratia declarantur. hoc tempore in Gallia vrbe Beluacensi inclytus Rogerus episcopus decessit, qui inter alia beneficia dedit ecclesiæ sancti Petri cui præsidebat Allnacam in Northmannia & Monsiacum in Vermandensi patria, Comitatum quoque eiusdem vrbis ab Otone campaniæ comite impetrauit. Datoq; pro cõmertio castro Siorerio in Bituricensi territorio sito, quod sibi iure patrimonii competebat. Henrico succedens Conradus secundus, cœpit anno domini.1025. mundi vero.4988. & Imperauit annis.15. Hoc tẽpore florebat ecclesiastica religio per abbates nominabiles. Odilonem Cluniacensem. Guilhelmum Diuionensem. Richardum Vdunensem, alias Virdunensem aliosque plures. Claret etiam in Italia Guido Arethinus inter musicos præcipuus nominatur Sanctus quoq; Bardo Maguntiæ archiepiscopus efficitur ordinatus. Iohanni vero Papæ successit Benedictus anno.15. Imperii Conradi tẽ, sa est in cęlo trabs ignea miræ magnitudinis super solem iam ad occasum vergentem currere, & ad terram cadere. Deniq; eodem anno Conradus Italiam adiit, quosdam episcopos in vincula coniecit. & quia Mediolanensis episcopus fuga lapsus est, suburbia Mediolana incẽdit. Die vero Penthecostes cum Imperator in paruula ecclesia secus vrbem coronaretur ad missam, tam grauia tonitrua, fulguraq; fuerunt, vt aliqui mente excederent, aliqui exhalarent. Bruno vero episcopus qui missam canebat, & secretarius Imperatoris cum aliis tribus dixerunt se inter missarum solennia vidisse sanctum Ambrosium comminantem Imperatori, tunc Imperator ab Italia discessit & paulopost obiit.

Tempora Henrici tertij. Cap. XCI.

HVic succedens filius eius Henricus huius nominis tertius cœpit anno domini.1040. mundi vero.5003. & imperauit annis.17. Eo tempore Benedicto Papæ successit Siluester. deinde Gregorius, Clemens, Damasus. post hoc Leo, qui quondam bruno vocatus Leucorum episcopus, cum ad capessendam Sedem Apostolicam Romam tenderet, audiuit voces Angelorum cantantium, dicit dominus, Ego cogito cogitationes pacis, & non afflictionis, hic de multis sanctis cantus composuit, & multa bona fecit, & volia ecclesiæ scripsit. Cumque in Papam pauperem leprosum ante fores vidisset eum fonum diligenter in lectum suum collocauit, quem cum reserato hostio non inuenisset, in paupere se suscepisse Christum obstupuit. Franco scolastricus Leodicensis sumis moribus & scientia claruit, qui ad Hermannum episcopũ de quadratura circuli librum scripsit. Odiloni abbati Cluniacẽsi sanctus Hugo successit. Sanctus quoque Theobaldus inter Francorum nobiles non infimus apud Vincentiam vrbem Venetiæ reclusus claruit. Hoc tempore Franciæ turbatur ecclesia per Berẽgarium, qui asserebat Eucharistiam quam sumimus in altari non esse re uera corpus & sanguinem Christi, sed figuram corporis & sanguinis eius, contra cuius errorem scripserunt abbas de Cruce sancti Leufredi & Lanfrancus prior Beccensis. Leo Papa moritur, q cuius meriti apud deum fuerit, cunctis patuit, cum multis ad sepulchrũ eius Romæ miraculis ostensis, deus eum clarificauit.

Tempora Henrici quarti. Cap. XCII.

MOrtuo Henrico succedens filius eiusdem nominis quartus, cœpit anno domini.1057. mundi vero.5020. Et imperauit annis quinquaginta, huius temporibus ecclesia multas pressuras intus sustinuit. Nam Victori Papæ successit Stephanus, postea Benedictus, postea Nicolaus, postea Alexander, Lucensis episcopus. Contra quem Cadelone Papatum ambiente, longa inter eos concertatio vsque ad homicidia prorupit. In pago Bracbatensi iuxta tornacum multitudines colubrorum altrinsecus congregatę prodigioso prelio inter se concurrerant. tota pascali hebdomada cometes apparuit Sanctus Conon Primicerius Coloniensis martyrizatus, multis miraculis claruit. Claruit etiam hoc tempore Lanfrancus prior beccensis monasterii, ad cuius externã doctrinam de Burgundia conuolauit Anshelmus vir postmodum multa uirtute & sapientia adornatus, & ei in priorata successit sub viro

egre-

egregio Herlvino abbate primo qui ipsum beccensis monasterii de proprio fundo fundauit. Guido decanus & custos ecclesiæ sancti Quintini Viromandensis, & Archidiaconus Laudunensis constituitur Beluacensium episcopus, qui grauiter ferens se carere præsentia Quintini martyris, in eius honore edificauit ecclesiã haud longe a menibus vrbis. cœpit ergo hoc tempore reflorere in ecclesia beati Quintini Beluacensis, ordo canonicorum primum ab Apostolis, post a beato Aug. regulariter institutus sub Iuone eiusdem ecclesiæ præposito, postea Carnotensi episcopo, hinc Francis, hinc Scotis Angliam incursantibus, Angli fame consumantur, multique eorum humanis carnibus vescuntur. Treueris in ecclesia sancti Paulini multa sanctorum martyrum corpora cũ titulis aureis in scripta subterranea reperiuntur. Alexandro Papæ successit Hildebrandus qui & Gregorius, hic synodo celebrata symoniacos anathematizauit, vxoratos Sacerdotes a diuino officio remouit, eorumq; missas audire laicis interdixit, ex qua re tã graue scandalum oritur, vt nullius hæresis tempore sancta ecclesia grauiori schismate discissa sit. Idem quoque Papa totus in Henricum Imperatorem inuehitur, & quoscunque potest ab eo verbis ac scriptis auertit, econtra Imperator expugnatis vrbibus & castellis quæ pro illo contra se erant Romam obsedit, Papa fugiens ad Northmannos se cõtulit. Imperator a Romanis vrbe receptus, eorumque iudicio Hildebrandus deponitur, & Guibertus Rauennæ archiepiscopus in sedem Apostolicam inthronizatur, Clemens nominatur. Contra hunc quoque cassinẽsis abbas Desiderius qui & Victor Papa. 161. ordinatur, sed nõ multo postea dissenteria dissolutus moritur. Eo tempore Marianus Scotus cronographus agnoscitur. Aues domesticæ pauones & anseres & gallinæ a domibus extraneatæ se, omnes fiunt siluaticæ, pisces etiam in aqua moriuntur. Barenses ciues numero 47. venientes mirram liciæ quæ a turcis erat desolata, a quatuor tantum monachis ibi inuentis extorserunt ostendi sibi tumbam sancti Nicolai, qua effracta ossa sancti Nicolai in olei liquore natantia integro numero extraxerunt, & Barim cum gloria transtulerunt, Anno a depositione eius 745. Iterum contra Imperatorem & Guibertum odo Hostiensis Episcopus Papa. 163. efficitur, & Vrbanus vocatur. Hinc in ecclesia scandala & in regna augescunt dissidia dum alter ab altero diffidet, alter alterum excommunicat, magis ex suo libitu quam ex iustitiæ respectu. Eo tempore Baculus igneus per cœlum ferri visus est, cum valido quoque ventorum turbine, motus etiã terræ factus est. Occidentales populi signo crucis assumpto cum multis Franciæ baronibus iter transmarinum aggressi, cum paganis congressi tandem Hierusalem ceperunt. & in templo Salomonis ac portico bello conserto tanta in eos cæde bachati sunt, vt in sanguine occisorum vsque ad equorum genua equitarent. Capta est autem vrbs post annos circiter. 440. a quo sub Eraclio secunda vice capta, a saracenis est possessa. Pontificante in vrbe Laudunensi Elinando mulier quædam propa laudunum manens perpetrato homicidio iudicata est ignibus concremari. Sed prius ducta ad ecclesiam sanctæ Dei genitricis Mariæ peccatum suum coram Deo & hominibus ex ordine narrauit, & sic meritis & precibus matris domini se fideliter commendauit, deinde missa in ignem nullatenus sensit incendium. Item contra eam fortioribus lignis ignis succenditur, sed nihil proficit. Iteratoque miraculo Deus eam seruauit incolumem ad laudem sancti nominis & suæ matris honorem. Mortuo Lanfranco Cantuariensi, Anshelmus in præsulatu successit. Ex Molismensi cenobio. 20. & vno monachis cum abbate suo Roberto communi consilio cisterciũ solitudinem adeuntibus, vt ibi regulæ suæ professionem districtius obseruarent, ordo nouus ex veteri incepit Pasalis. Vrbano Papæ successit, qui & ipse discordiam inter regnum ac sacerdotiũ a Papa Hildebrando ceptam præ omnibus exagitauit.

Tempora Henrici quinti. *Cap. XCIII.*

Henrico mortuo succedens filius suus eiusdem nominis quintus, cœpit anno domini 1107. mundi vero 5070. Et Imperauit annis. 20. Hic dux Henricus qui prius cum consilio suo contra patrem armauerat, atque a filio ad patrem redierat partes filii debellauerat, vt maiestatis reum se dedit, & ab ipso custodie traditus per industriam suam euasit, sed ducatum Godefrido Louaniẽsium comiti datum penitus amisit. Idem Imperator Papam cum episcopis, & Cardinalibus cepit, & in reconciliatione eorum die paschę coronatus, post euangelium lectum ante altare Apostolorum a Papa priuilegium de inuestitura episcoporum & abbatum per anulum & virgam olim imperatoribus a tempore Caroli magni concessum accepit. Eo tempore Bernardus iuuenis egregius scientia, moribus, genere clarus vir, postmodum magnus virtutis exemplar, a castellione castro burgundię oriundus, cum germanis fratribus, & aliis comitibus cisterciũ habitum religionis induitur, & toto religiositatis feruore conuersatur. Apud Rauenam in agris & intra menia sanguis pluit. In parrochia ligionicensi porca porcellum habentem faciem hominis enixa est, pullus etiam gallinæ quadrupes natus est. Sigibertus cronographus Gemblacensis monachus in omni scientia literarum ingeniosissimus obiit, suique grauissimum absentiæ suæ mœrorem reliquit. Eodem tempore Claræuallis fundatur, Norbertus loci & ordinis præmonstratẽsis fundator, genere, diuitiis, & facundia clarus. Hoc tẽpore postposita sęculi pompa inauditam districtionem arripuit, & per aliquantulum temporis nudis pedibus incedens, & brumali rigore verbum Dei spargens multos ab errore conuertit. Anshelmus laudunicę ciuitatis magister nominatissimus scientia morum & honestate clarus obiit, qui inter cetera opera in psalterio glosas marginales & interlineares ordinauit. Leodium ciuitas diuersis plagis attrita est. pulsantibus quoque vesperis sabbato quædam dum caput lauat puero manus rubent sanguine fluido, nam & monstrum quoddam ex muliere natum est, cui par nunquam vel raro visum est. f. biceps infantulus qui tam sexu duplex quã ceteris, simplex erat compage corporis. qui hoc vidit testis est populus. Pascali Papę successit Gelasius, deinde Calixtus, qui de miraculis Beati Iacobi collectis vndique libellum composuit. Huic vero defuncto Papa. 167. Honorius successit.

Tempora Lotharij secundi & Conradi tertij. *C. XCIIII.*

Post mortem Henrici legati sedis Apostolicæ cum episcopis & optimatibus imperii Maguntiæ conuenerunt, ibiq; & toti imperio de substituendo rege consulunt. Itaque Lotharius qui & linterius saxonum dux omnium assensu eligitur, & a Friderico Coloniæ archiepiscopo benedicitur, & vngitur, cœpit anno domini. 1127. mundi vero. 5090. Et imperauit annis vndecim. Eo tempore multi in pago suessionico igne sacro accensi ad sanctæ Dei Genitricis ecclesiam in vrbe conuenerunt, ibiq; salutem meritis eius ac precibus consecuti sunt, ita vt intra quindecim dies centum & tres ab hoc igne nominatim extinguerentur, tres quoque puellæ distantes sanitati redderentur. In albion mulercula monstrum bis gemini corporis enixa est, auersis vultibus & corporibus sibi cohærens, ante quidem effigies erat hominis integro corporis membrorumque ordine distincta, retro vero facies canis, similiter corporis & membrorum proprietate integra. In brasbanto villa verisca alia mulier enixa est quatuor masculos vno partu. In gemblacensi dum paterfamilias Dominico die mixturam segetum præ penuria famis moleret in vsus familiæ, subito exira indignatione Dei ausit farina cum putoris nigredine. Cenobium vero campi a præsule Nouiomensi simone fundatur. Ecclesia vero sancti Medardi Suessionensis ab Innocentio Papa cõsecratur. Clareuallis, duo Cenobia vna die produxit. Longumpontem, & Vrsicampum, & post pauens menses nauecellas, monasterium quinque de praeo fundatum est. Alexander primus Abbas mortui maris se & domum suam tradidit abbati vrsicampi Sanctus Hugo Grannopolitanus episcopus obiit, cuius vitã Gigo prior Carthusiæ scripsit. Mortuo Lintherio successit Conradus tertius qui ante ipsum imperium affectauerat, & Henrici imperatoris ex sorore nepos fuerat, cœpit anno domini. 1138. mundi vero. 5101. Et imperauit annis. 15. benedictionem tamen imperialem non habuit. Florebat hoc tempore Gallicana ecclesia per viros sapientia, & religione illustres. Milonem morinensem episcopum. Godefridum Lingonensem. Hugonem Antisiodorensẽ. Albericum Bituricensẽ, & alios plures. Honorio Papę successit Innocentius, deinde Celestinus postea Lucius Senonis præsente rege Ludouico, episcoporum & abbatum religiosorum fit conuentus contra Petrum abaelardum, qui quadam prophana verborum vel sensuum nouitate scandalizabat ecclesiam. Cenobium sanctæ Mariæ de fresmunt fundatũ est. Hugo Parisiensis sancti victoris canonicus religione & literarum scientia clarus, & in septẽ liberalium artiũ peritia nulli sui tẽporis secundus obiit. qui multa vtiliter scripsit, & petente Ludouico rege gerarchiã sancti Dionisij martyris explanauit. Romæ in papam cõstituitur abbas sancti Anastasij Bernardus Clareuallẽsis patris, Bernardus in conuersatione filius, & Papa vocatur Eugenius, contra quem Iordanem Patricium & senatores erigentes eum ab vrbe deturbant, qui transalpinando ad Gallias venit. Abbas quoque Clareuallensis Bernardus, ab eo per Gallias missus, viam domini prædicabat & sermonem signis confirmabat. Contra Gilbertum pictauorum episcopum qui cum esset scholarium magister nominatissimus multa quidem vtilia scripserat, sed quadam noua subtilitate verborum in ipsis suis scriptis ecclesiam scãdalisabat, multa dicta sunt & disputata, vnde & quædã quæ defendere non præsumpsit vel nõ potuit, ab ipso damnata sunt & abrasa.

Tempora Friderici primi. *Cap. XCV.*

Conrado mortuo Fredericus dux nepos eius successit. Anno domini 1153. mundi vero 5116. Et imperauit annis. 37. His temporibus Eugenio Papæ successit Anastasius & post hoc Adrianus Alexander Lucius, vrbanus, Gregorius, clemens. Sub Ludouico Francorum rege patre Philippi magister Petrus Lombardus episcopus clarus, qui librum sententiarum & glosas psalterij & epistolarum Pauli quæ omnia nunc in scholis publice leguntur

rerum multis catholicorum patrum dictis vtiliter compilauit, & ordinauit. Florebat eo tempore Theobaldus Canthuariensis episcopus, per cuius industriam Thomas archidiaconus suus factus est Henrici regis Angliæ cancellarius, postea martyr futurus, huius quoque temporis sunt miracula beatæ Mariæ virginis de rupe amatoris. Eodem tempore tres lunæ in cęlo visæ sunt & in medio lignum crucis. Nec multo post etiam visæ sunt tres soboles, christianus iuuenis in eremitorio Gastinensi conuertitur, Philippus regis Lodouici filius nascitur, qui anno natiuitatis suę. 15. a Vuilhelmo auunculo suo de archiepiscopatu Senonensi in remensē translato coronatur adhuc viuēte patre, qui iam annis. 40. regnauerat. sed paralisi morbo laborabat. hic rex Philippus vxorem Elisabeth filiam comitis Hacmensis habuit, ex qua filium Ludouicum suscepit. Sanctus Petrus Carathasiensis episcopus obiit. Petrus monoculus Clareualiensis abbas, multa virtutum gratia claruit, similiter & Hugo venerabilis abbas Bonevall. Oritur dissensio inter regem Philippum, & regem Henricum Angliæ. Philippus enim a Richardo illius filio comite pictauiensi pro eodem comitatu hominium petebat, quod ille a patre institutus de die in diem facere dissimulabat. Petebat etiam ab ipso rege Angliæ gisortium & omnia castra adiacentia, quæ pater suus Ludouicus filiæ suæ Margarethæ pro dote tradiderat, quando eā Henrico regi filio maioris Henrici matrimonio copulauerat, ea tamen conditione, vt si prolem ex ea non susciperet post ipsius Hērici mortem ad regem Franciæ dos rediret. Denique, data treuga ambo reges ad iniuriam Christi & terræ sanctæ contra Saladinum vlciscendam, qui crucem dominicam & vrbem sanctam ceperat, iter transmarinum arripuerunt, atque ad vrbem Achō applicuerunt. Eodem anno Fridericus quoque Romanorum imperator cum exercitu suo veniens in transmarinis partibus obiit, nā equo suo, vt dicitur, impingente & offendente, in quandam aquā cecidit, ibique interiit.

Tempora Henrici sexti *Cap. XCVI*

HVic successit filius eius Henricus huius nominis imperator sextus. Anno domini. 1190 mundi vero. 5155. & imperauit annis. 7 Eo tempore Clementi Papę successit Celestinus Rex Philippus vrbem Achon viriliter expugnans cœpit, diuisaque vrbis præda partem suam duci Burgundiæ cum multis aliis muneribus delegauit, & exercitus suos eidem commisit. Ipse vero in Apuliā transuectus, Apostolorum limina visitauit, A Papa Cælestino benedictione accepta in Franciam rediit. Rex autem Richardus captiuos suos qui se sub hac pactione reddiderant, vt mox domini crucem & captiuos christianos restituerent, cum hoc implere nō possent iratus, quinque milia ex eis & amplius decollari fecit, & ad terram suam redire volens, Henrico nepoti suo iuueni campanię comiti exercitum suum tradidit, totamque terram transmarinam quam tunc christiani tenebant commisit, qui etiam a templariis & peregrinis in regem vrbis sanctæ vnanimiter electus, accepta filia regia, ibidem remansit. Rex vero Richardus ingressus nauē, naufragiumque passus cum paucis euasit, & iterum omnibus bonis spoliatus Imperatori Henrico traditus, ac vere per annum & dimidium in carcere detentus, tandem. 100. milibus marcis argēti se redemit. Apud pontiseram sanctus Vuilhelmus præsbyter obiit. Philippus rex Vigerburgem sororem Canuti regis Danorū postulatam in vxorem accepit. Sed mox quibusdam, vt fertur, maleficiis per sorciarias impeditus, exosam eam habere cœpit, & cōsanguinitatis linea computata matrimonium separari fecit. Eo tempore In pago Beluacensi, inter clarum montem & compendium tantæ pluuiæ cum tonitruis & fulminibus & tempestatibus factæ sunt, quātas nulla memorat hominum antiquitas. Lapides enim ad quantitatem ouorum quadranguli mixtim cum pluuia de cęlo cadentes, & arbores fructiferas & vineas & segetes penitus destruxerunt. Villę quoque in plerisque locis a fulminibus destructæ & combustæ sunt. Corui etiam quamplures cum huiuscemodi tempestate visi sunt in aere de loco ad locum volantes cū rostris viuos carbones portantes ac domos incendentes. Sed & vtriusque sexus homines ictu fulminum interierunt, & alia multa horrenda ea die monstrata sunt. interim vero duo reges Philippus & Richardus seinuicem impugnabant, & terras suas alterutrum deuastabant. Denique Imperator Henricus obiit, qui post tyrannidem suam Siciliam sibi subiugauerat. Multosque magnos & nobiles viros ibidem peremerat, contra religionem vero christianam archiepiscopos & episcopos trucidauerat, & contra Romanam ecclesiam semper tyrannidem exercuerat, qua de causa Innocentius tertius qui in eodē anno in papatu cęlestino successit in promotione Philippi fratris ipsius Henrici aduersarius fuit, & omnes fautores excōmunicauit. Othoni vero ducis saxonię filię filio viriliter adhęsit, & eū aquisgrani in regē Germanię coronari fecit.

Tempora Philippi secundi. *Cap. XCVII.*

PHilippus tamen frater Imperatoris Maximam Imperii partē obtinuit, contra quem Otho ducis Saxoniæ filius stetit, habēs coadiutorem regem Angliæ Richardum auunculum suum, comitemque Flandiensem, & archiepiscopū Coloniensem. Rex autem Francorum Philippus dicto Philippo regi Alamanię ducique sueuię confederatus est, sperās per eum comitem flandriæ sibi subiicere ac regi Angliæ facilius posse resistere. Cœpitque Philippus anno domini. 1197. mundi vero. 5162. Et Imperauit annis decem. Hoc tempore multæ nouitates apparuerunt. Apud rosetum imbria in sacrificio altaris vinum visibiliter mutatum est in sanguinem, & panis in carnem. In vermendesio quidam miles qui mortuus fuerat reuixit, multaque futura multis prædixit, & postea sine cibo & potu longo tempore vixit In Gallia circa festum sancti Iohannis Baptistę ros in nocte de cęlo cadens melleus spicas segetum infecit, ita vt multi eas in ore ponentes odorem mellis aperte sentirent. Mense autem iulio orta est tempestas valida, tantęque magnitudinis lapides e cęlo ceciderunt, q a remblaco vsque ad monasterium cale, & circa loca adiacentia segetes & vineas & nemora penitus destruxerunt. Interim Innocentius Papa Petrū Capuensem dyaconum Cardinalem ad reformandum pacem inter duos reges legatum in Franciam misit. Rex autem Richardus apud Lemouicas in obsidione castri cuiusdam grauiter vulneratus occubuit Henricus Byturicensis archiepiscopus obiit, cui sanctus Guilhelmus abbas Caroli loci successit. Eo etiam anno Michael Senoniensis ad dominum migrauit, eique Petrus de Carbolio quondam Innocētii Papę diaculus in pręsulatu successit. Barones quidem Franciæ. s. baldevinus comes Flandrensis, Ludouicus Blesensis. Stephanus perticensis, & alii plures pro liberatione terrę sanctæ crucem assumpserunt, & Constantinopolim diuertentes, vrbemque capientes. factum ibi memorabile peregerunt. Nec multo post Balduuinum flandrensem comitem illic Imperatorem vnanimiter elegerunt. Iterum Octauianus hostiēsis episcopus in Franciam legatus venit, cuius admonitione rex Philippus ingeburgem in qualemcumque gratiam recepit, & Mariam super inductam ad tempus a se separauit, de qua filium nomine Philippum & vnam filiam habuit, quos ea mortua petente rege Philippo Papa legitimos hæredes esse mandauit, quod factum pluribus displicuit, eo q rex eorum matrem contra legem & dei decretum quinque annis habuit. His temporibus sanctus Franciscus & sanctus Dominicus religione & doctrina claruerūt, qui duos ordines nouos prędicatorum. & fratrum minorum instituerunt. Denique imperator a quodam Palentino qui Landtgraphus. i. comes palacii vocatur, occiditur.

Tempora Othonis quarti. *Cap. XCVIII.*

OTho vero filius ducis Saxonię per auctoritatem & industriā Innocentii papæ imperiū obtinere nitebatur, anno domini. 1208. mundi vero. 5170. & imperauit annis duobus. Hic fuit Otho quartus Eo tempore Innocentius Papa legatum in Franciam gualonem sanctæ Mariæ in portica diaconum cardinalem misit ad Philippum regem. & omnes principes eius vt cum exercitu suo terram Albigensium in remissionem peccatorum suorū inuaderent, omnesque hæreticos qui illam occupauerāt delerēt. Florebat tunc studium literarum Parisius, & illic in sacra pagina studebat hæresiarcha magister amalricus, cuius sectę complices tandem detecti & conuicti capti sunt iussu regis & extra portam in campellis cremati sunt. Amalricus quoque licet iam sepultus de cimiterio sacro electus est, & eius ossa cinisque per sterquilinia sunt dispersa Denique Papa Innocentius Othonem imperatorem contra multorum voluntatem & contra filium Romæ coronauit, ac de patrimonio & iure Beati Petri in pace dimittendo iuramentum ab ipso exegit, quo facto ipse dic contra iuramentū Otho venit. Insuper & a suis quos in castris posuerat Romipetas spoliari fecit, vnde Papa sententiam excommunicationis in eū promulgauit, deinde subditos illius omnes ab eius fidelitate absoluens ne quis eum imperatorem vocaret suo internunciatione anathematis inhibuit. Sicque recesserunt ab eo Lantgrauius Thuringiæ & dux Austriæ & rex Bohemiæ, Multique alii tam seculares quam ecclesiasticæ personæ. Fuit his temporibus sancta Elisabeth filia regis vngariæ, quæ fuit vxor Lantgrauii thuringiæ, hęc inter innumera miracula quæ dominus per eam ostendit, mortuos suscitauit, & cæcum natum illuminauit, de cuius etiam corpore iam defunctæ oleum, vt fertur, vsque hodie fluit.

Tempora Friderici secundi. *Cap. XCIIX.*

ITaque Othone ab imperio deposito, Fridericus Imperatoris Henrici filius a baronibus Alamanię consilio Philippi Francorum regis imperator electus, cœpit anno domini. 1211. mundi vero. 5073. & imperauit annis. 33. Inter hunc & Philippum regem Frācorum initum est fedus amicitiæ perpetuum Remaldus, alias reginaldus Boloniæ comes ac ferrandus comes flandrensis orta discordia a rege Franciæ recesserunt, & ad excommunicatos Othonem videlicet quondam imperatorem, & Iohannem regem Angliæ se transtulerunt, rex Philippus vigeburgem reginam in gratiam accepit. Eodemque anno in portu prope brugias nomine

dande

dan de hostibus suis triumphauit. Eo tempore Ganfridus Meldēsis episcopus episcopatum cedens monasterium sancti Victoris parisius intrauit, qui inter alia sanctitatis opera quibus viriliter insistebat abstinentiam inauditam obseruans singulis annis in quadragesima, & in aduentu domini tertium in septimana cibum, potum vero nunquam sumere consueuerat. Eodem tēpore in episcopatu Leodicensi virtutibus & miraculis floruit sancta Maria oegines quæ magistro Iacobo de matiaco illios loci ecclesiæ regulari canonico sibique familiari in domino, specialem prædicādi gratiam a domino præcibus suis ac meritis impetrauit, qui videlicet Iacobus postquam a Legato domini Papę assumptus, melliflua sua prædicatione multos de Franciæ regno contra Albigenses dato signo Crucis transmittit, factus est episcopus Aconensis, deinde vero Tusculanus, Romanæ videlicet sedis episcopus cardinalis, vnde & post mortem corpus suum ad præfatam ecclesiam suam videlicet apud Oegines fecit transferri, iuxta illam suam in domino quondam dilectam sepeliri, obiit autem eadem sancta mulier, Anno domini. 1214. anno sequenti Ludouicus Philippi regis Francorum primogenitus dum pater eius in confinio Flandriæ & Northmaniæ terram suā ab hostium incursu defenderet, congregato apud Kynonem exercitu Iohannem Angliæ regem ab obsidione castri quod rupes monachi dicitur fugauit, vrbemque andegauis quam occupauerat ac muris circumcinxerat recuperauit, & muros eius destruxit, hanc eius victoriam modico tempore interiecto secuta est Philippi quoque victoria, ita quod infra mensis vnius spacium filius in pictauia de rege Angliæ, pater in Flandria de Othone atque Flandrensibus triumphauit. Apud pontem namque bouinum conserto mirabili prælio Otho ipse a Francis inter primos fugatur, omnibusque fuga de campo electis aut interfectis, comes Boloniæ Peronum adductis compedibus mira subtilitate perplexis, ligatur. Ferandus vero Parisius in Turrem nouum extra muros includitur. Anno sequenti Innocentius Papa generale concilium Romę celebrauit, & in anno sequenti obiit. Eiq; Honorius huius nominis tertius successit, qui vndecim annis ecclesiam rexit, fratrum prædicatorum ordinem confirmauit, ordinem quoque vallis scholarium & ordinem Eremitarum in monte Carmeli quem Helias frequentasse legitur inhabitantium. hic imperatorem Fridericum sibi rebellem & aduersarium ecclesiæ Romanę cōperiens anathematizauit, atque barones suos ab eius fidelitate absoluit. Denique Imperator iam ante Cinee signatus durante anathematis sententia mare transijt. Circa idem tempus Ludouicus Francorum regis primogenitus contra consilium ecclesiæ & etiam patris sui in Angliam transfretauit, vnde sententiam excommunicationis a Papa contra se datam incurrit. Anno domini. 1218. Bonæ memoriæ Symon comes montisfortis ante vrbem dolosam petraria percussus interiit. In anno sequēti capta est vrbs Damiata, & Hierusalem christianis in bona pace reddita. Anno domini. 1223. Rex Francorum Philippus apud Medontam castrum obiit, & in ecclesia Beati Dionisij sepultus quiescit.

Tempora ętatis nostræ vsque ad condemnationem prędicti Friderici. *Cap. C.*

EOdem anno Ludouicus eiusdem primogenitus vna cum Blanca vxore sua Remis coronā regni suscepit in die trāsfigurationis domini, hic quoque cum Friderico imperatore pacis colloquium apud vallem coloris habuit. Et anno tredecimo regni sui Rupellam cepit, deinde contra albigenses vna cum domino Romano Cardinali apostolicę sedis legato in Franciam misso multisque regni sui proceribus perexit, ibique Guido comes sancti Pauli petraria percussus interiit. Anno domini. 1226 Idem Ludouicus dū rediret de Auinio ciuitate quam sibi subiugauerat apud Montpathier in Armenia obiit, & grandem luctum Francis induxit. Huic Ludouicus filius eius admodum iuuenis annorum. s. tredecim in regno successit, qui etiam vsque hodie regni Gubernacula disponit. Anno quoque domini. 1226. Papa Honorius obiit, cui Gregorius huius nominis nonus in papatu successit, & sedit annis quatuordecim. Porro Ludouicus iunior circa regni sui principium episcopos & milites plurimos in terram Albigiensium misit, & Dolosam ac totum comitatum in deditionē accepit. Anno domini. 1230. Henricus Angliæ rex instinctu Petri Britaniæ comitis, vt terram a prædecessoribus suis possessam recuperaret, in Britaniam transfretauit, sed in proposito suo nullatenus proficere valēs inanis & vacuus rediit. Et eodem anno rex Ludouicus vrbem Andegauis & castrum Belesme dicto Petro prius ad vitā cōcessa recuperauit. Anno domini. 1233. Rex Ludouicus comitis prouinciæ filiam nomine Margaretam vxorem accepit. Eodem anno facta est dissensio inter burgenses Beluacenses minoribus insurgentibus contra maiores, vnde plures ex maioribus occisi sunt, plurimi de minoribus capti, & per diuersa loca carceribus mancipati ad vltimum multa pecuniæ summa redempti, & ob hoc episcopatus pluribus annis sub interdicto fuit. Anno domini 1234. facta est magna valde fames in Francia, maximeque in Aqtania ita vt homines herbas campestres sicut animalia comederent, multique fame interierint, plurimi etiam igne sacro incendebantur. Anno eodem fratres prædicatores & fratres minores ad hoc ipsum officium a domino papa vocati, suæ prædicationis exhortatione multos de Francia barones, milites, ac plebeios, clericos, & laicos cruce signantes, in terræ sanctę subsidium transmittere parauerunt, anno domini. 1239 corona domini spinea per industriam piissimi Ludouici regis Francorum annuente Balduino Imperatore ab vrbe Constantinopoli Parisius est translata, atque ab ipso rege cum multis episcopis & militibus & infinita populi multitudine cum summa humilitate atque deuotione recepta. Nec multo post eidem quoque regi pars dominicæ crucis a peregrinis transmarinis defertur, & itidem honorifice valde recipitur. his quoque temporibus orta iterum inter papam & Imperatorem discordia, Imperator excommunicatus contra Romanā ecclesiam acrius insurgens, itinera quoque obsidens romipetis insidiatur, ob hoc Iacobus prænestinus episcopus in Franciam legatus a domino Papa petendi subsidij causa latenter dirigitur, & peracto negocio reuertens ab Imperatore capitur, sed & dominus Otho Cardinalis iam pridem in Angliam ab ipso Papa missus, eodem tempore rediens etiam ipse ab Imperatore detinetur. Ipso quoque tempore dum concilium episcoporum ad se vocasse artitur, multi iter aggressi similiter capiuntur. in quibus fuit Petrus de colle medio archiepiscopus rotbomagensis, abbates quoque Cluniaci, cisterrij & Claræuallis. Denique idem Papa Gregorius multis tribulationibus vndique pressus, obiit, & dissentientibus in electione paucis cardinalibus, qui a morte residui erant, duob. annis sedes uacauit. Senex quidā infirmus Celestinus. 4. eligitur, sed paucis euolutis diebus moritur. Anno domini. 1241. Hugo marchiæ comes a rege Franciæ decedens iterum Angliæ regem in terram suam adduxit, contra quem Ludouicus rex exercitum in Pictauiam ducens vrbem Xontoqus castrumque fiducenacū, & alias plures munitiones cępit, repulsoque Angliæ rege comitē ipsum cum uxore & filiis ac toto comitatu in deditionem accepit. Anno domini. 1252 tartari primam turquiæ ciuitatem Arseraui, quæ dicitur esse Hus, in qua beatus Iob quōdam regnauit inuaserunt, eamq; destruxerunt. Eo quoque tempore Poloniam & Hungariam cum principe sub nomine Batho vastauerunt. Anno domini. 1243. Idem tartari turquos contriuerunt, & vsque ad sauaste terram vastauerunt, & etiam vsque ad ciuitatem regiam iconium, & vltra cursores suos transmiserunt. Eodem anno post biēnem sedis Romanæ uacationem electus est in Papam Cardinalis Senesbaldus mutatoque nomine uocatus est Innocentius quartus. Eodē anno natus est Ludouicus filius Ludouici Christianissimi regis Franciæ primogenitus, & anno sequenti natus est ei secundus filius nomine Philippus. Eodem. s. ab incarnatione domini. 1254 Innocentius Papa fecit cardinales magistros Odonem de castro Radulfi cancelarium parisiensem, & fratrem Hugonem de sancto Theoderico priorem ordinis prædicatorum prouincialem Franciæ. & ipse Papa venit in Franciam apud Lugdunum circa festum sancti Andreæ. Porro circa festum sanctæ Luciæ Ludouico rege Francorum apud pontisaram ęgrotante & in lecto decumbente sic anima eius abrepta est a corporis sensibus. vt a multis estimaretur mortuus esse, vt autem ab illa extasi ad seipsum cedit, crucem protinus transmarinam instanter petiit, & accepit.

Tempora uacationis Imperij. *Cap. CI.*

DEnique imperatore Friderico pertinaciter in malitia persistente, ac contra Romanam ecclesiam acrius insurgente Papa Innocentius, Anno domini. 1245. generale concilium apud Lugdunum circa festum apostolorum Petri & Pauli contra ipsū Imperatorem conuocauit, eumque ibidem tanquam scismaticum & hostem ecclesiæ condemnauit. Tunc etiam prædicata est crux transmarina, & dictus Odo Tosculanus episcopus cardinalis a latere domini Papæ missus est legatus in Franciam pro eadem cruce prædicanda. Tunc quoque contra fines Hunnoniæ vel Alamaniæ prædicabatur crux hominibus auctoritate Papæ, vt irent contra Conradum Friderici filium in auxilium Lantergraii turingiæ qui de nouo electus erat in regem Alamaniæ. eo tempore misit idem Papa fratrem ascelinum, & alios tres de ordine prædicatorum cum literis apostolicis ad exercitum tartarorum, in quibus hortabatur eos, vt ab hominum strage desisterent, ac fidei ueritatem acciperent. Sed & alius frater de ordine minorum videlicet Iosephes de plano carpini cum quibusdam aliis ad tartaros eo tempore missus fuit, qui ut ipse testatur per annum & quatuor mēses cum eis mansit & inter ipsos ambulauit. Anno prenotato mortuus est in Sarellis Garzadinus turquiæ soldanus, eiq; successit filius eius adhuc puer nomine Ratonadius. Eodem anno tartari cū theutcis fedus inierunt, qui tūc. 14. camelos hyppeus oneratos ac. 300. sommarios sericis & scarlato aliisque pannis præciosis onustos cum pluribus equitibus eorum regi transmiserunt. Anno domini.

mini. 1246. Cuinæ qui & Gog Chaam idest imperator vel rex sublimatus est in tartaroꝛũ regno. Anno domini. 1247 in die trãslationis beati Dominici patris ordinis prædicatorum prędictus frater Aselinus cum sociis peruenit in exercitum tartaroꝛũ, videlicet in Perside vbi erat exercitus ille sub Baiothnos principe. Ibi aliquandiu moratus, tandem ad Papam litteras eiusdem principis retulit, in quibus hoc inter cætera continebatur. Si vultis super terram [illegible]ſtam & aquam & patrimoniũ sedere, oportet vt tu ipse Papa ad nos in propria persona venias, & ad eũ qui faciem totius terræ continet accedas, nuncios autem prȩmittas nobis sufficientes, an velis nobiscum componere aut inimicus esse. Anno prænotato sanctus Edmondus Cantuariensis archiepiscopus multis iam miraculis clarus, cuius qui sacri corporis Gleba in ponte Ignaceusi monasterio requieuerat de terra est eleuata, qui nimirum anno preterito auctoritate apostolica fuit canonizatus. & in catalogo sanctorum deputatus. Anno domini. 1248. rex Francorum Ludouicus in sexta feria post penthecosten de Parisius exiens, iter transmarinum arripuit, & in eius comitatum Robertus & Carolus fratres ipsius cum multis regni baronibus & episcopis Sed & Odo tusculanus episcopus qui propter negocium illud missus erat, vt dictum est superius, in crastino sancti Bartholomei dictus rex nauem intrauit, ac deo duce nauigans in Cyprũ apud nymocium applicuit. Anno domini. 1249. Die Ascensionis domini nauem cõscendit tandemque nauigans Damiatæ portum cepit, vrbemque intrauit & occupauit. Eodemque anno circa festum Iohannis Alfonsus dicti regis peregrinationem transmarinam arripuit, sicque Blancha mater eorum ad custodiam regni sola remansit. Porro. 20. die nouembris præfatus rex tam nauali quam terrestri præparato exercitu contra saracenos apud massoram processit, & in regressu cum exercitu suo captus fuit, sed post paululũ deo disponente sub certo pacto a saracenis dimissus fuit. Eo tempore claruit in ordine fratrum prędicatorum vita & doctrina & miraculis beatus Petrus Mediolanensis, quem etiã Innocentius Papa prędictus anno pontificatus sui. 10. canonizauit, epistola canonizationis eius quam pes oẽs ecclesias promulgari fecit actus eiusdẽ breuiter descripsit. Rex aũt Ludouicus de manu saracenorum liberatus licet a multis ei dissuaderetur, maluit tñ adhuc differre passagiũ & morari per aliquod tẽpus in regno Syriæ, q̃ Christi negociũ desperatum & captiuos nondum liberatos in tantis periculis constitutos relinquere, Alfonsum vero pictauensem, & Carolum andegauensem comites videlicet fratres suos ad matrem suam consolandam duxit in Franciam remittendos. Acta sunt hæc anno domini. 1250. regni vero Ludouici. 24.

De temporibus præsentibus & futuris. Cap. CII.

Ecce tempora ætatis sextę vsque ad annum pręsentem summa [illegible] pręstringẽdo auxiliante Deo descripsimus, qui est annus ab incarnatione domini. 1250. a creatione vero mundi. 5222. Et hoc duntaxat iuxta minorem numerum quem iuxta Hier. trãslationem ex hebraico in latinum in hac serie a principio secuti sumus. At vero secundum maiorem numerum ex antiqua translatione sumptum, quem supra posuimus, annus præsens existit ab initio seculi. 6449. hic est annus pontificatus Innocentii quarti, vacationis imperii Romani. a depositione Friderici. 5. Regni vero christianissimi nostri regis Francorum videlicet Ludouici. 14. Porro ętas septima quæ animarum quiescentium est ab ascentione dñi aperta ianua quietis initium habuit, & vsque ad pręsens vna cum. 6, decurrit. Sed deinceps vsque in finem mundi simul cũ illa protendetur, & tunc ipsa quidem secundum se finem non habebit, quia requies animarum interminabilis, sed ab. 8. resurgentium ętate suscipietur. Ideoque in Genesi. 7. diem non habere vesperam inuenitur. Iterum autem in hoc mundo visibili florentes mali persequuntur bonos, & boni tolerant malos. In quibus iuxta apostolorum vltimus ille sanctorum persecutorum antichristus, vt reueletur in suo tpe. & mysterium operatur iniquitatis, ut qui tenet nunc teneat, donec de medio fiat, & cum illi nequiter, isti uero laudabiliter viuant, uterque tñ cõmuniter tpalia bona pcipiant, necnon & ecclesię sacramẽta, & inter hęc, ut ait Salomõ, nescit homo vtrum amore vel odio dignus sit, sed oĩa permixta sunt & cõfusa, donec appareat vẽtilator impioꝛũ rex sapiens, qui separabit granum a palea. Porro defunctoꝛũ aię quędã. s. reprobo rũ in inferno cruciantur, donec in fine resumptis corporib. sentẽtiã peręne damnationis excipiant, & duplici contritione conterantur. Quędã vero. s. electoꝛũ nõ ex toto purgatæ, sed cum ligno, feno, stipula, de hac vita migrauerunt igne purgatorio tpaliter affliguntur, donec illo igne purgatę ac penitus dealbatę stolam primam accipientes beata requie perfruantur. Alię vero quę innocẽter hanc vitam transfegerunt, vel ẽt in hac vita siue per baptismũ siue per pœnitentiã omnino purgatę, vel post mortẽ, vt dictũ est, igne purgatorio dealbatæ, moxque prima stola feliciter decoratę, iam illa requie ac visione beatifica gratulantur, ac spe felici & secura secundam quoque stolam in fine pręstolantur. Quantum vero tẽporis vsque ad finem sęculi superest, certum est neminem mortalem esse, qui nouerit, nisi forsitan dominus alicui spirituali gratia reuelauerit. Omnium namq; de hac re calculantiũ digitos requiescere iubet, qui ait: Non est vestrũ nosse &c. Iam tñ illius consummationis apparent euidentia quædam signa dudum a sanctis prophetali spiritu prædicta, quorum primum est iniquitatis inundatio, ac per hoc fidei, ac charitatis euacuatio. Reliqua sunt scientię multiplicatio, prælioꝛum opinio, Euangelij per orbem dissemina tio, Sathanæ quoque dissolutio. i. potestatis ipsius a tpe passionis domini cohibitę relaxatio: hæreticorum dispersio. Septimũ quoque iam esse videtur in ianuis a Romano videlicet imperio, vel obedientia successio. Vt autem ait Chrysost. Medulla huius mundi sunt homines sancti. Sicut enim in arbore quandiu medulla sana est semper floret, cum autem consumpta fuerit, tota paulatim marcescit. ita quandiu fideles manent, stat iste mundus. Cum autem ex mundo defecerint, cadet. sicut egredientibus Israeliticis exterminata est Ægyptus.

De temporibus Antichristi. Cap. CIII.

Legitur autem Antichristus in Babylone de tribu Dan nasciturus, iuxta id quod ait Iacob pater eius: Fiat Dan coluber in via &c. Vnde & hæc sola tribus in Apocal. subticetur, vbi ex alijs tribubus signati numerantur. Huius aduentus, vt ait Apostolus, erit secundum operationem Sathanæ, quia totum faciet, diabolo qui illum possidebit instigante, atque cooperante: nec tamen ita possidebit eũ ex toto, vt uniatur ei, sicut humanitati diuinitas in Christo, nec ita vexabit eũm, vt careat rationis iudicio, alioquin non imputaretur ei quicquid ageret, sicut nec furibundo. Comestor quidem dicit, q̃ a principio conceptionis illius diabolus in vterum matris eius descendet, cuius virtute deinceps aletur puer, & nascetur, & adolescet. Sed alij dicunt. & forte verius, q̃ more cęterorum hominum a die suæ conceptionis habebit angelum sui custodem vsque ad annos discretionis, tunc extolletur super omne quod dicitur Deus, & angelorum præsidio penitus eum deseretum occupabit diabolus, qui ideo tunc soluendus dicitur, quia totam potestatem suam antiquam sibi relaxatam per illum exercebit, & pro voluntate sua inclinabit eum ad malum, sicut possessor ad libitum suum trahit iumentum: tunc ergo iniquus ille caput omnium iniquorum aperte reuelabitur, qui nũc in membris suis mysterium iniquitatis iam operatur. Cumque venerit Hierosolymam circuncidet se dicens Iudæis se esse Christum ipsis in lege promissum. Christum vero nostrum fuisse deceptorẽ & magum. Omnes itaque Iudæi credentes, & adhærentes ei confluent ad ipsum, & reædificabunt templum a Romanis destructum, ibiq; sedebit, dicens, se esse summum Deum: veniet quidem, vt ait apostolus, in omni uirtute potestatis. s. humanæ, & opulentiæ, facietque signa & prodigia quæ dicuntur mendacia. vel quia non erunt uera, sed fantastica, vel quia ad confirmandum mendacia ostensa ad seducendum videlicet illos qui charitatem, & virtutem Christi recipere noluut, multa deceptis munera largietur, & quos terrore nequiuerit, auaritia subiugabit, populum iudaizare, sabbatũ seruare compellet. vt exteriorem ritum legis reuocet. Diem quoque dominicum honorari inhebit, quia mori se ac resurgere simulabit. Et sicut Christus misit apostolos, sic ille per orbem mittet legatos suos, vbi personaliter accedere non poterit. Hi ciuitatem sanctam calcabunt mensibus 42. i. ecclesiam persequentur tribus annis, & dimidio, quibus regnabit Antichristus. In eo namq; breui spacio totis viribus suis suorumq; legitur seuiturus: plurimosque partim dolo, & hipocriũ, partim blandimẽto, vel promisso, partim violentia seducturus. Sancti vero tunc tantæ sapientię, ac fortitudinis erunt, q̃ tanto eius impetu insidijsque vinci non poterunt. Tunc emittet dñs Heliam, & Enoch famulos suos ad hoc ipsum viuẽtes io Paradiso terrestri reseruatos, vt ipsum Antichristum redarguant, & corda filiorum ad patres conuertant: tãdemque mortis debitum tanto tpe dilatum exoluant. Prophetabunt aũt diebus 1260. amicti saccis. i. verbo, & exemplo, prædicabunt pœnitentiam tribus annis, & dimidio, sicut & Christus prædicauit. Ipsum quidẽ Antichristum corã omni populo arguent, & mẽdacem, ac fallacem ostendent. Tunc Iudęi agnoscentes se fuisse deceptos in Christum credent, pro ipsis mori parati, eruntq;, vt dicit Methodius 144. milia virorum ex omni tribu Israel pro Christo interfecti. Tunc Antichristus furore repletus iubebit sanctos Dei testes Enoch, & Heliam occidi, & iacebunt in plateis Hierusalem per triduum insepulti, vt quicunq; viderint timeant eis cõformari. Tũc erit talis tribulatio qualis antea nunquam fuit, nec post erit. Denique iuxta uisionem Danielis ueniet Antichristus usq; ad verticem montis Oliueti, qui dicitur inclytus & sanctus, quia ex eo ascendit ad patrem Christus dñs. Ibique seductor ille peribit, vnde Saluator ad cęlos ascendit. Cum. n. sederit in eodem loco in papilione, & in solio suo, dñs Iesus, vt ait Ambros. ostendet se ei, & interficiet eum spiritu oris sui. i. virtute præcepti sui. Ipso namq; Iesu clamante in aere: Morietur Antichristus per Michaelem

chaelem, vt dicitur, fulminatus. Maxima quoque pars suorum, vt legitur a Michaele interficietur. Igitur a tempore quo iuge sacrificium ablatum fuerit. i. quo Antichristus orbem obtinēs Dei cultum interdixerit, vsque ad interfectionem eius dies. 1290. idest anni tres & semis complebuntur. Tanto enim tempore sanctos persequentur.

De Interuallo temporis inter Antichristi mortem & aduentum iudicij. Cap. CIIII.

POst mortem Antichristi non statim ad iudicium veniet dominus, sed vt ex libro Danielis intelligitur electis qui i illa persecutione titubauerunt. 45. dies ad pœnitentiam concedentur. Quantum vero post venturus sit dominus penitus ignoratur. Ministri quidem Antichristi gaudebunt in illis diebus nubentes, & conuiuia celebrantes ac ludos diuersi generis exercentes atq; dicentes. Licet præceptor noster mortuus sit, modo tamē habemus pacem & securitatem. Cumq; talia dixerint, superueniet eis interitus grauis ac repentinus. Illud quidem extremum iudicium præcedent signa multa, quæ nobis exprimit euangelium. In historia quoque scholastica leguntur signa. 15. dierum, quæ inuenit Hiero. in annalibus hæbreorum, sed vtrum continui an interpolati futuri sint non expressit. Primo die eriget se mare. 15. cubitis super altitudinē montium stans in loco suo quasi murus. Secundo tantum descendet vt vix videri possit Tertio marinę beluæ apparentes super mare dabunt rugitus vsq; ad cęlum. Quarto ardebit mare & aqua. Quinto herbę & arbores dabunt rorem sanguineū. Sexto ruent ędificia. Septimo petrę ad inuicem collidentur. Octauo fiet generalis terremotus. Nono ęquabitur terra. Decimo exibunt homines de cauernis & ibunt velut amentes, nec mutuo poterunt loqui. Vndecimo surgent ossa mortuorum & stabunt super sepulcra sua. Duodecimo cadent stellę. Tredecimo morientur viuentes, vt cum mortuis resurgant. Quartodecimo ardebit cœlum & terra. Quintodecimo fiet nouum cœlum & noua terra, & resurgent omnes. Venturum autem iudicem ignis præcedet, qui faciē huius mundi comburet, peribuntq; cœlum & terra, non secundū substantiam sed secundum speciem, quæ mutabitur in meliorem, cœlum dico aereum non ethereum, tantum enim ascendet ignis preambulus iudicii, quantum ascenderunt aquę diluuij. s. 15. cubitis super cacumina montium, vt hanc mundi partem expurget a peccatis hominum. Terram ergo & mare ex aeris crassitudine conflagrabit, electos purgabit quoq; secundum Apostolū, in quibus aliquid purgandum extiterit. vnde & tandiu durabit, donec omnes purgauerit, purgatis autem nullatenus nocebit, malis itaque qui tunc viui reperti fuerint, erit consumptio, bonis vero refrigeratio, vt enim ait Augustinus, hoc erit incendium mundi sāctis, quod fuit tribus pueris caminus Babylonis.

De Vltima die iudicij. Cap. CV.

MEdia nocte venturus iudex legitur, nō pro hora temporis, vt ait. Aug. sed pro rei obscuritate. i. occultatione, quia veniet quando non sperabitur. Erit autē iudicis aduentus ad instar fulgoris subitus & choruscus. Vnde sol & luna tunc obscurari leguntur. non sui lucis diminutione, sed veri luminis comparatione, alioquin legimus septuplum luminis quam nunc plus habiturum solem in die illa, sed respectu veræ lucis erunt omnia in sui natura tenebrosa, dominus quidem in aere apparebit supra locū vnde ascendit, & erunt coram eo tanquam triumphi vexilla suæ mortis instrumenta, videlicet crux & claui, & lācea. Vnde dicit Chrysost. φ angeli signū crucis excelsis humeris portabunt, & regium vel regalem nobis aduentum tanquam vexilla & pompa regali præcedente nunciabunt. Nec solum crucem sed & vulnera sui corporis id est cicatrices vulnerū demonstrabit, vt ostendat se vere esse qui pro nobis crucifixus fuit. Sic ergo purgato mūdo & veniente ad iudicium domino, emittetur vox illa magna & manifesta, quæ in euangelio dicitur tuba, hoc erit aliquod præclarū & euidens signum quod ab omnibus audietur, cuiusq; virtute mortui resuscitabuntur, boni quidem in gloriam immutati & in multis bene dispositi, mali vero quantum ad diminutionem mēbrorum incorrupti, sed prauis & passibilibus corporum qualitatibus deprauati. Resurget aūt nō fantasticè sed verè quicquid est de veritate humanæ naturę, & in eo resurget vnumquodq; in quo primitus habuit oportunū suum esse. tunc & illi qui viui reperiētur secundum Apostolū simul cum illis qui dormierūt obuiā in aere Christo rapietur, & vt dicitur in ipso raptu morietur, statimq; resurgēt, vt anima de corpore quasi p soporē egressa eidē in momēto reddatur Tunc ergo electis in aere domino occurentibus, & reprobis in terra quam dilexerunt remanētibus, in valle Iosaphat. i. iudicij sententiā expectantibus sedebit in aere nube sibi ministrantium exhibenti, sicut factum est in eius ascensione, sicque faciet i dictum constipatus agminibus ac virtutib. cęlorum, omni quoque creatura armata ad vltionem inimicorum. In forma vtique servi Christus iudicabit, in qua coram Pilato iudicatus fuit. Aderunt etiam cum eo tunc omnes angeli. s. humanorum actuum testes futuri, sub quorum custodia bene & male egerunt, vt ait Origenes super numeri. Vnusquisque inquit angelorum extremo iudicio aderit, perducens secum illos quibus præfuit. Tunc omnia, vt dicit. Greg. nazanzenus, pendebunt in statera iustitiæ gesta & verba & cogitationes nostræ, tunc iudex improperabit nobis non solum mala quæ fecimus, & bona quæ per negligentiam omisimus, verum etiam beneficiorum suorum multitudinem, quæ ingrate suscepimus, & quib. abusi fuimus. castigationes & medelas & remedia quibus adhibitis curari non sumus Tunc etiam qualitercunq; proferentur illa præconia bonorum. Esuriui & dedistis mihi manduc. &c. Et increpationes illæ malorū, Esuriui & nō dedistis mihi manducare &c. Considerandū est aūt hic. vt dicit glo sa, quid mereatur qui aliena rapit, si damnatur æternaliter qui sua non dedit. Iudicium nanq; sine misericordia fiet ei qui non fecit misericordiam, deniq; profertur super vtrosque sententia. s. Venite benedicti, & Ite maledicti. siue vocali sono, siue alio modo. Hęc enim & huiusmodi omnia plurimi magis putant conscientiis quam verbis exprimenda. Ibunt igitur reprobi in supplicium ęternum Iusti aūt in regnum. tunc fulgebunt iusti sicut sol in regno patris, propter quatuor dotes corporis quæ notantur in proprietatibus solis, hæ sunt claritas, impassibilitas, agilitas, subtilitas. In animalibus tres habent dotes tribus virtutibus succedentes, succedit enim cognitio fidei, apprehensio spei, dilectio verę aucta permanebit Porro in reprobotum corporibus terrenis quę nunc contrariis qualitatibus permixta sunt. & quodammodo tēperata, cunctis bonis qualitatibus ablatis male tantum & cruciatoriè remanebunt, ex quarum contrarietate absque temperamento perdurante dolorem perpetuum ac multiplicem indeficienter patientur. Illic vt dicit beatus Cæsarius, ardoribus sempiternis escas crimina ministrabunt. Illaq; pœnalis exustio, quia culpā non habet inquirere, substantiam nescit absumere. Non tam reum persequitur quam reatum, & quia non recipit causam remedium, carebit fine supplicium. Porro quantum ad animam erit eis multiplex pœna. s. dei obliuio, cōscientię remorsio, dolor, timor, desperatio, odium quoque Dei, & sui infructuosa penitentia.

De Innouatione mundi. Cap. CVI.

VT autem dicit Augustinus iudicatis his qui non sunt inuenti in libro vitæ, & in ignem æternum missis, figura huius mūdi mundanorum ignium conflagratione præteribit. Nam elemētorum corruptibilium qualitates quę corporibus nostris corruptibilibus congruebant ardendo penitus interibunt. atq; ipsa substantia eas qualitates habebit quæ corporibus immortalibus mirabili mutatione conueniant, vt his mundus in melius innouatus, vt autem dicit Basilius, ignis qui nunc interim vsque ad diem iudicii calidus & lucidus ostenditur, post illam innouationem mundi uidetur, ita. s. vt superius in regione viuorum sit tantum lux inferius in regione malorum sit dolor. Porro iuxta Isaiam. Erit lux lunę sicut lux solis. Super quem locum haimo dicit, quod cum determinato illo iudicij examine omnibusque reprobis in inferno conclusis dominus Iesus cum corpore suo, quod omnes electi sunt, in cœlum se sustulerint, tunc sibi luna splendorem solis mutuabit, sol vero septemplicıter quam modo lucebit, recepto splendore quem homine peccante amisit Dicit etiam Isidorus φ neque sol nec luna postea ad occasum ventura sunt, sed in loco in quo creata sunt sine fine permanebunt, ne. s. eorum claritate fruantur damnati, qui apud inferos erunt. Vnde dicit Abacuc. Sol & Luna steterunt in habitaculo suo, & alibi dicitur. Non occidet vltra sol tuus. Ante diem quidem iudicii iuxta Iohelem eclipsim patientur in aduentu uero iudicis obscurari comparatiuè dicuntur. In mundi autem innouatione quando cœlum nouum & terra noua fuerit eorum claritas augmentabitur Vnde dicit Isidorus φ sol tunc laboris sui mercedem recipiet. Non ergo amplius erit dies noctisque vicissitudo, sed vna dies cōtinua, quę nota est domino. Quod autem dicit Isaias non erit amplius tibi sol ad lucendum &c. Sic intelligitur ad necessitatem sed tantum ad decorem. Nam ciuitas illa cęlestis non egebit sole neque luna quia claritas Dei illuminabit illam. Hæc quæ iam dicta sunt de Antichristo & aduētu iudicis, dieque iudicii, de bonorum remuneratione, malorumq; damnatione breuiori hic stilo perstricta sunt, sed latione in fine speculi historialis perpatescunt.

FINIS.

Summæ & indiuiduæ trinitati, Iesu Christi crucifixę humanitati, eiusque gloriosissimæ matri Mariæ sit laus honor & gloria per infinita secula seculorum. Amen.